E. 11. 4.

13-12. F. 8

Digitized by Google

DE ACTIONIBVS TERTIA, AC POSTREMA SYNTAGMATIS IVRIS VNIVERSI PARS,

IN QVA DE NEGOTIIS, QVAE EX REBVS & personis oriuntur, & quotidie controuertuntur, agitur; Iurisconltis, in foro versantibus, & magistratibus opus vtilißimum; legibus omnium fere gentium, & praxi forensi illustratum.

AVCTORE PETRO GREGORIO THOLOSAno, I.V Doctore, & olim in Academijs Cadurcensi & Tholosana professore, nunc vero in Lotharingica Pontimussana eorundem Iurium professore & decano.

HAEC EDITIO POST AVCTORIS IPSIVS RECOGNITIOnem, auctionem & emendationem, nunc denuo ab innumeris vitijs, tam in textu quam margine exactißime repurgata, emaculata, nouis subinde notis, argumentis, alijsq; ornamentis aucta & illustrata,

TERTIO NVNC IN LVCEM PRODIT.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Francoforti ad Mœnum, Impensis Petri Fischeri.

M. D. LXXXXI.

IN TERTIAM PARTEM SYNTAGMATIS IVRIS VNIVERSI, PERIOCHA.

ROMA

EXPENSIS rebus & personis, ea qua potuimus diligentia seorsum & separatim, restant negotiorum compositiones enucleandæ in tertia hac iuris parte, quæ versatur aut circa res acquirendas, aut amittendas, aut conseruandas, ex quibus non bene compositis sequūtur lites, crimina & iudicia & media quædam, quæ ea præparant. Primum itaque acquirendi & amittendi modos lib. 20. c. 1. proponimus vniuersaliter, horumque iurisgentium præcipuos, statim c. 2. subiungimus singulari explicatione per occupationem & inuentionem c. 3. dehinc 4. captionem ab hostibus, cui accedit ius postliminij in c. 5. & c. 6. redemptionis, & c. 7. per natiuitatem, & c. 8. per alluuionem, in c. 9. per accessionem artificialem, quæ vel iungit vel vnit, vel confundit res. Sequitur 10. modus per traditionem: atque per quas personas hæc acquirantur in 11. docemus, & in 12. quomodo amittantur, ostendimus.

Fit inde commode transitus lib. 21. ad conuentiones in genere, quibus negotia pleraque tractantur & componuntur, res quæruntur & distrahuntur: & harum cōuentionum necessitatem primum demonstramus c. 1. quid illæ sint, quæ contineant, quomodo fidem præstandam admittant, 2. Quomodo obligent, quidve sit obligatio & quas species habeat ciuiles vel naturales, honorarias, mixtas, 3. Quæ res veniant in conuentionem, 4. Quæ personæ pacisci possint legitime, 5. De formulis conueniendi in genere, 6. De conuentionum effectibus, rationibus & causis, 7. Additis & actionibus variis, in 8. Et interdictis, 9. De incrementis actionum per id quod interest, 1[illegible]. aur per culpam, & de culpa, 11. Per casum fortuitum, & de casibus fortuitis, 12. Per dolum, & de dolo, 13. Per moram, & de mora, 14. Per inficiationem & impensas, 15. Et postea tractamus de minutione vel sublatione obligationum & actionum, per impensarum deductionem, in 16. Per exceptiones & de exceptionibus, 17. Per solutionem, & de solutionibus, 18. Per acceptilationem, & de acceptilationibus, 19. Per nouationes, & de nouationibus communibus, 2[illegible]. & quæ litis contestatione fiunt, 21. Per compensationem, & de compensationibus, 22. Descendimus postea ad species conuentionum, re, verbis, literis, & consensu celebratarum.

Quocirca lib.22.singulari nomine de mutuo agimus in c.1, vbi quid sit mutuum, & quæ in eo contéplanda sunt, admonemus, c.2. Agimus & 3. de mutuo vsuratio, & de vsuris. Item in 4. de earum extinctione & permissione. In 5. vero de mutui repetitione & eius condictione. Dehinc 6. de prehensione & carceratione debitorum. In 7. de dilationibus soluendi. Et commode in 8. de beneficio iuris, nempe de cessione bonorum. Sequitur 9. qui cedere bonis possint, & qui non. Et in 10. pro quibus debitis. Rursum in 11. de præscripta cedendi formula. Et in 12. quod cessio non porrigitur ad fideiussores. De fine præcipuo cessionis 13. c. docet. Et statim 14. de rationibus cessionis indultæ: & num huic beneficio renunciari possit, 15. admonet. Annectitur & 16. alia mutui species, indebitum solutum, & de condictione eius. In 17. quæ ab illa excipienda sint.

Sequuntur in lib.23. alij contractus re initi, explicati. Vt commodatum, c.1. Precariũ & precariæ 2. Depositũ, & eius species sequestratio, spõsio, in 3. Et repetitio depositorũ, 4. Pignus antichris, hypoth. 5. Prętoriũ & iudiciale pignus, 6. Testamentariũ, 7. Legale seu tacitũ, 8. Côuentionale, 9. Actio hypothecaria seu pignoraritia, 10. Prioritas & priuilegia hypoth. 11. Et extinctio earundẽ, 12.

Hunc librum alius 24. sequitur, qui verborum obligationes docet: de stipulationibus, c.1. de actionibus earum, 2. de fideiussoribus, 3. & actionibus fideiussionis contra fideiussores, 4. vel cõtra debitorem principalem, 5. vel contra confideiussores, 6. de constituto, 7. de duobus reis constituendis, 8. de pollicitatione, 9. de voto, 10. de nouationibus & delegationibus remissiue, 11. vt de acceptilationibus & Aquiliana stipulatione, 12. Succedit admonitio de literarum obligationibus, vbi mutuum fictitium breuiter 13. c. explanatur.

Methodus postea de conuentionibus consensu initis agi desiderat, & proinde libet 25. singularis est in emptione explicanda, quid contineat nomen eius, c.1. quomodo finiatur, 2. quid mercatus & nundinæ, 3. quæ res emi vendiue possunt, 4. Num res dotales veneant recte, 5. aut fructus futuri, 6. quæ non sunt in cõmercio, 7. Temporaliave Ecclesiarum, 8. aut quæ in titulum clericorum sunt data, 9. alienæ res, 10. & quæ ementis sunt, 11. Dehinc de pretio agitur requisito emptioni, 12. certo, 13. iusto, 14. Et de consensu personisque quę consentiunt, & contractum emptionis peragunt, in 15. Et de laudimijs quæ ratione venditionis præstãtur, 16. De forma & pactis quæ emptioni accedunt, circa arrham, scripturam, addictionem in diem, legem commissoriam, & alia, in 17. de natura emptionis & fine, 18. actionibus empti venditiq́;, in 19. & de redhibitoriis, 20. & redhibitione, quæ authoritate fit magistratus, 21. de euictionibus, 22. rescisione emptionis in genere, 23. & in specie ob vtilitatẽ pretij, 24.

Libro vero 26. singulari tractatu, redhibitionẽ gentilitiam prosequimur. Et agitur c.1. in quib. locis obtineat, & in 2. pro quibus rebus: & ex quib. contractibus, in 3. & quando in redhibitione pactitia, pacto legis cõmissoriæ, vel addictionis in diẽ ea exerceatur, in 4. Num & locũ habeat in venditione nulla, 5. aut re quæ redit ad dominum iure cõmissi, 6. aut in donatis seu relictis titulo institutionis, 7. vel iure transactionis, 8. ex cõpensatione, acceptilatione, 9. diuisione, 10. mutuo, locatione, datis in solutũ, 11. permutatis, 12. Annotamus & personas quæ retrahere possunt, in 13. & in specie, num retrahant venditoris filius, 14. aut hęres, 15. & quomodo propinquitas metienda sit retrahentium, 16. qui ex proximis nequeat retrahere, in 17. num cedi hoc ius possit, 18. & secundũ quas leges retractus faciẽdus sit, in 19. docemus & modũ seu praxim retrahẽdi, in 20. Quid offerre debeat proximus emptori, quidve emptor proximo, in 21. quod pretium restitui emptori debeat, 22. & si nolit emptor, quomodo proximus offerre consignare debeat, 23. intra quod tempus, 24. Finis, rationes iuris redhibitionis, 25.

Sequi-

Sequitur 27. liber, qui reliquas cōuentiones consensu initas cōplectitur, & docet de locatione & cōductione, c.1. de mercede laborū, 2. & de reliquis quæ locationē respiciunt, 3. Subinde de societate, 4. de mandato & procuratore, 5.

Commode postea de cōtractibus anomalis, 28. libro tractatur de innominatis & formulis illorum generalibus, de *do vt des*, c.1. de transactione, 2. fine & rationibus eius, 3. de *do vt facias, 4. facio vt des, 5. facio vt facias, 6.* de donationis finitione & diuisione, 7. de rebus quæ donari possunt, 8. & de personis quæ donare, quibusve donari potest? & num filiofam. donatio à patre facta valeat, in 9. & de donatione inter coniuges celebrata, 10. Et quibus modis firmentur factæ filiofam. & coniugi, 11. deque aliis personis donatariorum, 12. de forma donationis & eius insinuatione, 13. de donatione causa mortis, 14. de fine & causa donationis probandæ, & de actione, 15.

Accedit proxime liber 19. de obligationibus quæ ex quasi contractu, agens primum de his in genere, c.1. postea de negotiis gestis variis viuorum & mortuorum, 2. ex tutela curave, 3. & ex administratione Reipub. 4. vel rerum communium, 5. vel debiti soluti, 6. de obligatione vnde ad exhibēdum actio, 7. vel quod iussu, 8. exercitoria, & nautæ caupones stabularij, & c.9. Subiectis quibusdam legibus Rhodiensium de iactu, 10. & de aliis rebus nauicularioru, 11. de institoria, 12. de tributoria, 13. de peculio, 14. de in rem verso, 15. & de gestione negotiorum quorum ratione quis cum defunctis quasi contrahit, 16.

Et quia delinquendo quasi contrahitur, post contractus li.30. transimus ad crimina, & in 1.c. docemus affinitatem contractuum & criminum, quomodo in delictis obligemur, quæ in his perpendenda: criminis delicti peccatiq; differentias. In 2. de causis criminum, de voluntariis & inuoluntariis generaliter. In 3. de delictis impetu commissis, aut vino, ebrietate, lasciuia, ira, amore. In 4. de casualibus & fortuitis. In 5. quemadmodum personæ sint in delictis considerādæ, habita ratione proportionis geometricæ vel arithmeticæ, ætatis, malitiæ, sexus. In 6. de loco in delictis perpendendo. In 7. de temporis peristasi. In 8. de æqualitate vel inæqualitate, & qualitate delictorum. In 9. de quantitate. In 10. de ignorātia & errore delinquentium. Postea in 11. ad modos delinquendi & distinctionem accedimus criminum. Et docentur quatuor formæ generales fere delinquēdi, re, verbis, literis, consensu: quæ priuata & publica crimina: capitalia, non capitalia, mortalia, venialia, priuilegiata, communia, regia & non regia.

Atq; absoluta de criminibus in genere tractatione, sequitur in 31. lib. generalis quoq; pœnarū discussio. Et in c. pœnæ synonima explicantur. In 2. distinguūtur pœnæ ex triplici ratione generali pœnarū imponendarum. In 3. distinctiones minus generales, ciuilium & criminalium, capitalium & non capitalium pecuniariarum In 4. c. diuinas ab humanis pœnas separamus, & num in successores trāseant, docetur. Caput 5. duas pœnas diuinas, mortis & partus liberorum indicat. Sextum, de pœna exilij, & peregrinationis tractat, 7. ieiunij & abstinentiæ à cibis, 8. de excommunicatione, aquæq; & ignis interdictione. Et in 9. de maiori excōmunicatione seu anathemate & deuotione, & quomodo excōmunicatio fieri & solui debeat. In 10. de pœna Talionis agitur. In 11. de verberibus. In 12. de redargutione, & reprehensione, & cōminatione. In 13. de plagis quibusdam diuinis, per animalia, & de maiore. In 14. de pœna mortis, corporalis & spiritalis in genere. In 15. est cōbustionis & fumigationis pœna. In 16. de capitis & aliorum membrorum, vt manuum amputatione, oculorum priuatione, oris obturatione, pedum, aurium, nariū, crurium fractione. In 17. de suspensionis & crucis supplicio. In 18. de lapidatione & iaculorum confes-

sione. In 19. de præcipitatione & submersione. In 20. de obiectione ferarum. In 21. de pestis flagello & vindicta. In 22. de belli supplicio, & quale iustum dicatur. In 23. de fame, & eius vindicta acerbissima. In 24. de excoriatione. In 25. de sectione & phthyriasi. In 26. de absorbitione à terra, & sepultura viuentium, 27. alia ponuntur supplicia mortis, veneni, culei, discerptionis, tabis, mactationis seruitutis, priuationis sepulturæ. In 28. agitur de pœna diuina alterius seculi & mortis æternæ. Et explicatis pœnis quæ videntur authoritatem habuisse à iure diuino; explicamus in 29. pœnas, quæ videntur peculiares in iure Pontificio, vt infamiam. In 30. depositionem & degradationem. In 31. de publicatione bonorum, & de confiscatione ordinaria & extraordinaria, & quæ confiscentur. In 23. de detrusione in monasterium, & 33. de carcere perpetuo & temporali, de carcerum varietate, & iure. Succedunt illis pœnæ ciuiles in 34. & illæ distinguuntur. Et 35. agitur de inustione stigmatum. In 36. de damnatione in metallum, & qui damnari non possint ea pœna. In c. 37. per satyram pœnarum varia genera explicantur, vt priuatio studiorum, memoriæ damnatio, canis delatio, xylagogion. In 38. de carnifice & lictoribus, veluti de pœnarum administris.

Et quia pœnæ non infliguntur, nisi prius de delicto constet & delinquente, statim adiunximus in lib. 32. in c. 1. de criminum disquisitione facienda. Et in 2. media quibus deteguntur crimina docemus, per accusationem, quid quotuplexve ea sit, c. 3. de monitione. In 4. de delatione & delatoribus. In 5. de exceptione criminum. In 6. de querela seu inquisitione. In 7. de accusatione solemni, & libello & partibus eius: quæ adhuc in c. 8. habent explicationem de nomine accusantium & iudicis apponendo. Et in c. 9. quis sit iudex criminum commissorum in via publica legitimus, aperitur. Et 10. num magistratus municipales possint de crimine cognoscere. In 11. de subscriptione libelli accusationis. In 12. qui accusare nō possint ob delictum. In 13. qui non ob sexū. In 14. qui non ob ætatem. In 15. qui non & quando ob magistratum. In 16. qui non ob status conditionem. In 17. qui non ob reuerentiam. Et in 18. qui non ob alias causas. In 19. qui accusari possint. Et subinde in 20. de accusatorum traditur delictis, vt de calumniatoribus, & eorum malitia & pœna. In 21. de præuaricatione & eius pœna, 22. De tergiuersatione, & eius pœna. In 23. de abolitione criminum, quid ea sit, & quid etiam restitutio, indulgentia quotuplex abolitio, & quæ specialis & generalis. Et 24. iudicia criminalia & ciuilia in pluribus differre, demonstramus: idipsum prosequimur c. 25. & 26. Sed 27. docemus de pœnarum impositione. Et 28 de earundem seu suppliciorum executione. Et 29. de cadaueribus punitorum.

Subinde, patefactis, quæ generaliter ad crimina fere omnia pertinere possunt, ad singularium tractationem criminum deducimus methodum. Et liber 33. succedit, vbi de crimine diuinæ imminutæ maiestatis agimus. Docetq; primum caput, quid maiestas, 2. quotuplex, 3. quid crimen læsæ maiestatis. In 4. de crimine diuinæ maiestatis, & de hæreticis tractatio incipit, quis hæreticus dicatur, 5. diuersæ hæreticorum sectæ indicantur, 6. à quibus iudicētur, doceo, 7. Quæ iudices in illis puniendis debeant obseruare, 8. de pœnis illis ipsis viuis & mortuis infligendis, 9. de cautionibus contra hæreticos. Et inde 10. ad alia crimina maiestatis diuinæ peruenitur. Et in 11. de schismaticis & pœnis eorū. In 12. de blasphemis & eorum pœnis. In 13. de simoniacis, & Biezitis, & horum pœnis, 14. de sacrilegiis & quæ propemodum sacrilegia sunt, quod prosequitur c. 15. 16. & 17. in venditoribus falsarum indulgentiarum, in cœtus illicitos facientibus, & res Ecclesiæ occupantibus. Et 18. pœnæ quasi sacrilegij

dantur,

dantur,c.19.eadem profequitur in quafi facrilegio peculatus, vbi quale crimē fit,& de pœna eius. Et 20.de lege Iulia de refiduis,quæ peculatus inftar eft. Et 21.de facrilegio violationis afylorum,deq; afylis,& eorum immunitate,22.tamen caput docet,quibus non profit ius afyli.Cap.vero 23.alia fpecies facrilegij tractatur,de violatione fepulchrorū,vbi de fepulchris & pœna violatorum.

In lib.34. alia fpecies criminis maieftatis diuinæ traditur,fortilegij & maleficij. Et c.1.docemus de nomine magorū,maleficorum, & fortilegorum. In 2. de diftinctione maleficarum artiū & infuper, vt per pharmaca maleficia inferantur,3.de duplici arte magica diuinatrice,& fcelerum vel miraculorum effectrice,quid diuinatio, & quot fpecies diuinationum, 4.de prænotionib. permiffis,5.de fortibus & quæ fortes & quando non fint prohibitæ, & de iudicijs per fortes,6.de quibufdam alijs diuinandi vaniffimis modis. Et 7.de generali diuinandi prohibitione. Oftenditur & 8.cur aliquando diuinos vere diuinare Deus permittat.Caput 9.explicat de magia mirabilium rerum & fcelerum effectrice, & num fortiariæ vel lamiæ fint, 10. de victorijs per incantationes obtentis,11.De incantationibus mutantibus homines in animalia & quæ lędunt rēs,vel homines per imagines, vel alia,12.De incātationibus amatorijs,figuris, & imaginibus ad amorem, 13.de elemētorum per magos turbatione. In 14.autem docemus exempla gentium in puniendis huiufmodi hominibus maleficis & fortilegis & incantatoribus,15 de pœna diuinorum, 16. de præftigijs mirabilibus horum hominum, & eorum metamorphofi, & de pœna illorum,17. De his qui in cantationibus curant morbos,& de eorum pœnis,18.De magicis ad bonum quendam finem,vindicandis. In 19. de fpectris, & de pœna fpectra immittentium,20.De lamijs,ftrigibus, &earum pœnis.Et tandem de mirabilibus pluribus relatis. In 21. fcribimus vnde,& quando vis in incantationibus tributa eft. In 22.de remedijs veneficiorum & incantationum ex antiquorum obferuationibus.Supernaturalibus,naturalibus & vanis.

Et hoc modo abfolutis fpeciebus criminis lęfæ diuinę maieftatis recipiunt proxime explicationem crimina læfæ vel imminutę maieftatis humanæ. Atq; in lib.35. & in c.1.confideramus generaliter naturam huius criminis,& de perduellione,hofte, & de pœna reorum agitur,tam illis impofita quam vxoribus, liberis,amicis & ciuitatibus ip fis. In 2. perpendimus perfonas accufatorum & reorum,& iudicium in hoc crimine,3. De coniurantibus aduerfus alios quam reges.In 4.quando legati offenduntur vel necantur,& de legatione,5.De proditionis crimine, & quomodo cōmittatur & puniatur, 6.De feditione & pœna eius, 7.De alijs humanæ maieftatis læfæ criminibus, 8. De maledicentibus principi, 9.De his qui aggeres Nili frangūt, quos voluerunt maieftatis crimine teneri Cæfares.

Libro 36.publica pertractamus crimina,quæ accedunt grauitati pręcedentium maieftatis.Et in 1.c.de falfi crimine, quod & aliquando crimen continet maieftatis,&docemus quid fit quando puniatur,& in quibus,&de falfis ponderibus & menfuris. In 2.de falfa moneta,de modis quibus adulteratur & pœnis. Et 3. de falfo interueniente alijs in rebus, vel dicto vel facto commiffo, & de eius pœna, 4. De falfo mutationis nominis vel cognominis, & de atteftationibus falfis,5.De falfo in fcriptura commiffo,& de pœnis falfariorum codicillorum,feu literarum regis,vel fummi pontificis. Subinde c.6.de adulterio, fuppofitione partus, & de pœna adulterio ftatuta legib. & morib. nationum. Explicat autē 7. pœnas adulterij mixti cum alijs criminibus, vt fi cum inceftu fiat,8.De raptu & pœna eius,8.De ftupro puerorum,virginum, viduarum,10, De præpoftera libidine, 11.De lenocinio & fcortatione, 12. De præludijs quæ

 ducunt

ducunt ad scortationem puniẽdis, 13. De capitulis alijs quibusdam, quæ ad legis Iuliæ de adulterijs tractationem pertinent, 14. De abominanda cum brutis commixtione, alijsq; coeundi turpissimis modis vetitis. Sicq; explicatis pœnis eorum, qui sua persona vel aliorum abutuntur, contra quam natura statuerit, transimus ad eorum pœnam, qui & alios vita priuant. Et c. 15. de homicidijs, & eorum agimus pœnis diuersis, ex varijs illorum circumstantijs. Et 16. de proximo homicidio crimine, videlicet de castratione. Vt c. 17. de causis alijs ad crimen legis Corneliæ de sicarijs accedentibus, 18. De veneficijs & pœnis veneficorum, 19. De alio capite Corneliæ legis de sicarijs, de incendiarijs voluntarijs & inuoluntarijs, & pœnis eorum. Vt 20. de homicidijs inuoluntarijs puniendis, vel absoluendis, vel excusandis, vel expiandis. Et 21. agitur de circũstantijs, ex quibus homicidia vel excusantur, vel mitius puniuntur, 22. De ijs qui sibi manus inferũt, 23. De speciebus quibusdam homicidij, 24. de parricidij pœna. Et quia homicidium vix fit sine vi, ideo subiungimus explicationem, 25. de vi vtraq; publica, & priuata, humana & diuina, proba & improba, impulsiua, inquietatiua, expulsiua, ablatiua, 26. de offensiua. 27. autem de corruptis iudicib. qui vim certe irreparabilem videntur inferre subditis, & de lege Iulia repetundarum, & pœna eius legis, 29. De ambitu, & de venditione & emptione magistratuum. Item quia annonæ cura ad magistratus pertinet, ne vis inferatur populo, de criminibus circa annonam commissis & emendandis agimus, in c. 30. & 31. de Plagiariorum crimine.

Subinde lib. 37. priuata quædam delicta prosequimur, in c. 1. furti naturam, finitionẽ, species, actiones, & pœnas in genere docemus. In 2. pœnas extraordinarias. Sed latius postea secundum res furta perpendimus, c. 3. Si furtum nauticarum rerũ fit. In 4. si rusticarũ. 5. si animaliũ, 6. si arborũ, 7. si frugũ, 8. si tigni, 9. si expilata hæreditas. Et in 10. perpendimus personas: & in personis 11. crimẽ rerum amotarum, 12. Fures domesticos, 13. addimus locorum perpendendas in furto circunstantias. Et 14. aliarum rerum peristases, 15. de receptatoribus.

Et explanatis furtis, propter iniuriarũ cum furto affinitatem, & quia iniuriarum tractatio, priuatorum delictorum capita plura continet, lib. 38. de iniurijs agimus & de contumelijs. Et in 1. quidem cap. quid sit, & an iure Christianorum sit vindicanda iniuria, 2. Quando iniuria fieri dicatur, de mẽte & facto iniuriantis. In 3. quæ in iudicio eius perpenduntur, de rebus, personis, & modis illationis: quæ atrox sit, vel non, 4. de specie frequẽti iniuriæ, quæ Cariuarium dicitur. Postq; reales ad verbales c. 5. fit transitus, iniurias. Et 6. ad eas quæ scripto fiunt, 7. de iniuriarum abolitione agitur. In 8. de vindicta iniuriæ, quæ fit per ius clarigationis seu repressaliorũ, 9. de alia iniuria quæ ex lege Aquilia nascitur & emendatur, 10. de serui & filij corrupti iniuria, 11. de noxalibus actionibus, 12. Si quadrupes pauperiem fecerit, deq; eius emendatione.

Et ita percurrimus delicta insigniora priuata vsq; ad lib. 39. vbi priuata quędam extraordinaria delicta indicamus, primum per Satyram c. 1. At in 2. agitur de ludo, in genere bonum à malo separando. In 3. de aleę lusu prohibito, & punitione, 4. de ludis permissis, 5. de spectaculis, 6. de crimine otij, eiusq; iudicio, 7. de ijs qui popinas frequentant, 8. de ebrietate, quæ vt plerunq; ex popinis, & de ebriorum delictis vindicandis, 9. de venatione hominum prohibita, 10. de venatione ferarum interdicta, 11. de laruis & personis prohibitis, 12. de decoctoribus bonorum, 13. de pœna termini moti, & finium regundorum quęstione, 14. de crimine stellionatus. Et 15. de mendacio.

Atque hactenus in tertia parte istius Syntagmatis, prosequuti sumus modos & negotia acquisitionis per contractus iuris gentium, & ciuiles, per quasi

quasi contractus, & per delicta quæ contractibus accedůt, vt secundum ordinem propositum ad modum alium acquirendi vel conseruandi vel amittendi res peruentum sit, ad vsucapionem videlicet. Et idcirco de negotijs vsucapionum tractat li. 40. in 1. c. quid vsucapio & eius distinctionem. In 2. quæ vsucapiůtur vel non, 3. Quæ personæ vsucapere possunt, 4. de possessione vsucapioni requisita, 5. de tempore eius, 6. de eiusdem temporis initio, medio, fine & interruptione, 7. de titulo, 8. de bona fide, 9. de personis in ea considerâdis, 10. de effectibus & vi vsucapionis, 11. de rationibus, cur ea introducta sit. Sicque 40. hoc libro imposuimus finem negorijs, quæ solent inter viuentes, & de his quæ ad viuentes pertinět, pertractari. Quibus expeditis putauimus legitimum sequi ordinem si ageremus de negotijs quæ à morituris tractarentur, vel quæ ad morituros pertinerent. Et ita à successionibus postremo perueniremus ad vltima negocia, iudiciorum videlicet, quæ & de rebus viuorum & mortuorum habent cognitionem & definitionem.

Igitur lib. 41. de successionibus conuentionalibus instituta tractatione, 1. c. in vniuersum de successione & hæreditate agimus. In 2. de hæreditate, vel bonis aduenientibus ex donatione causa mortis, 3. de ea quæ pacto defertur, 4. de pacto de futura successione viuětis improbato. Et 5. antinomiæ ea de re dissoluuntur. In 6. vero de pacto succedendi inter patrem & filium, 7. de pactis matrimonij quibus filius nasciturus instituitur, 8. de pacto de conseruanda hæreditate, 9. de pacto de succedendo in iure quæsito, 10 de pacto non succedêdo à filio filiave patri facto, 11. de filię renunciatione dote accepta, bonis paternis & maternis. Quodq; explicatur latius sequětibus capitibus, vt 12. quâdo dicatur dote contenta, 13. quibus renunciatio recte fit, 14. si dolo metuve fiat, 15. de iuramento in ea interueniente, 16. si superuiuat filia renuncians patri quid statuendum sit, docet 17. de casibus, in quibus filia non obstâte renunciatione, succedit, 18. de successione deferenda per epistolam agit.

Porro in lib. 42. testamentariam successionem aggredimur, & 1. c. admonemus cur testamentariam successionem intestati successioni præposuimus, 2. quid testamentum. 3. quæ diuisio eius, & indicamus quæ species antiquæ & vsitatæ solemnis nuncupatiui, & militaris sint, atque postea separatim in 4. de solemni. In 5 de nuncupatiuo. In 6. de militari. Et postea, 7. qui testari possunt, 8. de qualitate eorum, 9. de requisitis in testamentis. Et quia inter requisita dicimus esse præcipuas institutiones, de illis quoque tractamus inibi. Et c. 10. de institutionibus secundorum hęredum quas dicimus substitutiones, & de gradibus earum. In c. 11. de membris seu speciebus earů in genere, & subinde c. 12. in specie de vulgari & eius casibus, addêdo in 13. de prærogatiua eius supra trâsmissarium, & 14. contra fiscum, 15. contra patrem vel dominum instituti repudiantis, & 16. de eius effectu, & quando alias contineat substitutiones. Sequitur proxime, c. 17. de pupillari indagatio, definitio, diuisio, & 18. in quibus bonis fiat, 19. Num hæc excludat ascendentes proximos pupilli, 20. Quis substituat pupillariter. Et 21. in qua forma substituatur, 22. quibusve & in qua ætate substitui hoc modo posit. 23. effectus rationesque eius. Et quia ad exemplum pupillorů alijs substituitur, de exemplari substitutione annectimus tractationě in c. 24. Et docemus qualis ea sit substitutio, & à quibus, quibus, & qua forma fiat. In 25. agimus de militari. In 26. de cõpendiosa. In 27. de breuiloqua seu reciproca. In 28. de fideicommissaria. In 29. quibus fideicommissum relinqui posit. In 30. quomodo expiret fideicommissum. In 31. quomodo inde quarta Trebellianica deducatur, & qualis illa sit quarta bonorum pars. Et hæc generaliter, generalia testamentorum capita respiciunt: post quæ peruenitur ad spe-

ad specialia. Et in c.32. agimus de donationibus seu legatis testamentarijs. In 33. quibus fiant & præstentur, & quomodo & quæ effectum sortiantur. Et in 34. consequenter de lege Falcidia quæ ex illis deducitur, quid ea sit, & quando deducatur, &c. Expedito autem calculo de modis generalis & particularis institutionis, tractatur in 35. qui instituì hæredes possunt. In 36. finis & rationes testamentariæ voluntatis. Ita concluditur liber 42.

Et mox in 43. lib. antequam ex causa testamentaria ad intestati successionem transeamus, aperimus quædam, quæ media sunt inter vtranque causam. Et in 1. cap. explicamus codicillos. In 2. in genere bonorum possessiones & species. In 3. de ea quæ est secundum tabulas, & in 4. quæ contra. In 5. de delatis ab intestato.

Hinc sequitur accommode liber 44. quo via sternitur ad materiam intestati. Et in c.1. traditur quibus ex causis transeat testamenti causa in causam intestati, datur exemplum in 2. in præteritione filiorum, de qua agimus. In 3. de exhæredatione, vnde nascitur inofficiosi querela, de qua statim in 4. Ex qua consequitur filius legitimam bonorum paternorum vel parentum partem, ideo de ea in c.5. Et fin. 6. cap. breuiter alias causas quibus corruit testamenti successio, indicamus.

Quocirca destructa successione testamenti, cum ab intestato succedatur, de ea successione agimus lib. 45. Primumq; in genere in c.1. deinde in 2. de successione descendentium, quam in 3. discutimus latius, in successione primogenitorum. Et in 4. mores in successione filiorum & filiarum gentium aperimus. Et in 5. de successione filiorum legitimorum tantum. In 6. naturalium & spuriorum. In 7. legitimatorum, 8. nepotum, 9. ascendentium, 10. de successionis huius rationibus. Atq; cum ij deficiunt, quomodo alij succedere debeant collaterales proximi, in 11. tractatur. Et in 12. quomodo remotiores. In 13. quomodo & illi alio iure alibi quã Romano succedant, 14. de successione coniugum, ijs deficientibus. Et 15. quando alijs personis hæreditates intestatorum deferantur, ex varijs causis, collegij, hospitij, &c.

Quibus consideratis non ibi sistendum esse vsus nos docet: sed postquam alicui competere ius succedendi apparet, agendum est de acquirenda hæreditate, vel de ea dimittenda: quare incipit liber 46. qui id nos docere posit: ratioq; eius libelli in c.1. habetur. In 2. ius deliberandi explicatur, & cretionis hęreditatis forma, & transmisiones. In 3. confectio inuẽtarij, & eius beneficium. Et postea in 4. de aditione. Et in 5. de eius effectu, & rationibus. In 6. de repudiatione, 7. de petitione hæreditatis, 8. de collatione & contributione quæ inter succedentes fit, 9. vero de modis quibus quis à sibi delata vel quæsita hæreditate excluditur. Ex quibus paratur pinguior hæreditas cæteris cohęredibus, prout coniuncti sunt vel disiuncti: quare in 10. agimus de coniunctione & disiunctione. Et in 11. de iure accrescendi, & non decrescendi inter coniunctos, & prælatione eorum.

Tandem veluti iam appulsi portum, post lustratas & explicatas singulas res & personas, & post considerationem negotiorum in genere & specie incipit iudiciorum tractatio lib. 47. Quæ à nobis suis regulis cõponuntur & concluduntur vsque ad 50. & vltimum Syntagmatis librum, vt per hæc iudicia quid iustum & iniustum sit, & quomodo res, personæ, & negotia sint cuique pro suo iure conseruanda, liqueat. Quocirca in 1. c. lib. 47. explicamus ob[illegible]r, quomodo iudicia necessaria sunt, & diuino & humano iure sint comprobata, & rationes eorum. In 2. nominis enucleantur acceptiones. In 3. definitio datur iudicij. In 4. diuisio generalis, & in 5. ex ratione causarum: vbi plures aliæ adf[illegible]runtur

runtur partitiones iudiciorum. In 6. quomodo ordinaria & extraordinaria iudicia dicuntur. In 7. de rebus quæ in iudiciu deducuntur breuis fit enarratio. Vt in 8. de personis, quas in ipsis iudicibus contem[illegible]lamur principio. Et ideo in c. 9. indicamus qui natura iudicari prohibētur. In 1[illegible]. qui lege. In 11. qui morib. Et quia aliunde etiam iudicia limitatam habent potestatem ratione dignitatis vel authoritatis iudicibus concessæ, ideo difficilem, sed val[illegible] insti-tuimus de magistratuum diuersa authoritate, tum apud Romanos, [illegible] apud alias na[illegible]ones tractarum. Quoc[illegible] ca in 12. c. admonemus generaliter, inde primam e[illegible]scutiendam quęstionem iudicij. In 13. de imperio in vniuersum. In 14. de gladij iure. In 15. de consulum Romanorum authoritate. In 16. de patritiis, & censoribus, & eorum iudiciis. In 17. de dictatoris potestate. In 18. de magistro equitum. In 19. de decemuiratu & triumuiratu summo. 20. de monarchiæ imperio. In 21. distinguuntur post principatus, magistratus & iudices ratione imperij & iurisdictionis. Et 22. de iudicibus agitur in genere. In 23. de equitum seu iudicum decuriis & classibus. In 24. de centumuiris. 25. de senatoribus Romanorum. Et 26. aliarum gentium. In 27. de Gallicanis parlamentis. 28. de consilio prætoriano, seu magno vel aulico. In 29. de cancellario magno Galliæ. 30. de prætoribus & præfectis prætorio. 31. de Ædilibus. 32. [illegible] prouinci[illegible]bus aliis magistratibus, eorumque potestate. 33. de rectoribus [illegible]ciarum in Gallia, [illegible]parchis, senarchis, baiulis, & de cæteris. 34. de Tri[illegible]eb. 35. de præfecto vrbi. 36. de aliis magistratibus per satyram diuersa[illegible]m gentium, & Galliæ. 37. de iudicibus mercatorum. & 38. ærarij Gallici. 39. de arbitris & compromissariis. Quibus subijcimus nationem officiorum eorum qui illis administrant & inseruiunt. Vt c. 40. apparitorum viatorum, accensorum, satellitum, &c. Et in c. 41. Scribarum & amanuensium. Et in c. 42. de notarius & tabulariorum publicorum personis, vbi ea omnia quæ ad notarij munus & instrumenti publici fidem pertinent, annotantur.

Cæterum, vbi iam absoluimus res & personas iudiciorum percensere, peruenimus ad ordinem iudiciorum in libro 48. Et primum de ordine illo generaliter agimus. Subinde in c. 2. de citatione, & de iis quæ ad illam pertinent. Et quando vocatus non comparet, de eius contumacia in 3. Et si compareat vterque litigantium, quomodo in 4. satisdare debeant, docemus. Et 5. quomodo & qua forma libellus vel petitio concipitur. Et 6. de contestatione. 7. vero de iuramento calumniæ quod præcedit probationes faciendas, pro quibus dantur dilationes, vt pro aliis iudicialibus actibus. Ideo explicamus dilationes in 8. Et probationes in genere in 9. Et in specie, sequentibus, vt in 10. de probationibus quæ fiunt per aspectum, monumentorum inscriptiones, perque notoria. Postea in c. 11. per præsumptiones & suspiciones. In 12. per indicia diuinitus vel humanitus apparentia, aut per torturam, & in ea factam confesionem. In 13. per testes. In 14. per instrumenta. In 15. per purgationem vulgarem & canonicam. In 16. per duellum seu monomachiam. Quibus explicitis, earumq; substantia declarata, de conclusione litis seu in causa, agitur in 17. Et cum ea etiam concluditur liber 48.

At vero vbi instructam & apparatã causam reddidimus iudicialem, oportuit ad partes iudicum peruenire. Et idcirco necessaria rerum consequentia libro 49. Et in c. 1. instruitur iudex, cuius solius partes sunt in iudicãdo post conclusionem, quomodo perpendere debeat negotium conclusum, habita ratione litigantium: & quem actorẽ, quem reum dicere debeat. Et num illi suæ sint iurisdictionis. Et in 2. num potuerint agere, vel cõueniri. Et in 3. si eum recusauerint, num causæ recusationis legitimæ sint, quem ve ibi ordinẽ seruare debeat.

In 4.

In 4. num qui [illegible] vel defendunt nomine alieno admitti [illegible] & hab[illegible] mandatum legitimum, & de procuratore ad lites quæ ob[illegible], [illegible] netur: vt in 5. quæ in syndico & in actore consideranda sint. Et in 6. de aduocatis priuatorum negociorum. In 7. de aduocatis & rationalibus fisci.

Et illis veluti præludijs recte se habentibus, constituto optime statu causæ, annectitur liber 50. & postremus, qui de sententia & modo sententiam dicendi, & de iuramenti religione & appellationibus, & executionibus tractandis iudicantem informat. Et proinde in 1. c. sententiarum interlocutoriarum & definitiuarum substantia docetur, & formula ad sententiam perueniendi, & exequendi easdem, & retractandi si opus sit. In 2. vero de appellationibus, earumque causis, formulis, apostolis, desertionibus, releuationibus, & attentatis. Quia vero nulla est pars iudiciorum quæ non egeat aliqua specie iuramenti, & quia iurisiurandi religio omnibus fere negotijs humanis vim & robur addit: tandem post omnium negotiorum pertractationem, istius tertiæ Syntagmatis iuris vltimam sedem de iuramento tractatio accepit. Et ideo in 3. c. de eo agitur in genere, & de necessitate iuramenti. In 4. de eius finitione, & diuisione, & de quibusdam eius speciebus, nempe de temerario, & promissorio seu assertorio. In 5. de eo quod contractus & actus confirmat, & quomodo illud accedat efficaciter. In 6. de alijs iuramentis quę maxime ad lites decidendas vel minuendas pertinent, vt iustior & facilior sit iudici definitio & prolatio sententiæ, & de voluntario & necessario. Admonemus autem in 7. de quibus iuretur, & qui iurare possunt vel agi possunt. In 8. quomodo iuratum olim, & nunc iurandum sit, prolatis antiquorum formulis quibusdam & conceptionibus iuramenti. In c. vero 9. de viribus dicitur iuramenti. In 10. de periurio, pœnisque eius diuinitus & à gentibus ei impositis. Vt in 11. de alijs pœnis quæ iure positiuo, ciuili, & pontificio fuerunt adiectæ. Postremo c. 12. quomodo periurij pœna euitari possit, per interpretationem, absolutionem, nullitatem, & remissionem iuramenti.

Et ita cum Dei ope & beneficio exactum est opus ære perennius, & à rebus & personis ad negotia & finem series, gratia Dei peruenit, cui omnis honor & gloria.

Veritas Domini manet in æternum.

IN SYN-

IN SYNTAGMA IVRIS CLARISSIMI DOCT. PETRI GREGORII THOLOSANI,

CARMEN.

Pandecta, codex, canones, decretaque quicquid
Illicitum, aut licitum legibus esse volunt:
Doctorum variè centena volumina quicquid
(Antea nempe Virum missa per ora) docent:
Id facili methodo, doctaque, grauique labore
Compositum, tradit cuilibet istud opus.
Tum quia forte sua contentis, nempe per istud
Tam vastum mare, dux, & via recta foret:
Tum quia quod tanto donares nomine, dignum
Autoris prorsus nullius extat opus.
At docto huic titulo quis verba simillima, verbis
Quisue operis titulum persimilem esse neget?

ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟ.

Πολλὰ δαΐζμεναι, μᾶλλον μὲν πάντα, καὶ τὸ
Γρηγόριον πᾶσιν σύμφορον ὅπλα λέγεις.
Ὅς πάνυ καὶ κρείσσω, καὶ μείζονα βίβλια, πολλοῖς
Τοῖς ἐξαρκοῦντας ὅπλα βελτίονα, ἰδού:
Τί ποθεῖν, ὦ μίσθωμά τε καὶ αἰώνιον ἴσῃ
Γρηγορίῳ ἀνεμίους χρυσοφόροις κλέος.

Eiusdem de eodem.

Ne curras alio, vario qui dogmate Iuris
Gaudes, hic tuta sistere naue potes.
Hoc etenim Syntagma prius, vel tale, vel ipso
Edita quis nobis vtiliora dedit?

Jo. Thierietus Iulliens.

IN PETRI GREGORII
DOCTORIS THOLOSANI
SYNTAGMA IVRIS VNIVERSI,
Claudij Verderij Foresiensis

HENDECASYLLABI.

OMNES ante struem orbis vniuersi
Res actæ in cumulum fuere: eumque
Confusum veteres Chaos vocabant;
In quo nec series erat nec ordo,
Sed confusio mixtioque rerum,
Quam velamine nox atro tegebat.
At Syntagmatis orbis vniuersi
Structor cuncta loco suo locauit,
Tellurique iubens adire centrum,
Terras æquore cinxit, aeremque,
Flammamque in supetis locis locauit,
Et lucem dedit, expulitque noctem.
Olim massa fuit Ius vniuersum,
Indigestaque moles & caligo:
At SYNTAGMATE iuris vniuersi
Facto, GREGORIVS fugans tenebras,
Fecit lucidius Ius vniuersum.
Ast hoc Gregorius, Satorque mundi
Distant, Gregorius labore multo
Hoc perfecit opus, Satorque mundi
Nutu cuncta suo, labore nullo
Fecit. Distat opus quoque vtriusque:
Nam Syntagma prius fuit struesque
Mundi, sed prior eius est futurus
Finis: sin minus, vna soluet ambo
Lux Syntagmata, iuris atque mundi.

Claudius Verderius Biturigibus Iurisprudentiæ dans operam, vixdum annos 18. natus, hos phaleucos versus, patris mandato & iussu in gratiam clariss. Petri Gregorij Iuris vtriusq. Doctoris contexebat.

IN PE-

IN PETRI GREGORII I. V. DOCTORIS SYNTAGMA IVRIS VNIVERSI,

CARMEN.

Gemmæ turbatis si quæ cumulentur aceruis
(Sint pretij licet eximij, summique nitoris,
Et dignæ Regum torques decorare superbos,)
Ingenito splendore carent, atraque sepultæ
Congerie, squallentque situ, tenebrisque premuntur.
Sic LEGES *(quibus vtilius nihil ante dederunt*
Numina [a], *nec posthac homini concedere possint)*
Confusæ, ingenti Librorum [b] *mole latebant,*
Et Iuuenum longis [c] *ambagibus alta tenebant*
Pectora, quæ quasi Dictæis erroribus arctè
Implicita, & dubiis anfractibus vndique clausa,
Vix poterant sese Labyrintho educere tanto.
Prodijt ast tandem natus felicibus astris
GREGORIVS, *vigil* [d] *in studiis, qui publica curans*
Commoda, perfaciles aditus, amplosque reclusit
Omnibus Astreæ sacras [e] *adeuntibus ædeis.*
Cumque prius procul à THEMIDOS *penetralibus essent*
Suada [f], *rosas placidi sermonis in ora refundens:*
Pallas [g], *amœnarum dispergens dona Sororum:*
Et Sophia [h] *augustæ naturæ arcana resoluens:*
Vt LEGVM *pius Antistes:* IVRISQVE *Sacerdos,*
Supplicibus votis illas precibusque reducens
IVSTITIÆ *in templo* [i], *soliisque locauit eburnis.*
Vtque opus hoc DIVIS, DVCIBVS, PVBIQVE *dicatum,*
Orbis in immensi parteis citò conuolet omneis.
GRYPHE *vehi placuit, cuius pernicibus alis*
Per tractus maris, & terræ per vasta feretur
Æquora, sydeream que petet, per nubila, molem.

ARDENS ARDENS OS VATIS.

ANDREAS TEROSSANTIVS, Lugdunæus, faciebat.

[a] Lex donum Deorum est. l. 2. ff. de legibus, & senatuscons.
[b] Innumera veterum Iurisconsultorum, scripta in duo millia librorũ propagata habebantur l. 2. §. postea vero. C. de veteri iure enucleando
[c] In proœmio institutionũ, in §. & quod priore.
[d] Ius ciuile vigilantibus scriptum est l. pupillus. §. sed si vigilaui ff. quæ in fraudẽ creditorum.
[e] l. leges sacratissimæ. C. de legibus & constitut.
[f] Vide legem vnicam.
[g] C. de studijs liberalibus.
[h] vrbes Romæ, & Constantinopolitanæ.
[i] Sanctissimi iustitiæ templi meminit Iustinianus, l. 1. §. cumque hæc materia. C. de veteri iure enucleando.

IN LAVDEM PETRI GREGORII, I. V. D. ET SYNTAGMATIS IVRIS VNIVERSI, mira ipsius industria editi,

Epigramma.

SEmper ad augendas Arteis, Literasque iuuandas,
GREGORIOS, Studijs Pallas amica, dedit.
Græcia testis erit, quam Nazanzenus in astra
GREGORIVS, calami nobilitate tulit.
Roma, triumphati quæ splendet honoribus Orbis,
GREGORII magis est luce corusca sui.
GREGORIOS quid ego memorem quos edidit olim
Gallia, doctorum prole beata virûm?
IVSTITIÆ vigili qui castra † labore secuti,
Æternum Patriæ promeruere decus.
Sed (quod ego illorum tranquillis Manibus optem
Dicere: sic etenim res iubet ipsa loqui)
GREGORIOS inter nostrateis emicat iste,
Inter nocturnos vt vaga Luna focos.
Ingenij & rutilo tenebras fulgore repellit,
ASTREÆ obruerant quæ monimenta sacræ.
Quæque prius varijs errabant dissita libris,
Mira hoc in præstans arte coegit opus.
Vos igitur, Iuuenes, LEGVM qui templa subire
Vultis, & in celebri dicere Iura foro:
Istud GREGORII excellens SYNTAGMA, diuina
Nocturnaque alacres voluite, quæso, manu.
Illud enim vobis fuerit si mente repostum,
In vestri deget pectoris æde THEMIS.

† Iura disciplina est, l. aduocati. §. militãtnamque. C. de Aduocatu diuersorum iudicum.

ARDENS ARDENS OS VATIS.

ANDREAS DEROSSANTIVS, Lugdunæus, faciebat.

ELENCHVS

ELENCHVS SINGVLORVM LIBRORVM, ET CAPITVM TERTIAE PARTIS SYNTAGMATIS IVRIS VNIVERSI.

LIBER XX.

De Actionibus, seu de Actibus humanis. Et de modis primis & generalibus acquirendi.

LIB. XXI.

de Conuentionibus in genere.

LIB. XXII.

de Mutuo.

LIB. XXIII.

De alijs contractibus qui re fiunt.

Cap.

LIB. XXIIII.

de Verborum obligationibus.

Cap.

LIB. XXV.

de Obligationibus & Conuentionibus consensualibus.

Cap.

LIB. XXVI.

de Redhibitione gentilitia.

Cap.

17 Qui

LIB. XXVII.

de Contractibus reliquis, qui consensu fiunt.

LIB. XXVIII.

de Contractibus anomalis.

LIB. XXIX.

de Obligationibus quæ ex quasi contractu.

LIB. XXX.

de Criminibus in genere.

LIB. XXXI.

de Pœnis.

LIB. XXXII.

de Accusationibus.

Cap.

LIB. XXXIII.

de Crimine diuinæ immunitatis Maiestatis.

Cap.

LIB. XXXIIII.

de Sortilegis & Maleficis.

Cap.

21 Vnde,

LIB. XXXV.

de Crimine læsæ seu immminutæ maiestatis humanæ.

LIB. XXXVI.

de Publicis Criminibus alijs.

LIB. XXXVII.

De priuatis delictis.

LIB. XXXVIII.

de Iniurijs & contumelijs.

LIB. XXXIX.

De pluribus alijs priuatis delictis.

LIB.

LIBER XL.

de Vsucapionibus.

Cap.

LIB. XLI.

de Successionibus conuentionalibus.

Cap.

LIB. XLII.

de Testamentaria successione.

Cap.

LIB. XLIII.

de Medijs, quæ ad causam testati & intestati pertinere possunt.

Cap.

LIB. XLIIII.

de Præludijs ad causam intestati.

Cap.

LIB. XLV.

de Successionibus intestati.

Cap.

LIB. XLVI.

de Acquirenda vel amittenda hæreditate.

Cap.

LIB. XLVII.

de Iudicijs, & Iudicibus & eorum Iurisdictione & Administrat.

Cap.

40 de

LIB. XLVIII.

de Ordine iudiciorum.

Cap.

LIB. XLIX.

de Legitimis personis, inter quas iudicia feruntur.

Cap.

LIB. L.

de Sententia, & iureiurando.

Cap.

FINIS ELENCHI LIBRORVM, ET CAPItum, Tertiæ par. Syntag. iur. vni.

SYNTAG.

SYNTAGMATIS IVRIS VNIVERSI PARS TERTIA,

DE ACTIONIBVS, SEV DE ACTIBVS HVMANIS.

DE MODIS PRIMIS ET GENERALIBVS ACQVIRENDI.

LIBER VICESIMVS.

De modis, quibus res fiunt singulorum, & de varia earum rerum natura, & nomine. Cap. I.

1. *Continuatio libri.*
2. *Ius omne versatur in acquirendo, muniendo, conseruando.*
3. *Auaritia turbauit dominia rerum, & possessionem.*
4. *Cupiditas malorum radix.*
5. *Iubilaei lex redemptionis, & redhibitionis rerum.*
6. *Acquirendi leges contra fraudes cupiditatis.*
7. *Acquirendi sex modi legitimi Varronis.*
8. *Acquirendi modi ex Theophilo 14. iuris gentium, 2. ciuiles. singularium rerum, & per vniuersitatem.*
9. *Acquirendi modi in certa capita digesti per diuisionem.*
10. *Contractus qui sunt iuris ciuilis.*
11. *Amittimus res tot modis, quot acquirere possumus.*

1 REBVS & † personis praecognitis seorsum, & distinctionib. earum obseruatis, reliquum est, vt actiones seu actus hominum perpẽdamus: vtpote composita post simplicia: cum omnia negotia & actus, vel ad res, vel ad personas, vel ad 2 vtrasque referri possint. ¶ † Secundum hanc rationem, vera est Vlpiani regula [a], totum ius consistere, aut in acquirendo, aut in conseruando, aut in minuendo. Aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem suam, vel ius suum conseruet: aut quomodo alienet, vel amittat. Ea namque est in omni re animorum conditio, vt ait Plinius [b], vt à necessariis primum orsa, cuncta peruenerint ad nimium. Recte primum quidem constituta rerum, vt diximus, 3 diuisio, ad discordias euitandas. [c] ¶ † Huius tamen abusus statim maiora, vt videtur, inuexit mala, & ex sato optimo tritico, pernicies soli produxit lolium: exque cupiditate habendi & auaritia, fines possessionis & dominij legitimi violati sunt: & is cui permissum erat sufficienter habere, & aliis prouidere, sibi aliena vsurpare vetitis artibus coepit. Inde malorum omnium cohors, vt ex Lerna quadam traduxit in nos miserias pene immedica-4 biles. ¶ † Cupiditas quippe omnium malorum radix, quam quidam appetentes errauerunt à fide, & inseruerunt se cogitationibus multis. [d] Et qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quae mergunt hominem in interitum & perditionem. [e] Facile cupidi à iusto delirant: [f] mensq; potentiae auida nec potest abstinere à vetitis, nec gaudere concessis, non pietati adhibere consensum. [g] Excaecat hominem auaritia [h] & reddit insatiabilem, [i] vt ait Horatius [k]:

> *Latius regnes auidum domando*
> *Spiritum, quam si Libyam remotis*
> *Gadibus iungas, & vterque Poenus*
> *Seruiat vni.*
> *Crescit indulgens sibi dirus hydrops,*
> *Nec sitim pellit, nisi causa morbi*
> *Fugerit venis, & aquosus albo*
> *Corpore languor.*

Hinc vsurae, rapinae, furta, delictaque fere reliqua omnia, adulteratio rerum, & ponderum, mensurarum, fraudes, dolique tyrannis, penuria rerum, & fames, & plurium hominum proborum paupertas miserrima, artibus improborum exutorum &

a Vlpia. in l. fi. de legib. lib. 1. F. tit. 1.
b Plin. libr. 26. c. 4.
c in praeludiis Optimi Iurisc.
d 1. ad Timothe. 6. can. bonus 6. 47. dist.
e 1. ad Timo. 6.
f c. l. 47 dist.
g can. sicut hi. 47. dist. catholicum, 47. dist.
h c. execrabilis, de praeb.
i can sicut hi. 47. dist.
k Horat. lib. 2. Carm. od. 2.

5 rum & spoliatorum propriis. ¶ † Cui malo vt obuiam iret Deus Optimus Maximusque, post diuisionem per familias terræ subactæ adiecit legem Iubilæi. [*Sanctificabis*, inquit [a], *mihi annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ vestræ, ipse enim est Iubileus: Reuertetur homo ad possessionem suam, & vnaquaque redibit ad familiam pristinam.*]

a Deuteron. c. 25. Numer. c. fi.

6 ¶ † Iure quoque gentium & societatis ciuilis, formulæ quædam receptæ sunt acquirendi, transferendi, & conseruandi res, vt iniiceretur frenum dolis & fraudibus, & vsus facilior esset: ita vsu exigente & humanis necessitatibus, gentes quædam iura sibi constituerunt [b]. 7 ¶ † Varro [c] sex modos acquirendi legitimos tantum enumerat, dum ait: [*In emptionibus, sex fere res legitimum dominium perficiunt: si hereditatem iustam adyt: si vt debuit ab eo accepit, à quo iure ciuili potuit: aut si in iure cessit, qui potuit cedere: & id vbi oportuit: aut si vsu cepit: aut si è præda sub* 8 *corona emit.*] ¶ † Latius Theophilus [d] modos acquirendi cōplectitur, aitq; acqsitiones, aut iurisgentium esse, aut iuris ciuilis. Iurisgentium quidē esse quatuordecim, nempe donationem, hostium spolia, lapillos in litore maris inuentos, siue pretiosas gemmas, animalium nostrorum fœtus: alluuiones, insulam in mari aut flumine natam, prędia ad alueum à flumine desertum habere, alienam materiam in eam speciem, quæ in pristinam speciem redire nequeat, mutasse: ex aliena & sua materia speciem fecisse, duorum materias eiusdē vel diuersi generis, volūtate dominorum aut fortuito commixtas esse, ex materia aliena in solo suo ædificasse, alienam arborem in suo plantasse, cōseuisse in alieno fundo bona fide possesso, thesaurum in suo inuenisse. Ciuiles autē acquisitiones dicit duplices, vel singularium rerum, & quæ per vniuersitatem: singulares, vsucapionē, ius accrescendi, legatum, fideicommissum. Per vniuersitatem, quando vna quidem res geritur, sed multa nobis sub vno acquiruntur: tales quatuor sunt acquisitiones, hæreditas, bonorū possessio, arrogatio, libertatum causa bonorum addictio.

b §. ius aūt gentiū, de iure na. ap. Instit. l. ex hoc iure. eo in P. l. ergo. 39. de legib. in P.
c Varro, lib. 2. de re rust.
d Theophilus, & §. per quas personas nob. acq. lib. 2. Insti. tot. tit. ciuil. tit. 9.

9 ¶ † Nos ordinis causa sic colligimus. Res nobis acquiruntur vel iure gentium, vel ciuili, vel vtroque. Iure gentium vel facto ipso, vel voluntate eorum quorum interest: facto ipso vndecim modis, per occupationem, inuentionem, captionem ab hostibus, natiuitatem, alluuionem, sationem, culturam, ædificationem, coniunctionem, vnionem siue confusionem, traditionem. Ex voluntate nostra & aliorum per nos ipsos, & ministerio aliorum, per contractus omnes, paucis exceptis, qui iuris ciuilis dicuntur [e]. Obligationum quippe substantia in eo consistit, non vt corpus nostrum aliquod faciamus, sed vt ad dandum, vel facien- 10 dum alium obligemus [f]. ¶ † Iure ciuili quæruntur, vel contractibus, quatuor, verborum obligatione [g], literarum obligatione [h], emphyteosi [i], sponsalitia largitate [k]. Item vsucapione [l], arrogatione [m], vel successionis iure, & per media quæ inde pendent; per testamenta, codicillos, institutiones generales & particulares, per legata, fideicommissa, bonorum possessiones, addictiones bonorum libertatis causa, & per successiones ab 11 intestato, & per sententiam [n]. ¶ † Tot modis etiam quis amittit, quibus alius ab alio acquirere potest, cum duo domini in solidum esse nō possint. Proinde si cognoscamus quot modis possumus quærere, propemodum intelligemus quibus possumus res amittere [o].

e Lex hac iure, §. de iustit. & iur. lib. 1. P. ti. 1. §. ius aūt gentium, eod. tit. ap. Instit.
f l. obligationū substantia, de action. P.
g §. de constitu. de actio. ap. Iusti.
h §. 1. de litera. oblig.
i §. adeo, de loca. & l. 1. de iur. emphyt.
k §. 1. vt sponsali. largitas pręter sit cōtra. in authen. colla. 9.
l l. 1. tot tit. de vsucap. in P. cū simil.
m l. si arrogator, de ado. P.
n l. sicut certo, §. si duobus, cō moda P.
o l. 1. pro derelicto, leg. fere, 196. de reg. iur. in P.

de Occupatione. Cap. 2.

1. *Possessio de occupatione cœpit.*
2. *Occupantium fiunt quæ nullius sunt.*
3. *Nullius sunt insula maris, res pro derelicto habita.*
4. *pro Derelicto quando quid habeatur, eod.*
5. *Thesaurus inuentus quomodo acquiratur.*

1 IAm quomodo per † occupationem cœperunt res esse, explicauimus, cum de possessione egimus [p]: quam ab illa occupatione cœpisse demon- 2 strauimus. ¶ † Idcirco annotabo tantum breuiter ea, quæ nullius in bonis sunt, occupantium fieri [q]. Sic quæ natura nullius sunt, si à possessoribus se in naturalem libertatem asserant, occupantium fiunt quoque [r]. Insula quæ in mari nascitur, occupanti cedit, quia nullius 3 est [s]. ¶ † Res quoque pro derelicto habitæ, occupantium fiunt [t], quia pro derelicto habita statim possidentis esse desinunt, & ideo occupantis fiunt [u].

4 ¶ † Obseruandum tamen pro derelicto haberi, si quis eo animo à se abiiciat, vt nolit amplius ad se pertinere, aliter minime [x]: & ita ea mente à se, vt amplius nolit, videtur primo occupanti donare [y].

5 ¶ † Huc referimus inuentionem thesauri, ex qua inuentor in suo dominus efficitur; in alieno, pro parte: si sine malis artibus inueniat [z], & si non locarit operas suas, vt late cum suis distinctionibus docuimus antea, dum de rebus fisco quærendis tractauimus [a]. Est enim thesaurus vetus quædam depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, & ignoratur [b]. Quare cedit inuentori, quod non fieret, si sciretur dominus: nam & eius fit furtum [c].

p sup. li. 1. c. 19.
q l. 3. de rerum diuis. P. §. feræ igitur. eod. tit. apud Iust.
r l. quod in litore, de acqui. rer. do. l. riparum, §. fin. & l. seq. de re. diuid. in P. l. naturalē libertatem, §. illud quæsitū, de acq. rer. do.
s l. interdum, §. quod ex naufragio, de acq. possess. in P.
t l. adeo, §. insulam, de acq. rer. do. l. ergo & insula, §. si ea.
u l. Iabolen. leg. quæcunq;, de acqu. rer. do. P.
x l. 1. 2. & 4. §. hoc amplius, pro dereli. P.
y l. nemo, & l. si quis merces, pro dereli. in P.
z l. pro seruus, de stipu. seruo.
a §. thesaur. de rer. diuis. l. 1. C. de thesaur. lib. 10. C.
b sup. li. 3. c. 12.
b l. nunquam, §. thesaurus, de acqu. rer. dom.
c l. peregre, de acqui. poss. leg. thesaurus, ad exhib. in P. d. l. nunqu. §. fin.

de Inuentione rerum alienarum deperditarum. Cap. 3.

1. *Inueniens res alienas, & sibi reseruans, furtum facit.*
2. *Inuentarum rerum deperditarum libelli publice, vt dominus recipiat, sunt proponendi.*
   Inuenta non esse tollenda, eod.
3. *Perdens res remanet earum dominus.*
4. *Inuentor res deperdita gratis restituere domino tenetur.*
5. *Indicium promissum inuentori præstandum est.*
6. *Inuenta non comperto domino, in pias causas erogari debent.*
7. *Inuenta vsucapi non possunt.*
   Attinia lex, eod.

1 ACcedunt aliqua † ex parte ad ea, quæ pro derelicto habentur, res deperditæ. Verum si quis inuentas in terra iacentes, lucrandi animo sibi vsurpet & occupet, furtum committit: siue 2 ignoret dominum, siue sciat. ¶ † Nam & libellos proponere tenetur publice, quibus significet se eas inuenisse, & restituturum ei qui se dominum docuerit earū [d]. Et Lucianus inter laudes Demonacis philosophi, adiicit idipsum eū fecisse, & inuento anulo, de eo publice schedulam proposuisse. Iosephus [e] inter leges Mosis hanc etiam annumerat.

d l. falsus creditor, 44. §. qui alienum quid de furt. lib. 47. P. §. fin. de rer. diuis.
e Ioseph. lib. 4 Antiquita. c. 6. Deutero. 22.

metat, [*Si quis aut aurum, aut argentum per viam inuenit, quærat eum qui perdidit, præconem mittens, & in quo loco inuenit, restituat, & ex alieno damno non esse bonam vtilitatem decernat. Similiter & de pecoribus, quas in deserto errare compererit, non inuento repente domino, apud se referuet, testem habens in his Deum, quod nolit aliena lucrari.*] Platonis[a] quoque lex hæc, [*Si quis rem suam alicubi, volens, vel contra reliquerit, non tangat qui forte repererit, sed putet Deum timeri, à lege hac sibi consecrata seruare: seruum qui exportasset, à quocunque obuiam facto, & vltra annos triginta nato, verberibus multa pulsetur: liber, illiberalis præuaricatorque habeatur, deinde decuplum pretij relinquat, &c. Erat & Stagiritarum lex plane vt Græcam,* inquit Ælianus[b], *agnoscere possis, quod non deposuisti, ne tollas. Et Biblij,* inquit[c], *si in via inciderint in aliquid, nihil tollunt, quod non deposuerunt: non enim hoc inuentum, sed furtum esse arbitrantur.*] Diogenes Laertius[d] Solonis legem etiam refert, τῶν ἀλλοτρίων μηδὲν μηδὲν φέρειν, μηδὲν ἀγείρειν δὲ κλέπτοντα θανατῷ ὀφείλειν. *Ne quis quicquam alienarum rerum*
3 *auferat, agatve, fur dupli damnator.* ¶ † Remanet dominus qui amisit[e], & in possessione est ciuili, etsi
4 corporalem perdiderit[f]. ¶ † Quare retinens rem alienam, furtum committit[g]. Itaque pro re inuenta restituenda, quicquam iure capere, nec petere potest: ius enim nullum nobis in rebus est alienis, & turpiter accipit vt faciat, quod alioquin gratis tenetur facere[h].

5 ¶ † Si quid tamen indicij nomine dominus qui perdidit, inuentori polliceatur & restituenti, illud præstari conuenit, & honeste vt ex pollicitatione accipitur: siue is qui inuenit detegat, siue is inuentorem indicet[i]. Multa namque honeste data accipiuntur, quæ non honeste petuntur[k]. Et quæ mercedis nomine non possunt peti, recte remunerationis gratia capiuntur[l]. Reperit autem inuentor, si quid inuentæ rei causa impenderit, à domino[m]: quemadmodû & rem is cum fructibus
6 perceptis tenetur domino restituere[n]. ¶ † Quod si inuentor perquisitione facta, dominum non inueniat, placet vt tutior sententia, qua iubetur in pias causas inuenta, nomine eius qui amisit distribuere, vt in pauperum eleemosynam cum authoritate episcopi[o]. Et si ipse inuentor valde pauper & inops sit, nihil prohibet, quin tanquam pauper, non vt inuentor retineat, cum onere orandi pro amittente.
7 ¶ † Alioqui vt furtiuas res non potest retinere, neque vsucapere, prohibente lege Attinia[p].

de Acquisitione per Captionem ex rebus hostium tempore belli. Cap. 4.

1. *ab Hostibus capta, capientium fiunt.*
2. *ab Hostibus capta & repetita dominis reddenda.*
3. *Serui non fiunt hodie Christiani ab hostibus capti.*
   Postliminij ius num in personis hodie locum habeat.
   Rançon, seu redemptio capti in bello cuius sit.
4. *Præda quid.*
   Manubiæ quid, eod.
   Spolia hostium quæ dicantur.
5. *Capta ab hostibus immobilia & mobilia, quorum sunt.*
6. *Præda ab hostibus capta, quomodo diuidebatur militari disciplina.*
7. *Præda aliquando fiebat populi Romani non militum, aliquando militum.*
8. *Prædæ pars Deo consecrata.*
9. *Decima ex præda Deo data.*
10. *Iusta præda ex hostibus, quibus bellum indictum, non capta per latrunculos.*

1 QVæ ab hostibus capiuntur eorumque sunt, capientibus etiã quæruntur[q]. Et legem perpetuam esse Xenophõ tradit[r] inter homines, quando belligerantium vrbs capta fuerit, cuncta eorũ esse qui ceperint, & corpora eorum qui in vrbe sunt & pecunias. Fuit & sententia Periandri, arbitri electi ab Atheniensibus, & Mytilenæis contendentibus pro agro Iliensi, vt quandiu quisque vi oppidum possideat, id eum iure possidere[s]. Pari modo legati Romanorum disceptantes inter Carthaginensem populum, & regem Massinissam, pro agro vi & armis contendentes, possessionis ius non mutarunt, sed causam integram ad senatum reiecerunt[t]. Sic post bella ciuilia, cum in vrbe essent loca plurima iuris ambigui, & multi multa à possessoribus auocarent: quia sibi vel à senatu, vel à Pompeio, vel à Cæsare, vel à Lepido, vel ab ipso Augusto militibus, pro præmio donata assignatave forent, contenderent, Augustus Imperator ipse cognoscens, se-
2 cundum possessores pronunciauit. ¶ † Si tamen quædam ab hostibus nobis erepta, à nostris reperantur, non fiunt capientium, sed prioribus dominis restitui debent[u]: nec iure prædæ censentur: quia non tam capta, quam reddita dicuntur[x].

3 ¶ † Ex hoc iure belli capientium fiebant serui, qui viui ab hostibus capiebantur[y]. Et hodie inter Christianos non fiunt serui capti, quamuis pro redemptione sui pretium dent, quod vocant *rançon*, quasi *reddition*: non secus quum olim captus in ciuilibus dissensionibus, ingenuitatem non amittebat[z]. Itaque ex communi interpretum sententia, iura captiuitatis & postliminij in personis non seruantur; sed capti ad certam fidelitatem seu homagium obligantur, & redemptionem soluunt pro more nationum, quæ capientis est, nisi redemptio excedat decem millia aureorum: vt si comitis, vel ducis est prehensio, quæ principis fulius est.

4 ¶ † Porro res quæ occupantur in bello, vel mobilia, vel immobilia sunt: mobilia aut prædæ nomine, aut manubiarum appellantur: præda, corpora ipsa capta ab hostibus sunt[a]: manubiæ, pecuniæ, quæ ex corporum captorum venditione, vt notat Gellius[b]. Omnium commune nomen, spolia. Et Labeo, [*Si quid,* inquit, *in bello captum est*[c],
5 *in præda est.*] ¶ † Immobilia bello occupata, placuit publicari, non singulorum fieri[d], vel fisco addici[e]: mobilia vero capientium esse[f]. Neque hodie capta, quamuis fieri aliter deberet, deferun-
6 tur duci, sed qui potest capere capit[g]. ¶ † Obseruandum est tamen, olim ex disciplina militari fuisse, vt non esset præda singulorum occupantium militum, nisi speciali iure concederetur, sed vt in commune in vnumque redacta delatave diuideretur à principe vel duce singulis, prout quisque se strenue in pugna gessisset[h]. Et Polybius meminit: [*Nunquam discrimen aliquod,* inquit[i], *Romanis auaritiæ vitio contigit, eo quod ad signa in commune prædam omnem, vel in captione vrbis, vel exercitus deferant: sic dum alij prædantur, alij constanter in acie permanent: quia non ideo fraudantur. Iurant enim egressuri ad militiam, nihil se ex præda defraudaturos, sed fidem secundum datum sacramentum seruaturos.*] Sic Dauid prædam quam acceperat ab Amalechitis, qui exspo-

liauetant Sicelech, diuisit militibus, non solum pugnantibus, sed qui remanserant lassi ad sarcinas; ex quo similis lex sancita est inter Israëlitas in posterum [a]. Constat quoque inter Francos, hanc legem diuisionis prædæ inter milites olim fuisse, ex Gregorio Turonense [b]: narrat enim Clodoueum regem Francorum, petenti episcopo vas abreptum in direptione ecclesiæ, respondisse eius legato, vt eum sequeretur vsque ad Soessones, vbi cuncta quæ acquisita erant, diuidenda erant: addiditque sortitione diuidi solita, vt manifestum ex relata respõsione militis, qui vrceum petitum ægre ferebat regi dari præter sortem. Idipsum & scribit Ammonius [c]. Thebani quoque, Corinthiique legatos ad Lacedæmonios miserunt, qui ex manubiis portionem prædæ communis belli gesti, periculique contra Athenienses, peterent: quibus negatis nõ quidem aperte bellum aduersus Lacedæmonios decreuerunt, sed tacitis annis tantam iram conceperunt, vt subesse bellum intelligi posset, vt author Iustinus [d]. Extat lex Dei [e], [*Omnem prædam exercitus diuides, & comedes de spolijs hostium tuorum, quæ Dominus dederit tibi.*] ¶ †7 Inuenio tamen aliquando prædam populi Romani fuisse, non militum: vt ex Dionysio Halicarnassæo [f] colligere possumus, apud quem Decius contra Marcium eximium ducem agens coram populo, sic ait: [*Scitis*, inquit, *omnes, prædam ex hostibus nostra virtute partam, legibus addici populo, & nec ducem quidem exercitus in eam ius habere, nedum priuatum aliquem. Sed quæstoris esse eam vendere, & pecuniam referre in ærarium. Hanc legem nullus ab Vrbe condita, non dicam violauit, sed ne reprahendit quidem, excepto hoc vno Marcio.*] Asconius quoque Pædianus [g], spolia de viuo hoste quæsita nobili, per deditionem, manubias veteres dixisse ait, & fuisse hanc prædam imperatorum, ex qua quod vellent facerent. Fuit & deinceps tempus, quo partim in publicum duces referebant, partim militibus distribuebant [h]. Pollicebantur & sæpe duces ad concitandos animos militum eisdem prædam; quamobrem exercitus Romanus Posthumium imperatorem inficiantem quas promiserat prædas, facta in castris seditione, lapidauit [i]. ¶ †8 Neque semper æque fuit facta prædæ diuisio inter milites omnium: sed & duces præstantiores ethnici quoque, quibus pugna fœliciter successerat, ex præcipuis munera Deo consecrabant: vt Gelon Syracusiorum rex, misit ex hostium manubus, post victoriam Amilcaris & Carthaginensium, Delphos Apollini, quem pro Deo habebat, tripodem aureum sexdecim talentorum auri. Et Græci post victoriam de Persis habitam Thebis, alium tripodem ex decima delecta spoliorum miserunt Delphos quoque. Et Athenienses idipsum fecerunt reportata de Persis per Cimonem in Asia victoria, authore Diodoro Siculo [k]. Et Syracusanos etiam, post victoriam contra tyrannos, & subuersionem vrbiũ eorum, delectum quicquid optimum ex præda & manubiis ad Delphos misisse, idem testatur [l] author. Vt & Abraham rediens à victoria regum, sacerdoti Dei Melchisedecho, totius prædæ decimas dedit [m].

9 ¶ † In summa quæ ex præda nobis quæruntur ex hostibus, debent etiam habere concessionem ducis, vel populi, potissimum in nostris militib. qui stipendiarij sunt, & contenti alioquin debent esse stipendiis [n]. Innuit hoc Philippus rex Macedonum in epistola ad senatum Atheniensem [o]. [*Quæ possessio*, inquit, *firmior fieri potest hac, quæ primum à maioribus nostris concessa est: deinde iure belli denuo nostra facta, postremo à vobis concessa est?*] ¶ †10 Item obseruandum, iustam prædam esse, quæ hostibus eripitur, id est, quibus publice bellum indictum est [p]. Quæ enim latrunculi à nobis furantur & prædones, iure belli non possunt sibi acquirere, nec quę in seditione conciues sibi eripiunt.

a 1. Reg c. 30.
b Gregor Turonens. lib. 2. histor. c. 27.
c Ammonius, lib. 1 hist. Francorum, c. 12.
d Iustinus ex Trogo. lib. 3.
e Deuterono. c. 20
f Diony. Halicar. lib. 7.
g in orat 3. in Verrem, in fin.
h Sigon lib. de antiquo iure Roma. c. 15.
i Florus, lib. 1. Epitome Liuij, c. 13.
k Diodor. Siculus, lib. 11. Biblioth.
l Diodo. Sicul. lib. 14.
m Genes. c. 14.
n Luc. 3.
o ap Demost. post 1. Philippicam.
p leg. hostes sunt, de capt. & postlim. reuer. l. hostes, & leg. quos nos hostes, de verbor. signif.

de Postliminio. Cap. 5.

Lib 49. P tit 15.
Lib. 8 C. tit 51

1 *Res duobus modis exeunt à potestate hostium, per postliminium, & redemptionem.*
Postliminium quid, eod.
2 *Status qua ratione rerum & personarum mutetur captiuitate.*
3 *Postliminij fictio quid operetur in successione capti, & in alijs.*
4 *in Postliminij fictione consideranda.*
5 *Postliminium quid restituat.*
6 *Postliminij duplex species.*
Ab hostibus repetita reddi debent dominis antiquis, non repetentibus quærantur, eod.
7 *Postliminij ius tempore belli & pacis.*
8 *Induciarum tempus non habet ius postliminij.*
Induciæ quid. *Treuga quid, eod.*
Fœdus quid, eod. *Pax quid, eod.*
9 *Postliminij ius non est in captis à latronibus, & piratis, bellis ciuilibus.*
10 *Postliminij iure quæ non possunt reperi.*

†1 Res & personæ, † quę in hostium potestatem peruenerunt, pristinum ius quod habebant reperunt, vel postliminio, vel redemptione. Postliminium, in nominis notatione aperte testatur, limen prius repetitum postea, id est, rem vel personam recepisse primum quem habebat locum, vel fines, vel statum [q]. At Paulus iurisconsul. latius substantiam postliminij finitione complectitur. [*Postliminium*, inquit, *est ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ, inter nos & liberos populos, regesque, legibus ac moribus constitutum. Nam quod bello amisimus, aut etiam circa bellum, hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere: idque naturali iure introductum est, vt qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is vbi in fines suos redisset, pristinum ius suum reciperet.*] hæc Paulus [r]. ¶ †2 Postliminium status mutationem, itaque rerum & personarum præcessisse, & iterum restitutionem eiusdem denotat. Mutatio autem hæc fit captiuitate facta ab hostibus, duplici consideratione: videlicet primum, dum res capta transit in capientis potestatem: nam si persona capiatur, ea sui iuris esse iure Romano desinebat, fiebatque capientis, vt superiore capite abũde docuimus, sicut & res aliæ captæ eximebãtur à iure dominorum, & in eosdem capiẽtes transibant. Alia deinceps ratione rerum fiebat status & personarum quoque alteratio, ex ex parte eorum, qui capti erant, & in patria relinquebantur: nam & illa quę captiuorum erant, nec ad capientes, nec ad captiuos tunc pertinebant, sed alterius iuris vel status fiebant. Siquidem pro pro mortuo habetur is, qui captus est, à die quo captus est, vt notat Papinian. [s] si postea inibi moriatur, nec reuersus est; quod & probat Vlpia [t].

5 ¶ † Proinde capto patre, & seruo [u] ita hostiũ facto, filiusfamil. sui iuris fit: nam pater, qui alterius iuris

q §. si quis ab hostib. quibus mo. ius pat. po. solui. Cicer. in Topic. l. postliminium, 19. §. postliminia, de captiuis, in P. & l. fi. eod. P.
r leg. postliminium, 19 de captiu. & postliminio. reuer. in P.
s l. pater, 10. de captiuis, in P. & l. iusto errore, 44. §. fin. de vsucap. lib. 41. P. tit. 3.
t l. in omnib. 8. de captiuis & postli. reuersis, in P.
u l. lege Cornelia, de testament. in P. l. penul. de liber. & posth. l. fi. C. de senten. pass. l. 1. §. nam pater, ad senatusc. Maced.

iuris captioitate fit [a], alios non habet io potestate [b]. Et seruos capti stipulatos, acquirit hæredi eius, qui erat successurus, si mortuus fuisset tunc [c]. Captiuoq; mortuo apud hostea ex lege Cornelia fingitur mortuus apud suoa, vt ei succedat ab intestató, seu ex testamento, qui successuti erant, si apud suos decessisset tunc [d]. Et medio tempore gesta per filiumfamil. post patris captiuitatem, & ante eius postliminium, si legitimæ ætatis fuerit, rata suot, vt ab emancipato facta, si in præiudiciú patris non sint: exemplo gestorum à filiofamil. tempore deportationis patris, & ante eius restitutionem, quæ eodem modu tractantur [e]. Efficit & ius postliminij sua fictione, ac si is qui reuersus est nunquam abfuisset [f].

4 ¶ † Sic in postliminio cósideranda: præsens status captiuitatis, quo seruorum qualitati similis quis est, vt per se nihil posse dicatur [g]. Dehioc secundo suspensio iurium, qoæ fit, dum expectator postliminium, vt quæ in peculio seruotum capta sunt & filiorum, iu suspenso sint [h], vt si redierit, eios sint: si decesserit, lege Coroelia ad hæredes eius pertineant: deturque curator interim bonis capti [i]: nam antequam certus quis sit de morte naturali capti, non adit hæreditatem eius, vel ab intestato, vel ex testamento. Postliminium fictionem inducit, vt qoando dominus rerum & personarum redit à captiuitate, censeantur eius iora fuisse in pendenti, dum postea rediens sua recipit pristina iura [k]. Et ita inspecto quidem tempore captiuitatia, oullæ res capti erant in pendenti statu. Verum inspecto tempore postliminij futuro, dum id cótigit, fuisse in præterito dicimus [l].

5 ¶ † Atque postliminium id restituit, quæ qois ante habebat, & quæ illi medio tempore captiuitatis cootingere potuerunt [m]: vt apud hostes filius susceptus, si postlimioio redierit, filij iora habet [n]: ita reuerso filiofamil. iure postliminij, pater filium suum recuperat [o], & filius suum [p]. Conceptus tamen & editus, apod hostes, patre existente & ibi mortuo alio iure quam fictionis legis Corneliæ, vel eum matre rediens, vel sine ea succedet [q]. Non tameo sicut iura patriæ potestatis restituontur postliminio, vxorea maritis redeuntibus restituuntur: nam tantum coosensu vaorum rediotegrabantur matrimonia [r]. Retro tamen creditur in ciuitate fuisse semper, qui ab hostibus adueoit [s]. Et ita auus etiam emancipati, filiom recipit in potestatem capto emancipato redeunte [t]. Et in metallum damnatus, de metallo captus, redemptos, in metallum reuertitur, seruus ad dominum [v], sicoti liberi in pristinam libertatem [x]. Ab hostibus captus, seruus hostium est, & postliminio statum recuperat pristinum [y]. Et in summa tantum valet postliminij ius, quantum ademptio per captiuitatem: veluti tantuodem valet deportato ad restitutiooem indolgentia, quantum ad pœnam seotentia [a].

6 ¶ † Et duæ ita species postliminij sunt: vt aut nos reuertamur, aut aliqua recipiamus vi erepta [a]. Ita expulsis hostibus ex agria quos cœperant, dominia eorum agrorum ad priores domioos redeunt, nec publicantur, nec prædæ loco cedunt. Publicatur enim ille ager, qui ex hostibus captus est [b]. Vt & virtute oostrorum militum liberati ab hostibus oon redemptione, illico statum, qoem captioitatia casu amiserant, recipiunt: receptos enim eos non captos iudicare debemus, & militem nostrorum defensorem eorum decet esse, non dominum, vt singulariter tradunt Dioclet. &

7 Maxi. CC [c]. ¶ † Postliminium, sicuti ius captiuitatis, & in bello & tempore pacis est, sed ratiooe diuersa, quæ hisdem verbis explico, quibus Pomponius. [*In bello postliminium est, cum ij, qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt & intra præsidia sua deduxerunt. Nam si eodem bello is reuersus fuerit, postliminium habet, id est, omnia perinde ei restituuntur iura, ac si captus ab hostibus non esset, &c. In pace quoque postliminium datum est. Nam si cum gente aliqua, nec amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, ij hostes quidem non sunt. Quod autem ex nostris ad illos peruenit, illorum fit, & liber homo noster ab eis captus, fit seruus eorum. Idemque est si ab illis ad nos aliquid perueniat. hoc quoque igitur casu postliminium datum est* [d]. *Inter fœderatos nobis, & liberos, quamuis extranei sint, tamen postliminium locum non habet. quia illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æque ac apud se retinent, & eadem nobis apud illos contingunt* [e].] Rursum Tryphonius iurisconsultus, [*In bello*, inquit, *postliminium est: in pace autem ijs qui in bello capti essent, de quibus nihil in pactis erat comprehensum. Quia spem reuertendi ciuibus in virtute bellica magis, quam in pace Romani esse voluerunt. Item in pace, qui peruenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum serui efficiuntur, apud quos iam hostes suo facto deprehenduntur, quibus ius postliminij est, tam in bello quam in pace: nisi fœdere cau-*

8 *tum fuerit, non esse eis ius postliminij* [f].] ¶ † At tempore induciarum, ius postliminij ooo est [g]: quia induciæ sunt com in breui & præsenti tempore conuenit ne inuicem se lacesserent [h]. Quæ si longiores sunt, dicuntur Treugæ [i], quæ si in pacem tráseant, Fœdera [k] dici possunt. Dicimus nos Galli inducias, *suspension d'armes*, treugas vero, quæ longiores induciæ sunt Latiois, *treues*: at fœdera *alliances*, ratione pacis æternæ. Et proprie Pax, qoando pactionibus fœdus sancitur & firmatur [l]. M. Varro in libro humanarum, Induciæ, inquit, suot pax castrensis paucotom dierum: & alio loco, Induciæ, sunt belli feriæ. Gellius explicat, lib. 1. c. 25. neque pacem esse inducias, quia bellum manet, pugna cessat. hancque cessationem pugnæ pactitiam, Græcis dictam ἐκεχειρίαν. Aurelius Opilius libro 1. musarum, Inducias ait esse, cum hostes iotet sese vtrinque vtroque alteri ad alteroa impune & sine pugna ioeunt, & inde nomen factum, vt sint qoasi initus atque introitus. Proinde cum induciarom tempore capta capientium noo fiút, nec capti serui [m], non opus est postliminio, com

9 belli iure non sit captio facta [n]. ¶ † Sic etiam capti à piratis & latronibus, liberi remaoent: quia nullum iis ius belli [o]. Idipsum de captis in bellis ciuilibus statuitur [p]: ideo nec io istis postliminium [q].

10 ¶ † Porro excipiuotur quædam res & personæ, qoæ iure postliminij ooo possunt repeti. Nam Marcellus ait, oauibus quidem longis, & onerariis, propter belli vsum, postliminium esse, oon piscatoriis aut actuariis voluptatis causa paratis: equos fræni impatientes ad hostes se proripientes postliminio repeti, non arma quæ sine flagitio noo amittuntur, ooo vestes [r]: quodque in bello captom est, & cessit in prædam, postliminio noo recipitur [s]. Ex personis, qui armis victi, se hostibus dediderunt, postliminio oun gaudeot [t]: oec quem oos dedimus hostibus, si reoersus est, etsi ad noa redierit ab hostibus oon receptus [v]. Transfogæ etiam oullum postliminium est. Hostium enim oumero habetur, qui proditorum animo patriam relinquit [x], si liber

a §. seruil. de in rem verso.
b l. si ceu eniet. ad leg. Iul. de adult. in P.
c l. 1. de captiuis, in P.
d Iulianus in l. bonis eorum, 22. de captiuis. in P.
e l. final. §. 1. de senten. pass. & restit. lib. 9. C. tit. 52.
f retro. l. 10. cũ leg. seq. de captiu. in P.
g l. si postliminio, 29. eod. P. l. in bello. §. facti, eod. tit. l. q. in seruitute. de reg. iur. P.
h l. bona. 22. §. quæ peculiari. eo. tit. de capti. P. l. si is qui. §. 1. de vsucap. in P. §. si ab hostib. quib. mod. ius patriæ pot. sol.
i l. cum cognatos, 3. C. de capti.
k l. nec non, 4. eo. C.
l §. si ab hostib. quib. mod. ius pat. potest. sol. & ibi gl. l. in bello, 12. §. si quis capiatur, de captiuis. in P.
m facit §. códitiones, de ver. oblig.
n l. penult. de capti. & postli. reuers. C. l. ab hostib. 18... eod.
o Paulus in l. apud hostes, 9. de captiuis, in P. l. 1. §. sed & si. ad Tert. in P. l. ab hostib. §. 1. ex qb. cau. ma. in 3. l. 1. C. de capti.
p Pomponi. in l. cum duæ, 14. de captiu. in P. l. captiu. 9. & l. ius postliminij, 14. C. eod. tit.
q l. 1. C. de capt. l. duæ, eo tit. P.
r d. l. cú duæ, §. fi. & l. nó vt à patre, l. in bello, §. medio, eo. tit. de capti P.
s leg. retro, 16. eo. tit. P.
t l. si metibus, 12 de capti. P. l. si quis pergnante, 23. C.
v l. in bello, §. si qs seruũ, cum seq. 55. de capt. in P. l. mulier inopia, 6. eod.
x l. sicut liberis, 1. de capti. & postl. C.
y Vlp. l. hostes, 24 §. fi. de cap.
z l. fi. § fi. & penul. de senten. pas. & restit. C.
a l. cum duæ species, 14. de captiu. in P.
b l. si captiuus, 20. §. 1. 2. eod. tit.
c in l. ab hostibus capti, 12. C de postli. reu.
d Pomponi. in l. postliminij, 5 de captiu. in P.
e Proculus, in l. non dubito, 7. de captiuis, in P. & ibi tradunt, quis liber populus, quive fœderatus.
f Trypho. in l. in bello, 12. de captiu. in P.
g Paulus in l. postliminium, 19. §. induciæ, de captiu. P.
h d. §. induciæ.
i tit. de treuga & pace, lib. 1. Decret. tit. 34.
k l. hostes, & l. non dubito, de captiu. P.
l c. 1. de pace, ap. Gregor. l. 1. eo. tit. in P.
m d. l. hostes, & l. nó dubito.
n d. l. postliminium, 19. §. a piratis.
o d. l. hostes.
p Vlp. in l. si qs ingenuum, 21. l. 1. de captiuis, in P.
q l. latrones, 27. de captiuis.
r Marcel. in l. 2. & Pompo. in l. 3. de capti. in P. l. 3. §. miles qui in bello, de re mil. in P.
s Labeo, in l. si quid in bello, 28 de captiuis, in P.
t Paulus, leg. postliminio, 17 de captiu. in P.
v l. 4. eo. tit. P. iuncta l. fin. de legatis. in P.
x l. postliminium, 19. §. transfugæ, & §. seq. de captiuis, in P. l. item ei, quib. ex cau. maio. in P.

sit: nam si seruus transfugerit, non eius causa, sed domino postliminij ius erit, vt seruum recipiat [a]; si sine eius voluntate transfugerit [b]. Item si captiuus, de quo in pace captum fuisset, vt rediret, sua voluntate postea apud hostes mansit, non ei postea postliminium est [c]. Victis hostibus etiam recuperati, postliminio redisse existimantur, & qui ab illis euaserint: si modo ad suos redierint animo eo, ne amplius ad hostes redirent, non si alius sit animus [d].

a dict. §. transfugæ.
b l. si seruus ab hostibus, de in terro. act. in P.
c l. si captiuus, 20. de capti. in P.
d Florentin. in l. nihil interest, 23. de captu. in P. Pompo. in l. postliminij, 5. § si. eod.

de Redemptione ab hostibus. Caput 6.

1 *Redemptio captiuorum quid.*
2 *Redimit se, vel suis nummis, vel alienis.*
Redimens suis nummis alium, quibus causis non repetit pretium, eod.
3 *Redimens suis nummis alium, non eum habet vt mancipium, sed iure pignoris.*
4 *Redemptioni captiuorum relicta qua habent priuilegia.*

1 Postliminij recipiendi † modus alius est per redemptionem, quando pactione pretium statuitur [e], ob quod hostis captiuum restituit, & captus à seruitute hostili, si liber antea esset, liberatur [f]: si seruus restituitur refuso pretio domi-2nis [g]. § † Verumtamen obseruandum est, statum restitui pristinum, statim quidem redemptione facta, si suis nummis quis se redimat: aut si alienis nummis redimatur, tum demum tantum, cum pretiũ soluerit, vel ei aliquo alio iudicio illud remissum fuerit [h], vel si alio modo, qui pretium dedit, iure amittere debeat, vt si redemptam prostituat [i]. Item si tacite renunciet pretio: veluti si in 3 vxorem redemptam accipiat [k]. § † Etenim qui redemptionis pretium soluit, iure pignoris redẽptum retinet [l]: non enim emuntur tanquam mãcipia quando à suis redimuntur. Nec beneficium debet in calamitatem cõuerti [m]: cum redemptio facultatem redeundi præbet, non autem ius postliminij mutat [n]. Nihilominus tamen æquitas suadet pretium restitui iis, qui emerint à barbaris, vel pro pretio, laboris obsequio, vel opere quinquẽnij, vicem referre beneficij ab illis qui habituri sunt incolumem, si in ea nati sint, libertatem. Ne forte aliquando damni consideratio, in tali necessitate positis negari faciat emptionem [o]. Interim tamen antequam pretium redemptori exolutum fuerit, vtentur iuribus postliminij, & liberi hominis, & poterunt successionis iura sibi vendicare, hæreditatemq; adire [p]. Et si filios qs aliquave genuerit, nec filij serui sunt redẽptoris nec pignoris nexu apud eos sunt, restituto pretio [q]. Nec remisso vinculo pignoris libertus fit redẽptoris, nec obsequiũ ideo filius eius debet [r]. Quia & inuito redẽptore, refuso pretio pristinum ingenuitatis cõsequitur statum, etiam quocunq; offerẽte pretium solutum [s]. Hoc enim pietatis causa rece-4ptum est. § † Sicuti ea quæ instituitur in captiuorũ redemptionem dispositio vltima, siue alio hærede, quæ & recepta est, nec subiicitur falcidiæ detractioni [t]: & si quid singulari legato eius pietatis causa relictum fuit, redemptioni faciendæ designatus cogitur exequi: & si nolit, vel nulli mandata est hæc prouincia, episcopus loci, cuius testator est, exequitur [u].

e l. cum nõ redemptum, 5. de postlimi. reuers. lib. 8. C. ti. 51.
f l. si captiuea, 20. eod. tit. P. l. commercio, 14. C. eo. tit.
g l. in bello, §. si quis seruum, de capt. P. l. mulier, 6. eo.
h l. liber capt., 17. de postlim. reuers. in P. l. si liberum, 21. C. eod.
i l. fœdissime, 7. eo. de cap. C.
k l. si quis ingenuã, 21. and P. l. 2. C eo l. 15 q te ab hostib. 13 eo. C. argu. l. libertæ, de super. libet P.
l § 2. l. pe[...], 8. si liberũ, 11. l. si is qui te, 15. de captiuis. C.
m l. si quis ingenuam, 21. eo. P.
m l. quod fauore, C. de legibus.
n in l. si captiuus, §. si. de capti in P.
o in l. fin. C de capti. & postli. reuer.
p l. si qui liber, C. de captiuis.
q l. pe[...], 8. de capti. C.
r l. si liberum, 21. eod.
s l. 18 & postliminij, 6. de capti. C.
t l. si qua ad declinandam, 27. de episc. & clerie. C. lib. 1. tit. 6.
u l. nulli, 28. de episcop. & cleric. lib. 1. C. tit. 6.

de acquisitione per Natiuitatem. Caput 7.

1 *Bonorum incrementa, vel à natura, vel hominis ope: natura latenter, & aperte.*
2 *Partus ventrem sequitur, quomodo.*
Natiuitate quomodo res nobis quærantur.

1 Accedunt incrementa † bonis nostris dupliciter, naturæ arte, vel hominis. Natura bifariam, vel aperte per natiuitatem, vel latenter, vt per alluuionem, hominis ope, & per alios modos quærendi. Nata igitur ex his quæ possidemus iure dominij, veluti partus, dominium nostrum 2 cõsequuntur [x]. § † Sic partus, naturæ ratione, matrem sequitur, etsi de qualitate dignitatis diuersum respondeatur, & patri assecla fiat [y]. Iubet autem æquitas ex nostris genita, nostra fieri, vtpote qui curam onusque generantium sustinemus, & proinde commodum ad nos pertineat [z]. Eo modo fructus proprietatis dominum sequuntur, nisi speciali causa vsusfructus, vel vsus ad alium pertineant [a].

x l. in pecudũ, de vsufr. P §. in pecudũ, de rer. diuis. l. 2. de acqui. rer. dom. l. partum, C. de rei vend. l. vlti. Pomponium, §. idem scribit si equum, eo. tit. P. §. itẽ ea qua, de rer. diuis.
y leg. nullam, l. exẽplo, l. eos, de decur. li. 10. C. l. cum legitimæ, de stat. ho. P.
z l. secundum naturã, de reg. iur. in P. c. qui sentit, eod. tit. in 6.
a l. bonæ fidei, §. fin. de acqui. rer. dom.

de Alluuione. Cap. 8.

Lib. 7. C. tit. 41.

1 *Flumina censitorum vice.*
2 *Alluuio quid.*
3 *Alueus fluuij exsiccatus cuius sit.*
Insula nata in flumine cuius sit.
4 *Alluuio quando mutet, vel alteret rem cui accedit.*
5 *Census agri non augetur, aucto per alluuionem agro, nec minuitur diminutione alluuionis: contra, si per inundationem id fiat.*
6 *Alluuionis acquisitio quare iuris gentium.*
7 *Alluuionis ius in quibus casibus locum non habet, & sequent.*
8 *Inundatione in prædia aliena inuecta condici à dominis possunt.*
9 *Alluuionis accessio in agris limitatis & clientelaribus, ad quas pertineat.*

1 Flumina censitorum † vice fungũtur, vt ex priuato in publicum trãsferant, & ex publico in priuatum [b]. 2 § † Alluuione nobis adiicitur rebus possessis, cum flumẽ lambendo ripas, in quibus prædia habemus contigua, adiicit eisdẽ paulatim, vt intelligere non possimus, quantum quoquo momẽto temporis adiiciatur. Quia si vis fluminis ex prædio alterius partem detraxit, eaq; iuncta fuerit, & traducta in aliam partem, remanet domini prioris, nec iure alluuionis occu-3patur [c]. § † Vt si alueus fluminis exsiccatus fuit, dominorũ prædiorum proximiorum fit, quẽadmodum & eorum damnũ est, dum ab illis per flumen detraditur & in publicũ transfertur alueus [d]. Idẽq; ius seruatur in insula in flumine nata, vt si æqualiter distet ab vtraq; ripa, dominorum agrorum sit æqualiter distantium: sin aũt alicui magis accedat, eius sit [e]. Alluuionis latens incremẽtum cum notabilem nõ habet mutationem, certe rem mutare cui accedit, alterare ve non potest, vt alia dicatur: sicuti non ideo minus res quælibet eadem dicitur, quæ latentes habet mutationes, & pene incremẽ-4ta & decremẽta momentanea [f]. § † Et ideo nec augeri

b Pompo. in l. ergo si insula, §. alluuio, de acquir. rer. do.
c probatur vtrunq; in l. adeo, 7. §. præterea, de acqu. rer domi. in P. l. 1. & si. de alluuionib. libr. 7. C. tit. 41. §. præterea, de rerum diuis. ap. Iust.
d l. ergo, de acqui. rer. dom.
e hæc & plura, l. Martius, & l. insula, de acq. rer. domi. in P. l. inter eos, eo. tit.
f l. proponebatur, de iudic. in P.

geri potest census agri, si paulatim incrementum alluuione ei accedat: nec minui, si decedat [a]. Contra, si per inundationem extra alluuionem quid decedat vel accedat. Nam quibus diminutum est patrimonium, diminuitur census, & quibus auctum, augetur [b]: & inundationis ius, aliud quam alluuionis [c]. Æquum quoque visum est, eum habere lucrum, qui patitur incommoda [d]. Et ideo, sicut vsufructuarius in decremento non potest conqueri, ita in alluuionis augmento vtilitatem 6 capit [e]. ¶ † Deinde & iure gentium firma hæc quæstio, cum flumen publicum sit, & quod per illud additur, nullius est, & occupanti quæratur, fundo videlicet cui adhærescit, iure accessionis & consolidationis [f]. Et cuius est totum, merito illius est pars, quæ toto accrescit [g].

7 ¶ † Ex superioribus acute consideratis colligemus certos casus, in quibus alluuionis ius non sit. Primus est, si iuxta torrentem, nec iuxta flumen publicum prædia sint, vt notat Angelus Aretinus [h], post Baldum. Iohannes autem Faber quæstionem illam, num riuus, vel torrens, vel flumen, sit aqua præterlabens, reijciendam esse ad rusticorum illius loci sententiam censet [i].

8 ¶ † Alius casus si alia, quam terra, prædijs nostris accedat, & vi fluminis importentur, vt tigna, arbores, aliaque, quæ alluuione non coalescant 9 prædijs: & ideo illa condici possunt [l]. ¶ † Tertius est, vt non habeat ius alluuionis locum, in agris reipublicæ limitatis & assignatis militibus [m]: ne daretur occasio militibus proxima prædia occupandi [n]. Quemadmodum, & alia quæ occasione delinquendi dare possent, non conceduntur [o]. Hoc ius ad agros clientelarios seu emphyteoticarios limitatos concessos cultoribus extendunt, & ad censuales, vt velint alluuionis incrementum ad dominum directum pertinere, & inde censum augeri posse. Quod tamen ita demum probandum opinor, si pateos sit incrementum & alueus pristinus multum imminutus: nō si lateret quid accedat.

a l. fin. C. de alluuio.
b sic intelligēda de inundatione, non de alluuione l. 2. C. de alluuio. l. forma censuali, de censib. P. l. 2. de annu. & trib. lib. 10. C.
c l. 6. de rerum diuis. P. l. 1. in princ. & § 6. ne quid in loco publ.
d l. fin. §. sed cum ut secundam, de furt. C. l. secundum naturam, de regul. iur. in P. cum similib.
e l. item si fundi. § sed si mortalla, de vsufruct. P l. si ego §. idem ait, de publician. in rem actio.
f l. 9. §. Alphenus, de damno infect. l. cum principalis, de reg. iur. P.
g l. in rem, 23. §. item quæcunque, de rei vend. P. l. quicquid, l. 32. de acquir. rer. dom. §. si tamen, de rerū diuis.
h ut §. præterea, numero 3. de rerum diuis.
i Ioan. Faber, in dict. §. præterea.
l l. si quis nec causam, §. fina. de reb. credit. in P. l. idem Pomponius, §. de arbore, de rei vendi. in P. l. nauigia, de furt.
m l. in agris, de acquir. rer. domi.
n Angelus, in dicto § præterea.
o Laurentius, de poss. dual. P l. eleganter, §. alia, sol. mat. P.
p per l. fin. & 2. C. de alluuion.

de Acquisitione rerum alienarum, quæ fit per Accessionem artificialem, & opera hominum: vt per Sationem, Culturam, Ædificationem, Coniunctionem, Vnionem seu Confusionem. Cap. 9.

1 *Plantatio in alieno, modus est acquirendi domino prædij.*
2 *Arbor radices vel ramos in aliena prædia mittens, cuius: & de interdicto pro eius damno.*
3 *Fructus ex mea arbore in alienum prædium decidentes tertio quoque die, inuito domino prædij, mihi licet colligere.*
4 *Arborum serendarum, vel plantandarum lex rustica.*
5 *Aquæductus publici lex.*
6 *Quinque pedum lex Solonis explicata.*
7 *Ædificando in alieno, & Serendo quando domino prædij acquiritur, & quatenus, & 16.*
8 *Incendio domibus consumptis, alijs area, quam dominis negligentibus ædificare, data à Vespasiano.*
9 *Tignum iunctum quomodo ædificij fit.*
10 *Accessorium aliquando potius destinatione, quam nobilitate & qualitate res metiendum.*
11 *Scripta etsi aurea acquiruntur domino chartarum & membranarum, & quatenus.*
12 *Pictura in tabula aliena facta quomodo acquiratur domino tabulæ.*
13 *Alienam rem colens, qua actione sua repetit, & aliena sua addens rebus, quibus actionib. à domino conueniatur.*
14 *Conductor in aliena sumptus faciens repetit.*
15 *Ædificatum in loco publico cui quæratur.*
17 *Acquiritur accessione per confusionem, & commixtionem. Confusio quid eod. commixtio quid eod.*
18 *Confusione rerum quando dominium earum communicatur.*
19 *Commiscens res alienas suis, quomodo conueniendus.*

1 Opera † & artificio hominis res alienæ nobis, accessione earum facta ad res nostras, quæruntur. Et primum satione, vt planta aliena in solo nostro sata, si ibi radices egerit, caudi-2 cemque habuerit, nostra est, non alias [q]. ¶ † Nam si radices ex fundo vicini arbor, quæ ibi habet caudicem, immittat in meum solum, vel etiam ramos incumbat, non ideo mea est. Et tantum mihi est ius agere interdicto contra dominum, non esse ei ius ita habere arborem, quæ vel radicibus, vel ramis mihi nociua est: eoq; negligente postea emendare, mihi licet ramos vsque ad altitudinem 15. pedum circumcidere, & radices in meo 3 missas succidere, & lignum tollere [r]. ¶ † Et proinde fructus, qui ex arbore vicini in meum solum decidunt, non possum retinere, nec prohibere quin dominus tertio quoq; die ingredi possit, vt colligat [s]: potissimum si radices, aut vmbra ramorum non noceant, & si arbores iuxta legitimas 4 agricolationis leges sint satæ. ¶ † Inter quas leges illa, vt non valde prope ædes vicinorum plantentur, vel serantur. Dum enim radices eiaculantur; quia his motus crescendi naturalis eis inest [t]; aut dum rigantur vt crescant, non mediocriter vicinis parietibus nocent, maxime torcularibus, aut hortorum euripis: propius si adhærescunt, fundamenta deijciunt, furti ansam per fenestras præbent, vmbram faciunt, torcularia, hortorumque euripos ebibunt, & frangunt, quod ne fiat 5 prætoris edicto prospectum est [u]. ¶ † Vnde & Constantinus statuit, ne ij per quorum prædia aquæductus publicus commeat, in dextra læuaque formarū aquæductus arbores habeant, nisi quindecim pedibus intermissis; obseruante quoque officio iudicis, vt si quo tempore pullulauerint, exscindantur [x], ne earum radices fabricam formæ corrumpant. Augustus quoque de hac causa decempedale spatium inter formas & arbores 6 constituit [y]. ¶ † Solonis lex erat, quam refert Plutarchus de iure vsucapionum de arboribus plantandis, [*Si quis in agro aliquid plantauerit, quinque pedes à vicino abesto: si ficum vel oleam, nouem pedes abesto* [z].] Legem de quinque pedibus, cum constet esse Solonis, ex Caio iurisconsulto [a], & alijs proxime citatis, existimo legem male fuisse relatam in excussis codicibus & exemplaribus Caij [b], τὰ δὲ ἄλλα δένδρα δύο πόδας, vbi interpres antiquus non legit δύο πόδας, sed πέντε πόδας, quinque pedes: etsi Alciatus restituat [c], δύο pro πέντε: & ita legendum quinque pedes, suadet Constantinus Harmenopolus [d], Græcus interpres qui eandem legem refert. [*Oleam & ficum, nouem ab alieno prædio pedes conserito, cæteras arbores, quinq.*] Eoque magis impellor, quod inter vici-

q l. fin. quod vi aut clam, lib. 43. P. titulo 23. l. adeo, §. si alienam, de acquirē. rerum dominio. §. si Titius, de rer. diui. l. qui scit, 35. de vsur.
r §. 2. de arbor. caeden. l. 2. C. de interdic. l. si plures, § fi. arbor. furtim cæsar. in P.
s l. 1. de gland. legen. in P.
t Pompo in l. quod autem. §. 6. de seruit vrban. prædiorū. in P.
u l. 1 de itiner. lib. 8. C. tit. 1.
x l. 1. de aquæduct. lib. 11. C. titul. 42.
y l. eorum, 6. & l. decernimus 10. eod. titul. de aquæduct. lib. 11. C.
z Meminit Crinitus, lib. 25. de honesta disciplina, c. 4. Cælius Rhodiginus, lib 11. c. 41.
a l. fi. finium regundor.
b dicta l. fin.
c Alcia. lib 2. dispunct. cap. 6.
d Constant. Harmeno. lib. 2. prompruar. iuris, c. 4.

nos agros olim relinqui debebant quinq; pedes à satione liberi [a], siue ad vertendum dicas aratrum, siue ad viam vicinalem, siue ad radices arborum, siue ne ramis impendentibus sata lęderentur vmbra: nullo enim modo sensui nostro officit l. quinque pedum, finium regũdor. C. vt ratus est tamen Alciatus [b], quinimo potius consentit.

7 ¶ † Satione & ædificatione x. accessorie nobis quæritur. Qui enim in alieno solo serit & ædificat, domino soli acquirit [c]: dummodo ædificium non possit à solo amoueri sine magno incommodo, & sit affixum, aliter minime [d]. Obseruato eo, vt si quis ædificat in solo alieno fide bona, & ædificium amoueri nequeat, possit petere impensas, quamuis ædificium cedat solo [e], necessarias tamen [f]. 8 ¶ † Ex voluntate quoque principis interdum solum ædificio cedit. Quemadmodũ quando Vespasianus, vrbe deformi veteribus incendijs & ruinis, dirutas domos, & vacuas areas concessit vnicuique occupanti, si eas domini cessarent vel detrectarent ædificarę, reficere, & extruere. Satius priuati paucos re sua dicens, quam in vrbe vrbem quærere [g]. Obseruanda quoque erit hic distinctio Iustiniani in §. cum in suo, & § ex diuerso, de rerum diuis. in Institutionibus iuris ciuilis.

9 ¶ † Item si tignum alienum in domo mea pono, fit meum; & generaliter quicquid accedit, vt ornatus alterius causa, accessione fit eius, quod ornatur: si non possit salua re separari [h]. 10 ¶ † Atque ex destinatione quoque potius, quam nobilitate accessorium fit; veluti aliquandu domus pretiosior area, cedit solo [i]. Item si gemmæ ornatus gratia auro inclusæ sunt, cedunt auro, & contra aliquando aurum gemmis, si ornatus causa illis adhibitum [k]. Dummodo bona fide rebus nostris res alienæ accedant, non aliter: nam fraudulenta coniunctio non gignit ius accessionis. Quæ & locum habent in coniunctione rerum, quæ generis sunt quod vocat *συνημμένον*, id est, conuexum, qualis est in naue, & ædificio, & similibus: non autem in eo, quod ex distantibus constat; veluti in grege, legione, & populo [l]; vt notauimus in generali corporum consideratione [m].

11 ¶ † Literæ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis membranisque cedere solent, ac solo ea quæ in ædificantur ac inseruntur [n]. Verum si quis in illis bona fide quædam scripserit, à petente impensas recipiet [o].

12 ¶ † Paulo autem diuersum in pictura in aliena facta tabula, vt ei cedat pictura [p], propter artificium quod in aliam substantiam videtur transferre tabulam: vnde mutata forma, ea quæ amissa est cedet existenti: forma enim dat esse rei [q]. Et pretium huiusmodi picturæ, non in re, sed in arte 13 positum [r]. ¶ † Obseruandum autem in prædictis accessionibus quæ rei cedunt, & quæ à dominis non possunt repeti per rei vendicationem, succurri tamen dominis per actionem in factum vtilem, pro rei ęstimatione consequenda [s]. Et si quis ex aliena materia in suo ædificauerit, duplum domino pro ea præstat [t]: & conuictus alienam materiam surripuisse, furti actione tenetur [u]. Quod si quis in alieno seuerit, ædificaueritve suis expensis, idque bona fide, dominum qui ea petet poterit repellere exceptione doli, nisi sumptus & materiæ æstimationem præster: si autem mala fide, 14 nihil repetit [x]. ¶ † Hac ratione conductor qui bonæ fidei est possessor, impensas in re aliena, & 15 solo alieno faciens repetit [y]. ¶ † At in solo publico suis cæmentis ædificans, tenetur demoliri [a].

Item si iuxta ędificia publica, ꝓpius 15. pedibus [z], vel ędificia publico addicta, traduntur vtenda sub 16 pensione. ¶ † Sunt hac de re & leges apud Iustinianum in *γεωργικοῖς*: quarum generalis illa, *ὁ ἐν ἀλλοτρίῳ ἐδάφει κτίζων, ἢ φυτεύων, ἢ σπείρων ἢ ἄλλο τι ἐργαζόμενος, ἐκπιπτέτω τῆς δεσποτείας, μηδὲ τὰ δαπανήματα λαμβάνων*. Id est, *qui in alieno solo vel ædificat, vel plantat, vel serit, vel aliud quod operis facit, eius dominio excedito, nec sumptus à se factos recuperato*.] Addit postea quod & mittat ipsas plantas, & materiam etiam ædificij, vt actionem pro æstimatione non det [b]. Excipit tamen Iustinianus casum, quo quis sterilem fundum alterius absentis coluit, & ibi plantauit vineam, vel ædificauit vt redeunte domino post temporis interuallum, non liceat domino soli domum demoliri, vel vineam eradicare: si qui fecit tantundem terræ, vbi dominus soli voluerit, paratus sit reddere: quod si id non possit præstare, liceat idipsum domino [c].

17 ¶ † Confusio dicitur, cum materiæ mistæ non manent in eadem substantia, sed confunduntur simul [d], vel diuersæ substantiæ, vt dum ex melle & vino, fit mulsum: vel in rebus eiusdem substantię, vt si vina misceantur, si duæ vel plures massæ argenti, vna conflentur. Commixtio est, cum corpora, remanente eadem substantia singulis mixtis, vniuntur, vt dum oues, triticum, & similia 18 iunguntur [e]. ¶ † Confusio rerum duorum dominorum ex eorundem voluntate facta, vel transfert dominium [f], vel communicat pro parte confusa [g]. Quod si præter voluntatem domini res alienæ confusę sunt ab aliquo cum suis, vel mixtæ, distinctioni locus est, an materia aliena additam formam mutauerit, vt si ex mea lana fecisti tibi vestimentum, ex meis tabulis nauem, tua erit nauis & vestimentum [h]. Sicuti rebus alienis cum tuis confusis, quæ eius sunt naturæ, vt separari non possint, eius fiunt cuius nomine factæ sunt, vel confusæ per specificationem [i]. At si materia confusa, vel in aliam speciem translata possit redire in priorem formam, tunc materia remanet prioris domini, vt si æs conflatum vel aurum; possunt enim in priorem redire materiam, vel si alieno argento tuum addideris, si scipho fundum aut ansam, aut lecto fulcrum, si partes duorum dominorum ferruminatione cohęrent [k]. Sic in ouibus & granis commixtis, pro quibus datur actio ad repetitionem [l], & arbitrium iudicis est quanti æstimet res illas commixtas [m]. 19 ¶ † Cæterum quamuis iure gentium videatur factus dominus, qui ex rebus alienis speciem nouam facit, vt ex vuis vinum, ex oliuis oleum, si in bona fide sit, tamen iure ciuili, qui mala fide rem alienam in nouam speciem transfundit, non potest fieri dominus [n]. Quod & in miscente & confundente res alienas suis locum habet; quin & in furtum incidit sic contrectando lucrandi animo, inuito domino [o]. Et licet extinctę res vendicari non possint, tamen condici possunt, vt à furibus [p]. Ita qui sciens rem alienam esse, suis commiscuerit, tenetur ad exhibendum [q], id est, vt ait Accursius [r], conditione furtiua.

a l. quinque pedũ, finium regundor. C. meminit Cicero, 2. de Legi.
b in dicto ca. & 2. disq.
c l. si supra, 38. l. qua ratione, de acquir. rer. dominio, ff. l. adeo. §. cum in suo, eo. l. in fundo, §. 1. & l. sedem partes, de rei ven. in ff. § cum in suo, & §. ex diuerso, de rer. diuis.
d l. Titius, de acquirend. rer. dominio, l. grauiora, de actionibus empt. in ff.
e §. certe, de rerum diuis.
f l. domum, C. de rei vend.
g Sueton. Tranquill. in Vesp. c. 8.
h c. accessorium, de regul. iur. in sex.
i l. 2. de super. ficieb. in ff. l. qui dominum, ad leg. Aquil. in ff.
k l. & si non sunt. §. perueniamus, de auro & argen. l. §. si tamen, de rerum diuisio.
l per l. rerum mixtura, de vsucap. in ff. l. in rem. §. item quæcunque de rei vend. in ff.
m supra lib. 2. cap. 8.
n §. literæ, de rer. diuisio l. in rem. l. 23. §. 2. de rei ven. in ff. l. 5 §. penul. ad exhi. l. quæ ratione, §. literæ, de acquirẽ. rer. dom.
o dicto §. literæ, l. 3. §. interdum, ad exhiben. l. in rem, de rei vendic.
p §. si quis in alienas de rer. diuis. l. quæ ratione, § §. literæ, de acquir. rer. domin.
q l. 9 ad exhibendum.
r l. mulieris, 20. l. Labeo, 14. de verb. signif.
s l. de Pomponius, scilicet, si frumẽtũ, l. 5 §. de arbore, iuncta gloss. & l. in rem, §. itẽ quæcunque, de rei vendic. ff.
t l. adeo §. cum in suo, de acquir. rer dom. l. 1. in fin. de tigno iniuncto.
v l. adeo §. cũ quis, de acqui. rer. dom.
x l. quatenus, in princ. & §. 1. & l. adeo, §. ex diuerso, de rer. diuisio. l. in fundo, de rei vend. in ff.
y l. habitator. de rei ven. in ff.
z l. fideicommissa, 11 §. si qs illiceris, de leg. 1. ne qs in loc. publ. in ff.
a l. Mensana, C. de ædifi. priuat. l. 2. §. si qs, ne quis in loc. pub. in ff.
b in legibus rusticis Iustinia. titulo 13. περὶ κατατομῶν, de operibus nauis, l. 8 §. 5.
c Iustinian in dicto titul. 13. legum Georgicae. l. c.
d l. 5 de rei vendicat.
e §. si duorum materia, de rei diuis. l. rer. mixtura, 30. de vsucap.
f l. nisi voluntate, 15. de acquir. rer. dom.
g dicto §. si duorum, & l. nisi, 25 de acq. rerum domi. l. adeo, 7. §. voluntas, eo l. 3. & 5 de rei vendicat.
h l. sed si ex meo, 26 de acquir. rer. dom.
i l. quicquid, 27. § vbi simul, de acquirẽ. rer. domi. 10 ff. l. adeo §. cum qs. eod. tit. §. cum ac aliena materia, de rerum diuis.
k dict. § cum ex aliena, l. sed si ex meo, §. 1. & l. quicquid, eod.
l l. 1. in fin. l. 5. l. in rem 23. de rei vendic. in ff.
m §. si duorũ, de rer. diuis.
n l. de eo, 12. §. si quis, ad exhiben.
o §. 2. de vsuc. l. si alienum, 79. de solution.
p l. rerum, 25. rerum amota. in ff. l. cum procurator, 14. de condict. causa da. ff. l. si pignore 22. §. 1. de pignor. action. §. si tamẽ, de rer. diuis.
q l. de eo, §. si quis, ad exhiben ff.
r Accurs. in dic. §. si quis.

de Acquisitione rerum per Traditionem. Cap. 10.

1 *Traditio quid.*
2 *Traditio sola non facit dominij translationem, & quæ requirantur eius rei causa, & 3. & seq.*

3 *Traditio plus iuris non confert, quam habeat tradens.*
4 *L. Traditionibus, C. de pact. explicatio.*
5 *Traditionis ius, causa tradendi limitat.*
6 *Traditio legitima quarum rerum transfert dominium.*
7 *Mancipi & non mancipi quæ res dicebantur, & quid mancipatio.*
8 *Traditio propriè rerum corporalium, propriſſimè mobilium: in incorporalibus pro traditione patientia, & vſus.*
9 *Traditiona loco ficta ſunt, & transferunt dominium, adeptio poſſeſſionis immobilium, adiūctio, in domum translatio, miſſus, transferendi aſpectus, vſus cum patientia domini, datio clauium, datio instrumenti vſusfructus retentio conductio, constitutam, verbalis reſtitutio.*
Poſſeſſionis adeptio ficlitia quot modis fit. eod.
Dominij translatio quot modis fit. eod.
10 *Poſſeſſionem ſpiritualium ſeu incorporalium quomodo conſequamur.*
Poſſeſſio beneficij quomodo detur. eod.
11 *Interdicta adipiſcendæ poſſeſſionis quæ.*
Interdictum quorum bonorum.
12 *Hæres quando propria authoritate hæreditatem adire poſſit.*
13 *Interdictum quorum legatorum. quando detur.*
14 *Saluianum interdictum pro quibus competat.*
15 *Executor teſtamentarius eſt in poſſeſſione bonorum hæreditatis, conſuetudine regni Galliarum.*
16 *Poſſeſſionis bonorum agnitio ſymbolica.*

1 Traditio † eſt actus quidam corporalis, per quem à nobis res procedens, & in alium, & ad alium peruenit, quaſi tranſitio dicta, vel tranſlatio, à præpoſitione trans, vltra, quæ in compoſitione ſæpe amittit ns, vt in trado, traijcio, & ſimilibus. Theophilo [a] traditio eſt, de manu in manum tranſlatio, naturalem minimeque multæ ſolemnitatis actum, & qui facile 2 abſolui poſſit, continens. ¶ † Proinde traditio erit actus per ſe nudus, nec ſufficiens ad dominij tranſlationem, ſed tantum ad corpora danda, & ex vnius manu ad aliam mutanda. Et qui obligatur ad tradendum, non tenetur dominium transferre, ſed tantum res præſtare [b]. Et ita olim, teſte Vlpiano [c], fuiſſe propriam rei alienationem, traditionem: per quam nec mancipi rerum dominia, ipſa traditione apprehendimus, ſcilicet, inquit, ſi ex iuſta cauſa traditæ ſunt nobis. Quare ſola traditio & nuda, ſufficiens non eſt ad dominium transferendum, niſi habeat quoque, quæ lex requirit [d], nempe cauſam & voluntatem domini tradentis eo animo, vt velit rem ſuam in alium transferri, & quod ipſe tradens ſit domi-3 nus [e]. ¶ † Nam dando rem, ſi non ſit dominus, non poteſt plus iuris in alium transferre, quam ipſe habeat [f]: aut niſi poteſtatem à domino acceperit, qualis datur procuratori, & creditori [g]. Voluntas eſt *Cauſa* cur dominium transferatur; medium transferendi eſt *Titulus*, veluti voluntatis expreſſio: traditio autem effectus voluntatis: cauſæ legitimæ, contractus ſunt & obligationes, quæ obligant ad dandum vel faciendum [h]. Et proinde qui duobus vendidit eandem rem, & ita in voluntate variauit, etſi is potior ſit qui rem habuerit, crimine tamen ſtellionatus tenetur alte-4 ri [i], ſed traditio firmat voluntatem. ¶ † Quare ſcriptum inuenies, traditionibus & vſucapionibus, non nudis pactis dominia rerum transferri [k]: quia pacta per ſe non inhibent, vt dominus qui pactus eſt tradere vni, non poſſit cum dominij tranſlatione alij dare, etſi ob fraudem, vt proxime dixi, deceptus actionem ex ſuo contractu habeat, & quanti ſua intersit repetat. Quare & qui rem emptam ſine voluntate vendentis, ꝓpria authoritate occupat, prædo, non iuſtus poſſeſſor cenſetur [l]: vt contra, qui patitur rem a ſe donatam voluntate ſua extrahi, quodammodo eam traditione transferre videtur [m].

5 ¶ † Limitat & cauſa traditionis effectum. Nam qui ex depoſito [n], commodato [o], precario [p] tradit, non transfert dominium: ſicuti nec is poſſidere videtur, qui iure familiaritatis amici fundum ingreditur [q], deficiente voluntate. Ergo vt traditio transferat dominium, concurrat oportet cum ea voluntas domini, quam ſequi nos oportet. Quia nihil magis naturale eſt, quam voluntatem domini, in alium volentis rem ſuam transferre, ratam haberi [r]. Dehinc & ſimul cauſa, & titulus, potiſſimum poteſtas alienandi, quæ & ad voluntatem & modum alienandi pertinet. Nec voluntas ſine poteſtate, nec poteſtas ſine voluntate, actum hominis perficit [s].

6 ¶ † De hac itaque traditione iſtis vallata ſubſtantialibus, quam legitimam dico, agamus, & primum annotemus, eam transferre dominium, ex Iuſtiniani conſtitutione [t] rerum corporalium cuiuſcunque ſint generis, ſublata videlicet diſtinctione rerum mancipi, vel non mācipi, quæ olim 7 erat in vſu. ¶ † Mancipi res erant prædia quæ in Italico ſolo erant, tam ruſtica, qualis fundus, quam vrbana, qualis domus. Item iura prædiorum ruſticorum, vt via, iter, actus, aquæductus. Itē ſerui, & quadrupedes, quæ dorſo colloue domantur: velut boues, muli, equi, aſini, quæ res non alienabantur per traditionem, niſi accederet mancipatio, quæ fiebat certis verbis, libripende, & quinque teſtibus præſentibus, & inter tantum ciues Romanos, & Latinos, colonarios, & Latinos Iunianos, & eos peregrinos quibus commercium datum erat [u]. Erat autem mancipatio, imaginaria venditio, adhibitis quinque teſtibus ciuibus Romanis, puberibus, & libripende [x].

8 ¶ † Suſtulit has ſolennitates Iuſtinianus; voluit tamen proprie traditionem de rebus corporalibus intelligi: nam & incorporales propriè traditionem non recipiunt [y]. Quare & traditionis loco patientia domini, & vſus illius, cui dominus ius ſuum quæri vult, & ita quaſi traditio ius reale in his transfertur [z], & per cautionem cum vſu [a].

9 ¶ † Propriiſſimè quoque inter corporalia, traditio dicitur de mobilibus, quæ manu tradi poſſunt. Rurſum & impropriè traditio erit, ficta traditio, ſcilicet id quod pro traditione rei eſſe placuit. Vt primum in immobilibus, quę tradi manu non poſſunt, habetur pro traditione adeptio corporalis poſſeſſionis, quæ tranſire facit tituli dominium in poſſidentem [b]. Quæ & fictiones alias habet, vt tranſlatio facta cenſeatur dominij: veluti ſi rem rebus meis adiungi, vel in domum meam transferri iuſſerim [c]: & alijs modis notatis in l. 1. C. de acquirend. poſſeſſ. Supplet & traditionem aſpectus corporalis, quo res ſuppoſita tradenda, tradi transferriue & acceptari cenſetur [d].

Dehinc cenſetur facta traditio, ſi quis rē, quam legitimo titulo habet, patiente domino

cuius

a Theophil. in § eſt & naturalis. de rerum diuiſ. in Inſtit. item comin.
b Paulus, l. ſi rem tradi. 18. de verb. oblig. P. l. ex empto, de act. empt.
c in Vlpiani ... titu. 19.
d l. nunquam nuda. de acq. rer. dom. l. 1. §. fin. de obl. in ...
e § per traditionem, de rer. diuiſ. Inſtitu.
f l traditio, de acquir. domi. l. clauibus. 74. de contrah. empt. P.
g l. non eſt nouum, 44 & l. qua ratione. § nihil. de acquirend. rer. dom.
h l. obligationum ſubſtantia de act. et obl. P.
i l. quoties. de rei vendic. C. l. qui duob. ad leg. Cornel. de fal.
k l traditionibus. Cod. de pact.
l l. ſi ex ſtipulatione, & l. fundi venditor, de acquir. poſſeſſ. in P.
m l. qui ſaxa, de donatio. in P.
n l. ſiue, de poſ. in P.
o l. res commodata, & ſequent. commod.
p l. certe, §. is qui alieno. de precario.
q l. qui iure, de acquir. poſſ.
r dicto § per traditionem, l. quod vero §. ſin. de acquir. poſſeſſ. P.
s l. multum interest. §. ſi quis alieni vel ... C. l. 3 de iure codicil. in P.
t in §. per traditionem, de rer. diuiſ.
u Tradit Vlpianus, in tit. ſuis, titulo 19. Boetius, in Topic.
x Boetius, li. 3. commentariorum, in Topic. Ciceron.
y l. ſeruus ... empt. P.
z l. 3. de vſufruct. in P. l. ... de act. empt. l. quoties, 20 de ſeruit.
a l. ſi forte § § ſecundum, in fine, ſi ſeruit. vendicet. l. ſi ego. § 1. de public. in rem actio. l. 1. §. fin. de ſeruit. ruſt. l ſi à re, ſi ſeru. vendicet. in P.
b l. quotiens, ... de ſeruitut. in P.
b l. licet, C. de acquiren. poſſ. l. 3 & l. cum hæredes, eod. tit. in P.
c l. quod meo §. ſi venditorem de acquir. poſſeſſione.
d l. 1. §. ſi iuſſerim, de acquir. poſſ. P. l. pecuniam quam mihi debes, de ſolutio. in P.

cuius ante res erat, vtitur [a]. Item datione clauium censentur res, quarum claues sunt, vel quæ concluduntur clauibus, traditæ [b]. Sicuti etiam instrumento rerum emptarum, vel debitarum tradito, censentur res eo contentæ translatæ [c]. Per acceptilationem quoque in dotis specie [d]. Si quis quoque donauerit aliquid & rei donatæ retinuerit vsumfructum, videtur fictione iuris eo ipso traditio & translatio dominij in donatarium facta: sic & in alijs contractibus [e]. Qui donauit per epistolam, etiamsi ab eo cui donauit condixerit rem donatam, videtur traditio & translatio facta [f]: nam & alieno ministerio, & per alios nobis acquiri possessio potest [g]. Sed & placuit, vt si is qui vere dominus erat, post alienationem constituat & profiteatur se nomine alterius possidere, transferre in illum, cuius nomine se constituit possessorem, dominium & possessionem [h]. Pari modo, quando rogatus de restituenda hæreditate, statim is cui restituitur, in bonis hæreditatem restituendam habere videtur, facta verbali restitutione: quamuis possessionem non fuerit nactus corporalem [i].

10 ¶ † In rebus spiritualibus, vt in beneficijs, fit adeptio & translatio possessionis iure ciuili, per quasi traditionem, vt in alijs iuribus, & incorporalibus. Itaque fit missio in possessionem per eum, cui beneficium contulit, aut eius delegatum, vel per ingressum ecclesiæ collatæ, aut per tactum vectis, vel campanæ eius, vel alio modo, secundum consuetudinem, vt per scotationem [k]. Sic anuli traditio, signum est inuestituræ & traditionis [l]: vt & inuestitura ipsa, est signum traditæ possessionis [m].

11 ¶ † Est & modus possessionis acquirendæ vel nanciscendæ per interdicta prætoria adipiscendæ [n]. Quale interdictum quorum bonorum, quod directum ei competit, cui à prætore delata est bonorum possessio, contra eum qui bona defuncti tenet pro hærede vel possessore [o]. At vtile datur etiam hoc interdictum ciuili hæredi [p].

12 ¶ † Nam quamuis hæres institutus propria authoritate possit hæreditatem adire [q], non tamen hoc facere potest, si alius hæreditatem possideat [r].

13 ¶ † Accedit aliud, quorum legatorum, quod competit hæredi contra legatarios, qui propria authoritate legatum acceperint [s].

14 ¶ † Item Saluianum interdictum, quo experitur dominus pro rebus coloni pignoratis [t]: quod differt à Seruiana actione [u].

15 ¶ † Imbertus scribit [x] ex consuetudine regni Galliarum generali, executores testamentorum esse in possessione omnium bonorum defuncti, quatenus sufficere possint ad implendam eius voluntatem, nulla alia corporali apprehensione possessionis reali requisita; non solum in exequendis legatis pijs, quod consentit Baldus [y], sed & pro alijs.

16 ¶ † Erat quædam etiam agnitio bonorum possessionis, ordinandæ tantum litis causa facta, propemodum symbolica, dum filius emancipatus vel posthumus alienus, vel quilibet alios cognatus iure ciuili exclusus, humanitate prætoria admittebatur, & accusare testamentum volebat. Prius namque quoddam signum, puta anulum, vel quamlibet rem hæreditariam petebat, vt sic à prætore recognitus, à iudice quoque admitteretur [z].

a l. 2. D. de acquiren. poss.
b l. clauibus, de contrahen. empti. P. l. 1. §. penul. & l. quarum tam., de acquiren. poss.
c l. 1 C. de dona. l. 2. de pact. in P.
d in l. licet, §. 1. de iure dot. in P.
e l. quisquis, 28. de donatio. lib. 8. C. tit. 54.
f l. quædam mulier, de rei vendic. in P.
g l. quod meo, de acquirend. poss.
h l. licet §. superuacuum. quib. mo. pig. vel hypoth. so. in P.
i l. facta fideicom. nisi restitutione, l. 63. ad senatuscon. Trebel.
k in c. 2 de consuetud. & vide ibi gl. in verbo, signum.
l c. ex tre. de his quæ fiunt à maiori parte capit. vide quæ diximus in feudis de inuestituræ signis.
m c. per tuas, de donation.
n l. 2. §. adipiscendæ, de inter dict. in P lib. 43 tit. 2. §. sequenti, eod. tit. ap Iustinia.
o dicto §. sequenti, vers. adipiscendæ. l. 2. quor. bonor. in P.
p l. 1 quorum bonorum. C.
q l. 1. de bon. possess. P. l. vltima, C. qui admit. ad bo. posse. poss. l. cum hæredes, 23. de acquiren. poss. in P.
r l. 4. §. 1. de bonor. possess. P.
s l. 1. quorum legator. P.
t l. 1. de Saluian. interd. P.
u §. item Seruiana, de act. in P.
x in Enchiridio, in testamentaria executione.
y Bald. in c. 1 de consuetud.
z vide Alciatum, l. 8. parer. gonum c. 14. citat Accur. in l. Papi. §. 1. de inoff. testa. in P.

per quas Personas acquisitio fiat possessionis, & dominij.

Cap. 11.

1 Acquirimus nobis per nos, & per alios.
2 Acquisitionis personæ omnes idoneæ, nisi nominatim prohibeantur.
3 Acquirere qui non possunt, & seq.
4 Manus mortuæ homines in Gallia qui dicantur.
5 Alienigenæ in Gallia incapaces beneficiorum & officiorum, sine gratia.
6 Acquirimus per eos qui sunt in nostra potestate, per filios, per seruos nostros, & eos in quibus vsumfructum habemus.
7 Et quatenus per tutorem.
8 per Hominem bona fide nobis seruientem.
9 per Procuratorem.
10 Acquirimus Adiudicatione sententiæ.
11 Emptum meo nomine peculijs alienis, meum est.

1 EX † voluntate nostra, & per nosmetipsos, & aliarum personarum ministerio, & opera acquiruntur etiam res nobis [a]. Quomodo autem per nos ipsos quæramus, partim superius dictum est, partim ex dicendis manifestum erit, vt enumeratione opus non sit. Cæterum operæpretium est, de personis nostris & aliorum, per quas & possessionem, & dominium quærere possumus, breuiter pauca percurrere, quæ sint omnibus contractibus, & successionibus communia, alijsque acquisitionibus rerum. In quibus singulis & res, & personas, & negotia simul perpendere, ad faciliorem methodum, decreuimus.

2 Sunt enim actus hominum fere omnes ex his tribus compositi. Igitur in acquisitione omni facienda, personæ acquirendi capaces esse debent; quales omnes præsumuntur, nisi iure quodam speciali prohibeantur vel quærere, vel possidere.

3 ¶ † Prohibentur autem primo, damnati in metallum [b].

4 ¶ † In Gallia iure eius plane incapaces sunt possessionis rerum, homines quos dicimus manus emortuæ, seu *de main morte*, qui tenentur rerum possessiones à se emancipare, possessionive decedere: nisi iure morticinij, id est, *par achapt ou amortissement*, à rege possideant, nempe ex gratia seu dispensatione principis [c]. Mortuæ porro manus illæ dicuntur, quæ dominium non mutant, & perpetuo retinent: cuiusmodi dicuntur ecclesiæ, capitula, communitates, siue vniuersitates, & fratriæ: in quorum omnium ditionem res peruenientes, vix vnquã dominos mutant: cum eorum homines perpetuo superesse per subrogationem dicantur ijdem [d]. Et sicut ecclesia perpetua est, sic & eius perpetuum debet esse patrimonium [e]. Sed de his alias. In feudis, & rebus ecclesiæ, iure tamen ciuili, licet ecclesiæ sine gratia possidere, & habere temporalia [f], & pontificio [g].

5 ¶ † Alienigenæ quoque in Gallia capaces beneficiorum vel officiorum non sunt, sine gratia principis, vel adoptione regia, seu iure ciuitatis, vocant literas naturalitatis. De quibus etiam alibi diximus, in personis beneficiorum capacibus.

6 ¶ † Per alios acquirimus, veluti per filios in potestate patria constitutos, etiam ignorantes possessionem & dominium in causa peculij [h]: si vere filius, nõ alias [i]. 2. Per seruũ quoq; possessionem, si peculium gubernet, acqrimus, etiam ignoranter,

a l. 1. §. adipiscimur, de acquiren. poss. P. §. 2. per quas personas nob. obliga. acquir.
b l. si in metallum, de his quæ pro non scriptis habentur.
c vide Aegidium Magistri, des amortissements. In decision & constitut. seq.
d argumento l. proponebatur, de iudic. P Paul. l. cum deberet columnam, 22. de seruitut. vrb. prædior. lib. 8 P. tit. . .
e l. iubemus, in 2. de sacrosanct. eccle. . .
f l. 1. de sacrosanct. eccle. C.
g c. a. sutiuam, & c. a. videntes, 12. q. 2.
h l. 2. §. item acquirimus, de acq. poss. P. l. quicquid, cod. tit. l. placet, de acqu. hær. P. §. per quas person. nob. acquir. lib. 2. istal. 9 in Institu. iu. ciuil. & §. 1. per quas person. nobis obl. acq. lib. 3. tit. 29. excepta proprietate, vt in patria potestate vulnus diximus.
i l. iusto, de vsurp. P. l. per eum quem infra, de acq. poss. P.

ter a, item & dominium b. Et si seruus communis plurium sit, dominis omnibus quærit, nisi aliter vni vel certis, se acquirere actu vel verbo profiteatur c: vel nisi seruus sit furiosus d. 3. Per seruum alienũ possessionem quærimus, cuius vsumfructum habemus e: item & dominium f, earum tamen rerum tantum, quæ ex operis serui, vel re vsufructuarij quæruntur: non autem alia, quæ extra has duas causas accedunt seruo, veluti si iure legati, vel hæreditatis, quæ quæruntur proprietario g. Operæ autem sunt in fructu, & ad vsumfructuarium pertinent h: si modo in res vsuarij impendantur. Et ideo ratione rerum illarum conquisita, vsufructuarij sunt: quæ vero extra rem vsufructuarij quæruntur, domini proprietaris sunt i.

7 ¶ † 4. Pupillo per tutorem acquiritur possessio k. Acquiritur & dominium rerum eo nomine quæsitarum l: ideo neq; administrans eo nomine non satisdat, cum quibus agit vel tractat negotia, vel exigendo debita, sed veluti dominus gerit pupilli negotia m.

8 ¶ † Per hominem liberum bona fide nobis seruientem, acquirimus possessionem n, & dominium o.

9 ¶ † Et per procuratorem nostro nomine possessionem adipiscentem, nõ aliter, quærimus & amittimus p: si modo ad id speciali mandato sit constitutus procurator q. Sequiturque possessionem tunc etiam adeptam proprietas, quæ à possessione non separatur r, exceptis quibusdam casibus s. Acquiritur etiam & dominium per procuratorem t, imo & eo inuito quæ quæsiuit, eo nomine dominus exigit u. Sic quis per se non tantum præsens, sed etiam absens procuratoris ministerio parere, & acquirere potest x: quia contractus iurisgentium consensu iniri, & inter absentes fieri possunt per nuncium & per literas, vt in emptione erit exemplum y. Si tamen procurator ad id constitutus, suo nomine contraxerit, nõ mãdantis, ex mãdato quidem conueniri potest, quasi male illud executus, verumtamen sibi quærit z: nam alioquin res ex mandato meo empta, mea non est, priusquã mihi tradita sit a.

10 ¶ † Acquiritur 7. nobis à iudice dominium, per sententiam videlicet, cum nobis quid adiudicatum fuit b, cuius adiudicationis effectus & possessio, ex executione sequitur sententiæ c: sufficit namq; sententia ad dominij constitutionem, sed ad possessionem & traditionem, expectamus executionem, iudicis authoritate, non propria faciendam d. Sic enim alterum sine altero est; quia natura, nihil commune habet proprietas cum possessione e: & dominiũ ad nos pertinere potest: etsi adepti possessionem non simus f.

11 ¶ † Generaliter 8. si quis aliquid emat pecunijs nostris, nostro nomine, id nostrum fit, non emeutis: si autem ex pecunijs alienis quis suo nomine emat vel quærat, suum fit, non domini pecuniarum: quamuis ad pecuniæ restitutionem teneatur g. Quo casu per liberam personam, etiam sine mandato expresso, quærimus ex nudo ministerio illius h. Excepta simulatione, qua quis eum sibi acquirere vult, subijcit alterius nomen, cui acquirere se dicat: nam hic plus valet quod agitur, quam quod simulare concipitur.

de Amissione dominij, & possessionis. Cap. 12.

1 *Possessio tot modis amittitur, quot acquiritur.*
2 *Possessio naturaliter & ciuiliter amittitur.*
Possessio naturaliter amittitur, natura & hominis facto, quomodo.
3 *Possessio quomodo ciuiliter amittatur vel interpelletur.*
Litis contestatione quomodo vsucapio interpellatur.
4 *Vsucapio litis contestatione interrupta possessione 40. annos exigit.*
Vsucapio quando interrumpatur libelli sola oblatione.
5 *Possessio seu vsucapio ciuiliter interrumpitur, innouatione cautionis, precum principi facta oblatione, solutione.*
6 *Possidendi facultas, quod ad vsucapionem pertinet, quibus casibus suspenditur.*
Possessionis interrupta & suspensa in vsucapionibus differentia.
7 *Vsucapio quibus casibus suspenditur. & seq.*
Præscriptio suspenditur contra ecclesiam viduatam pastore.
8 *Præscriptio rerum dotalium suspenditur pendente matrimonio.*
Dotales res quomodo præscribi possunt, pendente matrimonio, contra mulieres. eod.
9 *Præscriptio rerũ minorum suspenditur, pendente tempore minoris ætatis.*
10 *Vsucapio aduersus minores non procedit.*
11 *Præscriptio suspenditur contra filiumfa. in bonis à patre eius iure vsufructus possessis.*

1 QVia † ijsdem fere casibus & modis quis acquirit possessionem & dominium, quibus alius amittere dicitur, qui vltimus dominus est & possessor k, de amissione possessionis dicendum est. Amittitur possessio, vel naturaliter, vel ciuiliter.

2 ¶ † Naturaliter bifariam, vel facto naturæ, vel hominis. Naturæ facto, veluti si fundus qui possidebatur, à flumine, vel à mari occupatur l, retinetur tamen dominium m. Facto hominis amittitur possessio, vel eius qui possidet, vel tertij alterius: facto possidentis, si is rem alij tradat, vel ex contractu, vel alio modo: si negligenter res vacare relinquat, vel si dominus sine successore decesserit, vel longo tempore abfuerit n. 2. Si constituerit in animo se nolle amplius res possidere o. Si abijciat à se rem, vt diximus paulo ante, dum de rerum inuentione & occupatione egimus. In dominij tamen amissione animus solus non sufficit p. Amittit & rerum possessionem 3. possessor in captiuitatem hostium, vel in alterius redactus potestatem q: qui enim ab alio possidetur, non possidet r. Neque hic postliminij ius proficit: quia possessio magis facti quam iuris est s. 4. Si quis ex suo loco puro, id est, prophano t, religiosum faciat, & ibi mortuum inferat u: cum religiosa loca in nullius commercio sint x, qualia faciunt sepulchra y: Si amittit possessionem, qui iussus cauere damni infecti nomine non cauit, & aduersarius missus est in possessionem eius rei nomine, ex secundo decreto z. Facto alterius amittitur possessio rei mobilis, si ea surripiatur a. Item si ab alio vi deijciatur quis à possessione b. Quamuis enim fictione iuris, & ratione ciuilis possessionis vi deturbatus non videatur desijsse possidere, quod interdicto vnde vi ad possessionem restitui potest c: & non videatur rem acquisisse, qui ita natus vi, eam retinere non potest d: tamen, quod pertinet ad possessionem naturalem, & eam quæ ad dominij adiectionem per vsucapionem proficere po-

a l. rem, quæ à nobis surrepta est. de acquiren. possess.
b l. naturaliter de vsucap. c l. si quis vi, de acquir. poss.
d l. non videtur. de acquir. possess. §.

test

test, re vera desinit possidere [a], & interpellatur deiectione vsucapio.

3 ¶ † Ciuiliter intecpellatur vel amittitur possessio, per actus ciuiles. Primum, si causa in iudicium deducta & contestata, possessio in controuersiam deducatur [b]. Et ita litis contestatione tollitur, interrumpiturq; vsucapionis possessio [c]: vt sequens possessio seu continuatio, priori interruptæ non proficiat [d]. Nec tamen existimandum est, priuati iure interpellatum, vt postea possidendo non possit vsucapere: siquidem potest iterum vsucapionem possidendo inducere. Et ita intelligi debet quod dicitur, petitione & contestatione litis non interpellari possessionem: videlicet ratione 4 incipiendæ vsucapionis. ¶ † Quæ tamen à die qua quieuerunt contendentes à lite, à die videlicet præscriptionis interruptæ, exigit spatium quadraginta annorum, etsi alioquin si nulla interruptio lite facta esset, sufficeret minor ætas & tempus breuius [e]. Quod notandum est, sicut & aliud singulare, non semper exigi litis contestationem ad possessionem amittendam vel interpellandam, quando videlicet aduersarius qui possidet, ob potentiam, vel absentiam, vel ob indefensam sine curatore infantiam, vel ob penuriam iudicis, lis suo marte agitari vel contestari nequit: quibus casibus libellus solus sine contestatione, vel protestatio sola sufficit, seruata à iure præscripta talis 5 formula [f]. ¶ † Secundo possessio ciuiliter amittitur, si quis, non completa præscriptione, cautiones, ex quibus possidet, innouet; nam tunc prior possessio amittitur, & interrumpitur [g]: non enim est eadem causa possidendi posterior cum superiore [h]. Tertio interrumpitur ciuiliter possessio, præsertim in præscriptione longissimi temporis, si precibus impetretur à principe, & precum exequendarum gratia executor datus & missus sit [i]; quod tamen in annalibus præscriptionibus vel actionibus verum non est omnino; nam in his non requiritur executor, sed sufficit preces oblatas fuisse [k]. 4. si quis præscribens vsuras ex contractu debitas, eas soluerit, possessionem interrumpit ad præscribendum cœptam [l].

6 ¶ † Et hæc ad acquirendam, vel amittendam possessionem pertinent. Ceterum casus quosdam & tempora obseruare par est, in quibus nec acquiri, nec amitti, nec continuari, sed suspendi possessio dicitur ciuiliter [m]. Quod maxime prodest annotasse in vsucapionibus: siquidem dum interrumpitur possessio, sequens tempus possessionis post interruptionem, nunquã enim præcedente coniungitur, vel continuatur, sed amittitur prior, & recens est initianda ab interpellatione possessio.

¶ Ac vbi quiescit vel dormit possessio, & suspenditur, finito tempore quietis, sequens tempus priori, deducto medio, annectitur per con-7 tinuationem. ¶ † Exempla huius axiomatis probationem exhibent. Primum in rebus ecclesiasticis, quæ quando ecclesia habet præpositum, 40. annis præscribuntur, vt vulgatia iura sunt [n]: at sede vacante & ecclesia viduata pastore, quandiu eiusmodi est, non continuatur possessio aut tempus, sed quiescit, & alio exeedente pastore continuatur tantum, subducto tempore vacationis [o].

8 ¶ † Aliud exemplum in rebus dotalibus, quarum præscriptio tempore matrimonij suspenditur contra mulieres, quia eo tempore sunt in potestate mariti, nec possunt mulieres tunc agere: at ab eo tempore, ex quo potuit mulier agere, soluitur suspensio & continuatur possessio efficaciter, subducto tempore quo agere non potuit, tempore matrimonij [p]. Vnicum excipiũt casum, si ante matrimonium fere præscriptio consummata erat, & modicum adhuc supererat requisitum tempus ad perfectionem: nam tunc potest cœpta & pene perfecta ante, tempore matrimonij continuari & perfici [q]. Quod enim de proximo futurum est impleri, pro iam facto habetur [r], & in mora modici temporis periculum non est [s]. Verum ego non arbitror demendũ illum casum, nec tunc etiam currere vsucapionem vel continuationem possessionis contra mulierem, quando fere ante impleta erat vsucapio. Quia in vsucapionibus, quamquam tempus à momento in momẽtum non computetur, tamen hora eadem inspicitur, vt eadem finiat tempus quæ incœpit, euolutis iustis annorum spatijs [t]. Verum lex quæ ansam dederat exceptioni [u], intelligenda est, vt vsucapio seu præscriptio incœpta ante matrimonium, continuetur tempore matrimonij in rebus dotalibus, quando res dotales transeunt in periculum mariti, & marito non vxori pereũt. Quod accidet pluribus modis, vt si negligens in petendo, & in mora sit [x], vel si res æstimatas suscepit, & soluendo est: quia illæ, tanquam mariti essent, habentur [y]. Contra, si ad inopiam vergeret, vel eius periculo res non esset: tunc enim suspenditur præscriptio [z]: cum interesit reipub. dotes mu-9 lieribus saluas fieri [a]. ¶ † Tertium exemplum est in minoribus, quorum quidem res, pendente minore ætate, nec alienari nec vsucapi queunt, cœptaq; vsucapio aduersus eos hac durante ætate quiescit: continuatur autem ea exacta ætate: prior 10 cum sequente possessione [b]. ¶ † Et planum hodie est & exploratum, aduersum minorem nullo modo procedere vsucapionem [c]: quamquam olim procederet, quæ posset nihilominus restitutione 11 in integrum reijci [d]. ¶ † 4. Exemplum erit in bonis filijfamilias, in quibus pater vsumfructum habet: quorum suspenditur vsucapio, quandiu in patris sunt potestate [e]. Et horum omnium æquitas pendet ex regula generali, alteri per alterum, conditionem iniquam fieri non oportere [f]. Neque ei, qui agere nequit, currere tempus vtile [g]. Vacans autem ecclesia, vxor, minor, & filijfam. nec agere per se possunt, neque illis sine facto suo imputari debebit mora, vel negligentia aliqua.

a d. l. naturaliter.
b l. nemo ambigit, de acqui. possess.
c l. more litis, C. de rei ven. l. nec bona fide, C. de præscrip. lon. tempor.
d l. 2. §. 1. pro emp. P.
e l. 1. §. exceptis, de annali excep. C. l. fin. de præscript. 30. vel 40. annor.
f l. 2. C. de annal. except.
g l. cum notissimi. §. sed etsi quis, de præscrip 30. vel 40 annor.
h l. 2. §. fi. l. qui cum hærede, pro empt. in P.
i l. sicut. §. 1. de præscriptio. 30. vel 40. annor.
k l. 2. de preci. imper. off. C.
l l. si quis emptionis, §. 1. de præscript. 30. vel 40. annor.
m l. cum heredes, §. 2. de acquirẽ. poss. P. l. 1. & l. nec bona fide, C. de præscriptio. long. tempor.
n auth. quas actiones, C. de sacrosan. eccl.
o c. audita, c. de quarta, c. 1. iuncta gloss. de præscrip.
p l. in rebus, §. omni, de iure dot.
q l. si fundum, de fundo dotal. in P.
r l. pen. de mil. test.
s l. si debitori, de iudicijs. P. l. si in lege locationis. §. colonus, loca. P.
t l. in vsucapion. & l. ideoque, de vsucap. P.
u dict. l. si fundum, de fundo dotal. P.
x dict. l. si fundum.
y l. plerunque §. si ante, de iure dotal. P. cum simil. iuncta. l. quod si pendente, de pericul. & commo. rei vend. in P.
z dicta l. in rebus §. omni, de iure dot. C.
a l. 1. sol. mat. in P. cum simil.
b l. sicut. §. nec sufficiat, & l. cum notissimi. ibi, sed impubes ætas excipienda est. C. de præscriptio. 30. vel 40. annor. l. Aemili⁹ Largianus, de minor. 25. an.
c l. fin. in qui. caus. in integ. restit. non est necessar.
d l. 1. C. si adversus vend.
e l. 1. C. in. de annal. except. C. l. 1. §. fi. iuncta authẽ. nisi tricennale, de bonis mat.
f P. de reg. iur. nõ debet. cum simil. ibi nota.
g l. annus, de calumniator. dict. auth. nisi tricennale.

Syntagmatis iuris vniuersi partis tertiæ libri vigesimi Finis.

DE

DE CONVENTIONIBVS IN GENERE.

LIBER VIGESIMVS PRIMVS.

de Necessitate conuentionum. Cap. 1.

1 *Quibus rationibus diuisio rerum recepta, hisdem, & alijs, rerum cuique facta distributio & conseruata: & quare cuique libera rerum suarum dispositio.*
2 *Conuentiones spontanea debent esse.*
3 *Commercia & rerum Commutationes humanæ societati necessaria quare.*
4 *Primus contrahendi modus per Donationem, Mutuum, & Commodatum.*
5 *Item postea per Commutationem, vnde alij contractus prodierunt: & quomodo illa non expedita, & propter necessitatem, & formulas contrahendi inductas.*
6 *Pretium, & munus ad constituendam æqualitatem conuentionum.*

QVIA † placuit humanæ imbecillitati, pluribus de caussis diuisionem rerum admitti, & ita cuique possessionem & partem cōmittendam: hisdem rationibus æquum visum est, vtile, & necessarium, possessa libertati cuiusque, & liberæ administrationi concedere [a]. Et ita communi consensu mutuo sibi in societate sanciuere, non oportere cum alterius iactura locupletari [b]: nemini ius suum detrahendum esse [c]: & quod nostrum est, sine facto nostro in alium transferri non posse [d]. Neque secta nostrorum temporum patitur, vt ait Iustinianus, in alienis rebus contra domini voluntatem aliquid fieri, vel paciscí [e]. Et vltra iniquum visum, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum administrationem [f]: cum liceat per libertatem, viuere vt velis [g]. Multo magis res suas, quæ inferiores personis sunt [h], & ad vsum earum [i], pertractare. Atq; nihil tam naturali æquitati conuenit, quam voluntatem domini rem suam in alium transferre 2 volentis, ratam haberi [k]. ¶ † Vnde conuentiones voluntarias & spontaneas esse debere, dum concipiuntur, satis superque constat [l]. Et ita Iabolenus iurisconsultus tradit, in omnibus rebus quæ dominium transferūt, accedere debere affectum contrahentium, sine quo conuentio imperfecta sit [m]. Aristoteles quoque tradit [n], initium contractuum voluntarium esse. Plato etiam, [*Sequitur, inquit* [o], *vt dicamus de pactis conuentionum, hisque ordinem tribuamus. Simplex autem illud sit, vt nec mea quisquam pro viribus tangat, nec moueat meorum quicquam minimum, nisi mihi persuaserit: atq; ego dum mentis com-* 3 *pos fuero, idem in alienis efficiam.*] ¶ † Idem & Plato alibi [p], speciem acquisitionis quæ fit inter volentes, dixit esse commutationem quæ fit domino, emptione, & mercede. Cæterum cum ita singulis rerum dominis, libera esset & sit voluntas erga res suas, & sæpe pluribus egeant mortales quæ apud alios sunt, aliquibus autem superfluis abundent, quæ alijs commoda & vsui sunt, vel possunt esse, suasit eadem societas humana communicationem, vicissitudinem dandi & accipiendi, quam commercium, quod & conuersationem seu conuictum [q], & mercium seu rerum cōmutationem [r] dicimus, quibus eget humana vita [s]. Natura ipsa primum hominis, egentibus misereri iussit, cum ea sit vinculum omnibus commune [t], animalque homo sit sociale, & intersit hominis, hominem alieni beneficio [u]: cunque omnes essent eadem necessitatis lege constricti, vt alter alterius ope carere non posset omnino.

4 ¶ † Et, ni me mea fallit opinio, arbitror primum modum transferendi res, post diuisionem, à liberalitate processisse, & donationem fuisse [x]: at vtendi modum, sine translatione dominij, cum fide restitutionis, fuisse mutuum & commodatum. Potuit autem liberalitas, & donatio inter viros probos sufficere cum mutuo: eo quod gratia gratiam generat, & qui beneficium suscipit, si improbus omnino non sit, natura impellatur beneficium rependere danti [y]. Vnde Caius speciem lucri dixit esse, ex alieno largiri, & eo modo beneficij debitorem sibi acquirere [z].

5 ¶ † Ideo legimus antiquitus, primum genus commerciorum fuisse Commutationem: in qua potius habebatur ratio gratitudinis beneficij suscepti, quam valoris rei. Quod Aristoteles indicat de contractibus agens, [*Conseruatur*, inquit [a], *respublica commutatione: ideo gratiarum templa in medijs vrbibus constitui solent, vt mutua sit retributio: hoc enim gratiarum proprium est, vt is qui beneficium accepit, vicissim aliquid reddat.*] Cum autem illa commutatio non esset semper expedita, neq; omnes pari animo inter se essent, & quia cum extraneis, cum quibus conuictus non erat, esset agendum, & ab illis res nobis necessariæ essent exportandæ, neque illi facile concederent, & commutatione nostrarum rerum non egerent, vsus & necessitas viam conuentionum inuenerunt [b]: legesq; tunc aliquas, & subinde alias, gentes constituerunt pro facili commercio.

7 ¶ † Accessit & tandem pretium, id est, electa quædam materia publica authoritate, & signata, qua, vt per symbola, consensu res vicissim æstimarentur, loco commutationis rerum aliarum, quæ in permutationis nomine postea ꝓpria fuit conuentio [c]. Cum istis simul, crescente habendi cupiditate, & laxatis rationis frænis, & malitia hominum & dolis grassantibus, leges conueniendi & formulæ, dehinc & repagula conuentionum firmata sunt, ne vetitis artibus domini rebus suis spoliarentur, vt ex sequentibus apparebit.

Quid Conuentio, Pactumve, & qua methodo, & ordine ad obligationem fiat transitus. Cap. 2.

1 *Conuentionis nomen generale est.*
2 *Voluntas fundamentum vnum primum conuentionum cum potestate.*

3 *Voluntas coacta conuentiones reprobat, vt metus & vis.*
4 *Error, vt aduersarius voluntati liberæ, conuentiones vitiat, & quare.*
5 *Dolus vel deceptio, aduersarius voluntati.*
Bona fides aliud contractuum fundamentum.
6 *Potestas debet adesse contrahendi cum voluntate.*
7 *Conuentionis duæ species, contractus & transactio.*
8 *Fide firmantur conuentiones, & fides laus.*
9 *Fidem frangere graue.*
10 *Fides seruanda ob religionem, vt vitetur mendacium.*
11 *Fides seruanda etiam apud magistratus: in ea contractum vis.*
12 *Creditor & debitor, dicti à fide.*

1 CONuentionis † nomen, inquit Vlpianus, generale est, pertinens ad omnia, de quib. contrahendi transigendive causa consentiunt, qui inter se agunt. Nam sicut conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum colliguntur & veniunt, sic qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est, in vnam sententiam decurrunt, neque vllus est contractus, nulla obligatio, quæ in se non habeat conuentionem [a]. Oportet enim venire in vnam sententiam, & consentire eos, de quorum rebus agitur, priusquam res illorum in aliam potestatem veniant vel sententiam. 2 ¶ † Voluntas itaque erit fundamentum vnum præcipuorum contractuum omnium & pactionum, quæ tamen ad effectum producendum, debet habere potestatem coniunctam: cum perfectio omnium actuum inde, velut ex materia & forma, absoluatur [b]. Velle legitimum, seu voluntatem habet legitimã, is qui potest [c]: & quando voluntas potestati concessæ est conformis [d]. Quemadmodum contra, potestas desiderat sociam vere volũtatem, id est, quæ sit spontanea, sui arbitrij, sine errore, non intercepta vel decepta.

3 ¶ † Proinde conuentiones metu & vi coactæ, nullius effectus sunt [e]. Qui per vim aliquem sibi obligauit, lege Iulia de vi publica tenetur, lexque eam obligationẽ rescindit, vt scribit Martianus [f], & rem in integrum restituit [g]. Vis quippe habet necessitatem aduersariam voluntati & libertati [h], aduersum quam ipsum proficit custodia [i]. Vt & metus, instantis periculi est trepidatio, maioris impetus non lenis timor, & qui de mente possit constantem virum deturbare [k]. Vim etiam existimat Harmenopulus, & præter animi sententiam, ætatis fragile & infirmum consilium, quod suæ voluntatis adhuc nõ est ad contractum hortari [l]. Vt & velle non creditur, qui obsequitur imperio patris [m]. Et si voluntas dicatur horum: tamen non absolute, sed cum additamento voluntas coacta dicenda est [n].

4 ¶ † Voluntate quoque fieri non videtur, quod ignoranter geritur, vel fit [o]: nec videtur consentire, qui errat [p], nec voluntas accedere dicitur, vbi error [q], neque errando res suas tradens, eas amittit [r]. Errare secundum Azonem est, aliud pro alio putare [s]. Idcirco actus erronei effectum non sortiuntur, quum vltra voluntatem agentis & intentionem non sint porrigendi [t], nec extra cogitata extendendi [v]: potissimum, si qui conueniunt errent in corpore, vel intellectu, vel in substantialibus conuentionis, qua de agitur [x].

5 ¶ † Proxime errori accedit, decepta dolo alterius voluntas, quæ cum plane libera non dicatur vel integra, sed corrupta, & quodammodo fascinata, excludit conuentionis effectum: vt si dolus dederit causam conuentioni bonæ fidei, corruat ipso iure; si autem ea sit stricti iuris, actione, vel exceptione de dolo rescindatur [y]. si modo deceptus velit ab hac conuentione abire, non vtiq; si decipiens & dolosus, proposito à se dolo, velit eo prætextu resilire [z]: nam is non admittitur, vtpote propriam turpitudinem allegans [a]. bona fides namq; in omnibus conuentionibus aliam basim & fundamentum facit, & in omnibus, quæ legitimæ dici mereantur, exigimus [b]. 6 ¶ † Potestas etiam conueniendi, nõ minus, quam voluntas illa libera inspicienda est, quæ vno verbo, legitima erit, si legibus non repugnet [c]: alioqui in conuentiones factæ lege contrahere prohibente pro infectis habentur [d]: quomodo autem prohibeantur, & quibus, suo loco postea dicemus Deo iuuante. Ex plurium, vel duorum voluntate fit consensus.

7 ¶ † Porro in consensu voluntario subnixo lege, vel contrahitur, id est, restringitur prior voluntas [e], vel omnino à voluntate, quæ prior erat, per aliquem conuenientium receditur. Vnde duo genera prima cõuentionum, nempe contractus, & transactio [f], generaliter nomine transactionis vsurpato. Quando autem ab vtroq; conuenientium voluntas decreta & determinata, seu in certo certisve mutuo consentiens est, tunc firmatur reciproca promissione, quæ pactum postea dicitur, a pango pepigi, firmo figoque. Si pactum dicitur, duorum pluriumve in idem placitũ, & consensus: vel vt Haloander legit, placitum consensum [g]: distinctum à pollicitatione, quæ est vnius tantum promissio [h]. Neq; per consequens omne dictum vel promissum, pactum est. Nam dictum, vt ait Vlpianus, accipimus, quod verbo tenus pronunciatum est, nudoq; sermone finitur: promissum autem potest referri ad nudã promissionem, seu pollicitationẽ, siue sponsionem [i]. Quare nec verba, contraxerunt, pertinent ad promissiones seu dispositiones testamentarias: quia testamentaria promissio, non habet fixam, vel pactam voluntatem, sed ambulatoriam & mutabilem, vsque ad periodum vitæ vltimam [l]: nec firmam, nisi morte intercedente [m]. 8 ¶ † Modus præcipuus pangendi & firmandi conuentiones est, datio & receptio fidei, quæ vtrinq; datur & accipitur seu interponitur, quæ voã facit sententiam inuiolabilem & indissolubilem, & ex proprijs duabus aut pluribus voluntatibus, vnam conuenientibus cõmunem: non secus, quam voluntas duorum dominorum miscentium materias, cõmune totum corpus efficit, siue illæ vnius generis sint, siue alterius, vel materiæ [o]. Proinde libertas, quæ erat contrahendi vel non contrahendi in initio, fide data & accepta in conuentione, transit in necessitatem, vt eam implere oporteat [n]. Ita fidem contractus impleri debere, æquum esse responsum est [p]: & placita seruanda [q]. Sic Constan. Arca. & Honor. CCC. quamuis improbent ea, quæ sub tyrannis facta essent; non tamen euerti eas voluerũt pactiones & negotia, quæ priuati sponte fecissent [r]. Cum Anacharsis Solonis studium circa leges componendas irrisisset, nempe quod ridiculum putaret, velle iniurias ciuium, ac cupiditates literis coercere, quæ nihil ab aranearum telis differrent, quæ sicut illæ paruas & non magnas muscas, sic istæ debiles tantum, & imbecilles detinerent, à potentioribus autem & locupletioribus romperentur: respondit Solon, conuentiones tamen ac pacta homines seruare solere, quæ transgredi ex contrahentibus nemini

mini conducat [a] Isocrates admonet, vt in malis rescindi oportet fidem, ita in bonis seruandam esse [b]. A Cicerone pactum, quod inter aliquos conuenit, tam iustum putatur, vt & iuri præstare dicatur [c]. Terentius impudentissimã orationem existimat eorum, qui fidem negant. [*Attamen*, inquit, *vbi est fides, si roges, nihil pudet* [d].] Plato fidem firmitatem, veram synceritatem, veram philosophiam dicit esse [e]. Valerius Maximus, tantum venerationis fidei viribus deberi existimat, quãtum cæremonijs immortalium deorum. [*Illa enim*, inquit, *publica salus, hic priuata continetur: atque vt illorum ædes sacra domicilia, ita harum, fida hominum pectora, quasi quodam sancto spiritu, referta templa sunt* [f].] Et rursum, *venerabile fidei numen, dextram suam, certissimum humanæ salutis pignus ostentat* [g]. Neque, [authore M. Tullio Cicerone,] [h] *aliquid vehementius rempub. continet, quam fides, quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum*,] Fidem & Mentem dedicauit in Capitolio, M. Æmilius Scaurus. Ante autem consecrauit Fidei templum, Attilius Calatinus [i]. Et prisci quoque præcedentibus temporibus, Fidei templum publice sacratum, vt seruandam & venerandã fidem homines discerent [l].

9 ¶ † Perfidiosum & nefarium fidem frangere [m]. & qui fidem violat, oppugnat omnium commune præsidium [n]. Fides namque iustitiæ fundamentum: quia ea dictorum conuentorumque constantia & veritas; credamusque, quia fiat quod dictum est, dictam esse fidem [o]. Fides firma opinio [p]: fides inquam iustitia in rebus creditis [q]. Si enim fides data contemnitur, nihil aliud sequi ex negotijs hominum & conuictu potest, quam confusio, societas plusquam ferina, diffidentia, insidiæ, cædes, & perpetuum inter homines bellum: tantæ namque est authoritatis fides, vt etiam fœdera cum hostibus iungat, & amicos faciat: non alia ratione, quam quod iure gentium receptum sit, cum hostibus pacta facta valere [r]. pacta hosti seruanda [s], & malis hominibus, priuatis, nisi detrimentum patiatur inde respublica, vel iura repugnent [t]. Quæ persequitur Cicero, dum etiam celebre illud exemplum Attilij Reguli refert, qui ne fidem Pœnis datam violaret, elegit potius ad

10 supplicium redire [u]. ¶ † Nostri quoque pactum à pace dictum autumant [x]. & propter vtilitatem promiscui vsus conuentiones seruari [y]. Accedit, quod & in fide seruanda vinculum religionis, ne mendacium committatur vel deceptio, contemplemur, in quibus delictum animaduersione dignum versatur [z]. Θέμις, inquit Phornutus, ἡ τοῦ συντίθεσθαι τι μεταξὺ ἡμῶν καὶ φυλάττεσθαι. Id est. *Themis est, cuius præsidio & contractus facimus & obseruamus* [a].] Et Græci voluerunt religione potius, quam veri-

11 tate fidem esse constrictam [b]. ¶ † Proinde Aristoteles curam esse debere magistratibus, de contractibus priuatis, tradit [c]. Et Plato, [*si quis*, inquit, *non videatur pacta seruasse, nisi lex, aut decretum prohibeat, aut necessitas, aut vi illata coegerit, aut inopinatus casus inuaserit, detrimentum, non seruati pacti causam in alijs, tribuum iudices cognoscant, nisi vicini prius, aut arbitri reconciliauerint* [d].] Gellius legem illam sæuissimam de laniandis debitoribus 12. tabularum, inductam fuisse censet, ob fidei promissæ firmitatem; quia populus Romanus tam publice, quam priuatim, fidem coluerit, sanctamque habuerit [e]. Sic enim vt dicebat Theodoricus Gotthorum rex, Fausto præposito scribens [f], solus metus retinet quos fides promissa non retinet. Silius [g]:

Vox occulta subit passim diffusa per aures:
Fœdera mortales ferro ne rumpite ferro:
Sed castam seruate fidem: fulgentibus ostro
Hæc potior regnis dabit. qui frangere rerum
Gaudebit pacta, ac tenues spes linquet amici:
Non illi domus aut coniunx, aut vita manebit:
Nunquam expers luctus, Lachrymaque: aget æquore semper,
At tellure premens, aget ægrum nocte dieque
Despecta ac violata fides.

Fides igitur post consensum interuenit conuentionum, & vt cum Speusippo dicam, fides approbationem & consensum sequitur [h]. Et sic dicimur fidem accommodari vel interponi [i]. Et in hac fide obligationũ versatur maxime substantia: nam conuentiones id non agunt, vt res tũc consequamur cum conuenimus, sed vt obstringamus aliquem ad dandum vel faciendum postea [l]. Hinc dicimus fidem suam obstringere, id est, vinculum obligationis suscipere [m]. Hac ratione in efficacibus conuentionibus fides præcedit, vinculum se-

12 quitur. ¶ † Ratione fidei datæ & receptæ in placitis conuentionum, creditores dicuntur, qui credunt & confidunt in promissione alterius; & debitores, qui ex ea promissione & fide debent [n]. Ita creditores dicuntur, quibus ex quacunq; causa debetur [o]. vt rerum quoque creditarum tractatio & inscriptio, omnes contractus, quos alienam fidem secuti, instituimus, complectitur: nam vt Celsus ait, credendi generalis est appellatio [p]. Obseruamus autem, vt fides quæ conuentionibus datur, sit bona, vt monuimus paulo ante [q] cum in malis pmissis rescindenda sit fides [r]. Cum nec directo fieri possit pacto, ne quis de dolo teneatur [s]: cum pacta bonis moribus, & bonæ fidei aduersaria, rejciantur [t]. Nam vt ait apud Senecam nutrix ad Deyaniram [u].

Præstare fateor posse me tacitam fidem,
Si scelere careat: interim scelus est fides.

---

de Obligationibus, & ita de distinctionibus conuentionum generalibus. Cap. 3.

1. *Obligatio ex fide cõuentionum, ad rem consequendam.*
2. *Minus est habere actionem, quam rem.*
3. *Fides pactionis, & fides consensus quid.*
4. *Obligatio quid.*
5. *Obligationum origo, & species, nec temere fidendum.*
6. *De obligatione naturali, & eius diuisione.*
7. *Pacta nuda naturali vinculo, & diuino, & pontificio firma esse.*
8. *Ciuilis obligatio tantum quæ, & prætoria.*
9. *Ciuilis & naturalis obligatio simul quæ.*
10. *Iuris ciuilis vinculum & solemnia, perfidorum hominum testimonia.*
11. *Iuris honorarij obligationes.*
12. *Obligationum alia diuisio, & ex conceptionis formula diuersitas.*
13. *Obligationum alia diuisio, ab origine à qua pendent, & de methodo examinandorum.*

1 EX † conuentionibus fide firmatis, seu ex contractu, nascitur obligatio [x], & vinculum, quod fidem conseruat, ne effluat: non enim præsens est translatio rerum, vel factũ quod in fidem venit; quia id traditionib⁹ & vsucapionibus consequimur [y], sed futurũ aliquid speramus [z]. Et dant obligationes ius ad rem, non in re, cum

a Plutarchus, in vita Solonis.
b Isocrat. orat. 1.
c Cicero, 2. de Inuent.
d in Andria Terentium, act. 4. scena 1.
e Plato epistola 10. Aristodo 30.
f Valer. Maximus, lib. 4. c. 7. dum de Pythia & Damone agit.
g Idem Valer. Max. in princ. sexti libri.
h Cicero 2. Officio.
i Cicero, 2. de Diuinatio.
l Dionysius Halicar. in 2.
m Cicero, pro Q. Rabirio.
n Cicero, pro S. Roscio.
o Cicero, 1. Offic. & epistolarum familiarium lib. 16. epistola 406.
p Cicero, in Parti. orator.
q idem Cic. in Parado.
r l. conuentionum, 5. de pac. in P.
s l. 1. de constituta pecunia, lib. 13. P. titu. 5.
t l. bona fides, deposit. in P. can. in malis, 22. q. 4.
u Cicero, in 1. & 3. Offic.
x ex c. 1. de pa. apud Gregor.
y Paul. l. si quis mancipijs, 17. §. si impubes, de institor. act. lib. 14. P.
z c. beatus, cd. primũ, cd. nec artificioso, cd. omne, 22. q. 2.
a Phornutus, libr. περὶ θεῶν. C. περὶ τῶν παραδιδομένων μυθῶν.
b Cicero, pro Cornel. Balbo.
c Aristotel. 6. Polit. cap. 2.
d Plato, lib. 11. de Legib.
e Gellius, lib. 20. capit. 1.
f Cassidor. lib. 2. variar. epistola 1.
g Silius Italicus, lib. 2.
h Speusipp. in commenta. ad lib. 1. de anima Aristot.
i l. ex facto, 43. §. si de vul. l. in fraudem legum. in de his quibus vt indig. P. l. penul. l. quid in fraudẽ patro. & l. 13. §. cum autem. de iur. fisci, in P. l. 15. ad municipal. P. Vlpian. Epitom. titu. 27.
l l. obligationum substantia, de actio. in P.
m l. procurator qui pro, 67. de procurator. in P.
n l. debitor, 108. de verbor. sig. l. cum amplius. 9. in natura, de reg. iu. in P.
o l. creditores. 10. l. creditorum appellatione, 11. de verbo. sign. l. si cui. l. 12. eod. §. fin. de fideiussor. in authentica.
p l. 1. de rebus credi. in P.
q l. bonam fidem, C. de act.
r l. bona f. des. deposit. in P. ca. in malis, 22. q. 4.
s l. si vnus, §. illud, de pac. P.
t l. iurisgentium, §. pacta quæ contra, & l. contra iuris ciuilis, de pactis in P. l. pactis quæ contra C. eod.
u Seneca, in tragœdia Herculis Oetei.
x l. 2. mandat. in P.
y l. traditionibus, C. de pact.
z l. obligationum substantia, de actio. in P. l. quoties, 13. de rei ven. C. lib. 3. tit. 32.

tamen dominium sit in re, secundum Baldum [a], vnde minus est habere actionem, quā rem, apud Pomponium [b]. Et longe cōmodius est possidere, 2 quam alio possidente petere [c]. ¶ † Quamquam qui actionem habet ad rem recuperandam, & rem habere videatur [d]: verum minus adhuc, quia multa cadere possunt inter calicem supremaque labra, quibus eripiantur res, & inanes sint actiones: vt quia res duobus vendita, secundo tradita [e]; vel, debitor destituatur facultatibus [f], & sic 3 de similibus. ¶ † Nam perfectus quidem ab initio dicitur contractus, sed executio desideratur [g], & ipsa ad initium referenda est [h]. Et hinc duo differentiam capiunt, fides consensus, & fides pactionis: nam conuentio, vbi fides consensus tantum, perfecta est: quia tantum exigit executionem: at fides pactionis imperfectam, & incipiendam habet causam: veluti si quis fidem fecerit pactionis de aliqua vxore ducenda, & aliam postea duxerit, cum secunda potest remanere, vt nondum priore peracta promissione: diuersum si cum priore fecerit fidem consensus, ad quam redire cogitur [i]. Sed hæc omnia apertius docebit definitio.

4 ¶ † *Obligatio*, inquit Iustinianus [l], *est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius soluendæ rei, secundum nostræ ciuitatis iura.*] In qua tamen finitione, postrema verba, *secundum nostræ ciuitatis iura*, indicant obligationes definitas, quæ habuerunt vinculum & robur à legibus iuris ciuilis: easque efficaces tantum conuentiones, quę vinculum & firmamentum à iure Romano acceperunt, in alijs, nullam necessitatem solutionis vel coactionis ad- 5 mittens. ¶ † Quæ vt intelligamus, operæpretium est, de vinculis exsoluendæ fidei, id est, de membris obligationis conuentionum annotare quæ à iure naturali, gentium, diuino pontificio, ciuili, prætorio, & authoritate simul horum pendent [m]. Priscis quidem temporibus, fides sola sufficiens visum est vinculum ad confirmandas conuentiones: succedente tamen malitia, nimia fide cœpit innocentia periclitari, & perfidia, pmissiones facile eludebantur, & experientia illud ἐπιχάρμειον docuit, neruus atq; artus esse sapientiæ, non temere credere, vt ait Cic. [n] Celebratur enim illud dictum Epicharmi, [νᾶφε, καὶ μέμνασο ἀπιστεῖν, *sobrius esto, & memento nulli fidere.*] Quod exemplis illustrat eximie Dion Prusæus [o]. Nusquam enim tuta fides [p] Nec fidendū filijs hominum, canit Dauid [q].

Et Tarda solet magnis fides esse rebus [r].

Nam rara fides vbi iam melior fortuna ruit, &c.

Quāobrem operæpretiū fuit, obuiam iri machinis & fraudibus hominum, & iniici vinculum aliquod authoritate publica placitis non tñ omnibus, sed aliquibus. Hinc manarunt, à diuersa videlicet statuentium qualitate, diuersæ obligatiōnum appellationes, naturalibus admissis, approbatis, iuuatis. Ideo constituamus in conuentionibus iustis & pactis omnibus obligationem inesse 6 naturalem. ¶ † Omnis enim pmissio quæ iniqua non est, habet vinculū naturale, q iubeat exsolui pmissum, naturalem videlicet æquitatem [s]. Nec naturales obligationes eo solo æstimātur, si actio aliqua eo nomine competat, verum etiam eo q soluta pecunia repeti non possit [t]. Et is natura debet, quem iure gentium dare oportet, cuius fidē secuti sumus [u]. Cæterum latius naturalis obligatio patet, quam pacti tractatio. Obligationes naturales, aliquādo solum vinculū naturale habent, id est, alio vinculo & iure non iuuantur, & tūnc absolute naturales dicuntur: interdum aliud accipiunt vinculū vel iuris gentium, vel alterius. Simplex naturalis obligatio est, qua ad antidoron, seu retributionē beneficiorū acceptorū, tenemur [x]. Et hæc sine facto expresso nascitur. Alia naturalis ex pacto vel promissione, ea iure gentium quoq; habens approbationem, dū accedit aliud vinculū fidei depactæ. Et vt diximus, nihil magis æquitati conueniens visum est, quam ea, quæ inter aliquos placuerint seruari [y]. Et pactitijs istis naturalibus obligationibus etiam sine alio iuris ciuilis adminiculo, receptum est, vt etiam vinculo solo æquitatis sustineantur, & contraria æquitatis solutione tollantur [a]. Has ciuilis ratio non impedit, quin nascantur: quamuis ea aliqua de causa illis non suffragetur [a]. Sic serui naturaliter obligantur, & sibi alios obligāt ex contractu; iure ciuili nequaquā, paucis exceptis [b]. Non tollit etiam naturales ciuilis ratio [c], sed impedit ne ex illis agatur inter- 7 dum. ¶ † Hanc naturalem obligationem ex nudo pacto fouet ius diuinum, & velut contra probitatem morum Christianæ religionis, infida promissio arguit. Et D. Paulus [d]. ἀσυνθέτους, id est, pacta non seruantes, annumerat inter capitaliter delinquētes: & iuris pontificij interpretes, inter mortali peccato obnoxios [e]: cum etiam iure pontificio ex pacto siue nudo, siue iuratio, detur actio [f]. Et proinde hodie ex bono & æquo summaq; potestate curiatum pro huiusmodi pacto iudicatur: cum adhærendum sit sanctionibus ecclesiasticis, potissimum vbi de periculo animæ agitur [g]. Et placuit aliquando etiam Modestino iurisconsult. nudum consensum sufficere obligationi [h].

8 ¶ † Ciuilis obligatio tantū, ea est, quę à iure ciuili habet vim & vinculū præter naturalē æquitatem: vt in literarum obligatione accidit [i], & alijs iure ciuili inductis [l], qualis legis Aquiliæ [m], de pauperie [n], furti nō manifesti [o] &c. Aliæ species ciuilis obligationis sunt, naturales iure ciuili approbatæ [p], & prætoriæ, quia ius honorariū pars iuris ciuilis est [q]. Sæpius obligatio ex ciuili & naturali vinculo composita est, & mixta, quādo firmat fides, & naturali & ciuili iustitią [r]: cuiusmodi sunt fere omnes contractus nominati [s]. Concurrūtq; hę duæ obligationes in vna conuentione, in eodē interuallo vt plerunq; sed non simul semper tolluntur: veluti, quādo reus succedit fideiussori, tollitur qdem fideiussoria ciuilis, remanet tñ principalis & naturalis [t]. Accedit aliquādo ciuile vinculum & ciuilis obligatio naturali iam natæ: veluti, si quis mutuo dederit pupillo sine tutoris authoritate, nulla nascitur ciuilis, sed tantum naturalis obligatio [u]. verum si postea creditor pupillo succedat, adeūte eodem creditore in totum hæreditatem, iure solutionis cedit ei hęreditas, non solū in quātum pupillus ex mutuo factus est locupletior secundū ius cōmune, sed in solutū ex hæreditate eius retinet debitum, & ita inanis antea obligatio, q vinculum ciuile non adesset, aditione firmatur. Sicuti & mulier, quæ intercedens pro alio non obligat ciuiliter ob beneficiū Velleiani, tamen dum succedit, pro eo pro quo intercessit, renet creditori. Quæ duo exempla nos docuit Pau- 10 lus [a]. ¶ † Iuris ciuilis auxilia, & præsidia conuentionibus addita, nihil aliud sunt, quam pfidorum hominū leges, & malitię humanę certissima testimonia, dū contrahentes adiguntur ad fidem seruandam, & testandā, quam natura & sponte colere oportuit. Qua de re sic Seneca [y] conqueritur: [*Vtinam*, inquit, *nulla stipulatio emptorem venditori obligaret, nec pacta conuentaque impressis signis custodi-*

rentur:

a Baldus, in l. error, ad leg. Falci.
b l. minus est, 204. de reg. iur.
c Caius, l. 25 qui destinauit, 21. de rei vendic. libr. 6. P. titul. 1. §. cōmodum, & §. retinendæ, de interdict. apud Iustin.
d Paul. l. qui actionem. 15. de regul. iur. P. Vlp. in l. si quis vi, 17. de acquir. possess. lib. 41. P. tit. 2.
e dicta l. quoties, de rei ven. C.
f l. nemo, in, de dolo, in P.
g l. ea qui sub conditione, de actio. in P.
h l. si procuratorem, 2. mandat. lib. 17. P. titul. 1.
i c. 1. de sponsa. duorū. lib. 4. Decretal. titul. 4.
l §. 1. de oblig. lib. 3. Instit. tit. 14.
m meminit de naturali. ciuili honoraria, l. 1. §. 1 de nouatio. in P.
n Cicero, oratio. de petitio. consulat. & epistolarum ad Atticum lib. 1. epistol. 14.
o Dion Prusæus, peculio sermone, περὶ τῆς ἀπιστίας.
p Vergilius, 4. Aeneid.
q Psal. 145. vide plura de his lib. nostri rerum Syntaxeon 39. c. 16.
r Ouid. epist. 16. Helenæ.
s Seneca, in tragœdia Herculis Oetei.
t l. 1. de pact. in P. l. non minorem, de transact. C.
u l. naturales, 9. de action. in P. lib. 44 tit. 7. l. heres a debitore §. Iurisso, & l fideiussor. obligari. 17 §. fideiussor accepi, de fideiuss. in P.

x l. Lecius est, 1 §. fin. de regul. iur. in P.
y l. sed etsi lege, §. cōsuluit, de petit. hæred. P. l. Aristius, de donat. in P. l. si pignore, de furt. in P.
z l. 1. de pact. in P. l. fratris, l. non minorem, C. de transact. cum simil.
a l. Stichum aut Pamphilum, 95. §. naturalis, de solutio. lib. 46. P. titu. 3.
b vt in l. frater à fratre, de cōdict. indeb. in P.
c l. semel ex delictis, 13. vbi gloss. de actio. in P.
d l. cas. de captiu. dominus. ut P. §. fin. de iure natura. §. fi. de legitima tutela apud Iustin.
e D Paul. ad Roma cap. 1.
f gloss. in c. 2. de pact.
g c. 1 & 3. de pa. ap. Grego.
h c. 1. & 2. de oper. noui nūtia. cum sim.
i Modest. in l. obligamur, 52. vers. penult. de actio. P.
l l. in contrahibus, C. de non numer. pec. §. 1. de literarum obligat.
m §. omnium, de obligat. ap. Inst.
n §. 1. ad leg. Aqui. ap. Inst.
o l. si quadrupes pauper feci. dica. P.
p §. sunt autem de. noxal. actio. in P.
q §. ius autem gētium, de iur. natur. l. ex hoc iure, de iustit. & iur.
s l. prætorium, de iure natura. l. ius autem, §. prætorium, de iustit. & iur. P.
s Modestinus, in l. scire oportet, 15. §. consequens, versi. sufficit, de excusat. tutor. lib. 27 P tit. 1.
t l iurisgentium de pact. P. l ex hoc iure, de iustit. & iur. l. heres à debitore, 22. §. quod si huc fuimus, de fideiussor. in P.
v l. pupillus, de condiction. indeb. P. l. 1 & l. obligari, de authorita. tutor. inst. §. 1. eo. tit. ap. Iustin.
x Paul. in l. Stichum aut Pamphilum, §. additio, de fideiussor. in P.
y Seneca, lib. 3. de beneficijs.

rentur: fides potius illa seruaret, & æquum colens animus. Sed necessaria optimum pratulerunt, & cogere fidem, quam spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes, ille per tabulas plurium nomina interpositu pararijs facit: ille nõ est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. ô turpem humani generis & fraudis ac nequitia publica confessionẽ. anulis nostris plus, quã animis nostris creditur, &c.

11 ¶ † Ex iure honorario nascuntur obligationes prætoria: sic enim Iustinianus [a], omnium obligationum summam constituit, diuisionem in duo genera diducens, vt primum sint aut ciuiles, aut prætoriæ. Ciuiles sint, quæ legibus sunt constitutæ, aut certo iure ciuili comprobatæ: prætoriæ, quas prætor ex sua iurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur. Sunt stipulationes prętoriæ [b], quas multis rerum humanarum actionibus & iudicijs adhibuit, & actiones forenses suis vinculis firmauit: vnde & nascuntur obligationes prætoriæ. Porro in obligationibus, quæ iure ciuili vel prætorio firmant, Papiniani regula sequenda, obligationes quæ proprijs viribus non consistunt, nec officio iudicis, neq; prætoris imperio, neq; legis potestate confirmari [c]. Obligationes etiam iure honorario Modestinus ait, ex his quæ edicto perpetuo, vel magistratus, fieri præcipiuntur, vel fieri prohibentur [d].

12 ¶ † Et istæ diuisiones obligationis, ad pactiones & conuentiones pertinent, & distinguuntur ab illis, quę aliunde quam ex pacto, vel contractu nascuntur [e]: item à fictis & imaginarijs contractibus, in quibus fides facti simulatur, non intercedente veritate, quæ vinculũ iuris non obtinent [f]. Sunt rursum & diuersæ pactionum obligationes ratione conceptionis, aut causæ: aut enim diem habent, aut modũ, aut conditionem aut accessionem [g]. Et conditio, aut possibilis, aut impossibilis, aut potestatiua; aut puræ sunt, quæ his carent. Subinde & istæ omnes, vel principales, vt emptio, venditio, locatio, &c. aut accessoriæ, vt fideiussio, &c. Est & quædam obligatio, quæ ab initio pura est, & tñ resoluitur sub conditione: vt pactũ de in diem addictione [h], & legis commissoriæ [i].

13 ¶ † Ratione quoque originis a rebus vnde descendunt, vel quibus accedunt vincula iuris, obligationes generaliter distinguunt. Nam aliæ descendunt à contractibus [l] nominatis, id est, qui certum nomen habent [m]: vel ab innominatis, do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias [n]. Aliæ ex facto alicuius natæ sunt, vt ex quasi contractu [o], ex delictis [p], & quasi delictis [q]. Rursum vinculũ inijciũt, certis & definitis modis concurrentibus, vel obligãt nos & hæc, res, verba, separatim aut simul, lex, ius honorariũ, necessitas, factũ, nudus consensus, & nutus, apud Modestinũ explicata [r], literæ [s], aditio hæreditatis [t]: vt postea latius Deo fauente. Et ex his, generales liquẽt conuentionũ, quę obligant, distinctiones, quas si accuratius nosse desideres, recurres ad singulares cõtractuum tractationes, de quibus agemus. In quibus obserua; vtrũ sint primo tales, quales putas, & si constet: 2. transi ad finitionem, qd sint: postea 3. ad diuisionẽ: 4. ad materiã, de quo: 5. ad psonas, à quo fiant, vel inter quos: 6. dehinc secundum quid, ad formã veniendũ: 7. cuius quæratur: 8. ppter quid & fines: 9. rationes, si sint, adde torius & actiones. Subinde apparebit facile in quibus differant, cõueniãt, vel pugnẽt, ratione substãtiæ, & accedentium, obseruatis principijs, medijs, & finibus, singulorũ: & in quibus præualeant alijs, vel alijs sint inferiores, vel ęquales. Quæ facilia tibi erũt, si recorderis methodi nostrarum Syntaxeon artis mirabilis, traditæ in 2. lib. c. 1. & si annotes conuentionum singularũ bonitatem, magnitudinẽ, durationẽ, potestatẽ, cognitionẽ, volũtatem, virtutem, veritatem, gloriã seu laudẽ, seu vtilitatem: & rursum accidentia, & sequentia, quãtitatem, relationem, actionẽ, & passionem, &c. Quæ certe in singulis contractibus integrũ volumen tibi pararent, si velles me omnia persequi; & non dubito, quin ætas me prius deficeret, si id ipsum amolirer. Viam itaq; sufficiat nosse, vt si quando egeas, eam ingrẽdiaris: & mihi sufficiet quoq;, capita præcipua annotasse, vt te labore in vtiliorib⁹ releuem. Idq; dictũ semel velim, & obseruare te desidero in reliqs alijs meis iuris lucubrationibus, in quib⁹ pleraq; artis Syntaxeon latent, quæ proprijs artis terminis aperte non indicaui: quia ars est celare artem.

a In §. omniũ autem, de obligatio. in instit. tatio. iur. ciuil. l. obligamur, 51. de actio. in P.

b toto titul de prętorijs stipulatio.

c L. obligationes, 26. de acti. in P.

d L. obligamur aut re, 51.

e de quib. in l. obligamur, 52. de actio.

f L. contractus. 51. de actio. in P. l. quod autem. §. l. si uxor, de dona inter vir. & vxor. toto titu plus valere quod agit. C.

g L. obligationum fere, 41. de action. vbi hæc explanantur. § omnis stipulatio. cũ ss. seq. de verbor. oblig.

h l. 2. de in diem addictio. lib. 18. P tit. 2.

i l. 1 de lege cõmissor, lib. 18. P tit. 3.

l in l. 1. de actio P §. penu. de oblig. apud Iustin.

m de quibus in l. iurisgẽtium, de pact. in P.

n de quibus per totam l. naturalis, de præscri. verb. in P.

o tit. de obliga. quæ ex quasi contract. nascunt.

p ti. de obliga. quæ ex delicto nascunt. l. ex maleficijs, de actio P l. 1. eo.

q ti. de obliga. quæ ex quasi delict. nascũt.

r Modest. in l. obligamur, 54. de action P

s §. 1. de litera. oblig.

t l. more, §. de acquirend. hære. P. l. 4. quib. ex caus. in poss. eat. P.

de Rebus quæ in conuentiones venire possunt. Cap. 4.

1 In omni contractu quatuor consideranda, res, persona, quod geritur, actio.
2 Res idonea contractibus, si non prohibeantur à natura, homine, lege.
3 Quæ natura arceantur à conuentionibus.
4 Mora, possibile semel semper fingit possibile.
5 de Prohibitione alienationis p contractũ, & ab homine.
6 de Prohibitione alienationis in vltima voluntate.
7 de arctiore Prohibitione legis si ladatur ius publicum in pacto tributorum, in turpibus, contra bonos mores, & iura, & exempla.
8 A non dominus res Alienari nequeunt, exceptis q̃busdam.

1 QVatuor † in omnibus conuentionibus præcipua cõsiderabimus capita, materiam videlicet idoneã ad suscipiendas formas, de qua conuentio fieri possit, primo loco: deinceps psonas, quæ dant formã, & à quibus fiunt conuentiones [u]. tertio loco, id quod geritur & qualitas contractus, qui cum definitionem prænittit, vt perfectus pponitur, & materiam & formã bene conuenientes ad effectũ producendũ, significat: sicq; quarto loco recipit perfectionis & effectus seu actionis etiam tractationem. Proinde generaliter de istis prius dicendum est paucis: & postea proprijs locis singulari annotatione indigentia, percuttemus. Igitur de rebus, quæ conuentionibus subijciuntur, agamus: quia illæ pro materia [x], 2 ex qua aliquid fit [y]. ¶ † Atq; constituamus initio hoc axioma, res omnes nostras venire per nostrũ factũ in conuentionem posse [z], nisi speciali prohibitione impediantur. Impedimur autem, à na-3 tura, ab homine à lege [a]. ¶ † Natura prohibetur pactio de re quæ per rerum naturam fieri, vel præstari non potest: sic impossibibũ nulla est obligatio [b]. Atq; ea quæ in rerum natura non sunt, vel datu impossibilia, pro non adiectis habẽtur [c]. Sic non valet conuentio, vel pactũ, vt quod factũ est, infectum sit: hoc enim impossibile [d]. Vt & si quis velit pacto ius sanguinis rejicere, id est, agnationem ipsam, quod & impossibile [e]: quum iura naturalia perpetuo pseuerent, remanente propria materia intacta cum forma [f]. Vt & Augustus ridiculam illam abdicationem liberorum Grecorum 4 respuerit à sua republica [g]. ¶ † Quod de reliquis impossibilibus dictũ sit, vt si domus vendat, quæ non est, omnino ve consumpta est [h]: cum non entis, nullæ qualitates sint. Non eundum tñ inficias,

u ex rebus & psonis varietas, l. iusiurandum & ad pecuniam. 14. §. ait prætor, veri. non semper, de iureiurando. P. l. Pedius, 4. de incend ruina & nauf. lib. 47. P. tit. 19.

x l. Pedius. de incend ruin. & naufrag P. l. adeo, §. cum in suo, de acquir. rer dom. in P.

y l. nudã. C. de contrah. emptio. l. nemo exterum, C. de Iudęis, l. in re mãdata, C. mand. cum simil.

z l. fi. de reb. alien. non alie. C.

a l. si stipules, 15 & l. impossibilis, de verbo. obligat. l. impossibiliũ, de reg. iur. §. si impossibilis, de inutil. stipul. l. non solum, 32. de action. in P.

b l. ex quæ, de regul. iur. P. l. vbi repugnantia, §. fin. eod. l. inter stipulantem, §. penult. de verb. oblig. in P.

c l. verũ est, de regu. iur. P. l. in bello, §. facta, de captiuis in P. Arnob. 2. cõtra gentes, Plinius, lib. 2. c. 7. Aristote 2. Polit. c. 2. Pindar. lib. 1. Olim pio. ode 2. Epod. 2.

d l. ius autem agnationis, 3. de pactis, P. l. fina. de iusti & iur. l. iura sanguinis, de reg. iur. l. penu. § si vero, de adoptio. C. lib. 8. tit. 48.

e §. sed naturalia, de iure natur. apud Iusti.

f l. abdicatio, d. de patria potesta. lib. 8. C. tit. 47.

g l. domus, de contrahen. empt. in P.

h eius qui in prouincia, de reb. credit. in P.

super impossibilibus aliquid ex pacto fingi posse: habita tñ ratione, q fuerint, vel esse possint possibilia, velnti ob delictũ moræ [a]. Qui culpa sus non persnluit rem debitam, cum posset & deberet, tenetur post interitum eius, & fingitur res esse: non tamen, vt ea præstetur vere, sed vt æstimatio eius persoluatur [b]. Item, si qnid impossibile videatur fieri vel dari, qnando per aliqnem stat quominus fiat, vel detnr, difficultas illa nõ attenditur [c]. Pari modo, & conuentio valet de re ea, quæ in cõmercio quidem non est promittentis, sed alterius, & possit eius esse per natutam rerum: si tamen qui stipulatur, commercium eius babere non possit, inutilis [d]. Ab bomine prohibitio rerum est, ne in commercia & conuentiones veniant, vel ex conuentione, vel ex vltima yoluntate, certis de causis à iuse probatis. In contractu namque cauere possumus, & legem rebus ponere, si nostra intersit ita fieri, ne res alienentur [e]. At sine causa, nemo dominum adstringere pacto põt, ne res suas alienet [f]. Causa autem legitima, si paciscentis intersit: vt si quis caneat, ne vicinus qnærat aquam in suo solo, videlicet ne stipnlanti a fons desiccetur, & venæ aquæ precidãtur [g]: vel si quis cum debitore paciscatur, ne is vendat pignus, nempe vt saluum

6 ius sit sibi debiti [h]. ¶ † In vltimis aũt voluntatibus, prohibitio alienationis & commercij rerum fit, vel ratione, seu fauore, vel odio certarum personarũ: veluti ne alienentur res Titio, Sempronio. Vel ratione certorum contractuum: veluti, si prohibeatur venditio, cum ex ea non ꝓhibeatur locatio [i]. Item ne alienatio fiat extra familiã [l]. Continent & prohibitiones alienationũ impositæ fiduciarijs heredibus restitutiones, quę heredibus, & fideicommissarijs adimunt, exceptis à iure casibus, distractionem rerum [m]: nisi consentiant, quibus restituendæ sunt [n]. Placuit tamen, & hanc probibitionem alienandi, in testamento non admittendam, quæ cõmercium adimat: nisi iustam aliquã habeat causam [o]. Facit & hominis error in corpore, ne contractus [p], vel vltima voluntas [q] trãsferat rem. Lex porro iutis positiui arctiorem habet prohibitionẽ alienationis dum eam vetat: & nullus dicitnr contractus aduersus eam factus [s] malæque fidei possessor, qui contra legum inter-

7 dicta meteat [t]. ¶ † Hac ratione, si res, quæ in conuentionem deducitur, lędat ius publicũ, nihil fit: vt si pactum fiat, ne tributa soluantur inter priuatos: quia hoc pactum non impedit, quin census, & vectigal, & reliqua à possidente nõ petantur [t]. Iusq; publicum pactis priuatorũ violari non potest [v]. Quamquã verum sit, quod pertinet ad paciscentes, & pro euictione, pactũ hoc de sensibus non pręstandis defendi [x]. Prohibent & improbãt leges cõuentiones turpes, vel de rebus turpib⁹ [y], contra bonos mores, & leges, senatusconsulta, principũ placita [z]: vt, de futura successione [a], de monopolis ineũdis [b], de ducenda in vxorem sorore [c], &c. Summonet & lex cõmercium rerum sacrarum, & religiosarũ [d], & quæ nullius dicũtur [e]. Generaliter quę natura, vel gentium ius, vel leges ciuitatis, cõmercio exemerũt, alienari nequeũt [f]. Et quoties pactum à iure cõmuni remotum est, seruari non oportet, quamuis illi iusiurandum accedat [g]. Atq; ea, quę facta lędunt pietatem, existimationem, verecũdiam nostram, & vt generaliter dixerim, quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendũ est, vt ait Papinianus [h]. Mores autem, vt varij regionum sunt, & alij alijs probati: ita & pro ratione locorum, & legum, & morum eorundẽ, examinandi contractus, babita ratione temporum, quibus quandoq; quid prohibetur, quod aliquando permissum, & contra. Vt apud Locros aliquando lege cautum, ne quis patrimoniũ suum alienare posset, nisi euidentem ostenderet calamitatem superuenisse: pręterea, vt antiquę hereditates conseruarẽtur. Quod dehinc sublatũ apud Leucadas, valde popularem eorum

8 ciuitatem effecit [i]. ¶ † Inhibet etiã ius alienas res, inuitis dominis, in conuẽtiones deducere in præiudicium dominorum [l]: etsi in præiudicium contrahentium perperam, conuentiones de rebus alienis agendi prębeant aliquã occasionẽ [m], nisi lex ius hoc permittat singulari ex causa in rebus alienis: veluti dũ conceduntur creditoribus, vt seruatis solemnibus possint res alienas, debitorum videlicet, quę & quodammodo illorum sunt ob nexum debiti, distrahere [n]. Sic & procurator, qui aliena negotia mãdato domini administrat, recte de rebus alienis domini paciscit [o]: item magister societatis, tutor, & curator [o], & iudex ratione officij dominia in alios transfert à dominis [p]: potest idipsum, & authoritate ꝓpria princeps [q]: quia in eius manu, dominiorum dicũtur esse distributiones [r].

---

de Personis, à quibus concipi, & perfici possint legitimæ conuentiones. Cap. 5.

1. *Omnes domini rerum idonei ad contrahendum: nisi specialiter ꝓhibeantur natura, homine, lege & moribus.*
2. *Natura prohibiti contrahere, vt furiosi perpetuo, nisi re obligentur.*
3. *item Pupillus, & quomodo, vel quando.*
4. *Pubes recte pacisci potest, sed restituitur.*
5. *Mutus contractus, consensu non voce egentes, peragit.*
6. *Surdus consensu contrahit: non si qua obligationes auditum exigant.*
   Et de prohibitione ab homine.
7. *de Prohibitione contrahendi lege, & moribus facta, minoribus.* 8 *Prodigis.*
9. *Filijsfamilias, mulieribus.* 10 *Seruis quando.*
11. *Quibus prohibentur contractus ratione officij, magistratibus, & nobilibus.*
12. *Prohibitio donationis inter coniuges, & alia genera conuentionis subiuncta.*
13. *Prohibentur & rescinduntur lege, inconsulta conuentiones.*
14. *Et quæ sine causa fiunt, eas lex nullas dicit quando, & quales.*

1 Sicut † diuersitas rerum, ita & diuersitas personarũ varietatem inducit [f], conuentionibus: illæ materiam, istæ agens considerant. Et regulari qdem iure placuit, vt in reb⁹ ante diximus, omnes rerũ suarum, & consilij sui esse liberos dominos. Et ita omnes erunt quoque in agendo sui arbitrij, ratione libertatis, quæ agere quæ velis permittit. Verum his addere quoq; expedit, nisi si quid agere vi, vel iure prohibeantur [r]. Omnes namq; idonei præsumuntur, nisi speciali nota facultas intercipiatur. Itaq; negotium istius tractationis expedietur, ex prohibitionis contrahendi distinctione. Nam quidam ab omnibus patrandis pactis omnino, & semper arcentur: quidam à certis & semper, vel aliquo tempore: & quidam ab omnibus, sed tantum aliquo tempore, non semper submouentur. Atq; prohibitio, vel à natura, vel ab homine, vel à lege, & moribus pendet.

a sic vocatur mora, in l. mora. de vsurpa. P. b l. si seruus, §. sequitur, & §. nũc videamus, de verb. oblig. c dict. l. si stipuler, 35. de verb. oblig. P. d l. omnium interest 14 de verb. oblig. e l. in lege. C. de conditione ob caus. l. si. de pactis inter emptor. C. l. si ita quis promiserit. 135. §. ea lege. de ver. obl. f l. penult. de pact. in P. l. penul. C. de contrahen. empt. g vt in l. 1. §. si quis de aqua quotid. & æstiua. P. h l. si creditor, §. fi. de distract. pign. i traditur in l. codicillis 91. §. institut. & §. seq. de lega. 2. l l. cum pater, 79. §. libertis. de leg. 2. l. voluntas. de fideicõ. C. cum simil. m authentic. hoc quę, C. commu. de lega. n l. quoties. in 3. C. de fideicommi. o l. filiusfamilias, 117. §. diui Verus in 2. de lega. 1. in P. p l. si sterilis, §. quamuis, de actio. empt. in P. l. contrahen. 41. § fi. de contrah. emp. in P. q l. si testidianum, 7. C. de lega. lib. 6. tit. 37. l. 4. de lega. 2. in P. §. si quis in nomine. de lega. ap. Iustin. s l. non dubiũ, C. de leg. l. cũ lex. de fideiuss. in P. t l. quemadmodum, 7. de agricol. & censit. lib. 11. C. titu. 47. c. 2. de his quæ fiunt à præla. sine consens. capit. t l. inter debitorem, de pact. P. l. omnes. sine censu & relig. fund. comparã. nõ pos. C. v l. ius publicum, de pact. P. l. quod de bonis, §. 1. ad leg. falci. in P. x l. epistola. §. pactum vt si quas summas. de pact. in P. y l. si vnus. l. 27. §. pacta quæ turpẽ, de pact. in P c. fin. eod. tit. ap. Gregor. l. generaliter, & l. si plagij, de verbor. oblig. z l. iurisgentium, §. prætor ait; & l. contra iuris ciuilis, de pactis. in P. l.

pacta, quæ contra. C. eod. a l. fi. C de pact. l. pactum dotale. eod. l. fin. de suis & legit. in P. cum similib. b l. vnic. de monop. C. c l. si stipulor, 35. de verbor. oblig. d l. 1. §. si id quod dari, de actio in P l. inter stipulantem, § sacram, de verbor. obliga. c. 1. de pignor. c. nulli, & c. si quis presbyter, de reb. eccles. non alien. l. iubemus, cum sequentib. authent. de sacro sanct. eccle. C. l. sancimus, eod titul. cum simillib. e l. quod autem, 145. de reg. iur. P. f Paul. l. si in emptione, 34. §. omnium. de contrah. emptio. P. g l. non dubiũ, C. de legib. l. iurisgentium §. penul. de pact. in P l. si quis in quibusnos, 112. §. fi. de lega. 1. P. h Papinia. in l. filius qui in potestate l. de conditio. institutio. lib. 2. 28 P tit 7. i author Aristoteles lib. 2. Polit. c 1. l l. 1. §. 4 & C. de pact. l. 2. §. sed dominorũ, de his qui sunt sui vel alieni. iur. Plato, 11. de Legib. l. si vnus. §. ante omnia de pact. l. alienatum, de verbor. signi. l. traditio, de acquirẽ. rer. dom. P. m Vlpia. in l. rẽ alienam, 28. de contrah. empt. in P. n l. fin. de iure dom. impetran. C. § contra quib. alieno re licet vel nõ. o l. rescriptum cum 4. legib. sequẽ. de pact. P. cum similib. ibi nota. p §. fi. de offic. iudic. q l. bene à Zenone, de quadrien. præscri. C. l. Lucius, de euict. in P. l. ita verberatum, §. 1. de rei ven. P. r ea. quo iure defendis villas, 8. dist. l. deprecatio. ad legem Rhod. de iact. P. s l. iusiurandũ quod ad pecunias, 14. §. ait prætor, versic non semper, de iureiu. in P. t l. libertas, de stat. hom. P.

2 det. ¶ † Natura remouentur à pactis omnibus, quę consensum expressum, & animi indicium desiderant, Furiosi perpetuo, qui consensu destituuntur[a], & voluntate, absentisq; loco sunt[b]: quãuis aliquando ex præsumptione & verisimili causa, dicantur videri consentire[c]. Quod & furioso, & Pupillo, in obligatione, quæ ratione rei, & ob vtilitatem rerum illorum contrahitur, commune erit[d]. Quod ad res potius, quam ad personas, referri satius est. Quia & furore affectum, dominũ rerum suarum esse, leges 12. tab. vetant[e]: & persona, & familia eius, ad gentiles perueniet[f]. ¶ † Natura quoque prohibente, quandiu in infantili ætate est popillus, nullo modo recte paciscitur, & paciscens nec naturaliter, nec ciuiliter obligatur[g]. Quod si proximus sit pubertati, verius est obligari eum aliis paciscendo per se naturaliter tantum, non autem ciuiliter[h]: cum tutoris autem authoritate pactus, & ciuiliter quoqoe obligatur[i]: At impubes, recte alios cõtrahendo sibi & ciuiliter, & naturaliter obligat[l]. Et ita hic, dum de eius cõmodo agitur, non valde refert, num doli capax sit: cum tamen in illis, quæ nocere possunt, separemus[m]. ¶ † Cæterum Puberes possunt conuenire & pacisci, & obligantur sine aothoritate curatorum[n]: quanquam deceptis illis non aliter, subueniatur à iure per restitutionem in integrum[o], ob fragile & infirmum huius ætatis consilium[p]. ¶ † Mutus, natura aliquarum conoentionũ capax est, earum scilicet qoæ sine voce perficiuntur, & ex consensu: at illarum, quæ verba exigunt, incapax[q]. Possumus namq; pacisci, non solum voce, & inter præsentes: sed etiam inter absentes, per nuncium, per literas, & cõsensu[r]. Possunt & nutu perfici obligationes[s]: & nutu contrahi posse conuentiones, quæ consensu constant, placuit Paulo[t]. Quod tamẽ in conuentionibus, quæ verbis vinciuntur, negatur: quia nutus eas nõ perficit. ¶ † De Surdo pari modo ratiocinãdum, vt possit ea pacta inire, in quibus opus non est auditu, sed intellectu, & consensu, & à perficiendis auditu medio explodatur[u]. Ab homine fit contrahendi personis prohibitio, vel pacto, vel vltima voluntate: vt in superiori cap. annotauimus. Item si quis procuratoris potestatem reuocet, & reuocationem insinuet: nam conuenire procuratorio nomine tunc non potest[x]. ¶ † A lege, & moribus, variæ natæ contrahendi prohibitiones, & ex singularibus regionum constitutionibus, vel ex iure communi. In Italia, vt notat Panormitanus[y], cõtractus omnes cum Minore vigintiquinq; annor. facti, sine certa solemnitate statuto præscripta, pro nullis ac fictitiis habentur, nec obligãt, etsi iurati fuerint. Theodoricus Imperator auctoribus Albini, consulto proinde decreuit antiquis, liberos contractus minores non habere, vt insidiantium laquei frustrarentur, & lapsis ætas lubrica subueniret: obrueretur quippe innocentia, si laxaretur audacia[z]. Et iure ciuili, contractus qoidem permittuntur minoribus: verumtamẽ dum de rebus illorum distrahendis agitur, adiunctæ sunt solemnitates, sine quibus tuto quis ab illis non comparat[a]. Prodigis, propter mores animi deprauatos & incõsultos, contractus alienationis rerum suarũ prohibentur[b]. Et voluntas nulla eis inesse, nõ secus quã furioso creditur[c]: contractus tamẽ per illos in suam vtilitatem, recte facti, non improbantur[d]. Moribus quoque, & iure Romano, cõtrahendi libertas filiusfamilias adimitur soo nomine, & sine patre. Cęterum quomodo, & à quibus contractibus arceantur, vide Arnoldum Ferronum latẽ pertractantem[e], & quę diximus in patria potestate. Prohibetor & Macedoniano senatuscons. ne quis cum filiofamilias mutuum ineat[f]: de quo in mutuo agemus, Deo iuuante. Releuat & Velleianum priuilegiũ mulieres ab obligatione, & pactitia fideiussione[g]. Apud Athenienses autem & prohibitum erat, nę mulieres contraherent, nisi ad bordei modium vsq;, propter consilij infirmitatẽ, vt est author Dion Prusæus[h]. Et Romanis moribus antiquis, mulier sui iuris nõ erat, sed sub perpetua tutela, vel patris vel mariti, vel proximorum, vel tutoris dati à iudice[i]. Ita & receptũ erat, ne vxor contrahere posset sine viri authoritate, propter eandem cõsilij infirmitatem[l]. Sed de hoc alias diximus fusius[m]: & quando vxor cõtrahere possit, & quo authore, & de qoibus rebus[n]. Notabile aũt illud est, Leonem Cæsarem in cõtractibus mulieribus inhibuisse testimonium, & in aliis, præterquam in fœmineis actibus: vt si de partu agatur, vel in his in quibus sola mulier
10 adhibetor constitutione 48. ¶ † Serui quoq;, iure ciuili ex contractibus non obligantur suo nomine[o]: ex delictis tamen obligantur, vt & ex cõtractibus naturaliter[p]. Ministerium aotẽ in obligatione ciuili præbent dominis, dum pro illis paciscuntur[q]: etsi cum dominis pacisci nõ possint, nec nomine dominorum, contra eorum vtilitatem. Quod & de filiisfamilias rescriptum est in nouatione obligationum bene constitutarum domi-
11 ni, vel patris[r]. ¶ † Prohibitum etiam à lege certis personis, ratione officij, in ea prouincia, in qua administrant, contrahere cum sibi subditis[s]. Quare nec nuptias inire, cum huiusmodi illis licebat[t]. Qood in Gallia antiquatum est in magistratibus, com illi hodie perpetui sint[u]. Nobilibus tamen qui priuilegiis nobilitatis militiæ armatæ vti desiderant, atque aliis illostribus, & magistratibus regiis, hodie quoque adempta in Gallia negotiandi licẽtia, iuxta communis iuris regulas[y]. Extat Nouella Theodosij: [*Ne curialis prædiũ alterius conducat: neve pro alio se fideiussorẽ præbeat, aliter res locata in fiscũ*
12 *deferatur, & actio euacuetur*[a].] ¶ † Prohibentur & lege donationes inter coniuges[a], inter patrem & filiũ, qui eius est potestatis[b]: cõuentiones vi extortæ[c], vel fraudãdi animo, vel dolose initę[d], vel per errorem factæ[e]. Quia generaliter in totũ ea, quæ ex certa animi destinatione pendent, nõ possunt, nisi ex certa scientia perfici[f]. Alias porro causas, quibus vetãt certis personis res pertractare, & ita de his disponere, singularis cuiusq; cõtractus explicatio latius docebit: hęc aũt in summa monuisse
13 in vniuersum sufficiet. ¶ † Improbat lex & contractus, seu pacta leuitate & inconsiderate facta, de rebus alienandis: vt reuocata donatio vel alienatio facta inconsiderate à quadã Agapita, Pouino patritio de causa Arcinatricia, ratione postposita, per Theodoricũ Gotthorum regem: quod alienatio rerum, solidũ desideret habere iudiciũ, vt refert Cassiodorus[g]. Reuocatur vt inconsulte facta donatio à liberto, per patronum, si susceperit liberos[h]: & inofficiosæ, & immensæ donatio-
14 nes[i]: immensæ dotes. Item obligationes pactorum nullæ censentur, quæ sine causa factæ sunt:

a l. in negotiis contrahẽdis, l. vbi nõ voce, §. fi. de reg. iur. l. 2. § furiosum, de actio. in P. l. qui ad certum, 35. locat. P.
b l. furiosi, de reg. iur.
c vt in l. 2. § voluntate, sol. matrim. in P.
d l. si a furioso, 23. & l. furiosus de actio. in P.
e Cice. 3. Tusculan.
f diximꝰ in psona, & in curatore furiosi.
g l. pupillus, de actio. in P. l. q pupillus, de cõdict. indeb.
h l. 1. de nouat. P. l. 1. § furiosum, & l. obliga. de actio. P. l. Iulianꝰ, §. si qs à pupillo, de actio. emp. in P.
i §. 1. de authorita. tut. l. cõtra iuris regul. de pact. in P.
l proæmio eius tit. instit.
m l. 1. §. hoc aditum, ne vis fiat ei, in P.
n l. puberes, de verb. oblig.
o l. nõ ols, 41. & l. qui minor, §. non semper, & l. verũ, § ices. dũ, de minor. 25 annis, in P.
p l. 1 eo. tit. de mino.
q l. vbi nõ voce, de reg. iu. & l. in quibuscũq;, de actio, in P. l. 1. § mutũ, eod. tit. l. 1. de verb. oblig. in P. l. 4. de pact. in P.
s l. 2. de pa. in P.
t l. obligamur aut re, §. fin. de actio.
u l. si stipul. vt id fiat, in l. 35. § fi. de verb. obli.
x l. 1. § si qs ita, de verb. obl. in P.
u l. 1. § fi. & l. in quibuscũq;, de act. in P.
x l. vero procuratore, § sed et si qs mandauerit, de solut. P.
y in q. 2. incip. statuto cõdito.
z Cassio. epist. 35. li. 4. variar.
a totis titu. de prædiis & aliis rebus mino. non decre. nõ alie. C. & de reb. eorum qui sub tutela vel cur. sunt, in P. potissimũ in l. magis puto, § non passim vbi solemnitates, eod tit.
b l. is cui bonis, de ver. oblig. & l. 1. de cura. furios. P.
c leg. furiosi, 40. de regulis iuris.

d in constitut. Græca Leonis Cæsaris, 19. [Greek marginal text]
e Arnol. Ferronus, in §. 1. de stat. person. in consuet. Burg. vide l. filiusfamilias, in a. & in 1 & l. obligan. de actio. l. si de iudic. P.
f l. 1. ad senatusc. Maced. P.
g toto titulo, ad Velleian.
h libro, περὶ ἀπιστίας, l. 2. ad senatusc. Velle P.
i Cice in Top. & Boetius cõment. in Cice. Top lib. 2.
l Cice. pro Murena. Liuius, lib. 8. belli Maced.
m diximus, dũ ageremus de potestate viri in vxorem.
n interim & vi de Ferronũ, in §. 2. de stat. pso. in consue. Burdegal.
o l. obligari, de actio. l. in psona ciuili, & l q attinet, de reg. iur. P.
p l. seruus, §. 1. & l. seruꝰ, in 1 de actio. cum sim.
q l fin aũi dominici, 30. & Iulia. in l. si debitor, 56. de pact. in P. cum simil.
r l. interpositas, § final. de transf. C.
s l. 3 & l filiusfam. C. de pact. l penult. deposit. in P. l. meliot, de reg iur. in P.
t l 1. de cõtrac. iudic. C. l. non licet, & l. q offici, de contrah. emp. P l auferetur, §. 2. de iure fisc. in P. l. milites, de re mili. in P.
u l. 1. si quacunque prædictus potest vel ad eum pertinentem, &c. lib. 5. C. tit. 7.
x Guido Pap. decis. 195.
y in l. 3. de cõmer. & mercatorib. C.
a in nouella 3. constit nouel. Theodosij.
a l. donationes quas parentes, de donat. inter vir. & vx. C. l. 1. 2. & 3. eo. in P.

b d. l. donationes.
c l. nihil consensui, de regul. iur. l. metum autem, § sed quod prætor, de eo quod met. cau. in P.
d l. iurisgentium, §. sed si fraudandi, & §. dolo, & § prætor, de pact. in P. l. cum postea quam, C. eod. l. 1. C. de except. cum simil. iunge & quæ sup. in princip. conuentionum, de dolo, diximus.
e l. si cum te ex causa, § 2. de pact. in P. l. si. de constit. pecun. & sup. pauca in princip. dicta.
f l. in totum, de reg. iur. P.
g Cassiodor. in epist. 11. lib. 2. variarum Pouino scripta.
h in l. si vnquam, de reuoc. donat. C.
i l. 1. & l. si liberis, & toto tit. de inof. don. lib. 3. C. tit. 29.

ideo non pariunt actionem, sed exceptionem [a]. Et qui promisit sine causa, condicere ipsam obligationem potest, per condictionem sine causa [b], vel incerti condictione sine causa potest agere, vt liberetur. Idem si falsa causa adiecta, videlicet in negotiis, quæ sine causa fieri non possunt, & quæ causam exigunt. Nam donatio simpliciter, & sine alia causa, quam affectionis [c], & liberalitatis [d] fieri potest: at si causa illis adiecta, & illa non inueniatur, inefficax est [e]. Et extat hac de re iudicium apud Valerium Maximum Caij Aquilij, in causa Caij Viselli Varronis, & Octacilliæ Lateranēsis [f]. [Si quis, inquit Vlpian. *sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur, exceptio vtique doli mali ei nocebit, &c.* [g]] Hinc, si cautio, quam quis proponit à se indebite extortam, indeterminate concepta sit, aduersarius tenetur ostendere debitum esse, quod cōtinetur in ea: sed si causam, propter quam huiusmodi scriptura processerit, expressa est in eadem, confessioni standum est [h], nisi probauerit reus debendi, se indebite promisisse [i]: vel obiciat exceptionem intra biennium non numeratæ pecuniæ, si de ea agatur, sine qua, confessio, quod ex præcedenti causa debitum procederet, cum promissione sufficit pro causa [l]. Et ideirco iudex, priusquam obligationem esse nullam propter non subsistentem causam, declaret, ex integro contendentes in exceptionibus audire debet [m]: vt placuit curiæ Parisiensi anno 1511 [n]. Cum enim in hac quæstione implicita sit doli mali exceptio [o], merito causæ cognitio exigitur. Quia de de dolo non fit iudicium, nisi si qua iusta causa videbitur, & ita cum causæ cognitione [p]. Causæ itaque conuentionibus, vt tutius agatur, exprimi debent, ex quibus fiant: exceptis negotiis, quæ ex qualitate sua, vel creditorum, vel debitorum satis causam manifestant & nomināt: vnde & puto dici posse contractus nominatos [q], vt in locatione, emptione, &c. constat: vel in qualitate promissionis scholastici & præceptoris, peregrini & hospitis, ægroti & medici, pragmatici & clientuli, & similium, quibus satis indicatur causa promissi. In quibus si exceptio hæc sine causa obiiciatur, nihilominus interim iubetur, vt satisfactionis nomine, vel soluant, vel pignora dent: vt dictum placito curiæ Parisiens. 2. Decemb. 1544.

a l. 1. de cōdict. sine cau. lib. 13. P. tit. 7.
b l. 5. eo. tit. de condict. sine caus.
c l. affectionis, de donat. P.
d c. 1 de dona. ep Greg. l. donari, de reg. iu. & de donat.
e & l. cū ancillam, 6. de condict. ob caus. dat. lib. 4. C. ti. 6 l. 2. §. fina. de donat. li. 39. P. ti 5. l. si ex causa, C. de nō nu. pec.
f Val. Max. lib. 8. c. 2.
g l. 2. §. circa primā, de dol. mal. excep. lib. 44. P. tit. 4.
h c. si cautio, c. 14 de fid instr. 2. Decre. ti 22.
i l. generaliter, C. de nō num. pec. c. per tuas, de probat. d. l. cum de indebito, § fi. &c. si. de confes.
l c. si. de solut. d. c. si cautio, & l. cum de indebito.
m in l. in contractib. de non numer. pec. C. l. si iunct. auth. sequ. de dote cauta non numera. C. d. l. generaliter.
n Papon. li. 10. Rhapso. arest. tit. 3 arest. 1.
o d. l. 2. §. circa, de doli mali except.
p in l. 2. & l. si aleum, 10. §. fi. de dolo malo, in P.
q l. iurisgentium, de pact. P.
r Papon, vbi sup. arest. 2.

de Formis, secundum quas pacta & conuentiones in genere concipiuntur. Cap. 6.

1 *Ex pactis conuentiones leges capiunt, & pacta expressa & tacita quæ.*
2 *Taciti pacti exempla: & remissum debitum, reddito instrumento censeri.*
3 *Diuersa, instrumentum vel pignus reddere.*
4 *Tacitum pactum in inuectis ex locatione.*
5 *Dotis promissione.* 6 *Ne totum petatur.*
7 *in Renouatione locationis.* 8 *in Mutuo.*
9 *Diuisio pactorum, in rem, & in personam: quæ personalia quæve realia.*
10 *2. Diuisio, alia esse nuda, alia non nuda: & quæ sint.*
11 *Differunt hæc, dixisse nudum pactum, & nudum contractum.*
12 *Non nuda pacta, & vestita quæ: & 7. eorum modi vestimentorum.*
13 *Vestiuntur primo, re.*
14 *Verbis 2. & 3. literis.*
15 *4. Consensu.*
16 *5. Cohærentia contractus.*
17 *6. Authoritate legis.*
18 *7. Iuramento.*

1 Contrahentes, id est, † qui conueniunt, formam dant conuentionibus [f], & legem, pactis videlicet [s]. Pacta ea sunt, quæ in conueniendo placuerunt, quæ sequenda sunt, vt lex [u]. Porro ista pacta, vel placita, vel expresse, vel tacite accidunt. *Expressum pactum* dicitur, quando aliquid palam, aperte, & nominatim, certo consensu, vel verbis, vel literis, vel alio modo fieri, datiue cauetur. Sic enim expressim aliquid fit, quādo est per declarationem, & distinctionem volūtatis à confusione omni alienam [x]. Diciturq; expressa voluntas, quæ aut ex præcedenti tractatu, & præfationibus colligitur [y]. Nec opus est me immorari in exemplis pacti expressi, cum in singulis conuentionibus ea sese offerant. De tacitis itaque paulo latius. *Tacitum pactum* dicitur, quod cū nominatim non fit, inest tamen negotio, quòd agitur, videtur: vel ratione dictorum, vel prouisione legis, quæ id venire debere constituit, vel quod inest ex rerum natura, aut consuetudine, aut consequentia, quorum omnium exempla depromito ex Zasio [a]. Et ex his coniectura facta, tacitum habetur pro expresso [c].

2 § † Nec me piget taciti consensus formulas quasdam subiicere. Et primum, qui reddidit debitori suo cautionem seu instrumentum debiti, conuenisse tacite videtur, ne debitum peteret: & proinde de instrumēto securus debitor, recte remissionem, petenti obiicit [b]: vt qui donat instrumentum, res eo cōtentas donasse videtur [c]: sicuti si cancellatum chirographum, vel instrumentum debiti fuerit, præsumitur solutum vel remissum debitum: nisi creditur contrariam causam docere paratus sit [d]. Vt non cancellatum, debiti facit probationem, contra quam tamē probatio solutionis recte obiicitur [e]. Nec me remoratur scrupulus glossematis [f], quod arbitratur in chirographi vel instrumenti redditione, nō esse liberationem: quia conuentiones ex scriptura non pendeant [g]. Nam fateor quidem, scripturam obligationem non perficere in omnibus [h]: verumtamen probationem eius fidem facere cōsentire oportet [i]. Et ideo remissa scriptura remissum debitum censeri: cum in scriptura ius nominum sit.

3 § † In quo diuersa causa est scripturæ redditæ, & pignoris redditi: cum pignore reddito debitori, non censeatur remissum debitum [l]: quod in pignore nullum ius dominij constituitur creditori, nec probatio sufficiens debiti [m]. Quare redditione pignoris, nō soluitur ius creditoris: nā & illud precario reddere debitori potest [n]. Et minus sufficiens debito pignus accipiendo creditor, non sibi præiudicat, quin integrum petat debitum [o].

4 § † Aliud exemplum taciti pacti, vt inuecta in vrbanam habitationem, tacite sint obligata pro pensione, etsi deterior sit facta res: idq; ex natura contractus locationis [p]. Idipsum in inuectis in prædium rusticum, quę sciente domino inuecta sunt: non in aliis [q].

5 § † Tertiū habeto in dotis promissione, cui inest tacitum pactum, si matrimonium sequatur: non aliter [r].

6 § † Quartum, in pacto ne totum petatur, quo cōtinetur tacitū, ne etiam pars eius petatur [f].

7 § † Quintū, vt ex tacitur-

r l. in conuentionalib. 32. de verbor. oblig. in P.
s l. iurisgentium, §. adeo Marcellus, de pact. in P.
u l. 1. §. si conuenerit, depo. in P. lib. 16 P. tit. 3. l. legē quā dixisti, C. de pact. l. doctā legem, de condict. ob caus. datorum C.
x Paul. l. 9 non fuit, 98. §. qui stipulatur sibi aut Titio, de solut. lib. 46. P. tit 3. auth. ex testamento, de collat. C.
y l. Titia, 134. §. 1. & l. ita stipulatus, 115. de verb. oblig. in P.
a Zasius, in l. cum quid, si cert. pet. in P.
c l. semper in stipulationib. 35. de reg. iur. vide Alciat. in l. in conuentionib. de verbor. sign.
b l. 2. de pact. in P. l. qui chirographū, 57. de legat. 3. c. lane, iuncta gl. in verb. reddēns, de renunciat. l. mortis causa capimus, 29. §. Titia, de donat. cau. mot. P.
c l. 1. C. donat.
d l. si chirographum, de probat. in P.
n l. inductā, 24 C. de solut. l. cōseruatio, C. de non numer. pec. adde quæ dicimus in c. 18. in fi.
f glos. in l. 1. de pact. in P.
g l. obsignationes, de pignor. in P.
h l. non figura, de act. d. l. contrahitur.
i l. in exercendis, C. de pba.
l l. 3. de pact. in P.
m l. rescriptū, de distract. pig. l. quæ sit fugitiuus, §. pignoris, de ædilit. edict. l. pignoris, 8. de pignorat. act. C.
n l. certe, 6. de precar. libr. 43. P. tit 5.
o Caius, in l. creditor q non idoneum, 24. de reb. cred. in P. l. aduersus, C. de action. l. quæsitum, de distract. pign. in P. cum similib.
p l. 4. de pact. in P. l. si non indicatis, & l. sin. quibus modis pign. vel hypoth. tac. contrah. C. l. 2. 3. 4. in quib. caus. pign. vel hypoth. tac. contrah. in P.
q l. certi iuris, C. de locat.
r l. 4. §. 2. de pact. in P. l. stipulationem, de iure do. in P.
f l. si vnus ex argentariis, 27. §. pen. de pact. in P.

nitate

nitate contrahentium, & per vsum rei locatæ renouata videatur locatio per simile tempus, & eodem quo prius pretio, quibus conuentũ in principio locationis fuit, videlicet in rusticis prædiis: at in vrbanis, pro rata tẽporis, quo supra definitũ 8 in priore locatione tẽpus habitauerit [a]. ¶ † Sextũ in mutuo, ex cuius natura cautum intelligitur, quãuis nihil dictum sit expresse, vt æque bonum, & æqualis ponderis, numeri, aut mensuræ reddatur [b]. Facit & quod geritur, tacitum pactum, dum quis in futurum vsuras debiti accipit: videlicet inde per consequentiam depræhensus voluisse, ne intra id tempus sortem suam petat, pro qua vsuras capit [c]. Habes & alibi alia exempla [d], quę prætermitto. Monebo tamen & ea, quę in prefationibus dicuntur cẽseri tacite, in sequentibus repetita [e]. Generaliter etiam, in pactis, si non valent eo modo quo aguntur, valẽt tacita pactione meliori modo, quo valere possunt: vt si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum videtur, ne pete-9 retur [f]. ¶ † Pactorum horum, quædã in rem sunt, quædam in personam. In rem sunt, quoties generaliter paciscor, ne petam. In personã, quando ne à certa persona, veluti à Lucio Titio petam [g]. In rem dicta pacta, non quod tantum res illis adsit, sed quia verba & consensus paciscẽtium, rem magis considerant: vt hoc debitum non petam, qua pactione omnis petitio submouetur, & in perpetuum, vt nec à debitore, nec ab hærede eius peti possit. Vt contra fieret, si in personam conciperetur: quia personale à persona in aliam non porrigitur [h]. Quia in personam fit, cum consensus, intentio, & verba in ipsa persona, qua de agitur, fundamẽtum sccipit: vt, a te Titio, nihil petam. Proinde interdum pactum est personale ex parte creditoris, & reale, ex parte debitoris: vt, non petam à te, nec ab hæredibus tuis, quandiu vixero. Aliquando personale tantum ex parte debitoris; veluti, neque ego, nec hæredes mei à te petemus. Notant & interpretes, iuramentum ex parte iurantis semper esse personale: ex parte autem eius, 10 cui iuratur, reale [i]. ¶ † Rursum, pacta hæc omnia, vel nuda dicuntur, vel non nuda, & interpretibus vestita. Nudum dicitur pactum, quod non habet causam efficacem, vel auxilium aliud quam simplicis conuentionis: vnde, veluti ex infirma conuentione, actio non formatur nec datur [l]: sed tantum exceptio seu defensio nascitur aduersus eũ, qui pactum non tuetur [m]. Ita dicimus nudum præceptum testatoris, quod causam legitimam non habet quæ hæredem obligare possit [n]: nudum ius Quiritum, sine effectu & causa legitima [o]: nudam rationem donationis, quæ ex simplici voluntate donantem non ligat [p]. Nudum ergo pactum, quæ causam non habet, puta, vt locationis, emptionis, pignoris, vel aliarum formarum obligandi, quodve in se manet, pactum recte simpliciter conuentum dictum, quod ex legibus non seruatur, sed ex conuentu, vt ait Cicero [q], sine actione: quod nude paciscentes, non præsumantur habuisse deliberatum cõsensum, sed magis impetu, & leuitate promisisse [r]. Vt sine causa dicimus pactum, quod non habet obligationem ciuilem: causam videlicet non habens, quam ius iustam existimet ad obligandum, vnde agi possit, ideoque inefficax est [s]: quia obligatio mater actionis est [t]. Et id obtinet iure ciuili; nam supra iam monuimus [v], pacta nuda, & naturali, & diuino, & pontificio iure seruanda esse, & efficacia

a Vlp. in l. item quæritur, 14. §. qui impleto, & l. qui ad certũ tempus, 13. locat. in P.
b l. cum quid, fœnt. pet. P.
c l. quinn futurũ, 57. de pact. in P. l. 2. de doli excep.
d inl. de lege, §. fi. de leg. commiss. in P. l. commissoriæ, C. de pact. inter emptor. & l. si & §. fi. de eo quod certo loco alind in l. ea lege, 72. locat. P.
e l. 4. §. fina. de pact. P. l. Titia quæ ex alio, 14. §. 1. de ver. oblig. in P.
f l. si vnus, §. fi. acceptilatio, de pact. P.
g l. iurisgẽtiũ, 7. §. pactorum, de pact. in P.
h l. qui in futurum, 57. §. si ex altera parte, de pact. P. Papini. l. tale pactum, 40. eod. tit. l. ... solut. matrim. in P.

i Innocent. in c. veritatis, de iureiur.
l l. diuisionis placitã, 45. de pact. in P. l. legem qui diuisio. & l. traditionibus, C. de pact.
m l. iurisgentium, §. sed cũ nulla, de pact. in P.
n l. pater filiũ, 36. §. Iulius Agrippa, de lega. ... 32. P. tit. 3.
o l. vnic. de nudo iure Quirit. tollen. C.
p l. nuda ratio, 26. de donat. lib. 39. P. tit. 5.
q Cice. ad Herenn. dein l pacta cõuenta, de contrah. emp. P.
r iuxta l. sciendum, de ędilic. edict. in P.
s l. non dubiũ, C. de legib.
t l licet, §. ea obligatio, de procurat.
u diximus supra, c. 1. in naturali obligatione.

s ad agendum. ¶ † Obseruare quoque hic etiam in iure ciuili, aliud esse nudum pactum, aliud nudũ contractum. Quia nudum pactum remanere existimatur à iure ciuili intra fines obligationis tantum naturalis, vel conuentionis simplicis: at cum dicimus nudum contractum, secundum eum cõtractum, de quo agitur, intelligere debemus, non nudum quidem à causa, sed nudum & purum à conuentione alia. Vt cum dicimus nuda voluntate contrahentium perfici emptionem [a]: in qua tamen, & pretium & merx interuenire debet [y]. Sic alibi inuenies, cautionis nomine puram pro-12 missionem significari [z]. ¶ † Non nudum pactum ab interpretibus dicitur, per oppositionem, vestitum: quod aliqua causa alia, quam simplicis cõuentionis iuuatur ad producendam actionem, & quodammodo vestitur. Nec enim hoc nomen in contractibus vestimenti abhorreo, vt aliqui, qui peritiores antiquis haberi volunt. Cum & ad alia quam ad hominis corpus, vestire translatum apud latinitatis probæ authores inueniam: vt apud Ciceronem [a], [*Primum natura oculos membranis tenuissimis vestiuit, & sepsit, id est, operuit, muniuit, contexit.*] Et rursum, vestiri pilo dixit [b]. Et Columella, [*Vbi arbores se frondibus vestierunt* [c],] & Liuius, vestire parietes tabulis dixit [d]. Vestiuntur itaque seu iuuantur & ornantur pacta nuda, modis 7. re, verbis, literis, consensu, cohærentia contractus, singulari authoritate regis, iuramento: quia tot-13 idem iure obligamur [e]. ¶ † Primum itaque rei interuentu, vel ab initio, vt in mutuo quod re interueniente perficitur [f]: vel quando res postea accedit, vt in contractibus innominatis, qui tum demum vires habent, cum res vel factum interuenit [g]. Eoque modo pollicitatio etiam vires accipit ad agendum in pollicentem: si pro parte pollicita quis impleuerit, vt perficiat [h]. Subinde & qualiacumq; pacta fuerint in traditionibus ap-14 posita, valida erunt [i]. ¶ † Secundo, verbis nudum pactum robur accipit, videlicet stipulatione [l]: quapropter hoc modo nudus consensus dicitur, cui stipulatio non est adhibita [m]. Tertio, literis nuda conuentio, per biennij lapsum firma-15 tur [n]. ¶ † Porro quarto loco diximus consensu nudas pactiones iuuari [o], id est, alio consensu, quam pacti prioris, certiorem, & cum causa aducendo consensum. Sic enim hic alius & fortior est consensus illo simplici consensu, qui fundamentum & basis est omnium conuentionum [p]. Et sic tuent Accursium, dum ait, nudum consensum, qui in pacto est nudo, vestiri alio consensu. Quod Prateium præteriit, dum in eo reprẽhẽdit eundem [q], putans, & in contractibus nominatis nudum consensum dici [r]: ita nuda pacta ratione consensus, posse dici contractus nominatos. Cum tamen proxime monuerimus, nudum consensum, in emptione & aliis consensu celebratis contractibus referri ad formam consensus, scilicet conuentionis de qua agitur: vt nudus in emptione consensus dicatur, non simpliciter nuda conuentio; perinde ac si dicamus nudam emptionem, id est, puram & veram emptionem; & nudum consensum emptionis, id est, consensum, qui cum re & pretio interueniente, faciat emptionem. Alioquin enim dicere nudum consensum emptionis, nudum esse consensum, id est, solum consensum [s], sine alia causa, non esset emptio, sed imaginaria & fictitia [t]. Sic distinguetur emptio nudo consensu, à permutatione, quę rei interuẽtu tan-

tum

a l. 1. §. 1. de rerum permu. P.
y l. 1. de contrah. empt. P. §. de emp. op. Iustin.
z l. sanctimus, de verb. signif. C.
a Cicero, 2 de nat. Deorum.
b Cicero, 6. in Verrem.
c Columella, li. 4 de re rust.
d Liuius, lib. 2. belli Maced.
e l. obligamur autem, 51 de actionib. in P. f §. quib. mod. re contrah. oblig.
f l. legem quam dixisti, C. de pact. leg. traditionibus, C. eod. l. diuisionis placitũ, eod. in P.
g notat gloss. mag. in l. iurisgẽtiũ, in § quinto, de pact. in P.
h l. 1. de pollicit.
i l. in traditionib. de pact. in P.
l dict. l. legem quam dixisti, C. de pact. §. 1. de verb. oblig. l. 1. P. eod.
m l. iudicia, de sponsal. in P.
n l. in contractibus, de non num. pec. C. l. 1. de litter. oblig. ap. Iustin.
o l. 2. de action. in P. §. 1 de oblig. quæ ex cõsensu.
p l. 1 §. penult. de pact. P.
q Prateius in Thesauro seu lexico iuris, in verb. pacta.
r l. 1. de rerum permut.
s l. nuda, & l. imaginaria, de contrah. empt. in P.

tum fit [a]. Proinde secundum aliquid, erit nuda, id est, sine re [b], non autem erit nudum pactum.

16 ¶ † Quinto loco robur accipiunt pacta nuda, per cohærentiam cótractuum nominatorum firmiorum: hauriunt enim vires ab illis, vt partes à toto: & ab actionibus principalibus effectum sortiuntur: si modo paululum ante vel post, vel in ipso contractu adiiciantur [c]: nam si ex interuallo post vel ante adiiciantur, & quædam præter naturam contractus contineant, non pariunt actionem [d].

17 ¶ † Sexto, authoritate legis pacta nuda sterilia, efficacia redduntur generaliter illa, quæ approbantur, & recipiuntur: vnde legitima dicta [e]. Singulari namque iure vires acceperunt nudæ conuentiones quædam, vt donatio [f], dotis promissio [g], & 18 similes [h]. ¶ † Septimo, maximum vinculum fidei, & nudarum pactionum firmamentum, iurisiurandi religio est [i]. Atque quasi contractum esset, agitur ex iureiurando præstito a filiofamilias vel seruo, contra patrem vel dominum, in quantum est in peculio eorum [l]. Octauo, Leo Cæsar in constitutione 72. [m] Græca statuit pacta nuda vestiri per scripturam: Item, si qui pactum inierunt, sua manu sacrosanctæ crucis nota scriptum signauerint, aut si, τῶν θεαρχικῶν [illegible], id est, si diuini ternionis appellatione adiectę sint: vel si pœna adiecta sit.

Propter quid pacta, conuentiones, & contractus fiunt. Cap. 7.

1 *Finis conuentionum, vt obligemur ad dandum, vel faciendum, vel non dandum, & non faciendum.*
2 *Pacta vel conuentiones 4. faciunt: elidunt, perimunt, informant, pariunt actiones, vel exceptiones. Elidunt quomodo.*
3 *Perimunt, quæ tollunt priora ipso iure.*
4 *Quid reformare, & informare in conuentionibus.*

1 INuenta sunt pacta & conuentiones, vt alium obligemus ad dandum, vel faciendum quippiam [a]; vel ad non dandum, vel non faciendum. ¶ † Hoc autem consequimur, vel actione, vel 2 exceptione: quæ duo nascuntur ex pactorum & conuentionum natura quadruplici. Nam ea facta, vel elidunt, vel perimunt, vel informant, vel pariunt actiones, vel exceptiones. Elidunt, inquā, quando exceptione occurrunt conuentionibus præcedentibus: veluti, si de pactum sit, ne quod ex obligatione debetur, petatur: si enim petatur in specie in qua conuentū est, submouetur & eliditur actio exceptione pacti conuenti, quod tantum exceptionem habet [n]. Ita elidere actione est, non tollere statim pacto, quod factum respicit, sed obtundere & repellere, & reddere sine efficacia [p]. ¶ † Perimunt autem pacta præcedentes 3 actiones, quando tollunt vi sua & ipso iure præcedentes obligationes. Sic pactum tollit naturalem obligationem, actionem iniuriarum [q], perimit stipulationem acceptilatio [r]: quia pro solutione [s]. Idipsum facit Aquiliana stipulatio [t]: & nouatio [o]. Illud & facit consensus eorum, quorum interest, quo dissoluitur obligatio præcedens [x], vel in totum, vel in parte [y]. Eaque lege, vt actio semel extincta, nunquam ex iisdem prioribus extinctis qualitatibus resuscitetur [a]. Et generaliter pacta nouissima derogant præcedentibus, & se mutuo cōsequentia perimunt [a]: vt testamenta [b], codicilli [c], legata [d], moræ [e], consuetudines [f], leges scriptæ [g]: sententiæ [h], & similia, videlicet, quando posteriora sunt incompatibilia cum prioribus, & eis aduersantur: & quando qui contrahunt, potestatem habent & voluntatem abeundi à prioribus: & si secunda, æqualis vel maioris sint potestatis cum superioribus, & legitime fiant. Siquidem nouissima pacta, quæ se compati cum præcedentibus possunt, vel addunt tantum, vel diminunnt, incontinenti apposita, non autem priora tollunt [i]. Qui potestatem etiam non habent nouando, vel contraria pacta faciendo, nihil agunt [l]. Nec qui possunt, si nolint, & si secunda pactio non teneat [m], vel si ea iure improbetur [n].

4 ¶ † Proxima sunt nouationibus pacta, quæ reformant, id est, quæ formam aliam conuentioni dant, vel eandem substantiam conuentionis, alia forma retractant: veluti, si circa substantialia pactum adiectum conuentioni sit, id enim conuentionem reformat [o]; seu tollit priorem formam. Sicuti & CC. Diocletianus & Maximian. dum tolli pactum debere vellent exprimere, *Alia ratio*, inquiunt, *pactum reformat* [p]. Informant autem conuentiones pacta, quæ ita apposita sunt, vt formam essentialem seu substantialem non tollant, sed iuuent, vel explicent, vel augeant, id est, in forma aliquid agant, eadem conseruata [q]: dummodo in ingressu contractus, vel paulo ante, vel paulo post, & non ex interuallo adiiciantur [r]. Et ista pacta sunt, ex quibus dicuntur conuentiones etiam legem accipere [s]. Cæterum pacta vestita seu adiuta fulcimentis & auxiliis, de quibus ante diximus, producunt actiones; at nuda, exceptiones [t]. De his itaque pauca in vniuersum dicamus.

de Actionibus. Cap. 8.

1 *Actio vnde, differentiaque eius ab actu, qui & actio.*
2 *Actio forensis quid: & quare actio dicta: & quod actiones habebant formulas præscriptas & dictatas, & quomodo.*
3 *Lege agere quid, & quomodo.*
4 *Fastos qui euulgauit, & actionum formulas: & conceptionis actionum curiosa qualis olim obseruatio.*
5 *Conceptio vitiosa formula causa non priuabat in arbitrariis.*
6 *Sublata sunt hodie actionis formula curiosa: alia autē necessaria retenta & adiecta.*
7 *Quando liceat mutare, vel emendare actionem propositam & semel editam, & quomodo.*
8 *Quomodo statuendum in eum qui plus, quam debeatur, petit.*
9 *Actionis nomen late patet, & omnes petitiones continet.*
10 *Actionum diuisio, in ordinarias & extraordinarias, & quæ sint, quidve officium iudicis mercenarium.*
11 *Ordinariarum actionum, in ciuiles & prætorias, diuisio, & quæ.*

a d. l. 1. de rerū permut. b l. obligamur autem, § fin. de actio. in P. c l. lecta, si cert. petat. P. d. l. si stipulat. 22. § si tibi fundum, de actio. empt. in P. l. 19. ti. 1 fa. l. pacta, de contrah. emp. in P. d l. legitima, § quia tua, de pact. P. d l. pacta conuenta, l. siue apud acta, C. de transa. leg. in bonæ fidei, C. de pact. e l. legitima, de pact. f leg. si quis argentum, § fin autem, C. de donat. g l. 1. de rei vxor act. C. l. ad exactionē, C. de dot. promiss. cum similib. h quas ponit gl. in § de constitut. in verb. nulla, de actio. i l. vt iurisiurādi, de oper. libert. l. si dominus seruum, de præscri. verb. in P. authen. sacramenta puberū, si aduer. ven. C. c. quāuis pactum, de pactis, in 6. c. cum cōtingat, de iureiuran. apud Greg. c. licet, eod tit. in 6. ca. iuramenti, 22 q. 5. l in l. deposi. § si filiusfamilias, de peculio, lib. 15. P. ti. 1. m titulo, περὶ τῶν ... id est, vt pacta etiam non constituta pœna valeant. n l. obligationum substantia, de actio. in P. § actionum, eod. o l. præterea, de excep. apud Iustin. l. si vnº, § pactum ne petere. & l. iurisgentium, § sed cum nulla, de pact. in P. l. in bonæ fidei, C. de pact. p d. § pactus, & seq. q l. Stichum, § naturalis, de solution. P. l. 1. si vnus, § sed si pactum. & § pacta, quæ turpē, & leg. si tibi, § quædam actionum, de pact. in P. l. exceptionem, 40. § fin. de condict. indeb. in P.

r § item per acceptilationē, quib. mo. col. li. obli. ap. Iustinian. l. 1 & l. an mutuis, § 1 de acceptila. in P. s l. si ex plurib. de acceptila. in P. & l. si ex pluribus, de solut. in P. t § est autem, quib. mod. tol. oblig. l. Aquiliana, de transact. in P. x l. præterea nouatione, qb. mod. toll. oblig. ... de nouat. P. y § fin. quibus mod. toll. oblig. l. ab emptione, de pact. in P. l. quando liceat ab emption. discedere. l. 2. de rescindend. vendit. in P. l. nihil tam naturale, de reg. iur. y leg. iurisgentium, § adeo, de pact. in P. a l. fin. l. 2. testam. de solut. in P. l. cum more, C. de transact. l. si vnus, § sed si pactum conuentum, de pact. in P. a l. pacta nouissima, C. de pact. l. si vnus, § pact. ne peterent, eo. tit. in P. b posteriora, quibus modis testa. infir. l. cū in secundo, de iniust. rupt. cū similib. c l. data, § licet, de iure codicill. in P. l. cū proponas, C. de codicill. d l. si, mihi & tibi, § in legatis, de lega. 1. e l. illud, de peric. & commo. rei vend. f l. de quibus, de legi. in P. g l. sed & posteriores, de legibus, in P. h l. quod iussit, de re iudi. l. si opus, de oper. no. nunci. in P. i l. in bonæ fidei, C. de pact. l. pacta conuenta, de contrah. empt. in P. l l. 3. & l. filius paciscendo, de pact. C. l. si contr. in P. m l. 1 & 2. de nouat. in P. n l. iurisgentium, § sed si fraudandi, & l. si vnus, § sed si pacto, de pact. in P.

o l. pacta conuenta, de contrah. emp. p l. interpositas, 13. C. de transactio. q l. iurisgentium, § quinimo, & § idem Marcellus, de pact. in P. r d. l. pacta conuenta, de contrah. empt. in P. & l. in bonæ fidei, C. de pact. s l. 1 § si conuenit, deposit in P. l. legem, C. de pact. l. petens, 27. eod. C. l. in conuentionalibus, de verb. oblig. in P. t dictis legib. l. iurisgentium, § sed cum nulla, de pact. in P. l. in bonæ fidei, & l. legem, C. eod. tit. l. ... placito, de rerum permut. C. d. l. lecta, de reb. creditis, & l. pacta conuenta, de contrah. empt. in P.

12.3. Diuisio

12. 3. *Diuisio actionum in rem, in personã, & mixtas, quid actio, petitio, persecutio, condictio.*
13 *Mixta quæ.*
14. 4. *Diuisio in persecutorias rei, pœnæ, & mixtas.*
15 *Pœnalium subdiuisio, in eas quæ in duplum, triplum, quadruplum.*
16 5. *Diuisio in directas, contrarias, vtiles.*
17 6. *In directas & vtiles.*
18 7. *Bonæfidei & stricti iuris.*
19 8. *In vniuersales, generales, singulares, eatenus petitionis, vt & solidi, non solidi.*
20 9. *In natiuas, datiuas seu arbitrarias: & quæ illæ.*
21 10. *In perpetuas & temporales.*
22 11. *In eas quæ ordinariæ & subsidiariæ, & quæ: & quid actio ex contractu, ex facto in factum.*
23 *Diuisio actionum in factum.*
24 *Popularia & priuata interdicta quæ.*

1 CVm obligatio † pactorum origo actionum sit [a], vel cum ab ea nascuntur, vel cum ex ea, vel ob eam dantur, sicut explicat Accursius [b]: recordari oportet & obligationes aliunde, quam ex conuentionibus oriri posse [c]: & consequenter, aliunde actiones quoq; pendere, quã ex placitis. Quæ vt euoluamus, primum separemus actionem ab actu: quia actus hominum omnes generali nomine actiones dicũtur. Quemadmodum tertia iuris pars, ad actiones pertinere dicitur, id est, ad negotia humana; alia ad res: alia ad personas [d]. Actiones autem hic dicuntur, quædam persequutiones, quæ in iudicio fiunt ratione alicuius præcedentis causæ legitimæ, quæ actum hunc forensem permittit, vel iubet fieri.

2 § † Et, vt cum Iustiniano loquar, actio hic est, ius persequendi in iudicio quod sibi debetur [e]. Ius persequendi, est facultas agendi, vel conueniendi [f]. [*Sciendum est*, inquit Theophilus, *quas Athenienses δίκας vocabant, eas à Romanis actiones dici. Porro dicuntur actiones, eo quod improbos & perfidos ad iudicia agamus* [g].] Sic Cicero [h], [*Scribitur Heraclio dica.*] Et apud Terentium, [*Si tu illam attigeris secus quam dignum est, dicam tibi impingam grandem.*] Vlpianus in titulis, actiones formulas vocat; dum ait, [*Fideicommissa non per formulam petuntur, sicut legata* [i].] Sic Suetonius: [*Cum libertino cuidam acerbius debitum reposcenti, iniuriarum formulam, quasi calce ab eo impetitus, intendisset, &c* [l].] Erant namque actiones, præscriptæ agendi verborum formulæ, pro natura cuiusque negotij: vt & Cicero indicat, dum de actione, de dolo agit, [*Nondum*, inquit, *Aquilius protulerat de dolo malo formulas* [m].] Refert Pomponius [n], Appium Claudium, qui centimanus appellatus est, vel cæcus secundum Ciceronem [o]: actiones scripsisse primum de vsucapionibus. Et Sextum Ælium, librum qui tripertita inscribebatur: quoniam in eo, lege duodecim tabularum præposita, iungebatur interpretatio: dehinc contexebatur legis actio [p]. Atque constituebantur actiones agere volentibus, vel a legum præscriptis [q], vel a magistratibus, apud quos erat legis actio [r], id est, iudicandi authoritas: vel a collegio olim tantum pontificum [s]. Qui autem agendi à magistratu facultatem accepisset, iudicium dictabat [t], seu actionem [u], id est, exponebat qua lege agere vellet, vt ex qua lege & quo iudicio certandum esset, constaret inter litigantes & iudicem. Inde dicimus editam actionem speciem litis futuræ demonstrare [x]: cum nemo possit experiri sine aliqua actione [y]. Actio enim pendebat ab authoritate, & formula legis, & iudicij eiusdem.

3 § † Quamobrem lege agere dicimus, id est, experiri ex præscripto & definitione iudicij legis: exempla videto consarcinata apud Budæum [z]. Erantq; in concipienda actione & tempus, & modus, & formulæ, obseruanda: non enim omnibus diebus, sed tantum fastis licitum erat iudicia exercere, vel iudici illa tria verba effari, *do, dico, addico*: vt ait Ouidius de diebus [a]:

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,
Fastus erit per quem, lege licebat agi.

4 § † Et pauci quondam sciebant, vt ait Cicero [b], posset lege agi nec ne: fastos enim vulgo non habebant: erantque in magna potentia qui consulebantur, à quibus etiam dies, tanquam a Chaldæis petebantur. Donec inuentus est scriba Cnæus Flauius, qui corniculum oculos confixerit, & ab ipsis cautis iurisconsultis, eorum scientiam compilarit. Is Appij Claudij librum de actionibus vulgauit. Et vt Liuius quoque tradit [c], ciuile ius positum in penetralibus pontificum, euulgauit, fastosque circa forum in albo proposuit, vt quando lege agi posset, sciretur. Debitæ formulæ ita concisæ erant & præscriptæ iudiciorum, vt oporteret ad amussim actionem componere, ne si caderent formula, syllaba etiam omissa, & causa, & actione quoque caderent [d]: sic Quintilianus [e]: [*Est certa*, inquit, *formulis adcerta verba se adstringendi: idque faciendum in libro Ciceronis de Oratore vetat M. Antonius. Nam est etiam periculosum, quum si vno etiam verbo est erratum, tota causa cecidisse videamur.*] Is autem & refert quæstiones, quæ in hac controuersia formulæ mouebantur, dum ait [f]: [*Neque ignoro multa transferre, cum in omnibus fere causis, in quibus cum cecidisse formula dicitur, hæ sint quæstiones: an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere.*] Iustinianus addit aliam formulæ partem, vt in actione quis teneretur in intentione sua complecti vere, quãtum ad eum pertineret: alioquin complexus plus, quam ad se pertineret caderet causa, & tem amitteret vere sibi debitam, nisi ex causa restitueretur: illamque petitionem pluris, re, tempore, loco, causa, perpendebant [g].

5 § † Cicero, formulam actionum, & pœnam, vt qui [a] formula caderet, causa quoque caderet, locum habuisse tantum in iudicijs, quæ per magistratus expediebantur tradit, non autem in arbitrijs, idque tam varie, quod iudicium pecuniæ certæ est, arbitrium incertæ [h]. [*Ad iudicium enim hoc modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus: at arbitrium hoc modo adimus, vt neque nihil, neque tantum quantum postulauimus consequamur.*] Curare debet iudex, vt sententiam certam dicat [i]: quæ ita vix ferri potest, si petitio incerta fiat, ad quam referri debet [l].

6 § † Cæterum, hodie aucupationes illæ formularum actionum, sublatæ sunt: neque idcirco causa cadere agentem placuit, neque exceptionem esse illius formulæ non rite conceptę, si modo aptam rei, & proposito negotio accommodam esse constiterit [m]. Et iure pontificio, omisso nomine actionis, sufficit eo modo rem, quam quis intendit, exprimere, vt quid petatur constare iudici & aduersario possit [n]. Formulæ nihilominus quædam retentę sunt, aliæque institutę, quę necessitatis causam habent, & ad circuncidendas lites,

a l. licet, §. ea obligatio, de procur.
b Accursi. in l. naturales, §. in verb. cœperunt, de præscr. verb.
c §. fi. de oblig. ap. Iustin. l. obligamur, 52. de actio.
d l. 1. de sta. ho. §. fi. de iur. nat. vbi omnes ferè actiones interpretatur gl. pro forensib.
e §. 1. de actio. l. nihil aliud, 51. eo. in P.
f l. 1. de eo quod certo loc. P. l. 6. §. videamus, de neg. gest. in P. l. pure, §. fi. de dolimal. excep. in P.
g Theoph. §. 1. de actio. lib. 4. Instit. tit. 6
h 3. in Verrem.
i Vlp. in tit. inscr. 25. & 19.
l Suetonius, in Vitellio
m Cicero, 3. Offic.
n Pompo. l. 2. §. furt autẽ, de orig. iur. in P.
o Cicero, 1. Offic.
p Pompo. in d. l. 2. §. deinde Sextus Ælius.
q l. 2. §. deinde ex his legib. de orig. iur. in P.
r l. magistratũ, 4. de adopt. in P. lib. 1. tit. 7.
s d. l. 2. §. omnium tamen, de orig. iur. Cice. 2. de Orat. & 2. de Legib.
t Paulus, in l. si servus depositus, 22. §. fin. de noxal. action. lib. 9. P. tit. 4.
u Paulus, in l. non distinguemus, 3. §. item si quis. versic. Aliud, de recep. arbitr. lib. 4. P. tit. 8.
x l. 3. de eden. lib. 2. C. tit. 1.
y l. quoties, §. idem in temporalib. de minorib. tit. in P. l. si pupilli, §. si de neg. gest.
z Bud. in 1. in l. 4. de adopt.
a Ouid. Fastor. lib. 1.
b Cicero, oratio. pro Muræna.
c Liuius, lib. 9.
d l. 1. de formul. & impetrationib. action. sublat. lib. 2. C. tit. 58
e Quintilian. lib. 7. institut. Orator.
f Quintil. lib. 3. institut.
g l. si quis agens & §. plus autẽ, de action. ap. Iustinian.
h Cicero, pro Roscio Comœdo.
i §. curare, de actio. l. 3. & 21 de sententiis quæ sine certa quant. C.
l l. vt fundus, commun. diuid. in P.
m l. 1. & 2. de formul. & impetra. action. sublat. C.
n c. dilecti, de iud. ap. Gregor.

lites,& perfidiam actorum pertinere videbantur: vt, cum de iudiciis agetur, Deo fauente, docebi-
7 mus. ¶ † Et nunc qui male formulá actionis concipit, cadit quidem à formula, & tanquam temerarius litigator plectitur [a], sed non cadit à causa: veluti si quis agat aduersus mensorem agrorum seu finitorem qui falso modum renunciauit, actio nne locati, non tenet eius intentio, sed alia agendum est, si mensor falsum modum dixerit [b]. Sic Paulus, [*Si sub conditione homo*, inquit, *emptus sit, redhibitoria actione ante conditionem existentē, inutiliter agitur: Quia nondum perfecta actio, arbitrio iudicis perfecta fieri nō potest. Et ideo, si exempto, vel vendito, r. hibitoria ante actum fuerit, expleta conditione, iterum agi poterit* [c].] Et in aliis quoque placuit, iterum pro eadem re posse agi, si prior actio proposita sit incompetens [d]. Et in summa. Ver. & Antonius CC. actionem emendari & mutari posse rescripserunt [e]. Noua actio & libellus nouus videtur, si adimatur vel addatur quippiam ex substantialibus [f]. Et proculdubio, licet actioni, vel libello detrahere & addere extra substantialia impune, vt quæ ad ornatum sermonis pertinent & alia, remanente substantia actionis [g]. Atque si libellus, vel actio generaliter proposita sit, potest libere qui edidit, restringere & interpretari in sui fauorem. At si ex editione actionis, ea cognita aduersario, aduersarius mutatione vel emendatione lædatur, vix permittitur, nisi causa cognita; veluti cum pluribus actionibus experiri quis pro eadem re potest, si vnam elegerit & ediderit, non datur facultas mutandi [h]. Et generaliter non datur corrigendi, vel mutandi libellū vel actionem potestas, in detrimentum aduersarij [i]. Ideo & si iusta causa sit, qua id indulgeatur, semper oporter iudicem, iubere mutantem vel emendantem, damnum, siue expensarum, vel alterius generis, resarcire [k].

8 ¶ † Sic si quis plus petat, non ideo, quia formula cadit, causa hodie cadit: nisi dolose antea se gesserit [m]. Et punitur importunitas plus petentium, si super petitione sua duxerint in iudicio persistēdum. Ita, qui plus repetunt sine causa, in expensis aduersario condemnantur: qui autem plus loco, ad id quod interest, tenentur: pro eo quod adimatur debitoribus vtilitas, quæ illis accederet, si statuto tempore soluissent. Ei vero, à quo amplius tempore petitur, induciæ duplicantur, nec litem excipere cogitur priusquam exsoluantur expensæ, vt statuit Gregor. IX. Sum. Pont. [n] Et iure Iustinianeo, si quis re, loco, causa plus petat, & reus circa sportulas damnum aliquod patiatur, pœnam tripli patitur [o], & in alios sumptus condēnabitur, nisi pœniteat eum petitionis ante litem cōtestatam, antequam, sine pœna & sumptibus pœniteret [p]. Neque si plus petatur, ante diem habebitur ratio ad id, quod oporteat aliquando debitorem soluere: quod iudicium, de eo quod est in præsenti fit, nec potest esse in suspenso [q]: iamque contigit error, qui nocuit aduersario. Vnde emēdandus erit à iudice condemnatione; quum sibi prospicere debuisset, ante quam in ius aduersarium vocaret [r], & certus esse de his, quæ proponere decreuerat. Itaque omissis illis antiquorum formulis, naturas actionum & substantias, quæ vtilitatem considerationis exhibent, paucis subnotabo per distinctiones, seu partitiones.

9 ¶ † Actionis nomine, generaliter petitiones continentur, in rem, in personam, directa, vtilis, præiudicium, stipulationes prætoriæ, damni infecti, legatorum, & similes, interdicta, mixtæ, finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, vt notat Vlpianus [s]. Quibus alias addere licet.

50 ¶ † Istæ autem omnes, vel ordinariæ, vel extraordinariæ sunt: ordinariæ, habent formam & causam legibus determinatam, quæue in iudicio proponi dicuntur coram iudice mercenario, id est, coram eo iudice, qui iuris reddundi causa necessario sedet [t], quive cogitur secundum actionis propositæ formam, pronunciare [v]. Extraordinaria est, cuius debitum non est legibus constitutum, sed in cognitione iudicis consistit, vt quod æquitate eius dignum videatur, causa proposita, pronunciet. Ex hac extraordinaria actione, imploratur officium iudicis nobile: quia in eius arbitrio situm est, ad agēdum admittere, vel non. cum magistratus, sit custos boni & æqui, vt tradit Aristoteles [x]. Et vbicunque æquitas iudicem mouet, si expresse aliter cautum non sit, ibi secūdum eam statuere debet [y]: multa enim expresse legibus, quæ generaliter definiunt, constitui non potuerunt, sed ex arbitrio iudicis, & prudentiæ relicta sunt [z]. Ignorare se dicit Bartolus [a] plane, quid extraordinarium iudicium, quia & illud ab extraordinaria actione differt, qualis est restitutio in integrum, & alia extraordinaria remedia, quæ ex iure quidem scripto, non arbitrio libero iudicis, expediuntur, sed sine forma communi. Dicemus autem nos, extraordinarium in hac quæstione dici remedium, quod præstatur à iudice, vbi non est ciuilis proposita sine cognitione eius actio [b]. Et officium iudicis ibi interuenire, vbi nulla est ob-
51 ligatio ciuilis ex parte eius, qui petit [c]. ¶ † Subinde istæ ordinariæ, erunt, vel ciuiles, vel prætoriæ: ciuiles sunt, quæ legibus, senatusconsultis, plebiscitis, principum placitis, responsis prudentum, cōtinentur. Prætoriæ, quas prętor ex sua iurisdictione comparatas habet [d]. Inter prętorias, Publiciana, Pauliana, & c. aliæ pleræque [e].

52 ¶ † Harum omnium rursum, vel in rem erunt quædam, vel in personam: aliæ mixtæ ex illis: quā summam, & primam diuisionem dixit Iustinianus [f]. [*Nam agit*, inquit, *vnusquisque, aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu prodita sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare (id est, dominium transferre) oportere* [g], *vel facere*:] vt ædificare, rem tradere, &c [h]. [*Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen illi de aliqua re controuersiam: quo casu prodita sunt actiones in rem*:] vt si ab alio rem possessam, suam esse quis intendat vel vindicet, vnde rei vindicatio [i]. Sic enim intendit actor: primum rem suum esse, & petit se dominum declarari [l]: deinde sibi possessionem restitui. Specialis in rem actio, quæ rei vendicatio est, locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quam in his, quæ anima carent: & in his, quæ solo continentur [m]. Excipiuntur liberæ personæ, quæ non hac actione, sed interdictis petuntur [n]: & loca sacra, & religiosa [o], quia hæc in commercio hominum non sunt, nec dominij singulorum [p]: & competit tantum ei, qui aut iure gentium, aut iure ciuili dominium acquisiuit [q]. Et ideo recte petit se dominum declarari [r], & rei possessionem sibi officio iudicis restitui [s]. Huic actioni accessit ex authoritate prætoris Publicij, publiciana, quæ competit ei, qui vere dominus quidem rei vendicandæ non est, sed qui iusto titulo, & ad transferendum domi-

a l. eumquem temere, de iudic. in P.
b l. 1. & l. si mensor fals. & 10. diuer. lib. 11. P. tit. 6.
c Paul. in l. hom. 43. §. si sub conditione, de ædil. edict. lib. 21. P. tit. 1.
d l. grege, §. si sub conditione, de pignorib. P. l. si mater, §. eadem, de re iud. in P.
e Vlp. in l. 2. de eden. in P. §. in ea edita, l. C. de edend. vbi lisse gl. & Bart. Alexan. Paulus, & Iason, de mutatione, & emendatione.
f Gui. Pap. singul. 646.
g Ioan. Faber, in §. minus, de actio.
h l. quod in heredem, §. 1. de tributoria act. 10 P. l. cum filius, §. varius, de leg. 2.
i auth. qui semel, C. quomodo & quando iud.
l l. si quis ex argentariis, & §. ex hoc, de edendo, lib. 2. P. tit. 13 glo. si in l. edita, C. eo. & ibi Iason. Alex. Iason.
m l. 1. de plus petit. libr. 3. C. tit. 10
n in c. 1. de plus petit lib. 2. Decre. tit. 11. facit pro interesse loci, l. 2. fin. de eo quod cert. loc. facit, p usdem §. hodie, de except.
o §. tripli, & §. sed hæc quidē antea, de actio. ap. Iustin.
p l. vni. de plus petit. § l. omplus hic, sem. iur. habet. in P. examinat hoc gl. in d. c. 1. de plus petition. cum etiam ante sententiam impune liceat pœnitere, vnde ambi.
q l. nō quemadmodum, 11. de iudic. lib. 5. P. tit. 1.
r l. qui accusare, C. de eden. l. 1. eod. tit.
s Vlp. in l. actionis, verb. 10. de actio. in P.
t l. 6. §. iudicandi quoque, de muner. P.
v l. vt fundus commu. diuid. P. l. 3. de re iud.
x Aristot. lib. 5. Ethicor. ad Nichoma. c. 6.
y l. vbicunque, de mercen. act. in P.
z l. 3. et ll. seq. vsque ad 13. de legib. in P.
a Bart. in l. in testamento, de condit. & demonst. Iason. in l. cum filiusfam. de rub. cred. P.
b c. fi. de offic. iud. ap. Grego.
c vt l. qu. per collusionem, §. fi. de act. em. in P. & l. Quintus Mutius, de annuis legat. P.
d §. sed istæ quidem, de act. l. actionum, 24. eo tit. in P. l. 2. §. hoc iure, de orig. iur.
e §. namque, & seq. de act. ap. Iusti. de publician. in rem act.
f Iust. in §. 1. de act. l. actionū, 25 eod. in P.
g l. 1. vel. 75. de verb. obl. P.
h l. vt in ... de ...
i §. si rem tradi... de ...
k §. ... appellam. de act ...
l §. ... atque directe, de actionib.
m leg. 1. de rei vindic. P. lib. 6. tit. 1.
n d. l. 1. §. 1.
o l. in re. 24. §. 1. eod.
p l. inter stipulantē, §. sacra, de verb. obl. P. l. 1. & q autem, de rer diuis.
q l. in re, 24. de rei vind. P. l. de ancillam, 9. eod. C.
r l. & ex diuerso, 13. §. 1. de rei vindi. P. l. si eum, 8. §. sed si quæratur, si seruus vendi. P.
s l. qui restituere, 68. de rei vendi. P.

dominum idoneo, si à domino rem accepisset, rem habuit [a], tribus concurrentibus, vt bona fide emerit, & ei res empta, vel ex alio iusto titulo comparata, fuerit tradita [b]. Datur & pro seruitutibus patientia constitutis, publiciana [c]. Exceptio tamen iusti dominij, publicianæ actioni obijcitur: quia ideo ea cõparata non est, vt res domino auferatur [d]. Competunt actiones in rem aduersus eum, qui nullo quidem iure nobis obligatus est, sed quia rem, quam nostram esse intendimus, possidet [e]. vel dolo desijt possidere [f]. Formam vindicandi legito apud Ciceronem pro Murena. Hodie, vt multoties dixi, sublata formula actionum, sufficit actorem se dominum, vel in publiciana, quasi dominum, libello dicere, & ita rem petere sibi restitui, ad idq; cogi aduersarium: videlicet cum sua causa, habita ratione fructuum, & moræ, & vtilitatum eius [g]. Quomodo autem fructus percepti & percipiendi, in restitutione rei considerandi sunt, alibi diximus, [h] iuxta distinctionem Cæsaris Gordiani, à mala & bona fide inempta [i]. Iuratur & in litem, contra contumaciam non restituentis [k]: eiusq; habita ratione, fit condemnatio. Sequitur & finis, quem rei vendicatio maxime cõsiderat. nempe restitutio, probata intentione vendicantis: ne, inuitis dominis, res penes alios sit, & cuiq; suum conseruetur intactum, secundum ea, quæ in exordio conuentionum, & in rationibus earum annotauimus. Actio in personam, vt plerumque simpliciter actio dicitur. Ad actionem autem in rem petitio pertinet: persecutio porro, & ad actionem in rem, & in personam referri potest, reique persequendæ causa [l]. Et actionis etiam aliquando verbo rei persequutio continetur [m]: vt & generalius diximus, actionis nomen omnia in vniuersum actionũ genera complecti [n]. Ad actiones in personam pertinent, condictiones [o], nam olim debitor personaliter obligatus, solebat admoneri, denũciato die, quo aut soluendum, aut in iudicio illi sistendum esset. sic condicere denunciare est [p]. [*Condicere,* inquit Festus [q], *est dicendo denuntiare.*] Ideo olim quicquid ab aliquo dandum, vel faciendum exigebatur, illud dicebatur condici, ratione obligationis personalis ob quam petebatur: vnde in iure singulare illud annotatum, vt cõdictio furtiua in eum competat pro rei subtractæ repetitione [r]. Cõdictiones itaq; plures sunt, de quibus, Deo fauente, quædam libro sequenti, in actione seu repetitione mutui. Ad actiones in rem referuntur plures: vt quæ pro seruitutibus realibus competunt, confessoria & negatoria [s]. & præiudiciales [t], quæ ideo id nomen consecutæ sunt quod priores tractandæ sint, quodque præiudicium alijs faciant quæstionibus, si in iudicium deductæ sint [v].

13 ¶ † Mixtę, quę partim in rem, partim in personam diriguntur, sunt tręs insigniores, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum [x]. Realis obligatio sequitur rei possessorem nõ personalis [y]. Persunalis quoque, aliquando in hæredes transit, aliquando minime, actiue vel passiue. Nam si orta sit ex contractu defuncti vel quasi, in hæredẽ regulariter datur [a], & hęredibus [e]. at si ex delicto vel priuato, minime, nisi cum defuncto lis contestata [b], & quatenus ad hęredem peruenit [c].

ex publico crimine nunquam [d]. Obseruа tamen

14 ea in quibus ius pontificium dissidet [e]. ¶ † Ex superioribus actionibus, iterum aliæ dicuntur rei persecutoriæ, aliæ pœnæ seu pœnales, aliæ ex istis mixtæ [f]. Rei persecutoriæ illæ dicuntur, reales & personales, quibus tantum exigitur, quod citra pœnam leges in obligationem venire voluerunt: in simplum actiones dici dossunt [g], pro quibus æstimatio, & id quod interest, accedit. Pœnales illæ sunt, quibus petimus ex delicto, vel aliter obligatum nobis soluere pœnam legibus definitam: & hæ in multis differunt ab actionibus rei persecutorijs, potissimum, si prætoriæ sunt, quæ annales sunt, excepta furti actione [h]: cum perpetuæ, rei persecutoriæ sint [i]. Pœnales in hæredes non transeunt eius qui tenebatur, & mortuus est ante litis contestationem [k]: persecutoriæ contra [l]. Est & insignis differentia, vt pluribus persecutoria vna de re obligatis, vno soluente cæteri liberentur: non ita autem in pœnali [m]. Mixtæ actiones sunt, cum vna prosequimur rem & pœnam: vt in actio-

15 ne vi bonorum raptorum, contigit [n]. ¶ † Pœnales subdiuidi possunt [o], in actiones, quæ in duplum [p], triplum [q], quadruplúmve [r] competunt, secundum naturam negotij, quod persequimur, & vnde natæ sunt: siquidem, vt monuimus, non eandem originem omnes habent, & causam, vel authoritatem. Et alia diuisione, quædam ex contractu, quædam ex facto, quædam in factum sunt: vt explicat Vlpianus sufficienter [s]. Quo fit, vt etiam ratione originis, quædam infament, quædam minime. Nam damnatus de crimine publico, infamis perpetuo est: qui autem de priuato, non fit infamis, nisi crimen legibus expresse inustam eam notam habeat, veluti crimen iniuriarum, vi bonorum raptorum, furti &c. [t]. Sic ex dolo in contractu admisso, aliquis infamiam contrahit: & actiones de dolo infamiam irrogant, directa tutelæ, mandati, depositi, pro socio [u]. Contraria autem tutelæ, non irrogat infamiam: quia in ea non agitur de perfidia, sed de calculo [x]. Pro socio autem vtrinq; infamat: quia singulis ex socijs dire-

16 cta competit [y]. ¶ † Et vt hanc distinctionem facilius capiamus, accedet alia diuisio actionum, in directas, contrarias, & vtiles. Directæ dicuntur hic, oppositione facta ad contrarias: non prout in alia diuisione, actiones directæ dicuntur, quia opponantur vtilibus. Directæ igitur, vt contrarijs oppositæ, sunt quas dominus, vel is cuius res curatur, intendit in eos, qui gerunt vel curant: vt quæ datur locatori contra conductorem, deponenti contra depositarium. Contrariæ autem, quæ dantur curantibus res alienas, aduersus eos, quorum negotium geritur, vt illis repetant, si quid incommodi ex rebus acceperint: qualis datur conductori, contra locantem: & depositario, contra deponentem, &c. vt suis locis docebitur. Inde habemus titulos, depositi, vel contra, id est de actione depositi vel contra, mandati vel cõtra, locati vel cõtra & sic de similib[us] vbi dictio, contra, significat contrariam, seu mutuam, seu vicissim datam actionem. Quemadmodum vsurparut apud Terentium, dum ait [a], [*In eo me oblecto solum, ille vt item contra me habeat, facio sedulo.*] Vtiles sunt, quæ alijs, quam contrahentibus, ex eorum tamen contractu & causa dentur: & ita dici possunt vtiles, directæ, si ex causa locantis, deponentis: & vtiles, contrariæ si ratione depositarij. vel conductoris compararant, vt suis locis ap-

17 parebit. ¶ † Cæterum directæ actiones oppositæ

a l. 1. 2. 3. 4. 3. de public. in rem actio. lib. 6. titul. 2. & l. quæcunq; 13. eod. §. sed ista, versi. namque, de actio. ap. Iustin.
b l. eum qui à furioso, 7. §. si, & l. sequent. de publiciana in rem actio.
c l. si ego. 11. §. 1. de publicia. in rem actio. P.
d in l. penult. & fin. de publ. in rem actio. in P.
e l. officium, 9. & l. is qui de ... de rei vendic. l. vni. de alien. iudi. mutan. caus. fac. l. ... 24. de act. P.
f l. sin autem, 27. §. 2. de rei vendic. P.
g l. qui restituere, de rei vend. P.
h l. Iulianus, 17. l. præterea. ... l. si nauis. 62. de rei vendic. P. l. 5. §. 4. si vsusfruct. peta.
i l. in cõdemnatione. 134. §. ... verbum, de reg. iur. l. restituere & l. fi. de reg. iur.
k in l. domum, 5. de rei vend. C. facit l. si fundum. 17 eo C.
l l. qui restituere, de rei vend. P. l. à possidentibus. eo. tit. C.
m Papinia. in l. actio in personam. 27 de actio. P. Vlpia. in l. pecuniæ verbum, 178. §. actionis, de verbor. signif. in Paul. l. actionis, 34. de verbor. sig.
n l. actionis verbo. 36. de actionib. P.
o dicta l. actionum. de actio P. §. appellamus, eo. tit. ap. Iusti.
p dicto §. appellamus.
q Festus, in §.
r §. sic itaque. discretis, de actio. cum similib.
s §. æque, de actionib. l. 2. si seruit. vend. P.
t de quib. in §. præiudicialis, de actio.
v l. 1. & l. 3. C. de ordine cognit. l. penul. de noxalib. act. in P.
x §. quædam actiones, de action. l. item ... familiæ erciscund. in P l. 4. commun diuid. in P ... l. 4. finium regun. in P.
y l. final. l. omnes fine cens. & relig. fund. ... non pos C. l. fi. §. si de contra. emp. P. z l. ex contractibus, & l. ex deposito de actio. l. ad eu. §. in contract de reg. iur. ex certis casibus, quos in vtraque l. glossa annotauit. e tit. vt actio ab hæredib. ... hæred. C. b titul. ex delicto defunctorum. in quant. hæred. conuen. C. c l. videamus, de eo quod met. cau. in P.

d l. ex iudiciorum. de accus. in P. cum simil.
e differentia notantur ab temporibus in c. si. de sepult. ap. Gregorium.
f §. sequens, de actio.
g l. omnes autem actiones. de actio.
h §. 3 de perpetuis & temporalib. actio.
i l. in honorarijs, de actio.
k l. 1. ex delict. defunct. in quant. hæred. tenentur. C. & Iulianus, l. ... de priuat. delict. in P. cum simil. l. Iulianus autem, ... de iudic. in P.
l l. ex contractibus, de actio. in P.
m l. 1. de condictio. fur. C. fin. de libera. caus. in P. & in Mela. §. si plures. ad legem Aquil. in P.
n §. rei persequendæ, & §. ex maleficijs, de actio. in P.
o §. omnes autem actiones, de actio.
p vt l. in furti, 50. de fur. P. ... sed furti, de ... actio. l. 1. de seruo corrup. &c.
q vt l. 1. de plus petitio. C. §. tripli, de actio.
r §. quadrupli, de actio. §. si de furt.
s Vlpia. in l. actionum genera, 24 §. actionum autem. de actin. in P.
t l. infamem, de pub. iudi in P. 4. §. ait prætor, §. qui lenocinium, & §. sequ. de his qui notant. infam. cum simil.
u §. ex quibusdam, de pœna temere litigant. apud Iustinianum, l. athletas, 1 §. cum & l. sequ. de his qui nota. infa. in P. cum simil. ibi. not.
x l. furti. §. §. penul. de his qui notant. infa. in P.
y dicto §. ex quibusdam. de pœna temere litigant.
a Terentius in Adelphis.

vtilibus, illæ sunt, quæ dantur ex verbis legis, vel contractus initi, alicui: vtiles autem, quæ ex mente legis, vel contrahentium competunt, per extentionem: veluti actio, si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, per extentionem mentis, pertinet ad alia animalia, non quadrupedia: estque ita vtilis [a]. Sic in similibus [b]. Porro non multum laborandum est nunc in distinguendis vtilibus à directis. Nam quod ad effectum pertinet, nihil refert vtili, an directa quis agat: cum sublata sit, vt dictum est conceptio formularum actionum [c]. Estque constituenda regula, vbicumq; deficit actio, vel exceptio expressa directa, vtilē esse dandam [d].

18 ¶ † Annectimus aliam generalē diuisionem actionum: vt aliæ sint bonæfidei, aliæ stricti iuris [e]. Bonæfidei dicuntur, non quod bona fides in his tantum exigatur, & non in illis, quæ stricti iuris sunt: nam nullæ actiones, nullæue obligationes, sine bona fide esse possunt, vt docuimus [f]: sed quia in his, quæ bonęfidei dicuntur, amplius quippiam petitur, quam in obligatione expressim dictum sit, ex æquitate, videlicet accessiones omnes rerum, exceptis vsuris, quæ non iure actionis nobis debentur, sed officio iudicis, nobis petentibus, mora à debitore facta & cognita [g]. Facilis autem actionum bonæfidei cognitio est, vt illæ eius generis sint, quæ à Iustiniano numerantur [h]: cæteræ omissæ, stricti iuris. Ideo autem stricti iuris conuentiones dictæ sunt, & earum actiones, quod per eas amplius peti non possit, quam per eas conuentum sit [i]. Nec petuntur vsuræ, nisi vel specialiter depactæ sint, vel debitor soluere cesset post litis contestationem [k], vel factum promissum sit [l].

19 ¶ † Ratione eius, quod petitur, actiones diuidi possunt etiam, in vniuersales, generales, & singulares. Vniuersalis est, petitio iuris alicuius vniuersi, vt hæreditatis petitio [m], familiæ erciscundæ, actio ex testamento, actio quæ datur pro tota hæreditate vendita [n]. Huius autem actionis natura, vt in vniuersum proposita, contineat singularum rerum, postea si velimus, petitionem vniuersi, & ad singulas iudicium vniuersalis pertineat petitionis [o]. Generalis est, quando variæ res sunt in obligatione, tamen generali appellatione, vt administrationis, vel conuentionis, comprehenduntur, vel intelliguntur: quales actiones tutelæ, pro socio omnium bonorum [p], & similes. Specialis, quæ petit rem in indiuiduo, quæ qualis, quæue ea sit exprimere debet: vt in rei vendicatione apparet [q], & mandati, commodati depositi actione [r]. Cæterum petimus per actiones, & consequimur: & ideo illæ quoque variant, vel solidum, seu integrum eius quod nobis iure actionis debetur, idque vt plerumque vel non solidum, vt dum agimus de repetitione dotis, de peculio [s]: vel contra cedentem bonis [t], & in alijs similibus, in quibus quis tenetur in quantum facere potest tantum, nec

20 vltra [u]. ¶ † Dici tandem & omnes actiones possunt, vel natiuæ, vel datiuæ, seu arbitrariæ: natiua illa, quæ ex obligatione iure ciuili, vel alio approbata, ex negotio vel contractu nascitur, quæ naturam certam iudici exhibet considerandam, & sequendam. At datiua est, quæ ex arbitrio iudicis admittitur & æstimatur [x]. inter actiones arbitrarias, sunt actiones subsidiariæ in factum [y],

21 at de quibus paulo post. ¶ † Aduertendum quoq; in actionibus, quandiu viuant: vnde & alia diuisio, vt aliæ perpetuæ, aliæ temporales dicantur [z]. Perpetuæ dicuntur, non quod immortales sint, vel quod in perpetuum quis illis agere possit: etenim nihil est hoc modo inter corruptibilia perpetuum, nisi per surrogationem [a]: sed perpetuæ, quod perseuerent vsq; ad generalem terminum, & ad tempus, quod longius est præstitutum vitæ actionum: quale in personalibus, trigesimus annus est [b]: in alijs realib. 40 [c]: Solebant tamen antiquitus actiones, quæ dabantur ex legibus, ex senatusconsulto, siue ex sacris constitutionibus, perpetuo competere: donec sacræ constitutiones tam in rem, quam in personam actionibus certos fines dederunt [d]. Ita antea dicebatur, [*Quod metus causa gestum erit, nullo tempore, vel modo. prætor habebit ratum* [f].] Temporales actiones sunt, quæ breuius tempus, quam triginta, vel 40. annorum habent vitæ: vt olim annales erant prætoriæ [f], & ciuilis iniuriarum [g], aliæque, quarum definita sunt tempora, de quibus Deo fauente in vsucapionibus, quæ numerantur à tempore, quo competere inci-

22 piunt, & quo experiri licet [h]. ¶ † Et vt postremam addamus diuisionibus actionum manum, quasdam ordinarias & præcipuas dicimus, quasdam subsidiarias porro dicimus, datas quando nullæ aliæ dari possunt ordinario iure: nam si quæ dari possunt, ad has non peruenitur [i]: Inter subsidiarias, quæ alijs deficientibus tantum dantur, connumerantur, actio de dolo [k], condictio ex lege [l], restitutio in integrum [m], inofficiosi querela, officium iudicis nobile [n]: item & de crimine stellionatus, quo nomine experitur quis, in criminibus, quæ iure certam non habent persequutionem [o]. Sunt & subsidiariæ actiones in factum, quas vt cognoscas, distinctionem adhibe inter actiones ex facto, & actiones in factum, & ex contractu. Nam, vt ait Vlpian [p]. actio ex contractu est, quoties quis sui lucri causa cum aliquo contrahit: veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, & cæteris similibus. Ex facto autem actio est, quoties teneri quis incipit, ex eo, quod admisit: veluti si furtum, aut iniuriam commiserit, vel damnum dederit. In factum actio dicitur, qualis est, exempli gratia, actio quæ datur patrono aduersus libertum, à quo contra edictum prætoris in ius vocatus est, cum factum videlicet, in speciale no-

23 mine actionis, vel maleficij non cadit. ¶ † Subdiuiduntur actiones in factum, in speciales, generales, & generalissimas. Iterum speciales, vel ex legibus, vel ex iurisdictione prætoris, veluti ex edictis, & interdictis eius. Sint specialium ex legibus exempla, ex re iudicata [q], aquæ pluuiæ [r], de pastu pecorum, data aduersus eum qui alienas fruges suo pecore depastus est [s]. Ex edicto in factum est actio, nautæ, caupones, stabularij, &c [t]. De pauperie [u], caluisiana reuocatoria quæ patrono datur [x], de incendio, ruina, & naufragio: de publicanis, & vectigalibus: si mensor falsum modum dixerit, de ijs qui deiecerunt vel effuderunt: de calumniatoribus: de edendo, si ventris nomine mulier in possessionem missa: si ventris nomine calumniæ causa mulier in possessionem missa sit: de damno infecto: de in ius vocando: si quis in ius vocatus non ierit: ne quis eum qui in ius vocatus est, vi eximat: de eo per quem factum erit quominus in iudicio sistat: si quis ius dicenti non obtemperauerit de alienatione mutandi iudicij causa facta. De quibus proprij singulis consignati in Pandectis tituli. Item

de eo

a l. penul. §. quadrupes pauper. fecisse dicat. P.
b aliud exemplum in l. emptus hæreditatis, de hæredit. vel act. vend. C.
c Paul. in l. actio negotiorum gestorum 49. de negotijs gest. c. dilectis. de iudic. l. a. de formul. & impetrat. act. sublat. C.
d l. quoties, 23. de præscrip. verb. lib. 19. P. tit. 5.
e §. actionum autem, de actio.
f l. bonam fidem, C. de actio. l. bona fides. de posit. P. diximus supra c. 2.
g l. 4. C. depos. &c. l. quia tantum dom. de negot. gest. in P.
h in §. actionum autem, de actio.
i l. quicquid astringenda, de verbor. obl. P.
k l. videamus, §. si actionem, de vsur. in P.
l l. si quis ab alio, §. si. de ... iud. c.
m l. 1. de rei vindica. lib. 6. P. tit. 1. l. item videndum, 20. de petitio. hæredit. li. 5. P. titulo 3.
n l. 1. C. de hæredit. vel actio. vend.
o l. 1. §. in restituenda, l. de hæreditat. l. si. §. sin autem, de petitio. hæred. in P.
p Paul. in l. pro socio, lib. 51 pro socio. 27. P. tit. 2.
q in l. 1. de rei vend.
r tractatur in §. sunt præterea de actio & ibi glos. Iusti simil. prod.
s in l. is qui bonis, de cess. bonor.
t vt in §. item si de dote, de actio. l. etiam filiosmaliensis, & l. maritum, & l. sequent. solut. mat. l. inter eos, de re iudic. P. l. in condemnatione, de re. iur. §. item & si quis cum parente, de actio. cum simil. ibi nota.
u vt in l. arbitraria, de eo quod cert. loc. P.
x in l. qui restituere, de rei vendic. in P.
y tot. titul. de perpet. & tempor. actio.
z §. vt autē lex, de non alien. rebus eccl. in auth. l. cum debere, de seruit. vrb. præd. in P.

a l. sicut. §. de præscript. 30. vel 40. ann. li. 7. C. titu. 39.
b l. cum notissimi. 7. & l. omnes, 4. C. de præscript. 30. vel 40. ann. auth. quas actiones, de sacrosanct. eccl. C.
c §. 1 de perpet. & temp. actio. lib. 4. Instit. tit. 12.
d Paul. in l. si mulier 21. §. 1. de eo quod met. caus.
e l. in honorarijs, 14. de actio. in P. §. 1. de perpet. & tempor. actio.
f l. si non conuitij, de iniur. C.
g l. vnic. §. si de non cautio. C. Caius, annus vtilis e de calumniatores. lib. 3 P. tit. 6.
h l. in causæ, in 2. de minor. in P.
i l. 2. C. de dolo. l. falsus creditor, 44. §. si quis nihil in persona de fur. in P. l. 1. in princip. & §. non fuit ... de dolo. in P.
k Paul. in l. 2. de condict. ex lege lib. 13. P. tit. 1.
l dist. l. in causæ, 2. de minor. 25 ann.
m l. omnimodo de inoffi. testa. C.
n l. municipio 12. vt in possessio. lega. in P. lib. 36. tit. 4 l. si cum dotem, 24. §. eo autem tempore, solu. mat. P.
o l. 3. de crimin. stellio. in P.
p Vlpian. in l. actionum genera, 25 de actio. & oblig. in P.
q l. actioni. C. de reb. credit. l. si se non obtulit, de re iudi. in P.
r tot. titu. de aqu. pluuiæ arcen.
s l. qui seruandarum §. si de præscrip. verb. in P.
t titu. nautæ, caupo. stab. in P.
u tit. si quadr. paup. feci. dicat.
x l. si libertus. de iur. patro. in P.

de eo qui fideiussorem accipere noluit [a]: de ijs, qui suspensum aliquid habent in loco, vnde noceri potest [b].

24 § † Subsidiariæ speciales ex interdictis plures. Nam ex popularibus, & rei familiaris tutandæ causa proditæ. Inter popularia interdicta illa: Ne quid in loco sacro, ne quid in loco publico, vel itinere, de locis & itineribus publicis, de via publica, de fluminibus: ne quid in flumine publico, de ripa munienda: quorum etiam extant proprij eius inscriptionis tituli in Pandectis. Quibus annectitur, de libero homine exhibendo [c]. Ad rem familiarem porro pertinent prætoria interdicta, quæ sub proprijs, examinantur titulis: de aqua quotidiana, & æstiua, de riuis, de fonte, de cloacis, de arboribus cædendis, de glande legenda, de migrando, de Saluiano interdicto, de superficiebus, de tabulis exhibendis, de operis noui nunciatione, de remissionibus, quod vi aut clam, pro satisdatione, damni infecti actio, de itinere actuque priuato [d]. Generales in factum actiones, duplicem habent facti rationem: aut enim in eo facto conuentio est, quæ si facta absque dolo, quæ ad aliquam appellationem nominati contractus referri non possit, cupimus tamen in quod conuentum est præstari: agitur itaque tunc actione in factum, præscriptis verbis, qua petimus rata verba, in quæ conuentum est, præstari promissa [e]. Quæ autem sint illæ conuentiones innominatæ, quibus possimus hac actione experiri, inuenies ab Accursio explanatum [f]. Quod si contractibus dolus interuenerit, distinguitur, num bonæ fidei, vel stricti iuris sint. & tunc si cum contractu, vel circa dolum consideramus: bonæ fidei rescinduntur actione de dolo, vel nulla sunt [g]. Si stricti iuris, tenet contractus quidem, sed beneficio iuris deceptus vltra duos aureos restituitur [h]. Si sine contractu deceptus, dolum persequitur, vel ciuiliter actione de dolo [i], vel criminaliter, accusatione stellionatus [k]. Generalissima in factum actio dicitur, non quod sub ea reliquæ contineantur, sed quia deficientibus alijs omnibus ista succedit [l]. Quæ omnia quæ de subsidiarijs in factum actionibus dicta sunt accepta fero Conrado Lago, qui id ijsdem fere verbis persequitur [m]. Inuenio quoque dari actionem in factum vtilem, si propter incertitudinem contractus deficit actio [n]. Dicuntur autem interdicta prætoria, extraordinariæ actiones: non quod in illis nulla certa petitio constituta sit, sed quod absque solemnitate hodie impetrantur [o]. Imo & ad officium iudicis deuoluuntur, ad quem pertinet possessionem tueri, vel dando actionem, vel exceptionem [p]. Et hodie quoque pro possessione tenenda vel recuperanda, ea regia officina seu cancellaria interdicta petuntur, quæ dicuntur *Complainctes, maintenues, & status de querelle.* Proinde de interdictis dicendũ est proprio capite paulo vberius. Interim annotando in actionibus superioribus, & in alijs omnibus, res, personas, & negotia considerari debere: in rebus, ipsas actiones & pro quibus dentur: in personis, qui agant, & num possint agere, & contra quos agitur, & coram quibus iudicibus: in negotijs consideranda ea vnde oriuntur, num ex contractu, & qualis contractus vel obligatio: vel an ex delicto, & quale delictum: num ex lege, ex facto, & quæ, & qualia illa sint, id est, quæ sit omnium illorum substantia, & accidentia, item quis modus agendi. Quæ omnia ex singulis c[illegible]ibus postea, Deo volente, tractandis apparebunt, & iam antea in generali[illegible]us, conuentionum titulo: de rebus & personis, partim explicata sunt.

de Interdictis. Cap. 9.

Lib. 4. Instit. tit. 15. Lib. 43. P. tit. 1. Lib. 8. C. tit. 1.

1. *In locum Interdictorum sunt extraordinariæ actiones.*
2. *Interdictum quid, & quare, & quomodo redditum.*
3. *Interdictorum finis, vim arcere vel emendare: & cur ita dictum interdictum.*
4. *Inter Interdictum, & Edictum quid intersit.*
5. *Interdictorum diuisio, in duplicia, & simplicia, & quæ.*
6. *Simplicia in prohibitoria, restitutoria, exhibitoria, vnde alia composita.*
7. *Alia diuisio, in Interdictum ecclesiasticum, & seculare: & subdiuisiones, & 9.*
8. *Seculare, aut publicum aut priuatum.*
10. *Interdicta adipiscendæ, retinendæ, recuperandæ, quæ.*
11. *Possessionis vtilitas.*
12. *de interdicto recuperandæ.*
13. *Interdictorum adipisc. retin. recupera. in Gallia praxis.*
14. *Sequestratio in interdicto retinendæ qualis, & quando.*
15. *Pro quibus rebus dentur, vel non dentur interdicta.*
16. *Quibus personis dentur interdicta, & de iudice idoneo.*
17. *Axiomata generalia de interdictis.*

1 PRo formulis † interdictorum pa-rum seruatis, substantia & causa illorum conseruata, extraordinarijs actionibus hodie vtimur [q], quæ in locum interdictorum subrogantur: vt ex conceptione rubricæ P. constat, de interdictis, siue extraordinarijs actionibus, quæ pro illis competunt [r]. Theophilus vim & substantiam interdicti explicat. 2 † § [*Interdictum, inquit, est enunciatum prætoris inter duos, qui de possessione contendunt emissum.*] Facti quidem speciem causamque non plane definiens, sed quomodo de ea iudicandum sit, iudicem informans [s]. Siquidem prætor vel iudicabat ipse, de controuersia possessionis etiam: vel iudices seu recuperatores, vt iudicarent, dabat. Nam cum summam potestatem iudiciorum haberet, præerat quoque sortitioni, id est, electioni per sortes iudicum, & subsortitioni, si qui electorum suspecti habebantur, eos subsortiens ex decurijs iudicum, qui tunc sedebant ad iudicandum. Non enim omnes decuriæ iudicum, quæ Romæ erant, continuo iudicabant: sed certæ suis temporibus ad iudicandum à prætore cogebantur: & ex illis, qui iudicare debebant, quidam rursum sorte deligebantur causis dirimendis [t]. Interim autem prætor donec iudicum notionem acciperet [v], certa forma edicebat, vel vt quid fieret [x], vel ne fieret [y]. Sicque actiones conceptas, ad iudicem disceptan-

[q] §. fi. de interdict. l. fi. C. eo. tit.

[r] lib. 43. P. titul. 1.

[s] §. 1. de interdic. apud Theophilum in 4. lib. Institution. eo titulis.

[t] vide de istis fuse per Budæum [illegible] annot. poster. in P. in l. fi. §. iudicandi quoque necessitatem, de munerib. in P.

[v] vt in interdicto, vti possidetis, & vnde vi.

[x] L. & fi. de interd. in P.

[y] Cicero, pro Cecinna, & in Verrem. Quintil. lib. 7. c. 5.

das mittebat, interdictum ipse, re cognita, ex officio reddebat, & ex ijs iudicia, nônunquam communi sponsione constituebat, delegata cognitione iudicibus, vt & in actionibus faciebat [a], & tum maxime cum de possessione, vel quasi possessione agebatur [b].

3 ¶ † Quarum formularum vnius finis, vis, ad vim coercendam videlicet, & ne ad arma deuenirent litigantes, quos poterat sua iurisdictione prætor compescere [c]: vt quod propria authoritate, aut contra possessionem alterius factum esset, vt vi factum restitueretur [d]: vt postea apparebit. [*Et sunt, qui dicant*: inquit Theophilus [e], *interdicta vocari, quibus quid fieri prohibet prætor Ab interdicendo scilicet, quod denunciare & prohibere* [f] *significat. Restitutoria vero, & exhibitoria, decreta dici, nempe ab eo, quod est decernere: id enim statuere, & censere est. Sed tamen obtinuit, vt omnia interdicta appellentur, propterea quod inter duos vel plures quosdam dicantur.*] Hæc Theophil. & Iustinianus. Verbum tamē illud, interdictum, quod inter duos dictum significare tradunt, mea sententia, & idem quod interim dictum, vt medium quoddam sit, & ad iudicium parasceue, suspendens vel emendans vim, donec de causa formula cognosceretur.

4 ¶ † Bartolus putat interdictum esse speciem edicti. Displicet hæc sententia Alciato [g]. Placet autem mihi, edictum esse prætoris generalem formulam propositam, tamquam legem generalem, nulla adhibita consideratione personarum in indiuiduo: interdictum autem, esse formulam conceptam secundum edictum, habita ratione personarum singularium apud prætorem remedium postulantium: & ita puto interdictum, ex generali formula edicti, ad litigantes accommodari, quod ex Vlpiano liquere satis arbitror [h]. Edictum ius erat, interdictum ex iure illo prætorio, veluti actiu circa litem moram. Sic Iulius Fortinus de possessione agri inquit [i]. Controuersia est, de qua ad interdictum, hoc est, iure ordinario litigatur: & postea, idem ius ordinarium vocat. Omnia fere nomina edictorum, de quibus meminerunt iura, coëgit in vnum Azo, apud quem vide [k]. Verum alias in magistratibus, dum de prætore tractabitur, Deo volente, de edicto agemus perpetuo, & temporali. Attamen nota & sine edicto, & ex edicto datum esse interdictum, postea ad interdictum iudicium sequi, quod aliud quam interdictum [m].

5 ¶ † Distinctiones interdictorum plures sunt, veluti quædam edicta duplicia, quædam simplicia [n]. Duplicia sunt, quæ quemliber litigantium actorem, & reum faciunt: quæ pari modo, vtrosque litigantium respiciunt, vt vti possidetis, interim possideatis [o], vtrubi de superficiebus [q], de aqua quotidiana & æstiua [r]. Item & alio modo duplicia dicuntur, quæ & recuperandæ, & adipiscendæ possessionis sunt [s]. Simplicia interdicta sunt, quæ duplicia non sunt: qualia exhibitoria, & restitutoria, atque probibitoria de arboribus cædendis, & de itinere actuque priuato [t].

6 ¶ † Estque ita secunda interdictorum diuisio, ad simplicia relata [u]: vt alia sint exhibitoria [x], alia prohibitoria [y], alia restitutoria [z]: vnde & mixta, prohibitoria videlicet, & exhibitoria [a], prohibitoria & restitutoria [b]. Exhibitoria porro, ab actione ad exhibendum differunt: quod in istis de possessione tantum, in illa ob alia agatur [c]. Conceptio autem interdictorum, vel in tempus præteritum, vel ad præsens, vel futurum refertur. [d]

7 ¶ † Diuisionem interdictorum repetunt interpretes quidam altius, quam subiecta sit materia tractanda, occasione generis, nominis, & prohibitionis. Et interdictum in ecclesiasticum, & seculare diuidunt [e]. Ecclesiasticum in reale, personale: reale, vel ratione fugiendi loci: vel ratione honoris impartiendi. Personale, vel vniuersale, vel particulare.

8 ¶ † Seculare subdiuidunt in publicum, & priuatum: vtrumque, in simplex, annale, perpetuum, prohibitorium, exhibitorium, restitutorium. Priuatum, in vniuersale, & singulare. Hæc diuisio pluribus placet. Porro hic de ecclesiastico interdicto nun ago: quia alibi de eo dictum est [f]. At si ista placeat diuisio, priora membra retineo, sed aliter persequor.

9 ¶ † Interdictum seculare, vel pœnale, vel non pœnale: vtrumque vel à principe, vel à iudice, vel à prætore procedit. A principe, & lege eius, plura prohibentur, item a iudice: vt quando interdicitur administratio tutori suspecto [g]. Est & titulus, de interdicto matrimon. inter tutor. & pupillam eius [h]. Sunt pœnæ interdictionis locorum [i], aquæ & ignis, ni successit deportatio [k], de quibus alibi [l]. Sunt & à iudice interdictiones indictæ [m], & à prætore. Verum prætoriæ interdictiones quædam sunt extra possessionem, quædam de possessione, vel quasi. Extra possessionem & interdicta, de quibus instituta est tractatio, sunt variæ prohibitiones: veluti, dum prohibet prætor postulare [n], vel iudicare [o], & sic de similibus. At in possessione vel quasi, versantur nostra interdicta. Et possessio quidem est, corporalis rei detentio: quasi vero possessio est, incorporalis rei vsus [p]. Et corporalis quidem res est veluti fundus, ædes, & quæcunque ijs similia sunt: incorporalis vero vt vsusfructus, seruitus, & si qua talia [q]. Quare in sacris & alijs proprie non agitur de possessione, sed de quasi: cum tamen non solum de humanis, sed de diuinis quoque locis, & sacris interdicta competant [r], & de religione, vt, Ne quid in loco sacro fiat, vel quod factum est restituatur [s]. &, De mortuo inferendo, & sepulchro ædificando [t]. Pertinent & ad ea, quæ nullius sunt, & ideo vere possessionem non habent, vt de homine libero exhibendo & deducendo [u]. Atque ideo ista interdicta posteriora, de rebus sacris, & libero homine, proprietatis veluti causam continent: sicuti & illa, quæ ad rei persecutionem pertinent, quale de itinere actuque priuato [x]. Adhuc tamen & vere proprietatem eorum, quæ nullius sunt, haberi non posse certum est [y], vnde & quasi proprietatem, & quasi possessionem in illis sectamur. Igitur rerum & diuini, & humani iuris, & nullius interdicta dantur. Sed rursum hæc in duo capita cogimus, vt interdicta quæ de possessione, vel quasi sunt, sint vel publici, vel priuati. Publici rursum, vel diuini vel humani [z]: nam publicum consistit in sacris, sacerdotibus & magistratibus [a], & in his quæ ad vtilitatem populi communiter pertinent, cuiq; de populo [b]. Enumerauimus autem popularia interdicta proximo capite, sicuti & priuata. Paulus interdicta ista, quę hominum causa competunt, vel ait ad vtilitatem publicam pertinentia, vel sui iuris tuendi causa, vel officij, vel rei familiaris.

10 ¶ † Proposita autem possessione vel quasi, pro materia, propter quam tractantur interdicta, tot erunt

---

Marginal notes (left):

a §. 1. de interd. ap. Iustin.
b L. æquissimū, de vsufr. in P.
c L. eatat, quod met. cau. in P. L. 1. C. de suffra. in P. cum simil.
d Theophil. in § summa. vers. sunt tamen de interd. lib. 4. Instit. ti. 15 idipsum in § summa autem, eo. tit. ap. Iustin.
e vt in l. 1. de reb. eorum, in P. l. mutu. & l. deportat. in P. tit. de interdi. collleg. hæretic. in auth. & l. exilium. 5 & l. relegatorum. 7. §. interdicere, & tot. ti. de interdict. & releg. lib. 48. P. titul. 22.
f Bart. in l. 1. §. 2. de oper. noui nunc.
g Alciat. lib. 3. Parerg. c. 25.
h in l. prætor ait, 20 §. 1 de oper. noui nunc. lib. 39 P. tit. 1. l. 1. C. de monedic.
i Iulius Frontinus, de controuers. agror.
k Azo, in Summa in titul. de act. in Institutionibus.
l constat ex l. 4. de interd. P. l. 2. C. eod.
m l. 2. de interdict. in P.
n d. l. 3. & §. tertia. eod. tit. ap. Iustinia. l. si duo. § hoc interdictum, vti poss. P
o dict. §. tertia.
p l. 1. §. proponitur de super ficieb. in P.
q l. 1. §. si inter æstiuales, de aqua quotid. & æstiua.
r Paul. l. 2. §. fi. de interd. in P.
s dict. l. 2. § 1.
t L. 1. §. interdictorū autem. de interdict. in P. § summa de interdict. ap. Iusti. vbi distinctiones singulorum.
u vt in l. 1. §. hoc interdictum, de tabul. exhib.
x vt in l. 2. §. 1. ne quid in loc. publi.
y vt in l. 2. §. prætor ait. ne quid in loco pub.
z vt in l. 1. & 3. de liber. homine exhiben. in P. & in l. 3. de liberis exhiben.
a vt in l. penul. §. cum prætor. ne vis fiat ei, &c. & l. 2. eodem titul. b in l. 2. & 3. ad exhibend. in P.

Marginal notes (right):

c L. 1. §. interdictorum quidem, de interdict. in P
d in arbore interdictorum, quæ proponitur commentarijs glossæ tum ad principium tituli, de interdict. C.
e dicimus in consuetudinibus, dum de pœnis agimus, dumque de relegatis & interdictis, & de ex communicatione
f § si quis autem, de susp tutor.
g lib. 5. C. titul. 6.
h tit. de interdic. & relegat in P. & l. 4. de pœn. in P.
i l. 3. ad legem Iul. pecul lib. 48. P tit. 25.
k dicimus in pœnis, in exilio & excommunicatione.
l L. moris, de pœn. in P.
m l. 1. §. quos prohibet, de postul. in P.
n l. cum prætor, de iudic.
o Theophilus, in § 1. de interdict.
p L. 2. de rerum diuisio. P §. 1. de reb. corpor. & incor.
q l. 1. de interdict. in P. l. 3 §. 1. eod.
r l. 1. ne quid in loco sacro l. 2. §. locorum, ne quid in loco publico.
s l. 1. in princi.
t §. prætor ait, de mortuo inferen.
u l. 1. §. quæ nullius.
x l. 1. §. quædam interdicta, de interdi. in P.
y §. nullius. de rer. diuis.
z L. 1. & 2. de interdict. P.
a l. 1. §. publicum, de iustit. & iure. § publicum, eo. ap. Iustin.
a §. 1 de pub. iudic. ap. Insti. L. 2. de popular. actio. in P.
b l. 1 §. 1. & seq & § hominum causa de interdict. in P.

erunt generalia tria remedia interdictorum, quot sunt formulæ generales circa bona iuris: quod versatur vel in acquirendo, vel in conseruando, vel in amittendo [a]. Proinde interdictorum ea ratione vtilissima diuisio est, nimirum vt alia sint adipiscendæ, alia vero retinendæ, alia recuperandæ possessionis amissæ causa [b] Et ista tria genera hodie dicuntur in praxi possessoria iudicia, & in iure pontificio [c], quæ interdum miscentur, & ita sub membris principalibus continentur [d]: vt & illa quæ conseruandæ, & confirmandæ possessionis caussa competere possunt, recte includi ait Alexander [e] sub membro retinendæ. Adipiscendæ possessionis interdictum est, quod competit eis, qui ante non sunt nacti possessionem [f]: cuius generis sunt interdicta quorum bonorum, quorum legatorum, Saluianum interdictum [g]. Quorum bonorum, hodie in Gallia dicitur *applegement*: vt & vnde vi [h] Iure ciuili interdictum quorum bonorum, quia possessorium est [i], non datur contra debitores personaliter obligatos [k]. Iure tamen Gallico, & in praxi contra [l]. Retinendæ possessionis causa interdicta sunt, quibus præsentem rei possessionem retinere tuerique prætor contendit. Cum ab vtraque parte de proprietate alicuius rei controuersia sit, & ante quæratur vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat [m]. Namque nisi ante exploratum fuerit vtrius possessio sit, non potest petitoria actio institui [n]: oportet enim alterum possidere, alterum petere, & supponi ex parte actoris dominium, ex parte rei possessionem [o]: siue de ciuili, siue de naturali, siue de iusta, aut de iniusta quæratur possessione [p]. Et proinde hoc interdictum; quandiu eius iudicium pendet, ex duplicibus est, & quilibet contendentium se dicit possidere, & vterque actoris, & rei personam sustinet [q]. Nec tamen ideo existimandum est, vnam & eandem possessionem penes duos esse posse: nam duo non possunt eandem rem possidere: verumtamen, vnus naturaliter detinens, se dicere potest possidere, alter ciuiliter & ex diuersis caosis [r]. Huius interdicti retinendæ, duo sunt exempla: vnum, pro possessione retinenda rerum immobilium, quod dicitur, vti possidetis [s], cuius verba: [*Ait prætor, vti eas ædes de quibus agitur, nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero possidetis quominus ita possideatis vim fieri veto* [t].] Retinendæ possessionis duplex via: aut exceptio, aut interdictum. Exceptio datur ex multis causis ei, qui possidet [u]. Alterum interdictum datur pro possessione mobilium rerum retinenda, dictum, vtrubi, cuius formula [x]: [*Prætor ait, vtrubi hic homo de quo agitur, maiore parte anni fuit, quominus is eum ducat, vim fieri veto* [y].] Res immobilea sunt, quæ soli sunt, & moueri non possunt, vt fundus, domus, &c. [z] Mobiles, quæ moueri possunt, vel mouentia sunt, id est, quæ se mouent [a].

12 ¶ † Et istius interdicti maxima vtilitas est in iudicijs: quia præstat possidere, quam alio possidente petere, propter vtilitatem possessionis [b]: quæ inter alia, & transfert onus probandi in petitoram, vt si ille nihil probauerit, qui possidet, absoluatur, etiamsi dominium ipse sibi competere non probet [c]. Idipsum & in dubijs [d]: quamuis verum sit, nec possessori dominium adiudicari, nisi & ipse de eo doceat [e]. Accedit ad hæc duo interdicta, vti possidetis, & vtrubi, aliud tertium, quod etiam retinendæ & conseruandæ possessionis à prætore concessæ causa, inductum est, quod ne vis fiat ei qui in possessionem missus est, interdicit. Frustra enim prætor mitteret in possessionem rei seruandæ causa, nisi missos tueretur, & prohibentes venire in possessionem coërceret [f]. † Interdictum recuperandæ est, quo quis amissam vi expulsiua, non alia [g], possessionem recuperare contendit. Si quis ex possessione ædium, vel fundi vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum de vi, per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem [h]. Et est interdictum rerum soli, vnde vi [i], quod non pertinet ad res mobiles [k], pro quibus vi ereptis, repetendis, sufficere visa est actio damni, iniuriæ, & condictio furti, & vi bonorum raptorum [l]. In interdicto vnde vi itaque vis est expulsiua: in mobilibus, vis ablatiua: de quibus & alijs modis, quibus vis infertur, & de pœna violentiæ, dictum est in criminibus dum agimus de lege Iulia de vi. Vbi & tractatur quomodo, & quando, spoliatus ante omnia sit restituendus. Quare ad ea lectorem remitto.

13 ¶ † Sed vt iura quoque Gallica explicem, annoto dici in Gallia interdictum retinendæ causam nouitatis [m] *lettres de complainte en cas de saisine & nouuelleté*. Causam nouitatis prætendit, qui intendit se in alicuius rei possessione de nouo impediri, & in possessione turbari [n]. In casu nouitatis inter priuatos, cognitio pertinet ad regem. Et ideo in officinis æquitatis, impetrantur codicilli seu literæ cancellariæ, quibus cognitis committitur magistratibus regijs: sicut per prætorem olim dabantur iudices recuperatores. Exceptis quibusdam senarchis, qui iure suo, sine codicillis regijs, de interdicto hoc cognoscunt, & solent in [illegible] hoc saisinæ & nouitatis literas sui sigilli concedere: quemadmodum senarchus Cadurcensis facit [o]. Dantur autem pro rebus, quas quis possidet vel possidere se dicit, etiam pro re immobili sequestrata [p]. Et omnibus qui ciuilem vel naturalem possessionem prætendunt, vel quasi possessionem, vt diximus supra: aliter vero sæpe fieri videmus quando subditus conqueritur contra dominum suum de nouo impedimento. Quia vulgaris est regula. *Entre le seigneur & le subiect, n'a point de nouuelleté* [q]. Causa nouitatis, vel querimoniæ, vt dicunt pragmatici nouitatis, tria capita in iudicio suo habet: primum est circa sequestrum rei, ne ad arma perueniatur: secundum, vindiciarum, vocant *recreance*: tertium est plenum possessorium, vocant *maintenue* [r].

14 ¶ † Et in casu hoc *nouitatis*, potior in Gallia habetur, qui postremo loco & anno vltimo, de facto possedit [s]: nisi excipiatur contra hanc possessionem, per aliud possessorium interdictum contrarium, veluti si obijciatur quod illa possessio fuit obtenta & vsurpata per spoliationem [t]. Impedit sequestrationem triennalis possessio alicuius, siue de secularibus rebus, siue de beneficijs ecclesiasticis contendatur. Atque ita

x l. 1. vtrubi. lib. 43. P. titul. 31. §. sed interdicto, de interdic.
y l. à diuo Pio. 15. §. in venditione, de re iudica. P.
z dicto §. à diuo Pio, & l. mouentium, de verbor. significat.
a l. in qui destinauit. 24. de rei vendica. in P. l. fin. C. eod. titul. §. retinendæ, de interdict. in P.
b l. fin. de retiyund. C. 2. & l. frustra. 8. C. de probation. l. negantes. 9. C. de edicto l. [illegible], §. de exceptio. l. 4. C. de edend.

t Ita pronunciatum senatusconsulto Parisiensi in comitijs Pictauiensibus, anno 1581. 24. Octobris.

a l. fin. de legib. in l.
b l. 2. §. hac autem §. sequens de interdict.
c in c. pastoralis. c. 1 de causa possessi. & propr. li. 2. Decretal. tit. 12.
d l. 2. in princ. de verbor. oblig. l. si ita scriptum, de liber. & posth.
e Alexan. in l. fi. C. de Carbonia. edicto.
f l. 2. §. adipiscendæ, de interdict. in P.
g dicto §. adipiscendæ, & §. sequens, de action. & propria titulis, quorum bonorum, quorum legator. de Saluia. interd.
h Rebuff. in constit. regias, rubr. des matieres possessoires, arti. 3.
i l. 1. quorum bonorum. in P.
k l. fin. eod. titulo. in P.
l Angelus Perusinus, in l. si certis annis, C. de pact. Ioannes Fab. in §. 1. in fi. de interdict. ap. Iustin.
m §. retinendæ, de interdict. ap. Iustinia.
n l. inter litigantes, 62. de iudic. l. ordinarij, 13. de rei vendic. l. 3. C. de interdict. l. exitus, de acquiren. poss. in P. l. si quis. C. finium regundor. l. 1. § 3. vti possidet. in P.
o l. vni. C. de alienat. iud. mutan. caus. fact.
p l. 1. § & fin. vti possid. in P.
q l. 1. §. 1. vti possidetis, l. 2. §. 1. de interd. in P. §. tertia, eod. tit. ap. Iustinia.
r l. 3. §. ex contrario, de acqui. poss. in P. l. naturaliter. eod. ti.
s l. 1. §. retinendæ, de interdict. in P. l. 1. §. interdictum, vti possid. l. 1. vtrubi. lib. 43. P. titul. 31.
t l. 1. vti possidet. lib. 43. P. titul. 16.
u dicta l. 1. §. retinendæ, vel possid.

c cap. cum sunt partium, de regul. iur. in P.
d in l. circa, 14. de probat. in P. l. sed si. 11 de interrogat. in P.
e l. 1. in princi. & §. 1. & 2. ne vis fiat ei, &c. lib. 43. P. titul. 4.
f l. 1. §. 1. & §. hoc interdictum non, de vi & vi armata P. titul. 15.
g §. recuperandæ, de interdict. l. 2. §. recuperandæ, eo. titul. in P. l. 2. C. vnde vi.
h l si de possessione. C. vnde vi.
i l. 3. pertinet & l. 1. § hoc interdictum de vi & vi armata in P.
k l. 1. & 2. §. penul. vi bono. raptor. lib. 47. P. titu. 8.
l Ioannes Faber, in § retinendæ, de interdict.
m vide in stylo curiæ parlamenti. tit. de causa nouitatis.
n notat hoc Aufrerius in dicto stylo curiæ parlam. tit. de cau. nouita. ad §. item in casu nouitatis.
o Ioannes Faber, in § retinendæ, numero 4. de interdict. & in l. 1. de prohibita sequestra pecuniæ, in Breuiario, C.
p in dict. stylo parlamenti tit. de causa nouitatis, §. item si subiectus.
q an Manuel de dialect. escript. de Imbert in litteris e. ibi. [illegible] saul.
r Iohannes Faber, in d. §. retinendæ. & in §. autiustum, de vsuca. facit l. 1. & ibi Bartol. vti possidet.
s iuxta l. 1. §. 8. & l. seq. vti possidet. in P. §. item exceptio, de causa nouitatis in stilo parlamenti.

tur [a]. Vnde in hoc augmento, non solum quod vtile est, pro quo etiam verbum interest pro refert [b] sumitur, extra præsentem tractationis cōsiderationem: sed quod vtile & iustum est, accipitur. Atque ideo submotis alijs acceptionibus eius quod interest, & illa quæ pro differre, interesse dicimus [c].

3 ¶ † Quod tractandum id quod interest, pro augmento proposito concludemus suis finibus, vt sit, Pecunia accedēs rei principali, pro reparatione lucri cessantis, aut damni emergentis, culpa, aut dolo alterius, eo quod si nō fiat quod promissum est, in pecunia numerata fiat condemnatio, sicuti euenit in omnibus faciēdi obligationib. [d]. Accedit autem hæc pecunia rei principali, videlicet post moram [e]. vel iudicis officio, summa definita [f], vel partium conuentione [g], vel definitione legis vel ex facto ipso [h]: vt ex diuisione eius quod interest apparebit. Æquitas huius augmenti ex damni reparatione, & ex lucro cessante per finitionem ostenditur: finis namque huius, ista duo, quorum habetur ratio à tempore moræ: videlicet quantum abfuit, quantumve quis lucrari ex re iuste potuisset [i]. Damna Græci βλάμματα dicunt, Latini, damnum à diminutione patrimonij [l]: separatum ab incommodo, quod Græcis ἀχρήστημα, quod non diminuit patrimonium, nec iniustum semper sit alteri illatum, si ex opere iuste in nostris rebus facto, proximo incommodum inferatur [m]. Quemadmodum, nec consideratur vtilitas cessans, vel quod nostra interesse poterat: si id aliunde quam ex re debita oriatur [n].

4 ¶ † Hinc fit, vt id quod interest, quod versatur in euitando damno, differat ab vsuris, in quibus agitur de lucro accipiendo sine damno: de quorum prohibitione, Deo iuuante, dicetur in mutuo. Et si quando vsuræ dentur loco eius quod interest, illæ licitam habent exactionem: potissimum, vbi is qui exigit, rem suam fructuosam dedit: ita enim loco fructus vsuræ sunt [o]. Et illa postrema verba finitionis, quæ meminerunt dolo aut culpa alterius id quod interest deberi, aliam exhibent differentiam, cum vsuris, quæ etiam quando iure ciuili admittantur, exiguntur sine mora vel culpa, interdum [p] & ex conuentione [q]. Quemadmodum & pœna conuentionalis, quæ ideo, & ab eo quod interest in eo distinguitur, quia ex conuentione sæpe & euentu conditionis pendet [r]: tum etiam, quod pœna per se semper certa est inter contrahentes, quanta sit futura [s], & præstari vt plerumque lex decernit, & vsuras, & pœnam [t]. Cæterum id quod interest, pecunia dicitur, id est æstimatio quæ per pecuniam fit [u] omnium rerum: quamuis pecunia non æstimetur per res [x]. Fit enim quanti nostra interest & damni passi æstimatio, quanti plurimi fuit res [y].

5 ¶ † Diuiditur id quod interest secundum illam generalem acceptionem eius quod interest, in publicum, & priuatum, videlicet, in id quod publice, & priuatim interest [z]. Quibus concurrentibus, publica & pluriū præfertur vtilitas [a]. Nam, vt ait Cicero [b], dandū non arbitror, vt quisquam de salute suorum consulat, cōmunem relinquat. Et rursum [c], non est magis vituperandus proditor patriæ, quam communis vtilitatis aut salutis desertor, propter suam vtilitatem & salutem. Quod pertinet autem ad institutam tractationem, id quod interest melius diuiditur, in commune, singulare, conuentum [d].

6 ¶ † Commune, est emergentis damni, aut cessantis lucri, æstimatio facta, secundum communem functionem, nulla adhibita singulari affectionis consideratione: dum promissum non præstatur, id est, id quod quilibet pati posset ex hoc damno, & quod lucrari posset ex re, si culpa alterius non interuenisset. Et rursum, quod aut consequi potuimus, aut erogare culpa alterius cogimur, vt quilibet alius [e]: quod æstimabit iudex habita ratione pretij & æstimationis communis [f]. Et hoc commune, absolute id quod interest dicetur, aliæ autem species quandam habent notam distinctionis, vt apud Paulum iurisccon. [*Vbi doli æstimatio fit*, inquit [g], *non ex eo quod interest solum*, (vide commune.) *sed & quanti in litem iuratur:*] ecce singulare, &c. Etenim singulare per iuramentum in litem facta æstimatione, colligitur [h]. Petitur autem hoc commune, vel ratione naturæ rei, vel ratione moræ, vel ratione fructuum. Res enim natura propria habet aliquando accessiones, quæ occasione rei accedunt debito, aut gratia eius adiunguntur [i]. Ex mora tenetur debitur ad fructus ex re perceptos, veluti ad accessiones naturales, & ad vsuras loco eius quod interest, dum petuntur iudicis officio, non iure actionis [l].

7 ¶ † In fructibus porro distinguimus, naturales ab industrialibus. Naturales sine facto nostro ex re proueniunt: vt poma, glandes, nuces & similia. Et hi si extant, possunt simul cum re repeti. Nam nullus possessor rei, quantumuis bonæ fidei sit, hos fructus sibi acquirit ante perceptionis tempus [m]. Idcirco si pendeant, cum res est restituenda, ad eum cui restituitur pertinent. Industriales dicūtur fructus, qui maxime adueniente nostra cultura & ope, emergunt: vt vinum, segetes, &c. Hos possessor rei bonæ fidei ante litis contestationē consumptus, non cogitur restituere: extantes, domino restituere tenetur. Post litis autem contestationem, restituit tam extantes, quam perceptos & consumptos & qui percipi ab alio potuissent [n]: quia lite contestata quod ad fructus pertinet, in mala fide esse incipit [o]. Quia & malæ fidei possessor, ad consumptos, & non consumptos: perceptos, & non perceptos tenetur [p]. Diuerso tamen modo, nam si sine titulo possideat cum mala fide, restituit perceptos post litem, cōditione sine causa: extantes, rei vendicatione ex obligatione legis: pro percipiendis, officio iudicis [q] conuentus. Si cum titulo perceperit, pro cōsumptis quoq; tenetur conditione sine causa: pro extantibus rei vendicatione. A petitione tamen percipiendorum per titulum excusatur, quibusdam casibus exceptis [r].

8 ¶ † Singulariter quid interest alicuius, quando ex patientis affectione æstimatio facienda est, quando alicuius petentis magis interesse potest, quam alterius: veluti, vicini magis interest confines fundos mercari etiam pluris, quam alterius non vicini, & maius illi damnum est, quam non vicini, illis priuari [s]. Pendetque ex affectione hoc caput eius quod interest [t]. non tamen secundum affectionem taxatio fit, sed præstito iuramento affectionis, id est, æstimationis secundum affectionem iurantis. Iudex considerata priuata vtilitate, iuratam æstimationem moderatur & definit [u]. si ciuratur in litē affectionis in infinitū, sed definitur arbitrio iudicis [x]. Sed considerat iudex in eo singulariter rē sup qua

t L. 2. de eo quod certo loc. l. Lucius, de actio. emp. in P. l. stipulatio, de actio. & oblig. u L. 1. de contrah. emp. in P. l. si in emptionem, de minor. 25. annis. x L. si ita fideiussorem, ... de fideiuss. lib. 46. P. tit. 1. y L. si ... ad leg. Aquil. lib. 9. P. z L. item, §. quod ... de publ. ... a L. 3. de primipil. lib. 12. C. l. ..., §. Labeo, pro soc. in P. l. Lucius, de eund. in P. l. ... de rei vind. P. b Cicero, pro Sylla. c Cic. 3. de Finib.

iuratum est, num æstimari posset: vix enim iuramentum affectionis inspicit eius, quod non habet æstimationem [a]. Item num res sit idonea, de qua iuratur in litem: non enim in omnibus affectionis iuramentum est recipiendum pro eo quod interest censendo [b], sed tantum in bonæ fidei iudicijs, in actionibus in rem, ad exhibendum [c], & cum dolus, vel cōtumacia non exhibētis, vel non restituentis punitur [d]. Considerat item personam petentis: veluti in fructibus non perceptis, num illa, quæ petit, percipere potuisset, si rem ei possidere licuisset [e]. Sic & postremo affectionem eiusdem petentis [f]. Cæterum æstimatio, quæ fit in iuramento affectionis à iudice, normam & legē accipere debet ex constitutione Iustiniani [g]: vt in omnibus casibus, qui certam habent quantitatem vel naturam, veluti in venditionibus, locationibus & omnibus contractibus, hoc quod interest, dupli quantitatem minime excedat. In alijs autem casibus, qui incerti esse videntur, iudices qui causas dirimendas suscipiunt, per suam subtilitatem requirant, vt hoc quod re vera inducitur damnum, hoc reddatur, & competens moderamen infinito adhibeant. Sic & hodie cessante pœna dupli, tripli, vel quadrupli in Gallia, exigitur eius loco quod vere probatum fuerit iudici interesse petentis [h]. Non tamen æquum esse puto, id quod interest ad communē æstimationem, vel ad commune interesse reduci, vt quidam putant placuisse alias senatui Parisiensi [i]: nam & ego in his, quæ dolum & contumaciam habent, vidi aliter Tholosanæ curiæ supremæ placuisse: idque æquius ad plectendam malitiam reorum duco: ne in Stoicorum errorem perueniamus, peccata esse æqualia dicentes, & æquali & vna censura digna, quæ ob culpam, & quæ ob dolum, vel contumaciam debentur.

9 ¶ † Cōuentionale id quod interest, est id quod complectuntur contrahentes sua pactione, & certum præstandum pro eo quod interest, si ea quæ facienda dandave sunt, non fiant denturve, eo quo conuentum est modo. Quæ conuentio maxime vt vtilis recepta est, & tuta creditoribus. Cum alioquin difficile sit æstimare quantum vere nostra intersit, & sæpe illa æstimatio ad minimā summam fiat, & deducatur [l]. Adhibendus tamen modus est æstimationi conuentionis, ne dupli quantitatem excedat [m].

10 ¶ † Perpendimus rursum id quod interest, vel vt intrinsecum, vel extrinsecum. Interesse dicitur intrinsecum, iactura quæ in re principali, videlicet in ipsa eadem consideratur: veluti, si æstimatio rei decrescat, si acuat vinum [n]. Idipsum in fructibus [o]. Extrinsecus interest, quando iactura contingit aliunde, quam ex re debita, tamen per occasionem illius [p], & circa eam [q].

11 ¶ † Porro id quod interest peti potest, 1. in obligatione principali contracta ex maleficijs, vel publicis delictis: sicuti in falso commisso, si cuiusquam interierit [r]. in homicidio, raptu, & similib. in quibus damnum datum, & lucrum amissum resarciri oportet [s]. Quod & in delictis obtinet priuatis [t], in dolo [v], si iniuste quis se probet excommunicatum & conqueratur [x], & petitur à tempore delicti, culpæ, doli, moræ. 2. Petitur in actione [illegible], id quod interest, si dolo vel culpa possessoris actor iacturam patiatur [y]. 3. In obligationib faciendi, succedit post moram id quod interest [z]. Quod autem pertinet ad obligationes dandi, adhibēda distinctio contractuum bonę fidei, & stricti iuris: Nam in contractibus bonæ fidei dandi, quamuis quis ex is illis teneatur præcise ad dandum, tamen si ex mora, vel dolo debitoris intersit creditoris, & patiatur iacturam, peti poterit reparatio [a]. At in contractibus stricti iuris, vt plerumque non habetur ratio eius quod interest [b]: nam sola res ex eo contractu debita petitur [c]. Denotantur autem inde quinque casus, in quibus ex contractibus stricti iuris petitur id quod interest. Primus, si post moram decrescat debitæ rei æstimatio [d]. 2. si actio fiat arbitraria ex loci adiectione [e]. 3. vt quamuis non fiat arbitraria actio, si tamen creditor ex decursu moroso temporis, patiatur iacturam, recipiet quanti sua intererit [f]. 4. est in specie, qua quis stipulatione spopondit se mutuo daturum pecuniam, nec dedit: quo casu, si quid intersit stipulantis non datam fuisse, id petitur [g]. Si non intersit autem, promissor non tenetur [h]. 5. Vt in contractibus innominatis, quamuis sint stricti iuris, tamen petatur id quod intererit [i]. Si tamen quis rem debitam à debitore recipiat nulla protestatione petendi quod interest, adhibita, id quod interest postea petere non potest [l]. Canendum in omnibus superioribus casibus, ne vsuræ irrepant, & splendido titulo eius quod interest, se exornent: quod fiet, si notæ illæ duæ retineantur, quod id quod interest sit damni emergentis, & lucri cessantis: vsura, lucri emergentis, & damni cessantis. Quæ si obserues & distinguas, nullo scrupulo poteris id quod interest petere omni iure suffragante.

12 ¶ † Nam liquet ex præcedentibus iure ciuili concessum [m], iure pontificio [n], & iure diuino [o]. Et si vsurarum nomen pro eo quod interest, accipiatur, id est, pro lucro cessante, recte eas tibi accipies. Fit enim inter mercatores lucrum ex negotiatione & societate pecuniarū & industriæ [p], de quo arbitror loquutum Dominum apud D. Matthæum [q], [*Serue piger*, inquit, *& male &c. oportuit te pecuniam meam committere numulariè, & ego veniens, cum vsuris accepissem eam.*] Intelligo namque ibi vsuras dici, pro iusto lucro, ex negotiatione, non autem agi de vsuris vetitis, de quibus postea, Deo fauente: neque puto etiam permissum esse, non negotiatori, mutuo dare pecunias ad vsuram negotianti, non communicato damno, sed tantum accepto lucro: imo dico hoc esse quærere excusationem in peccatis, & ex labore & industria negotiatoris, furto suppilare labores. Sed hæc hactenus de eo quod interest. nunc de culpa, de qua eius quod interest finitio meminit, & postea de dolo agamus.

a l. pen. & l. si. ff. homo. ad ex hibēd. in P. vt l. 1. § proinde, de variis & extraord. cogni. in P.
b l. si seruum, ad leg. Aquil.
c l. in actionibus, §. ad exhibend. in P.
d l. 2. de in lite iurando, in P. l. qui restituere, de rei vend. in P. l. tutor. qui repertoriũ, de administra. tutor. in P.
e l. Papinia. in §. si omnis, 62. §. fi. de rei vendic. P.
f l. videamus, 3. de in lit. iura. l. Titius cũ decederet, de actio. empt. in P.
g in l. vni. §. 1. de sententiis, quæ pro eo quod interest, proferunt. lib. 7. C. tit. 47.
h quod & probatur à gloss. in ca. fraternitatis, 12 q. 2.
i Buygno, in l. abrogatæ li. 1. arg. 9 ex aresto Parisien. curie, 4. Decē. 1520.
l l. ũn. de prætoriis stipul. in P. §. fi. de verb. oblig.
m d l. 1. §. 1. de senten. quæ pro eo quod inter. C.
n l. vinum, si certum peta. P.
o l. fructus, de actio. empt. C.
p exempla cape ex l. 3 de in lit. iurã. ex l. Iulianus, de acti. empt. in P. l. inde Neratius, ad leg. Aquil.
q l. si sterilis, §. cum per venditorem, de actio. empt.
r l. qui nummo, l. & ibi gloss. in verbo, pœnali, ad legem Corn. de fals.
s l. 1. & fin. de his qui deiece. in P.
t l. ast los, & l. inde Neratius, ad leg. Aquil. in P.
v l. arbitrio iudicis, de dol. in P.
x c. sacro, de senten. excommunic.
y l. qui restituere, & l. § si possessor. 71. de rei vend.
z l. si quis ab alio, § fi. de re iudica. l. stipulationes nõ diuiduntur, & l. si fundum, de verb. oblig. l. 1. de actio. empt. in P.

a vt in l. ex cōditione, C. de rescin. vend. l. curabit, de actio empt. C. l. 1. de actio. empt. in P.
b gloss. in c. cum venerabilis, de except. in verbo, bonæ fidei.
c l. vbi autem non apparet, §. fin. & l. quæcunque, æstimanda, de verb. oblig.
d vt in l. vinũ. de reb. cre. P. l. si fundum, 11 c. de verb. oblig. cum simil.
e vt in l. 1 [illegible] §. & l. centum caput. de eo q certo loco.
f l. quod si Ephes. de eo quod certo loco. in P.
g l. si pœnam, ea. de verb. oblig.
h l. si quis stipulatus, § fi. de verb. oblig.
i in l. naturalis, §. 1. de præscrip. verb.
l vide in decisio. Capellæ Tholosanæ. 50. & ibi Aufrerii & Paul Castrensem in l. 4. C. de deposito, vbi de hoc facit l. terminatũ, C. de fruct. & lit. expens. addit distinctionē & Bart. in l. si post moram, de eo quod certo loc. in P.
m l. 1. de sent. quæ pro eo quod inter. C.
o c. per tuas, de arbitris, c. 1 de plus petitio. c. sacro, de sent. excommuni.
o c. 22. & 22. Exodi, vnde c. 1. & 2. de iuram. ap. Gregor.
p l. si non fuerint, pro soc. in P.
q D. Matthæ. c. 25.

---

de Culpa. Cap. 11.

1 *Culpæ necessaria cognitio.*
2 *Culpa quid sit.*
3 *Culpa diuisio, & negligentia diligentiaq; gradus.*
4 *Culpa lata, & doli distinctio.*
5 *De leuissima, & in quibus consideretur culpa, leuis, & lata, & leuissima.*

Culpa

1 CVlpæ † breuem epitomen adijciendam tractationi eius quod interest conuenit: quia & illud, & contractus, & actiones de ea sæpe notionem exigunt. Quidam enim contractus, dolum malum duntaxat recipiunt, quidam & dolum & culpam. Dolum tantum, depositum, precarium: dolum & culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, dotis datio, tutelæ, negotia gesta, in his quidem & diligentia: & vltra in omnibus venit quod venire placuit ex istis [c]. ¶ † Culpa est, omissio curæ, vel diligentiæ, quam alicui rei adhibere debemus, cum possumus. In culpa itaque omissio curæ negligentiam demonstrat: quia magna negligentia, culpa est [b]. Culpa secundum Baldum est, non prouidere prouidenda [c]. quo nomine culpa maxime differt a dolo: quia hæc in omittendo, ille in committendo [d]. Et ideo culpa non dicitur accidere, quod casu male successit, dum quis re vtitur suo tempore: vt si tempestate perierit nauis, quam quis tempore legitimo nauigationi a pelago commiserit: dummodo ei idoneo a præfecerit [e]. Nec in culpam, vel reprehensionem iustam incidisse dicitur, qui fecit, & eo modo, quo ab alijs publice solet fieri: veluti, si quis res oppigneratas deposuerit in horreis publicis more aliorum, & inde substractæ sint [f]. Culpaque carere videtur, qui omnia fecit, quæ diligentissimus quisque obseruasset, vt ait Caius [g]. Atque enim culpa dicitur in summa secundum Baldum [h], omne reprehensibile, sic vt ait Cicero [i]: [*Ne maior pœna sit quam culpa, cauendum est.*] Nec omnis omissio cuiusque diligentiæ, absolute culpa est, sed eius tantum, quam lex adhibere iubet, & quam cum possumus, non adhibemus: alioquin culpam abesse dicimus [l], vt si quis extranea vi prohibeatur diligentiam adhibere rebus [m]. Contra omissionis culpæ est ex incuria facere aliud quam facere oporteat, & ita quæ facienda sunt omittere: vt immiscere se negotio ad se non pertinenti [n], ignorare quod omnes sciunt, vel scire debent [o]. Cum enim non adhibita cura, & neglectu res tractauimus, fit quod fieri non debet [p]. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere quod iussus est [q]. Ita imperitia quoque culpæ annumeratur [r], cum quis ea præsumit facere, in quo suam imperitiam alij scire potest esse damnosam [s].

3 ¶ † Diuiditur culpa, in latam, leuem, & leuissimam. Quæ vt facilius appareant, perpendendi sunt diligentiæ gradus, ex quorum incuria vel omissione, gradus culpa suscipit. Cura itaq; vel *diligentia*, circa res consideratur in iure exacta, communis & minor. Exacta illa dicitur, quam suis rebus prudentiores & diligentiores patresfamilias solent adhibere, præter ordinariam seu communem, vel vulgarem modum [t]. Porro exactissimam non considerat, nec requirit ius diligentiam, quam vocat delatoriam [v], & nimium curiosam, qualis est in delatoribus, qui ideo *curiosi* [x] dicti, & diligentia curiosa quoque delatoria. Diligentia & cura communis illa est, quæ communiter à prudentib. & bonis patribusfamilias, reb. suis adhibetur [y]. Minor diligentia circa res alienas consideratur, habita ratione moris eius, quo solet res suas tractare, vt etsi negligens in rebus suis sit, tamen eandem diligentiam quam suis adhibet, rebus alienis quoque adhibeat [a]. His suppositis, nunc cape, latam culpam esse, non adhibuisse diligentiam, curam, vel operam rebus alienis, quam quilibet etiam parum diligens, rebus suis solet adhibere. Et hæc *nimia negligentia* dicitur [a]: videlicet declinatio quædam à prudentia, quæ quemadmodum natura nobis est insita: qualis non cogitare naturales euentus, qui facile accidunt: velle nauigare aduersæ tempestatis tempore: supra modum equum conductum onerare, vel ipsum longiori itinere vexare: seminare, aut metere temporibus incongruis [b]: ignorare iura [c]. Dicitur quoque hæc culpa, magna negligentia, lata, & latior: magna culpa, & dolus [d], id est, dolus præsumptus, & magna culpa dolo proxima, quod præsumptam in se fraudem contineat [e]: quia dolo facere videtur, qui non facit, quod facere potest [f]. Vt dolo facere præsumitur, & dicitur procurator, qui non exigit, vel persequitur, quod exigere vel persequi potest [g]. Non tamen culpa, dolus vere dici potest: verum quidem proxima dolo appellabitur. Simili modo contractus alij, tantum culpam: alij, dolum & culpam simul con-

4 siderant [h]. † ¶ Proinde non omnis qui in nimia negligentia est, vel in lata culpa, statim in mala fide esse dicetur: puta, si in iure errauerit, & arbitretur se recte agere, cum tamen contra ius ageret [i]. Qui autem in dolo est, proculdubio in mala fide erit. Quare in culpa non iuratur in litē: dolo autem & contumacia iuratur [l]. Atque pœna, quæ dolo debetur, in ciuilibus quidem negotiis, ratione præsumptionis doli, ad latam culpam transfertur vt plerunque: in criminalibus autem, vbi de pœna agitur corporali, non vtique [m]. Differunt & in alijs pluribus dolus & culpa, quæ libens prætermitto [n]. Leuis culpa, est omissio eorum, quæ diligens paterfamilias in rebus suis solet adhibere: omissio, videlicet, diligentiç communis [o]. Hæc culpa leuis sæpius sine aliqua adiectione culpa dicitur, & nomine culpæ si nihil aliud adiectum fuerit, pro leui interpretanda [p], quandoque autem pro lata, quam proprie dicunt vocari culpam [q]. Sed facilis erit discretio, pro qua numen insertum sit, si obserues quæ in contextu hypotheseôn, cui inseritur, dicuntur.

5 ¶ † Leuissima culpa appellatur omissio curæ, & diligētiæ exactissimæ [s] quæ via consideratur [t]. Leuissima, non esse diligentissimum [r], omittere quæ diligentissimus facere posset [u]. Culpa leuis & leuissima puniuntur in damnis datis [x]: non vtique si commodatum factum fuerit gratia dantis tantum [y]: nec in precario considerantur, nec in pignoribus, leuissima [a]. Imputatur tamen ei culpa leuissima, qui suis rebus adhibuit diligentiā, & qui alienis sibi commissis quoq; adhibere poterat [a]. Si depositum fiat gratia deponentis tantum, in actione depositi contraria, venit leuissima culpa [b]. In directa; si se depositarius obtulerit, tenetur de leuissima [c]: si se non obtulerit, tantum de leui & latiore [d]. Si depositarij tantū gratia fiat, depositarius q directa obligatus est, tenetur

c d. l. quod Nerua. ibi tamen ad suum modum &c. c d. l. contractus, ... de verb. sig. b Bal. in l. quæ fortuitis, ... de pign. actio. c l. de ætate, §. qui tam. de interrog. action. l. leges, C. de legib. l. 11 de iuris & fact. ign. in P. d l. magna culpa, de verb. sig. u l. quod Nerua, deposit. f l. si procurator, ... mandati lib. 17. in P. g l. dolus est, 44 ... fi. manda. ... dolo ad legem Falcid. in P. h l. contractus, de reg. iur. i l. sed etsi lege 28. §. scire, de petitio. hered. ... l. c. & l. ... §. pen. de in lit. iurand. P. m in l. ... falsum mod. diuc. lib. 11. P. tit. 6. o l. Cornelia, ad l. Corn. de sig. P. n sed vide differentias in gloss. in l. in actionibus, in ... de in lit. iurand. ... suspectum curem, de suspectis tutor. apud Iustin. p ... l. si cum venderet, & l. seq. & l. ea igitur, de pigno. act. in c. dicto §. item in ... res aliquas, & §. fi. quib. mod. re contrahit. oblig. l. ... rebus commod. in P. l. ... 71. pro socio, & in P. q gloss. in l. si filiusfamilias, ... §. maritum, soluto matrimo. in P. & in l. si constante, §. si ... cod. tit. z l. cum res, 49. §. culpa, de leg. 1 docet gloss. in l. in ... depositi, ... §. de tempore locationis, in verb. ex culpa, de bonis eorum iudic. possiden. lib. 43. P. tit. 1.

s l. ... supina, de iur. & facti ignor. t l. contractus, de reg. iur. v Bartol. in l. si cum venderet §. fi. de pig. act. per l. in rebus, commo. P facit textus in l. si ... §. qui ... loca in P. x toto titulo, ad leg. Aquil. c. sicut dignum, de homic. y Baldus, in d. l. quæ fortuitis, ... a Bald. vbi supra. z gloss. in l. ... b l. si seruus, §. ... quod ... de furt. in P. c l. 1. § sæpe, depos. in P. d l. quod Nerua, eod. titul. in P. l. ... l. contractus, de reg. iur. in P.

de le-

de leuissima[a]: si contraria, tantum de lata[b]: si vtriusque, de leui[c]. In mandato, quod fit gratia mandantis, si de directa agatur actione, & in mandato exequendo modica aut nulla exigatur industria, procuratori imputatur solum dolus & lata culpa[d]: sicut in depositario dictum est. Si autem aliquid, sed non magnæ industriæ exigatur, vt quia oporteat emere, vendere &c. venit dolus, lata & leuis culpa[e]. Quod si exactissimam diligentiam mandatum exigat, & quis illud susceperit, videtur se obligasse ad eam præstandam: ideo de leuissima culpa tenetur: vt si agatur de procuratore ad litem[f], & de similibus. At in contraria actione agitur quoque & de leuissima culpa[g]. In tutela venit lata culpa, & leuis, & dolus[h]. In actione negotiorum gestorum, venit & lata culpa, & leuis[i]. In precario, & venit dolus, & lata culpa tantum, ante moram[l], post moram, & culpa leuis[m]. Porro quod pertinet ad contractus innominatos, habita ratione contractuum nominatorum, secundum naturam quibus assimilantur, & dolum vel culpam recipiunt[n]. Cæterum in negotijs, quæ ex vltima pendent testamentaria voluntate, aliquando hæres ex testamento percipit modicã vtilitatẽ, legatarij autem, aut fideicommissarij magnam, & tunc solus dolus & lata culpa consideratur[o]: interdum hæres magnam, & legatarij & fideicommissarij paruam: & tunc venit leuissima culpa[p]. Quemadmodum & cum æqualis vtilitas ex testamento ad hæredem, & legatarium pertinet, venit & leuis culpa[q]. In summa, debitor si conueniatur, pro re actione reali, si possessor sit bonæ fidei, non tenetur de negligentia[r]. si malæ fidei, tenetur[f]. si vero actione personali conueniatur, si debitor in culpa, & creditor quoque in mora fuerit, debitori culpa negligentiæ speciei non imputatur[t]. Quod si creditor non fuit in mora, distinctionem adhibemus, nam petam quod meum fuit: & tunc semper debitor tenetur de negligentia, siue circa rem, siue circa fructus[o], aut petam quod meum nunquam fuit, sed mihi debitum est: quo casu si circa rem ipsam negligentia sit, imputatur negligentia[x]. Si autem circa fructus, & si in mora non est, non tenetur de negligentia[y]: post moram autem, tenetur, vel ad fructus, vel ad quod interest[z].

de Casibus fortuitis. Cap. 12.

Qvia damnum, aut interitus rei, & id quod interest quod petitur, tanquã ex culpa vel dolo alterius proueniẽs, plerumque per exceptionem casus fortuiti eluditur: paucis quoque de casibus fortuitis, quorum ratio habetur, agẽdum est. Casus fortuitus dicitur[a], id cui per humanum consilium non potest prouideri, vel resisti, nisi difficile. Pro quo idcirco nemo tenetur, nisi sua 2 culpa in eum inciderit[b]. ¶ † Sunt autem tot casus 3 fortuiti, vt numerari nequeant. ¶ † Estque casus fortuitus, diuersus à casu improuiso. Quia improuiso casui aliquando prouideri potest, & ob negligentiam, inibi culpa reprehenditur, & ob culpam damnatio fit: at in casu fortuito nequa-4 quã[c]. ¶ † Accidit autẽ casus fortuitus, vel ex facto seu causa naturę, vel facto seu causa hominis. Quę ex facto naturæ ex improuiso accidunt, dicuntur aliquando fatalia[d]: cuiusmodi sunt maris tempestas, naufragium[e], grandinatio, sterilitas[f], fluminis impetus, valetudo[g], mors[h], vis maior, quam Græci θεῖον dicunt[i], sturnorum & graculorum incursus & damnum[l], & similia. Facto hominis accidunt fortuiti casus, quales latronum insidiæ[m], hostium insidiæ[n], incendium à facto hominis[o], furtum[p], vis priuata, falsa testium depositio, iniqua iudicis sententia & similes. Fortuito damna accidentia ex fato, non considerantur, vtpote quæ ex voluntate facientis, facta non vi-5 deantur[q]. ¶ † Cæterum dolus malus præcedens casum, casu superueniente non purgatur[r]. Item si culpa præcedens veniat vel cadat in morã, proculdubio post moram quis tenetur de casu fortuito superueniente[t]. Quod si culpa præcedat, quæ in moram non cadat, si ea culpa non est ordinata ad casum, id est, si talis sit culpa, ex qua non possit casus oriri vel contingere, qui commisit non tenetur ob eam rem de casu[l], si autem ordinata sit ad casum, & is sequatur propter illam culpam, tunc de eo tenetur[o]. At si culpa talis non sit, quæ sit ordinata ad casum qui contigit, distinguit Bartolus an in faciendo, vel non faciendo consistat, vel commissa sit: si in non faciendo, non teneatur quis de casu ob culpam[x]. Si in faciendo, distinguitur, an factum non cadat in delictum, vt tunc non teneatur de casu[y], aut si cadat in delictum, num delictum cõmittatur circa rem aut circa vsum rei. Si enim culpa vel delictum cadat circa rem ipsam, tenetur qui in culpa, de casu fortuito postea eueniente[z]: si circa vsum rei, contra vt non teneatur de casu fortuito postea eueniente[a]: Si quis tamen periculo temere se ob-6 ijciat, reus culpæ, & debiti est[b]. ¶ † Porro si quis velit à damnis casuum fortuitorum liberari, vel releuari, operæpretium est, vt coram iudice loci vbi contigerint, attestationes testibus adhibitis de illis componat intra annum, nam postea non audietur[c]: nec interest sint ne vocati quorum interest, si longe absint: verum si prope vocandi, si vocari commode possint, vel salua & remanente illis, quam dicunt se habere, exceptione, vt in alijs[d]: quod obseruare maxime debent redemptores, seu conductores fructuum, beneficiorum: videlicet vt suo tempore & dum certa iactura colligi potest ex fortuitis casibus, æstimatores & testes idoneos adhibeant. Nam qui casum obijcit, debet illum probare[e]. Sunt & casuum probationes, quæ fidem recipiunt ex ipsa naturali iustitia, vt non egeant iuris solennitate[f].

de

a l. qui furtum, de condiction. furtiua in P. b l. cum duob. §. damna & [illegible] loca in P. l. 2. & 3. de naufragijs, lib. 11. C. c vide Antonium de [illegible] in singul. in verb. testis. incipient. testis, vbi aliquis paritur &c. d c. quon[illegible] quenter, vt lite non contestata &c. apud Greg. l. generaliter, § fin de præscr[illegible] reb. [illegible] l. iuda [illegible] glo[illegible] de aduoca. diuer. iudiciorum. e l. restha[illegible] tatem, & ibi gloss. & l. fin. C. de testib. lib. 4. tit. 20. l. si de possessione, 20. C. de probatio. f in l. licet oportet, 15 §. insuper, de excusa. tutor. lib. 27. P. tit. 1.

de Dolo. Cap. 13.

Lib. 4. P. tit. 3. Lib. 2. C. tit. 21. De doli exceptione, lib. 44. P. tit. 4.

1 *de Doli dictione, & quid in genere.*
2 *Doli diuisio in bonum & malum, & quid vterq;*
3 *Dolus reipsa quid.*
4 *Dolus malus quid, & de fraude.*
5 *Dolus bonæ fidei contrarius, & crimen habet.*
6 *Quare non datur nisi ex magna causa actio de dolo.*
7 *Quæ præsumant subesse dolum.*
8 *de Actione de dolo, & pro quibus detur.*
9 *Rationes actionis, cum de dolo agatur.*
10 *Res quomodo in dolo consideranda.*
11 *Quomodo persona.*
12 *Quomodo negotia.*
13 *Dolus dolo quomodo, & quando compensetur.*
14 *Quomodo dolus admissus emendetur per actionem, & exceptionem.*

1 IN finitione † eius quod interest de dolo meminimus, quare & de illo caput annectimus, quod etiam omnibus conuentionibus commune sit. Doli dictio, tã Græcis, quam Latinis in eadem significatione communis est, & significat id omne quod simplex non est. Sicut Aristophani [a], δόλος est contrarius ἁπλοῖς τρόποις, id est, simplicissimis moribus. Et in hac generali appellatione, recte dicetur dolus, aliud facere, aliud simulare se agere [b]. ¶ † Ita fraus, & machinatio, ad fallendum aliquem [c], vel ad se suaque tutanda. Et proinde duæ doli species adseruntur, vt alius sit dolus bonus, alius dolus malus. [*Non fuit*, inquit Vlpianus, *prætor contentus dicere dolum, sed adiecit malum: Quoniam veteres etiam bonum dolum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant, maxime si aduersus hostem latronemve quis machinetur* [d].] Mendacium perpleaum est, & dolo plenum [e]: & abijt in prouerbium, ἀλλ' ἐστὶν ὑμῖν μεγαρικήτις μηχανὴ, id est, sed adest nobis quædam Megarica machina. Improbitas enim obijciebat Megarensibus: quia alia dicerent, alia facerent [f]. Et dolum bonum dixit iurisconsultus, si is qui imprudenter emerat rem domini, cuius negotia administrat, & vsucapiebat, bono dolo aliquem supponat, qui rem ab illo euincat, ne negotiorum gestorum nomine teneatur [g]. Et Lysander Lacedæmonius solebat dicere, vbi leonina pellis non sufficeret, vulpinam esse assuendam [h]. Sic enim sepiæ in piscatu emittunt atramentum, vt turbato loco, in quo sunt, lateant [i]. Neque dolo malo facere videtur, qui iure suo vtitur [l]. Estque supplantatio alterius & deceptio pleromque, si in commodum facientis iure aliquo approbatum, vertatur, iure diuino non improbata, vt quando dolose Iacob subripuit benedictionem fatri Esau [m]. Et certe in hoc dolo, vere dolus non est: quia intentio non ex malitia consilium capit, alterum vt decipiat, sed consilium capit potius, vt sibi prosit. Quare potius astuta suorum negotiorum dicenda tractatio est, quam voluntas alterum decipiendi. Quo forsan modo licet se circumscribere inter contrahendum, ratione pretij & valoris, id est, suam meliorem conditionem, sine malitia tamen, facere [n]. voluntates enim hominum non improbantur, quæ ius suum melius facere tentant medijs licitis [o]. Est & bonus dolus, cum quis astute alium à malo reuocat, & ita eius intentionem frustratur & intercipit: quo D. Paulus Corinthios ad lumen Euangelij deduxit. [*Ego*, inquit, *vos non grauaui, sed cum essem astutus, dolo vos cepi* [p].] Sic Dauid quoque, [*Supplan-*
3 *tasti*, inquit, *Deus insurgentes in me* [q].] ¶ † Accedit dolo bono dolus, qui solum reipsa dolus, seu deceptio vltra dimidiam iusti pretij est, sine consilio vel intentione decipiendi alterum [r]. Cui deceptioni ex re si accedat consilium vel calliditas, fit impostura [s]: fraudem tamen melius dici puto, quando reipsa fit sine consilio deceptio [t]. quamuis & fraus consideranda, quod pertinet ad pœnam,
4 potius ex consilio, quam ex euentu [v]. ¶ † Dolus malus vere, ex qualitate facti, non ex quantitate pretij æstimatur [x]: & in faciendo potius quam in re consistit [y]. habetque calliditatem [a], abscondita videlicet mentis machinatio [a]. atque calliditas in tacendo eo, quod exprimi debebat [b]: & fallacia dum quis falsum asserit & mentitur [c]: aut mendacium profert, aut machinatur [d]. Inibi & fraus, quando ex facto doloso alter læditur secreto & clam. Sic enim Cicero, [*Vt*, inquit, *aut fraude fit iniuria: fraus quasi vulpecula, vis, leonis videtur, vtrumque ab homine alienissimum, sed fraus odio digna maiore* [e].] Vt non immerito maiores, & crimina fraudes dixerint. Et capitalem fraudem admittere dixit Vlpianus, id est capitale crimen [f]. Et ita dolo inest fraus, quæ consilium habet [g]. Pluribus, autem explicant Vlpianus, Paulus, Caius, quid sit in fraudem facere, quos cõsulas oportet [h]. Referũt & fraudis nomen, ad eum, aduersum quem dolus admittitur [i]. dolum ad eum, qui committit: Attamen plerumque dolus, & fraus appellatione confunduntur. Labeo, vt omnes doli species complecteretur, doli mali definitionem latiorem dedit & explicauit, dolum malum dicens, esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum, alterum adhibitam [l]. Calliditas, astutia & dolus, deceptio ve in animo [m]: fallacia in ore & in mendacio [n]: machinatio verborum, ad decipiendum
5 compositio & artificium [o]. ¶ † In summa, dolus malus cõtrarius est bonæ fidei [p], ex mala fide procedẽs, & ex peruersa circumueniendi voluntate. Et proinde criminis habet speciem [q]. Et Deus vt virum sanguinum, ita & dolosum abominatur [r]. Et eum qui egit dolum in lingua sua, a regno æterno excludit [s]. imo & viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos [t] Et filio doloso nihil erit boni [u]. Atque regnum transferetur de gente in gentem non solum propter iniustitias & iniurias, sed etiam propter diuersos dolos [x]. Beatus contra dicitur, cui nõ imputabit dominus peccatũ, nec est in spiritu eius dolus [y]. Idcirco qui dolũ imponit alicui dilucide materiam doli, consilium videlicet fraudulentum probare debet, & à quo fiat, secundum quid, cui & quare. Nam nõ nisi ex magna causa, & ex euidenti calliditate datur actio de dolo [a]. nec præsumitur dolus facile, nisi probetur [a]. Nec sufficit ad dolũ imponendum, sola de li

contesta-

a Aristophan. in Pluto.
b l. insigentium, 7 §. dolo malo de pact. in P. Cicero 3. Officio.
c l. 1. §. dolum, de dol. in P. li. 4. tit. 3.
d Vlpia. in l. 1. §. non fuit autẽ, de dol. in P.
e Suid. in verb. αἰδεῖλον.
f idem Suidas in verbo ἄλλα.
g l. atqui natura. §. cũ me. de neg. gest. in P.
h Æmil. Prob. in vita Lysan. & Cicer. 1. Offician.
i Suid. in verb. ἀντιλαβεῖν.
l Vlpian. in l. quod ait lex, §. 3. §. is autem, de libero homi. exhibend. lib. 43. P. ti. 28.
m Genes. c. 27. Osee c. 12.
n l. in causa, 27. §. penult de mino. in P. l. item si pretio, §. quemadmodum dam. loca. P.
o l. si voluntate. C. de rescin. vend.
p e. ... 2. ad Corinth 12.
q Psal. 17.
r gloss & text. in l. 1. de rescin den. vendit. l. si quis cũ aliter, §. cum simil. de verb. oblig. in P.
s l. 1. §. idem si quis impostura, de crimine stelion.
t gloss in l. insigentium, §. sed si fraudandi, de pact. in P.

v l. fraudis, 20. de reg. ius. P.
x l. dolus, 10. C. de rescind. venditio. l. dolum. C. de dolo. l. sit prætor, §. proinde, de minor. 25. annis.
y gloss. in l. insigentium, §. dolo, de pact. in P.
a l. dolo malo, de seruo corrup. in P.
a l. fin. & ibi Baldus, C. de lingios.
b l. 1. §. 1. de actio. emp. in
c l. si quis affirmauerit, §. 1. de dolo in P.
d l. Iulianus, §. idem Iulianus, de actio. emp. in P.
e Cicero 1. Offic.
f in l. 1. §. 1. versic. item si quod. de ædil. edict. li. 21. P. tit. 1.
g l. iurisgentium, §. sed si fraudandi, de pact. in P.
h in l. 1. 2. 3. 4. 5. 6 quæ in fraud. creditorum li. 42. P. tit. l. p. i vt in titul. si quid in fraud. patron §. in fraudẽ. ex quib. caus. manumitt. non licet.
l l. 1. §. dolum, de dolo P.
m l. 1. §. pen. de actio. empt. P.
n l. falsus, 44. §. si quis de furt. lib. 47. P. tit. 2.
o l. Iulianus §. idem, de actio. empt. P.
p l. si dolo. 5. C. de rescinden. vendit.
q gloss. in l. 1. de hæreticis. P. reatus in l. 1. §. plane ab propria delict. pœna subiit. de iure delatio dilatio. P. melius in l. item exigit, 17. de dol. P.
r Psal. 5.
s Psal 11.
t Psal 54.
v Prouerb. c. 14.
x Ecclesiast. c. 10.
y Psal 31. Esaiæ 53. can si enim. 4. eligat, de pœnit. dist. 1.
a l. & elegantes, 7 §. fin. de dolo, in P. l. dolum, C. eod.
a dicta lege & elegantes, §. fin l. quoties, §. qui dolo. de probatio l. si quis affirmauerit, versic si calide. de dol. in P.

contestatio, nisi accedat probatio [a]: paucis tamen exceptis, in quibus præsumptio iuris dolum indicat: veluti in eo, qui scit ad quippiam faciendum se teneri, facereque potest, sed non vult [b]. Item si actus qui fit, per se malus sit, dolus inibi præsumitur absque alia probatione, vt si homicidium fiat [c]. Subinde tertio loco, si actus qui publice fieri debet & solet, clam fiat, dolum inesse ostendit [d]. Sunt & aliæ peristases negotiorum, quæ dolum inesse, præsumptione significant, colligendæ ex illis, quæ geruntur, & ex legum determinatione [e]. Actio de dolo antiquitus non pro omnibus negotijs dolosis erat à legibus prodita [f], sed tantum pro aliquibus, atque secundum illas formulas tantum agi poterat. Nam primum à lege 12. tabularum dolus coercebatur in tutela commissus: secundo, ex lege lectoria circunscriptio adolescentum plectebatur. Tertio, sine lege in iudicijs quibus ex bona fide agebatur [g]. C. Aquilius postea, prætor ætate Ciceronia, formulas alias introduxit de dolo malo coercendo [h]. Quarum deinceps summa in edictum prætorium relata est, cuius verba: [*Quæ dolo malo facta esse dicentur: si de his rebus alia actio non erit, & iusta causa videbitur, iudicium dabo* [i].] Si alia actio non detur, inquam, quia subsidiaria & generalis actio hæc [k]: & cessat, vbi alia datur [l]: potissimum cum ea famosa sit [m]. ¶ † Rationes autem huius edicti, tres esse possunt. Prior, quod cum crimen dolus sit, oportuit circuncidi nocendi licentiam: & puniri [n]. Item 2. ne malitia, malis sit lucrosa [o]. Et ne simplicitas sit bonis damnosa [p]. Nec malicijs hominum indulgendum est [q]. Et inter bonos & graues, bona fide agier oportet, atque ex damno lucrum subire æquum non est [r].

10 ¶ † Considerauimus itaque in dolo res circa quas dolus fit, personas, & quod geritur. In rebus, pro modicis summis non dari actionem de dolo, placuit, vsque ad duos aureos [s]. In alijs pro his actio datur quæ dolo facta sunt [t]. Vt si quis non restituit, quod potest restituere [u]. Et generaliter, dolus committitur tam in contractibus, quam testamentis & legibus [x]. Et vix negotium aliquod est tam bonum sanctumve, quod non sit expositum dolosis hominum machinationibus: vt per singula ea persequi, non tam difficile, quam impossibile sit. Debet tamen qui de dolo agit, scire quam re circunscriptus sit, nec in tanto crimine vagari oportet: exigitque prætor, vt comprehendatur, quid dolo malo factum sit [y]. ¶ † In personis notat Vlpianus, quibusdam non dari actionem de dolo aduersus certa: vt pota, liberis, & libertis, aduersus parentes & patronos: sed nec humili, aduersus eum qui dignitate excellit: non plebeio aduersus consulatem receptæ authoritatis: non luxurioso aut prodigo, vel alias vili, aduersus hominem emendatioris vitæ, sed in horum persona dicendum, in factum, & verbis temperandam, actionem dari, vt bonæ fidei mentio fiat [z]. Quamuis aduersus hæredes harum personarum possit dari, & hæredibus earum [a], dumtaxat, vt in alijs, in quantū de dolo ad eos peruenit [b].

In municipes quoque de dolo non datur actio: nisi si quid ad eos peruenit ex dolo eorum qui res administrant [c]: nam & illi, vt decuriones, de dolo suo conueniuntur [d]. Sic dominus de dolo procuratoris tenetur, in quantum ad illum peruenit, at procurator de dolo suo proculdubio tenetur in solidum [e]. Nec in pupillum de dolo actio datur, nisi forte hæreditario nomine conueniatur, vel si proximus pubertati sit: maxime, si locupletior ex hoc sit factus [f]. Et proinde in hac actione designari oportet, cuius dolo factū sit, & erga quē [g].

12 ¶ † Negotium porro, & quomodo actum sit, expedit in doli quæstione perpendere, ex substantia, & accidentibus modisque distinctionis, vt non immerito huic quæstioni & edicto, causæ cognitionem prætor inseruerit [h]. Namque iure suo vtitur, non videtur dolo facere [i], nec is, qui iussu iudicis, cui parere decet, fecit [k]. non si ius publicum sequitur [l]: si consentientem & scientem fraudasse dicatur: non enim huic dici potest fieri dolus, vel fraus [m]: inquirimus etiam, vt si magna

13 causa, & euidens calliditas [n]. ¶ † Et num dolus vtrinq; inter negotium gerentes fiat: nam dolum dolo compensari & elidi placuit [o]: Vt paria delicta mutua compensatione tolluntur [p]. Quo fit, vt contra exceptionem doli mali, non detur doli mali replicatio, iniquumque visum est communem malitiam, petitori quidem præmio esse, ei vero, cum quo ageretur, pœnæ esse [q]. Quod intelligendum erit quando dolus ex vtraque parte circa eandem rem commissus est: diuersum enim, si ego in vno negotio dolum tibi feci, tu mihi in alio. Nam tunc vterque nostrum pro dolo agere, sine compensationis doli metu potest [r]. Subinde ignorandum non est, compensationem hanc in delictis admitti priuatis: non autem in illis, quæ vindictam habent publicam [s]. Siquidem compensatio nō fit, nisi cum vero debitore [t]. Qui autem dictum admittit publicum, obnoxius, & debitor est ratione pœnæ, reipublicæ, cuius interest delicta puniri [v]. Et proinde compensari cum priuato crimen hoc non potest: sed vnumquemque pœnam sui delicti pati oportet, & ex suo admisso sorti subijci: cum, nec alieni criminis successor constituatur [x], neq; delictorum concurrentia facit, vt alicuius detur impunitas [y]. Perpendimus etiam modos emendandi dolum commissum, vel per viam actionis, vel exceptionis: nam interdum, vt paulo ante [a] diximus, dolus dat causam contractui bonæ fidei, & ipso iure tunc corruit [a]. In alijs autem stricti iuris, vel per exceptionem, vel per actionem dolus emendatur [b]. læsus tamen dolo eligere potest, num velit cōtractum, vel negotium approbare vel improbare [c]. Is tamen qui cōmisit, nec allegare, nec improbare potest in ꝓprium cōmodum [d]. Quinimo priuilegium quod in negotio doloso cōpeteret alioquin, dolo cōmisso amittitur [e]. Porro ex eadem causa proposita est doli exceptio ex qua & actio [f]. Permittitur autem & replicatio de dolo, nunc per biennium: olim tantum intra annum [g]. Quamuis in factum actio, in quantū quis ex dolo cōsequitur perpetuo duret, & cōtra

y l. item exigit. 17. de dolo in P. z l. non debet, 11. de dol. in P de patre & patron. in l. 2. de obseq. a liber & libet. parent. & patro. præstan lib. 37. P. tit. 15. l. 4. §. aduersus parentes. de doli mali except. a l. hæredibus, 14. de dolo. P. b Vlpian. l. si plures, 18. §. 1. de dol. in P.

a sup. c. 1. 2. a l. & elegantes, de dolo, & l. Iulianus, §. si qs colludente, de act. in P. l. in causæ, 2. de minor. 25. annis P l. intelligentes, §. prætor ait, de post. P. b l. dolo, C. de inutilib. stipulat l. metum in magna. §. sed q ait prætor de eo quod met. c l. qui nondum, de hæred. vel actio vendit. C. d l. transactione, C. de transact. d. l. 1. §. verba itaque ad senatusc. on. Velles. f l. 2. de doli. mal. excep. g l. fin. C. de dolo.

tra dolosum, & contra hæredes [a]. Singulare & illud est exceptionem doli perpetuo durare: quia ea vti non possumus, nisi cum contra nos quis experitur. Contrarium autem in actione quæ potest opponi ad arbitrium agentis [b]. Nec obest agenti vel excipienti de dolo, quod pacto dolus remissus sit futurus: nam pactum illud ratum non est, nec valet in vero dolo qui remitti nequit: quãquam de præsumpto futuro admitti possit, vt de vero præterito [c]. Si quidem pacta, quæ delinquendi præbent ansam, iure repudiantur [d]. Atque ideo in omni generali remissione, & approbatione negotij gesti, continetur exceptio doli mali [e].

a Vlpia. in l. quæsitum, 11. §. fin. de pecul. lib. 15 P tit. 1. in hæredem de dolo. in P.
b gl. in l. quæsitum. 13. §. fin. in verbis statutum tempus, per l. pure 5. §. fi. de doli mali excep. P. l. si pactum, 6 de exceptio. li. 8. C. titu. 36.
c l. si vnus. §. illud, & ibi Paul. Castren. de pact. in P. l. in commodato cõmoda e P. l quidam decedens. c. de admini. tut. P.
d l conuenire, de pact dotali. P. l. alia causa, §. eleganter, solu. matrimo. in P.
e Sceuol. in l. Pomponius, de nego. gest. lib. 3. P. tit. 5. l. Aurelio, 21. §. Caius, de liberatio lega. lib. 34. P tit. 3. l. si quis ratione, eo. tit. Modestinus in l. tres fratres, 36. de pact. in P.

De Mora. Cap. 14.

1 Coniunctissima † superioribus tractationibus eius quod interest, culpæ, & doli est de mora notio, quæ [in] debitis persoluendis frequentissimo habet quæstionem. De ea itaq; e[t] [illegible] ere dicemus, pront iurisconsultis con[illegible]. Mora est, dilatio temporis, debiti soluendi, ve[l] [accipi]endi cum culpa. Mora est dilatio temporis [f], & in genere ad alia quam ad debitum persoluendum, vel respuendum pertinet: & ita dilatio in finitione nostræ moræ, pro genere: vt & mora, quæ dilatio vel expectatio est, vt apud Ciceronem [g], [*Cum bellum nepharium reipub. viderem, nullam moram sequendi Antonium interponendam putaui.*] Et apud Terentium [h]. [*Sequere me intro, ne in mora sis.*] Vnde mora potest esse sine vitio, sine culpa, & cum illis, parua & innoxia, quæ non noceat [i]: vt quæ non magna, quæ sine culpa est [k]. Veluti ea vitiosa negotijs solet vt plerumq; esse, quæ longa: quia *sero medicina paratur,*

Cum mala per longas conualuere moras [l].

2 ¶ † Verba finitionis debiti soluendi & recipiendi, indicant moræ diuisionem, vt alia sit debitoris, alia creditoris [m]: apparet quoq; materia moræ, nempe debitum [n]: & à quo mora committatur, & ex formulis legum, secundum quas, per interpellationes & alijs modis committitur, & cuius causa, & propter quid inducta hæc moræ punitio, & quare, effectibus demonstratis, consideratisque reliquis classibus speculi artis Syntaxeôn nostrarum, ex quibus strictim methodum substruam. Moram debito committere dicitur, in non soluendo [o]: creditor autem in debito non 3 recipiendo [p]. ¶ † Committitur autem tunc debitoris mora, si is statim cum scit, vel posset intelligere se debere stantem rem, non soluit vel non præstat [q], vel occidit [r]. Dico stantem rem, quia si ante moram res perierit, non tenetur [s]. Et sic impossibile, remanet sine obligatione [t]: vt non exigatur ideo solutio, neq; mora fieri dicatur, quia nulla datur petitio [v]. In alijs autem vbi petitio locum habet, mora fit, si non soluatur debitũ cum quis sciret, vel scire posset soluendum esse. Potest autem scire multis modis: veluti si interpellatus congruo tempore & loco, seu legitime monitus debitor, non soluat [a]. Et hæc interpellatio triplicis generis est, diei, legis, & hominis. Dies namq; adiecta solutioni faciendæ, satis interpellat, & morã inducit efficaciter, ni satisfiat [y]. Lex autem instat & monet sine hominis facto: & ideo si secundum eam, quid non fiat, vel non præstetur, moram quis incurrit & damna eius, veluti si constituat tempus soluendi vel faciendi [z], aut si constituat morã ratione rei sine interpellatione committi: quo casu reipsa mora committitur, & mora in rem [a], & irregularis mora dicitur: veluti si non sit cui denuncietur [b]: vel si de ea agatur quæ fauore minorum, perinde debitores eorum facit morosos, ac si moniti fuissent [c]. Nam & hæc, vix aut nunquam in maioribus locum habet [d]: cum iure cõmuni, non ex re, sed ex persona mora oriatur [e]. Alia item species moræ legalis in fure, qui semper in mora censetur esse, quod non restituat furtum, eum sciat, vel scire debeat, vtque interpellatione non indigeat, se alienum possidere, & teneri restituere. Et ita perpetuo tenetur de interitu [f], quia perpetuo per eum stetisse videtur, quominus non soluerit: eoq; existimare deberet rem, quæ ad se non pertineret, ad alium pertinere debere [g]: retinendo per eum stetisse certũ est, quominus dominus possideret: quare ex culpa & de interitu rei tenetur [h] à quo tamen liberatur, si ante interitum moram purgauerit, & rem obtulerit [i]. Interpellatio per hominem fit, vel voce, vel alijs modis, quibus moneri & intelligere potest debitor se soluere oportere [k]: vel in iudicio petitione exposita [l], vel extra iudicium [m], vel per literas: nam & per eas voluntas cognoscitur scribentis [n]: dummodo fiat interpellatio loco, & tempore debito, non alias [o]: & sint personæ, quæ capaces sint denunciationis, alioquin & frustra interpellantur: veluti si pupillus interpelletur [p]: quia nec is capax est solutionis faciendæ [q]. Item si persona non adsit quæ interpellanda, pro interpellatione habetur protestatio creditoris, quod non possit interpellare & testatione compræhendere, & pro 4 petitione id erit [r]. ¶ † Porro controuertunt interpretes, num vnica interpellatio sufficiat extraiudicialis, an plures exigantur ad moram constituendam. Ego autem vnicam sufficere legitime factam, ex qua intelligere debitor possit, se soluere, vel facere, vel dare oportere [f]. Nec qui satis certus est, amplius certior fieri debet [t]. Atque in hoc distinguo moram, quæ vna interpellatione committitur, à contumacia, quæ non nisi tribus,

f l. quod debetur, de peculio. in P. l. consueta maiores, 16. de inoffic. testam. li. 3. C. tit. 8. l. si debitori. de iudic. P. auth. sed & hi, de temp. appel. C.
g Cicero Philip. 6.
h Terentius in Andria.
i d. l. si debitori meo, de in[diem] ...
k Item verberatum, 15. §. fi. de rei vendi. lib. 6. P. tit. 1.
l Ouidius de Trist.
m l. illud. 17. de peric. & com. rei vendi. lib. 18. titu. 7.
n l. sed si ex stipulatu, de verbor. obligat. P.

o l. quod te, 5. si certum petat. l si ex legati causa, 23 de verbor. obliga.
p l. acceptam, de vsur. C. l. de bitor vsurarius 7. eod. tit. in P.
q dicta l. quod te. & dict. l. si ex legati.
r l. fundũ Corneliã. de nouat. P.
s l. si homo mortuus, de verbor obliga. §. conditiones, eo. ti. ap. Iusti.
t l non solum, de action. l. impossibilium, de reg. iur. c. nemo potest. eo. ti. in sex. §. 3. de inutilibus stip. cum similib.
v l si pupillus, de verbor. oblig. & dicta l. sed si ex stipulatu. eod. tit.
z l. si ex legati causa, de verb. oblig. lib. l. illud, de periculo & commo. rei vend. l. mora. 32. de vsur. in P. l. Titia. 36. §. si delegat. 2.
y l. magnum, de contrahen. & committen. stipulatio. l. fi. de condict. triticar.
a vt in l. fin. §. præterea, C. de iure dotium, & in l. 2. C. de iure emphyteut.
a l. fi. C. de condictio. ob turpẽ causam.
b vt in l sed et si reipub. 24. §. fi. de vsuris. P.
c l. in minorũ C. in quib. cau. sis in integ. restitut non est necessar.
d gloss. in l. videamus generaliter, l. 10. in verb. sinon rem, de vsur in P.
e l mora, de vsur. in P.
f l. subtracto, C. de fur. l. fi. C. de condict. ob turpẽ cauf. l. fi. de condictio furti. in P.
g l. fin. C. Vnde vi.
h l. 1. §. denique Iulianus scribet, de vi & vi armata. in P. libr. 43. titul. 15.
i vel. fi. de condictio. fur.
k dicta l. quod te, si cert. pet. P. l. si ex legati cauß. de verbo. oblig. Clemen final. vt lite non contestat. in Clemen.

l l. vinum, ibi pet iudicem petitum, de verb. oblig. m l. nemo, rem suam 22. §. 1. de verbor. oblig. n l. Paulus, 47. § quæro de bonis libertor. lib. 38. P. titul. 2. o l. cum filiusfamilias, § fin. de verb. obliga. l. mora. de vsur. p l. sed si ex stipulatu, & l. si pupillus, de verbor. obliga. l. nulla mora de reg. iur. q l. quod si forte, § fin. & l. sequent. de solutio. in P. r l. 2. de nautico fœnore in P. libr. 22. titul. 2. s d. l. quod te, si certum pet. in P. l. si ex legati causa, de verbor. oblig. P. t l. 1. §. fin. de actio. empt. in P. l. 1. de dot. præleg. P.

aut vna solemni, quę res contineat, nascitur[e]. Cuiusmodi causæ aliæ sunt à mute consideratione alienæ, quæ exigunt triplicem monitionem præcedentem: veluti dum agitur de iudice depooendo, ob denegationem iuris factam clerico, trina requisitio pręcedere debet[b]. Et si quis suspectum cùm vxore de adulterio velit occidere, ter ante congressum vxoris, prohibere debet[c]: & feudo priuandus cliens, prius ter vocari debet[d]. Sunt & alia his similia[a]. Verum non inficias eo, & posse sæpius ioterpellationem factam inueniri[f]. Cæterum dico, & quamuis sæpe non interpelletur debitor, vnica legitima interpellatione posse io mora coostitui.

5 ¶ † Mora creditoris tunc committitur, quando oblatum debitum à debitore, & depositum legitime, suo loco & tempore, creditor illud non capit, quo casu mora oocet creditori, & à periculo ioteritus liberatur debitor[g]: quia damnum hoc culpa creditoris aduenisse videtur, & illi imputãdum. Vt quando eius opera res perit[h]; quę omnia intelligenda cum temperamento. Primum vt ita demum periculum & mora creditoris sit, si res, quæ oblata & consignata est, fuerit sine die pure debita: nã si dies dicta fuit solutioni cum pœna, & post moram suam, debitor transacta die obtulerit, pœna semel cõmissa præstanda est, oec purgatur mora cõmissa, oblatione. Contra, si quid dare quis dumtaxat teoeatur[i]: quia semel mora facta à debitore, qui rem integram obtulit & obsignauit creditori, per morã creditoris tollitur[k]: dummodo quod obsigoatum est, alij obligatum non sit[l], & coosignatum debitor in vsus suus oon conuerterit[m]. Nam nec aliena res in solutum dari potest: nec consignatio constare videtur, quæ reuocata est. Et proinde, sola labialis oblatio extra iudicium, oon constituit creditorem in mora: quia nulla consignatio seu depositio adest, quæ requiritur, & realis est. Quamuis in iudicio labialis oblatio pro cõsignatione habeatur[n], propter iudiciorum authoritatem, quæ sine effectu oblationes, si acceptarentur à creditore, non paterentur abire[o]. Quare his obseruatis, vltima mora, ei qui eam commisit nocet[p]. Ita mora sua cuilibet erit nociua[q], sed postrema prior emendatur.

6 ¶ † Cæterum ita demum mora debitori vel creditori nocet, si ea culpæ sit, id est, si culpa interueniat: sic propter culpam mora quæ suo nomine adiaphorum quid refert, transit in reprehensionem & pœnã, atq; singulari tractatione hæc mora reprehẽsibilis, ab alijs generibus moræ de quibus hic nihil agitur, secernitur, & mora hæc delictũ dicitur[r], & frostratio[s]: alioquin non omne, quod differendi causa optima ratione fit, moræ est aonumerandom[t]. Sed perpendimus num culpa debitoris, vel creditoris, res deterior facta fuerit, vel perierit, vt eius sit damnum[u]. Nec æquum esset, vt sioe facto suo quis rebus suis per alterius factum priuaretur[x]: & mora sua cuiq; nocere debet, non alij[y]. Atq; qui culpa vacat, & immunis à pœna esse debet[a]. Sicuti etnoo est quippiam imputandum, qui facit quod potest[c].

7 ¶ † Quamobrem in mora censenda vel excusanda, ad culpam transeundum est, num ea sit, an vero excusari possit. Quando autem culpa dicitur, antea iam explicaui[b]. At quando culpa excusari & mora possit, paucis ex rebus, personis, & negotijs quæ geruntur colligere licet. Ex parte rerum quidem excusatur quis à mora, si res debita difficilis sit præstationis[c], propter casum aliquẽ fortuitum[d]. Si alibi res sit, quam vbi præstari iussit testator, neq; iotra tempus à testatore dictum adduci queat[e]: quia tunc verum est, non stare per debitorem, quominus res detur: ideirco cessat ratio moræ, culpa videlicet, effectus quoque[f]. Idipsum quoq; locum habebit, si res pereat ante moram[g], vel intra dilationem concessam ad soluendum debitori, sine eius dolo tamen, vel absque culpa alia[h]. Nam si interpellatio soluẽdi fiat intra hanc dilationem, nocere non potest debitori, oeq; si res ioterea post eam interpellationem: intra tamen dilationem, ei officit[i], non secus ac si nulla facta fuisset. paria quippe sunt, aliquid non fieri, vel fieri inutiliter. Nec præstat impedimentum, qood deinde non potest sortiri effectum[k]. Factaque in diem promissione, inspicitur tempus solutionis faciendæ[l]: quia medium tempus, adiectum censetur in gratiam debitoris[m]. Neq; proprie videtur debitor, qui in diem debet, vtpote qui exceptione aliqua se tueri potest, etsi vere sit debitor, si sub conditione debeat[n]. Statim enim quidem quod in diem promissum est debetur, sed non statim peti potest: nisi adueniente die[o]. Et plus petit quam debeatur, qui ante tempus quod debetur petit[p]. Item ex parte rei impeditur mora, si ea quæ petitur vel debetur, non sit liquida[q]. Nec incerta veniunt in certam considerationem, neq; in præstationem vel collationem[r],

8 nec in condemnationem[s]. ¶ † Ex parte porro personarum, excusatur mora seu dilatio, & culpa, varijs modis: vt si pupillus sine tutoris authoritate promiserit, & res promissa pereat: ibi enim nulla mora, quia nulla potest esse petitio[t]. Item si cui contingat abesse reipubl. caussa iuste, vel capiatur ab hostibus[u]. Nec absentia iusta & necessaria solet obesse, vbi agitur potissimũ de damno absentis euitando[x]. Aut si mora fuerit postea commissa per creditorem: nam prior debitoris tunc excusatur, vt purgata[y]: & alijs quibusdam modis excusatur quoque, vt si pupillus cui sol-

9 uendum est, tutores non habeat[z]. ¶ † At ex ratione eius, quod geritur mora excusatur, si negotio quod gestum est, angustius tempus soluendæ vel faciendæ rei, quam exigatur, adiectum sit[a]. Neque angustia temporis nocere debet rebus quibus adijcitur[b]. Idipsum censeo si quis moras nectat solutioni, dum iustas causas litigandi persequitur[c]. Iusta enim litigandi caussa, & à culpa liberabit, & mora, sicut & ab impensarum & sumptuum periculo[d]. Et proinde ius suum bona fide in iudicio defendens, non tenetur de interitu rei superueniente lite pendente[e]. Quemadmodum contra malæfidei possessor in mora constituitur per petitionem iudicialem: quod maluerit litigare, quam soluere[f]. Et qui ante litem in mora iam erat constitutus, per litis defensiooem, ab ea noo liberatur, vt in fure dicimus, qui perpetuo in mora censetur esse, ob malam fidem[g], ante oblationem. Subinde

a l. trea denun tiationem, C. quomodo, & quand. de iud. C. ad peremptoriũ, de iud. in P. l. contumacia, §. contumax, de re iud. in P.
b l. statuimus, C. de episco. & cler.
c auth. si quis ei quem. C. ad l. Iul. de adul.
d §. 1. de milite vassal. lib. 2. Feudorum, tit. 22.
a vt inc. ex literis, de cõstit. & c. 1. de supplenda neglig. prxla. l. si conuenerit. de pigno. act. in P. l. Aemilius Larga. de minor. l. 1. de libell. dimiss. P.
f vt in l. si mandato, §. ille illi salutem, manda. in P.
g dict. l. acceptam, C. de vsur. & l. debitor vsurarius, eo titu. in P. l. 2. §. si C. de iur. emphyteo. l. obsignatione, C. de solutio. l. si soluturus, 39. & l. qui decem, 72. eo. tit. P. l. illud, de peri. rei ven. P.
h l. si opera creditoris, de dolo mal. except. in P.
i l. Celsus ait, 28. de recept. arbit. in P.
k paulo citatis proxime legibus & l. semel mora. sol. mat. l. si duo, 16. §. si. & lege, sed etsi alia die, l. 17. de constitu. pecunia, lib. 13. P. titu. 5.
l l. creditor, 102. de solutio. in P.
m l. debitor vsurarius, de vsur. in P. l. 1. qui potius in pignor. habeant. C.
n l. si rem alienã. in 1. 9. §. si. de pignor. act.
o l. confessus, de confess. P. l. seruo inuito, 65. §. cum prætor, ad Se. Trebel. P.
p l. hominem, mande P. l. illud, de peric. & commo. rei ven. P.
q c. mora, de reg. iur. in sexto. P. l. si in Asia, §. si. de posit. P. l. in condemnatione, 173. §. vnicuiq; de reg. iur. P.

r Accursius in l. mora, §. 1. in verbo tenetur, de vsur. in P. c l. hominem manda P.
t l. sciendum, de vsur. in P. v l. si filius familias, in P. 2. § si. post diuortium, de iure do. P. l. nemo rem suam vtiliter, §. 1. de verbo. obliga. a l. id quod nostrum, de reg. iur.
y c. mora, de reg. iur. in sex. l. in condemnatione. §. vnicuique, eo titu. in P. a cap. 2. de constitutio. ap. Gregor. c sine culpa, de regul. iur. in sexto. l. fideo, 7. C. de ijs quib. vt indignis. e contra, l. 16. de inofficio. testa. lib. 3. C. tit. 28.

b supra hoc libro. cap. 11.
c l. cum fatuus, de lega. 1.
d vt in l. si vehende, §. penul. ad leg. Rhodiã de iact. in P.
e l. si decesserit, qui satisda. cogant. l. si ex legati causa, & l. si homo mortuus, de verbo. obliga. P.
f c. cum cessante, de appellat. l. ea l. de condictio. ob causam, C. l. 2. §. si. de donat. in P.
g l. si Stichus, de verb. oblig. P.
h l. cum filiusfamilias, §. fin. de verb. oblig.
i l. quoties, qui satisd. cogan. in P.
k reg. iur. non præstans, in sexto.
l l. quoties, de verb. obliga.
m l. quod in diem de sol. l. cum tempus, de reg. iur.
n l. in cui, de acti. P.
o l. omnis stipulatio, de verbo. obligat.
p §. plus enim, de actio. ap. Iusti. c. 1. de plus petitio. ap. Gregorium §. non solum, de fidei commiss.
q l. statuliberi, de statulibero. in P.
r l. 1. §. sed est, de colla. bono. P.
s l. quidam referunt, de reb. cre. in P. l. si. de compensat. §. curate de actio. l. 1. & 2. de senten. quæ sine certa quantitat. proferunt. C.
t l. si pupillus, de verb. oblig. l. nulla mora. de reg. iur.
u l. sed etsi res publica, de vsur. in P.
x l. necnon, & l. non negligentibus, & l. fin. ex quib. caus. maior. in P. l. absentia, de reg. iur. in P.
y l. illud. de pericul. & cõmo. rei ven. in P. l. hominẽ, mendae in P. cum similib. supra notat. dũ agemus de mora creditoris.
a l. pecunia §. 8. & l. cum quidam. §. si pupillo, de vsu. in P.

c vt in l. insulam, § 1. loca. P. & l. non vtique, §. si quis ita stipuletur, de eo quod certo loco b l. si mihi, & §. 1. de leg. 1. C. l. qui sine dolo malo, de regul. iur. in P. l. si quis solutioni & l. sciendum. de vsur. in P. l. 3. §. si quis paratus sit, quod vi aut clam. c l. eum quem temere. de iudicijs, P. l. quod solidum, §. etiam res publica, de lega. 2 d lege illud, de peti hæred. P e lege nemo rem suam, in 1 §. 1 de verbor. oblig f l. fin. 2. de cond. furt. l. in re furtiua. ff. eodem. g l. si l. de condict furtiu.

proba

probabilis ignorantia eximit à periculo moræ debitorem, si ignorer quid, quantum, quale, & quando, soluendum sit: facti quippe ignorantia, potissimú alterius, excusat[a]. Idcirco ad tollendam hanc excusationem, inuentæ sunt interpellationes, quibus ignorantia monetur, quid, quale, quantum, & quando, & quomodo soluendum, dandum, faciendúmve sit: sed etsi nouatio debiti facta post moram est à creditore, interitus sequens ad 10 moram non pertinet[b]. ¶ † Diriguntur autem istę tractationes moræ, ad singularia quædam commoda consequenda, quæ septem vtilitates præbent: prima, vt si res perierit post moram, perinde habeatur, ac si superesset, ratione æstimationis faciendæ quanti plurimi à tempore moræ: idq; est quod dicimus, moram perpetuare obligationem[c], si mora non fuerit purgata & abolita[d], vel si post moram facto creditoris, vel dolo non perierit: veluti si creditor post morá, debitoris seruum debitum interemerit, vel aliter res eius facto non sit sublata[e]. Ita enim dolus culpæ præponderat[f]: neq; malitijs hominum indulgendum est[g]. Obseruandum autem hic extra moram, seu sine mora, & ob culpam posse pro interitu rei debitum, vel alium teneri[h], aliamq; ob causam[i]. Quam cauendú est, ne diuersa confundamus, néue misceamus debitum speciei, de cuius controuersia mora agit, cum debito generis, vel quantitatis. Siquidem mora in debito speciei seu indiuidui, facit vt teneatur debitor post moram: antea vero peremptа specie, non teneatur. At hæc considerari non expedit in debito generis, vel quantitatis: quia genus, seu species secundum dialecticos, & quantitas, perire non possunt[k]: quia indiuidua etsi pereant, tamen eiusdem generis & eiusdem quantitatis alia dantur, & solui possunt[l] nisi quantitas in indiuiduum transeat demonstratione, aut consignatione: quia tunc illa quantitas indiuidui natura censetur, & periculú eius pertinebit ad morosum, & ante moram perempta liberabit debitorem[m]. Cum tamen in alijs, incendium, vel interitus æris alieni in genere & quantitate consi-11 stentis, non liberet debitorem[n]. ¶ † Secunda moræ vtilitas & effectus: vt ea commissa, qui in eam incidit, pœnam debeat comprehensam conuentione debiti, si non soluisset, vel fecisset, vel 12 tradidisset[o]. ¶ † Tertia, vt in contractibus & negotijs bonæfidei, post morá quis teneatur ad vsuras, si conuenerit à die conuentionis: si non conuenerit à tempore moræ[p], & ad fructus ab eodem tempore[q]. Fructus autem in contractibus stricti iuris, à tempore litis contestationis[r]. Et fructus quoq; rei legatæ debentur à tempore litis contestatæ, si quidem antea non fuerit hæres in mora: nam eo casu à tempore moræ præstat[s], videlicet quod pertinet ad fructus percipiendos restituendos. Nam pro perceptis, tenetur eos hæres restituere à tempore mortis testatoris[t]: quia ab eo tempore, tecta via, nisi si qua conditio pro-13 hibeat, transit in legatarium legatum[u]. ¶ † Quarta vtilitas, vt moræ tempus æstimationem rei de-14 finiat[x]. ¶ † Quinta, vt post morá faciendi, datum 15 ob causam possit condici[y]. ¶ † Sexta, vt hæres qui partem relictam à patre filio inficiatur soluere, ob moram damnatus, eam cum alia tertia parte præstare cogatur[z], vt qui morosus est in reddendo deposito, incendij, ruinæ, naufragiive causa, 16 supra illud duplum reddat[a]. ¶ † Septima, vt in obligationibus faciendi, post moram succedat repetitio eius quod interest[b].

de Actionibus quæ augentur per Inficiationem, & Condemnationem sumptuum seu impensarum. Cap. 15.

1. *Accessio fit obligationi per inficiationem, vt in l. Aquilia, & Deposito, Relictis, ad pios actus & alios.*
2. *Mendacium quando punitur.*
3. *Augentur & obligationes & actiones Condemnatione expensarum.*

1 Quemadmodum ex culpa, † mora, accessiones fiunt actionibus & obligationibus, sic aliunde etiam aliæ his accedunt & petuntur: vt in quibus lis crescit per inficiationem, sicuti in lege Aquilia[d]. Nam contra negantem, ex lege Aquilia, si eum damnú per iniuriam dedisse probetur, dupli procedit cõdemnatio[c]: in confitentem in simplum[d]. Item in actione depositi ex incẽdij, ruinę, naufragiive occasione[e], & in relictis, pijs & venerabilibus locis[f]. Si quis hæres contumax fuerit in reddenda filio testatoris relicta legitima[g]: si quis inficiatus sit numerationem pecuniæ[h], si se dicat non possidere: nam conuictus ob mendacium priuatur possessione, quæ traditur in rem agenti[i]. Sicq; in alijs pluribus in quibus mendacium, mala fides, & dolus puniuntur, 2 quando in præiudiciú alterius vergunt[k]. ¶ † Alioquin enim mendacia quæ neminem lædunt, etsi quod ad Deum pertinet digna sint pœna[l], tamen 3 iura politica non valde persequuntur[m]. ¶ † Augentur & actionum vtilitates, cõdemnatione expensarum, quibus damnatur aduersarius qui in manifesta contumacia fuit[n]: & qui deficit in probatione exceptionis propositæ calumniose[o]: si non habuerit iustam causam litigandi[p]: quin & antequam vlterius contumax audiatur, expensas contumaciæ refundere debet[q]. Qui tamen agit, recte sibi consulet, si petat de expẽsis sententiam ferri: quia omissa condemnatione sumptuum, post terminatam litem, petitio eorum non admittitur[r].

Quibus minuitur aut tollitur Obligatio, & Actio: & de Impensarum Repetitione. Cap. 16.

1. *Authoritate legum quando minuuntur actiones.*
2. *Persona quæ damnantur, in quantum facere tantum possunt.*
3. *Minuit actionem, Compensatio.*
4. *& Deductio impensarum factarum, & de impensarum diuisione.*
5. *Quomodo, & quales Impensas bonæfidei & malæfidei possessor repetat.*
6. *Expensas factas quales procurator repetit.*
7. *ad Expensas condemnandus improbus litigator.*

pœna. s l. quoniam, f in aliis vt lite non contesta. l. sancimus, C. de [illegible] do autem appellans condemnandus sit in expensis appellationis, vide [illegible] lo & consu. [illegible] venissent, expe. de iudi. z l. eminente,

Exceptiones ratione formularum aliæ prætoriæ, aliæ ciuiles.

Exceptiones quomodo proponendæ.

17 *Exceptionibus ne quis vtatur, pacto fieri nequit expresse.*

1 IAm vidimus insigniores, † vt opinor, modos, quibus actiones & obligationes augentur, & differentias, & similia earum. Nunc sequitur agamus de illis, quę aduersantur eisdem, & quæ vel rejciunt, vel tollunt eas. Proinde primum de exceptionibus generaliter dicendum: subinde particulares quosdam modos tollendæ obligationis & actionis, Deo iuuante, percurremus. Et de solutionibus, acceptilationibus, nouationibus, cessionibus bonorum, & compensationibus: sed de cessionibus post mutuum, 2 Deo fauente: nunc de alijs. ¶ † Exceptio generaliter dicitur, omnis depulsio intentionis agentis: & interdum pro præiudicio [a], aliquando pro præscriptione [b]: quæ tamen proprie ad exceptionem, temporis causa, referuntur [c]. *Exceptio*, inquit Vlpianus, *est dicta, quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusque rei solet, ad excludendum id quod in intentionem condemnationemve deductum est* [d]. Et vt Paulus, *Exceptio est contradictio, qua modo eximit reum à damnatione modo minuit damnationem* [e]. Quo nomine & continentur replicationes, quæ exceptiones sunt ex parte actoris, quibus rejcit exceptiones rei, & tuetur suam actionem. Item duplicationes, quibus rejcit rursum replicationes actoris, & tuetur suas exceptiones: item & triplicationes his obiectæ ab actore, & quadruplicationes rei [f]. Exceptiones sunt reorum arma quibus se tuentur legitime, iusta causa proposita, quę docent actionem actoris quantumuis per se iustam, tamen iniustam esse in eum cum quo agitur [g].

3 ¶ † Neque tamen ob id approbare vel fateri dicitur actionem, vt iustam qui [h] excipit, neque etiam ex natura propria exceptionis, negare: quia proprie qui negat, non censetur excipere, vt visum fuit interpretibus [i]. Et Cæsares Diocletia. & Maximia. non opus esse reo exceptione dixerunt, si is consideret, actorem suam intentionem probare non posse, id est, si eam negaret: at si confitendo exceptionem haberet, posse eam proponere: & si dubitaret, num actor probare posset [k].

4 † Exceptio quodammodo dici potest actio [l], & replicatio etiam [m]: quia is qui asserit, non qui negat, probare tenetur: potissimum in præiudicialibus exceptionibus [n], & ita actoris in eo subit officium [o]. At proprie verbo actionis non continetur exceptio [p]: quia proprie ad actionem intermendam proponitur, & nulla est actio, quæ exceptione remoueri potest [q]. Nec videtur cœpisse, qui per exceptionem remouetur a petitione [r]: cum desinat debitor esse, qui nactus est exceptionem iustam, & ab æquitate naturali non abhorrentem [s]. Nihilq; interest ipso iure, quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur [t]. 5 ¶ † Proinde latiori significatione exceptiones hic tractabimus, prout omnem intentionem agentis repellit, vel negatione iuris, vel facti, vel replicatione, vel duplicatione, vel triplicatione, siue agens de facto sine actione, siue cum legitima actione repellatur, siue conatus agentis quis exceptione remoretur [v], siue elidat. 6 ¶ † Siue vnica exceptione, siue pluribus vtatur: id enim licet, pluribus defensionibus vti & exceptionibus, quæ tamen inter se non pu-

7 gnent [x]. ¶ † Distinctiones exceptionum tres sunt potiores: prior, vt aliæ sint reales, aliæ personales [y]. Reales sunt, quæ rei cohærent & rem sequuntur, quæ principalibus debitoribus, & fideiussoribus, & mandatoribus competunt: veluti rei iudicatæ, doli mali, iurisiurandi, pactionis in rem. Personales, quæ non egrediuntur personam cui conceduntur: quales quæ dantur personis certis, vt socio, parenti, patrono, & similibus, ne conueniantur vltra id quod facere possunt, quæ non dantur fideiussoribus earum personarum. [a]

8 ¶ † Harum omnium altera diuisione, quædam sunt exceptiones perpetuæ, aliæ temporales [a]. Perpetuæ sunt, quæ semper obijci possunt, & in 9 qualibet parte iudiciorum, agentibus. ¶ † Quales pene omnes sunt quæ peremptoriæ dicuntur. Sed & placuit, vt quæ temporalia sunt ad agen-10 dum, sint perpetua ad excipiendum [b]. ¶ † Temporales, quæ non semper, & nisi certo tempore obijci possunt, vt pacti conuenti, ne intra quin-11 quennium petatur. ¶ † Atque istæ exceptiones alijs nominibus, peremptoriæ & dilatoriæ dicuntur. Peremptoriæ, quæ decidunt & perimunt seu tollunt omnino intentionem agentis: quales exceptiones iurisiurandi, doli mali [c], metus [d], erroris [e], rei iudicatæ [f], non numeratæ pecuniæ [g], pacti de non petendo in perpetuum [h]. Et generaliter si obijci possit, intentionē vel actionem agentis esse contra leges vel senatusconsulta, quod 12 obijcitur erit peremptoria exceptio [i]. ¶ † Dilatoriæ exceptiones sunt, quę non perimunt intentionem agentis, sed tantum differunt [k]. Harum pro negotijs plures species notari possunt: vel quę ad differendam solutionem, vel ad iudicium, vel forum declinandum, pertinent. Exceptiones dilatoriæ solutionis sunt, vt ex pacto de non petendo ad certum tempus [l], vel quia sub conditione promissum, vel debitum, ante diem eius peti non possit [m]: siue ex conuentione, vel vltima voluntate pendeat, siue ex lege priuilegium differendi [n], vel à principe habeat [o]. Iudiciales exceptiones, sunt quæ iudicium ipsum respiciunt: dilatoriæ, vel quæ aduersus iudicem proponuntur [p], vel aduersus iurisdictionem eius, vt non competentem [q], vel ratione personarum agentium, vt quia legitimam personam non habent standi in iudicio [r]. Excipitur & cōtra iudicia, quia non in loco debito, tuto, non statis, vel fastis diebus fiant [s], quod procurator non sit legitimus [t], 13 & huiusmodi. ¶ † Illud commune est vtrisque, vt exceptiones quæ in iudicium deducuntur, vel de iudicij ordine, vel solemnitate sunt, peremptoriæ regulari iure vsq; ad sententiam proponi iudicijs possint [u]. Dilatoriæ solutionis ab initio litis, vt & aliæ dilatoriæ, & declinatoriæ iudicij seu fori, quæ omissæ non repetuntur post contestatio-14 nem litis [x]. ¶ † Diuisionem aliam ponit Vlpia-15 nus, earum, quæ proponuntur vel iudicij, vel facti nomine [y]. † Traditur autem, exceptiones de eo tantum, quod nostra interest recte proponi, non si excipiatur de iure tertij [z]. Et in summa exceptio-

nes opponontur, aut quia factum est, quod oportuit: aut quia factum est, qood fieri debuit, quæ 16 exemplis illustrat Paulus iurisc[a]. ¶ † Propositæ autem erant exceptionum formulæ à prætore qooqoe, & à iure ciuili, sicut actionum, vnde prætoriæ dicuntur, aliæ ciuiles. Formulæ autem nunc exoleuerunt, sicut in actionibus annotauimos. 17 ¶ † Propoocndæ autem sunt secundom negotia proposita, vt intelligamus qoid reijcere velimus, ab ijs quibus agendi & defendendi potestas est facta à lege, secondom æquitatem naturalem[b], cu- 18 ius defensio est[c]. ¶ † Vocantur namq; & defensiones exceptiones[d]. Quamobrem & recte placuit, neminem posse pacisci generaliter, ne sibi liceat vti exceptione: etsi specialibus qoibusdam expresse renunciare liceat[e].

a Paul. in l. exceptio. opponuntur, 20. de excep. in P.
b l. qui æquitate. de dolo mal.
c l. vt vim, de iust. & iur.
d c. cum inter, de excep. l. defensionis, C. eo tit.
e l. 4. §. quæstium, si quis, caution. lib. 2. P. tit. 11.

---

de Modis, quibus præter exceptiones liberamur ab Obligationibus, & Actionibus: & primum de Solutionibus. Cap. 18.

Apud Iust. lib. 3. titu. 30. Lib. 46. P. tim. 3. Lib. 8. C. tim. 41.

1 *Obligatio aut naturaliter, aut ciuiliter soluitur.*
2 *Solutio opponitur ex diametro obligationi, & quid solutio.*
3 *Solutionis loco quæ sunt.*
4 *in Solutione quæ sunt consideranda.*
5.6.7.8. *Solui aliud pro alio non potest, quando.*
6 *Pecuniæ numeratæ valor in solutione quomodo æstimandus.*
8 *Necessitas cogit creditorem aliud pro alio à debitore accipere.*
9 *Pignora cedunt solutioni debiti, quomodo.*
10 *Solutio solidi debiti facienda, & quando fieri dicatur.*
11 *Solutio partis an pro parte liberet ab obligatione.*
12 *Soluere qui possint, & debeant.*
13 *Debitor liberari à debito potest inuitus, quare, & quomodo.*
14 *Debitum à creditore remissum non potest repeti.*
15 *Liberatio debitoris quomodo liberet eius intercessores.*
16 *Fideiussoris liberatio quando liberet reum principalem.*
17 *Pupillus non soluit debita sine tutoris authoritate.*
18 *Debita defunctorum quando, & quatenus heredes soluunt.*
Heredes in quantum pro debitis, & delictis iure ciuili & pontificio teneantur. eod.
19 *Beneficij successor in quantum teneatur pro debitis prædecessoris.*
20 *Solutio quibus fieri debet.*
Pupillo quomodo solui possit debitum. eod.
Distractus & contractus similitudo. eod.
21 *Minori num solui, & quomodo debeat, & furioso.*
22 *Reo criminis num solui possit.*
23 *Solutio cui ex pluribus reis stipulandi facienda est.*
24 *Hæredibus creditoris vnius quomodo, & quibus soluendum.*
25 *Procuratori vero aut falso facta solutio quomodo liberat.*
26 *Seruo solutio facta quomodo liberet.*
27 *Matri facta solutio pro filio cum non est administratrix, non liberat.*
28 *Non soluitur marito, vxore creditrice.*
29 *Filiofamil. an recte pro stipulatione patris soluatur.*
Solutio ex iussu creditoris facta liberat. eod.
30 *Solutio in alternatiua stipulatione quomodo liberet.*
De stipulatione alternatiua, vel adiectionis persona dissoluenda. eod.
31 *Solutio quomodo facienda est.*
Solutio ante diem constitutam an fieri possit. eodem.
32 *Debitoribus dilatio ad soluendum danda.*
33 *& 35 Solutio debitoris ex pluribus causis, in quod debitum imputetur.*
34 *Delictum grauius, & durius, quod censendum est.*
36 *Solutionis effectus, liberatio est ab obligatione.*
37 *Euictionis causa in solutione promittitur intelligitur.*
38 *Chirographi condictio competit solutione facta.*
39 *Chirographi redditio, vel possessio, cancellatio quid operetur.*
40 *Apocha quid. Quitantia quid. eod.*
Solutionem factam fuisse quæ faciant præsumptionem. eod.
41 *Alternatiua dandi plura promissio, vnum habet in solutione.*

1 V*Erborum obligatio, † aut naturaliter aut ciuiliter, vt ait* Pomponius, *soluitur. Naturaliter solutione, aut cum res in stipulationem deducta, sine culpa stipulatoris, in rebus humanis esse desiit: ciuiliter, veluti acceptilatione, vel cum in eandem personam, ius stipulantis promittentisque deuenit*[f].] Quæ verba significant varios modos recedendi ab obligatione esse. 2 ¶ † Obligationi opponitur ex diametro solutio, qua quod ligatum est, dissoluitur[g], & liberationis verbom, eandem vim habet quam solutionis[h]. [*Solutionis verbo*, loquit Vlpianus, *satisfactionem quoque omnem accipiendam placet.*] Et soluere dicimus eum, qui id facit, quod facere promisit[i]. Et Paulus ait, solutionis verbum pertinere ad omnem liberationẽ quoquomodo factam, magisq; ad substãtiam obligationis referri, quam ad numorum numerationem[k]. Ita satisfactio, datio pignoris, vel fideiussoris, pro solutione est[l], ratiooe liberationis: quamuis alioquin diuersa sunt[m]. Proinde generalis constituta regula à Iustiniano, solutione eius qood debetur, tolli omnem obligationem[n]. Modi itaque ctuot diuersi soluendi, quia & mulo modi ligandi: & prout qoilq; contractus fit, ita & solui potest[o]. Veluti cum re contraximus, re solui potest: cum verbis, vel rem promissam præstando, vel verbis, stipulatione[p]: quod consensu nudo, & contrario dissensu, re integra[q]. Quamuis proprie solutio ea dicatur pecuniæ, naturaliter, si vtiq; ea numera- 3 ta est creditori, vel alij eius consensu[r]. ¶ † Porro alia, vi & effectu solutioni paria sunt: vt obsignatio cum legitima depositiooe, & oblatione, vt antea io mora diximus creditoris: ea enim parit liberationem debitori[s]. Item confusio, cum hæreditatem creditoris debitor adit, vel cootra, creditor debitoris: tonc enim obligatio soluitur, confusis actionibus: vel omnino, si in vniuersum ius succedant[t], vel pro parte, si tantum pro parte sint hæredes[v]. Interitus rei ante moram[x]: item iusiorandum[y], nouatio, acceptilatio, & alia similia, de quibus postea. Pro solutione & delictum, si vt quis sibi res debitas, & propria authoritate mortuo debitore repetat[a]. Si pœnam pro delicto, quo obligatus est, subeat: nam & tunc 4 soluisse videtur, & liber à crimine dicitur[b]. ¶ † In solutione considerabimus res quæ soluuntur, de

quibus

f l. penult. de solut. P.
g l. nihil tam naturale, 36. de reg. iur. l. fere, 176 eod.
h l. liberationis, 147 de verbo. signifi. in P.
i Vlpia. in l solutionem, 176. de verb. signific.
k l solutionis verbum, 54 de solutio. in P. l. amplius, rem ratam hab. in P.
l l satisfactio. 52 de solu.
m l. item liberatur, §. qui pactum, quib. mod. pign. vel hypot. solui. P. l. si rem, [illegible] & l. seq. [illegible] gnorat. act. in P.
n l. solutam, 49 de solut.
o §. 1. quib. modis tollitur obliga. l. b. 3. Institut. eo tit. eo.
p prout, l. 8. de solu. P. [illegible] quentia exempla l. nihil tam naturale, & l. fere, de reg. iu. l. quamuis saltus, de acquir. poss. P.
q l. verborum. de solutio. P.
r l. 1. quando liceat ab empt. disced. C. l. ob emptio. de pact. in P.
s l. solutam, 49. de solut. P.
t l. acceptam, C. de vsur. P. obsignatione, de sol[illegible]
v l. debitori, 7. C. de pact. l. sicut acceptilatio, 75 & l. qui hominem, [illegible] §. quidam filiumfamil.
l. cum quis, [illegible] §. qui partem, §. Stichum, [illegible] tio, de [illegible] P.
l. cum secundum, C. de fideicom. l. lucret. ad l. Falci. P. l. si debitori, de fideiussio. in P. l. penult. de hæreditat. act. C. cum similibus.
x l. si vxor tua, de bonis authori. iudicum possiden. C.
y l. verborum, 107 de solu. P.
z l. si ex legati causa, de verb. obliga. l. quod te, si cert. pe. P.
a l. iusiurandũ de iureiuran. in P.
a l. si quis in tantam, C. vnde vi. l. extat, quod met. cau. P. l. 1. C. de furt. stag.
b l. penult. C. de pœna.

quibus fiat solutio, personas à quibus, & quibus fiat, & negotium ex quo, vel ob quam causam fiat, & contingat liberatio debiti, pluribus obligationibus concurrentibus, ex qua causa, & propter quid, & quare fiat. Res in solutionem veniunt legitimam, prout in obligationem deductæ sunt.

5 ¶ † Nam generaliter aliud pro alio, inuito creditore solui non potest, nec peti inuito debitore [a]. Hicque notandum, quasdam res esse in obligatione, & alias pro illis in solutione [b]. In obligatione, & solutione facienda, sunt eædem res in hoc exemplo. Mutuo vel do in dotem centum aureos liliatos, quos mihi restitues intra calendas Martij. Sunt enim isti aurei & in obligatione & in solutione, vt si decreuerit, vel accreuerit valor, tantum aurei & peti, & reddi debeant liliati, totidem numero: videlicet id tantum, quod est in obligatione [c]. Et Paulus respondit, creditorem non esse cogendum in aliam formam numos accipere, si ex ea re damnum aliquod passurus sit [d]. Quia natura est mutui, vt in eadem specie & bonitate reddatur [e]. Et alia ratione, cum periculum decrementi monetæ pertineat ad creditorem, si decreuerit valor tempore solutionis faciendæ, æquum est & commodum si quod per incrementum adueniat speciei monetæ ad eundem pertinere [f]: debiti ita in specie monetæ comprehensæ facienda solutio, vel in æstimatione quanti valet tempore solutionis faciendæ [g], si antiqua moneta non est in vsu. Sicuti in mutuo vini vel tritici, si debitor ante moram vinum, vel triticum soluat bonitatis eiusdem intrinsecæ cum mutuato, non quæritur plus aut minus valeat bonitate extrinseca, videlicet num pluris vel minoris veneat: sed cogitur eo modo creditor accipere, & contingit liberatio [h]. Interdum res sunt in obligatione quædam, & aliæ in solutione, vt in hoc exemplo: si quis stipulatus fuerit decem in melle solui, decem sunt in obligatione, & mel in solutione [i]. Item, si quis mutuo centum aureos liliatos dedit valoris tot librarum Turonensium, vel vnoquoque valente 50. solidos Turonenses: vel constituo tibi, & do in dotem tot libras Turonenses in centum aureis liliatis, centum aurei sunt in obligatione, sed libræ vel valor in solutione, imo etiam libræ Turonenses verius quoque in obligatione, nempe quod tot libras Turonenses vel solidos reddere oporteat. Ita æstimatio est in solutione adhibenda, nec habetur ratio valoris, vel æstimationis aureorum, quæ est tempore solutionis faciendæ, sed veræ æstimationis factæ tempore mutui vel debiti, vel alterius obligationis [l]. Et ita placuisse senatui Parisiensi vltima Decemb. 1532. & senatui Burdegalensi 3. Augusti 1530. tradit Ioannes Papo [m]. Nisi æstimatio adiecta fuerit causa demonstrationis, quod liquido constat, quando adijcitur, vt summa reddatur in tot aureis, centum puta iusti ponderis, & notæ lilij aurei &c. sic enim placita seruari æquum est, & præstari speciem, non autem æstimationem, vt verba aliquid operentur [n]. Nec adiectio æstimationis, si constet mentem fuisse, vt res æstimata reddatur, facit quominus repeti possit [o].

6 ¶ † Composita itaque hac quæstione, nunc ex illa quæritur, vt si aurei vel numorum certa species in obligatione & solutione facienda sit, quomodo facienda solutio sit. Et placet quidem extra controuersiam esse soluendam rem, si res ipsa vel species detur. Sed si in specie non possit dari, puta in tot aureis, quia ad æstimationem perueniendum est [p], cuius temporis fiet æstimatio, an eius temporis, quo datæ species monetæ sunt, an medij, an solutionis faciendæ. Et certe breuiter dixero, inspiciendum tantum esse, ne quid depereat creditori. Siquidem, quod pertinet ad debitorem dando speciem numorum, liberabitur [q], at quod pertinet ad creditorem, aliud pro alio inuitus non cogatur accipere, si damnum inde patiatur [r]. Ideo habebitur ratio æstimationis eius temporis, quo facienda est solutio, vt tantundem ei æstimetur aureus, & tanta moneta, quanta aurei tunc haberi possunt, eiusdem bonitatis intrinsecæ, & cuius esse debebant reddendi, vel dandi. Sic enim indemnis erit, & nihil sua intererit, quia tantundem æstimatione accepta consequitur aliunde si velit: nisi quædam legitima causa à creditore proponatur, qua interesse suadicat potius in specie mutuata, quam in æstimatione mutuum consequi. Nam & eius habebitur ratio, per regulam, qua dicimus in obligationibus dandi, post moram consequi nos quanti interest [s]: puta si Hispanus centum ducatos Hispanos mutuo Gallo det, ea lege, vt tot eius generis ei reddantur, & velit: & Gallus capitalis summam soluat, secundum Gallicam æstimationem, maxime posset interesse Hispani, quod id genus monetæ in Hispania non admittatur, sicque habebitur ratio eius quod sua interest mutatæ speciei & ei resarciendum supplemento æstimationis maioris. Alioquin minus, quam debeatur, solutum videbitur: cum non sit eiusdem bonitatis solutio, ac debitum [t]. Possunt huic casui alia exempla coniungi similia, eadem consideratione terminanda. Verum remanet alius scrupulus, vt si pactum sit inter nos, vt species certę monetæ soluantur, puta centum aurei liliati, & postea tempore solutionis faciendæ, illi aurei fuerint intrinseca bonitate minuti, puta imminuto pondere, & facta deteriori materia tantundem tamen valeant, aut minus, vel plus, num teneat species, vel valorem, qui tempore erat contractus accipere? Et Ioannes Faber respondet [u], suppositam monetam priori ex lege principis qui potest statuere materiam & valorem [x], si per monetam vsualem possit æque æstimari, recte solui: ex arbitrio tamen creditoris, cuius erit electio [y]. Nam si deterioratur moneta, in materia, forma, & pondere, periculum pertinet ad debitorem, qui tenetur soluere æstimationem prioris monetæ [z]: contra, si tantum mutetur in extrinseco, videlicet in valore, remanente forma, & materia & pondere: Nam tunc debitor liberatur, numerata quantitate in specie monetæ, etsi minus valeat tempore solutionis [a]. quia & si valor augeretur, ijsdem, materia & forma & pondere remanentibus, cogi posset in numero quantitatis soluere, vt dictum antea. Cæterum si pecunia mutetur, aut varietur post moram, vel decrescat, quam in specie tenebatur accipere creditor, tunc debitor tenetur soluere æstimationem quanti plurimi à tempore moræ [b], & habetur ratio damni, & ita iudicatum est a senatu Burdegal. anno millesimo quingentesimo vigesimo secundo. Et si moneta inserta contractui, quæ tempore contractus obtinebat, postea ab vsu omnino recesserit, tradit etiam soluendam in vsualibus numis, quibus tempore solutionis vtimur, habita ratione tēporis contra-

ctus, & æstimationis eius [a]. In his tamen omnibus iudex debet seriem, & verba obligationum diligenter perpendere: num æstimatio monetæ adiectæ, an non, & quomodo de ea restituenda cautum sit, vel soluenda [b]. Neque esset audiendus debitor, qui reprobata in totum pecunia, quæ in obligationem venit, & proba erat tempore contractus, vellet in ea postea soluere, sed cogi debet soluere in vsuali [c]: quia & id ex mente contrahentium fuisse videtur. Existimat autem Boerius consuetudine esse seruatum in contractibus redhibitionis, seu, vt dicit, recobrij, seu de retrouendendo, vt venditor qui tractu temporis redimit rem venditam, teneatur restituere pretium, in hisdem speciebus, seu numero monetæ auri vel argenti receptis: licet valor mutatus fuerit, & consuetudinem esse in his attendendã [d]. Ego quidem & in contractibus morem regionum [e], in quibus contractum est admitto [f]. Verum inspiciendum prius & quid actum [g], vt in superioribus distinxi.

7 ¶ † Sed progrediamur & cõstituamus & exequamur generalem regulam, Aliud pro alio inuito creditore, in detrimentum creditoris solui non posse [h], Inuito primum dicimus creditore [i]: nam eo cõsentiente potest [l]. Verumtamen soluta specie pro alia specie, si soluta in parte vel in totum euincatur, remanet pristina obligatio [m]: nisi pro pecunia in solutũ sit species data [n]. Non potest solui æs pro auro [o], nec id factum, pro facto [p]. Nec artifex qui operas suas, & factum suum promisit, per alium faciat, soluit se ab obligatione, cũ inter artifices lõga sit differentia & ingenij, & doctrinæ, & naturæ, & institutionis [q].

8 ¶ † Facit tamen necessitas, vt creditor teneatur à debitore, qui pecuniã nõ habet quam petit, vel speciem debitã, in solutum immobilia capere: facta tamen æstimatione legitima, si emptorẽ nõ inueniant, non aliter. Quod & inopia donatoris releuanda, q aurum vel argentũ, vel aliã speciem qua promisit, non potest soluere, recipit Iustinianus [r]: nam & quod maius est, debitum adimit [s], & cessio bonorum debitoris, necessitate simul cum humanitate suadente [t].

9 ¶ † Et olim, vt ait Dion Cassius, licitũ nõ erat creditorib. cedere pignoribus debitorũ, & nihilominus petere argẽto sibi de summa satisfieri: Iulius tamẽ Cæsar, dictator, oppignorata in solutionẽ cedere statuit, æstimatione facta, atq; iudices, qui ea æstimarent, sorte deligi [v]. Deinceps noto, solidum debitum esse soluẽdum [x]. Porro solidum non soluitur, non minus quantitate, quã dic [y]: exceptis causis, in quib. quis non potest conueniri vltra quã facere potest, de quib. paulo ante diximus [a].

11 ¶ † Obseruare tamen oportebit, ex solido partis, solutionem pro parte ab obligatione liberare, in illis quæ solutionem partis admittunt. minime tamen in illis, quæ solutione & obligatione indiuidua sunt, vel solutione [e]. Sed alibi de materia diuidui & indiuidui copiosius agimus [b]. In accessoriis obligationibus, quæ pro toto debito fiunt, solutio partis obligationis principalis non tollit pro parte accessoriã: & ita pignus pro ea parte soluta nõ liberatur, nec repetitur [c]. Sic in pœna, si ea est adiecta obligationi dandæ quãtitatis speciei, vel generis, ab ea non liberabitur, qui ratum partẽ exsoluet [d]. Idipsum, si obligationi faciendi adiecta sit, & illud factum indiuiduũ sit [e]. Paulo aliter, si factũ diuiduũ sit: nã qui implere non potuit, pro parte facta liberatur proculdubio [f]. Si autem potuit, & non fecit, non iuris rigore quidem [g], sed ex æquitate pro parte liberatur [h]. At in principalibus obligationibus, si aliquid est dandum, vel faciendum, causa implendæ cõditionis ab vno vni, non potest agi pro parte, nisi totam, quod iniunctum est, fiat [i]. Si quid autem dandum, faciendumve à pluribus, si pecunia debetur pro parte, facta solutio partis liberat [l]. Idẽ in specie certa [m]: in incerta minime [n]. Si factũ diuiduum sit, & pro parte factum liberat [o]. In indiuiduo non idem [p]. Et si ipsa datio vel factum ipsum sint in obligatione, qui cœpit facere nõ liberatur ab ea, nisi consummauerit [q]. Pecuniæ autem datio faciẽda, pro parte facta, pro parte liberat: licet eam creditor non teneatur accipere [r]. Idem in specie certa [s]. In genere autẽ, solutio partis non liberat [t]. Et ita annotauit rectissime Bartolus [u]. Item, si vnus ex duobus vel pluribus correis debendi, qui non habent beneficium diuisionis, partem creditori soluat, creditor partem accipiendo videt diuidere: ideo soluentẽ cõuenire vlterius nõ potest, alios potest [x]. Itẽ tertio; quale est cũ petitur, tale dari debet. Ac propterea postea captos fructus, partumq; editũ restitui oportet [y]: videlicet in his, quibus hæc accedunt. Numeratio autem pecuniæ alieoq; in solutione, liberationem vel obligationẽ non parit, nisi ea consumpta, vel domino satisfacto [a]. Quod si res aliena in solutum detur, quæ possit euinci, in pendẽti erit liberatio, donec desinat posse euinci [a]. Non potest etiam liberatio cõsequi si creditori ex suis nummis solutio fiat [b]: quia sicut in re mea danda non potest cõstitui obligatio [c], ita nec solutio [d].

12 ¶ † Ad personas trãsgrediamur, & q soluere primũ possint vel debeant, discuriamus. Generaliter omnes qui obligati sunt, soluere obligationem, & se liberare debent: nisi si qua exceptio legitima illis cõpetat aut priuilegium. Idcirco & obligatio iuris vinculum dicitur, quo necessitate adstringimur ad dandum, vel faciendum &c. [e] Et actio ubi id aduersus debitores prodita [f], aduersus correos debendi, aduersus fideiussores, aduersus mandatores, expromissores, nominatores & hæredes eorum: vt singulis horum capitum tractationibus suse, & passim in iure agitur.

13 ¶ † Proinde & si isti soluant, quatenus obligati sunt, certe se liberant: & aliqui non tantũ se, sed alios quoq; vnica solutione. Et qui non est obligatus, alium liberare pro eo soluendo potest, etiam si pro inuito soluat, & inscio [g]. Et quãquam is, qui debitore prohibente soluit, negotiorũ gestorũ, pro expensis cum liberato nõ habeat actionẽ [b], tamen verum est, cum liberatũ esse inuitum: quia hoc beneficium liberationis, nõ tam pendet ex voluntate liberati, quantum ex voluntate creditoris, cum quo magis quam cum debitore negotium gestum esse videtur, vtpote, qui distrahere possit nomẽ, seu obligationem inuito debitore [i]. Qua ratione seiungit hac causa a regula iuris, qua dicit, inuito beneficiũ nõ dari [k]. Atq; ideo cũ ea solutione debitor liberatus sit, nihil prohibet, quin

a Boerius, d. consil. numero 25. in fi. Et hoc defendit Molinæus, q. 67. num. 711 734. 785. in tractatu de contractib. vsurariis.
b iuxta c. olim, & c. penult. de censib. c. quanto, de iureiur. & ibi interpret.
c Nicol. Boer. decis. 327. numero.
d Bart. in d. l. Paulus respondit, de solutio. per l. eleganter, §. q reprobos, de pign. actio. & ita resoluit Boerius, d. dec. 327. num. 12.
e d. l. semper in stipulationibus, & l. Labeo §. 1. de supell. leg.
f Boer. d. dec. 327. nu. 4.
g c. cum venissem, de eo qui mittit. in poss. ex p. Grego. l. semper in stipulationib. 34. de reg. iur. P.
h d. l. Paulus resp. de solu. P.
i §. quib. mod. toll. obl. l. 2. §. mutui, de reb. cred. in P. l. eã à quo, 16. C. de solutio. l. si se, 4. §. ais prætor, de re iud. in P. l. promissor §. si. de constit. pec. P.
l l. manifesti, 17. & l. à debitore, 20. C. de solut. l. pupilli, ce §. sotos, eod. tit. P. l. si non sortem, 26 §. si centum de constitu. pecu. l. 1 §. en potest, de constit. pecunia l. 2. & l. si in solutum, de actio. C. lib. 4. tit. 30 l. si qui. sal. vel priuat. &c. lib. 4. C. tit. 15.
m Marcel. in l. si quis aliã rẽ, 46 de solu P. l. libere, de senten. C. l. quod si vno, de in diẽ addict. in P.
n l eleganter, de pign. actio. in P.
o Paulus, l si cum aurum, 50. de solutio. in P.
p Pen l. quirem sum, 6 c. 3 mihi Romæ, de solut. in P.
q Vlp. in l. inter artifices, 31. de solutio. in P.

d tract. in l. nobus. comm. diuid.
e l. hæredes, §. in nulla, fam. ercis. in P.
f l. eadem, 4 §. Cato, de verb. oblig. P.
g d. § Cato.
h l. si sortem, §. si quis pinctum, si quis cautio. in P.
i l. quidam bus, de cond. & demonst. iunge d. § si quis plurium.
l l. cum fundus, de cond. & demonst. in P.
m arg l. si stipulatus, §. 1. de solu. in P.
n l. 2. §. qe adf. & l. in executione. §. pro parte, de verb. obl.
o l. si plures, C. de cõdit. insert.
p in l. si ita fuerit, § 3. de manum. testam.
q l stipulationes non diuiduntur, & l. in executione, de verb. obl.
r l. utros §. Lucius, de eius. & l. si stipulatus, §. 1. de solut.
t l. si non sortem, § si cõdict. indeb.
v Bartol. in l. si seruus, §. si plurium, & ibi gl. si quis cautio, in P.
e l. si creditores, C. de pact. l. inter eos, §. 1. de solut.
y l. 2 & 3. de vsur. in P. lib. et. tit. 1. cum haud. ibi not. l. cum fundum. si cert. peta. P.
e l. si alieni nummi, 78. & l. si is cui nummos, de solut. P. l. non omnis numeratio, §. §. si de reb. cred. P.
c l. si qui alienam rem, 60. & l. quiret, 61. §. rem autem, de sol. l. solutam, 47. §. si manda. P.
b Paul. l. si mandatero, 22. §. si mandenerim, manda P.
c l. nemo rem suam, 82. & 86. de verb. oblig. §. sic itaq; discretio, de act. cum simil.
d l. quittecem, 72. § Stichum, de solut. P.
e §. 1. de oblig. l. obligationũ substantia, de actio.
f §. 1 de actio. l. nihil aliud, eo. tit. in P.
g l. manifesti, 17. & l. nulla, 5. l. soluere, 53. l.

e § quod eutem, de fideiussor. & mande in authen. coll. 1 consti. 4 authentica, hoc nisi debitor, de solut. C. authen. hoc ius porrectum, de sacros. eccles. C. s in l si quis argentum, 35. in princ. inuito, tam eutem, de donat. C. t d. §. quod eutem, de fideiuss. i t & toto tit. de cession bonorum in P. v Dion Cassius lib 41 histor. e l. si quis aliam, 46 de solu. P y Callistratus, in l. solidum, 85. de solut. P. l. si cui, in fin. & l. minus, de verb sig. P & § plus, de actio. e sup c. 16. e vt in l. si stipulatus sum, §. 1. de solut. P. l. vbi fideiussor t e t P l quidam existimauerunt. ei de pet hæred lib ; P tit 4. l. 2. de verb. obl. l. si ex maiore, 7. C. de except. b vt in l qui nominem, 14. § si decem, de solut. in P. l. 2. & l in executione, in princ. l. 83. & §. item si ita, de verb. oblig. l. quandiu, §. C. de distr. pign.

C de solut. § 1. qeib. mod toll. oblig. l. solutionem, 23 l. cum iussu, 64. l. soluere, 53. l. si pro me 40 de solu in P l 3 soluendo, 3e de negot gest. b l i e. de neg. gest. l. 2. tit. 19. i l. 3. & tot. tit. de hæred. dis. et actian. cend. lib. 4. c. ut e l inuito, 70. ff. de reg. iur.

quam soluens ab eo, eam pecuniam, quam soluit, negotiorum gestorum actione consequatur, nisi quid ipsius debitoris interfuit eam pecuniam nõ solui [a]. Oportet autem, qui alterum liberaturus est, soluere debitoris nomine: aliter etenim non sequitur liberatio [b]. Vel oportet creditorem ipsum, qui inuitum præsentem debitorem liberare non potest, personam aliam supponere, qui nouatione liberet [c]. Sed debitum debitori remittere in præiudicium creditoris, & ita liberare debitorem, sine voluntate eiusdem creditoris minime licet: sicut nec procuratores [d], nisi liberam habeat alicuius administrationem [e]. Ita nec filiusfamilias, patre inuito, liberare eius debitorem potest [f]. Nec administratores reipublicæ vel ciuitatum, vel municipiorum, possunt etiam gratuito debitoribus eorumdem debita remittere & ita liberare [g]. Equidem soluere quis, & per se, & per alium potest: & qui mandat solui, ipse videtur soluere [h], dummodo eius nomine [...]tur: non aliter [i].

14 ¶ † Potest autem creditor [...] debitum remittere, si velit & liberare, vel per se, vel per alium, suum debitorem vtpote liber in perdendis [l], & dispensandis bonis suis [m]. Nec remittentibus actiones suas, postea ad illas ex eadem causa dari potest regressus [n]. Qui vero se negauerit acturum, non est postea audiendus [o]: vt nec in perpetuum sublata obligatio, restituitur [p]. Sed alia si causa, vel pactio noua nouum ius det, vt si postea placeat peti, quod antea ne peteretur, placuerat restitui potest [q].

15 ¶ † Nec parũ prodest liberatio, vel remissio facta a creditore debitori, fideiussoribus quoque eius [r]. Item si reus debendi soluerit, etiam illi, qui pro eo interuenerant, liberantur [s]: sic de integro satisfactum fuerit, non alias, iure regulari [t]. Sine solutione autem liberato reo debendi, non semper liberati dicuntur fideiussores [u]. Nec cum solutione quidem, si pluribus fideiussoribus existentibus vnius debiti, debitor partem soluendo, nominatim aliquem tantum liberandum statuat, non alios [x]:

16 ¶ † Ex contrario, si fideiussor soluerit, liberatur ab eo creditore, cui solutum est, debitor principalis [y]: considerato ipso effectu, non etiam ipso iure, quia debitoris nomine solutio facta non est, sed soluentis [z]. Quare etsi actum sit soluendo, vt soluendi cedantur actiones, conueniri his debitor poterit [a]. Verum neque liberatio per pactum de non petendo personale contingens fideiussori vel mandatori cum creditore proderit reo debendi [b], nisi in rem suam fideiussor fuisset [c].

17 ¶ † Pupillum sine tutoris authoritate, nec soluere palam est [d]. Tenentur autem tutores soluere debita pupillorum suorum, & eos liberare [e].

18 ¶ † Item hæredes defunctorum, vel in totum & supra vires hæreditarias, si sine inuentarij confectione creuerint, & acceperint hæreditatem: vel si confecerint inuentarium, quatenus bona hæreditatis suppetunt [f]. Ita omnes actiones creditorum personales, quæ illis competebant contra defunctum, contra vniuersales eius hæredes, non autem contra particulares legatarios diriguntur [g]. Et contra legatarios quoque hypothecariæ [h], vel aliæ, si hæres soluendo non sit [i]. Quæ tamen vera sunt in debitis ex contractu, vel quasi per defunctum contractis: at in debitis ex delicto natis, vel ex quasi delicto, non tenentur successores, nisi in quantum ex delicto ad eos peruenerit, vel si ante mortem defuncti lis cum eo contestata fuerit [l]. Quamuis secundum canones Pontificij iuris, & pro delictis ex delicto teneantur [m].

19 ¶ † Successor in beneficio, vt prælatus & alius curio, debita quoque ea prædecessoris sui soluere tenetur, quæ pro ecclesiæ necessitate contracta sunt [n], vt hæres eius [o]: ad alia autem non tenetur [p]: nec ad ea quoque, quæ ratione ecclesiæ contracta sunt, si supra modum grauant ecclesiam: nisi quatenus conuersum est in eius vtilitatem [q]. Personæ quibus solutio fit, debent esse quoque idoneæ, vt possit liberatio sequi.

20 ¶ † Primumque generaliter notamus, ei soluendum esse, cum quo obligatio est cõtracta, vel eius consensu alteri: aliter solutio non liberat [r]. Neque si leges eam prohibeant: veluti debitor pupillo, sine tutoris authoritate soluens non liberatur [s], si consumpserit pecuniam pupillus, vel furto amiserit: si tamen eam saluam habeat, aut ex ea locupletior factus sit, & adhuc eandem summam petat, per exceptionem doli mali poterit submoueri [t]: vtpote bis petens, quod semel debetur [v], & ex quo diuior factus est [x]. Habetur autem in his censendis ratio temporis, quo ipse agit, cum locupletior tunc fuerit qui talis & censetur ex eo, quod non est ideo pauperior factus [y]. Atque sicut pupillus sine tutoris authoritate non obligatur, etsi alios sibi obliget [z], ita nec sine eiusdem authoritate distrahere potest, vel tollere obligationem: quia & ipsa distractio contractus quodam modo est [a]. Et idem ius in distractu, quod in contractu est [b]: possibiliorum cum in vtroque possit pupillus sibi nocere. Quo fit, vt in solutione, quæ fit in commodum pupilli, si ea fiat pupillo, etiam si non adhibeatur tutoris authoritas, contingat liberatio soluenti, vt Pomponius respondit, in lege quod stipulatus ita sum, lege vndecima de solutionibus, in Pandectis. Recte autem tutoribus, & curatoribus, pupillorum, furiosorum, minorum soluitur [c], etiam illis, qui pro tutore negotia gerunt: dummodo in vtilitatem pupilli pecunia peruenerit [d].

21 ¶ † In minore viginti quinque annis eadem fere placuerunt Vlpiano, vt sine curatoris authoritate debitor ei non soluat: & si soluendum sit, potius in ædem sacram deponat, ne vsuris vltra oneretur, & ne minor perdat pecuniam, vel ad suscipiendum curatorem in hac causa cogat

[...] post l. confessionem, 16. C. de his qui accusar. non poss. p l. [...] in P. cum simil. ibi not. l. 4. C. de transactio. q l. [...] pactum ne peteret, de pact. in P. r l. in de pact. in P. l. cum principalis, de reg. [...] s l. item si reus, quib. [...] omnibus. 43 de solut. P. cum quis. [...] l. Stichum, 95 §. [...] l. qui hominem, [...] quidam filium, [...] ss. 9 si creditor, de solutio. in P. v l. 1. & 2. de fideiussor. [...] de minor. [...] & in pacto personali de nõ petẽdo, l. [...] & l. sequent. de pact. in P. [...] l. quoties, 37 de solut. [...] l. duobus, manda. P. cum simil. y § idem ex contrario, [...] l. cum [...] de fideiuss. in P. a l. Papinia. 21 manda. [...] l. Stichum. [...] mandata, de solut. P. b l. fideiusso- [...] 24 de pact. in P. c [...] de pact. in P. d l. quod si fos- [...] si pupillus, de reb. cred. in P. e l. quoties, 10. §. [...] de adm[...] lib. 26. P. [...]

dit. l. in pupillo. 4. de exceptio. lib. 43 P. tit. 1. a §. 1. de authen. tutor. l. contra iuris ciuilis regulas, de dat. in P. l. Iulianus, 14. § si quis à pupillo, de actio. empt. in P. a §. fin. de obliga. quæ ex quasi contract. b l. ob emptione, de pact. in P. l. de [...] c l. quod si forte, 14 § sunt quidem, & sequen. de solut. in P. d l. debitores. 28 de solut. P.

authore

22 authore iudice [a]. ¶ † Itaque recte in his curatori soluetur, sicuti & curatori furiosi, vel tutori pupilli: non minori, non pupillo, non furioso, ne damnum ex illorum imbecillitate pereat, vt respondit Marcellus [b]. Reo criminis postulato interim nihil prohibet recte pecuniam à debitoribus solui, alioquin plerique innocentium necessario sumptu egebunt [c]: nisi fuga reos se subduxerit, & bona eius interim annotata sint, & sequestro cōmissa [d]. vel perduellionis crimine sit incusatus, quo casu suorum bonorum liberam, crimine ipso commisso, non habet tractationem [e]. In alijs contra, in quibus & ipsi alijs libere soluere possunt [f]: si non in 23 fraudem fisci faciant [g]. ¶ † Quando autem sunt plures rei stipulandi, cui solutio facienda sit, & dum plures promittendi correi, quomodo, & in quantum teneantur, Deo fauente postea in fideiussionis tractatione dicemus. 24 ¶ † Potest & recte & debet solui hæredibus creditoris [h]. Sed etsi plures hæredes sunt vnius creditoris, & pars illorū debitū reposcat, liberatur debitor si soluat illis: melius tamen aget, si per magistratum faciat, vt ne ab alijs cohæredibus postea conueniatur [i]. Sed & si ei, qui pro hærede possideat, vel alio modo iniuste hæreditatem creditoris, solutum fuerit: ita demum liberationem nanciscuntur à vero hærede debitores, si is qui ante exegerat, restituerit hæredi exactum [k]. Tamen ante restitutam hæreditatem fideicommissariam, liberationes & solutiones factæ ab hærede, ratæ omnino habebun- 25 tur [m], & quæ aliquando post fiunt [n]. ¶ † Qui falso procuratori creditoris etiam ignorans soluit, non liberatur à creditoris obligatione [o]. Vero tamen procuratori recte soluitur, & ei cui mandatū est, vel specialiter, vel cum omnium negotiorum administratio mandata est [p]. Sed etsi non vero procuratori soluam, ratum tamen habeat dominus quod solutum est, liberatio cōtingit [q]. Rati enim habitio mandato comparatur [r]. Quin & si quis mandauerit vt Titio soluam, deinceps vetuerit eum accipere, si ignorans prohibitum eum accipere soluam, liberor: sed si sciens, non liberor [s]. Idem si dispensatori, qui ignorante debitore remotus est, soluatur [t]. Sed & si qui reuocauit mandatum, solutionem factam à sciēte reuocato pro- 26 curatori exegerit, æque fit liberatio [u]. ¶ † Item si soluam seruo, exigendis pecunijs creditoris præposito, liberor: etsi is manumissus, vel remotus ab 27 hac cura, sed me ignorante fuerit tunc [x]. ¶ † Si solutio facta sit matri quæ ius administrationis filiæ creditricis non habebat, per debitores id sciētes, maxime matre non existente soluendo, non liberantur: si per ignorantes bona fide, cum ea se pro 28 administratrice gereret, liberātur [y]. ¶ † Nec quod debetur vxori, potest solui marito, nisi ea consen- 29 tiat, vel ratum habeat [z]. ¶ † Quod filiofamilias pater dari stipulatur, cum id sibi acquirat, & agatur de obligatione, recte dicitur filiofamilias id solui sine consensu patris non posse: si tamen quis sibi dari aut filio stipulatur, recte filiof. & emancipato datur: quia tunc coniuncta persona filij fuit, non acquirēdæ obligationis gratia, sed solutionis causa [a]. Iis tamen, qui in nostra potestate sunt, recte solui potest, quod ipsi crediderint [b]: vt seruus quod peculiari nomine crediderit, exigendo liberat creditorē [c], etiam si adempta potestas fuerit tunc, dum soluit, & debitor ignoret [d]. Recte ex iussu etiam creditoris, debitor alij soluere potest, nisi post mortem suam creditor alteri soluere iubeat: quia morte soluitur mandantis manda- 30 tū [f]. ¶ † In alternatiua stipulatione Titio aut mihi dari, solutione facta vni, liberatio fit ab altero: quia solutio ex arbitrio stipulantis in alterum potius, quam obligatio collata est [g], vt nec nouare is, nec acceptum facere queat, sed tantum solui ei possit [h]. Estque sola accessio facta personæ in obligatione, cum mihi, aut Titio hominem stipulor: vbi quæritur, an ipso iure fiat liberatio, homine soluto Titio [l]. In qua & liberari per exceptionem debitorem soluentem hominem Titio placuit [m]. Neque enim vtrique vtrumque soluere, sed alterum secundum conceptionem tenetur [n]. Si is, qui stipulatus est sibi, & Titio dari petat, amplius Titio solui non potest, quamuis ante litem contestatam possit [o]: quanquam prohibuerit, qui stipulatus est illa cōditione debitori Titio soluere. Nam & post prohibitionem, ante tamen petitionem stipulantis, Titio soluēdo liberatur. Quia certam cōditionem habuit stipulatio, quam mutare non potuit stipulator [p]. Contra tamen, si post stipulationem Titio solui permittat: nam vetare post potest [q]. Quin & si debitor postea constituat se stipulāti soluturum, quamuis illi creditori competat de constituto actio, tamen potest debitor recte Titio adiecto soluere [r], & mediam partem stipulanti, & mediam adiecto [s]. Si moriatur tamen adiectus Titius, hæres eius non potest solutionem accipere, nec ei soluendo debitor liberaretur [t]: quia personalis hæc causa [u], & conditio ei stipulationi de soluendo Titio videtur inesse, si in eodem statu maneat: vt neque etiam ei deportato postea, vel exilio damnato, vel aqua & igni damnato, vel seruo facto, vel adoptato, solui possit [x]: nisi minutio capitis, vel mutatio status in melius fieret: vt ex consensu interpretum receptum credo [y]: vel si adiectio personæ facta sit, quæ aliam quoque personam adiecti ratione contineat: vt si mihi dari, aut pupillo, vel furioso stipulet, recte liberatio continget, si tutori vel curatori eorum soluatur [z]. Verumtamen si mihi, aut Titio dari stipulatus fuerim fundum, quamuis is datus fuerit Titio, nihilominus possum petere fun- 31 dum, vt mihi de euictione caueatur [a]. ¶ † Generaliter porro solutio fieri debet secundum iuris cōmunis dispositionem [b]. Sed quomodo & secundum quam formulam solutio facienda sit, videamus: atque negotium, quod geritur, videlicet ipsam solutionem, contemplemur. Solutio ex lege obligationis facienda est in loco congruo, quod placuit [c], & in tempore debito vel constituto [d]: alias non fit liberatio. Nec tenetur etiam quis ante diem soluere, quia debitori tempus dilationis liberum est ad soluendum: vt si velit, possit intra illud soluere, ante vero non cogatur [e]. Nisi in gratiam creditoris adijciatur dies: quia tunc inuito eo per debitorem non poterit anticipari

[illegible] hominem, 34. §. si Titium & l. cum quis, 38. §. si debitori, l. si sorte, de off. præsid. §. idem se ed... c. ma... l. si ... sciente, ad Macedonia.
s l. dispensatori, 50. de solutio. P.
q l. si vero non remunerandi, 12. §. si mandauero, mand. lib. 17. P. tit. 1.
s l. si quis seruo, 18. de solu. P. l. 1. C. de pec. eius qui mor. liber. l. qui fundum. §. seruus pro emptore. P. l. si vnus, de pact. l. serui, de actio. P.
y ... in l. filius, intestato, 86. de solut. in P. l. qui alien. 11. §. quanquam, de negot. gest. P. ... tit. ...
z l. cum matuum, 11. C. de solut. l. si Stichum, §. fin. de nouatio. P. l. si soluendo, de nego. gest. in P.

sibi, de verbor. oblig. in P. a l. Stichum, 35. §. vsumfructum, de solut. ... num. 141. ... de verb. oblig. b §. at ex contrario, quib. alien. licet, vel ... obliga... one, 2. de solu. ... l. si soluturus, eo tit. P. l. mora, de vsur. in P. l. qui ... verb. obl. l. 21. & l. continuus Capua, de eo quod cert... c. lib. ... P. ... 1. 4. ... gnam, de contrah. & committen. stip. C. l. continuus, 137. §. cum ita, de verb. oblig. ... solu... de sol. ... l. qui ... l. quæ res suas 98. 9. mihi decē, de sol. ... motem, C. de ... l. stip. illa, 38. §. inter, alteram, l. qui Romæ, 122. de verb. oblig.

solutio [a]: vel nisi protogatio termini fiat debitori, per quam tempus obligationis vitat ex voluntate creditoris [b], vel authore iudice [c]. ¶ † Vel etiam iuris authoritate, qua qui certo tempore soluere debet, non statim præcise soluere cogetur, sed eum aliquo temperamento, vt non debeat venire in momento cum sacco paratus accipere [d]. Ideo olim debitoribus debitum cõfitentibus dabatur spatium duorum mensium ad soluendum [e]: hodie quatuor [f], interdum quinquennale spatium, si de euitanda cessione bonorum agatur [g], vel aliud quodpiam à lege definitum [h], vel iudicis arbitrio statuendum ex legis permissione, habita ratione debiti, facultatum reorum, & personarum, & loci [i]. Et hic fit calculus num post moram, vel diem promissum solutio fiat, num moram emendauerit debitor [l], num obtulerit [m], obsignauerit [n]: aliaque perpenduntur, quæ antea de dolo, culpa, casibus fortuitis, & mora diximus [o]. ¶ † Sed si ex pluribus obligationibus debitor quis sit, & soluat pecuniæ aliquam quantitatem, vel quid aliud in solutum det, secundũ quid, & cuius contingat liberatio, videamus. Itaq; primum inspiciemus, propter quod debitum fiat expresse solutio, si id dixit debitor, in quod debitum velut solutum, & id sequimur [p]: si debitor nihil de eo dixit, in arbitrio accipientis est, in quod velit acceptum. [*Dummodo*, inquit Vlpianus [q], *in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus, quoque debito sese exoneraturus esset si deberet, id est, in debitum quod non est in controuersia: aut in illud, in quod quis fideiusserat: aut cuius dies nondum venerat. Acquissimum enim visum est, creditorem agere rem debitoris, vt suam ageret. Permittitur ergo*, inquit, *creditori constituere in quod solutum velit, dummodo sic constituat, vt in re sua constitueret. Sed constituere in re præsenti hoc est statim atque solutum est, debet.*] Hæc Vlpianus, cui adijcit rationem Florentinus [r]. Quod in re agenda hoc fiat, vt creditori liberum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exolutum quis eorum velit. Cæterum addit Vlpianus [s], postea non permittitur: & paucis concludit, Hęc res efficit, vt in duriorem causam, scilicet debitoris, semper videatur debere sibi accepto ferre [t], ita enim in suo constitueret nomine, id est, in sua obligatione. ¶ † Grauior & durior causa est, & prior imputanda, debere suo nomine quam alieno, id est, ex fideiussione [u]. Et grauius quod cum pœna, quam quod sine pœna debetur [x]: quod satisdato quam quod sine satisdatione. Itẽ id quod ex famosa causa, eo quod ex non famosa debetur [y]. Id quod ex causa iudicati, eo quod non ex causa iudicati [a]: quia maiores vsuræ ex iudicato debentur [a]. Grauius debitum etiam, quod crescit per inficiationem, quia pœnã habet, eo quod non crescit [b]. Prægrauat & magis debitũ quod præsenti die debetur [c]. Sed & inter debita illud atrocius, quod vsuris seruit, propter perniciem & impietatem vsurarum quæ bona sensim debitorum paucis diebus depopulantur, vt Deo fauẽte dicemus in vsuris. ¶ † Si par causa sit debitorum aut nominum, anquiori adscribenda est solutio, quando nihil in ea aliud expressum fuit [d], & debitum est efficax, quod peti poterat [e]: quod vero soluto priore debito, ex solutione superetit, in sequẽs debitum computabitur [f]. Quod si par & dierum, & cõtractuum causa sit, ex omnibus summis pro portione videtur solutum [g]. Disparem autem causam debiti non facit maior vel minor summa, sed causa, ex qua debentur res [h]. Porro si vsuræ cum debito debentur, nihilque dictum sit soluẽdo, num pro vsuris vel sorte solutum velit debitor, in solutione vsurarum, non sortis [i], reputatur solutio: aliter tamen caueri potest [l]. ¶ † Effectus propter quem fit solutio, est liberatio, vt diximus, ab obligatione [m], vt fides data nõ sit irrita, vt exigere obligationes ab initio huius tractationis diximus [o], vtq;, quod cuiq; competit, & obligatione, quæsitum est, tribuatur, secundum iuris præcepta [o]. Et proinde impleta fides cẽsebitur, quoties id quod tibi debebã ad te peruenit, & tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit: tũc enim & competit liberatio [p]. Abesse autẽ mihi quippiam videtur ex re debita, si eam alio modo, quã quo debebatur à te, consequar, non ratione rei, sed ratione obligationis, quæ mihi salua remanet ad æstimationem, vel quod inde pendet consequendum [q]. Quemadmodum & qui sic soluit, vt repetat, non liberatur: quia nec alienãtur nummi, qui sic dantur, vt recipiantur [r]. Pari modo, si res in solutum data emncatur, nõ sequitur, donec euictio luatur, liberatio [s]. ¶ † Et ideo in hac causa, vt sequatur liberatio, de euictione quoq; promitti debet [t]. Nam q rem in solutum accipit, similis est emptori [v]: vnde nec quod postea ea res à creditore melior, & maioris valoris effecta est, repeti à debitore potest [x]. Obseruatur vt cum ex pluribus debitorib. vnius creditoris, vel in solidum, vel pro parte obligatis, vnus integrum debitum pro alijs, vel vltra, quam pars sua deposcat, soluit, cõuenire is creditor posset, vt in alios sibi cedat quas habet actiones, pro repetitione eius, quod pro correis debendi soluit [y]. Eaq; pactio cessionis fieri debet ante solutionem, nam post solutionem non admittitur [z]. Datur tamen in rem actio vtilis pro non cessa, aduersus alios soluenti [a]: vel negotiorum gestorum actione, remanente tamen exceptio aduersario, si locus ei possit esse doli mali [b]. ¶ † Qui solutionem probar, chirographum debiti condicere potest [c]: vtpote chirographo debiti inani facto & pignorib. solutione liberatis: vtq; tam à creditore, quam ab alio, si detineatur, & reliquæ eius debiti scripturæ, vt exhibeantur & restituantur, debitor agere potest [d]. Interest enim debitorum tabulas, & instrumenta, seu chirographa debiti penes se habere solutione facta: quia plerumque creditores calumniantur non factam solutionem, & ne controuersia rerum moueatur: eaque ratione qui eas tabulas amouet furti tenetur, & in duplum damnatur summæ bis comprehensæ [e]. ¶ † Est præsumptio iuris vrgentissima, si penes debitorem est instrumentum, vel chirographum debiti sit, solutum fuisse vel remissum debitum in eo contentum [f]. Nisi creditor contra voluntatem suam, ad eum peruenisse chirographum doceat [g]: vel alio modo constet, & probetur non esse solutum. Sicuti & in chirographo cancellato responsum est, q certe præsumptionem facit solutũ fuisse debitũ: cæterum nõ excludit probationẽ cõtrariam creditoris [h]. Quemadmodum solutionẽ probãti debitori nihil obest inductum, vel nõ cancellatum fuerit [i]. ¶ † In dubijs porro pronior erit sententia ad liberandũ quam ad obligandũ [l]. Fiunt & contra chirographorum, vel cautionum, seu nomi-

nom

... ex pluribus, & l. creditor, 102. de solut. P. o l. si et cum nummos, 94. §. ... P. l. cum ex pluribus, 103. eod. f l. pupilli, 96. §. cum in eodem, & d. ... 7. de sol.

g L. quod debitori, 13. de solut. C h Modest. in l. si chirographum, 24. de proba. lib. 22. P. tit. 3. i L. indictum, 12. C. de solut. l L. Arrianus, de act. in P.

num probationes, tecanta seu apochæ per creditores debitoribus, quas vocamus quitanrias, quibus creditores se debita, seu res recepisse fatentur [a]: tutique euadunt debitores à peritiooe debiti [b]. nam illæ fiunt pecunia soluta [c]. Et si de tributis annuis soluendis agatur, & apochas trium proxime præteritorum anoorum debite, & ab ijs qui potestatem faciendi babent factas quis exhibuerit, anteactis aonis soluisse qooqoe præsumitur, vt nec præteritotum anoorum apochas teneatur exhibere: nisi antapochæ, vel cootrariæ adsint probatiooes [d]: & boc fauore liberatioois receptum. Nam alioquin præstatio certotum anoorum, seu solutio, non constituit aliqnem debitorem in postetum: nisi cootrarium probetut [e]: nisi à sciente indebitum soluatur, & fauor alimeotorum concurrat [f]: vel decennio quis ex eadem causa, id est, longo tempore, soluerit [g]. In fauorem quoque liberationis, proximitas saoguinis, longinquitas temporis, & sæpius habita ratio inducuot remissionem debiti, & præsumptionem solutionis faciunt [h]. ¶ † In promissiooe alternatiua, dandi, veluti dandi, aut hominem, aut decem, quia tantum ad vnius extremi solutionem teoetur, & eo soluto ab aliu liberatur: & si alterum soluitur, condicitur [i]. Si quis alternatiue sic Stichum aut Pamphilum stipulatur, vel alias duas res, quarum vna est tunc in dominio creditoris, puta Pamphilus vna tantum in obligatione, & solutione est, nec si postea ea, quæ tunc in dominio est, exeat potestatem crediiotis, peti potest [l]. In stipulatione alternatiua hæc, vt Stichum aut Pamphilum vtrum ego volam, dabis altero mortuo, ille solus, qui viuit, petetur: nisi mora fuerit facta in mortuo quem petitor elegerit, quia ille tunc perinde debetur, ac si in obligatiooe solua deductus fuerit [m]. Quod si promissoris fuerit electio, defuncto altero, qui superest æque peti poterit [n]: nisi etiam promissor alium iam elegisset [o]. Enimnero si facto debituris alter sit mortuus, cũ debitoris esset electio: quamuis interim nou alius peti possit, quam qui solui etiam potest: nec defuncti offerri æstimatio potest, si forte longe sit vilior, quooiam id pro petitore in pœnam promissotis constitutum est. Tametsi alter seruus sioe culpa debitoris moriatur, nullo modo ex stipulatn agi poterit, cum illo tempore, quo moriebatur, non commiserit stipulationem. Sane quoniam impunita non debent esse admissa, doli actio nou immerito desiderabitur, aliter quã io persona fideiussoris, qui promissum hominem interfecerit, quia teoetur ex fideiussione fideiussor: qoemadmodum tenebatur, si sine herede debitor decessisset, vt hęc late Paulus hisdem verbis explicat [p]: & alijs iurisconf. [q].

---

de Acceptilationibus. Cap. 19.

Inst. Lib. 3. tit. 8. Lib. 46. F. tit. 4. Lib. 8. C. tit. 44.

1 *Acceptilatio quid.*
Apocha & acceptilationis solutio. eod.
2 *Acceptilationes vtiles & inutiles.*
3 *in Acceptilatione quæ consideranda.*
Acceptilationis quæ res sint capaces. eod.
4 *Aquiliana stipulatio.*
Gallus Aquilius. eod.
Acceptilatio vel solutio nec ante diem, vel pendente conditione. eod.
5 *Fieri proprie dicitur.*
6 *Acceptilatio non valet partis rei indiuiduæ, quæ tota debetur: & quæ alia accepto fieri nequeant.*
7 *Accepto ferre quæ personæ possunt.*
8 *Pacti & acceptilationis differentia.*
9 *Acceptilationis diuersa, in rem & in personam, conceptio.*
10 *Acceptilationis formula.*
11 *Liberatio acceptilationis finis est.*
12 *Acceptilatio facta irreuocabilis est.*
13 *Præscriptis verbis actio datur ex acceptilatione.*

1 Acceprilatio, † imaginaria solutio est [z], id est, sulutio sine rei interuentu [c]: liberatio, quæ solutioni comparatur [a], vt enim naturaliter obligatiooem tollit solutio, sic ciuiliter acceprilatio [v]. Et boc ioterest inter acceptilationem, & apocham: quod acceptilatione omnimodo liberatio cootingit, licet pecunia soluta oon sit: apocha non alias, quam si pecunia soluta sit [x]. Modestinus acceptilationem definit, vt sit liberatio per mutuam ioterrogationem, qua vtriusque contiugit ab eodem nexu absolutio [y]. Acceptum ferre, est confiteri accepisse, quod non accepimus.

2 ¶ † Aceeptilatioonum aliæ vtiles, aliæ inutiles [a]. Vtiles sunt, quæ sui natura liberant: inutiles, & quæ inefficaces omnino sunt, vtpote, qoæ neque consensum, neque pactum habent [b]. Et illæ quoque quæ babita tatione naturæ acceptilationis, stricto iute liberationem non pariunt: vt si acceptum fuerit ei, qoi re, non verbis obligatus erat. Verum is, cui acceptilatio facta est, potest se exceptione doli mali, vel pacti conuenti tueri [c]: quia si acceprilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum videtur, ne peteretur [d], inutilis videlicet, ratione conceptionis ineptæ, quod inter absentes fiat, vel sub cooditione, vel in diem [e], vel ratione rei [f].

3 ¶ † Coosideramus in hac quoque acceptilatione res, de quibus fiat, & personas à quibus, & quibus, & ipsam formam secundum quam fit, & intentiooem, & finem propter quid, & quare fiat. Res, quæ in acceptilationem deducitur, debet esse in obligatione, & debita, alioquin quæ extra adijciuntur, superflue veniunt: vt si tantum decem debeam, & dixero, quod tibi decem promisi, viginti ne habes accepta, decem tantum erunt in stipulationa [g]. Et in summa, nisi consentiat acceptilatio cum obligatione, & nisi verum est, quod in acceptilatione demonstratur, imperfecta est acceptilatio [h]. Proinde sola verborum obligatio, accepto ferri potest, & 4 verbis promissio verbalis tolli [i]. ¶ † Et ideo, si qs voluerit ea, quæ ex alio contractu, quam verborum debentur, accepto ferre, prius debet debitum, per Aquilianam stipulationem ab Aquilio iurisconsulto æquissimo, quem laudat iudicem magnæ authoritatis, & scientia iuris ciuilis excellẽtem Valerius Maxim. [l] inductam, debitum nouare, & in verborum obligatione conuertere: & sic postea accepto ferre [m]. Et ita est prodita Aquiliana acceptilatio ex formula stipulationis Aquilianæ, cuius verba cõcepta, hæc, [*Quicquid te mihi ex quacunque*

a meminit de recaoris nouel la 119. O. Augusti. de cura pro mot. agen.
b l. 2. de apoc. li. 10. C. tit. 22.
c l. si accepto latum, 19. §. 1. de accept. in F.
d l. quicunque 3. de apoch. publ. lib. 10. C. l. plures, de fide instrumẽt. C.
e l. si certis annis, 13. C. de pact. l. creditor, C. de vsur.
f l. 1. C. de fidei commi.
g l. cum de in rem verso, de vsur. in F.
h l. Procula, de procurat. in F. Bartol. in l. libertus, de alimen. & cibar. lega. in F.
i l. qui hominem, 24. de solut. in F.
l Marta. l. qui decem, 72. §. Stichum, de solut.
m l. Stichum, aut Pamphilũ. 95 de solu. in F.
n d. l. Stichũ, §. 1.
o l. huiusmodi. §. Stichum, de lega. 1. l. statut. liberis, §. fin. de lega. 2. l. a. §. qui Stichũ, de eo quod cer. in loc. l. si quis stipulatus, de verb. oblig. l. cum in qui, de condict. indeb. F. l. in emptione, §. penul. de contrah. empt. l. Stichum, ad leg. Aquil.

z §. item per acceptilation. quib. mo. toll. oblig.
a l. imaginaria, de reg. iur. F.
c Vlpia. in l. non solum, §. si is qui, de liber. lega. lib. 34. F. tit. 3.
v l. verborum, 107. de solut. in F.
x Vlpia. in l. si acceptorum, 10. §. 1. de acceptila. in F.
y l. 1. de accepti. in F.
a l. ii ex pluribus, 67 de sol. in F. l. si seruum, 8. de manumi. l. tali, 48. §. 1 de iure dot. l. cum & sortem, 25. de pign. act.
a l. an inutilis, 8. de acceptila. in F.
b d. l. an inutilis.
c Vlpia. l. si acceptolatum, 19 de accepti. F. l. cum emptor, de rescin. vend. l. si vnus, §. pen. de pact. in F.
d l. si vnus, 28. §. si acceptilatio, de pact. in F. & ibi Accur.
e arg. l. 5. §. fin. qui, de condit. potestat.
f l. cum emptor, de rescin. vend. l. si acceptolatum.
g l. Pomponius, in l. si is qui Stichum, 13. de accepti.
h Pau. l. nisi consentiat. 44. de accep.
i l. an inutilis, 8. §. acceptum ferre, & d. l. si cõsentiat.
l. si acceptolatum. de acceptil. in F. §. item per acceptilationem, quib. mo. tolli. oblig.
l nihil tam naturale, de reg. iur.
l Valer. Maxi. lib. 8. c. 2.
m l. 2. C. de accepti. §. C. de transact. d. §. item per acceptilationem

quacumque causa dare, facere oportet oportebitue præsens, in diemue, quarumcunque rerum mihi tecum actio, quæque aduersus te petitio, vel persecutio est, eritue, quodue tu meum habes tenesue, &c. accepto habeo [a].] Quæ formula generalis est, & pro certis tamen concipi potest [b]. [*Aquiliana* inquit Vlpianus, *stipulatio omnimodo omnes obligationes præcedentes nouat & perimit, ipsaque perimitur per acceptilationem. Et hoc iure vtimur. Ideoque & legata etiam, & fideicommissa sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur* [c].

5 ¶ † Aquiliana stipulatio viā sternit acceptilationi, & materiam disponit, redditque idoneam, quæ aliter respuit acceptilationem. Nam acceptilatio sub conditione fieri non potest [d], nec in idem [e]: quia imitatur acceptilatio solutionem [f]. Solutio autem vera fieri non dicitur eius, quod in diem, vel sub conditione debetur, nisi adueniente die & conditione [g]. Et quamuis dicamus valere solutionem, & acceptilationem debiti sub conditione, conditione adueniente, & haberi rationem temporis, quo acceptolatum, vel solutum fuit [h], tamen intelligendum est nec alterutram liberare cum sit, quia nondum debebatur, pendente conditione [i], cum priuatio præsupponat habitum [k]: sed adueniente ea, retrotrahi, & quodam nouo iure firmari, & fieri liberationem, vt de donatione, quæ fit vxoribus & filijsfamilias scriptum est, & in alijs ratihabitionibus [l]. Explicat Pomponius. [*Quod in diem*, inquit, *aut sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest, sed ita id factum apparebit, si conditio stipulationis extiterit, vel dies venerit* [m].] Vt autem contingat statim liberatio, sub conditione debitum per nouationem transfunditur in puram obligationem, postea acceptilatione tollitur, vt author Venuleius [n]. Quare ex sententia Vlpiani, si Stichum aut decem sub conditione stipulatus Stichum acceptum fecerit, & pendente conditione Stichus decesserit, decem in obligatione manebunt, perinde ac si ea stipulatio interposita non fuisset [o]. De acceptilatione, quæ concepta est ante debitū factum, eadem dicenda sunt quæ de conditionali obligatione [p]. Sed et si quis ignorans solutionem debiti factam fuisse procuratori suo, seruo debitoris filioue acceptum fecerit, postea autem rescierit, & id ratum habuerit, confirmatur solutio, & quod acceptolatum est nullius fit momenti: & contra, si ratum non habuerit, quod acceptum fecerit, confirmatur [q]. Solutione enim facta desinit obligatio [r], vt superiori capite diximus: ideo acceptilatio rei quæ non est, non fiet, aut sine debito, quod magis ea respicit, quam rei existentiam. Quia alioquin quandiu res peti potest, etiamsi res facto interierit, vt in mora accidit, acceptilatio fieri potest, & nouatio [s]. Obligatio iuramenti potest per acceptilationem tolli [t], re in stipulationem deducta. Et si diuidua sit, & pro parte acceptilatione tolli potest: si indiuidua, non vtique [u].

6 ¶ † Qui accepto facit, vel totum, vel partem eius quod stipulatus est, debet accepto facere. Quare qui totum est stipulatus, ex eo non potest, quod nec totum est, nec pars accepto ferre: veluti qui fundum stipulatus est, non potest vsumfructum causalem, vel viam fundi accepto ferre: quia partes fundi hæc non sunt. Et ita qui domum stipulatus est, non potest accepto ferre cæmenta, vel fenestras, vel parietem vel dietam [x]. Aliud non debitum pro alio debito quoque accepto ferri non potest, vt si vsusfructus mihi debitus, eum tamquam vsu tantum debito, accepto ferre nequeo: possum tamen vsum acceptum ferre, vt deducto eo à fructu: cum vsus sine fructo constitui possit [y]. Dolus committendus accepto ferri non potest, nec doli clausula [z]: commissus, potest [a]. Si aliud accepto tuli aliud tu rogasti, non valet acceptilatio, nec sequitur liberatio [b]. Vna acceptilatio pluribus contractibus præcedentibus, dummodo de his agatur, sufficit [c]. Fieri tamen potest de vno ex pluribus, vel certis, vel incertis, vel quibusdam exceptis [d].

7 ¶ † Personæ quæ aliam liberare per acceptilationem possunt, sunt tantum ipsi creditores, & qui rogare possunt, ipsi tantum debitores, videlicet qui debent, & quibus debetur [e]. Acceptilatio quippe, stipulatio est verbis facta: stipulatione autem nemo alteri quærere regulari iure potest [f]. Per procuratorem itaque nec liberari, nec liberare quisquam acceptilatione sine mandato potest [g]. Sed nec is, nec tutor, nec curator furiosi, vel prodigi acceptum ferre possunt: nisi prius nouarint obligationem, & in suam personam transtulerint [h]. Seruus quoque nec iussu domini acceptum ferre potest [i], videlicet quod domino debetur: nisi prius sibi stipuletur, & nouet [k]. Potest tamen & seruus, & alius filiusfamilias, quique seruus vsufructuarius est, liberare dominum vel patrem ab eo debito, quod debent rogando per acceptilationem: quia hæc liberatio est species acquisitionis [l]. Pupillum & sine tutoris auctoritate liberari posse per acceptilationem placet [m], at liberare suum debitorem, nisi cum tutoris authoritate, interuenientibus solemnibus verbis, non potest [n]. Absentem quis & inuitum ab eo, quod debet liberare potest, creditore consentiente. Hæres quoque & liberari, & liberare accepto potest: & honorarij successores [o]: quia hæredes pro eadem persona cum defuncto [p] censentur consentiente & accepto ferente: facta prius nouatione in personam rogantis [q].

8 ¶ † Et ex pluribus reis stipulādi si vnus acceptum fecerit, liberatio contingit in solidū [r]. Quo differt acceptilatio à pacto, vbi diuersum statuitur [s]. Et in hac resoluta vna parte contractus, si quid aliud non excipiatur, omnis contractus soluitur [t].

9 ¶ † Cæterum hic animaduertendum est, formam & intentionem acceptilationis bifariam contrahi ex præscriptis à iure: nam acceptilatio, vel in rem, vel in personam fit: siquidem si concipiatur in rem, vera sunt quæ diximus, vni ex cohæredibus accepto lato debito, vel vni ex correis liberari & cohæredes & correos alios [v]. At quando in personam rogantis accepto fertur, liberatur tantum is, cui accepto fertur, non alij [x]. Quod in fideiussoris rogatione, & acceptilatione docetur illa distinctione, An ei in rem accepto latum sit à creditore, vt tunc quoq; liberetur creditor [y]. An in personam, vt tantum liberetur fideiussor [z]. Verum nihilominus erit, liberato principali acceptilatione, & liberari fideiussorē [a]. Nam principali obligatione sublata acceptilatione, omnes clausulæ eius sublatæ videntur, & aliæ eius partes [b].

10 ¶ † Forma & negotium acceptilationis in illius cōceptione apparet: qualis ea, cum promissor ita accepto rogat, [*quod ego tibi promisi, habes ne acceptum?*] Si quidem apparet quod actum est, id solum per acceptilationē sublatum est: sed si nō apparet, omnes stipulationes sublatæ sunt [c]. Sane & sic acceptilatio fieri potest, [*accepta facis decem?*] ille respōdet, facio [d]. Nec interest quo idio-

a d. §. item per acceptilationē verū est autem l. & vno ex pluribus. 16. §. 1.
b Papin. l. cum Aquiliana, 5. de transf. in P.
c Vlpian. in l. Aquiliana, 4. de transactio. in P.
d Pompon. l. 4. de acceptilatione P. l. actus legitimi, 77. de reg. iur.
e l. in diem 5. de acceptila. P. dict. l. actus, de reg. iur.
f d. l. in diem.
g l. non solum § 1. de liberat. lega.
h l. sub conditione, de solut. in P.
i leg. is cui, de act.
k in l. Iulian., de diuort. P. l. decem, de verb. oblig. in P.
l leg. donationes quas parentes. 25. §. fin. de dona. inter vir. & vxor. in P.
m Pompon. in l. quod in diē, 12. de accept.
n Venul. in l. si sub conditione, 21. de acceptilat. in P. l. & per iusiurandū 13. § si legatorum, eo. tit.
o dict. l. & per iusiurandum, §. si Stichum, de accep. P. l. si verus, §. sed si stipulatus, de pactis P.
p dict. l. & per iusiurandum, §. qui ita stipulatus, versi. nam etsi fideiussorum.
q Celsus, l. cū decem, 71. de solut. in P.
r §. 1. quibus mod. toll. oblig.
s Paul. in l. si seruum, 91 §. effectus, & seq. de verb. obliga. in P.
t Vlpian. l. & per iusiurandū 13. de accep. P. leg. vt iurisiurandi, de ope. lib. in P.
u dicta l. & per iusiurandū, 13. § 1. stipulationes non diuiduntur, de verbo. oblig. l. sed etsi nominata. 10. de acceptilat. in P. formula partis accepti ferendæ, in l. pars stipulationes, 9. eod. tit. P.
x dict. l. & per iusiurandū, §. illud, cum sim. ibi nota.
y dicta l. & per iusiurandum, §. si quis vsumfructum.
z dicta l. & per iusiurandum, §. eum qui.
a l. & si vnus, §. illud, & §. pacta quæ turpē, de pact. in P.
b l. pluribus 6. de accept. P. l. in omnibus, de act. P.
c l. pluribus, 6. de accept. P. & l. si ex pluribus 18. eod. l. cum Aquiliana, de transact. P.
d l. & vno, 18. de accepti. P. l. qui hominem, 17. eo.
e l. in inutilis, §. fin. versic. tut, de accep.
f l. stipulatio hoc modo concept. 38. §. alteri, de verb. obl.
g Paul. l. per procuratorem, 2. de acceptila.
h l. & per iusiurandum, 13. §. tut. de accep.
i Caius, l. si seruus, 22. de acceptil.
k d. §. tutor.
l l. species, 11. de acceptil.
m l. 2. de acceptil. in P.
n l. 1. C. de accepul.
o dict. l. & per iusiurandum, §. hæres.
p l. si de hæreditate in P.
q l. si debitor, 91. de solut. P. l. & per iusiurandū. §. tutor, de accept. P.
r dicta l. & per iusiurandum, §. si. & l. 2. §. si. de nouat. l. 43. P. tit. 2.
s l. si vnus, vers. 1. de pact. argumento l. si quis reum §. fin. de libera. leg. l. cū duo, de duob. reis P. l. si rem, §. si suo, de nouat P.
t l. fin. de acceptil. P.
v l. si ex pluribus, 16. de acceptil. P.
x l. 2. §. si tamē hominem, de verbo oblig. in verbo. accepto latum.
y l. & per iusiurandum. §. etsi fideiussori, de acceptil. P.
z dicta l. & per iusiurandū, §. si legatorum, & ibi glo. in verbo delebūtur, & §. qui ita.
a l. si ex pluribus, 1. §. fin. de accept. P.
b l. si acceptum fuerit, ac. de accept. in P.
c Vlp. l. pluribus. 6. de accept.
d l. sane, 7. de accept. §. ibi per acceptil. quib. mod. toll. obl.

4 ¶ † Materia, de qua nouatio & transfusio fit, siue res nouationis sunt, obligationes omnes præcedentes, quocunque modo contractæ fuerint, vel re, vel verbis, vel literis, vel consensu [a], vel ciuiles vel naturales [b]. In quibus innouantur res, tempus, personæ, conditiones seu qualitates negotiorum. Res, veluti si fundum Cornelianum stipulatus, postea nouandi animo stipuler æstimationem eius, alioquin, si non faciam nouandi animo, duæ essent stipulationes, & vtrunque deberetur [c]. Fit nouatio legatorum & fideicommissorum relictorum [d]. Nouatur & futura stipulatio, & obligatio [e]: & vna nouatione plures [f]. Nouatio temporis, vt si dies obligationi adyciatur, vel detrahitur [g]. At conditionis si priori puræ adyciatur conditio [h], dummodo ea adueniat, & antequam res interierit [i]: vel si detrahatur [k]. In diem autem obligatio ex pura potest nouari, priusquam dies aduenerit, sed statim ex ea stipulatione agi non potest, priusquam dies venerit [l]. At si in diem existens in puram nouetur, statim agi poterit [m]. Nouatur quoque ex persona, delegatione facta debitoris vel creditoris, vt antea monuimus: etsi fideiussor addatur, vel detrahatur [n]. Quo tamen casu nō fit delegatio: quia hæc personalis adiectio principalis non est, sed accessoria [o]. Veruntamen actio iudicati non nouatur per stipulationem, quia per eam noceretur fideiussoribus [p]: quod cauendum est in pactis, ne videlicet alijs noceant [q].

5 ¶ † De personis, quæ nouare possunt, Paulus generaliter respondit, [*Cui recte soluitur, is etiā nouare potest: excepto eo, si mihi aut Titio stipulatus sim. Nam Titius recte nouare non potest, etsi ei recte soluatur* [r].] Nouant qui sui iuris sunt, aut per se, aut per alios, qui voluntate eorum stipulantur [s]: si nouationem absente se cum debitore suo factam, postea ratam quis habeat [t]. Porro adimitur nouandi potestas, ijs qui in nostra potestate sunt: quamuis quod ab illis creditum est, recte eis soluatur [u]. Nisi peculij administrationem habeant, ipsique crediderint, & in meliorem causam nouent [x]. Alioquin nec seruus peculiarem obligationem citra domini voluntatem nouare potest [y]. Nec filius patris actionem, ignorante eo [z]: nec suam, vel peculij peiorem faciendo [a]. Et seruus creditoris meliorem quidem causam domini facere potest, in deterius autem reformare nouo pacto non potest obligationem recte constitutam [b]. Pupillus sine tutoris authoritate non potest nouare [c], nisi meliorem suam faciat conditionem [d]: tutor eius potest, si pupillo expediat [e]. Item procurator omnium bonorum [f]: videlicet cui libera administratio concessa, non aliter [g]. Cui bonis interdictum est, quoq; nouare obligationem suam non potest: nisi meliorem conditionem suam fecerit [h]. Meliorem porro intelligimus conditionem factam, si deterior facta non sit [i]. Agnatus furiosi, & prodigi curator, ius nouandi habet, si hoc furioso, vel prodigo expediat [k]. Vnus ex duobus reis debendi, potest in præiudicium alterius nouare, delegare, & nomen debitoris cedere [l]. Nouationem debiti recte quis pro alio facit, si ea illum quamuis inuitum liberet: non autem nō nouatione ius alteri adimere potest [m].

6 ¶ † Delegatio per nouationem non fit, nisi demum consentiente debitore per stipulationem [n]: quia delegatio per nouationem fit & perficitur: nouatio autem, per stipulationem. Stipulatio demum à volente tantum, & præsente cōtrahitur [o]. At nominis venditio aut cessio, etiam ignorante eo, aduersus quem actiones mandantur, contrahi solet [p]: quia noua obligatione hic non implicatur debitor, sed tantummodo veteris obligationis solutionem & exactionem creditor alteri mandat [q]. Quod inuito etiam debitore fieri potest [r]. Isque qui actionem redemerit, siue sit personalis, siue realis, suo nomine exercere eam potest [s]: & eodem iure, ac qui cessit vtitur, demptis priuilegijs personalibus, quæ à persona cedentis non transferuntur in cessionarium, vt si pupillus vendat nomina: quia priuilegium personæ, non causę datur [t]. Cessionem porro dicimus necessariam in translatione iurium, aliorumq; incorporalium, perinde ac traditionē in translatione corporalium [u]. Transeuntq; post venditionē cessione facta legitime, & mādatis actionibus in cessionariū processo, actiones directæ & vtiles. Nam priusquam sint mandatæ, vtilibus [x], tantum vtendum est. Cæterum annotandū est cessiones non omnes legitimas, vel permissas, sed alias improbas, alias fictas, alias legitimas. Improbæ cessiones censentur illæ, quæ vexandi aduersarij seu debitoris causa sunt, quales quæ in potentiores fiunt: cuius facti creditores rei, debiti iactura puniuntur. Quia aperta credentium videtur voracitas, qui alios actionum suarum redimunt exactores [y], videtur enim per hanc cessionem qui duriorem aduersarium in sui locum subrogauit, mutasse quodammodo substantiā obligationis: eo quod is, vel priuilegio, vel potentia superior sit futurus [z], quia potentioribus pares esse non possumus [a]. Extat regia constitutio Caroli [b], qua cessiones actionum generaliter inhibētur fieri, pœna prædicta in officiarios regis, vel reginæ, aut in alias personas priuilegiatas, ratione scholaritatis, vel alterius priuilegij homines. Idipsum repetitū constitutione Ludouici 12. in priuilegijs [c] scholasticorum ne ipsis cessiones fiant actionum, præterquam à fratribus, patre, vel auunculis: in quibus personis potius est amicitiæ, quam aduersarij vexandi præsumptio. Eaque de causa iubet eos, quibus ceditur, iurare priusquam experiantur eandem cessionem esse veram, realem, sine fictione; vt ex integro & omnino conuertatur in vtilitatem scholastici. Quæ verba ex fontibus iuris ciuilis deprompta sunt. Quia eo etiam reprobata ficta cessio vel venditio actione, & ea tantum approbatur quæ sine simulatione facta est, ex mera liberalitate vel iusto pretio, alijs reiectis [d]: quia hæc duo, vel iustū precium necessitatē cessionis, & liberalitas animum gratum, non vexandi arguunt. Nec teoetur edicto de alienatione iudicij mutandi causa facta, qui ex iusta causa, puta ob valetudinem, ætatem, aut occupationes necessarias, litem in alium transtulerit [e]. Prohibetur autem cessio actionum & nominum in superioribus iuribus & constitutionibus regijs, etiā rerum, quæ litem non patiantur, si nobiles: non autem rerum immobilium, vt iudicatum a curia Parisiensi, in causa Senetonis Triumuiri, seu procuratoris regij in Abbauilla anno millesimo quingentesimo trigesimo tertio, 18. Februarij, quippe quod permittatur in immobilib. [f], si litigiosæ res nō sint iuxta edictum, De alien. iud. mutandi causa facta [g]. Et fieri litigiosas declaratum quoque est

a l. 1. de nouat. C.
o l. 1. de verb. obl. notat glo. in l. 3. C. de hæret. vel act. vēd.
p l. 1. C. de nouat.
q l. 1. C. de nouat.
r d. l. in fin. C. de nouat. l. nominis, 3. de hæred. vel action. vend. lib. 4. C. tit. 39. l. nominis eorum, eod. tit. P. l. 2. C. de dona.
s l. fi. C. de hæredit. vel action. vendit.
t l. si Titius 33. de nouat. l. ex pluribus, de adm. tuto. l. quia tuta. solu. mat. in P.
u l. fin. quando fisc. vel priuat. debitor. &c. li. 4. C. tit. 15.
x l. fi. C. de hæred. act. [illegible] quando fiscus vel priuatus debit. [illegible] l. emptor autem d ratis. C. de hæred. vel act. ve. leg. fin. C. mand.
y l. 2. ne liceat potentio: patro [illegible]
a l. 1. 2. 3. de alien. iudic. muta. caus. fac. lib. 4. P. tit. 7.
a d l. 3. de alien. iud. &c. l. 3. §. fi. ne liceat potē. not. P.
b in consti. Caroli. 5. art. 4.
c in cōstit. Ludouici 12. de priuil. schola. art. 3.
d l. penul. & fi. manda. libr. 4. C. tit. 35.
e l. non solum, §. f. 1 de alien. iudic. muta. c. fact. P.
f & ita intelligenda leges penul. & fi. manda C.
g & c. quia tot, 15. q. 1. l. fin. C. de litigios. glo. in c. fi. de sequest.

p.s. & l. procuratores tutorum, eod. P. l. non absolute, C. de noua. b l. 3. de nouat. P. [illegible] llo, de solu. P. l. 14. cui de verb. oblig. k l. fin. §. agnatum, de nouat. P. l l. si [illegible] quam, 31. m duo, de nouat. [illegible] chum, s. §. fi. de nouat.

placito Senatus Parisiensis anno domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo, die vero decima octaua mensis Martij [a]: per solam citationem, vel vocationem in ius [b].

7 ¶ † Sed maxime improbata cessio litigiosæ rei, si fiat procuratori suo per clientem [c], Cuiusmodi cessio nulla dicta olim fuit placito eiusdem Curiæ Parisiensis die quarta Decembris millesimo quingentesimo quadragesimo secundo, alia ratione etiã, quam prohibeantur aliæ alijs factæ cessiones, quæ erat, ne fieret mutatio iudicij: vnde tanti condemnatione plectuntur, quanti nostra interest non fuisse duriorem aduersarium subrogatũ: nempe quod procurator, qui officium gratuitum exhibere debet, contra bonos mores litem redemisse dicatur [d], & pœna dignus sit [e], quemadmodum & aduocatus ex eadem causa [f]. Et ita cum sine dolo malo non possint isti litem redimere, recte incidunt in hoc edictum, De alienatione iudiciorum mutata causa facta, quod & sine dolo alienatione facta, vel iudicio non mutato [g], vel parato alienante defensionem nihilminus subire [h], excusat à pœna. In scholasticos porro cessio de re non litigiosa ante litem permittitur, etsi illa ad iudicij mutationem propter priuilegium studij inducat, affectionis causa, in filium, fratres, nepotes, scholasticos tantum facta: nam in alios alterius priuilegij quam scholasticos eius gradus etiam, non permittitur, vt iudicatum fuit Parisijs in Senatu, die septima Ianuarij, millesimo, quingentesimo, trigesimo octauo [i].

8 ¶ † Non enim censuerunt Patres, priuilegia regiæ constitutionis, extra qualitatem personarum insertam, protoganda, iuxta iuris præscripta [k]. Neque etiam cessio hæc quæ est permissa in prædictas personas gradibus certis coniunctas, in alias vlterioris gradus, vel alterius proximitatis porrigitur. Nec valet cessio actionis huiusmodi facta à patre lustrico, seu baptismatis vel confirmationis, filio spirituali [l]. Non in arrogante, vel adoptante [m]: non in vxore auunculi, fratris patrui, cessio valebit [n]: non in vitrico [o].

9 ¶ † Ratione tamen extensionis approbatæ à iure ob communem appellationem, retenta qualitate scholastici, in quem fit cessio: illa eadem recipietur in sorore, vt cedat fratri scholastico: quia fratris appellatione ipsa continetur [p]: in facta ab amita, nepoti: à matre, filio [q]. In filio quoque naturali ratione studij, vt placuit Senatui [r]. Idipsum fit in fratribus spurijs, etsi adulterini, vel incestuosi sint, vel ex alio patre concubitu, vt placuit etiam curiæ Parisiensi die decimanona mensis Maij, 1545 [s].

10 ¶ † Cæterum in istis quoque personis, in quas constitutio Ludouici artic. 5. fieri permittit cessionem, oportet totius summæ actionis cessionem fieri, non partia tantum, vt dictum est à Senatu Parisiensi 1543. 22. Februarij. Quia eiusdem debiti fieret controuersia coram duobus iudicibus, & distraheretur iudicium contra iuris regulas [t], coram videlicet iudice scholasticorũ, & coram iudice alio ordinario. In hac quoq; causa, exceptio aduersario permissa est, si dicat cessionem simulatam fuisse, & tantum nomen cessionarij cedendi subseruire, cum nihil reuera cessum sit, quam si elidere velit cessionarius, in contrarium iurare cogetur, aliter lis rejicietur ad iudicem alium, quam cessionarij priuilegiati, vt decretum placito curiæ Parisiens. in comitijs Molinensium 5. Octobris 1550. [v].

11 ¶ † Cæterum rem litigiosam in scholasticum transferri non posse, duo singularia, quæ in eandem personam vix concurrunt [x], iubent. Primum edictum de non alienando iudicij mutandi causa: vnde cõtrahitur pœna eius quod interest, vt dictum [y]. Aliud, quod vitium litigij est, quo qui rem litigiosam scienter emit vel accipit, priuatur pretio, quod fisco adijcitur: & quia alienat, punitur in simplum. At si quis ignoranter emat, pretium recipit, & vltra tertiam partem pretij à frauduloso vendente [z].

12 ¶ † Quamobrem oportet in hoc capite scholasticum, cui cessio rei litigiosæ fieri possit ex iure Gallico, contentum esse foro cedentis, & ibi litigare, impetratis codicillis ab officina æquitatis subrogationis in locum cedentis, quibus vitiũ litigij in Gallia remittitur, & ita pronunciatũ senatusconsulto Parisiens. 13. Octobr. 1531. refert Papo [a]. In Gallia namque placuit, quod obseruandum est, res litigiosas libere alienari, & cedi posse exceptis duobus casibus: primus, quando id fit, vt traducatur causa in forum priuilegiatum: alius, si cessio fiat in potentiorẽ. Et ita statuit curia Parisiensis anno 1548 [b]. Notabimus tamẽ in omnibus cessionibus permissis, easdẽ exceptiones, quæ competebant contra cedentẽ, competere contra cessionarium [c]. In forma & modo contrahendi & faciendi nouationem, consideremus nunc iura, secundum quæ fieri debeat, & voluntatẽ contrahentiũ, cuius causa dicatur fieri: distinguamus ita iura antiquissima Pandectarum, & noua. Ante tẽpora Pandectarum, si per stipulationẽ simplicem addebatur, vel detrahebatur priori obligationi, interuentu cuiuslibet nouę personę, præsumebatur facta nouatio [d]. Secundũ ea quæ iure Pandectarum obtinuerunt, si de prætorijs stipulationibus quæstio esset, an illis ageretur, vt fieret nouatio, recte fieri placuit ipso iure nouationem: at si non expressum illud, ipso iure quidem non fiebat sed ope exceptionis [e]. In conuentionalibus porro stipulationibus eodem iure Pandectarũ, si secunda stipulatio contineret plus quam prima, præsumebatur nouatio [f]: cõtra si minus secunda, quam prima haberet, non enim præsumebatur [g]: videlicet si contineret minus re, non si minus tempore: nam eo casu præsumebatur nouatio, non tamen ipso iure, sed ope exceptionis [h]. Quod si stipulatio tantundem, quantum prima continebat, & interuenisset noua persona, præsumebatur nouatio nisi expresse conuentum esset, vt essent duo rei [i]. si vero non interueniebat noua persona, nequaquam præsumebatur nouatio, sed alia stipulatio & obligatio, remanẽte quoq; prima [k]. Quemadmodum si secũda stipulatio, nec plus nec minus, quam prior contineret: nisi nominatim de nouatione & peremptione prioris fuisset cautum [l]. Iure nouo statuit Iustinianus voluntate solum, non lege nouandum, quæ si non verbis exprimatur, sine nouatione causa procedat: etiamsi noua persona accedat, vel in tempore, vel cõditione detrahatur [m]. Et ita si nihil actum in secunda stipulatione vel conuentione de nouatione prioris, remanet efficax vtraque obligatio: nisi actum tacite de prioris nouatione in secunda videatur: nam tunc manet quidem prior ipso iure, sed per exceptionem meritò tollitur, videlicet in quibus olim diximus tacite præsumptam nouationẽ, vt si tempus mutetur prioris [n]. Dummodò sit prioris debiti, & secunda conuentio. Nam si aliud debitum in obligationem deducatur, nouatio non erit, sed

separata

a Papin lib. 12. Rhaps. Arest. titu. 2. arest. 2. & 3.
b Clemens. 1. vt lit. non contestat. vt facit l. 2. C. de litigio.
c l. litem, C. de procurat.
d l. 1. & l. 2. & 3. §. ex quibus de alienat. iudic. muta. cau. fact. P.
e dict. l. litem, C. de procur. l. si contra licitũ, C. manda.
f l. si remunerandi, §. mauritius, manda. in P. l. si qui, C. de postula.
g l. 4. § fin. de alien. iud. mut. cau. fact. in P.
h in l. 3 § fin. eod. de ali. iu. &c.
i Papo, vbi sup. arest. 7 & Rebuff. qui latius explicat, tom. 2. Ordin. regu. tit. des cessions & transports.
k l. cũ prætor, de iudi. l Pomius. de reg. iur. c. querelam, de electio.
l Guil. Benedi. in verbo. & vxorem nomin. num. 782. cap. Raynutius, de testam.
m eod. Bened. num 740.
n Rebuff. in ordina regiis, tom 2 tit. cessions & transports.
o l. 1. C. de in ius vocan.
p l. tres fratres, de transla. in P.
q Tiraq. in repet. l. si vnquã, in verb. lib. de reuoc. do. C.
r Arnal. Conradus, in tracta. bonor. posse. in bonor. possessi. vnde liberi. Rebuff. vbi sup.
s Papo, vbi supra, arest. 9.
t l. nulli, C. de iudic ca. ex tenore. de rescri. ap. Gregor. ca. dispendia. de rescri. in sex.
v Papo, vbi supra, arest. 1.
x l. singularia, §. de reb. cred. in P.
y ex d. l. de alie. iud. mut. caus. fact. in §. Et lib 2. tit. 55.
z l fin. de litigios. libr 8. C. tit 38.
a lib. 12. Rhapsodi Arest. tit. 2. arest. 1.
b Pap. dict. lib. 12. titu. arest. 2.
c Anchara. cons. 344. incipi. quia quæstio. Hippoly. de singul. 31 incip. occasum.
d meminit istius iuris l. fi. C. de noua. §. præterea. & ibi gl. quibus mod. toll. obli.
e l. Valerianus de prætor. stipulat.
f l. qui vsumfructum, de verbor obliga. l. si popilius, § qui tutem, de noua. P.
g dict. l qui vsumfructum, & § qui tutẽ.
h l. cum stipulatus sim mihi, & ibi Bart. de verb. oblig. P.
i l. 3. de duob. reis. P.
k l ferere debemus. de verbo. significa.
l in l. fundum Cornelianum, de noua. in P.
m in l. fina. de noua. P.
n glo. fi. in d. l. fi. de noua. l. 2. denuum P l. penult. de prætor. stip. P.

separata obligatio[a]: nisi aliter actum sit inter contrahentes.

14 ¶ † Nouatio voluntaria vt plerumque fit per stipulationem, per quam decedit aliquid, non autem accedit obligationi[b]. Paulus Castrensis, & alij[c], tradunt & nouationem fieri posse alio modo, & per alium contractum, quam per stipulationem, & citra illã, si modo hoc addatur expresse[d]: aliter, si non agitur expresse, minime tacite fieri nouationem, quamquam interueniat noua persona[e]. Quo nomine nouatio illa, ab ea quæ per stipulationẽ fiebat, differt in qua, vt diximus, & nouatio interdum tacite fieri prioris obligationis censebatur[f]. Notant & glo. Alexander & Iason[g], per litis contestationẽ etiam, voluntariam nouationem fieri, quando videlicet volens debitorem meum liberare, litem contestor contra alium: vt necessaria illa sit, quæ litis contestatione fit contra debitorem meũ mihi soluere nolẽtem, ita lite compulsum.

15 ¶ † Cæterum, quia in delegatione debiti, mandatum est[h], delegare quis poterit scriptura & nutu, vbi fari non potest suum debitorem[i], & alijs modis, quibus consensus exprimi potest: quia mandati contractus consensu perficitur[k].

16 ¶ † Conuenit autem propter plura in contractibus obseruasse, num nouatio facta fuerit obligationis. Primum, quia nouatione facta obligationis prioris, illa perimitur, vt supra diximus[l]. Deinde nouatione legitime facta, voluntaria videlicet, & hypothecæ liberãtur & pignus, & vsuræ non currunt[m]: nisi contrarium caueatur, & excipiatur[n]. In necessaria autem durant hypothecæ, pignora, & vsuræ[o]. Hinc fit 3. vt res per nouationem ab obligatione semel liberatæ, rursum a posteriore debitore sine consensu noui prioris obligari possint[p]. Quia actio semel extincta, non reuiuiscit[q]. Nec amplius potest dirigi actio, aduersus debitorem, qui suũ debitorem creditori delegauit, sed aduersus delegatum nouatione facta[r].

17 ¶ † Notandum tamen in delegatione, delegatum à debitore frustra conueniri à creditore, nisi ille delegatus cõstituerit se soluturum nomine suo: & ita nouauerit: quia creditor debitorem debitoris sui conuenire non potest, sine consensu eius debitoris, qui debitori debet[s]. Nisi in obligatione prima creditori obligauerit omnia bona, aut saltem illud nomen[t]: vel nisi in causa iudicati, pignoribus, & bonis debitoris principalis solutioni non sufficientibus, perueniendum sit ad nomina eius ordine seruato[v]. 4. facit nouatio, vt si creditor stipulatus fuerit à te pœnam, si ad diem promissam pecunia soluta non fuerit, nouatione facta non committatur stipulatio[x]. 5. Si in mora promissor esset quominus daret, & rursum creditor stipuletur, desinit nouatione periculum ad promissorem pertinere, quasi mora purgata: dummodo tempore nouationis res superesset: quia censetur tunc oblatio facta, & per eã mora purgata[y]. Imo & de mortuo, post moram nouatio, si actum ita sit, fieri potest[z].

de Nouatione per Litis contestationem facta. Cap. 21.

1 *Nouatio litis contestatione quomodo fiat.*
2 *Actiones plures quando se mutuo impediunt, & tollunt contestatione.*

1 Nouatio quæ fit per litem contestatam[b], potest esse voluntaria, & necessaria, vt supra monuimus[c]. Nouatur itaque, vel tollitur hoc modo obligatio vel actio, si res semel in iudicium deducta sit, & vel cum alio actum est, vel ab alio[d], vel alia actione, quam ex priore obligatione.

2 ¶ † Interdum pluribus actionibus etiam simul experiri receptũ est, vt si ex vno delicto plures nascantur, in quantum vna alia plus cõtinet[e]: nisi lex vna tantũ vti iubeat[f]. Ita nunquã in pœnalibus actionibus, de eadem pecunia cõcurrentibus, alia aliam cõsumit[g]. Nisi in exactione: quia tunc in quantum exigi potest per secundã actionem, ex eodem facto post primam, in tantum dabitur[h]. Et si plura delicta in vna re concurrant, & cum illa plures concurrunt actiones, sed vna tantum vtendum est[i]. Cum autem ob diuersa negotia, diuersis vtimur actionibus, litis contestatio vnius alteram non tollit[k], nec impediunt se in exactione vel petitione[l]. Quando etiam ciuilis & criminalis pro re familiari competunt, vna post aliam intentari potest[m]. Sic electa hypothecaria actione, aduersus debitorem, pignore non sufficiente ad solutionem integri debiti, potest redire creditor ad personalem, vt reliquum consequatur[n]. In his itaque, in quibus variatio est actionum permissa, electio vnius, ad aliam redire, post contestationem, iure regulari non impedit: at in quibus electio facienda de ex pluribus, litis cõtestatio in vna aliam excludit, tollit & nouat necessario. Si creditor hæreditatis, qui obligationem, paratamque habet actionem contra hæredes testatoris, qui vendiderint hæreditatem, experiatur contra emptorem hereditatis, & illi defenderint, tacite facta nouatio videtur, nec agere potest cõtra hæredes[o]: veluti cum alius pro reo iudicium suscepit[p]. Quemadmodum etiam cum duo aduersum furẽ experiri possunt pro vna re, duobus simul commodata: ij enim commodantis duo rei debendi sunt, & si alter conuentus præstiterit, liberabit alterum: atque ambobus quidem competit furti actio, sed altero agente, alterius actio contra furem tollitur[q]. Item si quis stipulatus fuerit alternatiue, aut Titium, aut Sempronium, quem voluerim: petito vno, ad alterũ actio præcluditur[r].

de Compensationibus. Cap. 22.

Lib. 16. P. tit. 2. Lib. 4. C. tit. 31.

1 *Compensatio tollit actionem.*
2 *Compensatio quid.*
Diuisio. eod.
3 *& 2. Compensari quæ res possunt.*
4 *Et quæ non.*
5 *Compensatio non fit cum inuito specie, & pecunia.*
6 *Quando obijci potest reipublica.*
7 *Compensatio non obijcitur à depositario creditori: iniuste possessore damnato ex re iudicata: alternatiua promissionis creditore: in criminibus publicis, eod.*
8 *Compensatio quibus, & à quibus obijcitur.*
9 *Compensationis facienda forma.*
10 *Compensatio vbi, & quando opponi potest.*
Compensatio in Gallia in iudicio non opponitur sine literis regijs. eod.
11 *Compensationes quare inuenta sunt.*

1 Quemadmodum superioribus exceptionibus, sic & compensatione vnusquisq; creditorem suum, eundemq; debitorem petentem submonet, si paratus est creditori compensare [c]. ¶ † Compensatio est æ-
2 qualitatis, vel æqualis ponderis retributio, [illegible] & vt cum Modestino loquar, est debiti & crediti inter se contributio [b]. Ideoque propter illam æqualitatem dicetur solutio [c] duplex, naturalis & ciuilis, pro eo quod debetur naturaliter [d], vel ciuiliter, vel vtroque iure competens. Item alia est, quæ fit ipso iure, ad impediendum cursum vsurarum: vt si debeo centum aureos cum vsuris, tu mihi quinquaginta sine fœnore, vsque ad concurrentem summam fit compensatio [e]. Vel quando compensatur negligentia cum negligentia, quæ habet par damnu [f]: vt & in delictis priuatis, quæ compensatione pari modo iure ipso tollun-
3 tur [g]. Alia est, quæ nō fit, nisi opponatur. ¶ † Res itaq;, quæ veniūt in compensationē, erunt quæ ex quacunq; ciuili vel naturali obligatione debētur, ex contractu, vel ex maleficio, vel quasi ciuiliter actū sit [h]. Naturale tamē & ciuile debitū compensari poterunt, si modo exceptione perimi non possint [i]: videlicet si lex exceptionem peremptoriam nō tribuat, vt accidit in Macedoniano senatuscōsulto, in quo ratio naturalis, ne detur occasio delinquendi, & insidiatū in patrē, perimit exceptione actionē [k]. Naturale aūt debitū, & compensationem habet: quia solutū non repetitur [l], etsi peti non possit [m]. In summa in compensationem etiam inuito altero veniunt tantum quæ debita sunt [n] aliquo iure nobis, pure, sine conditione, vel dilatione diei, ex obligatione pendente [o]: liquida vtrinque [p]. Quæ pondere, numero, aut mensura mensurari possunt [q]: vel in specie generaliter promissa sunt, vt equus, seruus, &c. [r]

4 ¶ † Demuntur a compensatione, primum, vt eius, quod nō ei debetur qui conuenitur, sed alij, compensatio fieri non possit [s], id est, creditor cōpensare nō cogitur, quod alij, quam debitori suo debet: quamuis creditor eius pro eo qui conuenitur ob debitum proprium velit compensare [t]. Qui tamen cessum habet debitum, & ita procurator in rem suā sit factus, recte obijcit compensationem [v]. Item fideiussor si sibi debeatur, vel reo principali [x]: & socius, si debeatur socio [y]: & filiusfamilias conuentus, si debeat creditor patri suo, & ratum habiturum caueat patrem [a].

5 ¶ † 2. Non admittitur altero inuito compensatio debiti quantitatis, cum debito ex altera parte speciei, vel pecuniæ loco speciei debitæ: contra si
6 voluerit vterq; [e]. ¶ † 3. Reipublicæ debitrici, eius debitor obijcere potest compensationem, si neq; ex calendario, neque ex vectigalibus [b], neque ex frumenti vel olei publici pecunia, neque alimentorum, neque eius qui statutis sumptibus seruit [c], neque fideicommissi ciuitatis debitor quis sit [d]. Ob negotium copiarum expeditionis tempore mandatum, curator damnatus pecuniam cum sibi debito non compensat [e]. Item emens à fisco pretium debitum, cum sibi debito per fiscum non compensat quamuis extra fiscum in alijs diuersum verius sit [f]. Neque etiam quod debetur reipublicæ, compensari à debitore potest cum eo, quod administrator, vel curator eius debet debi-
7 tori nomine proprio [g]. ¶ † 4. Non habet locum compensatio, nec potest opponi ab eo, qui depositam rem habet debitoris [h], propter maximam bonam fidem, quæ deponenti rem reddi iubet [i]: nec depositum cum deposito compensatur, sed qui primū deposuit, primus recipiat [k]. ¶ † 5. Possessionem alienam perperam occupātibus compensatio datur [l]. ¶ Ex causa iudicati, debitum solutum non compensatur [m], nisi soluendo, cōpensatio desideretur [n]: nam post sententiam in executione, dummodo non sit appellatum, obijcitur [o]. Et debitum quoque litigiosum in compensationem venire potest, ne diligentior quisque deterioris conditionis videatur, si ei compensatio denegetur [p]. Non solet enim deterior conditio eorum fieri, qui litem contestati sunt, quam si non essent, sed plerumque melior [q]. Nemo enim persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit [r]. ¶ 7. In alternatiue debitis, vt si debeas decem, aut hominem, vtrum aduersarius volet, ita tantum compensatio huius debiti admittitur, si aduersarius palam dixisset, vtrū voluisset [f]. ¶ 8. In criminibus publicis non fit compensatio [t].

8 ¶ † Quod pertinet ad personas, à quibus, & quibus compensatio fit, vel obijcitur, obligationum & actionum causa ex qua fit, satis denotant earum qualitatem. Obijcitur autem in summa, & contra priuatos: & contra fiscū debitores [u], paucis, de quibus antea, exceptis. Item in rem suam procuratori, post litem contestatā [x]: & fideiussori [y], & ei, cui datur actio ad repetendum sibi debitum, cui multo magis dabitur ad exclusionem de-
9 bitoris exceptio [a].

¶ † Forma, secundum quam nūc compensatio fit, est vt fiat debiti ad debitum contributio: & ita ex actionis petitione tantum minuatur, quantum simile creditor debet. In reliquum autem, si quid super est, is, quo cum actum est, condemnetur [a]: omissa doli mali exceptionis formula, per quā olim compensationes opponebantur [b]. In hac electio fit à fideiussore conuento, vt vel quod sibi, vel quod reo debetur, compenset [c]. Item qui compensationem obijcit, in quam compensat causam dicet, si ex pluribus debeat [d]. Fit etiam compensatio cum sua causa: veluti, si Titius petat eā quoque pecuniā, quam certo loco promisit in compensationem venire: quod fiet, sed cum sua causa, id est, vt ratio habeatur quanti sua interfuerit, eo
10 loco quo conuenerit pecuniam dari [e]. ¶ † Opponi poterit compensatio & in iudicio, & extra iudicium, & post iudicium. Et si iudex non admittit propositam compensationem, post sententiam potest opponi [f], nisi eam expresse in sententia reprobauerit [g]. Ex consuetudine tamen Galliæ, cōpensatio non proponitur, nec proposita admittitur, sine codicillis regijs impetratis ab officina æquitatis, seu cancellaria, vt decisum aresto Parisiensi 29. Iunij, 1541. [h] In patria tamen iuris scripti, frustra precibus impetratur, quod iure com-
11 muni conceditur [i]. ¶ † Inuentę aūt sunt, & admissę compensationes, potissimum ad sopiendos litium circuitus, vt in plerisque alijs obseruatum [k]: ne fiat per plura, quod fieri potest per pauciora [l]. Deinceps æquissimum est, vt eo iure quis vtatur in alium, quo aliū erga se vti desiderat [m]. Et eum qui alium sibi soluere desiderat, eidem quoq; satisfacere. Item dolo malo postulat sibi dari, quod statim restituturus est [n]. Et Pomponius, [*ideo*, inquit [o], *nobis compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non soluere, quam solutum repetere.*]

c d. l. 3. & l. 2. C. de compensa. d dicta l. 3. e l. Papin. l. ob negotium, 30. de compensat. P. f l. si ut vendi nonc. 7. C. de compensat. g l. pen. C. de compens.

DE

DE MVTVO.

LIBER VIGESIMVS SECVNDVS.

De quatuor generalibus contrahendi modis. Cap. I.

1 *Quatuor conuentionum omnium habentium synallagma formulæ.*
2 *Certū quid & quomodo fiat, & qui cōtractus re fiant.*
3 *De contractibus verbis initis, in genere.*
4 *De formula contractuum, qui literis, & qui consensu celebrantur.*
5 *De contractibus innominatis, & vagis.*

1 POstquam superiori libro, per genera, conuentionum naturam, obligationem, actionem, & dissolutionem explicauerimus, operæpretium est ad singularia cuiusque contractus perueniamus, quæ cum superioribus certam & definitam tractationē & formulam exigunt. Itaq; omnes contractus, qui συνάλλαγμα habent, id est, vltro citroq; obligationem [a], ad quatuor formulas, vel quatuor capita, seu species reducuntur: vt vel re, vel verbis, vel literis, vel consensu iniri & perfici dicātur [b]. Sunt enim hæc quatuor media, res, verba, literæ, consensus, quibus voluntas dominorum contrahentium exprimi & & certa reddi potest. Cū res oculis subijcitur vel 2 demonstratur, certa est [c]. ¶ † Certū quoq;, cuius quantitas, quæ in obligatione versatur, ostēditur qualis quantaq; sit, an suo nomine, aut demonstratione quę nominis vice fungitur [d]. Est & certū per nomen propriū, quod ad recognoscanda singula impositum est [e]: vt nomina appellatiua certa sunt quidē pro determinatione substantiæ, & naturæ speciei, quia rerū naturæ cōfundi prohibentur [f], incerta aūt ratione indiuiduorū, quæ communem habentes substantiā, per propria discernuntur, tanquam per rerū notas [g]. Ita certum est, cum apparet quid, quale, quantum: incertum cōtra, cum istis terminis nō distinguuntur [h]. Quamobrem in his per commercia pertractandis, quæ reipsa certa esse possent, quæ, qualia, quantave essent quæ darentur & transferrentur, placuit & vnum gradum formulæ constitui, eorum contractuum qui re possent fieri, ne superfluis & nō necessarijs onerarētur commercia. Superflua enim & perperā posita, à conuentionibus [i], & legibus [k] expungi oportet. *Huius formulæ censentur [l], mutuum, indebitum, commodatum, depositum, sequestratio, pignus,* 3 *hypotheca.*] ¶ † At vbi non poslunt . . . pla commode definiri negotia conuenientium, . . . tendum est. Ideo & aliæ conuentiones qua . . . erborum definitionibus perficerentur, inductæ sunt [m]. vnde prodierunt stipulationum variæ species, vt suo 4 loco tradetur. ¶ † Fuerunt & ad commodiorem vsum inuentæ obligationes literarum [n], & alia generalis consensus formula: quia, inter præsentes & absentes, contrahi commodius posset: quales conuentiones [o], emptio & venditio, locatio, conductio, emphyteusis, nuptiæ [p], mandatum. Et hi omnes contractus nominati dicti 5 sunt, veluti proprio nomine distincti. ¶ † Quibus minime sufficientibus, alij anonymi additi sunt: qui quatuor generalibus formulis, do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias [q], vagos & dubij nominis, vel generales contractus authoritate firmant. Ad quos adhuc quasi contractus comprobari adiecti [r] sunt, de quibus ordine, Deo iuuante.

a leg. Labeo §. contractus, de verb. & rerum signi.
b Paul. in l. 2. §. 1 & Modest. in l. obligamur aut re de actio. §. sequēs, de obl. ap. Iustin.
c l cū olim, de verb. signi. 4. de legat. 1. l. si fundum, C. de legat. l. si in nomine, C. de testa. l. in nomine, de verb. oblig. §. si quis in nomine, de legatis.
d Paul. l. certū. 6. de reb. credit. P.
e l. 1. de mutu. nomi. C. tit 25. & l. 4. de leg. 1. Plato in Cratylo.
f Cicero. 5. de Finibus & 1. de Inuentione, vbi agit de confirmatione.
h l. stipulationum quædam, 74. l. vbi autem non apparet, 75. Papinian. l. ita stipulatus, 115. Venuleius, l. qui ex pluribus, 100 Marcellu. in l. [illegible] de verb. oblig. P. [illegible]
i in l. fin. C. de dona. : de [illegible] & [illegible]
k [illegible]
l l e. 1 §. re contrahitur, oblig. cum seq. ff. de actio.
m l. 1. §. verbis, de actio. l. 1 de verb. oblig.

n §. 1. de liber. oblig.
o l. 2. actio. §. 2. de oblig. quæ ex cons. nasc.
p le. 1 de ritu nuptia. in P. de nuptiarum ritibus, & cōsensu, dictum in personis, de aliis hoc libr.
q de quib. l. naturalis de præscri. verb.
r de quibus in ritu. de oblig. quæ ex quasi cōtract. nasc. ap. Iustinian.

de Mutuo. Cap. 2.

Instit. lib. 3. tit. 15. Lib. 12. P. tit. 1. de reb. credit. Lib. 4. C. tit. 2.

1 *Mutui etymon, & finitio, & differentia à commodato.*
2 *Quatuor species mutui, ex quatuor modis contrahendi: naturale, ciuile, naturale & ciuile simul, & ex fictione iuris: quid naturale.*
3 *Ciuile stipulatione vallatum, vel literarum obligatio: & de quarta specie.*
4 *Quomodo instrumenta mutui, vbi non est numeratio, intelligenda.*
5 *Consideranda in mutuo, res persona, negotia.*
6 *Quæ personæ mutuo non dent non dominus, fur, nec alij, qui nequeūt alienare filiusf. seruus, furiosus, &c.*
7 *Administratores reip. an mutuent.*
8 *Quomodo mutuari potest filiusfamilias: & de senatusc. Macedoniano.*
9 *Filiusfamilias non potest renunciare senatusc. Macedo.*
10 *De lege quina vicenaria.*
11 *In quibus casibus recte filiofamilias mutuatur quis, non obstante Macedoniano.*
12 *Quomodo reconcilietur mutuum.*
13 *Vtilitates dominij ex mutuo translationis.*

1 SI datur, inquit Varro [s], quod redditur mutuū est, quod Siculi μοῖτον: ita scribit Sophron, μοῖτον ἀντὶ μοίτου: & munus, quod mutuo animo qui sunt, dant, officij causa. Et sic Hesychius μοῖτον, ἀντίμοιον παροιμία Σικελοῖς, ἀπὸ γὰρ χάριν μοῖτον. Mutuum quasi meum, quia mihi reddendum: & tuū, quia eo vtaris: vel, quod de meo tuū fiat dum datur [t]. Mutuū re contrahitur [v]. Mutuum itaq; est contractus initus re, & de rebus quæ pōdere, numero, vel mensura cōstant, ea lege gratis & libere traditis, vt accipientis fiant, & vt in eadem specie, eadem bonitate & modo aliquando restituantur. In qua finitione verba contractus, & quod re initus, pro genere: reliqua discernunt contractum hunc à reliquis re initis, & pro differentijs sunt. Nam quod gratis fiat, à locatione, quæ consensu & mercede interueniente celebratur [x], secernitur,

s Varro 4. de ling. Lat.
t §. 1 quib. mo. re contra. oblig. l. 2. §. appellata, de reb. cred. in P. l. [illegible] re contrahitur. de act. in P.
v dictis proximè instit. & in le. certi condic. [illegible] quoniam igitur, de reb. cred. P.
x l. 1. locati

nitur, & cum eadem res in indiuiduo impleta locatione restituatur. Et in pondere, numero, & mensura distinguitur ab alijs modis crediti & debiti, in quibus & sine rei interuẽtu debitum constituitur [a], & sine illis definitionibus certitudinis. Porro quod dicimus in eadem specie reddi mutuum, excludit commodatum, quo restituitur in eodem indiuiduo idem corpus [b]: nec fit res commodata commodantis, quemadmodum mutuum accipientis: quia commodato nõ transfertur dominium [c]. Itaq; illud proprium mutui est, vt nuda pactione constitui non possit, sed vel re interueniente & tradita [d], vel interueniẽte stipulatione de re tradita. *l. si ex pretio. C. si cert. pet.*

2 ¶ † Ex Odofredo [e], Paulo Castrensi [f], & alijs tamen quatuor species mutui colligi possunt, ex quatuor modis quibus contrahi, vel constitui dicunt: naturale, ciuile, naturale & ciuile simul, & & ex fictione iuris. Naturaliter tantum re contrahitur, interueniente cum consensu re constante, aut numero, aut pondere, aut mensura: sine stipulatione de reddendo in eadem quantitate, & qualitate seu bonitate, pondere, & numero, & mensura: nam ex natura contractus illa veniunt in restitutionem [g].

3 ¶ † Ciuile mutuum, quod per stipulationẽ quæ ciuilis est [h], cautionem habet de restituẽdo in eadem bonitate, quantitate, & qualitate. Quia, inquit Paulus Castrensis [i], ex numeratione tũc non nascitur actio, sed ex stipulatione quæ præcesserit eam, vel secuta fuerit [k]. Et numeratio tunc potius implere stipulationem quam parere actionem videtur: & proinde ab ea non fit denominatio. De Ferrarijs [l] ciuile mutuum esse ait, quod per simplicem tantum oris confessionẽ contrahitur, puta, cum dicitur talis confessus fuit se habuisse & recepisse centum mutuo. Et talis modus, inquit, contrahendi est in communi stylo & vsu, de quo iura loquuntur in literarum obligatione [m]. Verum hic non agitur vt ex mutuo, sed ex literarum obligatione [n]. Quare hanc tertiã mutui speciem, ex literarũ obligatione, constituimus ciuilem, vt superiorem. Quarta autẽ est naturalis, in qua tamen cooperatur iuris ciuilis fictio: quãdo per iuris fictionem quippiam mutuo datur, quod fit de meo tuũ, perinde ac si naturaliter ita fieret, vt in casibus leg. singularia, & leg. rogasti, de reb. creditis in Pandectis.

4 ¶ † Ex quibus vtiliter colligitur, vt si quando tabellio seu notarius, qui mutui instrumentum fecit, in eo scripserit, quod Titius, puta, confessus sit se centum mutuo accepisse, testes autem instrumento subscripti negent pecuniam fuisse numeratam, vel vllam interuenisse, instrumentum ideo falsum non esse: quia instrumentum sit de mutuo ciuili, testes autem testentur de naturali: ideo diuersi ab instrumento, non autem contrarij [o]. Addit Paulus Castrensis [p], ex disputatione Iacobi Butrigarij, illud verum esse, quamuis in instrumento apponatur verbum, numerauit. Quia verbum illud potest intelligi de ficta numeratione, quę fit alicuius dati in mutuum. Et ita, si notarius attestetur numerationẽ factam fuisse, quamuis testes præsentes negent vllam factam, ideo non reprobatur instrumentum, tamquam falsum: quia possit intelligi de ficto seu ciuili, non naturali mutuo. Nec probat hoc esse, quod aliquando contingit abesse [q]. Ponderanda quoque illa verba, confessus est se recepisse, quæ sunt præteriti tẽporis, vt præsumatur potius præcessisse numerationem, quàm præsentem fuisse [r].

a le. 2. §. creditum, & l. 1. §. 1. de reb. cred. P. §. quib. mod. re contrah. oblig.
b le. 2. de reb. cred. P. § item, eas res, quibus mo. re contra. obl. l. 1 §. is quoque, in 2. de act. P.
c l. nemo com mod. in P
d Aphric. in l. qui negotia, 14 mandat. P.
e in le. quamuis. C. si cert. pet.
f consil. 116 volum. 1. Ioanne Petru de Ferrarijs in prædic. titul. de forma libelli pro act. hypothecaria, in verbo mutuo, & ex causa mutui, & quot modis mutuũ accipiatur. Bal. ad rubr. si cert. petat. tradit. & Alexand. in l. si ita stipulatus, §. Chrysogonus, de verbor. oblig. P. Angelo ad titu. quib. mod. recontrah. oblig.
g l. cum quid, & l. 2 § mutui, de reb. credit. in P. le. si quis, nec causam, eod. § 1. quib. mod. toll. oblig.
h §. de constituta, de actio.
i dicto consil. 116 volum. 1. facit, l. 2. C. si cert. peta.
k l. si ita, 5 §. fi. cum l. sequen. de oonst. P l. si ita stipulatus, §. Chrysogonus, de verb. oblig.
l De Ferrarijs in formula libelli pro actione hypothecaria, in verbo mutuo.
m le. 1. & 3 de non nume pecunia. C §. 1 de litero obligat. nos de hac literarum obligatione infra, suo loco, Deo fauẽte laat.
n l. 2 ibi: verbis autem credimus, si cert. pet. in P.
o De Ferrarijs vbi sup. notan. dicto in l. singularia, de reb. cred P.
p dicto consil. 116 numer. 1. volum. 1
q l. nõ hac, C. vnde cognat. l. neque natales, de probatio.
r l Aurelius. §. Titio Seio. de liber. lega. P.

Quamuis in contraria sententia sit Bartolus [s], ratus verba dubia referenda esse ad tempus instrumenti, quando actus est eius naturæ, vt ea de quibus meminit, possint interuenire. Putarẽ autem ego hæc posse facile decidi, inspectis & perpensis ad amussim verbis instrumenti de quo agitur, & ex his quæ geruntur, num fraus vlla possit ex simulatione numerationis præsumi, vt in locis in quibus redhibitio gentilitia locum habet, vel de

5 vsuris vetitis quæritur, adhibitis alijs rerum, personarum, & gestorum circumstantijs. ¶ † Quia & hæc in mutuo considerari, vt in alijs, decet. Et primo, res pro materia ex qua fit mutuum, quæ idonea erit ad formam suscipiendam: dummodo res sint eiusmodi quæ in commercio hominum sint, vt in rebus generaliter, in conuentionibus considerandis, nouimus [t]. Deinceps quæ pondere, numero, aut mensura mensurari possint [u].

6 ¶ † In personis, à quibus mutuum dari, & quibus mutuari possimus, perpendendum. Nam debent esse qui dant, domini rerum: alioquin mutuum non esset de meo tuum [x], sed de alieno, quod nec qui dominus non est, in alium transferre potest [y]: nisi nomine eius mutuet cuius sunt [z]. Quare nec fur, quas furatus est pecunias, mutuo dare potest [a]. Et de communi mutuo dans, non potest constituere mutuum, nisi in sua parte [b], sine communes numos dicas pro indiuiso: siue ratione quantitatis [c]. Atque extantibus pecunijs alienis penes eos qui acceperunt a non dominis, vendicari à dominis possunt ab eis, daturque pro consumptis vtilis actio [d]. Et qui alienas pecunias suo nomine dat mutuo, accipientem ex mutuo sibi non obligat, quandiu illæ extant. quamquam, si consumptæ sunt reconcilietur mutuũ, & condictione à numerante repeti possint [e]. Et tunc inspicimus, non vnde originem pecunia habuerit, sed quod quis quasi propriam numerauerit pecuniam [f]: tuncque maxime quæritur numeranti actio, si mutuum sit cum stipulatione sibi reddendi contractum [g]. Sic per se, nõ omnis numeratio mutuũ recte constituit [h]: & proinde poterit constitui hæc regula, Vt nõ nisi qui alienare rem possit, mutuum dare possit suo nomine. Quare nec filiusfamilias, nec seruus, nomine suo dare possunt [i]: & si dent extra causam peculij, condictio domino vel patri competit [k]. Neque seruo, sine volũtate domini, extra peculium solui ex mutuo debitum potest [l]. Dico autem in caussa peculij, mutuam pecuniam à filiofamilias dari posse, vt a seruo qui peculiarẽ causam tractat [m]: dummodo alteri filiofamilias non mutuauerit: nam tunc cõdicere pater poterit: quia non videtur filiofamil. peculij administrationem concessisse, vt perderet [n]. alijs autem mutuare posse, non dubito, quia mutuare non est tunc perdere, sicuti in mutuo filiofamilias facto, cuius non est repetitio [o]. Non mutuat autem furiosus, etiam paterfamil. [p] Quia consensu destituitur [q], quem conuentiones omnes desiderant [r]: & potissimum numeratio in mutuo exigit, vt eo nomine fiat, alias mutuum non sequitur [s]. Furiosus autem non potest dici animum habere desinendi possidere, vt transferre in alium velit [t], absentis, & quiescentis, & non

7 intelligentis personam referens [u]. ¶ † Administratores Reipublicæ vel rectores Prouinciarum, iure Romano, si temporales sunt, mutuum dare non possunt suo nomine, neq; per interpositas [x] personas:

s Bartol. in l. si ita stipulatus, §. Chrysogonus, de verbo. oblig. & in l. certi condictio.
t lib. superiore 24.
u l. 1 de condict. tritic. in P. cum similibus.
x l. 2. §. appellata, de rebus cred. l. in mandatis, 14. loca. P.
y le. non videtur, 126. & l nemo plus iuris, 54. le. id quod nostrum, de regul. iur l. si. de condict. causa dat. in 1. l. fi. & tot. tit. de rob. alien non alienan. C. leg. mater, C. de rei vendic
z le certi condictio, §. si numeros tuo nomine, de reb. credit. P. l. singularia, & l. 2. § pen. eo. P.
a leg. nam et si fur. 12. de reb. cred P.
b leg. si socius propriam pecuniam, 16. de reb. credit. dicta l. nam et si fur. §. fin.
c Paul in l. si cui omnes, 94. de solut lib. 46. P tit. 3.
d leg. ex facto. 55 §. plane si ex re pupilli, de pecul. libr. 15. tit. 1.
e l. si à furioso, & leg. nam et si fur §. 1. de reb. cred l. si à furioso, § si de act.
f non vnde originem, C. si cert. petatur.
g l [illegible]. C. si certum peta.
h l. nõ omnis, de reb cred. P.
i l. 2. creditum verb. in mutui datione de rebus cred in P.
k l. rogasti. §. fi. eod.
l l. cum qui in peculio, §. si cert. pet in P.
m d. l. rogasti. § fin.
n Paul. in l. si filiusfamil. 4. ad senat. Macedo. lib. 4. P. tit. 6. sic ibi Accurs. in verbo credidit.
o l. 1. ad senat. Macedo. in P.
p l. si à furioso, de reb. cred P.
q l. in negotijs & l. furiosi. de reg. iur. P.
r l. 1 §. conuentionis, de pact. P.
s l. nõ omnis, de reb. cred. P.
t vt l. si is qui animo, de acquir. possessio.
u l. 2. furiosus, de codic in P. cum simi ibi à glo. not in verb. absentis.
x Mod l. principal. 33. Paul. l. præsid. prouinciæ, 14. de reb cred P leg. 1. C. si cert peta.

personas: si perpetui sunt, possunt: vel etiam temporales, alijs quam sibi subditis mutuare possunt. Et vtrique, tam temporales, quam perpetui, mutuo accipere possunt, prout negotijs illorum expediet, dummodo commercium inde fœneratoris non exerceant [a]: turpe enim visum istis hominibus in dignitate constitutis, commercia exercere [b], & iniustum rectoribus & administratoribus publicis, cum subditis contrahere, ob metum quem præsumit lex posse illis inferri [c]. Idque præcipue in contractibus magni momenti, & qui quæstus caussa, & qui cum damno maximo contrahentium cum illis, locum habent: non autem, in his quæ ad vitæ communis vsum & necessitatem magistratuum & administratorum reipublicæ pertinent [d]. Et in Gallia liberi magistratibus contractus sunt: quia perpetui. Si tamen suspicio sordium est & metus, recte ex qualitate personarum, ad rescissionem contractuum, & vindictam eorum, qui abutuntur officio sub authoritate regia procedi posse arbitror, imo expedit durius in eos animaduerti, qui prætextu authoritatis regis subditos deuorant, & eorum res populantur [e]. Duplex enim in illis crimē, & quod circumscribant subditos, & quod authorem & velutí defensorem obijciant principem, ob cuius maiestatem plurimum illis deferunt. Porro administratores ciuitatum, & municipiorum, & ipsa municipia, ex mutuo accepto obligantur, mutuoq; dare possunt: dummodo ad vtilitatem municipiorum fiat mutuum, eoq; modo res eorum contractui subijciuntur [f].

8 ¶ † Filijsfamilias autem mutuare nemo regulariter potest, prohibente senatusconsulto Macedoniano, quod etiam inhibet repetitionem, aduersus factum sui iuris: visaque est pecuniæ datio perniciosa petentibus, occasioque delinquendi, qua filiusfamilias ante tempus patrios inquireret in annos, vt posset ab hoc mutuo citius se expedire [g]. Solusque hic contractus mutui cum filiofamilias ne fiat, prohibitus, cæteris fere omnibus cum eodem permissis [h]. Senatusconsultum hoc latum tempore Vespasiani, refert Suetonius [i]. Quod quidem eam mutui speciem tantum improbasse videtur, quæ in pecunia fit filiofamil. non autē alterius rei [k]: nisi aliæ res in fraudem eius, pro pecunia, vel vnde pecunia conflari possit, quæ in mutuum venirent, datæ essent [l]. Sic placuit senatui Parisiensi, irritas esse venditiones mercatorum, quibus filiusfamilias merces sine consensu patrum: vel minoribus, sine authoritate tutorum vel curatorum vendunt, & eos obligant, vt certo præscripto tempore soluant, nempe quod istæ simulatæ venditiones mutuo proximiores sint: ideo vetauit mercium fieri illis mutuum, imminente & statuta in pœnam mercium amissione. Cautum autem id vigilia natiuitatis dominicæ 152 [m].

9 ¶ † Porrigit Philippus Cæsar senatusconsulto ad nepotes & pronepotes [n], vt nec pater teneatur de peculio, nec filiusfamilias possit huic senatusconsulto renunciare: quia non tam in eius fauorem, quantum in odium creditorum latum est [o]. Vnde alia ratione, quam qua mulieri permissum sit Velleiano in sui tantum fauorem lato renunciare [p], hęc facultas filiofamilias adimitur, nec vlla dignitas filiumfamilias ab hac eximit exceptione [q], imo & transit in hęredem filijfamilias, & hæredem patris, vt eam opponere iuto creditori

10 possint [r]. ¶ † Plautus [s] meminit cuiusdam legis, quam quinauicenariam nominat, quæ non sinit pecuniam à danista mutuo adolescentibus dari Sic enim loquitur apud eum adolescens: Perij, an non mm lex me perdidit quinauicenaria, metuunt credere omnes. Cornelius, Tacitus Annal. libro vndecimo, legem latam à Claudio Cæsare similem Sc. Macedoniano notat. dum ait de eo: [*Et lege lata sæuitiam creditorum coercuit, ne in mortem parentum pecunias filiusfamilias fœnori darent.*] Narrat Plutarchus [t]. Xantippum filium Periclis, patris nomine argentum accepisse ab vno ex eius amicis, quo repetente, tantum abfuit, vt pater solueret, vt eo etiam nomine creditori iudicium dictaret, &, vt opinor, quasi filio corrupto [v], sicuti qui à filiofamilias, vel seruo sciens prudensque emit, se furti obligare videtur [x].

11 ¶ † Excipiuntur tamen casus, in quibus mutuū factum filiofamilias valet, nec locum habet senatusconsultum. Primus si filiusfamilias miles sit [y], vel si castrense peculium habeat [z], videlicet vsq; ad quantitatem peculij: in quo pro patrefamilias habetur [a]. Secundus si studiorum caussa, filiofamilias mutua moderata pecunia detur [b]. Tertius si filiusfamilias se patremfamilias esse, mutuū accipiendo, mentitus sit [c]: iura enim deceptis, non decipientibus subueniunt [d]. Quartus si is publice pro patrefam. haberetur [e], cōmunis enim error, ius facit [f]. Quintus si voluntate patris contraxit [g]. Sextus si pro negotijs patris accepit [h]. Septimus si maior, & sui iuris factus, vel nouarit, vel alio modo agnouerit debitum [i]. Item octauus tunc senatusconsultum locum habet, si tunc obligatio, cum mutuum datur, nascitur: non autem, quando aliud debitum à filiofamilias in mutuum conuersum est, velut quod ex pretio emptionis deberet [k]. Nonus si & mutuum filiofamilias factum pater ratum habeat: reconciliatur enim mutuum [l]. Ex superioribus, ex re, & ex personis, forma mutui & negotium quod geritur apparebit num sit secundum leges & regulas mutui, & si non sit, quemadmodum ad formam reduci possit, hoc est, vt loquar cum interpretibus, quomodo reconciliari possit. Deficit à formula mutuum, si res non sit idonea [m], puta, quia alieni nummi numerantur, ratione personæ, si illa non consentiat [n], si à furioso [o], pupillove fiet [p], si filiofamilias detur, vt ante diximus. At in mutuum, quod inutiliter datum est, postea venit, seu illud reconciliatur, id est, fit mutuum quod non erat, pluribus modis, velut primo: si consumatur ab accipiente mutuata pecunia aliena [q]: consumpta porro dicitur, vel cum expensa est, vel cum alijs mista [r]. Secūdo vsucapione, si non cōsumpta pecunia, triennio fuerit penes accipientē [s]: quia & per vsucapionē transfertur dominiū [t]. Eodemq; modo reconciliātur, seu vires capiūt, dos [u], indebitum [x], donatio causa mortis [y]. Tertio vires recipit mutuum inutile, per stipulationē quę fit ab eo qui dat alienos numos, & sibi reddi stipulatur [a]. Quarto ex repudiatione iuris eius qui impedire mutuum potest, vires accipit. Vtecce, te instituto hærede, testator mihi legauit pecuniam quam habebat in area, huius pecuniæ à morte testatoris in me transit dominiū. Si tu mutuo dederis interim illā pecuniam, mutuū non est, vtpote rei alienæ, meæ videlicet: si tamen repudiem legatum, cum ad te pertineat, conualescit mutuū & retrotrahitur, vt censeatur tua fuisse pecunia cum eā numerasti [a].

12 ¶ † Idipsum quinto cōsidera in cōditionis euentu. vt si

a [illegible] præsidis, [illegible] & in l. eos. [illegible] de v[illegible] & l. q[illegible], ficatt. pera C. b l. [illegible] de merc. C.
c non licet. l. qui officij. de contrahen. emptio. l. 1. & cō. trac. iud. C. l. 1. si quacunque præditi potest. &c. C. l. 1. si pro fes prouinc. vel ad eum pertinentes, &c. C. le. fructuarios. de numera. & actuarijs. libr. 12. C.
d notat gloss. in l. militas, & in l. fin. C. de loca. facit l. qui stipendia, C. de procura. & l. filiusfamilias, §. veterani, eo. tit. in P.
e le. memoriarius, vnde vi. C. l. 6. § fin. de eo quod [illegible] causa, P. l. quemadmodum, § magistratus, ad le. Aquil. in P. tit. de concussi. P.
f l. ciuitas, 27. de reb. cred. in P. l. si ut, de pignor. [illegible] fin. de vendend. reb. ciuita. lib. 11. C.
g l. 1. ad senatusconsult. Macedon. libr. 14. P. tit. 6.
h l. 4. § is autē solus, ad senatusconsult. Macedo. P. §. illud proprie. quod cum eo qui in aliena. potest. &c.
i Sueto. in Vespasia. cap. 11.
k l. sed Iulianus ait. §. mutui dationem, ad Macedo. P.
l d. §. mutui dationem, & l. quia quod vulgo, eo. tit.
m Papo. lib. 11. Arresto titu. 4. arresto [illegible] & 2.
n l. filius tuus. §. ad Macedoniā. lib. 4. C. tit. 27.
o glo. in l. fin. ad Sc. Macedo.
p in l. fin. § penul. ad senatusc. Vell. [illegible] l. fin. & auth. in matri. [illegible] mul. offic. [illegible] ris fungi pot. C.
q leg. 1. §. 1. ad Maced. P.
r le. sed Iulianus, 2 nunquam autē, ad Macedo. in P.
s Plautus in Pseudolo.
t Plutarch. in Peric.
v l. eos, C. de fur. l. si quis, & l. 13 ad legem Fauiam de plagiar. l. 6. C. ad [illegible] l. si liberum [illegible]. quod cum eo qui in alien. potest. est neg. gest. [illegible] 4. C. tit. 26.
x le. fin. C. ad Maced.
y l. 1. §. fin. ad Maced. P.
z l. 3. de castrē. si pecul. l. fin. §. fin. ad Macedonia. C.
a l. sed & Iulianus. 9. § quod dicitur ad Maced P. l. Macedonian. C. eo.
b l. 1. & 2. C. ad Maced.
c l. auxilium, de min. 2 & 3. si min. se maio. dix. C. leg. 2. ad senat. Velleia. in P.
d l. 2. C. ad Macedo. l. patrem familias. 20. P.
e l. 1. C. de testamen. l. Barbatius. de offi. prætor.
f leg. 3 & 4. ad Maced. C.
g d. l. 3 ad Macedo. C. l. sed Iuliannus, 9. eo P.
h d. l. 2. C. ad Maced.
i l. 2. C. ad Macedonia.
k l. fin. ad Macedonia. C.
l l. 2. §. appella[illegible] de reb. credi. P.
m l. 2. P. §. pen. de pac.
n §. nunc admonēdi, quib. alien. licet, vel non.
o l. si à furioso in fin.
p l. rogasti, in fin. l. filiusfamilias, ad Macedon.
q l. si alienam num. 78. de solut. in P.
r l. vale. de vsucapi. transfert C. §. 1. de vsuca.
s l. 3. de vsucap. in P.
t l. Proculus, de iure do.
v l. indebiti, §. sed certi numis da condit. indeb.
x l. si alienam, de donat. caus. mort.
y l. si furi. C. de pign. l. quamuis. si cert. pet. C.
z l. à Titio. de fur. in P.
a l. omnis. 7. & l. [illegible] nde, de reb. mod. P.

vt si mutuas pecuniam sub ea conditione, si nauis ex Asia venerit, pendente conditione quidē mutuum non est, & repeti solutum potest, & pendet: at si conditio aduenerit, vires accipit [a]. Reconciliatur & sexto, tempore, vt post biennium in literarum obligatione [b]. Septimo debiti agnitione, vt si tibi sub spe numerationis literis significauerim, me fateri in centum tibi esse obligatum, si, quamuis non acceperim, postea agnouerim debitum, & incipiam illud exsoluere, reconciliatur debitum [c]: & cessat exceptio nō numeratæ pecuniæ [d]: nam qui indebitū scienter soluit, donare videtur [e]. Et filiusfamilias, paterfam. sui iuris factus, qui mutuum dum esset filiusfa. factum agnouit, & partem soluit, obijcere non potest senatusconsultum Macedonian. [f]. Et pro parte, nemo voluntatem approbans eandem, & ex eadem causa reprobare potest [g]. Octauo reconciliatur infirmatione propriæ scripturæ, qua mutuum continetur [h].

13 ¶ † Vtilitas vna singularis, ex illa translatione dominij quæ fit rerum mutuo datarum in accipiente, est vt in eum qui rogauit periculum rei tamquam in dominum transeat, & possit ei condici [i], quo pertinet illa regula, incendium æris alieni non liberare debitorē [k]: quod de alio quoque casu fortuito quā incendij intelligi par est [l]. Quia species vel genus, id est, quod debetur in specie vel quantitate, vel genere, perire non potest [m]. Porro in hac specie contractus, in mutuo videlicet, cauendum est: ne quis sub prætextu beneficij accepti lædatur, cum intersit nostra beneficio non decipi, sed iuuari [n]. Videtur enim mutuum proximum esse donationi & munificentiæ, & pietati. Quod à Deo iussum etiam est ijs, qui alioquin parum proximorum egenorum miserentur, multis abundantes. Si vous, loquit Moses [o], ex fratribus qui morantur intra portas ciuitatis tuæ, in terra quam dominus Deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit, non obturabis cor tuum, nec cōtrahes manum, sed aperies eam pauperi, & dabis mutuum quo egere eum perspexeris. Et rursum Deus ipse [p]: qui petit à te, da ei, & volenti mutuari à te, ne auertaris. Lege antiqua, quam renouauit Iulius Cæsar consul, statutum, ne quis in auro vel argento possideret plus pecuniæ quam sexaginta sestertia, vt indigentibus alijs mutuo darent [q].

a dicta l. omnia & l. seq. de reb. cred.
b l. in contractibus, de non numer. pecu. C.
c l. eam fidem, 9 de nō numerata. pecunia.
d Odefredus, in l. quamuis, C. si certū petatur, l. 1. § 1 & l. toties, 0. de pollicita. P.
e l. Campon., de operis lib.
f l. id si filiusfamilias, 9 ad senatusconsul. Maced. P.
g excmp. l. 1. de acquir. hereditat. l. 1 C de fideiussor. l. parentibus de inofficio testam. §. non autem, de hered. & falcid.
h auth. contra qui propriam, C. de non numerat. pecun.
i l. 1. rogasti, & Vlpia. l. si quis nec causam, 9. & l. certi condictio, § fin. de reb. credit. in P. §. item is cui, quib. mod. re contrah. oblig.
k l. incendium, si cert. petatur. C.
l §. item is cui res, quib. mod. toll. obl. l. 1 §. is quoque, cus. de actio P.
m l. in ratione, in 2. §. diligenter, ad leg. Falcid. P.
n l. in commodato, §. sicut commodare. P.
o Deuter. 15.
p Matth. 5.
q Dion Cass. lib. 41. histor. Roma.

---

de Fœnore seu de Vsurario mutuo, & de Vsuris. Cap. 3.

Lib. 22. P. tit. 1. Lib 4. C. tit. 32.
Lib. 5. Decretal. tit. 19. Lib 5. Sex. tit. 5. Lib. 4. Clem. tit. 6.
De nauticis vsuris, in auth. coll. 2. tit. 6.
De nautico fœnore. Lib. 22. P. tit. 2. Lib. 4. C. tit. 33. Nouella 110. & 120.

1 *Mutui & fœnoris differentia.*
 Fœnerare quid. eod.
2 *Vsura quid.*
3 *Vsus causa, & vsura triplex.*
4 *Vsura propter moram licita.*
5 *Vsurarum finitio.*
 Diuisio. eod.
6. 7. 8. 9. 10. & seq. *Vsura omni iure prohibita, diuino, & humano.*
6 *Lepores superfœtant.*
 Vsura mordet, edit facultates, trucidat. eod.
7 *Fœnerandi vsus non est diuturnus.*
8 *Pecunia pecuniam natura parere non potest.*
9 *Vsuras mutuum natura respuit.*
10 *Vsura diuino iure prohibita.*
 Vsura & mentalis à Deo prohibita. eod.
11 *Vsura prohibita iure pontificio.*
12 *Concilijs sacris.*
 Et pœna vsurariorum, eod.
 Concilia Elibertinum, Nicenum, Lateranense, Lugdunense, quando fuerunt prohibita.
13 *Vsurarij manifesti qui dicantur, & quomodo tales esse probentur.*
14 *Vsurarum contractum quæ arguant.*
15 *Vsura lege Indorum, Platonis, Oxei, Choorum, Byzantiorum, Cæsaris, prohibita. Tributum ex vsuris. eod.*
16 *Vsura Gallico iure prohibita cum pœna.*
 Vsura nundinales Gallicæ, eod.
17 *Fœneratores magis, quam fures puniti.*
18 *Fœnerandi licentia omnino prohibita, & quando alias coercita.*
19 *Vsura iure ciuili Romano scripto prohibita.*
20 *Vsura permissa, nec tamen ideo approbata.*
21 *Vsurarum permissio considerat res, personas, taxationem.*
 Vsura ex quibus rebus capi possunt. eod.
22 *Fœnerari quæ persona possint.*
23 *Iudæi vsuras non debent accipere à Christianis.*
24 *Vsuras permissas taxatio legitima facit.*
25 *Vsura ex nudo pacto non debentur.*
26 *Vsurarum solutio non probat illas esse debitas.*
 Vsurarum omissa solutio arguit remissionem. eod.
27 *Vsura in sortem conuerti nequeunt.*
28. & 31. & 44. *Vsura centesima quæ.*
29 *Vsura apud Romanos menstrua & singulis mensibus soluta.*
 Calendarium quid: & quare. eod.
30 *Calendæ quare primi dies mensium dicuntur.*
 Luna nouā olim initium mensis faciebat Romanis. eod.
31 *Vsura assalis, & libra.*
32 *As quid, & in quot vncias vel partes diuidatur.*
33 *Vnciales vsura quæ.*
 Vsura vnciales. eod.
34 *Sextantes.*
35 *Quadrantes.*
36 *Trientales.*
37 *Quincunces.*
38 *Semisses.*
39 *Septunces.*
40 *Besses.*
41 *Dodrantes.*
42 *Dextantes.*
43 *Deunces.*
36 *Vsuras trientales exercuerunt Antoninus, Alexander, Seuerus, &c.*
37 *Pensio legitima fundi, quæ intra viginti annos æquat valorem fundi.*
44 & 46. *Traiectitia & nautica vsura.*
45 *Vsura maiores, minores, media quæ.*
46 *Vsura centesima quibus permissa fuerunt.*
47 *Vsura nautica, traiectitia marina quid.*
 Periculum pecuniæ traiectitiæ ad quem pertineat. eodem.
49 *Nautica vsura duplex.*
 Eteroplou & amphoteroplou quid. eod.
47 & 49. *Vsura nautica improbata.*
49 *Nicephorus Orientis imperator Christianis inimicus.*
50 *Centesima vsura lex renouata sæpe.*
 In quibus casibus permissa. eod.
51 *Periculum suscipere maris temerarium.*

Mutuum

1 MVtuum proprie siue vsuris est, at fœnus cum vsuris est: vt notauit Philippus Beroaldus [a], ex Plautino amatore dicente [b], Nam si mutuo non potero, certum est sumã fœnore. Sic etiã distinguere videtur Cicero [c]: vt enim, inquit, benefici liberalesque sumus, nõ vt exigamus gratiam: neque enim beneficium fœneramur, sed natura propensi ad beneficium sumus. Et Terentius [d]: fœneratum isthuc hoc beneficium tibi pulchre dices. Et aliquando fœnerare est idem, quod mutuo dare: vt apud Plinium [e], Sol fœnerat lumen suum cæteris sideribus. Apud Græcos eadem fere obseruatio, nam vt notat Vlpianus apud Demosthenem [f]. τὸ δὲ δανείζοντα ἀνιᾶν ... ἐφ' ᾧ τὸ ἄτοκον. id est ad verbum ἐδανείζοντο, id est, fœnore petebant, contumeliosum esse videtur. Cum vsura male audiret, initio quidem eius rei commonefecit, sed commodo verbo, τὸ ἔχρησεν, mutuarant vitat offensionem.

2 ¶ † Vsura dicitur quicquid præter sortem principalem ob eandem capitur, siue pecunia sit, siue gratia, siue aliud quidquid [g]. Vsura dicitur ratione vsus, vsus ipse, apud Latinitatis emendatoris authores: & sæpe pro commodo, quod ex vsu accipitur [h], vt & hic nunc accipietur: & pro fœnore pecuniæ, vel pro eo quod ratione vsus pecuniæ accedit. Accedit autem domino pecuniæ, præter pecuniam, & eius occasione: vel lucrum sine damno: vel ratione damni, quod sentit & patitur ex vsu quem alius habet suæ pecuniæ vel rei: vel in pœnam, quòd alius pecuniam suam, vel res suas se inuito retinet, vel se nolente vsum rerum suarum habet [i].

3 ¶ † Hinc capita tria vsurarum diuersæ naturæ colliguntur: primum caput prohibitas vel odiosas habet vsuras, quando sine damno lucrum ex vsu quem alius habet suæ pecuniæ, consequitur. Aliud caput pertinet ad id quod interest, quando quis propter vsum rerum suarum quem alius habet, damnum consequitur, vel lucrum amittit, & pro eius reparatione aliquid consequitur ex illo vsu, & istud constituitur inter vsuras licitas, vt docuimus in capite de eo quod interest, libro superiori. Tertium caput vsuras ad moram pertinentes, licitas quoque tractat, quando inuitis dominis interpellatus, vel morosus alio modo, rerum vsum detinet.

4 ¶ † Et eo pertinet parœmia, vsuras nõ propter lucrum petentium, sed propter moram non soluentium infligi [k]. Et ideo venire istæ dicuntur ex natura quorundam contractuum [l], liciteque exiguntur, in pœnam contumaciæ, & vsurpationis rerum alienarum, contra iuris præceptum, ius suum cuique tribuendum. Et de istis, & de mora iam proprio capite superiori quoque libro diximus.

5 ¶ † Et superest, vt dicamus de vsuris quæ ratione tantum vsus penduntur, sine damno. Illæ igitur vsuræ sunt, lucrum emergens sine damno [m], ex vsu pecuniæ mutuo datæ mutuanti accedens. Lucrum dicitur, deducto omni damno, & damnum deducto omni lucro [n]. Dicuntur autem vel terrestres, vel nauticæ [o].

6 ¶ † Has vsuras in summa, omnia tota diuina & humana, & boni mores reprobarunt, ad maius autem malum euitandum, aliquatenus permiserunt: idque per ea quæ dicemus manifestum erit. Naturale ius ratioque naturalis, rerumque, omnem pecuniarum & contractus mutui natura, primum illas abhorret & respuont, & quale malum sit vsura, ipsa seipsam, veluti sorex, indicio suo demonstrat, seipsamque condemnat. Et apud Hebræos נשך morsus neschec dicitur, corrodit enim & viuos deuorat debitores: vnde Alphonsus Hispaniarum rex fœneratores labores mortalium depascentes, harpyias dicebat [p], & fœnus ipsum quasi fucum animæ [q]. D. Ambrosius vsuram ab vsu dictam ait, quod vt vestes vsu, ita vsuris patrimonia scindantur [r]. D. Basilius [s] ideo Græcis vsuram τόκον, dici ait, quod supra fœcunditatem leporum, quos dicunt simul & vno tempore gignere, & superfœtare agnoscendo, etiam vsura nondum data, alteram gignat, & alteram ea altera, vsq; ad infinitũ: & inde dolores, vt parturientis, inferre debitoribus. Vocat hoc iniquitatem absolute Dauid, & pro magno beneficio concedendo à Deo populo commemorat, quod ex vsuris & iniquitate eruet animas eorum [t]. Pleraque autem adfert quæ ad dolos & iniquitatem pertinent fœnerantium D. Ambrosius, quæ apud eundem legito, & de miserijs debitorum [v]: & apud Plutarchum proprio libro [x]. Nec improprie Cicero fœnore trucidati dixit, dum scribit [y], Parcat iuuentus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam, ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, nec incurrat in alterius domum atque famam. Demosthenes, οἱ δανειζόμενοι ῥᾳδίως ἐπὶ τοῖς μεγάλοις τόκοις μικρὸν εὐπορήσαντες χρόνον ὕστερον καὶ τῶν ἀρχαίων ἀπέστησαν, id est, qui facile pecuniam magno fœnore sumunt, illa paulisper locupletati, post etiam patrimonijs euertuntur [z]. Plato reddens rationem, cur democratia transit in paucorum dominatum, & contra, cum plures sint mutationis causæ, eas non dicit, sed vnam solum, quod prodigaliter viuentes, vsuris confecti, pauperes efficiuntur [a]. Aristophanes [b] vsuram etiam describit pro fera, τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ τόκος τί; θηρίον, id est, nihil aliud vsura est, quam fera quædam. Paria putat D. Ambrosius gladio in hostes sæuire, & vsuras extorquere, & quos occidere licet ijs tantum fœnus extorquendum [c].

7 ¶ † Sequitur & plerumque eadem pœna & damnum fœneratores, quibus debitores suos diuexarunt. Et vix vsus ipsius pecuniæ fœnerandi diutinus, vix continuus, sed sterilis est: quo subsecuto, intercidente sæpe pecunia ad minimum minorum, vel aliorum patrimonia deducuntur [d].

8 ¶ † Sed & pro monstro est, vt pecunia quæ sterilis per se, & sine vsufructu est, & ciuili & naturali ratione [e], contra naturã generet, & proferat vtilitatem, & fœtũ domino mutuanti, vt ait Plutarchus [f]: siquidẽ fœtus dicimus, quasi fœtum & partum [g], vt Græci τόκον, cum tamẽ vsura quam ea pecunia percipimus, in fructu non sit [h]. Pecunia inuenta, non ad pariendum, sed ad pretium

9 æstimandum omnemque faciendam [i]. ¶ † Aduersatur & tertio naturæ mutui vsura, in eo, quod mutuum ad iuuandos egentes maxime inductum sit, & ea humanitatis officio, quo interest hominis hominem affici beneficio [k], ob cognationem quæ natura inter omnes homines est [l]. At nihil magis aduersatur officio pietatis & amici, quam merces [m]. Natura item & formula contractus mutui est, vt nec minus, nec plus quàm datum est restituatur, & in eodem numero, pondere, & mensura, & in eadem bonitate, & quantitate [n]. Nec in eo caueri potuisset, vt si decem dem, vndecim vel amplius reddantur: vel si cautum sit, non erunt in obligatione plura quam decem, & quatenus

tantum

a Philippus Beroald. in 1. Apulei, de Asino aureo.
b Apud Plautum, in Asinaria.
c Cicero de amicit.
d Terent. in Phormione.
e Plinius li. 2. cap. 8.
f Vlpia. in cõmentar. ad orationẽ Demost. de falsa legat.
g can. si. 14. q. 3. can. putant, eod.
h Varro. 4. de ling. Lat. circa finem.
i vt in ic. 1. §. 2. de vsur. leg qui negotia, 14. mandat. P.
k l. cum quidã §. si pupillo, de vsur. in P.
l L. ideamus, de vsur. P.
m gl. in l. 2. de sculč. quæ pro eo quiter. C.
n leg. Marius, proloco. P.
n Sudam lib. 1 de Asse. & ex sequẽtibus apparebit: & tatu. de vsuris, & de nautico fœnore.
p Antonius Panorm. lib. 4 de dictis & factis Alphons. c. 16. hoc ipsum & Plutar lib. non esse fœnerand.
q Anto. Pano. lib. 1. de dict. & fact. Alphons. cap. 14.
r D. Ambros. li. 4. de Tobia. c. 13.
s D. Basilius in psal. 14.
t Psalm. 71.
v D. Ambros. lib. de Tobia. c. 4. & 6. & de miserijs debitorũ lib. c. 7. & 8.
x Plutarch lib. non esse fœnerandum.
y Cicero pro Cælio.
z Demosth. 1. Olynthiaca.
a Aristo. 5. Polit. c. 6.
b Aristopha. in Nebulis.
c ca. si. 14. q. 4.
d l. lex quæ tutores, de adm. & tut. C.
e l. 2. in princ. & §. 1. de vsufr. earum rer. quæ vsu consum. §. constitutur. de vsufruct.
f Plutarch. lib. de vitande vsura.
g Gellius, lib. 12. c. 18.
h l. vsura, l. 121. de verb. sign.
i leg. 1. de contrah. emp. P. cicero. 11. distin.
k l. seruus ea lege, de seruis exportand. P.
l l. 3. de iust. & iur. P.
m l. 1. mãda. P.
n l. certi condictio de reb. cred. §. 1. quib. mod. re cõtra. obligat.

tantum datum est [a]. Proinde cum contra substantiam contractus adiecta varient contractum ipsum [b], non erunt admittendæ vsuræ, in mutuo cótra eius naturam, quãdiu voluerimus mutuum dici, alioquin degenerabit in locationem, quæ ratione mercedis vsum rei concedit [c].

10 ¶ † Iure diuino prohibitas esse vsuras, manifeste docetur ex lege antiqui & noui sacrosancti Testamenti: si pecuniam, inquit Deus, dederis populo meo, pauperi qui habitat tecum, non vrgebis eum, quasi exactor, nec vsuris opprimes [d]: & iterum, non fœnerabis fratri tuo ad vsuram [e]. Et Dauid ait, nó ingressurum tabernaculum Dei, qui pecuniam ad vsuram dederit [f]. Apud Ezechielem iustus dicitur victurus, & non moriturus in æternum, & is quoque qui ad vsuram non commodauerit, nec amplius acceperit quam datum sit [g]. Iubet Dominus noster Iesus Christus, mutuum dare, & nihil non solum accipere, sed nec sperare [h]. Vnde & mentalis vsura, videlicet mutuare ea mente, vt plus inde speremus, quemadmodum realis prohibita est [i].

11 ¶ † Iure pontificio prohibitas esse iura expressa docent [k], & inibi hæreticus declaratur, qui dixerit licitum esse exigere vsuras [l], damnationisque æternæ pœna indicta exigentibus [m]. Et vt remoueantur à promotione ad sacros ordines sancitum [n], vtque iam promoti, expellantur à clero & vsuras reddant [o].

12 ¶ † Translatæ & in iuris pontificij corpus prohibitiones & pœnæ sacrorum conciliorum, vt ex concilio Apostolorum, presbyter exigens vsuras, si non resipiscat, deponitur [p]: vt quod concilio Elibertino celebrato sub Constantino Magno, circa annum domini 336. sub Iulio summo pontifice coactis in Hispania nouem & decem Episcopis [q] sancitum est, clericum qui vsuras acciperet exauthorandum [r]. Prohibitæ item synodo Trullana [s], quæ sexta dicitur: in generali Nicena prima [t], cui interfuerunt 118. Episcopi contra Arrianam sectam maxime coacti, circa annum Domini nostri Iesu Christi, trecentesimo vigesimo octano, secundum historiam Tripartitam [u]. & Rufinum [x]: secundum alios anno trecentesimo vigesimo quarto, vel anno trecentesimo vigesimo sexto, vt scribit Nicephorus Callistenis [y], sub Constantino Magno, & Syluestrio summo pontifice. Item circa annũ Domini 1570. sub Alexãdro Senensi eius nominis summo pontifice, concilium Lateranense submouit à communione sacrosanctæ eucharistiæ, & à sepultura ecclesiastica vsurarios publicos, ni satisfacerent [z], quod confirmatum est Concilio Lugdunensi [a], coacto anno Domini 1373. teste Paulo Aemylio [b]. Ex canonibus Nicephori confessoris, vsuram accipientibus non sunt elargienda sacramenta, nec cum perseuerantibus in illis cibus sumendus [c].

13 ¶ † Quæ pœnæ de manifestis vsurarijs intelligi debent: tales autem sunt, qui diffamati ea de re sunt, & contra quos certa extant argumenta [d]. Testium porro hic non sufficit probatio, dicentium aliquem esse vsurarium, quia vsuras illi soluerint [e]: quia deponunt in causa propria [f], vtpote quibus vsuræ restituendæ essent acceptæ, & vltra, vt participibus sceleris, nec eis creditur [g].

14 ¶ † Tria autem arguunt contractum emptionis fictum & vsurarium, vilitas pretij, fama qua quis vsurarius dicatur, & quod pactum adiectum sit, ne liceat venditori redhibere venditum, nisi post certum tempus [h]. Hæc autem concurrere debent. Nec sola consuetudo fœnerandi sufficit ad probandum contractum fœneratitium, quamuis semel malus, præsumatur semper talis in eodem mali genere [i]: nam & fœneratores aliquando legitime contrahunt, & ita Boerius tradit [k]. Nec sola pretij vilitas probat, quia contrahentibus licet in pretio se circumuenire [l]: facit tamen præsumptionem fictionis contractus, vilitas pretij [m]. Adfert Fridericus & alias vsurarum probationes ex confessionibus & libris rationum haberi posse [n]. quamuis difficilimum omnium, vt ait Isocrates [o], cum talibus aduersarijs habere negotium: etenim commercia quæ fiunt cum mésarijs, citra testes fiunt, vnde quibus ab istis impositum sit, necesse est imminere periculum.

15 ¶ † Moribus & iure ciuitatum, seu ciuili nationum, vsuræ quoque improbatæ fuerunt, licet Indi pecunias suas ad vsuras non locent, nec accipiunt [p]. Platonis est lex, Nemini liceat fœnerari: liceatque, si quis in fœnus acceperit, nec vsuras, nec sortem reddere [q]. Lex Oxei legislatoris, ne cuiquam super aliqua fundi parte fœnerari liceret [r]. Chij, vt vsuras coercerent, ex mutuo pollicitis vsuris tributum acceperunt. Et Byzantij, cum nonnulli incolarum fœnerati essent super possessiones suas, statuerunt, vt quicumque debiti tertiam partem ferre vellet, libere possessionem suam haberet [s]. Refert Suetonius Tranquillus Iulij Cæsaris legem, qua statuit de pecunijs mutuis, deiecta tabularum nouarum expectatione, quæ crebro mouebatur, vt debitores creditoribus satisfacerent, per æstimationem possessionum, quanti quasque ante ciuile bellum comparassent, deducta summa æris alieni, si quid vsuræ nomine numeratum aut perscriptum fuisset: qua conditione fere quarta pars debiti deperibat [t].

16 ¶ † Apud nos prohibitæ vsuræ ab optimis principibus, Philippo Pulchro [v], & Ludouico Duodecimo [x], quorum postremus delatoribus vsurariorum pollicetur tertiam partem mulctarum imponendarum reis. Ex eadem constitutione Philippi statutum quoque, ne quis in communibus vsuris exigat vltra vnum denarium Turonensem in hebdomada, vltra quatuor denarios in mense, vltra quatuor solidos Turonenses in anno, pro libra Turonensi. In nundinis vero Campaniæ, vbi pro nundinarum, vt putatur, faciliori commercio, mutuo datur pecunia, vel aliæ res, in dilationem singularum nundinarum, vt pro singulis nundinis, quæ sex in anno sunt, pro eo, quod interest mercatorum dentur quinquaginta tantum solidi Turonenses, pro centum libris. Vnde consurgunt singulis annis ratione sex nundinarum quindecim libræ pro centum Turonensibus.

17 ¶ † Apud Romanos legibus maiorum magis inuisi fœneratores ipsis furibus: nam furem dupli, fœneratorem quadrupli condemnabant, vt testis Marcus Cato [y]: nempe, vt furem manifestum [z], & perfrictæ frontis & impudentem.

18 ¶ † Lælius Genutius Tribunus plebis rogationem etiam tulit ad populũ, ne fœnerari liceret [a]. Et inclinatis in concordiam animis noui consules fœnebrem quoque rem, quæ distinere vnanimes videbatur, leuare aggressi, solutionem æris alieni in publicam curam verterunt [b]. Meminit quoq; alibi Liuius [c], solutioné fœnoris, quam vocat fœneralia, in vrbe aliquando factam publice.

In tali,

a In l. rogasti, & l. si tibi dedero, de reb. cred. P. l. si tibi decem millia, de pact. in P.
b l. cum precario, de precar. in P leg. vbi ita donatur, de donatione causa mor. in P.
c l. 1. loc.
d Exod. ca. 22.
e Deut. c. 23.
f Psalm. 14.
g Ezech. ca. 18.
h Luc. c. 6.
i ca. consuluit. de vsur. post & Panor. in ca. cũ in ca. de vsur.
k in c. 1. c. consuluit ca. super eod. ca. debitores, de vsur.
l Clemen. 1. de vsur.
m c. 1. de vsur. in sext. Clem. 9. §. si eo. ti. ap. Clem.
n ca. de Petro, 47. dist.
o ca. qui oscitipit &c. si quis oblitus, 14. q. 4 ca. si quis, 47. distin.
p c. episcopus, 47. distin.
q Isidor. 1. parte concil.
r ca. si quis clericorum 47. distinct.
s in vno Trulla. c. 10.
t in Nicena 1. syn. c. 17.
u in historia Tripar. li. 1 c. 8.
x Rufinus li. 1. ca. 6.
y Niceph. Calsil. li. 9. historiæ ecclesiasticæ c. 14.
z ca. 3 de vsur. c quia in omnibus, eod.
a c. 1. & 2. de vsur. in sext.
b Paul. Æmil. lib. 7.
c li. 2. iuris Orientalis, in cl. Nicephori confessor.
d c. cum in tua diœcesi, de vsur.
e Frederic. de Senis, cons. 61.
f le. omnibus, C. de testib.
g c. 1 de cófess. l. si C. qui accus. poss. c. venient, &c. per vestras, de testibus Ludouic. Roman. singu. 353. Bald. l. dixit dictibus. C. de testam.
h c. ad nostrã, de emptio.
i l. Cassius, de senator. in P. l. si cui crimen. §. eisdem, de accus. P.
k Boerius decisio. 102.
l l. in causæ, & idem Pomponius, de minor. P.
m §. 1. ver. quis enim debitor, qua l. feud. olim alien. poss. in vsib. feud. l. si quis dixerit, loca. in P.
n Fredericus de Senis, cons. 8.
o Isocrates oratio. 5. in Trapezit.
p Ælianus, li. 4. de var. histo. c. 1.
q Plato 5. de Legib.
r Aristot. lib. 6 Polit. c. 4.
s Aristo. lib. 2 Oeconomicor.
t Sueto. Tranquill. in Iulio Cæsar c. 42.
v in constitutione Philippi Pulchri publicata anno domini 1311
x in constitution. Ludouici 12. publica. anno 1512. artic. 64. 65. 66.
y Cato in principio de re rustica.
z §. præterea, de obl. quæ ex delicto nasc. §. ex maleficiis, de action. cum simil.
a Liuius in 7.
b Idem Liuius lib. 7.
c Liuius in 5. belli Macedo.

In tali, inquit, fœnore obruebantur debitores: enius coërcendi cum ratio quæreretur, diem finiri placuit fœneralia, quæ proxima fuissent, vt qui post eam diem focij ciuibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur, & ex ea die, pecuniæ creditæ, quibus debitor, creditori iua redderetur. Cornelius Tacitus [a] refert, primum lege duodecim Tabularum cautum, ne quis amplius vnciario fœnore fœnus exerceret, cum antea ex libidine locupletum ageretur: dehinc fuisse hoc ipsum ad semiunciam redactum: postea & vetitam omnino versuram, multisque plebiscitis obuiam itum. Iure hoc Romanorum ciuili scripto prohibitas quoque existimo vsuras, potissimum nouissimo. Nam Cæsares postremi & ipse Iustinianus eandem fidem Christianam amplectuntur, qualem & summi pontifices [b], & Christiani reliqui sequuntur, & ecclesiasticas synodos, potissimum Nicenam primam [c], & alia generalia concilia, quibus diximus prohiberi v-

20 suras. ¶ † Cæterum in omni iure inuenimus, & aliquando vsuras permissas in certis rebus, & causis, & personis, & modis negociandi. Non tamen idcirco approbatas dicere oportet, sicuti Deus ob duram ceruicem Iudæorum illis permisit repudium, sed non probauit [d]. Tanta enim hominum est improbitas, vt omnino à nomotheta tam bene emendari vel purgari non possit, vt scoriæ aliquid perpetuo non remaneat: aut, si omnino tollere velit, in peius vitium non degeneret: in quo discrimine peius malum euitandum est & fugiendum [e]. Hoc modo in vsuris, si vetantur omnino, facit diuitum pessima auaritia & crudelitas seu immisericordia, vt malint potius arca numos rubigini committere, quam iuuare gratis indigentes: vel si mutuent gratis, ita truculenter repetunt, vt omni inquietudine debitores infestent. Proinde & modus quidam fœnerandi permissus propter peruicaciam creditorum, & ad iuuandam inopiam debi-

21 torum. ¶ † Consideramus itaque in vsurarum permissione, res, personas, & taxationem. Res in quibus permitti dicuntur vsuræ, comprehenduntur his versibus:

Feuda, fideiussor, pro dote, stipendia cleri,
Venditio, fructus, cui velles iure nocere.
Vendens sub dubio, precium post tempora soluens,
Pœna, nec in fraudem, lex commissoria gratis
Dans, socij, pompa plus forte modus datur istu.

¶ Quæ omnia late explicantur & probantur à glossa, & Henricho Bohic, in ca. conquestus de vsuris, Ioanne Fabro [f], Angelo de Clauasio [g], Baldo, Fulgosio, & Iasone [h] Hostiensi [i], Chassaneo [k]. Isti tamen casus non proprie pertinent ad mutuum, & ideo neque ad vsuram illam illicitam pecuniæ ex mutuo, sed vel ad iustam negociationem rationemque eius quod interest, vel ad pœnam, seu ad moram plectendam debitorum alio modo quam ex mutuo. Cui autem negociationi, & quatenus permissæ vsuræ, postea paulo Deo fauente intelliges, in taxatione, vbi & de rebus & personis plura. In personis distinctin iure diuino in permissione fœnerandi facta, vt lege antiqua liceret extraneis ad vsuram dare: proximis seu illis qui eiusdem populi essent, non liceret.

22 ¶ † Non fœnerabis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno: fratri autem tuo, absque vsura, id quo indiget commodabis [l]. Alienum intelligi volune interpretes, hostem fidei, vt ab eo liceat fœnus accipere, quem liceat occidere [m]. Et ideo non esse permittendum Iudæis à Christianis vsuras exigere [n], tradunt recte interpretes, cum & illis dictum sit, fœnerabis populis multis, & i-

23 pse à nullo fœnus accipies [o]. ¶ † Num autem summus pontifex possit dispensare, vt à Iudæis accipiantur vsuræ in aliqua ciuitate, disputat in vtramque sententiam Alexander Immola [p], & tandem concludit, posse: quia vix quærendum sit de peccato mortali inter Iudæos, qui iam condemnati sint. Mihi suspecta est ista sententia, & pugnantia mihi videntur, velle amicitiæ & humanitatis beneficium mutui in Iudæos concedere, & postea hoc prætextu velle bona illorum, vt ab hostibus exercere: cum potius Iudæi qui inter Christianos conuersantur, inde possint legem nostram improbare potius, quam ad fidem suscipiendam impelli. Quamobrem existimo vel omnino à cœtu Christianorum explodendos, vt in Gallia, vel si aliqua ex causa ferantur, bono exemplo legis Christianæ instruendos, vt videant opere nostra bona, & ne simus illis scandalo. Facit auaritia, cæca cupido, iniustum lucrum, quod in re quæ fructum non generat, in pecunia videlicet, fructum quærat & lucrum, vt non minus repræhensibilis videatur qui à Iudæo ea mente capit, quam is qui ab alio: quia vsura vetita non nascitur ex persona, sed ex re. Improbat quoque Diuus Augustinus cogitationem eorum qui dicunt, multi sunt Christiani diuites, auari, cupidi, non habeo peccatum si suum illis abstulero, & pauperibus dedero: vnde enim illi nihil boni agunt mercedem habere potero. Quia, inquit, hæc cogitatio diaboli calliditate suggeritur. Nam si totum tribuat pauperibus quod abstulerat, addit potius peccatum quam minuat [q].

24 ¶ † Taxatio vsurarum, seu æstimatio, vel definitio legis, eas licitas facit: & eas tantum exigi posse responsum est, quæ intra fines legitimos continentur, alias nequaquam [r]. Et si supra definitam quantitatem vel retentæ, vel solutæ sunt, in sortem seu debitum principale, quatenus excedunt, imputantur. Et si sors quoque soluta sit, in quantum excedunt, repetuntur [f]: constituitque lex cum definitione quantitatis, pro quibus, & quando deberentur, semper, quantum consequi potuit, eas finibus angustissimis concludens. Veluti, ne illæ ex nudo pacto peti possent, nisi stipulatione quoque promissæ essent [t]. Cuius ratio est, quod accessio hæc vsurarum sit ciuilis, non naturalis: nec natura prouenit, vt ait Papinianus, sed iure percipitur, propter periculum etiam, quando periculo dan-

25 tis pecunia fœneratur [u]. ¶ † Paulus tamen excipit ciuitatum debita, quibus & ex nudo pacto vsuras præstandas voluit [x]: item Iustinianus argentariorum [y]. Quamobrem si creditor ex re sibi pro mutuo oppignerata percipiat fructus, vel prouentus aliquos, suos non facit, si vsuræ non sunt illi legitimæ debitæ per stipulationem, vel legis, vel iudicis definitione: sed vel restituere, vel in sortem imputare tenetur [z]. Imo iure pontificio statutum, debitores se non posse obligare ad soluendas vsuras: & si quando iuramento se præstaturos firmauerint, tenentur quidem soluere se à iuramento, & præstare, verum statim compelluntur creditores restituere, & remittere iuramentum [a]: neque valet iuramentum de-

a lib. 1. annal.
b l. 1. de sum. Trinit. & fid. cathol. C.
c l. nos reddentes, de summa Trinita. C. §. 1. de ecclesiastic. tit. in auth.
d D. Matth. ca. 19. & Marc. 10. Deut. 24.
e ca. quod final. 22. q. 4. c. si aliquid, cum 2. seq. eo. ca. duo, & c. seq. 13. dist.
f in 2 reuiat. ti. de vsur.
g in summa, in verb. vsur.
h Bal. Fulg. Iaf. in l. 1. de summa Trinit. C.
i in summa de vsu. §. in aliquo casu. & in c. cū contrah. de pignor.
k in §. 23. des droicts appartenants aux gens mariez. in consuetu. Burgund.
l Deut. c. 23.
m c. si. 14. q. 4.
n Panor in ca. post miserabile, per illū tex. & Hosti. in c. saluator, de vsur.
o Deut. c. 28.
p in nouissimo tomo consilio. consi. 1.
q ca. forte aliqua, 14. q. 1.
r l. placuit, de vsu. P.
f l. si non sortem, de condictione indeb.
t l. 1. & l. pignori. C. de vsur. l. Titius, de prg script. verb.
u Papinia. in l. si nauis. 62. de rei ven. P.
x l. etiam ex quo dn. 30. de vsur. in P.
y §. quia vero & seq. constit. nouella. 136.
z c. 1. & 2. & c. conquestus, de vsur. ap. Greg. ca. ad nostrā dn heetur. l. 1. de distra. pign. C. l. 1. & 2. de pig. actio.
a c. 1. & c. debitores, de iureiur.

bitorum: quod non possint repetere solutas vsuras [a]. 26 ¶ † Alia lex vsuris restringendis imposita, vt propter earum solutionem præteritam, non censeantur debitæ, nisi doceatur [b]: & contra, vt lapsu temporis non solutæ, remissæ censeantur [c]. Et ante Iulium Cæsarem tribuni plebis creditoribus, modum rei fœnebri posuerant [d]. Prohibitum etiam, ne fœnus non solutum in sortem conuertatur, hoc est, ne ex vsuris debitis vsuræ capiantur, ac si pro sorte deberentur [e]. 27 ¶ † Vetitumque anatocismum esse, multa indicta, & ne fœnus in sortem transferretur, vt scribit Appianus Alexandrinus [f]. Notauit aliquos Augustus, quod pecunias leuioribus vsuris mutuati, grauiori fœnore collocassent [g]. Et infames hoc fœnus improbum exercentes iure ciuili esse constat [h]. Cæterum pro vsurarum definitione & distinctione facili methodo intelligenda, proponimus supremas in iure vsuras, ad quas minores referuntur, centesimas dici. Centesimæ vsuræ non sunt, vt existimant vulgares interpretes, quæ æquent sortem intra annum, & vt dicunt, quando centum pro centum singulis annis creditor lucratur [i]: nusquam enim inratam execrabiles vsuras permiserunt: sed centesimæ sunt quæ intra centum menses æquant debitum, videlicet, quando ex centum denarijs duodecim singulis annis penduntur, vt obseruarunt Budæus [k], Hermolaus Barbarus, Ægidius Dofanus [l], Alciatus [m], Molineus [n]. Centesimæ itaque habent rationem temporis quo æquabant sortem, videlicet mensium, non quantitatis. 29 ¶ † Soliti enim erant antiqui, singulis mensibus vsuras exigere, & rationes cum debitoribus inire: idque docet nomen: quo rationum libri, seu nominum, & debitorum breuiaria nominabantur, quippe quæ appellatione Calendarij [o] dicebantur indicat Horatius, dum ait [p]:

Odisti, & fugis, vt Drusonem debitor æris,
Qui nisi, cum tristes misero venere Calendæ,
Mercedē, aut nummos vnde vnde extricat amaras:
Porrecto iugulo historias, captiuus vt, audit.

Et rursum [q]:

Hæc vbi locutus, fœnerator Alphius [r],
Iamiam futurus rusticus,
Omnem relegit idibus pecuniam,
Quærit Calendis ponere.

30 ¶ † Calendæ dicebantur singuli dies primi mensium, eoque quod ab initio statuit, vt Græci, & Hebræi, Romulus mensem quemlibet à noua Luna incipiendum: quo & factum vt alij alijs fuerint longiores, prout tardius vel citius Luna appareret: vocabatur autem populus initio eius apparitionis à minore pontifice, & à rege sacrificulo in curiam Calabram, vt quot dies superessent vsque ad nonas, quibus venire debebant in Vrbem rustici ad feriarum causas cognoscendas, significarent. Et inde à καλῶ, quod est voco, Calendæ, vt notat Macrob [s]. Quare cum menstruata esset vsura, quod qui tabulas conficerent menstruas pene rationes in eas transferrent, vt ait Cicero [t], solebant Calendarum diem execrari debitores, quod indicat & Plutarchus cum ait in libro, non esse fœnerandum, ἀλλ' ἀναμνήσῃ τῶν καλανδῶν καὶ τῆς νουμηνίας, ἣν ἱερωτάτην ἡμερῶν, ἀποφράδα ποιοῦσιν οἱ δανεισταὶ καὶ στυγνήν, id est, Insuper & Calendarum aut neomeniæ recordaberis, qui dies etsi sacratissimi existant, nefasti tamen & execrandi ab vsurarijs redduntur. Nam pignora ipsis præstita nec Iupiter ipse saluare possit. Paulus Iurisconsultus in formula stipulationis vsurarum, etiam idipsum docet in hæc verba. Lucius Titius scripsi me accepisse à Publio Meuio quindecim mutua numerata mihi de domo sua: & hæc quindecim proba recte dari Calendis futuris, stipulatus est P. Meuius: spopondi ego Lucius Titius, &c [v]. Est & alia apud eundem, Lucius Titius ita cauit, Accepi & habeo in locum depositionis ea quæ præscripta sunt, argenti denaria decem millia, & omnia faciam, & conuenio, & confessus sum, vt præscriptum est: & concessi tibi tribuere vsuram vnius cuiusque summæ vnoquoque mense obolos quatuor, vsque ad redditionem totius argenti [x]. Erat & alia formula deducendi vsuras in stipulationem, in singulos dies, id est, vt certa vsura pro singulis diebus penderetur, quæ tamen legitimam non excederet taxationem & definitionem [y]. 31 ¶ † In centesimis itaque vsuris erit calculus, vt ex centum partibus, duodecim singulis annis pendantur, vel singulis mensibus vna pars, vt intra centum menses æqualis sit præstatio vsurarum sorti, id est, debito: sortem enim debitum vocat Papinianus [z], & alij. Vocare possumus hanc maximam vsuram, *au denier douze*. in qua pro sorte decem librarum Turonensium, vnaquaque existente 20. solidorum, & solido 12. denariorum, vsuræ centesimæ singulis annis sunt 16. solidorum Turonensium & 8. denariorum: & pro centum libris Turonens. vsura centesimæ 12. lib. Turonens. quæ intra 8. annos & menses 4. æquat sortem. 32 ¶ † Volo autem istam centesimam vsuram assem nuncupare, totum quippiam & summum inter vsuras legitimas, vt ratione istius assis centesimæ, alias explicem. Martialis ideo recte centesimam libram vocauit, dum ait [a]:

Mittebas libram, quadrantem Garrice mittis,
Saltem semissem Garrice solue mihi.

¶ Porro prænoto, id totum quod assis nomine effertur in vncias 12. posse diuidi, siue in duodecim partes: quorum nomina sunt propria ab vncia & semuncia, vsque ad assem. Vncia, est duodecima pars assis: sextans, duæ vnciæ, quæ faciunt sextam partem assis: quadrans quarta pars assis, tres vnciæ, quia quater tria 12. faciunt: triens, quatuor vnciæ, quæ conficiunt tertiam assis partem: nam ter quatuor constant 12. Quincunx, est quinta pars assis, quinque vnciæ: semis, sex vnciæ, media assis pars. Septunx, septem vnciæ: bes, octo: dodrans, nouem, dextans, decem: deunx, vndecim: as, 12 [b].

33 ¶ † Ergo dicamus primum vnciales vsuras esse, quando vna vncia, seu vna pars centesimæ ex duodecim tantum soluitur, quando videlicet pro centum singulis annis, tantum vna pars ex centum soluitur, & æquatur sors tantum intra centum annos, vt si pro centum denarijs vnus vsuræ nomine annuatim soluatur. Ita intelligitur Cornelius Tacitus [c] facili negocio, dum ait lege duodecima Tabularum cautum, Ne quis amplius vnciario fœnore vsuram exerceret, cum antea ex libidine locupletum ageretur: dehinc fuisse hoc ipsum ad semiunciam redactum: postea omnino vetitam versuram, multisque senatusconsultis obuiam itum vsuris. 34 ¶ † Sextantes dicuntur vsuræ, dum sexta pars centesimæ penditur annuatim, seu duæ vnciæ centesimæ: ita æquant hæ sortem intra quinquaginta annos. 35 ¶ † Quadrantes vsuræ, quando tres partes vel vnciæ centesimæ soluuntur annuatim: & æquant sortem intra tri-

a ca. ad nostr. in 1. de usur. lib. P.
b l. creditor. C. de vsur.
c l. cum quidā, §. 1. de vsur. in P. l. qui semisses, eo. tit.
d Dion Cassi. lib. 42. hist.
e in l. fin. C. de vsur. rei iudica. & in l. fin. de vsur. l. si nō sortē. §. supra duplum, de cond. indeb.
f Appia. lib. 1. bello ciuili.
g Suet. in Octa. uio ca. 39.
h l. improbū. ex quibus caus. infa. irro. C. li. 2. tit. 12.
i vt sentit Accurs. in l. si non sortem §. supra duplum, in verbo, Duplum, de condi. inde.
k li. 1. de Asse.
l lib. de Asse.
m li. 2. Parerg. ca. 28.
n de vsur.
o l. pen. de reb. cred. P. l. nepoti. 6. de fundo instru.
p Sermo. 1. Saty. 3.
q Horat. lib. Epod. ode. 2.
r de Alphio fœneratore meminit quoque Columella, li. 1. de rust. ca. 7.
s lib. 1. Saturn. ca. 15.
t pro Q. Rab.
v in l. lecta. 40. de reb. cred. in P.
x Papinia. in l. Publia Meuia. 26. §. Lucius. depos. lib. 16 P. tit. 3.
y vt in l. nihil. interest. 4. §. quod in singulos de vsuris. fœno. in P.
z l. vxori vsufructu bonor. 24. de vsufruc. lega.
a Martia. li. 12. Epigramma. epi. 106.
b §. hæredes, de hæredib. instituen. ap. Iustinia. l. seruum meum, §. fi. eo. tit. in P.
c li. 3. annal.

tra triginta & tres annos, ac quatuor menses, id est, intra 400. menses, quartæ videlicet centesimæ [c].

36 ¶ † Trientales, quando quatuor vnciæ, id est, quarta pars centesimæ præstatur annuatim [b], æquant sortem vigintiquinque annis, dicta hæc vsura & tertiæ centesimæ [c]. In istis erat terminus virorum illustrium fœnerantium, vt ampliores non possent accipere ex mutuo [d]. Atque hoc trientarium fœnus exercuit Antoninus Cæsar, vt patrimonio suo plures adiuuaret, vt scribit Iulius Capitolinus [e]. Item & Alexander Seuerus, ita tamen vt plerisque sine vsuris pecunias dederit [f]. Hicque imperator vsuras fœneratorum contraxit ad trientes, & simul pensiones, pauperibus consulens: senatoresque si fœnerarentur, primum vsuras accipere vetuit: nisi si quid muneris causa acciperent, postea tamen iussit vt semisses acciperent, munera tamen quia sæpe excedebant, sustulit [g]. Iustinianus, pro dote promissa & non soluta, post biennium tertiam centesimæ vsuram deberi statuit [h]. Prohibitum tamen aliquando his qui gerunt officium temporale & administrationem reipublicæ, inter sibi subditos fœnerari vllo modo [i]. Cum ex spolijs victoriæ Octauiani contra Cleopatram & Antonium plurimum auri Romam delatum esset, fœnus quod ante denario pendebatur, ad trientem tum recidit [k].

37 ¶ † Quincunces vsuræ habent quintam tantum partem centesimæ, æquantes sortem viginti annis [l]. Ideo dici possunt *au denier vingt*: quæ hodie solent viduis adiudicari ob dotem non solutam, post annum à morte maritorum [m]. Quia & legitima censetur pensio rei, vel pro fundo, ea quæ intra viginti annos æqua sortem seu valorem rei pro qua sit pensio [n].

38 ¶ † Semisses dicuntur vsuræ, dum sexta pars centesimæ soluitur [o]: æquantque sortem 16. annis 8. mensibus: dictaque interdum hæc vsuræ species, media centesimæ [p]. Istæ semisses erant supremæ in communibus vsuris, nec vltra hunc limitem transcendebant: quare & semisses vsuræ ciuiles dicuntur à Plinio: communes ijs qui in ergasterijs negociabantur [q].

39 ¶ † Vsuræ septunces, quando septem vnciæ centesimæ penduntur, quæ æquant sortem 14. annis id est, mensibus, 171. $\frac{3}{7}$.

40 ¶ † Besses, quando 8. vnciæ centesimæ soluuntur, quæ æquant sortem 12. annis, $\frac{1}{2}$. vel 150. menses quas iuste negociantibus extra nauticum fœnus excedere non licebat [r], nec argentarijs [s]. Suidas hanc vsuram ὀγδόου τόκον. vsuram octauam dicit, cum sortis octaua pars fœneratori datur. Veluti, in quaternis drachmis, quatuor oboli: drachma enim senos valet obolos, vt idem postea etiam notat [t].

41 ¶ † Dodrantes vel dodrantales vsuræ, dum nouem vnciæ vel partes centesimæ soluuntur, quæ æquant sortem 11. annis & $\frac{1}{3}$. & istæ dicuntur minores nauticæ, seu minores traiectitiæ.

42 ¶ † Dextantes, dum decem partes centesimæ soluuntur, æquantque sortem 10. annis, seu 120. mensibus, mediæ nauticæ, seu traiectitiæ. Deunces, dum vndecim partes centesimæ soluuntur, quæ sortem nouem annis, 1. mense, $\frac{1}{11}$. videlicet. 109. mens. $\frac{1}{11}$. æquant. Centesimæ postremo, prout diximus, quæ intra centum menses æquant sortem, videlicet annis 8. & mens. 4 [a].

44 ¶ † Quæ supremæ sunt nauticæ & traiectitiæ: de qua statuit Iustinianus, vt in traiectitijs contractibus, vel specierum fœnori dationibus vsque ad centesimam tantum liceat stipulari, nec eam excedere, quamuis veteribus legibus hoc esset concessum: cæteros autem homines dimidiam tantum centesimæ posse stipulari [x].

45 ¶ † Et ex istis colligimus tres species vsurarum, summarum, minorum, & inferiorum [y]. Prima species illustrium, quarum summæ trientes, mediæ quadrantes & sextantes, inferiores semiunciales & vnciariæ. 2. species communium negociatorum, quarum summæ Besses [z], mediæ semisses inferiores quincunces. 3. species traiectitiarum & nauticarum, quarum summæ centesimæ, mediæ deunces & dextantes, inferiores dodrantales. Sed & maximæ, & minores vsuræ, secundum etiam mores & consuetudinem locorum [a], & habita ratione negociorum intelligendæ sunt, neque nomen maximarum vsurarum semper ad centesimam referendum est, vt plerique falso interpretantur [b]. Quare cum Triphoninus respondit tutorem qui pupilli pecunias clam accepit, condemnari ad maximas vsuras [c], id explico, vt non ad centesimas, quia illæ ad nauticam & pecuniam traiectitiam pertinent, nec ad communes, sed ad eas maximas teneatur, quas quis ex pecunijs pupillaribus negociando, vel fœnerando consequi potuisset, perpendendo mores diuersos regionum [d]. Sic enim etiam iubetur iudicibus in definitione vsurarum, morem & consuetudinem regionum sequi, dummodo quantitas diffinitionem legis non excedat [e].

46 ¶ † Centesimæ vsuræ graues certe visæ sunt antiquis, vt eas nisi certis permiserint negocijs, idque potissimum ratione periculi quod in se creditor suscipiebat transuectionis speciei, vel pecuniarum: nam aliter prohibitæ [f]. Et traiectitia pecunia, quæ periculo creditoris datur, tamdiu libera est ab obseruatione communium vsurarum, quamdiu nauis ad portum non appulerit [g].

47 ¶ † Maritimas vsuras [h], & nauticas dicimus, & traiectitias. Traiectitia pecunia est, quæ trans mare vehitur [i]. Cæterum si eodem loco consumatur, non erit traiectitia pro traiectitia pecunia, & merces sunt pecunia data comparatæ & transuehendæ [k]. Verum obseruamus non sufficere pro exigendis centesimis vsuris cautum esse, vt res, vel pecunia tali loco transferrentur, vel redderentur, nisi adiectum sit quoque, vt periculo creditoris transferrentur [l], idque merito. Nam qui suscipit in se periculum pecuniæ traijciendæ, si ea casu aliquo pereat, antequam ad destinatum locum perducatur, perijt ei, non debitori [m]: nisi debitoris culpa vel facto perexit [n]: contra autem, si non suscipiat in se periculum mutuatæ & transuehendæ, quia perit debitori [o]. Quare non debentur vsuræ istæ, nisi à tempore, & tempore periculi suscepti, videlicet nauigationis, ex quo finita suspicione periculi desinunt deberi centesimæ & ad creditorem periculum pertinere incipit [p], & tantum communes petuntur [q]. Omnem rationem & causam maritimarum vsurarum inuenies explicatam apud Iustinianum in nouella 130. vbi & inter cæteras rationes cur ita magnæ essent, illæ duæ comprehenduntur, quod telonea seu vectigalia nauigantibus soluenda essent, & in eo, ratione eius quod interest, probarentur, si nunc ex transuectione pecuniæ vectigalia debeantur: item propter periculum fortuitorum casuum. Quæ tamen excusatio non placet Pontificij iuris decretis. Sic enim Gregorius nonus rescripsit,

a de hac sitme tio in auth. hoc ius porrectum, de sacrosl. eccl.
b de illis meminit, l. tutor qui repertorium, §. quæ sint, vers. sed etsi de administ. tuto. P. l. 3. §. final. ad leg. Falc. P.
c l. cum quidā, §. f. de vsur. P. l. eos, C. eo.
d l. eos, §. super vsurarū, vers. quantitate, de vsur. C.
e in Antonin.
f Lamprid. in vita Alexand. Seueri.
g idem Lampridius eod.
h Iustin. in l. fi. §. fi. C. de iure dot.
i l. 3. C. si certū pet. l. principalibus, eo. in P.
k Dion Cassius, li. 53. hist.
l de quib. in l. tutor qui repertorium, §. quæ sint. vers. sed et & de administr. tuto. l. alimenta, §. basilicæ, de alim. lega.
m Papin lib. 15. Rhapso. arest. tit. 4. arest. 3.
n §. si vero aliennum, de non aliena. reb. eccles. in auth.
o de quib. fit mētio in l. qui semisses, 33. l. cum quidam, 37 de vsur. P. l. Titius. 26. de præscr. ver. P.
p l. fin. de usuc. vsur. lib. 10. C.
q d. l. eos, §. super vsurarum, vers. vnn. C. de vsu.
r §. quia vero, in Nouel. constit. 136.
s Suid. in verb. ἑπιγδόου.
t Suid in verb. ὀβολός.
a Sidonius Apollinaris li. 4. epist. 24. bilustro ita ei constituit tempus, lustrum autem erat 4. annor.

x l. eos, 26. §. super vsurarum, vers. in traiectitijs, & sequen. C. de vsuris.
y colligitur & ex l. fin. de vsu. rei iudica. li. 7. C. tit. 52.
z & Iustinian. dicit besses centesimæ, summas argentariorum, & mensariorum, in §. quia vero constit. nouel. 136.
a l. 1. de vsur. in P.
b vt glos. in l. 2. de vsur. pupil. C. vt in l. qui sine vsuris, 40. de negot. gestis & l. non existimo, 51. de admin. tut. in P.
c proxime citatis legibus.
d iuxta l. tutor §. si post depositionem, & §. quæ vsu, & seq. ff. de administra tut. P.
e Paul. in l. Aphricanus, alim apud Iulia. l. 40. §. in vsurarum, de lega. 1. & l. 1. de vsur. in P.
f l. eos, §. cæteros de vsur. C.
g l. nihil interest. 4. de nautico fœno in P.
h l. 1. C. de nau. fœn.
i l. fœnerator, 6. de nauti fœnor. P. nouella 110. §. 1.
k l. 1. de nauti. fœn. P.
l d. l. 1. § fi. de naut. fœn.
m l. 2. C. de nauti. fœn.
n l. 3. C. eo.
o vtrunq; probat l. fin. C. de nau. fœn. 4. & l. periculi, 5. eo. P. l. si nauis, 62. de rei vendi. P.
p postremum, in l. incendium, si cert. pet. C. §. 2. quib. mod. re contrah. obl.
q l. 3. de nauti. fœn.
r l. 1. C. eo. tit. idem in 16. lege Rhodia Græc.

Nauiganti vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, eo quod recipit in se periculum, recepturus aliquid vltra sortem, vsurarius est censendus [a]. Quibus verbis illæ vsuræ scelestissimæ argentariorum seu mensariorum [b], quos vocant bancarios, qui singulis quatuor nundinis Lugdunensibus 15. pro centum exigunt, optime damnantur, cum Iustinianus tantum besses argentarijs permittat [c]. Et leges nauales tamen videtur vsuras nauticas sine periculi susceptione inhibere, terrestres vero & sine eo permittere, dum aiunt [d], *ὁ νόμος κελεύει· τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ δεδανεισμένα, ἔγγυα, καὶ ἀκίνδυνα, μὴ χαρίτωσαν· οἱ δὲ καὶ ἐπιχαρθῶσιν, ἄκυρα ἔστω, διὰ τὸν ῥόδιον νόμον. τὰ δὲ ἐν ἀγροῖς ἢ ὄρεσι δανειζόμενα, ἔγγυα καὶ ἀκίνδυνα ἐπιχαρτέσθωσαν.* id est, legis iussio est: si quid in mari mutuo datur, tutum ac periculi offensione carens, in tabulas fœneratitias relatum, vsuras non pendito. Quod si relatum erit, irritum id ac nullius valoris esto, iuxta legem Rhodiam. Ea vero quæ in terra mutuo dantur, licet tuta sint, ac ab omni periculo vacua, in libros rationum relata, vsuras soluunto.

48 ¶ † Duplicem vsuram nauticam constituit Iulius Pollux, habita ratione periculi, heteroploon, & amphoteroploon. heteroploos, cum fœnerator tantum commeatus periculum suscipit, id est, alterius nauigationis. Amphoteroplus, quæ commeatus & remeatus periculum suscipit: quæ ita contrahitur, vt nec vsura, nec sors debeatur, nisi nauis cum mercibus [e] sospes in domicilium redijsset. P. Nicephorus Orientis imperator sustulit etiam vsuras nauticas omnibus, demptis Christianis, quorum odio flagrabat. Sic enim in eius constitutionibus legimus, quod in Christianos *τοκισμὸν ἐν πλοίοις, ὁ πᾶσι νομοθετῶν τὸ μὴ τοκίζειν, καὶ ἄλλας μυρίας κακῶν ἐπινοίας ἐφεῦρεν.* id est, vsuras de nauigijs captatas, cum interim re fœnebri alijs omnibus interdixisset, aliaque infinita mala excogitauit [f]. Fuit & decimum eius tyrannicum institutum, quod insignes Constantinopoli naucleros in vnum conduxit, ijsque duodecim cuique libras auri tradidit, ea lege vt in singula numismata vsuræ nomine quatuor siliquas soluerent: sic enim in Græco exemplari, *δίδωσιν ἐπὶ τόκῳ τετρακεράτῳ τὸ νόμισμα, ἀνὰ χρυσίου λίτρας δώδεκα* [g]. Lex de centesima vsura sæpe reuocata, vt à Lucullo in Asia: à Cicerone in Cilicia: à Iulio Cæsare in toto imperio. Permissæ & in quibusdam alijs causis quam periculi nautici in iure ciuili: veluti quando quis post tempus quadrimestre non soluit iudicatum [h]. Ponunt [i] exemplum & in vsuris debitis à tutore pro pecunijs pupillaribus [k], sed ego quid in hoc sentiam paulo antea exposui, neque puto permissionem centesimæ in iure permissam, nisi expresse ius eam concedat stipulari: & ideo iura quæ trahuntur ad centesimam [l], eo quod maiores permittant, propter incertitudinem fructuum remanere apud creditorem, & si maioris æstimationis sint, videntur intelligenda infra centesimam. Temerarius porro videtur is esse qui periculum in se & aleam nauigationis suscipit: vt non immerito etiam à summis pontificibus prohibita videatur [m]. Recte enim & Bias ob infinita prope pericula, nautam neque in defunctorum, nec in viuentium numero computat, homo namque terrenus, tanquam vtriusque ac dubiæ vitæ particeps, sese mergit in aquam, totus fortunæ subiectus, vt scribit Xenocrates [n].

a in ca. si. de vsur. ap. Greg.

[b mensarios olim publicos rationum cōfectores, argentarios priuatam, docet Sigon. lib. 2. de antiquo iure Rom. c. 11. dixitos videlicet quæstū facientes, ex permutandis aut fœnerandis pecunijs, etiā opprobrio Romanis, permissi Lugduni sub tempus Francisci primi eius nominis reg. Galliæ.]

c § quis vero. nouella 137.

d in legib. nauticis Iustiniani lege 13.

e Iul. Pollux, li. 6. Onomast.

f lib. 1. iuris Orientalis, in obstitutio. Nicephori ca. 6.

g eod in lib. 1. iuris Orientalis constit. 2.

h l fin de vsur. rei iudic. lib. 7. C tit. 54. l. si vt proponis, 4. de vsur. lib. 8. C. tit. 10.

i Accurs. in Leo. ne, §. in contractibus, in verbo specierum, de vsu. C. & alibi.

k ex l. quis sine vsuris, de neg. gestis P.

l vel l. si ea lege, l. si ex pactione, l. frumenti l. oleo, C. de vsur.

m in ca. nauiganti, de vsur.

n philosop. li. de morte.

de Extinctione & Sublatione vsurarum, & fine, & rationibus permissionis illarum. Cap. 4.

1 *Vsura non exiguntur extra definitionem iuris, vel extra duplum sortis.*
2 *Vsura tolluntur solutione debiti principalis.*
3 *Consignatio debiti legitima inhibebat cursum vsurarum.*
4 *Vsura nautica quando desinunt deberi.*
5 *Vsurarum finis lucrum.*

1 MVltis † modis vsuræ peti posse desinunt: vel ex eo quod supra legitimam iuris definitionem promissæ sunt [o], vel quia duplum attingunt, & supra duplum exigi nequeunt [p], etiam lege Ægyptiorum, de qua meminit Diodorus Siculus libro 2. cap. 3. & qui exigunt infames habentur [q]. Duplum est sors, & vsuræ præstitæ vsque ad summam sortis: cumulantur autem in hac computatione ineunda vsuræ annuatim præstitæ iure Nouellarum, donec æquent sortem, & tunc,
2 dum pares sunt sorti, desinunt deberi [r]. ¶ † Intercipitur quoque cursus vsurarum solutione debiti principalis seu sortis [s], veluti principali causa & radice vsurarum sublata [t]: quia solutione eius quod debetur tollitur omnis obligatio [v], & tutus exceptione pro debito principali, & tutus
3 est à petitione vsurarum [x]. ¶ † Quod si creditor debitum recuset accipere consignatione debiti, & vsurarum debitarum, legitimo modo, & congruo loco, & tempore facta, cessat vsurarum in posterum debitum [y]: quia inde sequitur liberatio [z], nisi debitor rursum consignatis vsus fuerit, quia tunc reuiuiscunt, vsuræ, & perficiunt insti-
4 tutum cursum [a]. ¶ † Item vsuræ nauticæ, vt diximus proximo capite [b], desinunt præstari aut deberi cessante periculo, & naui in portum delata.
5 ¶ † Finis omnium vsurarum lucrari est: vt finis eius quod interest, damnum vitare. Finis & causa permissionis vsurarum in mutuo quæ sit, ex superioribus quoque colligere licet, vt permissione facta aliqua fœnerandi, inueniantur pauperes indigi rerum, qui aliter nummos à digitis & loculis diuitum extrudere nequeunt, quam aliquo lucro concesso. Alia, vt taxatione, sæuiente tanta diuitum immisericordia, fœnus inijceretur fœnori, & modus lucro, quod alioquin, si ex arbitrio sumeretur fœneratorum, breui futurum esset, omnes facultates, & patrimonia, imo personas ipsas in ditionem illorum ventura. Prohibitionis vsurarum rationes, & iura nationum, ab exordio tractationis earum exposuimus, vt ordinem & rationem permissionis facilius explicaremus, eo itaq; pro reliquis recurrendum est.

o l. placuit, de vsu. in P. l. eos, 26 § cetero & l. de vsur. C. eo. tit. l. si non sortem, 10. decō. dict. inde t.

p d. l. si nō sortem, § supra duplum, § 1. nouella 121. & nouella 138 l. vsuræ, & l. de vsura, C. de vsur. l. pecu. eo. P.

q l. improbum C. ex qui. causis irroget.

r d. l. a nouella 121 & 138.

s Leo. C. de vsur.

t l. cum principalis, de reg. iur. ca accessorium. eo. tit. in Sex.

v § 1. qui. mo. toll. oblig. S. supra dixim. in ca. de solutionibus.

x d. l. eo.

y l. ex per diff. & l. accepta, & l. 2. C. de vsu. l. tutor condemnatum. § l. lucius. eo. tit. P.

z l. obsignatione. C. de sol.

a in l. debitor vsurarius, de vsuris in P d. l. accepta, C. eo. l. 2. § s. eo. P.

b sup. c. 3. numero 47.

de Mutui repetitione & eius certi condictione. Cap. 5.

1 *in Mutui Repetitione quomodo peccent debitor & creditor.*
2 *Creditores in repetitione mutui in quibus reprehenduntur.*

3 Creditor

3 *Creditor propria authoritate debitum repetens, quãdo in Gallia iure suo priuetur.*
4 *Debitores improbi exosi quibus rationibus.*
Mutuum repetendo ex amico fit inimicus, eod.
5 *Certi condictio ex mutuo quid, & quando datur.*
Certi condictio generalis & specialis quid. eod.
Certi condictio triticaria & ex mutuo specialis. eodem.
6 *Pecunia æstimationem dat rebus, illa non æstimatur rebus.*
7 *Certi condictionis mutui, & aliarum rerum differentia.*
8 *Condictio ex lege quid.*
9 *Condictio causa data, condictio ob turpem causam dati, sine causa, incerti, indebiti. furtiua.*
10 *Mutuum num nomine alieno fiat.*

1 QVia † & mutui negocium, non tantum in ipsa obligatione, sed in ipsa repetitione quæstionem habet, de ea agamus. Vere certe paucis apud Aristophanem ᵒ Strasiclates respõdit Socrati interroganti in hæc verba,

Soc. εἰ μνημονικὸς εἶ? Stras. δύο τρόπω νὴ τὸν Δία:
Εἰ μὲν γ' ὀφείλεταί μοι μνήμων πάνυ.
Ἐὰν δ' ὀφείλω, σχέτλιος ἐπιλήσμων πάνυ.

Id est. Socrat. *memorne es?* Strasicla. *duplici modo, per Iouem.*
Si quidem debetur mihi, memor valde:
Si autem debeo, miser, obliuiosus valde.

¶ Quibus verbis manifestum est, duplici modo, & ex parte creditoris, & ex parte debitoris peccari in mutui repetitione. Creditores namque præter modum æris memores, seuerissime debitores vt plerumque vrgent & insectantur: contra debitores ingrati, & beneficij accepti & diei solutionis facile obliuiscuntur. Creditores in debitores exacuit auaritia seu habendi intemperata præcepsque cupiditas, & immisericordia, vel debitorum perfidia & peruicacia, quos aliquando dignos misericordia facit inopia fortuita, & sine culpa contingens suorum bonorum deperditio, quos iuuat lex, vt alios contumaces cogit & castigat vsuris, & pœnis, actionibus, commodis, creditoribus concessis, & ne supra quam par sit sæuiant, iniectis frænis.
2 Et in summa, leges vtrisque positæ. ¶ † Si mutuum, inquit Deus, dederis populo meo, non vrgebis quasi exactor ᵇ. Reprehendit & Dominus noster Iesus Christus immisericordem exactorem ᶜ. Prohibet & lex præcocem vel sæuam exactionem, néve corpora pro debitis affligantur ᵈ, & ne propria authoritate res suas repetant, indicta alioquin id facientibus debiti amissio-
3 ne, & pœna legis Iuliæ de vi ᵉ. ¶ † Et quamuis in Gallia ob eam temeritatem creditor suo iure non priuetur, nisi sententia expresse dictum sit ᶠ, tamen poniendus acerrime ideo venit postea ᵍ. Datur & dilatio debitoribus soluere volentibus, etiam non petentibus ʰ, quamuis dies cesserit & venerit solutionis, vt reijciatur creditor qui venit statim paratus cum sacco ⁱ: vt tamen neque nimium delicatus debitor, neque onerosus creditor audiantur ᵏ. Monebat recte Phocilides, Debitor ne improbi viri sis caue, ne vbi dede-
4 rit, molestus sit intempestiue ˡ. ¶ † Detestantur autem leges improbos debitores, qui vt ait Phalaris ᵐ, imitantur mores camelcontis, qui pro tempore colores mutat: quippe qui & beneficium accepturi, laudant velut beneficium dantem: reddituri, vt tyrannum existimant & impium: quibus similia Ecclesiasticos refert in sacris Biblijs ⁿ.

Nam fere maxima pars morem hunc hominum habet: quod sibi volunt
Dum id impetrant, boni sunt: sed id vbi iam penes se habent.
Ex bonis pessimi ac fraudulentissimi sunt: vt ait Plautus ᵒ.

Et rursum ᵖ.

Si quis mutuum dederit, fit pro proprio perditum:
Quem iam repetas, inimicum amicum beneficio inuenis.

Sic Rabinus Simeon interrogatus à Rabino Iochanna ᑫ, היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם : Legendum, hi derek ragah sceetrahek mimenah haadam. id est, quæ esset via, à qua abstinere deberet homo? Respondit, הלוה ואינו משלם אחד לוה מן האדם כאלו לוה מן המקום שנאמר לוה רשע ולא ישלם : צדיק חונן ונותן: lege, halouch veæno lescbalem bechad Iouch mio haadam ceilo louch min bamakom: sceneamar, louch rasagn iesalem, tzadik chonnen venothen. id est, qui mutuo accipit & non restituit: qui enim mutuum accipit ab homine, perinde ac si à Deo accipiat: secundum illud quod dictum est ʳ, Peccator mutuabitur, & non soluet: iustus autem miseretur, & retribuet. Et vt ait Columella, in totum debitoribus non est remittendum, quoniam vel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixisse verissime fertur ˢ. Proinde proditæ sunt actiones ad compellendos debitores ad solutionem, & post illas alia seueriora remedia concessa.

5 ¶ † Nascitur namque ex hoc contractu actio quæ vocatur certi condictio, specialis ex mutuo ᵗ. Siquidem quemadmodum in alijs obligationibus quam mutui, certi appellatio communis interuenire potest, & certum in illis inueniri, sic generalis quædam est certi condictio seu petitio personalis, quæ cum alijs actionibus proprijs concurrere potest in contractibus ex quibus certum petitur ᵛ, aliunde quam ex mutuo ˣ, interdum remanet sola ʸ. Speciales porro duæ constituuntur, triticaria, & ex mutuo. Si pecunia numerata repetitur, datur condictio mutui si certum petatur: si alia res certa extra pecuniam numeratam petatur, datur triticaria: siue mensura, siue pondere constet: siue mobiles sint, siue soli: siue iura, vt seruitutes vtrorumque prædiorum, & vsusfructus, siue illæ res certæ, siue incertæ sint ᶻ. Extenderunt & postea mutuum ad ea quæ certitudinem fere æqualem rebus pondere, numero, vel mensura constantibus habent: similiter & eius certi condictionem ᵃ. In quo aliquo modo condictioni triticariæ videtur accedere, cum tamen triticaria ad alias res pertineat incertas, ob quas triticaria potest dici arbitraria actio: quia iudex arbitrio suo, rem quæ per eam petitur æstimat, habita ratione loci, & temporis condemnationis, si res extet: si autem interierit, temporis mortis seu interitus ᵇ: excepta pecunia, quæ certam habet nec arbitrariam æstimationem, & qua res aliæ æstimantur ᶜ,
6 ipsa rebus alijs non æstimatur ᵈ: ¶ † quæ & ideo pecuniæ nomine dicuntur ᵉ, sicut illa à pecudibus, quibus ante materiam electam constabat rerum æstimatio seu permutatio frequentior re-

o in Nebulis.
b Exod. 22.
c Math. 18.
d l. nemo, de exact. tributor. lib. 10. C.
e l si quis in tantam C. vnde vi. l. Paul. 48. ad Trebel. ff. l. creditores, ad leg. Iul. de vi priu. in ff. l. extat, quod met. cau. in ff. l. 1. C. de suffrag. l. 1. quorum bona. ff.
f Guil Bened. in repet. c. Raynut. in verbo si absque liberis, nu. 147.
g gl. in l. iubemus §. oeconomus in verb. priuetur, de sacrosf. eccl. C.
h l. debitoribus, de re iudic. in ff.
i l. quod dicimus, 105. de solut. ff.
k l. si seruos, 25. de pig. act. li. 13. ff. tit. 7.
Suid. in verb. ἐπαιτεῖν.
m epist. 93 Eneatis scribens.
n Ecclesiastic. cap. 29.
o In Captiuis actu 2. scen. 2.
p Plaut. in Trinummo.
q In libro qui Pirkes abot, id est, capitula patrum, c. 7.
r Psal. 37.
s Columella, li. 1. de re rustica, ca. 7.
t §. 1. quib. mo. re contra. obl.
v l. certi condictio. 9 & ibi gl. ad verba certi condictio circa fin. & in §. 1. de reb. cred. ff.
x l. si ego. 17. & ibi gl. in verbo condictione, de reb. cred. ff.
y vt in caso d. l. si ego, & l. si à furioso, l. si & me de reb. cre. ff. tit. de condictio. generali ff. Petrus Iacobi. in tit. de condictione certi generali.
a l. 1. de cõdic. triticar. ff.
a §. 1. quib mo. re contra. obl.
b l. 3. de tritic. actio. in ff.
c l. 1. de cõtrahen. emp. ff.
d l. si ita, 41. de fideiuss. ff.
e l. rei appellatione, [illegible] pecunie [illegible] l. pecuniæ nomine, [illegible] de verb. sig. ff.

rum quotidianatum, & patrimonium præcipuum [a]. Quare in mutuo actio non est arbitraria, ob pecuniam ex qua constat [b]. Et in eo nihil amplius minúsve quam datum sit aut conuentum est, peti potest [c]: quod in his quæ pondere, numero, & mensura consistunt ductum est, quæ certitudinem habent maiorem, & ideo recte hoc modo pecuniæ nomine intelliguntur [d]. Quod si æstimatio quædam maior rei in mutuo accedat, habita ratione temporis & moræ, ea non tam augmentatio rei, quam rei ipsius valor dicetur [e], vel ad pœnam ob moram, vel ad quod
7 interest referre oportet. ¶ † Certi condictio vere ergo in hac mutui repetitione propria, pro re certa debita mutuata repetenda. Quibus verbis seiungitur ab alijs condictionibus certis, quæ non pro mutui repetitione, sed ex alijs causis
8 dantur: ¶ † cuiusmodi est condictio ea lege, quæ restringitur ad legem ob quam obligatio producit vim petendi [f]: vt ex l. omnimodo. de inofficioso testamen. C. pro donatione ex lege, si quis argentum. §. sin autem, de donatio. C. ex lege Iulia, l. dotalem, & l. si vero, & l. seq. soluto ma-
9 trimonio in P. sic de similibus. ¶ † Est & condictio causa data, quando data causa alicuius rei faciendæ, ex non facta repetuntur [g]. Condictio ob turpem causam dati, si ea parte dantia quoque non adsit turpitudo [h]. Condictio sine causa, qua repetit obligationem qui promisit vel soluit sine causa [i], quæ & est condictio incerti [k]. Quibus accedit & condictio indebiti ignoranter soluti [l] condictio furtiua [m], & similes. Nec tamen si quis certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem habet, sed illa condictione id persequi debet ex qua certum petitur [n]: potissimum si de mutuo agatur per alium nomine nostro facto.
10 ¶ † Nam libera persona mutuum dans, & nobis redditionem stipulatus, nihil agit, nec nobis quærit: si autem numeret nomine nostro, ea ea numeratione, non ex stipulatione, nobis quærit, & certi, condictione ea mutuo agere possumus [o]. Quæritur autem stipulanti actio: & si absens cuius nomine facta erat stipulatio, repetat, negociorum gestorum actione tenetur eidem restituere [p]: vel si ex persona mutuantis non possit ei dari actio, puta, quia filiusfamilias mutuo dedit viaticum suum studiorum causa datum, & absens pater eius est, dabitur extraordinarium iudicium ex officio iudicis [q], vel vtilis certi condictio [r]. Pro mutui solutione conuenitur non tantum qui accepit, sed & hæredes eius, pro portionibus hæreditarijs [s]. Lex Luithprandi Longobardorum regis statuit, vt si quis neglexisset petere debitum per quinquennium, non posset postea petere: quod si iudicio intra illud tempus interpellasset interrumperetur præscriptio vsq; ad decennium: & si in secundo quinquennio, vsque ad quindecim annos, & sic deinceps interpellatio adijceret quinque annos [t].

a Plinius lib. 33. cap. 3. Varro 4. de ling. Latina.
b l. 2. §. idem mutuum de reb. cred.
c l. si tibi decem. 10 de pactis. P. l. rogasti §. si tibi decem. de reb. cred.
d l. talis scriptura, 30. de lega. 1
e l. vinum, § certi. pet in P.
f Paul. in l. 1. de cōdict. ex lege.
g in l. 1. de cōdict. caus. dati. P. & C. de condictio. ob caus. dat.
h l. 1. 2. & de cōdicti. ob turpē caus. in P. & C. eo tit.
i l. 1. & 2. de cōdicti. sine caus. in P.
k l. 3. de condictio. sine caus.
l l. 1. & seq. de condictio. indebi. P.
m tit. de condictio. furti. P.
n Vlpia. in l. si quis certum, 24. de reb. cre. in P.
o Paul. l. si ita stipulatus, 126. §. superest. de verb. oblig.
p l. 3. de contrah. & commit. stipul. lib. 8. C. tit. 38.
q l. cum filiusfamilias, 17 de reb. cred in P.
r l. si lōgius, §. 1 deinde. in P.
s l. 1. de reb. cred. C.
t l. si quis mutuauerit. tit. de debitis Gadimo lib. 1 legū Longobar.

---

de Prehensione debitorum, & carcerum mancipatione, alijsq; quibusdam ad solutionem consequendam remedijs.

Cap. 6.

1. *Debitor fugiens quando prehendi possit.*
2. *Incarceratur debitor triplici causa, propria authoritate.*
3. *Debitor prehendi potest suspectus vt caueat.*
4. *Debitor non soluens olim conijciebatur in carcerem.*
5. *Debitores secandi ex lege 12. Tab.*
   Legis 12. Tab. de debitoribus ordo. red.
6. *Lex Romana ne corpus pro debito in vinculis esset, & 8.*
7. *Debitores apud Iudæos seruiebant creditoribus.*
8. *Debitor an possit obligatione carcerum obstringere se & 9. & 10.*
9. *Hominis nobilitas super omnes res.*
10. *Debitoris obligatio ad carceres cur in Gallia admittatur.*
11. *Fœmina debitrix an incarcerari possit.*

1 Coguntur † etiam debitores soluere mutuum per prehensionem, & per carceres, idque triplici ratione: vel quia fugiant, vel quia carceribus se obstrinxerunt, vel quia damnati à iu-
2 dice, contumaces in restitutione sunt. ¶ † Licet namque in primis fugientem cum debito debitorem creditori etiam propria authoritate prehendere, & iudici exhibere [a]. Quod & singulari edicto & priuilegio concessit Lugdunensibus mercatoribus Princeps noster, 21. Iunij 1533. Et hodie hoc iure vtimur, vt si debitor mobilia sua bona transferat extra prouinciam, rescripto iudicis supplicationi eius rei causa porrectæ inser-
3 to, debitor capi possit. ¶ † Quia certe hic fraudem solum vertendi suspicamur, potissimum quando sunt alienigenæ debitores, quorum fuga cum inopia recte cauendum esse & prospiciendum admonet. Et secundum Iasonem debitor suspectus capi potest ante diem, vt caueat [x], *quem sequitur Matthæus de Afflictis* [y]. Quemadmodum si debitum quid sit sub condictione, ante tempus quoque destinatæ solutionis, ex causa legitima peti potest exutio à debitore [z]: qualis esse potest, si debitur cœperit dissipare vel abligurire bona, vel condemnatus fuerit [a]. Et quamuis in Gallia prehensiones fugientium debitorum non probentur, tamen qui ita carceribus mancipatus est, siue bene siue male, non prius ab illis emittitur, quam soluendo cauerit, aut soluerit: vt ex tempore iu-
4 dicatum [b] in senatu Parisiensi 28. Maij 1538. ¶ † Et moribus antiquis receptum quoque fuisse, non soluentem debitorem conijci in carcerem, constat ex eo, quod scriptum est apud Matthæum de creditore immisericorde, dum dicitur [c], ἀπελθὼν ἔβαλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδῷ τὸ ὀφειλόμενον, id est, abiens misit ipsum debitorem in carcerem
5 seu custodiam, donec reddidisset debitum. ¶ † Durior lex 12. Tabularum, & crudelis visa Phauorino apud Gellium [d], de immanitate secandi partiendique corporis humani, si viuus debitor ob pecuniam adiudicatus addictusque fuisset pluribus, per quam artus inopis debitoris breuissimo laniatu distrahebantur: sicut nunc bona venum distrahuntur. Nam ex confessi æris ac debiti iudicatis, triginta dies dati sunt, conquirendæ pecuniæ causa, quam dissoluerent: dixerunt iustos hos dies decemuiri, vt iustitium quoddam, id est, iuris quasi inter eos interstitionem, & cessationem quandam, quibus diebus nihil cum ijs iure agi posset. Post deinde, nisi dissoluerant, ad prætorem vocabantur, & ab eo quibus erant iudicati addicebantur, neruo quoque ac compedibus vinciebantur. Erat autem interea ius illis paciscendi,

a l. ait prætor, §. si debitorem, quæ in fraud. credito. P. glo. in § 1. in verbo, in iudicio, de act. & ibi quoque Ang. Aret.
x in l. si arbitrum qui satisda. cogan. nu. 4.
y decisi. 108.
z l. in omnibus, 41. de iudic. in P.
a vt in ca. si de fideiusso. lib. 2. Decre. ti. 22. in l. 1. ucius. mande. P.
b Refert Papo lib. 18. Rhapsodiæ arresto tit. 3. arresto 7.
c D. Matth. ca. 18.
d lib. 20. ca. 1. tracta. & Quintilianus. lib. 3. Institut. c. 6. & li. 7. ca. 4.

scendi, nisi pacti in vinculis habebantur sexaginta dies. Inter eos dies, tribus nundinis continuis ad prætorem in comitium producebantur, quantæq; pecuniæ iudicati essent prædicabatur: tertijs autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tyberim peregre venum ibant. Ait autem Aulus Gellius, hanc pœnam fidei sanciendæ gratia fuisse impositam, neq; peius facinus habitum, quam contra fidem egisse: nunquam tamen aliquem ea pœna punitum fuisse, eo quod horror illius efferit, ne in crimen quis committeret.

6 § † Scribit & Liuius lib. 8. ob repentinum tumultum ex populi concursus ortum, ea indigno actu à fœneratore facto in C. Publium ætate formaq; præstantē adolescentem, qui se ei ob æs alienum paternum nexum dederat conuocato senatu negocium consulibus L. Papyrio, & C. Petilio datum, vt legem ad populum ferrent, Ne quis, nisi qui noxā meruissent, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur. Pecuniæ debitæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset.

7 § † Inter Iudæos, & seruituti creditorum mancipatos fuisse debitores, ea sacra pagina liquet: vt ea Salomona, dum ait, Diues sapiens pauperibus imperat, & qui accipit fœnus, seruus est fœnerantis [a]. Et rursum exemplum viduæ cuiusdam id testatur, dicentis, Creditor venit vt tollat, & vendat filios meos, &c [b].

8 § † Iura Romanorū ciuilia postrema ista submouerunt atrocia, cautumq; a Constantino, vt nemo carceres, plumbatarumq; pondera, aut verbera, aliaq; supplicia in debitorum solutionibus, vel ab iratis, vel à peruersis iudicibus expauescat [c]. Quia nulla res est rerum corporearum externarum, quę in debitum venit, quæ possit ad precium corporis humani conferri, vt æquum videri posset, corpora pro rebus minus nobilibus torqueri.

9 § † Tum quia liber homo functionem non recipit [d], tum quia res omnes insigniter anteit, illisq; præstat [e]. Et propter hominem res omnes creatæ, ille autem non propter res [f]. Et Demosthenes [g], hoc interest, inquit, inter liberum & seruū, quod seruis omnia sint corpore luenda: ingenuis autē, etsi maxima facinora admiserint, tamen corpus suum tueri licet. Tradit idcirco Panormitanus [h], neminem se ob debitum, vel æs alienum posse nexui carcerum obstringere: quia nemo dominus membrorum suorum [i]. Et Dioclet. & Maximian. CC. ob æs alienum seruire liberos creditoribus compelli iura non pati testantur [k]: nec obligari filios pignori [l], excepto casu necessitatis famis [m]. Imo ex Iustiniani lege, creditor à debito cadit, & tantundem ei qui retentus, vel parentibus eius dandum ab eoqui retinuit, & ipse corporalibus pœnis nihilominus à loci iudice subijciendus [n]. Species seruitutis carcer est, nempe retineri & concludi loco vnde exire liberum non sit [o]: Sed & prehensio & detentio hominis pro mutuo plus continere videtur quam mutuum, cum preciosior & melior, vt dixi, sit omnibus rebus homo: quia omnes res in se continet. Fertur namq; Prometheus addere principi, id est, homini, limo coactus particulam vndiq; dissectam [p], vnde epitoma, ad vniuersi mundi habitum, homo institutus dicitur ab Aristotele [q], & à Protagora, omnium mensura [r]. Et plus petit qui corpus hominis pro re debita retinet [s]: quod tamen mutuum non patitur, in quo plus quam datum est peti non potest [t]. Accedit quod Christiana lex iubet dimittere inopibus debita, si nobis à Deo nostra cupimus dimitti, vt oratio quam dominus nos docuit, admonet: dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris [u].

10 § † Est consuetudo quoq; generalis Galliarum, vt nemo pro debito ciuili carceribus mancipetur, nisi bis se nominatim obligauerit [x]: quia valet ea obligatio non iniquis rationibus. Prior, quia indignus est beneficio libertatis, qui sciens prudénsve ad precium participandum ei cessit [y]. Dehinc 2. ad fidei cautionem quis se in obsidem dare potest retinendum, hæcq; obligatio pacis causa recepta iure gentium: quæ tamen non ius seruitutis, sed retentionis tantum præbet [z]. Sed & 3. nemo ambigit, eum qui aliquem ab hostibus redemerit, posse eundem iure retinere quoad vsq; exsoluatur ei debitum, citra tamen pœnalem custodiam [a], neq; ideo in legem Fauiam de plagiarijs, vel in edictum de libero homine exhibendo [b] incidit, iure pignoris, non iure seruitutis retinendo [c]. Et valere cōsuetudinem, vt quis se obligare possit ad carceres pro compulsione solutionis mutui, notant Petrus Iacobi [d], Ioannes Petrus de Ferrarijs [e], & ita seruari curijs Galliæ scribunt, Guido Papæus [f], Ioannes Andreæ [g]. Et Ioannes Gallus [h], ita decisum placito curiæ supremæ, atq; Boërius [i] testantur. Nec tam lex emolumentum actionis videtur intueri, in eo qui exutus est bonis malæ fidei, quā pœnam, vt ait Venuleius [k]. Sed & citra obligationem carcerum, debitore fisci proculdubio, ad soluendum morosi, carceribus mancipari possunt: primum tamen interdicitur ne loco exeant aliquo definito, donec soluerint, vocant *bailler l'arrest*, dehinc adhuc solutionem differentes in carceres detruduntur [l]. At priuatorum debitores ex dolo quoq; & contumacia nimia, autoritate quidem propria, & vi obligationis debiti, quæ hunc nexum corporis non habet, detineri & incarcerari nequeunt: sed authore iudice, possunt [m]: & si condemnati sint sententia, cui non satisfaciant [n]. Accursius quoq; tradit [o], carcere debitorem detineri posse ob inopiam, si non habeat vnde soluat, verum seruandum prius ordinem executionis, & discussionis bonorum [p]: mobilium, se mouentium: immobilium, nominum, & his deficientibus permitti carceres & prehensionem: quod sequitur Petrus Ferrariensis [q]. Inibi tamen creditor debitorem carcere conclusum omnino egenum, officio iudicis alere cogitur [r]: quod & seruari in curijs scribit Guido Papæus [f]: exemplo fisci, qui sibi obnoxios carceratos inopes, hoc est reos criminū, quos reipublicæ pœnas exsoluere par est [t], tenetur alere donec iudicati fuerint, quod & iudicis sollicitudini annexum est [v]: quamquam, nisi quia pœna ad exemplum quoquo pertinet [x], expedire dicatur malos fame perire [y]: alioquin, si creditor alimenta debitoribus renuat, iudex recte illis carceres patefacit [z]. Singulare tamen est quod notat Angelus Aretinus [a], incarceratum pro debito fiscali, posse commendari à creditore commentariensi, vt eum pro suo priuato debito retineat, si eum absolui à debito fisci accideret, vocant pragmatici, *faire refermer le prisonnier & commander*. Quod & Bartolus, post longam in vtramq; sententiam controuersam probat [b], & Guido Papæus [c].

 Cæte-

a Prouer. c. 22.
b 4. Reg. 4. adde. O. Matt. c. 18.
c l. nemo. 2. de exactor. tributorum. lib. 10. C. tit. 19.
d l. 3. §. sed est liber homo, de his qui desece. in F.
e l. iustissime, de ædil. edic.
f l. in pecudū, 28. de vsur. lib. 22. F. tit. 1. in pecudum, de rer. diuis.
g contra Androtionem.
h per ca. 2 de pign.
i l. liber homo 13. ad leg. Aqu. lib. 9. F. tit. 2.
k l. ob æs alienum, 12 de act. li. 4. C. ti. 10.
l in l. qui filios, quæ res pigno. obl. poss. C. l. si eo F.
m l. 2 de patri. qui fil. distrax.
n in §. quia vero, vt nulli iudic. liceat habere loci seruan. li. auth. colla. 2. tit. 9.
o l. 2. de libero hom. exhi. lib. 43. tit. 29.
p Horat. lib. 1. carm. od. 16.
q lib. 2. de hist. animal. c. 13.
r Plato in Cratylo.
s l. 3. de plus petitis. C. lib. 3. C. tit. 10.
t l. rogasti, §. si decem. de reb. cred. F. l. si tibi decem millia, de pact. F.

u O. Matth. ca. 6.
x Ioannes Faber in §. fin. de actio. Stephanus Aufrerius in additione §. 51. quæst. Tholosa.
y §. serui autē in 2. de ingen. l. 1. quib. ad libertā. procla. non lic. in F. l. liberis, & §. si quis sciens, & l. eum pacto. de libera causa, l. homo liber, de stat. hom. F.
z c. ex rescripto, de iureiur. ex. exposita, de arbitris, l. obsides, de testam.
c. 1. de pign. vide late Felinū de his in d. c. ex rescripto nu. 7. & 8.
a l. 9. & l. si de captiuis, & postlim. reuer. li. 8. C. tit. 51.
b l. 1. §. 6. si quis eum de liber. homi. exhib. in F.
c d l. 2. de postlim. reuer. C.
d in prax. tit. de cessio. bonor. in fin.
e in sua praxi. tit. de execution. sent.
f quæst. 61. nu. 1.
g in c. ex rescripto, de iureiur.
h quæst. 121.
i decisio. 149. nu. 7. & 9.
k l. fin. §. si de his quę in frau. cred. F.
l sic notat Far. in l. cū eo, 10. per illum textū, ad leg. Iul. pecu. in F. l. nemo, de exactoribus lib. 10. C. Petrus de Ferrarijs. in tit. de exec. sent. in 5. remedio.
m l. si vero, de exhib. reis, in auth. l. contestatione, C quomo & qua. iudex, Ioan. Fab. in §. si. de act.
n l. 1 C qui bonis cedere possunt.
o glo. in l. 1. §. tutores, de suspect. tutor. F.
p ordo ponitur in l. à D. Pio, §. in venditione, de re iudi. in F. l. etsem. C de exec. rei iud.
q in d. tit. de exec. sent.
r glo. in l. si. de eroga. militar. anno. lib. 12 C. Aretin. in § fin.
f quæst. 211.

deastio idque & lege 12. Tabularum cautum, Gellius, lib. 20. ca. 1. num. 2. r l. ita vulneratus ad leg. Aquil. v l. iudices, 10. de episc. audient. C.
x l. Capitalium, §. famosos, de pœn. F. cum sim. & l. 1. de abigeis, F. &c.
y l. bona fides, deposit.
z Aretinus, & Guid. Papæus vbi supra proxime.
a in §. cum quoq;, de actio. in 3 col. in verbo aduerte.
b in sua disputatione quæ incipit, lapsus fuit, & in l. 2. de custo. reorum in F.
c decisio. 61. num. 2.

Cæterum, dum de carceribus loquimur In causa mutui, intelligimus de his tantum qui ad custodiam, vt fere omnes, esse debent [a], non de his qui ad pœnam sunt [b], vel de mala mansione, quæ tormentum continet [c]: item de his tantum carceribus qui publici sunt, nnn de priuatis, qui prohibiti [d].

11 ¶ † Sed & opinor mulleres debitrices pro nulln debito, vel nbligatione spontanea carceris, prehendi, & carceribus mancipari debere, imn & iudicem qui hoc fieri permiserit, pœnis ciuilibus & criminalibus castigandum [e]. Pudicitia enim matronalis, & sexus fragilitas bne ne fiat satis admonet: cum mulier, propter bnnestatem vitæ, se monstrare viris non consueuerit [f]. Caius impuberes, & puellas, quæ alieno iuri subiectæ sunt, in ius vocari posse negat [g]: & ob verecundiam mulieri hac in parte parcitur [h]. Nisi mulier probata suisset publica negociatrix, qnia tunc potest in carcerem pro debito detrudi, vt placuit senatui Parisiensi, teste Ioanne Lucin [i]. In constitntiouibus Molinensium cautum ad præcidendas lites, vt omnes condemnationes pecuniarum, vel iudiciorum decreta, quam citius fieri possit sortiantur effectum, omni iuris remedio & coactinne: & si intra quatuor menses à condemnatione insinuata ipsi reo, vt aiunt, personaliter, vel ad domicilium, is oon satisfaciat, cnmprehendi & carceribus mancipari possit, & inibi detineri, donec vel fecerit satis, vel bonis cesserit, & si prehendi non pnssit, vel creditor prehensione vti oolit, iudex soluendi contumaciam possit in duplum vel triplum debiti reum debendi damnare [k]. Apud Ægyptios cautum adfirmant, vt vltra bona & res debitoris, nulla in corpus animadnersin foret: nam pecuniæ creditæ bona, nnn corpus dixere obnoxium. In vsu tamen erat illis, defunctorum corpora vnguentis delibuta, ac si viui essent creditori oppignerare, & super ijs fœnerari, magno dedecore cornm qui constituta die non redemissent: non permittebant autem pro vsuris in carcerem duci, vel prn mutuo [l], nec corpus addici creditori. Placuit etiam curiæ Parisiensi 19. Aprilis 1550. non licere creditoribus prehendere debitores cum ignominia, vel ideo posse turpiter alligari, nec efficere posse in carcerem itareuinctos duci, nec prehendi alterius quam sui iudicis authoritate: & qui secus saxit, damnum, & qnanti debitnris intersit rependere teneatur [m]. Item ne is qui carceribus ex sigillo Parisiensia vel Montispessuli curiæ, alibi carceribus mancipetur, quam loci sui domicilij, neque inde alin transferatur [n], Baldus qnoque nntat [o], non ideo suspectum haberi de fuga debitorem, quod talem esse iurauerit creditnr. Et Angelus, nnn sufficere suspicinnem de fuga, nisi cnncurrant cum illa sex [p]. Nempe quod constet de debito, eoque liquidn [q], quod probetur suspicio per duos testes summarie: tertio quod suspicio nnperrime orta sit, quæ nnn fuerit tempore debiti. Nam qui alienigenæ primo mutuauit, & postea eundem vt alienigenam suspectum facit, non anditur [r]. 4. item si tempnre contractus erat diues, nunc pauper, non etiam si pauper cum contraheret [s]. 5. vt nnn habeat immobilia vbi habitat, aliter contra [t] 6. quod statim vbi sciuerit suspectum creditor debitorem petat incarcerari: nam si diu tacuerit, non licet [u].

a l. aut facta §. solent. de pœnis, in P. l verū est, de verb. signific. P.
b ca. quamuis, de pœn. in sex.
c l. item apud Labeonem. 15. §. quæst. verbo. de iniur. P. lib. 47. tit. 10. l. si hominem. 7. depofit.
d l. 1. de priua. car. C.
e l. 1. & auth. sed hodie, de offic. diuer. iudi. lib. 1. C tit. 49. §. necessarium, vt nulli iud. liceat hab. loc serua. in authen. l. quoniā & auth. seq. C. de custo reor.
f §. 1. vers. si vero mulier, vt litigan. iurent in exor. lit. colla. 9 in auth.
g l neq. impuberes, 22 de in ius voc. P.
h in l. 2. §. fin autem de iureiur. propter calumniam dan. C.
i lib. 10. placit. tit. 3. aresto. 1.
k in constitut. reg. Molinensium, artic. 48. lata ann. 1566. mense Febr.
l trad. Diodor. Siculus lib. 2. Biblioth. c. 3.
m Papus. li. 18. Rhapso. aresto tit. 5. aresto 5.
n aresto 1551. 21. Nouembr. Papus vbi sup. arest. 6.
o Bal. in l. apertissimi, C. de iudic.
p Angel. in l. si ab arbitro, §. qui ex causa, qui satisda. cogant. P.
q l. 1. de pœdijs decur. lib. 10.
r Bald. in l. & qui. de bo. author. iud. possi. C.
s d. l. si ab arbitro, §. qui ex causa, vt item l. quæ bona, §. de illo, de dam. non infect.
t l. sciendum, in princ. & §. possessor quæ satisd. coget.
u l. si creditores, de pign. credit.

de Dilationibus solutionis mutui, & aliorum debitorum.

Cap. 7.

1 *Debitoribus qua, quando datur, & cur à iudice dilatio.*
2 *Annale quid debitorum.*
3 *Quinquennale debitorum quid, & quando datur, & eius vis.*
4 *Cedere bonis non potest, qui impetrauit quinquennales inducias.*
5 *Cessio bonorum non potest impediri à creditoribus.*
6 *Bancharij seu mensarij solum vertentes, non vtuntur beneficio quinquennalis dilationis, vel cessionis.*
7 *Dilationis biennalis, vel quinquennalis moratoria causa.*
8 *Creditoris officium Christianum.*

1 IVdex † qui medius est inter instantiam seu persequutionem creditorum, & moram debitorum, sua sententia statuit solutionis terminum, & dilationem debitnri concedit ex æquitate, vt possit pecunia facilius cogi, & minori cum incnmmodo: danturqne vel decem dies [x], vel aliud tempus, pro ratione personarum, summæque [y], interdnm quadrimestre [z], qnod datur à tempore condemnationis & sententiæ, si ab eo nnn sit prouocatum: & si prouocatum, à die confirmationis [a].
2 ¶ † Interdum aonus, cum causæ tamen cognitione [b], & quinquennium aliquandn datur, sed vnlentibus creditoribus, vel maiori eorum numero.
3 ¶ † Nam quinquennium petitur, cum debitor paratus est vel bonis cedere, vel inducias quinquennij postulat, quibus pendentibns & debitores in eodem statu manent, vt non possint vllo modo à creditoribus molestia affici, vel in ius vocari, vel incarcerari: manent & iura creditorum in eodem quoqne, vt nmnis præscriptio aduersus eos suspendatur. Proinde omnes creditores debitoris, qui quinquennium petit vel cessionem offert, vocandi sunt antequam concedatur [c] à iudice alterum eorum. Solebant olim in Gallia, eius rei gratia, impetrari codicilli seu literæ ob nfficina æqnitatis seu regia cancellaria, dicebantur literæ annales, & quinquennales. Placuit tamen Principi in comitijs Aureliacensibus, non esse opus remedio illarum literarum, nec amplius à cancellaria impetrandas: sed iudices ordinarios per supplicationem petentis, vocatis creditoribus, & consensu illorum secundum iuris regulas exquisito, cansa cognita an concedi oporteret, statuere posse [d].

4 ¶ † Expedit autem creditoribns potius inducias concedere, quam cessionem admittere: eo quod indncias quinquennales concedendo, iam renunciasse censentur beneficio cessionis debitores, vt nec elapso quinquennin eo vti possint, sed carcere concludantur [e]. Quæ sunt autem cessionis beneficia, intelliges Deo iuuante, 5 ex illis quæ in cessione bonorum dicemus. ¶ † Cæterum in electione debitoris est, vel vti quinquennali dilatione, vel cessione: qun fit, vt si creditores offerant petenti cessionem, vel inducias quinqnennales, vel velint super debitum componere, debitor inuitus nnn cogatur à voluntate cessionis abire, sed nolentibus creditoribus admitta-

x l. si debitori, de iudicijs, P.
y l. 2. & in l. debitoribus, de re iudicata, P. l. promissor. de constit. pecun.
z gloss in §. si de inutili. stip. glo. in §. omnium ... pula. in verbo confessum, de verb. oblig.
a L. 3 & 3. de vsu. rei iud. C. c. quærenti, c. 26, de offi. iud. delega. lib. 1. P. tit. 29.
a l. 2. de vsur. rei iud. P.
b d. c. quærent.
c l. fin. qui bonis cedere possunt. lib. 7. C. tit. 71.
d in comitijs Aureliacensibus, articul. 61. constitut.
e glo. fi. in l 6. C. qui bon. cedere possunt.

6 admittatur[a]. ¶ † Extat constitutio Caroli quinti Cæsaris in comitijs Augustæ Vindelicorum habita anno domini 1548[b]. edita in odium mensariorum, qui cum fraude & periculo multorum sedes vertunt, dicuntur *faire Banquetonte*: contraque institores vel negociatores dolosos, qui consulto, sine infortunio, magno reipub. detrimento, & creditores fraudant, & confugiunt in alteras nationes: qua statutum, vt comprehendantur, carcereque castigentur vt fures, & respondeant creditoribus, nulla habita ratione τῶν φυλαμένων λόγων, id est, vt vulgus loquitur, salui conductus[c], vel fidei publicæ datæ itineris non impediendi: prohibitumque, ne posthac illa moratoria quinquennalia concederentur ab alio, quam à principe imperatore, qui ante concessionem institueretur à magistratibus locorum vbi habitarunt isti mercatores, vel institutores qui illi supplicant, & ad inopiam casu se redactos profitentur, de casibus fortuitis: vel nisi alio modo per testes idoneos, de ijsdem prius fidem fecerint: alioquin rescripta hac de re, veritate suppressa, irrita esse.

7 ¶ † Et certe moratorias illas dilationes maiores, iure ciuili impetratas fuisse annotaui, quæ etiam inuito creditore inducias præberent[d]. Theodoricus Gotthorum rex scribens Fausto præposito, Sipontinis negociatoribus, qui se dicebant hostium populatione vastatos, concedit priuilegium, ne per annos duos continuos à creditoribus possent fatigari: quatenus his inducijs & datam possent reparare pecuniam, & aliquatenus debitorum valeat respirare substantia. Quid enim, inquit, proficit debitorem vrgere, quando in cassum nudatos nititur exigere? quibus, magis prospicimus si ad mutuata sustinendo peruenire faciamus[e]. Asperrima in Sardianos lues, plurimum misericordiæ in eosdem tribuit: nam centies sestertium pollicitus Cæsar Tiberius, & quantum ærario, aut fisco

8 penderent, in quinquennium remisit[f]. ¶ † Vlpianos Christiane tradit, creditorem, etsi is sit respublica, præbere se debere exactorem non acerbum, vel contumeliosum, sed moderatum, & cum efficacia benignum, cum instantia humanum[g]. Et probibita, per Nouellam Valentiniani Cæsaris, exactoribus publicorum vectigalium, dura exactio à ciuibus velut ab hostibus, statutumque potius iusticia, & miseratione, debita finiri[h].

a Salic. in l. fi. na. C. qui bon. ced poss. Ang. Areti in §. fi. de act. nu. 8. per l. 5. C. qui bon. ced. poss.
b anno 48.
[c Alciatus enim vult τοὺς φυλαμένους λόγους esse, quos dicimus saluũ conductum, seu fidem publicã esse in auth. de mandat. princ. §. sed neq;. Alciat. lib. 7 Parergon. ca. 7. & lib 8 Parerg. ca. 2.]
d l. quoties. s. de precib. imperia. offeren. l. 1. C. tit. 22.
e Cassiodor. li. 2. Vatia. epi. 38.
f Corn. Tacit. lib. 2 annal.
g Vlpia. in l. si bene collatæ. 13 de vsur. lib. 22. P. tit 1
h in Nouellis Valentiniani, excusis cu fragmentis Codicis Gregoriani, Hermogeniani, & Theodosiani. tit. 7. de indulgentijs.

---

de Cessione bonorum.
Cap. 8.

Lib. 42. P. tit. 3. Lib. 7. C. tit. 72.

1 *Cessio bonorum in dupliti differentia.*
2 *Cessio bonorum quid erga creditores.*
3 *Quotuplex cum infamia, & sine infamia.*
Cessionis facienda quid considerandum. eod.
4 *Cedenti quæ relinquantur.*
Vestis quæ relinquenda sit cedenti bonis. eod.
5 *Zona cedentibus bonis quare adimitur.*
6. 8. *Cedens post cessionem quatenus conueniri potest in postea quæsitis.*
7 *Cessionis beneficium, ne conueniatur quis vltra quam possit facere in quæsitis postea, non competit contra creditores postea factos.*
9 *Cedens bonis quæ retinere possit bona.*

1 Væ † sunt species cessionis bonorũ: vna, dum quis pro derelicto habet bona sua, & à se abdicat ea mente vt nolit esse amplius dominus[i]: cuiusmodi & sunt cessiones actionũ cum in alium iura nostra transferimus[k]. Est & similis illa cessio, qua quis res pro quibus controuersia est cedit, & relinquit actori, vt in tributoria actione receptum est[l]. Species altera de qua hic tantum agemus, dum oppressus inopia debitor, eumque facultatibus destituitur, & nihilominus instant creditores & vrgent, beneficium hoc habet vltimum a iure concessum, vt bonis suis cedat sponte confessus debitum.

2 ¶ † Est autem cessio bonorum, professio voluntatis[m] debitoris, æs alienum confitentis[n], se relinquere bona sua creditoribus, & à se abdicare, vt beneficio iuris vsus à molestijs eorum eximatur[o].

3 ¶ † Duplex, & sine infamia, ex iuris communis beneficio, & cum infamia, secundum diuersarum regionum mores, vt paulo post latius dicendũ, Deo fauente. Consideramus hic & res, personas, formam cedendi, cuius debiti fieri possit cessio, ob quem finem, & causas & rationes. Cessio bonorũ de omnibus bonis fit, vt nec denarium solum debeat debitor sibi retinere, & excutiatur omnis res debitoris, vsq; ad baculum, & peram, vt scribit Petrus Iacobi[p]: & si is retineat denarium, nec cessionem valere tradit Baldus[q], & Iason[r]: relinquuntur tamen cedenti vestes quotidianæ quas defert secum dum cedit, quemadmodum & damnato ad mortem[s]. Et hæc est communis opinio, quam probat Cynus[t], & Imola[v], quia nec in obligationem generalem censetur venire vestis[x]: & si debitor carcere concluderetur, relinqueretur ei vestis[y], nec honestum, nec Christianum quoq; inferre, cum turpis sit nuditas[z]. Petrus Iacobi tamen tradit, relinquendam esse tantum vestem viliorem, & depilem, cæteras cedere creditoribus, qui contendunt de damno euitando, & de recuperatione propriorum[a]. In symbolum quod omnibus bonis se exuerint debitores.

4 ¶ † Soluitur etiam hodie illis zona, more antiquo signato, quo, potissimum milites, quicquid haberent æris in zonis ferrent: vnde apud Aulum Gellium[b] Caius Gracchus, zonas, inquit, quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli. hinc & is dicitur zonam amisisse, qui nihil ex bonis reliqui habet, vt Horatius[c]. Ibit eo, quo vis, qui zonam perdidit. Adimuntur cedenti itaq; bona omnia quæ tempore cessionis habet: porro in his quæ postea quæsiuit, ex cessione hoc consequitur beneficium, vt conueniatus tantum debitoribus teneatur, deducto eo quod victui eius necessarium est[d]. Et ita subductis ex postea quæsitis alimentis, omnia creditoribus dantur. Inhumanum namq; inquit Iustinianus[e], visum est, spoliatum fortunis suis in solidum damnari, sicut & Venuleius iniquum putat, in eum actionem dari cui bona ablata sunt[f]. Singulare tamen annotandum est, nec acquisita post cessionem obnoxia esse creditoribus, si debitor cessionem fecerit infamem[g], si ad pinguiorem fortunam peruenerit, vt si nudato ano insedisset lapidi cedendo, quia iã pro debito ciuili, pœnas videtur luisse corporales[h]. Quod confirmat etiam Goido Papæus, atq; tradit hanc formam cessionis infamem esse[i], ex consuetudine curiarum Lugdunensium, & aliorum locorũ. Quod non seruari quidam putant quod placuerit senatui Parisiensi[k], cessionem, cum sit bene-

ficium

i l. 1. pro derelict. in P. li. 10. 41. ti. 2. l. si quis vi. §. differentia, de acq. pos.
k l. pen. & fi. manda. C. nos etiam de isto libro superiore, c. 20. de nouationibus.
l l. illud. § quia men, de tributor. P. l. 4. § fi. de alien iudic. mu. caus. fact. in P.
m l. in omni, 6. qui bon. cedere poss. C.
n l. pen. de cessio. bon. in P.
o l. 1. 4. & 7. C. qui bon cede. possunt nnue. 135. gl in l. pr. de cessio. bon. P. gl. in l. 5. qui bo. ced. pos. C. Bal in §. nu. de actio. ap Iustinian.
p in pract. tit. de cess. bon.
q in l. fin. qui bo. ced poss.
r in §. n. nu. 27. de actio.
s l. diuus, de bonis damnator. P. de cuius explicatione vide Cælium Rhodigi. li. 3 ca. 26.
t in l. 1. qui bo. ced poss C.
v in c Odoard. de solutio.
x l. obligatione generali, de pign. P.
y l si victum, de re iudicata. ifi. fin l. verbum victus. de verbo. sign. P.
z l. cum sepra, & l. nõ putam, de cursu publ. lib. 12. C. vide quæ dixi de nuditate lib. 4 n. Syntaxeõn, in pudicitia.
a vbi supra.
b lib 13. ca 12.
c lib. 2. Episto. epist. 2.
d in intellige. de l. qui bonis, de cessio. bon. P. Innoc. in d. c. Odoard.
e § fi. de act. o.
f in l. si § pen. de his quæ in fraudem cred. li. 42. P tit. 9.
g not. glo. in §. fi. de actio.
h per glo in c. sicut dignum, §. hi quoque, versi. si habet de homic. & in c. peccatum, de reg. iur in sex.
i decisi 143.
k aresto lato, 1543. 18 Sept. probat & l. debitores ex qui. caus. infa. ir. rog C.

ficium iuris non infamare. Ego vero vel modum infamem cedendi tollendum putarem: vt arbitror sensisse senatum, vel remanente forma infami, creditoribus sufficere debere, quod ignominia, quæ maioris est ponderis omni ære [a], debito-7 res affecerint. ¶ † Aliud singulare contra cedentes, ne ij vti possint exceptione, ne conueniantur post cessionem vltra quam facere possint, deductis alimentis, aduersus eos creditores cum quibus post cessionem contraxerint [b]. Quam sententiam probat Iason, Ioannes de Platea, Ioannes Faber, Iacobus Aretinus [c]. Et argumento esse potest, quod filiusfamilias tenetur & conuenitur de his quæ contraxit cum esset in patris potestate, in quantum facere potest in sex casibus [d]. Et tamen in his quæ postea contraxit, in solidum tenetur [e].
8 ¶ † Potest tamen debitor renunciare huic priuilegio cedens, vt possit conueniri vltra quam face-9 re possit, non deducto ne egeat [f]. ¶ † In cessione bonorum omnium, retinent cedētes bona eis relicta testamento, cum prohibitione alienationis: item feuda, non tamen vsumfructum eorum, vt notat Baldus [g]: quia vsufructuarius vsumfructum quandiu vixerit in alium transferre potest [h]. resoluto tamen iure dantis, & ius accipientis resoluitur [i]. In cessione bonorum patris non veniunt bona filiorum [k].

a l. ubi quidē, § sed mei. cau. in P.
b Petrus Iacobi in titulo de cessio bonorū, argumen. l. ex cōtractu, de bonis author. iudic. possid. C.
c perdicti interpretes ad §. fi. de actio.
d l. qui ponuntur, in l. 2. & cum eo. P.
e l. 3 eod. tit. & cum eo. P.
f Bald. l. 1. qui bo. ced. pos. C. Guid. Papæus que. 211. Areti. § fin. de act.
g Bald. in l. 1. versi. nunquid ille qui cedit bonis, qui bo. ced. poss. C.
h l. arboribus, 27. de vsufr. li. 7. P. tit. 1.
i l. lex vectigali, de pign. P. l. 4. § fin. quib. mod. vsusfruc. amitt. P. l. si propter, C. de filius pro patre, § finitur, de vsufr.
k l. 3. C. qui bo. ced. poss.

de Personis & qui cedere bonis possunt. Cap. 9.

1 IN † personis quæ possint cedere cōstituimus omnem debitorem cedere posse, siue is paterfamilias, siue filiusfamilias sit [l]: quia filijfamil. bona habere possunt: quæ patri non quæruntur, vnde & qui habent aliquid cedunt, & qui nihil habent, cuiuscunq; sexus sint, mares, vel fœminæ, ad flebile cessionis adiutorium confugere possunt [m]: quia & habere possunt, & illis hoc proderit, vt si quid quærant postea à carceribus liberi, non conueniantur in solidum [n]: quamuis in mulieribus nunc subsistant, vtpote quæ iure nouo [o] carceribus pro ciuili debito concludi nequeant.
2 ¶ † Oportet autem cessionem fieri à volente [p], & in voluntate perseuerante. Nam qui dixit velle bonis cedere, potest pœnitere re integra [q], i. antequam reipsa cedat: quemadmodum, si priusquam res pignorata distraheretur, debitor debitum cōsignauerit & deposuerit, impeditur venditio: non
3 aliter [r], veluti re non existente integra [s]. ¶ † Sic enim excusatur quis à temeritate, quę alicui nō nocet [t], & temeritas facilitatis veniā continet, vt inconsultus calor calumniæ vitio caret [v], & sæpe in alijs temere facta, sine aliquorū tamen detrimento, reuocari possunt [x]. Ita re integra quia à cōsensu discedere potest præstito, qui à se vno dependet [y], potissimūq; hoc verū, si debitor solutionē offert, quia ea tollitur omnis obligatio [z]. Ex re integra reuocator rectè mandatū [a], cum nihil interfit mandatarij [b]. Quamobrem quoq;, si lite pendente debitor postulat se admitti ad cessionē bonorū, exq; de causa vocarit creditores, possunt nihilominus interim mandari actiones contra eum executioni: nisi constaret iudici, debitorē ad beneficiū ces-
4 sionis prouocantem nulla habere bona [c]. ¶ † Qui non habent bona, neq; habitu, neq; potentia, id est, qui nec possidēt propria, nec possidere possūt, non possunt cedere, vt not. Angelus [d]: cuiusmodi sunt personæ ecclesiasticæ regulares, quibus pro-
5 pria separatim habere inhibitum est [e]. ¶ † Possunt itaq; alij clerici, & ecclesiasticæ personæ qui propriū habent, vel habere possunt, bonis cedere, vt putant ex ca. Odoard. de solut. colligi [f]: vbi tamen de cessione nulla mentio, nisi pro cessione dicamus quod ibi scribitur Clericum non soluendo si iuret, si ad pinguiorem peruenerit fortunā se soluturum, non debere excommunicari, & excommunicatum absoluendū. Secundum tamen Ioannem Imolensem fructibus sui beneficij cedet, sine famæ suæ iactura [g]. Quanquam & idem notet aduersus sententiam Panormitani, & glossæ, his clericis datum beneficiū ne conueniantur vltra quā facere possint [h]: quod probarem in ecclesiasticis personis: quia nec illæ possint pro debito ciuili in carcerem detrudi, sed excommunicari, vt scribit Ioannes Andreæ [i], quem sequitur Panormitan [k]. Isq; tradit, non esse cogendum clericū cedere bonis, eo quod à clerico debitore omnia nō sunt extorquenda, sed debet ei relinqui vnde viuere possit [l]: cui & consentit iuris pontificij vulgaris interpres [m]. Nec propter mendicitatem & inopiam alimentorum conuertatur in cōtumeliam cleri ad
6 turpia lucra [n], ad quæ paupertas cogit [o]. ¶ † Quare nec armatæ militiæ miles, secundum eundē Panormitanum [p], adigitur ad cessionem bonorum, quod & hic habeat beneficiū ne conueniatur nisi in quantum facere potest, & deducto ne egeat [q].

¶ † Notat

l l. cum & filijfa. 7 C. qui bo. ced. poss.
m d. l. cum & filijfam.
n d. l. cum & filijfam.
o vt superiori c. diximus per authē. sed hodie. C. de offic. diuer. iud. aut. hodie, de custod. reorum.
p l. in omnib. C. qui bo. ced. poss.
q l. 2. C. eo. quā bo. ced. poss. l. quē pœnitent, & l. is qui bonis, l. 8 eo. in P.
r l. si pig. & l. si residuū, de distra. pign. lib. 8. C. tit. 28
s vt in c. in omnibus, § fi. de elec.
t vt in l. si quis suus, 6. de iur. delib. eo P tit. 8.
v can. si quem, §. notandum. 2. q. 3.
x vt in l. 3. de diuor. in P l. famosi, ad legem Iul. maiesta. P.
y l. quod calore, de regul. iur. in P. l. si quis libellos, de appella. li. 7 C. tit. 62.
z l. si quis, in prin. de lega. 1. a §. 1. quib. mo. toll. oblig.
a §. certe mandati.
b l. si pecuniā, de condictio. causa dat. lib. 16. P tit. 4. l. verum, §. si pro socio l. 1. §. pen. de pos. &c.
c in decisione Tholosana Capellæ. 18.
d in l. pen. C. qui bon. ced. poss.
e c. cum ad monasterium, de statu mona. c. Ioan. de reg.
f gl. in c. Odoard. de solutio. l. 3. Decr. ti. 19.
g in d. c. Odoard. ep. num fi.
h idem ab Imola, eo nu. 5.
i in c. fin. clericus, de senten. excommunic. in sext. in nouell. qui sentit.
k in c. Odoardus. nu. 1.
l Panor in d. c. Odoard. nu. 8.
m glo. in c. studeat, 50. dist.
n can. tantum, 84. dist.
o l. palā de rit. nup P. l. spadonem, de excusa. tutor.
p in d. c. Odoard. nu. 8.
q l. item miles, de re iudic. in P.

7 ¶ † Notat & Baldus cedenti bonis scholastico non posse auferri libros, non magis quam militi armatæ militiæ arma [a]. Quia scholasticorum arma, libri sunt [b], videlicet ne studium deserat, cum & interfit nostra libros habere, per quos doctrina & scientia replemur, & meliores reddamur [c]. Quo fit vt libri eorum nunquam capi vel retineri possint pro eorum debitis, nisi scholastici mortui sint, vel discoli: tunc enim pro impensis funeris, & cessante causa priuilegij, cessabit dispositio [d]: sicuti & pro expensis victus scholastici, eius libros retineri posse putat Bartolus [e]: si fiat etiam desertor studiorum, quia & tunc priuilegiatus non est, sed alienus à beneficio, vt desertor militiæ [f]: non aliter, vt neque libri eius ab hospite pro hospitio retineri possint, seu pro eius mercede [g]. Cessatque iuris communis dispositio, quo inuecta in prædium vel domum locatam, censetur tacite obligata pro mercede [h]: etiamsi ad tempus non conduxisset hospitium, sed vna tantum nocte in eo habitasset [i]. Quæ enim verisimiliter obligari non solent, non veniunt in generali obligatione [k]. Scholasticus autem bonus cum libros suos tanquam propriam vxorem, & amplius quam amasiam, aut proprium corpus, vt ait Ioannes Faber [l], diligat, non censetur eos voluisse vnquam obligare. Refertque Rebuffus anno 1525. ex placito curiæ Tholosanæ, laqueo suspensos qui scholasticorum libros combussissent, huiusque se fuisse testem oculatum negocij [m].

8 ¶ † Extendunt & interpretes iura, quæ militibus concedunt, ne conueniantur supra quam facere possunt, ad ipsos aduocatos, & clericos militea cœlestis militiæ [n], milites namque sunt & aduocati [o], & ecclesiasticæ personæ [p]. Accedit quod militibus stipendia retineri non possunt propter debita, illis etiam sententia condemnatis [q]. Sunt & aliæ personæ quæ non sunt tanto fauore dignæ ac ecclesiasticæ, quæ vltra quam facere possint conueniri nequeunt: vt maritus, socrus, patronus & aliæ similes [r], neque pactum ea de re in contrarium valet [s]. Debent & esse priuilegia actoris, & rei, quod fieri potest, in iudicio communi, vt quod iuris quis in alium statuerit, hoc & ipse vtatur [t]. Ecclesia autem debitores suos, vltra quam facere possunt non debet conuenire [v]: æquum itaque est ne ea debitrix à suis creditoribus conueniatur duriori modo.

9 ¶ † Verumtamen ita receptum est, vt quamuis clericus & ecclesia non cogantur cedere bonis, possint tamen admitti, si velint [x]. Idipsum & permissum est vniuersitati cuilibet, vt scholasticorum, fabrorum, & similium [y].

10 ¶ † Excipiendi autem sunt qui non possint cedere, etsi velint, breuiter. Primum enim tradunt non esse admittendos ad beneficium cessionis, eos qui in fraudem creditorum alienarunt [z], Nemini enim fraus & dolus patrocinari debet [a]. Eadem ratione secundo reijciuntur ab ea, qui spe cessionis futuræ contraxerunt, si de ea voluntate liquido appareat [b].

11 ¶ † Tertio loco, & mensæ argentariæ euersores, qui dicuntur Italis *banquefalliti*, Gallis *banqueroutiers*, beneficio hoc non gaudent, propter dolum, cum cessio miserorum sit. Isti quippe cedunt foro dolo se, & multorum pecunijs interceptis contra fidem publicam, quam dederunt, cum multorum pernicie solum vertunt, hosque quos Vlpianus dicit foro cedere [d], Paulus dixit fraudatores [e]. Aliud enim est foro cedere, aliud bonis cedere [f]: erant quippe in foro Romano, vt nunc Lugduni, mercatorum nummulariorum tabernæ, pone & iuxta ædem Castoris, vt ex Terentio [g], Plauto [h], & Iuuenale [i] constat, & late docet Budæus [k]: in publico videlicet loco, vbi mensæ argentariæ [l], & vbi publicam egentibus præstabant operam, velut fide publica. Obseruauit & Sigonius [m], *mensarios* publicam rationem confecisse, *argentarios* priuatam. Argentariam facere Cicero [n] ait, more diuitum & copiosorum hominum, qui quæstum facerent aut permutandis pecunijs, aut fœnerandis, ex permutatione pecuniæ lucrum corrogatum, collybus Græcis, qua voce & Cicero vsus ad Atticum, vnde & ipsi argentarij collybistæ, campsores nunc nummularij qui & per partes pecuniam erogant, vt scribit Paulus [o]. Et mensæ argentariæ exercitores ab Vlpiano [p], & apud Græcos quoq; ἀργυραμοιβοὶ, & ἀργυροπρᾶται, apud Iulium Pollucem [q]. Tabernas argentarias construxit in foro Luc. Tarquinius Priscus Romanorum rex [r], quarum & meminit Liuius [s]. Inibi & auctiones licitationum fiebant [t]: & ob id officium argentariorum, atque ministerium publicam causam habet, estque principalis eorum opera, vt auctus sui diligenter rationes conficiant [v], quia frequentis-

12 sime ad fidem eorum codicum recurritur [x]. ¶ † Et proinde ne facile quis decipiatur sub prætextu fidei publicæ, tantum abest vt hi qui dicuntur à Demosthene [y] ἀνασκευάζειν τὴν τράπεζαν, mensam subuertere, beneficio cessionis digni sint, quin vel ex eo solo, quod foro cedunt, & solum vertentes alio confugiunt, pœnam merentur. Qui enim rationes publicas habent, semper paratas habere debent præbendas poscentibus eo loco vbi argentariam habent [z]: maximeq; vel in eo peccant qui instrumenta debiti transtulerint in aliam, quam vbi argentariam exercuerint prouinciam [a]. Proinde horum, vt lautantium fraudationis causa, bona possideri vendiq; iubentur, vt satisfiat creditoribus [b]. In hos quoque in Gallia comitijs habitis Aureliæ anno 1560 [c]. pœna imposita, & constitutione Francisci primi eius nominis regis capitalis, die 10. Octobris 1536. Carolus quintus etiam imperator in constitutionibus editis in comitijs habitis Augustæ Vindelicorum, 1548. artic. 22. in hos mensarios solum vertentes, & trapezam euertentes, tamquam in fures animaduerti iubet, comprehendi & carcere detineri, donec creditoribus satisfecerint. Gratianus Cæsar, 4. loco, decoctores publicæ pecuniæ vel fraudulentos in adscriptionibus illicitis, iubet subijci per iudices locorum plumbatorum ictibus [d]. Inhibet & Archadius, ne is qui interuersione facta rationum semel conuentus, id officium rursus gerat, in quo

13 ante decoxit [e]. ¶ † Indigni quoque cessionis beneficio, quinto, qui prodige & luxuriose sua consumunt & decoquunt, infamia olim merito donati. Sic enim & legem posuit Solon: τὴν πατρῴαν καταφαγὼν, ἄτιμος ἔστω, id est, Qui patrimonij sui versuram fecerit, ignominiosus esto. Eosdẽ quoq; apud Corinthios multa, vt sontes damnatos relatũ est [f]. Adrianus, decoctores bonorũ, si suæ essent authoritatis, catamidiari in amphitheatro & dimitti statuit [g], vocãt Galli catamidiare vulgo *mitrer*, ludibrio habere. Sed in formula

cessionis

d l. si homines, 7. §. quoties foro deposit. in P. lib. 16. tit. 3.
e l. quod priuilegium, s. eo. tit. deposi P.
f in quo lapsus Accurs. in d. l. quod priuil.
g Phormione.
h In Persa & Curculione.
i Satyr. 14. ibi. quanto capitis discrimine addiscent, &c.
k in explicat. d. l. si homines, §. fin deposit. in prior. annotat. in P.
l Vlpi. in l. qui tabernas, 32 de contrah. empt. lib. 18. P. tit. 1.
n Cicero pro Cecinna.
q lib. 3. Onomastic. c. 9.
r Dionys. Halicarn.
s Expe. vt in 9. & 26.
t Cice. pro Cecinna, dum de A. buti. loquitur, & Quintil. li. 6 Instit.
v Caius, in l. argentarius, 10. vers. ideo, de eden. in P.
x l. quædam sunt, 9. §. nummularios, eo. tit. de eden.
y oratione.
a l. argentarius, de eden. P.
b l. 1. & l. Fulcinius, quibus ex caus. in possessio. eat. lib. 42. P. tit 4.
c in constitutio. regis, comitiorum Aurelia. artic. 41.
d Gratia. in l. quilibet, 40. de decurio. lib. 10. C. tit. 31.
e l. si aliquid, 12. de suscepto. & arcarijs lib. 10. C. tit 70.
f Diogenes Laërti lib. 1.
g idem

14 cessionis de infamia latius. ¶ † Sexto, spolians aliquem non auditur recurreos ad beneficium cessionis [a], indignus quippe legis beneficio est qoi contra leges facit [b]: & iura non decipientibus, 15 sed deceptis subueninnt [c]. ¶ † Septimo non tenetur creditor cessionem debitoris admittere, si lea municipalis cessionem prohibeat: veluti statutum esse in sua ciuitate tradit Odofredus [d], & ideo inibi esse carcerem, in qnem omnes debi- 16 tores conijciantur si non soluerint. ¶ † Octauo in Gallia alienigenis denegatur cessionis bonorum auxilium: vt decreuit senatus Parisiensis bora pomeridiana ex tempore quarto nonas Aprilis, 1565. contra Danum quendam Lubecensem [e]. Sicut in Flandricis prouincijs Belgæ indigenæ non iuuantur hoc beneficio cessionis bonornm, nisi impetrauerint à principe magna cum cautione, & multis interpositis conditionibus, ex sanctione Caroli quinti imperatoris, lata 1541 [f]. Apud Romanos quoqne olim legis Iuliæ cessionis beneficium ciuibus tantnm indultum erat [g], postea tamen & ad prouinciales prorogatum est [h]. 17 ¶ † Nono deportatus, seu relegatus, & qui dicitur bannitus seu exul, cui postea bona & ciuitas restituuntur, non admittitur petens ad cessio- 18 nem [i]. ¶ † Decimo tradit Butrigarius voluntarie inopem cedere non posse, quia cessio non admittitur nisi vrgentibus creditoribus, & si velint carceribus mancipare, vel detinere debitorem, facta bonorum disquisitione cum vicinis per apparitorem: quamuis contrarium opinetur Bartolus [k], tamen omnes formulæ seu styli curiarum Galliarum, sequuntur sententiam Butri- 19 garij, vt notat Boërius [l]. ¶ † Vndecimo in religione iudicis situm erit, perpendere causas, propter quas cessionis beneficinm debitor mereatur, nam casns repentini, vis maior, incursus latronum, & cætera fortuita digna sunt quibus releuentur debita: at misereri certe eum non oportet, sed potius irasci & carceres inferre, prodigalitate, luxuria, & canponationibns aliena profun- 20 dentibus. ¶ † Duodecimo tradit Bartolus [m], & Iason [n] debitorem non vti cessione, si eo tempore quo contraxit sciebat se non esse soluendo [o].

a Spartian. in Adriano.
b Rotæ decis. 31. tit. de restit. spoli. antiq. nouis. quod ubi monachus, in antiquis.
c l. auxilium, §. in delictis, de minor. 25. annis, l. verum, in prin. pro soc. ff.
d ca. 3. de reg. iur. l. 2. ad sena. Velleian. in ff. l. si fine, C. eo. tit. l. 2. si minor se maior. dixerit. l. 1. & 2. si ad uer. delict. C.
e Odofr. in l. 1. in fine, qui bonis ceder. poss. C.
f refert Rhenat. Chopinus lib. 1 Domanij Franciæ tit. 12.
g refert Balduinus in §. fi. de actio.
h Iulius Cæsar li. 3. Commentar. bel. Gal. i. Sueto. in C. Cæsare, ca. 42. T. Cicero li. 5. annal.
i l. 4. qui bon. ced. poss. C.
k l. 9. C. de sent. pass. Iason in §. fi. nu. 22. de actio.
l Bart. in l. stipulatio. §. habet, de oper. no. nunc.
m Boer. decis. 349. nu. 9.
n Bar. in l. alio, §. eleganter, solut. matr.
o Ias. in §. fin. nu. 29. de act.

Quibus, & pro quibus debitis cessio fieri non possit. Cap. 10.

1.3. *Cessio non fit pro multa debita ex crimine.*
Pro debito facti. nu. 3.
2 *Pœna pecuniaria quando commutari potest in corporalem, ob inopiam condemnati.*
4 *Cessio fieri nequit pro debito fiscali, vel Reip.*
Debitor fisci in carcerem detrusus etiam iure antiquo, eod.
3.4. *Carcerari num quis possit pro debito fiscali, vel Reipubl.*
4 *Tributum pro pauperibus.*
Tributorum magnitudo imposita à Chilperico migrare colonos coegit. eod.

1 Placuit † non admittendam cessionem bonorum pro multa debita ex crimine, siue ad eam damnatus sit clericus, siue laicus [p]. Veloti si qnis debitor sit ex maleficio, & litis æstimatio fiat: quo casu vera est regula, vt qui non habet in ære, luat in corpore [q]: quando videlicet multa ea delicto est applicanda fisco, non etiam si parti, siue ex contractu, siue ex maleficio: tunc enim multa pecuniaria non potest commutari in pœnam corporalem, nisi actore coosentiente [r], 2 sed expectanda est pinguior rei fortuna [s]. ¶ † In multa autem ciuili nonquam, aot raro commntatio eius facienda est in pœnam corporalem [t]. Apertius hoc explicat distinctione Ioannes Andreas [u], aut, inquit, ex maleficio, siue ex contractu debitor conuenitur ad præstandum id quod interest, & tunc potest bonis cedere: aut agitur non tantum ad id quod interest, sed ad pœnam quoqne, vel ad pœnitentiam imponendam, veluti in furto [x]: tunc, si placet actori, multa in pœnam 3 corporalem poterit conuerti [y]. ¶ † Illud ipsum & licebit iudici, eum de pœna imponenda tractat [z]. 2. Non babet locum bonorum cessio in obligatione qua qnis tenetur ad factum, quia factum pro parte restitui non potest [a]. Et sic in hac bypothesi resolnunt Masuerius [b] & Iason [c]. Etenim quando quis ad cessionem admittitur, fit ex impotentia soluendi: qui autem ad factum tenetur, illnd præstare potest, qnare non liberatur cedendo, sed præcise ad factum tenetur [d], vt & ad dandum [e]. Si tamen factum habeat præstandi impossibilitatem, arbitrantur Iason & Faber cessionem admittendam [f]: videlicet ratione eius qnod interest non fieri, quod & in obligatio- 4 nibus facti locum habet [g]. ¶ † 3. In causa fiscali, vel ære reipublicæ, si qnis æstimata lite damnatus pecunia ob maleficium sit, non potest liberari carceribns cedendo, sed qnandiu non soluerit illis constringitur [h]. Sic enim pater Cymonis Miltiades litem æstimatam soluere populo non potuisset, ob eamque caussam in publicis vinculis decessisset, Cymon eadem custodia detentus fuit, neqoe lgibus emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater multatus erat, exsoluisset, vt auctor Æmylius Probus [i]: erat autem condemnatio illa multæ litisve æstimatio 60. talentorum, ex crimine suspicionis proditionis, cuius insimulatus erat Miltiades [k]. Suidas quoque, qui reipublicæ, inquit, debebat ex multa, nec nouo senatus conuentu exsoluerat, in carcerem detrudebatur, repudiatis etiam sponsoribus [l]: *ἀδικίου* actionis nomen erat id, quando quis non solueret qood debebat, eiusque ratione simplum pendebator, si ante nouum senatus conuentum solueretur: sin minns, duplum [m], in priuatis videlicet debitis, at in publicis carcer paratus, vt dixi, erat. Stephanus Aufrerius probat in debitis quidem fisci, ratione criminis, non posse cessione damnatum liberari à carceribus: at si debitor, inquit, sit tributorum nomine, non debet carcerari, sed honeste sub custodia detineri [n]. Lycurgus quoque statuit ob vectigalia non soluta, quemqnam in carcerem non esse detrudendum, liberauitqne Xenocratem eam ob causam incarceratum, & publicanum in carcerem ob iniuriam coniecit [o]. Tradit & idem Aufrerius ob collectas impositas neminem bonis posse cedere [p], videlicet, si soluendo sit, & cedere velit, vt se à publicis moneribns liberet, quod non licet [q]. Existimant autem Ioannes Faber [r], Cynus [s], Bartolus, Ioannes de Platea [t], fiscales debitores ob tributa, cessione bonorum liberari posse à carcere. 4 ¶ † Fuit aliquando lex Basilij iunioris Porphyrogenetæ Cæsaria, qoa constitutum, tributum pauperum qui soluendo non essent à locu-

pletibus

p Boer. decis. 349. facit can. episcopus, §. libertis, 12. q. 2.
q l. 1. §. fin. de pœn. in ff. lib. 49. tit. 19. l. fin. de in ius voca. lib. 2. ff. tit. 4. l. quicunque, §. quod si, de seruis fugit. C. l. fi. de sepul. viol. C. l. si quis id quod, §. in seruos, de iurisd. om. iud. c. fi. de maledic. tum fin.
r Stephan. Aufrerius, in addi. tio 1. ad decisionem Capellæ Tholos. 61. facit ca. fraternitas, 12. q. 2.
s iuxta c. Odoard. de solut.
t l. illicitas, §. fi. de offic. præsid. ff. ca. finem litibus de dol. & contum. ap. Gregor.
u in d. c. Odoardus.
x c. tue, de pœnis.
y d. c. fraternitas, 12. q. 2.
z c. 2. vers. etiam nec, de maledic.
a l. stipulatio. §. si de ope. no. nunc.
b in iudiciorũ praxi ti. de obligatio. § item venditor ad uo pediendam bonorũ suorum venditionem, addi.
c in §. fi. de act. num. 22.
d l stipulationes non diuiduntur, 72. de verb. oblig.
e l. 3iu autem ab apparet, 75. eo tit. de verb. oblig.
f Ias. & Faber in d. §. fi. de act.
g l. stipulationes non diuiduntur. & l. in stipulationib. §. fin. de verbo. oblig. ff.
h l. nemo, de exactn trib. li. 12. C.
i in Cymone.
k idem Prob. in Miltiade.
l Suid. in verb. *ἀπογράφουσ*.
m Suid. in voc. *ἀδικίου*.
n Aufrerius in decisio. Capel. Tholos. 18. per l. nemo, de exacto. tribu. lib. 10. C.
o Plutar. in vit. decem orator.
p Stephan. Aufrer. dicta decis. 28. & in decisi. Cap. Tholo. 114. in additionibus.
q l. propter, §. qui bonis ced. poss. C.
r in §. fi. de act.
s in l. 1. qui bo. ceder. poss.
t in l nemo. de exact. trib.

pletibus exigendum esse, quod ἀλληλέγγυον dictũ est [a]. Hoc tamen postea Romanus Argyrus Cæsar sustulit, quod etiam Constantinus erat sublaturus, nisi mors eum anteuertisset [b]. Veruntamen, quanquam propter administrationem ciuilem quem bonis posse cedere constat [c], tamen receptum est, debitorem fiscalem non posse bonis cedere: & ita seruatur in curijs huius regni [d], nisi in casibus in quibus paupertas excusat [e]. Quare & Baldus & Salicetus [f] tradunt subditos volentes cedere bonis propter collectas, quæ imponi debent pro modo patrimonij per æs & librã, & vt dicunt, pro solido & libra, non audiri: idque iustissime, cum vnde soluant in eo casu habeant sufficiens patrimonium, cuius ratio habetur, & dolose diffugere onus videantur. Scio tamen aliquando onera inter tyrannos principes tam grauia indici, vt sæpe incolæ cogantur res ipsas relinquere, & loco migrare, vt quo tempore Chilpericus Galliar. rex nouas & graues imposuit descriptiones, accidisse refert Gregorius Turonensis [g]. Sed illæ cessiones bonorum erant potius discessiones, quam cessiones, de quibus nunc quæstio. Cur autem pro oneribus & muneribus personalibus cessio non fiat, ratio certissima, quod inops, propter necessitatem non habẽdi, onera patrimonij non sustinet, corpori autem indicta obsequia soluit [h]: quodque personalia munera in solicitudine animi principaliter, & vigilantia potius quam sumptibus consistunt [i].

de Præscripta cedendi Formula. Cap. II.

1 *Distributio bonorum, prodromus cessionis bonorum.*
2 *Distributionis bonorum & dationis in solutum, & cessionis differentia.*
3 *Cessione facta petũt creditores se mitti in possessionem bonorum.*
Curator bonis cessis post cessionem datur. eod.
4 *Cessio iure ciuili quomodo fiat. & in Gallia.*
5 *Cessio cur ignominiam non habeat.*
Carcerum mancipatio non infamat. eod.
6 *Paupertatis publica professio satis affligit.*
7 *Paupertatis mala.*
8 *Cessio bonorum inter bonos & graues infamiam habet.*
9 *Cessio etsi infamis non sit, tamen sit modo vituperabilis.*
10 *Decretorum lex Roscia de gradibus in theatro.*
11 *Vita inops morte peior.*
12 *Debitorum inopum apud Boeotios infamia.*
13 *Cedentes bonis ab actibus humanis tanquam infames non reijciuntur.*
14 *Cedens bonis, quam cautionem præbere debeat.*
15 *Cessionis substantiale, est fateri debitum.*
16 *Cedens omnia tenetur bona indicare.*

1 PRodromi † & antesignani cessionis bonorũ distributiones fiunt, quando debitores in solutum relinquũt creditoribus, vt distribuantur inter illos secundum ordinem nomi-2 num [k]. § † Interest autem inter dationem in solutum, & cessionem in multis, sed potissimum quod dominium transeat in creditores rerum in solutum datarum: quæ autem per cessionem ad creditores perueniunt iure dominij, ad eos non pertinẽt, nec eo iure inter se creditores diui[...] sunt [l]. Neq; enim qui cedit bonis desinit [...] dominus bonorum suorum ante distributio[nem ...] ctam pecuniæ, vel æstimatione facta ar[...] e addi-3 ctionem rerum [m]. § † Quo fit vt cessione facta, petere debeant creditores se mitti in possessionem bonorum, iuxta titulum, de bonis authoritate iudicum possidendis. Et interim datur bonis curator [n]. Is autem vendit bona, & satisfacit creditoribus [o], exercetque actiones vtiles contra debitores cedentis [p]. Et si post cessionem bonorum statim curator dari non possit, iudex interim inuentarium fieri bonorum statuet, vel ea sequestrabit postulantibus creditoribus, ne bona interim subtrahantur; & vt consulatur omnibus. Neque cogetur vnus ex chirographarijs creditoribus bona solus capere, cum onere soluendi cæteris [q].
4 § † Cessio iure ciuili, sine aliqua solemnitate fit, sola voluntatis expressione [r], & professione, & per nuncium, & per epistolam [s]. Hodie in Gallia non ita, sed fit in iudicio, sedente iudice pro tribunali, die & tempore, quo publice causæ in iudicio explicantur in auditorio publico, ex constitutione Ludouici Duodecimi, anni millesimi quingentesimi duodecimi [t]. 5 § † Veruntamen in eo consentiunt nostri cum iure communi, vt ignominiam cessio non habeat, cum beneficium iuris sit [v]. Et vetita ignominiosa cessio, quæ antea fiebat à Iustiniano [x]: nec beneficium perniciosus esse debet ipsa causa cui accedit, & à qua liberat, nempe ipsa carcerum detentione ob debitum, quæ non infamat: nec enim ideo infamis quis est, quod in carcerem sit coniectus, vel cui vincula iussu legitimi iudicis iniecta sunt [y]: nisi ob pœnam explorati criminis id fiat [z]. Neque afflicto afflictio danda 6 est noua [a]. § † Satis autem & abunde quis affligi videtur, ex illa confessione paupertatis publica, quis cedit, vt alia infamiæ nota grauandus non sit. Interest enim nostra alioquin secreta domus nostræ non pandi, & æs alienum detegere, quod melius est interim taceri [b]. Quid enim tam durum tamque inhumanum est, quam publicatione pompave rerum, familiarium & paupertatis detegi vtilitatem, & inuidiæ patere diuitias, vt ait Theodosius [c].

Nam, vt scribit Plautus [d], vbi ad paupertatem accessit infamia,
Grauior paupertas fit, fides sublestior,
Fugiunt amici.

7 § † Et paupertas, cum de mutuo agitur, suspectum reddit debitorem: quamuis suspectum non faciat tutorem [e]. Et satis ipso facto ridiculosa, & metuenda paupertas, vt alia nota non opus sit grauiori.

Magnum pauperies opprobrium, iubet
Quicquid vis & facere, & pati,
Virtutisque viam deserit arduæ [f].
Nil habet infœlix paupertas durius in se,
Quam quod ridiculos homines facit [g].

Et apud Plautum [h],

Lam, inquit, inde à pausillo puero ridiculus fui,
Eo quod paupertas fecit vt ridiculus forem.

8 Atque ita inter bonos & graues semper infamiam facti habet cessio, quia & ob miseriam fit, & flebile auxilium dicitur seu adiutorium [i]; & in pluribus iuris articulis paupertas detrahit integrati & existimationi personarum [k]. Atque, vt ait

Marginal notes (left): a l. 1. tutis Orientali ... b In cod. ... ἀλληλέγγυον ... c ... C. qui bon. ced. poss. d Guido Pape ... e Bal. ... f Bal. & Salice. in l. propter ... g Gregor. li. ... h l. cura extra ... i l. ... k in nouella 4. § quod autẽ.

Marginal notes (right): l ... qui bo[nis ced.] poss. m l. ... qui & ... decisio Capel. Tholos. ... Petrus Iacob. tit. de cess. bono. n secundã l. 2. & fi. de cura bonis dando. lib. 42. P. tit. & l. 2. quando fiscus, vel priua. C. o d. l. 2 de cura. bon. dando. p l. 2. eo. tit. P. lib. 42. tit. 6. q l. inciuile est 4. de bon. author. iudicum poss. li. 7. C. tit. 72. r l. ... omni. C. qui bonis ced. poss. s l. fi. de cessio. bon. P. t constit. Lud. 12. anni 1512. art. 70. v in l. debitores. 12. de his qui notãr. inf. lib. 2. C. tit. 12. dictum & arresto Parisiẽsi, 18. Septem. 1542. Philip. Bogno. li. 2. leg. abrog. art. 115. x in nouella 135. & l. fi. hoc tit. qui bo. ced. poss. C. y l. 1. ex quibus cau. inf. irrog. C. z l. nullam. C. eo tit. ex quib. ca. inf. irrog. l. 1. & 2. de custodia reor. P. a l. vt demens C. de episc. aud. l. dui. de off. præs. P. l. penul. § fi. ad leg. Pom. de parri. b ... c l. 2. de alimẽ. a pupillo præstan. li. 5. C. tit. 50. c in l. 1. quan. & quib. quarta pars debeat. li. 10. tit. 14. d Plautus in Persa. actu 3. scen. 1. e l. si creditores. 13 de priuil. cred. li. 42. P. tit. 6. f Hora. li. 3. carmi. ode 24. g Iuuenal. Satyr. 3. h Plautus in Sticho. i l. ... & filiis familias 7. C. qui bon. cede. poss. k vt in § ... de testi. in Authent. ... tit. C. ... de cu... sod. ... simil.

Cicero, cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama & existimatio simul cum bonis possidetur eius, de quo libelli in celeberrimis locis constituuntur, &c.[a] Iustinianus quoque iniuria affici defunctum tradit, si sine hęrede decedat, quod bona eius publicentur, non existente qui respondeat creditoribus[b]. Pro iniuria etiam graui habitum, aliquem dixisse debitorem, cum non esset[c]: vt signasse domum debitoris absentis sine authoritate iudicis, iniuriam habere respondit Caius[d], prohibitumque sine iudice signa rebus alienis imponere[e]. Apud Tyrrhenos, si quis æs alienum quod conflauerat non dissoluisset, sequebantur cum pueri vacuum gestãtes marsupium ignominiæ causa[f]. Crassus, cui pecuniæ magnitudo diuitis nomen dedit, ab eadem postea turpem decoctoris superlationem accepit, siquidem bona eius à creditoribus, quia solidum præstare non poterat, venierunt: itaque amara suggillatione non caruit, cum egens ambularet, diues ab occurrentibus salutabatur[g].

9 ¶ † Sic quamuis iuris infamia non notetur cedens, tamẽ ea non fit, potissimum hodie, nisi modo vituperabili, tempore quo in forum iudiciale omnes conueniunt, nec sufficit verbo facere[h]; ideo fugienda. Ita Guido Papę ait cessionem Lugduni fieri in curijs cum vituperio & ignominia, quia remotis femoralibus, culus lapide percutitur[i]. M. Mantua. Bonauitus lib. 5. enchiridij rerũ singularium c. 105. tradit, Paduæ esse lapidem, dictum vituperij, in quo cessio fieret ter natibus nudatis lapidem percutiendo, & toties alta voce dicendo, Cedo bonis: idque ea lege municipali quæ est ibi, sub titulo de cessio. bono. incipiente in nomine patris, quam alias, ait, factam ad postulationem beati Antonij confessoris: & habuisse ortum à Romanis habentibus leonem marmoreum ante Capitolij ianuam positum, quem sic bonis cedentes natibus percutiebant pariter, consuetudine recepta contra dispositionem iuris communis. Angelus Paduæ quoque cessionem fieri tradit à debitore publice, posteriora nuda ostendendo, & dicendo, Cedo bonis, testaturque se Perusij vidisse in columna hoc modo cedentem[k]. Paulus Castrensis, & in alijs locis morem esse testatur, circumducendi eum qui cedere vult per ciuitatem, cum tubis & vituperio vsque ad locum in quo cedat[l].

10 ¶ † Lege Roscia decoctoribus bonorum obæratis, quamuis fortunæ vitio, aut parentum, nec suo decoxissent, erat in theatro publice separatus ab omnib. locus, quatuordecim graduum[m]: ideo hanc legem vocat theatralem Plinius[n], quæ lata à Lucio Roscio Tribu. pleb. Luc. Pisone & M. Acilio Coss. Gradus porro illis dati quatuordecim proxime equitibus in theatro, in ludibrium, vt

11 author est Florus[o]. ¶ † Et certe, recte peiorem vitam, quæ in perpetua inopia est, mortem, & supplicium iuge dixit lex[p]: vtque Ecclesiasticus dicebat, Melius est mori quam indigere[q]. Supra etiam retulimus Solonis legem de decoctoribus, quæ volebat huiusmodi esse ἀτίμους, infames[r], & legem Adriani, quæ eosdem in amphitheatro ca-

12 tamidiari iubebat[s]. Apud † Bœotios qui æs alienum non dissoluisset, in foro sedere cogebatur, & circumstante plebe, in os & ora corbem accipere, qua nulla fuit ignominia maior[t].

13 ¶ † Cæterum nobis proderit obseruasse, infamia iuris cedentes iure non notari: & ideo in his negotijs in quibus infames rejciuntur[u], eos qui calamitate & infortunijs in paupertatem inciderint, & bonis cedentes, non reijci tanquam infa-

14 mes. ¶ † Gregorius IX. summus pontifex cessioni videtur addidisse formulam cautionis præbendæ idoneæ per cedentem, vt si ad pinguiorem fortunam peruenerit, debita persoluat[x]. Ideo autẽ cautio in pignorum vel fideiussorum datione consistit[y]: quemadmodum & placuit eum qui dilationem consequitur ad soluendum, cauere debere de soluendo[z]. Cæterum, cum hic potius sit beneficium ob inopiam, nec propter dilationem solum concessum, constet que ex eo quia bonis cessit, nulla cum bona cedentem habere quæ pignoridate possit, & proinde neque fideiussores vllos ei ob inopiam apertam velle accedere, idonea cautio, cum nomen hoc late pateat[a], intelligetur de ea quam pręstare poterit, vt caueat quantum possit[b], videlicet iuret & præstet cautionem iuratoriam[c], se dissoluturum æs alienum, si ad pinguio-

15 rem venerit fortunam. ¶ † Ex substantia cessionis censetur fateri debitum[d], id est, agnoscere debitum vel in iudicio, vel extra iudicium[e], quibus paria sunt, si non contradicat, si patiatur se condemnari, si fateatur coram testibus, vel notario[f]. Nam si negauit à principio, & fuerit condemnatus, & postea debitum confiteatur, confessio hæc, si repugnet creditor, nihil ad impetrãdam cessionem prodest. Excipereque potest eius creditor, se non acceptare confessionem, quia ei non expediat[g]. dehinc quod vel ex eo quod in negatione vsq; ad sententiam perstitit, dignus pœna est[h], & amissione beneficij, propter mendacium[i]. Et in hac sententia totus est Baldus, & ita intelligendam putat legem 1. C. qui bonis cedere possunt, in qua post sententiam condemnatus, ad cessionem admittitur, videlicet, si vsq; ad sententiam non fuerit debitũ inficiatus, vel si is sit qui inficiatur, qui vsq; ad sententiã iustam causam habuerit, vel dubitan-

16 di, vel diffitendi[k]. ¶ † Cum hac confessione debiti, debet quoq; debitor bona omnia vsq; ad quadrantem, vt dictum est, indicare, & indicata relinquere, alter non admittitur[l]: quia subtrahens quippiam ex bonis similis est neganti[m].

Cessionis bonorum auxilium non porrigi ad fideiussores cedentium. Cap. 12.

1 *Cessio debitoris non prodest fideiussoribus eorum.*
2 *Fideiussores debitorum cedentium, quare per illorum cessionem non liberantur. eod.*

1 AVxilium † hoc legis cessionis, tantũ cedentibus & debitoribus, non fideiussoribus prodest[a]: quam vbicunque reus ita liberatur à creditore, vt natura debitum remaneat, teneri fideiussorem respondit Scæuola[b]. Sic apud Verum & Antoninum damnato debitore, & bonis illis pro tertia parte fisco confiscatis, creditorem contra eum pro duabus tantum debiti partibus posse agere: at fideiussorem conueniri in solidum

2 rescriptũ est[p]. ¶ † Quinimo paratior & aperta iam censetur ex cessione bonorum cõtra fideiussores via, videlicet iam satis superq; ex illa cessione discusso principali debitore, postquam tãtum ad fideiussores ordo iuris accedere permittit[q]. Accedit & alia ratio, quod finis fideiussionis hic sit, vt creditor

a Cicero pro Quintio.
b § liceat enim domino, cum versiculis seq. quib. ex caus. man. nõ licet.
c Vlp. in l. item apud Labeonẽ 15. § si quis nõ debitorem. de iniur. li. 47. P. tit. 10.
d l si iniuriæ faciendæ causa, § 20. de iniur. P.
e l. 1. & 2. & tot. tit. vt nem. liceat sine iudic. authoritate sig. reb. alien. impo. C.
f Heraclides in politijs, & in parte Tyrrhenorum.
g Valer. Maxi. lib. 6. ca. fin. in Crasso.
h Bart. in l. qui bon. ced. poss. C. Ias. in § eũ quoque. de actio.
i Guid. Pap. q. 641.
k Ange. in l. omnes. qui bon. ced. poss. C.
l Paul. Castrẽ. in d. l. in omni.
m Cicero Philip. 2.
n Plin. lib. 33. c. 2.
o Florus in epitome Liuij, lib. 99.
p l. quisquis § 1. ad l. Iul. maiest. C.
q Ecclesiastici c. 40.
r Diog. Laert. lib. 1. de vit. philos.
s Ælius Spartian. in Adriano.
t Alexã. ab Alex. li. 6. genial. dier. c. 10.
u vt in l. 1. de infamib. li. 10. C. tit. 57. c. inter dilectos de excess. prælat. l. infamia. de decurio.

x c. 1. in 6. Odoar. de solu. l. 2. cum con. fiet de pign.
y l. si mandato. 59. § si mandato. P.
z l. vniuersa. de precib. imper. offer. C.
a l. [illegible] cumm. C. de ver. sig. l. plus cautionis. de reg. iur. in P.
b ca. lacaat. 22. q. 1.
c gl. in d. c. Odoardus per c. ex parte. de restit. spo.
d l. pen. & fin. de cess. bon.
e Ange. in § si de actio in 4. per l. cum titiani. § sed etsi quis de P.
f Fei. 40. vel 49.
g c. si cautio de fid. instru. [illegible] c. Odoardus. nume. 10. de sol.
h Ita Leum qui in pœn. de iugeatur.
h § la [illegible] de actio. l. cõfideiussorem. C. de loca.
i l. si dubitetur. 11. § 3. de fideiuss. P.
k argumento l. si [illegible] de vsur. P.
l gl. in d. l. si decess. bon. in P. per l. fin. § illo centiam. de iure delib. C. & in l. 2. quan. & qui. quar. pars debea. li. [illegible]
m l. hęreditatis. § fin. ad leg. Falcid. P.

a l. 1. de fideiuss. C.
a l. [illegible] 95. § naturalis. & ibi Bar. de solutio. P.
b Gui. Papæ q. 311. Ange. in [illegible]. 23. & in his quæ infra in 15. de act.
p l. vbero. 63. de fideiuss. li. 49. P. tit. 14.
p l. 1. de fideiu. l. 1. c. C. 43.
q authen. praesente. de fideiuss. [illegible] l. C. [illegible] tis de fidei. solu. [illegible] authenticae.

creditor sibi prospiciat, vt cum debitor facultatibus lapsus fuerit, possit ab ijs quos pro eo obligauit suum consequi [a]. Item quia fideiussor non tam ex contractu principalis debitoris, quantũ ex suo proprio, videlicet ex sua fideiussione cõuenitur [b]. Et postremo, quamuis creditor sit missus in possessionem bonorũ sui debitoris, nihilominus potest vltra eum prehendere, & personam in carcere detinere: vnaq; via electa alteri, sibi non præiudicat, vt notat Angelus [c] ex Bartolo [d] & Baldo [e]. Receptum etiam est, exceptiones quæ cohærent personæ debitoris contra creditores, non cõmunicari fideiussoribus [f], vt in fideiussore minorum liquet [g], & in reis damnatis, quorũ bona fisco sunt delata [h]. si illi habeant priuilegium, ne vltra quam facere possint damnentur, vel conueniantur [i]: quamuis contra, exceptiones quæ rei vel debito adhærent, communes sint fideiussori cum debitore, vt pacti conuenti, rei iudicatæ, & similes [k].

de Fine præcipuo cessionis. Cap. 13.

1 *Cessionis finis liberare debitores à molestijs creditorum, non à debito.*

2 *Bancharotario cessio debiti pro parte facta, num repeti possit eo facto ditiore.*

1 FInis † præcipuus, ob quem conceditur beneficium hoc cessionis, est liberare à carcere debitorem, & ab alijs iniurijs creditorum: non autem liberare à debito [l]. Quare interim suspenditur actio, donec ad pinguiorem fortunã venerit debitor: & eatenus in posterum conuenitur, in quantum facere potest [m]: vt cessio non impediat substantiam obligationis, sed effectum, durante inopia [n]. Nec probe mihi sentire videntur, qui dicunt bonis cedentem liberari à ciuili obligatione [o] non à naturali: verum enim non est liberari à ciuili, siquidem si hoc admitteremus, sequeretur, post cessionem nullo modo debitorem ditiorem factum conueniri posse: quia actio semel extincta reuiuiscere non potest [p], nec liberatus conueniri potest ex naturali sola obligatione [q]. Proinde, cessio bonorum non respicit elisionem sententiæ, qua damnatus est debitor, neq; tollit obligationem, sed moderatur & suspendit vtriusq; executionem [r], potissimum, cum beneficia principũ concessa intelligantur, quantum fieri possit, sine alterius saltem omnimoda iactura [s]: alioquin debitor perueniens ad secundam fortunam & prosperam, fieret ditior, cõtra naturæ leges [t], cum alterius damno. Sed & receptum est in iure, remissionem pensionis factam conductori propter sterilitatem extingui, & pensionem reparari tempore adueniente fertilitatis [u]. ita exceptio hæc cessionis temporalis cõtra creditores est, vt agere vel conueniri non possint debitores, quandiu in eadẽ remanserint paupertate, & ne conueniantur vltra quam facere possint: & ita iura quæ de hac exceptione loquuntur [x], intelligi debent, id est, deducto ne egeant [y]. 2 ¶ † Sed inutilis mea sententia, hic non erit ea inquisitio casus quotidiani: quia solẽt creditores fugacibus istis & ingratis debitoribus qui bonis & foro cesserunt, modico accepto ferre: num si illi debitores ad pinguiorem fortunam peruenerint, possint integrum debitum & remissum repetere. Et paucis hic moneo, & verba remissionis, & quod gestum est inspici [a]: an dolo debitoris impulsus remiserit, dicendo se non habere vnde solueret integrum, & partem se soluturum, si partem remitteret: & tunc remissum repeti potest [a], vt propter turpem causam acceptum, nempe vt faceret, ad quod alioquin iure teneretur [b]: Et quia sponte aliud creditor esset facturus, nec remissurus [c]. Sic Nicolaus Boerius [d], ex authoritate & sententia Lupi [e], tradit decoctores bonorũ qui bonis & foro cesserunt, quos vocant *banqueroutiers*, & pactum huiusmodi cum creditoribus fecerint, medietatis vel portionis lucrandæ debiti, parte alia soluta, non habere exceptionem pacti, sed si soluendo sint, ad integri debiti solutionem teneri, ad fraudem horum hominum plectẽdam. At si creditores miserti debitorum, partem debiti accipiendo, reliquum dimiserint, sustinenda erit hæc spontanea & pia remissio, & si petant remissum, exceptione submouebuntur pacti [f].

de Ratione inducendi beneficium cessionis. Cap. 14.

1 *Cessionis bonorum beneficij inducendi causa, & author.*

2 *Paupertatis miseria cessionis bonorum beneficium innexit.*

3 *σεισάχθεια lex seu alleuatio debiti Solonis.*

4 *Debitorum corpora pro debitis non capienda. Bocchoris legislator Aegyptiorum. eod.*

1 SI † causæ impulsiuæ quærantur, cur hoc beneficium cessionis fuerit introductũ, plures adferre possemus: verum tamen aliquot contenti erimus. Iulius ipse Cæsar, ad quem huius origo refertur [g], vnam ponit his verbis, Dictatore habente comitia Cæsare, consules creantur Iulius Cæsar, & P. Seruilius. is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. His rebus confectis, cum fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ soluerentur, constituit vt arbitri darentur, per eos fierent æstimationes possessionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus transdarentur. Hæc & ad timorem nouarum tabularum tollendum, minuendumque, qui fere bella & ciuiles dissensiones sequi consueuit, & ad debitorũ tuendam existimationem esse aptissimũ existimauit [h]. Hoc ipsum fere eodẽ modo notauit Suetonius [i]. 2 ¶ † Alia ratio, ob quam beneficium hoc alijs prouincialibus quam ciuibus Romanis communicatum est, inopia ipsa, cuius misereri oportet, vt etiam Cæsares dicant in gratiam egenorum condi posse, & conditas emendari leges [k], potissimum cum inanis sit actio quam inopia creditoris excludit [l]. Expressit paucis Martialis [m],

Sexte nihil debes, nil debes Sexte, fatemur:
Debet enim si quis soluere, Sexte, potest.

Huius generis est cessor bonorum, cui omnia bona adimuntur, vt obseruauimus antea, per cessionem, vt ne quicquam & temere postea detineatur carcere pro reliquo soluendo, cum vnde soluat non habeat. Nemo enim dare potest quod non habet [n]. Et qui ex integro soluere non potest, soluendo non dicitur esse [o]. Satis enim est, in-

quit Cicero, homines imprudentia lapsos non erigere: vrgere vero iacentes, aut præcipitantes impellere, certe est inhumanum [a]. Et præses prouinciæ, si multam quam irrogauit, ex præsentibus facultatibus eorum quibus indixit redigi non posse deprehenderit, ob necessitatem debet moderari, reprehensa exactorum illicita auaritia [b]. Deinde inops confessus debitum cedens, à iudicio videtur exemptus, & à custodia iudiciali. Ea enim ratione quod quis cedat confessus est debitum [c], & perinde ac condemnatus, nullæq; aliæ in confessum partes supersunt iudicis [d]. Ea autem ratione quod is inops sit, sententia ob inopiam in eum dicta inutilis remanet [e], in eo in quo cogeretur reddere vel præstare amplius quam non possit, & iubeatur: tunc enim impossibile iudicis præceptum videbitur, nec sequendum [f] alioquin, si perpetuis detineatur carcerib. qui præstare nec obolum potest, incidimus in prohibitionem iuris ciuilis, quæ cauet ne quis perpetuis vinculis contineatur, vel perpetuo carcere [g]. Esset enim species quædam seruitutis, quam iura quoque submouēt liberis hominibus [h].

3 ¶ † Ab hac lege σεισάχθεια, fœlia initium ad cæteras leges condendas fuisse Soloni tradit Diogenes Laertius, & eum fuisse primum qui σεισάχθειαν inuexit Atheniensibus, τὸ δὲ, inquit, ἦν λύτρωσις σωμάτων τε καὶ κτημάτων: καὶ γὰρ ἐπὶ σώμασιν ἐδανείζοντο, καὶ πολλοὶ διὰ ἀπορίαν ἐθήτευον. ἑπτὰ δὴ ταλάντων ὀφειλομένων αὐτῷ πατρῴων, συνεχώρησε πρῶτος, καὶ τοὺς λοιποὺς τὸ ὅμοιον προὔτρεψε πρᾶξαι. id est, sic appellabatur corporum possessionumq; redemptio, plures enim propter summam inopiam fœneratoribus corpora sua exponebant, ac super his fœnerabantur. Cum igitur septem illi, videlicet Soloni, talenta ex patrimonij sui iure deberentur, ea primo remisit, ac reliquos idem facere exemplo suo prouocauit [i]. σεισάχθεια, lex dicta ἀπὸ τοῦ ἀποσείσασθαι τὰ βάρη τῶν δανείων, vt ait Hesychius, aut ἀπὸ τοῦ σείειν τὸ ἄχθος, ab excutiendo onere: quam legem postea induxisse Romanis Iulium Cæsarem hoc capite diximus: sic enim de ea lege Plutarchus, καὶ σεισαχθεία τινὶ ἐκούφιζε τοὺς ὀφειλέτας & sesachthia alia leua-
4 uit debitores [k]. ¶ † Verum non omnes, nec semper, nam Varro superato, post seditionem in exercitu suo iuxta Placentiam pacatam, Romam rediens, petentibus absolutiones ob bellum seditionesque peractas, ignominiamque exinde secutam, eis qui talia egissent debitorum absolutiones renuit. Censoresque rerum emptarum instituit, qui debitores creditoribus pecuniæ loco adscriberēt [l]. Diodorus Siculus Bocchoridem, latorem legum quæ ad commercia pertinent, apud Ægyptios arbitratur legem tulisse quoque, vt solutio solum ea bonis debitoris fieret, nec addiceretur creditori corpus. Putabat enim, inquit, oportere bona tantum subdita esse debitis: corpora, quorū opera & bello & pace vterentur, ciuitatib. addicta esse. Non enim æquum videbatur, milites qui pro patriæ salute pericula subirēt, pro vsuris in carcerem duci, aut ob vnius auaritiam in periculum agi patriæ salutem, & addit, Hanc quoque legem videtur Solon ad Athenienses transtulisse, quam seisachthiam appellauit, decernens, ne ob vsuras ciuium corpora necterentur. Nec iniuria queruntur quidam de nonnullis Græcis legum latoribus, qui arma, aut aratrum, aut aliud quiduis operi necessarium prohibeāt ob fœnus addici creditori; corpora vero quæ his vtuntur tradi permittant. Hæc Diodorus [m].

[a] Cicero pro Rabirio Posth.
[b] l. illicitas. §. præses. de offi. præsid. in P. l. fi. de modo multar. li. 2. C. tit. 54.
[c] in l. pen. & fi. de cessio bonorum P.
[d] l. quidam. de reb. cred. gl. in c. dudum. 2. in verbo dicēda, de electio.
[e] l. qui ex parte. de interro. actio. in P.
[f] l. Paulus. quæ senten. sine vi. ia appellat. rescin. l. impossibilium de reg. iur. P.
[g] l. incredibile. C. de pœ.
[h] l. Titio cent. §. in 2. l. 71. §. Titio. in 2. de condit. & demonst. l. 2. de lib. hom. exhi. P.
[i] Diogenes Laert. lib. 1. de vitis philoso. in Solone.
[k] Plutarch. in Iulio Cæsare.
[l] Appianus Alexan. li. 2. bello ciuil.
[m] Diodor. Siculus lib. 1. Bibliothecæ. c. 2.

Num hoc beneficium cessionis locum habeat, quando quis pro debito se obstrinxit carceribus, & num renunciare ei expresse possit debitor. Cap. 15.

1 & 2. 3. 4 Cedere bonis num possit qui se carceribus obligauit, in vtramq; partem excussa quæstio.
2 Carceribus se obligans quibus exceptionibus possit se tueri ne capiatur.
5 Carcerum mancipatio debitorum compendiosa via repetitionis debiti.
6 Carcerum obligatio quando cessionem impedit.

1 AGitant † quæstionem quotidianam interpretes, num quis possit admitti ad cessionem bonorum, si se obstrinxit in obligatione debiti carceribus, & an beneficio cessionis renunciari possit, Salicetus, Baldus [n], Cynus [o], Dynus, Bartolus, Innocentius, Cumanus, & alij [p], Felinus [q]. Et visum est Petro Iacobi [r], eum qui se carceribus obligauit, posse in carcerem, non obstante cessione, detrudi, si obligatio ad carceres consuetudine vel alio modo comprobetur, huicque beneficio renūnciari posse, eiusdem est etiam sententiæ Iacobus Aretinus, Fridericus [s], Imolensis [t]: nisi calamitas cedēris esset notoria. Ita & decisum fuisse scribitur in decisionibus Capellæ Tholosa-
2 næ [u]. ¶ † Quia, inquit P. Iacobi, verba in obligationis nexu posita debent aliquid operari [x]. Cum etiam is qui hoc nexu vincitur possit concludi carcere, vt idem ait, licet dicat solutionem factā, donec de ea liquido constet, & quandiu litigabitur ea de re [y]. Nisi negaret quoque se captioni seu prehensioni obstrinxisse, & clausulam illam instrumento diceret falso appositam: tunc enim nō esset carcere detinendus [z], nisi de veritate obligationis doceretur. Et eo magis veram esse hanc sententiam firmant, si iuratum est pactum [a]. Hoc ipsum sequitur Speculator [b]. Secundo, huic sententiæ suffragari videretur, cuilibet esse liberum renunciare priuilegio in sui fauorem introducto [c]. Et Tryphonius respondit, licere sui iuris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis deteriorem constituere [d]. Porro per expressam obligationem carcerum videtur tacita renunciatio facta, ne vtatur cessione debitor qua liberatur à carcerib' [e]. Quemadmodum tertio loco, quis potest tacite renunciare cessioni, eligendo quinquennales inducias [f], vel in fraudem creditorum alienando [g]: nihil itaq; prohibere videtur quin eodem modo possit expresse, & obligando se carceribus, hoc beneficium eiurare. Quarto valebit hæc renunciatio ratione cohærentiæ contractus, secundum ea quæ in Velleiano locum habent [h], quando & pacta quæcunq; fuerint in rerum traditionibus apposita valeant [i]. Quinto cum non inuenitur hoc pactum prohibitum expresse, non est quod dicamus stare non posse [k]. Sexto secundum Baldum [l], à contrarijs ducto argumento [m], pactum est receptum ne quis possit carcerari: ergo valebit vt possit carcerari. Septimo quemadmodum respuendum est pactum quo datur ansa delinquendi, vt mali exempli [n], ita citius illud admittendum, quod ansam

[n] Sal. Bal. in l. 1. qui bon. ced. poss. C.
[o] Cynus in ea. l. 1. 6 quæstio.
[p] in l. alias legantes solu. matr. P.
[q] in c. si diligēti. de foro cōpeten.
[r] in pract. tit. de ces. bono.
[s] Paulus Cōstantiūs consil. 60.
[t] Imolensis in c. cum contingat. de iureiur.
[u] decil. in obl Stepha. Aufrer. de materia ...
[x] l. si quando de lega.
[y] ... de exactio. trib. li. 10. C.
[z] Petrus Iaco. in d. tit. de cessione.
[a] Iuste. c. lit. de iureiur. in ... contingat ... cap. ... quiuis. de pac. in sexto.
[b] Speculator tit. de renuncia. §. 2. vers. itē est beneficiū ...
[c] l. penul. C. de pact. l. si quis in ... C. de epis. & cler.
[d] l. ... de pact. in P. l. ... de mi... et ann. in l. intelligēdū. si pactiōne. de pact. P.
[e] argumēto l. qui ... futurā. ... de pact.
[f] l. si & ibi glo. qui bon. ced. poss.
[g] l. omnes ... fraudis ... dis. P.
[h] l. subemus. ad senatuscon. Velleian.
[i] l. in traditionib. de pact. P. l. legem quam dixisti. C. eod. titul.
[k] ... l. ... de testam.
[l] Bald. ... bo ced. poss.
[m] l. 1. de is qui sunt sui vel alien. iur. P.
[n] l. conuentio. de pact. dot. P. l. si quis aliquid ... qui abortio ... de pœnis. ... consil. ... Corneham ...

ansam & occasionem bene agendi præbet [a]. Porro, inquiunt, boni exempli est, & dat ansam bene fideliterque contrahendi, pactum ne quis vitare possit carceres, & diligentiores & solicitos magis ad soluendum æs alienum reddit debitores, vt olim lex illa seuerissima 12. Tabularum [b]. Octauo aiunt prouisionem hominis superare prouisionem legis [c]: & proinde pacto recte tolli beneficium cessionis, quod est prouisione legis est. Nono videtur hanc iuuare sententiam, quod quis se seruituti perpetuę pacto subijcere potest, venundari se passus ad pretium participandum, maior & sui iuris existens [d]. Licebit itaque quod minus est [e], pretium participanti ex mutuo se carceribus eiurata cessione subijcere. Potissimum, & 10. loco, cum volenti non fiat iniuria, nec dolus [f]. Postremo, & facto amitti posse priuilegium dicitur [g]. ¶ † Quibus argumentis firma videtur sententia, quæ non admittat cessionem post obligationem carcerum, vel eiurato cessionis beneficio. Veruntamen & iustior & æquior contraria videtur mihi, vt neque huic beneficio expresse renunciare possint debitores, neque cum iuramento. Quamobrem, & admitti renunciantes etiam cum iuramento, & non impetrata iuramenti gratia, placuit recte Senatusconsulto Gratianopolitanæ supremæ Curiæ 22. Nouembris, 1459. vt scribit Guido Papęus [h]. Et eius est sententię Ioannes de Bellouisu [i], & alij quidam [k]. Cuius ratio reddi potest, quod hæc renunciatio sit contra communem omnium hominum humanitatem naturalē: cum intersit hominis hominem affici beneficio [l], propter illam omnium hominum coniunctionem [m], quare contra bonos mores conuentio rata non est, qua maritus teneatur supra quam facere possit [n]: neque idcirco iuramentum appositum eam firmare potest [o]. Proniores sunt semper leges, & iudices ad liberandum, quam ad obligandum [p]: fauorabilioresque rei debendi [q], illisque potius dilationes, quam actoribus dantur [r]. Tertio cum plenissime beneficia principis interpretari oporteat [s], & in hoc cessionis auxilio benigniorem amplectimur sententiam. Quarto hæc conuentio, vt sine cessione quis possit carcere detineri, ea diametro aliquid repugnans iuri continere videtur, vt contra ordinem iudiciorum, prius persona molestijs afficiatur, & iniurijs, quam bona discutiātur, contra quam iura iubeant [t]: & prius, contra iuris præcepta [u], incipiatur ab executione, quam à petitione. Et in ciuilibus præcedit captionem pignorum libelli porrectio [x]: neque rata est conuentio partium, qua conuenit, vt si debitor non soluat constituta die, possit excōmunicationi subijci, nulla præcedente vocatione, vel contumacia [y]: vtpote prætermissa forma iuris communis & publici [z], quod pactis priuatorum lædi non potest [a]. Quinto hoc ius fauore humanæ conditionis potius indultum est, quam singulorum, vt à priuatis vis illi fieri non possit, nec renunciari, imo inuitis cōferri possit [b]: non secus quam non auditur perire volens, & pro illo qui ad mortem damnatus est, etiam inuito, prouocatio admittitur [c]: nec ratum pactum eius qui in causa status promitit se non defensurum: quia hoc ne ratum sit & aliorum proximorum interest [d]. Sunt sæpissime debitoribus liberi, vxor, quibus ille alimenta debet, quosque occidere videtur si non alat [e]: & proinde quamuis sui causa quis indignus sit, qui iuuetur beneficio, mouere tamen iudicem istæ illi tam coniunctæ & fere inseparabiles personę [f], vt earum, causa vel illius misereatur, vt carcere liberatus victum eis aliquem quærat. Sexto quanquam quilibet rerum suarum liberum habeat arbitrium [g], hoc tamen verum est, vt eatenus illud approbetur, si bene sentiat, & agat: non aliter, si aduersum leges [h]: leges autem prohibent ne quis seipso abutatur [i]: & ideo statuunt neminem esse dominum membrorum suorum, videlicet vt illis ad nutum, vt dominus, abuti possit [k]. Proinde mirum non est, si in eam iuerim sententiam, vt dicam, nec in hac pactione debiti posse hominem sibi hanc legis benignitatem adimere. Septimo loco, nec ferenda est inhumanitas creditoris, qui hanc pactionem tueri desiderat, nec malitijs indulgendum [l]. Potestque octauo loco is depelli ab hac petitione, per exceptionem iure probatam, tua non interest [m]. Quid enim interest detineri, vel absolui inopem à carceribus, qui relictis omnibus creditori quæ habet, quæve habiturus est, nudus, vt ita loquar, è carcere in publicum emittitur? quid inde lucrabitur creditor, si squalore & pœdore carceris, & molestijs, fameque conficiatur, & vna cum eo eius liberi, & vxor, ob pecuniam vilem pereant? Quinimo magis creditorum interest hos solui debitores pauperes, vt labore & artificio vel industria, quędam alia præter dimissa comparent, ex quibus satisfieri illis possit, pinguiore redeunte fortuna. Neq; enim quod differatur solutio, ideo illis aufertur debitum [n], imo potius illud deperibit, si otiosi pauperes ab illis, vt par est, & vt supra notauimus, expensis proprijs nutriti nihil lucrentur, & antequam alia quærant moriantur. ¶ † Neq; me remorantur aduersariæ paulo ante relatæ interpretum rationes: quandoquidem, vt ordine satisfaciam, prior illa P. Iacobi, quæ verba operari aliquid debere probat, vera est rebus stātibus in eodem statu quo erant tempore conuentionis, non vtique illis mutatis [o]. Isti autem casus fortuiti quibus inopia misericordia digna fit, non possunt intelligi cogitati tempore conuentionis, cum non sint in potestate hominum, nec in culpam veniant [p]: & aduersam liberi hominis fortunam expectare, neque ciuile, neque naturale est [q]. Et proinde obligatio carcerum tempore contracti debiti, non poterat intelligi, neque fas erat comprehendi, vel dicere ad cessionem bonorum pertinere. Sic ad non cogitatam cessionem [r], vel ad pessime cogitatam [s] carcerum obligatio pertinebit. Reijciuntur & 2. 4. 8. 10. ti. rationes aduersariæ, quæ cuique iuri suo & priuilegio aiunt volētibus permissum renunciare: nam hoc verum est quando lex non vetat, vel si priuilegium illum qui renunciat tantum respicit: at quando plures tangit, non licet [t], vt hoc casu, in quo auxilium cessionis prodest non tantum cedenti, sed liberis, & vxori eius, & creditori: & ad communem hominum societatem pertinet, vt docuimus: lex quoque statuit, ne audiatur qui sponte perire vult [u]. Et si quādo denegetur cessio, vt eligenti quinqennales inducias, vt in tertio contrario proponitur, id non fit propter renunciationem expressam, vel tacitam, sed propter pœnam quæ imponitur abutenti priuilegio moratoriæ dilationis in fraudem creditorum. Porro argumentum sextum à contrarijs quod putat se conficere Baldus, nec tale est, neque concludit aliquid. Minus ad rem facit septimum, quod dicunt ansam delinquendi submoueri,

a l. ius publi. cum. de pact. P. l. nec dubium. C. de legib. b l. si diligenti. de foro compet. c l. si non tantum de appell. in P. l. addictos. de episc. aud. C. d l. 1. & 4. de libera. caus. in P. e l. necare. de liber. agnosc. P.

ueri, si renunciatio fiat cessionis. Nam hæc ansa satis recipit cautionem à lege, per quam & perfidi, sine fortuito casu, in paupertatem lapsi, & qui celant res suas, & qui dolose in impetranda cessione se gerunt, ab ea remouētur, vt docuimus dum de ijs qui cedere possunt ageremus: quare contenti esse debemus pœnis lege comprehensis, & de hisdem pacta vt superflua rata non erunt [a]. Quod autem proponitur de licita sui ipsius venditione in ratione contraria 9. casum cōtinet alienum ab obligatione carceris, & cessionis, in quibus quis libertatem suam nō imminuit. Præterea qui se vendit, præsentem habet causam seruitutis, ideo recte ei iugum volenti imponitur nullo tempore excutiendum, quod libertatem præsentem pecunia seruili animo volens absolute à se abdicauerit. At qui mutuum accipit, & se carcerum nexui subijcit, eius non est, imo diuersi generis: nam mutuū reddere decreuit, ratione naturæ obligationis, & ita de libertate amittenda nunquam turpiter cogitauit, nec cogitasse credendus est: & quamuis se carceribus obligarit, illud tantum vt detineretur, saluis facultatibus & bonis sufficientibus concessisse videtur creditori, vt illi expeditior via esset so-
5 lutionis faciendæ. ¶ † Nam ea via & minorib. sumptibus, quam executione & discussione bonorū, creditoribus consultum est [b]: & demus expresse renunciatum cessioni, hoc vt diximus, factum est, ex conditione subintellecta, rebus sic extantibus, vt dictum est. Cum casus fortuiti præuideri non possint, nec de ijs cogitauerit qui contraxit, & renunciauit, videlicet, quod tunc cum contraxit esset soluendo. Nam qui cum contrahit scit se non esse soluendo, postea cessione vti non potest [c], vt nec is qui spe cessionis contraxit [d].

6 ¶ † Sunt adhuc tamen quædā distinctiones, secundum ea quæ placuerunt auditoribus Rotæ, perpendendæ. Nam, inquiunt [e], si detentio carceris posset iuuare aliquo modo creditorem, valeret eiuratio cessionis: veluti, si debitor amicos habeat vel proximos, qui verisimiliter non patiātur eum carcere detineri, sed sint pro illo potius soluturi: vel quia fugere velit debitor: vel ei paulo post sint bona obuentura, ex quibus debitum vel pars solui possit: vel forsan, quia erro, & vagabundus, nec curaret quippiam sibi quærere, cum posset, vt solueret: aut si iurata esset renunciatio cessionis: dūmodo à carceribus adimatur sæuitia, nec inde tollatur libertas. Ego in istis iudicium eius qui de lite cognoscit maxime desidero, vt prouide dispiciat, num iustum sit molestari debitorē, sub spe quod alius illum adiuturus & redempturus sit: an ve mala facienda sint, vt inde eueniant bona, contra decretum ecclesiasticum [f]. Ideo autem carcere torquendum esse debitorem, quod erro, quod acquirere sibi nō procuret, minus certe ex authoritate priuatæ obligationis mihi pendere posse videtur: cum, quod non sint singulis concedenda quæ per magistratus fieri possint [g]: tum etiam, quod debitor in fraudē creditoris facere non videtur, si non acquirat quod quærere potest [h]. Satis quoq; mihi non probatur vim in iuramēto cōstituere, quando iuramētum vinculum iniquitatis non esse recte placuerit [i], & singulari decisione mādatum sit iuramenta illa irrita esse, eorum qui pollicentur iurato se humanitatis subsidia denegaturos [k]. Ideo tutum Christiano non erit, his excusationib. & circunstantijs personā propter pecunias affligere. Tutius autem illis erit qui immanes ita ex professo esse decreuerint, si caueant cautius negotiari:

[a] l. Siue Sep. lar. 97. de verbo obl. P.
[b] vt ait Paulus Castren. in l. 1. qui bon. cede. poss. C.
[c] Iason in §. fi. de actio. num. 39 fac. l. pen. in fi. de iure dot.
[d] Ioannes de Platea, & Iason nume 21 in §. fi. de actio.
[e] decisio Rotę 367. in antiq.
[f] vt a. sup.
[g] l. non est singulis. de regul. iur. in P.
[h] l. qui autem. quæ in fraudē credit.
[i] c. quāto & c. quintauallis. de iureiur. cap. inter cætera. 22. q. 4.
[k] ca. cum quidam. c. 12. §. 3. de iureiur. ap. Grego. dicto c. quintauallis. eod. tit.

de Condictione indebiti.

Cap. 16.

Lib. 12 P. tit. 6. Lib. 4 C. tit. 5.

1. *Condictio indebiti affinis mutuo.*
2. *Quid condictio indebiti.*
3. *Ex æquitate hæc condictio indebiti quomodo dicatur competere.*
4. *Indebitum quot modis, vel ciuili, vel naturali, vel vtroque iure: in quibus, res persona, & modi soluendi considerantur: propter quid, & quare.*
5. *Naturaliter debitum per errorem solutum non condicitur, nec aliquo modo debitum.*
6. *Et indebitum quid dicatur, si exceptione perpetua tolli petitio possit.*
7. *Condictio indebiti quomodo differat à condictione debiti causa dati non secuta, antinomiaq. conciliata.*
8. *Indebitum 2. ex causa inutili solutum.*
9. *3. Quomodo indebitum ratione personarum dicitur.*
10. *Ex parte modi debiti indebitum soluitur, quomodo.*
11. *Scienter indebitum soluens, non repetit.*
12. *Finis condictionis huius, repetitio indebiti, & aliorum quæ simul restituuntur.*
13. *Rationes huius condictionis.*
14. *Condictio indebiti competit pro promissione etiam soluendi indebitum, si errore fiat.*
15. *Qui asserit indebitum, probare debet.*

1 Affinis † mutuo videtur tractatio condictionis indebiti, qua solutio erronea, vel mutui præsumpti, vel alterius generis emendatur, & aliud ex solutione hac mutuum, vel quasi mutuum ex quasi contractu re celebrato nascitur [l]. Quid condictio sit, satis alibi explicatum est, & esse actionem in personam [m], cum agimus cum eo
2 qui ex cōtractu obligatus nobis est. ¶ † Porro condictio indebiti est, actio personalis, qua repetimus quod indebite solutum est ignoranter: nam, vt ait Iulianus, is qui non debitam pecuniam soluit, hoc ipso aliquid negotij gerit [n]. Verum illud, si certiorem rationem sequamur, potius ad distractum, quam ad contractum pertinet: nam qui soluēdi animo dat, in hoc dare videtur, vt ex sua parte potius distrahat, quam contrahat: sed ea parte eius qui accipit, is perinde obligatur ac si mutuū ei daretur, & proinde condictio indebiti contra
3 eum competit [o]. ¶ † Et ita fictio quædam contractus, quam quasi contractum nominamus, in hac condictione intercedit ex æquitate, vt adsit actio, quæ sine aliqua obligatione esse non potest [p]: nec datur condictio pro repetitione rei propriæ, nisi contra furem [q]. Atque ita in indebiti condictione oportet quodammodo, vt in mutuo pecuniæ alienæ consumptę & confusę, existimare solutum transisse in dominium accipientis [r].

4 ¶ † Indebitum dicitur, vel naturali iure, vel ciuili, vel vtroq;, & in his consideramus res seu obligationes & causas soluendi: personas à quibus, & quib. fit solutio: & modos soluendi, quorū sit condictio: propter quid, & quare concedatur. Condictio indebiti soluti exigit, ex parte rerum & pro materia, vt solutū omnino indebitū sit qđ soluitur & ciuili & naturali iure, id est, vt nullo modo
5 debitū sit. † Nā solutum debiti naturaliter tātum, per errorē, non repetitur cōdictione hac [s], nec in diem. Nec debitum ante diem solutum [t]: nec ante condi-

[l] §. Item is cui. de obliga. quæ ex contractu nasc. § 12 quoque qui. mod. re contrah. oblig. l. 1 §. fin. de condict. indebiti. C
[m] l. actionum genera. de actio. §. appellamus de act. op. Iustin.
[n] l. ... de cond. indebi. P. l. si is qui. 15 ... datum § si. commoda P.
[o] d. § item is cui per errorē, de obliga. quæ ex quasi cont. & l. 4. §. 19 quoque. de act. C.
[p] l. lioet. § ex obligatio. de procurat. P.
[q] §. sic itaque discretis. de act. P. & § appellamus. eod. tit.
[r] l. indebiti 2. de cōdict. indeb. P.
[s] l. naturaliter. 11. de condict. ind. P. l. si ex à fratre. 38 quæsitum. eo tit.
[t] l. in diem de condict. indeb. P.

conditionem impletam, quæ certo implenda [a].

6 ¶ † Itaque indebitum accipitur, non solum si omnino non debeatur, sed si per aliquam perpetuam exceptionem peti non poterat [b]: si exceptio perpetua, fauore soluentis inducta, non autem si tertij causa [c], vel soluentis etiam, sed iuris rigore [d]: vel si temporalis sit exceptio [e]. Et in summa, solutio facta ex his causis quæ iure non valuerunt, vel effectum non sortiuntur, condictione repetitur [f]. Indebitum itaque primo erit, si nulla subest causa ob quam debeatur, subesse tamen putatur: vt si quis soluit ex causa quasi facta, quæ facta non est: vt si pœnam dupli vel quadrupli soluat ex falsa causa [g]: si putans se debere sortem, vsuras soluerit [h].

7 ¶ † Et hanc condictionem indebiti, in hoc capite, puto differre à condictione causa dati, causa non secuta: quod in hac indebiti solutio repetitur, quia facta ob id quod factum credebamus, & in ea iam factum præsupponimus: at in condictione causa dati, iam datum erat, vt quid fieret & quia factum non est, datum repetitur [i]: nisi conditio ob quam datur, pro impleta habeatur [k]. Magis accedit nostræ condictioni solutionis indebitæ ex falsa, vel nulla causa, ea condictio quæ sine causa est, quæ cum hac concurrere potest, per quam condicitur, quod vel ex non iusta causa ad aliquem peruenit, vel ex eo quod redit ad non iustam causam [m], vel si ob causam impossibilem datum est, non turpem tamen [n]: nam ob turpem causam datum non repetitur à dante, sed vel remanet penes accipientem, concurrente ex vtraque parte, dantis & accipientis, turpitudine [o]. qui tamen si ante solutionem peteret, recte propter turpem causam à petitione submoueretur [p].

8 ¶ † Item secundo, indebitum dicitur, cum subest quidem causa, sed inutilis: vel quia ipso iure contractus non valet, aut is postea inutilis factus est: vt si quis rem suam emerit, & pretium soluerit [q], quia rei suæ emptio non valet [r]: vel si quis seruum manumiserit, & ei pecuniam ex testamento dederit, & postea ingenuum esse pronunciatum est [s]: si post solutum legatum, indebitum fuisse appareat [t], & sic de similibus.

9 ¶ † Tertio, indebitum ratione personarum dicitur, cum subest causa, eaque iusta, ex qua debetur, sed vel is qui soluit non debet, vel ei cui soluitur, non debetur [u]: itaque is qui soluit, si non debeat soluere, repetet, vt si furiosus, prodigus, pupillus sine tutoris authoritate soluat [x], & sic in aliis [y]. Notant in hac parte Tribonianum Laurentius Valla, & post illum Budæus [z], dum duo loca, in consarcinatione legum, ex diametro pugnantia posuisse illis videtur. Vnus est ex Pomponio, dum ait [a], Quamuis debitum quis sibi recipiat, tamen si is qui dat, non debitum dat, repetitio competit. Quod pugnare dicunt cum Paulo, dum ait [b]. Repetitio nulla est ab eo, qui suum recepit, tametsi ab alio quam à vero debitore solutum est. Ego tamen arbitror ibi nullam esse antinomiam: nam vtrunque verum est, & diuersum. Aliud est enim quod Pomponius ait, non debitum dare ei qui sibi recipit: & aliud suum dare, vt ait Paulus. Nam qui debitum dat, respectu dantis debitum non est, dum quantitatem creditori quidem, sed non suo, soluit: at quando suum cuique redditur, siue à debitore, siue ab alio, nihil interest creditoris. Puta, commodasti Sempronio librum, Caius, qui librum apud se habebat, tibi reddidit: si restituat, soluit tibi tuum, & tamen ipse debitor non erat, sed quia tuum repetiisti, nihil interest à quo, nec restituere cogeris vt indebitum. At contra in aliis debitis quę sunt ex obligatione solutionis faciendæ alterius rei quam indiuidui.

10 ¶ † Ex persona eius cui soluitur, si ei non debeatur, repetitionem competere docet exemplum solutionis falso procuratori factæ, rato non habente domino [c]: cui alia similia pleraque occurrunt. Item quarto, ex ratione solutionis, & quantitatis indebitum dicitur, & repetitio competit, vt si plus debito soluitur [d]: si sub conditione debitum, ante eius euentum soluerit [e].

11 ¶ † In solutione quoque indebiti, non sufficit solui indebitum ad effectum repetitionis, sed exigimus quoque, vt ignoranter indebitum pro debito solutum sit, quippe quia indebitum sciens prudensque soluens non repetit [f], eo quod qui sciens indebitum soluit, donare videtur [g]: & proinde, qui, cum sciret se exceptione perpetua tutum, soluit, non repetit [h]. Qui dubitat autem num debeat, pro ignorante habendus est, & pari modo repetit [i]. Verum hic ignorantia facti, non iuris, intelligenda est excusabilis [l].

12 ¶ † Finis propter quem inducta est condictio hæc, est repetitio eius quod solutum est, aut eius quod tantundem habeat [m], vel eius quod verum excedit debitum [n]. In frumento indebite soluto & bonitas est, & si consumptum sit frumentum, pretium repetitur. Sic habitatione data, pecuniam condicam, non quidem quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses qui accepisti [o]. Paulus quoque in condictionem venire indebiti soluti, id quod rei solutæ accedit, respondit: vt puta, partum qui ex ancilla natus sit, vel quod alluuione accessit: imo & fructus, quos is cui solutum est bona fide percepit [p]: & vsuræ [q], deductis tamen impensis quas fecerit restituens in res conseruandas, vel excolendas, aut ad fructuum collectionem [r].

13 ¶ † Cur autem indebiti repetitio fiat, ratio prior est, quod actus agentium, non operantur vltra illorum intentionem [s], neque præter naturam & substantiam ipsius actus [t]: soluentis autem intentio, & natura solutionis alia non est, quam vt liberatio sequatur debiti [u]: & proinde, cum liberatio ibi dici non possit, vbi obligatio non præcessit, cum priuatio præcedatur ab habitu [x], & cum non entis nullæ sint qualitates [y], recte introductum est, vt eius quod ita datum est, condictio danti daretur ex æquitate naturali, per quam, quod alterius apud non dominum sine causa reperitur, repeti consueuit [z], & sic recte iubet præses ab alieno abstinere, & suum cuique domino restitui [a], secundum iuris commune præceptum, Ius suum cuique tribuendi [b]. Et secundo, iure naturæ æquum non est, locupletari quenquam cum alterius iactura [c]. Item tertio qui soluit, præsumptione generali præsumitur nolle iactare suum [d]: & idcirco pactum tacitum subintelligi debet, si debeatur. Itaque solutum, vt indebitum repetetur.

14 ¶ † Quod & locum habet in promissione eius indebiti soluendi, quod promittens putabat errans debitum: id est, vt promissio condicatur, & conuentus ad soluendum quod vt debitum, indebitum eum esset soluere promisit, exceptione doli tutus sit, & incerti condictione age-

l. fundus. famil. erciscund. P. e l. non omnis no. de rebus credit. [illegible]
t l. vbi ita donatur, de dona. caus. mort. P. l. cum precario, de precar. P. [illegible]
lutionis, 17 de verb. sign. l. solutionis, de solutio. in P. a l. iulianus, de donat. [illegible]
in P. l. decem, de verb. oblig. y l. eius qui in prouincia, de reb. credit. P. [illegible]
condictio. 66. de cond. indeb. in P. a l. si irruptione, l. finium regund. P. [illegible]
iuris præcepta, de iust. & iur. ap. Insti. c l. nam hoc natura, de cond. ind. P. l. iure
naturæ, de reg. iur. c. locupletari, eo tit. in sex. d l. cum de indebito, de probatio. P.

ne agere possit, vt liberetur à promissione per errorem facta [a]. Nam dolo facit, qui petit quod statim restituturus est [b]: repeteret autem solutum ex illa erronea obligatione, si solueret promissor [c]. Item dolo facit, qui petit, cum possit qualibet exceptione excludi [d]. Quare tertio loco, cum soluta ab ignorante indebita quantitas repeti possit, multo facilius quantitatis indebitæ, interpositæ scripturæ condictio competet: veluti doli exceptione ageri interponitur. Nam cui damus actionem, multo facilius ei damus exceptionem [f]. Sũt & iura, quæ præter intentionem cum errore cauta condici iubent [g]. quod & in cautione indebitæ pecuniæ locum habet, si quis vltra quam debuit cauerit [h], veluti, si quis plus, quam sit hæreditaria portio creditori hæreditario caueat [i], condicet vel hac condictione indebiti, vel condictione sine causa [l].

15 ¶ † Cæterum obseruandum, vt is qui se indebitum vel soluisse, vel promisisse asserit, teneatur probare [m]: nisi mulier, minor, agricola, & aliæ simplices personæ soluerint [n].

de Casibus exceptis à conditione indebiti. Cap. 17.

Can. hæc imago. 23 q. 5. cap. 1. de concessio. præbend. L. 2. de diuortiis in P. L. 2. de iureiuran. C.

1. *Non repetitur Solutũ ex causa Iudicati vt indebitum.*
2. *Nec solutum ex Iureiurando delato.*
3. *Nec ex causa Transactionis.*
4. *Nec ex causis quæ crescunt per Inficiationem.*
5. *Nec ex soluto ex Pia causa.*
   Pia causa quæ.

1 PVtant † interpretes [o], casus quosdã singulari iure à condictione hac exceptos, in quibus solutum indebitum per errorem non est repetendum: quos tamen ego non pertinere ad regulam repetitionis indebiti, arbitror, & ita perperam eximi ab ea, cum exceptio debeat esse de regula [p]. Verum nihilominus est, ex illis causis solutum, occasione indebiti nõ repeti: proinde hos casus referam cum stricta diuersitatis ratione. Primo, ex causa iudicati solutum hoc prætextu, tanquam fuerit indebitum, nõ repetitur [q]. Idque quia sententia quæ transit in rem iudicatam, pro veritate habetur [r], & sententia inducit obligationem [s], & datur actio in factum ex re iudicata [t]. Nec mirũ si cõdictio indebiti non competat hic, si forsan dolose quod non debebatur persecutus fuerit actor, & accepit: quia & alia remedia dantur reo pro repetitione, indebito detecto, cõtra sententiam, vt restitutio in integrum, si non legitime quis fuerit defensus: & ea modico restituitur ad totam causam [u], si sententia contra absentem non contumacem sit lata [x], si supplicatio aduersus eam proponatur [y], si agatur crimine stellionatus, pro recepto indebite, ex causa sen-

2 tentiæ [z]. ¶ † Secundus casus, quando ex iureiurando præstito ab aduersario ei delato, indebitum solutum apparet: nam habito respectu ad iusiurandum, solutum ex eo non dicitur omnino indebitum, sed vel ea iureiurando debitum, quod controuerti non potest [a], quod ea eo quæratur actio & exceptio [b], quia multo maioris est

3 authoritatis quam res iudicata [c]. ¶ † Tertius casus est in transactione, ex qua solutum, quamuis ante videatur fuisse indebitum, tamen non repetitur [d], quia indebitum proprie dici non potest, aut sine causa solutum: satis enim lueratur qui à lite discedit, & ideo transactio causam potius habet soluendi litem, quam debitum, vel indebitum

4 præcedẽs [e]. ¶ † Quartus casus in soluto indebito ea causis quæ crescunt per inficiationem, quod non repetitur [f]: veluti in soluto ex causa legis Aquiliæ [g], legati [h], depositi ob ruinam, incendium, aut naufragium [i], & similium. Quia in his quæ crescunt per inficiationem, qui soluit, licet indebite, videtur transigere, ideo, quod supra debitum soluitur, tanquam ex transactione solutum, non re-

5 petitur. ¶ † Quintus casus in indebito soluto ea pia causa [l], quia quæ in piam causam erogata sunt, etsi iure ciuili non habeant obligationem, tamen natura & officio Christianæ religionis obligatio-

6 nem habere videntur. ¶ † Pia causa dicitur, omnis actus qui ad salutem animæ principaliter pertinet [m], si fiat legatum, vel donatio monasterio, vel pio loco [n], si in dotandas inopes puellas collocentur solutiones, vel in alendos pauperes, & sic de similibus. Pia quoque loca, ecclesiæ, hospitalia, & alia loca vbi sunt miserabiles personæ [o], pietas in Deum, parentes, & patriam: nam & quæ quis misericordia motus in hos expendit, non repetit, vtpote qui donare velle videatur [p]: item si in propinquos, vxorem vel maritum [q].

a l. si hæres testamento, 5. de actio. emp. P. l. 2. §. aliud, de donation. in P. l. 1. § 3. de condict. sine caus. b l. dolo facit, 8 de exceptio. doli. c l. si cum te, de pact. P. d l. 2. §. & generaliter, de dol. mal. except. in P. e l. 7. C. de condict. indeb. f in d. l. 1. § is autem, de superficieb. g l. si indebitum, & l. nec tutentio, de transact. C. l. si non est de condict. en lege. §. 2. C. de condict. indeb. l. si non transactionis, 6. de iur. & fact. ign. C. h l. 4. de cond. indeb. C. i l. is qui plus, 21 cod. titu. de cond. indeb. P. l l. qui sine, de condict. sine P. causa. in P. m l. cum de indebito, c. 25 de probatio. in P. n dicta l. cum de indebito.

o glo. in l. 2. C. de condict. indeb. gl. in l. eleganter, §. fin. eo P. p l. nam quod, §. pen. l. de leg. q l. 1. de cond. inde. l. eleganter, § 1. & l. Iulianus, eod. tit. in P. l. si indebitum, in 1. § in omnib. mand. r l. ingenuum, de stat. homi. l. res indicata, de reg. iur. s l. quoties, 7. de noxa. act. P. l. 1. § idem scribit de pec.

m Bal. in l. 1. 4. columna. C. commu. de lega. n c. fin. de testa. o In l. si quis ad declinandam, & l. orphanotrophos, de episc. & cler. C. l. illud. & l. sancimus, C. de sacrosanct. eccles. C. p l. at si quis, §. sed interdum, de religio. & sumpt. fun. cum distinctione ibi apposita. q l. alimenta, C. de negot. gest. l. Nesennius Apollinaris, & l. si qui, 46 de negot. gest. P. l. 1. & l. si paterna affectu, eod. titul. C.

DE

DE ALIIS CONTRACTIBVS QVI RE FIVNT, LIBER XXIII.

de Commodato. Cap. 1.

Ap Institut. lib. 3. tit. 15. §. item is cui. P lib. 13. tit. 6. C lib. 4. lib. 23. in Decretal lib. 3 tit. 15.

1 *Commodatum re celebratur, vnde dictum, & quid.*
2 *Quæ res in commodatum veniunt, aliena, soli, mobiles.*
3 *Personæ idoneæ commodato, quæ se possunt obligare, prædones, non domini, filijfamilias, serui, &c.*
4 *Conuentiones, & modi adiecti sequendi circa periculum & alia.*
5 *Gratuitum esse debet commodatum.*
6 *Res commodata vsus tantum, & quo certus conceditur, quo differt a mutuo.*
7 *Commodatum non potest reuocari, nisi expleto vsu ad quem datum, & tempore concesso.*
8 *Differentia commodati, depositi, & precarij.*
9 *Qui vtitur re commodata vltra vsum certum, & tempus, inuito commodante, furtum facit.*
10 *Distinctio in periculo, vel interitu, vel damno rei cuius gratia commodata sit.*
11 *Quomodo culpa interitus, vel detrimẽti rei perpendenda sit ex vsu*
12 *De tribus actionibus commodati, directa, contraria, vtili.*
13 *Directa repetuntur commodata, & accessoria, & id quod interest, nõ obiecta compensatione, nisi ex causa contraria.*
14 *Directa datur commodatario pluribus de causis enumeratis, vltra exceptionem compensationis.*
15 *de Vtili, Directa, & Contraria.*

1 Commodatum † inter contractus qui re contrahuntur annumeratur [a]: commodatum, quasi cum modo datum, modus autem dandi præscriptã habet formam, quæ sic in finitione substantiali euoluitur. Commodatum, est rei alicuius, inter idoneas personas, facta ad certum vsum, vel tempus gratuita concessio. Diffinimus hic in specie commodatum, non prout potest in latissima significatione mutuum con-
2 tinere [b]; & precarium, de quo paulo post. ¶ † Propriæ res quæ commodantur, eius cui commodantur esse non debẽt, quia res domino non possunt commodari [c]: alienæ ergo commodantur siue illæ sint mobiles, siue soli, sublata differentia Labeonis, qui commodatum dicebat esse rei mobilis, nõ etiam soli, & vtendã dari soli: nam & Iulianus ait, & habitationem cõmodari posse [d], id est, domum commodari gratia habitandi, verum pro implenda promissione, actio præscriptis verbis non commodati, datur [e], sic enim habitandi ius, id est, vsus domus commodatur. Recte & seruitutes ad certum tempus cõcessæ alicui commodabuntur, vel melius accommodabuntur, id est, aptabuntur vsui alicuius, permittendo alicui illis vti: vnde & merces quæ pro domo alio modo solueretur, donata videtur. In ædibus enim alienis, inquit Pomponius [f], habitare gratis, donatio videtur: id enim idipsum capere videtur qui habitat, quod mercedem pro habitatione non soluit. Et Cicero [g], ait cuidam ædes maximas ad nuptias accommodasse. Commodari & nostra, & res aliena potest [h]. Quare & prædoni, commodati, pro re ab illo data, datur [i]. Non potest commodata res dici, id est, non potest commodari res, quæ vtendo consumitur [l], nisi forte quis ad pompam vel ostentationem accipiat. Et sæpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, vt diuis gratia numerationis loco intercedant, vt numerentur, vt quis ditior appareat: vel quæ numerantur diuitis gratia qui soluendo aliunde est, in negotio in quo numerationem interuenire opus est, rationem commodati habent.

3 ¶ † Personæ idoneæ ad contrahenduum commodatum, & ad obligationem eius sunt, quæ per se obligari possunt generaliter: quo fit, vt impuberes commodati actione non teneantur, quoniam non consistit commodatum in pupilli persona sine tutoris authoritate: vsque adeo, vt etiam si pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non teneatur, quia ab initio non constiterit [m]. Nec in furiosum commodati actio danda, sed ad exhibendum, vt res exhibita vindicetur [n]. si locupletiores tamen facti ex commodato sint, datur vtilis actio in eos commodati [o]. Filiofamilias maiori, & seruo commodari potest: & agitur cum patre, & domino, in quantum est in peculio, cum filiofamilias directò [p]. Et prædo, &
4 fur, vt dictum est, commodare possunt. ¶ † Inspicimus quod contrahitur, & modum adiectum, qui pro formula & lege habetur, & sequimur quod placuerit: vt si conueniat vt dolus, casus fortuitus, & culpa præstetur ab eo qui accipit, vel contra [q], fit gratuito [r]: aliter commodatum non est, sed locatio [s].

5 ¶ † Conceditur quoq; res commodata ad certum vsum: & ita res quę non possunt esse cum vsu, sed vsu consumuntur, non veniunt in mutuum [t], quia vsus dicitur esse, salua rerum ex quibus percipitur substantia. Quare nec pecunia commodari potest [u], quia vsusfructus nec vsus proprie in ea esse potest: & Vlpianus vsumfructum & vsum earum rerum quę vsu cõsumontur, vocat abusum [x].

¶ † Cer-

a §. item is cui res in aliquo modo contra. obl.
b pro mutuo accipit Cicero commodatũ, 4. in Verrem.
c l. qui rem, 15. depos. P. l. neque pignus. de reg. iur. in P.
d l. 1. §. inter commodatũ, commo. in P.
e l. si gratuitã, l. 10. de præscr. verb. lib. 19. P. tit. 5.
f l. in ædibus, 9 de dona. lib. 39 P. tit. 5.
g Cicero 4. ad Heren.
h Pau. in l. commodare possumus, 15. Marcia in l. rarete, commo. in P.
i l. non a iudice, 64. de iudi. lib. 5. P. titul. 1. & d. l. ita.
l l. 3. §. fi. commo. in P.
m Caius in l. 4 eo. tit.
n l. 2. §. fi. commod.
o in l 2. eo. tit.
p l. 3 eod. P.
q l. 3 § in filiofa. cõmo. in P.
r l. si vt certo, § nunc videndum. commo. l. 1. C. eod. tit.
s item si cu., in §. quib modis re contrah. oblig. l si gratuitam, 17 & l. si tibi rem inspiciẽdam, 19. § si cum vnum bouem, de præscriptis verb.
t l. 1. & l. si qui conduxerit, loca. in P. §. fi. de manda. §. 1 de loca.
u l. 3. § fin & seq. commo. P.
x l. 1 de vsufruct. in P. §. 1. de vsufr. & habitatione.
x l. numismatum, de vsufr. 1. & 2. de vsufr. earum rer. quæ vsu consumuntur, 6. constitutus, de vsufru.

6 ¶ † Certus vsus est ille, qui destinatur ab eo qui commodat: sicut enim voluntatis & officij magis est commodare, quam necessitatis, sic etiam modum commodato adscribere [a], quod si incertus & indeterminatus fuerit vsus concessus, tutius erit vti actione prę̨scriptis verbis [b]. Nec tam res, quam vsus eius conceditur in commodato, quo nomine valde differt à mutuo, in quo quod datur fit accipientis [c]: cum tamen qui commodat, remaneat, si sit ante dominus & possessor ciuiliter rei commodatæ detentione naturali in commodatarium 7 tantum translata [d]. ¶ † Certitudo vsus operatur ex parte dantis, vt ante expletum vsum per accipientem, res repeti non possit, cum intersit accipientis iuuari, nō decipi beneficio [e]. Et ideo commodans probare debet vsum impletū, quem constituit [f], idipsum in tempore probandum, vt ante tempus definitum non possit commodans, inuito 8 commodatario, repetere. ¶ † Quo nomine differt commodatum à deposito, quod arbitrio deponentis potest repeti [g], quamquam appositum sit pactum de non repetendo [h]. Differt quoque à precario, quod qui dedit, quandocunque voluerit 9 potest repetere [i]. ¶ † Ex parte porro commodatarij, determinatus vsus, & definitum tempus, faciunt ne is extra concessum tempus, & vsum, vti re possit rectè. Et si vtatur, veluti inuito domino rem contrectans, furtum facere rei videatur [l]. Et scribunt Valerius Maximus [m], & Aulus Gellius lib.7.c.17. furti aliquando com damnatum, qui equo commodato ad eundem certum vsq; locum 10 paulo longius vsus fuisset. ¶ † Fit cōmodatum [n], vt plerumque commodatarij gratia, interdum & cōmodantis, vel vtriusq; quod maxime interest annotasse: quis qui gratia sui tantum cōmodatum accipit, de leuissima culpa tenetur pro rei interitu, vel deterioratione, alioquin enim sine culpa vel dolo per senectutem contingens, vel morbo, vel vi latronum ereptum, nihil est imputandum ei qui commodatum accepit: nec quod incendio, aut ruina, sine culpa cōtigit, nisi forsan cum posset res commodatas saluas facere, suas prætulit [o]: sic de aliis fortuitis [p], nisi aliter conuentum sit [q]. At cum commodantis gratia tantum fit commodatum, eo casu tantum commodatarius de dolo tenetur, vt si quis sponsæ suæ vel vxori commodauit, vt comptior incederet, vel si quis prę̨tor ludos edens scenicis commodauit, &c. [r]. Si vtriusq; causa commodatur, dolus & leuis culpa veniunt, non 11 autem leuissima [s]. ¶ † Perpenditur culpa in eo qui sui causa commodatum rogauit, ex modo cōcessionis: nam si res intereat in eo vsu ad quem commodata est, vel si deterior facta est, periisse videtur culpa potius dantis, quam rogantis, vt inquit Pomponius, si commodauero tibi equum, vt eo vtereris vsque ad certum locum, si nulla culpa tua interueniente, in ipso itinere deterior equus factus sit, nō teneberis commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit [t]. Et Vlpianus ait, eum qui rem commodatam accepit, si in eam rem vsus est, in quam accepit, nihil prę̨stare, si eam in nulla parte deteriorem fecit sua culpa, si culpa 12 eius fecit deteriorem, teneri [u]. ¶ † Pro commodato tres propositæ sunt actiones, directa, cōtraria, & vtilis, ex quibus in primis agitur pro his, de quibus conuentum est inter contrahentes, quia seruanda sunt: vt si rogans suscipiat in se casus fortuitos, de quibus sine pacto non teneretur [x], nisi culpa sua in casum se coniecerit: vt si quod domesticis vsibus cōmodatum est, secum peregre quis detulerit, & ita casu perierit: vel si vsus sit alio vsu quam destinato [y]. Nulla tamen pactio efficere potest, ne dolus præstetur [z]: maxime quia & bonæ fidei hoc iudicium est, vt etiam pro eo in litem iu-13 retur [a]. ¶ † Directa actione petitur res commodata à commodatario qui rogauit, vt ea restituatur quæ deterior facta non sit, alioquin restituta non videtur quod pertinet ad hanc actionem, nisi & quod interest prę̨stetur [b]: & fructus quoque rei commodatæ [c], item accessoria rei commodatæ, quæ cum re commodata erant, si quidem & custodia vtriusque rei, & periculum ad commodatarium pertinet: vt si equa commodata sit, & eandem pullus sequeretur [d]: si seruus cum lance [e], & sic de similibus. Si tamen quædam res extrinsecus rei commodatæ occasione accedant roganti, non repetuntur à commodante: vt puta, si res commodata furto substracta sit, & crimen commodatarius fuerit persecutus, ad cuius periculum res pertinet, pœnalis condemnatio furis ad eum, non ad dominum pertinebit [f]. Nam & dominus extra periculum est in furto, cui ad æstimationem rei condemnatur qui accepit, per quam litis æstimatione suscepta, res transfertur in commodatarium [g]: & ideo cautionem illi præbet de re restituenda, si ad se peruenerit, & si reperiatur [h]: vel contrario iudicio commodatarius cogere potest commodantem, aut rem præstare, aut quod acceperit reddere [i]. Singulare est, quod notat Vlpianus in reddendæ rei interitu, Si dum refertur res ad commodantem perierit: siquidem si commodans mandauerit per quem commodatarius remitteret, periculum mandantis est: si vero ipse cui voluit commisit, æque culpam præstabit, si sui causa accepit [l], quod non tam idoneum elegerit hominem, vt recte perferri posset, vt ait Paulus [m], Si mei causa, dolum tantum: vt idem Vlpianus ait, l. si mei. l.12. commodat. in Pandect. Et mala electio culpam habet [n]. Non excipit contra agentem directa commodatarius de debito quo obnoxius est illi commodans, nec vtitur iure compensationis seu retentionis regulariter [o]: nisi illud debitum procedat ex re commodata, quod possit petere contraria commodati actione [p]: cui enim damus actionem, multo magis & exceptionem [q].

14 ¶ † Contraria actio datur cōmodatario: quanquam enim is ea quæ contrario iudicio à commodante consequi possit, per compensationem & retentionem rei; tamen quia iudex compensationis semper rationem non habet, aut aliquando res periit, & ita de restituenda re cum eo non agatur, aut sine iudice restituta est, dicemus necessariam esse contrariam actionem [r], per quam consequitur, quanti sua interest ea restitutione rei, & sine principali eam mouere poterit [s]. Vt si vsu non expleto, & ante tempus rem commodatam commodans repetat: cum non decipi beneficio, sed iuuari intersit nostra [t]. Item si sciens quis vitiosas res, ex quibus damnum datum est, inscio commodatori commodauerit: vt si vitiosa dolia, vel vasa, in quæ infusum vinum, vel oleum, effusa sint, vel corrupta: nam eo nomine condemnandus est commodans [u]. Item si commodatarius graues impensas in serui commodati morbum fecerit, vel in inquisitionem fugitiui, non tamen repetit modicas, & quotidiana alimenta factas: quia illæ ad eum qui vtitur pertinent [x]. Item pro his contraria conuenietur, quæ furatus est seruus commodatario, si sciens furem eum

a l. hoc senatusconsultū. §. 1. de vsufru. earum rer. quæ vsu consum.
b l. in commodato, §. sicut. commo. P. l. si gratuitā, iuncta glo. de præscrip. verb. P.
c § item is cui res aliqua, qui. mo. re cōtrah. oblig. l. 1. de reb. cred. P. l. 1. §. 1. & §. 10 quoque, de actio. in P.
d Pompo. l. rei cōmodatæ. 8. Vlp. l. nemo, 9. commo. P.
e in l. in cōmodato, §. sicut cō moda. P. c. 1. §. fi. de commo. apud Grego.
f l. 2. C. de cōmoda.
g l. 1. § pen. depos. in P. c. fin. §. fin. de depos.
h l. 1. §. si sic deposuero, depo. si. in P.
i l. 1. & l. cum precario. & l. & habet, de preca. in P. c. fi. de precariis, apud Gregor.
l l. qui iumenta, de fur. in P. l. si vt certo, §. nunc videndū, in vers. plane commo. §. furtum, & §. placuit, de obliga. quæ ex delict. nascunt.
m Valer. Max. lib. 8. c. 2.
n c. 1. de commoda.
o d. §. commodatum, & sequentib. eo P.
p l. in rebus, 18 commo. P.
q dict. . commodatum, & l. 1. C. eo.
r dicta l. si vt certo. §. interdum, commo. l. eum qui rem. 10. § 1 si mei causa, 12. commo P.
s l. in rebus, 18. iuncta glos. in verbo æstimatio, cōmoda. P.
t l. si commo.
u Vlp. in l. eum qui rem, 10. eo. P.
x l. 1. C. de cōmoda. c. 1. eod. ap. Greg.
y l. in rebus, & l. si vt certo, §. nunc videndū, in 1 cum 74 sequen commo. P. l. 1 §. in quoque de actio.

y l. in commodato. commo. P. l. nam & iudic. de iudic. P. l. contractus, de reg. iur.
a l. 3. §. in hac actio commo. P.
a vt supra.
b in l. 3. §. in hac actione cōmo P. & l. non à iudice, § 6. de iudiciis lib. 3. tit. 1.
c Paul. l. videamus, 38. §. si possessionem, de vsur. lib. 22. P. titu. 1.
d l. si vt certo, §. vsque ad eo. commo P.
e d. l. si vt certo, §. si me rogauerit.
f l. fin. § sed cū in secundam, de furtis, C. li. 6. tit. 2
g l. si vt certo, §. 7. commo P.
h l. si is qui cōmodatum, 13. eo. P.
i l. in commodato, 17 §. fin. cōmo. P. l. rem mihi commodasti, 22. eo. tit. P. l. 2. § pen. ad leg. Rhod. de iact.
l Vlp. in l. eum qui, 10. § fina. commo P. l. idem, & l. fin. §. seruorū. nau. cau. stab. P. lib. 4. tit. 9.
m Paul. l. qui mutuam, 11. cōmo. P. vide ibi Accur.
n l. si procuratorem, § mandatores, mand. P. l. fin. § seruorū nautæ, caupo. stabula in P.
o l. fi. C. de cōmo. l. fin. §. fin. C. de compensatio.
p l. in rebus, 18. §. fin. commo. P.
q l. 1. vers. cum domus, de superficieb. in P.
r l. in rebus. 18 §. commoda. P.
s l. in commodato. §. 1. eu commo. P.
t d. l. in commodato, § sicut, commo l. in rebus, §. fin. eo. tit. ap. Gregor.
u l. in rebus, 18. §. item qui, & d. l. in commodato, §. sic ut commod. P.
x d. l. in rebus, §. possunt, & l. item si serui, §. fin. de ædil. edict. in P. l. diuortio. §. final. sol. matrim.

eum commodauerit [a]. Si commodans vel eius seruus, rem commodatam furentur [b], datur roganti iudicium contrarium vtile: datur & contraria, si codicem cum mihi dedisses commodato, ego debitorem meum in eo cauere fecerim, & tibi codicem restituens, tu interleueris [c]. ¶ † Vtilis actio est quæ datur ex commodato alij quam commodanti, sed eius loco, & dicitur, vtilis directa [d]: vel alij quam commodatario qui rogauit, sed eius loco, & dicitur, vtilis contraria.

a l. pen. commo. P. l. si seruus. pignori datus, 31 §. fin. de pignor. action. P lib. 13 tit. 7. b L. rem mihi commodasti, .. commo. P. c l. si .. certo, §. idem denique commo. d vt in l. si rei tuas, a. ad exhibendum, lib. 3. C. tit. 42.

de Precario. Cap. 2.

Lib. 43. P. tit. 25. Lib. 8. C. tit. 9. Decretal lib. 5. tit. 14.

1. *Precarium affine commodato.*
2. *Precaria, precaria, precarium quid, & quomodo differant.*
3. *Renouatio precariarum expressa, vel tacita.*
4. *Precaria & precariorum eadem causa, & diuersum tempus.*
5. *Coloni ecclesiastici qui.*
6. *Precarium quid.*
7. *Quæ res precario dari possint: possessio vna eadem apud plures esse simul nequit, eod.*
8. *Qui rogare & dare precario possint.*
9. *Forma precarij quæ.*
10. *Antinomia de tempore adiecto precario dissoluta.*
11. *de Interdicto, de precario.*
12. *Precarias & precariam, esse precarium cum tempore.*
13. *Interdictum de Precario, est restitutorium, & quid per illud consequamur, & contra quos competat.*
14. *Dolus tantum, non culpa, in precario consideratur.*
15. *Quibus modis soluatur vel tollatur precarium.*

1 Precarium † est genus liberalitatis, affine commodato & donationi [e]: sed per repetitionem rei datæ distinguitur à donatione [f], quę transfert dominium [g]. 2 ¶ † Antequam autem definiatur, distinguendum est inter precarias, precariam, & precarium, quæ maxime apud iuris pontificij authores variátur, apud quos versus differentiam produnt [h].

Ria, ria, rium, tria sunt quibus est caput vnum.
Ria sunt solita per singula lustra renasci;
Ria fit ad mortem, nec citra vult reuocari:
Rium finitur tunc, quando auctor vult reuocari.

id est,

Precariæ dicuntur concessiones, vsus vel vsusfructus rerum in lustrum, vel in quatuor, aut quinque annos, post quos extinguitur concessio, nisi renouetur. 3 ¶ † Renouata autem censetur, expresse vel tacite: quomodo expresse fiat prorogatione, vel alia concessione, palam est [i]: sed tacite fieri intelligitur, vt in precario, in quo qui rogauit ad tempus, finito tempore, etiamsi ad hoc tempus non rogauit, tamen precario possidere videtur: intelligitur enim dominus, cum patitur eum qui precario rogauerit, possidere rursus precario concedere [l]: argumento etiam locationis, quæ hoc tacite admittit [m]. Efficit autem ista annorum adiectio vel renouatio, ne obliuioni detur causa possidendi, & ne possint possidentes præscribere. Quanquam diutius possederint [n], etsi nec pro voluntate concedentium reuocentur [o].

e l. interdictũ, 14 de preca. P. f l. si pe.. arin, 17 commo. praedic. P. l. 1 de precar. P. g l. si q.. ag.. .. f. fin .. .. donat. in P. & toto ti. de reuo. dona. h refert & explicat Hostien. in Summa, & glo .. fin. de precariis apud Gregor.

i c. 1. de precario. ap. Greg. c. precariæ, 12 q. 2 & c. precariæ 10 q. 2.

l Pomponius in l. sed etsi. 5. de precar. P. m Vlpian. l. in rebus, 4. de precar. in P. n .. item quæritur, § fin. & l. qui ad certum, loca. P. l. legem quidẽ C. loc. o c. clerici quibus, &c. seq. 10. q. 4.

4 ¶ † Precaria est concessio vsus vel vsusfructus, facta ea lege, vt is qui rogauit, tamdiu vtatur fruaturve, quamdiu vixerit qui concessit. Quæ facta ab ecclesiastica persona de bonis ecclesiæ, n.. potest obstringere successores in beneficio [p], neque etiam de rebus ecclesiæ precariam facere ab aliqua potestate cogitur [q]. Videntur mihi eadem esse precariæ & precaria, nec quicquam interesse aliud inter hæc, quam quod precaria vna sit concessio veluti ad tempus vitæ, vel concedentis, vel accipientis: precariæ autem sint veluti plures concessiones tempore continuatæ. Proinde vnam speciem definire: sufficit in singulari, vt precaria videlicet possessio sit cessio vsus vel vsusfructus rei immobilis, possessuro ad tempus, vel quamdiu 5 vixerit, dans vel accipiens [r]. ¶ † Eos qui precarias habent, aut precariam, ab ecclesia dici colonos ecclesiasticos non ambigentem, ex sententia Beati Rhenani [s], qui originem aperit, dum ait, post victoriam illam præstantem ad Tolbiacum de Alemanis per Clodoueum obtentam, quosdam, in illo recenti Christianismo, res suas ecclesiæ donasse, & rursum agros aut domum in beneficij modum recepisse ad vitæ suæ tempus, non tamen citra pensitationem, nec post mortem patris, filios, aut hæredes vindicare sic data potuisse, & hos colonos ecclesiasticos dictos. Sic & ex concilio Mediomatricis, qui res dederunt ecclesiæ, eas proprias & ecclesiasticas pro illis fructuarin vsu tenere possunt, non aliter [t]. Dantur & ita res ecclesiasticæ ad vsum tantum vitę clericis [u], cum consilio ecclesiæ, & à personis legitimis, alioqnin reuocantur [x]. Possunt & aliis dari cum aliqua pensione, in ius colonarium, quod differre à iure emphyteotico docet Iustinianus [y].

p c. si. §. fin. de precar. q ca. 2. de precario, 10. q. 2. r c. precariæ, in 1. §. 1. 12. q. 2. s Beatus Rhenanus lib. 2. rerum Germanicarum, dum de statu Alemanorum agit. t c. precariæ, in 1 10 q. 2 u c. huiusmodi, §. fi. 10. q. 2. x ca. precariæ, 12. q. 2. y §. ita itaque, de non alien. rebus eccles. in Auth.

6 ¶ † Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui concessit patitur: quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit [z]. Habere precario videtur, possessionem vel corporis vel iuris adeptus, ex hac solummodo causa quod preces adhibuit, & impetrauit precibus vt sibi possidere, aut vti liceat [a].

7 ¶ † Res precario concedi possunt vtendæ & immobiles & mobiles [b], & iura seruitutum [c]: rei suæ tamen precarium non consistit [d], nisi possessionem rei suæ oppigneratæ rogat precario a credi- 8 tore debitor [e]. ¶ † Vnusquisque autem potest rem suam, quamuis non possideat, precario dare ei qui possideat [f]: & potest qui ex alia causa possidet, postea precario possidere, rogando dominũ vt sibi possidere liceat, mutata videlicet priore possessione [g]: quia nec duæ iustæ, nec iniustæ duæ possessiones simul esse possunt, vel concurrere in eodem homine, & ad eandem rem [h]. Potest & rogare precario seruus, & filiusfamilias, & proprio, & domini, vel patris nomine, vnde si eorum nomine, in solidum tenentur, si iusserint, vel ratum precarium habuerint: si suo nomine, tantum quantum est in peculio [i]. Idem in procuratore, vt pro alio rogare possit qui mandauerit vel ratum habuerit [l]. Rogat & pupillus precario, sine tutoris authoritate [m]. & qui rogat, vt precario alicubi morari sibi liceat, & pro 9 suis rogare videtur [n]. ¶ † Forma substantialis in eo consistere videtur precarij, vt liberalitas precibus concessa ad nutum & arbitrium repeti possit [o]. est enim natura ęquum tamdiu te liberalitate mea vti quamdiu ego velim, & vt possim reuocare quando mutauero voluntatem [p]. Constituitur autem precaria possessio vel inter præsentes, vel inter absentes, veluti per epistolã vel nuntium [q].

z Vlpia. in l. 1. de precar. in P. a Iulia. in l. 2. §. fin. de precar. in P. b l. 4. l. cũ precario, 21 & .. de prec. P. l. fin. C. eod. c l. 2. & habe. l. 15. §. preca. de precario, P. d l. 4. vers. ius, & l. certe, 6. §. quęsitum. e d l. si debitor, & l. certo, eod. f l. vnusquisque, 12. de precar. P. g l fin. de precar. P. l. certe, 8. § Iulianus, eod. tit. h l. dum in solidum, 12. eod. tit. de prec. l. 3. §. ex contrario de acq. poss. P. l. si vt certo, §. si duobus commoda. i in l. 4. §. 1. & l. si ser.. . 13. de precar. l l. certe, 2. §. si procurator meus. de precar. l. possessio, § fin. de acqui. poss. m l. si. §. fin. de precar. in P. n l. penult. de precar. P. o l. cum precario, 12. & l. & habes, 15. de precar. p l. 1. §. 1. eod. tit. de pre. a. P. q Gaius in l. precario, 9. eodem.

¶ † Sed

10 ¶ † Sed num ad tempus fieri possit, quidam putant precario ad certum tempus rogari nõ posse: quod firmatur ex Celsi responso[a], Cum precario, inquit, aliquid datur, si conuenerit vt kalendas Iulias precariò possideat, nunquid exceptione adiuuandus est, ne ante ei possessio auferatur? Sed nulla est vis huius conuentionis, vt rem alienam inuito domino possideat. Vlpianus tamen[b], & Pomponius[c] ad tempus rogari, & finito tempore precarium renouari tradunt. Venuleius quoque nonnunquam in longum tempus concedi precarium respondit[d]. Et Celsus etiam post verba superiora sic subijcit[e], Precarij rogatio ad hæredem eius qui precario concessit, transit ad hæredẽ eius qui precario rogauit non trãsit: quippe ipsi duntaxat, non etiam hæredi eius concessa possessio est. Quid autem ego in hac antinomia sentiam lubens explico, ad quam alios conniuere certum est. Dico igitur, ex natura precarij propria esse, certum tempus vtendi nõ præscribere, aut legem, vt non liceat reuocare intra illud tempus: veruntamen & posse concedi in longum tempus, & breue, sed non ideo minus in potestate dantis repetere eum voluerit. 11 ¶ † Ea de re iure ciuili nulla actio competit, sed propter æquitatem naturalem competit interdictum de precario[f], si nihil cautum est de restitutione: nam si concedendo precarium cautum fuerit de restitutione per stipulationem, ex ea agetur: si autem alio modo, cessat interdictum[g], & datur condictio incerti præscriptis verbis, quæ ex bona fide oritur. Quamobrem, quemadmodum in hoc contractu cautio de restituendo mutat actionem contractus: sic & arbitror pactionem de restituendo post certum tantum tempus expressam recipiendam esse[h], & adijcere contractui, vt æquum sit impleri: veluti in commodato, cui simile est precarium, interest nostra dictam legem vsus vel temporis seruari, ne decipiantur beneficio[i]. Neque pactione adhibita certi temporis Celsi habebit locum ratio, quæ ideo ad arbitrium concedentis reuocari precarium putat, ne inuito domino rebus quis vtatur: nam consensu, adhibito pacto, non inuitus, sed volens in id consensisse videtur[k], vnde postea traditione secuta, liberum non erit recedere à placitis[l]. 12 ¶ † Et inde petitas puto precarias, & precariam pontificij iuris, easq; esse precarium verum, sed cum definito tempore, vel lustrali, vel vitæ, vel alterius generis. Et sic Gregorius IX, statuit, precarias, quæ quandoque de ecclesiarum possessionibus fieri solent, non esse pro voluntate concedentium reuocandas[m]. 13 ¶ † Per interdictum itaque restitutorium qui precarium dedit, suo tempore, (& aliter quando placuerit) precarium reuocat ab eo qui possidet, vel dolo desiit possidere[n]: item quanti sua interest nõ restitutum, cum re precario data, ab eo tempore à quo petitum est, & fructus consequitur[o]: quodve ex re natum erit[p], cumq; omni caussa. Nam in pristinam caussam res data, hoc interdicto restitui debet non deterior, & cum suis iuribus[q]. Experitur autem & post annum[r], & is qui precario dedit, & hæres eius, ad quem & precarium transit, hoc est, à quo & qui rogauit habere precario videtur[s]: & ita contra accipientem, & contra hæredes quoque eius competit[t], siue habeat, siue desierit dolo habere: ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus ad eum peruenit[u]. Neque hæres vsucapere poterit quod defunctus precario possidebat[x]: potissimum, quia morte eius cui cõceditur precarium finitur, nec continuatur in hæredem eius[y]. Ideo restituere alienum debet, in quo nullũ ius ei est[z]. 14 ¶ † In re autem restituẽda si sit deterior, vel interierit qui rogauit, tantum de dolo, non de culpa, nisi ea dolo sit proxima tenetur: quia totum hoc precarium ex mera liberalitate eius descẽdat, qui precario cõcessit[a]. Agitur precarij nomine quod iussu, & de in rem verso, contra dominum & patrem serui & filijfamilias qui precariũ rogarunt[b]. Precario nomine possidens quoq; ob rem illam, interdicto vti possidetis, aduersus omnes agit, præter eum quem rogauit[c]: siquidem ambo rem eandem possident, videlicet qui rogauit naturaliter, & qui concessit ciuiliter[d]. Et translata videtur in dubio, hoc est, si nihil aliud cautum est, naturalis possessio[e]: imo aliquando translata ciuilis, & naturalis possessio, si credamus Accursio[f]: vt aliquando ex verbis concessionis liquet neutram concessam, veluti si quis precario concesserit morari in fundo[g]. Hoc porro ius quod in precaria re quis habet ratione subsistentis precarij, possidenti conceditur, & tamdiu vsu & vsufructu eius potitur, quamdiu non soluitur.

15 ¶ † Soluitur autem pluribus modis. Primum reuocatione facta à domino & à concedente, vt dictum iam abunde est. Item si expresse quidem non reuocet, sed tacite, vt si qui cõcessit rem precario datam, alienauerit: nisi voluntate noui domini res eadem permaneat penes eundem[i]: vt & finitur precarium pignoris, soluente debitore debitum creditori, qui rem pignoratã precario dedit eidem[k]. Si precarium, vt in precariis fuerit concessum temporis definitione, eo adueniente finitur[l]. Item morte cõcedentis, si dictum, si non dictum, non vtique[m]: quamuis morte eius cui conceditur, finiatur, quia ad eum non transit[n], vt in precaria superius annotauimus etiam[o].

a in l. cum precario, 12. de precar.
b Vlpia. in l. 4. §. fi. de precar.
c Pomponius in l. sed etsi, 5. eodem.
d Venuleius in l. quæsitum, 8. §. interdictum hoc, de precar. P.
e Celsus in d. l. cũ precario, 12. §. 1.
f Pau. l. interdictum, 13 de precar. l. cum qui. §. is qui precario, de furt. in P.
g l. & habet, 15. § cum quis, de preca. P.
h l. duo, 19. §. fi. de precar. in P. l. 2. §. 1. eod.
i l. 2. §. fin. de precar.
k l. in commodato, §. sicut, commo. § fin. de commod.
l in l. cum precario, 12. de precar.
m argu. l. 1. §. 3. de poss.
n l. sicut, C. de actio. l. in traditionibus, de pactis, in P.
o in c. fin. § de precariis
p d. l. 2. l. interdictum, l. & habet, de precar.
q l. quæsitum, § cum quoq; eod.
r l. quæsitum, 10. § ex hoc interdicto, de precar.
s Pompon. l. quibus, 10. eo. titu.
t d. § ex hoc interdicto, & §. seq.
u l. 8. § interdictum, eo tit.
x d. l. quæsitũ, § quod Titio, & l. cum precario. 12. § fin. de precario
y l. fin. de precar. C.
y l. quæsitum, § fin. eod. P.
z l. cum hæres, 11 de diuer. & tempora. præscriptio. li. 44. P. tit. 3.
a d. l. cum precario, § fin.
b l. fin. in fi. C. de pact. l. 2. de his qui sunt sui vel alie. iur.
c l. quæsitum, 8. §. cum quæ, de precar.
d l. cõtractus, de reg. iu. in P. l. 4. §. & nocibitur, l 6 & l. 11. eo. de precar.
e l. qui precario, 17 eod in fine, & l. seq. vti possid. in P.
f l. & habet, 15. §. cum quis, de precar.
g l. in rebus, § 1 eod.
h glo. in l. Pomponius, l. 13. § is qui, de acquir. poss. 41. tit. 2.
i Vlpi. in l. certe, 6 in qo rogauit, de precario. P. l. si quis ante, & idẽ Pomponius, de acqui. poss.
k l. quæsitum, § quod a Titio, & illud, de precar. P.
l l. si debitor, de precar.
m l. 4 & 5 de precar. c. 1. de precar.
n l. 4. loca. P.
o l. cum precario, 12 § fin. de precar.

---

de Deposito. Cap. 3.

Lib. insti. titu. 15. § præterea. Lib. Pandect. 16. tit. 3. Lib. C. 4. tit. 34. In Authent. coll. 6 tit. 14 de deposito. Lib decreta. 3. titu. 16. De sequestratione. Lib. 4. C. titu. 4. Lib. 2. Decretal. titu. 17. Lib. 2. Clementi. titu. 3.

1 *Depositum re contrahitur, commendatum & depositum, idem.*
2 *Depositum quid. Vocula in iure non sunt otiosæ, eod.*
3 *Diuisio depositi.*
4 *Res deposita quæ, & quæ sequestri & depositi: & sequestri differentia.*
5 *Sequestri nomen vnde, & quid olim.*
6 *Sponsio qualis species depositi, & quando permissa.*
7 *Sponsio litis caussa, & de his quæ inde accipiebant iudices.*
Prytannea pecunia vnde, eod.
8 *Quæ res deponi possunt.*
9 *Qui deponant.*
10 *Et apud quos.*
11 *Deponitur obsignatum, & non obsignatum.*
12 *Praxis sequestri committendi an vnus, vel plures sint statuendi.*
13 *Collitigans, neque sequester, neque conductor sequestri rei litigiosæ esse potest: & de alijs qui sequestres fieri non possunt, vel possunt.*
14 *Quæ res sequestrari possint, & quid operetur sequestratio beneficij.*
15 *de Sequestratione personarum.*
16 *de Forma deponẽdi, quæ simplex, vel composita: & quomodo à mandato, locatione, & mutuo differat.*

17 Deposi-

17 [illegible]positarium de dolo, non de culpa, tenetur.
18 Quo loco res controuersa depositum fieret, & faciendum sit:
Deposita que olim tutius pecunias in templis.
19 In Cheimiliarchio ciuitatis, ecclesiarum, apud nummularios, & alibi penes priuatos fide delecta.
20 Quare temere non sit sequestratio: & quando in sequestrum transit possessio, & possidenti antea adimitur.
21 Iniectio manus regia, id est, mettre souhz la main du Roy, & de Iustice, non adimit possidenti possessionem.
22 Beneficium triennio pacifice possessum sequestrari non potest, neque pecunia ex contractu potestas.
23 Finis sequestrationis & depositi quis.
24 Rationes sequestri.
25 Satisdatio sequestrum fieri impedit, & factum reuocat, & quando.
26 Quæ præcedant sequestrationem faciendam.
27 Iudex potest inhibere, ne pendente lite fiat alienatio.
28 Sequestri officium quale.
29 Sequester impensas repetit, & salarium petere potest.
30 Sequester num cogi possit suscipere sequestrum.
31 Quæ obseruanda in sequestro possiss. contumacis.
32 In caussam debiti pignora capta possunt sequestrari, vel, consentiente creditore, penes ipsum debitorem depositi nomine capta relinqui.

1 Depositum, † re etiam potissimum[a] contrahit obligationem, idem ac com-
2 mendatum[b]. ¶ Depositum porro est, quod custodiæ caussa apud aliquem gratuito positum & commendatum est[c]. De præpositio, auget vim politi, vt non simpliciter positum censeatur, sed & totum fidei eius qui capit commissum, quod ad custodiam rei pertinet[d]: sic enim voculas iurisconsulti considerant, vt perperam non sint positæ[e], aut
3 expungant[f]. ¶ Depositum diuiditur in proprie depositum, & sequestrum, & sponsionem: differunt autem, materia, rerum videlicet causa, & formula.
4 ¶ † Res proprie in depositum veniunt mobiles: in sequestrationem proprie immobiles[g]: quanquam & aliquando sequestrum rei mobilis, vel se mouentis, vt hominis, fit[h]. Item depositum est, quando vnus, vel plures rem deponunt, quæ est sine controuersia es plena & libera voluntate: sequestratio, quando fit depositum ex controuersia rerum ipsarum depositarum[i]. Estque sequester, medius inter litigantes[l], vt etiam in eum tamdiu transferatur possessio solum adempta litigantibus, donec dirempta sit controuersia, vel solutum sequestrum: quod tamen aliter in deposito statuitur, in quo qui deponit & dominium, si habet, & possessionem sibi retinet, nec transit in depositarium[m]. Hocque proprium in sequestro, qui vt plerumque iudicis authoritate quamuis ex consensu partium, vel illis consentientibus, constituitur, vt is se exonerare deposito seu sequestrato non possit, nisi ex iustissima
5 causa, & authore iudice[n]. ¶ † Sequestrum dictum putant, ab eo quod occurrenti, aut quasi sequenti eos qui contendunt, committitur[o]. Et Gellius, ab eo quod litigantes fidem eius sequantur, olimque dictum sculnam[p]. Sequester apud Ciceronem paulo aliter quam apud Iurisconsultos accipitur, pro eo apud quem pecunia corrumpendi iudicij causa, aut tribuum deponebatur, vt suffragiis obtin[illegible] dum ait[q] [illegible] sequestre, in ipso iudice [illegible] est vsus. [illegible], qui aut sequestres, aut interpretes corrumpendi iudicij solent esse[r]. Et in Deuteronomio sacro, sequester dicitur medius, qui dissidentes partes ad [illegible] educere curat. Ego, inquit Moses[s], sequester & medius inter vos & Deum fui. & in iure [illegible] tertia persona sequester dicitur[t]. De a[illegible] differentiis inter sequestrum, & depositum, [illegible]
6 tibus ex tractationis serie apparebit. ¶ Sponsio quoque depositum est, sed quæ ad certas res depositum contrahit. hæc habet controuersiam ob quam fit, sed non rerum depositarum, vt sequestrum, sed ob alias, easque honestas, quando aliquæ res ea lege apud aliquem deponuntur, vt qui victor aliqua in re honesta fuerit, accipiat, dicunt Galli *Gageure*: de positis enim pignoribus id fit. Cuius exemplum refertur à Plinio, cum narrat de vnionibus quos Cleopatra partim absumpsit, vt sponsionem cum Antonio factam ipsa vinceret[u]. Sic Damœtas apud Virgilium[x].

Vis ergo inter nos quid possit vterque vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit vbere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes?

Quod exceptum videtur à Theocrito[y], apud quem Menalcas primus sic ait:

χρῄζεις ὦν ἐσιδεῖν; χρῄζεις καταθεῖναι ἄεθλον;

Daphnis. χρῄζω τοῦτ' ἐσιδεῖν, χρῄζω καταθεῖναι ἄεθλον.

Men. ἀλλὰ τί θησεύμεσθ', ὅκεν ἄμιν ἄρκιον εἴη;

Da. μόσχον ἐγὼ θησῶ, τὺ δὲ θὲς γ' ἰσομάτορα ἀμνόν. &c. id est,

Men. *Vis ne igitur videre, vis ne deponere præmium victoriæ?*

D. *Volo hoc videre. & volo deponere præmium.*

M. *Verum quid deponemus, quod satis dignum sit?*

D. *Vitulum ego deponam, tu vero depone agnum æqualem matri.*

Prohibebat lex Publicia, Titia, & Cornelia, vt author Martianus Iurisconsultus sponsionem fieri ex aliis rebus, quam pro certamine quod virtutis causa fieret[z]. Quemadmodum senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere, præterquam si quis certet disco, vel pilo, iaciendo, currendo, saliendo, luctando, pugnando, virtutis caussa[a]. Ex qua sponsione victori cōtra depositarium datur præscriptis verbis actio, vt det: si honesta caussa, sin minus, datur depositi deponenti tantum repetitio[b]. Notat Philippus Buignognius[c], senatusc. Parisiensi sponsiones, vt inhonestas, quæ fierent super mulieribus prægnantibus, & quod ob eas suppositiones fieri partus possent, merito reiectas
7 29. Martij. 1563. ¶ † Erat & sponsio in litibus, pecunia videlicet definita, apud Græcos potissimū, quæ ante actionem ab accusatore & reo deponēda erat victus vero vtrorumq; depositum persoluebat, eoque fruebantur iudices. Porro, à centum drachmarum multa vsque ad mille damnati, tres drachmas deponebant: qui autem a mille vsq; ad decem millia, triginta. Nonnulli tamen Prytaneam pecuniam, decimam multæ esse arbitrātur, & hanc à subituris iudicium, in iudicium mercedem deponi. Stipulatio vero erat eorum quæ de publicis controuertebantur, quinta pars: sed illorum quæ de priuatis, decima. Epobeltaque erat sexta multæ pars, quam victus soluebat, sic dicta, quod obolus sexta drachmæ pars est, vt scribit Iulius Pollux[d]. Ad [illegible]ipulatur Suidas, dum de ἀποβελία loquitur, Cum, inquit, Athenis multi forenses &

q Cicero pro Cluentio.
r Cicero 1. in Verr.
s Deuter. c. 5.
t l. apud quē. [illegible] & l. [illegible] depo[illegible].
u Plin. lib. 7. cap. 35
x Virg. ecl. 3.
y Theocritus eidyll. [illegible].
z Martia. in l. [illegible] de [illegible] & a[illegible] lib. 11 P[illegible]
a P[illegible] in l. de aleator.
b l. si rem. 19. fin. de præ[illegible] in [illegible] lib. tit. [illegible] egib. abrogatis.
d Iul. Pollux lib. [illegible].

ses & in mercatu versantes, potissimum viros bonos, & quietos ciues pecuniæ causa calumniarentur, decretum factum est, vt qui reum non peregisset, sexta litigiosæ pecuniæ parte multaretur, hoc est, de singulis drachmis, quæ senos valerent obolos, singulos obolos solueret [a]. Meminerunt Latini de sponsionibus quæ interdictorum causa fiebant, vt Quintilianus [b], & Cicero [c]: erat enim, inquit, Cæcinna de fundo vi armata deiectus: propterea prætor interdixerat, vt vnde deiecisset, restitueret: restituisse se dicit, sponsio facta est: hac de sponsione vobis iudicandum est. C. Caligula statuit, pro litibus atque iudiciis, vbicunque conceptis, quadragesimam summæ de qua litigaretur præstari: nec sine pœna, si quis composuisse, vel donasse negotium conuinceretur [d]. Vidimus & in Gallia istas sponsiones litiũ causa, pro modo summæ contentiosæ, vel pro modo æstimationis rerum, & postea, vt a regno legitimo alienas, expunctas, vocabant consignationes litium. Sed hactenus de diuersitate depositorum: persequor de rebus idoneis deposito tractationem. ¶ † Ergo deponi nõ possunt res propriæ depositarij apud eundem, sicut nec is proprias res cõmodato, vel precario capere potest [e]. res tamen aliena non a domino deponi potest [f]. ¶ † Non ideo tamen impeditur dominus rei, quin à depositario per actionem ad exhibendum, & rei vendicatione repetere possit [g]. Deponimus autem non solum per nos ipsos, sed etiam & per eos quorum obligationem acquirimus [h], per seruos, & filiosfamilias & per alios qui nobis bona fide seruiunt: & nobis ex eorum deposito actio competit [i]. Deponit & dominus, & non dominus, sibiq; actionem quærit, vt prædo, fur, si deponant rem alienam [l]. nam & horum interest rem ab illis depositam sibi restitui, quia & illi restituere coguntur, & illis fides data est [m]. Concurrente tamen domino cum nõ domino in repetitione rei, consultius fiet si domino, dummodo talem eum esse constet, restituatur, ad euitandos circuitus [n]: nam si restituatur non domino, & eum rursum domino restituere necesse est. Et si qui deposuit damnatus supplicio sit, non ei quidem, sed fisco restituitur [o], eadem ratione, quia fiscus dominus factus rei sit [p]: filiusfamilias quoque deponit nomine suo, & agit recte [q].

¶ † Deponi porro apud omnes potest, nisi specialiter prohibeatur, etiam apud iudicem [r]. non potest autem vtiliter deponi, vt inde detur actio, penes pupillum doli nõ capacem, & si deponatur, actio depositi in eum tãtum cõpetit, in quantum locupletior factus est, non vltra [s]. Neq; depositũ recte fit penes seruum, neq; in eum datur actio, etiamsi postea fuerit manumissus, deposito facto pendente seruitute: nisi eo tempore dolose & malitiose circa depositum se gesserit: tunc enim delictum noxam sequitur [t]: & nisi post manumissionem seruus teneat adhuc depositum [u]. Penes filiumfamilias recte deponitur, isque pro deposito conuenitur [x]. ¶ † Deponitur autem vel obsignatum, vel reseratum. Obsignatæ pecuniæ vsus non conceditur depositario, non obsignatæ concedi potest, & sine vsuris: nisi morã faciat in reddẽdo [y]: si signato deposito vtatur, furtum faciat [z]. ¶ † In sequestro idipsũ fere statuitur, paucis exceptis quæ ea quotidiana praxi hauriendæ sunt. Postquã iudex sequestrationem fieri debere statuit, definit diem certam, intra quam litigantes de sequestro cõueniant: eaq; exacta ex officio ipse sequestrum constituit, non ante [a]. & ita iudicatum in curia suprema Parisiorum, anno 1531. 25. Aprilis refert Papo [b]. Nec tamen patietur iudex constitui plures in sequestro regendo, nec vltra tres, vt dictũ eiusdem curiæ placito, 12. April. 1513 [c]. Nisi bona sequestrata in diuersis prouinciis sita essent, nã tũc singulis præfici possint. Vnũ tantum sequestrum constitui debere voluit Ioan. Andreas; idoneum tamen fide & facultatibus [d]. Quòd clement. vnic. de sequestratio. possession. de vno in singulari loquatur, quasi plures etiam admisisset, de illis & meminisset [e]. Idq; ad vitandos sumptus, qui à pluribus quam ab vno plures fiunt [f]. Contrarium tamen seruari in sacro palatio Romæ tradit Octauianus Vestrius, & duos fere semper dari, alteroq; mortuo, & rursum alium in eius locũ subrogari [g]. ¶ † Sequester, qui litigat, esse non potest eius rei, vt differẽtia inter dantem & accipientem sit [h]. Quocirca & placuit sæpe prædictæ curiæ [i], vt ann. 1538. mense Nouembri, & anno 1543. mense Februarij, non licere litigantibus conducere fructus rei sequestratæ contentiosæ: vt euitetur occasio vim committendi, & vt recta via litigantes & sine dolo litem componant [l], quanquam iure ciuili forsan sustineri possit locatio [m]. Sequestrum officij cuiusdam claustralis committitur vni ex religiosis eiusdem monasterij & regulæ, pro faciliori officij dispensatione & necessitate [o]. Ex cõstitutione regia Ludouici 12. publicata anno 1499. [n] cautũ habemus, ne sequester fiat proximus vel consanguineus iudicis qui sequestri sententiam tulit, siue agatur de causa ecclesiastica beneficiaria, seu de tẽporali. Quo fit vt multo magis prohibeatur ipsi iudici sequestrum suscipere à se decretum. Neque etiã id honestati congruere tradit Tiraquellus [p], quamuis posse eum esse sequestrum quibusdã placuerit, vt Baldo, Roman. Alexandro, Iasoni [q], & Curtio [r]. Sed mihi probabilior constitutio regia, & vtilior reipublicæ. Probo nihilominus quod eadem cõstitutione Ludoui. 12. cautum alio capite [s], & à Francisco primo [t], vt consignationes, ius pignoratitium, quod vocãt *garnison de main de iustice*, depositum, cõmittantur ciuibus insignioribus locorum, vocant Burgenses, electis cõmuni contendentium, si fieri possit, consensu: sin minus, remanere tãquam penes simplices depositarios, penes actuarios seu amanuenses iudicis. ¶ † Sequestrantur mobilia & immobilia, prædia & fructus, imo ecclesiastica ipsa beneficia [u]. tacitq; sequestratio sacerdotij, vt qui ante sequestrationem possidebat, non possit solum de fructibus non capere, sed etiam ne possit officiis diuinis eius ecclesiæ vel prædicationi se immiscere, nisi ab habente potestatem missus fuerit [x]. Proinde sequestrum beneficij est præficere amouibilem qui ecclesiam regat, & iura sequestratæ ecclesiæ exerceat, etiam in iure eligendi, & præsentandi, si durante sequestro vacauerit beneficiũ ad eam ecclesiam pertinens [y]. Octauianus Vestrius hãc facultatem sequestri arbitratur extendi posse ad ius conferendi: vassallumq; vel emphyteotam inuestiendi, & alia quæuis sequestratæ ecclesiæ iura exercendi [z]. ¶ † Fit & sequestratio personarum, si de illis, vel contra illas sit controuersia [a]. Paulus Castrensis quoque in praxi esse testatur: si viator transeat alicubi ducens animalia alterius, aliena videlicet, quæ à domino agnoscantur, dominum posse curare commendari, vel sequestrari penes hospitem, mãdato iudicis: eum tamen, vocato & comparente coram se viatore, & satisdationem de sistendo dante in iudicio, reuocare debere sequestrum, & vindicias

viatori

viatori concedere [a]. Si de personis etiam exhibendis, de liberis, vel vxoribus consequendis, & deducendis fiat controuersia, interim apud matremfamilias esse etiam prætor seu iudex iubet [b].

16 ¶ † Forma & substantia deponendi, vel simplex, vel ex pactis interuenientibus quæ seruari debēt [c] composita. Simplex est, cum res deponitur custodiæ præstandæ causa gratis à depositario: nam si alio animo detur, transit in alium contractum, velutisi dedero vt alij perferas, erit mandatum [d]: si merces custodiæ causa accipiatur, erit locatio [e]. Fit gratia dantis, non accipientis simpliciter depositum, quo & distat à mutuo, quod fit gratia accipientis, vt & commodatum. Quare si rebus depositis vtatur depositarius ex consensu deponentis, vel sine consensu, degenerat in aliam speciem contractus [f], quam depositi: aut depositarius vtendo re deposita inscio & inuito domino seu deponente, facit furtum [g], maxime si pecunia obsignata deposita vtatur: alioquin si deposita non obsignata sit, videtur eo animo deposita vt vtatur depositarius [h]. ¶ † Ex substantia de-

17 positi est, vt depositarius tantum de dolo teneatur, non de culpa [i], quæ tamen dolo proxima non sit: quia sibi imputare debet qui talem amicum depositarium sibi elegerit [l]. At si placuerit vt de casu fortuito, de culpave teneatur, id sequendum: & in summa, quod placuerit [m], eo excepto, ne dolus præstetur: nam hoc cum contra bonos mores pactum sit, & ad delinquendum impellens, reijcitur [n].

18 ¶ † Ad formam quoque deponendi, leges quæ de loco in quo deponendum est præscribunt, referendæ sunt: nam in certis depositis, quæ ad liberationem deponētis pertinent obseruandum est, num legitime depositū sit [o]. Mos erat antiquis, pecunias mercatorum, & fœneratorum in foro Romano deponere, in æde Castoris, vt ex Iuuenalis verbis constat, dum ait [p]: [*Ærata multum in arca Nummus, & ad vigilem ponendi Castora nummi.*] Herodianus, in tēplo Pacis pecunias suas deponere solitos Romanos tradit [q]. Iurisconsulti nostri sæpe in æde sacra deponi iubent [r], vt & depositum fuisse apud Iudæos ex libris Machabæorum apparet [s]. Atheniensibus ærarium primum, vbi custodienda pecunia publica deponebatur, erat Delus, in cuius templo & conuentus fiebant, vt scribunt Thucydides [t], & Æmilius Probus [u], qui & alicubi [x] meminit de deposito Gorthyuis præsentibus facto in templo Dianæ. Marcus Tullius Cicero scribit [y], Alexandrum in Cilicia, apud Solem in delubro deposuisse pecuniam: & Atheniensem ciuem egregium Chlistenem Iunoni Samiæ, cum rebus timeret suis, filiarum dotes deposuisse: & Plautus [z], [*Nos apud Theotimum omne aurum deposuimus, Qui illic sacerdos est Dianæ Ephesiæ, Quin ipsa in æde Dianæ conditum est ibi.*] Et Macrobius, deponi solitas pecunias publicas in ærario, quod erat in templo Saturni Romæ tradit [a]. In Cimeliarchio quoque ciuitatis aut ecclesiæ deponebantur & olim res [b]. Item penes numularios qui in foro sunt, quo fit vt cum foro cedunt, depositorum habeatur pri-

19 mum ratio [c]. ¶ † Porro in istis locis publicis deponebantur res, vt tutius essent conseruatæ: prohibitum tamen non est alibi deponere & penes alios priuatos, quorum fides eligitur a deponente [d]. Paulus etiam tradit, thesaurum esse pecuniam conditam in agro custodiæ causa [e]: & alibi dicitur pecuniam alioquin nisi ob custodiam sepeliri non posse [f]: quatenus alibi thesaurus distinguatur à depositione pecuniæ custodiæ causa, quod hæc habeat dominum, thesauri vero antiquam ob depositionem dominus ignoretur [g].

20 ¶ † Porro ad sequestrationem temere perueniendum non est, nec cuiuscunque cōtendentis seu litigātis arbitrio & voluntate: quia reipublicæ interest, ne rerum dominia in incerto maneant [h], quod accidere propemodū videtur in sequestratione, per quam possessio transit a litigantibus in sequestrum, si ea lege deponatur apud illum vt victori detur [i], non aliter [l]. Maxime quando cōsensu vtriusq; partis fit sequestratio: tunc enim Cardinalis notat eos priuari possessione, non etiam si inuito possidente, penes quem ratus est possessionem etiam post sequestrationem manere, quod ei obseruasse prodest in vsucapione perficiēda in sui fauorem contra alium. Quodq; probat Henricus

21 Boik [m]. ¶ † Additque iniectionem regiæ manus, quæ dicitur, *mise sous la main du Roy, & de iustice*, in rem cōtentiosam nō adimere possessionem. Subscribunt, Felinus [n], Gomesius [o], & alij. Facit in argumentum, quod de nouatione dicimus, vt voluntaria tollat priuilegia quæ erant ex priore obligatione, cum tamen per necessariā nouationem priora maneāt, vt si per litis cōtestationem fiat [p]. Neq; quisquam sine causa re sua priuari potest [q], cum semper præsumatur pro possessore etiam iniuste, donec de iure suo actor aut petitor docuerit, vt neque rem restituere teneatur, nisi suam in-

22 tentionem implenti [r]. ¶ † Proinde beneficium quod quis per triennium possederit pacifice, si de eo moueatur cōtrouersia, sequestrari non debet, quamuis ante posset sequestrari [s]. Sic etiam iure ciuili pecunia debita ex aliquo contractu sequestrari nō potest, donec soluēdi gratia debitor vocetur in ius & fuerit de debito conuictus [t]: neque enim cōtractus ius in re, sed ad rem præbet [u], minusque est habere actionem, quam rem [x]. Et ideo à sequestratione incipiendum non est, ne contra

23 Iuris regulas ab executione lis incipiat [y]. ¶ † Quēadmodum finis propter quem fit depositum, est custodia, sic sequestrationis finis is esse potest: sed vltra alij quoque addendi sunt & rationes eiusdē, quarum aliquas referam. Prior erit, & præcipua, possessionis rerum sequestrum statui, ne conten-

24 dentes ad arma prosiliāt [z]. ¶ † Iudicis quippe partes sunt, prius tētare, num amice possit lites componere, & si nequeat, postea iudicare [a], & curare vt pacata sit Respubl. & prouincia quam regit [b]. Quamobrem Baldus notat ad officiū & arbitrium iudicis pertinere, prospicere num sequestrum decernere expediat [c]: durabitq; sequestrum eadem ratione, donec etiam appellationis causa, sentētia terminetur [d]. Alia ratio sequestrationem suadet, vt obuiam fraudibus & malitiis litigantiū eatur [e], & res in tuto sint [f], & conseruentur illęsæ sine dissipatione [g]. Tertio, inductam sequestrationem, vt dum sub iudice lis, & in dubio ius est, ad conseruationem iuris alterutrius, interim fructus ab interitu & difficili recuperatione vindicentur lite & appellatione pendente & indecisa [h]. Hac ratione si satisdatū pro re mobili non sit, & persona suspecta sit à quo satisdatio desideratur, apud officium deponi debet, si hoc iudici sederit, donec vel satisdatio detur, vel lis finem accipiat [i]. Hæc suspicio personæ suspectæ in duobus potissimum: si non

a Pau. Cast. ad §. si legat, si ē. de tutel. qui sa. tisda. coga. & de Alex. consi. 63 3. vol.
b l. 1 § in hoc interdicto, §. pen. de liberis exhib. lib. 43. P. tit. 30.
c l. 1. §. si conueniat. depos.
d l. 1. §. si te rogauero, depos. in P.
e l. 1 §. si vestimenta, & §. si quis seruū, eo. tit. depos. P.
f l. Lucius, in t. l. 24 depos. P.
g l. 3. C depos. l. si sacculum, eo in P.
h d. l. Lucius, & l. si sacculū, §. fin.
i §. præterea, qui mo. re con trah. obli. l. contractus, de reg. iur. 3. §. illud, dep. l. 1. C. dep. l. quod Nerua, depo. in P.
l d. §. præterea, & § fin. de socie. ta l. cū mandato, 24. de mi nor. 25 ann.
m l. 1. C depo. l. 2. §. si conuenit, eo tit. l. in traditionibus, de pact. P. d. l. contract' de reg. iu. in l. 1 § illud eō p. obandā, depo. in P. l. si venus, §. illud, de pact.
o vt in l. acceptā, C. de vsur. in l. obsignatio, C de solut.
p Iuuen. sat. 14.
q Herodia. in 1.
r l. an prætor, 7 de mino. 25. an. P. l. apud quem, §. si depo. P. l. acceptā, de solut. C.
s 2. Mach. c. 3.
t Thucyd. in 1.
u Æmil. Prob. in Aristide
x Æmil. Prob. in Annibal.
y Cicero 2. de Legibus.
z Plautus in Bacchidibus.
a Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 8.
b l. litibus, de agricol. & censit. lib. 11. l. si. § si. de bon. authorit. iudi. poss. lib. C.
c l. si hominē, §. si. depo. in P.
d l. 1. depos. P.
e l. peregre, 44 de acq. possess.
f l. at si quis, 14. §. inuentu, de religio. & sumpt. funerū. l. si. §. fine. de auro & argent. lega. lib. 34 P. titul. 2. l 4. §. penult. ed leg. sal. pecula.
g l. nunquam 30. §. thesa. de acq. poss. rer. dominio.
h l. 1. de vsuca. P. §. 1. eod. tit. in. ep. Iustinia.
i l. 1. et. depo. in P.
l l interesse, de acq poss.
m Henr. Boik in c. examinata, de iudi.
n Felin. in d. c. lud, col. 12. de præscrip.
o Gomesius in reg. Cancel. de annali possess. quæst. 46 glo. in prag. sanct. §. item voluit, in verbo vicarii, de colla.
p l aliam causam, 29. de nouatio.
q l id quod nostrum, de regu. iur. l. 2. de his qui sunt sui vel alien. iur.
r l. fi. C. de rei ven. l qui accusare, de e. d. n. l. mutat. 25. de iur. fisci, §. commodum de interd. l. negantes, C de actio. l. cogi, de petit. hæred.
s clem. 1. de sequestra possess. facit c ad nostram de regulari l. 1. C. de fideicom.
t l. vn. de prohibit. sequest. pecuniæ.
u Bald. in l. certe, ad l. Fal. C.
x l. minus, de reg. iur. l. obligationum substantia, de actio. P.
y l. 1. & fi. C. de execu. rei iud.
z l. si vt certo lo. cus, 13 § si. & l. æquissimum, 17 de vsufruct. in P.
a c. querelam, c. 15. de Symo. lib. 5. Decr. titul. 3.
b l. congruit, 13. de off. præs. lib. 1 P tit. 18.
c Bal. in l. si fideiussor, § sin. per illum, §. in verb. si hoc iudic. sederit, qui satisd. cog. in P.
d l. litibus, de agric. & censit. lib. 11. C. tit. 47.
e clem. vni. de sequest. pos. & fruct. facit l. in fundo, de rei vend. P.
f l. 1. §. super peculio, de ascriptis. tollen. lib. 7. C tit. 19.
g dicta l. litibus, de agri & cens. lib. 11. C. & literas, & c ex transm. [illegible] de rest. spol l ex senatuscōsulto, §. hæc autem appell. P.
h c. 2 in 3. de sequestratio. [illegible] l. 5 . ubi autem prætor, de collatio. bonorum, in P. l. [illegible] de appella. lib. 49 P. tit. 1.
i l. si adsessoribus, [illegible] qui satisd. cog. in P.

possideat immobilia[a], vel si possideat, sed pauca[b]. item si malis moribus imbutus possessor sit[c], si antea in rebus male se gesserit[d]: multumq; ad suspicionem augendam, vel minuendam facient peri-25 stases à personæ qualitate depromptæ[e]. ¶ † Hoc tamen singulariter notandum, per dationem fideiussoris sequestrum impediri ne fiat, & si constitutum sit, reuocari[f]: nisi in casu clementinæ v-26 nicæ, de sequestrat. possess. ¶ † Notat autem Baldus[g], antequam ad sequestrum perueniatur, præcedere debere quandam inquisitionem suspicionis[h], in qua tamen aduersariū, id est, litigantem, vocandum esse vult, nisi de fugæ eius suspicione agatur: nam tunc vocandus non est, ne de fuga instruatur, & cum in fugæ suspicione de facto pro-27 cedi possit[i]. ¶ † At dignum scitu est, in his in quibus sine suspicione sequestrum fit, iudicem statim mota lite præceptum decernere posse, de non dilapidando, vel de non alienando[l].

28 ¶ † Sequestri officium est, interim fructus custodire, & vendere, exemplo boni patrisfamilias, pecunias conseruare[m], deductis sumptibus: minime tamen debet eas in emptionem prædiorum conuertere[n], sed eas & reliqua victori reseruare 29 & restituere. ¶ † In hoc præstare tantum operas tenetur, non impensas, ea suo, ne officium sit illi damnosum[o]. Negant tamen Angelus, Imol. Romanus, Aretinus[p], sequestrem posse petere sti-30 pendium laboris. ¶ † Veruntamen indemnem seruari sequestrem in omnibus æquum existimo, potissimum, cum possit cogi sequestrum subire, secundum Baldum[q], & Curtium[r]. quorum opinio in Gallia recepta est, eum tamen cogi nō posse, Bartholus[s], Baldus alibi[t], Paulus Castrensis, Alexander atque Iason[u] tueantur: sed & constitutio regia Francisci I. anni 1539. artic. 8. salarium dari per iudicem moderatum sequestris permittit, vt clem. 1. de sequest. poss. Bald. in sua pract. tit. 31 de offic. iudicis, facit l. in eos, de tutel. ¶ † Quædam tamen vltra in specie sequestrationis alia, quæ ob contumaciam possessoris fit[x], obseruanda sunt: vbi tamen officium iudicis potiores partes obtinet. Nam dum quis contumax est, & ideo fere pro conuicto & damnato habetur, contumacia litis damno plectenda est[y]. Fitque interim sequestratio multæ causa, quando & in potestate iudicis situm sit multare vocatum, & venire contemnentem[z], & interim iudicium præparando mittere petitorem in possessionem, rei seruādæ causa[a], non tam vt possideat, quantum vt custodiat[b]: quamuis si ante annum non veniat cōtumax, fiat verus possessor, qui missus est in possessionem[c]. Qua ratione ante lapsum anni adeptio possessionis illa similis est sequestrationi, & qui missus est in eam rei seruandæ causa, vt sequester colet rem, & fructus ne dissipētur domino custodiet, ex iu-32 dicis authoritate[d]. ¶ † Quod si in causam debiti pignora à debitore per apparitorem capiantur, tur, recte placuit nō obstante debitoris exceptione, re ipsa à possessione seu detentione debitoris eximi, & apud tertium, vt sequestrum, deponi, non apud eundem depositi nomine relinqui, nisi consentiente creditore[e].

a l. sciendū, 15. qui satisda. cogan. ff.
b l. si credito-res, 35. de priui leg. creditor. li. 42. ff. tit. 5.
c § fi. de suspe. tutor. 1. eo. de susp. tut. li. 26. ff. tit. 10.
d l si cui. § ii-dē criminib. de accusa. in ff.
e l. fi. de actio. in ff. l. 1. si quis imperator maledixerit. C
f l. si fi. l. si fideiussor. qui satis. cog. vbi las. notat exceptionem ... canonistarum examinat, de iudic. & ibi glo. 2.
g Bal. in d. § fi. l. si fideiussor.
h quod & probat d. l. si creditores.
i l. ait prætor. § si debitorem, quæ in fraud. creditor. in ff. l. pen. C. de pig. act. l. l. quæsitum, de pignor. ff.
l Bal. in d. § fi. l. si fideiussor.
m l. in conditione, § si quis fructus, de bo. author. iudicii poss. c. 2. de sequest. poss. cle. 1. eo. tit.
n glo. in d. cle. vni. de sequest. possess. in verb. restituat.
o l. fi. § fin. de bon. autho. iudic. possiden.
p Ange. Imol. Rom. Areti. in l. interesse, de acquir. poss.
q Bal. in l. 1. in fin. vbi pupil. educ. deb.
r Curtius in l. 1. de prohi. sequest. pec. q. 2.
s Bar. in l. lib. § fin. de agric. & cens. li. 11. C.
t Bal. cōs. 110. 4. volum.
u Angel. Pau. Castr. & Ias. in l. si fideiusso. § fi. qui satis. co.
x c. ex literis, de dolo & contumacia.
y l. cōtumacia de re iudi. ff.
z l. 2. si quis in ius voc. nō ier. c. fi. de dolo.
a l. 1. ne vis fiat ei qui in posse. mit. c. 1. de dolo & contumac.
b l. possideri, § fi. de acq. poss. melius in l. cū legatis, 12. quib. ex caus. in poss. eatur lib. 24.
c cum similib. ibi notatis.
d 1. contingit, de dolo & contumacia.
e l. 3. vlt. § qui in possessionē, vt in posse. lega. ff.

a ita iudicatum arresto Parisiensi, 26. Februarij 1525. refert Papo lib. 18. Rhapso. arrestor. tit. 15. arrest. 22. facit l. 1. § inde quantus, de ope. noui nuncia.

de Repetitione & Actionibus depositi. Cap. 4.

1 *Actiones 3. pro deposito, directa, contraria, vtilis.*
2 *Directa pro quibus datur deponenti.*
3 *Cum directa competit & actio ad exhibendum, & rei vendicatio aduersus tertium possessorem.*
4 *De perfidia depositariorum.*
5 *Quantum peccet qui inficiatur depositum, & de pœna eius diuina.*
6 *Pœna inficiantis depositum apud Pysidas, & Glauci Spartiatæ inficiantis diuina vltio.*
7 *Condemnatus depositi inficiatione iure ciuili infamis: alia Caro. V. lex de eodem.*
7 *Depositum negare iniquius quam mutuum.*
9 *Actio depositi directa in simplum, & in duplum quando competat, & in quintuplum.*
10 *Depositi species: thesaurus fisco datus.*
11 *In depositi actionem quæ veniant, de vsuris & iuramento in litem dolo depositarij, & 12.*
12 *Quibus detur directa.*
13 *De actione contraria depositi.*
14 *De vtili actione depositi.*
15 *De sequestraria actione.*

1 ALius finis, † aliave ratio tractationis depositi est, vt restituatur idem corpus depositum deponenti ex eius arbitrio præcedente decreto, vel se-2 quente[f]. ¶ † Quamobrem si sponte non fiat, & si legibus dictis deposito satis non fiat proditæ sunt actiones, directa, contraria, vtilis. In primis directa datur deponenti cōtra depositarium, vt fidem datam custodiæ impleat, ex conuentionis lege[g]. Dehinc secundo datur, vt cogatur depositarius restituere depositum statim, nul-3 la cōpensationis etiā exceptione tutus[h]. ¶. Producit hic contractus actionem sui nominis[i], rei persequendæ causa proditam[l], quæ, etsi dolus interueniat, mista fit, & ad pœnæ, & ad rei persecutionem pertinet. Petuntur res depositæ à depositario, vel si is eas dolo desierit possidere, actione hac, & ad exhibendum[m]. Et rei vendicatione aduersus tertium possessorem, si apud alium sint: nam depositi actio non datur contra tertium[n].
4 ¶ † Exigit infida conditio hominum sic dominis actionibus consuli, & pœnis: nam, vt loquar cum Iuuenali[o]:

Nunc si depositum non inficietur amicus,
Si reddat veterem cum tota ærugine follem:
Prodigiosa fides, & Thuscis digna tabellis,
Quæque coronata lustrari debeat agna.
Egregium sanctumque virum, si cerno, bimembri
Hoc monstrum puero, & miranti iam sub aratro
Piscibus inuentis, & fœtæ comparo mulæ.

Et quo frequentior & pernitiosior hæc fallacia & deceptio, certe maiori legū cautione indiguit.
5 ¶ † Improbe enim facit, qui reddere recusat[p]: tum quia fidē fefellit datā, quod graue est[q]: tum quia contra æquitatem naturalē alienis ditari, & cum aliena iactura desiderat[r]. D. Ambrosius docet summa fide depositum omnium esse custodiendum, sed maxime viduarum[s]. Anima quæ peccauerit, inquit Deus ad Moysem, & contempto domino negauerit proximo suo depositum, quod fidei suæ commissum fuerat, &c. cōuictus delicti reddet omnia, quæ per fraudem voluit retinere integra, & quintam insuper partem domino cui damnum intulit[t]. Apud Pysidas abiurans depo-6 situm morte plectebatur[u]. ¶ † Narrat Herodotus insignem quendam aliquando virum apud Spartiatas nomine Glaucum, hospitis cuiusdam Milesij pecuniam ingentem in depositum & custodiam receptam eidem denegasse, & ab oraculo

f l. Lucius, 24. l. 1. § est autē, & § pen. deposi.
g l. si is qui depositum, 1. C. deposi. l. 1. § si conueniat, eo. tit. in ff. l. in pe-nes quē, 6. C. eo. [illegible] de deposito, in auth. colla. [illegible]
h l. pen. C. depo. l. fin. § excepta de compensa. C.
i l. 1. C. depos. l § rei persequendæ causa, de actio.
m l. 1. § fin. de pos. C.
n l. si is qui depositū. C. depo. l. si res tuas. C. ad exhiben.
o Iuuenal. Sat. 13.
p l. desiderii, C. deposit.
q l. 1. de const. pecu. ff.
r c. locupletari, de reg. iuris in sex. l [illegible] hoc natura, de cond. indeb. in ff. l. iura sanguinis, de reg. iur. in ff.
s D. Ambros. 2. Officio. c. 29.
t Leuit. c. 6.
u Alexander ab Alexandro, li. 6. Genial. dier. c. 10.

oraculo Apollinis responsum accepisse, nulla venia dignum fore, eumque, prolem, & domum in in posterum delenda è vita, idque accepisse, & domum eius ex Sparta radicitus extritam. ¶ † Iuuenalis quoq; de eodem, vel de simili scribit: verum addit eum depositum reddidisse, & nihilominus pœnis, propter voluntatem solam inficiandi, punitum, dum ait, Spartano cuidam respondit Pythia vates:

Haud impunitum quondam fore, quod dubitaret
Depositum retinere, & fraudem iure tueri
iurando: quærebat enim quæ numinis esset
Mens, & an hoc illud facinus suaderet Apollo.
Reddidit ergo metu, non moribus, & tamen omnem
Vocem adyti dignam templo, veramque probauit,
Extinctus tota pariter cum prole domoque:
Et quamuis longa deductus gente, propinquis,
Has patitur pœnas, peccandi sola voluntas:
Nam scelus intra se tacitum qui cogitat vllum,
Facti crimen habet. [a]

Iure ciuili [b] quoq; suo nomine ob depositum reddendum & qui est inficiatus, cōuectus & damnatus, infamis fit [c]. Carolus V. Cæsar hac de causa sic statuit: Quisquis eum alterius bonis, quæ sibi bona fide conseruanda custodiendave cōmissa sunt aut deposita, vltro siue malitiose in præiudicium creditoris seu deponentis agit, hoc quidem scelus delictumq; æque vt furtum puniatur [d]. ¶ † Aristoteles pluribus rationibus docet, iniquius esse depositū denegare quam mutuum. Primum quia qui deponit confidit depositario tanquam amico, qui mutuat, facit non tanquam amico, alioquin daret. Secundo, quia maior iniuria fit: quia præter damnum depositi fides negligitur, cuius gratia depositum fit. item qui deposuit, reddendi custodiendiq; gratia dedit: qui mutuauit, fructus etiam sui gratia dedit. Postremo addit necessitatem deponendi, qua, qui perfidiam hominum vitant vel fortuna laborāt aduersa, deponere impelluntur: qui vero mutuant, fortunis abundant fortunateq; degunt. Iniquius autem est, iniuriam homini infortunato, quam fortunato intulisse. Hæc Aristoteles [e]. Et iterum, cur, inquit depositum etiam paruum denegare turpius est, quam debitum magnum? An qui depositum negat, hominem fraudat à quo bonus ipse existimatus est? an quoniam qui hoc facit, illud etiam facere vellit [f]? Eadem fere disputat Cicero [g]. Ex nouella Iustiniani etiam prospectum est contra denunciantes depositario ne restituat depositum deponenti, vt teneantur deponenti quāti sua interest non fuisse redditū depositum, & vsuram tertiam centesimæ [h]. ¶ † Adiecit lex ciuilis, vt si quidem simplex negetur depositum, in quo potuit qui deposuit eligere depositarium, actio pro repetitione in simplum esset [i]: at si vrgente necessitate incendij, ruinæ, naufragij sit depositum, in duplum in depositarium ratione pœnæ, & in hæredem in simplum [l]: lex diuina & quintam partem: vt diximus, restitui iubet [m]. ¶ † Depositum, cuius ignorabatur dominus propter antiquitatem, Theodericus Gotthorum rex, per comitem rerum priuatarum iussit iungi fisco [n]. ¶ † Bonæ fidei hæc actio est [o], ideo res cum omni causa, fructibus & partu restituenda est domino. Sed contra bonam fidem & aduersus depositi naturam est, vsuras à depositario desiderare temporis ante moram eum qui beneficium in suscipienda pecunia vtendi dedit: post moram tamen veniunt [p], vel si pacto cautum est, vt vtens deposito præstaret, sicq; ex lege contractus vsuras præstabit [q]: quemadmodum etiam, si inscio domino deposito vtatur [r], quia & id speciem furti habet. In repetitionem etiam non veniunt res, quæ ex pecunia deposita à depositario suo nomine sunt emptæ [s]: si tamen pecuniæ adhuc extant, rei vendicatione à tertio possessore vendicari poterunt [t], vel, ad id quod interest depositum non fuisse in emptiones conuersum, agetur [u]: eaque de causa, propter perfidiam, iuratur in litem à deponente [x] contra depositarium: non autem à depositario agente contraria actione depositi contra deponentem, qui non de fide rupta, sed de indemnitate agit [y]: & ideo non habet infamiæ notam, vt directa [z]. Deinceps per actionem directam depositi, repetitur quod datum seu extortum est à deponente per depositarium, vt depositum restitueret, tanquam turpiter acceptum [a], vt fieret quod gratis & sponte fieri debebat: cuius nomine prodita quoq; est condictio ob turpem causam [b]. ¶ † Agunt & hæredes deponentis, & maiori parti restitutio fit, videlicet iis qui maiorē habent bonorum portionem [c]. Si plures deposuerint, restitutio fiet ex lege conuentionis, aut pro parte [d]: si apud duos aduersus vnumquemque: si alter tamen id quod interest præstiterit, alius quoque liberabitur [e]. Tenetur item depositarius de eo quod dolose contigit in re gratia tantum deponentis deposita de dolo tantum [f], & latiori culpa [g], quæ dolo proxima est [h], nec pacto fieri potest vt de dolo non teneatur [i]. Latissima hic culpa, non adhibuisse rebus depositis eam diligētiam, quam adhibuit suis, si cum posset & suas & depositas curare, vel saluas facere, non fecit [l]. Quod si non potuerit omnes æque alienas ac suas iuuare, excusatur ordine charitatis, quo quis primū suis, deinceps alienis prospicere debet [m]. Si tamen depositum fiat vtriusq; causa, videlicet & deponentis & depositarij, de leui etiam culpa tenetur depositarius [n]. Item & si depositarij tantum causa depositum fiat [o], si is se deposito obtulerit, vel se periculo illigauerit: quo casu, & dolum, & culpam præstare tenetur, non tamen casus fortuitos [p], qui ad deponentem pertinent, si non aliter specialiter conuenit [q]. Hinc patet cessare actionem directam depositi pro rei repetitione, si sine dolo, & culpa depositarij res interierit: quia tunc perit domino [r], post litem contestatam inficiante reddere rem depositario, periculum ad eum pertinet tanquam ex dolo [s], si æque res non erat interitura penes deponentem, non si natura æque peritura apud eum esset [t].

¶ † Contraria depositi actio datur depositario, vt is indemnis fiat [u], & ratione exceptionis, si cautum fuerit ne culpa præstaretur, & eo nomine cōueniatur [x]. Repetit & per hanc impensas in rem depositam factas, siue in rem deducendam vel deferendam [y], siue in alimenta fiant [z]: item pro furto à seruo deposito commisso [a]. ¶ † Vtilis, tam directa quam contraria, ex pacto extranei & alterius personæ, quam cōtrahentium [b]. Est & vtilis, qua creditor depositam pecuniam à debitore repetit à depositario [c], item vtilis quando depositū est ea lege, vt tertio reddatur, & tertius repetit [d]. ¶ † Sequestraria item actio, directa, cōtraria, vtilis.

a Iuuenal. Saty. 13.
b Herod. in 6.
c L. qui depositum, l. 10. depo sit. C. l. 1. de iis qui no. infa. P.
d in Constitutionib. Carol. V de rebus capitalibus, arti. 170.
e Aristot. lib. Problem. sect. 29 q. 2.
f idem eod. A. sub. quæst 6.
g Cicero, pro Sexto Roscio.
h nouella, de deposito. in authen. coll. 6. ti. 34.
i L. 1. §. præterea, & §. merito, de posit. P. §. rei persequēdæ, & § in duplum, & § sed furti. de actio.
l L. quod tumultus, depo sit. P.
m Leuit. 6.
n Cassiod. lib. 5 Variar. c. 1 in formula comitiuæ priuatarum.
o § actionum, de actio. I. §. est autem, versic. hic adiungens.
p d. vers. hanc actionem. Pau. in l. videamus, 24 §. si posse de vsu. hæc. 22. P.

q l. Lucius, 24 depos. P. l. die sponsalium, 25. §. fin eo. P.
r l. 2. C. eo. titu. nouella. 88. §. agnoscat inlupes.
s d. l. Lucius, in 7. l. Quintus, 28 & l. Publ. Mæuia. 26. §. Lucius Titius, depos. P. d. l. 2. C eo & l. iubemus fidei, C de vsur. & l mora. §. in bonæ fidei eod. ti. de vsur. in P.
t l. 3. & 4. C. de posit.
u in l. si ea pecunia, o. de rei vendi. lib. 4. ... titu. 32. l. 1 C. si quis a' tert. vel sibi, l. si patronus, C. communia vtriusq; iudicij.
x l. si is qui, 2. C deposit.
y l. 1 §. si apud duos, depositi P.
z d l. 1. §. in deposit. eo tit P.
a l. 1 & l. 1 in actionibus, de eo lit. tura. in P.
b L. eis ap. quē, 1. deposit.
c l. furti, §. fin. de iis qui not. infam. in P.
d L. si dep. in P.
e l. si. de cond. ob turp. cau. P. l. fin. & pen. C. eodem.
f l. si plures, 14 deposit. P.
g L. 1 § si apud duos depos.
h L. contractus, de regu iur. l. 1. §. si quis seruum custodiendū, in fine, depos. in P. l. si vt certo, §. nunc videndum commod. P. §. præterea, quib. mo. re cōtra. ob. l. 1. §. si quoque apud quem, de actio. P.
h l. quod Nerua, depo P.
i L. 1. § non autem alias, si quæstio. lib. esse iussi fuer. l. magna culpa, de verb. sign. in P. cum sim.
l L. 1. §. illud, deposit. P. l. si vnus, §. aliud, de pact in P. l. conueniat, de pact dotal. P.
m dict. l. quod Nerua & c. fin. depos. ap. Gre.
n l. præses prouinciæ, C. de seruitut.
o l. si vt certo, §. §. nunc videndum, commoda. in P.

p l. si quis nec causam, si cert. pet. in P. q l. 1. § si conueniat, & §. sæpe euenit, deposit. c. fin. eod. tit. ap Greg. r l. 1 C. depos. d. §. si conueniat. & d. l. si vt certo, §. nunc videndum. s l. si plures heredes, 14. §. siue autem, deposi 14. l. ... fin eo. tit. §. præterea, quib. mod. re contrah. ob. t l. si in Asia, ... §. ... pos. P. u l. si plures, 14. §. 1. eod. x in l. eis apud quem, depos. P. ... §. interdum, commo. P. z l. si in Asia, depos. P. a l. actione, ... b l. si seruus, de pig. actio. c l. si res suas, C. ad exhib. d l. acceptam, C. de ...

Directa datur sequestranti contra sequestrum [a], vt restituat sequestrata, si dictum sit [b]: damnum, & culpam, & dolum resarciat. Datur & vtilis contra sequestrum, si authoritate iudicis sequestratio facta fuit, officiumque imploratur iudicis [c]. Per hanc sequastrariam opinor expediri posse quæ ad sequestrum pertinent, si ex lege præscripta per regias constitutiones non fuerint peracta omnia, qualia vt recuperatores, vocāt *commissaires*, seu apparitores & sequestri, ex iudiciali authoritate res locent licitatione peracta, atque vt conductores earum pēsiones in domum sequestrorū seu commissariorum, sine fraude suoque tempore, deferant: & rebus ipsis tanquam boni patresfamilias vtantur, ex constitutione Francisci primi [d]. Item vt decreto, statim intra tres dies litigantes res sequestratas eiurent, alioquin iure suo cadant [e], sicuti si sequestrationis possessionem impediant [f]: tuetur enim iudex eum quem in possessionē mitti iussit [g], daturque turbato actio in factum ad interesse, & qui vim facit amissione rei punitur. Quanquam non obstante sequestri spoliatione, sequester possidere nihilominus dicatur [h]. Ita & is venit ante omnia restituendus, & antequam spolians audiri possit [i].

---

de Pignore & Hypotheca. Cap. 5.

P. lib. 20. tit. 1. Lib. 8. C. tit. 4.

1. *Pignoris diuisio generalis: & antichresis quid.*
2. *Fiduciaria possessio quid, Recredentia, Vindicia.*
3. *Pignus quid, & hypotheca: & differentia.*
4. *Hypotheca nomen omne pignus continet, & pignus hypothecam.*
5. *Pignus quid, & quæ in ipso consideranda.*
6. *Pignoris diuisio in 4. species.*

1 Pignus † & in genere, & in specie acceptionem habet. In genere continet antichresim, fiduciariam possessionem, seu fiduciā, pignus, hypothecā. ἀντίχρησις est possessio rei vtenda data creditori, pro vsu pecuniæ ei debitæ [l]: mutuua vsus rei pro pecunia, vt si domum oppignoratam creditor vsurarum vice inhabitet, tandiu quamdiu pecunia non soluitur, vt ait Cōstantinus Harmenopulus [m]. Exempla in iure probata sunt [n], ex pacto videlicet [o], cum alioquin fru-
2 ctus pignoris computentur in sortem [p]. § † Fiduciaria possessio, est ex iudicio litis vindiciarū petitarum possessio, non iusta vel absoluta, sed veluti depositaria [q], quæ postea reddendis rationibus & fructibus est obnoxia: vocamus hanc fiduciariam in Gallia, recredentiam, & possessionem concessam sub manu regis, quasi fida data de ea restituenda, si dictum fuerit. Sicut scribit Liuius, Philippo visum fuisse optimū, Nabidi tyranno Corinthum dare fiduciariam, vt victori sibi restitueret: si quid autem aduersi accidisset, vt ipse haberet [r]. Sicut Iaboleno dictus fiduciarius hæres, qui fideicommissarius, qui ex fide hereditatem acceptam restituere debet [s]. Fiduciariam possessionem pignoris loco esse puto, in prima missione ex cautione de damno infecto [t], quæ tamen dissimilis est pignori [u], idipsum pater in missione in possessionē creditorum, rerum seruandarum causa [x]. Sunt & illis
3 plura similia. § † Pignus appellatum est à pugno, quia res quę pignori dantur, manu traduntur: vnde etiam videri potest verum esse quod quidam putant, pignus rei mobilis constitui, vt notat Caius [y]. Et Vlpianus, proprie, inquit [z], pignus dicimus quod ad creditorem transit: hypothecam autem, cum non trāsit possessio ad creditorem. Vnde hypothecam rerum immobilium esse proprie quoque placuit, vt pignus mobilium. Veruntamen ista differentia à nominis sono tantum pendet, vt verum sit quod Marcellus ait, nominis tantum sono differre, in aliis, potissimum in natura obligationis & actionis, propemodum similes [a].
4 § † Nam generale verbum hypothecæ est ad omnia pertinens, quę subijciuntur in cautionem obligationi. ὑποθήκη ἀπὸ τοῦ ὑποθεῖναι, quod idem est, ac supponere. Sicq; vsurpant Græci hypothecæ nomen, pro omni re quę obijcitur vel subijcitur obligationi: alio nomine apud Demosthenem [b]. ὑποκείμενον, ἐὰν δὲ μὴ παράσχωσιν ἐμφανῆ τὰ ὑποκείμενα καὶ ἀνέπαφα. Id est, quod nisi libera exhibuerint pignora, omnique alij creditori intacta, vt alibi ait, παρέξουσι τοῖς δανείσασι τὴν ὑποθήκην ἀνέπαφον, ἕως ἂν ἀποδῶσι γιγνόμενον ἀργύριον, id est, præbebuntque iis qui crediderint pecunias, pignus purum ab omni manus iniectione [c]. Et hypothecam vertit etiam pignus iurisconsultus Scæuola, dum explicat epistolæ quæstionem, in qua in hæc verba cautum erat. δανεισάμενος παρὰ σοῦ δηνάρια ἑξήκοντα, παρακαλῶ σε μὴ βεβαιωτήν, ἀλλὰ ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν, &c. id est, fœneratus à te denaria 60. rogaui te non certificatorem, sed ὑποθήκην, à me accipere, &c. an pignus, inquit Scæuola, cōtractum sit, cum sine die & consule sit? quia verba epistolæ post præcedentia hæc addita, ἴσθι γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι ἡ ταβέρνα, καὶ οἱ δοῦλοί μου οὐδενὶ κατέχονται ἢ σοί, ὡς εὐγνώμονι ἀνθρώπῳ πιστεύσας, id est, nosti enim profecto, quoniam & taberna, & serui mei à nullo detinentur, quam à te, & vt seuero homini fidem habuisti. Et respondit Scæuola, de pignoribus conuentum fuisse [d]. Sic legimus quoque apud Aristotelem oleum hypothecę suppositum, & ita rem mobilem. ὑποθήκας φερομένας τὰς τοῦ ἐλαίου τιμῆς [e]. Vt contra apud Latinos, pignus pro re immobili ponitur, vt apud Terentium [f],

Ager oppositus est pignori, ob decem minas.
Aedicula item, ob decem alias.

5 § † Pignus itaque seu hypotheca, est res obligata pro debito. Cæterum quotuplex sit, res, personas, formam, cuius generis cōtractus, actionem, propter quid, & rationes consideremus latius. Nihil autem pro substātia interesse docuimus, num res mobiles, vel soli, vel se mouētes sint [g], sed alioquin idoneas exigimus, quæ alteri obligari possint. Generaliter itaq; diuisionem vel pignoris distinctionem tradamus, & postea materiam, & formam, &
6 reliqua cuiusq;. § † Pignus, aut prætorium, aut testamentarium est, aut legale, aut conuentionale [h].

a l. si depud quę, §. in sequestro, depos. l. si in A. sis §. cū sequestro. eod.
b l. propter instrumenta, §. & l. si penes quē, 6. C. en lite regulariter singula. Bar. in l. si oleum, de dolo.
c Bart. in l. interesse, num §. de acq pos. per l. postquam, §. imperator, vt lega. no. caue.
d in const. Franc. l. publicata 1539 art. 89.
e eod. art. 183.
f eod. art. 78. l. si quis in tantā, C. vnde vi.
g l. 1. §. hoc interdictū, ne vis fiat ei, qui in pos. miss. est.
h argument. l. quæsitū, 13. de bo. auth. iudi. pos. lib. 42. tit. 1. & c. contingit, c. 9 de dolo & cont. lib. 2. Decret. tit. 14.
i iuxta canonē, reintegrandæ, 3. q. 1. c. fin. de ord. cognit. c. in literis, c. licet cum quis, c. ex quæstione, de restit. spol. l. si quis ad se fundum, ad l. Iul. de vi publica. l. si maritus, de dona. inter vir. & vxor. C.
l in l. si is qui bona, d. l. 11. §. 1. pign. P.
m Constanti. Harmenopul. in procheiro legum, titulo, περὶ ἀντιχρήσεως.
n l. si ea lege, 17. l. si ea pactione, 14. C. de vsur. l. salubriter, ea. titu. ap. Greg.
o l. 1. §. pact. de pig. P.
p l. 1. de distra. pign. C. l. 2. de partu pign. C. l. si dominū, C. de pignor.
q explicat Andreas in l. 2. dū de vindiciis agit. de orig. iu. ex Asconio Pediano in Verrinas Cicero.
r Liuius lib. 2. de bello Macedonico.
s l. Seius ad senatusc. Trebel.
t l. 4. §. si intra, de dam. infect. lib. 39 P. tit. 2.
u l. si finita, 15. §. si quis damni infecti, & l. his qui, 12. de dam no infect. P.
x l. prætor ait, 9 cū suis §§. & s. ll. seq. de bonis autto. iudic. pos. li. 42. P. t. 1.

y Caius in l. pleba. 237. §. pignus, de verbor. sign.
z Vlpia. in l. si rem alienam, 9. § non tantū, versic. proprie, de pig. act. lib. 13. P. tit. 7.
a Marcel. in l. res hypotheca, 5. §. 1. de pig. §. item Seruiana, vers. interpig. de actio.
b Demosthenes cōtra Dionysodorum.
c vide Budæū in Comment. linguæ Græcæ.
d Scæuola in l. cum tabernā, 34. §. item quæsitum, de pig. P.
e Aristo. lib. 2. Oeconomica.
f Terentius in Phormio.
g l. 1. de pignoratio pig. C.
h meminit de prætorio & iudiciali l. 2. de prætor. pig. C.

---

de Prætorio & Iudiciali Pignore. Cap. 6.

Liber 8. C. tit. 22.

1. *Pignus prætorium duplex, prætorium & iudiciale, prætorium quid.*
2. *Prætorium duplex, coactiuum & rei seruandæ causa, horumque exempla.*
3. *Alia species prætorij pignoris pro rebus pupillorum locatis, & apotimita qui.*

4 Iudicia-

4 *Iudiciale pignus quid, & rationes eius.*
5 *Quæ bona capi possunt in pignus rei iudicatæ, & quo ordine mobilia, seu mouētia, immobilia & nomina capiantur.*
6 *Quæ bona clerici possint pro pignore iudiciali capi.*
7 *Qua praxi capi debent pignora pro debito vniuersitatis, vel collegij.*
8 *Ordo & praxis capiendi pignora iudicialia & prætoria à priuato, vel per viam actionis, vel per executionem.*
9 *Executioni facta vi sigilli regij opponuntur tantū tres exceptiones solutionis, falsi, pacti de non petendo, rei iudicatæ.*
10 *Mortuo debitore obligato sigillo regio, non fit executio contra heredes, via executionis obligationis.*
11 *Forma pignoris capiēdi ex causa iudicati, vel obligationis debiti.*
Garnir la main de l'executeur *quid.*
12 *ex Idiochiro, seu Chirographo post verificationem, locus fit pignoribus, vide & 14.*
13 *quis Iudex competens in recognoscendo chirographo.*
15 *Pignus in causam iudicati captum, authoritate iudicis vendendum.*
16 *Forma & praxis Galliæ pignorum capiēdorum & vendendorum.*
17 Oppositioo aux fins de distraire, & aux fins d'hypotequ: *quid.*
18 *qui in Licitatione admittūtur, prius eligere debēt procuratores in sede iudicij, & domicilium, aliter auditio illorum non admittitur.*

1 Pignus † prætorium diducitur in pi-
2 gnus proprie prætorium, & iudiciale [a]. Prætorium est, quod datur à iudice ante rem iudicatam coactionis, vel rei seruandæ causa: veluti vt cogatur dominus ædium ruinosarum cauere de damno infecto, alioquin aduersarius vicinus qui petit mittatur in possessionem, ex primo decreto pignoris causa [b]. Si reus in ius vocatus contumax sit, captis pignoribus venire cogitur [c]. Sic bona P. Quintij cum absens non defenderetur, iussit Burrienus prætor à Næuio possideri [d]. Erat enim, & nunc est species coactionis quæ fit captis pignoribus, dicebant aotiqui coercitionē captis pignoribus. Sic Cicero, Philippus, ioquit, grauiter exarsit, pignoribusque ablatis, Crassum coercere cœpit [e]. Meminit & Dio Cassius, captis pignotibus, olim senatores in curiam venire coactos [f]. Formulam edicti prætoris recenset Cicero banc, his verbis conceptam: Cuius ex edicto prætoris latitantis bona, per triginta dies possessa essent, is reuersus potest, si edictum iudici postularet, & admitti ad rem defendendam, eum prius iudicatum solui satisdare oportere [g]. Vlpianus autem sic: Prætor ait, qui fraudationis causa latitat, si boni viri arbitratu noo defendatur, eius bona possideri 3 vendive iubebo [h]. ¶ † Alia forma: Prætor ait, in bona eius qui iudicio sistendi causa fideiussores dederit, si neque potestatem sui faciat, neque defenderetur, iri iubebo [i]. Ita causæ sunt, ea quibus in summa, vt ait Vlpianus [k], io possessionem mitti solet: rei seruandæ causa [l]; legatorum seruandorum causa [m], & ventris nomine [n], & damni infecti causa [o], ex Carboniaoo [p]. Erat prætorium etiam aliud pignus, dum qui pupillorum rem familiarem à prætore couducebant, pignora locationis ijs quos mittebat ille exhibebant, qui & ἀποτιμηταὶ, id est, *æstimatores* dicti, vt etiam de dote vaoribus canebatur, ædibus aut fundis tanti pre-
4 tij appositis [q]. ¶ † Iudiciale pigous est, quod post rem iudicatam capitur exequendæ sententię causa, & contumace existente in soluendo damnato [r]. Idemque operatur in constituendo pignore iudicis authoritas, quod in conuentionali contrahentium consensus [s]. Nec mirum est, si magistratus possit pignus constituere, quum & quilibet in testamento id facere possit [t]: cumque nec priuatis quibuscunque sioe iussu iudicis liceat ca-
5 pere pignora innitorum [v]. ¶ † Capiuntur istius pignoris nomine iure ciuili, primo mouentia, dehinc se mouentia, tertio immobilia, quę soli sunt, & his solutiooi non sufficientibus, nomina [x]. postquam monitio verbalis præcesserit tamen, & iudicis iuncta fuerit authoritas, non aliter vt sæpe iudicatum [y], & vt iura quoque statuunt [z]. In Gallia tamen mobilium non fit perqoisitio, nec seruatur ille ordo, sed quibus sibi citius putat pecuniam confici debitor, ea authoritate iudicis per apparitorem capit, vt distrahantur [a], eademque authoritate & oomina capit, & sequestrari procurat debitum debitoris sui apud debentem, & eo vocato & confesso se esse debitorem, petit à iudice banniri pecuniam, & bannitam in iudicium de-
6 ferri & sibi dari. ¶ † Placuit aliquando ex constitutione Philippi Pulchri, clericorum cælibum bona mobilia non posse venire in pignus iudiciale, vel executionem in illis non fieri, sicut nec in animalibus eorum quibus vtuntur, vel ex quibus vtilitatem quandam percipiunt, quod hæc bona annectantur eorum personis, & ita priuilegiata sint [b]. Possunt nihilominus ecclesiasticarum personarum bona temporalia capi pro debitis illarum, vt fructus pendentes, reditus, & prouentus sacerdotiorum nondum percepti [c], subducto eo quod alimentis illorum necessarium est, ne egeāt. Et ita iudicatum septimo Februarij, 1510. à senatu Parisiensi: cui tamen placuit, fructus beneficiorum perceptos, inter mobilia clericorum priuilegiata, intacta à pignore debiti esse debere to. De-
7 cembris, 1513 [d]. ¶ † In debitis per corpus aliquod vniuersitatis, puta ciuitatis aut municipij, executio ordine hoc fit: vt primum administratores eius, coosules seu decuriooes, aut exactores interpellentur & moneantur soluere ex bonis vel pecunijs cōmunibus. Quod si inficientur, vel dicant non esse huiusmodi bona, apparitor ea authoritate iudicis iubet & imperat per syndicos aut consules imponi & exigi summam, petitam à singulis eius voiuersitatis intra certum tempus, cum hac intermioatione, vt si non impleuerint iussa, futurum vt proprijs bonis & personis ipsi luant, cum regressu tamen indemnitatis in reliquos, si visum illis ita fuerit [e]. Generaliter primum debitores de soluendo interpellandi, postea hypothecaria v-
8 tendum [f]: monitio enim fere litem omnem præcedere debet [g]. ¶ † In debitis personarum singularium, creditores prosequuntur repetitionem, vel per viam actionis personalis, interdum per viam executionis [h], quæ ratione obligationis hypothecæ nomine fit, dum cootrahendo quis se subijcit sigillis regijs, ex quorum authoritate, sigillo impetrato, debitor interpellatus vel soluere debet, vel pignora dare, non babita ratione propositæ exceptionis, qua non obstante, & sine præiudicio illius, suo loco discutiendæ, tenetur dare pignora antequam audiatur, vel mobilia vel immobilia: neque aliæ obijci possunt exceptiones, quam solutionis, falsitatis instrumenti debiti, pa-

a l. 2 de præto. pignor. C.
b l. 4. §. si intra. de dam. infect. P. li. 39 P. ti. 2.
c tit. de eo qui mittit. in possessio. bon. rei seruan. caus. lib. 2. Decre. tit. 15. c. contingit. ca. 3 de dolo & contuma.
d Cicero pro Quintio.
e Cicero 3. de Orator.
f Dion Nicęus lib. 54.
g Cicero pro Quintio
h Vlpian. in l. Fulcinius. 7. §. prætor ait. qui. ex caus. in possess. eat. lib. 42. P. tit. 4. ibi & per §§ sequ. explicantur verba prætoris
i l. 2. eo. ti. qui bus ex caus. in poss. eat.
k l. 1. eo. tit.
l vide §. si vero. de exhi. reis, l. 2. § sed si hoc. de his qui ad eccles. confu. l. t. & fina. de eo qui mit. in poss. caus. rei seruan dæ.
m l. certa. C. vt in possessio. lega. l. quamuis. eo tit. in P.
n ti. de vent. in possessio. mitten.
o d. l. 4. §. si intra. de damno infect.
p tit. de Carbo nia. edict. P.

q Suid. in verb. ἀποτιμηταί.
r l. à diuo Pio. 15. §. in venditione. de re iudic. in P.
s l. 1. C. si in causam iudica. pignus cap. sit.
t l. non est mirū. 26. de pign. actio. in P.
v l. nominatorū. 11. de pignor. C.
x d. §. in venditione. l. à diuo Pio.
y Pap. lib. 18. Rhapso arest. tit. 5. aresto 21. & 95.
z l. extat. quod metus caus. in P.
a constitut. regia Francisc. I. anno 1539. art. 74.
b c. ecclesiasti seruan. 12. qu. 2. gl. in c. fi. de vita & honest. clerico ita iudicatum aresto Parisiensi 1543. vltima Iunij scribit Pap. lib. 18. Rhapso. arest. ti. 5 aresto 7.
c c. olim. de restit. spol. c. peruenit. de fideiuss.
d refert Papon lib. 18 Rhapso. arestor. tit. 5. aresto 14.
e hæc praxis Galliæ habetur ex l. si sen̄ō obtulit. 4. §. actor de re iudica. in P. l. 2. §. quod si nemo. iūcta gl. in verbo procō sul. quod cuiusque vniuersita. in P. & ita iudicatū in senatu Parisiēsi. ann. 1525. 21. Decēb. vt refert Papon vbi supra, arest. 20.
f l. debitores. 10 C. de pig. §. enim vero. in Nouella constitu 4.
g l. quidam liberus. de serui. rus. vrb. in prædio
h l. distractio. 14 iunct sutb. seq. C. de pign.

9 cti de noo petendo [a], rei iudicatæ [b]. ¶ † Si tamen moriatur debitor obligatus sub sigillo regio, creditor noo potest vti via executionis contra hæredes eius, sed debet actionem persequi, via actio-
10 nis personalis, & iudicio ordinario [c]. ¶ † Nam oec venditis obligatis rebus existētibus penes tertios possessores, noo fit hypothecaria executio, nisi discusso principali & ioterceſſore [d], & nisi litigiosa res super hypotheca vendatur, l. distractis, & autbent. hoc ita. C. de pignor.

11 ¶ † Forma pignora capieudi, vel propter obligationem, vel propter iudicatum fere eadem est: nisi quod ex lege dicta in instrumento obligationis capi oporteat: sic euim traditū est, obligationis iustrumenta autbentica sub sigillo regio confecta, & publica, habere paratam executiouem, vt per ea pręcipi possit per apparitorem debitori, vel soluere, vel pignora [e] dare, vocant *garnir la main de l'executeur*, non obstantibus oppositionibua aut appellationibus quibuscuoqne, sine præindicio
12 tamen carum [f]. ¶ † Exigirur autem exequendi licentiam ex contractu sigillatam esse, alioquin nulla est executio, si vi sigilli fiat. Quod si de idiographo seu cbirographo agatur, eo agnito, vel si pro agnito babeatur, prima vocatione debitore non comparēte, potest fieri ioiectio manus in pignora anthore apparitore, si modo coram iudice competente agnitio, vel contumacia fiat: ab eo enim die qua pro agnito habetur, inducitur ius hypo-
13 thecæ contra debitorem [g]. ¶ † Contra, si fiat agnitio val vocatio & contumacia coram iudice incompetenti, placuit senatui Parisieosi 20. Nouemb. 1533. quod iutellige de iucompetentia omnimoda, vt quod clericus vocetur coram laico iudice, vel contra: alioquin laicus coram quocunque iudice laico, si in eius territorio comprehendatur, vocari potest, vt agnoscat, vel inficietur chi-
14 rographum [h]. ¶ † Chirographum tamen quod quis coram suo iudice etiam est inficiatus, uoo inducit pignerandi ius, quamuis ea comparatione literarum, vel testibus creditor intentionem suam docuerit, vt dictum aresto senatus Parisieusis 9. Decembris, 1539. [i] quia chirographarij credito-
15 res oon habent bypothecæ ius [k]. ¶ † Pignus in causam iudicati captum, oon per creditorem, sed per iudicem, publica licitatione venditur, nec creditoris arbitrio conceditur [l]. Potest tamen creditor cum cæteris ad licitationem admitti, & vt alius quilibet emptor addictiooe pretij certare [m]; quemadmodum & pignora capta ei addici possunt, si oou inueniant emptorem [n]. At post venditionem iudicialem, sequitur iuris dominij impetratio, per decreti iudicialis interpositionem, data aliqua dilatioue debitori, intra quam possit rem venditam immobilem soluendo repetere [o]: hacque impetratione & decreto dominij fit trāslatio in emptorem [p]. Qua solemnitate etiam venduutur pigoora coouentiooalia ex authoritate iudicis, quam nec debitor, nisi integrum debitum soluat, impedire potest [q]: si tamen ante monitus fuerit, & dies debiti cesserit, & venerit [r].

16 ¶ † Exigitur & missio in possessionem emptori, alioquin [s] nullam in rem actionem babet. In Gallia cum plures fraudes in bis vendendis pignoribus committerentur, ea constitntione regia Henrici secundi, anno millesimo quingētesimo quinquagesimoprimo, 3. Septembris [t] forma pignorum capiendorum & vendendorum edita est, cuius summa hæc sunt capita. Primum, vt apparitor seu hostiarius qui pignora immobilia capit, & notat in vim obligationis debiti, vel ob rem iudicatam, iu locum quo sitæ res sunt, perueniat: & dum proclamat licitationes primas iure prioris hastæ, nominatim & sigillatim exprimat, in illis res proclamatas & proscriptas, earumque limites, census vicinos, clientelarij domini iura [u]. Secundo captis pignoribus, apparitor constituit administratores seu curatores bonis, qui ea regant [x], alioquin irrita & nulla dicenda est captio, & quæ post eam sequuntur: siquidem præfecti illi seu curatores bonorum, excurrente subhastationis mora, donec ad decretum translationis dominij faciendum emptori peruentum fuerit, ex officio fructus locant cum licitatione idoneis, quos nec domini rerum, vel creditores interim à possessione deturbare possuot, alioquio turbantibus pœna imminente rebellium iustitiæ, & confiscationis bonorum [y]. Hæc captio pignorum iure executionis fit, non obstantibus exceptionibus, vel appellationibus qoibuscunque, vt paulo ante io pignore ratione executionis pro chirographi debito dictum est, sioe tamen earum præiudicio: quia meri apparitores seu executores, causæ cognitionem noo babent vllam, quæ penes mandantem exequi retinetur [z], ideo ab boc executore non appellatur, nisi mandatum excedat [a]. Obseruandi itaque modi io quibus excedere dicatur [b]. Ideo contra hanc executiooem, per viam recursus ad iudicem procedendum erit [c]. Et si appellatiooe interposita, excedente apparitore, is non desistat ab executione quæ per iudicem postea, ea facta, reparari nequiret, licet executori impune resistere de facto [d]. Tertio oblatione mobilium, vel captioue, vel proscriptione immobilium sic facta, proclamata & descripta, operæpretium est pro ianuis ecclesiæ parochialis eius loci vbi sitæ res sunt proponi programma seu exemplar licitationis præcedenti forma factę: & si res in diuersis parochijs sitæ sint, præfigere & singulis [e]. Quarto ante proclamationes sen proscriptiones, apparitor insignia liliata, seu vela regia [f] imponet rebus captis & proscriptis, quo proscriptio palam singulis sit, idq; se fecisse, actis suæ executionis testato inserere debet idque alij quam apparitori nou licet [g]. Quinto subinde singulis diebus dominicis, dum è sacris, solemnibus abeunt parochiani, in atrio vel in valuis ecclesiæ repetuntur per præcooem licitatiooes, pro more regionum [h]. Sexto suo ordine, & ex more, probe decursia & peractis bastis [i] cum auctionibus postremis, quæ gesta recte in his sunt, seu certificatio proscriptionum apud iudicem in cuius territorio fiunt, eo sedente pro tribunali palam perleguntur & bomologatio fit [k]. Dehinc vocatur dominus & proprietarius rerum, vt intersit decreto interponendo, postulato per creditorem, lectio-
17 ne apud mādantem iudicem [l] peracta. ¶ † Et tunc intercessiooes, seu oppositiooes, vel exceptiones

a in 1. parte styli parlamenti, titulo de actio. personali.
b Paul. Castr. in l. 1. de re iudica. C.
c in dicto stylo Parlamēti & titu. de action. person §. item si mortuus sit, Chassaneus in § 3. ad verba, quand ils sont mis, versi. & nō est dubium. titu. des rentes vendues à rachapt. in consuetu. Burgundiæ.
d authen. hoc si debitor. de pigno. C. §. sed neque. de fideiuss. in authen. l. Moschis. de iure fisc. P.
e Paulus Castrensis consilio 67. in antiquis.
f constitutio Caroli octaui, artic. 74. Francisc. 1. in pub. anno 1539. 3. art 35 & 66 vide Rebuff. 1. parte commentariorum, ad regias constitutiones, titu. de literis obligatorijs, quid authenticæ rationes, in l. Pōponium. fami. ercisc. P.
g in constitutio Francisc 1. edita 1539. articulo 91. & 92 & 93. & sic verum quod dicitur, in rubr. etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse, lib. 8. C. tit 27.
h in dicta constitu. Francis. 1. art. a 1.
i Notat Rebuffus in scholijs ad tomum 2. ordinationum titulo des recongnoissances de sedules, in art 1.
k l. cum ibi. to. qui potior. in pign. babeantur. C. lib. 8. titu 1.
l l. 2. & 3. si in causa iudica pign. captum sit, lib. 8. C. tit. 23 l. 4 si ex vēdita. C.
m dicta l. 2. & 3. si in caus. iudicati.
n l. a diuo Pio, §. si pignora. & §. si post. de re iudic P. dicta l. 3 si in caus. iudic. C.
o l 1 & 3 de iure domi. impetr. lib. 8. C. titu. 34.
p Vlpia. in l. magis puto. 5. versi. si pupillo. de rebus eorum qui sub tutel. lib. 27. P. tit. 9.
q l. 1. & 2 debitorem venditio. pignor. impedir. non posse. lib. 8. C. tit. 29.
r l. 4. & 5 de distract. pignor in P.
s l. qui prædium. 13. de distract. pignor.

t in constitutione Henrici secūdi du reglement sur le faict des crions & decrets.
u hæc pertinent ad rerum certitudinem, l. forma censuali. de censibus. P. & ad bene describendā emptionem, l. 1. §. venditor. & l. 2. & l. 4. §. fina. de action. empti. P. li. 19. tit. 1.
x excerptum ex l. 2. de curat. bon. dan. lib. 42 P tit 1. consentit & constitutio regia Francisci 1. anni 1539. articu. 77. quæ vult curatores dari sub tum prehensio, nulla habita ratione contrariarum consuetudinum.
y priuationem iuris proprij, & multam inducit Francisc. 1. dicta constitutio attica. 78. turbātibus sequestrum, vt supra diximus c. 3. dum de sequestro egimus.
z l. si vt proponis. C. de executio. rei iudi. c. super quæstionem. § nos autem. de off. delegati. c. pastoralis § si vero. eod. tit.
a l. ab executore. C quorum appellatio non recip.
b modos quib. excedi potest, tradit glo. in c. quod ad consultationē de re iudic. inst.
c d. l. si vt proponis.
d l. prohibitū. de iure fisc. C. lib. 10. c. ex literis. de offic. delega. c. si quando. eod.
e sic olim & programmata rerum vendendarū per prouincias mittebantur. Ioā. Faber in l. si eo tempore. 6. de remiss. pig. C. l 1. de iure domin. imper. C.
f apud antiquos locus æri alieno obstrictus, signabatur lapide vel columna, Iulius Pollux lib 9. Onomastic c. 9.
g l. 1. & 2. & rubr vt nemini liceat sine iudicis authorit. signa reb. alien. imponendi lib 2. C. tit. 17 l. 1. & 2 vt nem priuat titu. pend. fisio. oo. li. 2. C. tit. 16. l. si virem. in fin. § si 9d sanuari, quod vt aut clam. in P. lib 43. titu. 25.
h Ioan Faber. in l. 1. de sacrosan. eccles.
i l. 1. & 2. de fide test. lib. 12. C tit. 1
k bomologatio seu certificatio quod subhastationes factę sunt secundum morem regionis, fiunt coram loci iudice, qui pro tribunali examinat præsentes aduocatorum ea consuetudine recta factę sint, & postea id testatur vel certificat. sumptū ex in sacris. § excepto ribus, de proximis sacro scrinio. li. 12. C. Bar. in l. 3. de testib. inst.
l argumento l. de vnoquoque. de re iudica. P.

aduersus

aduersus proscriptiones examinantur, quarum fines docere, aut res distrahi non posse, intercedente excipiente pro dominio & proprietate, vocant *oppositions aux fins de distraire* [a], id est, quibus 17 objiciuntur causæ, per quas res distrahi, etsi proscriptæ, non possunt: vel vt doceant prædia obnoxia censibus & reliquis [b], vel peccatum in forma proscriptionis, vocant *nullités & incantz*. Quæ intercessiones, ante decreti interpositionem decidnntur vt præiudiciales. Septimo his exceptionibus proprietatis census, & nullitatis compositis, eodem indicio quo componuntur, statuitur futurum post quatridnum proximum decretum adiudicandum, ea lege & exceptione quod norio erit, iusque reddetur & discussio fiet de alijs exceptionibus oppositis, seu de alijs oppositionibus, vt dicunt pragmatici, ratione hypothecæ prioris, si qua sit, vel alterius debiti actionis personalis. Octauo postquam omnia, iudice sedente pro tribunali, tempore actionum forensium perlecta fuerint, quæ in proscriptione, subhastatione & addictione continentur, eadem debent pro foribus auditorij eius curiæ figi, & inibi per quindecem dies eo otiouos remanere immota [c], vt pateat cuilibet adhuc licitandi & adijciendi pretio licentia: nam potest qui amplius adijcere cupit, in officina actuarij vel amanuensis eius curiæ qui adiudicauit pretium augere, isque præfertur vltimo antea licitaori, dummodo ei suam auctionem significauerit: vel eius procuratori [d]. Atque qui intra hoc tẽpus licitatione & addictione vicerit emptor, pretium tenetur deponere & consignare penes eum quem creditores qui proscriptionem & diuenditionem prosequuntur, vel maior pars eorum, pro modo quantitatis [e] debiti, elegerint. 18 ¶ † Nono ea ratione, licitatores, licitando eligere tenentur procuratorẽ in sede iudicij, apud quem domicilium eligant, aliter illorum non recipitur licitatio vel auctio [f]. Decimo statutum est, vt res diuenditæ addicantur vltimo licitatori [g], cum onere census [h]. Vndecimo vt qui sibi ius reliquorũ prætendit in censu esse ex rebus sub hasta diuenditis, vel aliud (præter dominicale quod vocant *foncier*, vel patronatum, quib. nullum fit venditione præiudiciũ [i]) teneatur se vẽditioni objicere [k]. Duodecimo cautum, vt qui intercedũt pro impedienda distractione, quod suã rem dicant, vel censum sibi deberi, vel nullas esse subhastationes, probent de iure suo instrumentis authenticis, vel, si vti velint testibus, intra tempus illis constitutum faciant [l]: alioquin interposito ea præcedenti formula decreto, non admittuntur. Et si in probatione propositæ exceptionis defecerint, ob moratum decretum, multa 30. librarum Parisiẽsium erga fiscum damnandi erunt [m]. Qui se objicit executioni, dicens rem suam esse, si non possideat, tenetur probare [n]: quod si possideat, exequẽtis probationi est onus [n].

g L. ii tempora. C. de fide instrumentor. & iure hastę fiscal. lib. 10. C. h Sic res transit cum onere census [illegible] fine cens. & reli. fund. compara non poss. C. l. alienatio. 67. de co[illegible] P. l. traditio. de acquiren. rerum dom. P. l. nemo. de reg. iur. P. i dicta l. cum. k duabus enim maxime rationibus libelli proponuntur rerũ diuendẽd[illegible] publico loco, cum vt facilius inueniatur emptor, tum etiam, vt si res quæ vẽndi debet, iuris alicuius [illegible], cognoscatur, atque venire admoneantur exceptiones suas allegaturus, sunt enim exceptiones arma tentium, l. 1. & 2. de exc[illegible] eo. ap. Iustin. [illegible] priuari non debent, vtpote iure naturali concessa defensione [illegible] l Opponens executioni sententiæ, non differt executionem, nisi statim doceat de iure suo, cap. veniens. extra, de [illegible] in fine. C. de [illegible] l. fin. [illegible] de ordine cognitionum. m Constitutio regia Franci[illegible] anni [illegible] [illegible] appellantibus in curijs supremis, & inferioribus subsellijs, 20. libr[illegible] gloss. in l. 1 de pignorib. C. l. 2. C. [illegible] n gloss. in dicta l. 1. de priuil. fisc. & dicta l. 2. ne vxor pro marito. l. diuus Pius §. si super rebus. & ibi Barth. de re iud. P.

de Pignore testamentario. Cap. 7.

1 *Res testamento in pignus dari potest.*
2 *Legatarij & fideicommissarij habent hypothecariam in bona defuncti.*

1 REm † in pignus testamẽto dari posse, dubium non est [p]: vt si testator leget annua alimenta, & statuat vt pro illis sint obligata certa prædia [q]. Nec dubium est hæredẽ ea oppigneratione constringi, quando aditione hæreditatis videatur contrahi cum defuncto [r], & contractu pignus recte fiat, vt postea, Deo fauente, dicemus. Hinc † fit 2 etiam, vt legatarij & fideicõmissarij possint quoque vti actione Seruiana & hypothecaria, pro his quæ testamento illis fuerunt relicta, ex tacita hypotheca, quæ potuit à lege induci, vt expressa in testamento [s].

p L. nec micrũ. de pig. actio. P.
q l. Lucius Titius. 12. de alimen. & cibar. lega.
r L. 3. §. fin. & l. 4. quæ ex caus. in possessio. ea.
P. §. hæres quoque de obliga. quæ ex quas. cõtract.
s l. 1. C. cõmun. de lega.

de Pignore legali, & de tacite in pignus venientibus. Cap. 8.

Lib. 20. P. tit. 2. Lib. 8. C. tit. 15.

1 *Lege statuente quædam tacite obligantur: pro censibus obligatur res, eod.*
2 *Inuecta in prædium pro pensione.*
3 *Tacite obligata est domus pro pretio refectionis eiusdem.*
4 *Qui vxorem secundo matrimonio ducit, nõ redditis tutela filiorum rationibus, sua hypotheca subijcit pro eadem.*
5 *Vxoris bona obligata pro primipilo mariti.*
6 *Obligantur tacite hypotheca nomine, & pro dote, tutela, pro contractu fisci.*
7 *Clausula obligationis præsentium & futurorum bonorum omissa pro expressa habetur.*
8 *Alij casus in quibus fit tacita rerum obligatio, quindecim numero.*

1 TAcite, † id est, sine expresso cõsensu, quędam in obligationẽ pignoris aliquando veniunt, lege sic decernente [t], vt primum, pro cẽsibus & tributis bona debitorum censentur tacite 2 obligata [a]. Secundo † illata in fundum vrbanũ, tacite obligãtur pro pensione, hypothecæ nomine, & pro rei damno [x]: videlicet quæ vsus perpetui causa illata sunt, non alia [y]: nec ea quę inuecta sunt in prædium rusticum, quæ hypothecam tacitam pro pẽsione locationis prædij eius nõ admittũt [a], nisi cũ distinctione leg. certi iuris. l. 15. de loca. C. 3 Tertio † qui mutuat in refectionem domus, eam sibi tacite hypothecæ nomine obligatam habet [c]. 4 Quarto † qui vxorem ducit tutricem filiorũ prioris matrimonij, non redditis rationib. eorum, pro ratiocinijs eius hypothecæ bona sua subijcit taci-5 te [b]. Vt † quinto cõtra, vxoris bona pro obligatione primipil mariti, hypothecã tacitam subeunt [c]. Et itẽ sexto, res mariti tacite lege obligata ꝓ dote vxoris [d]. Septimo hypotheca tacita in tutelis [e]. O-6 ctauo † qui cũ fisco contrahit, bona veluti pignoris titulo obligat, quãuis specialiter id non exprimatur [f]: non idem tamen, si quis contrahat cum 7 ciuitate, vel municipio [g]. ¶ † Hoc tamen notãdum

est nono

t l. 1. commu. de lega. C.
a l. 1. in quib. cau. pig. vel hypothe. taci. cõtrah. C. l. 1. C. §. pœn. publica. præstatio. vend. di. fuer. celeb. l. 4. C. ti. 46.
x l. 4. de pact. P. l. 3. 4. in quib. caus. pign. vel hypoth. ta. contrah. in P. l. si non inducta, & l. si. C. eo. ti.
y l. solutũ non videtur. 11. §. plane. de pign. actio. P. l. dei [illegible] pactus est. 32. de pigne. P.
a l. 4. in quibus caus. pig. vel hypoth. tac. contrah. in P.
a l. 1. in quibus caus. pig. vel hypoth. tac. contrah. P.
b l. si mater legitima. 6. C. in quib. caus. pig. vel hypot. tac. contra l. omnẽ matri. ad sena. Tertu. C.
c l. satis notũ. C. in quib. cau. pign. vel hypo. C. l. si de primipi. lib. 12. C.
d l. assiduis. qui potior. in pig. habean. C. l. vnica. §. 1. de rei vxoriæ acti. C.
e l. pro officio. 20. de administra. tut. lib. 5. C. titu. 17.
f in l. 2. C. in quib. caus. pig. vel hypo. taci. contrah. l. 2. & 3. de priuil. fisc. C.
g l. simile. ta. ad municip. P.

est nono loco, consuetudinem esse in omni instrumento obligatorio, apponi clausulam hypothecæ omnium bonorum, præsentium & futurorum: quamobrem & hodie si incuria omissa fuerit ta-8 bellionis, pro expressa habetur [e]. ¶ † Decimo in prædijs rusticis fructus qui ibi nascuntur, tacite intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiamsi nominatim id non conuenerit [b]. Vndecimo venditor pignoris loco quod vendidit retinet, quo ad emptor satisfaciat [c]. Duodecimo pignoris quoque loco rem commodatam commodatarius retinet, pro impensis in eam factis [d]. Decimotertio qui obligat instrumenta emptionis, ipsas res emptas obligare videtur [e]. Decimoquarto in pacto quod liceat rem vendere, intelligitur facta obligatio hypothecæ [f]. Decimoquinto bona patris tacite obligantur pro aduentitijs filiorum, & eorum pretijs: quamnis ei non imputetur si male illis vsus fuerit [g]. Decimosexto tacite obligantur bona prælati vel præpositi pro male administratis ecclesiæ [h]. Decimoseptimo si alicuius bona pro debito alieno eo inscio obligata sint, & postea is fideiussit, tacite videtur ratã habere obligationem: diuersum autem, si postquam fideiussit, eo inscio res eius obligentur [i]. Decimooctauo pro bonis paternis quæ restitui debent filijs prioris matrimonij, transeunte matre ad secundas nuptias, bona propria matris sunt per legem supposita hypothecæ [k].

e Capola, in l. quod si nolit. § quia assidua. per illum text. colum. 3. versi. vltimo, per istũ text. de ædilit. edi. latius & de hoc Nicolaus Boerius, q. 182. num. 54.
b l. in prædijs. 7. in quib. cau. pign. vel hypo. tac. cont. P. l. si in lege locationis 27 § pri. & l. qui fideiussor. 55. loca. in P. li. 19. tit. 2.
c l. quod si nolit. 31. § idẽ Marcellus. & l. illud. 22. de ædil. edict. P. l. Iulianus. § offerri. de action. empti. P.
d l. creditores. 15 § fi. de furt. lib. 47. P ti. 2.
e l. 2. C. quæ res pign. oblig. poss. tit. 17. lib.
f l. 1. C. de do. f l. creditor. 9. § fi. qui potio. in pign. habe. li. 20. P tit. 4.
g l. ante pen. § fi. & l. fin. § vbi autẽ. l. penult. § non autem. de bon. quæ liber. C.
h can. illud 12. q. 2. ca. latus 10. q. 7. ca. ex præsenti. de pig.
i Marcell. in l. Pomponius. 5. in quibus cau. pign. vel hypo tac. contrah. P.
k l. hac edictali. § omnib. de secun. nup. C.

de Pignore conuentionali. Cap. 9.

Lib. 20. P. tit. 1. Lib. 8. C. titu. 14.

1. *Pignus conuentionale quid.*
2. *Pignus hoc duplex, tacitum & expressum.*
3. *Pignus expressum generale omnium bonorum: & speciale aliquorum.*
4. *Res quæ hypothecæ subijci possint, & quæ non.*
5. *Pignorari quando possint res ecclesiasticæ.*
6. *Pignorari non possunt homines liberi pro debito.*
7. *Obsides tamen dari possunt.*
8. *Seruitutes oppignerari nequeunt vrbanæ, aliæ possunt.*
9. *Res alienæ oppignerari nequeunt, nisi conditionaliter, si non suæ fiant, vel si dominus dissimulet & permittat obligari.*
10. *Pignorari non debent, nec in pignus iudiciale capi possunt res agriculturæ destinatæ.*
11. *In generali omnium bonorum hypotheca, quæ excepta censentur, arma non possunt obligari. eod.*
12. *Personæ quæ possunt hypothecæ nomine obligare, vel in pignus dare.*
13. *Pignus quomodo contrahatur re.*
14. *In pignoris constitutione pactum admitti, vt si intra tempus debitum non sit solutum, iure emptionis possideatur.*
15. *Pactum legis commissoriæ in pignoribus improbatum.*
16. *Pure & sub conditione pignus cõstitutum omnium, & aliquorum bonorum.*
17. *Finis & rationes constitutionis pignoris.*

1 Conuentionale † pignus, res de qua inter debitorem & creditorem conuenit, vt sit pro debito obligata [l]. nisi enim cautum de hypotheca sit in obligatione, vel pro cauto habeatur lege, vel tacite, non venit hypotheca vel pignus: quemadmodum nec chirographarij creditores, ob solam illam obligationem habere dicuntur hy-2 pothecam [m], vt supra monuimus [n]. ¶ † Diuiditur hoc pignus in tacitum, & expressum. Tacitum, à lege subauditur, vel ex eo quod agitur inter contrahentes, vel ex eo quod à iure definitum est, vt 3 superiori capite docuimus. ¶ † Expressum, verbis contrahentium declaratur, illudque vel generale omnium bonorum, præsentium & futurorum [o], vel speciale aliquorum, vt tractat l. fin. quæ res pigno. oblig. poss. C.

4 ¶ † Ideoq; in primis res cõtemplabimur quæ in obligationem pignoris seu hypothecæ veniũt. Et generaliter affirmatiue omnes res quæ emi vendiue possunt, pignori & hypothecæ subijci possunt [p]. Quod negatiue verũ non est: nam & res quæ vendi nõ possunt pignori & hypothecæ obligari possunt aliquando: & in quorum finibus quis ratione prohibitionis emere prohibetur, non prohibetur pignori accipere [q]: quando videlicet prohibitio alienationis aliam causam quam rem ipsam respicit, nam cessante illa causa cessat prohibitio [r]. Aliter autem, quando prohibitio rem ipsam considerat, statuendum est: nam tunc prohibitio venditionis ad pignorationem quoq; pertinet [s]: item si prohibitionis causa, quæ habet locum in emptione, locum etiam habere possit in pignore [t]. Proinde res quæ à commercio hominũ exemptæ sunt, vendiq; ideo nequeunt, neq; etiam pignera-5 ri possunt, veluti sacræ [u]. Et ex concilio Remensi cautum, ne quis calicem, pateram, vestem, sacerdotalem, vel libros ecclesiæ, pignori subijcere possit laico, vel mulieri [x]: vt iure ciuili, prohibetur oppigneratio rerum ecclesiasticarum [y]: excepta causa necessitatis ipsius personæ quæ ecclesiæ præficitur, ob quam possunt oppignerari eadem: & redimi debent de fructib. ecclesiæ, vel à successore in beneficio, vt notant Ioãnes Andreas, & Panormitanus [z], vel ab ipso curione, vel alia ecclesiastica persona quæ oppignerauit, vel ab eius hæredibus, si soluendo sint [a]. Quin & ob vrgentem necessitatem pauperum, & administrorum, & captiuorum, nõ solum pignori dari, sed etiam vendi possunt [b]: cum personæ sint vasa Deo sacra quoque [c], & pretiosiora vasis inanimatis [d], templa Spiritus sancti [e], portantes thesaurum in vasis fictilibus [f]. Et ita iudicatum solenni senatusconsulto, conuocatis in vnum decurijs senatus, Parisijs 7. Septembr. 1548. in pignore calicis etiam à monacho dato sœnori ratione mutui centum aureorum, quod abbas, mortuo monacho qui exuuias monachorum iure percipiebat, non restituto mutuo repetere volebat: placuit autem, non prius calicem resti-6 tuendum, quam mutuum exsolueretur [g]. ¶ † Et quia in commercio liberi homines non sunt [h], neque illos in pignus dari posse manifestum est, vt creditoribus seruiant [i], & qui scienter in pignus eos acceperit, debito cadit [k], & relegatur [l]. Solon etiam prohibuit apud Athenienses, ne corpora pro debitis in pignus darentur, ne tandem omnes in seruitutem redigerentur, propter improbita-7 tem sœneratorum [m]. ¶ † Plura autem de obligatione carcerum supra videbis explicata c. 6. lib. 32. Receptum tamen, obsides dari posse pro pignore fidei seruandæ [n]: sed illi, non vt serui, sed vt liberi detinentur [o]: & sublatum quoq; hodie erit quod iure permittitur, ob inopiam & famem posse patrem filium diuendere [p]: quod extra commerciũ 8 eius est. ¶ † Quia etiam iura seruitutum vrbanorũ prædio-

l l. 1. quæ res pig. oblig. poss. C. l. pen § 1. & l. contrahitur. 4. de pig. in P.
m l. cũ tibi. 10. qui potior. in pig. habe. C.
n supra c. 8 eo. ca. in forma pignor. iudic.
o l. 1. de pign. P. & l. & quemadmodum eo. tit. l. fi. C. quæ res pign. obl. poss.
p l. sed & quod ad eas rem. 9. de pignor. P.
q l. in quord. 24. de pig. act. r c. cum creditores de appe.
s l. si de subs. lico. non C.
t l. nõ licet. de contrah. empt. P. iuncta l. eam rem quæ res pign. oblig. poss. P.
u l. 1. § eam rẽ. & § quæ res pig. obli. poss. l. inter stipulantem. § sacram. de verb. obl. l. sancimus. de sacrosan. eccles. § sacræ. de re. diui.
x c. 1 de pign. lib. 3. Decretal. tit. 21. ca. vnd. 10 q. 2.
y l. iubemus. & l. sancimus. & authẽt. hoc ius porrectũ. C. de sacros. ec. § sacræ. de re. diui.
z Ioan. Andre. & Panor. in c. de pignorib.
a c. 1. de pign.
b c. aurum 12. q. 2. sancimus. de sacros. eccl.
c 2 ad Timo.
d & ad Ro 9.
e d. l. sancim.
f 1 ad Cor.
g 2 ad Cor 4. refert Papon. li. 1 Rhapsod. arest. tit. 1. arest. 2.
h d. l. inter stipulantem § la cram. de verb. oblig. P.
i c. 2 de pig. l. qui filios. q res pig. oblig. poss. l. 1 ob alienum de actio
k Auth. ...
l l. si quis rei pig. obl. poss. P.
m Plutarch. in Solone.
n c. ex rescripto
o c. 3 de iureiur. lib. 2. Decretal. tit. 24.
o ca. ex parte de arb
p l. 1 de his qui filios distr.

prædiorum, non sunt in bonis, nec extra bona[a], oppignerari non possunt: tum etiam quia nullius vsuscapio [illegible] esse alij, quam ei qui [illegible] habet proximum, ex ea parte qua debetur, qui alij, præter eum cui constituta est, esse non potest[b]. In rusticis autem prædijs seruitutes constituta obligari potest [illegible] vicino vtilitatis causa, quia & alij [illegible]. quamuis corpus quod debet [illegible] utem, [illegible] prædium sit[d]: multo magis & vsus,

9 & vsusfructus[e]. ¶ Dehinc placuit, oppignerari non posse res alienas[f], si illæ nobis aliquo modo obligatæ non sint: quippe quia aliena re, quæ nobis [illegible] quo modo obligata est, [illegible] in pignus ratione eius obligationis per nos alijs potest[g]. Si tamen tollatur obligatio eius, qui pignus pignori dedit, & [illegible] pignus secundum resolutu iure dantis[h]. Possumus & alienas oppignerare ea lege, [illegible] nostra, vel cum nostra erunt[i]. Quia & quæ nondum sunt, tamen futura sunt, possunt obligari, vt fœtus & fructus futuri[k]: quamuis quæ in incerto futura sunt, vt præmium futuræ victoriæ, ab hac obligatione reijciantur[l]. Singulare autem illud est, rem alienam recte hypothecæ nomine teneri, si dominus sciens prudensque dissimulet in fraudem alterius rem non esse suam, quæ datur in p[illegible][m]. Nam & volente, aut ratum habente domino alienæ obligantur[n] expresse vel tacite, vt & si instrumentum alterius obligationis scribens, rem ibi

10 suam obligatam videns non reclamet[o]. ¶ Porro res agriculturæ destinatæ obligari pignore inultis debitoribus nequeunt, vel capi in pignus iudicati[p]: quanquam pro pensione prædij rustici, quæ inuehuntur in prædium præsente domino, tacite obligata censeantur, vtpote priuilegiata causa[q], vel si placuerit pacto conuento, vt etiam agriculturæ causa parata essent obligata[r]. Cautum & est non licere fœnerari super terram agricolæ, id est,

11 eam in pignus dari non posse[s]. ¶ In generali omnium bonorum hypotheca quædam non veniunt iure, de quibus verisimile non est cogitasse debitorem: ideo & debitori relinquuntur libera supellex, v[illegible]stis, & alia quæ in vsum habet quotidianum[t]. Prohibuit quoque Deus, ne vestis pauperis in pignus acciperetur, ne retineretur vltra Solis occasum[u]. Non admittunt pignus etiam res litigiosa[x], arma secundum Suidam[y], res propriæ apud dominum[z], nec pro matrimonio contrahendo pignus dari potest[a]. In summa, si non speciali prohibitione res remoueantur ab obligatione pignoris, in eam venire posse putamus, vel ipsa nomina debitorum[b].

12 ¶ In personis, & dantes, & quibus datur pignus consideramus, vt illis id liceat: licebit autem omnibus quibus non est prohibitum. Veluti prohibetur non dominus aliena pignori obijcere, vt proxime diximus: nisi sit procurator, ex mandato domini de pignore conueniens, vel ratam eius conuentionem habuerit dominus[c], vel vniuersorum bonorum sit procurator. Sic tutor si lege non refragante dederit rem pupilli pignori, tuendus erit: scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat: idemq; est in curatore adolescentis & furiosi, vt Paulus respondit[d]. Resistit autem lex pignorationi rerum mobilium e[illegible]rond[illegible]m[e], & quibusdam alijs[f]. Qui bona [illegible] reipublicæ administrat, si [illegible] mutuam pro ea pecuniam accipiat, potest rem eius obligare[g], si in rem eius conuersa pecunia sit[h]: idipsum pro negotijs ecclesiæ prælato licet in eius bonis[i]. Pupillus sine tutoris authoritate hypothecam dare non potest[k]: nec cum tutoris authoritate, sine decreto[l]. Filiusfamilias autem, cui peculij administratio concessa est, in vtilitatem quidem peculij res obligare eius potest[m], non aliter[n]. Et filiusfamilias potest in causam patris mutuum accipere, sed eius rem pignori non potest obligare: si tamen obliget, & ei succedat, non potest reuocare, exceptione doli mali submotus[n]. Et in summa, nexum non facit prædiorum, nisi persona quæ iure potuit obligare: per seruum autem[p], aut per procuratorem[q], colonum[r], vel actorem, seu conductorem[s] vllum præiudicium possessioni, inuito vel inscio domino, imponi non posse, & iure & legum authoritatibus declaratur, vt ijsdem verbis rescripsere Honorius & Theodosius Cæsares[t]: non potest etiam mulier res suas pro alterius debito pignori subijcere, quia iuuatur Velleiano[v]. Porro per liberam personam pignoris obligatio nobis non acquiritur semper iure P. neq; plerunque per procuratorem, vel tutorem: & ideo ipsi actione pignoratitia conuenientur[x], nisi cessissent actiones hodie, ex constitutione Iustiniani, sicuti per procuratorem mutuantem pecuniam domini quærebatur & quæritur actio domino mutui, ita & pignoratitia & hypothecaria ipso iure sine cessione[y]. At pupillo capienti pignus, propter metum pignoratitiæ actionis necessaria est tutoris authoritas, vt respondit Modestinus[z]: nec si adiectus alius solutioni faciendæ, ei pignus dari po-

13 test[a]. ¶ Pignus re contrahitur, rei traditione facta, vel sine traditione consensu[b], & conuentione pro aliqua obligatione, re obligationi hypothecæ supposita consensu debitoris & creditoris, vel eius qui rem oppignerat inter præsentes, vel absentes[c], per literas[d]: ex quibus conuentionale differt à iudiciali, quod non censetur constitutum, priusquam possessio corporalis sequatur[e]: dicitur & conuentionale pignus quod constituitur, id est, quod ex expressa determinatione contrahentium fit, quo nomine & à tacito secernitur[f]. Nihil autem refert in hoc contractu, quibus verbis fiat, sicuti est in alijs obligationibus quæ verbis contrahuntur, neque scriptura necessaria est, nisi ea accedat ad faciliorem gesti probationem[g]: si vitiose tamen vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locus non est, vel si bo-

14 na creditoris ad fiscum pertineant[h]. ¶ Admittuntur in pignoris constitutione pacta, quorum illud insigne & validum, vt si intra certum tempus non sit soluta mutuata pecunia, iure emptionis possideat rem hypothecatam tunc iusto pretio æstimandam creditor, quo casu videtur conditionalis esse venditio[i]: & ita iudicatum à senatu Parisiensi, 19. May 1552.[k] Refert Dio Cassius, olim more antiquo licitum fuisse creditorib. cedere pignora debitorum, & nihilominus petere argento sibi de summa satisfieri. Iulium tamen Cæsarem dictatorem, oppignerata in solutionem statuisse cedere æstimatione facta, atque iudices

15 qui ea æstimarent sorte deligi[l]. ¶ Alexander Cæsar quoque hanc cessionem nihil iuris creditori dare

g Marcellus in [illegible] qui. 13 de pign. P. h [illegible] ciuitas. de [illegible] cred. i authent hoc ius [illegible] de sacrosan. eccl. k [illegible] pignori vel hypothecæ obligari [illegible] poss. l [illegible] de rebus [illegible] vel cora. sunt P. [illegible] administ. tutorum. [illegible] §. fin. & l. sequent. de pign. ta. actio. [illegible] §. 2 quæ res pign. [illegible] Vlpian in l. sed [illegible] ad senatus. Macedo. [illegible] 4 & C. si alien. res pign. data sit. p l. si seruus, quod cum eo. [illegible] potesta. C. excipitur l. si conuenerit §. fina. de pig. actio l. peregre §. pen. [illegible] §. quod si seruus. de acquir. poss. P. q [illegible] seruus habeat peculij administra[illegible]. [illegible] de acquir. poss. l. pro. [illegible] de pro[illegible] cus P. [illegible] l. si probatũ. [illegible] per colonũ de agricol. & censit. [illegible] proxime citata l. fi. de ac. [illegible] alienatio. pig. [illegible] obliga. [illegible] l. fi. si alienatis res data [illegible] acq. poss. [illegible] Velleian. [illegible] libertam de p. [illegible] Modest. [illegible] pupil. [illegible] pignor. actio [illegible]

a l. contrahitur 4. de pignor. P. & l. creditor 21. eod. titu. P. [illegible]
d [illegible]
f de vtroque, in [illegible] caus. pig. vel hypo. [illegible]
g l. [illegible] de pign. P. [illegible] de fidei[illegible] P. lib. 2. [illegible] h [illegible] cum vit[illegible]
i M[illegible] de [illegible] de contrahe. emptio P. [illegible] Papus in [illegible] titu. 1 arest. 1
l Dion Cassius [illegible]

[illegible] res pign. [illegible] onum. [illegible] in P. [illegible] aliena re pignor. [illegible]

supra

supra ius commune statuit[a]: alioquin namque pactum legis commissoriæ in pignoribus reprobatur, quo cauetur, vt si intra certum tempus pecunia debita creditori non soluatur, pignus creditoris sit[b], videlicet & adhuc debitum debeatur: alioquin enim iure communi vtimur, vt liceat creditori, debitore stato tẽpore non soluente, pignus vendere, nisi contrarium cautum sit, & adhuc si cautum sit, ne liceat: tamen si ter denunciauerit debitori vt soluat, potest vendere, non autem ante trinam denunciationem, quia contra pactum
16 vendens, tunc furtum faceret[c]. ¶ † Potest pure, & sub conditione constitui pignus: quomodo pure, patet sub conditione, etiam de re aliena, si debitoris facta fuerit[d]. Fit & generalis omnium bonorum ijs omnib. obligans, vel specialis aliquarum rerum[e], vt dictum antea.

† ¶ † Finis hypothecæ & pignorum duplex est, videlicet quod facilius & promptius debitum accipit, qui pignus subijcit obligationi, & creditor debitum in tuto ponit. & sic vtriusque gratia fit[f]. Et plus cautionis est in rem, quam in personam[g]: actio hypothecaria in rem[h]: quo fit vt creditor qui pignoris cautionem habet, præferatur in debiti repetitione ei qui habet tantũ actionem personalem[i], experiturque aduersus quoscunque pignoris detentores[k]. Et proinde hæc cautio solet adhiberi non tantum in mutui debito, sed & in alijs conuentionibus[l]. Et non tantum res eius qui principaliter contrahit hypothecæ nomine ve[illegible]unt, sed & alterius, pro contrahentis nomin[illegible] ab alio obligari possunt[m]. Et pro quacu[illegible] o[illegible]ligatione ciuili, aut naturali[n]: vel altera [illegible]rũ conditionali, aut pura, in diem[o]. Accedit & obligationi serui[p], mulieris[q]. non autem pro mutuo [illegible]lijfamilias, nisi is qui hypothecam subij[illegible] eius nomine animo donandi fecerit, sicuti in fideiussore eius responsum est[r].

de Hypothecaria, & Pignoratitia. Cap. 1[illegible].

§ fi. quib. mo. re contra obl. Lib. 13 P. tit. Lib. 4. C. tit. 24.

1 *Actionum quæ pro pignore, aliæ ciuiles, aliæ prætoriæ: ciuilium alia directa, alia contraria, alia vtilis.*
2 *Pignoris interitus, cuius periculo fit.*
3 *Pactum, vt pignoris interitus liberet debitorem, valet.*
4 *Creditor non facit fructus suos pignoris, sed restituit, vel reputat debito.*
5 *Contraria ex quibus agat creditor pignoratitia. & 7.*
6 *Creditor antequam hypothecaria agat contra tertios possessores, debet discutere facultates debitoris.*
8 *Vtilis pignoratitia cui & quando detur.*
9 *Prætoriæ actiones pignoratitiæ. Seruiana qualis.*
10 *Quasi Seruiana. & vtilis actio Seruiana, qualis.*
11 *Saluianum interdictum quid & quale.*
12 *Interdictum de migrando, directum & vtile.*
13 *Morientibus debitore aut creditore, hæredibus pignus obligatum quomodo remaneat.*

1 INter[illegible] † actiones quæ pro rebus pignoratis competunt, quædam sunt ciuiles, quędam prætorię. Actio hypothecaria, directa, contraria, & vtilis est. Directa pignoratitia datur debitori solutione debiti, aut satisfactione alia creditori [illegible]cta, pro repetit[illegible]ne pignoris[s]. Secundo pro damno reparando, si pignus deterius factum fuerit redditum[illegible] Tertio si creditor pignus vendidit, & pretium acceptum debitum excedat, vt reddat superfluum pignoratitio iudicio conue-
2 nietur[u]. ¶ † Q[illegible]arto si [illegible]es interierit, sed distinctio adhibenda est. Nam generaliter exacta diligentia adhibenda est per creditorem in custodienda re oppignerata, quam si adhibuerit, pereunte re casu fortuito, sine culpa eius, securus est, nec tenetur, & nihilominus debitum suum reposcere suo tempore potest[x]. Venitq; tantum in hanc actionem dolus, & culpa, & custodia, vt in commodato: vis maior non venit, nec alia quam ea quæ diligens paterfamilias in rebus suis curandis præstare solet[y]. Quia pignus etsi detineatur à creditore, tamen in dominio debitoris remanet, & ideo illi perit[z]: sicut & sine dolo & culpa creditoris decrementum accedẽs domini est, vt & incrementum[a].
3 ¶ † Potest tamen pacto caueri, vt amissio pigno-
4 rum liberet debitorem[b]. ¶ † Restituitur itaque pignus hac actione cum fructibus domino, solutione debiti facta[c]. vel si debitor velit fructus percepti a creditore computabuntur in sortem principalem, & attenuabunt debitum[d]; exceptis fructibus prædiorum, in quorum possessionem missus est creditor ex decreto iudicis, qui non repetuntur, nec reputantur[e]. Sicuti quando pactum fit in antichresi de lucrandis fructibus vsurarum nomine, quandiu non exsoluetur debitũ[f]. Quinto, debitor qui spe accipiendæ pecuniæ pignus dedit, si numeratio secuta non fuerit, potest age-
5 re pro restitutione actione in rem[illegible]. ¶ † Contraria hypothecaria agit creditor pluribus quoque de causis. Primo si debitor quasi soluturus pignus abstulerit, & non soluerit: tenetur enim tunc hac actione contraria, & de dolo, & ad exhibendum, & furti[h]. Secundo & si debitor deceperit creditorem in pignore, agetur contraria, in quã veniet quanti interest non esse deceptum[i]. Decipit autem, si pro pignore auri æs dederit[k], vel rem alij obligatam scienter[l]. Tertio est etiã criminis stellionatus reus, qui alienam rem pignori dedit sciens, prudensque[m], & nihilominus hac contraria tenetur: vt si alio modo male in pignore versatus
6 fuerit[n]. ¶ † Quarto agit hypothecaria creditor pro persecutione pignoris, vt solutionem persequatur, potestq; eligere hypothecariam, hoc est, rem obligatam persequi, omissa personali, nisi res obligata ab alio tertio possideatur. Nam tũc debent discuti facultates debitorum antequam ad tertiũ hypothecæ possessorẽ perueniatur; siue hypotheca fuerit generalis, siue specialis[o]: imo fideiussor debitoris, ante tertiũ possessorem rei hypothecæ obligatæ cõueniendus erit[p]: venditæ enim rei pi-
7 gnoratæ ius transit in emptorem[q]. ¶ † Quinto si debitor pignus deterius fecit dolo malo, tenebitur quanti interest creditoris, vt si [illegible]lusi[illegible]auerit seruum pignoratum, & sic de simil[illegible]b. Sexto si post distractum pignus, debitor qui precario rogauit, vel conduxit, pignoris possessionem n[illegible] restituat, cõtrario iudicio tenetur[r]. Septimo si debitor scienter & ignorante creditore furem seruũ, pignori dederit, propter furtum aget creditor, pignoratitia videlicet contraria, vt aut damnũ restituatur,

n [illegible] si rem alienam [illegible] de pigno[illegible]

aur

aut pro noxæ deditione hominem relinquat [a]. Octauo si sumptus in rem, vel ob rem pignori datá creditor fecerit, hac actione repetet [b]. Nam & expensæ istæ in summam debiti principalis re-

8 ducuntur [c]. ¶ † Actio vtilis in quibusdam casibus datur, vt quando res aliena obligatur scienti: tunc enim nó datur directa vel contraria, sed ex æquitate vtilis [d]: datur & ei qui rem pignori obligatam pignori accepit [e]. Item contra eum contraria vtilis datur, non ordinaria, qui rem alienam sciens prudensq; obligauit, quæ postea eius facta est [f].

9 ¶ † Prætoriæ porro seu honorariæ actiones sunt, quæ dantur quoque pro hypothecis, vt primum Seruiana, quæ conseruat ius domino fundi, & competit pro rebus coloni inductis in fundum, ex pacto pro pensione obligatis. Seruiana dicta est [g], quod à Seruio prætore inducta: quæ datur creditori, pignoratitia Seruiana dicta [h]: ad cuius exemplum quasi Seruiana data est, qua creditores pignora hypothecasque persequuntur [i].

10 ¶ † Est & vtilis actio Seruiana, quę datur ei qui negotia amici debitoris gerens, & pignora eius citra emptionem pecunia sua liberauit [k]. Oportet autẽ eum qui vti Seruiana, vel quasi desiderat, probare rem pertinuisse ad ipsum inquilinum vel colonum: datur enim hypothecaria aduersus eum

11 qui possidet, vt actio in rem [m]. ¶ † Saluianum interdictum aliud est remedium prætorium, si fundi dominus res illatas coloni pro mercede pignori sibi esse pepegisset, quod tantum possessionem respicit nudam: competitque contra tertios possessores ei qui probat colonum, vel inquilinum, eumdemque quæ alius possidet dum agitur, tunc possedisse, id est, tempore obligationis, eaque innecta fuisse. Hocque interdictum vtile ex mente prætoris, non ex verbis: competit quoque pro partu, & fructibus perceptis ex re quam quis sibi obligatam per innectionem inquilini, vel pacto coloni contendit [n]. In Saluiano interdicto, inquit Vlpianus, si in fundum communem duorum pignora, sunt ab aliquo innecta, possessor vincet, & erit eis descendendum ad Saluianum interdi-

12 ctum [o]. ¶ † Proximum his est aliud interdictum de Migrando, quod directum & vtile est. Directum competit inquilino aduersus locantem, si soluta pensione vult migrare, vel si per locantem stat quominus soluat, vt eo nomine obligata pi-

13 gnora inuecta, nata, factave inibi recipiat [p]. Vtile, vt eadem reperat innecta natave, sed quæ non fuerunt obligata, & tamen retinentur [q]. ¶ † Defuncto creditore multis relictis hæredibus, actio quidem personalis inter eos ex lege duodecim tabularum diuiditur [r], pignus vero vnicuique in solidum obligatum est [s]. Et contra, si debitor decedat, pluribus relictis hæredibus, personalis actio qua tenebatur diuiditur inter illos, sed hypothecaria quilibet conuenitur, non pro modo singularum rerum, sed in solidum, vt vel totum debitum reddant, vel eo quod detinent, cedant [t]. Qui prędium obligatum à creditore comparauit, si in vacuam possessionem inductus non est, nullam in rem actionem habet neque directam, neque vtilem [u].

a in l. si seruus pignori. 31. de pign. act. P. l. si seruus communis 63. §. hæreditarum, de furt. P.
b Pomponius in l. si necessarias. 8 & Vlpia. in l. si seruus. 25 de pign. act. l. creditor. 6. C. eod. tit.
c l. in summa. 6. de pign. C.
d l. 1. in princ. de pign. in P.
e l. grege. §. cum pignori de pig.
f l. cum res, si alien. res pign. dat. sit C.
g §. itẽ Seruiana, de action.
h d. §. item Seruiana, & l. 3. §. eã autẽ, ad exhibend. lib. 10. P tit. 4. §. interdictũ, de inter. in Institut. iur. ciuil. Theophili.
i d. §. item Seruiana.
k l. 1. qui mod. pig. vel hypot. sol. iuncta glo. n. lacht.
m l. 1. de Saluiano interdicto, lib. 43 P tit. 33. §. adipiscendæ, vers. interdictũ de interdict.
o l. 2. de Saluiano interd. P.
p l. 1. de migrando, libr 43. P. tit 3.
q d. l. 1. § 1. de migrand
r l. [illegible] C. famil. erci. c. l. pactũ, C. de pactis, l. 2. C. de [illegible]
s l. 1 [illegible] vnus ex plurib. cred. vel deb. [illegible] part. suam debi. sol. li. 8. tit. 1 l. [illegible] sorum, [illegible] ditor, de pign. actio. in P l. vnus, C. de distr. pignor.
t l. 2. de hered. action. C. l. 2. si vnus ex plurib. credit. &c. C. l. hæredes §. an ea. fam ercis. P.
u l. qui prædiũ. 15 de distra pigno. C. l. seruũ, de rei vendic.

---

de Prioritate hypothecarum, seu de iure πρωτοπραξίας.

Cap. II.

Lib. 20. P. tit. 4. Qui potior. in pig. habeant. Lib. 8. C. tit. 18.

1 *Hypothecariam habentes, præferuntur non habentibus creditoribus.*

2 *Quis creditorum hypothecam habentium præferatur.*

3 *Mobilia primo creditori occupanti in Gallia cedunt.*

4 *In immobilibus creditores potiores tempore, potiores sunt iure regulariter.*

5 *Videlicet nisi disparitas sit priuilegiorum. idem 6.*

7 *de Fisci & priuati concursu circa prioritatem hypotheca.*

8 *Princeps & Romana ciuitas iure donantur prælationis.*

9 *Qui ad totius pignoris conseruationem Mutuauit, posterior quamuis præfertur.*

10 *Præferuntur & in caussam Pietatis impendentes, vt si in morbum, in funus, &c. impendant.*

11 *Digniori priuilegio fulciti quoque, quorum exempla subijciuntur.*

12 *Depositarij in repetendis pecunijs cæteris non priuilegiatis præferendi.*

1 Cum † pignoratitia actione creditor reperat debitum per pignoris vel hypothecæ persecutionem, scire expedit aliquando per viam executionis contra debitorem procedi, captis mobilibus vel immobilibus. Qui hypothecariam habent, primum in his præferuntur habentibus solum personalem actionem [x]: & persecutionem rei hypothecæ suppositæ habẽt [y],

2 &, si non fiat solutio, distrahere possunt [z]. ¶ † Veruntamen si plures creditores sint concurrentes iure hypothecæ vtentes, quis præferatur quæritur. Quare & hic res, & personas quoque, & caussas obligationis distinguere oportet.

3 ¶ † Etenim in mobilibus regula erit generalis, in Gallia trita: bona mobilia, primo creditori occupanti vel capienti cedere, Sic enim in his comparatum est, vt creditor qui primus in suum debitum cœperit, authoritate publica, præferatur alijs etiam priuilegiatis, vel anteriorem habentibus hypothecam. Galli dicunt, *biens meubles n'ont point de suitte en hypotheque, quand ils sont mis hors la puissance du debteur, de qui estoient lesdictz meubles: si non en tant qu'ils seront de plus grand valeur que la debte du creancier qui les auoit faict prendre, nonobstant priorité ou posteriorité d'hypotheque* [a]: quia rerum mobilium vilis & abiecta est possessio, & ideo facilius amittitur, & facilius quæritur quam immobilium [b]. Quod verum etiam arbitratur esse Chassanæus, quamuis expressa hypotheca alteri res mobilis pignori supposita fuisset [c]. Excipitur tamen caussa locationis, ratione cuius innecta mobilia, vt in tacita diximus obligatione, censentur obligata pro mercede: nam in illis præfertur dominus prædij, si ab alio creditore conductoris capiantur; si modo se obijciat captioni ante venditionem pignorum, nam post eam nullam mouere potest emptori controuersiam, vt ex consuetudine Blesensium apparet [d].

4 ¶ † In immobilibus, si eadem res sit pluribus obligata diuersis temporibus, qui potior est tempore, potior est iure: id est, is præfertur in hypotheca & prior debitum ex ea repetit, qui prius sibi hypothecam acquisiuit [e]. Neque interest cuius speciei pignus sit, an fuerit conuentionale, an iudiciale, an prætorium [f]: siue res generaliter, siue specialiter fuerit obligata [g], siue tacite [h]: & si duobus vel pluribus eodem die fuerit obligata, quisque aget in solidum, vel pro modo de-

x l. eos. 9. qui potior. in pign. habeant C.
y l. pignoris. 17. de pig in P. l. pignoris. 18. C. eod.
z l. 1 & tot. tit. de distra. pign. P & C eod. tit.
a in consuet. Burgund. §. 3. titu. des rentes vendues à rachapt. Idẽ consuet. Aluernia tit. des executions, ar. 53 d. Maine, tit. des prescriptions, art. 436. Anjou eo. tit. art. 421. Paris, titul des actions personnelles, & hypot. art. 77. Bourges, titul. d'hypoth, art. 2. &c.
b l. si rẽ mobil. 47. l. peregre, 44. de acq. poss.
c Chass. in d. §. 3 des rentes vendues à rachapt, versicul. intelligenda.
d coustume de Blois, til. des debtes personnelles, art. 298. facit l. si eo tempore, C. de remi. pig.
e l. 2 & 4. & l. diuersis, qui potior in pig. hã. C. l. 2. & l. potior, 11. eod. P. l. qui balneum, 9. eod. de regu. iuris in 6. qui potior.
f l. 2. C. qui potior. Neguzãt. in tract. pig. 2. 3. memb. 5 parte, nom. 6 facit l. si ex iure iudicatum. 10. in illis verbis, pretio legis temporum qui potio. P.
g l. 2. & 3. §. 1. qui potior. P. l. 2. C. eod.
h Dynus in c. qui prior, nu. 12 de regu. iur. in 6.

5 biti, si sufficiat vtrique [a]. ¶ † Verumtamen hæc regula intelligenda est, cum in alijs quam in tempore creditores pares sunt, tunc enim ea obligatio quæ prior tempore est, dat ius potius. Et inspicimus tempus conuentionis etiam conditionalis, si extra potestatem debitoris est, an debitum contrahatur, vel conditio impleatur [b]. Hoc explicat Caius, Potior, inquit, in pignore qui prius credidit pecuniam, & accepit hypothecam, quamuis cum alio ante conuenerat, vt si ab eo pecuniam accepisset, esset ei res obligata. Contrarium tamen, si sub stipulatione facta, hypotheca data sit: cum enim semel conditio extitit, perinde habetur ac si illo tempore quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset [c]: & conditione existente refertur hypotheca ad tempus contractus [d]. Cur autem diuersum in mutuo, ratio esse potest, quod mutuum ex genere côtractuum est, qui re celebrantur [e], & proinde antequam res interuenerit non videtur contractum, nec obligatio est principalis, ideo nec accessoria hypothecaria [f]. Sed & si quis prior sine hypotheca credidit, & post secundum qui cum hypotheca dedit hypothecam acceperit, quamuis prior sit in debito, tamen posterior in hypotheca est, nisi ante de hypotheca in diem conuenerit [g]. Item si idem bis eidem credidit, cum hypotheca ante secundum, & post, in prima pecunia credita potior, in secunda tertius est [h].

6 ¶ † At extra temporis rationem alia concurrere possunt, ex personis & causis, quæ suadent potiorem esse, etiam tempore, posteriorem. Veluti ex priuilegio personæ, si ex pupilli pecunia, res alteri obligata iure hypothecæ comparetur, potior est pupillus etsi tempore posterior, etiam ex tacita hypotheca [i]. Sicuti & mulier pro dotis repetitione præfertur, etsi posterior sit [l]: vt & abunde explicauimus libro nono, proprio capit. 24. Contra bona tutoris & curatoris, pro eorum administratione, & eorum qui pro tutore se gesserunt, pupillus super cæteros creditores habet priuilegium, quod non transmittit in hæredes, *vt ait Vlpian. in l. 4. §. fin. de priuileg. cred. P.* idem in curatoribus debilium, prodigorum, surdorum & aliorum

7 *de quibus in l. 5. 6. 7. eod. titul.* ¶ † De fisco placuit cæteris paribus, & fiscum, & priuatum, & rempublicam concurrere, & potiorem, priore tempore esse [m], & priuatum ambobus præferri, primum contrahentem cum generali etiam hypotheca [n]. notat tamen Vlpianus, vt si is qui mihi obligauerat quæ habet habiturusve esset cum fisco contraxerit, fiscum in re postea acquisita potiorem esse ex responso Papiniani, [*præuenit enim*, inquit, *causam pignoris fiscus.* [o]] Intelligimus autem illa verba, postea acquisita, referenda esse ad tempus quod sequutum est obligationem fisci, non ad tempus quod interuenit post obligationem prioris, ante obligationem fisci: nam illa quæ medio illo tempore quæruntur & ante fisco obligationem, priori potius creditori, quam fisco obligata censentur, & is in his præferendus fisco [p]: post obligationem autem fisci quæsita, fisco: vt priori censentur obligata, nisi de pœna agat aduersus priuatum fiscus: nam tunc in debito pœnali fiscus postponitur creditoribus [q]. Ita priuilegia non ex tempore æstimantur, sed ex caussa, & si eiusdem tituli sint, concurrunt, licet diuersitates temporis in his fuerint, vt respondit Paulus Iurisconsul. [r] Pœna autem caussam habet odiosam, & creditorum debiti persecutio, suorum repetitionem fauorabilem. Atque fiscus in pœna loco debitoris succedere videtur, ideo nec plus iuris vel bonorum habebit, quam is in cuius lo-

8 cũ succedit [s]. ¶ † Nec bona dicuntur nisi deducto ære alieno [t]. Vtitur priuilegio prælationis princeps, & respublica Romanorum, & illi qui principis locum tenent, qualis fiscus, ærarium, quibus communem omnium vtilitatem hoc indubitum singulari iure est. Neq; hoc ius dictum *προτοπραξίας*, ciuitatibus alijs quam Romæ competere iudicatum est, contra ciuitates Bithynas & Ponticas, per C. Plinium, ex sententia Traiani Cæsaris, pronunciauitque vsum in his rebus ac consuetudinem, citra legem totius Reipubl.

9 aut principale beneficium non valere [u]. ¶ † Item posterior ob causam præfertur, qui ad totius pignoris ipsius conseruationem mutuo dedit vel impendit [x], vt si in refectionem [y], vel in redemptionem serui [z] pignorati, vel si proprijs pecunijs procurauerit agrum emi [a], videlicet si emendo sibi nominatim eum obligauit [b], aliter enim statuendum si pactum obligationis non interuenerit [c], nisi pupilli pecunia sit, ex qua empta res sit, cuius priuilegio res hypothecæ obligata censetur [d]: & qui in causam pietatis impendunt, solent præferri anterioribus creditoribus anteriorem habentibus hypothecam, vt si in morbum,

10 funus, exequias, crediderint [e]. ¶ † Præferuntur & inter priuilegiatos qui dignius & potius

11 habent priuilegium. ¶ † Sicut mulier pro dotis repetitione præfertur priuilegiatis qui alijs præferuntur, & qui crediderint in refectionem rerum, vel emptionem, & mulieri præfertur qui credidit in emptionem militiæ [f]: & olim fiscus præferebatur mulieri tacitam hypothecam habenti, non autem si expressam habuisset [g]: hodie tamen & cum tacita ea fisco præfertur pro dote, veluti res proprias repetens [h]. Excepta caussa primipilari pro qua non solum bona mariti qui primipili officium gessit obligata censentur, sed etiam obligata pro dote, id est, dos data ei ab vxore [i], & bona filiorum, quamuis hæredes patris non extiterint discussione fideiussorum & nominatorum prius facta [l]: quod vtilitatis publicæ ratio suasit [m]. Si tamen liquido constet res & corpora dotis esse, illæ vt propriæ pro primipilari caussa mariti non possunt à fisco capi, sed mulieri restituuntur [n]. Sic aliud est hypothecam pro repetitione datorum in dotem mulierem amittere, aliud, res proprias mulieris capi pro mariti debito, quod iniquissimum esset [o]. Præfertur etiam qui credidit pecuniam, vt militia emeretur quæ emi solet, mulieris hypothecæ quæ datur pro dotis repetitione: alioquin, si eo nomine, vt militia emeretur credita non est, etsi empta fuisset, vxor aut filij defuncti omnibus præponerentur [q], nisi ageretur de simili priuilegio dotis, quæ tempore prior, potiori iure vtitur [q]. ¶ † Dehinc Vlpianus in bonis mensularij vendendis, post priuilegiatos, potiorem caussam eorum esse tradit, qui pecunias apud mensam, fidem publicam secuti deposuerunt [r]. Et iterum, quoties foro cedunt numularij, solet primo haberi ratio depositariorum, hoc est, eorum qui depositas pecunias habuerint (non quas fœnori apud numularios, vel cum numularijs, vel per ipsos exerceant) & ante priuilegia. Igitur si bona venierint, depositariorum ratio habetur, dummodo eorum qui postea vsuras acceperunt, ratio non habeatur, quasi renunciauerint

depositi-

a in l. si fundus. 16. §. si duo. de pig. C.

b l. qui balneum 9. qui potior in pign. hab. P.

c Caius in l. potior 11. qui potior. idem in l. 10. P. Paulus l. necessario.

d §. [illegible] pendente, in prin. de peric. & cômo. rei ven. P.

e l. nec emptio. 8. de contra. emp. P. cum si.

e l. 1. §. re, de obl. P. §. 1. quib. mod. re contrah. obl.

f c. cum principalis, de reg. iur.

g l. creditor. 12. §. si primus, qui potior. P.

h d. l. creditor. §. idem bis.

i l. Idemque. 7. qui potior. P. l. Aslsiduis, cũ auth. seq. Cod. qui potior. l. 2. §. fi. & l. 4. de priuil. cred. P.

m l. si pign. l. qui potior. in pig. hab. P. l. 14 C. qui pot. l. t. de iure fisci lib. 10. C.

n l. si gnorâre. 3. C. de remiss. pig. l. 6 tit. 26.

o l. in qui. 28. de iur. fisc. in P. lib. 49. tit. 14.

p l. si qui pot. in pig. hab. P.

q l. 1. [illegible] fisca. cred. priu. lib. 10. C. tit. 7. Modestinus, l. in summa. 17. Papinianus l. quod placuit 37. Paulus l. Statius Florus. 49. §. Cornelio. de iure fisc. P.

r Paulus in l. priuilegia. 26. de priuile. credit. l. 42. tit. 6.

s l. Statius Florus. §. Cornelio, de iure fisc. P.

t l. subsignatum, §. bona, de verbor. sign.

u Plin. Secundus, li. 10. epist.

x l. interdum. §. & l. huius enim, 6 qui potio. in pig. P.

z dictis legib. & l. qui in nauem, & l. quod quis, de priuil. credit. P. l. 1. de cessio bono. P. lib. 42. tit. 5.

a l. in bello. 12. §. si pignori seruus, de cap. & postl. reuers.

x d. §. his consequens.

b l. licet, qui potior C.

c l. quamuis. C. de pigno.

d l. idemque qui potior P.

e Iason & interpretes, in l. fi. § in computatione, de iur. deliber. C. ad textum in l. ad quis. 14. §. 1 & l. pen. de relig. & sumpt. fune. in l. 2. de priuil. cred. P.

f d. §. his consequens, & notheut. que qui potior C.

g l. 2. C. de priuil. fisci.

h in l. assiduis, qui potior. C.

i l. fin. nostrum in quib. caus. pign. vel hyp. tac. contr. lib. 8. C. tit. 15.

l l. fin. C. de primip. lib. 12. C.

l l. fin. eod. tit. de primip. lib. 12. C. tit. 63 &

d. l. fin. nostrum. C.

m l. de primip. lib. 12. C.

n l. de iure fisci. C

o l. 2. ne vxor pro mari. l. res C. de bona proscrip. & rei vit.

p l. fin. nostrum, qui potior C.

q d. l. fin. §. exceptem. de pignoris.

r l. si ventri. §. in bonis, de priuil. cred. P.

deposito [a]. Is etiam qui prior tempore passus est, & voluit secundo obligari rem sibi obligatam, efficitur ei posterior: vtpote qui suo iuri censeatur renunciasse [b]. Et sublata causa primi, quæ pluribus modis euanescit, locum facit alijs, vt sequenti capite explicandum est.

Quibus modis Tollatur vel mutetur hypothecaria seu pignoratitia actio. Cap. 12.

Lib. 20 P tit. 6.

1. *Hypotheca tollitur Mutata obligatione, Solutione, Remissione, Oblatione, Consignationeq́;*
2. *Quando qui soluit priori creditori, in locum eius succedere dicatur.*
3. *Tollitur hypotheca Oblatione & Consignatione debiti integri.*
4. *Hypotheca tollitur, si Pecunia credita non est, ob quam facta est.*
5. *Item Remissione expressa, & tacita.*
6. *Exting. hypotheca, re Acquisita per creditorem, per sententiam, per iuramentum.*
7. *Item Abusu pignoris, resoluto iure dantis.*
8. *Resoluto contractu, interitu rei, Mutata & nouata obligatione.*

1 SI † hypothecaria prima obligatio tollatur, aut mutetur, placuit & mutari effectum, & fieri creditores sequentes potiores. Veluti solutione debiti tolli hypothecariam dubium non est, vel si recedatur volente creditore à pignore [c], nec tantum solutione debiti, sed etiam eius legitima consignatione & depositione post oblationem, per quæ impeditur ius pignoratitium ne recte distrahi possit pignus [d]. ¶ † Verumtamen
2 hic annotandum est, soluentem pecuniam priori & priuilegiato, interdum in locũ eius succedere, interdum minime, sed effici secundum priorem. Sic creditor non succedit in ius prioris, etiamsi ita contractum est, vt antecedens dimitteretur, nisi cõuenerit, vt sibi eadem res esset obligata, quando videlicet alius, quam secundus, vel tertius, vel vlterior, soluit pro debitore sine retentione pignoris [e]: quamuis in priuilegium eius personale succedat, *l. 2. de cessio. bono. P.* alioquin si is qui soluit creditori primo pro debitore pactum ineat, vt in ius hypothecæ eius succedat præferetur, vt prior [f]: & sine pactu secundus creditor succedit loco primi, si modo ei soluat pecuniam debitam ante venditionem pignoris, vel eo recusante offerat & deponat [g]. Verumtamen qui à priore creditore emit rem oppigneratam, cæteris etiam præfertur, veluti in locum eius substitutus, & ad priuilegiatos pecunia illius peruenientæ [h], cessa illi à creditore actione [i], si modo sine dolo & gratia væneat legitime pignus, non aliter [l]. Nec qui emit à creditore antiquiori, persecutione hypothecaria alijs tenetur: quamuis creditur, si in solutum pignus acceperit, vel iure venditionis à debitore habuerit, persecutione nihilominus teneatur, ac si debitor alijs easdem res vendidisset: sed ita qui persequitur res obligatas audietur, si quod eidem possessori propter præcedentis contractus authoritatem debitum est, obtulerit [m]: cum & vendente primo creditore pignus, possit posterior, offerendo & consignando debitum priori, impedire [n] venditionem. Receptum etiam est pactum inter creditorem & emptorem, vt si debitor solueret pecuniam pretij emptori, liceret ei recipere rem suam [o]. Sicuti potest rescindi venditio pignoris, ex causa personæ pupilli, vel minoris viginti quinque annis, vel absentiæ reipublicæ causa [p], vel si à debitore vendatur contra pactum cum creditore factum ne venderetur [q]. Quemadmodum autem secundus creditor offerendo primo, & soluendo, sibi ius hypothecæ [r] facit, & veram emptionem emendo, sic non obstante emptione, tertius secundo offerre poterit, & debitor ipse, & ita poterit liberare pignus. Quia posterior creditor qui à priore pignus emit, non tam acquirendi dominij, quam seruandi pignoris sui causa intelligitur pecuniam suam dedisse [s]: etsi venditione à creditore facta extraneo aliter statuatur, & sit irreuocabilis emptio, paucis exceptis [t], vt monuimus. Ergo ex superioribus constat solutione seu satisdatione primum hypothecam tolli. Non idem tamen statuendum in satis-
3 datione, quæ hypothecam non liberat [u]. ¶ † Deinceps tollitur & facta legitime oblatione & consignatione [x] totius debiti: nam pro parte, siue a-
4 ctiue siue passiue diuisio pignoris nõ fit [y]. ¶ † Tertio, si pecunia non fuerit credita, ob quam pignus obligatur, desinit hypotheca vel ius pignoris [z].
5 ¶ † Quarto remissione tacita vel expressa: tacita, veluti si præsens creditor nec repugnans, permittat debitorem suum rem pignori obligatam distrahere [a], vel pignori alij dare [b]. Qui tamen non succedit in locum eius [c]. Si reddat chirographum obligationis [d], vt nec redeunte postea re alienata in potestatẽ distrahentis debitoris, recidat in obligationem pignoris [e]. nisi aut dolus debitori obijciatur [f], aut resoluatur venditio [g]: cũ tamen diuersum statuendum sit, si inscio creditore debitor rem pignori obligatam alienauerit, tunc enim alienatio pignori non obest [h]. Expressa autem pignoris remissio proculdubio creditori remittenti nocet, qui ius habebat, sicuti in aliorum iurium remissionibus recte placuit [i]: neque remittentibus actiones suas, ad easdem datur egressus [l]. Item quinto si pignus fiat creditoris, extinguitur hy-
6 potheca [m]. ¶ † Sexto si absolutio pignoris & per sententiam, & per iuramentum non deberi, si de-
7 feratur ab aduersario [n]. ¶ † Septimo si creditor abutatur ancilla oppignerata, vel prostituendo, vel aliud turpe agere cogendo [o]. Item octauo resoluto iure dantis, resoluitur ius accipientis [p]. Et nono si resoluatur obligatio contractus principalis
8 cui accessit [q]. Et decimo si res intereat [r]. ¶ † Vndecimo si mutetur obligatio à re in rem, nulla mentione facta hypothecæ, & si fiat nouatio [s]: vel à persona in personam [t], vt si quis emendo à priore creditore, vt paulo ante explicauimus, in ius eius succedat [u]: nam tunc soluitur prioris obligatio, & alius succedit, vel si alius quam creditor vendat: vel debitor soluat: vel alius pro eo, non retenta nominatim hypotheca, soluitur eadem [x].

pig. actio. in P. n Tryph. in l. si deferente. 13. & l. 5. §. fin. quib. mod. pig. vel hypot. sol. P. o l. elegantet 24. § fi. de pig. act. p l. 3. & 4. quib. mod. pig. vel hypot. sol. P. l. ius vectigali, de pign. in P. q l. voluntate, quib. mod. pignor. vel hypoth. sol. P. r l. sicut cod. t. t. s l. creditor. 3. qui potior. in pig. hab. in P. t l. 1. §. fin. quibus mod. pig. vel hypoth. solu. P. v l. 1. si antiq. cred. pig. vend. C. x l. 2. 3. & l. de his qui in prior. cred. loc. succ. l. 1. quib. mod. pign. vel hypoth. sol. P.

FINIS LIBRI XXIII.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

LIBER XXIIII.

de Stipulationibus. Cap. 1.

Lib. 3. Inst. tit. 16. Lib. 45. ff. tit. 1. Lib. 8. C. tit. 38.

1 *Oratio imago mentis, vnde consensus certior significatio & obligatio.*
2 *Sponsio quid, & ab sponte dicta.*
3 *Stipulatio quare verborum dicta obligatio, quid stipes, stipendiare.*
4 *Stipulationis definitio: & num contractus.*
5 *Stipulationum diuisio, in conuentionales, & non conuentionales.*
6 *Rursus non conuentionales, prætoria, iudiciales, communes, & quæ.*
7 *Prætoria iudiciales, iudicatum solui, rem ratam haberi, &c.*
8 *Procurator ad lites quando satisdare tenetur, & quid satisdatio.*
9 *De satisdationibus iudicialibus.*
10 *Cautionales stipulationes quæ.*
11 *Communes quæ.*
12 *Duplæ stipulationes, & ædilitiæ.*
13 *Communia prætorijs stipulationibus.*
14 *Stipulationum conuentionalium subdiuisio, in principales & accessorias: & quæ sint, quidque in illis considerandum, resque primum quæ in stipulationem veniunt.*
15 *Res stipulata quid producat, si in commercio non sit.*
16 *Stipulari non possunt res propria, possunt facta, sed possibilia, nec turpia.*
17 *Consensus inter stipulata adesse debet.*
18 *Persona quæ idoneæ sint stipulandi, & 20.*
19 *Stipulatio iuris ciuilis est.*
20 *Alteri facta stipulatio, quando valet etiam absenti. iung. 26.*
21 *Reus stipulandi, & reus promittendi quis dicatur.*
22 *Stipulandi quæ forma: ne inter absentes, per epistolam, nutu, sed vtroque loquenti & præsenti in continenti fiat.*
23 *Verborum stipulandi antiqua formula, illaque sublata.*
24 *Stipulatio quando, & in quibus pro facta suppletur.*
25 *Stipulationum vtilitas.*
26 *Stipulatio absenti an fiat.*
27 *Stipulationes transeunt in heredes.*
28 *Stipulationum duo fines, ad dandum, aut faciendum, aut vtrumque: vnde stipulationum alia diuisio, in dando, & faciendo consistentium.*
29 *Agere, facere, gerere, differunt.*
30 *Verborum obligatio habet actionem præscriptis verbis fidei, quære.*
31 *Stipulationes sua natura sunt omnes cautionales.*

1 IMago † mentis & animi cuiusq;, vt ait Dionysius Halicarnassæus, est oratio [a]. Et Aristoteles [b]: ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ, τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γραφόμενα, τῶν ἐν τῇ φωνῇ. *Sunt igitur voces, eorum quæ in anima sunt symbola: & scripta, eorum quæ in voce.* Et proinde ex verbis consensus iudicium certius habitum est, quàm ex rei interuentu, cum homo animal sit λογικόν, quod Græcis & rationale & loquens dicitur: quare & D. Basilius ait, ἓν γνώρισμα τῆς ζωῆς τὸν λόγον. *indicium quod viuamus, orationem esse vnum* [c]. Traditque idem author, sermonem seu locutionem Deum hominibus largitum, propter conseruationem communionis societatis humanæ, & ad communicationem secretorum mentis, quæ alius nisi eo modo cognoscere queat [d]: neque quicquam aliud voluisse præsumitur, quam dixerit: nec dixisse, quam quod prius mente agitauerit [e]. Et cum in verbis nulla est ambiguitas, frustra voluntatis quæstio mouetur [f]. Si igitur quis verbis promiserit, placuit inde, veluti ex consensu expresso nasci obligationem. Et cornu bos capitur, verbis ligatur homo: aut vt alij notant,

Verba ligant homines, taurorum cornua funes [g].

Concipiuntur autem verba eo modo, quo mens obstringendi constet, quibus de voluntate sua propria sponte testantur contrahentes, vt certum quid libere constituant. 2 § † Hoc enim verbum sponsionis, authore Varrone, significat [*Despondisse*, inquit [h], *quis filiam dicebatur, quod de sponte eius, id est, voluntate exierat.* Et postea, *Sic despondisse animum quoque dicitur, vt despondisse filiam, quod sua sponte statuerat finem.*] a qua sponte dicere, conspondere quoq; dixerunt, cum à sponte respondetur, id est, ad voluntatem rogantis [i]. 3 § † Verborum obligationem, stipulationem dicimus, quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte ab stipite: non vt voluit Varro, ab stipe, pecunia scilicet quam stipulari solemus [l]; quamuis secundum eundem, qui pecuniam alligat, stipulari & restipulari dicatur, & inde stipendia, quod æs antiqui stipem dicerent, ab stipando, id est, componendo, quo minus loci contineret pecunia. Est & sponsio stipulatio, iuxta Varronem, à voluntario & sponte, vnde & spondere & respondere, cum ad voluntatem rogantis dicitur & spondetur, id est, inquit, respondetur [m] quod & probant iura [n]. 4 § † Stipulatio est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum, facturumve se id quod interrogatus est, respódet [o]. Stipulor secundum Priscianum idem quod interrogo [p], atque inde stipulatus, interrogatus: in

finitione

a Diony. Hal. in præfat. hist.
b Aristoteles, περὶ ἑρμηνείας.
c D. Basilius epist. 176.
d Idem D. Basil. in homi. ad illa verba, Moses attende tibi.
e l. in ambiguis, de rebus dub. in ff. l. Labeo, de supell. legat.
f l. ille aut ille, & l. non aliter, de legat. 3.
g glossa in §. 1. de oblig.
h Varro 5. de ling. Lat.
i §. 1 de verb. oblig.
l Varro 4. de ling. Lat.
m Varro in 5. de ling. Lat.
n l. 2. de spōsa. ff. l. sponsio appellatur, de verbor. sign.
o l. 5. §. stipulatio, de ver. obl. l. 1 §. verbis, & l. obligamur autem, de act. §. 1. de ver. obl.
p glossa in §. præterea, in verbo stipulatus, quib. mod. toll. oblig. ff.

finitione non memini contractus, cum omnis stipulatio contractus non sit nisi conuentionalis, & potius refertur ad actum: vt quod sine verbis sit ad gestum: & ad contractum συνάλλαγμα [a].

5 ¶ † Stipulationum aliæ conuentionales sunt, aliæ non conuentionales [b]. Conuentionales vocat Pomponius, quæ ex conuentione reorum fiunt: quarum totidem genera sunt, quot pene dixerim rerum contrahendarum. Nam & ipsæ ex verborum obligatione fiunt, & pendent ex negotio contracto. [c] Iustinianus conuentionales dicit, quæ ex conuentione vtriusque partis concipiuntur, hoc est, neque iussu iudicis, neq; iussu prætoris. [d] Sic liberæ sunt conuentionalium formulæ, quia contrahentibus pactum temperare pro arbitrio liberum est. [e] cum diuersum sit in prætorijs, ex quibus nihil immutandum est. [f]

6 ¶ † Non conuentionales sunt, aut dumtaxat iudiciales, aut prætoriæ, aut communes. [g] Prætoriæ rursum, aut iudiciales, aut cautionales, aut communes. [h] Iudiciales sunt dumtaxat, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur. [i] Prætoriæ quæ à mero prætoris officio proficiscuntur. [l] Inter iudiciales sunt [m], de dolo cautio [n], de persequendo seruo qui in fuga est, & de eius restituendo pre-
7 tio. [o] ¶ † Differunt autem in pluribus iudiciales quæ prætoriæ non sunt, à prætorijs, quod prætoriæ ex prætoris authoritate seu edicto proponantur, & possint sine iudicio præcedente peti. Iudiciales porro, ex aliorum quam prætorum authoritate, puta, Cæsarum vel aliorum nomothetarum, habent definitam naturam ob iudicia iam cœpta per consequentiam præstanda. [p] Habent tamen prætoriæ & suas iudiciales, quæ propter iudicium interponuntur, quales ratum iudicium haberi [q], iudicatum solui [r], de operis noui nunciatione, de opere demoliendo si iudicatum sit. [f] Per iudicatum solui stipulationem olim quis antequam litem contestaretur, tria promittebat. Primum quid defenderet, quod dolus abesset, quod iudicatum solueret. Atque qui suo vel alieno nomine conueniebatur, hac stipulatione cauebat: & si alieno, adhuc, ratum habiturum dominum. At hodie qui nomine suo agit vel defendit, nullam satisdationem pro re reddenda, an pro litis æstimatione præstat, sed pro sua tantum persona, quod in iudicio permaneat, cum iureiurando, vocantque hanc cautionem iuratoriam. [t]

8 ¶ † Alienæ autem litis defensor siue procurator, siue alius, non nisi cum satisdatione & stipulatione idoneus est: ideo promittere debet iudicatum solui, vel defendere, vel in iudicio, vel extra, eaque stipulatione se & hæredes obstringit. [v] Et si non doceat procurator de mandato, de rato quoque cauere debet, per titul. rem ratam haberi, P. Nisi apud acta datus sit: quia tunc non de rato, sed
9 tantum de defendendo cauere debet. [x] ¶ † Satisdare porro nihil aliud est, quam quando aduersario, pro eo quod à nobis petit, ita cauemus vt eum securum reddamus, *l. 1. qui satisdar. cogant. in P.* Quo titulo & traditum de satisdatione iudicio sisti, iudicatum solui, & quæ personæ satisdent, vt quæ per se iudicio interesse nequeunt, condemnationi subeundæ causa: tractatur autem de effectu cautionum iudicij sistendi causa factarum, *titul. si quis caution. & in eius l. 2.* de impedimentis legitimis quæ committi stipulationem non siuunt. Sicut & in toto titulo, de eo per quem fact. erit.

10 ¶ † Cautionales stipulationes prætoriæ, quamuis omnes dici possint generaliter, quod per eas omnes nobis prospicimus & caueamus, tamen singulariter illæ huiusmodi dicuntur, quæ ad instar actionis nobis caueri prospiciunt: vt quæ nouando robur debito addunt, qualis est stipulatio de legato præstando, rem ratam haberi, de dam-
11 no infecto. [y] ¶ † Communes sunt, quæ & à prætoris authoritate nullo præcedente iudicio, vel eo intercedente ex iudicis alterius officio, si expedire illi videatur, interponi possunt: qualis, rem ra-
12 tam haberi, & rem pupilli saluam fore. [z] ¶ † Addit Pomponius stipulationem duplæ, quæ & à iudice, & ab ædilitio edicto venit [a]: ædilitiæ namque stipulationes, iuris prætorij censentur. [b]

13 ¶ † Commune prætorijs stipulationibus vt satisdetur [c], id est, dentur fideiussores, non pignora [d], & procurator per eas quærat domino [e], pœnaq; illis inferri [f] possit, & repeti possint, sine culpa stipulatoris, cautum esse desinat. [g] Sunt aliæ diuisiones stipulationum, de quibus in actione earum postea.

14 ¶ † Alia diuisio stipulationũ conuentionalium vt aliæ fiant per se principaliter, aliæ sint cum alijs. principaliter fiunt quæ sine alio contractu fiunt: aliæ ad alios contractus referuntur, vt fideiussio, expromissio, adpromissio, constitutum, adiectitur & pollicitatio. In omnibus, cuiuscunque sint speciei, res contemplabimur quæ in stipulationem veniunt, personas stipulantium, quod geritur, seu formulam contrahendi vel stipulandi, & reliqua quæ in alijs contractibus. Res omnes quæ dominio nostro subijciuntur, siue mobiles, siue soli sint in stipulationem deduci possunt. Sicuti contra, quæ non sunt in cõmercio nostro, excluduntur [h]:
15 vt sacræ, religiosæ, liber homo, &c. [i] ¶ † Si tamen res in commercio promittentis nõ est, sed tamen in alterius, & in suo etiam aliquo modo esse possit recte stipulationem admittet [l]: nam etsi præstare non possit facto alienam rem stipulator, nihilominus tenetur ad id quod interest [m]. Item erit inutilis stipulatio, si quis stipuletur dari vel fieri, quod natura non concedit, vel si lex fieri prohibeat, idque habeat perpetuam prohibitionis cau-
16 sam. [n] ¶ † Res suas nemo stipulari dari sibi non potest, nisi in eum casum quo res sua esse desinere potest. [o] Quia scilicet dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur vt eius fiat: nec res quæ iam domini est, magis eius fieri potest [p], quamuis recte rem suam sibi tradi stipuletur seu restitui [q]. In stipulationem veniunt & facta [r], non tamen facta impossibilia, iure, aut natura [f]: potissimum si impossibile affirmatiue concipiatur, vt si cælum digito tetigeris. Quia si negatiue, non vitiatur stipulatio: vt si digito cœlum non tetigeris. [t] Turpis itaque causa, vt iure impossibilis [o], & contra bonos mores, stipulatione non re comprehendetur: veluti si de futura sit successione. [x] Et iure submota est Octacilia Lateranensis, quæ commercium libidinis habebat cũ Visellio Verrone, à petitione trecentûm millium numûm, quos stipulata erat, & spoponderat Caius Visellius Varro, dum graui morbo laborabat, sed eo consilio & animo, vt si quid humanitus ei contigisset, tum à suis hæredibus Octacilia peteret, vel ut genus aliquod legati, ita sub titulo creditæ pecuniæ recta inhonesta liberalitate [y]: Consentire autem debent qui contrahunt de re seu materia, cuius error & dissensus vitiat stipulationem [z]. Personæ, quæ huic stipulationi idoneæ, illæ erunt quæ pacisci libere possunt, si modo loqui possint, & nisi expresse prohibeantur. Et proinde excipi-

a l. si non fortem. 16 § si depos. de vsur. in P.
b l. stipulationum aliæ 1. §. conuentionales, de ver. oblig. P.
c l. Labeo. 19. de ver. sig. in P.
d §. conuentionales de diuisio. stipulatio. ap. Iust. libr. 3. tit. 19.
e l. 1. §. si conueniat, depos. P. l. in conuentionalibus. 52. de verb. oblig.
f d. l. in conuentionalibus, & l. nec ex prætorio, de regul. iur. in P.
g d. l. 5. de ver. oblig. P. §. 1. de diuis. stipul.
h l. 1 de præt. stipulat. 46. P. tit. 5.
i d. l. 5. § iudiciales, de verbor. oblig. & §. 3. vers. iudiciales, de diuisio. stipulationũ.
l d. l. 5. §. prætoriæ, & in §. prætoriæ, de diuis. stipul.
m d. §. 2. de diuis. stipulat.
n dic. §. 3 & §. iudiciales. l. 3. exemp. in l. creditor, de pign. actio. P.
o d. §. 2. & l si cum exceptione. §. qui si homo. l. redhibe. & §. si de ædil. edict. P.
p notat gloss. in § prætoriæ, ad verbum veniunt, de diuis. stipulationũ.
q l. 1. §. iudiciales. de præt. stipula. P. tot. tit.
r rerum ratam haberi. tit. 46. P. tit. 7.
s d. §. iudiciales, & tot. titul. iudic. sol. lib. 46. P. tit. 7.
t l. stipulatio de operis no. nunciat. in P.
v §. 1. & §. sed hodie, de satisdatio. ap. Iustin. lib. 4. Inst. tit. 11.
x §. sin autem per procuratorem. & §. seq. eod. titu. de satisdationib.
z L. C. de satisdat.

y in l. 1. §. cautionales, de præt. stipul. P.
a §. si de diuisi. stipul. ap. Iustin. l. 1 §. communes, de prætor. stip. P. l. 5 §. communes, de verbor. obli. P.
a d. l. 5. §. communes. l. empti, de euict. in P.
b §. prætoriæ, de diuis. stipul. §. propocchit, de iur. nat.
c Paul. l 3. de prætor. stip
d l prætoriæ stipulationes. l. 7. eod tit.
e l. 10 omnib. 5. eod.
f l. in omnib. 6. eod.
g l. prætoriæ autem 4. eo. P.
h §. 1. de inutilib. stip.
i l. inter stipulantẽ. §. sacram de verb. oblig. §. idem iuris, de inutil. stip.
l l. multũ interest. 34. de de verb. obl. P.
m l. mortuo boue. §. Labeo. de leg. 2.
n l. si ĩ stipuler. 35. de ver. obl.
o l. nemo rem suam in 1. & 2. & l si rem meam, de verb. obl. §. item nemo, de inutilib. stip.
p § sic itaque discretis, de acq. l. 3. § ex plurimis de acquiren. possess. §. sed etsi rem legatarij, de leg.
q l. nemo. in 1. respons. de verb. oblig.
r §. si. de ver. oblig. l. 2. eod. tit. P.
s l. si stipuler. l. generaliter. l. veluti, de verb. oblig. P.
t l. impossibilis, & l. si hemo mortuus, de verb. obliga. P.
o l. impossibilis. de reg. iur.
v l. stipulatio hoc modo, de verb. obli l ex eo de inutilib. stip. C.
x §. item contra, de inutil. stip.
y Valer. Maximus. lib c. c. 2.
z §. si de alia, de inutil. stip.

mus mutos, surdos [a], furiosos [b]. Neque enim verba obligant, nisi adsit voluntas obligandi [c], quæ nulla inest furiosis [d]: ita & infans reijcitur ab stipulatione [e]. Pupillus autem sine authoritate tutoris non obligatur stipulatione, alios tamen sibi obligat [f]. Pubes tamen sine curatoris authoritate obligatur ex stipulatu [g]: quamuis & huic si læsus sit per restitutionem subueniatur [h]. Sic cui bonis interdictum est stipulando sibi acquirit, alijs non obligatur [i]. At qui in aliena potestate sunt, vt serui, suo nomine recte sibi non stipu-

19 lantur quæ iuris sunt, sed quæ facti. ¶ † Extant tituli de stipulatione seruorum [m], qui hac de re plenius docere possunt: stipulatio quippe iuris ciuilis est [n], cuius incapaces sunt serui [o]. Filiusfamilias si pupillus, nec cum patris authoritate obligatur: si impubes cum eo recte stipulatur sibi [p], at sine patre recte stipulatur eum patri acquirat,

20 & seruus domino [q]. ¶ † Estque hic casus, quo licet alteri stipulari, videlicet ei cuius iuris qui subiectus est, non alij nisi nostra intersit [r], vel procuratorio [s] nomine, vel nobis subditis fiat [t]. Iure tamen canonico valet stipulatio in alterius fauorem facta, potissimum si adijciatur iuramentum [v]. Soletque hodie stipulatio alteri absenti facta valere, propter sponsionem & acceptationem, quam tabellio vel alius absentis nomine facit. Inutilis porro illa stipulatio, si vel ab eo stipuleris qui tuo iuri subiectus est, vel si is à te stipuletur [x]. Filiusfamilias maior recte alijs stipulatur & obligatur [y]: nisi quatenus facessit senatusconsul. Ma-

21 cedonianum [z]. ¶ † Qui stipulatur reus stipulandi dicitur: qui promittit, reus promittendi habetur, vt notat Modestinus [a]: & vnus & duo, & plures rei promittendi & stipulandi esse possunt [b]. Reus à re dicitur, dum de re eius agitur [c]. Plurium autem cum res stipulando & promittendo agatur illi & rei promittendi & stipulandi dicentur, si plures simul interrogent, simulque plures promittant: quamuis sit disparitas modi promittendi, vt si alter pure, alter cum conditione promiserit [e], vel quamuis adsit disparitas locorum [f], vel personarum [g], & quamuis alius sit contractus quam stipulationis, cum in alijs quoque constitui possint duo rei vel plures, vt in emptione, venditione, disposito, commodato, locatione [h], disparitas tamen rei debitæ vel causę debendi duorum reorum constitutionem [i].

22 ¶ † Forma substantialis stipulationis habet expressionem serio factam [l] consensus, per verba vtriusque contrahentium, & vtroque loquente, præsente, & vocem intelligente [m], metu & dolo non interuenientibus [n], interrogatione præcedente, & responsione subsequente quæ interrogationi conueniat [a]: vnico contextu fiat, non diuertentibus contrahentibus ad extraneos actus, nec alijs interuenientibus negotijs medijs, nisi exigua quædam obiter interponantur modico interuallo, quæ non nocent [p]. Nec modicum tempus interrumpit continuitatem stipulationis, quemadmodum longius interuallum [q]: sicuti in alijs in quibus forma ex vnico contextu pendet, & diuidi non potest [r]. Inter absentes autem fieri non potest: quia se illi mutuo exaudiri non possunt, neque idcirco per epistolam, vel lite-

23 ras [s], vel nutu [t]. ¶ † Verba solennia olim erant quibus concipiebantur stipulationes, spondes? spondeo: promittis? promitto: fideiubes? fideiubeo: fide promittis? fide promitto: dabis? dabo: facies? faciam [v]. Erat & alia formula promittendi, proba dari [a], apud Varronem [y]: & alia prisca formula de qua his agit verbis, cum de ouibus mercandis tractat. De reliquo, antiqua fere formula vtuntur: cum emptor dixit tanti sint mihi emptæ? & ille respondit, sunt, & expromisit nummos: Emptor stipulatur prisca forma sic, illasce oues, qua de re agitur, sanas recte esse vt pecus ouillum, quod recte sanum est, extra luscam, surdam, minam, id est, ventre glabro: neque de pecore morboso esse, habereque licere, hæc sic recte fieri spondes? Hodie verborum formulæ sublatæ sunt, lege Leonis, quæ tantum sensum & consonantem verborum intellectum ab vtraque parte solum desiderat, quibuscunque verbis expressus sit [a], siue Latinis aut Græcis, aut quibuscunque alijs, dummodo à contrahentibus intelligatur quid dicatur siue per se, siue per interpretem [a]: Liberumque est interroganti verba stipulationis ex arbitrio componere. Ideo verba si dubio sunt, contra eum, vt qui potuerit componere & dictare interpretantur authore Celso [b]. Sic apud Plautum [c], [Bal. *Rogato obsecro, hercle gestio promittere.* Sim. *Nullum periculum est, quod sciam, stipulari vt concepisti verba. Viginti minas dabin?* Bal. *dabuntur.*] Fiunt itaque stipulationes ex mente contrahentium, pure, in diem, sub conditione, sub modo, cum accessione personarum & rerum [d]. Imo si quis interrogatus num spondeat, & respondeat, quod vis faciam, verbis obligatus censetur: adijcitur & pœna aliquando, & plerum-

24 que sine pœna [f] fiunt stipulationes. ¶ † Cæterum ignorandum non est, ex legis authoritate in aliquibus stipulationem fingi interuenisse, si omissa fuerit, & hæc fit sine verbis: vel melius verba supplentur, dum effectum stipulationis, perinde ac si interposita esset, lex indulget, vel præsumit. Estque tacita stipulatio, qualis intelligitur in dotis datione, de ea restituenda [g]: & in arrogatione, de bonis arrogati post eius mortem restituendis [h]: & in causa fideiussorum tutorum, qui nomina sua in acta redigi passi sunt [i]. Præsumit & lex stipulationem vere interuenisse, si instrumentum de ea compositum id referat [l]: item si quis literis se præstaturum cauerit, id est, promiserit, si inter præsentes actum est, intelligi vult lex verba præcessisse stipulationis [m], & omnia præsumuntur solenniter acta, si de contrario non constat [n].

25 ¶ † Vtilitas huius stipulationis, stipulantis est si is qui stipulatur sibi quærere possit: sin minus, domini, si per seruum [o]: & patris, si per filiumfamilias fiat [p]. Pater stipulando filio qui est in sua potestate, sibi stipulari videtur [q]. Qui stipulatur cum moritur sibi & hæredi stipulari videtur [r].

26 ¶ † Si sibi & alteri quis stipuletur absenti iure ciuili, in persona absentis est stipulatio inutilis, pro parte autem stipulantis valet: & in totum si sua intersit [s]: vt si stipulando pecuniam suam crediderit [t]: habetur namque ratio tunc contractus bonæfidei mutui, in quo vt in similibus adiectio

personæ

a §. mutum, de inutilib. stipul. l. 1. de ver. obli. l. §. si. de acti. P. b §. furiosum, de inutil. stip. l. si à reo. 70 §. 3. de fideiuss. P. l. 10 negotijs. 3. l. furiosi. 40 de reg. iur. c l. omnis. 10. de contra. stipul. C. & in l. non solum. 32. de actio. P. d l. furiosi 40. de reg. iur. l. 2. §. 2. de iu. co. P. e §. pupillus. vers. nam quod diximus, de inutil. stip. f l. 10 tutelis, & l. si pupillus, de verb. ob. l. d. §. 1. eod. d. §. pupillus l. 1. C. de inutil. stip. lib. 8. tit. 39. g l. puberes. 101. de ver. oblig. l. neque tutoris l. de cō tra. & cō. sti. C. h l. si curatorē, de in inte. rest. i l. is cui bonis. 6. de verb. oblig. l l. si palatio lista habere licere. 38. §. is qui sunt. de verbo. obl. §. 1. de stip. seruor. m lib. 45 P. ti. 3. & lib. 3. Iusti. instit. tit. 17. n §. de const. de act. l. d. de duo. reis P. l. si debitori 47. de fide iussor. o l. quod attinet, de reg. iur. p l. fin. §. 1 de verb. oblig. q d. l. stipulat. ista. §. 1. qui. r l. stipulatio ista. §. alteri, de verbo. oblig. §. alteri, & §. si quis alteri. §. si quis alium, de inutil. stip. l. 3. C. eod. tit. s l. d. procuratori præsentis, de verb. ob. P. t l. 2. de cōtra. & com. stip. C. l. fina. C. de inutil. stip. v gl. in c. quoties, in 1. in verbis, parte 1. q. 7. arg. ca. iuramenti, 22. q. 5. l. 1. de constituta pecunia. x §. item inutilis, de inutilis stip. l. de contra. emp. C. y l. cum filiusfamilias 49 & l. si seruus 141. §. 1. de verbor. obligat. §. item inutilis, de inutil. stipul. l. si quis, 44. de pecul. z l. 1. ad Senatuscon. Macedo. P. a l. 1. de duobus reis, lib. 45 P. titul. 2. b l. 3. 4. de duobus reis. l. nemo. 5. eod. c ca. forus, de verborum significationib. Cicero 2. de Orator. d l. duos reos, in princip. & §. 1. de duobus reis, l. si ex duobus, l. 12. eod. e l. ex duobus, l. 7. eod. f l. eandem rem 9. §. fin. eodem titul. g l. de ex duobus, l. 12 §. si a Titio eod. titul. h l. eandem rem. 9. eod. l. item quæritur. §. duob. & l. cum apparebit, loca. P. l. si duo. de constitut. pecunia. P. i l. si id quod, l. 15. de duobus reis. P. l. Varro 3. de ling. Lat. l. 3. §. fin. de actio. P. non solum, 30 eod. titul. m l. 1. de verborum obligationib. n l. si quidem 9 de contra stipulat. C. l. dolo, ca. de inutil. stipulat. o §. item inutilis. & §. præterea. de inutil. stipulat. l. 1. §. si quis simpliciter, de verbor. obligation. 5. §. de verbor. obliga. p d. l. 1 in princip. & §. qui præsens, & l. quæ extrinsecus, & l. continuus, l. 137. de verborum obligat.

q l. duos reos. §. duo rei, de duob. reis. P. l. si ex duobus, eod. tit. r l. hæredes palam. 21. §. valet de testam. P. s l. 1. C. de inut. stipulat. §. item verbo eod. tit. Institutio. l. 1. de verbor. obliga. l. his verbis, de duobus reis. t l. 1. §. si quis ita, de verb. ob. v §. 1. in hac re. de verb. oblig. x l. lecta, si certum petat P. l. si ita. 126 §. 2. de verb. oblig. y Varro lib. 2. de re rust. c. 2. a §. in hac re, de verb. oblig. l. omnes stipulationes. 10. C. de contrah. & commit. stipu. a in l. 1. §. fin. de verb. obl. P. §. verum, eod. tit. apud Iusti. l. Græce, de fideiussor. in P. b l. quicquid astringēdæ, de verb. oblig. c Plautus in Pseudolo. d §. omnis stipulatio, de verbo. obli. l. obligationum ferè. de actio. P. e l. blandum. C. de fideiuss. f l. cum quid. 91. de ver. obl. g l. vnic. C. de rei vxor. actio. h l. non enim aliter, & l. his verbis, de ado. in P. i l. cum ostendimus. 4. §. 1. de fideiussor. tutor. io P. l l. optimam. 14. de contr. & commit. stip. C. l. 1. C. eod. m l. Titia. 134. §. idem respondit, in 2. de verbor. oblig. P. n l. sciendum, de verb. obl. l. ex hac de dolo, io P. o l. 1. de stip. seruor. P. §. fin. eo. tit. ap. Iusti. p l. si. de inutil. stip. C. q l. 1. C. de contrah. stip. r l. 4. de contra. stip. C. l. si. C. eod. s l. si mihi & Titio. & l. cum ita, de ver. obli. §. quod si quis sibi, de inutil. stip. t l. inter stipulantem, de verb. obl. l. 1. C. de inutil. stipul.

personæ alterius non obest quin ex integro quæratur contrahenti [a]. ¶ † Transit & omnis stipulatio quæ in dando vel in faciendo, vel in vtroque consistit [b], in hæredes, siue hæredum specialis mentio fiat, sine non, cum factum per alios quam contrahentes impleri possit [c]. ¶ † Porro stipulationes duos fines habent, vt obligent ad dandum, aut ad faciendum quippiam, vel ad vtrumque [d]: ita, quædam in dando, quædam in faciendo consistunt [e]: & sub his, & non dare, & non facere continentur: qualis illa, per te non fieri, quominus mihi ire agereve liceat [f]: ne dolus fiat, vel dolum abesse [g]. ¶ † M. Terentius Varro constituit differentiam inter facere, agere, & gerere: vt poeta facit fabulam, non agit: actor agit non facit: & imperator dicitur res gerere, id est, sustinere, nec tamen facit, nec agit, & proprio nomine dicitur facere, à facie, quod rei quam facit imponit faciem, à qua facie illud quod fit discernitur: verum hæc aliquando translatitijs confundi verbis [h]. Quemadmodum & Papinianus [i] verbum facere tradit, omnem omnino faciendi causam complecti, dandi, soluendi, iudicandi & ambulandi. Sic etiam & Caius [l] hæc promiscue vsurpari notauit. ¶ † Placuit autem pluribus de causis, verborum promissionem efficacem ad coactionem præstationis fidei pertinere. Nam & verbum à veritate dictum autumat Varro [m], & mentiri visum turpissimum, imo delictum animaduersione apud Persas dignum [n]: & Antigonus Monoculus mendacij ab Alexandro Magno conuictus, aula pulsus, præfecturaque priuatus [o], vt & in iure pœna mendacio plerumque indicta [p]. Cicero verborum promissionem iure duodecim Tabularum firmitatem habuisse, & deceptionem in his iure ciuili punitam tradit. Et cum lege duodecim Tabul. satis esset, inquit [q], præstari quæ lingua nuncupata essent, vt qui infitiatus esset, dupli pœnam subiret, à Iurisconsultis etiam pœna reticentiæ est statuta. Et inde iure ciuili verborum conceptiones inuentæ & definitæ [r], ad fulciendam innominatarum & alioquin debilium conuentionum causam, & vt vberius & tutius nobis consuleremus [s]. Et verbis credimus, quodam actu ad obligationem comparandam interposito, veluti stipulatione [t]. Fuitque necessaria hæc contrahendi per verba formula, firmandaque fuit iuris authoritate & vinculo, cum res ad manum perpetuo non sint, quibus quando volumus possimus transferre dominium traditione, quod nec nuda pacta efficiunt [v], nec nuda pollicitatio: nisi & promissio intercesserit [x], & cum promissione stipulatio, id est, interrogatio & responsio [y]. ¶ † Quamobrem omnes stipulationes, sui natura cautionales sunt, hoc enim agitur in stipulationibus, vt quis cautior sit & securior, interposita stipulatione [z]. Sic enim oritur inde actio personalis.

a l. 3. C. de contra. stip. l. fi. C. de inutil. stip. b l. fundus, de contrah. emp. P. c l. venerit intra. 13. C. de contra. stipul. d l. veteris. 17. de contr. stipulatio. C. e l. 2. de verb. obl. P. f l. 2. § fi. & l. 3. de verb. oblig. g l. 4. de verb. oblig.

h Varro. 5. de ling. Latin. i Papi. in l. verbũ facere. 218. de verbor. sign. l Caius. l. libert. 18. eod.

m Varro de ling. Latin. 1. n Herodo. li. 1.

o Plutarch. in Alex. vita. p Vlpia. in l. 4. § 1. quod cum eo qui in alie. potest. absque gloss. in verb. propter mẽdacium notat in 1. similia. q Cicer. 3. Offerior. r § de constituta, de actio. s Iason in l. cũ mom Cod. de transact.

t l. 2. § fin. de reb. cred. P. v l. traditionibus. C. de pact. x l. nuda. 5. de contra. stip. C. y l. 1. § qui præsens. de verbo. oblig.

z Vlpian. in l. 2. § conuentiones sunt, de prætorijs stip. P.

---

de Actionibus obligationis verborum. Cap. 2.

1 *Actiones vim obligationum ostendunt.*
2 *in Actione stipulationis res num certa vel incerta perpendatur, & quæ stipulationes certæ; vel incertæ.*
3 *Certi condictio pro certa, pro incerta ex stipulatu actio.*
4 *Incerta res hic quomodo accipienda.*
5 *Actio hæc ex stipulatione, pro quibus & quibus detur: & contra quos.*
6 *Quando ex stipulatione agi potest, & quando ex forma.*
7 *Id quod interest venit in stipulationem, post moram.*
8 *Stipulatio contractus stricti iuris.*
Pœnam soluendo quando liberatur promissor, eodem.
9 *Fructus quando ex stipulatione rei petitæ soluantur.*
10 *Stipulationum formulæ, & pacta obseruari debent.*
Et quæ clausulæ obseruari debeant, eod.
11 *Stipulationum aliæ pure, aliæ sub conditione, aliæ in diem fiunt: De earum effectu, eod.*
12 *Faciendi stipulationes quomodo examinandæ.*
13 *Dandi stipulationes quomodo producant effectum.*
14 *Stipulationum aliæ diuiduæ, aliæ indiuiduæ quomodo.*

1 Actiones † vim inesse conuentionibus indicant, & propter illas vinculum quoque iure firmatum fuisse apparet. [*Si quis*, inquit Cicero, *quod spopondit, qua in re verbo vno se obligauit, id non facit, maturo iudicio sine vlla religione iudicis condemnatur* [a].]

2 ¶ † In actione itaque res primum perpendendæ quæ in stipulationem veniunt, ex quibus certa vel incerta sit stipulatio. Certa dicitur stipulatio, quando id quod in eam deductum est, quid, quale, quantumve constat: & contra, incerta, si non appareat quid, quale, quantum [b]. Incertæ quoque sunt stipulationes, vel ratione futuri temporis ad quod referuntur: vt, promittis mihi in annos singulos quoad viuam [c]. quamuis enim moriendum esse certissimum sit, mortis tamen dies incertus est [d]: aut ratione quantitatis: vt, promittis te mihi pecuniam crediturum: petam enim 3 si non credas quanti mea interierit [e]. ¶ † Si certa res in stipulationem venit, datur certi condictio specialis, ex stipulatione: si autem incerta, ex stipulatu, si non fiat, vel si non detur quod conuentum est: vel si aliter fiat, vel contra quam fie-4 ri oportuit [f]. ¶ † Incerta porro res hic accipietur, non quidem omnino incerta ex genere suo toto quod definiri non possit: nam eius generis stipulationes inutiles omnino sunt, sed tantum ea hic incerta dico ratione speciei, in qua quamuis quid, quale, quantumve contineatur, non appareat statim: declarari & apparere postea tamen possit. Vt si quis boni vini Campani amphoras decem stipuletur, vel quid simile [g]: vt fructuum prouentus [h], & ea quæ in faciendo consistunt [i].

5 ¶ † In summa actio datur, si contra fidem datam fiat, vel si fiat aliter quam promissum sit, quod pluribus exemplis fusissime in titulo de verborum obligationibus explicatur. Datur ei qui sibi stipulatur, non absenti, cui stipulatio ab alio quam procuratore, vel seruo facta est [l]. Et si quis sibi & Titio stipulatus est, sibi non Titio actio competit [m]: ex stipulatione filijfamilias actio quæritur patri [m], habita ratione temporis quo filius contraxit: quamuis postea fuerit emancipatus, cum in stipulationibus inspiciamus tempus quo contrahimus quod ad acquisitionem paternam pertinet, si vires accipiat

a Cicero pro Cecinna, paulo post principium.

b l. stipulationũ quædã. 74. & l. vbi autem. 75. de verbor. oblig. et. facit l. certum de reb. credit. P. c l. si Stichum aut Pamphilum. de verb. oblig. d l. 1. de conditio. & demonstratio. P. e l. si pœnam stipulatus fuero. 38. de verb. oblig. f § 1 de verbo. oblig. g l. ita stipulatus. 115. l. cum, 94. de verb. oblig. h l. vbi autem, § fundi, de verb. oblig. i d. l. vbi autẽ, & l. quoties, & l. stipulatio ista de verb. oblig. l l. si ita stipulatus 126. § Chrysogonus, de verb. obl. l. fi. § si co ti l. 1. C. de cõtra. stipul. in l. si vero. 3. de constitut. pecunia lib. 13. P tit. 5. l quod stipulatus to. de solu. lib. 46. P. tit. 3. m Pau. l. filius, 11. & Vlp. l. quodcunque. 45. in princ. & § fi. de verb. oblig.

eo tempore stipulatio [a], non quando tempore emancipationis vires capit, vt in illa, quantam pecuniam Titio credidero [b]: quæ omnia & conuenit in serui stipulatione obseruare, qui stipulando extra factum domino quærit actionem [a]: vt procurator domino vtilem [b]. Hæredibus & contra hęredes contrahentium datur etiam actio ex stipulatione, si facti & realis sit [e], non etiam si personalis: nisi de hærede nominatim caueatur [f].

6 ¶ † Qui agere vult vtiliter, expectare tempus quo agi potest [g], & petere loco debito, & destinato solutioni non alibi [h]: alioquin plus tempore & loco peteretur [i]. Sicut & contra, *minus soluitur*, quando non suo tempore, & loco soluitur: quare ratione eius quod interest alibi peti vel solui quam vbi placuerit, prodita est arbitraria actio vtilis [l]. Et datur quidem in bonæfidei iudicijs actio ex eo contractu quo conuenit certo loco præstari, veluti ex emptione, & locatione, si in his placuerit idipsum, sed si stipulatio interuenerit, ex stipulatu dabitur actio quod certo lo-

7 co [m]. ¶ † Venit & in stipulationem quantum mea interest fidem non fuisse impletam stipulationis, post moram [n]. Si tamen pœna adiecta fuisset, de ea primum agendum erit [o], & eius præstatione liberabitur qui promisit: quia sola pœna in stipulatione est [p]: nisi si quid aliud dictum sit, qood pa-

8 lam exprimi debet. ¶ † Vtpote existente contractu hoc strictioris [q], vel nisi pœna pro solutione facienda debiti adiecta: nam tunc debetur semper debitum, sed mora facta soluendi die dicta, pœna vltra debetur [z]. Et duæ stipulationes censentur, & vna alteram non censetur nouare [l]. Qui vacuam sibi possessionem tradi stipulatus est in venditione, fructus ex stipulatione petere non poterit, quamuis ex empto consequatur [x]. Sic & Paulus respondit [v], [*Si actionem*, inquit, *habeam ad id consequendum quod meum non fuit veluti ex stipulatu fructus non consequar, etiam si mora facta sit, nisi ac-*

9 *ceptum sit iudicium, & post acceptum.*] ¶ † Vlpianus tamen eum qui stipulatus sit rem dari & vacuam possessionem tradi, fructus postea captos, incerti actione ex stipulatu petere posse tradit, & partos [a]: quia qui vacuam possessionem tradi promiserit, non nudum factum stipulatur, sed causam bonorum [y], id est, pręstari rem in eo statu quo erat cum stipulatio facta est: vnde recte accessiones quæ postea aduenerint, petentur.

10 ¶ † Perpetuo tamen obseruandæ sunt conceptiones stipulationum, & quæ in illis placita fuerint: quia contrahentes illis formam dant: vt prętorijs, prætor [z]. Et clausulæ nominatim appositæ, sequendæ sunt. Et plerumque in præfationibus conuenta censentur in stipulationibus repetita [a]. Sed & doli clausula generalis ad ea quæ nominatim cauta non sunt pertinet [b], nec solum ad ea quæ per se ante definita, quæ ex propria definitione intelligenda sunt [c].

11 ¶ † In actione, vel agendi tempore, rursum alia diuisio seu distinctio obligationis verborum obseruanda est: vt aliæ puræ sint stipulationes, aut in diem, aut sub conditione fiant [d]. Quod pure stipulatione concipitur, statim peti potest [e], cum aliquo tamen temperamento: non enim venire debet creditor cum sacco paratus [f]. Nisi etiam locus adiectos stipulationi, spatium temporis inducat [g]: nam adiectio loci quo dandum sit, tempus tacite inducit quod expectandum est, donec eo venire possit arbitratu iudicis, id est, boni viri decernendum, qui æstimet, quanto tempore bonos paterfamilias efficere posset id quod aliquis se facturum promisit [h]. Sic & si ex diuersis locis, aliquis vel plures Capuæ dare promiserint, ex persona cuiusque ratio temporis habebitur [i], & vocabitur hæc conditio taciti temporis [l].

12 ¶ † Eadem in faciendo obseruando, vt tempus puræ quantumuis stipulationis expectandum sit, quo opus perfici possit. Et modus adhibendus est secundum rationē diligentis ædificatoris, & temporum locorumque. Item si non incoetur opus, id tantum æstimatur, quod in illo interuallo effici possit, transactoq; tempore quo opus cōsommari oportuerit, si postea ædificetur, liberatur reus: sicuti liberatur qui se daturum spopondit, si quando tradiderit [m], videlicet, si stipulatoris non interfuerit [n], & nisi lis contestata sit [n], & mora com-

13 missa. ¶ † Nam qui fundum dari stipulatur, vel hominem, non poterit continuo agere, nisi tantum spatium prætererit quo traditio fieri possit [p]. Verumtamen vbi iam cœperit mora faciendæ insulæ fieri, tunc agetur, diesque obligationis cedit [q]. Si in diem quis stipulatus sit, statim quidem debetur, sed ante diem peti non potest [r]: quia dies in gratiam promissoris apposita [s] est. Et ideo medio tempore soluere quidem, si velit, potest, sed non cogitur: neque ea die vel mense qoo dari stipulatus est, tota namque dies & mensis arbitrio debitoris tribui debet [t]. Quo fit vt stipulatio faciendi in diem concepta, non committatur nisi transacta die, quamuis antea constet intra breue residuum tempus impleri non posse promissionem [u]: Conditiones de futuro euentum expectant ad actionem proponendam, & ex conditionali stipulatione tantum spes est debitum iri, & ea in hæredes transmittitur, si priusquam extet conditio mors contigerit stipulantis [x]. Si in præteritum vel præsens fuerit collata conditio, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non deferunt [y]. Ex his mora perpenditur & interitus periculum. Sic enim respondit Pompon. [z] [*Si ex legati causa, vel ex stipulatu hominem certum mihi debeas, non aliter post mortem eius teneberis mihi, quam si per te steterit, quominus viuo eo, eum mihi dares.*] Quod ita fit si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti eum. Porro de mora iam lib. superiore copiose egimus [a], nec repetere dicta ex-

14 pedit.

¶ † Conuenit & in actione proponenda obligationis verba expendere, num illæ diuiduæ vel indiuiduæ sint obligatione vel solutione, & quæ partis præstationem recipiunt, quæ non, vt explicat Paulus [b], & Vlpianus [c], à quibus quis cognoscet quando diuisim, vel coniunctim possint agere hæredes vel correi. Tractauimus & nos alibi diuidui & indiuidui strictim distinctionem [d].

de Fideiussoribus. Cap. 3.

Institutio. Lib. 3. tit. 21. Lib. 8. C. tit. 41. Lib. 46. P. tit. 1. Lib. 3. Decretal. 22.

1 *Fideiussio, accessorius contractus verbis fit.*
2 *Fideiubere quid.*
Fideiussionis comes miseria, eod.

g Fideius-

x Vlp. in l. 4. de vsur. in P. y l. in conuentionalib. 33. §. si de verb. obl. z d. l. in conuentionalibus l. 2. §. si conuenerit, depos. in P. l. 2. de pæt. in P a l. Titia quæ ex alio. 134. § 1. de ver. obl. b l. stipulationis cōmodissimum. 33. §. si de ver. obl. c l. doli clausula 11 c. & l. si ita quis. 153. § si eu. tit. de ver. ob. d §. omnis, de verb. obl. P. l. obligationum fere, de act. in P. a d §. omnis. l. cum qui calendis. 41. §. fi. de verb. oblig. P. f l. quod dicimus, de solutio. P. l. in omnibus. de reg. iur.

3 Fideiussor nec in maiorem summam, vel duriorem quam sit obligatio principalis non tenetur.
4 Fideiubens pro eo qui non potest contrahere tenetur, tanquam ex proprio debito,
5 Fideiussoru nomen continet mandatores, sponsores, constituentes, expromissores, adpromissores, correos.
Fideiussor proprie quis sit, eod.
Mandatores qui dicantur, eod.
6 Sponsor quis dicatur.
Vtilis actio est actio efficax, eod.
7 Constituens quis dicatur.
Constitutum, eod.
8 Expromissor quis.
9 Adpromissor quis.
10 Correi qui.
11 Fideiussores principales & subsidiarij.
12 Obsides qui.
13 Prades.
Vades qui, eod.
14 Vadimonium quid.
Caunons de soymesmes quid, eod.
15 Author quis Confirmator quis.
16 Fideiussor pro quibus fieri potest.
Fideiussor criminalibus negotijs in quantum accedat, eod.
17 Fideiussor & pro parte, & pro toto debito accipitur: & pro fideiussore, & pro omni obligatione: & pro præsenti & futuro.
Megaleas dux Philippi, eod.
18 Fideiussor non accipitur à meretrice, quæ meretriciam vitam pollicetur, pro debito impossibili, pro facto indiuiduo,
19 pro Dote reddenda.
Factum alienum in quantum quis efficaciter promittere potest, eod.
20 Fideiubere qui possunt.
21 Fideiussor idoneus quis.
22 Fideiubere miles num possit.
23 Et ecclesiastica persona.
24 Qui non habet bona in loco vbi fideiubendum.
25 Mulieres.
Velleianum senatusconsultum in quibus mulieribus subueniat, in quibus non, & quod Tholosæ non seruetur, eod.
Fideiussores dare promittens, vbi, & quot dare tenetur, eod.
26 Seruus, filijfamilias.
27 Fideiussores non idonei ratione malæfidei.
28 Fideiussores repelluntur ob malam fidem, & vitia.
29 Fideiussores pro quibus obligari nequeunt.
30 Fideiussor minoris num restituatur in integrum restituto minore.
31 Aqua & igni interdicto num accedat fideiussor.
32 Fideiubendi forma legitima.
Curaturum se fieri aut dari promittens fideiussor non non est, & ad quid tenetur, eod.
33 Fideiussionis de sistendo vel exhibendo duplex.
34 Fideiubens sub conditione quando obligetur.
35 Fideiussio quibus verbis fiat.
36 Fideiubendi formula ex Platone.
37 Fideiussio naturam induit contractus cui accedit.
38 Fideiussores stipulationum iudicialium.
39 Fideiussoru accipiendi causa.

1 STipulationum, † vt diximus, quædam principales sunt, quædam alijs contractibus accedunt, & eos firmiores reddunt. Sed maxime illæ per quas aliæ personæ pro alijs obligantur, & fidem suam obstringunt, & repromittunt: satis enim datum creditori videtur per repromissionem [a]. Fiunt autem per stipulationem fideiussiones, quibus satisdatus etiam [b].

2 ¶ † Neque aliud est fideiubere, quam pro alio alterius obligatione fidem suam obstringere: & fideiussor est, qui alieno nomine obligatur [c]: pro se enim fideiubere nemo dicitur nec potest [d]: ita vt recte Thales vnus ex septem habitis sapientibus dixit, idque exaratum in templo Apollinis, [*Comitem æris alieni, & sponsionũ esse miseriam* [e]] vt & Salomon: [*Filius mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum animam tuam, illaqueatus es verbis oris tui, & captus proprijs sermonibus tuis: fac ergo quod dico, fili mi, & temetipsum libera: quia incidisti in manum proximi tui, discurre, festina, suscita amicum* [f].] &c. Et alibi [g], [*noli esse cum illis qui defigunt animas suas, & qui vades se offerunt pro debitis.*]

3 ¶ † Et proinde fideiussio accessoria dicetur obligationibus alijs, & sine illis esse non potest [h]. Et eiusdem naturæ erit cum illis principalibus. Nec fideiussor in duriorem causam quam fuerit obligatus debitor pro quo intercedit, obstringitur: quanquam obstringi in leuiorem possit [i], vt in partem tantum pecuniæ [k]. Et principali contractu infirmato & ruente omnino, corruit & fideiussio: vt si sub impossibili conditione contractum sit [m]. Atque exceptio liberationis siue priuilegio debitori concessa, vel acquisita, & ad fideiussorem pertinet [n]: nisi is animo donandi fideiusserit, quia tunc etiam non obstricto debitore teneretur, videlicet alia ratione, quam fideiussionis [o], alioqui fideiussor, antequam reus debeat, conueniri nequit [p].

4 ¶ † Quare fideiussor, qui pro minore & pupillo qui obligare se nequit interuenit, ex suo facto & propria obligatione videtur se obligare principaliter: non tanquam fideiussor [q]. quod & in fideiussore serui, prodigi, & furiosi receptum est [r]. Et qui contra senatusconsultum Macedonianum filiofamilias crediderit, mortuo eo, fideiussorem à patre accipere non potest: quia neque ciuilem, neque honorariam actionem aduersus eum habet [s]. Nec fideiussor hoc nomine obligari potest ei, cui reus promittendi obligatus non est [t].

5 ¶ † Fideiussorum nomine aliquo modo dici possunt mandatores, sponsores, constituentes, expromissores, adpromissores [v], correi. Fideiussor is proprie, qui ante & post obligationem principalem accipi potest [u]. Mandatores illi, qui tantum ante rogati & ex mandato fideiubent, qui si soluant, à mandantibus repetunt actione mandati [y], etsi pro præsente soluant, vel pro mandante [z], vno tantũ casu excepto, quo etiá post obligationem mandator accedit [a]. Estq; mandator quasi affirmator & suasor vt contrahatur [b].

6 ¶ † Sponsor est, qui sine rogatione pro alio intercedit, qui si accedat præsente debitore, habet quoq; actionẽ mandati, quum is qui passus est eum fideiubere, mandasse videatur [c]. Contra si inuito reo debendi fideiubeat [d]: vt si quis pro absente fideiusserit, non mandati actione, sed negotiorum gestorum actione experitur [e]; si tamen quis pacta mercede pro alio fideiubeat, distinctio adhibenda, num actum sit, vt suo periculo fideiuberet: & tunc non datur actio mandati, nec alia: si actum non est, datur actio vtilis, id est, efficax [f].

7 ¶ † Constituens est, qui post obligationem tantum accedit [g], ad similitudinem fideiussoris [h]: sicuti constituere,

a l. satisdatio. 40. de verb. signific.
b § si quis alterius, de fideiu. & Græce, eo. tit. P. l blanditus. C. eod § 1 eo. tit. ap Iustin.
c l. 1. §. qui autem, & §. sed am proprie, de act. §. de fideiuss.
d l. hæres à debitore. 12. § fer no, & terro, de fideiuss P.
e Plato in Cal.
f Prou. c. 6.
g Prou c. 22.
h l. qui contra. 32. & l. fideiussor 17. de fideiuss. P §. fideiussores, eod. tit. apud Iustin.
i l. Græce, §. 2. illud commune, de fideiuss P l. is qui accessionis loco. 35. l. fideiussor. 17. § 1 & § fideiussores, eod. tit.
l l. fideiussores, 10 eod. tit. de fideiuss
m in l. si sub impossibili. 30 de fideiuss P
n l. si de pac. P.
o l. 2 dictum, de pac P l. nouatione. C de fideiussor
p l. fideiussor antequam. 49. de fideiuss in P.
q l. 1 de fideiu. minor. lib. 2. C. tit. 24.
r l. Marcellus. 26. & l. cum fideiubebat. 36. de fideiuss. P.
s l. qui contra, 12. eod tit. P.
t l fideiussor obligari 16 eo.
v horum differentias adiunt glos. in §. 1 in verb. fideiussorum, de fideiu. in auth
u 25. 2. de fideiu.
y § si quid, de fideius.
z l. qui fidem alterius, mãd. in P.
a qui ponitur, in l. si vero remunerãdi, §. si post, & §. plane si post, mãd. P.
b l. in causæ. 14. §. 1. de min. 25. ann.
c l. si remunerandi, §. si passus. l. si. pro te, & l. qui patitur. mand P.
d d. l. qui fidẽ. 53. manda.
e Paulus l. ex mandato 20. §. fin. mand. P.
f d. l. si remunerandi §. fin. mandat. P.
g l. 1. de const. pec. P. lib. 13. tit. 6.
h l. fi. C. de const. pec. l. 4. C. tit. 18.

stituere, est denuo pacisci, & sine solemnitate vel stipulatione [c] statuere & conuenire de pecunia soluenda, quæ antea ex aliqua obligatione debebam [b], de quo postea, Deo fauente, agetur proprio capite. Verum non in omnibus simile constitutum est fideiussioni, quia vt paulo ante diximus, nemo pro seipso fideiubere potest [c] constituere tamen, & pro se, & pro alio quis potest. [d]

8 ¶ Expromissor est, qui promittit pro eo, qui efficaciter obligatus non est: veluti si quis domino pro seruo, si eum manumiserit promittat: non enim potest cum seruo vera ciuilis nasci obligatio. [e] Hunc quidam & constituentem esse dicunt,

9 & ἀντιφωνητὴν, vt Budæus. ¶ † Adpromissor is est, qui idem cum alio promittit, cum satis acceptio

10 fit [f]. ¶ † Correi quoque fideiussores ad inuicem videntur [g], de quibus & Deo fauente paulo post. Rursum fideiussorum, alij principales, alij subsidiarij. Principales, qui se obstringunt expresse: subsidiarij ijs non existentibus soluendo, qui eos nominarunt [h], & nominatoribus non idoneis, in tinnulis magistratus, qui admiserunt [i] eosdem

12 fideiussores. ¶ † Inter fideiussores quoque & obsides sunt, potius quam inter pignora: pendet enim ex voluntate & promissione, vt tandiu teneantur quandiu fides ab alijs data impleatur [l].

13 ¶ † Sunt & prædes & vades, de quorum differentia sic tradit M. Terentius Varro [m]: [*Sponsor & præs & vas, neque idem neque res à quibus ij, sed dissimiles. Itaque præs qui à magistratu interrogatus in publicum, vt præstet, à quo & cum respondet dicit, præs: vas appellatus qui pro altero vadimonium promittebat.*] Consuetudo erat cum reus esset parum idoneus, inceptis rebus, vt pro se alterum daret, à quo caueri postea lege cœptum est ab his qui prædia venderent, vades ne darent: ab eo scribi cœptū in lege mancupiorum, vadem ne poscerent, nec dabitur. Et Festus, præs est is qui populo se obligat, interrogatus à magistratu si præsit, ille respondet, præs. Prædes hodie sunt qui sponsores reipublicæ vel principi facti sunt pro ijs qui pecuniam publicam dispensant, quos receptores vocant, eorumque bona prædia dici possunt, id est, ὑπέγγυα, vt explicat Budæus [n]. Ij etiam qui publicanos aut eorum fideiussores locupletes esse affirmant. Supprædes & dici possunt quos contraplegios vocant. Ad causam pecuniariam prædes pertinere satis exploratum est, sicut & vades, vt plerumque ad criminales, & alijs in quibus oportet sisti aliquem iudicio, & quando fideiussores dantur, ratione personæ sistendæ. Concludit vtrumque duobus versibus Ausonius [o],

Quis subit in pœnam capitali iudicio? vas.
Quis cum lis fuerit nummaria? quis dabitur? præs.

14 ¶ † Et Constantinus Cæsar fideiussores pro responsione personæ adhibendos, vades nuncupat [p]. Hinc vadimoniū præbere, cauere per se sua fide, vel adhibito fideiussore se interfuturum iudicio die certa, aut quandocunque iudici visum fuerit, & vadimonio obstricti, qui in iudicium vocati ob crimina, ea lege dimissi sunt, vocamus *ostages auec cautions.* Quia Pius imperator ad epistolam Antiochensium rescripsit, non esse in vincula conijciendum eum qui fideiussores dare paratus sit: nisi tam graue scelus admisisset, vt neque fideiussoribus committi debeat: verum hanc ipsam carceris pœnam, ante supplicium sustinere debere, ita [q] in criminibus pro qualitate eorundem & personarum, interdum carcere recipitur reus, alias militi traditur, vel fideiussoribus committitur: vel etiam sibi [r], quæ fideiussio sui ipsius dicitur, *caution de soy mesmes* [s]. Liuius vades pro liberatione à carcere dari docet etiam dum ait: [*Tribuni omissa multæ certatione rei capitalis, diem Posthumio dixerunt, ac ni vades daret prehendi à viatore atque in carcerem duci iusserunt* [t].] Idem Liuius scribit Cæsonem Quintium vades publicos dedisse. Sic enim in causa eius appellati tribuni, medio decreto ius auxilij sui expedierunt, in vincula conijci vetarunt, sisti reum, pecuniamque nisi sistatur populo promitti, placere pronunciant,

15 &c. [v] ¶ † Auctor secundus etiam inter fideiussores ponitur, videlicet is qui cum venditore, de euictione cauet [x], qui & alibi confirmator dicitur [y].

16 ¶ † Res quæ pro materia fideiussionis, obligationes naturales, ciuiles, prætoriæ, & cuiuscunque classis sint, erunt [z] pro criminosis tamen pœna corporali exsoluenda dari non potest [a]. Dari non potest fideiussor quia personalis est, & ad castigandos tantum nocentes inuenta & imposita [b], & pœnas exsolui à fontibus ob maleficia magna ratio suadet [c]. At pro actione quæ ex delicto oritur, teneri fideiussorem receptum est, & pro pœna pecuniaria [d]. Et si quis promittat sistere reum seu repræsentare, non vt pœnam pro eo non repræsentato corporalem patiatur, sed tantum pecuniariam, vel si dolo malo fecerit quo minus exhibeat, extraordinariam [e]: quanquam ex D. Hieronymo videatur posse colligi, aliquando fuisse sumptum supplicium de fideiussore rei, eo non comparente [f]. Fidem facit historia Pythagoreorum amicorum Damonis & Pythiæ, quorum alter pro reditu alterius qui morti erat addictus, vadem se tyranno Dionysio dare non dubitauit, vt gladio caput suum subijceret, is cui secure vi-

17 uere licebat [g]. ¶ † Potest & accipi fideiussor & in partem rei, & in partem pecuniæ quæ est in obligatione principali [h]. Et pro fideiussore iterum fideiussor accipi potest [i], & tam pro futura quam pro præcedente obligatione: dummodo sit aliqua vel naturalis futura obligatio [l]. Et pro multa seu æstimatione litis criminalis, quemadmodum cum Megaleas dux Philippi regis Macedonum, ab eo multatus 20. talentis, & in vincula conie-ctus, propter iniuriam illatam cū seditione Arato fidelissimo etiam regis duci, fideiussione debiti

18 Leontij alterius ducis dimissus est [m]. † ¶ Fideiussor rursum exigi non potest ab ijs quę se prostituunt, quod hoc genus vitæ deserturæ nō sint [n], nec pro debito sub impossibili conditione, *l. si sub impossibili. l. 30. de fideius.* pro facto indiuiduo promisso non potest accedere fideiussor: veluti si reus principalis promiserit, per illum non fieri quominus ire, agereve liceat: quia nemo promittere pōt factum alienum, nisi pœnā promitteret, pro qua obligaretur [o], vel nisi promittat fideiussor, se effecturum vel curaturū, vt alius faciat [p]. Quinimo si quis fide sua factum alienū susceperit, ad interesse obliga-

19 ri potest [q]. ¶ † Item cautum ne fideiussores dotium reddēdarum post solutum matrimonium petantur vel dentur [r].

20 ¶ † Personæ idoneæ à quibus fideiussio perfici poterit, erunt omnes quæ aliorum contractuum capaces sunt, exceptis quibusdam,

in 1. resp. & §. sed si quis promittat. de verbor. obligat. P. versa vice de P. §. si quis alium, de inutil. stipulat. l. eius qui de reb. cred. P. q. illo. §. fin. de re iud. r l. 1. & 2. ne fideiuss. do. dent. C. lib. 5. tit. 20.

quæ

a §. de constituta. de action. b l. hæredes. 31. in prin. & §. 1. & l. item illa. 18. §. quod adijcitur, de constit. pec. in P. c l. hæres à debitore. §. seruus, de fideiuss. P. d §. ad hoc aliud, vt eum de appell. cognosc. in auth. si quādo, de constit. pec. C. e ita intellig. elegantes §. Iustum, de dolo. l. hoc iure, §. si quis seruo, de donat. f l. 3. §. satis acceptio, de verb. obli. quo loco Alciatus li. 3. parerg. ca. 2. pro verb. expromissores, contendit legi debere adpromissores. g l. reos. 11. de duob. reis. P. h l. cum ostendimus, de fideiuss. tut. in P. i l. 1. de magist. conuen. in P. l c. ex rescripto & 2. de iureiur. lib. 2. Decret. m Varro lib. 3. de ling. Lat. n Budæus in l. 2. de orig. iur. dum de vindicijs agit. o Ausonius in ædilijs. p in l. fi. de custod. & exhib. reor. lib. 22. C. tit. 16. [sic as printed] q l. 3. de custo. & exhib. reor. lib. 48. P. tit. 3.

r l. 1. eod. de custod. reor. s de quo. & in l. cum clericus. §. 1. de episc. & cleric. C. t Liuius lib. 5. secundi belli Punici. v Liuius lib. 3 decad. x l. illud 4. de euict. lib. 21. P. tit. 2. y §. nō solum. de fideiussor. in auth. z l. 1. & 2. de fideiuss. l. quod enim. & l. Græce. 9. §. prætorea, & seq. §. sed etsi. l. fideiussor obligari. 17. §. fideiussor accipi. de fideiuss. P. §. 1. eod. tit. apud Iustin. a l. in a reop. §. illud quod vulgo, de fideiuss. b l. si pœna. 20. & l. crimen patris. 26. de pœn. P. l. sancimus. C. eod. tit. ne filius pro patre. C. cum l. c d. l. in a reo. §. illud quod vulgo. l. si vnus. pacto quæ imperm. de pact. l. illud, ad leg. Aquil. P. d l. Græce. 9. §. sed et ad delicto, de fideiussor. l. si quis pro eo. 37. eod. e l. 1. de custod. reor. P. e l. si quis in iure, 4. de custod. reor. P. can. cum homo, & ibi gloss. in verbo, supplicium. 23. quæ. 5. Angel. in tract. maleficio. in verbo, fideiussit, in princip. f 10 in can. cum homo 23. quæst. 5. g Valer. Max. lib. 4. c. 7. Lactantius lib. 5. diuin. instit. siue de iustit. ca. 10. Cicer. Offic. h l. fideiussorum. 10. de fideiussio. P. l. quæsto. P. i l. Græce. 9. §. fin. de fide. P. l l. stipulatum sum. & l. 4. de fideiuss. P. & l. nō quemadmodum, de iudi. P. §. fideiussor. ne fideiusso apud Iustin. l. eo tempore, de pec. P. m Polyb. lib. 5. n in const. 51. Nouellarum. o l. sicut reus. de fideiuss. P. l. stipulatio ista. de inutil. stipulat. p per l. si quis ab

quæ ratione priuilegij, si eidem non renunciauerint, non admittuntur, vel recipi non debent in fideiussores, & quilibet potest pro alio, quamuis 21 absente, fideiubere ª. ¶ † Item idoneus etiam existimandus est fideiussor, qui quamuis talis non esset, at tamen tanquam idoneus à creditore admissus est ᵇ: maxime si eum talem id est non idoneum sciuit, comprobauit: quia bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorē delegatum ᶜ: & periculum ad eum debitoris non idonei pertinet ᵈ. Dum autem idoneus fideiussor exigitur, & facultatibus, & facilitate conueniendi esse idoneus debet, præcipue in iudicio sistendi caussa datus ᵉ. Locuples porro est, qui satis & idoneè habet pro magnitudine rei quam creditor petit ᶠ, id est, qui pro rei qualitate satis habeat, exceptis fideiussoribus, qui in iudicio desistendo dati pro necessarijs personis, quos qualescunque recipi iubet lex, vt pro parente, patrono, & alijs personis quibusdam ᵍ. Difficultas conueniendi vel ex priuilegio personæ fideiussoris pendet, vel ex mala fide, vel vitio eiusdem. Ex priuilegio personæ, veluti si sit alterius fori quam sit is pro quo fideiussit ʰ: nam citra priuilegium, nihil interesse puto cuius sit fori, eo quod conueniri possit in 22 loco vbi contraxit. ¶ † Fauore quoque militiæ, ne auocētur ab armorum meditatione milites, prohibetur militibus fideiubere ⁱ: quamuis priuilegio 23 renunciare possint ˡ. ¶ † Atque prohibitum clericis & ecclesiasticis personis, ne possint fideiubere ᵐ. Si tamen ex pietate alijs subuenire desiderent, & fideiubeant, tenentur obligati ⁿ: vt & si fideiubeant pro ecclesijs suis ᵒ. Regularibus etiam fideiussiones sunt ademptæ ᵖ: qui tamen & pro monasterij facto obsides esse possunt, & fide- 24 iussores ᑫ. ¶ † Qui non habet bona immobilia vbi fideiubendum est, tanquam non idoneus difficultate conueniendi reijci à creditore etiam potest ʳ.
25 ¶ † Sic ex S.C. Velleiani priuilegio mulieres à fideiussionis nexu immunes sunt ˢ, nisi priuilegio renuncient ᵗ, aut post biennium fideiussionē confirment ᵛ, vel in rem illarum alienum debitum conuertatur ˣ. Quemadmodum nec illis subuenitur, cum ex promissione suo nomine facta periclitantur ʸ: cautius enim se gerunt cum de suis rebus agunt quam cum de obligatione alterius: & facilius se obligat mulier quam alicui donet ᶻ; vt auarissimum est genus mulierum ª: neque quilibet etiam alius præsumatur iactare suum ᵇ. Senatusconsultum itaq; Velleianum mulieribus subuenit, in negotijs vbi cum ministerio earum versaretur quoque periculum rei familiaris ᶜ: & cum edictis sub Augusto, & Claudio C C. interdictum esset antea, ne pro viris intercederent, Senatusconsultum postea factum est, authoribus & consulibus M. Syllano & Velleio, quo & in alijs quam viris idipsum statutum est: dummodo dolose mulieres non intercederent, infirmitati non calliditati auxilium præbendo ᵈ. Quamobrem quoties pro debitore intercessērit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit, quam mulier intercesserit ᵉ. Et proinde habetur ac si fideiussor non esset datus ᶠ. Inhonestum quoq; visum, mulieres aliorum sumere defensiones ᵍ. Placuit tamen Tholosanæ ciuitati, ne locus esset inter ciues, ex lege municipali, senatusconsulto Velleiano ʰ. Sunt & iure ciuili casus vltra prædictos quibus mulier Velleiano non 26 iuuatur, quos colligit Hostiensis ⁱ. ¶ † Fideiussores idonei quoq; non sunt seruus, aut filiusfamilias, ex quibus causis actio de peculio non datur ˡ. Verum serui intercessio, si peculiarem rem nō agat, non obligat dominum: contra, si agat ᵐ. Filiusfamilias, qui pro patre fideiussit tenetur ⁿ: si minor tamē vigintiquinq; annis pro extraneo fideiussij, restitutione in integrū vtitur ᵒ. Item & si pro patre si non ei successerit ᵖ. Maior recte obligatur, quia potest habere peculium castrense vel quasi, item bona aduentitia, quibus conueniri possit, & sui iuris effectus potest teneri & conueniri in id quod facere potest ᑫ. Minor autem paterfa. restitutione quoq; iuuabitur contra fideiussionem ʳ. Legatione fungens non impeditur fideiubere ˢ. Neq; duo rei pro inuicem ᵗ. Notant & interpretes eum qui voluntarie fideiussorem promittit ᵛ, intelligi promisisse dare in ea ciuitate, vel loco vbi 27 promisit, & de personis eius loci, &c. ¶ † Ratione malæ fidei, vel vitij, fideiussores quoq; idonei non censentur, cauillatores, litigatores, vt notat Bar-28 tolus ˣ. ¶ † In fideiussione etiam personę considerandę, non solū fideiussorum, sed & eorū pro qui-29 bus fideiussor interuenit, vt idoneæ sint. ¶ † Quædam namq; sunt, quæ quia se efficaciter non obligant, ita neq; fideiussores suos obligant: veluti ij quibus bonis interdictum est, seu prodigi, & furiosi qui se obligare non possunt ʸ, in quibus autem obligatur, aliunde quam ex sua mente, puta, re ipsa ᶻ, vel quod obligato successerint, vel authoritate curatorum, consequens est fideiussores quoq; obligari acceptos, neque eis, videlicet vi delicet fideiussorib. eorum, nec pupilli recte obligati, subueniendum esse respondit optime Vlpianus ª, & Caius ᵇ. Pro pupillo quoq; promittente si naturaliter is non obligetur, sine authoritate tutoris, vt si proximus infantiæ ᶜ, neque fideiussor eius obligabitur. Si autē naturaliter obligetur, tenebitur ᵈ. Sicut & pro debito à seruo naturali obligatione potest accedere fideiussor ᵉ. ¶ † Minoris 25. annis fideiussor iure obligatur, etsi is restituatur in integrū aduersus contractum, si sciens prudensq; pro eo fideiusserit creditori, qui alioquin cum minore contrahere nolebat ᶠ, nisi dolo malo inductus sit minor ad contrahendum; nam tunc vterq; & minor & fideiussor restitutione iuuātur ᵍ: imo si pupillus nollet restitui, posset & impetrare sui causa restitutionem fideiussor ʰ: vt etiam restituitur, restituto minore, si per restitutionem minoris creditori datur in alium regressus nec iniuriam patitur creditor ⁱ. Qui contra S.C. Macedonianum filiofamilias crediderit, mortuo eo, fideiussorem accipere non potest: quia ante nulla obligatio nata fuit ˡ. Si quis tamen nō credenti filiofamilias cōtra S.C. fideiussor accesserit, vel si dum creditor dubitaret num cōtra S.C. crederet, quidam asseruerit non esse contra S.C. & dixerit meo periculo crede, efficaciter fideiussione tenetur ᵐ.
30 ¶ † Potest & dari fideiussor ab eo cui aqua & igni interdictū est, si remaneat adhuc is in obligatione iam facta, pro qua dedit fideiussorem ⁿ, diuersum tamen si obligatio in eius persona extincta est, & in fiscum deuoluta ᵒ.

¶ † In negotio quod geritur fideiussionis, forma debet adesse legitima, per quam qui fideiubet,

... stipulatu, de donat. inter virum & vxorem. P. b L. cum de indebito, de probat. ... l. 1. ad S.C. Velleianum. P. lib. 16. tit. 1. d l. 2. eod. in P. e in l. 1. & l. ... quoties ad Velleia. P. Paul. l. sed si potestissimo. 9. eod. tit. f d. l. quamuis ... g l. alienam. C. de procur. §. patium, de instit.

... tur, per illam l. de probat. P. l l. qui contra. 12. de fideiuss. in P. l. creditorem ... S.C. Maced. m l. si vero non remunerandi. 12. § si quis mandauerit, mand. ... n l. fi. de duob. reis. lib. 45. P. tit. 1. o Papin. in l. si debitori 41 de fideiussor...

datarum

daturum facturumve se, non alium promittat [a]. quia factum suum non etiam alienum quis vtiliter stipulatur [b]. Et proinde qui se curaturum tantum, vt fiat vel detur, promittit, non est fideiussor: quia promittit diligentiam se daturum, & ea data liberatur, etsi non fiat ab alio [c]. Estque obseruandum, quid, & quantum in formulam sponsionis venerit, & præter eam teneantur fideiubentes [d].

33 ¶ † Forma fideiussionis qua quis promittit alium exhibere, vel sistere iudicio, duplex est: cum scriptura, quæ in perpetuum obligat, & sine scriptura, quæ vsque ad duos menses efficax est [e].

34 ¶ † Sub conditione comprehendi fideiussio potest, eaque contingere debet antequam obliget [f].

35 ¶ † Nec interest quibus verbis fiat, sicuti in verborum obligatione dictum est, dummodo qui contrahunt se intelligant, an Græcis vel Latinis [g]. Fideiubet & qui interrogatus num fideiuberet, responderit, quod vis faciam [h]. Voluntas namque expressa per interrogationem, illa responsione fideiussionem constituit. Ex subscriptione tamen tabularum principalis obligationis quam quis adhibet vt testis, non nascitur obligatio fideiussionis [i]. Si quem tamen fideiussisse scriptum est, omnia præsumuntur solemniter acta [l].

36 ¶ † Plato formam fideiubendi statuit hanc [m], fideiussor quilibet palam fideiubeat, totumque negotium conscriptum, coram tribus, nec paucioribus testibus fateatur, si citra mille drachmas fideiussio fiat: sin vltra mille, quinque ad minus testes adhibeantur, fideiussor autem sit qui prius vendidit, eius de quo an iure possit vendere dubitatur, atque eius qui videtur minus ad promissa sufficere, similiterque tam qui prævendidit, quam qui vendit, tamquam obnoxius iudicio subijciatur.

37 ¶ † Cui autem naturæ fideiussionis forma tribuatur iam ab initio in summa monuimus, neque alterius esse posse, quam fuerit præcedens obligatio cui accedit, nec in duriorem posse causam fideiussorem eo nomine obligari.

38 ¶ † Solet ex natura stipulationum iudicialium, iudicio sisti, iudicatum solui, & similium fideiussores interuenire [n]: nisi forsan lex remitti permittat, propter qualitatem personarum, de quibus agitur, vt si illustres [o], clerici [p], proximi sacrorum scriniorum [q], & his similes.

39 ¶ † Causa finalis & ratio fideiussionis est, vt fideiussores accipiant homines, dum curant diligentius sibi caueri [r]: & sicuti satisfacere dicimur ei, cuius desiderium adimplemus: ita satisdare dicimur aduersario nostro, cui pro eo quod à nobis petijt ita cauemus, vt eum hoc nomine securum faciamus, datis fideiussoribus [s]. At creditores ea ratione alios pro debitoribus suis sibi obligant, vt cum lapsi facultatibus erunt debitores, possint ab illis quos obligant, debitum consequi [t].

a l. sicut rem. 40. de fideiu. P.
b l. stipulatio ista, & l. inter stipulantem, de verb. oblig.
c § si quis alii. de inut. stip.
d l. fideiussores magistratuũ.
e 69 in princ. & §. 1. de fideiuss. P. l. fideiussio. 17. § cum fideiussor, eo. P.
e l. si fideiussor. 27. C. de fideiussor.
f l. fideiussor. 17. §. stipulatione, eod. tit.
P l. si à reo. 70. eod.
g §. Græce, de fideiuss. l. Græce, 9 eod. P.
h l. blanditus. 12. C. eod.
i l. si pater tuus. e. de fideiuss C. l. si non, C. de adminis. tuto. l. statutæ. C. si cert. peta.
l l. in stipulatione 116. de fideiuss.
m Plato lib. 12. de legib.
n in l. generaliter, de præto. stipul. P. l. 1. §. 2. rē rat. hab. P.
o l. quoties. C. de dignit.
p l. cum clerici, de episc. & cler. C.
q l. 1. de proximis sacr. scrin. lib. 12. C.
r §. 1. de fideiuss. lib. 1. §. verbis, 2. de actio.
s Caius 10 l. 1. qui satisd. cog. lib. 2. P. tit. 8.
t §. fi. de repli.

de Actionibus ex fideiussione: & primum contra fideiussores. Cap. 4.

1 *Fideiussionis actio data contra fideiussores, & fideiussoris contra debitorem.*
Quando detur contra fideiussores, & ordo executionis, eod.
2 *Fideiussor quando cõueniri potest sine discussione principalis debitoris.*
3 & 4 *Fideiussores plures vnius debiti, quo ordine, & quomodo conueniantur.*
4 *Adriani beneficium diuisionis inter fideiussores.*
5 *Correorum & confideiussorum similitudo, & causa diuersa.*
6 *Confideiussor quis dicatur.*
7 *Quando non detur.*
8 *Fideiussor se & heredes suos obligat.*
9 *Fideiussores pro quo, & quantum teneantur.*
10 *Fideiussor quando teneatur pro vsuris.*
11 *Mora debitoris quando noceat fideiussori.*
12 *Fideiussor iudicatum solui in Ciuili negotio in quantum teneatur.*
13 *Fideiussor in caussa Criminali de iudicato soluendo in quantum teneatur.*
14 *Iudicatum solui, fideiussio quid contineat, & ad quid obliget.*
15 *Fideiussio de Iudicato soluendo mutatur foro, & iudice.*

1 Actio † ex fideiussione dari potest creditori contra fideiussores: fideiussori contra debitorem principalem, & contra confideiussores. Contra fideiussores iure ordinario agunt creditores, quando debitor præsens apparet esse non soluendo, discussis & perquisitis eius rebus, neque sufficientibus inuentis. Hoc enim primum expedit periclitari [v], sicque ordinem exequendi his verbis tradit Iustinianus. [*Sed neque ad res debitorum, quæ ab alijs detinentur veniat primo (scilicet creditor) antequam transeat viam super personalibus contra mandatores, & fideiussores: & sponsores, sicque ad res veniens principalis debitoris, siue ab alio detineantur, & detinentes eas conueniens. Si neque inde habuerit satisfactionem, tunc veniat aduersus res fideiussorum, & mandatorum & sponsorum, &c.* [x]] Extat & nouella 4. Iustiniani, qua expresse cauetur, vt creditores aggrediantur primum principales debitores: mox illis soluendo non existentibus, secundo loco mandatores etiam, aut constitutæ pecuniæ reos, aut fideiussores. Idipsum & cautum §. 1. & 2. constitutio. nouell. 136. quæ est de argentariorum contractibus, cogere poterit iudex debitorẽ in hac discussione indicare bona mobilia & immobilia quæ habet [y]. Cum autem constat debitorem non esse soluendo, ad intercessores peruenitur actione personali, priusquam ad hypothecariam & ad tertios possessores experiri liceat [z], præsentibus videlicet vtrisque: nam absentibus debitoribus ad

2 hypothecariam recte fit transitus [a]. ¶ † Cæterum sine discussione principalis debitoris conuenitur fideiussor, quando is debitor discuti non potest, vt si sit seruus [b]: si notorie sit non soluendo, & apparitor vel nuncius cui mandata est executio, & pignorum captio, refert se non inuenisse bona debitoris, cui creditur [c], si bona eius sint penes fideiussorem, & alios ob causas, quas excipit Andreas Barbatia [d], & decisio vna capellæ Tholosanæ [e]. Item si debitor noluerit domum aperire executori [f]: itemque absente reo principali, fideiussor priori loco conueniri potest. Ipso tamen desiderato iudex definiet tempus intra quod deducat reum primo conueniendum, ipso in subsidium reseruando: nam transacto tempore, cogitur intercessor soluere, cessis sibi à creditore actionibus, absque distinctione contractus siue intercessionis [g]. In quo antiquatum est ius codicis per nouellam Iustiniani [h], nec liberum est conuenire prius fideiussorem quam reum, vt licebat antea [i], nisi inter contrahentes aliter

v auth. præsente, de fideiuss. C. l. 2. de dom. lib. 10. C. §. si quis igitur, & §. non solũ. de fideiu. in auth. libr. 1. ibi bonis eius excussis, c. de reuoc. his quæ in fraudem credi. lib. 7. C. tit. 71. l. Mosch. de iur. fisc.
x in §. sed neque, de fideiuss. coll. 1. tit. 4. fecit l. 1. §. si ... de magistrat. conuen. in P.
y l. sancim⁹. §. sancimus, de iure delibe. C. 1. §. in exigẽdis, quando & qui. quar pars deb. lib. 10. C. quomodo discussio fiet tradit Lucas de Penna in l. 1 de decur. lib. 10. C.
z authen. hoc si debitor, de pign. C.
a §. 1. §. 2. §. eadem, de fideiuss. in authen.
b l Marcellus, de fideiuss. P.
c Bart. in l. si pulsatio, §. habet deno. oper. nunc. per l. sancimus, §. fin. ad Treb. C. & Bonfius decis. 277. nu. 1. fuse doctr. Iason, Alex. Paul. Castrens. in l. decem, de verbor obl.
d Barbat. ad c. peruenit, de fideiuss.
e in dec. capel. Tholos. 196.
f Boerius dec. 277. nu. 1. & 2.
g auth. præsente. C. de fideiuss.
h §. si quis igitur, & §. nõ solũ. de fideiuss. in auth.
i l. 2. & §. & l. iure nostro. 52 de fideiuss.

aliter placitum esset [a]: quod hodie pro placito habetur, præsente debitore & eo existente soluendo: non eo absente, vel latitante: quia & qui latitat pro absente habetur [b]. Si fideiussor quoq; renunciauerit huic priuilegio ordinis, recte prior conueniri poterit, vel si se obliget tanquam principalis, sine discussione præcedente, quod renunciationi simile est [c]. Item fideiussor fictus potest æque cito conueniri ac principalis debitor [d]. Fideiussores quoque de iudicato soluendo, vt in criminalibus accidit, possunt disenti, non discusso principali [e], videlicet quãdo reus principalis de-3 bere cœpit, non ante [f]. Quando autẽ ordo postulat conueniri fideiussores, alia opus est distinctione: vt si plures pro vno interuenerint, singuli quidem teneãtur in solidum, etsi espresse id dictum non sit, si alter eorum non sit soluendo: si vterque tamen sit soluendo, & sint omnes idonei in por-4 tiones obligatio diuiditur [g]. § † Beneficium namque diuisionis ex epistola Adriani illis conceditur [h]. Si confideiussores sint eiusdẽ stipulationis: non si diuersarum [i]. Secundo idipsum in pluribus mandantibus vel iubentibus [k], & in hæredibus fideiussorum [l], & fisco succedente ob bonorum proscriptionem fideiussori [m]. Non tamen fit diuisio ipso iure, nisi petatur per exceptionem [n]. Quo fit vt si vnus es fideiussoribus moriatur ante diuisionem, cæteri pro illo teneantur [o]: nisi dum fideiuberetur, dictum fuerit espresse, quosdam fideiubere in solidum, vel in partes viriles: nam ab in-5 itio fideiussio censebitur diuisa [p]. § † Summam autem æquitatem habere videtur diuisio ex epistola Adriani, vt videlicet, quod aliis correis debendi quã fideiussoribus iure communi indultum erat vt liceret illis diuisione æris vti [q], liceret quoque fideiussoribus, qui intuitu debiti quo premantur nomine alieno, correi recte dicuntur, quamuis aliqua ratio distinguendum inter istos suadeat, nempe quod rei principales sint debitores, fideiussores vero securitati debiti addantur. Obseruandum autem est, pluribus fideiussoribus in solidum obligatis, liberum quidem esse ante litem contestatam creditori alterum illorum eligere, si modo cęteros minus idoneos existimaret, neque impediri quominus postea contra alium confideiussorem habeat regressum: verum si ab initio litis diuiserit in singulos pro rata actionem, non potest post litem cõtestatam petitionem re-6 integrare [r]. § † Confideiussores porro dicuntur, qui pro eodem reo debendi, & eodem debito, & eadem stipulatione interueniunt: non si pro di-7 uersis reis, quamuis pro eadẽ summa [s]. § † Sed & annotandi sunt casus in quibus diuisio ex epistola Adriani, non competit fideiussoribus, veluti, si vnus iam solidum debitum soluerit: nam quamuis is partem à confideiussoribus repetere possit, tamen solutione facta, vti non potest epistola Adriani contra creditorem, vt ab eo reperat supra partem suam solutum [t]. Non competit etiam fideiussoribus inficiantibus fideiussionem [u], in fideiussoribus vnius tutoris agẽte pupillo [x]: quamuis inter fideiussores diuersorum tutorum locũ habeat [y]: quia & plures pupilli vnius tutores diuidere inter se possunt, & implorare beneficium Adriani [z]. Frustra etiam impetratur diuisio contra alios confideiussores qui soluendo non sunt: nam si quis ex fideiussoribus litis contestatæ tempore soluendo non est, cæteros onerat [a]. Si tamen diuisione facta lite contestata aliquis confideiussorum desinat esse, vel non inueniatur idoneus, confideiussoris non est periculum, sed creditoris [b]. Præterea si duo rei promittendi separatim fideiussores dederunt, inuitus creditor inter omnes fideiussores actiones diuidere non cogitur, sed inter eos dumtaxat qui pro singulis interuenerunt [c], id est, inter confideiussores. Et rursum inter confideiussores diuisioni locus est, si omnes possent fideiubere: alioquin, si quis cum eo qui fideiubere iure non poterat sciens prudẽsque fideiusserit, vt cum muliere, vel cum minore, subductis personis horum, in solidũ tenebitur [d]. Si tamen vnus ex fideiussoribus paciscatur cum creditore, ne à se petatur, non prohibetur creditor aduersus alios ex integro experiri, imputato tamen eo quod ab eo cum quo depactus est, acceperit [e]. Poterit & debitor partem debiti soluẽdo, ita soluere, vt vnum ex fideiussoribus suis volente creditore liberet [f]. Verum quando fideiussor fideiussoris est, hic fideiussor non potest petere diuidi causam debiti, ex epistola Adriani, cum eo fideiussore cuius fideiussor est: quia fideiussor 8 principalis reus debẽdi eius respectu est [g]. § † Cæterum cum non tantum fideiussor seipsum obliget, sed etiã hæredes [h], ideo & in eos agitur quo-9 que. § † Tenentur autem fideiussores creditoribus, in id pro quo fidem suam astrinxerũt expresse, nõ vltra, etsi in obligatione rei principalis plura sint [i]: quia fideiussio stricti iuris est [k]. Et proinde quæ palam in illa expressa non fuerint, omissa 10 censentur nec veniunt tacite [l]. § † Quare si simpliciter accedat fideiussor obligationi cuidã, peræque quidem obligatur ac principalis debitor, videlicet ad id quod tempore fideiussionis erat in obligatione, pro sorte videlicet, nõ ad vsuras quæ postea inde nascuntur [m]: nisi pro vsuris quoque fideiusserit [n], vel in omnem causam [o]. Qui tamen se obligat pro liberando a carceribus sub fideiussione, simpliciter accedendo in omnem causam 11 videtur accedere [p]. § † Citra quam promissionem nec fideiussor tenetur pro mora debitoris [q]. Nec fideiussores magistratuum in pœnam, vel in multam quam non spopondissent, debere conueniri imperator decreuit [r]: nisi in stipulationis fideiussione, per te non fieri: in qua ex mora ad interesse condemnatur fideiussor [s]: mora quoque rei fideiussori obest [t], in eo vt pro reis teneatur quæ interiit, nam perpetuatio obligationis, sine incremẽto & ad fideiussorem pertinet [u]: non 12 quod interest es ea [x]. § † In hac etiam quæstione in quantum teneatur fideiussor, distinguere oportet causas ciuiles à criminalibus: siquidem qui fideiussit de iudicato soluendo sub obligatione bonorum, & personæ in causa ciuili, post condemnationem rei principalis, potest sine alia cõdemnatione, & absq; discussione alia bonorum rogi per prehensionem & ductionem in carcerem ad solutionem, transacto tempore solutioni & executioni concesso. Quia statim atque iudicatum est, id est, quando sententia transiuit in rem iudicatam, stipulatio iudicatum solui committitur [y]. Et ita alias iudicauit senatus Parisiensis in comitiis Turonensibus anno domini 1533 [z]. Prospexit autem constitutio Iustinianea fideiussoribus & mandatoribus debitorum, vt eadem dilatio quæ post rem iudicatam cõceditur debitoribus prin-

a d. l. inter eos.
b l. Fulcinius, ex quib. causis in possess. eat.
c §. sancimus, nouel. 136. ita iudicatũ refert Papus, lib. 10. Rhapso. arest. tit. 4. arest. tit. 4 arest. 24.
d Nicola. Boerius, decis. 277. nu. 11.
e idem Boeri9 decis. 277. n. 5. per gl. in l. si §. ult. in verb. ploluere, quam ibi sequuntur Marcus Odofr. Cynus, P. ber, Bartol. Paul. Castr. C. de vsu. rei iud.
f l. fideiussor, 58. de fideius. P.
g l. 3. C. de fideiuss.
h §. si plures, de fideiuss. l. si plures, eo. tit. P. l. fi. C de constit. pecun.
i l. si à Titio, 64 de fideiuss.
k l. final quod iussu. in P.
l l. inter eos, 52 §. si. d. fideiuss. l. si plures, 1. P. §. 1. & 3 fideiuss. & l. in testamento, se . quod si duo, eo. tit. P.
m dict. l. inter eos. §. fi. P. l. 3. C. eo.
n l. si cõuenias, 29. de fideiuss. P. l. si fideiussor 10. C eod.
o l. inter fideiussores, 27 & l. inter eos, 52. de fideiuss. P.
p d. l. inter fideiussores, 27.
q leg. reos, de duob. reis, in P.
r l. liberum, 16 & l. reos, 25. & l. fi. de fideiuss. C.
s l. si à Titio, 44.
t l. si testamento . §. quod si duo, de fideiuss. in P. §. sed si ab . eo. tit. ap Iustin.
u l. si dubitetur, de fideiuss. P
x l. 1. rem pup. sal. fut. lib. 46. P. tit. 6.
y l. pupillus, 6. de fideiuss. P. lib.
z l. 1. §. nũc tractemus, de tutel. & ratio. distrah. lib. 27. P. tit. 3.
a §. si plures, versi. ideoque, de fideiussor. P. l. inter fideiussores, 27 & leg. si plures sint, 28. in princip. & §. præterea, & l. si contendat, 29.

b l. inter eos, 52. §. cũ inter, de fideiuss. l. amissi, 33 §. 1. eo. P. l. liberũ, 16. eod. C. §. si vero minus idonei, in nouella, constit. 99.
c l. inter eos, 52. § duo rei, de fideiuss. P.
d l. si Titius & Seia, 49 de fideiuss. Africanus, in l. vir vxori, 17. § fi. & l. sequ. ad senatusc. Velle. lib. 16 P titul. 1. l. si paternam, 8. eod tit. libr. 4. tit. 29.
e Iulian. in l. si stipulatus esset, 16. §. 1. de fideiuss.
f Vlpian. l. in his, 6. si duos, de solution. P. vide late Bald. in l. si paternã, C. ad senatusc. Velleia.
g l. si plures, 28 §. fi. de fideiuss.
h leg. potest, 4. §. fi. de fideiussor. P. l. fideiussores, 24. C. de fideiussor. 24. C. de fideiuss.
i l. si ita, 22. de fideiussor. C
k Decius, consil. 20 nu. 2.
l l. quicquid astringendæ, de verbor. obliga. P.
m l. fideiussores, 68. §. pro Aurelio. de fideiuss.
n l. fideiussor, 16 C de fideiuss. l. si manda tor, 6. quod cũ alio, & c lib. 4. C. tit 26.
o d. l. fideiussores, § 1. & l. inutio, . de pa . . incertem pto lib. 4. C. titu. 54 Paul. l. quæro, 5 . . . in P. lib. 19. tit. 2.
p Boerius decision. 14. nu. 3. & 4. per l. si quis pro eo, §. nummos, & ibi Alber & Paul. Castrensi de fideiussor. P.
q l. centum Capuæ. de eo quod cert. loc. l. cum quis, 23. de actiõn P
r l. fideiussores, 49 de fideiuss. & l. . eo. P.
s l. cum filiusfam. 49. § 1 de ver oblig. & ibi Barth.
t l. mora, 88 de ver oblig. P l. ũ liberum inuti.

44 de oper liber. 38 P tit 1. u l. cum filiusfamilias, 94. l. si seruum, 21. §. nunc videamus, de verb. oblig. P.
x l. fin de eo quod certo loco.
y l. 1. iudica. solui, lib. 46. P. tit. 7. l. fi. de execut. rei iud. lib. 7. C. tit. 53. l. ũ à colono, 59. § fin de fideiuss. in P.
z refert Papus, lib. 10. Rhapso. arestor. tit. 4 arest. 2.

cipalibus damnatis, & porrigeretur ad fideiussores & mandatores, sublato iure antiquo, quo induciæ nullæ illis dabantur, post iudicatos reos, qui tamen his fruebantur[a]. Disputat Guido Papæ[b], sententiam latam contra principalem debitorem, executionem paratam habere contra eius fideiussorem datum in iudicio, de iudicio soluendo, sine alia lite, seu processu, vt loquitur[c] nouo[e]: 13 diuersum aūt in fideiussore contractus[d]. ¶ † Cæterum in causa criminali, qui vadem pro alio se præbuit, quia placuit neminem se posse pro alio obligare in omnem causam iudicati, quum personales sint pœnæ[e] (vt ante diximus) non potest in carcerem duci pro multa ex damnatione criminis imposita, sed patitur executionem in bonis tantum: vt iudicatum in capitalium causarū summæ curiæ Parisiensis Tholos. 26. Februarij 1546[f]. Quamobrem contra fideiussores, seu vades cautionis iudicio sisti, via duplici proceditur. Nam, aut promiserunt sub certa pœna accusatum sistere, & tunc ad pœnam promissam agetur[g]: aut promiserunt simpliciter exhibere, & in hoc casu si non exhibeant, vt non obtemperantes iudici, pecunia mulctari possunt[h], in fiscum vel ærarium deferenda[i]. Et si dolo malo factum per eos fuerit, quominus exhibeant, extra ordinem iudex vel punire, vel relegare ad tempus, aliove modo acerbius plectere contumaciam poterit & dolum[k].

14 ¶ † Forma tamen qua quis se obligauit sequenda est, nec præter illam cogi fideiussor potest: vt si aliquis apud aliquem iudicem itutus, stipulatus est iudicatum solui, & egit apud alterum, non cōmittitur stipulatio: quia non huiusmodi iudicis 15 sententiæ fideiussores se subdiderunt[l]. ¶ † Sicuti & mutatio actionis, & rei, impedit ne committatur stipulatio iudicatum solui[m], nec fideiussor huiusmodi acceptus in causa, si de ea iudicatum sit & appellatum, non censetur obligatus in causa appellationis per eam clausulam quod talis primus iudex iudicasset, nisi & adiectum stipulationi, quive in eius locum substitutus erit[n].

a l. fi. §. fi. de vsur. et ibid. lib. 7. C. tit. 54.
b Guid. Papæ, q. 26.
c per gl. in l. fi. § fi. C. de vsur. rei iud. quā sequitur loco. de Aret. g l. si q. §. numus, de fideiuss. P.
d per l. grege, §. 2. de pign. & l. à sententia, in princ. de appell.
e sup. in præcedent. c. in personis.
f Papus, vbi supra in 10. Rhapso. aresti. tit. 4. arest. 1.
g vt dictum ex l. si quis reum, de exhib. reis, P. l. 1. si quis cautio. P.
h l. 1. si quis in ius vocatus non ierit in P.
i l. multarum, Cod. de mod. multar.
k dict. l. si quis reum, de exhib. reis, P. l. si quis Barbarorum, C. de fideiuss.
l l. 3. iudicat. solui, lib. 46. P. tit. 7.
m l. cū quærebatur, 13. eo. tit. iudic. sol. P.
n l. penul. iud. sol. P.

de Actione quæ datur ex fideiussione Fideiussori contra debitorem principalem. Cap. 5.

1 *Fideiussori ex quo obligatur reus principalis.*
2 *& 5.6.7.8. Fideiussor experiri potest contra debitorem vt se liberet.*
3 *Fideiussor num liberetur inope facto debitore, si antea denunciauerit creditori vt ageret.*
4 *Fideiussor qui accedit mutuo faciendo, num teneatur si ante numerationem denunciet creditori, nolle se fideiubere, quod debitor dissipet bona sua.*
8 *Fideiussor condemnatus quando non potest agere contra reum debendi.*
9 *Euictionis causam quando author damnato possessore non tenetur suscipere.*
Fideiussor quando agit contra reum debendi, vel mandantem, eod.
10 *Remuneratio habet causam obligationis præcedentem aliquam.*
11 *Fideiussor vltra debitum principale, & alia in rem debitoris impensa repetit.*
12 *Fideiussor soluendo pro reo melius, cum pessimo soluto, reus se potuisset liberare, illud quod plus est non repetit.*
13 *Fideiussionis actio heredibus & in heredes datur.*
14 *Fideiussor ex quibus casibus non potest agere contra reum debitorem, soluendo pro eo.*

1 IMpleto mandato † de fideiussione facienda, siue mandando, siue fideiubendo, obligatur reus principalis[o]. 2 ¶ † Agere potest fideiussor aduersus reum principalem antequam soluerit, & post: ante, in quatuor casibus[p] potissimum. Primus si incipiat post diuisionem debitor bona dilapidare & dissipare & ad inopiam declinet[q]. Contra si ante fideiussionem cœperat bona perdere, & postea perseueret, & inopinata non superuenerit causa[r]. Recte tamen in hac quæstione facturum arbitror iudicem, si prospiciat fideiussori ex æquo, prohibendo debitori abusum rerum suarum, iuxta alia iuris capita[s]. 3 ¶ † Et cui affinis quæstio, num si fideiussor denunciauerit creditori vt agat, vel compellat debitorem, aut pignus distrahat antequam dissipet debitor bona, reddito debitore non soluendo, fideiussor possit agentem creditorem submouere, veluti actione de dolo. Ad quam respondit Scæuola non posse[t]. Quia non videatur dolo facere qui iure suo vtitur[u]. Scæuolæ responsum intelligunt quidam, quando simpliciter fideiussor accessit obligationi, quia tunc nulla fuit cōsideratio num principalis esset vel non idoneus, & ideo imputari non posse creditori, quod non egerit: diuersum autem si fideiussores accepti tantum fuerint in id quod à principali exigi non posset[x]. Et proinde cum ordo iuris conueniendi fideiussores hodie is sit, vt si aliter cautum non sit, conueniantur prius debitores præsentes, & excutiantur eorum facultates[y], arbitratur Bartholus responsum Scæuolæ esse antiquatum idipsum, & locum habere, si in necem ipsius fideiussoris creditor nulit experiri contra debitorem qui dissipat patrimonium, monitus à fideiussore, ne malitiis hominum indulgeatur[z]: quod & Accursius & Castrensis probant[a]. Sed vltra Barthol. tutius fideiussori suadet[b], elidendam excusationem creditoris, quod non agendo vti se iure suo dicit, vt offerat creditori debitum, & petat sibi actiones cedi. Nam fideiussor qui creditori pecuniam obtulit & consignauit, confestim agere aduersus mandantem potest, vt respondit Hermogenianus[c]. Et cum hoc Iulianus quoque respondit fideiussoribus succurri solere, vt stipulator compellatur, ei qui solidum soluere paratus est, vendere cæterorum nomina[d]. 4 ¶ † Hinc succedit alia controuersia, si spe numerationis futuræ debitor se obligauit, dato fideiussore, & is fideiussor ante numerationē denunciet creditori ne numeret, eo quod soluendo non sit debitor & dissipet bona, num fideiussorem conuenire possit, si postea numeret. In qua probabilior videtur sententia Castrensis, & Panormitan[e]. distinguentium: vt si causa superuenit de nouo ante numerationem, & post fideiussionem, creditor qui post denunciationem illius causæ numerat pecunias, suo periculo numeret, non fideiussoris: nam monitus de causa illa superueniente de nouo, cur fideiussor nolit stare postea promissioni, videtur numerando dolo facere[f]. Et si noua non fuerit causa, recte etiam respōdetur eundem creditorem debere abstinere à

o l. fi. §. fi. manda. P.
p c. fi. de fideiuss.
q d. c. fi. & l. si pen eo. to. manda. lib. 4. C. tit. 35.
r l. 3. §. 6. & l. 4. et in possess. legat. lib. 36. P. u. 4. l. pen §. fi. de vaca. munc. P.
s vt in l. 2. de his qui sunt sui vel alieni iuris, in P.
t in l. si fideiussor. 61. de fideiuss. P.
u l. nullus videtur, 55. de reg. iur. P. l. 6. §. in tamen, de liber. homine exhib. l. naut. §. 2. de naut. P.
x l. si fideiussores, 42. de fideiuss. & ibi Paul. Castr. facit l. cum venditor, de euict. in P.
y §. 1. de fideiuss. in P. & authen. præsente, eod. tit. C. cum simil. sup. cita.
z Barth. in d. l. si fideiussor, 61 num. 1.
a Accurs. Paul. Castr. & Barth. num. 2. in d. l. si fideiussor creditori, 61.
b Barth. in d. l. 13. nu. 2.
c l. fideiuss. qui minor. 65. de fideiuss. P.
d l. fideiuss. 16. de fideiusso. P. facit l. Modestinus, de solut. P.
e Paul. Castr. in d. l. si fideiussor creditori, & Bart. num. 1 de fideiuss. Panor. in c. cum pro quo, eo. tit. ap. Greg.
f l. cum Cornelius, & l. cū quis, de solut. in P.

re à numeratione, si honeste à promissione possit resilire: quia promissio de mutuando ante numerationem, non cõstituit obligationẽ[a]. ¶† Alius & secundus casus quo antequã soluerit fideiussor potest agere contra debitorem vt se liberet est, si diu in solutionẽ obligationis cessauit[b]. Illud diu, biennium intelligi potest, vt docet Guido Papæ[c]. Verum rectius quod pertinet ad præsentem tractationem, temporis huius determinatio relinquenda est arbitrio iudicis[d]. ¶† Tertius, si ea lege quis fideiussit pro aliquo, vt possit ante solutionem eundem debitorem conuenire[e]. ¶† Quartus, si fideiussor velit in longinquas regiones proficisci, agere poterit contra debitorem vt liberetur ab obligatione[f]; quemadmodum præter iuris communis regulas, reus qui dedit procuratorem, post litem contestatam eum mutare potest, ex ea causa quod longam peregrinationem instituerit[g]. ¶† Quintus, si cõdemnatus est fideiussor, agere potest aut vt defendatur, aut vt liberetur[h]. Verumtamen condemnatio legitima esse debet sine fideiussoris culpa, ratione fideiussionis. Nam si fideiussor vel mandator exceptione munitus, iniuria iudicis damnatus est, neque is vsus fuerit prouocatione, non posse mandati agere contra debitorem manifestum est[i]. ¶† Sicuti in euictionis causa decretum est, vt non teneatur venditor pro euicta re iniustitia iudicis, vel per errorem lata sententia[k], si non denunciauit ei qui opponere potuisset exceptionem[l], vel si oppositam legitime non probauit[m]. Quæ intelligenda sunt de exceptione quæ cõpetere poterat reo principali, alioquin omissa exceptio quę competere poterat ex persona sua fideiussori, non officit quin agere is possit, damnatus contra debitorem principalem[n]. Idipsumque verum si omiserit proponere actionem parum honestam, quæ proposita pudori ei foret[o]. Itẽ si ei cui damnatus ex causa fideiussoria fueram, hęres postea extitero, habebo mandati actionem[p]. Qui tamen cum adhuc damnatus non fuerit creditori successit, non mandati, sed principali experitur[q]. Postquam fideiussor soluit, habet etiam actionem contra mandantem, vel reum debendi principalem, vt solutum cõsequatur[r]: si deposuit post oblationem factam creditori[s], vel aliud egit quo debitorem à creditore liberauerit: vt si debitorem suum etiam qui soluendo non est, volenti creditori delegauerit[t]. Si fideiussor creditorem, qui debitor sibi erat, liberauit[u]: si creditor accepto tulerit fideiussori debitum, vel ei donauit, vel legauit remunerationis causa[x]: nõ autẽ si simpliciter donauit fideiussori actionem[y]: quia remuneratio habet vim solutionis potius, quam simplicis donationis, & qui ad remunerationẽ tenetur, vinctus est naturali obligatione[z]. ¶† Et ita remuneratio solutionis causam habet: & solutione facta agere potest in mãdantem, etiam si sine iudice soluerit[a]. ¶† Vltra principalem causam pro qua accessit fideiussio, si fideiussor multiplicauerit summam in quam fideiussit, sumptibus ex iusta ratione factis, totam eam præstabit is pro quo fideiussit[b]. Veluti & sumptus in litẽ factos[c], in collectionem fructuum[d], & similes. ¶† Si tamẽ fideiussor meliorem rem, quam obligatio posceret, soluerit, à reo non amplius repetet quam pessimum quod dando à creditore se liberare poterat[e]. Nec similiter repetet vsuras quas soluit pro reo, reo contendente debitas non esse, nec adhuc eo damnato[f]. At repetet rectè æstimationem rei à se solutæ nomine fideiussorio, habita ratione temporis solutionis, etsi postea res deterior facta fuerit, vel interierit[g]. Et quamuis fideiussor non teneatur pro vsuris rei principalis, si pro illis nominatim non fideiusserit, vtpote contractu existente stricti iuris, vt ante monuimus, tamen aduersus mandantem & debitorem principalem, si pro eo soluit, veluti ex cõtractu bonæ fidei, si cessauerit in solutione, aget vsurarum quoque nomine[h], & pignorum in obligationem deductorum[i].

¶† Dabitur autem & hæc actio non tantum fideiussori qui soluerit, sed & hæredi eius[k], & aduersus mandantem & eius hæredes[l]. Si quis mãdauit, vt pro alio fideiuberem, datur actio mandati contra mandantem tantum, nisi & vterque mandauit, aut & reus, alio mandante, fideiuberi patiatur vel mandari pro se[m], vel pro absente nec mandante fideiubens, negotiorum gestorum experietur actione[n].

¶† Excipiuntur casus, quibus fideiussor non experitur contra reum principalem, mandati vel actione alia. Si pro inuito fideiussit[o], aut animo donandi[p], aut negotium suum gerens vt procurator in rem suam[q]: si pecunia accepta spopondit suo periculo fideiussor[r]: si pro absente fideiusserit, negotiorum gestorum, non mandati datur actio[s]. Qui mandante muliere fideiussit, ob Vellejanum, in eam actionem non habet[t]. Qui spondet aut soluit plus quam mandatum ei sit, non habet actionem mandati in eo quod plus est quam mandatum est[v], quod fines mandati excedere nõ liceat[x]. Si fideiussor, vel aliusquis pro reo ante diem creditori soluerit, expectare diem debebit quo eum soluere oportuit[y]. Nec agit fideiussor minoris contra eundem, si is minor restitutionem in integrum aduersus quoque fideiussorem petierit: diuersum tamen si non petierit contra eum restitutus in integrum[z]. Nec agit etiam qui pro pupillo, sine tutoris authoritate obligato, vel prodigo, vel furioso fideiusserit[a]. Vlpianus alios addit his verbis casus[b]: [*Si adolescens luxuriosus mandet tibi vt pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem: quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. Sed & si vlterius directo mandauerit tibi, vt meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati: quia aduersum bonam fidem mandatum sit.*] Nec Iulianus bonæfidei emptorem eum esse dicebat, qui emit à luxurioso, quem sciebat, pretium statim scorto pecuniam daturum: & ideo non vsucapere posse[c].

u d. l. inter causas, §. si is qui fideiussori.
x d. l. idemque, §. si. manda. P.
y l. si vero non remunerandi, 12. manda. P.
z leg. Aquilius Regulus, de donation. in P. leg. sed etsi lege, §. consuluit, de petitione hæreditat. P. a l. idemque, §. fideiussores, manda. P.
b l. si mandato meo, 45. §. si fideiuss. manda. P. l. si fideiussor, manda. P. l. si is qui, 50. §. fin. eod. tit.
c l. qui proprio, § lites. de procurat. in P.
d d. l. idemque, §. idem Labeo, manda. P.

de Actione quæ datur fideiussori soluenti contra alios fideiussores.

Cap. 6.

1 *Fideiussori vni ex pluribus soluenti creditor tenetur cedere nomina.*

1 Fideiussoribus, inquit Iulianus, † succurri solet, vt stipulator, id est, creditor, compellatur ei qui solidum soluere paratus est, vendere ceterorum nomina [a]; nam nisi ei cessæ sint à creditore actiones, iure ciuili nec à debitore, nec à confideiussore petere potest [b].

de Constituto. Cap. 7.

ff. de constituta, de actio. Lib. 13. P. tit. 5. Lib 4. C. tit. 18.

1 *Constitutum dupliciter fit: & quod est quando alieno nomine se constituit possidere.*
2 *Constitutum aliter quid, & amphibolosis.*
3 *Constitutum, & de constituta pecunia actio ex nudo pacto.*
Nuda pactio in constituta pecunia efficax ad actionem, eod.
4 *Constituti & fideiussionis differentia.*
5 *Constitutum pro debito & indebito.*
Actio te epititia quæ, eod.
Constitutum de quibus, quomodo fit, eod.
6 *Constitutum facere quæ possint persona.*
7 *Constituendi quæ formula.*
Satisfiet a me vel ab alio, clausula quomodo obligat, eod.
8 *Constitutum cuius nomine fieri possit.*
9 *Constituens sine die & quantitate, quando & in quantum tenetur.*
10 *Constituti finis.*
Constituti & nouationis differentia eod.
11 *Constituens pro alio conuenitur tanquam fideiussor post reum principalem debendi.*
12 *Constituens quo ordine conuenitur pro constituto.*
13 *Constituti actiones quibus dantur, & in quos diriguntur.*
14 *Constituti actio quæ, & quid contineat.*
15 *Constituto quare oriatur actio, rationes.*

1 Omne æquiuocum † prius distinguendum est quam definiendum. Quamobrem constitutum duplici significatione vsurpari admonendi sumus. Primum constitutum, est fictus modus transferendæ possessionis: cum scilicet vendens, donans, aut aliter concedens, rem quam vendit, donat, aut aliter concedit, seseq; constituit possidere, vel simpliciter, vel precario eius nomine cui ea conceditur. Siquidem per eam constitutio-2 nem trásfertur possessio sine alia traditione [c]. De hoc constituto nó est nunc instituta tractatio. Alio modo constitutú de quo hic loquuturi sumus, est, quum quis constituit se id quod debetur, daturum, facturumve, pro se vel pro aliis, quod Græci [Greek] dicunt [d]. Iustinianus vocat in Nouellis 3 ἀντιφώνησιν [e], atq; constituentem ἀντιφωνητήν. ¶ † Affinis tractatio fideiussioni, est hæc de constituta pecuniæ pro qua, cum omnibus agitur, quicunq; pro se vel pro alio soluturos se cóstituerint [f], verbis simplicibus, constituo me soluturú, quod ego vel ille debet, prodita obligatione & actione singulari, & prætorio iure [g], ex nudo, vt dicút, pacto, quod iure ciuili communi ad hoc inefficax est [a].
4 ¶ † Quia tamen differt in multis à fideiussione, separatim tractari oportet quæ eius sunt. Siquidem qui cóstituit se soluturum, pro se & pro alio potest constituere [i]. Fideiussor non nisi pro alio intercedit [k], & constitui aliud pro alio potest [l]: non ita in fideiussione [m]. Constitutum consensu, quibuscunque verbis fit [n]: fideiussio non nisi per stipulationem, vt ante diximus. Et fit constitutum nulla stipulatione interposita, & ideo actio prætoria est [o]. Alioquin si stipulanti constituens pro-5 miserit, iure ciuili tenetur [p]. ¶ † Duplex causa obim cóstitutum bifariam variabat, debitum videlicet & indebitum. Pro debito constituto, dabatur tantum de constituta actio: pro indebiti constitutione, receptitia [q]: hodie sublata receptitia, & materia, quæ olim tantum erat debitorum consistentium in numero, pondere & mensura, prorogata est ad omnes res debitas, ex quacunque causa, & dummodo debitæ aliqua obligatione vel ciuili vel naturali sint [r], pro quibus tantum constitui potest, & pro omni debito aut pure, aut in diem [s], aut sub conditione, aut alio modo [t], & pro omni re quæ pecuniæ nominè continetur [u]. Pro nó debito ex aliqua præcedenti obligatione constitutum nó potest fieri [x]. Sic enim prætor ait: Qui pecuniam debitam constituerit [y]. Sufficit autem debitam fuisse pecuniam tunc cum constituebatur, quamuis postea & nunc debita non sit, vt teneat cóstitutum. Quia retrorsum se hæc actio refert [z]. Sic quia mora perpetuat obligationem [a], post moram quod periit, seu æstimatio eius, in constitutum deduci potest [b]. Fit etiam recte constitutum, si quis pignus se daturum [c], aliquem pro se fideiussurum [d], & aliud dicat pro alio quod debetur soluédum [e], non tamen plus quam debeatur, & si in amplius fiat constitutum, non tenetur constituens vltra summam debitam [f]: in minorem tamen summam quam debeatur, potest fieri constitutú [g]. In maioré quoq; quam is pro quo constitutio fit, soluere possit, sed quæ debita est, & exigi non potest tunc, quis se constituto obligare potest: vt pater pro filio, qui tántum in peculio quinque habet, in decem se obligare potest [h]. Et maritus pro dote in plus quam facere cogi non poterat [i]. Fit & cóstitutum, pro iniuriarum, furti, 6 vi bonorum raptorum actione [k]. ¶ † Personæ idoneæ huic constituto, sunt oés quę se obligare possunt: nam & mulieres obligantur [l], & pupilli proximi pubertati sine tutoris authoritate [m], & filiusfamilias, & pater pro eo in quantum est in peculio [n]. Et constituitur alij quam creditori, & ab alio quam à debitore. Nam vt ait Vlpia. quod ego debeo, tu de eo constituendo teneris: & quod tibi debetur, si mihi constituatur, debetur [o]. Constituitur itaque recte, & actori reipub. tutori pupilli, curatori furiosi, vel adolescentis, & procuratori ita, recte municipibus soluitur, pupillo, furioso, adolescenti, seruo quoque, ratione cuius constituó, datur illis & domino serui actio de constituta vtilis [p]. Idipsum si constituatur ei qui bona fide nobis seruit [q], & filiofamilias [r]. Non valet autem, si quis constituerit alium pro se soluturum, 7 nón se pro alio [s]. ¶ † Quod pertinet ad formulam constituendi, olim quidem certis erat definita cancellis & terminis, hodie minime [t]. Sed ea ex placito & lege conueniendi libera est: & inter absentes, per nuncium vel epistolam constituere possumus, & inter præsentes. Et per nosmeipsos & per alios [x]: & quibuscunque verbis, quæ tamen voluntatem constituentis exprimant: vt si

omnq qui, ff. Iulianus quoque. ... pecun.
o leg. qui autem, 16. ff. fin. leg. & licet, 13. eod. in P.
t dicta lege 2. Cod. de constitu. pecun.

dicatur

dicatur satis tibi faciā, & si dicat satisfiet aut à me aut ab illo: nam & alio nolente satisfacere, is solus tenetur. Et si dixerit & à me & ab illo, illo quem nominauit recusante, pro parte tenebitur. Si autem dixerit impersonali verbo, satisfiet, non tenetur [a]. Tenebitur & de constituto qui hac forma epistolam misit: remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo: ex contractu pupillorum meorum, &c [b]. vel ita, decem quæ Lucius Titius ex arca tua mutuo accepit, salua ratione vsurarum apud me habes [c]. Legitime etiam fit constitutio, & præsente, & absente, imo & inuito debitore [d].

8 ¶ † Cuius autem nomine quis constituere possit, satis ex superioribus manifestum, & pro se & pro alio [e], absente & præsente, & inuito [f], pro omni debito antea ex aliqua obligatione: & pro debito hæreditario, & eius qui captus est ab hostibus [g]. Dummodo error absit, vt si constituens quod alius debet, tanquam ipse deberet, constituat se soluturum, quod non valet [h].

9 ¶ † Qui constituit, potest simpliciter id facere, non adiecta quantitate: nam & pro ea quæ debito continetur: de quo agebatus constituisse intelligitur [i]: at si sine die constituat, statim quidem debet, sed statim peti non potest, & modicum tempus statuendum est, non minus decem dierum, vt exactio celebretur [k]. Non enim venire debet creditor cum sacco statim paratus accipere debitū [l].

10 ¶ † Finalis causa constituti esse videtur, vt alius liberetur debitor, per eum qui constituendo recipit alienum debitum soluēdum: vel si pro se cōstituat, vt actio securior & firmior creditori reddatur. Notandum tamen ex Caio, quod vbi quis constituit pro alio se soluturum, adhuc eum pro quo constituit obligatum manere [m]. Et qui constituit, se quidem obligat, sed obligatum non liberat [n]: nisi nouandi animo fiat constitutum, & 11 tūc degenerat constitutū in nouationem. ¶ † Proinde in constituti ex actione prius conueniri & excuti debet reus debendi principalis, vt in fideiussione, si præsens sit: & eo absente fideiussor, mandator, constituens, qui & dilationem monēdi absentem reum consequitur à iudice, coram quo res agitur, nisi ipse obligando & constituendo, huic ordini renunciauerit [o]. Et si plures rei constituti sint, datur quoque illis epistolæ Adriani Cæsaris beneficium, vt fideiussoribus [p]. Et si alter illorum soluit, ei datur & contra alios, & contra reum principalem debendi actio cessa à creditore [q], alioquin si duo rei constituendi sint, vel cum altero in solidum agi potest [r].

12 ¶ † Conueniuntur autem constituentes isti, sine expromissores, & excutiuntur, antequam ad tertios possessores rerum distractarum per debitores principales deueniatur [s]. Creditore ergo petente nullam pati exceptionem placet, quia petitione non tollitur actio prima, quæ remansit constitutione facta: solutione tamen, vtraque, & principalis videlicet, & de constituta tollitur, 13 quod pertinet ad creditorem [t]. ¶ † Agit hac actione is cui constitutum est in constituentem directa [u], & hæredibus & in hæredes per spatium 30. annorum [x]. Si vero mihi aut Titio constitueris te soluturum, mihi non Titio datur actio, nec si Titio solueris, quia is tantum adiectus est, liberaberis [y]. Si municipum actori, tutori pupillorum, curatori minorum, vel furiosorum, seruo constitutum est, quia isti nomine alieno recte contrahunt, datur actio municipibus, pupillo, minori, furioso, nō directa sed vtilis: seruo autem & solui 14 & domino potest [a]. ¶ † Habet hæc actio rei persecutionem, nō autem pœnæ [c], & prætoria est, & in personā [b]. Venit tamen in eam vt quod constitutum est fiat, aut in id quod interest promissor con-15 demnetur [c]. ¶ † Satis autem per se apparere ratio videtur, quare ex constituto obligationem nasci placuerit, ex eo quod primum accedat naturæ vel substantię fideiussionis: & quemadmodum in obligatione fideiussionis vterque contractus principalis, & accessorius vim accipit, sic & in constituto recipiatur, vtpote quod ex diuersis causis oriatur obligatio [d]. Altera ratio quod contra naturalem æquitatem visum est prætori esse fidem datā fallere, & ideo ea quæ nudo pacto antea debebātur, fide data rursum per constitutum iterum promissa præstanda esse [e]. Sed tertio loco mihi videtur duplex vinculum firmius vno esse debere [f]. Et consensu nouo constituti, inefficax iure ciuili ad ad agendum pactum vestiri seu firmari, sicuti cōsensu firmari dicuntur generaliter cōuentiones [g]. Quod Vlpianus indicat, dum ait. Hoc edicto prętor fauet naturali æquitati, qui constituta ex consensu facta custodij [h]. Sic Iustinianus recte voluit obligari mulierem in intercessione, si secundum priorem intercessionem quam eludere poterat beneficio Velleiani, confirmauerit: sibi enim, inquit, imputet, si quod sæpius cogitare poterat & euitare, non fecit, & vltro firmauit [i]. Et fortiores debent esse duæ cautiones quam vna [k].

a auth. si quando, de constit. pecun. C. §. ad hæc, & aliud, & sequent. in nouell. cōstit 115.
b l. Titius Seio, 14. de cōsti. pec. P.
c l. quidam ad creditorem, 26 eod. P.
d l. vtrum, 27. eod.
e d. §. de consti tuta, & auth. si quando.
f l. 2. eod. tit.
g l. hactenus, 31. eo. l. si ita stipulatus, 97. §. possum. de sti. oblig.
h l. 11. de const. pec.
i l. qui autem, 14 de constim. pec. P.
k l. promissor, 21. §. si sine die, eo. tit.
l l. quod dicis mus, de solu. P
m l. vbi quis, 28. de constitu. pec. P.
n Vlpia. l. si fideiussum. 15. de in rem verf. lib. 15. P. tit. 3. l. Papinianus, 28. manda. P.
o §. 1. de fideius. §. sancimus, consti. 130. nouellarum.
p l. si. C. de cōstitu. pec.
q §. si vero inter eos, vers. si vero tēpus, de fideiuss. nouell. constit. 4.
r l. Papinian., 28 manda. P.
s l. si duo, 16. de const. pec P.
t §. sed neq. ad res, de fideiuss. in authen.
u l. item illa, 18 de const. pec. P.
x l. 1. C. de constit. pecu. §. de constituta, de actio.
y d. l. 1. & 2. C. de constit.
a Paul. l. si vero mihi, 8. de const. pec. P.
b l. cum qui Ephesum. 5. § si. de constit. pec. P.

a l. item illa, 12 §. pen. de constit. pec.
b §. in personam, de actio.
c l. qui autem, §. 1. de constit. pec. P.
d l. item illa, §. si. de constituto pec.
e in l. 1 de constit. pec. P.
f l. 1. e cōditīi, de lega. 3. auth. cessante, de suis & legit. hæred. C. §. sed hodie, de adopt. cum simil.
g l. 2. de actio. in P.
h l. 1. de consti. pec. P.
i l. si mulier perfectæ ætatis, 22 ad Senat. Velle. C. lib. 4 tit. 29.
k l. 1. de plus petit. C. l. cum notissimi, §. sed etsi quis, de præscri. 30. vel 40. annor. C. l. in contractib. de non num. pec. C.

de Duobus reis constituendis, Caput 8.

Instit. Lib. 3. tit. 17. Lib 45 P tit. 2. Lib. 8. C. tit. 40. Constitut. nouell 99.

1 *Duorum reorum tractatio ad qua pertinet.*
2 *Reus vnde dictus.*
3 *Duorum reorum vel plurium constitutio quomodo fit.*
4 *Constitutionis duorum vel plurium reorum vtilitas & finis.*
4. & 6 *Correi debendi quando, & quomodo pro inuicem teneantur.*
5 *Correi stipulandi quid, & quantum petere possunt.*
7 *Correorum adijciendorum rationes.*

1 AD † stipulationes [l], fideiussiones [m], constitutum [n], aliasque conuentiones [o], pertinet duorum reorum tractatio: adeo ante pollicitationem de illa pauca explanabo. Rei à re dicti sunt, quorum res agitur [p], vel promittēdo, vel stipulando, vel patiendo accusationem: qui sibi stipulantur, rei stipulandi: qui promittunt, rei de-2 bendi dicti [q]. ¶ † At qui accusantur, rei criminis: q conueniuntur rei [r], vt qui agunt vel petunt actores: vt dicimus iudiciū constare tribus saltē personis, actore, iudice & reo [s]. Sunt & alia exēpla, vnde & iudicium quoq; cōtrouersiæ dicitur, res iudicata, vt liquet ex proprio titulo in iure ciuili & pontificio: rei quoq; appellatione & causæ & iura cōtinentur [t]. Hic plures rei credendi sunt, quando pluribus in solidum idem debetur, vere, vel ficte ex vna eademq; causa principaliter. Sic rei debendi cōtrà qui ex pluribus in solidum singuli debēt idem, vere vel ficte, ex eadem causa principa-3 liter. ¶ † Constitutio duorum pluriumve reorum est [a],

l passim in omnibus legib. de duo. reis, P.
m l. reos promittendi, 11. de duob. reis, P.
n l. idem est, 10 de const. pec. P.
o l. eandem rem, 9. de duo reis, P. § 1 const. nouell. 99.
p Cicero, 2. de Orat. c. fortus, de verb. signif. vide Sextum Pompeiū Festum, in verbo, reos.
q l. 1. de duob. reis.
r l. properandū, §. etsi quidem, de iudic. C. l. 2. de iur. calumn.
s l. inter litigātes, & l. Iulianus, de iudi. P.
t l. rei appellatione, 23. de verb. signif.

est [a], sed numerus distinctionem non facit. Item alia constitutio teotum promittendi, alia stipulandi, vt monuimus. Materia porro & tes de quibus constitui rei possunt, erunt omnes quę in obligationem veniunt, & quarum contrahentibus est commercium: quę autem eiusmodi sunt, superioribus libris tradidimos [b]. At personæ idoneæ huic constitutioni, & illæ erunt, quæ se obligare, & quæ sibi acqoirere possunt, de quibus quoque antea diximus [c]. Quare vt vterque vel omnes rei obligentur, operæpretium est esse idoneos, alioquin altera, vel aliqua eorum persona obliganonis incapace, alter vel alius, seo alij capaces subductis incapacibus soli obligantur [d]. Formulæ constituendi duos vel plures teos stipolandi hæ, si post omnium ioterrogationem promissor spondeat: vt puta com doobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat, vtriqoe vestrum dare spondeo. Nā si Titio spopondetit, deinde alio interrogante spondeat, alia atq; alia etit obligatio, nec creduntor duo rei stipulandi esse [e]. In promissione autem Pomponius respondit, doos reos promittendi recte obligari, siue ita interrogati, spondetis? respondeant, spondeo, aot, spondemus: siue ita interrogati, spondes? respondeaot, spondemns [f]. Neque etiam interest ea sententia Vlpiani, in duobus istis reis promittendi, an alter post alterum responderit, seu separatim, dummodo respondeant in vno cootextu, & antequam ad alia diuertant: an vterque simul. Non eoim in illa constitutione timendom est de nouatione, videlicet, vt tunc accedente secundi cortei responsione, prioris nouatio fiat: cum hoc actum inter eos sit, vt duo rei constituantur, neque vlla oouatio fiat [g]. Quocirca nihil prohibet quo minus rei duo dicantur, quamois alius pure, alius in diem se obligauerit, vt ait Florentinus Iurisconsul [h]. vel quamuis ab vno tantum fideiussor acceptus fuerit [i]. Proculdubio enim duo rei debendi erunt, si actum ita sit [k]. Quod si actum non sit, si tamen se obligarint alternatiue, idem erit dicendom: vel si testator alternatiue plures obligauit [l]. At si copolatioe, in vno actu quidem duæ reorum promissiones constituunt duos reos debendi [m]: si duo actus per verba diuersa, efficiuntur duæ obligatiooes [n]: sic fere in reis stipolādi seu credendi, vt si dictum sit, id setuetur: sin minus, vt si alteroatiue, inspiciamus num vterque possit acquirere, & in personam debitoris sit collata electio, & duo correi fiunt [o]. Quod si non fuit collata, idipsom hodie receptum, eum alternatiua intet personas posita resoluatur in copulatiuam [p]: quanquam olim antiquum ius aliter deciderit [q]. In copulatiua eadem ac in reis debendi dicit Barthol [r]. Disparitas tamen rerum pro quibus fiunt rei vtriusque generis debendi & credendi separatim impedit doorum reorum constitutionem [s]. Per cō-stitutionem seu stipulationem hanc reorum, non solum quis sibi, sed alius quandoque etiam, vt dominus seruus, quęrit obligationes: & totidem reos stipulandi facere dicitor, quot adiecerit dominos 4 quibus dari stipulatus est [t]. ¶ † Vtilitas & finis istius constitutionis plurium reorum est, vt ait Iabolenus, vt cum duo eandem pecuniam aut promiserunt, aut stipolati sunt, ipso iure & singulis debeatur, & singuli in solidum debeant: ideoque petitione & acceptilatione vnius, tota soluatur obligatio [u]: partes autem à singulis peti posse nemini dubium est [x]. Et potest actor aduersus correos debendi agens, quod pertinet ad quantitatem, actionem diuidere, si velit, nō enim diuidere cogendus est [y]. Hodie quædam in hac re innouata sunt, & placuit ex doobus reis promittēdi, ita demum quemque teneri in solidum, si pactum fuerit speciale: & si alter inops sit, in solidom, vel in partem, vt id saltem ab altero petatur, vel si absens sit: sin autem non fuerit conuentum specialiter, ex æquo sustinebunt onus: & si conuenerint, vt vterque eorum sit obligatus, si ambo pręsentes sint & idonei, simul cogendi sunt soluere [a]. Et ita correi habeot beneficium diuisionis, exemplo fideiussorum [a]. Solutione tamen aut nouatione vnius ex correis, tota tollitur obligatio: cō enim vna res tantum in stipolationem vel constitutionem deducta fuerit, eius vnica solutione tollitur obligatio [b]: quia semel solutom, amplius solui non potest, non secus quam res quæ semel mea est, amplius mea fieri non potest [c], cum ex pluribus causis dominium quæri non possit [d]. Qui autem ex correis solidum soluerit, habet regressum pro parte aduersus correos promittendi: nisi illi 5 exempti siot ab obligatione. ¶ † In stipulandi reis, antequam contestatio litis facta sit, locus est electioni, vt debitor possit cui voluerit ex pluribus soluere: vbi autem vnus ex correis primum in iudicium venit, & petiit debitum, intercipitur illa præuentione libertas debitori soluendi alteri, cui 6 si offerat pecuniam minime liberatur [e]. ¶ † Duo rei debendi respectu quidē creditoris, vt fideiussores pro inuicem conueniuntur, si actum sit expresse [f], vel si color est quæsitus [g]: & tunc habent beneficium fideiussorū. At habita ratione actionis quæ inter ipsos reos exigitur, si ex mera liberalitate se reos constituant, & socij sint, videotur mutuo fideiussisse [h]: non socij, nequaquam [i]. Extra liberalitatem vero promittētes, tunc eatenus pro inuicem tenentur fideiubere, quatenus negotium ad alterum in rei veritate pertinet [k]. Quo caso habent beneficium authenticę de duob. reis. Sententia lata pro vno ex correis debendi, ita demum aliis prodest, si pronunciatum sit in facto, non debitum, vel non contractum [l]. Si tamen in iure, vel ex persona sua correus absolutus sit, non prodest, si socij non sint [m]. Quia exceptiones personales ad alium, nec ad ipsum fideiussorem por-7 riguntur [n]. ¶ † Rationes quorsum pro vna & eadē obligatione, plures correi adhiberi possint, possunt eædem esse ac quæ fideiussionem firmant: & vltra, quod egredi contractus fidem non liceat etiam ex rescripto principis [o].

a §. 1 de duob. reis, ap. Iustin. l. 2. eod. in P.
b superiori li. 22. c. 4.
c superiori lib. 22. c. 5.
d vt in leg. si ex duob. 12. § 1 & l. his verbis, 8. de duob. reis, P. l. vit vnoei, 27. § si & l. idē est, 16. ad senatusc. Velle. P.
e §. 1. de duob. reis.
f l. duo rei, 4. & l. duos reos, 6. § duo rei, eo. titu. §. duo pluresve, eo. apud Iustin.
g l. 3 de duob. reis, P.
h in l. ex duobus, 7. de duobus reis, P. § si. eo. tit. ap. Iusti.
i d. l. duos reos, 8 de duob. reis, P.
k l. reos, 11 §. cū tabulis, de duo reis, P. authent. hoc ita, eo. C.
l l. si ex toto, §. 1 de lega. 1 l. fi. nc, de duo. reis P. auth. si quan du, de consttr. pec.
m l. stipulatio ista, §. cum qui, de verb. oblig.
n §. 1. de duob. reis.
o l. si Titio aut Seio. de lega. 2.
p l cum quidā, de ver. obli. C.
q l. 1. §. si fructuarius, & l. item seruus e si & l loq & l seruos, de stipula. seruor. P.
r Barth. in l. cū duo, num. 3. de duob. reis, P.
s l. si id quod ego, 13. de duo reis, P. Inos & alia quæ impediūt constitutionē plurium reorū, quæ videto ap. Barth. ad l. cum duo, num. 1. de duob. reis, in P.
t Paulus, in l si seruus communis, 29 de stip. seruo. lib. 45. P. tit. 3.
u l 2. & l. 3. §. fi. de duob. reis, P. § vt huiusmodi, cod. tit. ap. Iustin.
x d. l. 2. §. fi. de duo. reis, l si ex toto, §. 1. de lega. 2. l. inter, §. duo rei, de fideiuss. l. ancillarum, §. illud, de pecul. cum simil.
y l. reos promittendi, 11. de duob. reis, P. l. 2. C. eod. tit.
a auth. hoc ita, de duo. reis, C. & §. 1 & 2 eod. tit. in auth. collat. 7 consti. 9.
a auth. pręsente, de fideiuss.
b l. 2. & 3 de duob. reis, P.
c §. sic itaq. de actio. l. Scaeuola, 15. §. pen. de except. rei iud. P.
d l. 3. §. ex pluribus, de acquir. possess.
e in l. 2. C. de duob. reis.
f l. reos, de duob. reis, P.
g l. sed Iulian. §. 3. ad Macc. P.
h l. 3 & l. in lege Falcidia, ad leg. Falcid P.
i dict. l. in lege Falcidia.
k d. l. vit vnoei, ad senatusc. Vellei. P.
l argu. l. duob. §. à fideiussore, de iureiur. P.
m l. si eudem, §. 1, de duobus reis, P. l. 1. rem rat. hab. P.
n l. exceptiones, de except. P. cum simil. l. si duo rei, de duo reis, P. vide hac de re Barthol. in l. ex duob, nu. 18. de duob. reis.
o l. exprimere, 3. de duo reis, C. l. quoties, de precib. Imper. offeren.

de Pollicitatione. Cap. 9.

Lib. 50. P. tit. 12.

1 *Pollicitatio verbis fit, & per epistolam.*
2 *Pollicitationis nomen generale & speciale.*
Pollicitatio quid, & quomodo à pacto differt, eod.
3 *Pollicitationum distinctio.*
4 *Polliceri quæ res possunt.*
5 *Pollicitatio quando obliget.*

1 Qvia pollicitatio † verbis fit, vt & alias inter absentes, epistola [p], ne quid intactum quod ad contrahendi seu obligandi verbis formulam relinquamus, pauca de illa agemus. ¶ † Nomen pollicitationis 2 aliquando generale est, ad oēs promissiones pertinens [q]. Proprie tamen pro vltro facta, & spon-

p l. Charidemus, 5. de pollic. P.
q vt in l. pollicitatione, C. de donat. ante nupt. l. pen. C. de dot. promiss. l. fin. C. ad Velleia.

tanea

tanea promissione accipitur, & vt Vlpianus ait, pollicitatio est solius offerentis promissum, cum tamen pactum à quo differt, sit duorum pluriumve in idem placitum & consensus [a]. ¶ † Pollicitatio distinguitur ratione eius cui fit: nam fit publicæ, vel priuatæ personæ, vel Deo, quæ & votum dicitur. Item alia cum causa iusta, alia sine causa impulsiua vel finali fit.

4 ¶ † Res quæ in pollicitationem venire possunt, illæ erunt quæ in conuentionem aliam deduci possunt. Quæ non possunt, nec recte in pollicitationem veniunt, nec in votum. At personæ idoneæ quoq; debent esse contractui, oeque secum distinguimus [b].

5 ¶ † Quando autem obliget pollicitatio, causa propter quam fit, docere poterit. Qui sine iusta causa pollicetur non obligatur, contra si ob iustam causam [c], veluti ob honorem sibi vel alij decretum vel decernendum [d], vsque adeo vt transeat ad hæredem obligatio [e]. Et videtur hic esse contractus innominatus, do vel facio vt des. Et pinde si quis ob honorem aut sacerdotium promiserit opus aut pecuniam, & antequam sacerdotium vel magistratum ineat, decedat, hæredes, in pecuniam promissam vel opus pollicitum non possunt conueniri: nisi forte ab eo vel à republ. opus ipsum fuerit Incboatum [f]. Siquidem qui pollicitus est, si cœperit opus vel solutionem polliciti, adigi ad implementum iure ciuili potest: vtpote qui deliberatam mentem precessisse facto ipso comprobauerit, nec licet pœnitere [g]. Tum quod iam rei interuentu videatur contractum efficaciter, non nude [h]. Quemadmodum & accidit in donatione, quæ quanquam non esset iure Pandectarum efficax, ex nuda ratione & constitutione volentis largiri, tamen si acceptata esset à donatore rata erat [i]. Sicque Papyrius à donationibus ad pollicitationes argumentatur, vt in vtrisque quæ in rempublicam fiunt, conditiones appositæ, ita demum ratæ sunt, si reipubl. vtilitatis interest: si damnosæ, non seruentur [k]. Adhæc causa legitima efficacis pollicitationis censetur, propter incendium, vel terræ motum, vel aliquam ruinam quæ reipubl. contigit [l]: isti enim casus miseratione digni visi sunt, & donatio quæ alioqnin prohibita, ob illos permissa [m]. Sic & Paulus generaliter respondit: ob casum quem ciuitas passa est, si quis promiserit se aliquid facturum, etsi non inchoauerit, omnino teneri [n]. Si quis autem ne honoribus fungeretur opus promisisset, tam honores subire cogendũ, quam operis instructionem, Antoninus rescripsit [o], si idoneus honoribus esset. Etenim dignus pœna est, qui patriæ munera subterfugere, etiam pretio tentauit: & eos qui idoneos eligunt, à procuratione vtilitatis reipubl. auocare [p]. Et Papinianus, æstimationem, inquit, honoris aut muneris, pro administratione offerentes audiendi non sunt [q]. Quæ per se rationes docent pollicitationis efficacis, quod ea non tam meræ liberalitatis, quam iustæ & pene necessariæ finalis causæ sit, qua cessante, & ipsa corruat [r], quod in impulsiua verum vtique non esset [s]. Illud autem erit constituendum, vt in pollicitatione licita, forma ei data sit sequenda, nec alio modo à republ. acceptari, vel peti possit [t].

r l.8.§.fin. de donatio. in P. ca. cum cessante, de appellatio in Sex.
s l.6.& 8 de pollic. gloss. in l.1.§ secundo loco, de postulan
t l. Septicia, 10. de pollicit. P. l.2. de iure immunitatis. P.

a l.3 de pollicit. in P. l. de pact. in l. l. nimenm. C. de mutuat.
b l. totiens. 6. de pollic.
c l.1. § nõ semper, de pollic. l. iurisgentium, §. sed cum nulla, de pact. P. l. 1. & tot. tit. de condictio sine causa.
d dicto §. non semper, & l. ex pollicitatione, P.
e l. totiens. 6. §.1. de pollic. P. & l. pen. eo. tit.
f l. si quis ab honorem, eo. de pollicit. & l. pen. cod. Pap. in l. æstimationem. 12. §.1. de muneribus. P.
g l.1. § nõ semper. & seq. & l. 1 & penult. de pollic. P.

de Voto. Cap. 10.

Lib.3. Decret. tit.34.
Lib.3. Sext. tit.15.

1 Votum, † voluntas est spontanea [v]. Et ideo & consensus votum dicitur [x]. Votum inter pollicitationes annumeratur [y]. Votum est promissio aliquid faciendi, dandi, aut non faciendi vel non dandi, Deo facta. Apud Theologos est [z], propositi supererogantis promissio Deo facta, propter bonum finem, ex deliberatione firmata. Viguerius [a], alio modo definit, & plenius, vt sit deliberata, & discreta ac possibilis promissio, ab existente in libertate, Deo facta, de bono consilij vel præcepti, cum proposito seu intentione seruandi, & ad id se obligandi. Marsilius Ficinus ex Orpheo & Platone votum definit, vt sit arduus affectus casti animi, Deo deditus, & quod bonum videtur exoptans [b]. Plato, vouere esse à Dijs, vt ait, petere [c].

2 ¶ † Res quæ voueri possunt, & facta sunt, & dicta, & res aliæ exempla facti parent in Iepte, qui vouit se præstiturum & oblaturum quod prius è victoria redeunti sibi occurrisset [d]. Sic Iacob post visionem scalæ, vouit votum dicens, si fuerit Dominus mecum, & custodierit me per viam per quam ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum, reuersusque fuero prospere ad domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum, & lapis hic quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei: cunctorumque quæ dederis mihi, decimas offeram tibi [e]. Et probant iura ciuilia votum decimarum, & obligationem etiam eius in hæredẽ transire statuunt [f]. ¶ † Inter ea quæ vouentur sunt peregrinationes, subuentio seu transitio in Hierosolymitanam expeditionem, ad liberandam Syriam ab infidelium occupatione [g], ob quam principum & populorum olim facta vota frequentius recente clade. Vouẽtur & animalia, domus, ager, anima propria, id est, personæ siue masculi siue fœminæ, siue pauperes aut diuites [h], & alia quæ præstari possunt, alioqn quæ possibilia non sunt,

v l.1. de ablatio. votor. C.
x l.2. de elect. in Sex.
y l.1. de pollicita. P.
z Ricard. in 4. Senten. 36. distinctio. art. 2. q. 2. Angel. de Clauas. in Summa in verba votum 1.
a Ioannes Viguerius, in institutio. theologic. c.3. §.3. versicul. 14. de voto.
b Marsi. Ficin. in commenta. ad 2. Platonis Alcibiadem.
c Plato in Euthyphrone.
d Iudicum 11.
e Genes. c. 28.
f l.2. de pollic.
g c.2.c non est voti reas, 1 s.c. magnæ. - ca ex sæpe, 8. & c. 5.
h Leuitic. 27

nec promitti queunt, nec obligant [a]. In euocatione tutelarium, vt vocabant, deorum, olim qui obsidebant ciuitates in carmine euocationis, quo relinquere eos rogabant quos obsidebát, & transire ad se, vouebant illis templa se ædificaturos [b].

4 ¶ † Seipsos etiam aliqui apud gentiles pro salute & victoria Romani populi deuouerunt Deo & manibus, vt duo Decij, pater & filius [c], Quintus Curtius: & apud Græcos pro Atheniensibus Codrus: Menæceus pro Thebanis: pro Celæneis Auchurus.

5 ¶ † Votum aut malum, aut bonum. Malum non est obligatorium sed rescindendú [d]. Bonum votum generaliter duplex dicitur esse, simplex, & solenne. Simplex, quod priuatim promittitur nulla extrinsec. adhibita solemnitate, aut persona publica nulla recipiente vel acceptante. Solemne, contra quod professionem habet publicam [e]. Et sunt quidam actus, qui dum fiunt habent

6 vototum expressam confessionem. ¶ † Quemadmodum tria, paupertas, obedientia, castitas, promitti censentur in susceptione ordinum maiorum [f], & professione solemni alicuius religionis [g]: vel tacita, quæ tacita triplex. 1. Si nouitius se ingerit actibus excerta scientia professorum [h]. 2. Si deferat babitum professorum in eo monasterio vbi habitus pfessorum & nouitiorum distinctus est [i]. 3. Per delationem habitus nouitij vltra annum in eo monasterio, vbi non distinguitur à professorum babitu [k]. In Baptismo emittitur votum solemne legis Euangelicæ obseruandæ, necessarium ad salutem æternam consequendam [l].

7 ¶ † Quædá etiam vota sunt pura, statim obligantia, quædam sub conditione, quæ non obligant nisi existente conditione [m]. Item votum quoddam commutabile in aliud pro eo quod quis vouit, redemptione facta: aliud incommutabile [n].

8 ¶ † Personæ omnes vouere possunt, cuiuscunque sint generis, qualitatis, aut sexus, nisi nominatim prohibeantur. Et voto obligantur patresfamilias, puberes [o], sui iuris: non autem filiusfamilias, aut seruus, sine patris dominive authoritate [p]. De muliere sic cautum in lege diuina: Mulier si quidpiam vouerit & se cóstrinxerit iuramento, quæ est in domo patris sui, & in ętate adhuc puellari, si cognouerit pater votum quod pollicita est & iuramentum quo obligauit animam suam, & tacuerit, voti rea erit. Quod pollicita est & iurauit, opere complebit. Sin autem statim vt audierit contradixerit pater, & vota & iuraméntum eius irrita erunt, nec obnoxia tenebitur sponsioni, eo quod contradixerit pater. Si maritum habuerit & vouerit aliqd & semel de ore eius verbum egrediens, animam eius obligauerit, iuramento, quo die audierit vir, & non contradixerit, voti rea erit, redderq; quodcunque promiserat: sin autem audiens contradixerit, & irritas fecerit pollicitationes eius, verbaque quibus constrinxerat animam suam, propitius ei erit Dominus. Vidua & repu-

9 diata, quicquid vouerint reddent [q]. ¶ † Hodie pater reuocare votum filiæ potest intra annum & diem tantum [r], neq; peccat pater reuocando intra illud tempus, nec filius patri reuocanti con-

10 sentiendo, eo quod pater faciat authoritate canonis [s]. ¶ † Sic & tuentur posse tutores suorum pupillorum vota reuocare [t]. Et Abbates suorum monachorum, etiam facta ante monachatum, vt & maritus potest omnia vota abstinentiæ & continentiæ ab vxore facta reuocare, etiamsi ante contractú matrimonium fuerint emissa [v]. Potissimum cum illorum intersit, nec consenserunt. Proinde quoque præpositi ecclesiarum administrationibus & curis, antistites, curiones, abbates, & non possunt in præiudicium suarum ecclesiarum vouere [x], sine licentia summi pontificis, id quod vinculum, quod inter ipsos & ecclesias est dissoluere possit, vel ob quod diu ab ecclesijs abesse possent [y]. Nec prælati episcopi, & ijs superiores, absque summi pontif. licentia votum religionis faciunt, nec se monasterijs deuouent [z]: quamuis inferiores, vt decani, præpositi, archidiaconi, archipresbyteri & curiones possint [a], etiam inuitis suis episcopis [b]. Monachi sine consensu abbatis non vouent, neq; ipsi abbates sine licentia su-

11 periorum [c]. ¶ † Putant autem, quod & verum est, seruum vel filiumfa. qui temporalia vouere non possunt, posse spiritualia vouere, quibus nullum fit præiudicium ijs quorum in potestate sunt: puta quod certas preces dicent, vel alia similia [d] voueant. Ita filiusfamilias qui babet peculium castrense vel quasi, de illis in quibus habetur ac si sui iuris esset, recte poterit vouere, vt & testari.

12 ¶ † Forma vouendi efficaciter est, vt diximus simplex, aut solemnis, verbis conceptis pure, vel cum conditione expressa, deliberate & mature [e]. Etenim quod sine discretione vel temere emittitur, obligatorium non est [f]: neq; sola deliberatio sine animo obligandi, nisi vltra fuerit processum, obligationem voti constituit [g]. Proinde omnia ea voto excusare debent quæ solent voluntati liberæ obesse, & pactiones & consensum impedire, veluti, error, metus, deceptio, dolus & similia [h], de quibus suis locis dictum est. Accedit formæ aliquando & promissioni voti iuramentum promissorum, quod certe efficacius reddit promissum inter homines. Nam quod ad Deum pertinet, inter simplicem loquelam & iuramentum Deus non cóstituit differentiam [i]. Apud Liuium vouendi formula præscripta, dum de bello decreto à Romanis contra Antiochum agit, vtique M. Attilius inquit, consul ludos magnos Ioui vt voueret, placuit (scilicet senatui) id votum præeunte P. Licinio pontifice Maximo, consul nuncupauit: si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus iussit id ex sententia senatus populique Romani confectum erit, tum tibi, Iupiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet: donaque ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreuerit &c. [k] Perpendimus hic quoque Dei maiesta-

13 tem cui fit promissio & votum [l]. ¶ † Item & finem propter quem quis emittit votum, qui est vel salus æterna, vel temporalis, aut alius bonus, & vtilis, nec damnosus proximo, vel superstitiosus, quo fit vt conceptio votorum seu promissio facta in perniciem alicuius, vt Deus occidat inimicum, vt adultera quis, vel aliqua adultero potiri possit; & ob similia impia & vana, sacrilegia potius & superstitiosę preces haberi debent. Mores antiquorum gentilium, & votorum religionem, & causas docent: tum etiam eorum qui verum Deum colebant.

14 ¶ † Refert Cato verba concepta quibus vota fiebant pro bobus [m]: & quomodo ante messem porcam præcidaneam vouebát & sacrificabant [n]. Suetonius tradit omnes ordines Romanorum, in lacum Curtij, pro salute Octauij Cęsaris, quotannis ex voto stipem iecisse [n]. Sicuti & postea pro salute principis vota fuerunt pręstita summa cum populi iucunditate, vt Adrianus Imperator non

luxerit

---

a l. quemadmodum, de iniuria.
b vt apud Liuium in 5. ab vrb. con.
c Liuius lib 8. ab vrbe, deuotionis Decij formulam populi præeunte verbis Pontifice publice populi Romani.
d ca. in malis, 22. q. 4. cano. vna sola, 14. q. 5.
e cap. omnes, 27. q. 1.
f cap. vnic. de vot. in Sext.
g c. vnico de voto, in Sexto.
h Ioan. Andreas & Pan. in ca. vidua, de regula. de reg. in Sext.
i Panor. in d. c. vidua, c. vt clerici, de regular.
k c. 1. de regular. in Sex.
l c. sunt quidá, 17. q. 1. c. prim. de consecrat. dist. 4.
m c. verum. de condictio. apposit. can. vnic. 32. q. si sumpt.
n contra. scelu. c. 1. 2. & seq. de voto apud Gregor.
o l. 2. de pollic. c. 1. c. nullus, c. ad nostram, ca. si. de regulari, c. si quis laicus, 16. q. 2.
p dicta l. 2. de pollicita. ca. si quis seruum, 17. q. 4. cap. ex antiquis, 54. distin. c. 1. & 2. 20. q. 2.
q Numero 30. vide Philonem Iudęum lib de iureiurand. si vnus coniugum sine alio continentiam voueat, non tenet votum, ca. si tu. 27. q. 2. idem in abstinétie voto c. manifestú, 33. q. 5.
r c. puella, 20. q. 2. c. nullus 32. q. 2.
s glo. in Summa. 20. q. 2.
t dicto c. puella, & Panor. in c. 2. de regular.
v gl. 1. in can. noluit lex, 15. q. 5.
x dictis ca. ... lais lea.
y c. Clemens, 2. q. 2.
z c. magna, de voto. c. nisi cú pridem, de renunciat. ca. non oportet, in 2. de consecrat. distinct. 5.
a c. licet de regular. ca. dum, 16. q. 2.
b c. monacho, 20. q. 4.
c ca. abbatem, 18. q. 2.
d Angelus de Clauasio in summa, §. votum, 2. nu. 7. negat contrarium de sententia excommunicationis si seruus sponte, 54. distinct.
e c. de viduis, 27. q. 1.
f c. voniente, de vot. ap. Gregor. c. charissimi, &c. vendo, de consec. cóstig. cap. ad nostram, de regular.
g c. literaturá, de voto, arg. l. obligationú, de action. P. I. siego, de reb. cred.
h per totum 22. q. 4.
i ca. iuramenti, 22. q. 5.
k Liuius li. 6. deca. 4. in principio.
l c. magnæ, de voto.
m Cato, de re rusti. c. 83.
n idem Cato. eo. c. 134.
n Suetonius in Octauio, cap. 57 Dio Cassius lib. 50.

laxerit Ætiom Verum adoptatum mortuum Calendis Ianuarijs, quod vota præstarentur pro salute principis[a]. Etenim post calendas Ianuarias pro salute principis vota suscipiebantur[b]: nuncupabantur autem à consulibus & reliquis magistratibus, vt narrat Plutarchus[c], & meminit Plinius Iunior se ita fecisse[d]. Exegit votum Calligula Cæs. ab eo qui pro salute sua gladiatoriam operam promiserat[e].

15 ¶ † Tum præcipuus votorum locus est, cum spei nullus est[f], & ad Dei opem tum maxime cogimur peruenire, cum humanum desperamus auxilium. Proinde vota rite facta Deo exsoluenda esse, & habere obligationem personalem vouentis, non rei quæ vouetur, placuit, atq; ad hæredem transire[g]. Potissimum, si iusserit, qui vouit hæredi, illud exequi[h], vel si votum reale sit, cuius executio non pendeat ab ipsissima persona vouentis[i]. In lege 12. Tabularum scriptum refert Cicero 2. de Legibus sancte vota redduntо, quare & voti causa soluendi magistratui licuit fines prouinciæ exire, quos alioquin non licebat transilire, dum tamen non abnoctaret[k].

16 ¶ † Iubet ius naturæ primum reddere Deo vota, quia naturæ iure æquum est, quæ placita sunt seruari[l], & graue fidem fallere[m], & multo magis impium, Deo fidem datam irridere: eædemque rationes quas paulo ante docuimus firmare pollicitationem, accedunt votis, sed firmius ius diuinum ad votorum exsolutionem adigit. Ecclesiasticus, [*si quid vouisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio*[n].] Et in libro Numerorum. [*Si quis votum Domino vouerit, aut se constrinxerit iuramento, non faciet irritum verbum suum, sed omne quod promisit implebit*[o].] Et in Deuteronomio[p], [*cum votum voueris Domino Deo tuo non tardabis reddere: quia requiret illud Dominus Deus tuus. Et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris: quod autem semel egressum erit de labijs tuis, obseruabis, & facies sicut promisisti Domino Deo tuo, & propria voluntate, & ore tuo locutus es.*] Et Dauid, [*vouete & reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu eius offertis munera*[q].] Iure quoque pontificio vota præstanda, fidem faciunt, quæ proprijs integris titulis de voto traduntur[r]. Quibus & ius

17 ciuile consentit[s]. ¶ † Obseruandus tamen in votorum solutione, modus quo quis vouerit, an pure. Et tunc statim tenetur, si possit soluere, aliter dilatio permissa[t]: an sub conditione, quo casu non obligatur, nisi prius conditio extiterit[u]. Rursum, qui simpliciter se daturum vouerit, in specie, non debet deterius indiuiduum soluere. Maledictus enim dolosus, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino[x]. Et quãuis in indefinitis, quod minimum est, veniat ex interpretatione, fauore promittentis[y], tamen fauore religionis de melioribus est offerendum[z]. Sic enim qui se voto obligauit, testabitur suam erga Deum piam voluntatem. Vel si iudicio cogendus sit, quod inter melius & peius eiusdem speciei est, præstabit[a]. Et quod consuetum est in præstatione simili, seruabitur[b].

18 ¶ † Interdum in pollicitatione voti exequenda accedit dispensatio, vel commutatio, seu redemptio voti. Dispensatio de non implendo voto fit, dum quod vouetur, vel malum est, vel inutile, vel impedimentum est maioris boni, remittitur ab eo qui auctoritatem habet propter iustam causam[c]. Dispensare creditur solus summus pontifex in quatuor generibus votorum, religionis,

a Plinius in Panegyrico. Traian.
b Caius in l. fi. calumniator. 233 de verbor. signific. P. Dio Cassius, li. 44.
c Plutarch. in Cicer.
d Plinius, in d. Panegyrico.
e Sueton. Tranquill. in Caligul. c. 27.
f Plinius lib. 8. Natural. histo. c. 16.
g l. 2. de pollic.
h c. licet, c. 6. de vot.
i d. c. licet, & c. quod super. eod. l. veteres, de contra. & cõmis. stipul. C. l. vna vt actio, ab hæred. & cont. k l. illud, 15. de offic. præsid. in P.
l l. 1. de pact. P. l. non minorem, de transact. C.
m l. 1 de constit. pecunia.
n Ecclesiaste. c. 5.
o Numero. 30.
p Deuteron. 23.
q Psal. 75.
r potissimũ in c. licet, eod. ap. Greg. & tot. 17. quæst. 1.
s l. 2. de pollici. P.
t c. non est, de voto.
u ca. non solum, 32. q. 1. ca. verum, de condit. appos. c. olim causam, de rest. spoliat. ca. non solum, 32. q. 1.
x Malachiæ. 1.
y l. si ius, los. ne, de leg. 1. l. nummis, de leg. 3.
z argu. l. sunt personæ, de religios. & sumpt. fun. in P.
a l. Titia, § fi. de auro & argen. lega.
b ex parte, de censi.
c c. 1. & c. magnæ, de vot. gl. in c. nõ est, eod. tit.

profectionis Hierosolymitanæ, pro subsidio, & ad sanctum Iacobum, & visitationis liminum SS. apostolorum, Petri & Pauli: in alijs dispensat episcopos[d]. Commutatio est, quando pro voto, aliud imponitur vouenti, estque etiam dicta redemptio: nam solutione impositi, liberatio fit ab eo quod quis vouit, etiam iure diuino recepta[e]. Et hodie quoq; pontificio iure pmissa superioris authoritate, inspecta qualitate personarũ & causa[f]. Commutatio porro in melius semper fieri debet. Vnde quia creditur religionis ingressum vt obsequium, perpetuum, arctius esse votũ, placuit in eum omnia vota temporalia conuerti posse[g]. Nec videtur votum & ppositum infringere, qui in melius cõmutat[h]. Hic considera quoq; res, personas, & propter quid votum factum sit. Res promissæ enim voto interdum non possunt redimi, interdum possunt, secundum finem diuersum: quod enim magis Deo acceptum est, id tenendum[i]. Et non cõmutat summus pontifex votum quod emissum est in baptismo, necessarium videlicet ad salutem consequendam, vt in baptismo diximus: nec enim dispensatio, vel grana fieri potest contra Deum & salutem, sed potius esset dissipatio[k]. Personæ vouentium quoque cum votis conferendæ sunt, vt si vouerint auxiliarem manum propriam, pro repetitione terræ sanctæ, si sint debiles, infirmi, seniores, laboribus bellicis impares, peregrinationi inhabiles, iure, vel facto, in alias res personalis deuotio recte à summo pontifice conuerti possit: nempe in expensas quas facturus fuisset in vigilias, orationes, ieiunia, & similia[l]. Et in summa tria in hoc negotio Innocentius 3. iubet obseruari, quid liceat secundum æquitatem: quid deceat secundum honestatem: quid expediat secundum vtilitatem[m].

d Angelus de Clauasio, in summa, in verbo votum 4. ca. 6.
e Leuitic. 27.
f cap. 1. & 2. & seq. de voto.
g ca. scripturæ, 4. de vot. c. admonere, 33. q. 2.
h ca. peruenit, de iureiurand.
i c. 1. de voto.
k c. sunt quidam, 25. q. 1.
l c. magnæ, 7 & ca. quod super his, 8. & ca. ex multa, 9. in pri. & c. fin. de vot. ap. Greg.
m dicto c. magnæ, & c. aliud, 12. q. 1 & c. denique. 4. dist.

de Nouationibus, & Delegationibus, & Cessionibus actionum. Cap. 11.

1 De Nouationibus & Cessionibus actionum remissiue.

1 IVris † ciuilis acquirendi modus est per stipulationem, nouatio[n]: & ideo de illa dicendum hic esset inter conuentiones quæ stipulatione fieri solent: verum quia hæc quoq; ad solutionem & distractum magis mihi pertinere visa, alibi de ea, & de delegatione, & cessione actionũ, post caput de solutionib⁹ tractauimus[o].

n l. ea quæ ciuiliter, 53. de acquir. rer. domi. in P. lib. 41. tit. 1.
o In li. 21. obligationũ, ca. 20.

de Acceptilationibus, & de Aquiliana stipulatione Cap. 12.

1 Acceptilationis, & Aquiliana stipulationis tractatio remissiue.

1 DE istis etiam copiose alibi dictum est[p], ideo nec verbum amplius addam.

p Superiore li. 21. c. 19.

de Literarum obligationibus, & de Exceptione non numeratæ pecuniæ. Cap. 13.

Lib. 4. C. tit. 30.

1 Literarum figura ad quid adhibita conuentionibus.
2 Nota scribendi prohibita ob fraudes.

3 Literarum obligatio vnica est, & quid sit.
4 Calendarij mercatorum fidem faciunt.
5 Literarum obligatio, materia persona, vt considerētur.
6 Forma. Nomina quæ debita dicantur. eod.
7 Mutuum ciuile quod.
8 & 4. Non numeratæ pecuniæ exceptiones quæ, & quanto durent.
9 Literarum obligationum rationes.
10 Mutuum fictitium improbatur.
11 Non numeratæ pecuniæ exceptio post biennium obijci potest, quando.
12 Chirographum quando probet mutuum, & quando habeat ius hypothecæ. eod.
13 Chirographum viri vxor, & heredes, abbatis monachi, beneficiati mortui successor coguntur agnoscere vel negare.
14 Dotis non numeratæ exceptio quandiu competat. & num. 15.
16 Pecuniæ non numeratæ exceptio non datur constituenti se debitorem pro alio.
17 Pecuniæ non numeratæ exceptio in quibus casibus non admittitur.
18 Probatio cui incumbat in hac actione & exceptione.

1 Palam † omnibus est, pleraque esse negotia, & hominum varios actus, quę scripturæ adminiculo ad sui robur & firmamentum indigent [a]. Literæ autem, & figuræ earum non tam ad obligationem, quantū ad fidem, & solemnitatem rerum gestarum pertinent [b], vt fraudi-
2 bus & perfidiæ obuiam facilius iretur. ¶ † Vt alias Basilius imperator orientis aduertens occasionem maleficij prauis hominibus eo dari, quod numeri quibus, verbi gratia, semis, sextans, vncia, & similia designantur per notas recepta antiquitus consuetudine, scriberentur, loco notarum literis vti iussit, quas etiam rustici legere possent, & de suo, sumptus in chartas, literas, atq; scribas ipse suppeditauit [c]. Iustinianus quoq; cauit, ne, imminente pœna ciuili & criminali, quisquam posthac librarius, libros iurisprudentiæ per notas seu abbreuiaturas, & compendiosa ęnigmata, quę multas per se & vitio suo antinomias induxerunt, scriberet: sed per literarum consequentiam [d].
3 ¶ † Cęterum placuit vnicam esse obligationem, quæ ex sola scriptura pendeat, nullo alio auxilio iuuata, non expresso consensu, non verbis, non re, non authoritate alia quam legis: videlicet cum quis fatetur scriptura accepisse se certam pecuniam, quam tamen non accepit: nec intra biennium confessionē eam reuocauit, vel de ea conquestus non est [e]. Hinc enim nascitur obligatio, etiam si causa debiti ignoretur: si ea scriptura fiat ab ipso contra quem profertur, tunc enim propria scriptura contra scribentem probat, non in eius fauorem aut commodum [f]: multo magis si authoritate publica fieret, quia fide publica firma manet [g], vel si ab ijs fiat & inter eos qui fide eadem vtuntur, vel vti debent, quales sunt, probi si sint, mercatores, qui quasi publicum gerunt officium [h]: item argentarij, qui nihil in calendarijs suis aliud quam ex partium consensu annotasse
4 censentur [i]. ¶ † Excipio, vt dixi, alias scripturas, quæ causam habent, vel præsumuntur habere aliam, quam mutui: quæ si admittantur, seu vt dicunt confessentur ab ijs qui obligati inde dicuntur, statim non expectato biennio obligant [k], aduersus illas tamen, per apertissima adhuc argumenta scriptis inserta religio iudicis potest instrui, quod in alium quemquam modum, & non in eum quem cautio perhibet, negotium subsecutum sit [l]. Sunt & dispositiue conceptæ scripturæ, quæ huc non pertinent, quæ si contineant verba obligatoria, alia ratione, videlicet ex consensu vel stipulatione, pariunt obligationem: vt si per epistolam quis polliceatur se cētum amphoras vini daturum, vel aliud quippiam [m].
5 ¶ † Materia namq; propria istius obligationis circa quā versatur est mutui non recepti, vel non soluti confessio: vnde literarum obligatio bifariam consideratur, vel quando quis se recepisse mutuo quod nō recepit fatetur, quod fit per syngrapham: vel quādo is qui vere mutuo dedit, scribit sibi solutum fuisse, quod tamen solutum non est: quod fit per apochā: vnde sequitur liberatio, vt ex syngrapha obligatio [n]. Materia porro ex qua conflatur obligatio hæc, sunt literæ per debitorem scriptæ: in his confessio mutui accepti vel redditi: quamuis alij extendant ad alia quam ad mutuum, exceptis tantū casibus in quibus locum non habet exceptio [o]. Personæ autem hic eius generis esse debent cuiusmodi exiguntur in mutuo constituendo, & in liberatione facienda, de quibus in mutuo, & titulo de solutionibus, & de acceptilationibus, dictum est.
6 ¶ † At forma obligationis literarum hodie alia est à prisca, per quam teste Theophilo [p], quod ex alijs contractibus debebatur in hanc literarum transfundebatur obligationem, acceptis nominibus. Quo factum est, vt & nunc nomina dicantur debita omnia [q]: antea nōnisi literis consignata, & forma certa præscripta, vt apud Ciceronem, [*hac pactio non verbis, sed & nominibus & præscriptionibus multorum tabulis cum esse facta diceretur, prolata à Memmio est nominibus inductis authore Pompeio* [r].] Et Pomponius iurisconsul. nomina ex hac literarū obligatione orta, subindicat. [*Si vero*, inquit, *nomina ita fecerit dominus, vt quasi debitorem se seruo faceret, cum debitor non esset, contra puto. Re enim non verbis peculium augendum est* [s].] Separat Vlpianus ex stipulatu debitum, & debitum nomine facto [t]: vt & Iustinianus & alij verborum, & literarū obligationem [u]. Solebāt debitores in calendarijs creditorum nomina sua scribere, & ita rationes creditorum obsignare, & nomina ita facere dicebātur. Alia nunc obligationis literarum forma, quæ quidem verborum delectum & conceptionem certam non habet à iure impositam, cum leges non verbis, sed rebus imponi debeant [x]. Et sufficit talia esse quæ obligationem arguant, vel obligandi animum: veluti si quis mutuo accepturus ita scribit in schedula seu syngrapha. Ego ab illo mutuo accipio, & hæc debeo: vel si alia similia, eiusdem tamen substantiæ scribat & subscribat, nihil interest. Pro nominum constitutione, syngraphis vti cœperūt postea mutuum accipientes [y]. Et secundum harum conceptionem quæritur obligatio ei qui
7 credidisse dicitur. ¶ † Iam autem in mutuo diximus in hac literarū obligatione, ciuile mutuum constitui [z], quod per simplicem oris cōfessionem contrahitur: vt, talis fuit confessus se habuisse & recepisse centum mutuo [a].
8 ¶ † In hac specie conuentionis, est prodita exceptio non numeratæ pecuniæ: si quis contendat ita quidem se cauisse, sed pecuniam, seu rem ea cautione, & illis literis comprehensam non recepisse: competebat autem olim hæc vsq; ad quinquenium principalibus constitutionibus, ante Iustinianum editis [b], vt constitutione Aurelij [c].

Erat

- a gloss. in ca. 1. §. postquā autem, de consib. in sex. enumerat 34 casus, videnda glossa cum textu, in c. si de loca. ap. Gregor.
- b l. contrahitur, de pignor. l. non figura, de actio.
- c li. 1 iuris Orientalis, constitutione 2. Basilij. περὶ σημείων τῶν ἀριθμῶν.
- d in prooem. P. §. illud autē, quod iam l. 1. §. penult. §. nō autem, & l. 2. §. si quid vero, de veteri iur. enuclea. C.
- e § 1. de literar. oblig.
- f l. fideiussor, §. pater, & seq. de pignor P. l. instrumēn. §. & l. exemplo, P & l. rationes C. de probat.
- g l. optima, de cōtrah. & cōm. stip. C. l. cum precibus, C. de probat. l. antiqua, C. ad sena. Velleia. l. 1. h. C. arbitrium tutelæ, vide glos. in l. 1. de non numera. pecunia. C.
- h Bald. in leg. quędam, § nummularios, de edendo, P.
- i arg. l. si quis ex argentarijs, §. ratione, de eden. P.
- k l. in contractibus, & l. generaliter, C. de non nume. pecun. l. nec non, §. si qs, ex quibus caus. maior. P. l. aduersus, 3. §. fin. C. de non numer. pecun.
- l l. generaliter, C. de non numer. pecun.
- m l. Titius Seio, de constitu. pecunia P.
- n l. in contractibus, 14. §. super cæteris, de non numer. pecun.
- o gloss. in d. l. in contractibus, §. sed quoniā, in verbo penitus, in fine.
- p Theophil. in §. 1. de litera. oblig. lib. 3 Institut. iur. ciuil. tit. 21.
- q l. nominis & res, de verbor. signif.
- r Cicero, li. 4. Epistol. ad Atticū epistol. vlt. in hac etiam acceptione abutitur Cicero accept. & pro L. lucullo, & alibi.
- s l. 4. de pecul. lib. 15. P. tit. 1.
- t Vlp. in l. 1 de conuen. & instrui. cibar. lega. li. 33. P. tit. 1.
- u §. 1. de litera. obliga. l. nō figura, 38. de actio. P. l. 7. §. quod fere, de pact. in P.
- x l. 3 C. commun. de lega.
- y l. plures, 13. de fide instru. C. titul. de apoch. li. 10. C.
- z Ioannes de Ferrarijs in tit. de forma libel. li in action. hypothecaria in verbo mutuo. a de qua intelligenda l. 3. de non nume. pecunia, C. §. 1. de liter. oblig.
- b dict. §. 1. de oblig.
- c quæ scripta est in fragmento Codicis Gregoriani. titulo de cauta & nō numera. pecunia.

Erat & ex iurisconsultorum responsis protinus perpetua: cum apud illos nulla ad obligandum sola literarũ scriptura reperiatur sufficiens [a], nisi, vel verborum, vel consensus fulciatur adminiculo [b]. At tempore Iustiniani facta est temporaria 9 ad biennium vsque tantum permissa [c]. ¶ † Quia propter silentium biennij præsumitur secundum scripturam & numerationem sequutã, & nisi numerata fuisset, non ita fuisse stolidum qui scripsit, quin eam repetijsset: quia nemo præsumitur velle iactare suum [d]. Addit Iustinianus metam huic præscriptioni adpositam, ne creditores diutius possint suis pecunijs forsitan defraudari [e]. Sed & tertio loco qui sciens prudensq; fassus est se accepisse mutuo quod non acceperit, donasse videtur [f], quia nullo iure cogente fassus est se debere [g]. Quare in hac obligatione non potest agi vt ex mutuo, quia in eo amplius quam datum sit non redditur [h]: sed ex literarum obligatione, veluti ex promissione: verbis enim etiam credimus & 10 literis [i]. ¶ † Verumtamẽ si spe futuræ numerationis facta fuerit debiti recepti confessio, recte dicemus creditorem satisfacere debere promissioni, & si non satisfecerit, iniquum esse eum quod non tradiderit velle repetere, quantumuis prætextu mutui fraudem tegere velit, & fictitius iste contractus iustissime reijcietur. Et plus valet quod agitur, quam quod simulate concipitur [k]. Quamobrem si in hac confessione acceptæ pecuniæ literis comprehensa interuenerit error, scriptura non sufficit si de errore doceatur, etiam post tempus biennij, nec ex ea nascetur literarũ obligatio, per iuris vtriusque regulam, iure naturæ æquum non esse quemquam locupletari cum alterius ia-11 ctura [l]. ¶ † Qua ratione Dynus tuetur [m] ex æquitate canonica, debitorem posse obijcere hanc exceptionem non numeratæ pecuniæ post bienniũ. Notat tamen Baldus, & glossa ex quorundam interpretum mente, nec audiendum eum esse, qui velit post biennium probare non fuisse numeratam pecuniam: quam sententiam Salicetus & Castrensis sequuntur [n]. quod verum credo, quãdo in scriptura dictum fuit, fateri debitorem tũc se accepisse, numerationemq; tunc factam: diuersum autem, quando quis in scriptura indefinite dicit, 12 fateri seu confiteri se accepisse [o]. ¶ † Cæterum hodie cautũ est, chirographarias scripturas, quibus qs fatetur se mutuas accepisse pecunias, non probare mutuum supra quinquaginta libras auri, sanctione Iustiniani [p], & ex nouella constitutione supra libram auri [q]: nisi simul adhibeantur scripturæ maioris summæ tres testes ex lege Codicis, probatæ opinionis, & si fiat in ciuitate ab imperito literarum, quinque ex nouella Iustiniani [r]. In minorib⁹ igitur summis idiochirta, seu priuata scriptura cõfessata seu agnita, vel si trium testium habeat subscriptionem in maioribus, probabis debitum. Et si debitor inficietur, potest scriptura conuinci per comparationem literarum in præiudicium scribentis [s]. Atq; in Gallia debitore inficiante idiochiron, in ius vocari potest coram quolibet iudice eius loci vbi is debitor compertus fuerit: vt inibi per seipsum vel procuratorem cum speciali mandato cogatur vel agnoscere vel negare scripturam: quod si non fecerit ex prima dilatione vel vocatione contumax, scriptura pro confessata habetur, & eius generis & efficaciæ renunciatur per iudicem einsq; sententiam, à cuius prolationis die idiochiron hypothecam contrahit, ex constitutione regia Francisci primi, anni 1539 [t]. quamuis iure Nouellarum, ex scriptura debiti, vel syngrapho, actio quidem personalis nascatur, non hypothecaria [u]. Item si vocatus debitor & inficiatus fuerit, & actor, creditor videlicet, probauerit, à tempore denegationis hypotheca incipiet [x]: & ex nouella Iustiniani damnadus erit in duplum [y]. Nec hic præscriptio seu exceptio fori, vel non sui iudicis obijci poterit, dum agitur de agnitione chirographi, eo quod res est periturа tempore: quare necessitas exceptionis ius 13 superat, vt in alijs [z]. ¶ † Placuit autem non tantum debitorem cogendũ agnoscere, vel inficiari proprium chirographum, verumetiam & eius hæredem, & vxorem viri [a]: monachorum collegium abbatis mortui: & successorem in beneficio mortui antecessoris [b].

14 ¶ † Agetur itaque intra biennium ad summouendam scripturam eius quod quis fassus est falso, se debere, condictione *l. in contractibus. C. de non numerata pecunia*: nam condictio ex lege competit vbi alia non datur actio quam ex ipsa lege [c]: poteritq; per condictionem sine causa, obligationem, id est, instrumentum cautionis condicere [d], vel si creditor agat, exceptione non numeratæ pecuniæ vti [e]. Competit & actio in tempto repetitione pignoris, si pignore cautum sit [f], item & exceptione doli aduersus agentem [g]: & ipse actione in factum quoq; agere poterit, si cauta fuerit quantitas cum stipulatione: nam sine stipulatione promissione facta, nõ numeratæ pecuniæ remedium datur [h]: quod & querela non numeratæ pecuniæ dictum [i]. Atq; intra tempus concessum biennij, licet ei cui hæc exceptio competit, vel denunciationibus scripto missis, querelam non numeratæ pecuniæ manifestare ei qui numerasse eam, vel alias res dedisse instrumento scriptas, vel si abesse eum his locis in quib⁹ contractus factus est, contigerit. Constantinopoli apud quemlibet ordinarium iudicem: in prouincijs apud viros clarissimos rectores earum, vel defensores locorum eandem querelam manifestare, eoq; modo perpetuam sibi exceptionem efficere licere, sancitum est [k]: dummodo in scriptis querela fiat, aut si quis eam in iudicio proponat, etiamsi agatur de exceptione non numeratæ dotis, in qua hæc locum habent [l], oporteatq; mulieri & ei qui dotem conscripsit, querelam innotescere [m].

15 ¶ † Adhibenda tamen in non numerata dote circa tempus alia distinctio, vt intra biennium soluto matrimonio, siue morte, siue diuortio, tam ipsi marito de dote non numerata quærl liceat, quam eius insuper hæredi intra alterum annum. Si vero matrimonium vltra biennium vsque ad decimum annum extendatur, & marito eiusque insuper hæredi intra menses tres querela concedatur. Si autem decennium decurrat, tunc neque marito, neque eius hæredibus querelæ mouendæ potestas est, ex nouella [n] Iustiniani. Sed & adhuc post decenniũ ad duos annos facultas extẽditur, si minor fuerit maritus, vel hæres eius, per auxilium restitutionis in integrum [o]. Hinc casum demit lex, vt in illis securitatibus, vt ait, seu confessionibus, quæ post confectionem dotalium instrumentorum de soluta dote ex parte, vel in solidum exponuntur, nulla exceptio non numeratæ pecuniæ locum habeat [p]. Idq; ob geminatam & præmeditatam eiusdem solutionis confessionem, quæ proculdubio vel donandi indicium consultum, vel solutionem arguit, saltem quæ efficaciores vna sunt [q].

Vnde

a dict. l. non figura.
b l. 1. § actio. § l. 1. de nouat. P. l. Græce, de fideiussor.
c dict. § 1. de litera. oblig. & l. in contractibus, de non numerat. pec. C.
d l. cum de indebito, de probat.
e § 1. de literar. oblig.
f l. campanum, de oper. libertor. P.
g l. donari, de regul. iur. l. donari, de donat. P.
h l. si tibi decem, de pac. P.
i l. 2. si cert. peta. P.
k & ita Odofredus notat in l. quamuis, C. si certũ pet.
l c. locupletari, de regul. iur. in Sexto. l. iure naturæ, eod. tit. in P. l. nam hoc natura, de condictio. indeb. in P.
m Dynus, in dict. c. locupletari.
n Baldus in l. si ex cautione, quæstione, 3 & in l. in contractibus, & ibi gloss. in verbo nullo modo. Cyn⁹, Castrẽs. & Salicet⁹. C. de non numerat. pecunia.
o glossa in d. textu, in l. si ex cautione, C. de non numerat. pecunia.
p l. super Chirographaris l. fi. C. si cert. peta.
q auth. sed nouo iure, eo. tit. si cert. peta. § oportet, de instrumentor. § de & cautela, in Authentic.
r dicta lege fi. & authentica sed nouo iure.
s l. scripturas, & authent. si quis vult exequi, qui potior. in pignor. habeant. C.
t in constitut. Francisci 1. anni 1539. art. 92.
u § insuper, nouell. 136.
x in eadẽ constitutione Francisci, artic. 93.
y nouella 18. § studium vero. vide l. 4. C. de non numerata pecun.
z Alexand. in l. 2. de iurisdict. omnium iudic. P. l. non l. 2. de eo quod certo loco P. l. vnic. C. vbi conueniat, qui cert. loc. dar. promisit.
a Ioannes Gallus in Decisio. decis. per arestũ Parlamenti, arrestũ 17.
b apud eundem Gallum 106. & arrest. 172.
c l. 1. de condictione ex leg. P.
d l. si quis accepturi, § de non numerat. pec. C. l. qui sine, de condict. sine cau. P.
e l. cum & sui, ta de condictio. sine caus. C. l. 1 in tit. de solut. C. cũ simil.
f dict l. si quis. § & l 3. & l. ad versus, § ... de non numerat. pecunia.
g l. 1 C. de non numer. pec. l. ... si quis, de pignorat. actio. P.
h l. 3. C. de non numer. pecun.
i l. cum vltra, § 1. in cõtr glossa, & cum l. C. de non numer. pecun.
k in l. in contractibus, 14 § in omni ... tempore, de non numerat. pecu. C.
l dict. § in contr qui dem.
m l. 1 & tit. de dot. caut. non numerat. C.
n dicta l. in contractibus §.
o & auth. hanc autem, de non numer. pec. C. & nouella 100.
n nouella 100. vnde detumpta autem. quod locum de dote caut. non numera. lib. 5. C. tit. 15.
o proxime citatis iuribus, & authẽ. si minor, de tempo. in integ. restitution. C. lib. 2. tit. 53.
p dict. l. in contractib⁹. § sed quoniam.
q l. 1. de plus petit. C. authẽ. sine à me, & l. si mulier, 22. C. ad senatusc. Velleian.

16 ¶ † Vnde & tracta videtur ratio, cur is qui se constituit debitorem in locum alterius non obijciat hanc exceptionem [a]: quamuis hæc exceptio quæ competit reo, competat & fideiussori, si reo debendi numerata non sit [b]. 17 ¶ † Alius casus in quo non numeratæ pecuniæ exceptio non obijcitur, in instrumento securitatis depositionis rerum certarum, vel pecuniæ. Item tertius, quando publicus officialis fatetur se recepisse publicas functiones [c]. Quo pertinet 4. quãdo procurator fisci, rerum venditarum pretia se recepisse, scriptura profitetur [d]. 5. in causa transactionis quoq; cessabit [e]: vt & sexto loco, si quis partem pecuniæ, quam numeratam fuisse diffitetur, persoluerit [f]. Septimo, si creditor asseueret se pecuniam dedisse, ob cuius petitionem debitor obijcit exceptionem non numeratæ pecuniæ, potest probare vsque ad 30. annos, nec ei nocebit exceptio illa [g].

18 ¶ † Actione vel exceptione non numeratæ pecuniæ proposita, opus est probatione: proinde illa solet expediri, vt si agente creditore neget debitor numeratam fuisse, probare debeat creditor numeratam biennio nondum exceptionis elapso [h]: postea nequaquã, quin nec de eo iuramentum subire cogitur [i].

a l. frustra, 6. C. de non numerata. pec.
b l. tam mandatori, 12. C. eod.
c dict. l. in contractibus, §. sed quoniam, vers. ideoque.
d l. omnes, §. fin. de quadrien. præscrip. C.
e l. si transactionis, 11. C. de non numer. pecunia.
f l. 4. C. de non numer. pecun.
g l. asseueratio, 10. C. de non numer. pecunia.
h l. 1. & 3. C. de non numer. pecunia.
i l. in contractibus, §. supra ceteris, in fine, iuncto §. ibi videlicet.

Syntagmatis iuris vniuersi libri vigesimiquarti Finis.

DE

DE OBLIGATIONIBVS, ET CONVENTIONIBVS CONSENSV INITIS.

LIBER XXV.

de Emptione, & de distinctione nominis emptionis.

Cap. I.

Apud Instit. Lib. 3. tit. 24. P. lib. 18. tit. 1. C. lib. 4. tit. 36.

1. *Emptionis nomen in genere & specie quid contineat.*
2. *Emptionis formula omnibus conuentionibus adhibebatur.*
3. *Mancipi res quæ, & quomodo transferrentur. Ære & libra quomodo fiebat venditio.*
4. *Emere & vendere quando promiscue, & quando distincte accipiantur.*

1 FRequens † vsus emptionis cum sit, operæpretium esse duco diutius in ea pertractanda immorari, Et quomodoq; tractanda sit inter probos viros, admonere: & qua ratione cauendum, ne contractus, qui non ob aliam causam, quam vt necessitati hominum mederetur, in gentium vsum venit, in luxum libidinemque fœneratorum conuertatur. Sic etiam & Tiberius apud Cornel. Taci.[a] prospexisse fertur. Ne quæ remedio quæsita est emptio & venditio, in contrarium mutaretur, cum fœneratores omnem pecuniam mercandis agris necessariam, condidissent. Proinde prius monendi sumus, emptionem in genere & specie accipi: siquidem generali emptionis appellatione, omnis contractus ex quo dominium transfertur, continetur, & ita in lege 12. Tabularum vsurpatum nomen notat Pomponius[b]. Quare & alibi in iuris corpore, in ea lata significatione comperitur[c], vt & legatum contineat[d]. Sic apud Varronem, [*In emptionibus, inquit, dominium legitimum sex fere res perficiunt: si hereditatem iustam adijt: si, vt debuit mancipio accepit, à quo iure ciuili potuit: aut si in iure cessit cui potuit iure cedere, & id vbi oportuit: aut si vsu cepit: aut si e præda sub corona emit: tumve, cũ in bonis sectioneve cuius publice emit. In bonorum emptione solet accedere peculium, aut si excipiet stipulatio intercedere, sanum eum esse, furtis noxijsq; solutum: aut, si mancipio non datur, dupla promittit: aut si ita* 2 *pacti simpla.*] ¶ † Hæc Varro[e]. Porro hęc appellatio per extensionem ad alia, quam quæ vere emuntur, extenditur, vel quod firmissimus transferendi dominij modus sit emptio vera: vel quod nullos fere translatitius dominij olim titulus esset, cui non adhiberetur emptio, vtrumque summo digito indico. Primum ostendit Horatius[f]:

> *Si proprium est quod quis libra mercatur & ære,*
> *Quædam, si credis consultis, mancipat vsus.*

Et Martialis[g]:

> *Carmina Paulus emit, recitat sua carmina Paulus:*
> *Nam quod emas possis dicere iure tuum.*

Neque quisquam eam rem videtur vendere, de cuius dominio agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc locatio est, vel genus alterius contractus[h]. Et Phœnicides cum apponebat pisces in conuiuio, sed ijs dumtaxat qui symbolum dedissent, dicebat, mare quidem esse commune, sed pisces in eo natos, eorum qui emissent[i]. Quocirca in emptorem, inita semel emptione, omne periculum, vt in dominum, transit[k]. Alterum autem quod diximus, antiquis placuisse titulos transferendi dominij habuisse vt plerumq; additam emptionem, quod fiebat adhibito libripende, ęre & 3 libra[l]. ¶ † Vnde ius mancipi & dominij. Sic etenim Plinius consuetudinem fuisse seruatam in emptionibus quæ mancipi sunt, libram interponere[m]. Mancipatio χείρωσις, Græcis est in manu positio: qua ratione res alienabiles nostræ, mancipi dictæ: aliæ non mancipi, liberæ & nullius[n]. *Mancipatio*, inquit Boëtius[o], imaginaria quædam venditio est: quod ipsum ius, proprium est ciuium Romanorum: & res ita agitur, adhibitis non minus quam quinq; testibus ciuibus Romanis, puberibus, & eo qui libripens dicitur, is qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit: hunc ego hominem ex iure Quiritum meum esse aio, isque mihi emptus est hoc ære, æneaque libra: deinde ære percutit, idq; æs dat ei à quo mancipium accipit, quasi pretij loco. Inde mancipare pro vendere, imo emphaticωs, plus quam vendere, & maiori solemnitate. Quemadmodũ apud Ciceronem[p]. Tum ipse venditum atque mancipatum tribunatum consilijs nostris opposuit. Iulius Paulus rem emptam mancipatione & traditione perfecta, si euincatur, auctoritatis venditorem duplo tenus 4 obligari tradit[q]. ¶ † In specie, emptionis nomen accipitur prout est contractus nominatus ab alijs, proprius & separatus, de quo nunc agimus. Relatiuum porro emptionis, venditio est, quibus promiscue aliquando vsi sunt veteres[r]. *Emptor* tamen proprie is qui comparat vel acquirit: venditor is qui distrahit: sic in veteri verbo rusticorum, bonum patremfamilias, dictum est, esse debere vendacem, non emacem[s], inter quæ multum interest, cum plerumq; alicui vendere prohibitum sit, non autem emere[t]. Et vt ait Paulus, aliud vendere, aliud emere: alius emptor, alius venditor, sicuti aliud pretium, aliud merx[u].

a Cornel. Tacit. lib. 6. annalium.
b l. statuliberi, 29. de statu liber. li. 40. P. tit.
c §. 1 de commune. inter domi. & emptorem feudi, lib. 2. Feudorum tit. 42.
d l. sicut. 2 §. vendicionis autem, quib. mo. pig. vel hypothec. soluit. li. 2. P. tit. 6.
e Varro, lib. 2. de re Rustica. c. 10.
f Horatius 2. epistola ad Iulium Florum.
g Martia. li. 2. Epigram. epig. 20.
h Iabolenus, in l cum manufacta, 20. §. fin. de contrahen. emp. P.
i in Apoch. Erasmi lib. 6. in variorum Apoth.
k l. necessario, & l. id quod post semel perfectam, de peric. & commo. rei ven. P.
l §. sed vt nihil antiquitatis, de testa. apud Iustinia.
m Plinius lib. 33. histo. Na. c. 9.
n Cicero in Topic.
o Boetius lib. 3. Topic.
p Cicero Philip. 2.
q Iulius Paul. li. 2. Recep. sententia. tit. de empt. & vendito.
r Caius in l. veteres, 20. de actio. emp. lib. 19. P. tit. 1 l. ex conuentione, C. de pact. l. cũ apparebit, 30. loca. li. 19 P. tit. 2.
s Cato de re Rustic c. 2. Plinius lib 18 c. 5.
t vt in personis doccebitur, & l. in quorũ, de pigno. P. & l. multum interest, de verbor. obl. P. l sequen. l. non licet, de contrahen. empt. P.
u l. 1 §. penul. de contrahen. empt. P. l. 1. de rerum permutatione. lib. 19. P. tit. 4.

De definitione emptionis, & de re vendibili, & distinctione mercaturæ & negotiationis.

Caput 2.

1 *Emptionis definitio.*
2 *Bona fides quo tempore in emptione adesse debet.*
3 *Emptionis diuisio, in imaginariam veram, & litis æstimationem.*
4 *Emptionis substantialia tria, res, pretium, consensus.*
Emptio scriptura quando perficiatur. eod.
5 *Eas vendere quæ res possunt.*
5 *& 6 Merx, Mercatus quid.*
5 *Commercium quid.*
6 *Emptio sine re existente vel futura esse non potest.*
7 *Mercator & mercatura quid.*
Negotiatio quid, & Negotiator quis. eod.
8 9 *& 10 Mercaturæ duæ species, & subdiuisio.*
8 *Commerciorum species.*
9 *Cauponaria ars quæ.*
Præceptoribus mercedes soluendæ. eod.
11 *Nauigationem & eius negotiationem qui inuenerunt.*
Naues, nauarchi, nauicularij, quid. eod.
12 *Ratis quid.*
13 *Mercaturæ inuentum refertur ad Pœnos.*

1 OMissis † aliorum finitionibus, quæ de emptione fiunt, vel nimium angustæ, vel latiores quam substantia postulet, nostram exhibemus, vt Emptio sit cõtractus [a], nominatus [b], bonæfidei [c], iurisgentium [d], per quem fit commutatio rei cum certo pretio [e], ex consensu [f]. 2 ¶ † Bona fides exigitur in emptione & tempore conuentionis [g], imo dolus abesse debet à venditore, non tantum tempore venditionis, sed omnino & omni tempore sequenti, vt notat Cynus [h], & Baldus [i], Dolusq; venditoris nocet emptori [k]. Quia emptor non potest esse melioris conditionis in re empta quam venditor [l], & eadem causa debet esse emptoris in agendo, quæ fuerit venditoris [m], cum in locum eius succedat [n]: & ab eius persona, omnes exceptiones in personam emptoris transeant [o]. 3 ¶ † Distinguunt inter veram & imaginariam venditionem, quod illi res & pretium accedat: imaginaria autem fit, pretio non accedente, quæ pro non facta est. & ideo nec alienatio intelligitur rei [p]. Potest etiam diuidi emptio in eam quæ consensu solo fit, de qua loquimur: & in eam quæ per mancipationem fiebat, per æs & libram, quam etiam imaginariam, ratione aliorum negotiorum cui adhibebatur extra contractus, dixere [q]: de qua superiore capite dictum est. Litis æstimationem, inter species venditionis poni non ambigitur [r], vel saltem similem emptioni esse in aliquibus [s], non enim vere simplex venditio est [t].

4 ¶ † In emptionibus tria substantiam constituunt, quæ necessario requiruntur, res, pretium, & consensus [u]: nam quod relatum est de necessitate scripturæ, non prius emptionem esse, quam ea perfecta sit, intelligitur si ita lex emptioni dicta sit, vt de ea fieret scriptura [x], non aliter: quia sine instrumentis alioquin valent, quæ consensu peraguntur [y]. Et de illis soleant tantum instrumenta, probationis facilioris causa conscribi [z].

x vt in l. contractus, de fide instrumentor. C. §. 1. de empt. ap. Iustin.
y l. cum instrumentis, C. de fide instrument. l. cum res, C. de probatio. l. non figura, de actio. P.
z l. contrahitur, de pigno. P. l. pactum, C. de pact.

5 ¶ † Res, in materia, merx dicitur etiam [a], id est, res vendibilis, vnde & meretrices mercales dicuntur, quæ pretio prostituunt & vendunt pudicitiam [b]. Inde & mercatus & nundinæ [c]. Commercia etiam, quorum quoq; appellatio ad alios contractus extendi à commutatione mercium potest [d]: commercium quippe est libera communicandi, contrahendi & cõmercandi facultas, Græcis συνάλλαγμα, ἀλλαγή, ἐμπορία: vt nundina-6 tio per emptionem, ὠνεῖα. ¶ † Sine re quæ veneat, nec emptio, nec venditio contrahitur [e]. Sufficit autem rem esse, etsi ea præsens non sit, attamen quæ esse possit, vt & alea seu coetus dubius [f], & spes enim possit futuræ rei [g], & fructus futuri [h]. Generaliter regulari iure, res omnis quæ non habet prohibitionem alienationis, vendi potest, & emi, quam quis possit habere & possidere, quæve à commercio non eximatur, vel a natura, vel iure gentium, vel iure ciuili [i]: siue mobiles siue immobiles, siue corporales, siue iura sint [k]. Nec tamen me præterijt mercis nomen ad res tantum mobiles pertinere, ex sententia Vlpiani [l], neque adhuc omnes venire eo nomine, cum nec mercis nomine contineri seruos Aphricano placuerit: ex Mela sententia. Quamobrem non mercatores, sed venalitios dici eos qui vendũt [m]. Verumtamen ex nominis extẽsione venalitiariam vitam exercentes, & mercatores dici posse receptum est: & seruos venales ex interpretatione in merce esse [n]. 7 ¶ † Mercatorem tamen existimamus & mercaturam circa res mobiles. Mercatorem videlicet, qui plures facit emptiones vt vendat. Non enim qui semel aut aliquãdo emit vt lucretur, & vt aliquando vendat, mercator dicitur, sed qui ei rei omni studio & potissimum incumbit [o]. Vt apud Callistratum negotiator dicitur, qui maiorem partem facultatum in negotiationibus adhibet, non qui aliquam particulam [p]. Quamquam & iterum negotiator paulo aliter quam mercator dicatur, à negotio: negotium autem quod negat otium, vt is negotiator vere dicatur, qui omni genere lucri laboriose vitam exercet: siue emendo, siue vendendo, aut locando, aut conducendo, teste Mar-8 tiano iurisconsulto [q]. ¶ † Plato, mercaturæ species alias hoc modo & commerciorum explanat. [*Commercij, inquit* [r], *duæ species: vna in largitione: altera in emptione & venditione consistit. Eam rursum, quæ ad emendum vendendumque pertinet, bifariam diuidimus. Qui opera sua venalia facit, proprioram venditor nomina-*9 *tur: qui aliena vendit, commutator.*] ¶ † Commutatio autem, aut inter eiusdem ciuitatis ciues conficitur, quam cauponariam, καπηλικήν, vocamus: aut inter ciues & peregrinos, emendo vel vendendo, res ex vrbe alia in aliam permutatur, & mercaturam dicimus. Mercatura præterea duplex, altera ad victum corporis spectat: altera ad animi disciplinam, commutatque nummis eruditionem, si quis ea quæ didicit ære doceat, atque hunc mercatorem scientiæ vocat sophistam. Quo loci arguere videtur & reprehendere, vendentes eruditionem: non tamen eos qui honorarij loco mercedem laborum, qua digni sunt capiunt licite, & ideo annonæ illis qui publice erudiunt, ex ecclesiasticis prouentibus per sacra concilia, & curmiria Gallica assignata sunt, vt gratis pauperes potissimum erudirent [s]. Et Paulus Iurisconsf. mercedes præceptorib[9] soluendas à tutore tradit, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, & pro dignitate natalium [t]. Neq; tamen ideo recte dicetur venalis scientia, sed potius renumeratio

debita

debita præceptoribus [a], illis maxime qui iura docent. Est enim sanctissima ciuilis sapientia, sed quę pretio nummario non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in iudicio honor, id est, salarium petitur, qui ingressu sacramenti offerri debuit [b].

10 ¶ † Mercaturæ rursum, quæ ad victum corporis spectat, apud Aristotelem tres species ponuntur: nauigatio, deuectio, negotiatio [c].

11 ¶ † Tradit Dionysius [d], Phœnicum mercaturam nauigationis esse inuentum: de illis enim ait.

οἱ δ᾽ ἁλὸς ἐγγὺς ἔναιον ἐπωνυμίην φοίνικες
τῶν δ᾽ ἀνδρῶν γενεῆς οἱ ἐρυθραῖοι γεγάασιν,
οἱ πρῶτοι νήεσσιν ἐπειρήσαντο θαλάσσης,
πρῶτοι δ᾽ ἐμπορίης ἁλιδινέος ἐμνήσαντο, &c.

Id est:

Ii vero mari vicine existentes Phœnices,
Eorum hominum origine qui Erythræi nati sunt.
Qui primum nauibus periculum fecerunt maris,
Primi item negotiationem marinagam fecerunt. &c.

Inde naualia commercia, & leges nauales, quæ decis dictæ aliter & Rhodiæ. A naui nauigatio, nauigans [f], & nauicularij [g], qui nauium sunt domini. Et nauicularij quoque, teste Vegetio, qui Græcis nauarchi, qui in classe singulis nauibus præsunt [h]. Nauis porro hic erit, siue sit fluuiatilis, siue marina, siue in aliquo stagno nauiget, siue *σχεδία* [i], id

12 est, quæ in portu seu in statione consistat. ¶ † Continetur & nauis nomine ratis, quæ Græcis *σχεδία*, quę est, compago connexarum trabium, qua vtebantur antiqui ante nauium inuentionem, quæ tamen accedere tuto mare, ob fluctus non po-

13 test [k]. ¶ † Mercaturas ad inuentum Pœnorum refert Plinius [l], cui & consentire videtur illud Ezechiæ, [*Chartaginenses negotiatores tui à multitudine cunctarum diuitiarum, argento, ferro, stanno, plumboque impleuerunt nundinas tuas* [m].]

de Mercatibus & Nundinis. Cap. 3.

Lib 50 P. tit. 11. Lib. 4. C. tit. 60.

1. *Nundinæ feriæ Paganorum ethnicis.*
2. *Mercatus & mercatorum vtilitas.*
3. *Mercatuum institutor primus Iphitus Elius.*
4. *Nundinarum ius & mercatus quis concedere possit.*
5. *Mercatus & nundinarum differentia.*
6. *Nundinarum & mercatuum priuilegia.*
   Anglis nundinarum Lugdunensium priuilegia negata. eod.
7. *Nundinarum priuilegia quas res afficiunt.*
8. *Nundinæ & mercatus ne fiant diebus & in locis sacris.*
9. *Nundinarum introducendarum finis & vtilitas,*
10. *& 11 Rationes.*
   Nundinarum priuilegia decennio vel 30. annis extinguuntur.
11. *Collegium mercatorum imperialium.*

1 NVndinæ † feriæ Paganorum, id est, rusticorum apud Romanos erant: quib[us] conueniebant negotijs proprijs vel mercibus prouisuri [n]. Fiebant autem nono quoque die, vnde etiam nomen habuerunt [n]. Mercatus & pro nundinis, seu loco & tempore nundinarum, *ἐμπόριον* vbi conueniunt mercatores. Nundinæ, inquit Dionys. Halicar. nono quoq; die celebrabantur, vt nũc etiam, quo plebs agrestis in vrbem ad mercatum conueniebat, finiendisq; litibus, & ad suffragia ferenda de negotijs publicis, quorum ius erat penes populum, aut de quibus senatus retulisset ad eum. Reliquis septem diebus ruri degebant, quod magna pars operaretur ob paupertatem suis manibus [p].

2 ¶ † Et Callistratus [q], ex sententia Platonis [r], duo genera personarum in mercatibus, & nundinis constituit: vnum rusticorum & habitantium, aliud eorum qui illis ministrant, qui euehunt & inuehunt singulæ, vel vtilia & necessaria: [*οὗτοι δ᾽ εἰσὶν ἔμποροι*, inquit, *isti sunt negotiatores seu mercatores:*] afferentem autem agricolam aliquid eorum quæ facit, vel alium conductorum illis distrahere eiro, & ad opera redire debere, quod non fieret nisi stati certis locis & temporibus adessent mercatores huius rei administri. Qua & ratione si cupiditas lucri nimia à mercatoribus absit, mercatura erit vtilissima commerciorum causa: & vt Cicero scribit [s], [*Mercatura si tenuis est, sordida putanda est, si magna & copiosa, multaq; vndique apportans, multisque sine vanitate impartiens, non est ad modum vituperanda: atq; etiam si satiata quæstu, vel contenta potius, vt sæpe ex alto in portum, ex ipso portu se in agros possessionesve cõtulerit, videtur iure optimo posse laudari.*]

3 ¶ † Genus emptionis celebre ait Velleius Paterculus [t], negotiationem: & mercatum quidem prius instituisse apud Græcos, sicut & certamen primum Olympicum, Iphitum Elium.

4 ¶ † Ius coocedeodi nundinas, olim ad senatum pertinebat Romanum [v]: à consulibus quoque petitum innuit Suetonius, cum ait, [*Claudium imperatorem legibus sesipsum subijcientem publicu, à consulibus petijsse ius nundinarum in sua prædia* [x].] Petitæ & à principe postea [y], vt & hodie in Gallia, mercatus, nundinas & legitimationes, non conceduntalij quam solus Rex [z]. Hispanica etiam lege, sola consuetudo, vel regis priuilegium nũdinas concedit, & tributum in eis maius exigi non potest, quam à rege permissum. Nec aliud peti à territorij domino vel alio, quam nundinarum ius, vel ęs alienum

5 in nundinis conflatum [a]. ¶ † Noo omnis mercatus nundinalis est, sed omnes nundinę mercatum habent. Etenim mercatus est locus & dies destinatur vendendis rebus, forum venale certis diebus deseruiens cum modico priuilegio. At nundinæ hodie dicuntur stati dies in locis vel ciuitatibus certis, mercandi causa libere concessi cum immunitate à principe donata vectigalium seu gabellarum, & pedagiorum [b].

6 ¶ † Forma mercatus & nundinarum ex lege concessionis pendet, priuilegia enim alia alijs irrogari solent, quæ communia non sunt. Valens & Valent. CC. beneficij huius vtilitatem indulgent, vt nullum in mercatibus atque nundinis ex mercium negotiatoribus cõueniant, vel in venalitijs, aut locorum temporali quæstu, & cõmodo priuata ex actione sectentur, vel sub prętextu priuati debiti, aliquam ibidem concurrentibus molestiã possint inferre [c]. Anno 1480. lata lex à Ferdinando & Isabella regni Hispaniarum consortibus, vt commeantium ad nundinas priuilegiatas, nullus comprehendi possit iure oppignerationis, seu represaliarum, seu clarigationis. Et alia lege cautum, ne regnum adeuntibus seu nundinas, alijsq; mercatoribus bona per vim auferrentur, rerum alioquin restitutione summatim iureiurãdo in litem decidenda [d]. Negotiatoribus, vt Romam volentes concurrerent maximam dedit immunitatem Alexander Seuerus imperator [e]. Quatuor nundinis Lugdunensibus, immunitates quoq; reges Galliæ plures præbuerunt, ab omnibus vectigalibus, prout priuilegiorum rescriptis & edictis principum confirmatorum extat iustum volumẽ,

p Dionys. Halicar. li. 7. hist. Rom.
q l. 2. de nundinis, li. 50. P. tit. 11.
r Plato lib. 11. dialogo 2. de repub.
s Cicero l. de Offic.
t Velleius Paterculus in priore lib. Romanæ historiæ circa principium.
v Plinius lib. 5. epist. ad Valerianum, scribens.
x Suetonius in vita Claud.
y l. 1. de nũdinis P. l. 1. C. eo. tit.
z in constitutione Ludouici 12 publicata anno 1512. c. seu artic. 22.
a in legib. Alphonsi. 5. parte.
b l. vnic. C. de nund.
c l. 1. de nund. C.
d in codice legum Hispaniarum, in 5. parte cula, tit. 7. l. 4.
e Aelius Lampridius in eius vita.

quod priuilegia docere poterit [a], in quibus libera omnium nationum & populorum datur his temporibus Lugduni negotiandi licentia, publica adhibita fide, & securitate: exceptis nominatim à Ludouico 11. Anglis seu Britannis, vt antiqs Galliæ hostibus, quib⁹ non temere fidendū censebat, hocq; ita sanciuit edicto quo transtulit nundinas Geneua Lugdunum, 25. Octobris 1462. [b]. Sicuti & Honorius & Theodos. Cæsares, inhibuerūt nundinas frequentari gentium cum Romanis dissidentium, vel nō confœderatorū: ne alieni regni, quod non conuenit, scrutentur arcana, & ad nundinas quoque Romanorum extraneos venire eadem ratione ꝓhibent [c].

7 ¶ † Priuilegia nundinarum, res afficiunt in nūdinis earum tempore durante emptas, etsi non tempore nundinarum, sed paulo post efferant, vel longo postea interuallo [d]. Et, contra stante nundinas res vendita sit, quamuis tempore nundinarum tradita, priuilegium locum non dat, nisi intuitu & causa nundinarū contractum fuerit, vel ea lege vt nundinis solneretur. Extat placitum concilij sanctioris iudicio contradictorio larū. 27. Septembris 1553. quod declaratur, priuilegium immunitatis vectigalium concessum rebus emptis in mercatibus nūdinalibus Lugduni, durare a nundinis ad ꝓximas nundinas: nisi longius tempus suadeat necessitas, quę intercepit occasionē intra prædicta tempora euehēdi.

8 ¶ † Locus negotiandi, & mercatus, & tempus, à sacris secerni debent locis, & ferijs in quibus orationibus vacandum est [e]. Et apud Esdram prohibitum vendere sabbati die [f]. Carolus Mag. imperator, prohibet mercatum & nundinas haberi diebus dominicis [g]. Et in Gallia nostri reges repetitis constitutionibus vetant.

9 ¶ † Finis præcipuus nundinarū priuilegiatarum est, vtilitas societatis humanæ, cui facilius cōsulitur, data immunitate, & releuatis oneribus vectigalium, quæ sæpe deterrent à cōmercio mercatores, dataq; securitate & sub tutela publica extraneis receptis, qui alioquin sibi metuentes, nobis nequaquam sua communicarent. Ideo si earum vsus omittatur per decennium, iure ciuili extinguuntur, veluti inutiles [b]: aliquādo & per triginta

10 annos. ¶ † Sed & rationes aliæ possint addi priuilegiorum nundinarū, & delectus locorum. Prior, quia inde barbarorum necessitudines, regumq; amicitias comparemus, mores ritusque gentium addiscamus, hisque si meliores sint nostras emendemus, si peiores, nostros vt emendentur cōmunicamus. adde secundo vtilitatem, quam magni facit Cicero publicam. [*Nam, inquit, cum vectigalia sint neruus reipub. & ea ex vectionibus mercatorum sumantur, constat hunc ordinē esse negotiatorum fauore dignū* [i].] Et Valens & Valentinia. C C. etiam a mercatoribus seu negotiatoribus, quæ ad domum imperialem pertinent exigi necessitatem debitam pensionum ex emolumentis negotiationum voluit [k]. Erant quippe in collegio negotiatorum qui ad domum principis pertinebāt, quingenti sexagin-

11 ta tres [l]. ¶ † Subinde ex loci & temporis certitudine, & ordine qui adhibetur circa vænalia, fraudes multæ extruduntur: & ne vetita væneant, vel transferantur, prohibetur: neve vagi sint mercatores, & ne pecunias in conquirendis ciuitatum mercibus temere perdantur prospicitur, conuenientibus vnum in locum diebus decretis ementibus & vendentibus. Quare & proba lex illa Caroli Magni, ne mercatus vllo alio loco habeatur, quam vbi antiquitus fuerit, vtque legitimus sit [m].

a hic liber excussus ab Antonio Gryphio Lugduni, 1574 in folio, titulo edicts & ordonances &c. des Foires de Lyō.

b extat hoc edictum in prædicto volumine priuilegiorum nundinarum Lugdunēsiu, p. 38. & 42.

c l. mercatores 4. & l. final. de cōmer. & mercat. C. l. 1. quæ res exportari nequeāt, C. li. 4. ti. 41. l. 2. quę res vend. non poss. C.

d Bald. in l. vnica. C. de nundi nis, argumento l. 3. § scio, de minori. P.

a D. Mathæi, c. 21. ca. & hoc dicimus, 16. q. 7. c. eijciās, 88. dist.

f Esdræ, ca. fin.

g lib. 2. legum Longobar. l. 2. de ferijs.

b l. 1. de nundinis. P.

i Cicero pro lege Manilia.

k L. 1. de commer. & merca. C.

l l. cessante, §. eo. tit. de commerc.

m lib. 3 legum Logobard. tit. vbi mercat. haben. sit. l. vnica.

de Rebus quæ vendi vel emi nequeunt. Cap. 4.

1 *Vendi emive res quid prohibeat.*
2 *Emere & vendere aliquando lege apud Spartiatas inhonestum.*
3 *& seq. Vendi num possit res subiecta restitutioni.*
4 *Restitutioni subiecta quando dotis causa vendi possint à grauato.*
5 *Pia causa gratia restitutioni subiecta alienari possunt.*
6 *Funeris testatoris causa res subiecta restitutioni alienari potest. eod.*

1 PRohibentur † res emi & vendi, vel absolute, vel cum aliquo temperamento, vel à natura, aut à lege, vel ab hominis contractu, vel vltima voluntate, vt alibi annotauimus [n]. Hic tamen istius res vendi & emi prohibitas per-

2 curremus. ¶ † 1. Lycurgus lege sanciit apud Spartiatas, emere & vendere esse inhonestum: donare autem, vel testamento relinquere licere. Quæ lex quia inæqualitatem magnam genuerat in ciuitate, alijs opulentis, alijs pauperibus ob commercia vetita, abolita est, vt cuique, & cuicumque, & quomodocunq; res suas dare permissum

3 esset [n]. ¶ † 2. Res quæ subiecta est restitutioni vendi non potest in præiudicium eius cui facienda est restitutio: vt in fideicommisso apparet [p], siue pure, siue sub conditione impositum sit restituendi onus [q]. Notatur tamen, vt si emptor & venditor ignorauerint restituendi onus, non reuocetur venditio, sed is cui restitutio facienda erat, repetat legitimam eius rei æstimationem [r]: si tamen ipsa ignorantia causam habet à facto testatoris. Similiter quoq; receptum, vt si propter dotes filiarum testatoris, vel ob donationes propter nuptias, vel alimentorum earum causa fiat vendi-

4 tio, tanquam licita probetur [s]. ¶ † Quod locum non obtinet in dote constituenda liberis descendentibus ex fœminis præmortuis & onus restituendi imponentibus, quia regulariter officium maternum non est, dotare filias [t]. Sicque notant interpretes [u]. Ita filia grauata à patre de restituendo, non poterit pro filia sua, ex bonis subiectis restitutioni dotem constituere, vt ait Bartholus [x], quia nō sequitur matris sed patris familiam [y]. Atque quod dictum est licere subiecta restitutione, per filium in dotem cōstituere, adhuc verum tantum est, quando ꝓhibitio fit à patre in vltima voluntate, vbi latius placita explicantur, & extensionem verba seu interpretationem accipiunt: non autem si res restituenda esset ex contractu, in quo nec fauore dotis admittitur ea interpretatio [a], qd' contractus ea conuentione legem accipiant [b]: & ex duorū vel plurium consensu quæ ex pactione restituēda sunt, habent prohibitionem [b], vt in præiudicium alterius illorum, inuitis aliquibus non possint immutari [c]. Cum tamen vltima voluntas ex vnius pendeat arbitrio [d], & ex mente illius præsumptionem admittat, restantem semper dilexisse descendentes: & si illorum inopiam cogitasset, illis prospexisse, potissimum substitutis extraneis, quos verisimiliter non prætulisset [e].

5 ¶ † Proinde eadem p̄sumptione, fauore pię causę, & vt impleri possit voluntas testatoris in ea, placuit restitutioni subiecta alienari posse [f]: quia hęc causa ad testatorem pertinet, siue salutem animæ, siue implementū mandatorum testamenti contemplemur,

n in lib. 11. de generali tradatione conuentionum, c. de Rebus 4.

n Aristot. lib. 2. Polit. c. 7.

p l. si §. sed quia nostra mandas, C. comm. de leg.

q §. 1. de substitutio. & in quę parit in 1 ... in coll. 4. vulgo. cum similibus in l. Marcellus, §. res quæ, ad sena. Trebelli.

s l. si. §. si de leg. 2. Bald. Cyn. in auth. res quæ, communia de lega. C. Fabianus de monte Sabino, in tract. de emptione, quæst. 12. quæstione 4. principalis.

s authentica res quæ, C. comm. de lega. authen. contra rogatus, C. ad senatu. Trebell. l. mulier, § cum proponeretur, eod. tit. ad Trebellia. l. sed etsi lega. §. quod aūt eod. ad Trebell.

t L. neque mater, C. de iure dot.

v in l. si dotale, C. ad senatusco. Velleia.

x Barth in l. si filio, 61. ad Trebell. P

y l. siue autem agnati de legitima agna. tutel.

a Baldus in l. nulla lege. post gl. ibi posita, de iur. dot. C.

a l. 1. §. conuenit depoßi. P.

b arg. l. 1. de post. l. pactum, de polic. in P.

c l. nihil tam naturale, de reg. iur.

d l. illa institutio, & l. captatoria, de hered. inst. in P. cum simil.

e l. cum acutissimi, C. de fideicommissis, l. cum auus, de condit. & demonst. & l. generaliter, §. cum autem, de inst. sub conditione fact.

f l. quidam, 25. §. fin. ad senatus. Trebell.

templemur, cum intersit defunctorũ supremum eorum iudicium impleri [a]. ¶ Vt & funeris causa pmissa est diminutio & distractio hęreditatis, quę habet restitutionẽ, etiam non prębita cautione [b]. Atque res quæ ex necessitate præcedenti alienatur, non imputatur in quartam: nisi conuersum sit quod prouenit ex illa alienatione in vtilitatem hæredis, tunc enim alienatio redderetur iniusta [c]. Hac ratione ex necessaria causa, & fauore ipsius testatoris, res supposite per eum restitutioni, vendi per creditores eius possunt, seruato iuris ordine, ad dissoluendum æs alienum in præiudicium fideicómissi [d]. Tantum enim solum *in bonis habere* videtur testator, quantum superest deducto ære alieno, & in illis solum legem dicere potest [e]. Vt & ob æs alienum patris minorum bona, alioquin inalienabilia, recte vendi possunt [f]. Quin & is cui restitutio facienda est, pro parte eius quod ex hæreditate consequitur, ad ęs alienum testatoris dissoluendum tenetur [g]. Cæterum obseruandũ est, prohibitionem alienationis ob fideicommissi restitutionem, intelligi debere venditionẽ vel alienationem ita demum impedire, si tempore restitutionis faciendæ valere possit. Nam si sub conditione fiduciaria fiat institutio, pendẽte conditione, valebit alienatio & emptio, ratione fructuum qui non sunt restituendi, medio tempore percepti [h]: adueniente autem tempore restitutionis, alienatum restituendum in pristinũ redit statum [i]. Et resoluto iure dantis resoluit ius accipientis [k]. Neque tamen prohibita rei alienatione, censetur prohibita fructuum eius rei distractio [l]: nisi si sine temporis præfinitione, vel in perpetuum fructus alienari essent; quia illa censetur rei alienatio [m]. Alioquin autem res poterit alij quoq; obnoxia, alienari cum onere suo, & saluo iure aliorum [n]. Res quoq; aliquando postea restituendæ mobiles, quæ seruando seruari non possunt, vendi possunt, nec ꝓhibitione generaliter alienandi facta continentur [o]. Huius generis sunt res, quæ tempore pereunt & facile corrumpuntur, vt fructus & similia, quæ etiam ꝓcurator sine speciali mandato potest distrahere [p]. Item res attritæ, & superfluæ [q]. Possunt & res fideicommisso oneratæ, immobiles, alienari, vendi & distrahi; consentientibus illis quorum fauore fideicommissum factum est [r]: cum cuiq; suum beneficium eiurare liceat [s], siue expresse siue tacite, distinctione legis adhibita [t].

de Prohibitione alienationis rerum Dotalium. Cap. 5.

1 & seq. Dotales res mobiles, aut immobiles quãdo alienari possunt.
2 & seq. Maritus pauper an possit res dotales mobiles distrahere sine cautione.
3 & Dotales res inæstimatæ marito datæ, cuius periculo intereant, an mariti, aut vxoris.
4 Vestis æstimata data vxori, in dotem est, & teritur periculo mariti.
5 Dotales immobiles res, inæstimatæ, non possunt à maritis vendi: sed num consentientibus vxoribus possint.
6 Dotales res alienatæ à marito & vxore repeti potest.
7 Dotales res quibus casibus, pendente matrimonio, alienari & repeti possint.
8 Dotales res æstimatæ à marito quomodo vendi possint.
9 Donata propter nuptias immobilia an alienari à marito, consentiente etiam vxore, possint.

1 IN † quæstione quotidiana, an res dotales quæ subiectę sunt restitutioni possint alienari, distinguendum censeo: an illæ sunt mobiles, an immobiles. Rursum num immobiles datæ æstimatæ, an sine æstimatione. Et iterum si mobiles in dotem dantur, an ex earum genere sint quæ functionem in specie recipiũt, idest, quæ constent numero, pondere, aut mensura, an contra. 2 De mobilibus igitur primum. ¶ † Mobiles res, quæ functionem in sua specie recipiũt, in dotem datæ, periculo mariti sunt: & ea lege ei datæ censentur, vt eas si velit distrahat, & soluto matrimonio, ipse vel hæres eius, eiusdem generis & qualitatis alias reddat, vt tradit Caius [x]. Neq; arbitror posse prohiberi marito, quãuis inopi, harum rerum distractionem. Quia neq; pro his fideiussor ab eo peti potest [a]: nisi forsan constante matrimonio, vergente marito ad inopiam, res dotales repetere velit, ex legis authoritate [y]. Quod si mobiles alterius generis sint, distinguitur, an æstimatæ datæ fuerint simpliciter: an æstimatæ ea lege, vt illæ ipsę reddantur: an inæstimatæ. 3 ¶ † Inęstimatæ namq;, cum attritę, vel consumptę periculo vxoris sint, vt vestimenta, animalia, & similia [a], vendi non possunt à marito, inuita vxore. Si tamen ea consentiente vendantur, valet venditio: dummodo soluendo sit maritus [a]. Quia & res dotales meliores facere tenetur maritus [b]. Si dotales res mobiles ęstimatæ simpliciter sunt mobiles, liber & in illarum venditione est maritus: q̃a ab vxore liberatur, vel à repetitione, soluendo æstimationem: nisi vxori relicta sit electio, num potius res quã æstimationem velit repetitionem intentans, tum enim libera non est venditio marito [c]. In dubio æstimatio rerum datarum facit emptionem [d]: ideo vt emptor maritus recte & libere, 4 vt dominus solus, vendet. ¶ † Etenim res mobiles ita ęstimatę, periculo sunt mariti, etiamsi vsu mulieris deteriores fiant [e]: vt si panni in dotem dati æstimati sint, & mulier eos cõsumpserit, 5 ad æstimationem maritus tenebitur [f]. ¶ † Cæterum immobilis res in dotem simpliciter sine ęstimatione data, vendi non potest, nec alio modo à marito alienari, etiam mulieribus hodie, iure ciuili, consentientibus, quamuis per legem Iuliam de fundo dotali olim liceret, illis volentib. [g] Nec potest renunciare huic priuilegio vxor consentiens [h], cum non tantum in sui, quantum in reipublicę fauorem inductum sit, cuius interest mulieribus dotes cõseruari, & dotatas esse fœminas, quo facilius nubant, sobolem relinquant, & ciuitates liberis hominibus repleant [i]. Melius enim nubunt cum dote, quã sine ea [k]. Sed & arcet maritos ab harum dotalium immobilium vẽditione C. [l] alia ratio, quod dos naturaliter dicatur esse in dominio vxoris, & ideo libere non distrahatur à marito, tanquã à non domino, quare & pro oneribus matrimonij subeundis, ab vxore, tanquam à domina repetitur aliquoties [m]. Etsi dotis causa ciuili modo in dominio mariti dicatur [n]. Subinde neq; res immobiles inęstimatæ dotales, in nostro commercio esse dicuntur [o]: & ideo inalienabiles. 6 ¶ † Quinimo tradũt, maritum ipsum vendentem dotalem rem, eandẽ iterum posse vendicare, nullo existente præcedente contractu eius qui contra leges, vel etiam ꝓhibitionẽ mercatus fuerit [p]: videlicet pendẽte matrimonio: & ipsam mulierẽ

q l. res quæ tutores, de admin. tuto. C. l. fin. quando decreto opus non est.
r l. cum pater, §. libertus, de lega. [s] l. nihil, §. omnibus de leg. 1 l. quoties, 11. C. de fideicommiss. [t] l. si quis in conscribendo, C. de pact.
t de qua in l. si fundum, 94. de lega. 1.

etiam ipso soluto [a]. Notabile tamen arbitror, vt muliere defuncta in matrimonio, si tota dos lucro mariti cedat, vt fit vel ex pacto, vel consuetudine, venditionem dotalium rerum à marito factã confirmari. Quemadmodũ qui emit à non domino, si venditor cœperit fieri dominus, vel domino successerit, ratam habet ius venditionem & efficacem [b]: neq; maritus ex mulieris mortuæ psona venditionem rescindet: quia obstrictus iam euictionis nomine est [c]: neque ex sua, vtpote improbus qui factũ suum impugnet [d].

7 ¶ † Huc tamen referri oportet exceptiones, & quasdam casus, in quibus, & quemadmodũ ante solutum matrimonium à marito restitui potest dos, ita & alienari possunt dotalia: vt si prouocetur ad diuisionem fundi dotalis maritus [e]: qđ pendet potius ex necessitate cogente extranei, quã ex voluntate mariti, cum inuitus in cõmunione nemo cogat᷑ manere [f], etiamsi cum pupillo rem habeat communem, a qua velit discedere [g]. Estq; hæc, vt necessaria alienatio, permissa [h], vt in alijs pijs & honestis causis, *de quibus in l. quamuis, 21. solut. matrim. P & in l. Mutius, 76. §. manente, de iure dot. P.* Permutari etiam posse res dotales, sine pręiudicio vxoris in cõfesso est [i], cuius nihil interest sicuti quãdo per vniuersitatem transeunt in hæredem mariti [k], vel vsucapiuntur sine eius incõmodo. Neq; etiam negandum est, ex iuris pontificij placitis, vxores cõsentientes alienationi rerum dotalium, & reuocationi cum iuramento renunciantes, nõ posse venditionem ex eo capite, quod dotales fuerint, rescindere [l]. Nisi cautela adhibeatur, ad euitãdum alienationis effectũ, vt iuret mulier in datione dotis, quod postea non cõsentiet alienationi: iuramentum namq; postmodum adhibitum non valebit, vt contrarium primo [m]. Et primo iuramẽto standum erit [n]. Valebit quoq; alienatio rerum dotalium, in eius præiudicium, qui se pro ea venditione obligat, vt pro euictione teneatur [o]: nõ autem in vxoris præiudiciũ.

8 ¶ † Quod si prædiũ, vel aliæ res cum æstimatione dentur, distinctio quoq; adhibenda, cum simpliciter ęstimatæ datę, & tunc à marito libere vendi possunt [p]: quia emptor & dominus censetur, q in dubio, vt dixi, æstimatio faciat emptionem [q], & maritus tãtum ad solam tenetur ęstimationem [r], videlicet quando post æstimationem matrimoniũ sequutum fuerit, alioqn enim non sequuto matrimonio, res ipsa, non pretium restitui debet [s]: in omni enim dotis constitutione & promissione, tacit° pacto subintelligitur, si matrimonium sequutum fuerit [t], q dos sine eo dici non possit [v]. Quod si ęstimatio rerum dotaliũ facta fuerit, ea mente vt intelligatur quãtum valeat prædiũ, alienatio libertatis mariti non erit. Similiter si ęstimatione facta electio reseruetur vxori, num potius fundum, aut pretium velit: quo casu & eius cõsensus venditioni adhibendus, & lex Iulia locum habet [x]: quippe quod pro non ęstimato habeat᷑ [y].

9 ¶ † In rebus immobilib° porro, quæ titulo donationis ꝑpter nuptias sunt, alienationem quoq; marito interdictam esse constat, & cõsensum mulieris nihil eam iuuare, nec sufficere quominus soluto matrimonio detur ei pro sponsalitia largitione in rem actio, nisi ea post bienniũ iterum eidem alienationi consensum adhibuerit ex iure Codicis, & viro aliæ res supersint quibus indemnis reddi possit [a]: sitq; perfectæ ætatis mulier [e], id est, 25. annorum [b]. In rebus alijs vxoris vendendis, quę paraphernales dicuntur, consentire posse mulierem, tradit Harmenopulus [c].

a l. in rebus, C. solut. matri.
b l. cum vir, 4. de vsucap. in P. lib. 41. P tit. 3.
c l. vindicantem, de euict. in P. l. ore nos, de captiuis, C.
d l. cum proff. C. de reuoca donatio.
e l. communi diuidundo, §. si debitor, com. diuid. P. l. fi. C. de fundo dotali, l. cum in fundo, 31. §. de iur. dot.
f l. si C. commu. diuidun.
g l. inter omnes, de præd. & alijs reb. minor. C.
h l. & ideo. & l. eleganter de condict. fur P.
i l. fin. de iure dot. in P. l. in constante, 27. & seq. ...
k l. 1. de fund. dotal. P.
l c. licet mulieres, de iureiurand. in 6. c. cum contingat, eo tit. ap. Gregor.
m gl. in dicto c. licet. Imola, l. 1. s. æstimatis, de soluta P.
n c. intellecto, de iureiurand.
o l. cum vir, de vsucap.
p l. q si fundum, 11 de fundo dota P.
q gl. in l. si inter virum, C. de iure dot. l. cum fundus, loca. P.
r l. quoties. & l. cum dotem. C. de iure dot.
s l. in rebus, §. fi. de iure dot. P.
t l. 4. §. 1 de pact. & l. stipulationem, de iure dot. in P.
v l. cum mulier, ... de donat. ant. nupt.
x l. 1. de fund. dotal. l. si fundum, eo tit. P.
y l. plerumq. §. final. de iure dot. P.
z authent. sicue à me, ad Vel leia. §. si quis igitur, vt non mobilia, nuptialis donat. &c. coll. 5 constit. 54.
a l. si mulier, ad Senatusc. Velleia. C.
b l. si de iis. q venia æta. impetra.
c Harmenop. ...

de Fructuum futurorum venditione. Cap. 6.

1 Vsufructuarius nõ ius vendi, sed fructus potest alienare.
2 Fructus herbaces, vel antequam sint maturi, an vendi possint.

1 IVs † vsusfructus, & quod alimentorum nomine debetur, vendi omnino non potest [d]. Quia hoc ius personæ adhæret, & cum psona extinguitur [e]: quamuis contra proprietarius rem debentem vsumfructũ possit libere distrahere [f], licet tamen vsufructuario, vendere fruendi commoditatem, & fructus quos ipse percepturus esset [g]. Sic & annuus reditus emi potest [h]: non autem fructus personalis vsuum, qui nec cedi, nec legari alteri quam domino, seu proprietario, potest [i]: qui & fructus rei suæ ad certum vsque tempus vendere potest [k]. Sicuti & promittere alicuius rei futuros, pro quibus tunc incipiet deberi actio, cum per rerum naturã præstari poterunt [l].

2 ¶ † Permittit & ius vendere fructus herbaceos [m], dicunt Galli, *le seme & la cueillete*, vel fructus in herba. Effecit tamen nimia habendi cupiditas aliquorum, vt lex fieret ad intercipiendas fraudes negotiatorum, ne fructus in herba, antequam maturescerent, emerentur, quæ à Carolo Magno [n] primum lata, deinceps à Ludouico vndecimo [o], & subinde à Francisco primo huius nominis Rege [p] repetita.

de Rebus quę Vendi non possunt, ob prohibitum earum commercium. Cap. 7.

1 Vendi, quæ non sunt in Commercio, non possunt.
Hominis liberi venditio non valet, & quando sustineatur. eod.
2 Pater filium tempore famis licite vendit: non etiam mater.
3 Vendi non possunt res diuinæ & sacra.
4 Sacra quibus modis profana reddantur.
5 Publicæ res à priuatis vendi nequeunt impune.

1 NAtura † liber homo ab emptione eximitur [q]. Sustinetur tamen inter ignorantes liberum esse venditum, catenus vt emptor consequat᷑ quanti sua interest nõ emisse talem [r]: quod pertinet autem ad liberum venditum corruit, eo q pretio res vendita æstimatur legitime in emptione [s], libertas autem inęstimabilis est [t]: vt & liber homo [u]. Qui tamẽ, si seipsum vendi patiatur, maior viginti annis [a], ad pretium participandũ [y], sciens conditionẽ suam liberam [z], ignorante emptore, priuatur libertate, & vt seruus perpetuæ mancipatur ex illa venditione seruituti, sine spe redeundi ad libertatem [a]: velut indignus qui abusus eadẽ ita sordide [b]: vt neq; proximi eius qui hoc admisit, quãuis ignominia seruitutis, labem illis inferat, reuocare possint libertatẽ officio iudicis, nec alio modo rei vendicationis remedio [c], quod alioquin possent, si non interuenisset pretij participatio [d]. Locuti nos autem sumus de plagiarijs in

d Bald. in l. cũ Titio, ad leg. Falcid. per l. 1. vsufruct. 47. de iure dot. P.
e §. finitur, de vsufru. l. stipulatio ista, § quæ ita, de verbor. oblig. l. §. morte, quib. mod. vsusfruc. amitta. l. non solum, §. vale. de liber. leg. P.
f l. fundi Trebatiani, de vsufruc. legat. l. fin. §. si de contrahend. empt. l. nihil in prima. de legat. 1. l. liberto, de annuis lega.
g l. necessario, §. si de peric. & commod. rei vend. P l. arboribus, §. vsufructuarius de vsufruct. P.
h l. haberum, in 1. quæst. sequ. in fin. C. de sacrosa. eccles. §. vult enim. de rod alien. reb. eccles. in Authentic.
i d. l. si vsufructus de iure dotis, l. si vsufructuarius, de nouat. §. item de vsu, & habitatio. l. si necessario locabunt, & l. plene. § si vsum eo. tit. P. l. cum emptionem, C. de vsufruct.
k Petrus Iacobi, in penul titulo de pergula, lex in l. si debitor, ... de contrahend. empt in P.
l l. interdum pure, 71. & l. vbi autem, 73. §. illud, de verbor oblig.
m l. qui fistulas, 40. § frumenta quæ in herbis, de contrah. empt. P.
n In de prohibitione alienationis futurorum fructuum, lib. 1. leg. Longobardorum.
o constitutio. Ludo. 11. anno 148. 2. artic. 1.
p constitutio. Francisci. 1 tit. de la cueillete des blods.
q §. fi. de empt. l. si in emptione, §. liberum, de contra. empt.
r l. liberi hominis, 70. & l. & liberi. 1. & l. 4. & l. sed Celsus, 6. de contrahen. empt.
s l. 2. de contrahen. empt. P.
t l. libertas, de reg. iur. cum similibus nota.

x l. 1. § sed, cum homo, de ijs qui deiicer. P. z l. si ministerium, de liber. cau.
y l. non ideo, eod. tit. de liber. cau. a l. si quis sciens, §. liberis, de liberal. cau. P.
a §. serui autem aut nascuntur, de iure personarũ, l. & seruorum, & l. homo liber, de stat. homi. Hermogen. l. cum pacto, 4. de liberal. cau. lib. 4. P. tit. 12.
b ex. præsulegium 11 q. 1. c in l. intelex, §. si libertate, de cap. diminutis.
d l. 1. & l. 4. & 5. de libera. cau. P. de rei vendic. P.

crimini-

criminibus proprio titulo, quocirca de illis nec verbum aliud adiiciam, sed eo lectorem reiiciam.

2 ¶ † Licuit aliquando iure ciuili, patri filios vrgente necessitate famis vendere, conseruata redimendi potestate [a]. Et iure antiquiori ter vendere licebat, imo & occidere, quę fuse alibi tractauimus in effectibus patrię potestatis, vbi ea videbis, in personarũ explanatione. Sed num matri tempore famis liceat quoque filium vendere, expeditum est non licere [b]: quia nec transactione matris serui filij fiunt [c], nec in iure concessum inuenitur, nec habent liberos in potestate [d].

3 ¶ † Natura quoque non patitur res diuinas, & sacras venire in venditionis commercium [e]. Qui emit Simoniacus, qui vendit Giezita dicitur, à duobus huius sceleris authoribus, Simone Mago, & Giezi, de quibus & de simonia copiose dictum à nobis est in criminibus, inter crimina lęsę maiestatis diuinæ, proprio titulo de simonia. Quare nec sacerdotia, nec sacramenta, nec imperium vendi poterunt: maxima enim sunt dona Dei, sacerdotium, & imperium, illud diuinis ministrans, hoc humanis [f]. Nemo sanctorum reliquias distrahat [g]. Et Gordianus statuit, nõ solum sacrarum, vel destinatarum religioni rerũ venditionem nullam esse, verum etiam quoq; eas scienter ementes & vendentes, reos esse læsæ religionis [h]. Insgentium quippe ea nullius esse voluit, quę sacra, religiosa, Deove dicata sunt, sed diuini iuris [i], nec loca sacra aut religiosa quasi nostra, in rem actione peti possunt [k]. Si tamen aliquod sacrum modicum cum rebus prophanis veneat, non rescinditur venditio, sed pro eo quod per se nõ poterat vendi, agitur per cõsequentiam ex vendito [l]. Quædam enim spiritalia & religiosa per se separatim vendi nequeunt, quæ tamen ex consequentia in emptorem puri loci, vel rerum profanarum, per vniuersitatem transeunt [m]: vt & ius patronatus ecclesiasticum, quod cum per se vendibile non sit [n], transit tamen cũ venditione vniuersorum [o]: vt pleraq; alia quę per se inalienabilia sunt, cum vniuersitate transeunt [p].

4 ¶ † Cessabit autem ratio prohibitionis, si res sacra profana fiat: quod quãuis fieri non debeat [q], & semel Deo consecratum, non debeat ad vsus hominum trãsferri, tamen aliquando cõtingere posse creditum est: vt si capiantur res ab hostibus [r], conflatione, vel cõfractione vasorum sacrorum [s], ademptione sacrorum [t], & euocatione, qua loca sacra liberari à sanctitate solent, & pura fiunt & prosana [u]. Erãt & apud antiquos cõstituti seuces ad coëmptiones sacrorum faciendas, interimendorum sacrorum gratia, vt ait Cicero [x].

5 ¶ † Res quæ sunt in publico vsu, vendi quoq; non possunt [y], potissimum à singulis: quia singulorum non sunt [z], sed vniuersorũ. Quare P. Scipio Numantia deleta, cum domum reuerti decreuisset Iugurtham secreto monuit, vt potius publice quam priuatim, amicitiam populi Romani coleret, neve aliquibus largiri insuesceret: periculose à paucis emi quod multorũ esset [a]. Puniuit lex aliquando publicas res vendentes vltimo supplicio [b]: verum illam legem emendauit Leo constitutione nouella 62 [c]. & ad quadrupli pœnam reduxit.

de Venditione & Alienatione rerum temporalium, ecclesiasticarum prohibita.

Cap. 8.

De non alienan. reb. ecclesiast. in Authent. collat. 2. tit. 1. Lib. 3 Decret. tit. 13. Lib. 3. Sexti, tit. 9. In Clement. Lib. 3. tit. 4. 12. q. 2. In decreto Gratiani.

1 & 2 Ecclesiæ res immobiles, iure communi inalienabiles, & alienantium pœna, eod.
2 Manus mortua ecclesia cur dicatur.
Collegiorum bona inalienabilia, eod.
3 & seq. Ecclesiæ res quibus concurrentibus, & quomodo alienari possunt.
4 & 5 Alienationis rerum ecclesiasticarum causa debet esse necessaria & vtilis.
6 Vtilitatis causa alienata quando, & quomodo vtilitatem consideratam habeant.
7 Redemptio captiuorum, & Pia causa permittunt ecclesiasticarum rerum alienationem.
8 Reipublicæ, ciuitatis, minorum, ecclesiæ rebus vendendis eadem requiritur solemnitas.
Minorum res qua solemnitate & consultatione vendantur, eod. & 10.
9 Tractatus praecedens alienationem rerum ecclesiasticarum quid, & modus tractatus habendi.
10 Tractatum facientes de quibus consultare debent.
11 Tractatus rerum ecclesiasticarum vẽdendarum in quibus ecclesiis non fit.
12 Tractatus instrumentum quomodo confici debeat.
13 Ratificatio non prodest, quando consensus exigitur pro forma.
14. 16. & 17. Ecclesiasticis rebus vendendis exigitur praecedens inquisitio vtilitatis & incommodi, & postea authoritas superioris.
15 Patrom consensus in vendendis rebus ecclesiasticis necessarius.
18 Ecclesiasticis rebus vendendis, solemnitates iure ciuili requisitæ.
19 Ecclesiasticæ res quæ vendi sine solemnitate possunt.

1 RES temporales † immobiles, vel quæ pro immobilibus habentur, ecclesiis donatæ ad cultum diuinum exequendum, alienari aut vẽdi nequeunt regulari iure [d]: non à prælatis, nec ab ipso summo pontifice [e]: imo & si ipsi alienauerint, poterunt iterum reuocare [f]: vt maritus prædiũ quod alienauit dotale [g].

2 ¶ † Et idcirco vocamus manum mortuam ecclesiam: quia sicuti mortui non alienant, sic & bona quæ ad eam peruenerunt, sunt inalienabilia, vt notat Polydorus Vergilius [h]: reditq; res ad ecclesiam, nollo per eam etiam restituto pretio [i]. Et qui emit retentione non vtetur, aget tamen, si velit, contra venditorem pro repetitione pretij: & in hoc punietur qui vendidit. Et hanc pœnam aliæ comitantur: nempe depositio ab ordine [k], suspensio [l]. Quibus additæ aliæ ciuiles, *de quibus in l. iubemus nulli, 14. C. de sacrosancta eccles.* Sed & emptio ipso iure irrita fit [m], & emptor idcirco tenetur ecclesiæ perceptus fructus restituere [n]: qui enim contrahit, lege prohibente contrahere, malæ fidei possessor fit [o], quare nec facit suos, quos percipit, fructus [p]: imo & pro sacrilego habetur [q], & periuro, qui ecclesiæ præfectus, iurauerit se non alienaturum

a l. de patribus qui filios distrax. C. ...
c l. nec in mundis, C. de ...
e l. sacra loca, § sacer, de rerum diuis.
f ...
x Oratio pro Murena.
y ... de emptio. apud Iustin. l. si in emptione, § comm. eod.
z ... de rerum diuis. ...
a ... in principio belli Iugurthini.
b ... quæ res vendi non poss. C.
c In constitu. Leonis, const. 62. ...

turum vel imminuturum res suæ ecclesiæ [a]. Quæ omnia extenduntur ad omnes ecclesiarum præpositos, episcopus, abbates, curiones, vicarios, œconomos: ad hospitalium, monasteriorum, leprosariarum, curatores seu rectores, aut præfectos, & prædictorum locorum, & aliorum piorum res [b], & collegiorum, & ad eorum œconomos, & collegiatos [c]. Leo Cæsar rationem huius prohibitionis addit: ea enim, inquit, quę ad ecclesiæ iura pertinent, vel postea peruenerint, tanquam ipsam sacrosanctam ecclesiam, intacta cõuenit custodiri: vt sicut ipsa religionis & fidei mater perpetua est, ita ingiter patrimonium eius perpetuum seruetur [d]. Ecclesia nunquam moritur [e], & bona ecclesiæ, non personis singularibus dantur: & caput ecclesiæ Christus, cuius vices agit prælatus [f]. Quare bona ecclesiæ potius Dei sunt, vt Deo cõsecrata, quam administrantium eadem. Proinde alia ratione vetanda alienatio, quod sacrilegium graue inde sequatur, subtrahendo alimenta illis qui Dei cultui deseruiunt: cum sanctum sit, altari ministrantem de altaris reditibus viuere [g]. Postremo dominium rerum ecclesię penes Christum dominum est: vsuarius tantum est clericus eis præpositus, vel ad summum, vt sibi vsurparunt, fructuarius [h], & vt de sacerdotiis & rebus eorum, non possit disponere, nisi quandiu vixerint [i]. Et quamuis ex permissa licentia Gallica, innixa opinioni Ioannis Andreæ [k], aduersus quam merito stat Panormitanus [l], testentur de fructibus sacerdotiorum curiones & beneficiati: hoc tamen semper remanet verissimum, saluam & intactam remanere debere rerum substantiam & proprietatem ecclesiæ, quam contemerare nõ potest vsufructuarius [m]: cum hic adhuc præpositus ecclesiæ minus iuris habeat vsufructuario, si onus suum exequatur, vt sit procurator tantum, in superfluis victui suo, pauperum [n]: vnde nec alienare res ecclesiasticas potest, sicuti nec procurator alienat eas res, quarũ habet administrationem [o].

3 ¶ † Cæterum permittunt iura quæ prohibuerunt venditionem & alienationem rerum ecclesiasticarũ, certis ex causis, e certa adhibita forma, easdem distrahi, interuenientibus & concurręntibus quinq; peristasibus. 1. causa legitima alienandi, 2. tractatu capituli, & 3. cõsensu interueniẽte eorum qui capitulum faciunt, vel clericorũ deseruientium ei ecclesiæ cuius res alienandæ erant: itẽ 4. accedente instrumento alienationis, cum subscriptione canonicorũ vel clericorum, & 5. adhibita licẽtia seu consensu episcopi [p].

4 ¶ † Causa alienandi debet adesse vel necessaria, vel vtilis ecclesiæ [q]. Necessitas interdum rõne qualitatis personarum ecclesiasticarum cogit alienare & vẽdere: veluti si res immobilis sacris sodalitiis mendicantium in Gallia donetur: non enim licet in hoc regno illis immobilia possidere [r], nec alia præter peram & eleemosynas, à quib. nomen & appellationem retinent mendicantium. Idcirco relicta immobilia intra annum & diẽ coguntur vendere, & pretium recipiunt, & fiebat olim nascente ecclesia [s]. Quamobrem & isti hæc sine solemnitate terũ ecclesiarum aliarum vendunt [t]. Quod & receptum est, quando ecclesiæ cui relictũ est, grauata est, de alienando & vendendo relicto, quo casu à solemnitate seruãda immunis est [u]. Iustissimam quoq; alienandi necessitatem pręber debitum, & creditorum æs quod debet ecclesia [x]. Sic & alicubi scriptum [y]: si debitum vrget in rebus ecclesiasticis immobilibus, aliũde quam ex liberalitate regis prouenientibus, si ex mobilibus solui non possit, nec ex fructibus immobilium, vendantur, sed pretium in illud conuertetur, & ante proponetur per viginti dies, rem ecclesiæ esse venalem, vt plus offerenti detur: & si non inueniat emptorem, in solutum dabitur æstimatione districte facta.

5 ¶ † Causa vtilitatis ecclesiæ in alienatione esse potest: si res penes ecclesiam existens sterilis sit, plus sumptuum quam prouentuum habens, quare & vendi, & tradi culturæ causa sub annuo censu possunt [a]. Sic minus vtiles, vtilioribus ex consensu quorum interest permutari ab ecclesia possunt [a]: vt semper vtili causa, vt prospiciatur ecclesiæ melius [b]. Sufficit autem vt tum temporis cum fit alienatio, videatur ea profutura ecclesiæ iis quibus potestas alienandi forma seruata conceditur, etsi re ipsa non prosit [c].

6 ¶ † Atque vbi forma alienandi seruata fuerit, & decretum superioris interpositum, præsumitur alienatio facta semper in vtilitatem ecclesiæ [d]. Potissimum si iam emptor longo tempore possederit [e]: alioquin non præsumitur, & debet vtilitas exprimi in venditione, vel alio modo probari [f]. Quin & solemnibus adhibitis, si probet ecclesia se læsam, restituetur [g]. Verumtamen in iudicio num læsio adfuerit, habebitur ratio qualitatis rei, secundum tempus contractus, neque enim si ope & industria & labore emptoris, vel temporis incremento, melior fuerit facta res & vtilior, considerabitur [h]. Vt contra, si tempore contractus res alienata fertilior esset, & incuria emptoris sterilis facta fuerit, emptor damnum resarciet ecclesiæ [i]. Subinde res magis damnosa, quam vtilis ecclesiæ, alienari debet [k]. Sicuti enim alienatio rerum ecclesiæ interdicitur, ita & prohibetur ne qua sterilis eidetur [l]. Quamobrem ædes quæ ruinam minantur, quas non potest reficere ecclesia, in perpetuam emphytheosim dare potest [m].

7 ¶ † Recensenda inter causas iustas est pia causa [n]: vt pro redemptione captiuorum parrochianorum, res parrochiæ distrahi possint [o]: & pro alendis fame pereuntibus pauperibus [p]. Adduntur & nunc causæ aliæ, vt bellorum in hæreticos sumptus, releuatio ęris principis, & similes quibus Gallia nostra premitur.

8 ¶ † In causæ legitimæ vtilis & necessariæ consideratione, vt in solemnitate alienationis seruanda, affines sibi sunt, ecclesia, respublica [q], & minores [r]. Quippe quod in rebus immobilibus reipublicæ, vel ciuitatis distrahendis, commodum & vtilitas eius inspicitur, & vt pretium ex venditione conflatum in eius vtilitatem conuertatur [s]. In rebus fisci distrahendis, ordo & solemnitas hæc [t]: vt debitum subsit, sit cessatum in solutione, fiat interpellatio coram [u] iudice, fiat subhastatio [x], res proscribatur, & libelli proponantur publice per 20. dies, rem venalem esse declarantes [y]: iusto pretio vendatur [z], & procurator fisci adsit [a]. In minorum rebus, ferme eadem veniunt consideranda [b].

9 ¶ † Sed hactenus de causa vendendi dictum sit, dicamus

a cap. prohibemus, de censib. & c. si quis presbyterorum.
b §. hoc igitur, de non alienãd. rebus eccles. in authen.
c Rebuffus, in repetition. consti. sine exceptione, num. 11. 12. q. 2.
d leg. iubemus nulli, 14. de sacrosanct. eccle. C.
e ca. liberti in clesiæ, 12. qu. 2. ca. cum venissent, de instit.
f cano. mulier, 3. q. 1.
g c. extirpandæ, & c. cum secundum apostolum, de præbend. c. cum sit Romana, de symonia, non alligabis os, &c. Deuter. 25. ad Galat. c. 6. D. Matthæi, c. 10. D. Mar. c. 6. D. Lucæ, 8.
h c. cum ex eo, de elect. ca. expedit, 12. q. 1. c. qui abstulerit, 12. q. 2.
i c. 1. 2. & c. ex officio, de testamẽ. c. 1 de pecu. cleric. authent. licentiã, de epis. & cleri.
k Ioan. Andr. in glossella ca. præsenti, de offic. ordin. in 6.
l Panor. in c. 2. & fin. de pecul. cleri. & in c. cũ esses, de testamen.
m l. 1. de vsufruct. P. §. 1. eo. tit. ap. Iustinia.
n c. aurum, 12. q. 2.
o in l. procurator tutorum, de procurat. P.
p in c. sine exceptione, 12. q. 2. clementi. 1 de reb. eccles. non alien. in clem. c. 1. eod. titu. in 6. § 2. de ecclesiasticar. rerum alien. collat. 3. tit. 1.
q c. sicut, §. fin. 12. q. 2.
r Bart. tractat. minoritis. 1. parte, Sart. Bal. Aretil. 1. apud Iulianum, § si de lege 1.
s Actuum 4.
t glo. in c. vnic. in verb. domũ, de relig. domi. in 6. Bal. in authen. si quis in aliquo, num. 4. de sacrosanct. eccles. C.
u Lupus alleg. 96. Hippolytus de Mar. singul. 132.
x c. 1. de pigno. ca. hoc ius, 10. q. 2. auth. hoc ius porrectum, de sacrosanct. eccles. §. hoc igitur, de non alienan. aut permut. rebus ecclesiast. collat. 2. tit. 1.

y §. hoc autem, de alienatione & emphyth. in auth. collat. 9. tit. 3.
z c. ad nostram, 7. de reb. eccles. non alien.
a c. vt super, §. si eo. tit. de reb. eccles. nõ alie.
b c. cum apostolica, 7. & c. tua nuper, 2. de his quæ fiunt à prælat. sine consen. capitu. & c. sine exceptione, 12. q. 2.
c l. tutor qui, 12. § competens, de admin. tut.
d Bal. in § 1 in verb. quæritur, si feud. dans possit in vsu. feud.
e ca. nobis, de his q̃ fiunt à prælat. sine consens. capit.
f c. 1 iunct. gl. & ibi Domin. de Sanct. Gem. de reb. eccles. non alien. in 6. Guid. Pap. qu. 118.
g c. 1. de in integr. restit. not. glo. in d. c. apostolica, in verb. profuturum, de his quæ fi. à prælat. &c.
h c. cum dilecti, de emptio. Lex mille, 65. §. 1. de euiction. l. fi. C. de alien. iud. l. si de omnium agro deserto, lib. 11. C.
i c. ad nostram, de rebus eccles. non alie. l. si voluntate, de rescind. vend. C.
k c. non liceat, & c. sine exceptione, 12. q. 2.
l auth. sicut alienatio, de sacrosanct. eccles. §. sicut autem, de non alienand. aut permutan. reb. eccles. in authen.
m auth. si quas ruinas, de sacrosanct. eccles. C. §. si vero quoddã sint, de alien. & emphytheo in auth. col. 9. tit. 3.
n l. sancimus, C. de episc. & cler. c. casellas, 10. q. 2.
o c. sicut omnino, 12. q. 2. & c. sacris, eod.
p c. aurũ, & c. apostolicos, 12. q. 2.
q c. quid ergo, 23. q. 4.
r gl. 1. in l. 1. de statu aduersus sisc. lato re-tract. lib. 10. Cod. tit. 9. leg. imperatores, de iure disc. capit. 1. & 2. de restitutio. in integrum.
s l. fi. de venden. reb. ciuita. lib. 11. C. tit. 22.
t de qua in gl. in l. 1 in verb. anni ordine, de fide instr. & iure hastæ fisc. lib. 10. C.
u l. 2. & 3. si propter pub. pensitatio. C.
x l. 22. & fi. de fide instrument. lib. 10. C.
y iusta authen. hoc ius porrectum, de sacrosanct. eccles.
z l. 2. de fid. instrum. & iure hastæ fisc. lib. 10. C.
a l. 1. eod. de fide instrum. lib. 10. C.
b iuxta formam l. magis puto, §. non passim, de reb. eorum qui sub tutel. vel cura sunt, in P. & tit. C. de prædiis & aliis rebus minor.

pauca

pauca de tractatu capituli & clericorum, qui interuenire debet in ecclesiæ rebus [a] vendendis. Eo quod in negotio quolibet vocandi sunt illi quorum interest [b]. Tractatus est consultatio de facienda alienatione, & num ea expediat, & quæ res potius alienari debeant: & proinde tractatum præcedit vocatio seu congregatio capituli, vel clericorum, & tractatus eorum consensum [c]. Conuocatur capitulum huius rei causa ad sonitum campanæ, vel modo alio, quo solet conuocari in aliis capitularibus negotiis. Et quemadmodum rector ciuitatis vel magistratus, ius cogendi concilium habent, & conuocãdi decuriones in curism, vt vocati ad certa munera nominent [d]: sic conuocabit episcopus vel maior capitulum. Conuocatos sacramentum illud præstare non erit alienum à solemnitate legitima, quod præstare solent singuli in vendendis rebus ciuitatis in prouinciis curiales, habitatores, & possessores rerum, sacrosanctis tactis Euangeliis: videlicet se sententiam quam putent vtiliorem patriæ suæ dicturos: itaque dicere debent, vt postea decreti venditionis recitatione in prouinciali iudicio interueniente, emptor competentem possit habere cautelam, & ita contractus sit stabilis [e]. Capitulo, vniuersitate, vel collegio legitime congregatis, per eum qui eis præest, vel alium habentem potestatem, qui venerint vel interfuerint, etiam si maiorem non faciãt numerum, vel partem totius, sed longe minorem, possunt explicare ea quæ proposita tunc sunt [f]: absurdum enim est in numero computare eos qui vocati noluerunt venire [g]. Aliter si per se non per alium conuocetur vniuersitas vel collegium, tunc exigitur ad authoritatem constituendam decretorum, saltem duas partes vniuersitatis conuenire in vnum [h].

10 ¶ † Inquiritur autem in hoc tractatu inter conuenientes, quod in bonis minoris alienandis consultatur: an aliunde pecunia quàm ex venditione ad extenuandum æs alienum possit expediri: num pecunia sit ecclesiæ in numerato, vel in nominibus quæ conueniri possint, an in fructibus cõditis, an etiam in reditum sit obuentorum spesan res aliæ sine præter prædis, quarum pretio satisfieri possit: quibus cessantibus prætor permittit, si modo vrgeat creditor, & vsurarum modus, æstimabitque an vẽdere potius aut obligare permittat, neve possessio magna ob modicum æs alienum distrahatur [i].

11 ¶ † Quod si ecclesia cuius res alienandæ sunt, non habeat conuentum clericorum vel capituli, rector eius non adhibebit tractatum seu consultationem hanc, sed sufficit si adhibeat consensum prælati sui [k]. Nisi ecclesiæ cathedralis sedes vacaret: quia tunc, defensure seu œconomo ei dato, sufficit cõsensus capituli eius, & tractatus [l].

12 ¶ † Tractatu habito, excussis omnib. quæ deliberationem mereri visa sunt, instrumentum horum omnium gestorum confici debet, formula hac communi. [*Episcopus vel Abbas, vel Prior, vel Præpositus talis, congregato capitulo ad sonum campanæ, vel alio modo solito, præsentibus P. Pau. &c. canonicis talis: canonicis, &c. proposuit de hoc ... &c. Visum est expedire capitulo, talem rem vendi, minus vtilem, &c.*]

13 ¶ † Hoc modo consensus exprimitur capituli, vel clericorum necessarius [m], & exprimendus in cõuocatione illa, non enim post alienationem prodest ratificatio. Videlicet quod consensus requiratur pro modo solemnitatis, & ita sit pro forma, & ideo nisi is in actu interueniat, actus nullus est.

14 ¶ † Tradunt tamen [n], non exigi consensum inferioris prælati, vel capituli in alienatione, si ei suam authoritatem summus pontifex impertiat [o]: nam æquiparatur ea solẽnitatibus [p], debet tamen præcedere inquisitio facta per delegatum seu commissarium huic negotio datũ à sum. Pontif. num expediat ecclesiæ illam alienationẽ fieri, eiusque rei, num ea minus vtilis: alioquin inutiliter venderetur [q]. Apparere deinceps debet de clericorũ seu canonicorũ consensu, qui interfuerunt: quod fiet si nomina eorum instrumento consultationis inserãtur, cui & se subscribere debent [r]. Sic enim hic, vt in aliis subscriptione fraudes vitabũtur [s]. Hodie tamen clerici, aut canonici, aut collegiati non subscribunt, sed omnibus præsentibus, tabellio publicus, vel illorum scriba instrumenta capitularia, & alienationis scribit & perlegit: & se subscribit fide publica, hæcq; forma pro singulorũ habetur subscriptione [t].

15 ¶ † Verum cũ istius nunquam omittendus consensus patroni, si agatur de alienatione rei patronatæ [u], quia eius maxime interest res ecclesiæ conseruari [x].

16 ¶ † His omnib. postremo loco accedere debere episcopi proprij vel superioris authoritatem, licẽtiam aut consensum [y]. Et si ecclesia illa de cuius rebus agitur exempta sit priuilegio à potestate episcopi loci, ad summum pontif. recurritur [z]. Si tamen ecclesia quæ eximitur à sui diœcesani potestate subiiciatur abbati cuidam, vel alteri superiori, vt quibusdam ascceteriis & monasteriis concessum est, illi, veluti etiam in sacris sodalitiis mendicantium ordinis minorum vel prædicatorum, ministri, generalesque & alij qui prope episcopalem habent in suos iurisdictionem, consulendi sunt, vt consensum & robur alienationi præbeant [a]: videlicet expresse [b], adhibita cognitione antea causæ, sine qua cõsensus vel authoritas superioris perperam impetratur. Hic [c], quemadmodum de authoritate prætoris interponenda transactioni, de alimẽtis responsum est, vt si prætor aditus sine causæ cognitione transigi permiserit, transactio nullius erit momenti. Prætori enim ea res quærenda commissa est, non negligenda, neq; donanda. Sed etsi de omnibus non inquisierit, quæ oratio (Marci Cæsa. scilicet) mandat, hoc est de causa, de modis, de personis transigentium, dicẽdum est: quamuis de quibusdam quæsierit, transactionem esse irritam [d]. Et cum de rebus minorum vendendis agitur, non sufficit adire prætorem libello, nisi apud acta vendendi deferatur, & probetur [e]. Nec procurator Cæsaris res Cæsaris consensu suo solo transfert, cum illæ commissæ illi sint diligenter tractandæ [f].

17 ¶ † Si episcopus velit res suæ ecclesiæ alienare, eadem obseruare debet, & petere authoritatem vel à suo archiepiscopo, vel à summo pontifice, secundum sententiam quorundam [g]. Ioannes tamen Andreas [h] distinguit, an episcopus iurauerit se non alienaturum, vt tunc requiratur superioris authoritas: aut non iurauerit, vt non requiratur. Et hoc ipsum probant Innocentius, & Hostiensis [i], & secundum horum sententiam iudicatum tradit Guido Papæ [k]. Cuius autem episcopi consensus sit adhibendus, quando ecclesia, & eius præfectus & clerici sunt vnius diœceseos, & res alienanda alterius, pugnant interpretes. Et videtur Authentic. hoc ius porrectum, de sacrosancta ecclesia C. decidere, sequendam authoritatem eius cui personæ subiiciuntur non episcopi in cuius ditione res sita, ex illis verbis, accedente consensu ordinatoris & maioris partis ibidem seruientium, &c.

Et in eam authenticam notat Baldus [a], & alij alibi [b]. In contraria tamen sententia alij, & adhibendum consensum episcopi, cui res subest, defendunt [c]. Tutius autem & consultius facturos qui distrahunt ego arbitror, si vtriusque adhibeant.
18 ¶ † Et hæc dicta censenda sunt, de solemnitatibus iure pontificio requisitis: siquidem ex iure ciuili aliæ exiguntur, quæ referuntur in dicta authentica, hoc ius porrectum, videlicet, vt contractus scriptis fiat, & sequatur subh[...]atio, antequam vendatur res, iuret venditor, nihil in præiudicium ecclesiæ se facturum, fiat vendendorum proscriptio publice libellis per viginti dies ante propositis: quæ tamen omnia non exigi tradunt Cynus, Bartholus, Baldus, Angelus [d]. Qui nec facessere aiunt, quod dicta authentica sit inter decreta per Gratianum translata, nempe, quod dicant ideo translatam, non vt ius faceret, sed vt ostenderetur solicitudo imperatorum in defendendis rebus ecclesiasticis, quod & alij admittunt [e]. Imo Go-
19 fredus ait, in rebus ecclesiæ alienandis sufficere consensum episcopi & capituli [f]. ¶ † Et proculdubio in rebus pene nullius momenti, vel minimæ vtilitatis, remittuntur in alienatione solemnitates [g]: at in aliis quæ etiam modicæ vtilitatis sunt, non sunt omittendæ, præcipue causa necessitatis, sine qua infirma alienatio, & inutilis, etiam rerum exiguarum [h]. Remittuntur etiam solemnitates in rebus quæ seruando nequeunt ab interitu vindicari [i]: item & in distrahendis rebus acquirendis, & quæ nondum quæsitæ sunt, quales quæ præscribuntur, ante præscriptionem completã [k], res legatæ non traditæ. Subinde solutę à solemnitatibus res alienandæ, si consuetudo loci remittat, aut illis deroget [l]: si bona ecclesiastica quæ solent distrahi vel infeudari redierint ad ecclesiã [m], si liquido constet in vtilitatem ecclesiæ factam alienationem [n]. Quibus addere poteris alios casus, quos ex professo pertractat Rebuffus [o].

---

de Rebus in titulum clericis ad ordines sacros promotis, num vendi possint, & quomodo.

Caput 9.

1 *Ordinandus in clero nemo sine titulo.*
2 *Titulus clericalis, vel presbyteralis, num vendi possit.*

1 CVm exploratum sit, † iure cautum fuisse antiquo, clericos non potuisse ordinari vel promoueri in sacrũ ordinem, nisi beneficio seu titulo aliquo ecclesiastico ab episcopo, vt digni tum facto cœtu, donati fuissent, vnde commode viuere possent [p]: placuit optima ratione etiam postea, vt episcopus eos in ordines sacros non scriberet, quibus, vel sacerdotium seu aliud beneficium non esset, vel nisi sufficiens haberent patrimonium quo ali possent, quod tituli loco episcopo proferrent: aut si ordinasset inopes, de suo aleret [q] ne paupertas seu mendicitas in opprobrium ordinis clericalis conuertatur [r].
2 ¶ † Quamobrem vtiliter quæritur, num clericus bona quæ à seipso, vel ab alio eius nomine supposita sunt, titulo clericali, possit alienare seu vendere. In qua ordinarius Decretalium interpres, hoc patrimonium vendi posse absolute respondit [s]. Quod qui pretium habet, rem habere videatur [t]: posse & donare: quemadmodum vero titulo, sacerdotij videlicet, seu beneficio ecclesiastico renunciari potest. Hanc tamen quæstionem latius Panormitanus tractat, & inquirit [u], num & in hac alienatione huius tituli, exiguntur solemnitates requisitæ in distrahendis rebus ecclesiasticis [x], de quibus proximo capite diximus. In quo Ioannes & Gofredus sequuntur Vincentij opinionem, & requiri, quamuis illis non inhæreat ius spirituale, & quamuis prohibitio non extendatur vltra vitam clerici, & post mortem eius, res titulares liberæ, vt reliquæ, dominiis sint. Hostiensis autem distinguit, an patrimonium expresse in titulum assignatum sit, & tunc veram esse sententiam Vincentij [y]: non habita ratione quod pretium succedat loco rei, quia facilius consumitur pretium quam res immobilis: cum & pecunia sit inter res, quæ seruando conseruari nequeunt [z]. At si clericus sine determinatione tituli fuit ordinatus, existimat clericum bona sua & patrimonium posse vendere. Addit insuper, videri sibi opinionem meliorem Innocentij [a], vt in venditione patrimonij assignari etiam in titulum, non requiratur consensus episcopi. Nec obesse quod eo vẽdito, nihil habituri sint clerici vnde viuant: quia quod ad episcopum pertinet, sufficit si tempore ordinationis haberent sufficiens patrimonium [b]: & quod ad clericum tangit, non improbari in clericis voluntariam paupertatem, imo illis necessariam [c]. Imola quoque tradit [d], patrimonium expresse in titulum assignatum non posse vendi simpliciter sine consensu episcopi, vendi autem posse exemplo fundi dotalis, & transire in hæredes [e]. Ioannes Andreas etiam id tuetur, exemplo fundi dotalis. Quare & iisdem casibus quibus fundus dotalis alienari posse conuenit inter omnes, & hunc titulum alienari posse constabit. Item pro oneribus ecclesię administratę. Et nunc in Gallia constitutione regia, lata in Aurelianensibus comitiis, cautum est, hæc bona titularia clericorum, inalienabilia esse, & reditum eorum: neque obligationibus vel hypothecis obnoxia à tẽpore promotionis presbyteri [f].

---

de rerum Alienarum venditione.

Caput 10.

1 *Principis ius, de rebus subditorum disponere.*
2 *Vendi non potest res Aliena in præiudicium domini.*
2. & 3 *Alienæ rei venditio in quantum, & quando valet.*
3 *Emens rem alienam scienter, non agit contra vendentem.*
4 *Præsens alienationi rei suæ, nec contradicens, consentire videtur.*
5 *Aliena mobilia vendens furtum committit.*
6 *Furtiuam rem in publico loco emens, an teneatur restituere, non restituto pretio.*

1 IVs proprie † imperatoris est, res aliorum pro nutu & arbitrio distrahere: vel nullo [g], vel modico dato pretio [h]. Is enim & populi causam seu publicam agit [i], quę præferendo priuatorum commodis [k]. Atque huius authoritate, & dominia rerum distributa singulis, & conseruata [o].

a col. 4.
b gl. in c. ex eo, num huiusmodi, in verb. duos, in q. 2 facit c. si 16. q. 3. Felin. in c. dilect., n. col. 6. vers. 7. de resc.
c glo. in can. in venditionib. 17. q. 4. facit l. stipendiũ, de pdi. & aliis reb. minor. C. Roma. cons. 350.
d in d. authen. hoc ius porrec.
e gl. & Innoc. in ca. dudũ, de reb. eccles. non alie. Guid. Pap. q. 143.
f Gofredus in Summa, tit. de reb. eccles. non alien.
g c. sine exceptione, & c. sequẽ. & c. fugitiuum, 12. q. 2. Gui Pap. q. 356 c. vt sup. § si de reb. eccles. non alien. in sex. arg. l. lex quæ tutores, de administr. tut. C. si c intellig. cap. terrulas, 12. q. 2.
h ca. casellas, 10. q. 2. ca. quicunq., 17. q. 4.
i gl. in Summ. 12. q. 2. c. 2. de reb. eccles. non alie. in sex. arg. d. l. lex quæ tutores.
k c. fin. de præscrip. gl. si ipsõ. sus, § 1. de donat. inter vir. & vxor.
l ca. cæterũ, de donat. gl. in ca. abbatibus, 12. q. 2.
m c. vt super, de reb. eccles. non alien.
n glo. in l. 2 de acceptilat. in P. l. 1 [...] legitimũ [...] in iudic. non habe[...], C. Lacta, de re iudic. P. l. nõ en minus, C. de [...] Bal. in l. cum ij, § causa, de transact. P. l quicunq., de bon. quæ liber. C. arg. l. quod fauore, C. de legib.
o Rebuf. in cõpendio alienationis rerũ ecclesiasticarum, nu. 14. & seq.
p ca. 1. & 2. 70. dist. c. cum secundũ apostolum, ca. 12. de præben.
q ca. 2. & 4. de præb. ap. Greg. & ca. tuis quæstioni. c. 33. eo. tit.
r c. de diaconi, 93. dist.
s gl. in d. c. tuis quæstionib. ad verb. sufficienter.
t Caius in l. qui pretium. 46. de vsufruct.
u Panor. in d. c. tuis, nu. 8.
x quæ ponuntur, in ead. sine exceptione, 12. q. 2.
y de quo in d. gl. c. tuis q[...]stionib.
z l. 2. § fuit quæstum, ad Trebellian.
a Innoc. in c. cũ episcopus, de præben.
b facit l. 2. § [...] eo tempore, de administr. tut. ad [...] P.
c Authen. 1 & 2.
d Imol. in d. c. tuis, num 8.
e vi in leg. 1. de fundo dota.
f In constitut. reg Aurel. hab. [...] 12.
g l. Lucius, de euict. in P.
h l. ita verberatus, § 1. de rei ven. in P.
i l. Barbarius, de offic. præt. § sed & q principi, de iure nat. cum simil.
k l. vtilitas, de primipil. lib. 12. C. l. actione, § Labeo, pro soc. P. cum simil.

seruata [a]. Vnde & dominus omnium dicitur, & pro sententia sua disponit cuiusque [b]. At priuati hoc iure non vtuntur. Quamobrem res aliena siue mobilis, siue immobilis sit, vendi non potest, inscio & inuito domino, in præiudicium eiusdem quanquam in præiudicium venditoris sustineatur, vt obligatione & actione ex empto teneatur emptori ignoranti alienam, damnum omne resarcire [c]: tenetur quippe de euictione venditor pro re immobili proculdubio [d], vsq; adeo vt si is qui vendidit alienam efficiatur aliquo modo rei venditæ dominus, firmetur venditio omnino [e]. Scribit Gellius lib. 11. c. 18. colonum, fundum quem à domino colebat vendentem, furti nomine condemnatum.

3 ¶ † Si tamen venditore ignorante rem alienam, emptor sciens prudensq; eam emerit, nullo modo experiri poterit aduersus venditorem, quanti sua interfit, nec meliorationum aut refectionis nomine, vt malæ fidei possessor [f]: nisi emptor stipulatione sibi prospexerit [g]. Quod si vterq; sciens rem alienam contraxerit, venditor tenetur pretium restituere, secundum Barth. [h] secundum alios nequaquam: nisi is qui sciens alienam emit, cautio- nem acceperit de euictione, quo casu purgata videtur mala fides [i]: alioquin minime. Quia in primis, qui mercatur rem alienam cuius scit distractionem iure prohiberi, non emere se recte arbitratur, lege contrahere prohibente, nullo existente contractu [k]: proinde soluens scienter indebitum, repetere non debet [l], quia donasse videtur [m]. Deinde cum vterq; sciat, rem alienam non esse in commercio illorum, mutuo se decipere videntur, nec valet venditio [n]: & ita dolus dolo compensabitur [o], vterque male in eo versatus in aliena re statuendo [p]. Quare iniquum esset emptorem ex sua improbitate consequi actionem [q]: & in pari causa turpitudinis, melior est causa possidentis [r]. Neque aliter tertio loco quis agit ad repetitionem pretij, quam si ignoranter deceptus fuerit [s], vt neque malæ fidei possessor agat pro repetitione pretij [t]. Cuius generis est qui rem sciens alienam emit [u]. Hoc tamen nullum incommodum adferre potest domino rei. Quia nemo vendere rem suam inuitus cogitur [x]: cum liber quilibet sit in rebus

4 suis pertractandis [y]. ¶ † Obseruandum autem, dominum qui viderit rem suam ab alio vendi, non repugnantem, consentire videri, vt scribit Constantinus Harmenopulus [z]. Qui tacet, non vtique consentit: sed tamen verum est, eum non negare [a]. Et consensisse videtur pater filij decurionatui, si præsens nominationi eius non contradixit [b]. Quando videlicet potuit reclamare & aduersari venditioni, non aliter [c]. Nam qui patitur, se præsente, rem suam obligari, si non restitit, videtur velle decipere ementem, ideo indi-

5 gnus qui rem suam repetat [d]. ¶ † Et hæc quæ diximus maxime locum habent in rebus immobilibus alienis venditis, in mobilibus autem quædam alia singularia quoque locum habent: siquidem alienatio mobilium alterius, eo inuito, furtum constituit [e]: si sciat qui emit potissimum, vnde ounquam horum fit vsucapio [f]; & qui sciens rem alienam vendidit, fur est [g]: & qui emit a fure, incidit in criminis suspicionem [h]. Quinimo & placuit ementem res peculij, ab eo qui non habet eius liberam administrationem, etiam furti actione teneri [i]; & qui rem furtiuam accipit à fure pignore, suspectū quoq; furti [k]: contra tamen

6 si ignoranter. ¶ † Improbata, & merito, consuetudo nostræ ciuitatis Tholosæ, qua qui emisset a fure in loco publico, & palam, non tenebatur domino rei eam restituere, nisi restituto pretio [l], quod aduersabatur iuris communis dispositioni [m]. Cæterum quæstio illa, num is apud quem res aliena, vel furtiua reperta est, qui dicit se ab alio comparasse, furti dicatur esse particeps, distinctionem accipit ab Austerio [n], an is improbæ famæ sit: apud quem enim res inuenitur furtiua, nisi venditorem demonstrauerit, fur præsumitur [o]. Contra si is fuerit bonæ & hilaris famæ [p]. Suspectus quoque & is qui consueuit res furtiuas emere, si clam emit, si modico pretio [q], non etiam, si palam & iusto pretio [r]. Albericus autem scribit ob rem alienam etiam inuentam, absconditam apud aliquem, licet ea persona alias consueta fuerit furari, non tamen inde colligi posse necessario, probationem esse sufficientem furti, ad subeundam condemnationem: sufficere tamē ad torturam, si malæ famæ is alias sit, & vitæ culpabilis, nec ostendat à quo emerit [s].

---

de Emptione rei Suæ, & aliarum quarundam. Cap, 11.

1. *Emptio rei suæ non valet.*
2. *Ciuitates non debent ruinis ædificiorum deformari.*
   Ædificiorum ciuitatis res vendi quæ non possint, eod.
3. *& seq. Vendi res quæ non possint.*
4. *Acquisitio prædiorum certo modo limitata.*
   Stolonis lex, & Licinia de agris comparandis, eod.
   Lege sua damnatus Stolo, eod.
5. *Feudi quomodo permissa venditio.*
6. *Emphyteoticariæ rei quomodo permissa venditio.*
   Laudimium quid, eod.
   Prælationis ius, domino vendente cliente emponemata, quando competit, eod.
7. *Iurisdictiones an recte vendantur.*
8. *Pisces scamosi ne venderentur lex.*
   Pollinctura cena quæ.
   Seruos vendere non licebat, vt ad bestias depugnarent, eodem.

1 EMptio eius [t] qui rem suam, siue scienter, siue ignoranter emit, non valet [u]: nisi ratione partis sociorum [v], vel vsusfructus qui alterius est [x]: & nisi in eum casum, vel tempus aut conditionem conferatur emptio, quibus res esse sua desierit [y]. Alioquin quod semel meum est, amplius meum fieri non potest [z]. Neque dominium ad nos nisi ex vna causa pertinere potest [a]. Vnde notat Angelus, eum qui scienter rem suam emit, vel conducit, videri iuri suo renunciare & tenere contractum, pretiumque soluendo scienter indebitū, non posse repeti [b]: con-

2 tra si ignoranter. ¶ † Per senatusconsultum factum Auiola & Pansa coss. prohibentur venditiones

rerum

sensu, l. à quolibet, 27. de contrah. empt. ff. — z L. nec emere, de iure delib. C. l. similiter, & l. dudum, C. de contrahen. empt. l. inuitus, C. loca. l. sicut ab initio, C. de actio. l. nec ab initio, C. de empt.

y L. nemo extenus, C. de iud. l. in rem mandata, C. manda.

z Harmenop. lib. 5. c. 5. vbi de tutore agit.

a L. qui tacet 142. de reg. iur. l. item quæritur, §. qui impleto, loca. ff.

b L. 2. ad municipales, lib. 50. ff. tit. 1. facit l. quidam, 12. de custod. ff.

c L. sæpe constitutum, 63. §. cur autem, de re iud. ff.

d leg. si sine voluntate, 9. ad senatusconsult. Velleian. Cod. leg. 2. si aliena res pigno. data.

e L. 1. de vsucap. pro emptor. lib. 7. C. tit. 26.

rerum quæ edificiis ciuitatum adhærent, quibus sublatis corruunt domus, vel deformatur vrbis aspectus, pœna dupli pretij imposita [a]. Cautum & edicto Vespasiani, ne negotiationis causa ædificia demoliri liceret, nô marmora distrahere & transferre [b]. 3 ¶ † Prohibentur etiã vendi mala venena [c]: libri improbatæ scientiæ & lectionis [d]: purpuratę vestes, alij quam principi [e]: ne vinũ, oleumve barbaris [f]: ne arma hostibus [g] distrahantur: ne frumẽtum publici canonis, nisi in locis destinatis [h]. 4 ¶ † Sancit lege Basilius Iunior Porphirogeneta, Cæsar orientis, ne prædiis acquirendis diuites incumberent, modumque illis imposuit. Quod & à Constantino auo eius, & ab eius socero Romano cautum [i]. Et Romæ lege Stolonis prohibitum, ne ciuis Romanus vltra quingenta iugera agri compararet. Fuit enim lex Licinia ea quoque dicta, à C. Licinio tribuno ple. qui eius author fertur post exactos reges, anno 365. [k] Definitur etiam eadem lege fertur seruorum & liberorum numerus, per quos ea iugera custodirentur. De numero tamen iugerum Plinius Iunior dissidet [l]. Nec ita multo post Stolo ipse lege sua damnatus est, quod mille 5 iugerum agri cũ filio possideret. ¶ † Sunt singulis regnis, & prouinciis, & ciuitatibus impositi modi certi vendendarum rerum', quos transgredi impune non licet, & quibus non obseruatis, irritæ venditiones sunt, de quibus latius agere fastidiosum esset. Sunt etiam & iure ciuili venditiones quædam, quæ quidem absolutæ non prohibẽtur, sed quæ non nisi certa forma permittuntur: veluti iure feudorum, non potest feudum à cliente vendi, sine authoritate domini patroni [m]: nisi inter agnatos [n]: qua de re nos proprio loco in rebus cum de feudo agimus, tractamus. Ex generali tamen Galliarũ consuetudine, feudalia redacta sunt ad formam, & naturam patrimonialium, quod pertinet ad ius successionis particularis, & vni-6 uersalis, paucis exceptis [o]. ¶ † Iure quoque ciuili emphyteota non potest vendere ἐμπονήματα sua, id est, meliorationes, seu prædium clientelare, nisi consulto domino, & denuntiatione ei prius facta, vt vel emat, vel alijs emere permittat, & alterutrũ eligat intra duos mẽses: quibus elapsis soluta quinquagesima parte pretij venditionis, iure cliens libere vendit [p]: vocant hanc quinquagesimam, laudimium, quod quamuis iure ciuili 50. part pretij sit, tamen hodie secundum consuetudinem locorum, vel ex lege traditionis exigitur, prælationis iure tantum locum habente, si sibi dominus clientelaris, non si pro alio, quantumuis amico, retinere velit, nomine suo fucum faciens [q]: & ita iudicatum [r], vt nec prælatio, post 7 laudimia probata & electa habet locum [s]. ¶ † Iurisdictiones propria natura quoq;, nec vendi, nec emi possunt. Quia personæ, in quas exercentur, liberæ, æstimationem nullam subeunt [t]: & cum omnis iurisdictio, & magistratus, à lege, vel à principis manu pendeat [u], non ausim asserere honestum esse, si non dicam iniustum, hoc munus iudicandi publicum [x], & diuinum, à quo iudices Dij, mercatoribus & propolis pretio distrahere, quibus occasio delinquendi porrigitur, vt, dum ea quæ emerint, carius distrahere, & vendere lucri causa, & damni resarciendi, quod ea emptione passi sunt, conantur, promiscue aliena à boni iudicis officio, & indigna dictu amoliuntur, & sedem iustitiæ sordibus polluunt, in magnum dedecus eius qui clauum istis committit, atque in perniciem totius populi. Sed cum res ipsa satis de se loquatur, omittamus istam iustissimam, & alibi à nobis relatam, querelam, quæ tandiu despectui erit, quandiu pecunia oculos principum & aures fascinauerit. Iam enim receptum est consuetudine, vt dicunt, Galliæ iurisdictiones redactas ad rem & naturam patrimonij, vt & feuda: & exemplo aliarum rerum à priuatis emi & vendi [y]. Rectius tamen Zoa imperatrix Orientis, cum sorore Theodora consorte, statuit, ne magistratus vel principatus venderẽtur, vt antea factitatum [z]: sicut & Alexander Seuerus imperator, honorem iuris & gladij nunquam vendidit, dicens: [*Necesse esse vt qui emit, vendat: & ego non patiar mercatores potestatum, quos si patiar, damnare non possum: erubesco enim* 8 *punire eum hominem qui emit & vendit* [a].] ¶ † Fertur Numæ edictum, ne pisces qui squamosi non essent, ad pollinctum emere fas foret, scilicet ne nimis magno in funeralibus cœnis mercarentur obsonia: quam cœnam pollincturam dixere: in qua etsi nihil deesset, omniaque affatim suppeterent, lætari tamen minime decebat [b]. Martianus etiam respondit, dominos seruos suos, quantumuis criminosos, ea lege vt cum bestiis depugnẽt [c], vendere non posse. Rei litigiosæ quoque odiosa venditio est, & improbata [d].

a leg. cætera, 45. in princip. de legat. 1. l. senatus, 52. de contrahend. empt.
b l. 2. de ædific. priuat. lib. 8. C. tit. 10. idipsum probatur l. fin. ne quid in loc. publi. P. l. 2. § si quis, l. nemini, eod. tit. l. prætor, § hoc interdictum, de damno infect. P.
c in l. quod sæpe, § veneña, de contrahen. emp. P.
d l. cætera, famil. erciscund. P.
e l. fi. de vesti. holobar. lib. 11. C. tit. 8. l. 1. quæ res vendi non poss. libr. 4. C. tit. 40.
f l. 2. quæ res exportari non debeat, libr. 4. C. tit. 41.
g l. 2. C. eo. quę res expor. neq; & nouella 23.
h l. 1. C. eo. quę res vend. non poss.
i lib. 2. iuris Orientalis, constitutione 1. περὶ χρειῶν τῶν δυνατῶν.
k Varro, libr. 1. de re rust. cap. 2.
l Plin. libr. de viris illustrib. dum de Stolone agit.
m § 1 de controuers. feud. inter dom. & emptorem, § imperialem. & § callidis, de prohibita feudi alie. per Lothar. in vsibus feud.
n § 2. de alien. feudi paterni, in vsibus feudor.
o Ioannes Faber, in proœmio Institut. Iacob. de Bello Visu, tit. in quibus causis feudum amittat. in praxi, Guido Papæ, decisio. 59 & 227. Petrus Iacob. in praxi, titulo, de conditione ex lege, imperialem, § callidis.
p l. fin. de iure emphyt.
q l. fi. § sed nec hac occasione, de iure emph.
r Guido Papæ, quæstione 411.
s dict. quæst. 411.
t leg. liber homo, ad legem Aquiliam.
u leg. 1. § nouissime, de origine iur [illegible] leg. 1. ad legem Iuliam, de ambitu.
x in l. quippe, de iudic. l. fin. § iudicandi, de muner. & honor.

y Petrus Iacobi, titul. de feud. & de causis ex quib. iure feudum [illegible] mit.
z li. 1. iuris Orientalis ex los constitutionibus ex codice, [illegible] περὶ τοῦ μὴ πωλεῖσθαι τὰς ἀρχὰς γίνεσθαι id est, de nõ vendendis magistratibus.
a Ælius Lamprid. in vita Alexan. Seueri.
b Alex. ab Alexan. Genial. li. 3. c. 7.
c l. dominus, de contrahen. emp. in P.
d l. vnica, de litigios. C. vide de ea venditione Guid. Pap. q. 817. [illegible] in l. quod sæpe, § si quamuis, de contrahen. emp. P. Petrum Iacob. in tit. de re litig.
e l. si & rem, de petit. hæred. l. qui e pretio, de vsufruct.
f l. 1. de contrah. emp. P.
g l. 2. § sine pretio, & l in venditionib. de cõtrah. emp. in P. § pretium autem, eo. ep. Iustin. l. empti. c. eod. tit. ual. § 2. de locat. & conduct.
h l. nuda. 55. de contr. emp. P.
i Iulius Pollux, lib. 3. Onomastic. c. 96.
k l. 3 de pœdiis curialib. li. 10. C. l. pretij, de rescindenda vend.
l vt ep. Paul. in l. cum emptor, 38 § si de dam. infect. P. & in l. in summa, § instrumento, de condict. indeb. P.
m in l. lex Cornelia, § 6. fi. de iniur. in P.
n l & l hac distinctio, § cum fundus, l. quod si domus, & l. insulam loca. P.
o l. vtrum, in fi. de petit. hæred. P.
p c. totum, 1. q. 1. l. 2. C. de constit. pecunia. l. pecuniæ verbũ, 178 de verbor. signif. P.

—

de Pretio. Cap. 12.

1 Pretium pro substantia in emptione.
2 Pretij nomen & generaliter æstimatio est, & proprie emptionem indicat.
3 Pretium in pecunia consistit numerata in emptione.
Emptionis & permutationis differentiæ, & similitudines, eod.
4 Pretium in emptione quid faciat.
Emptionis & locationis differentia, eod.
5 Fidem haberi de pretio quid est.
6 Emptio quando transferat dominium.
7 Procurator vendens, an possit habere fidem de pretio.

1 IAm dictum est de rebus, † quæ ex parte venditoris in emptionem veniunt, pro merce: dicendum nunc de pretio, quod accedit loco rei [e], veluti per contributionem, ex parte emptoris, ad æqualitatem materiæ constituendam [f]. Sine pretij itaque conuentione, emptio non poterit consistere [g]: estq; imaginaria, & nulla venditio, quæ pretium non habet [h]. Et propriũ symbolum emptionis, pretium, vt Iulius Pollux inter eius synonyma annumeret, argento commutare, pecunia amittẽre [i], ita proprie emptionem pretium arguit [k]. Latius tamen vsurpata acceptione nominis pretij, eo omnem æstimationem contineri placet [l]: & pro præmio apud Vlpianum [m]: pro mercede locationis, siue pro pensione [n], pro pœna, vt quidam volunt [o]. Sed id metaphoricῶs potius, vt & pro alia qualibet æstimatione, quæ pecunia fit. Omnia enim pecunia æstimari posse in dubium non venit, & ideo pecuniæ nomine res alias contineri [p]. Hic tamen pretium dicitur numis facta æstimatio, nec sine numis facta emptio proprie dicitur, ex

Neruæ

Nervæ & Proculi sententia, quæ vt verior probatur a Paulo iurisconsul.[a] Pretium in pecunia numerata constitui debet[b], vel quæ numerari possit. Qua nota a permutationis contractu, qui valde affinis est[c], emptio distinguitur: cum in permutatione res pro re detur, at in emptione pretium pro re[d]. Et alio modo, quod emptio consensu fiat[e], vt postea, Deo fauente, dicetur, permutatio, rei traditione[f]: & in permutatione contrahentium vterq; permutator: cum in emptione, alius emptor, alius venditor sit: in alijs fere pares. Nam vtraq; conuentio est bonæ fidei[g]. Ex vtraq; vsucapiendi paratur causa[h]. Ex vtraq; euictio[i], redhibitio[k]: quia in vtraq; sanitas promittitur[l]. Atq; Plinius permutationem emptionem dixit[m] his verbis: [*commercia victus gratia inuenta, alios coriis boum, alios ferro, captiuisq; rebus emptitasse tradit Homerus*,] de quo & nos alibi, dum in criminibus agitur de falsa moneta, & dum de charactere, materia & pondere numi. Ex illa enim communi, & rerum commutatione, qua inutilia vtilibus tantum permutabantur, nata permutatio emptionis, electa materia quæ ex consensu fieret rerum æstimatio[n]. Sic enim Plato[o]. ἀγορὰ δ' ἡμῖν καὶ νόμισμα συμβολὸν τῆς ἀλλαγῆς ἕνεκα γενήσεται. id est, *forum & pecunia erit commutationis causa*. Et Aristoteli ὑπάλλαγμα τὸ νόμισμα, *subsidiaria commutationis nummus*.

4 ¶ † Pretium, in emptione, est æstimatio valoris rei venditæ, quo nomine pretium emptionis differt à locatione, in qua & datur pecunia pro mercede seu pensione[q], non pro æstimatione rei[r], pro vsu vel vsufructu, & commoditate: quanquam & catachrestikôs locationis merces, dicatur precium[s]. Sicuti & aliquoties magis improprie emere & vendere, pro conducere & locare[t] cum tamen longe lateq; inter se hæc differant & distent: vel eo maxime quod per locationem res non mutet dominium vt in emptione[u]. Et pro diuerso modo fiunt[x]. Fit & pensio locationis causa alio modo, quam pecunia, vel tritico, vel alijs rebus: sine pretio tamen emptio

5 non est. ¶ † Et ita in ea vel pecunia numeranda est, vel fides de pretio haberi debet, id est, debet emptori credi quod soluet, si præsentem non habet pecuniam[y]. Datur & interdum res pro precio venditori volente in solutum[z]: vt & quandoque pactum pro precio[a]. Et Pomponius iurisc. [*Quod vendidi, inquit, aut tradidi, non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum, vel etiam fidem habuerimus emptori sine vlla satisdatione*[b].] Videtur autem fidem sequi emptoris, qui & diem ad soluendum debitori constituit[c]. Alioqui venditor rem vendicat venditam, si is qui emit, dicebat se paratam habere pecuniam, nec dedit[d]: nisi & paratus sit dare pretium[e]. Si tamen cum emptio facta est, emptor non dixit se paratam habere pecuniam, videtur emptor pecuniam præsentem non petendo, fidem habuisse de precio, nec rem ideo repetit[f], nec rescinditur venditio, sed agitur rata manente em-

6 ptione ad precium[g]. ¶ † Si tamen antequam emptæ rei dominium traditione, vt fit[h], non fuerit translatum, ante numerationem pretij, venditor non tenetur rem tradere, nec potest dici in mora tradendi, minusque conueniri potest ad tradendum, nisi dato pretio, si ea lege, vt pecunia traderetur emptio fiat, vt solet id est, non habita fide de pretio: imo hoc casu partem pretij numerando non potest partem rei petere: quia ita contractum æs alienum diuidi non potest[i], & venditor vsque ad integram summæ solutionem, retinere potest rem venditam in pignus[k]: neq; enim dominium pro parte quæritur, neque pro parte, & nisi totum, venditor[l] alienasset. Æquius tamen visum est, vt pro parte soluti & admissi pretij, fructus pertineant ad emptorem[m]. Sicut traditare, emptor qui percepit fructus, qui pretium integrum non soluit, tenetur ad vsuras pretij[n]. Obseruandum hic ita demũ sine pecunia præsenti, fide habita pretij vel expresse, vel tacite, transferri dominium rei traditione, quando à domino venditio fit & traditio. At si mandato domini veneat res, dubio non caret quæstio. Quare distinguendum: vt si officio iudicis vendantur pignora, ea oportet præsente pecunia distrahi, non ea lege, vt post tempus pecunia soluatur[o]: nec enim distractio pignoris concessa alia ratione est, quam vt ex illa pecunia conflетur: definitaq; est

7 potestas vendendi. ¶ † Si tamen procurator sit qui vendit, qui mandatum habeat cum libera administratione, poterit vendendo habere fidem de precio, nisi nominatim à domino prohibeatur[p], vel colludat in fraudem domini cum emptore[q]. Lex Platonis de pretio statim soluendo hæc. [*Quæcunque emendo, aut vendendo commutantur, in statuto fori loco permutentur, dando accipiendoque vltro citroque rem, & rei pretium illico, nec alicubi alibi. Nulla vero emptio, aut venditio ad terminum fiat. quod si aliter, aut in alijs locis permutatio facta fuerit, nullum fit secundum legem, de ipsa iudicium*[r].]

Quomodo Pretium emptionis Certum esse debeat.

Cap. 13.

1 *Pretium emptionis certum esse debet, quomodo. Certum quid dici possit, eod.*

2 *Pretium certum & definitum statuitur, à contrahentibus, magistratibus; & lege.*

1 PRetium in emptione † constitui debet certum[s]: videlicet de quo inter contrahentes conuentum sit. Ideo non valet emptio, cuius pretium in ementis, aut vendentis relatum est arbitrium[t]: quanuis in arbitrium tertij possit conferri, vt quanti is æstimauerit, tanti vendita sit, qui tamen si noluerit, vel non potuerit æstimare, irrita fit emptio, vt pretio destituta[u]. Sic relatione facta ad æstimationem alicuius, eius æstimatione in certum pretium certum erit. Sicuti quando relatio fit ad aliam emptionem, vt quanti eum tu emisti, aut quantum pecuniæ habeo in arca, tanti emo[x]. Huius rei fortissimum argumentum à sententia, quæ cum certa dici debeat à iudice[y], certa dicitur, relatione ad petitionem certam facta[z], vel ad aliud certum, vt ad solutum[a]. Eiusmodi quoq; ea erit valida relatiua venditio certa: esto mihi emptus fundus centum, & quanti eum pluris vendidero: augeturque pretium, si pluris emptor vendiderit[b].

Certum quoque pretium dicetur, cuius species, qualitas & quantitas apparet, aut nomine suo, aut demonstratione, quæ vice nominis fungitur[a].

2 ¶ † Certum porro pretium debet esse, vel authoritate conuentionis eorum qui contrahunt, vel authoritate magistratus, vel authoritate legis. Contrahentes ad certitudinem & placitum reducunt pretij causam, minutis interrogationibus[b]. Sic enim dominis rerum tantum concessum est, iure communi, rebus suis pretia statuere[c], neque cogi alio quam quo voluerint pretio ad arbitrium ementis distrahere[d]. Quod inuitis nobis, nemo res nostras retinere debeat[e]: neq; in alienis rebus, quid fieri, vel pacisci contra domini voluntatem, secta nostrorum temporum patitur[f]: vti neq; emere, vel vendere quisquam cogendus est[g]: si de non venalibus, placuit Seuero & Antonino CC. ius nō esse ordini cuiusq; ciuitatis pretium grani quod inuenitur statuere ciuibus[h]. Lex & magistratus etiam certum pretium constituunt, lex Platonis de pretio certo hæc: [*Qui vendit in foro aliquid nunquam sua rei venalis duo pretia dicat, sed cum simplex imposuerit pretium, si non vendiderit, referat: iterum & eadem die non maius, nec minus pretium petat*[i]] Athenæus, ex Alexide in Pyleis, similem legem Aristonici refert his verbis[k].

Aristonico nullus fuit prudentior,
Latore legum: ponit hic legem quoque.
Nunc, venditor si piscium quis vendidit
Pretio minore quam petiuit, illico
In carcerem vt ducatur: atque sint vti
Pretioque contenti, domum vel putridos
Pisces ferant hi vesperi Mutat anum,
Mutatur aut puer, senéxve, protinus
Omnes ement ex lege.

De pretio iusto. Cap. 14.

1 *Pretium iustum quod est.*
2 *Moneta valor quomodo perpendendus, si in diuersis locis & temporibus variet.*
3 *Pretium emptionis legitimum triplex, commune, formale seu conuentionale, & legale.*
4. & 7. *Pretium rei verum & iustum quomodo metiendum.*
5 *Pretium venalibus rebus iustum statuendum à quibus.*
6 *Monopolia vendentium improbata & punita.*

1 PRetium certum, † iustumque; esse debet, æquum & legitimum, id est, congruum & valori rei accommodum[l]. Nam si quis vilissimo vendat pretio, alius cēsetur contractus, quam emptionis: videlicet aut donatio[m], aut contractus simulatus[n]. Pretium quippe ad æquandum valorem mercis adiectum est emptioni[o], & ad magnam rem comparandam pretium modicum non sufficit[p]. Quo fit vt si ex pluribus rebus, non constat quantum venditum sit, recurrendum est ad quantitatem. Sic quantitas pretij & rei eiusq; qualitas, declarant qualis fuerit contrahentium mens, & ex quantitate pretij plus minúsve venditum præsumitur[q].

2 ¶ † Iustum itaque pretium dicetur, ratione habita æstimationis, & valoris monetæ, secundum vsum loci eius in quo soluitur[r], vel vbi contractus fit[s]: si tamen locus vbi solutio facienda exprimatur, habenda est ratio valoris, & monetæ quæ ibi ex vsu fit[t]. Si enim in dubio, eius loci vbi certa res tradi debet, pondera, & moneta seu pecunia considerari[u] debet: si quid de numorum qualitate inter contrahendum placuerit, id in primis, vt in alijs conuentionibus, placitum seruandum est: sin minus, venditor ex omni genere monetæ quam obtulerit emptor, sumere pretium cogitur, dummodo sit authoritate donata à principe, & iusti ponderis[y]: nam eam quæ ab vsu recessit, non tenetur accipere, quia in vsuali contractum fuisse

3 videtur[z]. ¶ † Pretium emptionis legitimum triplex, commune, formale seu conuentionale, & legale. Commune, quale est illud, quo similes res in eodem loco venduntur, & æstimantur[a]: formale ex conuentione contrahētium formam accipit, quod pretium differt ab æstimatione facta, secundum rei veritatem, apud Vlpianum[b]: possunt enim contrahentes se mutuo circumuenire, id est, minus plúsve circa æstimationem veram pretio adijcere[c]: plura enim sunt, quæ possunt ratione personarum, vel rerum contrahētium, pretium minuere vel augere licite extra communem functionem[d], vel quia res maiorum fuit emptoria, qua de causa etiam pluris, quam valeat interest sua à se emi[e], vel quia res nobis continues

4 sunt, & nobis accommodæ[f]. ¶ † Legale seu proprie legitimum pretium dicitur, quod a lege iustum dicitur, & vera cuiusq; rei, semota omni affectione, æstimatio, quandu iuxta reditum fit pretium[g]. Iustinianus verum pretium rei putat rerum ecclesiasticarum, quantum de reditibus in quinquaginta annis colligitur[h], & alibi[i], in vi-

5 ginti. ¶ † In ciuitatibus bene gubernatis, rebus quotidiani & necessarij vsus, pretium iustum taxari & definiri solet, rebus venum expositis: neque debet permitti arbitrio mercatorū, vel propolarum[k]. Agoranomorum, ædilium vel aliorum qui præpositi sunt politicis negotijs, cura est, vt statuant rebus venalibus iustum pretium, habita ratione temporum & locorum efficianteq; ne fraus legibus fiat[l]. Huius rei etiam cura ad decuriones, & ad eos quos episcopos vocatus constat[m]. Sic enim & auaritiæ, & fraudibus via præcluditur, & commercia faciliora erunt, alioquin futurum, pretia in immensum excrescere, vt remedio subueniri opportune[n], satius sit. Quare rectissime, Caroli noni constitutione apud Molineos lata, anno Domini 1566. statuitur[o], vt pretium imponatur à iudicibus rebus venalibus, potissimum edulijs: & vt caupones, seu hospites, tabellis palam suspensis singularum æstimationem continentibus, fraudem ne faciant. Et hoc ipsum lege alia edictali nouperrime renouatum est à rege nostro Henrico eius nominis 3. Galliarum, & Poloniæ seu Sarmatiæ rege, latumque de

6 singulis taxandis decretum. ¶ † Quas vtinam tam bene executioni mandarent magistratus, quantum videmus hanc turbam sordidam mercatorum, & dardaniorum & artificum, lucris intentam ex arbitrio vendentem, monopolijs tam iniquis & frequentibus, vt ipsa non legem accipere velle à superioribus, sed Regi ipsi dare videatur. Sed in cura magistratuum, regum imminuit semper authoritatem in omnibus. Extant iura ciuilia & regni, qui illos officij admoneant, & tamen sine lege viuitur, & nihil vanæ proficiunt leges sine moribus: imperabant & iura imperatorum

n L. de usur, §. ex causa, de interrog. act. P. o articulo 81.

mono-

monopolia, & seuere puniunt, spoliatione omnium bonorum & perpetuo exilio[a]. Castigant & imperatoriæ nouissime latæ in Germania leges, tempore Caroli 5. in comitijs Augustæ Vindelicorum habitis, anno 1548.[b] eadem pœna publicationis bonorum & exilij Franciscus quoq; primus Galliarum rex, prohibuit artificium monopolia, néve ex composito res artificij sui vna pertractarent: pœna confiscationis corporis, & bonorum indicta[c]. ¶ † In iusto deinceps precio iudicando, consideratur valor rei, & monetæ ex tempore quo emptio facta est, & loci vbi facta, non habita ratione status, aut qualitatis rei, anterioris vel sequentis[d]. Sicuti enim pretia ex diligenti cultura prædiorum augentur, ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est[e]. Sed inspicimus generaliter in conuentionibus, tempus quo contrahimus. Sic habita eius ratione, facile erit statuere num deceptio in pretio fuerit. Ex his enim variant rebus pretia legitima, vt & ex alijs quæ ex commoditate, fertilitate, vel sterilitate rerum contingere possunt, vt his verbis Plinius paucis admonet. [*Pretia rerum quæ vsquam posuimus, non ignoramus alia in alijs locis esse, & omnibus pene annis mutari prout nauigationes constiterint, aut vt quisque mercatus sit, aut aliquis præualens manceps annonam flagellet, non oblitis Demetrium a tota Seplasia Neronis principatu accusatum apud consules*[f].]

---

de Consensu, & de Personis quæ emptionem, vel venditionem perficiunt. Cap. 15.

1 *Vendi cur res in solidum eadem duobus possit.*
2 *Consensus emptionem perficit.*
Emptionis cum permutatione, & locatione distinctio, eod.
3 *Emptio dissensu vitiatur.*
4 *Vendens aliud pro alio, quomodo teneatur.*
5 *Mendacium in emptionibus, & venditionibus puniendum.*
6 *Adulterantis res venales ex Platonis lege pœna.*
7. & 13. *Emere, aut vendere qui non possunt.*
8 *Negotiatio quare nobilioribus, & palatinis inhibita.*
Mercatura sordida est, & remouet à Republica administratione, & vbi mercatura detestatio, & de mercatorum vili ingenio & auaro. eod.
9 *Negotiatio prohibita ciuibus Romanis.*
10 *Clericis.*
11 *Cum barbaris & hostibus.*
12 *Emere non licere nisi à cognitis venditoribus.*

1 Mirum certe videri posset, † cur pluribus separatim vna eademque res vendi in solidum possit[g], & vtriq; emptori in solidum obligatum venum censeri[h]: nisi nobis rationem suggerat consensus, & obligationum eius substantia, quæ res nostras non faciunt, nec in nos transferunt, sed tantum obligant ad dandum, vel 2 faciendum[i]. ¶ † Proinde recte tertium, quod substantiale esse dicebamus, emptionis consensus erat, quo, veluti instrumento, forma adhibetur, & res, & pretium, certitudinem, distinctionem, & pacta suscipiunt[k]: inuitus quippe & non consentiens, vendere non cogitur sua, vt diximus[l]. Et grauis videtur iniuria, quæ inani honestatis colore velatur, vt aliquid de rebus sui homines cogantur facere inuiti[m]. Itaque & inter absentes per nuncium, per epistolam, & alia mediante persona, ex consensu fieri poterit[n]. Hacque essentiali differentia abest à permutatione emptio, quæ rei interuentu tantum per-3 ficitur[o]: & consensus in pretio, eam distinguit à locatione[p]. ¶ † Quare dissensu vitiabitur emptio, siue is in corpore sit, vt si vna res pro alia vendatur: secundum eam quam adfert distinctionem Vlpianus, num præsens sit & demonstratum corpus, vt tunc error in substantia non vitiet emptionem: si non certum sit, vitiet[q]: vel si demonstratum sit cæco, qui non videt: nec consentire videtur, si ei æs demonstratum pro 4 auro vendatur[r]. ¶ † Idipsum, si mensam argento coopertam mihi ignoranti, pro solida imprudens vendidisti, nulla est emptio, pecuniaque eo nomine data condicetur[s]: vel si partem argenti retinere velit, quanti sua interest non fuisse deceptum, actione ex empto consequetur[t]. Quod latius explicat alio exemplo Marcellus ex Labeonis responsis, in eo qui interpolata vestimenta pro nouis emerit, cui ex Trebatij sententia, quam Pomponius probat, præstandum id quod interest: si ignorans emerit, etiam si ignoraret venditor: & si sciebat, ad damnum quod ex eo contigit teneri. Quemadmodum, si vas aurichalci pro aureo vendidisset, præstari debere aurum[u], quod vendidit. Hic enim & inæqualitas pretij cum minutis valoris re, & fraus resiliri à conuentione suadet, dolique mali exceptio, quæ contractus infirmat[a], vt latius alibi proprio loco tra-5 ditum est. ¶ † Et consensum liberum impedire mendacium ignotum non est: quamobrem iusta lex fuit, qua ædiles, seu fori curatores, duas res curare debent: cum vt in foro modestia seruetur, tum vt mendacijs abstineant, non vendentes modo, sed etiam ementes, vt ait Theophrastus de Legibus, quem citat Suidas[y], dum explicat illud, κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν ἔοικε.
6 ¶ † Plato ad vitandum mendacium, & ne quis verbis ad emendum carius falso alliciatur, legem præstantem condidit, quæ in nostris mercatoribus desideratur. [*Laus*, inquit[z], *res venalis, & iuramentum longe absint. Eum vero qui hanc legem transgreditur, quilibet ciuis non pauciores quam triginta natus annos cum iurantem audierit, impune verberibus cædat: quod si non fecerit, legum proditor habeatur. Eum vero qui legi non obtemperauerit, remque adulteratam vendiderit, quicunque aduertet, potestque, arguat: & qui coram magistratibus redarguerit, seruus quidem aut inquilinus, rem adulteratam secum asportet. Ciuis vero, si accusare neglexerit, improbus habeatur: sin accusauerit conuiceritque, dijs qui foro præsunt dedicet. Huius autem rei qui manifeste deprehensus fuerit venditor, non solum re ipsa priuetur, verum etiam tot verberibus publice cædatur, quot drachmis vendebat, præconum verbo, causa cur verberetur declarata.*] Valet nihilominus & emptio, si ego me virginem emere putarem, cum essem iam mulier, in sexu enim non est erratum[a]: sed valet eatenus, vt actione ex empto agatur ad resoluendam emptionem[b]. Ignorantia tamen emptori prodest, quæ non in insipi-7 num hominem cadat[c]. ¶ † Quia itaque consensus exigitur, furiosi nulla erit venditio, vel emptio; quia nec is consentire dicitur nisi in dilucidis

a d. l. vni. de monopol. l. 4. C. tit. 59. vide Ioannem Aerbertum in V[illegible]ris, tit. de collegijs illicitis & monopolijs, Francisc. Lucanu in suo tractatu celeberrimo, in 1 parte principali, de casibus bonorum publicandorum, nume. 5 & 6 Iodochum Damhauderiu Brugensem, in enchiridio praxeos rerum criminalium.
b ca. seu articulo 12.
c [illegible] constitutio. Francisci 1. de abbreuiatione, articu. 191.
d c. cum causa, 92. de restib. & c. cum dilecti, de emptio. ca. dudorum, de ele. ap. Gregor. l. 2. & si voluntate, in fine, de rescind. ven. C. l. [illegible] mille. §. 1. de euictio. P. cum simil.
e [illegible] 1. §. diui fratres, de iure fisc. in P. l. ad [illegible], de rescinden. vend. C. l. fin. C. de alluui[illegible].
f Plinius li. 12. histor. Natur. 14.
g [illegible]
h l. si venditor, 17. de [illegible] addict.
i l. obligationum [illegible] de verbo. oblig.

k l. 1. & 5. & l. in venditionibus. P. de contra. empt. in P. l. 1. de action. cum simil.
l l. inuitum, & l. in vendendo, & l. dudum, de contrah. empt. C. l. sicut, C. de action. l. nec emere, C. de iure deliberan. l. nemo exterus, de ludaeis, C.
m d. l. dudum, 14.
n l. 1. §. fin. de contra. empt. in P. l. fin. C. si quis alteri vel sibi.
o l. ex placito, de rerum permut.
p l. si quis ante, §. fin de acqui. possessio.
q d. l. in venditionibus, P. de cōtra. emp. Paulus in l. sed et si, 10. & l. qd tamen, 14. eo. titu.
r l. alioquin, 11. de contrah. empt.
s l. cum ab eo, 41. §. si de contra. emp.
t §. si. de emp. ap. Iustin. Pau. in l. si sterilis, 22. §. quamuis de actio. empt. P.
v in l. Labeo, 45. de contra. emp. P. l. Iulianus, de actio. empt. P.
a l. eleganter, de dolo.
y Suidas in dictione, κατὰ.
z Plato. 11. de Legib.
a l. alioquin, 11. quod si de contrahend. empt.
b l. ex empto, §. si quis virginem, de actio. empt. P.
c Paul. l. etsi consensum, 15. §. ignorantia, de côtra. emp. P.

dis furoris interuallis [a]: non vendit pupillus sine authoritate tutoris [b], nec emit, cum suo incommodo: alios namque in hac emptione, vel venditione sibi obligat, ipse autem alijs non obligatur [c]. Idipsum si quis emat ab eo cui sit bonis interdictum [d]: istius namq; nulla veluti furiosi voluntas est [e]. Neque tutor à pupillo suo, se authore, emere potest: alio authore, potest [f]. Sicuti & alijs administratoribus publicis temporalibus tecte interdictum est, emere à subditis [g]. Notantur & casus aliqui similes, à gloss. l. dudum, in verbo, nisi lex, de contrahend. empt. C.

8 ¶ † Nobiliores natalibus, & illustres, non quidem ab emptionibus necessariorum, vel immobilium arcentur, sed à vili negotiandi exercitio, vt tenuioris vitæ homines facilius commercia exerceant [h]: neve dignitatis impressione voluntates contrahentium intercipiant: quare & militibus [i], & palatinis [k] negotiatio inhibetur. Et generaliter indigna & a probis honestisq; viris semper aliena visa est negotiatio, quæ lucri causa exercetur. Et proinde lex negotiatores hos summouit ab officijs prouincialibus [l]: à militiæ sacramento [m], ab omni fere dignitate [n]. Et apud Thebanos quoq; lex, vt nemo habilis esset ad reipub. munera suscipienda, nisi per decem annos à mercatura destitisset [o]. Cicero sordidos existimat eos, qui mercantur à mercatoribus: nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur [p]. D. Chrysostomus scribit, nullum Christianum esse debere mercatorem: quod nullus mercator Deo possit placere, &c. [q] Etenim mercator, ex diametro peccat in illud quod monet D. Paulus [r], inquiens, [*ne quis in iudicio circumueniat fratrem suum.*] Et Plato, genus mercatorum maxime vitiosum esse docet, dum scribit longe à portu maris ciuitates esse ædificandas: ne commercijs ciues se dedant: quod ciuitas cauponando cum mercibus & diuitijs, repleatur moribus infidis & intestabilibus, fiantque ciues dolosi animis [s]. Annotauit & Cicero Phœnisses primos mercatores, mercibus suis auaritiam, magnificentiam, & inexplebiles cupiditates primum in Græciam intulisse [t]. Vilem & virtuti aduersam mercatorum & artificum vitam, dixit & Aristoteles [v]. Et Leo sum. pontif. melius ait esse dispendia pati, quam negotiationis periculis adstringi: quia difficile sit inter ementis vendentisque commercium, non interuenire peccatum [x]. Hesiodus imprudentem animum vocat, qui ad mercaturam conuertitur, his verbis [y].

> Εὖτ' ἂν ἐπ' ἐμπορίην τρέψας ἀεσίφρονα θυμὸν,
> βύλῃαι δὲ χρέατε προφυγεῖν, καὶ λιμὸν ἀτερπῆ, &c.
> id est,
> *Quando ad mercaturam, verso imprudente animo,*
> *Volueris & debita effugere, & famem inamœnam, &c.*

Et Demosthenes [z], ἔστι δ' ἐν ἐμπορίῳ, καὶ χρήμασιν ἐργαζομένοις ἀνθρώποις, φιλεργὸν δόξαι καὶ χρηστὸν, εἶναι τὸν αὐτὸν, θαυμαστὸν ἡλίκον, id est, *est autem in mercatu, & inter homines pecuniarum quæstum facientes, eundem industrium videri & probum esse ingens miraculum.* Nec ad rem facit, quod ij sint valde vtiles reipublicæ, quod necessaria vt vendant egentibus cōparent: hoc enim verum est, sed ideo non illi meliores, quod nobis vtilia adferant, & distrahant: id enim potius sui lucri quam nostri causa actitant. Licetque de mercatoribus dicere, quod Isocrates Rhetor de Atheniensium ciuitate, [*eos scortis similes esse: etenim qui illarum venustate caperentur, velle quidem omnes rem cum ipsis habere: neminem tamen esse tam sui ipsius contemptorem, qui matrimonium cum ipsis iungere dignetur:*] vt refert Ælianus [a]. Causas quæ ad mercaturam hos homines compellunt recte expressit Horatius [b].

> *Luctantem Icarijs fluctibus Africum*
> *Mercator metuens, otium. & oppidi*
> *Laudat rura sui: mox reficit rates*
> *Quassas, indocilis pauperiem pati.*

Et alibi [c].

> *Impiger extremos currit mercator ad Indos,*
> *Per mare, pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.*

Dauid. [*Quoniam*, inquit, *non cognoui negotiationes, introibo in potentias Domini: Domine memorabor iustitiæ tuæ solius* [d].] Et Ecclesiasticus. [*difficile exuitur negotians à negligentia, & non iustificabitur caupo a peccatis labiorum* [e].] 9 ¶ † Aliquando Romæ nemini ciuium Romanorum licebat comparare, aut sordida opificia exercere: sed qui Romæ hæc faciebant inquilini erant [f]. 10 ¶ † D. Hieronymus [*mercatorem clericum quasi pestem fuge* [g].] Prohibitum & in concilio Tarraconensi clericis, ne negotientur, & si sint, cohibeantur à clero [h]. [*Nolite*, ait Dominus, *facere domum patris mei, domum negotiationis* [i].] Zacharias prædixit. [*Non erit mercator vltra in domo domini exercituum in die illa* [k].] 11 ¶ † Prohibentur commercia, & emptiones cum barbaris, & hostibus: ne ematur publica annona à priuatis, nisi in locis 12 destinatis [l]. ¶ † Lex Caroli Magni, Nullus comparet caballum, bouem & iumentum, vel alia, nisi hominem agnoscat qui vendidit, aut de quo pago est, aut vbi manet, aut quis est eius senior [m]: 13 quod iuri ciuili accedit [n]. ¶ † Qui domini non sunt, suo nomine vendere nequeunt, vt in rebus alienis non alienandis paulo ante diximus [o], nisi vel procuratorio nomine pro alijs vendant [p], vel emant [q], vel iussu aliorum [r]. Et generaliter domino cui licet donare, & de rebus suis libere disponere, licet & vendere [s], paucis exceptis [t].

---

de Laudimijs, seu de Obuentionibus aduentitijs fundi censualis seu beneficiarij.

Cap. 16.

1. *Clientelare prædium non potest vendi sine consensu superioris domini.*
1. & 2. *Laudimiorum iure quantum præstetur.*
2. *Venditio*, a prix d'argent, & a franx deniers, *quid.*
3. Quintz & requintz *in laudimijs quid.*
4. *Laudimia debita tantum ex vera venditione.*
5. *Laudimia ex quibus non debentur.*
6. *Laudimia num debeantur ex redhibitione gentilitia, vel pactitia.*
7. *Num ex Donatione.*
8. *Permutatione.*
9. *Re feudali.*
10. *Precarij constitutione.*
11. *Venditioni prædij, debet apponi in instrumento, cuius domini sit censualis.*
12. *ex Transactione.*

1 QVia de consensu † personarum præcedendi capite actum est, ordo postulat, vt de consensu dominorum agamus [v], qui prædia sub censu seu pensione annua in emphytheosim dederunt agricolis, vel alijs, vt perse, vel alterius industria

---

a l. 2. C. de contrah. empt. § 1. eo. tit. ap. Iustin.
b l. pupillus, 9. § pupillus, de authori tutor. P. l. quæcunque, 13 § 6. de pub. in rem actio. P. lib. 6. tit. 2. qui à quolibet l. 27. de contrah. empt. P. l. sed quod, 7. § si pupilli, de rescind. vend. P. lib. 18. tit. 1.
c l. Iulianus, 14. § si quis à pupillo, de actio. emp. P. li. 19. tit. 1.
d Pomponius l. si sciens, 26. de contrahen. empt. in P. l. is cui bonis. 6. de verbor. oblig.
e l. furiosi, 41. de reg. iur. in P.
f d. l. pupillus, § item ipse tutor, de admi. nistr. tuto. l. nō existimo, de ed ministra. tuto. in P. l. si in empt. § 6. de cōtrah. emp. P.
g in l. qui offi. cij, & l. non licet, de contrahend. empt. P. l. aufertur, § quod à præside, de iure fis.
h l. 3. C. de cōmer. & merca.
i l. milites, C. de loca. l. milites, de re mili. lib. 12. C. l. vnl. tit. negotiator. ne militent, li. 12. C.
k l. fin. de rescind. ven. C.
l l. scrinarios, de numerarijs & actuarijs, lib. 12. C.
l l. si cohortalis, de cohortali. lib. 12. C.
m l. 1. negotiatores ne milit.
n l. ne quis, de dignitat. lib. 12.
o Aristote. 3. Politic. c. 3.
p Cicero, 1. Officio.
q ca. eijciens, 88. dist. c. quid aliud, eod.
r 1. ad Thessa. 4.
s Plato in principio lib. 4. de Legib.
t Cice. 3. de Re pub.
v Aristotel. 7. Polit. c. 9.
x ca. qualitas lucri, de pœnitent. dist. 5.
y Hesiod. li. 2. operum & dierum.
z Demosthenes. pro Phormione.

a Ælianus lib. 12. de varia historia, c. 5. 1.
b Horatius li. 1. carmi. Ode. 1.
c Horat. 1. Epist. epist. 1.
d Psal. 70.
e Ecclesiasti. c. 26.
f Dionys. Halicarn. lib. 9. antiquit. Roma.
g ca. negotiatorem, 88 di.
h c. canonum statutis, 14 q. 4. c. 4. nec licet. vel monach. secul. neg. se immisce. 2. ad Timotheum 2.
i diui Ioan Euang. c. 2. Zachar. c. 14.
k l. 2. & 4. de cōmer. & merca. l. 2. quæ res vend. nō poss. C.
l l. penult. quæ res ven. non poss.
m in capitularibus Carol. Magni, capitulari quod de minimacz, d. ca. penult.
n l. inciuile, C. de furt.
o & titu de re. alien. nō alien. C. & si quis alteri vel sib. C.
p l. Iulianus, § si procuratorem, & § si quis colludere, de act. empt lib. 19. P. titu. 1.
q l. 5. & l. mutum interesse, 6. & l. fin. C. quis alteri vel sib. &c. lib. 4. C. tit. 50.
r vtiul. si liberam, 10 & l. dominum, 12. quod cum eo qui in alien. potest. &c. lib. 4. C. titu. 26 toto titulo quod iussu.
s l. cui ius est, 124. de regu. iur.
t de quib. glo. in d. l. cui ius est.
v Quid emphytheosis, docet § adeo, loca. & l. 1. de iur. emphyt. C. l. 1. si ager vectiga. vel emphy. petatur. P.

industria, suis tamen sumptibus excolerent. Et proinde quando hæc prædia, quæ in superioris clientela sunt, veneunt, consensus patroni clientelaris beneficiarij habendus est: isque interpellandus, num velit iure sibi retinere, vel probare alteri factam venditionem. Huiusque authoramenti gratia, partem pretij rei venditæ quinquagesimam ab emptore recipit iure ciuili [a]. Cui tamen hodie consuetudo longissimo tempore vsurpata, vel priuilegium, vel pactum, derogat, vt plus, minúsve soluatur [b]: & ita quod obtinuit singulari iure inspicimus: consuetudine namq; Turonum 12. pars pretij, vt 20. denarioli pro libra laudimiorum nomine, seu, vt dicunt, ventarum, soluitur [c]: receptum idipsum apud Blesios [d]: apud Bituricenses in laicorum censualibus, nam in ecclesiæ fundis beneficiarijs debentur duo solidi pro libra [e]. In alijs locis hoc quoq; seruatur, alibi tamen diuerso modo. Et longum esset ire singula persequi, quæ etiam abunde subministrabit liber qui inscribitur, *Le grand coustumier de France*.

2 ¶ † Moneboſolum in istis censendis laudimijs, distingui inter iura debita laudimiorum ex venditione facta *à pris d'argent*, & debita, ex venditione facta, *à francs deniers*. Nam quando fit *à pris d'argent*, soluuntur laudimia ab emptore iure communi, seu ex consuetudine communi: at quando fit *à francs deniers*, id est, pecunia libera & non onerata laudimijs.

3 ¶ † Quando videlicet venditor suscipit onus soluendorum laudimiorum, & vendit liberam rem à præstatione laudimiorum, tunc dicunt solui *Quintum*, & *subquintum*, nomine laudimiorum domino censuali, id est, *quint & rierequint du pris*: vt in hoc exemplo explanatum habe: veluti si res veneat mille lib. liberis pecunijs, seu *à francs deniers*, quinta pars pretij, erunt ducentæ libræ: harum autem ducentarum quinta pars erunt quadraginta. Sic habes pro quinto & subquinto 240. libras & ita si occurrant hæc verba intellige, in consuetudinibus [f], & regijs constitutionibus, & in feudorum alienatione.

4 ¶ † Aduertendum igitur hæc laudimia integra, secundum consuetudinem locorum, deberi tantum ex vera venditione, quæ constat pretio, & merce: non autem in alijs alienationibus, nisi quatenus accedunt emptioni, & pretium referunt, & vere alienationem faciunt.

5 ¶ † Proinde non debentur laudimia ex Remissione, quæ fit inter socios coheredes [g]: nec ex emptione necessaria [h], qualis accidit in diuisione rei communis, quæ non nisi ex licitatione fit [i]: & in datione rei in dotem filiæ, etiam si res æstimata sit [k].

6 ¶ † Et in Redhibitione seu retractu rei venditæ, si cum contractum est, eodem instrumento & tempore, pactitia redhibitio adiecta est: quia vna est venditio conditionalis, & ideo semel tantum laudimia debentur [l]: contra si postea & pretio soluto redhibitio permissa [m]. Quod & arbitror locum habere in redhibitione gentilitia: Nam si laudimia soluerit emptor, à quo proximus venditoris retrahit, tenetur emptori rependere, & rursum ex retractu alia laudimia persoluere: quia hæc retractio noua censetur venditio [n]. Et ita de consuetudine seruari tradit Boërius [o]. Imo & placuit eundem emptoré rursum teneri ad alia laudimia, si proximus cessit emptori ius retractus, accepta pecunia, quod noua venditio censeatur, per supplementum pretij [p]. Et ita seruari idem Boërius de consuetudine vult [q].

7 ¶ † Num autem pro Donatione rei censualis debeantur laudimia, controuersum aliquando, nec deberi voluit Speculator [e], & Petrus Iacobi [f]: consuetudine tamen Delphinali receptum est, dimidiata laudimia pro donatione deberi, & ita iudicatum [t].

8 ¶ Idipsum & in Permutatione traditur, vt iure ciuili non debeantur, sed tantum ex consuetudine Delphinali, media [u]. Et ita in capella Tholosana conclusum, citra consuetudinem non deberi ex permutatione simplici, vbi pretium non adest, laudimium [x].

9 ¶ † In regno Galliæ etiam, pro rei feudalis venditione, & pro inuestitura, non accipiuntur laudimia à domino directo, excepta patria Delphinali, & alijs quibusdam singularibus locis [y].

10 ¶ † Item placuit vt ex simplici constitutione Precarij, aut alia ficta traditione, dominus directus non possit petere laudimia, antequam emptor adipiscatur realem possessionem, cum laudimia, de iure debeantur domino directo pro labore inuestituræ, & vt in possessionem emptorem inducat realem [z]: & ante eam, poterit pro canone & pensione agere contra venditorem.

11 ¶ † Cautum constitutione regia vt tabelliones qui scripturas venditionum conficiunt, in illis exprimant cuius dominíve directi clientela sit quantúmve censûs nomine penditur, imminente commisso [a]: a quo tamen venditor liberam rem existimans, & pro tali vendens expresse liberam, excusatur ignorantia, quod dolose non sit inficiatus dominium.

12 ¶ † Non debentur etiá ex Transactione, per quam res controuersa relinquitur alicui, quamuis dato pretio antea possidentem [b]: contra si a possidente in non possidentem transeat [c].

e Speculator tit. de locato. § 1. 7 & 10.
f Petrus Iacobi in praxi tit. de [illegible] in. quæ pro se emphytheotica. quæ cadit in commissum competit.
t Guido Pap. q. 48. Papon li. 13. Rhapsodiæ Aresto. titu. 2. arest. 19.
u Guid. Pap. in d. q. 48.
x dispu. Guid. Pap. decis. 92. & consilio 40.
z Petr. Iacob. in praxi, tit. de libello actionis in rem. pro re emphytheoticaria, in fine. Iason tractat. de iure emphytheotica. in l. si C. de iur. emphy. [illegible]
a Guido Pap. decisio. 415. num. 1. Petrus Iacob. titu. de act. in rem quæ pro re feudali competit.
z Guid. Pap. quæst. 101. nu. 1 per l. si. C. de iur. emph.
a Guido Pap. q. 24. nu. 1.
b Saxonius in consuetudine Turonia titu. comme le fief se doibt offrir au seigneur, § fi. columna 2. Tiraquel. trac. de retract. gentilitio, § 1 glo. 14. num. 63.
c prædicto loco Tiraquell. & expresse in consuet. Andegauensium, art. 380. Petrus Iacob. in tit. de actione in ré, pro re emphytheot. col. 12. versi. si res detur ex causa transact.

---

de Forma quæ consensu per pacta accedit emptionibus, & venditionibus, de arrha, scriptura, de in diem addictione, de lege commissoria, & alijs quibusdam.

Cap. 17.

1 *Arrhæ datio quid efficiat in contractu emptionis, annulus pro arrha.*
2 *Scriptura de emptione consensu facienda suspendit emptionem.*
3 *Addictionis in diem, pacti natura & forma.*
4 *Venditio per Addictionem in diem, quid differat à conditionali.*
5 *Conditio melior in pacto addictionis in diem qua sit.*
Et quis possit Offerre num. eod.
6 *Addictionis in diem duo singularia.*
7 *Venditio per Addictionem in diem quando resoluatur.*
8 *Fructus Percepti, pendente addictione in diem cuius sunt.*
9 *Commissoriæ legis pactum in emptione quid.*
10 *Fructus percepti resoluta emptione per legem commissoriam, cuius sint.*
11 *Commissoriæ legis pacto, quando vti non possit venditor.*
12 *Commissoria lex reprobata in pignoribus.*
13 *Pactum si res displiceat, sit inempta, validum.*
14 *Redhibitionis pactum in emptione validum.*
15 *Pacta, quæ adijci emptionibus possunt, seruanda.*
16 *Seruum venditum ne certo loco maneat, num pacto fieri possit.*
Aliaque pacta seruorum venditorum. eod.

17 *Simpla & dupla pro euictione pacta in emptione.*
18 *Habere licere promissio quod contineat.*

1 QVanquam consensu solo perficiantur emptiones & venditiones, vt monuimus, nihilominus ex consensu alia accedunt, quæ vel emptionem factam docent, vel modū adijciunt, & vberiorem formā contractui. Et ex placito datur extra substantiam cōtractus arrha, quæ addit probationem futuræ emptionis, vel contractæ, & conuenisse de pretio [a]. Verum hoc efficit arrhæ datio, vt liceat pœnitere post factam emptionem, antequam pretium & res tradantur: cum pœna tamen, vt si emptor pœniteat, arrhas datas perdat; si venditor, duplicet easdem emptori [b]: nulla tamen alia fit petitio eius quod interest, quando quis resilijt arrhis datis: nam accipiendo, vel dando arrhas, hoc conuentum videtur, vt liceat pœnitere tantummodo cum iactura, vel duplicatione arrharum, etsi nihil de hoc in arrharum traditione dictum sit [c]. Sic qui emptionem tueri vult, non potest actione ex empto: quia eligendo sibi præiudicium fecit, & sibi viam præclusit [d]: videtur enim arrha tantum sponsionis perficiendæ pignus: quod & Plinius indicare videtur de anulis loquens [*Celebratior*, inquit, *quidem vsus, scilicet anulorum, cum fœnore cœpisse debet, argumento est consuetudo vulgi ad sponsiones etiamnum anulo exiliente, tracta ab eo tempore, quo nondum erat arrha velocior: vt plane affirmare possimus, nummos ante apud nos mox cœpisse anulos* [e]. ¶ † Atqui si est consensus de scriptura emptionis facienda, ante cuius perfectionem, antequam videlicet à tabellione fuerit recepta, & in mundum translata, non dicitur emptio perfecta: nō quod ea scriptura pendeat emptionis substantia, sed quod de ea cōsensus placitus fuit [f]. ¶ † Ter-
3 tio ex consensu additur forma pacti addictionis in diem, cui modus non cōditio inest, quamuis illud sub conditione resoluatur [g]. Eius pacti exemplar est: ille fundus centum esto tibi emptus, nisi quis intra calendas Ianuarias proximas meliorem conditionē fecerit, quo res à domino abeat [h]. Emptor qui hoc modo emit, ante oblatam conditionem meliorē, dominus rei est, rem vindicare, & pignori dare potest: meliori tamen conditione oblata, pignoris causa desinit [i]: itē & interdicto quod vi, aut clam vti potest. Et in summa, cōmodum & incōmodum omne ad eum interim pertinet, quandiu nullus extat qui meliorē conditionem adferat, vel falsus, qui offerat, existat [k]. Verū existente offerente meliorē, fructus refundere debet venditori emptor, quos perceperit ex re, eiq; omnes cedere actiones [l]: à quo tamen repetet pretium solutum [m], & quæ legitime in rem impenderit [n]: & ex Iuliani sententia, is cui res in diem addicta est, vsucapere potest, & fructus, & accessiones lucrari, cum periculum ad eum pertineat, si res interierit [o]. ¶ † Quoniam post interitū rei, iam nec
4 adferri melior conditio potest [p]. Quod longe diuersum in conditionali venditione, in qua vsucapere emptor non potest, nec fructus ad eum
5 pertinent [q]. ¶ † Porro melior conditio offerri videtur, si pretio fuerit adiectū, aut si fiat ex secunda emptione locus opportunior, vel solutio facilior, vel persona magis idonea emptoris secundi, si leuioribus ematur cōditionibus: & breuiter, si quid vltra priorem venditionem ad vtilitatē venditoris in secunda fiat, melior dicetur conditio [r]: idoneusq; emptor non tam ex patrimonio, quam
6 ex fide existimatur [s]. ¶ † In hoc pacto duo singulariter obseruanda sunt. Primum quod venditor qui dicit se inuenisse meliorem venditionem secundi emptoris, certiorem faciat priorem emptorem: Eo quod in potestate prioris sit meliorem est, tantundem offerre, vt ita secundo præferatur, pari oblata conditione [t]. Alterum, quod resoluta priore venditione, per meliorem oblatam conditionem secundæ, addictione, fructus qui percepti sunt à priore emptore, qui restitui debent, venditoris sunt, neque transeunt in secundum emptorem, nisi aliter cautum sit [v]. Item & illud singulare, vt extincta vel interempta re vendita principali, fructuum nomine vel accessionum, addictio fieri non possit: quia alterius rei, quam eius quæ distracta est, non solet addictio admitti [x], nisi ex duabus rebus venditis, altera adhuc supersit [y],
7 pro parte denegata quoq; addictione [z]. ¶ † Personæ quæ meliorem cōditionem offerre possunt, & quibus addicere potest venditor, distinctionem non habent, si modo sint ad contrahendum alioquin idoneæ & subsistat emptio secunda [a], & vere offerant: nam falsus emptor subiectus, priori non nocet [b]. Itaque & ipse emptor, licitatione vincere potest, & seipsum, & secundum emptorem, & ita vti in diem addictione: & si duo eo pacto emerint, alter illorum offerre meliorem conditionem potest, & addictione vincere [c], & resoluitur venditio prior, videlicet si venditor oblatam meliorem conditionem admittat, non aliter: quia in eius potestate est reijcere, nisi actum quoque sit in pacto, vt oblata meliori conditione liberum sit priori emptori resilire. Nam tunc oblata meliore, volente emptore, etiam repugnante venditore dissoluta erit emptio prior [d]. Cauendum tamen est, vt notat Paulus, ne emptor alium non idoneum emptorem, qui soluendo non est, subiecerit, cui maiori pretio res addicta est. Nam tunc datur actio venditori aduersus priorem emptorem, & pro fructibus, & quanti sua interest non esse id factum, vt & si deterior res facta est. Si autem nec emptor, nec venditor subiecerint eum, qui cum idoneus non esset, tamen pluris ei addicta est res, abitum est à priore emptione [e].
8 ¶ † Quod si emptor ipse primus licitatione secundum offerentem meliorem conditionem vicerit, & tantundem obtulerit, illud dignum obseruatione est, vt ex noua emptione censeatur dominus: & ita fructus ante perceptos restituere cogatur à priore emptione venditori, & [f], præter corpus, nihil sequitur quod venierit [g]. Si autem intra certum tempus pacto placitum nō offeratur, melior conditio, pura emptio censetur: & à tempore
9 emptionis facit fructus suos [h]. ¶ † Quarto loco, ex consensu forma emptioni datur, per pactum legis commissoriæ. Lex [i] commissoria, est pactum in pura venditione, quæ tamen sub conditione resolui potest [k], ea lege factum, vt si ad diem dictam pecunia soluta non sit, res sit inempta [l]: scilicet si venditor, in cuius fauorē hoc pactum fit,
10 inemptam esse velit, non aliter [m]. ¶ † In qua lege hoc agi intelligendum est, vt emptor rei emptæ sibi, suoq; iure fructus percipiat. Sed si res reuenisset, vt vtar verbis Neratij iurisconsul. id est per conditionem redeat ad venditorem, non soluto, intra tempus constitutum, pretio, de his datur iudicium in emptorem. Quod nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidē fefellisset [n]: nisi partē pretij emptor iam soluisset, & illud perdat, non ex soluta fide, quemadmodum fit de arrhis [o]. Nam tunc Neratij humanior sententia visa est, vt qui

a l. quod sæpe, 35 de contrah. empt. P. §. 1. eo. ap. Iustinia.
b dicto §. 1. de emptio. ap. Iustinia. de pacto arrharum, in l. 1 de pact. inter emptor C. l. de lege commissoria, 6. & l. fi. de leg. commisso. P.
c dicto §. 1. & ibi glos. in ver. compellitur.
d argu. l. quod in hæredem, de tributoria in rem actio. P.
e Plinius lib. 33. c. 1.
f §. in his autem, de empti. & contractus, de fide instrumentor C.
g l. 2. de in diē addictio. li. 18. P. tit. 2.
h l. 1. de in diē addic. P.
i l. si cum duobus, c P §. sed & Marcellus, de in diem addictio.
k l. cum qui emit, 7 l. item quod dictum, 9. eo. tit. P.
l proxime citatis ll. item, & item quod.
m l. fin. de in diem addict.
n l. imperator Seueras, eo. titu.
o l. 2. eo. titu.
p l. 4. eod.
q l. 4. eo. l. 2. §. §. si sub conditione, pro emptore.
r l. cum qui emit, §. si & quid enim, de in diem addi. facit § plus, de actio. cap. 1. de petitio.
s l. si quis ita stipulatus, §. fi. de verbor. oblig. l fideiussor locuples, qui satisda. cog. P.
t l. Pōponius, l. licet, 10. & l. in l. necesse est, de in diē addict.
v l. si venditor, 17 §. fin. [illegible] diem addict. item quid [illegible] 9. Valerius [illegible] dist. lib. 49. P tit. 14.
z l. si res, de in diem addict.
y l. si [illegible] duob. & eo.
a l. quod § fin. cum seq. eo.
a l. si vero, 17. §. sed eo.
b l. num [illegible] cum [illegible] in diem addict.
c l. quod si [illegible] no, 14 verum est, eo. tit.
d l. Sabinus, 12. de in diem addict.
e Paul. in l. si venditor, 17. de in diem addict.
f l. Sabinus, [illegible] de in diem addict. P
g l. si venditor, 17. §. penult. eo.
h l. 2. de in diē addict.
i lex, id est, pactum l. 1 c. si conueniat de posito, l legem quam dixisti, C. de pact.
k l. 1 de lege commissor. li. 18. P. tit. 3.
l l. 2. eo. titu. m d. l. 2. & 3. eod.
n Neratius, in l. lege fundo, ait l. 5 de leg. commiss.
o §. 1. de empt. ap. Iustin.

quis ita perdidit, fructus interdum lucretur[a]: siquidem plerumque in emptionibus dantur arrhæ, vt dixi, quæ, si intra definitum tempus non soluatur pretium, resoluta emptione, remanent penes venditorem[b].

11 ¶ † Cæterum cum in solius venditoris potestate sit, vti effectu huius pacti[c], eleganter respondit Papinianus, statim vt commissa lex est, hoc est, vbi aduenit dies constituta solutioni, & ea facta non est, statuere venditorem debere, vtrum commissoriam velit exercere, an potius pretium petere: nec posse, si commissoriam elegerit, postea variare[d]. Quamobrem, si post diem lege commissoria comprehensum venditor legem dictam nō exercuit, seu partem reliquæ pecuniæ accepit, videtur recessisse a commissoria[e]. Idipsum quoque, si post diem debitum[f] pretium, vel vsuras pretij[g] petiit, nec postea ad eam redire potest. Simili modo, si die statuta, vel ante, emptor obtulit pretiū, vel absente venditore, se solutioni faciendæ paratum esse contestatus est, & pecuniam consignatam deposuit, euitabit legem commissoriam[h]. Cui rei ea quæ de mora antevertenda dicuntur, conuenire possunt[i]. Quod & in alijs similibus casibus statuendum, quibus constabit per emptorem factum non esse, seu non stetisse, quominus solutio fieret: nam quemadmodum factum eius, mortuo venditore, si cum posset soluere tutor pupillis venditoris datus, non soluit, ei nocet, quia per eum stetit[k]: nec moram purgat[l]: ita contra, si per eum non stetit, nocere ei lapsus temporis non debet. Dissoluta per legem commissoriā emptione, agit venditor actione ex vendito, pro repetitione rei venditæ & traditæ, item & rei vendicatione[m]. Eademque actione ex vendito repetit fructus ex re perceptos, & in quantū deterior facta sit res[n]. Item si conuentum sit in eo pacto, vt si eandem rem alij venderet venditor, quanto

12 minoris a priori repetat[o]. ¶ † Hoc pactum legis commissoriæ in emptionibus probatum est, at in pignorum cōstitutione reprobatum, vt impium: vt si quis ita pignus ob pecuniam datam mutuo acceperit, si intra certum tempus pecunia soluta

13 non sit, pignus repeti non possit[p]. † 5. aliud pactū adijci potest emptioni, vt si res vendita, displicuisset emptori intra certū tempus, redderetur: ratione cuius, actio ex empto est, vel proxima in factum datur[q]. Si enim res displicuerit, sub conditione vēditum resoluitur, & redhibitoria actio aduersus venditorem competit[r], valetque hoc pactum & ad tempus certum conceptum, si intra diem certum displicuerit: & in perpetuū si in perpetuum displicuerit: & sine tempore quo casu num displiceat intra sexaginta dies exprimēdum

14 est[s]. ¶ † 6. aliud pactum redhibitionis adijcitur, quod vocant pactū de retrouēdendo, vel rreme[-]e, de quo postea, Deo fauente, dum de redhibitione agetur. Eius forma est, vt emptor rem restituat, si intra certum tempus ei pretium restitua[-]

15 [-]el quandocunq; restituerit[t]. ¶ † In summa alia pleraq; pacta, tempore contractus inter emptorem & venditorem possunt fieri, quæ seruanda sunt, si iure non reijciantur, & ab emptione posteriore pacto non recedatur[v], obseruatis pactis quæ addunt, vel detrahunt emptioni ex distinctione Papiniani[x]. Meminit tius singulariter de pacto valido in venditione serui, ne aliquo loci maneat propter securitatem domini[y], vtq; exportetur[z], si interfit vendentis, non aliter[a], si ita veneat vt manumittatur[b], si mancipium veneat ea lege prostituatur[c]. Itē de cautione seu stipulatione simplæ, qua euictionis nomine simplū pre-

17 tium venditor restituere promittebat[d]. ¶ † Et de dupla re, seu pretio rei restituendo in causa euictionis, quando res pretiosiores venduntur, non in alijs[e], pro qua etiam cōueniri potest vt simplæ & duplum, & triplum, aut quadruplum promittatur, agiturque eius nomine ex empto, etiam sine satisdatione, ex nuda repromissione, nisi aliud conuenerit, vt vtrumque docuit Paulus[f], & He-

18 rennius[g]. ¶ † Sed & hæc cautio pro euictione, vbi nihil dictum de ea est, ex consuetudine locorum, vbi fiunt contractus, legem accipit, ex responso Caij[h]. Qua in re etiam distinguitur, de modo stipulationis, num sit habere licere per venditorem & hæredem eius: quo casu non tenetur, nisi pro pretio, si ab alio, quam à se, vel hærede suo euincatur: si tamen & per se, & per alias pſonas omnes non fieri, quominus rem habere liceat, promiserit, quanti emptoris interest non habere, etiam ex facto alterius, vltra pretium tenetur[i]. Accedit & emptioni seruitutum, in quib. vacuæ possessionis traditio, vt incorporalium, nulla est, cautio illa patientiæ, quæ instar est traditionis, per venditorem seruitutis per suum prædium eundi, quominus emptori ire agereq; liceat[k].

d. l. euictis, 16. de euictio. P. & l. euicta. 70. & l. si in venditione. 60. eo. tit.

e l. emptor. 37. de euictio. lib. 21. P. tit. 2.

f In l. si dictū, 16. eod. tit. de euict.

g l. si plus, 74. eod. tit.

h l. si fundum, 6. eod. tit.

i l. emptorem, 12. §. qui autē, de actio empt. P. l. stipulatio ista, de verbor. oblig. P.

k l. 3. §. si iter, de act. emp. P.

Cuius sit Naturæ, superioribus legibus definita emptio & venditio, & de fine eius.

Cap. 18.

1 *Synallagma contractum quid.*
2 *Duo genera eius.*
3 *Emptionis vis, & quomodo differat à donatione.*
4 *Emptionis contrahendæ finis.*
Emptio quomodo dominium transferat, eod.
5 *Venditione duobus eiusdem rei facta, an traditio in secundum dominium transferat.*
6 *Constitutum eius est naturæ contractus cui accedit.*
7 *Clausula &c. notariorum quas clausulas contineat.*
8 *Emptæ rei cuius periculum, vel commodum.*

1 Non dubium † est emptionem esse ex contractuum numero qui συνάλλαγμα habēt, id est, vtrinq; obligationē[l]. συνάλλαγμα porro Græcis, propriè, quando permutatione exercetur cōmercium, vt & illis ἀλλάσσω, & Attice ἀλλάττω, muto, & ἀλλάττομαι, permuto, commuto, vnde τὸ ἄλλαγμα, & ἀλλαγὴ & ἄλλαξις cōmutatio: & cōpositum συναλλάττω paciscor, scilicet interue-

2 niēte cōmutatione, & συνάλλαγμα. ¶ † Sic Aristot. 5. Ethi. ad Endemū, duo genera facit συναλλαγμάτων, ἑκουσίων & ἀκουσίων, voluntariorū, & non voluntariorū. Voluntaria esse dicens, emptionē, venditionē, fœnerationē, &c. quæ inter volentes fiunt. Inuoluntaria autem, vt, furtum, veneficiū, adulterium: quæ quidē fiunt à volentibus, sed quæ inui-

3 tos obligant ad pœnā dū contrahunt. ¶ † Emptio itaq; maxime συνάλλαγμα est, qua ea res fit emptoris, pretium vēditoris. Quo nomine distat à locatione, in qua nō trāsit dominiū in conducentē[m]. Distat & ab alijs contractibus, quib. ex altera tantum parte obligatio nascitur, vt in donatione, in qua qui donat, obligatur ad dandu[n]: at is cui donatur, si nolit, non cogitur accipere[o]. Proinde cū quis pretium retponit, nō acturos, donationis

l l. Labeo. si contractus, de verb. sig.

m l. conuenit. 65. de contrah. empt.

n l. Aristo § si. de donatio. l. si quis argentū, §. sin autē, C. eo tit. l. ad res donatas, de ædil. edict. cap. si tibi absenti, de præben. in Sex.

o l. inuito, de reg. iur. P.

 causa,

causa, non videtur vendere [a]. non eo tamen inficias commisceri posse donationem & emptionem [b]. Item emptionis contractus est, nominatus, habens nomen elegãs & proprium, prout ab alijs emptionibus generali nomine intellectus explicatur [c]: bonæ fidei [d], vt valde & ei ad interitum vsque officiat dolus [e]. 4 † Finis ad quem diriguntactum contrahentes in emptione, est, vt emptor det pretium, & faciat eius dominum venditorem [f], & venditor faciat dominum emptorem rei, eamque tradat ideo eaq; est intentio [g]. Tale autem ius transferre venditor debet: quale vendit: non tamen rem emptoris præcise facere tenetur [h]: ne propter difficultatem, quæ est in probatione domini [i], impediatur hic cõtractus, maxime commercijs vtilis. Quare & res aliena vendi potest: quamuis res auferri emptori à domino possit [k]. Neque ideo emptio corruit, quod euincatur res: nam ex eadem agitur pro euictione, per quã prospectũ emptori pro repetitione, in quantum sua interest [l]. Sic qui vendit se obligat ad tradendum: & si dominus est, rem tradẽdo statim dominũ emptorẽ efficit [m], si pure vendat nec iure communi licet pœnitere impune: & necessitatẽ habet implementi perfecta venditio [n]. 5 † Veruntamen vẽditor ante traditionẽ dominus remanet, & quamuis per actionem ex empto cogi possit præcise, si possit, tradere, tamẽ interim alij potest vendere, & dominium in eum tradendo transferre: & sic ex empto actione à priore emptore cogetur quanti sua interest præstare [o], aliisque pœnis, vt lege Cornelia de falsis [p]. Attamen dura hæc mihi videtur sententia, vt non obstante prima venditione, liceat domino rem vendere alteri, & tradendo dominum transferre. Duram porro arbitror, quod non liceat, vt fatentur omnes, pfecta emptione pœnitere, nisi arrhis datis, & amissis: & iam videatur perfecta emptione desiisse dominus, nec amplius possidere ciuiliter. Sed huic morbo remedium facile adhibitũ est, vt in prima venditione in qua traditio realis non est, fiat ficta, & constitutũ, quo venditor transferat possessionem per traditionem instrumenti, vel alterius rei, & constituat se precario & nomine ementis possidere: quo casu aduersus hanc vẽditionem ita factam primam, nihil obest, pactum aliud, vel venditio, vel traditio alteri à venditore facta [q], & sic constitutum transfert possessionem [r], & dominium, & alia quę suo loco diximus, pro traditione haberi. Et fortius constitutum est pacto de non alienando, nam per illud non impeditur dominij in alium translatio [s]: etiã si dictum fuerit, vt re alienata redeat dominium ad priorem dominum, tametsi vltra dictũ fuerit, vt is in quẽ res ea lege, transfertur, constituit se nomine cedẽtis possidere, & alienauerit, continuo dominium ad priorem redit [t]. 6 † Singulare itaq; quod notat Oldradus [v]: Constitutũ esse de natura contractus, per quem quis intendit transferre dominium: & conuentum quoque apponi id, per quod mens efficacius assequitur suum finem seu effectum [x]: 7 † ideo omissum pro apposito haberi & contineri sub illa abbreuiatione notarij, & cætera, qua omnes consuetæ clausulæ continentur:

a Vlp. in l. cum quis, 36 de cõtrahen. emp. l. 3 & l. emptis fides, 9 §. fin. C. eod t.
b Vlpia. in l. si quis donationis causa, 38. de contrahen. emp. P.
c l. iurisgentiũ, de pact. P.
d Vlpia. in l. ex empto, 11. de act. empt. P.
e l. si dolo aduersarij, §. de rescinden. ven. C. l. elegantes, de dolo, vnde quoq; in libro generali conuentionum de dolo diximus.
f l. ... empto, de contrahen. emp. §. 1. de author. tutor.
g l. cum manu missa, § fin. de contrah. empt. l. cõtractus, de fide instrumentorum, § 1. de empt. epu. Iust.
h l. si ita, 25 de contrah. empt. P. l. etsi, 13. eod. tit.
i l. 3. C. de spõ. falsib.
k Vlpia. l. rem alienam, 28. de contrah. empt.
l l. in vendendo, 66 de contrahen. empt. P. l. ex empto, 11. de act. emp. P.
m d. l. ex empto.
n l. sicut de actio. C. l. 3 de rescin. ven. C. l. quæ tibi, 6. de hæred. vel actio. ven. C. l. quoties, de rei vend. C. l. si ... & l. si pater, e. de actio. empt. C. l. si tibi, C. de his qui non dom. manumissi sunt, l. Quintus, de actio empt. P.
p l. qui duab. ad leg. Corneli. de fals.
q in l. si per fundũ, quemadmod. seruit. amitt. l. si quis, §. sin autem, de donat. C.
r l. quadam ... & ibi gl. Barthol. Ange. & alij, de rei vendicat. P. l. quemadm, § 3. & ibi Angelus, de acq. poss. l. quod meo, & ibi Bartho. eo. tit. ... §. 1. de ... reca. ca. eã venalise, & ibi glos. & doctor. de restitu. spolia.

s l. ea lege, de condict. oblig. cau. C.
t D. Gofredus, Dynus, Paulus Castrensis, Bartholomæus, Alexander, in d. l. qui absenti, §. 1. de acquir. possess.
v Oldr. ... 159. incip. ad habendam aliquam notitiam, &c.
x l. si quis locuples, de manumiss. testamen. l. quisquis, de lega. 3. l. 1. circ. mod. ... de lega.

etiamsi à contrahentibus non sit expressum, vt 8 ait Socinus [y]. † Hæc sententia vel ex eo præter interpretum rationes, videtur æquissima, quod natura emptionis sit: vt postquam perfecta est, si ea pura sit, periculum rei & commodum ad emptorẽ pertineat [a]: si res certa & in indiuiduo vendita sit, non si in genere, seu in specie, nondũ per indiuidua distincta, per mensurationem, vel alia certitudine [a]: quanquam res emptori tradita non fuerit [b]: vt eius interitus pro traditione habeatur in præiudicium emptoris [c]: dummodo custodiam ante traditionem venditor præstet [d], nec sit in culpa, dolo, morãve tradendi [e], vel delicto suo non adimatur [f]. Quorsum igitur iuste dici poterit eum dominum non esse, cui res perit & si sit, qua fronte admittemus venditionem rei alienæ, si qui vendit antea, vendita eadem iam desierit suo periculo tenere: Quid interesset inter puram & conditionalem venditionem, in qua, si res sub conditione vendita pereat ante conditionis implementum, damnum, sicut & fructus pertinent ad venditorẽ [g]: nisi emptor periculum in se, huius temporis, susceperit [h].

y Socinus ... consil. 23 ... te se ... hanc, lib. 1. & consil. 2 ... 4 ... præsentis con ... dictionis, ... de ... de ... ctione, ... raque ... illim, ... dis. de ... ... limita. ... 1. 2 ... 4
a l. 1 & penult. & fina. de peric. ... commo. rei vend. C. ... de action. empt. § cum autem de emptio. ap. Instituta.
e l. 1 in venditione ... de pericul. & commo. rei vend.
b d. § cum autem, l ... pericul. & ... mod rei vend. lib 4. ...
c l. cum empt. l. 3 §. mortuo, de rescinden. vend. P.
d l. cum quidem ... 14. de fun. P. l. venditor domin. ... & seq ... de act. empt. P.
e l. cum inter emptorem, 4. C. de peric. & commo rei ven. l. illud, & ... custodiam, & l. si venditor, eod. ...
f l. si fundum loca. P.

de Actione empti, & venditi.
Cap. 19.

Lib 19. P. tit. 1. Lib. 4. C. tit. 49.

1. *Emptionis & venditionis actiones ciuiles & prætoria.*
2. *Empti & venditi actiones pro quibus competunt.*
3. *Accessiones quæ sint rebus venditis.*
4. *Empti & venditi actio, quibus personis datur, aduersus quos, & ad quod.*
5. *Æstimatoria actio quæ, & pro quo datur.*

1 Actiones † ex emptione, ciuiles & prætoriæ proditæ sunt. Ciuiles empti, venditi [i], & vtiles. Prætoriæ redhibitoria, æstimatoria quanto minoris, ædilitia in factum. 2 † Actiones empti & venditi primum competunt, vt fides conuentionis, & lex impleatur: quod si nihil conuenit, tunc ea præstabuntur quæ naturaliter insunt huius iudicij potestate: vt res emptori tradatur, pretium venditori [k]: vt habere, licere emptori caueatur, & possessio detur, vel in id quanti intersit condemnetur [l], à tempore moræ, id. ab ea die qua sine difficultate tradere potuisset [m]. Si quid circa venditionem celauit emptorem ignorantem, & improbato more in eo versatus [n], vt præstet quanti interest emptoris: vt vt si celauerit fundum vendens, seruitutem [o]: si vas non integrum pro integro, vnde effusum quid sit, vendidit [p]: si seruitutẽ deberi mentitur [q], vel qualitatem iugerum [r]. Et breuiter ne exemplorum obruamur turba, si dissimulet venditor rei conditionem, onus, vel vitium, vel obscure loquatur, hac actione conuenietur [s]. Repetitur & per hanc actionẽ ex empto ab emptore, omnis accessio rei venditæ, & fructus etiam, si pretium non fuerit numeratum, secundum nostros, si modo constitutum, & fides de pretio fiat: at secundum Paulum, à tempore tantũ pretij numerati [t].

g l. necessario, §. quod si pendente, de periculo & cõmo. rei vend. P.
h ... si venditione, eod. tit. de periculo & commo P.
i l. Proinde, l. 11. de ædilit. edict.
k l. ex empto, 11. l. 1. & 3. de act. emp. P. & l. in emptionibus, 44. de pact. P.
l d. l. ex empto, §. ex empto, & l. 1 eod.
m l. 1 § fin. de actio. emp. P.
n d. l. 1. §. 1. eo.
o d. l. 1 §. 1. & l. quæro, 40. §. cum hoc, l. in vendendo, 60. de contrahen. empt. P.
p l. tenetur, 6. §. sed si rec, de action. empt.
q l. ... quia fundum emerit, 16. de action. empt. P.
r l. si fundo, 33. eod.
s l. ea quæ cõmendand ... 43. de contrahen. emp. P. l. Iulianus, 14. § 1 ... Iulianus, de actio empt. P. l. 8 si ... §. 1. & l. quæro, 40. eod. tit. l. quod si nolit, 31 §. qui mancipia, de ædilit. edict.
t Paul. lib. 2 Receptar. sententiarum, tit. 17 l. 3. §. 2. & l. ex empto, §. si quis, de actio. empt. P. l. pen. C. eod. facit l. Iulianus, §. offerri, de actio empt.

3 ¶ † Accessiones sunt quæ accedunt rebus venditis communiter[a], & si nihil dictum sit, propterea quod sit hoc iudicium bonæ fidei: nisi nominatim quædam excipiantur, vt ædibus venditis, veniunt putealia, & partes earum, funes, labra, fistulæ salientes, seræ, claues, claustra, & cæt.[b] vendita piscina, pisces[c]: fundo vendito, sterquilinia, si eius causa parata stramenta, & quod intra fereoet[d], aqua & iter ad aquam[e]: & sic de similibus, & si quid aliud accessurum præter naturam rerum, dixerit venditor[f]. Petitur & per hanc actionem ab emptore, omne commodum quod post venditionem rei venditæ accessit, vt partus, & alia[g], fructus, medio tempore post emptionem & ante traditionem à venditore percepti[h], vel pendentes, nisi aliud excipiatur[i]. 4 ¶ † Datur emptori proculdubio[k], & dominis quoq; communis serui ementis, non tamen alteri illorum volenti agere pro parte[l]. Agunt & ex empto domini, & patres, pro emptione facta ab iis qui eis iutique illorum subiecti sunt[m]: datur & emptori cui inscio res aliena vendita[n]. Datur & aduersus ipsos contrahentes, & eius hæredes[o]. Et si procuratorio nomine alius quam dominus vendidit, & actione vtili in dominum agi potest[p]: agitur & pro euictione, de qua paulo post, Deo fauente: & pro dolo, l. emptorem l. 12. §. denique, & §. seq. de actio. empt. in P. Actione venditi experitur venditor, vt consequatur quæ ei emptorem præstari oportet, vt pretium quanti res emit, item vsuras pretij post diem traditionis. Æquum enim est cum re emptor fruatur, vsuras pretij pendere[q], vel fructus, si percepti non sint, cum vsuris pretij compensabuntur[r]. Tradita namque re vendita, quamuis solutum non sit pretium, non datur condictio, vel repetitio rei, sed agitur vt pretium soluatur[s]: quia non in rem actio est ex vendito, sed personalis[t]. Neque ideo rescinditur emptio, cum actio supersit pro pretio repetendo[u], & pro vsuris post moram repetendis, officio iudicis[x]: nisi emptor obijciat compensationem[y]. Imo si dolus factus est ab emptore in emendo, & is alij vendiderit, non aduersus eum in quem emptor dominium transtulit, rei vendicatio venditori, sed contra illum, cum quo contraxerat, in integrum restitutio competit[z], sic enim de dolo emptoris quæri potest. Si venditor in rem venditam post perfectam emptionem fructus fecerit, repetet hac actione venditi[a]: & damnum patitur, quod ex illa re senrit[b]: vt si seruus venditus ei furtum fecerit[c]: item si emptor fructus ad venditorem pertinentes inuaserit[d], si per emptorem steterit quominus conditio emptionis impleatur[e]. Datur & generaliter actio ex vendito, pro eo quod conuenit in pacto emptionis, in continenti apposito[f]: & si ei non satisfiat, vt in pacto legis commissoriæ[g], pacto de arrharum amissione, si emptor die dicta non soluat pecuniam[h]. Et sic de similibus pactis iudica: item vt empta emptor tollat[i], & aduersus eum qui venditori persuasit rem minus, quam valeret, valere, in tantum quanto pluris esset[k]. Si ab emptore, adhibitis iniquis ponderibus, circumscriptus fuerit in modo rei venditæ venditor: vt contra si emptor in eo à venditore circumscriptus, aget ex empto[l]. 5 ¶ † Aliquando autem dubitatum fuit, num quando res æstimata, vendenda alicui datur, vtrum ex vendito sit actio, propter æstimationem: an ex locato, quasi rem vendendam locasse videar: an ex conducto: quasi operas condoxisse: an mandati. Et tandem melius visum est actionem propriam proponi, quæ dicta est æstimatoria actio, per quam qui accepit, vel tenetur rem quam accepit incorruptam reddere, aut pretium quod conuenit[m].

de Redhibitoriis actionibus, & quam diuersa ἀπὸ ... seu redhibitio, Cap. 20.

1 *Redhibere quid.*
2 *Redhibitionis species.*
Redhibitio pactitia, temporalis, & perpetua: id est, 30. annorum in heredes transfunditur.
4 *Redhibitio pactitia non est pactum vsurarium.*
5 *Redhibere ne liceat, nisi post certum tempus, quando facit pactum vsurarium.*
6 *Redhibitio legis duplex, emphyteota vna, &c.*
Prælationis iure quando, & quandiu vti potest dominus in re clientelarij, eod.
7 *Prælationis ius re vendita quando non conceditur.*
8 *Redhibitio proximitatis præfertur redhibitioni, & prælationi domini.*
9 *Prælationis iure dominus clientelaris non vtitur, nisi ipse velit rem venditam, non si alius velit dare.*

1 REdhibere † secundum Vlpianum est facere rursus habeat venditor quod habuerat. Et quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio[n]: quia redhibitione omnia retro aguntur[o]: cum res in pristinam causam redeat, resoluta venditione[p], perinde ac si nulla venditio facta fuisset[q]. Apud Plautum redhibeo, pro reddo simpliciter accipitur[r], ἀποδίδωμι. [*Saluum tibi et mihi dedisti redhibeo marsupium. Redhibitum,* inquit Sextus Pompeius Festus lib. de verb. sign. [*id proprie dicitur, quod redditum est, improbatumque. & qui dedit rursus coactus est habere quod ante habuit.*]

2 ¶ † Redhibitio, vel ex conuentione fit, vel authoritate legis, seu consuetudinis, vel ex ædilitio edicto, seu authoritate magistratus. Conuentione fit pactitia redhibitio, quæ dicta Budæo[s] fiduciaria venditio, aut mancipatio, quæ pactum de retro vendendo vel reuendendo, aut reemendi nominatur, 3 perpetuum, aut temporale. ¶ † Perpetuum vt quandocunq; venditor, in cuius fauorem fit, pretium rei venditæ refuderit, retrahere rem ei liceat[t]: perpetuum ideo, quod vt personalis omnis actio[u], vsque ad triginta annos viuit, non vltra[x]: quo tamen pendente tempore facultas redhibendi non tantum venditori, sed etiam eius hæredibus competit, in quos transfunditur: siue de iis nominatim fuerit habita mentio, siue omissi fuerint inter conueniendum[y]. Temporale est, quando conuentum est, vt si intra certa tempora venditor, vel hæredes eius, emptori pretium obtulisset, restitueretur res[z]:

qua

... de actio. emp P.
... contractu, 49 l. venditor 54 ... prædium, de actio empt.
... §. si pro..., cod tit P.
... §. ex vendito. ... pretium, de emp. ... l. libertatis, §. 1. de vsur. P. l. ... cod. tit. ... l. curabit, §. de act. empt. C.
... donationis ... C. de contrahen emp. ... l. 1. C. de actio empt.
... de act. emp C. ... l. fructus, 13. §. venditor. C de act. empt.
... cod. de actio empt. ... l. dolus emptoris, 10. de rescind. ven. C.
... de rescinden vend. C.
... §. præterea. l. si venditor, 19 §. per emptorem, de act. emp. P. l. pen. C. eo. ti.
... 33 de actio. empt ... l. quamuis seruus, 29 de contrah. emp. P.
... actio emp. C. ... l. Labeo scribit, 50. de contrah. empt. P.
... vendidit. ... de contrah. emp. P.
... de contrah. empt P. l. 4. de lege commissor. P.
... pact. inter empt. C lib. 4. tit. 14. ... l. si is qui lapides, 19 de act. empt.

qua in pactione, oblatio, cõsignatio, & depositio pretij per venditorem facta, etiam ab inuito emptore rem retrahit[a]. Huic pacto, affinis illa redhibitio ex alio pacto, vt si intra certum tempus pecunia restituatur emptori, res sit inempta, ea quo pecuniæ quoq; oblatione, & consignatione 4 cũ depositione, res redhibetur[b]. ¶ † Et quia fuerunt quidam qui abhorrebant pactitiam redhibitionem, tanquam vsurariam, Martinus 5. eius nominis summus pontifex, licitam pnuociauit[c]. 5 ¶ † Est tamen pactum tanquã vsurariũ, valde improbum, vt non liceat nisi post aliquod tempus, redhibere[d]. Facit enim simulatam venditionem, & quod venditur, in pignus datum videtur, ea lege vt fructus illius temporis, sint pro vsuris pretij in fraudem prohibitionis vsurarum, titulo venditionis fuco facto: cum lex cõmissoria non possit approbari in pignoribus, ne fœnerandi occasio permittatur[e]: cum & fructus pignorum imputari debeant creditori ad solutionem debiti[f]. Ex pacto etiam, vt, si displiceat, res sit inempta, competit redhibitio, si non placeat intra certum diem, vel tempus[g] concessum. Item in pacto addictionis in diem, si melior oblata conditio fuerit[h]: & legis commissoriæ, si solutum pretium 6 stata die non sit[i]. ¶ † Exempla redhibitionis, quæ authoritate legis seu consuetudinis fit, duo proponam. Vnum de redhibitione seu retractione rei emphytheoticariæ, venditæ per emphytheotam, quam dominis directus eiusdem, iure prælationis potest sibi retinere, vel laudimia, seu obuentiones illius aduenturas recipere[k]: quemadmodũ & metallarij, & qui reipublicæ inseruiunt, si quid extra pensionem ordinariam haberent & colligerent, tenebantur potius fisco distrahere[l]. Sicq; & consuetudine fere generali totius Francogalliæ receptum est ius hoc prelationis domini censualis. Neque præscribitur hoc ius aduersus eum, priusquam venditio ei nota fiat, vero explicato pretio, & nisi fuerint oblatæ obuentiones, seu laudimia: nam à nunciationis tempore, dãtur ei, electionis faciendæ causa, num malit preferri, an laudimia, duo menses[m]: ex consuetudine 40. tantum dies[n]. ¶ † Inhibita tamẽ hæc redhibitio, 7 seu retentio, quæ iure fit prælationis in duobus casibus: prior quando ecclesia habet hoc dominij censualis & directi ius: nam ea non potest retinere prelationis iure hodie, vt notat Baldus[o], ea eius sententia senatus Tholosanus aliquando ex tempore, me præsente iudicauit, propter morticinii causam, quamuis iure pontificio contrarium 8 rescriptũ sit[p]. ¶ † Alius casus, quãdo iure proximitatis, seu protomiceos, redhibitione gẽtilitia, aliquis retrahere desiderat, q præfertur domino censuali[q], vt suo loco latius, Deo fauẽte, seqoen-9 te libro. ¶ † Sed nec censualis dominus huius iuris occasione pro alio, quantumuis affini, vel amico, vel pro alio quam pro seipso, retrahere potest[r]. Alterum exemplum redhibitionis ex consuetudine, est in redhibitione gentilitia[s], de qua, Deo fauente, proximo libro agemus fuse.

a d.l. 2. & ibi glo. & l fi. à te, 7. de pact. inter emptor. C. l. fi. de lege cõmissor. P.
b d.l. fi. à te.
c in extrauag. regimin. de emp.
d de quo in c. ad nostram, de emptio. ap. Gregor.
e l. 2. de pact. pign. C. l. 1. & c. de pignor. actio. C. c. significante, de pig. ap Grego l fi. dominum, C. eo. tit. l. 1. de distractio. pig.
f proxime citatis iuribus.
g l pen. de ædilit. actu. cum simil. C.
h l. 2. 4 & 5. de in diẽ addict. P.
i l. 1. 2. & 4. de lege commiss. P.
k l. 3. versi. siquidem dominus, C. de iure emphyt. c. fi. de loca. ap Greg. §. porro, qualit. olim feud. pot alien.
l l. 1 de metallar. lib. 11. C. tit. 6.
m d.l. 3. vbi & Imola & Castrensis, C de iure emphyt. facit l. qui Romæ, §. cohæredes, ibi sæpius testato conuenerit, de verb. oblig. P.
n Boerius in commenta. ad consuetudines Bituricum in §. 2. de consuetu. retentionis rerũ feudalium.
o Bald. consil. 250. volum. 3. Boerius in proxime citato § 2.
p in ca. potuit, de locat.
q §. porro, qualiter olim feu. poter. alienar.
r d.l. 2. § sed hac occasione, de iure emphyteo Guid. Papæus, deci. 412.
s ca. constitutus, de restitu. in integ. apud Gregor.

de Redhibitione quæ fit authoritate magistratus.

Cap. 21.

1 *Redhibitio ædilitia, seu magistratus authoritate facta, quæ.*
2 *Aedilitium edictum morbos & vitia exprimi in venditione iubet.*
3 *Morbus, & vitium quid, quidve perpetuum, & temporale.*
4 *Morbi & vitia quæ redhibitioni ædilitiæ viam parant.*
5 *Vitia rerum quæ redhibitioni locum faciunt.*
6 *Vitium loci duplex, accidentale, & naturale.*
7 *Simplaria res quæ, & non redhibentur.*
8 *Redhibitoria ædilitia quis agere, & contra quos potest.*
9 *Redhiberi vitiosa duo maxime suadent.*
10 *Vitia apparentia exprimenda non sunt.*
11 *Commendandi animo dicta non obligant.*
Quanto minoris iudicium æstimatorium est eod.
12. & 16. *Aestimatorium iudicium quid.*
13 *Redhibitoria ædilitia habet locum tantum in emptione, & permutatione, non in alijs contractibus.*
14 *Redhibitoria, & quanto minoris actiones concurrunt.*
15 *Vitium in redhibitoria debet probari fuisse tempore emptionis.*
16 *Redhibitoriæ actionis finis.*
16 *Redhibendi tempus sex menses.*

1 QVod ait † Festus redhiberi, id dicitur, quod redditum est improbatumque: & qui dedit rursum coactus est habere, id quod ante habuit, docet coactionem fieri iure magistratus: cum actio intentatur in eum qui quid vitio corruptum commutauerit vendideritve, vt cogatur & restituere pretium, & quod tradiderat accipere: si pro sano 2 & integro vendat[t]. ¶ † Sic enim edicto ædilium cantum est, vt qui vendunt, teneantur palam vitia & morbos exprimere[v]: & in ea parte qua agitur de mancipijs vendundis, scriptum sic fuit, [*Titulus seruorum singulorum, vt scriptus sit curato, ita vt intelligi recte possit, quid morbi vitijque cuique sit: quis fugitiuus, erroue sit, noxave solutus non sit*[x].] Rursum ædiles aiunt, qui iumenta vendunt, palam recte dicant, quid in vnoquoque eorum morbi vitijque sit, vtique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur[y]. Pro causa in animalibus, seu brutis aut rationalibus, cur redhibitoria competat, 3 vitium & morbus sont[z]. ¶ † Morbum Sabinus definit, habitum cuiusque corporis contra naturam, qui vsum eius ad id faciat deteriorem, causa cuius natura nobis eius corporis sanitatem dedit[a]. Vlpianus parum, aut nihil differre vitium & morbum ratus est, & ædiles tollendæ dubitationis gratia, κατὰ τὸ αὐτὸ bis dixisse, ne qua dubitatio superesset. Et vitium, & morbum corporis & animi perpetuuum aliquem constituit, alium temporalem[b]. Gellius in libris veterum iurisperitorum scriptum esse ait, vitium perpetuum, morbum cum accessu discessuque esse[c]. Morbum, inquit Cicero, appellant totius corporis corruptionem: ægrotationem, morbum cum imbecillitate: vitium, cum partes corporis inter se dissident, ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas[d]. Venuleius iurisconsultus animi potius quam corporis vitium, hominumque esse dixit,

t l. 1. de ædil. edic. P.
v d.l. 1 & l. ædiles aiunt, de ædil. edict. P.
x Gellius li. 4. cap. 2.
y d l. ædiles aiunt, 38.
z d. l. ædiles aiunt, § loquitur, ver. causa.
a l. 1. §. si intelligatur, vers. sed sciendum, de ædil. edic. P.
b d. §. sciendũ, & seq. §§.
c Aul. Gellius, lib. 4. c. 2.
d Cicero 4. Tuscu.

dixit, veluti si quis velit ludos assidue spectare, aut tabulas pictas studiose intueatur, siue etiam mendax, aut similibus vitiis teneatur [a]. Idipsum quod seruusetro sit, quod obseruare Pomponium video, vt velit animi vitia non pertinere ad bruta, quæ rationis experitia sunt, quamuis eadem faciant, quæ homo non nisi ex animo facit, veluti in iumento docet, quod quæuis errare & fugere possit, tamen non ideo erro dicitur, aut fugitiuum [b]. Eoque erro non dicitur nec fugitiuus sine mente, & proposito [c].

4 ¶ † Vitiorum & morborum species plures sunt in homine, attamen omnes non faciunt redhibitioni locum, nisi ministerium vsumque hominis impediant [d], eaque sint corporis vitia vel morbi, non autem animi solius, pro quibus non redhibitoria, sed ex empto dabitur actio [e]. Qui sint morbi quæve vitia quæ redhibitionem suadent non persequar, quando iurisconsulti copiose explicauerint [f], & eosdem erudite Budæus [g]: vitia quoque iumentorum, pecorum & morbus [h]: nosque

5 de morbis animaliũ alibi [i]. ¶ † Vitia ad res quoque inanimatas corporales pertinentia ædilitio edicto subijciuntur, siue mobiles sint, siue soli, vt & ad se mouentes [k]: veluti si fundo sint pestilentes

6 herbæ, & celatum fuerit emptori [l]. ¶ † Vitium loci duplex, accidentale, & naturale. Accidentale, quod accidens extrinsecus infirmiores res facit. Naturale, quod ita natura perpetuo rei hæret: vt quod locus sit palustris, vel arenosus [m].

7 Quæ redhiberi possint Plato exprimit [n]. ¶ † Simplarian venditionum causa, ne sit redhibitio, in vsu est [o]. Simplarias res, quidam arbitrantur dictas minutas, & nullius prope pretij, pro quibus tantum in simplum venditori cauendum est [p].

8 ¶ † Agunt redhibitoria non tantum emptores, sed etiam successores eius ad quos res pertinet [q]. Et si plures hæredes sint emptoris, omnes consentire ad redhibendum, dareque vnum procuratorem eius rei gratia debent: ne forte venditor iniuriam patiatur, dum ab alio partem hominis seu rei recipit, alij non in partem pretij condemnatur, sed quanto minoris is homo sit [r]. Idipsum statuendum, si seruus communis emerit, vt vnus dominorum sine alio, vel aliis redhibere nõ possit [s]. Agit & redhibitoria procurator qui mandato domini rem emit: si tamen dominus rem vitiosam sciuerit, & mandauerit nihilominus emi, exceptione vtili agẽs procurator submouetur [t]. Contra, competit hæc actio non tantum aduersum venditorem, sed etiam aduersus eius successores [v]. Atque secus quam dictum est in hæredibus emptoris: si venditori plures extiterint hæredes, singulis pro portione hæreditaria potent redhiberi [x]: quia venditoris cohæredes conueniuntur pro re diuisibili, videlicet, pro pretio & parte ea quam consequuti sunt. Idipsum dicendum, si res plurium vendita sit, pro qua redhibitoria conueniantur [y]. Si seruus sit qui vendidit, vel filiusfamilias, in dominum vel patrem de peculio ædilitia actio competit [z]: aduersus fiscum, res fiscales vendentem, locum tamen non habet, quamuis & aduersum rempublicam, & pupillos agi possit [a].

9 ¶ † Duo autem potissimum, vt vitiosa & morbosa redhibeantur faciunt, videlicet si ignorante emptore, vitium venditor tacuerit, pro sano & sine vitio vendens [b]. Sic M. Porcius Cato cum Claudio arbiter, Calpurnio Lanario Claudium Centimalum damnauit, quod Claudius ab auguribus iussus altitudinem domus suæ quam in Cœlio monte habebat, submittere quia iis ex arce augurium capientibus officiebat, vendiderat Calpurnio, de industria edictum sacerdotum supprimens. Probatque Valerios Maximus vt æquissimum hoc arbitrium, quod bonæ fidei venditorem, nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oporteat [c]. Placuit quoque venditorem, etiamsi ignorauit ea, quæ ædiles præstari volunt, tamen teneri debere. Neque hoc esse iniquum ait Vlpianus: potuit enim ea nota habere venditor. Neque interest emptoris, cur fallatur, an ignorantia venditoris, an calliditate [d].

10 ¶ † Si tamen vitium intelligatur, morbusve rei venditæ, vt plerumque signis quibusdam demonstrari solent vitia, potest dici edictum ædilium cessare: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur [e]: quæ enim apparent, perinde habentur ac si expressa & excepta nominatim essent, vt puta, si cæcus homo veniebat, aut qui cicatricem euidentem & periculosam habebat in capite, vel alibi: nec eius nomine idcirco tenebitur venditor [f]. Scienti enim & volenti non infertur dolus, vel fraus [g]. Aliud, quod redhibitoriam quoque dat, si actu & fraude quædam inesse rei, quæ non sunt, affirmauerit: idipsum si temere ignorans vitium, idipsum non inesse iudicauerit. Quia non debuit facile quæ ignorabat asseuerare [h]. Quia vt ait Horatius [i]:

Multa fidem promissa leuant, vbi plenius æquo
Laudat venales qui vult extrudere merces.

11 ¶ † Attamen regulari iure, quæ commendandi rei venalis causa venditor dixerit, præstare non tenetur, si ea eius generis sint quæ palam apparere possint, num talia sint: veluti si dicat seruũ speciosum domum bene ædificatam, si cæcum bene videntem: at de his quæ non apparent loquutus, tenetur: veluti si dixerit hominem bene literatum, & artificem [k]: si constantem aut laboriosum, aut curacem, aut vigilacem, &c. pro quibus redhibitorio aut æstimatorio, id est, quanto minoris iudicio, agere potest emptor [l]. Vlpianus ea quæ ad nudam laudem dicta sunt, non præstare venditorem ait, vt si dixerit, frugi seruum, probum, dicto audientem. Si vero ea se præstaturum promiserit, teneri ex sententia Pedij iurisconsul. Similiter si dixerit aleatorem non esse, non furem, ad statuam nunquam confugisse [m]. Commendatoria verba quoque idem Vlpianus à venditore dicta, pro non dictis haberi censet, nisi decipienti emptoris causa dicta sint, quo casu de dolo agi in venditorem etiam posse [n] Florentinus adstipulatur. [*Dolum malum*, inquit, *à se abesse præstare venditor debet. qui non tantum in eo est qui obscure loquitur, sed etiam qui insidiose, obscure dissimulat* [o].] Vt si dicat, vt explanat Accursius, equum quem vendit, non ascendere arborem, intelligens per pontes, vel ponticulos non transire equum [p]. Quare venditoris partes sunt, si vitare velit redhibitionem, palam morbos, & vitia, si rebus insint, excipere nominatim, & de cætero sanum promittere: nam de expressis liberatur, vt pote renunciante emptore silente redhibitioni [q]. Consequẽter, ei qui seruum vinctum vendiderit, ædilitium edictum remitti æquum est. Multo enim amplius est id facere, quam pronunciare in vinculis fuisse [r].

12 ¶ † Obseruandum eius esse hanc redhibendi facultatem, qui emit, ob pretium datum pro re, vt non liceat idcirco redhibitoria ei, cui fuit donatum [s], vel locatũ [t], in permutatione autem vtrique compe-

c Valer. Max. lib. 8 c. 2. Cic. 3 Offic.

d d. l. 1. §. cum sciens, de ædil. edict. P. l. ex empto, 13. §. etiam si ignorans, de act. empt. P.

e l. 1. § si intelligatur, de ædil. edict. P. l. 3. tamẽ sine culpa 43 §. in ædilitiis, l. cum mancipium, 51. eod. tit. l. sed si seruo, 15. de contrah. emp.

f l. quæritur, 14. §. fin.

g l. 1. §. fi. de act. empt. l. cum donationum, C. de transact.

h l. Iulianus, 24. §. quod autem diximus, de act. emp. P.

i Horatius, lib. 2. epistolar. epist. ad Lollium Florum.

k l. ea quæ commendandi, 43. de contrah. empt.

l Casus in l. si quid venditor, 19. de ædil. edict. P.

m in l. sciendum, 18. de ædil. edict.

n l. quod venditor, 28. de dolo malo, lib. 4. P. m.

o in dict. l. ea quæ, §. 2. l. 1. §. sed scire venditorem, de act. empt.

p Accurs. in d. §. fi. l. ea, quæ in ven. fallendi.

q l. quæritur, 14. § si venditor, de ædil. edict. P.

r in l. si tamen, de §. si quis, eo. tit. P.

s l. ad res donatas, 61. de ædil. edict.

compermutantium ædilitia licet vti redhibitione [a]: quod ratione rerum & commutationis, valde emptioni affinis est [b] permutatio: & æqualitas in vtraque rerum, vel pretij & rei intercedit: & quod de vitijs & morbis in permutatione quoque vt in emptione, caueatur [c]. 15 § † In arbitrio quoq; emptoris situm est, num velit redhibitoria, aut æstimatoria actione, quanto minoris, agere: videlicet, vt ei restituatur pretij pars à venditore, quam non fuisset daturus, id est, minoris emisset, si sciuisset fuisse vitiosam [d]. Cæterû, quia propter vitium emptioni vis fit per redhibitionem, & de fraude conqueritur emptor, operæpretium est docere agêtem [e], têpore venditionis rem fuisse vitiosam, aut morbosam. Nam non habetur ratio morbi, vel vitij, quod antea fuit, si modo sanatum tûc fuisset [f]: vt nec superueniens nocet venditori sed emptori ita existens tempore 15 venditionis, venditori officit [g]. § † Finis huius redhibitoriæ actionis, vt omnia in integrum restituantur, perinde ac si emptio, vel vêditio non interuenisset [h]: quamuis in ea causa nô sit, vt perinde habeatur atq; si res tradita non fuisset [i]. Et proinde qui agit emptor, rem restituendo tenetur, & omne id quod venditum accessit restituere, & quod occasione rei percepit, vel dolo eius factum est, quominus perciperet [k]. Et si res deterior facta est eius culpa, & totam etiã causam post iudicium acceptum [l]. Et contra vêditor restituere pretium debet quod ab emptore accepit [m]. Ordine tamen fecerût edicto ædiles, vt ea omnia, quæ supra scripta sunt, venditori antea restituat & præstet, sic deinceps pretium consequatur [n]. Præstabit & vltra venditor emptori omne damnum, quod contingit emptori ex re vitiosa [o], vsuras pretii, & sumptus, quos rei venditæ causa fecit, maxime cum ipse fructus restituat. Tamen si quid damni inde sensit, aut si quid impendit pro re, consequetur officio iudicis [p]. Harum omnium præstationum faciendarû causa cautionẽ vtrinque dantur, vel in præteritum, vel in futurum conceptæ. Et eum redditur mancipium ab emptore venditori, de dolo malo repromitti oportet: & ideo cautio necessaria, inquit Pomponius, ne forte, aut pignori datus sit ab emptore, aut iussu eius damnum, siue furtum alicui datum sit, vt hæc reddantur, si expediat. Item si seruus sine culpa emptoris in fuga est, nihilominus condemnetur venditor, sed cautione interposita, vt emptor hominem persequatur, & in suam potestatem redactum venditori reddat [q]: & neque per se, neque per hæredem eius fieri, quominus eum venditor habeat [r]. Cauendumque ex vtraque parte vt siquidem sine dolo malo condemnatus sit, vel si quid ex eo quod egerit ad eum peruenerit, dolóue malo eius factum sit, quominus ad eum perueniret, id reddat [s]. 16 § † Affini actioni redhibitoriæ, est æstimatorium iudicium, seu quãto minoris, vt quanto minoris emisset, si sciuisset vitium, pretium ei restituatur [t]. Idcirco enim æstimatio fit, & sæpius pro eadem re agi poterit, quanto minoris, dummodo caueatur, ne bis eiusdem rei æstimationem, qui agit consequatur [u]. Atque in hac æstimatione facienda, inspicimus num duo, plurave animalia, vel duæ, pluresve res certo vsui æque necessariæ veneant vno pretio, an vero plura simpliciter. Nam in primo casu, si vnum animal vitiosum sit, non ex pretio vitiosi tantum pretium erit componendum, sed ea omnibus quãto minoris sit: in alio contra, prout Vlpianus adfert exempla [x]. Et Pomponius [y]. Et si vnum ex pluribus redhibeatur, vt simul alia redhibeantur iudicium pollicentur ædiles [z]. Tempus redhibitionis sex menses vtiles ad agendum habet: si autem res non redhibeatur, at agatur quanto minoris, annus vtilis est: sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit: aut si dictum, promissumve quid sit, ex eo, ex quo dictum promissumve quid est [a]. Veruntamen cum sex menses vtiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoriæ actioni præstatur, non videbitur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitiui latẽs ignorauit: non idcirco tamen dissolutam ignorantiam emptoris excusare oportebit [b]. Sic enon valenti agere, non currit vtile ad agendum tempus [c]. Propter edictû ædilium etiam caput de iumentis vendendis, vt optime ornata fuerint vendendi causa, ita emptoribus tradantur: si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis, iumentisve ornamentorum nomine redhibendis, dies sexaginta constituti sunt [d]. 17 § † Est in factû ædilitia actio huic proxima, si quid ita venierit, vt si res displicuerit, non adiecto tempore, redhibeatur: ob quam dantur sexaginta quoque dies vtiles emptori ad redhibendum, non vltra: nisi causa cognita aliud iudici videatur, veluti si mora facta sit per venditorem, aut non fuit præsens cui redderetur: aut iusta causa intercessit cur intra diem redhibitiu facta non fuit, eius quod ei displicuerit [e]. Si venditor quoque non caueat de his quæ edicto ædilium curulium continentur, pollicentur aduersus eum edictum redhibitorium intra duos mẽses, vel, quanti emptoris interesit, intra sex menses [f]. Datur & actio in factum re redhibita ad recipiendum pretium, nec amplius controuertitur tunc: an in ea causa res fuerit: an redhiberi debuerit, vel num ante legitima tempora redhibita sit [g]. Aliquando etiam redhiberi mancipium debebit, licet æstimatoria, id est, quãto minoris agamus: veluti, ex responso Pauli, si adeo nullius sit pretij mancipiû, vt ne expediat quidem tale habere domino: veluti si furiosum, aut lunaticum sit: licet æstimatoria actum fuerit, officiu tamen iudicis continetur, vt reddito mancipio, pretium recipiatur [h].

---

de Euictionibus. Cap. 22.

Lib 21. P tit. 2. Lib. 8. C. tit. 45.

1 *Euictionis actio quid, & Græcis.*
2 *Euictio, quamuis nihil fuerit de ea actum, venit in venditione.*
Mancipio dare quid. eod.
3 *Euincere quid.*
4 *Euictionis distinctio.*
Euictio in alijs quam emptis locum habet. eod.
5 *Euictionis materia & persona.*
6 *Euictio pro parte, & pro tota re vendita quomodo intenditur.*
7 *Euicta res quando vere dicitur.*
Euictione obligatus non agit. eod.
8 *Author primus & secundus in emptione.*
9 *Euictionis petitio quid continet, duplum, vel simplum.*
10 *Euictio in quibus causis non competat.*
11 *Alienum vendens in quantum, Boiouariorum lege tenetur.*

Græci

1 Greci appellant † actionem βεβαιώσεως quam intendunt emptores venditori, si alio quopiam rem sibi venditam vendicante, venditionem non confirmet venditor, vt scribit Suidas [c]. Actioné ex empto pro euicta re decernunt leges emptori contra venditorem, per quam emptoris rem facere teneatur venditor, si dominus est, si-
2 cut emptor pretium venditoris. ¶ † Quod si dominus non fuerit qui vendit, qui emit euictionis nomine venditorem obligat [b], ex natura contractus emptionis: quamuis de ea nihil nominatim cautum est [c]: vt neq; pacto generaliter fieri possit, ne emptor de euictione teneatur, propter doli suspicionem: cumq; emptio bonæ fidei iudicium sit [d]. Erat antiquitus etiam hoc ex substantia mancipationis. Nam mancipio dare rem, nihil aliud erat, quam euictionem promittere. Mancipium enim dominium & possessioné significat, vel dominij traditionem: & mancipiu accipere ea lege emere, quod pluribus illustrat proborum authorum exemplis Budæus [e], vt repetitione hic nō censeam vtendum.
3 ¶ † Euincere in genere est, rem auferre. Sed in iure cum de euictione agitur efficaciter, intelligi par est, euictam & ablatá rem à venditore, authore iudice [f].
4 ¶ † Sic constituemus euictionem ex qua agi non potest: & euictionem ex qua recte, & efficaciter agitur. Iré efficacé aliam, quæ ex alijs contractibus, quá ex emptionis alienatione datur, siue eius nomine cautum est [g], vt pro fundo dato in dotem [h]: vel si ex natura negotij legis authoritate detur, veluti ex permutatione, ex qua pro euictione dabitur actio in factum [i]. Et si res in solutum data creditori euicta, vtilis ex empto pro euictione competit [k]. Porro in donatione simplici, euictioné nō deberi placuit, si res aliena donetur, & euincatur, sumptúsve in eam facti sint: nisi vel pacto, seu stipulatione placuerit de euictione teneri donantem [l], vel si dolose versatus est qui donauit: quo casu & de dolo agitur [m]: item & nisi donatio esset remuneratoria [n]: nec tamen in donatione omnium bonorū habet locum
5 euictio [o]. ¶ † Aliam auté ponimus euictionis causam ex emptione, quando res vendita, aliquo & certo modo, iudice authore euincitur, vel aufertur emptori: & ita hic empta res, propria est materia euictionis de qua agimus: personæ, emptor, venditor, & dominus qui rem suam ab emptore
6 euicit. ¶ † Siue enim pars rei venditæ euincatur, siue tota, habet regressum emptor in venditoré, cum distinctione: siquidé pars pro indiuiso euincatur, regressum habet pro quantitate euictę partis. Quod si certus locus euictus sit, non pro indiuiso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus: videlicet habita ratione num vilissimus, vel preciosissimus fuerit euictus [p]: quod maxime in his, quæ citra corruptioné formæ substantialis diuidi possunt. In alijs auté corporibus, quæ formę non patiuntur sectionem in formas similes, pro parte euictio fieri nō potest, sicuti in stipulatione duplę. Cum homo véditur, partis adiectio inquit Vlpianus, necessaria est: quia nō potest videri homo euictus, cum pars eius euicta est [q]. Item Paulus de rebus diuiduis distinguit: si fundo védito pars euincatur, si singula venierint certo pretio, tunc non pro bonitate, sed quantum singula venierint, quę euicta fuerint præstandū: etiamsi ea quæ meliora
7 fuerint, euicta sint [r]. ¶ † Tunc auté res euicta esse videtur, si ita amittatur, vt eam emptori habere non liceat, vt spes habédi sit abscissa [s]. Quod enim euincitur in bonis nostris non est [t]: si quidem res aliena vendita sine consensu domini, per dominū emptori auferri potest [u]: nisi dominus postea ratam habuerit alienationé [x]: vel nisi res quæ aliena vendita est, perueniat in dominium venditoris, quo casu firmatur venditio, neq; potest eandem, tanquá alienam venditá ab emptore petere. Vnde nata regula, eum qué tenet de euictione actio, agentem repellere exceptioné: quod is qui alienam rem vendidit, si adeptus rem fuerit, teneatur implere emptionem [y]. Quamobré hinc constat, venditoré euincere rem non posse: nec etiam eius hæredem eo nomine, quod hæres sit: proprio tamen nomine poterit: verum si obtineat nomine hæredis, de euictione tenetur [z]. Idem fere dicendum in persona fideiussoris venditoris, qui nō potest rem euincere: quia per fideiussionem de euictione se obligauit [a]: dolo quippe facit, qui petit quod statim restituturus est [b]: in hęrede tamé fideiussoris, quamuis de euictione possit teneri, tamé singulare est, vt possit suo nomine euincere [c].
8 ¶ † Auctorem leges eum dicunt, qui de euictione tenetur [d], item & eum qui pro venditore fideius-
9 sit authoré secundum [e]. ¶ † Petitio autem fit euictionis causa, secundum ea quæ præscripta sunt in venditione: vt si in simplú eius nomine in ea promissum sit, pretium tantú restituatur [f]. Quod & si dictum non sit tamé ex natura emptionis præstatur [g]. Pari modo agitur ad duplum, triplum, quadruplum, si ita conuétum sit, videlicet pretij conuenti, nō bonitatis rei [h]. Si nihil stipulatione conuentum est, agitur ex empto ad id quod interest, quamuis de euictione nominatim nō fuerit promissum [i]. Sic iudicatum olim referunt, Valerius Max. & Cicero, in causa venditionis ædium Claudij Centimali, quas in Cœlio monte habens, vendiderat P. Calpurnio Lanario: cui tacuit se iussum ab auguribus eas demoliri: quare & Catone iudi-
10 ce damnatus emptori damnū præstare [k]. ¶ † Sunt tamen casus, pro quibus non competit euictionis actio. 1. Si sciente quis alienam rem emerit [l]. 2. Si emptor ab eo qui rem repetit, in ius vocatus venditoré in initio litis non vocauerit vt defenderet, qua ratione, auctore non defendére, in defectum probationum, euicta sit res [m]. 3. Si ob contumaciam emptoris res eiadimatur [o]. 4. Si véditore absente emptor condénatus non appellauit [o]. 5. Si per imprudétiam & iniuriam iudicis, res euincatur [p]. 6. Si sponte emptor cum euincéte compromiserit [q], & eo arbitrio re priuatus fuerit: diuersum tamen si coactus compromittat [r]. 7. Si cum emptor potuisset rem vsucapere, nō vsuceperit [s]. Nam qui alienam rem vendidit, desinit post longi temporis præscriptioné emptori teneri [t]. 8. venditor vendens pignus, de euictione, eius nomine non tenetur: nisi aliter conuétum sit [v]. 9. Qui vendit hæreditaté, non tenetur pro rebus singularibus: nisi aliud dictum sit [x]. 10. Placuit etiam, in ius vocatum euictionis nomine, quod Galli dicunt, *à prendre le garand*, non posse de euictione in alium agere, quin prius ipse euictionis defensioné in se susceperit, vt decisum placito curiæ supremæ Lutetianæ 12. Ianuarij 1538 [y]. ¶ † Lex Boioariorum

m l. emptor, & l. authore, C. de euict. l. si rem, & l. si fundo, §. fin. eod. titu. P.
n l. si ideo, 55. de euict. P. u l. Mecennina, 163. eod. titu. P.
p l. si per imprudentiam, 51. eo. titu.
q l. si dictum, 56. §. si compromisero, eo titu.
r Barthol. in d. §. si cum promisero, & Bald. in l. 1. de perie. & commod. rei ven. P.
s dicta l. si dictum, §. si ... t l. qui alienam, 54. de euictio. P.
v l. 1. & 2. creditorem euictam pignoris ... debere. x l. 2. C. de euict.
y Ioannes Gallus, in quæstionibus decisis per arrestum, quæst. 310. in 5. parte ... parlamenti Aurelianensis ... secundum editionem Molinæi.

est, vt qui alienum sine voluntate domini vendiderit, ipsam rem reddat per legem, & consimilem aliam: & si illam rē inuenire non potest, alias duas res consimiles [a]. Qui vendiderit hominem liberum, si ille suam probat libertatem, venditor emptori reddat [b]: & similiter in aliena re vendita [c].

a In legibus Boioariorum c. 20 de venditionibus tit. 1.
b eo. l. & cap. tit. 3.
c eo. tit. c. 4.

de Rescindenda venditione. Cap. 23.

Lib. 18 P. tit. 5. Lib. 4. C. tit. 44.

1 & 2 *Emptio aut nulla, aut rescindenda, & nulla quæ.*
3 *Venditiones quæ, & quibus causis rescinduntur.*
Volentibus, aut inuitis contrahentibus. eod.
5 *Venditionis rescissio quod efficiat.*
2 *Pretium modicum, & vile quod.*
3 *Deceptio re ipsa, & dolus re ipsa quid.*
4 *Rescissione l. 2. de rescind. vend. C. qui vtantur.*
5 *Emptor supra verum pretium, plus dimidia parte soluens, num possit rescissionem, aut supplementum petere pretij.*
6 *Rescissio l. 2. C. de rescind. venditio. non fit authoritate propria, sed iudicis.*
7 *Rescissio l. 2. præscribitur 30. annis.*
Officium iudicis intra quadriennium tantum imploratur. eod.
8 *Venditi actio datur etiam pro pretio, & lege commissoria, &c. & num. 9.*
10 *Rescissio emptionis iure singulari & communi petitur, vario modo.*
11 *Rescissio contractuum ex quacunq; causa, in Gallia, proponi debet intra decennium, aliter reijcitur.*
12 *Pretium in rescissione l. 2. C. de rescind. vend. definiri debet à iudice.*
13 *Pretij læsio supra dimidiam iusti pretij in rescissione l. 2. de rescind. vend. C. quomodo computanda in læsione emptoris & venditoris.*
14 *Rescissio læsionis vltra dimidiam iusti pretij, pro quibus non detur.*
15 *Rescissioni l. 2. de rescind. vend. renunciari potest expresse & tacite & num. 16. Sed num censeatur renunciasse per clausulam generalem donandi pluris valorem. eod.*
17 *Non dari contra venditionem iudicialem.*
18 *Item re interempta.*
19 *Rescissionis l. 2. de rescind. vend. C. rationem.*
20 *Et finis.*
21 *Rescissionem l. 2 num impediat iuramentum de contractu seruando.*

1 Emptio aut nulla est, † aut rescindenda. Nulla ipso iure corruit, nec eget rescissione, sed interdū exigit vt talis à iudice declaretur: tum propter peruicaciam contrahētium, tum ob repetitionem traditorum. Si imaginaria venditio nulla est [d], & quę contra legum prohibitionē fit [e]: vel si ei dolus venditoris causam dederit [f], vel errore fiat [g]: si vsuraria sit, cuius generis species declarauit Carolus 5. Cæsar in comitijs Augustæ Vindelicorum habitis 1548. quum merces pluris, quam valeant, in contractu venditionis æstimen-
2 tur, &c. [h] ¶ † Rescinduntur autē venditiones quæ aliquo modo subsistere poterant: verum ab illis discedi, ratio maior quædā suadet. Et quia plures possunt occurrere causæ iustæ, plures etiam rescindendi erunt modi: quorū insigniores aliquos explanabimus, Deo volente. Et in summa, aut volentibus, interdum & inuitis contrahentibus abitur ab emptione: id tamen regulari iure obtinet, vt ab ea nō discedatur, altera partium inuita: quia non est huic cōtractui, sicut nec in cæteris nominatis, locus pœnitentiæ [i]. Rescinditur itaq; emptio vtriusq; contrahentium consensu solo existente re integra [k]. Quod si non sit integra, pretio soluto, vel re tradita, cum consensu & res restitui, vel pretium debet [l]. Fit & per acceptilationē hæc rescissio [m], sed & pacto addictionis in diem [n], & legis cōmissoriæ [o], redhibitione pactitia: de quibus paulo ante diximus. Cæterum redhibitio pactitia nouam venditionē continere videtur, priore resoluta, vt etiam à rescissione simplici ex consensu facta, aliquomodo separari mereatur, in qua siue reuenditione resoluitur consensu cōtractus [p]. Inuito altero rescinditur, ædilitia actione, de qua etiam iam tractatū: item & ob defectum legitimi pretij, redhibitione gētilitia, de quibus mox, Dei
3 cum auxilio: item si metu sit facta. ¶ † Rescissio restituit conuenientes seu contrahentes in pristinum ius, quod illis erat antequā contraherent [q]: & proinde res, & pretium restituuntur, si datum fuerit [r]: etiam si minor velit improbare venditionem rerum suarum sine solēnitate factam, & pretium acceperit, quod in sui vtilitatem sit conuersum: nam illud restituet, non aliter [s]: Restituuntur & pretij & rerū accessiones [t]. Sed & emptor qui rem restituit, repetit quanto plurimi res meliorationibus aucta est [u]: nisi illicite alienatione prohibita, facta fuisset venditio quę rescinditur [x].

d l. nuda, 55. de contrahen. emp. P.
e l. quemadmodum, de agricol. & censi. li. 11. C. l. nō dubium, C. de legib.
f l. & eleganter, de dol. in P. l. si dolo, C. de rescin. ven.
g l. nihil, 116. de reg. iur.
h in dictis comitijs, c. 17.
i l. 1 de rescindon. vendit. l. sicut. de actio. C. l. in commodato, § sicut commoda. P.
k l. 1 & 2. qui. lice ab empt. receder. C. l. 3. de rescin. ven. § fin qui. mo. toll. obli. l. nihil tam naturale, de regul. iur. l. sed Celsus, § si de contrah. empt.
l l. 2. de rescindon. vendi P.
l ab emptione de pact. P.
m l fin. de acceptilatio. P. l. cum emptor, de rescin. ven. P.
n l. si debitor, de in diem addict. P.
o l sed Celsus, § 1 de contrahen. emp P.
p glos. in l. fin. quando liceat, ab emptio discen. l. ab emptione. de pact. P.
q l. cum autē, § 1 de ædi. edicto, l. si hominem, de vsuca. P. l. voluntate, § 1. quib mod. pig. vel hypo. sol.
r l. edictio, l. si aduer. ven. C.
u l. vtile, 14. l. prædiorum 10. l. si prædium, 16. de præd. & alijs reb. minor. l 5. C. tit. 71 l. vni. de sepatr. lib. 2. C. tit. 48. l. quod minor. § restituto, l. patri, § si pecunia, & l. si iudex, circūuento, & l. tutor, t. t. de minor. 25. ann.
t dicto § 1. l. cum autem, de ædi edic. P
v l. 1 & 2 de alluuio. l. inter vtile, § vendentibus de mino. l. in fundo, de rei vendic.
x l. chirographis, § 1 de administr. tut.

de Rescissione venditionis ob Pretij modicam quantitatem. Cap. 24.

1 *Venditio rescinditur ex modico pretio, vel illud suppletur.*

1 Si venditor circumueniatur † in pretio, vltra dimidiam partem iusti pretij, constat quidem emptio [y]: sed subuenitur ei ex humanitate, vt, vel pretium ei restituente emptori, rem recipiat authoritate iudicis intercedēte: vel, si emptor elegerit, quod deest iusto pretio, recipiat [a].
2 ¶ † Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretij soluta sit: sic Diocletianus & Maximinia. rescripserunt [a]. Extat constitutio Græca Romani Cæsaris Orientis, qua cauetur, vt si quis ad iudicium prouocauerit pro rescindenda venditione, ei non restituatur res, si emptor iustum pretium suppleat ac persoluat: & si nolit supplere, vt recipiat rem venditor, sed pecuniam restituat, vna cum eius causis & vsuris [b]. Hæc rescissio species alias quam vnius modi non habet. Rescissionis huius materia est vilitas pretij, dum illud non est media pars veri, & iusti pretij [c]: quod autem sit iustum pretium, paulo ante tradidimus.
3 ¶ † Licet autem contrahentibus se mutuo in pretio circumuenire, id est, præter vel citra verū pretium, statuere ex consensu rei æstimationem [d]: at minus dimidia constitui æquum non est: & dicitur deceptio hæc in re, seu pretio, & dolus reipsa cōmissus: nam verus dolus emptoris qualitate facti, non quantitate pretij ęstimatur [e]: & hic ex calliditate & insidijs emptoris argui debet [f]. ¶ † Per-
4 sonæ quæ possunt vti hac rescissione sunt, emptor & venditor, & eorum hæredes [g]: nam sicuti venditor vtitur hoc remedio, si infra dimidiam veri pretij æstimationem tantum acceperit: sic & emptor, si supra verā æstimationē dimidiam partem addiderit pretio, potest petere ad verum pretium reduci, & restitui quod plus dedit, vel rescindi
4 emptionē [h]. ¶ † Qua in quæstione si in pretio circumuen-

y nec ab vtilitate ... tradit lex Boioariorum c. ... tit. 10
a l. 2. de rescin. vend. C.
a dict. l. 2.
b lib. 1. Iuris Orientalis titulo περὶ ἀναλύσεως τῶν πραθέντων, de rescin. vendit.
c dicta l. 2. § fi. fic & sanxit. l. 1 si maior facta, siben sat. habuer. li. 3. C. tit. 74.
d l. in causæ, § Pomponius, de minori. 25. annis, l. item pretio, § si. loca. P.
e l. dolus emptoris, 10. de rescin. ven C.
f l. si voluntate, 8. eo. tit. de rescin ven.
g dicta, l. 2. de rescin. ven. C
h gl. si & penult. in dicta l. 2.

cum maentus véditor sit, in electione emptoris est, vel rem restituere, vel supplere pretium: & si emptor supra dimidiam veri pretij soluerit, & agat, véditoris electio quod supra verũ est pretium restituere, vel ab emptione recedendũ est [c]. Porro secundum æqualitatem veri & iusti pretij, supplendum venditori, vel minuendum emptori pretium est, vt summa captio euitetur [b]: potissimum quia agitur de cõtractu bonæfidei, in quo, vt in cæteris id genus, iura etiam maioribus per officium iudi-

6 cis subueniri volunt [e]. ¶ † Igitur non authoritate contrahentium liquido apparet posse cogi reluctanté, pretium supplere vel reddere, aut emptioné rescindere, sed iudicis [d]: cum in causa propria nemo ius sibi in præiudicium alterius statuat impune [e]: nec singulis concedendum est, quod per

7 magistratus expediri solet [f]. ¶ † Eius autem notio in pluribus necessaria: videlicet num intra tépus legitimũ qui experitur, agat, qui se læsum emptione cõqueritur, quod est triginta annorum [g]: quia vi & ratione actionis ex empto agitur, ad supplementum, vel ad æqualitaté iusti pretij, vel ad emptionis resolutionem [h]: in qua & prætor officium exercet [i]: quare hæc actio personalis [k], ex aliarum personalium communi natura triginta annorum curriculo cõcludetur [l]. Et in hac ego sum sententia, quando de iure ciuili disputatur. Nec me latet tamen aliquos, ad quadriennium vsq; tantũmodo hanc rescissionis actioné retulisse, eo quod officio iudicis agenti succurratur [m]: & officium iudicis non possit lapso quadriennio implorari [o]. Quę tamen ratio nõ plane probat, quando officium iudicis hęret alteri actioni, cuius vitam ipsum sequitur, illudq; officium pro iudicis authoritate accipitur [o]. Quæ longe distat à simplici officio iudicis, quod sine alia actione restituit negotium, veluti

8 iure quodã extraordinario [p]. ¶ † Minus etiam me monet, quod actio venditi, si non aliud ab initio conuenit, non facile ad rescindendã venditionem perfectam, sed ad pretium cõpetat exigendum, vt rescripserunt Diocletianus & Maximia. CC. ¶ Siquidem quod nõ facile detur, idcirco non sequitur, aliquando ea iusta causa non dari: nam & dari constat interdum ad subuertendam emptioné ex pacto legis commissoriæ, vel legis addictionis in diem, in contractu apposito [r]. Sed & præter conuentionem aliquoties ea actione ad rescindẽdum agitur [s]. Possunt & verba illa Cæsarum [t], ad pretium exigendum cõpetere venditi actionem, accõmodari huic rescissioni deceptionis circa pretiũ, in qua & de exactione pretij iusti agitur alter-

9 natiue, rescissionis petitione [v]. ¶ † Quorũ & gratia dignam cẽseo obseruatione Angeli Perusini [x] distinctionem, dum ait ad rescissioné contractus quandoq; agi ipso iure, quod contractus ab initio nullus fuerit: quo casu petitur rescissio, quatenus de facto fuit factus vt si dolus det causam contractui bonęfidei, & traditio ea eo fuerit secuta: quãobrem agitur actione de dolo [y]. Aliquãdo autem ab initio contractus fuit aliquis, id est, potuit aliquando probari: sed ex alia causa eiusdem rescissio petitur, ex contrahentium dispositione: quo casu

10 agitur ea eo contractu [z]. ¶ † Interdum petitur eadem recissio propter dispositioné contrahentium, vel fauore personæ: & tunc iure singulari agitur, vt si minor, ecclesia, & similes petant rescissionem: quibus succurritur per restitutionem in integrum [c]. Multoties etiam petitur rescissio, non iure singulari, sed cõmuni. Quo casu quęrendum, an prodita sit eius rei gratia specialis, & propria actio à iure, qua exprimendum est, eiusmodi quod metus caussa [b]. Quod si nulla sit ꝓpria, tunc agendum est actione contractus eius, qui rescindi postulatur, vt in nostra rescissione, quæ proponitur pro iniusto pretio ad æqualitatem reducendo, vel

11 pro resoluenda emptione [c]. ¶ † Cęterum iure nostro Gallico, nemo potest vti rescissoria actione, prætextu læsionis, doli, fraudisve, vel alio modo post decennium, quo vita eius actionis concluditur. Nisi forte quis reipub. causa absit, computata præscriptione à die contractus, ex constitutione Ludouici 12. eius nominis regis, lata anno 1512. ar-

12 ticulo 46. quæ inuiolabile ius facit. ¶ † Hæc itaq; digna sunt primũ notione, & discussione iudicis. Sed deinceps iudicis authoritas necessaria erit, in definienda pretij iusti petiti quantitate, & in iudicandis probationibus, quán vere, vel vero proxime res fuerit tempore venditionis [d]. Æstimationem porro faciet, iuxta ea quæ de iusto pretio diximus, habita ratione tẽporis & locorum: nam ea augent, vel minuunt pretia rerum [e]. Sunt & rebus interdum definita singulis pagis, & diebus pretia, publica authoritate, & actis publicis, quæ agoranomi, siue ædiles, aut consules conficiunt, ea quibus quanti res tunc fuerit, potest facile probari; quanti tunc védi res potuisset. Et si res definitum nõ habuerit pretium, poterit idé iudex rem subijcere proprijs oculis & ita ęstimare [f], vel per se, vel adhibitis peritis æstimatoribus [g]. Cum enim intellectu percipitur ęstimatio, peritorũ in arte creditur iudicio [h]: videlicet quando secundũ pręsens tempus facienda æstimatio, quæ tamen in hac rescissione referenda est ad tépus emptionis, vt monui: probi tamé æstimatores ex præsentibus temporibus, facile argumétabuntur quanti tunc esse potuerit, subductis eorum, quæ præterierunt, ra-

13 tionibus. ¶ † Lex modũ huic iudicio hunc ponit, vt deceptio debeat esse vltra dimidiam iusti pretij, cuius definitione iudex contẽtus esse debet [i]: ideo si vno numo tantum supra mediam iusti pretij partem læsio sit, rescindi debet emptio, vel æqualitas pretio statui: nec licet iudici pretium statuere supra verum pretium, & ita reformare pretium ad eam quantitatem, quæ non excedit dimidiam veri pretij partem: quanquam contrahentibus, dum contraherent, licuerit, se in pretio circumuenire, dũmodo supra dimidiam iusti pretij non se lædant. Exemplum capeito venditore lęso. Res vendita valebat vere viginti aureos, vendita fuit nouem tantum aureis: ecce deceptionem vltra dimidiam iusti pretij: nam media pars est 10. aureorum, vltra quam adhuc vnus aureus, & deceptio est vndecim aureorũ. Potuit emptor sine metu rescissionis lædere, in dimidia parte pretij, & emere tantum decé aureis, vel duodecim vel quindecim, nec ob id rescinderetur vẽditio, neq; ob id ad supplendum verum 20. aureorũ pretium agi posset: quia non est deceptio vltra dimidiam partem iusti pretij, sed intra dimidiam. At si vltra dimidiam deceptio est, agitur a venditore, vel, vt emptor totum pretium 20. aureorũ suppleat, vel rescindatur venditio: nec liberatur emptor tunc addendo supra mediam partem, veluti dando duos aureos, vel tres, vel quinque: sed aut viginti aureos complere debet, aut ab emptione omnino abire [k]. Ratio mea hęc esse videtur, quia nõ potest

a gl. iuncta l. 2. de rescinden. ven. C. facit l. cum scriptor, so lut. matrim. P. l. §. si quis, de iure patro. P.
b vt in l. si vxori, de auro, & arge. leg. in P.
c l. in contractibus, 3 qu. h. ne caus. maior. in P. l. maioribus, cõmunia vtrius. iudic. C. Ioannes Andre. in ... dilecti, de empt. glo. in l. si olei, C. de loc.
d dict. l. 2. de rescin. vend.
e l. 1. ne quis in sua caus. iudic. C. l. 1. C. de suffr. & l. extat, quod met. caus. in P.
f l. non est singulis, de regu. iur. P.
g gl. in d. c. l. 2. de rescin. ven. & gloss. ... in contractibus, quib. ex ...
h l. sed Celsus, §. si fundum, de contrahen. emp.
i l. metum autem præsenté, § ex hoc edicto, quod met. caus. P.
k l. 3. C. de action. empt.
l l. sicut, de præscript. 30. vel 40. annor. C. l. 2. de const. pecu. C.
m per l. in contractibus, qui ... caus.
o l. ... de tempor. in integ. restitut.
... de quo officio quod hæ... actionis, ... & ... toto titulo, de rei vendica. C. l. 2. de rescind. vend. l. cum ..., de transac. P.
... l. quod ... de minor. 25 an. in P.
... venditi, & ... emp.
... fundus, de lege commissor. l. 1. & 2. de pact. inter empto. C. l. ex ... in quis de actio. emp. l. sed Celsus, §. si fundus, de contrah. emp. P.
... dict. l. ex empto, § si quis ... l. vendi...
... dicta l. 2. de rescind. vend ...
... fine, eod. titu. l. §. sed si rem, versi. si forte, si quid in frau. pat. P. lib. 14. titu. 5.
x Angelus de Perus. in l. 2. de rescind. vend.
y ... dolo, de rescin. vend. c. quamquam gloss. ibi repugnet.
z dict. l. ex empto, § si quis virum, & §. si quis virginem, de actio. emp. & dict. l. sed Celsus, §. si fundus, de contrah. emp. P.

c l. 1. & 2. & sed. ver. vendit. C. l. 1. si aduersus transac. C.
b l. qui. a met. cau. l. 1 C. de rescin. ven. C.
c dicta l. 2. de rescin. ven. C. & dicto §. si quis virginem.
d l. t. si ma. fac. alie. ra. habue. C. l. si voluntate, in fine C. de rescind. vend.
e l. spadonem, §. qui absolutus, de excusa. tut. P. l. pretia rerum, ad leg. Falc. P.
f l. fin. de iure domi. imper. C.
g l. hac edictali, § in illo, & §. quo vero in Leonis, & § illud, de secund. nup. C.
h l. comparationes, C. de fid. instrum. l. 1. & l. si de ventre inspicien. P. l. semel, de re milita. lib. 12. C.
i gl. in l. fin. e fuerit, pro socio. P.
k Cynus, in l. 2. q. 6. de resci. ven. C. facit & l. si voluntate, de resci. vend. C. l. si res, ... mulier. de iure dot. in P.

addi vel minui pretio emptionis, quin non muretur ipsa emptio: cum substantialis eius pars sit pretium, vt me docuit Papinianus [a]. Et proinde, quãuis liceat in contrahenda emptione circa verum pretium se circumuenire, tamen vbi supra dimidiam pretij partẽ læsio in emptione interuenit, & dum agitur de supplemento, vel rescissione eius, non potuit addi ab emptore aliquid ad pretium supplendum vt dimidiam suppleat: nam hoc esset nouam constituere emptionem, cum tamen de prima quęstio sit reparanda integre, vel de rescindenda. Quia etiam in toto ab initio deceptus [b]. Hæc eadẽ in emptore decepto concedenda sunt, dummodo exemplum in quo variant interpretes, cõposuerimus deceptionis. Res vendita vera æstimatione, decẽ aureorum erat: emi eam sexdecim aureis; dico me deceptum supra dimidiam iusti pretij: nã media pars quinq; erant: decipior itaq; vno plus dimidia, videlicet sex aureis. Quod est exemplum glossæ, quod sequuntur Azo & Odofredus [c], improbato exemplo Cyni [d], qui ratus est in valore rei decem aureorum deceptionem amptoris esse, si ęmat 21. aureis, quod tamen aperte docet deceptione supra mediam partẽ iusti pretij, quę est quinq; aureorum, sed supra totam æstimationem, vt esset æstimatio potius supra duplam, quam partẽ mediam. Igitur & emptore decepto in re valente 10. aureos, qui emerit 16. vel ampli[9], secundum glossam, Azonem & Odofre. vel restituetur pretium à venditore, vsq; ad verum 10. aureorũ, vel omni pretio restituto, rescindetur emptio. Siquidem in contractibus seruanda est æqualitas [e]: & quod vni contrahentium licet, alteri quoq; licere debet [f]. Sed mihi probatur verior computatio Cyni, & aliam reijcio. ¶ † Tertio iudicis partes hic sunt, num negotium rescissioni obnoxium sit. Quippe quod nõ semper defectus pretij, vel excessus supra dimidiam iustæ æstimationis rescissionẽ permittit: veluti primũ, si casus dubius sit [g]. Secundo si agatur de trãsactione quæ non potest prętextu læsionis supra veram æstimatioẽ dimidiæ partis iusti pretij, retractari [h]. Tertio in æstimatione rei datæ in dotem, hoc remedium rescissionis cessat si tempore restitutionis faciendæ non extat, sed statur æstimationi factę [i]. Quarto qui prudens sciensq; valorem rei esse supra dimidiam pretij quod accepit, eiurauit hoc remedium expresse, vel tacite: cum suo priuilegio sponte & libere cedere cuiq; liceat [k]. ¶ † Expresse potest quis scienter, rem quam nouit maioris pretij, viliori vendere, & reliquum pretium expresse donare [l]: vel si nominatim dicat, se cedere beneficio l. 2. de rescindend. vendit. C. nam remittenti non datur regressus [m]. Nisi tam rusticus esset venditor, vel mulier improuida, qui nescirent quid, qualéve esset illud beneficium vel remedium, vt potius facilitate, quam consulto & ex liberalitate remittere videantur: & ita rusticitas, vt in alijs, excusat [n]. Alioquin scienti, & volenti non videtur inferri dolus, vel læsio [o]: tum maxime, si is qui vendit, nominatim expresserit, vel instrumento inseruerit, se rem quam decem scit valere, quatuor vel tribus, vel minori pretio vendere, & remittere remedium, l. 2. de rescind. vendi. donareq; quanti pluris vendi potest. Speculator [p] quoq; tacite remissum hoc remedium scribit, si constet venditorem scire valorem verum rei venditæ, & nihilominus minoris vendidit, neq; iuuandum hunc remedio postea. Et subscribit Baldus [q]: quia sciens æquiparatur remittenti [r]: atq; excepta rudi simplicitate, & rusticitate, nemo præsumitur velle iactare suum [s]. Partim autem tacite, & partim expresse quis videtur remittere remedium, si ignorans veram æstimationem rei suæ, speciali nomine remiserit omnem fraudem veri pretij, & deceptionẽ vltra dimidiam eius: cogitauit enim fraudem in genere iusti pretij, sed non in specie [t]. Quo fit, vt hæres à testatore damnatus vendere alicui rem certo pretio [u], non possit vti hoc remedio rescissionis, re vendita: quod testator partim donare voluerit legato, partim vendere, & ita notat Baldus [z]. ¶ † Sed inutilis quęstio non est. Num ex clausula illa quæ frequens in instrumentis, & fere semper adijcitur, si quid pluris valeat, donauit venditor &c. censeatur remissum remedium l. 2. de rescin. venditio. Cui respondendũ censeo cum distinctione Bartholi, an sciuerit iustum valorem rei venditor, an vero ignorauerit [y]. Nam sciens certo valorem, arcetur a rescissione. Quia scienti, vt dictum antea, dolus non fit [z]: nec scienti remedium datur [a]. Contra si ignorauerit: quia si sciuisset, non contraxisset [b]: neq; captiosæ donationes ratæ sunt [c]: & tunc donationis nomen ab hoc ignorante prolatum, de modica re intelligi debet [d]. Potissimum cum clausula prædicta non inducat veram donationem, et facilitate potius prolata [e], ob illam facultatẽ, qua licet intra dimidiam iusti pretij contrahẽtibus meliorem suam conditionem facere [f]. Si tamen adijciatur eidem clausulæ, venditorẽ donare, quanti plurimi res est, siue magna, siue sit exigua quantitas, prorogatur intentio, & ad quantitatem supra dimidiam iusti pretij existentẽ, & donatio fit maioris partis præter pretium [g]: præsertim quod in dubio quilibet præsumitur scire vires sui patrimonij [h]. Et res pro parte vendi potest [i], exceptis incorporalibus, quæ huiusmodi sectionem non admittunt, & in solidum aut vendi, aut donari debent [k]. ¶ † Quinto non competit hoc remedium l. 2. de rescind. vend. C. in venditione facta iudicis decreto, seruatis subhastationis solemnitatibus, lege & edictis principum statutis [l]. Nam si iudex abutatur facultate, vel excedat eandem in aliquo, saluum prouocationis vẽditori ius est [m]: maxime si debitor cuius res veneunt, contumax fuerit, qui absens pro pręsente habetur [n]. Subinde, cum creditor addictione dominij deceptus, vel venditione læsus, nõ possit conqueri [o]: non erit etiam audiendus læsus eadem debitor, vt æqualitas debita vtriq; contrahentium conseruetur [p]: tum etiam quod inter solẽnia alienationis rerum debitoris, non adijcitur mentio, vt iustum pretium adsit [q]. Firmant autẽ istæ solemnitates venditiones iudiciales, vt vix conuelli possint [r], & interest reipublicæ decreta iudicum non esse elusoria [s]: nisi ex iusta causa debitor esset absens, vel minor [t]. Non imus tamen inficias, cauendũ esse, ne sub nomine subhastationis, fraus fiat priuatis debitoribus, rebus viliore pretio distractis, néve plus exactor ex gratia, quam debitor ex pretio consequatur: néve gratiosæ auctiones fiant, & totũ pereat debitori: nã certe efficax ea ratione erit, refuso pretio, rescissio [u]. Oportet enim bona fide emi, & auctiones & hastas legitime & sine fraude decurrere: ne iniuriarum occasio oriatur, vnde iura nasci solent [x]. Neq; etiam æquum est tueri emptiones, in quibus per obreptionem iudici impositum est [y]. Cæterum

e L. ignorare, de testitutio ... C. l. si finita, §. si forte. de damno infect. P.
v L. si quos deor... de rescin. ven. l. fundu... Lucij ... l. p. ...
... ff. P. ... Cundu vi. y l. ... verbo, ne vis fiat ei, &c. P.

terum

terum nisi probationibus liquidis impostura venditionis iudicialis ostendatur, vix, aut nunquam à venditione iudiciali obsignata decreto, recedere licet: quia omnia præsumuntur solemniter acta [a], & pro veritate res iudicata habebitur [b]. Quamuis iustum pretium requiri in venditionibus iudicialibus admittamus [c], tamen nihil prohibet verum & iustum pretium illud dici, quod tot proscriptionibus, tot diebus palam expositis, conquisitum est, & tantum inuentum. Si enim minoris, & supra dimidiam iusti pretij læsione interueniente venibilis fuisset, verisimile & certo certius ab aliquo pluris empta fuisset. Quare rectè iustum pretium erit, quod in eo loco maius non potuit inueniri [d]. Quod si quis conqueratur de fraude, de solemnitatibus omissis, illi prospectum est, vt liceat ea proponere, antequam decretalis fiat venditio: quod si non fecerit, mora sibi nocere debet [e]: via enim post decretum, seruans omnibus solemnitatibus agendi, præcluditur ex capite iniusti

18 pretij. ¶ † Secato non habet locum remedium dictæ l. 2. de rescin. vend. C. si res vendita perierit sine culpa possessoris [f]: quia hoc remedium tantum competit pro re repetenda, vel pretio supplendo, si elegerit emptor [g]. At re ante moram perempta, liberatur debitor ab eius prestatione [h]: nam æque erat peritura apud ipsum petentem si habuisset. imo & modico pretio accepto, iustissimum est perempta re esse contentum, & lucro sibi assignare: quoniam si restituta fuisset illi res, restituisset pretium, & ita tunc & re & pretio priuaretur [i]. Neq; in repetitionem veniunt, quæ à fortuitis contingunt casibus [k]. De hinc res tantum erat in petitione, supplementum autem in electione emptoris conuicti, quare re perempta, rectè pretium non petitur [l]. Si tamen qui emit minori pretio, iusto pretio eandem rem alij vendiderit, æquum est vt prior venditor cum primo emptore possit agere: quamuis res apud eum non sit, & desierit possidere, vel quãuis perierit. Quod, qui pretium habet, rem habere videatur [m]: vt & qui dolo desijt possidere, perinde est ac si possideret: quia per eum factum, quominus possideat [n].

19 ¶ † Actionis rescissoriæ huius Cæsares Dioclet. & Maximian. fundamentum in humanitate constituisse videntur, dum aiunt [o]. [*Humanum, vel pretium te restituente emptoribus, fundum venundatum recipiat, &c.*] Scilicet, quod labi, errare, & falli in negotiorum tractatione humanum sit: & proinde expedire deceptis cõmuni fragilitate, subueniri [p]. Facile decipiuntur in rerum suarum æstimatione venditores, qui non emerunt, sed aliunde gratis vel successione acceperunt: & habent iustam ignorandi causam [q], qui alibi quam vbi degunt bona sita habent [r]: qui labore & sudore acquirunt, res pluris æstimant, quã qui relictis potiuntur. Est & vitium cõmune, vt amplius, quam in his sit, de facultatibus suis sperent homines [s]: quo fit, vt qui sibi hoc modo plaudunt, vilius sæpe vendant, dum plura sibi superesse arbitrantur. Sunt & aliqui, quidum modico præsenti indigẽt, rerum valorem verum, vt id consequantur, non considerent, quod & remedio dignum est [t], videlicet si læsio excedat dimidiam veri pretij partem: alioquin enim, non sufficit ad rescindendam actionem, obijcere quod vrgente debito, viliore pretio quis coactus fuerit, vel negotijs dictantibus familiaribus, vendere [u]. Quia enim sibi necessitatem imposuit, restitui non debet [x].

20 ¶ † Finis propter quem huic remedio locus, est æqualitas, ad quam reducitur pretium, in emptione proba [y]: iustis rationibus, ne quisquam cum alterius iactura locupletetur [a]: nec tamen modica inæqualitas, quæ mediam partem iusti pretij rationem non excedat, considerabitur propter vtilitatem & frequentem vsum contractus emptionis, in quo propter minimam causam, bona

21 fide res vendita, inempta fieri non debet [a]. † Remanet tamen adhuc tollendus scrupulus, num si contrahentes emptionem, iurent se non recessuros à contractu, & illum inuiolate seruaturos, locus sit huic remedio, ob læsioné supra dimidiam iusti pretij partem. In quo Odofredus [b], tradit iuramento excludi remedium, nec iurantem expectare debere principem, vel legem sibi fore authorem periurij [c]: quem aliqui sequuntur [d]. Contraria tamen mihi verior videtur sententia, nec ad supplementi iusti pretij petitionem iuramentum pertinere, nec ex generali clausula iuramenti firmari quod legibus improbatur [e]. Et cum iuramentum hoc sit contractus confirmatio, non potest confirmatio impedire quominus agatur ad supplementum [f]: quia & remanet contractus. Eadem enim leuitate, qua circumuenti vltra dimidiam partem pretij inducti sunt ad contrahendum, & iurarunt, & remiserunt generaliter facultatem remedij huius: parq; ius introduci debet [g]. Cum neq; ad incognita trahi possit conuentio [h]: nec censetur periurus qui ex causa legitima à iuramento recedit [i]: nisi nominatim contrahentes fuerint certiores facti de vi remedij huius rescissionis, & postea iurauerint, vt diximus paulo ante, alioquin generalis clausula remissionis supplementi petendi, de modico intelligitur [k]. Suadeo tamen, vt tutius alea iudicij procedat, postulari ab episcopo gratiam iuramẽti, antequam qui eiurauit agat: quod & melius esse ait Cynus [l].

non. sacramenta puberum, si aduer. ven. C.
h L. iem fratres, de pact. P. l. de tutela, de integ. restit. minor. C. l. fi. de non numer. pecunia, C. l. si qui satisda. cog. P. l. fi. ad municipa. l. mater, de inoffic. testa. in P.
i dict. l. fi. qui satisf. coga. P.
h L. hæc adiectio, de verbor. signif. l. cum furti, de in litem iura. P.
l Cynus in dicta l. 2. quæst. 14. de rescinden. vend. C. propter cap. cum contingat, de iureiuran.

Syntagmatis iuris vniuersi libri vigesimi quinti Finis.

DE REDHIBITIONE GENTILITIA.

LIBER XXVI.

De frequenti inter nationes plures consuetudine redhibendi, & de redhibitionis finitione. Cap. 1.

1 & 2 Retractus gentilitius apud Romanos aliquando probatus iure pontificio, & Gallico, & aliarum nationum.

2 Iubileus Hebræorum.

Vicinis ius prælationis in emptionibus rerum vicinarum, quo ordine olim. eod.

3 Retractus gentilitij synonyma.

4 Retractus gentilitius quid.

1 MEMINERVNT Cæsares † Valentinus, Theodosios, & Arcadius, dudum concessum fuisse proximis, consortibusque, vt ab emptione extraneos remouerent, vt homines suo arbitratu vendenda non distraherent [a]. Id fiebat offerendo, & soluendo venditori, vel restituendo emptori pretium venditionis per proximiorem, intra annũ & diem [b]. Hanc consuetudinem in Gallia fere tota seruari, tradunt Chassanæus [c], & Guillelmus Benedictus [d]: potissimum in Aquitania. Et in Feudorum legibus quoq; obtinuisse, fidem, quæ de his scripta iura sunt, faciunt [e]. Receptam & in patria Briansonij tradit Guido Papæus [f]: in Picardia, Odofredus [g]. Lutetiæ, Aquitaniæ, & in Germania Nicolaus Boër [h]. 2 ¶ † Apud Hebræos redhibitio, vel redemptio rerum venditarum duplex. Vna quam imitatur Solonis lex σεισάχθεια, seu releuatio debiti [i]: Hebræi iubileum vocant. [*Sanctificabis*, inquit Dominus, *annum quinquagesimum, & vocabis redemptionem omnibus habitatoribus terræ vestræ: ipse enim est iubileus: reuertetur homo ad possessionem suam, & vnusquisq; ad familiam pristinam* [k].] Alia redhibitio fiebat iure proximitatis, quo proximior in emptione, remotioribus & extraneis præferebatur [l]: de hac nos loquimur. Extat Romani, & Michaelis, imperatorum Orientis, constitutio nouella [m], qua cauetur, vt in venditione rerum immobilium, primum moneantur testato cognati, quos succedere inquit, diximus κατὰ τάξιν, id est, ordine: deinceps & illi cum quibus res communes erant, etsi extranei sint: postremo & vicini vnitri aliqua ex parte rei: cum his moneri eosdem, vt intra triginta dies verum pretium, si velint, quod verus emptor daret, præstent. Et post hæc libere alijs posse alienare. Extat & imperatoris alterius Orientis, Phocæ alia constitutio, quę hoc ius prælationis sustulit proximis & vicinis pauperibus [n]. 3 ¶ † Redhibitio gentilitia varijs nominibus ab interpretibus, & iure dicitur: vt redemptio, ius προτιμήσεως, id est, prælationis ius, ius retractus [o], 4 ius congrui, Gallis, *retraict linager*. ¶ † Finitio autem substantiam omnem redhibitionis huius euoluens hæc erit: vt sit facultas redimendi rem immobilem venditam, æquali pretio, iure proximitatis, intra certum tempus competens. Quæ nostra methodo tunc explicanda per singula copiosius est: quod frequens eius sit in vsu quæstio: considerantes ordine, res, personas, & reliqua negotij propositi per nostram artem Syntaxeos. Diuisioné hic huius retractus substantialem nullam apposuimus, cum de vnica tantum specie eius sermo sit institutus: quamobrem & ad res properemus.

[a] l. dudum, 14. de contrahen. emp. C.
[b] ca. constitutus, de in integ. restitutio.
[c] Barth. Chassanæus in commentarijs ad consuetudines Burgundię, tit. des retraictz, §. 1.
[d] Guilliel. Benedict. in repetitio. c. Raynutius. ad verba, & vxorem nomine, decisio. 2. num. 154. & decis. 5. nume. 44.
[e] §. sed etiam res, per quos fiat inuestitura, lib. 2. Feud. tit. 3. §. fi. quales poterat olim feudum alienar.
[f] Guid. Pap. q. 357.
[g] Odofredus, in l. dudum, de contrah. emp. C.
[h] Nicol. Boerius, in commenta ad consuetud. Biturigum, tit. de retraict linager, §. 1.
[i] de qua Plutarc. in politic.
[k] Leuit. 25. & Numero. c. fi.
[l] distinc. 25. Leuit. Ruth. 4. Hiere. 32.
[m] in iure Orientali, lib. 2. in constitutione Romani & Michaelis, titulo, περὶ τῆς προτιμήσεως. id est, de iure prælationis, meminit & Constantinus Harmenopulus lib. 3. promptuarij, titu. 3.
[n] dicto lib. 2. iuris Oriental.
[o] iuxta l. 1. de natur. lib. C. l. 1. de fundis rei priuat. libr. 11. C.

de Rebus pro quibus locum habet Redhibitio gentilitia. Cap. 2.

1 Redhibitio gentilitia quare tantum habet locum in immobilibus.

2 Mouentia sese inter mobilia sunt.

Mobilia non dicuntur, nec immobilia nomina. eod.

3 Reditus annui, & pensiones, quando inter mobilia, & immobilia.

2 & 3 Immobilia quæ dicantur.

4 Redhibitio gentilitia locũ habet in vsufructu vendito.

5 Vectigalibus & portorijs.

6 Retrahi à proximis nequeunt, quæ venditor nuper quæsiuit.

Biens de l'estoc *quid. eod.*

7 Nouueaux acquæstz *quid.*

8 Limitanea regni.

9 Fines regni maxime à regibus obseruandum ne à priuatis periculose teneantur.

10 Vendita regi.

Regum admonitio de non vsurpandis priuatorum bonis. eod.

11 Num confiscata.

12 Non vendita ab ecclesia: contra si ei vendantur.

Ecclesia quomodo consuetudine laicorum, & statutis obligetur. eod.

13 Decima vendita ecclesiæ, an retrahi à proximis possint.

14 Non hæredibus vendita.

15 Non

15 *Non vna ex pluribus rebus venditis, vel pars ex toto.*
16 *Non venditae clesiis, vel scholis ædificandis.*
17 *Num feuda.*

1 RES quæ † retrahi possunt hoc iure, immobiles tantum sunt: non autem mobiles [a]. Mobilium rerum, vilis & abiecta est possessio [b], vt & facile ab ignorante amittatur [c]. Et in his non cadit affectionis consideratio, cum natura illarum fluxa & mutabilis sit, vt vestigia maiorum, virtutisque memoria illorum retineri non possit. Et proinde sine solemnitate alienari possunt: diuersum in immobilibus [d]. Quo fit, vt neque bona mobilia, hypothecæ nomine data, retrahi possint iure prioritatis, quod regula Gallica dicimus, *que*
2 *biens meubles n'ont point de suite* [e]. ¶ † Inter mobilia, mouentia sese annumerari possunt, vt animalia [f]. At nomina neque mobilium neque immobilium nomine continentur, sed tertium quoddam genus faciunt [g]: si tamen ius consideret ut quod ex illis pendet, pro immobilibus inter immobilia non
3 dubitandum annumeranda [h]. ¶ † Annui quoque reditus, si illi perpetui sint, & inter immobilia sunt: si breui tempore duraturi, inter mobilia [i]. Quare pensiones perpetuæ debitæ ecclesiæ, easdem solemnitates exigunt, si alienentur, quas res aliæ immobiles [k]: ita reditus, census, pensiones, inter immobilia annumerantur [l]. Et sancitum in Burgundiæ consuetudinibus retractum hunc locum
4 habere in censib. perpetuis venditis [m]. ¶ † In fructibus tamen semel venditis [n], vel certo tantum tempore percipiendis, vel post aliquod tempus redimendis, redhibitio gentilitia non admittitur [o] si vsusfructus fundi vendatur, quia inter res immobiles computatur, vt pars fundi [p], facit lo-
5 cum huic redhibitioni [q]. ¶ † Idipsum censendum in vectigalibus, & portorijs, quæ vocant goidagia, portoria, pedagia, & in similibus, quæ vendita subijciuntur redhibitioni [r]: quia hæc inter immobilia venire norat Baldus [s]. Placet etiam, si mobilibus pretiosis accedant quædam immobilia, ne prætextu immobilium, mobilia redhibeantur, neque etiam immobilia. Ridiculum enim est, vt pretiosius viliori cedat [t]: vt sæpe in permutationib.
6 fit [u]. ¶ † Sed latius adhuc percurramus res immobiles, quæ venditæ non possunt redhiberi a proximis, vel ob naturam rerum, vel ob priuilegium personarum, quibus væneunt, vnde & dilucidior erit notio rerum quæ retrahi possunt. Primum itaque locum non habet hæc redhibitio, si venditor eas res, quas vendidit, nuperrime quæsiuit. Quia tunc verum est eas non esse de genere, vel familia, vel e bonis maiorum, antiquæ hæreditatis, aut, vt cum consuetudinibus loquar, *de l'estoc* [x]. Quod liberior sit distractio rerum à nobis acquisitarum, quam aliunde relictarum [y]: nec proximiorum in illis dicatur affectio esse, cum maiorum non fuerint, quorum ratione redhibitio videtur inducta [z]. Contrarium tamen seruan apud suos, & in Germania scribit Masuerius [a]: sed communis vsus firmatur consuetudine feudorum, in quibus alienatio, alijs quam proximis fieri non potest, si feudum fit paternum, vel antiquum: contra si
7 feudum nouum, aut de nouo quæsitum [b]. ¶ † Notandum tamen nouam acquisitionem, & vt dicunt consuetudines, *nouveaux conquests*, non dici si aliquando rem venditam per proximum, retraxerit: nam ea tunc maiorum censetur: quare si vendatur ab eo, huic iuri subijcietur [b]. Item singulare quod obseruat Boerius & alij, rem quæ diu possessa fuerit, à venditore qui eam acquisiuit, posse
8 retrahi per filios vltimi venditoris [d]. ¶ † 2. Liberum non est ius retractus proximioribus vendentis, si fundi castrum, aliæve res in regni liminibus constituræ vendantur, & proximior, cui parum fidit princeps, aut res, velit retrahere [e]: quia fines publicos detineri à priuatis temere non oportet, cum
9 suspicio mali immineat in rem publicam [f]. ¶ † Narrat Ammianus Marcellinus [g], belli & cladis Romanæ à Persis susceptæ, causam prodisse ex Antonino quodam, qui ex opulento mercatore euaserat rationarius apparitor, vexatus potentum iniustitia, & oneratus fisci rationibus, fundum pretio in Hiaspide, qui locus vicinus Tigridis fluentis, magno mercatus est iuxta oras Persicas: vnde proditionem a nullo animaduersus molitus cum Sapore, qui pro Persis oras circa Tigridem obseruabat regni. Fuerunt, pro finibus agrorum inter priuatos, aliquando à paruis initijs atrocia bella: vt inter Iapygas & Tarentinos in Italia [h]: inter Corinthios & Megalenses [i]: inter Egesteos & Selinuntios [k]: multo magis inter principes de finibus regni conseruandis curandum est, quos obseruant diligentius & pertinacius ho-
10 stes, vt via facta regni potiora inuadant. ¶ † Tertio cessare retractum in rebus venditis regi, vt iudicarum in suprema Parisiorum curia, in vigilia omnium Sanctorum, anno domini 1485. in causa comitatus Guinensis venditi Principi [l]: iura quippe regum & eo extenduntur, vt consuetudines possint abrogare legem [m] & res possessorib. nullo, aut modico pretio dato, adimere [n], vtpote domini rerum regni [o]. Et quod principi placuit, legis habet vigorem [p]. quanquam aliquando verum sit, aliquos principum hac licentia abuti, degenerare imperio paterno in tyrannidem: ipsi tamen videant, & sciant, non omne quod licet honestum esse, nec semper iustum: proponantque sibi exemplum Achabi regis, & quid illi acciderit, ob vineam ereptam Nabotho præter illius voluntatem [q]: quale & iudicium D. Chrysostomus tulerit de vinea ab Augusta viduæ erepta. Meminerint dignam esse vocem in maiestate regnantis, se profiteri subditum esse legi-
11 bus [r]. ¶ † In bonis porro delatis ad fiscum per contractum, certe iustior est opinio, redhibitionem gentilitiam locum habere [s]: quod in contractibus instar priuati sit [t]: & succedens priuato eius iure vtitur [v], neque priuilegio vtitur, nisi quatenus expresse illi priuilegium concessum reperitur [u]: & proinde si ratione pecuniariæ multæ, quæ in ærarium, vel fiscum exsoluenda est, res alicuius distrahantur, vel fisco addicantur, redhiberi à proximo poterunt: cum rem suam persequentib. pœnæ fiscales postponantur [y]. Cæterum si alia ratione ob crimen fisco bona rei adiudicentur, cessabit redhibitio:

[illegible] l. fin. de aquirend. rer. dom. [illegible] de [illegible] lib. 7. P [illegible]
[illegible] de Assisiis comment. super his protomiseos. Chassanæus in commen. Burg. [illegible] des retraicts, in § 1. in verbo heritage, vers. quæ ritur.
[illegible] in proxime citato loco.
[illegible] feud. cognitio. & in c. 1. quæ sunt reg. in vsib. feud.
[illegible] in aliena tabula, de rerum diuisio. § 1. quæ ratione, § sed non vt libero, de acq. [illegible] l. iustissime, de ædilit. edict. vide Boerium ad consuet. Biturig. tit. de con-[illegible] tit. de co[illegible] retract. [illegible] vers. quod si permutans.
[illegible] iones, de rerum permutat.
[illegible] in comment. ad consuetudines Biturigum, tit. de retraict. § 2. gloss. 1. versic. [illegible] num 1 & consil. 42. num 9. Bald co[illegible] 169 incipien. [illegible] vol. 2. Masuer. in Praxi iudicio. tit. de retract. § 1. Chassa. in consuet. Burg. [illegible] ract. in [illegible] erbo ancien.
[illegible] presbyteros, in [illegible] de episc. & cler.

quia

quia nulla ibi emptio, ex qua ius retract. oritur [a]: & quia fiscus tunc succedat, & teneat locum, non alterius possessoris, sed rei ipsius [b], veluti hæres etiam eiusdem aliquando, si enim filius rei bona partiatur [c]: & vltra, delatis bonis in fiscum, mutatur eorum qualitas, & ex priuatis, publica fiunt, vt notauit Speculator [d]. Quod pertinet autem ad bona quæ vt vacantia, ad fiscum perueniunt, perperã disputatur, num proximis liceat a fisco redhibere: nam si proximi sint, vacantia non dicun-
12 tur [e]. § † Quarto, extra aleam quidem est, res venditas ab ecclesia non esse obnoxias redhibitioni, eo quod ecclesia non habeat proximos, nec eius bona iure hæreditario deferantur [f]. Verum non caret dubio, an dum ipsa emit, possit res à proximis vẽditoris redhiberi. Et tandem pluribus placuit posse [g]. Videtur namque ecclesia huic iuri se submisisse, eoque in sanciendis statutis, solent interesse vna cum populo & nobilibus personæ ecclesiasticæ. Neq; etiam ignoratur consuetudines efficaces, quod a principe firmatæ, vel expresse, vel silẽtio tacite sint. Proinde, vt princeps ius habet sanciendi de bonis temporalibus ecclesiarũ, sintque ea ratione iurisdictionis principis, vt ait Baldus [h], & consuetudines obligabunt in his ecclesias: præsertim quum vis non hat ideo priuilegus ecclesiasticis [i]: imo & personæ ecclesiasticæ in rebus à proximis venditis, hoc iure vti possint.
13 § † Singulare tamẽ hoc est, in decimis ecclesiasticis ecclesiæ venditis, per laicos, pximos nõ posse rettahere, nisi ante concilium Lateranense permissum laicis decimas illas retinere. Et ita decisum alias [k]. Decimæ quippe propriæ sunt in bonis
14 ecclesiæ, & eorũ qui inseruiunt [l]. § † Quinto, in hæreditate, vel parte hæreditatis vẽditæ non datur proximiori vẽditoris redhibitio gentilitia [m]: q in hæreditatis vẽditionem veniant simul mobilia cum immobilibus, & mobilia non redhibentur, vt diximus: proinde neque immobilia: quia hæreditas sectionem non patitur [n]. Neque hæreditate vendita, res singulares censentur vẽditæ [o]: quia ius hæreditas est [p]: & iura indiuidua sunt [q]. Sed & hæreditas vices defuncti gerit, & personam defuncti repræsentat: & proinde p hæreditatis venditionem omnino ius familiæ non vide-
15 tur immutatũ [r]. § † Ex quibus, sexto, sequitur, vt vna re, vel pluribus, vna emptione & simul distractis, proximus partem rei, vel vnam vel aliquas tantum ex pluribus, redhibere non possit: quod & in dominio feudi, & dominio directo statuitur [s]. Neque totius rei dominus efficere potest, vt partem rei pro derelicto habeat, partem vero retineat dominij [t]: neq; minor pro parte agnoscere potest, quod tutor gessit in contrahendis nominibus: sed in totum, aut à toto recedere debet [u]. Idipsum in procuratoris amotione responsum [x]: & pluribus rebus vẽditis addictione in diem, non auditur, qui partem pretij, & partem rerum offert [y]. Scio tamen antiquum Anonymum interpretem in 2. consideratione retractus, quæstio. 9. existimasse veriorem contrariam sentẽtiam, propter l. vxorem, l. 39. §. agri plagam, de legat. 3. vbi diuisio rei fit. Sed nihil ad ius hæc pertinent, quæ ibi traduntur: nec l. legatarius 38. de legat. 2. nec alia quæ ille perperam, vt mihi videtur, adijcit: neq; animaduertit in redhibitione ædilitia priorem sententiam expresse firmari [a]. & facultatem in dando vel faciendo cõsistentem, non posse pro parte impleri [b]: qualis est redhibitio hæc [b]. Nam & ex empto actio continet rem tradi [c], contractusq; vt in facto consistentis, indiuiduus [d]. Prohibet & lex in fundis vna concessis, retrahi fertiles sine sterilibus [e]. Meminit Ioãnes Lucius, placuisse Parisiorum curiæ supremæ pridie Calendas Iulij, 1550. in venditione prædij cum debitis aliquot annorum fructibus venditis, cum qui prædium sibi gentilitio iure redhiberi petebat, cum de fructibus cõtrouerteretur, qui mobilium appellatione censentur, non posse prædiũ sine fructibus redhibere, quia fundus, & prædium vno pretio empti essent [f]. Receptum quoq; vt quando res in parte fit deterior, habeatur ratio nõ partis, sed totius [g]. Cæterum si vno instrumento, vel diuersis, diuersæ res distinctim certo pretio venduntur: vt vendo prædium centũ aureis, domum quinquaginta, poterit proximus quam voluerit harum retrahere [h]: quia diuersæ venditiones censentur [i]. Idipsum si vno pretio væneãt, quod postea diuidatur, vt vendo tibi centum aureis prædium & domum, videlicet prædium 50. domum quinquaginta [k]: nisi constiterit emptorẽ non aliter empturum fuisse alteram rem sine altera: tunc enim non officiet diuisio pretij: quare vel vtramque redhibendam, vel ab altera abstinendũ esse
16 satius est dicere [l]. § † Septimo non retrahũtur res pro ædificandis vel augendis scholis [m] vel ecclesiis venditæ: & vtilitas publica, priuatorum præfertur cõmodis: & quod pluribus expedit, quam quod paucioribus [n]: nec quisquam dubitat ea loca, & personas earum, militari iure vti & priuilegio [o], in militiæ autem fauorem, certũ est & a dominis propria in milites transferri [p]. § † Octauo,
17 quando iura vassalli venduntur, cessat retractus [q]: ne cogantur vassi seu vassalli, inuiti habere quem nolint dominum [r]. Videtur enim electa persona domini, seu patroni à subditis, & eius fides, cui forsan similis futura retrahentis esse non posset, cum variæ fiot hominum voluntates [s]: & electa alicuius industria, per alium præstari non potest, inuito stipulãte: cum inter artifices magna sit differentia [t]. Cæterum in Gallia hoc non existimo verũ, quod feuda patrimonialia facta sint, ex beneficio principis distributa in perpetuum possidenda, vt quolibet titulo in alios instar patrimonij alterius generis, alienari possint [v].

de Rebus ex aliis contractibus, quam per venditionem simplicem distractis, in quibus non admittitur redhibitio gentilitia.

Cap. 3.

1 *Redhibitio gentilitia, fit de rebus tantum venditis.*
Redhibitio gentilitia an locum habeat in venditione conditionali. eod.

r l. ... obligat. l. 1. §. incorporales, de rerum diuisione in P.
s l. hæreditas, C. depositi lib. 4. tit. 34. l. hæreditas, de acquis. rerum dom. §. 1. de ... l. nouatio, in 2. in n. de nouatio. P.
... in d. tit. de retractu, 3. item vna vel plurib. huc pertinere possunt quæ de ... ædilitia diximus. t l. en pars, pro derelict. in P.
u ... de administ. tutor. P. x Vlp. in l. in causæ, 28. de procurator. P.
y ... de in diem addict. P. ... l. si duos, de contrah. empt. P. l. B quis aliam ... in P. l. scire debemus, 28. de verb. oblig. P. expresse l. fistulas, 78. §. quæ ... contrah. empt. P.

q l. Lucius de eu. §. in verbetum, §. 1 de rei vend. P. Anonymus antiquus de iure retract. in 12. reg. 7 limitatione. r arg. l. multas, 14 de fideicom. li. 40. P tit. 5. & ibi gl. iunge l. generaliter, 24. § 8. eo. tit. l. Titius cum doce... de actio. empt. P. s præterea, in 2. de prohibitum feud. alien. per Federicum ...
s l. quia poterat, ad Trebellia. c. quia dubitatarem, de concessio prebend...
t l. inter artifices, de verb. oblig. in P. v Bald. in l. fin. de consti. princip. ... Benedict. ad verba & vxorem nomine 5. decis. nu. 6.

Nono

1 Non regula generalis est, † res venditas tantum retrahi, non alio titulo distractas. In quo dubium tamen adhuc est, an venditæ res sub conditione possint retrahi. Quam quæstionem pluribus vtrinq; depromptis rationibus problematice tractaui aliquando Cadurci, explicans huius potestatis redhibēdi quæstiones, quas si vellem huc transferre, in immēsum libellus hic augeretur: & sufficere mihi videtur indicare Tiraquellum, virum certe multæ lectionis & eruditionis, & diligentissimum, scriptis mandasse, locum esse redhibitioni in conditionali de futuro venditione, & ita iudicatum in suprema curia Lutetiæ [a]. Quia in contractibus conditionalibus, inspicitur tempus contractus: non tempus impletæ conditionis [b]. Quamobrem creditor, cui sub conditione, debetur, de iure suo excipere debet, & vt nostri loquuntur pragmatici, *est tenu s' opposer*, licitationib. seu subhastationibus, vel proscriptionibus bonorum debitoris, intra tempora præstituta ab statuto, exceptionibus proponēdis, etiam pendente conditione: alioquin adueniente conditione, postea excluderetur, lapso termino, vt ait Iason [c]: videlicet, si certum sit cōditionem extituram, non aliter. Hac ratione & creditores sub cōditione mittuntur quoq; in possessionem [d]. Et hæc præsertim vera sunt, vbi traditio rei venditæ, pendente conditione fit [e]: nam tunc ante implementum dominium transfertur: nisi etiam esset traditio cōditionalis, vt notat Tiraquellus [f]. Sed & nihil interest emptoris, vel venditoris, si existente etiam conditione incerta, proximus, si velit, possit retrahere, oblato pretio cum onere cōditionis, & qualitatis vēditionis. Interesse autem poterit proximi retrahentis, quia pendente conditione, forsan habet in numerato pecunias, quas tēpore impletæ conditionis non est habiturus [g]. Erit itaque in arbitrio proximi, pendente conditione, num velit retrahere: siquidem nō cogitur, nec currit præscriptio temporis anni & diei, nisi à tempore impletæ conditionis [h].

Num retrahatur res vēdita cū Redhibitione temporali pactitia, vel pacto legis commissoriæ, vel addictionis in diem. Cap. 4.

1 *Retrahi non potest à proximo res vendita cum pacto de retrouendendo, vel legis commissoria, vel addictionis in diem.*

2 *Dummodo fiant in ipsa venditione, non si postea.*

1 In hac quæstione † duæ sunt pugnātes sententiæ, verior tamen est, venditam rem pactis his de reuendendo, vel sub lege commissoria, vel addictionis in diem, non posse retrahi iure gentilitio, priusquam tempus pacto appositum elabitur, post quod etiam tantum tempus vtile anni & diei incipit currere cōtra proximum. Et ita iudicatum [i] secundum sententiam Baldi, & Cyni in l. contra maiores, C. de inofficioso testa. Vbi Cynus in versic. vltimo, tradit posse agi etiam aduersus debitorem post triginta annos, sine metu præscriptionis, si pactū antea appositum fuisset de non petēdo per triginta annos. Ratio quia per hæc pacta resoluitur venditio ipso iure, & redit res sine alia traditione ad venditorem, modo implero [k]. Sic nec currit tempus adipiscēdæ possessionis, quandiu dubium est, ex quo capite delata est [l]. Estq; in prædictis conuentionibus, pendente potestate, concessa retrahēdi ipsi venditori, potius res penes emptorem commodati vel precarii nomine, quam alienationis perfectæ titulo. Ioannes Faber autem in plerisque locis refert, ex consuetudine seruari, vt præferatur consanguineus pacto de retrouendendo: iure communi autem diuersum, si semel vēditor rem vendiderit. Quia, inquit, ex eo ius est quæsitum consanguineo [m]. Idipsum tuetur Matthæus de Afflictis [n]: cuius ratio, quod contrahentes expresse pactum nequeūt facere inter se, ne proximus retrahere possit, igitur nec tacite, p pactū redhibitionis, vel legis commissoriæ, vel modi alterius [o]. Quæ tamen rationes parum accommodæ videntur: cum traditio quidem simpliciter pura, dominium transferat: at non ea quæ cum modo, vel sub cōditione fit. Et aliud est pactum expressum, quo non potest præiudicium fieri proximo retrahenti, aliud sibi prospicere, vt res aliquando ad se redeat. Quemadmodum neque obijci potest, quod in conditionalibus venditionibus locus sit retractui, vt dictū proxime est: nam aliud est conditionem, aliud modum adijcere venditionibus, vt in

2 alijs [p]. ¶ † Verū sciendum est pactum redhibitionis, vel, vt interpretes loquuntur: de retrouendendo, ita demum redhibitionem impedire gentilitiā, si in ipso vēditionis contractu fiat. Idipsum & in pactis alijs legis commissoriæ, & addictionis in diem & similibus: tunc enim pactum, rei pars & emptionis censetur [q], & pacta conuenta insunt bonæ fidei iudicijs: si ex continenti subsecuta sint, non si ex interuallo [r]. Nam si ex interuallo fierēt, ipso iure resoluerentur venditiones, non secus quam ex nouatione, & pacto sequente [s]: neque posset pactis huiusmodi semel antea perfecta vēditione pura, ex qua iam ius quæsitum est proximo, pactum in præiudiciū eiusdem efficax esse [t]: & perfecta ita venditio, in damnum alterius nec diem, neque conditionem accipit [u]: sic & animaduertit Tiraquellus [x].

de Re vendita in venditione nulla, an retrahi possit. Cap. 5.

1 *Redhibitio gentilitia non habet locum in venditione nulla.*

1 Non potest † agi iure hoc redhibitionis gentilitiæ ex vēditione nulla, veluti si ea facta contra iuris communis, vel municipalis prohibitionē, veluti si minor vendidit [y]: quia appellatione vēditionis venit proprie valida [z]. Neque ex inutili, & nulla, iura accessionis fundi clientelaris, seu laudimia debentur [a]. Ex nullo nihil sequitur [b], & pro pretio repetendo cōdictio indebiti competit ex emptione nulla [c]. Obseruandum tamen, emptorem

objiceru-

a Tiraquell. in tract. de retractu, gloss. 2. in verbo, a vendo, nu. 29. & sequ. ... verb. à nu. 32. vsque ad 34. hoc explic.
b l. si filiusfamilias, de verb. oblig. & de reg. iur. l. 2. §. id quoq., de collatione bonor. ff. l. vltima, de stip. seru. lib. 45. ff. tit. 3. l. qua legata, & l. seq. de reg. iur. ff.
c Iason in l. si stipulatus fuero, § cum stipulamur, de verb. oblig.
d l. in possessionem, & ... gl. ex quib. caus. in possess. eat. ff. lib. 42. tit. 4.
e l. dotis fructus §. fin. & l. seq. de iur. dot. ff. l. in ciuile, 12. de rei vend. lib. 3. C. tit. 32. l. sub conditione, 22. de sol. ff.
f Tiraq. in d. ... verba, à vēd. glo. 1. num. 15. & 56.
g Tiraquel. vbi supra gloss. 2. nu. ...
h Guillel. de Cuneo, & Albericus, in l. 1. ... per illum ... quando actio, ... in ff. ... 42. §.
i Ioannes Papon. ... lib. ... arr. 8.
k l. si quis hac lege, 42. de rei vend. ff. l. si. de leg. cōmissor.
l l. quandiu, §. qui admis. ad bonor. possess. possiet, lib. 6. C. tit. 9 l. 1. C. de bon. possess. secun. tab. lib. 6. tit. 11.
m Ioannes Faber, in §. 1 de emptio. ap. Institut.
n Math. de Afflict. in tract. protomiseos in verbis licet enim supra di. ... col. ... versi. item quarto, de alia quæstio.
o per l. cū qd, si certum peta. Math. de Afflictis, decis. 358. Tiraquel. in tracta. de retract. conuentionali, §. 1. glo. 7. nu. 2.
p l. 1. de his quæ sub modo lega. vel fideicōmiss. relinq.
q l. Iuris gentium, § quin imo, de pact. ff. cum simil. in ibi not.
r glos. in l. ab emptione, in verbo cogantur, de pact. in ff.
s l. Iurisgentium, § ... de pact. in ff.
t l. perfecta, C. de don. quæ sub mod.
u Tiraquel. in tracta. de retractu conuentionali, §. 1. glos. 7. nu. 4.
x Tiraq. tract. de retractu gentilitio, §. 1. gl. 6. ... nu. 5. Cæpola consilio ... c. ... 44 quæst. de praelentiatione, col. 2. vers. de prima quæstione.
y l. 4. §. condemnatum, de re iudic. l. 3 §. hæc verba, de negot. gest. ff.
z Ioan. Faber in l. 1. quando lic. ab emp. discedi. in ... & in l. ... col. 2 in verbo initium, comm. de leg. C. & ibi Barthol. & Paul. Castr. ad ... sed cū nulla, cuius l. ...
a l. eius qui in prouincia, de reb. cred.
b l. seruū meū, 17. de condict. indeb. lib. 12. ff. tit. 6.

obijcientē proximiori redhibititia agenti nullitatem, non audiri: eum illius non intersit recepto pretio: & qui excipit, potest repelli per replicationem, quod sua nihil intersit [c].

de Re quæ redit ad dominum iure Commissi, an à proximo redhiberi possit. Cap. 6.

1 *in Commissum quando iure scripto, & Gallico incidat res.*
2 *Redhibitioni rei venditæ quis præferatur, dominus ne censualis, an proximus.*
in Commissum re incidente, quis præferatur, an proximior alienantis, an is cui commissum debetur. eod.
3 *Feudo incidente in commissum quis præferatur, proximus agnatus, an dominus.*
Feudum quibus modis incidat in commissum. eod.
4 *Commissum ob inficiationem domini, in Gallia.*

5 CVm † census domino directo non soluitur, vel iura fisco non penduntur, res cadit in commissum, id est, res adimitur possessori [b], & redit ad dominum: vt & quando emphyteota, alterius quam ecclesiæ, per triennium cessauit in solutione pensionis [c]: si ecclesiasticus, si per biennium [d]. Quæ in publicis pensionibus, quibus res onerantur, locum habent [e], extra ius Gallicum, quo non est locus commisso, ob moram solutionis, nisi quis inficietur dominum petentem.
2 ¶ † In hac itaque causa quæritur, num proximior, qui vult redhibere rem hanc, quæ in commissum cadit, potior sit domino censuali, vel alio, cui res iure commissi competit. Et distinguunt aliqui, num proximior nomine suo, an eius qui cecidit in commissum soluat: si pro suo, non prosit solutio debitori: si eius debitoris, audiatur, vt eū liberans, cum inuitum quis liberare possit pro eo soluens [f]. Quod tamen respuit Ludouicus Romanus [g], qui scribit solutionem factam census à tertio, etiam suo nomine liberare debitorem, & prodesse emphyteotæ [h]. Quamobrem dicemus in specie proposita dum commissum fit: & locum habere redhibitionem gētilitiam, & p̄ximiorem reddito, vel oblato debito census, retrahere. Quod & est ex sententia Boerii [i]. Quia & concurrente domino, & proximiore, in iure red-
3 hibitionis, præfertur proximior [k]. ¶ † Quanquam Albericus in contraria videatur esse sententia [l] & Iason [m]. In feudo tamen quo priuatur vasallus, num ei præferatur dominus, distinctio adhibenda ex modis, quibus feudo quis priuatur. Feudum quippe in commissum incidit, vel ex negligentia recognitionis domini, vel ob delictum in dominum commissum, vel ex inficiatione domini [n]. Negligitur dominus quando nō negatur quidem, verumtamen ius illi debitū, quando, & modo quo oportet non præstatur: vel si inuestitura, seu adeptio possessionis ab eo non petitur, intra annum & diem, vel aliud tempus a consuetudine, vel lege feudi definitū, quo casu fidelitatis prætermissa professione, vt ingratus beneficio priuatur. Ex delicto priuatur quis feudo, pluribus de causis, vel delicto commisso cōtra ipsum dominum, vt si periclitantem dominum in prœlio nō iuuerit, si eum aggrediatur: si filias eius corrumperit, & ob alias similes causas feudorum vsibus explicitas [o]. Vel etiam ex delicto in alium, quam in dominum commisso. Cum autem quis priuatur feudo, delicti in dominum commissi caussa, præfertur dominus proximioribus: in aliis proximiores ei præferuntur [p]: redit enim facile ob ingratitudinem donatoris, res ad pristinum donantem dominum [q]. Casu tamen quo quis fratrem domini occidit, proximiores tantum post tertium gradum, non intra, admittuntur, propter vicini-
4 tatem coniunctionis [r]. ¶ † In inficiatione porro domini ademptio prædii clientelaris, proculdubio ad dominum, vt ab ingrato erepti [s] pertinet, expulsis proximioribus. Quod arbitrantur & verum esse plerique in inficiatione domini tacita, puta, quia vasallus, seu cliens dominū patronum non conuenerit, nec professus est apud illum acquisitionem, id est, recognouit, vt dicunt, dominū, quo casu & priuari tradunt feudo [t]. Hodie tamen in Gallia generali vsu receptum est, ne ob inuestituram non petitam vasallus feudo priuetur. Sed remedio alio subuenitur dominis, vt possit sui mancipii res facere, & in eas manus iniicere, veluti rebus vacantibus, & à nullo vasallo occupatis, donec vasallus fidelitatis se adstringat sacramento [v].

a l. ille à quo, §. 1. ad senatusconsul. Trebellian. fuse Carol. Molinæus, in consuetudines Parisiens. tit. 1. §. 13. gloss. 5. in verbo, vendi, in 11. quæst. & Tiraquellus de retrac. gētilitio §. 1. gloss. 3. num. 14.

b l. commissa, 14. & l. fin. diui quoque de public. & vectigal. vide de cōmissione rei, vel de duplicatione debiti non soluti, glo. in l. 2. & 3. de vectigal. & cōmiss. li. 4. C. tit. 61. & interpre in d. l. commissa, & in d. §. diui.
c l. 2 de iur. emphy. C.
d c. potuit, de loca. conduct. quatem, de sacrosanct. eccles. C.
e l. obsistere, 9. de anno. & tribut. lib. 10. C. tit. 18.
f Barthol & Bald. in l. arboribus, §. quod tamen, de vsufruct. in P.
g Ludou. Roma. sing. 118.
h per l. forma censuali, §. si eum ego, de censib.
i Boer decisio. 279. nu. 1.
k in consuetud. Augustana tit. de retractu, §. 10. quam consuetudinē, communē esse ibi tradit Chassanæus.
l Albericus, in l. imperatorem in 2. de pact. in P.
m Iason in l. 3. col. 4. ibi iuxta supradicta notabile, C. de iure emphyt.
n §. 1. & 2. quæ fuit prima cau. benef. amitte.

o §. Item qui dominū suum, cū §§. seq. quæ fuit prima cau. feu benef. amitt. in vsib. feud.
p §. si. quæ fuit prima causa benef. amitt.
q l. fin. de reuoc. dona. C. c. fi. eod. tit. ap. Gregor. l. 1. de ingra. liber. c. odiam 12. q. 2. l. 2. de liber. & eor. liber.
r §. si. si vasallus feudo priuet. cum defens. li. 2. feu. tit. 2
s per §. si vasallus, si feudū, & §. per. vasallum feudū quod teneat in defend. defunct. contouerse fuerit inter dom. & agna. defunct. li. 2. de feudo. tit. 26.
t vt in §. 1. & 2. quæ fuit prima cau. benef. amitten. & ita tradit Ioan. Andreas, in additionibus ad Speculatorem, tit. de feudis, §. quoniam, & in additio. dispe. & Baldus, Alexan. in 3. volumine consilio. 28. co. col. 3. versi. denique si reperiatur, Laurētius Syluanus lib. de feudis incogni. tio. c. 37.

Num Redhibitio hęc fiat in Donatis, & de Relictis titulo generali, vel particulari Institutionis. Cap. 7.

1 *Redhibitio gentilitia in donatis locum non habet.*
2 *Proximus quis.*
Fraterna amicitia. eod.
3 *Redhibitio gentilitia non fit de relictis institutione, vel legato.*

1 IN summa, † redhibitio gentilitia in donatis locum non habet: quemadmodum ædilium curulium redhibitio, ad res donatas quoque non pertinet. Ne quod quis benigne in alium contulit, fraudis consilio reuocet, vt ait Modestinus [x]. Præfertur emptori proximus venditoris, quod pretium restituendo, & satisfactum est emptori & venditori: at in donatione id consequi non possumus, nec proximus qui vult redhibere, potest pręstare, quæ donans à donatore accepit bene merita, sine detrimento donatoris [y], qui præstitit: affectionis quippe gratia fiunt donationes, & liberalitates, nec decipi, sed iuua-
2 ri beneficio nos oportet [z]. ¶ † Isque verius dicitur proximus, à quo auxilium & gratiam suscipimus, potius quam cognati à quibus contemnimur: vt Dominus noster Iesus Christus, per parabolam eius qui inciderat in latrones, docuit [a].

ἐπεὶ οὐ μέν τι κασιγνήτοιο χερείων
γίγνεται ὅς κεν ἑταῖρος ἐὼν πεπνυμένα εἰδῇ [b]. id est,
Quoniam non sane frater inferior
Est, qui socius existere prudentia sciat.

Quanquam Sotion [c] recte dixerit, οἱ ἀδελφοὺς παρέντες, καὶ ἄλλους φίλους ζητοῦντες, παραπλήσιοι τοῖς τὴν ἑαυτῶν γῆν ἐῶσι, τὴν δ' ἀλλοτρίαν γεωργοῦσιν. id est, *Qui relictis fratribus alios amicos quærunt, similes illis sunt qui suum rus incultum sinunt, & alienum excolunt.*] Concludunt itaque Fridericus [d], Matthæus de Afflictis,

v Boerius in consuetudines Bituricum, tit. de consue feudi, §. 6 & 15. Ioānes Sāson, in consuetudines Turonicæ tit. commen hommage se doibt offrir à son seigneur, in princip. & art. 3. Chassanæus, titu. des fiefz in princ. & in gl. dodans l'en, n. 12.
x l. ædes donatas, 62. de ædil edict. P.
y l. affectionis, & l. donari, de donatio. P. ca. 1. eod tit. apud Greg.
z l. in commodato, §. sicut comm. P.
a Lucæ c. 10.
b Homer. in fine lib. 8 Odyssee
c apud Stobæum.
d Fridericus, in constitutione ius contractus procemii sees.

Afflictis [a], Chassanæus [b], & alii, donationem huic redhibitioni non subijci: neque prohibita venditione, censetur prohibita donatio [c]. ¶ 3 † Quamobrem neq; in relictis titulo institutionis generalis, vel particularis, erit locus redhibitioni gentilitię: quia in illis donatio & propter bene merita, & legata, & hæreditates redamatio [d] relinquuntur. Estq; legatũ, donatio a defuncto facta, ab hærede præstanda [e]. Sæpius quoque dictum est, & hæreditatem & hæredem, defuncti personam referre [f], quam bonis proprijs non priuaret proximus.

Num in Datis, causa Transactionis, redhibitio hæc admittatur. Cap. 8.

1 Redhibitio gentilitia locum nõ habet in datis ex transactione.
2 Laudimia quando debeantur ex transactione.
3 Redhibitio num locum habeat in litis æstimatione.

1 Classici † omnes consuetudinum ferè interpretes defendũt, in datis ex causa trãsactionis, vel remissis retractui locum non esse [g]. Quemadmodum feudum quod per se inalienabile est, sine consensu domini, iure feudorum [h], potest libere, dummodo absit fraus, transactione remitti [i]. Transactio quippe refert causam dubiã, & dominiũ incertum qua de cõtrouertitur, dubiusve litis euentus [k]. Quamobrem ex transactione datum, vel acceptum, incertum remanet num accipientis vel dantis esset [l], vt proximus inde non possit conqueri fuisse maiorum. Atque hic non mouendam esse camarinam rectè iuris prudentes censent: ne lites sint immortales, quas tollit transactionis authoritas [m]. Tiraquellus [n], temperamentum huic quæstioni cum distinctione adfert, inspiciendum esse, num per transactioné fundus, vel res immobilis relinquitur ei, qui ante non possidebat, dato ab illo aliquo pretio: an vero apud eum qui ante possidebat: inter quæ multum interest [o]. Et quando relinquitur penes antea possidentem, non esse locum retractioni: sin contra, esse [p], & ita intelligendam esse Chassanæi sententiam [q], quam & idem Chassanæus alibi apertius explicat [r]. ¶ 2 † Sicuti nec debentur laudimia ex transactione, per quam res remanet penes antea possidentem, non cõtra [f]. ¶ 3 † Quamobrem & in transactione, quæ propter suscipiẽdam litis æstimationem fit, locus erit redhibitioni gẽtilitiæ, vt tradit antiquus interpres Anonymus [t], de retractu. Quod dicit obseruari contra sententiam Ludonici Romani, qui arbitratus [u], ex necessaria alienatione non esse locum iuri retractus. Ratio, quod litis æstimatio, similis sit emptioni [x]. Quamobrẽ & Tiraquellus ratus est, ius retractus habere locum in transactione, etiam quando res remanet per eam penes possidentem antea, dato aliquo pretio, nõ ipsi [e] quidẽ rei, sed iuris ipsius [y]. Quod ea transactio habeat speciem venditionis [z].

de Datis ex Compensatione, & acceptilatione, num hoc iure retrahantur Cap. 9.

1 Redhibitio gentilitia, quando locum habeat in datis ob compensationem.
Et in acceptilatione. eod.

1 In hac quæstione, † distinctione adhibita, respondet Chassanæus [a]: an contractus, in quo ius retractus pręcedat compensationem, & tunc in compensatione ius cõgrui, seu redhibitionis vtilis tantum locum habere [b]: an vero nullus præcesserit, & tunc locũ non habere: quia cõpensare sit donare [c]: imo potius & habeat speciem permutationis, quæ respuit ius retractus, cum liquidi ad liquidum fiat tantũ cõpensatio [d]. Proinde etiam ex accepto latis nõ erit danda redhibitio, eo quod ex parte remittentis censeatur esse donatio, in qua iam diximus non habere locum redhibitionem hanc gentilitiam.

de Remissis in diuisione. Cap. 10.

1 Redhibitio gentilitia non fit de rebus diuisis.
2 Adiudicatio in diuisione facta, similis emptioni, verum alia ab emptione.

1 Placuit † etiam in diuisis nõ esse locum redhibitioni gentilitiæ [e]. Diuisio namq; nullum tribuit ius nouum, sed quæsitũ ante, distinguit [f]: quod commune quippe est, meum est [g]. Sed ne quis in communione contra iuris regulas remanere cogatur [h], libere partem suam ab aliena separare poterit, ne cõmunio pariat discordias [i]. Et constat ex his quę paulo post, Deo fauente, dicentur ex permutatione redhibitionem non 2 dari, cui proxima & similis est diuisio [k]. ¶ † Nec nos mouet, quod inter diuidendum interdum iudex adiudicatione vtitur, & eius remunerationis causa, pretio alteri sociorũ adiudicato, vt emptioni tũc diuisio accedere videatur [l]. Siquidem imitatur quidem emptionem in eo diuisio, facilioris diuisionis ratione [m]: sicut & similis quod vtraque sit bonæ fidei [n]: vtraque habeat euictionem [o]: at nullum simile idem est [p].

de rebus Mutuatis, Locatis, in Solutum datis, num redhiberi possint. Cap. 11.

1. & 2. Redhibitio gentilitia non habet locum in mutuatis, commodatis.
In locatis. eod.
3 Redhibitio gentilitia habet locum, in datis in solutum.

1 Dubiũ † potuit esse in mutuo, nũ retrahi possit, quod mutui dominium transit in eum qui mutuatur, & fiat quod meum, de meo tuũ [q]. Minus autem in commodato vrget quæstio, quod per illud non fiat rei alienatio, vel dominij mutatio [r]:

eademque

q Chassan. in d. §. 3. de retractu in consuet. Burgundiæ.
r Chassanæus in tit. des Fiefs, §. 8 ad verba, alienation & transport, vers. nunquid autem vassallus possit super feudo transigere.
s Ludo. Rom. in consiliis. Tutonis tit. comme le fief se doit offrir au signeur, 4 §. cel. 1.
t Anonymus interpres Anonymus, in tractatu de retractu, pen. consideratione, q. 10.
u Ludo. Rom. cons. 107. x L. proemptor ff. [illegible] pro Cluentio, [illegible]
y Tiraquellus tract. de retractu gentilitio, § 1 gl. 14 nu. 64. & 74.
z [illegible] in verbo transactionem.

eademq; res expleto vso in quem commodatur, reuocatur ad dominum [a]: multo minus quoque dubiũ in precario, quod ex arbitrio dantis repe-
2 titur [b]. ¶ † Sic & in locatione retractationem gentilitiam cessare palam est, quia nec ea ea censetur alienata res [c]: etsi locatio fieret in lõgum tempus per contractum libellarium. Cæterum neq; etiá mutuum retrahi posse vetitus est [d]. Quia tantum, vt monuimus, in rebus soli, non in mobilibus, in quibus cessat affectio, retractus gentilitius locum habet. Consistit autem in mobilibus tantum mutuum [e]. Sed & gratia, quæ in mutuo est, affectionis est, & veluti liberalitatis, quæ personam egredi non debet debitoris [f]. Insuper non videtur res alienari, quæ ea conditione datur, vt eodem numero, pondere, & mensura, & bonitate restitua-
3 tur, quemadmodum fit in mutuo [g]. ¶ † Sed quid statuẽdum in rebus, quæ in solutum dátur videamus. Verior certe est sententia, qua asseritur in his rebus locũ fore iuri retractui, & in decretali venditione [h]. Neq; interest emptoris, si nummos quos tantum eradidit, recipiat cum accessionibus legitimis: cũ in nummis non cadat affectio [i]. Estq; datio in solutũ, instar emptionis [k], sed vltra, res quæ in solutum datur alienari censetur cum onere suo [l], quale est, vt res possit a proximiore redimi: accideret alioquin, vt quod via vna prohibetur, videlicet per emptionem, ne fiat fraus proximo, alia per obliquum permitteretur [m]. Et hanc quæstionem quoque alias in publicis prælectionib. problematice disputaui: sed nunc sufficit, si quod verius mihi videtur explicauerim breuius.

de rebus Permutatis, num subiiciantur retractui. Cap. 12.

1 *Redhibitio gentilitia non habet locum in permutatis.*
2 *Nisi in fraudem fiat.*

1 NOn † habere locum retractũ in permutatione notant consuetudinum enarratores [n]. Quia qui prohibetur vendere, non prohibetur permutare [o]. Dehinc permutatio nõ videtur omnino alienatio, eo quod alia res in locum datæ subrogatur, quæ naturã prioris referre videtur [p], quod tamen ita accipi debet, si res permutata sit eiusdem qualitatis, vt si immobilis cum immobili permutetur [q]. Quamobrẽ si ex vno latere res immobilis vna, ex alio res alia, & pretium permutẽtur, dubium est, an tanquam emptio censeatur contractus: an tanquam permutatio. Proinde Ioannes Andreas [r] inspiciẽdam arbitratur esse mentem eorum qui agunt: num velint permutare, an vẽdere. At cum de ea non cõstet, inspiciendũ est, num pretium excedat valorem rei, cum qua pretium pro vna re datur, & an ei res accedat, & tunc dicetur emptio: tuncq; erit locus retractui, quia quod præpollet inspicitur [s]: an vero pretium rei accedat ad perficiendam æqualitatem, quo casu censetur permutatio [t]. Quod si nec de hoc quoque constat, dicendum arbitratur Bartholus, esse contractũ innominatum [v], & agendum esse præ-
2 scriptis verbis actione [x]. ¶ † Et hæc vera sunt quãdo sine fraude permutatio fit [y]. In fraudem tamen fecisse non videtur is, qui cum vellet ius protomiseos declinare, & vellet prædium emere, aliud prædium dedit, quod pro pretio, nomine permutationis, tradidit: quod is cũ quo permutauit statim vendidit, vtroque sibi ita prospiciente [a]. Hoc quippe non fraudi, sed prudentiæ adscribitur [b]: vt non reprehenditur is, qui sibi prospiciens, sobiiciat aliquem, qui à se procuratore rem emptam nomine dominii petat [b]. Et sic cõsilium fraudandi potius, quam euentum consideramus [c], cum in fraude vtrumque consideretur, animus, & euentus [d]. Neq; nos mouere debet, quod permutatio vicina sit emptioni [e], & ideo admittere videatur eandem redhibitionem: quãdoquidem & verum est in aliquibus cum ea, vt cum cæteris conuentionibus, conuenire: veruntamẽ diuersam habere naturã [f] vt in redhibitione, & aliis quibusdam.

de Personis quæ retrahere possint. Cap. 13.

1 *Retrahit proximior venditori.*
2 *Propinquum & proximior quis dicatur.*
3 *Redhibendi facultas ad quem gradum extendi possit personarum.*
4 *Redhibendi facultas à tempore venditionis incipit quæri tunc proximo.*
5 *Redhibere num possit proximus, qui ex mandato venditoris vendidit.*
6 *Redhibent proximi omnes, si velint, si sint in eodem gradu, alioquin ordine proximiores.*
7 *Redhibitio num fiat à proximiore, facta venditione vni de genere.*
8 *Redhibent proximiores, si velint, ab emptore: non tamen cogi possunt ab emptore redhibere, si nolint.*

1 HActenus † de rebus, vt de materia: nunc de personis quæ retrahant agamus. Constat itaque proximum esse debere retrahentem, qualis dicetur is, quem nemo in gradu co-
2 gnationis antecedit [g]. ¶ † Fluctuant tamen interpretes in definiendo propinquo, seu proximiore. Nam aliqui rati sunt proximos considerari debere, respectu eius à quo processerunt res, non habita ratione venditoris [h]. At Tiraquellus melius refert proximitatem ad venditorem [i]: non ad eum à quo prius bona descenderunt, vel ad stipitem: dum enim moritur possessor, non eis bonis, proximi eorum à quibus bona processerunt, succederent, sed proximi possessoris, vtpote mutata iam familia per acquisitionem, vt per aditionem bonorum defuncti fiunt hæredes [k]. Sicuti & in successione feudorum, in quibus & ius retractus locum habet, persona vltimi vasalli,
3 non primi acquirentis, inspicienda [l]. ¶ † Verumtamen quæritur vsq; ad quem gradum porrigitur facultas redhibitionis. Et certe si ius successionis sequamur, ad decimum vsque gradum prorogabimus nomen agnationis: si autem consideremus proximitatis nomen, vsque ad sextum, & septimum à sobrino sobrinaque natum [m]. Hancque postremam sexti gradus, & septimi proximitatem in retractu admitterem tantum, propter affectionem rerum quæ in eo consideratur, quæ certe affectio,

[Footnotes, partly illegible:] ... quæstiones, de rerum permut. ap. Gregor. p l. si cum indicio sibi, §. qui ... quis cautio, P. l. parabolam. C. de episc. & cler. §. fuerat, de actio. q Boerius ... de retract. r Ioan. And. in c. ad quæstiones, de rerum perm. s ... de pac. P. l. quod in dubiis, de consecra. ecclesiæ l. quamuis, de iis. homi. ... t ... 4. q. 3. l. tenetur, §. 1. de actio. ... quæstiones, de rerum permut. l. item si pretio, §. 1. locati.

fectio, neque in personis vltra septimum gradum conseruatur[a]: attamen sequor graduum computationem pontificiam, iuxta canonem, ad sedem, 35. q. 1. cuius gradus 7. est in iure ciuili 12. ¶ † Ob-
4 seruandum aût proximum huius venditoris, tempore venditionis sibi quærere ius, facta venditione, vsque adeo vt si emptor, pendente tempore anni & diei, quod indultum est proximo ad redhibendum[b], rem alij vendiderit, & secundus venditor alij & quamuis per mille manus, vt dicunt, alienatione res peruenerit: nihilominus tamen proximus prioris emptoris à quocunque potest intra tempus repetere, & præfertur proximis 2. & 3. & vlterioris venditoris: semel enim ei ius quæsitũ, ab emptore vendente, auferri sine facto eius non potuit[c]. Et pendente concesso tempore redemptionis, res alienata censetur cum suo onere ab emptore primo distracta[d], & cum iure tantum vendentis[e], cumque causa rei[f]. Quamobrem proximus, durante sua facultate, aget non tantum aduersus emptorem primum, sed aduersus quoque quoscunq; possessores rei: quia hæc, actio personalis est in rem scripta, rei persecutoria, quæ nascitur ex contractu, & semper dicitur esse possessoris comes & veluti inhærens, vt realis naturam assumat[g]. Quamobrem & euitandi circuitus gratia, datur tantum aduersus vltimum
5 possessorem, ex lege municipali directe[h]. ¶ † Sed agitata quæstio est, num proximus, qui ex mandato venditoris rem vendidit, possit iure propinquitatis redhibere. In qua dicendum videretur cum Matthæo de Afflictis, non posse: quod is qui se alterius facto subscripserit, videatur consentire, & iuri suo cedere[i]. Verior tamen est contraria sententia, vt qui alterius facit mandato, sibi non præiudicet[k]. Neque enim potest videri remisisse alterius nomine contrahens ius retractus, quod adhuc sibi nõ competebat, cum fieret emptio, vt ius non competens[l]. Et qui mandato alterius quippiam agit, nudum ministerium præstat, cuiusque negotij, sicut nec cõmodum, ita nec incommodum ad eum pertinere potest[m]: & nemini officium suũ debet esse damnosum[n]. Nam qui mãdato vendit, facere id videtur, non tanquam proximus, sed tanquã extraneus, & proinde non no-
6 cebit actus, tanquã à proximo factus[o]. ¶ † Quando plures proximi sunt in eodem gradu, omnes adipiscuntur, si velint, vt in iure successionis: omissa tamen differentia fratrum consanguineorum, & vtrinq; coniunctorum, quam paulo aliter cõsuetudines hic, quam in successionibus obseruant[p]. Vocantur autem proximiores, sed ordine prioritatis, nisi si quid priores impediat[q]. Sed rursum hic obseruãdum absolute verum esse, extraneo facta venditione, proximiorem idoneum
7 retrahere posse. ¶ † Porro si alicui de genere, & proximitate vendatur res, variant consuetudines: nam ex cõsuetudine Campaniæ & communi, admittitur proximior ad retrahendam rem remotiori venditam, vt annotat Ancharanus[r], & Baldus[s]. Talisque consuetudo est Engolimensis, Xantonensis, Pictauiensis[t]. At ex consuetudine Biturigum, emente remotiori, non retrahit pro-

8 ximior[u]. ¶ † Item regula de proximiori intelligenda est, si ipse proximus vel proximiores agant: alioquin tacentibus illis, emptor non potest conqueri[x].

Sed num is qui vendidit, aut filius eius possint retrahere.

Cap. 14.

1 *Retrahere non potest, tanquam proximus, qui vendidit ex nono, etiam iure.*

2 *Retrahere rem venditam à patre num filiusfamilias possit.*

1 IN quæstionem venit, num is qui vẽdiderit, possit retrahere, si post venditionem intra tempus quo retrahi possit, decedãt proximi, ita vt is solus remaneat. Et quidem Franciscus Mignon posse sensisse videtur[y]: quod receptum etiam sit patrem instituere posse petitionem, vt procuratorem filiorum, vt retractetur venditio per illum facta[z], etiam filiis inuitis[a]: vt nec is præiudicium sibi facit, qui tutorio nomine & pro pupillo hæreditatem adiit, quo minus suo nomine contra testamentum eius, qui pupillum, hæredem instituit, possit mouere actionem[b]. At diuersas partes lubentius sequor, & eundem venditorem etiam solum reijci à redemptione rei: ægre enim iura patiuntur improbare quæ quis iam approbauerit, & contra[c]: & qui vendidit, iam remisit affectionem rerum maiorum, vt recursus eo iterum redimendi non debeat patere[d]: præsertim cum liceat proximo vel expresse, vel tacite, per lapsum anni & diei, remittere hoc ius emptori[e]: facessereque huius intentioni ex diametro videtur, cum quem de euictione tenet actio, agentem repellere exceptione m[f]: iusque superueniens venditori, confirmat venditionem emptori[g]. Sed & valida & efficax erat venditio, quam retractare conatur. Qua ratione hæc prohibitio constituit differentiam cum redemptione quæ fit à vendente, quando facta fuit lege contrahére prohibente, & contractus ideo nullus est[h]. Et quamuis verum sit, eum qui alieno nomine quid gessit proprio posse retractare, vt dictum est: tamen non sequitur, vt quod quis proprio gessit, idem possit dissoluere in damnum alterius. Et quamuis proximus de vno dicatur eoque solo[i], tamen id improprie[k]. Et vltra, quamuis retrahere volens esse debeat proximus, tamen non omnes proximi, eo nomine continentur, sed idonei & capaces[l], hic autem qui vendidit, idoneus non est, nec proximus sibi, tanquam proximus vendentis dici potest: cum inter dantem & recipientẽ, debeat esse differentia[m], nec sibi quis imperare potest[n].

2 ¶ † Admittunt tamẽ, filium venditoris, vt proximiorem, retrahere posse venditã rem à patre[o]: verumtamen in eo remanet gryphus, num filiusfamilias, vt emancipatus, rem à patre venditam possit retrahere. Quandoquidẽ filiusfamilias non potest in venditione addictionis in diem, emptorem excludere[p]: cumque eadem persona patris & filijfamilias videatur[q], & quęsita filio per patrem, acquiri patri[r], absurdum videtur non hoc econsideranti, redhiberi à patre vendita per filium, vt

[u] In tit. de retract. §. 3. in consuet. Bitur.
[x] Iaco. de sancto Georgio in l. si mulier, §. ex asse, de curato. tui. arg. l. si. ad leg. fab. de plag.
[y] Francisc. Mignon, in commenta. ad consuetud. Andegauensium in 11 parte, vbi agitur de retractu articu 346. numero commeat. 16 videtur id probare l. si in emptionem, de mino. 25. ann.
[z] l. 2. de libera. caus. C.
[a] l. 1. & 2. eod. titul. de libera. caus. P.
[b] l. cumquendam, C. de admunist. tuto.
[c] l. Pomponi⁹, 10. de neg. gest. P. l. si vxor, de adulteriis, in P. ca. cum Victoriensis de electio. [illegible] dilectissimi, 8 q. 2. ca. horrendus, 12. q. 2.
[d] l. quæritur, §. si venditor, de ædil. edi. l. postquam liti. C. de transact.
[e] §. porro quibus modis poterat olim feudo. in vsi. Feudor.
[f] l. vendicantem, ff. de euictio. P. l. 2. de reb. alien. non alien. C.
[g] l. si quis alienam rem, 47. de vsuc. empt. P. leg. cum iurisprudentum, de vsucap. P.
[h] vt in l. quemadmodum, de agricol. & censit. libro. 11. & in leg. 2. seruus qui & a quibus manumissi liberi non fiunt, P.
[i] l. proximi, de verbor. significa. P.
[k] l. in vulgari, eod. tit.
[l] arg. l. e vt gradatim, de mun. & hon. P.
[m] c. 2. de instit. op. Greg.
[n] l. 1. tis. de re iud. recept. arb. P.
[o] Boerius decisio. 76 nu. [illegible] per ca. conquestus, & ibi Hentricus Bohic de restit. in integr. Bal. consil. 310. vol. 4. Lud. Bologninus consi. 41. Chassaneus in cõsue. Burg. tit. 1. de retra. §. 2. ad verba, le plus prochain, vers. aduerte.
[p] l. si venditore, §. sed & si pupillus, de in diem addict. P.

[o] ... de fur. ... sed si quis, ex ... quib. mod. ... P.
... patersamilias, ... quedam, de adopt. P. ... cum quidam, de administr. tuto. ... venet P.
... vltim... de retra. in consuet. Burg. Ioan. Faber §. si plures de ... successi. ... grau... de muneri. & hono. in P.
... 307. & 1 q
... docuit Thomas.
... Faber in §. ita demum, de hæredita. quæ ab intestat. deferunt. Boerius decis. ...

[q] §. ei vero, de inutil. stip. l. fin. C. de impuber.
[r] dicto §. ei vero, & l. plures, de acquir. hæred.

cursum in patris redeant potestatem: & quod vna via prohibitum sit, alia permittatur aduersus iuris regulas [a]. Verior tamen est sententia, quæ permittit etiam filiofami. retrahere, si res sit de rebus maiorum, vel diu à patre post acquisitionem nouam possessa. Maximè cum hodie quæsita per filiumfamilias patri non quærantur, nisi ratione vsusfructus [b]. Et hoc verum esse Massuerius ait, quanquam filiusfamilias fiat hæres patris [c], nec in eo habere locum arbitror regulam, Quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio: quia hoc ius ex lege consuetudinis competat: nisi, inquit, pater pro euictione se obligarit: quia tunc hæres factum defuncti præstare cogeretur [d].

Num in Hæredem ius redhibendi transeat.

Cap. 15.

1. *Retrahere rem venditam non potest hæres venditoris.*
2. *Retrahere debet proximiore mortuo.*
   Num transmittatur ius redhibendi in hæredes eius, in præiudicium aliorum proximiorum. eod.

1 QVæstio num in hæredes transeat ius retractus, duplici ratione explicationem poscit: videlicet, num hæres venditoris possit retrahere. & an hæres quoque proximioris retrahere possit. Quod ad primum caput pertinet, expedita solutio est, hæredem vendentis non posse retrahere: quia quẽ tenet de euictione actio, &c. [e] Et ex qua persona quis lucrum capit, eius factum præstare quoque debet [f]. Et Ioannes Faber in ea sententia est, vt hæres nequeat redimere: quod res peruenerit ad eum casum à quo incipere non potuit [g]: nisi hæres qui successit esset proximior, vt diximus proximo capite, & ex sua persona, non hæredis nomine, vellet retrahere [h].

2 § † Cæterum in secundo capite num proximior decedens transmittat ius retractus ad hæredes, distinguitur: an hæres qui succedit proximiori, sit de suis, vel extraneus. In suis transmissio locum habet, secundum Ioannem Fabrum [i]: quia si pater proximior sit, erit & filius proximior. In extraneis distinguitur, num defunctus cœpit retrahere, vel meminit se velle retrahere: an vero nihil horum fecerit. Et in duobus prioribus casibus, actiones vtiles petitionis hæreditatis, si quis impediatur aliquo modo petere, trãsmittuntur ad hæredes, siue illi sint sui, siue extranei [k]. Quemadmodum petitio bonorum possessionis, siue secundum, siue contra tabulas, transmittitur [l]: videlicet quando intra tempora petendi retractum, proximior moritur, relicto vel instituto hærede: alioquin si tacuit per annum & diem, etiam præparata actio vtilis non transmittitur, exemplo querelæ inofficiosi testamenti, quæ tantum intra quadriennium transmittitur [m]: & ius deliberandi intra annum [n].

Sed in tempore propinquitatis quæritur, si post venditionem factam, & ante retractum, intra tempus retrahendi, si alius nascatur proximior, an excludat eum qui tempore venditionis erat proximior.

Cap. 16.

1. *Retrahendi in facultate proximior dicitur, qui tempore venditionis proximior erat, etiamsi alius nascatur postea proximior.*
   Nisi conceptus fuerit tempore venditionis. eod.

1 IN hac quæstione Chassanæus tradit [o], potiorem eum esse, qui tempore venditionis proximior erat: neque excludi a proximiori, postea nato: quia ante natiuitatem proximioris nati, ius nato quæsitum fuerat [p]. Et ita actio quæ ab initio nata non erat, oriri nequit [q]. Et hanc sententiam iuuare videtur §. protinus, de legitima agnator. success. Alij arbitrantur temperamentum adhibendum, vt si natus postea conceptus fuerit tempore venditionis, præferatur, non autem si conceptus non erat: argumento à iure succedendi ducto, in quo hoc ipsum admittitur [r]. Et qui in vtero est, pro nato habetur, in his quæ ad eius vtilitatem pertinent [s]. Ita Boerius tuetur, natum & conceptum proximiorem intra tempus contractus admitti: & ita iudicatum fuisse annotat [t]. Quemadmodum, extante testatoris prohibitione, ne res alienetur extra familiam, quando consentientibus proximis alienatio fit, efficax ea quidem, sed si filij ex illis nascantur, reuocare possunt alienationem [v]: & sunt iura expressa, quæ dum de deferẽda successione loquuntur, & conceptos, viuo eo de cuius successione agitur, proximiores, quamuis postea nascantur præferri natis volunt [x]. Cautum in consuetudine Turonens. [y] ius retractus, quòd pertinet ad ordinem proximitatis, iisdẽ legibus regi, quibus successio ab intestato.

Qui non sint Idonei ad retrahendum, quamuis sint proximi.

Cap. 17.

1. *Redimere vendita possunt proximiores tantum, qui emere possunt.*
2. *Fœminæ an feudorum, & vbi capaces.*
3. *Feudum an persona ecclesiastica tenere possint.*
4. *Monasteria in Gallia quæ bona temporalia non possident.*
   Monachi num iure retractus proximitatis vti possint. eod.
   Retrahere iure proximitatis num possint ecclesiastica persona. eod.
5. *Retrahere iure proximitatis nequeunt, qui pro mortuis habentur.*
6. *Retractus gentilitium impeditur, interitu rei.*
7. *Retractio num negetur proximis, si pactum appositum sit, ne res veniat extra rectam lineam.*
8. *Retrahere qui possint ex pluribus, quibus ius est.*
9. *Proximitas in retractu gentilitio, ciuilis & naturalis esse debet.*

Bastardi

Bastardi non retrahunt vendita iure proximitatis. eodem.

Retrahere non possunt iure proximitatis affines, nec legitimi tantum, aut naturales tantum filij. eod.

10 *Nisi bona matris.*

Possunt legitimari per subsequens matrimonium, non alij eod.

11 *Nec filij eorum legitimi.*

1 NOn omnes qui proximi sunt, idonei censentur ad redimendam venditionem: sed tantummodo, qui emere possunt. Et proinde prohibitis ijs ex capite personarum, vel rerum retrahendarum, retractus intercipitur: veluti si proximus nó est idoneus ad præstanda officia vel 2 munera, quæ redhibendis rebus hærent [a]. ¶ † Ea ratione proximus à feudi venditi retractione arcetur, & facit locum habili: vt fœmina quum feudum, non fœmineum, habere non possit [b], alienarum à proximo non redimet iure proximitatis, propter defectum qualitatis personæ legitimæ [c], nisi agatur de consuetudine Galliæ generali, qua mulieres feudorum capaces sunt, & per alios illis inseruire possunt, nisi si qua alia lex specialis in-3 hibeat [d]. ¶ † Simili exemplo obseruato in personis ecclesiasticis, quæ feuda temporalia iure cómuni possidere nequeunt [e]: tamen regni nostri consuetudine, approbante principe possunt: & monachi quoque, vt in minoribus feudis monasteria, agnatis monachorum succedere possint [f].
4 ¶ † Exceptis quibusdam sacris familijs monasticis, quibus nec in Gallia immobilia possidere licet, nec ex ordinis sui institutione [g]. Putarem tamen monasticas personas, quæ per monasterium proximis succedūt, vt nec potest pater per filium, dominus per seruum, non posse retrahere iuré proximitatis, cum ob paupertatem, quam professi sunt: tum etiam, quod nulla in eos affectio rerum, quod maiorum fuerint, cadere possit. Dixerunt namq; vltimum vale rebus temporalibus, & reliquerunt omnia, cauentes affectionem omnem temporalium, vt se liberius obsequio diuino manciparent, vt pro mortuis habeantur seculo [h], & eorú cognatio sit in cœlis [i], eiuratis proprijs [k]. Author tamen antiquus tractatus de iure retractus, Anonymus, seculares clericos ecclesiasticos, capaces esse retractus aliarum rerum quam 5 feudorum ait [l]. ¶ † Subinde personæ incapaces sunt retractus, quę iure ciuili pro mortuis habentur, veluti deportati [m], quibus quæ iuria ciuilia sunt adimuntur [n]: & quamuis agnationem naturalem retineant proximitatis, habeantque agnatos [o], tamen succedendi agnatis ius non habent. Neque etiam honestum esset vt bona, quæ ad testandam amplitudinem, & nobilitatem maiorum in familiam per retractum reducuntur à deportatis & sceleratis hominibus possiderentur, qui potius titulos maiorum hoc modo dehonestarent. Ne quod fauore inductum aliquorum est, in odium conuertatur eorundem [p]: cum & reatus 6 omnem dignitatem excludat [q]. ¶ † Ratione rerum impeditur retractus, vt diximus supra in rebus, si res interierit, vel in totum, vel pro parte, vt si domo vendita, ea combusta sit, area retrahi non possit [r]. Quia domus destructa, amplius non est domus, nec pars eius [s]: etsi ex ijsdem cæmentis & materia fuerit refecta [t]. Item, si res, vt mutui, nó possit possideri per personas, quæ ius habent.
7 ¶ † Sed & pactum rebus in principio appositum, in prima traditione, ne vllus extra lineam rectam possit retrahere, impedit ex latere proximiores ne retrahāt, vt in feudo receptú est [u]: pacta namque in traditionibus rerú apposita seruáda sunt [x]: dummodo in ipsa venditione prima fiat. Quia si post venditionem pactum fieret, iuri retractus vis 8 fieri non posset per cótrahentes [y]. ¶ † Item si plures proximi venditoris agant pro retractu, si in æquali gradu, omnibus pro virili datur, si in diuersis proximioribus: si tamen proximior pretio non satisfaciat emptori, remotior, qui satisfacit præfertur [z]. Præferuntur quoq; remotiores, si illi intra tempus retractus agant, & proximiores non nisi post tempus [a]: inter agnatos tamé ex consuetudine Parisiensi ille præfertur solum, qui primus emptorem in ius vocauerit, licet alij fuerint proximiores [b], cómuni tamen vsu vlteriores non ex-9 cludunt proximiores [c]. ¶ † Proximitas quoque in retractu personarum, ex naturali & ciuili simul vinculo pendet: neque proximi, ciuili vel legali vinculo tantum, vel naturali tantum, retrahunt. Proinde legitimi tantum filij: adoptati, vel arrogati, non possent retrahere [d]: non etiam filij ex spirituali regeneratione nati, affines: item nec spurij, qui patrem certum non habent [e], & ideo se illorum familiæ non possunt inscribere, vel eis succedere [f], non possunt retrahere [g]: esset enim dedecori potius familiæ, si spurij legitimis & naturalibus proximis anteferrentur. Neque hic immorabor diutius in distinctione naturalium & spuriorú, cum nullo modo hodie inter Christianos concubinatus permissus sit, & similes sint cócubinæ meretricibus, & naturales spurijs, & turpitudo & delictum in vtrisq;, vt alibi ex professo 10 docuimus. ¶ † Cæterum spurij, quod pertinet ad matrem, certo sunt eius filij: ideo si de retrahendis maternis bonis & familiæ eius agatur, proximitatis ius retinent cum proximis matris, & successionis capaces sunt [h]; nisi, siquidé de iure Romano agatur, tam illustris mater sit, quæ hunc spurium genuerit, qui ad contumeliam familiæ vitandam repellitur à successione [i]: quod tamen in Gallia non obseruatur. Succedent autem patri etiam & retrahent legitimati per subsequens matrimonium, non aliter [k]: quia tantum ea legitimatione, no alia eluitur criminis macula tota [l]: & capax fit filius successionis proximorum patri: cum tamé per alias legitimationes habilis fiat tantum ad succedendum patri, non proximis [m]; vt nec in feudo paterno succedat, nisi expresse dictum fue-11 rit in rescripto legitimationis [n]. ¶ † Quia igitur filij spurij à retractu excluduntur, necessarium est & liberos eorum etiam legitimos, & naturales excludi: quia nulla est filiorum proximitas, quæ patris eorum esse non potuit [o]: ita persona media non idonea, vt fœmina quæ feudum, non fœmineum, non potest possidere, impedit ius sequentium, & filiorum: vt prædium medium inter seruiens & quod dominatur: impedit seruitutem [p], estque locus regulæ, si vinco vincentem te, à fortiori vinco te [q].

u §. vnic. de feudo marchiæ vel ... feud.
x l. in traditionibus de pact.
y l. si ea lege, C. de condict. ob caus. dat.
y §. in. dum retraicts, in consuetu. Burgundiæ.
z in consuetu. Turonens. tit. de retract. articul. 6. & 7
a in consuetu. Burdega. dicto articul. 7 Parisiens. eod. titu. artic. 176. & ß.
b in consuetu. Parisiens. titu. de materia retractus, § item le parant. Guillel. Benedic. in repetit. c. Raynutius, in verba & vxoré nomine, decis. 5. num. 45.
c Benedict. vbi proxime, num. 44. Ioannes Faber, in §. ita tamé, de hæreditatibus quæ ab intestat. defer. Baldus cós. 98. 1. parte cons. & idem, in §. 1. de vasallo qui contra constitutio. Lothar. textus in §. Titius. si de feudo controuersi. fuerit inter domi. & agna. defuncti, ls. 2. Feudo. tit. 26. facit l. pen. 72. § fratre, & l. cum ita, 55. §. fi. de lega. 2. vide Ratum in cómentarie ad consue: ad. Pictauiés. §. 246.
d Guillel. Bened in repet. c. Raynutius, ad verba, & vxoré nomine, decisione 5. nu. 198. textus in §. adoptiuus, si de feudo fuerit conten. inter. domi. & agnat. defuncti.
e l. vulgo concepti, de statu. hom.
f §. vulgo concepti, de success. cog. l. 1. de natural. lib. C.
g §. naturales, si de feud. fuer. controuer. inter dominum & cogna. def.
h l. hac parte, vnde cogna. §. vulgo quæsitos de success. cognat.
i auth. si qua illustris, ad senatuscons. Orphi. C. l. 2. §. quamuis, de vent. inspicien.
k Matthæus de Afflictis tractatu protomiseos §. 1. pen. col.
l ca. tanta, qui filij sint legit. l. cum quis, & l. nuper, de natura. liber. C. §. 2. quib. mod. natur. efficiant. legit.
m §. filium vero. quib. mo. natu. efficiunt. sui, in auth. colla. 7. l. communiú rerum, 6. de natu. lib. not. gl. in §. 1. de natu. successio feu. in 2. li. Feud. ti. 50. in verb. succed.
n gl. in §. naturalis, si de feud. fuerit contentio inter dominum & ag. def.
o in l. fi. de natur. liber. C. Chessa. in consuet. Burg. titu. de retract. §. 2. ad verba, le plus prochain, vers. sed quid de legitimis.
p l. qui sella, §. fi. de seruit. rusticorum præd. P. notat Guillel. Benedict. in ca. Raynutius, ad verba, duas habens filias, num. 32. de testam.
q l. de accessionibus, de diuer. & tempora. præscrip.

an Ius retrahendi posit cedi. Cap. 18.

1 *Retrahendi potestas num cedi, aut vendi extraneo, vel proximiori posit.*
2 *Redhibendi facultas pactitia extraneo etiam cedi potest.*

1 IN quæstioné venit sæpe, num proximus hoc ius retractus alteri possit cedere; vel vendere alij quam proximo: placuit autem non posse [a]. Etenim propter affectionem in res maiorum, & vt conseruentur integræ familiæ, & res in familia, priuilegium hoc indultum est proximis: & proinde per cessionem ad extraneos extendi non debet [b]: vt neque alia personalia [c]. Quemadmodum nec ius prælationis, quod competit dominis directis, vendentibus clientibus res emphyteoticarias, vel censuales, non potest cedi extraneis, nec pro alio, quam pro seipsis ab illis retineri [d]: nec dotis priuilegium ad alios trãsit ab illis quibus nominatim datur [e]: in quo lapsus est Franciscus Mignouus, ratus hoc ius cedi posse [f].

2 ¶ † Quod intelligendum est, quando proximi alij supersunt: nam si nullus alius, quam is qui potest redhibere, superest, is poterit extraneo hoc ius vendere, & cedere, aliter nequaquam. In quo differt hæc redhibitio gentilitia à pactitia, quæ cedi libere potest extraneo & cuilibet [g]. Quia ex sententia Bartholi, qui habet ius ingrediendi fundum debitoris propria authoritate, potest illud cui libuerit libere cedere [h]. Notat & Ioannes Faber, axioma hoc, cedi non posse ius accrescendi, interpretandum, vt non possit cedi ante obsignationem, & oblationem pretij: verum postea possit, & intra annum & diem [i], atq; secundum hanc sententiam iudicatum fuit [k].

de Legibus, secundum quas retractus fieri debet. Cap. 19.

1 *Retractus gentilitius consuetudinibus regitur locorum, vbi res sitæ sunt.*
2 *Et lege conuentionis.*

1 IN forma præscribenda retractui, sequendæ sunt consuetudines locorum, in quibus res sitæ sunt, quæ væneunt: non autem locorum, quæ incolunt vendentes, aut retrahentes. Quia hoc ius maxime res ipsas considerat: Ideo si alienigena vendat rem in loco consuetudinario, vbi retractus fit, sitam, retractui subijcitur: & contra, si is qui in loco retractus habitat, alibi sitam rem, vbi retractus nõ est consuetudo, vendat, illa libera a retractu erit [l]. Sic enim generaliter, dum de rebus agitur, sequimur consuetudinem locorum vbi sitæ sunt [m].

2 ¶ † Adhibenda tamen venditionis formula, & perpendendum num conditionalis, an cum pacto redhibitionis, vel alio modo facta, vnde gentilitia redhibitio, vt supra docui, distinctionem recipit.

Praxis & modus constituendi & prosequendi actionem in retractu, cuius sit generis. Cap. 20.

1 *& seq. Retrahendi res venditas per proximiorem praxis & methodus.*

1 NVnc, explicata fere omni substantia retractus, de methodo agendi pauca subijciamus. Primum itaque proximus extra iudicium debet interpellare emptorem, vt secũdum consuetudinem iuri huic satisfaciat [n]. Sic enim olim proponebantur omnes actiones personales, denunciatione præcedente, vnde condictiones dictæ [o]. Quod si extra iudicium amice non possit consequi quod petit, instituit actioné personalem in rem scriptam, quæ & comitatur rei detentorem, sicut & realis, & quæ ad exhibẽdum intentatur [p]. Et exemplo restitutionis in integrum, proximus experietur, non solum aduersus emptorem, sed & ad eum qui ab emente emit [q]: quod non proprie actioni personali, sed petitioni in rem competit [r]. Atque quando consuetudo tribuit ius in re, agi actione reali tradit Ioannes Faber [s], & posse etiam in hac retractus causa agi reali defendit [t]. Ego lubens huic sententiæ accedo, quanquam sciam alios opinari agi oportere condictione ex lege statuti: & Chassanæum in definienda hac actione variasse, modo personalem nominans [v], modo nõ pure personalem, sed personalem in rem [x]. Alios scio personalem tantum arbitratos, vt Catonem Romensem [y], Bartholomeum Cæpolam [z], Arnoldum Ferronum [a], qui ideo conueniendum à proximo emptorem putat, in loco domicilij tantum: cum tamen alij dicant posse conueniri emptoré ad redhibitionem faciendam, non tantum in loco domicilij, sed etiam vbi res sita est, realium actionum exemplo [b]. Secundum quam sententiam, vt æquiorem, iudicatum fuisse in curia suprema Lotetiæ Parisiorũ, 22. Decemb. 1545. refert Papo [c]: vtroque enim in loco, in actione personali in rem scripta, sicut in actione in rem conueniri reus poterit [d]. Atque consuetudines quædam de retractu agentes, nominatim iubent adiri iudices locorum, vbi res sitæ sint [e].

Quid præstare, vel offerre debeat proximus emptori, & emptor proximo. Cap. 21.

1 *& seq. Redhibere volens quid iure proximitatis, quid præstare debeat emptori.*
2 *In Redhibitione adilitia quid restituendum vtrinque.*
3 *Damnum vnde dictum.*
4 *Proximus quale pretium emptori secundo, redhibendo restituat.*
5 *Impensæ quæ repetuntur, quando retrahuntur res.*
6 *Fructus perceptos emptor à quo redhibetur, non tenetur restituere.*
7 *Redhibitionis gentilitia & adilitia differentia.*

Statuunt

1 STatuunt vno consensu consuetudines omnes, partes proximi in retractu esse, vt pretium emptori restituat, cum impensis legitimis in rem factis. Pretium æquale dato ab emptore esse debet [a]. Et pretij quoque nomine intelligitur, quodcunque pretij causa additum est 2 emptioni [b]. ¶ † Ordo namque redhibitionis ædilitiæ etiam est, vt qui petit alium aliquid dare, vel facere, vt ipse faciat, vel det, primum ex suo præstare, quam recipere [c]. Et notant interpretes, pretium statim ei soluendum, qui vendere cogitur [d]. Quia si ipse libere vendidisset, non teneretur habere, si nollet, fidem de pretio [e]. Quæ pretio accedunt quoque, emptori soluenda, vt vsuræ, & si quid emptionis nomine erogatum est: si tamen propter necessitatem, contractus dederit, nō autem si sponte, vt recte docet Vlpianus [f]. Item omnis reliqua præstātur, quæ indemnem reddant: si quid propter rem condemnationis emptor sub-3 ierit [g]. ¶ † Damnum porro cum dicatur à diminutione patrimonij [h], intelligitur deducto omni lu-4 cro, vt lucrum deducto omni damno [i]. ¶ † Si tamen prior emptor, alteri pluris vendiderit, quam emerit proximus, qui ratione prioris emptionis retrahit, pretium tantum prius, non quod pluris vendita res est, tenetur exsoluere possessori [k]. At impensæ necessariæ in rei conseruationem factæ, augent pretium [l]. Vtiles antè ex arbitrio iudicis temperamentum accipient, vt neq; delicatus retrahens, neq; onerosus creditor seu emptor, audiatur, vt ait Vlpianus [m]. Et vt Celsus [n], ne plus in rem versum videatur, quā res sit, etsi plus expen-5 sum sit [o]. ¶ † Est tamē aurea, vt opinor glossella [p], quæ tradit ex mente Azonis, quod si diues sit qui repetit, vel retrahit rem, exceptione submoueri potest, nisi impensas quoque vtiles cum necessarijs soluat. Cui subscribit Angelus Aretinus [q], cum æquum non sit aliquem locupletari cum alterius iactura [r]. Et quilibet bonæfidei possessor, necessarias semper recipit impensas [s], & earum nomine ius retentionis rerum habet [t]. Vtiles autem eatenus repetit, aut subducit, quatenus locupletior est futurus dominus: nisi paratus sit petitor, pati factum in re tolli, si fieri possit [u]. Malæfidei quoque possessor interdum etiam vtiles repetit, sed non exceptione doli, vt bonæfidei possessor, sed officio iudicis [x]. Et sic ante litem cōtestatam, per exceptionem doli repetit vtiles: post litem contestatam, vt effectus malæfidei possessor, officio iudicis [y]. Et proinde hic proximus, qui retrahere rem desiderat, ad eas omnes emptori, qui est bonæfidei possessor, tenetur, vtpote qui mercatus est nulla lege prohibente [a]. Et hoc expresse respondit Angelus Aretinus [a], quem refert Guido Papæ [b], & Baldus probat [c]. Succurrit huic sententiæ Scæuolæ responsum, quo idipsum in restitutione in integrum minorum cauetur [d]: maxime quia emptor habet titulum à vero domino [e], & quando factum transit in retrahentem. Quo fit, vt existimet Chassanæus, reddi debere emptori, quæ impendit circa confectionem instrumenti venditionis: quia & tenetur ipsum cedere redhibenti [f]. Porro quod ad voluptarias impensas pertinet, proximus ad eas non tenetur: si tamen facta commode euelli à re possint, debet pati ea tolli [g]: quæ auferri nequeunt, donata videntur [h]. Quare emptor non petet recte quæ impendit voluntarie in proxenetam, qui curauit, vt res venderetur [i]. Nisi communi consensu emptoris & venditoris ad proxenetam, vt ad medium & arbitrum 6 pretij itum fuerit [k]. ¶ † Emptori hæc itaque præstari quæ diximus, proximum retrahentem debere constat. At emptor contra restituit rem his acceptis. Cæterum num fructus ex re empta susceptos restituere, aut saltem compensare cum impensis factis teneatur, quæstionis est. In qua breuiter respondeo, emptorem pendente tempore, quo non retraxit proximus, fructus suos facere quos percepit: ideo eos nec compensare, nec restituere teneri [l]. Quia hic fuit bonæ fidei emptor & possessor, qui facit fructus suos: & tenetur tantum ante litis contestationē ad extantes postea, ad consumptos [m], vti à tempore moræ, quæ tantum à tempore consignationis, & depositionis pretij per proximum factæ committitur [n]. Quia neque rem habere, vel sibi deberi dicere potest proximus, eo quod ius habeat tantū acquirendi, si velit: nam inter acquisita & acquirenda multū interest. Quemadmodum neq; is cui adeundi ius est, ideo hæres dicetur, nisi adierit. Et præpostetū est, nos ante locupletiores dici, quam acquisierimus [o]. Sic in pacto redhibitionis, seu de retrouendēdo, emptor medij temporis fructus perceptos, suos facit [p]. Et maritus qui fundum habet æstimatum, quandiu pretium nō soluitur à muliere, fructus 7 facit suos [q]. ¶ † In quo nostra gentilitia redhibitio, differt ab ædilitia, in qua restituit emptor fructus, recipiendo pretium [r], eo quod emptio omnino per illam redhibitionem resoluitur: quod aliter in gentilitia obseruatur, in qua ea non potest competere proximo, nisi firma manente prima, veluti iure prælationis in valida emptione, concurrente proximo cum extraneo, vel remotiore. Eadem quoque distinctione resolutionis distat à pacto addictionis in diem, quo locum habente, fructus restituuntur ab emptore primo [s]: quia resoluatur omnino emptio [t]. Idipsum lege commissoria dicendum [u].

f Chassanæus, in consuet. Burgun. titu. de retract. §. 1. ad verba, les frais raisonnables
g l. pro voluptariis, de impens. in rē dot. fact.
h §. ex diuerso, de rer. diuis.
i gl. in l. debet de ædil. edict.
k Azo in summa titul. de ædil. acti. nu. 13.
l Ioannes Faber in §. actionum, collat. 3. versi. & ista faciunt, de actio. Albert. de Rosate, in 1. parte statutor. q. 97.
m le. certum, 22. C. de rei vēdic. le. qui scit, 25. de vsur. in P. le. si apes, in fine de furtis, P. l. bonæfidei, 48 iuncta glossel. in verbo, pene. de acq. rer. domi.
n l. hæc conditio, de condit. & demonstrat. P. l. 2. de fruct. & lit. expens. lib. 7. C. tit. 51.
o l. pretia rerū, 63. ad leg. Falc. lib. 35. P. tit. 2.
p Bald. Paul. & Castren. in l. c. de pact. inter empt. Angelus consi. 51.
q l. si. §. fin. de fun. dot. in P.
r l. illud sciendum, 29. & le. cum autē, 31. §. cum autem redhibetur, de ædilit. edict.
s l. si venditor, §. si deindiem addict. P.
t l. 1. & 2. eod. titu.
u l. leg. fundo, 3. & l. 1. de lege commiss. in P.

a Sex l. iure naturæ, eo. tit. in P. & l. nam hoc natura, de condict. indeb. P.
c [illegible] omnium quam, 5. de rei vendi. lib. 3. C. tit. 32.
t l. [illegible] tua, de condict. indeb. lib. 12. P. tit. 6. §. certe illud, de rer. diuis.
v l. sin autem, 28. §. in repetita, & d. l. in fundo, de rei vendic. P.
x gl. in d. [illegible] in repetita, in verb. si possessor, per dictam l. in fundo, & per l. plane, 42. de petitio. hæred. lib. 5. P. tit. 33. Vlp. in l. Iulianus, in 2. 38. de rei vendi. P.
y [illegible] ædiles, in [illegible] item sciendum, de ædil. edict. d. l. plane.
z [illegible] l. quemadmodum, de agric. & cens. lib. 11. C.
a Angelus Aretinus, in l. 1. §. fi. de oper. no. nuncia.
b G[illegible] Pap. quæst. 25[illegible] nu. 3. c Bal. consi. 250. vol. 3.
d l. in tam vtile, 46. § vendentibus, de minor. 25 annis, P. facit l. 1. C. de repetun.
e l. si cum aurum, de donat.

Quantum pro iusto pretio solui in redhibitione debet à proximo emptori.
Cap. 22.

1 *Pretium iustum in redhibitione est, quod solutum est.*
2 *Idem in retentione iure prælationis dominica.*
3 *Proximus creditor quomodo cæteris præferatur.*
4 *Retractus proximi non mutat formam emptionis.*

1 PRetium† solui, vel offerri debet emptori, non quod iustum videbitur, proximo retrahere volenti: sed illud ipsum quod extraneus, vel remotior paratus est dare, vel dedit pro re: alioquin proximus non admittitur tanquam non offerens iustum pretium [x]. Et quanquam illud vere excedat iustum pretium quod datum est, tamen

x l. ad officiū, commun. diuid. in P. Aluarotus in § sed & res, per illum textum, col. 2. ver. quid autem si egnatus, per quos fiat inuestitu. feud. in Feud. Bal. in l. 2. in fin. quæst. de rescind. vēd.

men restituendum est [a]: vt contra, emptor non potest maius pretium, quam cum venditore conuenerit petere [b]. Resque tanti est, quanti vendi potuit [c], tantumq; reddendum emptori: vel contra naturam emptionis esset, vt ea ex vnius penderet arbitrio [d], & vt gratiose quis cogeretur cotrahere.

2 ¶ † Facit quod dominus, emphytheota vendente suas meliorationes, non vtitur iure prælationis, nisi quanti plurimi alius obtulerit, ipse offerat [e]. 3 ¶ † Similiter antiquior fiscalium rerũ conductor, debet præferri extraneis in noua conductione dummodo idem pretium, quod cæteri offerat [f]. Neque præferuntur cognati creditores, ratione sanguinis cæteris creditoribus, in rerum debitoris emptione: nisi tantundem ac cæteri offerendo [g]. 4 ¶ † Atq; hic perpendendum est, proximum non alio modo postulare retractũ, quam per viam subrogationis, vt in locum emptoris veniat: & proinde eodem iure vti debere [h], rata manente conuentione, quam vel amplecti, cum suis conditionibus debet, vel eam prætermittere.

a Ioannes Andreas, titul. de emptione, §. nunc videndũ, in additionib. ad Speculatorem, Tiraquel. in titul. de retract. gentil. §. 2. gl. 18. num. 4. & 5 & 10.
b Arnol. Perronus, titu. de retractu, §. 7 in consue. Burdegalens.
c l pretia rerũ, ad l Falcid P. l. fi. § f. C. de administ. tutor.
d le. in vendẽdo, de contrah. emp C. l. quod sæpe, §. 1. eo. ti. in P.
e l. fi. C. de iure emphytheo. c. potuit, de locat. ap Grego.
f l fin. de loca. fundorum ciuitat. libr 11. C.
g le. 1 de priuil. leg. creditor. in P.
h ca. ecclesia, vt lite pendente, l. imperator 92. 6 8 & l. seq. de lega. 2.

de Oblatione, & Consignatione pretij, & impensarum. Cap. 23.

1 *Oblatio & consignatio pretij, & aliarum rerum qualis fieri debet in retractu.*
Retrahens iure proximitatis quomodo debeat offerre & consignare. eod.
2 *Oblatio realis esse debet, & in numerato, nec verbalis sufficit, nisi in iudicio.*
3 *Oblatio pecuniæ recte noctu non fit.*
4 *Oblatio legitima debet vbi, & quomodo facienda est.*
5 *Depositio legitima debiti oblationem sequitur, & vbi fiat.*
6 *Deposita pecunia debita periculum ad quem pertineat.*

1 Proximus, qui retrahere desiderat, debet pretium offerre cum impensis omnibus, ad quas diximus eum teneri: nec expectare debet peti ab emptore, cum oblatio sit vltronea & sine petitione [i]. Pretium integrum offerri debet [k], cum eo quod interest [l], realiter, non verbo tenus. Nam qui aliquid facere tenetur, vt quippiam aliud cõsequatur, vel facere vel offerre tenetur [m]. Si constet proximiori quale, quantumq; sit pretiũ, illud debet offerre: si ex parte constet, id quod liquidum est soluat, vel deponat, & pro parte non liquida se paratum esse offerat [n]. Ratione enim non liquidi, non soluti, in moram non potest incidere [o]. Si ignoret pretiũ emptionis proximus, sufficit si aliquam certam pecuniam offerat, consignet & deponat pro pretio, & impensis legitimis, cum protestatione & oblatione, se paratum esse restituere, si quid amplius exsolutum doceatur [p]. 2 ¶ † Verum, quod liquidum esse debet re ipsa offerre, & præsente pecunia: aliter nihil prodest oblatio [q], nam in illa ad effectum consequendum exigitur, vel solutio, si emptor acceptet, & se paratum accipere dicat, & tunc nihil verbo opus est offerre, & se paratum dicere soluere, sed facto & numeratione [r]: vel si nolit, depositio & consignatio realis exigitur, aliter inefficax eius interpellatio, qui verbis offert [s]: nisi forte verbalis oblatio in iudicio facta fuerit [t]. Quamobrem cauere sibi debent emptores & diligentius prospicere, ne temere credant offerenti, & dicenti proximo se pecuniam in præsenti habere in sacculo, vel loculis paratam & integram. Etenim non sufficit emptori eam consignatam loculis offerre, aut palam effundere in mensa, vel alibi, nisi ea numerata sit præsente emptore, & præsente creditore, aut testibus [v], cum alioquin non constaret, quid offerretur, & quantum [x]. Constituitque Papinianus differentiam, inter pecuniam debitam numeratam, & pecuniam demonstratam debitoris, propter numerationem [y]. Sufficiet tamen, recusante pecuniam emptore, proximum offerre pecuniam conclusam marsupio, quam tamen antea numerauerit præsentibus testibus [z]. Sed etsi parato numerare offerente, emptor non fuerit passus, vt puta recusans & pretium & retractum, sufficiet obtulisse & deposuisse sine numeratione [a].

3 ¶ † Vitiosa est tamen oblatio quæ clam fit [b], nec sufficiens: non secus, quam ea quæ noctu fit, quæ merito vt non probe facta reijci potest [c]. Si sulidum quoque non contineat, cum solutio partium, non minima incommoda habeat [d]. 4 ¶ † Atque oblatio proba, debet fieri in domo creditoris, si sit eiusdem fori cum offerente, non aliter [e]: nisi alibi de solutione facienda conuentum esset: nam ibi offerendum vbi soluendum. Et satius etiam erit, si proximus curet oblationem fieri in loco vbi residet emptor, vel si alibi eum repererit commode: neque hic cum diuersi est fori expectare debet, vt creditor, emptor, eum interpellet, vt in cæteris creditoribus & debitoribus paratis si interpellentur, receptum est [f]. Quia proximi causa agitur, vt intra tempus præstitum redimat, & elapso offerre non possit. Absente emptore, adeat iudex qui ea de causa statuit, de oblatione l. si creditori, de vsu. C. l. in pignoribus, §. pen. 5 de non nume. pec. ¶ † Si emptor interpellatus de retractu reijciat oblationẽ factam à proximo, contestatione facta, proximus consignabit, & deponet pecuniã oblatam [g], & ita ius sibi acquiret [h], non aliter [i]. Oblatio depositionem præcedit, non contra: quanquam aliquando depositam sufficiat indicare aduersario, qui rem dare debet, vbi possessio non est tradita [k]. Deponitur pecunia, vel apud ædem sacram, vt plerumque olim [l], vel alio loco publico tuto [m], vel apud quem iudex iubebit [n]. 6 ¶ † Tutiusque sibi proximus consulet, si, authore iudice, locus vel depositarius oblatæ pecuniæ eligatur, eoque à periculo pecuniæ omni ei electioni satisfaciens proximus deponens, liberatur, si loco minus tuto committatur pecunia: cuius tamen esset obstrictus si ipse deponeret ex arbitrio [o].

i glo. in cle. sæpe in verbo necessario, post principium de verbo. signific. l. fideicommisso, §. si res, de leg. 1. vide hac de re fuse tractantem Tiraquellum in retractu gentilitio, § 1 glo. 17. nu. 2 & 5.
k lẽ Iulianus, § offerre, de actio. emp. P l. si plures. C. de cõdit. insertis.
l le acceptã, & ibi Bald q. 8 de vsur. Barto. in l. sed si alia, de constitu. pecunia.
m Bald. in §. licet, si de feudo defuncti fuerit contentio inter domi. & cogna. defun. per le. si residuum, l. 5. de distract. pignor. C. subscribit Iason in præludiis Feudorum. col. 22. versi. quantum ad id adduco.
n Iuxta l. quidam de rebus creditis. in P. l. statu liber. & leg. seruus, de statu. liber P.
o l. in fideicommissi, de vsur. in P. leg cum fideicommissum, de confessio. leg. 1. C. de vsur.
p Boerius in §. 4. de retract. in consuet Burgun.
q l. qui decem, § idem responsum, de solut in P. Matthæus Mathesilanus sing. 129 post Bart. in l. prætor ait, §. si quis alius, l. si quis, de oper. noui nunciat.

r l qui decem, §. t. versic. idem responsum, de solutio. P ca 1. & ibi gloss. de eo, qui mittit in possess. caus. rei seruandæ.
s l. obsignatione, C de solut. leg fundus qui Lucij Titij, e. de rescis. vend. P le si residuũ, de distract. pig. & l. si prius, C eod l. si à te C. de pact. le. dos data, C de donat. ant. nup.
t in l. si rem, in § si de pignor. act. P.
v Ludoui. Roma. consil. 312.
x l 1. §. si cista. depos. in P Bal. in le. si forma, de vulga. in 11. quæ. & Bar. in l. acceptam, C. de vsur.
y in leg. sed si certos nummos, §. de lega. leg. hæc venditio, §. 1 de contra. empt.
a gloss. in §. si ind., in verbo confessetur, in vt ex actio. in fides doris, &c. in Authentica. Bal. in l. cũ seruus, de condit. & demonst.
a Alexan. in l. si mota, vol. 4. solu matrimo.
b l. fin. de tacit. nupt. P
c gl. in l. nunc, & le. si f. lutarum, de solut. P.
d l. 1 famil. erciscund.
e Baldus in l. accepti, qu. 12. & ibi glo de vsur. facit l. fin. de conditio. in fertis, & l. pen. § fin de conditio & demonstrat.
f l. Menia. §. si. de annuis legat. in P. in l. item illam, 18. in verbis petitor non cenit, & ibi gl. de consti. pecu. P. l. mediterranea, de ann. & tribut. lib 11. C tit. 19. l. pro locis, § eo. tit.
g in le si prius, quã, de distra. pig C. dicto §. illud, vt exactio instance prima dot. &c.
h l. 1. §. sin autem, de cõmu. seruor. manumiss. C. leg. ait prætor, § sed etsi pecunia, de min. 25 ann. l. 1. §. si pecuniam, depos. P. l. 1. §. sin autem socius, de commu seruo. manumiss.
i l. 2. debitorem vendit. pignor. impedire non poss. lib. 8. C. tit. 29. l. obsignatione, C. de solut. l. acceptam, C. de vsu. l. fi. C. de distractio. pig. l. fin. de leg. commiss. P. l 1 qui potior in pig. C.
k glo. in l 2 C de vsur. l. cum bit, de actio. empt. C. l. Iulianus, §. ex vendito, & l. liberalitatis, § fi. eo. tit. in P.
l l. 1 § sin autem socius, de commu. seruo. manumiss. C.
m l. acceptam, de vsur.
n l. fi. de lege commiss. P. l. si stipulatus, §. si locum, de solut in P. l. ait prætor, § permittitur, de manur. in P.
o Bal in d. l. acceptam, in de vsur. facit l. si soluturus, 1 pde solut lib. 46. P. tit. 3. & & ibi Bart.

de Tempore ad retrahendum concesso. Cap. 24.

1 *Retrahendi tempus datum iure proximis, annus & dies à die saisina.*
Consuetudines tamen locales potiores. eod.

1 IVs pontificium refert retrahendi tempus datū ptoximis, esse annnm & diem [a]. Ioannes Gallus meminit, curiæ supremæ Parisiorum placito, anni 1269. pronuncierum, tettahētem venire debere intra annum & diem, à die inuestituræ & saisinæ, id. ademptionis possessionis emptoris [b]. Quod intelligendum, si localis constitntio alind, vel breuius, vel longius definierit tempus, quod sequendum est, nec dubium quidem est, elapso termino scientibus non deti regressum [c], veluti sequuta ex lapsu termini tacita, & irreuocabili iuris conceſſi repudiatione, quæ nec prætextu ignorantiæ iuris redintegratur [d]. Currit & præscriptio hæc ennalis vt & triennalis contra minores etiam, ex sententia Francisci Mignonis [e]. Quia consnetudines sunt stricti iuris [f]: & constringunt etiam minores [g]. Sed num possint aduersus hanc moram restitui, subsisto, & si liceat sententiam proferre, puto restituendos [h]. Sed num venditione facta cum pacto redhibitionis, seu, vt dicunt, de retrouendendo, tempus redhibendi proximis concessum, incipiat à tempore contractus, ent à tempore diei appositi venditioni, non explicabo: cum hanc quæstionem docte & fuse Tiraqnellus explicauerit, qnem consules [i]. Sunt hic namque & interpretum contrariæ sententiæ: quie & consuetudinum varij vsus, quibus potius adhærendum censeo.

Finis, Rationes, & Causæ iuris retractus gentilitij. Cap. 25.

1 *Redhibitionis gentilitie finis pracipuus conseruatio familiarum.*
Hereditaria maiorum vendere, turpe Lacedemonijs eod.
Familiarum splendorem conseruari Reipublica interest. eod.
2 *Consuetudo cur seruanda.*
3 *Et quid.*

Proximitatis ius dat causam successioni, & retractui. eodem.
Et gradus affectionem auget, quo proximior. eod.

1 FInis, vt opinor, redhibitionis gentilitiæ præcipuus est, conseruatio bonotum in familia, ne melorum splendor, & eorū insignie in extraneos transeant: & nē misceantur familiaria [k]. Quare apnd Lacedæmonios erat prædia, aut terram vendere de vetusta maiorum hæreditate, turpitudo non exigua putabatur: neque vero licebat, vt refert Heraclides [l]. Et Menander dicebat:

Ὁ δυστυχὴς ὅστις εὐτυχῶν τὸν βίον
Ἔχει ἔρημον διαδόχου τὴν οἰκίαν. id est:

Res est plena doloris, ei qui vixit beatus, successore desertam domum relinquere. Reipnblicæ quoque interest, vt ordinum & familiarum dignitas salua sit [m], & ne sordidæ stirpes splendidissimis & ingenuis natalibus subrogentur [n]. Et Augustus ad populum: nec domum, inqnit, pupillorum, tutotibus vendere liceat, in qua defecit pater, minor creuit, in qua maiorum imagines, ent non videre fixas, aut reuulsas videre, satis est lugubre [o]. Atq; proculdubio valet lex imposita rebus à priuatis, ne extra familiam res alienetur [p]. ¶ † Rationes porro, quæ 2 consuetudines fulciunt retractus, plures sunt: sed potissimum qnod mores recepti, sunt legum nerui [q], veluti ex conuentione seruantibus morem incolis: siquidem & conuentionem inesse con-3 suetudini dixit Plato [r]. ¶ † Facit & causa proximitatis locum retractui potiorem, quæ & causam potiorem habet succedēdi ab intestato deficientibus [s]. Et quia potest efficere lex ne res ad extraneos alienatione perueniat [t], poterit & idipsnm consuetudo, quæ vim legis habet [u]. Et Cicero vel alius, ad Herennium, [*Consuetudo est*, inqnit, *id quod sine lege, æque ac si legitimum sit, vsitatum est. Ius videlicet moribus institutum quod pro lege suscipitur* [x].] Proximitas affectionem auget secundum gradū eius propinquiorem, de quo & responsum est, pacto fieri non posse, vt vlterior agnatus præferatur in bonis [y] paciscētis. omitto reliquas rationes, quæ cōmunes sunt cum successione intestati proximiorum, ad quos ordine peruenit succedendi facultas. Neque optio est hæc consuetudine reseruata vendenti, vt possit remotiorem præponere, ratione eiusdem ordinis præscripti. Neque rigor iuris scripti [z], qui improbare videtur has consuetudines, cōsideratur nunc, cum leges posteriores derogent prioribus, etiam ex tacito vtentium contrario vsu [a].

k Nume. c. 36. Leuit. 35.
l Heraclides, lib. de politiis, in republ. Lacedem.
m l. 2. §. quamuis, & §. sed etsi seruus, de ventre inspiciend. in P.
n l. super statu, de quest. C. & l. lex quæ tutores, 22. § & tolerabilius, de administratoribus lib. 5. C. tit. 17.
p l. cum pater, §. libertis, de l. 3. l. peto. 71. §. fratre herede instituto. eod. titu.
q l. de quibus, l. sed & ea quæ, l. ergo, de legib. in P. §. sine scripto de iure natu. in P.
r Plato in Cratylo.
s Masuer. in sua practica iudicant. in princip. vers. ille tamen, tit. de retract. Boerius, quæst. 13. num. 22.
t l. 1. non licere habitatoribus metroc. &c. li. 11 C. titu. 55. l. dudum, in fin. de contr. empt. l. cuic. ne Christian. mancip. haretico. vel iud. hab. C.
u l. diutina, §. hinc. l. si de interpretatione, & l. nam imperator, de legib. P. ca. cum dilectus, capt. cum olim de cōsuetud. c. certificari. de sepult.
x can consuetu. 1. distinct.
y l. si frater, 33. §. idem respondit, pro soc. P.
z l. dudum, C. de contrahen. empt. l. 1. commu. diuid.
a l. de quibus, de legib.

Syntagmatis iuris vniuersi libri vigesimisexti Finis.

DE CONTRACTIBVS RELIQVIS, QVI CONSENSV FIVNT.

LIBER XXVII.

De locatione & conductione. Cap. 1.

Institutio. Lib. 3. tit. 25. P. Lib. 19. tit 2. C. Lib. 4. tit. 65. Decretal. 3. tit. 18.

1 Locationis & conductionis nomine olim promiscue vsi veteres, vt emptionis & venditionis.
2 Locatio vnde dicta.
Locator & conductor qui. eod.
3 Locationis definitio.
Res quæ locari possunt. eod.
4 Emphyteosis quid.
5 Commissum ob defectum solutionis, pensionis, emphyteoseos, an habeat locum in Gallia.
6 Libellarius contractus quid.
7 Emphyteosis, & locationis differentia.
8 Operæ locari possunt.
Redemptores qui dicantur. eod.
9 Mercenarij qui.
10 Merces locationis certa esse debet.
11 & 12. Locare & conducere quæ personæ possint vel non.
12 Milites conducere bona aliorum prohibentur.
13 Ecclesiasticæ personæ non possunt esse conductores bonorum secularium.
14 Magistratus conductores esse non possunt.
15 Tutores curatoresue conducere non possunt.
16 Famuli non possunt relinquere temere dominos, sine illorum iussu.
17 Locationi consensus dat legem.
Locatio tacito consensu quando, & quomodo renouatur. eod.
18 & seq. Locati & conducti actiones quæ.
Locati pro quibus datur. eod.
19 Colonus vendens rem quam colit, furti damnandus.
Locare inuitus non cogitur dominus suam rem. eod.
20 Iuratur in litem pro locatione, & quando.
21 Conductor non soluens mercedem expelli potest à re locata.
22 Conductor mercedis, vel pensionis remissionem quãdo, & pro quibus petit.
23 Sterilitate quando remittatur pensio conductori.
Sterilitas fructuum quomodo metienda. eod.
24 Animalia varia quæ vastarunt ciuitates, & oppida, & depopulata sunt fructus.
25 Pestis causa migrans num renunciet conductioni, vel soluat mercedem.
26 Domus à laruis vel strigibus agitata, an renũciari possit à conductore sine mercede.
27 Locatorum quæ reparanda, vel restituenda vtrinque.
28 Locator operis quandiu de vitio eius teneatur.
Operis vitium quandiu obliget eum qui fecit. eod.
27 & 29 Operis aduersi periculũ quid & ad quem pertinet.
30 Nauta de iactu mercium quando teneatur.
31 Ex conducto actio cui detur, & pro quibus.
32 Conductor rei, si frui vel vti ea non possit, ad quid agat.
33 Locans prædium, vbi mala herba, ad quid teneatur.
34 Conductor quibus ex causis, tempore conductionis re conducta expelli potest.
35 Conductor nulla quantumuis longæua possessione, præscribere rem locatam contra dominum potest.

1 Locationis & conductionis nomine promiscue, & pro eodem antiqui vsi sunt [a]: sicut & emptionis & venditionis [b]. Affinis aũt eum sit emptioni locatio, & in bona fide [c], & origine iurisgentiũ [d], & in alijs [e], subijcienda eius emptioni tractatio: & ea percurrẽda, quæ ab emptione etiam discedunt, & propriam huic cõtra-2 ctui substantiã constituũt. ¶ † A loco locationem & collocationem fieri, tradit Varro [f], vbi quicquam consistit locus, inquit. Ab eo præco dicitur locare, quoadusq; id emitur, quoad in aliquo cõsistit pretiũ: inde locarium, quod datur in stabulo & taberna vbi cõsistant. Sic loci muliebres, vbi nascẽdi initia consistũt, &c. Vt ea te ratione definitę mercedis, quia in definitione locatũ sit pretiũ, videatur dicta locatio [g], qui rem vtendã interuentu pretij dat locator dicitur: qui accipit pretio dato, 3 cõductor [h]. ¶ † Erit aũt eius substantialis finitio, vt sit, vsus terũ vel operũ, mediãte mercede certa ex cõsensu, cõcessio. Ex rebus pẽdet diuisio locationis. Res porro quæ in ea cõsiderãtur sunt, res ipsę, quarũ vsus locatur, & merces. Res omnis quæ vẽdi potest, & locari potest: exceptis seruitutibus realibus [i], cum tamen mixtæ locentur, & vsusfructus [k]: dempto vsu qui personæ adhæret [l]. Locare possunt ideo ecclesiasticæ personæ fructus beneficiorũ, vsq; ad decẽ annos [m]: quia illæ se fructuarias esse arbitrãtur [n]. ¶ † Possunt res alienæ locari [o], sed maxime si quod ius in illis locanti sit: ni si aliud cõuenit [p]. Quare nemo prohibetur rẽ quam conduxit fruendã, alij locare, si nihil aliud conuenit [q], æque tamen idoneo [r]. Res propria conduci non potest [s]: quare si locata res incipit esse cõducẽtis, cessat locatio [t]: potest tamen emptor fundum, quẽ emit, cõducere à vendente, donec pretiũ exsoluat, veluti celebrata emptione & locatione sub cõditione [u]: locãtur & fructus decimarũ [x]:
4 ¶ † Locãtur res mobiles, & immobiles, in perpetuũ & ad tẽpus [y]. Dum in perpetuũ fit contractus medius inter emptionẽ & locationem, videlicet emphyteosis [z]: quæ ex scriptura, quam desiderat, prout placuerit cõtrahentib. naturã & substãtiam

capit

[a] l. [illegible] de actionib. P.
[b] l. retenm. eo. tit.
[c] l. 2. C. de loca. §. adiiciam de actio.
[d] l. ex iure gentium, de pact. P. l. 1. loca. P.
[e] l. 2. loca. P. §. 1. eo tit. ap. Institut.
[f] Varro, lib. 4. de lingua Latina.
[g] l. 2. loca. P.
[h] vide Budæ. in annotationib. priori ad Pand. in l. 1. ad leg. Rhod. de iac.
[i] l. locare. 47. locat. P.
[k] l. arboribus, de vsufruct. P. l. §. item si cui & §. sed si cui. de vsu. & hab.
[m] c. 2. de loca. ap. Gregor.
[n] per glo. in c. præsenti de off. &c. ordi. in Sex. videlicet q. 215.
[o] l. si quis domum, 7. & l. si tibi alienã, 7. loc. P.
[p] l. nemo, de loca.
[q] l. nemo prohibetur, 6. C. loc. l. Mœlchi. §. fi. de iure fisci.
[r] l. qui sequestrandi, §. fin. & l. sed & si quid §. mancipiorum, de vsufru. l. cum oleret, de vsu & habita.
[s] l. qui rẽ propriam, 20. de loc. C. l. ad probationem, 28. C. eod. tit.
[t] l. si quis fundum, eo. §. fi. locat. in P.
[u] l. sicut emptio, 25. §. fin. cum aliis. ll. sequent. loca. P.
[x] c. 1. de loc. P.
[y] l. 1. si ager vectigal. vel emphyteo. pet. P.
[z] le. 1. de iure emphyt. C. §. adeo, locat. P.

capit [a]: datur enim res per eam perpetuo fruenda certa certa annua pensione, & iuribus prælationis, vel præstationis quinquagesimæ partis, iure ciuili, vel alterius partis pretij, iure consuetudinis definitæ, dum res ab emphyteuta distrahitur [b]: legibus quoque traditioni rerum appositis conseruandis, cum necessitate præstandi pensionem annis singulis: imminente alioquin cessatione solutionis per triennium in rebus secularibus [c], & per biennium in ecclesiasticis [d], rerum datarum ab 5 emptione, quæ vocatur ius commissi. ¶ † Quanquam in Gallia defectus solutionis, cẽsus, vel pensionis nõ inducat ius hoc cõmissi, nisi nominatim 6 in traditione fuerit cautũ [e]. ¶ † Emphyteosi quoque accedit locatio rei immobilis ex contractu, vt dicunt, libellatio, quo res datur vtenda sub annua 7 mercede, à viginti nouem annis vsque ad viginti nouem annos, & sic in perpetuum. ¶ † Notãdum autem in multis differre [f] emphyteosim à loca- 8 tione: sed maxime, quod emphyteotæ non [g] fit remissio pensionis ob sterilitatem. ¶ † Locantur etiam operæ sed non in perpetuũ [h], quoties quid mediante mercede faciendum datur [i]: dicebantur redemptores, qui certa mercede aliquod opus susciperẽt certo pretio faciendum, cuiusmodi plures hodie sunt artifices lignarij, materiarij, architecti & id genus alij, qui vulgo, *entrepreneurs de besogne* ἐργολαβοῦντες [k]. Sunt & redemptores vectigalium conductores [l], vocant, *fermiers*. Festus libris de verborũ significatione, [*Redemptores proprie*, inquit, *atque antiqua consuetudine dicebantur, qui quid publice faciendum aut præbendum conduxerant, effeceranteque: tum demum pecunias accipiebant. Nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At nunc y dicuntur redemptores, qui quid conduxerunt vtendum præbendumque.*] hæc Festus. Salaria mercedes operũ esse conductorũ videntur: qualia constituuntur nautis [m], & alijs personis, vel conuentione, vel lege, vel cõ- 9 suetudine [n], vel officio iudicis [o]. ¶ † Cicero eos qui suas operas locant, mercenarios vocat [p], Græci θῆτας vocãt, postremi ordinis in populo homines, secundum Plutarchũ [q]. Quamuis Dionysius Halicarnassæus scribat, θῆτας Athenis appellatos, quos Romani dicunt clientes, Plutarchus nominat πελάτας. Plato, eos qui pretio roboris vim vẽdunt, & exercẽt præmio, à mercede mercenarios dictos tradit, & complementũ esse ciuitatis, paucis contentos, & deos, vt loquitur, inter paucula obsonia venerantes [r]. Merces, vt notat M. Terentius Varro, à merendo, quod manufactum erat, & datum pro eo manu pretium, à manu & pretio [s]. Marcellus dicit mercenariũ, eum qui operas suas locauerat [t]. Idipsum Paulus [v]. Ex parte eius qui locat, res vel opera datur in locatione: ex parte 10 conductoris, merces. ¶ † Itaque merces etiam pro substantiali cõsideratur in locatione qua non interueniente, locatio non est [x]: debetque esse ea certa [y], idonea, & satis magna, vt contractus hic distinguatur à donatione [z], quæ gratis fit: licet tamen in mercede definienda maiore vel minore contrahentibus, vt in emptionibus, se circumscribere [a]. At alieno arbitrio generaliter promissa non constat: si tamen in alicuius arbitrium definitio deferatur, si ipse statuat, stabit locatio, si non definierit, nequaquam [b]. Merces in pecunia, vt in pretio consistit [c]: verum & eius nomine aliæ res dari possunt [d]. Extat formula edicti in Nouellis de mercede hæc: [*Omnis artifex, aut mercenarius, aut mercator, secundum formulam operas locato, merces ve vendito: nam si quid amplius locauerit, pœna tripli subiacebit* [e].] 11 ¶ † Personæ à quibus locatio & conductio fiat, considerari subinde debent, vt instrumenta quæ materiam ad formam reducunt. Capaces erunt itaq; generaliter locationis & conductionis qui emere, vendere, & contrahere possint: quamuis aliquando, qui vendere res prohibita alienatione non possunt, possint tamen locare easdem, vt in vsufructuario constat [f], & decimis. Transit & in hæredes locatio fructuum & rerum 12 vtrinque [g]. ¶ † Prohibentur tamen conducere reditus bonorum aliorum milites, ne auocentur à meditatione artis militaris, rusticis operibus, nundinationibus, & quæstui intenti: permissa tamen rerũ conductione quæ ad vitæ subsidia quotidiana, & militiæ necessaria sunt [h]: alioquin & miles qui conduxit, & qui illi locauit pœnis à Iustiniano subijciuntur, irrita locatione [i]: nisi forsan locator ignorauerit conductorem esse [k] militem. Interdictum quoq; curialibus aliena prædia conducere [l], permissum tamẽ succedentibus in conductione ab alijs facta conductionem retinere [m]. 13 ¶ † Quanto magis clericis hæc conductio interdicta esse debeat, qui eiuratis rebus & negotiationibus secularibus omnino Dei obsequio se manciparunt, nemo est qui non norit, ne à militia ecclesiastica auocentur. Sic in cõsilio Maguntino inter negotia secularia, à quib. abstinere iubetur persona ecclesiastica, & illud est, conductores secularium rerum, aut procuratores esse [n]. Carolus 9. rex noster, mense Ianuarij, anno 1572 [o]. edicto cauit, ne posthac nobiles, vel magistratus regij, vel eius officiales recta via, vel oblique per alios, fructus sacerdotiorum conducerent, neve locationem alijs faciendam impedirent: quod si amoliti fuissent, vel fecissent, adimit nobilibus priuilegia & insignia nobilitatis, & immunitatem à vectigalibus & censibus, & vt pagani censibus in- 14 scribantur, seorsumq; res statuit. ¶ † Officialibus autem seu magistratibus regijs, indicit pœnam ne posthac vllo regio officio fungi possint, irritas & nullas renuncians illis factas conductiones. Principalibus etiam constitutionibus cauetur, ne ij, qui prouincias regunt, quive circa eos sunt, nego- 15 tientur [p]. ¶ † Rursum qui tutores facti sunt, aut curatores, priusquam officio fungantur, conducere aliquid à Cæsare prohibentur [q]. Neque etiam idoneus conductor, vt diximus, rei suæ quisquam 16 est [r]. ¶ † Sed & extat constitutio Caroli 5. imperatoris, edita anno 1548. in comitiis habitis Augustæ Vindelicorum, quæ statuit [s], ne famuli qui nobilibus, & equitibus inseruiunt, possint ab alio conduci, neve illi heros possint relinquere, vt solent leui negotio ab alijs corrupti, nisi illi testimoniũ prius habeant honestę dominicæ missionis, quod testimonium si herus restato interpellatus recusauerit concedere, tunc liceat postulare à magistratu eius loci. Quod & in constitutione pacis publicæ Cæsaris repetitum est [t]. Simile edictum aliquando à nostro rege Gallorum promulgatum iustissimis de causis, hocque obseruari expediret ob artes & malitiam famulorum, & ancillarum. 17 ¶ † Consensus insuper huic cõuentioni formã præscribit, secundum quam vel experiri: vel excipere oportet. Consensus, & vsus, qualitatẽ, & modum, & mercedis quantitatem determinat, nulla verborũ solennitate necessario requisita [v], & sine scriptu-

Marginal notes:

d Africanus, in l. & hæc distinctio, 38. § fi. loca. P. l. fi. alei. C. eo. tit.
e in Nouell. Iustini. 122.
f l. arboribus, de vsufruct. P.
g l. viam veritatis, C. de loc. § fin eo. tit. ap. Iustinia.
h in l. milites, 31. & ibi glo. C. de loc.
i l. fi. C. eod.
k l. si ignorans 13. eo. tit. in P.
l l. curialis, 30. C. loca.
m l. 4. de decu rio. P.
n in capit. 1. ne cleric. vel monach. secula. negotiis se immisc. facit can. negotiatorẽ, & can. fornicari, 88. dist.
o in constitutione eius anni, du faict de la iustice & rebelles aux officiers & kell[illegible] artic. 8.
p l. principalibus, 33. de re[illegible] ... l. 1. de contract. iudi. C. l. Scilinarius de numerar. & actuar. li. 12. C.
q l. si cui locauero, 51. § Modestinus, loca. P. l. ne [illegible] vel tut. vel pub. vel cond. C.
r leg. qui rem suam, loca.
s in c. 21.
t ed. 24. & 25.
v l. 1. locat. P. § 1. ap. Iustinia.

[illegible] pretio, 21. § fi. loc. in P. l. in causa, § idem Pomponius, de minor. 21. an. P.
[illegible] P.
[illegible] de loca. gl. & doctores, in l. 1. § si quis seruum. deposit. P. & in § 2. de loca. I. [illegible] § at cum do, de præscrip. verb. P.

scriptura[a] Coosensus porto, vel expressus est, si quid nominarim cõuenit: vel tacitus, veluti quando censetut renouata conductio, si locatot patiator in rustien prædio, vel vrbano esse vltra priorem temporis locationis coostitutionem conductorem, aut inquilinum, aliqua tamen intet hæc prædia distinctione adhibita[b]. Consensu vel pure, vel sub conditiooe locatio fit[a], vel pacta adhibentut, vt quando opus aduersione locatũ, quod donec approbetur, conductoris periculo est[d]: si dictom locando conductori, ignem ne habero, vel ignem innocentem habeto[a]: ne in villa vrbana fœnum componetetut[f], ne mulæ locatæ vltra certum pondus onetentur[g]. Sunt his aliæ similes conuenriones quæ obseruandæ, io locatione

18 decidenda, suot. ¶ † Ex quibus actionis modulus & iudiciom colligitut, ex locato, vel conducto, sont enim duæ istæ actiones, priore locanti, altera conductori data[h]. Primum enim, quod conuenit inrer cuntrahentes, dehinc mos regionis inspicitut[i]. Et dictum, nõ propositom in meote retentum[k]: & si conductot omnia secundum legem coouenoonis oon agat, vel si id quod prætermissum est ex æquo & bono oon præstat, ex locato actione cõuenitur[l]. Irem, vt accepra mercede tenecatur operas, quas locauit, præstare[m]: & vt finita locatione rem restituat liberam, vt accepit, & ab omni altetius contrrouersia solutam[n].

19 ¶ † Meminit Gelhus, colonum per qnem possidemus, qui à domino fundum conduxerat & vendiderat, & ita possessionem fundi interoerterat domini, furti condemnatum: quia surripi & conduci possessio possit, quemadmodum re mobili surrepta[n]. Nullum enim ius retentionis prætextu dominij, & proprietatis conductori est, cum nec de proprietate agere posiit, nisi restituta possessione[p]. Neque etiam dominus, nisi conuentione aliqua astringente, alicui inuitus rem suam locare cogitur[q]: exceptis prædijs fiscalibus[r]. Sicuti & pro re mobili locata, si conductor surripiat, & locati & furti actio competit[s].

20 ¶ † Atque si recuset conductor locatam rem reddere, in litem iurat locator, vt secondum iuramentum damnetur conductor: agit & pendente locatione[t], si seruum locatum conductot vulnerauerit, & nolit vti Aquilia[u]: si deteriorem rem teddat, vel deterioré ab alio reddi patiatur[x], si destruxerit ædificia, vt reædificet[y]: si arbores exciderit vicinus, ob inimicitias conductoris, vel ipse conductor conueniri potest ex locato, ex lege Aquilia, ex lege duodecim tabularum arborum furtim cæsarum, & interdicto quod vi, aot clam,

21 cum electione tamen vnius tantum[u]. ¶ † Potest & conductot cogi mercedem placitam soluere, & oon soloens expelli à re locata, etiam propria uuthoritate[a]: si cessauerit io soluoone per duos annos[b]. Quanquam de expulsione nibil oominatim fuerit coouentum[a].

22 ¶ † Tuetur tamen se exceptione aduersus hanc petitionem mercedis conductot, si re locata vti non potuit sine culpa sua: vt si domus, vel alia res cõducta euicta sit, in qoo caso fit subductio mercedis pro tempore quo vti re quis non potuit[d]: si vi tempestatis fructus consumpti sunt: si labes contigerit illis, si vredo, si vis fluminum, sturnorum, graculorũ, incendij, terræ motus, incursus hostium[e]: loouftarũ exesio[f], & id genus similia si accidetint, qoibus plus quam tolerabile sit, læsi

23 fuerint fructus[g]. ¶ † Fit & propter summam sterilitatem remissio, non etiã si eum vbertate possit compensari[h]. Sterilitatem porto fructuum, quidam ad morem loqnendi, & consuerudinem referunt: qnidam, dom nec semen colligitur[i]: quod postremum magis probarem, cum nec exiguitas fructuum ad remissionem pensionis pertineat[k]: cui accedit Panormita. dum ait, sterilitatem fructuum dici, dum conductori fructus percepti, soluta pensione noo sufficiunt, vt deceptus non videatur vltra dimidiam iusti pretij[l]. Et certe sterile dicitur τόπος ἄκαρπος, qood nullum fructũ fert.

24 ¶ † Cæterum exempla minotorum animaliũ, quæ subuerterunt, vel vastarunt oppida & fructus aliquando, lege Plinium, lib. 11. cap. 29. & c. 40. & de cœli tempestatibus eundem, lib. 18, c. 28. circa fin. Sobinde si non possit commode habitari in domo locata, remissio, non petitio fit mercedis, vel si iu-

25 sto timore inde conductot migrat[m]. ¶ † Num autem, si pestis superueniat in loco eius pagi, in quo conducta domus, possit repodiari locatio, &

26 peti remissio pensionis. ¶ † Vel si domus infestetur à laruis & strigibus non explico, quando iam abunde & elegantissime Arnoldus Ferronus, ad §. 5. consuetu. Burdegalens. titulo de locato, explicauerit: & Christophorus Poreius[n], & Guido Pa-

27 pæ[o]. ¶ † In summa tamen in cõtractu locationis, veniunt reparanda & consideranda quæ dolo vel culpa alterutrius cõtrahentium contingont, non autẽ quæ ex casu, cui resisti non potest[p]: culpa & negligentia ex facto conductoris circa rem, & in re custodienda[q], vt ex parte locatoris, si alienam rem vel vitiosam locauit[r], & sic de similibus: remittitur & pensio, si vti frui fundo nõ potest lo-

28 cato conductor[s]. ¶ † Agitur & ex locato contra eum qui opus faciendum conduxit, vt faciat, & si fecit de operis vitio teneatur, videlicet si opus perficiendum cõduxit, non etiam si diariam operam conduxit[t]. Et in operibus publicis, qui ædificat hæredesque eius vsq; in quindecimum ab opere perfecto annum, tenetur de vitio resarciendo, si qood in opere ratione ædificij vitiosũ acciderit[u]. Distinctionem aliam quoq; huic rei addit Floren-

29 tinus. ¶ † Opus, inquit, quod aduersione[a] locatũ est, donec approbetur conductoris periculo est: quod vero ita conductũ est, vt in pedes mẽsurasve præstetur, eatenus conductoris periculũ est, quatenus admeosum nõ sit, & in vtraque caosa oociturũ locatori, si per eum steterit, quo minus opus approbetur, vel admetiatur, si tamen vi maiore, opus prius intereiderit, quam apprubaretur, locatoris periculum est, nisi aliud actũ sit[y]. Lex est apud Platonem, { *Si artificum aliquis in tempore statuto opus per malitiam nõ perfecerit, primum Deo pœnas dabit: deinde has legerem factus, operis quod in tempore non fecit, mercedẽ persoluat: ac ab initio rursum in eodem spa-*

30 *tio temporis opus gratis efficax*[z]. ¶ † Ex locato quoque agitur contra magistrum nauis, pro mercibus amissis ex iactu facto, laborante naue, si merces vehendas locauerit deniq; cum reliquis quorũ merces saluæ sunt, vt contribuãt ex lege Rhodiorũ[a].

31 ¶ † Ex conducto datur actio cõductori, si quid sua intersit, vel si damnũ ex locatione sentiat, ex re locata: vt quia vitiosa dolia locara sint, vnde vi-

32 ni sui iacturam sit passus[b]. ¶ † Si res locata aliena euicta sine dolo malo & culpa locatoris sit, vel perierit, ex cõducto repetitur merces, si data sit[c]: vel vt ei præstetur, frui quod conduxit licere. Et si dominus non patiatur, vt teneatur dominus

aque

a l. contractus locationis, 24. eo tit. C. l. qui in perpetuum, eod. tit.
b in l. item quæritur, 14. §. qui impleret, & §. in vrbanis, & l. qui ad certũ, 13. loca. in P. l. legem quidem 16. eo. C.
c leg. sicut emptio, 13. eod. tit. P.
d l. opus quod aduersione, 36. & seq. loc. P.
e l. videamus, 11. §. 1. locati, P.
f dicta l. videamus, §. fin.
g l. qui insulã, 13. §. qui mulas, locat. P.
h l. ex conducto, 16. eod. P. §. de locat. ap. Iustin.
i le. item locationes, 19. & l. legem, 16. C. loca. §. conductor, eod.
k l. cum in plures, 62. §. locator, eod. tit. P.
l dicta l. circa, & l. si merces, 28. §. conductor, l. videamus, §. fin. eo. ap. Iust.
m l. si tibi, qui à vobis, C. de locat. P.
n l. videamus, 12. §. qui vinum de Campania, eod. P.
n Aulus Gellius, li. 11. c. 18.
p l. si quis conductionis, 25. C. loca.
q l. nemini, 32. C. eod. tit.
r l. congruit, & l. prædia, §. fin. de locat. fiscal. prædio. li. 11. C.
s Paul. in l. si locatum, de locat. P.
t l. si cui locauero, 31. §. 1 eo. tit. P. l. in actionibus, de in lit. iuran. P.
v l. si vulnerauerit, 46. eo. P.
x l. videamus, 12. §. item prospicere, l. si merces, 28. §. conductor, le. in lege locationis, 12. l. sed addes, 25. §. illud, & §. si inquilinus, eo. tit. P.
y l. cum conductoré, 29. C. eo.
u le. si merces, 28. §. culpæ, eo. P.
a le. pen. & l. si in lege locationis, §. colonus loca. P.
b l. quæro, §. inter locatorem, eod. P. facit ca. potuit, de loca. l. 2. de iure emphyteo.
c dict. l. quæro §. interdum.
d l. si domum, §. fin. loca. P.
e in l. ex conducto, § si vis, eod.
f l. excepto, 18. C. eod.
g le. si merces, 25. §. si uis maior, loca. in P.
h l. licet certis, 8. de locat. C. l. ex conducto, §. sed et si, & le. si vno anno, in princ. & vbicunque eod. in P. cap. propter sterilitatem, eod. ap. Gregorium.
i glo. in d. l. licet, per dictum §. sed et si vbicunque.
k dicta le. si vno, §. cum quidam
l Panorm. in c. propter sterilitatem, de locat.
m l. habitatores, in princ. & §. si, eod. P.
n Christophorus Porcius, in §. si, de loca.
o Guid. Papa decis. 210
p l. iudicio, 12. C. locat. le. qui mercedem, 61 & l. seq. eod. in P.
q vt in l. nauta nauem caupo. stabula. &c. P.
r l. sed addes, §. 1. & l. cum in plures, §. seruum meum locat. P.
s le. si fundum, 36 §. fi. & l. quem eo loc. P.
t l. ex lege, §. locatio, loca. P.
v l. omnes, in l. de operibus pub. P.
a alias auersione & ita habet text. florent. sic etiam legitur in l. qui officij 62. §. 2. de edict. empt. in auersione empta. Budæ.
y in l. opus, 36. & l. sequ. & de fortuito casu. in le. Marinus, 21. & l. fi. loca. P.
z Plato 12. de Leg.
a l. 2. in prin. & §. cum in eadem naue, & le. deprecatio. 9. ad l. Rhod. de iact. lib. 14. P. tit. 2.
b l. sed addes, 25 §. si quis dolia, locat. P.
c l. si fundum loca. P. l. si quis domum, 9. eo.

æquè commodam habitationem, vel rem præstare[a]: vel si culpa locatoris non possit frui, quod rem alienam scienter locauerit, ad id quod interest condemnetur[b]. Idipsum fit, si vendiderit ædes locatas, vel fundum, & emptor expulerit conductorem[c]: non enim tenetur colonum, vel inquilinum pati & retinere emptor prædij: nisi pactum cum venditore factum fuerit[d]. Si cummode non possit habitare in domo conducta, conductor hac actione etiam aget, vel ad mercedis reputationem, & imminutionem, vel licebit illi relinquere

33 habitationem[e]. ¶ † Si pascuum locasti, in quo mala herba nascebatur, si inde pecora demortua, vel deteriora facta sint, quantum interest petet conductor, si sciens locator ita locauerit: si inscius autem, mercedem non petet[f]. Agit & conductor, vt ei liceat efferre commode quod intulit[g]. Agit & si a locatore indebite à fundo, vel re locata expulsus est: & pœnam, si qua est adiecta, vt

34 rupta fide contractus, consequatur[h]. ¶ † Nō enim a locatore soluta mercede expelli potest, nisi aut dominus proprijs vsibus domum necessariam sibi esse probauerit, aut corrigere domum maluerit: aut cōductor male in re locata versatus sit[i]. Obseruato tamē. vt si necessitas proprij vsus superuenerit locanti post conductionem, & tempore cōductionis non fuerit præuisa, vt si domus alia corruit, vel vxorem duxerit postea, aliter non habetur ratio necessitatis propriæ, quæ præuideri potuit[k]. Sicut & in refectione non licet, nisi necessaria fuerit refectio, alioquin ad omne damnum, & quanti interest inquilini tenetur dominus[l], & remittit mercedem[m], aut si velit conductor impune eijcere volenti domino poterit resistere[n], vt in alijs casibus, extra prædictos, & extra casum, l. emptorem. C. de locat. Nullo modo tamen colonus perpetuus expelli potest, cum habeat ius in re, & naturalem possessionem[o].

32 ¶ † Cum tamen conductor alius temporalis vere non possideat[p], sed nomine alterius, nempe domini & locantis[q]: & proinde, quia nō possidet suo nomine, nullo quantumuis longæuo, contra eum, cuius nomine possidet, præscribere potest[r].

de Mercede laborum. Cap. 2.

1 *Misθὸς quid.*
Merces quid. eod.
Honorarium quid. eod.
2 *Præmium quid.*
Salarium quid, & vnde dictum. eod.
Stipendium vnde. eod.
3 *Salaria quomodo debeantur, & peti possint.*
4 *Præceptorum salaria, & donationes sunt remunerationes.*
5 *Præceptoribus & doctis viris quibusdā salaria, & qualia, & quare constituta.*
6 *Præceptoribus salaria ex publico constituere licet municipibus, inconsulto principe.*
7 *Magistratibus ab Octauio salaria constituta.*
8 *Salaria & in pecunia & alijs rebus constitui possunt.*
9 *Salarium promissum, debitum etiam in ægritudinem incidenti seruiendo, & heredibus officiarij morientis intra annum.*
10 *Salarium ex pacto, vel more regionis præstandum.*
11 *Merces laborantis seu salarium non est intercipiendum.*
12 *Mercedem laborantium retinentium execratio.*
13 *Præceptorum seu doctorum salarium quando, & quomodo soluendum.*
14 *Salarium, vel stipendia retinere, vel minuere ad ignominiam aliqua ido laborantis pertinet.*
Ære diruti qui. eod.

1 Misθὸς, inquit Vlpian. Demosthenis enarrator[s], μισθὸς ἐστιν ἀργύριον τὸ καθ' ἡμέραν, id est, merces pecunia est, quæ quotidie numeratur. Estq; proptie hic authoramentum seruitutis. Et proinde primum, salaria, & stipendia, quæ iuris professoribus debentur, honorarium dici placuit Vlpiano, cum sanctissima sit ciuilis sapientia, nec pretio numario æstimanda vel dehonestanda: ita tamen de his dici vt de mercedibus præceptorum

2 atrium liberalium respondit[t]. ¶ † Præmium, inquit Marc. Terentius Varro, à prædа, quod ob recte quid factū cōcessum[v], Salarium quoq; laboris remunerationem iusta ratione salis dici tradit Plinius. Nam, inquit, ita sales appellātur, omnisq; vitæ lepos & summa hilaritas, laborumq; requies non alio magis vocabulo constat. Honoribus etiam, militiæque interponitur, salarijs inde dictis, magna apud antiquos authoritate, &c.[x] stipendia quoq; ab stipe erogata[y], siue ære graui dicta sunt.

3 ¶ † Salaria seu mercedes, vel ex cōuentione locationis debentur, vel sine conuentione: quædam enim salaria præbentur extra conuentionem, remunerandorum laborum gratia, quæ aliquando conuentione non possunt honeste vel licite promitti, vt in salario procuratoris receptū quod in euentū litium maioris pecuniæ premio non permittitur, contra bonos mores redemptione procuratoris facta, quanquam remunerandi causa & constitui ei bonor, & peti extra ordinē ab eo possit[z]: dummodo salarium procuratoris vel aduocati nō excedat summam centū aureorum[a]: constitutio tamen salarij procuratoris, nō locationis titulo recte fieri potest, cum hoc officium gratui-

4 tum sit[b]. ¶ † Sed honoris & remunerationis causa & donationis sunt ma, vt quū etiam donatur præceptoribus: remunerationis namq; & ea donatio causam iustam habet[c], cum in docendo & labor ingens versetur, & inde discenti à petito & bono, præstantissima accedat vtilitas, & morum informatio, & vitæ agendæ peritia, quæ satis non possunt remunerari, quando spiritualia corporalibus

5 omnibus præstantiora[d] sint. ¶ † Et Prodicus Sapiens, gratis nullum erudit, & semper habebat in ore Epicharmi illud, manus manum lauat: dans aliquid, aliquid accipe, vt scribit Xenocrates[e]. Vespasianus ingenia maxime fouit, & primus e fisco Latinis Græcisque Rhetoribus, annua centena sestertia constituit[f], id est, bis mille quingentos nostri temporis aureos[g], vt Antoninus, singulis philosophorum cuiusque sectæ primoribus pro salario μυρίας δραχμὰς, id est, decem mille denariūm, nostræ monetæ mille aureos constituit[h]. Et leges statuunt præceptoribus danda salaria & mercedes non quam minimas, sed pro facultatibus discentium, & dignitate natalium eorundē, vt scribit Paulus iurisconsultus[i], nec præceptor sine mercede esse debet[k]: studiorum quippe labor secundum sententiam Diocletiani & Maximiniani, meretur, vt ij, qui in publicis administrationibus constituti sociari sibi consiliorum participes cupiunt, ipse præmiorum atque honorificentia sua promoueant eos, quorum prudentiam putant sibi esse necessariam,

non

s Vlpian. in 3. Olymp. Demosthenis.
t Vlp. in l. 1. de varijs, & extra. cognitio. l. 50. P. tit. 13.
v Varro lib. 4. de Ling. Lat.
x Plinius, lib. 31. c. 7.
y leg. ager. de verb. signif.
z l. si remunerandi, 6. in prin. & § mandatum & in. salarium, 7. mandat. P. l. C. ex l. si quis, de postulan. C.
a l. 1. § aduocatos, & § licita, de varijs & extraord. cog. P.
b l. 1. § si mandat P.
c leg. Attilius Regulus, de donat. in P.
d In leg. sancimus, 17. de sacrosan. eccles. C.
e Xenocrates Philosophus Platonicus lib. de morte.
f Suetonius in Vespasia.
g Alciat lib. de Parerg. c. 27.
h Lucia. in Eunucho.
i l. 1. cum plures 23 § in de administra. tuto. lib. 26. P. tit. 7. facit lulia.
k l. qui filium, 4. vbi pupill. educa. deb. lib. 27. P. tit. 2.

non metu terribili, & necessitate incongrua libertati [a]. Sapientiores habiti, & qui docendi artem professi sunt, re ipsa satis nó posse mercedem rependi docuerunt, vt Abderites Protagoras, ipse qui præstantissimus in omni philosophia habitus est, artem dicendi docuit Euathlum cum mercede & salario decem millium [b]. De quo & Aristoteles refert eum discipulos interrogare solitum, quanti putarent disciplinam quam ab eo petijssent, & ab eis tantùm accipere [c]: insectatur illiberales erga literatos, potissimum qui eos immortalitati consecrant, laudat vero liberales Theocritus [d]. Dabantur & à priuatis antiquitus stipendia doctis, etsi non docerêtus ab illis [e], in gratiam eruditionis, & vt mæcenatibus pluribus existentibus, plures ad bonas artes impellerentur. Non est, inquit diuus Paulus magnum, cum spiritualia vobis seminauerimus, si temporalia metamus [f], Constantinus Cæsar, professoribus bonarum artium, & legum doctoribus, mercedes & salaria reddi iubet, quo facilius liberalibus & alijs studijs multos instituant [g].

6 ¶ † Et hic est casus, in quo præter totis illam regulam, qua nemini licet constituere salarium ex iuribus reipublicæ, nisi cui specialı nominatim iusserit constitui princeps [h], liceat tamen in gratiam bonarum artium sine principe stipendia statuere à municipibus ex publico [i], 7 ¶ † Accedit his ratio, quam in magistratibus honorádis Mæcenas protulit: suadebat enim is grauis vir Octauiano Cæsari vt institutione suæ reipublicæ præmium constitueret magistratibus, tum laborum, tum dignitatis nomine. Neque esse consentaneum in alienis locis eos suis facultatibus viuere [k]. Quod & executus est Octauianus, atque primum sub eo, acceperunt stipendia magistratus, cum antea proprijs stipendijs respub. munera obirent [l]. 8 ¶ † Salaria possunt & in annonis, & edulijs, & pecunia constitui.

9 ¶ † Personæ quibus salaria debentur, sunt qui operam suá impendunt, vel per eos non stat, quominus impendant, vel præstêt, & eodem tempore alteri nó locauerint [m]. Quare & famulis, quorum operæ per annos locantur, debentur, si sine dolo, vel culpa, potissimum dominorum negotijs insudantes, in ægritudinem inciderint [n]. Atque ita ijs præstantur. Sunt qui pacti sibi dari sunt, vel qui operas suscipiunt, vel eorum curam gerunt, vel suscipiunt, quales tutores, curatores. Mortuo officiali in administratione, hæredibus datur etiam eius anni, quo administrauit, integrum salarium [o]. Sed & mortuo officiali domestico, & protectore principis, hæres eius non tantú salarium anni intra quod moritur, & præcedentiá debita consequitur, sed & alterius post mortem anni [p].

10 ¶ † In præstatione & forma præstandi, obseruare oportet contractus legem, si certa est: nam incerti salarij pollicitatio non obligat [q]. Si nihil pactum sit, consuetudo loci spectanda, operæ ipsæ, & personarú qualitas [r]. 11 ¶ † Et in summa nunquam merces laboris retinenda. [*Non negabis, inquit Deus, mercedem indigentis, & pauperis fratris tui, vel aduenæ, qui moratur tecum in terra tua, & intra portas tuas est. Sed eadem die reddes ei pretium laboris sui, ante Solis occasum: quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam: ne clamet contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum* [s].] Rursum apud Tobiam, [*quicunque tibi aliquid operis fecerit, statim ei mercedem restitues, & merces mercenarij tui apud te omnino non maneat* [t].] Et apud Malachiam, [*ero, inquit dominus, testis velox maleficis, adulteris, periuris, & ijs, qui calumniantur mercedem mercenarij sui* [u].] Et Dominus noster Iesus Christus, voca mercenarios, & redde eis mercedé suam [x]. Quia, vt Diuus Paulus ait, dignus est mercenarius mercede sua [y]: & iniuste denegatur [z], vt, qui effuderit sanguiné fratris sui, & qui fraudé facit mercenario fratres dicantur [a].

12 ¶ † Nó enim minus occidere videtur qui aliméta denegat, quæ sibi mercenarius tantum labore parat, quam qui alio modo occidit [b]. quare vterque impijssimus, & vt Hero scribit ἐν ταῖς ἀραῖς, in execrationibus. Alcinoes ira Mineruæ perijsse fertur, quam inuocauit Nicandra, quod cum ei deseruisset Alcinoæ in arte textrici qua docta erat, illamq; domo expulisset, neq; integrá mercedem exsoluisset. Cuius ob ultionem, ipsa in tantam insaniam peruenit, vt hospitis peregrini Xanti omnem sequeretur, relicto patre Polybio Corinthio, & Amphylocho Driantis filio marito, & liberis, cuius conscientia se postea in mare præcipitauit [c]. Lex Platonis, [*qui pauperis accepit mercedem, tempore quo pactum est nó obtulerit, duplum reddat, & si annus præterierit, quamuis pecunia accepta mutuo sine vsura reddi debeant, huic tamen pro singulis drachmis singulas drachmæ sextas partes, singulis mensibus dato. Et quis opifex mercedem, secundum pacta nó dederit, vt societatem hominum dissoluens lex ciuitatis vinculi patrocinetur, tribunum iudices de his cognoscant* [d].] 13 ¶ Salarium lectionis doctoris debet solui in principio anni, vt ait Baldus [e], vel in medio anni [f]. Et si iusta causa impediatur lectiones perficere, nihilominus integrum accipit salarium [g], contra si negligentia officium prætermittat: nam tempus tunc cessationis subducédum, veluti in alijs locationibus conductor subducit mercedem, pro eo quo culpa locatoris non licuit frui fructibus rei conductæ [h]. Si tamen ob nó soluta stipendia omittat lectiones, vel officium alius qui operas præstat, distinguitur, an potuerit eo loco viuere pendente mora solutionis, & agere locati nomine pro mercede, vt tunc non possit petere cessationis pecuniam: si autem non potuit ibi, ob inopiam pecuniæ, fungi officio, repetet, quia per illum non stetit [i]. Insuper si in defectum solutionis ipsius cui mandata soluendi prouincia est, mutuum cum vsuris doctor sumat, oportet easdem vsuras eum quoque refundere [k].

14 ¶ † Retinere stipendia laboris alicuius, non tantum ad iacturam pecuniæ laborantis pertinere, quantum ad ignominiam eiusdem aliquando videtur: quemadmodum, teste Nonio, ære diruti appellabantur milites, quibus propter ignominiam stipendium, id est, merces menstrualis, vel annua quæ esset in numis æreis, subtrahebatur. Vnde Varro lib. de vita populi Romani 2. [*stipendium appellabatur, quod æs militi semestre aut annuum dabatur: cui datum nó est propter ignominiam, ære dirutus esset.*] Aere dirutú militem etiam tradit Festus ab antiquis dictum, cui ignominiæ causa stipendium non esset datum. Quod æs diruebatur in fiscum, non in militis sacculú: alioquin non erat licitum, nec esse debet mutare vel subtrahere vel minuere, vt quæstores solutioni præpositi solent, sudoris & laboris meritum. Et sic etiam Theodoricus Gotthorú rex respondit, cum conquererêtur domestici milites equites, & pedites excubias agentes, quod ab arcario præfectorum, non integros solidos, sed imminutos acciperent, curans vt emendarentur, dicensque, [*Mutari certe non debet: quod laborantibus datur: sed à quo fidelis actus exigitur, compensatio imminuta præstetur* [l].]

a le. 1. de offes. sac. lib. 1. C. tit. 32.
b Quintilian. lib. 3. instit.
c Aristotel. 9. Ethico.
d Theocritus, eidyllio 16.
e Scæuola, in l. Titia hærede, 29. § qui Marco de annuis legat.
f 1. ad Corinthios 9.
g l medicos, 6. de professo & medic. lib. 10. C. tit. 52.
h l. 1 de pœnb. salar. lib. 10. C. tit. 37.
i gl. in d. l. 1. de præbe salario, l. ambitiosa, de decret. ab ordine faciend. P.
k Dio Cassius lib. 52.
l idem Dio, lib. 53.
m le. qui operas, 41 & l sed addes, . 1 fin. locat. P l. diem functo, 4. de offi. assessor P. lib 1. tit. 22. l. fin. l. diem functo, 32. loca. P l. penult. de condiction. caus. dat. caus. non secut. l. atum, § 1. de lega. l. 1 de vac. & excusat. muner. lib.
n d. l. cum plures, § fin. de administra. tutor P.
o l. post duos, 15 de adu. diuersorum iudicum. C. leg. si quis in factis, de proximis sacris scri. lib. 12. C.
p l. lege pragmatica, de domesti. & protector. lib. 12. C.
q l. salarià, C. mandat.
r le. 1. de varijs & extra. cog.
s Deutero. 24. Leuit. 19.
t Tobiæ 4.
u Malach. cap. 3.
x Matth. 20.
y 1. ad Timoth. 5. cap. quicunque suscepe. 12. q. 2.
z ca. non sane 14. q. 5.
a Ecclesi. 34. ca. immolans, 14 q. 5.
b l. 4. de liber. agnosc. in P.
c Parthenius in Eroticis, cap. 13.
d Plato in de Legib.
e Bal. in l. 1. de fulsis. C.
f Bald. in l. per hanc, de ... diuersis ... Alexand. in l. diè functo, de assessor. P.
g Bald. in rub. de magistr.
h l. si fundus, locat. P l. ediles, in fin. de edil. edic. Pano. in c. perteram in ... intentis ... loco quis de magistris.
i Panormit. in d. ca. per ... per l. qui operas, & l. si in lo... loca. in P.
k argum. l. per hanc, de ... mulctas ... lib. 11. C.
l libr. 1. epistolarum variarum Cassiod. epist. in Theodorico Boetio.

De

de Reliquis quæ pertinent ad locationem & conductionem. Cap. 3.

1 *Locatio non transfert dominium, sed vsum.*
2 *Furti actio pro re conducta cui competat, dominóne an conductori.*
3 *Locationis finis, quod sit contractus iurisgentium, & bonæfidei.*
4 *Locatio habet latam, leuem & leuissimam culpam.*
5 *Sarcinator tenetur pro vestes data sarcienda, si mures corroserint, vel si permutauerit.*
6 *Casum fortuitum præstat, qui se ei exposuerit.*
7 *Iuramentum in litem pro bona fidei actionibus.*
8 *Vsuræ debentur pro mercede suo tempore non soluta.*
9 *Conductor inficiatus rem locatam restituere quomodo condemnetur.*
10 *Locatio quomodo finiatur.*

1 LOcatio †, non censetur esse translatio rei, sed concessio tantum vsus, fructuum, operum, remanente dominio rei penes locantem [a]: nec solet locatio dominiũ mutare [b]. ¶ † Et 2 proinde, si quis messem, id est, fructus pendentes inspiciente partiario colono furetur, condictio furtiua domino tantũ competit, & colonus cum domino ex conducto, vt id faciat agere potest [c]: neque enim colonus antequam fructus perceperit, eorum fit dominus [d]. Potest tamen furti agere quoque in quantum sua interest furatos fructus non fuisse, sicuti & fullo actione furti experitur quanti sua interest rem recipere, quam restituere cogitur domino [e]. Colonus tamen qui suis numis colit, qui vniuersos fructus rei sibi percipiendos conduxit, cum eo quoque qui fructus stantes surripuit, agere furti potest: quia vt primum decerpti essent, eius esse cœpissent [f]. Itaque etiam fullo qui pollienda sarciendáve vestimenta accepit, semper agit: præstare enim debet semper custodiam [g]. Itaque vt is cuius interest non surripi, furti agere potest [h]. Si autem soluendo fullo non est, ad dominum redit actio [i].

3 ¶ † Finis itaque locationis erit, vt communicatione vsus, societas hominum conseruetur, & facilius volentibus dominis, homines inter se res communicent. Quare recta placuit, vt qui beneficium ea re alterius suscipit, quive mercedem capit, teneatur pro rei interitu, vel deterioratione ea dolo & culpa sua, seu negligentia, non etiam ca casu [k]: quia contractus iste est bonæfidei [l], & naturalis, & iurisgentium [m]. Et proinde in eo omnia iuste, & sine damno contrahentium conseruari debent tanquam cõtractu necessitate vrgente in-4 ducto, vt in cæteris similibus [n]. ¶ † Multo magis qui expresse operam suam in custodia locauit, de negligentia tenetur, de lata, leui, & leuissima culpa, si quid sinistri rebus contingat, quas vel vehere, vel custodire promiserat [o]: de leuissima videlicet tenetur, si damnum ex eius culpa qui promisit contingat [p], non item si alterius culpa: nam eo ca-5 su excusaretur per diligentem custodiam [q]. ¶ † Ad culpam pertinet imperitia [r]: si quis errauerit putans domino vestem reddere, quam precio poliendam, vel sarciendam susceperat, reddiderit alij, vel inscius cum alio permutauerit [s], vel si eam à muribus corrodi permiserit [t]: sunt his casus alij 6 plures similes [u]. ¶ † Culpa quoque præcedens casum fortuitum, vel quando quis casui fortuito se commiserit, facit vt ex casu quoque quis teneatur, non aliter [x]. Hinc accidit, vt si non restituatur res locata, vel id ad quod propter culpam quis tenetur, in id quod interest communi æstimatio-7 ne condemnetur [y]. ¶ † Etsi contumaciter adhuc se gerat, quantum singulariter interfuerit per in litem iuramentum damnabitur [z], exemplo aliarum actionum bonæfidei, in quibus iuramentum 8 in litem locum habet [a]. ¶ † Et si merces suo tempore non soluatur, vt in iudicijs alijs quoque bo-9 næfidei, vsuræ debentur cum mercede [b]. ¶ † Et si pertinaciter conductor vsque ad sententiam perseueret inficiatione restitutionis possessionis, seu detentionis rei locatæ, petente domino, exemplo inuasoris rem locatam, & æstimationem insuper eius cogetur persoluere [c].

10 ¶ † Finitur namque locatio adueniente tempore dicto conductioni, post quod impletum, inuitos conductores [d] seu hæredes eorum non esse retinendos sæpe rescriptum est, neque fideiussores eorum [e]: neque locatores iterum relocare cogi eidem, vel alij [f]: nisi tacito consensu renouetur locatio conductori, quem locator in possessione rei locatæ esse patitur [g]. Quibus modis autem alijs finitur locatio, iam ante dictum est, dum de actione ex conducto egimus [h]: quibus & adde consensum quo dissolui posse omnes contractus, qui consensu transacti sunt, liquet [i].

x l. si merces, §. vis maior, & l. videamus, §. si hoc, loc. P.
y l. videamus, §. qui vaum, eo. P.
z l. si cui, §. 2. eod.
a l. ig aestimi... bus, de vsuris
b l. pensis prouincia, 17. C. loca.
c l. pen. C. de loca.
d In l. iniitos, 11. C. de loc.
e l. si cum Hermes, 7. C. eo.
f l. ne cui, 12. C. eo.
g l. legem, 16. C. eo. l. item quæritur, 14. §. qui impleto, & l. qui in perpetuum, 13. loc. P.
h per l. ede, & l. emptorem, C. de loca.
i l. nihil tam naturæ, de reg. iur. P.

de Societate. Cap. 4.

Institut. lib. 3. tit. 26. P. lib. 17. tit. 2. C. lib. 4. tit. 37.

1 *Societas quid.*
2 *Diuisio bonarum & malarum rerum.*
3 *Alia diuisio ex contractu & sine contractu.*
4 *Communi diuidundo, & actionis pro socio familiæ erciscundæ differentia.*
5. 6. *Societas personarum, vt in matrimonio, & rerum.*
7 *Affr. syramenta coniugum.*
8 *Societas conuentionalis.*
9 *Vel rerum singularium, vel bonorum vniuersorum.*
10 *Societas damni & lucri, industriæ, & pecuniæ.*
Industria interdum præponderat rebus & pecunijs. eodem.
11 *Societatem quæ personæ inire possint.*
12 *Socij hæres in societate non remanet: nisi in locatione vectigalium.*
13 *Societas quibus modis contrahitur, & vsque ad quod tempus.*
14 *Societas simpliciter contracta quæ requirit communicari, & quæ non.*
15. 25. *Societatis lucra & damna quomodo diuidentur.*
Lucrum & damnum quid. eod. 15.
16 *Societatis contrahendæ finis quæstus est.*
17 *Societas quibus modis soluitur.*
18 *Societatis fraudulenta renunciatio non efficit socijs.*
19 *Societatis intempestiua renunciatio æstimationem habet.*
20 *Societatis dissoluendæ iusta causa.*
21 *Societatis pactum non valet, ne omnino diuisio fiat.*
22 *pro Socio actio quando, & pro quibus datur.*
23 *Socium fallere turpissimum.*
Ideo actio famosa. eod.
24 *Sociorum quæ culpa consideranda.*
25 *Societates vniuersarum fortunarum quæ constrantur.*

26 *Societatis actio cum alijs quibusdam concurrit aliquando.*
27 *Sociorum condemnatio, in quantum facere possunt. Fideiussor socij gaudet priuilegio socij, ne vltra quam facere possit condemnetur.*

1 SOcietas † generaliter, est aliquorum in aliquo negocio fortunæ, periculorū & spei communicatio seu communio. 2 ¶ † Quo fit, vt fere infinitæ sint species societatis & sociorum, & bonarum & malarum rerum: spiritualium, & corporalium: cum socij sint, inter quos res aliqua cōmunicata est [a]. Eius itaq; appellatio, & ad omnem communionem, coniunctionē, communitatem, commercium, comitatum, pactionem, fœdus, cōuictum, cohabitationem, ordinem & amicitiam referri poterit: in his enim omnibus quædam res communis aliquo modo fit. Et longum esset de his omnibus singulariter loqui, diffuta & aliena cum sit tractatio omnium, ab ea quæ in manu est 3 contractuum. ¶ † Proinde vt conueniat & intelligatur de qua societate dicturi sumus, paucis societatum species duobus capitibus secerno: vt alia societas sine contractu contrahatur, alia ex conuentione & consensu fiat. Sine consensu & pactione in societatem homines incidunt, si res vna pluribus aut duobus adueniat aliquo titulo emptionis, donationis, legati, institutionis [b], seruitutis constitutione [c], vel ex similibus. Res enim sunt omnes quæ possidentur, aut propriæ, aut communes, aut confusæ. Propriæ dominorū singularium sunt: communes, plurium: confusæ, incertorum, harum diuersa natura: propriæ in libera dispositione dominorū sunt [d]. Pro confusis prædiorum finibus, finium regundorum, non etiam commu- 4 ni diuidundo datur iudicium [e]. ¶ † Pro rebus sine cōuentione sociorum communibus, datur communi diuidundo, remedium diuidere, & à cōmunione abire volentibus [f], si de corporalibus agatur: si autem de iuribus, vt de hæreditate, familiæ erciscundæ, non communi diuidundo [g]: neq; pro socio [h], quia actio pro socio magis ad personales præstationes pertinet, quam ad communium rerū diuisionem [i]. Et quamuis in cōmuni diuidundo contendentes socij [k] dicantur, tamen non omnis communio societatem habet [l]; neq; actio pro socio communi diuidundo tollitur [m]. De his omnibus iudicijs finium regundorum, communi diuidundo cum iam alibi dixerim, nunc plura non ad- 5 ijciam. ¶ † Porro societatis conuentio personas magis quam res respicit, vnde & ius quoddam fraternitatis dicitur in ea esse vt ne vltra quam facere possint socij ad inuicem damnentur [n]. Sed ea non 6 tantum personarum, sed & rerum est. ¶ † Est itaq; hæc societas contractus iuris gentium [o] nominatus [p] quo rerum, vel operarū lucri & damni [q] communicatio fit, ad commodiorē vsum, vel faciliorem quæstum ex consensu [r]. Conuentionalis societas alia est, in qua fit præcipue communicatio personarū quandiu vixerint, & consequenter aliquomodo, non tamen omnino, rerum quæ personarum sunt. Quæ societas inest matrimonij coniunctioni: sunt enim coniuges socij diuinæ & humanæ domus, & consortes omnis vitæ [s]: ob quam, bonorum propriorum mutuo dicuntur domini quodammodo [t], ob commixtam familiā, facien- 7 tes vnam domum [v]. ¶ † Quamuis vere, potissimū prohibente vxore, in bonis vxoris maritus ius nō habeat, & contra [x]: nisi ex pacto inter coniuges fiant societates rerum, quæ dicitur affrayramenta, quę etiam ex consuetudinibus quorundam locorum matrimonio inito, censentur fieri, vt Lutetiæ & alibi [y], quibus acquisitiones inter coniuges communicātur & onera. Sed de societate nuptiali nihil amplius repetam, cum de nuptijs in personis 8 vberrime dictum à nobis sit. ¶ † Alia conuentionalis societas est, quę vtilitatem potius, quam personarum amicitiam respicit, personas tamen considerat [a], & industriam illarum, vt plerumq; commerciorum causa inita, de qua nunc agendum.

9 ¶ † Res seu materia quæ communicatur, est res singularis vel certa species negociationis, aut vni- 10 uersa bona sociorū [a]. ¶ † Aliquando societas tantum initur operarum & industriæ, & damni & lucri inde aduenturi [b], dummodo rerū honestarum non maleficij fiat societas. Quia generaliter traditur rerum inhonestarum nullam esse societatē [c]. Aliquando qui minus habet communicat recte, & cum æqualitate plus habenti: cum pauperior plerunq; opera sua supplcat, quantum ei per comparationem patrimonij deest [d]. Fit & interdum solius industriæ vnius, cum pecunia alterius societas efficaciter, quia interdum industria præponderat rebus, & lucrum accelerat [e].

11 ¶ † Personæ quæ societatem inire possunt hanc erunt illæ, quæ contrahere possunt, & se obligare. Ideo pupillus sine tutoris authoritate ex societate coita, non tenetur: attamen de communiter gesto negocio tenetur [f]. Cum filiofamilias iniri potest societas [g], & cum seruo [h]: socius tamen socij mei, cum quo non contraxi, meus socius dici non po- 12 test [i]. ¶ † Neq; ita quis hæredi societatem parare, vt ipse socius sit: quamuis in hæredem actio transmittatur [k], & cum hærede, nouo tamen consensu renouari possit societas [l]. Exceptis publicis vectigalium locationibus, in quibus ratione locationis, hæres socij, & socius remanet [m].

13 ¶ † Forma societatis ex consensu nascitur [n], & secundum ea quę placita sunt. Et coitur re, verbis, & per nuncium [o]: in perpetuum, id est, quoad vixerint contrahentes [p], non vltra [q]: ad tempus, ex tempore, sub conditione [r], & tandiu societas durat, quandiu consensus partium integer perseuerat [s]. Et quia voluntates legitimæ contrahentium omnimodo conseruandæ sunt, societas & pure & sub conditione fit [t], & simpliciter, & pactionibus 14 adhibitis. ¶ † Simpliciter facta, nulla adhibita distinctione, videtur coita vniuersorū, quæ ex quæstu aliquo veniunt [u], hoc est, si quod lucrū ex emptione, vel venditione, locatione, conductione descendit, ea opera cuiusq;, non quæ aliunde proueniunt [x]. Quare nō communicantur aduenientes hæreditates, legata, donationes causa mortis, debita successio à parente, vel liberto, æs alienū [y]: nisi omnium bonorum fiat societas, præsentium & futurorum [a], & præterquam si pactū nominatim adijciatur, vt si qua iusta hæreditas contigerit, communicetur: nam tunc hæreditas ab intestato obueniens, nō si ex testamento, cōmunicabitur [a]. Quod communicatur donationis causa, nō constituit societatem [b]: si dolo malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est [c].

15 ¶ † Fiunt & pacta circa partes societatis diuidendas, pro modulo industriæ & bonorum communicatorum, quę ex arbitrio interdum boni viri diuiduntur, si de diuisione cautum in specie nō est [d]: & si cautum, secundum legem cōtractus [e]: si nihil de partibus lucri, & damni conuenerit, æquales partes, in lucro & damno spectantur: si expressæ fuerint

a Cicero 5. in Verrem oratio.
b l. vt sit, cum 2. ff. seq. pro socio, l. fi. C. eo.
c l. vnus ex socijs, de seruit. P. l. Sabinus, commu. diuid.
d l inter mediatora, C mand. l. nemo exterus, C. de iudę. l. 2. de his qui sunt sui vel alieni iur.
e l. 2. 4. & l. vlt, finium regun. P.
f l. iudicium, in 2. finiū reg. P. l. inter cohęredes, §. si familiæ, famil. ercisc. l 2. commu. diuid P.
g l 3. commu. diuid P l. 1 & 2. fa. ercisc. P.
h l nam cum, 32 & seq. & l. quibus casibus 34 pro soc.
i l 1. commu. diuid. P.
k l 2. finium regun P.
l l 2. commu. diuid P.
m nihil si actum sit, 43. pro soc. P.
n l. verum est, pro soc.
o l. ex hac recte, de iust. & iur. P.
p l. iurisgentium, de pac. P.
q l. si vnus, pro socio.
r l qui admittuntur, 39. l. vt sic. 31 cum l. seq l. placet 37. l. si margaritā, 44. pro socio P. de quæstum l. quę stus, 8. & in l. sed nec, eo tit.
s l. 1 de tit. nuptiarum, lib. 23. tit. 2.
t l. 1 rerum amotarum, lib. 25. P. tit. 2. l. aduersus C. eo. tit.
v l. 3. §. si vir aut vxor, ad senatusconsul. Syllaniā. in P.
x l. hac lege, 8 de pact conuent. lib. 5. C. tit. 14 l. si ego, §. dotis, de iur. dot.

fuerint partes, seruari oportet, nec dubiũ valere conuentionẽ: si duo pacti sunt, vt ad vnum quidẽ duæ partes lucri & damni pertineãt, ad alium tertia [a]. Item vt quis lucri partẽ ferat, & de damno nõ teneatur, eo adhibito temperamento, vt si in aliqua re damnũ, in alia lucrum illatum sit, compensatione facta, solum quod superest intelligatur lucri esse [b]. Lucrum enim dicitur, deducto omni damno, vt & damnum, deducto omni lucro [c]: quare pactum illud contra naturam societatis erit & inutile, vt alter omne damnum sentiat, alter omne lucrum ea societate ferat [d]. In societate non sufficit rem esse communem, nisi societas intercedat [e], quæ fit & tractatu seu contractu habito [f].

16 ¶ † Finis propter quem solet hæc contrahi societas, est quæstus, qui ex constituta opera, vel pecunia venit [g]. Et quia quæstus ille duo fundamenta habet res, & operã, subrutis illis corruit societas & soluitur, ex personis, ex rebus, ex voluntate, ex

17 actione. ¶ † Itaq; siue homines, siue res, siue voluntas, siue actio interierit, distrahi videtur societas, vt ait Vlpis [h]. Intereunt homines maxima, media, capitis diminutione, aut morte [i]: res, si fiãt ex prophanis sacræ: & Modestinus, dissociamur, inquit [k], renũciatione, morte, capitis diminutione, & egestate, videlicet incidente, seu superueniente: puta, cessione bonorũ, vel eorundẽ publicatione [l]. Rei quæ iam nulla sit, nec quisquã socius est [m]: si finis negocio societatis impositus sit [n], volũtarie quoq; distrahitur societas, & renunciatione [o]: verumtamen dissensu soluitur societas, si omnes socij dissentiant. Nam si alter inuitis alijs renunciet societati, à se quidẽ liberat socios suos, se autem ab illis

18 non liberat. ¶ † Sed & si dolo malo renunciatũ est, vt qui renunciat bonorũ obuenientium, lucrũ solus haberet, & damnũ post illam dolosam renunciationẽ bonorum ad illum quidẽ pertinebit: attamẽ, si quod lucrum sit ex illis, communicare tenebitur. Et ita qui post initam societatẽ pro re aliqua emenda, solus voluerit emere, renuncians societati, in id quod interest sociorũ damnabitur: nõ

19 ita, si sine fraude renunciauerit [p]. ¶ † Porro in societate coëunda nihil attinet, de renũciatione cauere: quia ipso iure societatis, intempestiua renũciatio in æstimationẽ venit [q]. Si tamen cõuenerit, ne intra certũ tempus diuidatur, nõ videtur conue-

20 nisse, ne à societate abeatur. ¶ † Verum si conuenerit, potest aliquãdo quis iuste à societate abire, & potest rationẽ habere renunciatio, ne ideo quis teneatur actione pro socio, puta quia cõditio forte sub qua coita societas erat, non præstatur: aut quia damnosus, & iniuriosus socius sit, vt non expediat eum pati [r]: vel quod ea re frui nõ liceat, cuius gratia negociatio suscepta est [s]: si socius reipub. causa diu sit absuturus, quamuis nõnunquam obijci potest, quod potuit & per aliũ societatem administrare, vel socio cõmittere, si is sit valde idoneus: nõ alias: nisi aut facilis per alium administratio [t]. Sine dubio etiã ius societatis soluitur, si vnusquisq; sociorũ sibi negocietur, & agere pro socio cœperit [u], non secusquam si paciscatur, socius ne suam partẽ petat: quo casu & effectu societas tol-

21 litur [x]. ¶ † Pactum tamen in societate factum non valet, ne omnino diuisio fiat, sed ne intra certum tempus diuidatur: quod etiam ipsius rei qualitati prodest, valet [y]. Quo etiã casu, permissa quidẽ est rerũ communiũ venditio intra tempus, sed & emptori obijci potest exceptio de non diuidendo pacto, per exceptionẽ [z]. Sic ratione pacti in communione quis esse cogitur, præter iuris cõmunis regulam [a], nisi mors, vt diximus, interuenerit, vel furere socius cœperit [b]: distracta autem societate,

22 diuisio rerũ superest [c]. ¶ † Sed videamus de actione, quare, & quatenus, & pro quib. actione pro socio experiamur. Ex hoc igitur contractu oritur actio directa, vtriq; sociorũ competens [d], & pendẽte, & dissoluta societate. Pendente, veluti si agatur ne recedatur à societate: quia non expediat, propter varios cõtractus: item vt communicetur, vel referatur in mediũ quod ad alterum peruenit [e], vt pacta seruentur [f]. Post solutã societatẽ, variæ sunt etiã causæ agendi: & in primis, quia hoc iudicium bonæ fidei est [g]: & in eo venit bona fides, & dolus, & culpa præstatur à socijs inter se [h]: & pro eo quod factum nõ est dolo socij, vel pro eo quod impen-

23 sum est, datur [i]. ¶ † Cicero [k], socium fallere turpissimum esse dicit, etiam in rebus minoribus, eo quod quis lædatur per eum cuius fidei se commisit, nec satis hũc puniri posse. Et alibi [l], [*Si qua sunt, inquit, priuata iudicia summæ existimationis, & pene dicam capitis, tria hæc sunt, fiducia, tutela, societatis.*] Et Iustinian. actione pro socio damnatũ, ignominia affici tradit [m]. Iulianus quoq; I.C. idipsum respõderat [n], videlicet si ratione doli, non etiam culpæ

24 damnetur [o]. ¶ † Et culpa itaq; damnũ datum à se socius præstabit socio nulla compensatione facta lucri per eum societati facti in alijs [p]: tamẽ hic exactissimam diligentiã non consideramus: sufficit enim talẽ diligentiam cõmunibus rebus adhibere socium, qualẽ suis rebus solet adhibere: nam de se queri debet, qui parum diligentẽ socium sibi adhibuit [q]. De Casu fortuito non tenetur socius, sed periculũ & damnum commune est societati omnium [r]: nisi culpa sua in casum incidat. Hac actione quoq; cogitur socius omnium bonorum, conferre in mediũ vniuersa quæ quæsiuit [s]: nisi ex prohibitis causis acquisierit [t]: si socius certarũ rerum, ea quæ inde quæsita tantũ sunt [u]. Societas coita vniuersarũ fortunarũ, coita censetur & de his quæ postea obuenient, cui inest, vt quicquid erogandũ erit, quodcunq; etiam lucrũ obueniet, commune sit [x]: vt etiam si quis exceperit, vt si quid emeret ipsius sit, non commune, tamen actione pro socio cogatur communicare [y]. Et fructus quoq; [z], dotes [a], cum onere [b], omne id quod impensum est occasione societatis, vel damnũ accedens sine culpa alicuius quoq; communicandũ, ad modulum lu-

25 cri [c]. ¶ † Illud & potest esse cõueniens boni viri arbitrio, vt non vtiq; ex æquis partibus socij simus, si alter plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in

26 societatem collaturus est [d]. ¶ † Concurrere possunt cum hac actione & aliæ aliquando, ex eo quod pactum, factúmve est, vt præscriptis verbis [e] actio furti [f], legis Aquiliæ [g], si plagium fiat Fauia [h]: est hæc actio pro socio rei quoque perse-

27 cutoria [i]. ¶ † Condemnatio porro hic fit inter socios, siue vniuersorum bonorum sint, siue alicuius tantum rei, in id quod facere possunt, id est, omni ære deducto alio, quódve dolo malo fecerint quominus possint propter fraternitatis speciem, quæ versatur in societate [k]. Hocq; beneficium datur fideiussori, defensori socij, non autem hæredibus, neq; patri, aut domino, iussu quorum societas contracta sit, cum filio aut seruo [l]: sed ita demum priuilegio socius vtetur, si se socium fuisse fateatur, non aliter [m].

a quæ ponitur l. fin. commu. diui. C. li. 3 tit. 37. cum sim.
b in l. fin. pro socio, C.
c d. l. actione, §. si post distractam, vers. nam etsi.
d §. ex quibusdam, de pœna temere litigãt. ap. Iustinia.
e d l. actione, §. penult & l. si quis vniuersorum, eod. pro soc. P.
f l. si fratres, 52. §. 1. eod. tit. P. l. cum societas, 70. eo.
g l. in proposita, 79. pro socio P.
h in l. cũ duobus, 52. §. venit autem, & § 2.
i in coeũda, pro soc. P.
k l. si fratres, § idem respondit, & §. si quis vel socijs.
k Cicero pro Sex. Rosc.
l Cicero pro Sex. Rosc. Comœdo
m d. §. ex quibusdã, de pœnatem. litig.
n in l. 1. de his qui no. infa. li. 3. P. tit. 2.
o gl. in d. l. 1 in verba quod pro socio.
p l. de illo sane, 25 & l. non ob eã rem, 23.
q l. an. de societ. ap. Iustin.
r l. socius socio, 74. pro socio, in P.
s l. cum duobus, 52 §. damna ret alia, pro soc. 10 P.
t l. 1. §. 1. & l. actione. §. socio, pro soc. P.
u d. §. socio, & l. quod autem, 54. & l. quod cum, 55. & 3. seq. eo.
y l. cum duobus, 52. § cum duo. eo.
x l. si societatem, 74. eo.
y l. si quis societatem, 75. eod.
z l. videamus, 18. §. ex causa de vsur. lib. 22. P. tit. 1.
a l. si socius pro filio, 22. pro socio.
b l. actione, §. si vnus, eo.
c l. si vnus ex socijs, 68. §. si vnus, l. si fratres, 52. §. si quis ex socijs, l. cum duobus, §. quidam sagariam, l. omne æs alienum, 27. l. pro socio, 18. pro soc. P.
d l. 1 quid o-

nim, 81. § pro soc. e l. si margaritam, 54 pro soc. f l. eti communis, 45 cum 2. seq pro soc. P. g l. sed etsi, 47 cum 2. seq eo. h l. mento, 1 eo. i l. sed actione, 50. eo. k l. verum 64 in prin. & 3. ad quod socius, pro soc. P. l d. l. verum, §. sed si fideiussor, & l. n. pro soc. P. m l. si vnus, 63 § n. pro soc. P.

de Mandato & Procuratore. Cap. 5.

Institut. Lib. 3. tit. 27. P. 17. tit. 1. C. 4. tit. 35. Lib. 3. P. tit. 3. Lib. 2. C. tit. 13. Lib. 1. Decret. tit. 38. Lib. 1. Sext. tit. 19. Lib. 1. Clemen. tit. 11.

1 *Mandati diuisio, in coactum & spontaneum.*
2 *Mandati & iussus distinctio.*
3 *Mandatum vt contractum quid.*
4 *Mandatum gratuitum fit propriè.*
5 *Impropriè mercenarium.*
6 *Mandatorum tot species, quot res mandata, vt ad lites, negocia, beneficia, &c.*
7 *Mandati diuisio ex conceptione, generale, speciale, cum libera potestate.*
Procuratorum distinctio, ex distinctione mandatorum. eod.
Tituli de procuratoribus, & mandati differentia. eod.
8 *Procurator cum libera. totorum bonorum, & specialis qui, & potestas.*
9 *Procurator ad lites de mandato fidem facere debet.*
10 *Syndicus quis dicatur, & quomodo differat à procuratore.*
Actor quis. eod.
Procurator quis. eod.
Oeconomus quis. eod.
11 *Mandati materia & res.*
11. 12. *Mandatum fit de futuro, & re honesta.*
12 *Meretrici dans, vel pro ea fideiubens alterius mandato, non habet mandantem obligatum.*
13 *Excusatio in delictis locum non habet, etiamsi mandato alterius delinquat.*
14 *Famulos delinquentes iussus domini non excusat.*
15 *Mandatum quibus & à quibus fieri potest.*
16 *Mandati forma diligenter seruanda & sequenda, etiamsi vtilior alia procuratori videatur.*
17 *Negociorum gestorum actio affinis mandato.*
18 *Mandatum expressè & tacitè fit, quomodo.*
19 *Mandati tenetur qui mandatum susceperit, non aliter.*
20 *Mandatum quando reuocari non possit à mandante.*
21 *Mandatum quomodo morte mandantis, vel procuratoris reuocetur.*
22 *Procuratoris reuocandi iusta causa.*
23 *Mandati actiones, directa, contraria, vtilis.*
Et pro quibus, & quibus dentur. eod.
24 *Procurator pro quibus tenetur actione mandati domino.*
25 *Procurator non tenetur de Casu fortuito, nisi se ad illum obliget.*
26 *Procurator ex dolo condemnatus infamis est. & nu. 27.*
28 *Procurator actione contraria mandati pro quibus dominum conueniat.*
29 *Procuratoris impensæ quomodo sint taxandæ.*
30 *Procurator conueniet dominum, vt eum indemnem præstet.*
31 *Procuratoris damna, & ægritudinis impensas an restituere teneatur mandans.*
32 *Salarium procurator quando, & quale petere possit.*
33 *Mandati vtilis actio cui datur, & pro quibus.*
34 *Mandati finis, & cuius gratia fieri possit.*
35 *Mandati vt actor actionem producat.*

1 Mandatum † aliud cui coactio inest, quod pro iussu à superiore factû sumitur, cui parere necesse est [a]: aliud spontaneum, quod à volente tantum suscipitur ex conuentione, de quo omisso priore, instituta tractatio. Alia species contractuum, qui consensu fiunt mandatû est [b]: quo & operam nostrã alijs, vt in societate, accommo-
2 damus: ¶ † Longeq; aliud mandatû, aliud iussus,
3 ex quo specialis prodita actio [c]. ¶ † Mandatum est, contractus nominatus [d], iurisgentiû, bonæfidei, quo alter alteri negocium alterius gerendû committit: alter autem consentiens suscipit, qui procurator dicitur, à cura suscepta ex mandato do-
4 mini [e]. ¶ † Hoc mandatum, propriè & impropriè sumitur. Propriè est quod gratis suscipitur. Nam mandatum nisi gratuitum nullum est: nam originem ex officio atq; amicitia trahit: contrariû porro officio merces: & interueniente pecunia, res ad
5 locationẽ & conductionẽ potius respicit [f]. ¶ † Aliud impropriè mandatum dicitur, quod est mercenarium, dum salarium vel debetur, vel promittitur, vel a iudice taxatur procuratori [g]. Alia mandati distinctio fertur à fine [h], de qua, Deo fauente,
6 mox. ¶ † Et rursum tot mandatorû constitui possunt distinctiones seu diuisiones, quot sunt negociorum diuersitates, vt ad lites, ad negocia, ad cõ-
7 ferenda beneficia [i], &c. ¶ † Et iterum alia ratione mandati, conceptionis mandati: mandatum aliud generale, aliud speciale, aliud cum libera potestate. Hinc & procuratores veluti relationẽ facientes ad mandatû, distincti, vt ad lites quibus mandatur litis persecutio, seu defensio ad negocia administranda, de quibus potissimum agitur in titulo mandati, vt de procuratoribus ad lites maxime in titulo de procuratoribus [k]. Sic dicimus constitui procuratores omnium rerum, & vnius rei [l].
8 ¶ † Procuratorem generalem, vel cum generali mandato, quando sine vlla definitione negocium alicui committitur, vel mandatur [m]. Hic & procurator totorum dicitur bonorû, cui eatenus cõcessa videtur potestas, vt tantû administrare possit, & fructus tantum alienare bonorû qui seruando corrumpuntur: non autem res mobiles, vel immobiles: vt nec transigere possit ex vi mandati generalis, nisi approbante, vel specialiter mandante domino [n]. Procurator tamen qui generaliter constituitur, cum libera administratione rerû, potest nouare, exigere, aliud pro alio permutare [o]: procurator contra cum mandato speciali, cuius solicitudo certis limitibus circunscripta est, commissa egredi efficaciter non potest [p]. Sed & id notabile, non licere quoq; procuratori cui data est administratio libera, id agere, quod dominus non fuisset verisimiliter facturus [q], quódve fraudem ha-
9 bet [r]. ¶ † Procurator ad lites maxime & ex mandato fit, & ideo debet ante quam ad litem admittatur docere de mandato, & procuratione solemni-
10 ter testata [s]. ¶ † Procurator propriè priuatorû dicitur: at qui tractat negocia vniuersitatis, reipub. ecclesiarû, aut collegij, syndicus dicitur, & actor, & defensor [t]. Qui autem eorundem bona administrat, œconomus dicitur [u]: neq; ciuitas dicitur constituere procuratorem [x], neq; etiam tutor, vel curator pro negocijs pupillorum, sed & ij tantum dant actorem, vel defensorem [y].
11 ¶ † Materia, & res quæ in mandatum veniunt, sunt lites, & negocia, persecutio, defensio [z], administratio [a], factum: vt si mandentur polienda, farciendáve vestimenta [b], vt fideiubeat quis, emat aut vendat, & sic de similibus: hoc tamen obseruato, vt mandatum de facto futuro, non de præterito sit: quia mandatum non potest interue-
12 nire de eo quod iam factum est [c]. ¶ † Et rursum quod mandatur honestum esse debet, quod mandatum obligatorium non sit contra bonos

mo...

mores [a], ant rei turpis [b], veluti si adolescens luxuriosus mandet tibi [c], vt pro meretrice fideiubeas, & tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem. Idipsum quoque obtinet, si mandauerit tibi, vt meretrici pecuniam credas: quia simile est, ac si perdituro sciens credideris, & aduersua bonam fidem [c]. Eodem modo, qui ædem sacram spoliandam, hominem vulnerandum vel occidendum, mandatum suscipiat, nihil iudicio mandati consequi potest, propter turpitudinem mandati [d]. ¶ † Quod intelligi par est, videlicet ne possit experiri cõtra mandantem, vt à delicto, qui mandatum executus est liberetur a pœna, vt in alijs fit [e]. Siquidem vterque, & qui mandat delictum fieri, & qui exequitur, reus est criminis, & pœnæ obnoxius [f]: quia obligatio nascitur ex maleficio, & ex re ipsa quæ fit [g]. ¶ † Et in delictis non est locus euictioni, vt nec immunis à pœna seruus sit, si iussu domini vel furtum, vel homicidium, vel aliud delictum cõmiserit: nec in omnibus rebus sine pœna domini dicto obediens esse solet [h].

15 ¶ † Personæ à quibus mandatum fieri potest, & à quibus suscipitur, sunt, in summa quæ se obligare efficaciter possunt, & quibus non est prohibitum [i], de quibus in vniuersali libro contractuum tradidimus: potest & procurator, qui administrationem suscepit, & alteri mandare vel alium subdelegare, & in lite prosequenda lite contestata, non ante [k]. Et tutores mandare contutori possunt, vt seruum emat pupillo, nasciturque obligatio inde [l]. Mandat absens [m] absenti, & dominus libero homini, qui sibi bona fide seruit [n]: dummodo sciret se liberum: alioquin enim, si putaret se seruum, non nascitur actio mandati, quod non habeat seruus actionem, & voluntatem liberam, sed negociorum gestorum, apparente postea eum esse liberum [o]: mandat tamen recte seruus alteri, verumtamen non sibi, sed domino acquirit actionem [p]. Et si seruus extero se mandat emendum, nullum mandatum est [q]. Possunt vnus & plures mandare [r], vni & pluribus [s]: filiofamilias quoq; mandatur recte [t]: & ipse quoque mandare potest in negocijs, in quibus datur ei suo nomine actio [v]. Similiter & in seruis, in his quæ facere possunt dicendum [a]. Plura de ijs qui constituere procuratores, quive constitui possint, tradit Hostiensis de procuratoribus in Summa, videto.

16 ¶ † Forma mandati autem inspicienda est, vt secundum eam probe exequatur procurator mandatum: nam qui excessit, aliud quam mandatum est facere videtur, vt respondit Paulus. Et si susceptum non impleuerit tenetur [y]: cui adstipulatur Iulianus [z], & alij [a]. Consensus porro huic formam dat, ideo per nuncium quoque, vel per epistolam mandatum suscipi potest: item siue per rogo, siue volo, siue mando, siue alio quocunque verbo scripserit, mandati actio est. Et in diem differri & sub conditione contrahi potest [b]: dummodo animus & obligandi adsit, & consensus: & verba quodammodo mandatum referant.

17 ¶ † Nam si aliunde sine mandato quis gerat negocia absentis, non dantur actiones mandati, sed negotiorum gestorum [c]. Quæcunque verba alia mente prolata, quam mandati, inducunt obligationem hanc, veluti exhortatoria [d], persuasoria [e], commendaritia [f]. ¶ † Fit & mandatum, vt quid fiat post mortem mandantis [g]. Et expresse & tacite mandatur: expresse quomodo fiat, dictum: cui ratihabitio iungi potest eius quod factum est [h]: tacite autem qui patitur ab alio mandari, vt sibi mandetur, mandasse videtur [i]. ¶ † Cæterum sciendum est, ita demum obligationem ex hoc contractu oriri, si is cui mandatur, susceperit, vel acceptauerit mandatum, non aliter. Sicut autem, inquit Paulus, liberum est mandatum non suscipere, ita susceptum consummari oportet, nisi renunciatum sit. Renunciari autem ita oportet, vt integrum ius mandatori reseruetur, per se, vel per alium eandem rem integre explicandi: aut si non, redundet in eum captio qui suscepit mandatum [k]. ¶ † Item exigitur vt perseuerauerit mandator in voluntate mandata vsque ad executionem mandati: nam ante quam procurator constitutus exequatur, mandatum potest reuocare, & cessat mandati actio, quia extinctum est mandatum finita voluntate [l]: re enim integra, si reuocatum fuerit euanescit [m]. ¶ † Idipsum accidit, si integro mandato, mors alterius interueniat, vel eius qui mandauerit, vel eius qui mandatum susceperit [n]: ita est locus in hoc contractu pœnitentiæ, eo tamen obseruato, vt qui mandatum reuocat, significet procuratori, alioquin non officiat reuocatio, re integra, quominus gestum per procuratorem eum non obliget [o]. Et vtilitatis quoque causa receptum est, vt iusta ignorantia mortis mandatoris interueniente, quod gestum est à procuratore eius post mortem eiusdem non reuocetur [p]. Ex parte etiam eius qui suscepit mandatum, si potest id explere, deserere officium non debet, alioquin quanti intersit mandatoris damnabitur. Si vero intelligat se id officium implere non posse, idipsum cum primum poterit debet mandatori denunciare, vt is, si velit, alterius opera vtatur. Quod si, cum posset denunciare, cessauerit, quanti mandatoris intersit tenetur. Sed si aliena ex causa non poterit renunciare, securus erit [q]. ¶ † Liberam esse reuocationem mandati constat, vt, secundum Bartholum, huic facultati pacto renunciari non possit [r]. Nam iustæ causæ oriri possunt, ex quibus etiam is qui cœpit mandatum exequi, reuocari potest, vt si is furere cœperit [s]: si inimicitiæ capitales inter dominum & procuratorem interuenerint, vel dignitas accesserit procuratori, vel reipub. causa affuturus sit [t]: aut si valetudinem, aut si necessariam peregrinationem alleget [v], vel hæreditas superueniens eum occupet, vel ex alia iusta causa [a].

23 ¶ † Ex hoc mandato dantur actiones, directa, contraria, vtilis. Directa personalis est [y], quæ datur mandatori [a], & eius heredibus [a], & ei qui mandatum suscepit, in eum cui iterum mandauit [b], agit: & dominus ex mandato serui [c], videlicet, contra procuratorem, & hæredes eius [d]. Nam etsi extinguatur, vt antea diximus, mandatum morte alterutrius, tamen obligatio aliquando durat [e]. Filiofamilias mandato facto, eoque emancipato, & in eum, & patrem de peculio intra annum agitur, vt ait Paulus [f]. ¶ † Agitur directa, si procurator

...anum Iulianum l.2.hæreditatem, 32.cod. l.1 §.fin. de procurat. P. l.3. & 4.

c ex maleficijs. 4 §.1 de act. P.

d ob hoc, de his qui notantur infam. P.

x Vlpia. in l. vel hæreditas, 10. eo. tit.

y l. mandati, 4. de fideiussor. lib. 8. C. tit. 41.

z l si vero 18. §. fin. mand. P.

a l si mandauero, 22. §. fin. mand P l si mandato Titij 19. eo. P.

b l. si procuratorem, 8 § si quis mandauerit, mand P.

c d l si mandauero, § fugitiuus.

d videlicet vtili actione, vt paulo post dicemus.

e l. inter causas, 24 mand. P

f Paul. l. quod filiofamilias, 61. mand. P.

curator fines mandati non seruauerit, si intersit mandatoris, alio modo quam mandatum erat, non fuisse factum, non aliter: non enim datur nisi quatenus interest mandatoris, non etiam si non intersit [a]. Bona fides maxime in hoc mandato quoque consideratur: nam & electio fit fidei certi hominis in hoc contractu [b]. Et proinde si mandatarius mandatorem in aliquo decipit, vel si quid dolo malo gerat, hoc iudicio mandati resarciet, vt si mandauero tibi vt excuteres vires hæreditatis, & tu, quasi minoris sit eam à me emeris, vel si vt excuteres vires eius cui eram crediturus, & tu idoneum esse renuociaueris [c]: si nolit persequi procurator quod persequi potest, aut non exegerit quod exigere potest, aut nolit soluere quod exegerit, in quo dolose versari dicitur ab Vlpiano [d]. Restituere quoque cogitur procurator omne emolumentum, quod ex mandato suscepit: quia bonæfidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat: & si pecuniam mandantis habeat, ex mora vsuras dependet, & ab alijs acceptas [e]: si tamen sine mora gestor apud se pecunias domini habuit ociosas, Scæuolæ distinctio sequenda: num dominus fœnerari solitus fuisset, vt teneatur ad vsuras, contra, si non solitus esset fœnerari [f]. Et adhuc adhibita, cum debentur vsuræ, legitima taxatione [g]. Si culpa sua non fecerit emens procurator fundum domino vt oportuit, condemnabitur: & si fructus ex fundo empto perceperit, restituet [h]. Item cum per procuratorem causa læsa est mandatoris, mandati actio aduersus eum competit [i]. Et in summa, vt aiunt Diocletianus & Maximianus [k], procurator non tantum de his quæ gessit, sed etiam de his quæ gerenda suscepit, tenetur. Et tam propter exactam ex mandato pecuniam, quam non exactam, tamque dolum, quam omnem culpam, sumptuum ratione bona fide habita, præstare necesse est. Sic de dolo & lata culpa, & de eo quod ad eum peruenit tenetur [l]: & vltra, si non præstat quod inde aduenit, tene-
25 tur ad id quod mandatoris interest [m]. § † Porro de casu fortuito non tenetur procurator [n], nisi ad illum se obligauerit, vt licet, in hoc con-
26 tractu [o], & similibus [p]. § † Qui iudicio hoc condemnatur procurator, infamis fit [q], si propter dolum suum damnetur, non etiam si propter culpam [r]: & Cicero pro Sexto Roscio, mandati non minus turpe esse iudicium, quam furti tradit. Si omnia autem procurator ea lege mandati fecerit, nihil est quod illi possit imputari, si quid in præiudicium domini, secus quam arbitrabatur reciderit. Nam qui propria negocia facit, pleraque, vt rerum suarum arbiter & moderator, ex animo facit & arbitrio, aliena vero negocia exacto officio geruntur; nec quicquam in eorum administratione neglectum, aut declina-
27 tum, culpa vacuum est [s]. § † Et quæsitum in philosophia, quidnam foret in recepto mandato rectius, id ne omnino facere quod mandatum est, an nonnunquam etiam contra: si id speres ei qui mandauit vtilius fore. Quam quæstionem varijs argumentis problematice illustrauit Aulus Gellius, apud quem perleges, si egeas [t]. Graue quidem est falli, & decipi, sed grauius & perniciosi valde exempli, ab eo qui fidem dedit, & nominatim pollicitus est supplantari etsi hostis ia sit [u]: proditionis enim crimen huic facto inesse videtur.

28 § † Contrario iudicio seu actione mandati agit procurator, seu mandatarius [x], executus mandatum, non ante [y]. Atque illa contraria dominum mandatorem conuenit, vt deducat, imputet, vel recipiat ab eo, quos eius nomine in sortem & vsuras impendit [z], aliosque sumptus legitimos, quæ in negocia, vel lites exposuit, vel ad fructus percipiendos [a]: etsi procurator negocio finem adhibere non potuerit [b], & quamuis in iudicio non obtinuerit, dummodo ex mandato prosequatur
29 litem, non aliter [c]. § † Ita omnia impendia exequendi mandati gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnino debent. Neque ad rem pertinet, inquit Caius, quod is qui mandasset, potuisset, si ipse negocium gereret, minus impendere [d]. Nisi forsan salarium procuratori ea lege datum fuisset, & hoc conuenit, vt sumptus de suo faceret, id est, de salario [e]: & nisi persona procuratoris, & qualitas impensis minor esset, vt puta, si rusticus qui pedes ire debet voluerit sibi reputari equi impensas [f]: vel si fiant ad voluptatem [g], vel procurator litis sit in rem suam datus [h]: aut fines mandati excessit, & deteriorem domini causam fecerit: si determinata forma sit mandati, nam si indefinita & incerta, sufficit vtiliter negocium gestum esse, nec meliorem fieri desideramus pro hac
30 actione, sed ne deterior fiat [i]. § † Agit insuper hoc iudicio mandatarius, vt mandator eum liberet ab obligatione, quam hoc nomine contraxit, & suscipiat in se obligationem [k], indemnemq; in summa præstet, si quid ex re empta hoc nomine dam-
31 ni passus est: si sine culpa sua passus sit [l]. § † Cæterum non omnia quæ impensurus non fuit mandator, ei imputabit veluti quod spoliatus sit à latronibus, aut naufragio res amiserit, vel langore suo suorumque appræhensus, quædam erogauerit. Nam hæc magis casibus, quam mandatori imputari oportet [m]. Tradit tamen Accursius hoc de curialitate non debere seruari [n]: æquum enim est, vt qui amice pro aliorum negocijs se periculis sine culpa exposuit, damnum ex officio non sentiat [o]. Potest & ante executionem mandati, eo tamen suscepto, mandatarius agere cum eo qui mãdauit facere quippiam, vt sibi pecuniam det ad faciendum, maxime si iam quædam ad faciendum
32 parauit [p]. § † Petit & constituit salarium, vel constitutum exsoluit procurator, adhibito officio iudicis interdum, non ex mandato [q]. Et petitur promissum, dummodo non sit constitutum pacto aduersante bonis moribus, vt sit de litis quota vel parte lucranda per procuratorem, quod improbum [r].

33 § † Vtilis actio directa domino datur ex negotio gesto per procuratorem, aduersus eum qui cum procuratore contraxit [s]. Quia & is in dominum, qui pro procuratore fideiussit, agit [t]. Vtili, contraria etiam experitur hæres mandatarij, qui directa agere non potest in mandatorem [v]: sicut nec directa mandator in hæredem mandatarij [x]. Est enim hæc actio personalis & in ea de fide certi tantum hominis agitur: & post mortem tamen durat obligatio. Ita M. Drusus prætor vrbanus iudicium reddidit. Et quanquam subtilitas iuris hoc non admittat, propter quam Sextus Iulius prætor, ei qui cum hærede agere vellet mandati, iudicium

tuam, 16. §. fin. mand. P. 1. C. eod. tit.
r l. salarium, 7 de procurat. C. l. si contrah. 10. mand. C. l. litem de procur.
s l. in causæ cognitione, 27. & l. si procurator meus, 28. de procurator. P. l. quod procurat. eod. tit.
t l. idemq; 3. item Papinianus, mand. P.
v l. si quis alicui, 27. §. morte, mand. P. ita intellige l. si præcedente 18. eo. P.
x l. mandatum, 17. eo. tit. P.

iudicium non reddidit, tamen id causa vtilitatis admittere debet, vt refert author Rhetoricæ ad Herennium [a].

a Lib. 2.

34 ¶ † Fines propter quos mandatum fiat, sunt sex. Nam interdum mandatum fit à nobis: vel nostra tantum causa, vel aliena tantum: vel nostra & aliena simul: vel nostra & mandatarij: vel mandatarij & alterius cuiusdam: vel sola mandatarij, quod vltimum non parit obligationem, sed proprie instar consilij est [b], cuius nulla est obligatio, si fraudulentum non sit [c], cum liceat cuique apud se explorare num concilium illi conueniat. Verumtamen si quis aliquid non fuisset aliter facturus, nisi mandatum illi fuisset, nec illi denegandam actio-35 nem mandati contrariam, placuit [d]. ¶ † Ratio istius contractus eadem quæ procuratorum est, quorum vsus perquam necessarius est, vt qui rebus suis ipsi superesse vel nolunt, vel non possunt, saltem per alios possint vel agere, vel conueniri [e]. Ita, vt ait Cicero [f], in mandatis, operæ nostræ vicaria fides amicorum supponitur. Nam & officium amici est mandatum suscipere gratis [g]. Quare & voluntatis dicitur esse suscipere mandatum, necessitatis consummare: suscepisset enim forsan alius, si is non suscepisset [h].

b l. 2. mandat. P. §. 1. eo. tit. ap. Instit.

c l. cōcilij, 47. de reg. iur. ca. nullus, eo. tit. in Sex.

d l. si remunerandi, 6. §. si tibi, mand. P.

e Vlpia. in l. 1. §. versus, de procur. P.

f pro Sex. Rosc.

g l. 1. mandat. P.

h l. in commodato, § sicut, commo. P. 17.

Syntagmatis iuris vniuersi libri vigesimiseptimi Finis.

DE CONTRACTIBVS ANOMALIS, LIBER XXVIII.

de Contractibus innominatis, & de specie illorum, do vt des. Cap. 1.

1 *Contractus innominatus quare dictus sit.*
2 *Contractuum innominatorum quatuor species.*
3 *Permutatio an sit contractus innominatus.*
4 *Permutatio tripliciter fit.*
3.4. *Præscriptis verbis actio.*

1 HACTENVS † de nominatis contractibus egimus, nunc vt de innominatis pauca agamus operæprecium est. Porro innominati dicti, nō quidem quod nomine aliquo omnino careant, sed quod vnius nominis negocium tantum non habeant, & ad multa negocia vnica appellatione pertineant, & ad plura extendantur, nulla data vel prodita vulgari vel singulari à iure pro negocio, actione. Quo fit, vt cessantibus iudicijs proditis, & vulgaribus actionibus, cum proprium nomen inuenire non possumus, facile descendamus ad eas, quas in factum appel-2 lamus [a], & præscriptis verbis [b]. ¶ † Generale nomen tractationis horum contractuum, ob rem dati dicitur, quod diuiditur in quatuor species: aut enim do tibi, vt des: aut facio, vt des: aut do, vt facias: aut facio, vt facias [c]. Simplices hic duæ species, do vt des: facio vt facias: ex quibus aliæ mistione nascuntur. Pertinere autem istæ formulæ contrahendi possunt ad alias nominatas cōuentiones: verumtamen tunc illæ proprium nomen accipiunt omisso communi [d], quare generale non consideratur, nec genus, sed species. Hoc planum fiat exemplis: si do pecuniam vt rem accipiam, est contractus, do vt des [e]: tamen transit in nomen emptionis [f], videlicet si in quantitate & ratione æstimationis & precij rei detur ea pecunia, non aliter [g]. Rursum qui rem dat, vt rem accipiat, permutare videtur, & re ipsa contrahere [h].
3 ¶ † Et ita permutationem quidam connumerant inter contractus innominatos [i]: eoq; officia hominum, & actiones, & res mutuo commutantur. Et iterum Paulus permutationē restringit ad speciem contractus, do vt des specialius: ibi, [*& siquidem pecuniam dem vt rem accipiam, quia non placet permutationem rerum emptionem esse, &c. non dubium est nasci ciuilem obligationem* [k].] Quamobrem rubricæ de rerum permutatione, in Codice Iustinianeo, statim annectitur, & de præscriptis verbis [l]: quod ea actio detur pro permutatione. Et in Pandectis eadē ratione subijcitur titulus de præscriptis verbis, titulo de rerum permutatione. Veluti actione generali existente præscriptis verbis, quæ & datur pro permutatione aliquando [m].

4 ¶ † Tripliciter namq; fieri potest permutatio. Primum nuda & sola promissione, quo casu non oritur actio [n]. Secundo interueniente stipulatione, ex qua datur actio ex stipulatu [o]. Tertio intercedente ex vtraq; parte rerum traditione [p], in qua si ex altera parte res aliena tradita permutationis nomine sit, agitur condictione tantum ab eo, qui rem suam tradidit vt repetat, quasi re non secuta, non ad id quod interest [q]: præscriptis tamen verbis actione id quod interest petetur [r], vt in reliquis contractibus innominatis, do, vt des obseruandum est.

a l. 1. de præscrip verbis, li. 19. P. tit 5.
b l. 2 & l. si tibi decem, 14. § fi. eo tit.
c l. naturalis, 5. § eo. P.
d l. iurisgent. de pact. in P.
e l. fin. de condict. ob. cau. da. P.
f l. naturalis, 5. §. etsi quidem de præscr. ver.
g l. 1. de contr. emp. P.
h l. 1. de rerum permut.
i l. glo. in epigram. tit. de rerum permu. C.
k d. l. naturalis, §. etsi quidem.
l lib. 4. C. Iustinia. tit. 6.
m l. rebus certa lege traditis, tit. de rerū permuta.
n l. ex placito, 3. C. de rerum permuta. l. 1 §. permuta. autē. eo. tit. in P.
o d. l. ex placito.
p d. l. 1. § permutatio autem.
q d. l. 1. §. fi. de rerum permut.
r l. 1 quoniā asseueras, 5. l. emptio. 7. C
s l. naturalis, §. etsi quidem, de præscri. verb. P. l. cum precib. 4. § fi. & l. fi. C. de rerum permuta.

de Transactione. Cap. 2.

Lib 2. P. tit. 15. Lib. 2. C. tit. 4. Lib. 1. Decret. tit. 36.

1 *Transactio quid.*
2 *Num Contractus Innominatus.*
3 *Quod seruari debeat vt res iudicata.*
4 *Transactio generalis, & specialis.*
5 *Transactio generalis, vniuersalis, indefinita, ad quæ extendatur.*
6 *Transactio specialis quæ, & quomodo transactio concipienda sit.*
7 *Transactio de quibus fieri possit rebus.*
In dubia semper. eod.
8 *Transactio de iudicato non fit.*
9 *Transactio de Crimine quomodo valeat.*
10 *Adulterij de crimine transigi nequit, quare.*
10.11. *Transactio de Raptu, vt nec de transactione, valet.*
12 *Transigere non licet de Criminibus quæ non habent pœnam sanguinis, excepto crimine falsi.*
13 *Transigere de vllo crimine non licet, iure pontificio, & contra 14.*
15 *Transactio de Criminibus quæ infamiam habent, infamat.*
De iniurijs transactio quando infamet. eod.
16 *Transigere non licet de beneficio, & re spirituali sed componere licet.*
17 *De Matrimonio & contra illud nec transigere, nec componere licet.*
18 *Non de iure subiectionis, vel præsentationis.*
Et de quibus licet, in seq. nu.
Compositio, & transactio differunt. eod.
19 *de Fideicommisso transigere quomodo liceat.*
20 *Alimenta quæ transactionem recipiunt.*

21 Acqui-

21 *Acquisita per nos magis diligimus & conseruamus, quam relicta*
22 *Transigere quæ personæ possint.*
23 *Administrator Reipublicæ de quibus transigere potest.*
24 *Procuratores qui, & quando transigere de re domini possint.*
25 *Mandati fines excedit efficaciter, qui excedit præsentibus ijs, qui reclamare possunt.*
26 *Transactio inter virum & vxorem prohibita.*
27 *Consensus perficit legem transactionis.*
28 *Transactio quo dolo, & quando vitietur.*
Remedium l. 2. de rescindenda venditio. non habet locum in transactione.nod.
29 *Calculi error quo tempore præscribatur.*
30 *Transactio quibus modis concipi potest.*
31 *Transactio sine datione, aut retentione non fit.*
32 *Transactio quibus extra contrahentes obest, vel prodest.*

1 HÆc † formula do vt des, videtur quoq; transactionibus inesse: non enim illa fit nisi aliquo dato & retento [a]. Transactio, est conuentio [b], de re dubia & lite incerta [c], non 2 gratuito facta [d]. ¶ † Alexander [e] Immolensis arbitratur transactionē contractum innominatū esse. Quia ei qui ex ea causa possidet, datur tantū exceptio pacti cōuenti, neq; nō possidenti datur actio ad implendam traditionem [f]. Quamobrem iuuari dicitur, vel vt dicunt nostri vestiri hæc nuda pactio, vel rei traditione, vel Aquiliana stipulatione [g]. Et pacto conuento transactionis Aquiliana stipulatio subiici solet, & adhuc consultius pœnalis stipulatio, vt rescisso pacto, pœna ex stipulatione peti possit [h]. Aquiliana stipulatio omnes præcedentes stipulationes nouat, & perimit, ipsa autem per acceptilationem perimitur [i]. Neque nominatum contractum esse persuaderi potest, eo quod nullam sui nominis transactio producat actionem [k], sed vel ratione adiectæ stipulationis, actionem ex stipulatu: vel quemadmodum anonymi alij contractus, actionem generalem, præscriptis verbis [l]: vel ex certa stipulatione, certi condi3 ctionem [m]. ¶ † Quamuis exemplo contractuum nominatorum [n], non liceat pœnitere [o], non minore vi transactionibus, quam rei iudicatæ concessa [p]: & placitis transactionem stare necessarium sit, siue scriptura fiant: & siue in acta publica redigantur, siue priuatim tantum fiant [q]: neque etiam rescripto principis tollantur [r]. Acutius tamen indagantibus visum est proprie distractum potius, quam contractum transactionem dici [s]: vt Baldo, qui & simul contractum, habita ratione obligationis dici admittit, & nominatum, si acceptilatio interueniat [t]. In his tamen valde non immorabor, cum hodie ex æquitate pacta nuda in curijs supremis vim habent, sublatis scrupulosis illis antiquorum solemnibus, cum circa nomina actio4 num, tum etiam circa nuditatis causam. ¶ † Diuiditur porro transactio, sicut petitio cui accedit, dum eam summouet, vt alia sit generalis, alia specialis. Generalis est, quæ sopit controuersiam iuris alicuius vniuersi, vt si de testamentaria fiat successione, quæ in omnes partes vniuersi diffunditur [v], & ad omnia, quæ mala fide tamen suppressa non sunt, non expressa extenditur [x]: nisi quædam, veluti instrumēta, aut alia dolo supprimantur alterutrius transigentium [y]. Nō potest enim referri transactio ad incognita transigenti: quippe quod ignorans non remittit [z]: in odium tamen supprimētis generalis transactio recte poterit compro5 bari, ex mente Scæuolæ [a]. ¶ † Annotatu tamen dignum, petitione generali in lite proposita, in qua solū fuerit prosecutio certarum rerū, transactionem de ea lite factam tantum ad prosecuta capita, non ad generalē pertinet petitionem [b], quemadmodū & iudicia, si lata fuisset sententia [c]. Atq; eadē, quæ de generali, vel vniuersali petitione dicta sunt, in Indefinita intelligēda sunt transactione: postquam receptum est, indefinitam æquipol6 lere vniuersali [d]. ¶ † Specialis transactio est, quæ de re aliqua certa, & singulari lite nominatim fit, & ideo ad alia quā expressa nunquam porrigitur [e]. Quamobrem commode monet Panormitanus contrahentes, ne inter transigendum parcāt verbis, & ita componant transactionem, quod partes venerint ad transactionem, compositionem & conuentionem: & quod conuenerint & transegerint super omnibus actionibus, & super omnibus rebus, cognitis, competentibus, & incogni7 tis, tam in hac re, quam in quacunq; alia. ¶ † Res, quæ veniunt in transactionem, sunt lites indecisæ, res dubiæ [f], quæ pro dubijs habentur motæ, aut mouendæ [g], dubius litis euentus [h], donec res iudicata sequatur, quæ absolutione vel condemnatione, decidit omne ambiguum [i], & pro veritate habetur [k]. Quare si post sententiam appellatum ab ea sit, adhuc pendere lis dicitur, & dubia, 8 vt de ea recte transigi possit [l]. ¶ † Post sententiam autem à qua prouocatum non est, vel à qua prouocari nequit, reijcitur transactio, & si fiat eo nomine, datum repeti potest [m]. Ita Iulius Paulus scribit, post rem iudicatam, pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non posse [n]: superfluum enim est iam terminatum authoritate publica, priuata componi transactione: vel ignorantem sententiam, ab aduersario dolose, vt 9 lite pendente, transactione decipi. ¶ † Reus criminis publici capitalis, de criminis lite licite transigit [o], & ipse accusator quoque cum eo, secundum Barthol. & alios interpretes: dempto Accursio, qui in contraria est sententia [p]: licet enim cuique quomodocunque sanguinem suum, id est vitam [q], redimere [r]. Et pendente iudicio, & reus & accusator in periculo pœnæ sanguinis sunt: reus vt damnetur, si peracta reus fuerit: accusator quoque, si non peregerit, tanquam calumniator, simili pœna afficiendus [s]. Atque satius est accusatori, in præuaricatoris, & Turpilliani senatusconsulti pœnam de præuaricatoribus incidere, quæ pecuniaria est [t], quam reo non peracto, talione affici ob calumniam. Sic transigentium quisq; eadem tutela defenditur, redemptionis sanguinis, sine præiudicio tamen reipublicæ, & iudicij publici, ad quæ non extenditur transactio, nec ea impedit quominus triumuiri capitales, detecta vel collusione, vel impostura, & veritate criminis sufficienter probata, possint reos ad supplicium vocare: quia interest reipubl. puniri delicta [u]. Fert autem & patitur respublica incerta adhuc probatione delicti redemptionem hanc ab accusatione, ne in discrimen capitis & vitæ homines sint, qui nascuntur, vt sint & inseruiant publicis vsibus potius, quam tollantur è vita [x]: retenta communi de omnibus præsumptione, vt boni potius, quam mali semper præsumantur [y], donec liquido, & probationibus luce meridiana clarioribus de crimine appareat [z]. Quo fit vt ad mortis pœnam imponendam maturius deliberandum sit, cum ea demandata executioni, non reuocetur, & non liceat bis peccare.

Et vt

Et vt ait Iuuenalis [a], [*Nulla vnquam de morte hominis* 10 *cunctatio longa est.*] ¶ † Ab hac tamen regula excipitur crimen adulterij, de quo transigere prohibitũ sit [b]. Forsan quod probo, quia non semper pœna sanguinis pro adulterio imposita fuerit [c], & vt nostro seculo, quod abominandum, ludibrio pœnis habeatur mortis, à Deo etiam imposita [d], vt abunde locis proprijs docuimus [e]. Sed potuit quoq; monere nomothetam, vt prohiberet adulterium transactione sopiri, delicti grauitas, & pondus, quod grauius homicidio ducatur [f], vt nos & alibi docuimus [g]. Incideret quoq; in lenocinij crimen maritus, vel alius, qui pro comperto adulterio aliquid caperet, & ita præmium ea eo, ex quo pœnã meretur, non secus quam is qui detexit pactionẽ, vel transactionem de adulterio factam, dignus publico præmio habitus est [h] à legibus, quæ castitatem Deo quoq; acceptam, summopere amplectuntur [i]. 11 ¶ † Quod & in raptu locum habere arbitror, qui per caput vnum legis Iuliæ de adulterijs prohibetur, & sub lege Iulia continetur [k]: atrociusq; est adulterio, & sæpe adulterium habet [l]. 12 Hanc quæstionẽ late vide apud Boeriũ [m]. ¶ † Porro crimina quibus non imponitur pœna sanguinis, in transactionem venire non possunt [n]: cessat enim prior ratio redemptionis sanguinis, cui & alia adijcitur, ne detur occasio delinquendi facilitate redemptionis delicti per pecuniam sperata [o]: & pœnas ob maleficia solui magna ratio suadet [p]. 13 ¶ † Quo fit, vt vllo modo iure pontificio, nunquam criminis transactio admittatur: quia nullum crimen iure pontificio pœnã mortis, seu sanguinis habeat: & illud manifestum ex eo axiomate, quod ecclesia non nouerit sanguinem [q]: quanquam iura pontificia referant pœnas mortis, sed aliud est referre, aliud statuere & condemnare. 14 ¶ † De crimine falsi tamen licet iure ciuili transigere [r]: quamuis aliter explicet Alciatus [s]: contra cuius tamen sententiam iudicari scribit Imbertus [t], & merito. 15 ¶ † Transigere tamen de actione iniuriarum pecunijs datis infamiam incurrit damnati [v]: si ex criminibus famosis iniuria pendeat, qualia, iniuriarum, de dolo malo, rapina [x]: non etiam in actionibus famosis ex contractu ortis [y]. Quia crimen intelligitur fateri, qui de eo paciscitur [z]: in l. si quis maior. C. de transact. duo sunt casus excepti, quorum prior receptus est, alterum nõ admittit vsus, vt notat Molinæus [a]. 16 ¶ † Reijcitur transactio de beneficio litigioso: quia inest species simoniæ huic conuentioni, cum transactio non fiat nisi aliquo dato, vel retento, & aliquid pro spiritualibus dare, simoniacum sit [b]. Gratis tamen, & amice litigantes inter se recte componere negocium possunt [c], vt receptum est in alijs controuersijs rerum spiritualium, vt possit de illis gratis tantum compositio fieri: vt in decimis, & alijs [d]. 17 ¶ † Contra matrimonium tamen transactio, vel compositio non admittitur [e], propter indissolu- 18 bile eius vinculum [f]. ¶ † De spirituali quoq; subiectione non licet transigere [g], nec de iure præ- 19 sentationis [h]. ¶ † Transigitur etiam inter fratres de fideicommisso relicto, ea conditione, si alter illorum sine liberis decederet, in superstitẽ deuol- 20 uendo [i]. ¶ † At de Alimentis testamento relictis, aut alia voluntate, quæ speciem habet vltimæ voluntatis, temere transigere non licet. Etenim libere quidem licet de præteritis debitis transigere ex causa, de futuris autem, non nisi consulto prætore, & ab eo prius causa cognita, licet [k]. In alijs porro alimentis aliunde quam ea voluntate vltima debitis, libera est transactio [l]: in legatis enim duplex fauor versatur, alimentorum & vltimæ voluntatis, quam sortiri effectum reipublicæ expe- 21 dit [m]. ¶ † Quocirca ne alimenta ita debita remittantur modico accepto, lex cauet: tum etiã quod hominum sit natura, vt leuius & minori negocio cedant, quæ sine labore relicta sunt, vtpote ignari quanti facienda est acquisitio, quam ea quæ summo sudore compararunt, quæ ideo tenacius retinent [n], magisq; diligunt, & nonnisi iustis conditionibus præsumuntur cedere. Fidemq; nobis horum faciunt, nepotum seu prodigorum quotidiana exempla, qui hæreditaria maximis laboribus conquisita, & conseruata multis annis, exiguo tempore abliguriunt, & modico ære distrahunt: transigitur & de statu & conditione personæ [o].

22 ¶ † Personæ huic conuentioni transactionis perficiendæ, idoneæ erunt, quibus pacisci licet, & quo nomine licet, vel suo, vel alieno: si mẽtis compotes [p], maiores [q], non nobis subditi [r]. 23 ¶ † Alieno, si sint aut tutores [s], aut administratores reipublicæ, aut fisci procuratores: ij enim dubiam litem, eo nomine, non ambitiosa rei indubitatæ re- 24 missione, sopire & transigere possunt [t]. ¶ † Nulli autem procuratori principis, inconsulto principe transigere licet [v]: nisi transigendo rem retineat, quia meliorem conditionem eius facere potest [x]. Procuratores quoq; priuatorum etiam cum mandato generali nequeunt transigere [y], nisi aut expresse hoc mandatum, vel in rem suam sint cõstituti, vel habuerint omnium bonorum administrandorum mandatum, cum libera administratione [z]. Si tamen alijs a procuratore speciali sine mandato transactis, dominus ratihabitione consenserit, valebit transactio [a]. Vel si præsente domino procurator sine mandato transegerit: eo enim non reclamante præsente, rata erit trans- 25 actio [b]. ¶ † Quia si procurator excedit, præsente domino, fines mandati, si is non contradicat, statim præiudicat eidem [c]. Quemadmodum index qui præsentibus, nec contradicentibus litigantibus fines mandati sui excedit, proculdubio præ- 26 iudicium eisdem facit [d]. ¶ † Prohibetur & transactio inter virum & vxorem aliquando [e].

27 ¶ † Forma, secundum contrahentium consen- 28 sum imponitur transactionibus. ¶ † Et proinde reijcitur transactio facta, vbi non est consensus liber, quæ vi metúve fit: vel errore, vel dolo [f]. Verumtamen non sufficit dolum obijcere, nisi probetur [g]: & fiat dolenti [h] consilio, non re ipsa solum: quia deceptio vltra dimidiam iusti precij, quæ dolus reipsa dicitur, non habet locum in transactione [i]: neque dolus, vel deceptio in transactione præsumitur interuenisse, quæ præsentibus communibus amicis facta est [k]. 29 ¶ † Non nocet tamen quod errore calculi factum est, nec

a Satyr. 6. vide l. si vindicari, C. de pœn.
b d. l. transigere, l. de crimina ad leg. Iulia. de adult. C. l. miles, 11. eo tit. ff.
c l. si quis viduam, l. de q. li. 48 ff. eo tit.
d Deutero. 22. Daniel. cap. 13. D. Ioan. Euan. cap. 8.
e lib. 2. praeludiis c. 17. & in criminibus infra tit. de adulterijs.
f l. codicillos, 91. § matre, de legat. 2 inutile annotatione marginali.
g in praedictis proxime citatis locis.
h l. si quis forte, l. quib. ex caus. serui pro libe. praemium accip.
i § t. de lenoci. in auth.
k l. vnic. § fin. de raptor. vir. C.
l l. qui cœtu, § qui vacantẽ, ad leg. Iul. de vi pub. ff.
m Boerius quæst. 91. num. 1. 2. & 3.
n d. l. transigere, de transact. C. l. si quidem, 9. § fin. de contra. & commit. stipul. lib. 6. tit. 37. l. in fisci, § fin. & l. eius qui delatorem, 34. de iure fisci, l. fin. de præuaric. in ff.
o contra l. cõuentum, de pact. dota.
p In l. si à reo, § fin. de noxal. actio.
q ca. clericis, de ca. sententiã sanguinis, ne cleric. vel monach. ca. in archiepiscopatu, de raptor. ap. Gregorium.
r d. l. transigere, & ibi interpretes.
s Alciat. ad dictam l. transigere.
t Imbertus, in Enchiridio, vbi agit de transactione.
v l. nõ damnantur, ex quibus caus. infa. irrogat.
x § ex quibusdam, de pœna temere litig. l. athletas, § fin. de iis qui notant. infa. ff.
y l. in actionibus, de iis qui not. infa. ff.

a l. 4. de transact. ff. a Carol. Molinæus in 2. parte tract. diuidui & indiuidui, nu. 575.
b constitutus, & c. super eod. de transact. ap. Greg. can. quam pio. 1. q. 2. ca. cum pridem, & c. pactiones, de pact. c d. c. super eo. c. ad quæstiones, de rerum permut.
d statuimus, ca. 2 de cætero, de transact. ca. generalis, ca. ex antiquis, 30. distinct. casellas, 10. q. 2. ad quæstiones, de rerum permut. e cap. fin. de transact.
f ca. an quod, & c. quos Deus, 33. q. 2. ca. inter corporalia, de transl. episc. ca. deinde apponitur, 26. dist. g præterea, de transact. h c. præterea, in 9. eo. tit. i l. de fideicommisso, C. de transact. l. 5. C. de pact.

k l. cum tit. de transact. & ibi Paul.
l l. de alimentis, C. eo. tit.
m in l. vel negare, quemadmodum testam. aperi.
n facit quod tradit Barthol. in
o l. fin. & l. fratris, 30. C. de transact.
p l. ianuam, 22. C. de transa.
q l. si q. maior, 41. eo. l. si maior, eo.
r l. interpositas. § si C. eo.
s l. 1. C. de transactio.
t l. præses prouinciæ, ibi inter cod. l. cum § in bus, & tor. & l. insistandũ, ex conuentione, de interim. in ff.
v l. decret. ab ord. facien. ff.
v l. transa. ff.
x gl. in d. l. nulli, ll. rem. de off. procurat. Cæsa.
y l. de nouatio. & de procura. ff. l. mandato generali, mandatu placitum, C. de transactio Romanus, Callimachus, de verb. oblig.
z gl. in d. l. transact. per l. procurator cui generaliter, 58. de procurat. ff.
a iurandũ ex conuentione, § fin. & seq. de
b l. rescriptis, si cum de pact. ff. ad agendum, fin. de in Sex.
c d. l. mandato generali, de procura. ff.
d gl. in ca. cum olim in 1. in verba protulit, de causa. & possess.
e ad Alexandrum placitum, de transact. e can. si sæ. 14 ca. 2. de his fiunt, sine consen. ca. l. 2. quod rei filiusfamilias, ad Senatusc. Macedon. ff. l. si vt proponis, C. de nupt. d l. 2. C. communia vtriusq. iudic. e vt in § illud, tit. neq; virum quod ea dote est, &c.
f l. interpositas, 31. l. sub prætextu, 19. § fin. l. 4. de transact. C. l. non interest, quæ vi metusva caus. fiunt, lib. 2. C. tit. eo. l. qui cum tutoribus, 9. § qui per fal. de transac. ff. g l. si maior, 22. C. de transac. l. interpositas. l. dolum, de
h l. cum donationis, 14. C. de transact. i l. de fideicommisso, 11. l. nec in tertio 33. C. de transact. glos. & Doctor. in l. 2. de rescin. vend. C. Bald. in rub. de transact. Grego. Panorm. ad ca. cum tit. Alexand. Im. tomo 1 consiliorum consi. 42. Innoc. Archid. Ioan. Andreas in ca. peruenit, de empt.
k l. transactionem quæ, 5. C. de transact.

est, nec vitiat transactionem [a]: nisi præscriptio 20. annorum aduersus eum cuius interest, & aduersus eius hæredem 10. annorum objiciatur [b], per gratiam eapunctis rationibus: aliter autem calculi error vltra 20. annos reparari potest vsq; ad tri-
30 gesimum [c]. ¶ † Concipi potest transactio & pure, & sub conditione [d], sub Aquiliana stipulatione, & pœnali pacto, & stipulatione [e]: cum iuramento, sine iuramento [f], cum iuramento, & sine eo [g]. In controuersija testamentarijs forma quædam, vt legantur, videantur verba testamenti, prius quam valere possit transactio de his [h]. Alia forma, de alimentorum transactione authore prætore facien-
31 da, præscripta etiam [i]. ¶ † In omnibus aliquid dari, vel retineri necessarium est, aliter non dicitur
32 transactio [k], sed pactum [l], aut donatio [m]. ¶ † Ei autem prodest vel nocet transactio, qui transegit, non alijs: ideo transactio facta cum putatiuo hærede, non porrigitur ad verum hæredem [n]: cum vero hærede facta à debitore hæreditatis, vendita hæreditate nocet emptori [o], & facta cum principali debitore, prodest fideiussori [p]: at facta cum quibusdam tutoribus, vel curatoribus separatim administrantibus, alijs non prodest [q]: sicuti nec alijs obest [r].

de Fine & Rationibus Transactionis. Cap. 3.

1 *Transactionum inuiolabilium finis lites sopire.*
2 *Litium finiendarum causa pleraq; statuta, & litium execratio.*
3 *Camarinam mouere quid est.*
2.3. *Transactione facta cur non licet pœnitere.*
Transactionis seruandæ causa, quæ datur actio. eo. 3.
4 *Transactionis dolo mota remedium.*
5 *Dolus in transactione tripliciter consideratur.*
6 *Condictio dati in contractibus innominatis non impletis.*

1 Finia † propter quam transactio vim & authoritatem inuiolabilem, & æqualem sententiæ [f] obtinet, est litium determinatio, & vt ab illis discedatur [t]: sicuti pleraq; non alia ratione à legibus recepta, quam vt lites sopiantur, quibus omni studio finem imponere properant [v].
2 ¶ † Et nunquam esset litium finis, si à transactionibus bona fide interpositis liceret recedere [x]. Et verecunda cogitatio eius qui lites execratur non est vituperanda: neq; eius factum improbat prætor, qui aliquando maluit re carere, quam sæpius pro ea litigare [y]. Litem incipere temerarium est, persequi, onerosum, solicitudinib. & sumptibus refertissimum opus: & cum possis nolle pedem inde retrahere stultissimum, aut impium. Nam, vt ait Hesiodus [a], *παθὼν δὲ νήπιος ἔγνω. Stultus & postquam passus est, cognoscit*, & resipiscit quamuis sero litigiosus homo, vt scribit Plato, varium est animal: atque vt fertur prouerbio, non altera manu dumtaxat, sed vtraque apprehendendum [a]. Ideo quamuis contractus sit innominatus, in quibus licet pœnitere [b], transactio, tamen ab ea non licet recedere, nec pœnitere, nec lites sopitas restaura-
3 re [c]. ¶ † Et vt aiunt Græci, expedit *μὴ κινεῖν καμαρῖναν, ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων*, id est, *μὴ κινεῖν κακὸν εὖ κείμενον*. Scilicet, [*non mouendam esse camarinam, non enim tangere præstat: nec mouendum esse malum bene conditum.*] Quemadmodum enim camarinæ fruticis rami commoti, & concussi tetrum quendam odorem edunt, vt notant Stephanus & Suidas [d], sic ex litibus quo magis agitantur, eo maiores inimicitiæ, & odium capitale, & sæpe cædes nascuntur [e]: multumque lucratur, qui à lite discedit, vt Deo fauente, cum de iudicijs tractabimus apertius explicabitur. Subinde per transactionem receditur à priore actione ex qua lis introducta fuerat, accedente Aquiliana stipulatione & acceptilatione [f]. Ita actio semel extincta non potest reuiuiscere [g]. Et iterum satis superque constat, sententiæ æquatam & rei iudicatæ transactionem [h], & post rem iudicatam litem non resurgere [i], ne lis ea lite oriatur [k]: propterque authoritatem rerum iudicatarum, ob quam conseruandam, etiam conuenit male iudicata mandari executioni [l]. Possunt huc accedere rationes, quæ in libro generali conuentionum in primo capite tradidimus, de fide seruanda ob necessitatem commerciorum. Extat Caroli 9. Regis edictum, de transactionibus seruandis, promulgatum anno 1561. mense Ianuarij [m], quo statuitur, transactiones sine dolo, & fraude initas inter maiores, de rebus, quæ in illorum commercio & potestate sunt, firmas ratasq; esse, nec quemquam aduersus eas conqueri posse, prætextu deceptionis vltra dimidiam iusti precij, quæ dolus reipsa dicitur [n]: neq; admittendos codicillos regios ab officina æquitatis seu cancellaria impetratos, per iudices, illis, ne admitterent: & cancellariæ, ne hæc rescripta concedant, inhibens [o]. Dari itaq; actionem, & exceptionem ex transactione, indubitati iuris erit, cum efficacem obligationem habeat. Sed quæ detur, ratione eorum quæ adijciuntur, venari oportet: si Aquiliana vel alia stipulatio, vel acceptilatio, vel pactum conuentum adijciatur, vt in superiori capite ab initio notauimus. Parum autem in nominandis actionibus laborandum nunc est, formulis sublatis, & donata vi indubitate transactioni, ob quam sufficit intentionem iudici, vel oratio-
4 ne, vel libello exponere [p]. ¶ † Cauendum tamen, ne dolus interueniat, transactioni faciendæ causam dans: nam tunc quanquam prior actio nõ reuiuiscat, tamen subsidiaria actio de dolo subueniret, vel exceptio [q]. Nemo enim ex dolo suo lucrum percipere debet [r], potissimum in contractibus, qui bonam fidem exigunt [s]: semper enim intelligitur in remissione omni, exceptio vel exclusio doli [t]. Et si acceptilatione prior actio non fuit extincta, ipso iure erit propter dolosam conuentionem, nulla transactio [v]: & reditur ad actio-
5 nem primam [x]. ¶ † Verum hic aduertendũ dolum in transactione, triplici modo considerari posse: primum, quãdo dolus dedit causam transactioni, & de hoc locuti sumus: secundo, prout erat iam commissus in negocio, de quo transigitur: tertio quando dolus versatur in nõ seruanda transactione. Dolus iam commissus, admittit quidem transactionem: quia dolus præteritus, non futurus, pacto remitti potest [y]: qui enim de negocio transigit in quo aduersarium dolose versatũ scit, remittere videtur dolum. Nec ei scienti hoc modo dolus fit, & proinde tunc vt deceptus non potest abire à transactione [a]. Sicuti neq; is qui dolose contrahere impulit deceptũ, etiam prætextu sui doli, transactionem reuocare potest, vt propriam allegans turpitudinem [b]. At quando dolus dicitur inesse transactioni, vel transigentibus, quod alter illorũ noluerit mala fide transactionẽ implere, tũc certe

d Suidas.
e d. l properandū, de iud. C.
f l. 4. C. de transact. l cum mota, l. sub prætextu, C. eo. l. cũ posteaquã, 9. C. de pact.
g l. qui res, §. aream de solutio P l quæritur, § penul. de ædil. ed. ct. P l. postquam litis, C de pact.
h l. non minorem, C. de transactio.
i l. 1. de re iudica. l. res iudicata, de reg. iur.
k l terminato, de fruct. & lit. expens.
l l cum prætor, §. seruo inuito ad senatus cons. Trebel. P.
m donne à S. Germain en Laye, mense Ianuarij 1561.
n de hoc superiori capite.
o simile in l. causas, C. de transa.
p l. 1. de form. & impetrat. sublat. C. cum sim.
q l. 4. de transact. C.
r l 1. & l. nec ex dolo, de dol. in P.
s l. bonam fidem, C de act. l. bona fides, deposi.
t l tres fratres, 3 de pactis in P. l Pomponi. 10. de neg. gest. l Aurel. 6, 11. §. Caius, de liberat. leg P.
v in summa, de condic. indeb. l. si quis cum aliter, de verbo. oblig.
x l. cum proponas, C de pac.
y l. si vnus, §. illud nulla, de pact. P l. qui decedens, de administra. tutor in P.
a l. cum donationis, 14. C. de transa. l. nemo videtur de reg. ius in P l. venditor de resc. ven. C.
b l transactione fiducia, 10. C. de trans. l. cum proponas, C. de reuoc don.

non rescinditur, nec vlla fit transactio, nec agitur actione de dolo: cũ si dolose faciat, qui non facit quod facere debet [a]. Eo quod contra non implentemproditę sunt actiones, vt cogatur, veluti actio præscriptis verbis, non de dolo [b]: & condictio ob causam, vt restituatur pristina actio [c]: ageturq; vel ea stipulatu, vel interest non impletã fuisse trans-6 actionem [d]. § † Et nascetur ea ratione ex contractu stricti iuris arbitraria actio [e], ob pactum non seruatum [f]: sicuti etiam in contractibus innominatis, vbi non subsistunt, quia non implentur, si intersit, agitur ex eo, conditione dati [g].

a l. dolo, de dol. P.
b In l. si sent, de præscript. verb.
c l. si quis accepto vuletit, de condic. cau. da.
d l. cum mota, 6. C. de transa.
e l. in bonæ fidei, de eo quod cet loc. in P.
f l. centum Capuæ, eo. tit.
g l. si ubi decē dedero, 7. de præscr. verb.

de alia specie Contractuum Innominatorum, do vt facias. Cap. 4.

1 Do vt facias, contractus innominatus, quos contractus contineat.

2 Condictio dati, si non fiat quod dictum est, competit.

3.2. Contractus do vt des actiones.

Casus fortuiti interitus in contractibus innominatis, ad quem pertineant. cod. 3.

1 HÆc † species innominatorum contractuum, do vt facias, continet cõtractus in quibus aliquid datur, vt aliud fiat: si modo in propriam formam nominatam nõ veniant: nam tunc eius nominis, non generalis censebuntur. Exemplum Paulus adfert, cum do vt facias, si tale sit factum, quod locari soleat, & pecuniam dem, erit locatio, si non dem pecuniæ quantitatem vt facias, sed rem aliam, quamuis locari soleat factũ, nõ erit locatio, sed contractus, sine nomine: item si factum est eius naturæ, quod locari non possit: quamuis pecuniam pro eo dem, non erit locatio, sed anonymus contractus [h]. Aliud à Papiniano relatum, si qvis precij explorandi causa rem tradat: neque depositum, neque commodatum erit, sed non exhibita fide in factum ciuilis actio competit, vel ex contractu anonymo [i]. Idipsum obtinet, si mulas experiundas dedero, aliquo singulis diebus accepto, donec reddidisses, imperfecta emptione [k]: si vestimenta cum velles vendere, te rogauero, vt ea apud me relinqueres, vt peritioribus ostenderem, eaque apud me perierint [l]. Sunt his plura similia, quæ à contractibus nominatis diuersas notas habent, recentis duobus illis extre-2 mis, do vt facias: § † Si non fiat quod dictum est qui dedit condicere poterit, vel præscriptis verbis agere vt fiat [m]: quod si is qui facere tenebatur fecerit quidem, sed quod ei datum est eo nomine euictum sit, si sciens alienum dedit, de dolo actione tenetur: si ignorans, in factum ciuili actione [n]. Et Papinianus, eum qui dedit vt quid fieret, si alter cesset facere confestim, tradit posse agere præscriptis verbis, vt soluat quanti sua interest: aut si nihil interest condicere posse vt datum reddat [o]. Et rursum, ob eam, inquit [p], causam accepto liberatus, vt nomen Titij debitoris delegaret: si fidem contractus non impleat, incerti actione tenebitur. Itaq; iudicis officio non vetus actio restaurabitur, sed promissa præstabuntur, vt condemna-3 tio sequatur. § † Casus fortuitus, qui circa interitum rei accidit, si, dum apud me inspiciendi causa reliquisses, interierit, pertinet ad dominum [q], & si margaritas, vel alias res tibi dedero, vt easdem mihi adferres, aut precium earum, si quidem ego te venditorem rogaui, meum est periculum, si tu me rogasti, tuum, si perierint ante venditionem [r]. Sed si neuter nostrum, sed dumtaxat consensimus, teneri te hactenus vt dolum & culpam mihi præstes: & ex hac causa erit vtique præscriptis verbis actio.

h l. naturalis, §. at cum do, vt facias, de præscrip. verb.
i l. 1. §. fi. eo.
k l. apud Labeonem, 22. eo P.
l l. si rem tibi, 19. §. si cum mihi, eo.
m d. l. naturalis, § at cũ do, & l. si dominus seruum, 6. de præscr. verb.
n d. l. naturalis, §. at cum do, vide l. iurisgentium, §. 1. de pact. P.
o l. si tibi decē, 7. de præscrip. verb.
p l. ob eam causam, 9. eo. tit. P.
q l. si rem tibi, 19. § si cum mihi, de præscrip. verb. P.
r l. si gratuit, 13. § 1. de præscr. verb. P.

de Contractu Innominato, facio vt des. Cap. 5.

1 Contractus innominatus facio vt des, quas actiones producit.

1 QVod † si faciam, inquit Paulus, vt des, & postea quam feci cessas dare, nulla erit ciuilis actio, & ideo de dolo dabitur [s]. Dolose enim, vel callide versatus est, qui passus est alium facere, facto irreuocabili, quod pro infecto haberi, nequit [t], & postea non vult ex sua parte implere fidem: si tamen facto opere, quiddam quod dandum sit, ex eo supersit, recte Pomponius experiri posse ad exhibendum respondit [u]. Et hodie si permittatur aliquid fieri, vt inde commodum detur facienti, condictione donationis factum tolli petive potest [x], cessabitq; subsidiaria de dolo [y]. Posset tamen dari actio ciuilis præscriptis verbis, vt cogatur dare ci qui fecit promissum, si pactio intercessit: vt apud Iulianum, si promissum aliquid sit, si furatum detegat [z]: quod tamen potius addo vt facias, quam ad facio vt des, quidam referri dicunt, & ideo actionem præscriptis verbis dari autumant, vt in transactione quoq; [a].

s d. l. naturalis, § quod si faciam & Pompon. in l. permisisti, 17. §. fi. eod.
t l. in bello, § facta, de captiuis in P.
u d. l. si permisisti, §. 3.
x l. si quis argentum, § penult. de don.
y glo. fi. in § fi. l. permisisti
z l. solent, 15. de præscrip. verb.
a l. cum mota, de transa. C.

de Facio vt Facias, & de rationibus contractuum innominatorum. Cap. 6.

1 Contractus innominati facio vt facias natura & actiones.

2 Contractuum innominatorum finis, idem ac nominatorum, implementum fides data.

3 Præscriptis verbis actio qua, & quare produta, & pro quibus.

In factum actio generalis qua, & pro quibus.

1 IN † hac specie, facio vt facias, prospiciendum est similiter ac in prioribus, ne innominati cõtractus formam incidat: nam tunc ex eo cõtractu non pręscriptis verbis agendum esse [b]. Vbi aurẽ præscriptis verbis agitur, & ex altera parte, factũ sit, ex altera non fuerit factũ conuentũ, fit condemnatio quoq; quanti interest fa-2 ctũ non esse [c]. § † Finis tractationis contractuũ innominatorũ est idem, qui & nominatorum, vt fides seruetur: ne prætextu nominis cõtractus promissum fraudetur. Nec enim oportuit tã curiose nomina inquirere, quantũ præstandæ fidei æquitatem [d]. Plura enim sunt negocia, quam rerũ vo-3 cabula [e]. § † Quare sufficit iurisconsultis quædam nomina, vel communia præscribere, quibus admonerentur contrahentes, etiam ea quæ sine proprio cõtractus nomine venirent in placitum, præstanda esse. Et ita etiam actiones, quibus ad effectum promissa duci possent, generales in factum,

b d. l. naturalis, § sed si facio, eo de præscr. verb. P. l. rogasti, 21. § fin. eo. tit.
c d. l. naturalis in princ. iun. eo, § fin.
d l. 1. de pact. P.
e l. 4. de præscr. verb. P.

factum, & præscriptis verbis proposuerunt, alijs deficientibus actionibus [a]. Actio dicta præscriptis verbis à iure ciuili cõcessa, & ciuilis dicta, si quicquam verbis fieri darive placuisse expressum sit, & non possit in formam propriam nominatã reduci, vt si rem inspiciendam dem, & tu eam amiseris [b]. Et sic de similibus. Quod si nihil dictum sit, vel nihil expresse conuentum sit, tamen factum quoddam interuenerit, ex quo nominata nõ detur actio, pro eo facto in factum dabitur actio: vt si enim ostenderem tibi anulũ, dum ambularemus circa Tyberim, in Tyberim is deciderit à manu tua, agam in factũ contra te [c]. Et generaliter quoties deficit actio, vel exceptio ea eo negotio, propter quod agi æquum est, datur actio vtilis in factum [d]. Videto autem latius in glo. l. ex placito, de rerum permutatione, in quibus locũ habet actio in factum, & actio præscriptis verbis. Porro, res, personæ, quæ idoneæ sunt his innominatis cõuentionibus, reliquaq; fere omnia, quæ consideranda sunt, affinem & similem fere in omnibus habent tractationem cum nominatis contractibus.

a L. 1. & 3. de præscr. verb. P.
b L. si rem inspiciendam ... co. tit.
c ... de præscriptis verb.
d L. quoties, eo. l. rebus, de rerum permut.

---

de Donationibus, & primum de finitione. Cap. 7.

Institutio. Lib. 2. titu. 7. P. Lib. 39. titu. 5. C. Lib. 8. titu. 54

1. *Donatio inter anomalos contractus.*
2. *Donatio etiam hodie nudo pacto fit valide, olim minime.*
3. *Donationis nomen vnde declinatum.*
4. *Munus, & donum quomodo differunt.*
5. *Donationis finitio.*
6. *Diuisio in proprie liberalitatis puram, et improprie donationem.*
7. *Donationes improprie, conditionalis, causa mortis, ob causam, &c.*
8. *Donationum aliæ obliquæ, aliæ directæ, & quæ.*
9. *Donatio alia inter viuos: & modi varij quibus concipitur pura: non pura, conditionalis, & cum modo. eod.*
10. *Donationes ob causam quomodo perpendendæ.*
11. *Donatio propter nuptias quæ, & an, & quando reuocabilis, & de differentia cum sponsalitia largitate.*
Sponsalitia largitas quæ, eod.
12. *Donationis causa propter quam fit considerãda pro reuocatione.*
Causæ finalis & impulsiuæ distinctio. eod.
13. *Donationis ob causam differentia cum datione ob causam contractuum innominatorum.*

1 Cum † iam locuti simus de contractibus nominatis, & innominatis, habentibus synallagma, vtrinque videlicet obligantibus: & [a] de formis eorum, re, verbis, literis, consensu perfectis: series postulat, vt de donatione agamus, quam in hunc locum anomalium cõuentionum reiecimus, quod non potuerit sub aliqua prædictarum formarum absolute reponi: quia nec vtrinque obligationem habeat, videlicet liberum existente ei cui donatur, repudiare donationem [f]:
2 ¶ † ... interdum nudo pacto hodie, olim tantum ... vel traditione [b] interueniẽte.
3 ¶ † Donatio ita ... secundum M. Terentium Varronem, a Siculo nomine *δωτῆρα*, vt donum declinatur: & à Græco nomine ... Atticis dosis, tradino, datio [i]. ... ait donation ... Plinius quoque in præsenti rerum traditione, donationẽ ea ratione constituisse videtur, dum ait, *Græci antiqui dôron palmum vocabant, & ideo dôra munera, quia*
4 *manu donantur* [l].] ¶ † Labeo donũ à donando trahi vult, & genus esse: eiusque speciem munus, quod est donum cum causa [m]. Illud dixit auidorum Vlpianus [n]: quanquam munus in latiori, aliaque significatione, & pro onere, & officio accipiatur [o]: & vtrumque etiam hoc nomine contineri Aristoteles notat: [*Munus, inquit, est rei alicuius donatio, ac honoris signum. Quamobrem, tam æris auidi, quam ambitiosi donari cupiunt. Cum id donatio habeat, quod vtrique appetunt. Nam & res est quam auari desiderant, & honorem adfert, quem ambitiosi expetunt* [p].
5 ¶ † Quod pertinet autem ad substantiæ donationis finitionem, Donatio est contractus [q], stricti iuris [r], quo quid transfertur [s] in alterum [t], gra-
6 tis [u], & irreuocabiliter [x]. ¶ † Vlpianus [y] diuidit donationem, in eam quæ proprie donatio est, & in eam, quæ proprie non est. Proprie donationẽ esse dicit, cum quis dat ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti: & propter nullam causam facit, quam vt liberalitatẽ, & munificentiam exerceat. Nõ proprie donatio, si quis dat, vt tum demum accipientis fiat, cum aliquid secutum fuerit: quæ tota sub conditione donatio est: item cum ipse ea mente dat, vt statim quidem fiat accipientis, si tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit: velut i, si cum ... conualuerit velit ad se reuerti: nam & hæc donatio sub conditione resolui-
7 tur. ¶ † Quamobrem quæ dantur, necessitate cogẽte, sub impropriæ donationis appellatione continentur: cum in necessitatibus nemo libera dici possit [a]. Huius generis erunt ob causam data [a], remunerationes, quæ ideo vt alienæ à donatione, ab insinuatione liberæ sunt, iure ciuili [b]: contractus innominati do vt des [c]. Docet & id titulus de condictione ob causam datorum [d]. Simili censura & donatio causa mortis impropriæ donatio dicitur [e]: idem in dote. Receptum tamen est, & modũ posse apponi donationi, & conditionem, nec ideo minus puram, & vere donationem dici, dummodo
8 ex illa commodum non accedat donanti [f]. ¶ † Rursum donationum aliæ obliquæ, aliæ directæ [g]. Obliqua donatio est, quæ præstatur ab alio, quam à donante post mortem eiusdem, qualis legatum, quod est donatio ab hærede præstanda, à testatore relicta [h]. Item donatio causa mortis [i], æqualis le-
9 gatis fere [k]. ¶ † Alia quoq; diuisio, in donationem quæ fit inter viuos, & eã quæ causa mortis, vel occasione mortis [l]. Donatio inter viuos ea est, quæ sine mortis aliqua cogitatione fit, & est irreuocabilis [m]: de qua primum dicetur. Donationum inter viuos, alia pure concipitur, alia non pure. Pura & simplex dicitur: Non pura, cui adijcitur aliqua causa, vel modus, vel tempus, vel conditio, hæc enim licet in traditionibus rerum adijcere [n] causæ

i Varro 4. de lin. ... tis ... sue, de verb. sign.
k L. ... fuit 13. § donatio, de ... caus. dona. P.
l Plinius li. 35. c. 14.
m Pan. in l. inter donũ. 194. de ver. sign.
n l. sed etsi lege. 28 § consuluit, de petit. hære. in P.
o l. munus tribus modis, de verb. sign. titu. de moneribus & honoribus.
p l. Aristote 1. Rhetoricorum ad Theodactẽ, cap. 5.
q sic vocit donationem contractum, l. si donationis. quod met. caus. l. si quis emptionis, de præscripti. 30. vel quadrag. annor. C. l. cõtractus 4. de fide instru. C. c. præterea. de iure patro.
r l. cum quis donationis. 22. de donat. P. § actionum. de action. est tamen cõtractus nominatus secundum Bartholum in l. in ... de pact. & Alexã. in l. fin. de condict. ob caus. dat.
s dominij trãslatiuus est titulus l. in ædibus. 9. § fin. de dona. P. l. senatus. 35. § 1 donatio, de donatione cau. mor. tis. P. l. cum qui l. 6. § 1. de pub. in rem actio. P.
t l. quia nemo sibi dat, s. si de institutio. ap. Grego.
u c. 1. de dona. l. 1. de l. donari, de donat. P. l. donati. de reg. iur. l. Attilius, & l. si pater. § fi. l. in ædibus, de donat. P.
x l. 1 de donat. l. 1 de preca. P. l. fin. C. de vsucapio. pro dona. l. velles ad l. possessionem. C. de reuoca. dona. l. Attiliu. de dona. P. l. vbi ita donatur.

de don. caus. mort. P. y Vlp. in l. 1. de don. P. z l. rem legat. de adimend. lega. P.
a l. hoc iure. § fin. de donat. in P. l. Campanus, de oper. liber.
b l. si pater. § 1. iuncta l. Attilius. de dona. P.
c in l. naturalis. cum sim. §§. de præscr. verb.
d vt in l. si donationis, de condi. ob caus. da. e l. senatus. § 1. de don. caus. mort.
f l. donatio. de donatio quæ sub mo. &c. C. lib. 8. tit. 55.
g l. donatio siue directa C. de donat.
h §. legatum, de lega. l. legatum, de lega. 2. l. 2. de public. in rem act.
i l. 1. de mortis cau. dona. P. § 2. de dona.
k l. fin. C. de dona. caus. mor.
l l. vbi ita donatur. de donat. caus. mort. P.
m §. aliæ autem. de dona: apud Iusti. d. l. vbi ita donatur.
n l. in traditionibus, de pact. P. tit. de donat. quæ sub mod. &c. l. ea lege. de condi. ob cau. da. l. 2. § 1. de dona. P. l. 2. § fi. eod. P.

adiectæ & expressæ, nota, dictio Quia: modi, vt conditionis, Si.[a] ¶ † Causa ob quã donatio fit, consideratur aut vera, aut falsa, id videlicet, per quod, vel à quo, vel propter quod aliquid fit. Et diuersæ tot sunt donationes causales, quot possunt esse diuersæ causæ & proinde per singula eas persequi tædiosum esset. ¶ † Inter insigniores porro donationes ob causam est donatio propter nuptias, quæ causam præsupponit nuptiarum, propter æqualitatem dotis: quẽadmodum & dotis donatio, pro causa habet matrimonium[b]. Quocirca cessantib. his causis reuocantur, nisi pactum de lucrãda dote, præmoriente vxore, vel de lucranda donatione ante nuptias, præmoriente marito adiectum sit[c]. Quod paulo diuerso modo in sponsalitia largitione perpenditur: nam si ex mera liberalitate fieri eam dictum sit, non redit ad donantem[d]: & si nihil de eo expressum, iure quidem antiquo præsumebatur ea mera liberalitate facta[e]: hodie autem tantũ ob causam futuri matrimonij[f]. Quamobrem in repetitione nunc adhibetur distinctio, num matrimonium secutum non fuerit, casu aliquo interueniente, & tunc seruatur l. si ab sponso, de donat. ante nupt. C. aut num steterit per alterum contrahẽtium, quominus sequutum sit: qua in causa si per donantem steterit, is amittit donatum, nec reuocat: si quid autem ab alio acceperit, restituit[g]: aut consensu vtriusq; abitum à contractu est, tumque erit repetitioni locus[h].

12 ¶ † Causa finalis generaliter propter quam donatur, considerãda est præcipue: vt si non impleatur, vel si nõ sequatur, reuocetur donatio: quę autem sit finalis, facile est cognoscere: nempe cum aliter donatum non fuisset, nisi illud factum fuisset[i]. Idipsum tamen obtinet in causa impulsiua, vt si donaui quod arbitrarer me posse repetere, & ita facere decreuisse[k]. Nec enim cessante illa causa, reuocatur donatum, dummodo non steterit per accipientẽ, sed per casum fortuitum, vel alio modo, quominus impleatur[l]: quod & in modo placet obseruari[m]. Neque existimo pendente conditione, & modo, & causa, interim posse donantem abire ante moram donatoris à donatione: quia contractu inito, obligatio perfecta est, quamuis
13 pendeat executio[n]. ¶ † Cæterum hic annotãdum est donationem ob causam, diuersam esse à datione ob causam[o], quæ potest interuenire contractibus innominatis do vt des, & do vt facias: in quibus tamen non prius trãslatum est dominium rei datæ, quam fuerit impleta conuentio ex vtroque latere, vel per acceptantem steterit[p].

a l. demonstratio falsa. 17. § f. de cond. & demonst. in P.
b auth. dos data. & l. cũ multæ in prin. & §. 1. de dona. ant. nup. C.
c auth. æqualitas. & auth. sed quæ nihil. de pact. conuent. C § 1 de æquali dot. in auth.
d l. 1. de do. in P. l. si mater de dona. ant. nup.
e l. si filiæ. & l. si tibi. & l. 2. C. de donat. ante nupt.
f l. cũ veterũ. C. an tit. de donat. ant. nup.
g d. l. cum veterum.
h l. si diuersa. C. de transact.
i l. 2. §. fi. & l. 3. de dona. in P. l. si militem & l. dictam legẽ, l. si cum exiguũ. & l. cum ancillam. C. de condict. ob caus. dat.
k l. si repetendi. C. de condi. ob cau. dat.
l l. pen. & fi. de condi. ob cau. dat. C. §. qui operas. loca. P. l. 1. § pen. de var. & extra cogni. l. 3 & 4. de cõd. insert. lib. 6. C. tit. 46.
m in l. 3. de his quę sub mo legati vel fideic. relinq. C. li. 6. tit. 45.
n l sicut. C. de actio. l. in cui sub cõditione. 41 co. in P l. ex cõditionali. de verb. obl. l. non omne. de regu. iur l. si filiusfamil. de verbor. obl. l. potior. §. qui pattio. in pignu. hab. P.
o l. hoc iure. 19. §. Labeo. & §. fi. d. don. P.
p l. si pecuniã. cum suis §§ & l. 3. §. 1. de cõdi. ob cau. da. can. non sec. l. naturalis. §. etsi quidem. de præscript. verb.

de Rebus quæ in donationem veniunt.

Cap. 8.

1 *Donari possunt res quarum Dominia transferri possunt, non aliæ.*
2 *Hæreditas viuentis quare donari non potest à successore.*
3 *Iura certo aduentura donari possunt.*
4 *Dominium bonorum donatio præsentium & futurorũ, sine vlla reseruatione non valet.*
5 *Si fiat aliter valet.*
6 *Donator an teneatur creditoribus donantis.*

1 Res † quæ donari possunt, illæ erunt, quę in commercia libere venire possunt hominum: quare donari nõ potest, quod fieri non potest accipientis[q], vt res aliena[r], res quæ eius est, cui donatur[s]: quod pertinet tamen ad vsucapiendi facultatem, donationis rei alienæ titulus prodest[t]. Sed id nõ facit sola donatio, sed & temporis lapsus, ex negligẽtia domini. Quæ in commercio hominum non sunt, vt res sacræ, religiosæ, donari nequeunt[v]: nec à personis, & prælatis ecclesiasticis res ecclesiæ in prędiciũ eius donari possunt[x].
2 ¶ † Non valet quoq; donatio hæreditatis viuentis ab eo facta, qui se successurum viuenti sperat[y]. Quia pactum futuræ successionis viuentis reprobatur[z], tum quod indignus hæreditate censetur, qui ad eam viuente domino aspirauit[a]: tum quod eius quod non est, nullæ sint qualitates[b], viuentis autem nulla est hæreditas. Quare autem nihilominus retineantur donationes, quę in conuentionibus matrimonij fiunt de hæreditate futura, suo loco, Deo fauente, in vltimis voluntatibus, & te-
3 stamentis explicabimus. ¶ † Iura tamen quæ nobis competunt, habent suspensam ex tempore executionem[c]: & in spe quæ sunt certa, possunt donari[d]: non secus quam fideicommissum à nobis relictum, & præstandum sub dubia conditione[e].
4 ¶ † Omnium bonorum donationem, præsentium, & futurorum, nulla reseruatione facta, verius est non valere[f]. Quia per illam clausulam, præsentiũ & futurorum, præcluditur via donanti, habendi hæredis, qui non nisi aliquo lucro non præsumitur velle defuncti adire hæreditatem[g]: ita hoc donationis placitum, vt reliqua quæ adimunt testãdi facultatem improbatur[h]. Sed & inde votũ improbatum captandæ mortis viuentis, vt mox dixi, induceretur[i], instarq; prodigi hic videtur, qui profusa liberalitate, omnia sibi ademit: & proinde exemplo prodigi, rata non erit eius alienatio[k], nec auditur, ita perire volens[l], qui se omnibus bonis, & vitæ præsidijs exuit, & priuat, vt nec is qui supra modum incõsiderate onerat promissione opera-
5 rum libertatem[m]. ¶ † Si tamen fiat donatio omniũ bonorum præsentium, nõ tamen futurorum, vel bessis, vel alterius partis, recepta erit dummodo querela inofficiosæ donationis non expugnetur, vel ne supra legitimum modum fiat[n]. Sic enim potestas quærendi donãti in posterum relinquitur, largitis omnibus facultatibus: & sic videtur hic donator omnium bonorum alicuius tantum partis successor, habita ratione futuri temporis, & quærendorum, vt non possit conueniri à creditoribus donantis, vt communis est sententia interpretum[o]. Quia actio personalis non sequitur fundum, nec bona[p]. Et ita à curia suprema Aufrerius
6 refert iudicatum[q]. ¶ † Nisi agatur à creditoribus, primum contra donantem reuocatoria, veluti in fraudem creditorum facta donatione[r]. Ita si donator est soluendo, vel hæres eius prius bona eius, quæ possident excutienda sunt, quam peruenia-

q l. in a[illegible] §. §. si de don. P.
r l. si filius. 14. C. eo l. ob[illegible] se. 11. eo
s Paul. l. cum ob[illegible] sensum: de contrahen. empt. P & sicut toq; distancia. de act. l.
t l. 1 & 2. pro dona. P
v l. inter stipulantem. § sacram. de verb. obl. l. si in emptione. §. omnium. de contrah. empt. P
x c. 1 de dona. c. ea cum § sed vero ter. q 3 ca. exceptione. 12. q 2 titu. de reb. non alie apud Gregor. in Sexto, & c. [illegible] de non al[illegible] reb. eccles. in Auth. l. iubemus. ei [illegible] cio. C de sacrosanct. [illegible]
y l. quidam in iure. 10. §. fi. de don. P.
z l. pactũ quod dotali. & l. fin. C. de pact. l. stipulatio hoc modo concepta. de verbor. obli. l. ex re C. de inutil[illegible] stipul.
a d. l. quidam in lus[illegible] & l. nam vt indigno. de don. P. l. a § fin d[illegible] his quibus vt indignis.
b l. cum qui in prouincia. de reb. cred. P.
c l. 1 pro hærede. P l. 1 de hæredis. vel act. ven. P.
d l. spem. C. de don.
e l 1. C. de pac. l. de fideicommisso de [illegible] C.
f Barth. [illegible] stipulatio ista. c. de verb. obl. idẽ in l. si quis, in principio, de leg. 1 & in l f. & ibi Cyno C. de pact. Panor. in 2. parte consiliorum, cons. 48. Bal. in l. fin. C. de pact.
g §. 1. de lege Falcid. l quod de bonis. eod. cit. P.
h l. si fratres. §. idem respo. pro soc. P d. l. stipu. hoc modo concepta. de verb. obl.
i d. l. fi. C. de pact. c. detestandæ de pecub. in Sex. c. 2. de concess. preb. ap. Greg.
k l. 1. de cura furio. l. in cui bonis. de verb. obl. P.
l l. non tantum. de appellationibus.
m l. 1 §. quæ onerandæ, quarum rerum act. non dat. l. 2. de oper. liber in P.
n l. si quis argentum § sed etsi quis. C de donatio. l. vt mihi donares 21. & l. si fideiussori. eo. tit. l. pure. 1. §. si domui. & §. si eum. de dol. ma. excep. in P. lib 44. titu. 4. toto tit. de inoff don C. l. si vnquam. de reuoc. C.
o Guilhel Benedict in c. Raynutius. in verb cætera bona. nu. 46. de testament. gl. in l. hæreditatem faciunt leges proxime citatæ.
p l. 1. §. si hæres. ad Trebel. in l. 2. C. de dona. facit l. 2. C. de hæred. vel act. ven.
q Aufrer. in tractatu arestor. c. 12.
r l. vt mihi donares. 21. de dona. in P. glo. in l. 2. & ibi Bal. Sal. & Angel. § item si quis in fraudem, de act.

tur ad tertios possessores[a]: si autem soluendo non sit, vel si nullus eius hæres sit, ex æquitate agi posset directe contra donatarium etiam directa personali, nulla intentata reuocatoria[b]. Et ita seruari testatur in curia suprema Gratianopolitana Guido Papæ[c]: vt euitetur conuentionum circuitus, quod in alijs receptum[d]. Potissimum, vt scribit Guilielm. Benedictus, quod in Gallia parui faciamus iuris solénia, quæ vocat cæremonias, nec inspiciamus actionũ ineptam conceptioné. Et conceduntur hodie literæ, seu codicilli vocatioq; in ius in regno, contra hæredes, & contra eos, qui bona possident debitoris, quocunq; titulo possideant, si alius non sit, qui eius nomine non soluat[e]. Alibi Aufrerius[f] post Cynum[g], donatorem non teneri respondere creditoribus donantis tradit, quando videlicet sub nomine quotitatis, ex conuentione partium fit donatio[h]: contra, si bona ad alium deferantur, per modum quotitatis, ex dispositione iuris[i], vel sub nomine hæreditatis[k]: aut ex rescripto principis[l]. Idem Aufrerius tamen fatetur donatorem teneri pro donatarijs, si illi debitores inueniantur non soluendo[m]. Verum nihilominus erit, perpetuo onus æris alieni, singularis rei donatorem non sequi, si alia bona debitoris sint, vel si ante cõtractum debitum donatio fiat[n], & res donata, non erat obligata[o]. Donantur & remittuntur iura actionesque[p].

---

de Personis quæ donare possunt, & quibus donari licet, & de donationibus filijsfamilias factis.

Cap. 9.

1 *Donatores domini esse debent rerum donatarum.*
Donare quæ personæ possunt, & quæ non. eod.
2 *Reus criminis quis donare, & de rebus suis disponere possit.*
3 *Debitor quando donare possit, et quando Donatio in fraudem fisci & creditorum censeatur facta.*
in Fraudem creditorum quando censeatur donatum. eod.
4 *Donare possunt Mutus, Surdus, Senex, &c.*
5 *Per se, per alios, per epistolam, per nuncium, &c.*
6 *Meretricibus donatio num fieri possit valide.*
Donari quibus personis possit. eod.
7 *Absenti facta donatio quomodo valeat.*
8 *Donare sibi nemo potest.*
9 *Donatio filiofamilias fieri non potest.*
10 *Aduentitiorum vsusfructus patri quæsitus etiam hodie, profectitia bona etiam hodie, quod pertinet ad proprietatem, à filiofa patri quæruntur. eod.*
11 *Donatio filiofam. facta à patre cur non valeat.*
12 *Valeat autem facta Emancipato.*
13 & 13 *Donatio filiofam. facta à patre morte & emancipatione firmatur.*
14 *Dotis & donationis in filiumfam. distinctio.*
15 *Donatio causa Militiæ & studiorum causa filiofam. facta, non imputatur filio in legitima, & valet vt irreuocabilis.*
16 *Donatio filiofamilias recte à patre fit ob bene merita, & quæ sint illa.*
17 *Donatio filiofam. facta fauore matrimonij valet vt inter viuos: sed conferenda, si succedere velit patri.*
18 *Donationes causa mortis non conferuntur.*

1 PErsonæ † quibus licet munificentiam exercere, proculdubio domini rerũ donatarũ esse debent[q], mentis compotes[r], suorũ bonorum legitimi moderatores, sine interdictione[s]: nõ filijfamilias, qui nisi patris permissu donare nõ possunt, etiam si peculij habeát administrationem[t]: non minor 25. annis[u], non qui crimen maiestatis humanę imminutę admisit, etsi adhuc dãnatus nõ 2 fuerit, vel accusatus adhuc[x]. ¶ † Idẽ & in reo diuinę maiestatis, seu in hæretico[y]: alioqui in post contractum, aliud capitale crimen, donatio facta ante rẽ iudicatam, irreuocabilis est[z]: maxime si moriatur reus ante condemnationẽ. Quia mors omnẽ reatus accusationem, paucis exceptis, extinguit[a], vel si reus factus absoluatur[b]. Neq; ex eo quod crimẽ quispiam admisit, statim administratione & dominio rerum priuatus est, vel interdicta censetur ei rerum suarum tractatio[c]: quia ante condemnationem præsumitur innocens[d]: & quilibet bonus, nisi contrarium appareat, habetur[e]. Nisi constiterit reum, veluti conscientia sceleris tortum, cum supplicium sibi instare & parare videret, in fraudẽ fisci, in quem bona peruenint, donasse: tunc enim donata reuocantur[f]: non enim malitijs hominũ 3 indulgendum[g]. ¶ † Cęterum in fraudem pręsumitur donasse, 1. si omnia bona sua donet[h]. 2. si donet coniunctæ personæ[i]. 3. si debitor reperiatur possessor postea rerum donatarum[k]. 4. Si clam fiat, vicinis ignorantibus[l]. 5. Si statim post donationẽ crimen fieret[m]. 6. Si donatio fiat sub conditione, si bona publicentur[n]. Cessat tamen fraudis præsumptio, si is qui dedit, & sine crimine fuisset donaturus[o]. Condemnatione autem facta, per quã bona deferuntur fisco, non valebit donatio: quia iam tunc bonorum adempta est reo administratio[p], scilicet si condemnatio sit ex sententia, quæ transit in rem iudicatam[q], alioquin si appellatum à sententia sit, à condemnatione, interim donec supremo decidatur causa iudicio, donatio potest fieri[r]: quia appellatio suspendit iudicatum[s]. Et quamuis prouocatum à sententia condemnationis non sit, placuit & interpretibus, intra decem dies, qui concessi sunt ad appellandum, posse do-4 nationem fieri[t]. ¶ † Mutus & Surdus donare non prohibentur[u]: quia consensu donatio fit: nisi à natura quis mutus & surdus simul esset, nec intelligere posset quod fieret[x]. Idipsum in Sene considera, vt is qui mente constat donare possit, qui autem delirare & desipere incipit, non possit[y].

5 ¶ † Subinde & per nos ipsos, & per interpositam personam donatio consummari potest[z], per nuncium, & inter absentes, & per epistolam[a]: nemo tamen vel inuitus, donare dicitur[b].

6 ¶ † Considerantur quoq; personæ in donatione, quibus datur, cum nõ omnes capaces sint: etsi tales præsumantur, nisi speciali prohibitione excipiatur. Itaq; donationes affectionis causa factę, neq; honestæ, neq; inhonestæ, sunt prohibitę. Honestæ, erga bene merẽtes, amicos, vel necessarios: inhonestæ, circa meretrices[c]: in extraneos: & sæpe

l. de requiren. reis. p l. ex publicatum, de accusatio. l. vni. poen. fiscal. cred. antefer lib. 10. C. q in l. chirographis §. fi. de admin. tutor.
r l. 1. § fin. ad senat. Turpil. s l. furti. §. fi. de his qui notant. in fam. F.
t gl. in d. l. ex publicatum. in verbo secuta Antonius Corsetus, in sing. appellatio. facit c. si solum. de sbe Philip. Franc. de appell. & l. si quis filio. §. si autem omnes. de inoff. testa. v l. qui id quod. 34. §. mutus. de dona. F. l. in quibuscunq;. de actio. F.
x gl. in d. §. mutus. in verb. donare cum prohibetur per l. discretis. C. de testam.
y l. senectus. 16. C. de dona. l. fanum. de transact. C. l. senat. qui testa. face. poss. C.
z Pomponius in l. 4. de don. in F.
a l. nec ambigi. 6. & l. si aliquid. 13. C. eo tit. de dona.
b l. nec ignorans. 10. C. eod.
c l. affectionis. 5. de donat. l. donationes. 32. eod. titu.

ignotos [a]. Et affectio dantis potius, quam persona cui datur consideratur. Neq; meretrices, quia turpiter viuant, turpiter ideo accipere videntur [b]. Si tamen donationes in meretrices conferantur, vt copiam sui corporis faciant, vel vt luxuriose viuant, Christianum esse non arbitror has probare donationes, veluti ab omni virtute & iustitia alienas: & à meretricibus, vt pauperibus vel fisco describantur, esse extorquendas, vt turpitudinis fomitem & incendium. Quemadmodum traditum quoque iure ciuili, eum mandati agere non posse, qui meretrici ea mandato dedit [c], & à minore factam huiusmodi donationem inutilem [d]: vt à milite in focariam [e], nec spurio [f]. Multo magis etiam prohibebitur personis ecclesiasticis, quæ militant sub nobilioribus signis, in exercitu Dei bona ecclesiæ pauperum alimentis derelicta, in scorta, & nefarios filios profundere, maxime cum religionis scandalo, quo summopere hodie concutitur ecclesia Dei, quæ huiusmodi hominibus illegitimis regitur, & quos tulit ætas patribus vitiosiores, vt digni duplici, & maximo honore sint viri pij catholici, præfecti sacris, quod possint, inter tot indignos, & inter tot tenebras lumen suum incon-

7 taminatum præferre nobis. ¶ † Donatur recte & absenti [g], & pupillo seu infanti, alio pro illis acce-

8 ptante [h]. ¶ † Sibi tamẽ nemo donare potest, cũ debeat esse distinctio inter dantem & accipientem [i]: quodque semel meum est, amplius meum fieri nõ potest [k], vt neque in ciuili, aut naturali obligatione, quis pro seipso fideiubendo obligari potest [l].

9 ¶ † Proinde cum filius & pater pro eadem habeantur persona, durante patria potestate [m], non valet donatio quam pater filio in sacris constituto facit [n]: redit enim quod huic dedit ad ipsum recta via, quicquid enim filiusfamilias quærit patri sta-

10 tim quæritur [n]. ¶ † Sic qui sic soluit vt statim repetat, non videtur soluisse [p]. Siquidem vt eximie Paulus Castrensis annotat [q], quanquam hodie ius antiquum sit mutatum in acquisitione aduentitiorum, vt ea non quærantur vltra vsumfructum patri [r]: tamen quod pertinet ad profectitia, id quod ex re patris filijs aduenit in potestate constitutis, ex integro patri quærunt, & antiquum ius incor-

11 rectum remanet. ¶ † Quæ enim, inquit Iustinianus, inuidia est, vt si quid ex re patris obueniat, hoc, secundum antiquam obseruationem totum parenti acquiratur [s]? neque quicquam magis profectitium dici potest, quam quod ab ipso patre procedit [t]: vt certe hac ratione pater non donasse filiofamilias inter viuos, sed post mortem suam destinasse possidenda videatur [u]. Antoninus Cæsar nec inter eas quidem personas, quarum iuri subiecti sunt vir & vxor, qui, quæve in eorum potestate sunt donationes iure ciuili fieri posse re-

12 scripsit [x]: quod & firmat Alexander [y]. ¶ † In emancipatos autem posse fieri donationes non ambigitur [a]. Nec interest emancipatusne fuerit filius, cui donatur, quando fit donatio, an suus: dummodo si facta sit suo, antequam eum emancipauerit,

13 in donatione perseueret [a]. Sicuti † enim morte patris, firmatur donatio filiofamilias facta, eo vsque ad finem perseuerante [b], eodem modo & emancipatione, quæ pro morte habetur, quod ad effectum solutionis potestatis paternæ pertinet, vt liquet ex Galli Aquilij formula [c]: Si voluntate patris emancipatus possideat rem: consensus quippe inducere videtur nouam donationem eiusdem

14 rei [d]. ¶ † Sic opinor in l. Pomponius Philadelphus, familiæ erciscundæ, iure illo filiam habere præcipuam dotem à patre acceptam vt donatam, quod pater decedens iure legati id statuerit, mandans reditus prædiorum in dotem datorum genero solui. Et liquet etiam dotis causam aliam à donatione esse. Siquidem, vt monui, donatio nullo iure cogente fit [e]: at dos à patre, etiam inuito, filiæfamilias constituenda est [f], vt non videam cur voluerint interpretes causam hanc dotis excipiendam à regula, quę prohibet donationem fieri filio filiæve familias: cum hæc exceptio non sit à regula, sed casus proculdubio diuersus: potissimum cũ dos non tam filię, quam marito, qui extraneus patri est, concedatur, pro oneribus matrimonij [g], quæ sustinet, patrisque loco qui filiam alere cogitur [h], nutrit, vt is dotem possidere adhuc videatur cum filia, non titulo donationis, sed cum o-

15 nere, & pro mercede & expensis. ¶ † Iisdem fere de causis, ad exceptionem regulæ reuocandum non censeo, militiæ causa data à patre, quæ non infirmantur [i], vt nec ea, quæ studiorum causa subministrauit [h]: nam hæc æquum non est imputari filio, quod ex officio & debito paterno facta sint. Debet enim pater filijs, non tantum alimenta corporalia, verum etiam & spiritualia, & artem mo-

16 dumque viuendi, vt alibi docuimus [l]. ¶ † Et placuit etiam interpretibus, donationem liberis in potestate constitutis, valide nec expectata donantis morte, fieri posse propter benemerita: quia illi tunc considerantur vt extranei, non vt filij [m]. Benemerita legitima esse possunt, quæ iustæ manumittendi causæ putantur, vt si patrem luerit in vitæ discrimine, contra latrones, in bello: si insidias in eum detexerit: si sanauerit, & his similes [n]. Potest & pater asserere donandu, filium bene de se meritum, etsi causam non exprimat, eique cre-

17 ditur [o]. ¶ † Rursum receptum est, donationem filiofamilias factam, fauore matrimonij, valere statim, vt donationes alijs factas [p]. Veruntamen debet hæc donatio conferri cum fratribus, post mortem patris, si velit vna cum illis patri succedere [q]:

18 ¶ † Cum tamen donatio causa mortis, vel alia quæ filiofamilias fit, & confirmatur morte tantum, & silentio patris, non debeat conferri, quia habeat vim relicti [r].

---

de Donationibus inter Virum & vxorem.

Cap. 10.

Lib. 5. C. tit. 16. 24 P tit. 1. Decretal. lib. 4. tit. 20.

1 *Donationes inter coniuges cur non valeant.*
2 *Amor nimius spoliat facultatibus amantes.*
Amoris vis, eod.
3 *Coniugum contractus præter donationes valent.*
4 *Matrimonia venalia esse non debent.*
5 *Fœminæ facile decipi possunt.*
6 *Liberorum educatio iussa coniugibus.*
7 *Amor verus solis animis constat.*
8 *Donatio facta à plebeio vxori nobili, vel à sene vxori iuueni, quare valeat.*
9 *Vxoris iuuenis cum sene viro periculum.*
Vxorem licebat mutuo dare ad sobolem concipiendam senibus lege Lycurgi. eod.

10.11.12

a L. in extraneam. 29. C. de donatio.
b L. 4. §. sed quod meretrici. de condi. ob turp. caus.
c L. si vero non remunerandi. §. si adolescens, mand.
d L. si quis cum sciret, pro emptore. in P.
e L. 2. de dona. inter vir. & vxor. C. l. mulier. in hæredem. §. mulier. de milit. testa. l. mulierẽ. ca. de his quib. vt indig.
f L. 2. C. de naturali.
g L. nec ambigi. 6. C. de dona. c. si tibi absenti. de præb. in Sex.
h L. si quis. 26 C. de don.
i L. si. de institu. ap. Otego. l. 1. de authorita tutor.
k §. sic itaque discreta. de actio. l. nemo rẽ suam. de verb. oblig.
l L. reus à debitore. §. seruo tuo. & §. quod si stipulatus. de fideiuss. P.
m L. si. C. de im pub. §. et vero. de inutil. stip. l. cum scimus. de agric. & cen sit. li. 11. C.
n L. donationes quas parentes. 25. de don. inter vir. & vxor. lib. 5. C. tit. 16 l. 3. C. de inoffi. testa.
o L. placet. de acquir. hæred. P.
p L. qui sic soluit. de solut. in P. l. nõ videtur. 51. de regu. iur. in P.
q Pau. Castrẽs. in l. 2. C. de inof. don. nu. 2.
r in l. cũ oportet. de bo. quæ liber. C.
s §. igitur vers. sancitam, per quas persona. nob. acquir.
t l. profectitia dos. de [illegible] do.
u L. cum de bonis tuis. 11. C. de don.
x L. nec inter. 4. C. de donat. inter virum & vxor.
y L. si ve propositum. 5. C. eod.
a L. si quis in emancipatũ. C. de dona.
a L. si ac emancipatis. C. de donatio.
b dicta l. donationes quas parentes C. de donatio. inter virum & vxor. & l. cum oportet. §. si autem, de bonis quæ liber. C.
c in l. Gallus. §. & quid si tantum. de liber. & posthumis, P. & §. præterea. quibus mod. ius patr. potesta. sol.

d L. cum filius profecto. 1. 2. C. de don. l. donationes in concubinas. §. pater de dona. P.
e L. 1. & l. donari. de dona. P. l. donan. de reg. iur.
f L. qui liberos. de rit. nupt. P.
g L. dotis fructum & l. quamuis de iure dotium. P. l. pro oneribus. C. l. donec ancillam, de rei vend.
h L. si quis ilibertus, de alim. leg.
i L. si filiusfamilias. C. [illegible] esse [illegible] castrens. peculi. [illegible] d. castrens. pecu. P.
k L. q [illegible] 2. fam. [illegible] P.
l [illegible] 2 [illegible] rum [illegible] rise [illegible] ca. 40. & 41.
m [illegible] donatione [illegible] C Fa[illegible] in l. 2. C. de inoff. don.
n L. etc. 2. vers. & l. iusta de manumiss. [illegible]
o L. [illegible] de manumiss. testamento.
p explicat [illegible] decis. [illegible] Chassa. ad tit. des biens [illegible] parentes [illegible] versicu. quia [illegible] nats. & [illegible] suetu. [illegible] gund.
q Bart. [illegible] san. ad verba. [illegible] tetur [illegible] mens, [illegible] gu. vers. [illegible] des succession in consuetud. Burg.
r Chassan. in d. 4. reg.

1 RAtione † personarum quoque, prohibetur donatio inter cōiuges, pendente matrimonio [a], & directe, & per obliquum [b]. Atque quo tempore coniuges non sunt, donatio facta, in tempus nuptiarum relata, non valet [c]. Hoc autem receptum est, inquit Vlpianus, ne mutuo amore inuicem spoliarentur donationibus non impetrantes, sed profusa erga se facilitate abutentes [d]. In qua ratione videotur contraria contineri, nempe profusa liberalitas, quæ ex amore nimio est, & amore se spoliare: quæ tamen vera sunt, & non simul quidem concurrunt, sed se consequuntur: nam primum amor nimius profusam facit liberalitatem: inde autem paupertas & ino-
2 pia: ex inopia demum amicitiæ deliquium. § † In primis enim, vt vulgari prouerbio dicitur, *μεσῶν φύλλῳ τὸ ἐρώντων ἀλδοῦνται βαλάντιον*, id est, *porri folio ligantur marsupia amantium.* Sic imperator Antonin[a], milites meos, inquit, a focarijs suis, fictis adulationibus, facultatibus suis spoliari nolo [e]: & sæpe vxoria delinimenta, mutant, imo vero corrumpunt vsque adeo mentem & voluntatem maritorum, vt adigant eos iudicium ferre contra proprium sanguinem, teste Caio [f]. Ex contra, sermone maritali, & blanditijs facile procuratur vxoris liberalitas [g]. [*Nihil est*, inquit Iustinianus, *furore amoris vehementius, quem retinere est Philosophiæ perfectæ momenta* [h]. *Me tamen vrit amor, quis enim modus adsit amori?*] inquit alius [i]. Infœlix certe cupiditatis captio, quæ & propriam personam, omni substantia chariorem, prostituere suadet, vt misericordia factum visum fuerit dignum [k]: & quo ardentius quis diligit, eo profusior in amatum est: & ita, nō vt inter maleuolos & infestos prohibita hæc donatio, sed vt inter coniunctos, ne nimio affectu alter fiat pauperior [l]. Quia amoris profusi, potissimum venerei, filia est inopia, secundum Plautū [m].
Et vt canit Ouidius [n];

——inuenit artem.

Fœmina, quæ cupidi captat amantis opes.

Plautus rursum significantius explicat [o]:

Volat meretrix meum herum sua blanditia intulit

In pauperiem, priuauit bonis, luce, honore, atque amicis.

Diuitijs alitur luxuriosus amor [p], Et,

Diligitur nemo nisi cui fortuna secunda est [q].

Et proinde diruto fundamēto facultatum, amore se spoliat.

At vulgus infidum, & meretrix retro
Periura cedit: diffugiunt cadis
Cum fæce siccatis amici,
Ferre iugum pariter dolosi [r].

Quamobrem & dissolueretur his liberalitatibus, succedēte inopia, coniugū affectio, quæ vix coire potest, si ea adsit. Notum enim,

Cur nemo est Hecalem, nulla quæ ceperit Irum?
Nempe quod alter egens, altera pauper erat [s].

3 § † Sic omnes contractus alios inter coniuges, hoc excepto, permissos non ignoramus, si in fraudem prohibitionis donationum non fiant, quod illis non reddantur pauperiores [t]. Satiusque visum inuenires mature enercere calores, ne cupiditati
4 dediti coniuges, tristem exitum sentiant [u]. § † Accedit ratio Sexti Cæcilij, quia sæpe futurum esset, vt discuterentur matrimonia, si non daret is qui posset: atq; ea ratione euenturum, vt venalia matrimonia essent [x], nec libera, contra iuris regulas [y]: quanquam pro reparando diuortio matrimonij,
5 donatio non fuerit improbata [z]. § † Forsan & alia efficax ratio prohibitionis, propter fragile consilium quod facile ad donādum a maritis allici possent [a]: facilis enim ad decipiendum mulier [b]. Et vt Hero Ouidiana scribit,

Vt corpus teneris, sic mens infirma puellis,
Fortius ingenium suspicor esse viris.

Et Faustus [c],

Scilicet ista fuit veterum natura virorum,
Fallere fœmineum, credula corda, genus.

Quia vt scribit de Neæra Tibullus [d].

Sed flecti poteris: mens est mutabilis illi.

vt certe est varium, & mutabile semper fœmina [e].
6 § † Paulus adhuc & aliam rationem huic prohibitioni donandi coniugibus adfert, ne si permitteretur, adimatur coniugibus studium liberos potius educandi [f]. Vlpianus & moribus receptum esse, ne donatio hæc valeat inter viuos coniuges scri-
7 bit [g]. § † Et iterum ex Antonini Augusti oratione subijcit [h], maiores nostros inter virum & vxorem donationes prohibuisse, quod amorem honestū solis animis æstimarent, famæ etiam coniunctorum consulerent, ne concordia pretio conciliari videretur, neve melior in paupertatem incideret, & deterior ditior fieret. Equidem & ratione istius famæ coniunctorum, opinor, propter futurum matrimonium coniungendum donatum ab alterutro coniugum, non habere vim donatio-
8 nis [i]. § † Nisi vxor esset nobilis & inops, maritus autem qui ei donat esset plebeius & diues: aut illa iuuenis, hic autem senex [k]: tunc enim non esset simplex donatio, quæ hic prohibetur, sed remuneratoria, quæ admittitur etiam erga personas, quibus alioquin donari non potest [l]. Porro nobilitatis causa non eo pertinet, vt propter matrimonium nobilis plebeius fiat, sed propter affinitatem cōiunctarum personarum nobilium, quæ ex matrimonio nascitur [m], alioquin tantum abest vt nobilitatem suam viro mulier communicet, quin contra iuncta plebeio, plebeia fit, quandiu mariti vtitur vinculo, & lege [n], & ratione sexus maior est quilibet homo, cuiuscunque dignitatis mulieribus [o]. Porro quod de iuuene vxore dicitur, quod senis viri in eam admittatur largitio, exemplo iuuari posset Sunamitidis, dictæ Abisag, quæ speciosa conquisita cuiusce fuit, iuuenis, vt dormiret cum Dauide rege, vt frigiditatem senectutis calefaceret [p]. Et donatio hæc, huiusce causa,

potius ad retinendum matrimonium videtur admittenda, ac illæ quę fiunt, diuortij subterfugiendi gratia [a]. 9 ¶ † Veruntamen putarem consultius facturos senes, si à iuuenibus ducendis abstinerent: res enim habet periculum castitatis. Et verendũ, ne illæ sibi contra præceptum non mœchaberis, Lycurgi legem amplectantur, qua permissum aliquando seniari viro, vxori iuueni probum & honestum adolescentem admiscere, & vbi eam generoso illius semine cõplesset, suum ipsius quod natum esset efficere, vt narrat Plutarchus [b]. Abhorrere autẽ debet ab hac sententia ingenuus & Christianus vir: cum neque concubinos, neque istos emissarios fides nostra patiatur.

10 ¶ † Sed prætermittendi casus non sunt, quibus donatio inter cõiuges procedere potest [c], in quibus tamen, si serio causa perpendatur, apparebit, non tam iure donationis inter viuos, quantum alia ratione firmari. Et in primis, si maritus in annos singulos, vel menses vxori, proprij vsus gratia promittit, si ea ea causa numi soluti erogati sunt, non datur repetitio [d]. Non quidem quod promissio & donatio sit valida inter viuos: nam hoc falsum est, etenim pro ea promissione mulieri non competit petitio [e], quæ tamen competit ex valida donatione [f]: sed non cõpetit repetitio consumptorum, quod mulier in vsus suos conuerterit, & ita impensa marito reputantur, qui onera 11 matrimonij subire cogitur [g]. ¶ † Et quæ maritus vxori tradit, vt comptior ornatiorve esset, sua causa potius, quam vxoris, tradidisse dicitur [h]. Si ea annuo donato vxori ea ratione quid superest, anno elapso reuocatur [i]. Quamobrem hæc donatio, nec proprie liberalitatem habet, nec inde alter coniugum pauperior redditur: neque etiam improbat lex xenia & strenas, quas calẽdis Ianuarijs vxoribus donant mariti: si quid autem dona-12 tur vt in vsus suos conuertat contra [k]. ¶ † Secundo, probant iura donationem, quam in maritum vxor facit obtinendæ dignitatis causa [l], qua donatione vxor pauperior non censetur facta, imo ditior: quia ea dignitate mariti splendor & honor vxori accedit [m], quo magis sæpius, quam mariti delectantur, vt quæ cæteris præferri natura desiderent, vt honore solo potiantur, onere interim maritum dute premente, propter onus quod sustinent, qui habent dignitatem [n]. Et ita satis compẽsata videtur mulieris pecunia, cum honore, viro industriam, illi pecuniam contribuenta socie-13 tati [o]. ¶ † 3. Casus notatur in donatione serui, facta vxori, ea lege vt manumittatur [p], quæ probatur: quia non inde mulier ditior fiat, quæ tamen nudũ 14 ministerium manumittẽdi habet [q]. ¶ † 4. In donatione ad sepulchrum coniugis [r], quæ tamẽ species donationis ad pietatem & tempus post mortẽ re-15 ferenda est, quo nõ fiet locupletior cõiunx [s]. ¶ † 5. Constituitur in marito, qui rogatus de restituenda hæreditate certa summa retẽta vxori restituit, nullo retẽto, vt id donationis iure valere dicatur. Quod tamen Vlpianus magis ad plenam fidem restitutionis pertinere, quam ad donationem arbitratur. Quia, inquit, sæpe credimus aliquid defunctum voluisse, & tamen non rogasse [t]. Sextus, vt valeat donatio facta marito ea lege, vt filiæ communi in dotem det: verum tunc tantũ valeat, quando in dotem dederit, non ante. Et sic causa dotis illam sustinet [v]. Et nullum lucrum ex ea apud maritum remanet [x]: neque prohibita est donatio quæ fit à matre, constante matrimonio, in filium vel 16 filiam, sed permissa [y]. ¶ † Septimus, in donationibus quæ inter Augustum & Augustam fiunt concessis [a], neque illud rationem obscuram habet: quod princeps solutus sit legibus [a], & quod eius præsentia iuris solemnia suppleat [b]. Habentque alia priuilegia donationes à principe factæ etiam in priuatos, vt non quærantur vllo modo patri: vt enim principalis fortuna supereminet omnes alias, ita oportet principales liberalitates culmen habere præcipuum [c]. Quare recte Cæsares, quæ sibi vindicant in his donationibus, dicũt esse merito priuilegia. Qui enim suis consilijs, suisque laboribus, pro toto orbe terrarum die noctuque laborant, quare non habeant 17 dignam sua prærogatiua fortunam [d]. ¶ † Octauus, valere donationem pecuniæ probatur quæ in domus vxoris exustæ refectionem impensa est [e]: in hoc enim casu cessare omnes prohibitionis rationes videntur: & summa æquitas suadet, coniuges, superuenientibus aduersis casibus, compati, vt iura maritum improbẽt, qui spernit nec curat infœ-18 licitatẽ vxoris [f]. ¶ † Nonus casus, in lana data vxori à marito, ex qua vestimẽta facta, vxoris sunt [g]. Cuius ratio, quod hæc officio, & debito quoque maritali impensa videntur, non iure donationis: sicut & licet dotem reddere vxori, quæ eam perditura nõ est, vt se & suos alat [h]: quod & muneris est mariti, dote penes illum existente [i]: sunt autem inter onera mariti vxoris alimenta [k], quanquam etiam eam indotatam acceperit [l]. Nam & ei, eorum saltem nomine, post mortem quippiam tenetur relinquere [m]. Porro alimentorum appellatione, & vestes veniunt [n]. Quare, quia maritus tenetur viuus vxori præbere alimenta, mortuo marito, vidua per annum luctus, quo maritum luget, & pendente tempora quo eius dotem hæredes retinent, & vestes, & vnde viuat suppeditare tenen-19 tur [o] hæredes. ¶ † Frequens tamen, nec inutilis quæstio est, Num vestes quas viuens maritus vxori reliquit, vxori relinquantur eo mortuo, an vero repeti possint ab hæredibus mariti, vel illa præmortua penes suos hæredes sint. In qua Bartolus [p] ratus est, vestes pretiosas restitui marito vel eius hęredibus, quotidianas minime. Et hunc sequuntur reliqui fere omnes interpretes, vt Angelus [q], Paulus Castrensis [r], Baldus [s], Boerius [t], & alij [u]. Quod intelligi par est, quando simpliciter tantum, & in vsum concessæ sunt pretiosæ vestes: diuersum si eo animo concedantur, vt perpetuo vxorum & hæredum earum sint [x]. Aliter non omnia quæ vxoris causa parata sunt, vxoris sunt. Quamobrem ad maritum vel eius hæredes redeunt, & legari secundæ vxori possunt [y], vel ipsi primæ [z], quod non fieret si eius essent, cum nemini 20 res omnino propria, legari possit [a]. ¶ † Vbi porro donatio facta expresse notum est à marito, pendente matrimonio, & secuta fuerit traditio, & in ea voluntate siue reuocatione perseuerauerit, recte dicemus hanc donationem, vt reliquas inter coniuges morte firmari [b]. Obserua tamen singulari nota, vt res tradita sit, alioquin enim nulla traditione secuta, non confirmaretur donatio hæc silentio & morte [c]. Item obserua morte confirmari hanc donationem re tradita, morte videlicet donantis, non autem morte coniugis cui donatur: nam eo mortuo reuocatur tacite. Sicut & tacite quoque reuocata censetur, si res

a l. properas tuas res. C de lega.
b l. donationes quas parentes & l. res vxoris. C. de donat. inter vir. & vxor. l. cum hic status § oratio. & l. si stipulata fuerit eo. tit. ff.
c l. Sepiana. de donat. inter vir. & vxor. ff.

tradita

a Hermoge. in l. vitricus § fi. & Caius in l. vel propter. de dona. inter vir. & vxor.
b Plutarch in vita Lycurgi.
c l. si quidem. 33. § 1. de don. int. vi. & vx. C.
d in l. si eat vsf. fal. 11 C. de don. inter vir. & vx l. ex annuo. 36. cũ 2. ll. seq. eo. tit. ff.
e d. l. sicut.
f l. si quis argentum. § fin autem. de don. l. qui ex donatione. eod. ff.
g l. quod in vxorem. de neg. gest. C. l. quod nulla. de relig. & sumpt. funer. ff.
h l. si vt certo. § interdũ, commoda. ff.
i d. l. ex annuo.
k l. sed si vir § si vir vxori nummus, de donat. int. vir. & vx. ff.
l l. quod adipiscẽdæ. 41. cum 2. ll. seq. de donat. inter vir. & vxo. ff. Vlpia. in titulo tit 7.
m § fi de consulib. in Auth. l. fœminæ de senator. ff l. 2. & l mulieres. de dignit. li. 12. C l fi. de incolis lib 10. C.
n l 1 § nemo. de col. honor.
o l. si non fuerint pro socio. in ff
p l quod autẽ § fi. de don. inter vir & vx. ff. Iul. Paul. lib. 2. Recep sententia. tit. 24.
q l. Sulpitius Marcello de dona. inter vir. & vx.
r l. si spõsus. § cõcessi de do. inter vir. & ex.
s in d. l. si spõsus. § fi.
t l. siue vxor. de donat. inter vir. & vxo.
v l. præfectus. § si quis certa. & l. cũ vxor. de iure dot. ff.
x l si constante de don. int. vir. & vxo C.
y l. pen. C. de dona inter vir. & vxor.

a l. princeps de legib. ff.
a l. omnium de testam. C.
b l. cum mul. ta. de bon. quæ liber. C.
c l. sancimus § 2. C. de don.
d l. fi. § fin de quadrien. præscrip. C.
e l. quod si vir. 13. de dona. inter vir. & vxo.
f l. si est dotẽ § fin autem in vltimo tunc, solut. matrimo. ff.
g l. si mulier ex pecu. 30 § fin. de don. inter vir. & vxo ff.
h l. inter. § fi. de iure do. ff.
i l. pro oneribus. de iure dot.
k l. vbi adhuc. C. eod.
l ca. omnium. 31 dist.
m l. 1. & auth. præterea. C. vn. de vir. & vxor.
n l. legatis alimentis de alimẽtis & cibar. leg. l. verbo victus, de verbo. sign.
o in l. fin § vidua, ad municipal. Accur. & alij interp. in l. vnic. § cum autẽ & § exactio. de rei vx. actio. C. l. 1. § mulier & l cura de vent. in poss. mitte.
p Bart. in l. vlt. § fere de oper. solut. matrimo.
q Angel. cons. 105.
r Pau. Castrẽs. 184.
s Bal. in l. cum te. de nupt. n. 3. & 4.
t Boerius ad consuetud. Bituricum. tit. de consuetud. matrimonij.
u decis. q. Tholos. 134.
x arg. l id vestimẽtum. 25. de peculio.
y l. si quod ex. cũ. 45. in ... C. & § 1. de lega.
z l. quæ cõ binata. 49. de lega.
a l. hoc ... tum. 43. de lega. 3.

tradita coniugi, alij postea tradatur [a]. Et hæc eadem obseruari debere existimo, in mundo omni mulibri, torquibus, bullis, cæterisq; monilibus vxoris gratia paratis, nisi contraria sit consuetudo, vel municipalis lex alia, aut conuentione nuptiali aliter placuerit. Attamen vbi municipij iure ornamenta, & mundus vxori relinquuntur, voluerunt interpretes, tes & mobilia magni pretij
21 non contineri [b]. ¶ † Decimus casus validæ donationis inter côiuges, est in dote, & donatione propter nuptias, quæ augeri possunt pendente matrimonio [c]. Cum tamen donatio propter nuptias potius remuneratio dotis, & æqualitas eiusdem dici possit, nô ex voluntate, sed necessitate orta [d]. Et rursus aliena à vera donatione, quæ irreuocabilis est, cum tamen donatio propter nuptias so-
22 luto matrimonio reuocetur secundum modum reuocationis dotis [e]. ¶ † Vndecimo, valet donatio côiugi facta ca lege, vt pro cognato expendatur, vel pro alio [f]: quia tûc potius extraneo, quam vxori facta videtur donatio, ti. vt valeat donatio inter côiuges vsusfructus [g]. Item 12. proprietatis, si mutuo fiat inter côiuges, ea que inter viuos est [h]. Nec hoc loco oportet donationes ante nuptias, quæ in nuptialibus instrumentis, vel ante fiunt, misceere: cum nos loquamur tâtum de donationibus, quæ inter côiuges, & constante matrimonio
23 fiunt. ¶ † Cæterum dubium est, num donatio facta inter sponsos, qui per verba de præsenti contraxerunt, & tamen publice adhuc nô celebrarût nuptias, valeat. Et Cynus, & Baldus, & Salicetus rati sunt non valere [i]. In contraria sententia sunt Oldradus [k], Ludouicus Romanus, post Imola [l], Azo [m]; quanquam matrimonium esse côsensum per verba de præsenti perfectû dicat, tamen quod pertinet ad prohibitionê donationis, antequam sponsa in domum mariti ducta fuerit, nô esse perfectum arbitratur. Et ideo, inquit, cum vxor deducitur, potent initinere recte donari. Quod tamen Cynus ait per doctores improbari [n]. Et ego sequor sententiam, vt improbetur donatio, veluti matrimonio per consensum sine traductione perfecto, per verba de præsenti [o]; & nuptias non concubitus, sed consensus facit [p]: & Scæuolæ etiam expresse secundum hanc sententiam respondisse mihi videtur [q]. Biturigum consuetudo est, vt matrimonio consummato, vir non possit inter viuos, vel vltima voluntate donare, directô,
24 aut per obliquum [r]. ¶ † Sed illa perdifficilis quæstio est, disponente consuetudine, vel lege municipali, vt si vxor decedat sine liberis, vir superstes lucretur dotem aut partem eius, & contra, si prædecedat maritus, vxor lucretur incrementum dotis vel donationem propter nuptias, num decedente altero desponsatorum, per verba de præsenti, ante consummationem, seu ante celebrationem nuptiarum, lucrum illud obtineat [a]. Qua in quæstione tres sunt sententiæ, alij adfirmant lucrari: alij negant: alij medium secuti, ita lucrari maritum dicunt, si onera matrimonij incœperit sustinere, non aliter. Qui affirmant, sunt Bartholus [c], Baldus [e], Matthæus Mathesilanus [z]. Atq; Angelus [?] ait, hanc sententiam in praxi seruari posse, potissimum si sponsus de præsenti sustinuisset onera, & ita tamen successurum pro media parte lucri. Accedit quod appellatione vxoris, venit sponsa de præsenti [a], non extensiue, sed ex propria significatione, etsi in cubiculum ducta non fuerit [b]. Item neque matrimonium ideo minus consistit, quod seorsum coniuges habitent [b]. In sponsa adulterium, ac in nupta vindicatur [c]; adulterium autem nihil aliud est, quam alieni thori violatio [d]. Et lex Iulia quæ prohibet marito alienare fundum dotalem, & in sponso locum habet [e]. Cæterum Baldus, vt plerumque sibiipsi in aliis etiam contrarius est, & in hac quæstione sibi repugnat, & contrariam aliquando secutus est sententiam [f]: vt & Petrus Ancharanus [g]. Quod statutum, vel lex quæ de matrimonio loquitur, debeat intelligi de consummato [h]: alioquin initiatum tantum per sponsalia, non consummatum dici [i]: & statutorum verba sunt strictè accipienda, & propria significatione [k]. Atq; causam dicunt lucri onera matrimonij, quibus cessantibus, neque susceptis, non habere locum lucrum tradunt [l]: neque ad rem facere, quod onera quædam ante copulam suscepta fuerint, quod illa sint voluntaria, & impensæ voluntariæ non minuant dotem [m]. Sed plura in facienda vxore, quam in ducenda sponsa requiruntur, maiorque ratio viri quam sponsi in luctu [n]: & ecclesia via probat illa sponsalia, vt matrimonium clandestinum, si non fiant publice in ecclesia, cum sacerdotis benedictione [o]: & proinde illa sponsalia etiam per verba de præsenti inita, sine sacerdote, indigna videntur præmio nuptiarum, vt contra legem inita [p]. Tertia sententia fuit Raphaelis, & aliorum quorundam, qui arbitrantur sponsum pro ratione temporis, quo subit onera ante nuptias, habere debere lucrum, non vltra [q]. Verior tamen habita est sententia, & iustior, qua sponsus de præsenti excluditur à lucro, donec publice nuptias celebrauerit, & deducta fuerit vxor in domum eius. Idipsum & in sponsa, præmoriente sponso ante nuptias, seruandum; & ita iudicatum in curia suprema Parisiis refert Nicol. Boerius [r]. Et notabile tamen adhuc quod scribit Felinus [s], & Salicetus [t], virum lucrari dotem traductain domum vxore, si ea moriatur etiam, antequam cognita fuerit. Quia de proximo cognoscenda, pro cognita habetur [u], & præsumitur cognita, aut casu superueniente, per eum non stetit quominus fuerit cognita, & idcirco conditio pro impleta habenda sit [x]: dummodo, inquit Felinus, traducta sponsa de præsenti, dos quoque data sit, non aliter, videlicet si fit tantum promissa [y]: cui adstipulatur Salicetus [z]. Baldus tamen simpliciter sine hac exceptione pro lucro pugnat, cui accedo. Ea ratione, quod idem statuendum sit in lucro vxoris nuper traductæ, præmoriente marito: & ideo propter ancipitem & communem aleam fata non erunt & fortuita consideranda [a], neque damnum quod accidere potest, cum & lucrum quoque eadem causa possit contingere [b]. Et vnicus tantum mihi videtur textus qui probare videbatur in sponso de præsenti lucri causam locum habere, causa mortis, in l. Deo nobis, in §. nam & maritus, de episcop. & cleric. C. quem intelligi volunt de sponso, per verba de præsenti, non de marito, qui cognouit vxorem, idque adstruunt, propter ingressum religionis, de quo ibi tractatur. Veruntamen textus de eo non potest intelligi necessario, cum etiam coniuges, consummato matrimonio, ex consensu possint, vtrinque castitate promissa, religionem ingredi [c].

a Bal. in l. si constante. C. de don. ante nup facit auth. sed quæ, de pact. conuen. C.
a l. 2. de condit. & demonstra in r.
b l. si pater puellæ, 22. de inoffic. testament. C. lege, si ea lege. C. de vsur. & pœnis. de solut. C.
c cap. 1. & c. cum sis coniugatus, & c. fine, de conuers. coniug.

Quomodo Confirmentur donationes inter patrem & filiumfamilias, & inter coniuges factæ. Cap. II.

1 *& seq. Donationes inter patrem & filiumfam. & coniuges, morte & silentio confirmantur, quomodo.*
2 *Quomodo differant à legatis, & causa mortis donationibus.*
3 *Constitutum num aque firmet donationes inter coniuges & filiosfam. factum ac traditio.*
4 *Donatio filijsfamilias facta iuramento infirmatur, si insinuata pendente vita patris.*
5 *Donatio inter coniuges num iuramento firmetur.*

1 Donationes † quæ filiisfamilias fiunt à parentibus, & inter coniuges, firmantur iure ciuili, silentio, & morte donantis, si vsque ad quantitatem legitimam fiant, vel eam excedentes actis fuerint insinuatæ, vel si specialiter in suprema voluntate donator vel donatrix cõfirmauerit, quo casu sine illa distinctione ratæ habebuntur: siue intra summam non insinuandam, siue supra eam sint. Sed in ea distinctio adhibenda, vt si supra summam insinuandam sint, nulla insinuatione præcedente, tunc ratæ tantum censeantur à tempore confirmationis: si autem insinuatæ sint, retrahatur confirmatio ad tempus quo factæ sunt & conscriptæ [a]: videlicet ratione fructuum & partuum, vt censeantur fuisse eius cui donatum est, & vt de damno dato in re non teneantur [b]: videlicet, quãdo is qui donat præmoritur, alioquin si superuiuat ei cui datum est, extinguitur omnino donatio [c]. 2 ¶ † Nec idem hæc donatio legatum, vel donatio causa mortis dicenda est, sed inter viuos: nam silentium, vel expressio testatoris, qui donarit, est tantum cõfirmatio [d] eius, quod prorsus non erat inutile, sed ratione aliqua impediebatur sortiri effectum, vt inter coniuges, matrimonium, quo dirempto impedimentum cessat, & perseuerante voluntate rata fit donatio [e], veluti ex noua causa priori addita: quod & de potestate constituendum in filiosfam. Obseruandum autem hic hanc donationem intelligendã esse, de ea quæ pure fit filiisfa. vel coniugi, non etiam de ea, quæ conditionem habet, aut modum, in qua lex sequenda contractus: veluti, si fiat donatio peculij profectitij nomine: nam donatum non confirmatur vt præcipuum filio morte patris, sed vt peculium cõmunicatur [f]. 3 ¶ † Subinde silentium ita demum has donationes firmat, si antea fuerit traditio rerum donatarum, non aliter [g]. Remanet tamen dubium, num ficta traditio constituti pro vera possessione hic habeatur: veluti si pater dans filiofam. aut coniunx coniugi, se constituat nomine filij, aut coniugis quibus donatur, possidere. Et certe placuit Angelo illam sufficere fictam traditionem in donatione coniugi facta [h]. Et in eadem sententia sunt, Ioannes Berberius [i], Socinus [k], Philippus Decius [l]: & alij [m]. Et Alexander idipsum statuit, si retineatur donando vsusfructus [n]. Idem in filiorumfam. donationibus obseruari tradidit Baldus [o], Paulus Castrensis [p], Cæpola [q], Socinus [r]. Cæterum Masuerius scribit, solam fictam traditionem factam per patrem, non sufficere: nisi huiusmodi donatio fiat in cõtractu & fauore matrimonij [s]. Quia possessio, est corporis non iuris [t]. Huius sententiæ fuit etiam, etsi obscure, Paulus Castrensis [u]. Quia ficta, inquit, possessio exigat causam legitimam præcedentem [x]: in hac autem donatione in filiumfam. vel coniugem nulla est præcedens legitima causa, imo, nec probata ad vsucapiendi facultatẽ adipiscendam [y]. Et superuacuum esse videtur credere agrum venisse, aut alienatum fuisse, cum ipse debitor reperiatur possessor [a]. Admittam tamen, vt si translatione facta rei, iterum precario acceperit eandem qui dedit, non esse fictam traditionem nec obesse 4 precarium confirmationi [a]. ¶ † Sed vlterius inquiramus, num donatio filiisfam. aut coniugi facta, firmetur iuramento ante mortem donantis. Et placuit iuramento firmari eam quæ filiisfam. fit. Eo quod impedimentum donationis ex arbitrio patris pendet, qui potest emãcipare quandocunque voluerit [b]. Et proinde iuramentum supplere poterit hãc solemnitatem, vt alias supplet [c]. Et iuramentum validos efficit contractus, alioquin inter patrem & filium inualidos [d]. Et secundum hãc sententiam iudicatum fuisse tradit Guido Papæus [e]: quod ego ita demum verum puto, si fuerit insinuata donatio propter constitutionem regiam Molineis latam, anno 1566. quæ id cauet 5 artic. 58. ¶ † Veruntamen num donatio inter cõiuges facta, iuramento firmetur, & sit irreuocabilis, valde difficilem habet quæstionem: siquidem confirmari placuit Bartholo [f], Guillelmo de Cuneo [g], Cardinali [h], Guillelmo de monte Lauduno [i], Ioanni ab Imola [k], Panormitano [l], Alexandro [m]: refert & id Nicolaus Boerius [n]. Et ita conclusum fuisse in capella Tholosana scribit Aufrerius [o]. Contraria tamen mihi & iustior, & melior videretur sententia, ob rationes quibus diximus merito inhiberi donationes has, pendente matrimonio, quarum aliquæ naturalem causam habẽt, quia contra bonos mores, quia tollant vinculum matrimonij, amorem, contemnatur liberorũ cura, quæ iuris naturæ est [p], &c. Et procul à controuersia est, iuramentũ non esse vinculum iniquitatis [q]. Hoc enim impiũ & scelestum esset, vt ait Demosthenes, vt quæ nullo pacto demonstrare possunt, æquum esse eripere, ea prætextu religionis perficere: an non facinus atrocissimum & impiissimum suscipiunt? decet enim, mea quidẽ sententia, quæcunq; diuino nomine geruntur, talia videri, vt nec ab homine facta improbarẽtur [r]. Dehinc nominatim cautum est, nõ valere iuramentum, per quod promissum est abalienatio vxoris, vel exhæredatio liberorum [s]: quod sequeretur ex hac firmata donatione, prohibita, ne mutuo amore se spolient [t]. Et 3. cum diximus contra bonos mores esse donationem hanc [u], nõ erit obligatorium contra bonos mores præstitũ iuramentũ [x]. 4. Iuramẽti tres comites sunt, sine quibus nõ subsistit veritas, iudicium, & iustitia [y]. Hic autem obest iustitia, ex qua donatione alter inops blanditiis alterius, qui ditior fit, redditur. Iustitia, quod æquum & bonum est dicitur [a]: æquum, quod æqualitatem conseruat [a]. Neque me mouet quod Panormitanus occurrens, vt illi videbatur recte, rationibus, dicat liberorum curam in hac donationis prohibitione esse causam remotam, & ideo non esse considerandam [b]. Potissimum, inquit,

a hæc in l. donationes quas parẽtes, de donat. inter vi. & vxor. C.
b l. cum pater, §. pater filiæ, de leg. 2. l. si mortis causa, inter vir. & vxor. de don. cau. mor. in P.
c l. cum hic status, § si ambo, de don. int. vir. & vxor. l. 2. de bon. quæ libe.
d l. ex verbis, 94. de do. inter vir. & vxor.
e l. 2. C. de do. ant. nupt. l. quia in hoc tempus, l. si quis vxori, & l. quia interim, de donat. inter vir. & vxor.
f l. si donatione, C. de collat.
g l. Papinian., de donat inter vir. & vxor. in P. l. 2. & ibi Bartho. si quis alteri vel sibi. C. l. 2. § si vir vxori, de acq. poss. P.
h Ange. in l. 2. in 1. notab. C. de inoffi. testa.
i Berberius, in Viatorio iuris, tit. de don. inter vir & vxor.
k Socin. in l. 2. § si vir vxori, in vltima conclu. de acq. poss.
l Philip. Deci. cons. 209. col. 4. 3 fundam.
m Alex. cons. 7. col. 2. libr. 6. glo. Bart. Bald. Alber. in l. 2. de dote cauta. C.
n Alexand. d. consi. 7.
o Bal. 430. mis.
p Paul. Castr. cons. 141. 1. volu. si pater præmortuus filio.
q Cæpol. in l. si. col. 19. item hoc procedit, de vsur.
r Socin. lib. 4. consi. 115.

s Masuerius in pract. tit. de donat. § item de natura facta per patrem, de donat.
t l. possessio, 49. §. qui in aliena, de acq. possess. P. l. cum hæredem, 23. eo. tit.
u Pau. Castr. in l. 2. §. si vir vxori, de acq. poss.
x l. quod meo nomine, de acq. possess. P. l. nunquam nuda, de acq. rer. dom.
y l. 3. § 3. pro don. P.
a l. sicut, § superuacuũ, quibus mod. pign. vel hypo. sol.
a l. cum hic status, § si maritus, de do. inter vir. & vxor. P.
b l. fin. C. de emancip. liber.
c authentica, sacramenta puberum, si aduers. vend. C.
d c. quamuis pactum, de pact. in Sex. ca. cum contingat, in fi. de iureiur.
e Guid. Papæ q. 188.
f Bartho. in l. si quis pro eo. nu. 17. de fideiusso. in l. Seius & Augeri., nu. 7. ad leg. Falc.
g Guilel. de Cuneo, in l. 2. de donat. inter vir. & vxor.
h Cardinal in cle. 1. §. porro, in 1 q. de iureiurando.
i Guillel. de monte Lau. ad cle. ne Romani. de iureiur.
k Imola ad c. cum contingat, de iureiur.
l Pan. in consi. 95. in 2. volu.
m Alex. in l. si donante, de colla.
n Boer. decis. 82. num. 6.
o Aufrerius in decision. capel. le Tholo. 162.
p §. 1 de [illegible] natur. l. 1. §. fin. de iustit. & iur. in P.
q c. inter cætera, 22. 19 q. 4 cap. quanto, de iureiur.
r Demosthenes oratio. in Aristogit.
s c. Quamuis alio, de iureiur. c. quemadmodum, eod.
t l. 1. de donat inter virum & vxor. P.
u l. 1. de donat. inter virum & vxor. P.

x c. non est obligatorium, de reg. iur. l. si qui inquilinos, §. fina. de legat. 1. c. si diligenti, § 1 de foro compet.
y c. etsi Christus, de iureiuran.
a l. 1. de iust. & iure.
a Aristot. 5. Ethic.
b glo. in c. de occidendis, 23. quæst. 5.

quia

quia bona donatione perueniunt ad patrem, aut matrem, quibus maxima cura liberorum, vtpote qui in illorum torquentur magis iniuriis, quam in propriis[a]. Etenim liberorum causa hic, non remota, sed propinqua est[b], & præcipua, quemadmodum & matrimonij est finis proles[c], & ob eam nuptiis dunatus fauor[d]: neque est inspiciendus hic communis amor in liberos, cum iam videamus ex hac aucupata donatione, affectiunem in liberos sublatam, & vxorem vel coniugem prælatos liberis, vt verisimum sæpe experimur delinimentis mulieribus corrumpi iudicium patris circa filios, & contra proprium sanguinem iudicium iniustæ exhæredationis cõstituere[e]: vt contrà fœminas omni mobilitate leuiores, & feris omnibus crudeliorea, prurientes libidinis ardore, nouis maritis, non solum filiorum res proprias, sed etiam vitam addicere[f], tantum abest vt illia sua conseruent. Minus 2. loco diffugium Panor. facit, dicens, verendum non esse hodie ob donationem diuortiũ fieri, cum diuertere non liceat[g]. Nam quanquã diuertere non liceat, tamen quod grauissimum est, remanent perpetuæ domesticæ querelæ, & intolerabiles fere causæ diuortij. Et proinde præcauendum nunc magis est, vt cum diuertere non liceat, sedatum & bene conueniens perpetuum retineatur matrimonium. Tertio loco quoque leue videtur argumentum, quod donatio firmari j. o. iurnoi te, ergo iuramento. Diftat enim firmati iuramento inter viuos irreuocabiliter[h], & testamento, vel vltima voluntate firmari, libera semper remanente reuocatione vsq; ad vltimam vitæ periodum[i]. Quare 4. loco non facessit, quod iuramentum debeat seruari, si non vergat in detrimentum salutis æternæ[k], quod tutius sit in dubiis animæ, quam bonis consulere[l]. Nam hoc quidem verum est, si legitimũ iuramentum, si non contra bonos mores: vt ante diximus. Neque quicquam prohibet, quin etsi iurandum fit iuramentum, cogi possit qui exegit remittere, & datum restituere[m]. Et actus contra iuramentum tener regulariter, licet qui iurauit sit periurus, nisi gratia iuramenti ei tiat[n]. Neque 5. loco validum iuramentum capitis, quamuis pactum de pactis in Sexto simili negotio adiectum dicetur in donatione inter coniuges: neq; enim similes sunt prohibitionis rationes.

a l. 1. ff. quod ... l. 6. C. de cura. fur. b l. 2. de dona. inter vir. & vxor. c extr. ... d l. 1. sol. matr. l. 2. de iudicii. vidua. tollen. e l. 4. de inoffi. testa. ... f l. lex quæ tutores. de adm. tutor. g c. 1. ... c gaudem. de diuor. ... publico. de c... h l. ubi ... de donat. de don. ... i ... k ... l ... m ... n c. cũ contin. ... o c. adductus. ... de pecu.

de aliis Personis Donatariorum. Cap. 12.

1. *Iudices munera accipere in Gallia edicto vetantur. Munera quæ iudices non possunt accipere. eod.*
2. *Donare non possunt iudicibus litigantes, nec ob iudicandum, nec alij ob magistratum consequendum.*
3. *Donatio quibus facienda non est.*
4. *Donatio non valet facta Tutori, vel Curatori suo à minore.*
5. *Missilia in vulgus quando permissa & prohibita.*
6. *Donationem pro rebus sacris accipere simonia.*
7. *Munera prohibita accipere & dare, quæ corrumpunt animos.*

1 Regiis † constitutionibus nostris inhibitum est, ne iudices à quocunq; subdito, vel litigante accipiant cuiuscunque ordinis sint, seu inferioris, aut curiæ superioris munera, quibus deprauari iudicia eorum possint[o]. Atque pragmatici, patroni causarum, procuratores qui in largitionibus his interuenerint, & subsellijs remouent, & omni officio iudicãdi indignos in posterum declarant[p]. Inhibetur quoque triumuiris capitalibus, ne à litigantibus munera vel pensiones capiant[q]. Samuel & ab hoc crimine abiturus magistratu, se immunem esse, inter cætera, voluit palam populum docere[r]. Proconsulibus, quibus prouinciæ regendæ demandatæ erant, iussum etiam erat, neque in totum à xenijs capiendis abstinere debere, neque auare modum xeniorum excedere. Quod valde inhumanum esset à nemine accipere: sed passim, vilissimum: & per omnia auarissimum. Mandatisq; continebatur, ne domum, vel munus ipse proconsul, vel qui in aliquo officio est accipiat, emat ve quid: nisi vsus quotidiani causa, quæ non pertinent Vlpianus ait ad xenia, sed ad ea quæ edulorum excedant vsum[s]. Et Modestinus, plebiscito continetur ne quis præsidum, munus, donumve caperet: nisi esculentum poculentumve, quod inter dies proximos prodigatur[t]. Claudius Cæsar præfectum quendam prouinciæ propter dona capta exilio puniuit, omniaq; eius bona præfecturæ tempore acquisita, in publicum redegit[u]. Ob iudicandum ne quid acciperetur prohibitum, & castigatum lege Iulia repetundarum, in proprio capite in criminibus expticauimus, nam aiunt καὶ δῶρα θεοὺς πείθει, dona persuadere Deos sermones.

2 ¶ † Prohibitum etiam olim pro consequendis magistratibus largitiones facere[x], alioquin lege Iulia de ambitu locum habente, de qua in criminibus diximus proprio capite de ambitu. Extat & titulus in lib. 12. C. publicæ lætitiæ, vel consulum nunciatores, vel insinuatores constitutionum, vel aliarum sacrarum, vel iudicialium literarum, vel descriptione, vel ab iuuitis, ne

3 quid immodicum accipiant. ¶ † Malis largiendum non esse antiqui Ethnici quoque rati sunt. Bonis, inquit Isocrates, benefac. Nam bonus thesaurus apud hominem virtutibus præditum, depositum beneficium est. Qui in malos beneficium confert, idem patitur cum eis qui alienas carnes cibant: illæ namque peinde dantes ac occurrentes allatrant. Sic mali commodantibus æque ac lædentibus vim faciunt[y]. Suidas autem, ne benefacias, inquit, seni, nec puero inuido, nec loquaci mulierculæ, ne vicini cani, ne garulo remigi[z].

4 ¶ † Sancitum constitutione regia Francisci primi, omnes donationes nullas, & inutiles esse, quæ fiunt à minoribus tutoribus, aut curatoribus suis, aut administratoribus seu custodibus suis[a]. Eò quod nec iure ciuili cõtractus inter has personas

5 initi efficaces sint[b]. ¶ † Solebant cõsules, vbi erãt designati, vel renunciati, missilia in vulgus spargere, babendæ gratiæ populo causa, vt ait Leo imperator, constitut. 14. in nouellis Iustiniani[c]. At postea prohibuit Martianus Imperator, ne quid æris in populum spargerent: sed statutam pecuniam ad reparandum vrbis aquæductum dependerent[d], quam legem cursus abrogauit Iustinia-

6 nus[e]. ¶ † Pro rebus sacris, vel pro sacramẽtis munera accipere, vel petere, iam non est quod moneam esse prohibitum[f]: quia simonia sit, de qua

7 proprio titulo in criminibus diuinæ imminutæ maiestatis, dictum est. ¶ † In summa quandocunq; suspicio est deprauationis animi, per numerũ largitionem, inspecta qualitate personarum, & rerum, & quãtitate[g], improbãtur donationes. Munera namque excæcant oculus sapientum, & mutant verba iustorum[h]: impios & viros sanguinum,

o constitutione Phili. ... Carol. ... p in const. Carol. 7. art. 120. q const. Aurelianensi art. 43. r 1. Reg. c. 8. s Vlp. in l. solet. §. de offic. proconsul. lib. 1. ... t l. plebiscit. ff. de offi. præs. lib. 1. ... u Dio Cass. ... x l. fin. ad leg. Iul. repetund. y Isocrates, in Paræneti. ... z Suid. in verb. ... a constitutio. Franci. 1. anni 1539. art. 131. b L. ... c ... d ... e ... f ... g ... h Deute. 16 ... Ecclesiast. c. 20.

David

David dixit habere dexteras repletas munerib.[a]. Qui peoijcit, inquit Iesaias, auaritiam ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, ipse in excelsis habitabit[b]. Quia munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas iudicij[c].

Et diffidit portas
Vrbium, vir Macedo & subruit amulos
Reges, muneribus: munera nauium
Saeuos illaqueant duces[d].

a Psalm. 25. b Esa. c. 33. c Prouer. c. 17. d Horat. in Odis.

de Forma donationis. Cap. 13.

1. *Donatio Consensu & dantis & accipientis perficitur, inter praesentes & absentes.*
   Quibus verbis. eod.
2. *Et ex Conuentione legem accipiunt, & quae pacta eis apponi soleant.*
3. *Donationis Insinuatio quae, & quando requiritur.*
4. *Coram quo fiat iudice.*
5. *Et quare inuenta.*
6. *Quae donationes insinuari debeant.*
7. *Solidus in iure quid.*
   Libra auri quot aureos numos recipiebat. eod.
8. *Marca artificum & aurificum quot vncias habeat, & quid vncia.*
9. *Et quando aurei solidi.*
10. *Donationes quae insinuatione non egebant.*
11. *12. 13. 14. 15. & 16. Militibus facta aliqua, & quando, largitiones.*
17. *Insinuandae sunt omnes donationes iure Gallico.*
18. *Insinuationi faciendae num iuramento renunciari possit.*
19. *Insinuationi donans, quando cogitur consentire.*
20. *Donationis facienda ex diuersis rationibus formulae.*
21. *Thingare Langobardis quid.*
    Donatio a la Pareille, Langobardis launechild. eod.
22. *Donandi formula in iure ciuili.*

1 Consensus † requiritur in donationibus, & dantis, & eius qui acceptat donationem: ideo fieri potest inter absentes[e], per nuncium, & per epistolam, & acceptante[f] tabellione pro alio[g]. Nuda enim ratio donationem nō constituit[h]. Et perficiuntur cum donator suam voluntatē scriptis, aut sine scriptis manifestauerit[i], per verba praesentis temporis, vt dono, do: fitque nunc & nudo pacto, & sine stipulatione, aut traditione, quae olim requirebantur[k]: nec tamen praetextu absentiae eius cui donatur, reuocabilis efficitur[l]. 2 § † Donationes vt reliquae pactiones, ex conuentione legem accipiunt[m]: quamobrē quid placuerit inspiciendum est: interdum enim ea lege donatur, vt alimenta donatarius donanti praebeat: quare illis nō praestitis, reuocatur donatio[o]. Interdum, vt post mortem donatarij, res donata ad donantem redeat[n]: vt donatarius mutuo statim redonet donatori[p]. Sunt his similia, quae apponi possunt donationibus, dum fiunt, non postea quam factae sunt. Quia perfectę donationes inuito altero contrahentium, neq; diem, neq; conditionē recipiunt[q]. Et sub modo factae statim valent, quāuis modus impletus non sit, nec impleatur: non enim donatum propter non impletum repetitur: nisi dictum sit[r], vel coactus renuat satisfacere cōuentioni, tunc enim rem donatam condicere licat[s]. Cōditio quoq; apponitur donationi, quae & suspenditur, vt non valeat, donec conditio impleta sit: quia haec est natura conditionis 3 in omnibus[t]. § † De forma substantiali aliquarum donationū iure ciuili est insinuatio, seu professio facta in acta publica. Insinuatio, est donationis iam factae, & in scripturam redactae, eodem tempore quo fit, vel alio apud iudicem cōpetentem facta publicatio, vel testificatio. Primū enim iubēt leges in scripturam redigi donationē, eamque complecti, & nomen donantis & donatoris, & rei donatae, & ius donatum[u]. Potest tunc insinuari cum fit, & postea, vt in donationa ante nuptias facta apparet, quae potest insinuari tempore nuptiarum[x]. Authoritas porro per insinuationem accedit publica, coram iudice prolata, & firmata donatione, & inter acta publica descripta[y]. 4 § † Iudex idoneus qui adiri in hac insinuatione debet, est in ciuitatibus magister cēsus, in aliis locis, vel municipales, vel praesides prouinciae[a]: nec coram incompetenti, vt dicunt, facta, valet insinuatio[a], ne turbētur promiscue in actibus officia 5 certis distributa[b]. § † Fueruntq; adinuentae istae insinuationes, ad euitandas fraudes, quae fraudes frequenter accidunt donationibus, non solum in factis inter extraneos, sed & inter coniunctas personas. Siquidem, inquit Constantinus, domesticis ac clandestinis fraudibus facile quidois pro negotij opportunitate confingi potest, vel id quod vere gestum est, aboleri[c]. Facit & quantitas summae maioris: quia maius damnum & periculum in summa maiori: ideo cautius est agendum[d], & maior solemnitas est adhibenda[e]. Accedit quod in his, quae coram iudice fiunt, dolum & metum abesse praesumitur[f]: quare & ad probationem sufficientem donationis, sufficiunt acta illa sola publica[g]. Sed & partes in ea iudicis sunt[h], inquirere de causa donationis: & donanti explicare, donare esse perdere[i], & multos patrimonia effudisse inconsulte largiendo, & inde sequi furta, & rapinas, deficientibus propriis, vt ait Cicero[k].

6 § † Olim donationes fere omnes iure ciuili exigebant insinuationem, quamuis ante nuptiales essent, quae ascendebant ad summam vsque ducentorum solidorum[l]. Postea Iustinianus statuit, vt illae tantum insinuarentur, quae trecentos solidos excederent[m]. Postremo tamen loco cautum, vt nō nisi illae, quae summam quingentorum solidorum excederēt, necessitate insinuationis tenerentur[n], quod ante erat tantum singulare in donationibus ad pias causas factis, quae valebant etiam sine insinuatione vsque ad quingentas libras[o]. Obserua tamen in ęstimatione rei, non computari fructus eius, nisi ipsi seorsum donentur[p]. Sed & illud in insinuatione obseruatione dignum est, quantitatem seu summam 500. solidorum vnius tantum actus donationis esse debere, antequam egeat insinuatione. Nam nihil prodest, ad infirmandam donationem nō insinuatam, dicere plures donationes ab eodē eidem factas diuersis temporibus, quae si cumulentur summam quingentorum solidorum, vel maiorem redderent summam[q]. Nam si singulae seorsim factae legitimam illam non excedant quantitatem, non egent insinuatione[r]: dummodo plures donationes vnica stipulatione non fuerint factae: vna enim tunc e-7 rit donatio[s]. § † In constitutionibus Iustiniani solidi aurei intelligendi sunt, qui eo tempore sescupli erant priscorum aureorum, ita vt triceni solidi vicenos aureos valerēt, teste Budaeo[t]. Tempore Iustiniani, argenti libra aestimabatur quinis solidis auri[u], & viginti aeris librae, vno solido auri[x]. Tempore Vlpiani, & Hermogenis, qui vixerunt tempore Alexandri Caesaris, nondum im-

minura

e ea. si tibi absenti, de praeb. in Sex. f l. absenti, de dona. P. l. absenti, & l. si aliquid, & l. don. C. eod. g l. si quis in emancipatum, C. eod. h l. nuda ratio de don. P. i § perficiuntur de don. ap. Iust. k c. & ad exemplum, ea. tit. & l. si quis argentū, § fi. de don. l d. c. si tibi absenti, & l. velle nec ne, a. de reuoc. don. C. m l. 1. § si conuenia depos. in P. n l. 1. C. de donatio. quae sub mod. n l. 2. de dona. quae sub mod. C. p l. si id quod, 34 § 1 de don. P. l. si tibi pecuniā donassem, § 30. de reb. cred. P. q l. perfecta, C. de don. quae sub mo. l. 5. de soluto. facit, l. cum don, de pact. dot. l. tem pore, de post. lne. emp. r cap. verum, de condit. apposi. l. si vt proponis, de condit. ob caus. dat. dict. l. 2. de donat. quę sub mod. l. Meum, de manu. testo. s l. 1. de donat. quae sub mod. t. ea lege de cōdict. ob cau. da.

t l. qui heredi, § fi. & l. qui sub cōditione de cō. dit. & demon. l. haec venditio, de contr. emp. l. si tibi legatū de lega. 1 cum simil. u l. donationes, directa, l. in contrahenda, C. de donatio. x l. fi. § pen. & don. ante nup. y d. l. donatio, & l. dona. C. de donat. a l. in l. hac sanctissima, C. de donat. a § secundum dona. Leonem, C. de dona. b l. cōfulem de [illegible] de trib. [illegible] c l. dona. C. de dona. d c. vbi periculum, de elect. e l. si. sunt § si certi pete C. auth. sed noua iure, eod f § oportet vera, de infra. sd & caut. coll. 4 f l. pen. quod met. cau. P. l. 2. C. de prediis & aliis rebus minor. l. si quis spontaneos, de decur. li. 10 C g l. in donatio. sub C. de h Petr. de Ferrariis, in pract. tit. de don. i l. filiusfamilias de don. k Cic. in Off. l § & cum retro, de don. ap Iustiniā. m l. sancimus, C. de donat. o l. pen. [illegible] C. eo. [illegible] o l. ill [illegible] sacrosanct. C. p l. in adib. § ex rebus, de dona. P. l. cum de donatione 31. eo. tit. q l. sancimus, § si quid autē, C. de dona. r in l. sancimus, § fin. de don. cau. mortis. s l. si duobus l. 5. communia de lega. t Budaeus li. de Asse. u l. 2. de argenti pretio thesauris infer. codo. lib 10. C x l. 2. de collatio, lib. 10. C.

minuta prisci nomismatis forma, nisi in paucis scrupulis, centum aurei erant pondo duarum librarum auri [a]. Postea fuerũt 72. aurei in libra auri positi [b]. ¶ 8 † Diuersam tamen hanc libram aurificum notat esse à libra aliorum artificum Molinæus [c], & in hac esse duas marcas. Quælibet marca aurificum habet 9. vncias: quælibet vncia grossoa 8. quodlibet grossum 3. denarios: quilibet denarius 24. grana. Communiter auri pondus, valet duodecies quantum argentum. ¶ 9 † Dicti porro aurei, Solidi nomine, à tempore Alexandri imperatoris: siquidem is vectigalia publica ita contraxit, vt qui decem aureos sub Heliogabalo præstitetant, tertiam partem aurei præstarent, hoc est, tricesimam partem, habita ratione decem aureorum: tunc & semisses & tremisses formati sunt, vt scribit Lamprydius [d]. Quamobrem & tunc aurei, qui diminuti non fuerunt, dicti sunt solidi, id est, integri aurei. Atque & subinde tempore Iustiniani dictos fuisse aureos, & solidos, constat ex collatione duarum legum, quarum vna, libertum, qui patronũ in ius vocauit venia non impetrata, condemnari in 50. aureos tradit [e]. Iustinianus autem & de eodem loquens liberto, & in eadem specie, 50. solidos nominat [f].

10 ¶ † Ex his igitur colligimus insinuãdas esse donationes, quæ excedunt quingentos aureos: intra autem illam summam factas, non insinuari iure ciuili. Verum secundo loco insinnarione non egent donatiooes cuiuscunque summæ sint, quę in 11 redemptiooem captinorum fiunt [g]. ¶ † Nec 3. illæ quæ fiunt à ducibus militibus [h]: fiebant enim largitiones militibus, vel ex præda hostiũ, vel ex publico: vocabanturque aliquando donaria clauiarium [i], cõgiarium [k], quod in principum inaugurationibus plerumque largitio militaris, vel castrẽsis militibus à principe fiebat, ob res benegestas. Fiebat & in aliis publicis largitionibus *donatiuum* militi, sicut & congiarium plebi [l]. Dona amplissima imperatorum, ac fortium ciuium, vt scribit Plinius [m], quantum quis vno die plurimum circum arauisset: item quartarij farris, aut heminæ, conferente populo. ¶ † Quarto, insinuatione 12 non egent cuiuscunque quantitatis sint donata, iis quorum domus incendio, vel ruina corruptæ sunt: ita tamen ne pecuniæ in aliam rem, quam in 13 refectionem conuersæ earum fuerint [n]. ¶ † Quinto, non insinuantur donationes imperiales: siue illæ fiant à principe priuatis [o]: siue à priuatis prin-14 cipi [p]: vel inter Augustũ & Augustam [q]. ¶ † 6. Nec donationes ante nuptias iure Codicis: si ipsę sponsæ, quibus donatum est, minores sint, & patre destitutæ [r], contra si maiores essent [s]. Quamnis iure Nouellarũ promiscue, quod pertinet ad lucrum vxoris donationes ante nuptias valeant, sine vlla insinuatione, non etiam quod ad maritum perti-15 net [t]. ¶ † 7. Donatio quæ ad remunerationem fit, vel ob defensam salutem, non eget insinuatione [u]. Quia ea quæ remunerationis causa, vel ob causam fiunt, proprie liberalitatis nomine, & donationis proprie non continentur [x]: nec ea quæ quis in alieni fundi, vel rei cultura scienter impendit, quæ donare videtur, at non voluntate, sed iure ipso cogente, & ita statuẽte [y]. Idipsum in indebito soluto, in pacto quoque de non petendo, et-16 iam ex causa lucratiua [z]. ¶ † Octauo, non egent etiã insinuatione, ea quæ mortis causa donantur, quæ vicẽ relicti causa mortis habent, & quæ trans-17 eunt in vim legati [a]. ¶ † At iure Gallico ex constitutione Francisci primi [b] statuitur, omnes donationes insinuari debere apud acta Iudicum ordinariorum locorum, vbi sitæ res donatæ sunt, vel vbi degunt cõtrahentes, alioquin declaratis nullis donationibus, nisi à tempore insinuationis, nulla distinctione minoris, vel maioris summæ adhibita. Et quia plerique ambiguis interpretationibus mentem constitutionis distrahebant, litesq; veluti ex equo Troiano inde egrediebantur, placuit principi Carolo 9. [c] apud Molinensea statuere, & interpretari edictum aui: necessitatem insinuandi esse impositam omnibus quibuscunque donationibus, siue illæ essent inter viuos, siue mutuæ, seu reciprocæ, siue in fauorem matrimonij, siue ob causam onerosam, & cuiuscunque alterius generis, videlicet à die quo fiunt, intra quatuor menses, si res & personæ contrahentium regni sint: et si extra regnum, intra sex menses, alioquin eas renunciat inutiles, & sine effectu, & actione. Et proinde, & donatio facta in præmium emancipationis filio in quantum legitimæ summam & modum excedit, egebit insinua-18 tione [d]. ¶ † Cæterum scrupulus remouendus est, num iuramento possit renunciari insinuationi, iuramento adhibito, vt quamuis insinuata non sit, nequeat reuocari. In quo Guido Papæ tradit, posse iuramento remitti insinuationem, & ita fuisse iudicatum in curia suprema Gratianopolitana [e]. Is tamen contrarius sibi est in Singularibus suis [f]. Videtur & sententiam priorem sequi Ioannes Faber [g], Ioannes Andreas in additionibus ad Speculatorem [h]: dummodo dolo, vel metu non fuerit iuratum. Quemadmodum, inquiunt, quando quis nequit eiurare priuilegium sibi concessum, tamen si renunciationi adijciat iuramentum, sequimur iuramentum, vt in mulierum contractibus alienationum apparet [i]. Et videtur insinuatio inuenta in fauorem dantis, ne decipiatur: & proinde, vt putant, poterit ab illo iurante remitti, cum prouisio hominis tollat prouisionem legis [k]. Contraria tamen sententia verior mihi videtur, vt non valeat donatio sine insinuatione, quantumuis fuerit iurato insinuationi renunciatum: vt Paulus Castrensis quoqueratus est [l], & Ioannes Andreas [m], Baldus [n], Bartholus [o], & alij [p]. Quia enim hæc solemnitas insinuationis est de substantia actus, non poterit ea remissa actus subsistere [q]. Et cum hæc insinuatio non tam in fauorem donantium inducta sit, quantum in odium fallentium, qui aucupantur bona aliena illicitis artibus [r], ideo nec poterit remitti iuramento, ne illud fiat vinculum iniquitatis [s]. Non secus quam inutilis est remissio senatusconsulti Macedoniani, quam facit filiusfamilias mutuum accipiens: cum non tam in fauorem filiorumfamilias, quantum in odium fœneratorum senatusconsultum factum fuerit [t]: neque malitiis hominum indulgendum est [u]: & interest rei publicæ, ne quis etiam volens, re sua male vtatur [x]: atque ideo ei qui voluerit à donatione non insinuata & iurata abire, facile gratiam iuramenti faciendam arbitror. Et proinde etiam non sufficit in donatione insertum fuisse, eam insinuatam: sed oportet de insinuatione, fidem facere: quia quod de solennitate est, oportet pro-19 bare interuenisse [y]. ¶ † Puto tamen intra tempora insinuandi, donatorem posse cogere donantem, vt consensum præstet insinuationi, si pollicitus est in donatione.

20 ¶ † Formæ aliæ donationibus faciendis, ex more regionũ vbi fiunt, impositæ sunt, vt apud Longobardos

d iuxta l. si qs emancipatus, C. de do. notatur late q Theo. 460
e Guid. Pape. decisio. 151. & 141.
f Singula. 146. §. ex his.
g Ioan. Faber in §. aliæ, de timo.
h tit. de instrumẽtor. editio. §. porro.
i c. cum cõtingat, de iureiur. ap Grego. c. licet. eo. titu. in Sex.
k l. fi. de pact. conuen. C.
l Pau. Castr. in 1. parte consilior. consil. 91.
m Ioan. Andr. in addi. ad Specul. § porro, in fi. de instrumẽtorũ editione.
n Bald. in l. illud, de sacros. eccle. C. & in l. 2. C. vt in possessio. legat. & in l. data, C. de donat.
o Bartho in l. Modestin', de don. in P. & in l. sancimus, §. fi. C. eo. tit.
p vide Cyn. in l. si quis pro redemptione, C. de donatio.
q l. cum hi. § si prætor aditus, de transact. P. l. vbi ita donatur, de do. cau. mor. P. l. cũ pro causa, de precario, P.
r d. l. data, C. de dona.
s c. quanto, de iureiur.
t l. tamen si nõ opposita, & l. 1. ad senatuscõsult. Maced.
u l. in fundo, de rei vend. P.
x l. 2. de his qui sui vel alieni iur. P.
y l. cum fatis, de agri. & cens. l. tutores, de admi. tutor. C.

gobardos Caroli Magni lex: [*Si quis Longobardus statum humanæ fragilitatis præcogitans, de rebus suis pro salute animæ chartam donationis quamlibet facere voluerit non sicut hactenus fieri solebat, sui sibi eandem rem vendendi, commutandi, & per aliam chartam alienandi reseruet: sed absolute vnusquisque de rebus suis faciat quod velit, & nouerit à nostra authoritate sibi penitus interdictũ, duas de eadem re facere donationes, &c. possit tamen vsumfructum per precarium retinere* [a].] Alia eorundem lex à rege Lhotario lata. [*Si quis res suas alij thingare voluerit, non absconse, sed ante liberos homines ipsum garantix,* (id est, claram donationem,) *faciat, quatenus qui thingat* (id est, donat vniuersa, vel simpliciter,) *& qui gisiles,* (id est, testes) *liberi sint, vt nulla in posterum* 21 *oriatur contentio* [b]. ¶ † Habent Lõgobardi speciem donationis remuneratoriæ, quam vocant lannechild, Galli vocant, (*vne pareille.*) in legibus Longobardorum, de ea lex hæc. [*Si quis res suas cuicunq; donauerit, & postea qui donauerit, Lannechild requisierit, tunc ille qui acceperit, aut heredes eius, iurent quod Lannechild redditum sit. Et si ausus nõ fuerit iurare, quod compositum, reddat ei ferquidum.* (id est, simile quantũ in illa die fuit, qua datũ est) *& si iurauerit, sit absolutus* [c].

22 ¶ † Forma donandi in iure recepta est, vt donatis & traditis instrumentis emptionum rerum, res illæ donatæ censeantur [d]. Item si quis patiatur sciẽs res suas, ab alio veluti proprias in censum deferri, donasse videtur [e].

a In capitulis additis ad leges Longobardorum per Carol. Magn. c. 8.

b l. 1. de donationib. quæ cũ thingatione, id est cum donatione vniuersa tum seu simpliciter fiunt, vel cũ lannechild, id est, specialiter, vel ob remunerationẽ, libr. 2. legum Longob.

c l si quis res suas, 3. eod. tit. de donat. lib. 2. Longob.

d l 1. C. de do.

e l. censualis, 7 & l. si pomiferis, 8. C. eod.

---

de Donatione causa Mortis.
Cap. 14.

Lib. 2. Instit. tit. 7. Lib. 39. P. tit. 6. Lib. 8. C. tit. 57.

1 *Donatio causa mortis quid.*
2 *Differentia eius, & mortis causa capionis.*
Mortis causa capio quid. eod.
3 *Eius tres species.*
4 *Donare quæ persona causa mortis, & quibus possunt.*
5 *Forma.*
6 *Donationis causa mortis finis, & causa.*
7 *Donationis causa mortis effectus per pẽdet mortis tempus, non donationis facta.*
8 *Donatio causa mortis quot modis reuocari potest.*
9 *Et quando irreuocabilis.*
10 *Quod in ea substitui potest.*
11 *Eiusdem formula substantialis.*

1 Donatio † causa mortis, aliam à donatione, quæ inter viuos valet, formam recipit. Et ea est, quæ propter mortis instantis fit suspicionẽ: cum quis ita donat, vt si quid humanitus cõtigisset, haberet is qui accepit: sin autem superuixisset, is qui donauit acciperet, aut si eum donationis pœnituisset, aut prior decesserit is cui donatũ sit [f]. Et in summa hęc donatio continet, vt is qui donat, malit habere, quam eũ cui donat, & eum cui donat, quã hæredẽ suũm [g]. Ita imperfecta hæc erit donatio, pendens ex euentu mortis, quo 2 perficitur [h]. ¶ † Differt à mortis causa capione donatio causa mortis, vt species à genere. Quia quicquid occasione mortis alterius capitur, mortis causa capio dicitur, etsi donatio non sit: veluti quæ capiuntur legati iure, vel cõditionis implendæ gratia [i]. Quo fit, vt quamuis mortis causa donationes ad exemplum legatorum dicantur redactæ per omnia [k]: tamen legatum non est donatio causa mortis, sed in multis differunt: quæ colligit & probat Accurs. fuse [l], vt non opus sit hic transscribere. Item mortis causa capimus, & alterius quam donantis mortis occasione, & eo modo donatio causa mortis sub ea cõtinebitur, si occasio-3 ne mortis alterius donetur [m]. ¶ † Vlpianus ex Iuliani sententia [n], tres species donationum mortis causa ponit: vnam, cum quis nullo præsentis periculi metu conterritus, sed sola cogitatione mortalitatis donat. Aliam, cum quis imminente periculo commotus ita donat, vt statim fiat accipientis [o]. Tertiam, si quis in periculo mortis, non sic det vt statim fiat accipiẽtis, sed tum demum, cum mors fuerit secuta.

4 ¶ † Res quæ veniunt in hanc donationem, & personæ illæ sunt, quæ & alias donationes facere, & capere possunt. Et vltra filiusfamilias & cõiuna, quibus inter viuos nõ posse donari diximus, istius capaces sunt [p]. Cui permittitur testari, & mortis causa donare permissum est [q], quanquam de facto testamentum non condiderit, cum facere tamen posset [r]: excepto filiofamilias, qui cum recte testamentum non faciat, tamen recte, permittente patre, donare causa mortis potest [s]: & quibus legari potest, iisdem mortis causa, relinquere licet [t].

5 ¶ † Forma secũdum quam actio postea, & effectus huius sequatur donationis, ex cõsensu & authoritate legum pendet. Olim præsenti tantũ fiebat [u], & stipulanti tantum, aut interueniente traditione [x]: hodie exemplo aliarum donationũ fieri potest [y]: nec actis tamen publicis indigere eas, seu insinuatione rescriptum est: sed tantum exemplo vltimarũ voluntatum, si fiãt extraneis, præsentia quinq; testium: si fiãt liberis, duorum [a]. Potestq; in ea fideicõmissum inseri, vt altero defuncto, ad alterũ portio earũ rerum quæ donabantur pertineret [c]. Oportet autem in omni specie donationis mortis causa, mortis mentionem interuenire, alioquin ea eo solo, quod quis moriturus donat, non videtur ea causa mortis, nisi adijciat, donare ita [b]: neq; etiam mortis mentio donationem causa mortis facit, nisi ea pretie dicatur [c]. Atque aliud est morientẽ absolute donare [d], aliud mortis cau-6 sa donare [d]. ¶ † Est enim ea causa mortis, propter quam fiat donatio, videlicet mortalitatis cogitatio, intuitu præsentis, vel instantis periculi mortis [e]. Instans periculum cõtinet hostes, prædones, potentis hominis imminentem crudelitatem, nauigationem, iter per insidiosa loca, senium, infirmam valetudinem [f], ex quibus mors possit subito sequi, interim volente donante ante mortem, po-7 tiri rebus donatis [g]. ¶ † Quamobrem inspicimus ad perfectum huius donationis effectum, mortis tempus [h]: quod pertinet videlicet ad translationem dominij rei donatæ, & ad executionẽ donationis, veluti tunc veniente & cedente die, & im-8 plemento conditionis [i]. ¶ † Reuocari itaq; poterit hæc donatio, quæ morte tantum confirmatur [k]: primum, si ante pœniteat donantem [l]. 2. Si is cui donatur ante donantem moriatur [m]. 3. Si ob imminẽs periculum facta sit, & tamen periculum non sit mors secuta [n]. Nam actus fiebat eo animo, qui non operatur vltra eius intentionem [o]: & cessante causa, cessat effectus [p]. Quæ intelligẽda sunt, qando donatio causa mortis simpliciter facta est. 9 ¶ † Nam si in ea adiectum sit, ne reuocari possit, lex sequenda est. Quia & iura statuunt, ita fieri posse donationes causa mortis, vt irreuocabiles

f §. mortis causa, de dona. ap. Instit. l. 2. §. 4 3. 8. de donat. cau. mor. P.

g l. 1. & l. senatus, 35. de mor. cauf. dona. §. & in summa, de dona. ap. Iust.

h l. non videtur perfecta, de don. cau. mor.

i l. qui pretio accepto, 8. de mortis cau. dona. P. l. inter mortis cau. 38. eo. titu.

k §. hæ mortis causa donationes, de donati. l. illud, 17 l. 4. l. Marcellus, 13 §. fi. & l. seq. & l. si debitor consiliumn, de mor. cau. dona. P. §. nam cum scaret nouell. 87.

l Accurs. in §. nam cum prudentibus, in verbo fere, de dona. ap. Iust.

m & l. qui, &c. l. si liber, mortis cau. do. pomus, 18 de mortis donat. l. 3. C. eod. tit.

n in l. 2. de do. cau. mor.

o sed et tunc conualescere donans §. ite de donat. P.

p l. donationes de donat. inter vir. & vxo. & l. per de don. cau. mort. P.

q l. Marcel. 13 de don. cau. mor. P. l. fisarus, &c. milites, de don. int. vir. & vx. P.

r l. tamen de don. cau. mor.

P. l. conficiendum, §. & l. ... Seuerus, 1 pr. de im codu.

s l. qui testam. de ordi. P. l. 2 quis ... fa. post C. qui nõ est permiss. fac. testam.

t dict. l. tamen, §. fin.

u l. omnib. & l. senatus, de don. cau. mor. tit. P.

x l. inter mortis, 18. de mor. cau. dona.

y l. ... cum donatio, 34. & l. senatus de donat. cauf. mort. P.

a per l. si quis argentum, §. fi. de dona. C.

b l. fi. C. de dona. cau. mort. l. fi. C. de int. codicill.

b in l. 1. C. de don. cau. mor. C.

c l. Seia, 42. §. fi. de mor. cau. dona. P.

d Barth. per l. nam si donat. mar. de condi. indeb. Bal. ... per hæreditatis de hæ ... actio.

e l. Seia, §. fi. de don. cauf. mor. P.

f l. 2. de dona. cau. mor. P.

g l. 3. 4. 5. 6. eo. titu.

h l. 1. eo. tit.

i l. in mortis causa donationibus, eo. titu.

k l. fi. de dona. int. vir. & vxor.

l l. cum hic status, §. pœnitentia, de don. int. vir & vxo. l. qui mortis causa, l. 30. & l. senat. §. 1. de mortis cau. dona. P.

t. de donatio. apud Iustin. l. 3. C. de mort. cauf. donatio. nouell. constit. 87 cæterum m l. Seia, l. 42. & l. si quis seruicem, 26. l. si mortis causa, 29 de donatione causa mortis. P. n l. mortis causa capitur, §. si donaturus, de don. cau. mort. P. n l. nec omnes numeratio, de reb. cred. P. p c. cum cessante, de appella. l. adigere, §. quamuis, de iure patro. in P.

sunt.

fint [a]. Alioquin enim reuocabiles funt natura, per condictionem caufa data, caufa non fecuta, aut actione in factum [b]: vel vtili in rem, vel condictione [c]. Quando autem reuocatur, reftitui debent vna cum re fructus [d]. ¶ † Poteft & fubftitui, et cui mortis caufa donatum eft [e]. At in petitione, detrahi poteft à donatione caufa mortis per hæredem donantis quarta Falcidiæ ex caf. Quamobrem in hoc, vt & in reuocatione, confentit legatis & in aliis.

11 ¶ † Quocirca animaduertendũ iterum moneo, bene cõfideremus hoc fubftantiale effe, huic donationi, vt nominatim fiat propter periculum mortis aliquod, quod timeatur: alioquin fi de eo nihil exprefle dictum, exiftimatur effe fimplex inter viuos, & irreuocabilis donatio, quanquam is qui donat fit morti proximus. Nam infirmus fimpliciter donans, donare videtur inter viuos [g], etiam fi mentio mortis fiat, quæ pro hac donatione non fufficit: nifi & caufa mortis fiat. Nam poteft effe adiectio mortis, taxatio temporis donationis inter viuos: veluti fi dicatur, vt poft mortem donata perueniant ad eum cui donatur: in quo tamen donatio fimplex & inter viuos, cum modo conftituitur [h]. Quo cafu differtur actio tantum poft mortem donantis [i]. Cuius exemplum extat apud Tobiam [k], quando Raguel focer Tobiæ iunioris, eidem dimidiam partem bonorum omnium, quæ poffidebat, dedit, fecitque fcripturam pars dimidia, quæ fupererat, poft obitum eius, ad eundem Tobiam perueniret. Notat & Alexander, non fufficere in donatione caufa mortis, mentionem facere in genere mortis, nifi in fpecie fiat [l]. Poffumus tamen aliquando fine expreffione mortis, caufam mortis colligere: veluti fi iturus peregre, vel mare intraturus, aut in expeditionem militarem profecturus effet, aut graui infirmitate detentus: nam tunc caufa & metu mortis donatio facta colligitur, & ideo erit reuocabilis [m]. Videntur Longobardi eam donationem fimplicem inter viuos, cuius executio poft mortem differtur donantis, nominare *idolaip*, cuius lex illorum hæc eft. [*Si quis res fuas alij thingauerit, & dixerit in ipfo thinx, idolaip*: id eft, quod in ipfo die fui obitus ei relinquet, *non difpergat poftea ipfas res dolofo animo. Et fi talis aduenerit neceffitas, vt terram cum mancipijs vendere, aut loco pignoris ponere debeat, aut fine mancipijs, dicat prius ei cui thingauerit, Ecce vides, quia neceffitate compulfus res iftas volo vendere, fi tibi videtur fubuenis mihi, & res iftas conferuo in tua proprietate: tunc fi noluerit illi fubuenire, quod alij dederit, fit illi ftabile & firmum qui acceperit* [n].]

de Fine, Caufis, & Actione donationis. Cap. 15.

1 *Donationis conftituendæ finis, focietatis humanæ conferuatio.*

2 *Dominia rerum tribus modis primum poft diuifionem tranflata, permutatione, donatione, fucceffione.*

3 *Donatio quare irreuocabilis.*

4 *Donatarius quomodo agat, & pro quibus in donantem.*

5 *Euictio num locum habeat contra donantem rem alienam.*

6 *Donans qua actione, & pro quibus agat contra eum, cui dedit.*

7 *Donatio quibus ex caufis reuocetur.*

Ingratitudinis caufa quando, & quas reuocat donationes. eod.

8 *Ingratitudinis caufa hæres defuncti non conquefti donationes non reuocat.*

Vel fi præmoriatur ingratus ante querelam. eod.

9 *Donatio inofficiofa quando, & quatenus reuocatur: & quando ex fufceptione liberorum.*

1 Finis † propter quem donationes inductæ firmæ funt, focietatis humanæ conciliatio videtur, & conferuatio, vt virtutem illam liberalitatis exercentes, & multos nobis amicos comparemus, & comparatos retineamus: inimicos concilíemus [o]. Atque hanc quodammodo fibi nobilitas legem imponit, vt debere fe, quod fponte tribuit, exiftimet, & nifi beneficiis creuerit conferendis, nihil fe præftitiffe putet [p]: donatio liberalitas dicta ideo [q]. Et, [*Beneficium eft*, inquit Seneca [r], *quod quis dedit, cum ei liceret non dare.*] Et ad excellentiam pertinere dicitur, aliis in neceffitatibus liberaliter prouidere [s]. Et in Poffidippi fragmentis, ὁ διδοὺς ἐπιφανὴς ὁ λαμβάνων, *qui dat illuftris eft, & qui accipit illuftris quoque*, quanquam vt fcribit Suidas, καὶ δίδε, πᾶς ὁ βίος, λάβετ' οὐδ' ἐπὶ ταυ- σὶν ἄκουε, id eft, *da, omnis vita eft: cape autem, neque in manibus audiueris* [t], quod tamen ad ingratos omnino pertinet. Nam alioquin vt Phallaris ἀγυρ?αλ- λ?ν?ίω fcribit [u], τις γὰρ ἂν ἀγνοήσειεν, ὅτι τὸ μὲν χαρίζεσθαι τῆς τοῦ διδόντος ἐπιμελείας ἔργον δεῖ: τὸ δὲ χρήσασθαι τοῖς δοθεῖσιν ὡς προσήκει τοῖς τοῦ λαβόντος εὐλογισίας: id eft, *largiendi curam pertinere ad laudem donantis, vfum autem datorum, vt oportet, effe accipientis, & ra-*
2 *tionis bene compofita.* ¶ † Tres, vt opinor, modi fuerunt transferendi dominij præcipui, & primi poft rerũ diuifionem: quorum vnus permutatio fuit, inter eos qui fuperflua, vel minus vtilia, vtilioribus & neceffariis commutabant. Alter fuit hominum ingenuorũ & præftantiorum, donatio. Tertius fuit omnibus communis, fucceffio ab inteftato proximiorum: ex quibus alij nati breui tempore, & vrgente commerciorum neceffitate funt. Ariftoteles largitionum caufas duas generales fic exprimit. [*Largitionibus vtuntur omnes, aut quoniam aliquid inde fperant, aut quod fufceptorum beneficiorum gratiam referant* [x]. *Qui dat confiderate, nihil ex dono fperans, & nihil antea acceperit, vere liberalis, qui accepit & remunerat laudabilis. At qui accipit femper, & nihil dat, vere auarus*, de quo Iob fcribit, *ignis deuorabit taber-*
3 *nacula eorum, qui munera libenter* [y] *accipiunt.* ¶ † Cæterum quia nos iuuari, non decipi oportet beneficio [z], voluerunt iurifconfulti donationes effectum fortiri. Et fi quidem donatio cœperit à traditione, nulla fupereft actio, eoque nulla relinquitur obligatio, ea euacuata folutione eius quod debetur [a]. Contra, fi a promiffione cœperit, quia ex promiffione obligatio, etiam fi nuda fit, & fine traditione, ea lege feu conftitutione Iuftiniani [b]:
4 ex obligatione autem legitima actio [c]. ¶ † Agit igitur donatarius cõtra donatorem, vt donatam rem confequatur, ex ftipulatu videlicet, fi res per ftipulationem incerta donetur, aut actione certi, fi certum donetur [d]. At fi fine ftipulatione facta fuerit donatio, agetur ex condictione legis, fi quis argentum. §. fin. de donatio. C. [e]. Interdum fi quis conftituat pro alio fe foluturum, actione de conftituta pecunia agitur [f]: vt & is aget contra eum qui dare iuffit fuo nomine, actione mandati. Qui fundum, vel aliã rem fructuofam donauerit, fi uõ

o Prouerb. 22. & 22.
p c. 1. de dona. ap Grego.
q l hoc iure. §. non poteft, de dona.
r Seneca 3. de benef. l. donari, de reg. iur. l. donari, de do. P.
s c. grandi, de fuppien neglig. prælat. in Sexto.
t Suid. in verb. δίδε.
u Phallaris epiftola 101.
x Ariftot. in fine Rhetoricorũ ad Alexand.
y Iob. ca. 15. in fine.
a l. in commodato, § ficut, commodati. P. c. 6. eo titu. ap. Grego.
a § 1. quibus mod. tol. ob.
b l. fi quis argentum, §. fin. C. de don.
c l. licet, § ea obligatio, de procura.
d l. fi quid certi, fi cert. petatur, & l. fi quis argentum. 15. C. de donat. in pen. & f. 1.
e l. 1 de condict. ex leg. P.
f l. qui id quod, 34. de don. P.

restituat vt possessor damnandus est, & fructuum nomine, si non consumpserit in solidum, condemnandus [a]: potuit enim non periclitari, inquit Paulus, si statim restituisset: si dolo malo desiit possidere, in litem iurabitur, & tanti sequetur condemnatio [b]. Veruntamen non teneri donatorem ob moram solutionis ad vsuras, summæ æquitatis esse dixit Modestinus, cum inter contractus bonæfidei non numeretur donatio [c]. Imo & placuit damnatum in solidum donatorem, tamen non teneri vltra, quam facere possit, deducto ære alieno [d]: & deducto ne egeat [e]. Vtitur & hoc priuilegio, qui constituit se soluturum pro eo qui ex causa donationis stipulāti spoponderat [f]. At, vt notat Tryphonius, si Titius mihi volens donare, delegatus à me creditori meo stipulanti spoponderit, non habebit aduersus eum illam exceptionem, vt quatenus facere potest condemnetur. Nam aduersum me tali defensione merito vtebatur: quia donatum petebam: creditor autem debitum persequitur [g]. Hocque fit, quia qui donat delegationem accipiens debiti eius, cui donauit, stipulando creditori donatarij nouam obligationem cum creditore contraxit, & ideo ei non vt donator debitoris, sed vt debitor ea promissione

5 conuenitur à creditore. § † Sed quæritur, num donatarius possit etiam experiri de euictione contra donatorem, si is alienam rem donauerit, & ea euicta sit? & Labeo respondit, si quis mihi rem alienam donauerit, inq; eam sumptus magnos fecero, si ea mihi euincatur nullam mihi actionem contra donatorem competere: & plane de dolo posse me aduersus eum habere actionem, si dolo fecit [h]. Sed hanc sententiam Labeonia veteris fuisse iurisprudentiæ Azo putat, & hodie teneri donatorem de euictione. Alij melius distinguunt [i], num donando nominatim de euictione cautum sit: & tunc teneri, si dictum [k]: aut si cautum non sit, quærunt an à traditione inceperit donatio: an vero à promissione seu stipulatione, vt in traditione non sit locus euictioni, sed actioni de dolo si adsit, vt consequatur sumptus [l], ne quod benigne contulit, fraudis consilio reuocet [m]. Quod si à promissione cœperit, locus erit euictioni [n], quia similis donatio emptioni [o], in qua euictio locum habet [p]. Et qui tenetur ad dandum, præcise ad dominium transferendum se obligat [q]: nec antè ab obligatione se liberat, quam dominiũ transtulerit, quod alienam rem tradendo implere

6 nequit [r]. § † Datur contra etiam actio ex donatione donatori, contra donatarium, pluribus ex causis: veluti ad implẽdam donationem, si donatarius non impleat ad quod cogi potest, & actione præscriptis verbis [s], vel incerta ciuili actione [t], vel ex stipulatu, si stipulatio interuenerit [u]. Licet etiam in hac causa donatori agere actione vtili rei vendicationis, vt dominiũ pristinum non implente donatario legem donationis, ei restituatur: & potest quoque condictione, id est actione in personam vti [x]. Quatenus autem repetat, Marcellus paucis præscripsit [y]. In donationibus, inquit, iure ciuili impeditis, hactenus reuocatur donum ab eo, vel ab ea cui donatum est, vt si quidem extet res, vendicetur: si consumpta sit, condicatur, eatenus, quatenus quis locupletior factus est. Quia, inquit Caius [z], quod ex non concessa donatione retinetur, id aut sine causa, aut iniusta causa retineri intelligitur: ex quibus cau-

7 sis condictio nasci solet. § † Agit & ex certis causis tantum reuocatoria donator: nõ tamen ex arbitrio, quia pœnitentia non reuocatur [a]: nec rescripto etiam principis [b]. Causæ porro sunt, ingratitudo liberti, vel filij, quibus donatũ est [c], videlicet, si de donatione simplici agatur. Nam si agatur de donatione ob causam, vel de remuneratoria, illæ non reuocantur propter ingratitudinem [d]. Parum autem in aliis pactum de non reuocanda donatione prodest, ne reuocetur ingratitudine commissa [e]. Ingratitudinis causæ, atroces iacturæ, molem substantiæ eius ingerere, vitæque discrimen, conditiones donationis nõ implere [f]. Mater tamen quæ donauit filiis, non potest iure Codicis reuocare, propter ingratitudinem filiorum, donationem, si ea turpiter vixerit & luxuriose post mortem mariti, vel ad secundas peruenerit nuptias [g]. Quod hodie iure nouissimo temperamentum habuit, vt liceat reuocare in tribus tantum casibus: si eius vitæ filius insidietur, si manus impias ei intulerit, si totius substantiæ molitus sit ei iacturam [h].

8 § † Obseruandum tamen, cum de reuocatione ob Ingratitudinem agitur, quæri posse tantum de ea donatorem, qui siluerit, & non fuerit conquestus: post eius mortem non licet, propter ingratitudinem agere reuocatoria eius hæredibus. Idipsum statuendum, si donatarius ingratus moriatur, antequam contra eum superstes donator conquestus fuerit, vt non liceat donatori contra eius successores conqueri, vel reuocare donatum [i]: quia delicta sint personalia [k]; & remissa videatur dissimulatione iniuria [l], cum viuens non fuerit conquestus de iam facta: nam si post mortem donatoris ingratitudo cõmitteretur in defunctũ, æquũ puto priuari donato, per-

9 sequentibus hæredibus [m]. § † Alia causa reuocationis donationis est, si ea inofficiosa sit: interdũ enim & ipse donator reuocat totum, vt si libertis vel extraneis nulla cogitatione liberorum futurorum tactus donasset liberto [n]. Præsumit enim lex donatorem, si cogitasset de liberis, immensam hanc donationem vel nullam liberto fecisse: nemo enim præsumitur alienam sobolem suæ anteposuisse [o]; vel ita præsumitur donasse ex illa legis prouisione, si liberos non suscepisset. Et proinde eadem locum non habent in donatione facta ab eo, qui iam habebat liberos, vel qui in negotio quod agit mentionẽ fecit de liberis, vt non possit ea ratione, quod nõ cogitarit, defendi [p]: vel si donauerit ecclesiæ, quæ fauorabilior est liberis [q], & loco liberorum est [r]. Tradunt etiam interpretes, donationem extraneo factam, susceptione liberorũ non reuocari, si ea facta sit in remunerationem beneficiorũ à donatario acceptorum [s]. Item Socinus notat, nõ reuocari natiuitate liberorum donationem factam in cõtractu matrimonij donantis, quem alij plures sequuntur [t]: quia tunc de liberis procreandis cogitasse videtur. Quamobrem idipsum verum non erit, si in contractu matrimonij alterius, quam sui donauerit, quia tunc non præsumitur de suis liberis cogitasse [u]. Placuit etiam liberos naturales tantum natos tempore donationis non esse impedimento, quominus natis naturalibus, & legitimis, reuocetur donatio, per l. si vnquam: imo legitimatione eorundem sequuta, tamen per subsequens matrimoniũ reuocari [x]. De filiis autem naturalibus, & legitimis iam natis, quando donatio fit, num illis cogitationem inferant futurorum liberorum, & num postea suscepti reuocẽt ex integro, distinctio adhibetur: an pater habeat e adhuc filium iam natum, & tunc reuocetur donatio tantum vsque ad legiti-

a l. hoc iure, 13. § si quis dederit, de do. in P.
b l. Nesennius, 41. §. fundum, de rei vindic. P.
c l. cum qui, 22. de don. P.
d d. l. Nesennius, §. si de re iud. & l. digna, eo tit. l. qui ex donatione, 12. & l. qui ad q̃. 54. §. fin.
e l. in condemnatione, de reg. iur. & l. cũ ex causa, de re iudic. P.
f dict. l. qui id quod. 14.
g l. si Titius, 33. de nouat. li. 44. P. tit. 2.
h l. Aristo 19. § fin. de do. P. vid. ibi Cast. & l. glo. ind. § fi. l. Aristo.
k l. 2. C. de eui.
l d. l. Arist. § fi. nisi in casu, l. qui alienũ, 14. eo tit. P.
m l. ad res, de ædil. edict.
n per l. 3 de iure dot. C
o §. aliæ, de do nat.
p tot. tit. de euict.
q l. vbi autem non apparet, §. 2 de verb. obl.
r l. cum quis, §. si hominem, de solutio. l. si rem meam, eo. tit. P.
s in l. hæreditatem, 28. de dona. in P. l. legem quam dixisti, 9. C. eod. titu.
t l. cum res, 22. C. de don.
u d. l. legẽ quã dixiti.
x l. 1. de donatione quæ sub mo. li. 8. C. tit. 54.
y l. si mulier, 6. de don. int. vir. & vxo. P.
z l. quia quod 7. eod. tit. P.

a l. 24. § fin. vel in prin. l. 10. C. de reuoc. don. li. 8. C. tit. 56.
b l. si donationem, l. C. eod. titul.
c l. 1. an ut.
d Boer. decis. 27. glo. fin. & ibi Bald. Salice. de reuoc. don.
e Idem Boer. tanf. 48 num. 11. & 12.
f l. fin. C. eod. de reuoc. don.
g l. his solã, 7. de reuoc. don.
h §. mater tamen, de nupt. coll. 4. in Auth. vnde sumpta authent. quod mater, C. de reuo. dona.
i l. 1. l. his solũ, l. fina. de reuo. do. l. omnimodo, de inoffic. testa. C. l. quæ à patre, de test. milit.
k l. si pos. in P. l. sancimus, C. eod.
l §. fin. de iniu. ap. Iust.
m l. 1. de his quib. vt indig. P.
n l. si vnquam, 8. C. de reuoc. don.
o l. cum ĩ nouissime, C. de fid. de conf. & cõdemnat. de cond. & demonstr. l. tale pactum, §. fin. de pact.
p re l. si Titia, §. imperator, de leg. 2. l. si liquent, de inoff. don. l. 2. C. de pact.
q can. fi. 17. q. 4.
r ca. in præsentia, de probat.
s Ang. in d. § vnquam, Lud. Rom. cons. 26.
t Soc. cons. 58. vol. 4. & cons. 167 vol. & in l. 2. & ibi alij quoque interpretes sol. mne.
u P. Tiraq. in l. si vnquã. in verb. prius, nu. 6. & seq. vide Boer. decis. 259. nu. 8. 9. & 16.
u vt aiunt proxime citati Tiraq. Stepha. & Bertra. d. cons. 157. incip. fuit donatio & cons. 183. incip. viso casu superius notato, & disputat. rius in decisio. 159. num. 18.

legitimam natorum, querela inofficiosi [a]: aut non haberet exosum, & tunc non reoocet: quia cogitasse videtur de liberis, nec maiorem, imo minorem videatur habuisse in nascituros, quam natos affectionem [b]. Alio autem modo distinguit Ioannes de Ripa: aut pater, inquit, donando partem facultatum, plura retinuit pro se, filio iam nato, quam donauerit: quo casu constat filium iam natum dilexisse, & consequenter nascituros prædilexisse, si de iis cogitasset. Aut plus donauit, quam pro se, vel filio nato retinuerit, & tunc debeat natiuitate filij reuocari, videlicet si pater filium natum habebat exosum, pro portiooibus filiorum supernascentium [c]. Si vero exosum non habuisset, natiuitate filiorum, in totum reuocari donationem, & habere locum decisionem legis, si vnquam. Sic ex persona donatoris, & eius præsumpta voluntate de liberis, reuocatio fiet donationis, illis susceptis: neq; prius ad inofficiosæ donationis querelam perueniendum e[...] q[...] amdiu ex persona donatoris, vel restitutione [...] ius in integrum reuocari poterit datum [d], cum hæc querela, exemplo inofficiosi testamenti, sit tantum subsidiaria [e]. At vbi restitutio illa deficit, tunc per querelam inofficiosæ donationis reuocabuntur donationes immensæ, liberis vel extraneis factæ, per liberos alios, vel per natos postea, quatenus pars quarta, & legitima illis suppleatur [f], siue parens testatus, siue intestatus decesserit [g]: dummodo, qui cooqoeri vult, noo agnouerit iudicium defuncti [h], aut non sit ingratus [i], & intra tempora coostituta huic querelę, id est, intra quinquennium experiatur [k].

a Bal. in l. s. de inoffic. don. & ibi Pau. Castr.

b Iaco. Butriga. in d. l. de inoffi. dona.

c Ioan. de Ripa & Boerius, decis. 259. nu. 16.

d arg. l. si is q. de iure codicil. P.

e l. si filius tit. 4. & l. cum donationibus, 6. & l. fina de inofficio. do. lib. 3. C. tit. 29

f l. 1. & 2. & l. si totas, 5. & l. si mater, 7. & l. si liceret, 8. de inoffic. donat. C. l. auth. vnde si parens, C. de inoffi test.

g l. 3. C. de inoffi. dona.

h l. cum donationibus, C. de inoffi. donat.

i §. hæc itaque, de inoffi. donat.

k l. fin. cod. de inoffi. donat.

Syntagmatis iuris vniuersi libri vigesimioctaui Finis.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX QVASI CONTRACTV. LIBER XXIX.

de Obligationibus quæ ex quasi contractu. Cap, 1.

1. *Obligatio ex quasi contractu vnde.*
2. *Obligatio ex quasi contractu quinque habet species, & quas.*
3. *Negotiorum gestorum species, vel viuorum, vel mortuorum.*
4. *Negotiorum gestor qui proprie. Et quot species eorum, qui negotia viuorum gerunt. eo.*
5. *Negotiorum mortuorum gestores, quot species.*

1 EXpediti † ab explicatione contractuũ nominatorum, & innominatorum, pauca de quasi contractibus persequamur, operæpretiũ esse duxi. Ex his enim quæ gerimus, alis nos teneri, & alios nobis obstringi aliquando æquum est, idque quia non ex contractu accidit: quia nullum fecimus contractum, neq; ex delicto tenemur: quia nullum crimen adest, ex quasi con-2 tractu obligari dicimur [a]. § † Obligationum ex quasi contractu species quinq;, ortæ, 1. ex negotiorum gestione [b]. 2. ex tutelæ iudicio [c]. 3. ex communione rerũ aliunde quam ex societate [d]. 4. ex aditione hæreditatis. 5. ex indebiti solutione [e].
3 § † Et hac diuisione vtitur Iustinianus. Ego memoriæ facilioris causa, omnia sub negotiorũ gestorum nomine contineri dico. Negotia porro alterius geruntur, vel viui, vel mortui [f]. Rursum qui aliena negotia viuentis gerunt, vel cum mandato, vel sine mãdato gerunt: cum mandato, procuratores, quorum cõsideratio in proprium tractatum mandati reijcitur, vtpote à generali nomine in proprium nomen cõuentione transeun-4 te [g]. § † Qui sine mandato gerunt, sunt proprie negotiorũ gestores: & ij vel obligatos in solidum habent dominos, quorum negotia gerunt, vt rerum administratores, absentium tutelæ, & curæ, & reipublicæ: vel ob communionem rerum, per actionem communi diuidundo, vel familiæ erciscundæ, vel finium regundorum, vel ob solutionem indebiti: aut ad exhibendum. Aliquando gerentes negotia cum personis, quæ in potestate alterius sunt, vel quibus res quædam cõmissæ sunt, habent dominos obligatos, non in solidum, sed aliquatenus, pro varietate causarum titulorum. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestũ esse dicatur: Quod iussu, De exercitoria, De institoria, Tributoria causa, De peculio, 5 De in rem verso. § † Morientium, vel mortuorum negotia, procuratores interdum gerunt, & alij, & qui adeunt hæreditatem eorum, qui funeraria vti possunt.

a §. 3 de obligatio. quæ ex quas con. nasc. li. 3 Inst ti. 28.
b § igitur, eo. tit.
c §. tutores. eod.
d §. item si eo.
e § item is cui & seq. eo. tit.
f l. 2. de negot. gest. P.
g l. item si cū putaui, de neg gest. d §. igitur, de obliga quæ ex quas. delict.

De obligatione ex Negotiis gestis, eiusque actionibus in genere, Caput 2.

Lib 3. P. tit. 5. Lib. 2. C. tit. 19.

1. *Negotiorum gestor proximus procuratori.*
2. *Negotia alterius qui gerit, vel sua tantũ, vel alterius, vel vtriusq; causa, vnde diuersa nascuntur actiones.*
3. *Negotiorum gestorum actiones mutua ob absentiu negotia gesta.*
4. *Negotiorum gestor exactissimam debet negotijs diligentiam, dolum & culpam latam, non casum: & pro quibus tenetur.*
5. *Negotiorum gestor ibi conueniendus, vbi gessit, non obstante fori priuilegio.*
6. *Negotiorum gestorum actio directa cui detur.*
7. *Quamdiu duret.*
8. *de Contraria cui detur. eod.*
9. *Negotiorũ gestor quãdo non repetit impẽsas in negotia.*
10. *Negotiorum gestorũ actio vtilis, directa, & contraria.*
11. *Negotiorum gestorum actionis finis, & ratio.*

1 QVi † negotia alterius gerit sine mandato, similis propemodum est procuratori: ideo & res, & personæ eadem fere trutina, qua in mãdato di-2 ctum est, examinari debent. § † Interdum autem negotia aliena geruntur, gerentis tantum, aut domini causa, aut sui & gerentis causa. Qui sui tantum lucri causa gerit aliena negotia, puta prædandi, ipse quidem actione negotiorum gestorum cõueniri potest, at ipse conuenire non potest dominũ, nisi quatenus locupletior factus est [h]: animusq; inspicitur, qua mente quis aliena tractet, & quas res, & num animo repetendi sumptus, negotia gerens faciat, quod vel ex expressa voluntate gerentis, vel qualitate rerum, personarum [i], & negotiorum distinctionem accipit, vt in actionibus apparebit. Contemplatione quoque personæ alterius, quam suæ, gerit quis aliena negotia, vt si cõtemplatione domini, vel patris, quispiam negotia peculiaria serui, aut filijfamilias gerat: nam patrem, aut dominũ tantum obligatum habet de peculio [k]: vel si pupilli negotia gesserit mandato tutoris, vel minoris, mandato curatoris: nam hic ex mandato habet obligatum tutorem vel curatorem: sed negotiorum gestorũ causa, etiam pupillũ & minorem [l]. Quare quando quis alienum negotiũ, vt suum tractauerit, nõ nascetur vtrinq; negotiorũ gestorum obligatio: si tamen, vt alie-

h l. si pupilli, § sed etsi quis, de negot. gest. P.
i l. Pomponius 36. eod.
k d. l. si pupilli § sed si ego.
l l. qui pupilla, 4. C. de negot. gest. d. l. si pupilli

vt alienum & suum, contra[a]. Nec interest sciête, vel ignorante domino, negotia eius quis administrauerit[b]. ¶ † Cum quis itaq; absentis negotia gessit, nascuntur vltro citroq; actiones inter gerentem, & cum cuius sunt negotia. Directa competit domino aduersus eum qui gessit, & cõtraria gestori, aduersus dominum[c]: nec interest cuius sexus fuerint hæ personæ[d]. Directa agit dominus vt gestor actus sui rationem reddat, & eo nomine condênetur, si quid vel vt non oportuit gessit, vel 4 ex his negotiis retinet[e]. ¶ † Non gessisse aût videtur vt oportuit, si exactissimam diligentiã non adhibuit: nec enim sufficit talem adhibere, qualem rebus suis adhibere solet: si modo alius diligentior eo cõmodius administraturus esset negotia[f]: si neglexit ea agere, quæ alius fuisset gesturus[g]: & præstat dolum, latam & leuem culpam[h]. Tamen alienõ negotium gerentes casum fortuitum nõ tenentur præstare: nisi speciali pacto fuerit conuentũ[i]: vel culpa sua in casum inciderint, iuxta l. debitor 14. de neg. gest. P. & l. si negotia 12. eo. Hic tamen cõsiderandus animus eius, qui gessit, an tanquã omnia negotia alicuius gesturus ad administrationẽ accesserit[k]: & ita omnia tractauerit, sed ita quædã segnius, quam oportuerat, & tunc tenetur pro omissis & negligentia: aut vero, tantum quædam voluerit gerere, & tunc de illis tantum, quæ circa ea commissa segniter, vel male sunt, tenetur[l]. Nam satis abundeq; sufficit, si cui vel in paucis amici labore consulatur[m], potissimũ si rem desertam & derelictã amici curauerit, quo casu tantum de dolo tenetur[n]. Verum arguitur culpa, si quod cœperit, legitime non impleuerit: quia iuuari, non decipi beneficio nos oportet: quod in hac specie in hanc sententiam respondit Paolus iuriscõsultus de cõmodato: geritur negotium, inquit, inuicem, & ideo inuicem propositæ sunt actiones, vt appareat quod in principio beneficij, ac nudæ voluntatis fuerat, conuerti in mutuas præstationes actionesq; ciuiles, vt accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoauit. Neque enim impune peritura deseret. Suscepisset enim fortassis alius, si is nõ suscepisset: voluntatis enim est, suscipere mandatũ, necessitatis consummare, &c.[o]. alioquin culpa est se immiscere rei ad se non pertinenti[p]: neq; excusatur quod non impleuerit negotium imperitia, cum imperitia quoq; culpæ[q] annumeretur, neq; quisquam affectare negotium debeat, in quo sciat operam suã alij fore damnosam[r]. Insuper & quicquid negotiorum gestor ex negotio gesto recipit, hac actione cogitur restituere[s], vt si pecuniam, vel aliam rem perferendã acceperit, restituat[t]: vt pecuniam exactam nomine domini ratam exactionem habentis exsoluat[u]: & non tantum sortem, verumetiam vsuras ex pecunia aliena perceptas, vel quæ percipi potuissent[x]: nisi dominus non consueuisset fœnerari otiosas pecunias[y]. Sed in his, & similibus, persona quæ gessit cõsideranda: nam si pupillus gesserit, cõueniri quidem potest, sed in id quo factus est locupletior[a]. Sic seruus ex eo quod in seruitute gessit, manumissus etiã, non cõuenitur, nisi gestis connexa sit actui, qui post manumissionem duret[a].

5 ¶ † Attamen priuilegium personale gerêtis, & fori præscriptio nõ obijcitur: sed ibi respondere, & conueniri debet gestor, vbi negotium gesserit[b].

6 ¶ † Datur aût hæc actio negotiorũ gestorũ, non tantum domino, sed & illi cuius interest experiri: nec interest directa quis, vel vtili actione agat, vel cõueniatur, sublatis formularũ cõceptionibus[c], admissis ad agêdum successoribus[d], etsi personalis hæc actio sit[e], & aliquando in rem, vt quando pro officio administrationis tutoris, vel curatoris bona, si debitores existant, tanquam pignoris titulo, minores sibi vendicare non prohibentur, idem est, si tutores vel coratores constituti nõ ad-

7 ministrauerint[f]. ¶ † Verum obseruandum est, vt tempus agendi duret, quod nõ finitur spatio longi temporis, sed tantum triginta annorum[g].

8 ¶ † Contraria actione negotiorum gestor agit & eius successor[h], & is cuius interest[i]: si vtiliter negotia gessit. Is aût vtiliter negotia nõ gerit, qui non necessariam rem, vel quæ oneratura est patremfamilias, aggreditur[k]. Æquum aût est, ei qui vtiliter gessit, præstare quicquid eo nomine vel abest ei, vel abfuturum est: sufficit aût vtiliter negotium esse gestum[l], quamuis ex sententia domini res non successerit, aut quãuis interierit: dummodo culpa nulla adsit gestoris[m]. Repetet itaq; quæ impendit in negotia, & sumptus honeste per gradus pertinentes factos[n]: si se alterius nomine obligauit, non donandi animo[o], vel soluit[p]. Et qui seruum nõ inutilem domino curat, sumptus à domino hac actione repetit[q]: repetit & vsuras, quas exsoluit pro pecunia in aliena negotia impensa, quasve ex sua pecunia percipere potuit[r]. Agentique domino pro his exceptionem proponere poterit de eo, quod sibi debetur[s]: imo & cõpensationem[t]. Æquum enim est, gerentem in damno non versari[u], & quæ in rei conseruationem facta sunt repetere[x]: æquum quoq; nemini offi-

9 cium suum esse damnosum[y]. ¶ † Sunt tamen casus, quibus quis non repetit, quod in res alienas fecit. 1. si supra summã, quam destinauerat testator[z], aliquod opus erogauerit. Et qui plus, quam debuit, impendit, recuperat tantum id quod præstare debuerit[a]. 2. qui male gessit, seu non vtiliter, non repetit impensas nisi ratum habuerit dominus gestum[b]. Item nec si condemnatus non appellauerit[c]: si impensas voluptatis causa fecerit[d], vel aliud gesserit, quod non expediat domino[e]: si indebitum soluit[f]: nisi quoq; ratũ habitum sit negotium[g]. Tertio, non repetit negotia gerens, quę impendit alio animo quam repetêdi, vt si donandi animo expendat[h], vel si affectionis & amicitiæ causa eius, cuius negotia sunt, vel patris eius[i]: si pietatis causa, veluti alêdo sororis filiã[k], si mater, auia, nutriant, descendêtes sine protestatione repetendi, vel nulla facta, dum viuerent, reputatione sumptuum[l]: si vitricus paterno affectu priuignas aluerit: & pro eis mercedes aliquas magistris fecerit: nisi habuerit animum repetendi[m]. Item nec quæ affectione aliqua in vxorem impenduntur ægram, repetuntur[n]: sicut nec quæ affectione domestica, vel materna fiunt[o], si quis officio, & obsequio liberti functus sit, & impenderit, non repetit[p]. At quæ mater circa res filij impendit, recte etiam, si non in rationes retulerit, ab ea, vel successoribus eius petentur[q]: & quæ filius pro patre[r], & frater pro sorore[s]. Quarto, non potest agere cõtraria negotiorum gestor, si gesserit postquam dominus ei interdixit ne gereret[t].

10 ¶ † Actio etiam ex negotiorum gestione vtilis,

a l. si pupilli tui, 6. § si quis ita simpliciter, de neg. gest. P.
b l. ignorante, 30. de neg. gest. P. l. 2. & l. si negotia 12. eo. tit. P.
c § igitur de oblig. quæ ex quas. contr. l. 2. de neg. ge. P.
d l. 3. eo. P.
e l. 2. de nego. gest.
f d. § igitur, vers. sic autem.
g l. si pupilli, 6. § videamus, de negot. gest. P. l. Proculus, 19. eod.
h l. tutori, 22. de neg. gest. C.
i l. negotium, 22. de neg. gest. C. l. 1. commo. C. l. quæ fortuitis, de pig. act. C.
k l. sed & cum, 37. de neg. gest. P.
l l. Pomponius, 22. & l. seq. & l. nam & seruus, § si vino, de nego. gest. P.
m l. ait prætor, 3. § interdũ, de neg. gest. P.
n d. l. tutori, C. eo. l. tutores qui, 40. § curator qui, de admin. tut. [illegible]
o l. in commodato, 17. commo. P.
p culpa est, 36 de reg. iur.
q imperitia, [illegible] reg. iur.
r idem iuris, [illegible] ad leg. Aquil. P [illegible] eod. tit. [illegible] l. fin. de assessor. C.
s d. l. 2. de neg. gest. P. & l. si autem, 3. § 2. eo tit.
t [illegible] pupilli, § si quis pecuniam, de nego. gest. P.
u [illegible] 9. C. eod.
x [illegible] qui natura, 10. § non tantum, & l. qui aliena, 33. & l. litis, 19. § 1. de nego. gest. P.
y l. qui semisses, 13. § 1. de vsur. P.
a l. 3. § pupillus, P. l. 2. C. eo tit.
a l. cum edictum [illegible] P. l. si cognati tui, 22. C. eo tit.
b l. [illegible] tertium, 36. § fi. de iud. in P.
c l. Paulus, l. actione, 49. de neg. gest. P.

d l. successori, 13 de neg. gest. P. l. sin autem, 21 eo. P.
e l. negotia gesta, 21. C. eo tit. de neg. gest.
f l. pro officio, 20 de admini. tut. C. l. 3. et ibi. tutel. C. cum simil.
g l. aduersus eos, 8. de nego. gest. C.
h l. 3. § hæc actio. & l. sin autem, 21 de nego. gest. P.
i l. actio, 49. eod.
k l. sed an vltro, 10 § 2. de neg. gest. P.
l l. 2. § si. eo. tit. P. § igitur, de obl. quę ex qua. contra. nasc.
m d. l. sed an vltro, § 1. & l. qui mutuã, 56. § fi. mand. P.
n l. qui vtiliter, 47. de negot. gest. P.
n l. 3. § fin. & l. 4. eo. P.
p l. cum pecuniam, 45 & l. fin. de ne. gest. P. l. 1 C. eo tit.
q l. si seruum alienum, 10. de neg. gest. C.
r d. l. atqui natura, 20. § non tantum, eo P.
l. [illegible] negotiũ, 18. C. eod. titu.
a l. 1 de tutel. & ratio. distra. lib. 27. P. tit. 3.
b l. qui aliena, 33. de neg. gest. P.
a l. quæ vtiliter. 47. § fi. eo. 10 P.
a l. si pupilli, 6. § si Titij, eo.
y l. quæ vtiliter, 7. § fin. quẽ ad. test. aper.
a l. qui aliena, 33. § libertos, de neg. gest. P.
a l. si quis negotia, 26 eo. l. qui proprio, § qui procurator, de procura.
b l. Pomponius, 10 de neg. gest.
c l. liberto, 32. § fi. de ne. gest. l. quaties. § illud, de admin. tut. in P.
d l. ex duobus, 21. de negot. gest. P.
e l. sed en vltro, 11. § 10 aût, de neg. gest. P.
f l. si quis negotia aliena, 24. eod.
g l. si pupilli, 6. § item quæritur, eo.
h l. si filius, 12. C. de neg. gest.

l. 4. eo. tit. P. i l. si qui emicitia, 46. eod. P. l. si remunerandi, § si passus, mand. P.
k l. ex duobus, 19. § fin. eo. P. l l. Nesennius, 16. eo. P. l. alimenta, 11. C. eod.
m l. si paterno affectu, c. 15. eod. C. n l. quod in vxorem.
o l. 1. C. eod. titu. p l. officio, 5. C. eo. de neg. gest.
q l. alimenta, 12. C. eod.
e l. si filius pro patre, 13. eo. C.
a l. si negotium, 18 eo. C.
s l. fi. C. de neg. gest. l. si ex duobus, 9 eo. tit. P. l. si remunerandi, 6. § si passus, & l. si pro te, 40. & l. qui aliena alterius, 53. mand. P. Aulus Gellius, lib. 1. cap. 13.

esse potest directa, vel contraria, quæ datur aliis, quam prædictis personis ex iure illorum [a]: quod non pluribus persequar, submota, vt monui, formularum actionum differentia. ¶ † Finis, & causa cur iure prętorio hæc negotiorum gestorū formula, & actiones inducuntur, est absentium vtilitas, ne indefensi rerum possessionem, aut venditionem patiantur, vel pignoris distractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel iniuria rem suam amittant, vt scripsit Vlpianus [b], & Iustinianus [c]. Sic alibi placuit imperatori Constantio, pro recuperanda possessione, quia absens spoliatus est, admitti etiam sine mandato amicum, colonum, libertum, seruum, propinquum [d].

a l. curatoris, 17. & ibi gl. C. de neg. gest.
b l. actio. 49. de neg. gest. in ff. c l. 2. de negot. gest. in ff. l. ex maleficiis. 4. §. si quis absentis, de act. in ff.
d l. 1. si per vim, vel alio mo. li. 8. C. tit. 5.

de actionibus Tutelæ, & curæ directis, contrariis, & vtilibus, & subsidiariis in contutores, fideiussores, & magistratus. Cap. 3.

1 *Tutelæ & curæ actiones directæ, contrariæ, & vtiles remissiue.*

1 DE † his copiose diximus in personis, dū de potestate in liberas personas egimus, post tutorum & curatorum tractationem. Et proinde nihil de his in hoc caput transferā.

de Cautione, & Actionibus reipublicæ, & aliorum contra gerentes munera & honores, & de iis qui pro illis tenentur. Cap. 4.

1 *Administratores reipubl. pro quibus tenentur.*
2 *Calculi error retractari potest vsque ad 20. annos.*
Magistratus & respubl. administratores vsque ad 20. annos conueniuntur de gestis, & eorum hæredes. eod.
3 *Iudex faciens litem suam non obligat hæredes suos.*
4 *Εὐθύνη actio in gubernatores reipubl. quæ.*
5 *Fideiussores magistratuum pro illis tenentur.*
Pater quando pro filiysfamilias decurionatu, vel honore obligare se videatur expresse, vel tacite.
6 *Magistratibus conueniendis, & eorum fideiussoribus, & nominatoribus ordo.*

1 INdubitati † primum iuris est, eos qui gerunt honores, & reipub. munera, pro sua administratione, quā gesserint, vel exercere debuerint, teneri ex dolo, lata negligentia [e]: ij enim rempublicam saluam fore promittunt [f].
2 ¶ † Tenentur etiam magistratus municipales, Aquilia lege, si damnum iniuria dederint [g]: viuitq; hæc obligatio etiam post decennij & vicēnij tempora, post quæ calculi erroris retractatio admittitur: nisi gratiose expunctæ dicātur rationes, quia tunc nō retractantur [h]. Et proinde hæredes quoque eius magistratus, qui conueniri potuit pro eius debitis, non pro pœnali iudicio conueniuntur. Et ita demum conueniuntur hæredes, si post creationem defuncti administrauerint, & die administrationis faciendæ non gesserint, prout tenentur [i]. Alioquin si ante diem subeundi muneris, seu honoris mortui fuerint, non tenentur [k].
3 ¶ † Atque in hæredes iudicis qui litem suam fecit, actionem dari Iulianus dixit, sed verum non esse Vlpianus notat [l]: quia nec pœnales in hæredem
4 transeant [m]. ¶ † Εὐθύνη, inquit Suidas, [n] actio fuit in eos, qui aut vrbem non recte gubernasse, aut legationem perperam obiisse, aut publicum aliquod munus male administrasse viderentur. Ac iudicia quidem decemuiri logistæ, seu ratiocinatores dicti sortiuntur: accusat autem eos, qui vult,
5 & iudicibus permissam est multā irrogare. ¶ † Tenentur & pro iis, qui gerunt munera & honores, qui pro illis fideiusserint tacite, vel expresse. Extat Vlpiani huiusmodi hac de re responsum [o]. Quoties filiusfamilias voluntate patris decurio creatur, vniuersis muneribus, quæ decurioni filio iniungūtur, obstrictus est pater, quasi fideiussor pro filio [p]. Consensisse autem pater decurionatui filij videtur, si præsens nominationi filij, non contradixit [q]. Proinde quicquid in republica filius gesserit, pater, vt fideiussor, præstabit. Gestum autem in republica sic accipere debemus: pecuniam habere, debitam tractare, siue erogandam decernere. Sed & si curatores operum, vel alterius alicuius negotij creauerit, tenebitur: sed etsi sibi successorem nominauerit, patrem obstringet: sed et si publica vectigalia locauerit, pater erit obstrictus: sed etsi filius tutores dare non curauerit, vel minus idoneos elegerit, nec pupilli rem saluam fore satis exegerit, vel non idoneū acceperit, ipse quidē, quin sit obstrictus nulla dubitatio est: pater vero ita demū obligatur sicut fideiussores hoc nomine obligari solent: obligantur tacite etiam, qui filium decurionem adoptauerint. At si non consentiat, sed proclamet, vel appellet super nomine, non tenetur [r]: nisi de peculio [s], vel si filius sit emancipatus [t]: vel quia filiusfamilias nō sit idoneus ex sua ætate, vt infans [u]. Cæterum in quibus causis obligatur pater pro filiofamilias, honores vel munera publica obeunte, obseruandum est ita demum ex tacito consensu eum, & hæredes eius conueniri, si viuo eo filiusfamil. munera susceperit: non si post mortem patris [x]. Nisi expresse fideiusserit: tunc enim iure cōmuni fideiussoris constringitur: accedit namque huic functioni munerum & honorum fideiussio.
6 ¶ † Verum in conueniendis istis, qui debitores sunt, ea administratione munerum publicorum, ordo seruādus est: vt, primum, si collegæ sint, quilibet eorū pro administratis à se teneatur, etsi magistratus indiuiduus sit, & hęredes eius. Dehinc illi qui pro male gerente interuenerunt: & si cautio eorum depositi muneris tempore non sit idonea, tunc tantum collega vel nominator ea negligentia & pœnæ causa tenetur [y]. Dehinc & hæc vera sunt, vt & nominatores, & fideiussores magistratuum subsidiaria actione teneantur, quando de cōseruanda indemni repub. agitur: si enim agatur de dāno contingenti particularib. veluti pupillis, ex negligentia magistratuū, quod non satis idoneos tutores dederint, subsidiaria quidē actione ipsi tenentur: nominatores vero eorum, vt ordo decurionum, nisi id nominatim polliceantur, nec eorū pro magistratu fideiussores, qui rempublicam, non pupilli, saluam fore promiserunt [z], neq; ob culpam, nec ob delictum, conueniri possunt [a].

e Pau. l. magistratus, 7. de administrat. rerū ad ciuita. pert. lib. 50. tit. 8.
f l. 1. de magistrat. conueniend. lib. 27. ff. tit. 8.
g Vlp. l. quemadmodum, 19. §. magistratus, ad l. Aquil. ff.
h Modestin. in l. calculi, 9. de administr. rer. ad ciuita. pert. ff lib. 50. tit. 8. l. 1. omnib. de diuers. prædiis decurio.
i l. quamquā, de excus. tut. C. l. 1. si tutor vel cur. ... ff. l. ... suspen. deot. appella. mora interue. ff.
k l. vnic. si post creationē quis decesserit ... C. ... l. si ad decurionatum, si pendente appel. mors interuen. ff.
l l. Iulianus autem, 16 de iud. lib. 5. ff tit. 1.
m l. 1. de pœna. delict. in ff.
n Suid. in verb. εὐθύνη.
o Vlpia. in l. 2. ad municipal. l. 50 ff. tit. 1.
p l. 1. ne filius pro patre ... & quemad. pater pro his tenea. l. 20. C. ... l. 60. ... de nominatio. ... ætat. ... tinent.
q d. l. 2. § cum. sententiæ, ad municipa. & d. l. 1. §. fin. de filiisf. quorum § 4. &c. l. 10. C. l. honores, 2. § fin. de decurio. in ff.
r l. Lucius Titius, 21. ... idem respondit ... qui, de muner. & honor. l. penult. de adopt. ff. l. si adoptauero. de precar. in ff.
s l. r. & 2. de filiis ... & quemad. &c. li. 10. C. l. sponsij, 8. § 4. pa... de decur.
t l. si pater, quand prouoc. non est necess. l. 3. ne filius pro patre, lib. 4. C. tit. 13. l. filios, 3. de decurion. libr. 10. C. l. 4. quod cum eo qui in alie. pot. 3. § fin. & l. fin. de pecul. ff.
u d. l. 1. de filiis fam. &c. li. 10. C.
x Paul. l. Lucius Titius, 21. § 5. pro infante de muneribus & hono. in ff.
y Pau. d. l. Lucius Titius, 21. §. idem respondit, hæredes, &c. § seq. de muner. & l. 1. de conuentionibus lib. 10. C.
z Pau. l. imperatores, 11. & l. 3 ergo, 15 ad municipal. l. 1. de decurio li. 10. C. l. 2. & 4. in prin. & §. antepenul. & fin. de administra. rerum ad ciuita. pertinent. ff. l. 1. de conueniend. fisc. debit. tor. libr. 10. C. tit. 2. l. 1. 2. & fin. quo quisque ordine conueniatur, lib. 11. C. tit. 35.
y l. 1. de magistrat. conueniendis, lib. 27 ff. tit. 8.
a l. vnic. de periculo eorum qui pro magistrat. interuenerunt. lib. 11. C. tit. 34.

De

de Negotiorum gestione rerum communium. Cap. 5.

1 *De iudicijs familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum remissiue.*

1 De † iudicijs familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum, diximus in rebus post nunciationem noui operis, de rebus communibus agentes: & de falso modo renunciatio pauca in criminibus priuatis, titu. de termino moto.

de Quasi contractu indebiti soluti. Caput 6.

1 *De conditione indebiti remissiue,*

1 De † hoc etiam iam diximus in contractibus, post mutuum, & cessionem bonorum.

de Obligatione, velut ex quasi contractu, vnde Actio ad Exhibendum. Cap. 7.

Ad exhibendum. Lib 10 P tit.4. Lib.3.C.tit.42.
De libero homi.exhi.P.43 tit.28.
De liberis exhib.eo.lib.tit.29.& C.lib.8 tit.8.
De tabul.exhib.P.Lib.43.tit.5.C.Lib.8.tit.7.

1 *Ad exhibendum actio vnde nata, & natura eius.*
2 *Exhibere quid.*
Et cum restitutione differentia.eod.
3 *Exhiberi petuntur res mobiles, non immobiles.*
4 *Interdictum de libero homine exhibendo cur introductum, & in quos detur.eod.*
5 *Interdictum de liberis exhibendis & deducẽdis pro quibus, quibus, & in quos detur.*
6 *Maritus interdicto repetere potest vxorem, etiam à patre detentam.*
7 *Interdictum de tabulis exhibẽdis cui, & pro quo datur. Serui.eod.*
8 *Ad exhibendum actio, mutatur aliquando in actionem in factum.*
9 *Tignum iniunctum alienum non petitur, vt soluatur, quare, & alia.eod.*
10 *Exhiberi res etiam non stantes, & non possessa quare petantur.*
11 *Ad exhibendum actione qui agere possunt.*
12 *Et contra quos.*
13 *Ad exhibendum agens rem plane describere debet, vt in rei vendicatione.*
14 *Ad exhibendum conuenti qua sint partes: & in quantum condemnetur.eod.& num.15.*
16 *Ad exhibendum actionis finis vt agatur rei vendicatione.*
17 *Exhiberi vbi debeat res petita, & cuius expensis.*

1 ACtio † ad exhibẽdum personalis est [a]: competens aduersus rei detentorem, qui tamen obligatus nobis expresse ex aliquo contractu esse non potest: ita nata, ex quasi contractu [b], in rem 2 scripta, quæ semper detentorẽ comitatur [c]. ¶ † Exhibere, est facere in publico potestatem, vt ei qui agit experiundi sit copia [d]. Ita minus est in exhibitione, quam in restitutione. Nam restituere, est etiam possessorem facere, fructusq; reddere: pluraque præterea restitutionis verbo continentur [e]. Exhibere vero, est præsentiam corporis præbere [f], tangendi, videndique facultatem facere: & proprie exhibere, est extra secretum habere [g]. Et in criminibus exhibitio reorum, est reos sistere iudicio [h]: omissa exhibitionis alia acceptione, quę ad educationem refertur [i]. Exhiberi petimus, vel res nobis ex aliqua obligatione, aut pacto, aut contractu debitas & tradendas [k]: aut sine illis. In prioribus non actione ad exhibendum agimus, sed ex actionibus, quæ oriuntur ex causis seu pactis, & obligationibus dandi, puta ex stipulatu, ex empto, societate, mandato, negotiorum gestorum, tutelæ [l], & similium. Quando autem rem nobis exhiberi desideramus, non certi omnino, an ea de re cum quopiam agere expediat, nisi priua eam viderimus, tunc actione hac ad exhibendum agimus [m].

3 ¶ † Res, quę exhiberi petuntur, mobiles esse debẽt: immobiles quippe exhiberi frustra petimus, cum latere facile non possint: quãuis & res immobiles demonstrare interdum, & oculis subijcere necessarium sit [n]: sed alijs de causis & actionibus, 4 quam per ad exhibendum iudicium. ¶ † Neq; etiã pro omnibus rebus mobilibus agitur ad exhibendum: nam hæc actio ad eam rem inutilis est, si liber homo retinetur, creditur enim tantũ cõpetere, ei cuius pecuniariter interest [n]: homo autem liber non recipit ęstimationem [o]. Proinde ad ęquitatis prætoriæ officinam itum est, & prospectum per interdictum de libero homine exhibẽdo, qui dolo malo retinetur, ab eo qui ius in personam retenti non habet [q]. Hocque interdictum propositum tuendæ libertatis causa [r]. Nihil enim multũ à specie seruientium differunt, quibus non datur recedendi facultas [s]. Quo fit, vt omnibus competat: cũ nemo prohibeatur libertati fauere [t], remanente etiam pœna legis Fabiæ [u], quæ acerrime punit eos, qui liberas personas concludunt, & inuitas retinent [x], vt latius diximus in plagio, inter crimina, vt nec tempus modicum pro exhibitione liberi hominis concedatur ei, qui dolo malo inuitum retinet: quoniam præteriti facti pœna est [y]: volentem autem retinens, nõ tenetur hoc interdicto: nisi calliditate prius circumuentum, vel seductum, vel solicitatum antea retineat, aut si non bona fide, vel probabili ratione hoc faciat [z]. Nec debitorem latitantem quisquam exhibere cogitur: quia sponte videtur latitare, & retineri, & in bona eius à prætore fieri potest missio [a]. Qui etiam bona fide hominem liberum emit, quem putat esse seruum, vel dubitat esse seruum, antequam certior fiat, dolo malo possidere vel retinere non videtur, nec hoc interdicto tenetur [b]. Neque is quoque qui nescit hominem liberum apud se re-5 tineri [c]. ¶ † Ad hoc interdictum, de libero homine exhibendo, pertinet aliud interdictum de liberis exhibendis & deducendis [d]: sed hoc interest inter hæc duo: quod interdictum priua de libero homine, sit cuique permissum, & possit is qui non detinet dolo malo, obijcere exceptionem: at in hoc, in quo agit qui in potestate habet, contra detinentem eum qui sub sua est potestate, omnimodo sine exceptione debet fieri exhibitio: nisi mater possideat, agente patre: vel maritus, agente eodem de filia [e]. Quia & apud matrem quoq; debet sæpe potius morari, quam apud patrem filius [f].

a L.3.§.hæc actio ad exhi.P. & gl.in d.§ hęc actio, in verbo personalis, arg.§. de ob. quę ex quas. contr.
c L.3.§.fin.ad exhib.P.
d Pau.l.2.ad exhi.P.
e l plus est.22. & l.fi de verb. sig P. & l. restituere, eo, l. videamus. §. in Fabiana, de rei sur.
f d.l. plus est, & l locum 3.§. hoc interdictũ de tab exhi.
g l. § & lex.§. ait prætor de lib. homine exhi P.
h l.si quis, & toto tit. de exhibitio. reoru.
i l.si quis à libero.5 de liberis agnosc. P.l.25. tit 3.l. Neratius. de nego. gest.
k vt in l. instrumẽta 24. C.de fideicom.
l vt in l.;Titius hæres.30.de actio emp.P.l. quęd.9. de eodem P.cũ sim.
m l. mennimus.3.sed vbi, quãdo, & quibus quar. pars debea.l.10.C.
l.ad rem mobilẽ 36 & ibi gl. de procur P.
n vt in l.si vrrptio.c.o. fina regun P.
o l. si liber homo 13. ad exhiben P.
p l.1.§. sed est homo. de ijs qui deiecer. P.
q l.1. & 2.§ in tomẽ. de liber. homi.exhib.P.
r d.l. si liber homo. ad exhi.P.
s d.l.1.§.fi. eo. de liber.homi. exhib.
t l.2 eo.tit.P. l. antiquitas. C.de vsufru.cũ simil.
t l.3 § hoc interdictum omnibus, de libe. hom.exhi.P.
u d.l.3.
x l.nõ statim. §.fi. ad leg. Fabiam de plagi.
y l. si statẽ. §. eo.tit.
y d.l. 4.§.1. de liber. hom. exhib.P.
z l.3.§. si quis volentem. eo. tit.P.
a l.si §.fi de liber hom exhi. l. p'etisq; & l. fatetisque. de in ius voc.P.
b l.3 § si qui nescit. & l lin. de liber.homi. exhib.
c d.§ si qui nescit.
d l.1.§. in hoc interdictu. de liber.exhi.P.
e d.l.1 §.pen. & fi.P & l.2.C. eo.tit.
f d.l.1 §.si vero mater.l.1 & 2. C. de dunt. l. pen. C. de pat. potest.

Et obtinnit aliquando ob nequitiam patris, vt apud matrem sine diminutione patriæ potestatis moraretur [a]. Inuitus alioquin filiusfamilias detentus, patre agēte interdicto hoc, & de liberis deducendis, non solum eahibendus, sed etiā deducendus: vel quin deducatur ab eo exhibitus, prohibere non potest is aduersus quem actum est: nulla habita ratione voluntatis filijfamilias: neq; exigirur ea de re alia notio prætoris, præterquam si is qui conuenitur contendat se patrem esse [b]: vel si filius

6 familias dicat se patremfamilias [c]. ¶ † Maritua recte etiam cum patre vxoris edicto de liberis exhibendis & deducendis, videlicet de vxore retenta à patre eahibenda, & deducenda, contendit, & potior est [d]. Quia scriptum, relinquet homo patrem & matrem & adhærebit vxori: & quos Deus coniunait, homo non separet [e]. In personis quæ seruituti obnoxiæ sunt, & pretio æstimantur, non egemus alio remedio, quam ad eahibendum actione, vt si criminis alicuius reus seruus postulatur [f].

7 ¶ † Non datur autem actio ad exhibendum, pro tabulis eahibendis, si quis extra hæredem, tabulas testamenti, aut codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens eahiberi velit: sed datur interdictum de tabulis eabibendis [g]: hæredi tamen datur [h]. Præpatatorium nihilominus hoc interdictū de tabulis exhibendis, ad alias actiones est [i], vt actio ad eahibendum, cui & affine [k]. Quinimo Valerius & Galienus pupillari substituto, mortuo pupillo, hoc interdicto eaperiri permittūt [l], cum tamē, quia hæres posset, vt dixi mox, experiri actione ad eahibendum. Datur porro hoc interdictū, non aduersus quemlibet possidentem tabulas testamenti, vel ad testamenti causam pertinētes: sed aduersus detentorem qui negat se tabulas possidere, vel exhibere ob certam probabilem causam oportere [m], vt cogatur exhibere. Experiuntur autem eo interdicto, omnes quorum interest eahiberi [n], vel quia quippiam in illis sibi relictum putant, vel impugnare tabulas decreuerunt, vel alio

8 modo sua interest exhiberi. ¶ † Facit & æquitas eabibitionis, vt quamuis ad exhibendum agi non possit, tamen in factum actio detur, vt Iulianus tractat [o]. Et quandoque ad eahibendum actio in actionem, in factum mutatur: vt si eahibeatur res deterior facta, & mutata priore specie, Dioclet. & Maximia. dicunt dari actionem in factum [p], quam tamen Vlpianus ad eahibendum in eadem fere

9 quæstione dixit [q]. ¶ † Prohibet lex duodecim Tabularum, tignum ædificio insertum, solui, & ideo tignum non potest per ad eabibendum peti [r] ne vrbis facies desormetur [s], & quia proprie non dicitur possideri [t]. Diuersum tamen in gemma auro [u] alieno inclusa, quæ etsi vendicari nequeat, tamen per ad eahibendum, vt separetur petitur. Idipsum in rota vehiculo alterius iuncta statuendū censet Vlpianus, ex sententia Pomponij: & in tabula mea, armario tuo, vel naui iuncta, vel ansa scypho vel emblemate phialę, vel purpura vestimen-

10 to vel brachio statuæ iunctis [x]. ¶ † Agitur & ad exhibendum pro rebus extantibus, & pro non extantibus, & non possessis, si is qui cōuenitur dolo desijt possidere, vt si hominem quem possidebat occiderit, siue in alium transtulerit: si ita rem corrūperit, ne haberi possit: si vinum, vel oleum, vel aliod quippiam effuderit: si glandem ex arbore tua in fundum meum decidentem, immisso pecore depasco dolo malo [y], videlicet, ratione ęstimationis faciendæ litis.

11 ¶ † Personæ quib. licet hac actione eaperiri, generaliter omnes sunt, quarum exhiberi rem aliquam interesse videtur [a], iuste & probabiliter [a], tempore videlicet, quo fit litis cōtestatio, quo fit condemnatio [b]. Quamobrem & iudex hac de actione aditus, hactenus cognoscet, an iustam & probabilē habeat exusam actor actionis, propter quam sibi eahiberi desideret [c]. Et si plurium vna de causa vel ex plurib. intersit rém exhiberi, & illi agere omnes possunt [d]. Neq; qui ad exhibendum agit vtiq; dominum se dicit, nec debet ostendere,

12 cum multæ exusæ agendi sint. ¶ † Et contra possidentes ex his causis, vel qui dolo desierint possidere dentur, vt contra creditorem rem pignoratā possidentem, contra depositarium, commodatarium, conductorem, & hæredes eorum [e], municipesq; [f]. Hæres non quasi hæres, sed suo nomine vti hac actione potest, itē hæres possessoris, suo nomine tenetur. Igitur non procedit quærere, an hæredi & in hæredem danda sit: ex dolo tamen defuncti in hæredem datur actio, si hæreditas eo nomi-

13 ne locupletior sit [g]. ¶ † In hac actione actor omnia noscere debet, & dicere argumenta rei, de qua agitur [h], id est, ita describere & demonstrare rem petitam, vt quam petat intelligatur, vt & in rei vendicatione receptum est [i]. Et si de stercore cōgesto in aream alicuius ea actione agatur, de toto, nō de parte eahibendo agendum [k], & si de rate, vel naue delata vi fluminis in agrum alterius agatur exhibenda, prius cauēdum est de damno dato, & futu-

14 ro [l]. ¶ † Contra qui conuentus ad exhibendum est, vel exhibere debet, vel si dolo desijt possidere, cauere debet se exhibiturū, si in potestatē eius peruenerit [m]: Quod si non restituerit, cum posset, vel si dolo desierit possidere, tenetur in quantum in litem iurabitur ab actore eius interesse non fuisse rem ei eahibitam, iudice quantitatem taxante [n]: nec absolui conuentus debet nisi paratus sit repetita die intētionem suscipere, ita vt fructus secundum legem æstimentur, & ideo restituuntur partus vtilitates, si quæ amissę sunt ob hoc, quod non exhiberetur, vel tardius quidē restitueretur: quæ æstimandę sunt à iudice non quanti res sit, quia v-

15 tilitas actoris interdum maior est, quam res. ¶ † Nā quātum ad hanc actionem attinet, exhibere, est in eadem causa præstare in qua fuit cum iudicium acciperetur, vt quis copiam rei babens, possit exequi actione, quod destinauit [o].

16 ¶ † Finis propter quem hęc actio introducta est, rei vendicatio est, quia maxime propter vendicationes inducta [p]: quamuis & alij possint ex superioribus colligi. Et ita in gratiam actoris etiam

17 datur. ¶ † Et, proinde eius periculo, & impēdijs perferenda, perducendave eo loci vbi actū sit, alioquin ibi exhibenda, vbi fuerit, dum lis contestaretur [q].

---

[a] l. 3. § etiam si de liberis exhi. P.
[b] d. l. 3. § hoc autem. eo. tit.
[c] l. pen. & fin. eod.
[d] l. 2. de liberis exhi. P. l. fi. C. eo. tit. l. fi. in ui. ta. C. de nup.
[e] Genes. 2. & Matth. 19.
[f] l. 3 C. ad exhiben. l. fi. eo. tit. in P.
[g] l. 1. § si quis extra hæredē, ad exhiben. in P. l. 3. § sulēt & § condēnatio. de tabu. exhib. P.
[h] l. 2. & 3. quē adm. testam. aperiū P.
[i] l. de his. 6 de transact. P. l. 1. quemad. testa. ap. P.
[k] l. de eod. 29. § fi. ad exhi. P.
[l] l. vnic. de tab. exhib. C.
[m] l. 1. § 1. & l. 3. § 1 de tabu. exhib. P.
[n] l. 3. § interdictum. versi. solū. de tabu. exhib. P.
[o] l. 3. § interdum ad exhib. P.
[p] l. exhibitionis, 7. ad exhi. C.
[q] l. Iulianus. 9. § si quis rē. eo. tit. P.
[r] l. gemma. 6. ad exhib. P.
[s] l. prior § hoc interdictū. de oper. no. nunc. P. l. 2. § si quis nemini, ne quid in loc. publi. P.
[t] l. qui vulnerati. de acquir. poss.
[u] d. l. gemma.
[x] l. tigni appellatione. 7. § 1. & 2. ad exhi. P.
[y] l. Iulian. 9. cum suis §§. eo. P.

[a] l. si liber homo. 13. & l. 3. § sciendū est autem & l. ad exhibendum. 19. ad exhib. in P.
[a] l. 3. § si mecū. & l. pen. ad exhib. P.
[b] l. tigni appellatione. 7. § fi. eo. tit.
[c] in d. l. 3. § si mecum, versic. eleganter.
[d] d. l. 3. § Pomponius scribit.
[e] l. 3. § fin. & l. 4. & 5 ad exhi. P. l. si ad exhibendum. 8. l. si in numos 14. eo. l. ad exhibendū. 5. C. eo. tit.
[f] l. sigma. § vlt. municipes. eo. P.
[g] l. de eo. 12. § hæres. eo. P.
[h] l. 2. ad exhi. P.
[i] l. si in rem. de rei vend. P.
[k] l. Celsus. 6 § ite Celsus. eo.
[l] d. l. Celsus. § sed etsi tam. & l. thesaurus. meum. 15. ad exhi. P.
[m] d. l. Celsus. § ide si quis & l. de eo. § si iusta causa. 20. tit.
[n] l. 2. § proprerea. & l. Celsus. 5. § idem Iulianus. eod. tit. l. 4. C. eod.
[o] hæc omnia in l. Iulian. 9. § quamuis. vsq; ad fin. [illegible] ad exhib. P. l. si operam. 10. & l. sed etsi. 11. eod. P.
[p] l. 1. ad exhib. P. l. 2. C. eod.
[q] l. sed etsi. 11. § quo aurē loco ad exhi. P.

de Negotijs gestis cum ijs qui in aliena potestate esse dicuntur, & de actione quod iussu.

Cap. 8.

Institut. Lib. 4. tit. 6 P. Lib. 14. tit. 1. C. lib. 4. tit. 26.

1 *Negotiorum gestio cum personis, quæ aliena sunt potestatis, quam producat obligationem.*

2 *Filiusfamilias in quantum tenetur emancipatus pro gestu in potestate existens.*

3 *Iussu patris, vel domini cum filiofam. & seruo contractum, quam producat actionem.*
4 *Iussus quid, & quomodo à mandato differt.*
Liber, generalis, specialisq; eod.
5 *Iuberi quæ res possunt geri. qui iubeant, & quibus.*
Quod iussu actio pro quibus, & quibus datur. eod.
6 *Iussus obligatorij forma.*
7 *Commendatitiæ literæ patris, vel domini pro filio, vel seruo, non faciunt Quod iussu obligationem, si quis contrahat cum illis.*
8 *Est honoraria, eius finis.*

1 SVor† personæ quæ in alterius potestate esse dicuntur, vel quæ alterius nomine gerũt, cum quibus negotia tractata, pariunt actionem, non tantum contra ipsas, sed & contra eos quorum potestati subijci dicuntur. Sed diuerso modo, ratione personarum seruorũ, & filiorumfam. diuersa & ratione mutationis status earundẽ, & aliarum peristasium annotatione. Siquidẽ cum constet iure ciuili, seruos omnino esse incapaces conuentionum [a], proculdubio neq; tenentur manumissi ex eo quod nomine proprio contraxerũt, adempto illis peculio, si mutuum acceperint [b], si fundum domini quis coluerit, & sit ei reliquatarius [c]: quamuis aliquando dominus per actionem in factum possit petere, quod ei seruos in seruitu-
2 te promisit, vt eum manumitteret [d]. §† At filiusfamilias, cum rectè obligetur, dummodo minor nũ sit [e], de eo quoq; quod eo tempore quis cum illo gessit, tenebitur. Non tamen in solidum, sed in quantum facere possit [f]. Heres tamen filij hoc beneficium non habet, sed ipse tantum [g], neque ethuc ipse, si sit mentitus se esse patremfa. [h] Proinde in ijs personis seruorum, & filiorumfa. si quis cum illis negotia gesserit, nõ inutiliter quæritur, quo-
3 modo ei cõsulatur. §† Quare si iussu domini cum seruo negotium gestum erit, vel cum filiofam. in solidum aduersus dominum & patrem, actionem prætor pollicetur. Scilicet, quia is qui ita contrahit fidem domini, vel patris secutus videtur [i].
4 §† Iussus, est mandati species: veruntamẽ personæ, quæ in potestate sunt, faciunt differre iussum à mandato [k]: ideo, vt mandatum, iussus erit generalis, & specialis, & liber, ideo si sic quis contestatus sit, quod voles cum Sticho seruo meo negotium gerere, potes periculo meo, videtur ad omnia iussisse, ni certa lex aliud prohibeat [l]. Specialis autem iussus, si certam seruo, actori vve dominus vel pater iusserit numerare pecuniam [m], vel aliter contra-
5 here [n]. §† Res quæ geri iubentur, sunt quælibet negotia, quæ alijs, quam potestati subditis mandari possunt. Personæ quæ iubent, sunt pater & dominus, quibus potestas permittitur [o]. Item si tutoris iussu seruo pupilli creditum sit, si ex vtilitate pupilli sit, in pupillum datur actio quod iussu, vt si iusso domini, ancillæ, & iussu patris filiæ creditum sit [p]. Item si iussu eius qui administrationi præpositus est, cum seruo ciuitatis cõtractum est, quod iussu cum eo agi potest [q]. Si iussu fructuarij erit cum seruo contractum: item eius cui bona fide seruit, Marcellus putat in eos dandam, quod iussu actionem, quod Vlpianus probat [r]. Item si curatore adolescentis, vel furiosi, vel prodigi iubente, cum seruo contractũ sit, putat Labeo quod iussu dãdam actionem, in eos quorum seruus fuerit. Idem est & in vero procuratore: sed si verus procurator non sit, in ipsum potius dandam actionem, idem Labeo ait [s]. Si pupillus iusserit, vtique non tenetur, nisi authore tutore iusserit [t]: sicuti nec obligatur quod iussu, qui iussit cum alieno seruo contrahere, quamuis ille seruus in potestatem iubentis postea venerit [u]; mandati tamen nomine obligatur iubens. Si vnus ex dominis serui iussit contrahi cum eo, is solus tenebitur: sed si duo iusserint, cum quouis in solidum agi potest, quia similes sunt duobus mandantibus [x].
6 §† Forma iubendi in mente consistit, & voluntate, neq; interest quis testato, siue per epistolam, siue verbis, aut per nuncium, siue specialiter in vno contractu iusserit [y], siue mãdauerit dominus [z], aut serui chirographo subscripserit [a], vel ratũ ha-
7 buerit quod seruus eius gesserit, vel filius [b]. §† Cõmendatitiæ literæ domini, vel patris, pro seruo & filiofam. non dant actionem, quod iussu, si ij quibus commendantur harum intuitu contraxerint cum illis [c], quia ea non fuit mens scribentis. Quæ inspicitur, quemadmodum si dominus, vel pater esset principaliter contracturus, puta pecuniam mutuaturus, iusserit seruo, vel filio numerari, cessat actio quod iussu, & datur in dominum aut pa-
8 trem certi condictio [d]. §† Est enim hæc prætoria actio quod iussu [e], vnde & absolute dicitur honoraria [f]: & cessat vt plerunque vbi ciuilis locum habet. Finis eius actionis, consequi quod fide alterius gestum vtiliter est: vnde & diligenter fines eius quod iubetur seruandi, quia non tenetur ex hac quis, nisi quatenus iussit [g], vt & in commodato placuit [h].

t d. l. 1. §. si pupillus, quod iuss. P.
v l. 2. §. fi. quod iuss. l. 3. quod si quid admissit, de suspectis tuto. l. §. si extraneus. de noxal. act.
x l. fi. §. fi. quod P.
y l. 1. §. iussum autem, quod iuss. P.
z d. l. 1. §. sed etsi mandauerit l. si mandator. & quod cũ eo. C.
a d. l. 1. §. sed et si seruus.
b d. l. 1. § sicutum. l. hoc iure. § 1. de reg. iur. P.
c l. fi. C. quod cum eo qui in alie. pot. &c.
d l. fin. quod iuss. P.
e d. l. fin. quod cum eo qui in al. pot. C.
f l. si domina. 25. ad senatusc. Velle. P.
g l. 3. quod iussu. P.
h l. diligenter mand. P. cum sim. ibi nota.

de Exercitoria actione.
Cap. 9.

P. Lib. 14. tit. 1. C. lib. 4. tit. 25.

1 *Exercitoria actio quæ.*
Exercitoria in dominũ nauis, pro præposito in solidum datur. eod.
2 *Res de quibus in ea contrahitur.*
3 *Nauis quid.*
4 *Exercitoria causa personæ.*
5 & 9 *Exercitor nauis quis sit.*
6 *Auersione nauem conducere quid.*
7 *Magister nauis quis.*
8 *Nauta quis.*
7 *Nautæ caupones stabularij, &c. edictũ quãdo cõpetat.*
10 *Caupones nautæ, & stabularij suorum famulorũ præstant factum male.*
11 *in Nautas pro rebus illatis actionis vltra prætoriam, nautæ caupones, &c.*
12 & 14 *Nauta, & caupo, aut stabularius, quando pro rebus illatis non teneantur.*
13 *Caupo hospites non potest recusare.*
Nauta non potest nauigare volentes, reijcere, sed cogitur suscipere. eod.
15 *Nautæ caupones stab. &c. actio rei persecutoria est, & in hæredem, hæredi datur inibi, & reliqua quæ huius actionis sunt.*
16 *Exercitoria actione quod consequamur, & eius differentia cum ea quæ nautæ caupones stabu. &c.*
17 *Exercitor quando non tenetur de facto magistri nauis.*
18 *Exercitoria quomodo teneatur exercitor pro præposito nauis.*
19 *Exercitor tenetur de contractu facto cum magistro, non si cum remigibus nauis, quamuis de eorum delicto teneatur.*
20 *Exercitoriæ actionis finis, & nautæ caupones, &c.*
21 *Rationes.*

Iustinia-

1 IVstinianus † exéplo actionis quod iussu, & eadem ratione, prætorem pollicitum duas alias actiones in solidum, exercitoriam, & institoriam, tradit [a]. Exercitoria tunc habet locum, cum quis seruum suum, vel alium magistrũ naui præposuit: & quid cum eo eius rei gratia cui præpositus erit, contractum fuit [b].

2 ¶ † Res quæ huic actioni dant causam, & de quibus contrahitur, sunt nauis, merces emendæ vel vendendæ, conductio vectorum, armamenta [c], onus vehendum locatum, aliæq; res vtiles nauigãti emptę, vel ad refectionem, vel mercedes vectorũ. Si quid enim extra vsum nauigij vel nauis contractum est, hac actione à domino præponente non repetitur, nisi & ad aliud expresse mandatũ fiat [d].

3 ¶ † Nauem accipere debemus, siue marinam, siue fluuialem, siue in aliquo stagno nauiget, siue synedria sit [e].

4 ¶ † Personæ quæ interueniunt in hac causa, sunt dominus præponens, seruus, vel alius præpositus institor, exercitor, magister, nauta, remiges. Dominus qui præponit aliquem naui, & dominus nauis est, & aliquando non est dominus [f]: nihil autẽ 5 interest cuius sit fraus [g]. ¶ † Exercitor, is est, qui præpositus est naui regendæ, ad quem obuentiones & reditus omnes nauigationis perueniunt: siue is dominus sit, siue à domino nauem per auersionem conduxit, vel ad tempus, vel in perpetuũ. Neq; interest, is ne fuerit masculus, fœmina, seruus, liber, paterfamilias, an filiusfamilias. In pupil-6 lo tamen exigimus tutoris authoritatem [h]. ¶ † Auersione nauem conduci dicunt, quando non ad numerum certarum amphorarum [i], sed vniuersa nauis quicquid potuerit deferre, conducitur, pe-7 riculo conducentis [k]. ¶ † Magister nauis is, cui totius nauis anchora, id est, administratio mandata est [l]: siue is præpositus sit ab exercitore, siue ab alio magistro [m]. Magistri porro imponuntur, vel locandis nauibus, vel ad merces, vel vectorib. conducendis, armamentisve emendis [n]: de institore 8 proximo dicetur capite, Deo fauente. ¶ † Nautam accipere debemus, inquit Vlpianus, eum qui nauim exercet, quamuis nautæ appellentur omnes, qui nauis nauigandę causa, in naui sunt: sed de exercitore solummodo prætor sensit [o]. Neq; enim debet, inquit Pomponius, per regimẽ, aut mesonautam obligari, sed per se, vel nauis magistros. Nautarum quoque nomine venient exercitores ratium, lintrarij, nauicularij, nauphylaces, pręposití custodiendis nauibus per exercitorem, qui & horum nomine tenetur [p].

9 ¶ † In forma exercitoriæ actionis, distinguendæ sunt formulæ contrahendi: nam aut nautæ (quod & in cauponibus, & stabularijs receptum est) recipiunt quod cuiusque saluum fore. Et tunc si nõ restituant, datur actio prætoria ex edicto nautæ, caupones stabularij, & in eos qui nauim, cauponam, aut stabulũ exercent, ad quos videlicet quæstus, & reditus nauis, cauponæ, aut stabuli peruenit. Ex eo enim quod exercent nauim & cauponam, stabulum, videntur polliceri securitatem & custodiã rerum nauigãtium, viatorum, & iumentorum: & ideo æquum est ipsos de eorum periculo & damno teneri, quod ibi per se, vel suos datum fuerit: quia necesse est plerunque eorum fidem sequi, resque custodiæ eorum committere. Nec putet quispiam, ait Vlpianus, aduersus eos grauiter hoc constitutum: nam est in ipsorum arbitrio ne quem recipiãt [q], id est, liberum eis est, num velint cauponam, vel nauim exercere, vel habere stabulum: at cum semel cauponam habent, non est eis liberum. Nautæ periculo sunt omnes res in nauim missæ, assignatæ, & non assignatæ, & eo ipso quod in nauim missæ sint, receptę videntur. Recipit itaque omnium custodiam, quę in nauem illatæ sunt, & factum non tantum nautarum, sed etiã vectorum, id est, eorum qui vehuntur exercitor debet [r]. Sicut & caupo viatorum [s]: sed & merces nõ receptæ in nauim, quæ in littore perierint, ad 10 periculum eiusdem pertinent [t]. ¶ † Factum & pręstant isti exercitores suorum nautarum, & famulorum: quia ipsi eos suo periculo adhibuerint [u], culpæ videlicet nomine, quia tales qui nocuerũt, vel damnum fecerunt, adhibuerint: ideo si illi decesserint, non releuabuntur [x]. At distinctio tamen de seruis adhibenda, in cõdemnatione: nam suorum nomine noxali duntaxat tenentur, in solidũ pro alienis. Nam cum alienos adhibent, explorare eos oportet, cuius fidei, cuius innocentiæ sint. In suis venia digni sunt, si qualescunque ad instruendam nauim adhibuerunt [y]: nec tamen immunes ab edicto sunt: ne materia daretur, cum furibus aduersus eos, quos recipiunt coeundi, cum ne nunc quidem abstineant ab huiusmodi fraudi-11 bus [z]. ¶ † Pomponius etiam hanc honorariã actionem inductam esse putat, vt innotesceret curam prætorum agere reprimendæ improbitatis huius generis hominum: quamuis actiones ciuiles pro ijsdem causis dentur: vt si perferendas res nauta cõduxerit, ex locato, si gratis res susceperit, ex deposito: eo quod in locato, & conducto culpa: in 12 deposito duntaxat dolus præstatur. ¶ † At hoc edicto omnimodo qui receperit tenetur, etiam si sine culpa eius res perierit, vel damnum datum est: nisi si quid damno fatali contigerit, vel naufragio, vel vi pyratarum: aut si in stabulo, aut caupona, vis maior contigerit [a]: teneturq; de incendio [b], furto, & similibus [c], Et licet gratis nauigaueris, vel in caupona gratis diuerteris, non tamen actiones tibi denegabuntur, si damnum iniuria [d] passus es. Obseruatur tamen in factum actione cauponem teneri, pro ijs qui habitandi causa in caupona sunt, non etiam pro eo qui hospitio repentino recipitur, vt viator est [e], si ex maleficio eius agatur per eum commisso: cõtra si de illatis agatur receptis [f].

13 ¶ † Sic etiam nauta, vectorum in naui factum non præstat, quia quemadmodum caupo non potest repellere inter agentes, sic nec nauta nauigaturos, seu vehendos eligere vel reijcere potest [g]. In electione autem est eius, qui furtum passus est in naui, caupona, aut stabulo experiri actione honoraria aduersus nautam, cauponem, aut stabulariũ: aut ciuili contra furem [h].

14 ¶ † Excipit Vlpianus casum, vt si prædixerit nauta, caupo, stabularius, vt vnusquisque vectorum, aut viatorum res suas seruet, neque damnum se præstiturum, & consenserint vectores prædictioni, vt tunc non conueniantur [i]. Item 2. Si extra nauim damnum datum sit [k]: & 3. si damnum sibi nautæ dederint, nõ teneatur exercitor [l]. 4. si extra negotium quod gerendum susceperint, nauta, caupo, stabularius, aliquid susceperint, non tenetur dominus, aut qui præposuit [m].

15 ¶ † Actio edicti nautæ, caupones, stabularij, &c. rei persecutionem, vt Pomponius ait, continet, & ideo hæredi & in hæredem, & perpetuo datur [n]. Et in duplum [o]: vtpote ex quasi maleficio, quando datur ob furtum, vel damnum admissum

à præ-

a §. eadẽ ratione. quod cum eo. &c. apud Inst. idipsũ in l. fin. de institor. act.
b d. §. 1. eod. & l. 1. de exerc. act. P. l. 1. C. de inst. act.
c l. 1. §. magistrum autẽ de exerci. actio.
d d. l. 1. §. nõ autem ea omnis causa.
e d. l. 1. §. nauẽ autem.
f d. l. 1. §. magistrũ autem. & §. exercitorem.
g d. l. 1. §§ magistrum autẽ, & exercitorẽ §. in potestate l. etsi à muliere. 4. C. de instit. actio.
h d. l. 1. §. exercitorem.
i l. si §. si ad le. Rho. de iact. P.
k l. 4. § fin. l. si quis vina §. auersione. de peri. & comm. rei vend. P. l. quod sæpe § in hu. de contra. emptio. P. l. opus quod. 36. loca. P.
l l. 1. §. magistrũ nauis de exercit. P.
m d. l. 1. § magistrum autẽ.
n d. l. 1. § magistri autem.
o l. 1. §. 1 nautæ caupo stabula. vt recep. restit. lib. 4. P. tit. 9.
p l. 1. §. & sunt quidã. & §. seq. eod. tit. nautæ caupo.
q d. l. 1. § nautæ, caupo.
r l. 1. § si fes. & l. debet. 7. nautæ caupo.
s l. 2. eo. tit. P.
t l. 3. §. idẽ ait, nautæ, caupo. sta. P.
u l. fi. in prin.
x d. l. fi. § hac autẽ actione.
y d. l. fin. § seruorũ l. 1. § ser. ut furti aduers. nautas lib. 4. P. tit. 9.
z l. 1. § 1. nautæ caup. P.
a l. 3. § sed si to. ta. cum §§ seq. eo. nautæ caup. sta.
b l. si vendita. 11. de peric. rei ven. P.
c l. cum duob. 52. § dãno. pro soc. l. nauta. §. fin. nau. caup. sta.
d l. licet. 6. eo. tit.
e d. l. licet. § & fact. & l. ... caup. nautæ. fur. adue. naut.
f glo. in d. l. ... § in factũ.
g d. l. 1. §. si fu. adu. nau. P.
h d. l. 1. §. 1. furti aduers. naut. P. l. pen. § possumus. nautæ caupones. l. 1. §. fi. eo. tit. in l. fi. §. 1. idẽ si prędixerit. nautæ caup. sta. P. ...
i l. naq. ... de ædil. edi. in P.
k d. l. fi. in prin.
l eod. d. l. fi. §. hæc actio.
m l. 1. §. eo. ... nau. caup. stab.
n l. 3. § hæc autem actio. nau. caup. P.
o l. fi. §. hæc actio, hoc duplũ omne. poenã glo. in rubr. naut. caup. sta.

à præpositis contra præponentem, vtpote quod à suspicione maleficij alienus non sit, qui maleficos præposuit[a]. Veruntamen in quâtum pœnalis est, & extra rerum persecutionem in hæredem non datur[b]. Si plures nauem exerceant, vnusquisque pro parte, qua nauem exercet côuenitur[c]. Quod tamen verum tantum est, in hac formula nautæ caupones, &c. dum de receptione rerum per has personas, & postea de earum amissione quæritur.

26 ¶ † At paulo aliter in alia formula directæ exercitoriæ actionis: in qua agitur de contractu inito cum præposito, vel magistro nauis: in qua si plures nauem exerceant, cum quolibet eorum in solidum agi potest[d], remanente tamen facultate soluenti, agendi contra alios iudicio societatis[e], daturque hæredibus, & in hæredes, & perpetuo[f]. Est autem electio actoris, qui contraxit cum magistro nauis, num contra magistrum, seu institorem, an contra exercitorem velit ex persona magistri agere: ita tamen, vt electione facta vnius, ad alium non possit redire[g]. ¶ † Potest se tamen tueri exercitor 27 contra factum magistri, si is modum cui præpositus fuit egressus est[h]: & si ei in aliam rem, quam esset 28 præpositus mutuatum est[i]. ¶ † Veruntamen non ideo creditor onerandus probatione est, quod pecunia mutuata sit erogata in rê cui institor, vel magister fuit præpositus: sed sufficit exigere, vt sciat in hoc se credere, cui rei magister sit præpositus: & in eo aliquam diligentiam creditor debet præstare contrahendo cum institore, vt sciat institorem in eo quod contrahit præpositum, & ne mutuet amplius, quam necessarium sit rei: non enim illud quod supra necessitatem negotij cômissi impenderet, & mutuaret, repetere ab exercitore, vel domino posset[k]: quamuis recte cum institore vel magistro, ex eo quod cum eo contraxit agere pos-

19 set[l]. ¶ † Diuersa quoque ratio in eo quod exercitor tenetur solum de contractu facto cûm præposito, seu magistro nauis: non autem de contractu facto cum nautis seu remigibus: quanquam ex delicto cuiusuis eorum, qui nauis nauigâdæ causa in naui sunt, detur actio in exercitorem. Alia enim est contrahendi causa, alia delinquêdi. Siquidem qui magistrum præponit, côtrahi cum eo permittit: qui nautas habet, non côtrahi cum eis permittit, sed culpa & dolo carere eos curare debet[m]. Estq; naualis lex ea de re Iustiniani hæc, *οἱ ναύκληροι ἀπὸ τῶν συναλλαγμάτων τῶν ναυτῶν οὐκ ἐνέχονται, ἀπὸ δὲ τῶν ἁμαρτημάτων ἐνέχονται*. id est, *Naucleri, ex côtractibus nautarum non obligantur, ex delicto tamen eorum,*

20 *qui nauis nauigandæ causa in naue sunt tenentur*[n]. ¶ † Finis istius actionis, vt cæterarum est, vt tuta sint ab omni damno nauigantiû, vt in edicto nautæ cau-

25 pones stabularij, viatorum res. ¶ † At cur exercitor tenetur de nautis, & magistro, & caupones, & stabularij de præpositis & seruis suis, iam ratio tradita est, quod participes videantur scelerum, qui tales præposuerunt[o]. Alia, necessitas, quæ sæpe nauigare vrget, & quia locus, nec tempus patitur deliberandi consilium, & ita cum ignari interdû cuius sint conditionis, vel quales sint magistri propter necessitatem nauigandi, cum illis contrahamus, æquum fuit eum, qui magistrum naui præposuit teneri[p]: alioquin contrahentes deciperêtur[q]. Quo fit, vt ex contrario nauem exercêti, aduersus eos qui cum magistro contraxerunt, actioné prætor eandem non polliceatur: quia non eodem auxilio indigeant[r]: sed datur in eos alia actio, mâdati cessione facta actionum à magistro exercitori[s]: quod tamen diuersum est in institoria actione[t].

a § penult. de obl. quæ ex qua. delic. [illegible]

b l. fi. § hoc in dicto nau. caup. sta. P.

c d. l. 1. § si plures.

d l. 1. 6. ff. & l. 2. [illegible] § si tamen. 4. de exerc. actio. P.

e l. 3. eo.

f l. [illegible] § si tamen. 4. § fi. eo. tit.

g l. 1. § est autem nobis [illegible] § hæc [illegible] eo. tit.

h l. 1. § igitur præpositio. & § sed etsi certi. de exerc. act. P.

i l. 1. [illegible] autem. & l. fi. eo. tit.

k d. l. fin.

l l. si cum [illegible] § [illegible] seruus. [illegible]

m [illegible] l. [illegible] § sed si [illegible] quilibet [illegible] nautæ, de caupo. stab. act.

n [illegible] Orig. [illegible] 16.

o § fin. de obl. [illegible] ex quasi. de.

p l. 1. de exerc. actio.

q d. [illegible] magistrum autem [illegible] § sed ea cô [illegible]

r l. si cum qui. [illegible] eo. tit.

s [illegible] § & l. 2. de inst. act. P.

ad Legem Rhodiam de iactu, & de quibusdam alijs legibus nauticis.

Cap. 10.

Tit. 2. lib. 14. P.

1 *Rhodienses leges vnde dictæ.*
Nauticas leges Rhodos constituit.
2 *Nauales leges potius locorum, quam communes sequenda.*
3 *Nauales leges de rebus nauigationis quæ,*
4 & 5 *Naues facere & fabricare, & nauigare quibus permissum, aut prohibitum.*
5 *Claudia lex de nauibus senatorum.*
Negotiatio interdicta senatoribus. eod.
6 *Nauis in refectionem, armamentum, & constructionê mutuans, habet priuilegium prælationis.*
7 *Nauta ne conuertat in negotiationem vecta.*
Ne oneri publico aliud adijciat priuatorum. eod.
Nauem habens in flumine publico, subire cogatur onus publicum. eod.
8 *De onerandis nauibus lex Rhodia.*
9 *Ne nauis veteri pretiosa imponat.*
In nauis re perdita quis teneatur, lex alia Rhod.
10 & 14 & 16 & 18 *Iactus naufragij vt resarciendus à vectoribus & nautis.*
11 *Nauigationis quod est idoneum tempus.*
12 *Nauta commodo tempore, vel itinere non nauigans in culpa est.*
13 *Nauta portum tenens tempore commoda nauigationis punitur.*
14 *Iactus periculum pertinet ad nautam, si plus æquo nauem onerauerit.*
15 *Nauta aduersa tempestate ne nauem derelinquat.*
17 *Instrumentorum fractio, quibus vtitur qui locauit operas, pertinet ad eum qui locauit suas operas.*
18 *Naue incurrente in aliam nauem damnum datû, quomodo, & à quo resarciendum sit.*
19 *Nauis à pyratis spoliata an contributionis locus sit.*
20 *Nauis damnum ad quem pertineat.*

1 QVia † nauium exercitium ad summâ reip. vtilitatem pertinet[u], de nauticis legib. pauca percurrere alienum ab instituto sermone non erit. Dictæ porro leges istæ Rhodienses, à ciuitate & insula Rhodiensi, quæ est in mari Carpathio, Cariæ adiacens, in Asia, quæ legum præstantia & naualis rei peritia adeo valuit, vt annis multis maris imperio potiretur, & pyratarum latrocinia sustulerit: ita nauigandi solertia, naualibusq; victorijs celebrata[x]. Proinde, illa aliquando & leges mari, & nauticis rebus constituit, secundum quas & reliquæ nationes, nisi si quas contrarias

2 haberent, iudicabant[y]. ¶ † Solent enim littora & maria eis adiacentia leges quasdam iure suo constituere: quales pleræque & vtilissimæ in Amorica, seu in Britannia: & nullus fere fluuius nauigabilis, nullumve pelagus, quibus non sit quædam ex consuetudine vsurpata lex à iure communi, & Rhodiensium diuersa. Quare illæ potius in locis quibus dictæ sunt seruandæ erunt. Porro leges omnes respiciunt aut res, aut personas, aut

3 negotia nautica. ¶ † Ad res pertinent leges, quæ de ipsis nauibus & armamentis, & rebus vehendis, vel transferendis statuunt, & de iactatis & con-

4 seruatis. ¶ † Qualis illa, vt priuatis etiam naues habere

u l. 1. § licet autem. de exercitor. actio.

x lib. 7. Auli Gell. c. 3.

y in l. deprecatio. e ad legem Rhod. de iacta. Rhodiæ leges. 2. dist.

habere & nauigia exercere sit permissum: dummodo id fiat sine fraude reipublicæ [a], exceptis senatoribus, quibus interdictum erat naues habe-5re [b]. ¶ † Liuius scribit illam legem fuisse Romanis antiquissimam tribunitiam Claudiam, P. Cornelio, & Ti. Sempronio Coss. ne quis senator, quive senatoris pater fuisset, maritimam nauem, quæ plus trecentarum amphorarum esset, haberet: id satis habitum ad fructus ex agris vectandos, quæ-6stusque omnis patribus indecorus visus est. ¶ † Vtitur & ea lege Cicero oratione de suppl. Quod quis nauis fabricandæ, vel instruendæ quoq; modo crediderit, vel ob nauem venditam petat, habet priuilegium post fiscum [c]. Priuilegio quoque prælationis vtuntur, ea quæ in cibariis nautarum fuerint credita, sine quibus nauis salua in portum peruenire non poterat: item si quis in merces sibi obligatas crediderit, vel naulum exsoluatur [d].

7 ¶ † Alia lex mercium euectarum est, ne susceptas species vehendas in negotiationis emolumenta conuertant [e]. Item ne quid oneri publicu à priuatis imponatur: alioquin & dispendio naufragij, & publicæ coerctionis experitur condemnationem [f]. Et quia naues habet in Tyberi, publica 8 subire cogatur [g]. ¶ † De onerãdis quoque nauibus sic in Rhodijs naualibus legibus cautum: φορτία μεγάλα, καὶ πολύτιμα μὴ ἐμβαλλέσθωσαν οἱ ἔμποροι, καὶ οἱ ἐπιβάται εἰς πλοῖον παλαιὸν [h]. &c. id est, *merces ponderosas ac pretiosas, mercatores & vectores nauigio veteri ne imponunto.*] Iubet & eadem, conducentes naues antequam eas onerent exquirere an nauigium integra armenta habeat, malum, antennas validas, vela, & celicia, anchoras, funes canabinos, eosque varij generis, scaphas nauigium affectantes, temones necessarios, nautas sufficientes, socios nauales, vigiles, latera nauis minime dissolu-9ta. ¶ † Iubet lex alia Rhodia etiam [i], ἐὰν εἰσέλθῃ ἐπιβάτης εἰς πλοῖον, καὶ ἔχει χρυσίον ἢ ἄτερόν τι, παρατιθέσθω αὐτὸ τῷ ναυκλήρῳ, εἰ δὲ μὴ παραθῆται, καὶ εἴπῃ ὅτι χρυσίον ἀπώλεσα, ἢ τὸ ἀργύριον, ἄκυρα ἔστω τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα· ὁ δὲ ναύκληρος, καὶ οἱ ναῦται, ὅσοι οἱ συμπλέοντες ὅρκον παρεχέτωσαν, id est, *si vector nauigium ingressus, pecuniam, aut aliud quid habet, apud nauclerum deponito, si vero re non deposita dixerit se aurum perdidisse, aut argentum, dicta ipsius inualida aut irrita sunto. Nauclerus tamẽ & nauta, aliique vna nauigantes, iuramento sese purgan-*10*to.*] ¶ † Lege Rhodia etiam cauetur, vt si leuãdæ nauis gratia, iactus mercium factus est, (videlicet vrgente periculo, & imminente naufragio,) omnium contributione sarcitur, quod pro omnibus datum est [k]. Verba legis Rhodiæ [l], ἐὰν πλοῖον διὰ χειμῶνα καταληφθῇ, καὶ ἐκβαλὼν ποιήσῃ τοῦ γόμου, καὶ κεράτων κλάσιν, καὶ κατάρτιν, καὶ αὐχένων, καὶ ἀγκύρων, καὶ ἐφολκίων, ταῦτα πάντα εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν ἅμα τῆς τιμῆς τοῦ πλοίου, καὶ τῶν σωζομένων φορτίων. id est, *si nauigium tempestate oppressum fuerit, & vna cum mercium iactu antennarum cornua, malus, gubernacula, anchoræ, epholciaque fracta sint: hæc omnia in consortium contributionis veniunto, vna cum nauis & saluatarum mercium æstimatione.* Iactu facto, laborante naue, amissarum merciũ domini, si merces vehendas locauerint, ea locato cum magistro nauis agere debent. Is deinde cum reliquis quorum merces saluæ factæ sunt, ex conducto, vt detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Æquissimum enim est, cõmune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum, consecuti sunt vt merces suas saluas haberent. Et ideo eius rei causa, potest vti magister nauis donec satisfiat, iure retentionis sarcinarum & mercium, si quas ibi vectores habeant [m].

Excutiendum autem est hic, num magister nauis in culpa sit, aut dolo: quia tunc omne in eum periculum conuertitur, veluti si in alia naue, deteriore, nauta nulla coactus necessitate merces posuerit, vel traduxerit, cum id fieri nolle sciret dominum, dummodo eadem nauigatione vtraque nauis non perierit, cumque id sine dolo & culpa nautarum factum est [n]. Tenetur etiam si imperite vel temere in periculum nauigationis, extra tempora conuenientia se coniecerit, aut si minus idoneis nauigationem cõmiserit, vt ait Paulus [o], 11 Caius [p], & Vlpianus [q]. ¶ † Sane, vt scribunt Gratianus, Valentinianus, & Theodosius, CCC. placuit, vt Nouembri mense nauigatione substracta, Aprilis, qui æstati est proximus, susceptionibus scilicet nauigiorum, applicetur: cuius susceptionis necessitas, ex calendis Aprilibus, in diem calend. Octobr. mensura seruetur [r]. Hyemis nauigatio sæpe periculosa est, & semper incerta [s]. Et Vegetius, de mensibus loquens: *Ex die*, inquit [t], *tertio iduum Nouembris, vsque ad diem sextum iduum Martij, maria clauduntur. Nam lux minima, noxque prolixa, nubium densitas, aeris obscuritas, ventorum, imbrium vel niuium geminata sæuitia, non solum classes à pelago, sed e-*12*tiam commeantes à terrestri itinere deturbat.*] ¶ † Natura itaque aut magister, qui pelago non idoneo tempore commisit, sine imprudentia fecerit, in culpa 13 est [v]: & si per insidiosa loca miserit [x]. ¶ † Non effugit etiam damnum, imo deportationis pęnam sustinere debet nauta, qui publicas species defert, si & conueniente flante vento portum tenet, pœna etiam ad iudices, & municipes prorogata, qui 14 in portu tunc esse passi sunt [y]. ¶ † Sed & ad culpam pertinebit nautarũ solum iactus, si plus æquo naues onerarias, quę Gręcis φορτηγοὶ & φορταγωγοὶ, onerauerint [a]: & ita qui onerati publico sarcinam adhuc priustam superimposuerint, dispendio periculi & naufragij tenentur [a]: non enim audiuntur, si se ignorare dicant post damnum acceptum calculum modiationis nauis, id est, quantæ mensuræ & capacitatis esset [b]. Sic enim olim modiorum numero amplitudo oneris nauis mẽsurabatur, vel ex culeis, vt hodie ex dolijs seu tonellis [c]. Et mandatum erat, nauicularia functioni obnoxijs, ad necessarium, & constitutum modum ædi-15ficare naues [d]. ¶ † Item in culpa esse videtur is nauta & magister, si aduersa tempestate nauem dereliquerint: nam & eadem culpa cæteri vectores puniuntur, ea lege, quam refert Cicero, [*Lex est*, inquit [e], *Qui in aduersa tempestate nauem reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis & onera sunto, qui in naui re-*16*manserint.*] ¶ † Sunt alia his similia: quibus & fraus & dolus nautarum, & imperitia, & culpa iactatum, & iacturam in magistros recte solos retorquet. At quando his cessantibus, casu fortuito, vel superiori vi & tempestate exoneranda nauis est, iustum non est, vt qui in eadem naui periclitatur magister damnum omne subeat: proinde contributio faciẽda est, habita ratione rerum, & per-17sonarum. ¶ † Nam, si laborante naue, conseruatis mercibus deterior facta sit nauis, aut si quid exarmauerit, nulla facienda est collatio: pro his enim mercedem capit magister, non secus, quam si faber incudem, aut malleum fregerit, non imputatur ei qui locauerit opus. Nisi voluntate vectorum, vel propter aliquem metum hoc detrimentum factum est: hoc enim sarciri oportet [f]. Oportet autem omnes qui remanserunt, iactu facto in naui, quorum interfuit iacturam fieri, conferre qui res haberent, cuiuscunque ponderis, maioris

vel

a l. 1. de naui. non excusand. lib. 11. C. tit. 3.
b l. 3. de vacan. muner. P.
c Marcell. in l. quod quis. 28. & Pap. in l. qui nauẽ. 26. de priuileg. creditor. lib. 42. P. tit. 6.
d qui potio. in pig. ha. P. l. huius enim. 6.
e l. 2. de nauicular. seu naucler. public. species transportanti. lib. 11. C. tit. 1.
f l. vni. ne quid oneri pub. impon. libr. 11. C. tit. 4.
g in leg. naualib. Græcis & Rhodiens. c. 11.
h l. vni. de nauib. Tyberin. C. li. 11. ti. 26.
i l. 13. Rhodiensium leg. 1.
k Papin. in l. 2.
l in leg. naualib. Rhodiensium, 41 & in l. 31. 32. & 33.
m l. 2. ad leg. Rho. de iact. P.
n l. si § si con ditione ad leg. Rho. de iact. P.
o l. vtique. 16. § 1. de rei vend. P. l. item quæritur § 1 loca. P.
p l. qui petitorio. 37. § 1 eod. tit. de rei vendic. P.
q l. 11 § quamuis. 4. si gister nauem locat. P.
r l. 3 de nauicular. lib. 11. C. Theodosia.
s l. 1. de nauicular. lib. 13. C. Iust. m.
s l. cum naucle. 6. de officio rectoris. lib. 1. C. 44. Actuab. 27.
t Vegetius lib. 4.
v l. 2. § quod dixim. si quis cautio. lib. 2. tit. 11.
x d. l. qui petitorio. 37 qui in rem. de rei vend. P. & l. 16 quamuis. § si quis fatum in loca. P.
y l. si de nauicula. li. 13. C.
z in l. 49. Rhodiensium, & l. l. ne quid oneri pub. impon. lib. 11 C. tit. 4.
a l. si fer. § ser. til. 17. § si quis de man. vers. sed est ad leg. Aquil. l. qui insulam qui mul[...] ca. P. [...] de modiatione.
b l. cum naue chorum [...] de nauicul. [...] Cod. Theodo. li. 13. tit.
c l. iubent. nol 18. 19 de sacros. eccl. [...] de nauib. non excusa. lib. 11. C. tit 3.
d l. prouideatur. 11. de nauicula [...] 11. Theodosia.
e Cicero de inuentio.
f l. 2. § si conseruatis. 2. ad l. Rhod. de iact. l. amissæ § tan. ea. in leg. Rhodiens. lib. 4. 40.

vel minoris sint, pro rerum pretio, corporum liberorum excepta æstimatione, quæ nulla fit, vt & dominus etiam nauis pro portione sit obligatus [a]: portione mensurata pro æstimatione rerum quæ saluæ sunt, & earum quæ amissæ sunt, obseruato & eo, vt in æstimatione facienda rerum amissarum habeatur ratio damni, non lucri, id est, æstimentur quanti emptæ sunt, non quantum vendi potuissent. At in his rebus quarum nomine conferendum est, æstimatio haberi debet, non quanti emptæ sunt, sed quanti venire possunt [b]. Non computantur inter iactum serui, qui se præcipitariut, qui morbo interierint [c], nec res quæ postquam iam iactæ sunt apparuerunt: hæ enim exonerant collationem, & quod earum nomine exactum est, repetitur [d]: res tamen iacta domini manet, nec pro derelicto habetur [e]. Si tamen res quæ remanserint deteriores factæ sunt, æstimandæ sunt secundum præsens pretium, ne in contributionem, vt meliores veniant [f]. Est & hic annectenda Callistrati suis verbis decisio. [*Sed si nauis, inquit, quæ in tempestate iactu mercium vnius mercatoris leuata est, in alio loco submersa est, & aliquorum mercatorum merces per vrinatores extractæ sunt, data mercede, rationem haberi debere eius, cuius merces in nauigatione leuandæ nauis causa iactæ sunt, ab iis qui postea suas per vrinatores seruarunt.*] Sabinus æque respondit. Eorum vero qui ita seruauerint, inuicem rationem haberi non debere, ab eo qui in nauigatione iactum fecit, si quædam ex his mercibus per vrinatores extractæ sunt. Eorum enim merces non possunt videri seruandæ nauis causa, quæ perijt [g]. Neque nauis amissæ damnum collationis consortio sarcitur, per eos qui merces suas ex naufragio liberauerint [h]. Et cum depressa, aut deiecta nauis est, quod quisque ex ea suum seruasset, sibi seruare respondit Paulus, tanquam ex incendio [i], videlicet, vt naue naufraga non teneatur ad contributionem.

18 ¶ † Sic quisque suum periculum sentiet: immunis erit quoque à pœna magister: si casus sit fortuitus, & si sine culpa & dolo suo nauis eius vitium, vt ait Labeo, fecerit [k]. Optimè autem Vlpianus notat, vt si nauis impacta in nauem, vel in scapham alterius, damnum dederit, distinguendum ex Proculo: si in potestate nautarum fuisset, ne id accideret, & culpa eorum factum sit, & tunc teneri ex lege Aquilia aduersum nautas: sed si fune rupto, aut cum à nemine regeretur nauis incurrisset, cum domino agendum non esse [l]. Item Labeo scribit, si cum vi ventorum nauis impulsa esset, in funes anchorarum alterius, & nautæ funes præcidissent, si nullo alio modo, nisi præcisis funibus explicare se potuerint nullam actionem dandam [m]. Si autem nauis alteram contra se venientem obruisset, aut in gubernatorem, aut in ductorem actionem competere damni iniuriæ, Alphenus ait: nisi tanta vis fuit nauis, quæ temperari non potuit: quia tunc nulla in dominum danda actio. Si culpa nautarum fiat, Aquilia sufficit. Sed si funem quis quo religata erat nauis, præciderit, in factum actio erit [n]. In lege Rhodia [o], si nauigium passis velis prouectum, in aliud nauigium in statione agens, aut vela demittens interdiu incurrerit omne damnũ collisionis nauclerus, & vectores resarcire iubentur. Si noctu acciderit, qui vela subduxerit, ignem accendere debere: aut si non habeat ignem, clamorem edere. Et si his neglectis damnum ei inferre contigerit, hisce per testes probatis, exitij sui sibi esse causam, & eodemnem aliam esse nauem.

19 ¶ † Veniunt & in contributionem res nautarum, & vectorum, si pecuniæ vel res aliæ ex naui diripiantur ab hostibus, aut latronibus, aut ab exercitu publico, ex lege Rhodia [p]. At Seruius Ofilius, & Labeo, si nauis quidem à pyratis redempta sit, omnes quidem conferre debere aiunt. Quod vero prædones abstulerint, eum perdere, cuius fuerit: nec conferendum eis, qui suas merces redemerint [q].

20 ¶ † Iulianus quoque, naui aduersa tempestate depressa, ictu fulminis deiectis armamentis, & arbore, & antenna, quæ onus integrum retulit, non teneri eos quorum onus fuit nautæ pro damno conferre respondit. Quia hic sumptus instruendæ magis nauis, quam seruandorũ mercium gratia factus sit [r]. Extat iudicium nauticum huius seculi, vt si magister nauis imperitia in agenda naui erret, & ea ratione deterior fiat, mercatoribus damno inde affectis, teneatur damnum resarcire, si soluendo sit: si autem non sit, capite plecti debet: si prius constiterit eum non esse soluendo [s].

a l. 2. § cum in eadẽ [illegible], ad leg. Rhod de iact. [illegible] Rhodiensium.

b d. l. 2. § portio, & seq.

c d. l. 2. § seruorum

d d. l. 2. § 1.

e d. l. 2. § fi. l. qui leuandæ, eod. § fi. de rerum diuis.

f l. nauis 4. § cum autem, & § final. ad leg. Rhod. de iact.

g d. l. 4. § sed si nauis, eo.

h l. amissæ. 5 eod.

i [illegible] depressa. 7 [illegible] ad l. Rhod. de iact.

k in l. si [illegible] dicemus, ad l. Rho. de iact. ff.

l l. quemadmodum. 29 § si nauis [illegible] leg. Aquil. ff.

m d. l. quemadmod. [illegible]

n d. l. quemad mod. [illegible] si nauis alteram, & § se.

o l. 3 [illegible] Rhodiensium naualium.

p in l. 9. legum Rhodiorum.

q l. 2. § si nauis, ad legem Rhod. de iact.

r l. nauis. 6. eod. tit. ad leg. Rhod. de iact.

s au liure de grand Routier & pilotage de Pierre Garcie aux iugemẽts D'olleron touchãt les faicts des nauires.

Aliæ leges nauales circa Personas. Cap. II.

1. *Nauigantium tres species.*
2. *Nauta tenetur de damno, si inuitis vectoribus in locum periculosum nauim deduxerit.*
3. *Nauta pernoctans extra nauem de damno adueniente mercibus tenetur.*
4. *Nautarum merces & victus.*
   Vinum nautæ non semper bibunt, eod.
5. *Nauigantium nauis, quantum spatij occupare debet.*
6. *in Naui non licet piscem frigere, vel lignum findere.*
7. *Nauticæ quæstiones quedam.*
8. *Furta in naui facta vt plectantur.*
9. *Nautarum in naui contendentium, & contumeliam inferentium punitio.*
10. *Inuenta in mari cuius sint.*
11. *Nauigationis mora quando nautæ non imputatur.*

1 TRia sunt genera † personarum nauigantium, nempe magistrorum, nautarum seu remigum, & vectorum, qui vel mercatores, vel viatores sunt. De exercitore, nauclero, & nautis satis in exercitoria dictum est. ¶ † In legi-

2 bus Rhodijs [t], si nauicularius in locum furtis obnoxium, aut latronibus infestum applicuerit, vectoribus restato ei loci vitium denunciantibus, furto facto, ad rerũ ablatarũ restitutionem nauclerus adstringitur. Si vero nauclero prædicente, vectores eo nauem appulerint, de damno, quod ibi acciderit, ipsi tenentur. ¶ † Alia [v], ἐὰν τινὲς τῶν

3 ναυτῶν, ἢ ναυκλήρου ἐκκοιτήσωσιν ἔξω πλοίου, συμβῇ ἀπόλεσαι γαλήνης τοῦ πλοίου νύκτας, ἢ ἡμέρας, πᾶσαν τὴν ζημίαν ἐπιφέρειν τοὺς ἔξω κοιτήσαντας ναύτας ἢ ναυκλήρους: τοὺς δὲ εἰς τὸ πλοῖον μείναντας ἀζημίους μένειν: τοὺς δὲ ἀμελήσαντας, περιφέρειν τῷ δεσπότῃ τοῦ πλοίου τὴν διὰ καὶ ἀμελείας αὐτῶν προσγενομένην ζημίαν. Id est, *si quo nautarum aut nauclero extra nauim dormiente, nauigij iactura noctu aut interdiu acciderit, omne damnum nautæ atq; nauclerus extra nauim dormientes præstanto. Qui vero in nauigio manserint, indemnes sunto. Qui autem negligentes, aut oscitantes inuenti fuerint, omne quod per negligentiam illorum damnum illatum est, magistro nauis pendũto.*]

t 14.

v 26.

4 ¶ † De mercedibus personarum nauis, vt nauclerı, gubernatoris, proretæ, naupagi, carabitæ, tractant leges nauales Iustiniani sex priores, quas non refero, cum mercedes ex conuentione fere, vel ex regionũ consuetudine constituantur, sicuti quæ ad victum pertinent, & alimenta: siquidem & hæc moribus reguntur: vt Britanniæ nautæ vnico ferculo coctu semel in die contenti esse debent: eo quod potionibus quibusdam præter aquam nauigantes fruantur. Nortmaniç vero nautæ, duobus & bis in die ferculis pascuntur, quod potione alia, quam aquç non vtantur, donec portum appulerint, quo tempore vinum magister eis 5 præbere tenetur [a]. ¶ † De rectoribus sic statuit lex Iustiniani [*Mercatori locum in naui duorum pedum habere licitum esto, vecturam tamen persoluito* [b]. *Vectoris locus in nauis in longitudine cubitorum trium, in latitudine cubiti vnius esto* [c]. *Mulier in naui locum cubiti vnius capi-* 6 *ta: puer vero nondum adultus, cubiti dimidij* [d]. ¶ † *Vector in naui piscem ne frigito* [e]: *lignum ne findito* [f]: *aquam ad mensuram sumito* [g]: *pecuniam si habeat apud nauclerum deponito* [h], *vna cum nauclero, naui simul nauigantibus* 7 *iuramentum præstato* [i].] ¶ † In negotijs nauticis conuentiones excutiuntur, vsuræ quoque nauticæ, & contractus cum nautis & magistris initi, de quibus suo loco. Item nauli solutio, mercedes nautarum, & vectionum num pro mortuis mancipijs in naue debeatur vectura [k], vt nõ debeatur quippiam pro infante nato in naui, ex muliere quam quis vehendã naui conduxisset pręgnantem, cum neque vectura eius magna sit, neque his omnibus vtatur, quę ad nauigantium vsum parantur [l]. Sunt hic quæstiones de criminibus intra nauim commissis, ad quæ pertinet prætoris edictum nautæ caupones stabularij, de quo paulo antea diximus.

8 ¶ † In selectis legibus Rhodijs, tormentis subijci iubetur, qui anchoras furto è naui quæ in portu est subtraxit, & damnum quod inde accidit in duplum sarcire [m]: sicuti & eum qui armamenta nauis subduxerit, aut aliquid aliud à naui, veluti funes canabinos, aut vela, aut cilicia, aut simile quid [n]: at ἁρπάζων τὶ ἐκ τῶν ναυκλήρων, τετραπλάσιον ἀποδιδότω [o]. Id est [*Si quis quid ex rebus naucleriorum rapuerit, quadruplum reddito.*] Et nos alibi in furti tractatione, dum res cõsideramus, explicauimus 9 latius. ¶ † Inhibetur & Rhodiensibus legibus, ne nautæ aliter inter se contendant, quam verbis, si vulnus infligatur mercedes medicorum, & operę neglectæ æstimationem præstari [p]. Et sit impunita cædes eius, qui occisus ab eo est, qui primus vulnerauerat, vel ligno, vel lapide percusserat [q].

10 ¶ † Sunt & quęstiones de inuentis in mari, quibus acquirantur, quæ si iactata sunt in mare, & habita sint pro derelicto, quæruntur inuentori: sin minus, nempe sint necessario iactata cum spe repetendi, vel naufragio appellentia portum, salua mercede capientium, redeunt ad dominos [r].

11 ¶ † Tractatur & de excusanda mora nauigij, si publice nauigare prohibitus fuerit nauta, si per eum non stetit, quominus nauigaret, vel stata die merces certo loco nõ reddantur: si morbo impeditus: si nauis sine dolo malo eius, vitiũ fecerit [s].

a en liure du grand routier & pilotage, au iugemens de l'Oleron concluds ita nominés.
b in naualib. legib. Iustinian. l. 2.
c l. 7 eod.
d l. 11 eod.
e l. 8. eod.
f l. 9. eod.
g l. 10 eod.
h l. 12. eod.
i l. 13. eod.
k vt in l. si. ad l. Rhodiam de iactu.
l l. sed addes. 10 § si quis mulierem. loca. P.
m l. 1. Rhodiensium.
n in l. 2. eorundem legum.
o l. 62. eo. l. 3. de naufragio. li. 11. C.
p in l. 5. Rhodiensium, & 7.
q l. 4. eod.
r auth. nauigia, de furt. C. l. in ea. cum dilecti, de accusat. l. quare actione 9 § si de a. q rerum dom. P. l. falsus, § si iactum, de furt. P. § fin. de rerum diuisio. l. 1 § fin. & l. qui leuandæ, ad l. Rhod. de iact.
s l. fin. § idem huius, ed. 4 § si. sen. ad l. Rhod. de iact. P.

---

de Institoria obligatione & actione. Cap. 12.

Lib. 14. P. tit. 3. Lib. 4. C. tit. 25.

1 *Institoria actio quando locum habet.*
Institor quis, eod.
2 *Institoria vtilis actio qua.*
3 *Institores qui possunt præponere, & præponi.*
4 *Institoria actio ex forma præponendi metienda est.*
5 *Institoria actio datur in eum, qui institorem præposuit, pro gesto ab institore.*
6 *Institoris potestas morte præponentis non expiret sine reuocatione.*
7 *Institoria quasi actio qua, & quibus competit.*
8 *Institoria non datur domino præponenti contra alios, sed alijs contra.*
9 *Institoriæ actionis rationes & finis.*

1 INstitoria † tunc locum habet, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi seruum suum præposuit, & quid cum eo, eius rei causa, cui præpositus erit contractum fuit [t]. Ideo autem institoria appellatur: quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur. Institor à Paulo dicitur, qui tabernæ, locove ad emendum vendendumve præponitur: quique sine loco ad eundem actum præponitur [u]. Appellatus, vt ait Vlpianus [x], ex eo, quod negotio gerendo instet: nec interest cui negotio præpositus sit, siue ędificio faciundo, siue emendo frumẽto, siue agris colendis seu mercaturis, seu redemptionibus, aut alijs quibuscunq; [y], propter quæstum videlicet, non aliter [z]. Et dummodo negotiationes sint terrestres: vt magister nauis dicitur, qui maritimis & nauticis instat [a]: quanquã nec improprie putarem quoq; dici institorem, eum qui mercaturis etiam naualibus instat: si modo vtcumq; negotiationẽ generaliter sibi commissam habeat, alioquin enim, si res in indiuiduũ tractanda alicui detur, non institor dicetur, vt si res aliqua emenda, 2 vel vendenda committatur. ¶ † Neque institoria cum huiusmodi aut cum domino directa agi potest, sed vtilis institoria, id est, ad exemplum institoriæ [b]. Species itaq; duæ institoriæ actionis, directa, cum verus institor contraxit: & vtilis, quæ exemplo institoriæ directæ datur.

3 ¶ † Personę quæ institores pręponere possunt, & institores esse, seu præponi parui refert quales sint, nũ masculus, fœmina, liber, seruus proprius, aut alienus, filius filiave familias [c], minor viginti quinque annis, qui auxilio tamen ætatis, sed non sine causæ cognitione vti potest [d]: nisi cũ curatore præposuerit [e]. Sicuti pupillus non potest sine tutoris authoritate præponere, neque obligari, nec datur tunc in eum ea facto institoria actio, nisi quatenus factus est locupletior: cum authoritate tamen tutoris posset [f]. Et tenetur: vt quoque tenetur, si patri qui institores iam præposuit hæres fiat [g]. Pupillus tamen præpositus, obligat eum qui præposuit institoria: quoniam sibi imputare debet qui eum præposuit [h]. Et plerique 4 pueros puellasq; tabernis præponunt [i]. ¶ † Hic tamen forma præponendi inspicienda, quando de actione mouenda agetur: etenim conditio præpositionis obseruanda, si certa lege, si in certis rebus, certove tempore quis velit cum institore tantum contrahi [k]. Si quis quasi procurator fuerit præpositus, an quasi institor [l]. Neque enim omne quod cum institore gestum est obligat eum, qui præposuit, sed ita, si eius rei gratia cui præpositus fuerat contractum est, id est, duntaxat ad id, ad quod eum præposuit [m]: atq; in ea causa, sicuti in mandato, diligenter fines sunt seruandi: quia instituitur non suo nomine, sed eius qui præposuit

t § eadem ratione, qui cum eo qui in aliena potest. est, &c.
u l. institor est. 18. de institor. act. P.
x l. 3. eod. P.
y l. cuius 5. eod. de inst.
z l. si cum vilico. 16. eo. tit.
a l. 1. de exerc. act.
b l. Iulianus, 14. §. si procuratorem, de act. empt. P. l. in eum 19 de instit. act. l. si maritum. 5. C. eod.
c l. sed si quis. 7. §. parui refert, de institor. act. l. 4. C. eod.
d l. sed etsi pupillus 11 de instit. act. P.
e l. 8. de in integ. restitu. minor. lib. 2. C. titul. 22.
f l. verum. 9 & l. certum. 10. de instit. act. P.
g in l. si quis mancipijs 17. §. si in impuberes, eod. tit.
h l. sed etsi quis. 7 de institut. action. P.
i l. nam & plerumq; 8. eod.
k l. sed etsi pupillus. 11. § conditio. de instito. P.
l l. cuicunq; 1. §. sed & eum fullo, eod. P.
m l. cuicunque § non tamen, & l. si eum. 19. §. seruus, eod. P. l. 5. C. eod.

suit se obligari [a]. Et ex facto institoris dominus tenetur, si ei hoc gerere permisit, alioquin in quantum in rem suam est conuersum [b]: quandiu tamen gerit institor, suo nomine conueniri poterit, ab his cum quibus contraxit [c].

5 ¶ † Verum institoria actio proprie datur in eum, qui præposuit institorem, ex prætoris authoritate [d]: quia iure ciuili receptum non est personali agere contra eum qui nobis non est obligatus, vel qui nobiscum non contraxit [e]. Quod si plures præposuerint, datur quoque in omnes, vel in alterum in solidum, exemplo exercitorum, & de peculio [f]: nisi dominus qui præposuit nouauerit contractum institoris [g], vel deinceps contrahere prohibuerit cum institore, & ne cum illo posthac cōtraheretur denunciauit: quo casu non conuenitur institoria [h], sed ipse institor [i], vel alia actione dominus, de in rem verso, vel quod iussu, 6 vel de peculio [k]. ¶ † Alioquin nulla interueniente prohibitione, & sine reuocatione, durat facultas semper conueniendi præponentem, vt neque eius morte censeatur institor reuocatus, quamquam in alijs mandatis aliter statuatur [l]: quare & actiones hæ perpetuæ, & hæredibus & in hære-7 dem dantur [m]. ¶ † Accedit actioni institoriæ, actio quæ quasi institoria & vtilis dicitur, quę datur contrahenti cum eo quem institorem credebat, cum is institor vere non esset, aduersus eum cuius ipse negotia gerebat [n]. Domino porro qui præposuit, nulla institoria ex edicto prætoris data est 8 actio. Nam satis iure ciuili ei subuenitur. ¶ † Quia si pręposuit seruum, vel filiumfamilias, iam ratione potestatis habet sibi quæsitas actiones ciuiles ex eorum contractibus. Si alienum seruum, vel liberum præponit, potest cōuenire vel dominum institorem actione mandati, vel negotiorum gestorum. Potest & sibi cessis actionibus agere cum illis, qui cum institore cōtraxerunt, vel vtilibus [o]. Finis autem & ratio huius prætoriæ actionis est, 9 vtilitas promiscui vsus [p]. ¶ † Et æquum est præponentem ex ea persona institoris actione pati, ex qua commoda sequitur [q].

---

de Tributoria actione.
Cap. 13.

Lib. 14 P. tit. 4.

1 *Institoria & tributoria actionis differentia.*
2 *Tributoria vnde dicta actio.*
3 *Peculij & mercis peculiaris differentia.*
4 *Tributoria actionis quæ sunt personæ consideranda.*
5 *Tributoria actionis, & de peculio differentia.*
Alia 7.
6 *Tributoria actionis forma, & obligatio vnde.*
7 *Tributoria actionis contribuendi formula.*
8 *Ratio & finis.*

1 Accedit † proxime actioni institoriæ tributoria: verum differunt, quod seruus si præponitur institor in merce dominica, institoria competat: sin autem in merce quæ peculiaris, seu peculij est permittatur, vel iubeatur à domino negotiari, videlicet proprio nomine, 2 tributoria datur [r]. ¶ † Introduxit prætor aliam actionem, Inquit Iustinianus, quæ tributoria vocatur. Namque si seruus in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo eius rei causa contractum erit: ita prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debeatur, & cæteros creditores, pro rata portione, tribuatur. Et quia ipsi domino distributionem prætor permittit, si quis ex creditoribus quæratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ ideo tributoria appellatur [s]. Ex quibus verbis apparet primum, tributoriam à distributione crediti inter dominū, vt inter extraneum, & alios creditores, 3 dictam [t]. ¶ † Deinde apparet, rem ex cuius tractatione nascitur cum domino actio tributoria, esse peculiarem mercem, quæ alia est, quam peculium. Peculiarem enim mercem, inquit Vlpianus, non sicut peculium accipimus. Quippe peculium, deducto eo quod domino debetur, accipitur. Merx peculiaris, etiamsi nihil sit in peculio, dominum tributoria obligat, ita demum si sciente eo seruus negotiabitur: si dominus sciat, vel patiatur, nec de contraria voluntate protestetur [v]. Et extra mercem aliquādo peculium est [x]. Oportet autem mercem ad dominum serui pertinere, in qua peculiariter negotietur [y].

4 ¶ † Quod ad personas pertinet, illę sunt dominus, & seruus quem sinit is peculiari merce negotiari [a]: & non solum ad seruos nostros pertinebit tributoria actio, verum ad eos quoque qui nobis bona fide seruiunt, siue liberi, siue serui alieni sint, vel in quibus vsumfructum habemus [a]. Et si vicarius mei serui negotietur me sciente, tributoria tenebor: si me ignorante, de peculio [b]. Sed etsi ancilla negotiabitur, admittendam tributoriam dicimus [c]: & parui refert an cum seruo contrahatur, an cum institore eius [d]. Quare datur actio tributoria contra eum, qui in potestate habet negotiantem in peculiari merce creditoribus mercis [e]: & si plures sint domini, contra omnes [f]. Datur hæredi & in hæredem, de eo dun-5 taxat, quod ad eum peruenit [g]. ¶ † Et post mortem serui perpetuo in dominum, & eius hæredem [h], contraque alios eius successores [i]: non tamen contra emptorem serui, in quo & differt actio hæc ab ea quæ de peculio [k].

6 ¶ † In forma obligationis tributorię, inspicienda est mens domini, & modus contribuendi: nam dominus nō alio modo tenetur, quam si patiatur negotiari in merce peculiari, id est, si sciat, & velit [l]. Datur & tributoria in pupillos: & furiosos, & minores, ex scientia tutorum & curatorum, qui passi sunt in peculiari merce seruum eorum negotiari, si tamen dolose pertractauerint & permiserint eum negotiari, non amplius actio hæc in pupillos, & minores, & furiosos dabitur, quam fuerint facti locupletiores [m]. Et si pupillus doli capax sit, & dolum admittat: ita si pupillus cuius tutor scierit, pubes factus, vel furiosus sanæ mentis, dolum admittant, tenentur ex hoc edicto [n]. Procuratoris autem scientiam & dolum nocere debere domino, constat [o]: dummodo is fuerit generalis, & cum libera administratione [p]: non aliter. Si duo sunt domini, alter sciat, alter ignoret negotiationem, quod debebitur ignoranti dedu-7 citur in solidum, nec venit in tributum [q]. ¶ † Contribuendi formula est, vt quicquid in merce peculiari erit, quodque inde receptum erit, non quicquid in peculio, id inter dominum, si quid ei debetur, & cæteros creditores pro rata portione [r] distribuatur, sine vllo occupationis priuilegio, æquali cōditione existente agentium: quamuis in peculij actione aliter [s]: in quo actio de

s l. 1. & ff. tributor. act. P.
t l. 1. peculiarem autem, de tributor. P.
v l. fi. eod. P.
x l. 2. eo. tit. P.
y l. 1. de tributor. P.
a d. l. 1. §. fin.
a l. procuratoris. §. §. si vicarius, eod.
b d. l. procuratoris, §. sed etsi ancillam. l. 1. & ancillarū, 28. de pecul. P.
c d. § sed etsi ancillam.
d d. l. procuratoris, §. in tributum.
e l. 3. eod. P.
f l. illud, 7. §. fi. eod.
g l. quia non de dolo, 8 eod. titul.
h l. quod in hærede. 9. eod.
i l. de peculio. 10. eod.
k l. 1. §. scientiam, & l. 3. in prin. de trib. P.
l d. l. 1. §. pen. & fin.
m d. l. 3 §. fi. & l. 4 de tribu. P.
n l. procuratoris. §. eo. l. cuicunque, §. fi. de institoria acti. P.
o l. procurator cui libera, de procur.
p l. si procurator, de dol. ma. excep.
q l. 3 §. 1. de tribut. P.
r §. introduxit, quod cum eo qui in alie. &c. ap. Iustin.
1 procuratoris, §. §. per hanc actionem, & §. man autem, & l. penult. de tribut P.
s l. non eo. ma §. de tribut.

peculio & tributoria inter se quoque differunt, quemadmodum & in hac cōtributione, dominus priuilegium deductionis perdidit, ob permissionem negotiandi [a]. Præfertur tamen is qui contraxit cum seruo in hac causa, & mercem pignori accepit, etiā domini debito, propter pignoris ius [b]. Ex contributione seu distributione dominus deducit, & pro parte accipit quodcumq; debet ei, & ex quacunq; causa seruus, paruiq; refert an ante mercem, an postea ei debere cœperit seruus [c]. In distributione quoque aduertendum, vt si seruus plures habuerit creditores, sed diuersos in mercibus certis: quia duas negotiationes exerceret, puta sagariam & lintearíam, ne cōfundantur hæc. Sed qui crediderunt in sagariam rem, illi tantum in illa merce sibi contribuant, & alij in alia: sic si duas tabernas eiusdem negotiationis exercuit, sed in diuersis locis, merces locorum eis tantum creditoribus, qui in eo loco vel ratione eius tabernæ contraxerunt, in tributum venient [d]. Si omnes autem merces in vnam tabernam deferebantur, & aliquæ extent tantum, quę vnius creditoris pecunia fuerint comparatæ, dicendum est tamen omnes in tributum venire, nisi fuerint creditori pignoratæ [e]. Et si res extat creditoris vnius, si quidem illa in creditum abijt, in tributū venit: si non abijt, puta, quia res venditæ seruo, vel alteri non prius desinūt esse meæ, quamuis vendidero, nisi ære soluto, vel fideiussore dato, vel satisfacto, dicendum est rem vendicari posse [f]. Videlicet si fides habita non sit de pretio, in quo exquiri oportet quando censeatur traditione habita [g]. Cauere quoq; debent qui pro rata debiti merces inter se distribuunt, vt si alij creditores eiusdē causæ suboriantur & emerserint, pro rata se illis debita refusuros [h]. Munus autem distribuendi has partes incumbit domino: & si nolit, arbitriū in hanc rem dat prætor [i]. Idcirco si dominus, vel alius dolo malo fecerit, quominus in tributum veniant omnes res, vel pro rata, prout expedit, non distribuantur, ei qui conqueritur in eum datur actio, vt cogatur, tributoria. Eademque tenetur dominus si mercem perire passus est, aut eum euertit, aut vilioris data opera distraxit, vel ab emptoribus pretium non exegit dolo, si negauerit cuiquam deberi [k].

8 ¶ † Finis est æqualitas damni & lucri pro rata [l]: causa autem & ratio cur non in solidum dominus consequatur sibi debitum, sed pro rata mercis, est quod tanquā extraneus in hoc sit [m], & quemadmodum alij creditores aliquantum sibi imputare debeant, quod cum seruo contraxerint, qui iure ciuili, per se & suo nomine obligari nequit [n]: æquitas autem suasit edictum prætoris, vt qui iure ciuili nihil ab eo petere possint, saltē in quantum merces comparatæ ex eorum pecunia extantes inueniuntur, inter omnes pro rata debiti distribuantur. Quamobrem, cum ex eadem causa possit esse actio creditori de peculio, & tributoria contra dominum, nempe quod in parte peculij mercem peculiarem exercuit seruus, eligere debet qua experiri velit: nam altera electa ad aliam redire non potest [o]. Plane si quis velit ex alia causa de peculio, & ex alia de tributoria agere, audiendus erit [p].

a d. l. procuratoris. 5. § in tributum.
b d. l. procuratoris. §. in tributum, versic. quid tamen.
c d. l. procuratoris. §. in tributū, vers. sed est quæsitum.
d d. l. procuratoris. §. si plures.
e d. l. procuratoris. § plane.
f d. l. procuratoris. § sed si.
g iuxta §. venditæ, de rerum diuis. & l. 3. de pig. actio. P.
h d. l. procuratoris. & l. non eum. 8. & l. illud 7. de tributor. P.
i d. l. illud.
k d. l. illud §. si cuius dolo.
l l. non eum, de tribut.
m l. 1. eod.
n in l. serui. & l. seruus, de actio. l. quod attinet, de regul. iur. P.
o l. quod in hæredē. §. eligere, de tribut.
p d. §. eligere.

de Peculio. Cap. 14.

Lib. 15. P. tit. 1.

1 Peculium & pecunia quid, & vnde.
2 Diuisio in illud quod eorum est, qui sui iuris, & eorum qui alieni iuris.
Rursum quod eorum qui alieni iuris, vel seruorum, vel liberorum: & hoc Profectitium, Aduentitium, Castrense vel quasi, &c. eod.
3 Peculium hominis sui iuris quid.
4 Peculium profectitium quid.
5 Aduentitium quod.
6 Castrense.
7 Quasi castrense.
8 de Peculio in patrem actio, intelligitur de peculio profectitio, vel serui.
9 Peculium seruorum & filiorumfam. cum libera & sine libera administratione.
10 de Peculio actio contra quem, & pro quibus detur.
de Peculio pro seruis & filijsfamil. datur actio in quantum est in peculio, non in solidum, & pro quibus, eod.
11 in Peculio quæ res esse possint.
12 Peculium serui & filijsfamil. expresse vel tacite conceditur.
13 Peculium qui concedere possunt & capere, & quibus, & in quos detur actio, eod.
14 Peculij concessio diuersa cum libera, & sine ea quid contineat.
15 in Peculij actione & condemnatione, quæ prius deducenda sunt.
16 de Peculio actionis finis & rationes.
17 Peculium minuere quando domino, vel patri non licet.

1 PEculium & peculatus † à pecunia dicitur [q], quasi pusilla pecunia, siue patrimonium pusillum [r]. Pecuniæ nomen omnes res, quæ in patrimonio nostro sunt, complectitur: & omnia corpora [s]. Sic Cicero [*Is, inquit, à vobis iudices expostulat, vt quoniam in alienam pecuniam, tam plenam atq. præclaram nullo iure inuaserit, cumque ei pecunia vitam Sexti Roscij obstare atque officere videatur, deleatis ex animo omnem suspicionem, omnemq. metum tollatis* [t].] Et paulo post, quod plenam pecuniam dixerat, vocat amplum patrimonium. Pecunia porro à pecudibus, quod antiquis omne patrimonium fere pecudibus constaret, vnde & numus signatus primum pecuniæ nota [u]. Sic Plinius pecunia ipsa à pecore appellabatur. Et etiam nunc in tabulis Censorijs, pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet: quia diu solum hoc vectigal [x]. Peculium autem Tubero sic definiuit, quod seruus domini permissu, separatim à rationibus dominicis habet, deducto eo, si quid domino debetur [y]. Et Pomponius, peculium est, non id cuius seruus seorsum à domino rationem habuerit, sed quod dominus ipse separauerit, suam substantiam à serui ratione discernens [z]. Cæterum hæc finitio ad vnā speciem peculij pertinet seruorum. 2 ¶ † Etenim diuidendum est peculium in peculium eorum qui sui iuris sunt, & eorum qui alterius sunt potestatis. Rursum peculium eorum qui alterius sunt potestatis, in peculium liberorum, & seruorum. Seruorū vnius generis est, liberorum multiplex, videlicet profectitium, aduētitium: & hæc vel castrensia, vel quasi [a].

3 ¶ † Cuiuslibet hominis liberi patrisfamilias potest dici exiguum patrimonium, peculium [b]: vel quod ipse seorsum à facultatibus suis alijs seiunxit, præsidij causa, vt si quādo egeret in subsidium esset, vt est apud Celsum [c]. Gallos quoque testatur Vlpianus, peculium dicere, quæ Græci parapherna

q Varro 4. de ling. Lat.
r l. depositi. 5. §. peculiū est dictum, de pecu. P.
s l. pecuniæ appellatio 4. & l. seq. & l. pecuniæ verbum, 178 de verb. signi. P. l. fin. de consti. pecu.
t Cicero pro Rosc. Amerino.
u Plutarch. in vita Publicol. Plinius lib. 33. cap. 3.
x Plinius lib. 18. c. 3.
y l. depositi. §. §. fi. de pecu. P.
z l. peculium. 4. in princ. & §. ex his, de pecul.
a l. fi. C. de inof. test.
b l. cogi. 16 ad senat. Trebell. P.
c l. si chorus. 77. §. 1. de leg. 3.

pherna vocant, bona mulierum separata à dote, quæ datur maritis[a]. ¶ † Peculium profectitium 4 dicitur, quod à patre, vel parente profectum est de bonis, vel facto eius: siue pater dederit, siue procurator eius, vel alius eius iussu, vel alius contemplatione patris[b]. ¶ † Aduentitium dicitur id, 5 quod aliunde, quàm ex præcedenti causa ad filiusfa. venit, quod parentibus, nisi quod pertinet ad vsumfructum, non acquiritur: cuiusmodi sunt bona materna, & quæ ex maritali lucro ad eos perueniunt[c]. ¶ † Castrense peculiũ est, quod à parenti- 6 bus, vel cognatis, vel vxore in militia degenti donatũ est: vel quod ipse filiusfa. in militia acquisiuit: alioquin, nisi militaret, non acquisiturus[d].

7 ¶ † Quasi castrense dicitur, quod exemplo militiæ armatę & militũ dicitur esse illis, qui quodammodo militare creduntur: cuiusmodi sunt ea quæ ab aduocatis quæruntur, ex causarum patrocinio, illis propria, & quæ patri non quæruntur, exemplo castrensis peculij[e]. Sic & quæ clerici, & personæ ecclesiasticæ acquirunt, peculiaria, & seorsum à patre quasi castrensia habent[f], vt pote militiam 8 cœlestem exercentes. ¶ † Porro quando agimus de actione, de peculio, in patrem dando, proprie subintelligimus de peculio profectitio filijfamilias, quod omnino quæritur patri, vel de peculio seruorũ seu liberatorum nobis bona fide seruientium[h]: antiquitus enim vna erat propemodum conditio potestatis in filios & seruos, & filius in- 9 star serui aliquãdo in patria fuit potestate[i]. ¶ † Peculium hoc duplex, cum libera administratione, 10 & sine libera[k]. ¶ † Res ex qua nascitur hæc actio, est contractus filijfamilias, seruive pro cuius obligatione pater, dominusve tenentur, non in solidum, sed in quantum est in peculio[l]. Habemus autem hic rationem facti, nam quod pertinet ad ius ciuile, nec seruus quicquam debere potest, nec quicquam ei deberi[m]. Ita, tantum si ratione rei peculiaris cõtractum sit, de peculio agitur, vt si fideiusserit filiusfamilias, vel seruus, vel mandauerit rem peculiarem gerens, vel alius pro illo soluerit, vel fideiusserit[n]: si filiusfamilias iusiurandum detulerit, & iuratum sit. Sed tamen in seruo diuersum est[o], nisi & is extra iudicium, vel liberam habens peculij administrationem iurauerit[p]: si depositũ susceperit: si precario acceperit[q]: si dolo malo serui, vel filijfamilias, depositi causa agatur: alioquin si de dolo malo domini, vel patris agatur, in solidum pro filijsfam. & seruis tenentur[r] vt & in alijs contractibus bonæ fidei, in quibus dolo malo pater, vel dominus aliquid gesserit: vt si agatur de dote, vel pignore, vel commodato restituendo per dominum, vel patrem retinentem, ex contractu serui, vel filijfam.[s] Ex compromisso tamen serui non datur actio de peculio in dominum quia nec si iudicio cõdemnetur, datur in eum actio[t]. Ex condemnatione tamen filij, & iudicato, in quo quasi contrahitur cum illo, in patrem datur actio de peculio[v]: cum filiof. quippe iudicium esse potest[x]. Ex contractu quoq; delicti, filijfam. vel serui, vt ex causa furtiua non obligatur dominus aut pater, nec ex peculio, nisi in quantum locupletiores fiunt[y]. Et generaliter, ex pœnalibus actionibus non solet in patrem dari actio de peculio[z]: ex alijs peculij causa gestis datur: quamuis dominus prohibuerit cum seruo contrahi, cui tamen peculium permisit[a].

11 ¶ † Res in peculio esse possunt mobiles, & soli, vicarij, & vicariorũ peculia, nomina debitorum, hæreditas, legata: si quid ex actione furti seruo debetur, vel alia actione: quod dominus seruo debet, si forte in rationes eius impendit, & dominus eius debitor manere voluerit, nec in peculium voluerit conuerti. Item si quid cõseruus ei debet, erit peculij[b]: quod parsimonia sua seruus parauit, vel officio suo promeruit sibi donari[c]. Et in summa peculij erit, non id cuius seruus seorsum à domino rationem habuerit, sed quod dominus ipse separauerit, suam substantiam à serui ratione discernens. Quia in arbitrio domini est, peculium totum adimere, vel augere[d]. Sic tempora in peculio inspicienda sunt[e]. Quia peculium nascitur, crescit, decrescit, moritur, non secus ac homo. Crescit cũ auctum fuerit: decrescit, cũ serui vicarij moriuntur, resve intercidunt, moritur cũ ad- 12 emptũ est[f]. ¶ † Concedit dominus vel pater seruo & filiofa. habere peculium, vel expressa voluntate, vel tacita, vt si sciens eum habere non eradimit[g]. Nisi agatur de peculio cum libera administratione, quæ non nisi expresse conceditur[h].

13 ¶ † In personis considerandis dominorum, qui obligentur ex peculio serui parui refert masculi aut mulieris quis seruus fuerit, nam & impuberes dominas de peculio obligari Seruius ait: quia non cõtrahitur cum illis, vt tutoris authoritatem spectes[i]. Attamen pupillus non potest vel cum tutoris authoritate, seruo peculium constituere[k]. Furiosus quoq;, seruum habentem peculium potest habere, sed non illi constituere: quare & in curatorem eius datur actio de peculio[l]: & in venditorem, aut in emptorem serui, qui peculium habet electione relicta actori in quem horum velit experiri[m]. Cum distinctione tamen primum Vlpiani: nam venditor serui si cum peculio seruum vẽdiderit, & tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio conuenietur: neq; enim hoc pretium serui, peculium est, vt Neratius scripsit[n]. Sed si quis ita seruum vendiderit, vt pretium pro peculio acciperet, penes eum videtur esse peculium, ad quem peculij pretium peruenerit[o], non penes quem res peculiaris sit[p]. Alioquin generaliter vt morte filijfamilias, vel emancipatione, ita manumissione, vel alienatione serui, extinguitur ipso iure peculium[q]. Et idcirco æquitate & remedio prætoris opus fuit, vt quia cessat perpetua in dominum & patrem actio, sit facultas agendi contra patrem emancipantem, vel dominum manumittentem, de peculio: & quandocunque desinunt serui, vel filij esse in potestate[r], computato anno vtili, ex quo peti potuit conditione existente, vel si pure debitum, à tempore emancipationis, vel alienationis[s]. Interest autem hoc obseruari, quia si agatur contra emptorem, vel contra eum in quem translatus alienatione aliqua seruus, post annum agi postea non potest contra alienantem: contra si intra annum agatur[t]: nam potest postea experiri contra alienantem, in quantum minus consequutus est ab eo, in quem alienatio facta est[v]. Datur & hæc actio de peculio, in dominum liberi hominis, bona fide ei seruientis[x]: in vsufructuarium serui[y]: in maritum pro seruo dotali[z]: in hæredes dominorum[a]: in arrogatorem filijfamilias[b]. Datur autem interdum fructuario aduersus proprietarium de peculio actio, vt, puta, si apud eundem habeat peculium, apud ipsum autem, aut nihil, aut minus quam fructuario debetur: & contra[c]. Inter se tamen socij de peculio agere non possunt[d]. Si quis etiam crediderit seruo suo, vel seruus conseruo, alienato seruo, in emptorem non

competit actio [a]. In summa plures creditores concurrere possunt in actione de peculio: sed occupantis melior erit conditio [b]. Si plures sint domini, creditoribus liberum est, vel cum singulis agere in partes, vel cum vno in solidum, *l. & ancillarum, l. 28. §. illud. & §. final. de pecul.* si tamen plures vnius sunt hæredes, seorsum in solidum conueniri nequeunt, *l. quæsitum, l. 31. §. si cum ex parte eo.*

14 ¶ † Forma peculij in concessione consistit, vt monui, quæ consideranda, num ea cum libera administratione fuerit [c], an simpliciter. Nam libera non consistit in fugitiuo seruo, neque in subrepto, neque in eo de quo viuatne an mortuus

15 sit quis nesciat [d]. ¶ † Forma etiam in deductione facienda de peculio seruanda: nam de peculio cuius nomine obnoxius pater vel dominus est creditoribus, deducendum primum est, quod patri & domino debetur. Quia illi præuenisse videntur, & cum seruo & filio egisse creduntur [e]. Ideoque si quid furati fuerint domino vel patri, deducetur [f]: deducitur & si quid ijs debeatur, qui sunt in potestate patris vel domini: si ij in tutela vel cura domini vel patris sunt, vel quorum illi negotia administrant: dũmodo illi dolo careant, & dolo non ademerint, vel non minuerint peculium [g]: item quod debetur hæredi patris, vel domini [h]. Sed deductiones istæ ita demum ex peculio faciendæ sunt, si aliunde pater, vel dominus consequi non possint [i]. Atque si pater vel dominus constituerit se soluturum quod fuit in peculio, nõ minuetur peculium: eo quod ex ea causa obstrictus esse cœperit: & licet interierit peculium, non tamen liberabitur [k]. Neque enim quod crescit peculium aut decrescit, pertinet ad constitutoriam actionem [l].

16 ¶ † Finis huius actionis est, vt creditores suum consequantur, iuxta præceptum iuris, ius suum tribuere cuique statuens [m]. Ratio autem naturalis in dominum, vel patrem in quantum est in peculio, ne cõtra naturæ ius, acquisitione eorum qui in potestate nostra sunt, in præiudicium &

17 cum damno alterius locupleremur [n]. ¶ † Quare non licet domino in fraudem creditorum, facta deductione eius quod sibi debetur, per dolum vel fraudem adimere, vel minuere peculium [o]: quamuis sine fraude possit [p].

a l. & ancillarum. 28 § sicut autem, eod. de pecul. in P.
b l. non enim. 6. de tribut. actio. P.
c l. si liberam. 20. quod cum eo. C.
d l. libera. 48. de pecul. in P.
e l. peculium. 20. in princ. & § sicut autem, de pec. l. si noxali. 12. l. ex facto. 53. §. nam et si Titij. & l. quod seruus. 57. eod.
f l. 4. § si opẽ, eo de pec & d. §. siue autem.
g d. l. peculiũ. 10 in princ. & §. præterea.
h d. l. peculiũ. 10. §. sed & creditor seruus.
i l. si noxali. 12. §. quod autem, de pec & l. hinc quæritur. § 1. eo.
k l. id quod. 19. de constitu. pecunia, h. 13. P. tit. 5.
l l. nec enim. 10. eod. titu. de constit. pec. P.
m l. Iustitia §. iuris præcepta, de iusti. & iur. §. iuris præcepta. eod tit. ap. Iusti.
n l. nam hoc natura, de condict. indeb. l. iure naturæ, de regul. iur. in P. ea. locupletari, eo. tit. in sex.
o §. præterea, quod cum eo.
p l. peculium. 40. de pecul.

de in Rem verso. Cap. 15.

Lib. 15. P. tit. 3.

1. *de in Rem verso actione quando agitur.*
2. *Versum in rem alicuius quando quid dicatur.*
3. *Inde in rem verso actione quæ personæ veniunt, & forma, & substantia eius actionis.*
4. *Finis.*
5. *Rationes.*

1 LIcet † voa sit actio, qua de peculio, deque eo quod in rem domini, vel patris versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: neque aliter ad peculij æstimationem transit, quam si aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum [q]. Et regulariter, ait Vlpianus, toties de in rem verso est actio, quibus casibus procurator mandati, vel qui negotia gessit, negotiorũ gestorum haberet actionem. Quoties aliquid consumpsit seruus, vt aut meliorem non dominus haberet, aut non deteriorem [r]: si necessario impenderit in rem dominicam, si mutuatus pecunias, creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, aut fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam [s]. Nec interest dominus ratumne habuerit contractum serui, qui in rem eius vertit, an non: tenetur enim vtique [t]. Res enim consideratur quæ vtiliter fiat, & in rem vertatur domini, sufficitque ad hanc actionem intentandam, negotium vtiliter cœptum in vtilitatem domini, vt in mandato dicitur: quamuis vtilem exitum non sortiatur, vt si seruus vtiliter in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eius perierit [v].

2 ¶ † Versum tamen sic accipimus, vt duret versum, id est, vt factum remaneat in eadem qualitate. Et ita demum de in rem verso competit actio, si non sit à domino seruo solutum, vel filio. Si tamen in necem creditoris, id est, perdituro filio, vel seruo solutum sit, desinit quidem esse versum: sed æquissimum est in patrem vel dominum dari actionem [x]. Quod tamen pertinet ad patrem & dominum, si ex eadem causa pluribus adstricti sint, & conueniantur de in rem verso, præoccupanti agere tenentur tantum [y]. Filiusfamilias pro patre fideiubens & soluens, in rem patris vertisse videtur: si iudicio suscepto pro eo, cõdemnatus eum liberauit [z]. Si filia mutuum acceptum in alimenta conuertit, pater qui nõ soluit dotem, tenetur de in rem verso [a]: item si pater togam filio mutuatam in vsus suos conuertat, sed tamen filio emere debuerat [b].

3 ¶ † Personæ quæ considerantur hic, sunt pater, filiusfamil. dominus, & qui contrahũnt principaliter cum seruis & filijsfamilias [c]. ¶ Forma & substantia istius actionis est, secundum quam experimur, vt doceatur in rem versum domini, aut patris, vel ea ratione vtiliter contractum.

4 ¶ † Finis, vt prospiciatur creditoribus, qui bona fide contraxerunt cum filijsfamilias, vel seruis, intuitu peculij, vel parentum, vel dominorum: ne cum deficiat sæpe actio de peculio, videlicet adempto sine fraude peculio, vel diminuto, credito suo priuentur, vel morte serui, vel emancipatione, vel alio modo deficiente actione peculij. Et proinde hæc actio perpetua est, contra dominum, & patrem, quorũ negotia gesta sunt [d].

5 ¶ † Eadem autem ratio, quæ de peculij actione est, ne locupletentur domini, aut patres ex alterius iactura [e]. Et vltra, quia quando contractus in rem vertitur eorum, potius cum illis, quam cum seruo & filiofamil. videtur contractum [f]: quemadmodum in obligatione furiosi responsum est, ratione impensi in rem illius [g].

q §. præterea, & cum eo qui in alien. pot. & l. 1. & l. si res, 5. §. quod seruus, de pecul. P l. 1. de in rem vers. P. l. cum ancilla. 21 & l pen. & l. ei qui seruo. 7. & l. 3 & 1. C. quod cum eo qui in alie. potest. &c.
r l. 3. §. in rem vers. & regulariter de in rem vers. in P.
s d. §. præterea. & l. 3. in princ. & §. 1. & l. si res. 5 de in rem vers. P.
t d. l. si res §. 2.
v l. seruus si in rem. 17. de in rem vers. l. quod si seruus. 3. §. sed etsi seruus, eod.
x l. si pro patre. 10 §. versum, & §§. seq. eod. de in rem vers.
y l. 3. §. fin. & l. 4. de in rem vers. P.
z l. si pro patre. 10. eod.
a l. pater pro filio. 20. & l. fi. eod. tit.
b l. filiusfamilias. 19 eo.
c l. quamuis. 11. eo.
d l. 1. § 1. de in rem vers. l. ei qui seruo. § & cum eo qui in alie. potest. C.
e c. locupletari, de regul. iur. in Sex. l. iure naturæ, eod. in P. cum simil.
f l. 1. de in rem vers. P.
g l. furiosus. 41. de act. in P.

de his qui mortuorum negotia gerentes quasi contrahunt. Cap. 16.

1. *Negotiorum mortuorum gestor habet pro eo actionem.*
2. *Hæres cum defuncto adeundo quasi contrahit, & obligatur legatarijs.*
3. *in Funus impendens defuncti, defunctum nõ heredem sibi obligat.*

Funeraria actio quæ, & quare detur, eod.

In edicto

1 IN † edicto prætoris negotiorum gestorum est [*Si quis negotia alterius, siue quis negotia, quæ cuiusque, cum is moritur, fuerint, gesserit iudicium eo nomine dabo* [a].] Quæ verba significant illud tempus, quo quis post mortem alicuius negotia gesserit, videlicet, vt pro tali etiam gesto detur actio: hæc negot. gestorum [b] directa & contraria hæredibus & in hæredes [c]. Et qui negotia hæreditaria gerit, quodammodo sibi hæreditatem, seque ei obligat [d]. Suntque hic & res, personæ, negotia, & forma, finis & causæ considerandæ, quæ in negotijs viuentium pertractatus excussimus, vt & sicut in negotijs viuentium sufficit vtiliter fuisse gestum, ita & in bonis mortuorum, licet diuersus exitus sit secutus [e]: neque in vtrisq; gestor tenebitur de casu, nisi præcesserit casum eius culpa [f].

2 ¶ † Hæres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: neq; enim cum hærede, neque cum defuncto vllum negotium gessisse legatarius proprie dici potest. Et tamen quia ex maleficio nõ est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur [g]. Illud tamen verissimum est, adeuntem hereditatem defuncti, videri cum illo contrahere [h]: item si filius se paternæ hæreditati immisceat [i], tacita voluntate & consensu quasi inter absentes præstito, firmans testatoris mentem. Idipsum si pro hærede aliquo modo se gerat, agnuscecudo voluntatem defuncti [k]. Et proinde obligatur legatarijs quibus præstari iussit quippiam testator: & insuper omnibus oneribus hæreditatis obstrictus remanet.

3 ¶ † At qui propter funus defuncti aliquid impendit cum defuncto, non cum hęrede contrahete creditur [l], quod pro separatione bonorum quę fit inter creditores defuncti & hæredum, annotandum est [m]. Est itaque hæreditaria actio hæc, quæ funeraria dicta [n]: quæ datur quoties nulla alia actio de funeris impeusa consequenda competit [o]: ex iusta & æqua causa, ne insepulta corpora remaneant, neve quis de alieno funeretur [p]. Sed de hac actione nihil amplius addam, eo quod plura alibi tractauerimus [q].

a l. 3. de nego. gest. P.
b d. l. 3. §. hæc verba, & l. successori. 13. eod.
c l. sin autem. 12. eod.
d l. nam & Sergium. 22.
e d. l. successori. §. fin.
f l. debitor meus. 14 & l. sue hæreditarie. 21 de neg. gestis, in P.
g §. hæres quoque, de obliga. quæ ex quasi contract. l. ex maleficijs. 4. §. hæres quoque, de actio in P.
h l. 3. §. fin ex quibus caus. in possess. ea. lib. 42. P. tit. 4.
i l. 4. eo. tit. ex quib. caus. in poss. ea.
k l. pro hærede, de acquir. hære. P. §. pen. & fin. de hæred. qualit. & differen.
l Vlp. in l. 1. de relig. & sump. funer. P. lib. 11. tit. 7.
m iuxta l. 1. de bon. separatio. lib. 42. P. tit. 7.
n l. at si quis, 14. §. hæc actio, de relig. & sumpt. funer.
o d. l. at si quis. §. Labeo.
p d. l. at si quis. §. hæc actio & l. si quis. 12. §. prætor ait, eod. tit.
q diximus in lib. de rebus sacris, c. 13.

Syntagmatis iuris vniuersi libri vigesimi noni Finis.

DE CRIMINIBVS IN GENERE.

LIBER XXX.

de Similitudine Conuentionum, & Delictorum. Cap. I.

1 *Conuentionum, & delictorum similitudo.*
2 *in Delictis quomodo obligamur, & cũ lege cõtrahatur.*
3 *in Contractibus quæ perpendenda.*
4 *in Criminibus quæ perpendenda.*
5 *Maleficij nomen quid complectatur.*
Criminis nomen quid contineat, eod.
6 *Delicti & peccati distinctio.*
Peccare quid apud Aristotelem, & alios, eod.
7 *Crimina, morbi Reipublicæ.*

1 PArs † alia contractuum, sed alterius generis, in delictis consistit: nam delicta contrahi dicuntur sponte, & ignorantia [a]: quẽadmodum & expresse, & tacite cõuentiones cõtrahi extra delicta diximus [b]. § † In leges, om-2 nes q̨que iurare cẽsentur: quia illę, veluti ex sponsione, omnes tenent [c]: illæ imperant, prohibent, & consulunt, & puniunt [d]: quia quid peccatum, quid iustum & iniustum sit, monuerint [e]: alterum non lædendum, honestè viuendum, ius suum cuique tribuendum [f]. Proinde cum omittimus quæ iubentur, vel admittimus quę prohibentur, in leges incidimus, & obligamur & legi [g], & proximo læso: nã & lex & læsus resarciri damnũ postulant à nobis ita commissum, & pœnam reposcunt. Obligamur itaq; ex maleficijs, & delictis [h]. Et consequitur necessario inde quædã coacta solutio, cum obligatio sit iuris vinculũ quo necessitate adstringimur alicuius soluendę rei, secundum nostrę ciuitatis iura [i]: & cũm ex contractu nascatur obligatio [k]. Quod solui ergo debet, pœna vel multa est. Sic enim & Caius ait [l], [*Pœnas ob maleficia solas magnam rationem suadere.*] Solutio autem hæc, quæ petitur accusatione, ad modum contractus, & delicti referenda erit: quemadmodum ex conuentionum diuersa formula, diuersę nascuntur actiones, quibus quis repetit in iudicio quod sibi debetur [m]. Quod enim in conuentionibus actio, in criminibus accusatio erit proprie: quanquam interdum & actio accusationis nomen nõ respuat, 3 vt dicemus, Deo fauente, paulo post. § † Consideras in conuentionibus idoneis & aptis ad affectum aliquem, voluntatẽ primum liberam ab errore, metu, seu, vi & dolo alienam: secundo, conuenta & modum cõtractus, seu formulas quatuor illas generales, rei, literarum, verborũ consensus: tertio, obligationẽ ad quid quis teneatur & vinciatur: quarto, actionẽ propositam: quinto, iudicium: sexto, solutionẽ, vt docuimus in contractib.

4 § † Ad eum modum in criminibus, animaduerte primo voluntatem delinquentis: dehinc actum, & delicti speciem [n]: tertio pœnam, ad quã obligatur: quarto, accusationem: quinto, iudicium: postremo, executionẽ pœnæ. Et in his perpetuo res, personæ, & negotia quæ geruntur obseruanda: & ad hæc referemus quæ alia methodo tradit consideranda Claudianus [o], nempe causas, personas, locum, tempus, qualitatem, quantitatẽ euentum.

5 § † Quæ breuiter explicabimus, dummodo antea monuerimus, in hac tractatione maleficium, scelus facinusq; omne continere, vt alibi [p], κακούργημα male actum: etsi κατ' ἐξοχὴν aliquando pro insigni scelere veneficij, & sortilegij maleficium accipiatur [q]. Criminis etiam appellatio hic complectitur omne id, quod accusatione & reprehensione dignũ est, omne scilicet peccatum, vt decisum quoque in concilio Toletano [r]: atq; promiscue hæc 6 vsurpantur, delictum, crimen, peccatum [f]. § † Omissa illa subtili distinctione, qua proprie delictũ in omissione, quasi derelictum dicitur: peccatum autem in committendo [t]. Atq; peccare nihil aliud est Aristoteli [v], quam rem reddere deteriorem: &, vt ait Cicero [x], transilire æqui boniq; lineam, vel excessu vel defectu. Cui adstipulatur Aristoteles [y]. Crimẽ autem hic dicemus graue peccatum, 7 accusatione & damnatione dignum [z]. § † Et vt significantius substantiam exprimam [*Crimen omne, est morbus quidam, qui subrepit in republica, à rationis temperamento deflectens, à bono auersus.*] Sunt enim crimina inter homines, veluti morbi, ex quibus, nisi obuiam eatur cito, pernicies, & tandem interitus reipublicæ imminet. Proinde sicut medicus optimus morbi est, qui iam methodum eius curandi nouit, & causas & propria remedia, vt ait Galenus [a], & Hippocrates [b]: ad eum modum de criminibus ita agendum est, vt primo crimina, & quæ in illis obseruanda sunt generaliter, & deinceps in specie cognoscamus, methodumque puniendi, & remedia, pœnas inquam generaliter, & in specie. Sic facile erit hoc reipubl. corpus integrum conseruari, & morbosum curare.

a l. 1. de legib. lib. 1. P.
b l. 2. & 4. de pact. in P.
c l. 1. & 2. de legib. ... leges sacratissimæ. & l. leges vt generales, C. eo. l. lud ... in 1. C. de iud.
d l. legis virtus, de legib. in P.
e c. nam concupiscentiam, c. 4. de constit. apud Greg.
f § iuris præcepta, de iust. & iure, l. iustitia. 10. § 1. eod. tit. in P.
g l. obligamur aut re. 1. tit. de actio. in P. l. si quis homicidij 11. de accusat. C.
h l. ex maleficijs. 4. de actio. in P. § sequens diuisio, de oblig. quæ ex del. nasc. & § 1. de oblig. quæ ex quas. del.
i § 1. de oblig. ap. Iulius l. obligationum substantia, de act. in P.
k l. 2. manda. in P.
l Caius, l. si à reo. 71 § fin. de fideiusso. in P.
m § 1. de act. l actio, eo. tit. in P.
n de quo tractat. infra in diuisione criminum.
o l. aut facta 16. de pœ. in P.
p l. 1. § famil. furt. faci. dica. in P.
q vt in titu. de malefi. & Mathemat. C.
r c. reum oratis. § nomine autem criminis, & § criminis, 15. dist. ca. 1. & ca. apostolus, 81. dist.
t l. 1. si aduer. delict. C.
t gloss. in ca. peccatum, de reg. iur. in 6.
v Aristot. lib. Problema. sectio. 19. q. 26.
x Cice. in Paradoxis.
y Aristoteles, περὶ ἀρετῶν.
z ca. Apostolus, 81. dist.
a Gale. lib. 1. Methodi meden.
b Hippoc. lib. de arte, & lib. de prisc. medici.

de Causa, & Voluntate in delictis perpendenda. Cap. 2.

1 *Crimina circa inæqualitatem, & extra temperamentum, vt morbi.*
2 *Delinquant homines proposito, impetu, casu, quomodo.*
3 *Voluntas quid. Et Causa delictorum. Et de Voluntate coacta. num. seq. 4. 5. & 6.*
4 *Ex proposito quæ dicantur fieri. Et quid propositum. Cor origo bonarum vel malarum actionum, eod.*

5 *Volun-*

5 *Voluntarium, consulto & inconsulte factum quomodo.*
Crimina inuoluntaria quando punienda, eod.
7 *Cogitationis solius pœna cur nulla apud iurisconsultos: & contra, cur puniatur in lege diuina.*
8 *Purgatio canonica cur reis inducitur.*
9 *Voluntas & cogitatio quando puniatur.*
10 *Voluntaria crimina ex tacita voluntate quadam.*
11 *Delinquere iubens quatenus ex mandato teneatur.*
12 *Libertas arbitrij non excusat delicta.*

1 SIcuti † in morbis nullum temperatum inuenias, sed intemperatum plus, minusve, secundum gradus desciscentes à salubri[a]: sic in criminibus abest illud medium æquum, quod aginæ stateræ iusti insidet, & iustitiæ, quæ 2 ars boni & æqui[b]. Quocirca † laborant hominibus regendis præpositi in statera dirigenda, & emendando quod ab eo declinat, causas inæqualis vitæ corrigendo. Delinquunt homines aut proposito, aut impetu, aut casu. Ex proposito, latrones, qui factionem habent: impetu, veluti cum propter ebrietatem ad manus, vel ferrum itur: casu, vt si venando in feram, emissum fortuito homi-3 nem necauerit[c].] ¶ † *Voluntas est animi motus liber ad aliquid imitandum, vel adipiscendum, vel in contrari-*4 *um[d], virtutis, & vitij causa[e].*] ¶ † Proposito ea fiunt, quæ secundum voluntatem agentium, sponte & libertate mentis fiunt, vt tradunt Damascenos[f], & Nemesius[g]. Propositum hoc, & intentio maleficia distinguunt[h]: si ex corde exeunt cogitationes prauæ, immunditia, adulterium, &c.[i] Et verbum nequam immutabit cor: ex quo bonum & malum, vita & mors[k]. Et ideo Sapiens iubet[l] omni custodia conseruari cor, quod ex eo vita procedat, Deusque illud interroget, non manum[m]. Et re vera nō polluitur caro, nisi antea mens fuerit corrupta[n]. Aristoteles[o] προαίρεσιν constituere videtur, propositum, scilicet, in eo quod præmeditate fit à sciente, prudenterque ἑκούσια voluntaria inuoluntaria autem ἀκούσια dicunt Græci. Voluntarie scienter prudenterque delinquere ait Caius[p]. Aristoteles[q] propositum & consilium, omnis actionis principium dixit: ex quo motio sequitur, non finis, vt extremum. Atque idem[r] post multa disputata cōcludit, nullum facinus malum 5 esse, nisi voluntarium. ¶ † Cæterum tamen illud ἑκούσιον, seu voluntarium, habere ait, & quod consulto, & quod inconsulte seu temere facimus. Et alibi[s] etiam, id quod per vim vel per ignorantiam fit, scilicet quia voluntas quædam, non pura tamen, si quis vult coactus: nam coactioni potest accedere voluntas, & tunc verum est voluntatem coactā esse voluntatem[t]. Potest tamen & aliquid vi cogente ab aliquo fieri, in quo voluntas nulla eius est, neq; ex voluntate aliquid is qui agit, confert, quando vis extrinsecus accidit: veluti si quis alium habentem gladium impulerit, illeque gladio necauerit alium. Si vi stuprum patiatur, nec probet, sed contradicat[v]. In quibus delictum admissum hoc pacto sine vllo consensu, peccatum non est eius qui fecit: quemadmodum si quid coacte bene factum sit, non habet meritum[x]. Et ita hoc genus facti peccati pœnam nullam habet, si culpa non præcedat in hac violentia, cui nihil mens contribuit. Est autem alia violentiæ species, quæ mixtam habet causam, voluntarij, & inuoluntarij: quemadmodum iussus es à tyranno occidi, ni parentem occideris: item iussus es à domino delinquere, vel metu alicuius deliquisti, vel ebrius factus culpatus. Et hæc inuoluntaria crimina puniri non obstante vi, & metu constat[y]: mitius aliquando tamen, quam spōte commissa[z]. Potius enim moriendum, quam delinquendum, vt bonus ille Eleazar dicebat[a].

6 ¶ † Causa itaq; delictorum vna erit, voluntas ita distincta, an spontanea, vt tunc magis punienda: an coacta, & tunc, quia consentiat, aliquo modo punienda: sed mitius. Si autem voluntas alia sit agentis vel delinquentis, quam delinquendi, alia sit consideratio, quam delicti veluti si quis verberet disciplinæ & emendationis gratia, alia causa erit, quam in verberibus iniuriæ causa illatis[b]. Et si ex bonis, quæ licite fiunt, mala contigerint, non im-7 putantur[c]. ¶ † Rursum hic obseruo, voluntatem aliam esse simplicem, & nudam ab omni actu extrinseco: aliam, quæ actu aliquo expressa est. Nuda cogitatio dicetur sola, quę apud I.C. non punitur, si non exierit voluntas fines cogitationis[d]. Quia lex ciuilis, & eius administri, actus tantū sua politia dirigunt & emendāt, & quæ probata sunt, iudicant[e]: nec nisi probationibus luce meridiana clarioribus crimina colligunt[f]. Neque cordis cogitationes sunt fori, vel iurisdictionis secularium magistratuum, sed Dei, qui illud solus scrutatur[g], quive punit & remunerat secretam mentis intentionem[h]: præceptaque cogitationis solius adiecit, vt [*Non concupisces: non desiderabis proximi tui res, &c.*[i]] Homo videt ea, quę patent: Deus autem intuetur cor. Nec potest humano examinari iudicio, vel præsumptione, quem Deus suo reseruat iudicio[k]: nec hic de suspicione quisquā damnandus[l]. Nec contra, quia quis accusatus non est, vel quia delictū non est cognitum, ideo innocens est, sed is, cuius latent peccata, timere Deum debet, propria conscientia accusatus. Nam vt Lucianus ait, ἀνθρώπους μὲν ἴσως λήσεις, ἄτοπόν τι ποιήσας, οὐ λήσεις δὲ θεοὺς οὐδὲ λογιζόμενος, id est, *homines quidem celabis aliquid insolens faciendo, at non celabis Deum etiam cogi-*8 *tans.*] ¶ † Quo fit, vt in his in quibus animi solius, & cogitationis est suspicio, & controuersia non potest factum docere, recipiatur iuramentum eius, de cuius intentione quæritur: eiq; credatur, quia aliter sciri nequeat[m]. Hucque pertinet purgatio canonica, quæ per iuramentū infamati de crimine fit[n]: crimen quippe probabile, hoc iuramen-9 tum respuit[o]. ¶ † Si tamen cogitatio eruperit, & ex secreto apparuerit, nempe quod quis moliatur illam exequi, & cœperit, nec per illū steterit, sed aliunde, quominus exequatur eandem, in criminibus potissimum maioribus, pœnā habet voluntas ita cognita[p]. Proinde hinc aliam conficimus regulam, voluntatem (scilicet iam decretam & in lucem editam) in maleficijs spectari, non exitum[q]. Et quamuis scelus imperfectū minori pœna puniatur, quam perfectum aliquando[r], vt in Gallia, puniendum tamen est: quia voluntas pro facto reputatur, cum per volentē non steterit, quo-10 minus fieret[s]. ¶ † Voluntaria crimina censentur ex consilio & consulto facta, vel consensu expresso, vel tacito: veluti in senatusconsulto Syllaniano liquet[t]. Item, si quis refugio sit delinquenti: vt ex tit. de receptatorib. in P.[u] & de ijs qui latrones vel alterius criminis reos occultarunt C.[x] Si quis indulgeat nimium delinquentibus, nec corrigat, dum potest[y]. Si laudet delictum alterius[z]: si iriter innoxium[a]: si iubeat delinquere aliquem.

11 ¶ † Quomodo autem, & quatenus quis ex mandato[b] delinquendi dato teneatur, late tractet

a Galen. lib. de constitu. artis medicæ. b l. 1. de iusti. & iur. c l. respiciendum. §. delinquunt. de pœn. in P. l. abiit. C. §. fin. eod. tit. d c. 13. q. 1. e ca. nasci. 16. dist. ca. sciendum. 6. q. 1. f Damasc. lib. 2. de orthodox. fid. c. 25. g Nemes. lib. de natu. homi. c. 39. h l. qui iniuriæ. §. desinit in P. §. sed placuit, de oblig. quæ ex del. nasc. l. fin. de fals. ad l. Corn. in P. l. si adulterium, & l. 1. §. diuus Adrianus, & l. 1. §. diuus, ad leg. Cornel. de sicar. lib. 48. P. tit. 8. i Matth. c. 15. k Eccles. c. 16. l Prouer. c. 4. m c. si quid inuenitur. 14. q. 5. can. si proprerea, de pœnit. dist. 1. n can. non potes. & cano. 32. q. 5. o Aristot. lib. 3. Ethic. c. 2. p Caius in l. 1. ad leg. 9. de incen. ruin. & naufra. lib. 46. P. tit. 9. q Aristot. 6. Ethicor. r Aristot. 5. Ethicor. s Aristot. 3. Ethicor. t viri l. merito licet. §. metu, de eo q metus causa. v l. vim passam. 39. ad l. Iul. de adult. in P. x tota 15. q. 1.

y l. ferent. non in omnibus. 29. de ast. in P. l. 1 de leg. P. ca. factis, de his q vi met. caus. fiunt. c. quisq; metu, 11 qu. 1. z ca. facti, ca. in primis, 24. 3. cano. hu. 11. q. 3. a 2. Machab. c 6 & 7. b cap. presbyterum, de homicid. l. aut facta, §. causa, de pœn P. l. 1 de emenda. propinq. C. l. sed & si quemcumq; §. fin ad leg. Aquil. l. quæsitum, §. idem Iustinian. loca in P. l. 1. §. si eū de si. hom. eg. cum similib. l. si constante. §. si maritus, soluto matrim. c cano de audiendis, 23. q. 5. d l. cogitationis, de pœn. in P. l. 1. §. si quod quisq; iur. in P. e c. si quis. 15. qu. 2. l. illicitas; §. veritas, de offi. præsid. f l. fin. C. de probatio. g 1. Reg. c. 16. & Psal. 43. Hierem. c. 17. h can. cogitatio. & c. cogitationis, cano. homicidium, & fere tota de pœni. distin. 1. i Exod. 20. k can. si quando que. & que. & cano. si omnia, 6. q. 1. l l. absentem, de pœn. in P. m [illegible] n [illegible] o c. si quis, de grad. ca. 4. de purg. can. p l. si quis non dici, de epis. & cleri. l. si quis, C. de furt. l. & generaliter de calumnia. P. l. si à seruo, de condi. ob turp. cau. in P. q l. D. Adrianus, ad l. Cornel. de sicar. l. is qui cum telo, C. eod. tit. l. 1. de extraord. crim. in P. r l. qui falsam monetam. 19. de fals. in P. s ca. qui peierare, 22. q. 5. ca. nuptiarum. 27. q. 1. can. si Paulus, 23. q. 5. t lib. 29. P. ti 5. v l. 47. P. ti. 16. x lib. 9. C. y c. licet hely. de simon. z l. 1. de ser. corrup. a vt in lege Aquilia. b l. cum ratio. §. fin. de bon. damnato.

a Bart. in l. non solum. § si mandato, de iniur. in P.
b Demosthe. orat. contra Midiam.
c Demosthe. de Coro.

Bartolus[a]: & ideo hic non immorabor. Cæterum, vt ait Demosthenes[b], *τοὺς ἐκ προαιρέσεως ὑβρίζοντας, χαλεποὺς ὄντας εἰδεῖν ἐστὶ τοὺς νόμους*, id est, [*Iis qui de industria contumeliosi sunt, leges acerbas esse cernere licet.*] Et rursum[c], *ἀδικεῖ τις ἑκών; ὀργὴ καὶ τιμωρία κατ' αὐτοῦ. ἐξήμαρτέ τις ἄκων, συγγνώμη ἀντὶ τῆς τιμωρίας τούτῳ*, id est, [*Iniuriam infert aliquis sua voluntate? ira & supplicium contra ipsum peccauit quispiam inconsulte? venia pro pœna huic datur.*] ¶ † Nec nos remoretur vllo modo, quod quidam sibi licere putãt peccare impune, cum à Deo data sit arbitrij libertas: nam vt prorsus stolida hæc sententia est impia, ita luce clarius est, quod vt Deus & lex bonam remunerant voluntatem, & actus eius bonos, ita proculdubio puniendam malam merito, & eius scelera[d]. Et quamuis voluntas liberi arbitrij sit, tamen mala voluntas libertati non conceditur, sed & iuste ad bonum cogitur[e]. Est enim libertas, naturalis facultas agendi quæ velis, nisi si quid iure prohibeatur, aut vi[f].

d D. Math. ca. 24. l. 1. de iust. & iure.
e c. displicet. & ca. ad fidem, & fere tota 23. q. 4.
f l. libertas, de stat. hom. in P.

de Criminibus, quæ Impetu animi committuntur.
Cap. 3.

1 *Phantasia quid, & non esse voluntatis.*
2 *Motus primi animi non sunt in potestate hominum.*
3 *Impetus animi excusabilis, & qualis sit.*
4 *Vini præter modum epoti vis habet impetum.*
Ebrietas consilium animi adimit. Et vt eius delictum puniatur, eod.
5 *Lasciuia commissa peccata, vti leuius puniantur.*
6 *Ira impetus quatenus, & quando puniendus. Et 8.*
7 *Damnati morte sententia principis, suspendendi in 30. diem.*
9 *Amoris violentes impetus.*
Amicus quis dicitur, eod.
Voluptas & libido temere, impetuque mouet mentes, eod.
10 *Amicitia vera, & bonæ leges: non peccandum amicorum causa.*

g Gell. lib. 19. Noct. c. 1.
h D. August. lib. 9. de ciuit. Dei, c. 4.
i Diogo. Laer. in vita Aristipi.

1 Epictetus, † & post eum Gellius[g], & D. Augustinus[h], Diogenes Laertius[i] referunt visiones animi, quas Græci philosophi *φαντασίας* vocant, quibus mens hominis, prima statim specie accidentis ad animum rei pellitur, non voluntatis esse, sed vi quadam se inferre hominibus. Quare & sapientis animum ex subitis paulisper moueri, quibusdam motibus rapidis, & inconsultis officium mentis atque rationis præuer-
2 tentibus. ¶ † Neque enim primi illi motus in potestate nostra sunt, vt ait Quintilianus[k]. Et hos moderari non mediocris ingenij, sed perfectæ sapientiæ putat Cicero[l]: vt etiam inde quæ voluntaria sunt, necessaria interdum, aut ignorata vi-
3 deantur[m]. ¶ † Declinant à voluntate libera, quæ impetu fiunt, & ex perturbationibus mentis, quas Græci dicunt *πάθη*. Est enim impetus, perturbatus animi motus rationi non obtemperans: cum quis inconsiderate in aliquid fertur, commotus subito, veluti ebrietate, vel calore iracundiæ, vel lasciuia. Aristoteles[n], *ἁμαρτάνειν δι' ἄγνοιαν*, peccare per imprudentiam, ex impetu ait: subitaneo namque quoddam irrationali motu irrationalis partis obsidetur ratio, & incursione quadam facta eam temere animæ partem, mentem mouet, vt prius effectum parturierit, quam consultauerit. Cicero impetum opponit iudicio, his verbis[o] [*Multi faciunt multa temeritate quadam, sine iudicio, vel modo in omnes, vel repentino quodam, quasi vento, impetu animi incitati: quæ beneficia æque magna non sunt habenda, atque ea quæ iudicio, considerate constanterque delata sunt.*] Et rursum[p] [*Leuiora sunt quæ repentino, & motu aliquo accidunt, quam ea quæ meditata & præparata inferuntur, hoc & iustum, quod fit voluntarium.*] Et Demosthenes[q] [*Seuerius & grauius eos puniendos esse leges statuerunt, qui data opera, consulto, & per contumeliam delinquunt, quam reliquos, qui alio quopiam modo delinquunt.*]

k Quint. in 6.
l Cicer. ad Q. fratrem.
m id. in Topi.
n Aristot. lib. 5. Ethico.
o Cic. 1. Offic. vbi de iustitia disputat.
p Idem, 1. Offi.
q Demosthe. con. Midiam.

4 ¶ † Vis vini præter modum sumpti, sæpe pacatas mentes sui impetu inuadit, & rationem intercipit, & delictorum causa est quamplurimum. Vinum namque, & mulieres, seu fornicatio excæcant cor[r]: [*Vno namque modo vina, Venusque nocent*[s].] Et pari modo mentem funestant & decipiunt[t]. Ebrietas suscitat vitia[v]. Sicque ex Hesiodo[x] Athænæus[y]:

Gaudia quanta viris Bacchus dedit, atque laborem.
Si quis multa bibit, fiunt insania vina.
Illa pedes, mentemque ligant, linguamque, manumque.

Et Theognis:

Nam quicunque modum superauerit (scilicet bibendi) *ille nec vltra*
Consilij compos, is neque mentis erit.
Plurima nugatur ieiunis turpia, & idem
Turpe nihil cernit, quod temulentus agit.

In summa vinum non habet gubernacula.
Ebrius ignoranti similis, ideo mitius punitur eius delictum, propter culpam potius, quod nimium biberit[z], vt in criminibus extraordinarijs docemus, dum de ebrietate agimus. Ebrijque ideo sæpe manus sibi injiciunt, vt ait Aristoteles[a]: facit tamen ijs differentiam inter eos, qui leuiter à vino tenentur [*Qui*, inquit[b], *magis peccant & delirant, & eos qui grauiter se inebriarint, & sobrium, quia sobrius recte iudicat: qui autem penitus vinolentus est, quod sensibus interceptis onus sustinere non potest, nihil diiudicat. At vero qui leuiter se inebriauerit, iudicat quidem, quia non multum hauserit: sed quoniam à vino aliquatenus detentus est, & potestatem recte iudicandi amisit, peccet necesse est.*]

r Esdræ 3. & Eccles. 19.
s Virg. in epigram.
t gloss. in §. etiam, de successio. sublat. quæ fieb. per bonor. vendit. ap. Iustin. lib. 3 instit. 12.
v c. sunto dic. & c. tumultuoso. 35. dist.
x Hesiod. in Diebus.
y Athen. lib. 10. c. 10.
z l. respiciendum, de pœn. in P. l. omne delictum. §. per vinum, de re milit. in P.
a c. sane, & c. inebriauerunt. 15. q. 1.
b Aristot. problema. sectio. 30. q. 4.

5 ¶ † Per lasciuiam cõmissa habent fontẽ quoque, animũ impetu irrationali commotum, dũ nimia iocandi vel ioculandi voluptate, nimiumve exultando, vel intempestiue dicacitatẽ exercẽt & mordẽt, vel aliud temere procaciter faciunt, quod crimen habeat. Nõ enim cogitat nocere animus, sed tamen dũ habenas nimium laxamus, nõ iocus, sed culpa punitur: mitiusque in eos, qui per lasciuiam delinquunt, animaduertitur[c]. Et lubricum linguę quoque ita veniam quodammodo habet[d].

6 ¶ † Ira deinde impetum animi habet, & acerbum, nisi studiose deuitetur. Ira furor breuis est: sibi enim statim quod cœpit, iustum persuadet[e]: ideo si potest, intrepide exequitur. Proinde quæ reuocari possunt, per iram facta, nõ prius rata habentur, quam si quis in mente deseruente ita perseuerauerit[f]. Hinc ex rixa oriuntur sæpe inconsulta delicta, eius impetu concitatis animis[g]. Commouet iram, & quodammodo delictum admissum excusat iniuria illata, & iustus dolor: vt si quis vxorem[h] in adulterio repertam necauerit, vel pater filiam[i]. Animus perturbatus & commotus nec se cohibere potest, nec quo loco vult, vt ait Cicero[k]. Et vt ait Philemon:

c d. l. omne delictum. §. per vinum, de re milit. in P.
d l. 1. si quis imper. maledix. Cod.
e can. illa, 2. q. 1.
f l. quicquid, de reg. iur. P. diuortium non est, de diuor. in P. l. 1. si quis imper. maledix. Cod.
g l. si in rixa, ad l. Corne. de sicar. in P. l. aut facta, §. qualitate, de pœn. in P.
h l. Gracchus, ad l. Iul. de adult. C.
i Papin. l. nec in ea lege. 22. & l. quod ait lex. 22. cum §. seq. eo. tit. in P. lib. 48. tit. 5.
k Cic. 3. Tusculan.

μανίᾳ μόνα

μαινόμεθα πάντες ὁπόταν ὀργιζώμεθα. id est,
Insanimus omnes, quando irascimur.

Et Iason apud Euripidem [a]:
νῦν οὐ πρῶτον, ἀλλὰ πολλάκις,
τραχεῖαν ὀργὴν, ὡς ἀμήχανον κακόν. id est,
Nunc non primum vidi, sed sæpius,
Iram asperam, quam sit ferum malum.

Ira, inquit D. Ambrosius [b], etiam innocentes ad crimen adducit; quia dum iusto amplius irascimur, & volumus aliena coercere peccata, grauiora committimus. Et lex monet ideo iudices, ne corripiantur ira [c]: nam ira perturbat maxime iudicium animi. 7 ¶ † Vt exemplo Theodosij constat, quo ipsemet in posterum cautior factus, postquam furoris illati in Thessalonicenses pœnituit, statuit, vt sententiæ principum super animaduersione prolatæ, in diem trigesimum ab executione differrentur [d]. 8 ¶ † Demosthenes [e], *τῶν ὀργιζομένων ἴδιον*, inquit, *ἀξιοῦν τὸν λελυπηκότα παραχρῆμα ἐγκαλεῖν.* id est, *iratorum est, eum à quo molestia affecti sunt, subito impetu vlcisci.*

πολλαὶ [f] δ' ἀπειλαὶ, πολλὰ δὲ μάτην ἔπη
θυμῷ ματαιάζουσιν, ἀλλ' ὅταν ἴδῃ
αὑτοῦ γένηται, φροῦδα τ' ἀπειλήματα. id est,
Multa sunt minæ, multaq; manes verba
Per iracundiam effutiuntur: sed mente
In integrum restituta, comminationes euanescunt.

9 ¶ † Impetus suos, valde animi oculos perstringentes, habet etiam amor, siue is bonus sit, siue malus, cogitq; quodammodo mentem ea facere, quæ alioquin quis non esset admissurus. Amicos autem bonos scilicet appellare debemus, vt ait Paulus [g], non leui notitia coniunctos, sed quibus fuerint iura cum patrefamil. honestis familiaritatis quæsita rationibus: In malo voluptas præsens mouet impetu suo animum, vt in belluis, quæ nihil, vt ait Cicero [h], sentiunt, nisi voluptatem, ad quam feruntur toto impetu. Et is etiam [i] definit libidinem esse appetitum quendam animi non rectum. Cælius Aurelianus ex Platone duplicem furiosorũ speciem constituens in vna eum collocauit, qui *ἐρωτικὸς* est, id est, amatorius. Eoque pertinet fabula Alexandri Aphrodisei, qua proditum est Erynnim furiam à cupidine adamatam, quod videlicet amantes furiosis quibusdam affectibus agitentur. Amoris furore nihil esse vehementius dicebat Iustinianus [k], & perfectæ philosophiæ eum cohibere: hocq; amore correptos, bacchantes veluti furore vini affectos dixit [l]. Domat enim omnia, vt his verbis scribit Hesiodus [m]:

ἠδ' Ἔρος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι
Λυσιμελὴς, πάντων τε θεῶν, πάντων τ' ἀνθρώπων,
Δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.
Atque amor, qui pulcherrimus inter immortales Deos,
Soluens curas & omnium Deorum, & omnium hominum.
Domat in pectoribus animum & prudens consilium.

Paulus etiam Ægineta eos, qui hoc amore detinentur, perinde ac insanos pharmacis curat, eisq; obliuionem vel nouam sollicitudinem ratione victus inducit [n]. Iracundis si parcendum est aliqua ex parte, & mente captis certe, & amantibus: iracundos enim esse, qui ament, docuit Lucianus [o]. Non dubitauit Timagoras iussu Meletis, quem amabat valde, ex altissimo saxo, se præcipitem dare, vt ait Pausanias [p]. Fiunt plura per sordes pecuniarum, plura amicorum causa aliena à iustitia, quæ certe alioquin non fierent, si extra impetum amicitiæ adhiberetur rationis consilium. Quod viri probi adhibere & sapientes solent. Sic cum Periclem amicus quispiam rogaret, vt in causa quadam sua gratia deieraret: respondit, *δεῖ μὲν συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ μέχρι βωμῶν* [q]. 10 ¶ † Quia in amicitia vera leges quidem sunt positæ, non oportere vltra id, quod fas est opitulari amicis, neque eorum gratia male agendum. Sed quis eas studiose possit obseruare quæritur, dum amicitiæ vis vrget. Vt non immerito dubitauerit Chilo eximiæ sapientiæ vir, quonam vsque debuerit contra legem, contraque ius pro amico progredi, eaq; res in fine quoq; vitæ ipsi animum eius auxit. Eaque quæstio à philosophis posteris examinata, vt late ostendit Gellius [r], apud quem videto. Disserunt & de ea copiose Cicero [s]. Et non tantum timore, cupiditate, odiove: sed etiam amicitia humanum peruertitur iudicium [t]. Et amicitiæ affectio solet ad blasphemias, seu mala in hostes amicorũ concitare [u]: ideo & reddit testẽ suspectum de fide [x]. Eoque referendæ affinitates, proximitates sanguinis, quæ quo grado sunt sibi proximiores, eo sunt vehementiores [y]. Proinde si ex ipso impetu amoris subito quid commissum est, temperanda pœna est [z]. Attamen si quid pro amicis extra impetum male patratum sit, non est amicitiæ vlla excusatio [a]: veluti si tempus deliberandi adfuerit: si adulterium vel stuprum amoris turpis illecebris factum, quod non nisi consulto inferri, & sine colloquio præcedente vix potest [b].

---

de Casu fortuito, & Euentu.
Cap. 4.

1 *Euentus in criminibus quid.*
2 *Casu commissa crimina vt puniantur. Et 3.*
Vrbes refugij Hebræis, eod.

1 Quod † nascitur ex eo quod delinquitur, euentus dicitur, vel ex voluntate, vt diximus, vel præter voluntatem, vel contra voluntatem. Sine voluntate furiosus necare potest, & infans, ideo sine pœna [c]. Præter voluntatem etiam si ex intẽtione alicuius non illiciti actus, delictum oriatur. veluti vt si pila ludens alium occiderit [d]. In quo ad pœnam imponendã inspicimus, an quis in culpa sit [e], an dederit operã rei licitę [f]. Solus euentus nulla, vel leuiores pœna [g], veluti exilium voluntarium. Erant & ea de causa apud Hebræos ciuitates refugij [h]. Quod sine proposito fit, fortuitum erit [i]. Et casus in euentu erit, vt ait Aristoteles [k]. Hicq; confundunt iurisconsulti casum & fortuitum, de quibus alias. Multum autem refert in maioribus delictis, an quid consulto admittatur, an casu & fortuito: ibi enim venia locum non habet: in his contra [l]. Et casus fortuitus nemini imputandus [m], quia nullum hominis consilium potest prævidere [n]. Tot enim sunt, quod numerari nequeant [o].

Sic tanta homines rerum inconstantia versat,
vt ait Ouidius [p].

Et Cleon apud Thucididem [q] dicebat, Id dignum esse venia, quod citra voluntatem fit. Idemque Thucidides [r] arbitratur omnia beere bello, & necessitate aliqua circumuentis: & veniam etiam esse apud Deum in etenim delictis non voluntarijs, refugium esse aras (vt & nos in sacrilegio, dum de asylo agimus.) Scelusque eorum vocari, qui nulla necessitate sunt mali: non autem

a Euripid. in Medea, actu 1. in princip.
b D. Ambros. de sancto Ioseph. & in cap. ira, 11. q. 3.
c l. obseruandum, de offic. præsid. P. can. summopere, 11. q. 3.
d c. cum apud Thessalonice, 11. q. 3.
e Demost. cõ. Timocra.
f Sched. in voc *πολλαὶ*.
g l. late culpæ, 223 §. 1. de verb. sign. in P.
h Cic. in Offi. 3. de O...
k ...
l ...
m Hesiod. in Theog.
n Paul. Ægin. lib. 3.
o Luci. in dialo. Mart. & Mercurij.
p Pausan. lib. 1. Attica.
q *περὶ δυσωπίας.*
r Gell. lib. 1. cap. 3.
s l. Cic. in Lælio, seu de amicitia.
t ca. quamuis vtile, cum 2. can. seq. 11. q. 3.
u ca. repellantur, cum ... de accusat. lib. 5 Decret. tit. 1. can. accusatores, & ca. 1. 2. 3. & fere tota 3. q. 5.
x l. 4. de testi. in P.
y l. ... quidã, quod me ... in P.
z l. verum, 4. de fort. P. l. 2. de receptat. li. 47. P. titu 16. l. 4. §. fin de re milit. lib. 49. P. titul. 16. l. 3. §. si eum, de liber. hom. exhib. P.
a l. Lecta ... ad le. Iul. de adulter. in P.
b l. qui domũ, & l. etsi amicus, ad le. Iul. de adulter in P.
c l. Infans, ad leg. Cornel. de sica. in P. l. pen. ad leg. Pompe. de parric. in P. l. diuus, de off. præsid. in P.
d ... Mela, ad l. Aquil.
e d. l. Item Mela. & l. si putator, ad l. Aq. P. & ca... de homicid. cas. & volunt. & decernis postea, De ... in crimine homicidij.
f ...
g ...
h Deuter ... in homicidio, Deo fauente.
i l. quæ ... de incendi. ruin. naufra. in P.
k Aristot. lib. 3. Ethic. c. 7.
l l. absentem, §. §. fi. de pœn. in P. l. ... ad l. Corn. de sicar. C. l. 2. §. fi. de termin. mot.
m l. Iulianus, qui & à quib. manumi. liber. non fiant.
n l. 2. §. si eo tempore, de adimen. vel tran. legat. ... in P. ca. fin. in fin. de homic.
o l. pen. de vsufr. C. l. fin. de præscri. 30. vel 40. an. C. l. 2. §. 2. & 3. §. quæ cauet in P.
p Ouid. 11. Metam.
q Thucid. in 3.
r ad ... 4.

autem eorum qui propter aduersa aliquid audēt.

2 ¶ † Verumtamen si quis voluerit delinquere, verum euenit, vt plusquam voluerit, peccarit, distinguendum est cum Bartolo[a]: an plus deliquerit in specie delicti sibi proposita, an in aliam transierit. Et si in eadem specie, aut deliquit circa res, aut circa personas. Si circa res, aut delictum, quod exequi proposuerat, tendebat ad id quod commissum est: tunc inspicitur delictum seu euentus, non animus, vt qui vim fecerit non cogitans de homicidio, quod facile in vi illata interuenit, punitur ac si occidere voluisset[b]. Et qui decreuit tantum incendere domum vnam, & pro combustis vicinis tenetur: hoc enim natura incendij habet, vt ad vicinia transeat[c]. Si autem delictum non tendebat ad id, quod euenit, aut plus delinquitur circa eandem rem, & tunc inspicitur euentus[d]: vt si quis consecratum vas furetur, putans esse prophanum, punitur pro sacrilegio: quod si circa diuersas res plus delinquatur, inspicitur animus, non euentus. Si autem circa personas plus delinquatur, inspiciendum an ex proposito, vel sine eo contingat delictum: si ex proposito, pœna quidem spiritualis, vt excommunicatio, & similes, ad cogitationem magis pertinent[e]. In temporali autem, aut plus delinquitur circa eandem personam, & tunc inspicitur euentus[f]: aut plus illud circa alias personas per accessiones & consequentiam, si aliam personam & quam offendere volebat, percutiat, vel lædat, pro vtraque tenetur: & euentus, non animus inspicitur[g]. Si autem realiter non lædat aliam personam, sed tantum per consequentiam, animus inspicietur, non euentus[h]. Quod si non ex proposito delinquatur, illud plus ad animum, non ad euentum referendum[i]. Cæterum si illud plus tendit in aliam speciem delicti, quam quod facere quis decreuerat, si vtrumque crimen habet eundem finem, euentus, non animus inspicitur[k]: sic minus proposito, non pro euentu tenetur[l].

---

de Personis considerandis in delictis. Cap. 5.

1 *Personarum acceptio, an sit habenda in iudicio, explicata quæstio, & 2.*
2 *Proportio geometrica, non arithmetica seruanda in pœnis, & quæ sit vtraque.*
3 *Vitia personarum in dignitate positarum maiori pœna quare digna sint.*
4 *Paupertas quando partim à crimine excusat, & quando grauius punitur, & 5.*
5 *Punitur ignobilis grauius nobili.*
6 *Ætatis in delictis distinctio adhibenda, & 7. & 8.*
7 *Puer punitus coturnicibus oculos eruens.*
8 *Puerorum delicta non punienda.*
9 *Persona læsa in criminibus consideranda.*
10 *Mulierum delicta qualibet argentea multa vbi redempta.*

1 Grauissima quæstio illa, num in iudicijs ratio personarum habenda sit. Siquidem iura sunt, quæ vtramque partem fouent, quædam enim diuina[m], & humana[n] negant esse acceptionem faciendam personarum: quædam non tantum suadent, sed & considerari iubent[o], & delinquentium, & eorum qui læduntur[p]. Proinde quomodo hæc explicanda sunt, paucis meo sensu explicabo, Deo volente. Iura, quæ volunt non accipiendam esse personam, intelligi debent, non esse detrahendum iustitiæ in fauorem vel odium personarum, nec parcendum diuiti, vel in dignitate posito, quod talis sit: vel pauperem ob id non opprimendum, neque illum iusta petentem ab aduersario respuendum, vel contemnendum: vtrosque audiendos, omnes puniendos, omnes iudicandos secundum legum præscripta. Neq; aduersari arbitramur, quod iubeant personarum qualitates inspici, non quidem ad corrumpendum iudicium, prout iura aduersantia cauent, sed ad illud instruendum & temperādum: aliud enim est personas considerare ad subuertendum iudicium, aliud easdem obseruare, vt iustum fiat iudicium. Sic reatus grauior quidem omnem dignitatem excludit[q]: nihilominus & dignitas in pœnæ considerationem quoque venire debet, non vt tollat reatum, vel vt à pœna eximat, sed vt eam legitimam & aptā delicto iudex exigat. Non enim omnibus personis, etsi eodem morbo laborent, eadem omnino medicina exhibetur, sed pro corporis ægri temperamento iusta & salubris dicitur, quæ per conuenientia miscetur, & propinatur. Sic verum est quod ait Demosthenes[r], delicta sine discrimine personarū diuitis & pauperis

2 pari seueritate vindicanda. ¶ † Cæterum par seueritas non consistit in æqualitate Arithmetica, veluti vt omnes, qui homicidium fecerint, capite priuentur: sed in æqualitate Geometrica, vt secundum id, quod iustum videbitur, puniantur æquali seueritate. Sicut enim Geometræ proportionem metiuntur ex æqualitate vel inæqualitate figurarum, non inspecta quantitate, vt Arithmetici, sed qualitate: sic iurisconsulti in distributione quod cuiusque est[s], & pœnarum, secundum qualitatem delinquentium, & delicti pœnas statuunt. Cum enim ratione personarum, & circunstantiarum qualitatum earundem, minus vel magis peccetur, non potest esse legitima pœna, nisi eiusdem quamuis criminis, ratione earundem, vel minor vel maior statuatur. Exemplis probatio apparebit, quædam sunt delicta pagano nulla, vel leuia, quæ militi grauiora: vt si

3 is artem ludicram exerceat[t]. ¶ † Qui in exemplum aliorum præpositi sunt, qui sedent in conspicuis locis & summis, maiori aliorum pernicie & sui labuntur & peccant, & pœna exemplari digni sunt[u].

> *Celsa grauiore casu*
> *Decidunt turres*[x].

Et[y], *Omne animi vitium tanto conspectius in se*
Crimen habet, quanto maior, qui peccat habetur.
Scilicet[z], *in vulgus manant exempla regentum,*
Vtq; ducum lituos, sic mores, castra sequuntur.

Et Demosthenes[a], omnes legū violatores coercēdos quidē esse docet, sed maxime qui magistratu funguntur, & in repub. versantur. *διὰ γὰρ τούτους τὰ κοινὰ καὶ βλάπτεται, ἂν ὦσι φαῦλοι: καὶ τὰ μέγιστα πάλιν ὠφελεῖται, ἐὰν ὦσιν σπουδαῖοι, καὶ δίκαιοι ἐμμένοντες τοῖς νόμοις, i. per hos enim & maximas clades respubl. accipit, si mali sint, & vicissim iuuatur plurimū, si sint boni viri, & legū studiosi. Horribile iudiciū fiet in eos, qui præsunt*[b].] Et [*potentes tormenta acerba patientur*[c].] Is enim, cui maior dignitas concessa est, si ea abutatur, grauius quam plebeius coercendus[d], & alijs pœnis[e]. Sunt propria etiam dignitatum crimina, & quælibet personarum qualitas habere quoddam peculiare crimen præter communia potest.

Peccata

a Barth. in l. diuus, ad leg. Corn. de sicar.
b l. quoniam, C. ad leg. Iul. de vi.
c l. 1. §. incendio, de incendio ruin. & naufrag.
d l. vulgaris eā quæstio, §. si quis, de furt.
e gloss. in l. si ignorans, loca.
f l. cum quinq. centem, & pen. & §. pen. de iniur. 10 P.
g l. sciendum, §. qui cum aliter, ad l. Aquil.
h l. cum qui nocentem, §. pen. de iniur.
i l. apud Labeonem, §. si quis virgines, eod.
k l. si. decim. capit. harodes. C. c. fin. de homicid. in 6.
l l. vtrum, de furt. in P. l. qui iniuriæ, eo. tit.
m Leuit. 19. Deuter. c. 2. Paralip. 19. C. Iacob. 2.
n ca. in iudicijs, cap. 12. de regul. iur. in 6. conc. Laodi. in 6. nouel. de iudic. c. statutum, §. insuper, de rescrip. in 6.
o Callistr. in l. 2. de termi. mo. lib. 47. P. titul. 21. Paul. l. pediius 4. §. si. de incen. rui. & naufra. eo. lib. tit. 9. can. qui contra, 24. q. 1. Modest. l. qui cædem. 16. ad l. Corn. de sicar. lib. 48. P. tit. 8.
p l. aut facta, §. persona, de pœn. in P. pulchrum l. famosi, ad l. Iul. maiest. 10 P. l. pen. ad l. Cor. de sicar. P. l. prætor ait, §. præterea, cum §§. seq. de iniur. l. atrocem, C. eod. §. atrox, eod. tit. ap. Iustin. ca. 1. 40 di. & in. can. esse beatus, 45. dist. c. nobilissimus, 47. dist. ca. qui contra pacem, 24. q. 1. cap. [illegible] e 2. de electio c. 2. de offic. deleg. ca. quam periculosum, de sen. excom. l. moneta. 9. §. similiter, & seq. de pœn. 10 P. l. 2. & 3. de priuil. veter. li. 49. P. titul. 18. cap. 2. de calum.
q l. 1. C. ne sen. vel cler. cum [illegible] nota. l. raptores. C. de episc. & cler.
r Demosthe. con. Midiam.
s vide Aristote. de hac proportion. iustitia geometrica li. 1. mag. Moral. 34. & 5 Ethic. 4. 3 & 4.
t Marcell. [illegible] quæda delicta, 14. de [illegible] 2. de re[illegible]
v l. 2. & ibi gloss. ad [illegible] cateri, de [illegible] tit. bono. [illegible] lib. [illegible] C.
x Horat. lib. 2. car. ode [illegible]
y Iuue. [illegible] Saty. 8.
z Clau[illegible]
a De[illegible] statim in principio 2. [illegible] con. Aristogiton.
b Sapien. 6.
c Sap[illegible]
d [illegible] presbyter, dec[illegible] ler. C. [illegible] capue. 11. q. 1.
e l. limites. C. de quæstio.

Peccata regum alia, alia populi. Atque aliter liberi, aliter serui puniendi sunt[a]. Imo & cum ad dignitatem personæ pœnę referuntur, non tam habetur ratio delinquentium, quantum & aliorum innocentium, qui in eadem dignitate sunt, vel dignitate reguntur. Sic clerici secundum ordinem, quem tenent, vel minorem vel maiorem, non æque puniuntur[b]. Nec incognitum est, sæpe à viris illustri familia ortis, delictus impiis supplicium clam vel in carcere sumptum, ne eius generis clari viri notam aliquam incurrerent. ¶ † Paupertas interdum pro parte crimina excusat, vt si famis tempore quis edulia ad leuandam famem rapiat[c]. Si necessitas nimia non vrgeat.

Magnum pauperies opprobrium
Iubet quiduis & facere & pati,
Virtutisq; viam deserit arduæ.

vt ait Horatius[d].

5 ¶ † Et aliquando omnino adimit pœnam, si nimiũ vrgeat[e]. At quando necessitas nulla impellit, interdũ grauius supplicium paupertas patitur, dum quis luit corporali pœna æs, quod non potest diluere[f], quãdo debitum contrahitur ex multa criminali: alioquin enim ciuilis solet ob inopiã potius remitti, quam in corporalẽ pœnam transferri[g]. Et vbi nobilis suorum bonorum proscriptione multatur, ignobiles corporali supplicio castigantur[h], si nihil habeant scilicet. ¶ † Distinguit et

6 personã infantis ab adulto iudex. Infantes omnino doli incapaces, delinquentes ob consilij infirmitatem, absoluit: vt & furiosos[i]. Si aliquo modo capaces sint doli, non omnino excusat. Nec malorum morum infirmitas animi defendit[k]. Sic malitia supplet ętatem illis[l]. Mitius tamen cum istis agitur, quam cum senioribus[m]: si modo iuuenili calore delinquant. Alioquin existimarunt aliqui, iuuentutem prœmature corruptam citius exterminandam, si immane scelus aliqua malitia admittat: ne seminarium malorum in illis nutriatur.

7 ¶ † Sicq; malitia punitur, nõ ętas innocens. Refert iudicium Areopagitarum M. Fabius Quintilianus[n], quo fertur damnatus puer, quod inuentus esset oculos Coturnicum omnium eruens, quas posset compręhẽdere: quod signum id eis videretur perniciosissimæ mentis, multisq; malo futurę, si adoleuisset. Sine malitia delinquẽtes pueros nõ puniendos quoq;, est exẽplum apud Pausaniam[o]: is enim narrat pueros circa templum Dianæ ludentes in funiculum incidisse, quo collo Dianæ iniecto strangulatam Dianam cõclamarunt: hocque depręhenso facinore, Caphyenses pueros lapidibus obruisse. Verum eorum liberos morbum inuasisse vt abortum vxores facerent, donec sepeliendos eos pueros Apollo respondit, eisq; quotannis esse sacrificandum. Et Neratius Iurisconsul. dixit, in paruulis nullam deprænendi culpam[p].

8 ¶ † De senibus aũt, qui iterum pueri sunt, nõ ęque sumitur supplicium, ac de aliis ætatibus, sed indulgentia quædam lenitur pœna aliquando[q]. Et in summa, vt loquar cum lege Vuisigothorum, nomotheta & iudex erit in indagando vitax, in prępeniendo fixus, in decernẽdo non anxius, in percutiendo parcus, in parcendo assiduus, in innocente vindex, in noxio temperatus, in aduena sollicitus, in indigena mansuetus, personam tanto nesciat accipere, quanto & contemnat eligere[r].

9 ¶ † Circa personas lęsas, qualitas etiam consideranda, vt in adulterio, in stupro, in incestu, in iniuria, & aliis, de quibus suis locis. [*Vtique*, inquit Paulus[s], *in accusatione criminum locus designandus est, in quo adulterium commissum est, & cum qua persona admissum dicitur, & mensis: hoc enim lege Iulia publicorum iudiciorum cauetur, & generaliter præcipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt.*] Refert & Diodorus Siculus[t]: apud cęteras, quam Thurios, gentes, mulieribus cunctis argentea multa redimendis ius fuisse: hoc tamen non receptum in vitiis.

a l. in seruorũ & l. capitalium, § 1. & fi. de pœn. in P.

b c. contumeliam, 50 dist. [illegible]

c [illegible]

d Horat. lib. 3. ode 24.

e [illegible]

f [illegible]

g [illegible]

h c. qui cõtra, [illegible]

[illegible]

t Diodo. Sicul. li. 12. Biblioth.

---

de Loci obseruatione in delictis.
Caput 6.

1 *Loci diuisio.*
2 *Locus quid. Quod in delictis considerandus, quia auget vel minuit delictum, 3.*
3 *Viuendum secundum leges, & mores regionum, ad quas peruenerimus.*

1 ARistoteles[v] diuidit † locum, in communem, & proprium. Proprius dicitur proximus cuique rei, inane, quo quid proxime cõtinetur: communis, qui & hunc & alia continet. ¶ † Locus

2 pro communi compręhensione fundorum vrbanorum, & rusticorum[x]: aliquando pro loco proprio, non communi accipitur[y]. Considerandus aũt iudici quoq; is locus ad distinctionem criminis, & pœnę cõstitutionem. ¶ † Locus sacer, sacri-

3 legũ facit[z], prophanus, furẽ: & alio modo ille, alio hic puniendus, vt dicemus, Deo fauente, propriis titulis. Maior iniuria verberari in theatro & publice, quam priuatim[a]. Grauius adulterium in domo mariti, & patris: ideoq; ibi occidere adulterum marito, & patri licet, alibi non licet[b]. Proinde Daniel ab accusantibus de adulterio Susannã, quęrebat de loco[c]. Loca conferunt & adimũt dignitatem, veluti prætor sua vtitur concessa potestate in prouincia ei decreta, & ibi vtitur insignibus[d]. Sicut & de insignibus pallij archiepiscopalis alibi[e] scriptum. Consideratur & locus, in quo erat qui deliquit: vt si quis pilam proiecerit, qua homo occisus, inspicitur, an ibi esset ludendi consuetudo, num vero quis periculoso in loco temere periculo se exposuerit[f]. Item locus ex quo quid raptum, num sit ex incendio, ruina, vel naufragio, vt ait Barthol.[g] & Cynus[h]. Et quædam commissa pro crimine habentur alicubi grauia, quæ alibi leuia, vel nulla sunt: veluti in Ægypto dissoluere aggeres continentes aquam Nili, vel chomata rumpere, *Sycomorum* succidere. In Arabia *scopelismum* committere[i]. In Africa grauius puniri messium incensores: in Misia, vitium: & vbi metalla sunt, adulterantes monetam[k]. In summa, vt ait & docet Æmilius Probus[l], non eadem omnibus sunt honesta, & turpia: sed omnia maiorum institutis iudicantur pro morum & locorum diuersa ratione. Sic & Plutarchus[m], *ὦ ξένε, νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων: ἄλλα δὲ ἄλλοις καλά: καλὸν δὲ πᾶσι τὰ οἰκεῖα σώζειν καὶ κοσμεῖν*, id est, *ô hospes, leges hominũ inter se differunt: alia autẽ aliis pulchra, & honesta. Honestum porro omnibus est, quæ propria sunt seruare, & ornare.*] Sic vitio non datur vti moribus locorum. Cretizandum enim, inquit Polybius[n], cum Cretensibus. Quinimo statutum est, ne quis peregrinus violet mores regionis vel loci, ad quem peruenerit[o]: alioquin enim delinquit. Humanæ leges moribus constant, ideoque hæ discrepant: quoniam alij aliis gentibus placent[q]. Si agatur

v Arist. lib. 4. Phys. c. 4.

x l. locus, & l. fundi, de verb. sig.

y l. 1. § 1. & l. ossa, §. in hac abi, de relig. & sump. fun. in P.

z l. aut facta, §. loca, de pœ. in P. l. sacrilegij, ad leg. Iul. pec.

a in l. qa sit fugitiuus, § pen. de ædil. edict.

a l. sed est quæstionis, § 1. de iniur. in P.

b l. quod ait lex, & seq. ad leg. Iul. de adult. P. cũ simil. abi. nne.

c Daniel. c. 13.

d l. 2. de offi. procons. in P.

e c. cum sis, de auctorit. & vsu pallij.

f l. item Mela, ad l. Aquil.

g Barth. in l. libellorum, nu. 6. & 7. de accusatio.

h Cyn. l. qui de crimine, de accusatio.

i l. sunt quędã, & l. seq. de extraord. crimin.

k l. aut facta, §. euenit, de pœ.

l Æmil. Prob. in princ. lib. de vit. imperat.

m Plut. in vita Themistoc.

n Polyb. 8. histor.

o c. quæ contra, 8. dist. c. illis, 12. dist.

p can. omnes leges, 1 dist. c. illa, 12. dist. ca. placuit, 12. distinct.

quoque de notione iudicis, cuius sit, de loco sit quæstio, vt puniatur in eo loco, in quo deliquit [a]. Et in summa leges ipsas & negotia, locorũ diuersitas distinguit [b]: vt tempus, & persona. Et quædam constitutiones locales sunt, quędam generales, quædam ratione propinquitatis loci receptæ rarium, vel ob intercapedinem [c] diuersę. Inspicimus & ad delictum perpẽdendum locum personæ, cui vulnus illatum, num oculus, num facies, crus, vel aliud membrum nobile necessarium artificio, vel ignobile, & minus necessarium [d]. Facies nobilissima hominis pars censetur: quia ex ea, qui simus, cognoscitur [e], & similitudinem habet diuinæ imaginis [f]: & in ea pupilla oculi læsa, crimen habet grauius [g]. Et in lege Burgundiorũ [h] lex, [*Si quis cuicunque in faciem vulnus inflixerit, in triplum soluat vulneris, quod veste tegitur.*] Non negamus autem interdum crimina sine loci consideratione posse decidi, quẽadmodum alia quædam, quãdo substantia negotij sine loco cõstat: tunc quippe absurdum videtur ex differentia locorum, aliquid induci [i]. Aliter non inde sequitur, in aliis nõ considerari, in quibus locus addit, vel minuit peristases: veluti si dicas, in carcere contractum cum eo qui detrusit initum, improbari recte dices ratione loci, qui metum infert [k]. In vrbe autem libera, vbi quis iuris publici tutores contra vim inuocare potest, metum verisimiliter non fuisse illatum concludes [l]. Sic etiam habendam rationem rerum pro more locorum [m].

de Tempore commissi delicti perpendendo. Cap. 7.

1. *Tempus iudicibus, & alijs obseruandum quomodo sit.*
2. *Tempus in criminibus, & pœnis distinguendis vt est obsiderandum.*
3. *Tempus quid, & vnde constituatur.*
4. *Quare in criminibus considerandum, & 5.*
5. *Criminum accusatio quo tempore præscribatur.*
6. *Accusationis libellus tempus, diem, & horam complecti debet.*
7. *Tempus quare in plerisque considerandum, & discutiendum.*

1 Debemus, Inquit Cicero [n], [*considerare in omni re, quid aptum sit & consentaneũ tempori, & personæ, quid in dictis factisque dedeceat.*]

Iudicis officium est, vt res, ita tempora rerum

Quærere: quæsito tempore tutus eris [o].

2 ¶ † Regulæ enim, & iura loco, persona, tempore, & negotio distinguuntur [p]. Tempus distinguit crimina, vt emensorem à desertore, furẽ nocturnum à diurno [q]. Lex 12. Tabularum furem nocturnum depræhẽsum cum clamore testificatum impune permittit occidere, diurnum nequaquam: nisi se telo defendat [r], vt dicemus in furto, Deo iuuante. Legis eius verba hæc: [*Si nox* (pro noctu) *furtum factum sit, si im* (pro eum) *quis occisit, iure cæsus esto* [s].] Quod & iure diuino antea statutum [t]. Demosthenes etiam [u] grauiorem pœnam nocturno tempore delinquentibus deberi testatur. Ad quẽ Vlpianus Sophista [x] eius interpres sic addit, ἐν νυκτὶ δὲ μείζονα τὴν τιμωρίαν ἐδίκαζεν, ὅτι οὐδὲ παρ' μείζον ἐστὶ τὸ ἔγκλημα τὸν νυκτός· ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δύναται τις καὶ βοηθοὺς καλέσαι ἑαυτῷ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκ, id est, *Noctu autem maiorem esse pœnam ostendit, quia nocturnum crimen grauius: interdiu enim adiutores licet accersere, noctu non item.*] Angustiæ quoque temporis excusant à crimine, vt si quis necessitate hostis instantis pressus, non possit aliter euadere mortis periculum, quam eum occidendo [y]. Et grauius crimen ducitur, tempore cultus diuini excitare tumultum in ecclesia, quam alio tempore [z]. Licent quædam aliquo tempore, quæ alio prohibentur: veluti licet mercatores debitores conuenire, excepto nundinarum tempore, vbi nundinæ exercentur [a]. Quod fieri certo tempore debet: postea si fiat, non prodest [b]. Incertave sunt, quę tempus determinatum non habent, & ac si non essent, habentur. Sic enim cecinit Lucretius [c],

Tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
Consequitur sensus, transactum quid sit in æuo,
Tum quæ res instet, tum porro quid inde sequatur.
Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est.

3 ¶ † Mensura motus namq; tempus est, vt ait Eusebius [d]. Et Luna: & Sol in signa & tempora constituta sunt [e], vt opera stata & certa essent, & disposita commode. Et fere solet omnia tempus ostendere, vt ait Iustinianus [f]. Et Æschylus [g], ἀλλ' ἐκδιδάσκει πάνθ' ὁ γηράσκων χρόνος, id est,

Sed omnia docet senescens tempus.

4 ¶ † Mutantur & leges & mores cum tempore, & secundum eius necessitatem oportet eas ferri [h]. Et idcirco habita ratione temporis, iudicem considerare oportet, num crimen sit, & quale, quave pœna cum commissum, qua cum iudicat puniendum. Si tunc cum illatum vulnus lethale, num diu superuixerit vulneratus [i]: & similia, quæ mouere 5 calculum possunt. ¶ † Sed alia de causa tempus obseruãdum in criminibus, propter pręscriptiones, quæ accusantibus obiici possunt, vel crimine tempore ipso abolito. Generalis enim regula est, crimina non posse accusari post viginti annos, à tempore, quo commissa sunt elapsos [k]. Minori etiam spatio temporis quædam præscribuntur, vt adulterium quinquennio [l]: nisi misceatur incestus adulterio, quo casu exigunt quoque iura viginti annos [m]. Et ita quoque obseruatur in supremis istius Galliæ curiis [n]. Sunt & leges proprio titulo insertæ, ne de statu defunctorum post quin-6 quennium quæratur. ¶ † Proinde voluerunt iurisconsulti inseri libello accusationis tempus quoque delicti [o]: imo & diem & horam aliquando, si inde delicti possit esse peristans necessaria iu-7 dicio, vt notat Bartholus [p]. ¶ † Veluti quando quis in ius vocauit eum ea hora, qua ius dicit, vel funus ducit, vel vxorem, &c., quod non licet [q]. Si quis cum esset in sacerdotio, & dignitatis habitum & ornamenta præferret, iniuria afficiatur, sine dubio atrocior iniuria [r]: vel si sedente iudice pro tribunali [s]. Alioquin autem si aliunde certitudo negotij constare potest, non exigimus diei vel horæ expressionem [t]. Vt nec instrumenta ideo vitiari quis dicent, quod hora transacti negotij non sit apposita: hoc enim iure cautum non reperitur [u]. Si tamen expediat negotij determinationi, & illud coarctari debere placuit [x]: veluti in ciuilibus negotiis, cum concursus est rescriptorum ad beneficia horę prioritas multum prodest [y]. Et in legibus Alemannorum titul. 44. lex est, vt scriptura non valeat, nisi in qua annus & dies euidenter ostenditur. Sed & habenda ratio temporis, in dissimulandis, vel non graui-

x Vlp. in l. eum aff. de neg. gest. in P. l. 1. §. editionis, de eden. in P.
y c. si a iede, 32. de prob. in 6.

ter puniendis delictis, si necessitas quædam vrgens vinere delinquentes suadeat [a]. [*Semper*, inquit Cicero [b], *tempore fit, vt quod plerumque turpe haberi soleat, inueniatur non esse turpe.*] Et alibi [c], [*In omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, semper considerandum est.*]

---

de Qualitate delictorum obseruanda. Cap. 8.

1 *Peccata non esse æqualia vt dicunt Stoici.*
2 *Delictorum qualitas, & atrocitas distinguenda pro pœna imponenda.*

1 IAmdiu explosa est, & merito, † Stoicorum sententia, peccata esse æqualia existimantium [d]. Proinde & pro peccatorum varia qualitate pœnas esse debere diuersas placet. Et, vt ait Horatius [e]:

> *Nec vincet ratio hoc, tantundem vt peccet idemque,*
> *Qui teneros caules alieni fregerit horti,*
> *Et qui nocturnus sacra diuûm legerit: adsit*
> *Regula peccatis, quæ pœnas irroget æquas,*
> *Nec scutica dignum horribili sectere flagello.*

2 ¶ † Distinguenda sunt crimina atrocia à leuioribus [f]. Hinc cauendum iudici, ne quid remissius, vel durius statuat, quam crimina, vel eorum causa exigant [g]: veluti cum intelligimus amplius puniendum esse grassatorem, quam furem [h], & sic de similibus quæ facile colligi possunt ex his, quæ Deo fauente, in singulis criminibus seorsum castigandis, obseruabimus. Nec tamen, vbi pœna certa certis criminibus præscripta à lege est, concurrentibus in crimine omnibus legis circunstantiis, iudex potest mitior esse lege [i]: ex causa tamen potest augere, vel minuere pœnam [k].

---

de Quantitate obseruanda in criminibus. Cap. 9.

1 *Quantitas in criminibus puniendis consideranda.*
2 *Puniuntur grauius qui in crimen recidunt, quam cum primo commiserunt.*

1 QVantitas † crimina quoque, & pœnas distinguit: qui vnam ouem surripuit fur, qui gregem abigeus [l]. Sic qui supra vel quinque solidorum valorem surripuerit, suspenditur: sin minus, scopis & forcipibus excoriatur, & tunditur [m]. 2 ¶ † Ad quantitatem pertinet consideratio, num semel quis aut pluries deliquerit: nam qui recidunt in crimina, grauius plecti debent [n]. Item si plura concurrant crimina, in eodem actu [o]. Sic Phallaris [p] Zeuxippo vtrique patri & filio; quibus ante pepercerat, scribit, se posthac non parciturum, sed grauius in illos animaduersurum, δι' αὐτὰ δὲ ταῦτα χείρω μᾶλλον κολασθήσεσθε, δι' ἃ νῦν συγγνώμης ἀξιοῦσθε. *eo vos grauiori supplicio afficiemus, quò maiori venia nunc dignos existimauimus.*

de Ignorantia, quæ, & quando in delictis excuset. Cap. 10.

Lib. 22. P. tit. 6. Lib. 1. C. tit. 22.

1 *Ignorantiæ triplex differentia.*
2 *Ignorantia, error, & titubatio in quo differant. Errare quid, & titubare, eod.*
3 *Ignorantia iurisconsultis iuris & facti quid. Facti, proprij & alieni: iuris, naturalis vel ciuilis quid, & quando excusationem admittant, eod.*

1 IGnorantia † triplex est: prima corũ, qui scire nolunt, cum possunt, quæ non excusat: quia & ipsa peccatum est. Alia est eorum, qui volunt scire, sed non possunt: & est pœna peccati, non peccatum. Tertia eorum, qui quasi simpliciter nesciunt, non rennuentes vel proponentes scire, quę neminem plene excusat, sed sic fortasse, vt minus quis puniatur, vt cõsentiunt patres sancti in Sententiis [q]. Vlpianus [r] enarrator Demosthenis, ἐστὶν, inquit, μὲν ὡς ἀνθρώπινον ἀγνοεῖν: τὸ δὲ ἐν οἷς οὐ προσῆκεν ἐστὶν: ὡς ἀγνοεῖν διδαχθῆναι ὑπὸ τῶν ῥητόρων, &c. id est, *humanum quidem est quædam ignorare: illud autem vbi non oportet, eiusmodi est: non oportere ignorare ab oratore edoctos.*] 2 ¶ † Facilius, vt hęc explicem, monebo, primũ Azonem [s] inter ignorantiam, errorẽ, & titubationem discrimen posuisse. Ignorare est, nescire nec cognitum habere. Errare, in inscitia aliud pro alio putare: titubare seu dubitare, cum aliqua sed obscura notione, circa electionem in vtramque partem animi inflexio.

3 ¶ † Ignorãtia duplex apud iurisconsultos, facti, & iuris [t]. Facti, quãdo id quod casu, vel natura aduenit accidisse nescitur, vt quando ignoramus mortem eius, cuius ad nos pertinet hæreditas [u]. Iuris, quãdo id quod iure cauetur, ignoratur. Rursum facti est ignorantia, vel proprij, vel alieni. Iuris aũt, vel ciuilis, vel naturalis. Itaq; in facto proprio error, vel ignorantia crassa est, & stolidi hominis, quę nullo modo excusatur [x]: potissimum si agatur de lucro captando, vel de damno euitando cum alterius iniuria [y]. Pulsat namq; excusare in facto proprio error, si alterius non esset iniuria [z], vt suum indebite solutum repetendo, vel etiam si factum nimiũ esset antiquum: cum memoria sit labilis [a]. Alieni autem facti ignorantia excusat, si illud publice non sit notũ [b]: aliter, si publice notum sit [c]. In aliis diuinare nemo tenetur [d]. Proinde ignorantia facti alieni delictum excusat, nisi culpa præcessit in delinquente [e]: vt si daret operam rei illicitæ [f]. Ignorantia iuris naturalis, & diuini neminem excusat [g], non sexum, non milites, non ætatem, rationis compotem. Signatum enim est super nos lumen vultus domini, ratio, conscientia, quibus quæ bona, quæve mala sint, docetur. In iuris autem positiui ignorantia distinguendum, an error seu ignorantia iuris huius in iudicio interueniat, an extra: si in iudicio, ante litem contestatam, tunc excusat probata causa legitima erroris [h]: si postea, non excusat [i]: exceptis militibus, quibus indulgetur propter simplicitatem armatæ militiæ, vt possint errorem ignorantię iuris competentis, nõ propositi in iudicio ante excusationem rei iudicatæ, non postea, opponere [k]. In errore iuris extra iudicium, vel agitur de

damno euitando, vel de lucro captando: si de damno euitando, aut erratur in eo, in quo requiritur verus dolus, & tunc iuris ignorantia excusat [c]. Aut in eo erratur, in quo non est dolus præsumptus, lata culpa, vel leuis, vel leuissima: tunc vide an ius illud positiuum alias fuerit publice notum, vt quia iam duo menses transierunt à tempore publicationis, & tunc non excusat [b]. Sic qui peccant aduersus ea, quæ legibus prohibentur, non excusantur eo prætextu ignorantiæ. Aut ius illud positiuum non erat adhuc publice notum vere, vel præsumptiue: & tunc ignorantia excusat [e], si delictum vel ius ex iis tantum constitutionibus censendum sit. Quod si ius illud ignoratum versetur in lucro captando, distingue adhuc: an illud accedat cum alterius iniuria seu damno si repetatur, & tunc non excusat ignorantia [d]: veluti si de vsucapione agatur perfecta. Aut agitur de lucro captando, sine tamen alterius iniuria: tunc qui de ignorantia labitur iuris positiui, si potuit peritiores consulere, nec fecit, non excusatur ignorantia [e]. Si tamen non patuit copia peritorum, excusatur singulari priuilegio ab hac ignorantia iuris. Minores viginti quinque annorum [f], milites [g], mulieres [h], rustici [i], in casibus iure expressis [k] illæsi manent.

a l. si quis in graui, §. si quis ignorans, ad Sc. Syllan.
b l leges sacratissimæ, C. de leg. l diu* Claudius, ad l. Cornel. de fals. l. vl. §. licet, de publica.
c l. fi. de decret. ab ord. fac.
d l. iuris ignorantia, de iuris & fact. ign. P. l. si las, & l. si nūquam, de vsuc. P.
e leg regula, §. sed iuris, de iur. & fact. igno. in P. l iuris, C. q. adm. ad bon. poss.
f l. pen. de iur. & fact. ign. P. l. 1. C. eo.
g l 1 C. eo. tit.
h l pen. P. eod. l. fi. C. eo.
i l li quis, 7. & ibi gl. in ver. rusticitatem, de in ius voc. ... in d. P.
k l. fi. C de iur. & fact. ign & ibi glo. vide Neguzan. in tract. pig. par. 5 membra.

---

de Diuisione, seu generali distinctione criminum.

Cap. II.

1. *Delictorum in Repub. & morborum in corpore similitudo, & varia species.*
   Morborum in corpore humano genera, & causa. eod.
2. *Criminum prima diuisio, in peccata, & delicta, & quomodo ea differant.*
3. *Maleficia, & quasi maleficia quæ crimina.*
4. *Delinquitur quatuor modis, re, verbis, literis, consensu.*
   Re commissa delicta quæ. eod.
5. *Verborum delicta.*
6. *Consensu commissa delicta quæ.*
   Consilium delinquendi dans quando, & quatenus teneatur. eod.
7. *Criminum 4. diuisio, in voluntaria, & inuoluntaria. Et alia 5. in clancularia & violenta. Et alia 6. in publica, & priuata: capitalia, non capitalia, 8. 9. 11.*
8. *Clam delinquentes grauius quando puniantur.*
10. *Accusator legitimus in Gallia procurator regius, non priuatus.*
11. *Capitalia crimina, & non capitalia quæ dicantur.*
12. *Priuata crimina in duo capita reducta, iniuriarum, & furti.*
13. *Criminum alia diuisio, in maiora & minora, seu grauiora & leuiora.*
14. *Criminum diuisio secundum theologos, in originale, & actuale: & rursum actualis subdiuisio.*
    Peccatum mortale, & veniale quid. eod.
15. *Venialia peccata quæ, & quomodo fiant mortalia, vel tollantur.*
16. *Originale peccatum quid.*
17. *Crimina quædam pœnitentia aboleri possunt, quædam non, & quæ.*
18. *Crimina priuilegiata, & communia.*
    Clericalia priuilegia quibus modis quis amittat, eodem.
19. *Criminum diuisio, in regia, & non regia.*

1 Sicut † in corpore humano morborum prope infinitæ sunt species, & tot, quot intemperaturæ [l]: quos ad quatuor classes tamen generales reducunt, nēpe in eos, qui ex calore, frigore, humiditate, siccitate inter se dissident [m]. Quibus alias differentias adnectunt, ratione partium, quibus insunt, similarium, vel dissimiliariū: perpensa rursum intemperie, num ibi simplex vel composita [n]. Constituuntque alias subdiuisiones morborum acutorum, chronicorum, simpliciū, grauium, & iis similes. Sic operæpretium est & in criminibus, vtpore morbis reipublicæ, adhiberi quasdam distinctiones pro pœnarum seu remediorum cōstitutione. Quia igitur multæ sunt species diuidendi, plures etiam adferri possent criminum diuisiones: verumtamen eas tantum hic adferemus, quæ vsui quotidiano inseruire possunt, reliquas silebo. Nam, vt cum Virgilio dicam [o]:

Non mihi si linguæ centum sint, oraq; centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas
Datum esset.

2 ¶ † Prior itaq; huiusmodi est, vt criminum alia peccata, alia delicta dicantur. Peccatū dicunt prauum actum, cum quis agendo male operatur. Delictum omissio actus boni, à delinquendo dictū [p]. *Scienti bonum & non facienti, peccatum est illi* [q]. In hac non immorabor, cum sæpissime confundantur [r].

3 ¶ † Dehinc quædā maleficia, quædam quasi maleficia dicuntur, seu delicta, vel quasi delicta [s]. Exépla aliqua quasi delicti enumerata videbis apud Iustinianum [t], & pro his actionem in factum hæredi eius, qui læsus est, non autē in hæredem eius, qui ea tenetur, dari reperies [u].

4 ¶ † Tertia distinctio quatuor habet capita, ad quæ crimina referri omnia possunt, ratione modi quo fiūt, vel accidūt. Sicuti enim diximus in conuentionibus humanis formulas contrahendi quatuor esse, vt quis obligetur aut re, aut verbis, aut literis, aut consensu [x]: sic quoque crimina contrahi dicemus totidē modis, re, verbis, literis, consensu. Sic aut facta puniuntur, vt furta, cædes: aut dicta, vt conuitia: aut scripta, vt libelli famosi, & scriptura falsa: aut cōsilia, vt coniurationes, vt ait Claudinianus [y]. Sed latius re ipsa potest delinqui solum, vt si ignorantia quid fiat [z], si casu fortuito, si errore, vt diximus paulo ante: contrahitur namq; delictū, quamuis semper pœna nō imponatur. Potest enim esse delictum sine pœna, velut: si furiosus, si infans occiderint, vel damnum dederint [a]: & tamen pœna sine crimine, legitima saltem, esse nō potest [b]. Scio tamen Caiū voluisse [c], oēs ex maleficio natas obligationes vnius generis esse, & tantum re consistere, id est, ex ipso maleficio, [*Cum alioquin*, inquit, *obligationes ex contractu non tantum re consistant, sed etiā verbis & consensu*] Cęterum, ibi res latius accipitur pro omni facto, vt & rei appellatio alicubi latissima est, omnem causam continens & iura [d]: nos autem hic facilioris explicationis causa aliter diuidimus.

5 ¶ † Verborum seu linguæ peccata, seu delicta, varia sunt, vt blasphemiæ, maledicta, exprobrationes, contumeliæ, mendacia, falsa testimonia, periuria, de quibus suis locis: item arcanorum proditio, seu detectio.

6 ¶ † Consensu crimina cōtrahuntur, expresso, vel tacito: expresso, veluti quādo quis iubet [e], mandat, suadet, & hortatur delinquere [f]: ij enim principes delictorum admissorum sunt, & ita merito tenentur [g]. Et sicuti consilij non fraudulenti nulla est obligatio [h]: ita fraudu-

l Galen lib. de constitut. art. med.
m idem lib. 2. de natur. facul.
n Idē lib. 9. Method. medendi.
o Virg. 6. Æneid.
p gl. in c. peccatorum, de reg. iur. in 6. glo. in c. si pœnituerit, de pœn. dist. 1. D. August. in q. in Leuit.
q D. Iaco. c. 4. & d. can. si peccatum, de pœnit. dist. 1.
r § sequens, de obligat. & tim. de obliga. quæ ex del. vel quasi del. nasc. ... de ... P.
s in d. tit. de obli. quæ ex quasi delict. nasc. cū simil. ibi not.
t § fi. eo. tit.
u § fi. de obli. ap. Iustin.
y l. aut facta, 16. de pœn. in P.
z l. 1 de legib.
a l infans, ad l. Cor. de sicar. in P. l pen. ad Pomp. de parricid. in P. cum simil.
b c. 2. de constit. ap. Greg. sancimus, ... de pœn. l ... chus, ad l. ... de adult. C. ... simil.
c Caius, ... maleficijs, 4. de action.
d l. rei, 5. & l. res appellatione, 23. de verb. sign. in P.
e l cum ratio, §. fi. de bon. damnat.
f l. 1. §. persuadere, & §. sed vtrū, de ser. corr. l. qui seruo, 36. de furt. in P.
g l. in hoc delictum, 10. & l. Nesenius, 11 de ser. corr. l. quoniam multa facinora, ad l. Iul. de vi public.
h l consilij, 48 de regul. iur. §. tua gratia, mā. da. ap. Iustin. l. si remunerādi, §. si tibi, eo tit. in P. c. nullus, ca. 62. de reg. iur. in 6.

fraudulenti obligatio & pœna est [a]. Verum hic obseruare expedit distinctiones plures adhibendas: vnum is, cui consilium criminis admittēdi datum, aliter non erat cōmissorus, vt tamen consulens pari pœna puniendus sit: si autem erat facturus, etiā sine consilio, mitius puniatur [b]. Si tamen maleficij pœna, mors sit, illud obseruandum est, mitius adhuc puniri debere consulentem, nō cooperantem quam committentem, hoc est, nō esse morte plectendum, vt placuit Rocho de Curte [c]. Si tamen atrociora sunt crimina, verior erit sententia dicentium, pari pœna agentes & cōsentientes esse puniendos, vt in criminibus maiestatis [d], parricidij [e], sodomiæ [f], raptus [g]. Tacite etiā delicto consentire videtur, qui cum posset impedire ne committeretur, non prohibuit [h]. Quiq; defendit malefactorem sciens prudensque dolo malo, obnoxius videtur quoque criminis [i]. Et patientia pro scientia habetur, & arguit cōsensum [k].

7 ¶ † Quarta diuisio rōne voluntatis, vt alia sint voluntaria, vt diximus [l], alia inuoluntaria, quæ vel impetu, vel casu fiunt, vt paulo ante docuimus in

8 c. 3. huius libri. ¶ † Quinta ex Aristotele [m], alia sunt clancularia, alia violenta: clancularia, vt furtum, adulterium, veneficium, stuprum, occultę cædes, falsum testimonium. Violēta & coacta, vt flagella, vincula, mors, rapina, mutilatio, accusatio. In quibus hæc singularis notanda regula, delinquētes, quorum ignorantia aliqua ex parte releuare potest vindictam, si clam delinquant, grauius, quā

9 si palam committant, puniendos. ¶ † Sexta diuisio est ratione ꝓsequutionis criminis, vt alia sint publica, alia priuata, alia neutralia, vt stellionatus [n]. Publica, quasi populica dicta [o], quorum accusatio seu prosequutio cuilibet de populo concedi potest [p]: scilicet non expresse lege ab accusatione remoto [q]. Sicuti in popularibus actionib. quilibet

10 ex populo idoneus actor fit [r]. ¶ † Quamuis hodie in Gallia receptum sit, neminem præter triumuiros regios, seu procuratores fisci, posse accusare: ne potentioribus opprimantur innocentes, & calumniandi detur occasio: vtq; concordia inter regnicolas conseruetur, vt ait Guillelmus Benedictus [s]. Neque enim ad quenquam magis pertinet, quam ad principē, salutem reipub. tueri: nec quisquam alius videtur ei rei sufficiens [t]. Aliter & potētum impunita delicta, & tenuiores oppressi erunt, quod fieri nō debet [v] (nemine accusante.) Solet tamen in Gallia priuatus iungi procuratori regio, vt in lite non vindictam publicam, sed quā-

11 ti sua interest, persequatur. ¶ † Publicorum hinc septima diuisio ratione pœnæ, vt alia sint capitalia, alia non capitalia [x]. Capitalia sunt, quibus pœna capitis, seu periculum capitis imminet: non capitalia quorum pœnæ non ad periculum capitis, sed ad existimationem pertinent [y]. Vlpianus [z] rei capitalis damnatū sic accipi debere tradit, ex qua causa damnato vel mors, vel ciuitatis amissio, vel seruitus contingit. Et ab Africano [a] rei capitalis damnatus intelligitur is, cui pęna, mors, aut aquæ & ignis interdictio sit. Per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. Quod & Paulus ꝓbat [b], qui & non capitalia dixit, quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio, pœna est. Nota alia publicorum delictorum est certissima, si ad statum reipub. faciunt, si illum conturbent potissimum, & dissipent: hoc enim publicum ius dicitur, quod ad statum reipublicæ principaliter pertinet: vt priuatum, quod ad singulorum [c]. Et priuata erunt crimina, quibus priuatę vitæ affligitur commoditas, vt iniuria, furtum. Publica iudicia seu delicta enumerantur in legib. publicorum iudiciorū ab Vlpiano [d], Iuliæ maiestatis de adulteriis, peculatus, de vi publica, de vi priuata, de ambitu, repetūdarum, de annona, legis Corneliæ de sicariis, de veneficiis, de testamētis, legis Pompeiæ de parri-

12 cidiis. ¶ † Priuata delicta plura sunt, quæ ad furtū & iniuriā referūtur, quorum plures sunt species, de quib. suo loco, quorum persequutio ad priua-

13 tos ēt pertinet, quorum interest [e]. ¶ † Octaua diuisio Bartholi est [f], alia esse fere prope nulla, leuia, grauia, grauiora, grauissima. Fere nulla, quæ & leuissima dici possunt: in quibus dolus non interuenit, nec inquiritur, vt damnū iniuria datū [g]. Leuia, in quibus dolus requiritur: verū circa rem modicam versantur [h]. Grauia, quæ admittuntur cum dolo, in re magni præiudicij, quorum & pœna grauis statuitur, vt si furtum rei eximię [i], si contumelia personę inferatur [k]: est enim iniuria personalis grauior reali [l]. Grauiora sunt, delicta publica, quibus tamen pœna mortis naturalis non est imposita [m]. Grauissima seu atrociora, ex pœna mortis accēsentur [n]. Grauissimum enim esse debet scelus, vt delinquens incorrigibilis iudicādus, cuius pœna opus illud diuinum vitæ dissolui iubet [o]. ¶ † Diui-

14 dunt nono & Theologi crimen [p], in actuale, & originale [q]. Rursum subdiuidunt actuale, scilicet ꝙ quis agit ratione triplicis obiecti in quod peccatur: in peccatum in Deum, in proximum, & in seipsum. Per modum autem agēdi quædam cogitationis, quædam sermonis, quædam operis dicuntur. Item cōmissionis, & omissionis. Distinguunt & actuale per peccatum veniale, & mortale: mortale dicitur, quando anima per peccatum venit vsq; ad auersionē ab vltimo fine, scilicet Deo: quia enim ille lapsus naturaliter est irreparabilis sine medio, dicitur peccatum mortale, quod vita animæ, gratia Dei sit, in ipso enim viuimus & sumus, sicut ait D. Paulus [r]. Et D. Ioannes, *in ipso vita erat* [s]. Et Aratus, *πάντη δ' ὀχῆς κεχρήμεθα πάντες. vbique autem omnes Deo indigemus.*] Quando autem fit deordinatio circa auersionē à Deo, & circa media, deordinatio reparari potest, diciturq; veniale. Sic stipēdia peccati mors: gratia autem Dei, vita æterna [t]. Mortale aliter dicitur, voluntas retinendi aut cōsequendi quod iustitia vetat [u]. Dicuntur mortalia peccata, criminalia, & capitalia [x]: nam peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem [y]. [*Et est*, inquit D. Ioannes, *peccatum ad mortem, aliud non ad mortem* [z].] Septem mortalia peccata esse inter Christianos nullus, vt opinor, ignorat: ideo de his nihil vltra, cū eo modo non tractentur in foro contentioso, ac in foro conscientiæ, & exomolo-

15 geseos. ¶ † Venialia peccata sunt quę ex fragilitate hominis contingunt, quę nullus homo vitare potest [a]: nō enim est homo, qui non peccet [b]. Quæ si negligantur, etsi minima, tamen cōsuetudine disponunt hominem ad mortalia [c]: veluti cum per rimulas aqua nauim ingreditur, si non prospicia-tur, tandem naui submersionem minatur [d]. Et veniale dum placet, mortale fit. Venialia peccata [e] D. Augustinus enumerat, ideo nō repeto. Venialia arbitror dici, ob facilem viam venię impetrandę: nam illa delentur facile modis in iure pontificio relatis, oratione dominica, eleemosynis [f], ie-

16 iuniis, eucharistia sacrosancta [g], presbyteri benedictione [h]. ¶ † Originale peccatum est, quod ex traductione nascitur Adæ in omnes posteros, qui ab eo per rationem seminalem processerunt, in primo instanti creationis & transfusionis animæ

rationalis. Quod in Adamo quidem actuale fuit: nam per vnum hominem peccatum in hunc mūdum intrauit, & per peccatum mors. Et ita in Adamo omnes peccauerunt [a]. Originale peccatum dicitur, infirmitas carnis, languor naturæ, & concupiscentia carnis [b]: cuius particeps omnis, qui ex coniunctione humana in lucem editur [c]. Quodque olim in lege, & tempore Abrahami circuncisione, in Euangelica nunc baptismo eluitur [d].

17 ¶ † Decima diuisio, vt quædam sint delicta, in quibus est locus pœnitentiæ: quædam quæ non admittant. Quæ vt intelligamus apertius, distinguimus hic forum conscientiæ a foro ciuili, & controuersiarum. In foro namque conscientiæ perpetuo pœnitentiæ locus est [e]. Venit enim Deus vocare peccatores, & eos saluos facere, si pœniteant [f]: quia in perfecta pœnitentia Deus intuetur contritionem, confessionem, & satisfactionē, & misericordia sua gratiam suppeditat & facit [g]. At in ciuili foro contentioso distinguitur, an possit fieri declaratio, ut præteritum non fuisse delictum: & tunc illud admittit pœnitentiam [h]. Aut delictum non potest reduci in pristinum statum, sed remanet actus, vt homicidium, falsum, & similia, & tunc crimina illa non admittunt pœnitentiam [i]. Aut si possit in pristinum actum reduci iterum quæritur, an is qui deliquit concitatus vel commotus à re, in quam deliquit, fuerit: & tunc admittitur pœnitentia [k]. Vel an aliunde, quam à re ea cōmotus deliquerit: & tunc si ex eo delicto datur actio ad consequendum quantum interfit, admittitur pœnitentia, si ex ea desinat interesse [l]. Si vero actio datur ad pœnam, & actio est pœnalis ex origine non admittitur pœnitentia [m].

18 ¶ † Vndecima diuisio, vt quædam crimina sint priuilegiata, alia quædam communia. Quę diuisio obseruanda est in Gallia, vbi magistratus regij seculares habent potestatem iudicandi & condemnandi ecclesiasticas personas criminali iudicio, in casibus priuilegiatis [n]. Alioquin communi iure cōmuni nullo modo ecclesiasticæ personæ de criminibus coram iudicibus secularibus accusari, vel damnari possunt: quantumuis contraria sit consuetudo, quæ improba est [o]. In stilo parlamenti [p] casus priuilegiati & regij ponuntur, de quibus principis magistratus contra clericos etiam cognoscunt, quod firmauit regia iussio [q]. Delatio armorum vetita, & crimina, quæ ex ea sequuntur. Quando postquam iniecit manum reus bonis, contra tutelam vel clientelam regiam, quam vocant sauuagardiam, quippiā fuerit quis amoliens quod pluribus senatusconsultis tatum est. Addit Boerius [r] crimen falsæ monetæ, læsæ maiestatis, seditionis. Guido Papæ [s] late etiam disputat aduersus ecclesiasticas personas, de crimine per illas commisso, notionem temporalis iudicis esse, si easdē in ipso crimine etiam communi deprehendat in habitu, vel cum vestibus non clericalibus. Inter crimina etiam priuilegiata, quibus ratio ecclesiasticæ qualitatis non habetur, eo quod ex his priuilegium clericale perimitur, sunt assassinatus [t], apostasia [u], ab armato clerico vt dictum commissum, quia is priuilegium amittit fori [x]. Si clericus sit histrio, mimus, nec tertio monitus destiterit [y]. Si de gradu deiectus, exauthoratus clericus delinquat: mutat enim foro amisso priuilegium [z]. Veluti si tanquam incorrigibilis antea fuerit depositus [a]. Si clericus sit coniugatus, non deferens tonsuram [b]. Item si non sit forum ecclesiasticum, cuius defectu secularis de ecclesiastica psona delinquente cognoscet [c]. Si clericus carnifex, lanio, caupove factus sit, nec monitus abstinuerit ab his [d]. Si bigamus [e], si post admissum crimen fiat clericus [f]. Communia crimina dicuntur itaque, de quibus iure communi potest iudex ecclesiasticus inter personas sui fori cognoscere, non autem temporalis.

19 ¶ † Duodecima diuisio, alia esse regia crimina, alia nō vtique. Regia illa sunt, quorum notio ad magistratus regios, non autem ad magistratus iuridicos dominorum locorum pertinet: nisi ex indulgentia illis à rege permittatur. Inter hæc, regia crimina sunt, delatio armorum, si cum turba, & hominū collectione fit [g], crimina, quę admittuntur contra tutelam regiā seu saluagardiam, seu fidem publicam, vel aduersus manus regiæ iniectionem [h], notio de falsa moneta, de hæresi.

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesimi Finis.

DE

DE POENIS.

LIBER XXXI.

Quid sit Pœna. Cap. I.

Lib 48. ff tit 19. Lib 9. C. tit. 47. In Decret. & in Sex.

1. *Pœna synonyma, supplicium, vindicta, vltio.*
2. *Pœna vnde declinatum nomen habet.*
3. *Quid sit.*

1 SEQVITVR † nunc vt in vniuersum de pœnis tractemus, & generali quadam consideratione quæ ad illas pertinent annotemus. Et primum quid pœna, & quare imposita sit, & dehinc de diuersitate pœnarum. Pro eodem ponuntur pœna, vindicta, supplicium, vltio. ¶ † Pœna, inquit Varro [a], à puniendo, vel à ponēdo, aut quod peccatum sequitur, quasi pone peccatum. Adrianus Turnebus [b] notat in vetere codice Varronis legi à pœniendo, pœnā dictam. Item legit & pœnam à pone, quod est post, declinari. Arbitror autem punio esse à pœna potius deriuatum verbum: vt enim dicebant antiqui pro munio mœnio, sic pro punio pœnio. Vtrumque autem à Græcis defluxit à ποινή, ῆς, pœna. ποινὴ autem à πόνος, teste Gaza, vt annotat Iacobus Tusanus [c]. [ποινὴ δὲ ἁμαρτήματος ἐκδίκησις. id est, *pœna est peccati vltio.*] Nam vt ait Pausanias [d] τὰς τιμωρίας ἐν παλαιοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὠνόμαζον ποινάς. id est, *vltiones seu* 3 *punitiones hominum antiqui dixere pœnas.* ¶ † Pœnæ itaque appellatio generalis est, ad omnia delicta pertinens. *Pœna*, inquit Vlpianus [e] *est noxæ vindicta: & pœna fiam, & ipsa noxa dicitur, quasi pœna quadam præparatio.* Et Labeo pœnas esse singulorum peccatorum ait [f]. Et volunt interpretes Homeri [g] in Iliade 5. ibi,

—ἄποινα ποινῆς

Ἀνδρὸς ἀποφθιμένου, &c. Pœnæ nomine significari cædis redemptionem. Iliade etiam φ. ibi,

—Λυκάονα λέξαιο κάρης.

Ποινὴν Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο θανόντος.

Iustam vltionem, & vindictam. Et proprie ποινὴν esse quasi φονὴν, id quod ob patratam cædem persoluitur, vt,

—καὶ μέν τίς τε κασιγνήτοιο φόνοιο

Ποινὴν ἢ οὗ παιδὸς ἐδέξατο τεθνηῶτος.

Quāquam apud eundem Homerum frequentius per ποινὴν, mulcta, & quod mulctæ nomine rependitur, significetur, nec solum impensæ in cædem, sed qualescunque. Imo Eustathius [h] pœnam ἀντίτισιν, id est compensationem simpliciter, interpretatur.

de Distinctione Pœnarum ex causis puniendi. Cap. 2.

1. *Pœnarum tres appellationes ex diuersis causis puniendi.*
   Κόλασις pœna quid. eod. νουθεσία pœna. eod.
   παραίνεσις pœna quid. eod.
2. *Castigationis pœna quæ.*
3. *Pœna inuenta ad emendationem delinquentium: & aliorum, qui eorum exemplo delinquere possent.*
   Veniæ facilitas dat delinquendi occasionem. eod.
4. *Mala impunita diuturnitate temporis crescunt.*
5. *Punienda quare cito delicta.*
6. *Peccatum ob vnius sæpe affligitur ciuitas.*
7. *τιμωρία species pœnæ quid.*
8. *Pœna imponendæ ratio alia, conseruatio dignitatis læsi.*
9. Amande honorable quid.
10. *παράδειγμα quæ pœna.*
11. *Pœna alia ratione statuenda, vt cæteri à simili maleficio punitio terreantur.*
12. *Pœna quare interdum bruta affecta, & res inanimata.*
    Canes furca suspensi. eod.

1 EX † causis tribus puniendi, tres quoque pœnæ diuersas appellationes philosophis placuisse refert Aulus Gellius [i]. Vna est, quæ νουθεσία, id est, commonitio, in mentem reductio. Vel κόλασις, id est, animaduersio scilicet, vel punitio. Vel παραίνεσις, id est, admonitio, dicitur. Cum pœna adhibetur castigandi atq; emendandi gratia, vt is, qui fortuito deliquit, attentior fiat, & emendetur. Simplicem & leuem correctionem esse νουθεσίαν, admonitionem existimo. Et plus est ἐπιτιμᾶν, increpare, quam νουθετεῖν, vt constat ex loco Synesij νουθετήσεις ἐν ἴσοις ἐπιτιμήσεις ἐρέθισμα. Ideo præcedere hanc monitionem, seueram pœnam existimo, vt apud D. Paulum [k], αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει, ὢν αὐτοκατάκριτος, id est, *hæreticum hominem post vnam aut alteram admonitionem deuita, sciens quia subuersus est, qui huiusmodi est, & delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus.*] Correctio illa & potest esse priuata, dum verbis quis monet, vt desistat à peccato, vt apud D. Matthæum [l] Dominus ait, [*si peccauerit in te frater tuus, corripe eum, inter te & ipsum solum.*] Alia publica & manifesta, quam pœna sequitur, vt illa, [*si non audierit ecclesiam, sit tanquam ethnicus & publicanus.*] Plus autem proficit correctio apud prudentem, quam decem plagæ apud stultū [m]. Quia peruersi difficile corriguntur [n]. Et qui odit correctionem, minuetur vita [o], & hoc odium est vestigium 2 peccatoris [p]. ¶ † Nec amat pestilens eum, qui se corripit [q], παραίνεσις idem est, sed correctionem explicat κόλασις: nā & medici κολάζειν, dicūt emendationem redundātis alicuius per alterius rei admixtionem, hoc est, κεραννύειν est temperare. Nam & habet castigatio hæc seu emēdatio, temperamentum supplicij cum misericordia: castigatur enim delinquens, vt peccator, sed ei indulgentur aliquantu pœnæ, vt homini & ad peccandū prono [r].

Sic publicam correctionem debet præcedere admonitio priuata, qua tentemus, num ægroto delinquenti possit salubre remedium esse[a]. Et post priuatam, publica admonitio hæc, quæ correctio est, sequitur, id est, pœna est quædam ad emendandum homines inducta, qua tentant nomothetæ meliores reddere. Et quamuis aliquando videatur reus incorrigibilis, & insanabilis: tamen remedia quædam & pœnas ordine seruato imponi oportet, vt exploremus si forsan emendetur. Non secus quam in morbis desperatis medici, quamuis mortis proximæ præsagia cognouerint: tamen pharmaca propinare non omittunt ægrotis, & congrue medentur[b]. ¶ † Proinde prior hinc colligenda ratio, cur pœnæ inductæ sunt: nempe ad emendationem & correctionem hominum delinquentium[c], & aliorum, qui horum exemplo delinquere possunt. Quod & firmat Demosthenes[d]. Et Plato[e], [*Conuenit, inquit, omnem, qui ab aliquo recte punitur, vel ipsum fieri meliorem: vtilitatemque percipere, vel cæteris exempla dare, vt illi pœnas aspicientes meliores efficiantur. Quidam vero apud Deos & homines ita dant pœnas, vt vtilitatem aliquam referant, si sunt qui peccata sanabilia commiserunt, quibus dolor cruciatusque prodest, & apud homines, & apud inferos: non enim potest aliter quis ab iniustitia liberari. Qui autem extrema iniustitia detinentur, ac propter huiusmodi delicta sunt insanabiles, non pro eorum vtilitate dant pœnas, sed in exemplum aliorum.*] Sic interest semper reipubl. delicta puniri[f], & pœnas ob maleficia solui magna ratio suadet[g]: vt quos maiorum exempla à malis non reuocant, pœna castiget[h]. [*Quoniam*, (vt inquit Theodericus rex Gotthorum) *emendatio malarum rerum nos delectat, ne concessa videatur ex taciturnitate male agendi licentia*[i]. *ô consuetudo peccandi,*] vt ait Cicero[k], [*quantam habes iucunditatem in improbis & audacibus, cum pœna abfuit, & licentia consequuta est?*] Iussum est rectoribus prouinciarum, ne sinant crimina coalescere, sed puniant[l]: ne facilitas veniæ incentiuum tribuat delinquendi[m]. Quia impunitatis spes, magna, teste M. Tullio Cicerone[n], est peccandi illecebra. Et ita metu pœnæ futurum, ne quis temere ad delinquendum prosiliat[o]: sitque inter homines innocentia[p]. Alioquin enim societas hominum vlla vix consistere poterit, nisi corrupti mores emendentur. Ex quibus paulatim tabe infecta, necessarium est, vt tandem intereat, nisi celeriter ab initio subueniatur: vt in morbis corporis accidit, teste Dione[q], & Cicerone[r]. Nam vltio, aut pœna, remedium est, secundum Aristotelem[s]. ¶ † Malum autem, cum perseuerat, augetur: & remedium est contra peccatum accelerata correctio[t]. Tanto enim sunt grauiora peccata, quanto diutius detinent animam alligatam[v].

Nam[x] mora dat vires, teneras mora percoquit vuas,
Et validas segetes, quæ fuit herba facit.
Quæ præbet latas arbor spectantibus vmbras,
Quo posita est primum tempore, virga fuit.
Tunc poterat manibus summa tellure reuelli,
Nunc stat in immensum viribus aucta suis.
Principiis obsta, sero medicina paratur,
Cum mala per longas conualuere moras.

Et paulo post.

Vidi ego quod fuerat primo sanabile vulnus
Dilatum longa damna tulisse mora.

Erit itaque è republica, cito de maleficijs exigi pœnas, & tunc ea probe gubernari dicetur, auctore Platone[y], quando improbi dabunt pœnas, exiguas inquam, si emendari possint delinquentes: sin minus, extremas & seueras. Pœnarum namque acerbitas sæpe cogit eos, qui leuitate peiores fiunt[z]: ideo in illis plus seueritatis, quam benignitatis accedere expedit[a]. Et mors, vbi desperatio emendationis est, infligitur. ¶ † Atque necessarium est ferro abscindi vulnera, quæ fomentorum non sentiunt medicinam[b]: vt vulgare axioma medicorum est, extremis morbis extrema esse remedia adhibenda. Et non corripere malos, sed eos fouere, est eosdem occidere[c]. Meliusque cum seueritate diligere, quam cum lenitate decipere[d]. Et charitas non est, sed languor, vbi mali mores digna pœna non castigantur[e]. Atque de his, & de puniendorum delictorum ordine audiamus Polybium ita loquentem[f]. [*Non modo, inquit, vlcera in corpore hominum quædam recrudescere, vt sanari nullo modo possint: sed id longe magis humanis animis accidere. Vt enim vlceribus euenit, vt si illis medicamentum curandi causa adhibeas, vlcus ipsum vi medicaminis refricatum augescit: si vero curam eius negligas, longe magis sua ipsius natura extenditur, neque prius desinit, quam omne subiectum corpus corruptum, labefactumue sit. Ita animis quoque consimiles interdum morbi & tales accidunt, vt nullum ex reliquis animalibus homine atrocius atque efferatius fiat: cui si interdum veniam, aut impunitatem concesseris aliquam, aut benignitate fueris eum prosecutus, id omne, dolum fraudemque existimans, erga beneficum longe fit magis infidus. Si vero et te opposueris, nihil est adeo ferum, crudele, nepharium, quod non facile aggrediatur, laudem sibi eam temeritatem existimans, donec ad extremum omnino efferatus animus, humanam naturam eruit. Quarum rerum initium, ac sane maiorem partem, mali mores adferunt, & deprauata à teneris annis educatio.*] Hactenus Polybius. ¶ † Hoc itaque commodum respubl. recipiet ex pœna debita immedicabili malo, vt saltem alij non inficiantur ab hoc qui sublatus erit. Item ne ob delictum impunitum, grauius in alios eiusdem ciuitatis homines contingat: sæpe enim ob vnius delictum, dum non vindicatur, Deus in vniuersum irascitur populum. Sicuti explicat Hesiodus,

πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ.
ὅς τις ἀλιτραίνει, καὶ ἀτάσθαλα μηχανάαται.

Id est:

Sæpe ciuitas vniuersa ob malum virum punitur,
Qui peccat, & iniqua machinatur.

Polluitur ex vno peccatore populus, sicut ex oue morbida grex vniuersus inficitur. Et vno fornicante, vel aliud quodcumq; scelus committente, plebs vniuersa pœnas patitur[g]. Ex scelere vnius Achami, quod de anathemate hostium accepisset pecuniam & regulam auream, Deus vniuersum populum Israelem affligebat, donec is fuit de medio pœna sublatus[h]. Propter peccata non castigata filiorum Heli sacerdotis, populus in manu Philistinorum corruit[i]. Ob Ionæ peccatum suscitata periculosa in nautas tempestas, donec ille fuit in mare proiectus[k]. Sunt his similia exempla, quibus ostendunt dilucide vnius ob delictum alios sæpe puniri[l]. Et interdictio sacrorum fit pluribus, pro vnius cuiusdam delicto[m]. Item & excommunicatio[n]. ¶ † Altera species & nomen aliud pœnæ, τιμωρία Græcis dicitur, eamque causam animaduertendi esse tradunt, cum dignitas authoritasque eius, in quem peccatum est, tuenda est:

a c. corrUsanctio, in 1 §. fi. 2. q. 7. c. ad finem, 23. q. 1.
b c. Nebuchodonosor, §. itē qui, 21. q. 4.
c L. si pœnam, de pœn. in P. c. prodest seueritas, 23. q. 5. L. 1. de iust. & iure.
d Demosthe. contra Neæri.
e Plato, li. 24. in Gorgia.
f l. ita vulneratus, ad l. Aquil. l. si lōgius §. 1. de iudicijs l. in delictis, §. cum dominus, de nox. actio. l. Stichum aut Pamphylū, de solutio. in P.
g l. si a reo, 7. §. fi. de fideiuss. P.
h l. 1. de emēd. propinq. C. c. vt clericorum, de vit. & hon. cleri. c. cum in cunctis, §. clerici quoq;, de elect. ap. Greg. c. plurimum, 82. dist. ca. fœlicis, §. in pœnis, de pœn. in Sexto.
i Cassiod. li. 3. Var. epist. 11. Theoder. ad senatum Rom. & li. 2. epistol. 13. Saioni.
k Cicer. 5. in Verrem.
l l. per omnes, de defensor. ciuita. C.
m c. vt clericorum, §. 1. de vita & hon. clerico.
n Cic. pro Milo.
o l. si operis publici, C. de pœn.
p c. factæ sunt autem leges, 4. dist.
q Dio Cassius, li. 41. histor.
r Cic. in Verrinium, & Philipp. 9.
s Arist. 1. Rheto. ad Theod. c. 14.
t Theoderic. Aurigeni viro venerabili apud Cassio. lib. 3. Varia. epist. 14.
v c. cum tanto a. 11. de consue. li. 1. Decret. tit. 4. c. cum in ecclesia, de simo. c. cū haberet, de eo qui dux. in ma. quam poll. per ad.
x Ouid. 1. de remed. Amor.
y Plato, lib. 5. dialo. de Amatoribus, vel de philosop.
z L. 1. de iust. & iur. P.
a ca. fraternitas, 12. q. 2. ca. seq. & c. illud, 24. q. 1.
b c. quia aliquanti, 20. dist. c. c. qui vitia, 31. q. 1. c. sed illud, 45. dist.
d c. non omnis & c. non ostalarur, 1. q. 5.
e c. non putes, & c. sc. 23. q. 5.
f Polyb. in sine 1. lib.
g ex Hierony. in Hieremiam in c. sed dicit, 45. dist. ca. Sertur, 1. q. 1. ca. re secundā, 24. q. 3.
h Iosue, c. 7. c. ecclesiæ, 2. q. 4.
i 1. Reg. c. 4.
k Ionæ 1.
l c. si gens Anglorū, 56. dist. c. si ea, 23. q. 4. c. nō turbatur, 24. q. 1. c. si quis cum militibus 6. q. 1. c. in summa, 1. q. 4.
m ca. si quis episcopus, 11. q. 3. & c. seq. c. non est vobis, de sponsalib.
n c. minor, 17. q. 4.

da eſt: ne prętermiſſa animaduerſio eius contemptum pariat, & honorem eleuet. Idcirco id ei vocabulum factũ à conſeruatione honoris putant [a]. Eſt enim τιμὴ, honor. Vnde etiam & apud Homerum τιμὴ quoque pro pœna, pro vindicta, ad reſarciendum honorem, vt [b],

[a Gell. lib. 6. c. 14.] [b Homer. Iliad. 1.]

τιμὴν ἀρνύμενοι Μενελάῳ, σοί τε κυνῶπα
πρὸς Τρώων.

A Troianis pœnas repetentes.

Et rurſum apud eundem [c], conuenit in monomachia Alexandri, & Menelai.

[c Iliade 3.]

εἰ δέ κ' Ἀλέξανδρον κτείνῃ ξανθὸς Μενέλαος,
Τρῶας ἔπειθ' Ἑλένην, καὶ κτήματα πάντ' ἀποδοῦναι,
τιμὴν δ' Ἀργείοις ἀποτινέμεν ἥν τιν' ἔοικεν.

Id eſt:

Vt ſi Alexandrum (ſeu Paridem) *occideret flauus Menelaus.*

Troianos poſtea Helenam. & omnes opes reddere τιμὴν, id eſt, mulctamque illam honoris, *Argiuis pendere, quam oporteret.*

Ariſtoteles [d], inter κόλασιν, & τιμωρίαν hoc diſcriminis cõſtituit, quod ἡ κόλασις ſit ἕνεκα τοῦ πάσχοντος: ἡ τιμωρία autem, τοῦ ποιοῦντος, ἵνα ἀποπληρωθῇ. id eſt, *Colaſis ſeu pœna eius gratia, qui patitur,* ſcilicet vt corrigatur: *timoria ſeu mulcta vel vindicta, eius qui facit* (ſcilicet qui expetit) *vt impleatur.* ¶ † Quamobrem inde aliam pœnarum rationem conſtituimus, pœnam & ad conſeruandam dignitatem, & legum quæ prohibent admiſſa, & eorum qui læduntur inductam. Non enim licet impune leges irridere tranſgrediendo [e]. Sic etiam prætor titulum præſcripſit de poſtulando, habendæ rationis, ſuæque dignitatis tuendæ, & decoris gratia [f]. Debet enim dignitatem ſuam conſeruare magiſtratus illęſam, quantum fieri poteſt, ne illo abutantur ſubditi [g].

[d Ariſt. 1. Rhetor.] [e l. 1. & 2. de legib. in P.] [f Vlpia. l. 1. de poſtul. lib. 3. P. tit. 1.] [g l. obſeruandum, de offic. preſid. P. l. 1. §. ſeruus hæres de ven. inſp. in P.]

9 ¶ † Et pœna quoq; ad ſolatium eorum, qui crimine læſi ſunt, ſtatuitur [h]. Inductæ etiam ſunt multæ pecuniariæ & honorariæ pœnæ, quas in Gallia nominamus *Eſmandes honorables*, quaſi honori ſatisfacientes, quæ timoriam explicant in criminibus, 10 tum priuatis, tum publicis. ¶ † Tertia ratio vindictæ eſt, quam Græci παράδειγμα dicunt, id eſt, exemplum, cum punitio propter exemplum neceſſaria, vt cæteri à ſimilibus peccatis, quæ prohiberi publice intereſt, metu cognitæ pœnæ de- 11 terreantur [i]. ¶ † Idcirco veteres quoque noſtri exempla pro maximis, grauiſſimiſque pœnis dicebant. Plato [k] ſupplicium hoc παράδειγμα dicit ἄλλοις γίγνεσθαι, ἵνα ἄλλοι ὁρῶντες πάσχοντα φοβούμενοι, βελτίους γίγνωνται. id eſt, *exemplum alijs fieri, vt alij videntes patientem,* ſcilicet ſupplicia, *ſibi timentes reddantur meliores.*] Pœna hæc exemplaris maior eſt, non abſolute tamen, ſed ratione delicti, cui imponitur: vt ratione eius & ſecundum quid maior ſit. Nec putandum eſt, eam mortem ſemper habere: quamuis & in ea etiam, & in modo inferendi ſupplicij ſit paradeigma. Sic Thucidides [l], κολάσατε δὲ ἀξίως τούτους τε καὶ τοῖς ἄλλοις ξυμμάχοις παράδειγμα σαφὲς καταστήσατε, ὃς ἂν ἀφιστῆται θανάτῳ ζημιωσόμενον. Plutarchus pro infamare, hoc verbo vſus, cum dixit [m], Archilochum obſcœnis verſibus ſeipſum, [illegible], id eſt, *infamem reddere.* Sic D. Paulus ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας. Imperator Alexander [n], execrabile delictum eius, qui dominum vendiderit ea lege, vt exportaretur, capitali pœna in exemplum vindicari iubet. Calliſtratus [o] quoque, famoſos latrones in his locis, in quib[us] graſſati ſunt, furca figendos compluribus placuiſſe ſcribit, vt & conſpectu deterreantur alij ab iiſdem facinoribus. Ea ratione Vlpianus reſpondit [p], abigeos duriſſime puniendos, non vbique tamen, ſed vbi frequentius eſt id genus maleficij: eademq; in alijs pleriſque iuris capitulis in pœnis ſtatuẽdis receptum [q]. Tryphoninus etiam expreſſe [r], [*male meritus,* inquit, *publice, vt exemplo cæteris ad deterrenda maleficia,* 12 *etiam egeſtate laborare debet.*] ¶ † Proinde in deteſtationem criminum, ſæpe in inanimata & bruta animaduerſum legimus, quorum occaſione delicta contigere, vt obſeruatum in brutis, cum quibus nepharie ſe quis coniunxerit [s]. Docuit & exemplarem illam pœnam Plato [t]. Legimus anſeres Romæ olim ob conſeruatum Capitolium, quod clangore canibus dormientibus aduenientem hoſtem prodiſſent, præmio affectos, & canes ſuſpenſos, quod non latraſſent, ac ſi illorum factum ad perfidiam & proditionem facere videretur. Et poſtea eadem de cauſa ſupplicia annua canes pendebant inter ædes Iuuentutis & Summani, viui in furca ſambucea in arbore fixi, vt narrat Plinius, & alij [v]. Refert Æſchines contra Ctheſiphontem, Athenis lapidem, ligna, ferrum, quod delapſa hominem occidiſſent, exterminata eſſe, non alia de cauſa, quam vt homines exemplo diſcerent, quale ſupplicium pararetur illis, ſi ſimile admitterent, cum vſu rationis donati eſſent. Iubent leges ſæpe domos etiam, in quibus crimina admiſſa ſunt, dirui, in exemplarem & grauiorem pœnam, & deteſtationem delicti [x].

[h l. capitalium, §. famoſos, de pœn.] [i Aul. Gell. lib. 2. c. 14.] [k Plato in Gorgia.] [l Thucid. in 3.] [m Plutar. lib. de curioſ.] [n Alex. l. monere. 4. ſi ſer. export. ven. li. 4. C. tit. 55.] [o Calliſtr. l. capitalium, 28. §. famoſos, de pœn. in P.] [p Vlpian. in l. 1. de abige. lib. 47. P. tit. 14.] [q l. 1. ad l. Iul. repet. C. l. aut facta, § fin. de pœna. ſed ſi ego, §. 1. ad Velleia. P. l. quamuis, de reb. eor. qui ſub tutel. in P. c. clericos de cohabitat. cler. & mulier. ca. Anaſtaſius, 19. diſt.] [r l. bona fides, 31. depoſ. lib. 16. P. tit. 3.] [s Leuit. 20. Ioſeph lib. 4. Antiq. Iudai. c. 6.] [t Plato, 9. de legib.] [v Pli. lib. 19. ca. 3. & 4. & li. 10. c. 22. Liuius, lib. 7.] [x vt in l. 1. C. de fal. mone.]

de Diuiſione pœnarum, & de Multa. Cap. 3.

1 *Pœna ciuilis, alia criminalis, & quid vtraque.*
Ciuilis rurſum triplex, conuentionalis, legalis, iudicialis: & quid qualibet. eod.
2 *Pœna conuentionalis quando vſurarum loco eſt.*
Non poteſt applicari fiſco. eod.
3 *Pœna conuentionalis, & vſurarum differentia.*
4 *Pœna legalis ciuilis qua, & ſpecies.*
5 *Pœna iudicialis qua.*
6 *Multa condemnatio in fiſcum quando infamiam irroget.*
Pœnam pecuniariam cui iudici liceat conuertere in corporalem, & contra. eod.
Pœna diuiſa in pœnam, & multam. eod.
Multa & pœna differentia. eod.
7 *Num multam omnes iudices infligere poſſint. & 9.*
8 *Multa cui loco adiudicarentur.*
Modus, & quantitas. eod.
9 *Aterina lex de multa.*
10 *Multa fiebat olim in pecore antiquitus.*
Et in ære poſtea. & num. 13.
11 *Multa vnde dicta.*
12 *Pœna criminalis in corporalem, & pecuniariam diuiditur.*
13 *Pœnarum criminalium alia capitales, alia non capitales: & capitalium alia maiores, alia minores*
14 *Pœna capitalis vix primis temporibus rerumpubl. fuit in vſu. & num. ſeq.*
15 *Sylla morte primum Romæ multauit.*
16 *Anglorum pœnæ capitales vix mortem habent.*
17 *Draconis leges quare crudeles.*
De morte hominis inferenda nulla ſatis longa cunctatio. eod.
18 *Exilium antiquis pœna grauiſſima.*
Aqua & ignis interdictio olim grauiſſima pœna. eod.
19 *Pœnæ ſeueriores eſſe debent creſcente audacia.*

Prima

1 PRima † diuisio seu distinctio pœnæ, vt alia sit ciuilis, alia criminalis. Ciuilis est, quæ aliunde pendet, quam ex causa criminis. Ciuilis triplex, conuentionalis, & legalis, & iudicialis. Pœna cōuentionalis vna, quæ damni emergentis, vel lucri cessantis æstimationem præstat certam ex conuentione: vt si intra certum tempus quid datum, factumve non sit, in pœnam aliquid pendatur [a]: certa semper inter contrahentes [b]. Et vsura quæ non præsens est, sed sub non soluendi conditione, quam quis stipulatur, pœna
2 est [c]. ¶ † Sicuti & pœna, quæ inserta est contractui mutui, loco vsurarum est: veluti si intra certum tempus mutuum non esset redditum. Quare & ad debitum modum, vsurarum pœna reducitur [d]: quamuis alias sæpe lex iubeat & vsuras, & pœnam exsolui [e]. Nam cum adijcitur pœna excedens quantitatem contractus, præsumitur in fraudem vsurarum extorta [f]: non autem si facto seu faciendo inseratur. Et hæc pœna vsq; adeo ciuilis est, vt non possit ex conuentione applicari fisco [g]. Huc itaque pertinent pœnæ debitæ ob non impletos ex lege contractus. Item quæ compro-
3 missis accedunt [h]. ¶ † Pœnæ istæ in conuentione appositæ & peritæ, ratione fidei non seruatæ præ-
4 stantur: vsura autem ratione moræ [i]. ¶ † Legalis pœna ciuilis est, quādo lege pœna imponitur pecuniaria, pro reparatione damni: cuiusmodi sunt illæ, quas per actiones pœnales consequimur ciuiliter, etiamsi ex crimine descendant, vt dupli, tripli, quadrupli [k]. In factum, de effusis, deiectis, suspensis [l], serui corrupti, & similes [m]. Est etiam hæc præstanda, vel ratione fidei non præstitæ, si lex imponat pœnā non implenti: veluti pro cessatione, & morosa dilatione [n], vel ob contumaciam, contemptumve [o], quam proprie & pœnam
5 dici autumat Alciatus [p]. ¶ † Pœna iudicialis etiam legalis esse potest, pecuniaria, à iure statuta, à iudice prolata: interdum à iudice decreta [q], quæ di-
6 citur multa pecuniaria: ¶ † videlicet, vt semel moneam, pœna adiudicata parti pro damno, non autem ea, quæ pro reparatione & vltione criminis publica, fisco adiudicari solet, quæ ciuilis non dicitur, vtpote aliquomodo irrogans infamiam [r]. Cum tamen simplex pecuniaria damnatio per se non infamet [s], etsi alia ratione, quam criminis, ærario applicetur [t]. Sic Vlpianus dixit agere posse aliquem pro crimine pecuniariter, iure ordinario [u]: quod & in eadem hypothesi dixit agere ciuiliter [x]. Interdum ex legibus publicorum iudiciorum, & priuatorum criminum, qui extra ordinem cognoscunt, præfecti vel præsides, in eos, qui pœnam pecuniariam egentes eludunt, coërctionem extraordinariam indicunt [y]. Verum non ab omnibus iudicib[us] ista pecuniaria pœna in corporalem conuerti potest, sed tantum à senatusc. cui & corporalem in pecuniariam transferre tantum licet, vt ait Guido Pap. [z] Vlpianus [a] pœnam, in pœnam & multam diuidere videtur. [*Pœna, inquit, generale nomen est, & omnium delictorum coërctio. multa, specialis peccati, cuius animaduersio hodie pecuniaria est. Pœna autem non tantum pecuniaria, verum & capitis, & existimationis irrogari solet.*] Alia differentia, multa ex arbitrio eius venit, qui multam dicit, & vbi pœna delicto lege certa non imponitur: pœna autem non irrogatur, nisi ex lege decreta. Proinde à pœnæ determinatæ irrogatione non appellatur: à multa autem contra. Nam illa certa constituta, hæc arbitraria [b]. Obseruandum tamen interdum multæ nomen generalius vsurpari, pro pœna certa, siue criminali siue ciuili [c]. Quo casu hæc ita ad amussim non reguntur. Vnde nec valde laborandum censeo tironi iuris in distinguendis his, quæ confunduntur, potissimum in Gallia, vbi pœnæ fere omnes sunt arbitrariæ: tamen oportuit me illas differentias monere, quæ iura aliquando constituunt inter pœnam, & multam.
7 ¶ † Secundum quæ adhuc alia erat, vt non ab omnibus magistratibus concederetur multandi facultas: sed ijs tantum, quibus adiudicatio data esset, vt præsidibus prouinciarum: cum, tamen omnes iudices, quibus criminis executio competebat, possent pœnam eius criminis infligere [d]. Quæ etiam hodie distinctio confusa, nam & multare hodie delegatus potest [e]: non tamen procuratores principis, vel rationales [f], neque legistæ
8 seu curatores reipublic. [g] iure Codicis. ¶ † Quo etiam alia erat differentia, vt non nisi ærario, vel operibus publicis [h] multæ adiudicarentur, paucis exceptis [i]: & ne extra modum & quantitatem determinatam à principe liceret multare, videlicet ne illustres multarent vltra quinquaginta libras auri [k]: moderatores prouinciarum, vltra summam duarum vnciarum auri: proconsulares, comitesque orientis, & præfectus Augustalis vltra summam senarum vnciarum auri, spectabiles, vltra tres vncias auri. Nec liceret multam eam in vna persona pro eodem delicto, nisi ter repetere
9 vno anno [l]. ¶ † Vocabant ad populum ędiles curules, & plebeij quidam, & multam dicebant, de qua & certabatur coram tribuno plebis [m]. Et anno vrbis 300. Spur. Tarpeius, A. Aterinus CC. legem centuriatam tulerunt, qua omnibus magistratibus multæ dicendæ potestas facta est [n].
10 ¶ † Atque ea est lex Aterina, cuius meminit Gellius [o]. ¶ Multa antiquarum legum consuetudine priore constabat etiam Romæ, quo tempore adhuc aurum signatum non erat, vt ait Plinius [p]. Et alibi postea etiam obseruatum tradit, inuenta pecunia, [*Multatio quoque, inquit [q], nonnisi ouium boumq; impendio dicebatur: non omittenda priscarum legum beneuolentia.*] Secuta est alia dehinc consuetudo multandi, qua pro grauioribus criminibus summæ æris ingentes irrogabantur in pœnam à tribunis pleb. & alijs magistratibus: de qua postea citabatur coram populo, an iuste vel iniuste inflicta esset vel dicta, vt explicat ex Liuio, & alijs Budæus [s], apud quem videto, & apud Grucchium [s]. Mutationem priscæ multæ in æratam annotat Gellius [t], [*Cum eiusmodi, inquit, multa pecoris armentique à magistratibus dicta erat, adigebant oues bouesque, alias pretij parui, alias minoris: eaque res faciebat inæqualem punitionem. Idcirco postea lege Aterina constituti sunt in oues singulas æris deni, in boues æris centeni. Minima autem multa est ouis vnius, suprema in singulos dies duarum ouium, triginta boum, pro copia scilicet boum, & penuria ouium.*] Plutarchus [u] autem multam fuisse quinq; boum, & duarum pecudum: pretiumque pecudis obolos decem, bouis autem centum. Crinitus viginti quinque assium aliquando fuisse multam dicit [x], maximam Pompeius trium millium,
11 & viginti assium: pro ratione ouium duorum, & triginta boum. ¶ † Multa autem vnde dicta sit, tradit perspicue Varro [y] his verbis in emendatis exemplaribus. [*Multa à pecunia, qua à magistratu dicta, vt exigi posset ob peccatum: quod singula dicuntur appellata esse multa, quod olim vnum dicebant multa.*] Qui locus varie & legitur & explicatur. Mihi autem, si coniecturis locus intercipiatur, videtur dicen-

a Paul. l. in illa stipulatione. 8. & Papin. in l. si ita stipulatus, 115 de verbor. oblig.
b l. fi. de prætor. stipulatio. in P. l. stipulatio ista, § alteri, de verb. obl.
c secundū Hotoma. in l. lecta, si cert. pet. & in l. 1. de vsu.
d Gotd. Cæsar l. cum allegas, 15. & l. cum non frumentū, 16. de vsur. lib. 4. C. tit. 32.
e l. 2. de eo q cert. loc. in P. l. Lucius de act. P. l. traiectitiæ, eod.
f d. l. cum allegas notat. in l. ad nostram, de emptio. l. vnic. de senten. quæ pro eo q inte. profert. C.
g l. arbiter intra certum, de arbi. in P.
h c. dilecti, de arbit.
i l. qui sine. de neg. gest. in P. l. cum quidam, §. sed pupillo, de vsur. in P.
k § quadrupli de actio § omnes autem, eo.
l L. si vero, §. prætor. de his qui deiecer. P. in §. pœnalis. de actio.
m l. mora, 32. & l. cum quidam, 17. §. si pupillo, de vsur. in P. l. lecta, si cert. pet.
n l. vni. si quis ius dic. non ob temper.
p Alciat. lib. 1. parad. c. 11.
q l. 1. si quis ius dic. non obtē. lib. 2. P. tit. 2.
r l. 3. & ibi gl. de sepul. viol. in P. Bart. in l. licita, §. quod illicite, nu. 1. de pub. & vect.
s l. 2. ex quib. caus. inf. irrog. li. 2. C. tit. 12. l. 1. de mod. mul. ta. li. 1. C. ti. 54.
t vt in l. multarum, eod.
v l. fi. de priua. deli. lib. 47. P. tit. 1.
x l. fi. de iniur. eod. li. tit. 2.
y l. 1. §. fin. de pœn. in P. l. quicunque, §. qui si, de ser. fugit. C. l. fin. C. de sepul. viol.
z Guido Pap. decis. 576.
a Vlp. l. aliud est fraus, 131. de verb. sign. P.
b Labeo in l. si qua pœna. 244. de verbo. sig. P. l. in multis, & l. certa ratione, quam pronoc. non est nece.

c l. præuaricationis, de pœnis. in P. l. abstinendum de episc. and. C. quor. appel. non recip. cum similib.
d l. aliud est. § fin. de verbo. sig. l. 1. §. fin. de iudic. in P. lib. 1. tit. 1. l. fin. de mod. mult. C.
e c. de causis. in fine, de offi. deleg. l. 2. C. de sportul.
h plura de magistratibus, qui possint multare apud Bart. in l. 1. si quis ius dicen. non obtemper. & in tit. de mod. mult.
f l. 2. C. de mod. mult.
g l. 3. C. eod.
h l. multas, §. eod.
i l. diuus, §. fi. de iur. patro. l. 2. de epi. and. C.
k l. illustres, 4. de modo multa.
l l. 11. eod.
m passim apud Liu.
n Dionys. Hal. lib. 10.
o Gell. lib. 11. c. 1.
p Plin. lib. 18. c. 3.
q Id. li. 18. c. 3.
r Bud. in annota. prior. P. in l. 2. de iudic.
s Grucch. li. 2. de comit. Rom. c. 3.
t Gell. li. 11. c. 1.
v Plutarch. in Valer. Pub.
x Crinit. lib. 21. de honest. discip. c. 6.
y Varro, 4. de ling. Latin. Citat & hæc Sextus Pompeius Festus libr. de verb. signif. in verbo multa.

dicendum multam, hoc nomine plura significante, pœnam hanc pecuniariam appellatam: quia non pro crimine primo, sed pro ter repento imponi solum posset. Necessarium quippe erat, vt magistratus ter reum ante accusaret, quam multam irrogaret: hac vero irrogata, trinundino prodenda erat dies, qua ad populum multa certanda esset, vt scribit Cicero [a]. A. Gellius [b] duas alias adfert nominis significationes, vnam ex Varrone libro II. rerum humanarum, non Latinum, sed Samnitum esse nomen: alteram Grammaticorum, vt multa per ἀντίφρασιν dicat, id est, per contrariam dictionem, quasi non multa. Sed hæc omnia latius persequi, vt dixi, parum adiuuanda studia discentium iura condocerę opinor: cum & videam passim apud Ciceronem, & multam & multandi nomen, pro punitione qualibet vsurpari. Sicut & apud alios authores, & iurisconsultos. Quare & hic eius tractationis metam constituo.

a Cicer. pro domo sua.
b Gell. lib. II. cap. I.

12 ¶ † Criminalis pœna, quæ pro criminibus imponitur, varia est, & de ea est præsens tractatio, quæ diuisione scinditur in pecuniariam, & corporalem, quæ corpore exsoluitur. Et interdum illa pecuniaria in corporalem extraordinariam

13 commutatur [c]. ¶ † Paulus iurisc. pœnas & crimina diuidit pari modo [d]. Et vt crimina alia dicit capitalia, alia non capitalia: pœnas etiam capitales dicit, in quibus mors aut exilium est, id est, aquæ, & ignis interdictio. Quia per has pœnas eximitur caput à ciuitate. Non capitales pœnas tradit esse pecuniarias, aut in corpus aliquam coercitionem. Innocentius & Felinus [e] secundum leges septem genera pœnarum ponunt, 3. capitalium, videlicet, mortis, quæ multipliciter infligitur [f], metalli [g], deportationis [h]: quatuor autem non capitalium, relegationem [i], infamiam [k], amissionem dignitatis [l], verborum admonitionem [m]. Quæ pœnæ, & in iure pontificio variantur, & pro morte aliæ subrogantur. Sunt autem rursus capitales pœnæ maiores & minores, vt annotat Accursius, in §. est & inter, ad verb. capitis pœnam, de publ. iud. Nam crimina cum disparem habeant causam, vt docuimus, non eadem pœna punienda sunt, nec leuiora delicta extremis supplicijs plectenda [n], vel castiganda: sed respiciendum iudici, ne quid durius aut mitius agatur [o]. Sic apud Germanos antiquos distinctio pœnarum erat ex delicto, ex arboribus proditores & transfugas suspendentes, ignauos & imbelles cœnu ac palude iniecta, super crate mergebant. Et leuioribus delictis pro modo pœnarum, equorum pecorumq; numero conuicti mulctabantur, pars ipsius multæ regi vel ciuitati, pars ipsi qui vindicatur, vel propinquis eius

c l. 1. de pœn. in F vide, l. fin. de in ius voca. l. quicunque, §. quod si, de ser. fugi. l. si de sep vio.
d Paul. l. 2. de pub. iud. § publicorum cod. tit ap. Iustin.
e in c. qualiter in 2. e. 1 nu. 35.
f l. aut damnũ, §. vita, & l. capitalium, de pœn. F.
g l. quidam, de pœn. F l. aut damnum, §. inter eos, & §. ea pœna, eod.
h d. l. quidam.
i l. relegatorum, de inter. F. l. 2 de pub. iud. F.
k d. l. aut damnum
l l. moris, de pœn.
m l. si quis fortè, §. fi. & l. sup. de pœn. F.
n Cicer apud Dion Cass. lib. 44 histor.
o l respiciendum, de pœn.

14 exsoluebatur, teste Cornelio Tacito [p]. ¶ † Cómunis omnium fere gentium ab initio rerum publicarum consensus, capitales, & corporales pœnas vix & raro recipiebat, quantouis graue scelus, vt homicidium, commissum esset: sed pecuniarias pœnas imponebant, vt liquet ex legibus Salicis, Allemanicis, Saxonicis, Anglicis, Thuringorum, Burgundiorum, Francorum, Ripuarię, Boioariorum, Vuestphalorum, Vuerinorum, Frigionum,

15 ¶ † Langobardorum, Theutonum. Meminit Appianus [q] crudelem Syllam primũ inuentum esse,

16 q morte multaret, Romæ videlicet. ¶ † De Anglis Polydorus Vergilius [r] scribit, apud illos nec ob crimẽ maiestatis affici morte sacris initiatos, quos dicimus, clericos. Imo nec eos, qui legere norunt pro crimine primo, veluti illis affines: sed inuri tantum literas illis criminum commissorum indices, nempe homicidis, in palma sub pollice literam M. quæ Anglice *murdre*, id est, homicidium significat: pro furto litera T. id est, *thefte*, hoc est, furem significans. Idque ex sanctione Henrici 2. Anglorum regis. Quæ tamen lex in desuetudi-

p Tacit. lib. de morib. Germano.
q Appia. Alex. lib. 1 de bellis ciuilib.
r Polyd. Verg. lib. 26. histor. Angli.

17 nem abijt. ¶ † Crudelissima visa lex Draconis, qua [ἅπασι τοῖς ἁμαρτάνουσι ζημία θάνατος, *Omnium flagitiorum vna pœna mors*:] quam temperauit humanitate & æquitate Solon [s]. Nulla enim satis magna cunctatio videtur vel deliberatio, vbi de vita homini tollenda agitur. Et ideo tot tantasq; solemnitates præcedere debere prudentissime statutum esse iuribus, Deo fauente, docebimus. Innuit & his verbis Iuuenalis [t].

Pone crucem seruo, meruit quo crimine seruus
Supplicium? quis testis adest? quis detulit? audi,
Nulla vnquam de morte hominis cunctatio longa est.

Vnde ecclesia eam nunquam infligit [u]. Quamuis enim quis morte dignus sit, aut videatur ob immanitatem patrati sceleris: tamen semper ecclesia sperat de emendatione & pœnitentia reorum delinquentium, neq; statim curiæ seculari etiam depositos supplicio afficiendos tradit [x]. Et quando incorrigibiles & noxios omnino gregi, & cæteris hominibus videt, dum eos laicis puniendos remittit, adhuc etiam pro illis intercedit, ne morte afficiantur [y]. Omnes enim morimur, & dilabimur in terram, quę non reuertitur: nec vult Deus perire animam, sed retractat, cogitans ne penitus pereat, qui abiectus est: vt in hác sententiam, pro vita conseruáda Absalom qui fratricidium cómi-

s Plutarch in Solon.
t Iuuenal. saty 4.
u ca. clericis, & c. sententiã sanguinis, ne cleric. vel monach. secul. nego. se immisc. c. in archiepiscopatu, de raptor.
x [illegible] ab homine, de iud. ap. Grego.
y c. nouimus, de verb. sign.

18 serat, dicitur regi Dauidi [a]. ¶ † Grauissimæ antiquitus pœnæ, exiliũ, & aquæ & ignis interdictio, quibus homines etsi improbissimi, tãtum à societate ciuili pellebantur. Et quádiu minores pœnæ humanam cohibebant audaciam, non opus fuit maiore, sine qua homines arcere à malis poterát, vt ait Diodotus apud Thucididem [a]. Et Cicero [b] tradit, priscos Romanos quos rerum capitalium damnassent, tecti tantummodo, aquæ & ignis interdictione damnare solitos fuisse. Et Lactátius [c], interdicto earum rerum vsu, quibus vita constat hominũ, perinde habitum, ac si esset, qui eam sentẽtiam exceperat, morte multatus. Adhuc enim, inquit, videbatur nephas quamuis malos homines, supplicio capitis afficere. Vetuit Deus Cainum, quamuis fratricidam, occidi [d]. Et Lamechi homicidæ sanguiné fundi [e]. Erant & condemnationes pecuniariæ graues veteribus, ob magnam ipsorum paupertatem. Et proinde pro delictis gra-

19 uibus erant & tales impositæ [f]. ¶ † Sed vt monui, hęc tum demũ obtinebát, quãdo homines leuioribus pœnis castigari poterát, cum probitas leges reuerebatur: verũ vbi creuit improbitas & contumelia, tũc opus fuit saltem pœnarum grauitate & mortis metu deterreri scelestos [g], gladiusque datus magistratibus ad vindictã malefactorum [h], idque propter rationes, quas supra commemorauimus quibus interesse reipub. delicta puniri docuimus. Sic Deus in pacto renouato Noacho post diluuium, cum pronos ad malũ & sanguinem fundendum vidisset homines, & ad delinquendum faciles, cœpit seuerius leges ponere, dixitq;, [*Qui effuderit sanguinem humanũ, fundetur sanguis illius* [i].] Et rursum in lege Mosáica [k], mortis pœnam sępe delictis statuit. Et in Euãgelica [l], πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται. *Omnes qui gladium acceperint, gladio exterminabuntur.*] Cæterum diuersæ leges diuinæ ab humanis: & rursum diuersæ inter se diuinæ. Diuersę quoq;, & variæ humanæ.

a lib. 2. Reg. c. 14.
a Thucid. in 3.
b Cic. pro domo sua ad Pontif.
c Lactan. li. 2. diuina. instit.
d Genes. 4.
e Genes. 7.
f §. pœna autẽ iniuriarum, de iniur. apud Iustin. Quod & latius explicat Theop. in suis Institut. ins. eo. tit. §. pœna, eo. tit lib 4. tit. 4.
g L. 1. de abige. li. 47 F tit 14. cum simil. & glos. ibi not. in ver. id grauis.
h ad Roma. ca. 13. l imperium, de iurisd. omn. iud.
i Genes c. 9.
k Exod. 19. 21. Leuit. 20. Numero 35 Deut. 21.
l Matthæi c. 26.

De

de Pœnis Diuinis in genere.
Cap. 4.

1 *Pœnarum in genere criminalium, diuinarum & humanarum diuisio.*
2 *Pœna Humana quæ, & quomodo dicantur.*
3 *Pœna diuina temporalis, & perpetua.*
Temporales in hoc & alio seculo. & quæ eius generis.
4 *Pœna quare interdũ transit in successores, & posteros.*
Filij quando afficiantur pœnis pro parentibus. eod.

1 SEd † vt criminalium pœnarum gradus, & varias paucis complectamur differentias: earum, de quibus iam meminimus, & de quibus dicturi sumus, pœnas diuidemus, in diuinas, & humanas. Rursum diuinas, in eas, quas in hoc seculo Deus infligit, & eas quas in alio, temporales vel perpetuas. Humanas rursum, in eas quæ fori sunt ecclesiastici, & quæ secularis. Quæ omnes sunt vel spirituales, vel corporales, vel mixtæ. Et rursum corporales, vel capitales, seu ad vitæ naturalis vel ciuilis priuationem pertinentes: vel non capitales, ad existimationem & famam pertinentes, vel ad membrorum aliquorum abscissionem. Quas omnes suis gradib⁹ & exem-
2 plis illustrare expedit. † Humanæ sunt ab hominibus impositæ, vel per homines reposcuntur: vt & ratione executionis pœnarum à Deo indictarum, pœnæ humanæ & temporales dici possint, institutione & constitutione diuinæ: non tamen omnes diuinæ, humanę ea ratione dicentur. Sunt enim quædam, quæ salubri tantum admonitione sunt corripienda ab hominibus, non autem corporalibus flagellis animaduertenda, quorum vindicta diuino examini tantum est reseruanda. Quando videlicet, in delinquentes disciplinam exercere non possumus, vel quia non sunt nostri iuris, vel quia illorum crimina, & si nobis nota sunt, tamen manifestis indicijs probari non possunt[a]. Benignitas etiam Dei pœnas differt, & maleficijs aliquando infert seras, nunquam tamen irritas, vt ait Plinius[b]. Et Iuuen.[c],

Vt sit magna, tamen certe lenta ira Deorum est.

3 ¶ † Diuinarum pœnarum aliæ temporales, aliæ perpetuæ. Temporales pœnæ à Deo imponuntur in hoc, & alio seculo[d]. In hoc seculo, ægritudo, paupertas, mors, & similes angustiæ, seu exercitia bonorum, quibus castigantur delinquentes & corriguntur, ne in æternum pereant[e]: quare nec mala dicuntur, quum bonos reddant malos, vel bonos meliores[f]. Qui si obdurauerint, & illis flagellis non castigentur, certe temporales pœnæ
4 æternarum initium sunt. ¶ † Ideo non est mirandum, si aliquando maiorum pœnas luant temporales successores, qui non offenderunt: nam sine culpa quidem sunt, verum sine causa non affliguntur. Et ita pœna iusta[g]. Plutarchus[h] hoc ad exemplares pœnas pertinere ratus est, [*Vindictam vero, inquit, quæ ob maiorum facinora in filios, ac vniuersum debacchatur genus, manifeste aliquando cernimus: quãdoquidem multos à sceleribus auertit, ac ne similia audeant, deterret ac admonet.*] Varijs ærumnis & pœnis temporalibus conseruantur iusti, ne cadant: qui iam ceciderunt, releuantur. Sunt pharmaca, quæ præueniunt morbum, & anteuertũt, alia quæ curant. Et præstantior mihi & magis amicus videtur censendus medicus & medicina, quibus auertuntur & præcauentur morbi, illis quibus sanantur. In vtrisq; bonum nihilominus: sed non esse ægrotum, quam curari, melius. Sodomitarum[i] pueri temporali supplicio ignis & sulphuris extincti ex hoc seculo sunt: attamen maximũ beneficium illis diuina hæc pœna temporalis, qua eos Deus præcociter deleuit, ne in æternum, si actu deliquissent, punirentur. Sic & iustus cum iniustorum pœnis plerumque inuoluitur, & vtrique plectuntur: sed rapitur iustus, ne si viuat, malitia mutet eius intellectum[k]. Sic Deus dicitur Zelotes, visitans peccata parentum in tertiam & quartam generationem[l]. Sicuti peccati Dauidis pœna temporalis translata in posteros, quando prædictum illi, ab eius domo non abiturum gladium[m]. Dictum & ad Heli per prophetam, ob peccatum eius, quod non corrigeret filios[n]. [*Ecce dies veniunt,* ait Dominus, *& præcidam brachium tuum, & brachium domus patris tui, vt non sit senex in domo tua omnibus diebus.*] Et Achabo conuerso ad pœnitentiam, pœna eius peccati translata in posteros[o]. Vt & in iure ciuili aliquando, & gentium ob crimina quædam atrocia extenditur pœna in proximos, & filios, vt in crimine maiestatis[p], & hæreseos[q]: in quibus metuitur, ne filij imitentur parentum scelera, & ideo illis occasio subducitur. Proinde dum quis videt flagellari in hac vita homines à Deo, nõ statim arguere debet, ideo illos improbos: nec contra, dũ videt impios omni humana fœlicitate cumulari, & prospere viuere, non ideo illos probos & Deo gratos opinari. Nam quos amat Deus, castigat, vt præmijs æternis reseruet: quos autem contemnit, permittit bona in hac vita recipere, vt ęterna supplicia consequantur[r]. Quod ex diuitis, & Lazari parabola colligere licet in sacro Euangelio. At non ita in pœnis, quæ in vltionem peccatorum & delictorum feruntur, siue illæ temporales, siue æternæ sint, statuendum. Nam hæ personales sunt, nec personas egrediuntur[s], vt alius pro alio puniatur[t]: sed anima, quæ peccauerit, ipsa morietur, nec filius portabit iniquitatem patris[u]. Et vnusquisq; ꝓ peccato suo morietur[x].

a c. cum in lege. §. his itaq. 23. q. 4. c. coram. 11. q. 3. c. nullam. 50. q. 5.
b Plin. lib. 2. c. 7.
c Iuuenal. sa. ty. 13.
d c. sũt plures, de pœnit. dist. 3. can. qui in aliud. 25. distin. e d. c. sunt plures. §. authoritas. & can. qd ergo. 23. q. 5.
f can. illa. can. nec in qui, 15. q. 1.
g can. quisin aliquo. 51. dist.
h Plut. lib. de Sera numi. vindic.
i Genes. 9.
k Sapien. 4.
l Exod. c. 20.
m 2. Reg. c. 12.
n 1. Reg. c. 2.
o 4. Reg. c. 21. can. illud. [illegible] & can. [illegible] & can. talis de pœnit. dist. 5.
p l. [illegible] ad l. [illegible] maiest. C. & in [illegible] ne illo non [illegible] in coniectura in hanc sum.
q can. quam ego. [illegible] verum. & [illegible] seq. [illegible] cum similib.
r can. si quando. de pœnit. dist. 5.
s l. quia tale. fol. [illegible]
t l. crimen parentum, [illegible] pœna, ¶. [illegible] cimus. eod. rubr. ne fil. [illegible] patre, &c.
u Ezech. c. 18. can. si habes. & c. 1. 24. q. 2.
x Deuter. 24. 2. Paral. 25. 4. Reg. 14.

De duabus primis pœnis homini, & mulieri impositis.
Cap. 5.

1 *Mors pœna peccati.*
2 *Pariendi dolores mulieribus in pœnam dati.*
Vxor quare marito subdita. eod.
3 *Parere durum mulieribus.*

1 POenæ † temporales diuinę, de quibus sacra Biblia meminerunt, sunt plures: verum quasdam tantum indicabimus, easq; quoq; ab hominibus vsurpatas, vel exemplo, vel præcepto per earum expositionẽ, ne cogamur easdem sępius sub diuersis recantare locis. Prior imposita pœna homini mors temporalis, huius vitę solutio animę & corporis, ob primũ peccatum Adami & Euæ[y]. Et cum hac labores, solicitudines omnes, morbi aduenerũt. Siqdem omnia fere negotia labore necessario subimus, vt habeamus alimenta, quib. decadentẽ per singula momẽta vitã corporis reficiamus. Morbi autem sunt monitores mortis, veluti particulares corporis lites, quæ vniuersam systasim & naturæ temperamentum paulatim rodunt &

y Genes. 3. & 5. ad Roman. [illegible] can. cum ergo. §. 1. 24. q. 3.

dunt & debilitant. Ex terra facti sumus, & in terram ob peccatum reuertimur [a]. *Omnes morimur, & delabimur in terram, veluti aquæ, quæ non reuertuntur* [b]. Poëtice egregie tamen Hesiodus depingit vitæ prioris hominis fœlicitatem, & ex peccato mulieris ex malo succedentem infœlicitatem [c].

> πρὶν μὲν γὰρ, inquit, ζώεσκον ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων
> Νόσφιν ἄτερ κακῶν, καὶ ἄτερ χαλεποῖο πόνοιο,
> Νούσων τ' ἀργαλέων, αἵ τ' ἀνδράσι γῆρας ἔδωκαν.
> Αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι.
> Ἀλλὰ γυνὴ χείρεσσι πίθου μέγα πῶμ' ἀφελοῦσα
> Ἐσκέδασ', ἀνθρώποισι δ' ἐμήσατο κήδεα λυγρά. &c.
> quæ seq. id est.
> *Prius namque viuebant familiæ hominum*
> *Omnino absq; malis, & sine difficili labore,*
> *Morbisq; molestis, qui hominibus senectam adferunt,*
> *Mox enim in afflictione mortales consenescunt.*
> *Sed mulier manibus vasis magnum operculum dimouens.*
> *Dispersit, hominibus autem machinata est curas graues.*

2 ¶ † Secunda diuina pœna mulieribus imposita, dolor est in pariendo, & alia seruitus maritalis [d]. Duæ pœnæ certe grauissimæ per eam, quæ in pariendo, voluptas in decipiendo viro præcedens vindicatur: in ea quod viro subdita sit, punitur temeritas, quod abusa fuerit viro, cui data erat in auxilium, & facta antea adiutorium illi simile [e]. Merito & facta non amplius æqualis authoritatis, sed subdita viro [f]. De hac potestate nos tractamus, in personarum liberarum potestate. Atque pœnam parere esse, & gemitum mulieribus acerbum, constat ex præcepto Dei [g]. 3 ¶ † Et Esaias [h], [*Sicut mulier, quæ concepit, dum appropinquauerit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus.*] Et mulier cum parit, tristitiam habet [i]. Ante partum onerosa, in partu dolens, post partum laboriosa [k]. Et commode plerunque sacra pagina vtitur similitudine doloris parturientium, cum summos exprimere vult labores: veluti, ibi, [*dolores, vt parturientium* [l]. Et, *doluerunt quasi parturientes* [m].] Fœminæ vita animalibus in pœnam data censetur à Platone teste, Alcinoo [n]. [*Matri, inquit*, D. Ambrosius [o], *debes pudoris iniuriam, virginitatis dispendium, partus pericula, vteri longa discrimina.*] Iustinianus [p], mulierum esse miserendum circa dotium hypothecas arbitratur, propter obsequia, quæ maritis præstant, propter partus periculum, & ipsam liberorum procreationem.

a Eccles. c. 3. & 17. Genes. 3. ca. in ecclesiastico, 13. q. 2.
b 2. Reg. c. 14.
c Hesiod. 1. Ergon.
d Genes. 3.
e Genes. 2. ca. cum societas, 27. q. 2. c. lex diuina, 33. q. 2. ca. dubium, de biga.
f d. c. 3. Genes. c. fœminæ, 10. q. 5. can. est ordo, & c. seq. 33. q. 5. c. manifestum, can. cum caput, eod. ad Roma. 7.
g d. c. 3. Genes. ca. ii mulier, 5. dist. c. si serpens, de pœn. dist. 1.
h Esaias. c. 26.
i D. Ioan. Euang. c. 16.
k c. ex literis, de conuers. coniug.
l Psal. 47.
m Eccles. 48. & ... 15. Hierem. c. 6. & c. ...
n ... de doctri. Plat. c. 15.
o D. Ambros. su... Lucam, c. 1.
p Inst. in Lassitiam, 12. §. quis enim illorum, q. potio. in pignor. hab. lib. 8. C. ... c. 11.

de Pœna exilij. Cap. 6.

1 TErtia † pœna homini imposita est exilij: nam postquā deliquit primus homo, eiecit eum de paradiso, seu loco voluptatis Deus, vt terram coleret. Itaque peregrinus, & exul factus à patria, eiusque posteri [q]. Et proinde omnes vere philosophantes patres antiqui, & Christiani se peregrinari in hac vita, & peregrinos esse professi sunt [r]. Peregrinamur namq; vere à domino [s]. Nam patria nostra, ad quam properamus, æterna vita est, nec habemus hic ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus. Est autem illa ciuitas Hierusalem cœlestis, quā D. Ioannes in Apocalypsi descripsit [t]. Hoc etiam Plato dixit, παρεπιδημία τίς ἐστι ὁ βίος, vita peregrinatio, quædam est. 2 ¶ † Hanc peregrinationem vniuersorum hominum sequuta est alia particularis peregrinatio, quando à loco natiuitatis quis in aliam transit patriam, vel ciuitatem, vel coloniam. Peregrinique dicuntur, omnes extranei alienigenæ [v]. Atque etiam Romę, illi peregrini, qui non adepti erant ius ciuitatis: vnde & prætor peregrinis, qui ius dicebat inter alios, quam ciues Romam venientes [x]. 3 ¶ † Proinde peregrinatio est, vel voluntaria & sine ignominia: alia ob crimen, coacta. Voluntarias peregrinationes plures obierunt, vel vt vitæ necessaria pararent, alios docerent, vel vt discerent, & vt laboribus suis peccatorum pœnitentiam agerent: cum post diluuium homines multiplicati sunt, ędificata, vel cœpta turri Babel, sese in nouas colonias diuiserunt [y]. Peregrinatus Loth, Abraham [z]. Isaac, Iacob, & alij patres Hebręorum. Peragrarunt fere vniuersum orbem D. Petrus & Paulus, vt constat ex historia Actuum apostolorum, & ex libris recognitionum D. Clementis. Idipsum fecerunt & cæteri apostoli, & discipuli Domini, disseminandi Euangelij causa, vt in sacris literis apud Abdiam Babilonicum, & in recognitionum libris Clementis, & alijs historiarum monumētis legimus. Discendi causa philosophi & præstantes quidam viri orbis perlustrarunt magnam partem: vnde sapientiores facti creduntur, vt Empedocles, Pythagoras, Democritus apud Magos versati in Babylonia, Platoq;, vt illi, in Ægyptum pfectus. Apollonius Tyanæus quoque fuit in Babylonia cum magis, in India cum Brachmanis, in Ægypto

q Genes. 3. ca. Adam, de pœnitent. dist. 1. c. in capite, 10. dist.
r Genes. 23. Psal. 38. Hiere. 35. ad Hebr. c. 11. 1. Petri c. 2.
s 2. ad Corint. c. 5.
t Apocal. ca. 21.
v §. 1. de non elig. sec. nupt. in Auth. §. fin. de hęred. insti. ap. Iustin.
x l. 2. §. cumq; consules de orig. iur.
y Genes. c. 10. & 11.
z Genes. 12.

cum Gymnosophistis [a]. Strabo, & Diodorus Siculus, & Herodotus fere studio inquirendi, vniuersum orbem peragrarunt, vt ipsi testãtur. Vlysses heroum sapientissimus habitus, quod sæpius aduersam fortunam expertus, multorum vrbes ac mores conspexit, vt ait Diodorus Siculus [b]. Hosque Fridericus Cæsar, qui discendi causa peregrinantur dignos miseratione & fauore arbitratur [c]. Dicebat Apollonius Tyanæus [d], adolescenti maxime conuenire, ne secus ac si patria pulsus esset, quam longissime peregrinari. Galenus quoq; in Iudæam nauigauit, vt verum Balsamum à falso dignosceret [e]. Memorat idẽ Galenus se sphragillis seu terræ sigillatæ noscendæ causę in Insulã Lemnon nauigasse [f].

4 ¶ † Ea hoc exilij genere, peregrinationes temporales introductæ sunt, quib⁹ pœnæ loco plura peregrinantes patiuntur, vel visitandi sacra loca gratia, aut sanctorum basilicas [g], quarum conuentus qui contempserit per superbiam, anathema dicitur [h]. Finis namq; harum est, non vt noui quippiam curiositate quadam impulsi videamus, aut veterarum cladium rudera, ob quæ peregrinari quidã historiographi, & quidam nunc antiquarij: sed vt labores ob peccata suscipiamus, vt D. Petrus formam constituit [i]. [*Charissimi*, inquit, *nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quasi noui aliqd vobis contingat: sed communicantes Christi passionibus gaudete.*]

5 ¶ † Tales peregrini sunt in tutela summi pontificis, seu ecclesiæ [k]: atq; qui eos spoliauerint, excõmunicantur [l]. Et ita sunt de foro ecclesiastico [m]: quamuis & imperator eos tueatur quoq; [n]. Frequens erat olim modus in pœnis imponendis in foro ecclesiastico peregrinatio: vt presbyter, qui reuelat exomologesim sibi cõmissam, iure antiquo debebat deponi, & omnibus diebus vitæ suæ ignominiosus peregrinari [o].

6 ¶ † Erat Ostracismus [p] apud ciuitates quasdam populari imperio gubernatas, quo tollebant eos ea ciuitate, qui supereminebant, & in exilium pellebant, ꝓpter æqualitatem conseruandã, quam complectebantur. Ob quam, qui superexcellere videbantur, vel propter diuitias, vel propter amicos, vel propter aliquã aliam ciuilem potentiam, extra ciuitatem relegabantur in tempus aliquod terminatum. Hermodorus Ephesius exulare iussus, quod vir probus esset [q], Cui postea statua Romæ posita est, quod author fuisset habendarum legum à Gręcis [r]. Huic exilio simile videtur illud, quod induxit impius Nicephorus imperator Orientis, qui Irenem expulit: is enim coegit Christianos ex omnibus regionibus in Sthlabinas demigrare, & eorum habitationes diuendidit [s].

7 ¶ † Coacta peregrinatio, quæ criminis causa imposita fuit, dicitur deportatio, [*Qui deportantur*, inquit T. Ælius Antoninus [t], *si heredes scribantur, tanquam peregrini capere non possunt*] Per eam enim deportationẽ quis ciuitatem amisit [u]. Proinde ad peregrinitatem redactus dicitur ab Vlpiano [x]. Et per consequens erat eius iuris aquæ & ignis interdictio, in cuius locum successit deportatio [y]. Et hi proprie deportati exules, cæteri relegati.

8 ¶ † Attamen exilij nomen peregrinationem hanc complectitur, & alias: quia exul, si Nonio Marcello & Festo credamus, dicitur, qui extra solum proprium positus est, id est, sine eo, vel extra solum seu locum, Et Seneca, [*Exilium loci, inquit, commutatio est* [z].] Et Cicero, [*Iam vero exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quæramus, quantum demum à perpetua peregrinatione differt* [a].] Et Ouidius [b].

—*Per externas profugus pater exulat oras.*

Et Philiscus apud Dionem Cassium [c], [*Exilium est,*

9 *peregrinatio quædam cum ignominia coniuncta.*] ¶ † Marcellus exilium triplex constituit [d], [*aut est*, inquit, *certorum locorum interdictio: aut lata fuga, vt omnia loca interdicantur, præter certum locum: aut insulæ vinculum*: id est relegatio in insulam.] Exilium quidem semper in pœnam non vtique impositum est: verum illud contendo, si in pœnam non sit, tamen ob pœnam euitandam frequentius esse inuentum: solum vertere & mutare. Proinde in malam partem perpetuo exilij nomen accipiendum: cum tamen peregrinatio sæpius laudabilis dicatur.

10 ¶ † Proinde, vt de exilio, & quæ exilij sunt, inuoluta euoluamus, dico exilium aliud esse voluntarium ob pœnæ metum: vel ex iudicio in pœnam, decretum. Vtrumque & perpetuum, aut temporale esse potest.

11 ¶ † De voluntario primum inuenio profugum & exulantem Cainum, qui postquam Abelem fratrem occidit, egressus à facie Domini, factus est profugus ad orientalem plagam Edem [e]. Qui non præmeditate, sed casu occiderant in lege antiqua proximũ, fuga mortis periculum vitabant [f], in ciuitatibus refugij exulando: Ita enim erat à Deo constitutas, [*si inceſſector extra fines vrbium, quæ exulibus deputata sunt, inuentus fuerit, & percussus ab eo, qui vltor est sanguinis, absq; noxa erit, qui eum occiderit.*] Debebat enim exul in vrbe vsq; ad mortem pontificis residere: postquam autem decessisset, homicida reuertebatur in terram suam. Hoc ipsum inter Ethnicos & alios populos, quam Hebræorum obseruatum cognoscimus ex M. Tullij Ciceronis [h] verbis, [*Exilium, inquit, non est supplicium, sed perfugium, portusque supplicij. Nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt, hoc est, locum & sedem mutant. Itaque in nulla nostra lege reperietur, apud cæteras ciuitates maleficium vllum exilio esse multatum: sed cum omnes vincula, neces, ignominiasq; vitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt quasi ad aram in exilium. Qui si in ciuitate legis vim subire vellent, non prius ciuitatem, quam vitam amitterent.*] Et alibi, [*Quid enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis.*] Memphitarum lege homicida, qui etiam inuitus occidisset, exulare debebat, & proficisci ad Gymnosophistas: neque prius in patriam redire poterat, quin ab illis fuisset absolutus: & si illi absoluere nollent, in montibus errabat, donec Gymnosophistas illius misereret, vt ait Philostratus [i]. Apud Græcos fortuiti casus voluntario exilio damnabantur [k]. Et erant homicidarum homicidia permissa, donec de his cognitum fuisset. Sicque refert legem Demosthenes [l], ἐὰν δέ τις τὸν ἀνδροφόνον κτείνῃ, ἢ αἴτιος ᾖ φόνου, ἀπεχόμενον ἀγορᾶς ἐφορίας, καὶ ἄθλων, καὶ ἱερῶν ἀμφικτυονικῶν, ὥσπερ τὸν Ἀθηναῖον κτείναντα, &c. *Si quis homicidam ceciderit, aut cædis causa fuerit, is abstineat foro collimitio, & ludis & sacris Amphictyonicis, perinde ac si Atheniensem occidisset.*]

12 ¶ † Hi qui ita voluntario exilio ob metum alicuius rei se patriæ subtrahebant, mea sententia profugi nomen merentur, ἀνδίφιλοι, vt apud Plautum.

Quid nunc agam nescio, nisi vt improbos famulos imiter,
ac domo profugiam.

Ita ferunt Cononem ducem Atheniensium, impatientem cladis acceptę à Lysandro Lacedęmonio, in prælio nauali, spontaneum delegisse exilium, & fugisse ad Artaxerxem Persarum regem in Cyprum, eius auxilio postea patriam in libertatem asseruit [m]. Et Protagoras Abderites Me-

mandri

a Iamblic. in princ. libri de mysher. Aegyptio. Philostr. in 1 de vita Apollonij.
b Diod. Sicul. in prin. Biblio. in præm.
c constit. habita, ne filius pro patre, lib. 4. C. tit. 13.
d Philostr. in 1 de vita Apollonij.
e Galen. lib. de Antidot. Amatus Lusitanus, li. 1 enarratio. in Dioscorid. enarrat. 18.
f lib. 9. simpl. medica.
g can. si quis Romipetas 24. q. 3.
h c. si quis per superbiam, 10. di. ex Gangrẽ. conc.
i 1. Petri epi. 4.
k c. innouam⁹, de treu. & pace. c. vni. de peregrin.
l d. cap. si quis Romipetas, cũ 2. seq.
m Specul. tit. de compend. iudic. §. 1. vers. 10.
n l. omnes peregrini, C. cõmu. de success.
o c. sacerdos, de pœnit. dist. 6.
p Arist. 3. Polit. c. 9.
q Cic. 5. Tuscul.
r Plin. lib. 34. Strab. lib. 14. Pomp. l. 2. §. postea ne diutius de orig. iur. in P.
s lib. 1 hist. Orient. in constit. Nicephori. περὶ στρατείας τῶν ἀπόρων, de militia pauper.
t l. 1. de hæred. inst. li. 6. C. tit. 24.
u l. inter pœnas, 6. de interd. & releg. P. l. amissione, §. de capitis diminut. lib. 4. 5.
x l. 2. de pœn. in P. & l. 3. ad leg. Iul. pec. in P. tit. P.
y l. sed si, in. §. liberos, de in ius voc. li. 5. P. tit. 4.
z Seneca, de consola.
a Cic. 5. Tuscul.
b Ouid. 5. de Tristib.
c Dio Cas. lib. 38. hist. Rom.
d Marc. in l. exilium est, 5. de interdict. & releg. lib. 48. P. tit. 22.
e Genes. 4. Iudic. 20.
f Deuter. 4.
g Numer. c. 35.
h Cic. pro Aul. Cæcin.
i Philostr. 6. de vita Apollonij c. 3.
k Xenoph. lib. 4. de [illegible] Homer. [illegible]
l Demosth. aduers. Aristocratem.
m Liui. lib. [illegible]

nandri filius, & auditor Democriti, accusatus ab Atheniensibus, quod Persarum magiam & disciplinam didicisset, sponte exulauit. L. Apuleius Saturnius trib. pleb. cum se videret odiosum ob legem Agrariam, aliasq; factiones, Rhodum profectus est in voluntarium exilium.

13 ¶ † Exilium inuoluntarium, & in pœnã inflictum, proprie & improprie, vt monui, dicitur, proprie deportatio est, quæ erat perpetua in exilium, seu in insulam commutatio: quæ pœna, quia adimebat ciuitatem a, erat grauissima, & capitalium criminum, vt eam non liceret præsidibus prouinciarum inconsulto principe, aut sine eius consensu imponere, etsi præfecto vrbis liceret b. Et, vt Plinius ait, non liceret de exilio nisi die quadraginta quinq; electis viris dare tabellã c. Deportati cum ciuitatem amitterent & bona, nec manumittere poterant d, nec testari e, non ab intestato filijs hereditatem relinquere f, nec potestatem in eos habere g, non legatum accipere h. Omnia quippe bona deportati fisco applicabantur i. Proxima morti est in insulam deportatio k, nam apolides, omnibus iuris ciuilis priuilegijs exuti, retinent tantum quæ iuris gentium sunt l. Et in summa deportatio, rerum omnium spoliatio est. Sicut restitutio deportati indicat, quæ bonorum ac dignitatis vno nomine amissorum est recuperatio m: ita amissis bonis, ciuitate relicta, nudus exulat, vt ait Paulus iuriscon. n Philo Iudæus o tradit secundam ab extrema capitali pœnam atrocissimorum criminum cõuictis imponi à iurisperitis exilium: suo autem iudicio, imo eam esse supplicio grauiorem. Siquidem mors calamitatum finis est: exilium vero non finis, sed malorum nouorum initium, dum ciuitata vna sensu carente, innumeræ mortes sentiuntur. Et certe quo magis supra omnia nobis chara patria, & proximi, & amici ibidem existentes, eo maior & asperior quotidiana pœna, diuulsum & priuatum illis se videre.

14 ¶ † Formam habet deportationis, relegatio, quæ in perpetuum, vel ad tempus fit: verum non ita seuerum habet iudicium, vel exilium. Nam in deportatione locus certus deputatus & definitus pœnæ causa, ex quo excedere nõ licet, vt in Pathmon insulam deportatus fuit D. Ioannes Euangelista. Vocaret idioma tritum confinatos deportatos, quasi intra fines conclusos. Hoc ipsum in relegatione, sed eius mitior causa. Siquidem relegati in potestate liberos suos retinent, & omnia alia iura sua, & bona, præter ea, quę eis per sententiam multæ nomine erepta sunt. Sicuti potest adimi ijs, qui in perpetuum exilium relegati sunt p: etsi ijs quoque insulam designatam egredi non liceat q. At deportatione in perpetuum quis insulæ vinculum subit: relegatione ad tempus, & in perpetuum, sed cum retentione bonorum suorum, & factionis testamenti actiuæ & passiuæ, & ciuitatis r. Ideo præsidibus prouinciarum permissum est in insulam relegare, si suæ prouinciæ insula sit: vel si alterius, consulto principe s. Et istæ propriæ differentiæ sunt iurisconsultorum, cum apud Latinitatis authores deportatio pro relegatione, vel in aliam regionem vel ciuitatem translatione simpliciter accipiatur, vt notat P. Crinitus t.

15 ¶ † Hebrei populi ob scelera in seruitutem ducti & capti exularunt à proprijs penatibus, translati in Babilonem per transmigrationem sub Nabugdonozor, anno eius imperij 3. Et postea alijs duobus temporibus. Iterum tempore Vespasiani capti Iudæi, deportati in Hispanias, & alio u.

Transtulit Salmanasar rex Assyriorum capta Samaria, Israelem in Assyrios, tempore, quo Acham erat rex Iuda x. Et iterum anno 9. Oseæ regis Samariæ, capta Samaria, rex Assyriorum transtulit Israelis populum in Assyrios, & constituit eos in Haila, & Abor fluuijs. Gozam in ciuitatibus Medorum y. Recepta etiam exilij deportatio iure pontificio, postquam quis verberibus publice castigatus clericus, primum ordine priuatur z. Prodest interdum conuersis, pro salute animæ suæ, mutatio loci. Plerumque enim, dum mutatur locus, mutatur mentis affectus a. Facit & c. 1. de raptor. vt possit latam fugam reo episcopus imponere.

16 ¶ † Alia relegatio est, quæ non habet assignationem loci, intra quem quis se debeat continere, vt præcedens: imo contra habet liberas nationes, & vagandi, dempto vno loco, qui interdicitur, licentiam. Et ita relegatio ab illo loco, vel exulatio dicitur b, & interdictio. Sic in exilium damnatus Cicero à Crasso, Cæsare, & Pompeio. Facultates tamen eius publicatæ, ædesque eius, tanquam hostis, solo æquatæ, & earum area templo Libertatis consecrata fuit, iussus abesse Roma 468. millia passuum: prætereaque edictum, vt si intra eos fines venisset, & ipse, & qui eum suscepissent, impune à quouis occidi possent c. Eam pœnam quoque Fridericus d imperator imponit pacis iustæ violatoribus, vt si bona non habeant, ex quibus multa indicta solui non possit, corporis sui correctionem in verberibus patiantur, & procul ab eo loco, quem inhabitabant quinquaginta milliaria, per quinquennium vitam agant. Ad hanc interdicti speciem pertinet illa, quę Mariæ sorori imposita est, vt extra castra moraretur, neque in ea reuerteretur per aliquot dies e. Interdictio etiam aliquando continet, ne quis certum locum egrediatur, vel domũ suam f, vel alterius, nos dicimus *bailler l'arrest en sa maison, ou ailleurs*. Si autem quis in certo loco concludatur ad tempus, vel in perpetuum, tunc non erit interdictio simplex, sed potius carcer, custodiave publica, vt

17 infra in carceribus, Deo fauente, dicemus. ¶ † Et generaliter interdicere, nihil aliud est, quam prohibere & denuntiare g. Sic dicimus administrationem interdici tutori accusato de suspecto h, & prælato res ecclesiæ dissipanti i. Ita & interdicere patria k, & sic de similibus, nos *bannissement* dicimus interdictum hoc, exulare: quod generale est, vel particulare. Generale, est lata fuga dictum l, quando vniuersorum locorum fit interdictio: vt cum quis iubetur fines regni, vel prouinciæ excedere. Particulare certorum locorum est prohibitio. Omitto interdicta locorum & personarum, quæ ex censura ecclesiastica pendent, de quibus, Deo fauente, paulo post. Est & pœna illa statuta Interdictio, quæ patronis causarum fit ex causa, ne intra annum, vel in perpetuum postulent, ne certis personis adsint, ne in tribunali pręsidis causas agant, vel in alio certo tribunali. Interdicitur & foro, id est, forensibus negotijs, & alijs priuatis actionibus, quæ explicat Vlpianus m. Et apud Demosthenem n de homicidæ inuoluntarij exilio, [Greek, illegible] id est, *terminus est homicidijs omnibus, in-*

18 *terfectis patria prohiberi.*] ¶ † In exulibus gradus pœnarum sunt. Ideo si qui ad tempus relegatus est simpliciter, ante redeat, in insulam relegatur: si is qui relegatus est in insulam, eam excesserit, deportatur: qui deportatus euaserit, capite punitur o. Non enim licebat excedere præscriptos

x 4. Reg. 17.
y 4. Reg. 18.
z c. 1. de calu. lib. 5. Decretal. tit. 2. c. hi qui, 2. q. 4. Barbat. in ca. cum non ab homine, co. 6 vers. & dicit hoc, de iudic. vide Præposit. in c. in primis, 2. q. 1.
a ca. valet, 82. dist.
b l. exilium, 5. de interdict. & releg. in F. l. relegatorum, 7. §. solet, eo. tit.
c Dio Cassius, lib. 38 histor. Roma.
d in § 1. vers. qui vero ad prędictam pœnam, de pace tenenda, lib. 2. Feud. tit. 53.
e Numeror. c. 12.
f l. 5. de interd. & relegat.
g §. sunt tamẽ de interd. op. Iustin.
h §. si quis autem, de susp. tut.
i c. vltim. extra de accusatio.
k l. nulli, 10. de senten. & interlocu. om. iud. li. 7. C. tit. 45.
l l. exilium, 5. de interdict. & relega.
m Vlp. l. motis, 9. de pœn. in F.
n Demost. aduersus Aristocra.
o Marc. l. relegati, 4. & C. al. Iustra. l. capitalium, 28. de pœn. in F.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

exilij fines, ne pœna & iudicia illudantur. Proinde relegatus quidam à Iulio Basso proconsule, ante tempus elapsum in prouincia interdicta morari repertus, vinctus ad præfectos prætorio missus est per proconsulem Caium Plinium, qui despicerent, num damnari in metallum, an summo supplicio, secundum gradus qui in pœnis obseruantur, affici deberent [a]. Draconis leges permittebant exoles capere propria authoritate, deferre, & occidere [b], scilicet si in locis interdictis reperiebantur. Et disputant nostri, num hodie id liceat [c]. Et ex præscripto consuetudinis tati quidam sunt, & licere propria authoritate: mihi id non placet, sed capi quidem posse arbitror, & non nisi iudicis authoritate necandos. Nam & in deportato, iudicis pronunciationem, vt capitali sententia multetur, exigit Martianus [d]. Nec est singulis concedendum, quod per magistratus fieri potest [e]. Idcircoq; iudiciorum vigor est, ne quisquam sibi valeat indulgere vindictam [f]: etiamsi quis scelestissimus dicatur, ne prætextu zeli Reip. quis vindictas exerceat priuatas [g]. Et inauditum, & aliquando ante necauerit, quam examinauerit: cum tamen indicta causa nemo damnari debeat [h].

19 ¶ † Quod & senatusconsulto est Romæ sancitum, teste Tacito [i]. Verumtamen obseruandum est damnatos in exilium temporale, si post sententiam retineantur carcere, tempus illud carceris computari pro tempore exilij. Et si pendente custodia lapsum sit tempus, non posse in exilium mitti, sed solui à carcere liberos, ac si impleuissent exilium [k]. Veluti & qui vere exularunt, tempore impleto, in carcerem coniici ex priore delicto, vel loco interdicto antea arceri nequeunt [l]. Quæ notabilia sunt in fauorem reorum, qui damnati ad remos sunt, & in similibus, quos vocant banuitos.

a Plin. Nepos, lib. 10. Epistol.
b Demosthe. contra Aristocratem.
c Bart. Bald. Paul. Castr. in l. 1. C. de summ. trinit. Alberi. de Rosate in l. seruus, C. de his qui ad eccles. confug. in c. statuimus, 17. q. ii. 4.
d L. 4. de pœn. in F.
e L. non est singulis, de regul. iur.
f l. nullus, C. de Iudæis.
g l. fin. de malef. & mathe. C.
h l. 2. de sicar. in F.
i Cornel. Tacit. Anna. li. 12.
k l. omnem quibus, 23. C. de pœn. lib. 9. tit. 47.
l l. pen. C. de pœn.

de Pœna ieiunij & abstinentiæ à cibis Cap. 7.

1 *Ieiunij laudes.*
2 *Ieiunium in pœnam quomodo datum.*
3 *Ieiunium abstinere à peccatis optimum, quod iungitur corporali.*
Ieiunium purgare animam à peccatis ex religione, & Ethnicorum comprobationibus ostenditur. eod.
Ieiunia stata, & indicta quæ eod.

1 Quarta † pœna diuina erit ieiunium, & abstinentia ciborum. Scio ieiuniorum vires plures esse, verum & illa est pro peccatis eluendis, sicut ex D. Ambrosio [m] conijcimus. [*Quid est, inquit, ieiunium, nisi substantia & imago cælestis, refectio animæ, cibus mentis? ieiunium, vita est angelorum, ieiunium culpæ mors, excidium delictorum, remedium salutis, radix gratiæ, fundamentum castitatis.*]

2 ¶ † Omittam reliquas vires eius, tantum illud, quod institutum est, persequar: in pœnam ieiunia indicta, vt soluatur delictum & reconciliatio fieret cum Deo, qui inimicus erat ob peccatum. Alia ex theologis cognoscenda relinquam intacta: nam in illis copiose demonstrandis laborarunt & antiqui, & recentes sacri patres, vt Diuus Basilius [n], Diuus Ambrosius [o], Bernardus [p], Diuus

3 Chrysostomus [q], & alij. ¶ † Ieiunium quidem magnum & optimum, est abstinere à peccatis, & illecebris voluptatum [r]. Et sine quo corporis ieiunium parum prodest [s]. Verum & hoc, quod à cibis est, corpus affligit & diuexat, vt melius spirituali ieiunio obsequatur [t], & iam immissas eluat antidoto sordes. Sicut initio abstinentia & ieiunium ligni vitæ inditum, ne incideret homo in peccatum [u]. Ergo ad pœnam quoque pertinere ieiunium doceo ex sacra scriptura, & sacris patribus. Etenim per Iohelem Deus sic loquitur [x]. [*Conuertimini ad me in ieiunio, fletu, & planctu, & scindite corda vestra, & non vestimenta vestra.*] Audita prophetæ comminatione ieiunauit Achab rex Samariæ, & dormiuit in sacco [y]. Et Iudith [z] dicebat, [*si in ieiunijs & orationibus permanseritis coram Domino, exaudiet preces vestras.*] Id pœnam esse & docet Dauid [a]. [*humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinum conuertetur.*] Et Moses in Numerorum libro [b], [*si mulier iuramento & voto se constrinxerit, vt per ieiunium & cæterarum rerum abstinentiam affligat animam suam in arbitrio viri erit, si faciat, &c.*] Solentque oratione & ieiunio dæmones, qui corpora obsident, & mentes edomari [c]. [*Sicut in visceribus puerorum*, inquit Diuus Basilius [d], *vermes acutis medicinis expelluntur: sic peccatum in animo radicatum, ieiunium interficit.*] Et Diuus Ambrosius, [*appetentia voluptatum constat Adamum a mandatis Dei excidisse. Quomodo igitur nos voluptas ad paradisum reuocare poterit, quæ sola nos paradiso exuit? Vnde Dominus volens nos aduersus diaboli tentamenta fortiores reddere, certatim ieiunauit, vt sciremus quia aliter illecebras mali non posse nos vincere. Aut quæ salus nobis esse potest, nisi ieiunio eluerimus peccata nostra? &c.*] Athanasius [e], [*Amplectamur valde ieiunium, magnum enim munimentum est ieiunium, & oratio, & eleemosina, cum ex morte homines liberet: vt enim ob escam & inobedientiam perturbatus est Adam ex paradiso, ita rursum per obedientiam & ieiunium in paradisum, qui volet, redibit.*] Cum per id ieiunium Dei gratia ad miserendum flectatur, ieiunium delinquentis vulnera curat, curatos sanctificat [f]. Satisfacit pro commissis [g] non tantum viuentium, sed & eorum, qui iam hinc emigrarunt [h]. Neque soli populi, qui Dei veri cognitionem habuerunt, ieiunia ad expianda delicta valere, & ad purgandas animas existimarunt: sed & inter Ethnicos ij, qui serio philosophati sunt. Atque Clemens Alexandrinus [i] mysteriorum Eleusinorum signum fuisse, hæc verba tradit. [*Ieiunaui, potum confectum bibi, ex cista accepi: postquam feci, deposui in calathum, & ex calatho in cistam.*] Porphyrius testatur [k] theologos gentilium iubere suis sacrificulis, antequam sacrificarent, purgare animum ieiunio, ac præcipue animalium abstinentia. Existimaut namque, inquit, sanctam animi puritatem, symbolum esse characterémq; diuinum, quo custodiatis: adeo vt nihil patiatis ab spiritibus dæmonum. Quamobrem quia in pœnam delicti & ieiunia inflicta, quia omnibus temporibus anni peccatur, omnibus quoque stata quædam ieiunia [l]: quædam etiam indicta & repentina, vel à nobis ipsis, vel à superioribus. Stata sunt in temporibus decretis, prout refert Gratianus per totam septuagesimam sextam distinctionem, vbi & patrum leges adfert. Et Innocentius tertius in c. 1. & 2. de obseruat. ieiunio. [m] & alij [n]. Vt immorari hic non expediat. Adijciam tantum Aerium hæreticum fuisse olim iudicatum, quod tempora præstituta ieiunijs non debere dixerit, teste Epiphanio. Indictum ieiunium est, quod extra tempora decreta ieiunijs ob

placandam

m D. Ambros. serm. de Helia & ieiunio, c. 1.
n Basil. serm. de ieiunio.
o D. Ambros. de Helia & ieiunio, & sermo. 40. de ieiunijs Niniuitarum.
p Bernard. serm. 4. in initio ieiunij.
q O Chrysost. de ieiunio & tentat. Christ. Grego. Nicenus ora. de pauper. amandis.
r c. ieiunium, de consecrat. dist. [illegible]
s [illegible]
t [illegible] authentatem [illegible]
u [illegible]
x Iohel. c. 2.
y 3 Reg. [illegible]
z Iudith 8.
a Psal. 34.
b Numero. c. 30.
c Matth. 9.
d D. [illegible] ser. de ieiunio.
e Athanas. lib. de virginitate.
f d. c. [illegible] ieiunia de con[secr.] dist. 5.
g [illegible]
h [illegible] functorum. 13. q. 2.
i Cle. Alexandri. orat. adhort. ad gentes.
k Porphyr. lib. 2. de abst. animal. vbi de his plura vide.
l c. habes obseruantiæ, 76. dist.
m lib. 3. Decretal. tit. 47.
n Alber. in diction. in verbo ieiunium.

placandam iram Dei indicitur, vel ob aliam causam: quod nisi quis seruauerit legitime indictum, concilio Maguntinensi anathematizatur [a]. Sic filij Israël contra Philistæos pugnaturi indixerunt ieiunium: ieiunauerunt, & clamantes dixerunt Deo, *tibi peccauimus Domine* [b]. Et Dauid propter infirmitatem filij sui sibi indixit ieiunium [c]. Et Iudith tempore indictum populo metu Holofernis [d]. Et cum eradenda esset Iudæorum gens ab Assuero, inuidia Amanitis, per Hester indictum ieiunium [e]. Et tempore Iohelis [f], & Ionæ inter Niniuitas [g]. Gradus abstinentiæ plures sunt in ieiunio stato, vel indicto. Nam alijs licet aliquibus temporibus lacticinia edere, alijs non licet, aliquando oleribus tantum & vino vti, aliquando pane & aqua solum. Quæ omnia vel lege, vel consuetudine recepta sunt, vel proprio statuto. Vnde ieiunium aliud alio leuius & grauius, ratione rerum, personarum, & temporis, & criminis, vt licet obseruare ex canonibus pœnitentialibus [h].

a in cōcil. Maguntin. can. 33.
b 1. Reg. 7.
c 2. Reg. 2. Reg. 12.
d Iudith, 4.
e Ester, c. 14.
f Iohel. 14.
g Ionæ, cap. 3. Matth. 12. Lucæ, 11.
h c. hæc omnia, 72. dist. c. acceptis, de sponsa duor. c. admonere, 33. q. 2 c. accusasti, de accusat. ext. c. quecunque, 6. q. 1. c. qui cōpulsus, 12. q. 5. can. si quis omnistus, eo. c. de mon, 12 q. 2. c. literas, de pœnit. cum. & remiss.

de Excommunicatione.

Cap. 8.

1 *Excommunicatio pœna diuina est, & quomodo.*
Quid, & species. Et 2.
3 *Excommunicatio ciuilis quid, & à quo fiat.*
4 *Aqua & ignis interdictio quid.*
Regis delinquentis modus puniendi. eod.
5 *Aqua & ignis in nuptijs mysteria.*
Extorris quare quis dicitur. eod.
6 *Aqua & igne expiata crimina.*
Expiatio criminū aqua & igne quomodo fiebat ethnicis. eod.
7 *Igne expiari posse scelera quomodo ethnici & nostri docent.*
8 *Deportatio successit in locum interdictionis aquæ & ignis, quare.*
9 *Excommunicatio ecclesiastica quæ, & minor, & maior.*
Sacrificijs interdicere maxima pœna. eod.
Execrationum diræ atroces. eod.
10 *Excommunicatio minor à quo, & ob quæ infligatur, & quis soluat.*
11 *Interdictum ecclesiasticum quid, & species.*
12 *Suspensio ecclesiastica ab officijs, & beneficijs quæ.*
13 *Excommunicatus excommunicatione minori à quibus abstinere debeat, & quibus ex causis quis ipso iure in eam excommunicationem incidat.*
Excommunicati ecclesia remouendi. eod.
14 *Excommunicatis non communicandum, imminente pœna similis excommunicationis, exceptis quibusdam personis. Et 15. 17.*
15 *Absentus, excommunicatus dicitur. eod.*
16 *Hæreticum heredem instituens, excommunicatus est.*

1 QVinta † pœna diuina excommunicatio erit: quæ postea ab ecclesiastica disciplina vsurpata est. Ad cuius vim & authoritatem explanandam primum admonebimus quid sit, & quomodo diuidatur. ¶ † Nomen generale quippe excommunicatio, estque à communione depulsio seu separatio. Proinde tot possunt esse excommunicationis species, quot communionis seu cōmunicationis, à quibus quis eijcitur. Est communicatio cum Deo, & cum hominibus. Rursum ea, quæ cum hominibus, vel est societas ciuilis, seu ecclesiastica. Igitur tres excommunicationes. Prior ea, quæ separat à Dei gratia: alia, quæ separat à societate ciuili: alia, quę à Deo, & societate ciuili pariter. De prima certum est, vt ait quinta synodus [i], impium esse omnino separatum à Deo, quādiu non reconciliatur. Quod & firmat D. Hieronymus in eo, qui in peccatum mortale incidit, ob quod recedit Deus ab eo [k]. Ciuilis excōmunicatio fit authoritate hominum, 3 & sententia, sicuti superior à solo Deo. ¶ † Eius generis sunt exilia, interdictiones, relegationes, & deportationes, quibus communio certæ societatis, ciuitatis, oppidi, regionis, regniue interdi-4 cebatur, de quibus supra. ¶ † Sed illa acrior, quæ erat aquæ & ignis interdictio: nam quibus aqua & igni interdicebatur, societas omnino hominum & commercium prohibebatur, ne quis eos vrbe, mensa, lare, tecto reciperet [l], non ad sacra admitteret. Plinius [m] scribit, in Taprobana insula, fere extra orbem relegata, regem, si quid delinquat morte multari, nulla vi interueniente, sed auersantibus cunctis, & commercia etiam sermonis denegantibus. Herodotus [n] de Aristodemo loquens qui saluus ex trecentis Lacedæmonijs, qui fortiter cum Leonida contra Persas occubuerant, euaserat: [*Nullus*, inquit, *ei ex Spartiatis ignem accendebat, nullus ei colloquium communicabat.*] Sic Cæsares [o] voluerunt Theod. Valent. & Arcad. eos, qui à fide Christiana in idololatriam lapsi sunt, à consortio omnium hominum segregari: maioremq; pœnam illam existimarunt, versari inter homines, & hominum carere suffragijs, quam procul abijci, & longius amādari. Cicero [p]. [*Qui erant rerum capitalium damnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. Id autem vt esset faciendum, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & igni & aquæ interdictione faciebant.*] Sic lege Draconis iussum [q], χερνίβων εἴργεσθαι τὸν ἀνδροφόνον, σπονδῶν, κρατήρων, ἱερῶν, ἀγορᾶς. *homicidam arceri ab aqua lustrali expiationibus, libationibus, crateribus, sacris, & foro.*] Et vt ait Iuuenalis [r].

——vltimus autem
Ærumnæ cumulus, quod nudum; & frustra rogantem.
Nemo cibo, nemo hospitio, tectoque iuuabit.

5 ¶ † Appellatione aquæ & ignis, videbātur omnia auxilia humana denegata: quod aqua & ignis, duo hominibus summe necessaria visa sunt, vt explicat post Lactantium [s], Budæus [t]. Et Scæuola [u], aqua & igne inter coniuges communicatis, fieri nuptias olim tradit, & inseparabilem societatem. Et certe maximū esse videtur delictum, ob quod, quæ cōmunia omnibus sunt, denegantur. [*Causa nascendi*, inquit Varro [x], *duplex, ignis & aqua: ideo ea in nuptijs in limine adhibentur: quod coniungit hic, & mas ignis: quod ibi semen, aqua fœmina. quod fœtus ab eius humore, & eorum iunctione fingit Venus.*] Meminit & eius ritus Nonius, sed addit maritum item à foco titionem accipere ex fœlici arbore, & cum eo, a quali aquam deferre. Proinde is, qui bis priuatus est, extorris dictus. Interdicebāt autem illis duobus, quos vita priuandos notabant. [*Initium necessaria rei vitæ hominum*, inquit Ecclesiasticus, *aqua, ignis* [y].] Proinde libertas viuendi quoque in his duobus. Sic enim scriptum est, [*apposuit tibi ignem & aquam*, inquit Deus, *porrige manum tuam ad quod volueris* [z].] Explicat dehinc statim, ante hominem vita & mors, bonum & malum. Seruius in illa verba

i c. certum est, 24. q. 3.
k D. Hierony. in li. Iud. & ca. nadi, 11. q. 1.
l Alex. ab Alexandr. li. 3. Genial. dier. c. 3.
m Plin. lib. 6. c. 22.
n Herodotus, lib. 8.
o l. hi qui sanctam, 3. de apostat. lib. 1. C. tit. 10.
p Cicer. pro domo sua.
q Demosth. in Leptinem.
r Iuuenal. Satyr. 4.
s Lactan. lib. 2. diuinar. Instit.
t Bud. in l. 2. de pœn. in posterio. annota. in P.
u Scæ. in l. 66. § 1. de donat. int. vir. & vxo. lib. 24. P. tit. 1.
x Varro. 4. de ling. Lat. & 2. de vita pop. Rom.
y Ecclesiastici, c. 29.
z eod. c. 15.

Virgilij [a], [*Qui fœdera fulmine sancit.*] Ad facienda fœdera ignis & aqua adhibebantur. Vnde contra, quos arcere volebant à consortio, eis aqua & igni interdicere solebant, id est, rebus quibus consortia copulabantur. 6 ¶ † Sed & nihil prohibere mihi videtur dicere, ignis & aquæ interdictione, significari tam impium esse crimen, cui imponebatur, vt nulla expiatione remitti posset. Accepimus enim illis duobus elementis creditum apud omnes fere gentes expiari posse delicta, & purificari. Virgilius [b],

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates:
Me bello ex tanto digressum, & cæde recente
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Sic marina aqua purificari omnia ait, dum agit de pœna parricidarum culeo insutorum. Ingredientes & egredientes domo, vbi mortuus erat, aqua se aspergebant Græci, vt se purgarent, quam semper eius causa ante pro foribus habebant in vase, quod illis dictum ἀρδάνιον, vt ait Suidas [c]. Dido apud Virgilium sacrificatura inferis ait [d],

Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem,
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha.

Et dum de Miseni sepultura, deque aspersione sociorum loquitur, ait [e],

Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ.

Vtebantur & pro ramo lauri, aut oliuæ, aspergillo: aquam etiam lustralem habebant in ingressu templorum, quam sacrabãt extinguendo in eam torrem ex altari, vbi sacrificassent [f]. Sicut & apud Hebræos aquæ lotio ad emundationem pollutionis sæpe vsui pata est [g]. Vsurpant eandem Machumetistæ in Alcorano suo. Et Moscouitæ, aqua consecrata, quam hauserunt sacerdotes & sacrarunt in die Epiphaniæ. Vtuntur postea toto anno post confessionem ad expiationem peccatorum, teste Sigismundo Barone [h]. Melius nunc apud Christianos in Baptismo verbis sacramentalibus constituto, ex Dei virtute, ex sacrosancta passionis dominicæ efficacia & præcepto, eluuntur omnia peccata, & mortalia [i]: lustrali autem consecrata, venialia [k], ex adumbratione & prædictione legis antiquæ Mosaicæ [l]. Vt & erat baptismus D. 7 Ioannis in pœnitentiam [m]. ¶ † Igne quoque putasse expiari crimina antiquos apparet, quod eum aqua & eum in sacrificijs adderent: vt constat ex illis versibus Virgilij,

——Fontemque, ignemque ferebant,
Velati lino, & verbena tempora vincti.

Et Iuuenalis [n],

——Cuperent lustrari si qua darentur.
Sulphura cum tædis, aut si foret humida laurus.

Virgilius purgationem omnem olim factam aut per aquas, aut per aërem sic innuit [o], aut per ignem animarum,

——Aliæ panduntur manes
Suspensæ ad ventos, alijs sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

8 ¶ † In summa & expiationes animarum fieri igne crediderunt Plutarchus in Solis historia [p], & Plato [q], & D. Paulus [r]. Vnde scriptum, [*Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium* [s].] Proinde ignis & aquæ interdictio docet inexpiabile scelus. In locum autem istius pœnæ interdictionis aquæ & ignis successit deportatio. Successit autem, vt opinor, quando nullo modo commoti illa priuatione damnati, solum non verterent, nec abirent sponte, frontem fricantes, & impudenter sibiipsis consulentes, & malo essent exemplo [t]. Quare & quia sponte mutare solum, pudore nullo suffusi nolebant, rectissime inductum, vt inuiti deportarentur in insulam, & inuiti tecto, lare communione, & patria carerent. Sic enim deportatio à communione damnatum eximit, vt post mortem eius pœna maneat, nec liceat mortuum ex loco deportationis transferre alio, vel 9 sepelire inconsulto principe [u]. ¶ † Alia & tertia excommunicationis species est ecclesiastica, quæ duplex est, minor, & maior. Minor arcet aliquem à communione templi, & à participatione sacramentorum [x]. Hanc summopere pœnam metuunt Vtopienses in republica sua supra alias sacris inquam sibi interdici, teste Thoma Moro [y]. Sacerdotibus Druidis etiam Gallias administrantibus maxima sacrificijs interdicere. [*Si qui*, inquit Iulius Cęsar [z], *aut publicus aut priuatus eorum decreto non steterit, sacrificijs interdicunt, hæc pœna apud eos grauissima, quibus ita interdictum est, hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his omnes decedunt, aditumq; sermonemq; defugiunt: ne quid ex contagione incommodi capiant. Neq; his petentibus ius redditur, neq; honos illis communicatur.*] Testatur & Æmilius Probus [a] Eumolpidas sacerdotes à populo Atheniensi coactos fuisse, vt Alcibiadem deuouerent, eiusq; deuotionis, quo testatior esset memoria, exemplũ in pila lapidea incisum, positum fuisse in publico. Idipsum & Plutarch. [b] & Iustinus [c] tradunt. Liuius [d] & eius execrationis morem refert. [*Qui victus acie excessisset*, inquit, *eum ne quis vrbe, tecto, mensa, lare reciperet: diram execrationem in populares obtestationemque, quam sanctissimam poterunt aduersus hospites composuerant.*] Et iterum alibi [e], [*huius atrocitas facinoris nouam velut flammam regis inuidiæ adiecit, vt vulgo ipsum liberosque eius execrarentur. Quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, vt sæuiret ipse in suum sanguinem effecerunt.*] 10 ¶ † Minor infligi potest ab episcopo, & a quolibet inferiore minore iudice ecclesiastico [f], & pro contumacia, & alijs culpis. Sicut etiam & proprius sacerdos scilicet, qui habeat exomologeses audiendi potestatem: is enim proprius est [g], potest ab ab hac excommunicatum soluere [h]: non autem 11 a maiori [i]. ¶ † Huc pertinere potest interdictum ecclesiasticum [k], quod certa species censuræ ecclesiasticæ est, quando prohibetur administratio sacramentorũ, vel celebratio diuinorum officiorum, vel executio spiritualium quorũdam actuũ, in pœnam ob delictum. Estque interdictum seu interdictio, vel locorum, aut personarum, dum ciuitas, clerus, populus, regnum, & similia interdictione plectuntur [l]. Interdicti & excõmunicati celebrantes, deponuntur [m]: & qui in loco interdicto sacra facit [n]. Sic duplex interdictum, reale, & personale. In reali res interdicitur, locus, vel prouincia [o]. Idque vel in vniuersum, vel singulariter, vel in horrorem, vt si pollutus locus [p], vel in honorem loci, ne ipse inhonoretur [q]. Interdictum interdum certis personis fit, vel à diuinis, vel ab ingressu ecclesiæ [r]. Fit & in genere, sicuti si interdicatur clerus, vel populus, collegium, vel vniuersitas, in quo & singulares eorum personæ sunt interdictæ [s]: contra vniuersitatem vero non potest ferri sententia excõmunicationis, ne contingat inde insontes quoque puniri [t]. Huc etiam referenda suspensio, censura inquam, qua certæ personæ ecclesiasticæ, officium vel exercitium ei competens interdicitur, interdũ, ab homine, in-12 terdum à lege [u]. ¶ † Casus autem quibus incidit in suspensionem iuris, colligũtur ab scholiaste iuris

pontificij.

a Virg. 12. Aeneid.
b idem 2. Aeneid.
c Suid. in verb. ἀρδάνιον.
d Virgil. 4. Aeneid.
e
f vide Lilium Greg. Gyrald. de dijs gentiũ Syntag. 17. ubi de supplicationibus agit.
g vt Leuit. 16. & 19. Exod. 30. Deuter. 23. 4. Reg. 5. cum similib.
h Sigismund. Liber Baro, lib. de reb. Moscouitarum.
i D. loa euãg. c. 3 & 19 can. si quis, in fine, de cõsecr. dist. 4. ca. maiores, de baptis. Matth. c. 28. cum simil. lib. prædict. & Ezechiel. 47.
k c. aquam, de consecra. dist. 4.
l can. nec quemquã, ead. dist.
m Matthæi 3. Marc. 1.
n Iuuenal.
o Virgil. 6. Aeneid.
p Plutar. lib. de consola.
q Plato.
r D. Paul. 1 ad Corinth. 3.
s Psal. 65.
t l. c. § fin. de pœn. l. ad l. Iul. pecul.
u Marc. in l. a. de cada[...] pu[...] nito lib. 48. P. tit. 24.
x c. cum ad mensam, [...] 11. q. 3. & [...] de cleri. excõmuni.
y Thomas Morus lib. 2. Vtopiæ.
z Iul. Cæsar, lib. 6. Commentar.
a Æmilius Probus in vita Alcibiad.
b Pluta. in Alcibia.
c Iust. lib. 5.
d Liuius, lib. 6. dec. 3.
e idem, li. 10. decad. 4.
f c. cum ab ecclesiarum, de offi. ordina.
g c. placuit, [...] & c. audi, 1. q. 1.
h c. duobus, & c. nup. de sent. excom.
i d. ca. nuper, & c. ab excommunicato, de rescrip.
k de hoc interdicto ecclesiastic. & varijs membris vide arborem interdictorum, quæ in prin. ll. 6. C. ponitur in commentarijs.
l de quib. in c. si sententia, cũ cap. seq. de sent. excõmunic. in 6.
m c. latores, [...] q. de cleric. excom. minist., si celebrauit, c. 6. eod.
n ca. postulasti, c. [...] q. insinuasti, de cleri. excomm. in inst.
o in porrib. de cr. sig. vide gl. in prin. sanctio. tit. de interd.
p vt c. consuluisti, de consecrat. eccles.
q c. si. de consecr. dist. 1.
r c. is qui, de senten. excõ. in 6.
s c. si sententia, eod.
t ca. Romana, §. fi. eo. in 6.
u c. ad reprimendam, de offi. ordin. ap. Grego. cle. cupientes, de pœn. apud Clemen.

pontificij[s]. Excommunicatus excommunicatione minori abstinere debet à sacrosancta dominica eucharistia, & aliis sacramentis ecclesiasticis: alioquin illa in sui damnationem aliquando susciperet[b]. Ipso iure in hanc excommunicationem minorem incidere notatur sacrilegum[c], notoriũ fornicatorem[d], simoniacum[e], à manu laici eucharistiam suscipientem[f], Balistariorum in Christianos artem exercentem[g], & alios, de quibus in rubricam, & Summ. de sententia excommunicationis interpretes. Reducuntur autem omnes casus ad duo capita: primum, vt hac minori censeatur excommunicatus, qui incidit in peccatũ mortale quodlibet[h]. ¶ † Proinde is non debet ad sacrosanctum pabulum accedere, nisi confessus illud fuerit, & fuerit absolutione & pœnitẽtia Deo reconciliatus[i]. Et si peccatum sit occultum; ea excommunicatione minori certe à Deo seiũctus est[k]: si manifestum, & quod hanc visibilem fidelium ecclesiam excommunicatus minori sententia ipso iure fit[l]. Et ideo sæpe olim à societate ecclesiæ, scilicet piorum, & à sacris, donec pœnituissent, pellebantur publice peccantes. Sic D. Ambrosius Theodosium imperatorem, ob perpetratam in Thessalonica ciuitate cędem, cum Mediolanum venisset, & solemniter templum ingredi voluisset, enarrata primum immanitate sceleris, & quod minime diceret, vt immustæ cędis sanguine pollutus, sanctum Dei templum ingrederetur, ab ingressu prohibuit, dixitque, [*Recede, recede, ne altera peccato priora crimina augere contendas, suscipe vinculum, quo te omnium Dominus nunc ligat*[m].] Est enim hæc excommunicatio medicinalis[n], qua quis resipiscere adigitur[o]. Et ideo postea eum illis communicamus dum se fideles esse futuros promiserunt[p]. Et excommunicatos ab ecclesia remouendos, donec pœnituerint, statuit concilium Antiochenum[q]. ¶ † Aliud caput excommunicationis minoris, qua quis ipso iure notatur, est, si quis excommunicato maiori excommunicatione communicat[r], sermone, oratione, salutatione, commestione, osculo, quæ vitari debent[q]. Et in canonibus apostolorum[s] sic cautum, εἴ τις ἀκοινωνήτῳ, κἂν ἐν οἴκῳ συνεύξηται, οὗτος ἀφοριζέσθω. *Si quis cum excommunicato, etiam in domo preces coniunxerit, & ille cõmunione priuetur.*] Et in synodo Carthaginẽsi idem statutum fuit[t]. In Braccarensi concilio primo[u], qui pro hęresi, aut pro crimine aliquo excommunicantur, nullus eis communicare pręsumat. Quę si quis spernit, volũtarie seipsum alienum à communione facit. Et concilio Toletano primo[y], si quis laicus abstinetur, ad hũc, vel ad domum eius, vel clericorum, vel religiosorum nemo accedat. Similiter & clericus si abstinetur, a clericis deuitetur. Si quis cum illo colloqui vel cõuiuari fuerit deprehẽsus, etiam ipse abstineatur: sed pertineat ad eos clericos, qui eius sunt episcopi, & ad oẽs qui commoniti fuerint de eo qui abstinetur, siue laico quolibet, siue clerico. ¶ † Quo loci abstentus pro excommunicato accipitur, sicut apud D. Cyprianum, dum ait[z], [*Et idcirco consulte & cum vigore fecisti, frater charissime, abstinẽdo diaconum, qui cum virgine sæpe mansit, sed & cæteros, qui cum virginibus dormire consueuerant.*] Simile etiam ac in superioribus concilius statutum in concilio Antiocheno[a]. Accedit huc fundamentum præcepti Dei, vt qui nolũt audire ecclesiam, sint tanquam Ethnici & publicani nobis[b], cum quibus nulla erat legitima Iudæis participatio, non commercium, seu communicatio[c]. Et D. Paulus postquam ob fornicationem excommunicauit Corinthium, subiungit[d]; [*Si is, qui frater nominatur, est aut fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, cum huiusmodi nec cibum sumere.*] Et D. Ioannes[e], [*Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam nõ adfert, nolite eum recipere in domum nec aue ei dixeritis, quia qui dicit ei aue, communicat operibus eius malignis.*] Et in summa qui extra nos sunt, iure communicare nobiscum non possunt[f]. Eo pacto & excommunicatus est, qui excommunicato literas mittit[g]: quia per literas loquimur, vel per nuntium[h]. Quam obrem colligimus, excommunicato nũ esse communicandum, ne excommunicatio in alium sic transeat[i]. Et Zonaras videtur sanctionis istius reddere rationem, contemptum & calumniam eius, qui separauit, si non vitetur separatus, quasi is male separauerit[k]. Sed contemptus Dei adest, quia non homo solus ligat excommunicatione, sed Deus[l], qui authoritatem ligandi & soluendi dedit[m]. Ideo siue iuste, siue iniuste lata fuerit, propter authoritatem ligantis timenda[n], antequam de iniquitate appareat[o]: vt si quis eam cõtemnat, ipso facto incurrat excommunicationem[p]. Quanquam iniusta coram Deo non liget[q]. Proinde & magis licere responsum est cum pagano communicare, quam cum excommunicato[r]. Is enim gẽtilis cum melior fieri possit nondum veritatem amplexus, lucro ecclesię esse potest: at excommunicatus in communionem admissus, deterior fiet impœnitens, & idcirco commercium nobiscum habere prohibetur, vt erubescat, & confusus resipiscat[s]. Quare & qui scit solus occultum esse excommunicatum, & is eum deuitare tenetur[t]. Et si manifeste excommunicatus ingrediatur ecclesiam, reliqui, qui in ea ecclesia, seu sancta basilica sunt, egredi potius debent, quam eum ibi pati[u]: excepto sacerdote, qui sacram liturgiam perficit, & incœpit sacri diuini officij canonẽ[x]. ¶ † Quinimo & is excommunicatur post mortem, qui hæreticum constituit hæredem[y]. Is namque excommunicatus est hæreticus[z]. Ideo nec viuis nec mortuis cum eis communicare oportuit, cum quibus nec viuentibus licuit[a]. Debet etiam & iisdem rationibus prelatus ipse ab altero prelato excommunicatum vitare, & iubere à sibi subditis euitari[b], aliter deponendus est[c]. Antiqui Ethnici, etiã non admittebant sceleratos & criminibus grauioribus notatos, ad sacra, vt in Eleusiniorum sacrorum initiatione, impios & sceleratos submotos voce præconis constat. Quare nec illis interesse ausum Neronem, Suetonius ait[d]. Et Iulius Capitolinus[e] Marcum Antonium Eleusiniæ Cereris templum adiisse scribit, & sacrarium, vt se innocentem approbaret, refert Statius Papinius[f], quædam scelera, ob quæ arcebantur homines à sacris, & ait,

—Adeste,
Dique hominesque sacris procul hinc, procul ite nocentes.
Et cui corde nefas tacitum, fessiq; senectus
Longa patru, si quis pulsata conscius vnquam
Matris, & inferna rigidum tenet Æacon vrna:
Insontes castosq; voca.

Scribit & Lamprid.[g] [*Iussitq; quemadmodum in Eleusinis sacris dicitur, vt nemo ingrediatur nisi qui se innocentem nouerit.*] Arnobius[h] testatur gentes dum mactarẽt diis suis & adire disponerent eorum tẽpla, ab omni se labe puros, lautos, castissimosq; pręstitisse, idem & Lactantius innuit[i]. Et Tibullus[k],

Vos quoque abesse procul iubeo, discedite ab aris,
Queis tulit hesterna gaudia nocte Venus.

VVv 4 ¶ † Sunt

a glo. in d. c. capientes.
b c. si de coha. cler. & muli. c. audi. 11. q. 3.
c can. miror. 18. q. 4.
d c. vestra, de cohabi. cler. & mulier.
e c. tanta, de simon. ca. 1. & 2. de simon. in extrauag. com.
f c. si quis deinceps, 17. q. 4.
g c. 1. de sagittar.
h Ang. de Clauas. in Sum. in verb. excõmunicatio, 4. probat d. c. illa qui, 6. q. 1.
i c. si de cleric. excom. minist.
k d. c. audi.
l c. vestra, de cohab. cler. & mulier.
m in hist. Tripar. lib. 9. c. 30. & Theodo. li. 5. histor. c. 18.
n c. 1. de sent. excom. in 6.
o c. multi, 2. q. 1. d. c. audi, cap. certũ, & c. corripiantur, 24. q. 3. c. anathẽ, eod. can. ecce, 11. q. 3.
p ca. sane, 24. q. 2.
q Concil. Antioch. c.
r c. pręcipue, & c. si quis episcop. & seq. c. sicut apostoli, can. episcopi, c. placuit, & can. [illegible] 11. q. 3. Pano. in c. nuper, de sen. excom. ca. nuper, eod.
s [illegible] si inimicum, & seq. 93. [illegible] can. ad [illegible] c. [illegible] [illegible] excommunicatos, ca. antecessor, 11. q. 3.
t in can. 12.
u can. 9.
x ca. 33.
y c. 15.
z [illegible] lib. [illegible] post. epist. 12.
a ca. 1.
b Matt. c. 18.
c Tobit. 1. 2. Mat. [illegible] c. 5. c. [illegible] 11. q. [illegible] de cohabi. cler. & mulier.

d 1. Corint. 5.
e D. Ioan. 2. epist. c. 1.
f c. illi qui illa peccata, 6. q. 1.
g c. ubi periculum, § nulli, & de elect. in 6. & de Archidia. & loan. And.
h l. & licet, de consti. pec. iff. l. consensu, de act. in P.
i c. si quis suscepit, c. excellentissimus, 1. q. 3. & can. sane, 24. q. 2.
k Zonar. super c. 11. Apostolo.
l c. nemo contemnat, 11. q. 3.
m Matth. c. 16.
n can. 1. 11. q. 3.
o can. qui iustus, eod.
n can. si episcopus, 11. q. 3.
p dict. can. qui iustus
q c. quomodo, 11. q. 3.
r c. ad mensam, 11. q. 3.
s c. si inimicum, 93. dist.
t can. si tantum, & can. seq. 6. q. 2.
u can. [illegible] 24. q. 1. c. [illegible] Apost. 11. q. 3.
x c. nihil, 7. q. 1.
y c. sane, [illegible]
z c. quod est, 4. q. 1. c. excommunicatus, c. ad abolendũ, de hæret. apud Greg.
a c. sane, 24. q. 2.
b c. cum, 11. q. 3.
c can. Theuget dũ, & can. quicunq; excommunicaucrit, 11. q. 3.
d Sueton. in Nerone.
e Iul. Capitol. in vita Antonini philosophi.
f Stat. Papini. lib. 5. syluarũ.
g Lamprid. in Alex.
h Arnob. li. 7. aduers. gentes.
i Lactan. lib. 4. c. 20.
k Tibul. lib. 2. Eleg. Elegia 1.

17 ¶ † Sunt tamen personæ aliquæ, quæ possunt impune personis excommunicatis communicare, ob necessitudinem & præcedentem coniunctionem: qualis vxor, filius, seruus, qui ignorat excommunicationem: & qui impellitur necessitate, vt cum excommunicato participet, vt mendicus [a]: quive ea mente cum eo communicat, vt corrigat [b]. In Gallia ex synodo Basiliensi [c] receptum, ne teneamur euitare excommunicatos ab homine, vel à iure, siue suspensos, seu interdictos: nisi suspensio, interdictum, prohibitio, vel excommunicatio, quæ contra personas, vel collegium, vel vniuersitatem, aut alium locum certum, fuerint à iudice pronunciata, vel denunciata specialiter aut expresse: aut ita notorie in excommunicationis sententiam cõstiterit eos incidisse, quod nulla possit tergiuersatione celari, aut aliquo iuris suffragio excusari.

a ca. quoniam multos, 11. q. 3. & ca. excellentissimus, eod.
b ca. antecessor, 11. q. 3.
c In syn. Basil. seu prag. sanct. tit. de excommunic. non vitan. & in Concord. Leo. Pap. & Franc. de excom. non vit.

---

de maiori Excommunicatione. Caput 9.

1 *Maior excommunicatio qua.*
Synagoga priuatio maxima Iudæis pœna, eod.
2 *Anathema, excommunicatio maior solemnis.*
Anathema quid, eod.
3 *Sacer homo quid, & deuotus.*
4 *Excommunicatio in locum mortis legis Mosaicæ subrogata.*
5 *Excommunicati ipso iure & ab homine.*
Excommunicationem ipso iure quibus casibus quis incurrit, & absoluitur tantum à summo Pontifice, vel tantum ab alijs in mortis articulo, eod.
6 *Excommunicationis maioris casus, quibus absolui quis potest ab ordinarijs.*
7 *Excommunicationis maioris mala.*
8 *Excommunicatio pro quibus causis infertur ab homine, & excommunicare qui possint.*
9 *Excommunicatio non leuiter proferenda, & quomodo.*
Monitio sententiam iustam excommunicationis præcedere debet, eod.
10 *Excommunicationis causa inseri debet, idem in absolutione.*
11 *Absolutio ad cautelam in quibus casibus detur.*
12 *Excommunicatio debet proferri studio corrigendi.*
13 *Formula certa eius, & debet fieri in scriptis.*
14 *Excommunicatio, vel monitio nunc possit ferri nemine excepto.*

1 MAior † excommunicatio dicitur, per quam quis separatur non tantum à sacramentorum participatione, sed etiam ab omni ecclesiastica communione: quando extra congregationem omninò fidelium eiicitur [d]. De hac intelligitur illud [e], [*Si non audierit ecclesiam, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus.*] Horum corpus dicitur dari Sathanę [f], vt anima eorum resipiscat. Nam Sathanæ conceduntur qui cum ecclesia non sunt fidelium. Quemadmodum & apud Iudęos, qui grauiter peccassent, aposynagogi fiebant, id est, eiiciebantur extra synagogam eorum. Sic apud D. Ioãnem [g] scriptum est, Iudæos decreuisse, vt si quis cõfiteretur Dominum nostrum Iesum, esse Christum, extra synagogam fieret, quod maxime timebant Iudæi: Vnde & Dominus prædixit, tanquam pœnam grauem discipulis infligendam, quod absque synagoga eos facerent [h]. Erant Samaritani apud Hebræos huiusmodi, quorum vitabant communionem [i]. Est solemnis excommunicatio execratio grauis, quæ anathema dicitur [k].
2 Et proprie hæc dicitur mucro episcopalis [l]. ¶ † Et aliquando, cum sit anathema separatio à Deo, ponitur pro excommunicatione maiori [m]: verum execratio maior in anathemate proprie vsurpata. Nam illud infligitur adstantibus 12. presbyteris cum candelis accensis, quas post prolationẽ sententiæ extinguunt, abiiciuntque, & pedibus conculcant [n]. Dicitur & anathema æternæ mortis damnatio [o]. Nam & anathematis abominatio in lege Mosaica mortem habebat [p]. Et D. Hieronymus notat [q], anathema esse vltimam execrationem. Apud Iosuam legitur חרם pro eo quod vertimus anathema, à radice חרם & החרים id est, occidit, exterminauit, & חרם dicunt quoque interitum, rem, vnde nihil colligitur commodi. Græcis ἀνάθημα, seu ἀνάθεμα est, Deo consecratum & dicatum: & ita à commercio & vsu hominum separatum, & inde relictum Dei vindictæ ob iniquitatem. Sic enim scribit Iustinus Martyr [r], *ἀνάθεμα λέγεται τὸ ἀνακείμενον καὶ ἀφωρισμένον θεῷ, καὶ εἰς κοινὴν χρῆσιν μηκέτι λαμβανόμενον, ἢ τὸ ἀπηλλοτριωμένον Θεοῦ διὰ κακίαν*, id est, *Anathema dicitur sepositum & separatum à Deo, & in communem vsum nunquam assumptum, relictum Deo propter malitiam.*
3 ¶ † Sacrum Latini dicunt hominem impium, execrandum, *μιαρόν, ἐνάγεα*, vt apud Horatium [s],

Intestabilis & sacer esto.

Macrobius [t] tradit morem antiquum fuisse, veteres apud se nullum animal diis illis seu idolis sacrum passos, sed abegisse ad fines Deorum, quibus sacrum esset: animas vero sacrorum hominum quos Græci *ζανάς* vocant, diis debitas existimabant. Quemadmodum igitur quod sacrum ad Deos mitti non poterat, à se tamen dimittere non dubitabant: sic animas, quas sacras in cœlum mitti posse arbitrati sunt, viduatas corpore quamprimum illo ire voluerunt. Ita hominem sacrum dicebant, quem licebat occidere, deuotum inquam morti. Sic in Deuteronomio [u], [*Non inferes quicquam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema.*] Et D. Paulus, [*Optabam ipse anathema esse à Christo, à fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, &c.*] Et rursum [x], [*Si quis non amat Dominum nostrũ Iesum Christum, sit anathema maranatha.*] id est, execratio extra communionem honorum, vsque ad aduentum Domini [y].
4 ¶ † Grauissima est pœna in iure excommunicatio [z], potissimum inducta ad castigandos contumaces & inobedientes prælatis, subrogata in locum mortis corporalis, quę dicebatur lege Mosaica iis, qui per contumeliam refragabantur iussis sacerdotis [a]: quia ecclesia nunc non infert iudicium, vel sententiam sanguinis [b]. Sicque D. Cyprianus [c] gladium hunc spiritualem, quo quis extra communionem ecclesiæ eiicitur, subrogatum existimat in locum gladij temporalis, quo occidebantur corpore homines tempore legis Mosaicæ à sacerdotib. Deinceps & inducta, vt mali à bonorum communione priuati, bonos non inficerent [d] contagione peccati, & ipsi præ pudore erubescerent, & ad meliorem redirent frugem. Hac maiori excommunicatione excommunicantur quidam ipso iure, alij ab homine.
5 ¶ † Ipso iure casibus pluribus, delicto commisso, incurrit quis in excommunicationem maiorem, à qua ab alio non potest absolui, quam à sede apostolica, aut aliquando ab alijs.

d c. euidenter, 11. q. 3. & fere tota q. 3. c. Engeltrudam, 3. q. 4. c. à nobis, de exceptio. c. pen. de senten. excomm.
e D. Mat. c. 18.
f 1. ad Corin. 5.
g D. Ioan. Euang. c. 9.
h D. Ioan. c. 16.
i D. Ioan. c. 4.
k gl. in Extrau. excommunicamus, in ver. anathema, de sent. excom. in Extrau. com. Panor. [illegible] ab ecclesiarũ, de offic. & pot. iud. ordin. c. cũ non ab homine, de iud. l. c. visis, 12. [illegible]
m c. certũ est, 24. q. 3. c. sit. 5. q. 4.
n c. debent, & c. cum aliquis, 11. q. 3.
o c. nemo episcop. 11. q. 3.
p Deuter. 6. & Iosua, c. 7.
q D. Hieron. sup. c. 9. ad Romanos.
r Iust. Mar. lib. respons. de ortho. fide, q. 121.
s Horat. lib. 2. Serm. saty. 3.
t Macro. lib. 3. Saturnal. c. 7.
u Deuter. 6.
x 1. ad Cor. [illegible]
y Gl[illegible] in ver. Maranatha, 23. q. 4.
z c. corripiantur, 24. q. 3.
a Deut[illegible]
b c. in archiepiscopatu, de raptor. clerici, c. 5 & c. sententiã sanguinis, c. 9. ne cler. vel mona. li. 3. Decret. tit. 50.
c D. Cyprian. epist. 11. lib. 2.
d c. tu secundo, & c. seq. 24. q. 2.

aliis, in moriendi puncto. Primus, si quis deliberato maliciose, manus iniuriosas iniecerit in clericos, & ecclesiasticas personas, cuiuscunque sint sexus[a]. Cuius quidem regulę verba sunt ad amussim obseruanda, cum extra illa qui nec deliberate, aut sine malitia clericum percusserit, non incidat in canonem[b]. 2. Incidit ipso facto in excommunicationem qui per annum pertinaciter contempsit obedire sententiæ iudicis delegantis[c]. 3. Qui post monitionem prælati sui falsas literas post 20. diem non renunciauit[d]: qui falsas conficiunt, scienterve his vtuntur[e]. 4. Communicantes scienter excommunicatis à summo pontifice[f]. 5. Incendiarij[g]. 6. Effractores ecclesiarum, & sacrilegi[h]. 7. Qui inconsulto summo pontifice rectorem, senatorem, vel patritium in vrbe Romana eligunt, consentiunt eligentibus, obediuntve electis[i]. 8. Omnes qui persequuntur & capiunt Cardinales[k]: socij, & fautores illorum. 9. Et ij qui eos, qui sententiam excommunicationis tulerunt, & qui ferri curarunt[l]. 10. Qui officium nacti inquirendi in hæreticos, dolo malo conniuent hæreses, vel præter ius prætextu officij in insontes animaduerterint[m]. 11. Religiosi seu monachi, qui præter casus sibi à iure vel ex priuilegio concessos vsurpant authoritatem conferendi sacramenta, quæ à proprijs debent exhiberi presbyteris[n]. 12. Qui iniuriose vel temere percusserit, vel expulerit, seu exilio affecerit episcopum[o]. Qui & in cœna Domini excommunicati declarantur. Et 13. pyratæ[p], & eorum auxiliares. 14. Qui inuitis subditis noua vectigalia seu pedagia imponunt[q]. 15. Hæretici[r]. 16. Qui arma Agarenis & infidelibus, equos, aliaq; militaria vetita inferunt[s]. 17. Qui impediunt annonam deferri Romam[t]. 18. Qui per iurisdictionem prohibitá aliquos spoliant, capiuntq; & iudicant. 19. Qui in inuidiam, quod quis negotium Romanæ curiæ iudicandum concesserit, vel quasi inibi litiget, damnum, iniuriá ei, vel verbera intulerit[u]. 20. Qui impediunt ne literis apostolicis obediatur, vel satisfiat[x]. 21. Qui se a Romanæ sedis obediētia subtrahunt, subtrahentibus opem, consiliūve dant[y]. 22. Qui iurisdictiones ecclesiasticarum personarum vsurpant[z]. 23. Qui Romipetas expoliant[a]. 24. Qui ditionis apostolicæ terras, ciuitatesve vel oppida inuadunt, & vsurpant. Sunt & alij casus apud Angelum Clauasium[b] ex diplomatibus summorum pontificum extracti, quos apud illum videre licet.

6 ¶ † Item alij casus in quibus maior quidem excommunicatio incurritur: verum absolutio etiam quibuslibet ordinarijs conceditur. Vt 1. Si iudices vel principes temporales recusant ius dicere ecclesiasticis personis implorantibus[c]. 2. Qui à paucioribus, quam à duabus partibus collegij cardinalium electus in pōtificem summum, sibi potestatem vsurpat[d]. 3. Qui inuito episcopo in eius ecclesia ministerium occupat[e]. 4. Qui hospitia scholasticorum, vel doctorum Bononiæ ante lapsum temporis conductionis illorum conducunt[f]. 5. Qui indebitas exactiones ab ecclesiis & earum personis extorquent[g]. 6. Religiosi claustrum exeuntes audiendarum legum causa[h]. Idēque statutum in archidiaconis, decanis, præpositis, cantoribus, & aliis personatum habentibus[i]: nisi intra duos menses resipuerint. Sunt his alij casus similes, quos idem Angelus Clauasius percurrit[k].

7 ¶ † Colligit & is quoq;[l] vnum & viginti mala, quę infert excommunicatio, vt priuet eum cōmunione[m], sacramentis[n], suffragiis ecclesiæ[o], diuinis officiis[p], regno cœlorum[q], fama[r], potestate adipiscendi beneficia[s], à quibus suspenditur[t], obsequio fidelitatis[u], vita æterna[x]: quia & bona opera mortificat[y], & repellit a sepultura[z]. Omitto reliqua, quæ per singulas iuris, & criminum tractationes occurrent postea.

8 ¶ † Ab homine excommunicantur hac sententia pro iisdem criminibus declarando in sententiam excommunicationis canonis incidisse, vel alia ex causa proferendo: idque vel ab episcopo, vel à prælatis aliis, vel iudicibus, qui hanc iurisdictionem habent iure vel consuetudine[a]. Potest & excommunicare iudex ordinarius, & delegatus spiritualis[b].

9 ¶ † Cęterum cum hāc excommunicationis pœnam tam grauia consequantur, operæpretium est obseruare excommunicantem ne temere & leues ob causas eam exerat, sed ob graues[c], & deliberato, sine impetu, & cum causæ cognitione[d], monitione præcedente[e], iuxta sententiam Euangelicam, eaque trina[f]: alioquin sine monitione lata, est iniusta, & à qua excommunicatus facile vendicatur[g]. Iniusta dicitur propter ordinem non seruatum[h]. Ante tamen hanc declarationem timenda, & seruanda[i], ad exemplum noui operis nunciationis[k]: semper enim sententiam prælati exequi oportet, nisi appellatione, vel alio iuris remedio impediatur[l].

10 ¶ † Sed & secundo in excommunicatione iuste proferenda exigunt causam iura[m] tanta pœna dignam, vt diximus proxime. Ideo & causa inserenda in sententia excommunicationis, propter quam profertur[n]. Si enim iusta videatur, licet ea falsa sit, ligat & vincit, timendaque[o]. Sic & qui petit absolui, debet exprimere causam, propter quam fuit excommunicatus[p].

11 ¶ † Sunt quippe causæ, & casus, ob quos excommunicatio lata nulla dicitur iure, & in quibus facili negotio, ad cautelam & cautionem, etsi nulla sit, conceditur. 1. Si post appellationem legitimam feratur[q]. 2. Si habeat intolerabilem errorem[r]. 3. Si declaretur excommunicatus participans nō monitus[s]. 4. Si à non iudice legitimo dicatur lata[t]. 5. Vel à iudice excommunicato[u]. 6. Si delegatus contra delegantis intentionem excommunicet[x]. 7. Vel intrusus, aut à iurisdictione suspensus[y]. 8. Si à violāte interdum hominis feratur[z]. Item 9. in casu c. cum capella, & c. quanto, de priuil. Et 10. in casu c. cum apostolis, de censib. & c. cum ad quorundā, de excess. prælat. Et 11. si qui profert sententiam, non intendit ligare[a]: vel qui excommunicationem postulat, noluit excommunicatum ligari[b]. Et si feratur sub conditione, ante cuius euētum moriatur excommunicatus[c]. Sine effectu enim sententia nulla est[d].

12 ¶ † Tertio, legitima excommunicatio & iusta exigit, vt à iudice proferatur bono zelo, & studio corrigendi[e]. Nec vindictæ proprię animo, vel ad iniurias priuatum inimico animo vindicandas[f].

13 ¶ † Quarto loco debent adesse

m c. 1. de sentent. excomm. cum simil. paulo ante citatis.
n c. 1. §. quisquis, de sentent. excommu. in 6.
o c. facto, de sentent. excommu. apud Gregor. ca. 1. & 2. 12. quæst. 1.
p c. ex parte, de offic. ard. ap Gregor.
q c. venerabilibus, §. porro, de sent. excomm. in 6. vide c. non solum, eod. tit. apud Greg. c. per tuas, eod.
r d. c. venerabilibus, & c. per tuas
s c. 1. §. fin. de sentent. excommun. in 6.
t c. cum olim, de priuileg. c. 1 de consuet.
u c. audiuimus, 24. quæst. 1. & c. ex parte, eod.
x c. si. de præben. y tan. alienationes, 12. q. 2.
z cap. tanta, de excess. prælat.
a cap. ex parte, in 1 de offic. ord. gloss. in c. p. & f. de offic. deleg.
b c. bonæ memoriæ, in 1 de postul. prælat.
c Panorm. in c. cum adhuc, de cler. non resid.
d leg. fin. de pœn.
e cap. 1 de sentent. excommun. in 6.
f cap. inter querelas, 11. quæst. 4.

verbo-

verborum conuenientes formulæ, quę exprimăt consensum iudicis de præsenti excommunicátis: sicut & in celebrandis sponsalibus & nuptiis considerantur [a]. Postremo, vt feratur in scriptis excommunicatio, exigimus [b]: vt possit apparere cæteris, qui excommunicati sint, & denunciatione seu proscriptione facta vitentur [c]. Si tamen sine scriptura feratur, valebit, & ligabit vtique. Cæterum qui eam protulerit, per mensem à diuinis officiis & ingressu ecclesię summouetur: & superior ad quem recurritur, absoluendo condemnabit excommunicantem ad expensas, vel alia condigna animaduersione [d]. Quod & in interdicti, & suspensionis sententiis obseruandum esse placuit [e]. 14 ¶ † Placuit senatui Parisiensi monitiones ad finem reuelationis, bonorum inter cohæredes, posse publicari nemine dempto seu excepto, ex senatusconsulto 15. Maij 1538 [f]. Quamuis olim solitum fuisset excipere à monitione litigantes, & cum clausula dempta parte & consilio, putantes æquum non esse exquirere probationes à domo aduersarij [g]. Idipsum de testibus dicebant aduersarij, ne in periurium inciderent: donec fuit constitutio edita, qua licet litigantibus postulare, vt iudex vtrinque testes productos interroget secundum ius commune [h]. Eaque est constitutio Francisci primi, anni 1539. Quod etiam ad alia, quam bona hæreditatis postea protogatum, vt contra omnes nemine excepto ad fines reuelationis possint monitiones excommunicationis præuiæ obtineri. Veritas enim omnia vincit [i], nec contradicendum veritati [k]. Hoc inter augusta principum nostrorum priuilegia annumeratur præcipuum, ex pontificum summorum decretis & codicillis firmatum, ne grege piorum summoueri possent, vt Benedicti XXII [l]. & Vrbani V. constat: neve eorum ditio subiiciatur ecclesiastico interdicto. Quod tamen antea factitatum fuisse legimus, cum tempore Philippi Augusti totus eius dominatus interdictus fuit [m].

a c. si inter virum, de sponsal. & c. 1. de sponsal. duor.
b ca. 1. §. 1 de sent. excom. in 6. c. legum, 2. q. 1. c. nullus, in 2. q. 4. l. 1. de sent. ex breui. recit.
c c. cum, 11. q. 3.
d c. 1. de sent. excom. in 6.
e d. c. 1.
f Ægid. Magister, in decis. & tract. de appel. c. 10.
g l. qui accusare, C. de eden.
h l. vbicunque, de interro. act. in P.
i Esdræ, 4.
k Ecclesiast. 4. & D. Ioan. c. 14
l c. meruit, de priui. in Extrauag.
m Innoc. 3. in c. 1. de postula. prælat. c. nouit, de offic. legat.

de Pœna Talionis.
Cap. 10.

1 & 2 *Talionis pœna quid, & leges diuinæ de ea, lexque 12. tabul.*
3 *Talio num in desuetudinem abierit.*
4 *Improbatio legitima à monoculo.*
Repassionis lex improbata, eod.
Rhadamanthea lex repassionis, eod.

5 Exta † pœna à Deo, vel in legibus eius posita, est talio. Talio pœna est, qua æquali modo patitur, quo quis nocuit. Vt talio à relatione Talis ad Æquale deduci videatur, ἀπὸ τοῦ ἴσου ἀμοιβή. De ea in Exodo [n], in hæc verba lex Dei tradit, [*Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem prægnantem, & abortiuum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno quantum maritus eius expetierit, & arbitri iudicauerint: sin autem mors eius fuerit subsequuta, reddas animam pro anima, dentem pro dente, oculum pro oculo, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore.*] Et rursum in Leuitico [o], [*Qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium, sicut fecit, sic fiet ei: fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet.*] Et in Deuteronomio [p], [*Non misereberis testis mendacis, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges.*] Et ita statutum modum vltionis fuisse quoque in lege diuina antiquitus, legislator Euangelicus, qui hanc correxit seueritatem, testatur Dominus noster Iesus Christus [q]. Adstipulatur & iura pontificia [r]. Meminit & huius pœnæ D. Ioannes in Apocalypsi [s], [*Qui in gladio occiderit, oportet eum occidi gladio: qui in captiuitatem duxerit, oportet vt in captiuitatem vadat: hic est patientia & fides sanctorum.*] In lege duodecim Tabularum etiam talionis pœna recepta, hac le- 2 ge, [*Si membrum rupit meum, è pacto talio esto.*] ¶ † Quod explicatur apud Aulum Gellium [t], apud quem Cæcilius, [*Nolo, inquit, ignores hanc quoque talionem ad æstimationem iudicis redigi solitam necessario. Nam si reus, qui depacisci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, æstimata lite, iudex hominem pecunia damnabat. Atque ita si reo & paciscenti grauis & acerba talio visa fuerat, seueritas legis ad pecuniæ multam redibat.*] Sic etiam explicat Ricardus rex Vuisigothorum legem talionis, vt vel per flagellationem, vel per pecuniam seu æstimationem iniuriæ à lege vel læso factam talio pendatur [u]. Pari modo explicat Iustinianus [x]. Meminit istius legis & Cicero in Legibus, & D. Augustinus [y]. Sunt & casus iure ciuili capitali, in quibus similitudo supplicij talionem inducit: vt in illis, qui falsis accusationibus innocentium vitam calumniantur [z], & præuaricantur [a], & in casibus titul. P. *Quod quisque iuris, &c.* 3 ¶ † Hodie tamen pœnam illam similitudinis supplicij, consuetudine in desuetudinem abiisse, & secundum qualitatem & dignitatem personarum, & arbitrio iudicis esse statuendum tradunt Albericus [b], Felinus [c], Baldus [d], Speculator [e], & Bartholus [f]. Nam & iura eò declinare captesse videntur fere in omnibus, & paucis admodum exclusis, vt peristases criminis, personarum, & rerum, pœnas vel augeant vel minuant, vt à principio istius tractationis ostendimus [g]. Imo & iure ciuili [h], & pontificio [i] alia pœna, quam similitudo supplicij, calumniatoribus imposita reperitur. 4 titur. ¶ † Apud Thurios etiam lex Charundæ, alia lege emendata erat, [*Si quis cui oculum eruerit, oculum reo pariter eruito.*] Emendata autem, quia monoculus conquestus, quod sibi eruto vno oculo solo tantum quo videbat, vnus reo erutus, & sic non iusta esset pœna, vt author Diodorus Siculus [k]. Aristoteles quoque [l] hanc repassionem nude, & ad literam intellectam improbat, etsi Pythagorici & Rhadamanthi iudicio, quidam contrarium probarent. Sic enim scribit, Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν. ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθός. ἀλλὰ τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει οὔτε ἐπὶ τὸ νόμιμον, οὔτε ἐπὶ τὸ πολιτικόν. πολιτικὸν δὲ λέγω τὸ κοινωνικόν. τὸ δὲ ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει, οὔτε ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτε ἐπὶ τὸ διορθωτικὸν δίκαιον. καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν, καὶ τὸ ῥαδαμάνθυος δίκαιον.

εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.
πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ, &c.

Id est,

Videtur nonnullis, & ipsa repassio esse iustum simpliciter, sicuti dixerunt Pythagorici: qui quidem simpliciter definientes, iustam esse repassionem voluerunt. Veruntamen repassio neque ad legitimum, neque ad politicum accommodari potest: dico autem politicum commune. Et ita repassio nec accommodari poterit, ad distributiuum iustum, nec ad emendatiuum: etsi velint & hoc dici iustum Rhadamantheum.

n Exod. c. 21.
o Leuit. c. 24.
p Deut. 19. c. lex differens. c. 23. q. 3.
q Math. c. 5.
r c. hæc autem vita, 23. q. 4. ca. quod debetur, 14. q. 1. cap. lex. dissidentiæ, 23. q. 1.
s Apocal. c. 13.
t Gell. lib. 20. c. 1.
u l. 3. de contumel. & vulne. lib. 6. C. Vuisigotho tit. 4.
x Inst. in § pœna autem iniuriarum, de iniur.
y D. August. li. 21. de ciuitate Dei, c. 11
z l. fi. de accusat. lib. 9. C. tit. 2. l. fi. de calum. eod. l. C. tit. 46.
a l. ab imperatore, de præuaric. in P.
b Alber. in l. fi. de accusat. C. secti. 3. pœna, de iniur.
c Felin. in c. inquisitionis, n. 9. de accusat. sp Greg.
d Bal. in addit. ad Spec. tit. de concept. libelli. vers. & de consuetudine.
e Specu. tit. de accusat. §. 2. in versi. nec mirū.
f Barth. in l. libellorum, § sub-scribere, de accusat.
g per l. Pedum, de incend. ruin. naufr.
h l. 3. ad S.C. Turpill.
i ca. quod debetur, 14. q. 1 c. 1. & 2. de calumniat.
k Diod. Sicul. lib. 12.
l Aristot. 5. Ethic. ad Nicom. c. 5.

Si qua-

Siquadem fecerit, hoc & patiatur & ipse.
Iudicium fuerit porrectum, atque exitus aequus, &c.

Cæterum & lex duodecim Tabularum, & diuina, & Pythagorea, & Rhadamantina, tepassionem non intelligunt, vt Aristoteles, sed tepassionem, hoc est, pœnam æqualem, id est, condignam crimini, secundum proportionem Geometricam, non Arithmeticam. Sic enim supplicia dicuntur æqualia peccati, si legitimam habent delicti & personarum considerationem. Et id innuere Moses videtur, [*Pro mensura peccati erit & plagarum modus* [a].] Sic in iure pontificio [b] commensuranda pœna delicto, vt & in iure ciuili [c]. Et Horatius [d],

——adsit
Regula peccatis, quæ pœnas irroget æquas,
Nec scutica dignum, horribili sectère flagello.

a Deut. c. 25.
b c. ex literis, de consti.
c l. respiciendū, de pœn. P. not. Bart. in l. rescriptum, 6. de his quib. vt indig. lib. 34. P. tit. 9.
d Horat. lib. 1. Serm. Saty. 3.

---

de Verberibus. Cap. 11.

1. *Verberum pœna iure diuino inflicta.*
2. *Verber quid.*
3. *Verberum pœna quæ, & quatenus permissa iudicibus ecclesiasticis.*
4. *Gymnopædia Spartiatarum quid.*
5. *Verberibus vt quis interimatur prohibetur damnatio.*
6. *Verberum 3. species.*
7. *Fustium admonitio quid.*
8. *Fustium ictus quando infamet.*
9. *Fustium ictus maior pœna, quam pecuniaria.*
   Pœna corporalis subrogata in locum pecuniariæ famosæ, demit infamiam, eod.
10. *Fustuarium in militia pœna grauior, quam in alijs non militaribus causis.*
    Et pro quibus inflictum.
11. *Flagellorum pœna quæ, & quibus instrumentis inferatur.*
12. *Ferula castigationes impuberum.*
13. *Fasces lictorum Romanorum.*
14. *Virgarum amouendarum à latere seu dorso ciuiū Romanorum lex Portia.*
    Valeria lex de ciuibus Romanis, eod.
15. *Vitibus verberati ciues Romani in militia.*
16. *Mastiges & lora quid.*
17. *Scutica, & Scorpiones quid.*

1 SExta † pœna, quæ & iure diuino infligitur, verberum est. Sic enim scriptum in eo [a], [*Iudices impium condemnabunt impietatis: sin autem eum, qui peccauit dignum viderint plagis, prosternent, & coram se facient verberari. Pro mensura peccati erit & plagarum modus. Ita duntaxat, vt quadragenarium numerum non excedant, ne fœde laceratus ante oculos pereat frater tuus.*] Et alibi [f], [*Si dereliquerint*, inquit Deus, *filij mei legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint: si iustitias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum.*]

2 ¶ † Verber dicitur & instrumentum, quo quis cæditur, & plaga ex eo inflicta. Estque veluti virga longa exilis. Quare & eo nomine continētur virga, baculus, fustis, lora, flagellū, ferula, arundo, & his similia [g]. Atque in iure omni verberatio, percussio, siue plagæ cuiuslibet inflictio, vel afflictio, verberatio dicitur, & contra. Vnde percussio corporalis & spiritualis, passio quædam ad

3 castigationem dicitur inflicta [h]. ¶ † Hæc pena verberum in foro ecclesiastico infligitur quandoque licite [i]: dummodo iudices caueant à duobus: primum, ne verbera sanguinem fundant [k]. & 2. ne verbera inferantur clericis per laicos. Etenim iudices, per laicos etiam disciplinæ causa clericos iubentes verberari, excommunicati sunt [l]. Nec potest etiam episcopus sua manu delinquentem verberare [m]. Solent autem verbera iis adhiberi, de quorum emendatione speratur, non secus quam apud parentes & dominos hoc genus pœnæ ad emendationem familiare est [n]. Adhibentur & in foro pœnitentiali verbera quandoque, quæ pœnitens voluntate propria exequitur, iuxta illud D. Pauli, [*Castigo corpus meum, & in seruitutem re-*

4 *digo* [o]. *&c.*] ¶ † Erat & γυμνοπαιδία, gymnopędia festū apud Spartiatas, teste Hesychio, in quo adolescētes arā circumstantes Amyclis, terga loris mutuis verberibus cædebant, vt quidam dicebant. Quod firmat Philostratus [p], atque hoc modo & Dianam Scythicam a Scythis & Spartiatis cultā pu-

5 tat, ex dictis Apollonij Tyanæi. ¶ † Pœna hæc verberum, ad mortem etiam iure ciuili porrigenda non est: nec ea pœna quidem Vlpianus damnari aliquem oportere respondit, vt verberibus necetur, vel virgis interimatur [q]. Quia ad castigationē

6 inducta. ¶ † Iuris ciuilis Romanorum etiam nomothetę inter pœnas coërcitionis corporalis, fustium ponunt admonitiones, & flagellorum castigationes, authore Callistrato, & vinculorum verberationes [r]. Quibus verbis, verberandi tres

7 modos exprimit. † Fustium admonitio forsan est, quod Galli dicunt *bastonades.* fustuarium. Et fustuarius erit, *donneur de bastonades.* Vocat Cicero [s] hanc pœnam & fustuarium, [*Nam*, inquit, *si Antonium consul. fustuarium meruerunt legiones, quæ eum reliquerūt.*]

8 Vocat Polybius ξυλοκοπίαν. † Ictus fustiū per se nō infamat, sed causa, ob quam pœna hæc infligitur, si infamiam habet notat [t]. Quamobrem & per præconem, dum infamia sequitur, sicut placuit Gordiano Cæsari [v] additur causa ictibus fustium,

9 ἐσυκοφάντησεν, id est, calumniatus est. ¶ † Verū tamen est, fustium ictum grauiorem esse pœnam, quam pecuniariam damnationem [x]. Cęterum si corporalis hæc, vel alia pecuniaria ob inopiam damnati imponatur, non infamare placuit: licet actio sit famosa [y]. Nam grauior pœna corporalis subrogata, supplet pecuniariæ infamiam: nam regula est, vt qui maiori pœna, quam legibus constituta est,

10 afficitur, infamis non fiat [a]. ¶ † In militia, grauior videtur pœna fustium, quam extra militiam: nam, vt Polybius scribit [a], suppliciom apud Romanos, dum quis in militia cæditur, est, quod tribunus accepto fuste vix tantum attingit damnatum: quod vbi factum est, omnes qui in castris sunt, cædentes fustibus lapidibusque plerosque in ipsis castris conficiunt. Fuste autem cædebantur, qui aliquid furto sustulissent in castris, qui falsum testimonium dedissent, qui flore ætatis repræhenderētur, & desertores [b]. Attalaricus Gotthorum rex edicto statuit, ne curialibus graues essent maiores potestates: & si quis curialis superimposito sine authoritate principis oneraretur, qui id tentasset, decem librarum multa damnaretur, in cumque statuit, vt, si non haberet in ære, per fustuaria supplicia laceraretur [c]. Callistratus [d] in iure absolute tradidit, fustium ictus subijci, ad existimationem, id est, infamiam, non capitis periculum pertinere. Nec omnes fustibus cædi solere;

a Deut. 25.
f Psal. 88.
g Laur. Vall. li. 6. Eleg. c. 45.

h ca. 1. de cler. ægrot. ca. cum beatus, 45. dist. Prouer 23. c. cū percussio, 7. q. 1. l. 3. §. si magister, ad le. Aqu.
i c. in archiepiscopatu, de rapto. c. fraternitas, 12. q. 2. c. illi qui, & ista gl. in ver. religiosus, 5. q. 5.
k c. his à quib. & ibi gl. in ver. percipiant, 23. q. 8.
l c. vniuersitatis, de sent. excom.
m c. nō liceat, 86. dist.
n c. circūcelliones, 23. q. 5. ca. cū beatus Paulus, & sequ. 45. dist. c. displicet 23. q. 4. Claud. l. aut facta, 16. § causa, de pœ. in P. l. 1. C. de emēd. propinq.
o 1. ad Corint. 9.
p Philo. li. 6. de vita Apollonij.
q Vlpi. in l. aut damnum, 8. §. hostes, de pœ. in P.
r Callist. in l. veluti fustium, §. eod.
s Cic. 3. Philip.
t l. nullā, 14 ex quib. cau. infa. irr. l. 2. C. tit. 14. Marcel. l. hostes fustium, 22 de iis q. not. inf. lib. 3. P. tit. 9. l. in seruorū, 10. §. fi. de pœ. in P.
x l. fustibus, 16 & l. verbum §. ictibus, 17. ex q. bus ca. infa. irro C.
a Marc. l. in seruorum, 10. §. fi. de pœ P.
y d. l. in seruorum, §. fi. & l. ergo, §. pœna grauior, de iis qui not infam. in P.
a d. l. in seruorum, §. fi.
a in 6. lib. Epist. Polyb.
b eod. lib. 6. Polyb.
c Cassiod. li. 2 varia. c. 1.
d l. capitaliū, 28. de pœn.

sed eos dumtaxat, qui liberi sunt, dum in criminis infamiam habentis, vltionem fustigantur, vt diximus, vel si infamiam sententia comprehensa 11 est. ¶ † Flagellorum pœna est, cum quis & virgis, & flagris vel mastige cæditur. Pœna acerbior forensis, quam fustigatio: non alia de causa, vt opinor, quam quod flagra vel flagella cuti admouentur, & nudantur corpora. Fustes autem vestitis inferantur, eruaturque sanguis ictibus flagrorum, & viuices cute incisa durius ferantur. In fustium percussione raro sanguis funditur[a]. Sic & maiorem pœnam arbitratur Accursius[b] flagellorum pœnam, quam sit fustium: nam & Marcellus[c] existimauit, ex quibus causis liber fustibus cæditur, ex iisdem seruum flagellis cædendum, & domino reddendum. Idem statuit Paulus[d]. Innuit Horatius[e].

Adsit, Inquit,

Regula peccatis, quæ pœnas irroget æquas:
Nec scutica dignum, horribili sectère flagello.

Atque vt mitior pœna post comminationem, est fustium castigatio: ita postea flagellis cæsio[f]. Innuit & Iuuenalis[g].

Si nocte maritus
Auersus iacuit, perijt libraria, ponunt
Cosmetæ tunicas, tarde venisse Liburnus
Dicitur, & pœnas alieni pendere somni
Cogitur. Hic frangit ferulas, rubet ille flagellis,
Hic scutica.

12 ¶ † Ferulæ cutem etiam plagant, sed leuius: vnde & impuberum sunt castigationes[h]. Ferula enim vel virga leui feriebantur impuberum, imo & discipulorum in scholis manus: vnde Martialis[i]:

Cessent, & idus dormiant in Octobris,
Aestate pueri si valent, satis discunt.

Et Iuuenalis[k],

Et nos ergo manum ferulæ subduximus.

Ex ferulis collectæ scopæ, quæ etiam lacerant carnes, & cutem. Pœnaq; illa frequens furibus erumenisecis[l], ex Insubrum more apud Gallos quo- 13 que recepto. ¶ † Erant & fasces Romanorum, virgis betulæ arboris[m], vel viminibus compositi, quibus lictores verberabant, iussu eorum, quibus subseruiebant, reos. Qui emendari poterant: vt & securi, quæ fasci illigabatur, eos, quos corri- 14 gi non posse opinabantur, percutiebant. ¶ † Portia lex virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore remouit, vt ait Cicero[n]. Liuius de ea sic scribit[o]: [*Portia tamen lex sola pro tergo ciuium lata videtur, quod ea grauis pœna, si quis verberasset necassetque ciuem Romanum sanxit. Valeria lex cum eum, qui prouocasset, virgis cædi, securique necari vetuisset, nihil vltra quã improbe factum adiecit. Id (qui tum pudor hominum erat) vinculum satis validum legis: nunc, vix serio ita minetur quisquam.*] Hæc Liuius. Salustius[p] Portiam legem à M. Portio Catone latam tradit, eamq; pro scapulis, vt & Festus. Plinius[q] ius virgarum, & iudicium de iure virgarum dixit. Posteaque statutum lege C. Sempronij Gracchi, ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi iudicaretur, vt 15 scribit Plutarchus[r], & Cicero[s]. ¶ † Verberabantur tamen aliquando ciues in militia vitibus: nam & Scipio Africanus, qui Numantiam obsedit, sicubi extra ordinem milites Romanos deprehendisset, acribus pœnis afficere solitus est, vt qui ciues vitibus, alios autem virgis cædi iuberet[t]. De hac vitis flagellatione sic loquitur Plinius[u], de vitibus agens. [*Quid quod inserta castris, summam rerum imperiumque continent? Centurionum in manu vitis, & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque in delictis pœnam ipsam honorat. Nempe quod ea tantum afficerentur ciues, alij virgis.*]

a §. si quis aliquem, de pace tenen. li. 2. Feud. tit. 27.
b Accurs. in l. veluti, de pœn. P.
c Marc. l. in seruorum, 10. de pœn. P.
d Paul. leg. Pedius, 4. de incē. rui. & nauf. lib. 47. P. tit. 9.
e Horat. libr. 1. Serm. saty. 3.
f l. leuia, de accusat. C. l. 1. §. cum patronus, de offi. præf. vr. lib. 1. P. tit. 12. l. fi. de offic. præf. vigil. cod. li. P. tit. 10.
g Iuuena. saty. 6.
h l. 1. §. impuberi, ad S. C. Syllania. li. 29. P. tit. 5.
i Mart. lib. 10. epigr. 62.
k Iuuenal. Satyr. 1.
l §. si quis quinque solidos, de pace tenen. in vsib. Feudo.
m Plin. lib. 16. c. 18.
n Cic. pro Rabirio, vide & de his Alex. ab Alex. lib. 3. c. 20.
o Liuius li. 10. primæ dec.
p Salust. in orat. Cæsar.
q Plin. lib. 7. c. 44.
r Plut. in vita Gracchi.
s Cice. in Verrem, & pro Rabirio.
t Frontin. li. 4. c. 1.
u Plin. lib. 14. c. 1.

Et Martianus iurisconsul.[x] de castigatione & rebellione militum agens, [*Si miles vitem centurionis castigantis tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum intulit centurioni, capite punitur.*] Meminit historia Apostolorum, & tempore D. Pauli legem Romanis flagella remisisse. [*Sic enim quum tribunus iussisset ipsum flagellis cædi, cum affatus est: si hominẽ Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?*] Quo audito solutus à vinculis est[y]. Inter flagella numerantur & mastiges ex restibus compacti, quibus impelluntur equi ab aurigis, quæ excussa fragorẽ & sonitum edunt. Martialis[z],

Proficies nihil, hoc cædas licet vsque flagello,
Sic tibi purpureo de grege currit equus.

Et Virgilius[a],

——Signum clamore paratis
Eptides longe dedit, insonuitq; flagello.

Sic intelligenda Constant. constitutio, dum ait[b], [*Equos publico cursui deputatos, non lignis nec fustibus, sed* 16 *tantummodo flagellis agitari decernimus.*] ¶ † Compinguntur & mastiges loris, id est, corrigiis coriaceis. His vt plerumque captiui & serui hoc modo verberari solebant, vt conditionis suæ reminiscerentur, vt ait Donatus, nempe quod capti, loris vincti fuissent. Et vile ducitur, loris affici & seruile dicimus in Gallia, *Bailler les estriuieres*. Sic apud Terentium[c],

Nam si molestus pergis esse, iam intro arripière, atque ibi
Vsque ad necem operière loris. S. loris liber?

Opinor Callistratum iurisconsultum hoc genus flagelli vocasse vincula, dum dicit[d], vinculorum verberationem pœnã esse. Nec probare possum Accursij explicationem[e], cum ait esse in vinculis, verberari fustibus. Plagæ eorum duriores ex illis, quæ loris solebant, & funiculatis mastigibus 17 addi à tyrannis. ¶ † Nam & erat scutica, habens in summitate glandes plumbeas, erant & lora hamata. Vnde & scorpiones flagella illa dicta: quia veluti scorpiones caudis lædunt, sic in flagellorum extremitatibus, & apicibus. Sæui addebantur appendices, quibus cutis misere laniebatur. Fuit autem tormenti scorpionis inuentum Cretarum, vt ait Plinius[f].

x Mart. in l. milites agrum, 13. §. irreuerens, de re milit. lib. 49. P. tit. 16.
y Actuum, c. 22.
z Mart. lib. 14.
a Virg. 5. Æne.
b l. 1. de cursu pub. lib. 12. C. tit. 51.
c Terent. in Adelph.
d l. veluti, 7. de pœn.
e Accurs. in d. l. veluti.
f Plin. lib. 7. cap. 56.

---

de Redargutione, & Reprehensione.

Cap. 12.

1 *Redargutio inter pœnas.*
2 *Reprehensio publica esse debet palam delinquentium.*
3 *Comminationes inter pœnas.*

1 INter † pœnas vtriusque testamenti, est & verborum flagellatio, nec contemnitur, sed salubris habetur. [*Peccantes*, inquit D. Paulus[g], *coram omnibus argue, vt cæteri timorẽ habeant.*] Et in Leuitico lex statuit[h]: [*Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum.*] Et alibi[i]: [*Qui arguunt, laudabuntur, & super eos veniet benedictio.*] Et iterum[k], [*Argue, obsecra, in omni timore & doctrina, & argue cum omni imperio*[l].] Et hoc

g 1. Timoth. 5.
h Leuit. 19.
i Prouerb. 24.
k 2. ad Timot. 4.
l ad Titum 2.

hoc munus potissimum est eorum, qui palam verbum Dei annunciant, quibus annunciare populo scelera eius conuenit [a]. Qui instare debent delinquentibus opportune & importune [b]. Deseuit ira Dei in populum, cum ecclesiastici viri palpant, nec reprehendunt vitia [c]. [*Deceperunt*, inquit Ezechiel [d], *populum meum propheta, dicentes, pax, pax, & non est pax: & ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant luto absq; palea, &c. Væ qui consuunt puluillos sub omni cubito manus, & faciunt ceruicalia sub capite ad capiendas animas.*] id est, assentationibus & delinimentis deceperunt peccatores, illos non reprehendentes [e]. ¶ † Reprehensio autem hæc publica debet esse, si crimen publicum, vel monitus non resipuerit. Et ita accusatio publica recipitur in foro conscientiæ [f]. Sic D. Ioannes Baptista palam delinquentem Herodem arguit [g], [*Non licet tibi habere vxorem fratris tui.*] Et Dominus noster Iesus Christus palam reprehendit Pharisæorum iustitiam, & mores [h]. Hoc enim & confundit, & pudore afficit delinquentes grauius, & ad resipiscentiam stimulat [i], qui plus de huius seculi fama soliciti sunt, quam de salute. Facitq; ad exemplum aliorum, vt cæteri timorem habeant [k]. Quod si peccata sint occulta vel secreta, priuatim argui delinquentes debent [l]: forsan enim hac priuata admonitione lucrabitur quis animam fratris. † Comminari dicunt iurisconsulti pro reprehensione [m]. Comminationes autem istæ, etiam à iudice factæ, non infamant [n].

a Esaiæ 58. b 2. ad Timot. 4. c ca. sed illud, 43 dist. d Ezechiel. 13. cap. e c. sunt nonnulli, 43. dist. f d. can. sed illud. D. Matthæi, c 16. g Marci, 6. h Matthæi, c. 23 i 2. ad Thessal. 3 k 1. ad Timo. 5. l c. plerique, 2. q. 1. vide canonem & ibi Pa[normitanum] de iudic. m 1 . . . . patronus, de offic. præf. vrb. n l. interlocutio præsidis, 19. ex quib. caus. infa. irrog. C facit tit. Comm. epist. & c. authori. . . . dic. non hab. lib. 3. C. tit. 57.

de Quibusdam alijs Pœnis Diuinitus immissis. Cap. 13.

1. *Plaga Aegyptiaca quæ.*
2. *Animalibus minutis quibusdam illatæ clades & damna ciuitatibus, & oppidis.*
3. *Vis maior quid in iure, & quid contineat.*

1 SVnt aliæ pœnæ diuinæ † sæpe in populum immissæ, quales plagæ Exodi ca. 7.8.9.10.11.12. Inter eas quod putrescunt aquæ, & pisces moriantur [o]: hincq; damna & ægritudines bibentibus oriantur ex aquis insalubribus. Et ad pœnam etiam diuinam pertinent immissæ præter naturæ consuetudinem ranæ, muscæ, caninæ, quibus flagellauit Deus Ægyptum [p]. Vesicæ turgentes, grando [q], locustæ [r]. 2 ¶ † Quæ quamuis per se, & paucæ numero non valde noceant, tamen dum referunt iram Dei, & multitudine incedunt, stragem magnam pariunt. Nam & Plinius testatur, [s] in Hispania suffossum à cuniculis oppidum, à talpis in Thessalia, à ranis in Gallia ciuitatem pulsam, & à locustis in Africa, à muribus incolas à Gyaro Cycladum insula fugatos, à serpentibus Amyclas deletas, ab scorpionibus ingentem deletam regionem & desertam factam in Æthiopia, ab scolopendris abactos Trerienses, à tanis quoq; insula pulsi Attariotæ [s]. Sunt & huiusmodi, [*Nix, grando, glacies, ignis, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum Dei* [u].] Et rursum, [*Pluet super peccatores laqueos ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum* [x]. *Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem* [y].] Huc terræ motus, ventorum tempestates, fulmina, aliaq; id genus repentina vehementer referri: quæ etsi naturalem causam habere possint, tamen sæpe in vltionem & flagella inimicorum, & ad bonorum probationem, & tentationem concitantur, vt ex Iobi historia apparet [z]. 3 ¶ † Hæc, vis maioris nomine à Caio iurisconsulto dicuntur [a], θεόθεν, hoc est, diuinitus contingentia, & quibus per hominem resisti nequeat: & ideo nec conductoris periculo sunt. Theophrastus [b] vocat [τὴν ἀπὸ τοῦ δαίμονος αἰτίαν, id est, *causam diuinitus immissam.*] Cuius exemplum χαλαζοκοπίαν, id est, grandinem procellentem, ponit. Plinius quoque [c] vim maiorem tempestates dixit, in quibus grandines, procellæ, & similia eueniunt ab horridis syderibus, vt ab Arcturo, Orione, Hædis. Vlpianus [d] vim tempestatis calamitosam dixit, secundum Seruium, cui resisti non potest, vt puta fluminum, graculorum, sturnorum, & similium.

o Exod. c. 7. p Exod. c. 8. q eod. c. 9. r eod. c. 10. s Plin. lib. 8. c. ... s Diod. Sic. li. 4. cap. 1. u Psal. 10. x Psal. 10. y Psal. 103. z Iob. c. 1. a Caius, l. si merces, 25. §. vis maior, de loca. lib. 19. Pinin. 2. b Theoph. 5. de caus. plantis. c Plin. lib. 18. ca. 28. dum de sterilit. caus. agit. d Vlpia. l. ex conducto, 16. § si vis tempestatis, loca. in P.

de Pœna mortis in genere. Cap. 14.

1. *Mors naturalis in pœnam imposita, & illa quotuplex.*
2. *Morimur omnes, etiamsi noluerimus.*
3. *Mors violenta vnde orta.*
4. *Mors spiritualis duplex.*
5. *Mortis corporalis pœna in spiritualem conuersa.*
6. *Sanguinis sententiam cur ecclesia non proferat.*
7. *Mortis supplicia diuersa.*
8. *Cadauera punitorum quare insepulta relinquantur.*
9. *Mortis supplicium non nisi difficulter inferendum, non temere.*

1 ECclesiasticus dixit [e], ignem, † grandinem, famem, & mortem ad vindictam creata esse. Sed & inuenimus aliam, sed grauiorem pœnam diuinam, mortem scilicet, pro peccatis hominibus impositam: eamque triplicem: hanc scilicet naturalem, qua omnes tandem aliquando plectimur. Item eam, qua adhoc acceleratur naturalis, dicta violenta. Et tertiam omnium maiorem, æternam. Dicimus & mortem corporalem, spiritualem, & gehennalem: corporalem, naturalem, & violentam [f]. De gehennali in pœnis reseruatis alteri seculo à Deo dicemus. De alijs nunc pauca, & de morte ciuili. Itaq; alia pœna diuina hominibus à Deo imposita ob scelera, est mors istius vitæ naturalis. Nam in eam incidimus omnes, & ad hanc damnati ob peccatum primi hominis, qui dum voluit similis esse altissimo, & credidit temere se Deo posse fieri similem, mortalis factus est, ob contemptum diuini præcepti, quod 2 hanc pœnam habebat impositam [g]. ¶ † Sic separatur compago hominis, anima à corpore [h], & omnibus hominibus constitutum est, ita semel mori [i]. A muliere factum est initium peccati, & per illam omnes morimur [k], moritur doctus & indoctus [l]: rex hodie est, & cras morietur [m]. Et in Adamo omnes moriuntur [n]. In summa, inquit Dauid [o], omnes sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis. Peccatum illud originale, quod mortis pœnam habuit, nobiscum nascitur [p]. Mors proinde, vt pœna peccati, naturalis nobis perpetuo imminet, & omnes morimur, quasi aquæ dilabimur in terram [q], quæ non reuertuntur. Vtq; naturale nasci, ita & quoq; naturale mori. Voluit homo primus nimium edere, vetita gustare: omnis homo, pœna respondente delicto, fame perit. Si enim manducare posset,

e Ecclesiastici, c. 39 f in can. fin. de pœnit. dist. 5. g Genes. 2. & 3. h Cice. 1. Tuscula. i Ad Hebr. 9. D. Paul ca. in ecclesiastico, 11. q. 2 k Ecclesiastici, c. 25. l Ecclesiastes, cap 2. m Ecclesiastici, 10. n 1. ad Corin. 15. o Psal. 81. p Psal. 50. Ecce enim in iniquitatib. conceptus sum, &c. q 2. Reg. 14.

spes vitæ temporalis esset: sed dum organa impediuntur, qualitates & temperamenta mutantur: dum spiritus seu anima seiungitur, corpus hoc sine alimento congruo in terram concidit. Sic omnes intereunt velint nolint, vt pluribus locis eximie explicat Horatius [a],

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres.

Et [b] *Vnda scilicet omnibus,*
Quicunq; terræ munere vescimur,
Enauiganda, siue reges,
Siue inopes erimus coloni.

Et alibi [c],

Mors & fugacem persequitur virum,
Nec parcit imbellis iuuentæ
Poplitibus, timidoque tergo.

Statius [d],

Quicquid habent ortus, finem timet, ibimus omnes,
Ibimus: immensis vrnam quatit Aeacus vmbris.

Et Sibylla [e],

εἰ δὲ γενοίτο, ἅπαν καὶ ὀλεῖται. id est,
Si genitum est, indubie & interibit.

Cicero mortem ait esse paratam [f], & definitam [g], necesse mori [h]. Et si hoc tẽpore non obieris diem, paucis post diebus esse tibi moriendum, quia homo natus es [i]. Ouidius [k] mortem & ineuitabilem, & pariter pœnam esse docet paucis,

Sed rigidum ius est, & ineuitabile mortis, &c.
Occurrunt animo pereundi mille figuræ.
Morsque minus pœna, quam mora mortis habet.

Et Lucanus [l],

Mors vltima pœna est, scilicet temporalium suppliciorum. Et Propertius [m],

Est mala, sed cunctis ista terenda via est.

Et apud Euripidem [n],

ὁ θάνατος δεινὸν κακόν.
Mors ingens & atrox malum est.

Et Homerus [o],

Ἀλλ' ἤτοι θάνατον μὲν ὁμοίιον, οὐδὲ θεοί περ
καὶ φίλῳ ἀνδρὶ δύνανται ἀλαλκέμεν, ὁππότε κεν δὴ
μοῖρ' ὀλοὴ καθέλῃσι τανηλεγέος θανάτοιο. id est,
Verum enimuero mortem omnibus communem, neque Dei ipsi
Etiam ab amato viro poterunt arcere, quandocunque tamen
Fatum perniciosum corripuerit asperæ mortis.

Sed hæc hactenus de pœna mortis naturalis, & necessitate illa fatali, ne incidamus in illa quoti-
3 diana & vulgaria quæ cognita sunt. ¶ † Dicamus de morte illa violenta, quæ non ex corruptione corporis, sed extrinsecus in pœnam maleficiorum imponitur à Deo in lege Mosaica. Atq; nemo, qui eam legerit, dubitat, sæpe ob grauiora facinora, quibus vix castigatio proficit, vel in detestationẽ criminis, vel ad exemplum, impositam mortem [p]. Et in lege Euangelica inuenimus, mẽdacium vindicatum morte Dei iudicio [q]. Sicut & in Apocalypsi occidẽribus mortis supplicium imponitur [r].
4 ¶ † Spiritualis mors duplex, vna bona, altera mala: bona mors spiritualis est, quãdo mortui sumus peccato, & viuimus Christo, per baptismũ & pœnitentiam, id est, quando non operamur peccatum, non secus ac qui mortui corpore sunt: tales dicuntur mortui corpore, qui actiones corporis non exequuntur. Viuimus autem Deo, quia Christus bene operandi & salutis dedit gratiam [s]. Mala mors spiritualis est contra, quando quis per peccatum mortale viuit dæmoni, & segregat à Deo, vt si in peccatum infidelitatis inciderit, si magnus, si diuinus [t], si hypocrita [v], auarus [x], vel alterius

a Horat. Carm. 1.
b Idem, Car. 2.
c Idem, 3. Car.
d Stat. in 2. Syl.
e Sibylla, lib. 2. Oracul.
f Cice. 4. inuect. in Catil.
g idem, pro Sextio.
h idem, 1. Tuscul.
i idem, lib. 4. Famil. epist.
k in epistol.
l Luca. 9.
m Propert. lib. 3.
n Euripid. in Iphig. in Aulide act. 3. vers. 516.
o Homer. Odyss. 3.
p Exodi, 21. 19. 21 Leuiti. 20. Numer. 35. 4. Reg. 8.
q Actuum 5.
r Apocaly. ca. 21.
s ad Roma. ca. 6. ca. vt absenderet, & can. seq. de consecra. dist. 4.
t c. qui nec saluatore, 26. q. 2. can. non solum. 11 q. 3.
v ca. nolumtem. 11. q. 1.
x can. si quis viduam, 14. q. 4.

peccati mortalis reus [y]. Sic inuenimus scriptum. [*Os quod mentitur occidit animam suam* [z]: *& anima quæ*
5 *peccauerit ipsa morietur* [a].] ¶ † Receptum iure pontificio pœnas illas legales mortis hodie intelligi de excommunicatione [b]. Et iure eodem atq; diuino concluditur à morte culpæ ad mortem gehennæ, seu ad æternam perueniri [c]. Et ita explicant illud, quod scribit Zacharias [d], [*Quod moritur* (scilicet morte culpæ) *moriatur*: (scilicet morte gehennæ.) *Et quod succiditur, succidatur.*] Ac si dictum esset, qui
6 in sordibus est, sordescat adhuc [e]. ¶ † Et proinde hodie in foro ecclesiastico, nulla mortis corporalis pœna inflicta est: & hoc est, quod dicimus, ecclesiam sanguinis iudicium non proferre, neq; clericis in sacris ordinibus existentibus vel prælatis licere huiusmodi sententias dictare, scribere, proferre, suadere: alioquin deponuntur, vt irregulares [f]. Per alios tamen viros laicos prælati, qui iurisdictionem habent temporalem, possunt quæ sanguinis notionem habeat, decidere [g]: quæ ipsi per se nequeunt. Sic enim imitantur Domini nostri Iesu Christi benignitatem, qui venit vocare peccatores ad pœnitentiam [h]. [*Nec desiderat mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat* [i].] Et admonuit hac de re discipulos Iacobum & Ioannem, cum eum quidã non reciperent & dixissent: [*Domine vis dicamus, vt ignis descendat de cælo, & consumat eos.*] Increpauitq; illos dicens, [*Nescitis cuius spiritus estis, filius hominis non venit animas perdere, sed saluare* [k].] Facto quoq; comprobauit, dum adulteram secundum legem antiquam lapidandam, noluit condemnare, sed absoluit dicens, [*Vade, & noli amplius peccare* [l].] Et D. Paulus dixit, noui testamenti mediatorẽ Iesum Christum per sanguinis aspersionem melius clamantem, quã clamauerit sanguis Abelis [m]: cuius vox fratris homicidæ vindictam à Deo postulabat [n]. Atq; ideo ecclesia, quę incorrigibiles habet clericos, non occidit, sed vel carcere perpetuo afficit [o], vel de gradu deiectos curiæ seculari relinquit puniendos: erga quam etiam intercedit, ne morte plectãtur, sed alia leuio-
7 ri [p]. ¶ † Cæterum mors corporis quidem vna est: tamen ad mortem peruenitur diuersis vijs: vnde mortis supplicium varium est. & in iure diuino & politico seu ciuili. Et idcirco de pœnis, quæ mortẽ adferunt paulò latius dicendũ, ne redeundum sit ad eandem materiæ tractationẽ sæpius postea. Et ita iuris gentium & ciuilis pœnas mortis, pœnis mortis quæ in iure diuino inueniuntur annectemus. Callistratus itaq; iurisconsultus [q], gradus capitalium pœnarũ constituens, refert viui concremationem, capitis amputationem, & ad furcam damnationem. Marcellus [r] addit, bestijs obijci.
8 ¶ † Sunt mortis pœnę pro grauissimis criminibus impositæ, aliquando quibusdã prouincijs & gentibus inuisæ, vt dictum, dum ageremus, de exilio: postea autẽ crescente malitia & cõtemptu legum, oportuit ad eas se transferre. Satis tunc erat visum vinculum validum legis simpliciter prohibentis, pudor qui tunc erat hominũ: hodie, nequaquam, vt ait Liuius [s]. Quibus & id etiam aliquando additum est, imo cõmuni iuris obseruantia receptum, ad pœnã exacerbandam, & in exemplum aliorum, ne corpora seu cadauera punitorũ sepeliantur, nisi expresse petitũ sit à principe, vel ab ijs qui eius imperium exercent: qui potentibus tamen facile concedunt, interdum in pœnis exemplaribus negant, vt in crimine læsæ maiestatis [t]. Exemplumque patet in sacra pagina de Iosepho, qui petijt & obtinuit à Pilato corpus Iesu, vt sepeliret [v].

y ca. intermittentes, 3 de cons. de pœnit. dist. 4.
z Sapien. 1.
a Eze[chiel] 18.
b c. per venerabilem, & ibi Panor. qui fil. sint legit.
c can. fin. de pœn. 1. dist.
d Zachar. ca. 11.
e c. quantum libet, 47. dist. Apocal. 22.
f c. clericis, & c. sententiam san[guinis], ne cler. vel mona. l. 3. Decret. [illegible] de excess. prælat. c. in arch. episcopatu. de rap. can. illud, 23. q. 8.
g gl. in d. c. clericis, in ver. [illegible]
h Matth. 9.
i Ezech. ca. [illegible] Eccle. [illegible] can. hi qui, 1. q. 6.
k Luca. c. 10. ver. 54. & 56.
l vers. 17. & ca. 11 vers. 47.
l O Ioan. Euan. c. 8.
m ad Hebræ. cap. 12.
n Genes. c. 4.
o c. quamuis, de pœn. in 6.
p ca. nouimus, de ver. sig. ca. i. 23. q. 5.
q Callistr. in l. capitalium, 28. de pœn. in P.
r l. respiciendum, 11. § fin. eod. titu.
s Liui. lib. 10. primi [illegible] vrbe condita.
t l. 1. & 3. de cadau. punit. 48. F. tit. 24. l. abnoxius, 11. de religio. & sumpt. funer. lib. 3. C[od.] t[it.] 4[4].
v O. Ioan. Euang. c. 19.

§ † Ad

9 ¶ † Ad mortis pœnam inferendam quoad fieri poteſt adeo tardiores eſſe debent iudices & niſi neceſſitas vel atrocitas coactos impellat cum lege, vix accedere debent non ſecus ac Nero ab initio, qui Buro præfecto exigenti ab eo, in quos, & ex qua cauſa animaduerti vellet, differebat & dum illi chartam protuliſſet, traderetq; inuitus inuito, exclamauit, velle neſcirem literas [a]. Veſpaſianus Imperator neq; cæde vnquam lætatus, iuſtis ſupplicijs illacrymans etiam ingemuit [b]. Quamobrem & iure ciuili non conceditur etiam præſidibus permittere liberam mortis electionem [c]. D. Ambroſius reconcilians Theodoſium Cæſarem eccleſię, pœnitentiam eum agere coegit de Theſſalonicenſium præcipiti nece, atq; eum ſanctionem edere, de non ſtatim puniendis, quos ipſe iuſſiſſet, niſi poſt 30. dies, quibus cuſtodiæ traderentur [d]. Extat & hodie eius conſtitutio [e].

---

de Combuſtionis pœna. Cap. 15.

1 *Igne combuſti vindicta diuina.*
2 *Comburantur quibus ſceleribus iure ciuili delinquentes.*
3 *Concremandi maleficos varij modi.*
4 *Fumo necati, & puniti.*

1 DEus ſæpe vindicauit † ſcelera igne de cælo miſſo, vt quando ſeptem ciuitates Sodomiticas conſumpſit [f]: quãdo inferentes extraneum ignem in ſanctuarium ſacerdotes Nadab & Abiu combuſſit [g]. Et dum ad preces Heliæ quinquagenarij duo regis Ochoſiæ, igne cœleſti deuorati ſunt [h]. Exuſtionis & pœna in iure diuino ſcripto ſtatuta eſt contra pleraq; delicta, contra viduas ſcortantes [i], contra anathematis participes [k], in eum qui filiam vel matrem vxorem duxerit [l], in filiam ſacerdotis in ſtupro deprehenſam [m].
2 ¶ † Iure ciuili comburuntur 1. viui ſacrilegi [n]. 2. Iudæus Iudæum ad fidem ſe conuertentem perſequens [o]. 3. Seruus dominæ concumbens [p]. 4. Seruus raptum mulieris committens, vel rapientium ſocius auxiliatus [q]. 5. Falſum immunitatis inſtrumentum conſcribens [r]. 6. Qui adulteratam monetam principis cuderit [ſ]. 7. Haruſpex ſeu diuinus [t], & libri eorum [v]. 8. Aggeres Nili rumpens, aut eius ripas, vel aquas vltra conſtitutum terminum & modum vſurpans [x]. 9. Qui hoſtibus prædandi viam aperuit, vel cum illis prædam diuiſit [y]. 10. Incendiarius qui ædes, aceruúmve frumenti iuxta ædes poſitum incenderit doloſe [z]. 11. Transfugæ, & qui hoſtibus detegunt cõſilia principis [a]. 12. Seruus ſaluti domini inſidiatus: nonnunquam liberi & humiles perſonæ [b]. 13. Actor rerum priuatarum vel procurator Cæſaris, ſi quẽ hoc prætextu iniuria affecerit [c]. 14. Hæretici docentes alios, ſeu vt dicimus dogmatizantes, & eorũ libri [d].
3 ¶ † Necabantur & igne varijs modis homines, vt dum in ollis æreis ſartagine ſuccenſis nudi, vel excoriati torrebantur, vt in martyribus legitur in Machabæis [e], contigiſſe. Et Tholoſæ adulterantes monetã, lebetibus & cacabis oleo bulliente plenis iniyciuntur. Peryllus vaccam ex ære cõſtruxit, quam ad concremandos in ea hoſpites Phalaridi tyranno donauit, qui in eam primum merito tantæ crudelitatis coniecit artificem [f].

Et Phalaris tauro violentus membra Perylli
Torruit, infelix imbuit author opus [g].

In fornacem etiam comburendi apud aliquas nationes mittebantur rei, vt apud Danielem legimus [h].
4 ¶ † Genus crudele combuſtionis inuectum ab Auidio Caſſio, vt à Vulcatio ſcriptum eſt ad Auguſtum Diocletianum: is enim trabem ſeu ſtipitem octuaginta aut centũ pedum, è materia curabat deligi, tum à ſummo vſq; ad infimas partes noxios alligabat, eoſq; in altum erectos, incendi atq; concremari volebat. Sic vt multos incendio, alios fumi cruciatu necaret [i]. Alexanderq; Seuerus imperator fumo eos necari iubebat, qui fucum facerent, & in amicorum cauſis atq; officijs fumum venderent.

g Ouid. 1. de arte Amat.
h Daniel. 3.
i Crinit. lib. 18. de honeſt. diſcip. c. 11.

---

de Capitis, & aliorum membrorum amputatione. Cap. 16.

1 *Capitis amputatio pœna eſt, & membrorum amputatio præcedit interdum capitis amputationem.*
2 *Securi percuſſio, vt fiebat.*
3 *Capite qui plectuntur.*
4 *Capitalis truncatio quare mortalis.*
5 *Membra quæ debent in pœnam abſcindi.*
6 *Manus quibus in pœnam amputanda eſt.*
Chriſma ad iudicium permittendum datum, punitum eodem.
7 *Oculorum erutio in quibus criminibus.*
8 *Oris obturatio fiebat ductis ad ſupplicium, & illis tria verba tantum loqui licebat.*
9 *Pedum amputatio quibus in pœnam, & aurium amputatio pro quibus.*
10 *Narium amputatio pro quibus.*
11 *Crurium fractio in pœnam.*

1 ALia pœna mortis, † communis in iure diuino & humano, eſt capitis amputatio. Mors quidẽ cita; quam interdum aliorum membrorũ amputatio præcedit: vt durior ſit. Fuit huius exemplum in ſupplicio illius idoli Dagon. In cuius templum cum Philiſtini arcam Dei à populo Dei ereptam, depoſuiſſent, inuentus eſt Dagon iacens ſuper faciem ſuam in terra, abſciſſis capite, & duabus palmis, manu ſuper limen [k]. Vſitatamq; pœnam hanc fuiſſe in Iſraelitica politia conſtat ex Bibliorum ſacrorum lectione [l]. Et ſi crimen tam impium eſſet, quod pœna exemplaris eſſe deberet, cum capitis truncatione alia mẽbra quoq; concidebantur, vel mortuis vel viuis reis. Sic Iudas Machabæus princeps Iudæorum victoria potitus ope Dei, aduerſus blaſphemũ Nicanorem, pręcepit caput Nicanoris, & eius manũ cum humero abſcindi, & Hieroſolymã deferri, vbi ſuſpendı caput in ſumma arce, & linguam blaſphemam eius pręciſam iuſſit particulatim auibus dari, manum autẽ contra templum ſuſpendi [m]. Iure ciuili capitis ademptio etiam pœna frequens [n].
2 ¶ † Nam & antiquitus ſecuris imperij ſummi poteſtatiſve in vitam facinoroſorum inſigne erat, diciturq; gladij poteſtas [o]. Cicero [p], [*Agunt eum præcipitem pœnæ Romanorum, quos partim ſecuri percuſſit, partim in vinculis necauit.*] Liuius [q] decemuiros cum faſcibus duodenis ſubito prodijſſe tradit, & centum viginti lictores forum impleuiſſe, & cum faſcibus ſecures illigatas prætuliſſe, nec attinuiſſe demi ſecurim, cum ſine prouocatione creati eſſent.
3 ¶ † Capite puniuntur explorationem in militia frau-

k 1. Reg. 5. & Ioſeph. libr. 6. Antiqui. Iudaicar. capite 2.
l 4. Reg. 6. Marthæi 14. Marci 6.
m 2. Machab. cap. 15.
n l. capitalium, de pœn. in P.
o l. imperium, de iuriſd. om. iudi. in P.
p Cic. 3. act. in Verrem.
q Liuius, li. 3. deca. 1.

fraudans, fossam instātibus hostibus relinquens[a], transfuga[b], seditionem militum excitans atrocem. Est & in alijs disciplinæ militaris pœnis frequens[c] pœna. ¶ † Amputatio membrorum capitalem pœnam habet, vt præcipuæ partis & nobilioris hominis[d], capitis scilicet. Eaq; semper lethalis & mortis est, propter neruorum paria, & iugationes quæ ex capite in corpus hominis vniuersum diffunduntur, & propter sedem animæ præcipuam, quæ in eo est. Sunt & aliæ membrorum decisiones in pœnam etiam impositæ, & iure diuino & humano. Cum enim talio recepta vtroque esset, vt antea probauimus, dentem pro dente, & manum pro manu, & pedem pro pede abscindi consequens fuit. ¶ † Item quia in eo quo quis deliquit, & per ea quæ peccauit torquendus est: pœna membris, vt delicti potioribus instrumentis imposita est. Sic manus Ieroboamo, quam extenderat iubendo vitom & prophetam Dei capi, exaruit Dei vindicta: donec oratione prophetæ sanitati restituta[e]. Manus Nicanoris, qua bellauerat iniuste in Iudæos, amputata: & lingua, qua blasphemias in Deum protulerat, cōscissa volatilibus cœli exposita[f]. Zacharias, qui lingua dubitare se ostenderat de pollicitis à Deo, lingua obmutuit in præfinitum vsq; natiuitatis D. Ioannis Baptistæ tempus[g]. ¶ † Extat lex in Deuteronomio[h], [*si habuerint inter se iurgium viri duo, & vnus contra alium iurgari cœperit, volensq; vxor eruere virum suum de manu fortioris, miserit manum & apprehenderit verenda eius, abscindes manum illius, nec flecteris super eam vlla misericordia.*] Apud Ethnicos Sergius Galba[i] imperator, nummulario, nō ex fide pecunias tractanti, manus amputauit, mensæq; eius affixit. Statutum & iure Insubrum, vt qui contra pacis tranquillum statum, aliquem vulnerauerit, manus ei amputetur[k]. Sicut & scribæ, qui contractum falsum scripserit feudi, seu prædij clientelaris[l]. Et exactori, qui perfide ea quæ ex tributis exegerit, non scripserit, vel omnino, vel clare non descripserit[m]. Et in summa nouo iure, si criminis qualitas exigat membri alicuius abscissionem alterius, quam manus: manus pro eo abscinditur[n]. Et maior pœna pedis, quam manus amputatio: vt maior amputatio pedis, quam effossio oculi, secundum Baldum[o]. Apud Longobardos, manum amittit tabellio instrumentum conscribens venditionis factæ per mulierem consentiente viro[p], peritus[q], presbyter qui sanctum chrisma ad iudicium peruertendum dedit[r], sine iussu principis cudens, vel fingens monetam[s], seruus, qui sine iussu domini celaturam seu semaidam, id est, noua signa, in sylua alterius fecerit[t]. ¶ † Oculorum fuit erutio aliquibus quoq; in pœnam: sic vnus oculus pro primo furto eruebatur apud Langobardos[u]. Et Vuisigothorum lex statuit oculorum erutionē, patri, vel matri qui abortu necem gestati vteri procurauerit[x]. Locrensium lege lata à Zaleuco, adulter vtroq; oculo priuari debebat[y]. Vitisa Ægytæ filius rex Gotthorum & Hispaniarum anno 698. Theodofredum, quem Erugius regno exegerat, confossis oculis Cordubam relegauit. At Theodofredi filius Rodericus exercitus congregato, Vitisam regno mouit, & Cordubam identidē oculis confossis anno regni sui nono ablegauit[z]. De crudelitate Syllæ loquens D. Augustinus[a] scribit, iussu eius aliquos oculis effossis & particulatim mēbris amputatis, in tantis cruciatibus diu vixisse, vel potius diu mori coactos esse. ¶ † In pœnam etiam maiorem ad vltimum supplicium raptis & ductis ora obturabantur[b]. Et vt Suidas ait, ijs qui ad supplicium ducebantur, licebat potu & cibo plenis, ea dicere quæ vellent, deinde ore obturato ad necē adducebantur. Vnde prouerbium, [Greek, illegible], id est, *illa ter dicas iuxta aulam*, id est, in prætorio. ¶ † Pedis amputatio, pœna in iure seruis transfugientibus ad barbaros fuit imposita[c]. Octingenti Græci captiui à Persarum regibus turpiter mulcati corpore fuerunt, quibus quidē alijs manus, alijs pedes, quibusdam nares, & aures excissæ. Si qui autem scientia, arte, aut disciplina aliqua excellerent, ijs membrorum omnium, exceptis quibus ad exercendas suas artes vterentur, extremitates amputatæ fuerunt, qui subactis Persis ab Alexandro Magno in ea miseria inuenti, immunitate donati sunt[d]. ¶ † Nares furibus amputentur in Longobardia[e], & pariter cōspirantibus in patriam eandem[f]. ¶ † Crurium fractio, seu vt ait Apuleius[g], crurifragium, inter supplicia inuentum: nam & latronibus suspensis D. Ioannes[h] crura facta scribit, vt scilicet citius morerentur. Octauius Augustus, Thrallo a manu, quod pro epistola prodita, denarios quingentos accepisset, crura effregit, vt scribit Suetonius[i]. Scribit Q. Cicero[k], M. Mario Gratidiano iussu Syllæ primum brachia & crura fracta, aures deinde præsectas, & linguam, & nasum, oculos defossos, & postea caput detruncatum. Meminit Ammianus Marcellinus[l] Apolinares duos, patrem & filium sub Gallo Cæsare in exilium actos, ad locum, qui Crateras nomine, villam videlicet suam, quæ ab Antiochia vicesimoquarto disiungitur lapide, vt mandatum erat fractis cruribus occisos.

---

de Suspensione, & crucifixione. Cap. 17.

1. *Crucis seu suspensionis pœna qua.*
2. *Suspendi ob qua maleficia quis debeat. & 5.*
3. *Crucis supplicium grauissimum. & nu. 1. & cruci qui suspenderetur apud Romanos. & pro quibus.*
4. *Crux supplicium quando prohibita.*

Scriptum est[m], † [*Benedictum lignum, per quod fit iustitia*] ratione scilicet iustæ vindictæ: verum ratione eius, qui ligno suspenditur ob maleficia, dictum est in Deuteronomio[n], [*Maledictus à Deo est, qui pendet in ligno.*] Eiusq; mors turpissima habita. Et proinde de Domi. nostro Iesu Christo, qui pro redēptione salutis mundi pependit in cruce[o], prędictū erat, futurū improborum iudicium hone sermonem, morte turpissima condemnemus eum[p]. Seruile enim, & crudele habitum est supplicium crucis[q]. A cruciatu, crux[r], vel à cruce, cruciatus melius. Hac pœna affecit Iosue principes idololatrarum[s]. Et Dauid septem natos ex genere Saulis, qui occiderant Gabaonitas contra fœdus, ad placandum Dominum[t]. Clauis suffigebantur cruci corpora, indicat. Et illud Plautus[v],

Ego dabo ei talentum primus, qui in crucem excurrerit.
Sed ea lege vt offigantur bis pedes, bis brachia.

Meminit Plinius[x], [*Item in quartanis, inquit, fragmentum claui à cruce, inuolutum lana collo subnectunt.*] Mos erat aliquando suspensorum in cruce frangi crura, vt mors acceleraretur eorum[y]: vt non dubitem,

bitem, diram imprecationem mulieris adulteræ, in virum citius, quam expectaret redeuntem, apud Apuleium [a], eo pertinere, dum crurifragium illi ominatur. Vsi hac pœna Ægyptij suspensionis in cruce [b], & Persæ, & Medi [c]. Punitus proditor Iudas à seipso suspendio, quo crepuit medius [d]. A Carthaginensium senatu in crucem tolli imperatores solebant, si prauo cõsilio rem peragerent, quamuis fœliciter, vt scribit Liuius [e],
2 Idipsum & Valer. Maximus recenset [f]. ¶ † Apud iurisconsultum, summum supplicium ad furcas dicitur damnatio [g]. Quo pœnæ genere puniuntur famosi latrones [h]. Et Insubrum iure antiquo, qui plus quam quinq; solidos furantur [i]: Grauis nimium tamen pœna & crudelis pro tam modico ære visa est. Et proinde Paris de Puteo [k] ait, quod Federici, qui eam edidit constitutionem, proles non regnauit quia ita statuisset. Vt & in Longobardorum legibus, seruus regis, qui aliquem occiderit, supra tumulum occisi furca suspenditur [l]. Ciuili Romanorum iure quoque furca suspendi debent transfugæ, & consilia hostibus detegentes, seditionis authores [m], sacrilegi aliquando [n]. Refert Dionysius Halicar. [o] à quibusdam esse proditum, institutum in creatione prima consulum, vt alterum illorum duodecim secures præcederent: alterum duodecim lictores eum solis fascibus, atq; etiam cum furcis: secures singulis men-
3 sibus collegæ sibi traderent. ¶ † Romani ante aduentum Domini nostri Iesu Christi, & ante eius fidem agnitam, crucis patibulo vsi sunt pro summo & horribili supplicio, vt meminit Iuuenalis [p], dum ait,

> *Multi*
> *Committunt eadem diuerso crimina fato,*
> *Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.*

Ideo pro singulari exemplo canis in crucem sublatus, quo tempore Galli vrbem inuaserunt, quod in Capitolio canes nutriti in aduentu hostium non latrassent: clangore autem suo anseres venientes detexissent, authore Plutarcho [q]. C. Sossius præfectus Ciliciæ, & Syriæ à M. Antonio, sub Octauio Cæsare, Herodi Iudæorum regno concesso, Antigonum cruci alligatum, quo supplicio nullus vnquam rex erat affectus, flagris cæcidit, ac deinde iugulauit. Ciuem Romanũ crucifigi, erat contra omnes leges. Scipio tamen Superior deuicta Carthagine, ciues Romanos, qui ex Romanis exercitibus ad Pœnos transierant, tanquã patriç fugitiuos crucibus affixit [r]. Galba imperator [s] tutorem, quod pupillum cui substitutus erat veneno necasset, quamuis ciuem Romanum, cruce affecit. Et pœnam esse hostis à senatu iudicati tradit Tranquillus [t], ceruicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi. More tradito, Romanis nefas erat virgines pœna strangulare [u]. Ideo prius à carnifice comprimi solitas. Sicque testatur Dio Cassius & Suetonius Tranquillus cuius verba, [*Immatura*, inquit, *puellæ, quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiatæ prius à carnifice, dein strangulatæ.*] Et Cornelius Tacitus [x], dum loquitur de animaduersione in liberos Seiani, [*Tradunt*, inquit, *temporis eius authores, quia Triumuirali supplicio affici virginem inauditum habebatur* (loquens de filia Seiani) *a carnifice laqueum iuxta compressam. Exin oblisis faucibus id ætatis corpora in gemonias abiecta.*] Crucis supplicium maius, quam suspensionis: nam in eo & vita cum cruciatu affixionis membrorum cruci diutius trahebatur, & sic fixi ita fame peribant, nullo in cruciatu subueniente, vt

a Apul. lib. 9. Asini aurei.
b Genes. 40. & 41.
c Hester, 7. 8. & 9. & 1. Esdræ, cap. 6.
d Math. 27. Actuum, 1.
e Liu. lib. 6. de ca. 4.
f Valer. Max. lib. 2. c. 2.
g l. capitaliũ, de pœn. in P.
h d. l. capitalium, §. famosos.
i §. si quis quinque solidos, de pace ten. & eius violatio.
k Paris de puteo, in tractat. syndicatus, in §. crudelitas.
l l. 7 de culp. seruor. l. si seruus regis, de homici. liber. homi. in leg. Longob.
m l. si quis aliquid, 37 §. 1. & seq. de pœn. in P. l. 3. §. 10 qui ad hostes, de re milit. lib. 49. P. tit. 16
n l. sacrilegi, 6. §. 1. ad leg. Iul. pecul.
o Dion Hali. lib. 5.
p Iuuenal. saty. 13.
q Plut. de fort. Roma. & vit. Alex.
r Valer. Max. lib. 2. c. 2.
s Sueto. Tranquil. c. 9. in Galba.
t Idem, in Nerone. c. 49.
u Idem, in Tiberio, c. 61.
x Cornelius Tacitus lib. 5. annalium.

factitatum de Christianis quamplurimis narrat Nicephorus [y]. Constare & potest ex eo quod narrat Trogus de Hannone Carthaginensi, qui Philippi regis Macedonum floruit ætate, qui cum ob potentiam vellet tyrannidem vsurpare, captus à ciuibus primum virgis cæsus est, deinde effossis oculis, fractisq; cruribus & manibus, cruci affixus. Firmat id Iustinus [z], dicens Bomilcharem Amilcaris filium, Pœnorum ducem, dum venisset in suspicionem eum Agathocle conspirasse, in medio foro patibulo crucis affixum fuisse: indeque eum magnis clamoribus molrisq; conuitijs, subditorum ingratitudinem obiurgasse, & inter
4 clamores spiritum emisisse. ¶ † Nunc supplicijs adempta crux, quia coli & venerari digna, in memoriam salutis eius instrumento humano generi elargitæ à summo Deo per vnigeniti filij sui redemptionem & adorandam passionem [a]. Sustulitq; ex vsu pœnarum Constantinus Magnus, inuenta dominica, & Maxentio virtute crucis superato. Atq; Cæsares, neq; crucis signum depingi, vel sculpi humi patiuntur, ne pedibus conculcare instrumentum salutis videamur [b]. Nunc furcis bicornibus, vel triangulatis stipitibus, vel arboribus suspenduntur scelerati, neque cruci, vt olim offiguntur membra, sed laqueo suffocantur: quæ fuit pœna Iudæ, qui laqueo se suspendit. Et ea pœna scribit Homerus [c] affecisse Vlyssem ancillas impudicas.

y Nicephor. Calisti, libr. 7. cap. 7.
z Iusti. in 2. ex Trogo.
a l. decernimus, 10. C de episc. & cler. §. 1. de monach. in auth.
b l. vni. nemini lic. sig. C. saluato. &c. C.
c Homer in fine Odyss. 10.

de Lapidatione, & iaculorum confossione. Cap. 18.

1 *Lapidatio quibus lege diuinâ imposita, & qui lapidati.*
2 *Iaculis confodere, pœna.*

1 ALia pœna mortis † legis diuinæ, lapidibus necari & obrui: quæ imposita fuit filiabus in domo patris virginitatem maculantibus [d], & adulteris [e], blasphemis [f], & alijs impijs. Hoc genere supplicij Hecuba vxor Priami à militibus Grecis affecta, & lapidibus obruta, quod multa in gereret maledicta & infausta omnia imprecaretur in exercitum Græcorum: cuius sepulchrum apud Abydum statuitur, appellaturq; Cynossema ob linguæ proteruiam, impudentemq; petulantiam, vt author Dictys Cretẽsis [g]. Lucius Cornelius Cinna ob nimiam crudelitatem à militibus lapidibus occisus [h]. Arrianus scribit etiam [i], Hermolaum Sopolidis filium, ob insidias Alexandro Magno structas, & cæteros eius factionis comprehensos, à circunstantibus lapidibus obrutos. ¶ † Extat in Exodo [k] pœna, qua mandantur
2 affici, qui montem in quem Dominus Mosi collocuturus descenderat, contigisset, nempe, vt aut lapidibus opprimerentur, aut confoderentur iaculis. Hodie inter pœnas militares ea videtur esse, reos mortis machinulis, quas arcabusios dicimus, & earum glandibus perere & necare.

d Deuter. 22.
e Deut. 22. Ioan 8.
f Leuit. 24. 3. Reg. 21. Actuum, 7.
g Dict. Cret. libr. 5. de bello Troia.
h Plinius Iunior, lib. de vir. illust.
i Arria. lib. 4. de exped. Alexand.
k ca. 19.

de Præcipitatione, & Submersione. Cap. 19.

1 *Præcipitatio. pœna mortis vbi.*
2 *Submersionis pœna.*

1 Meminit sacra pagina † de mortis pœna præcipitij, quando ex superiori loco, quis, vt moriatur, deturbatur. Qua pœna affecta impia Iezabel iussu Iehu [a]. Amasias etiam cum vicisset filios Seyri, in valle Salniarum decem millia captiuorum adduxit in præruptum petræ, & iussit præcipitari de summo in præceps, qui vniuersi crepuerunt [b]. Hac pœna præcipitij è rupe affectum à Delphis Æsopum Phrygium, author Maximus Planudes [c], incusatum sacrilegij, falso tamen. Lucretius [d] de hac pœna meminit,

Sed metus in vita pœnarum pro malefactis
Est insignibus, insignis scelerisq; luela,
Carcer, & horribilis de saxo iactu' eorum.

Eleorum lex de saxo Typæo fœminas deijci iussit, quæ ad olympicos ludos penetrassent, quæve Alphæum, diebus quibus erat eis interdictum, omnino transmisissent, authore Pausania [e]. Lex 12. tabularum, quoq; de falso teste, sic ait, [*Falsus testis Tarpeio deijcitor.*] Vulgareq; supplicium fuisse apud Romanos testatur Dionysius Halicarnas [f]. Quo ducti in eminentem in foro tumulum, ibi vasta rupe deijciebantur: cuius erat altitudo, etiam secure aspicientibus, horrenda, meminit Seneca [g], Cornel. Tacitus [h] refert, L. Pituanium Mathematicum, iuxta senatusconf. de Mathematicis magisq; Italia pellendis, saxo deiectum. Sacrilegos sic ex alto deiectos, tradit Eusebius [i] C. Caligula crudelis nimium, eum qui se periturum gladiatoria arte pro salute sua vouerat cunctantem, puerum tradidit verbetatum infulatumque, qui votum reposcentes per vicos agerent, quoad præcipitaretur ex aggere [k]. De rupe [l] Typæa Olympiæ deijciebantur præuaricantes in sacris certaminibus. Lycas ab Hercule præcipitatus est, quod ei tunicam Nessi sanguine tinctam, venenoq; imbutam attulisset [m]. Sicut & diruta Troia Astyanactes Hectoris filius in præceps datus mira immanitate ab Vlysse [n]. Deiecit & de saxo Capitolij Manlius vigilem, qui in excubijs positus Gallos in Capitolium ascendentes non detexerat, vt author Liuius [o]. Et Daphidas sophista ab Attalo rege, quem sæpe contumelijs absentem lacesserat, ex saxo, cui nomen Equus, præcipitatus est, authore Valerio Maximo [p]. Modestinus tamen iurisconsultus tradit [q], non posse aliquem damnari, vt de saxo præcipitetur. Et Constantinus imperator [r] tetram iussionem & vetitam ait, 2 mandatum, vt quis præcipitetur. ¶ † Alia pœna submersionis est, quæ maxima & generalis fuit tempore diluuij [s]. Octauius Cæsar [t] pædagogum, ministrosq; Caij filij, per occasionem valetudinis mortisque eius superbe auareq; in prouincia grassantes, oneratos graui pondere ceruicibus præcipitauit in flumen. Traianus omnes delatores nauibus sine velis & remis impositos fluctuum misericordiæ exponi iussit [v].

[a] 4. Reg. ca. 9.
[b] Paralip. c. 25.
[c] Max. Planu. in vi. Æsopi. & Plut. de sera numi. vind.
[d] Lucretius lib. 3.
[e] Pausanias in 10. lib. Eliacorum.
[f] Dyonysius Halicarnassæus lib. 8.
[g] Seneca 3. decla. lib. 1.
[h] Cornel. Tacit. lib. 2. annal.
[i] Eusebius li. 8 de præpara. Euangel.
[k] Sueto. in Calig.
[l] Leonicen. li. 3. de var. histo. cap 55.
[m] Ouid. in Ibin.
[n] Ouid. in Ibin. & 13. Metamor. Senec. in Troiade.
[o] Liui. lib. 5. Decad. 1.
[p] Valer Max. lib 1. c. 8
[q] Mod. l. si diu tino, § 5 fin. de pœn in P.
[r] Constant in l. 1. de emend. seruo. lib. 9. C. tit. 14
[s] Genes. c. 7. 8.
[t] Sueto. Tranquil in Octauio, c. 67.
[v] Plin. in 2. Panegyr. ad Traianum.

de Bestiarum obiectione. Cap. 20.

1 *Bestiarum obiectio pœna capitalis, & diuina, & ciuilis.*

1 Alia pœna mortis à Deo † aliquando in sacra pagina apposita est, bestiarum feratumq; laniatu necari & deuorari. Eam pœnam pertulit propheta ille, qui legatione functus Dei ad Hieroboam, non est secutus mandatum Dei, sed bibit & comedit in via legationis contra id, quod interdictum erat: atque idcirco iuxta verbum Domini à leone in itinere occisus est [x]. Sic coloniæ translatæ de Assyriorum regno in Samariam, à qua rex Salmanasar expulerat Iudæos, cum illæ non timerent Dominum, à leonibus à Deo immissis deuorabantur [y]. Atque cum maledixisset in nomine Domini Heliseus pueris paruis egressis de ciuitate Bethel, per quam viam faciebat, dicentibus, [*Ascende calue, ascende calue,*] exilientes de saltu duo vrsi lacerauerunt ex ipsis quadraginta duos pueros [z]. Deus, cum murmuraret populus in deserto terræ Edem aduersus eum & Moysem, misit in eum ignitos serpentes, qui lethales inferrent plagas [a]. Sic in summa Deus minatur populo contumaci pœnam hanc, [*Dentes bestiarum immittam cum furore serpentium* [b].] Et per Ezechielem [c], inter alias grauissimas pœnas, quas Deus populo rebelli & impio minatur addit & famem, [*Congregabo super vos, & conteram baculum panis, & immittam in vos famem, & bestias pessimas vsque ad internitionem. Et pestilentia & sanguis transibunt per te, & gladium inducam super te: ego Dominus locutus sum.*] Et rursum [d] ad adulteros, & homicidas, [*Viuo ego, quia qui in ruinosis habitant, gladio cadent, & qui in agro est, bestijs tradetur ad deuorandum: qui autem in præsidijs & in speluncis sunt, peste morientur. Et dabo terram in solitudinem, & in desertum.*] Vt contra, inter benedictiones obedienti populo & Deus pollicetur [e], [*Auferam malas bestias, & gladius non transibit per vos.*] Et rursum, [*Cessare faciam bestias pessimas de terra, & qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus* [f].] Meminit & sacra pagina Darium regem Persarum, & Medorum, pœnam aliquando statuisse in Deos alienigenos adorantes, vt bestijs & leonibus lacu nutritis deuorandi obijcerentur [g]. Obiecta est deuoranda Hesione monstro marino pistrici, cuius belluæ, vt ait Virgilius [h],

Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix.

Et Andromede Cephei & Calliopes filia Ceti deuoranda exposita scopulo alligata a Nymphis: eo quod se forma antecellere Nereidas gloriaretur. Liberata à periculo per Perseum, sicut & Hesione per Herculem. Alia pœna auibus exponi.

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus,
Assiduam nimio pectore pauit auem [i].

Iure ciuili dănatio ad bestias etiam recepta erat [k], quæ vitam quoq; adimit [l]. Ad bestias damnati, vel vt deuorarentur ab eis, vel in ludum venatorium reseruabantur quo ludo serui pœnæ affecti iuniores, qui robore valebant, damnabantur [m]: vt spectaculum populo, cum vitæ suæ discrimine, exhiberent. Suetonius Tranquillus crudelitatem Caligulæ describens [n], tradit eum Cæsarem, cum ad saginam ferarum muneri præparatarum carius pecudes compararentur, ex noxijs laniandos eis annotasse, multosq; honesti ordinis deformatos prius stigmatum notis, ad metalla & munitiones viarum, aut ad bestias condemnasse. Equitemq; Romanum obiectum feris, cum se innocentem proclamasset, reduxisse: rursumque abscissa lingua induxisse. Subijci dicuntur bestijs

etiam

[x] 3. Reg. c. 13.
[y] 4. Reg. 17.
[z] 4. Reg 2.
[a] Numero. ca. 21 cum quia fluda. 5 verum, 21. dist.
[b] Deuter 32.
[c] Ezechiel. c. 5.
[d] Ezechiel. 15.
[e] Leuit. 26.
[f] Ezechiel. 14. 1.
[g] Daniel. 6. & 14.
[h] 3. Æneid.
[i] Martia. lib. 1. epig 7. Æschil. in Prometh. liga.
[k] Paul. l. ad bestias, 31. de pœ. in P.
[l] l. si quis filio exhæredato, § 6. ƒ irritu, vet. sed & si quis, de iniust. rup. lib. 28 P. tit. 3. Paul. l quæ vltima supplicio, 29. de pœn. in P.
[m] l. aut damnum, 2. § quicunque. de pœn in P.
[n] Sueto. in Calig c. 27.

etiam, qui laniandi illis præbentur à Modestino [a], & Marcello [b], Græci Macedones aliique populi, vsi hac pœna sunt, vt reos damnatos laniandos feris objicerent, vt & apud Pausaniam [c] scriptum est, Lysimachum Macedonem Alexandri Magni satellitem, in eandem caueam cum Leone regis ira objici iussum: sed cum bestiam à Lysimacho interemptam mox rex audiuisset, viri perpetua admiratione virtuté prosecutum. Scribit Florus [d] Scipionem, exemplo patris sui Pauli Æmilij, qui Macedones vicerat, ludos edidisse, & fugitiuos & transfugas bestiis obiecisse. Obiectio bestiarum erat sine pugna, expositio hominis vt laniaretur à bestiis: quod vt aliquando facilius fieret, objiciebatur reus ligatus, vel furca suspensus. quo pertinet illud Martialis [e].

Nuda calidonio sic pectora præbuit vrso,
Non falsa pendens in cruce Laureolus.

quod non fit, cum ad bestias datur rei, eaq; etiam minor pœna & liberorum, quam objici feris dicitur, minorque vltimo supplicio, ab Vlpiano [f]. Nam etsi quis venationi vel pugnæ ferarum addictus fuisset, & certationis discrimine pœnam luisset, culpæ vacuus & alterius pœnæ erat. Non ita si quis obiectus feris fuisset. Siquidẽ qui vel aliqua arte, vel fortuna intactus à feris remansisset, alia pœna vita priuatur. Sicuti legimus apud Cornel. Tacitum [g], Maricum quendam è plebe Boiorum, qui rebellionem Galliarum iuxta Æduos manu parua collecta hominum concitauerat, captum & mox feris obiectum iussu Vitellij, quia nõ violabatur, & ideo à vulgo stollido inuiolabilis credebatur, spectante Vitellio interfectum. Norunt enim physici, quædam contra ferarum impetum amuleta, quibus se præmunire poterant obiecti. Veluti si citrium malum comedissent: vt refert Athenæus [h] experientia certissimum probatum, vel si calcantho vrsorum ora & leonum in arena aspersissent: tanta enim ei est vis adstringendi, vt non queant mordere, vt docet Plinius [i].

a l. pœna, ad leg. Pomp. de parricid.
b Marc. l. 3. ad leg. Corn. de fals.
c Pausan. li. 1.
d Florus ex Liuio lib. 51.
e Martial. li. 1. Epigramm. epigram. 7.
f Vlpia. in l. quicunque, 8. ad leg. Corn. de fals. in P.
g Cornel. Tacit. lib 12. Annal. li. seu secũdæ historiæ.
h Athenæus lib. 3. c. 3.
i Plin. lib. 34. c. 12.

de Peste. Cap. 21.

1 *Pestis, & epidemia quid.*
2 *Pestis causa naturalis, & diuina.*
3 *Pestis flagellum Dei. Duo alia flagella fames, bellum. eodem.*
4 *Pestis amouendæ causa etiam ab ethnicis supplicatum.*
5 *Pestis malorum acerrimum.*

1 PEstem † λοιμὸν Græci vocant, morbum videlicet epidemiom, nõ quidem simpliciter, sed perniciosum & lethalem. Adeoq; epidemius genus ad perniciosum & mitiorem morbum pertinens, λοιμὸν namque ἐπιδημίαν ὀλέθριον, id est, perniciosam epidemiam. ἐπίδημον quippe Latinis popularem morbum, hoc est, tempore aliquo eodem in loco abundantem, non tamen exitium adferentem [k]. Galenus ad Pisonem de Theriaca pestilentem lucem dicit, veluti feram quandam ab aeris putredine exortá per inspirationes influẽtem, non vnum aut alterum hominem, sed plures quoq; ciuitates depascentem, vastantem, 2 & depopulantem. ¶ † Quamuis pestis multæ soleant esse causæ, & aliquando ex sordibus residentibus, nec purgatis cloacis oriatur [l]. Aliquando, vt ait Heraclides Ponticus [m], pestilentibus morbis, præcipua, naturalis scilicet, causa est in Sole: cum enim æstiua lux mollis ac blanda, temperato calore leuiter souetur, salubris aura hominibus spirat. Sicuti si calore vel nimio ardore æstuet, morbidos ex terra vapores trahit: ægra autẽ corpora, & ob insolitam mutationem aeris languentia, pestilentibus morbis consumuntur. Diodorus Siculus [n] ex aquis stagnantibus, ex æstu Solis concalefactis, & efferuentis auras crassas terrique odoris exhalare tradit, has diffundi, inficere halitum: item & fruges nimium humectas, indecocto succo virulentas, vescentes mortales inficere, auramque æstiuam nocere, si Ethesiis non refrige- 3 rentur. ¶ † Tamen proprie pestis epidimiticus morbus, contagio populum inficiens, flagellum Dei est, & pœna peccatis imposita. Eam enim cõminatur Deus recusantibus suscipere suam disciplinam [o]. [*Pestilente flagellato stultus sapientior erit*, inquit Salomon [p].] Et quando insignem vindictam Deus multitudinis peccantis decreuit exequi, tria vt plerunque flagella exerit, pestem, gladium seu bellum, & famem. Sic apud Ezechielem [q] Dominus ait ad prophetam, [*Percute manum tuam, & allide pedem tuum, & dic, heu ad omnes abominationes malorum domus Israel: quia gladio, fame, & peste ruituri sunt. Qui longe est, peste morietur, qui autem prope, gladio corruet. Et qui relictus fuerit & obsessus, fame morietur.*] Et rursum [r] [*gladius foris, pestis, & fames intrinsecus. Qui in agro est, gladio morietur: qui in* 4 *ciuitate, pestilentia & fame deuorabuntur.*] ¶ † Nouerunt & ethnici pœnæ causa à numine immissas sæuissimas pestes, etsi illi nihilo meliores fuerint facti, nec verũ Deum ideo amplexi sint. Proinde anno ab vrbe condita Roma 384. vt author Paolus Orosius [s], L. Genutio & Q. Seruilio Coss. à Saltibus Calabris orta aura Romæ, quæ vniuersa corrumperet, ludos scenicos ad placandos suos Deos exhibuerunt. Et anno ab vrbe condita 450. existente bello Romanis cum Samnitibus, Romam tam atrox pestis inuasit, vt consulerent libros Sibyllinos, & Colubrum Epidauri & lapidem Æsculapij [t]. Vt & in alia sæuissima peste duorum annorum Romæ, Sibyllini libri consulti responderunt, iram Deorum venisse [v]. Omitto similia in cladibus pestiferis Romanis obseruata, & sacrificia, & lectisternia ob eam auertendam facta [x]. Crediderunt idipsum Carthaginenses [y], qui dum iram Dei in pestifera aeris tempestie feruentem placare se potarent, humanis iuuenum hostiis expiarunt. Sic Homerus scribit [z], Græcorum exercitum peste mulctatum, ob raptum Chryseidis per Agamemnonem factũ. Hebræi Thalmudistæ in פירקי אבות Pirke abot [a], id est, capitulis patrum sic scriptum habẽt, דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ועל פירות שביעית lege sic, debet ba leguolam, gnal mithoth haamoroth bethorah scelo insero, lebet din vegnal peroe scebignit. id est, pestis venit in mundum, quæ denominatæ sunt in lege: scilicet quãdo non traduntur iudicio puniendi malefici: necnon & propter fructus anni septimi, nempe si fructus anni septimi communes non relinquantur, maxime pauperibus, vt statuerat in lege Mosis Deus [b]. Æschines [c] refert Delienses peste teterrima punitos ab Apolline, quod vir quidam illustris contra morem veterem in insula sepultus fuisset: additque ita, ὅτι τούτου προσβάλλοντος αὐτοῖς τὸν θεὸν τὴν νόσον ταύτην ἐπεσκήψατο.

k Galen. lib. 1. de ratio. vict. in morb. acut.
l l. 1. §. 1. de cloac.
m Heraclid. Pont. in allegor. Homeri.
n Diod. Sic. lib. 12. Biblio.
o Leuit. c. 26. d. Numer. 14. b. 2. Reg. 24. &. cap. can. 1. 24. q. 1.
p Prouerb. 19.
q Ezech. 6. ca.
r Ezech. 7.
s Paul. Orosius, lib. 3. contra gentes c. 4.
t Idem lib. 3. c. 22.
v idem lib. 4. c. 1.
x Liu. in 5. Val. Max. in 1. Cecitor de diu nata. O. August. lib. 3. de ciuita. c. 17.
y Oros. lib. 4. c. 6.
z Homer. 1. Iliade.
a in Pirke abot, ca. 5. vbi plura & in sequentib. sententiæ capites, ex quibus vitiis immittitur à Deo pestis.
b Leuit c. 25.
c Æschi. epist. 1. ad Philoc. 46.

id est, *ea igitur de causa Deum sibi morbum illum immittere putabant.*] ¶ † Constantinus pestis feralis consumptionem maleficis & incantatoribus pro dicto supplicio imprecatur [a]. Et Iustinianus [b] tristissimam dicit pestem, incursione barbarica non minorem. Imo maiorem cognoscimus, quando data trium exitialium malorũ electione Dauidi, pestis trium dierum tãtum æquiparatur persecutioni hostili trium mensium, & fami septem annorum [c].

a Constant. l. nulli magicis. 6 de malef & mathem. li. 9. C. tit. 18.
b Iustin. in § 2. tit. nullum, creden. agrico. tenere illi' rerum &c. in Authen coll. 4. tit. 5.
c 2. Reg.

de Bello. Cap. 22.

1. *Bellum carnificina, & vindicta scelerum.*
2. *Bella ob quid introducta.*
3. *Bellum iustum quod dicitur. & 5.*
4. *Bellis num personæ ecclesiasticæ interesse possint.*

1 BEllum † inter mortifera flagella diuina annumerandum est, ob peccata immissum. Estque bellum, velut carnificina cõpendiosa hominum: cum enim ad bellum perditissimi quiq; facile concurrant, vel spe lucri, vel rapiendi, vel vlciscẽdi cupiditate, vel ambitionis & gloriæ illecti, roborisq; animalis ostentandæ causa, plures vna die meritas mortes & citius obeunt, quam si iurisdictionum omnium secures iuris ordine seruato promererentur. Habent populi & regna in suo corpore, ex pluribus compacto, & fæces, & sordes, & quædam quæ nisi tollantur, corpus vitiant, vt priuata corpora habent. Quare expedit aliquando bellum concitari, vt perditis illis & nihili hominibus exonerẽtur, cæteri meliores reddantur. Suntq; magnates aliqui, q vere tyrannicam vitam agũt, qui castigari à probis non possunt, nec debẽt, vt oporteat bellum in eos, vt carnificem aduersus damnatos, excitari: ministerium in mouendo præbent homines, sed Deus per eos, velut per instrumẽta iusti iudicij, pœnas reposcit. Comminatur Deus [d], [*si nolueritis recipere disciplinam meam, sed ambulaueritis ex aduerso mihi, ego quoque contra vos aduersum incedã, & percutiam vos septies propter peccata vestra: inducamq; super vos gladium vltorem fœderis mei.*] Minatur & ob scelera immissurum se gladium apud Ezechielem [e]. Et Hebræi Thalmudistæ dicunt [f], חרב באה לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה lege, chereb legnolam gnal gninui hadin, vegnal gniuuth hadin, vegnal hamorim bathorah šelo cehalachah, id est, gladius venit in mundum, propter afflictionem & peruersitatem iudicij: item propter eos, qui legem non recte docẽt. Sic vltor iniquitatum gladius est [g]. Ex bellis, cum eueniũt, vt ait Socrates apud Platonem, & publice, & priuatim magnę vrbem calamitates inuadunt [h]. Belli que dicitur calamitas pleraque iniusta suasisse [i]. Verum incommoda, molestias, & damna facile ex oratione Isocratis de pace & ex Demosthene de falsa legatione colligere licet. Sed & nostra respublica Gallicana plura mala ex bellis & seditionibus experta est, quam possint literis nunc breuiter consignari, [*Quid aliud bella*, inquit Paulus Orosius [k], *dicenda sunt, quam vrgentia in alterutrum mala: mala scilicet huiusmodi quæ fuerunt, vel quæ nunc sunt: & in quantum sunt, aut manifesta peccata sunt, aut occulta punitiones peccatorum.*] 2 ¶ † Belli finis est, vel esse debet, iustitia, pax: pacis finis amicitia, ac vnio. Principium bellorum, iniustitia: quia est contrariorum pugnantia, & inæqualitas, vt ait Proclus [l]. His Phurnutus videtur adstipulari dicens [m], ὁ δὲ Ἄρης τὴν ὀνομασίαν ἔσχεν, ἀπὸ τοῦ αἴρειν, καὶ ἀναιρεῖν· ἢ ἀπὸ τῆς ἀρᾶς, ὅ ἐστι βλάβη κατὰ ἐναντίωσιν, ὀνομαζομένων αὐτὸν τῶν προσαγορευόντων, ἀπὸ τοῦ ἀρῶσαι, ὅ ἐστιν ἁρμόσαι· ἡ γὰρ δραστικὴ δύναμις συναρμόζει τὰ πράγματα· id est, ἄρης Ares, *Mars hanc appellationem obtinuit, ab αἴρειν & ἀναιρεῖν, à tollendo & occidendo, aut ἀπὸ τῆς ἀρᾶς à damno, quod dare solet: aut eo nomine appellãt blandientes, ἀπὸ τοῦ ἀρῶσαι à concinnãdo & in concentum adducendo. Nam vis effectiua, res omnes in consonantiam redigit. Tempore belli*, inquit D. Ambrosius [n], *potissimum remedium quiescere à peccatis, quia tunc ciuitatis porta munita esse poterit, si prius in nobis iustitiæ porta muniantur. Cæterum nihil prodest munire muros propugnaculis, & Deum prouocare peccatis: cum enim bella, vt dixi, sint ad peccata castiganda, causa morbi perseuerante nec emendata, necesse est flagellum belli impendere.*] Sic enim & dixit Aristoteles [o], idcirco bellum gerimus, vt in pace viuamus, quam peccata & scelerati conturbant. Et tunc bello iusto militans, Deo placere potest [p]. Etiam si hostem vincat [q]: ea mente, non vt fundatur sanguis, sed vt rempublicam iuuet [r]. Vt sit pax, mali coerceantur, 3 boni subleuentur [s]. Iustum autem est hoc modo bellum, quod ex edicto geritur de rebus repetendis, aut propulsandorum hominum causa [t]: vel ob defensionem legum diuinarum, quale Machabæorum fuit [u], & populi Israelitici. 4 ¶ † Quibus & sacerdotes adhortandi causa intererant quia bella Dei erant ad eradendam de terra idololatriam. Quod & nunc permittunt sacerdotibus iura pontificia [x]. Iniustis autem interesse non debent, alioquin irregulares fiunt [y]. Atque pugnare in iustis quoque interdictum [z]. Neque enim Dauidi, quia multa bella contra infideles, quamuis Philisteos gesserat, & quia sanguinem ita fuderat, permisit Deus sibi ædificare templum [a]. Dauid enim fuit noui Testamenti præfigurator [b]. Et proinde hodie qui sanguinem fuderit, etsi sine dolo, tamen à promotione ad sacra repellitur [c]. Et Moyses alijs pugnantibus non se miscuit, sed erat orãs, vt exemplo doceret, prælatos bellare non debere nec bellis interesse [d]. Obnoxij tamen sunt principibus seculi, & pro bellis gerendis tributa rerum temporalium præ5 stare & soluere debent [e]. ¶ † Principes porro seculares sibi causas belli proponũt iustas, ob quas Atheniensea bella gessisse Demosthenes ait [f] cum liberis populis, ἢ περὶ τῶν ἰδίων ἐγκλημάτων, ἢ δυνηθέντων δημοσίᾳ διαλύσασθαι ταῦτα· ἢ περὶ γῆς μέρους, ἢ ὅρων, ἢ φιλοτιμίας, ἢ τῆς ἡγεμονίας. id est, *aut propter priuatas iniurias, pro quibus satisfacere non potuerũt: aut pro parte agrorum, aut pro finibus, aut pro contentione honoris, aut pro principatu.*]

d Leuit. 26.
e Ezech. 6. & 7.
f in Pirke abot, c. 3.
g Iob, 19.
h Plato, lib. 2. de Rep. vel de iusto.
i L. vni, de cad. toll. C.
k Paul. Orosius, li. 1. c. 1.
l Proclus, in commentariis in Alcibiad. primum Plato.
m Phurn. περὶ θεῶν φύσεως 6. περὶ ἄρεος καὶ ἐνυοῦς.
n D. Ambros. to. 5. ser. 72.
o Aristo. lib. 8. Politic.
p ca. noli existimare, 23. q. 1.
q ca. 2. versi. cum autem, 23. q. 2.
r ca. si non, & ca. displicet, 23 q. 4. can. ne li, 23. q. 2.
s ca. apud veros, 23. q. 4. d. ca. displicet, 23. q. 4.
t c. 1. 2. 3. q. 2. l. hostes, de ca. & postli. reuers. in P.
u 1. Machab. 1.
x c. igitur, & ibi gl. fin. 23. q. 8. ca. maximianus, 23. q. 1.
y Innocen. & Panor. in c. petitio. de homicid.
z d. ca. petitio, ca. ex multa, de voto.
a 1. Paralip. c. 22. c. 2. 2. q. 7.
b can. 1. §. qualiter, de consecrat. dist. 2.
c ca. quid autem, 50. q. 2.
d c. si quis viduam, 50. dist.
e ca. si quis vult. 50. dist. cau. porro, 16. q. 3. seorsum c. 1. 2. q. 8. can. tributum, 23. q. 8.
e c. si in morte, §. ecce, & can. si vobis, 23. q. 8.
f Demost. in orat. de Rhodio. libert.

de Fame. Cap. 23.

1. *Famem esse flagellum Dei in pœnam immissum.*
2. *Fames duplex in sacra pagina.*
3. *Fames vnde fiat.*
4. *Benedictio Dei causa abundantiæ: & contra eius subtractio causa famis, & num. 3.*
   Sacrificandi sui filiæ sacrificio in perpetuum progeniei quæsitum eod.
5. *Fames pœna hominibus grauissima. Et illius necessitas vrgentissima cogit ad mala.*
6. *Famis, & eius imaginis descriptio.*

Famem

1 Famem † esse flagellum lethale Dei ob scelera hominum, satis ex proxime sacræ paginæ citatis locis intelligitur, dum inter tres sæuissimas pœnas, quas Deus comminatur, dictum est famem annumerari [a]. Et in Deuteronomio [b]. [*Si nolueris audire vocem Domini Dei tui, mittet super te famem & esuriem, & increpationem in omnia opera tua, quæ tu facies, donec conterat te, & perdat velociter, propter adinuentiones tuas pessimas, in quibus reliquisti me.*] Ad pœnam itaque impiorum fames, & ad exercitium & meritum maius bonorum [c]. Sicut & patriarchæ ob famem afflicti: ob eam peregrinatus Abraam [d], & filij Iudæ [e], & in fame D. Paulus [f].

2 ¶ † Duplex fames in sacris literis, vna verbi Dei priuatio ob scelera, ob quæ priuatur pabulo cœlesti anima, quia eam escam contempsit: sic conuersi ad vesperam peccatorum famem patiuntur, vt canes circuuntque ciuitatem [g].

3 ¶ † Alia fames, ciborum temporalium rerum. Famis causa est generalis, non penuria quidē frumenti, vel sterilitas, sed substractio benedictionis, quam Deus dat tritico, & cibis, cuiusque vi nutriunt [h]: quæ potestas sicut benedictione datur, ita maledictione adimitur à Deo. Cœpitque minui vniuersorum benedictio, in peccato primi parentis, dum dictum fuit, [*Maledicta terra in opere tuo, in labore vultus tui vesceris pane tuo* [i].] Hanc benedictionem scriptura sacra, baculum, virgam, firmamentumve panis dixit: vt apud Danielem [k], [*Deus vocauit famem super terram, & omne firmamentum panis contriuit.*] Et apud Ezechielem [l], [*Et dixit ad me*, inquit Propheta, *Deus: Propheta fili hominis, ecce, conteram baculum panis in Hierusalem, & comedent panem suum in pondere & in solicitudine, & aquam in angustia & mensura bibent.*] Et rursum [m], [*Famem congregabo super vos, & conteram in vobis baculum panis.*] Et iterum [n]. [*Et factus est sermo Domini ad me, dicens: fili hominis, terra cum peccauerit, vt præuaricetur præuaricans, extendam manum meam super eam, & conteram virgam panis eius, & immittam in eam famem, & interficiam hominem & iumentum.*] Famis pœna vt plerumque inflicta pro contemptu Dei, veluti propria medicina: impinguati enim & ingrassati Dei beneficiis recalcitrant, & relinquunt Deum beneficum [o]. Alij abutuntur, & sibi vsurpant bona, quæ pauperibus debentur: vnde & fames quandoque [p]. Et Hebræi Talmudistæ colligūt, ob decimas & primitias Deo nō solutas, famem immitti [q].

4 ¶ † Putarunt quoque antiqui ethnici, ira numinis ob aliquod graue, vel piata peccata, famem immitti. Quamobrem & sacra ob placandum numen sæpe instituerunt: veluti cum Athenienses vrsam quæ in templo Munychiæ Dianæ in Pireo insula occidissent, famem perhibent consecutam: oraculumque editum, cessaturam, si quis filiam suam Dianæ immolasset. Quod & fecit Embarus, pacta illius sacrificij perpetua successione familiæ suæ, vt scribit Suidas [r]. Et Hesiodus [s].

> οὐδέ ποτ' ἰθυδίκῃσι μετ' ἀνδράσι λιμὸς ὀπηδεῖ,
> οὐδ' ἄτη, θαλίῃς δὲ μεμηλότα ἔργα νέμονται.
> Τοῖσι φέρει μὲν γαῖα πολὺν βίον. id est,
> *Neque vnquam inter homines iustos fames versatur,*
> *Neque noxa: in conuiuiis enim partis opibus fruuntur,*
> *His enim infert terra multum victum.*

Cui conuenit quod Dauid notat [t], [*Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem.*] Et, [*Nouit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas eorum in æternum erit: non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur, quia peccatores peribunt.*] Et rursum [v], [*Non affliget Dominus fame animam iusti, & insidias impiorum subuertet.*] Ferunt pro grauissima pœna Tantalum apud inferos siti & fame cruciari [x].

5 ¶ † Grauissima hæc hominibus famis pœna. Et vt scribit Homerus [y],

> πάντες μὲν στυγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι,
> λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν. id est,
> *Omnes quidem tristes & inuisæ mortes miseris hominibus,*
> *Fame autem miserrimum mori, & fatum assequi.*

Et Ammianus Marcellinus [z], [*Mortis ignauissimum est genus fame perire.*] Et alibi dixit [a], vltimum malorum omnium. Inter crudelitatis eximiæ Claudij Caligulæ exempla, annumerat Suetonius [b], quod nonnunquam præclusis horreis famem populo indixit. Quid enim turpe non cogit fames, si ex eo releuari quis se arbitretur: nihil enim turpe, nihilve vetitum esuriens credit, sola cura est, vt qualicunque sorte iuuetur, vt ait Valentinianus Cæsar [c]. Ideoque & vendere filios eo casu licuit ingenuos [d]. Legimusque in Cyri expeditione tantum valuisse famem, vt milites in quadam deserta terra indigentia pressi, commilitonum corpora in cibum verterent [e]. Et parum fuit in Samaria fame ingruente obsessa ciuitate à Benadab rege Syriæ, edi & vendi partem cabi stercoris columbarum quinque argenteis, & caput asini octoginta: nisi & illud accessisset spectaculum horribilius, matres filios quoque deuorasse [f]. Et hac fame seditiosæ factiones facile exsurgunt truculentæ, cum pauperes nihil habentes in diuites insurgunt, latrocinantur, & prædantur ob inopiam. Hinc & pestis sæuissimæ iaciuntur fundamenta, dum corpus vetitis & abominandis vtens cibis, tabem secum concoquere cogitur: vnde virus in omnes partes effundatur. Sed & vltimum miserius in famis morte, paulatim singulis diebus mori. Sic enim melius est occisis gladio, quam interfectis fame: quoniam isti extabuerunt consumpti ab sterilitate terræ, vt ait Hieremias [g].

6 ¶ † Describit famis tetram imaginem his verbis Ouidius [h],

> *Quæsitamque famem lapidoso vidit in agro,*
> *Vnguibus, & raris vellentem dentibus herbas:*
> *Hirtus erat crinis, caua lumina, pallor in ore,*
> *Labra incana situ, scabrique rubigine dentes,*
> *Dura cutis, per quam spectari viscera possent:*
> *Ossa sub incuruis extabant arida lumbis,*
> *Ventris erat pro ventre locus, pendere putares*
> *Pectus, & a spinæ tantummodo crate teneri,*
> *Auxerat articulos macies, genuumque tumebat*
> *Orbis, & immodico prodibant tubere tali.*

Et paulo post Erisichthonis fame affecti morbum sic refert miserrimum.

> *Lenis adhuc somnus placidis Erisichthona pennis*
> *Mulcebat: petit ille dapes sub imagine somni,*
> *Oraque vana mouet, dentemque in dente fatigat,*
> *Exercetque cibo delusum guttur inani:*
> *Proque epulis tenues, nequicquam deuorat, auras.*
> *Vt vero est expulsa quies, furit ardor edendi,*
> *Perque auidas fauces immensaque viscera regnat.*
> *Nec mora, quod pontus, quod terra, quod educat aer*
> *Poscit, & appositis queritur ieiunia mensis.*
> *Inque epulis epulas quærit: quodque vrbibus esse,*
> *Quodque satis poterat populo, non sufficit vni,*
> *Pluraque cupit, quo plura suam demittit in aluum, &c.*

Et tandem,

> *Vis tamen illa mali postquam consumpserat omnem*

Materiam

a 3. Reg. 14. Ezec. 5. & 7.
b Deuter. 28.
c ca. non omnino, vers. a secret. 1. q. 3.
d Genes. 12. Actuum 7.
e Genes. 42. & seq.
f Psal. 58. can. audacter, 2. q. 1. can. ieiunia, 76. dist.
g 2. ad Corinth. 11.
h Genes. 1.
i Genes. 3.
k Psal. 104.
l Ezech. 4. vers. 10.
m Ezech. 5. vers. 10.
n Ezech. 14. vers. 12. & 13.
o Deuter. 32.
p ca. manifestum, 16. q. 1.
q In pirke aboth cap. 5.
r Suid. in verb. Ἔμβαρός εἰμι.
s Hesiod. in Ergis.
t Psal. 36.
v Prouer. 10.
x Cice. 1. Tusculano.
y Homer. Odyss. 12.
z Ammia. Marcelli. li. 27. hist. Rom.
a idem, lib. 19.
b Sueto. Tranq. in Calig. ca. 26.
c in Valentin. nouellis titu. 11. de parent. qui fili. distraxe.
d l. 2. eod.
e Diod. Sic. li. 17. Biblio. in anno 7. Alex.
f 4. Reg. 6. Ioseph. lib. 9. Antiq. c. 4.
g Threnor. 4.
h Ouid. 8. Metamor.

Materiam dederat q; grauis noua pabula morbo:
Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Cœpit, & infœlix minuendo corpus alebat.

de Pœna Excoriationis. Cap. 24.

1 *Excoriationis pœna quando. & 2.*
2 *Iudicis corrupti pecunia, pœna excoriatio.*

1 ALia † pœna refertur mortis in sacra pagina, excoriationis: dũ Antiochus iratus in Iudæos, septem vnius matris filiis, & legis diuinæ & patriæ fidelibus martyribus, iussit amputari linguam, manuum & pedum summitates, & cutem capiti detrahi, & sartagine viuos torreri[a]. Hoc supplicium frequens fuisse, crudele & abominabile Micheas docet, dicens[b], [*Audite principes Iacob, & duces domus Israel, Numquid non vestrum est scire iudicium, qui odio habetis bonum, & diligitis malum: qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnes eorum desuper ossibus eorum? Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ.*] Plures Christianos ob fidem Dei excoriatos sub Persarum rege Barrane, testatur Nicephorus Calisti[c]. 2 ¶ † Scribit Herodotus[d], Cambysem regẽ Persarũ interemisse Sicamnem vnum ex iudicibus, quod pecunia corruptus male iudicasset, & interempto detractum corium in lora condidisse quibus tribunal, in quo ille iudicaret, intendit: ibidemque filium eius Otanem, sedere iudicem præcepisse: atque in memoria habere, in quo iudicaret tribunali. Manes, à quo Manichæi, excoriatus iussu regis Persarum lege Persica, & corpus reliquum bestijs deuorandum traditum. Cuteo vero, qua tanta illius improbitas continebatur, tanquam vtrem ante portas suspendi curauit. Cum enim ægrotasset regis Persarum filius, & medicorum turba illi adesset, Manes promittebat per orationem, tanquam pius curaturum: recedentibus tamen medicis, recessit & vita à filio. Ille autem fugiens captus, ita necatus est[e].

a 2. Machab. c. 7.
b Miche. c. 3.
c Nicephor. Cal. lib. 14. histo. eccles. c. 19.
d Herod. li. 5.
e Cyrill. Hierosol. Cathe. 6.

de Sectione per Serram, & Phthiriasi. Cap. 25.

1 *Serra secari pœna.*
2 *Phthiriasi seu pediculari morbo qui decesserint.*

1 ALia † mortis pœna, serra secari, ligni in modum. Scribit enim D. Paulus[f], ex fidelibus legem Dei seruantibus, alios sectos. Et D. Athanasius[g] refert Esaiam prophetam serra lignea morte affectum, & diuisum per Manassem regem. Et Cyrillus Hierosolymitanus[h] idipsum notat. Talem pœnam in reos statuisse Caligulam, author Suetonius Tranquillus[i]: atque serra medios dissecuisse. 2 ¶ † Phthiriasis supplicium adhuc à Deo impositum Herodi fuit, quod sibi vsurparet gloriam sibi debitam, vermibusque consumptus animam efflauit[k]. Ferunt phthiriasi, seu morbo vermium seu pediculorum ex antiquissimis periisse Acastũ Peliæ filium. Ex posterioribus Alcmanem cantilenarum artificem, Pherecidem rerum diuinarum scriptorem, Calisthenem Olynthium, dum carceris custodia teneretur: prætereca Mutium iurisconsultum, Syllam Dictatorem[l], Democritum[m], Theodericũ regem Vuandalorum post susceptam Arrianorum hæresim[n]. Refert Diodorus Siculus[o] in Ethyopia Acridophagos deserto conterminos locustis desuper volantibus venatis pasci, & appropinquante senecta, pediculos alatos visu varios, specie horridos, ac turpes in corpore nasci, qui ventrem primo, tum pectus, deinde totum corpus paulo tempore exedunt: & Democritum pediculis exesum tradit Antonius, lib. 3. de vita sua.

f D. Paul. ad Hebræ. c. 11.
g D. Athanas. in Quæstio. q. 106.
h Cyrillus Hierosolymit. Cathec. 2.
i Suet. in Calig. c. 27.
k Actuum, 12.
l Plut. in vita Syllæ, de Pherec. Diogenes. Laert. in 1.
m Pheucliuus, 1. de verb. medic.
n Gagu. 1. lib. dum agit de Gother bello.
o Diod. Sic. li. 4. c. 3.

de Absorbitione à terra. Cap. 26.

1 *Absorpti à terra.*
2 *Sepeliebantur viuæ Vestales impudicæ.*

1 POena † mortis horribilis inuenitur à Deo contra murmorantes & seditiosos factionis Choræ, Datani, & Abironis, ob quam iussit Deus terra viuos absorberi[p]. Ferũt Amphiaraum Thebanum vatem seu diuinum, pugnantem in bello Troiano, vna cum curru terræ hiatu deuoratum viuum[q]. Marcus quoq; Curtius nobilis, cum terra hiatu desedisset, vt oraculo satisfaceret dæmonis, in pœnam & ad expiationẽ, vt illis persuadebatur, in specum hiantem cum equo se præcipitem dedit, terræq; fissura coalescente deuoratus est. 2 ¶ † Proxime imitarut hãc pœnam illa, quæ Vestalibus in incestu cõpertis imponebatur: vincta enim, quæ talis erat[r], in Sandapila per mediũ forum efferebatur ad portam Collinam, vbi tumulus Vestalium impudicarum iuxta muros, in quo parua cauerna erat subterranea, ad quam scalis per foramen descẽdebatur, quove demittebatur. Et postea terra iniecta fossa opplebatur, vsq; ad operculum. Nos de hac pœna latius in incestu.

p Numero. 16 Deuter. 2.
q Statius.
r Diony. Halic. in 1. Pomp. Lætus, de immodestia in Vestalib.

Alia mortis supplicia extra sacram paginam. Cap. 27.

1 *Veneno necare pœna quibus.*
2 *Culei pœna.*
3 *Discerptio membrorum in pœnam.*
4 *Decimatio hominum, pœna.*
5 *Attilij Reguli atrocissimum, supplicium.*
6 *Supplicium crudelissimum ex inuentione Mezentij.*
7 *Mactatio hominum in supplicium.*
8 *Seruitus pro pœna imposita, & quibus.*
9 *Viatores seruorum in numero sunt.*
10 *Sepultura priuari pro pœna habitum, & supplicio. Cadauera punitorum relicta insepulta quare. eod.*

1 INterdicta † est iure ciuili Romano pœna, qua qs veneno necabatur[s]. Quãquam & hac D. Ioannes Euangelista damnatus est à Domitiano, priusquam in insulam Pathmon relegaretur. Antiquis potissimum Græcis frequẽs, velut & apud Athenienses Socrates hac pœna affectus, ebibito 2 cum cicota infecto poculo. ¶ † Culeo parricidæ insueban-

s Lasti domni, § s. proinde, de pœn. in F.

insuebantur, vt tractatum late in crimine particidij. ¶ † Membratim, vt aliquando & iussibus in cōtraria tendētibus, discerpti sunt pœna atroci homines, vt Metius Suffetius Albanorum dux, defectionis & proditionis reus damnatus. Is enim flagris fœde laceratus, bigis admotis ad alteras ex brachijs, ad alteras ex pedibus, loris longis reuinctus est: deinde aurigis in diuersa agentib. humi raptatus, moxque à nitentibus in contraria discerptus est, vt author Dionysius Halicarnas.[a], Plinius Nouocomensis[b]. Alexander Macedo proceris in vnum curuatis arboribus, vtrique parti corporis partes adligabat, easque tanto concitatas impetu remittebat, vt laniata corpora passim discerperentur[c]. Iustinianus tamē videtur prohibuisse hanc pœnam & reliquas, quibus articuli dissoluuntur, quod membrorum dissolutio grauior censetur vtriusque membri abscissione[d]. Quæ tamen constitutio pertinet ad pœnas leuiorum criminum potius, quā ad exemplares & atrociorum criminum. ¶ † Cum multitudo crimen capitale admisisset, aliquādo decimatio facta est: vt crudelis nimium Sylla Romanus, captis Athenis decimum quemq; ciuem, vt sors ferebat, trucidabat, teste Pausania[e]. Cicero[f], [*Statuerunt, inquit, maiores nostri, vt si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret.*] ¶ † Supplicij aliud nouum genus & crudele, quo vsi sunt Pœni in Attilium Regulum, qui eum in profundas tenebras claudebant, & diu post vbi erat visus sol ardentissimus repente educebant, & aduersus ictus solis oppositum tenebant, deductis ac insutis sursum deorsumque palpebris[g]. Addit D. Augustinus[h], & Valer. Maximus[i] inclusum angusto ligno, seu dolio vel armario, vbi stare cogeretur, clauis acutissimis vndique confixo, vt se in nullam eius partem sine pœnis atrocissimis inclinaret, & ita eum vigilando peremisse. ¶ † Aliud crudele Mezentij iuuentum suppliciū, apud Virgilium relatum[k].

Mortua quinetiam iungebat corpora viuis,
Componens manibusq; manus, atq; oribus ora.
(Tormenti genus) & sanie taboq; fluentes
Complexu in misero, longa sic morte necabat.

¶ † Aliud exemplare, inimicq; crudelitatis, mactario. Sic Octauius Cæsar[l], capta ciuitate Perusia, quę erat partium Antonij, trecentos ex dedititijs electos vtriusque ordinis, ad aram Iulio structam, idibus Martijs hostiarum more mactauit, in pœnam defectionis. ¶ † Seruitus in pœnam quoque infligi solita. Seruitutis pœna à delicto sumpsit exordium, imposita à Noacho: euigilans enim à vino, cum didicisset quæ fecerat ei filius suus minor, ait, [*Maledictus puer Chanaam, seruus seruorum erit fratribus suis*[m]. *Benedictus sit Dominus Deus Sem, & Chanaam seruus eius.*] Fiunt quidam iure ciuili serui pœnæ, in quam ob crimen damnantur, veluti in metallum, & in opus metalli damnati[n]. In pœnam etiam priuantur ingenuitate, qui ad pretium participandum se venundari passi sunt[o]. Indigni habiti libertate, qui tanto bono & inæstimabili[p] abusi erant. Sicuti & in reliquis priuilegium meretur amittere, qui sibi concessa abutitur potestate[q]. Neque hic minori 25. annis competit in integrum restitutio: si maior tamen sit 20. annorum[r]. ¶ † Sic Romani, Annibale & Pœnis superatis, in Italia Brutios, qui ad Annibalem ante desciuerant, ignominiæ causa non milites scribi, nec pro socijs haberi, sed magistratibus in prouincias euntibus parere & præministrare seruorum vice decreuerunt. Idem & aduersus Picentos & Leucanios obseruatum est, viatorumque & seruorum vice habiti sunt, vt scribunt Strabo[s], & Gellius[t]. ¶ † Pœnæ etiam loco habitum, sepultura post mortem priuari, vt Romanorum legibus sępe cautū reperitur: veluti illa, [*Parentes in calamitatibus relinquentes, insepulti abijciantur: homicida insepulti abijciantur.*] Deus in prophetam contra præceptum ei datum reuertentem & manducantem statuit, quod non inferretur eius cadauer in sepulchrum patrum eius[v]. Et in more fuit, vt ait D. Ambrosius[x] quibusdam gentibus, vt facinorosorum corpora non quidem in totum sepultura priuarent, sed abscisso capite reliqui corporis truncum sepelirent. Ea nimirum ratione, quod iustum sit vt qui turpi, vel scelesto reatu belluinæ obscœnitatis illuuiē vel bestialis immanitatis horrorem commisisse detecti sunt, tanquam ij qui proposito humanæ moderationis exciderint, formam quoq; humanæ cōditionis iubeantur exuere. Et qui sapientiæ non potuerunt tenere rationem etiam post mortem sapientiæ arce, quod est caput, fraudati sine decore suo sepeliantur. Et caput ita præcipua pars est in sepultura, quæ religiosum locum facit[y]. Pœnæ coniuratorum Germaniæ Vespasianus addendum censuit, vt insepulti proijcerentur[z].

a Dion. Halic. lib. 3 antiq. Roman.
b P[illegible] Nouo. lib. de vir. illust. in Tullo.
c Plut. in vita Alexan.
d §. quia vero, vt nulli iudi. liceat habe. loc. seruan. in Auth. colla. 9. tit. 9.
e Pausan. Attic.
f Cicero pro Cluentio.
g Gell. lib. 6. c. 4. Cic. in Pison. & in officijs.
h D. Aug. li. 1. de ciuit. Dei. c. 15.
i Val. Max. lib. 9. c. 2.
k Virg. lib. 7. Aeneid.
l Sueto. in Octauio, c. 15.
m [illegible]
n [illegible]
o [illegible]
p [illegible]
q [illegible]
r [illegible]
s Strabo, lib. 5.
t Aul. Gell. lib. 10. c. 3.
v 3. Reg. 13.
x D. Ambros. in psal. 118. sermo. 20.
y l. cum in diuersis. de relig. & sump. funer. in ff.
z Sueton. in Vespas. ca. 2.

de Pœna diuina alterius sæculi. Cap. 28.

1. *Improbi cur in hoc seculo puniti, vel boni fœlicitate non donentur à Deo.*
2. *Pœna diuina alterius seculi duplicis generis, temporales, & æterna.*
3. *Mortis æternæ pœna quibus indicta.*
4. *Aeternarum pœnarum gradus, & diuersitates.*

NOn † semper Deus punit in hoc seculo delinquentes, quemadmodum in ipso non semper retribuit plene pijs & probis hominibus: illis enim pœna huius seculi satis grauis non est, & adhiberet interdum perperam, cum videat morbos eorum immedicabiles, nec ad meliorem frugem cōuerti posse. Aliquando etiam & quædam bona fecerunt, in quibus vel non ex animo versati sunt, vel postea voluntate & sponte ab optimo cœpto destiterunt, pro quibus & Deus, qui hos æterna vita indignos scit, temporali quadam fœlicitate & retributione donat. Ita enim Deus bonus & iustus est, vt mala impunita nunquā vel benefacta irremunerata relinquat. Vnde dictum de improbis qui boni quippiam aliquando fecerunt, recepisse iam mercedem suam[a]. At pij contra vix pleno haustu vnquam istius seculi bonis satiantur, nec sine quotidianis admonitionibus & concertationibus & flagellationibus exigunt dies. Cum enim in multis offendamus omnes, nec vllus mortalis natura à peccato mundus sit, Deus optimus maximusque, quos amat admonet, castigat, vt pater qui filios charissimos habet: ne voluptatibus istius vmbratilis & fugitiui mancipij, mundi inquam, dolis inescati, æterna amittant. Punit eos in hoc seculo, vt puros possit remunerare[b].

a Math. 6. & c. cauendum. de pœn. dist. 4.
b de his omnibus vide c. pia est, ca. si quando, ca. cauendum, & c. quid ergo, de pœn. dist. 4.

Tota

Tota fere vita nostra pœnalis est, vt docet D. Augustinus [a]. Suntque pœnæ temporales in hoc seculo, & post mortem ad emẽdationem, quas purgatorias idem Augustinus dicit, ijs videlicet qui coerciti corriguntur [b]: alias autem esse sempiternas & ad condemnationẽ æternas. ¶ † Itaq; in alio seculo Deus infert pœnas duplicis generis, ratione admissorum delictorum. Nam quædam elui possunt, & pœna meliores quidam delinquentes fiunt: quædam autem immedicabilia sunt. Atq; vt in hoc seculo criminibus, quibus mederi potest, aliud quã extremũ mortis infertur suppliciũ, quo purgari possit reatus, & melior fieri delinquens: ijs autem, quibus spes correctionis & veniæ non est, mors pœna est: sic in alio seculo animam, quæ delicta expiabilia commisit, alia quam mortis æternæ pœna emundari par est. Eam autem, quæ immedicabilia cõmisit scelera, æterno supplicio damnandam accepimus & credimus. Oportet enim necessario & ratione suadente ita fieri. Homo quippe constat corpore, & anima: hicq; morte naturali soluitur in corpus & animam, & hoc mors est: hic aliquãdo in anastasi & resurrectione generali omnibus, redibit coniuncto corpore & anima integer, vt vel vitam æternam cum corpore & anima, vel æternam mortem recipiat. In hoc seculo delinquens præcipue corpore plectitur, vel remuneratur: in temporali, post mortem ante resurrectionem, supplicio, corpus in terra quiescit & non patitur: anima autem sola patitur, vel gaudet. Post resurrectionem ista duo simul anima & corpus vel patientur, vel gaudebũt æternùm. Spes salutis & gloriæ perpetuæ est, tẽporalia pœna deputari animã expiandam: quæ aliquib. grauior, aliquib. minor est, prout peccatũ expiabile, graue, vel minus. Super fundamẽtum enim fidei, quã accepimus, superædificat quilibet opera; quæ probanda sunt, nũ legitima. Ædificamus ligna grauiora, mortalia peccata, quæ diutius vt consumantur torquent delinquẽtes: itẽ fœnũ leuiora: & stipulam leuissima vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedem accipiet: si cuius opus arserit, detrimentum patietur, vt ait iisdem verbis D. Paulus [c], [*Ipse tamen*, inquit, *saluus erit, sic tamen quasi per ignem.*] Ignis autem ille purgat aliena opera à fundamento fidei, non secus ac ignis elemẽtarius feces ab auro: sicuti igne splendidius mundumq; redditur, sic anima detersis sordibus igne illo purganti eluta, & splendida à maculis libera vitam obtinet æternam, quam peccatis polluta obtinere non poterat. Et purgatione merito passionis & redemptionis Domini nostri Iesu Cristi facta, eius regno fruitur. Leuis quidem illa temporalis alterius seculi pœna, habita ratione æternæ damnationis: verum collata cum huius vitæ corporalis supplicijs, quæ hic maior & summa est, longe omni alterius seculi minori pœna leuior est [d]. Vt anima enim sensibilior sua natura & nobilior corpore: sic punitio animæ intensior extẽsione qualibet afflictionis & doloris corporei. Nec hoc eget maiore cõprobatione, cum nemo adhuc viuens hic nõ experiatur, plus afficere animi afflictionem & tristitiam, quã quemlibet corporis dolorem: & maiorem pœnam esse mortis metum, quam mortem ipsam. ¶ † Pœna mortis æternæ statuta est in peccato perseuerantibus nec resipiscentibus, fideique transgressoribus [e]. Æquumque visum, vt qui nunquam in hac vita voluerunt peccato carere, nunquã æterno careãt supplicio [f]. ¶ † Supplicium illud æternum varios gradus habet quoque pœnarum: ignem æternum paratum diabolo angelisque eius [g], id est, administris, & qui facti sunt peccando similes ignis ille inextinguibilis est [h]. Est stagnum ardens [i], vbi cruciabatur impius Diues [k]. Supplicium aliud, fletus & stridor dentium [l]: qum transibunt rei ab aquis niuium ad calorem nimium [m]. Ibi, [*horror sempiternus* [n], *nullusq; ordo.*] Alia pœna, planctus sine consolatione perpetuus [o], vermis seu conscientiæ immortale contra se testimonium [p]. Multæ aliæ, de quibus dicere supersedebo, & theologis explicandas relinquo. Dicam tãtum principibus, regibus, monarchis, pontificibus, & cæteris potentioribus, qui minime possunt ab inferioribus delinquentes puniri, quique sibi omnia licere putant, quia a maiore homine non se reprehendendos vel plectendos arbitrãtur, has pœnas, hoc diuinum iudicium timere eos oportere. Est enim Deus iudex omnium, viuorum & mortuorũ, qui seuerius iudicium in potentes exerceat, quos præ alijs honorauerit. Neque qui effugerint manus speculatorum, vel iusti humani iudicij censuram corruperint vel fefellerint, supremum diuinum Dei thronum effugere poterunt, in quo potentes fortiora tormenta patientur. Et,

Plus valet humanis viribus ira Dei [q].

De his pœnis & Virgilius [r] cecinit:

Quin & supremo cum lumine vita reliquit;
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes, penitusq; necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumq; malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos: alijs sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Plures alias refert Plutarchus in oratione consolatoria ad Apollonium perpulchra de istis pœnis: & Plato decimo dialogo de repub. cum Heri resurgentis refert narrationes.

a D. August. lib. 21. de ciuit. Dei c. 14.
b idẽ, 12. c. 13.
c D. Paul. 1. ad Corin. c. 3. explicatur, in c. verum extrã, § alias autem, 25. dist.
d can. qui in aliud, 25. dist.
e [illegible]
f c. volu[illegible] §. pœnæ etiã de pœn. dist.
g Matth. 25. Mar. 9
h Esaie c. 66. de pœn. dist.
i Esaie
k Luc. 16
l Matth. 13.
m Iob. 24.
n Iob. ibid.
o Apocalyp. Sapien. 5
p Esaie c. 66. cap. quoniam, 19. dist.
q Ouid.
r Virg. Aeneid. 6. 731.

de Pœnis in iure pontificio vsurpatis, & de infamia. Cap. 29.

Tit. de pœnis in voluminib. iuris pontificij. De infamia, lib. 2. C. tit. 12 lib. 3. P. tit. 2.

1. *Pœnæ iure pontificio vsurpatæ quæ.*
2. *Fama quid. Bona & mala, num. 3. fama imago & vis eadem.*
4. *Fama bona quædam fœlicitas.*
5. *Existimatio bona fama est.*
   Infamia quid. eod.
6. *Infamia pœna quid.*
7. *Infamiæ species iuris ciuilis, & pontificij, alia facti.*
8. *Infamia irrogata iure pontificio pro quibus, & a quib. aboleatur.*
9. *Infames iure ciuili qui fiant & dicantur.*
10. *Infamia facti quid, & quando committatur.*
11. *Infamia pœnæ effectus, & à quibus arceat reum.*
12. *Infamia quomodo euitetur & tollatur. & num. 13.*
13. *Purgatio canonica non admittitur in crimine probato.*

1 IVre † pontificio impositæ sunt pœnæ partim a iure diuino, partim à iure ciuili Romanorum, & aliarum gentiũ translatæ, partim illi peculiares. Vtitur namq; spiritualibus, increpatione, seu reprehẽsione, vel moni-

monitione [a], infamia, depositione, degradatione, seu exauthoratione, censura seu excommunicatione, interdicto suspensione, anathemate: & alijs quoq; corporalibus, abstinentia, ieiunio, verberibus, publicatione bonorum, detrusione in monasterium, interdictione loci peregrinatione, carcere perpetuo. Ex quibus quædã iam tractata sunt, quædã supersunt explicanda. Et proinde quæ iam dicta sunt prætermittam, reliqua interpretor. Et primũ agemus de infamia. Non possumus autem satis cõmode infamiam describere, vel definire, 2 nisi prius quid fama sit intelligamus. ¶ † Fama itaque est frequens & vulgaris de aliqua re sermo: sic enim φήμη, vnde fama, à verbo φημὶ, dico, trahit 3 originem. ¶ † Et cum sermones aliqua de re in bonam & malam proferri possint partem, & ad laudem & ignominiam, consequens est recte famam & bonam & malam cõstituere. Sic pro mala vsurpat absolute Virgilius [b],

Fama malum, quo non aliud velocius vllum.
Mobilitate viget, viresq; acquirit eundo.
Parua metu primo, mox sese attolit in auras,
Ingrediturq; solo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens, ira irritata Deorum,
Extremam (vt perhibent) Cœo Enceladoq; sororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis:
Monstrũ horrendũ, ingens, cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot surrigit aures &c.

Ouidius his paria quoq; scribit [c],

Fama tenet, summaq; domum sibi legit in arce,
Innumerosq; aditus, ac mille foramina tectis
Addidit, & nullis inclusit limina portis.
Nocte dieq; patet, tota est ex ære sonanti,
Tota fremit: vocesq; refert, iteratq; quod audit:
Nulla quies intus, nullaq; silentia parte:
Nec tamen est clamor, sed paruæ murmura vocis, &c.

Æschines [d] scribit, famam efferre in vulgus priuata cuiusq; studia, multa quoq; diuinare, quæ futura sunt. Et inde sæpe in Iliade Homerum dixisse, antequam quod futurum erat eueniret, famam ad castra venisse. Et Hesiodum Deam dixisse [e],

Non moritur, inquit, *fama omnino, quam turba virorum*
Plurima dispergit, quoniam ipsa est vna Deorum.

Et Cicero [f], [*Fama vulgi, multitudinis est quoddam testimonium.*] Sic Demosthenes [g], [*Actiones*, inquit, *in eiusdem potestate sunt, à quo geruntur: at existimationis, quæ actiones sequitur, nemo tantus est qui dominetur, sed qualemcunq; tandem res gestæ excitarunt, talis de au-* 4 *thoribus fama spargitur à populo.*] ¶ † Prouidendum igitur & danda opera, vt eæ iustæ videantur. Hanc itaq; famã bonam spargi, suaue quippiam & fœlicitas quædam videtur hominibus: sicut & Pindaro, dum ait [h],

ὀλβιος, ὃν
φᾶμαι κατέχοντ' ἀγαθαί. id est,
Fœlix, quem bona detinet fama.

Et rursum [i],

αὔξεται καὶ μοῦσα δι' ἀγλααῖς
ὅρθαις. id est, *Crescit & Musa bona fama.*

Atq; non contemnendam bonam famam, & malam esse omni studio repellendam, docebimus, Deo fauente, in titulo de iniurijs. Falsa quippe sæpe est & mala fama bonorum, quã Deus permittit suscitari in humiliationem eorundem [k], vt in 5 timore operentur suam salutem. ¶ † Bonam famam existimationem vocant iurisconsulti [l], eaq; dicitur dignitatis illæsæ status, legibus & moribus comprobatus: quia authoritate legum ex delicto aliquo aut consumitur, aut minuitur. Sic contra, infamia erit diminutio eius æstimationis & status. Et in summa quot erunt diminutiones, tot erunt 6 infamiæ species. ¶ † Idcirco contra, mala fama, quæ vt plerunq; infamia dicitur, pœnæ locum est: cum nomen bonum, & fama bona alicuius notatur. Vnde omnes dignitatum gradus infamibus vtroque iure prohibentur [m]. [*Neque enim*, inquit lex [o], *famosis, & notatis, & quos scelus, aut vitæ turpitudo inquinat, & quos infamia ab honestorum cœtu segregat, dignitatum porta patebunt.*] Ex quibus verbis etiam colliguntur infamiæ variæ species: alia enim iuris 7 alia facti est. ¶ † Iuris, vel pontificij, vel ciuilis: quando ab aliquo vel vtroq; horũ iure ob aliquod factum, vel scelus inuritur nota, vel ipso facto, vel interueniente iudicis sententia, seu ex genere delicti, vel pœnæ, vel modo, quo condemnatio fit [o]. 8 ¶ † Infamia in iure pontificio irrogatur, vel ex peccato mortali [p], vel ex sententia excõmunicationis [q]. Infamia peccati quo ad culpam aboletur sacerdotali absolutione, dum ecclesiæ satisfit [r]. Et si clericus maiori infamia notetur, abolet ur à summo pontifice [s]. Infames sic declarantur iure pontificio [t] homicidæ, malefici, fures, sacrilegi, raptores, adulteri, incestuosi, venefici, periuri, falsi testes, & alij ijs similes, & ideo repulsi merito à testimonio dicendo: vt præuaricatores fidei Christianæ heretici [v], histriones [x] ecclesiasticorum bonorum direptores [y], superiores calumniantes [z], simoniacus [a], sua culpa irregularis factus clericus [b], qui aduersus sacerdotes ex malitia arman- 9 tur [c]. ¶ † Iure ciuili non omnis damnatus ob crimen, fit infamis sed si damnetur crimine publico, vel priuati furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, vt ait Marcellus [d], & sic de similibus priuatis, quando ciuilis actio ex his prodita infamat, vt in proxime dictis: & de dolo dãnati, & tutelæ, mandati, depositi, directæ non contrariæ, pro socio [e]. Iure ciuili multis ex causis, vel delicto, vel sententia quoq; quis notatur infamia, prout late explicant Iulianus, Caius, Vlpianus, Paulus, & alij iurisconsulti & Cæsares proprijs titulis [f]. Sunt autem aliquando quidem infames vtroq; iure, pontificio, & ciuili: aliquando altero tantum: vt. in non omnis, qui infamis iure ciuili est, iure pontificio talis est [g]. Regulari tamen iure, qui iure ciuili infamis dicitur, & iure pontificio infamis est [h], vt non possit ad ordines sacros conscendere. Infamia facti, quando iuris dispositione quidem expresse quis nõ notatur, sed tantũ per se probrum, & ignominiam inter bonos & graues habet, siue famæ aggrauatio [i]. Turpitudo vitæ, infamia eius est [k], & probra quædam natura sunt turpia, vt puta furtum, adulterium: quædam tantum opprobria, & turpia ciuiliter, & quasi more ciuitatis improbata, vt damnati tutelæ, teste Vlpiano [l]. 10 ¶ † Est infamia facti, a patre serio filium malo nomine notari, etsi iuris non sit [m]. Idem in his quæ Iudex interloquendo causa non cognita, in litigantes infamantia infert, statuendum est [n]: Dicta enim censentur à iudice, vt ad meliorem frugem redeant, non infamiæ causa. Est & facti ignomi- 11 nia, celare scortum, vt eo abutatur celans [o]. ¶ † Infamia, quæ oritur à crimine & turpitudine, pœnam habet: primum, vt infamis nõ ferat testimonium [p]. 2. non sit aduocatus, nec procurator, secundum ius pontificium [q]. Procuratores tamen esse iure ciuili possunt, quia vile hoc iure putatur esse munus [r]. Item infamis ab omni dignitate ar- cetur

a Se hac dictum supra.
b Virgil. 4. Æneid.
c Ouid. 12. Metamor.
d Æschi. con. Timarchum.
e Hesio. in fine Operum & dierum.
f Cicer. circa finem Topico.
g Demost. in procemio, exordio. 22. alias 31.
h Pinda. in Olymp.
i Pind. Pythio. hym. 4.
k can. omnes, 6. q. 1.
l l. pen. § 1. de var. & extraor. cognit.
m l. 1. de infamib. libr. 10. C. tit. 57.
o l. 2. de dignit. lib. 12. C. tit. 1.
o c. infames, §. porr. 3 q. 7. vbi gl. notabilis, quæ hæc distinguit & probat.
p c. illi qui, 6. quæst. 1.
q c. infames, & can. illi qui, 6 q. 1.
r d. can. illi qui, can. perceptis, 32. q. 1. can. si duo, 15 q. 6.
s c. Euphemiũ, §. 1. 2. q. 3.
t can. cõstituimus, 3. q. 4. c. infames, 6. q. 1.
v c. alieni, 2. q. 7.
x can. definimus, 4 q. 1.
y can. attendendũ, 17. q. 4.
z c. consanguineorũ, 3. q. 4.
a c. sane, 15. q. 3. & l. si quenquam, C. de episc. & cler.
b can. omnes, 6. q. 1.
c can. sacerdotes, 6. q. 1.
d Marcel. l. infamem, 7. de pub. iud. li. 48. P. tit. 7.
e § ex quibusdam, de pœna. teme. litig. lib. 4. Instit. tit. 16. l. 1 § qui noti. de his qui not. infa. P. l. 4. § fi. l. 5 & 6. eo tit. l. 5. 8. 10. 22. C. eo. tit.
f l. 1. 2. 3. 4 & 10. ti. de his qui not. inf. li. 3. P. tit. 2. & 10. tit. ex quib. cau. in fa. irrog. C. lib. 2. tit. 12.
g c. Euphemiũ & c. proxime, 2. q. 3. in omnibus secundo vbi, c. pe. de sec. nupt. l. 1. C. eo.
h c. omnes vero, 2. q. 1.
i vt in l. 1. de obseq. à liber. vel li. pat. præstan. 10 P.
k l. 2. de dignit. lib. 12. C.
l Vlpia. l. probrum, 42. de verb. sig. 50 P. in l. ex quæ, 13. ex quib. caus. infa. irrog. lib. 2. C. tit. 12.
m l. verbũ, 17. & l. interlocutio, 10 ex quib. caus. infa. irrog. C.
o l. verum est, 40 de fur. P.
p c. constituimus, 3. quæ. 9. c. infames, 6. q. 1. c. licet, ea. 47. de testib. li. 2. Decre. ti. 20. l. 3. §. lege Iulia, de testib. in P.
q cã. infames, 3. q. 7. l. 1. §. ait prætor, de postul. in P.
r l. 6. de exc. eo. lustin.

cetur generaliter [a]. 3. arbitri esse nequeunt infames [b]. 4 à locis in quibus princeps degit, infames eijciuntur [c]. Repelluntur ab ordinibus ecclesiasticis [d]. 6. Promoti etiam suspenduntur, secundum Innocentium [e]. 7. Infamis hæres institutus & turpis persona, facit vt frater, qui alioquin repellitur ab inofficiosi querela contra testamẽtum fratris, possit admitti [f]. 8. Sicuti miles damnatus de crimine, quod infamiam habet, soluitur sacramento militari, ita & ab ecclesiastico [g]. Atq; Panormitanus existimat collationẽ beneficij factam infami ipso iure nullam esse: quamquã superuenientem infamiam dicat non priuare beneficio, etsi priuet dignitate tituli: quia nõ inuenerit textum
12 hanc pœnã statuentem [h]. ¶ † Cæterum obseruandum est, infamiam euitari & tolli posse. Euitatur, si is qui iudicio arcessatur, ex quo condemnatio infamiam irroget, litem componat ante sententiam [i]: vel si litem persequatur procuratorio nomine, eo nomine procuratorio condẽnatus, infamis non est ex sententia [k]: vel si à iudicio prouocauerit [l]. Facti infamia aboletur cõtrario facto [m]. Item si deroget princeps, vel remittat: tunc enim etsi infamia sit, tamen effectu caret [n]. Posse etiam id fieri per senatum traditur [o]. Vnde iudex sæpe vtitur hac clausula, sine nota infamiæ, dum con-
13 demnat. ¶ † Aboletur & pœna vel effectus infamiæ facti, purgatione iurata præstita [p]: quando scilicet fama probationem veram seu certam non habet, sed rumor vagus incertúsve circumfertur, quẽpiam hoc vel illud crimen admisisse, suspicionibus & præsumptionibus quibusdam excitatus, concurrente in contrarium de eius bonitate & fide præsumptione: alioquin si crimen, de quo quis infamatur, haberet probationem, non admitteretur purgatio [q]. Infamia à iure canonico irrogata ob peccatum mortale tollitur per pœnitẽtiam impletam [r]. Verum apud bonos & graues, & in negotijs serijs nõ sufficit nunc non esse infamem, sed requiritur aliquando non fuisse infamem, vt si de accusando alio, vel de probatione eius, qui infamis fuit, agatur: si modo ex criminibus damnatus fuerit [s]. Infamia excõmunicationis tollitur per absolutionem [t]. Infamia autem ex impositione pœnæ orta tollitur post subitã impletam pœnam, vt in relegationis impleto tẽpore statuitur [v]. Quod Paulus [x] existimat verum si damnatus delinquens sit durioribus pœnis quã legitimis: non autem si minoribus, quã leges permittant, subijciatur, quo casu putat infamiam etiam præstita fama, vt minori, non aboleri. Vnde & isti tanquam famosi à dignitatibus in posterũ repelluntur, illi minime, vt respondit etiam Iulianus [y], Papinianus [z], & Marcellus [a]: quia non plene eluitur minoribus delicto pœnis scelus, nec in potestate iudicis residet iuris authoritas [b], & minoribus impositis videtur de infamia transactum [c]. Proinde indulgentia principis quos liberat à pœna, notat infamia, ad quam diluendam propria indulgentię natura non extenditur [d]. Sicuti etsi delicti condemnatio perpetuam habeat infamiam, alia pœna temporalis impleta cum infamia imposita non eluit infamiam [e].

de Depositione, Degradatione, seu Exauthoratione. Cap. 30.

1 Depositio quid, & eius diuisio. Et nu. 2.
Degradatio quid, & quomodo differat à depositione. Et 8.
3 Deponuntur à dignitate inutiles in ea existentes.
4 Depositionis pœna pro quibus criminibus imponenda.
5 Suspensio ab officio, aut beneficio quid.
6 Depositus omnis non datur ecclesiæ seculari.
7 Deponi non possit ab officio vel ordine per episcopum, qui beneficium habuit, vel ordinem à summo pontifice.
8 Degradatio quibus fiat solemnibus. Et qui possint degradare, & qui interesse degradationi debeant. Et num. 9.
9 Episcopi causa à quibus, & à quot iudicibus episcopis & quomodo audienda.
10 Degradatio pro quibus criminibus fieri possit.
11 Exauthoratio in iure ciuili pro degradatione quomodo recepta. Et inter milites quando cum ignominia.
12 Exauthorandi militem forma.
13 Cingulum militiæ, & dignitatis quid.

1. SCandalum graue est † & dedecus ecclesiæ, habere incorrigibiles & scelestos administros: vnde merito remouendi illinc sunt [f], vt à villicatione villicus iniquitatis in Euangelio. Dicimus depositionem, huiusmodi pœnam. Depositio est, seu exauthoratio, de dignitate, gradu, vel ordine deturbatio, vel eorum priuatio. Degradationis nomen vulgo vsurpatum à gradu. Verumtamẽ depositio verbalis, propric remotio est per sententiam degradatio realis, solẽnis & cum executione emancipatio curiæ seculari factæ, adem-
2 pto clericatu. ¶ † Atq; depositio duplex, alia ab officio seu beneficio simul [g], vel separatim [h], & à dignitate: & alia ab ordine, quæ propriè exauthoratio seu degradatio cõtra clericum in sacris constitutum [i]. Depositio prior verbalis, est priuatio vel ademptio beneficij, quæ à solo episcopo fieri potest: & tamen non sine crimine vel causa: nam si quis non potuerit propter superuenientem infirmitatẽ officio vel beneficio per se satisfacere, non est deponendus, sed coadiutor ei dandus [k]. Plura exempla depositorũ episcoporum, & postea reconciliatorum pristinæ ecclesiæ referuntur à Cyrillo in epistola ad Ioannem Antiochenum,
3 quam refert in sua Epitome Gratianus [l]. ¶ † Deponitur ab administratione beneficij, non à beneficio propter graue scandalum, leprosus [m]: abbates facti inutiles, qui prohe non exercent munus, amouentur penitus [n]. Sicuti & de iudicibus & administrantibus Rempu. rescripserunt Valentin. Theodos. Arcad. CCC. [o] Imo vero ipse imperator inutilis à summo pontifice loco submouetur, & alius ei subrogatur: vel propter hæresim, si incorrigibilis, si tyrannus, si fatuus, periurus, paganus, ecclesiæ persecutor [p]. Alexander 3. sum. pont. [q] clericos confessos in iure vel conuictos legitima probatione ob crimina quæ merentur suspensionẽ vel depositionem, posse à proprio episcopo, vel suspendi à suis ordinibus, vel altaris ministerio perpetuo remoueri tradit. Et bene notat Panor. [r] depositionem, esse remotionem perpe-
4 tuam ab altaris ministerio. ¶ † Grauissima hæc quidem pœna, & ideo non imponitur, nisi pro

calibus

a l. ne quis, de decurio. li. 10. C. l. 2. de infa. eo li. l. nec famosis, de digni ta. li. 12. C. l. cũ prætor, de iudic. in ff. l. ad l. Iu. de vi pub. P. c. infamibus, de reg. iur. in 6. c. licet, c. 47. de testib. c. inter dilectos, de excess. prælat.
b l. Pedius, de arbitr.
c l. 2. § ignominia, de ijs qui not. infa. P. l. 3. de re milit. lib. 12. C.
d c. omnipotens de accusat. c. tantis, 81. dist.
e Innocen. in c. fin. de postu. prælato. c. superco. de electio c. nisi cum pridem, de renunciat.
f l. fratris, C. de inoffic. test. l. 1. D. eo. tit.
g l. 2. § miles, & ibi gl. in ver. sacramẽto, de ijs qui not. infa. P.
h Panor. in c. querelam, de iureiu. Angel. Claua. in Summa, in ver. infamia, §. sed nunquid, de infa.
i arg. l. si reus, de procu. in P.
k l. furti, §. si quis alieno, & ibi glo. & Bart. & Doct. de ijs qui not. inf. P.
l d. l. furti, §. si quis.
m Pan. in cap. ex diligenti, de simonia.
n idem in ca. cum te, de sen. & re iud.
o gloss. in can. omnium, 6. q. 1. per ca. fi. §. notandum, in 2. quæst. 3. & per l. 1. §. de qua, de postul. in P.
p c. de crimine, 15. q. 5. ca. 1. & 3. 5. 2. & fere tot. tit. de pur. cano. lib. 3. Decret. tit. 34. ca. 1. 2. q. 1. ca. omnes, 6. quæst. 1.
q c. si quis de purg. cano.
r c. illi qui, 6. q. 1.
s c. qui crimẽ, 6. q. 1. vide ibi dist. glossæ. & gl. in c. omnes, in 1. 6. q. 1.
t can. 1. 4. q. 1.
v l. 3. 4. 6 C. ex quib. cau. infa. irrog. l. 1. & 2. de ijs qui in exil. dati sunt, lib. 10. C. titu. 59. Papi. l. falsi nominis, 13. § 1. ad leg. Corn. de fals. lib. 48. P. tit. 10.
x Paul. l. ordine decurionum, 13. ad munici. lib. 50. P. titu. 1.
y Iulia. in l. iureiudum, 18. § 1. C. de tut. P.
z Pap. l. ad tempus, 5. de decur. lib. 50. P. titu. 2.
a Marcellus. l. in seruorum, 10. § fi. de pœn. in P.
b d. l. ordine.
c Vlpia. l. quid ergo, 13. §. pœna, de ijs qui not. infam. P.
d l. si de gene abolit. C.
e Arria. lib. 1. in l. qui cum vno, 4. §. ad tempus, de re milit. lib. 49. tit. 16.

f c. qualiter & quando, in 2. de accusat. D. Lucæ. 16. c.
g c. fi. de celebra. miss. [illegible]
h c. 2. de pœn. in 6. c. nouimus, de [illegible]
[illegible]

casibus à iure decretis[a], aut pro delicto grauiori[b], quod enorme dicunt. Locu etiam habet iure canonico dignitatis amissio[c]: item cinguli militaris priuatio[d]. Atq; ideo Felinus[e] notat, post antiquiores iuris pôtificij interpretes, quod vbicunq; iure ciuili imposita est pœna mortis pro aliquo delicto, in locum ipsius intelligatur subrogata depositio: nisi alia pœna imponatur ordinaria pro eo delicto, eodem iure pontificio. Barthacinus[f] colligit casus, in qbus depositio fieri potest. ideo 5 io illis recensendis nô immorabor. ¶ † Suspensio ab officio & beneficiu minor est, quã depositio[g]: & depositio minor, quã priuatio participationis corporis & sanguinis Domini. Nam si depositus ab officio celebrat, hac sacrosancta participatione, excõmunicatione perpetua quãdiu vixerit priuatur, dempto viatico sub mortis tẽpus præbendo[h]. ¶ † Hic notandũ, depositum clericũ non fieri 6 de foro iudicis secularis[i]: & ideo ei non traditur puniẽdus semper, sed pœna canonica per iudices ecclesiasticos punitur, videlicet detrusione in monasterium[k], vel alio. In quo differt à degradatis, qui veluti incorrigibiles relinquuntur pœnæ seculari, omnibus priuilegijs clericorũ exuti, vt paulo post docebimus, Deo fauente. Et quãuis videantur incorrigibiles qui deponuntur, tamen aliquantula est spes resipiscẽtiæ. Et proinde antequã iudici seculari tradantur suis legibus puniendi, oportet eosdẽ depositos, nô se corrigentes vel perseuerantes in crimine, adhuc ecclesiastica medicina reuocari si fieri posset ab episcopo, per excommunicationẽ, & deinde anathemate, quæ si depositus contẽnat, & ita in profundũ malorũ deciderit, tunc curiç seculari relinquitur[l]. Quinimo nec opus est semper degradatione, vt clericus incorrigibilis possit cõprimi à iudice seculari, sed sufficeret declarari per ecclesiasticũ iudicẽ, esse incor-7 rigibilem[m]. ¶ † Dubitatũ autẽ fuit aliquando, an qui ordinatus est à summo pontifice, vel ab eo beneficium, seu sacerdotium consecutus est, ob crimen possit à suo episcopo ab his deponi. Placuitq; tandẽ aliquibus, quod à beneficio possit: ab ordine, nõ possit, nisi per Pappam[n]. Siculus autẽ Abbas Panor.[o] & in ordine admittit per episcopum factã eius clerici depositionem, q Felino placet[p]: 8 cum reatus omne priuilegium excludat[q]. ¶ † Depositio seu degradatio realis seu actualis est, quando post sentẽtiam verbalẽ, de qua supra dictũ est, insignia ordinũ solenniter detrahuntur. Vocant hanc, depositionẽ solemnẽ, iura[r]. Forma & solemnitas est[s], vt corã iudice seculari, cui tradendus est degradandus, publice superior qui deponit tondeat rei caput, i. radat vitro, vel ferro loca capitis & manuum, in quibus vnctio facta est tẽpore ordinationis. 3. eruat eum habitũ seu vestimentum clericale, & induat laicale, & sic iudici laico concedat puniendũ. Qui & huic iudicio, quando crimen hanc pœnam mereri videbitur, interesse debet, vt postea statim puniat[t]. Idcirco reus antea indutus exhibetur vestibus sui ordinis, vt si presbyter sacerdotalibus, cum calice in manu, ac si celebrare vellet: diaconus, vt diaconus: itẽ subdiaconus, & episcopus degradandus quilibet suo habitu. Et postea ab extremo vsq; ad nouissimũ gradũ fit eorũ ademptio, ordine: vt presbytero primum adimatur calix, & deinceps alia ordine retrogrado, quo ei data sunt. Sic in episcopalibus ornamẽ-9 tis & aliorum ordinibus intelligi par est[v]. ¶ † Cęterum solẽnitatis quoq; est, ne solus episcopus sit, cum hæc degradatio fit, sed si abbas abbatiæ deponendus, adiungantur alij vicini abbates, si negligens, crudelis, vel fornicator[a]. In degradatione presbyteri, episcopi sex adesse debent, nisi ob hæresim deponatur: tunc enim vnus sufficit, conuocatis abbatibus, prælatis religiosis, & literatis diœceseos[y]. Si vero agatur de clericis in minoribus ordinibus constitutis, vnus sufficit episcopus cum præsentia sui capituli[z]: nisi cõsuetudo obseruata aliud statuat[a]. Si de summo pontifice deponendo, ad concilium generale recurrendũ est, in causis in quibus deponi potest, vt in ca. si Pappa, 40. dist. Videndus & Petrus de Monte, titu. de potestate conciliorũ, quęstione quando concilium sit supra Pappam, vers. tribus modis. Causa episcopi criminalis debet audiri à 12. episcopis: & a sex, presbyteri: & à tribus, diaconi, cum proprio suo episcopo, secundũ concilium 2. Carthaginense & Agathense[b]. Cognosci etiam nisi in synodali cõsessu à summo pontifice decreto, de reatu episcopi aliquando non licet[c]: nec duodecim iudices, qui decernuntur ad audiendũ eundem, posse causæ finẽ imponere statutum, sed sentẽtiam summo pontifici relinquere & deferre debere[d]: quamuis ipse summus pontifex possit sine synodo condemnare vel absoluere[e]. Porro vnus episcopus quidẽ sacerdotibus & ministris cultus diuini honorem dare potest, at adimere solus nõ potest[f]. Difficilius enim destruuntur spiritualia, quã constituantur: cum tamen contrarium in corporalibus sit, quæ diffici-10 lius ædificantur, quã destruantur[g]. ¶ † Degradationẽ porro locum habere in tribus casibus tantum tradit Lucas de Penna[h]: in hæretico[i], falsatore literarũ summ. pont.[k] & in eo qui insidiatus est 11 suo episcopo, vel eum calumniatus est[l]. ¶ † Iure ciuili vsurpata est inter pœnas quoq; à gradu & dignitate depositio[m]. Et exauthoratio, insignium militarium depositio vel priuatio est, eaq; potest esse & sine ignominia, & cum ea: sine ignominia est ratione facti, ob quod exauthoratus miles, veluti si quod litigauerit, & transegerit, militia soluatur[n]. Et exauthorantur sæpe legiones militares sine crimine, q dicimus, *Casser les bandes*, vel quod tot militibus princeps nõ indiget, vel alia honesta causa mittuntur. Sic Vlpianus[o] missionẽ militum ab exercitu vnam honestã facit, quando emeritis stipendijs, vel ab imperatore indulgetur: aliam causariam, quæ propter valetudinem à laboribus militiæ soluit: tertiam ignominiosam, quoties is qui mittit, adijcit nominatim ignominiæ causa se 12 mittere. [¶ † *Sed etsi*, inquit, *militem exauthorauerit, id est, insignia militaria ei detraxerit, inter infames efficit, licet non addidisset, ignominiæ causa se eum exauthorasse.*] Quartam quoq; aliam subijcit[p] missionẽ, sed non ignominiosam. Arrianus[q] iurisconsultus exauthoratum à militia remotum interpretatur, & castris eiectum, nempe cum arma adimuntur, & cingulum. Et ita his verbis exauthorantur apud Lucanum milites ignaui[r] à Iulio Cæsare,

Iam certe mihi bella geram, discedite castris,
Tradite nostra viris ignaui signa Quirites.

Et apud Lampridium[s], legione loquente exauthorata, cum nihilominus post ista fremerent, exclamauit. [*Quirites discedite, atq; arma deponite. Mirando exemplo. depositis armis, depositis etiam sagulis militaribus, non ad castra, sed ad diuersoria varia discesserunt.*] Et postea, [*Eam tamen legionem quam exauthorauerat, rogatus, post dies triginta, priusquam ad expeditionem Persicam proficisceretur, loco suo restituit.*] Solent dignitates & honores in repub. propria quędã habere insignia, quæ dum honor datur, conferun-

a Domi. [illegible] de his [illegible] & [illegible] Decius. in d. c. [illegible]
b [illegible] Pa[illegible] [illegible] officio [illegible]
c ca. super eo, de [illegible] c. ex tenore, de tẽp. ordin.
d c. nullus, in [illegible] de pœn. & remiss.
e Felin. in c. qua [illegible] de accu-satio.
f Barthac. [illegible] de episco. [illegible] de causa [illegible] Host. [illegible] accusat. [illegible] quis sit effe-ctus. [illegible] tra-dant.
g c. inter sollicitudines, ca. 10. de purga. can.
h c. accedens, 50. distinct.
i probat c. cum non ab homine, de iud. & c. at si clerici, eo. tit. docet Ioan. Bernard. Diaz in pract. crimi. ca. canonica. c. 27. Pari[illegible] post Card. in c. cum nõ ab homine, de iud. [illegible] c. 1 de homic. in 6.
k d. c. inter sollicitudines, in fine, de purga. cano.
l Colect. in c. [illegible] ab homine, de iudic.
m Ioan. And. Anton. & Azo. [illegible] d. c. cum nõ ab homine.
n Collecta. in [illegible] de [illegible] & ibi quoque Ioan. Andr. & Bal.
o Pan. in d. c. [illegible]
p Feli. in d. ca. [illegible] Vide [illegible] Tho[illegible] & ibi An. [illegible]
q can. priuilegium, 12. q. 2. [illegible] qua [illegible] vbi de [illegible] C.
r [illegible] episcopus, 11. q. 3. c. 2. de pœn. in 6.
s d. c. 2.
t [illegible] & [illegible] [illegible] apud [illegible] & c. [illegible] An[illegible]
v d. can. episcopus, [illegible] q. 1.

a can. si quis abbas, 18 q. 2.
y c. [illegible] & ibi gl. & Doct. de for. non [illegible]
z c. 1. de hære. in 6. gl. in d. c. 2. de pœn. in 6.
a c. 2. de pœ. & ibi gl. in d. ca. qualiter, in 2. de accus. c. 2. de c[illegible] præ-lat. can. episcopus, 15 q. 7. c. non possit, de re iud.
a ca. 1. de consuetud. gl. in d. c. 2. de pœn. in 6.
b c. si quis timidus, & c. fe-lix. 15. q. 7.
c can. nullus episcopus, 5. q. 4.
d c. duodecim, 3. 4. c. accusatos, can. discutere, 3 6 & to. illa quæ.
e d. c. duodecim,
f c. 1. & si. 15. q.
g c. inter corporali, de transl. episc.
h Luc. de Pen. in l. 1. de precib. Schola. lib. 12. C.
i c. ad abolendam, §. 1 de hæret. & c. excõmunicamus, eo. tit.
k c. ad falsariorum, de crim. fals.
l c. si quis sacerdotum, 11. q. 1.
m l. aut damnum, in prin. de pœnis, in P.
n Arria. l. 4. §. exauthoratus, de re mili. in P.
o Vlp. in l. 2. §. ignominię causa, de his qui notan. infa. P.
p d. § ignominia.
q Arria. in l. qui de liberis, 29. de libe. cau. lib. 40. P. tit. 18.
r Lucan. in 5. Pharsal.
s Lamp. in Alexand.

fine mora corruj i iussisse confiscarique, atq; exultantem rediisse gloriantem nunquam se prosperiore vsum alea. Rursumq; tradit[a], à Tiberio Cæsare Galliarum, Hispaniarum, Syriæque, & Græciæ principes confiscatos, ob tam leue & tam impudés calumniarum genus, vt quibusdam non aliud sit obiectum, quam quod partem rei familiaris in pecunia haberent. Et iterum[b], extiterunt qui traderent, consulto Octauium, ad arma isse contra Perusios scilicet, vt occulti aduersarij, & quos metus magis, quam voluntas contineret, facultate L. Antonij ducis præbita, detegerentur: deuictisque ijs & confiscatis, promissa veteranis 6 præmia soluerentur. ¶ † Confiscare itaq; princeps proprie dicitur, vel alij eius permissione, & ius fisci principis. Neq; ciuitates, vel alij quibus permissum est habere corpus, vel arcam cõmunem[c], ius hoc habent sine speciali priuilegio, vt notat Baldus[d], & Bartholus[e]. Nam & ciuitates proprie publica bona non dicuntur habere, & quæ communia eis sunt, vel in commune reducuntur, pro priuatis habentur, Caio iurisconsulto teste[f]: cum publicũ ius sit, quod ad statum rei Romanæ conseruandum, id est, imperij vel regni, pertinet[g]. Nisi forsan sint ciuitates liberæ quæ suo iure viuant & rempublicam constituant, vt idem Bartholus explicat[h]. Sunt & ciuitates Insubrũ, seu Longobardiæ quædam, quibus hoc ius regale confiscandi, merum mixtumq; concessum est ab imperatoribus Friderico & Henrico sexto[i]. Habent & hoc ius in Gallia quidã ex patritijs, quos dicimus *Pairs de France*, inter suæ ditionis homines. Alijq; antistites & heroes ex conuentionis pacto cum rege inito, vel cum sua, & se imperio hac lege commiserunt, vel si postea aliquo titulo comparauerint, vel ex consuetudine à rege tempore immemoriali tolerata[k], vel approbata. Sicut & iudicibus regijs alijsque, quibus mixtum & merum imperium concessum à principe est, licet confiscatione vti.

7 ¶ † Ecclesiastici quoq; antistites in his, in quibus non habent superiorẽ, fiscum habere dicuntur[l]. Negauit tamen Baldus[m] episcopum fiscum habere, quem tamen & asseclas, Butrigarius, Imola, Panormitanus, alijq; interpretes[n], & Felinus[o] reijciunt. Atq; hodie ex consuetudine generali regni Gallici in confiscatione bonorum clerici, mobilia clericorum damnatorũ applicantur episcopis: immobilia vero dominis, à quibus tenentur, vel in quorum dominio sunt[p]. Quod & iure pontificio receptũ ostendunt plura à Ioanne Andrea collecta in quæstione, quam resoluit[q]: Clerico condemnato ad perpetuos carceres, ex bonis eius confiscatis episcopum habere tantum iure fisci mobilia, dominum autem loci, temporalem habentem omnimodam iurisdictionem, immobilia. Quod & firmat Oldradus[r] & P. Ancha-

8 ranus[s] Bellamera[t], & ita iudicatũ fuit[u]. ¶ † Nisi de feudo ageretur, quod non transit ad hæredem extraneum: damnato enim cliente seu valuassore, & confiscatis eius bonis, feudum hoc ad eum, qui dederit, redit. Et ita transit in fiscum, si ab eo dependet[x], cum ex consuetudine Galliarum feuda ad instar patrimonij sint[y]. Si autem ab ecclesia, damnato eo qui tenet, ad ecclesiam redibat[z]. Sed de confiscatione hac feudorum sunt aliq̃ valde implicitæ tractationes, quas extricat Dominus Boërius. 264. nu. 7. 8. & 9. ad quem reijcio lectorem.

9 ¶ † Et proinde facilioris explicationis causa, fiscum duplicem constituemus, ratione concessionis iuris eius inferioribus, & alijs quam principi competentem: nempe vniuersalẽ, & priuatum[a]. Vniuersalis proprie fiscus & absolute dicitur, qui principis seu regis est, vel imperatoris, & summi pontificis, ad quẽ, nisi aliud speciale priuilegium refragetur, fiscalia pertinent[b]. Priuatus fiscus est, veluti episcoporum & dominorum temporalium locorum, ad quos cõfiscationes bonorum subditorum, etiam aliorum iudicum sententia damnatorum, pertinent. Et ita quilibet habens merum imperium, fiscum habet[c], etiam in crimine hæreseos[d]: exceptis criminibus, quę maiestatis sunt, & alijs priuilegiatis, quibus sicuti principis versatur iniuria, ita & eius est delinquentium confiscatio, si bonorum vlla fiat publicatio[e]. Hicq; obseruandum etiam, non omnes, ad quos confiscata bona pertinent, ius confiscationem faciendi habere. Nam de consuetudine, & vsu curiarum Galliæ, domini temporales habentes maiorem iurisdictionem, quos vocant altos iustitiarios, non confiscant, nec declarant bona esse confiscata, sed so-

10 lus rex, & eius magistratus[f]. ¶ † Iure tamen ciuili, cum confiscatio vna sit extraordinaria, alia ordinaria, extra ordinem, hoc est, in casibus in quibus Ius non imponit confiscationem, nemo præter principem & præter eos qui habent supremã iurisdictionem cõfiscare potest[g]. At ordinaria, quæ est in casibus à iure expressis, vel statuto vel consuetudine permissis, omnibus iudicibus, merum vt dicunt imperium vel altam iurisdictionem habentibus, ratione territorij, non alijs cõceditur[h]. Quamuis ex cõfiscatione ad eos compendia perueniant, & quanquã multas suo fisco addicendas recte irrogent, sine publicatione tamẽ bonorum.

11 ¶ † Cęterum ex bonis publicatis, bona Immobilia debent applicari fisco eius, in cuius territorio sita sunt[i]: mobilia, quæ sunt alibi, applicantur cõmunitati iudicis condemnantis[k]. Quod si plures diuerso iure domini sint eius loci, qui fortius ius habet, confiscationes colligit[l]. Num autem mutatis dominis post cõtractum crimen, & ante condemnationem, vel mutatis conductoribus fructuum iurisdictionum, cõfiscationes pertineant ad eum, qui erat tempore cõmissi criminis, vel ad eum, qui erat tempore cõdemnationis, disputatur à Guill. Benedicto, quem videre oportet in repet. c. Raynutius, ad verba, *cætera bona*, nu. 38 & 39. Sed quæ veniant in publicationem bonorum discutiamus.

13 ¶ † Sitq; in primis regula generalis in Gallia, ex consuetudine regni cõmuni: confiscato corpore, confiscari & bona[m]. Sic iure Pandectarum, qui ad ferrum aut in metallum, aut ad bestias damnantur, libertatem perdunt, bonaque eorum publicantur[n]. Et idem iure Codicis, si damnati pœna mortis liberis careant[o]. Sic Callistratus, [*Supplicij*, inquit[p], *damnatione bona publicantur, cum aut vita adimitur, aut ciuitas, aut seruilis conditio irrogatur.*] Nam si fuerint damnatis liberi nati, vel posthumi, vel nepotes, interdum ex æquitate omnia bona patrum illis relinqui, si plures fuissent, placuit Cæsaribus: interdum quasdam portiones, vt mediam partem, si pauciores[q]. Non tamen de bonis damnatæ matris filijs relinqui quicquam voluerunt[r]. Iure autem Nouellarum variatum est: nam principio admissa publicatio bonorũ damnatorum, si liberos non haberent ex inculpato matrimonio incestas nuptias contrahentes. Et deinde visum

m Chass. in §. 2. des confiscations, in consue. Burg. 10 vers. alio & secundo [illegible]
n l. eius, §. ij vero, de rast. in P. l. [illegible] de bon. dam. o l. si de bon. proscr. C. l. [illegible]
titu. 49. p Callistr. [illegible] de bon. damna. lib. 48. P. titu. 20.
q L. 1. §. 1. & l. cum ratio, de bon. damnat. l. un. de bon. proscr. C.
r §. 2. de incest. nup. in Auth. coll. 5. titu. 6.

est damnatis reis, etiamsi liberos non haberent, bona fisco non esse adiudicanda, sed proximioribus relinquenda: quod res non sint, quæ delinquant, sed qui eas possident: nec reciprocandum esse ordinem nempe eos, qui digni pœna sunt, relinquere, illorũ autem auferre res, & ita alios punire, insontes, qui ad successionẽ reorum veniebant [a]. Ad extremum alia constitutione placuit [b], & bona damnatorum, quæ olim fisco deferebantur, ascendentibus, & descendentibus, & collateralibus vsq; ad tertium tantum gradum, si superessent reseruanda, vxoribusq, dotem & donationem propter nuptias: & si sine dote sint, data de substantia viri parte, siue filios habeat, siue non. Nemine autem illorum prædictorum damnatorum existente, bona fisco socianda: excepto crimine maiestatis, in quo filij priuantur etiam bonis patris, de eo crimine damnati, relictis alimen-

13 tis filiabus [c]. ¶ † Fuerunt varij itaq; principes in confiscationibus bonorũ, alijs statuentibus eam, alijs restringẽtibus, alijs protinus explodentibus. Marcus Antoninus philosophus Cæsar, fisco in causis compendij, nunquam iudicans fauit [d]: Antoninus Pius, si quos repetundarum lege damnauit, eorũ liberis bona paterna restituit: ea tamen lege, vt illi prouincialibus redderẽt, quod parentes acceperant [e]. Ælius Adrianus liberis proscriptorum duodecimas bonorũ concessit [f]. Sunt in Gallia loca plura, in quibus nulla confiscatio ex consuetudine recipitur, cuiuscumq; sint criminis rei, etiam vtriusq; maiestatis qui damnentur, vt apud Bituricenses [g], Aquitanos [h], apud Hannones [i]. In Flandria tantum in quinq; casibus confiscatio, in proditione patroni ligij, seditione, suijpsius homicidio, hæresi, & fuga ex acie quæ contra cõmunes Christi hostes [k]. Obseruandum tamen est, in locis in quibus confiscationes prohibentur, habere locum multas pecuniarias, quæ ob crimina infliguntur, pro ratione patrimonij [l]: etsi quidam consuetudine gaudentes, de his conquerantur, vt in fraudem priuilegiorum indictis. Notat etiam Boërius [m] singulare ex varijs interpretũ locis collectum: quod si is, qui ex crimine, qui confiscationẽ habet, damnetur, habitator sit eius loci, qui non admittat confiscationem, bona eius non solum eius loci, sed & aliorum, in quibus confiscatio locum habet, eximuntur à cõfiscatione: vt contra, si quis incolat locum vbi confiscationi locus sit, non solum eius ibi sita bona confiscantur, sed & alia, quæ sunt in locis, vbi nõ habet

14 locum confiscatio. ¶ † Sic ergo delictorum compendium ad fiscum peruenit [n], vt & certe verissimum illud sit, fiscum esse saccum, siue arcam sine conscientia, qui quo ditior est, eo magis cum male se habere Rempub. demonstrat, quod ex sceleribus aliorum ditetur, hodie potissimum, quo ius antiquũ seruatur, & confiscationes receptæ sunt [o]. Vnde vulgaris illa parœmia, *quod non capit Christus, capit fiscus* [p], id est, iniuste quæsita vel retenta tan-

15 dem ad fiscũ peruenire ex delicto solent. ¶ † Vnde lieni fiscus comparatur, qui humores melancholicos, ex hepate per vas venosum ad se attrahit, quorũ partem reuuissimã in alimentum conuertit, reliquã per proprium quendam meatum, quem stumachum vocant medici, in ventriculum eructat [q]. Estque atræ bilis receptaculum lien [r].

16 ¶ † Confiscantur interdum iure Pandectarum in Gallia, & Codicis aliquando bona tantum [s]. Corpus & bona cõfiscantur, in quibus quis morte afficitur, aut fit ademptio ciuitatis aut libertatis [t]: vt in crimine læsæ maiestatis [v], falsæ monetæ [x], de sicarijs [y], hæreseos [z], diuinationis [a], & similibus. Bona autem sine corporis pœna, infinitis prope casibus fisco deferri comperimus vt thesauros illicitis artibus inuestigatos [b], bona ab indigno extorta, & ab eo qui de bonis restituendis contra legis sanctiones fidem accõmodauit testatori [c], bona eorum, qui monopolium cõmittunt [d]: omnia scelerate quæsita [e]: ea quæ exportantur vel importantur contra prohibitionem constitutionum regni vel locorum [f]. Refert & Callistratus sexdecim casus, in quibus bona ad fiscum deferantur *in l. 1. de iure fis. lib. 49. P. tit. 14.* quos explicat ibi gl. & in-

17 terp. vt non opus sit hic transcribere. ¶ † Cæterum quædã eximuntur à bonis confiscatis, etsi per delinquentẽ possideantur: veluti, vt paulo ante diximus, portiones, quæ liberis reseruantur & vxoribus [g]. Et delinquente vxore, nihilominus marito dos relinquitur, exceptis criminibus maiestatis, Iuliæ de vi publica parricidij, veneficij, de sicarijs: in quibus tamen & viro contra fiscum saluæ sunt actiones [h]. Sic liberti bonis publicatis, non censentur iura patronatus publicata [i]: nec quoq;

18 excluduntur creditores damnati [k]. ¶ † Et proinde bona subiecta restitutioni, quæ damnatus restituere tenetur post mortem, vel sub conditione, si mors naturalis infligatur, vel si conditio aduenerit, non ad fiscum, sed ad substitutum deferuntur: si tamẽ morte ciuili damnetur tantum pendente vita ipsius naturali, fiscus bona possidebit, ea autem sublata restituere substitutus tenetur. Idemq; de conditione adueniente & impleta, pendente morte ciuili ante naturalem dicendum, vt decidit Paulus iurisconsultus [l]. Hæreditas enim damnati cum onere suo ad fiscum transit [m]. Tradunt etiam interpretes horũ, quæ nõ transeunt in extraneum hæredem, non posse publicari confiscatis bonis possessoris: quia fiscus habetur loco extranei successoris [n]. Quare feuda ea lege data damnato ne transeant ad extraneum hæredẽ, non publicãtur,

19 etiam confiscatis bonis eius [o]. ¶ † Nec etiam vsusfructus debitus damnato, pendente vita eius naturali ei adimitur [p], nec morte secuta ad fiscũ pertinet, vtpote, quod morte vsufructuarij ad proprietatem redeat [q]: neq; ius vtendi, fruendi, cedi, vendiue, vel transferri facto vsufructuarij potest [r] in alium, quam proprietatis dominum, cum personale ius sit [s]. Etsi cõmoditas percipiendi fructus, & fructus ipsi distrahi, quandiu is capax fruendi est, possint [t].

de Detrusione in monasterium. Cap. 32.

1 *Monasterij detrusio pœna cur inuenta.*
Carceris perpetui pœna cur inuenta. eod.

5 POtissima ecclesiasticarum † personarum habentium iurisdictionem cura in eo versatur, vt omnibus modis quibus fieri possit, contendant delinquentes à scelere reuocare, & pertinaces seu contumaces in iter, à quo aberrarunt, reducere: mortemque naturalem nunquam infligunt, expectantes vt aliquando resipiscant. Proinde & monasteriorũ, & carcerum per-

a §. oportet autem, in 2. de mandat. princ. coll. 3. tit. 4. in Auth.
b §. fi. vt nulli iudic. l. c. hab. loc. feru. col. 9. tit. 9. auth. bona damnatorum, de bon. proscr. C.
c l. quisquis, ad leg. Iul. maiest. C.
d Iul. Capito. in M. Antonino philos.
e idem in Antonin. Pio.
f Spa. in Adriano.
g § 11. & 12. de iurisd. om. iud. in consuet. Biturig.
h Ferro in consuet. Aurel. tit. 22. de fust. arbo. § 2.
i Buteler. in summa rurali.
k ex Buteler.
l vide Nicol. Boer. ad § 10. de iurisd. omn. iud. in consue. Biturig.
m Boer. in d. § 10
n Gui. Pap. deci. 259. nu. 2. per l. in hæredem, §. de calũnia. l. 3. P ri. 6. l. Papinianus, §. meminisse, de inoff. testa. in P.
o Masue. in praxi titu. de pœn. § item in casibus Chassa. in § 1. des confiscations in cõsue. Burg. vers. sed etiam quo ad dimidiam.
p c. maiores, 16. q. 7.
q Gale. lib. 4. de vsu part.
r Gale. li. 2. de natur. facult.
s qui sint casus, in quibus bona ad fiscũ deferantur, vide apud Chassa. in § 1 des confiscations, in cons. Burg. vbi numerum 72.
t l. 1. de bon. dam. in P l. bona fisco. 29. de iure fisc.

q §. finitur, de vsufr. ap. Iusti. l. ... §. morte, quemad. vsuf. amitt. in P.
r l. si vsusfructus, 66. de iure dot. in P l. stipulatio ista l. 1. § 9 si quis ita, de verb. oblig. in P ... d. § finitur, de vsufruct.
t l. arboribus, §. vsusfructus, ... l. nonnullis, ... de peri. & commod. rei vend. P.

petuorum pœnam adinuenerunt vel vsurparunt, expectantes si has inter moras viuendi, inclusos peccasse pœniteret, Monasteria per se loca refecerunt solitaria, semota ab omni hominum secularium societate, & ab his, quæ mentem à Dei contemplatione auocare possunt [a]. Sicut & monachi nomen solitarium tristemve significat [b]. Vitæ austeritas, quæ in monasterijs olim esse solebat, facile ibi addictos pertrahere poterat ad vitam meliorem. Regulare olim erat, vt episcopus assignaret clerico, quem deposuisset, monasterium, vbi sua peccata lugeret, & amplius delinquendi summoueretur occasio [c]. Solebantque vel in quinquennium, vel septennium ibi concludi [d]. Iure ciuili quoque hęc pœna conclusionis monasterij recepta est, vt ex pœna adulteræ constat [e]. Et ex pœna ex authoritate episcopi ingredientis cōtra prohibitionem ciuitatem à qua fuerit pulsus [f]. Item ex pœna eius clerici qui contra prohibitionem legis tabulis lusit, vel spectaculis interfuit [g]. Attamen non ideo quod in pœnam monasterio quis includitur, monachus fit, etsi tondeatur, & habitum suscipiat, vt notat ex sententia Ioannis Accursius [h].

De Pœna Carceris temporalis, vel perpetui. Cap. 33.

1. *Carcer vnde dictus. & Tullianum in carcere quid. Item Latomia. & 13.*
2. *Carceres priuati & publici, & domus propria interdum loco carceris datur.*
3. *Carcer propria natura non ad pœnā, sed ad custodiam & sine vinculis.*
4. *Carceri qui non mancipandi, & vincula quibus carceratis iniicienda, & quando.*
5. *Carcer habet pœnam, quomodo. & 8.*
6. *Carceris situs, & mala: & carceris metum promissionem rescindit.*
7. *Carceris tempus post condemnationem exilij in tempore exilij imminutionem computatur.*
9. *Carcer subterraneum quare, & in Gallia prohibitum. & 13.*
10. *Carceribus vt quis decerneatur damnatio quādo valuit in pœnam, & quando non.*
   Carceris perpetui pœna grauissima. eod.
11. *Cauda carceres qui.*
12. *Barathrum quid.*
13. *Scalæ Gemoniæ quid.*
   Infernet, Gallis qualis carcer. & Decas quis carceris locus. eod.
14. *Carcerum ex Platone diuisio, in detentionem, castigationem, supplicium.*
15. *Carcerum custodia debitores non committuntur.*
   Debiti causa non possunt legibus communibus prehendi & carcerari debitores. eod.
16. *Carceres mulierum separari debent à carcerib. virorū.*
17. *Carcerum mancipatione qui iure Gallico recte se obligat.*
18. *Carcerari potest diffamatus de crimine etiam ante inquisitionem.*
   Carcerati rei socij criminum separandi sunt. eod.
19. *Carceribus castigationis qui damnentur.*
20. *Belistres qui, & quales dicantur Gallis.*
21. *Carcer ad pœnam cuius iurisdictionis vel imperij sit.*
22. *Carceratos soluendi certis temporibus, qualis, & vnde pietas.*
   Paschæ tempore carceratorum liberatio quorum. eod.
   Pelorium festum habebat vinculorum liberationem. eodem.
23. *Carcerato prohibere inferre stratum, aut victum pœnam habet.*
24. *Carcer perpetuus iure ciuili in seruis permissus, non in liberis: contra, iure pontificio.*
25. *Carcer perpetuus qualis esse debet.*

1 QVia † aliquantum iura ciuilia à pontificali in pœnæ carceris definitione differunt, cogor paulo altius huius tractatiunculæ de carcere incunabula repetere: tum etiam, quia carcerum frequentissimus vsus est. Varro [i] carcerem à coercendo dici tradit, quod inclusi exire prohibentur. In hoc, pars quæ sub terra, Tullianum ideo, quod additum à Tullio Romanorū rege. Syracusis custodiæ illæ infimæ vocantur Latumiæ, nomine de latomia translatio, quod inibi quoque alias lapicidinæ fuissent. Et Paulo post Varro, [*In circo, inquit, primo, vnde mittuntur equi, nunc dicuntur carceres. Nauius oppidum appellat. Carceres dicti, quod coercentur equi, ne inde exeant antequam magistratus misit: oppidum, quod à muri parte, pinnis turribusque, 2 carceres fuerunt.*] Hæc ille. ¶ † Proinde & carcer dicetur non absurde locus omnis, in quo coercetur quis: vnde & priuati & publici carceres, authoritate priuatorum, seu melius temeritate instituti, & publica [k], atq; domus propria pro carcere esse potest, dum interdicit aliquando magistratus alicui, ne à domo sua procedat [l]: dicimus in praxi, *bailler l'arrest en sa maison.* Permittit & ius marito retinere in propria, veluti carcere adulterum cum vxore compertum, testandę rei causa, per viginti horas [m]. Conqueritur Iuuenalis de audacia impiorum sui temporis, qua & carceres, & pœnas inferebant ex arbitrio [n].

Maximus in vinclis ferri modus, vt timeas ne
Vomer deficiat, ne marra & sarcula desint.
Fœlices proauorum atauos, fœlicia dicat
Secula, quæ quondam sub regibus, atq; tribunis,
Viderunt vno contentam carcere Romam.

3 ¶ † Palam idcirco est, carceres non ad pœnā, sed ad custodiam esse adinuentos [o]: vt dum in suspenso est animus iudicantium, interim rei declarati sub tuta custodia retineātur, sine pœna tamen. Nam innocentibus id esset miserum, nocētibus autem non satis seuerum [p]. Atque custodia hæc publica, sine vinculis sua natura est. [*Verum*, inquit Vlpianus [q], *est, in carcere clausum non videri, neque vinctum, neque in vinculis esse, nisi corpori eius sint vincula adhibita.*] Quamuis publica custodia ea quoque sit, 4 quæ vinculis etiam retinet [r]. ¶ † Nam sicuti custodiæ carcerum non concluduntur, de quorum fuga nō dubitatur, quive fideiussores dare sistendi arbitrio iudicis parati sunt, quive ea crimina commisisse non dicuntur, quæ eam arguant futuram [s]. Sic qui in custodia carceris sunt, si is tutus sit, beneque munitus, excubiæ militesve sufficiētes sint, & crimina atrociora non sint. & de ijs adhuc non fuerit reus conuictus nec catenæ, nec manicæ, nec dura mansio additur: contra, vt tuta sit reorum dignotio, & facilior iudicati, & pœnarū executio, placuit addi, si de fuga, vel de euasione periculum immineat [t]. In grauiorib. causis itaque, dicunt, vt plerumque rei causam ex vinculis: numellæq; seu manicæ, & compedes iniiciuntur, cōsideratā personæ rei qualitate, & dignitate, fama bona vel mala, & paupertate, & diuitijs [u]. Est in iure & mala mansio, de qua meminit late

[i] Varro, lib. 4. de ling. Lat.
[k] l. vni. de priuat. car. C.
[l] Vlp. l. fi. de in iud. li. 48. P. ti. 22.
[m] l. capite quinto, ad leg. Iul. de adul. in P.
[n] Iuuenal. saty. 3.
[o] l. aut damnū, §. solēt, de pœn. in P.
[p] l. 1. de custo. reo. li. 9. C.
[q] Vlp. l. Verum est, 228. de verbor. sig.
[r] Venul. l. vinculorum, 224. de verb. sig.
[s] Vlp. in l. 1. & l. diuus Pius, 3. de cust. reo. li. 48. tit. 3.
[t] l. 1. & l. 2. C. de cust. reor.
[u] l. 2. eo. tit. ... l. lege Cornelia ... ad. ad S.C. ... Silania. in P.

apud Labeonem, & is [a] numellæ mala mãsio dici possunt quamobrem verba illa esse in mala mansione, explicant [b], τὸ ἐμβαλεῖν τὴν πόδας ξύλῳ. Plautus vocat ligneam custodiam, Prudentius extentensionem mansionis innuit his verbis: [*ligno plantas inseris diuaricatis cruribus.*] meminit de hoc supplicio Lucianus [c], τὰ σκέλη ἐν τῷ ξύλῳ ... ποδοκάκῃ, & apud Basilium, ... Plutarch. τὸν πόδας ἐν τῷ ξύλῳ δεδεμένος. Et [d] πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον. Soleas ligneas Cicero vocasse videtur [e] dum de quodam iudicato quod matrem necasset agit. Mosq; is apud Heluetios, vt indicat Iul. Cæsar [f]. [*Ea, inquit, res, vt est Heluetiis per indicium enunciata, morib. suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coegerunt.*] Aliter Romæ factitatum, in causa Lelij Scipionis: is enim damnatus à M. Minutio Augurino trib. pleb. cum iudicatæ pecuniæ de residuis satisdare nõ posset, iussus est duci in vincula. Pub. autem Scipio Africanus fratris sui nomine tribunorum collegium appellauit atq; secundũ eum iudicatũ refert Liuius [g], & Valer. Maximus [h], & Gellius [i]. Sic in causa Cæsonis Quintij, Lucij Quintij Cincinnati sibi, ad populum læsæ maiestat. rei facti, placuit in illius iudicio, pecunijs satisdari, corpus autem esse liberum, vt author Dionysius Halicarnassæus [k].

5 ¶ † Cæterum quamuis hæc sit præcipua ratio carceris custodia: tamen hæc custodia, quia sceleratorum est, & interdum diuturna, esse nõ potest sine pœna aliqua: quia sine miseria, pedore, & penuria vix esse potest. Et iustus metus recisionis pmissi, carceris horror iniectus est [l].

6 ¶ † Et carcerem sic quis poterit definire, vt sit locus tutus, horribilis, delinquẽtium vel debitorũ custodiæ deputatus. Horridus locus, tum ratione squaloris & miseriarum, quas ibi conclusi patiuntur, tum ratione societatis hominum pniciosorum, vt furum, latronum, homicidarum, & similium, qui ibi asseruãtur, cum quib. innocẽtia vitę facile corrumpitur, & mali peiores fiunt. Et accedit ad seruitutẽ, quæ morti cõparatur, non posse à loco discedere [m]. Sic Vlpianus ait, interdum aliquẽ carceris pœnam sustinere debere [n]. Idipsum & Cæsares tradũt, quibusdã pœnã carceres & vincula adesse debere [o]. Et mala mansio dicitur carcer [p]. Esseq; in carcere, p se miserrimum scribit Leo ad Alphonsum [q].

7 ¶ † Quocirca tẽpus: quo quis post dãnationẽ in exiliũ, detentus fuit carcere, cõputatur in minutionẽ pœnæ exilij: & si in carcere exilio deputatũ tẽpus fuerit omnino elapsum tẽpus, soluuntur inde rei liberi ab eo. Esse enim satis debet, vt aiũt [r] Honorius & Theodosius CC. immẽsurũ cruciatuũ semel luisse supplicia. Ne ij, q diu priuati sunt auræ cõmunis haustu, & lucis aspectu, non intra breue spatiũ cathenarũ põderib. prægrauati, etiã exilij pœnã sustinere iterũ cõpellãtur. Quod ego arbitror & obtinere debere in ijs, qui ad tẽpus in remos damnãtur.

8 ¶ † Itaq; carceres omnes quantumuis speciosi sint, pœnã sua natura habẽt, & libertatẽ minuũt, & consequẽter tristẽ animũ reddunt: nõ secus ac aues quædã liberæ, cauea inclusæ, canẽdi voluptatẽ amittũt. Vt non mirer q ait Liuius [s], carcerẽ interiorẽ ad terrorẽ crescentis audaciæ media in vrbe ædificatũ, & foro iunctũ.

9 ¶ † Cui Seruius Tullius subterraneũ addiderit, de quo Salustius. Ad maiorẽ scilicet terrorẽ. Vinculaq; adiecta, & loca horrida substructa, à quib. tamen abstinere debẽt Christiani iudices, quib. etiã cura & humanitas erga carceratos iure ciuili iubetur [t]. Et constitutionib. Gallicis. Aureliæ in comitijs decretis [u], pspectum sanctumve, ne posthac subterranei essent. Et Constãtius Augustus [x] ait, [*nec sedes intima tenebras pati debebit inclusum, sed vsurpata luce vegetari ac sublenari. Et vbi nox geminauerit custodiam in vestibulis carcerum, & salubrib. locis recipi.*]

10 ¶ † Fuit & aliquando iure ciuili Romanorum ea ratione, quod non ad puniendos homines carcer haberi debeat, sed ad custodiẽdos, interdictum [y], ne præsides damnstẽt, in carcere cõtinendos, vel in vinculis contineri. Verumenimuero non hoc iure ppetuo vsa Roma est, nam & Cicero carcerẽ dixit [a], vindicẽ manifestorum scelerum & nefariorum. Meminit & idẽ de perpetuis carcerib. in pœnã statutis, eamq; morte grauiorem ex sententia C. Iulij Cæsaris [a]. [*Intelligit, inquit Cæsar, mortem à Deo immortali non esse supplicij causa constitutam: itaq; tam sapiẽtes, nunquam inuiti, fortes sæpe etiam appetiuerunt. Vincula vero, & ea sempiterna, certe ad singularem pœnam nefarij sceleris inuenta sunt.*] Et paulo post, [*Bona præterea publicari iubet, vitam solam relinquit nefarijs hominibus, quam si ademisset, multas vno dolore & animi & corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset.*] Refert Valer. Maxim. [b] C. Vatinium alij legunt Vettienum, q sinistræ manus digitos sibi ne militaret bello Italico amputasset, publicatis omnib. bonis, à senatu æternis vinculis puniẽdum adiudicatum. Tẽpore Amulij Latinorum regis, q præcessit Romulum, carcerẽ fuisse in pœnã perpetuum colligitur quoq; ex Dionys. Halicarnasseo [c], qui de Ilia scribens ait, [*Sunt qui confestim eam necatam puellam tradãt, nec desunt qui malint coniectam in occultum carcerem eumq; perpetuum: vnde necatam esse vulgo traditum est.*] Tẽpore Marij non vita, sed mors in beneficio erat posita [d], eratq; vita morte acerbior. Apollonius Tyaneus [e] consultus à rege Babyloniæ de pœna imponenda eunucho, qui dephensus fuerat vna cũ regijs pellicib. cubans, nihil statuendum amplius censuit, quam vt viueret: nec veniæ causa, sed supplicij, quod ipsum si vixisset comitaretur. [*Si enim, inquit, in vita permãserit, ò Rex, difficilia & tolerata aspera multa feret, nec cibo nec potu viens, nec spectaculis, quæ te tuosq; delectant fruens: saliet insuper in eo cor frequenter, et somno excitabitur. Quis agitur sic vrentis morbus non aderit? quæve pestis viscera non lamabit? Quod si non nimium vitæ amator sit, ipse te sæpius rogabit, ò rex, vt se interficias, aut sibi ipse mortem consciscet, præsentem diem deplorans, quod non statim sibi mori cõtigerit.*] Seuerianus enim tanquã suspectus: iussus fuisset ab Adriano imperatore occidi, priusquã iugularetur ignẽ poposcit, atq; incenso thure, [*Vos, inquit, ò dij testor, me nihil mali cõmisisse. Adriano tãtum hoc imprecor, vt cum mori cupiet, non possit.*] Et ita cõtigit pro grauissima pœna [f]. Sic Nero se occidendo, latitans cum noluisset eum libertus rogatus occidere; mœstissimus dixit, [*Ego nec amicum nec inimicum habeo* [g].] Hoc & cõquestus, q non posset mori Mithridates [h], præ senectute nõ valẽs sibi vulnus letale figere, nec veneno posset offendi, cum ppetuo fuisset antidotis nutritus. Inter pœnas Iulius Pollux [i] annumerat & carceres, vt stigmata & columnã. Et Emanuel Comnenus [k] Orientis Cæsar, eũ q homicidiũ spõte & præmeditate perpetrauerit, custodiæ perpetuæ adiudicat.

11 ¶ † Fuisse & speluncã, in quã cõijciebant malefici apud Spartiatas testatur Thucydides [l], dum ait, ... Vbi scholiastes dixit, ... fuisse ... s. Cæadas esse locum quendam apud Lacedæmonios, ... quẽ solabant

a Labeo in 5. quæstionũ, de iniur. l. 47. P. tit. 10. idem & Vlpian. in l. si hominem, 7. de posse. li. 10. P. tit. 1.
b In eglogis 12. Basilicorũ, librorum, c. 31. & lib. 60.
c Lucianus in Toxari.
d In act. Apostol. c. 16. vers. 24.
e Cicer. 1. Rhetoricorum ad Herennium.
f Iul. Cæsar, lib. 1. de bello Gallico.
g Liu. li. 8. decad. 4.
h Val. Max. li. 4. c. 1.
i Aul. Gel. lib. 7. c. 19.
k Diony. Halic. li. 10.
l Paul. l. qui in carcerem, 22. & ibi Bart. de eo q met. cau. li. 4. P. tit. 2.
m Vlp. l. 2. de li. homi. exhib. li. 43. P. tit. 28.
n Vlp. in l. diuus, de custod. reor.
o l. 1. C. eo. tit.
p L. apud Labeonem, de iniur. in P.
q Leo, lib. 10. Epistol. epist. 2. ad Alphon.
r Hon. & Theod. in l. omnes ei de pœn. li. 9. C. tit. 47.
s Liuius lib. 1.
t l. iudices, de custod. reor. li. 9. C.
x ... Theod. ...
y Vlp. l. aut damnum, ... de pœn. P.
a Cic. ...
a Cic. ...
b Val. Max. li. 6. c. ...
c Dion. ... lib. ...
d Valer. Max. li. 6. c. ... de ... Cæsar ...
e Philo. lib. ... de vita Apollonii.
f Xiph. in ... ne in Adriano.
g ... in Nerone.
h Dio Cass. 37. histo. Rom.
i Iul. Pollux lib. 8. c. ...
k l. ... Orient. ... in ... Comnenu...
l Thucyd. ...

lebant sontes conijcere. Et vbi secūdum Alexandrum ab Alexandro [a], damnati cogebantur mortē oppetere. Meminit & Pausanias [b] de eo, ἐγκλείσας ἐς Λακεδαιμονίους ... πάντας ἐς τὸν Καιάδαν. Nā & Hesiocho sunt ὀρύγματα. Sicut & legimus Athenis Καιάδαν fuisse βάραθρον: erat quippe ... Et Suidas testatur Cæradas apud Lacones, & Siculos, fuisse regiam custodiam: apud Persas autem domicilium cineribus plenum, & in Cæadam coniectos maleficos.

12 ¶ † Et Athenis βάραθρον, barathrum, locus profundissimus angusti oris, & fundo lato & cœnoso [c], in quē deturbabant sontes morti addictos: certe locus supplicij vere potius, quam carceris, nisi & ibi vita miseris ... morte, quibusdā alimentorū subsidijs, ad mala patienda prorogaretur, donec paulatim tabe resoluerentur.

13 ¶ † Similes his Romæ scalæ Gemoniæ, ad quas corpora damnatorū impacto vnco trahebantur. Erant & alia genera carcerum, & loca diuersa illorū, quæ explicat Cœlius Rhodiginus [d]. Latomiæ erant etiam Syraculani carceres, opus ingens, vt ait Cicero [e], magnificum regum, ac tyrannorum, ex saxo in mirandam altitudinem depressum, & multoru operis penitus excisum. Nihil tā septū vndiq;, nihil tam tutū ad custodias, nec fieri nec cogitari potest. Isti carceres hypogea, seu loca subterrānea erant ex quibus excisi erat lapide, vel eruta terra: erāt & ... dinæ. Possumus & talia dicere loca, quæ dicūtur, *inferné*, Gallis, id est, inferiora loca: quā ia & fuisse Romæ quoque colligere licet ex nostrorum iurisconsultorum responsis, quæ de illis meminerunt [f]. Decás erat etiam apud Lacedæmonios in carcere locus, in quo morte damnatos strangulare cōsuetudo fuit, vt author Plutarchus [g].

14 ¶ † Et ex istis omnibus necessarium est colligamus distinctionem carcerum, secundum Platonis sententiam [h], alios esse ad detentionem tantum, alios ad castigationem, alios ad supplicium. Verba eius sunt, [*Delati magistratibus & condemnati rei omnes carceribus contineantur. Tres vero sint in ciuitate carceres, vnus pluribus communis in foro rerum venalium, vt multi ne fugiant custodiantur. Alter vbi cœtus eorum sit qui noctu congregantur, correctionis nomine appellatus. Tertius in media regione, vbi quam maxime desertus siluestrisq; locus est, supplicij nomine notatus.*]

15 ¶ † Ad custodiam solum deputati leniori custodia & molestia feruntur, hisque solent debitores cōtumaces concludi, qui pedes habent puluerosos, vt dicitur, quos licet ea ratione creditoribus appræhendere propria authoritate, & retinere [i], & in carcerē trudere, donec exsoluant vsque ad nouissimum quadrantem. Quod & iuris antiqui iudicium esse videtur ex his, quæ apud D. Matthæum scribuntur [k]. Et ex lege duodecim Tabularum [l] eadem recepta olim, vt suo loco dicetur, Deo fauente. Si contumaces ... non sunt, nec malæ fidei, nōn licet in carcerem ducere, obæsque aut debitum etiam fiscale, personæ molestiam inferre, iure ciuili quo vtimur [m]. Idipsum & apud Athenienses obtinuit, vt ex Plutarcho [n] liquet, [*Cum publicanus, inquit, manum in Xenocratem philosophum in[iecisset] ... eumque in carcerem traheret ... non soluti ... l[ibe]rauit eum Lycurgus: quia omnino ducere quemquam ... ortum, sed & quia tantum ... imperium ... oportuit, ipsum ... vltra quam oporteret importunum ... carcerem coniecisset.*]

¶ † Et hac ma... carceribus, quæ pro ... alia causa pe... carcere concludi possunt [o], pro crimine tamen possunt, tamen in loco separato ... virorum [p].

17 ¶ † Iure tamen Gallico, & p... aliquem incarcerari posse receptum ... ceribus obligauerit q mutuatur [q]. Atq; hodie recepta, validaq; pactio, qua clericus etiam ad carceres iudicis laici se obligauerit, cōtra rationem c. si diligenti, de foro compet. apud Grego. Inuitumque detrudi in carcerē posse, contra præscriptū in c. ea rescripto, de iureiur. & contra sententiam Panormit. ibi traditam, contraque ea, quæ tradit Ioannes Faber in §. fin. de actio. vt notat iudicatum fuisse in curia Parisiensi suprema 20. Nouembris 1550. P. Costalius [r]. In hoc carcere quoque capti ob crimen, ante quam peragantur rei, possunt concludi: sed postmodum, si criminis aliqua videatur suborti probatio, in alium carcerē transferuntur tutiorem, vel duriorem inter reos custodiendi, iniectis si opus est vinculis.

18 ¶ † Vulgo enim diffamatus, vt tradit Angelus [s], de crimine, incarcerari potest antequā processus inquisitionis instruatur, & post captionem plenior fit inquisitio. Communis hæc reorum habitatio, nisi si de socijs sceleris vnius fuerit suspicio: quo casu custodia horum separatur, ne colludēdo inter se aliquas fallacias, falsasq; rationes excusandi delicti commentari machinariue possint. Atque ideo separandos iussit Carolus 5. imperator in constitutione, de capitalib. causis edita, art. 11. [t]

19 ¶ † Carcer castigationis, seu admonitionis leuioris est, in quē detruduntur temporali quadā pœna leuiorū criminum rei, vt resipiscāt: huiusmodi carceres profundi, obscuri, ibi vincula nexu, cōpedes, in quos aleatores [u], blasphemi, cōtumaces parentibus, & his similes solēt mitti, ieiunio ad modicum tempus sociato, vel pane solo castatio, & aqua præbitis. Hunc carcerē primus ad terrorē ædificauit Romæ Ancus Martius 4. rex Romanorū, vt scribunt Liuius [x], & Plin. [y] Tribuit hoc tamen Tarquinio Superbo inuentum Eutropius [z]: sicuti & inuētionem fustium, vinculorum, latumiarū, cathenarum, exilij, & metalli.

20 ¶ † Hinc dicimus secundum quosdā beltroneaseu *belistres*, quasi barathrones, homines nihili, despicatos, dignos qui in barathrum ponantur. Sicut ait Lucretius,

Aufer ab hinc lachrumas barathro, compesce querelas.

21 ¶ † Etsi placeret potius *blitres* trahi à blito herba nimiū molli. Ius & potestas istius carceris, qui ad pœnā est, imperij est, vt notant Alexander & Bartho. [a] Ideo nō cōceditur ciuilib. magistratibus [b]. Cū tamen, si ad custodiā sint tantum carceres, minorib. quoq; concedātur, qa iurisdictionis sunt [c].

22 ¶ † Inde non modicum beneficiū existimarūt antiqui, pietatis & religionis causa, soluere vinctos à carcere & veluti pœnā eis illam leuare & remittere si grauiorum criminū rei non sint, in die Paschæ [d], quo Dominus noster Iesus Christus resurrexit, solutis mortis vinculis. Quemadmodū & apud Iudæos, in memoriā liberationis ē captiuitate Ægyptiaca, tēpore quo suū Phase celebrabāt, soluebāt ex reis etiā maximis vnū à carcere, & pœnā eidē remittebāt [e]. Et apud Thessalos die festo quē Peloriū dicebāt, vincti de carcere dimittebātur, & in conuiuiū admittebātur, ob memoriā beneficij à Peloro quodam recepti, sicut narrat Athenæus [f], post Bathonem Sinopæū [g]. Solēt & hodie in die Paschæ quoq;, vel die sacrosancta veneris præcedente, à principe indulgentiæ, & abolitiones criminum reis concedi. Et dum is etiā aliquas perlustrat ciuitates carcere detentis pro iucundo

23 eius aduentu veniā delictorū impartitur. ¶ † Atq;

Licet ius

---

a Alex. ab Alex. ... lib. ...
b Pausan. ...
c Cæl. Rhod. lib. 14.
... de custo. reor. C.
q Per Iacobum in tract. de cessio. bono. in ... Iaco. Pri. de Ferrar. in tit. de exec. senten. in sua prax. Doct. in l. ob æs alienū. C. de solut.
r P. Costalius, in l. alia causa, ff. de legat. I. sol. matr.
s Angel. in l. ff. ... ibus, ac ...
t hanc ex Germ. con... in La... cōuer... Iustinus Gobleru.
u Vlp. l. 1. §. fi. de aleat. ... & aleat. lib. 11. ff. tit. 5.
x Liui. lib. 1.
y Plin. de vir. illustr.
z Eutrop. lib. 1. de gest. Roman.
a Alex. & Bar. ... in l. 3. de iur. ... om. iud.
b l. ea quæ, ad ... p. in ff.
c ... de defens. ciuit. ... Auth. ... & iudicare ...
d l. nemo. C. de episc. audien.
e D. Ioan. Euang. cap. 18. & D. Matt. c. 27.
f Athenæ. lib. 14. Dipn. c. 7.
g Batho Sinop. in Ora. de Thessal.

Licinius Rufinus iurisconsultus respondit, si victum aut stratum inferri in carcerem quis iudicato non patiatur, vtilem in eum pœnalẽ actionem dandam esse: vel secundũ alios iniuriarum actionẽ in eum dari posse [a]. ¶ † Carceres quoq; in supplicium dari sunt, iure ciuili & pontificio: in quo & perpetui. Nam receptũ est, seruum in pœna perpetuorum vinculorũ damnari Romano iure posse [b]: liberos autem minime [c]. Iure pontificio & perpetuus & tẽporalis ob scelera; in ecclesiastici fori homines, concessus carcer [d]. Quia semper ecclesia sperat conuersionẽ & pœnitentiam delinquentium, nec vult cum principe suo Deo mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat [e]. Neq; supplicium mortis temporalis ecclesia infligit, neq; iudicium infert sanguinis [f]. Ideo graue scelus perpetuo carcere plectit, ad agẽdam pœnitentiam reum includendo, pane doloris & aquæ angustiæ sustentãdum, vt commissa defleat, & deflenda vlterius non cõmittat [g]. ¶ † Notant & interpretes [h], hãc pœnam carceris perpetui, pœnę damnationis in metallum impositæ à iure ciuili æquari. Et Panormitanus tradit, quod vbi pro delicto imponitur pœna mortis iure ciuili, tunc iure pontificio depositus detruditur in carcerem perpetuum [i]: nam in hoc vitæ parcitur. Et idcirco carcer ille nõ debet esse ita horridus, vt intra paucos dies, vel aeris defectu, vel pedore seu cœno, vel cibi defectu, consectus moriatur [k]: alioquin episcopus, vel iudex talem decernens, irregularis fit [l]. Quamuis enim hęc pœna similis sit morti, tamen mortis naturalis non est, sed ciuilis, vt nec qui ea damnantur testari, neque capere ex testamento possint [m]. Dempto tamen iure consuetudinario, quo alicubi, vt Castellæ, & Legionis regni, quorum legibus incola morte ciuili vel naturali damnatus ex crimine, in quo non est confiscatio, potest ante mortem naturalem disponere & testari [n].

De Pœnis iuris ciuilis.
Cap. 34.

1 *Pœna iuris ciuilis in genere 8.*
Non capitales quæ, & damni pœna quid.
2 *Pœnæ capitales quæ.*

IVs † ciuile Romanorum vtitur vt plerumq; pœnis octo in genere, ad quas aliæ referri possunt: illæ sunt, damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exiliũ, seruitus, & mors. Sed & alia diuisione, capitalib. & non capitalib. Non capitales dicemus eas, quæ damni sunt, vel bonorum, vel corporis: bonorũ, vt pœna quæ pro furto imponitur, & pro similib. criminibus, dupli, tripli, quadrupli [a]: dicetur & mulcta pecuniaria, & publicatio bonorũ, de quibus supra dictum est. Damnum corporis habẽtes sunt, amputationes membrorũ, vincula, fustium ictus, verbera, incarceratio temporalis, relegatio ad tempus, in perpetuum, in insulã, stigmatũ inustio. Itẽ non capitales, ademptio dignitatis, infamia, interdictio, exilium. ¶ † Capitales, veluti ad furcas damnatio, viui cõcrematio, capitis amputatio, & alia genera mortis naturalis supplicio illatæ: quibus accedunt deportatio, ignis & aquæ interdictio, in metallum & opus publicum damnatio, seruitutis impositio. Quæ omnia fere explicata sunt, quibusdã exceptis, de quibus paucis agemus. Et primum de stigmatũ inustione.

de Stigmatum inustione. Cap. 35.

1 *Stigmata delinquentibus quare adijciantur.*
2 *Aquæductuum custodes, hydrophylaces.*
Stigmata corporibus aliorum quam delinquentium quare & quomodo impressa vel inscripta eod.
3 *Serui olim notis vt plerumq; signati.*
Et Stichi fere omnes quare dicantur.
4 *Frons an notari stigmate debeat.*

STigmata † notæ sunt, quæ inuruntur delinquentibus, vt constet per signa ea reos fuisse criminũ. Stigmata namq; per se signum referũt, quæ nec perpetuo ob crimina, sed & ob alia indicanda inurebantur. ¶ † Veluti hydrophylaces, aquarum videlicet publici custodes, aquæductuum vrbis regiæ, in manibus signo imperatoris notabantur, vt manifesti essent omnibus, & ita ab vsu, cui deputabantur, non auellerẽtur, nec angariarum, vel operarum nomine tenerentur [p]. In fabricensibus quoq; statutum ab Arcadio Cæsare, illorum brachijs stigma, hoc est, notã publicam infigi [q]: vt latitantes hoc modo saltem dignosci possent. Scribit Plinius [o] barbarorum fœminas, maresq; etiam apud Dacos, & Sarmatas, corpora sua inscribere, hoc est, signa notasque suis corporibus imprimere, quo venustiores appareant. ¶ † Apud Hebræos, si Hebræus seruiuisset sex annis Hebræo, in septimo anno dimissi liber debebat, & in testimoniũ eius, auris fibula erat perforanda [p], vt stigmate illo agnosceretur. Stigmata ita dixit D. Paulus [f] passiones, vel melius insignia. [*De cætero nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata domini nostri Iesu in corpore meo porto.*] Solebant & serui olim antiquitus pungi, vel inuri, vt fugientes internoscerẽtur, vt ex Artemidoro constat [r], dũ ait, στίζονται παρὰ Θρᾳξὶν οἱ εὐγενεῖς παῖδες, καὶ παρὰ Γέταις δοῦλοι. Et Plutarchus [s] de Atheniensib. in Sicilia captis loquens, *καὶ τούτους ὡς οἰκέτας ἐπώλουν, στίζοντες ἵππον εἰς τὸ μέτωπον.* id est, *& hos vt seruos vendiderunt, nota equi frontem inurentes.* Eiusq; rei meminit & Plato li. 9. de Legib. Vnde & Iulius Pollux [y] dicit quod seruorum, οἱ δὲ ἐστιγμένοι στιγματίαι καὶ στίγωνες. Et frequenter apud iurisconsultum Stichi dicuntur. Refert Herodotus [z], quod barbari maiorem partem Thebanorum, qui à Græcis ad Xerxem desciscebant, regis iussu, ἔστιζον στίγματα βασιλήϊα, cõpungebant vel inurebãt per notas regias. Itẽ & signabantur notis captiui, & in aliquo scelere depræhẽsi. Sic enim & meminit Plutarchus [a], τῶν αἰχμαλώτων τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ ἁλόντων, ἔστιζον εἰς τὰ μέτωπα γλαῦκας. Vbi & indicat signũ & notã, quæ imprimebantur fuisse Noctuã: locũ autẽ frontẽ. ¶ † Cum 4 tamen hodie receptũ Romano iure sit, non inuri notã faciẽ oportere [b], quę ea ad imaginẽ pulchritudinis cœlestis fuerit figurata. Antiquitus tamen contra receptũ, & in Gallia in fronte, lilij candentis nota inuri quibusdã reis solet. Facit quod apud Athenæũ [c] Diphyl[us] ait de eo, qui comã nutriebat, dicẽte, Deo se eã cõsecrasse, οὐ διὰ τὸ τρίχας, ἀλλ' ἐστιγμένος, καὶ τοῦ μετώπου παραπέτασμ' αὐτὴν ἔχει. *non ideo, sed vt absolet notam, quæ eius fronti inusta est.* Admittit & ius pontificium hãc pœnã, atq; clericis adulterantib. sigillum regium, ijs ab ordinib. deiectis, inuri characterẽ aliquẽ statuit in signũ maleficij [d], nempe per iudicem tẽporalis iurisdictionis [e], cum ecclesia non inferat iudiciũ sanguinis, vt sæpe monui [f]. Theophil[us] imperator iussit stigmata inuri Theophani & Theodoro in facie, ob eaque refert Zonaras [g], vt a cæteris discernerentur. Alludit Martia.[h] ad Ligurrã, *frons hæc, stigmate non meo notãda est.*

du

de Damnatione in metallum, & in opus aliud publicum, & de ſeruis pœnæ. Cap. 36.

1 *in Metallum, & in opus metalli damnari, quæ pœna. Serui pœnæ qui fiebant. eod.*
2 *Metalli, operis metalli, operis publici, & miniſterij metalli differentia.*
3 *Decuriones, vel filij eorum in metallum damnari nequeunt.*

1 Eſt pœna, † in metallum damnari, & in miniſterium metalli, quibus ſerui pœnæ damnati efficiebantur [a]. Iure autem nouellarum nemo bene natus, ſupplicio ſeruus fit [b]. Ea hora differunt etiam in metallum damnari, & in opus publicum, quod illi ſerui pœnæ fierent, iſti tantum apolides, amittentes ciuitatē & retinentes libertatem [c], ſimiles deportatis [d]. § † Metal-2 lorum opus publicum quidem eſt, ſed grauius & durius, quam alia opera publica: ideo eius legis non ſunt. Ad opus metalli pertinent, damnati ad calcariam, vbi calx coquenda vel excauanda, & ad ſulphurariam [e], ad fodinam ſulphuris. Vlpianus [f] inter pœnam metalli, operis metalli, & miniſterij metallicorum, differentiam tantum ponit in vinculis: quod qui in metallum damnantur, grauioribus premuntur: qui in opus metalli, leuioribus: in miniſterium autem illi illæve damnantur, qui iſtis ſeruiunt. In miniſterium metallorum ſunt perſonæ, quæ vt ſeruiant metallicis, in tempus vel in perpetuum adiudicātur, in quod & fœminæ damnari ſolebāt: vt in ſalinas, id eſt, ad præſtandas operas ſalinis [g]. In metallū in perpetuum damnati, ſi per decennium ſeruierint, & valetudine vel ætatis infirmitate inutiles operi eſſe cœperint, dimitti poſſunt à præſide vel principe, ſi ex proximis eorum quidam pro illis impetreut [h]. Et ita reſtituuntur in libertatem, vt neque, ſi ſerui ante eſſent, quam in metallum damnati, redeant in domini poteſtatem [i]. Pertinebat namque metalli ſupplicium tam ad perſonas liberas, quam ad ſeruiles [k]: cum tamen ſerui in opus aliud publicum, perpetuū, vel temporale dari non poſſent [l]. Putarem & gratiam eandem fieri per principem facile poſſe dānatis in perpetuū ad remos, vt poſt decennium, vel ſi inutiles ſaburi ſint, reuocari reſcripto poſſint: videndum tamen ne horum liberatio in perniciem reipub. recidat, ſi eius generis 3 ſint remiges, qui ſoluti nocere poſſint. † Hæc pœna metalli vel miniſterij eius non imponebatur decurionibus, vel decurionis filiabus [m].

de aliis Pœnarum generibus, Cap. 37.

1 *Pœnarum varia genera iuris ciuilis.*
2 *Studendi facultas adempta in pœnam.*
3 *Memoriæ damnatio qualis eſt pœna. Heroſtratus templum Dianæ Epheſi incendit. eod.*
4 *Plumbo liquido os claudi pœna lenonis.*
5 *Canem ſuper humeros ferre grauiſſima pœna Vuormatiæ.*
6 *Xylagogian, & L' eſtrapade, quæ pœna.*
7 *Streble pœna quæ nautica.*
8 *Catapontiſmos pœna demerſionis in aquam.*

1 Alia genera † pœnarum referuntur à Cōſtantino Cæſare: in l. 1. de emend. ſeruo. lib. 9. titul. 14. quæ ibi videto. 2 § † Pro noua pœna ademptum ſtudendi ſolatiū à Tiberio [n]. Sunt enim nobis literarum ſtudia pro ſolatio in tempore aduerſitatis, vt ait Cicero [o]. Et Plinius hoc dixit dulce otiū & regale, excedens omnem negotiorum eorum [p]. Sic enim per conſolationem ſcripturarum, potiſſimum diuinarum, pacem habemus [q]. Et cum maris imperium tenerent Mitylenenſes, ſocijs, qui deſciuerunt hanc pœnam impoſuerūt, vt liberos ſuos non docerent literas, nec artes liberales, omnium ſuppliciorum hoc grauiſſimum iudicantes in inſcitia & ignorantia liberalium ar-3 tium vitam tranſigere [r]. § † Eſt & damnatio quædā memoriæ delinquentiū, cum etiam poſt mortē ita ſupplicium ſtatuitur reo, ne quis eius mentionem faciat, vel nominet, vel collaudet. Sic iudices damnationi eius, qui deprehenſus confeſſuſve eſt, Dianæ Epheſiæ templum, tota quod Aſia ſtruente quadraginta annis conſtructū, incendere paraſſet, vt nomen ſuum per totum orbem diffunderetur, addi cēſuerunt, vt decreto memoria teterrimi hominis aboleretur, neque fas eſſet eum loquēdo, vel ſcribendo nominare, vt refert Valerius Maxi. [s] Etſi efficere nō potuerint Epheſij, vt nomē ad nos non veniret: dictus namq; Heroſtratus, & id notum nomen, vt author Strabo [t]. Domitiano mortuo iuſſit ſenatus clypeos, & imagines coram detrahi, & ibidē ſolo affligi: nouiſſime eradēdos vbiq; titulos, abolendamq; omnem memoriam decernens [u]. In iure generaliter, quorū damnatur memoria, eorum crimē morte non intercidit [x]: cuius generis plures ſpecies ſunt [y]. Plutarchus alicubi ait legem extare apud Græcos, per quam iuberetur libros ſceleſtorū hominum etiā bonos è medio tolli, vt authorum memoria deleretur [z]: vt & de libris, & memoria hæretico-4 rum reſcripſerūt Cæſares [a]. § † Noua pœna & inuſitata, ob criminis deteſtationem iuſſit & Conſtantinus Cæſar lenoni, qui perſuaſit raptori conſentire, liquido plumbo meatus oris claudi [b]. Meminit eius pœnæ, ac exiſtentis in vſu Horatius [c],

——Nec ſeuerim
Vncus abeſt, liquidumve plumbum.

5 § † Apud Germanos Maguntiæ lex patria & probroſa pœnam acerrimam inter illos ſtatuit, cogi viuum canem humeris per vrbem Vuormaciam, vel aliam ferre, vtraq; manu prioribus canis pedi-6 bus appræhenſis [d]. § † In legibus Nauticis [e], pro furto nautæ eſt pœna ξυλαγωγεῖν, cum quis multoties ſublenatus poſteriori parte corporis ad malum nauis, vel aliud lignum adigitur. Forſan & ξυλαγώγιον dici poterit genus ſupplicij, q nostris di-7 citur *L'eſtrapade*. § † Apud nautas etiā Oceani Germanici ξυλαγώγιον frequens. Vt & illis aliud tormentum familiare, dictum στρέβλη, nauticū videlicet inſtrumentum ligneum, cuius labris conſtringuntur plancæ in compingenda naue adactis cuneis ligneis. Et ita Eccleſiaſticus accipit [f], οἰκέτῃ κακούργῳ στρέβλαι καὶ βάσανοι, id eſt *ſeruo maleuolo tormē-8 ta, & compedes* § † Et pro prælo accipitur. Eſt & καταποντισμὸς, hodie quoque frequens Tholoſæ, in blaſphemis puniendis, dum cauea incluſi ſæpius aquæ immerguntur: vt apud nautas, eum qui funi alligatus in mare proijcitur, & ſubtus nauim raptatus, atq; ſublatus denuo ſubmergitur.

n Suet. Tranq. in Tiber. c. 61.
o Cicer. pro Arch. poe.
p Plin. Iunior, li. 1. & 7 Epiſt.
q ad Rom. 15. & 1. Machab. c. 12.
r Ælia. in l. 2. de var. hiſt.
s Val. Maxi. li. 8. c. 15.
t Strabo li. 14.
u Sueto. in Domitia. c. 23.
x l. 2. de teſta. manum. li. 7. C. tit. 2.
y vide in l. ex iudiciorum publicorum, de accuſat. P. iuncta gloſſ.
z Meminit Ficinus, annota. in Cratylū Plato.
a l. damnato, 6. de hæret. li. 1. C. tit. 8.
b l. 1. de rapto. virg. gl. in Cod. Theodoſ.
c Horat. lib. 1. Carmin. Ode 35.
d Henricus Pantaleon, in Proſopogra. parte 2. in Frederico barbaroſſa.
e in legi Rhodienſ. lege. 34
f Eccleſ. c. 33.

de

de Lictoribus, & Carnificibus. Cap. 38.

1. *Lictorum materia vbi tractetur.*
   Et quis eorum fasces primus muenerit.
   Alcba quid eod.
2. *Lictori quot suberant milites.*
   Bourreau Gallis vnde ducenda dictio eod.
3. *Principi adstantes necabant ex iussu regis homines.*
4. *Carnificis officium subibant olim accusatores.*
5. *Carnificis officium maxime vile.*
6. *An hoc non carnificem cogat iudex aliquem exequi.*
   Carnifices cur exosi eod.
7. *Carnifex non debet impediri à populo, quominus exequatur officium.*

1 QVamuis † de lictoribus dixerimus in personis administris iudicum, & infra etiam aliqua [a]: tamen pauca hic etiam subijciemus alia. Fasces duodecim primos Ianus dedit in Olympo Etruriæ, ad cõtinendas recentes colonias in aureo officio: & ad terrendos & castigãdos malos, vt ait Fabius Pictor [b]. Alebafasces hi ab eo dicti, & per contractionem albanam teste D. Hieronymo, Al, significat mixtionem, Eba, vero acerum rerum & virgarum. Innuit hoc Ouidius [c], dum ait, hanc alebã dedisse Ianum Crançaniasiæ, in præmiũ virginitatis cum iure cardinis.

Ius pro concubitu nostro tibi cardinis esto,
Hoc pretium positæ virginitatis habe.
Sic fatus virgam, qua fyges pellere posset
A foribus noxas (hæc erat Alba) dedit.

2 ¶ † Lictori vnicuique aderant, & suberant adolescentes ingenui & armati 14. vt ait Cato [d]. Vnde & ita erant sub 12. lictoribus prætoriani milites trecenti, quorum princeps dicebatur Etrusca lingua, *Barrakel*, id est, lictor, percussor: illud certe à verbo Hebræo ברק fulminauit, percussit. Vnde & D. Hieronymus Barace tegem, percussorem interpretatur. Et inde non dubito Tholosæ, *Borrel*, & in Gallia *Bourreau*, dici lictorem & Carnificem. Compertum etiam est, principes sæpe vindictam & executionem pœnæ commisisse iuuenibus, qui sibi adstabant.

3 ¶ † Sic Saul iussit emissariis suis, qui circumdabant eum, [*conuertimini & interficite sacerdotes domini: eo quod Dauidem fugientem recepissent: quo tempore tamen noluerunt serui regis extendere manus suas ad sacerdotes Domini, præterquam Doeth Idumeus, cui Saul iussit quoque* [e].] Et rursum de Dauide pro eo, qui occiderat Saulem, dictum, [*vocauit vnũ de pueris suis, & ait, accedens irrue in eũ, qui percussit illum, & mortuus est* [f].] Idem Dauid præcepit pueris suis, & occiderunt Rechab, & Banaa, principes latronum, quod occidissent proditorie filium Saulis miphiboseth super lectũ suum [g]. Misit & Salomon manum Banaiæ filii Iocadiæ, qui interfecit Adomam [h]. Et per eundem quoque iussit occidi Semei [i]. Quem putãt reges Persarum interficiendum: zona compræhensum apparitorib. regis interficiendum tradunt, vt Charidemus à Dario illis datus iniuste puniendus [k].

4 ¶ † Olim qui accusabant reos, ipsi quoque lapidabant, vt ex sententia Domini de accusatione adulteræ notatur ibi, [*Qui vestrum sine peccato est, &c.* [l]]

5 ¶ † Hodie carnificia & lictoris munus maxime vile, quantumuis necessarium, eique deputantur, qui morte digni sunt ob scelera. Quamobrem & tradunt interpretes, eo deficiente, qui supplicia vltima demandet executioni, pluribus captis reis pœnæ corporalis, posse iudicem vnum illorum ea lege absoluere, & liberum relinquere, vt aliis supplicium inferat: potestque iudex aliquem ita condemnare, vt sit carnifex ciuitatis, vel pœnis exequendis deputetur ad tempus, vel in perpetuum [m]. Atque si in perpetuum ad hoc officium damnatur, seruus pœnæ videtur.

6 ¶ † Quod si ex aliis, quam reis criminum velit iudex ad hoc officium cogere, vix potest: & si capiat aliquem seruum, vel vilissimum mendicantem pro exequenda iustitiæ pœna, debet illi soluere aureos quinque pro mercede [n]. Sunt enim exosi vel natura ipsa humana huiusmodi homines, qui exequuntur mortiaetiam meritæ supplicium: vtpote communis sanguinis natura condolente humano interitu alterius [o]: vt plebs refugit destructoris naturæ similis consortium, locumque vbi is sit funestum arbitratur. Vt Cicero funestari concionem lictoris seu carnificis interuentu dicat [p].

7 ¶ † Atque leui de causa qualibet insurgendi in lictores arripit occasiones. Quare sapienter Carolus Quintus imperator, in constitutione de capitalibus iudicijs, cauit in hunc modum articul. 97. [*si alto post sententiam definitiuam baculo iudicis, quando lictor reum ad locum supplicij trahit, præco palam ac publice exclamari denunciarique, adeoque magistratus atque potestatis nomine sub capitali pœna iubere faciat, lictorem nulla ex parte remorari aut impediri, etiamsi casus in euentu fuerit, nullas illi violentas manus inijci.*] Qua sanctione obuiã itum est temeritati populi, qui sæpe antea Saxoniç lictorem, qui primo ictu a tiece aberraret, saxis telisq; petebat, vt in carnificina plerumq; obrueret. Et ex Lubeci historia refert Iustinus Gubletus, vno die quinq, lictores in carnificina a populo obrutos. Statuerunt & Arcadius & Honorius Cæsares, non licere alicui, nec etiam monachis aut clericis, damnatus supplicio è manibus lictorum eripere, aut pergentes ad supplicium retinere, aut defendere datis mandatis iudicibus, ne id fieri permittant, alioquin permittentibus, vel non vindicantibus pœna triginta librarum auri, vel capitali indicta. Relicta tamen licentia cuiq; pro damnato appellandi [q]. Male enim se res haberet, si authoritate publica cõtempta, nocentes a publico supplicio eriperentur, vt innuit in alia specie [r], exempli causa palam omnibus supplicij spectaculum proponi vt recte etiam apud omnes fere gentes, publica supplicia nõ fiant, nisi prius cõuocato signo aliquo publico populo sicut apud nos tuba præcinit: apud Barros & in Austrasia pulsatur campana publicorũ negotiorum, & conuocando populo destinata. Mos etiam Romanis priscis seruatus vt liquet ex Cornelio Tacito [s] dum sic ait, [*in P. Martium consules extra portam exquilinã, cum classicum canere iussissent, more prisco aduertere.*] Classicum ibi pro tuba dixit, vt etiã apud Ciceronem exponit Q. Asconius.

a infra lib. 31. c. 28.
b Fab. Pictor, lib. de aureo seculo.
c Ouid. in Fast.
d Cato in fragmen. de originib.
e 1. Reg. c. 22.
f 2. Reg. c. 1.
g 2. Reg. 4.
h 3. Reg. c. 2.
i eod.
k Diod. Sic. li. 19. hist. in 3. anno Alex.
l D. Ioan. Euang. c. 8.
m Bert. in L. de pub. iud. [illegible]
n Paris de Puteo, in [illegible]
o L. vt vim. de iust. & iure.
p Cic. pro Rabirio.
q L. addictos, 7. C. de episc. aud. [illegible]
r [illegible]
s Cornelius Tacitus lib. annalium.

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesimiprimi Finis.

DE

DE ACCVSATIONIBVS.

LIBER XXXII.

de criminum Disquisitione. Cap. I.

1 *Crimina num sint in suo territorio, iudices inquirere debent, & punire.*
2 *Rumoribus solis nemo reus putandus, vel damnandus.*
Populi voces vanæ audiendæ non sunt. & num. 4.
3 *Rumor, accusationis vel excusationis species.*

1 EX prædictis iam iudex dispositus ad crimina iudicanda, & in generali pœnarum varietate instructus, num crimina sint in sua prouincia & ditione conquirere debet, & matura solicitudine detegere, quæ, & qualia sint, vt ordine legitimo adhibito quietos & probos habeat subditos [a]. Expedit autem illum hac diligentia vti, multis de causis: primum, quia hoc ad officium eius pertineat, vt dixi, neque per consequens facile contemnere possit [b], vel impone. Et iudici, statim vt iudex factus est, omniũ rerum officium incumbit, quæcunque in iudicio versantur, & ea quæ ante iudicium contigerunt: potissimum, si ei fuerint nominatim iniuncta, vt ait Vl-2 pianus [c]. Secundo, ne iudex leuioribus excitatis rumoribus decipiatur, & ne temere immeritos & insontes, fama notatos tãtum, diiudicet & iudicet, negotium debet plena disquisitione indagare [d]: nec solis rumoribus ante cognitum factum sibi quicquam persuadere. Cuius rei tradidit Deus exemplar, dum Sodomam perditurus, quamuis scelera eius cognosceret, nihilominus dixit, [*descendam & videbo, vtrum clamorẽ, qui venit ad me, opere compleuerint* [e].] Non etiam damnauit villicum iniquitatis Dominus, priusquam illum vocasset, & dixisset, *quid audio de te? &c* [f]. Neque sola fama sufficit ad reum constituendum [g]. Nam in criminibus luce meridiana clariores esse debent probationes [h]. Neque iudex nisi iuxta ea, quæ probata fuerint, statuet [i]. Postremo vanæ voces populi audiendæ non sunt, nec secundum acclamationes eius iudicandũ [k], in criminibus potissimum: mouetur enim facile vulgus ad quamcunque sententiam, vel pretio, vel gratia, vel odio, vel concepta opinione [l]. Docendusq; nõ sequendus est popo-3 lus [m]. ¶ † Verumtamen quæ facta fuisse rumor admonet, à iudice dissimulanda non sunt, sed is ad veritatem perquirendam debet accingi tunc [n]. Est enim rumor, quædam species accusationis, vel excusationis: quæ quamuis interdum soleat esse vana & futilis, tamen vt plerumq; ex verisimili saltem præsumptione, si non vera sit, conuenit: cui opem ferre potest inquisitio, quæ ex officio iudicis procedit. ¶ † Postquam tuto re cognita, certa pœna imponenda est, nõ antea, vt Demosthenes docet [o], his verbis, [Greek text illegible], id est, *nemo vestrum scire potest, quis sit qui eadem fecerit: talia porro sine iudicio credere, si quis aliquẽ criminatus fuerit, esse iniquum putabit. Oportere igitur censuit, si factas eas, quis læsus est, persecutus sit suam iniurias, fidem fieri vobis: & vos doctos ab accusatoribus cognoscere sontem eum esse. Tum demum enim, cum res præcognita fuerit, tum & fas esse pœnas sumi, prius non.*] Ciceronis addam verba [p]. [*Si populus iudicat, non delectu ducitur semper, aut sapientia: sed impetu nonnunquam, & quadam etiam temeritate: non est enim consilium in vulgo, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, nõ ferenda, non semper laudanda duxerunt. Mouetur populus plerumque gratia, cedit precibus.*] Et alibi [q], [*Mementote dum auditis psephismata, non audire vos testimonia, audire temeritatem vulgi, audire vocẽ tenuissimi cuiusque audire strepitum imperitorum audire concionem concitatam leuissimæ nationis.*] Extat Pythagoræ præceptum, per viam publicam non ingrediendum: quo figmento subindicatum, nec dictis vel factis peritis vtendum, vel vulgaribus. Quod diligenter obseruarunt, haud aliter quam oraculum, quotquot sunt legitime amplexi philosophiã, vt notat Philo Iudæus [r]. Dicebat & Phallaris [s], quicumque placere studet populis, honestis parer contumelijs. Horatius [t] prophanum vulgus dicit & arcendũ. Socrates [u] moriens infidum, crudele, ingratum: ideo nec in eius incerta sententia, iudex calculum ferret.

Τίν ἄν, inquit Eurip. [x]. [Greek text illegible], id est,
Quis de lite pronunciauerit, aut causam agnosceret,
Priusquam vtriusque sermonem certum didicerit?

[o] Demosth. ad uers. Aristocr.
[p] Cic. pro Cn. Plancio.
[q] Idẽ pro Flacco.
[r] Philo Iude. lib. quod liber sit quisquis virtu. studet.
[s] Phalla. epist. 59. ad Egesipp.
[t] Horat. libr. 3. Car. ode 1.
[u] Xenocrates, de morte Socrat.
[x] Eurip. in Heraclidis, actu 1.

de Medijs, quibus deteguntur crimina. Cap. 2.

1 *Accusatio, & detectio criminum quid.*
2 *Delatio quid.*
Accusationis nomen ad ciuiles actiones refertur, & actio pro accusatione aliquando.
3 *Accusatoris partes, demonstrare delictum fuisse commissum.*
4 *Accusatio debet iudicium criminis præcedere.*
5 *Accusare cur permissum sit.*
6 *Accusationis diuisio, in secretam, & publicam.*
7 *Conscientia accusatio quæ sit.*
8 *Testis de suo crimine interrogatus, nõ tenetur respõdere.*
9 *Accusator sui ipsius quilibet debet esse in foro cõscientiæ.*
10 *Tortura quando coguntur rei crimina fateri.*

1 OMnis criminum detectio, accusatio dici potest, quia accusatio & delatio criminum vel iniuriarum, certa formula à iure præscripta obseruata iudicij subeundi causa facta, ad vtilitatem publicam [a]. 2 ¶ † Delatio genus finitioni dat, quæ cum pro omni expositione, quæ fit iudici, assumi possit [b], & pro accusatione vsurpatur [c]. Quod nomen etiam per se late patet, & ad ciuiles actiones aliquando transfertur [d]: vt contra, aliquando actionis nomine continetur accusatio criminis [e]. Accusator quippe, si credamus Isidoro [f], à causa, quasi accusator, qui ad causam vocat. Interpellat enim vt in iudicium ob causam veniat: vnde & conditiones dictæ [g]: vt reus à re petita, qui se defendit, dicitur. Et qui cum altero litem contestatam habet, siue is egerit, siue cum eo actum sit: vt ex Galli Aelij lib. 2. de verb. signifi. Quæ ad ius pertinent, docet Sextus Pompeius Festus, & ex verbis legis secundæ tabulæ secundæ Numæ. Et pariter, inquit, reus, qui causam dicit, & qui quid promisit, spopondit, debetve. Quare & hæc nomina in ciuilibus & criminalibus negotijs communiter vsurpantur. Distinguent tamen æquiuocationem res propositæ, & negotia, de quibus agetur, ex quibus dictorum & verborum eruuntur signifi-3 ficationes [h]. Ideo & in hac finitione reliqua criminum indicant accusationem tantum. ¶ † Veruntamen nunc pro criminibus tantum vsurpabitur detegendis, & hic partes tantum sunt accusatoris, eum lex definierit eas, demonstrare facinus patratum esse, vt ait Aristoteles [i]. Accusationem præcedere debet crimen, quod accusetur: quia ea exprobratio eius est, quã Græci inter inimicos dicũt ἐγκλήματα, vt legitur apud Thucydidẽ, & Plutarchum [k], qua potest connneri ψόγος, vituperium, infamia, & delatio, quæ διαβολὴ, vt notat Macrobius [l]: contra amicos autem non fungentes officio, dicũt αἰτίας, seu reprehensionem, at Demosthenes κατ' ἀνδροτίωνος, αἰτία inquit est, cum nudis verbis accusamus: ἔλεγχος vero, quum demonstramus verum esse quod dicimus. Et κατ' Ἀριστοκράτους, omnium maleficiorum nomina, αἰτίας esse ante iudicationem ait: cõdemnato vero reo ficti ἀδικήματα. Sic Cicero [m], [*Aliud, inquit, est maledicere, aliud accusare. Accusatio crimen desiderat, rem vt definiat, hominem vt notet, argumento probet, teste confirmet. Maledictio autem nihil habet propositi præter contumeliam, quæ si petulantius iactatur, conuitium: si facetius, vrbanitas nominatur.*] Accedit his verbis Plato [n], accusandos esse primum nos ipsos, deinde domesticos, & familiares & filios, si qui eorum, qui chari sunt, iniurias perpetrauerint, ne lateant eorũ crimina, sed producantur: vnde pœnas ipsi persol-4 uant sanique euadant. ¶ † Sic Aristoteles [o], [*Accusatio, inquit, vt breuiter dixerim, est iniuriarũ delictorumve expositio.*] Sine qua vix ad puniendum iudex ani-5 mum intendit [p]. ¶ † Meminit finitio delictorum & iniuriarum, vt ostẽdamus quod instituimus ad vltionem consequendam delictorum, & ad iniu-6 rias illatas persequendas permitti [q]. ¶ † Cæterum hæc accusatio, vel secreta, vel publica est. Secreta alia interior, alia exterior: interior cõscientiæ cuiusq; est. Externa reprehensio priuata, ad correctionem, delatio. Publica fit per exceptionẽ, per querelam, ob quam inquisitio: per solemnem accusationem. Hæc solemnis ordinariũ remedium est: aliæ, vt exceptio, inquisitio generalis, extraordinaria, vt tradunt Cynus, & alij interpretes [r], & 7 Bartho. [s] & Cæpola [t]. ¶ † Conscientia ipsa nos accusat apud Deum [u], quando quis recordatur se commisisse scelus, & seipsum arguit, & male gestum apud se iudicat, quæ & interdum pœnitentiam habet: vt in sacris Prouerbijs [x] scriptum est, iustum esse prius sui accusatorem. Dicitur autem accusatio hæc interior, quia quod pertinet ad forum contentiosum, non tenetur ibi seipsum accusare publice, vel crimen occultum, non inter-8 rogatus fateri inuitus [y]. ¶ † Imo notãt nec testem de suo crimine interrogandum, & interrogatum 9 non teneri respondere [z]. ¶ † In foro tamen conscientiæ seu pœnitentiali tenetur ei qui potestatem absoluẽdi habet per exomologesim vere exprimere & fateri, seq; ipsum accusare [a], nec quærere excusationẽ in peccatis, vt Psalmographus [b]. [*Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei.*] Imo & mortis necessitate vrgente, eius absente presbytero seu sacerdote, illa exomologesis alteri facta prodest, 10 & salutaris est [c]. ¶ † Verum de hac tribunalia iudicium non tractant. Cogunt tamen interdum occulta crimina reos fateri per tormenta, seu quæstione in tormentis habita [d]. Sed tunc tantum, cum alijs probationibus, vel indicijs vrgentissimis crimen prope detectum est, sine quibus torqueri nemo potest [e]. Ita nec semper, nec pro omnibus, sed pro capitalibus & grauioribus flagitijs, quæstio hæc habetur ad veritatem eruendam [f]. Alioquin nemo in foro iudiciali tenetur se prodere, neque arma contra se seu probationes adferre in medium [g]: nec auditur turpitudinem suam allegans [h].

a probatur hęc finitio à Valentin. de Valen. in leg. 1. §. fane. de famo. libell.
b l. 1. & auth. offeratur, de lit. contesta. C. & c. 1 eo tit. apud Grego.
c l. libellorũ, de accusa. in P.
d l. qui accusare. C. de eden.
e vel l. 3 § fi. de sepul. viol. in P. l. pergit. & l. 3. C eo. tit. l. 1. de priua. del. P. l. iam ex contractibus, de iud.
f ca forum, de ver. sign.
g § appellam' de actio.
h l. si vno anno. P. c. intelligentes, ca. propterea, & cap. quium, de ver. sign. ap. Grego. can. quomodo virginibus, 31. q. 1. c. si. de pœ. l. nepos Proculo, de verb. sig. in P.
i Ari. Rhetor. ad Alex. dum agit de genere iudiciali.
k Pluta. in Public.
l Macrob. libr. 7. Saturnal. c. 3.
m Cic. ora. pro M. Cælio.
n Plato, in Gorgia, vel de Rhetorica. Et eadẽ ferme de Autyphrone, vel de sanctitate.
o Arist. in Rheto. ad Alex.
p l. rescripto, §. si quis accusatorẽ, de muner. in P. ca. accedens, de accusatio. D. Iod. Euang. c. 8. ibi, vbi sunt qui te accusant, &c. c. si quis potestatem, 11 q. 4.
q l. non ignorat, qui accusa. pos. C. l. cũ contraab. eod.
r Cyn. & alij in l. ea quidẽ, C. de accusat.
s Bart. in l. 1. §. si quis, in l. de adult. in P.
t Bart. Cæpo. in consi. crimi. 85.
u dan. Grat. de Augustino, ca. in canditis, cap. non sunt audiendi, 11. q. 3.
x Prouerb. 18.
y c. inquisitionis, §. 1. de accusatio.
z interp. in d. c. inquisitionis, §. 1. & Bart. in l. 3. nu. 5. de test. in P. ... §. idẽ Iohannes, de interim. & in l. decl. 1. de verb. obl.
a can. fœm. de pœni. ...
b Psalm. 31.
c can. si ... & ca. agrotantis, 26 q. 6.
d in tit. de quæstio. in P. & C.
e l. 1. C. de qua.
f l. ... P. l. quorum, C. eo.
g ca. 2. de probatio. l. cum grane, c. de testib. libr. 4. C tit. 20.
h l. transactione fi. ... in C. de ... manc. l. si creditorem, de in. ... l. C. de l. ...

de Monitione. Cap. 3.

1 *Monitio accusationis est species, & præcedit excommunicationem & accusationem.*
2 *Monitio in ciuilibus negotijs præcedere quomodo debeat vocationem in ius.*
3 *Monitoria accusatio in quibus differt à publica.*
4 *Monitio in denunciandis criminibus regularium non exigitur.*

1 DEnunciatio criminum duplex est, vna quæ fit ex lege Euangelica delinquenti, vt emendet crimen: alia, quę fit iudicibus, vt emendent authoritate publica, quę reus monitus contempsit corrigere. Proinde hanc monitio iure Christiano pręcedere debet, nec delatio aliter recipitur [i]. Est monitio itaque, quædam accusationis species, secrete facta ad correctionẽ & emendationem, quæ præcedere debet excommunicationem, accusationem, & denunciationem, quæ fit iudici, iuxta illa verba Dei, [*Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum. Quod si te non audierit, adhibe duos vel tres testes tecum. Quod si nec tunc se corrigat, dic ecclesia: si neque ecclesiam audierit, sit 2 tibi tanquam ethnicus & publicanus* [k].] ¶ † Sicuti & in ciuilibus negotijs, priusquã ad iudicem aduersarius vocet reum, consultius facit si eum moneat, vt sine lite damnum resarciat, vel secum cõueniat, secundum consilium Proculi iurisconsulti [l]. Et ea ratione quoque placuit actorem reum vocato ante litis contestationem libellũ edere, vt is videat an malit satisfacere, quam litigare [m]. ¶ † Et proinde hæc denunciatio monitoria in hoc, & quibusdam alijs a publica & solemni, quę monitione nõ eget, differt quia denũciatio ad correctionẽ, accusatio

ad pœnam

i c. 2. & c. cum dilectus, in de accusa. apud Gregor. c. iudicante, 2 q. 1. quidam, 10 q. ... can. facto ... sententiam excommunicat.
k 18 Matthæi, c. 18 ca. ... canonis 2. q. 1. c. nouit, de iud. & 2. de accusa. can. sed illud, 45. distin. can. præcipue 11 q. 3. c. licet. ... de simo. c. qualiter & qualiter 2. § ... de accusat.
l l. quidam ... bestio, de ... vib. præscrip. in P.
m l. 1. de edendo in P.

ad pœnam postulat reum: hęc sine subscriptione, illa nequaquam sine ea solemni admittitur [a]. Iure tamen pontificio in denũciandis criminibus re-4 gularium non exigitur monitio [b]. ¶ † Sunt & cõuenientes interpretes, monitionem denunciationem criminum præcedere debere, quando de illis agitur ciuiliter [c]. Et de vrbanitate seu honestate præcedere debere monitionem, in ciuilibus quoq; negotiis, nõ autem de necessitate: si tamen reus conuentus in ciuili causa vocatus monitus antea fuerit, & in iudicio fateatur debitum, ratione monitionis veluti morosus in sumptus litis cõdemnabitur. Diuersum autem si monitus non sit antea, vel si in iudicium debitum diffiteatur [d].

a ca. super his de accusat. Pa. not. in c. 2. in fi. eod.
b d. c. qualiter & quando, 10 2. § fi. de accus.
c glo. in c. licet Heli, ad verb. inscriptio, de sim. Pan. in c. 1. & 4. de accusat.
d vide de his Pan. in d. ca. 2. § 5. & Felin. ... de accusa. Angel. in leg. si manumissori, de obseq. a liber. praest. ...

de Delatione & Delatoribus. Cap. 4.

1. *Delatio quid.*
2. *Curiosi delatores dicti.*
3. *Stationary delatores.*
4. *Officium quid.*
5. *Delatores quare curiosi dicti, & eorum officium.*
6. *Secretorum exploratores tempore Galli Caesaris.*
7. *Tyrannorum expedit omnia nosse.*
8. *Delatoribus à quibus principibus praemia, & quae constituta.*
9. *Delatoribus grauissima poena quae, & quando, & à quibus imposita.*
10. *Deferre ne liceat sine aduocato regio.*
   Delator existimatus, qui alieno nomine accusat. eod.
11. *Accusator non audiebatur lege Bulgarorum, nisi vinctus & tortus.*
12. *Aduocatus regius hodie solus legitimus accusator.*
   Et de calumnia non tenetur.
13. *Aduocato regio non datur praemium, quod debebatur delatoribus.*
   Accusationes raro in Repub. admittenda quare. eod.
   Accusationis faciendae à procuratore regio accedit priuatus recte. eod.
14. *Delatio seu nunciatio ob quas causas fiebat fisco.*
15. *Delationibus bonorum factis fisco quale praemium constitutum.*

1 Delatio, accusatio est [e] secreto de aliquo crimine per eum, cuius non interest, apud aliquem facta. Et delatores dicebantur, qui crimina cõmissa clam imperatori, vel iudicibus denunciabant, etsi sua priuatim non interesset [f]. Atque denũciatio, & delatio eius quod latebat est [g]. 2 ¶ † Fuerunt & delatores curiosi dicti, quibus indagandi crimina officium in certo loco, singulari 3 iure demandabatur. ¶ † Iidemque sunt stationarij, qui denunciatione facta tenebantur iudicibus probationes præbere criminis detecti [h]. Dicebãtur & stationarij milites, qui curã habebant quietis publicæ, & referebant iudicibus quid vbique ageretur [i]. Martianus vocat εἰρηνάρχας [k], quasi quietis & pacis principes: hæc enim cura horum commissa erat officio [l]. Milites namque stationarij, & limitibus imperij præpositi cum viatoribus præstarent securitatem, inquirebant qui, quales essent, & vnde, & quo proficiscerentur. Et proinde si quæ crimina illis inessent, detegebant, tutasque vias reddebant publicas. Ita & munus irenar-4 chæ inter publica describitur [m]. ¶ † Meminit & ius ciuile de munere nominatim inquirẽdi criminis, & denunciandi, quod ab alio fiebat, quam à prædictis stationarijs & irenarchis, dictumq; officium [n]: & qui præpositi erant, dicti primates of-5 ficiorum [o]. ¶ † Omnes certe recte curiosi dicti, quia nihil gereretur priuatim, quod illos tangeret, quin sedulo & clanculum indagarent, vt deferre possent. Vnde inquisitio nimium sedula, & scientia rerum secretiorum nominatur in iure, curiositas delatoria [p]. Et sæpe accidit, vt in istis delatoribus eadem locum fere habeant, quæ adscribit Plautus [q] scurris in hæc verba,

> *Neque stolidus, neque mendaciloquius, neque argutum magis,*
> *Neque confidentiloquius, neque periurius, quam vrbani assidui*
> *Ciues, quos scurras vocant.*
> *Qui omnia se simulant scire, nec quicquam sciunt.*
> *Quod quisquam in animo habet, aut habituri sunt,*
> *Sciunt: id quod in aurem rex regina dixerit, sciunt: quod*
> *Iuno fabulata sit cum Ioue: quæ neque futura, neque facta sunt,*
> *Tamen illi sciunt: falso, an vero laudent, culpent quæ velint,*
> *Non flocci faciunt, dum illud quod lubeat sciant.*

6 ¶ † Refert Ammianus Marcellinus [r], temporibus Galli Cæsaris, quibus crudeliter omnia gerebantur, ob eius vxoris sæuitiam excogitatũ esse, vt homines ignoti, vilitate ipsa parũ cauendi, ad colligendos rumores per Antiochiæ latera cuncta destinarentur, relaturi quid audirent: iiq; peragranter & dissimulanter cœtibus honoratorum assidendo, quæ audierant, per posticam postea ad imperatorem admissi referebant, plura fingentes etiam mala, & audita duplicantes, laudes celantes Cæsaris: & ita secreta cognoscebantur, vt etiam tunc parietes, conscij solum arcanorum, time-7 rentur. ¶ † Tyrannorum hoc fuit inuentum, quibus omnia nosse necesse est, habere ὠτακουστάς, & emissarios, id est, ποταγωγίδας, vt ait Plutarchus [s]. Arcadius & Honorius CC. [t] delatorum nomine notant eos, qui alienis nominibus, accusationibus mouent & concitant iudicum animos. Et Apuleius [v] hoc ipsum paucis indicat, [*Non sum equidem*, inquit, *curiosus, qui velim audire cuncta, vel plu-8 rima.*] ¶ † Fuerunt aliquando principes & leges, quæ non tantũ fauerent delatoribus, verum quoque & præmia illis statuerint, si reos criminis detulissent: indeq; illi dicti quadruplatores, quod quarta pars delatorum bonorum reorum, & proscriptorum ipsis daretur, ex Neronis præscripto. Cum etiam lege Papia, media pars bonorum daretur [x]: vt inde facinorosis in detrimentum aliorum, reiq; publicę clam peccantibus terror incuteretur. Atq; in immẽsum hoc modo auctas fuisse opes sub Tiberio Cæsare scribit Dio Cassius [y]. Is namque princeps, veluti legum custodes, delatores habuit: cum tamen nullũ perniciosius genus hominum sit in repub. vt vtcumque narrat Corn. Tacitus [z]. Imo delatoribus interdum reorum diuisit bona omnia, vt in Libonis Drusi damnatione: atque præturas dedit ijs, qui senatorij ordinis essent [a]. Luerabanturq; qui se iniuste bona possidere sponte deferebant, tertiam partem eorũ bo-9 norum [b]. ¶ † Cæterum successu temporum cum hoc genus hominum delatorum abuteretur concessa sibi potestate, & sæpe vel ob leue, vel simulatum & confictum crimen, ira, vel odio, vel pretio proborum hominum mores, & vitam, & patrimonia in discrimen adduxisset, sublatum fuit omnino è republica. Quin & Tiberius ipse, qui multum antea illis fauerat, omnes qui inter dela-

e l. ... 10 §. quæ nomen deferre, de iure fisc. lib. 37. P. tit. 14.
n l. 2. quidem C. de accusat.
o l. 1. de priuat. carcer. C.
p l. sopina, de iur. & facti ignor. lib. 22. P. tit. 6.
q Plaut. in Trinummo.
r Ammia. Marcelli. lib. 14.
s Plutarchus, περὶ πολυπραγμοσύνης.
t 10 l. nostris, C. de calum.
v Apule. lib. 2. Asini aurei.
x Ale. ab Ale. li. 4. Gen. dier. ca. 22.
y Dio Cassius lib. 37. hist. Roman.
z Cor. Tac. li. 4. Annal.
a idem, libr. 2.
b l. 1. de ijs, qui se defer. lib. 10. C. l. edicto, de iure fisc. in P.

tores præcipui erant, vna die occidi iussit [a]. Titus omnes Vrbe expulit [b]. Aurelianus alioquin seuerus quadruplatores & delatores ingenti seueritate prosecutus, & tabulas publicas ad priuatorum securitatem exuri in foro Traiani simul iussit, authore Flauio Vopisco [c]. Traianus Cæsar [d], omnes in nauibus, maris & scopulorũ misericordiæ commissos, sine remis & velis naufragio exposuit.

10 ¶ † Cauit Cõstantinus [e], ne quisquam priuatus delator esset, & ne sine aduocato fisci vlla delatio fieret. Et si quis esset, seueritatem iudicum, & gladium districtum aduersus delatores liceret inuocare. Annumerantur & inter calumniatores qui alienis nominibus ita secretò deferũt [f]. In hos sycophantas teste Isocrate [g] grauius iudiciũ & pœnã leges dixere, quam in reliquos delinquentes: alij namq; conantur, vt si fraudẽ fecerint, lateant, hi aũt in omnibus ostẽdunt crudelitatẽ suã & odiũ,

11 quod in mortale genus habẽt, & intridentiã. ¶ † Crem Bulgarorum legislator, horũ artes veritus, statuit legẽ, vt si quis aliquem accusauerit, non audiatur, priusquã vinctos vel quæstioni exhibitus, examinatus fuerit, vt author Suidas [h]. *Nam curiosus nemo*

12 *est, qui non sit maleuolus*, vt ait Plautus [i].] Atque ideo nunc merito rationalis vel aduocatus fisci recte dicitur huic muneri accusandi idoneus, & delatoris intentionẽ exequi [k]. Vnde in omnibus necessitatis officium eum à calumnia & crimine excusat [l]. Nec delatorum criminibus tenetur: cum notissimum sit, eos solos execrabiles criminatores esse, qui fisco deferunt [m]. Cessat enim præmiũ in triumuiris regijs & fisci, quo peruertebatur delatorum animus: neque illis datur, quod ex statuto solet dari denunciantibus crimen aliquod, nec pœna vt delinquenti, vt notat Bart. [n] Angelus [o], Aretius [p], & Martinus de Cassarijs Laudensis [q]. Cessatque omnis in istis inuidia, cõtentio, & studium maledicendi, ex quibus male audiunt accusatores. Sic enim monet Aristoteles [r], publicas accusationes quàm rarissimas facere oportere, magna pœna in eos constituta, qui falso accusarint. [*Non enim*, inquit, *populares in iudicium vocare consueuerunt, sed nobiles. Oportet autem erga statum Reipub. quantum fieri potest omnes reddere beneuolos: quod si id fieri nequeat, saltẽ conari ne hostes existiment eos, qui gubernant.*] Et Cicero [s], [*Duri hominis, vel potius vix hominis videtur periculum inferre multis. id enim tum periculosum ipsi est, tum sordidum ad famam, committere vt accusator nominetur.*]

13 ¶ † Accedet tamen vt plerumq; denunciatio procuratori regio legitime per priuatũ peragenda, si is suã vel suorũ prosequitur iniuriã, hoc est, si sua intersit: sed hic qui nunciat hoc modo, extra reprehensionẽ delationis est [t]: quia nec isti præmij causa deferũt, vt ait Callistratus [u].

14 ¶ † Delatio fiebat in fiscum & criminũ, & bonorum iniuste per se [x], vel per alios possessorum. Quindecim causæ, ex quibus potest fisco fieri nunciatio, referuntur à Callistrato, quas similibus firmat iuribus glo. [y] vt hic referre ordinata superuacuũ duxerim. Personæ quoq;, quibus non licet deferre, serie enumerantur & explicantur à Martiano, Callistrato,

15 & Paulo [z]: nec opus est eas trãscribere. ¶ † Iustis delationibus priuatis præmiũ vere & bene deferentibus constitutũ est, singulare, se deferẽtibus, & vulgare: & si quis se incapacẽ relicti ad ærarium defert, dimidiã partem eius consequitur [a]. Vulgare præmiũ dicitur à Paulo [b], quando datur tertia pars delatorum, quia delatori cuilibet dari solet [c]. E contra, si quis falso deferat, tantũdem in ærarium deferre debet, quantum præmij daretur [d].

de Exceptione criminum. Cap. 5.

1 *Exceptione crimẽ quomodo detegitur. & exceptio quid.*
2 *Exceptio contra testes criminum, vel alia ante publicationem testimoniorum obijcitur quando postea.*
3 *Exceptio criminis non habet pœnam calumniatoris, quare.*
4 *Accusaturus crimen immunis à crimine ipse esse debet.*
5 *Accusatus antequam recipiatur inter reos, exceptiones in accusatores proponere debet.*
Inter reos quando quis dicatur receptus. eod.

1 Obijcitur crimen quandoque agenti, & ita detegitur per exceptionem etiam [a]. Exceptio, est exclusio actionis, vel intentionis, vel condemnationis propositæ [f]. Reijciuntur autẽ vt plerunque testes contra aliquem in medium producti hac criminum ab illis commissorum nota [g].

2 ¶ † Et hæc exceptio ante publicationem seu propalationem testimoniorum, non postea, admittitur: nisi protestetur ante publicationem se velle exceptiones proponere, quas nec malitia, nec dolo differat [h]: vel nisi post publicationem crimina excipienti innotescant [i].

3 ¶ † Arma reorum sunt defensiones exceptionum [k], & cum vim vi liceat iure naturæ defendere [l], seque tutari aduersus periculum impune: ideo reus qui obijcit excipiendo crimina testibus, suas videtur repellere iniurias: neq; calumniatoris pœna, vel delatoris falsi punitur, si plene nõ probet: quia licet sanguinem suum quomodocunque redimere [m]. Neque in alterius iniuriam fecisse dicitur, qui sui iuris tuendi causa nocuit [n], aut qui iure publico vtitur [o]. Quinimo & reus via exceptionis accusanti potest obijcere crimina, ex quibus alias etiã absolutus fuit, quia iusto motus dolore suas videtur repellere & vindicare iniurias [p]. Hocq; iisdem rationibus singulare, vt quamuis reus accusantem re accusare non possit, quia innocentia, nõ relatione criminum se debeat purgare [q], & ita via accusationis crimina non possit obijcere: potest tamẽ via exceptionis, quia tunc suas vel suorum prosequitur iniurias [r]: potissimum si in recriminatione delicti causa reijcitur in accusatorem. Nam tunc sæpe id prodest ei proposuisse, si non ad pœnam euitandã, saltem ad minuendam [s]: interdũ ad submouendum accusatorẽ, quo non existente legitimo, non est reus dimittendus, sed absoluendus [t].

4 ¶ † Forsan & ob crimen ab accusatione repellitur, quia & is in reatu est [v]. Et qui trabẽ gestat in oculo, temere præsumit eijcere festucam de oculo fratris [x]. Sicq; dominus ad eos, qui detulerãt adulteram, dixit. [*Qui vestrum sine peccato est, iaciat primus in eam lapidem* [y].] Neque viles personæ admitti debẽt [z], neq; aliæ, quæ postea Deo fauente in accusatione explicabuntur. Quærendumq; in iudicio, cuius sit conuersationis & fidei, qui accusat, & is qui accusatur [a]. Sicuti in

5 testamentis illa præcedit quæstio, num qui testatus est, haberet testamenti factionẽ [b]. ¶ † Proinde obseruare oportet reos, vt si quas huiusmodi cõtra accusantes habeãt exceptiones, proponãt, antequã inter reos recipiuntur: nã postea parum aut nihil prodessent [c]: nisi postquã inter reos recepti fuerint, cognitũ tantũ accusatoris sit illis crimen, vt tradit Pauor. [d] Porro inter reos nomẽ recipitur accusati, post libelli accusationis oblationẽ, & litis contestationẽ, vt fert cõmunior interpretum sententia, quam probat & Baldus de Perusio [e].

De

de Querela seu querimonia, & Inquisitione criminum. Cap. 6.

1 *Inquirere quid. & inquisitio non fit, nisi aliqua praecedat denunciatio: & qualis illa denunciatio.*
2 *Querela & querimonia quid.*
3 *Iudex vindicare monitus crimen contemnens, poena criminis dissimulati tenetur.*
4 *Inquisitio de quo facienda, & quomodo.*
Decretum inquisitionum quid, & quando statuatur. eodem.
5 *Comprehendi qui delinquentes possunt, non expectato iudicis mandato.*
6 *Inquisitio criminum à iudice quando fieri debet.*
Archiepiscopus visitando prouinciam debet inquirere de criminibus cleri. eod.
Vt Testis denuncians crimen potest à iudice examinari.
7 *Rumor, accusatoris instar est.*
8 *Manifesta quae dicantur.*
9 *Notorium crimen quot modis dicatur.*

1 Sciunt omnes, etiam leuiter eruditi, inquirere esse idem quod diligentius abdita indagare: quasi intus quaerere, & scelera detegere, & in iudicium deducere, vt ait Bartholus [a]. Inquisitio nulla fit, nisi praecedente aliqua denunciatione seu monitione, vel hominis, vel rumoris, vel 2 legis. ¶ † Denunciatio hominis fit, vel per eos, quorum particulari causa interest, & dicitur querela: vel per delatores, qui denunciant, cum sua particulariter non intersit [b]: vel per aduocatos fisci, vel alios officiales, vt dicunt. Denunciatio per rumorem, est diffamatio alicuius personae, vel patrati delicti legalis denunciatio, quando officium iudicis lex monet delinquentes inquirere, & punire. Querela est, quã vocant pragmatici, *la plainte*, dum quis cõqueritur apud acta, vel per libellum, de iniuria sibi illata, vt iudex secundũ eam denunciationem inquirat, & vindicet [c]. Vocant iuris Pontificij authores querimoniam, quam inquisi-3 tio sequatur [d]. ¶ † Nam iudices interpellari voce illa viduae Euangelicae, [*Vindica me de aduersario* [e].] tenentur officium exhibere implorantibus: alias enim in secretis, nisi moniti de negligentia, non tenentur [f], quia plura possunt alijs esse cognita, quae iudicem latere possunt [g]. Et quamuis conquirere debeat ex officio delinquentes, tamen id perpetuo necessitatis non est, vt eum accuset [h]: si dissimulet tamen vindictam monitus, supplicium illi imminet, quod inferre contemnit [i].

4 ¶ † Porro inquisitio specialis post denunciata crimina, vel a delatoribus, vel ab accusatoribus ipsis, iuxta libellum nunciationis vel accusationis fit: quia qui denunciãt vel accusant, tenẽtur nunciata probare [k], quod fit per inquisitionẽ, & debent sisti testes iudici, vt doceant de crimine [l]. Quod si magnum sit, is iubebit accusatum vel vinculis tradi, vel capi [m]. Vocant nostri pragmatici, *decret de prinse de corps*. Quod decretum decernitur visis testationibus testium. Interdum etiam ... accusatio, iubebit sisti iudicio stata die accusatum: vocant *decret d'adiournement personel*. Decretũ autem visis probationibus inquisitionis ... tẽ exigi constat: quod nemo in carcerem duci, praehendi, iudiciue sisti debet, quin prius mandata ... de re 5 iudicis praecedant [n]. ¶ † Paucis exceptis, in quibus ex legis authoritate, & praehendere fugientes fures cum re [o], & testandi criminis causa [p] licet: vt & in grauioribus inquirere reos quilibet potest, vt eos exhibeat iudicio, veluti adulterantes monetam [q], raptores [r], & similes. Postea enim praehensione facta auditur praehensus, & suo marte 6 criminis quaestio terminatur. ¶ † Ex officio iudex inquirit, vel proprio motu, vel monitus à fama & rumore. Proprio motu, quia vt in praecedentibus dictum est, ad officium eius pertinet prouinciam maleficis hominibus purgari [s]. Sic Innoc. 4. summus pont [t]. officium archiepiscopi visitãtis dioeceses esse tradit, inquirere de ministrorum, rerum ecclesiasticarum, actis & criminibus circa officia diuina, & ea referre punienda ad proprios iudices ordinarios: vel eadem, si manifesta, & in negligẽtiam proprij episcopi punire. Potest & in hac inquisitione quae officiũ sit, iudex examinare in te-7 stem, denunciãtem [u]. ¶ † Rumor, & manifestum, interdum iudici inquirendi dant citius ansam: & sic intelligimus quod traditum est, inquisitionem praecedere clamosam denunciationem [x]. Quia & in rumoribus iudex non debet immorari, sed veritatem exquirere [y]. Non enim tunc in diffamatione suborta expectatur accusator alius sed probatio certior. Sicut nec in manifestis: nam euidẽtia patrati sceleris non eget etiam accusatore [z]: neq; manifesta egẽt probatione [a], scilicet formali & accusatoria. Probatio tamen alias exigitur eorum, qui crimini adfuerunt, quos iudex ante sententiam condẽnationis testato audire debet: cum iudiciales actus omnes ad fidem gestorum conseruandam, diligenter & vere describi debeant [b].
8 ¶ † Verum hic obseruandũ est, quaedam esse quae manifesta sunt iudici, & alijs ignota: quaedam, quae ignota iudici, & alijs nota: quaedam nota sunt iudici & alijs. In primo casu sine accusatore, & legitima probatione, iudex non punit delictum: quia iudex, & accusator esset. In secundo ipsum locum habet. In tertio autẽ, sine solemnitate ordi-9 naria plectit [c]. ¶ † Est quoq; hic adhibenda distinctio notorij criminis [d]. Nam quoddam est notorium, notione facti, quod mutari nõ potest: quale est, quod oculis subijcitur, nec probabiliter negari potest, quod operis habet euidentiã [e]. Aliud crimen publicum notorium, ratione famę tantum [f]. Porro publicum testimonium, & fama, nõ inducunt condemnationem: at notorium facto, contra. Etsi publicum contrarium testimonium minuat famam: oportet enim habere testimonium bonũ, si fieri possit, & ab ijs qui foris sunt [g]. Quando aut fama & notorium exigãt probationem, & quae proprie notoria & manifesta sint, videbis insigne tractatum in gl. c. vestra, in verbo, *notorium*, & in c. tua, in ver. *non ex euidentia*, de cohabita. cleric. & mulier. apud Grego. & c. cum olim, de verbo. sign. Est & textus singularis Damasi Papae, qui ex locis sacrae paginae arguit, quod licet apertissima sit aduersariorum repraehensio: nihilominus decet ab ijs, qui dati sunt ad eorum examinationem, ordinem seruari [h].

o l. interdum. §. qui furẽ, de furt.
p l. capite quinto, ad leg. Iul. de adult. in P.
q leg. 1. de fal. mone. C.
r l. 1. de raptu. virg. C.
s l. congruit, de offi. praes. in P.
t cum similib. sup. in principio, de criminum disquisitionum distin.
u c. 2. §. sunt, de censi. in 6.
x Bart. in l. diuus. de cust. re. or. per ca. licet Heli, de simonia, in omni negotio. & ibi gl. de test. Angel. in tracta. malefic. ver. nec non a denunciante. num. 21.
z c. inquisitionis. §. tertia dubitationis. ca. qualiter & quãdo. in 2. de accusa. c. licet Heli, de simo.
a c. cum pro certo. de accusa.
b c. euidentia. eod.
a c. de manifesta. 2. q. 1.
b ca. quoniam contra, de probatio.
c haec probantur in d. cap. de manifesta. 2. q. prima.
d dittin. tradit gloss. in d. c. de manifesta.
e ca. vestra, de cohabita. cler. & mulier.
f ca. tua, eo. tit.
g ca. iubemus, de consec. dist. 1. et. 1. ad Tim. 3.
h c. eorum qui accusantur, 2. q. 1.

de Accusatione solemni. Cap. 7.

1 *Accusatio solemnis quid.*
2 *Libelli accusatorij forma.*
3 *Inscriptio in libello accusationis cur exigeretur. & nu. 6. & seq.*
4 *Scriptura cur in quibusdam exigitur negotijs.*

7 *Denunciator sine calumnia pœna desistit ab accusatione.*

7 *Inscriptio in quorum accusatione criminum non sit necessaria.*

Vxorem de adulterio ex sola suspicione maritus accusare potest. eod.

8 *Calumniari quando aperte quis dicatur: & qua à calumnia excusare possunt.*

9 *Periculum vbi maius, ibi cautius est agendum.*

10 *Accusatio criminum inuenta ad conseruandam humanam societatem.*

11 *Reges Aegyptiorum mortui ante funus vel laudati, vel vituperati.*

12 *Accusationes vere laudabiles, vt plerumque etiam ex Zelo mundae.*

13 *Inuidia vitium pessimum quale.*

1 Alia species accusationis in iudicium delatæ, proprie accusatio solemnis dicitur. Quæ est [a], delatio & persecutio vsque ad sententiam [b] criminis, facta coram iudice per libellū [c], verbis conceptis descriptum, & porrectum eidem iudici, ad vindictam publicam. In quo postremo differt à querela, quæ opem implorat, nec vindictam petit, nisi per consequentiam: hæc autem 2 principaliter eo dirigitur [d]. ¶ † Libelli inscriptio suam habet conceptam formam & solemnem apud Paulum iurisconsultum [e], vt adiiciatur tempus certum, quo crimen commissum est, quodque certum sit, adiecto consule administrante, vel tunc imperante principe. Dehinc secundo, vt nomen inseratur magistratus, coram quo proponitur accusatio. Tertio, explicetur persona quæ accusatur, & cum qua deliquerit. Quarto delictum, de quo accusatur. Quinto locus, in quo commissum est. Sexto, vt qui accusat, subscribat per se, 3 vel per alium, si literas nesciat, libellū. ¶ † In primis itaque inscriptio exigitur, nempe vt accusatio ex scripto concepta porrigatur, & præcedat accusationis propositionem [f]: etiam si de seruorum agatur accusationibus [g]. Nec quicumque in discrimen capitis accersitur, statim reus existimandus est, si accusetur: sed debet, qui crimen intendit, primum in iudicium venire, nomen rei indicare, vinculū inscriptionis accipere, & custodiæ 4 similitudinem [h]. ¶ † Sic in inuolutis negotijs exigunt leges, vt plerumque scripturam, vt eorum probatio facilior & firmior perseueret: vt in emphyteosi [i], mandatis principum [k], literarum obligatione [l], & alijs similibus. Potissimum & in forensibus negotijs, quanquam ciuilibus libellum porrigi non oportet [m]: nec sola denunciatio facit ac-5 cusationem [n]. ¶ † Idem & potest post eam quis ab accusatione abstinere, idque sine nota calumniæ non inscribendo. Veruntamen postea volens accusare, non auditur: atque sicut inquisitionem denunciatio, sic accusationem inscriptio præcedit [o].

6 ¶ † Sunt in manibus plures rationes inscriptionis: referam paucas, quæ & ad illam pertinent, & docent cur hæc solemnitas in accusatione tanto opere desideretur. Prima ergo, ne temere quis prosiliat in ad accusationem, cum sciat ex conceptione inscriptionis & subscriptionis sibi non fore inultam calumniam [p]. Siquidem per hanc paginam inscriptionis obligat se quodammodo accusans, & fideiussorem exercenda de lite præstat [q]. Sic dicimus non prius insimulanti, id est, accusatori præberi assensum, quam se solemni lege vinxerit: ne temere reus vexetur [r]. Ideo prius accusator profitetur crimen se probaturū, alioquin pœnam eandem, quam meretur crimē illatum, subiturum [s]. Quod & statuit Theodericus Francorum rex olim. Etsi Germanorum lex 60. tantum solidis puniat, vt ait Iustinus Goblerus [t]. Estque hæc pœna talionis, de qua in pœnis diximus. Sic periculo capitis sui accusator facile à falsa accusatione retardatur, & ea, quæ probare non potest, in alterius periculum non conijciet [u]: & potius in priuatis delictis eliget agere ciuiliter, in qua actione non exigitur inscriptio [x], cum in illis & ciuiliter & criminaliter agi possit contra, quam in publicis, in quibus 7 accusatio desiderat inscriptionem. ¶ † Pauca tamen excipe, vt si maritus iure mariti accuset de adulterio vxorem, quod potest sine inscriptione, dum ei concessum est eandem & ob suspicionem accusare [y], intra sexaginta dies à crimine cognito, intra quos tantum marito sine inscriptione licet accusare, & hoc est iure mariti accusare [z]: exactis autem iustis his diebus, alijs adulterium iure ciuili licet accusare, & ipsi quoque marito, sed non nisi cum inscriptione: quod & ad patrem pertinet accusare filiam de adulterio volentem [a]. Et hodie in Gallia, etsi accusandi licentia priuatis adempta sit ad vindictam publicam, nisi quatenus sua interest ciuiliter: tamen qui denonciat aduocato vel rationali regio, aut qui accusat, debet se subscribere libro denunciationum, vt si deficiat in probatione docenda rationali, detur actio in 8 eum reo, facta indicatione delatoris. ¶ † Tuncque erit vnio, onm omnino calumniatus dicatur, [*Nam*, dicebat Cicero [b], *accusatores multos esse in ciuitate vtile est, at hos ita vtile est, vt non plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam, veruntamen quanquam abest à culpa suspicione tamen non caret: tametsi miserum est, tamen ei qui accusat possum aliquomodo ignoscere. Quum enim aliquid habeat, quod possit criminose ac suspiciose dicere, aperte calumniari & ludificari sciens non videtur.*] Oportet enim aliquē postulatu calumniæ, in euidenti calumnia deprehendi, vt si sciens, falsa crimina detulerit: alias, si per errorē, calumniatus non censetur [c]. Vnde duæ formulæ sententiam dicendi [*non probasti, vel calumniatus es* [d].] Potest & extra calumniam præuaricari, dum vera abscondit crimina colludens cum reo, dissimulans veras probationes, & excusationes falsas admittens: & tergiuersari, dum in vniuersum ab accusatione desistit [e]: quorum diuersa pœna. Excusat & à calumnia iustus accusandi dolor, vt si pater quem-9 piam reum cædis filij detulerit [f]. ¶ † Altera ratio istius inscriptionis est, eo maturius & cum maiori solemnitate tractandum esse negotium, quo grauius est, & maius versatur periculum [g]. Proinde conceptis & ordinatis verbis tractanda est causa, in qua cum capite, & de fortunis omnibus periclitatur reus [h]. Tantoque subtili & diligenti notione res est quærenda ante sententiam, quanto difficilius est post executionem reuocatio [i]. Vtilius & sontem absolui, quam innocētem causam dicere, & condemnari [k]: cum impediri malā rem sit melius, quam concedi male, vt ait Cicero [l].

¶ † Dehinc tertio, vt constat, accusationes inductas esse, & inuentas ad conseruandā integram societatem hanc humanam, quodque peccata nocentium expediat esse nota [m]. Et postea citius sanentur mala, vel tollantur, ne virus illorum cæteros inficiat, vel lædat: vel ne ipsa insanabilia reddantur, mora castigationis suspensa. Tanto enim grauiora, quanto animam diutius detinent alligatam [n]. Metu autem accusationis continetur in of-

ficio

ficio homines, cauentes ne quippiam reprehensione dignũ admittãt. Atq; laudabilis fertur fuisse consuetudo Aegyptiorum, qua mortuo rege antequam funeri mandaretur cadauer, erat institutum, vt per sacerdotem, qui erat proximus regiæ dignitati vita eius omnibus præsentibus referretur ex alto suggestu, num segnis aut deses in bello: & si vitia præualerẽt, honore funeris priuaretur, vt narrat Diodorus Siculus [a]. Neq; carent sua laude, qui sincere accusant, iuuantque remp. morbos indicantes, quibus affligitur: cum veritatem
12 in publicas aures, lucemq; deduxerũt [b]. ¶ † Proinde æquum maxime & vtile fuit, quibusdã arctioribus & solemnibus cancellis accusationes constringere, quod nulla iuris ratio aut æquitatis benignitas patitur, vt quę salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione cõtra ipsorum cõmodum producamus [c]. Alioquin satis per se accusatio, si à frequenter accidentibus arguere liceat, videtur inferri à zelu,
13 & stimulis inuidiæ [d]. ¶ † Dicta ideo genus illaudabilis intentionis [e]: siquidem inuidia vitium est detestabile, vtpote tristitia ex alienis bonis, vt scribit Ioannes Damascenus [f]. & D. Augustinus [g]. Nemo enim eum suæ virtuti fidit, alteri inuidet, teste Cicerone [h]. Et vt Ouidius ait [i],

Summa petit liuor, perflant altissima venti.

Nec peius damnum ipsa inuidia [k]. Accedit & detractio calumniæ, quę prætextu boni publici sæpe bonos & probos perturbat, & diffamat, atq; vellicat, quibus obuiã iri oportuit, & probationum onus inscriptione expetere: alioquin parum abesset accusatio ab iniuria libelli famosi, quæ tamen & punitur acerrime [l].

Cur Nomina accusantium, accusatorum, & iudicum apponantur libellis accusationis. Cap. 8.

1. *Condemnari nemo debet, antequam nomen eius delatum sit.*
2. *Nomen personarum facit cognitionem.*
   Nomina plerunque referunt mores personarum, quibus induuntur. eod.
3. *Nomen inhonestum capere nemo conditione grauari potest, & legatum nihilominus nomine relicto, capit.*
4. *Forum in criminibus quorum ratione quis sortitur.*
5. *Errones seu vagi vbi conueniri, & damnari debeant.*
   Latrunculatorum in quos est iurisdictio. eod.
6. *Iudex competens criminum quis.*
7. *Domicilium principale alicuius dupliciter dicitur.*
   Domicilium beneficiati, & beneficij locus. eod.
8. *Iudices plures vnam personam qua ratione esse possunt.*
9. *Iudicibus pari potestate donatis concurrentibus potior tempore, prior iure.*
10. *Iudicibus coram varijs vocatus ad præuenientem se remitti postulare debet.*

1 REfert Pausanias [m] Callicratem Achæum, coram decem legatis, qui à senatu Romano missi erant, ad res Macedoniæ componendas quędam supposuisse, qui frequentissimo Achæorum conuentu queri cœpit à potentioribus pecunia, & alijs modis Perseum regem cõtra Romanos adiutũ, postularetq; vt rei capitalis damnarentur, suo quemque nomine postea indicaturum. At id periniquum visum esse vniuersæ concioni, & contendere vt nominaret eos palam: ius non esse omnino quemquam condemnari, cuius
2 nomen nondum esset delatum. ¶ † Neque in dubium venit actorem, reum & iudicem legitimum constituere iudicium, sine quibus esse nequeat [n]. Proinde vt nouerimus quæ sint istæ personæ, & an sint legitimæ, nomen proferri debet & cognomen, vnde habeatur notio earum [o]. Arguunt & quidam, quamuis hoc sit argumẽtum plerunque fallax, ex nomine probitatem, vel malos mores hominum. Et Claudianus Mamertus [p]. [*Nomen dicis putans*, inquit, *quod rem notam faciat, sitque velut rerum imago.*] Arguunt & aliquando literæ sacræ à nomine personarum, vt Abigail improbat maritum [q] à nomine, quo Nabal dicebatur. נבל Nabal enim stultum significat. Et secundum aliquam proprietatem putantur imposita nomina patriarcharum, vt Isaac, à risu: Iacob, supplantator, sic de alijs: vt Michael, qui sicut Deus, Raphael, medicina Dei, & in alijs, quæ percurrit Eusebius Pam-
3 phili [r]: docet & Plato in Cratylo. ¶ † Vnde & Mecianus iurisconsultus remittit hæredi conditionem à testatore impositam, vt ferret nomen inhonestum, veluti vespilionis: cum sit habenda
4 cura honesti nominis, & dignitatis [s]. ¶ † Iudicis porro nomen proprium, & dignitas adijcitur, vt appareat num is competens sit, aut forum eius. Quemadmodum enim delinquentium personæ tripliciter considerantur: nempe, vt errones & vagi: vel ratione loci domicilij: vel ratione criminis admissi: totidem etiam modis iudicis iurisdi-
5 ctio considerari debet [t]. ¶ † Errones quippe delinquentes, qui statum, certumve non habent domicilium, vbicunq; reperti fuerint etiamsi alibi, quam vbi comprehenduntur, deliquerint, plecti à latrunculatore possunt [v]. Hi sunt hodie, qui dicuntur prępositi, seu *preuostz de mareschaux*, quibus hæc iurisdictio concessa in errones, & in domicilium quoque habentes ex certis criminibus, veluti in latrones obsidentes vias, & eos qui turmatim hostili more depopulantur agros, & hospites suus spoliant, prædantur, rapiunt mulieres [x]. Iubent & principes Carolus 8. [y] Ludouicus 12. [z] cõtra errones delinquentes, procedi à iudicibus regijs, nõ obstantibus appellationibus aut intercessionibus, seu vt dicunt appositionibus quibusque, vsque ad sententiam torturæ & mortis. Indignum enim est tandiu à proprijs municipijs aber-
6 rantes, priuilegijs aliorũ annumerari [a]. ¶ † Ordinarij autẽ iuris est iudicem competentem criminis admissi eum esse primum, qui in loco, vbi delinquitur, iudicat [b]. Et ita quoq; fieri expedit exempli causa, vt ibi pœna emendet quod delictum offendit, & alij à simili perterreantur: potissimũ in grauioribus criminibus [c]. Et quamuis ratione domicilij ius sit iudici inquirendi de maleficijs incolarũ alibi delinquentiũ, vel eorũ qui ibi bona habent, & ius condẽnandi [d]: nihilominus tamen remitti solent puniẽdi ad iudicẽ loci in quo delictũ admissum est [e]. Extra hos casus qui cognoscit de crimine extra territoriũ suũ admisso, sententiam perperam dicit & nullam [f]: vt sententiã à non suo iudice dictam ius improbat [g]: & extra territorium ius dicenti impune nõ paretur [h]. Cæterum vt hęc dilucidius appareant, de domicilio pauca subne-
7 ctamus. ¶ † Domicilium principale dicitur dupliciter, vel ratione habitationis locus, in quo quis solitus est maiori ex parte temporis habitare, & resi-

a Diod. Sic. li. 4.ca.2.
b l. nulli, ... de epis. & cler. ... de famo. libel. C.
c le. nulla iuris ... de regul. iur. ... C.
d ... q.4.7.
e ... si quis ...
f Io. Damasc. ... de Ortho. fide.
g D. Augustin. ...
h Cic. Phil. 9.
i ... de re med. Amor.
k ... q.4.2.

n le. inter litigantes, & l. Iulianus, de iud.
o Ls. de muta. nomin. C. §. si quis in nomine, de lega. Titus Probus, in epit. lib. ... Valer. Max.
p Claud. Mamert. episc. Viennen. ad C. Solinum.
q 1. Reg. 25.
r Euseb. Pamph. lib. 11. de præp. Euang. ca. 4.
s Meci le. sed sciendum, ad Trebell. in P.
t le. 1. C. vbi de crim. agi opor.
v notat Barto. in le. hæres ob sens, §. proinde in 4. deiud. de latrunculat. in l. solemus, §. fi. de iud. in P.
x extat constitu. regia Franc. f. de la iurisdiction des preuosts. an. 1516. 23. Ianuarij.
y in const. Caro. 8. art. 51.
z in const. Ludo. 12. artic. 90. 91. 92. 94. in publica. an. 1499.
a le. si quis, de domest. & protecto. li. 12. C.
b auth. qua in prouincia, vbi de crim. agi oport. l. 1. C. vbi senat. vel clar. l. si cui crimen, §. idem imperator, & l. fin. de acc. fat. in P. c. postulasti, &c. fi. de fo. cõpet.
c l. capitalium, §. famosos, de pœn. in P. l. 1. ad leg. iul. peccul. C. c. 1. de rapt. ap. Grego.
d l. 1. & 2. vbi de crim. agi oport. C.
e §. si vero quis comprehensio cum, vt nulli iud. dic. hab. lo. sen. coll. 9. les solet, de custo. reo. in P. l. e desertorem, de re milit. in P.
f cle. pastoralis, §. rursus, de sent. & re iudi.
g le. 2. si a non compe. iud. C. c. ad audientiã, de constitu. ... at si clerici, de iud. cap. in primis, vers. de persona, 2. q. 1.
h l. fi. de iurisdi. om. iudi.

& residere [a]. Sicuti domicilium principale clerici beneficium habentis, dicitur locus beneficij, cui assiduitatem debet [b], non autem si non habeat assiduitatem seu residentiam annexam, vt notat Panormita [c]. Et quot habet quis sacerdotia, totidem habebit principalia domicilia, si annectatur assiduitas, vt tradit Archidiaconus [d]. Iubent autem iura omnibus beneficiis seu sacerdotiis residentiã præfectorum [e]: quanquam ex dispensatione permittatur aliquando absentia. Vbi etiã quis dignitatem exercet, domicilium habere videtur, vt & ibi possit conueniri [f], quia & ibi larem fouere dicitur, & habitare [g]. Secundo domicilium ratione maioris partis patrimonij [h]: etiã in diuersis locis quis solitus sit habitare, & in vtrisque dicitur habere domicilium [i]. Tertio & sumitur domicilium ratione tantum originis & natiuitatis propriæ: quamuis quis alterius municipij sit incola. Sic filius dicitur alibi natus, quam pater, sequi origi-8 nem patris, non domicilium [k]. ¶ † Porro qui extra loca prædicta sunt, & extra domicilium, dicũtur aduenæ & peregrini vbi sunt, si inibi non habeant pergulam vel armarium [l]. Ex quibus cõstat vnius personæ plures posse concurrere iudices, quibus vel priuilegia personalia alios possunt addere: veluti scholasticis legũ tres alij iudices concessi episcopus, rector prouinciæ, & doctor sub quo studeut [m]. Sunt & dignitatum quarundam abj iudices, & crimina capitalia quædã & maiestatis, quæ proprios, nec ordinarios aliorum habent 9 iudices. ¶ † Concurrũt & in alijs criminibus plures parem potestatem in cõmissa crimina habentes. Inter quos potior, qui diligentior est, vt vbi cœptum est iudicium, ibi finẽ debeat accipere [n]: præuentione facta, vel sola citatione [o]: nõ autem sola libelli porrectione iudici facta, vel querela proposita, quia ex his non videtur res in iudicium deducta [p]. Quod si iudices, qui æqualis sunt potestatis, & æqualẽ exercere possunt iurisdictionem, circa idem crimen pari diligentia concurrant, vt vterq; inquisierit vadimonium vel præhensionẽ vno & eodem die decreuerit, cum nõ possit hinc discerni quis præuenerit iudicium, vterque recte cognoscet, donec reus vel alius ad supremũ quoddam tribunal prouocauerit: quod ob concursum iurisdictionum alicui eorum ex integro committat vel remittat, vel sibi notionem causæ ob iurisdictionum controuersiam retineat, vt fieri solet. Concurrunt autem in iurisdictione, quia enim pares in ea notione sint, par parẽ prohibere ne cognoscat non potest: nec in parem par habet imperium [q]. Dehinc cum quilibet horum habeat iudicij iurisdictionem cõcessam, ad necessitatem officij cuiusque pertinet, crimina inquirere, & de illis cognoscere. Quippe iudicare munus publicum est [r]: cui necessitas iudicandi adhæret [s]. Et proinde si iudex interpelletur ab eo, q se passum delictum dicit, tenetur officiũ ei impartire: alioquin & conquerenti nomine damnorum teneretur [t]. Sic in hac necessitate, & dum in dubio est animus, quis iurisdictione præuenerit, melius est verbis edicti seruire, vt vterque cognoscat [u], & tutius visum sequi [x]: vtilius autem nihil, quam purgari prouinciã hominibus sceleratis [y]. Quod ad officium moderatoris reipublicæ pertinet [z]. Cuiusque crimen detegetur, quod à pluribus indagatur. Neque argui ideo potest iudex vnus, quod alio de eodem crimine inquirente & cognoscente, ipse quoque prout onus impositum est cognoscat: quia & facti alieni iusta est ignorantia [a].

10 ¶ † Verumtamen hic obseruandũ est, causa delicti a pluribus iudicibus tractata, seu coram diuersis factum, ad vnum eorũ qui præuenerit petere se remitti debere: quod & fieri debet: aliter iusta est prouocandi causa. Neq; causæ continentia in diuersa tribunalia diuidi debet [b]. Ne accidat illud absurdissimum, pro eodem delicto bis eundem puniri, quod iure vetatur [c]: vt ne de eodem crimine bis queratur [d].

de Iudice legitimo criminis admissi in via publica, seu regia.

Cap. 9.

1. *Via publica commissum crimen, cuius iudicis habeat forum.*
2. *Iudices regij non soli primatiue super alios cognoscunt de delictis commissis in via publica, & 3. & 4.*
3. *Via publica, via regia.*
4. *Viarum publicarum cura ad quos pertineat.*

1 Quis incidimus in concursum iurisdictionũ, quotidiana & vtilis quæstio paucis explicanda, quæ legitimum quærit iudicem in delicto in via publica commisso: in ditione tamen & territorio dominorum, qui habent imperium ratione iurisdictionis, & proprios ordinarios iudices, quive aliquando in ea via publica habent confines & conterminas iurisdictiones: & ita inter se, & cum regiis iudicibus concurrunt. 2 ¶ † Ignitur istius criminis cognitio primum ad regios videtur pertinere iudices, tanquam via publica ad regium territorium pertinente: nam ea via regia dicitur [e], & inter regalia viæ publicæ, & flumina constituuntur [f]. Sic Vlpianus [g], vias publicas à Græcis dici τὰς ὁδὰς βασιλικάς, & Latinis prætorias, & consulares vocat, quarum solum relictum publicum est ab eo, qui ius habet publican-3 di. ¶ † Erat & antiquis Romanis ædilibus Curulibus [h] demandata viarum cura, quæ secũdum ciuitates erant: sic eorum iurisdictio ratione illius muneris protendebatur extra ciuitatem Romanam. Eaq; ratione & iurisdictionẽ habebant delictorũ in viis commissorũ: ait enim lex [i], & eorum munus esse ne sinerẽt rixari homines in viis. Meminit Dio Cassius [k], Octauianũ Cæsarem viarum curatorem cõstitutum, & eos qui viis reficiendis præessent, prætorios viros, qui binis lictoribus vterentur, designasse. Nemo autẽ ambigit lictores fuisse ministros & executores criminalium sententiarum, vt & illam notionem eis curatoribus competere nequeat dubitari. Neque iurisdictionales dominos, ratione iurisdictionis concessæ territorij, quæ publicis in perpetuum relicta sunt vsibus, vllo modo vsurpare posse: quia inalienabilia sunt [l], & nullius in bonis cẽsentur [m]. Proinde magistratus aliquando proprij constituti sunt quatuor viri, qui curam viarum agerent [n]. Et hoc interest inter vias vicinales, & publicas: quod vicinales factæ sint ex vicinorum agrorum collatione publicæ non item, vel si inde factæ sint, tamen non extat memoria [o]. Quare nec videtur harum viarum iurisdictio pertinere ad dominos iurisdictionem habentes in vicinis agris, quia ex illis viæ publicæ nõ constat [p]. 4 ¶ † Cæterũ Petrus Iacobi [q] scribit, iurisdictionem viæ publicæ eorum esse, qui circum eam iurisdictionem habent.

Quia

Quia, inquit, certum est, vias publicas initio suæ publicationis fuisse de solo Feudorum priuatorum [a]. Neq; omnino & in toto falsum vel immutatum dicitur; quod primordio veritatis adiuuatur [b]. Et origo obligationis potius inspicitur, quã titulus actionis [c]. Adfert & alias rationes P. Iaco. quæ quamuis reiici possint facile, & prior sententia videatur probabilior, obtinent in Gallia, vbi patrimoniales sunt iurisdictiones dominis quibus rex concessit [d]. Nec quisquam dubitat principem priuato vsum, & seruitutem etiam publicæ viæ posse concedere [e]. Et vendi viam publicam priuatis, vel alio modo concedi posse per principem & populum notat Bartholus [f]. Et si ager vendatur, recepta pactio, vt accedat & ei vicina via publica [g]. Et meo quidem iudicio ita expedit potius ordinarios iudices locorum, de his delictis, quæ intra iurisdictionem suam in viis regiis & militaribus admittuntur, cognoscere: ne dum regius expectatur, vel pereat probatio, vel reus effugiat. Et ne segnes sint domini locorum in expurgandis sceleribus, dum ad aliorũ notionem pertinere caussentur.

Num Magistratus Municipales, vt Consules, vel Capitolini, vel Escheuini dicti, possint de criminibus cognoscere. Cap. 10.

1 *Magistratus municipales num possint cum ordinariis in criminum cognitione concurrere.*
Defensores ciuitatum quando constituti. eod.
2 *Tribunus plebis non erat magistratus, nec gerebat purpuram. Eius potestas & authoritas.*
Appellandi potestas, libertatis arx. eod.
Domus tribunorum semper noctu dieque aperta esse debebat. eod.
3 *Quæstores parricidij Romæ qui.*
4 *Prætor quæstionum criminalium iudex, & quomodo alios iudices daret.*
5 *Triumuiri capitales qui.*
6 *Consules & Capitolini nostri fere similes officio præfecti vrbi.*
7 *Imperium num consuetudine, vel præscriptione quæratur.*
8 *Ciuitates suis legibus viuentes liberæ.*

1 ANceps est controuersia; num possint municipales magistratus cum aliis iudicibus regiis vel ordinariis in criminum notione concurrere. Mouet enim primum quæstionem, iure ciuili, vt plerunque criminum iudicium ad moderatorem prouinciæ reiici [h]. Dehinc gladij potestas, imperij est [i]; & quæ imperii sunt, non competunt magistratibus municipalibus [k]. Saltem grauiora crimina ab eorum iurisdictione exempta videntur, vtpote cum de defensoribus ciuitatum sic scriptum sit [l]. [*Audient quoque leuiora crimina, & castigationi competenti tradent: & eos, qui maioribus criminibus premuntur detrudẽt in carcerem, & mittent ad prouinciæ præsidem. Sic enim fruetur ciuitas quæq; cura iudiciali, & omne genus sub maiori constituta iudice, maiorem sentiet prouidentiã.*] Notauit autem Iason [m], defensorum nomen ad magistratus municipales pertinere, eo quod tempore Pandect. non essent defensores adhuc ciuitatũ, sed sit eorum inuentio recentior. Videtur & concessa tantum defensoribus ciuitatum, audiendarum ciuilium seu pecuniatum caussarum facultas [n]. Atque si deprehendissent prouinciales grauari à susceptorib. maioribus mensuris, nõ ipsi iudicabant, sed cum libello querelæ propriæ ad iudicium aliorum dirigere debebant cum ipso fraudis indicio [o].

2 ¶ † Subinde, nec qui apud Romanos curã habebat populi tribunus plebis, proprie magistratus dictus est: ideo & quasi magistratus nõ esset, si credamus Plutarcho [p], nõ vtebatur purpura. Neq; illi erat vocatio, sed tantũ præhensio: quia tribunus pleb. qui summam habebat potestatẽ, vt neq; subiiceretur dictatoribus, teste Polybio [q], creatus, nõ iuris dicũdi gratia, nec vt cognosceret de causis querelisve absentiũ, sed intercessionis causa, vt iniurias se præsente factas coerceret: ac propterea ius ad se vocãdi adeptũ, quoniã vt vim fieri vetaret, præsentis oculis opus erat, authore Gellio [r]. Quare nec licebat illis Roma abesse per integrũ diẽ, tanta erat illorũ assiduitas necessaria, vt ait Macrobius [s]. Et narrat Liuius [t], Camillum palã plebem arguisse, quod iã in suos versa non intelligeret, se prauo iudicio tribunis intercessionẽ sustulisse: quod intercessione sublata, & potestatem tribunitiã deleuisset. Vnde & idẽ Liuius duas arces dixit [u] libertatis tuendæ, tribunitium auxiliũ, & prouocationem. Eo quod appellabantur tribuni contra vim magistratuum. Quod factũ institutumq;, vt nunquam domus tribunorũ Romæ clauderentur, nec noctu quidẽ, vt auxilio indigentibus ianua pateret, quasi portus quidã, & præsidiũ periclitantiũ, vt scribit Plutarchus [x].

3 ¶ † Sed & Romæ erant quæstores parricidij, iudices à populo, qui de capite ciuis iudicarent constituti, postquã hoc ius cõsulibus ademptũ fuit, teste Pompo. Iurisc. [y]

4 ¶ † Erat & prætor publicorũ iudiciorũ quæstoris officio functus qualis apud Virgilium [z] Minos inferorum iudex, quæsitor dicitur, qui vrnã iudiciorum mouetet. Isq; prætor postea ad expedienda iudicia facilius publica, seligebat quinq; & quinquaginta viros, vt cõstat ex oratione Cicer. in Pisonem, & fuse explicat Budæus [a]. Et eo modo intelligendus locus Martiani iurisconsulti [b], dum agit de eo, qui publico iudicio præest, pro prætore & quæstore, qui & magistratus iudexve quæstionis.

5 ¶ † Subseruiebantq; iis triumuiri capitales, qui carcerũ custodiam haberent, vt cũ animaduerti oporteret, eorum interuẽtu fieret [c]. Possem istis alia cumulate adiicere. Cæterũ, cum ea potius ad contentionẽ, quam rei propositæ verã conclusionẽ pertineant, supersedeo, contentus quid de ea quæstione sentiã, in pauca contulisse.

6 ¶ † Dico itaq; eos, qui ciuitatũ, oppidorum, & pagorum negotia cum iurisdictione pertractant, posse præfectis vrbis potius conferri, vt illis fere eadẽ solicitudo demandata videatur: & vt cognoscant de iisdem negotiis quæ adfert & enumerat Vlpia. dum de illis agit [d]. Inter quæ & notio criminum, quæ in vrbe cõmittuntur, cõceditur, castigatio quoq;, & pœna. Adiungit Barth. [e] & distinctionem aliam, vt quarundam ciuitatũ magistratus sint, veluti rectores prouinciæ: quia habent illas ciuitates instar capitis, vt sunt plures in Italia: & tũc, inquit, rectores earum ius gladij habent, & maius imperiũ, quam quilibet alius eius prouinciæ [f]. Aliæ aũt ab his ciuitates sunt, quæ non constituũt rempub. quibus de iure cõmuni conceduntur iurisdictiones vsq; ad certam & statam ciuilium causarum æstimationem, & cognitiones leuiorum criminum tantum, siue

imperio

n L. 5. de defenso. ciuit. C.
o L. pen. eo. [illegible]
p Plut. in Problem.
q Poly. lib. 3. & 6. lib.
r Gell. lib. 13. c. 12.
s Macrob. lib. 1. Satur. c. 3.
t Liu. libro. 5. Dec. 1.
u Liui. in 3.
x Plut. in Problem.
y Pompon. l. 2. § & quia vt diximus, de orig. iur.
z Virgil. 6. Aeneid.
a Bud. in l. § f. iudicãdi quoque necessitas, de mun. & hon. in P.
b [illegible] ad leg. Cornel. de sicar. in P.
c L. [illegible] eodem tempore cõstituerunt, de orig. iur.
d Vlpia. in l. 1. de offic. præf. vrb. lib. 1. P. tit. 12.
e Barto. in l. 1. [illegible] de dam. inf. in P.
f L. 4. & l. [illegible] [illegible] quid vniuersas, de offi. præsi. in P. l. 1. de offic. præsi. [illegible]

imperio mero, vt dicunt, vel mixto [a]. Porro aliud genus ciuitatum, quibus & iure communi concessum est merum imperium: sicuti ciuitati Romanæ [b], & alijs quibusdam Insubrum seu Longobardiæ, ex priuilegio Friderici Cæsaris [c]. Sunt & aliæ ciuitates, quibus ex lege municipij competit iurisdictio duumuiris, quam ius ciuile non comprobat, sed conseruat [d], secundum morē litigantium [e]. Neque quisquam ambigit præscribi posse quæ meri imperij sunt, vt habere gladij potestatē, vt docet Iason, Barthol. Alberi [f]. Angelus [g], Panorm. [h] & alij [i]. Vt & Petrus Iacobi [k] scribat, iurisdictionem dari posse ab hominibus municipij vel ciuitatis, qui habent vniuersitatem, si per decem annos illi, vel maior eorum pars, iudicem aliquem adierint, quem sciebāt incompetentem: & vetustas pro lege habetur [l]. Mosque maiorum iurisdictionem firmat [m]. Proinde consuetudinem illam præscriptam & in iudicialibus actibus obseruamus [n]. Et Cynus putauit merum & mixtum imperium præscribi posse [o]: quanquam Hostiensis [p], Franciscus Curtius, & alij quidam non existiment imperium mixtum vel merum, sed tantum iurisdictionem præscribi posse. Quos tamen non opinor sequendos, cum iura videantur ex diametro illis aduersari [q]. Quibus accedit, quod cum à principis distributione iurisdictiones pendeant [r], is videatur patientia concessisse. Quodcunque enim per principem est concessibile, idem quoq; 7 est præscriptibile [s]. ¶ † Et quanquam interpretes Baldus, Iason, Albericus, & alij [t] nutent, an præscribi possit imperium merum: tamen id communi calculo receptum est, nihilominus consuetudine competere posse, traditis differentijs inter præscriptionem & consuetudinē, vt & notat Hostiensis [u], exceptis iuribus, quæ dominium superius, vel potestatem supremā respiciunt, quæ nul-8 lo possunt vsurpari modo [x]. ¶ † Sunt & quædā ciuitates & oppida, quæ se dediderunt principibus, vel alio modo in eorū ditionem venerunt, saluis & integris suis moribus, ea lege scilicet, vt suis legibus viuerent liberæ, & quæ nihilominus comiter principis obseruarent maiestatem [y]. Sunt & aliæ, quæ ius singulare hoc à principibus adeptæ sunt, vt olim quæ erant iuris Italici [z]. Et proinde ciuitates ijs omnibus modis habens notionem & iudicium causarum hodie criminalium, cōstituta principalibus iudicibus, qui regiam potestatem maiorem referūt, prouocationis discussione. Atque ideo solent municipia, dum nouus rex diadema sumpsit, ab eodem petere iurium & priuilegiorum confirmationem: & princeps, qui pactis & promissis etiam iure gentium vincitur [a], intactas relinquit approbatas ex priuilegijs & cōsuetudinibus iurisdictiones. Et certe, vt me ab hac quæstione breuiter expediā, tota iurisdictionum criminalium & ciuilium causarum distinctio, & magistratuum, ab ordine & distributione, quam principes constituerūt, & à receptis consuetudinibus pendet: vt ad horū probationes recurrendum censeam, & quo iure vtātur municipes. Quo fit, vt nec hic superflue terere velim otium in explicandis iudicibus, qui de criminibus cognoscāt, cognouerintve aliquando: toties enim mutata est forma iudicandi, quoties & rerumpublicarū administrandarum formula: & quoties principibus placuit, & necessitati rerum visum est conducere.

a § audiens, & §. & iudicare, §. i iurandum, in fine, de defend. ciuita. in Auth. l. 1. C. eo. leg. ea quæ, ad municip.
b l. 1. de offic. præfe. vrb. in P. l. cum prætor, § item, de iud. in P.
c in constitut. Frider. de pace const. l. non Romanorum, in vsib. feudo.
d l. 2. de emancip. C.
e l. magistratie, de iurisdi. om. iud. C.
f Ias. Bar. Alb. in l. imperium, eod.
g Ang. in l. vsucapionib. de vsucap. in P.
h Panor. in c. pertinens, de consuetudin.
i gloss. in l. viam, in ver. obtinuit, de diuer. offi. lib. 12. C.
k P. Iacob. in sua pract. tit. de confessio. in prin. actio. circa finem.
l l. 2. de aqua pluu. in P. l. 2. de fund. limitr. lib. 11 C. l. testamenta omnia, C. de testam.
m l. more maiorum, & l. & quia, de iurisd. om. iudi. in P. l. cum prætor, §. item ijs, de iudic. P.
n l. 3. §. fin. de test. in P. & de iurisdictione in c. cum contingat, de foro cōpe. ca. ad hæc, c. audiētibus, de accus. pen. c. irrefragabili, §. excessus de offic. ord. ca. cum ollm, & c. audiuimus, de præscrip.
o Cyn. in l. 1. C. de emancip. libero.
p Hostien. in summa ca. cum contingat, de fo. compet.
q iura proxime citatā, & c. cum ad cingat.
r l. 1 ad leg. Iuliam, de ambi. in P.
s l. quod principia, de aqua plu. arc. P.
t Ias. Bal. Alb. & alij in l. imperium, de iurisdic. om. iudi. & in l. 1 de emancip. liber. C.
u Hostiens. in ca. 2. de purgat. cano.
x l. competit, de præs. 30. vel 40 ann. C. ca. cum ex officij, de præscrip.
y l. non dubito, de capt. & postlim. reuers.
z l. etatopen pen. & § de cens. in P.
a l. digna vox, C. de legib. gl. in l. 2. de pœn. impo. offes.

de Subscriptione libelli accusationis. Cap. 11.

1 *Subscriptio libelli, vel aliarum scripturarū, ratum magis facit ante scriptum.*

2 *Subscribere accusationi non possunt, qui nequeunt accusare.*

Accusatoris munus probare illata crimina. eod.

1 Libellus accusationis habet personarum, delicti, temporis, & loci expressionem pro formula. Quantum autem hæc adferāt opis in considerandis criminibus, in principio tractationis de criminibus iam docuimus: vt tantum de subscript. quædā monere necessarium ducam. Itaque subscriptio libelli habet expressam quandam approbationem eorum, quæ scripta sunt [b]. Sicut quando dominus serui chirographo se subscripsit, tenetur actione q. iussu [c]. Et si quis alienationem rei suæ ab alio factā subscripserit sua manu, videtur approbare, & suo iuri renunciare [d]. Estque subscribere, subsignare, idem sentire, ratum habere, confirmare, vt & Budæus docet [e].

¶ † Quibus accusare interdicitur, nec libello 2 accusationis subscribere conceditur. Ita Cicero [f], cum de Gabinij accusatione quæreretur, pronunciatum est, vt quæstori Q. Cæcilio nec subsistendi quidem facultas concessa esset. Per accusatorij libelli subscriptionē subscribens se obligare creditur, ad probanda illata crimina. *νομίζω δ' τὸ μὲν κατηγόρου περὶ τῶν τοιούτων αἰτιῶν ἐξελέγχειν μόνον, τοῦ δ' ἀδίκως καὶ παραιτεῖσθαι.* *Existimo enim*, inquit Demosthenes, *tantum esse accusatoris, vt crimen probet. rei, vt etiam deprecetur.*] Et rursum alibi [h]. [*Cum nemini liceat, etiamsi obnoxiū quoque constituerit, per ea nocere cuiquam, quæ se audisse dicit: qui conuenit et vos habere fidem, qui nullo suo periculo nos criminatur?*]

b leg. si quis ... l. de rebus ... de empt. ... quæ ... instru... de in... cauet.
c l. 1. § ... seruo ...
d l. ...
f. pan... gent.
e Bud... in ...
f Cic. ...
g Demost...
h Id. ...
Dio. contra Rabulidem, in prænc.

Qui Accusare non possunt ob Delictum, vel eius Suspicionem. Cap. 12.

1 *Accusandi edictum prohibitorium est.*

2 *Accusare procuratores regij regulariter possunt, & quando alij.*

3 *Accusator increpata vita esse debet. Et 4.*

4 *Accusare qui prohibeantur ob delictum, & ob quod delictum.*

5 *Infamia iuris & facti reijcit ab accusatione.*

Iudex vir bonus. eod.

Existimatio quid. eod.

6 *Calumniæ suspicio reijcit accusatorem.*

7 *Infamia facti num reijciat accusatorem, est in arbitrio iudicis.*

8 *Absolutus de crimine num ob id, si accuset, reijci possit.*

9 *Immici ob calumniæ suspicionem arcentur ab accusando.*

10 *Socij criminum ab accusatione remouentur.*

11 *Accusatio morituri, non onerat alium, sine alijs indicijs.*

Morum iustus censor non est, quos ipse approbauit. eod.

12 *Pauperes quare reijciantur ab accusando, & qui sint illi qui reijciantur.*

13 *Paupertatis definitio ad iudicis arbitrium pertinet.*

14 *Accusans duos, tertium non potest accusare.*

Prohi-

1 PRohibitorium est edictum, de nõ accusando: ideo quibus non interdicitur, censetur permissum [a]. Sicut in similibus receptum [b]. Prohibetur autem accusare ob delictum proprium, ob sexum, ob ætatem [c], & ratione aliarum causarum, quæ inter explicandum apparebunt. 2 ¶ † Et quanquam supra in delatione admonuerimus, procuratorem regium rationalem, seu duumuiros, vel triumuiros regios esse hodie legitimos accusatores: tamen constat ijs iungi alios accusatores, qui priuati dicuntur, vt persequantur quãti sua interfit ciuiliter, qui instruunt accusationem regiam & deferunt. Et ideo quæ placuerint antiquis de probando accusatore dicam. 3 ¶ † Magnũ opus, de vitæ alterius & famæ integritate perperam, & cum irreparabili iactura disputare. Et proinde in personis accusantium multa perquiri debent, antequam ad id munus instituendum audiantur. Quærendumque in primis in iudicio, cuius conuersationis & fidei is sit, qui accusat. Nam quorum vita culpabilis est, & quorum fides & libertas nescitur, accusare maiores natu leges non sinunt [d].

4 Prohibentur propter proprium delictum infames, qui turpem exercent quæstum [e] publico iudicio damnati, qui nec suam nec suorum prosequũtur iniuriam [f], viles personæ, qui ludicram artem vel lenocinium exercuerunt, vel in arena depugnarunt [g], concubinarij publici, conspirantesque in reum [h]. Et, vt in summa dixerim cum Cicerone [i], [*Omnes, qui alterum nullis impulsi inimicitijs, nulla priuatim læsi iniuria, nullo præmio adducti in iudicium reip. causa vocant, prouidere debent, non solum quid oneris in præsentia tollant, sed etiam quantum in omnem vitam negotij suscipere conentur: legem enim sibi inducunt innocentiæ, virtutumque omnium, qui ab altero vitæ rationem reposcunt: atque eo magis, si id, vt antea dixi, faciunt, nulla re commoti alia, nisi vtilitate communi. Nam qui sibi hoc sumpsit, vt corrigat mores aliorum, & peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse à religione officij declinauerit? &c.*] Demosthenes quoque [k], [*Qui alios*, inquit, *accusare audebit, eum oportet integra fama esse, ne reus elabatur, cum nihil authoritatis ad accusationẽ actor adferet.*] Lycurgus apud Athenienses cum ob eximiam vitæ virtutem, maxima inter eos, qui remp. administrabant, dignitate præcelleret, delinquentium erat accusator, acerrimus in dicendo, vt refert Gemisthius [l]. *Carere debet* [m] *omni vitio, qui paratus est in alium dicere: is demum non maledicit, qui non potest malum ab altero audire. Et multa esse oportet in eo, qui alterum accusat, primum integritatem, & innocentiam, &c.* [n] ... inquit Demosthenes [o]. id est. [*Obseruare tentabo, ne, quod in alijs reprehendo, ipse patiar vel committam* [p].] Consentit huic responsum, quod Deus accusantibus adulteram dedit, [*Qui vestrum sine peccato est, primus in eam iaciat lapidem* [q].] Alioquin obijci merito potest Horatianum illud [r],

> *Cum tua peruideas oculis mala lippus inunctis,*
> *Cur in amicorum vitijs tam cernis acutum,*
> *Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius?*

Cuius itaque grauata est opinio, potissimum periurio, vel alio crimine confesso, is à causarum criminalium testimonio & accusatione repellitur [s]: vt reliqui infames [t]. 5 ¶ † Infamia etenim non solum iuris arcet accusantem: ea enim proculdubio omnium consensu reijcit: sed etiam & facti, quam etsi aliqua ratiuncula excusetur, tamen inter bonos, & graues minuit bonã opinionem [v]. Et mihi persuadeo, inter bonos & graues annumerari iudices, qui viri boni gerunt officiũ [x]. Et infamis dicitur, cuius opinio læsa & imminuta est inter bonos & graues [y]. Existimatio quippe, est status dignitatis nostræ legibus & moribus comprobatus, qui ex delicto nostro, authoritate legum vel 6 minuitur vel consumitur [z]. ¶ † Quinimo & propter suspicionem quãdam calumniæ repelli posse accusatorem placuit [a]: etsi ante condemnationem calumniæ, calumniator infamis non sit [b]. Nec ignoro tamen Bartholum [c], Baldum, & Imolam [d], hanc infamiam solam facti non esse sufficientem ad repulsam accusatoris dixisse: eo quod delictum non reuciat, nisi condemnatum [e].

7 ¶ † Verum hoc quidem intelligo, quando iudex eam ignorat, vel vt iudex ideo non reprehendatur, si ita notatum infamia facti solum admiserit. Cæterum, num reijciatur, in arbitrio esse iudicis [f]: & satius facturum, si reijciat huiusmodi infamia notatum, quam si admittat, existimo, etsi de eo crimine is damnatus non sit. Idq; mihi æquius videtur, cum iudicia sine suspicione fieri debeãt [g], & suspicio rationabilis dicatur, quæ si probata esset talis, legitima haberetur [h]. Accedit quod testis, & plus quam testis accusator est. Et proinde, saltem vt in teste, admittere debemus, iudicem inquirere debere, num sit inhonestæ vel inculpatæ vitæ: nam & testem infamis vitæ sola repellit, etsi accusatus vel damnatus eam ob causam non sit [i]: cum & eadem fere in accusationibus, ac in 8 testibus exigamus [k]: ¶ † Non eo tamen inficias absolutum à crimine, ideo solum, quod suspicio criminis sit, reijciendum, sententia absolutionis rite & legitimo ordine prolata, quæ transiit in rem iudicatam: aliter enim contra iuris regulas [l], de eodem crimine esset bis iudicare. Nisi forsan quis suas vel suorum prosequatur iniurias, quo casu via exceptionis potest quis crimen obijcere iudicatum [m]: aliter non licet, quia absolutio rei iudicatæ, pro veritate habetur [n]. Quod si de crimine quis semel damnatus sit, & pœnam subierit, certe de eodem crimine repeti [o] non potest accusatio, nec pœna sumi iterum: cum is in pristinum redijsse dicatur statum [p]. Verum remanet postea suspicio cõmittendi facile similis criminis, vnde repelluntur huiusmodi [q]. Nec M. Fidustius senator à M. Antonio alia de causa, vt ait Plinius [r], proscriptus est, quam quod a L. Sylla alias fuisset 9 proscriptus. ¶ † Quemadmodũ probatũ est propter calumniæ suspicionẽ, inimicos ab accusatione arceri [s]: in dubijs enim benigniorẽ sequi oportet viã [t]: & satius ab initio præcauere, quã post vulneratã causam remediũ quærere [u]. Intelligimus nihilominus suspicionẽ non leuis præsumptionis, sed argumentis probatæ, iuris & de iure: veluti qui aliquid commisit, in eodem genere mali suspectus, & ideo repellendus dicitur [x]. Sicuti & semel bonus in eodem genere boni, talis semper 10 præsumitur [y]. ¶ † Prohibentur eadẽ quoq; ratione, vt suspecti criminum, socij accusare socios [z]. ne quis inquit lex [a], sibi blandiatur obiectu cuiuslibet criminis, de se in quæstione confessus, veniam sperans propter flagitia adiuncti: vel ne propter communionem criminis, personę superioris optet cõsortium: aut ne in ipsa supremorum suorum sorte, inimici supplicio velit saluari, aut eripi se posse confidat studio, vel priuilegio nominati.

si filium, C. de liber caus.
a L. si duo, de dolo in P. L. si filium; C. de libe. cau.
a L. fin. C. de accusat.

Nec

11 ¶ † Nec creditur eius accusationi, qui moriturus crimen in alium côtorquet: nisi & ipsum alius fulciatur probationibus [a]. Quamuis & aliæ accedant in horum reprobatione causæ, vtpote, quod particeps sceleris non sit iustus reprehensor morum, quos ipse approbauit [b]. Et sociorū criminis pro socijs non admittatur testimonium [c]: quia inde consequi possunt veritatem: culpā in alium transferendo, vt ipsi liberentur. Et sic in propria causa dicerent testimonium, quod prohibitum est [d]. Propria causa dicitur, ex qua quis emolumentum vel damnum consequi potest [e]. Excipio tamen casus, in quibus receptum ob immanitatem criminum torqueri reos in caput sociorum: veluti si de latronibus detegendis [f] agatur, potissimum Isauricis [g], de falsa moneta [h], de maleficis [i], de criminibus seruorum [k], & similium. 12 ¶ † Suspicio etiam corruptionis reijcit pauperes in iure ab accusatione [l], si non habeat 50. aureos in bonis, vel centum [m]. Cogit enim paupertas ad illicita & immania, vt etiam audeat ideo pater vendere proprium filium [n]. Et Horatius [o],

Magnum pauperies opprobrium, iubet
Quidvis & facere & pati,
Virtutisque viam deserit arduæ.

Et Martial. [p].

——O quantum cogit egestas!

13 ¶ † Verum hodie cum probitas hominum non ex pecunijs pendeat, si ea & fides in paupere eluceant, bonus iudex non ideo contemnet accusationem: sic enim & iura distinguunt [q]. Eritque in arbitrio iudicis, definire quantitatem patrimonij pro paupertate conuincenda [r]. 14 ¶ † Huc pertinet suspicio illa turpis lucri captandi in eo, qui cum duos accusauerit, adhuc tertium accusare desiderat: ideo repulsus ab accusatione [s], nisi suam vel suorum prosequatur iniuriam [t].

de Prohibitione accusandi ob Sexum. Cap. 13.

1 *Mulier quare non potest accusare regulariter, nisi suam vel suorum prosequatur iniuriam. & 4.*
Mulier aut odit, aut amat, non datur medium.
Varia est. Non iudicat: nec postulat. eod.
2 *Caia Affrania causidica impudica.*
3 *Senaculum mulierum inductum, postea sublatum.*
5 *Falsas tabulas cur mulieres accusare possunt testamenti.*
6 *Mulieres de Annona quare accusant.*
7 *Mulier in certis criminibus potest denunciare, non accusare.*
8 *Maiestatis crimen quomodo mulieres obycere possunt.*
9 *Suspectum tutorem quando mulier, & qua accusare possit.*
10 *Sexus distinctio in quibus facienda.*
11 *Adulterium quomodo obyciat marito vxor.*

1 Mulieres, quæ nec suam, nec suorum prosequuntur iniuriam, ab accusandi officio arcentur [v]. Siquidem iure reiciuntur ab accusatione, qui affectione aliqua amicitiæ, vel odij laborant [x]. Nec accusatio vnquam, vt ait Philo Iudæus [y], tam est molesta, quam cum ex professo inimicis committitur: imminet enim tunc periculum calumniæ, qui reicit accusatorem [z]. Cæterum mulier aut amat aut odit, nihil datur tertium, vt ait Mimercus. Et modus mulieris nullus est, teste Platone [a]. Extrema tantum sequitur, eaq; percupide, vt neq; ob ea liberis proprijs parcat, vt tragici nos moneant exemplo Medeæ, vt Libanios [b], & aliarum, & Iustinianus quoque [c]: & à nimio amore facile in odium implacabile & calumnias transeunt, vt illa Putifaris principis eunuchorum Pharaonis facto docuit [d], quæ contempta merito à Iosepho, in eum sæuissimam calumniam 2 meditata est. ¶ † Dehinc accusatorem fixum verumque semper esse oportet, vt scribit Cicero [e], nec variantem vel desistentem ab instituta accusatione [f]: vt ab ijs exigitur testimonium, quorum fides non vacillat [g]. Porro mulierum natura varia, & mutabilis [h]. Et D. Ambrosius mulierem à mollitie, & mentis mutabilitate dictam arbitratur: sicuti virum, à virtute [i]. Dioclet. & Maximi. quoque vocant voluntates mulierum momentaneas [k]. Ideo & hoc præcipitium incōsideratæ voluntatis mulieribus occlusum est: ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substātiæ earum conuertatur, vt ait Iustinianus [l]. Atque cum in multis conditionis deterioris fœminæ viris sint [m], inter cætera, & actus illis iudiciales publici adempti iure communi sunt, vt iudicandi [n], & causas publicę agendi in foro [o], à tempore Calphurniæ, quæ causam dedit edicto, siue eam melius Caiam Afraniam dicas, quæ Romæ insignis impudentiæ fuit, cuiusdam Licinij Bructionis vxor, quæ in vsitatis foro latratibus assidue tribunalia exercendo, ad muliebris calumniæ notissimum exemplū euasit, vt Valerius Max. tradit [p]. Nec hic sunt obijcienda priuilegia & quæ aliquando bene successerunt, ex persona fœminarum: nam ea quæ raro fiunt, non merentur legem [q]. Erat Debora prophetes, quæ iudicauit populum [r]. Iudicarunt & aliquando ex priuilegio, vel consuetudine patronæ de clientibus in Gallia [s], & alibi [t] inter subditos vel per se, 3 vel per alios prudentes. ¶ † Sed hæc rara & periculosa cum sint, imitanda non sunt. Et ea quæ iam contigerunt sapientiores efficere debēt posteros. Quid enim sperandum est à muliere, quam muliebre, aut pessimum, aut ridiculum? Quod experientia illius senaculi matronarum, ex permissu Heliogabali, seu Varij vel Antonini dicti, instituti ob matris suæ indulgentiam. Quodque eo cum matre necato, sublatū est, statutumq; ne vnquam vlla mulier senatum Romanum ingrederetur: vt antea Heliogabalus matrem admiserat, vtque inferis eius caput deuoueretur, dicaretur, per quē id esset factū, teste huius rei locupletissimo Lampridio [u]. Vt & postea Aureliani Cæsaris conatus, restituere senaculū matronis volentis, in irritū esse 4 ferunt [x]. ¶ † Cur aut mulieribus liceat accusare, si suam suorumq; prosequantur iniuriā, ratio certe esse potest, quod præsumptio est tunc eas non temere ad accusandū, sed consulto venisse, & ideo nec facile destituturas accusationē, quia tenaces memoria iniuriarū sunt, & vindictæ summopere cupidæ: & si de lucro captando ex ea accusatione instituta agatur, difficilioris præuaricationis, vt- 5 pote auarissimo genere illarū existente [y]. ¶ † Proinde existimarim expiscandā inde rationē, cur in crimine falsarum tabularū accusatrices admittantur [z]: nempe, quia sua interest, non autē vt interpretes, reor, id esse receptū propter grauitatem criminis falsi: siquidē & ab eo accusando repelli 6 non inuenio, si sua nō intersit [a]. ¶ † Forsan & eadē ratione receptum diceremus, mulierem in crimine legis Iuliæ de annona accusare posse [b], propter publicam

publicam & conſequenter ſuam vtilitatem: intereſt enim & mulieris non onerari, vel fraudari annonam, ea quā & ipſa commodum vel damnum conſequitur. Hinc enim fames oritur, & cariores res redduntur[a]. Sed probabilior ſententia alia mihi, potius mulieres recipi ad detegendas & denunciandas, quam accuſandas fraudes in annona commiſſas. Moueor verbis Papiniani his[b], ex Seueri & Antonini reſcripto, [*Et ſi non ſolent hoc genus nunciationis mulieres exercere: quia tamen demonſtraturam te ea, quæ ad vtilitatem annonæ pertinent, polliceris, præfectum annonæ docere potes.*] In quibus explicandis nunciationem, pro accuſatione publica accipi, Accurſ. perſuadere nititur, quod non probo. Nam & Martianus[c] ſic ſcribit, Mulierem à præfecto annonæ audiri deferentem, Seueri & Antonini reſcripto. Multum autem intereſſe inter delationem, & accuſationem iam explicauimus, vt non oporteat ita confundi. Neq; omnis, 8 qui poteſt denunciare, poteſt accuſare[d]. ¶ † Idipſum exiſtimauerim dicendum, in quæſtione accuſationis criminis maieſtatis: vt audiendas mulieres, non tanquam accuſatrices, ſed vt detegentes vel delatrices putem. Et ita Papinianum[e] cenſuiſſe opinor, dum ait, [*in quæſtionibus læſæ maieſtatis etiam mulieres audiuntur.*] Explicatque ſtatim exemplo. [*Coniurationem denique Lucij Catilinæ Fuluia mulier detexit, & M. Tullium conſulem in iudicium eius inſtruxit.*] Cuius verba delationem tantum probant, & ex exemplo facti Fuluiæ liquet. Ea enim, vt author Saluſtius[f], habebat veterem ſtupri conſuetudinem cum Q. Curio coniurationis Catilinariæ conſorte, à quo cum narraſſet pluribus audita de ea coniuratione, quantumq; periculi immineret Reipublicæ, ſuppreſſo nomine Curij & authoris, quod dixerat ad aures Ciceronis peruenit, & ita anſam oppoſitionis & præuentionis coniurationis dedit. Idque citra iudicij formulam, vt ad amuſſim tradit Appianus Alexandrinus[g]. Receptum autem eſt in hoc crimine teſtimonium mulieris, ob difficilem alioquin coniuratorum detectionem. Quamobrem & in hoc quoque omnium habetur teſtium æqua conditio, quanquam in alijs reijciantur[h], vt & in alijs criminibus, quæ ſolent ſecreto & clam committi, vt in ſimonia[i]. Non tamen iſtæ denunciationes conceſſæ arguunt permiſſam fuiſſe accuſationem; ſiquidem qui denunciat, ab accuſatione deſiſtere poteſt, ſine metu pœnæ calumniæ[k]. Non erit itaque recurrendum poſthac ad illas exceptiones gloſſarum & interpretum, qui hoc & pleraque alia, quæ ad ius commune non poſſunt referri, ſinguli iure 9 admittenda, & ſæpe ſine ratione putant. ¶ † Sicuti dum inueniunt mulierem ſuſpecti accuſationem inſtituere poſſe[l], ſed, inquiunt, iure ſingulari: cum tamen iure communi tantum ad id admittantur, non quidem promiſcue omnes, ſed illæ quarum intereſt, quæ iure neceſſitudinis iunguntur pupillis, quorum iniurias proſequi poſſunt, & maxime quia aliquando illis poſſunt ſuccedere, & conſequenter intereſt earum, illorum bona con-10 ſeruari, & remoueri ſuſpectos tutores. ¶ † Quod ſi quis tam Platonicus videri velit, vt hæc munera mulieribus velit accuſandi etiam communicanda, & contendat iure etiam Cæſareo ſublatam[m] ſexus differentiam, & naturæ vocatos accuſatores, qui fœmineo ſexu diſtinctionem in iuribus conſtituunt: Reſpondebo, ſublatam quidem differentiam in his, quæ communicari poſſunt: verum ſicut ſexus ipſe non poteſt vtriuſque confundi, & impoſſibile eſt mulierem virum eſſe: ſic & quæ proprie viri ſunt, differre à mulieribus, & contra, neceſſarium eſt. Fragilis natura & mutabilis mulierum vt mollior, vt ei leuiora etiam ſolum in republica, mulieroſus in hac parte Plato quamuis, communicanda cenſuerit, ſtatueritque, non grauiora, quæ ſolis viris tractanda relinquit[n]. Et iura propter pudicitiæ periculum, eas intereſſe conſortijs publicis noluerunt[o]. Concludamus ergo, reijci ab accuſatione publicorum iudiciorum mulieres, niſi ſuam vel ſuorum perſequantur iniuriam, vel ſi quid interſit illarum. Neque ideo minus eis licere denunciationes facere: imo & licere illis crimen publicum inferre, at non iure accuſationis, ſed ciuili quodammo-11 do, vt vel ſe, vel ſua defendant. ¶ † Vt accidit, quando de adulterio maritum interpellant[p]: non enim ob vindictam publicam id facere videntur, ſed vt thorus ſeparetur, & lucra nuptialia ob delictum conſequantur[q], quæ ſeparatam habent proſecutionem[r]. Nec iure ciuili pro crimine adulterij licet vxori reum facere maritum[ſ]. Nec iure proprio, quia lex Iulia vetat: nec iure extranei, quia mulier[t]. Prohibente etiam lege antiqua 12. Tabul. de qua Gellius[v], [*qua, in adulterio vxorem ſi deprehendiſſes, ſine iudicio impune necares: illa te, ſi adulterares, digito non poſſet contingere.*] Receptum tamen vxorem ream adulterij factam, via exceptionis poſſe maritum lenocinij deferre: non autem accuſare, verumtamen ex eo à iudice puniendum[u]. Neque puniebat lex ciuilis virum de adulterio à muliere accuſatum. Quamuis lex Chriſtiana in vtroque coniuge adulterium punibile æquo iure ſtatuerit, quo vtimur[y]. Et ſecretam etiam ſimoniam detegentes mulieres, placuit audiri[z].

a l. annonam, de extraordin. criminib.
b in l. ſi. ſ. ſi. ad l. Iul. de annona lib. 48. P. tit. 12.
c in l. mulier, de accuſ. in P.
d ca. ad diſſoluendū, de deſponſ. impub. C. l. quemadmodū ſ. ſi. de iureiur. ...
e l. in quæſtio. 8. ad leg. Iul. maieſt. in P.
f in coniurat. Catil.
g lib. 2. de bel. ciuilibus.
h l. nullus, C. ad leg. Iul. maieſt. ...
i c. ... de electione.
k c. ... de accuſ. ...
l l. 1. ſ. conſequens, de ſuſp. tutor. in P.
m l. maritum ... C. de lib. præter. lege 12. Tabul. C. de legit. hæred. ... apud Iuſtinian.
n Plato, 5. de Repub. vel de iuſto.
o l. maritus, de procur. C.
p l. viro & vxore, ſol. matri. P.
q ca. plerumque, de donat. inter vir. & vx. l. conſenſu, ſ. vir quoque, de repud. C. l. i. ... & l. cum mulier, ſo. matri. in P. ſ. quia vero plurimas, & ſ. cauſas, vt ... in auth.
r ca. tuæ, de procur.
ſ l. 1. ad leg. Iul. de adult. C.
t c. quod miſericordem iudicem, 32. q. 1. vide ratio. apud Iacob. de Belloviſu, in tracta. crimin. tit. de lenonib. n. 40.
v lib. 10. c. 23.
u l. 2. ſ. ſi publico, verſ. vnde, ad leg. Iul. de adult. in P.
y ca. Chriſtiana, 32. q. 5.
z ca. tanta, de ſimo.

de Prohibitione accuſationis ob Ætatem. Cap. 14.

1 *Pupilli, ſi eorum interſit, accuſant, non aliter.*
2 *Tutores quando pro pupillis accuſant.*
Curator quando pro adulto conuenitur.

1 PRopter † ætatem prohibentur accuſare pupilli[a], niſi ad eos negociū pertineat: & tunc ea conſilio tutorum, vel cum illis agunt, vt ſi patris 2 auiq; mortem vlciſcantur[b]. ¶ † Interdum autem tutores tenentur in ſe iudicium ſuſcipere pro pupillo: interdum illos ipſos pupillos exhibere, vt ipſis authoribus iudicium ſuſcipiatur[c]. Suſcipiunt autem pro infantibus, pupillis ſcilicet, qui fari non poſſunt[d], vel pro abſentibus: ijs autem qui ſeptennium exceſſerunt, authoritatem præſtant. Sicuti in adultis, pro abſentibus curator ſolus omnimodo conuenitur, iudiciumq; ſuſcipit. Præſentibus autem illis, agentibus, facultas & licentia datur, vel ipſum adultum præſentem in iudicium vocandi, vt conſenſu curatorum conueniatur: vel contra curatorē agendi, vt litem ſuſcipiat[e]. Adijcitur autem ijs tutorum & curatorum perſona, quia cautius & melius fit cum ſuaſione perfectiſſima & reſponſa facere minores, litemq; inferre: ne ea ſua imperitia & iuuenili calore, aliquid vel dicant vel taceant, quod ſi non fuiſſet expreſſum, vel fuiſſet prolatum, eis prodeſſe poterat, & eos à deteriore calculo eripe-

a l. qui accuſare, ſ. de accuſat. P.
b Vlp. l. mulieri. ſ. de popul. actio lib. 47. P. tit. 23. Pap. l. 2. ſ. pupillis, de accuſat. in P. l. de pupillo, de nou. oper. nunc.
c l. 1. ſ. ſufficit, de admin. tut.
d l. ſi infanti, de iure delib. C.
e d. ſ. ſufficit, l. 1. de adminiſtra. tut.

re [a]. Accedit, quod minor sine tutoris aut curatoris authoritate legitimam personam standi in iudicio non habet [b]: nec ius dicendi sententiam habet [c], vtpote qui & visa ignorat [d]. Et indecorum est alios reprehendere eos, qui seipsos nō norunt regere [e], qualis est pupillus [f]: qui nec testis esse potest, ob lubricum consilij sui [g]. Sed de his hactenus, plura namque videnda in gloss. cap. 1. de accusator.

a l. clarū, C. de autho. prest.
b l. 1. & 2. quan. legit. pers. stan. in iud. habe. C.
c fin. de iudic. lib. 2.
d l. 1 & 2 parte de elect. in 6. l. cū prætor, ff. de iud. in ff.
e l. fin. de iust. & fac. ignor. in ff.
f l. si tem. pup. sal. fore. in ff.
g l. impuberes de test. monet.

Quare, & quomodo Magistratibus, & quibus, interdictum est accusare: & accusari qui nequeunt. Cap. 15.

1 *Accusatoris Dignitas facit illegitimum accusatorem, quare.*
2 *Magistratus quare accusare non possint, & 3. & 4.*
3 *Archonda magistratus qui.*
4 *Legatorum Romanorum constantia in contemnendis diuitijs.*
Amicitia priuata postponenda saluti, & mandatis reipub. eod.
5 *Magistratus iure Romano qui accusari nequeant: & qui possint, & quomodo etiam maiores & 8.*
6 *Miltiadis bonitas, & calumnia, item Alcibiadis.*
Inuidia malum bonos & digniores impetit maxime. 5. & 6.
7 *Absentes reip. ab. causa accusari nequeant.*
9 *Accusatio in superiores personas, & bonæ opinionis ægre admittitur, aut nunquam.*

1 Cauendum † censeo, ne accusatores tantæ sint dignitatis, vt pro arbitrio opprimere possint reos, maiorum exemplo. Apud quos aliquando P. Africani accusatoris nimia dignitas, Lucio Cottæ profuit. Noluerunt enim sapientissimi viri, qui tum rem illam iudicabāt, ita quemquam cadere in iudicio, vt nimis aduersarij viribus abiectus videretur, vt ait Cicero [h]. Neq; aliā ob causam Cn. Cornelius maiestatis reus Q. Metello. L. Lucullo: Q. Hortensio, M. Lepido. P. Clodius incesti & sacrilegij accusatus, & M. Tullio Cicerone testimonium dicentibus, absoluti sunt, quod obiectum crimen causæ nocuisse videretur, vt refert 2 Valerius Maximus [i]. ¶ † [*Alij*, inquit Marcellus [k], *accusare non possunt propter magistratum potestatémve, in qua agentes sine fraude in ius euocari non possunt* [l].] In fragmento etiam literarum Adriani Cæsaris [m], τοὺς ἄρχοντας ἐν ᾧ ἄρχουσιν ἐνιαυτῷ, μὴ οἰκείαν δίκην ἰδίαν, μήτε διωκέτων, μήτε φευγέτων, μήτε περὶ ὧν ἐπιτροποι ἢ κυράτορές εἰσιν, &c. id est, *magistratus ἄρχοντας, quo anno cum imperio sunt, neq; propriam, neq; eorum, quorum tutelam vel curam gerunt, causam in iudicio vel agendo vel defendendo sustinento. Simulac vero magistratus dies exierit, non ipsis tantum aduersus reos suos, sed etiam alijs aduersus ipsos, litem intentare ius fasq; esto.* Hoc tamen exemplar literarum Alciatus ratus est [n] loqui tantum de summis Atheniensium magistratibus, nec ad Romanorum magistratus pertinere. Mihi autem placet, & ad Romanorum magistra-3 tus maiores pertinere. ¶ † Nam quamuis sciamus, ἄρχοντας fuisse principes summos Atheniensium, qui iudices constituebant, præerantq; iudicijs, ex quibus vnius nomine fasti describebantur, sicut apud Romanos per consules, vt notat Iulius Pollux [o]. Nihilominus & verum est, ἄρχοντα etiam vsurpari pro quolibet principe, duce, vel magistratu summo: veluti Aristoteles dixit [p], στρατιᾶς ἄρχοντα, καὶ πόλεως, ἢ οἴκου, principem seu archonta exercitus, ciuitatis, & domus. Thucidides ἄρχοντα τῶν ἱππέων, principem seu ducem equitum. Et Iulius Pollux [q] scribit, ἄρχοντα dici & ἡγεμόνα, στρατηγόν, βασιλέα, δυνάστην, ἐπιστάτην, ὕπαρχον, πατρίαρχον, &c. Maiores Romani itaq; magistratus archondes dici possunt, & Adriani epistola continentur, quales erant prætores, consules, & alij, qui creabantur centuriatis comitijs, non qui tributis & curiatis, qui minores erant [r]. Idcirco obseruare licet verba Vlpiani, dum ait [s], [*sed verum est, si is sit magistratus qui sine fraude in ius vocari non potest, expectandum esse quoad magistratu abeat.*] Vnde liquet & alios esse, qui sine fraude in ius esse possint etiam apud Romanos, & qui non possint, dum gerunt magistratum. Et rursum idem Vlpianus [t], [*& putat Pomponius debere dici quoad maritus magistratum gerit patris quoq; accusationem impediendam: ne fortè spoliatur marito ius, quod cum eo æquale habet.*] Hinc & factum, vt neque volentibus priuatis, cum quibus prætori agendum est, sine authoritate principis ius esset in iudicio existendi [u]. Nec placet glossa [x], quæ hoc ius non vocandi vel existendi in iudicio, communicat maioribus & minoribus magistratibus, quia repugnant iam probata: & constat minores magistratus, vt municipales, si damnum dederint, posse in iudicium vocari [y] & iudices ordinarios [y]. Sed cur magistratibus maioribus potissimum olim erat adempta priuatos accusandi facultas, audiamus. Quia eorum cura & sollicitudo magis vniuersorum, & rempublicam respiciebat, quam priuatorum accusationem [a]: immissa propriæ iniuriæ sollicitudine. 4 ¶ † Celebre exemplum Romanorum apud Tarentinos legatorum, qui cum Tarentum ad res repetendas missi fuissent, cumque grauissimas iniurias ibi accepissent, vnus etiam vrina respersus esset, in theatrum, vt est consuetudo Græciæ, introducti, legationem quibus acceperant verbis peregerunt: de his, quæ passi erant, conquesti non sunt [b]. Sic Publius Popilius ad Antiochum legatus à Romanis missus, vt eum abstinere Ægypto, aut si iam incessisset, excedere iuberet: cum in Ægypto cum rex inuenisset, osculumque ei rex obtulisset (nam coluerat inter cæteros P. Popilium Antiochus, cum Romæ obses esset) tunc facessere interim priuatam amicitiam iubet, cum mandata patriæ intercedant. Prolatoq; senatus decreto, & tradito cum cunctari regem videret, consultationemque ad amicos referre: ibi Popilius virga, quam in manu gerebat, amplo circulo inclusum, vt amicos caperet, consulere iubet, nec prius inde exire, quam responsum senatui daret, aut pacem, aut bellum cum Romanis habiturum, vt narrat Iustinus [c] ex Trogo. Factum inde, vt milites, qui pro pace excubant [d], accusare passim non possint propter sacramentum [e]: nisi suam aut suorum 5 prosequantur iniuriam [f]. ¶ † Accedit superioribus, quod ijsdem rationibus, quibus interdictum est magistratibus maioribus accusare, & prohibitum est, ne quandiu gererent magistratum, accusarentur, vel in ius vocarentur [g]: qui enim præsunt, & ob potentiam inferioribus nocere possunt. Et contra, qui multis præest, multorum contrahit inimicitias & odia, & facile moliuntur, qui oderunt, calumnias. Nec populares, inquit Aristoteles [h], accusatores in iudicium vocare consueuerunt, sed nobiles.

h pro Metello.
i lib. 8 ca. 1.
k l. qui accusare, de accusat.
l idem in l. si maritus ff. in magistratu, ad l. Iul. de adult. in ff.
m l. d. l. qui accusare, & 2. de in ius voc. & l. nec magistratibus, de iniur. & l. pars Herenn. ff. de iudic. lib. 9 tit. 1.
n in d. dispunction. ca. 6.
o li. 8. Onomast. vbi agit de nominib. magistrat. Athenienss.
p li. de Mundo.
q lib. 2. cap. ...
r Gel. lib. 13. ...
s ...
t l. 6. ...
u l. Ille ...
x ...
y ...
a Pau. in l. qui ...
b Val. Max. li. 2. ca. 2.
c lib. 31 ...
d l. milites, ff. de accus.
e l. qui accusare, de accus.
f l. non ...
g l. ...
h li. 5. Polit. c. ...

Summa

Summa [a] petit liuor, perflant altissima venti,
Summa petunt dextra fulmina missa Iouis.

Atque,

Sæpius [b] ventis agitatur ingens
Pinus, & celsæ grauiore casu
Decidunt turres, feriuntq́, summos
Fulmina montes.

6 ¶ † In Miltiade erat summa humanitas, tum mira comitas vt nemo tam humilis esset, cui nõ ad eum aditus pateret: magna authoritas apud omnes ciuitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Hęc tamen populus respiciens Atheniensis (quoniam scilicet democratiam fouebat) maluit eum innoxium plecti, quam se diutius in timore esse, vt ait Æmylius Probus [c], & Valerius Maximus [d]. Alcibiades quoque Atheniensis potens & maior quam priuatus existimabatur, multos enim liberalitate deuinxerat, plures etiam opera forensi suos reddiderat. Quare fiebat vt omnium oculos, quotiescunque in publicum prodisset, in se conuerteret: neque ei par quisquam in ciuitate poneretur. Itaque non solum in eum spem habebant maximam, sed etiam timorem, quod & obesse & prodesse plurimum poterat: is tamen postea damnatus capite: restitutus, rursumq; & tandem odio habitus. Cui maxime malo fuisse putatum est nimiam opinionem ingenij atque virtutis: timebatur enim non minus quam diligebatur, ne secunda fortuna magnisque opibus elatus, tyrannidem occupasset [e]. Et vt ait Polybius [f], præclara facinora, & res ab aliquo egregie gestæ, magnam plerumque inuidiam, & graues calumnias conflare solent. Nec vlla vehementior calumnia, teste Liuio [g], quam quæ regnandi cupiditate suscipitur. Dicebat Demosthenes [h], καλλὸν, τὸ μηδεμίαν χαλεπὴν φυγεῖν. καὶ τῷ δὲ εὐδαιμόνι γε. ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ὁ σωφρόνως μὲν φυγὼν, μηδεπώποτε δ' ἐξελεγχθεὶς ἀδικῶν διὰ ἐγκλήματι γίγνεται ἄνδρα τοῦτο δικαίως. id est, [*pulchrum illud, nullum fieri reum criminis: imo sane etiam fortunatum. Sed qui magis aliquis si sit reus factus, nunquam reus peractus, vituperandus iure propterea fuerit?*] Cato primus Portiæ gentis, optimus vir, senator optimus, imperator optimus, optimus orator dictus, tamen multorum odio laborauit: & ideo quater & quadragies causam dixit, nec quisquam sæpius eo postulatus, tamen semper absolutus, vt author Plinius [i]. Iuraque pontificia prædicant, viros præstantes calumnijs multorum expositos ob odium malorum: ideo accusationes in eos facile non admittendas [k].] Et vocatis in iudicium legatis, in legatione exceptio competet iuris reuocandi domum, hoc est, differendi iudicij, donec domum 7 redierint, & legatione functi sint [l]. ¶ † Lex Mennia etiam eorum, qui reipub. causa abessent, nomina recipi inter reos vetabat [m]. Recisumque est iudicium Cn. Dolabellæ, quo Philodamũ Opuntium damnauerat, tum cum ei legatio Romam à suis ciuibus esset data [n]. Atque iudices & magistratus post depositos fasces, & abdicationem magistratuum & dignitatum, in prouincia & administratione quam rexerant, remanebant per quinquaginta dies, vt pateret tunc priuatis omnibus accusandi copia [o]. Nam placuit magistratus etiam posse reos postulari pendente magistratu, sed differri eorum accusationem interim, cautione sistendi iudicio præbita, vsque dum honore functi 8 essent [p]. ¶ † Non pigebit tamen adnotasse casus quosdam, in quibus magistratus & maiores dum funguntur dignitate, in iudicio esse possunt: vt si accusent, & res ex delicto contrectata tempore pendente magistratus sit peritura [q], vel actio [r]. Item si in officio delinquant [f]. Alioqnin grassandi daretur facultas, & tribunal fieret latronum spelunca, si asylum esset malorum. [*Perinde est*, inquit Iamblicus, *periculosum, insanienti gladium, ac improbo viro magistratum committere.*] Ideo & dignitatis honos crimine excluditur, & punitur admissum [t]: potissimum hodie in Gallia, quæ habet suos magistratus perpetuos. Nec ideo dignitatum abdicationem expectemus, nisi ob crimen, mortem, vel eiurationem. Neque tamen temere aut leuiter in eos admittitur accusatio, sed re perpensa, & gra- 9 uissimo de crimine. ¶ † Idipsum quod in summis magistratibus, & in præstantissimis viris, qui aliquando fideliter commissam sibi rempublicã gesserunt, statuendum est, & in ijs qui præsunt: scilicet ne temere inferiorum in eos & superiores admittatur accusatio [v]. Extat maiorum exemplum in Metelli causa, qui cum reus repetundarum factus fuisset, & causam diceret, tabulæq; eius ab accusatore expostulatæ, & ad nomen inspiciendum circa iudicium ferrentur, totum consilium ab earum contemplatione oculos auertit, ne de aliqua re, quæ in his relata esset, videretur dubitasse. Non in tabulis, sed in vita Q. Metelli argumenta sinceræ administratæ prouinciæ legenda sibi iudices crediderunt: indignum rati integritatem tanti viri, exigua cera & paucis literis perpendi [a].

a Ouid. 1. de remed. Amo.
b Horat. lib. 2. Car. ode 10.
c in vita Milti.
d lib. 5 cap. de ingratis.
e Æmyl. Prob. in Alcib.
f lib. 1. histo.
g lib. 4. dec.
h [illegible] de Cor.
i lib. 7. ca. 27.
k cap. qualiter & quando, in [illegible] de accus.
l l. [illegible] ff. de iudiciis.
m [illegible]
n Cic. Verr. 4.
o [illegible] iud. [illegible]
p [illegible]
q l. senatusconsulto, de offic. præsi. in F.
r d. l. senatusconsulto, & l. more [illegible], C. de rei vend. eff.
f l. iubemus, ad leg. Iul. repet. C.
t l. 2. & 3. vbi senat. vel clari. C. & si tamen contigerit. tit. vt differ. iudic. [illegible] interpell. accusa. &c. in Auth. coll. 9.
v cap. omni, 6. q. 1.
a Val. Max. lib. 2. ca. 5.

---

de Personis reiectis ab accusando ob Status Conditionem.
Cap. 16.

1 *Frater fratrem de crimine non accusat impune.*
2 *Fraterna inimicitia perniciosissima.*
3 *Familiaris accusatio non auditur.*
4 *Filius patrem nullo modo accusat, nec matrem.*
5 *Ingratitudinis exheredandi & reuocandi donationem causa accusasse de crimine patrem aut matrem.*
6 *Alumnus patrem nutricium non potest accusare.*
7 *Pater si velit accusat & defert iudici filium, & eius oblatio minuit pœnam filio delinquenti.*
Et nu. 8.
8 *Rhaconis erga iustitiam, & filij delictum mirabile exemplum.*
9 *Filij contumacis pœna ex lege diuina.*

1 SVnt † quædam status conditiones, quæ reijciunt etiam accusatores [y]. Itaque frater fratrem non accusat de grauiori, & capitali crimine: & si de facto id ausus fuerit, exilio punitur [z]: de leui accusat [a]. Leuia dicuntur, priuata, quæ summarie & de plano potest prætor discutere [b]. 2 ¶ † Sanctio hæc humanæ societatis & amicitiæ fraternæ continendæ causa videtur inducta. Quæ maxima est, vt contra, dum in inimicitiam degenerat, odium habet fere implacabile, & domorum & familiarum subruit fundamenta. Exemplo est Pelopidarum familia intestinis odijs atrocissime conuulsa ab Atreo & Thyeste. Et Oedipodi regis à fratribus Ethcocle & Polynice, quorum nec post mortem quieuisse discordiam ferunt Callimachus, & Ouidius in Ibin. Et primum homicidium in fratre admissum à Caino legimus [c]: & multa scelera molitos fratres filios Iacobi in Iosephum fratrem, quod eos accusasset crimine pessimo [d]. 3 ¶ † Accedit quod sola familiaritas (quæ inter alios maior

y l. qui accusare, de accusatio. F.
z l. si magnum, qui accus. non poss. C.
a d. l. si magnum, & l. si sororem, C. eod.
b gl. in l. leuia, de accus. in F.
c Genes. c. 4.
d Genes. c. 37.

maior vis est, quam ea quæ inter fratres est, qui vna ab ineunte ætate nutriuntur) inhibet, ne familiaris familiarem crimine accuset. Atque lex huiusmodi antequam loquatur, à limine accusationis detrudit, & vocem tam funestam potius amputandam, quam audiendam statuit [a]: excepto crimine maiestatis. Ad speciem proditionis pertinere quoque videtur, cum, quem amicum esse existimaueris, videre accusatorem: atq; acerbiora sunt & plus quam hostilia vulnera, quæ ab eo, quem tecum vitæ conniuam & conscium cogitationum admiseris, inferuntur. Sic Dauid [b], [*Si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem vtiq; Et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu vero vnanimis dux meus & notus meus, qui simul mecum capiebas cibos, in domo Domini ambulauimus cum consensu, &c.*] Et rursum [c] ita conqueritur, [*Et enim homo pacis meæ, in quo sperauit, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.*]

4 ¶ † Intercedit vltra familiaritatẽ & communem vitam inter patrem & filium pietas, & vinculum quoddam honorandum: quo fit, ne filius patrem accusare possit [d]. Arbitror & olim Lycophronem Periandri filium ideo relegatum: tanto enim odio patrem est prosecutus propter Melissam matrem, filiam Proclis Epidauriorum tyranni, occisam, vt in Corcyram relegari maluerit, quam vllum reconciliati animi signum ostendere, teste Herodoto [e]. Cham cum successura ei sobule seruituti adiudicatus, quod patrem ebrietatis apud fratres incusasset [f].

5 ¶ † Et inter causas ingratitudinis exhæredationis legitimæ illa [g], si filius patrem in criminalibus causis accusauerit, vel per delationem suam eum fecerit graue dispendium sustinere. Et reuocatur per patrem donatio facta filio tanquam ingrato, si ei aliquod vitæ periculum intulerit [h]. Quod & in matre locum habet, quanquam ad secundas peruenerit nuptias [i].

6 ¶ † Et ob officium paternum receptum, non licere alumno eum, apud quem enutritus instar filij est, accusare [k]. Cornelius Tacitus [l], vt miseriarum & sæuitiæ exemplum atrox refert sub Tiberio! reus pater Q. Vetius Serenus, accusatore filius, etsi de crimine maiestatis ageretur.

7 ¶ † Verumtamen non eadem seruantur in patre erga filium: imo pater si velit, potest accusare filium, vt contumacem, vt insidiantem sibi, si pietas & ratio naturalis animi sui non reuocat intentionem [m]. Extat & Alexandri Cæsaris rescriptum [n], quo pater iure proprio, scilicet potestatis, potest castigare filium, & contumacem offerre præsidi prouinciæ, dicturo sententiam, quam ipse pater voluerit. Idipsumque statuerunt Valerianus & Galienus [o]. Sic Vlpianus [p], [*De plano, inquit, proconsul expedire debet, vt parentibus & patronis obsequium reddatur: commonere etiam & terrere filium à patre ablatum, qui non vt oportet conuersari dicitur.*]

8 ¶ † Iudicis autem officium, in istis paternis delationibus erat, siue crimen in se commissum deferant, siue in alios, mitius quam rigor iuris postulet, animaduertere: ne pater ad supplicium videatur filium detulisse, & ita carnificis officio functus [q]. Exemplum celebre iudicij Artaxerxis regis Persarum: cum enim Mardus quidam genere, nomine Rhacones haberet filium contumacem, & monita sapientiæ aspernantem Cartomem, comprehensum manibus in terga reuinctis ad iudices adduxit, ibique quæcunq; vnquam per audaciam deliquisset cum accusatione commemorauit, & à iudicibus postulauit vt ad mortem raperent. At illi consternati animis, suis sententijs condem… re noluerunt, sed vtrumque ad regem Per…rum Artaxerxem adduxerunt. Is autem constant… instante patre adolescentem præsenti culpa li…auit, grauissimam mortem interminatus, si præter antecedentia peccata in posterum simili in c…ine deprehensus fuisset. Et Rhaconem, qui iam seuerius & incorrupte de liberis sententiam dixisset, collaudatum, in collegium regiorum iudicum cooptauit, teste Æliano [r]. Accusauit de crimine Saul filium Ionatham, & morte damnauit, sed eripuit eum populus [s]. Sicut & Zaleuci filium populus à pœna adulterij, quam inferri iusserat pater [t].

9 ¶ † Lex diuina tamen iubet relapsorum delicta in ipsum patrem commissa seuerius vindicari, cuius hæc verba [u], [*Si genuerit homo filium contumacem & proteruum, qui non audiat patris vel matris imperium, & coercitus obedire contempserit, apprehendent eum & ducent ad seniores ciuitatis illius, & ad portam iudicij, dicentq; ad eos. filius iste noster proteruus & contumax est, monita nostra audire contemnit, comessationibus vacat & luxuria atq; conuiuijs: lapidibus eum obruet populus ciuitatis, & morietur, vt auferatis malum de medio vestri. & vniuersus Israel audiens pertimescat.*]

a Authent. & Nouel. CC in l. pe. qui accus. poss. C.
b Psalm. 54.
c Psalm. 40.
d d. l. qui accusare, §. fin. de accus.
e lib. 3.
f Genes. c. 9.
g §. causas, vt cum de appell. cog. in authen. colla. 8.
h l. fi. C. de reuoc. donat.
i authen. quod mater. C. eo.
k l. iniquum, C. qui accu. non poss.
l lib. 4. Annal.
m l. propter insidias, C. qui accus. non poss.
n in l. 3. de pat. pot. C.
o l. congruentius, de patr. pot. C.
p l. nec quicquam. §. de plano, de offi. procons. & leg.
q l. milites agrum, 13. §. fin. de re milit. & l. nequaquam capite puniendum. l. non omnes, §. desertor, eod. tit. ff.
r lib. 1 de var. histor. ba.
s 1 Reg.
t Val. Max. li. … ca. 5.
u Deut. …

de Prohibita Libertis patronorum, & Seruis dominorum accusatione. Cap. 17.

1 *Liberti patronos accusare nequeunt. Nec contra patroni libertos.*
Serui accusare dominos non possunt: at de iniuria illorum nimia recte conquerentur. eod.
Maiestatis crimen a seruis & libertis dominis & patronis obijci potest. Sed non facile, nec nisi cum alijs concurrentibus. eod.
Et num. 2.
2 *Seruorum dominos accusantium pœna.*

1 Neque † etiam liberti patronos accusare possunt [x]: licet tamen eis de eorum nimia sæuitia conqueri apud præfectum vrbis: vt & seruis aduersus dominos [y]. Nec id etiam præses contemnit, nec tam fauore seruorum, quantum dominorum, quorum interest, ne auxilium contra suam sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur ijs, qui iuste deprecantur [z]. Et quamuis sciam libertum posse de crimine læsæ maiestatis patronos impune accusare, & seruos dominos [a], tamen in alijs certum habeo repudiari: veluti & accusationem de crimine graui patroni in libertum, imminente alioquin pœna patrono vt priuetur hæreditate liberti [b].

2 ¶ † In seruis accusationem erga dominos etiam criminis maiestatis raro, & nisi cum alijs probationibus admittendam probo. Laudoque iudicium priscum: cum enim Cneus Domitius tribunus plebis M. Scaurum, & L. Crassus Cn. Carbonem accusarent, ad eosq; serui reorum venissent, totam multis & grauibus instructuri dominorum criminibus accusationem, non admiserunt iudices, sed vinctos, vt ij pro imperio suo vindicarent, ad dominos remiserunt [c]. Et Sylla, crudelissimus alioquin, cum præmij loco seruis, qui proscriptos à se occidissent, vel indicassent, libertatem edicto proposuisset: seruum tamen Sulpitij Rufi tribuni pleb. quia dominum detexisset & prodidisset, ipse

x l. qui… in fine … qui accus. …
y §. 1. … G. …
z l. 1. §. fina. … de offic. præfect. vrb. ff.
a l. 3. de his qui … sui vel al… pe. … ap. Iustin.
b l. pen. qui accus. non poss. l. qui contra … l. heres… de bon. libert. … l. cum patrono de iure patro. nat.
c Val. Max. li. 6. ca. 5.

ipseqidem manumisit, sed præcipitari protiuus è saxo Tarpcio cum illo suo pileo scelere & parricidio parto, voluit, iussit [a]. Brutus [a] quoque, quum tempore bellorum ciuilium, per Asiam vrbeain suum atq; Caij Crassi traheret imperium, potirus Patariensib. edixit, vt omnes omnino ciues, quicquid in vrbe auri argentive facti aut infecti possiderent, id ad se in medium adferrent: in eos statuto vltimo supplicio, qui celassent, præmio contra ijs, qui detulissent. Porro cum seruus quidam dominum indicasset, inuentaq; fuisset apud eum pecunia, seruum constanter dominum accusantem, cum mater domini in se crimen transferret, laqueo suspendit, & matris pietate motus & filium & matrem absoluit, & pecunia donauit, vt anthor Appia. Alexand [b]. Claudius imperator ediait, ne quis auxilium ferret eis, qui contra dominos vel patronos quid deferrent: qui detulisset, eum ius alios accusandi amissurum [c]. Atque primo quinquennio Neronis, nec Carinas Celer senator, nec Iulius Densus equester, cui fauor in Britannicum crimini dabatur, inter reos, seruis accusantibus recepti sunt [d]. Meminit Suidas [a] Caium imperatorem, seruorum dominatum instituisse, lege lata vt ijs dominos accusare liceret, si quod eorũ peccatum vidissent: verum inde ignem & calamitatẽ orbem terrarum oppressisse, cum serui maximis pœnis dominos subijcereut. Miserrimum namq; est, pro cane leonem & viperam domi nutrire, & intra penates, vbi asylum ab iniurijs inimicorum tutissimum est, à proprijs seruis, quos fidos putamus, obseruari & inuadi [f].

a Plutarch. in Sylla.

b in 4. Bello. ciuil.

c Dion Cass. lib 60. hist.

d Corn. Tacit. lib 13. hist.

a in Caio.

f I...ad senat. Syllana.

de alijs qui Accusare non possunt. Cap. 18.

1 *Accusatoribus pluribus existentibus qui potius eligendi.*
Accusare qui possint remissiue. eod.
2 *Accusare non potest qui destitit, quive prævaricatus est.*
3 *Prætorem Quæstor eius non accusabat.*
Collegam officij nemo accusat iuste. eod.
4 *Accusare non possunt inimici.*
5 *Laici clericos non accusant, nec clerici clericos maioris ordinis quando.*

1 REijciuntur † & aliæ personæ ab accusatione, alijs de causis: de quibus videndus Hostiensis in Sum. tit. de accusatio. glo. in l. qui accusare, eod. tit. in P. & gl. in c. 1. de accus. Et quando plures etiam se offerunt accusatores idonei, non omnes ad accusationem admittuntur, sed iudex eligere debet eum, qui accuset, causa cognita, æstimatis accusatorum personis, vel de dignitate vel ex eo quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia iusta de causa [g]. In quibus causis serui possint accusare docet glo. *In l. accusare, §. omnibus. in ver. rei, de* 2 *accusatio, P.* ¶ † Qui destitit ab accusatione, amplius etiam agere vel accusare prohibetur [h]: sicut & qui 3 semel præuaricatus fuit [i]. ¶ † In controuersia de Tito Albutio reo accusando, inter Caium Iulium, & Cn. Pompeium Strabonem, placuit Pompeium admitti non debere: quia existente Albutio prætore, ei Pompeius fuisset quæstor: & quæstori suo prætorẽ parentis loco esse. Neq; iustiorem vllam aut grauiorem causam necessitudinis posse reperiri, quam coniunctionẽ sortis, quam prouinciæ, quam officij, quam publicam muneris societatẽ. Ideoq; L. Philoni in C. Seruillum, neque Aurelio Scauro in L. Flaccum nominis deferendi potestas data fuit: ne libido violandę necessitudinis autho-4 ritate iudicium comprobaretur [k]. ¶ † Proculdubio non accusant Inimici, vel inimicorum fami-5 liares [l]. ¶ † Neq; clericos accusant laici [m], nec clerici laicos [n]: nisi sint sacerdotes, qui plebeios deferunt suos [o]. Neq; clerici maioris ordinis clericos accusabunt [p]. Quod ad honestatem referendum est. Nam iure ipso contrarium verius est, & admittitur monachus & inferior accusator sui prælati, etiam expensis monasterij [q]. Temere tamen non admittuntur accusatores contra suos prælatos clerici [r].

g Vlpia. in l. si plures, de accus. P.

h l. qui destitit, 2. ad ... Terrul. P. ... §. i. ad leg. Iul. de adult. in l. accusationē, qui accus. non poss.

i ... consult. de præuar. in P.

k hæc Cice. in Diuinat.

l c. repellentur, 7. & ca. meminimus, 33. de accus. cum similib. plurib. ibi per gl. not.

m can. cum P. Mancinella, c. 10. de accus. ca. sunt plurimi, 6. q. 1. & tota 2. q. 7. potissimũ in can. laicos, cum 3 seq.

n can. sicut sacerdotẽ, 2. q. 7.

o ca. decretũ, 2. q. 7.

p can. qualis, ca. clericus, ca. maiorũ, eod. q.

q c. illa, ca 3. & ca. ex parte, ca. 31 de accus. c. 2. dilecti, de maio. & obed. c. que, propter, 2. q. 7.

r c. sunt plurimi, 6. q. 1.

Qui Accusari possint. Cap. 19.

1 *Accusari qui possint. Et num Ætas, vel Sexus impunitatem dent criminibus.*
2 *Magistratus maiores quandiu accusari prohibentur.*
Mortui iure communi accusari non poterant, quibusdam grauioribus criminibus exceptis. eod.
Et num. 3.
4 *Accusari non possunt quibus dispensatum, semel absolutus, & de his accusatis.*
Nec accusantur Christiani ab Hæreticis vel Iudæis. eod. 7.
5 *Absolutus per collusionem aduersarij accusari rursum potest.*
6 *Ferijs Latinis accusare non licuit.*

1 REgula † in vniuersum constituenda de ijs, qui accusari possunt: posse omnes, qui de crimine condemnari possunt, accusari, ijsdem rationibus quibus diximus sæpe interesse reip. delicta puniri, & ideo nota esse [s]. Ergo & accusantur pupilli proximi pubertati: quia capaces furandi & iniuriæ faciendæ [t]. Nec minor ætas Impunitatem dat [u], nec sexus [x]: accusareq; & licebit mulieres, liberos, & seruos, dummodo serui ea his criminibus, quibus accusantur, pœna publici iu-2 dicij affici possint [y]. ¶ † Prohibebantur autem accusari Iure Romanorum, magistratus maiores quandiu gerebant temporalem magistratum, vt supra docuimus [a]. Item & mortuis iure communi [c]: quia crimina reorum morte extinguuntur [b]. [*Omnibus*, inquit Demosthenes [c] *omnium delictorum* 3 *quasi meta, est obitus.*] ¶ † Et ideo nec filij puniendi pro parentibus [d]. Exceptis quibusdam criminibus, ob quæ & in mortuos iudicium exercetur, & eorum bona deferuntur in ærarium: veluti in crimine læsæ maiestatis & repetundarũ [a], & alijs pluribus, quæ cumulat gl. *in l. ex iudiciorum, in verbo* maiestatis, *de accusatio. in P. Et gl. in l. 1 in ver.* Sit extinctũ, *si reus vel accus. mors. fuer.* C. Quibus superfluum esset 4 addere. ¶ † Non potest etiam accusari quis de crimine vel facto, super quo dispensatum est [f]. Neq; etiam semel accusatus & absolutus, de eodem crimine accusari potest [g]: quum de delicto vnius hominis sæpius quæri non possit [h]. Nisi forsan quis ignorans prius de eo crimine institutam fuisse accusationem, suam vel suorum prosequatur iniuriam [i]: vel doceat primum accusatorem præuaricatum fuisse [k]. Legimus etiam Domitianũ [l], Cor-

s l. eum qui nocentem, de iniur. P.

t l. pupillum, 111. de reg. iur.

u l. impunitas, C de pœ. l. auxiliũ, §. in delictis, de minor.

x l. 1 C. si aduers. del. can. illa, 15. q. 1. ca. si quis cuiuslibet, 31. q. 5. c. 1 & c. de del puero.

x d. c. si cuiuslibet.

y Vennle. in l. hos accusare, 12 § omnibus, de accusa. & in lex Iulia de vi priuata, de public. iud. ap. Iulian.

a ex l. hos accusare, de accus. l. si eadem tempus, §. vlt. de adult.

c can. admonere, 11. q. 2. c. quorundam, 13 dist.

b l. 2. & fin. si reus vel accus. mors fuer. C.

c epistol. 34 ad Senatũ, egene, de Lycurgi liberis.

d rubric. ne fil. pro pat. C. l. sancimus, C de pœn. l. crimen paternum, eo. tit. in P.

a in l. ex iudiciorum, eo. de accus.

f sic not. Hostie. in tit. de accus. in Sum. §. quis sit effectus, vers. sed nũquid intelligi debere c. fraternitatis, de schism. c. ex rua, de fil. presbyt. ca. vlt. 25. dist. 119. de generali abolit.

g ... de ijsdem, de accus. ca. diuinæ clem. de pœn dist. 4 ca. illic. 23. q. 7.

h l licet, §. vlt. nem caup sta. &c. P. can. veniem, 15. q. 6.

i l. si eo l, §. ijsdem, de accus. in P.

k l. 3 de præuar. in P. l. si quis homicidij, de accus. C.

l Sueton. in Domitia cap. 7.

neliam virginem maximam absolutam olim, deinde longo interuallo repetitam, atq; conuictam desodi imperasse. Hoc singulare tamen, & probatione vrgente: at iure communi & legibus etiam Athenieosium, vt ait Demosthenes [a], vnum crimen & vnum iudicium, non debet iodicari nisi vna æstimatione & pœna, nec duo vel plures pro 5 eadem imponi possunt. ¶ † Hic tamen considero iudicium recte peractum fuisse: nam si per collusionem aduersarij accusatoris reus liberatur, repetit crimen potest accusatione [b]. Imo si non repetatur accusatio, iudicis officium est, rei veritatem, postquam in gratiam reus cum accusatore redie- 6 rit, inquirere, & crimen examinare [c]. ¶ † Neque etiam licebat accusare diebus feriarũ Latinarum. Quare Calphurnius Saluianus cum Sextum Marium coram Druso præfecto vrbis reum postulas- 7 set, in exilium actus est [d]. ¶ † Non accusantur, nisi suam prosequantur iniuriã, Christiani à Iudæis, aut hæreticis, vel paganis [e].

de Accusatorum Delictis, & primum de Calumniatoribus. Cap. 20.

Lib. 9 C. tit. 46. Lib. 5. Decret. tit. 2.

1 *Accusatorum temeritas tribus modis detegitur & punitur.*
2 *Calumniari quid.*
3 *Calumnia pœna & submissi accusatores, & submittentes tenentur. & qui accusantes ea non tenentur.*
Calumnia modus, laudare. eod.
4 *Calumniam accusatoris mens facit, vel excusat.*
5 *Calumniari etiam videntur, in alijs quam criminibus non probantes, sed pœna calumniatoris criminali non plectuntur.*
6 *Calumniantibus quare pœna imponitur. Et nu. 11.*
7 *Calumniantium extraordinaria pœna.*
8 *Memmia lex de calumniatoribus.*
9 *Calumniatores cito & seuere puniendi.*
10 *Calumnia iudicatam in sententia absolutionis fit. vel reseruatur faciendum.*
12 *Pœna imponenda habita ratione rerum, & personarum.*
13 *Calumniatorum diuersarum nationum diuersa pœna. Et nu. 14.*
14 *Myrtho coronari turpissima pœna. Charunda leges in calumniatores.*
15 *Delatorum falso diuersa pœna diuersorum.*

1 ACcusatorum † temeritas, vt ait Marcellus [f], tribus modis detegitur, & tribus pœnis subijcitur: aut enim calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuersantur. In excessu calumnia, in defectu præuaricatio & tergiuersatio, in medio legitima accusatio. De calumnia primum dicendum breuiter, cumulantes quæ sparsim in superioribus monuimus: de a- 2 lijs postea. ¶ † Calumniari, est falsa crimina intendere [g], scienter [h] & malitiose, studio diuexandi & infamandi. Innuit id Cicero [i], dum ait. [*Nam quod antea te calumniatus sum, indicabo malitiam meam.*] Sic & Nonius calumniam, malitiosam & mendacem infamationem interpretatur. Vnde & calumniam incurrere dicuntur, qui vt se eximant à periculo calumniæ vel desertionis, diffidendo crimini quod mouent, instigant accusatorem, aut instruunt, aut submittunt [k], aut mandant accusare. Qui in fraudem alicuius librum, aut testimonium, falsum scilicet, aliúdve conquisiuisse vel conscripsisse, vel in iudicium protulisse dicontur [l]. Nec tamen submissus calumniæ pœnam ef- 3 fugiet [m]. ¶ † Et secundum Vlpianum [n], coarratorem Demosthenis, λέγεται συκοφάντης, οὐχ ὁ ψευδόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τοῖς πολυπραγμονῶν, τὰ μὴ προσήκοντα, καὶ λέγων πονηρά. id est, [*Calumniator dicitur non is tantum qui mentitur, sed & is qui ea curat, quæ ad se non pertinent, & qui improbe loquitur.*] Et Polybius ait [o], nouum modum calumniandi inuentum, non vituperando, sed laudando, famæ ac commodis hominũ insidiari: quod vitium, inquit, in aulis principum vsque adeo inoleuit, vt ea loca tanquam proprias sedes videatur elegisse. Proinde excusantur à calumniæ pœna, qui accusant falso, iusto tamen aliquo dolore, vel causa legitima ad id impulsi [p], non malitia, vel euidenti calumnia. Item & officij accusandi necessitas [q], damnúmve [r] ex- 4 cusat. ¶ † Quare & iudex de accusatoris consilio quærit, qua mente ad accusationem processit: siquidem iustum eius errorem repererit, absoluit eum: si vero in euidenti calumnia deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. Quod pronunciationis eius verbis manifestatur. Nam si ita pronũciauerit: *Non probasti*, pepercit ei: si autem pronunciauerit, *calumniatus es*, condemnauit eum. Et quamuis nihil de pœna subiecerit, tamen legis po- 5 testas aduersus eum exercebitur [s]. ¶ † Accedunt & ad calumniam alij, qui non probant quod intendunt [t]: verum ij non patiuntur eam pœnam, qua publici iudicij vel status accusatores falso puniuntur [v], sed aliam pœnam arbitrariam, quam pro calumnia & in priuatis, vt in publicis iudicijs iudex infligit [x], si actum sit, criminaliter [y].

6 ¶ † Pœna quippe grauis calumniantibus imponitur, ne impune ferant licentiam mentiendi. Et ideo eorum vindictam diximus supra, similitudinem supplicij reposcere [z]: quando scilicet cum proportione sumi potest pœna. Diximus de pœna talionis proprio capite antea in pœnis [a], & hanc iura quoque pontificia probare in his, qui accusa- 7 ta non probant [b]. ¶ † Extraordinaria tamen pœna iure pontificio imposita, vt clericus calumniator priuetur officio, & verberatus publice in exilium mittatur [c]: vtque suspectus calumniam intulisse, in probatione obiectorum post accusationem criminum deficiens ab officio & beneficio suspendatur, si clericus sit, donec innocentiam suam purget [d]. Sicuti & qui contra electionem factam conquestus detulerit aliquod crimen electo, & non probauerit, à beneficijs ecclesiasticis per triennium suspendatur: nisi à calumniæ vitio 8 causa probabili se exemerit [e]. ¶ † Lex Memmia contra calumniatores inuenta, vt ait Cicero [f], ne liceret iudicio, legibus ac maiestate populi abuti, ad quæstum & libidinem: & ita accusare vel id obijcere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem. Marcellus iuriscon- 9 sultus [g] vocat hanc legem, Rhemiam. ¶ † Demosthenes [h] in calumniatores cito & seuere animaduertendum esse pulchra similitudine admonet. [*Neminem fortasse vestrûm, inquit, vnquam serpens momordit, aut araneus. & absit vt vnquam mordeat: sed tamen eas animantes, vt videritis, statim occiditis. Ad eundem igitur modum, Athenienses, etiam cum calumniatorem & acerbum & natura serpentina præditum hominem videritis, ne dum vestrûm singulos mordeat expectate, sed pro-*

sed primum quisque, qui in eum inciderit, vlciscatur.] Et paulo ante dicebat, vsque ad radices esse penitus exstirpandum ea republica hoc genus hominum calumniatorum, veluti hostium natura & genere bonorum. ¶ † Solent iudices vel calumniam eodem iudicio absolutionis rei damnare, vel iudicium eadem sententia reo reseruare: aliter enim non calumniatus videretur accusator, nec de calumnia in eum agi posse placuit [a]. ¶ † Rationes puniendarum calumniarum faciles sunt, & fere similes illis, quibus pœnas constitui diximus in delinquentes, & ideo illa potior, vt innocentia inter improbos tuta sit, & calumniatorum audacia compescatur [b], vt impium visum est innocentes prosequi, & ad pœnam postulare [c]. Atque, vt cæteri simili pœna perterriti, ad accusandum facile non prosiliant [d]. Neque scrupulosius inquirendum puto in hac quæstione, cur diuersæ pœnæ calumniatoribus ea more diuerso regionum constitutæ sunt, vel variæ in diuersis iuris capitibus. ¶ † Eo quod annotatum iam existimem, omnes pœnas imponi, adhibita ratione personarum, & qualitatis earum [e]. Et proinde etiam in calumniæ pœna personam accusati & calumniantis, addere peristases diuersas. Et magis punitur is qui sacratam personam, quam qui quemlibet alium calumniatus sit [f]. Et qui per similitudinem supplicij luere calumniam non potest vna pœna, pluribus pœnis ad æqualitatem Geometricam talionis castigatur: veluti æstimatione facta dignitatis [g]. ¶ † Et hinc factum est, vt quia dignitatis & criminum apud diuersas nationes est diuersa æstimatio, ita & pœnæ talionis & repassionis diuersæ sint. Fidem facit lex Salica [h], de calumniatoribus, quæ sic statuit. [*Qui hominem absentem apud regem accusauerit, Malberg, seu Laudouenas 2500. denar. qui faciunt solidos 62. cum dimidio, culpabilis iudicetur: si vero ei tale crimen imputauerit, ex quo mors debuisset, si verum fuisset, ipse qui accusauerit 8000. denariorum qui faciunt quingentos solidos, culpabilis iudicetur.* Lex antiqua VVisigothorum statuit talionem, vt qui accusauit innocentem, pœnam & damna suscipiat, quæ debuit pati accusatus, si de crimine fuisset conuictus [i]. ¶ † Ex lege Charundæ, in calumnia deprehensi, myrtho coronati circumnectari per vrbem solebant, peruulgato supplicij probro, veluti flagitiosissimo flagitij genere condemnati, vt refert Diodorus Siculus [k]. Cum Iulius Cæsar puniret seditionem iuxta Placentiam ab exercitu suo commotam, & inter seditiosos aliquis, qui nihil peccasset, ductus ad eum fuisset, Cæsar ductorem, quod illum accusasset, eius loco interfici mandauit [l]. ¶ † Sed & delatores, qui clam crimina deferunt, quamuis subscribere se denunciationi non teneantur [m], tamen impune non ferunt quod ita detrahant bonæ famæ proximi, sed puniuntur [n], fiuntque infames [o], & verberibus castigantur, officio & beneficio si habeant priuati [p]. Et vt falsi testes, vindictæ obnoxij, ab omni communione Christiana extorres [q]. ... ex decreto Adriani Papæ delatori aut lingua capuletur, aut caput amputetur [r]. Adiungi & possunt pœnæ, quæ in maledicos statutæ sunt [s]. Et Vlpianus respondit [t], si quis libello dato vel principi vel alicui famam alienam insectatus fuerit, iniuriarum actione esse agendum ex sententia Papiniani. Et expresse clericus, qui defecit in probatione criminis denunciati, ab officio & beneficio suspenditur, donec purgauerit suam innocentiam, se non calumniandi animo proposuisse, vt cæteri hac pœna perterriti facile ad infamiam suorum non prosiliant prælatorum [u].

u c. 2. de calumniator.

de Præuaricatione. Cap. 21.

Lib. 47. ff tit. 15.

1. *Præuaricari, & præuaricator quid.*
2. *Præuaricantium actorum, & reorum pœna.*

1 PRæuaricari †, est vera crimina abscondere [x]. Et, [*præuaricator*, inquit Vlpianus, *quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat, prodita causa. Quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait: nam qui præuaricatur, ex vtraque parte consistit, quinimo ex aduersa* [y].] Et iterum, [*præuaricatores eos appellamus, qui causam aduersarijs suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt* [z].] Proprie autem præuaricator dicitur, qui publico iudicio accusauerit, & in alteram partem declinat. Est & præuaricator, sed minus proprie, nec eadem pœna qua superior puniendus, aduocatus qui in priuato iudicio in alteram partem, quam eam, quam prius defendendam susceperat, transit, extra ordinem puniendus [a]. Cicero [b] præuaricationis nomen ait eum significare, qui in contrarijs causis, quasi varie esse positus videatur. Et contrarium nomen præuaricationis vero accusatori, vtpote corruptum pecunia accusatorem, & colludentem cum aduersario significans. Ita & alibi [c], [*Clodius à Catilina pecuniam accepit, vt turpissime præuaricaretur.* Lætius Marcellus [d], *præuaricatorem eum esse ostendimus, qui colludit cum reo, & translatitie munere accusandi defungitur: eo quod proprias quidem probationes dissimularet, falsas vero admitteret.*] Quintilianus [e], [*vt in præuaricationum*, inquit, *criminibus, vt absoluatur reus, aut innocentia ipsius fit, aut interueniente aliqua potestate, aut vi, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione: nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obstitit, nulla vis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit. Quid superest, nisi vt præuaricatio fuerit?*] Cicero quoque, & in reum & in accusatorem cadere posse innuit, dum ait [f], præuaricationem definiri nunc ab accusatore, nunc à reo corruptelam esse 2 iudicij. ¶ † Pœna præuaricationis, vt qui præuaricantur, eadem pœna afficiantur, qua tenerentur si ipsi in legem commisissent, qua reus propter præuaricationem absolutus est [g]. At is qui delatorem corrupit, ex senatusconsulto Turpilliano pro conuicto habetur [h]: nisi palam fiat ab innocente extortam fuisse pecuniam, nempe redimendæ vexationis causa [i]: vel nisi reus criminis mortem inferentis fuerit postulatus, cui parcitur qui existimauit bonum quomodocunque sanguinem seu vitam suam redimere [k]. Hodie tamen, inquit Vlpianus, præuaricationis pœna est extraordinaria pro modo admissi [l], saltem infamia, secundum Marcellum [m]: & in posterum ab accusatione reijci [n]. Sed & vltra inquiritur, & nouo iudicio officio iudicis de collusione, & de crimine quod destitit accusator, accusare [o].

x l. 1. ad SC. Turpil. lib. 48. ff. tit. 16.
y Vlp. in l. athletas, 4. §. item præuaricator, de his qui not. infa. in ff.
z Vlp. in l. præuaricatores, 212. de verb. sign. ff. l. 1. de præuaricat. in ff.
a d. l. 1. & 2. §. fin. eo.
b in Partitio.
c Idem, de Arusp. respon.
d in l. 1. e præuaricatorē esse, ad SC. Turp.
e in 7.
f in Partitio.
g Vlp. l. pen. de præuar. in ff.
h Vlp. l. fi. eo.
i d. l. fin. l. si ab eo, 8. de calum. ff. l. seruus, de adult. l. transigere, C. de transact.
k l. 1. 2. de bon. eor qui mort. sibi consc. d. l. transigere.
l Vlpia. l. 2. de præuar.
m l. 6 in. 4. eo.
n l. accusator, eod.
o l. 1. 2. & fin. de collus. deteg. ap. Græg.

de Tergiuersatione. Cap. 22.

1. *Tergiuersari quis dicatur, & quid tergiuersatio.*
2. *Destitisse ab accusatione quis, & quando dicatur.*

3 Senatusc. Turpillianum quando locum habeat: & pœna eius qui in illud incidit. 1. & 2.

1 TErgiuersari † est in vniuersum ab accusatione desistere [a], scilicet publici criminis, non priuati [b]: discedere ab accusatione & illam abijcere, quo casu quis in senatusconsultum Tur-
2 pillianum incidisse dicitur [c]. ¶ † Destitisse autem ille videtur qui prorsus animum accusationis implendæ deseruit, nõ qui distulit aliqua causa prosequi [d]: dummodo intra biennium prosequatur omissam accusationem: quia lis criminalis vltra non prorogatur, & post biennium absolui reus vel damnari debet [e]. Proinde hoc elapso sine accusationis prosecutione, sine impetratione abolitionis destitisse videtur, & pœnas legibus constitutas tergiuersatoribus subire debet [f], quarta bonorum parte mulctatus, & infamia [g]. Destitisse etiam videtur qui reo condemnato, sed prouocante, non prosequitur appellationem [h]: dummodo agatur de accusatoribus, qui si non probent, de calumnia damnari possunt. Si enim non teneantur de calumnia, si desistant, in Turpillianum non incidunt [i]. At qui nondum cœpit, recte non dicetur destitisse, & si dicat se velle accusare, & tamen libellum non porrexerit præsentis accusationis [k]. Sed nec is qui cœpit, & morte rei desistit: nam crimen accusantis nullum, cum morte extinguatur crimen, & consequenter accusatio [l], vt supra diximus cap. qui accusari non possint. Verum & idipsum, si accusator ipse moriatur pendente iudicio [m]: quo casu & reus petere potest expungi nomen suum è reorum albo, nisi alius accusat, quod licet [n]. Pari modo si tutor nomine pupilli accuset, & is decesserit, tutor non tenetur persequi accusationem [o], & impune desistit: sicut & is qui destitit ex principis permissu, abolitionem consequu-
3 tus. ¶ † Pœna eius, qui per præuaricationem in Turpillianum inciderit, publici iudicij non est, quia nec lege aliqua de hac re cautum est, neq; per senatusconsultum Turpillianum publica accusatio inducta est, sed eo pœna quinque librarum auri in desistentem statuitur [p] item infamia [q], & aliquando quartæ partis bonorum publicatio [r]. Puniuntur etiam extra ordinem ad motum & arbitrium iudicis, & sumptus refundunt, quos rei passi sunt [s]: vt & in ciuilibus negocijs æquum est temere in ius alium vocantem, sumptus litis restituere [t]. Pœna alia à Paulo iurisconsulto refertur, vt is qui destiterit agere amplius, & accusare prohibeatur [v]. Statuit Domitianus Cæsar, vt accusatori, qui causam non teneret, exilium pœna esset [x]. Et Honorius hanc etiam pœnam constituit in vili accusatore, cui damnum famæ non sit iniuria. In alijs autem infamiam [y], cum ademptione quartæ partis bonorum [z]. Et quamuis pœna calumniatoris is qui destitit ab accusatione vel denunciatione, non puniatur [a], tamẽ puniatur pœna senatusconsulti Turpilliani [b].

---

de Abolitione criminum. Cap. 13.

Lib. 9. C. tit. 42. & de gener. abolit. tit. 43.

1 Abolitione impetrata, cessat senatusconsultum.
2 Abolitio quid. Duplex, criminis, & accusationis priuata vel publica.
Et num. 3. & 4.
5 Abolitionem non impetrant calumniantes, corrupti à reo accusatores, qui vexarunt iam reum, & si notio non sit integra, si crimina atrociora.
6 Accusatio abolitione sublata, quando repeti, & à quo possit.
7 Abolitio accusationis fit morte accusatoris.
8 Abolitio criminis ex parte rei quibus modis fiat.
Et num. 9.
9 Abolitio in quo differt à restitutione in integrum.
10 Mors liberat reum à pœna & crimine.
Abolitio criminis lege fit morte rei, & temporis cursu. eod.
Criminum accusatio quo tempore præscribatur. eod.
11 Indulgentia reo à principe facta, quid operetur.
Restitutio in integrum reorum quid operetur. eod.
12 Abolitio generalis quid, & eius effectus, & quibus de causis concedatur.
13 Abolita accusatio generali abolitione, quando repeti possit.
14 Abolitio generalis non remittit pecuniam ex publico sublatam.

1 IMpune † quis desistit ab accusatione criminis instituta, per abolitionem: nam & ille casus à tergiuersatoris pœna, Turpilliano senatusconsulto excipitur [c]. Proinde de aboli-
2 tione pauca dicamus. ¶ † Abolitio nihil aliud est, quam accusationis vel criminis obliteratio. Sic duobus modis aboleri, id est, eximi à reis nomen dicemus, atq; duplicem abolitionem: nempe ac-
3 cusationis, & criminis. ¶ † Amplius in abolitione criminis, quam accusationis: illa namq; cum crimine accusationem tollit & pœnam, at hæc ab accusatione eximit & temporali forsan vel personali, quæ post tempus, aut ab alio repeti potest, secundum proposita negocia. Abolitio autem vtraque, vel priuata, vel publica seu generalis [d], vel à lege, vel à principe, vel à magistratu concessa.
4 ¶ † Priuata abolitio nascitur vel ex parte accusatoris, vel rei. Ex parte accusatoris, veluti si is renunciet accusationi publici criminis certa causa, quæ solet non à principe, sed coram magistratu impetrari, causa cognita: veluti, si per errorem, vel temeritatem, vel calorem dicat se ad accusandum sine animo calumniandi prosilijsse, suas suorúmve cognatorũ defendens iniurias, & dummodo precio non fuerit corruptus à reo [e]. Sic intelligendus est Caius iurisconsultus [f], dum ait, [*Plane si quis cognita rei veritate suum negocium deseruerit, nolens in lite improba perseuerare, quam calumniæ causa nõ instituerat, is destitisse non videtur*,] scilicet abolitione impetrata. Sic pater, frater, auunculus, & alij, quos verus dolor ad accusationem impellit de adulterio, possunt, si velint, abolitione crimen com-
5 pescere [g]. ¶ † Hic tamen obseruandum, non dari hanc abolitionem fallaciter & per calumniam accusantibus, vel reo pecunia se redimente, desistentibus [h]. Dehinc secundo, abolitionem hanc inuito reo dari accusatori, si adhuc nihil reus passus sit ex ea accusatione, posseque eum petere abolitionem intra triginta dies, ex quo fuerit reus custodiæ traditus: quibus elapsis postea non licet, nisi consentiente, petere abolitionem, si diu litem traxit [i]. Neque etiam si reus aliquid iniuriæ tolerauerit ex accusationis inscriptione, vt carceres, vincula, catenas, tormenta, verbera: consentire enim tunc quoque debet [k]. Sic cum Diuus Paulus, & Silas accusati & verberati missi

ti missi fuissent in carcerem Philippis, & postea iussissent magistratus eos dimitti, dixit Diuus Paulus, *Cæsos nos publice, indemnatos nos homines Romanos miserunt in carcerem. & nunc occulte nos eyciunt: non ita, sed ipsi nos eyciant.*] Qun audito magistratus venientes deprecati sunt eos, & educentes rogabant, vt egrederentur de vrbe [a]. Qun fit etiam, vt si accusationis occasione, testium in probationem accitorum ingenuorum corpora aliquomodo fuerint in tormentis vexata, neque ex accusati & accusantis consensu impetrari possit abolitio [b]. Resque integra non est, cum de ea & tormentis cœpit iudicium haberi: vnde vterque cogitur exequi vsque ad finem suo periculo iudicium [c]. Sunt etiam crimina, in quibus et si testes illa passi non sint, tamen propter immanitatem criminum, accusator ad docenda quæ detulit, & reus ad purganda quæ negat, vrgeri debent à iudice, nec abolitio conceditur accusationis: veluti in maiestatis crimine, in patria oppugnata, vel prodita, peculatus, sacramentorum deser-
6 tione [d]. ¶ † Hæc abolitio commodum illud reo adfert, vt communi iure ab eo, qui ita per eam destitit, accusari non possit [e] nisi impetrauerit à principe abolitionem abolitionis intra triginta dies, à die prioris abolitionis computandos [f]. Attamen reus ab accusatore per abolitionem hanc liberatus, poterit ab alio accusari de eo crimine, si secundus ostendat priorem accusatorem collusisse cum reo, & præuaricasse [g]: quia & iudex ex officio tunc inquirere potest [h]. Repetere & quis potest abolitas hoc modo accusationes, si suas vel suorum prosequatur iniurias [i]: dummodo iam antea delatus exemptus à reis sit, non alias [k].

7 ¶ † Item abolitio criminis priuata fit, moriente accusatore, vel alia causa simili impediente quominus accusare possit [l]. Et hæc petitur à reo, postquam quoque intra triginta dies vtiles, alij licet repetere accusationem [m]. Item si libelli inscriptionum accusatoris legitime ordinati non fuerint, rei nomen aboletur, & ex integro repe-
8 tendi potestas fiet [n]. ¶ † Ex parte rei contingit priuata abolitio tot fere modis, quot extinguitur pœna criminis: veluti pœna temporali, quæ de-
9 scendit ex sententia [o]. ¶ † In quo & abolitio videtur differre à restitutione in integrum eorum, qui sententiam passi sunt, quæ restituit pœnam iudicatam & nondum subitam, vel nondum perfecte impletam, cum bonis & iuribus rei, quibus per sententiam erat priuatus [p]. Fit autem liberatio hæc proposita accusationis, pœna impleta: veluti exsoluto debito. Et solutione æris tollitur obligatio [q]. Delinquendo autem quis se obligat ad pœnam lege, committendo in prohibitionem [r]. Et proinde luitione pœnæ, ab accusatio-
10 ne, quæ ad pœnam poposcit, liber reus est. ¶ † Liberatur quoque ab accusatione quæ pœnam reposcit, qui moritur in reatu: & ita pœna, quæ ad castigationem infertur [s], euanescit, non existente qui eam patiatur [t], & lege dicitur facta abolitio. Non secus, ac lege inanis est actio, quam inopia debitoris excludit [u]. Et antea sæpe diximus crimen morte [x], paucis exceptis, extingui [y]. Dehinc & præscriptione aut tempore summouetur a reo accusator, qui nec calumnia notatur, si præscriptione excludatur [z]: vt si quinquennium à die adulterij commissi lapsum sit [a]: si maritus intra sexaginta dies non egerit, non possit post iure mariti accusare [b]. Et generaliter abo[illegible]

præscriptione accusationum institutionum per lapsum viginti annorum [c], vt & declarauimus initio, dum ageremus de tempore delicti considerando [d]. Per abolitionem etiam specialem seu priuatam crimini indultam, abolita censetur accusatio, quæ eam maturam sibi arrogat, dum fit gratia delicti, vel per indulgentiam, vel restitu-
11 tione à principe facta. ¶ † De gratia delicti tractamus in crimine homicidij. Indulgentia à principe concessa perimit pœnam, non infamiam [e]: quia famam non restituit, nec bona, nisi specialiter dictum sit [f], neq; actiones quæ ante competebat [g], non obligationes quibus vinciebatur [h], non patriam potestatem [i]. Quæ omnia tamen restituit restitutio in integrum, quia reddit sententiam passo pristinum statum, quem ante sententiam condemnationis babebat [k].

12 ¶ † Abolitio alia est generalis, quæ remittit crimina vel abrogat accusationem eorundem ad tempus, vel in perpetuum. Obliuio seu obliteratio delictorum sæpe data multis peccantibus, vt ad meliorem frugem redirent, & tranquillitas in sibi metuentibus & ita rebellantibus pararetur. Hæc abolitio amnestia seu obliuio iniuriarum dicta est: cuius lex lata olim Athenis pulsis triginta tyrannis, vt seditionibus dissuti homines in amicitiam redirent, vt scribunt Iustinus [l], Plutarchus [m]. Eandem post mortem Iulij Cæsaris suasit Cicero pro sectatoribus Bruti & Cassij, pro discordiarum obliuione, teste Appiano Alexandrino [n], & Velleio Patere [o]. Et Flauius Vopiscus tradit [p], sub Aureliano amnestiam publicorum delictoeum decretam fuisse exemplo Atheniensium. Sic & Herodianus [q] refert, impunitatem datam à Seuero Cæsar. militibus, qui ad barbaros transfugerant. Eamque amnestiam in Gallia vidimus sæpe nostris temporibus infœlicibus ob crebras rebelliones & religionis prætextu seditiones, sæpius forsan quam expedire videatur quibusdam repetitam: neque tamen ideo meliores, sed audaciores indulgentia euasisse. Fuerunt & aliæ causæ abolitionis generalis vel publicæ, vt ob diem insignem, ob publicam gratulationem, vel ob rem prospere gestam [e]: ob lætitiam aliquam, honorem domus diuinæ, vel alia ex cau-
13 sa [f]. ¶ † Post abolitionem hanc publicam, quæ suspendit potius accusationem, quam genus certum remittat delicti, repeti potest accusatio, vt finitis ferijs, ob quas indulgetur ab accusatore primo vel alio, intra triginta dies à finita abolitione [t]. Quod in priuata abolitione diuersum est [v], nisi expresse permittatur repetitio à principe [x]. Refertur autem abolitio generalis hæc ad accusationes iam institutas, non autem ad eas, quæ post abolitionem fiunt [y]. Ideo Catilina de vi damnato, & hoste cum Manlio iudicato, ceteræ multitudini, quæ eum secuta erat, patres senatus diem statuit, antequam sine fraude liceret ab armis discedere, citra condemnatos rerum
14 capitalium [z]. ¶ † Neque etiam abolitio remittit lucrum, quod delinquens ex delicto commisso abolito consequutus est, si id ex pecunia [illegible] conflatum sit: veluti quando cæ[illegible] factæ sunt [illegible] à Sylla dictatore & eius iussu facta fuerunt [illegible] liter erga necem proscriptorum. Tamen [illegible] dis criminibus non retractatis à Catone [illegible] si [a] quæstore in ius vocati rei sunt, & pecuniam [illegible] etita, quæ apud eos esset, [illegible] ne & parricidio acquisita.

c l. querela, ad l. Corn. de fals. c. cum venerabilis, §. intelleximus, de ex. c.
d sup. lib. 10. cap. 7.
e l. 6. C. de gener. abolit. l. cũ indulgentia. 10.
f l. generalis. 7. de sent. pass. l. 9. C. l. 31. l. ad tempus. C. de iis qui no. infa.
f l. 2. de sent. pass. C
g l. si adempta, C. eo.
h l. tutor filio rum, eo.
i l. indulgentia, de generali abolit. C
k l. 2. eod.
l lib. 5.
m in Polit.
n lib. 2. bello. Ciuil.
o lib poste. historiar Rom.
p in Aurelia.
q lib. 3.
e l. abolitio. 8. ad senat. Turpillian.
f Vlpia. in [illegible] ad senat. Turpil.

de Iudicio Criminum, & Differentijs inter ciuilia & criminalia iudicia. Cap. 24.

1 *Iudiciorum ciuilium & criminalium differentia, & sequen.*
Crimina cur esse impunita non debeant. eod.
2 *Iudicia criminalia prius fuerunt, quam ciuilia.*
3 *Procuratores in causis criminalibus ad agendum, vel defendendum non admittuntur: in ciuilibus contra. Et 4. & 13.*
5 *Rei criminum ex proprio ore respondere, & examinari debent super crimine.*
6 *Anacrisis quomodo fiebat, & facienda sit.*
7 *Reus pari fauore, ac accusator audiendus à iudice in defensionibus, & quomodo audiebantur. 6. 7. & 8.*
8 *Aduocati & oratores vbi improbati.*
9 *Inauditus damnari non debet.*
10 *Absentium reorum quæ sint pœnæ.*
11 *Annotationes bonorum absentium reorum quomodo, & quando fiant.*
12 *Accusans alterius instigatione puniendus.*
13 *Procuratores qui dicuntur.*
14 *Procurator in rem suam quomodo dicatur.*
15 *Appellare quare liceat vnicuiq; pro reo condemnato.*
16 *Appellationis introducendæ ratio.*
17 *Causa contingit ut fiat vt vnius ex reis persequutio alijs prosit.*
18 *Tutor mortem defuncti patris pupilli tenetur accusare.*
19 *Domini agere possunt pro seruis, & illos defendere, quare.*
20 *Procurator in criminibus priuatis, non publicis accedit: & quare ita varie.*
Nobiles quomodo, & quare à iudicijs criminum remoti. eod.
Epikeratis factum ad obtinendam criminis absolutionem. eod.
Iniuriarum actio quomodo prosequenda. eod.
21 *Patronus per procuratorem quare possit ingratitudinis accusare libertum.*
22 *Populica actio quare agendo, & non defendendo admittit procuratorem.*
23 *Exoine & quid, & quomodo fiat.*
24 *Nuntius species procuratoris habet.*
25 *Epistola quæ detegere potuit crimen.*

1 ACcusatione † instituta, seu delatione vel inquisitione, quomodo vlterius in Iudicio criminum statuendũ sit, videndũ est. Proinde, vt facilius dicenda capiantur, differentiæ inter iudicia ciuilia & criminalia adferendæ sunt, vt in quibus non differant, consentire intelligamus. Prior itaq; erit ea Pomponio [a] iurisc. Ciuilia potius priuatorum vtilitatem: criminalia autem publicam disciplinam respicere. Publica namq; vtilitas versatur in delictorum vindicta [b], & iniquum est impunita esse [c]. [*Non enim*, inquit Deus, *patieris maleficos viuere super terram* [d].] Inde salus populi, dũ morbida membra emendantur, immedicabilia autem abscinduntur, vt ab initio istius tractatio-
2 nis docuimus. ¶ † Altera differentia ratione antiquitatis, quod prius fuerint criminalia iudicia, quam ciuilia; quia & prius deliquit homo, quam bona diuiserit. Et damnatus primum Adam ipse cum in communione degeret [e]. In paradiso iudicialis ordo cœpit, ibi enim ob escam deliquit attentatã, seipsum accusauit, & latere voluit, interpellatus à Deo & vocatus vbi esset, ibi per *ἀνάκρισιν*, interrogationẽ & responsionem, examinatus, dehinc cõfessione extorta cum cõsocijs sceleris Eua & serpente, sentẽtia puniens, eiectosq; ex loco voluptatis. Cœperũt & postea possessiones distribui, ex quibus orta sunt iurgia ciuilia, & sæpe criminalia [f]. Ex concupiscentijs enim hominum lites ortę sunt [g]. Et constat posse aliquem delinquere, antequam possit bona tractare, aut pro his litigare: vt & puerorum delicta sunt [h], & tamen in illos iudicia ciuilia aut actiuè [i], vel passiuè non cadunt, quæ mouentur eorum tutoribus vel curatoribus [k] ipsi
3 enim quid agant, ignorare dicuntur. ¶ † Tertio loco, in causis publicorum iudiciorũ, vbi ad vindictam publicam postulatur reus, non admittuntur procuratores ad agendum vel defendendũ [m]. Ideo absens per procuratorem se non defendit [n]. Quia crimina sunt personalia, & vnusquisq; ex suo delicto sorti subijcitur, iudiciumq; ab alio excipi nequit quam reo [o]: sicuti nec personalia alijs communicantur, quam quibus adhærent [p]. Itaq; pro reo puniendo procurator dici nõ potest idoneus, cum pro eo puniri nõ possit. In quibus enim procurator interuenit, is, non dominus condemnatur: nam si procuratore admisso, dominus, non procurator damnatur, nulla est sententia [q]. Quo fit, vt procurator in iudicium recipiens satisdet de iudicato soluendo: vel ipse dominus pro procuratore satisdatione caueat [r]. Minus autem pro accusatore admittendus procurator, quod & huic, si non probet, talionis pœna ob calumniam immineat [s]: neq; in alium, quamuis hæredem, hoc ac-
4 cusandi onus transfert [t]. ¶ † Cæterum in causis & iudicijs ciuilibus procurator ad agendum & defendendũ accipitur [u]. Ista enim potius res, quam personas respiciunt, & solicitudine aliorum quam dominorum expediri possunt: vt non egeant præsentia eorum, quæ in criminibus pertractandis necessaria est, potissimum quando in discrimen &
5 periculum capitis vocatus est. ¶ † Nam nemo rectè morti adiudicatur, quin prius ore proprio crimen fassus fuerit, vel interrogatus à iudice, pro-
6 prio ore responderit ex Cõstantini lege [x]. ¶ † Quare & quamuis rei auditi & interrogati fuerint ab illis, qui eos cœperant, vel à quibus appellarunt, nihilominus à iudicibus, quibus sistuntur, iterum examinari & interrogari debent per *ἀνάκρισιν*, id est, per interrogationem & responsionem [y]: quæ consistit in formula, vt iudex inquirat ab accusatore, num velit persequi crimen, num testes producere. A reo autem num commiserit obiectum crimen. Meminit de anacriseos formula Demosthenes, oratione *κατὰ Μειδίου*, & *κατὰ Ὀλυμπιοδώρου*. Hancq; obseruatam esse apud Romanos docet, quod in iudicio D. Pauli dixit Festus iudex [z]. [*Non est*, inquit, *Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad absoluenda crimina.*] Obseruauit hanc formulam Dominus noster Iesus Christus, in iudicium deducta adultera, dicens [a], [*vbi sunt qui te accusant.*] Præcipit Plato [b], vt coram accusante & defendente iudices sedeant quamproxime, seruata illorum dignitate: multa namque colligunt optimi iudices ex vultu & orationis modo accusatoris, & ac-
7 cusati. ¶ † Atque in legibus accusationis & iudiciorum criminum Atheniensium, inquit Demosthenes [c], *πρὸς ἅπαντας τοὺς ἄλλους* [illegible] *καὶ τοῦτο γέγραπται, τὸ ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι*. Præter cætera, quæ plena sunt æquitatis, & illud scriptum eadem ratione,

a l. licitatio. §. quod illicite, de publ. & vectig. in P.
b c. vt famæ, de sent. excom. c. est iniustũ. 23. q. 4. l. ita vulneratus. ad leg. Aquil. l. 1. paragr. ... de defensor. ciuit.
c l. Stichũ aut Pamphilũ. 93. de solut. in P. l. in delictis, ... dominium ... de noxal.
d Exod. 22. ...
e Genes. 3.

ratione, vtrumq; esse audiendum: scilicet accusatorem & reum. Verum reus ad obiecta tantum respondere debet, & in hoc liberior accusator. Ἰστέον δὲ, inquit Vlpia. in Demosthenem [a], ὅτι τῷ μὲν κατηγόρῳ ἔξεστι κατηγορεῖν ὃ βούλεται· τῷ δὲ ἀπολογουμένῳ, μόνον τῶν κατηγορηθέντων ποιεῖσθαι τὴν λύσιν, id est, [*Sciendum est autem licere accusatori accusare quicquid vult: reo autem sola crimina, quæ ab accusatore obiecta sunt esse refutanda.*] Docuit & Iulianus Cæsar, vtrumque esse audiendum ante iudicium. [*Namq; audiens per se causam Numerij Narbonensis paulo ante rectoris, accusati tanquam furis, atque is cum infitiatione defenderet obiecta, nec posset in quoquam confutari. Cumq; Delphidius orator acerrimus vehementer eum impugnans, documentorum inopia percitus, exclamasset: ecquis florentissime Cæsar, nocens poterit esse vsquam, si negare sufficerit: prudenter motus Iulianus ex tempore respondit: ecquis innocens esse poterit, si accusasse sufficiet* [b]*?*]

8 ¶ † Refert Diodorus Siculus [c], morem Ægyptiorum fuisse accusatorē ea scribere in quibus alium accusabat, modumque patratæ iniuriæ aut damni dati, quantique æstimaret. Reo autem datum tempus rescribendi, & se aut id non fecisse, aut recte fecisse, purgandi: aut iniuriam vel damnum minoris æstimandi. Rursus accusatori reoque respondendi inuicem locus erat. Sic bis ita illis auditis, iudices in iustiorem partem sententiam scribebant, reiectis oratorum artibus. Apud Romanos lege cautum, vt accusatori in foro horæ sex ad dicendum: reo vero nouem ad defendendum darentur [d]. Postea Cn. Pompeius accusatori duas tantum, reo autem tres dedit, & vno die & accusatores & reos perorare iussum est, nec pluribus clepsydris vti permissum [e]. In quo paulum Romam deflexerunt à lege Atheniensium, qua rei perpetua oratione se non poterant excusare, sed Laconicis & minutissimis responsionibus ad interrogata respondere cogebantur, ne veritas delicti interpellaretur, & pœnas eluderent, vt scribit Xenophon [f]. Vocant pragmatici, *Respondre par peremptoires.*

9 ¶ † Ex quibus manifestum est, inauditum neminem damnandum, vt dictum etiam in filio à patre puniendo [g]: & de seruis indicta causa à domino non damnandis [h]: etsi ius necis in eas personas patribus & dominis fuerit liberum concessum, vt docemus dum de potestate illorum agimus.

10 ¶ † Quo factum etiam in iure, ne in absentes criminis fiat cognitio seu condemnatio ob periculum, ne innocens damnetur inauditus: satiusque visum, nocentem absentem scilicet absoluere, quam innocentem condemnare [i]. Propter absentiam tamen contumacem solemnibus edictis & denunciationibus vocatus, qui non comparuit iudicis mandatis damnatur, atque per sententiam in eum ex more iudiciorum priuatorum: irrogantur que pœnæ in absentem pecuniariæ, & infamiæ, & aliæ vsque ad relegationem, vt notat Vlpianus [k].

11 ¶ † Ante omnia fugientium vel absentium bona annotantur, id est, inuentario notantur, & describuntur authoritate iudicis, postea committuntur alicui custodienda, dehinc requiritur reus, edictis peremptorijs vocatur. Post quæ si non compareat, intra annum à die annotationis numerandum, in ærarium seu fiscum annotata transferuntur, & acquiruntur. Neque si post annum redierit, & se à crimine purgauerit, ideo repetit annotata bona: contra si intra annum veniat, causam dicturus [l]. Vel si moriatur intra annum, quo casu etiam, quia crimen extinguitur, ad hæredes transmittit bona [m]. Ex quibus liquet, procuratorem non admitti in causis iudiciorum publicorum: cum absens non possit in hoc iudicio recte iudicari.

12 ¶ † Atque postremo, constat illegitimam esse personam procuratoris in iudicijs publicis. Quod vel ex eo puniri posset, quod procurator esset. Siquidem qui alio nomine accusat, & instructiones ab alio accipiens crimen prosequitur, ob id solum punitur, quod ministerium alieni timoris receperit [n].

13 ¶ † Scio tamen infinita propemodum iura huic resolutioni obijci posse, quæ tamen paucis conciliabo, neq; vllo modo ad specialia vel priuilegia perueniendum esse ostendam. Dico igitur axioma hoc obseruandum per singula verba, procuratores in defendendis vel inferendis criminibus non recipi, quando publica sunt, & criminali iudicio & ad vindictam publicam exercentur. Primum dico procuratores hic intelligi, qui in rem alterius sunt, qui prorsus nomine alieno, mandato domini in iudicio contendunt: hæc enim proprie procuratorem constituunt [o].

14 ¶ † Nam qui procurator in rem suam dicitur [p], proprie procurator non dicitur [q]. Et propria administrare, & aliena, diuersa, imo contraria sunt: nisi secundum quid procurator in rem suam dicatur, nempe procurator ratione iuris quod alius habet in re, quæ propria etiam ratione aliqua est. Vtque diuersis respectibus res eadem propria, & aliena dici potest: similiter & procurator & dominus dici poterit. Sed neque in eo quod dominus est, recte dicitur procurator: neque in eo quod procurator, dicetur dominus. [*Palam autem est*, inquit Vlpianus [r], *propriam esse causam. Cuius emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet.*]

15 ¶ † Hinc collige, non aduersari axiomati, quod liceat alteri pro condemnato crimine capitali prouocare [s], etiam eo inuito [t]: nam qui ita prouocat, nec ex condemnati persona defendit in iudicio, sed potius ea propria contra iudicium, quod illi videtur impium, admittitur. Cumq; inter homines omnes natura coniunctio, & quędam generis proximitas sit [v], interest hominis hominem affici beneficio [x]: & innocentiā absentis excusantem audiri [y]. Atq; prouocatio potius iudicij iniquitatem respicit [z], quam iudicati causam & hic maxime locum habet præsidium innocentiæ [a]. Sed & alterius nomine appellari quidem potest in criminali iudicio, at persequi appellationem procuratorio nō licet nomine. Quia & post illam prouocationē ante tribunal iudicis, ad quē deuoluitur causa, sisti reus debet, si de criminali & capitali pœna agatur: in alijs, siquidem procurator admittitur [b].

16 ¶ † Nec quicquam prouocatio facere videtur, quam deuoluere negotiū contra iniuriā magistratuum, & ob oppressionē illorum in superiorem [c]. Sic & lex Valeria etiam olim prospexit, à P. Valerio primū lata, dehinc à Marco Valerio tertio repetita, per quam exactis decemuiris, ad cohibendā magistratuum licentiam, & libertatem conseruandā prouocandi ab omni magistratu ad populum dabatur facultas, vt author Dionysius Halicarnas [d]. Et proinde libertas illa communis cum sit, & omnes tangat, & prouocare cuiq; pro alio licebit, tanquam sua intersit libertatem conseruari hanc ratam. Quemadmodum in liberali causa pater & proximi, pro filio & proximis etiam illis inuitis, in seruitutē protractis agere possunt: quia sua interest nō habere seruos in gente sua [e]. Ita eorum actio non procuratorio nomine, sed per consequentiam ad seruos pertinet.

17 ¶ † Et proinde quoq; in causa criminali communi,

aliqui

---

a Vlpian. in Demosthen. de fal. legat.
b Ammia. Mar. hist. [illegible]
c [illegible] 1. Biblio. cap. 4.
n l. 1. §. incidit, ad S. C. Turpil. P.
o l. 1. de procu. lib. 3. P. tit. 1.
p l. si quis in rē suam. 14. eo. P.
q glos. 2. in l. 1. eo. P.
r Vlpi. in l. 1. §. propria, quan. appell. sit, lib. 49. P. tit. 4. & ib. glos. in ver. suo nomine.
s l. addictos, de episc. aud. C. l. addictos, C. de appell.
t l. non tantū, eod. tit. P.
v l. vt vim, de iusti. & iur. Cicer. 2. offic.
x l. seruus ea lege, de ser. export. P.
y l. seruū quoque. §. publice vtile est, de procur. in P. l. 1. C. si per vim vel alio modo.
z l. 1. de appellat. P.
a c. cum specialis, §. porro, eo.
b l. non persōli. cau. appel. rec. poss. in P.
c l. 1. de appella. P.
d In 5.
e l. 1. de cau. liber. in P.
l l. 1. 2. 3. 4. de requir. [illegible], in P. l. [illegible] eo.
m l. [illegible] C. [illegible] in P.

aliqui ex pluribus reis, vel ex accusatoribus, pro alijs iudicium prosequi videntur & admittuntur [a], ratione connexitatis & communionis causæ: & ita alterius præsentis victoria alteri absenti prodest [b], quia pro parte defendi non potest [c]. Et ita nõ tam procuratorio, quam proprio iudicium 18 peractum erit. 19 ¶ † Promam & aliud exemplum in tutore, qui consilium dat pupillo in accusanda morte patris, isq; ad accusationem admittitur [d]. In quo casu tutor non tam alieno seu procuratorio, quam proprio nomine admittitur: quod illi res pupilli administrandæ suo periculo commissæ sunt. Et ideo se inscribere accusationi cogitur [e]: atq; necessario ratione sui oneris & officij accusare compellendus est, cum ad damnum pupilli pertineat omissio accusationis, nempe deuoluenda hæreditate ad eum, qui post eius negligentiã vindicauerit, & reuoluatur idipsum in tutorem, ad-19 uersum quem postea agit pupillus [f]. ¶ † Adde seruo accusato, dominum pro eo audiri in defensione [g]: tum quia seruus incapax est formularum iuris ciuilis [h], quæ in iudicijs concipiuntur: tum etiam quod interest domini seruum defendi, quia proprius est. Et sæpe quoq; vt ipsi serui [i], ex delicto tenetur eorum, nec liberatur ipsorum deditione [k].
20 ¶ † Dicimus deinceps nos agere de criminibus capitalibus publicis, non de priuatis: nam & in his admitti procuratorem placet, potissimum si ciuiliter fiat horum prosequutio [l]. Vt si de actione iniuriarum agatur ciuiliter [m], non autem si criminaliter: quia tunc inscriptio exigitur [n]. Neque iniuriarum criminaliter vindicta peti vel defendi per procuratorem potest, exceptis personis illustribus, filijs & vxoribus earum, quibus per procuratorem agere, vel defendere pro iniuria licet: ea tamen lege, vt sententia non in procuratorem, sed in ipsum cuius est procurator pronuncietur [o]. Cæterum horum priuilegium in consequentiam non est trahendum [p], quod magis fauore nobilitatis indultum fuit, quam deturpari quodammodo putabant antiqui, si pro reatu illo adhuc non plene perspecto, vel vt accusatores, vel vt rei, iudicio interessent. Quare & omnes nobiles olim à iudicijs arcebantur, & tenebantur procuratores ad ea exercenda constituere. Quod etiam (quia quibusdam nobilibus inopibus, qui nõ haberent idoneas facultates ad procuratores constituendos, dispendiosum visum est) ad illustres & super illustres personas contractum fuit [q]. Sed & putatem præsentiam nobilium, præsertim illustrium, submotam à subsellijs iudiciorum fuisse, ne præsentes iudicum animos peruerterent, vt & innuit Iustinianus C[r]. Quemadmodum & prohibitum [s], ne potentiores litigantibus patrociniũ præstent: ne aduersarius perterritus potestate, iustæ causæ persequutionẽ deserat, aut iure suo spolietur: potentioribus quippe pares esse non possumus [t]. Exemplum apud Polyænum [v] de Iphicrate, Ἰφικράτης enim θανάτου δίκην φεύγων παρεσκεύασε νεανίσκους ἐγχειρίδια κατέχοντας: οἳ παραφαίνοντες τοῖς δικασταῖς τὰς λαβὰς, οὕτως αὐτοὺς κατέπληξαν, ὥστε φοβηθέντες ἀπέλυσαν τὴν δίκην. id est, [*Iphicrates capitis reus factus collocauit iuuenes aliquot pugionibus instructos, qui iudicibus capulos ostendentes, tantum eis timorem iniecerunt, vt illi perterriti illum absoluerent.*] Prohibitumq; eadem ferme ratione, ne nobiles negocientur, vt inter plebeios & negociatores facilius sit emendi & vendendi commercium [x]. Néve conducant aliena prædia [y]: quod & Gallicanis regijs constitutionibus firmatum est. Itaque in criminibus, & in hac parte iniuriarum persequendarum per procuratorem singulari iure illis indultum est. Sicuti & in alijs pluribus [a], vt nec tormentis subijciantur iure ciuili [a]. Quod si ciuiliter ageretur ex hoc crimine iniuriarũ, communis causa plebeij, & illustris esset: quia in hoc, & similibus ad ciuilem pœnam, nõ ad vin-21 dictam agitur publicam. ¶ † Quo fit etiam, vt libertum patronus, ingratitudinis per procuratorem accusare possit [b], eo quod ibi potius consideremus priuatum commodum, vt fiat eius seruus [c].
22 ¶ † Similiter in popularibus actionibus, quamuis qui agit nõ possit per procuratorem agere: tamen qui conuenitur, dare potest [d]: quia non ratione criminis, sed ratione damni ea actio popularis seu 23 publica dicitur [e]. ¶ † Postremo in axiomate prohibitionis procuraturis, pro criminibus dicimus mouendis vel defendendis non admitti: pro alijs autem, quæ ad litem & iudicium pertinent, recipi non negamus: veluti pro allegatione iustæ absentiæ [f], pro excusanda dilatione veniendi, vt si infirmitate detineatur, qua impediatur reus iudicio interesse, mittit nuncium vt se excuset [g], præstito ab eo de veritate dicenda prius sacramento. Vocant curiæ *Exoine*. Melius tamen *Exomne*, à verbo ἐξόμνυσθαι, id est, iureiurando excusare iudici, dum is qui adesse debebat, non adest, iusta causa reddi-24 ta, quæ multiplex esse potest [h]. ¶ † Sic nuncius hic aliquomodo erit procurator [i], vel voluntatis alienæ minister. Potest & quis crimen detegere per epistolam [k]: verum illa non fungitur accusatoris, sed delatoris officio.

a vt in ca. hæc quippe, 3. q. 2. & in c. cũ dilecti, de dola & contuma in c. statuit. l. 2. q. 1.
b l. 1 si vnus ex plurib. appella. C.
c Caius l. si cũ vno, 4 si ex noxa. cau. agat. l. 2. P. ut. 9
d l. 2. §. pupillus, de accusat. in P. l. 2. qui accus. non pos. C.
e d l. 2. qui accus. non pos.
f l. Polla, de his quib. vt indig. lib. 2. C. tit. 35.
g l. seruus, de publ iud in P. l. 2. C. de accus.
h l. quod attinet, de reg. iur. in P. l. qui testamento. §. seruus, de testa in P l. nullo modo, ad leg Cor. de fal in 1
i l. seruis non in omnibus, de actio. in P.
k l in delictis, §. cum dominis, & l. noxalis, de noxal. actio. in P. l. 1. & 2. eo.
l l 1. an per alium cau. appel. red. poss. in P.
m l. licet in popularibus, 42. §. actionem, de procur. P.
n l. fi. de iniur. & l. fin. de pri. del.
o l. fi. de iniur. C. li. 9. tit. 35.
p l. 2. §. fin de constit. princi. cap. priuilegia, 3. dist.
q §. 2. vt ab illustrib. & qui sup. eam dignitat. sunt, &c. in Auth. coll. 5.
s §. sancimus, eod.
t l. vni. C. ne lice. potentio. litigios. patro. præst. vel act. in se transf.
t l. 3. de alea. iuds. non. cau. fac
v lib 3. Strategematum.
x l. 3. de commer. & merc.
y l. milites, C. de loca.

a l. scimus, C. de iure delib. ber.
a l. milites, l. diuo Marc. decuriones, C. de quæstio l. Pedius, de incen. rui. P.
b l sed & hæ, 33 §. 1. de procur. in P.
c l. pen. de liber. & eor. lib C.
d l. qui populari, de popula. actio. P.
a l 1. eo. & di glos. 1. in fin. & l. fin. de prom. del. & l. fin. de fure.
f l. reos, C. de accusa. cap. veniens, eod. tit. ex tenore, a 3. q. 5. ca. cum dilecti, de donat.
g c. querelam, de procurat.
h l. 2. §. 1 & seq. ff. si quis cautio. iud. sist. cau. fac. non obtem. in P
i l. 1. de procu. in P.
k cap. a piphaniam, 1. q. 6.

de alijs Differentijs Ciuilium, & Criminalium causarum.

Cap. 25.

1 *Carceribus quando quis pro ciuilibus & criminalibus negocijs mancipetur.*
2 *Criminalia iudicia biennio, & ciuilia triennio finem habere debent.*
3 *Pœnales exactiones quando, & quæ transeant in hæredes.*
4 *Contumax alio modo in ciuilibus, quam in criminalibus punitur.*
5 *Dilationes quæ ciuilibus, & quæ criminalibus negocijs dantur.*
6 *Fideiussor quando criminibus, & quibus, & quomodo accedat.*
Fideiussio sui ipsius. eod.

1 QVarta † differentia criminalium, & ciuilium iudiciorum: quod pro ciuilibus negocijs iure cõmuni vix quis in carcerẽ detruditur [l], nisi se submiserit carcerationi, vel condemnatus cõtumax sit, vt, Deo fauente, dicemus in cessione bonorũ, & pauca de carceribus diximus supra [m] in pœna carceris. Pro criminalibus autẽ ordinarij iuris sit carcere reos concludi, potissimũ in grauioribus sceleribus [n]. Interdum & accusatorem cum reo [o], imo & mulieres ipsas [p], separatis tamen car-2 ceribus à virorum carcere [q]. ¶ † Quinto differũt, quod criminalia citius, quam ciuilia finem accipere debeant: criminalia biennio [r], ciuilia triennio [s]. Atque ideo post biennium extincta dicitur accusatio [t], in ciuilibus interempta controuersia per eremodicium siue desertionem [v]. Et post delationem reus delatus potest anno elapso honores petere ante sententiam: nisi per eum steterit, quominus

l l. nemo carcerem, de exactoribus tribut. lib. 10. C. auth sed hodie, de offic. diuers. iudi. C. §. necessarium, vt nulli iudic. &c. in authen. coll 9.
m li. 12 ca. 33.
n l. 1. & l. diuus, de custod. reos in P.
o l. 2. C. de exhib. reis.
p auth. hodie, de custo. reor. C.
q l. quoniam, C. eo. tit
r tot. tit. & l. fi. vt int. cer. tem. crim. quæ ter. min C. l 1. & fin. C. de custo reor
s l. properandum, de iud.
t l. 2. vt int. cer. tem. C. cũ similib. sup. ad hanc rem notatis.
v d. l. properandum, §. sin autem reus absentis, C. de iud.

3 minus lis expedita fuerit [a]. ¶ † Sexta differentia, vt ex pœnalibus actionibus defunctorum hæredes non teneantur, nec pro crimine: quia pœna suos sequitur authores, estque personalis [b]. Nisi si quid peruenerit ad eos ex crimine [c]: paucis quoque exceptis, in quibus pœnalis actio in hæredem transit [d]. In ciuilibus autem actiones ab hæredibus & contra hęredes ex facto defunctorum dantur, vt constat ex toto titu. Vt actio ab hæred. &
4 contra hæred. incip. C. ¶ † Septima, edictum propositum in causis pecuniarijs existimationem nõ lædit absentis, sed bona possidentur latitantis [e]. At in criminalibus, contumax infamia notatur [f].
5 ¶ † Octaua, in pecuniarijs causis iure ordinario nõ datur, nisi semel in singulis causis dilatio: in capitalibus autem, reo tres, accusatori duæ dari possunt, verum causa cognita [g]. Solent tamen in ciuilibus ad conuincendam malitiam fugiẽtium cum
6 causę etiã cognitione dari tres dilationes [h]. ¶ † Nona, pro ciuilis negotij causa accedere potest fideiussor, non pro crimine, cui pœna capitalis imponitur [i]: quia personales pœnæ sunt, vt ante explicauimus. Si tamen crimen leue sit, cuius pœna in pecuniariam permutari possit, accipi possunt fideiussores [k]. Nam & reus aliquãdo sub fideiussione sui ipsius carcere soluitur [l]. Neque ambigit quisquam interdum corporales pœnas in pecuniarias, & contra, posse commutari [m]. Accipitur & vadimonium pro altero, dum cautiones iudicio sistendi causa fiunt [n], quibus fideiussores obstringuntur ad id quod intererit accusatoris, non fuisse in iudicio reum [o], non ad pœnam, ad quam etiam subeundam minime se obligãt. Contra quã ferunt tamen contigisse inter illos Pythagoricos amicissimos Damonem & Pythiam sub Dionysio tyranno [p].

a l. rebus [illegible], de mun. & honor. P.
b l. si pœna. l. sancimus. de pœn. in P. l. crimẽ paternum, C. eo. tit.
c l. 1. de priuat. del. in P. l. 1. ex del. def. in quã. hæred. tenea. l. ex iudiciorum, de accusa. in P. §. non autẽ de perpet. & tempor. actio.
d que notan. à gl. in §. non autem. de perpet. & temp. actio.
e Vlp. in l. 2. & Pau. l. in possessionẽ, § & Vlp. in l. Fulcinius. 7. in prin. & §. 9. quib. ex cau. in posse. eat. li. 4. P. tit. 5.
f l. fi. de requi. reis. C. l. 1. & vt i[n]tra cert. temp. &c. C.
g l. fi. de feriis in P.
h auth. iubemus. C. de iudi. aut. qui semel. C. quomod. & quan. iud.
i l. si à reo. §. fi. de fideiusso.
k l. 1. & l. diu. de custod. reo. in P.
l d. l. 1. l. cũ clericus. 33. § 1. de episc. & cler. C.
m l. 1. §. fi. cum simil. ibi nota. de pœ. in P.
n l. 5. qui sesti. 7. & l. 8. si quis cautio. iud. sist. cau. fa. lib. 2. P. tit. 11.
o l. 2. §. fin qui satisd. cog. li. 2. P. tit. 6.
p Valer. Maxi. lib. 4. c. 7.

de alia Differentia ciuilium, & criminalium negotiorum, ex ordine iudiciali.

Cap. 26.

1 *Ordo iudicialis qui non seruatur in criminalibus causis.*
2 *Accusationes criminum quare cito expediri debent.*
3 *Ordo iudicandi crimina qualis olim, & postea fuerit.*

1 DEcima † differentia erit, Ordinem iudicialem ciuilium causarum [q], de quo in iudicijs, Deo fauente, dicetur, non seruari in examinandis criminibus: in quibus extra ordinem ideo dicitur iudex cognoscere [r]. Non autem putandum est, inordinate, vel nullo seruato certo ordine, crimina tractari in iudicio: nam ordo quidem aliquis est seruandus, certus ve est [s], verum alius à causis ciuilibus. Sublataque ciuilium notionum hic solemnia, ne diutina comperendinatione, criminum conniueantur vel eludantur pœ-
2 næ. ¶ † Solet enim calere criminum inuidia recenti accusatione, & ad vindictam & animaduersionem iudicum animos propellere, qui comperendinata re forensi artificio refrigescunt: & prorogata die, iusta ira accusatorum relanguescit, & lacrymæ iudicum exarescunt, qui prius & orborum & viduarum calamitati ingemiscere videbantur, vt ait Budæus [t]. Sic Cõstantinus Cæsar sanciuit [u], celeriter accusatorem accusate debere, atque statim vbi custodiæ mancipatus est reus, de eo quæstionem fieri: vt si noxius inuentus sit, puniatur: si innocens absoluatur. Vt aut velox pœna ex sanctione Gratiani, Valer. & Theod. Cæsarum [x], inde eos subducat, aut absoluendos diutiora pœna non
3 maceret. ¶ † Qualis fuerit ordo antiquus apud Romanos non referam, quia hunc contexit & explicauit iam Brissonius [y]. Nec vnquam mihi placuit aliorum labores vsurpare. Et latius etiam in iudiciorum tractatu de ordine Deo fauente tractabimus, vt in propria sede, simul cum alijs, quæ communia aut specialia sunt iudicijs criminalium & ciuilium causarum, de probationibus, iudicijs, & quæstionibus, & similibus agentes.

q de quo in l. 4. & fi. de sent. & interl. omn. iudi. in ca. quã fronte, de appella.
r l. ordo, de publ. iud. l. licitatio. §. quod illicite, de publ. c. ad petitionẽ, de accusa. l. 1. §. fi. & l. hodie, l. 13 de pœ. in P. l. in senatuscon. sulto. § 1. ad S C. Turpil.
s c. dilectus filius. de simo. c. qualiter & quã do, in 2 § peu. & fi. de accusa.
t Bud. in ca. nota pr. ad l. P. in l. fi. de sen. u l. 1 C. de custo. reo.
x l. fi. eod.
y Brisson. li. 1. Selectarum antiquit. iuris. c. 1.

de Pœnarum impositione.

Cap. 27.

1 *Pœnis affici nemo priuata authoritate legitime potest.*
2 *Pœnas magistratus omnes non possunt, nec qui possunt quas voluerint infligere.*
3 *Pœnam inflictam iudex qui condemnauit, nec mutare nec moderari potest.*
Pileus quare aufertur damnatis vltimo supplicio. eod.
Seræ sunt pœna damnatis vltimo supplicio. eod.

1 CVm † pœna soluitur pro delictis, fit satis constitutionibus, quæ puniunt crimina. Et finis totius prosequutionis & iudicij criminum, in pœnarum solutione ponitur. Proinde secundũ iudicis sentẽtiam, & ex eius præscripto inferri debent. Nec sine authoritate publica priuatus punire potest, sed is prius iudicandum iudici debet offerre: alioquin vltimum supplicium non effugit, geminæ suspicioni obnoxius, quod aut publicum reum ne facinoris socios publicaret, seueritati legum & debitæ substraxerit quæstioni: aut propriũ fortassis inimicum sub huiusmodi vindictæ nomine consilio atrociore cõfecerit [z]. Et quãuis aliquis sit sceleribus implicitus, idcirco tamen iudiciorum vigor, iurisq; publici tutela in medio constituta, ne quisque sibi valeat permittere vltionẽ [a]. Neque quia licet impune interdum cuique illatam iniuriam vindicare [b]. Ideo vnquam aut raro receptum, pœnas publicas à priuato omnino imponi posse: cum non sit singulis concedendum, quod per magistratum expediri solet publice, ne occasio sit maioris tumultus faciendi [c]. Et multa consideranda sunt in pœnis imponendis, quæ temeraria priuati præcipitatio, & stolidum iudicium, vel inuidiosa ratio, in perniciem hominum confunderet. Datum ius animaduertendi, & gladij certis quibusdam tantum, vel à lege, vel à principe, & alijs qui potestatem habent [d]: cæteris contra inhibitum, ea quæ magistratus sunt vsurpare [e]. Omnes enim in hoc pares, id est, priuati omnes, vt par in parem non habeat imperium [f].
2 ¶ † Quinimo nec omnes magistratus pœnam imponere possunt, sed ij tantum quibus damnandi ius est [g]. Neque quibus licet, omnes seu quascunque irrogant. Veluti præsides prouinciæ deportandi non habebant licentiam: præfectus vrbis habebat [h]. Procuratores Cæsaris non possunt exilio damnare, vnde nulla eorum huiusmodi sen-

z l. fi. de malef. & mathe. li. 9. C. tit. 18.
a l. nullus. 13. de iudæ. C. ca. petro. idq; gl. c. de divor.
b casus notat glo. in d. l. nullus in verbo vltionem.
c l. non est singulis. 177. de reg. iur.
d l. imperium. de iurisd. omn. iud. c. U. Petrũ c. 2.
e l. qui nomine prætoris. 23. ad leg. Cor. de fals. in P.
f l. ille à quo. §. tempestiuũ. ad S C. Trebel. P. l. nã magistra t[us]. de iud. in P.
g Vlp. l. 2. §. fi. de pœ. P.
h d. l. 2. §. constat. Vlpia. l. inter pœnas 8 & l. relegatorũ. 7. de interd. & releg. li. 48. P. tit. 22.

tentia[a]. Nec nisi summis iudicibus sine iussu principis licet confiscare[b]. Sic obserua in similibus. Rursum nec quibus arbitrium imponendarum pœnarum est, electio earundem est: neque liberã mortis habent facultatem[c]. Erat enim summum quod tyranni exercebant in morti addictos iure vel iniuria, liberam mortis electionem concedere, nempe vt statueret reus mortis genus quod sibi expeditissimum videretur. Sic & apud Suetonium[d]. Putant Germanici filium Neronem ad voluntariam mortẽ coactum, & [e] Vitellius sub Claudio Valerio Asiatico liberum mortis arbitrium permisit & idem Corn. Tacit. [f] ait mortem voluntariam oblatam à Nerone Senecæ & cum ipse eam sibi non pararet, per tribunum indictum. Et facti quidem quæstio in arbitrio iudicantis est: pœnæ vero persecutio non eius voluntati mandatur, sed legis authoritati reseruatur[g]. Atque lex, quamuis sit dura, sequenda iudici est[h]. Potest tamen ex circumstantijs causæ concurrentibus minuere[i], vel augere[k] pœnam, causa cognita, & dummodo rationem in vtroque non excedat[l]. [Nam *respiciendum est iudicanti*, vt ait Marcell. [m] *ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa deposcit. Nec enim seueritatis aut clementiæ gloria affectanda est, sed perpensa iudicio, prout quæque res postulat, statuendum. In leuioribus, proniores ad lenitatem iudices esse debent, in grauioribus pœnis, seueritatem legum cum aliquo temperamento subsequi.*] Et interpretatione legũ pœnæ potius 3 molliendæ, quam exasperandæ[n]. § † Dehinc & quando ab ijs, quibus pœnam statuendi datur facultas, sententia pœnæ dicta est, ea nec mutari, aut tolli per ipsos potest[o]: nisi interposita prouocatione[p], vel si prouocari nõ possit principis authoritate remittatur[q] sententia. Statim enim vbi quis damnatur potissimũ vltimo supplicio, mutat statum, & ex libero fit seruus pœnæ, amittitq; libertatem cum ciuitate[r]. Ideo & in Gallia, vt plerunque pileum adimunt speculatores, iussu iudicis, veluti amissa libertate, cuius pileum insigne erat olim. Hodie tamen nemo bene natus ex pœna amittit libertatem.

a l. aut damn. de pœ. C.
b l. vnic. ne sine iussu princip. bo. cert. iud. confisc. li. 9. C. tit. 48.
c l. aut damnũ. 2. §. proinde. de pœ. in P.
d Sueto. Tranquil. in Tiberio, c. 54.
e Corn. Tacit. li. 11 Annal.
f Idem li. 15.
g Marcel. l. 1. §. sed non vtique. ad SC. Turpill.
h l. prospexit. qui & a quibus man. li. nõ fiat, l. nemo, de sen. & interl. om. iudi. C.
i l. etsi seuerior. C. de ijs qui not. infa.
k l. aut facta. 16. §. fin. de pœ. in P.
l l. hodie. 14. eo.
m Marc. in l. respiciendũ. P. ff. eod. l. qui sententiam eo. C.
n Hermo. in l. interpretatione 42. de pœn. in P. l. factum. § fi. de reg. iur.
o in l. pœnã sus. 15. C. de pœ. l. acta. de re iud. in P. l. 1. C. sen. resc. nõ posse.
p l. eos tantũ, de appella. P l. addictos. de episc. audien. C.
q l. diui fratres. 27. & l. ad bestias. 31. de pœ. in P.
r Marc. in l. in seruitũ. 10. §. 1. & in l. quod ad statũ 12. Paul. l. qui vltimo supplicio 29. de pœnis. in P.

de Suppliciorum seu Pœnarum executione. Cap. 28.

1 *Pœnæ non sunt exequendæ ex speculatorũ arbitrio, sed iudicum.*
Carnifices inhoneste pœnas inferentes supplicium. eod.
Carnifici quæ debeantur ex vestimentis morte damnati. eod.
2 *Pœna dicta non debet differri, quin executioni mandetur.*
3 *Prægnantis supplicium differtur.*
4 *Supplicium damnati, vt habeatur de eo aduersus socios sceleris tortura, suspenditur.*
5 *Supplicium iussu principis dictum debet suspendi per triginta dies.*
6 *Pœna supplicij quibus casibus suspendatur, & quo modo mutetur. & 4. 5.*

1 DE † lictoribus seu carnificibus in superiore libro dictum est[s]. Superest, vt de executione pœnarum pauca connectamus, quæ possint criminum generali tractationi colophonem addere. Curare debet iudex, vt speculatores pœnas exequantur, non pro arbitrio, sed ex præscripto sententiæ, & ea qua fieri poterit honestate: memores hos quidem reos esse qui morti addicti sunt, sed tamen homines, & dignos aliqua, humanitatis intuitu, misericordia. Meminit Ammianus Marcellinus[t], Claræ & Fluminiana de adulterio damnatis sub Valentiniano, harum vni carnificem indumẽta arripuisse, & ita ad pœnam traxisse, vt nec quidem vllum velamen pudendarum partium relinqueret: & ita nudam ad supplicium duxisse, sua authoritate immaniter, & insolenter, & contra pudorem. Quare & de adultera sumpto supplicio, ipsum viuum exustum fuisse. Merito certe, nõ quod culparetur rapacitas vestium: nam pannicularia debentur speculatoribus, id est, vestimenta, quibus spoliatur momento, quo quis punitus est[u]: sed quod viuenti, & præter humani-2 tatem ademisset. § † Et quia ad reorum manifesta probatione conuictorum quantotius fieri poterit condemnationem properandum est, ne detur facultas supplicandi, vel malignis artibus flagitiosis pœnam euitandi[a]. Sic pœna dicta ea non debet mora longa differri, quin per lictores mandetur executioni. Nec ideo suspendenda, quod damnati dicant se habere quippiam, de quo veluti principem monere ad eius statum pertinẽs, vt ait Vlpianus[y]. [*Simul atque*, inquit Labeo[z], *victus quis est, eius maleficij, cuius pœna est statuta, statim ea debetur.*] Sicque iure communi receptum est. At ea causa non negamus executionem pœnæ interdum suspendi, vel differri: & aliquãdo commutari, & ab-3 oleri. § † Suspenditur in muliere prægnante, quoadusque pepererit[a]. Etenim pœnæ, vt diximus, personales sunt, & filius pro matre puniri non debet[b]: nec calamitas matris solet obesse ei, qui in vtero eius est[c]. Refert Ælianus[d] iudicij exemplum Areopagitarum, qui cum mulierem veneficam damnassent morte, non prius eam interemerunt, 4 quam partu liberaretur. § † Sæpe etiam seruantur damnati, post condemnationem, & differtur pœ-5 na, vt ab ijs in alios quæstio habeatur[e]. § † Et interdum, si princeps præter consuetudinem iubeat seuerius in aliquos vindicari, ex Cæsarum lege suspendi debet exequutio per triginta dies[f]. Quam legem Theodosium maxime authorem habuisse referunt historiographi suasione D. Ambrosij, post cladem Thessalonicam temere & crudeliter iussu Cæsaris patratam. Ante annum ab vrbe condita 775. factum est senatusconsultum, sub Tiberio, Ne decreta patrum ante diem decimum ad ærarium deferrentur, idque vitę spatium damnatis prorogaretur: sed non senatui ad pœnitendum libertas erat vt scribit Cornelius Tacit.[g] Meminit de causis huius S C. Dio Cas.[h] Quod Tiberius, C. Lutorij mortem ægre tulerit, non quod supplicio affectus, sed quod a senatu se absente damnatus fuisset: quare & id senatusconsulto caueri voluit. Neve sententia contra reum lata ante id tempus publicaretur: vt de sententia admonitus Cæsar, licet absens causam recognosceret, reo gratificaretur, ex volũtateve de eo iudicium proferret. Item differtur pœna serui, qui peculium & rationes domini administrauit, donec reddiderit suas rationes domino[i]. Dehinc & prouocatione pœna su-spenditur, quia prouocatus nõdum damnatus vi-6 detur[k]. § † Commutatur autem pœna per iudicẽ, ad quem appellatur, si ad pœnam subeundam inutiles damnati facti sunt[l]. Si principis accedat post damnationem mutationis sententia[m]: si indulgentia impetretur, vel restitutio in integrum aduer-

s Sup. lib. 31. c. 38.
t Amm. Marc. li. 28 hist.
u Vlpi. in l. ... Adr... 6. de bo. dam. li. 48. P. tit. 20.
x l. ... de pœ. ... C. de ... reor. ... bon. proscrip.
y Vlpian. in l. qu... de pœ. in P.
z l. si quis pœna. 244. de verb. sig. P.
a l. 3. de pœ. P. l. imperator Adrian. 18. sta. hom. in P
b ... pro patre ... de pœ. in P.
c l. & seruum, §. ingenu. sta. hom. in P
d Ælian. var. hist.
e Pau. in l. qui vltimo supplicio. 29. de ... in P.
f Grat. Val. & Theodo. in l. si vindicari. 20. C. de pœ.
g Corn. Tacit. li. 3 Annal.
h Dio Cassius li. 57.
i l. 1. de bon. proscrip. li. 9 C. tit. 49
k l. 2. §. fi. de pœ. in P ... de his qui ... in P ...
l Modest. ... metall. ... de pœnis ...
m l. ad best. ... 31. de pœ.

aduersus sententiam ab eodem principe[a]. Si quis tempus pœnæ subeundæ præfinitum in carcere impleuerit[b].

a l. ... [illegible] ... pass. ... [illegible] ... C. ... [illegible]
b l. ... [illegible] ... 13. ... [illegible] ... 14. C. de pœ.

de Cadaueribus punitorum. Capvt 29.

Lib. 48. P. tit. 24.

1 *Sepultura priuari inter atroces pœnas.*
Cadauera punitorum quando sepulturæ concedantur. eod.

1 IN † atrocitate pœnarum illud est, nō sepeliri punitos, sed vel auibus laniandos exponi, vel membra alicubi in terrorem malefactorum suspendi: quia non sepeliri pœna per se est. Et inter pœnas Iezabeli cōminatas atrox, [*Nec erit qui sepeliat eā*[c].] Et apud Hieremiam sæpe, [*Non erit qui sepeliat eos*[d]. *Non plangetur neq; sepelietur*[e].] Et pro maledictione imprecatio apud Ecclesiastem, vt sepultura quis careat[f]. Et alibi, abijci insepultum in morem cadaueris asini, execratio. [*Sepultura*, inquit Hieremias, *asini sepelietur*[g].] Et proinde corpora punitorum non solent sepeliri, nisi petantur. Si petantur tamen, facile conceduntur: nisi in grauioribus sceleribus, quibus opus est exemplo[h]. Ex concilio Moguntinensi quoq; statutum etiam, si suspensi vel alijs pœnis necati, de omnibus peccatis suis puram confessionem egerint, & digne pœnituerint, communionem etiam sacræ eucharistiæ, & sepulturæ dandam[i]. Impœnitentibus autem, qui pro suis sceleribus moriuntur, denegandam[k].

c 4. Reg. 9.
d Hierem. 14.
e Hier. 16.
f Ecclesiast. 6.
g Hiere. 22.
h l. 1. 2. & 3. de cadauer. punito. in P. Lobnerios. 11. de relig. & sump. funer. C.
i c. quæsitū. 13. q. 2. c. 2. de fur. ap. Greg.
k c. placuit. 33. q. 5.

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesimisecundi Finis.

DE CRIMINE DIVINAE IMMINVTAE MAIESTATIS. LIBER XXXIII.

Maiestas quid. Cap. 1.

1 *Ordo criminis maiestatis tractandi.*
2.3 *Maiestas quid, vnde dicta, eius finitio.*

1 EXposita † in vniuersum criminum tractatione, operæpretium erit nunc ad species eorũ peruenire, & quid in singulis statuendum sit percurrere. A maioribus & publicis, ad minora & priuata, & quasi delicta vsque ad tractationem prodducentes. Exordium itaq; à crimine maiori & perniciosissimo faciemus maiestatis. Ceterum tractaturi de crimine hoc, nobis primum erit indagandum, quid sit maiestas: dehinc quid quale ve hoc crimen: eius postea species, ca-2 pita & pœnæ. § † Maiestatem generaliter nemo, vt opinor, ignorat dictam fuisse ab ea dictione, quæ quod maius est, seu summum, significat: vnde & magistri, & magistratus dicti [a]. Nõ secus quam potestas dicta à posse, vel à potentia. Maiestatem & à magnitudine dici, fidem facere potest quod scribit Macrobius de Maio & de Maia, his verbis [b], [*Fuluius nobilior in fastis, quos in æde Herculis musarum posuit, Romulum dicit, postquam populum in maiores, minoresque diuisit, vt altera pars consilio, altera armis rempub. tueretur, in honorem vtriusque partis mensem Maium a maioribus: sequentem Iunium à iunioribus vocasse. Quidam Maium etiam Iouem dictum fuisse autumant, à magnitudine. Alij quoque Maiam, cui mense Maio res diuina ab Ethnicis fiebat, terram dictam fuisse à magnitudine, vnde & magna mater.*] Ouidius [c], a maiestate honoris & reuerentiæ filia, Maium declinat. Et maiestatem, à magnitudine: quia vbi ea nata inde est, maior & venerande omnibus esse cœpit, quæq; mundum omnem temperet. Plura Michael Bentherus, lib. 2. Fastorum in Maio. Verba Ouidij hæc,

> *Donec honor placidoq; decens reuerentia vultu*
> *Corpora legitimis imposuere thoris:*
> *Hinc sata maiestas, quæ mundum temperat omnem,*
> *Quaq; die partu est edita, magna fuit.*
> *Nec mora cum sedit medio sublimis Olympo*
> *Aurea purpureo conspicienda sinu,*
> *Consedere simul pudor, & metus: omne videres*
> *Numen ad hanc vultus composuisse suos.*

3 § † Sextus quoq; Pompeius, maiestatem à magnitudine dicit. Erit itaq; maiestas in vniuersum, amplitudo dignitatis. Sic Valerius Maximus [d], maiestatem clarorum virorum dixit eam, quæ potẽs in amplitudine sua obtinenda, sine tribunalium fastigio, sine apparitorũ ministerio. Ciceroni [e] maiestas est, amplitudo & dignitas ciuitatis.

a Paul. l. quib. 57. de verb. sig.
b Macro li. 4. Saturna. c. 12.
c Ouid. 5. Fast.
d Valer. lib. 2. c. 5.
e Cic. de Orat.

de diuersa Specie maiestatis. Cap. 2.

1 *Maiestas apud quos esse dicatur. Diuina & humana: & quomodo diuina maior.*
2 *Maiestas populi Romani quæ. Et in eam crimen.*
3 *Principis maiestas.*
4 *Iudicum maiestas.*

1 QVia † igitur maiestas amplitudinẽ dignitatis & honoris refert, facile intelligemus, apud eum, eosve esse maiestatem, apud quos culmen dignitatis, & magnitudinẽ esse honoris existimamus. Proinde cum & honor diuinus, & humanus summus aliquis sit, & maiestatem quoque diuinam & humanam dicemus. Et vt honor Dei, & dignitas excedit humana, sic eius maiestas summa & præcipua: & grauius scelus diuinã, quam humanam offendere maiestatem [f]. Qui enim in diuinam committit religionem, in omnium fertur iniuriam, & publicum crimen perpetrat [g]. De maiestate Dei meminit Cicero [h], dum ait, [*Deum alienum non ducere à maiestate sua, præsignificare hominibus quæ sunt futura.*] Et rursum [i], [*sustinendi muneris, videlicet prouidentiæ gratia propter imbecillitatem, difficultas minime cadit in maiestatem Deorum.*] Et Paulus quoq; iurisc. maiestatem Dei dixit [k]. In maiestatem hanc delinquunt hæretici, scismatici, blasphemi, sacrilegi, apostatæ qui fidem abnegarunt, sortilegi, se-2 pulchrorum violatores. § † Maiestas humana plures habet sedes, pro modo administrationis & gradus rerumpub. Quamobrẽ apud Romanos, quo tempore potestas summa penes populum erat, & maiestas quoq; eius erat. Ita apud Ciceronẽ [l], [*Maiestas est magnitudo quædam populi Romani, in eius potestate & iure retinendo, versaturq; in imperio atq; omni populi Romani dignitate.*] Et rursum idem [m] [*si maiestas est amplitudo, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit.*] Hinc Proculus ait, populos & liberos, qui alterius populi maiestatẽ comiter obseruant [n]. Dicebaturq; tunc in populo, maiestas: authoritas

f c. vergẽtis. de hæret. [illegible] auth. [illegible] cod.
g l Manichæos C. eo.
h Cic. 1. de Diuinat.
i idẽ 2. de nat. Deor.
k Paul. l. non distinguemus 57. §. [illegible] de recep. arbi. l. 4. P. tit. 8.
l Cic. in Partitio.
m idẽ 2. de orato.
n Procu. l. non dubito. ff. de capti. P.

thoritas autem in senatu esse. Atq; ita maiestatis crimen est, quod aduersus populum Romanũ, vel aduersus eius securitatem committitur, apud Vlpianũ [a]. ¶ † Et quia postea populus omne suũ ius, & imperiũ in principem transtulit [b], cœpit & maiestas dici imperatoria [c]. Sic maiestas imperialis solo principi permisisse dicitur [d], leges condere, interpretari, & abrogare. Regia quoq; maiestas dicitur [e], & regnantis maiestas [f] à Cæsaribus. Estque hæc maiestas publica, quia populi dignitatẽ & publicam vtilitatem refert, sustinet, & conseruat. Et idcirco qui authoritate & potestate populi & principis quippiam gerebant, vel magistratum exercebant, maiestatem quoq; habere dicebãtur. Et ita dixere iura iudicum maiestatem, & imperij [g]; & in eos cõmitti crimẽ maiestatis, vt in principis membra [h]. ¶ † Et maiestas dicitur iudicum quoq; recte Ciceroni [i]. Sed & tempore Romuli, lex dicta imperij, qua quædam licebãt seorsum regi, quædam & absolute populo, apud Dionys. Halicar. [k] Quia etiam imperiũ annuum à populo consulibus committebatur, & maiestas in illis dicitur, vt apud Ciceronem [l]. [*Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna maiestas cõsulis.*] Ad illius publicæ maiestatis similitudinem, quædam dignitas & honor singularis in priuatis rebus, vel hominibus, maiestas quoq; dicitur. Sic Cicero [m]. [*Quanta illis fuit grauitas? quanta in oratione maiestas?*]

quid Maiestatis læsæ crimen. Cap. 3.

1 *Læsa maiestatis crimen quid.*
2 *Imminuta maiestatis crimen quid.*
3 *Maiestatem soluere quid, & minuere. & 4.*

1 QVando † hęc authoritas aut dignitas, seu diuina seu humana offenditur, crimen dicitur læsæ maiestatis apud Iurisconsultos. Laudatur huius formulæ loquẽdi Iulius Paulus [n], qui libro singulari de iudicijs publicis, [*In hoc item crimine*, inquit, *quod ad læsam maiestatem imperatoris pertinet, etiam seruus in caput domini torquentur.*] Vtitur & Papinian. dum respondit [o] [*quæstionibus læsæ maiestatis etiam mulieres audiuntur.*] Alij autem fere iurisconsulti omnes crimen maiestatis, vel legis Iuliæ maiestatis, dicunt simpliciter: non læsæ maiestatis: vt obseruare licet ex responsis eius tituli iurisconsultorum & Cæsarum. Antiquis † vsitatiora verba fuerunt, minuere vel imminuere maiestatem, apud Ciceronem [p], [*lex Apuleia, qua qui maiestatem minuisset, capitis pœna afficiebatur.*] Et Cornelius Tacit. dũ de Tyberio agit, [*legem*, inquit, *maiestas reduxerat, cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant: si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique male gesta republica, maiestatem populi minuisset: facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractauit, &c.*] Arbitratur Budæus [q], pro lædere maiestatem etiã dixisse Liuium [r]. ¶ † Arbitror tamẽ, soluere potestatem, & maiestatem, grauius quippiá habere, quã minuere: vtrunque tamen crimen esse maiestatis. Sed & Budęus dixit [s], crimen maiestatis duplex esse, læsæ & imminutę. Verũ hęc confundi fere semper mihi placuit. ¶ † Maiestatem minuere, est de dignitate, amplitudine, authoritate aliquid tollere & eis derogare, vt ait Cicero [t]. Cæterũ primũ dicemus de criminibus in diuinam maiestatẽ commissis, quam de imminutione maiestatis humanæ agamus. Et initio de hæreticis, subinde de alijs.

de Hæreticis, quid hæresis & hæreticus. Cap. 4.

1 *Hæretici quot crimina committunt.*
2 *Hæretici rei maiestatis diuinæ.*
3 *Hæreticus, & hæresis vnde dicantur.*
4 *Eremita vnde dicitur.*
5 *Hæreticus late & proprie quis.*
6 *Iudæi non sunt hæretici. Nec cogendi ad fidem. & 10.*
7 *Gentiles non sunt computandi inter hæreticos.*
8 *Iudæi quando ex diuersis Christianorum prouincijs pulsi & oppressi, & quare.*
9 *Druidarum religio Romæ sublata.*
11 *Iudæi quare viuere permittuntur.*
12 *Iudæis prohibita, & concessa.*
13 *Paganorum religio vetita.*
14 *Agarenorum seu Turcarum religio explosa.*
Peregrinationes ad sepulchrum Mahumetis prohibitæ. eod.
Turcas mercibus & armis iuuantes quibus pœnis puniendi. eod.
15 *Hæretici non sunt Agareni. Et hæretici qui dicantur.*
16 *Hæreticum pertinacia potissimum defensionis erroris facit.*
17 *Hæreticorum synonima.*

1 QVia † qui dolo, hostili animo, & pertinaci ausu, fidem catholicam turbant, & populum cõmouent deportatione digni sunt, vt Valentinia. ait, & Theodo. & Archad. [u] & qui de religione cõtendunt, vt seditionis authores, pacisque ecclesiæ turbatæ maiestatis capite ac sanguine sunt supplicia laturi, vt prædicti rescribũt Cæsares [x]. Neq; grauius peccatũ hæresi adducitur [y], quodq; crimẽ publicũ est [z]. ¶ † Idcirco inter reos maiestatis diuinæ primũ hæretici ponũtur [a]. ¶ † Hæretici, ab hæresi: at hæresis, non ab adhæreo, nec ab errore, vt quidam rati sunt, sed à nomine Græco deriuatur. αἵρεσις namq; inter alia significata apud Hellines, electio est & optio, vt apud Isocratẽ [b], περὶ τὰς αἱρέσεις ἁμαρτάνοντες τῶν πραγμάτων, in electione rerum errantes. Et Thucid. [c] γέγονέ μοι αἵρεσις, optio mihi datur. Sic αἱρεῖσθαι Budæo [d], est opinari, censere, sectam aliquam consectari, vt philosophi. Sic ab hæresi hęretici, dum sectam eligunt, quam putant esse meliorẽ [e]. Et præsumptio mẽtis propriæ, via ad hæresim [f]. Cicero [g] Latine loquens, eam vocem Latinã fecit: [*Cato autẽ*, inquit, *perfectus mea sententia Stoicus & ea sentit, quæ non sane probãtur in vulgus, & in ea est hæresi, quæ nullum sequitur florem orationis, nec dilatat argumentum, sed minutis interrogatiunculis & quasi punctis, quod vult efficit.*] Et rursum [h]: [*De hæresi Vestoriana, & de Pheritonum more Puteolana risisse me satis, nihil est necesse me rescribere. πολιτικώτερα illa videamus, &c.*] Dimitto similes locos. Reijcienda quoq; declinatio verbi ab ercisco quod est diuido, hæreticum dici, vt putat Azo, in summa de hęret. C. ¶ † Sicut & quod subijcit & eremitam ab ercisco dici [i], vt diuisum: cum nullus sit, qui vel salutauerit Græcas literas, qui nesciat non ab ercisco eremitam, sed ab ἐρήμῳ, loco inquã solitario ἐρημίτας, & ἀναχωρητὰς dici. ¶ † Porro in tractatione hac: nomẽ hæretici late, & proprie ponitur: late hæreticus dicitur, omnis qui in fide dubitat [k], vel dubius est, scilicet qui firmiter & cõstanter nõ

u l.5. de iis qui sup. religio. cõtent. lib. 16. C. Thood. tit. 4.
x l.1. eod. tit.
y c. quid in omnib. 32. q. 7. c. quid autem. 24. q. 4.
z c. in nonnullis. de Iudæ.
a anthẽt. gazaros. de hære. c. vergentis eod. in 6. ibi, diuinã offendere maiestatem.
b Isocra. orat. de pace.
c Thucid. in 2.
d Budæ. in cõment. ling. Græc.
e c. hæresis. 24. q. 1.
f can. quid autem. 24. q. 1.
g Cic. in Parad.
h idem 14. lib. Epist. ad Attic. epist. omnium 112.
i vt & Hostiẽs. in sum. de hæretic.
k c. 1. de hæret.

credit, quæ catholicæ & orthodoxæ fidei sunt. Itē & ille, ꝓprie, qui fidem amplexus Christianā, postea aliter sentit, quam eadē catholica & vniuersalis ecclesia, & errorem pertinaciter defendit. Itaq; apposita singula in finitione, concurrere debent ad hæreticū distinguendum. Primum qui huiusmodi dicetur, fidem professus esse debet, & nomē suū Christi cultui dedisse. Sic enim D. Ioan. ait [a], [*Quod ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. si enim ex nobis fuissent, vtiq, nobiscum permāsissent.*] Dum enim diuina purgatur area, seipsos separāt superbe ab ecclesiæ simplicitate, vt Capharnaitę, & aliqui Domini discipuli [b] ab authore vitæ, & a vera vita ꝑsente: & ab Apostolis, & D. Paulo eius discipuli Phigillus, Hermogenes, Philetus, & Hymeneus, vt ait Tertullianus [c]. Heretici & sectatores dicuntur, ꝙ communem dimiserint sententiā ecclesiæ vniuersalis ꝓprio iudicio condēnati. Sic scribit enim D. Paulus [d], ad Titum, [*Hæreticum hominē post vnā & secundā correctionem deuita: sciens quia subuersus est qui eiusmodi est: & delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus.*]

6 ¶ † Quamobrem Iudæi, hæretici non sunt, quia fidem Christianā professi non sunt: vt non mirū, si illi ferantur inter Christianos, reijciantur autē hæretici. Siquidem de his, qui foris sunt nihil ad nos [e]. Permiseruntque iura pontificia, & ciuilia aliquando Iudæis, antiquas habere synagogas: & si nouas ędificare inhibuerint [f]. Neq; inuitos baptizandos, & fidem nostram suscipere cogendos, vel rebus suis spoliandos [g]. Iudęos quoq; placuit. Nemo enim eorum, qui fidem nunquam acceperūt, ad eam suscipiendam vel seruandā cogendus est [h]: voluntarios & spōtaneos Deus exigit discipulos. Accidit etiam, vt qui coguntur vi, dum primum offertur occasio, sacra mysteria contaminent, & dedecorent. Sicut Vespergensis abbas [i] in Leone 3. Isaurico imperatore tradit, Iudęos & Montanos hæreticos vi Christianismum suscipere coactos ab imperatore, chrismatis vnctionem iterum abluisse & fidem contaminasse, circa annum 719. Et Ratisbonenses Iudæi inuiti baptizati, tandem imperatoris permissione ad Iudaismum relapsi sunt teste Krantzio [k], circa annum 1086.

7 ¶ † Eadem ratione inter hęreticos nō sunt connumerandi gentiles seu idololatræ, neq; ij fidē amplecti coguntur: veruntamē vtriq; sæpe pulsi à societate Christianorum, quū nollent fieri Christiani, & ritus & cultus illorū publice proscriptus. 8 Refert Eutropius [l] in Iustiniano, Iudęos & Samaritas caput contra imperatorē erigentes Iulianū quendam regem constituisse, & victos mox à Iustiniano passim trucidatos, circa annum Dom. 536. Eutropius quoq; narrat [m], an. 7. Phocæ Iudæos in Christianos sęuiētes oppressos, quod accidit circa ann. Dom. 611. Hispania circa an. 1493. teste Sabellico, centum viginti millia Iudæorū eiecti sunt: Vt antea, teste Polydoro Vergilio [n], circa an. 1295. 9 publico edicto Anglia eiecti sunt. ¶ † Refertur à Suetonio [o] de Iudæis, his verbis, [*Claudius Cæsar Iudæos impulsore Christo tumultuantes assidue Roma expulit: Druidarum religionem, diræ apud Gallos immanitatis, & tantū ciuibus sub Augusto interdictam penitus aboleuit.*] 10 ¶ † Sisebutus rex Gotthorum, in Hispania regnum capiens, anno Dom. 595. Iudæos, qui his temporib. Hispaniam incolebant, cōpulit metu suppliciorū 11 ad Christi fidem recipiendam [p]. ¶ † Pertinax genus hominum in sua superstitione Iudęorum, vt nihil non licitū putent, si arbitrentur se suā fidem vllo modo promouere, neq; vllis vel cœlestib. tanquā grauib. admonitionib. aut flagellationib', seu cladibus destiterūt à iam firmatis erroribus, aut vllū lapidem immotum relinquunt, quo veritatē Euangelicā impetant aut calumnientur. Et ꝓinde sæpe ab aliquib. iussi ꝓuincijs excedere merito sunt, vt hostes Christianorum, vsurarū & patrimoniorum alienorū cupidissimi nundinatores. Retenti autē alicubi non approbādæ superstitionis aut impietatis causa, sed in maiorē fidē nostræ Christianæ legis: vt vsq; in finem seculi appareat cūctis regionib. quę ad lucē Euangelij ex paganismo quotidie accedunt, & accessuræ sunt: Iudęos fuisse primum dilectum Dei populū, ijq; ab initio mundi fidem & cognitionem veri Dei datam & Messiæ, quem venientē respuerunt, & morti ingratissimi homines tradiderunt: vnde tamen redemptū est genus humanum à seruitute dæmonis & morte ęterna, pretio sanguinis Domini nostri Iesu Christi, qui vere Messias fuit, verus Dei filius secūdum diuinitatem patri cōsubstantialis, & assumptione carnis verus virginis Marię filius, verus quoq; homo. Supersunt itaq; eius testes Iudæi. Ne conficta putent Ethnici, quæ vere extiterunt: & impij testantur aliquando vt reliquiæ Israelis sub finē se-12 culi ad sanā mentē reuocādi. ¶ † Interdicta interim Iudæis sunt coniugia cum Christianis [q]. Constantinus [r] inhibet Iudæis mancipium Christianū habere. Quod aliquando permiserunt Theodos. & Honorius, qui tamen permissionē deinceps retractarunt [s]. Iidem Theodo. & Hono. prohibent mi-13 litare [t], non tamen postulare. ¶ † De Gentilib. porro, quos paganos vulgus vocabat olim [u], statutū, vt aboleretur eorū superstitio, & sacrificorū insania [x], imminente alioquin gladio. Verum propria authoritate Christianis vetitum in paganos irrue-14 re, bonaq; eorum diripere [y]. ¶ † Sicut & de Agarenis in concilio Viennensi [z] principib. Christianis mandatum, ne permittāt inter sibi subditos professionem nominis Mahometici, & peregrinationes quas faciebant Mahometici ad sepulchrū Mahometis. Prohibitū etiā ad eos, arma, annonam, equos, ferrum, vel alias merces deferre, vel mittere, indictis pœna ijs qui fecissent infamiæ, excommunicationis, seruitutis, & vt intestabiles sint [a].

15 ¶ † Cæterum neque dicemus Agarenos esse inter hæreticos: sed tantum illos, qui initiati mysterijs fidei nostræ in fide errant. Ita Valentin. Theodos. & Honor. [b] *Hæreticorum*, inquiunt, *vocabulo continentur, & latis aduersus eos sanctionibus debent succumbere, qui vel leui argumento iudicio catholica religionis & tramite detecti fuerint deuiare.*] Conueniunt cum infidelibus, quia vt illi nunquam fuerunt, sic hæretici membra ecclesiæ esse desinunt. Iustinianus [c], [*Hæreticos dicimus omnes, qui non sunt membrum sanctæ Dei catholicæ & apostolicæ ecclesiæ.*] Valentin. & Martia. C C. hæreticos dicunt [d], qui non credunt quæ in synodis Nicena, Constantinopolitana, Ephesina, Chalcedonense decreta sunt, quæve credebāt Athanasius, Theophilus, & Cyrillus Episcopi Alexandrinæ ciuitatis. Et qui aliter sacram intelligit scripturam, quam sensus Spiritus sancti flagitet [e], falsas nouasque sequitur & defendit in fide opiniones [f]. Qui aliter de articulis fidei credit, quam statuit Romana ecclesia, cuius fides annunciatur in vniuerso mundo [h]. Quive de sacramentis eccle-16 siæ male sentit [i]. ¶ † Dicitur vltimo in finitione, errorem pertinaciter defendētem, esse hæreticum: non enim qui errat, sed qui errorem pertinaciter defendit, hæreticus est [k]. Sic pertinacia, non error in his quæ fidei sunt, hæreticum facit, inquit D. Augustinus [l]. Cæsares, obstinationis animi demen-

[a] D. Ioan. 1. epist. c. 2.
[b] D. Ioan. Euang.
[c] Q. Sept. Tertullia. de præsc. hæret.
[d] D. Pau. ad Titum, c. 3.
[e] 1. ad Cori. 5
[f] c. Iudæi. c. 2. de Iudæ. lib. 5. Decre. tit. 6.
[g] ca. sicut Iudæi. c. 9. de hæret.
[h] c. ad fidē. 28. q. 5. ca. de Iudæis. 45. dist.
[i] Vespergen. in Chronic.
[k] Alber. Krātz. li. 5. c. 14.
[l] Eutrop. li. 16.
[m] Eutro. li. 17.
[n] Polyd. Verg. c. 17 hist. Angl.
[o] Sueton. Tranq. in Claudio, ca. 25.
[p] Franc. Tarapha. li. de reg. Hispaniæ in Sisebutio.

dementiam, dicunt hæresim [a]. Claudianus [b] quoque Mamercus episcopus Viennensis. [*Illud, inquit, multo maximum periculosius est crimen quod catholicæ sanitatis opiniones inimicas stulte concipiunt, vane proferant, superbe adstruunt, cum temeritate scribunt, cum intentione defendunt. Et quoniam humanitus per imprudentiam lapsi sunt, eligunt audacia culpam, pertinaci obstinatione defendere, ne videantur potuisse peccare.*] Duo itaq; concurrant oportet in hæresi perfecta, nempe error in intellectu, qui est hæreseos principiū, & pertinacia, quæ in voluntate est, quæ est hæreseos complementum. ¶ † Hæreticos graui scelere implicari apud Deum, nisi resipiscant, damnationemque sibi quæsiisse satis notum est [c]. Indicant & illorum synonyma, quibus ad eos prodendos & notandos vsæ sunt sacræ scripturæ: vocant namq; eos, organa diaboli, vasa iræ [d], fures & latrones [e], quia verbum Dei furantur & adulterant, vt ait Origenes [f], lupi rapaces [g], antichristi [h], pseudoprophetæ [i], seductores [k], pseudoapostoli [l].

a l. 2. de sum. trinit.
b [illegible] Mamert. [illegible] de statu animæ c. 1.
c c. firmiter, de hære. in Decre. ad Roma. 8.
e [illegible] 10.
f Orige. in epist. ad Roma.
h [illegible] 2
g D. Matth. 7.
h epist. D. Ioan. 2.
i epist. O. Io. 4. Matth. 24.
k epist. D. Ioan. c. 1.
l 2. ad Cor. 11.

de diuersitate Sectarum hæreticorum, Cap. 5.

1 *Hæreticorum variæ sectæ, & nomina vbi tradantur.*

1 QVia † plures aberrādi viæ, vna autem solum veritatis assequendæ, plures & errorum & hæresium species sunt, quas enumerare ad institutam epitomem non pertinet: cum eas plerique in vnum coniecerint & explicauerint, veluti can. quidam autem hæretici, 24. quæst. 3. cap. 3. de hæret. in Clem. auth. gazaros, eod. C. Theodosius & Valentinianos CC. in l. hæreticorum, l. 56. de iis qui sup. religio. contend. lib. 16. C. Theod. titu. 4. Alij in l. Arriani, l. 5. de hæretic. lib. 1. C. Iustinia. Ex professo de diuersis hæreticorum dogmatibus tractant B. Augustinus, Philastrius Brixiensis lib. de omnibus ab exordio creaturarum erroribus, Epiphanius de hæresibus, Bernardus de Lutzemburgo, lib. qui inscriptus, Catalogus hæreticorum omnium.

de Iudicibus, & Iudicio hæreticorum. Cap. 6.

1 *Hæresium pellendarum tria capita.*
2 *Hæretici pœnitentes vere reconciliandi ecclesiæ.*
3 *Hæreseos quomodo fiat abiuratio.*
4 *Hæretici coguntur ad fidem redire.*
Argumenta contraria dissoluta. 5.
Et seq.
6 *Libertas arbitrij non consistit in permissione agendi mala. Et* 7.
8 *Hæreses esse expedire quomodo intelligendum.*
9 *Zizaniorum parabola,* Sinite ea crescere, *quomodo intelligenda.*

1 CIrca † hæreses euellendas, triplex est cura adhibenda: prima, reductionis hæreticorum in ouile: altera, ad iudicia pertinet & pœnas: tertia, cautionem habet ne nouæ hæreses nascantur, ne natæ propagētur, ne extinctæ reuiui-
2 scant, vt ait Cōradus Brunus [m]. ¶ † Prior cura, vt fieri possit resipiscāt, & suum agnoscant errorem & eiurent: gremium enim nemini claudit ecclesia, & gaudium est in cœlo ob vnum peccatorem ad pœnitentiam redeuntem [n], & quos pœnitet, cum omni mansuetudine recipiēdi sunt, vt etiam leges ciuiles docēt in hac proposita hæreticorum redeuntium ad fidem hypothesi [o]. & Theodosius & Valentin. [p] post conuersionem eorum, viginti dierum cōdonarunt inducias, intra quos ad communionem redirent impune vnitatem. Neque neganda reconciliatio iis, qui tempore necessitatis implorant [q]. Dicit enim Dei spiritus per Ezechielem prophetam [r], [*Cum conuersus ingemuerit, tunc saluus erit.*] Et ad pœnitentiam Deus peccatores expectat [s], nec eam vnquam spernit, quamuis quis ad summum malorum peruenerit [t]. Statuit & septima synodus [u], [*Siquis presbyter eum, qui à peccato reuertitur, non recipit, sed reijcit, deponitor.*] Et D. Dionysius Areopagita acerrime arguit Demophilum in epistola ad eum scripta, quod pœnitentem ad genua eius prouolutum calce reiecisset. In quem errorem contra fidei catholicæ decreta incidit Nouatus, qui lapsos noluit ad pœniten-
3 tiam recipere [x]. ¶ † Verum modus adhibitus est [y], quo recipiantur redeuntes ad fidem hæretici, vt scripto negent hæresim, & profiteantur libello fidem catholicam publice porrecto, & in concilio [z], authoritate episcopi interueniente [a], qui imponit pœnitentiam, & in gremium ecclesiæ
4 recipit absoluitque. ¶ † Quod si sponte hæretici noluerint resipiscere, cogendos esse ad fidē quam omiserint recipiendam placuit, & per rerum suarum substractionem [b], & corporalem animaduersionem [c]. Sunt enim hi ex numero eorum, quos Deus per vias & sepes iussit compelli in regnum Dei intrare [d]. Sic D. Augusti. [e] non tantum mansuetudine, sed & seueritate reducēdos putat. Nec aliena debet videri seueritas ab officio pastorali, si, vt saluas conseruet animas Deus flagellis ad ouile redire inuitas cogat errantes, paratus vlcisci omnem inobedientiam, vt ait D. Paulus [f]. Ab illius enim manu exquirēdæ sunt oues, quæ perierint, à Deo [g]. Neque autem verbis [h] solis emendabitur seruus durus: si enim intellexerit, non obediet, ideo baculo non parcendum. [*Qui diligit filium suum, assiduat ei flagella* [i], *&c.*] Tu percutis quidem illum virga [k], sed animam eius liberas à morte. Et, [*Multa flagella peccatoris* [l].] Mala voluntas suæ permittenda non est libertati, dum obuiam iri potuit. Nec volenti se occidere, vel furioso, gladius suus quantum velit, restituendus [m]. Quemadmodum parui facit medicus phrenetici voluntatem & hydropici, vt eos à morbo liberet. Beneficium quippe impartit medicus phreneticn, illum ligando, & pater filium indisciplinatum castigando, etsi inuitis faciant [n]. Neque existimandum est, iam sibi in errore placentes, armis fideotes, posse à veritatis ratione simplici, & verbis de sententia deijci: iniuriis & calumniis taxandi peritos humiles exaudire. Proinde Deus in conuersione Diui Pauli, non sermonibus, priusquam prosterneret, & cæcum eum redderet, vsus est [o]. Neque auditur perire volens [p]. Itaque exemplo Agar verberatæ à domina Sarra [q], cogi debent hæretici redire ad dominam & veram matrem ecclesiam, vt etiam eodem exem-
5 plo firmat Diuus Augustinus [r]. ¶ † Neque ad rem facere mihi videntur argumenta, quibus quidam hæreticis & disciplinæ ecclesiasticæ fræna laxarunt, & impunitate concessa, incendio fere inextinguibili Gallias vtrasque depopulati sunt,

m Brun. lib. 1. de hæresib. c. 2.
n Lucæ c. 15.
o l. fi. § non enim, de sum. trinit. c. 1 licet crimina, 31 de iis qui sup. reli. cont. lib. [illegible] C. Theod. [illegible] 4.
p l. Manichæos. 13. eod.
q c. his qui tempore, 26. q. 6.
r Ezech. c. 18.
s can. discendi sunt, 50. dist.
t § talis, § ecce, de pœ. dist. 3.
u in 7. synodo actio. 2. c. 13.
x vide Euseb. Emissen lib. 6.
Cypri. can. conuenientibus, 1. q. 7.
y c. salubertimum, can. conuenientibus, can. quoties, can. si qui voluerint, 1. q. 7. can. ego Berengarius, de consec. dist. 2. c. his qui tempore, 26. q. 6.
a can. si quis episcopus, 1. q. [illegible] can. de eod. 50. dist.
a c. [illegible] 26. q. 6. can. peruenit, 16 q. 1
b c. post me. & can. quo iure, 8. dist. cap. ipsa pietas, 23 q. 4. [illegible] peccat, eod.
c can. eumiss, can. disj licet, & seq. 23. q. 4. can. 1. 2. 3. 23. q. 5.
d Lucæ 14
e D. Augustin. epist. [illegible] & 50.
f 2. ad Cor. 10.
g Ezech. [illegible] 34.
h Eccles. 33.
i Eccles. 30.
k Prouerb. 23.
l [illegible]
m l. bona fides depos. P.
n can. ipsa pietas, 23. q. 4. can. [illegible] & seq. 1 q. 1.
o Actu. c. 9
p l. non tantū, de appell. ff.
q Genes. 16.
r O. August. in Ioan. c. [illegible] 23. q. 4.

dicentes, non esse ad fidem hæreticos cogendos, quæ & refert Brunus, lib. 3. de hæreti. cap. 3. quæ ego latius & luculentius soluam. Primum itaque dicunt, neminem ad bonum esse cogendum, sed quemque suo arbitrio relinquendum. Quæ ratio certe spurcissima, & omni ex parte homine indigna est, quæ suo tenore, si vera esset, vniuersam mundi politiam, & leges diuinas & humanas subuerteret. Quorsum enim latæ leges sunt, quam vt ad bonum cogant vel præmio, vel pœna [a]? Atque si demus quemque pro voluntate viuere, & appetitu proprio regi, quid quæso inter homines, & bruta rationis expertia interierit? quid iustitia opus erit? quæ societas ciuilis integra? Quod si quis obijciat, voluntatem homini liberam, nec cogi posse inuitam, vt aliud velit, nec nos inficiamur. Verum malam cogi dicimus, vt in bonum mutetur, si metu resipiscat, sicut à bono nimia sui intellectus praui fiducia decidit, vel si perseueret, pertinax tollatur à societate hominum, ne alios 6 inficiat. ¶ † Errant omnino, qui arbitrium liberum eligendi mala, libertatē veram dicunt, quum libertas ibi sit tantum, vbi spiritus Domini [b]. Et lea perfectæ libertatis sit, Dei mandata audire & facere [c]. [*Docere, nemini consenseritis, hæc persuasio non ex eo qui vocat vos, scilicet ex Deo*, inquit D. Paulus [d].] Quorsum illa verba etiā Apostoli [e] ad pastorem, [*Argue, obsecra, insta, opportune, importune, &c.*] Cur etiam doctissimus & optimus theologus D. Petrus literis cōsignauit [f], magistratus ad vindictam malefactorum, & laudē bonorum? Cur dictum potestatem à Deo [g], reges, magistratus non sine causa gladium portare? &c. Cur item [h], vtinam abscindantur, qui vos conturbant? Si liceat cuique impune quod velimus malum agere, & pro arbitrio cultum diuinū polluere, immutare, subuertere? Hoc esset certe potius libertate abuti, quam vti, & spiritus libertatem ad carnis voluptatem, & 7 animarum perniciem transferre. ¶ † Secundo, non facessit quod obijciūt, nunquam Deum dominum nostrum Iesum Christum, vel eius Apostolos coegisse quenquam credere, vel fidem recipere, quinimo & discipulis liberā abeundi dedisse potestatem: dicentem, [*Nunquid & vos vultis abire?*] Nam eadem responsione elidi potest argumentū, qua proximum. Sed vltra, ex eo quod ab exemplo vno vniuersalis negatiua non potest colligi. Nec ideo quod Deus dixit, [*Nunquid & vos vultis abire?*] sequitur quod dederit omnibus abeundi impunitatem. Nam iam diximus apud D. Lucam [i] dictum fuisse, [*Compelle eos intrare.*] Atque longe interest inter illa tempora, & nostra. Tunc enim nō erat redēptio facta, non fides plene cognita, nondum exaltatus filius hominis, nondum consummata mysteria, nondum velamen templi scissum, nondum vmbræ abrogatæ, nondum dictum, [*Nisi quis crediderit, & baptizatus fuerit, non saluabitur,*] vt postea. Dehinc aliud est loqui de cogendis ad fidem, qui nunquā fidem amplexi sunt, quales Iudæi, gentiles, Agareni: hi enim, vt dictum est, cogi non debent. Aliud de reducendis ad fidem, qui fidem professi sunt: quia in extraneos, qui domestici fidei non sunt, nulla Christianis iurisdictio, & qui sine lege Christiana viuunt, sine lege hac iudicabuntur alia [k]. In Christianos autem perfidos, schismaticos, & hæreticos, pastoris est iurisdictio. 8 ¶ † Et ad pastorem pertinet cognitio, monitio, & castigatio eorumdem. Tertio, non pugnat quod dictum sit, expedire hæreses esse [l]. Nam non propter hæreses expedit eas esse, sed ad bonorum gloriam, vt qui probati sunt, manifesti fiant. Neque sequitur ideo illas tolerandas. Non enim iubet Apostolus nos omnes sapere [m], quod hæreses non sinunt. Sic Deus necesse esse dixit, vt veniāt scandala: sed mox subijcit, verumtamen, [*væ per quem scandalum* [n], *&c.*] Necesse secundum quid, non autem absolute, vel in gratiam scandalizātium: nam quæ scandalizant iubet vindicari & abscindi, quā-9 uis oculus, manus, pes ve noster sit. ¶ † Quarto, non obijcienda parabola de zizaniis, quæ crescere ea, sinit vsque ad messem Domini [o]. Non enim illa prohibet malos corrigi, aut hæreticos tolli, sed cautionem docet in puniendis adhibendam, vt ne odio malorum etiam cum illis bonos eradicemus. Toleratur ad tempus malus, sed non ideo impunitas ei datur. Quare dictum, [*Sinite ea crescere,*] donec videlicet distinguatur zizania à tritico plene. Et expectat, vt diximus, semper ad pœnitentiam peccatores Deus [p]. Datur redeundi tempus, nec hæretici plectuntur, nisi perseuerātes, relapsi, & pertinaces. Lentoque gradu procedit vindicta Dei, sed tarditatē, supplicij grauitate cōpensat [q].

a l. 1. de iust. & iure.
b 2. Cor. 3. C. Ioan. c. licet, c. 13 de regul. li. 3. Decret. titul. 31 ca. duo, 29. q. 1
c D. Iaco. c. 1.
d Pau. ad Gal. 5.
e 2. ad Timo. 4.
f Petri 2.
g ad Roma. ca. 13.
h D. Paul. ad Gala. 5.
i Luc. c. 14.
k ad Rom. 2.
l 1. Corin. 11.
m ad P[illegible]
n Matth. 18.
o Matth. 13.
p ad Roma. 2.
q Valer. Max.

in Hæreticorum iudiciis quæ perpendenda. Cap. 7.

1. *Hæreticorum pœnarum ordo.*
2. *Hæresis notio primum ad ecclesiasticum, deinde ad temporalem.*
3. *in Hæresi quomodo perpendenda res, persona, actio.*
4. *Iudex hæreticorum quis.*
   Inquisitores hæreticæ prauitatis.
5. *Inquisitor hæreticorum quæ potest sine episcopo diœcesano facere, & quæ non: vel episcopus sine, aut cum inquisitore.*
6. *Diuinationes & sortilegia non puniuntur ab inquisitore vt hæreticorum, sed à iudicibus secularibus.*
7. *Inquisitor quomodo cognoscat de sortilegijs & Iudæis.*
8. *Religiones nouas & peregrinas inducere capitale apud gentes.*
9. *Aduocati pro falsa religione necati.*
10. *Religiones falsæ plures cur se cōpatiuntur, at vera cum falsa nunquam.*

1 MAnsuetudine † igitur, & indulgentia vitæ, interdum hæretici tolerantur, dum expectantur, vt resipiscant. Dehinc quibusdam veluti duris stimulis & pœnis leuioribus admonentur. Postremo, si pertinaces perseuerent, tolluntur: ex forma præscripta à Deo, dum ait [r], [*Si quis non manserit in me, mittetur foras,*] ecce excommunicationis pœnam, [*& arescet*] ecce perseuerantiam, [*& colligent eum,*] vide ibi iudicium seculare quod sequitur, [*& in ignem mittent, & ardebit,*] ecce tandē pœ-2 nam mortis. ¶ † Notio huius criminis ad iudicem ecclesiasticū prior pertinet, postrema ad secularem: vt apud D. Matthæum, [*si peccauerit, &c.* [s] *dic ecclesiæ: si ecclesiam non audierit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus.*] 3 ¶ † In hoc iudicio hæresis, consideranda in vniuersum tria, res, persona, actio: in re dogma quod defenditur ab hæretico assertum, & crimen. In persona venit dispicienda persona rei, & persona iudicis; num is qui deliquit, episcopus sit, de quo non iudicat inquisitor, sed monet summum pontif. [t] an vero alius sit, qui sui est fori. In actione, qualitas assertionis vel criminis, & modus, quo hæresis palam facta est, electio, assertio,

r D. Ioan. c. 15.
s Matth. 18.
t c. inquisitores, c. [illegible] reti. in 6.

assertio, fauor hæreticis, impensus, receptatio, defensio, prædicatio, &c. num cum tumultu, armis, aut sine his coierint hæretici. Quod materiam dat huic iudicio, est dogma, num catholicæ doctrinæ sit: in quo perpendit iudex, an ea fuerit legitimis concilijs ecclesiasticis damnata, vel à sede apostolica, vt tunc hæreticam iudicet: an nequa, vt tunc eius decisionem ad eandem sedem, vel concilia referat[a]. In persona quoque rei consideratur, num ecclesiastica persona, & cuius ordinis: an vero laicus, ob exauthorationem, de qua postea. Nam hæreticum prope est laico prædicare, quod officio ecclesiastico[b] nihilominus adhærere videtur.

4 ¶ † In persona iudicis annotandum est, duplices iudices esse eius notionis cognitores, ordinarios & delegatos[c]. Ordinarij iudices hæreseos, summus pontifex, antistites locorum, concilium œcumenicum, locale, prouinciale, & episcopale. Ad episcopos iure ordinario cognitio pertinet, quia ij præpositi sunt, vt curam agant gregis, vnde & nomen habent, & vt regant ecclesiam Dei[d]. Et concilium generale[e] Mileuitanum, & Africanum statuunt[f], episcopum negligentem aduersus hæreticus posse conueniri & vocari ab episcopis vicinis diligentibus, vt negligentiæ arguatur: dehinc monitum, nec hæreticos curantem reuocare, communione priuandum, & mentitum hac de re, etiam episcopatum amittere. Et Archad. & Honor. CC.[g] [*Quoties, inquiunt, de religione agitur, episcopos conuenit agitare.*] Delegati, sunt inquisitores dicti hæreticæ prauitatis, qui delegantur & ab ordinarijs, & generaliter à summo pontifice in aliqua prouincia vel regno: vnde & deputati iudices sæpe dicuntur

5 à Clemente 5.[h] ¶ † Horum iudicum quilibet, scilicet diœcesanus, & inquisitor hæreticæ prauitatis, ex placitis concilij Viennensis[i], & aliorum pontificum[k], alio inconsulto, potest vocare seu citare, retinere seu retentare, quod vulgus arrestare, capere, & carceribus mancipare, compedes, numellas seu manicas ferreas inijcere & inquirere in crimine hoc. Tria autem excepta sunt, quæ inquisitor sine diœcesano, seu eius officiali, vel sede vacante, sine deputato à capitulo: & diœcesanus sine inquisitore separatim non potest, nisi vna conueniant. Primum, non possit alter solus custodiæ & carceri dure, qui magis ad pœnam, quam ad custodiam pertineat, vt plerumque fit[l], reum mancipare. 2. ne possit tormentis exponere. 3. vt solus non possit sententiam condemnationis ferre. Quod vltimum ex Viennensi concilio nuperrime decretum, cum tamen olim, quando separatim diœcesanus & quæstor hæreticæ controuersiæ cognouissent, possent sententiam quoque seorsum ferre[m]. Notat tamen scholiastes[n], posse etiam nunc alterum horum iudicum sine altero reum absoluere, quod fauorabile ampliari, pœnale restringi debeat[o]. Iurisdictionis itaque inquisitorum hæc sunt, & defensiones audire, innocentes absoluere, redeuntes ad vnitatem ecclesiæ recipere. Peritos quoslibet vt eis assistãt vocare concilij causa, item clerum & populum ciuitatum[p], vt viderit expedire fidei negotio: conuocare & iudices ecclesiasticos[q]: & reliqua, quæ ad pœnas pertineat, pertractare.

6 ¶ † Non pertinent autem ad inquisitorum iurisdictionem, diuinationes, sortilegia, nisi hæresim saperent: sed debent eo iudicibus alijs temporalibus relinquere punienda[r].

7 ¶ † Nec etiam Iudæorũ quæstiones, nisi in tribus casibus[s], si Christianus Iudæus fuit, vel Iudæus Christianus factus, ad Iudaismum reuertatur. Si Iudæus ad Iudaismum pelleserit Christianũ. Vel nisi Iudæi Christianos emãt vel circumcidant[t]. Nouas religiones

8 inducere capitale fuit apud antiquos. ¶ † Et olim capitis pœnam peregrinæ religioni Persas irrogasse testis est Iosephus[u] [*Sæpe ætate auorum*, inquit Liuius[x], *datum est negotium magistratibus, vt sacra externa fieri vetarent.*] Lex q; illa decemuiralia[y], [*Nemo separatim Deos habessit nouos, siue alienigenas: id enim confusionem facit religionum.*] Et vt dicebat Mæcenas ad Octauium Cæsarem[z], [*Qui noua numina introducunt, multos, ad vtendum peregrinis legibus, pelliciunt: vnde coniurationes, coitiones, & conciliabula existunt, minime commoda rei vnius principatum.*] Plurima & mala in licentia vagandi circa religionem inesse Liuius

9 notat[a]. ¶ † Placuit & Ptolomæo regi cum coram eo quæstio inter Iudæos & Samaritanos de antiquitate religionis agitaretur, vt in iudicio partiũ vtrinque aduocati non nisi cum capitis periculo de controuersia dicerent. Neque vllis alijs, quam ex lege Mosaica sumptis vterentur argumentis: tandemque Sabeum & Theodosium aduocatos Samaritanorum, obtinente Andronico pro Iu-

10 dæis, morti addixit[b]. ¶ † Fieri non potest, vt qui in duas religiones claudicat, verus sit Christianus. Si enim Deus est Deus, sequẽdus: & si Deus Baal, is sequendus: non autem in duas partes declinandum, vt dicebat Helias[c]. Non possumus duobus contrarijs dominis seruire[d]. Et qui vtramq; vult contrariam retinere, certe in neutram credit: Nam alteram violare erubesceret. Et fieri quidem potest apud paganos, diuersas sectas, vt apud Turcas, & religiones fuisse. Non enim aliqua illarum vera, & sæpe errores plures se compatiuntur. At nunquam error cum veritate quadrabit: vt nec vera vxor cum concubina, etsi plures concubinæ extra vxorem se foueant, quamuis ægre. Nec passus est Deus diutius populum suum pacifice viuere cum gentibus, sed statim iram in communicantes cum illis exarsit[e]. Sub Tiberio vt ait Cornelius Tacitus[f]. [*Actum & de sacris Aegyptijs Iudaicisque pellendis: factumque patrum consultum, vt quatuor millia libertini generis ea superstitione infecta, quis idonea ætas, in insulam Sardiniam veherentur, coercendis ibi latrocinijs: & si ob grauitatem cœli interijssent, vile damnum: cæteri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent.*] Suetonius Tran.[g] firmat, & externas ceremonias, Ægyptios Iudaicosque ritus compescuisse Tiberium: coactis, qui superstitione ea tenebantur, religiosas vestes cum omni instrumento comburere. Fuerant & multis ante annis, vt scribit Q. Septimius Tertull.[h] Ægyptij Dei capitolio pulsi.

a cap. quoties. 24 q. 1.
b c. cum ex iniuncto, & c. [illegible] de hæret. [illegible] Greg.
c Conrad. Brunus. li. 4. de hæret. c. 1.
d Act. c. 20. Cle[illegible]
e c. excommunicamus. c. 13. § [illegible] de hæret.
f [illegible] 25. item in conci. Afric. c. 90.
g l. 2. de religione lib. 16 C. Theod. tit. 5.
h cle. 1. de hæret. li. 5. clem. tit. 3.
i cle. 1. § 1. eo. in clem.
k [illegible] eo. in 6. & [illegible]
l c. 1. [illegible] de hæret. in 6. [illegible]
m [illegible]
n [illegible]
o [illegible]
p c. 1. § [illegible] de hæret. in 6. [illegible]
q [illegible]
r [illegible]
s [illegible]
t Brunus, li. 4. de hæret. ca. 2. per cap. de Iudæis, 45. dist.
u Ioseph. contra Apionem.
x Liu. li. 39.
y Cic. 2. de leg.
z Dio Cas. lib. 52. histor.
a Liu. dec. 5. li. 5. & deca. 4. li. 39.
b Ioseph. li. 13. Antiq. c. 6.
c 3. Reg. c. 18.
d D. Matt. c. 6.
e 1 Machab. c. [illegible]
f C. Tacit. li. 2. Annal.
g Sueto. Tranquillus in Tiberio c. 36.
h Q. Septimius Tertul. in apologetic. 6.

de Pœnis hæreticorum. Cap. 8.

1 *Hæreticorum pœna canonica, ciuiles, mixta.*

2 *Hæretici excommunicantur, & fautores eorum.*

Filij arcentur à beneficijs. num. 5.

Sunt infames, mortui excommunicantur. eod. 4.

Exauthorantur bonis confiscatis: si clerici, plectendi morte ad secularem iudicem remittuntur, vel carceri perpetuo mancipantur. eod. 5.

Non miscent se actibus ecclesiasticis, non accusant. eod. 7.

3 *Beneficio priuãdi, qui illud precibus hæreticorum fuerit adeptus.*

6 *Hæreticus*

6 *Hæreticus relapsus, vt pertinax punitur: & quis relapsus.*
8 *Hæreticorum pœnæ ciuiles quæ.*
Priuantur priuilegijs catholicorum, & mulier priuilegio præcedentis hypotheca.
Res ecclesiasticas non contrectant, locatione, emptione, emphyteosi. eod.
9 *Commercia prohibentur, & ex ijs quærere, vel ex successione. eod.*
10 *Sunt intestabiles eod.*
11 *Nec filij ex testamento alicuius capiunt.*
Vrbibus pellendi.
12 *Non militent.*
13 *Priuantur immunitate.*
14 *Testimonium non dicant.*
15 *Vltimo supplicio afficiantur. & 16.*
16 *Hæreticorum mortuorum fit condemnatio.*
Et rebaptizantes vltimo supplicio damnantur.
17 *Apostatantium à fide, vel apostatare cogentium pœna.*
18 *Apostatarum à fide pœnitentia num recipiatur.*
19 *Hæreticorum bona an à quolibet occupari possint.*
20 *Hæreticis pœna mortis infligenda.*
Et vindicta in illos diuina. & 21. 22.

1 POenæ † quædam hæreticis infliguntur temporales, dum viuunt, & supplicij vltimi, & post mortem. Illæ sunt vel canonicæ, vel ciuiles, vel 2 mixtæ. ¶ † Canonicæ, veluti quando in vita omnes excommunicantur, vt morbida membra[a]. [*Qui annunciant aliud, quam habemus, Euangelium, anathema*[b].] Tum fautores, & defensores 3 eorum[c]. ¶ † Dehinc secundo & ijdem, & eorum filij, vsque in secundam generationem ecclesiasticorum beneficiorum incapaces fiunt[d]: imo & illi beneficiis exuuntur, qui precibus hæreticorum fuerunt adepti[e]. Item sunt infames[f]. ¶ † A-4 lia pœna 3. canonica, vt mortuis pertinacibus denegetur sepultura, & mortui etiam excommuni-5 centur[g]. ¶ † 4. Vt si noluerint resipiscere, & pœnitentiam agere, pertinaces primum, si clerici sint, & gradum aliquem in aliquo habeant, à beneficio & gradu & ordine exanthorentur, quod degradationem dicunt, damnari vt hæretici, confiscatis bonis illorum: dehinc secularibus iudicibus, vt digni qui morte plectãtur, remittuntur[h]. Solent enim iudices ecclesiastici in maioribus quibusq; criminibus, incorrigibilem clericum priuilegiis exutum castigandum ad iudices seculares remittere[i]. In magnis autem, vt plerumque, perpetuo carceri mancipare[k]. Sicut & interdum hæreticis carcer perpetuus indicitur[l]. Quomodo autẽ degradatio ab episcopo fieri debeat, quotve debeãt assistere episcopo episcopi vel clerici, iura aperte 6 docent[m]. Et nos de ea alibi docuimus. ¶ † Et hæc remissio curiæ seculari, vel carceres perpetui infliguntur pertinacibus, & non pertinacibus, qui tamen alias abiurauerint hæresim, & relapsi sunt, licet pœniteãt, & ad fidem redeant[n]. Relapsus porro dicitur, qui absolutus est abiurauitq; hæresim semel, & postea cum hæreticis facto, vel verbo cõmunicat, etiamsi in aliam speciem hæresis inci-7 dat, vel in eandem[o]. ¶ † Adimitur & hæreticis potestas tractandi ecclesiasticos actus[p]. Sic & in Cod. Theodosiano vetitum legibus, ne episcopos faciant, vel confirment hæretici, non clericos[q]. Non admittuntur ad accusandum[r].

8 ¶ † Pœnæ ciuiles hæreticorum sunt plures etiã. In primis, omnibus priuilegiis, quæ cõtemplatione catholicæ religionis indulta sunt, exuuntur[s]. 2. Mulier hæretica, prærogatiua vt præferatur cre-9 ditoribus mariti in dote priuatur[t]. ¶ † 3. Iustinianus[u] inhibet hæreticis, ne res ecclesiasticas emant, conducant, vel in emphyteusim accipiant: quod & A-10 nastasius firmat[x]. ¶ † 4. Valenti. Theod. & Arcad. AAA. 7. Donatistas, Manichæos, Phrygas, seu Priscillanistas à successionibus proximorum remouent, & ab omni liberalitatis & successionis quolibet titulo. Dehinc 5. adimit donandi, emendi, vendendi, contrahendiq; cum eunuicto facultatem. Quod & ad alios hæreticos productum est postea[a]. 6. Et ijdem Cæsares sæpe decreuerunt intestabiles actiue & passiue esse hæreticos[a]. Et quamuis in Eunomianis aliquando lex abrogata fuerit[b], nihilominus postea restituta prohibitio[c]. 11 ¶ † Et Iustinianus quoq; statuit[d], hæreticos filios excludi à successione parentum: neq; etiam ex mi-12 litis vel alterius testamento capere posse. ¶ † 7. Et statutum vrbe pellendos hæreticos, ne alios inficiant erroribus[e]: imo ob solam suspicionem hæreseos, nisi se ab ea purgauerint, infames & banni-13 ti censentur noua cõstitutione[f]. ¶ † 8. Statutum, 14 ne militent hæretici[g]. ¶ † 9. Immunitates omnes 15 eis adimuntur[h]. ¶ † 10. Et Iustinianus[i] statuit, testimonia hæreticorum in iudiciis contra catholicos non admitti: etsi in voluntariis & contractibus, & aduersum alios hæreticos recipiat. 11. In Nouellis Iustinianeis[k], *Αἱρετικὸς μὴ βαπτιζέτω, μήτε πολιτευέσθω, μήτε τὸν κατηχούμενον περιτεμνέτω.* id est, *hæreticus ne baptizato, ad rempub. ne accedito, catechumenum* 16 *ne circumcidito.* ¶ † Postremo Manichæis vltimum supplicium imponitur à CC[l]. Quod nos mortem interpretamur[m]. In mortem, & post durat & inquisitio & cõdemnatio[n]: vt etiam damnetur me-17 moria mortuorum. ¶ † Rebaptizantes vltimo etiam supplicio condemnantur[o]. Quod si quis fidem omnino reliquerit, factus apostata, ex Christiano Iudæus, vel Paganus, bona eius fisco quæruntur[p], cum accusatio fuerit approbata. Fiuntque ex eo die, quo fidem reliquerunt, intestabiles, & incapaces testandi, vel donandi, crimine illo publico irretiti[q], exuti omnib. priuilegiis quæ solent Christianis irrogari[r]. Et si quis coegerit liberũ apostatare, vel persuaserit, capite plectitur[s].

18 ¶ † Tamq; graue hoc scelus est, vt desertæ atq; violatæ religionis accusatio possit institui post mortem, vsq; in quinquennium[t]. Neq; ita à fide decidentibus datur pœnitendi locus secundũ leges ciuiles: lapsis enim & errantibus subuenitur, non autem perditis[u]. Quamuis aliquando legamus metu tormentorum Christianos, qui eiurarant fidẽ, & immolassent vt idolis, pœnitentia acta ab ecclesia receptos, etsi Nouatiani reclamarent.

19 ¶ † Bona hæreticorũ iuste à catholicis possideri & vindicari posse probat etiam D. Augustinus[x]. Quæ intelligẽda sunt, nõ vt authoritate propria, sed per magistratuum licentiam vsurpentur.

20 ¶ † Pœna mortis in hæreticos colligi potest ex sacris Bibliis, 1. ex Deuteronomio[y]. Vbi falsus propheta locutus in nomine Dei, quæ Deus non præcepit, interficiendus est. Et rursum, is quoque qui dixerit populo, [*Eamus & sequamur Deos alienos, &c*[z].] Vindicauit D. P. mendacium ecclesiæ factum, morte, in Anania & Saphira[a]. D. Paulus Elimam Magum, qui credituros reuocabat, cæcitate puniuit[b]. Et Dominus noster Iesus Christus palmitem nõ ferentem fructũ vult absciadi, col-21 ligi, & in ignẽ mitti, vt ardeat[c]. ¶ † Sed & vltiones diuinæ in hæreticos, dissimulantibus principibus vel ferentibus, Dei iudicium manifestant. Refert Humfre-

Humfredus Lhuid. Dembyghienſis Cambro Britannus, in fragmento commentarioli Britannicæ deſcriptionis[a], in Pouuiſia, ſecundo Cambriæ regno, quo tempore S. Germanus Altiſidorenſis contra Pelagianam hæreſim prædicaret, regem, vt in eo regno notum eſt, quod virum optimum ſuſcipere recuſauerat, occulto & terribili Dei iudicio, cum regia & tota familia in terræ viſcera abſorptum, quo in loco, non procul ab Oſuualdia eſt ſtagnum incognitæ profunditatis, Linuclu, id eſt, vorago palatij in hunc diem dictum. Meminit Nicephorus[b] Anaſtaſium, qui θεοτόκον dicebat non dicendam, beatiſſimam virginem Mariam, in exilium miſſum circa Thebarum ora, terra aperta concluſum. Neſtorij autem eius hæreſeos fautoris linguam vermibus corroſam, & ita cum ingenti dolore expiraſſe, dicentem ſe ad maiores vocari pœnas. Arrius in ſeceſſu viſcera extrudit. Suppetunt & his exempla ſimilia pro-

22 pemodum infinita. ¶ † Pœnæ his maiores aliquando coniunguntur, quia horum criminibus alia crimina ſæpe accedunt, vt calumniæ quibus hæretici inſimulant quos ſibi exiſtimant obſiſtere & aduerſari. Accedunt homicidia, rebelliones in principes, proditiones, blaſphemiæ: quæ omnia, vt crimen hæreſeos componunt, ſic & pœnas variant. Paulus iuriſc. 5. Receptarum ſententiarum, [*qui nouas, inquit, videtur ſapere. & vſu vel ratione incognitas religiones inducunt; ex quibus animi hominum moueantur, honeſtiores deportentur, humiliores capite afficiantur.*]

a pag. 37. impreſſio. Coloniæ, 1572. per Birckmannum.
b Niceph. Ca. li.14. hiſt. eccl. c.36.

de Cautionibus contra hæreticos. Cap. 9.

1 *Hæreticorum conſortia vrbe ablegenda, & conuenticula interdicenda, & ſi ſiant domus proſcribenda.*
2 *Hæreticos non caſtigantium principum ditiones in prædam primo occupanti conceduntur.*
3 *Libri hæreticorum, & improbatæ religionis comburendi.*
4 *Diſputari non debet de fide catholica publice.*
5 *Myſteria ſacra non omnibus reuelata Chriſtianis. & 6. & 7.*
6 *Anthropophagi habiti Chriſtiani.*
7 *Cabalam non legebant Hebræi, niſi quadragenarij.*
8 *Myſteria Cereris non euulgata.*
Eleuſina myſteria quæ. eod.
9 *Orgia ſacra, & myſteria.*
10 *Veſtalium arcana.*
11 *Palladium non ab omnibus videbatur impune.*
12 *Religionis cauſam noluit Octauius publice audire.*

1 PRimum, † vt diximus, vrbe pellẽdi, & conuenticula illorum inhibẽda, prout leges ſtatuunt, quę ſi facta cõprobentur, loca fiſco adiudicanda ſeu proſcribenda, ſi domini permiſerint ibi ea fieri, vel, ſi inſcijs dominis conductores conuenticulis loca præbuerint, mulcti caſti-

2 gandi[c]. ¶ † Item iubetur principibus temporalibus, ne multos hæreticos ſinant viuere: & moniti per eccleſiam intra annum ditionis ſuæ diœceſes & loca ab hæreticis expurgent: alioquin illorum regna & ditiones exponunt prædæ, iura & primo occupanti, qui hæreticos inde pepulerit, conce-

3 duni[d]. ¶ † Alia cautio, ne libri hæreticorum permittantur, ſed tollantur & comburantur, prout iubent iura põtificia[e], & ciuilia[f]. Perdendi enim ſunt libri improbatę lectionis[g]: & ita è repub. eſſe docet Liuius[h], [*dum enim, inquit, diutius bellum Punicum ſecundum traheretur, & paſſim a ritu ſacrificandi more patrio diſcederetur, & ſacrificuli & vates cepiſſent hominum mentes, ro ad patres, & ad publicam querimoniam delata, incuſati ſunt primum grauiter a ſenatu ædiles, triumuiriq; capitales, quod non prohiberent: datumque negotium M. Aemilio vrbis prætori, qui ſenatuſconſultum renunciauit, & dixit, vt quicunque libros vaticinios precationesque haberet, aut artem ſacrificandi cõſcriptam, ad ſe deferret, quæ ipſe combuſſit: neve quis in publico ſacrove loco, nouo aut extraneo ritu ſacrificaret, cauit.*] Dãnato in ſynodo Ætio hæretico, patres monebant catholicos omnes, ne eius epiſtolas legerent, ſed abijcerent[i]. Prohibentur & colloquia & conſortia cum hæreticis, vt non eis dicendum, *aue* ſit[k]. Ita Polycarpus, D. Ioannis diſcipulus, noluit ſubſiſtere, nec lauari, vbi Cherintus erat hæreticus[l]. Libri in archula ſepulchrali Numæ Pompilij reperti, quia leues quaſdam ſacrorum cauſas continebant, ex authoritate patrum cremati ſunt[m]. Iuſſit olim ſenatus Romanus magiſtratibus, vt expulſis nouis religionibus, libros aduerſarios religioni com-

4 burerent[n]. ¶ † Hoc ipſum & pontificibus ſuis iuſſit Auguſtus[o]. Alia cautio ad euitandas hæreſes, ne de fide catholica publice diſputetur, quo in dubium non reuocetur fides: tum etiam, ne à vulgo myſteria prophanentur. Et Martianus C P. idipſum prohibuit. Periculoſa & temeraria namque viſa eſt hæc de rebus quas certo & indubitate credere oportet diſputatio & controuerſia: vnde experimento, & ſummo cum reipubl. Gallicæ & Germanicæ damno, nouimus pene immedicabiles fuiſſe concitatas tragœdias, quas quoque Cæſares in religione experti, ne in poſterum ita facile orirentur, prouide proſpexerunt. Meminit Flauius Ioſephus[q], controuerſia orta apud Alexandriam inter Iudæos & Samaritanos de vero templo, ra delata ad Ptolomæum regem, nõ niſi cum periculo capitis ſui permiſiſſe aduocatis in iudicium exponere, quod eſſet mali exempli: eaque lege tantum Sabbæum & Theodoſium aduocatos Samaritanorum, & Andronicum pro Iudæis audiuiſſe. Et iudicio pro Iudæis pronunciato, morti

5 Sabbæum & Theodoſ. adduxiſſe. ¶ † Sunt auditorũ quidam, qui concertationes illas audire poſſent parum catechizati, potius lacte quam ſolido cibo egentes: cibus autem ſolidus minime infirmorum eſt, vt ait D. Paulus[r]. Vt non immerito olim vulgus & populus ab adytis templi pelleretur: neq; etiam ſacerdotes ipſi, excepto ſummo pontifice, iique tantum ſemel in anno, in ſancta ſan-

6 ctorum templi ingrederentur[s]. ¶ † Tanta fuit ſacrorum myſteriorum, potiſſimum ſacroſanctæ euchariſtiæ ſecreta & reuerẽs extra prophanationẽ inter primos Chriſtianos pertractatio, vt gentiles quibus ſecretum hoc erat, qui audiebãt adorandi myſterij corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſtianos fieri participes Chriſtianos vt antropophagos iudicibus deferrent, teſte Tatiano Aſſyrio[t], & Theophilo theologo[u]. Firmat & id Euſebius[x], dum ait Blandinam martyrem inter tormenta pro Chriſtianorum innocentia exclamaſſe: [*Multum erratis, ô viri, qui putatis infantium viſceribus veſci eos, qui nec mortuorum carnibus veſcuntur.*] Hebræi Cabalam non omnibus, ſed tantum quadragenarijs viris legere permittebant. Prohibet & publicari, palamve fieri ſacra & diuina Gregorius Nazianzenus[y]. Et alibi[z] docet, non licere ſemper de DEO contendere.

c l. conuenticulam, 16 de epiſc. & cler. C. l. 2. C. de hæret. & l. 6. 11. 37. 43. 48. de ijs q; ſup. relig. contẽ. in C. Theod. l. 2. de ſum. trin. C.
d §. ſi vero dominus temporalis, de ſtat. & conſuetudi. in Auth. coll. 10. l. ſi vero, de hæret. C.
e c. fraternitatis, c. 3. eod. ap. Grego.
f l. quicunq; 8. & l. damnato. eo. C.
g l. cætera, famil. erciſ. in P.
h Liu. li. 5. dec. 4.
i li. 3. Tripart. hiſt. c. 42.
k D. Ioan. epiſto. c. 2.
l Euſeb. lib. 4. Eccleſ. hiſto. c. 14. Irene. lib. 3. aduerſ. hæreſ. Valent. c. 3.
m Plin. Nouocom. de vit. illuſtr. in Numa.
n Liu. li. 4. deca. 5.
o Sueto. in Auguſt. c. 31.
p l. nemo clericus, 4 de ſum. trini. & fide cathol.
q Ioſeph li. 13. Antiq. c. 6.
r D. Paul. ad Hebræ. 5.
s ad Hebræ. c. 9. Leui cap. 16. Exod. 30.
t Tatia. orat. contra Græcos.
u Theoph lib. 3. ad Autholicum.
x Euſeb. Pamphi. li. 5. eccleſ. hiſto. c. 1.
y Gregor. Nazian. tracta. de modera. diſputa.
z idem, li. aduerſ. Arria.

Docuit

Docuit idem Dominus, dum ad discipulos [a] infit, [*Vobis, inquit, datum est nosse mysteria Dei, cæteris autem in parabolis.*] Neque quia hæreses videamus arcam fœderis, & legis veritatem impugnare, ideo prophani, qui non sunt mysteriis initiati, cuiuscunq; aeli sint, in disputationem debent cum hæreticis manus conserere: metuentes illud seuerum iudiciũ Oaę, qui occisus perhibetur à Deo [b], quod calcitrantibus bobus, qui plaustrum arcæ Domini trahebant, in pendentem & labantem arcam manus vulgares ausus esset ad mouere. Fieri enim potest, vt Christianus, qui zelo Domini commotus in disputationem aduersus pertinaces hæreticos irruit, dum parum in sacris est versatus scripturis, vel neganda cõcedat, vel concedenda neget, vel malitia & dolis & imposturis hæreseos capiatur. Dehinc oportet credere mysteria, non disputare. Excedunt captum humanæ prudentiæ diuina, cum non humana sed diuina voluntate nobis allata sit prophetia, & spiritusancto inspirati loquuti sint homines [c]. Et cur mysteria celentur docebit causas Eusebius [d], & Nicolaus Leonicenus [e]. Solẽt conculcare margaritas porci, qui luti volutabro assueti sunt: & populus, qui has digladiationes exaudit, facile seduci apparẽtibus & rationibus humanis posset, cum mente sit obtusiore. Vt merito etiam illi ex professo philosophi secretiora philosophiæ, quæ tanti non sunt ponderis, quanti religio, celauerint. Et ita conquerenti Alexandro Magno de Aristotele, quod edidisset libros Physices, respondit Aristoteles ita euulgatos, vt non editos, ob celata mysteria, quæ peruia cuilibet non sunt, vt docet Gellius [f]. Sicut & refert Diogenes Laertius [g], Heraclitum Ephesium librum composuisse de vniuerso, de reipubl. & theologia, & in templo Dianæ deposuisse, ea industria obscurius scriptum, vt soli eruditi illum legerent: ne si à vulgo passim legeretur, contemptui haberetur. Accedunt istis Pythagorica multis inuoluta mysteriis dogmata, ne cõtemptui publice habita vilescerent. Cuius generis & illa, quæ Hesiodus in Operibus & diebus

8 profert. ¶ † Apud ethnicos quoque tanta religionis & sacrorum reuerentia, quantumuis falsis hærerent dogmatibus, vt mysteria eorum euulgare piaculum ducerent. Talia Athenis & alibi sacra erant Cereris Eleusinæ, quæ producere in vulgus fas non fuit, vt liquet ea Pausania, Lycophrone, & Orpheo in hymnis propriis. Et proinde Phrunutus [h], & Strabo [i] vocat eius templum, fanũ mysticum. Huius sacra cum Numenius philosophus euulgasset, ferunt eidem ante apertum lupanar prostantes, admirantique & causas non conuenientes nominibus turpitudinis consulenti, respõdisse iratas, ab ipso se adyto pudicitiæ suæ vi abstractas, & passim adeuntibus prostitutas, vt scribit Macrobius [k]. Tanta enim secretorum Cereris erat religio, vt nec templum eius ingredi nisi initiatis, quos vulgus vocat ordinatos, liceret, vt indicat Liuius [l], dum ait duos iuuenes Acarnanes tanquam ob infandum scelus interfectos, quod per dies initiorum, cum initiati non essent, imprudentes religionis cum cæteca turba ingressi fuissent templum Cereris: quæ fuit belli causa inter Philippum regem Macedonum, & Athenienses.

9 ¶ † Notat & mysteria illa Orgica Catullus,

Pars obscura cauis celebrabant orgia cistis,
Orgia quæ frustra cupiunt videre profani.

Et plura de his mysteriis apud ethnicos non euulgandis scribit Clemens Alexandrinus [m], & Eusebius [n]. Tradunt Orpheum ab iis, quos initiabat, in primo vestibulo, cum terribili authoritate religionis exegisse, ne profanis auribus inuenta ac composita religionis proderẽtur, vt scribit Iulius

10 Firmicius Maternus [o]. ¶ † Põponius Lætus quoque, vbi agit de Vestalibus, & arcana quædam seruata fuisse à Vestalibus ait in templo, etiam ipsis

11 Vestalibus & pontificibus ignota. ¶ † Dyrcillus item in ædificiorũ libro, referẽte Plutarcho [p], notat, cum in Ilio Mineruæ templum arderet, Ilum cursu concitũ demissum cœlo Palladium eripuisse statimq; oculis captum, non enim mortaliũ lumine cerni licebat: postmodum placata ira illius idoli, pristinum recuperasse aspectum. Hoc ipsum accidisse Romæ Metello, teste Aristide Milesio in rerum Italicarum libro, idem author scribit [q]: is enim Romam reuersus, vbi Vestæ templũ incensum conspicatus, Palladium eripuit, statim oculis captum fuisse. Narrat & postmodum placatam iram idoli, quod vocant Deam, visum recuperasse.

12 ¶ † Quocirca Octauius Augustus [r] Athenis initiatus sacris, cum postea Romæ pro tribunali de priuilegiis sacerdotum Atticæ Cereris cognosceret, & secretiora quædam proponerentur, dimisso cõcilio & corona circumstantium solus audiuit disceptantes. Quod, ne in vulgus mysteria profanare videretur, fecit. Et Dionysius Areopagita [s]. [*Immunis, inquit, tangere symbola fas non est.*] Et rursum [t] [*Hæc autem caue, ne quis profanus audiat.*] Intelligit autem profanos eos, qui occupãtur circa entia tantum, nec mentis aciem excelsius vltra terrena erigunt. Quo factum etiam est, vt dum Deus voluit quædam secretiora & sanctiora reuelare Moysi, & manifesta facere, eum longe à populo iusserit secedere [u]. Constantinus Magnus per literas Dionysium Alexandriæ episcopum, & Arrium ad concordiam est adhortatus, & obiurgans vitio eis vertit, quod quæ latere potuerat, quæstionem in mediũ attulerint, & nimia ad contendendum inclinatione, ea perperam vulgarint, quæ neque mouere debuissent: grauiter ferens, quod quæstiones ecclesiæ euulgarentur, in qua vna fides, & vnus debeat esse consensus, vt scribit Nicephorus Calisti [x]. Et nõ esse efferenda in vulgus veritatis dogmata, Plato quoque tradit [y], *Caue, inquit, ne hæc rudibus cõmittas: hi enim derident, quod sapientes admirantur.* Quod repetẽs Eusebius [z], trãsfert in propositam hypothesim, nõ esse ex diuina scriptura mysticas res ad multos efferẽdas. Accedit Apuleius [a], qui dum de forma initiandi sacris Isidis loquitur, [*Ecce, inquit, tibi retuli, quæ quamuis audita, tamen ignores necesse est. Ergo quod solum potest sine piaculo ad profanorum intelligẽtias enunciari referam.*] Sed & alia plura, quæ huc pertinent, iam tractata à nobis habes, dum ageremus de fide catholica, quæ conniueo.

a Lucæ 8.
b 2. Paralipo. c. 13.
c 2. Petri. 1.
d Euseb. lib. 2. de præp. Euãg. c. 3.
e Nicola. Leonic. li. 3. de var. hist. c. 44.
f Gell. lib. 20. c. 1.
g Diog. Laert. in vita Heracl. lib. 9.
h Phurunt. li. de natu. Deor.
i Strabo li. 9.
k Macro. lib. 1. in So. Scipio. c. 2.
l Liui. li. 31.
m Clem. Alex. in Protreptico.
n Euseb. li. 11. de præpar. Euangel.
o Iul. Firm. li. 7. Mathesios.
p Plut. in Parallel. paral. 34.
q idem, paral. 11.
r Sueto. in Octauio, c. 93.
s D. Dionys. li. de eccl. Hierar. c. 2.
t idem, lib. de mysti. theolo. c. 1.
u Exod. c. 19.
x Niceph. Calist. lib. 8. c. 12. 13. 14.
y Plat. in Gorgia.
z Euseb. lib. 4. de præpar. Euangel.
a Apul. lib. 11. de Asino aureo.

de aliis criminibus Maiestatis diuinæ. Cap. 10.

1 *in templis Cacasse vel Meiisse, capitale.*
2 *Irreligiositatis & impietatis actio qua.*
Accusans impietatis & non probans, morte multabatur. eodem.

1 PRo † crimine læsæ diuinæ maiestatis fuit Pisistrato, in templo Apollinis ventrem exonerasse: atque id facinus capite sanxit, teste Suida in verbo, ἐν ἀδύτῳ χέσαι τοῦ Ἀπόλλωνος, id est, *in æde Apollinis cacasse*

casse praestitisset. Et hoc prohibitum fuisse in templis, quibus duo angues pingebantur ad terrendos meientes, subindicat Persius [a],

Hoc iuuat, hic, inquis, veto quisquam faxit oletum:
Pinge duos angues: pueri sacer est locus, extra
Meyte.

2 ¶ † Intendebatur olim actio apud ethnicos irreligiosis circa festa, itidem & impietatis. Veruntamen impietatis reum agens nec cõuincens, morte multabatur, teste Iulio Polluce [b].

a Persius, sat. 1.
b Iul. Poll. lib. 10 onomast.

de Schismaticis. Cap. 11.

1 *Schismatici crimen diuinae maiestatis.*
2 *Schismatici haeretici sunt.*
Schisma quid & quotuplex.
3 *Schismaticorum crimen, & poena.*
4 *Vnitas in ecclesia catholica.*

1 Crimen † esse diuinae maiestatis schisma, in quo qui id sequitur aduersus sacrificium Dei, rebellis, perfidus, sacrilegusq;, & inobsequens seruus, filius impius dicitur à D. Cypriano [c].
2 ¶ † Accedunt haereticis scismatici, nec schisma aliud, quam haeresis est: separatio inobedientia primi pastoris ecclesiastici [d]. Differuntq; quia schisma discedit ab ecclesia, haeretis in ea nititur dogma suum defendere [e]. Schisma multiplex est, primum in fide, vel propter diuersam fidei professionem, vel ob diuersam in actibus ecclesiasticis sententiam cum discessione ab episcopali obedientia. Sic Augustino [f] schisma est, recens congregationis ex aliqua sententiarum diuersitate discessio. Haeresis autem videtur schisma inueteratum. Interdum schismaticos facit nõ fidei diuersa, sed communionis diruta societas [g]. Consensus idem schismaticorum & haereticorum, sacerdoti Dei nõ obtemperare [h]. Alios sibi enim episcopos deligunt, & alia altaria erigunt: quemadmodum fecerũt Donatistae, teste Optato Mileuitano: Nouatiani, teste Cypriano. Sicque Optatus [i] describit, [*Catholicam fidem facit verus & simplex intellectus: intelligere singulare ac verissimum sacramentum, & vnitas animorum. Schisma vero sparso coagulo pacis, dissipatis sensibus generatur, liuore nutritur aemulatorum, & litibus roboratur: vt deserta matre catholica, impij filij dum foras excurrunt, & se separant, à radice matris ecclesiae inuidiae falcibus amputati, errando rebelles accedunt. Haeretici vero veritatis exules, sani & verissimi symboli desertores, &c.*]

3 ¶ † Schismatici aequales, imo peiores paganis habentur [k]. Et proinde grauior in eos poena. Siquidem leges iam de haereticorum vindicta loquentes adductae, perpetuo quoque de schismaticis loquuntur, & ius pontificium hos ab omni ordine & dignitate suspendunt, & eos qui iis cõsentiunt, irritasque horum reddunt collationes [l], & electiones [m]. Et illis excommunicatis, filiis illorum denegant auxilium [n]. Atque si non reuocentur, à seculari potestate cõprimi iubentur [o]. Notissima est vltio ob id scelus Dathani & Abyronis, dum ab inferis, ruptis terrae cõpagibus, viui cum sceleris consciis absorpti sunt [p]. Docet Optatus Mileuitanus [q] schisma magis Deo displicuisse, & 4 seuerius vindicatum parricidio. ¶ † Nituntur enim isti soluere vnitatem ecclesiae, in qua vnum ouile, & vnus pastor [r]: & idipsum omnes dicere monemur [s], & seruare veritatem [t]. Vna fuit arca Noe, extra quam nullus saluus in diluuio: & in qua typus ecclesiae vnius [u] Accedit & dignos esse animaduersione seuerissima, quia contentiones & seditiones concitant, quae morte dignae sunt, vt paulo post Deo fauente probabitur.

u 1. Pet. 3.

de Blasphemis. Cap. 12.

1 *Blasphemare, & iurare diuersa esse.*
2 *Blasphemia crimen atrocissimum.*
3 *Blasphemia quid, & in quo consistit.*
Atrocitas & species eius, & vindicta diuina, poena. Et num. 4. 5. & 6.
6 *Iurans per capillos aut caput Dei, aut alio modo quomodo puniatur.*
7 *Blasphemorum quaedam diuinae animaduersiones. Et 10.*
8 *Blasphemia per ironiam dicta benedictio.*
9 *Blasphemiae à Iudaeis valde exosa, & à Deo punita.*
11 *Blasphemantem obuium cuique permisit verberare D. Chrysostomus.*
12 *In blasphemorum castigationes, constitutiones Caroli 5. Maximiliani, & regum Gallorum.*
13 *Blasphemi quatenus ira, & dementia, & ebrietate excusentur à poena.*
14 *Deierare seu iurare temere prohibitum.*
Deieratio gentilium virorum, & mulierum quae.

1 Aliud † blasphemare, aliud iurare. Ideo hic non agetur de iureiurãdo, sed tantum de blasphemia, qua D. Chrysosto-
2 mus ait nihil peius esse [x]. ¶ † Maiestatem blasphemare, crimen magnum à D. Iuda habetur [y]. Et Athanasius [z], inter peccata, & blasphemiam hoc interesse ait: quod qui peccat, legem transgreditur, qui blasphemat, contra ipsam Deitatem impie agit.
3 ¶ † Blasphemia maledictio est, & execratio, & sacrilega detractio, & probrosa & calumniosa, quae diuersa est, & diuersam poenam habet, pro modo eius cui infertur. Ve[…]a Deum maior, in eo cõsistens, quum probrose Deo tribuitur, quod non conuenit, vel detrahitur quod ei conuenit. Sic in sanctorum, & religionis causa quoque perpendendum. Sicut enim in principem, quam in eius magistratum maius crimen maiestatis: sic in Deum ipsum maior blasphemia, quam in sanctos.
4 ¶ † Tanta autem huius criminis existimatur esse atrocitas, vt Iustinianus dixerit [a], inultum Deum hoc non relinquere, & per hoc pestem, famem, & terraemotus, aliasq; plagas à Deo hominibus immitti. Et commentator Pragmaticae sanctionis [b] refert Robertũ regem Galliarum, filium Capeti orantẽ pro pace regni, responsum à crucifixi imagine accepisse, non futuram eam, donec notoriò crimina & blasphemias extirpasset. Sic qui errant, & in errorem mittunt, discũt blasphemare [c]. Decem species blasphemiae colligit Lucas de Penna [d], quas tamen ad tres cõtraxit Angelus Clauasius [e], ex D. Ambrosio & Thoma: nempe tribuere Deo quod ei non conuenit, detrahere quae eius sunt, tribuere creaturae quae conueniunt creatori.
5 ¶ † Poena in blasphemos canonica olim, in laicos excommunicatio, in clericos depositio [f]. Huic alia coniuncta [g], vt laici septem diebus dominicis prae foribus ecclesiae in conspectu populi recumbentes, vltimo illorum dierum dominico, sine pallio & calceamẽtis, laqueo seu loro collo inuoluto & pendente, sedentes, non antea eccle-

x Chryso. to. 8. in Psal. 93.
y Iudae episto.
z Athanas. in illud Euangel. Quicunque dixerit blasphemiam. Mat. 12.
a c. praeterea, vt non luxur. cõtra naturam col. 6.
b gl. in § quib. ad plenum, in verb. excoluerunt, in proce. Prag. sanctio.
c c. apostolicae, 24. q. 1. ca. qui peccat, 23. q. 4.
d Luc. de Pen. in l. omnes iudices 5. de dolato. li. 10. C.
e Ang. de Clauas. in sum. in verb. blasphemia. nu. 3.
f c. si quis, 22. q. 1.
g c. 2. de maledi. ap. Grego.

siam ingredi paterentur, quam sex feriis in pane & aqua ieiunassent, & pauperes simul singulis diebus aliquos refecissent. Clericis porro remittitur 6 publica pœnitentia [a], & indicitur priuata. ¶ †Iure ciuili ad blasphemiam pertinet Dei, iurare per capillos, per caput Dei, & iis similia. Deus enim spiritus est, & ei membra tribuere, habet summam blasphemiam, quam Iustinianus vltimo supplicio vindicari iubet [b]. Iudicibusque curam castigandi seuere demandat, propria nouella, & alia de ludo publicata sanctione [c]. Pius autem summus pontif. antea iurantem per capillum, vel caput Dei deierantem, vel alio modo blasphemantem, clericum deponi vult, laicum anathematizari: at per alias creaturas iurantem, digna castigatione affici [d]. Pontificia quoq; iura vltra canonicam statuunt, vt huiusmodi blasphemi pecuniaria pœna pro modo facultatū à iudicibus secularibus afficiantur [e]. Permittit iudicibus secularibus Francisc. I. rex Galliarum inquisitionem & captionem clericorum blasphemorum, dummodo postea remittant castigandos iudicibus spiritualibus [f]. Iure diuino spiritus blasphemiæ, & cum quis ea malitia potissimum, & consuetudine vel corruptela, blasphemia effutit, vix veniā vel in alio seculo obtinet [g]: nisi scilicet recte pœnituerit blasphemus [h]. Et in Leuitico [i] lex, vt qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur, lapidib. opprimat enim multitudo populi, &c. Dixit Heli filiis suis, [*Si peccauerit quis in virum, placari illi potest Dominus: si autem* 7 *in Dominum, quis orabit pro eo* [k] ?] ¶ †Prostant in sacra historia diuinæ in blasphemos vltiones, quas versibus his quidam concludit [l].

Impius occubuit gelidis Maxentius vndis [m]:
Putribus Herodes lendibus esca fuit:
Persica Iulianum blasphemum sica peremit:
Constricto pœnas Commodus ore dedit.
Mersit & in tumidas cæcum Pharaona sub vndas,
Sicut & iniusta cæde, Philiste, cadis.

Lingua Nicanoris eo mortuo misere exscissa, qua templum Dei maledixerat, & templo affixa: manusq; qua mi[...]s templo blasphematus, & qua in Iudæos pugnauerat, amputata [n]. Et vir Dei dixit ad regem Achab Israelis [o]. [*Quia dixerunt Syri, Deus montium ipse est dominus eorum, & non est Deus vallium, dabo hanc multitudinem grandem in manu tua.*] Displicuerunt Deo blasphemiæ, quas dixerunt serui Sennacherib regis Assyriorum: quamobrem & percussit ex eis angelus Domini 185. millia, 8 tempora Ezechiæ [p]. ¶ †Non audebant etiam blasphemiam nominare antiqui, sed per ironiam benedictionem dicebant, vt in calumnia Naboth legimus, [*Benedixit Naboth Deum & regem, educite eum, & lapidate, sicque moriatur* [q].]

9 ¶ †Iudæi qui Deum verum colebant, valde hoc crimen execrabantur, vt dum blasphemias intelligerent, obturarēt aures, & scinderent vestimenta sua, vt ex lectione sacræ paginæ passim obseruatum est [r]: veluti ob res luctuosas & maxime displicentes soliti erant facere [s]. Minatur Deus ob blasphemias Moabitis filiorum Amon interitum, qualem Gomorræ & Sodomæ [t]. Legem tulit Nabuchodonosor, vt qui Deum Sidraci, Abdenagi, Azariæ & Misaelis blasphemassent, occiderentur, & domus eorum destruerentur [u]. Nec mirum videri debet, si seuera animaduersio indicta sit blasphemiis: nam si fures & latrones reliquique id genus morte puniuntur, aut plagia, quanto magis impij, qui Deum membratim discerpunt & blasphemant, Iudæis deteriores [x], qui non commiserunt Domini nec minimum os? Isti autem consulto per membra & frusta verbo, quia re non possunt, discerpere annituntur. Atque si conuitia in homines mortales dicta puniantur, nonne æquum est impune non abire qui diuinam offendunt tam scelesté maiestatem [y]? Hinc sumpsit occasionem necis Naboth Iezabel: nam calumniam confinxit eum blasphemasse Deum & regem [z].

10 ¶ †Exemplum vltionis blasphemiæ refert etiam Nicephorus [a], quod cōtigit etiam tempore Marci Cæsaris. Cum enim quidam Græci & gentiles conuiuantes post prandium blasphemias plures in virginem Dei genitricem iactassent, cum impietas illa innotuit, illi quidem debitas pœnas dedere, ædium autem, in quibus blasphemiæ dictæ fuerunt, Dominus, à sacris nostris non alienus, tum quidem, quia casus ita tulerit, periculum effugit. Non multum vero post ei dormienti in somniis Dei genitrix adstitit, cui diligentius ecquid quænam esset percunctanti, postquam ipse se eam nosse professus est, illa ei indignitatem contumeliarum in mentem reuocauit. Tum ille miser, supplex illi esse, veniamque delicti petere cœpit. Illa daturam se hoc ei, neque in præsentia ipsum ita morte pœnas luiturum promittere: vimine autem, quod manu gestare videbatur, genua ipsius circumcirca veluti exarans circumscribere. Id vbi factum, postea auolans non apparuit. At ille somno discusso membra illa, quæ vimine notata fuerant, statim à reliquo corpore dirupta inuenit, recenti sanguine profluente, & in publicum productus, iustum omnibus iudicium promulgauit. Aliud exemplum pueri, ob blasphemias à dæmonibus rapti, narrat D. Gregorius [b]. Vide & alia 11 apud Vincentium in Speculo historiali. ¶ †Diuus Chrysostomus [c] quid faciendum est de istis blasphemis, sic expressit, [*Quia de blasphemia dictum est, vnam vos omnes petere volo retributionem pro concione hac atque sermone, vt in ciuitate blasphemantes mihi castigetis: & si quemquam in biuio vel foro Deum blasphemantem audieris, accede, increpa: & si verbera infligere oporteat, ne recuses, ipsius faciem alapa percute, contere os ipsius, percussione manum tuam sanctifica. Et si vllis accusauerint, & in carcerem duxerint, sequere: & si pœnas iudex pro tribunali repoposcerit, dic cum libertate quod regē angelorum blasphemauit: si enim regem terræ blasphemantem puniri oportet, multo magis illum contumelia afficientes. Commune crimen est publica iniuria, cuique licet accusare volenti.*] Hactenus D. Chrysostomus.

12 ¶ †Carolus V. Maximilianus in constitutione politica, edita in comitiis Vindeliciorum anno 1548. Germaniæ, titu. 1. c. 1. 2. 3. 4. acriter blasphemos puniri iubet, & audientes, nec accusantes, & iudices vindictam conniuentes. Philippus II. rex Galliarum [d] statuit, vt si quis impietatis blasphemiæ reus esset, in fluuium vel paludem citra mortem demergeretur: quod Tholosæ seruare multoties vidi, excepto reo vsque ad subuculam nudato cauea cancellata magna ferrea, trina mersione, ita illum castigantes. Philippus VI. Valesius, blasphemos in Deum, virginem Mariam, & diuos, constitutione sua primum ad torquem seu numellas versatiles publice adiudicari voluit, à prima hora vsque ad nonam per mensem. Quod si iteratò in crimen incidisset, ad easdem numellas versatiles retracto statuit die nundinarum coram frequenti populo, suprema labra findi ferro candente, vt dentes appareant: tertia vice, labium inferius: quarta, abscindi vtrumque labium: quinta, linguam, vt per eam, per quam peccauit,

[a] ex pœnitentibus, 50. dist. ca. quicunque, 31 dist. ca. 1 de biga. Hostiens. in sum. de maledi. §. blasphemantis autem.
[b] §. præterea, vt non luxur. cōt. nat in aut. col. 6.
[c] l. fin. §. fin. de relig. & sumpt. funer. lib. 3. C. tit. 43.
[d] c. si per capillum, 22. q. 1.
[e] c. 2. §. fin. de maledic. apud Grego.
[f] Francisc. I in constit. de captionibus, & blasphemiis.
[g] Matth. c. 12.
[h] can. sertum, 50. dist. ca. 1. §. pe. de sum. tri.
[i] Leui. 24.
[k] 1. Reg. c. 2.
[l] Iustinus Goblerus Guarinus, in c. 4. politica Caroli 5. Cæsaris.
[m] Ioh. Cuspinia. li. de Cæsarib. in Cōstan. Magn. De hoc Nicep. Cal. lib. 7. ecclesi. histo. c. 19. & carmina Prudētij de eius interitu.
[n] Machab. 2. c. 15 & 1 c. 7.
[o] 3. Reg. 20.
[p] 4. Reg. 19.
[q] 3. Reg. c. 21.
[r] Matth. 26.
[s] Numero. 14. Iosue 7 Iudic. 11. 4. Reg. 2. & 5. 6. & 19. Hester 4. cum similib.
[t] Sophon. c. 2.
[u] Danie 3. can. non inuenitur, 23. q. 4.
[x] Host. in sum. de excess. prælat. §. clericus.
[y] non. quarum, de hære. C
[z] 3. Reg. 21.
[a] Niceph. Cal. li. 13 histor. ecclesi. c. 35.
[b] Grego. li. 4. Dialogo.
[c] D. Chrysost. to. 5. ope. hom. 1. ad populum Antioch. & 5.
[d] Gagui. in vita Philip. 2.

peccauit, torquentur. Idem statuit paucis immutatis Carolus VII. & Franciscus I. & Henricus II. alijque reges, vt ex eorum constitutionibus de blasphemiis apparet, quas colligit Nicolaus Boerius[a]. D. Ludouicus rex Galliarum etiam, si qui numinis, diuorumque nomen nefarie aut iureiurando, aut execrando vsurpabant, eorum fronti candenti lamina notam inuri voluit, vt refert Paulus Æmilius[b] in eius vita. Fuerunt aliæ constitutiones regiæ, quæ antequam ad pœnam corporalem perueniant, prius per multas non valde execrabiles blasphemias tentant emendare. Graues tamen, quæ hæresim continent, mortis pœnam expertæ sunt sæpe in Gallia, quamdiu valuit in ea ius. Vt placita supremorum ordinum & senatuum ea de re habita docent[c].

13 ¶ † Superest autem huic tractationi, considerandum esse num periuriis istis & execrationibus quis assiduus fuerit, vt seuerius veluti pertinax corrigatur. Item num iracundia nimia, quæ ad dementiam accedit, an dementia, blasphemias pronunciauerit, vt tunc leuius puniatur[d], castigetur tamen. Quia quod iracundia pronunciatur in execrationibus, in ira solet originem habere: dementiam autem excusare recte quidam putant[e], non iram[f]. Sicuti nec ebrietatem[g]. Nam etsi mitior pœna interdum delicto commisso per ebrietatem imponatur[h], in aliis tamen excusatio ebrietatis culpam non minuit, sed auget. Vitium ebrietas est, & vix permittit ecclesia orare pro iis, qui in ebrietate moriuntur[i]: vt nec pro iis, qui seipsos occidunt[k]. In summa, si probe de hoc crimine, vt de aliis, velis iudicare, considera ex nostra methodo res ipsas, videlicet blasphemias ipsas, num atroces leuioresve sint. Subinde personas, quæ sint, num errones, perditi homines, integræ vitæ, hæretici, &c. Postremo negotium, qua mente dictæ prolatæve sint, in qua causa, in ludo, in contentione, in ira, in furore, consulto, &c.

14 ¶ † Deieratio ad blasphemiam leuiorem pertinet, quæ est consuetudo pessima pro leuissimis aut nihili rebus, inuocandi in testimonium Deum aut diuos, aut iurare per cœlum, per terram, & alia, quæ Deus prohibet in specie[l], & ne nomen Dei in vanum sumatur[m]. Deierabant mulieres antiquorum per Herculem, abstinebant enim sacrificio Herculaneo: viri per Castorem. Cuius rei rationem ferre non facile est. Ædepol autem, quod iusiurandum per Pollucem est, & viro & fœminæ commune est[n].

a Boer. decis. [illegible]
b Paul. Æmil. [illegible] hist. Franc.
c Pap. lib. 2. Rep. [illegible] Arresto tit. [illegible]
d [illegible] can. [illegible] C. de [illegible]
e [illegible]
f [illegible]
g [illegible]
h [illegible]
i [illegible]
k [illegible]
l D. Matth. c. 5. D. Iac. c. 5.
m [illegible]
n Gellius lib. [illegible]

de Simonia, & Simoniacis, Cap. 13.

In decreto Gratia. per 7. q. causæ 1.
Et lib. 5 Decretal. tit. 3.
Lib. 5. Extrauag. com. tit. 1.

1 *Simonia crimen læsæ maiestatis diuinæ, & hæresis.*
2 *Simonis Magi impostura, & prodigia.*
Incantationes Simonis Samaritæ miræ. eod.
3 *Simoniaci vnde dicti. Et Giezitæ qui.*
4 *Simonia inter crimina grauissimum.*
5 *Auaritia radix pessima, simoniæ, & aliorum.*
6 *Ambitus similis simoniæ.*
7 *Simonia quid: & duplex, mentalis & realis.*
8 *in Simonia quomodo res consideranda.*
9 *Simonia in quibus committatur, & numer. 10. 11. 12. 13. & 14.*
10 *Benedictionis vis, & quomodo in nomine Dei Tetragrammaton fieret.*
11 *Simonia non est, aliquid ex laudabili consuetudine pro spiritualibus sacerdotibus porrigere alia tantum causa, quam nundinationis.*
12 *Pro consecratione aliquid accipere simonia.*
Chrismatis nomine à presbyteris accipere, simonia est. eodem.
13 *Vicariatus, vel alicuius administrationis ecclesiasticæ nomine dare, simonia.*
14 *Religionis vel canonicatus ingrediendi causa aliquid petere, vel conuenire simonia est, aut pro pastu exigere. & 16.*
15 *Religionem ingredi inconsulto principe aliquando non licuit in Francia, quare.*
17 *Electio simoniaca est, si pro suffragio seu voce detur ab electo, vel ab alijs etiam electo inscio: & quando, si ab alijs detur, non noceat electo. & num. 29.*
18 *Beneficium quando simoniaco dicatur possessum.*
19 *Beneficium litigiosum, si transactio facta de eo sit, quæ censetur simoniaca, tamen non vacat per simoniam.*
De beneficio valet facta amicabilis compositio, etsi non valeat transactio. eod.
20 *Beneficiorum permutatio cum pacto, nisi fiat sub beneplacito superiorum, est simoniaca.*
21 *Simoniacus est, qui in beneficio litigioso corrupit iudicem, qui quid habendi causa nominationem, aut electionem qui pecunia accepta renunciat nominationi vel electioni.*
Recipiens à publico delinquente, ne puniatur, vel à pœnitente, vt absoluatur. numer. 22. & homagium pro spiritualibus faciens, &c. 23.
24 *Simoniacis in personis quid considerandum, & de eorum intentione.*
25 *Simoniaci faciunt pro spiritualibus dare munus, fauorem precium, preces.*
26 *Beneficium pro stipendijs debitis conferre, simonia est.*
27 *Beneficium conferre proximis, quando simoniam habet vel non.*
28 *Patronum filium idoneum præsentare potest.*
30 *Simoniaca duplici modo, vel quia simoniaca ideo prohibita, vel quia prohibita, ideo simoniaca.*
31 *Simonia commissa plures pœna.*
Excommunicatio, sacramentorum priuatio, collationum vel simoniaci factis nullitas, priuatio ipso iure beneficij. & 13. & 33.
33 *Beneficium per Simoniam adeptum impetrari potest ante declarationem simoniæ. & 34.*
34 *Beneficium per Incapacitatem possessoris impetrari in Gallia nequit ante declaratam incapacitatem.*
35 *Beneficio simoniace prouisus etiamsi inscio, si simonia facta sit, debet illud ciurare in conscientia. vide & 40.*
36 *Simoniace beneficium possidens quomodo purgare possit simoniam.*
37 *Simonia in ingressu religionis commissa quomodo puniatur.*
38 *Simoniace data vel accepta non restituuntur danti, nec remanent apud accipientem, sed dantur ecclesiæ, in cuius iniuriam simonia fit.*
39 *Renunciatio simoniace facta quomodo improbanda.*
41 *Simoniacis in beneficijs à quibus dispensari potest.*
42 *Beneficij litigiosi concordia, aut non litigiosi permutatio quomodo fieri debeat.*
43 *Simonia qua locum non habet in curia Romana, & quæ habeat.*

44 Beneficiorum taxationes curia Romana, & bursales regulæ cancellariæ & annata in Gallia sublata.
45 Concordata quatenus non seruanda in Gallia.
46 Simoniace beneficium viuentis assecutus, vt puniatur.
47 Simoniace ordinantis & ordinati pœna.

1 SImoniæ † crimen ad exemplum criminis maiestatis accusationẽ habet [a], etsi in pœna differant [b]. Et qui in simoniæ labem incidunt, hæretici habentur [c], atque vt hæretici accusantur [d]. Et nomen ipsum simoniæ, quod sectam significat particularem ab ecclesia catholica, per se docet hæreticos esse simoniacos. Siquidem ab authore erroris, simoniaci dicti sunt [e]: vt reliqui hæretici, & schismatici. Montanistæ, Manichæi, Pri-2 scillianistæ, & eius farinæ alij nebulones [f]. ¶ † Simon Magus quippe, vt in historia recensetur apostolica, primus tentauit gratiam habendi & dandi Spiritum sanctum mercari ab apostolis per manuum impositionem, & operandi sacra miracula: accepitq; ob scelestam hanc pecuniæ oblationem & perditam mentem respõsum ab eis, pecunia tua tecum sit in perditionem, quod existimasti donum Dei per pecuniam possidere [g]. Addictus enim is impurissimis magicis artibus, existimauerat prodigia & incantamenta, quæ callebat dæmonica, sacris miraculis coniungenda pretio, vt homines in sui maiorem traheret admirationem, quam etiam Claudius Cæsar & populus rudis veneratus aliquando est, donec illius artes confusæ & patefactæ Dei virtute à Beato Petro fuerint. In cuius victoria plures fuerunt quoque ab errore reuocati. Tantum enim ille Samaritanus Simon præstigiis dæmonum in peius profecerat, vt se pro Deo iactitaret, & filium Dei Christum. Ludicra quædam, quæ vulgares dementabant, addens. Videbatur enim illum statuas per seipsas iubere mouere, vasa domestica seipsa trãsportare, ipse flammas sibi circumdans non videbatur, ferebatur in aere, ex lapidibus fuco facto panes reddebat, draconis formam induebat, in aurum se totũ transformabat, fores probe occlusas recludebat, medebatur incurabilibus vt putabatur morbis: & alia plura, quæ illi nomen impostoris seu magi dederunt, & quæ parum aut nihil illi profuerunt, quin suo scelere detecto misere interierit [h], remanente tamen sua nundinationis spurcissima nota, 3 quam qui sequuntur simoniaci dicuntur. ¶ † Atq; eo nomine quoque, & qui diuina dona pretio distrahere amoliuntur, continentur: qui Giezitæ, à Giezi authore primo venditionis diuinorum ap-4 pellati sunt [i]. ¶ † Grauissimum inter crimina delictum simoniæ habitum est [k], vt cætera crimina eius comparatione pro nihilo reputentur [l]. Quia grauius sit æternam, quam humanam offendere maiestatem [m]. Et qui in religionem publicã committit, in omnes infert iniuriam, crimenq; patrat publicum [n], habetq; diuinam animaduersionem promptissimam & certissimam, nempe damnationem æternam, ni pœnitentia & iustis aliis modis eluatur: idq; c. 8. Actorum indicat, dum dixit Simoni Mago Petrus, vt eius pecunia esset cum illo in perditionẽ, indicat & lepra quæ adhæsit Giezi & eius posteris [o]. Et quod dicitur de Ieroboam qui faciebat sacerdotes eos qui eius impleuissent manus [p] cuius domus & posteritas distructa [q]. Fidem & facit Iudæ exemplum qui negotiata venditione Domini nostri Iesu Christi, laqueo se suspendit: quod & refertur in c. eos qui, 1. q. 1. Sed & in hoc simoniæ scelere sacrilegium intercedit & impietatis, dum ea quæ pretium nullum æquale recipere possunt, modico & vili pretio quis in commercium pertrahere nititur: cum ei quæ diuini iuris sunt, humano non possint pretio & commercio 5 acquiri [r]. ¶ † Auaritia radix est istius criminis, sicut & aliorum plurium, ea quo in ecclesiam Dei irrepsit [s]. Et proinde pestifera dicitur radice orta simonia [t]. Et statim vbi apparere incipit eliminanda [u]: ne lues reliquum corpus inficiat, ne ve ab hac simoniacus in alia transeat peccata, vtpote cæcus iam cupiditate redditus [x], & auaritia idolo-6 rum seruus effectus [y]. ¶ † Putant communiter interpretes idipsum esse simoniam in spiritualibus, quod in officiis secularibus ambitus.

7 ¶ † Simonia porro est voluntas, mediante pretio, vel pactione seu fauore illegitimo, consequendi, emendi, vel vendendi spiritualia sacra, vel spiritualibus huiusmodi annexa [a]. Hæc duplex, mentalis vna [e], & quæ ad actum peruenit alia. Mentalis, quod pertinet ad Deum, qui falli non potest, pœnam diuinam expectare debet, dum quis sine pactione ea nihilominus spiritualia dat sacra, vt temporalia consequatur: vel contra, si temporalia, vt percipiat spiritualia. Ecclesia tamen hanc non punit, quia de occultis non iudicat [b], & nisi quatenus in actum peruenit [c]. Et paria, non esse, & non apparere, in hoc casu habentur, in iudicio humano [d], quod de alia tan-8 tum agit. ¶ † Itaque in simonia consideramus res, ex quibus vel in quibus simonia committitur: videlicet quod sint spirituales & Dei beneficia, vel quæ ad cultum Dei, vel eius rem pertineant: cum rebus temporalibus, quæ cum his permutantur. Item cum his personas quæ interueniunt, à quibus fit simonia. Et negotium quod geritur, & ad quem pertineat factum simoniacum, & in-9 tentio negotiantium in istis. ¶ † At quare hæc consideranda sunt, docebit pœna simoniacis imposita. Res simoniacæ habitæ sunt, primum pro benedictione nuptiarum, vel aliarum rerum, vel pro exequiis mortuorum, quippiam temporale cum pactione vel conuentione accipere. Et nolle 10 nisi dato pretio benedicere [e]. ¶ † Quia benedictiones inter sacra & spiritualia ponuntur, cum non fiant nisi inuocato Dei nomine, & sacerdos sit qui inuocat, Deus autem benedicat [f]. Et scribit Rabi Mose. Ægyptius filius Maimonis [g], sacerdotibus Hebræorum tantum licuisse pronunciare nomen Tetragrammaton יהוה, quod deberent populũ benedicere per scem hamephorase, id est, per nomen Dei expositum, 12. vel 42. literarum, quod ex prædicto nomine quadrilitero nascitur [h]. Fiebatque hæc benedictio per sacerdotes, tribus digitis ambarum palmarum erectis, & duobus depressis, ad designandam personarum in vna essentia diuinitatis trinitatem [i]. Docet & benedictiones pendere à solius Dei authoritate exemplum Balaam [k]. Item & manus impositio, quæ cum orationibus sacerdotum fit [l], benedictionem habet. Accedit quod Dauid de forma benedictionis ait, [*& non dixerunt qui præteribant benedictio Domini super vos, benediximus vobis in nomine Domini* [m].] Inde quoque simoniacum habetur, pro manuum impositione quippiam reposcere [n].

11 ¶ † Laudabilis tamen consuetudo, qua receptum est aliquid pro superioribus rebus & similibus, sacerdotibus porrigere, improbanda non est: quin imo laici eam seruare cogendi sunt cũ nota hæreticæ impietatis, si contradicant [o]. Neq; ad simoniã

pertinent,

a mp̃ si quis, §. porro, 1. q. 1. c. sane, 13 q. 1. l. si quẽquam, 19. de episc. & cler. C.
b d. c. si quis, §. porro, & c. si 6. q. 1. c. licet Heli, §. pen. de simo.
c c. quicũque, cum 2. seq 1. q. 1. can cum bene queat ca. presbyter si pecuniã, cu. c. quoties, de simo.
d in d. §. porro, & c. si. 3. sed cum omnes, 6. q. 1.
e c. qui studet, 6 q. 3.
f l. damnatis, e. C. de hæret.
h de istis omnib. præstig & vita & morte Simonis Magi, Nicepho. Cal. li. 2. c. 27 Irena cont hæreses, ca. 20 Abdias, li. 1. histo. apost. Clem. in li. recognitio.
i 4 Reg. 5 d c. qui studet, 1. q. 1.
k c sicut simonia. de simo.
l c. per tuas, §. 2. §. pro. cu ea. si. 5 q. 7.
m auth gazaros, de hæret. C. c vergentis, eo apud Greg. ca. sicut qui ecclesiam, 17. q. 4.
n l. Manichæos, C. de hære.
o 4 Reg. c. 5.
p 3 Reg. c. 13.
q 1 Reg. c. 13.

r §. nullius, de rer. diuis. l. inter stipulantẽ, §. sacra, de ver. obli. l. § idem ... de inutil. stip. l. sed Celsus, de contra. empt. P. l. hanc legem, 22. & l. & quod ... 19 q. 1. ...
a c. diaconi, §. nunc aute, 23. dist.
e c. cũ sequeret, 1. q. 1.
...
k Numer. ca. 22. 23. & 24.
l ca. mansionis, 1. q. 1.
m Psal. 128
n c 1. de simo. ... 1. q. 2.
o c. ad apostolica, 42 de simo. c. quæritur, 1. q. 1.

pertineot, quæ alio animo, quam oundinationis & commercij dantur & accipiuntur à sacerdotibus, & iis qui diuina beneficia nobis dispensant: velnti, si in alimenta & sumptus qui ab eis fiunt in cura & solicitudine visitationis, vel anxiliario nomine præbeanrur téporalia[a]. Dignus est mercenarins mercede sua[b]: & qui altari seruit, ea eo viuere debet[c]: noo alligandum os boui trituranti[d]: & qui ad onus eligitur, repelli non debet à præmio[e]. Nec minus gratis iudex facere dici-
12 tur, qni sportulas accipit[f]. ¶ † Secuudo, & simonia dicetur, aliquid dare pro consecrationibus episcoporum, benedictionibus abbatum[g], pro ecclesiarum consecratione, excepta procuratione[h], pro ordiuationibus clericorum[i], pro chrismate ecclesiis distribuendo, abolita contraria penitus coosuetndine[k]. ¶ † Pro miuisterio eccle-
13 siastico sen vicariatibus exercendis[l], pro absolutione excommunicationis danda aliqnid petere[m], pro sigillis, quæ vocantur pastella, literarum ordinationum[n]: pro qnibuscunque recipiendis sacrameotis[o], vt pro baptismo, & confirmatione[p], pro eucharistiæ præbitione[q], & similibus. Pactum omne de dando aliquo pro spiritalibus[r]. ¶ † Et proinde prohibitum vt simo-
14 niacum, ex pacto pro ingressu religionis sen monasterij quippiam petere vel stipulari: nulla prohibitione facta de oblatione libera[s], quæ spontanea non Improhatur. Improbatur tamen, ne pro pastu seu conuiuio quędam ooo oblata, in receptione seu initiatione canonicatus, vel regulæ monachalis[t]. Neqne in contrarium admittitur fucus paupertatis monasterij, neque distinctio sexus, monasteriorum mulierum & virorum[u]. Quamuis D. Thomas non improbet morem recipiendi pro ingressu monasterij, si monasterium paupertate prematur, & eius opes noo sufficiant recipiendis: cui tamen aduersatur concilium geoerale[x]. Melius enim est non recipere supra facultates, si eas insufficientes arbitratur, quam impingere in simoniam, aut malum facere, vt inde eueniat bonum: bonum enim bene fieri debet, vt
15 prosit. ¶ † Fuerunt aliqnandu & detectæ alicubi artes, vt ait Beatus Rhenanus[y], qnibus qui opibus pollerent à callidis monachis circumuenirentur, & eos veluti pisces in nassam pellicerent: vt fuerit ideo lex Francica lata, ne liceret incon-
16 sulto principe se addicere monasterio. ¶ † Aufrerius[a] scribit, nihilominus valere statuta ecclesiarum, vt pro receptione in ecclesiam præstetur modienm quippiam, vt cappa, lectus, vel aliud mudicum io vtilitatem & refectionem ecclesiæ, non autem in priuatam vtilitatem canonicorum, ex sententia Hostiensis[a]. Resoluit tamen Guido Papæus[b], non posse valere pactum, vt qnid detur pro ingressu monasterij, tanquam simoniacum. Citat & Baldum[c], qui hanc discutit in vtramque seotentiam. Vt & beneficia conferre retenta portione, simoniacum[d]. ¶ † Inter simo-
17 niaca qnoqne connumeratur, aliqnid promittere vel dare pro snffragio electionis[a]: nisi ab inimicis electi, vel eo reclamante ab aliis detur vel promittatur[f]. ¶ † Similiter simonia, pro benefi-
18 cio coosequendo largiri vel promittere[g]: eiurare sen renunciare beneficium pecunia accepta[h], pactum pro eo vel aliis spiritualibus facere[i], potissimnm transigere de beneficio & similibus[k]. Quia transactio fieri non potest, nisi aliquo da-
19 to vel retento[l], vnde simonia. ¶ † Hic tamen dignnm obseruatione arbitror, beneficinm litigiosum, de quo transactum est, quamuis nulla sit trãsactio, noo ideo vacare, sed litigij causam pristinam restitui, & rursum secondum eam agi[m]. Sed & receptum est, non improbari concordiam de beneficio, si amice & gratis fiat de lite[n]: vnde amicabilis adicitur compositio. Imo si in arbitros de controuersia compromissum sit, pro bono pacis valet eorum sententia, quæ pro beneficio ces-
20 so statuit alterutri pensionem annuam[o]. ¶ † Item simoniaca dicitur permutatio beneficiorũ, cum pactione aliqua vel connentione interueoieote, oisi in ea reseruetur voluntas & authoritas summi pontificis[p], vt paulo postea in pœnis dicetur.
21 ¶ † Pro simoniaco & is habetur, qui de beneficio contendens & litigans, corruperit iudicem, propter connexitatem causæ[q]. Et qni laico dedit pecuniam, vt à principe obtineret episcopatum, aut abbatiam, vel ad eas vel similes nominationem[r]. Sic & is qui pecunia accepta renunciat nominationi, vel electioni de se factæ, vel contra, si
22 det vt suffragia aucupetur[s]. ¶ † Simuniacum quoq; recipere emolumentum temporale à quocunque publice delinquente, vt episcopo, vel eius administris peccatum celet: vel vt non pœnitentem reconciliet: vel vere pœnitentem à re-
23 conciliatione remoueat[t]. ¶ † Si quis pro consequendis spiritualibus bominium seu homagium faciat[u], pro corrigẽdis excessibns & criminib. puniendis à laicis aut clericis pecuuiariã pœnam accipere, & pecunia accepta in ecclesia permittere psallere[x]. Permutare tẽporalia cũ spiritualibus[y].
24 ¶ † In personis à quibus simonia fit, consideramus intentionem, & cuius causa cõmittant. Nam noo datum vel acceptum facit simoniam, sed si detur ea intentione, vt accipiantur spiritualia: vel si qnis det spirituale pro remuneratione tem-
25 poralis rei, & cum pacto[z]. ¶ † Existimant ioter temporalia, quæ pro spiritualibus data faciunt simoniam, interpretes, pretium seu emptionem, munus, fauorem, preces. De pretio & pactionibus expedita res est ex iam dictis. De munere quoque, in quo quaotitatem modicam etiam excusare simoniam dicunt, & contra arguere, si magna[a], adhibito moderamioe, quo in censendis largitionibus seu xeniis in indices vtimur[b].
26 ¶ † Dicitur hic tamen simooia, si eo animo beneficinm cooferatur famulis, vt loco sit stipendiorum debitornm, vel vt stipendia debita remittant[c]. Quod & detestabile visum est, vt & suis, vel nobilium indignis famulis ad gratiam dominorum conferre, vt qui hoc fecerint, Autichristi dicantur[d]. Dignis tamen famulis, semota omni pactione vel remunerationis spe, non est
27 improbatum[e]. ¶ † Exemplo simili, simonia iudicatur cõferre beneficium fauore vel amore humano, seu proaimitatis habita ratione[f]: contra, si semota humana omoi affectiune cooferatur
28 proximo idoneo, vt extraneo. ¶ † Quo casu magis laudandus, quam vituperandus venit collator[g]. Vt & patronns ad ecclesiam vacantem recte præsentat filinm idoneum, & capacem muneris[h]. Qnia cæteris paribus, quis potius suis, quam extraneis benefacere tenetur[i]. Neq; qnisquam vnqnam carnem suam odio habuit, sed eam fouet & nutrit[k]. Cauere tamen oportet episcopos, ne hoc prætextu fucum Deo, qui cuncta

b Guido Pap. decisio. 10. c Bald. in l. si quemquam, de episc. & cler. d c. Matthæus, & c. nobis, de simo. c. pen. de elect. a c. vni. §. fin. vt eccle. bene. sine quadam confer. f d c. nobis, & c. sicut tuis literis, de simo. g c. ex insinuatione c. 26. eod. h c. nisi cum pridem, de pactio. i c. fin. eod.

nouit, facere velint, ne incidant in titulum de filiis presbyterorum: neve successionem hæreditariam in beneficiis admittant, aduersum ea quæ iam prohibita fuere [a]. Nam [b],

Vltra Sauromatas fugere hinc libet & glacialem
Oceanum, quoties aliquid de moribus audent,
Qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt.

29 ¶ † Inuoluitur crimine simoniæ non solum qui sibi acquirit spirituale, vel dat vetita, vt habeat spiritualia, vel si ipse dat: sed etiam & is, cuius nomine, & in cuius vtilitatem hæc nundinatio fit, 30 vel sciente vel inscio eo facta est [c]. ¶ † Cæterum considerant iura nostra & rationem prohibitionis simoniæ duplici modo. Quippe quia simoniaca quædã dicuntur, quod vetita sunt, vt simoniaca: alia vt simoniaca prohibita sunt, quia simoniaca essent sui natura [d]. Quæ omnia propius discutienda sunt, ad pœnam simoniæ legitimam constituendam, propter quam superiora adiecimus.

31 ¶ † At pœna non vnius generis est, sed pro modo facti & negotij varia. Prior est excommunicatio [e]. Atque ipso facto hanc incurrunt, quicunq; simoniam manifestam aut occultam committunt, aut cousentiunt, aut mediatores fiunt, cuiuscunque sint dignitatis aut potestatis, à qua absolui nequeunt ab alio, quam à summo pontifice, vel per alium in mortis tantum periculo [f]. Et laicus vltra excommunicationem, sacramento-32 rum declaratur exsors. ¶ † Suntque simoniace factæ electiones, confirmationes, prouisiones, & aliæ dispositiones nullæ, in ecclesiis, monasteriis, personatibus, officiis ecclesiasticis: neque ius aliquod prouiso acquiritur, nec fructus suos facit [g]. Quod intelligendum dicunt, si simonia realis interuenerit, nempe si aliquid datum vel acceptum sit: non si solæ preces interueniant, quia illę in dubio non faciunt simoniam in hoc seculo punibi-33 lem [h]. ¶ † Obseruandum quoque hic eos, qui sola cõuentione simoniam committunt, iure communi antiquo, non dici priuatos ipso iure beneficio, sed priuandos per sententiam [i], vt de occulto simoniaco quoque traditum est [k]: præterquam si realis est simonia [l]. Et conuentione simoniacum interim habere coloratum quidam putant, ad antiqua iura respicientes, titulum, vt periuros, homicidas, & alios, de quibus meminit Innocentius [m]. Iure tamen nouo, grauitate simoniæ acutius perpensa, & frequentia delicti perniciose germinante, simoniaci siue conuentionales, siue reales sunt, ipso iure priuati dicuntur beneficiis [n]. Et ita beneficium simoniaci ipso iure vacat, & potest impetrari ante declarationem simoniæ, quæ fieri poterit post impetrationem, iuxta cap. cum secundum, de hæreticis in sexto [o].

34 ¶ † Nec puto cõstitutionem Gallicam in Aureliacensibus comitiis latam, ann. 1561. dum articulo 4. inhibet ordinariis collatoribus, iure deuoluto conferre beneficia per incapacitatem possessoris, priusquam incapacitas fuerit declarata, intelligi de incapacitate, quæ per simoniam fit, sed de incapacitate alia, quæ eget declaratione, quando titulum coloratum qui possidet videtur habere: quia quis titulo simonia commissa, ipso iure [p] priuatur. Et qui beneficium per simoniam etiam per triennium vel amplius possedit, non potest iuuari regula, de pacificis possessoribus, quamuis per triennium ante commissam simo-35 niam possederit [q]. ¶ † Ita electus simoniace non dicitur titularius vere: & proinde etiam nullo interpellante, si suæ velit prospectum iri conscientiæ, illud eiurabit [r], etiamsi simoniam ipse non commiserit, & dum beneficium nactus simoniam commissam ignorauerit, vel à patre, qui emit sibi beneficium, vel ab alio [s]. Si electio vitiosa est, & ita nocet electo, sine eius etiam culpa [t]. Vt vis illata testatori, vt hæredem quem nolebat relinqueret, nocet non tantum si hæres vim intulerit, sed etiam si eo inscio alius eum instituere compulerit [u]. Si tamen electus, antequam eligeretur, reclamauerit huic pacto simoniaco pro sua electione inito, vel pro confirmatione, ei non obest: quemadmodum nec simonia ab inimicis in caput eius, qui beneficium consecuturus est, commissa ei officere æquum est [x].

36 ¶ † Notant etiam iura mederi posse simoniæ commissæ ab alio, quam à possidente, qui tamen etiam inscius eius labe inficitur, si is qui simoniace obtinuit renunciet beneficium, & iterum impetret ab episcopo [a]: potissimum si agatur de simplici & minori beneficio, de cuius simonia pontifex proprius dispensare potest, sic eiuratum in eius manibus iterum conferendo [a]. Sed hoc fieri debet, antequam electio fuerit accusata, vt simoniaca: alioquin episcopus non confert hoc mo-37 do [c]. ¶ † Alia pœna in simoniaco ingressu religionis, vel in adeptione possessionis canonicatus regularis: vt abbas & monachi, qui acceperint pecuniam pro ingressu monasterij, ab officio & beneficio suspẽdantur, donec pœnitentiam sibi impositam impleuerint [b]: & receptus in aliud monasterium arctius pœnitendi causa transfertur [c]. Videlicet, si per inquisitionem de simonia appareat: alioquin si per accusationem detegatur, conuicti deponendi sunt [d].

38 ¶ † Dispensari tamen cum illis poterit [e], per diœcesanum episcopum pœnitentia solenni imposita, & rebus promissis seu datis in vtilitatem monasterij adiudicatis [f]. Ita enim placuit, vt per simoniam promissa vel data repeti quidem non possint per dantem, etiamsi is, qui beneficium promiserit & acceepit, non potuerit ex alia causa stare promissis, & beneficium dare: sed data repetita adiungentur ecclesiæ, de qua simonia est facta, & cui iniuria hoc modo irrogata est [g]. Et sic iudicatum in suprema curia Parisiorum refert Papus [h]. Et qui dedit ob turpem causam, in pari causa habet potiorem eum, qui possidet [i]: sed ab eo qui possidet turpe hoc lucrum, tamquam ab indigno euincitur.

39 ¶ † De renunciatione quoque simoniaca traditum est, vacationem fieri, nec prouisum hoc modo beneficium retineri posse [k]. Et placuit Rotæ resignationem factam simoniace, non tenere in præiudicium etiam resignantis [l]. Et nullam etiam esse collationem per simoniã factam, 40 iam conclusum est [m]. ¶ † Et idcirco & hic remedium quęrendum est possessori, vt gratiam a summo pontifice impetret, deponendo beneficium, & iterum assequendo [n], narrando simoniam summo pontific. cum clausula, perinde valere, & adiecto delegato cui committatur absolutio à labe simoniæ & excommunicationis, iuxta formam quam Rebuffus recenset [o].

41 ¶ † Obseruandum autem est, possessores beneficiorum adeptorum per simoniam, qui tamen non commiserint simoniam, ab episcopis diœcesanis posse absolui, & gratiã obtinere beneficij [p]. At cum iis, qui simoniam cõmiserunt, à solo pontifice maximo gratiã fieri [q]. Similimodo, cum in omni

a c. transmissæ, & c. ad extirpãdas, de fil. presbyter. c. coeinsuit. de iur. patron. c. apostolica, 6. q. 1. cap. accepimus, de pactis
b Iuuen. Sat. 2.
c c. nobis, 17. & c. Matthæus, 23. de simo. c. cumana, c. ecclesia vestra, de electio.
d glo. in ca. ex parte, in s. de offi. delegat. in ver. dimittere. Panor. in ca. 2. nu. 5. & 6. de simo.
e c. quicunque factis, & c. qui studet, 1. q. 1. c. sicut simoniaca, & c. 2. §. nã. de simo.
f c. 2. §. 1. & c. statuentes, de simo. in Extra. com.
g d. c. 2. & c. ea quæ à sanctis patribus, 1. q. 4.
h c. tua, & Fel. in ca. cẽ essent, de simon. late Gomez in reg. Cancel. Rom. de triẽ. possess. q. 19.
i ca. presbyter ibi priuetur, 1. q. 1.
k ca. 2. de confess. c. insinuatum, de simo.
l O. Guille. in suis Decisi. ti. de condi. decis. 5.
m Inno. in ca. cum nostris, de concess. preb. ita & tradit Gomes. in praxi. citata regul. de trienna. possess. q. 12. in 2. prin. limita.
n c. 2. de simo. in Extr. com. in concilio Const. sess. feu ... & ... de annatis
o dispensat Rebuff. 3 par. Praxeos benefi. ti. de simo. renunciat.
p Fel. inca 2. col. 1. de rescri.
q Rebuf. tract. de pacif. possesso. nu. 198.
r c. Matthæus, de simo.
s c. nobis fuit, 27 eod.
t c. cumana, & ca. ecclesia vestra, de elect. & simo. in vers. simoniaci de elect. in prud. sanct.
u l. 1. si quis a lt. testa prohibuerit, l. 1. & l. 6. C. eo. 14.
x ca. sicut tua literis, c. 33 de simo.
y c. ex insinuatione.
a cap. nobis, & ibi glo. ... probaude, de elect. ... ea in insinuatione. eo.
c c. pe. de ele. b c. dilectus, de simo.
c c. veniẽs, 19. c. de reg. ... quoniam simonia, 4 ... eo.
d ... 10. & c. de hoc, eo.
n iuxta c. ... f c. 1. de tran. ... Extra. comm.
g glo. in ca. de hoc. in vers. statuat. & ... Pan in ... de sim. Dispẽ ta. & concla. Guid Pap. qu. 381. & Ayma in §. 1. in ver. pactione. bre. & conuentor. approua. ... Lateran. concili. in ... abbas hoc expresse ... 3. §. ... de simo. in Extra. com.
h Ioan. Papo, li. 3. Rhapsod. re. ti. 12. art.
i l. 2. de cond. ob turp. ca. e C. l. 1. & ... P. l. ... finita, C. de transact.
h c. ordinationes, 1. q. Matthæus, & ... in ca. de ... nia ... & ... statutum, de ...
l Rota ... 316. ... de resigna. ... noe in ca. cum vniuersorũ, de rer ...
glo. in c. super eo, de renunc. Archi in ... dum, de preb. m 6.
m decis. ... Tho ... 436. per d. c. cum vniuersorum, & Archi in c. ordinationes, 1 q. 1.
n tot. 1. q. 3.
o 2 ebu. 1. par. Prax. benefi. quomo. benef. acqui.
p 1. praxi ... 1. q. 5. c. ex insinuatione, de simoni & ibi glo. ... q c. nobis. Sic ... ne in cap. post translationem, de renunc.

omni permutatione, & concordia seu conuentione de beneficio sit simonia quædam [a], episcopus non poterit probare eam, sed tantum summus pontifex, vel legatus eius, qui hanc acceperit potestatem [b].

42 § † Consuluntitaque probe Doctores, ne paciscentes circa beneficiorum permutationem, concordiam absolute concludant, nisi ea lege, si approbetur, & quatenus approbabitur à superiore [c], id est, vt fiat sub beneplacito sedis apostolicæ, vel eius legati. Nec tamen prohibent iura permutantibus promittere se curaturos, vt permutatio fiat ab ijs, à quibus recipienda est [d]: nam verba illa accipienda erunt ex eo quod communiter fit [e], & cum authoritate eius, quem interuenire oportet. Et sic Boerius decidit [f], & Rebuffus probat [g].

43 § † Quamobrem quidam colligunt, io curia Romana simoniam locum non habere, aut pœnam eius: quemadmodum nec in curia principis lex Iulia ambitus. Quod tamen cum distinctione intelligẽdum est ex Panormitano [h], & communi interprete [i]. Nam quædam simoniaca sunt, quia vt talia prohibita iure positiuo sunt: & hæc accedente voluntate contraria vel gratia summi pontificis, simoniaca in curia Romana non sunt. Eo quod eius est legem interpretari, vel mutare, cuius est condere [k]. Et summus pontifex plenam habet potestatem super beneficia, & alia quæ sunt iuris positiui [l]. Tractat & subtiliter idem Panormitanus in casibus, in quibus summus pontifex de simonia dispensare potest: & ipse non dicitur simoniam committere, qui suis vel prædecessorum constitutionibus non ligatur: tamen eum qui Pappæ tradit ea de causa, simoniam committere, vt non possit agere pœnitentiam retento beneficio [m]. Cæterum alia sunt prohibita, quia per se simoniaca sunt. Et hæc si summus pontifex etiam committat, vel alius ex eius curia, incidunt io simoniam. Et idcirco Panormitanus existimat [n] Pappam accipientem pecuniam pro concessione beneficij, in quo inest ordinis executio, vt potestas ligandi & absoluendi parochianos, simoniam committere, quia est potestas spiritualis [o]: vt hepis opatum accepta pecunia conferat, in quo ordo est [p].

44 § † Quocirca in Gallia merito videntur sublatæ constitutiones curiæ aut cancellariæ Romanæ, quæ bursales dicuntur, & annatæ, seu taxationes beneficiorum, quas non soluunt Galli, nec tenentur in impetratione exprimere verum valorem beneficij, etsi de his quædam compositiones soluentur.

45 § † Notat & insuper Rebuffus [q], ob hanc rationem non obseruari concordata in Gallia, nisi in quãtum constituunt in fauorem & commodum ecclesiæ Gallicanæ. Et proinde non fuisse expressionis valoris beneficiorum regulam receptam in Gallia, licet fuerit statutum in concordatis & rubri. de mandatis apostolicis in fine, quod verus valor exprimatur: alioquin gratiæ sint ipso iure nullæ.

46 § † Alia pœna eius, qui viuentis per simoniam obtinuit beneficium, & ratione illius collationis simoniacè se beneficio intrusit, & eiecit possessorem, vt deponatur [r]. Deijcitur & gradu simoniace ordinans, & ordinatus [s].

47 § † Item simoniaci simoniacè etiam à non simoniacis ordinati gradu deijciuntur quoque, nec cum illis dispensatur [t]. Sed hæc hactenus de simonia.

De sacrilegis. Cap. 14.

Lib. 48. P tit. 13. Lib. 9. C. tit. 29.

1. *Sacrum in sacrilegio perpendendum. Et sacrum proprie quid, & quomodo fiebat, & fiat nunc.*
2. *Vota priuatorum non sacra.*
3. *Sacrum latiori appellatione idem quod sanctum. Quod tamen proprie distinctum.*
4. *Sancta res quæ.*
5. *Religiosa res quæ, quidve religiosum.*
6. *Sacræ res generalissima appellatione quæ dicantur. Sacrilegij instar quæ. Et species eod. & 7.*
7. *Sacra publica & priuata.*
8. *Sacrilegi qui proprie.*

1 QVia tan sit sacrum, quod io sacrilegij crimen incidat, considerandum esse monet Paulus iurisconsultus [a], in pœna imponenda: vtq; dilucidius appareat quid sit sacrilegium, prius quid sacrum explicandum est. Proprie itaq; sacrum dicitur, Deo consecratum, secundum Festum [x]. Et sacræ res, quæ rite per pontifices Deo dedicatæ fuot [y]. Res sacræ olim publice fiebant, id est, publica authoritate & iussu populi, vt lex Papyria vetabat iniussu plebis consecrari [a], olim à consule, dictatore, imperatore, aut alio summo magistratu, per solennia verba, præeunteq; carmen sum. pontif. [a] hodie vero [b] in republica Christiana, ab antistite cuiusque loci, diuino numini dedicantur.

2 § † Vota autem priuatorũ sacra non sunt [c].

3 § † Trebatius [d] apud Macrobium [e] latius finit, sacrum esse, quicquid est, quod Deorum, vt ait, habetur. Hinc contrarium profanum, quod extra fanaticã causam sit: quasi porro à fano & religione secretũ. Sic & sacra priuata quis dicere poterit ædiculas sacras, & ea quæ priuatim Deo quis offert [f]. Latius interdum sacrum dicitur, idem quod sanctum, vt ait Trebatius [g] lib. 10. Religionum, vt sanctũ contineat, & sacrum, & religiosum. Sic & in interdicto, Ne quid in loco sacro fiat, continentur portę & muri, quæ sancta [h]. Cæterum proprie sanctum est, quod nec sacrum nec religiosum est: hæc enim

4 inter se distinguũtur ab Vlpiano [i]. § † Atq; sanctæ res sunt, quæ ab iniuria hominum, sanctione seu lege aliqua tuta sunt [k]. A sagminibus, seu hierabotane seu herba sacra verbenaca, quã dissecabat ex loco sancto, & secũ deferebat fecialis authoritate regis, cõsulis, vel prætoris in hostes legationis causa profecturus [l]: vnde fiebat inuiolabilis, nõ secus quam apud Græcos legatus per caduceũ, & apud Gallos legatus fæcialis per paludamentum, quod vocãt *Cotte d'armes*, quo sacrosancti & inuiolabiles sunt. Quare & legum authoritas firma, sanctio dicitur [m]. Muri ciuitatis sancti, & portæ sanctæ [n]. Plato tamen, sanctũ explicat esse, quod ad Dei curam pertinet [o]. Annius Viterbiensis [p] idem cẽset, & vocem sanctum, à sangui: hanc autem à saga deriuatam. Sagam antę interpretatur Festus, sacerdotem, expiatorem: & D. Hieronymus, sacrificulum, immolatorem [q].

5 § † Religiosa sunt, quæ priuata alicuius voluntate & facto religioni dicantur: vt sepulchra, mortuum inferendo, quia tunc quis locum suum religiosum facit [r]. Religionem tradit Sulpitius dictam, quæ propter sanctitatem aliquam remota ac sepolita a nobis sit, & quasi à relinquendo dictam: vt à carendo, cæremonia [s]. Nigidius Figulus [t] religiosum eum appellabat, qui

a Pan. l. sacrileg. 9. ad le. Iul. pecula. P.
a Festus, li. 17.
y §. sacræ res. de rer. diuis.
a Cice. pro domo sua.
a l. sacra. 9. & l. in tantum. 6. §. sacræ. 2. de rer. diuis. li. 1. P. tit. 8.
b d. §. sacrę. eo. apud Iusti. & ti. de eccle. tit. vt nullus fabricat dom. & c. coll. 5. tit. 17 in authen. & c. a. quo de consecr. eccles. apud Grego.
c [illegible]
d Treba. lib. 1 de religio
e Macro. lib. 3. Satur. c. 3.
f vt in l. sacrilegi. 9. ad le. Iul. pec. in P.
g Macro. loco inprad.
h l. 2. ne quid in lo. sac. P.
i [illegible]
k [illegible]
l [illegible]
m l. sancto le. gũ 41 de per.
n [illegible]
o [illegible]
p [illegible]
q D. Hiero. li. de interpt. Hebraicis.
r l. in tantũ. §. religiosum. de rer diuis. §. religiosa. eod. tit. Inst.
s Macrob. li. 3. Satur. cap. 3. & Gell. li. 4. c. 9.
t Aul. Gell. eo.

nimia

nimia & superstitiosa religione sese alligauerat: vt verba reliqua in osus inclinata significare copiam immodicam rei dictæ putabat: sicut mulierosus, nummosus, vinosus, & religiosus. [*Religentem*, inquit, *esse oportet, religiosum* inquit, *nefas*.] Hinc religiosos dies, tristes, omine infames, in quibus quempiam rem non erat aliquibus exordiri. Hæc tamen sententia à probe inspicientibus, & considerãtibus reiecta est: & religiosum sacrum & Deo placitum dictum est: vt & Cicero religiosa delubra, non ominosa dicit, vel tristia, sed maiestatis venerationisve plena [a]. Sic apud nos religiosi, & religiosæ domos, sanctitate quadam consecratæ, remotæ à vulgo, & templa. Neque facessunt reliqua nomina in osus citata. Nam illorum regula in his tantum obtinet, in quibus copia vitio datur, quæ in religiosa Dei obseruatione, citra superstitionem, nimia esse non potest. Quia nec quod oportet, etsi cuncta quæ possumus præstiterimus cultui Dei, fecimus: sed serui inutiles sumus [b]. Neque placet illorum interpretatio, qui aliquando verbum religionis, adhuc pro tristi & male ominato interpretantur, vt apud Suetonium [c] in Augusto, [*Hue introire, nisi necessario & caste, religio est*.] Et apud Plinium [d], [*Naeuos in facie tondere, religiosum habent etiam nunc multi*.] Et alibi. Nam in his & similibus locis, religio & religiosum, significant non infaustum, sed prohibitum ob religionis obseruantiam, quæ pœnam comminatur propter violatam religionem: qua forsan ratione, nempe indictam pœnam, posset religiosum dici ominosum & metuendum, per consequentiam tamen.

6 ¶ † Nos adhuc generalius, vt omnia quæ sancta, & religiosa, & proprie sacra sunt complectamur, dicemus sacrum id dici posse, quod aliquomodo ad cultum, & authoritatem & prouidentiam Dei pertinet. Quamobrem imperatores, reges, qui potestatem à Deo habent [e], & authoritatem, quive more Christiano consecrantur [f], & obsequio dicantur, ministrique eius sunt, dicemus sacros [g], & quæ eorum sunt, vel ab ijs fiunt, vel procedunt, quoque sacra & sacrata, vt sacri affatus [h], sacratissimæ leges [i]: quia leges oracula Dei sunt per ora principum promulgata [h], sacratissimæ literæ [l], sacrum oraculum [m], sacræ domus, sacrum palatiũ, titu. de priuileg. eorum qui in sacro pala. milit. libro 12. C. tit. 28. Et lib. 1. C. titu. 37. sacra largitio [n], sacra adnotatio [o]. Sacer cognitor [p], sacrum patrimonium, titu. de offic. comi. sac. patrimo. lib. 1. C. tit. 39. Et imperator sacros suos vocat vultus, quia & sacros sibi vsurpat affatus [q]. Atque, [*Sacrilegij instar dicitur, disputare de principali iudicio, & dubitare* [r], *an is dignus sit, quem princeps elegerit*.] Et alibi [s], [*Sacrilegij instar est super quibuscunque administrationibus vel dignitatibus promulgandis, diuinis*, id est principis, *obuiare beneficijs*.] Item sacrilegium præcepta principum negligere vel violare [t]. Et ita quia potestas à Deo in filios concessa est, & illa nomine sacrorum dicitur [v], Sacra paterna hinc. Inde plures species sacrilegij, seu quasi sacrilegij colliguntur, quas enumerat & probat Lucas de Penna [x].

7 ¶ † Ex quibus omnibus illud colligi potest, esse quædam sacra publica, quædam priuata. Publica illa, quæ publice vel authoritate publica Deo dicata sunt. Priuata, quæ priuatim: vt quædam religiosa. Qui horum aliqua violant, vel contrectando impie, vel negligendo, vel male de his iudicando, sacrilegi generaliter dicuntur: vnde & sacrilegi, mandatorum principum violatores, & qui negligunt [y]. Et Gratianus, Theodosius, & Valentinia. CCC [z]. [*Qui diuinæ legis sanctitatem, aut nesciendo confundunt, aut negligendo violant & offendunt, sacrilegium committunt*.]

8 ¶ † Porro à sacris fures eorum vel violatores proprie, sacrilegi dicti: alij quasi sacrilegi. Paulus [a] sacrilegos eos dicit, qui publica sacra compilarũt: nam qui priuata sacra, vel ædiculas incustoditas tentauerint, amplius quam fures, & minus quam sacrilegi merentur. [*Qui rapit*, inquit Anacletus [b], *pecuniam proximi sui, iniquitatem operatur: qui autem pecunias aut res ecclesiæ abstulerit, sacrilegium facit*.] Ioannes PP. 8. [c] sacrilegium putat, effringere templa vel monasteria, vel ædes Deo dedicatas, vel domos intra 30. passus iuxta ecclesiam: non autem iuxta sacella alia existentes, vel si quippiam inde quis abstulerit. Et generaliter subripere seu auferre sacrum de sacro, aut non sacrum de sacro, vel sacrum de non sacro, & inferre iniuriam ecclesiasticis personis. Miror tamen cur Martianus existimet, ex Seueri & Antonini rescripto [d], pro rebus priuatorum, si in ædem sacram depositæ subreptę fuerint, furti actionem non sacrilegij esse: cum locus sacer, sacrilegium fieri ostendat rei non sacræ, vt ait Claudianus [e]: nisi intelligamus pro repetitione rei, priuato, cuius res erat deposita, dari actionem furti in furem: & sacrilegij, pro vindicta publica, pœnam imponendam. Sic intelligo Antonium Cæsarem dicentem [f], pro re substracta nondum templo dedicata, dari actionem furti. Neque placet interpretatio glossę [g], quę aliter iure ciuili, quam pontificio in hac specie receptum putat: siquidem & iure ciuili arbitror committi quoque sacrilegium in rebus depositis in ædem sacram. Authorem mihi habere videor Ciceronem [h], qui sic scriptum reliquit, [*Sacrilego pœna est, neque ei soli, qui è sacro abstulerit, sed etiã ei qui sacro commendatum, quod & nunc multis fit in famis. Alexander in Cilicia deposuisse apud Solem, in delubro, pecuniam dicitur: & Atheniensis Clisthenes Iunoni Samiæ, cum egregiis rum rebus timeret suis, filiarum dotes reddidit*.] Accedũt verba 12. Tabul. hæc [i]: [*Sacrum sacrove commendatum qui clepserit rapseritque, parricida esto*.] Sacrilegium quoque vt putat Phalaris, Deo destinatum, & vt consecretur missum, intercipere. Sic enim de Messenijs [k], qui pecuniam, quam ad suum quendam Deum mittebat, intercepissent, scribit, *[Greek text, illegible]* id est, *quod interest consecrata auferre, vel destinata Deo, vtrunque enim eius erat*.] Sunt & aliæ plures species quasi sacrilegij, de quibus videndæ gloss. in c. fœlicis, in verbo sacrilegij, de pœn. in 6. Et in c. si quis suadente diabolo, cum 2. seq. 17. q. 4. Accurs. in l. 9. ad leg. Iul. pecul. in P.

a idem vbi supra.
b Lucæ 17.
c Sueto. in Octau. c. 6.
d Plin. li. 28.
e ad Roma. 13. Sapi. 6. l. inter claras. de sum. trinit.
f c. vni. §. 1. de sac. vnctio. l
g vt alibi latius docemus.
h l. sacri. C. de diuer. rescript.
i l. leges sacratissimæ. C. de legib.
k c. imperatores. 11 q. 3 c. nemo. 16. q. 3. l. 2. de legib. in P.
l §. si de alie & emphyt. in Authen.
m §. pen. de adoptio.
n l. vni. de offi. comi. sacra. largi. li. 1 C. ti. 35.
o l. vni. publi. læti. &c lib. 12. C. tit. 64
p l. 3. vbi sena. vel clar.
q l. si de crim. sacr. li. 9. C. tit. 29.
r l. 2. eo. cap. si quis suadente. §. proximo. 17. q. 4.
s l. sacrilegij. 4. de diuer. rescr. C.
t l. 1. vt dig. ordo seru. C. l. 13. de erogat. milit. anno. C.
v l. fi. c. de mos. & testa l. fin. de curat. fur. li. 5. C l. 2. §. fin. de anna. excep li. 7. titu. 40 C. l. fin. C. ad S. C. Tertulh.
x d l. 1. vt dig. ord. ser. C.
y l. 1. de crimi. sacri. C l. 1. vt dig. ord. ser. & l. lege repetit. 39 de erog. milit. an. C.
z l. qui diuinæ. 25. de episco. & cler. lib. . C. Theod. tit. 2. l. 1. de crim. sacrile. li. 9. C. c. si quis suadente. § qui autē. 17. q. 4.
a Paul. in l. sacrilegi. 9. §. 7. ad leg. Iul. peculat. 48. P. tit. 13 §. Itē lex Iulia peculatus, de pub. iud.
b c. qui rapit. 17 q. 4.
c c. quisquis. & c. si quis cõ suman, & tota ead. q. 4.
d l. diui. 5 ad l. Iul. pecu. P.
e Claud. l. aut facta. 16. §. locus. de pœ. lib. 48. P. tit. 19.
f l. si non dū. 5. de furt. li. 6. C. tit. 2.
g glo. in l. 5. ad leg. Iul. pecul. in P.
h Cic. 2. de Legib.
i Cic. 2. de Legib.
k Phala. epist. 66. Messenijs scripta.

---

de Pœnis veri Sacrilegij.
Cap. 15.

1 *Sacrilegij crimen graue, & maiestatis diuinæ est.*
2 *Sacrilegijs qua, & quomodo iure ciuili pœna imposita est, & qua iure pontificio, & 3.*
Peculatus crimen, & pœna in sacrilegio. eod.
4 *Sacrilegorum & pœnarum eorundem leges gentilium & iudicia.*
5 *Sepultura priuantur sacrilegi. Et 11.*

6 *Sacri-*

8 *Sacrilegi suspensi, demersi, indulgentia indigni, excaecati 7. 8. & 12.*

9 *Pro sacrilegio lapides templi in ædificia etiam monumentorum transferre.*

10 *Puer de sacrilegio morte damnatus.*

13 *Templa etiam hostium spoliare prohibitum.*

14 *Sacrilegij pœna quando non est arbitraria.*

15 *Sacrilegij acrior pœna, non tam ratione rei, quam audacia.*

1 Nec vincet ratio hoc, inquit Horatius [a],
tantundem vt peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus diuum sacra legerit.

Quamobrem nec tam remissa in crimine sacrilegij pœna cōstituitur, ac in alijs. Nam crimen hoc diuinæ maiestatis rectè dici potest, quod quis surripiēdo vel contrectādo res Deo oblatas, vel Deo commendatas, numen contemnere, eique iniu-2 riam inferre nitatur. ¶ †Paulus Iurisconsul.[b] [*Sacrilegi*, inquit, *capite puniuntur, qui publica sacra compilauerint, at qui priuata sacra, aut ædiculas incustoditas tentauerint, amplius quam fures, minus quam sacrilegi merentur.*] Vlpianus[c] sacrilegij pœnam monet statui debere pro qualitate personæ, proque rei conditione, & temporis, & ætatis & sexus, vel seuerius, vel clementius. Et statim profert varias olim indictas pœnas, aliosque sacrilegos ad bestias damnatos, alios viuos exustos, alios furca suspensos. Censetque damnandos ad bestias, qui manu facta, id est, cum cœtu hominum templa effregerūt, & dona Dei noctu abstulerunt: si interdiu quid inde tulerint, pro personarum consideratione, vel in insulam deportandos, vel pœna metalli coercendos. Quare Martianus[d] definitam pœnam non refert, sed mandatis principum contineri, vt sacrilegi extra ordinem digna pœna puniantur. Potest & imponi legis Iuliæ peculatus pœna sacrilegis, quæ est[e], aquæ & ignis interdictio, in cuius locum successit hodie deportatio: incidunt namque in crimen peculatus. Quia lege Iulia de eo cauetur[f], Ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave auferat: neve intercipiat, neve in rem suam vertat: neve faciat quo quis auferat, intercipiat, in rem suam vertat, nisi cui vtique lege licebit. Ius publicum in sacris versatur, & sacerdotibus[g]: & priuilegia reipublicæ communicantur ecclesijs[h]. Vt non mirum sit, si peculatus crimen, quod est de pecunijs reipublicæ substractis eiusque pœna, ad res sacras quoque pertineat. Ego semper in ea fui opinione, sacrilegos qui impia & detestanda manu sacram eucharistiam contrectauerunt, vt *ciborium* seu arculam qua contineretur tollerent: igne viuos comburendos, ob sacrilegi-3 um & impietatem. ¶ † Iure pontificio sacrilegus proditori Iudæ similis dicitur, vt & eandem pœnam mercatur[i]: & fornicatio peior, quod maius peccatum in Deum, quam in homines peccare[k], Infames sunt[l]. Et ex decreto Ioānis PP. XVIII.[m] [*Reus sacrilegij episcopis vel abbatibus siue personis, ad quos querimonia sacrilegij iuste pertinuerit, triginta libras examinati argenti purissimi componat. Qui aliquid ab ecclesia sine licentia illius, cui commissa est, amouerit, donec in conuentu admonitus legitime satisfaciat, sciat se communione priuatum. Si quis monasteria & loca Deo dicata infringat, & inibi deposita, vel alia qualibet inde extraxerit, damnum nouies componat, & immunitatem tripliciter, & velut sacrilegus canonica sententia subigatur.*] Vrbanus quoque[n] triplicem irrogat pœnam, perpetuam infamiam, carcerem, vel exilium perpetuum. Symmachus[o], anathemate iubet feriri sacrilegum res ecclesiarum retinentem. Idipsum Gregorius nonus statuit[p]. In concilio Triburiensi duplex pœna pecuniaria, ad eos pertinens in quos sacrilegium commissum, & excommunicatio[q]. In canonibus apostolicis[r], *εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ἀπὸ τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ἀφέλοιτο κηρὸν ἢ ἔλαιον, ἀφοριζέσθω* [Greek partly illegible], id est, *Si quis clericus aut laicus ceram aut oleum ex sacra subripiat ecclesia, a communione seiungitor.*] Possunt itaque rerum sacrarum inuasores sub vtroque iudice tam ecclesiastico, quam seculari conueniri & damnari[s]. Participes istius sceleris & administri, sunt etiam pœna capitali digni: quemadmodum Martianus[t] refert Seuerum & Antoninum in insulam deportasse quendam clarissimum iuuenem conuictum, quod inuentus esset arculam deponere in templo, ibique hominem includere, qui post clausum templum de arca exiret, & de templo multa subtraheret, & se iterum in arculam referret. Cæterum & in hoc crimine habetur ratio rei substractæ, num sit sacra eucharistia, vel sacramenta alia, an res aliæ. Item temporis, ætatis, sexus, & aliorum, quæ in criminibus puniendis discutiuntur[v]: quæ in hac hypothesi sacrilegij pro-4 sequitur Nicolaus Boerius[x]. ¶ † Neque alienum erit à iudice perpendere exempla maiorum in hoc vindicando crimine. Proinde ex priscorum gentilium legibus seligam quoque aliquas de sacrilegis. Et primum illam adferam Platonis[y], in eum qui nefaria cupiditate & distractus, & nocte excitus, inquit, templa vt furetur petit. (quem non putabat fore vnquam ciuem optime educatum.) [*Qui deprehensus*, ait lex, *in sacrilegio fuerit, si seruum peregrinusve erit, in facie ac manibus calamitatis ipsius literis inusta, verberatus prout iudicibus videbitur nudus extra fines pellatur: forte enim supplicio continentior factus, euadet denique melior. Si vero ciuis quispiam aliquid tale in Deum, aut in parentes, aut in patriam perpetrare, & ad maximam iniuriam animum induxisse deprehendatur, hunc iudex, quia ex puero bene doctus educatusque, a maximo scelere non abstinuit, sanari non posse existimet. Pœna huic mors malorum minimum: vituperatus autem, vt exemplo alios iuuet, extra fines perdatur.*] Hæc 5 Plato. ¶ † Apud Græcos[z] omnes, communi lege sancitum est, vt insepulti abijcerentur sacrile-6 gi omnes. ¶ † Philippus Macedonum rex[a], in bello sacro contra Phocenses victor, ducem Phocensium Onomarchum suspendi iussit, alios vt 7 sacrilegos demergi fecit. ¶ † Alexander Magnus[b], in Olympicis ludis per præconem significari fecit, omnibus exulantibus, præter sacrilegis & homicidis, reditum in patriam sibi concedi. 8 ¶ † Senatus Romanus[c] in sacrilegum Pleminium legatum Scipionis, qui thesaurum Proserpinæ spoliauerat, eo consumpto ante causæ dictionem, teterrimo genere morbi, summam dupli-9 catam Proserpinæ reddi iussit. ¶ † Domitianus[d] cum delatum illi fuisset per Diales, quendam ex libertis eius ex lapidibus templo Iouis Capitolini destinatis, filio suo monumentum parasse, iussit monumentum dirui, ossaque & reliquias in mare proijci, & restitui lapides. Sed & ex ruinis templorum tem[illegible] alia ædificari piaculum visum est: iusseruntque patres, vt tegulæ, quæ detectæ æde Iunonis Laciniæ à Q. Fuluio Flacco summotæ erant, vt equestris Fortunæ templum ædificaretur, referrentur, teste Liuio[e], & Valerio Maxi-10 mo[f], Lactantio[g]. ¶ † Refert Ælianus historiā planè notabilē, de puero ob sacrilegiū damnato, his verbis[h], [*Puer cum aureā laminam quæ ex Dianæ corona* decide-

---

a Horat. 1. Serm.
b l. sacrilegij. 9. ad l. Iul. pec. li. 48. ff. tit. 13.
c Vlp. l. sacrilegij. 6. eo.
d Mart. l. 4. §. mandatis. eo.
e l. 3. eod.
f l. 1. & 4. item lex Iulia peculatus, de publ. iud. [illegible]
g l. 1. § ius publicum, de iust. & iur. [illegible] publicū [illegible] de sacros. eccles. C.
i c. quid ergo. 12. q. 4.
k c. sicut qui ecclesiā 17. q. 4.
l c. infames. 6. q. 1.
m c. quisquis. 17. q. 4.
n can. attenden dum. ead. q.
o c. indigne 12. q. 2.
p c. cōquestus. c. 16. de foro cō pet. li. 2. Decretal. tit. 2.
q ca. si quis oblitus. 17. q. 4.
r can. 72.
s Lucius, 3. in c. cum sit generale c. 8. de foro comp. li. 2. Decretal. tit. 2. l. si quis in hoc genus, C. de episc. & cler.
t Mart. l. hac lege 11. §. 1. ad legem Iul. pecul. in ff.
v l. aut facta §. 1. de pœ. in ff.
x Nicol. Boer. decis. 254.
y Pla. dialo. 9. de leg. in princ.
z Diod. Sic. li. 16. Biblio. in d. anno Philippi.
a idem, d. li. anno Philip.
b idem li. 17. in 9. anno Alexandri. & Gemisth. Pletho. li. 2. de gest. Græc. post pugnam Mantineam.
c Liu. li. 9. belli 2. Punici. Valer. li. 1. c. 2.
d Suet. in Domit. c. 8.
e Liuius, li. 2. decad. 5.
f Val. Max. lib. 1. c. 2.
g Lactant. li. 1. c. 8.
h Ælia. li. 5. de var. histo. c. 16.

deciderat, sustulisset, in iudicium adductus est. Iudices igitur crepundia, talos, & laminam auream proposuerunt puero, qui cum iterum ad aurum inclinaret, plexus est tanquam sacrilegus, nec ætati veniam dederunt, sed flagitium 11 *& scelus vindicarunt.*] Meminit Xenophon [a] de lege Athenientium in sacrilegos, his verbis: τῦτο δὲ, εἰ βόλεσθε, κατὰ τὸν νόμον κρίνατε, ὅς ἐστιν ἐπὶ τοῖς ἱεροσύλοις, καὶ προδόταις, ἐάν τις ἢ τὴν πόλιν προδιδῷ, ἢ τὰ ἱερὰ κλέπτῃ, κριθέντα ἐν δικαστηρίῳ ἂν καταγνωσθῇ, μὴ ταφῆναι ἐν τῇ Ἀττικῇ, τὰ δὲ χρήματα αὐτῦ δημόσια εἶναι. id est, *Hoc autem si vultis, ô Athenienses, secundum legem iudicate, quæ in sacrilegos & proditores lata est: si quis autem prodiderit, aut rerum sacrarum furtum commiserit, vt is iudicio damnatus, si sententia in eum lata fuerit, ne in Attica sepe-* 12 *liatur, bona vero illius publicentur.*] ¶ † Alia lex in sacrilegos apud Constantinum Harmenopulum [b], in hæc verba: [*Qui noctu vel interdiu sacrarium ingressus, quicquam ex rebus sacris, quæ in eo sunt, extraxerit, excæcator: qui vero extra sacrarium, aut ex alio fano quippiam* 13 *surripuerit, fustibus cæsus ac tonsus, relegator.*] ¶ † Gunctranus [c] rex Parisiorum & Galliarum, comitijs habitis cum ducibus & episcopis in festo Symphoriani, sub pœna capitali sanciuit, ne exercitus vel milites sui etiā in hostili victoria, vel itinera peragendo, in ecclesias irruerent vel spoliarent. Alexander Magnus Clearchum & Sitalcem accusatos ab indigenis pariter ab exercitu ipso, quod templa spoliassent, veteraque monimenta mouissent, multaque alia in subditos improbe atque auare perpetrassent, iussit occidi. Heracon à Susijs conuictus, quod eorum templum diripuisset, etiam pœnas dedit [d]. Et Orxines, qui Persas post Phrasaortis obitum rexerat, accusatus & conuictus quod templa & sepulchra regia spoliasset, multosque Persarum iniuste peremisset, iussu Alexandri 14 in crucem sublatus est [e]. ¶ † Lucas de Penna [f] tradit in regno pœnam sacrilegij esse arbitrariam, præterquam si ecclesiæ fractæ sint manifeste violenter, aut nocte substracta sint inde dona, aut sacra vasa: nam tunc est pœna capitalis. Hanc legem re- 15 gni Neapolitani esse [g] Boerius annotauit [h]. ¶ † Iubet seuerius puniendum hoc esse crimen, non rei sublatæ valor, sed quod in furto eo iniuria maior, & à maiori proficiscatur iniquitate: non habita ratione rei substractæ, sed temeritatis & audaciæ. Ita Menalopum Calistratus accusabat, quod templi custodes decepisset, triaque vascula è sacris minimi pōderis sustulisset. Nam qui sacra vascula parui ponderis sustulit, is quauis in re peccauit, vt author Aristoteles [i].

[a] Xenoph. l. Ἑλλην.
[b] Const. Harme. li. 6 Prōg. tit. c. 5.
[c] Grego. Turonen. li. 8 histo. Franc. c. 30.
[d] Arria. li. 6. de expedi. Alex.
[e] Idem ead. li. in fin.
[f] Luc. de Pen. in l. 1 vt ordo dig. seru. li. 12. C. tit. 2.
[g] tit. de cri. sacri. multæ sunt leges in legib. Neapolita.
[h] Boer. decis. 234. nu. 13.
[i] Aristo. 1. 2 rhetor. ad Theod. c. 14.

Vindictæ diuinæ in sacrilegos exempla. Cap. 16.

1 *Sacrilegorum vindicta sumitur à Deo. Et plura de eo exempla nu. 2. 3. 4. 5.*
4 *Morbus hæreditarius Thelia dictus ob sacrilegium.*
6 *Pestis immissa exercitui ob sacrilegium.*
7 *Sacrilega in vindictam diuinam, facta meretrix: alia incendio vsta.*
8 *Aurum Tholosanum infælix sacrilegium. & 12.*
9 *Sacrilego manus diuinitus excissa.*
10 *Brennus sacrilegus sibi manus intulit.*
11 *Artaxerxes Ochus felibus post necem expositus, vt sacrilegus.*
13 *Gundericus rex Vandalorum sacrilegus à dæmone necatus.*
14 *Alphonsus 7. Hispaniarum rex à dæmone quoq; raptus.*
15 *Templa hostes ethnici nec iniuriam nec rapinam inferebant.*
16 *Sacrilegi à dæmonibus in vltionem cruciati.*
17 *De pœna Dagoberti, Caroli Martelli regum Galliæ. & aliorum rerum ecclesiasticarum raptorum. num. 18. 19. 20. & 21.*

1 Phalaris [k] conquestus † de interceptione pecuniæ, quam suo Deo mittebat, minatur Messenijs sacrilegis & suam & Dei futuram vindictam. 2 ¶ † Hesiodus [l] fingit vltionem diuinā in sacrilegum Ceycem, post mortem eius cōtigisse, aitque illius sepulchrum antea omnibus venerabile, obscurum redditū ab Anauro flumine imbre hyemali exundante. Et addit:

τὸν γάρ μιν Ἀπόλλων
Λητοΐδης ἤνωξ' ὅτι ῥα κλυτὰς ἑκατόμβας
ὅστις ἄγοι Πυθοῖδε, βίῃ σύλασκε δοκεύων, id est,

Ita enim Apollo
Latonæ filius iussit, propterea quod inclitas Hecatombas
Quicunque portaret Delphos, eum vi spoliabat insidiatus.

3 ¶ † Meminit Diodorus Siculus [m], quod Xerxes à Thermopylis discedens, parte copiarum in Delphos dimissa, mādauit, vt incenso Apollinis adyto, reposita quæque illic spoliarent. Eos autem, qui ad spoliandum vatem missi fuerant, ad Palladis vsq; prouidæ prouectos, templum repentina quadam atque incredibili nimborum vi, procellaq; ventorum irruēte obrutos, creberrimis cum tonitru veluti ex æthere illato fulminib. erumpen- 4 tibus. ¶ † Herodotus [n] narrat Scytas aliquos retrocedentes, dum essent in vrbe Palæstinæ Ascalone, fanum Veneris Vraniæ depeculatos: quamobrem templi spoliatoribus, eorumque prolibus morbū 5 immissum Theliam dictum. ¶ † Fingunt antiqui [o] ob Promethei sacrilegium, quod furatus fuerit à Ioue ignem ferula, & eum hominibus communicauerit, febres, morbos, & malorum omnium co- 6 hortes immissas hominibus. ¶ † Narrat Dictys Cretensis [p], & Homerus [q], pestem aduenisse exercitui Græcorum, quia Agamemnon rex exercitus ab omnibus declaratus, lōgius paulo ab exercitu progressus, in luco Dianæ capram pascentem imprudens religionis, quæ in eo loco erat iaculo transfixit: nec potuisse leniri priusquam sacrilegij pœnæ darentur, & author eius sceleris filiam natu maxi- 7 mam vicariam victimā immolasset. ¶ † Ferūt [r] vxores duas quorundam Phocensiū principum, quæ duob. monilibus (vno ab Eriphile, alio ab Helena Apollini Pythio dedicatis) se exornauerāt prędа templi facta, hāc, quæ Helenes monile gestare ausa fuerat, corpore prostituto in contumeliā incidisse: alterā, quæ Eriphilis sumpserat, domo incensa à filio furore percito, & ipsam vna cum do- 8 mo viuam concrematā. ¶ † Quum oppidum Tholosanum [s] Q. Cæpio consul diripuisset, multumq; auri in eius oppidi templis fuisset, quisquis ex ea direptione aurū attigit, misero cruciabiliq; exitu 9 perijt. ¶ † Acer sui nominis vindex Apollo, inquit Valeri' Max. [t] qui Carthagine à Romanis oppressa, veste aurea nudatus, id egit, vt sacrilegæ manus 10 inter fragmenta eius abscissę inuenirentur. ¶ † Refert & idem [u] Brennū Gallorum ducē, Delphis Apollinis templum ingressum, in se manus vertisse. 11 Quod & Iustinus scribit [x]. ¶ † Ferunt Artaxerxem qui etiam Ochus cognominatus est, post sacrilegia multa cōmissa, à Bagoa eunucho necatū, felibus

[k] Phalar. epist. 66. ad Messenios.
[l] Hesio. in Aspide, seu Scuto Herculis, in fin. vers.
[m] Diod. Sic. li. 11. Biblioth.
[n] Herod. li. 1.
[o] Hesiod. in Theog. Homer.
[p] Dict. li. 1 de bello Troian.
[q] Homer Ilia. 1.
[r] Parthen. in Eroticis, c. 25. Gemuthus Phothe. li. de rebus Græc. post pugnam Mantin. Sic. li. 16 Biblio. in an. 15 Philippi.
[s] Aul. Gell. li. 3 c. 9.
[t] Val. Max lib. 1. c. 2.
[u] Idē d. loco.
[x] Iust. li. 24.

bus proiectum fuisse, sepultũ autem in eius locũ alium, & regijs monumentis traditum, Ælianus [a]. 12 Scribit Iustinus [b], [*Bello à Gallis duce Brenno infœliciter aduersus Delphos gesto, in quo maiorem vim numinis, quam hostium, inquit, senserant, ex illis amisso Brenno, quosdam antiquam patriam repetijsse, Tectosagesq; cum etiam Tholosam antiquam patriam venissent, comprehensos pestifera lue, nõ prius sanitatem recuperasse, quam aruspicum responsis moniti, aurum argentumq; bello sacrilegijq; quæsitum, in Tholosensem lacum mergerent. Quod omne magno post tempore Capio Romanus consul abstulit. Fuere auri, pondo centum decem millia: argenti, pondo quinquies decies centum millia. Quod sacrilegium causa excidij Capioni, exercitusq; eius postea fuit. Romanos quoque Cymbrici belli tumultus, velut vltor sacræ pecuniæ insequutus est.*] Hæc Iu-13 stinus ex Trogo. ¶ † Gundericus rex Vandalorum, capta Hispali, quæ nũc Senilla vocatur, quum impie elatus, manus in ecclesiam eius ciuitatis extendisset, mox Dei iudicio à dæmone correptus, in-14 terijt [c]. ¶ † Alphonsus 7. rex Hispaniarum eius nominis, etsi bellicosus, in rebus tamen diuinis negligẽtior: nam sæpe equos in ecclesijs, velut in stabulis habebat. Ideoque, vt fertur, cum Fragam oppugnaret, anno regni sui 20. iudicio Dei repente occisus, nec mortuus nec viuus apparuit, absque 15 liberis anno Domini 1126. [d] ¶ † Fuit antiquis ethnicis fere semper veneranda religionis maiestas, atque ideo & a templis, & eorum numinum imaginibus & rebus abstinentissimi etiam inter hostes: vt Æthol in templo Iouis Dodonęi, porticus quidem omnes demoliti sunt, quæ maximo studio atque impensa adhibita fuerant deiecerunt, superiora concremarunt, reliqua mœnia fuoditus eruerunt, euerterũt statuas numero vltra duo millia, quamplurimas etiam fregerunt: attamen ab ijs abstinuerunt, quę vel figuras, vel inscriptiones Deorum suorum habebant [e]. Alexander Magnus, quamuis ira eius in Thessalos inerudnisset, non tamen vsque adeo indignatio eius processit, vt quicquam in templum immortalium committeretur: quin potius omnem curam & studium adhibuit, ne qui vel inuiti aliquomodo fana violarent. Idemq; cum in Asiam transijsset, vt Persas male meritos de Græcis vlcisceretur, de hominibus quib. dignas rebus ab ijs patratis pœnas sumpsit, à templis vero prorsus abstinuit: quanquam Persæ circa hanc partem maxime in Græcia deli-16 querant [f]. ¶ † Cum nõnulli ea militib. regis Theoderici, qui depopulabatur Aruernam vrbem, ad basilicam sancti Iuliani peruenissent, confregissent ianuas, & seras remouissent, resque pauperũ, quæ ibi fuerant aggregatæ, diripuissent, authores scelerum ab spiritu immundo correpti sunt, infestisque dentibus proprijs se lacerantes clamabãt, Cur nos sancte martyr sic crucias [g]? Idipsum contigit pari de causa Gunthrani regis Gall. militi-17 bus [h]. ¶ † Dagobertus Galliæ rex fassus est, se raptũ ante thronum diuinæ maiestatis, & à tutelaribus diuis & martyribus ecclesiarum acerbe accusatũ, de rebus ecclesiasticis per rapinã distractis, quod cum non ausus fuisset pro conscientia defendere, fuit à proprio patrono D. Dionysio defensus, qui fusis ad Deum pro eo precibus, pœnitendi tempus obtinuit. Et proinde vouit & construxit monasteriũ in loco, qui dicitur de Vuisemburg, 18 &c. vt est apud Tritemium [i]. ¶ † Idemque refert [k], visam animam Caroli Martelli regis etiam Gallorum, deportari ad inferos, quod multas ecclesias spoliasset, dum bellis inimicos persequeretur. 19 ¶ † Refert Petrus abbas Cluniacensis [l], Matisconensem comitem quendam qui tyrannice ecclesiæ bona occuparat, raptum die solemni à dæmone, qui forma equitis cum equo nigro ingressus domum, eum extraxit inuitum, & equum iussit conscendere, quo sublatus in aerem, clamans, succurrite ciues, nunquam postea comparuit: ostiumq; quo egressus erat, obturatum in rei memoriam. Quod cum Ogerius Guillelmi comitis procurator, ob aliquam reipublicæ necessitatem vellet reserare, & qui operas locauerat cœpisset demoliri, statim eundem iterum à dæmone correptum, & in aerem eleuatum, postea collapsum & collisum, manu qua opus demoliri tẽtauerat confracta. Eoque miraculo perterritos ciues in perpetuam rei memoriam iussisse eum locum occludi, comitisque filium Ouidonem nomine, cum triginta militibus Cluniacum venisse, & religionis habitũ suscepisse. Anno Domini 891. cum Northmani oppidum D. Audomari inuasissent, & duodecim ex illis templum diui Bertini spoliare conarentur, subito omnes ad vnum luminibus capti sunt, vt scribit Meyerus [m]. Scribit Paulus Æmilius [n], Cabillonensem etiam comitem ecclesijs infestum, dum frequenti procerum conuiuio epularetur, ab ignoto quodam equo pro foribus sedente, euocatum exijsse, coactumque è vestigio conscendere, è conspectu procul raptum, nec deinceps vspiam apparuisse.

a Ælia. li. 2. de var. histo. c. 8.
b Iust. li. 32. histor.
c Francisc. Tarapha, de regibus Hispan. in Honorio.
d Idem Tar. in Alphon. 7.
e Polyb. in 5.
f Idem d. loco.
g Greg. Turo. lib. 3. de gest. Franc. c. 12.
h Idē li. 7. c. 3.
i Trite. in Breuiar. hist. Francorũ in [illegible] rege.
k In fine Breuiarij.
l Petrus venerab. abbas Cluniac. li. 2. de miracul.
m Meyer. li. 2. anna. Flãdriæ.
n Paul. Æmil. li. 5. hist. Franco. & in Ludouico iuniore.

de quibusdam Sacrilegijs alterius generis. Cap. 17.

1. *Indulgentiarum fictitiarum quæstores, vt sacrilegi puniuntur.*
2. *Religionis prætextu cœtus illiciti fieri non debent.*
3. *Philippi imperatoris Sacrilegium vindicatum diuinitus.*
4. *Ecclesiastica bona vsurpantes, pauperes fiunt.*

1 FVrtum † quod velamẽto pietatis fit, ad sacrilegium pertinere non inepte dicemus, & extra ordinẽ puniri, vt quæstores illi indulgentiarum fuco, quas non habent, ex concilio 2 Viennensi puniuntur [o]. ¶ † Voluit & Vlpianus [p], sub prætextu religionis, vel soluendi voti, cœtus illicitos fieri non debere. Vereor ne res inter nos tam pessime succedant, quod velamento pietatis vel alio fuco, ecclesiasticæ res à pauperum destinato vsu, ecclesijs eripiuntur: quomodocunque enim hoc excusetur, vere tamẽ sacrilegium vide-3 tur, & Dei iram prouocat. ¶ † Referam exemplum Philippi imperatoris, q. successit in imperio Henrico VI. fratri: is enim cum deficerent pecuniæ, quibus præberet salaria militibus, primus cœpit distrahere prædia, quæ Fridericus pater acquisierat in Alemania: deinde cuilibet Baroni seu ministeriali villas seu prædia rusticana, seu ecclesias sibi proximas obligauit. Quamobrem pluribus ideo ecclesijs diuexatis, excommunicatus fuit ab Innocentio III. Tandemque sub gladio tyranni 4 cecidit, vt scribit Abbas Vrspergensis [q]. ¶ † Experti sunt plures principes in Gallia, & Germania, quãtum posteris nocuit ex adipe ecclesiæ, domus paternas & proximorum ditasse. Ad tempus quippe modicum durarunt hæ sacrilegæ ex abbatijs & episcopatibus compilatæ opes, & cum istarũ ruinas pro-

o Cle. 2. per totum de pœ. sp. C. & c. cum ex eo, eod. apud Gregor.
p Vlpian. l. 2. de extraor. crimi. li. 47. P. tit. 11.
q Abbas Vrspergẽ. in Chronico.

na propriæ quoq; euanuerũt: & qui istis vsi sunt, vel eorũ filij misere perierũt, vt plerunq;. Quamuis enim sacrilegi ab hominibus non plectantur, non possunt tamẽ Dei effugere iudicium, vt proximo capite docuimus. Sunt hodie tot illustrium virorum successores pauperrimi, & fere errones & mendici, dicam & audacter prædones & latrones effecti, quod ecclesias spoliarũt, & breui tempore cum illis & sua amiserunt, quæ maiores virtute parauerant & reliquerãt. Et male parta, cum male dilabuntur, bene parta, sed à male partis polluta, secum communione pertrahunt.

de Pœnis Quasi sacrilegij. Cap. 18.

1 *Sacrilegus habetur, qui infert iniurias ecclesiæ, aut eius ministris. Item occupans prædia ecclesiastica. Itẽ qui mandata principum contemnit: & de eorum pœnis. & 2. & 3.*

1 QVi † proruperit in ecclesias catholicas, & ipsis sacerdotibus, & sacri cultus ministerium præbentibus intulerit iniuriam, vt sacrilegus capitali supplicio damnatur ab Archadio & Honorio CC[a]. Quorum sententia translata inter summorum pontificũ sanctiones[b]. Accedit quippe hoc crimen crimini lęsę maiestatis[c]. ¶ † Qui 2 occupant vel inuadunt prædia diuinis vsibus destinata, vt sacrilegi quoq; excommunicantur[d], donec restituant: & vltra, ex aliquibus legibus in quadruplum[e], ex aliquibus in decuplum puniun 3 tur[f]. ¶ † Qui mandata principum non exequuntur, & crimen hoc admittunt sacrilegij[g]. Quamobrem pœna adijcitur, quæ distinguẽda, num negligantur mandata principis, an vero contemnantur. Multum enim inter hæc interest[h]. Quod si negligantur, an illa mandata magni ponderis sint & iacturam reipub. inferant, an non: nam illis nõ solum iactura bonorum, sed & vltimum suppliciũ imminet[i]: istis lenior pœna & arbitraria[k]. Quod si contemnat quis iussa principum superbe, incidit in legem Iuliam maiestatis, & pœnam caperitur vltimi supplicij[l]. Et si ecclesiasticum superiorem contemnit, anathemate feritur. Cæterum si quis non contemnat, sed rationem habeat cur implere noluerit, potest suspendere executionem, & monere principem, & expectare secundam iussionem, impuneq; hoc facit[m] quia pleraq; propter importunitatem petentium, vel inconsiderate, propter negotiorum multitudinem, quibus occupatur princeps, impetrantur à principe quæ admitti à iudicibus non debent[n]. In quibus autem principi obediendum non sit vide quæ dixi sup. lib.6.c.10.num.11.

de Lege Iulia Peculatus. Cap. 19.

P. lib. 48. tit. 13. C. lib. 9. tit. 28.

1 *Peculatus crimen accedit ad sacrilegium, & quid sit.*
2 *Pecunia publica in alios vsus, quam destinata est, non debet impendi.*
Nec ab administratore reipub. mutuo sibi debiti nomine retineri possunt. eod.
3 *Peculatus crimine qui tenentur.*
4 *Peculatus pœna qualis, & qua imponenda sit, & 6.*
5 *Hæredes iudicio peculatus defuncti conueniri possunt.*
7 *Peculatus pœna in Gallia.*
8 *Populus cogit euomere, quæ quæstores intercipiunt.*
9 *Peculatus crimen post quinquennium non obijcitur.*
10 *Peculatus socij tenentur, qui ministerium præbent eadem pœna.*

1 SAcrilegij † instar est & peculatus, pecuniam sacram, religiosam, publicam auferre, vel intercipere, vel in rem suam cõuertere: aut facere quo quis auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat. Aut in æs, aurum, argentumve publicum quid indere, immiscereve: aut facere scientet dolo malo vt quid indatur, immisceaturve[o]. Addẽdo quippe metallo aliud quod deterius illud faciat, furtum infertur vtilitati publicæ[p]: vt in falsa moneta dicemus. Sicuti ij qui cum monetam publicam operantur, sibi extrinsecus cudentes, furtum & peculatum admittunt[q]. Peculatum Labeo definit, pecuniæ publicę aut sacræ furtum, non ab eo factum cuius periculo fuit[r]. Ad pecuniam fiscalem, & ciuitatis Romanæ scilicet hoc crimen pertinere posse Martianus tradit[s]: quia alicubi legamus, proprijssime accipi publicum, quod ad statum rei Romanæ tantum pertinet[t]. Nec pro furto pecuniarum aliarũ ciuitatum datur peculatus iudicium, sed furti[u]: quamuis quæ ciuitatis dici possint publica aliquando[x]. Cicero[y], [*Sestertium septies millies auertisse Antonium pecuniæ publicæ iudicauisti: num fraude poterit carere peculatus?*] Et rursum[a], [*Vectius frater tui quæstoris, impudentissimum tuum furtum, certissimumque tuum peculatum: nam quo alio nomine pecuniæ publicæ fœneratio est* 2 *appellanda?*] ¶ † Prohibetur iure, ne mutui interuentione opposita, pecuniam publicam quis inuadat, vel conetur inuadere[a]: quia pecuniæ publicæ ad alias necessitates, quam ad eas, ad quas destina- 3 tæ sunt, non sunt impendendæ[b]. ¶ † Qui nomine fisci fiscales pecunias, simulans se fisci creditorem acceperit, peculatus reus etiam est[c]. Et quia fides ærarij & rationes ex tabulis pendent vt plurimũ, qui tabulam æream, leges continentem vel formã agrorum, ea qua census præstandus dignoscebatur[d], refixerit vel immutauerit, vel tabulas publicas induxerit, vel deleuerit, est reus quoq; peculatus[e]: quive in tabulis publicis, minorem pecuniã, quam quid venierit, aut locauerit scripserit, aut quid simile admiserit[f]: qui prædam ab hostib. captam surripuit[g], qui aurum ex metallo extraxerit illicite, & conflauerit[h], qui perforauerit muros, scilicet vbi pecunia publica est, vel inde aliquid 4 abstulerit[i]. ¶ † In imponenda huic crimini pœna, iudex animaduertere debet rei cõditionem, qualitatem personę, tempus, ętatem, & conditionem, & iuxta illa vel mitius, vel seuerius punire[k]. [*Peculatus pœna*, inquit Vlpianus, *aquæ & ignis interdictio, in quam hodie successit deportatio*[l].] Hanc capitalẽ pœnam dixerunt CC. Honorius & Theodos. vt ait gl.[m] qua subdi iubent iudices, qui tempore administrationis publicas pecunias substraxerunt[n], cum eorum administris & conscijs. Veruntamen Iustinianus, ab illa capitali, deportationem in hoc crimine ratione personarum distinguit[o]. Val. & eos, qui ab arcarijs & tabularijs, officijsque rationum fœnebrem pecuniam sumpserũt, quadrupli pœna damnant[p]. Pœna quippe illa est fere

ijs indita, qui fraudem fisco faciunt[a]: triplum autem pœna tantum, & simplum res est[b]. Pœna hæc vltra criminalē imponitur[c]. Gratianus & Theodo. C C. eos qui aurum ex ærario principis priuatis commodis profuturum acceperint occulte, aut sponsionis, aut cautionis fide, sine eiusdem principis autoritate: ablatis bonis omnibus perpetuæ deportationi subdit, & eos qui dederint, 5 capitali sententiæ[d]. ¶ † Sed & illud singulare, vt contra hæredes hoc iudicium exerceatur pecula-6 tus[e]. ¶ † Iulius Paulus, lib. 5. Recep. senten.[f] [*Si quis fiscalem pecuniam attrectauerit, surripuerit, mutauerit, seu in suos vsus conuerterit, in quadruplum eius pe-7 cunia, quam sustulit, condemnetur.*] ¶ † Papo[g] testatur, pœna capitali vltimi supplicij aliquando animaduersum in Gallia in quæstorem, qui pecunias regias interuertisse accusabatur, interdum & exilio cum pœna nummaria. Constitutio Francisci[h] eius nominis Galliæ regis primi extat, qua statuitur crimen peculatus à quacunq; persona fuerit admissum, confiscationem corporis & bonorum habere. Atque si is, qui admiserit, ex nobilibus genitus fuerit maioribus, eum vltra prædictam pœnam, ignobilem declarandum, eiusque ab eo descendētes in posterum, siue masculi siue fœminæ sint. Certe non posset esse satis grauis pœna in has hirudines, quibus cum pecuniæ publicæ sæpe ex lacrymis prouincialium & sanguine conquisitæ, commissæ sunt, ad principem exportandæ, vel in vtilitatem publicam expendendæ, ipsi sibi retinent, artibus & fraudibus sibi conseruant, & ex multorum pauperum nece opiparas & magnificas comparant opes, idque breui tempore: & eo liberius, quo impunitas nundinatione redimitur. Sed cauere debent tamen, ne princeps liberatus grauioribus negotijs in illos oculos conuertat, & rationes reposcat, & pingues iubeat necari, vt 8 vomant quæ male digesserunt. ¶ † Meminerint si sapiant quod apud Aristophanem[i] de istis furibus pecuniæ populicæ loquitur vere populus:

σκέψασθε δή μ' εἰ σοφῶς
αὐτοὺς περιέρχομαι
τοὺς οἰομένους φρονεῖν
καί μ' ἐξαπατύλλειν
τηρῶ γὰρ αὐτοὺς ταυ-
τούς: οὐδὲ δοκῶν ὁρᾶν
κλέπτοντας· ἔπειτ' ἀναγ-
κάζω πάλιν ἐξεμεῖν,
ἅττ' ἂν κεκλόφωσί μου
κημὸν καθιμῶν.

Id est,

Considerate autem me, si sapienter
Ipsos circumuenio,
Hos putantes sapere
Et me decipere.
Obseruo enim semper ipsos:
Neque apparens videre
Furantes, postea cogo
Ipsos euomere.
Quæcunq; furati mei fuerint.
Cadum (id est, cistam in quam calculos Iudices mittebant) *deponens.*

Et paulo ante:

κλέπτοντά τε βούλομαι
τρέφειν ἕνα προστάτην
τοῦτον δ' ὅταν ᾖ πλέως
ἄρας ἐπάταξα.

Id est:

Furantemque volo
Nutrire vnum præstantem,
Hunc autem quando fuerit plenus
Eleuans percussi.

9 ¶ † Placuit at Venuleio iurisccon.[k] peculatus crimen post quinquennium admissum obijci non 10 posse. ¶ † Voluerunt tamen Cæsares[l] eos, qui ministerium istis adhibuerunt, & pecunias acceperunt, pari pœna plecti.

a l. auiertus. 46 §. fin. de iure fisc. lib. 49. ff tit. 14.
b l. vlt. pœn. fiscal. cred. ... lib. 10. C. tit. 7.
c l. 1 in qui. 14. & l. sacrilegi 4. § & ad leg. Iul. pecul. ff.
d l. 2 de his qui ex publ. ratio. mutu. pecu. accep. lib. 10. C.
e l. fin ad leg. Iul. pecul. in ff.
f Iul. Paul. lib. 5. Rec. sent. titul. 29.
g Pap. lib. 22. Rhapso. arest. tit. 2. ar. 1.
h Const. Fran. 1. sur la reddition des comptes.
i Aristoph. in equitibus.
k l. peculatus crimen. 7. ad leg. Iul. pecula. in ff.
l l. 1. §. 1. de crim. pecul. C.

de lege Iulia de residuis. Cap. 20.

1 *Lex Iulia de residuis peculatus instar, & quid ab eo differat.*
2 *De residuis crimen in quo consistat. Quis teneatur, & nomine eius condemnentur hæredes.*

1 Ex Iulia de residuis, accedit ad peculatum: verum vt non tam graue scelus est, retinere rem ex iusta causa & voluntate domini antea possessam, quam à domino studio furandi extorquere. Sic grauius visum, pecuniam publicam furari vel interuertere dolo & fraude, quam voluntate publica alicui commissam, vt in alios vsus expenderetur, retineri ab eodem pro parte vel o-2 mnino. ¶ † In quo consistit crimen de residuis, scilicet pecunijs non expensis retentis, nec in eum vsum, in quem delegatæ erant, consumptis[m]. Tenetur & ea lege is, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia quam acceperit, aliave ex causa, pecunia publica resedit[n]. Ad debitores autem Reipubl. qui pecuniam fisco debitam retinent, non pertinet[o]. Pœna huius criminis est amplius tertia parte quam debeatur[p]. Quare quia agitur de pecunia, habet iudicium hoc publicum locum & in hæredes[q].

m l. 2 & l. 4. §. sed & qui, ad leg. Iul. pecul.
n l. 4. §. lege Iulia. eod.
o l. Labeo, l. cum autem. 10. ad leg. Iul. pecul. ff.
p l. 4. §. sed & qui, eod.
q l. fi. eod. tit.

de Sacrilegio violationis Asylorum: & de asylis, quæ Galli dicunt *Franchises*. Cap. 21.

1 *Asylorum in violatione quæ consideranda.*
2 *Asylorum ecclesiasticorum violatio ad maiestatis diuinæ crimen pertinet.*
3 *Asylum quid. Supplices ad aras vel ecclesias confugientes non violandi.*
4 *Rasio in pœnam.*
Ab Asylo abstrahentis vi confugientem, quæ pœna ex vtroque iure, eod. Et 9.
5 *Supplicium confugientium ad ecclesiam apud Anglos, lex.*
Crucis delatio supplicibus signum seruata vita, eod.
6 *Templum Iouis ingressus vinctus soluebatur.*
7 *Templum ingressi immunitate gaudebant.*
8 *Asyli ius quibus tantum templis Ethnicorum concessum. Et Asylorum abusus. Et 9.*
10 *Asylum, templum misericordiæ qui primi constituerunt.*
11 *Asylis loco statua Cæsarum, princeps ipse, cardinales signa in castris, sacerdos deferens sacrosanctam Eucharistiam. Et 12.13.14.*
15 *Ciuitates refugij à Mose separata pro Asylo.*
16 *Regum domus pro Asylo.*

1 IN † crimine violationis Asylorum considerabimus res, quibus asyli ius datur, & quatenus datum, an sacræ aut profanæ. Item personas, cuius generis sunt quæ eo cõfugiunt. Subinde facta seu actiones ob quas quis ad Asyla confugit. ¶ † Ad crimen læsæ maiestatis pertinet, ad sacrosanctas ecclesias confugientes inuitos abducere ex lege Honorij & Theodosij CC. [a] & ad sacrilegium quoque. Sic enim etiam sensit Agesilaus. Nam victis Atheniensibus & Bœotijs apud Coroneam per eum, cum quidam eorum in templum Mineruæ confugissent, ante tulit iræ religionem, & eos vetuit violari. Item & apud Barbaros prædicabatq; mirari se, non sacrilegorum numero haberi, qui supplicibus Deorũ nocuissent, aut non grauioribus pœnis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana spoliarent, vt ait Æmi-
3 lius Probus [b], & Xenophon [c]. ¶ † Est enim ecclesia inter asyla sanctiora, dicitur namq; ἄσυλον, locus à prędatione immunis, cui periculum non est ne præda fiat: quem spoliare nefas est, à violentia tutus & sacrosanctus. Quamobrem & asyla templa dicta, vt apud Liuium [d]. [*Ea religione, & eo iure sancto, quo sunt templa, quæ asyla Græci vocant.*] Asylum, sacros terminos, quibus seruis esset securitas, dixit Iulius Pollux [e]. Et Euripides innuit [f]:

ἔχει γὰρ θῆρ μὲν καταφυγὴν πέτραν:
δοῦλος δὲ βωμοὺς θεῶν: πόλις δὲ πρὸς πόλιν
ἔπτηξε χειμασθεῖσα.

Id est:

Habent confugium, feræ quidem ad petram:
Serui autem ad aras Deorum, Idolorum: Ciuitas autem
ad ciuitatem confugit
Tempestate exagitata.

Et in templa confugientes, venia & miseratione dignos docet Virgilius, dum ait [g]:

Cuncti nam lecti mandibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.

Ita & supplices orantes aras tenebant, vt innuit idem [h] dicens:

Talibus orabat dictis, arasq; tenebat.

Erant templa eius venerationis, vt quod eo illatum esset, violari nefas esset: vnde asyla sine prædatione. Vocant namque σύλην prædam, & spolia. Proinde confugientes ad ecclesias euelli inde iure communi propter loci religionem inuiti non possunt, vt ait Leo Cæsar [i]. Refert Suidas [k], Eutropium Archadij imperatoris cubicularium, omnis generis facinoribus plenum, cum vellet etiam eos qui ad templa confugissent comprehendere, legem promulgasse, qua concederet etiam eos vel ab aris extrahi. Sed ea lege via promulgata, eum vltionem crudelitatis suisse consecutum: nõ enim multo post imperatore offenso, in templum fugit sub altari iacẽs, inde abstractus noctu, capite truncatus fuit. Quod & Nicephorus Calisti
4 scribit [l]. ¶ † Theod. & Valent. [m] Legem hanc immunitatis ecclesiæ constitutione firmarunt, atq; pro Asylo omnia, quæ ecclesia continentur, vsq; ad extremas fores ecclesiæ constituerunt confugientibus eo sine armis. Statuta & pœna, vt qui propria authoritate confugientem auulserit, extraxeritve, verberibus affectus, rasusq; relegetur. Cuius meminit Constantinus Harmenopulus [n]. D. Augustinus ad Bonifacium [o], eum qui hominem ad ecclesiam fugitiuum rapuerat, puniri primum, ne eius oblationes à clericis susciperentur, dehinc communionem interdixit, donec pœnitentiam egisset. Gelasius [p], reo eiusdem criminis ecclesiarum omnium inhibet ingressum: ex concilio Hilerdensi [q] segregatur quoque ab ecclesia. Concilium Triburiense [r] pœnam arbitrio committit episcopi, & vltra multam statuit nongentorum solidorum. At Toletanum [s] 12. asylum ecclesiæ extra ecclesiam etiam constituit intra 30. passus, vtque non inde extrahantur serui confugientes à dominis, nisi prestita cautione, quod eis iniuriam non inferrent ob eam causam. Quod & aliorum alijs constitutionibus cauetur [t]. Gothi ea pietate fuerunt, vt nullos omnino violarent, qui securitatẽ à templis Deo dicatis inuocarent [v]. Refert Nicephorus Calisti [x], vindictam diuinam in violatores asyli. [*Cum quidam, inquit, serui ab heris male tractati, ad ecclesias confugissent, neque hinc euelli possent, turbantes clericos vnum clericum occiderunt, & postea seipsos: quo tempore cœpit error Nestorij, quidamq; poeta malis ominis, illud factum ijs iambis prodidit.*]

σημεῖα καὶ γὰρ ταῦτα γίνεσθαι φιλεῖ
ὅταν τὸ ναὸν καταμιαίνωσιν. id est:

Consueuit omen triste afferre, sanctum
Si forte templum polluat piaculum.

5 ¶ † Apud Anglos Edoardus 2. eorum rex legem sanciuit, quæ hodie seruatur, vt quoties quis delicti reus ad templum confugeret, in perpetuum exilium eat intra quadraginta dies & 12. horas (eo enim temporis spatio se æstus Oceani ex alto incita.) nec aliam pœnam patitur, excepto quod vsque ad litus crucem manu gestat, veluti signum seruatæ per religionem vitæ, authore Polydoro
6 Vergilio [y]. ¶ † Est sanctio inter cæremoniales flaminis Dialis, vinctum si ædes flaminis introijsset, solui necessum esse: & vincula per impluuium in tegulas subduci, atque inde in viam foras di-
7 mitti [a]. ¶ † In legibus Langobardorum, & in capitularibus Caroli Magni [a], statuitur his verbis: [*Si quis ad ecclesiam confugium fecerit, in ipso atrio ecclesiæ pacem habeat, nec sit necesse ecclesiam ingredi: & nullus inde per vim eum extrahere præsumat, sed liceat ibi confiteri quod fecit, & inde per manus bonorum hominum, ad discussionem in publicum perducatur.*] Demetrius rex ad Iudæos scribens, [*Quicunque, inquit [b], confugerint in templum, quod est Hierosolyma, & in omnibus finibus eius, obnoxij regi in quauis negotio dimittantur: & vniuersa, quæ sunt eis in regno meo, libera habeant.*]
8 ¶ † Apud Ethnicos priuilegium asyli, quo quis extrahi inde non posset, non omnibus templis concessum fuit: sed aliquibus tãtum quibus consecrationis lege irrogatum fuisset. Quod ex Cornelio Tacito [c] potest elici, dum scribit, sub Tiberio Cæsare increbuisse Gręcas per vrbes licentiam atque impunitatem asyla statuendi, quod complerentur templa pessimis seruitiorum, & eodem subsidio obærati aduersum creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur, nec vllum satis validum imperium erat coercendis seditionibus populi, flagitia hominum, vt cæremonias Deûm protegentis, & ideo placitum, vt ciuitates mitterent iura, & legatos, &c. Addit Suetonius [d], Tiberium aboleuisse omne ius motumque asylorum, qui vsquam erant.
9 ¶ † Conseruabant autem omni studio posteri hoc ius, & inter sacrilegos annumerabant, qui ab aris supplices, & ad Deitutelam fugientes dimonebant, & in eos grauiter animaduertebant. Sic Athenienses eos ciues condemnarunt vltimo supplicio, qui Cylonis socios & ministros, qui per tyrannidem occupare arcem tentassent, ad aram Mineruæ factos supplices occidissent, vt refert Thucydides [e], & Plutarchus [f].

Quin

a l. 2. de his qui ad eccles. confug. lib. 1. C. tit. 13.
b Æmil. Prob. in Agesilao.
c Xenoph. in Agesil.
d Liui. lib. 35.
e Iul. Pol. lib. 2. Onomast. c. 30.
f Euripid. in Supplic. act. 1.
g Virg. Æneid. lib. 2.
h Virgil. 4. Æneid.
i Leo, in l. praesenti. 5. de his qui ad eccles. confug. C.
k Suid. in Eutropio.
l Niceph. Cal. lib. 13. c. 4.
m l. praesenti. 4. de his qui ad eccles. confug. lib. 9. C. Theod. tit. 45.
n Const. Harmenop. Promptu. lib. 1. tit. 9.
o can. miror, 17. q. 4.
p cap. frater, eod. q.
q can. nullus clericorum, eod. 17. q. 4.
r cano. si quis contumax, eod. q. ll.
s ca. definiuit, eod. quæst.
t ca. sicut antiquitus, q. 4. & l. de his qui ad eccles. confug.
v Ioann. Magnus, lib. hist. Gothorum, c. 21 & 2.
x Niceph. lib. 14. histor. eccl. c. 2.
y Poly. Verg. lib. 1. histor. Anglic. in Henrico.
a Aul. Gell. lib. 10. c. 15.
a tit. de his qui ad legem de clericis confugiunt.
b 1. Machab. c. 10.
c Corn. Tac. lib. 3. annal.
d Suet. in Tiberio, c. 37.
e Thucy. in 1.
f Plutar. in Solone.

Quin & apud Senatum Syracusiorum aliquando obtinuit, teste Diodoro Siculo [a], in iudicio Ducetij Siciliæ patriæ proditoris, & criminis maiestatis rei ad aras supplicis, inuiolatam religionem in eo etiam esse saluumque fore debere, quia Dei potius esset causa, ad cuius aram esset supplex: quamuis cum hostibus nulla sit diuini iuris, sacrorum, religionumve societas, & inter eos omnia sint profana, siquidem capta ab hostibus profana fiunt. Templum Palladis asylum erat, vnde nec Pausaniam ausi sunt Lacedæmonij abducere vi, & militibus ibi cinctus fame necatus est, vt ait Thucydides [b], & Diodorus Siculus [c], qui subdit & numen idcirco iratum fuisse, quod contra fas supplex mortuus fuisset. Atque Lacedæmonas cum Delphos Apollinem consultum misissent, responsum accepisse, supplicem restituere oportere: atq; ideo duas statuas æreas Pausaniæ extruxisse in templo Palladis consilio diu agitato. Alcibiades in Sicilia absens, Athenis reus factus quod sacra violasset, & capitis damnatus bonis publicatis, etsi plebiscito postea fuerit restitutus [d]. Scribit Pausanias [e], Syllam Romanum phthiriasi siue morbo pediculari interijsse, quod Aristionem ex Mineruæ fano extractum trucidasset. Qui Tyrijs [f] deserendam ciuitatem, vt Deo admonente prædixerat, cū eum populus occidere vellet, ad templum fugiens, morte liberatus est. Templum ad Palicem tutissimū præstabat confugientibus Asylum [g]. Lacedæmonij quoq; templum velut asylum venerabantur, & in quo nocentes omnes etiam capite damnati salui esse consueuerant, vt ait Polybius [h]. Diognetus Milesiorum dux ausus non est violare Polictitā Naxiam, ex hostibus in templo repertam, οὐ γὰρ ὅσιον, inquit Parthenius [i], δοριάλωτον ἱκέτιν ἔχειν ἐν τῷ ἱερῷ βιάζεσθαι. id est, *non enim fas erat supplicem in templo violare.* Fuit Asylum delubrum Iouis in Tanio apud Tragnios, qui habitant Pontum & Cappadociam versus, vt ait Strabo [k]. Item Ephesi Dianæ [l], in Ægypto ad ostium Nili, quod vocatur Canopicum, in cuius litore erat Herculis templum, ad quod si quis cuiuscunque hominis seruus cōfugiens caperet sacras notas, sese Deo tradens, nefas erat tangere [m]. Erant tamen alia loca pro asylis consecrata, vel destinata, qualem constituit lucum Romulus, vt scribit Dionysius Halicarn. [n] Et Virgilius ita meminit [o]:

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Rettulit, & gelida monstrat sub rupe Lupercal.

Liuius [p], inter duos lucos asylum Romulum posuisse ait, non lucum, his verbis. Deinde, ne vana vrbis magnitudo esset, adijciendæ multitudinis causa, vetere consilio condentium vrbes, qui obscuram, atq; humilem cōciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur, locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit (scilicet Romulus.) Eo ex finitimis populis turba omnis sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit. De hoc asylo, & tractant Lactantius [q], Eutrop. [r] Ouid. [s] ¶ † Sic postquā Hercules migrauit à vita, nepotes eius ruiuētes insidias eorum quos auus afflixerat Athenis, sibi primi asylum, hoc est, templum misericordiæ constituerunt, vnde nullus posset abduci, sicut docet Statius [t].

¶ † Erat in statuis Cæsarum ius aliquando asyli [v], & illa statua dicta ἄσυλος: qualem fuisse Tyberij statuam scribit Philostratus. ¶ † Multo magis apud ipsum principem ius asyli & immunitatis est. Sic & Æsopus Crœsum regē Lydiorum, eum absq; causa occidere volentem alloquitur [x], κἀγὼ, ὦ βασιλεῦ, τῶν σῶν ποδῶν ἅπτομαι, μή με εἰκῇ φονεύσῃς. id est [*Et ego itaque rex tuos pedes attingo, ne me sine causa occidas.*] Et si in statuis id locum habet in arido, multo magis in viridi [y]. Et saltem operabitur effectum, de quo in l. præsenti, de his qui ad eccles. confug. vt secure possit accedere [z]. Et responsum est à Baldo, Cardinales habere priuilegium consuetudine inductum, quod si obuient ei, qui ad mortem ob flagitia ducitur, possint huiusmodi à morte liberare. Verumtamen is dicit, priuilegium esse aduersus l. addictos, C. de episc. audi. vbi id scribit, quia lex illa statuit, ne temere vel vi flagitiosi supplicio eripiantur.

13 ¶ † In castris apud signa, tanquam apud Asyla, quis tueri olim se poterat, & à captiuitate vindicare: vnde scribit Tacitus [a] [*Planco maxime*, inquit, *quem dignitas fuga impediuerat, neque aliud periclitantis subsidium, quam castra primæ religionis: illic signa & aquilam amplexus, religione se tutabatur.*]

14 ¶ † Placuit antiquis [b] confugientem ad sacerdotem, deferentem sacrosanctum domini nostri Iesu Christi corpus, liberari à carcere, in quem ducebatur, vel à fustigatione, pœna & morte. Quod certe quandiu habuit locum immunitas, recipiendum fuit, in criminibus potissimum, quæ digna sunt misericordia. Si enim altaris asylum erat, multo magis & corporis Domini erit. Sanctificatur enim inde altare, & maius digniusque quod sanctificat, quam quod sanctum factū est [c]. Et apud Ethnicos si quis ad verberandum duceretur, si ad pedes Flaminis Dialis supplex procubuisset, eo die verberari piaculum erat [d].

15 ¶ † Separauit Moyses tres ciuitates [e] trans Iordanem, ad orientalem plagam, vt confugeret ad eas, qui nolēs occidisset proximum suum, nec sibi fuisset inimicus ante vnum vel alterum diem, vt ad harum aliquam vrbium posset euadere.

16 Fuerunt pro asylis antiquis, regum domus, & refugia ad illos: nulla adhibita distinctione religionis, vel præteritæ illatæ iniuriæ. Sic Chilpericus IIII. rex Franciæ pulsus regno à subditis, cōfugit, vt ad asylum, ad Ludouicum regem Lotharingiæ. Alphonsus rex Lusitaniæ pulsus à fratre Sancho rege Castiliæ, amice exceptus est à Tilleda rege Granatæ, quamuis esset Mahumeticus, & ei prædictum fuisset, futurum vt posteros suos tolleret: atque his fidem refugij non auertit, & liberum fratre Sancho mortuo in regnum proprium remisit: Rex Ludouicus II. & Carolus VIII. exceperunt Zizimum, seu Gemem Turcam, imperio per Baiazetem fratrem pulsum. Themistocles confugit ad regem Persarum, ibique tutus ab omni iniuria seruatus, ob fidem regiam, quamuis soror regia vindictam ab eo reposceret, quod Salamine filios eius occidisset. Narrat Dio Cassius [f] Tyberio impunitatem datam, quod cadauer tetigisset Octauiani ac comitasset, cum id esset prohibitum.

In quibus non obtinuit ius Asyli. Cap. 22.

1. *Asylorum immunitas quibus non proficit, & asyla ecclesiarum qui non gaudeant.*
2. *Ecclesiarum immunitas quibus denegatur in Gallia.*
3. *Asyla in Gallia, Alemania, Langobardia etiam ecclesiarum merito sublata.*

Pars III. DDD 3 Casus

a Diodo. Sic. lib. 11. Bibliot.
b Thucyd. in 1.
c Diodor. Sic. lib. 11.
d Aemil. Prob. in Alcibia.
e Pausa. in Atticis.
f Diodor. Sic. lib. 17. Bibliot. anno 4. Alex.
g idem lib. 11.
h Polyb. lib. 4. histor.
i Parthe. in Erot. c. 9.
k Strabo, lib. 12.
l idem lib. 14.
m Herod. li. 2. in Euterpe.
n Dio. Halic. lib. 2.
o Virgi. lib. 8. Aeneid.
p Liuius li. 1.
q Lactantius, lib. 2. c. 7.
r Eutrop. lib. 1. c. 7.
s Ouid. lib. 3. Fastorum.
t Statius, in 7. v Vlpi. ex Lab. in l. quid sit fugitiuus. 17. §. apud Labeonem, de ædil. edict. in l. 1. de his qui ad statuas confu. lib. 1. C. l. 2. de his qui confu. vel alia. vid. in l. Pauli. s. lib. 1. sed domorum, eo. ap. Iustin.
x Max. Planud. in Æsopi vita.
y gla. id videtur sentire in l. capitalium, §. ad statuas, de pœn. in f.
z Chassa. in §. 5. in ver. si a gratia. in 10. casu eccidi mortem, tit. des Iustices, in consuet. Burgun.
a Corn. Taci. in 1.
b Archidiaco. in can. quæsitum 12. quæ. 2. con. gloss. ibi posita sequitur Hosti. in summa, de immunit. eccles. Ludouic. Roma. sing. 815. Ioan. Faber. in § fin. de his qui sunt sui vel alie. iuris. Chas. in §. 5. in ver. perdra la vie, 19. casu euitandi mortem, rubr. des Iustices.
c Matthæi, c. 23. cano nihil, de consecrat. dist. 2.
d Aul. Gel. li. 10. c. 15
e Deuter. c. 4.
f Dio. Cass. li. 56. histor.

1 CAsus † quidam excepti sont apud aliquas nationes, vel ea more, vel ex lege: in quibus ius asyli non habeat locum, nec immunitas. Et primum impuoe licet ad ecclesias coosugientes educere, si alieni à religione, quæ eo in templo colitur, sint: veluti, si Iudæi ad ecclesias confugerint [a], si excommunicati, hæretici, & alij, quos prosequitur Nicolaus Boerius [b]. § 2. Olim serui, adscriptitijque coloni ab aris submoouebantur, & dominis reddebaotur [c]: qood postea temperatum est [d]. Meminit Cicero [e], M. Aurelium Scaorum euocasse Romam in iudicium Periclem Ephesium hominem, quod is Ephesi se quæstorem vi prohibitom esse dicebat, quominus è fano Dianæ seruum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret, & is author iniuriæ diceretur. Euellique Salomon iussit à cornu altaris Ioabum, & interfici: qoia proditor maiestatis fuisset [f].

a L. 1. de iis qui ad eccles. confug. C.
b Boer. decis. 319.
c L. 1 ad tit. de his qui ad eccl.
d L. 6. C eo. tit.
e Cicer. 3. in Verrem.

§ Sed & tertio lege diuina [g], & humana [h] iustum visum est atrociter delinquentes, veluti adulteros, homicidas, raptores, & id genus ab aris submoueri, ad quas coosugeriot, & in supplicium adduci. Etenim legis auxilio indigni sunt, 2 qui in legem peccant [i]. § † 4. Extat coostitutio Francisci I. regis Gall. anni domini 1539. articul. 166. qua prohibentur immunitates ecclesiarum pro debitis, alijsque causis ciuilibus, vel alijs, quibus prehensio decreta est personæ. Sic & Ioannes Lucius [k], placuisse memorat senatui Parisiensi, ob æs alienum nexui corporis & fortunarum obligatum, in loco sacro comprehendi posse. § 5. Denegatur immunitas ijs, qui rei sunt tributorum publicorum: ea namq; & vtilia templis sunt [l]. Item curialibus & apparitoribus quæ fiscalia intercipiunt, vt statuitur in edicto Iustinianeo. [m] § 6. Non gaudent immunitate ecclesiarum sacrilegi [n], quive ecclesiam violaruot, & alios eo confugientes extraxerunt [o]. Non effractores carcerum, oon damnati iam à iudice, neque ij qui iam comprehensi vel ab administris iudicij vel alijs insecuti, vt comprehenderentur, 3 ad ecclesias confugiunt [p]. § † In Gallia, & in Alemania secundum Papiensem [q], confugiens ad ecclesiam non gaudet immunitate: at Chassanæus Pictauij vidisse se gaodere coofugientem damnatum morte testatur [r]. Placet mihi prior, & vt opinor iustior est: quia interest Reipubl. delicta puniri [s], vt late in criminum tractatione docemus generali. Nec consuetudo quæ dat occasionem delinquendi, qualis hæc seruanda est [t]. In legibus capitularibus Caroli Magni [u], homicidæ, cæterique rei, qui per leges mori debent, ad ecclesiam confugientes non excusantur, nec permittitur eisdem ibidem victum præbere. Idipsum statuitur in legibus Langobardorum [x]. Sententia Philonis Iudæi [y], de iure asylorum impijs denegando, digna est quæ hic adscribatur. [*Homicidæ*, inquit, *censendi sunt, non solum qui interimunt, sed etiam qui nihil non conantur clamque palamque, vt interficiant, etiam si non perpetrauerint facinus. Quod si præ metu vel audacia vitijs contrarijs in templum irrumpere tentauerint impunitatis inueniendæ gratia, prohibendi sunt: sin autem iam surrepserunt, dedendi sunt ad supplicium, cum hoc præconio, Hominibus nefarijs in fano ius asyli non deberi. Nam quisquis malum dat incurabile, inimicus est Deo. Homicida autem lædit immedicabiliter, quia occisus non potest in integrum restitui: pollutos vero inelubili scelere abolendo nulla mora temporis, dignabimur aditu sacrarum ædium, quos nec priuata quidem domus honesti viri & sanctitatem amantis admitteret*, &c.] Quæ ibi copiose & erudite in hanc rem expenduntor. Accedit quod intempestiua videtur hæc misericordia & dolo proxima: vt dicitur ab Vlpiano [z]. Et iosuper introductio Asylorum maxime primum obtinuit: vt supplices innocentes conseruarentur & defenderentur ab iniurijs, non vt lædentes alios impunitatem consequerentur [a]. Et hæc fuit causa etiam, nempe abusus & occasio delinquendi, cur Tyberius Asyla sustulerit teste Suetoo. in eius vita [b], Et Cornel. Tacit. [c]

f 3 Reg. c. 2.
g Deuter. 19. Numer. 35. Iosue 2.
h § neque autem homicidas, de mand. princ. coll. 3. tit. 4.
i L. auxilium, de minor. in P. l. à fine, ad SC. Velleian. C. l. si minor se maiorem dixe. l. ij qui sanctam, de apost. C.
k Ioan. Luc. li. 2. plac. it. Cur. tit. 2. Plac. 6.
l § publicorum vero tributorum, de mand. princip. col. 2. tit. 4.
m περὶ ταξεωτῶν, seu de apparitoribus præsidum.
n c. fi de immu. eccles. c. fi. & c. conquesti, de sent. excom.
o ca. frater, & can. ad episcopos, 17 q. 4.
p de quib. omnib. vide plures testim. citatos à Boerio deci. 110. nu. 9. & 10.
q Papien. practicus, in for. inquisit. ver. ex his.
r Chassa. § 5. in verbo, il en perdra la vie, 19 cas de mort, rubr. des Iustices, in consuet. Burg.
s L. ita vulneratus, ad leg. Aquil. c. vt famæ, de sent. excom munic.
t L. conuenire, de pact. dotal. l. alia, § elegantiss. sol. matr.
u cap. 2.
x tit. de venerat. eccles.
y Philo. Iudæ. lib. de specialib. legibus.
z Vlpia. in l. 2. § hominem, de deposi. lib. 16. P. tit. 3.
a In § neque autem homicidas, de mandat. prin. in Nouell.
b Sueton. in vita Tyberij c. 37.
c Corn. Tacit. lib. 3. annal.

---

de Sepulchro violato.
Cap. 23.

Lib. 9. C. tit. 19. Lib. 47 P. tit. 12.

1 *Sepulchra spoliantes crimen sacrilegij admittunt. Et cæmiteria consecrantur à pontificibus.*
Sepulchrum ædificare ex voluntate testatoris cogit hæredem episcopus, eod.
2 *Religiosum locum sepultura facit.*
3 *Sepulchrum vnde dicatur.*
4 *Sepelire in vrbe non licuit Romanis, nec apud alios. Et 7. & 8.*
5 *Reges Romanorum vbi sepulti.*
6 *Sepulti qui in vrbe Roma olim tantum. & domi etiam aliquando. 8. & 9.*
9 *Sepulchrorum decreta scriptura per ecclesias facienda.*
10 *Sepultura Romæ communes aut priuata. Et priuata gentilitia vel familiaris.*
11 *Sepulchri violati pœna duplex, ciuilis & criminalis.*
12 *Sepulchra multis modis violari dicuntur.*
13 *Habitare in sepulchris an liceat, & qui inhabitauerint, Et cur inhabitare prohibeantur. 14. & 15.*
15 *Dæmones cur frequentent sepulchra.*
16 *Cadauera mortuorum cur terreant solitarios.*
17 *Sepulchrum violatur, ossa sine licentia eorum qui permittere possunt transferendo: quando autem transferre liceat, & cuius authoritate. & 18.*
19 *Sepulchrum violatur etiam illud demoliendo, & demolientis pœna.*
20 *Sacra hostium occupatione an fiant profana. Et beneficium ab illis occupatum non amittitur ab eo qui ius habet.*
21 *Hostis cadauer spoliare præterquam armis, illiberale, auarum, & muliebre.*
22 *Polemarchus capite damnatus spoliato Cyri sepulchro.*
23 *Sepulchrorum defendendorum gratia magis pugnant Schytæ, quam ob bona.*
24 *Cadauer elatum confixisse capitale.*
25 *Sepultura debitoris tempore, creditores non sunt audiendi exequentes debitum.*
26 *Sepulchri violati ex legibus Salicis pœna.*
27 *Mortuorum cadauera quare vri, non humari cœperunt.*
28 *Sepulchrorum violatorum pœna. Et numero 22. 24. 26.*
29 *Sepulchrorum violatores quibus vitijs impelluntur. Et non sepelienda ornamenta cum corporibus.*
30 *Sepeliri sine loculo. & humari cur voluit Cyrus.*
31 *Sepeliri impios etiam de gente sua non passi in suo sepulchro maiores.*
32 *Sepultura qui non demandentur,*

1 AD crimen sacrilegij pertinere videtur sepulchrorũ, & sepultorum, rerumq; quæ horum sunt, violatio [a]. Gordianus quoque læsæ religionis crimen dixit [b]. Nam quodammodo hæc sacra sunt, & ad religionem pertinentia: & proinde designabant pontifices Ethnicorum olim, sicut & hodie [c] nostri sepulchra: quod & Strabo [d] indicat, cum de via latina agit, vbi condi cineres defunctorum solebant. Docet & id Vvolphangus Lazius [e]. Et potestas cogendi ædificare sepulchrum ex mente testatorum, ad principalem & ad pontificalem authoritatem pertinet, teste Papiniano [f]. Vocat & imperator Iulianus sepulchra, aggeres consecratos [g]. Decretum, inquit Cicero [h], à Pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulchrum: quia locus publi-
2 cus priuata religione non potuit obligari. ¶ † Religiosum locũ sepultura hominis facit, & illatum cadauer [i] in locum proprium, vel in locum alienum ex voluntate domini, non aliter [k]: vel si pluribus locis membra sepeliantur, vbi caput est [l]. Cœnotaphium, vacuum inquã mausoleum, propriè [m] religiosus locus non est. Sic Ælius Gallus teste Festo [n], religiosum sepulchrum definit, vbi mortuus sepultus aut humatus est. Et sepulchrum quoque est, vbi corpus ossave hominum sepulta sunt [o]. Vt & innuit Virgilius [p],

Grandiaq; effossis mirabitur ossa sepulchris.

3 ¶ † Sepulchrum quasi seorsum a pulchro, ob fœtorem qui illo concluditur: veluti constat ex exprobratione, quam Pharisæis Deus obiecit [*Similes estis sepulchris dealbatis*. &c. [q]] Quod & firmat
4 alibi dictum [*Sepulchrũ patens guttur eorum* [r]] ¶ † Et proinde etiam antiquitus vetitu. n lege Romanorum, in vrbe mortuos sepelire. Sic enim ait lex 12. tabul. [s] [*Hominem mortuum in vrbe ne sepelito, neve vrito.*] Idipsum vetant Cæsares Diocletian. & Maximinia. [t] Et Iulius Paulus [v] [*Corpus in ciuitatem inferri non licet: ne funestentur sacra ciuitatis: & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.*] Adrianus quoque, teste Vlpiano [x], rescripsit, & pœnam statuit quadraginta aureorum, in eos qui in ciuitate sepulchrum faciunt, quam fisco inferri voluit, & in magistratus eandem pœnam qui passi sunt, & locũ publicari iussit, & inde corpus transferri. Antoninus quoq; Pius intra vrbes mortuos sepeliri vetuit, teste Iul. Capitolino [y]. Refert & Dio Cassius [z], anno ab vrbe condita 716. Romæ cautum edicto, ne mortui intra duo millia passuum ab vrbe cremarentur. Obseruatum idipsum non solum in priuatis sepulchris, verum etiam in communibus multo magis, vt ea extra mœnia essent, vt ex Horatio apparet [a],

Hoc miseræ plebi stabat commune sepulchrum.
Pantalabo scurræ Nomentanoque nepoti.
Mille pedes in fronte trecentos cippus in agrum
Hic dabat hæredes, monumentum ne sequerentur.

Docere videtur hunc morem veterum fuisse sepeliendi in agris & Cicero pro Sexto Roscio, cum demonstratione vtitur, vt probet eum spoliatum omnibus fortunis fuisse [*Cui de tanta patrimonio*, inquit, *iste nefarius prædo*, scilicet procurator Chrysogoni, *ne iter quidem ad sepulchrum patrum reliquisset.*] ¶ † Et in campo Martio tantum
5 reges humati primum consuetum tradit Appianus [b], & Herodianus [c]: qui postea sepulti in via Flamminia, teste Strabone [d], & Suetonio [e].
6 ¶ † Obtinuit [f] tamen & post legem decemuiralem, hominum triumphalium ossa in vrbem inferri, imperatorum, summorum ducum, & vestalium: eaque ratione sepulti in vrbe, Valerius Publicola, Fabritius Tuberto, & alij, qui virtutis causa legibus non tenebantur, vt senatusconsul-
7 to Duellio consule cautum [g]. ¶ † Nec id quidem Romanis tantũ in more positum extra vrbis mœnia sepelire, sed & alijs nationibus commune. Sic de Græcis testis erit Æschines, qui dum Timarchum vniuersum patrimonium profudisse ostendit, ait, matrem eius filium orasse ne fundum certum alienaret: vt si nihil aliud inde commodi caperet, saltem mortua haberet, vbi sepeliri posset, & nec ipsi quoque prædio eum pepercisse. Scribit Dares Phrygius [h], Priamum Hectorem filium suum ab Achille occisum, more suorum ante portas sepelisse, & ludos funebres fecisse. Hoc etiam colligi potest ex D. Chrysostomo [i], dum ait [*Si extra vrbem corpora mortua, multa magis qui verba mortua & quæ talia proferunt, & ne tegere aut obumbrare quidem volunt, longe amandare oportet.*] Et vt singulare narrat Polybius [k] de Tarentinis, vt orientalis pars ciuitatis Tarentinorum fuerit plena monumẽtis, & quod mortui omnes apud illos, iuxta quoddam vetus oraculum eorum sepelirentur. Ferũt enim Tarẽtinis Deum per oraculum significasse, satius illis ac melius fore, si cum pluribus habitarent: illos vero sic se quam optime iuxta oraculum habitaturos putasse, si mortuos quoque intra mœ-
8 nia retinerent. ¶ † Meroitæ Æthiopes, mortuos alij in flumen præcipitant, alij circunfuso vitro domi seruant, alij in fictilibus alueolis eos circum templa defodiunt, vt author Strabo [l]. Lex Platonis [m] ostendit quoque sepultos in agris homines. [*Nullum*, inquit, *in loco fœcundo, & agro ad culturam apto sepulchrum fiat: sed is locus corpora defunctorum recipiat, qui ad cætera inutilis, & ad tantum commodum, viuentes minime lædit. Nec enim à viuis, nec à mortuis terra fœcunditas impedienda est.*] Et rursum is ait [n], antiquiores Athenienses defunctos etiam domi sepelisse: quod suis temporibus non seruabatur. Non negarim tamen & Romæ, & alibi aliquando sepulchra intra vrbes recepta: vt & nunc cœmiteria nostra sunt. Et ab initio arbitror vnumquemque suos mortuos in proprijs ædibus sepelisse, hancque ob causam lares colebant: quod postea vetauit lex 12. tab. vt ait Turnebus [o].
9 ¶ † Forsan ne tabes aerem vrbanum inficeret, vel ne licentia illa sepeliendi familiaris, daret delinquendi, & occisos occultandi occasionem. Quo factum etiam, vt edicto Francisci I. [p] aliquando optime in nostra hac Gallia cautum sit, vt ecclesiarum curiones, monasteria, & capitula, beneficiatorum morientium, & apud se sepultorum nomenclaturam scriberent, vt si de alicuius obitu quæstio incideret, eius inspectione facilius decideretur. Ægyptij quoq;, quibus mortuorum corpora terram nũ reddunt odorem, eo quod ea incidant, & liniant & condant, suorum cadauera in arca locata priuatim erigũt in parietum armarijs,
10 teste Diodoro Siculo [q]. ¶ † Sepultura Romæ olim erat, vel communis plebeis & alijs, vel gentilitia, vel familiaris cuiusque familiæ. Hodie Christianis sepulturæ in communi fiunt cœmiterio, vel ecclesia: ibi tamen quædam loca sunt certis familijs, vel personis interdum designata. Et sic propria ratione vsus: quæ alijs inuitis familijs nõ possunt à curionibus communicari [r]. Caius [s], inter familiaria, & hæreditaria adhuc distinguit sepulchra: vt familiaria sint, quæ quis sibi familiæque suæ constituit, hæreditaria quæ quis sibi, hæredi-

Marginal notes:

a [illegible] 1. de sepul. viol. C.
b l. 1. C. eod.
c [illegible]
d Strabo, li. 5.
e Lazius, in prosecutione commentariorum reip. Roma.
f Papin. l. [illegible] de [illegible]
g [illegible] l. per[illegible]
h Cic. 2. de legibus.
i [illegible] religiosum, de rer. diuisio.
k [illegible] religiosum, de rer. diuis. P.
l l. cum in diuersis 44. eod. in P.
m d. l. in tantũ, § 6. & l. [illegible] fratres, de [illegible] in P.
n l. vel quæ familiæ.
p [illegible]
g Bart. Marlia. li. 4. Topogra. antiquæ Romæ cap. 10. & Georgius Fabric. li. de Roma c. 10.
h Dares, li. de excidio Troiæ.
i D. Chrysost. in Psalm. 3. tomo 1.
k Polyb. lib. 8. hist.
l Strabo, li. 17.
m Plato, 12. de legib.
n Idem, in Minoe.
o Turneb. in 2. de leg. Cic.
p Const. Franc. I. anni 1539. art. 50.
q Diod. Sicul. li. 2. Biblio. c. 5.
r Conrad Brunus, li. 4. de extremo c. 1. loco [illegible] de sep. latè hoc explicat Aug. Clauaf. in sum. in ver. sepultura, n. 40.
s Caius, l. familiaria 5 de religi. & sum. fun. in P. l. 4. eo. titul. C.

busque constituit: vel, vt inquit Vlpianus [a], quæ paterfam. iure hæreditario acquisiuit. Participes in sacris domesticis & habebant coniuncta, vt plerumque sepulchri iura. [*Iam tanta, inquit, Cicero*[b], *est religio sepulchrorum, vt extra sacra & gentem inferri fas negent esse: idque apud maiores nostros. A. Torquatus in gente Popilia iudicauit.*] Sicut & familiarium sepulchrorum ius non transit ad cognatos vel affines, non ad hæredes institutos [c]: hæredibus tamen quanquam extraneis competit [d]. Iure pontificio qui decedit intestatus, in sepulchro maiorum [e], exemplo Sanctorum patrum [f], condi debet: eligere potest tamen viuus, vbi condi velit, 11 etiam si vxor sit [g]. ¶ † Pœna violati sepulchri, ciuilis, & criminalis est [h]. Ciuilis soluenda ijs quorum interest vel denunciantibus, pecuniaria. Criminalis & multa, & capitalis, vt apparebit ex sequentibus: neque enim vnicum est crimen in in-12 diuiduo. ¶ † Nam sepulchra violari multis modis dicuntur, & funerum iura: nempe primum si quis in sepulchrum alterius eo inuito cadauer deferat contra voluntatem domini [i]. Solonis ea lex erat, *τάφον μὴ ἐξαλείφειν, μηδ' ἀλλότριον νεκρὸν φέρειν* [*Sepulchrum ne deleanto: neve in alienum, funus inferanto.*] Vetat prætor quoque, in sepulchrum alienum funus inferri [k]. Etenim videtur mortuus iam ante sepultus, alterius sepultura in possessione sui loci turbari: quia naturaliter videtur [l] ad mortuum pertinere locus, in quem infertur: præsertim si in eum locum inferatur quem ipse sibi destinauit. Vt nec postea dominus loci possit propria authoritate ossa, quæ ab alio illata sunt, vel corpus effodere, vel eruere sine decreto pontificum, vel iussu principis: alioquin iniuriarum fieri actionem aduersus eum qui eiecerit [m], item & in factum actione tenetur & pecuniariæ pœnæ subijcitur [n] actio, pro pretio loci repetendo, aut vt corpus tollatur [o]. Pœna autem ciuilis centum aureorum est [p], & quanti interest [q].

ἀ ἀλλ' οὖν τοσοῦτόν γ', inquit Antigone apud Euripidem [r],

μὴ ἐνυβρίζειν νεκρόν.

Et illud etiam statutum, ne quis violet mortuos.

13 Violatio † etiā sepulchri dicta est, si quis in sepulchro dolo malo habitauerit, ædificiumve, aliudve quam quod sepulchri causa factum sit habuerit: atq; prætor in eum, si quis agere voluisset, 200. aureorum iudicium sedatorum pollicetur [s]. De dolo malo meminit in hoc edicto prætor: nam alioquin habitatio saltem ex causa, vel temporalis iuxta vel intra sepulchrum, iusta aliquando visa est. Sic Modestinus [t] probat voluntatem defuncti, qui iusserat seruum & duas ancillas liberas esse, si modo alternis mensibus lucernam accenderent, & solemnia mortis peragerent, & ita monumento adessent. In Chubda ciuitate, quæ vicina est ciuitati Tangast in finibus Indiæ, vnde Turcæ venerunt, præfectum mortuum, lege ita iubente coniuges eius perpetuo lugent, neque vnquam à sepulchro discedunt, pulla vesta indutæ, & capite nouacula raso, teste Nicephoro Calisto [v]. Nasamones propria oracula apud parentum sepulchra mansitando captare scribunt Heraclides, Nimphodorus, Herodotus: & Celtæ apud virorum fortium busta pernoctant eadem de causa, vt scribit Nicander authore Tertulliano [x]. Iulius Sabinus, qui principatum habebat in Lingonibus, quo tempore Vespasianus imperium post Vitellium accepit, magnum collegit exercitum, seque imperatorem nominauit, quod se à Iulij familia esse diceret: tandem prælijs sæpe victus ius abijt, ibique sepulchrum subterraneum, quod prius ipse incenderat, ingressus est. Cumque constans esset opinio illum interijsse, in eo nouem annos cum vxore delituit, ex eaque duos filios sustulit: postea tamen Romam adductus, à Vespasiano necatus cum vxore Peponilla, quæ eum aluerat, & incolumem seruauerat, vt author 14 Xiphilinus ex Dione [y]. ¶ † Non esse honestum, neque salubre circa in sepulchris viuentem habitare, suadere potest loci insalubritas ex putrefactione cadauerum contracta: salus autem populi & ad principes pertinere debet, quibus & commissa est [a]: & ideo recte prohibent, ne inibi in-15 habitetur. ¶ † Sed & diuo Chrysostomo [b] placet, vt plerumque à dæmonibus sepulchra inhabitari, vt persuadeant nimium credulis, perniciosam illam opinionem, quod hominum qui abierint animæ dæmones fiant: quod ipse validis refellit argumentis. Ideo ille dæmoniacus qui legionem souebat dæmonum, in sepulchris ha-16 bitasse refertur in sacra pagina [b]. ¶ † Franciscus Venetus [c] quoque ait, mortuorum cadauera ab spiritibus immundis frequentari, & hinc cadauera non ea se, sed ex spiritibus circumstantibus terrorem incutere, & maiorem solitario, quam associato: ideo accendi solere lumina circa mortuorum cadauera, vt pellantur potestates tenebrarum, quia magis lucem timeant, quam talpæ aut vespertiliones. Et proinde ob id fieri in cæmiterijs aquæ benedictæ aspersionem, thurifica-17 tionem & consecrationem. ¶ † Violat etiam sepulchrum qui ossa transfert, non petita licentia à pontifice vel principe olim [d], vel a magistratu [e], si causa rationalis transferendi occurreret [f]: si sine causa, à principe solo [g]. Siquidem si perpetuæ sepulturæ datum corpus est, id est, si sepultum est eo animo, vt ibi perpetuo esset: aliter enim si ad tempus, vt transferretur postea, sepeliatur, sine 18 licentia licet transferre [h]. ¶ † Neque sepultura temporalis locum religiosum facit, vt ait Paulus [i]. Scribit Socrates [k], seditionem maximam ortam fuisse Constantinopoli, quod Macedonius Arrius minante ruinam domu, in qua erat arca corpus habens principis Constantini Magni, eam transtulisset in ecclesiam Accij martyris, dicente parte populi, non oportere principis ossa transferri, ne quasi effossi viderentur, & nefas id esse: ob quod & imperator tunc, quamuis amicus Macedonio, iratus fuit, & propter eos, inquit Socrates, qui mortui erant, & quia corpus patris eius, absque illius consilio transferre præsumpsisset. Plinius Secundus [l] hanc authoritatem esse pontificiam ostendit & principis, Traiano sic scribens: [*Petentibus quibusdam vt sibi reliquias suorum, aut propter iniuriam vetustatis, aut propter fluminis incursum, aliaque his similia quæcunque, secundum exemplum Proconsulum transferre permitterem. Quia sciebam in vrbe nostra ex huiusmodi causis, collegium pontificum adire solere, te Domine Maximum pontificem, consulendum putaui, quid obseruare me velis.*] Rescripsit autem 19 Traianus, sequeretur exempla eorum, qui ei prouinciæ præfuissent. ¶ † Est & violatio sepulchri, illud demoliri. Cuius pœna [m], in seruo, qui iussu domini demolitur, metallum: sine iussu, relegatio. Et si quicquam ex eo raptum & delatum in domum domini, ædificium fisci iuribus mancipatur. Qui ex lapidibus monumentorum domos ædificant, & violant domos defunctorum, & viuos polluunt fabricando, pœnaq; decem pondo auri,

a Vlpi. in l. vel quæ. 6. eod.
b Cic. 2. de leg.
c l. ius familiarum. 4. c. de relig. & sump. funer.
d l. his consequenter. 18. §. 2 famil. ercisc. lib. 10 P tit. 2. & l. ius sepulchri, de relig. & sump. fun. C.
e c. 1 de sepul. apud Greg.
f Genes. 49. Exo 4 Luc. 10. c. vtraque. q. 5. Ioseph. 13 q. 2.
g c. de vxore. c. e de sepultu.
h tota l. 3 & l. de sepulchro violato 9 de sep. viol. in P.
i Vlp. in l. 3 §. si quis in hæreditatem, eod.
k l. 2. de relig. & sump. funer.
P l. si eod.
l l. 4. eod.
m Vlp. in l. os. sa 8 eod.
n Vlp. l. 3. §. præterea, eod.
o l. sequis. 7. eod.
p l. 3. §. 2. & §. quis in sepulchro. 10. l. de sepulchro. de sepul. viol. in P.
q Cotius l. libetum. 1 de tel. & sump. fun
r Euri. in Phœnissis actu 5.
s l. 3. §. si quis in sepulchro, in 1 & 2. & §. pen. de sepulc. viol in P.
t Modest. in l. Mœuia. 44. de manu. testa. li. 40. P. tit. 4.
v Niceph. Cal. li. 11. hist. Eccl. c. 30.
x Tertul. li. de anima. vbi agit de insomnis.
y Xiphilin. ex Dio in Vespasiano.
a l. 3. de offic. præfe. vigil. P
b D. Chrysost. Homil. 29 in c. 8 Matth.
b Matth. 5. &
c Franci. Venet. to. 2. problema. 10. sect. 1 probl. 79. & 80.
d Vlpi. l. ossa. 8. de relig. & sump. funer.
e Vlpia. l. nec corpora. 12. eod.
f l. 1. C. eod.
g Loc. eod. Cod.
h l. si nec dum. C. eod. l. 3. funus perpetuæ, eod. in P.
i Paul. l. si quis cor in l. eod.
k Socrat. in lib. 2 hist. ecclesiast. c. 1
l Plin. Sec. lib. 10. epist. ep. 71. & 72.
m l. 2. de sepul. viol. C.

auri, præter pœnas in violatores sepulchrorum statutas, teneatur: qua & qui reliquias vel corpora sepulta contrectauerint, tenentur [a]. Pœna pecuniaria communis in hos, vel centum vel ducentorum aureorum statuta est secundum diuersitatem facti seu violationis, & personarum [b].

20 ¶ † Quod tamen intelligendum est de sepulchris, quæ sunt inter eiusdem fidei homines [*Nam sepulchra*, inquit Caius [c], *hostium, nobis religiosa non sunt: ideoque lapides inde sublatos in quemlibet vsum conuertere possumus, nec violati sepulchri actio est.*] Et Pomponius [d], loca capta ab hostibus desinere religiosa vel sacra esse ostendit: & sicut homines liberos, qui in seruitutem perueniunt, à calamitate tamen hac liberatos, veluti iure postliminij pristino statui reponi. Quod quidem recipiendum hodie inter Christianos est, si cum infidelibus & alienis à fide catholica bellum sit, non si cum Christianis. Nam cum istis communia nobis sacra & pietas, & ius non est seruitutis ex captiuitate, etsi præmium detur redemptionis. At cum alijs barbaris nostra occupantibus illud erit recipiendum in his locis interim suspendi sacra, non extingui. Et ideo non egent postea liberatione secuta alia noua prouisione, qui beneficia ecclesiastica ibi habebant occupata [e]. Nec loca fiunt profana semel Deo dedicata [f], & remanent iura antiqua

21 Ethnicorum in eo correcta. ¶ † Plato [g], illiberale quiddam, cogitationisque auaræ, muliebris, ac vilis putabat exspoliare etiam bustis victis cada-

22 uer, præterquam armis. ¶ † Alexander Magnus Polemarchum summo loco natum, quem Persis præfecerat, quod sepulchrum Cyri maioris effodisset & spoliasset, capitis supplicio damnauit [h].

23 ¶ † Magnus proximorum & parentum & suorum amor à natura cuique inditus, qui non morte finem accipit, & eo memoria tenacius hæret, quo adhuc monumenta agnoscit, quibus ipsos corpore contineri scit: idcirco iniuria in sepulchra acerbior, & violatio vindicta maiori digna censetur, vt non mirum sit, si celebre illud responsum Dario à Scythis factum habeatur. Cum enim populatoe regiones vniuersas illorum, cedentes paulatim in solitudines vltimas fere peruenissent, interrogati ab eo per legatos, quem fugiendi finem aut quod pugnandi initium facerent: responderunt se nec agros vllos, nec vrbes cultas pro quibus pugnarent habere, cæterum cum ad parentum suorum monimenta venissent, sciturum quemadmodum Scythæ præliari solent, vt scri-

24 bit Herodotus [i], & Valer. Maximus [k]. ¶ † Iniuriam vel modicam mortuorum illatam cadaueribus Heraclius imperator docuit exemplo, impunitam esse non debere: is enim ex Fabia vxore Eudoxia genuit Heraclium, & Epiphaniam: hæc autem cum Fabiæ defunctæ funus efferretur, per fenestram forte spuens, cum contigisset corpus, capta eius iussu simul cum Fabia combusta est [l].

25 ¶ † Iustinus Cæsar [m], reliquijs defunctorum iniuriam fieri à creditoribus, qui mortuum debitorem fuisse conqueruntur, prohibet, neve sepulturam impediant: deprehensum autem in hoc flagitio iubet quinquaginta libras auri dependere, vel si soluendo nō sit pœnis corporalibus subijci. Iustinianus postea [n], eum qui prætextu debiti interpellauerit exequias, & funus violauerit hoc modo, præcipit intra nouem dies, quibus iusta soluuntur, mortuo debiti repetitione, infamia notat, & tertiam partem bonorum eius iure mulctæ ad heredes deuolui statuit. In memoriam enim humanæ conditionis, sepulturæ tradi corpora sanctum visum est Modestino [o]. Idem sancisse Lycurgum Iustinus refert [p]. Quanquam is de sepultura sua aliter statuerit, sed non sine ratione: is enim postquā leges Spartanis datas eos illas seruaturos iuramento donec rediisset firmasset, profectus Cretam ibi perpetuum exilium egit abijcique in mare ossa sua moriens iussit, ne relatis Lacedæmona, solutos se Spartani religione iurisiurandi in dissoluendis legibus arbitrarentur.

26 ¶ † Leuiores pœnæ legis Salicæ, cuius hæc verba [q]: [*Si quis, hominem mortuum antequam donetur sepulturæ, furto spoliauerit, malberg Chreo mosdo 1800. denarijs, qui faciunt solidos 45.*] Et in alia sententia [*2000. denarijs, qui faciunt solidos 62. cum dimidio culpabilis iudicetur.*] Et iterum [*Si quis hominem mortuum effoderit & spoliauerit, malberg thurnis chalt, 4000. denarijs, qui faciunt solidos 100. culpabilis iudicetur.*] Et postea, [*Parentes defuncti iudicem rogare debent, vt inter homines non habeat author sceleris, & qui ei hospitium dederit antequam parentibus satisfaciat, 600. denarijs qui faciunt solidos 15. culpabilis iudicetur*] Grauis tunc multa pecuniaria in magna hominum penuria, & sæpius magis, quā corporalis exosa. In edicto Rhotarij seu legibus Langobardicis, titulo sexto, de Rapouorfin, §. sic cautum. [*Si quis sepulturam hominis mortui ruperit, & corpus exspoliauerit, aut foris iactauerit, 900. solid. sit culpabilis parentibus defuncti: & si parentes proximi non fuerint, tum Gastaldius regis, & Schuldhais requirat culpam ipsam & ad curiam regis exigat.*] Et postea inibi titulo septimo, de Rhalraub. *Si quis hominem mortuum in flumine aut foris inuenerit, & spoliauerit, & celauerit, componat parenti-*

27 *bus mortui solidos 80.*] ¶ † Piaculum magnum rati sunt antiqui eruere sepulta corpora, quamobrem & vrendi mos ab humatione deflexit. Priscus enim fuit mos Romanorum condere, inquit Cicero [r], cadauera, non vrere: donec postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, quamuis plures familiæ antiquum seruassent modum, vt Cornelia, vsque ad Syllam dictatorem, qui voluit cremari metuens talionem, eruto Caij Martij cadauere, teste Plinio [s]. Thucididis tempore Athenienses etiam cremabant corpora, vt constat ex

28 secundo eius libro. ¶ † Constantinus Harmenopulus [t] legem refert, qua scriptum est [*Qui cadauera in sepulchris spoliauerit, et manus præciditor.*] Iulianus [u] in eos, qui lapides sepulchrorum amouent, terram euertunt, cespites euellunt, qui ornamenta quædam è triclinijs vel porticibus eorundem abstulerint, sacrilegij pœnam, quam supra diximus capitalem statuit. Et Paulus [x] [*Rei*, inquit, *sepulchrorum, si ipsa corpora extraxerint, vel ossa eruerint. humiliores quidem fortuna summo supplicio afficiuntur, honestiores in insulam deportantur: alias, aut relegantur, aut in insulam damnantur.*] Imperatores Valentin. & Arcad. [y] [*Nullam*, inquiunt, *accipiat vinculorum requiem, qui quiescere sepultos quadam sceleris immanitate non sinit.*] Marcellus [z], sepulchri violati crimen ad legem Iuliam de vi publica quoque pertinere posse dixit, quia violato sepulchro, illud inhabile ad sepulturam cum fiat, fieri videtur vis quominus ne sepeliatur: quod & fir-

29 mat Martia. [a] ¶ † Nulla in summa fuit respub. bene instituta, quæ non improbauerit, & aliqua pœna non castigauerit sepulchrorum violatores, propter vitia, quæ animos ad scelus hoc committendum alliciunt: quia solent effodi, violari, & inuerti sepulchra ab impijs, potissimum tres ob causas: vel, vt in vsus alios rudera & lapides trans-

a l. 4. eod.
b l. 3. §. aduersus, & l. qui sepulchra, & l. fi. de sep. violat. in P.
c Caius, l. 4. eod.
d Pompo. in l. cum loca. 36. de rei & sump. funer. in P.
e c. pastoralis, 7. q. 1. ca. sancta Romana, de elect. in Lateran. com.
f c. quæ semel, 19. q. 3. & ibi notatur, vide Rebuffum, de pacif. pos. nu. 301.
g Plato, Dial. 5. de Repub.
h Plut. in Alex. vide de hoc sepulchro Q. Curtium lib. 10 de gest. Alex. Magni, & Arrian. li. 6. expeditio. Alexandri, qui paulo aliter quam superius de hoc sepulchro agit.
i Hero. in Melpomene.
k Val. Max. li. 5. c. 4.
l Pompo. Lætus in genere Heraclij.
m Iustinus, l. fin. C. de sep. violo.
n Iust. §. sancimus ergo, §. si vero, vt defuncti seu funer. &c. in aut col. 1 cōst. 11. & memini mus, vt cū de appell. cog. col. 8. [illegible] 11. auth. item qui domū, & auth. sed neque, de sep. viol. C.
o Mod. l. quidam in fac. 27. de cond. insti. lib. 28. P. tit. 7.
p Iustinus ex Trogo, lib 3.
q In leg. Salicis, ti. 17 de supern. vel spoliationib. 95. 1. 6. 7.
r Cicer. 2. de legibus.
s Plin. lib. 7. c. 14.
t Const. Harmen. lib. 6. Promp. c. 5.
u Iulia. l. peragit [illegible] de sep. viol. P.
x Paul. l. fin. eod. P.
y L. 3. de episc. audien. lib. 1. C. tit. 7.
z Marc. l. sepulchri violati. 3. de sep. vio. in P.
a Martia. l. qui cœtu 3. ad leg. Iul. de vi pub. P. lib. 48. P. tit. 6.

ferantur: vel iniuriæ causæ: vel quod vulgarius est, spoliandi mortuos. Siquidem interdum aliqui volunt sepeliri ornati, vel cum quibusdam rebus pretiosioribus: quem morem vulgi Vlpian. improbat [*Non oportet*, inquit [a], *ornamenta cum corporibus sine condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt. Quemadmodum quæ apud Scæuolam decedens iusserat inferri sibi dum sepeliretur quacunque, ferret ex ornamentis lineas duas ex margaritis, & viriolas ex* 30 *smaragdis, tamen eadem non affecuta est.*] ¶ † Sapienter iussit filijs suis apud Xenophontem [b] Cyrus corpus suum cum è vita migrasset, neq; cum auro, neque cum argento, neque alio quopiam loculo condi: verum terræ quam primum reddi, τὶ γὰρ, inquit, τούτου μακαριώτερον, τοῦ τῇ γῇ μιχθῆναι, ἣ πάντα μὲν τὰ καλὰ, πάντα δὲ τἀγαθὰ φύει τε καὶ τρέφει? *Quid præstabilius ac beatius, quam cum humo misceri, quæ omnia pulchra parit & educat?*] Quod & laudat dictum 31 Cicero [c]. ¶ † Contempsit Cyrus loculo concludi, sed humari & sepeliri se iussit: illi quippe & alijs sepulchrorum magna visa est religio, vt de illis non minus, imo magis quam de habitatione quandiu vixerint, soliciti fuerint: & cauerint, ne vllo modo polluerentur etiam extraneorum sepultura, vt neque ex gente sua scelestos paterentur sepulchris suis condi. Veloti Octauius Cæsar non passus in suo Iuliam stupris diffamatam poni, quamuis ei testamento legauerit [d]. Patet Horatij victoris Curiatiorum, nec domum filiæ occisæ à fratre cadauer referri permisit, nec maiorum monumentis inferri, nec funebri ornatu exequijsve dignatus est solemnibus, quod Curiatũ hostem reipubl. occisum à fratre defleuisset [e]. Iason [f] scribit, vt qui viuus non potuit in ciuitate morari non possit mortuus in eadem sepeliri: idque ex Bartol. [g] 32 ¶ † Pœna grauissima habita sacrilegij & proditionis in Attica, non sepeliri ex lege apud Xenophontem [h]. Cuius & meminit Æmil. Probus [i]. Et pro pœna atrociori eruere ex sepulchro ossa. Prohibentur sepeliri in sacris cœmiterijs & ecclesijs, excommunicati irreconciliati ecclesiæ, & si sepeliantur, inde iubentur effodi & ejici [k]: imo & infidelium seu paganorum ossa debent prius exportari è loco sepulturæ, quam Christianus ibi sepeliatur. Neq; priusquam ejiciantur consecrari sepeliendis Christianis locus potest, ex cõcilio Agrippinensi & Aureliac. [l] Reconciliatis tamen ecclesiæ sub mortem, vel post, sepultura sacra non negatur [m]. Horribile spectaculum certe videre hominẽ insepultum, & pium & humanum sepelire, si memores mortalitatis sumus: quod lex Attica demonstrat [n], iubens, [*Si quis in insepultum cadauer incidat omni parte id terra obruat, & sepeliat ad occasum spectans.*]

a Vlpia. in l. 14 § quis. 14 § funeris causa, de rel. & sump. funer. in P. Scæuol. l. si. § si. de auro & arg. leg. lib. 34. P. tit. 2.
b Xenop. li. 8. Cyripe.
c Cicer. 2. de leg.
d Dio Cassi. lib. 56.
e Dio. Halica. lib. 3.
f Iason in l. 3. nu. 3. q. 1 testament. fac. poss. Cod.
g In l. 1 de mandatis. princ. P.
h Xenop. li. 1. Απορ.
i Æmi. Prob. in Themist. vita.
k c. sacris, 12. de sepult. ca. 1. 24 q. 1. c. sane 24 q. 2.
l c. ecclesiam, & c. seq. de consecrat. dist. 1.
m c. si. de sep. c. à nobis. de sent. excom. c. qui recedunt, 26. q. 1.
n Ælia. li. 5. hist. var. cap. 14.

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesimitertij Finis.

DE

DE SORTILEGIS ET MALEFICIS,

LIBER XXXIIII.

de nomine Malefici, Magi, Mathematici, Sortilegi, & alijs quibusdam. Cap. I.

1 *Libri 34. ad 33. continuatio.* 2 *Malefici qui, & 3.*
4 *Fœminæ curiosiores, & ad sortilegia viris promores.*
5 *Matematici, & mathematici qui & differentia.*
6 *Geometria permissa & commendata.*
7 *Magi nomen quid significet. Magus domus, Gallis inde dictum Rotomagum, Iuliomagum.*
8 *Magia quid vera, & quid mala. 9. & 10.*
10 *Libri magici comburendi, & alij improbatæ lectionis.*
11 *Sortilegus & sortilegia quid. Item sortiarius, sortiaria.*
12 Fatilieres *Tectosagis quæ mulieres, & fatale, fatalisque dies quid.*

1 LEgitima † & accõmoda tractationi nostræ visa series est, vt postqnam docuimus de hæresi, & alijs criminibus, quę diuinam offendunt maiestatem, agamus de maleficis, & sortilegis, pœnisq; horum criminum, quæ eiusdem sunt argumenti, cuius superiora: & eodem libro contineri deberent, nisi longior esset tractatio, quam vt paucis capitibus expediri possit,
2 vt proinde proprio libro expedienda sit. ¶ † Constantinus imperator magicis carminibus assuetos, maleficos vulgi consuetudine nuncupari testatur [a]. Idipsum & Lactantius [b]. Quamuis enim maleficij nomen ad omnia pertineat crimina, & damnum omne, quo nocetur alteri, vt constat ex pene infinitis iuris testimonijs [c]: ob insigne tamen nocendi studium, quod in sortilegis, lamijs, incantatoribusq; esse detegitur, ea κατ' ἐξοχὴν maleficij nomine absolute signantur. Ita augures, vates, Chaldæos, Magos, reliquosq; id genus, maleficos vulgus appellat, ob facinorum magnitudinem [d].
3 Vt & Valenti. Theodo. & Archadius maleficos,
4 communis salutis hostes dixerunt [e]. ¶ † Quæ non tantum ad viros, sed & ad fœminas pertinent: quando & curiosior hic sexus, ad artes scrutandas magicas peonior & propensior fit, vt tradunt Rabini [f]. Sic enim & docent verba capitis 22. Exodi, quæ de muliere non viro loquuntur, מכשפה לא תחיה mechascephah lo thechaie, id est, *ma-*
5 *lefica non viuet.* ¶ † Qua ratione maleficia distingui possunt à vanis quibusdam & curiosis nimium perquisitionibus & obseruationibus, quarum sectatores mathematici quoque vulgo dicti sunt aliquando, seipsos tantum, non alios lædentes. Verum cum T. non cum th. Græcorum nominum declinatio & formatio ad amussim non se opponat. Alioquin namque proprie mathematici nomen, ἀπὸ τοῦ μανθάνειν, & à demonstratione, qua vtuntur mathematici. Vnde & eorum scientia μάθησις, quæ quatuor illas complectitur, Arithmeticam, quæ de numeris agit: Astrologiam, quæ de syderibus: Musicam, quæ de melopœia & verborum sonoritate: & Geometriam, quæ de terræ mensura. Atque de priori acceptione & notatione rubrica, vt opinor, de maleficis & mathematicis intelligenda est. Sicut & Corn. Tac. [g] tradit, de mathematicis magisque vrbe pellendis, facta fuisse senatusconsulta. Et D. Aurel. Augustinus, cuius sententiam refert Gratianus [h], genethliacos seu planetarios, mathematicos dixit. Et sic hanc obseruasse differentiam expedit, dum rescriptum
6 C C. Diocl. & Maximiani legimus [i]. ¶ † [*Artem Geometriam discere atq; exercere publice,* inquiunt, *interest: ars autem mathematica damnabilis est, & interdicta omnino.*] Quo loci, Geometria à mathematica distinguitur, & illa necessaria & approbata, hæc omnino illicita. Veluti & Plato [k], Geometriam & ad omnes artes conducere, vt & cęteras, quas proptie diximus mathematicas, edocet, ex cõsensu Pythagoræ & Glauci. Quibus suffragantur iura [l]. Nec etiam aberrabimus, si Tacitum locutum de astrologis diuinatricis seu iudiciarię curiositatis obseruatoribus nomine mathematicorum pellendorum putemus: item & C C. Honorium & Theodosium [m], dum [*Mathematicos,* inquiunt, *nisi parati sint codicibus erroris proprij, sub oculis episcoporum incendio concrematis, catholicæ religionis cultui fidem tradere: nunquam ad errorem pristinum redituri, non solum vrbe Ro-*
7 *ma, sed etiã omnib. ciuitatibus pelli decernimus.*] ¶ † Possent & isti iudiciarij astrologi, olim merito vrbib. expulsi, Magi dici aliqua nominis significatione. Quod inter cæteras magici nominis acceptiones, & magnum domũ dici annotauimus apud Celtas, ex lectione Ioan. Picardi [n]: Indeq; Gallis tractum nomẽ *Maison,* & in Burgundia *Magon,* eo quod Samothes regnauerit apud Celtas, teste Beroso, qui filius erat Magi ibiq; plures ciuitates & oppida extruxit. Putatq; inde denominata aliqua oppida in Gallia Lugdunẽsi & Narbonensi, quorũ meminit Ptolomæus reliquiq; geographi: vt Iuliomagum, id est, Iulij domus: Cæsaromagum. i. Cæsaris domum: Rotomagũ, Maguntiam, & similia. Obseruant autẽ astronomi regiones & plagas cœli, quas in partes, quas domos dicũt, diuidunt. Et ita à domicilijs cæli obseruatis magi rectè ea rõe dici possent. Verius tñ est, magos hos, & reliquos rerũ mirabiliũ iactatores dictos fuisse ab vsurpato nimiũ arroganter sapientũ noĩe, vt eo specioso homines rudes fallerẽt, & sacrilegã mentẽ, & artes scelera-
8 tas dolosq; regerent. ¶ † Nã vt Cęlius scribit [o], vox

magus

a in l. & si excepta 7 de malefic. & mathe. lib 9 C tit. 19.
b li. 2 de orig. err. ca. 17 & in ca. nec mirum. 26. q. 5.
c l. ex malefic. ij. c. ... fsquis, ... obl. apud Iul. f. 1. de obl. quæ ex del. nasc.
d l. nemo haruspicem. 5. de malefic. C
e l. 6. eod. tit.
f in præceptis legnat. seu præcep. negatiuis præcep. 198.
g Tac. in 2. annal.
h in cap. illos planetarios. 26. q. 2.
i l. 2. de malefic. C.
k li. 7. de rep.
l cano. si quis artem, 37. dist.
m l. mathematicos. 11. de episc. aud. C.
n lib 1. Celtopedia.
o lib. 5. ca. 2.

magus quidem Scytbis ędificatorem sonat: Persis sapientem: Græcis vero diuinarum rerum interpretem, exactissime speculantem. Et, vt Plinius ait [a], is magus olim, qui eruditionem rerum abditarum philosophiæ vtriusque moralis & naturę callebat, medicinam & mathematicas, in theologia eximie eruditus. Ita magia, consummata philosophia circa diuina & humana, potissimum cognitio de Deo & immortalitate animæ: vt & constat ex magia Zoroastri, quæ nunc excusa est. Notat & L. Apuleius [b], dum ait Magos Persis esse, idem quod nobis sacerdotes: & magiam esse, θεῶν θεραπείαν, cultumque Dei. Quod mutuatum est ex Alcibiade primo Platonis. Subscribitque diuus Chrysostomus [c]. Sic Strabo [d] scribit sacerdotes Ægyptios, Chaldæos, & Magos, aliqua sapientia cæteros excellentes, principatum & honorem apud maiores nostros comparasse. Et rursum [e] de Persia sermonem faciens, iuxta portas Caspias esse nationes Achæmenidarum ait, & magos qui honestum quoddam genus viuendi sectantur. Philo quoque Iudæus [f] veram magiam, perspectiuam scientiam dixit, per quam naturæ opera cernuntur clarius, eamq; vt honestam expetendam: & ex hac corrupta malas prodiisse artes circulatorum, ariolorum, & similium. Sic Diogenes Laertius Persarum Philosophos, magos dictos fuisse, eamque magiam à vetitis artibus separatam [g] tradit. Effecit tamen tandem hominum pessimorum impostura, vt scientia, quæ saluberrimis & præstantissimis constabat initijs, in odium & opprobrium conuersa fuerit, & magiae Chaldæi nomen exosum fuerit, & damnata, conspurcata impijs cæremonijs & maleficijs ars: vt ex singulis legibus rituli, de maleficis liquet.

10 ¶ † Et non tantum huius facta, sed & libri improbati flammis adiudicari [h]. Quemadmodum impiorum aliorum dogmatum libri, & monumenta Vulcano destinantur [i]. Et eo pacto quod honori philosophis & sapientibus erat, nunc vituperio est & damno, vt nemo sanæ mentis se magum audeat dicere. Nomina quippe cum vulgi & hominum opinione & vsu, vt ait Horatius [k], intelliguntur, & ex consuetudine regionis, communive, non singulorum opinione, teste Celso

11 ex Seruij Iurisconf. sententia [l]. ¶ † Quamobrem magi malefici intelliguntur: item & sortilegi dicti. Vocat namque & Plinius [m] sortilegia, omnes magorum vanas obseruationes. Et hodie quoq;, omnes ij eadem sortium declinatione sortiarij, & mulieres magę, diuinatrices, striges, lamiæ, laruę,

12 lemures, sortiariæ dictæ [n]. ¶ † Dicuntur & Tholosæ, apud que Tectosages & Aquitanos, *fatilieres*, declinato vocabulo à fatidicis, seu fatiloquis, diuinis habitis varibus: vel à fato, id est, pernicie & malis quæ per mortem procurant. Siquidem fatum pro morte, & fine, & pernicie: vt fatales dies appellationum vocantur, quibus perit causa apud Azonem [o], apud Papinianum [p], fatale quod per mortem esse definit, reliqua omitto. Itaque *fatilieres* dici puto, quod mortem seu fatum maleficis artibus, animalibus, hominibus, alijsque rebus inferant, vel inferre nitantur.

a Plin. lib. 30. cap. 1.
b in apologia 1 quam pro se edidit.
c Chrysost. tomo 2. oper. Homil. 1. in 2. cap. Matthæi.
d in 1. Geogr.
e lib. 15.
f Phil. Iud. lib. de specia. legi.
g in proœmio.
h l. 10. de episc. audien. C. iuncto Vlp. in l. cetera, famil. ercisc.
i l. damnate, §. 1. & l. quicunque, §. nulli, & §. seq. de hęret. Cod.
k Horat. in Arte.
l l. Labeo. 7. de supell. lega. lib. 33 P.
m Plin. lib. 28. cap. 4.
n in can. si per sortiarias, 33. q. 1.
o Azo, in summa, de tempo. appellat.
p l. 2. de fundo instr. in P.

de distinctione artium Magicarum & Maleficiorum: & maleficia Pharmaca fieri. Cap. 2.

1 *Magicæ artes omnes pœna dignæ.*
2 *Magicæ artis summa capita: & quibus rebus noceant magi.*
3 *Venefici magi, qui venenis vtuntur.* Et 4. *Et de Circis metamorphosi. Et Lycanthropia.*
5 *Pharmaceutria quid. Et fascinandi varij impij quidam modi.*

5 IVdex, qui † sententiam dicturus est de maleficijs & magicis, distinctione vti debet: quamuis enim magicæ artes omnes animaduersione dignæ sint [q], nihilominus quædam maiori implicantur scelere, & quia atrociora habeant in se crimina, & pœnas exigunt maiores. Proinde quod ad forensem considerationem pertinet, summatim explicabimus, quæ digna sunt obseruatione, pro criminis magici notitia, & pro vin-

2 dictæ temperamento. ¶ † Atq; notandum puto, magorum & maleficiorum artes seu scelera, interdum pharmacis seu venenis vti, additis incantationibus, alijsque medijs nocere. Et rursum, aliquando in his pactum cum dæmone expresse initum, fide sacrosancta catholica eiurata: interdum

3 tacitum. ¶ † Primum caput ex Iustiniano probatur, qui [r] veneficium susurris magicis maritat [*Eadem, inquit, lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam veneno quam susurru homines occidunt.*] Idipsum Plato facit [s], dum agit de pœnis vtriusq;. Narrat Homerus [t] Circen venenis, edulijs, & potionibus mixtis, socios Vlyssis in varias ferarum formas mutasse. Quod & sequitur Plutarchus [u]: qui tamen philosophice ad mores metamorphosim traducit. Et ne putemus hęc omnino fabulosa esse, quę in transformationum libris 4. Ouidij recensentur, perhibet D. Augustinus [x] in Italia se audiuisse esse mulieres quasdam veneficas, artis vsq; adeo istius imbutas, quæ dato caseo statim homines conuerterent in iumenta, quę necessaria portarent: & hos finito opere iterum in homines restituerent. Quod & refert Agrippa [y]. Referuntur & alia in iure [z]. Mirum quidem illud, quod accedit propemodum ad fabulas, de asino Luciani & Apulei, magnaque in illis vis veneni & pharmaci, quæ possit, si remaneat forma humana, mentem fascinare, & oculos spectantium aliorũ perstringere & decipere. Nec ignoro tamen has Metamorphoses & Lycanthropiam Arcadum, Plinium irrisisse [a]. Accedat his Virgilius, qui canit [b]:

Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mœris, nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri, & se condere syluis
Mœrim, sæpe animas imis excire sepulchris,
Atque satas alio vidi traducere messes.

4 Sed de metamorphosi & postea. ¶ † Interim prosequor, magos, sagas, & sortilegos vti & venenis in Magia, alijsq; proprijs sceleribus. Quod & Lucanus in venefica Thessala exprimit.

Huc quicquid fœtu genuit natura sinistro
Miscetur: non spuma canum, quibus vnda timori est.
Viscera non Lyncis, non duræ nodus Hyænæ
Defuit, & cerui pasti serpente medullæ
Non puppim retinens Euro tendente rudentes,
In medijs Echeneis aquis, oculique draconum.

Et Virgilius [c]:

Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta,
Coniugis vt magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt.

Multa ad hęc adde ex Horatio [d]. Apollonius quoque Rhodius [e] plurib. memorat, Medęam ab Hecate doctam miscere pharmaca omnia, quibus vel immensi

q l. eorum 4. de malefi. C.
r in §. item lex Cornelia, veri. eadem lege, de pub. iud. lib. 4. Instit. iur. ciuil.
s Plato, lib. 11. de legib.
t Hom. Odyss. 2.
u Plutarch. in Gallo.
x D. August. in 18. de ciuitate Dei, c. 18.
y Agrippa, lib. 1. de occul. Philos. c. 42.
z c. nec mirum, 26. q. 2.
a Plin. li. 8
b Virg. Eclog. 8.
c Vir. Eclog. 8.
d Horat. in 2. pod. Ode [illegible] in Claudiam venefi. & Ode. [illegible] & Saty. 8 [illegible] ser. sermo.
e Apoll. Rhod. 3. Argonauti.

immensi ignis sopiretur flamma fluuij impetu fluentis sisterentur vada, astrorum & Lunæ impedirentur viæ. Huc pertinent collyria, vnguenta, potiones, philtra, suspensiones, suffitus, & reliqua similia, quibus vtuntur, vel ad miracula inscijs & ignorantibus edenda, quum tamen naturalia sint, vel ad dæmonum præstigia, quæ his non indigent, fucanda. Pari modo & physica in ostentationem transferentes, vel in perniciem, vel ad superstitionem, aut ad impietatem. Sic ex medicis herbis, veneficia facta: ex viribus rerum abditis, sortilegia, & vana quædam supra fidem conficta, vt docet Plinius [a], dum de magicis agit herbis.
5 ¶ † Et ideo hanc magiæ speciem dicit Suidas Pharmaceutriam, quam nos veneficam & sagam dicere possumus, quæ etiam imitatur iatralepticem, de qua Celsus [b], in quantum vnguentis vtitur. Nam sæpe constint sagas & veneficas, puerulos, & pupos, & dormientes vnguentis illitos necasse. Quia virus & venenum oleis, vnguentis, liquoribus, succisve exceptum admouent corporibus & cuti, & ad carnem ossaque penetrat, inde ad viscera & interiora vitalia membra permeat, & medullas: hocque aliquando papillas mammarum inungunt, porriguntque sugentibus, & ita toxicum exhibent, vel oculis venena vel halitum grauem spirant, inunctis infaustis collyrijs oculis, vel permansis quibusdam, quæ odoris sunt inficientis: vel alijs similibus adhibitis, infectisque tunicis, vestibus, liminibus, parietibus, candelis, fertis, chirotecis, strophiolis, alijsque veneno aliquo contagione lædente vel occidente. Et in summa varie adhibent pharmaca, vel intra corpus ingerentes, vel circa corpus & extra, vel in ambientibus corpora: veluti dum corrumpunt, inficiunt, & conspurcant elementa, aerem, ignem, & similia, quæ tacenda potius, quam euulganda.

de Diuinatione. Cap. 3.

1 *Artes magicæ cur artes dicantur.*
2 *Magicæ artes duplices, vel diuinatrices, vel mirabilium & scelerum effectrices.*
3 *Diuinus quis.*
4 *Diuinationis duæ causa, ars & furor.*
5 *Diuinandi variæ species. Et 6. & 7.*
7 *Augurtorum & auspiciorum species. Collegium, & vnde auguria sumebantur. Et 8.*
9 *Arioli qui, & prohibitio eorum. Fanatici qui, & vaticinari quid.*
10 *Oracula Dodonea, Trophonia, tripodis, &c.*
11 *Diuinatio vmbilicomantia quæ, & gallinarum, vesicæ, extorum cum similibus. numero 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18.*
19 *Sortilegia per literas vetita. Et de sortibus Virgilianis, Musas, & alijs, nu. 20. 21.*
22 *Sortilegi Delphici sacerdotes.*
23 *Sortilegæ mulieres Germanæ.*
24 *Omnia bona & mala vnde capta. Et Calendarum Ianuarij ominationes.*

1 MAgicæ † veritæ vanitates, artes dici possunt, cum ratione quorundam præceptorum & regularum quibus impietas vtitur, tum etiam propter fraudes & dolos, qui artes dicuntur in Iure [c]. Et antiquis πολυμήχανον, instructum duodecim artibus, versutum, versipellem, & dolosum valde, dicebant.
2 ¶ † Porro istarum artium & fraudium duo sunt summaria capita iurisconsultis perpendenda: vt aliæ sint diuinatrices, aliæ mirabilium & scelerum effectrices. Diuinatrices versantur in curiosa, superstitiosa, & impia indagatione præteritorum, absentium, & futurorum. De diuinatricis prohibitione, & de non diuinatrice iura nota sunt [d].
3 ¶ † Diuini dicti sunt quasi Deo pleni, quippe quod diuinitatis se esse plenos simulent & mentiantur, dum astuta coniectione vel cognitione naturali futura prædicunt, & abscondita.
4 ¶ † Duo genera diuinationis, ars & furor. Sic enim meminit D. Augustinus [e]. Et ita Plato [f] duas species diuinationis facit, μανίαν & οἰωνιστικήν. Μανίαν, vnde dicit vocem profluxisse μανικήν, & interiecta litera T. μαντικήν, & hanc dicit eum afflatu dæmoniaco conceptam cum furore, vim fatidicam & diuinam. οἰωνιστικήν artem ex legibus seu regulis certis, & signis aut physicis, aut alijs superstitione assumptis.
5 ¶ † Diuinatrices certe eo vsque numero exercuerunt, vt vix res sit aliqua, ex qua diuinationem accipere vanitas & impietas non tentauerit: quæ ad quatuor genera reduci possunt. ¶ 1. Ad diuinam seu θεομαντικήν, quæ sancta est, prophetia ex sancto Spiritu. Et extra Dei ecclesiam mania seu pseudoprophetia & fanatica, de qua postea. ¶ 2. Ad physicam, quæ est ex viribus & naturis rerum, & serie ordineve & causis præfatio & declaratio, qualis aliquando ex physiognomia colligitur ex astrologia, & similibus. ¶ 3. Ad Diabolicam, quæ per dæmonum ministerium & inuocatione & impietate fit. ¶ 4. Ad communem, cum his omnibus postremis. Nos de improbatis hic tantum agere decreuimus, omissa sacrosanctæ prophetiæ & mirabilium Dei inquisitione. Sed nec de improbis omnia dicemus, quæ nouimus, ne moueamus camarinam, sed pauca, quæ ad pœnam constituendam pertineant, aperiemus summatim, nec alia ratione, quam vt iudices breui elencho norint omnes impostorum blasphemas artes, neve quod speciem interdum religionis præferri alioqui tamen impium, impunitum relinquant. Artium autem harum aliquas Lilius Gregorius Giraldus [g], aliquas Vnerus [h], alias Bartholomæus Cocles [i], alias tradunt Rabini [k], & Paulus Israelita quoque [l], & Francisc. Venetus [m]. De vndecim speciebus meminit ius diuinationis [n]. Erant inter species vanitatis diuinationis huius quæ sequuntur.

λεκανομαντεία, *lecanomantia*, ex pelui & aqua immissa, vbi nequam consulebatur dæmon.

γαστρομαντεία, *gastromantia*, per quam non vocibus, sed figuris respondebatur.

κατοπτρομαντεία, *catoptromantia*, diuinatio ex speculis nitidissimis.

κρυσταλλομαντεία, *crystallomantia*, vaticinium ex polito crystallo.

δακτυλομαντεία, *dactylomantia*, per anulos ad certas constellationes fabricatos.

ὑδρομαντεία, *hydromantia*, ex anuli ictibus in Cyato aquæ factis: sed & aliam hydromantiam damnant iura [o], quæ fit per aquam, in quam aduocantur & consuluntur vmbræ dæmonum, & fiunt imaginum Indificationes.

ὀνυχομαντεία, *onychomantia*, ex vngue pueri impolluti.

κοσκινομαντεία, *coscinomantia*, diuinatio per cribrum.

ἀξινομαντεία, *axinomantia*, diuinatio per secures.

γαστειμαν-

a Plin. lib. 26. cap. 4.
b Cels. in prologo.
c vt in l. 1. de fassis C. ibi, si ... numeram ... Et in l. omnes de præscr. 30 vel 40. an. ibi omnes nocendi artes ... Et ... quicunque ... quæ. 5. ... & verborum ... Deum decipimus.
d l. si excepta, & l. nemo Aruspicum, & de malefic. C. in l. 4. & l. nulli magicis, eod.
e D. Aug. lib. de natu. Dæmo. in ca. igitur genus, 26. q. 4.
f Plato in Phædro.
g Girald. lib. de dijs seu Idolis gentium, syntag. 7. dum agit de Apolline
h Vnerus, lib. de præstig. Dæmon c. 1 & 12.
i Cocles, in anastasi physiogno.
k in commenta. ad precep. affirmati. 16 & 12.
l in d. precepto.
m Franc. Venet tom. 2. problema. sacræ script. proble. 275 276. 277. & 206.
n in ca. illud. 26. q. 2. & seq. & in ca. igitur, & can. seq. 26. q. 3.
o ca. nec mirum, 26. q. 5.

γαστριμαντία, Gastrimantia, per spiritũ pythonicum ex ventre respondentem.

κεφαλαιομαντεία, Cephaleomantia, per caput asini assatum super prunas.

κληρομαντία, Cleromantia, per sortes fortunę Prænestinas, de quibus & Valer. Maxim.[a]

Oniromantia, per insomnia diuinatio.

Botanomantia, ex herbis diuinatio.

Necromantia, per manes & defunctos elicitos, vt credebant.

Necyomantia, ex cadaueribus.

Sciomantia, ex vmbris.

Astragalomantia, ex iactu astragalorum.

Geomantia, ex proiectione punctorũ, & linearum.

Astronomia, per astrorum indicia: vnde genethliaci[b].

Physiognomia, ex facie inspecta.

Chiromantia, ex inspectione linearum manuum.

κοτταβομαντεία, quæ fiebat per æneam Phialam, plenam vino in minora pocula transfuso ab alto: vnde captabant amasij diuinationem, de qua Cæl. Rhodig.[c]

Pyromantia, cum ceræ pila, igne incensa. Erat iuxta Ismenum fluuium Thebarum Apollinis Ædes, vbi immolatis hostijs & impositis in ignem, sacerdotes vaticinabantur: de quo meminit Sophocles in Oedipo Tyranno 161. *ἐπ' Ἰσμηνοῦ τε μαντείας σποδῷ*, &c.

Spatalamantia, per os hirci recenter occisi.

6 *Splanchnoscopia*, † vel haruspicina, haruspicũ diuinatio, per extorum inspectionem: ab haruga seu Hostia, vel ab ara dempta litera H. diuinatio dicta. Prohibita nominatim[d]. Non ignoramus tamen probatam antiquis paganis, & Ciceronem[e] notasse, reipub. causa, communisq; religionis esse colendam.

7 ¶ † Erat & *οἰωνοσκοπία*, auspicium augurum, ex auibus sumptæ diuinationes: hæ dictæ Præpetes, si ex volatu colligerentur: si ex cantu & ore, Oscines, vt author Varro[f]. Quibus & accedebat ex pastu diuinatio, pullis gallinaceis ex cauea eductis. Cuius vanitatis apud Ethnicos Romanos erant collegia, nempe augurum: neque quicquam publice aut priuatim fiebat, magnum aut paruum, inconsultis auguribus, vt ait Dio Cassius[g], & Valer. Maxim.[h] Eratq; lex 12. tabul. [*Omnium magistratuum auspicium iudiciumque esto.*] Extant & plura exempla de omnibus, & de augurijs apud Valer. Maximum[i], & de inuentione eorum tractat Polydo. Vergil.[k] Et Plinius[l] Romę augurum collegium maxime solemne tradit.

8 ¶ † Erat adeo frequens auguriorum captatio, vt principia ipsa rerum auspicia dicta sint[m], apud probos linguæ latinæ authores. Sed & auguria non tantum ex auium garritu, insessu, saltu, vel volatu, verum etiam ex ouis capiebantur, vt ait Plinius[n], & ex piscibus apud eundem[o], ex muribus, & vulpe[p], & alijs.

9 ¶ † Arioli quibusdam dicuntur & harioli quasi farioli, à fando vel ore prædicendo, *χρησμολόγοι* alij dicunt vates, diuinationem ore promentes *μάντεις*. Sustulit ariolos Samuel de terra[q], & prohibuit Deus[r] ab ariolis quicquam sciscitari. D. Augustinus[s] ariolos putat dictos, quod circa aras idolorum nefarias preces emitterent, & funesta sacrificia exercentes responsa acciperent dæmonum. Vlpianus fanaticos dixisse videtur, qui aliqua profantur, caput iactantes, circa fana bacchantes, & quasi dementes, responsa dantes[t]. Fanaticus à fano seu templo, quod fando dedicatur: vel à fando. Et qui prædiuinando soleot fari, fatidici dicti: vt & vaticinari, inquit Varro[v], quod vesana mente faciunt, Græcis

10 *ἐνθουσιαστικοί, νυμφόληπτοι*. ¶ † Ad hanc speciem diuinationis refero alias plures, quas comminiscebantur edi per Bacchidas furentes, ex Tripode, ex antro Triphonij, ex quercu Dodonea, & columbis eius vel tympano: ex aquis Castaliæ, fonte Colophonio, lebete Thesprotio, & alijs, quorum dæmonica oracula aduentu domini nostri Iesu Christi obmutuerunt, superatis illorum administris dæmonibus. Sicque siluit Apollo Colophonius, Delius, Pythius, Clarus Didimæus, Amphiaraus, Amphilochus, & Hammonis oraculum, vt scri-

11 bit Theodoritus[x], & Plutarchus[y]. ¶ † Vmbilicomantia, ex vmbilico apud Cochitem diuinatio.

12 ¶ † Est & apud eundem expilatio gallinarum, ge-

13 nus diuinandi. ¶ † Meminit commentarius Euripidis[z] fuisse rationem quoque diuinandi priscis ex cauda victimæ: si enim repanda & incuruata fuisset in igne, difficultas, & effectus belli periculosus: si protensa & deorsum vergens, clades & calamitas: si in sublime, victoria protenderetur, eius verba, *τὴν οὐρὰν τοῦ ἱερείου* [illegible]

14 *[illegible]*. ¶ † Ritus etiam fuit Aruspicibus in sacris, vesicam obturatam lana victimarum, vinctamq; igni inijcere, & ex crepitu vel iaculatione vrinæ cum rumperetur, coniectare, diuinareve. Sicut & idem enarrator Euripidis notat[a] *καὶ κύστιν*, inquit, [illegible]

15 [illegible]. Alios † modos Iuuenalis prodidit[b]:

> *Spondet amatorem tenerum vel diuitis orbi*
> *Testamentum ingens, calidæ pulmone columbæ*
> *Tractato Armenius vel Commagenus haruspex.*
> *Pectora pullorum rimatur, & exta catelli,*
> *Interdum & pueri, facit quod deferat ipse,* &c.

Sed hæc omnia prorsus, vt ridicula & simul im-

16 pia reijcit Christianus, vt prohibita. ¶ † Prohibetur & species magiæ, Hebræis dicta, קסם kasam, id est, *præsagium* futurorum[c]. Sicut & נחש nahas,

17 nobis *augurium*[d]. ¶ † Alia diuinandi successus rerum formula, Idololatrię describitur ab Ezechiele[e], dum dicitur, quod rex Babylonis stetit in biuio in capite duarum viarum, diuinationem quærens, commiscens sagittas, interrogans idola, &

18 exta consulens. ¶ † Mentio fit de sortilegis in iure[f], qui sub nomine fictæ religionis, per quasdam, quas sortes apostolorum vel sanctorum vocant, diuinationis scientiam profitentur: aut quarumcunq; scripturarum inspectione futura promittunt, quibus inest tacitum pactum & symbo-

19 lum dæmoniacum[g]. ¶ † Ideo & censura huic vanitati erroris apertioris librorum adhibita[h]. Vocat Cocles *literamantiam*. Atque Christianis sortes vetitæ Virgilianæ, id est, quæ ex apertura voluminis Virgilij captari solitæ erant, quibus vtebatur Adrianus, vt author Ælius Spartianus[i]. Quem quidam eadem animi leuitate cum impietate sequuti sunt, arbitrati aliquid in poetis diuinitatis latere, cum ab illis illud magnificum accepissent, quod iactitat Ouidius[k]:

> *Est Deus in nobis, agitante calescimus illo:*
> *Impetus hic sacræ semina mentis habet.*

Et rursum[l]:

20

> *Est † Deus in nobis, sunt & commercia cœli,*
> *Sedibus Æthereis spiritus ille venit.*

Sic scribit Trebellius Pollio[m], Claudianum Cæsarem sortes multas ex carminibus legisse. Tales & fuerunt olim sortes Musęi, quarum edisserator fuit

a Valer. Max. lib. 1. c. 4.
b ... Hiud. 26. q. 2.
c Cel. Rhodi. lib. 13. c. 1.
d in l. 2. de paga. C. & in l. nullus. C. de malefic. & mathemat.
e Cic. 3. de diuinat.
f Varro, 5. de ling. Lat.
g Dio Cass. li. 37.
h Valer. Max. lib. 2. c. 1.
i idem, lib. 1. c. 4. & 5.
k Polyd. Ver. lib. 1 de inuento. rer. c. 22. 23. 24.
l Plin. lib. 7. c. 60. & lib. 8. ca. 28.
m vt in l. fin. de interd. C. & alibi.
n Plin. lib. 10. c. 55.
o lib. 9. ca. 26.
p lib. 8. ca. 28.
q 1 Reg. 28.
r Leuit. 19.
s D. Augusti. lib. de nat. Dæmo. & can. igitur, 26. q. 1.
t in l. 1. § pen. de ædil. edict. lib. 21. P. tit. 1.
v Varro, 5 de ling. Lat.
x Theod. lib. 10. de cura. Græc. affect.
y Plut. lib. de cessat. oracul.
z Euripid. in Phœnissis.
a idem, in Phœnissis.
b Iuuena. satyr. 6.
c Deutero. 18. & Hierem. ...
d ... c. 18. & 2 Paralip. c. ...
e cap. 21.
f in c. 1. de sortileg.
g vt probat c. illud, 26. q. ...
h c. 1 de sortileg.
i Spart. in Ælio Adriano.
k Ouid.
l Ouid. 3 de Ponto.
m Treb. Pol. in Claudiano.

fuit Atheniensis Onomacritus, Athenis eiectus ab Hipparcho Pisistrati filio quod per Lasum Hermionis deprehensus fuisset inter Musæi sortes hanc quoq; inseruisse: fore vt insulæ Lemno adiacentes, mari submergerentur, vt author Herodotus[a]. 21 ¶ † Transtulerunt hanc sortium vanitatem quidam ad sacra biblia, vt ex iis quæ in illis occurrerent notionem susciperent: quem motem improbat quoque D. Augustinus[b], his verbis: [*Hi qui de paginis euangelicis sortes legunt, etsi optandum est, vt id potius faciant, quam ad dæmonia consulenda concurrant: tamen ista mihi displicet consuetudo, ad negotia secularia, & ad vitæ huius vanitatem, diuina oracula velle conuertere*[c].] Scribit Paulus Æmilius[d], tempore Innocentij IIII. Imperatorem Tartarorum seu Scytharũ, cum statuisset ex ieiuno & sterili solo suo, in Hungariam & proximas nationes irrumpere, cunctaretur tamẽ quod suspicaretur sibi cum validissimis ducibus, & fortissimis gentibus rem fore, quæ sua egregie tutarentur, sortes consuluisse: dataq; ei dictio fertur, ne dubitaret fines egredi: quare inde egressus cum sociis, subegit Parthos, Chorasanios, Syros, Hierosolymos, & alias nationes. 22 ¶ † Vtebantur & sortibus Delphici sacerdotes, si credamus Horatio[e], dum ait,

Et diuina futuri
Sortilegis non discrepuit sententia Delphis.

23 ¶ † Narrat Plutarchus[f] sortilegas plures fuisse apud Germanos, quæ & Germanorum perturbabant exercitum per sua vaticinia, quæ per fluuiorum cursus, vorticum strepitumq; coniectantes, futura prædicebant: nec eos ante prælium committere sinebant, quã noua fulsisset Luna. 24 ¶ † Erat aliud diuinationum vel superstitionum genus, p omnia quæ è multis rebus capiebantur: veluti ex sternutatione, corrosione soricum, offensione pedum ad limina, ex singultu, saltu seu pulsatione venarum, occursu hominum, vel ferarum, & ex aliis vanissimis prohibitis[g]. Obseruabantur & ideo calẽdæ Ianuar. boni fati augurio dies Ægyptiaci, dies alij, horæ, momenta constitutionis cœli, & situs stellarum in agendis operibus, quę tamen ex animi electione, non ex elementorum imperio sequuntur: ideo & hæc improbata merito[h] ob superstitionem. Non tamen omnis electio dierũ & temporum, quæ naturalem habent causam, in satione, aratione, vel fructuum collectione, & in similibus naturalibus, de quibus Aratus in Phænomenis, & alij, reiicienda. Sunt enim obseruationes istæ naturales vtiles in multis, quia temere cœlestia facta non sunt, aut perperam: sed elemẽtata ad illa vt superiora respiciunt, illisq; reguntur. Et proinde recte obseruantur in re rustica, nauigatione, medicina, & similibus.

a Herod. lib. 7. in Poly.
b D. Augustin. in Inquisition. ad Ianuarium.
c Referuntur & hæc in c. his qui, 26 q. 5.
d Æmil. lib. 7. hist. Fran. in D. Ludou.
e Horat. de arte.
f Plut. in vita Iulij Cæsaris.
g c. Illud qd est 26 q. 2.
h c. nõ licet, & c. si quis, & c. ad [illegible], & c. pen. 26 q. 7.

quæ Prædictiones vetitæ non sunt. Caput 4.

1 *Prænotiones quæ non sunt prohibitæ.*
2 *de Dierum & Temporum obseruatione vbi tractatum sit.*

1 PRænotiones † quædam sunt, quæ pendent ex causis præcedentibus à natura: Quamobrem illæ, si sine superstitione doceantur, non erunt vetitæ, sed laudabiles. Neque improbat Deus Dominus, imo exprobrat Phariseis, quod futuras diei tempestates ex facie cœli prænoscerent, non voluntate Dei. [*Hypocritæ faciem cœli & terræ nostis probare: hoc autem tempus quomodo non probatis*[i].] Sic ex cometis, pareliis, iride, aliisq; cœli meteoris & impressionibus, & astrorum, siderumque, animalium obseruationibus, & agricolæ, & nautæ, & astrologi futuras aeris mutationes & quę ex illis sequuntur, nõ improbe presagiunt, vt docuimus in astrologicis & de nauigatione libris in Syntaxib. & in lib. 4. 2 † Prælu. optimi Iurisc. ea quæ ad obseruationem dierum & temporum sancte referuntur, & vtiliter pertractauimus, vt opus non sit, crambem recoquere.

i Luca 12. in fi.

quæ Sortes, & quando non sint prohibitæ. Cap. 5.

1 *Sortium vsus quomodo adiaphorus.*
Sorte quæ res dirimantur in iure ciuili licite, eod. & nu. 2. 3. 4. 5. & seq.
2 *Familiæ erciscundæ iudicium sortes admittit.*
3 *Electio sorte dirimenda in optione plurium.*
4 *Documenta hereditaria apud quem esse debeant.*
5 *Homicidæ Iulij Cæsaris remunerandi.*
6 *Iudicium capitale per sortes. & 7.*
8 *Iudicia facta per sortes in lege diuina.*
9 *Sortium & vrnæ antiquorum iudicia gentilium.*
10 *Sortitio & delectus Senatorum Augusti.*
11 *Equus centum miliaria in vno die faciens sorte datus.*
12 *Sortitione delecti ad pœnam milites, & sacerdotes idolorum.*
13 *Sorte magistratus Veneti electi.*
14 *Sortiti iudices qui, & subsortiti.*
15 *Sortes cuiuscunque generis interdictæ Christianis, & quando permissæ.*

1 VIdetur † sortium vsus quodammodo inter adiaphora constitui, vt & modus & finis, ratione cuius sortes mittuntur, distinctionem facere videantur. Nam si sine superstitione iaciantur, & pro dirimendis dubiis rerum eiusdem priuilegij & fauoris concurrentibus, interdum in iure permissæ videntur. 2 ¶ † Veluti in tribus iudiciis, communi diuidondo, familiæ erciscundæ, finium regundorum: in quibus vtriusque litigatoris par causa est, & is qui prius egerit, actor vel petitor dicitur[k]. Si tamen ambo litigantium ad iudicem simul prouocauerint, sorte iudicium dirimendum est, quis eorum partes actoris sustinebit[l]. 3 ¶ † Pari modo, si optio legato relicta fuerat serum plurium legatario, qui ante optionem pluribus hæredibus relictis decesserit, iique conuenire non possint in re eligenda sorte electio & optio vni ex illis adiudicatur[m]. 4 ¶ † Quando etiam hæredes æquis partibus instituti, non possunt inter se conuenire apud quem illorum remaneant cautiones hæreditariæ, quas vulgus dicit documenta hæreditatis, sortiri ea de re eos oportere placuit, vel ex consensu & suffragio eligere amicum, apud quem deponantur[n]. 5 ¶ † Narrat Appianus[o] post mortẽ Iulij Cæsaris, cum essent discrepantes sentẽtię in senatu de remunerãdis interfectorib. sortes tradẽdas postulatum fuisse. 6 ¶ † Scribit & in commentariis belli Gallici Cæsar[p], M. Valerium captum ab Ariouisto, sortiũ beneficio liberatum, eo quod se præsente ter fuerit consul-

k l. in tribus, [illegible] in P. l. 3. § 6. comm. diuid. l. inter cohæredes. 9. qui famil. her. fa[illegible] erc[illegible] in P. l. iud. cõ. fin. reg.
l l. si cum am[illegible] eod. in P.
m l. 2 duobus, C. comm. de le[illegible] § optionis, de leg. 2p. Iusti.
n l. si quæ sunt cautiones, famil. ercisc. in P.
o Appian. 2. de bell. ciuil.
p Cæsar, lib. 1.

a Suidas in eo verbo.

1 Engastrymitis,† vt Suidas ait [a], Ventriloquus dæmon est, quem quidam *Pythonem* dicunt. Sophocles *Sternomantum* vocat, quasi vatem præcordialem dicas. Plato Eurycle*m*, ab Eurycle tali vate. Philochorus etiam [b], mulieres tradit Engastrymitas, quæ manes euocauerint: qualis illa, qua vsus est Saul [c]. Vocatur 2 & ventriloqua in gestis Apostolorum [d]. ¶† Erant magicæ variæ superstitiones, quibus diuinabant, vel remedia se præstare magi dicebant, quas videre 3 to apud Plinium, lib. 28. c. 4. & 2. & 3. ¶† Sunt apud Scythas diuinantes per virgas, quas vocant *Enarees*, vt author Herodotus [e]. *Goetia* [f] seu γοητεία, quæ manes inuocatione elicit, dicta à lamentis & fletibus, qui ad sepulchra fiunt: qui hac vtuntur, Psychagoges etiam Græcis dicti. Talis in sacra pagina Pythonissa [g]. Gotthice hæc saga, *Alruna*, vel *Alsruna* dicta: qualis ea, quæ Marcomiro filio Antenoris regi Francorum euocauit manes, & elicuit 4 responsa futuri imperij [h]. ¶ † Ioannes Magnus Gothus [i], Aldelrunas appellatas Gothicè mulieres, magas dicit: quod Gothicè runa, ars sit, & aliquando magia. Et inde lapides complures in Gothia, characteribus Gothicis inscriptos, 5 hodie quoque vocari *Kunasten*. ¶ † Inter species diuinationis & illa annumeranda est, quæ si vera est physica, & non improbanda erit, quam ex Draconis epate vel corde comestis, procedere dicunt. Authorque est Philostratus [k], in Paraca ciuitate Indorum, homines ex eo animalium concentus admurmurationesq; intelligere. Quemadmodum & auium garritus intellexisse Apollo- 6 nium Thyanæum asserit Philostratus. ¶ † Diuinabant per furorem illi, qui quodam numine se afflari dicebant, qui ἔνθεοι & θεοφόρητοι, quod non sua sponte, sed diuino numine ferantur. Vocat fanaticos Iurisconsultus, qui caput iactantes quędam profantur [l]: qualis Cumæa Sybilla describitur a Virgilio [m],

Cui talia fanti
Ante fores subita, non vultus, non color vnus,
Non compta mansere comæ: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, maiorq; videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Iam propiore Dei, &c.

Paulus Ægineta [n] sic de iis scribit, τινὲς δὲ δοκοῦσιν ὑπὸ κρειττόνων μειζόνων ἐμπνεῖσθαι δυνάμεων, καὶ μελλόντων προλέγειν, καθάπερ ἐνθεάζοντες ὡς ἐνθουσιαστικοὺς ἰδίως ὀνομάζουσιν, id est, *Sunt qui videantur à maioribus potentijs regi, & futura prædicere, instar eorum qui nomine afflati dicuntur, quos proprio nomine Enthеasticos*, id est, fanaticos, *appellant.*] Interpres Callimachi [o], hunc afflatum diuinatorem dixit θεοφορούμενον. θεοφορούμενος, inquit, λέγεται ἐπὶ τῶν μαντευομένων τὰ θεῖα, καὶ ὑποδεχομένων καὶ ἀποδημούντων καὶ ὅταν μὲν ἐνδημῶσι τὰς μαντείας ἀληθεῖς εἶναι, ὅταν δὲ ἀποδημῶσι, ψευδεῖς, id est, *Theiasmus seu afflatus ille, dicitur de prædicentibus & referentibus diuina, & accedere & recedere. Quando autem aduenit, vera sunt oracula: quando recedit, falsa.*] Plato de his quoq; sic ait [p], [*Quæ in Delphis futura prædicit vates, & quæ in Dodona sacerdotes, furentes quidem multa ac magna commoda priuatim & publicè Græcis hominibus attulerunt: sane vero dum sunt, exigua aut nulla.*] Et postea, hanc artem, qua futurum discernitur, μανικὴν, id est, furorẽ antiquos nominasse: quam iuniores imperite nimiũ 7 adiecta litera T. μαντικὴν, dixerũt. ¶† Narrat Liuius [q] displicuisse tandẽ Bacchanalia senatui Romano ob nefaria illorum scelera, & senatusconsulto ab Italia expulsa. Quod & scribit D. Augustinus [r].

b Philoch. lib. 2. diuinat.
c 1. Reg. c. 28.
d Act. c. 16.
e Herod. lib. 4.
f Suid. in verb. γοητεία.
g 1. Reg. 28.
h de qua Ioã. Tritem. lib. 1. breuiarij histo. Franco.
i Ioã. Magnus Gothus, lib. 6. hist. Gothi. ca. 34.
k Philostr. lib. 3. de vita Apol.
l l. 1. §. exẽpli. de ædili. edi. P.
m Virg. 6. Æneid.
n Paul. Ægin. lib. 3. de mania & melanchol.
o Interp. Graecus Calli[machi in] hymnum ad Apollinem.
p Plat. in Phædro, seu de Pulchro.
q Liui. lib. 39.
r D. Augu. lib. 6. de ciuitate Dei, c. 9.

de generali diuinationis Prohibitione. Cap. 7.

1. *Futura inquirere cur miserum.*
2. *Magi Ægyptij impostura in vsurpando in Iudæos principatu.*
3. *Diuinatio seu prædictio futurorum incerta est, vel misera, vel nihil prodest, eod.*
4. *Diuinationem profitentium curiosa mendicitas, & finis pessimus.*
5. *Futurorum indagatio & diuinatio ad Dei iniuriã vertitur.*
6. *Purgatio per ferrum candens & aquam bullientem improbata.*
7. *Diuini, & qui eos consulunt idololatra.*
8. *Diuini, impostores seu mendaces.*
9. *Oracula diuinorum & idolorum quare ambigue prolata.*

1 Docet † in primis, curiosam hanc præsciendi vanitatem, impiã & maleficam, & perniciosam esse consultori: quod sæpe inutile est scire quid futurum sit, & miserum sit nihil proficientem angi, vt ait Cicero [s]. Quandoquidem si certo futurũ sit, vitari non potest: vel si certo non sit futurum, miserrimum est vexari ea re quã dubium est, num aduẽtura sit. Quin & si malum impendeat, illud & tristissimum, ante tempus, ante malum aduenturum, miserum esse, & duplici affici malo, nempe venturo & timore venturi, qui grauior & nocentior est, vtpote diuturnior ipso malo, quod forsan modico trãsit momẽto. Quod si de bono futuro diuinationem quis velit forte capere, indeque spem cœperit, non minor est deceptio & malum, & quod spes sint vigilantium somnia: & quod fieri possit, vel ambitione, vel segnitia, vt necessaria & vtiliora præsentia contemnantur, quorum occasio calua sit, in fronte capillata. Abducit itaque merito ab his Horatius Thaliarchum [t],

Quid sit futurum cras, fuge quærere: &
Quem sors dierum cumque dabit, lucro
Appone.

Et rursum idem [u] ad Leuconoën,

Tu ne quæsieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi
Finem dij dederint, Leuconoe: nec Babylonios
Tentaris numeros, &c.

Et dicebat Cicero [x], quod nec homines probi hoc faciũt, vt amicis impendentes calamitates prædicẽt, quasi illi nullo modo effugere possint. ¶† Sed 2 & decipi imposturis horum vulgus, & ad mala impelli, exempla plura docent, quale apud Iosephum [y], in Ægyptio mago pseudopropheta, qui apud Iudæos prophetæ nomen sibi arrogans, triginta fere millia hominum congregauit, quos vana seductione deceperat, & circunducens eos de solitudine in mõtem, qui vocatur oliuarum, inde ad Hierosolymam nitebatur ascẽdere, & repulso Romanorum præsidio in populares exercere dominationem. Quem armis repressit & vicit Felix præses Iudææ. Prædixerat enim, sed falso Ægyptius suis, iussu suo muros Hierosolymæ casuros. 3 ¶† Atq; si verum est quod ait Chrysippus [z], Athenodorus usque & Possidonius [a], diuinationem oẽm subsistere, aut etiam esse prouidentiam: dignum certe cachinno, quod homunculus illam solicitet, veluti putans fatum seriemque rerum naturæ connexam se posse flectere, vel auertere. Vel si, vt Panætius apud Diog. Laërtium [b], verum est, eam

s Cicero, 1. de natu. Deor.
t Hora. 9. ode, lib. carm.
u Idem, eo. li. ode 11.
x Cic. 2. de diuinat.
y Ioseph. li. 2. de bello Iudai. c. 12. & libr. 20. antiqu. c. 12. ex versio. Geleni.
z Chrys. 2. de diuinatio.
a Possid. in 12. de rebus natura[libus] & in 5. de diuinatio.
b Laert. lib. 7. in Zeno.

non subsistere, quorsum huic fidem adhiberi dicemus? Quare & improbat Cicero eandem [a], in qua temeritas, casus, nec ratio, nec consilium valet, vt inuentam fallaciis aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. ¶ † Neque enim istis sortilegis prosaicis, quisquam vel diuini numinis purum cultum, nõ zelum reipub. non sanctum spiritũ dictare effata annotabit: sed vel stolidam sciendi curiositatem, vel ditandi studium, vel fallendi animum. Quo fit, vt nunquam diuinatio in bonam partem accipiatur, sed pro damnata arte, vt eorum qui videbantur sibi prophetæ accipiendo pecuniam, prophetia facta est diuinatio [b]. Sic homines cum maxime egent, scire se multa mentiuntur, cuncta tentant & moliuntur, hæcq; & alia pleraq; vt ait Hippocrates, dum de diuinatione loquitur [c]. Similes miseris chimistis, qui dũ aliis se multiplicandi vt dicũt, aut augendi auri argentiue artem eximie tenere iactant, pannosi & mendici degunt. Ex aliorum cæca credulitate imposturis inopiam releuantes propriam, & in summam alienã vertentes. ¶ † Oppugnat & potestatẽ diuinam futurorum indagatio, si ea mente quis scrutetur, vt indubitata ea existimet & certa, tanquã quæ aliter contingere nequeãt. Sic enim pessimi ires breui cultus diuinus & Dei obsequium, satis omnia concedendo ineuitabilibus.

Chaldæis sed maior erit fiducia. Quicquid
Dixerit Astrologus, credent à fonte relatum
Hammonis, quoniam Delphis oracula cessant,
Et genus humanum damnat caligo futuri.

Vt ait Iuuenalis [d].

6 ¶ † Sed & aliunde temere nimium, quæ Deus nobis voluit esse abscondita, scire desiderat, vt ait Virgilius [e],

Nescia mens hominum fati, sortisq; futuræ.

Nec nostrum est scire tempora & momenta, quæ Deus posuit in sua potestate [f]. Solus Deus occultorum cognitor & iudex [g]. Qua ratione candentis ferri, & aquæ feruentis probatio, & purgatio vulgaris, dãnata est inter Christianos [h]: quia nec tentandus Deus est [i]. Committunt & crimẽ lęsę diuinæ maiestatis, qui hanc prædicendi aliunde quam per causas à Deo dispositas, sua voluntate vsurpãt authoritatem. [*Dicite enim, quæ ventura nobis sunt*, inquit Esaias [k], *& sciemus, quia dij estis.*] ¶ † Sed & illud 7 grauius & damnabilius est, quod plerumq; diuini isti commercio & opera dæmonum vtuntur, cultumq; ideo eis exhibent: & damnabilis per se superstitio, in impiam transit idololatriam, dum is fit potius creaturæ, quam creatori, dumque Dei munus dæmoni tribuitur [l]. ¶ † Impostoræ dein8 ceps, quibus mendacia sua isti diuini fucant & instruunt, & veritatis neruos eludunt, vt suæ scientiæ & diuinitatis, quam volunt videri sibi inesse, opinionem tueantur, improbandas merito eorũ artes & earum authores satis superq; admonent: vt vere dixerit nuncius apud Euripidem [m],

ὁρῶ τά, ὦ ναξ, ἀλλὰ τὰ μαντέων
ὡς ἐστὶ φαῦλ' ἰδεῖν, καὶ ψευδῶν πλέα, &c. id est,
Fient ista. ô rex: Ceterum nunc plane intelligo
Quam vani vates, quamq; pleni mendacij.

Et rursum de Iphigenia [n],

τίς δ' μάντις ἐστ' ἀνὴρ
ὃς ὀλίγ' ἀληθῆ, πολλὰ δὲ ψευδῆ λέγει,
τυχὼν· ὅταν δὲ μὴ τύχῃ διοίχεται. id est,
Quid est vates? is qui pauca quidem vera,
Multa autem falsa dicit: si nimium arte aliqua elabitur.

Dum enim dæmonis auxilio innituntur, fieri non potest vt mendaces non sint: quia is est pater mẽdacij [o]. Est & spiritus mẽdax, qui istos diuinos ob9 sidet [p]. ¶ † Quo fit, vt illorum responsa, & quæ dicta sunt oracula, cum fraude & dolose ambigua fuerint in quamuis affirmationis & negationis partem inclinantia. Vt & Oenomaus apud Græcos, tam philosophia quam eloquẽtia nobilis, delusus oraculo Apollinis Delphici, fallacia oracula curiose collegit & refutauit: quorum quędam refert ex eodem Eusebius [q]. Improbauit & has diuinandi superstitiosas obseruationes Cicero [r]. [*Hæc habui*, inquit, *quæ de diuinatione dicerem: nunc illa testabor non me sortilegos, nec eos qui quæstus causa ariolantur, ne psychomantium quidem, quibus Appius amicus tuus vti solebat, agnoscere.*]

a Cic. 2. de diuinat.
b ca. nõquam diuinatio, 1. q. 1.
c Hippoc. lib. de sacro morbo.
d Iuuenal. Satyr. 6.
e Virgil. 10. Æneid.
f Actuum. 1.
g c. erubescãt, 32 dist.
h in c. consuluisti, 2. q. 5.
i in c. fin. de purg. vulg. c. 1. & 3. & c. ex tuarũ, de purg. cano.
k Esa. c. 41.
l c. contra idolorum, 26 q. 5. c. sed & illud, 26 q. 2.
m Eurip. in Helena, act. 4. ver. 156.
n Idem actu 4. vers. 15...
o D. Ioan. Euang. c. 8. & Ep. 1. c.
p 3. Reg. 22.
q Euseb. lib. 5. de præparat. euang. c. 1.
r Cic. 2. de diuinat.

Cur aliquando Diuini & Sortilegi verum proferant. Cap. 8.

1 *Sortilegorum seu diuinantium techna & fraudes. Et quare illis non credendum, etsi verum dicant, 2. & sequen.*
2 *Oracula dubia & cerea.*
3 *Idola lignea quare locuta.*
4 *Diuinationes interdum permittit Deus veras, vt tentet suos.*
5 *Veritas non est petenda à diuinis vel dæmonibus quare.*
6 *Dæmones quare plurima norunt.*
7 *Dæmones furantur quæ Deus reuelat prophetis, & sibi vsurpant.*
8 *Dæmonis dicta & facta, & bona & mala suspecta nobis esse debent.*
9 *Fascinatio dæmonum perstringit aciem oculorum.*

1 Neq; † quod aliquando diuini vera proferãt oracula, scientia ideo illorum probanda venit. Siquidẽ multæ sunt artes inescandi homines, quæ oculis latent, & detectæ prorsus vel pœna dignę sunt, vel admirationẽ adimitrunt. ¶ † Idcirco 2 detegã pręcipuas sortilegorũ fraudes & insigniores, quarum prior in oraculis idolorum frequens fuit, vt ambigua respõderent, cerea, & in varia flexibilia: altera, quod cõiecturas rerum, personarũ, & factorum curiose obseruarent, & rumores per delatores, vt olim Cęsares, vndecunq; colligerẽt. Ex quibus sacerdotes & sacrificuli idolorum astute effata componebant: vt abierit in prouerbium, *μάντις δ' ἄριστος, ὅστις εἰκάζει καλῶς, bonus vates qui bene coniectat*: vt scribit Grego. Magnus [s], & Nicephor. Calist [t]. ¶ † Adiiciebant fraudibus, subtili ingenio 3 etiam speciem diuinitatis, dum lignea, fictilia, vel metallica idola proloqui fingebant: quę tamẽ per abditos meatus & cuniculos secrete adibant, illisq; vocem dabant. Sicut detectum est, cum dirutum fuit Serapidis Alexandriæ templum, in quo reperta sunt simulachra omnia siue lignea, siue ærea, caua, ita elaborata vt caua pars & terga templorũ parietibus adaptarentur, occultis quibusdã meatibus, in templo relictis, quibus cõiuncta alia quędam caua arcana adyta, per quę simulachrorũ caua subirent, & inde ea quæ eis visa fuissent respõsa darẽt, vt narrat Nicephorus [u]. Simile quippiam apud Danielẽ [x], de Belo idolo & eius sacer4 dotibus narratur. ¶ † Dehinc permittit Deus, ea quæ isti pseudomantes dicunt euenire, vt tentet suos palam, vtque fiat vtrum diligant eum, an non ex 5 toto corde, & ex tota anima [y]. † Verũ quidẽ quod est,

s Greg. Magn. in expos. 1. in la...
t Niceph. Cal. lib. 10. c. 18.
u Idem lib. 10. c. 26.
x Daniel c. 14.
y Deutero. 13.

est, per se, amplectendum est: sed nõ omne, quod dicitor ab hominibus, quorum natura est vt sint mendaces [a], perpetuo recipiendum vt verum tale est, etsi verum esse possit, quia dubium est num tale: & quia peccatur in modo inquirendi verum, & ab iis etiam à quibus non solet haberi, & per media quæ Deo displicent, nefas est verum petere. Et norunt quidem dæmones quæ vera sunt, & facta, aliquando & aliqua futura, nec ea scire malum est: verum ab illis scientiam exquirere, hos consulere, non solum temerarium, impium, sed & vltra indignatione Dei & damnatione æterna dignum. Dominum enim Deum solum adorare debemus, vt Deum: dæmonẽ, vt hostem, & æternæ caliginis principem, malorum omnium fomi-6 tem, abominari [b]. ¶ † Quomodo aũt vera enunrient, & multa possint mirabilia dæmones, paucis D. Augustinus explicat [c], cuius verba referuntur à Gratiano [d]: quia sensu & acumine ingenij polleãt, & celeritate motus alibi gesta, antequam nobis sint nota propter locorum longam intercapedinẽ, cognita habent, & ita prænunciant. Experientiaque rerum propter diuturnitatem temporis ex quo sunt, prævalent. Prænunciant quoq; quę ipsi facturi sunt, potestate à Deo accepta: quæve per-7 suadere facturis sese posse arbitrantur. ¶ † Interdum futura pendentia ex naturalibus signis arte prædicunt. D. Basilius [e] constanter quoque tuetur, dæmones admirabilia docuisse Ethnicos, quę expiscati & furati essent à prophetis Dei: additq;, κλέπτης γὰρ ὁ διάβολος, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐκφημίζων πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ ὑποφήτας, id est, *Fur namque est Diabolus, & nostra nuncians per suos hypophetas*, id est, per suos vates, *aliunde accipientes*.] Coguntur & sæpe Deum dæmones consulti ab improbis, in consulentium perniciem & pœnam atque confusionem vera dicere, vt in exemplo videre possumus Balaami [f], 8 Saulis & Pythonissæ [g]. ¶ † Itaque nec probi Christiani, etiam vera & bona & sancta, à tali impostore pythonico audire volũt: exemplo Domini nostri Iesu Christi, qui dæmonia confitentia publice eius diuinitatem silere iussit, nec sinebat ea loqui [h]. Etenim inimici etiam oscula, & verba vera & benigna, semper dolosa putanda sunt, & proditoria, si cautum nobis esse velimus. Nec potest veritas per os immundum & abominandum prolata, sine aliqua spurcitia & pollutione prodire: nõ secus quam aqua limpida, fæces & terrũ odorem cõtrahit, si per canales alueosq; immundos & fœtidos fluat. Et ventriloquam vera dicentẽ D. Pau-9 lus iussit silere [i]. ¶ † Possunt etiam dæmones oculos hominũ perstringere, & mentem turbare, vt quæ non sint esse persuadeant, & falsa obumbrẽt, Sicque inuit Horatius [k],

Ille per extentum funem mihi posse videtur
Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet.
Vt magus, & modo me Thebis, modo ponit Athenis.

a Blaus. c. 9.
b Mat. 4. Luc. 4.
c D. Augu. lib. de natu. dæmo.
d in c. sciendũ, & c. fi. 26. q. 4.
e D. Basil. in sec. in illa verba, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.
f Numer. c. 22. 23. 24.
g 1. Reg. c. 28.
h Mat. 8. Luc. 8. Mar. 5.
i Act. 16.
k Horat. lib. 2. epist. epist. 1 ad Augustum.

de Artibus magicis mirabilium & scelerum effectricibus. Caput 9.

1 *Magia mirabilium & scelerum effectrix num sit. Et an lamia & sortiaria sint, 2. 3. & seq.*
3 *Maleficiatus quomodo dignoscatur à frigido natura. Et num separari ideo debeat ab vxore, & 4.*
5 *Maleficiati ne coire possint, 6. & 7.*
8 *Thesauri malis artibus deteguntur.*
9 *Maleficia num maleficiis dissoluantur.*
10 *Excantationes quadam.*
11 *Balaam magus. Incantationes nocent rebus & animalibus. Et 12.*
12 *Magos & magas de terra tolli iussit Deus.*

1 HActenus † de diuinatrice magia dictum sit, nunc de alia, per quam fieri tot mirabilia creditur, quæ insigni nomine sortilegij & maleficij vocatur vulgo, dicamus: & inquiramus, num possit hæc ope dæmonũ aliquid contra salutem hominũ & rerum naturã amoliri: nũ pudicos animos ad libidinẽ deflectere, mouere vel sistere grandines, imbres, tempestates, ventos, & his similia. Quæ ideo digna tractatione arbitror, vt intelligant iudices, qui gladium imperij habẽt, quantam pestem foueãt in republica, dum in sortiarias & lamias & maleficas non animaduertunt: existimantes eas tantum mentis alienatione ludi-2 ficari, neque quippiam re ipsa exequi. ¶ † Proinde sententia, quæ affirmat hæc ab istis vere posse perfici, primum probanda est ex l. 4. de malef. & mathe. C. addo Constantinum [l]. [*Multi*, inquit, *Magicis artibus elementa turbare, vitam insontium labefactare* 3 *non dubitant, & inimicos ventilare*.] † Secũdo, iura põtificia tradunt [m], per sortiarias maleficasque artes impediri posse ad tempus & in perpetuum generandi vim & concubitum, permittente Deo, & operante dæmone. Et quod mirabilius est, maleficium hoc cum certis, nõ cum omnibus operatur: nempe singularis excantatur, ne cum aliqua possit concumbere, cum aliis possit. Qua ratione maleficium, ab impotẽtia naturali coeundi secernitur [n]. Dehinc vt possit hoc maleficium ab autho-4 re tolli, vel alia palinodia. ¶ † Et ideo maleficium illud non separat matrimonium ante initum, ex sententia omnium fere interpretum [o]: contra, si fascinatio præcedat matrimonium. Et ita hodie seruari tradit Aufrerius [p], ea tamen lege, vt si qua maleficiatum inueniat virum, quem ante talem esse ignorauerit, triẽnium excurrere pati debeat, vt sciatur num interim soluatur fascinatio, interposita quoq; pœnitentia, num dignetur Deus huius misereri [q]: quod si perseueret, dissolutio per-5 mittatur. ¶ † Sunt & alia, quæ obseruanda in hac solutione simul sunt, de quibus nos alibi proprio loco diximus, in nuptiis. Sed in viam. Scribit & Berosus [r], Chamum filium Noachi, semper magiæ & veneficiis incubuisse, & inde Zoroast dictum, inuisumq; idcirco patri: atq; cum nactum opportunitatem, dum vino pater madidus dormiens iaceret, carmine magico patri illusisse, virilia eius compræhendendo, taciteq; simul submurmutando, eum sterilem perindeq; ac castratum effecisse: neq; deinceps Noachum fœminam vllam fœcundare potuisse. Et proinde eundem dictum, tum ob id & alia multa scelera, quibus genus humanum corrũpebat, Chem essema, seu Chamum infamem: vt Cato, libro de originibus, vocat Chamessenum. Quibus consentiunt Thalmudistæ: imo & fabulæ antiquorum, quæ referũt Cœlo, id enim nomen erat etiam Noacho, teste Beroso, fuisse descissos testiculos falce dentata, à Saturno filio [s]. Quod tamen Moses in Genesi mundi & Noachi reticuit: non enim Chamum excantasse virilia, sed irrisisse tradit [t]: & renun-6 ciasse nudatũ esse patrem fratribus. † Refert Herodotus [u], Amasiam regem Ægyptiorum non po-

l l. multi, C. de malefic.
m c. si per sortiarias, 33. q. 1.
n in ca. fi & t. de frigi. & malefic.
o gl. in d. ca. si per sortiarias, Innocen. in ca. fin. de frigid. & malef. Doct. & Ioan. Andr. in c. fraternitatis, & ibi Hostien. & in ca. fin. de frig. & malef. c. Archid. in d. c. si per sortiarias. Beat. Thomas, in 4 sent. 34. dist. Anto. Florenti. in 3. part. sum. tit. 1. c. 15. Angel. Clauas. in ver. matrimonium, n. 18. vers. 1.
p decis. capell. Tholos. 150.
q in ita d. ca. si per sortiarias.
r Beros. in 3.
s Scribit Hesiodus in Theog. Phurnutus, li. r de natur. horum deorum. seu idolorum.
t Genes. 9.
u Herod. lib. 2.

tuisse cōcumbere primum enm Ladice vxore sua in toto, cum tamen aliis mulieribus vteretur: donec Amasis, cum id diu fieret, ad eam dixit, Tu vero vxor veneficio me læsisti, ideoq; nullo machinamento potes effugere, quominus inter omnes mulieres teterrima morte pereas: eam autem vouisse Veneri, si ea nocte coiret secum Amasis, statuam Cyrenas se illi missuram: & ea nocte eum eo coisse. ¶ † 7 Paulus Æmilius quoq; scribit [a], Theodericum Mediomatricum regē, iustam vxorem, Bertica regis Hispaniæ filiam, Hermembergam, ad patrem remisisse integram à se, aduerso rumore, quod fertetor a pellicibus ad insaniam vsque deuinctus, sancti nobilissimique connubij vsu perfrui & virginis florem delibare non potuisse, velut maleficiis artibus carminibusq; prohibitus.

a Paul. Æmil. li. 1. hist. Franc. in Clotario. 2.

8 ¶ † Tertio, malas artes has, etiā secreta ab hominū notitiae detegere & arcana, docet inuentio thesaurorum, quę cum his fit, & vetita est [b]. 9 ¶ † Quarto, & maleficus maleficia tolli persuasum fuisse iura pontificia his verbis tradunt, prohibendo [c]. [*Si quis diuinos, vel sortilegos in domum suam introduxerit, quasi vt foras malum mittant, aut maleficia inueniant, aut lustrationes paganorum faciant, quinque annos pœnitentiam agant.*] Atque simul furta per has artes indagare prohibitum [d]. Profitētur & magi se etiam morbos incantationibus pellere: ideo hos vocat exorcistas & impostores Vlpianus [e]. Extat & libellus, vt quidam putat, sed vere nothus, Galeni de medicinis expertis, qui probat hos medicos, & meminit de iis qui per cibos sacrificiorum curabant. 10 ¶ † Vt etiam Quintus Serenus huic vanitati fidē attulerit, alioquin peritissimus author: dum ait [f] de Hemitritei morbi medela.

b in l. 1. de Thesaur. lib. 10 C.

c c. non licent Christianis, §. pen. 26. q. 2.

d c. 2. de sortileg.

e l. 1. §. medicos, de var. & extraord. cognit. P.

f Q. Serenus, in Medicina, c. 51

Inscribis chartæ quod dicitur abracatabra,
Sæpius, & subter repetis: sed detrahe summam,
Vt magis atque magis desint elementa figuris.
Singula quæ semper rapies, & cætera figes,
Donec in angustum redacatur littera conum.

Et Ammianus Marcellinus incātamentum, ad leniendum dolorem dentium, ad medicinam pertinere arbitratur. 11 ¶ † Quinto, probat sacra pagina Ariolum Balaamum, à Balaco rege fuisse vocatū, vt malediceret populo Israelitico, quod haud factum fuisset, si iam rex expertus nō fuisset magicas illius diras, vim habuisse exterminij: quas tamen Deus, qui dæmonib. imperat, in benedictionem conuertit [g]. 12 ¶ † Sunt & leges iuris diuini, quę morte iubent tolli huiusmodi magos & magas: vt inde veram perniciem ab illis inferri liquido constare possit, ob quā Deus persequitur illos, & qui eos consulunt [h]. Atq; in Exodo [i], dum prohibentur arioli, tradunt, nomine כשף Cassaph ariolationis, contineri & eum, qui malis artibus nocet pecoribus, segetibus, & hominibus. Docet & veneficiorum vim Dauid, dicens [k]: [*Sicut aspis surda, quæ non exaudit vocem venefici incātantis sapienter.*] Cui alludit illud Virgilij [l],

g Num. 22. Iosue, 24. Iosep. li. 4. antiq. c. 5.

h Deutero. 18. Leui. 19. Exod. 20.

i Exod. c. 22.

k Psal. 57.

l Virg. in Eclogis.

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Extant & mira opera Magorum Pharaonis, in Exodo [m].

m Exod. c. 8. 9. 10. 11.

---

de Incantationibus, quibus relatum est fusos hostes fuisse.

Cap. 10.

1 *Victoria magicis artibus parata. Et nu. 4. 5. 6. 13.*
2 *Incantationibus qui exercitus victi.*
3 *Laban magus celeberrimus inter orientales. Et aliorū magorum admiranda, 4. 5. 6. & seq.*
7 *Rapti viui & translati ex hominibus.*
8 *Litera Ephesia magica, & earum vis.*
9 *Maleficia impediunt cursum equorum.*
10 *Onum incantatum Druidarum ad quid valeret.*
11 *M. Antonij philosophi mira.*
12 *Siciliæ regnum quando datum à summo Pontifice duci Andium.*
13 *Sapientum ciuitas magicis se defendebat solum.*

1 SEd † exemplis demonstremus, quomodo authores fide digni has imposturas & magicas furias lęsisse plures fassi sunt, literisq; cōsignarunt. Scribit Martinus Chromerus [a] Tartaros multum vti magica arte, atq; per eam vicisse aciem Hērici Pij, regis Poloniæ: fuisseq; in extremo Tartarorum agmine, vexillum inter alia insigne, cuius figura X. chi Græcum elemētum referebat, in cuspide vero erat imago nigra tetraque, capitis humani barbati. Quod vexillū quum signifer vehementius quateret, fumum atq; nebulam densissimam ac fœtidissimam exhalabat, quę non modo aspectum Polonis adimebat, verumetiam exercitum perturbauit. Incantationibus aūt quibusdam id Tartari effecerāt, quibus iuxta ac ariolationibus & diuinationibus sunt dediti. 2 ¶ † Ioannes Cuspinianus in Cæsaribus [o], tradit Bulgaros, gentem prius ignotam in Illyrieum & Thraciam, & contra hos aliquos Romanos duces profectos victos & cæsos omnes fere, cum illi incantationibus vsi fuissent. 3 ¶ † Narrat Zoat, & post eum Franciscus Venetus [p], Labanum Atamæum socerum Iacobi fuisse omnium orientalium magum celeberrimum: cuius erant idola, quę filia eius Rachel furata erat [q], videlicet ne pater discessum suum & mariti cito dignosceret, neve illis nocere posset. Fuisse autem illa idola Teraphim dicta, imagines quasdam quibus Laban diuinabat, ligabat, offendebat hostes & in illis totam vim Labani positam. Et ideo Laban dixit Iacobo, Furatus es cor meū, vbi vulgatis editio habet, vt clam me abigeres filiam. 4 ¶ † Clogio rex XVIII. Sicambrorum, filius Franci, à quo & Franci dicti, magus, augur, & astrologus, habebat matrem nomine Lothildem, filiam regis Doringorum, quæ summa templi Palladis antistes fuit, & maga, quæ suis carminibus & incantationibus quos voluit hostes filij sui deleuit, & infœlices reddidit, & quantumlibet absentes dæmonum ministerio peremit: victoriam Francis, metum, terrorem & fugam hostibus, maleficio procurabat: imbres, tonitrua, coruscationes, & tempestates in aëre horribiles, quoties, vbi, & super quos voluit carminibus inducebat, vt ex antiquissimis authoribus annotauit Tritemmius [r]. 5 ¶ † Scribit & Huunibaldus Francorum historiographus, Heligastum sacerdotem idolorum, filium cuiusdam Theocali pontificis, sub Bazaoo 7. rege & pontifice Iouis summo Francorum, circiter 275. annos ante natiuitatem Domini, multa Sicambris prædixisse futura, Iouem sacerdotibus exhibuisse visibilem, secreta hominum consilia deduxisse in publicum, hostium arcana in causis arduis regi Basano denudasse: quod Sicambris securitatem, hostibus autem desperationem incussit [s]. 6 ¶ † Mira certe hæc, similia his quæ dicuntur de Helyseo, qui ex Dei reuelatione, non ope dæmonum, vt alij, arcana consilia regis Syrorum detegebat regi Israëlis, & ve-

a Marti. Chro. li. [illegible] de reb. Polon.

o Cuspinia. in Anastasio.

p Franc. Vene. lib. Problem. sacr. Scrip. proble. 218 & [illegible]

q Gen. cap. 31.

r Tritem. lib. 1 Breuia. annal. Franco. in rege 11.

s Meminit & horū Tritem. vbi sup. in rege 7.

& venientes hostes excæcauit, vt non cognoscerent eum, quem volebant capere, nec locum, donec deduxit eos in Samariam [a].

a 4. Reg. c. 6.

7 ¶ † Sed illud adhuc mirabilius est, siquidem verum sit quod subijciunt postea Hunnibaldus & Tritemmius, hunc Heligastum ex actis in officio 32. annis disparuisse in solemnitate Iouis, post edita vaticinia & fulmina. Item & Bazanum regem celebrato die suo natali apud Neomagum cum omnibus suis proceribus, & designato in regem filio, & ostenso Ioue visibili supra templum, disparuisse. In quibus mihi dæmones, si hoc verum sit imitari, factum illud mirabile Dei, quo legimus Enoc translatum fuisse & raptum [b]. Eliam quoque sublevatum in aëra quadrigis igneis disparuisse [c].

b Genes. c. 5.
c 4. Reg. 2.

8 ¶ † Erant Ephesiæ literæ, secundum Suidam, carmina quædam obscura, quæ & Crœsus in rogo recitauit. Et Olympiæ Milesio & Ephesio certantibus: idem tradit Milesium luctari non potuisse, propterea quod alter iuxta talum Ephesias literas haberet: quibus compertis & ademptis 9 Ephesium concidisse [d]. ¶ † D. Hieronymus grauissimus author literis consignauit [e], Italicum quendam municipem Gazam nomine, Christianum, cum aleret equos circenses, habuisse maleficum quendam æmulum, qui dæmoniacis quibusdã imprecationibus impediebat huius equos, & suos incitabat ad cursum: eumque petijsse auxilium Dei ab Hilarione, eum porro scyphum, quo bibebat, fictilem iussisse aqua impleri, eique tradi, quem cum accepisset Italicus eques & aurigas suos, rhedamque & carcerum repagula respersisse cum mira vulgi spectatione & risu. Verumtamen concursu tandem præpeditos equos 10 magi, Itali autem vicisse. ¶ † Druidæ, antiqua superstitione, soliti erant magica quadam solertia ad decipiendum apta, ouum quoddam anguinum certis cæremonijs, certa Luna, solemni ritu, singulis annis capere: cui magnã vim, occultos effectus, varias rerum causas falso tribuebant, nempe 11 ad victorias litium, ac regum aditus [f]. ¶ † Scribit Iulius Capitolinus [g], M. Antoninũ philosophum fulmen de cœlo suis precibus contra hostium machinamentum extorsisse, suis pluuiam impe-12 trasse cum siti laborarent. ¶ † Meminit Froissardus, tempore schismatis Vrbani & Clementis, quo duci Andium à sum. pontif. Clemente Sicilia concessa fuit, cum obsideret castrum quoddam Oui nomine in mari tutissimis & pene inexpugnabilibus munitum propugnaculis, fuisse impostorem sortilegum, qui polliceretur duci Andio suis magicis incantationibus pstringere posse oculos eorum, qui castrum defendebant, ad eum modum vt putarent exercitum in eos supra pontem traijci, & ita perterritos metu futurum, vt se dederent. Quod cum audisset comes Allobrogum seu Sabaudiæ, memor quod is impostor incantationibus multorum malorum causas seminasset, 13 iussit capite plecti [h]. ¶ † Philostratus autem [i] mirum narrat de ciuitate Magorum seu sapientum, quæ intra Hyphasidem & Gangem fluuios est, quam neque mille Achilles, neque ter mille Aiaces capere possent. Nec tamen ipsi in aciem prodeuntes dimicabant, sed tonitruis fulminibus à Ioue, siue, vt opinor, dæmone missis, hostes propulsabant, habiti sacrosancti & amici suorum Deorum: & Herculem Ægyptium eam obsidentem, territum cum suis abiecto aureo clypeo arripuisse fugam.

d Suid. in ver. [illegible] literis.
e D. Hierony. in vita Hilarion.
f Plin. lib. [illegible]
g Iul. Capi. in Antonino philoso.
h Froissard. volum. [illegible] hist.
i Philost. lib. 2. de vita Apollonij.

de Maleficijs & Incantationibus homines, animalia, aliasque res interimentibus, vel ijsdem nocentibus.

Cap. 11.

1. *Magica carmina Dei permissione quomodo noceant, vel occidant.*
2. *Magica mentem alienant: & carminum magicorum stupendi effectus.*
3. *Excantatio vrbium obsessarum.*
4. *Excantationis in imagine vis.*
5. *Tortura dolor magicis elusus.*
6. *Magorum qui carminibus occidunt pœna.*
7. *Dæmones morbos Dei permissu immittunt.*
8. *Salomoni ars data contra dæmones.*
9. *Imaginatio intensa magorum quomodo virus instigat. Visus Basilisci & lupi quare inficiant, & quomodo retunditur virus eorum.*
10. *Anima nostra quomodo operari possit in corpore alieno.*
11. *Visus sortilegorum quomodo inficiat pueros, & teneros agnos.*
12. *Magicis fruges & arua transferri, & pellici posse creditum est.*
13. *Fusos torquere per viam sortilegum, & ominosum visum est, & prohibitum.*
14. *Fascinum quod laudando res necat.*
15. *Illyrij necant videndo.*
16. *Fascinationum vim cur permittat Deus.*

1 MAgi † proprie dicti sunt, qui vulgo malefici dicuntur, qui permissu Dei t[illegible]bant mentes hominum minus confidentium in Deo, ac sine vllo veneni haustu, violentia tantum 2 carminis interimunt [k]. ¶ † Theodericus rex Gothorum, iubet Arigerno in Basilium quendam & prætextatum inquirere refertque eos custodia elapsos, cum mentem alienassent custodum [l]. Sic & mentem tolli docet Lucanus [m],

k c. nec mirũ, 5. magi. 26. q. 5.
l lib. 4. variar. Cassio epistol. epist. 21
m Luca. lib. 2.

Mens hausti nulla sanie polluta veneni,
Excantata perit. Et Virgilius [n],
Effer aquam, & molli cinge has altaria vitta.
Verbenasque adole pingues, & mascula thura,
Coniugis & magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt.

n Virg. eclo. 8.

Et iterum [o], Didonem de venefica Massylæ gentis sacerdote dicentem facit,

o idem lib. 4. Aeneid.

Hæc se carminibus promittit soluere mentes
Quas velit: ast alijs duras immittere curas:
Sistere aquam fluuijs, & vertere sydera retro,
Nocturnosq; ciet manes: mugire videbis
Sub pedibus terram: & descendere montibus ornos.

Et alibi [p] refert carmina & veneficia, quib^9 nutrix Ciridis conabatur regis Iolchiacis animum de-3 figere. ¶ † In carminis formula quo euocabantur tutelares, vt dicebant Idololatræ, Dij, excantatio 4 habet vrbis & exercitus deuotionem [q]. ¶ † Narrat Gaguinus in vita Philippi Huttini [r], vxorem Enguerrani cuiusdam quæstoris Gallici, qui expilauerat ærarium Galliæ, cum de mariti carcere conclusi liberatione desperaret, ad magiam & diuinationem se conuertisse, Pauioto quodam malefico, & Clauda muliere ad id facinus opem ferentibus: atq; cerea quædam simulachra ad regis & Caroli Valesiensis formã dæmonica arte confecisse, quæ languentium speciem præ se ferrent,

p Virg. in Ciride.
q Macrob. lib. 3 Satu. c. 9. Plinius, li. 28. c. 2.
r Gaguin. li. 7. histor.

ad quorum similitudinem, nisi mala sors prodita fuisset, rex & ipse Carolus conficiendi macie consumptim erant, & definita ad tempus morte cõsumendi: quo cognito, suspensus fuit Enguerranus, & 5 Pauiotus & Clauda flammis consumpti. ¶ † Mumolus præfectus regis Chilperici, magus & incantator, suspectus occidisse filium regis, sæpe tortus & distentus eam ob rem, & tamen dixit se 6 nihil mali inde sensisse [a]. ¶ † Constantinus iubet, pestem feralem eos absumere quoq; magos, qui manibus accitis vitam insontium ventilare au- 7 dent, & inimicos suos conficere [b]. ¶ † Scribitur in sacra pagina curatam fuisse à Domino nostro Iesu Christo mulierem, quam Satanas spiritu infirmitatis à decem & octo annis tenebat alligatam [c]. 8 ¶ † Narrat Iosephus [d], Salomoni a Deo concessum fuisse, vt artem contra dæmones disceret ad hominum salutem, curationes quoque institueret, quibus ægritudines possent mitigari: quam edoctus Eleazarus, spectante Vespasiano eos cura- 9 bat, qui à dæmonibus vexabantur. ¶ † Tanta fertur maleficiorum improbitas, vt scelerata animi sui intenta imaginatione excitent materiam sui corporis corruptam & venenosam, per quam primo oculi illorum inficiuntur, postea circumiectus aër, & consequenter aliæ partes consequentis aëris vsque ad contiguum alijs aërem, quem si quis iam infectum traxerit respiratione, veneno inficitur: vt de intuitu Basilisci narrant, qui ea ratione solo visu necat, & si virus eius speculo repercutiatur, à seipso mortem accipit. Dicunt [e] & in lupo idipsum habere locum, vt si prior hominem conspiciat quam videatur, vocem ei adimat: non alia de causa, quã quod is virus emittat visu, quod eo modo, quo in Basilisco dixi, peruenit ad hominem: si tamen ipse Lupus prior videatur, non ita: eo quod metu pori è quibus virus exit, intercipiuntur, dum se conspici videns, insi- 10 dias sibi parari suspicatur, & fugit. ¶ † Auicenna [f] existimat animam multoties operari in corpore alieno, sicut in proprio: taleque opus existimat oculi fascinantis, & operantis æstimationis: atque defendit imaginatiuam posse etiam corpora extranea immutare, quamuis in hoc eum non sequantur alij, nisi de corpore coniuncto intelligatur, vt scribit Algazel [g]. Sic & D. Thomas [h], ex forti imaginatione immutari spiritus putat corpori coniunctos & potissimum subtiliores, qui 11 ad oculos perferuntur. ¶ † Inficiunt autem illi spiritus mali ex oculis prodeuntes primum aërem proximum, donec dissipentur, vel perueniant ad terminatum spatium: veluti ex visu menstruatæ mulieris infici quisq; nouit specula, & labes illis imprimi fœdas. Hoc modo vetulæ illæ sortilegæ putidis plenæ humoribus, quos ipsæ putidiores pharmacis faciũt, oculis teneros pueros & agnos inficiunt, mutantes & excitantes illos intra se forti imaginatione in modum Cameleontis & 12 Polypi saxo adhærentis. ¶ † Constans fuit quoq; Ethnicorum opinio, magicis artibus pellici posse in sua arua fruges alienas: & ideo C. Furius Cresennius è seruitute liberatus, cum in paruo admodum agello largiores fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in inuidia magna erat, quasi fruges pelliceret veneficijs, & ei à Spurio Albino Curuli dies dicta est: nisi ostendisset validam filiam, bene curata ferramenta, egregie facta, graues ligones, vomeres ponderosos, & bones saturos, quibus absolutus est [i]. Et nocere posse etiam rebus magica vel inde constat, quod ex 12. Tab. prohibuit, ne hoc fieret, & puniri eum qui fruges excantasset, & alibi, qui malum carmen incantasset [k]. Plinius [l] author quoq; est in agro Marrucino Vectij Marcelli, equitis Romani, Neronis Cæsaris procuratoris vniuersum oliuetum viam publicam transgressum atque ipsa prædia ex loco in contrarias sedes profecta. Et Virgilius de herbis & maleficis susurris agens, ait [m],

His ego sæpe lupum fieri, & se condere syluis
Mœrim, sæpe animas imis excire sepulchris,
Atque satas alio vidi traducere messes.

Hac de re & lex 12. Tabul. est, [*Alienam frugem ne pellicito* [n].] Meminit & Apuleius [o], [*Magia, inquit, ista, quantum ego audio, res est legibus delegata iam inde antiquitus, propter leges 12. Tabularum, propter incredun-* 13 *das frugum illecebras, interdicta.* ¶ † *Et lege pagana*, inquit Plinius [p], *in plerisque Italiæ pradijs cauetur, ne mulieres per itinera ambulantes torqueant fusos, aut omnino detectos ferant: quoniam aduersetur id omnium spei, præ-* 14 *cipueque frugum.*] ¶ † Narrat Gellius [q], in Africa familias hominum esse voce atq; lingua fascinantium, qui si impensius forte laudauerint pulchras arbores, segetes lætiores, infantes amœniores, egregios equos, pecudes pastu atq; cultu opimas, moriuntur hæc omnia repente, nulli aliæ causæ 15 obnoxia. ¶ † Oculis quoque fascinationem fieri etiam in Illyrijs, qui interimunt videndo. Notat & Leonicenus [r] plura de Thebiorum fascinatrice natione. Et Ouidius [s],

Carmine læsa Ceres sterilem vanescit in herbam,
Deficiunt læsi carmine fontis aquæ.
Ilicibus glandes, cantataque vitibus vua
Decidit, & nullo poma mouente fluunt.

Lædi etiam animalia fascinis tradit Virgilius [t],

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

16 ¶ † Permittit autem hanc potestatem nocendi Deus, ex imperscrutabili sua scientia: vel ad probationem eorum, quos diuexandos Sathanæ permittit: vt de Iob [v] legimus, quem Deus impio dæmoni permisit affligere: vt & Saram vxorem Tobiæ iunioris [x]. Vel vt castigentur qui vexantur aut puniantur: quemadmodũ legimus Saulem vexatum à dæmone [y]. Sic tradidit Paulus Corinthium Sathanæ, vt anima eius salua fieret [z]. Sic Deus facit ministros suos ignem vrentem, & immissiones per angelos malos [a]. Misit & spiritum suum pessimum, inter Abimelec, qui septuaginta filios Hieroboal occiderat, super lapidem vnum, & habitantes Sichem, qui cœperunt eum detestari [b]. Sine permissione enim Dei nocere serpens hic nulli rei potest, pedes enim Deus ei & manus ademit: dixitque eum super pectus suum gradiri debere [c]. Factusque dæmon similis Capitoni pisci, qui vt ait Ælianus, non deuorat piscem se mouentem vel iacentem [d]: nec enim dæmon vincere potest, nisi volentem & sibi communicantem.

a Greg. Turon. lib. 4. histor. Franc. c. 35.
b In l. multi, & C. de malef. & mathem.
c Luc. 13.
d Ioseph. lib. 8. Antiq.
e de his plura vide apud Gesnerũ, li. de quadrupedib. in lupo litera E. & id. ex Plin. Pla. Solino, & alijs collecta.
f Auicen. li. 3. natura. c. 8.
g Algazel lib. 5. physico. c. 9.
h D. Thomas, 1. parte, q. 91.
i Pli. li. 18. c. 6.
k idem, li. 28. c. 2. & li. 14. c. 1.
l Plinius li. 17. c. 25.
m Virg. eclo. 8.
n de hoc Ale. ab Ale. li. 2. ca. 10.
o Apule. in Apologia.
p Pli. li. 28. c. 2.
q Gell. li. 9. c. 4.
r Leonice. lib. 3. c. 70.
s Ouid. 3. Amor.
t Virg. 8. eclo.
v Iob. c. 4.
x Tob. c. 3. 7.
y 1. Reg. 17. ca. voluissent qui. 5. denique de poe. dist. 1.
z 1. ad Cor. 5.
a Psal.
b Iudic. 9.
c Genes. 3.
d Aelian. li. 1. de natu. anim. c. 5.

de Amatorijs incantationibus. Cap. 12.

1 *Amatoria esse incantamenta. Et 2. seq.*
2 *Memphis magicarum artium pertia prouincia.*
Figuræ & imagines ad amorem. eod.
3 *Iynx, fascinum amoris vt fiebat. Et philtra amoris.* 4.
4 *Sacramentis abutuntur & sacris impiæ magi.*
5 *Dæmones gaudent diuinis honoribus.*
6 *Amatoria pocula naturalia.*
Et illa propinantes lenonis pœna digni. & 19.

7 *Asterites lapis philtrum habet amoris.*
8 *Amorem dicitur conciliare sagitta ex corpore educta.*
9 *Philtra propinantes quibus pœnis plectantur.*
10 *Pudicitiam corrumpentium pœna, & illam tantummodo attentasse, habet pœnam & 19.*
11 *Amoris excantationes quibus pœnis digna.*
12 *Nudum obiecisse mulieri capitale.*
13 *Cogitatio delicti cum quodam actu punita.*
14 *Gymnicum certamen quare sublatum.*
15 *Impudicos impudicasve sibi sociasse criminosum.*
16 *Philosophis vetitum, ne, quæ animos corrumperent, tractarent.*
17 *Miseria humanæ prohibita disputatio, & de Hegesia philosopho. 18.*

1 Damnat † Constantinus magos, qui pudicos animos ad libidinem deflexisse deteguntur [a]. Iamque antea docuimus quibusdā iuribus & exemplis, posse aliquem reddi ex maleficio inhabilem ad alicuius, certæve mulieris concubitum, cantionibus: vt non mirum sit, si etiam impelli quis ijsdem ad concubitum possit, eadem vi artis, & impietatis. Proferam hac de re exempla quoque. Primum D. Cypriani Carthaginensis episcopi. Is enim antequam Christianus fieret, magicis vtebatur artibus: cum vero animū per amorem ad Iustinam eximia formæ pulchritudine puellam adiecisset, cupidinemque suam dæmoni cuidam φιλοσάρκῳ, carnali & libidinoso ad amores illicitos conciliandos industrio, credidisset, neq; tamen optatis amoribus perfrui posset, quod puella virginitatem suam ante Deo consecrasset, & tum, vt par erat, ieiunijs & orationibus, atque alijs fidei armis castitatem tueretur, errorem suum agnouit, & ꝓpalauit, & seductionem diutinam, librisque magicis in ignem coniectis, sacra Christianorū complexos est [b]. Quam narrationem volui plenius referre, vt annotemus ibi amoris fascinum à Diaboli ministerio inferri,

2 & subinde à Deo remedium. ¶ † Aliud simile exemplum & remedium ex D. Hieronymo [c] suppetit. Erat iuuenis Emporij Gazensis, qui virginem vehementer deperibat: is Memphim profectus, post annum magicis artibus instructus rediit, atque postea & subter limen domus puellæ, tormenta quædam verborum, & portentosas quasdam figuras sculptas in æris Cyprij lamina defodit, & illico insaniuit amore puella, & præ nimio amore incitata iuuenis, eum semper inclamabat, donec per Hilarionem curata fuit, virum sanctum anachoretam.

3 ¶ † Suidas [d], ἴυγξ, iynx inquit, est etiam rotula ac paruum instrumentum quoddam, cui & motacilla alligatur, cuius agitatione amasios suos demulcent veneficæ, & ad amorem incitant: hincq; iynx dicitur, quicquid ad cupiditatem & amorem incitat. Theocritos in Pharmaceutria [e] excantationes plures recitat Simethæ mulieris, cuiusdam Delphidis Myndij amore correptæ, easq; vt simul perficit, repetit versum,

ἶυγξ ἕλκε τὺ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα.

Iynx trahe tu illum meum virum ad domum nostram.

Quod imitatus est Virgilius [f], dum in singulis magicis veneficis repetit,

Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnim,

Lucianus [g] in Dialogo Melissæ & Bacchidis, quādam etiam ponit incantationem amatoriam.

4 ¶ † Abutuntur ad philtra Veneris magi rebus extra corpus, vel intra propinatis: extra, cera liquefiente, lauro combusto, furfurum sacrificatione, folijs, radicibus, reptilibus, motacilla, characteribus, quæ vanissime vel assuunt pannis, vel subijciunt capitibus, vel liminibus domorum, accedentibus nefarijs sacrificijs, & turpibus verbis, precibusque impijs. Et quod detestandum, & cruce flammisque dignum, his impijs sortilegijs amoris adiungunt res sacramentis destinatas & cōsecratas, sacrosanctam eucharistiam [h], vel nun consecratam hostiam circumscriptam notis & literis sanguineis. Et has impietates in sacrosanctam eucharistiam detectas & in iudicium delatas sæpe sibi restatur Paulus Grillandus [i]: & alij quoque de hac impietate meminerunt, & quomodo supra hostiam non consecratam liturgias dici procurent, & abutantur illis, & pro philtro in potu vel cibo propinent. Narrat & Grillandus ad eandem vanitatem abuti sacramento baptismatis, secundina partus baptizata, & similibus: atque ab abutentibus pœnas merito exactas [k]. Rursumq; & misceri amatorijs candelas benedictas, benedictos ramos oliuarum, agni sancti vel benedicti imagines, aquam fontis baptismatis [l]. Quæ maxime scelerata certe sunt, & impijssima: verumtamen nō per se sufficientia ad expugnan-

5 dam mulieris pudicitiam. ¶ † Cæterum, inimici hominis & eius salutis dæmones, gaudent talibus oblationibus adorari, sacris in illorum obsequia conuersis: quo fit, vt maiori impetu aggrediantur obsidionem pudicarum mentium, mulierum potissimum, quæ [m] fragiliores sunt, & mollium

6 hominum, & propensorum in Venerem. ¶ † Sunt his adfinia pocula amatoria, quæ incendunt sua vi libidinem [n]. Creditur Caligula à Cæsonia vxore medicamento potionatus: sed quod eum in

7 furorem verteris [o]. ¶ † Æsopus alius à fabulatore, scribit παρὰ Paria vocari piscem cetacei generis, ἐν τούτῳ δὲ τὸν ἀστερίτην λίθον εὑρίσκεσθαι, ὃς ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἀνάπτεται, ποιεῖ δὲ πρὸς φίλτρα, id est, *in eo lapidem Asteritem inueniri, qui solis radijs inflammetur, eumque ad philtra facere*, id est, illecebram amoris esse [p].

8 ¶ † Tradit Plinius [q], Archelaum & Orpheum scripsisse, sagittas corpore eductas, si terram non attigerint, subiectas cubantibus, amatorium esse [r].

9 ¶ † Qui istis philtris amatorijs vtuntur, pœnam habent extraordinariam, vel metalli, si humiles: vel deportationis in insulā adempta quarta parte bonorum, si honestiores: secundumq; effectum qui ex poculo sequitur, & quia pudicitiam attentant [s], & quia res mali exempli est [t], & plena luxuriæ, vel stupri, vel adulterij, quæ suas pœnas habent, vt proprijs explicauimus locis. Accedunt & impietates sacrilegæ sæpe, abusus sacramētorum, quæ ad idololatriam pertinent, vel ad hæresim: vt dum hostia consecrata eius causa polluitur, vel non consecrata sanguineis literis inscribitur [u]: similesq; blasphemiæ connectuntur, quæ hæretici vel apostatæ pœnas, quæ capitis sunt, merentur [x].

10 ¶ † Et generaliter qui impudicos animos nititur facere, & alijs modis, iniuriarum tenetur [x]: imo qui virgines appellat id est, blanda oratione pudicitiam illarum attentat, iniuriarum actione tenetur [y]. Fiunt enim homines deteriores, & corrūpuntur si amatores fiant, & luxuriosi [z]. Et ne quis arbitretur vel hoc in amore iusto permittendum esse, audiat & in eo quoque vetitum, cum maiores nostri solis animis amorem honestum existimauerint constare [a]. Et summopere in omnibus castitas procurāda est, & defendenda [b]: & propugnacula illi facienda: maxime quia fragilis est [c].

Si ergo

a l. 4. C. de male. & math.
b Niceph. Call. lib. 5. histor. eccles. c. 27.
c D. Hieron. in vita Hilarion.
d Suid. in voc. ἴυγξ.
e Theocrit. edillio 2.
f Virg. eclo. 8.
g Lucia. in eo. dialo. inter meretricum dialogos.
h gl. in c. accusat. §. sane de haeret. in 6.
i Paul. Grill. tract. de sortilegijs q. 3. n. 19.
k idem Grill. eo. tract. & qu. nu. 21. & 22.
l Idē. eo tract. q. 1. nu. 3.
m c. 1. de clan. despons. c. forus, de verb. sig.
n l. si quis aliquid §. qui abortionis, de pœn. l. 3. § hac adiectio, de sica. in P.
o Sueto. in Calig. c. 50.
p Helichi. Milesius illustr. περὶ σοφῶν.
q Pli. li. 28. c. 4.
r l. 1. de extraord. crimin.
s l. si quis aliquid, §. qui abortionis, de pœ. in P. l. 3. §. hac adiectio, de sica. P. l. mul. n. C. de malef.
t gl. in c. accusatus, §. sane, de hæretic.
u tit. de pagan. C. & tit. de hære. in C. & iure pontifi. & nos proprijs locis tradidimus.
x l. sed est quæstionis, §. si q̄s, & l. si stuprum, de iniur.
y l. item apud Labeonem, §. si quis virgines, eo. §. l. attentati, eo. tit. & eod. §. i. eo tit. op. lusum.
z l. 1. § si much. l. 2. de ser. corrup. P.
a l. 3. de dona. inter vir. & vxor. P.
b § fin. quib. mod. nat. effi. legit. in Auth. § sancimus, de lenonib.
c ca. nec solū, 32. q. 6.

21 ¶ † Si ergo verum sit, magicis susurris animos deflecti ad libidinē, capitale id erit duplici ratione: & quod magia vti, capitale sit: & quod corrumpere mores, & suggerere ea, quæ possunt pudicitiam expugnare, pœna dignum sit. ¶ † Scribit Dio Cassius [a], morti addictos quosdam viros, quod nudi obuiā fuissent Liuiæ matri Tiberij Cæsaris, quos tamen illa morti, venia eripuit, quod diceret, pudicis mulierib⁹ hos nihil ab statuis differre. ¶ † Apud Vtopienses insulanos sollicitasse ad stuprum, idem quod stuprum commisisse est [b]. Et narrat sacra pagina [c], Pharaonem multis cladibus, ob attentatam solum Saræ vxoris Abrahæ pudicitiam, affectum esse. Sicut & Abimelechum regem Gerarorum easdem ob causas [d]. M. Claudius Marcellus ædilis curulis, Caio Scantinio Capitolino trib. pleb. diem dixit ad populum, quod filium de stupro appellasset, reusq; vno teste qui tentatus erat, damnatus est [e]. Metellus Celer stuprosæ quoque mentis punitor, diem dixit Cn. Sergio Silo, quod numos matrifamilias dedisset: eoque damnatus, nec factum, sed animus in quæstionem deductus 14 est [f]. ¶ † Gymnicum agona apud Viennenses sublatum à Trebonio Rufino in suo duumuiratu, illud confirmante Traiano imperatore, quod ex hoc modo, & impudico certamine mores Viennensiū inficerentur [g]. Et tollendæ sunt res, quæ ansam 15 delinquendi dant [h]. ¶ † Nec sine crimine fuit impudicas, impudicosve sibi sociare, vel cum ijs esse, imo & id causa soluēdi matrimonij erat legitima [i]. Impudicus quippe, veluti quadā contagione serpente, proximos sibi inficit, & modicum fermentum totam massam corrumpit [k], vt vna morbida ouis totū pecus [l]. Quapropter & impudici & quę impudicos faciūt, tolli debent [m]: & ij potissimum qui studium huic rei adhibent. Vt & P. Sempronius Sophus coniugem repudij nota affecit, nec ob aliud, quam se ignorante, ludos ausam spectare [n]. Puniti proinde quodammodo sunt iure, non 16 tantum impudici, sed qui impudicis fauent. ¶ † Vt placuit eū qui emit, & pecunias tradidit ei, quem sciebat scorto daturum, vel in luxuriam profusurum, tanq̄ malæfidei possessorem, non posse præ-17 scribere [o]. ¶ † Et in antiqua repub. Atheniensium ꝓhibitum etiam philosophis tractare in publico quod audientium animos in deteriorem sententiam trahere posset: quemadmodū in alijs rebus annotauimus. Vt dū post Mileti infœlicissimā expugnationē, cum Phrynicus poëta hinc sumpto argumēnto Comœdiam exhibuisset Atheniensibus, & fleuisset mirum in modum facti recordatione populus, dies dicta est à iudicibus Phrynico: & cum antiquā licentiam proponeret, nihilq; se dolo malo fecisse diceret, nihilominus mille drachmis litem æstimarunt, sancitumve, ne posthac vnquā ea populo daretur spectanda Comœdia, vt author Herodotus [p], Plutarchus [q], Ammi-18 anus Marcellinus [r]. ¶ † Sic Hegesiæ philosopho Cyrenaico Ptolomæus rex Ægyptiorum ꝓhibuit, ne posthac publice de miseria huius vitæ diceret: quia is tanta valebat eloquentia, vt cum sæpius mala huius miserrimæ vitæ docendo vel declarando repræsentaret, miseranda imagine inserta pectoribus, multis voluntariæ mortis oppetendę 19 libidinem ingeneraret [s]. ¶ † Deinceps ij, qui amatorijs incantationibus vel poculis dementare homines satagunt, in lenocinij crimen incidunt, vt merito pœnis ijsdem quibus lenones, subijciendi sint. De quibus tractamus post crimen adulterij & stupri, vbi reliqua inuenies.

a Dio Cass. lib. 58.
b Tho. Morus, lib. 2. Vtopia.
c Genes. 12.
d Genes. 20.
e Valer. Maxi. lib. 6. c. 1.
f eod.
g Plin. nepos, lib. 4. epist.
h l. conuenire, de pact. dotal.
P l. alia, §. eleganter, solut. matrim.
i l. consensu, in princ. & §. 1. de repud. C. §. causas, & seq. vt lice. matr. & auiæ in Auth.
k 1. ad Corinth. 5.
l can. sed illud, 45 dist. ca. fertur, 1. q. 1.
m c. resecādæ, 24. q. 3.
n Val. Maxim. lib. 6. c. 3.
o l. si quis cum sciret, pro empto. in P.
p Herodot. lib. 6.
q Plutarch. in Politi.
r Ammia. Marcell. lib. 18.
s Valer. Max. lib. 8. cap. 9.

de Elementorum per magos turbatione. Cap. 13.

1 *Elementa magicis artibus turbari posse.*
2 *Aqua de cælo incantationibus elicita.*
3 *Ventos sopiebant aliqui ex certa familia.*
4 *Apnun quid, & de Empedocle mago.*
5 *Remedia magica aduersus tempestates probat Constantinus Cæsar.*
6 *Grandinum depulsores apud gentiles.*
7 *Carmina seu excantationes & aërem & sidera afficere creditum.*

1 Constantinus † Cæsar tradit, multos magicis artibus elementa turbare [t]. Quod & naturalibus causis, industria & arte dæmonum, permissione Dei, fieri posse, grauissimi authores non dubitant [u]. Accedunt & exempla, quibus apparet aliquando incantationibus turbarū fuisse aërem, & præter constitutionem eius naturalem, quæ-2 dam ab illo elicita. ¶ † Meminit Dio Cassius [x], tempore quo Cn. Sidius Geta contra Salabum ducem expeditionem faciebat, neque aqua esset ad sitim extinguendam, quendam indigenarum confœderatorum, incantationibus plurimam aquam è cœlo elicuisse. Hoc ipsum fecit Arnuphis Ægyptius Philosophus, M. Philosopho imperatori familiaris, qui cum aliquādo Romani siti laborarent, subito fecit, vt ingentes nubes obscuræ existerent, quæ pluuiam ingentem cum tonitruis & fulguribus effunderent: alij tamen hoc tribu-3 unt Iuliano Chaldæo. ¶ † Erat teste Suida [z] Corinthi familia quædam ex numero eorum, qui 4 ἀνεμοκοῖται dicūtur, quę ventos sopiebat. ¶ † Aiunt Empedoclem Pausaniæ tradidisse apnun, id est, spiritu carens medicamentum, quod per triginta dies conseruaret corpus sine spiritu & cibo: eundemq; ferunt Empedoclem magū fuisse, quippe qui, cum Etesiæ ita vehementer spirarent, & fruges læderent, iussit asinos excoriari & vtres fieri, eosque in promontorijs extendi, vt ventum exciperent, quo sopito dictus quoque est κωλυσανέμας, 5 id est, ventorum prohibitor [a]. ¶ † Constantinus Cæsar [b] non improbat eos, qui ꝓspiciunt hominibus per remedia ex humanis quæsita corporibus, aut in agrestib⁹ locis innocentes adhibita suffragia, ne maturis vindemijs metuerētur imbres aut ne ventis, grandinisque lapidatione quaterentur, quibus nullius salus, aut æstimatio læderetur, & quorum vt ꝓficerent actus, ne diuina munera, & 6 labores hominum sternerentur. ¶ † Vt erant apud gentiles olim quidam sacerdotes, dicti χαλαζοφύλακες, qui grandines cum instarent specularentur, quas agni & pulli sacrificio auertere credebātur, & si agnus vel pullus defuisset, digitum graphio stillove feriebāt, atq; inde fuso sanguine litabant, quos à Cleone institutos ferunt [c]. Et in hoc dæmones volebant imitari miraculū Eliæ prophetæ Dei, qui eius nomine clausit per trienniū cœlum, ne plueret: posteaque nubes & pluuias induxit [d]. Erant & tempore Caroli Magni aduersum grandines quædam superstitiones & suspensiones, quas ipse prohibuit [e] lege, [*vt clocas*, id est, (tintinnabula) *non baptizent, nec chartas per perticas appen-7 dant propter grandinem.*] ¶ † Hinc persuasum & decantatum, veneficas etiam in aërem & stellas suas producere artes, & creditæ carminibus sidera affici. Accedit Virgilius, dum ait [f],

t l. multi, C. de malefi. mathem.
u quod. li. Augu. art. dum de malefi. apud ... art. 2 ... quæ dicitur omnis ... 17 ... de his poste post.
x Dio Cass. lib. 56. hist.
y Suid. in vo. Arnuphis.
z Idem in vo. ἀνεμοκοῖται.
a Idem in vo. ... ἀνέμων.
b in l. eorum. 4 de malef. & mathem. C.
c Ellius Gyrald. Syntag. de idolis gentium.
d 3. Reg. c. 17 & 18.
e in consil. Caroli Magni capitularib. Aquisgrani habita, art. 12.
f Virg. 8. ...

Carmina

Carmina vel cælo possunt deducere Lunam.

Et Lucanus [a], de Magorum agens vi,

Illis & sidera primum
Præcipiti deducta polo, Phœbeq; serena
Non aliter diris verborum obsessa venenis
Pallent, & nigris, terrenisq; ignibus arsit,
Quam si fraterna prohiberet imagine tellus,
Insereretq; suas flammis cælestibus vmbras.
Et patitur tantos cantu depressa labores,
Donec suppositas propior despumet in herbas.

Et Ouidius [b] de Medea,

Illa reluctantem cursu deducere Lunam,
Nititur, & tenebras addere Solis equis.

Propertius quoque,

Cantus & è curru Lunam deducere tentant,
Et facerent, si non æra repulsa sonent.

Rursum Ouidius de Dipsę anus magicis tractans ait,

Illa magas artes Ææaq; carmina nouit,
Inq; caput liquidas arte recuruat aquas.
Scit bene quid gramen, quid torto concita Rhombo
Licia, quid valeat virus amantis equæ.
Quum voluit, toto glomerantur nubila cælo,
Quum voluit, puro fulget in orbe dies.
Sanguine, si qua fides, stillantia sydera vidi,
Purpureus Lunæ sanguine vultus erat.
Hanc ego nocturnas viuam volitare per vmbras
Suspicor, & pluma corpus anile tegi, &c.

Leges, & exempla gentium in Puniendis Diuinis, Maleficis, & Mathematicis.

Cap. 14.

1 *Diuinorum pœna per totum caput 14. lib. 34.*
Et vatum falsorum apud Scythas pœna.
Et 2. Et seq.
2 *Gymnosophistæ Indorum vates.*
Silentium pro pœna inditum.
3 *Athalarici edictum de magis puniendis.*
4 *Adelruna relegata.*
5 *Mathematici vrbe pulsi. Et 9.*
6 *Veneficorum ex Platone pœna. Et 10.*
7 *Magi tumultuum authores.*
8 *Incantatorum pœna ex Caroli Magni legibus.*
11 *Haruspices vt sagæ impostores pelli debent.*
Et 12.
13 *Diuinos consuluisse in quibus capitale.*
Magorum & magos consulentium vltimũ supplicium.
eod. Et vid. c. 15. huius lib. 34.
14 *Iohanna virgo, quæ regem Carolum iuuit, exusta.*
15 *Maleficorum pœna apud varias gentes.*
Et 16. Et 17.

1 APud † Scythas falsorum vatum pœnæ, eorum quos sua lingua vocant *Enaries*, per virgas diuinátium sunt: vt pedibus implicatis, manibusque post terga reuinctis, atque ore obstructo eos extendant in medium sarmentorum, quibus plaustrum concameratum referserunt, deinde igne supposito comburant, trahentibus plaustrum bobus [c]. 2 ¶ † Inter Indos sophistæ sunt seu sapientes, nudi, qui vaticinantur, alijs enim non licet, de rebus publicis, non de priuatis, vt de temporibus anni, & si qua publica calamitas immineat. ὅστις δ' ἁμάρτοι ἐς τρὶς μαντευσάμενος, τούτῳ δ' ἄλλο μὲν κακὸν γίνεσθαι οὐδέν, σιωπᾶν δ' εἶναι ἐπάναγκες τὸν λοιπόν, καὶ οὐκ ἔστιν ὅστις ἐξαναγκάσει ἄνδρα τοῦτον φωνεῖν, ὅτῳ σιωπᾶν κατακέκριται. id est, *Quicunque vero ter diuinando à vero errauerit, huic nihil aliud pœna loco infligitur, quam quod ei deinceps silentium indicitur: neque cuiquam licet ei, cui silentium imperatum fuerit, ad loquendum cogere* [d].] 3 ¶ † Athalaricus Gothorum rex, in edicto: [*Maleficos, inquit, vel eos, qui ab eorum nefarijs actibus aliquid crediderint expetendum, legum seueritas insequatur, quia impium est, vos illis esse remissos, quos cælestis pietas non patitur impunitos. Qualis enim satietas est creatorem vita relinquere, & sequi potius mortis authorem?* [e]] 4 ¶ † Filimerus rex Gothorum qui consederunt ad Meotides paludes, cum auspicia sui imperij à motum reformatione sumeret, magas mulieres patrio sermone *adelrunas*, de maleficio conuictas vel suspectas, in remotas Scythiæ solitudines abire coegit, ne earum commercio reliqua gens contaminata, in nefarias operationis procliua collaberetur [f]. 5 ¶ † Mathematicos ab vrbis Romæ aspectu exterminari præceperunt Theodosius & Valent. vt nec præsentiæ criminosorum contagione 6 alij fœdarentur [g]. ¶ † Platonis autem lex [h], quæ omnes species veneficiorum & maleficiorum continet, quæ in Græcis exemplaribus incipit, Ἐὰν ἂν φαρμάκῳ τινὰ ἐπὶ βλάβῃ. &c. quam sic verto. *Quisquis aliquem veneno læserit, si non lethaliter, neque eum ipsum, neque quemquam de eius familia, sed vel pecus, vel aluearia, seu neci dederit, seu aliter affecerit quam morte: si medicus sit & veneficij fuerit conuictus, extremo supplicio pœnam luito: sin inscius sit, iudices quod ipsum aut pati, aut soluere par sit, æstimanto. Si quis autem vinculis aut illectamentis, aut incantationibus, aut huiusmodi quibuscunque veneficijs, nocentis similis iudicatus fuerit, si vates sit, aut prodigiorum consultor, ὁ τερατοσκόπος, moriatur: sin earum artium expers, illud veneficium fecisse pronunciatum sit, de hoc quoque consilium indicum, nam mul-* 7 *ta, vel morte afficiendus sit censeto.*] ¶ † Mæcenas eques Romanus nobilissimus, instituens de Republica Octauium Cæsarem, & hoc præceptum adijcit. [*Neq; contemptorem Dei, neque præstigiatorem vllum tolerabis. Neque magi ferendi sunt omnino, qui cum sæpenumero etiam vera dicant, tamen frequentius mentiuntur: & nouarum rerum tentandarũ causam hominibus præbent* [i].] 8 ¶ † Carol. Magn. in capitulatibus, [*De incantatoribus, auguribus vel diuinantibus, qui tempestates vel alia maleficia faciunt, ait, placuit in sacro concilio, vt vbicunque deprehensi fuerint, videat archipresbyter diœcesis illius, vt diligentissima examinatione constringantur, si forte confiteantur malorum quæ gesserint: sed tali moderatione fiat eadem districtio, ne vitam perdant, sed vt seruentur in carcere afflicti, vsque dum Deo inspirante spondeant emendationem peccatorum, & vt nullatenus per aliqua præmia à Comitibus vel Centenarijs, absque districta examinatione* 9 *remittantur.*] ¶ † Sisenna Statillio & L. Scribonio Coss. facta senatusconsulta de mathematicis magisque Italia pellendis, quorum è numero L. Pituanius saxo est deiectus, in Publium Martium Coss. extra portam Exquilinam cum classicum canere iussisset, more prisco animaduertere. Pulsi autem Mathematici ob Libonem Drusum, qui infernas vmbras elicuit [l]. Suetonius quoque [m] Tyberium expulisse Mathematicos tradit, sed deprecantibus, ac se artem relicturos pollicenti- 10 bus, veniam dedisse. ¶ † Innuit Æsopus Apologo lepidissimo [n], olim huiusmodi veneficas punitas, dum scribit mulierem veneficam, quę diuinarum

d Arria. libello rerum Indicarum.
e Cassiod. lib. 9. Variar. c. 18.
f Ioan. Magn. Gothus, lib 6. histor. Gothor. c. 24
g in l. Manichæos. 53. de his qui contéd. de relig. lib. 16. C. Theod. tit. 4.
h Plato lib. 11. de Legib.
i Dio Coss. lib. 12. hist.
k in capitulari. Caroli Magni, capit. de pace, c. 21.
l Cornel. Tacit. lib. 2. Annalium.
m Sueto. in Tyberio, c. 12.
n Aesop. Fing. in Apologo.

iratum

itarum propulsionem permittebat, accusatam, impietatis damnatam: & dum ad mortem duceretur, quendam illi obiecisse, tu quæ Deorum iras auertere, promittebas, quomodo nec hominum 11 consilia mutare potuisti? ¶ † Columella in præceptis rusticis, [*Haruspices, sagasq́, quæ vtraque superstitione rudes animos ad impensas ac deinceps ad flagitia* 12 *compellunt, ne admiserit colonus.* a] ¶ † Scipio scorta, & haruspices castris expulit, quibus milites rebus 13 aduersis territi vtebantur b. ¶ † Iulius Paulus c, [*Qui de salute, inquit, principis, vel de summa Reipub. Mathematicos, ariolos, haruspices, vaticinatores consulunt, cum eo qui responderit, capite puniuntur.*] Idem etiam alibi d, magicæ artis conscios summo supplicio affici, hoc est, aut bestijs subijci, aut cruci suffigi: ipsos autem magos viuos exuri: libros item magicæ artis apud se neminem habere licere, & eos penes quoscumque reperti sint, bonis ademptis combustisque his publice, in insulam deportari: humiliores, capite puniri. Et non tantum, inquit, professio huius artis, sed etiam scientia punita est. 14 ¶ † Hoc prætextu, quod magam criminarentur Angli, & veneficam, Ioanna puella virgo, quæ auxilio diuinitus fuerat Carolo regi Francorum, in Compendij ciuitate capta, viua iussu Semerfe-15 tensis ducis exusta est e. ¶ † Mitiores leges secundum hæc tempora videntur, quæ olim inter Salicos & Ripuarios contra Maleficos positæ erant, grauiores certe tunc, quum audendi facultas tanta, vt nunc est, non erat, & plus reuerebantur homines pecuniarias pœnas, quam nunc capitales. Proinde in Salica lege, hæc f [*Si qua mulier alteri, vt infantem habere non possit, maleficium fecerit, duorum M. denariorum, qui faciunt solidos 62. cum dimidio, culpabilis iudicetur.*] Et rursum g, [*Si quis alteri aliquod maleficium superiactauerit, siue cum ligaturis in aliquo loco miserit, duorum millium Denariorum, qui faciunt solidos 62. cum dimidio culpabilis iudicetur.*] Et in legibus Ripuariæ h, [*Si quis vir seu si qua mulier Ripuaria per venenum, seu per aliquod veneficium aliquem perdiderit, Vuergild componat.*] Et rursum i, [*Si non mortuum fuerit* 16 *inde, sed debilitatum, 100. solidos soluat.* ¶ † In codice legum Vuisigothorum, sic etiam scriptum est. [*Vt siue ingenuus, siue seruus vtriusque sexus, qui in hominibus, vel brutis animalibus, omnique generi quod mobile esse potest, seu in agris, seu in vineis, diuersisque arboribus, maleficium aut diuersa ligamenta, aut etiam scripta in contrarietatem alterius excogitauerit facere, aut expleuerit, per quod alium lædere vel mortificare, aut obmutescere velit, aut damnum tam in corporibus, quam in vniuersis rebus fecisse reperiatur, ducentis flagellis publice verberetur, bona confiscentur, recludatur, &c.* k] Tyberius Cæsar, etsi Thrasillo astrologo peritissimo quotidie vteretur, ac singulis diebus vaticinia acciperet, tamen re accurate considerata, eum aliquando per somnium visus fuisset cuidam pecuniam dare, hominem interemit: quod intelligeret sibi per magicam artem dæmonem immissum 17 fuisse. ¶ † Reliquosque omnes astrologos, magos, aut quicunq; alio auxilio diuinationes exercerent, exteros necauit: ciues, quos prius Augusti neglexerant, extorres fecit l. Augustus enim Octauianus anno 764. interdixerat vatibus, ne absentibus arbitris, vel coram alijs de morte prædicerent m. Soranus, quod visus artibus magicis diceretur opera filiæ suæ, factis Nerone ægrotante sacrificijs, occisus est n.

a Colu. de re rust. li. 1. c. 8.
b Suid. in verb. ἀγύρτα.
c Iul. Pau. li. 5. Recep. senten.
d eo. lib. tit. ad leg. Cornel. de sicar.
e Polyd. Verg. li. 23. hist. Ang.
f in leg. Salic. tit. de malefic. §. 2.
g in §. 6. eo. tit. de malefic.
h in legib. Ripuar. tit. 81. de malefic. §. 2.
i §. 2. eo. tit.
k l. 4. & 2. 3. de malef. lib. 6. Codi. Vuisigothorum, tit. 2.
l Dio Cass. lib. 57.
m idem, li. 56.
n Xiphill. ex Dione in Nerone.

de Pœna Diuinorum seu Mathematicorum, Cap. 15.

1 *Incantatorum & ariolorum iure diuini pœna.*
2 *Magos consulentium, & magorum vindicta Dei, & diuini iuris, & aliarum gentium. Et 3.*
Et seq. nomer.
4 *Sacrificia paganorum, & magorum vetita qua pœna.*
5 *Didius Iulianus sacrificijs vsus cadis humanæ.*
6 *Sortilegijs consentientibus qua pœna imposita iure pontificio.*
7 *Magorum & sortiariorum qui sint idonei iudices.*
Inquisitor hæreticæ prauitatis quando cognoscere potest de sortilegijs. eod.
8 *Sacris abutentes rebus, qua pœna digni.*
9 *Baptismi in sortilegijs abusus vindicatus.*
10 *Magorum pœna apud Vuisigothos.*
11 *Dæmon intercipit & torquet magos.*

1 Falsorum † vatum pœnæ nunc nobis breuiter perstringendæ, ex legibus non tantum diuini iuris, sed etiam humani, & gentilium. Lex diuina in primis, iubet omnes maleficos & incantatores interfici o. [*Et si anima declinauerit ad ariolos & magos, & fornicata fuerit in eis*, inquit Dominus, *ponam faciem meam contra eam, & interficiam eam de medio populi mei.*] Et iterum, [*Vir vel mulier, in quibus spiritus Phytonicus vel diuinus fuerit, moriantur,* 2 *lapidibus obruent eos* p.] Saul etiam, dum probe imperabat, magos & ariolos & phytonissas de terra, morti que adiudicauit q. licet postea ipse improbus phytonissam consuluerit. Quod vt ad mortem eius, & in signum translationis regni in Dauidem notat sacra scriptura r: quemadmodum ob consultos diuinos & ariolos, mortuũ fuisse alium regem Ochosiam narrat s. Minatur Deus in Apocalypsi diuino regno se expulsurum veneficos t, & 3 alibi per D. Paulum u. ¶ † Iure ciuili Constantinus imperator haruspices, sacerdotes diuinos, & eos qui eis ministrant, iubet ab omnibus domibus excludi, aliter concremari, & eos qui aduocauerint suasionibus vel præmijs, bonis exutos deportari x. Et in Chaldæos, magos, aliosque maleficos, haruspices, Mathematicos, diuinationis curiosos, gladij supplicium decerni y. Et pro confessione, & si conuincantur, equuleum, vngulas sulcantes latera, aliaque tormenta statuit z, nulla dignitatis ha-4 bita ratione. ¶ † Et lege Cornelia de sicarijs tenetur, qui magicis susurris vsus fuerit a: sicut qui mala sacrificia fecerit, habueritve, vt ait Modestinus b: cuius pœna, mors aut deportatio c. Mo eriam dignus, qui se paganorum sacrificijs polluerit d. Quemadmodum & isti diuini & sortilegi faciunt, & magi qui adhuc eo sunt detestabiliores, quod sæpe sanguine humano impijssimi & 5 execranda sua peragant sacrificia. ¶ † Quemadmodum Didius Iulianus imperator à militibus Romanorum pretij addictione factus, plures pueros occidit causa magicarum artium, vt si forte quod futurum erat præcognouisset, posset auertere e. Horum pœna iure ciuili crescit, vel minuitur ratione circumstantiarum: nam si veneno, vel pharmaco, vel alio modo necem conciliauerint, homicidarum pœnis puniendi sunt, de quibus in criminibus de veneficis, & legis Iuliæ de sicarijs, & alibi diximus suo loco: & in singulis speciebus postea istius vanitatis pœnas ali-6 quas vsurpatas dicemus, Deo fauente. ¶ † Iure canonico,

o Deut.
p Leuit. 20.
q 1. Reg. 28.
r 1 Paralip.
s 4. Reg.
t Apocalyp. 2.
u Ad Galat.
x l. nullus, c. de [illegible] & mathem.
c l. 3. & l. pen. eod.
e Xiphill. ex Dione, in Didio Iuliano.

nonico, quia ecclesiastica disciplina non infert pœnas mortis temporalis, seu, vt dicunt, sanguinis [a], aliæ constitutę sunt pœnæ: nam clericis consentientibus sortilegis, magis, pœna imponitur pœnitentiæ quinquennalis, suspensio ordinum, & priuatio beneficiorum [b]. Si autem malefici esse conuincantur, remittūtur ab ecclesiastico iudice ad curiam secularem condemnandi & puniendi: vt de hæretico pertinaci statutum est [c]. Nouit enim ius canonicum ex iure diuino, sacrificantes dijs alienis esse morte tollendos [d]: cuiusmodi sunt Lamiæ, quæ dæmonibus obsequium præbent.

a c. si archiepiscopus, de tempor. ordin. vers. solum, 15. q. 3.
b c. 1. & fin. de sortileg. c. non liceat, 26. q. 5. seq. 26. q. 1.
c c. super eo, de hæret. in 6.
d c. si audieris 26. quæst. 5.

7 ¶ † Cognitio tamen horum, qui rei maleficij sunt, eius quod hæresi proximū, est etiam in alijs quam ecclesiasticis personis, in laicis videlicet, ad iudicem ecclesiasticum, nimirum ad episcopum, vel inquisitorem hæreticæ prauitatis pertinet, vel separatim, vel cōmuniter ad vtrumq; simul. Alioquin maleficia, quæ superstitionem redolent, & sortilegia, in quibus contingit misceri crimina, vel veneficia, qualia in strigibus arguuntur, notionis sunt temporalis iurisdictionis. Proinde pro foro competenti distinguendo in sortilegijs personarum laicorum puniendis, obseruādum num ea contineant, vel participent hęresim manifeste, qualia sunt illa, quæ expressam habent fidei eiurationem, data fide & inita cum dæmone: & tunc possunt episcopi vel inquisitores hæreticæ prauitatis de his cognoscere, non alias, vt expresse iure cautum est [e]. Placuit autem, vbi expressa illa professio non fit dęmoni, vel eiuratio, & quamuis inuocetur dæmon ad pudicitiam expugnandam, vel ad maleficia docenda, vel ad sanandum vel lędendum, vel ad similia, eiusque causa efficiant imagines, non pertinere ad manifestam hęresim [f]: quia ea possunt ad dæmonem dirigi, tanquam ad tentatorem, cuius naturam gerit. At si inuocetur dęmon, credendo quod possit hæc propria authoritate, certe tunc est impietas magna, & detrahitur Dei potestati, quod creaturæ quod Dei est tribuitur: ideo ibi est hæresis manifesta, quæ iurisdictionem tribuat spiritalibus iudicibus [g].

e in c. accusatus, c. 8 §. sane, de hæret. in 6.
f Geminia. Philip. Franc. & ... erp. in d. §. sane, Oldra. cons. 210. quod ... pit regulariter traditio, & cōs. 39. & 208.
g Francus. & Geminia. in d. §. sane, facit c. episcopus, 26. q. 5.

8 ¶ † Item si sacramentis abutantur, aut eucharistia, vel baptismo, vel vnctione Chrismatis. Atque si ita impius reperiatur presbyter, qui inuentus sit huic sortilegio operam præbere, grauissimis existimamus dignum pœnis, vtpote grauissime peccans, vel irreuerenter sacramenta pertractando, vel aliud immiscendo illis alienum [h]: veluti si super characteres, aut supra maleficia, missas celebret. Cum alioquin & qui sacra profanat etiam ignoranter, vt si palla quæ in altari fuerit, mortuum inuoluat, vel eam negligenter habuerit, si diaconus sit, triennio sexque mensibus à dominico remouetur altari, graui percussus anathemate presbyter, decem annis & sex mensibus excommunicatur [i]. De sacris vasis quoque, & alijs rebus Dei cultui consecratis non profanandis, iura sanciunt aperte [k]. Et Deus docuit, quantum irascendum sit in hæc profanantes, ex vltione quam sumpsit de Balthasare [l].

h in c. de homine, c. de celebra. missa. c. ... sacrificijs de consecr. dist. 2.
i c. ea nemo per ignorantiam, de consecrat. dist. 1.
k c. altaris, c. vestimenta, c. in sancta, c. ad nuptiarum, de consecr. dist. 1.
l Daniel c. 5.
m au roset historial. fo. 126. pag. 2. col. 1. & seq.

9 ¶ † Narrat Historia Gallica [m], in pago quodā apud Suessones, fuisse presbyterum quendam, qui vindictam cum quæreret inimicorum, sortilegam consuluit ea de re: illam autem ei persuasisse, vt bufonem more Christiani hominis baptizaret, eique inter baptizandum Ioannis nomen imponeret: dehinc vt hostiam consecraret, & eidem edendam porrigeret. Quod vt factum, illa cum bufonem membratim discerpsit, & sortilegium confecit, quod iussit deferri in domum inimicorum presbyteri: vnde accidit eosdem interijsse. Eo autem scelere detecto, flammis veneficam consumptam anno Domini 1460.

10 ¶ † In legibus Vuisigothorum, hæc lex est ijsdem verbis [o]. [*Malefici & immissores tempestatum, qui quibusdam incantationibus grandinem in vineas messesq; immittere perhibentur, & ij qui per inuocationes dæmonum mentes hominum conturbant, seu qui nocturna sacra dæmonibus celebrant, eosque per inuocationes nefarias nequiter inuocant, vbicunque à iudice vel actore vel procuratore loci reperti fuerint vel detecti, ducenis flagellis publice verberentur, & decaluati deformiter decem conuicinas possessiones circuire cogantur inuiti, vt eorum alij corrigantur exemplis. Quos tamen iudex, ne vlterius euagantes talia facere permittantur, aut in retrusione faciat esse, vt ibi accepta veste atque substantia ita viuant, ne viuentibus nocendi aditum habeant. aut regia præsentia dirigat, vt quod de illis sibi placitum fuerit, euidenter statuat. Is autem qui tales consuluisse reperiuntur, in populi conuentu ducentenis ictus accipiant flagellorum, vt impuniti non remaneant, quos culpæ reatus similis accusat.*] Et iterum alia lege [o], diuinos & consulentes eosdem quinquagenis verberibus coërceri iubetur. Vult & alia lex [p], hos, & qui respondent & consulunt de morte, vel vita alterius, ingenuos flagellis cæsos, & in seruitutem redigi, bonis omnibus fisco delatis: seruos diuerso genere pœnarū afflictos, in transmarinas partes transferendos vendi.

o l. 3. de malef. li. 6 Cod Vuisigo. tit. 2.
o d. lib. 6. tit. 2. l. 6.
p l. 1. eod. tit.

11 ¶ † Omitto hic recensere iudicia Dei de his hominibus quotidie apparentia: vix enim est auditum, neque vnquam vidi vllum hominem istis scelestis artibus deditum, quin misere vel viuens discruciaretur, vel misere & summo cum horrore perierit adstantium. Tandem enim dæmon eos, qui ei inseruiunt, improuiso casu tollit, ne si cogitandi mora illis præbeatur à laqueis effugiant. Sic Execestus Phocensium tyrannus, duos gestans incantatos annulos, ex quorum elisione mutua, & ex sonitu tempus gerendarum rerum commodum captabat, interfectus est dolo, etiam si ei prius illud significasset sonitus, vt ait Aristoteles 10 republic. Phocensium, & refert Clemens Alexandrinus [q]. Blanditur primum ijs, quos decipere vult Sathan; & linit mortis poculum dulcedine quadam ambitionis vel voluptatis: pollicetur superbis & gloriæ auidis, nullo modis se effecturum vt à magnatibus & principibus impetrent quæ velint: venereis, mulierum decipiendarum ostentat artes: curiosis, diuinandi artem: crudelibus, roboris & contra arma aduersariorum plura amuleta. In summa, singulis ratione affectionis propria & accommoda se posse mentitur. Interim autem subijcit impietatem, & inuolutis artibus clauis adamantinis figit gressus in scelere. Atq; vbi iam quæ molitus erat effecit, miseri homines dum norunt se iam captos desperatione quadam acti, contemplantes postea quæ impie gesserunt, tristes semper & pauidi degūt, & propria conscientia sceleris, & à dæmonis imperio torti, sibi nunquam satisfaciunt.

q Cle. Ale. lib. 1. Strom.

---

de mirabilibus actibus alijs Magicis, Præstigijs, & Metamorphosi.
Cap. 16.

1 *Mirabilia magorum quæ fiunt, & qualia.*
2 *Metamorphosis quorundam. & 3. 4. & 5.*
4 *Hominum in alia corpora num possit fieri transfiguratio vere.*

6 *Miracula, seu potius præstigia antiquorum ethnicorum.*
7 *Xenophon magus.*
8 *Simonis magi præstigia admiranda.*
9 *Zaroës & Arphazat magi Persarum victi ab apostolis.*
10 *Apollonius Thianeus impostor.*
Item Thor, & Othinus. & 11.
12 *Zedechia magi impostura seu præstigia.*
13 *Histriones præstigiatores pellendi ciuitatibus.*

1 SEd † pergamus, & de alijs præstigijs dæmonum & magorum dicamus, quibus hominibus nimium credulis & fatuis illudunt, simulantes se operari mirabilia, quæ vel non sunt, vel si sunt, mirabilia scientibus & aduertentibus non sunt. Diodorus [a], Proteum ab Ægyptijs dictum esse Cœteum tradit, regem Ægypti, tempore belli Troiani peritum syderum & multarum artium. [*De hoc fingitur*, inquit, *solitum mutare se in omnes animantium stirpiumque formas, quod earum naturas facile tum astrorum scientia, tum etiam vsu & consuetudine sacerdotum didicerit.*] Alij authores de eius genere diuersa senserunt, verumtamen & vatem eum fuisse peritissimum consentiunt, & qui in varias sese conuerteret figuras, & illum consulentes eluderet, ne facile nisi coactus responderet. Sic Homerus de eo Proteo faciens marinum Deum [b],

a Diod. Sic. li. 2. Biblioth.

b Homer. Odyss. 4.

οὐδ' ὁ γέρων δολίης ἐπελήθετο τέχνης,
ἀλλ' ἤτοι πρώτιστα λέων γένετ' ἠϋγένειος·
αὐτὰρ ἔπειτα δράκων, καὶ πάρδαλις, ἠδὲ μέγας
σῦς· γίνετο δ' ὑγρὸν ὕδωρ, καὶ δένδρεον ὑψιπέτηλον.
ἡμεῖς δ' ἀστεμφέως ἔχομεν τετληότι θυμῷ, &c.

Id est:

Neq; ipse senex dolosæ obliuiscitur artis,
Sed certe leo primum factus est magnis iubis.
Porro deinde Draco, & panthera, deinde ingens sus:
Factus est, etiam liquida aqua, & arbor altis folijs.
Nos vero firmiter tenebamus forti animo.

Sic mater Aristæi Cirenes ad Aristæum pergentem ad vaticinium Protei, de eo dicit [c].

c Virg. 4. Georgi.

Verum vbi correptum manibus, vinclisq; tenebis,
Tum variæ illudent species, atque ora ferarum:
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusq; Draco, & fulua ceruice Leæna:
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atq; ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit. &c.

2 ¶ † Simon magus quoque, & se, & alios in diuersas animalium figuras conuertebat: imo in aurum, vt dicam paulo post ex fide dignorum au-3 thorum. ¶ † Circe conuertebat homines cantionibus & pharmacis in porcos, & alias feras, vt ait 4 Homerus [d], Plutarchus [e], & alij. ¶ † Ex Arcadibus qui sorte ducti transnatabant quoddam stagnum, transformabantur in lupos, & cum similibus feris per illius regionis deserta viuebant: & si carne non vescerentur humana, post nouem annos eodem renatato stagno, reformabantur in homines [f]. Mela [g], de Neuris Scythiæ Europicæ gente scribens ait, statum singulis tempus esse, quo si velint in lupos, iterumque in eos qui fuere mutentur. Virgilius [h], de herbis agens magicis, canit,

d Homer. lib. 10. Odyss.
e Plut. in gryllo.
f Plinius, li. 8. D. August. lib. 18. de ciuit. Dei c. 17.
g Pomp. Mela, de Situ orbis.
h Virg. eclog. 8.

His ego sæpe lupum fieri, & se condere syluis
Mœrim vidi.

Quid sentiat de his D. Augustinus audi, is postquam transformationes retulit, & hominum incredibiles commutationes, ait [i]. [*Si dixerimus ea non esse credenda, non desunt etiam nunc qui eiusmodi quædam vel certissima audisse, vel etiam expertos asseuerent. Nam & nos cum essemus in Italia, audiebamus talia de quadam regione illarum partium: vbi stabularias mulieres imbutas his malis artibus in caseo dare solere dicebant quibus vellent, seu possent viatoribus, vnde in iumenta illico verterentur, & necessaria quæque portarent, postque perfuncta opera, ad se redirent: nec tamen in eis mentem fieri bestialem, sed rationalem humanamque seruari: sicut Apuleius libris, quos titulo asini aurei appellat, sibi ipsi accidisse, vt accepto veneno, humano animo permanente asinus fieret, aut indicauit, aut finxit. Firmissime tamen credendum est, omnipotentem Deum omnia posse facere quæ voluerit, siue vindicando, siue præstando, nec dæmones operari secundum naturæ suæ potentiam, quæ & ipsa angelica creatura est, licet sit proprio vitio maligna: nisi quod ille permiserit, cuius iudicia occulta sunt multa, iniusta nulla. Nec sane dæmones naturas creant, si aliquid tale faciunt, de qualibus factis ista vertitur quæstio, sed specie tenus, quæ a Deo sunt creata commutant, vt videantur esse quæ non sunt. Non itaque solum animum, sed nec corpus quidem vlla ratione crediderim dæmonum arte vel potestate in membra vel lineamenta bestialia veraciter posse conuerti: sed phantasticum hominis, quod etiam cogitando siue somniando per rerum innumerabilia genera variatur, & cum corpus non sit, corporum tamen similes mira celeritate formas capit, sopitis aut oppressis corporeis hominis sensibus, ad aliorum sensum nescio quo ineffabili modo, figura corporea posse perduci: ita vt corpora ipsa hominum alicubi iaceant viuentia quidem, sed multo grauius atque vehementius, quam somno suis sensibus obserata. Phantasticum autem illud, veluti corporatum in alicuius animalis effigie sensibus appareat alienis, talisque etiam sibi homo esse videatur, sicut talis sibi videri posset in somnijs, & portare onera: quæ onera si vera sunt corpora, portantur à dæmonibus, partim vera onerum corpora, partim iumentorum falsa cernentibus.*] Hæc ad verbum D. Augustinus. Quibus aliud addit exemplum alterius qui erat pater cuiusdam Præstantij, qui narrabat venenum patrem illud in Caseo sumpsisse, iacuisse in lecto quasi dormientem, qui tamen nullo modo poterat, excitari: post autem dies aliquot eum euigilasse dicebat, & quasi somnia enarrasse quæ passus esset, caballum scilicet factum, annonam inter alia iumenta baiulasse militibus, quæ dicitur retica, quoniam ad retia deportatur. Quod ita vt narrauit factum fuisse compertum est, quæ tamen ei sua somnia videbantur. Aliud subijcit, [*Indicauit & alius se domi suæ per noctem antequam requiesceret, vidisse venientem ad se quendam philosophum sibi notissimum, sibique exposuisse nonnulla Platonica, quæ antea rogatus exponere noluisset. Et cum ab eodem philosopho quæsitum fuisset, cur in domo eius fecisset, quod in domo sua facere negauerat. Non feci, inquit, sed me fecisse somniaui: ac per hoc alteri per imaginem phantasticam exhibitum est vigilanti, quod alter vidit in somnijs.*] Sed ad alia superioribus similia adde.

i D. Aug. li. 18. de ciuit. Dei, c. 18.

5 ¶ † Scribit Luithprandus [k] Baianum filium Simeonis regis Bulgarorum, vsque adeo didicisse magiam, vt ex homine lupus, & quæcunque alia, vt vellet, fieri posset fera. Et vt addit Tritemmius, se inuisibilem præbebat [l]: is autem eodem teste 6 vixit, anno Domini 970. ¶ † Huc pertinent illæ præstigiæ dæmonum, quibus delusi sunt idololatræ, quãdo penatum imagines Troia per Æneam delatæ Lauinium, & inde per Ascanium Albam, pristinum per se, vt mentiuntur, lararium repetierunt [m]. Quod dicunt Actium Nauium nouacula cotem secuisse [n]. Serpentem Æsculapio nauiganti Romam pro comite adhæsisse: nam in qua simulacrum matris Phrygiæ vehebatur nullis viribus trahi, sed tantum zonula virginis potuisse: his

k Luithpr. lib. 1 de rebu[s] [per] Europã gest.
l Tritem. in Chron. [...] nast. Hirsaugiens.
m Val. Max. in 1.
n Cic. 1. de diuinat. Liuius. in 1.

similia

7 similia adde [a]. ¶ † Magnos præstigiator fuit Xeophoo, qoem admirabantur, qnoniam ignem
8 sponte sua nasci faciebat [b]. ¶ † Sed ad metamorphosim iterum. Simou magus dæmonum sibi inseruientium opera, inquit Nicephorus & alij [c], multa faciebat, videlicet statuas sese mouere, vasa domestica sese transferre. Et ipse flammis circundatus, nou vrebatur: ferebatur quoque volans in aëre: ex lapidibus, foco hominibus obiecto, panes faciebat: draconis quoquē formam ioduebat, in varias animantium formas mutabatur: duplici facie indotus cōspiciebatur: in aurum sese totum transformabat: fores probe conclusas aperiebat dicto, ferrea vincula dirumpebat: in conuiuijs omnifaria formolarum simulachra exhibebat: vt plurimæ ante eum præcederēt vmbræ efficiebat, quas defunctorum dudum esse animas nugabatur: alios quos voluisset in alias animaliū formas transformabat: inferebat morbos immanes & incurabiles. Tandem tamen cum D. Petro instituto Romæ certamine, cum volatu cœlū peteret cum quadrigis, vt scribit Arnobius [d], igneis, nomine Christi à D. Petro nominato & inuocatione eius Dei concidit, & crura sibi confregit: & postea cruciatibus & podore defessus, ex altissimi culminis rursum se præcipitauit fastigio, & mortuus est.
9 ¶ † Magi Zaroes & Arphazat, apud Persas in Babylone sub Xerxe rege, tempore quo inibi fidem catholicam prædicareot DD. Simon & Iudas apostoli, qui mutos reddebant loquentes, & serpentes producebant, qnive victi suut ab Apostolis in fide Christi, vt fusissime refert Abdias [e].
10 ¶ † Apollonius Tyanæus magus cognitus peritissimus, qoi cum eum Domitianns ponire vellet, repente in iudicio non comparuit [f]. Aliaq; plura stupenda fertur operatus à Philostrate, qui ex professo vitam eius perscripsit, & ex Hierocle.
11 ¶ † Erat Craca mulier maga, Thor & Othioos magi: quorum illa quidem, vt ait Saxo [g], appositas dapes in aliarum rerum formas commutabat: isti vero dioinitatis fastiginm, ludificatis idiotarum
12 mentibus, sibi arrogabant. ¶ † Fuit & Iudæus anno Domini 876. Zedechias nomine, medicos imperatoris Ludooici, magiæ peritus, qui videbatur imposturis deuorare hominem armarum equitem, & currum cum equis & equisonem: quive alieni pedes, manus, caput præscinderet, & sanguinem fluentem ostenderet in pelui, postea autem reuiuiscentem ostentabat. Visusque hic Iudæus in cœlo & aere venari, perinde ac si in terra
13 esset [h]. ¶ † Omitto reliqua, quæ de histrionibus feruntur, quæ ludificant mentem interdum arte, interdum manuum agilit pertractatiune: qui certe, vt noxij vel vt vanissimi, ciuitatibus pellendi sunt, vt iussit Carolus 5. Imperator, in constitutionibus comitiorum habitorum Augustæ Vindelicorum, anno 1548. [i] Zyngemeros, id est, præstigiatores, Teutonica terra excedere, velori exploratores & proditores Christianorom regnorum missos à Turcis.

a Rabbi D. Aug. lib. 20. de ciuitate Dei, c. 18.
b Adamus lib. ... c. 24.
...
d Arnob. lib. 2. contra gentes.
e Abdias Babyl. lib. 6. hist. apost.
f Lactant. li. 5. diuinarum, c. 3.
g Saxo, in historia.
i c. 26.

de Magicis circa morborum curationem. Cap. 17.

1 *Morbi quomodo à dæmonibus curentur.*
2 *Miraculorum effector videri voluit Adrianus.*
3 *Vespasiani Cæsar. miracula ficta.*
4 *Morbi incantationibus curati.*
5 *Morbos curantium per incantationes pœna.*

1 Eadem † ratione qua possunt morbos inferre magi & dæmones, & posse curare palam est: vel cum superstitione, vel sine superstitione, & cum rebus quæ curandi vires habent adhibitis latenter, vel sublata causa, impedimenti sanitatis, quam ipsi norunt, vel imposuerunt Dei voluntate & permissione. Interdum tamen & ipsi simulant morbos curare, qui cùm curati vere non sint, tamen ad tempus curatos videri faciunt, adhibitis quibusdam qoibus leuiunt
2 dolorem, quem tollere non possunt. ¶ † Exempla pauca proferam. Adrianos Cæsar, qui diuinationibus & magicis crebro vsus est, quive dicebat, se anima quæ sponte occubuisset indigere, iisdem artibus & incantationib⁹ aquam intercotem qua laborabat eduxit, qua tamen rursus & celeriter sepletus fuit [k]. Voluit & hic videri miraculorum effector, atque multa ideo de eius miraculis coo-ficta sunt: quale illud, quod mulier eius iussu cum se aqua alicuius fani lauisset, oculos seu visum recepit. Et quaodo venit ex Pannonia quidam natus cæcus ad febrientem Adrianum, quem cum contigisset oculos recepit, & Adrianum febris reliquit, vt narrat Spartianus [l]. Quæ tamen Marius Maximus per simulatioōem facta commemorat.
3 ¶ † Quo etiam refero, vel ad magism, quod Xiphilinus ait [m], Vespasianum Cæsarem cæcum hominem, item que alterum cui imbecilla manus erat, qui per quietem eum adire iussi fuerant, sanasse: alterius oculis sputo conspersis, & manu
4 alterius conculcata. ¶ † Strabo [n] circumuagari per Indiam incantatores ait, qui medicati creduntur, & solam fere apud illos esse medicinam: Homerus Vlyssem profluuium sanguinis sistisse carmine tradit [o]. Theophrastus, Ischiasim carmine sanari scripsit [p]. Cato pro luxatis carmen prodidit [q]. M. Varro podagris [r]. Quintus Serenus [s] Hemitritæo morbo. Qui modum effugandi dæmones aot incaotationes ediderint, quibus morbi sedarentur, docet Pulydorus Vergilius, lib. 1. de
5 inuentorib. rerum c. 22. ¶ † Cæterum neque istis magis, qui remedia iactant, impunitas semper data: quinimo & fuit pœna constituta merito. Quāuis enim, vt alias dixi, medicamenta & iocunda per se & desiderabilia sint, tamen modus per magica curandi displicuit. Et audiamus de hac quæstione Hippocratem vere ratiocinautem, dum de sacri morbi per incantationes agit curatione. [*Mihi*, inquit [t], *nec ij homines hi vrentes videntur hunc morbum sacrum esse putare, qui hu modis tolli putauerunt: & si quis expiamentis, carminibus, vel excantationibus, vel alia re simili hunc morbum abigit, diuina non dicetur hoc ope fecisse, sed humana. Quod homines propterea fingunt plusquam cæteri vt scire putentur. Sicq; homines decipiunt, castitatem integritatemq; præ se ferentes: plurimus ijs sermo de dijs est, mihi quidem non de pietate ficuti ventur, sed de impietate verba facere videntur, deosque nullos putare: nec, si sint, quidquā posse, nec prohibere posse, quin summa scelera cōmittantur.*] Amianus Marcellinus scribit [v], [*in castris Cōstantij, si quis super occentu soricu, vel occursu mustella, vel similis signi causa consuluisset, quemquā peritum, vel anile incantamentū quoddā ad leniendū quendam dolorem, quod medicina quoq; pmittit, inquit, authoritas, rem vnde non poterat opinari delatus raptusq; in iudicium, pœnaliter interibat.*] Damnati etiā sunt ab Antonino Caracalla, qui remedia quartanis febribus collo annexa gestarēt [x]. Et certe, postq̄ improbatæ sunt,

k Dio Cass. seu Xiphil. ex eo, in Adriano.
l Spart. in Adrian.
m Xiphil. ex Dione, in Vespasia.
n Strabo, lib. 15. Geo.
o Homerus.
p Plin. 28. c. 2. vbi similia refert plura.
q Cato, de re rustica, c. 160.
r Varro.
s Q. Serenus, in cura Hemitritæi morbi.
t Hippoc. lib. de sacro morbo.
v Ammia. Marcell. lib. 16.
x Aelius Spartia. in Antoni. Carac.

maleficæ artes, quis negauit & illas pœna esse dignas, quæ similes his sunt, etsi alias tollant: æque enim improbato maleficio, veneficium tollitur. Sic Horatius [a],

Ah, ah, solutus ambulat venefica
Scientioris carmine.

a Horat. Epod. ode 5.

Et Plinius, [*Magorum*, inquit [b], *hæc commenta sunt, vt cotem quo ferramenta sæpe exacuta sunt, subditam ignari ceruicalibus, de veneficio deficiente euocare iudicium, vt ipse dicat, quod sibi datum sit, & vbi, & quo tempore: authorem vero non nominare.*]

b Plinius, lib. 28. c. 4.

de Magicis ad bonum quendam finem. Cap. 18.

1. *Magia etiam ad bonum finem improbata, & seq.*
2. *Iulianus imperator magus.*
3. *Eloquentia præsidium ex pileis infantis nuper nati.*
4. *Incantamentum contra glires & serpentes. Et de Parisiorum ciuitate.*
5. *Bona male facta, mala sunt, & magi Persarum cur addecimati.*
6. *Ariolationem, & alia paganica obseruans quibus puniatur pœnis.*
7. *Ouum incantatum à Druidibus ad quid valeret.*
8. *Magiam ad salutem hominum ius ciuile non improbauit.*

1 Videtur † magia ea probata quibusdam, quæ certis bonis finibus concludi existimatur: veluti ea, quæ ad conciliandos homines, & ad amorem philtra conficit, vel iucunda quædam exhibet, vel morbis medetur. Quæ tamen omnia, quia bene non fiunt, & scelestissima sunt, & quemadmodum alia sunt improbata. 2 ¶ † Producamus in medium horum exempla. Fuit Didio Iuliano, imperatori creato contra voluntatem populi, ea dementia, vt per magos pleraque faceret, quibus putaret vel odium populi deliniri, vel militum arma compesci. Nam & quasdam non conuenientes Romanis sacris hostias immolauit, & carmina profana incantauit, & ea quæ ad speculum dicuntur fieri, in quo pueri præligatis oculis incantato vertice respicere 3 dicuntur, Iulianus fecit [c]. ¶ † Memorat Lampridius [d], obstetrices capere solitas pileum, quo pueri nascentes insigniuntur naturali, & aduocatis credulis vendere: siquidem, inquit, causidici 4 hoc iuuari creduntur. Apud Gregorium Turonensem [e], mirum sacrilegium legitur, his verbis. [*Aiebant*, Inquit, *Parisianam vrbem quasi consecratam fuisse antiquitus, vt non ibi incendium præualeret, non serpens, non glis appareret: nuper autem cum cuniculi pontis emundarentur, vt cœnum quo repletus fuerat auferretur, serpentem gliremque æreum reperierunt, quibus ablatis & glires extra numerum, ibidem & serpentes apparuerunt.*] 5 ¶ † Ferunt Empedoclem, corpus mulieris absq; spiritus & cibi vsu, quasi triginta diebus conseruasse: & ideo sibi falso se exanimem mulierem vitæ restituisse arrogasse, & immortalitatem [f]. Sed hæc quæ vetitis artibus scimus facta, & quæ credulorum mentes decipere possunt, pœnam merentur: atque hos, qui obiecta specie finis boni, interim malo seu magia vtuntur, puniendos esse recte definiemus. Non quod bonum, quod quærunt, malum sit, sed quod male illud assequi desiderent. Nec sunt facienda mala, vt inde eueniant bona. Et bonum quidem est diuitias habere, imperare, multa nosse: verum illicitis artibus, non secus quam fraudibus, sacrilegijs hoc consequi, malum est. Sic Tatius Assyrius [g], [*Quamuis*, inquit, *magice & præstigijs quis vtatur ad bonum: tamen punibilis est: non secus ac qui cum latrone fuerit, etiam si latro non sit, vt socius sceleris punitur.*] Res quædam per se malæ sunt, quibus quis bene vti non potest: & aliæ quoque eo ipso quod sunt prohibitæ, malæ & mortiferæ: qualis erat illa scientia, quam contra prohibitionem Dei, primi parentes cognoscere voluerunt, eadem persuasione, qua hodie magi ab artifice impietatis impelluntur, adducti, [*Eritis sicut Dij, scientes bonum & malum* [h].] Nihil potest esse purum, quod ex ore & arte Satbanæ oritur. Nam si bonum quidpiam sit per se, dum ab eo prodit, polluitur: quia lex Dei prohibet ariolos, magos, & huiusmodi incantatores & impostores, nec vllo modo distinguit fines vtentium illis, vel consulentium, sed artem execratur absolute [i]. Et imposturæ solæ dignæ morte sunt. Quemadmodum Ilidiberges rex Persarum magos addecimauit pœna, quod dixissent in specu eos infodisse viuum hominem sub terra ignis, quo persuaderent regi, ignem loqui [k]. 6 ¶ † Qui obseruant paganica superstitiosa, Ægyptiacos dies, qui horas captant ratione ominis boni, & similia, anathemate plectuntur [l]. Qui furta detegunt, hoc modo puniri [m]. Et, vt Vlpianus ait, [*Qui furem per diuinationes dixerit eum esse qui non erit, de iniuria quidem non tenetur: ad enim vniuersum mitte iudicium, sed constitutiones eum tenent* [n].] Et is qui confugerit ad ariolos & sortilegos, accusare non potest alium de crimine [o], & ab ecclesiastice con-7 gregatione deijcitur [p]. ¶ † Claudius Cæsar quendam Romanum equitem è Vocontijs iussit interfici, quod deprehensus fuisset in lite, quam exercebat, ouum secum detulisse in iudicio, quod detulerat à Druidibus, qui antiqua superstitione consecrauerant, vt conducentem ad victorias li-8 tium, & regum aditus [q]. ¶ † Scio tamen leges Codicis Iustinianei, magiam illam, quæ salutem & bonum aliquod procurare videtur, non improbasse [r]. Sed rectius statutum inuenimus, & hanc quoque prohibendam & puniendam apud Leonem Cæsarem, qui hac de re constitutionem 65. edidit, titulo περὶ τῶν κολάσεως τῶν μαγγανείᾳ χρωμένων.

c Aelius Spartia. In Diodo Iuliano.
d Lamprid. in Diadume. Antoni.
e Greg. Turonens. li. 8. hist. Francor. c. 33.
f Hesych. Milesi. Illustr. lib. περὶ σοφῶν.
g Tatius. oratio. con. Græcos.
h Gen. 2. & 3.
i Deuter. 18. Leuit. 20.
k Niceph. Cal. li. 14. hist. Eccl. c. 28. Socr. li. hist. Tripart. 8.
l c. pe. 26. q. 7.
m ca. 1. de sortil.
n Vlp. in l. [illegible] apud [illegible] 15. §. si quis astrologus, de iniur. in ?
o c. quisquis, 2. q. 1.
p c. si quis ariolos, & c. si quis clericus, & ca. augustin. 26. q. 5.
q Plin. li. 29. c. 3.
r l. 4. de malef. & Math. C.

de Spectris. Cap. 19.

1. *Spectrorum causæ, & de spectris & seq. num.*
2. *Prothei varia forma.*
3. *Empusa quæ.*
4. *Dæmones qua specie appareant. Et seq.*
5. *Infantibus nouè editis insidiari dæmones.*
6. *Dæmones pestem seminantes.*
7. *Dæmon in specie adulteri.*
8. *Dæmon quibus apparuerit.*
9. *Iudæus se Mosem mentitus, & eorum plures perdidit.*
10. *Spectra immittentium pœna.*

1 Concitant † & dæmones sua arte & ingenij operisque celeritate ex materia commoda, quam ipsi norunt, spectra diuersa in aëre, & in terra, mirè artifices & celeres, & rerum naturalium, quæ ea possunt generare & facere, peritissimi:

tissimi: quæ tamen ipsi operantur, vel vt decipiant, vel vt authores & creatores rerum earum videantur & miraculorum artifices, vel vt terreant homines pios, & bonos à pietate auocent: cum tamen nihil sit in his præter celeritatem mirandum. Confingunt itaque in cœlo ex nubibus animantia radijs mediantibus solis exercitus, venatores addũt ex aëris repercussione & instrumentis adfabre factis, voces, fletus, & id genus alia ter-
2 riculamenta. ¶ † Aristophanes [a] vnum profert, quod Proteum refert & apparuisse dicit Dionysio pergenti ad inferos.

τοτὲ μὲν βοῦς, νυνὶ δ' ὀρεύς, τοτὲ δ' αὖ γυνὴ
ὡραιοτάτη τις. Et postea, ἔστι κύων
ἔμπουσα τοίνυν γ' ἐστί.

Id est:

Erat aliquando quidem bos, nunc autem mulus, aliquando iterum mulier pulcherrima quidem, iam canis, Empusa igi-
3 *tur est.*] ¶ † Eustathius Empusam dicit laruam, spectrum quod vno pede ambulat: secundum alios, quod vnum pedem æreum habeat [b]. Alium, vt Aristophanes ait, βολίτινον asininum: vnde & ὀνοσκελίν. Et Suidas tradit hoc spectrum diabolicum ab Hecate immissum & calamitosis apparere: item & in meridie cum defunctis inferiæ
4 ferrentur. ¶ † Apparent enim dæmones, non quales sunt vt plerumque, sed ludicris inuoluti monstris. Nam vt ait D. Chrysostomus [c], [*Quot dæmones feruntur per aërem, quot aduersa potestates, si illis Deus permitteret terribilem illum vultum suum, & horrendum aspectum nobis ostendere: an non mente dimoueremur? an*
5 *non periremus? an non omnino interiremus?*] ¶ † Rabini Iudæorum dicunt, Lilith esse spectrum quoddam dæmonicum, habens formam abortiui nati ea imputo partu, excepto quod habeat alas. Et fabulantur mira de illo lilith, quod semen Adami retinuerit, ex quo alios dæmones genuerit. Ideo scriptum est in parietibus Iudæorum per circulum album cœnaculi, צאלא חוץ לילית חוץ לילית Sic lege, *Et zelo chutz lilith, chutz lilith*, id est, *mane extra lilith, extra lilith.*] Et hoc circulo existimant arcere se dæmonem ne ingrediatur, & ne
6 noceat infanti recens natu [d]. ¶ † Fertur à Philostrato [e], Ephesi dæmonicum quoddam spectrum pestem disseminasse, idque in forma & specie senis mendici peram gestantis paniceis frustis refertam, laceram & sordidam vestem gerentis, quem Apollonius Tyanæos ad expiandam ciuitatem cum detexisset, iussit lapidibus obrui, quod factum est: & sublatis deinde aceruis lapidum, ait in eius locum inuentum esse canem tanquam molossum, magnitudine tanta, quanta maximi leonum esse solent, quasi rabidi canis spumam emittentem: & ita liberatam à peste ciuitatem.
7 ¶ † Chunnegundis vxor Henrici 2. Cæsar. in suspicionem venit adulterij cum aliquo iuuene, in forma cuius diabolus ex aula imperatoris sæpe videbatur egredi. Purgauit autem illa innocentiam suam ambulans super craticulam ardentem, prout tunc erat mos & iudicandi formula [f].
8 ¶ † Gennadio Patriarchæ Constantinopolitano apparuit spectrum, quod postquã exprobratum ab eo fuit, illi dixit, Te viuente silebo, sed mortuo perdam ecclesiam, quare & pro ecclesiæ stabilitate rogauit studiosius Gennadius [g]. Apparuit dæmon cum diademate & splendore Diuo Martino Turonensi episcopo, dicens se Christum esse: detectus autem, quod Christus non esset, pollicitus rediret cũ veste purpurea & diademate [h].
9 ¶ † Narrãt miram dæmonis imposturam historiæ ecclesiasticæ. Vir qdam in Creta, tempore Theodosij iunioris, Δαίμων, potius δαιμονιώδης, se Mosem Iudæis ibi degentibus esse simulauit, atque pollicitus est, se illos per mare Rubrum pede sicco traducturum: atque toto vno anno per insulam percurrens, suasit illis vt se sequerentur, quod & fecerunt vanis illius pmissis decepti vna cum coniugibus & liberis. Itaque eos in summum quendam scopulum in pelagus excurrentem duxit, atque inde seipsos conijcere in mare veluti natantes & vrinantes iussit: idq; ex illis quidam statim, vt imperatum fuerat, fecerunt, neque deinceps apparuerunt: quidam etiam in præcipitio saxis allisi interierunt. Et vniuersi illi vel in vndis, vel in præcipitijs saxi perijssent, nisi Dei prouidentia piscatores, & alia mercatura victum quæritantes Christiani homines subito adfuissent, eosque inde modis omnibus extrahentes seruassent. Tum primum fortasse qua dementia capti essent sentientes, hi quominus alij se in mare proijcerent, prohibuerunt, eorum qui antea id fecissent interitum indicantes. Quam fraudem detegentes Pseudo Mosem illum apprehendere sunt aggressi, verum perficere id minime potuerunt. Confestim enim ille disparuit, & magnã suspicionem præbuit, perniciosum quendam dæmonem sub humana specie gentem eam in exitium produxisse, vt authores sunt Nicephorus Calisti [i], & Socrates [k]. Possem istis alia prope infinita exempla subnectere: sed hæc memorasse sufficiet de spectris, vt ea immitti à dæmone, & arte dæmonis in-
10 telligamus. ¶ † Et proinde qui huiusmodi artibus se polluunt, vel spectra cõmouent digni animaduersione erunt. [*Si quis aliquid* [l], vt ait lex ciuilis, *fecerit, quo leues hominum animi superstitione terreantur, Diuum Marcus huiusmodi homines in insulam relegari rescripsit.*]

a Aristoph. in Ranis.
b Cal. Rhodi. lib. 4. c. 28
c D. Chrysost. Homi. in Psal. 41.
d hoc in lib. qui Messiah Christianorum, ...
e Fl. Philost. lib. 4. de vita Apollon.
f Krantius, li. 4. c. 3. Metrop.
g Theod. lib. 2. Tripart. Eccles. histor.
h Sever. lib. 1. de vita D. Martini.
i Niceph. lib. 14. hist. Eccles. c. 40.
k Socra. lib. 2. histor. Tripart. c. 9.
l l. si quis aliquid, de poen. in §.

---

de Lamijs & Strigibus, seu Sagis. Cap. 20.

1 *Lamiarum veneficia pessima, operaq; infanda.*
Earum synodus, vel congregatio nocturna. Et 2.
3 *Sagarum, seu Lamiarum duæ species.*
Et striges vnde dictæ Lamiæ.
4 *Lamiarum transformatio.*
5 *Animæ Hermotimi, & Aristæi vagabantur relicto corpore, & redibant in proprium corpus.*
6 *Epimenidis anima errabunda relicto corpore ad nutus arbitrium.*
7 *Ancyrani concilij de Lamijs explicatio.*
Et 8. Et 10.
Lamiæ num vere deferantur à dæmonibus. eod.
Et 8. Et 9.
8 *Dæmon num possit aliquem transferre de loco in locum.*
Et quod Angelus Dei possit momento. eod.
9 *Malefica nuda reperta in itinere.*
11 *Præstigia à maleficijs longe distant.*
12 *Dæmonum debilis aut nulla potestas in res humanas.*
13 *Morborum per maleficia curationem fieri, & quare ea prohibita.*
14 *Dæmones visibiliter hominibus seruientes in Islandia. Et 15.*
16 *Dæmonum vbi chorea visuntur noctu. Et 17.*
18 *Moloch idoli forma & sacrificium.*
19 *Semen oblatum Moloch.*
20 *Bacchanales quales conuentus.*

21 Dæmones incubi, & succubi quomodo fiant. Et 24.
22 Dæmones habent quædam corpora, semen, & membra, & aluntur humore.
23 Valdensium hæreticorum conuentus dæmoniaci & turpes.
25 Dæmones num generare possint.
26 Homines non possunt gigni, quam ex coniunctione maris & fœminæ. eod.
Fœminæ vbi dicuntur sine mare concipere. eod.
27 Dæmones corporeos vnde fingunt Rabini natos.
Et num dæmonibus semen generationis insit.
28 Lamia Menippi dæmon mulieris forma.
29 Appelles vir sanctus dæmonem sub figura mulieris detexit.
30 Cenum dæmon.
31 Animarum apparentium spectra, & eorum nomina.
32 Animas bonas in bonos dæmones, malas in malos arbitrati impie antiqui.
33 Lamia sortiaria quare dictæ, & qualis lamia.
24 Striges quid, & quare venefica eo nomine appellata.
Infantes rapiunt venefica & sortiaria, quomodo, & quare.

1 Dicuntur † mira de lamijs & strigibus, quæ multis incredibilia sunt, alija autem dubia, & varie intellecta: istæ sunt veneficæ absolutissimæ, dæmonum mancipia inuisa & ignaua, de quibus plura refert Hieronym. Cardanus [a]. Ipsæ tortæ, coactæ reserare sua infandissima mysteria, sæpe fassæ sunt quædam, quæ vix credibilia sunt, nisi quis, quæ iam de magis supra dixi & probaui, annotauerit: quibus illæ, anus maxime, decipiuntur, aliosq; lædunt & falluot. Et in summa in istia impietatis magicæ totius epitome & compendium est, harum similia opera ita constanti testimonio à pluribus & ab antiquis ætatibus, & in diuersis locis inter se prouincijs distantibus, firmata & comprobata: vt non mentibus solum imponi, sed & arte dæmonica ea perfici, dubitare non 2 possim. ¶ † Dicunt se certis diebus in desertis, hisque certis conuenire locis noctu, ex pluribus diuersisque oppidis & prouincijs vtriusque sexus & ætatis, inibi saltare, iocari, epulari splendide, concumbere, per inuia eo deduci, inebriari, fatigari, dæmonum obsequijs inniti, perniciem humani generis promittere, quam postea exequan-3 tur. ¶ † Cæterum, vt facilius explicemus quæ mentes hominũ fallunt, & in quibus iudices hallucinantur, dico duas esse species sagarum, quæ in impietate quidem, vt seruiant dæmonibus, consentiunt, sed diuersæ sunt professionis. Prior species earum est, quæ relicto Deo tantum imaginationibus & illusionibus adhærent, & pharmaceutria tantum vtuntur, venenis scilicet. Alia species earum, quę expresse fidei renunciarunt, apostatæ sunt à Christo, quæve dæmonibus se deuouerunt. Et hæ mira agunt, & noctu transformantur in figuras alias animalium: canum, vpuparum, & vnde nomen strigum. In cubicula ingrediuntur, inuisibiles aliquando, rapiunt pueros, suffocant, & strangulant, aliaque impijssima moliun-4 tur & à dæmone transferuntur. ¶ † Iam de metamorphosi corporis vi incantationum supra probauimus, sed nominatim adhuc & lamias in figuras alias transferri, vel alias figuras videri habere, quod probo intuenöbus quam propius docetur ex Ouidio, dum de anu Dipse venefica agit.

Hanc ego nocturnas vitam volitare per vmbras
Suspicor, & pluma corpus anile tegi.

Et apud Horatium Canidia [b].

Vectabor humeris tunc ego inimicis eques.

5 ¶ † Et Apuleius ait [c], magam in mustellam transfiguratam. Interdum, non quidem corpus moueri quidam putant, sed animam aliam figuram relicto corpore, veluti vagina, suscipere. Et ferunt Hermotimi Clazomenij animam relicto corpore vagamq; & è longinquo plura nunciare, quæ nisi à præsente annunciari non possent, corpore interim semianimi: donec cremato eo, inimici eius qui cantharidæ vocabantur, remeanti animæ velut vaginam ademerunt. Aristæi etiam animam visam euolantem ex ore in Proconneso, corui specie: nisi ea quoq; existimemus exempla fabu-6 losa, vt Plinius [d]. ¶ † Refert Illustrius [e] creditum, Epimenidis Cretensis animam corpore solere excedere, cum vellet, & quandiu luberet, rursusque regredi: mortui quoque pellem literis, notisque 7 compunctam repertam famam esse. ¶ † Sed explicemus quæ ij, qui sagas esse non credunt, & ita impunita scelera relinquunt, ratiocinantur. In primis obijciunt ex concilio Ancyrano [f], quod refertur à Gratiano [g], in quo hæ sagarum opiniones ad illusiones tantum mentis referuntur [*Quædam*, inquit, *mulieres sceleratæ retro post Sathanam conuersæ, existimant & profitentur noctu se cum Diana vel Herodiade equitare super quasdam bestias, & per noctem intempestam, multa terrarum, spatia peragrare, quæ falsa opinione decepta hæc esse ita credunt, & credendo à recta fide deuiant: ideo sacerdotes perpetuo prædicare per ecclesias debent hæc esse falsa.*] Et subiungit hoc ad visiones animi per dæmonem suggestas & varias figuras eo suggerente impressas potius adscribendum, quam ad corporalem translationem transferendum: firmat ex visionibus Ezechielis, quæ in spiritu, non in corpore contigerunt [h]: & ex D. Paulo [i], qui noluit affirmare se extra corpus raptum. Verum huic canoni respondent ij, qui ex tortura & rerum euentu cautiores & certiores facti sunt, post hoc concilium veriorem esse detectam sententiam: & ideo istius generis sagis dictam à concilijs sequentibus grauissimam fuisse 8 pœnam, vt dicemus in pœnis. ¶ † Dehinc concilium Ancyranum loquitur de specie altera sagarum, neq; ideo negat alias esse posse, quę corpore quoq; à dæmone non deferantur: nam & hoc nemo dixerit esse impossibile, cum legamus etiam Dominum nostrum Iesum Christum assumptum & delatum in sanctã ciuitatem à Diabolo, & constitutum supra pinnaculum templi [k]. Scimus & ab Angelo & spiritu Dei per capillum translatum & portatum Abakuc de Iudæa in Chaldæam, ad ferendam escam Danieli [l]: & rursum momento relatum in patriam. Scimus & baptizato Eunucho, D. Philippum ex loco baptismi dati fuisse transla-9 tum in Azotum [m]. ¶ † Et varia extant exempla & testimonia maleficarũ, quæ vel intercepto itinere, vel soluta impia præter earũ arbitrium societate, diuino quodã iudicio nudę inuentæ sunt, & in aliena patria, vnde pedites remeare illas oportuit: & vnde detectæ, vt maleficij reæ, damnatæ 10 sunt [n]. ¶ † Atque sortilegæ de quibus in concilio Ancyrano, in multis differunt ab istis lamijs & lemuribus, de quibus agimus. Illę enim ludificatæ à dęmone in mente, non omnino apostatarunt à fide: at istæ omnino Deo vero eiurato sese mãcipio dęmonis dediderũt. Dubiæ illæ in fide, ideo hęreticæ, & quæ recõciliari possint ecclesiæ pœnitentia [o]: istę apostatæ, omnino alienæ à fide [p]. Illæ, se tacite dæmoni deuouẽt: istę, expresso sacramento

ei, quem

[a] Card. li. 15 de Variet. c. 80.
[b] Horat. ode 5. Epod.
[c] Apule. li. 2. de asino aureo & alibi in 1.
[d] Plinius de Hist. li. 7. c. 52. & iterum de ... [illegible] in eod. in q. & Sych Milet. illustr. ... ...
[e] Idē Hesych. d. l. 1. ... in Epimenide.
[f] in concil. Ancyrano.
[g] in c. episcopi 26 quæst.
[h] Ezech.
[i] 2. ad Cori. 12.
[k] D. Matt. c. 4.
[l] Daniel. 14
[m] Actuum. 8.
[n] vide exempla relata Paulum Ioan. tract. de sortileg. q. 4. 26 ... firmissime, de hæret. c. qui sunt seruitute, 27. q. 2.
[p] c. 2. de apost. in 6 ... ap. Greg.

ei, quem sciunt dæmonem esse, Deique aduersarium. Illæ nulla conficiunt sortilegia, nó responsa petunt, nó sacrificant, non baptizant: istæ, contra.

11 ¶ † Secundo, canon, *Nec mirum* [a], ex D. Augustino transcriptus, huic sententię officiet, probans magorum pręstigia aliena esse à veritate: si diximus aliud esse præstigia quæ perstringunt & ludificant mentes & oculos hominum, aliud esse maleficia,

12 vt ex iam dictis apparet. ¶ † Tertio, minus me dimouet à sententia, quod dæmonum tanta non sit potestas, vt possint exequi quę se facere istæ lamię iactant: nec possint naturas & constitutiones & ordinem cœli turbare, immutare & peruertere: grandines ad nutum, & pluuias, vētosve ciere vel sopire. Solius enim demiurgi & summi opificis Dei hoc est [b], per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil [c]. Neq; potuerunt dæmones vel in porcos intrare propria authoritate, eiecti ex corpore hominis [d]. Sed & mores non aliunde quam ex voluntate & arbitrio cuiusq; efformantur, vt mutari ab incantationibus possint. Et vt ait Horatius [e],

Venena magnum fas nefasq; non valent
Conuertere humanam vicem.

Nec corpus corrumpitur, nisi de consensu voluntatis [f]. Imò neq; auxilia conferre posse magicas artes, iisdem rationibus comprobari potest, quibus nec nocere ostendimus: nec posse mederi hominibus, aut animalibus aliis. Sed & hæc etiam esse laqueos & insidias humani generis hostis scri-

13 ptum est [g]. ¶ † Omnia porro hæc & similia, quę propemodum infinita in hãc sententiam adferri possent, verissima quidem sunt per se. Cæterum, iam probatum est sententiis plurium, dæmones posse multa, vel iussu Dei, vel permissione, propter hominum peccata, vel ob illorũ probationem: multaque ex cœlestibus & aereis impressionibus moueri per dęmonem posse, per causas naturales, iisdemq; de causis non est quod dubitemus, hominum voluntates posse inuerti, vel impelli, vel suasionibus dæmonicis, vel causis quæ mouere possunt, ab illo vel eius satellitibus applicitis, quibus nimium molles homines facile vincuntur, & cõsensum pessimis iungunt eorum impostutis: & ita voluntas propter impellitur a dæmonibus: illa autem per seipsam succumbens consentit. Neq; in hoc capite quęrimus, num vti remediis sortilegis improbatum sit: hoc enim palam est, & pœna debita est his vtentibus: sed num hæc remedia adferri possint: atque ita posse etiam demonstratum est. Quanquam, vt diximus, & pręstigiis interdum morbos curare videantur, qui tamen remanent, & sæpe dæmones morbos permissione Dei inferãt, quos tollunt: vt malefiicis coitus ligant, quos deinde soluunt. Nouit & dæmon plurium stirpiũ & pharmacorum vim, quibus adhibitis possit etiam curare, & impendentia quæ ille nouit, vt medicus ex symptomatibus mala cognoscens, potest prædicere: sicut & ea, quæ nocua sunt, inferre. Neq; etiam prohibentur hæc sortilegia curantia dæmonica, quod ea non possint curare: sed quia per ea detrahitur Deo, cum ipsi impostores suæ volunt adscribere gloriæ, quæ Deo vero debētur. Et quia summe periculosum sit à manu hostis cõiurati, qualis dęmon homini, medicinam & pharmacum capere: nunquam enim salutem hominis procurare poterit is, qui omnia momenta captat & obseruat, vt possit eum iugulare & perdere.

14 ¶ † Mirantur, & ideo negant plerique vt impossibilia, quæ ipsæ referunt ie turbis, cõuiuiis dæmonum & spectrorum cum aliis interesse & lætari, ad organum saltare noctu inibi. Hoc certe & mirabile est, verum non impossibile: alioquin negãda erunt quæ fide digni authores narrant de dæmonum saltationibus, & de spectris, & hominum per illos assumptis figuris. Olaus Magnus scribit hodie etiam in partibus illis septẽtrionalibus, de quibus historiam, non fabulam tradit, spiritus esse qui se visibiles exhibeant, in Islandia frequentiores & hominibus inseruiunt, eorum iumenta & animalia ad pastum ducere & reducere, nec deregere eorum technas, donec euanescant [h]. Item alios ex spiritibus illis, esse dictos Germanice, vt Græce, *Cobales*, qui imitantur, vel videntur imitari, quæ faciunt homines: cum tamen nihil faciant: & alios *Guteles* dictos Germanis, quod videantur

15 esse amici hominum [i]. ¶ † Viues quoque tradit [k], in terris orbis noui nuperrime detectis, spiritus omnibus familiariter apparere, & tam in ciuitatibus, quam extra alloqui homines: eisque iubere, vetare, & terrores incutere. Sic apud Homerũ [l], fertur dæmon: quem Pallada nominat, in forma Mentæ, ducis Taphiorum Telemacho, filio Vlyssis apparuisse, & ei quærendum patrem suasisse, demumque disparuisse.

Βῆ, inquit, δὲ κατ' Οὐλύμποιο καρήνων ἀΐξασα,
στῆ δ' Ἰθάκης ἐνὶ δήμῳ ἐπὶ προθύροις Ὀδυσῆος,
οὐδοῦ ἐπ' αὐλείου· παλάμῃ δ' ἔχε χάλκεον ἔγχος,
εἰδομένη ξείνῳ Ταφίων ἡγήτορι Μέντῃ. id est,
Descendit autem ab Olympi verticibus, impetu ruens præcipiter.
Stabat autem Ithacæ in populo ad vestibulũ Vlyssis.
Limine in aulæ: in manu autem gerebat ferream hastam.
Similis hospiti Taphiorum duci Mentæ.

16 ¶ † Sed propius ad rem Olaus Magnus refert in regionibus illis septentrionis, in pluribus locis videri spiritus & spectra saltantia, & choreizantia potissimum noctu, ad sonitum omnium instrumẽtorum musicorum, vocariq; choream illam vocabulo gentili Choręam Eluarum [m]. Saxo et Gram-

17 maticus horũ meminit in historia Danię [n]. ¶ † Põponius Mela [o], dum Æthiopiam describit, [*Vltra Sinum*, inquit, *mons qui* Θεῶν ὄχημα, *seu Deorum vehiculum, qui perpetuis ignibus flagrat, vltra montem vires colles, longo tractu, longis littoribus obductus, vnde visuntur patentes magis campi quam vt prospici possunt Aegypanum Satyrorumque.*] Hinc opinio ea fidem cœpit, quod cum in his nihil culti sit, nullæ habitantium sedes, nulla vestigia, solitudo in diem vasta, & silentium vastius: nocte crebri ignes micant, & veluti castra late iacentia ostenduntur: crepãt cymbala & tympana, audiunturq; tubæ sonantes ma-

18 gis humanis. ¶ † Et idipsum confirmat Plinius [p]. Habemus horum dæmonicorum conuenticulorum in sacra scriptura vestigia, quando dæmon præposito aureo vitulo, in idololatriam incitauit populum Hebræorum, Mose absente, & coram vitulo cœpit ludere, edere, & bibere: quod vsque adeo displicuit Mosi, ob cultum Dei contaminatum in eo, vt occiderit 23. millia hominum [q]. Ad cuius vituli similitudinem, constructum & postea dæmonis impulsu idolum Moloch, facie vituli, manibus planis ad suscipiendum porrectis, concauum, vbi sacrificia & pueri dæmoniis immulati concludebantur, & igne supposito comburebantur, circum cantantibus & psallentibus aliis cum vlulatu crebro, & tympanis, ne eiulatus sacrificatorum perciperetur: idque fiebat in valle cuiusdam, qui dictus erat Hinnon, vnde locus dictus

a can. nec mi. rum, 26. q. 5.
b Psal. 148.
c Ioann. 1.
d Matth. 8.
e Horat. ode 5. Epod.
f I. vbi pessim. [illegible]
g in [illegible] 26. q. 5.
h Olaus Mag. lib. 2 popu. Septentrio. c. 3.
i Idē li. 6. c. 10.
k Viues, lib. de veritate fidei Christ.
l Hom. Odyss. 1.
m Olaus Mag. lib. 3 hist. Sept. c. 21.
n Saxo Gram. in hist. Daniæ.
o Pomp. Mela, li. 3 in Æthyopia, c. 10.
p Plin. li. 5. c. 8.
q Exodi, 32. & 1. ad Corin. 10.

Geheinon, vt omnia recte probantur ex Hieremia [a], & Regum historia [b]. ¶ † Huic etiam idolo dabatur semen ab hominibus, quo in plura abutuntur dæmones: vnde produit illa cōstitutio Dei, [*Qui de semine suo dederit Moloch idolo, morte moriatur*, &c.] Nisi pro semine intelligamus genitos seu filios. † Fiebant tempore idololatriæ hi conuentus paganici publice, & postea prohibiti, noctu fieri cœperunt reseruatis ritibus antiquis à diaboli arte, & orgicis bacchationibus seu furoribus & mysteriis, quæ proculdubio habebāt venereas & impudicas cum cantibus & tympanis sexuum commixtiones. Bacchi vel Oenachi sacra secreta, & nonnisi sceleris participibus, id est, his initiatis communicata, vt ex Catullo constat,

Pars, inquit, *obscura cauis celebrabant orgia cistis,*
Orgia quæ frustra cupiunt audire profani.

Horumq; mythica erant fascinus, siue membrum virile, & vannus [d]. ¶ † Sed & illud mirabilius videtur, & tamen mihi non alienum à veritate, quod in illis conuentibus ad quos se deferri dicunt lamiæ istæ & sortilegæ, rem se cum dæmone habere perhibent, & se sperma illorum inter coeūdum sentire frigidissimum: item & quod venefici eiusdem coniurationis & factionis quoque coire cum pulchris mulierib. sibi videantur. Quæ omnia impossibilia videntur, cum spiritus carnem & ossa non habeāt, & incorporei sint. Fateor certe hæc stupenda esse: sed vicit credulitatem nostram & opinionem cōtrariam rerum experientia pernicies, & scelera fœminarum harum & veneficorum, & astus diaboli, qui vt immundus est & pollutus, ita immūdus & cœno, vt sus in volutabulo luti fœtidi valde oblectatur. Et ideo & fingit sibi aëreum corpus huic perniciei idoneum, non secus quam sibi alias personas, quas commodius decipiat, imponit: colligit & ideo spermata decidua, & huic corpori accōmodat, ex quo effundit frigida, itaq; & generationi tunc non commoda. ¶ † D. Augustinus dæmones habere quædam corpora arbitratur [e]. Apuleius dæmonum corpora inter terrenā & æthеream naturam media esse ait [f], multoque minus concreta quam nubes & longe subtiliora, ex purissimo aëris liquido & sereno alimēto coalita, nihil terrenæ soliditatis habentia: idcirco nec oculis humanis conspicua, nisi illa diuinitus sui speciem offerant. Sic Psellus [g], corpora dæmonū ex quo ceciderunt à cœlo & propria bonitate, densiora effecta & patibilia arbitratur. Isque ex quodam Marco tradit, dæmones semen iacere, ex quo peruscilli oriuntur animalia, habereq; membra genitalia, sed non qualia homines, & excrementum ex illis manare: quod tamen non omnibus dæmonum generibus contingat, sed materiæ proximis, aqueis & terrenis, qui aluntur attracto in spōgiæ modum humore. ¶ † Memorant annales Gallici [h], anno 1488. apud Attrebates in ipsa ciuitate præcipua, quæ hodie Arras dicitur, detectum fuisse Valdensium conuentum, quem dicebāt, *La vaulderie*. Asserebant autem qui ex factione Valdensium essent (hi autem erant hæretici, aliter dicti pauperes de Lugduno) cuiuscumque sexus, se trāsportari inuisibili modo arte dæmonica, in locum eremum seu omni habitatione destitutum, vbi comparebat dæmon quidam forma hominis, cuius tamen faciē non viderent, qui legeret mandata & quēadmodum orare & obsequi deberent: & postea iubere posteriora & nares suas exosculari, singulis dans pecuniæ eis quippiam modicum: quo facto extinctis fascibus & lumine concubito sese polluebant, & suam quisq; comprimebat, & subinde ad sua reuertebatur. Cæterum si quis admiserit corpora habere aliqua dæmones, vel corpora sibi posse, vt phasmata, coniungere, qui negare poterit eum hac confessione perditarum veneficarum posse conuenire veritatem, & ita voluptate venerea inescari mulierculas istas anus insatiabiles? ¶ † Scimus in confesso esse apud doctissimos viros, incubos & succubos esse dæmones, qui ineant mulieres, & qui viris, vt mulieres, se subiiciant. [*Quos antiqui dixere*, inquit D. Augustinus [i], *Faunos, Syluanos, & Galli Dusios, qui hanc assidue immunditiem & tentant & efficiunt*.] Hic autem non confundo morbum, qui incubus ab hoc dæmone tracta metonymia dicitur, Græcis ἐφιάλτης vel ὑπνάλης: quoddam, inquam, malum, quo correpti inuadi se ab aliquo, & magno pondere se opprimi & suffocari imaginātur. Quod ideo Græcis & πνιγάλιον, seu πνιγαλίωνα [k], ex crasso frigido vapore, vt tradit Possidonius, ventriculos cerebri, replēte, & phibēte spiritus animales per neruos ferri. Secreta namq; hæc est consideratio à præsenti, & morbus hic esse potest, sed vltra illum est & dæmonica illa illusio, & dæmonicum phasma incuborum & succuborum: & Panas, Faunos pilosos, dici dæmonas incubos, consentit glossa ordinaria sacrorum Bibliorum [l], & Isidorus [m], & D. Thomas [n], atque Horatius, dum ait [o],

Faune nympharum fugientum amator,
Per meos fines, & aprica rura
Lenis incedas: abeasq; paruis
Æquus alumnis.

¶ † Existimantq; non leuis notæ & eruditionis homines caput 6. Geneseos eo pertinere, quamuis de filiis Seth, & filiabus idololatrarum intelligat D. Augustinus, & alij veteres [p], dum dicitur filios Dei, quo nomine intelligunt angelos, vidisse filias hominum pulchras, & eas sibi coniunxisse, natosq; inde Gigantes [q]. Et certe quamuis per se non habeant semen ad generādum dæmones idoneum: tamen tradiderunt aliqui posse semen humanum ab his colligi, & ita aliquo instrumento idoneo in vuluam maleficarum demittere, vt inde si debitus sit calor, generatio sequi possit [r]: eo quod generatio perficiatur ex vi seminis humani, sicut aliæ rerum species ex semine suo oriuntur. Et sic plerique narrantur illa operatione dæmonis nati, vt Merlinus [s], & Apollonius Thyanæus à Protheo dæmone [t], Plato ex matre & Apolline [u]. Qui tamen filij ideo aut generati à dæmone dicendi non sunt: is enim impotens generationis, sed eius à quo semē ipse suffuratus erat, & receperat, succubus factus in modum mulieris [x]. Sicut & ea quæ impregnata est in balneo, vulua calidum sperma hominis ibi effusi trahente, sine semine & homine impregnata non dicitur, vt author Auerrois. ¶ † Neque enim errandum tam turpiter, vt dicamus à diabolo generationes fieri, vt quosdam dixisse ab initio, dū de personis agebamus, & quosdam homines non Adameos annotauimus: falsa enim & conficta sunt ea omnia. Sicuti & quod Mela ait [y], circa Athlātidis oras, fœminas esse toto corpore hirsutas, & sine coitu marium sua spōte fœcundas. ¶ † Nec etiā verum quod fabulantur Rabini, dæmones natos ex semine Adami quosdā corporeos, nempe quod scribatur in Genesi, fuisse Adamum 130. annorum eum genuit in similitudine sua, innuētes ante genuisse in alia similitudine. Quod Lilith dæmon retinuit semen eius, & genuerit alios dæmones [z]. ¶ † Sed illud non latet quod

a Hierem. 32.
b 4 Reg. 23 vide in radic. Hebræo. Munsterum, in verbo, תפת, tophet.
c Leuit. 18. & 20.
d de his multa Clem. Alex. in προτρεπτικῷ πρὸς ἕλληνας & Eus. li. 11. de præpar. euang.
e D. Aug. li. 3. de ciuit. Dei, c. 15 & lib. de natura dæmonum ad ... [illegible]
f Apul. in lib. [illegible]
g Psellus, de dæmon.
h en Rosier historial de France, fol. 119. col. 2.
i D. Aug. li. 15. de ciuit. Dei, c. 23.
k de hoc Gerqum Arculanum in 9 li. Almanso. c. 13. Auicē. 1. Tertij tracta. 5.
l gl. ine. 13. Esaiæ. & 34
m Isido. lib. 8. c. 8.
n D. Thomas. 1. part. q. 51 & quodl. 2. & in dist. cc. Esaia.
o Horat. lib. 3. Carm. ode 18.
p D. August. li. 15. de ciuita. Dei [illegible] Athanas. li. diuersa q. 2[illegible] ... [illegible] cont. Iulian. D. Chrysost. Homil. 22. in Genesin.
q Lactan. li. 2. de orig. erro. c. 15.
r Malleus malefic. lib. 1 q. 3.
s extat eodem liber nomine inscribitur sermone conscriptus.
t Euseb. Miles. [illegible] ἐν ταῖς ἐπικαλ.
u idem d. in Platone.
x Arculan. in 9. Almanso c. 13.
y Pomp. Mela, lib. 3 circa fi. in Æthiopia, c. 10
z refert Munsterus, in Messiah Christian.

quod Philostratus scribit [a], de lamia seu phasmate dęmonis Menippi cuiusdam nuptias ambiente: de qua Apollonium dixisse ita scribit, *μίαν τῶν ἐμπουσῶν, ἃς λαμίας τε καὶ μορμολυκίας οἱ πολλοὶ ἡγοῦνται· ἐρῶσι δ' αὗται, καὶ ἀφροδισίων μὲν ἐρῶσι, σαρκῶν δὲ, καὶ μάλιστα ἀνθρωπείων ἐρῶσι, καὶ παλλεύουσι τοῖς ἀφροδισίοις, οὓς ἂν ἐθέλωσι δαίσασθαι*, id est, *vnã esse ex numero Empusarum, quas lamias alij, alij autem laruas vocant, amare autem ipsas & ad venerem pronas, & humanas carnes vehementer expetere: & venereorum cupidine allicere eos quos postea volunt deuorare.*] Et subiicit Apollonio acrius instante, acriusque eam torquente fassam, *τὸ φάσμα, ἔμπουσα εἶναι καὶ πιαίνειν ἡδοναῖς τὸν Μένιππον ἐς βρῶσιν τοῦ σώματος*, id est, *confessum est illud spectrum, se esse Empusam, & voluisse Menippum suis cupiditatibus explere, vt eius postea corpus deuoraret.*] Nam *τὰ καλὰ, καὶ νέα τῶν σωμάτων* solere *σιτεῖσθαι, ἐπειδὴ αὐτοῖς ἀκραιφνὲς τὸ αἷμα*, id est, *consueuisse pulchris & iuuenibus hominum corporibus vesci, vbi ad summam sanguinis abundantiam peruenissent.*] Videbis autem apud Philostratum, quomodo prius hoc phasma Menippo aliquando solo ad Cencbreas Corintho proficiscenti se in mulieris speciem obtulerit, atque ex manu apprehẽdens Menippum iam dudum se illius amore teneri dixerit, se esse genere Phœnissam, in suburbano quodam iuxta Corinthum habitare, se illo contentam victuram non admisso riuali: & subinde sæpius eam conuenisse postea Menippum, & vsque adeo eius voluptate insanisse, vt nisi Apollonius, vt dictum est, eam detexisset, nuptias cum eo iniret paratas. Credat qui velit, ille tamen

29 refert. ¶ † Narrat Sozomenus Apelli viro sancto, in eremo Ægypti degenti fabro ferrario, cum noctu accenderet spiritum dæmona apparuisse in forma mulieris formosę, vt eum ad luxuriam prouocaret: sed Apellem accepto è fornace ferro candente in faciem illius insurrexisse, & ita eum spiritum frementem & fleotem cito citius ad fugam

30 compulisse [b]. ¶ † Scribit & Philostratus [c] esse Comum dæmonem, præsulem veneorum, hinc; *κωμάζειν*. Et rursum ait [d], hilarissimos ac ebrios dæmonas proficisci ad Bacchanalia Andri insulæ vbi

31 vinum nascitur, cum Dionysio. ¶ † Inter spectra dæmoniaca nocentiora, lamiæ sunt, lemures & laruæ, quas antiqui ita distinguunt Ethnici, vt dicant animas exutas corpore, lemures [e]. Ex illis lemuribus, eum, qui posteriorum suorum curam sortiretur, pacato & quieto nomine domum possidentem larem dicebant familiarem. Eum vero q propter aduersa vitæ merita, nullis bonis sedibus in terra vagatione puniretur inane terriculamentum bonis hominibus, malis autem noxium: Laruam pletique dixerunt: dicuntur & manę [f], & lemures. Et esse spectra hæc quoq; magica duobus versibus sic docet Horatius [g],

> *Caret formidine mortis, & ira?*
> *Somnia, terrores magicos, miracula, sagas,*
> *Nocturnos lemures portentaq; Thessala rides?*

32 ¶ † Nos quidem & hos lemures & laruas & terriculamenta, vt veros spiritus impios & dæmonicos admittimus, errore reiecto antiquorum quo animas male viuẽtes in hoc corpore, in dęmonas hos conuerti, vt bonas in lares arbitrabantur: vt Hesiodus [h], Plato [i], Orpheus, & alij. Quod etiam falsum pluribus erudite, vt solet alia, D. Chrysostomus [k], docet, & D. Augustinus [l]. Porro feruntur istæ maleficæ cum impio hoste humanę naturæ, & more illorum dæmonium, qui dicuntur incubi, de quibus paulo ante, hominibus insidiati, & vitę eorum omnibus modis: persuasumque habere, puerorum carnes ad vnguenta sua impiissima valde proficere, & idcirco artibus nefandis instructæ, fassæ sunt sæpissime & pueros rapuisse vel suffocasse mirabili, sed opere dęmonico, mo-

33 do, claustra reserantes, non animaduersę. ¶ † Et proinde lamiæ dictę sunt, à muliere quadã Beli & Lybies filia, quam cum formosa esset, vt ferunt, Iupiter adamauit, & ex ea filium suscepit: sed Iuno pre zelotipia filiũ perdidit, vnde Lamia mœrore deformata aliarum infantes rapuisse & perdidisse, & Iunonis ob iram, noctes diesq; insomnes duxisse, vt eo maiore esset in luctu. Iouis tandem miseratione exemptiles nactam oculos, quos pro libito modo tollere, modo apponere posset: & ab eodẽ obtinuisse, vt in quam vellet se mutaret formam, vt ait Duris [m], & Aristophanis interpres Suidas [n]. Sunt & lamiæ secundum Dionem, qui Libycam scripsit historiam, feræ quædam in littore maris degentes, in loco incuruo & arenoso, quę omnes ibi naufragos aberrantes vel peragrantes rapiunt & deuorant, facie muliebri formosa, & pectore, & vberibus longe pulcherrimis, quam vel pictor posset effingere, colore florido, splẽdido, & oculis venustis, quibus allecti spectantes rapiuntur: & pars reliqua dura infrãgibilis, squammosã parte ima cum capite serpentis horridi, quæ deuorat homines: fere sine alis, sine voce, sine manibus hominum, pro quibus sunt ferarum manus, quas celant, donec veneficiis suis allexerint homines &

34 rapiant. ¶ † Dicuntur veneficæ ideo lamiæ, & eadem ratione striges: quia & illę aues rapere solent puetos, & sanguinem exsugere, quod & veneficæ in eas aues commutatæ solent, vt perhibet Ouidius facere, his verbis [o]:

> *Sunt auidæ volucres, non quæ Phineia mensis*
> *Guttura fraudabant, sed genus inde trahunt.*
> *Grande caput, stantes oculi, rostra apta rapinæ,*
> *Canities pennæ, vnguibus hamus inest.*
> *Nocte volant, puerosq; petunt nutricis egentes,*
> *Et vitiant cunis corpora rapta suis.*
> *Carpere dicuntur lactentia viscera rostris,*
> *Et plenum poto sanguine guttur habent.*
> *Est illis strigibus nomen: sed nominis huius*
> *Causa, quod horrenda stridere nocte solent.*
> *Siue igitur nascuntur aues, seu carmine fiunt,*
> *Næniaq; in volucres falsa figurat anus.*
> *In thalamos venere Procæ, Proca natus in illis*
> *Præda recens auium, quinque diebus erat. &c.*

Horatius, & rapi ab his infantes veneficis, & fame enecari dira, & veneficia inde ad amorem & alia fieri, aperte demonstrat [p]:

> *Abacta nulla Veia,* (scilicet venefica) *conscientia*
> *Ligonibus duris humum*
> *Exhauriebat, ingemens laboribus,*
> *Quo posset infossus puer*
> *Longo die bis, terve mutatæ dapis*
> *Inemori spectaculo:*
> *Cum promineret ore quantum extant aqua*
> *Suspensa mento corpora:*
> *Exerta vti medulla, & aridum iecur,*
> *Amoris esset poculum,*
> *Interminato cum semel fixa cibo*
> *Intabuissent pupulæ.*

Plinius rerum naturalium acerrimus indagator, striges in maledictis esse, etsi animalia, nempe quæ vera animalia sunt, ea facere quæ striges dicuntur, putet fabulosum: sic enim ait [q], [*Fabulosum arbitror de strigibus, vbera infantium labris immulgere. Esse in maledictis iam strigem, conuenit: sed quæ sit auium, constare non arbitror.*]

Vnde,

[a] Philost. li. 4. de vita Apoll.
[b] Sozom. lib. 8. hist. Tripart. c. 18.
[c] Philostrat. in Iconib. in Como.
[d] Idem ibi. de Andriis.
[e] D. Augu. lib. 9. de ciuit. Dei, c. 11. & Apuleius quoq; Plato.
[f] Martia. Capella lib. 2. nuptiar.
[g] Horat. lib. 2. Epist. epist. 2. ad Iul. Florum.
[h] Hesio. in Ergis.
[i] Plato, in Thimæo, & Cratylo.
[k] D. Chrysost. hom. 29. in c. Matth.
[l] D. August. de ciuita. Dei, lib. 9. c. 11. 12. 13.
[m] Duris, li. 2. Libycor.
[n] Suid. in Lamia vide Alcia. lib. 2. Parerg. c. 22.
[o] Ouid. lib. 6. Fastor.
[p] Horat. Epo. ode 5.
[q] Plin. lib. 11. c. 39.

Vnde, & quando vis Incantationibus tributa est.

Cap. 21.

1 *Dæmonum ambitio, vt pro dijs haberi velint, & seq.*
2 *Theurgica disciplina quæ.*
3 *Magis cur se simulent dæmones subijci & obedire.*
4 *Artes à dæmone inuenta, haruspicina, augurium, astrologia, necromantia, &c.*
5 *Dæmones miracula sua ex quibus perficiant, & qualia.*
6 *Magi in Deum impij.*
7 *Iuliani Imperatoris magica præstigia crudelissima.*
8 *Hæresiarchæ aut magi, aut magorum parentes.*
9 *Hæreses & hæretici cur degenerant in magos, & sequens.*
10 *Maleficarum numerus incredibilis adductus Tholosam puniendus, anno Domini 1577.*
11 *Schola magiæ vbi publica, & quid ibi fieret. Et de Carpocratistis & Gnosticis magis.*
12 *Marcus Valentinianis erroris, magus.*

1 MAgna † est dæmonum ambitio & superbia, vt quæ non possint, saltem videri velint se posse, & qui iam diuina potentia à cœlo & gradu suæ dignitatis merito, cum similem Deo se facere vellet, deiectus est [a], tamen adhuc velit cæcas hominum mentes fucis perstringere, creaturis Dei seipsum pro Deo ostentare, & gloriæ omnipotentis Dei cultum in se transferre. Et proinde tam subtiliter hominum curiosis & stupidis mentibus imposuit, vt artibus suis pro Deo se coli euicerit: tam astute opera Dei imitatus, vt veram religionem, & Dei notionem, etiam clare videntibus & nimium sibi fidentibus cum sua impia abominatione confundere videatur. Eoque res peruenit, vt ait Clemens [b], vt cum verbo Dei fugentur dæmones, per quod prouidentiam esse declaratur, inuenerit ars magica ad infidelitatem confirmandam, quomodo etiam hoc ex contrariis imitetur. Hinc serpentum venena mitigare carminibus inuentum, & verbo & potestati Dei contrarias inducere sanitates. Angelis quoque Dei contraria excogitauit ars magica ministeria, animarum suscitationes falso promittens, ex eodem dæmonum fermento. Atque Angeli [c] quidam, deturbati a proprio ordinis loco, hominum fauere vitiis cœpere, & libidini eorum indignum præbere ministerium, quo sua opera magis voluptatibus morem gererent. Atque ne sponte fauere viderentur turpibus istis ministeriis, docuerunt homines dæmones artibus quibusdam, id est, incantationibus obedire mortalibus compelli: ac velut ex fornace quadam & officina malitiæ, totum mundum subtracto pietatis lumine, impietatis fumo repleuerunt. ¶ † Ad fucum adhuc faciendum addunt Theurgicam quandam disciplinam, qua ipsos Deos, scilicet perturbationibus & passionibus subditos esse persuadere conati sunt [d]: & ea theurgia posse cogi illos: quæ tamen nihil aliud, quam commenta puta, & doli sunt dæmonum. Sic enim inter se facies deiculorum accipiunt & mentiuntur, & cogi ab alio dæmone volunt videri, vt interim irretiatur ille venerabilis magus fortioribus vinculis idololatriæ, à quibus facile non possit deceptus sese expedire. Sic enim ab illis paruis dæmonibus, qui & Dij volunt videri, incidit in potestatem, seu dæmonium maius, quo maior Deus dici desiderat. Quod & coacti sunt fateri Porphyrius [e], & Iamblichus [f].

[a] Esaiæ, 14. Apocal. 20.
[b] Clemens, li. 8. Recognit.
[c] idem, 4. Recognit.
[d] D. Augu. lib. 10. de Ciu. Dei, c. 10.
[e] Porphyr. li. 2. de sacrific.
[f] Iamblic. de myster. Ægyp.

3 ¶ † Vtuntur autem dæmones ad publicandas suas impietates hominibus, vt per illos alios facilius & fraudulentius intercipiant: non secus quam aucupes, qui vt tegunt fraudes & insidias paratas auibus, occulte alias aues illigant perticis & retibus, vel decipulis subiiciunt: vt aliæ solutæ istarum vocibus concitæ, & veluti ad pabulum inuitatæ, in conuictum descendentes irretiantur. Et hinc prodiit fæx illa hominum, sortilegorum, 4 maleficorum, impostorumque aliorum. ¶ † Lactantius [g] dæmonum inuenta probat esse, astrologiam, haruspicinam, augurationem, necromantiam, artes magicas: quæ omnia per se falsa sunt, vt Sybilla testatur Erythrea,

ἐπεὶ πλάνη πάντα τάδ᾽ ἐστίν,
ἅπερ ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσι κατ᾽ ἦμαρ, id est,

Quia error hæc omnia sunt, quæ stulti homines scrutantur quotidie.] Sed iidem, inquit, ipsi authores præsentia seu faciunt vt vera esse credantur. Additque Lactantius plura de imposturis dæmonum in magicis. Referam & Porphyrij verba, quæ recte hoc ipsum exprimunt, [*Per contrarios,* inquit [h], *dæmones vniuersum perficitur veneficium: hos namque maxime, horumque ducem honorare solent, qui mala veneficiis inferunt, qui sane dæmones omniformibus figuris imaginibusque abundant, prodigiorumque machina strenue fallunt. Horum opera infœlices philtra, amatoriaque maleficia machinantur. Omnis enim intemperantia, spesque diuitiarum, atque gloria per hos inualescit, præcipue vero deceptio: mendacium enim proprium est eiusmodi dæmonum.*]

[g] Lactan. de orig. erro. 17.
[h] Porphy. li. 2. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων.

5 ¶ † Præstant agilitate hominibus dæmones, vt pote spiritus, & ideo ea mirum in modum decipiunt, celeritate ea operantes, breui tempore quæ à nobis non nisi longo tempore fieri possent, quæ mirantur homines, qui distinguere ea non possint: non secus quam & multa fieri à circulatoribus, & ioculatoribus videmus, quæ propter artem subtilem eorum & manuum agilitatem nos fallunt, & alterius generis quam sint putamus, & acies oculorum perstringitur. Atque qui edit panem, farinam siccam spuere videtur: qui bibit vinum, per frontem vel iugulum remittere: non sine horrore gladij vorantur, euomuntur acus, zonulæ, numini, &c. Diabolus arte, non noua creatione rerum, sua celeritate etiam species nouas obiicit: niuem in æstate, flores & rosas in hyeme, & alia præter tempus. Nempe quod ea possit ex locis à nobis longe secretis, quæ hæc habent, celeriter ad nos perferre, ex aduerso seu opposito nobis sub terram hemisphærio, in quo contrariæ, & aliæ temporum dispositiones. Sic potest ex diuersis locis materias cogere, ex quibus tempestates concitat & miscet: sunt enim quædam huius generis, vt ex meteoris nostris & aliorum liquet. Et Theophrastus Paracelsus [i] tradit, ex sale petræ, & aluminosa materia in magna quantitate mixtis super terram & accensis fumum gigni, qui in aere nubem generet, in pluuiam postea resoluendam. Coguntisti & impellunt, conuoluuntque causas naturales permittente tamen Deo, quo volunt: & mouent quæ pluuias, tonitrua, ventos generant, concitant, & continent. Sunt enim causæ boni naturales, ita πνοίας, τυφῶνας, πρηστῆρας

[i] Paracels. lib. de maleficiis, c. 1.

a Aristo. lib. de mundo.

τύφει adducunt, & contra pellont. Nunquam enim aer vacuus est vbique ab halitibus siccis vel calidis, quos vocat Aristoteles ἀναθυμιάσεις [a], sed alicubi eos cõtinet. Sunt & aquæ, lacus & stagna, quæ si moueantur, copiosam educunt fulminum & pluuiarum segetem, vt in montibus Pyræneis, & alibi. Idipsum in aliis quæ faciunt obseruandum est: cogentibus enim illis rerum quæ exhibent, vel materiam creatam, in alias vel proprias formas componunt, adhibitis propriis. Neque longius petendum est exemplum, quam à magis Pharaonis, qui imitabantur miracula Mosis vera, simulatis præstigiis vel imperfectis rebus: victi tandem, cum oportuit nouam materiam creare, quam potestatis Dei esse fassi sunt, & ita esse digitum Dei [b]. Aliter vero non est potestas, quæ possit dæmoni comparari super terram [c], creatus vt nullum timeat.

b in Exod. c.8. &c.
c Iob. c. 41. explicatur in ea. principiũ viarum, de pœnit. dist. 2.

6 ¶ † Atque conatus omnis dæmonum vnum generalem habet finem, operibus Dei se obiicere, vel ei honorem debitum subfurari, & vt pios hominum animos sibi lucro faciant, à vero Deo retrahere. Quare hoc primum prospicit, vt ij, quos suis ostentis vult nobilitare, Dei veri & Domini nostri Iesu-Christi fidem eiurent vel contemnant. Sic Licinius Valerianus Cæsar, successor Galli in imperio primis temporibus pius in Christianos, quos maximo fauore in sua curia prosequebatur: verum magorum Ægyptiorum princeps cum imposturas & præstigias docens magicas persuasit ei, vt non sanctos viros solum domo eiiceret, & quam longissime repelleret, sed & ferro quoque tolleret: vt qui artibus malis incantationibusque obstarent & resisterent. Quod & fecit Valerianus, & cœpit acriter persequi Christianos, & occidere [d].

d Niceph. Cal. lib. 6 hist. c.10.

7 ¶ † Sic Iulianus imperator, pietatem Christianam primum ariolorum consuetudine adductus abiecit: cumque in suspicionem eam ob rem venisset Constantij auunculi, capite tonso monachus factus est, qua re eam quam de se imperator conceperat opinionem aboleuit: nihilominus tamen, cum tantum vestem, non animum mutasset, ibi occultæ philosophiæ operam dedit, & diuinationibus addiscendis [e]. Tandemque Christum aperte negauit, & vacauit dæmonum incantationibus [f]: idq; tam crudeliter & impie, vt post eius mortem corpora & capita hominũ iugulatorum multa in cistis, in puteis, & in locis secretioribus imperatoriæ aulæ Antiochiæ sint reperta, quos ille futura inquirens clam mactauerat. Sicut & in oppido Carris: nam ibi templum ingressus est, foribusque claustris probe munitis execranda peregit, per incantationes & imposturas, magica sacra. Mulier quoque post eius mortem ibi ita vt in sublime sublata & ex capillis suspensa fuerat, reperta est, quam futurum inuestigans resecuit [g]. Sic enim à pietate ad idololatriam detrudi dæmon suos magos, & ab idololatria ad omnem abominationem & crudelitatem ferinam, per quam ante aduentum Domini nostri Iesu Christi grassabatur, prætextu sacrificiorum, quæ sibi per immolationem hominum fieri procurabat. Obsidet enim mentes primum religionis specie, & se in angelum lucis transfigurat: & postea admissus, vt tyrannus dominatur.

e Niceph. Cal. lib. ... c.1.
f idem lib. 10. c.1. & Socrat. lib. 3. hist. Tripa. c.1.
g Idem lib. 10. c.13. Socra. lib. 3. hist. Tripart. c.48.

8 ¶ † Ita obseruatum est semper hæresiarchas aut fuisse magos, aut hæresibus magicas artes successisse. Talem enim diximus Simonem magum fuisse. Menandrum quoque habuisse dæmonem familiaré, Eusebius affirmat [h]. Idemque de Marco Valeriano Priscillanista & Carpocrate, Ireneus [i]. De Hermogene, Hieronymus [k], & Sulpitius Seuerus [l].

h Euseb. lib. 3. hist. c.26.
i Irene. lib. 4. contra hæres.
k Idem epist. contra Pelagiã ad Thesiphon.
l Seuerus, lib. 2. hist.

9 ¶ † Succedunt & detectis imposturis hæresium, illisque senescentibus statim magicæ artes: non enim facile dæmones, cum occuparunt arcem hominum, decedunt loco: sed quãdiu supersunt, nituntur suis artibus illas defendere, & detecta hæresi, in mente quam obsident, alios se fingunt, ne exire cogantur: vtuntur enim dæmones hæreticis, vt meretricibus pulchris ad impellendos specie sanctitatis ad sua retia homines. Deflorẽte autem ætate illius fucatæ pulchritudinis, vtuntur illis vt lenis & lenonibus, faciuntque magos & sagas: & ita de ore falsi prophetæ spiritus nequam egressi, iussu Dei [m], vt ex arce milites, ambulant per loca arida à fide, & obsidẽt vias, sedesq; alias quærunt, & dubias post hæresim animas & siccas curiositate magica dementant.

m vt in Apoc. 16.

10 ¶ † Erubescerem certe hoc dicere, ni me exempla firmarent, quæ in oculis omnium in Gallia sunt. Nam & Tholosæ hoc anno 1577. tot maleficæ & sortilegæ in senatu vndique reæ peractæ sunt, vt omnium reorum qui à duobus annis ante fuerunt quorumcunq; criminum numerum superarent, & maleficiorum cumulo vincerent, fere plus quam quadringentæ, quarum pars Vulcano sacratæ, aliæ aliis tormentis sublatæ, vel emendatæ. Et quod mirum est, omnes fere à diabolo notam insitam certo loco habebãt: prodiderúntque execrabilia plura, & impia. Sic post Hussitarum & Boemicam in Germania hæresim, tanta dæmoniorum irruptio & colluuies secuta est, vt plus negotij maleficæ Germaniçæ facerent, quam hæretici [n]. Non recensebo montium Armeniorum veneficas & sortilegos, ex quo Valdéses Torelupini seu pauperes de Lugduno hæretici ibi latuerunt, & in proximos pagos, & postea in Germaniam & Gallias virus propagarunt. Duo enim contraria & aduersaria sunt, lex Dei, & dæmonis: & nemo potest duobus dominis seruire. Et ita consequens est, homines qui Dei gratiam & legem, eiusque pietatem reiiciunt, à dæmonibus occupari: & cum illis in peius semper prolabi, & ab hæresi ad infidelitatem: ab ea in idololatriam: & ex hac, cum in profundum peccatorum venerint, ad omnia immania sacrilegia, abominanda, crudelissima facta descendere, excusso à miserrimis ceruicibus Dei iugo, & contempto quod ad diuinos ducit actus itinere. Ita post Agarenorum seu Saracenorum impietatem in Hispania omnes fere bonæ artes interierunt, præter Magiam, quæ publice docebatur in scholis Salamanticæ, donec Carolus V. eius Gymnasij fores primus occlusit. Vereor autem ne in Galliis ista impietas, si non prospiciat Princeps, in publicum etiam proserpat: iam enim video radices plerisque in locis consurgere, vt opus sit, ni velimus fundamenta politiæ omnis deiici, remedio l. 1. de interdict. C.

n Speringerus qui eius temp. librũ integrum ea de re composuit.

11 ¶ † Carpocratistæ & Gnostici hæretici magiæ scholas introduxerunt, vbi horribilium & perniciosorum conatus operum, assessores habentes dæmones, vt per multa præstigia in magna potestate omnibus dominarentur, quibus vellent: incantationes ab iis inuentæ ad amorem, & ad illectamenta, vt author verissimus Epiphanius scribit [o].

12 ¶ † Marcus etiam Valentiniani erroris sectator, magus fuit, imposturæ peritissimus, qui decipiebat homines errore, & miscens Anaxilai ludicra, mulieres prophetari docebat, delibabatque cum illis iunctus stupro [p].

o Epiphan tomo 2. li. 1 con. hæres. hæresi, 27.
p Irenæ. lib. 4. contra hæres. c.8. & 9.

de Remediis maleficiorum ex antiquorum obseruationibus. Caput 22.

1 TAm † firma & constans maleficiorum omni ætate fuit opinio, sortilegatum, & veneficorum per incantationes, vel alio modo ex experientia credulitas, vt rerum naturalium scrutatores non ausi fuerint ea inficiari: quinimo & quædam naturalia, alij autem vana & superstitiosa remedia superstitioni opposuerût, vt superstitione illusæ mentes, contrario remedio ab inducta persuasiooe & læsa imaginatione ad veram reuocarentur. Subiiciam itaque ex fide dignis authoribus exempla & traditiones, quæ nec omnia adfirmo, neq; tamen omoino improbare ausim: cuique autem relinquens liberum iudicium. Placet autem in primis recensere quædam remedia, quæ aduersus impios sceleris authores, dæmones inquam, adhiberi solent: deinceps quæ aduersus eorum quoque maleficia. Quę omnia in superna-2 turalia, naturalia, & superstitiosa diuido. ¶ † Supernaturalia à vi quadam diuioa procedunt, & à potestate eius, qui omnia ex arbitrio moderatur. Naturalia autem vim quoque diuinam aduersus eadem dæmonia habent: sed insitam & ordinariam: non quidem ex quatuor elementis eorumve compositiooe pendentem, sed ex tota, vt dicunt, substautia, & ex proprietate à Deu eis indita. Superstitiosa porro interdum eiusdem improbitatis cum maleficio sunt, & damnata: aliquádo permissa, vt mentis opinio leui superstitione imaginationi impressa sententia, solutione simili adimatur. Nocet enim, & anxietatem, & tristitiá concitat in animo concepta de aliqua re tenacius opinio: vt liquet ex animi affectibus, amore, odio, inuidia, & similibus, quibus medemur contrariis impressionibus. Diuina remedia, præcipua sunt, & ad quæ certios & tutius recurritur: vtpote, quod omnipotens Deus, dominus sit omnium creaturarum, & author, & qui solus potestatem illam dæmonum nequissimá flagellat, cum vult, vel per se soln imperio, vel per media. Alioquin enim tanta est pernicies, tanta inuidia dæmonis in genus bumanum, vt si ex arbitrio ei liceret quod vult, breui tempore Dei creaturæ insidiis eius & maleficis artibus destruendæ & confun-3 dendæ essent. ¶ † Proinde cum dæmonom turba vbique iosidias posuerit in cœlo, in aëre, in terris, in aquis, sub terra, in igne (tot enim sunt dæmonum classes [a], vel satellitia) Deus optimus maximusque tot ibi obiecit illis dominos angelos bonos, qui nbsistât illorum conatibus. Quod innuit etiam Orpheus, dum ait [b], se cecinisse de bonis & malis dæmonibus cœlestibus, aëreis, aquatilibus, terrestribus, subterraneis, & perignem incedentibus. Cyrillus Hierosolymit. Archiepiscopus [c] docet, angelns vbiq; curare ignorantias nostras. Et Daniel [d], aogelos bonos pro sibi commissis populis pugoare: & ita tutelares esse. D. Ioannes reuelatum sibi nobis exhibuit [e], cum Michaele principe cœlestis exercitus angelos bonos pugnasse contra draconem & admini-4 stros eius. ¶ † Hesiodus bonos quoqoe angelos rerum & animalium nouit, & hominum: lapsus tamen in eo, quod animabus piorum hominnm ex corpore solotis hoc muous tribuerit, oec distinguat spiritus angelicos io hoc ab animabus [f]. Constat & ex veritatis certissimo testimonio apud D. Matthæum singulis hominibns datos esse custodes à natiuitate [g]. Et consentit etiam Proclus [h], [*Bonus, inquit, dæmon cuiusque vnumquemque custodit à pueritia, actionesque omnes explorat, & verba: ante parentes prouidet, & post parentes adest, tanquam totius vitæ gubernator, atque post obitum dux est nobis ad iudices.*] Et Euripides [i],

τάχα δ' ἂν νίκην, inquit,
δοίη δαίμων, ὁ μεθ' ἡμῶν, id est,
Forsan dabit victoriam dæmon qui est nobiscum.

5 ¶ † Bonum geoium hunc, mala propellentem: malum autem, ioferentem dixere [k]. Qualis ille, qui apparuit, ante mortem, Bruto [l]. Testatur Dauid Deum mandasse angelis suis, vt custodiant hominem in omnibus viis [m]. Vt autem boni angeli tutelares dæmonibus superiores sint, Dei opesit, dum loco decedere cogunt impios spiritus, vel dum eos cohibent: vt quando Angelus Raphael ligauit spiritum Asmodæum, & expu-6 lit à Sara [n]. ¶ † Eo pertinet illa parabola à Domino proposita, [*Cum fortis armatus custodit atrium suum* [o], &c.] Venit autem Deus Dominus noster Iesus Christus, vt dissolueret opera diaboli [p]: ipseque ait, [*Nunc princeps huius mundi eijcietur foras* [q].] Quod & factum fuisse, vltra sacras literas, & oobis testimonia aliunde supersunt. Cum enim tempore Tyberij Cæsaris Thamus prænauigaret insulas Echinades, Italiam versus iuxta Paxon, tranquillitate ventorum & maris facta, vox audita quæ ter vocato ex nomine Thamn, eique respódenti iniunxit, vt cum appulisset Palodem, alte diceret magnum Pana mortuum: quod cum fecisset Thamus transgrediens Palodem, auditi sunt plurium gemitus, authore Plutarcho [r]. Eusebius [s] hoc contigisse ait, dum Dominus noster Iesus Christus eiiceret dæmonia. Marcus Marsus [t] vero, decimonono anno imperij Tyberij Cæsaris, quo Dominus noster Iesus Christus passus est. Neque etiam quisqoam ignorat in nomine Domini Iesu, dæmonia euci: hoc enim inter signa credentium additum est [u]. Hermes [x] vnicam custodiam aduersus has dæmonum imposturas dixit esse

a Iamblich. de mysteriis Ægypt. Psellus de dæmonib.
b Orph. in proœm. Hymnor.
c Cyrill. Hierosol. cathech. [illegible]
d Daniel c. 10.
e Apocal. c. [illegible]
f Hesio. in [illegible]
g Matth. c. 18.
h Proclus in commentar. Alcibia. [illegible]
i Eurip. in Tragœ. Rheso.
k Euclides, & Censor.
l apud Plutar. in eius vita, & Appianum, & Florum.
m Psal. 90.
n Tobi. 3. 8. 12.
o Luc. c. 11.
p 1 epist. D. Ioan. c. 3
q Ioan. Euang. c. 12.
r Plu. li. de defect. oracul.
s Euseb. li. de præp. Euang. 5.
t Marsus in notat. in Fastor Ouid.
u Mar. 16.
x Lact. li. [illegible] orig. error.

esse εὐσέβειαν, rectum cultum Dei. Erant & in principio nascentis ecclesiæ exorcistę, qui energumenos à dæmone obsessos curarent, & dęmonia pellerent [a]. Qui habitat, inquit Dauid, *in adiutorio altissimi, &c. non timebit ab incursu, & dęmonio meridiano, &c.* [b] Plura narrat Lactantius, & dæmones adiuratos per Deum, torqueri voce iustorum, & mentiri illis non posse, & sæpe magnis viulatibus 7 cõfessos se ita à Deo flagellari & ardere [c]. ¶ † Vocarunt antiqui istos hominum & locorum custodes, deos tutelares, quos prius expugnabant euocatione, qui locis potiri desiderabant, & ita alliciebant vt loco decederent, arbitrantes non posse aliter subigi loca, nisi euocatis & absentibus tu-8 telaribus [d]. ¶ † Vocant Rabini hos tutelares angelos, intelligentias. Et sic Talmudici & Caballistæ dicunt, Mosem vicisse & collisisse Amonino intelligentiam Ægypti, antequam Ægyptios prostraret. Et Dauidem antequam Goliam vinceret, amouisse intelligentiam illius in virtute nominis Domini, dicens, *Ego venio in nomine Domini, &c.* Sic vt & Dominus noster Iesus Christus mundum subiugans prius foras principem mundi eiecit. Et Iacob triumphum acturus super Isaac, cui benedictionem surripuerat, prius angelum eius, cum quo conflictatus est, vicit, & coegit se benedicere [e]. Et certe facilis est victoria Sathanæ de nobis, vbi virtutem suam & administros æternæ vitæ, angelósve tutelares Deus submouerit. Quod graphice mihi videtur expressisse Dauid dicens [f], [*Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Quia dixerunt inimici mei mihi: & qui custodiebant animam meam consilium fecerunt in vnum: dicentes, Deus dereliquit eum, persequimini & comprehendite eum, quia non est qui eri-9 piat.*] ¶ † Naturalia remedia plura sunt, quæ babent quandam cum dæmonibus antipathiam, occultam nobis, neque nisi experientia cognitam. Perhibent namq; plures dæmones, qui se extollere voluerunt supra Dei thronum [g], ita à pristina nobilitate depressos, vt & rebus inanimatis 10 subijciantur in sceleris vindictam. ¶ † Quamobrem dicunt maleficium solui ligationis, si maleficiatus Iouis barbam comedat: quanquam eius plantæ temperamentum, quod in tertio gradu frigidum est, magis nociuum sit potestati coëundi. Refert Tobiæ historia [h], dæmonem sæuissimum, qui sponsos Saræ necabat, suffitu iecoris piscis cuiusdam carbonibus superpositi abactum 11 & fugatum. ¶ † Tibullus maleficia sulphure expelli tradit [i].

Ille ego, cum tristi morbo defessa iaceres,
Te dicor votis eripuisse meis.
Ipseq; ter circum lustraui sulphure puro,
Carmine cum magico præcinuisset anus.

12 ¶ † Rostrum lupi veneficijs resistere inueteratum 13 aiunt: ob idq; villarum portis præfigunt [k]. ¶ † Amianthus lapis veneficijs resistit omnibus, prima-14 rim magorum [l]. ¶ † Spinea virga videtur annumerari ab Ouidio inter fascinũ leuantia: sic enim Ianus alloquitur Gramen [m],

Ium pro concubitu nostro tibi cardinis esto:
Hoc pretium posita virginitatis habe.
Sic fatus spinam, qua tristes pellere posset
A foribus noxas, hæc erat alba: dedit.

Dioscorides [n], dum agit de Rhamno λέγεται, inquit, καὶ κλῶνας αὐτῆς θύραις ἢ θυρίσι προστεθέντας ἀποκρούειν τὰς τῶν φαρμάκων κακουργίας, id est, *fama est ramos huius, valuis atq; fenestris suppositos, veneficia de-15 pellere.* ¶ † Amatus Lusitanus [o], dum agit de Thapsia, illam herbam vsurpatam à mulieribus ad pellendos dæmones apud Conimbrienses in Lusitania, ibiq; esse prouerbium, *Eu sumo tom, quae diabo fuge, donde eu som.* Latine. *Ego sum Thapsia, ex qua 16 præsente dæmones aufugiunt.* ¶ † Apuleius [p], cum agit de Verbasco, [*Hanc herbam,* inquit, *dicimus Mercurium inuenisse, & Vlyssi dedisse, cum deuenisset ad Circen, vt nulla maleficia eius timeret. Herba Verbasci virgultum qui secum portauerit, nullo metu terrebitur: neque bestia, neque occursu mali molestabunt hunc.* Hæc 17 Apuleius. ¶ † Hesychius Milesius illustrius [q], dum de Bione agit, & Rhamni & Lauri meminit, in expulsione morbi per maleficia, dum ait, quod Bion Borysthenites,

καὶ χεῖρ' ἄλοιτο ἐπωδαῖς τράχηλον εἰς ἐπῳδὴν,
καὶ σπάρτοις βραχίονας πεπεισμένος ἔδησε,
ῥαμνόν τε, καὶ κλάδον δάφνης ὑπὲρ θύρας ἔθηκεν,
ἅπαντα μᾶλλον, ἢ θανεῖν, ἕτοιμος ὢν ἐπείθετο. id est,
Incantatrici sagæ submisit collum supplex,
Lorisq; vinciendos obtemperans præbuit lacertos,
Et sub limine ianuæ posuit rhamnum, & ramum lauri,
Paratior quiduis tandem exequi, quam obire mortem.

18 ¶ † Dubitaui aliquantulum num remedia, quæ Mercurius Vlyssi dedit & præscripsit aduersus Circes veneficæ incantationes, inter naturalia, aut inter superstitiosa annumerarem. Tandem autem placuit naturalibus inserere. Illa porro fuerunt primum herba, quam Homerus vocat [r] μῶλυ, Moly, & hanc consentiunt omnes valere contra incantationes, testantur & Ouidius [s], Plinius [t], Dioscorides, Anazarbeus: verum qualis 19 illa sit, nec plane constat. ¶ † Aliud autem remedium à Mercurio Vlyssi datum hoc est [u],

ὁππότε κεν Κίρκη σ' ἐλάσῃ περιμήκεϊ ῥάβδῳ,
δὴ τότε σὺ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ,
Κίρκῃ ἐπαΐξαι ὥστε κτάμεναι μενεαίνων,
ἡ δέ σ' ὑποδείσασα κελήσεται εὐνηθῆναι. id est,
Quando Circe te percutiet prælonga virga,
Tunc sane tu gladio acuto extracto à femore
In Circem irrue, perinde ac interficere cupidus.
Illa te subtimescens inuitabit ad concubitum.

Subijcitq; postea Homerus idipsum factum fuisse. Illud quoq; remedium Psellus [x] memorat, & expertum à quodam perito rerum occultarũ Armenous enim curauit mulieré quandam à dæmone obsessam, gladio districto, veluti furens minatus eam percussurum, ni se reciperet in lectum, à quo prosilierat, velut cum illo congressura: armenice etiam cum eo contendens, cum tamen eo in loco Armenica lingua esset incognita: idq; tandiu donec instante adiurante furiosius Armeno, pedem in lectum timens retulit. Scribit Philostratus [y], ἔμπουσαν φάσμα, lamiç scilicet phantasma, apparuisse in monte Caucasi Apollonio Thyanæo, & socijs pergentibus in Indiam, modo in hanc, modo in aliam figuram se conuertens, quandoq; ab oculis repẽte euanescens. Apollonium autem quidnam id esset quamprimum cognouisse, grauibusq; & contumeliosis verbis illud increpasse, & socios vt idem facerent hortatũ fuisse: eo quod id contra huiusmodi inuasiones optimum sciebat esse medicamentum. Eiusq; dictis cum socij paruissent, stridens phasma, tanquam idolum aufu-20 gisse. ¶ † Tradunt & tactis menstruo sanguine po-21 stibus, irritas fieri magorum artes [z]. ¶ † Superstitiosa remedia plura opinor, vt illud de quo meminit Theocriti interpres [a], moris fuisse contra fascinum, in sinum spuere.

ἔπτυσε, inquit, *αἱ γυναῖκες ὡς μὴ βασκανθῶσιν εἰς τὸν κόλπον ἐπτύουσι τρίς, τὸ νεμεσητὸν ἐκτρεπόμεναι.*

[a] Amos. cap. ... ad ... cap. 35.
[c] Lactant. lib. ... cap. ...
[d] Macrob. lib. ... Saturnal. c. ... lib. 3.
[e] vide ... Ve... fa... fa... problé.
[f] Psal. 70.
[g] 3 Reg. 14.
[h] Tob. 6.
[i] Tibull. lib. 2. Eleg. 1.
[k] Plinius lib. 28 c. 10.
[l] Idem lib. 36. c. 19.
[m] Ouid. 6. Fastor.
[n] Dioscor. li. 1.
[o] Amat. Lusit. ... Dioscor. ... Ennarrat. ...
[p] Apuleius, li. de virtut. Herbarum, c. 71.
[q] Hesyc. Miles. lib. περὶ σοφῶν.
[r] Home. Odyss. κ.
[s] Ouid. Met. lib.
[t] Plinius li. 4. c. 23.
[u] Hom. Odyss. κ.
[x] Psellus, lib. de dæmonib.
[y] Philost. li. 3 de vita Apollonij.
[z] Ludoui. Bonaciol. in Enneade muliebri, c. 2.
[a] Theo. inter. ειδύλλ. ϛ.

a Theo. εἰδύλλ.

Et Damætas pastor ouium, apud eundem sic ais [a],

ὡς μὴ βασκανθῶ δὲ, τρὶς εἰς ἐμὸν ἔπτυσα κόλπον.
Ταῦτα γὰρ ἁ γραία με Κοτυτταρὶς ἐξεδίδαξεν. id est,
Ne vero fascino lęderer, ter ipse in gremium meum inspui.
Nam id me anus Cotyttaris docuit.

b Idem εἰδύλλ.

Et rursum [b],

ἄμμιν δ' ἀσυχία τελέθοι, γραία τε παρείη,
ἅτις ἐπιφθύζοισα, τὰ μὴ καλὰ νόσφιν ἐρύκοι. id est,
Nobis autem quies cura sit, anusq́; adsit,
Quæ veneficorum more despuens, mala procul arceat.

c Virg. in Ciride.

Eadem vere Virgilius [c],

At nutrix patula componens sulphura testa,
Narcissum Casiamq́; herbas incendit olentes:
Terq́; nouena ligat triplici diuersa colore
Fila: ter in gremium circum inquit despue virgo,
Despue ter virgo: numero Deus impare gaudet.

22 ¶ † Digitorum nomina, quibusdam esse amuleti 23 loco ait Cælius Rhodiginus [d]. ¶ † Alterius curationis superstitiosæ meminit Ouidius, dum agit de cura Procæ ab strigibus sauciati, adhibita per Granen dicens [e], eius nutrix,

d Cæl. Rhodig. lib. 17. c. 12.

e Ouid. 6. Fasto.

Peruenit ad Granen, & rem docet: illa, timorem
Pone, tuus sospes, dixit, alumnus erit.
Venerat ad cunas, flebant materq́; paterque,
Sistite vos lacrymas, ipsa medebor, ait.
Protinus arbutes postea ter in ordine tangit
Fronde, ter arbutea limina fronde notat.
Spargit aquis aditus, & aqua medicamen habebant,
Extaq́; de porca cruda bimestre tenet.
Atque ita, noctis aues extis puerilibus, inquit,
Parcite, pro paruo victima parua cadit.
Cor pro corde precor, pro fibris sumite fibras:
Hanc animam vobis pro meliore damus.
Sic vbi libauit, prosecta sub æthera ponit:
Quæque adsint sacris respicere illa vetat.
Virgaq́; Ianalis de spina sumitur alba:
Qua lumen thalamis parua fenestra dabat.

In quibus verbis annotare debet Christianus dæmoniis sacrificium fieri, & ideo illam speciem depulsionis veneficij impiam esse, & alienam ab ho-24 mine Dei veri fide initiato. ¶ † Eu refero quæ de Stesichoro scripta sunt, Lyrico poëta, qui quum scripsisset Helenæ vituperium, luminibus orbatus fuit, & recepit visum palinodia facta, & enco-25 mio Helenæ edito [f]. ¶ † Eoq; pertinent quædam remedia, quæ videntur esse, & non sunt, sed supponuntur à dæmonibus, vt videantur per ea curasse. Quale illud: quod refert Paulus Grillandi [g], oculatus testis, nempe vidisse se maleficij ligationis coëundi solutionem, quo solutus euomuit ac per secessum emisit acus, plumas, ferramenta, pilos, sulphur, lapides, sed ementita à dæmone & falsa, vtpote qui eacum reseruasset, & liquefacta fuisse & foras euolasse compererit.

f Helena. in laud. Hel. ἐγκ... [illegible]

g Paulus Grillandi, in tract. de sortileg. q. 6. n. 27.

26 ¶ † Contra Syluanorum incursum, videlicet contra dæmones incubos se striges, refert D. Augustinus [h] ex Varrone, his verbis, remedium. [*Mulieri fœtæ post partum tres deos custodes commemorat adhiberi, ne Syluanus per noctem ingrediatur & vexet: eorumq́; custodum significandorum causa, tres homines noctu circumire limina domus, & primo limen securi ferire, postea pilo, tertio deuerrere scopis, vt his datis culturæ signis, Syluanus prohibeatur intrare. Quia neq; arbores cæduntur vel putantur sine ferro: neq; far conficitur sine pilo: neque fruges conseruantur sine scopis.*]

h D. Aug. lib. 6. de ciuit. Dei c. 9.

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesimiquarti Finis.

DE

DE CRIMINE LAESAE SEV IMMINVTAE MAIESTATIS HVMANAE.

LIBER XXXV.

De generali criminis maiestatis humanæ consideratione.

Cap. 1.

Lib 48. P. tit. 4. Lib. 9. C. tit. 8.

1 Princeps vicarius Dei.
2 Maiestatis humanæ læsæ gradus.
3 Perduellionis crimen quid, & qui eo teneantur. & 4.
5 Crimina maiestatis.
6 Armorum potestas soli principi commissa.
7 Exercitum seu imperium iussus dimittere, & retinens, reus maiestatis.
8 Maiestatis lex a Caligula sublata & restituta.
9 Maiestatis reorum pœna. & seq.
10 Exauthoratio ante supplicium.
11 Perduellionum familiares puniti. & 12.
13 Filij & vxores cum reis puniti.
in Principem coniurantium pœna in liberos, & vxores, & socios & familiares extensa. eod. & 14. & 16.
15 Pythagoreorum philosophorum exterminatio quare.
17 Coniurantium in principem pœnis additum, vt priuentur sepultura.
18 Vniuersitas delinquere potest, & punitur. & 19.
20 Ciuitates ob rebellionē & perduellionatum deletæ. eod.
21 Pilei regum Aegypti & Aethiopum quare serpentibus inuoluti.
22 Parere superioribus lex naturalis.
23 Maiestatis criminis maiores pœnæ. & huius criminis reorum vxores dote non priuantur, Nec filij emancipati, & clerici in suis iuribus puniuntur.
24 Filij quando puniantur, & quomodo bene pro patribus. & seq.
25 Maiestatis pœna l. quisquis in quo crimine locum habeat.
26 Hæreseos pœna in secundam generationem extenditur. Pœna vnius delinquentis cur ad alios insontes prorogata. eod. & nu. seq.
27 Peccata maiorum vindicata in successoribus. & 28.
29 Maiestatis criminis leuiores pœnæ diuersorum. & sequen.
30 Pœna affecti clam propter splendorem proximorum, & de alijs pœnis ob res alias. 31. & 32.
33 De pacis violatoribus iustissima lex.
34 Serui non puniti cum dominis delinquentes.
35 Pœna abscissionis pollicis, & stigmatis.
36 Perduellionum ex lege Gallica iudicium.
37 Confiscatio in crimine hæreseos an regis, an dominorum iurisdictionalium.
38 Substituti excluduntur in bonis damnati ob crimen perduellionis.
39 Testamentum perduellionis an valeat.

1 CRIMEN imminutæ † seu læsæ maiestatis, rectæ tractationi criminum maiestatis diuinæ subijcitur: quod palam sit reges & præpositos nostros, qui gladij potestatem à Deo acceperunt, Dei vicarios esse sacrosanctos. Et ita crimen in hos commissum, proximum 2 sacrilegio est, vt ait Vlpianus[a]. ¶ † Hinc plures gradus, pro emendatione seu pœna sceleris, constituendi sunt. Primus erit, si quis ambiat imperium seu regnum, vel in principis personam aliquid mali amoliatur. In quibus tantum statuit esse crimē maiestatis Sigismundus Poloniæ seu Sarmatarum rex, Cracoviæ anno domini 1539.[b] Secundus ad proditionē pertinet. Tertius ad causam seditionis. Quartus, alia, quæ pro criminibus maiestatis vera habita, vel conficta sunt, contine-3 bit. ¶ † Primus perduellionis crimen habet, dum quippiam hostili animo aperte & cum exercitu, in rempub. populumq; Romanum, aut eius securitatem fit[c]. Perduelliones enim antiquitus hostes erant, cum quibus bellum erat[d]. Proinde hodie mutata appellatione, perduellionis crimē dicitur maiestatis[e]. Et ab aliquibus inter crimina perduellionis annumerantur, quæ populi authoritatem & maiestatem minuere videbantur: veluti ciuem Romanum in crucem tollere, aut securi percutere, aut in latomias conijcere[f]. Vocat ali-4 cubi & lex hoc crimen factionem[g]. ¶ † Tenetur itaq; hoc crimine is cuius opera consiliòve, dolo malo factum erit, quo armati cum telis lapidibúsve in vrbe sint, conueniantve aduersus Rempub. locave occupentur vel templa; quóve cœtus conuentúsve fiant, hominésve ad seditionem conuocentur. Si dolo malo cōsilium initum sit, quo magistratus, quive imperium potestatemq; habeat occidatur: Quóve quis contra rempub. arma ferat: Quive milites solicitauerit concitaueritve, quo seditio tumultúsve aduersus Rempub. fiat[h]: Quive desciscunt ab ijs, quorū sub imperio sunt.
5 ¶ † Nam & ista inter hostes[i] affectatæ tyrannidis quoq; præludia censentur, & probationes: exercitum conscribere, ingentem pecuniam conflare, arma præparare, numos sua imagine percutere, quam ob causam capite multatus Perennis prætorianorum Commodi Imp. præfectus[k]. His adde ex Martiano[l], iniussu principis bellum gerere, delectum militum habere, exercitum comparare, vel exercitum retinere, cum quis iubetur illum dare successori: quod ius pugnandi & belli

[a] Vlpia. in l. 1. ad leg. Iul. maiest. P.
[b] In statuto Polonici dominij, c. de regalib. apud Rhenn. Chop. post 1. li. de doma.
[c] l. 1. & 4. ad leg. Iul. maie. P. vide Oldra. consil. 43 in 4. q. Barth. in tit. qui sint rebel. les, versi. rebellis, & vers. tonare Martinū Laudensem tr. de crimi. læsæ maiest § 27.
[d] l. quos nos hostes, 234. & l. hostes, de ver. signi. Cic. 2. offic. Varro 6. de Ling. Lat.
[e] l. fi. ad leg. Iul. maiest. P. l. liberorum, 11. de ijs qui not. infa. lib. 3. P. tit 2.
[f] vide Grucbium, lib. 2. de comitijs Roman c. 2. Cic. contra legem Portiam, & Sempronium, aduer. libertatē populo concessam.
[g] l. quisquis, §. fi. ad leg. Iul. maiest. C.
[h] l. 1. cum suis §§. eod. P.
[i] Paul. in l. amissione, c. §. 1. de ca diminu. lib. 4. P. tit. 5.
[k] Herodi. in 1.
[l] Martia. l. 3. §. 1. ad leg. Iulia. maie.

ad solum principem summum pertineat [a], qui gladij habet potestatem, vt sine eius iussu nemo arma 6 mouere vel habere possit [b]. ¶ † Faciunt fidem exempla eorum etiam, qui in proprios filios morte animaduerterunt, quod iniussu eius qui imperium habebat, etsi fœliciter, pugnassent: quale Manlij Torquati [c], Posthumij [d], Romanorum, & Epaminundæ Thebanorum ducis [e]. Accedit lex Modestini. [*Qui*, inquit, *in bello rem à duce prohibitam fecit, vel mandata non seruauit, capite punitur, etsi rem bene gesserit* [f].] Ita electio militum ad principem solum pertinet [g], & eiusdem à loco destina-7 to in alium translatio [h]. ¶ † Et Imperij sibi à populo vel principe concessi tempus prorogasse capitale & maiestatis crimen habitum Decemuiris tempore Appij Claudij [i]. Accusatus & Epaminundas [k], quod non tradidisset exercitum prætori à Thebanis ei subrogato, eiusq; duces, vt Pelopidas, & Tribuni: Quia lege cōtinebatur eorum, vt qui vi & inuito populo alterius exercitum retinuisset, capitale esset. Quod & Romanis placuit [l].

8 ¶ † In hoc crimine puniendo varij principes, pro lenitate vel asperitate illorum, ea causa personarum, & imminentis periculi. Caius Caligula aliquando maiestatis legem sustulit [m], aliquando & temere leuibusq; de causis reos insimulauit, & 9 legem restituit [n]. ¶ † Referam iudiciorum quorundam exempla, ex quibus quid sentiendum de pœna imponēda apparebit. Spurij Melij regnum affectantis, domus complanata est populi iudicio, & area Æquimellium dicta, vt ait Varro [o], & alij [p]: ipse autem à Setuilio Hala iussu atq; imperio L. Quintij Cincinnati dictatoris interfectus est. M. Manlius, vnde Gallos depulerat, inde ipse præcipitatus est, quia fortiter defensam libertatem nefarie opprimere conatus fuerat [q]. Spurius Cassius ob cōcupitam dominationem capite punitus [r], domus eius subuersa, & intertempto supellectili: & peculium eius Cereri consecratum [s].

10 ¶ † Q. Gallus prætor, accusatus, quod suadente M. Antonio in mortem Octauij Cæsaris conspirasset, cōuictus dignitate à collegis spoliatur, domus à plebe diruta & direpta, iudicante senatu morte damnatus [t]. Lucius Brutus, filios suos Tarquinij dominationem à se expulsam reducentes, comprehensos, & ante tribunal virgis cæsos, ad 11 palum religatos securi percuti iussit [u]. ¶ † Heluetij ambientem dignitatē regiam igni cremabant, vt de Orgentorige reo scribit Iulius Cæsar [x]. Dauid eum, qui volentem & deprecantem Saulem occiderat etiam inimicum, amputatis manibus & pedibus iussit interfici [y]. Acerbior vindicta à Tyberio & Caio de Gracchis sumpta, quorum corpora insepulta iacuerunt, cum statum ciuitatis conati fuissent conuellere: quorum etiam familiares, ne quis posthac inimicis reipub. amicus es-12 se vellet, de robore præcipitati sunt [z]. ¶ † Commodus Cæsar capite plecti iussit Cleandrū Phrygem genere, præfectum militum & cubiculi sui, quod copiam multam frumenti coëgisset, vt tempore famis fauorem populi inescaret pro sui imperio, dum illud largiretur: socijq; & filij eius vna interfecti, & corpora eorum in cloacas proiecta [a].

13 ¶ † Aliquanto autē leuius supplicium sumptū est de socijs, iudicijs tamē criminis, sub Tyberio, in causa L. Ælij Seiani, qui ob crimen maiestatis damnatus & mulctatus capite est, capútq; eius in Gemonias scalas proiectum omnibus eius liberis interfectis: verum Apicatæ vxori veniam dari senatui placuit, neq; illud scelus amicis ob familiaritatem accusatis, vt M. Terentio Varroni nocuit [b]. Cum tamen habitum fuerit iudicium & supplicium exactum de coniurantibus in vitam Artaxerxis regis Persarum, & in vxores & eorum liberos, ne aliquod tanti sceleris vestigium superesset: vt scribunt Iustinus [c], & Plutarchus [d]. Sed & Ptolomæus Ægypti rex sumpsit iudicium de Cratesiclea matre & liberis Cleomenis, qui in sa-14 lutem principis coniurarat [e]. ¶ † Narrat Q. Curtius legem Macedonum esse, vt propinqui eorum, qui regi insidiati essent, cum ipsis necarentur [f]. ¶ † Meminit Polybius [g], in illa regione Italiæ, quæ tunc magna Græcia dicta, cœtum Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematum fuisse: magna rerum publicarum mutatione facta, vtpote principibus cuiusq; ciuita-16 tis temere interfectis. ¶ † Herodotus Persarum regem Darium tradit [h] supplicium sumpsisse de crimine in ianitores eius admisso, quibus exciderat aures repulsam passus Intaphernes, non solum de ipso Intapherne, sed & de eius familia omni, & cognatione & liberis, exceptis fratre vxoris & primogenito liberorum, quos misericor-17 dia vxoris motus soluerat. ¶ † Leges quoq; Tyrannorum corpora insepulta iubent abijci, memoriam omnem aboleri, & si quid peculij illis adest, in cōmune abijci [i]. Vltra pœnas coniuratorum, eosdem non sepeliri censuit Vespasianus [k].

18 ¶ † Et quia ciuitates, populus, collegium ex delicto obligari, & ex maleficio teneri possunt, vt in eos detur actio [l]. Punienda etiam in crimine atroci, vniuersitas omnis: vt de crimine Idololatriæ Dominus ait [m], [*Si audieris*, inquit, *in vna ex ciuitatibus quas dominus dederit tibi ibi inhabitare, dicentes, eamus & seruiamus Dijs alienis: interficiens necabis omnes, qui sunt in ea ciuitate. & incendes eam igni, & erit* 19 *sine habitaculo in æternum, nec reædificabitur, &c.*] ¶ † In ciuitates etiam ipsas iudicia acerrima ob hoc crimen lata sunt: vrbsq; Caria [n] Peloponnensium tota deleta est, viri ad vnum interfecti, matronæ in seruitutem redactæ, quod cum Persis aduersus Græcos fœderatos consilia belli iniisset. Excissa & deleta Carthago ob rebellionem [o], & exarata [p]. Salaminorum ciuitas ob proditionem decreto Atheniensium in totū subuersa est, vt ait Pausanias [q]. Ob crimen proditorum Albanorum, qui cum Metio Suffeno pro Romanis pugnam suspenderant, Alba ipsa quamuis parens, æmula ta-20 men, diruta à Tullo Hostilio [r]. ¶ † Galba [s] ciuitates Galliarum & Hispaniarum, quod sibi cunctantius obtemperassent, murorum destructione & grauioribus tributis puniuit. Octauius Augustus Cyzicenos, quod nonnullos Romanos in seditione flagris cæsos, necassent, in seruitutem redegit: quibus tamen postea libertatem restituit [t].

21 ¶ † Pileus oblongos gestant Ægypti & Æthiopiæ reges, circa finem vmbilicum habentes, serpentibus quos aspidas vocant circumuolutos, monumentum insigne, eos, qui contra reges insurgere 22 audeant, mortiferis morsibus subesse [u]. ¶ † Et certe detestabile videtur valde hoc crimen in pastorem suum & defensorem suum insurgere: qualis rex, dux, & princeps. Quandoquidem vniuersali & sempiterna lege receptum est, vt ait Dionys. Halicar. inferiores parere præstantioribus. Peiores in his brutis animali feritate homines: illa enim quātumuis feroxia sint, aut raro insurgunt in pastores & curatores: nunquā tamen frequentius videmus homines, quam in sibi præfectos re-23 bellare [x]. ¶ † Iudicia tamen alia leniora & mitiora

nobis

nobis occurrunt, sublata in filios & proximos non participes criminis nece, quæ probantur ab Archadio & Honorio CC.[a] qui filijs reorum huius criminis vitam imperatoria lenitate donare se dicunt, cum tamen paterno perire deberent supplicio, in quibus paterni, hoc est, hæreditarij criminis exempla metuuntur: mali enim corui, vt est in prouerbio, malum ouum. Eos tamē reddunt alienos à materna vel auita & omnium proximorum successione, cauentes ne possint capere testamento extraneorū quicquam, vt sint semper egentes, infamia paterna perpetuo notati alieni ab omni honore & militia, vt ijs perpetua egestate sordentibus sit & mors solatium, & vita supplicium. Filiabus tantū indulgentes[b] falcidiam in bonis maternis, quod pro infirmitate sexus minus ausuras cōfidebant. Et eadem constitutione ipsi rei, etsi exequuti nō sint scelus, sed voluerint tantū, gladio feriuntur, bonis eorū fisco addictis[c]: reseruata tamen dote vxoribus reorū[d]. Insuper reis, vbi hoc crimen admiserint, etiam antequā accusentur vel conuincantur, inhibita ipso iure & facto de rebus suis facultas, per contractus, vel per vltimas voluntates[e]. Ex ea tamen constitutione Cæsarū non omnino filij eximuntur à pœna, imo longiori pœna, cum ea ignominia notati abominabiles viuant torqueri videntur[f]. Singulare tamen est, quod Angelus[g] notat, pœnas has liberorū habere tantum locum in liberis in potestate constitutis, non autem in emancipatis: item nō porrigi ad beneficia filiorum clericorum, quibus non priuantur[h]. Placuit nihilominus eos qui pro huiusmodi reis supplicauerint principi, infamia perpetua damnari[i]. 24 ¶ † Satis tamen aliquibus dura pœna videtur aliquo modo in filios, vel alios ob alterius culpam sæuire: cum vt ait Demosthenes[k], omnibus omnium delictorū quasi meta sit obitus, & ideo nec filij puniendi pro parentibus defuncti. Sunt & in iure duo illa axiomata: morte reatum extingui[l], & filium pro patre puniendum non esse[m]. Quod & Archadius & Honorius[n] ad noros & familiares prorogant: quia nec affinitas vel amicitia nefarium crimē admittunt. Et ibi debeat esse pœna, vbi & noxa[o]. 25 ¶ † Sanciuit & lex diuina, filium non portare iniquitatē patris[p]. Quę quidem vera sunt in criminibus vulgaribus: at in atrocioribus, non recipiuntur omnino. Nam neq; in his pœnæ morte extinguuntur, sed & mortuo reo repetuntur, & in corpus, & bona, & famā animaduertitur mortuorum: vt in hoc crimine læsæ maiestatis[q], scilicet si aduersus rempub. vel personā principis quispiam quid fuerit amolitus, nō in alijs capitulis[r]. Sic expresse quoq; Vlpianus[s] expressit, de hac quæstione loquutus, [*Hoc crimen*, inquit, *nisi à successoribus purgetur, hæreditas fisco vendicatur. Plane non quisquis legis Iuliæ maiestatis reus est, in eadem conditione est: sed qui perduellionis reus est, hostili animo aduersus rempub. vel principem animatus. Cæterum, si quis ex alia causa legis Iuliæ maiestatis reus sit, morte crimine liberatur.*] Hęc Vlpianus. Adde & Iustiniani sententiam, [*Publica autem*, inquit[t], *iudicia sunt, hæc: lex Iulia maiestatis, quæ in eos, qui contra imperatorem vel rempub. aliquid moliti sunt, suum vigorem ostendit. Cuius pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortē damnatur.*] Sed & alia crimina sunt, quorum etiam accusatio morte non extinguitur, quæ notant passim interpretes[v]. 26 ¶ † Et propter eandē quoq; criminis grauitatem, mirum etiam videri non debet, si in filios pœna aliquomodo redundet. Ita in crimine hæreseos in filios pœna extenditur ad primam & secundā vsq; generationem[x]. Et pro alijs alij proximi[y], subditi, familiares, domesticiq; sæpe temporali pœna puniti sunt, etsi sceleris participes non fuerint. Metuunt autem leges, ne si superuixerint, vindices aut imitatores sint, atq; exemplarem sumunt pœnam in atrocioribus. Sic ob peccatum Achor, plebs Israëlitica in hostium manus venit[z]. 27 ¶ † Propter peccatum quoq; filiorum Heli, & pater & populus gladio hostili laceratus[a]. Naucula Ionæ[b], & qui in ea erant periclitabātur ob vnum Ionam fugitiuum. Ob peccatum Dauidis, populi ab angelo facta miseranda strages[c]. Filiorum paruulorum Sodomitarum ætas vel ignorantia nō prohibuit, quin vna inuoluerentur vindictæ parentum[d]. Sicut & peccante patre Cham, filius eius Chanaam maledicitur[e]. Et pro Giezis peccato: posteri eius lepra puniti sunt[f]. Ob peccatum Achab, & posteri de solio deiecti[g]. Odium Esao in Idumæos transiuit[h]. Et erat constans opinio inter eos, qui verā legem Dei profitebantur, aliquando in filios transferri vltionem parentum à Deo. Quare de cæco nato discipuli Dominum interrogarunt, qui peccasset, an ille, an parentes eius[i]. Et remissum quidē peccatum Dauidi est, verùm audiuit, sed non auferetur gladius de domo tua[k]. Itē & Ezechię dictum[l], ob eius peccatum, futuros quoq; eius filios eunuchos in palatio Babylonis. 28 ¶ † Hesiodus[m] quoq; testis est, posteros luere peccata maiorum: vt laus in eos etiam peruenit, dum agit de periurijs,

> ὃς δέ κε, inquit, μαρτυρίῃσιν ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσας
> ψεύσεται, ἐν δὲ δίκην βλάψας, νήκεστον ἀάσθη.
> τοῦ δέ τ᾽ ἀμαυροτέρη γενεὴ μετόπισθε λέλειπται·
> ἀνδρὸς δ᾽ εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀμείνων. id est,
> *Qui vero testimonijs volens periurium in iurando*
> *Mentitur, in ius delinquens, immedicabiliter læsus est.*
> *Eius vero posteritas obscurior postea relicta est:*
> *Viri autem iusti posteritas, postea posteris præstantior.*

Cicero in perduellionum & proscriptorum liberos, paternam pœnam permeasse voluit[n]: vt charitas liberorū mitiores parentes redderet. Et rursum[o], seueriores pœnas & in liberos ferri tradit, causa exempli. Iuuat hic contemplari infœlicem rerumpub. statum, dum gubernationis modus subuertitur, dum principatus ambiuntur: nunquā enim accidit vel raro innouatio status reipub. quin clades aliqua diuersarum factionum consequatur: vt expediat aliquando in plures, quā solitum sit in alijs criminibus, & acrius supplicia sumere, & non tantum crimina peracta, sed etiam præludia grauioribus pœnis suspicionibus fidem facientibus, vbi apparere incipiunt, castigare. Et Alexander Magnus Imperator optimus, quiq; quanti faciendi sunt principes nouit, exemplo id docuit, Iussit enim Baryaxem Medum cum socijs defectionis necari, quod erecta Cydari capiti imposita, se Medorum ac Persarum regem appellasset[p]. 29 ¶ † Cæterum variarunt tempora, & principum & locorum leges, & quemadmodum pœnas exasperare potuerunt reorum pernicies & criminis peristases, eadem ratione aliquando & alicubi & à pluribus regibus & nomothetis, temperatæ sunt legum vindictæ. 30 ¶ † Alphonsus Hispaniarum rex, cum quendam illustri prosapia maiestatis reum conuictū haberet, iudicio tacito in eum animaduertit, ne generosa reliqua domus, vnius noxa notaretur infamia, vt refert Antonius Panormita[q]. 31 ¶ † Cum rebellassent in Cyrum Lydij iterum, victi, Cyrus tantū illis arma & equos adimi voluit pro sæuissima pœna, iussitq; illos can-

[x] c. statutum, in 2. de hæret. in 6.
[y] ca. ecclesia, 1. q. 4.
[z] Iosue, 7.
[a] 1. Reg. 4.
[b] Ionæ, 1.
[c] 2. Reg. c. 8.
[d] Genes. 19.
[e] Genes. 9.
[f] 4. Reg. 5.
[g] 3. Reg. 19.
[h] Malach. 1.
[i] D. Ioan. Euang. c. 9.
[k] 2. Reg. c. 12.
[l] 4. Reg. c. 20.
[m] Hesio. in 1. lib. ἔργων. versu 266.
[n] Cic. 12. epist. ad Brutum.
[o] Cic. ad Brutum 17.
[p] Arrianus, li. 6. expedition. Alexa.
[q] Antoni. Panormita li. 1. de dict. Alphon. c. 29.

ponias, Indicras artes, & lenocinia exercere. Et sic gens industria quondã potens, & manu strenua, effœminata mollitie luxuriaq; virtutẽ pristinam perdidit. Et quos ante Cyrum inuictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos, otium ac luxuria superauit, vt ait Iustinus[a]. Pœna certe, si vitæ animalis respicias voluptatem, leuis & potius grata: sed si consideres virtutis antiquæ interitum sæuior qualibet morte. Sic enim posteris via ad virtutem

32 præclusa, tam late propagato otio. ¶ † Aliquando S.P.Q.R.S. Cassio affectatæ tyrannidis damnato & necato, filios eius liberandos iudicauit[b]. Asinius Gallus[c] insidiatus sine exercitu Cæsari Claudio, exilio non morte multatus est, quod neque pecuniam contraxisset, neque exercitum, & tanta deformitate esset, quod potius risui haberetur, quam periculum esset oe pro duce haberetur. Scribit Beatus Rhenanus[d], Carolũ Magnum Francorum regem, Thassilionem ducem rebellantem vxoris instigatione, quę dolebat quod pater Desiderius Langobardorum rex regno priuatus exularet, læsæ maiestatis reum cum Theodone filio, quem Carolo obsidem dederat, in mona-

33 sterium mutato cultu detrusisse. ¶ † Lege Caroli 5. Cæsaris, de pace poblica tenenda, perhumane sancitum est, vt eorũ liberi qui violatæ pacis perar̃cti imperiali banno proscripti fuerint, ad clientelares, fundos, rursum à patronis admittantur.

34 ¶ † Mithridates rex, sumens supplicium de Attilio, qui in eius mortem coniurauerat, socios quidem sceleris puniuit, sed seruos dimisit, cum non sua sponte, sed domino parendo deliquissent, au-

35 thore Apiano[e]. ¶ † Athenienses Æginetarum deficientium vnicuique pollicem è manu dextra resciderunt vt hastam ferre non possent: remos vero commode agere possent Mytylenensium iuuentutem occiderant. Captiuos Samiorum punctis in facie notabant, quæ noctuas referrent, teste Æliano[f]. Lex Rotharij regis Langobardorũ[g], alia: [*Si quis contra animam regis consiliauerit, consiliatúsve fuerit animæ suæ incurrat periculum, & res eius infiscentur.*] Liuius etiam[h] duas leges gratas fuisse populo ait, de prouocatione aduersus magistratus ad populum: & hanc de sacrando cum bonis capite eius qui regni occupandi gratia consilia in-

36 ijsset. ¶ † In Gallia aliquando seuerius, aliquando acrius vindicatum hoc crimẽ est, & inter insignia de eo iudicia, refertur illud Senatus Parisiorum, quo vltima Aprilis 1416. Nicolaus Orgemont rius criminis reus, iussus est spectare cõsociorum supplicium, & mulctis damnatus, supplicio mortis remisso, perpetuis carceribus pane & aqua pascendus, adiudicatus est[i]. Communi tamen iure perduelliones vltimo supplicio puniuntur, cui adhuc adhibentur pro negotij qualitate genera alia tormentorum, vt vel rota malleis tundãtur, vel equis in contraria actis distrahantur & discerpantur. Filij tamen insontes non sunt infames, vel inhabiles successionibus, & capiunt ex testamento, & ab intestato, & ad honores possunt promoueri, vt no-

37 tat Boerius[k]. ¶ † Bona autem in fiscum regium solum; nõ dominorum iuridicorum vbi sita sunt, inferuntur[l], in hoc capite primo læsæ maiestatis ex coniuratione in principem & rempub. secundum l. Quisquis, ibi, *bonis eius omnibus fisco nostro addictis*, C. ad leg. Iul. maiest. Et si bona sint extra regnum, regi tamen quæruntur: quemadmodum iudicatũ tempore Ludouici 11. regis Galliarum[m], de bonis Caroli Burgundiæ ducis, quorum pars regni Francorum, pars Germanici imperij dominatu tenebatur: neq; hoc ius pertinet ad fiduciarium regulum, quia & regalis cognitionis, & regiorum magistratuum huius criminis notio est.

38 ¶ † Sed & hac confiscatione veniunt etiam bona restitutioni obnoxia per substitutionem, quæ expirat hoc crimine, nec succedunt substituti: vt iudicatum & explicatum in cõfiscatione bonorum Caroli Borbonij, vt ait Lisetus[n], & tradit etiam Senatusconsulto Parisiensi placuisse Chopinus[o] anno Domini 1539. cõtra l. Statius Florus, §. Cornelio fœlici, de iure fis. in P. Et Batth. late l. si fini-

39 ta, §. si de vectigalibus, de dam. infect. in P. ¶ † Scribit & Cornelius Tacitus[p], tempore Tyberij, quo plures maiestatis insimulabãtur, damnatis publicatis bonis sepulturam prohibitam: eorum autem, qui se statuebant, qui scilicet mortẽ sibi consciscebant, humata fuisse corpora, remansisse testamenta, pretium festinandi.

a Iust. ex Trogo, lib. 6.
b Liu. lib. 3. ab vrbe cond.
c Dio Cass. lib. 60. hist.
d Beat. Rhen. lib 2. rer. Germanicar.
e Appi. Alex. in Mithridat.
f Ælian. lib 2. de var. hist. ca. 9.
g l. 1. de malefic. tit. 1 lib 1. legum Langobar.
h Liuius, lib 2.
i Ioan Papõ, lib. 22. Rhapsod. arr. tit. 3. arr. 3.
k Boer. tract. de seditio. §. 6. nu. 23.
l text. in § fi. quæ sint regalia, in vsi. feud. li. 2. tit. 56. Specul. ti. de feud. vers. 40. inter. tol fi. C. ad le. Iul. maiest. Bar tho. in extrau. ad reprimendam, qui sunt rebel. post libros feudor.
m Rhena. Chopin. li. 3. de doma. reg. c. 12.
n Lisetus, in l. quisquis, ad leg. Iul. maiest. C.
o Chopi. lib. 1. de doma. c. 8.
p Corn. Tacit. lib. 1.

de Personis perpendendis Accusantium, accusatorum, & iudicum, & negotijs. Cap. 2.

1. *Accusans in maiestatis crimine Persona alioquin rejcienda ab accusationibus.*
2. *in Maiestatis crimine legitimi accusatores filij in patres, serui in dominos, socij familiares, & alij.*
3. *Maiestatis læsæ vltio celeritatem postulat.*
4. *Reis non licebat perpetua se oratione defendere.*
5. *Maiestatis crimine accusatorum consideratio.*
6. *Ecclesiastica persona maiestatis coram quo accusandi & damnandi.*
7. *Episcoporum institutio & destitutio ad summum pertinet pontificem.*
9. *Maiestatis humanæ rei clerici & episcopi quibus pœnis iure pontificio subijciantur. Et 9.*
10. *Maiestatis quæ leges & negotia.*
11. *Instrumentum falsum quando ad legem Iuliam maiestatis pertineat.*
12. *Proditio ciuitatis item quando ad hoc crimen pertineat.*

1 IN hoc crimine † etiam maiestatis imminutæ puniendo, cum modo admissi perpendemus personarum accusantium, accusatorũ iudicumque qualitatem. Sciendum itaque criminis huius atrocitatem omnes fere personas in accusationem & testimonium, admittere, vt detegatur citius & facilius coniuratio, & vt celerius vindicetur, nulla pietatis vel sexus, vel condi-

2 tionis adhibita distinctione[q]. ¶ † Et proinde filij aduersus patrem accusatio huius admittitur, & aduersus dominum serui. Quare filij Sereni, qui Tyberio parauerat insidias, accusationes receptæ sunt[r]. Et Scismas filius Datamis maximus natu à patre descijt, & ad regem Artaxerxem transijt, & de defectione patris detulit[s]. Familiares quoq; & domestici in alijs criminibus si deferant puniendi, in hoc admittuntur[t]. Fuluia Lucij Catilinæ coniurationem detexit[v]. Socij quoq; criminum admittuntur, si antequam cognita sit coniuratio, eam primi detegant: quinimo & se & alios detegentes, veniam accipiunt[x]. Sed si nõ probauerint detectũ crimen, quæstioni subijciuntur: vt palam fiat, qua mente, quóve impellente accusauerint. Neq; aduersus statutum in hoc casu quæstionem, dignitatem vel priuilegium objcere possunt[y]:

3 ¶ † Si quidem hæc vindicta exigit solertiam & celeritatem

q Modest. l. famosi, & l. sequen. ad leg. Iul. maiest. P. arg. l. mulierẽ, 13. de accusat. lib. 48. P.
r Cor. Tacit. lib. 4. Annal.
s Æmil. Prob. in vita Datamis.
t L. pen. C. qui accus. nõ poss. li. 9. C. tit.
v Pap. l. in quæstionibus, 8. ad leg. Iul. maiest. in P.
x l. quisquis, § fi. eod. C.
y L. 3. & 4. eo.

leritatem, ne si detegatur conspirantib. indicium, aufugiant vel perniciẽ accelerent. Quamobrem & Agesilai factũ sapiens merito laudatur, qui cum aduersus rempub Lacedæmoniorum, conspirationem ortã noctu cõperisset, leges Lycurgi continuo abrogauit, quæ de indemnatis suppliciũ sumi vetabãt: cõprehensis autẽ, & interfectis sontibus, easdẽ è vestigio restituit, vt ait Valerius Max.[a] Cicero[b], Herodotus[c]; & Plutarchus[d]. Nouimus & quantum accesserit salutis reipub. ex diligentia Ciceronis consulis in Catilinæ depellenda coniuratione, vel ipsius Ciceronis testimonio[e], Dio-4 nis[f], & Sallustij. ¶ † Nec licebat apud Athenienses, lege prohibente, reis perpetua oratione se excusare vel defendere[g]. Et Henricus 7. Romanorum Imperator in tit. quomodo in crimine læsæ maiestatis procedendum sit §. 1.[h] Sic statuit, [*Hac edictali Deo propitio perpetuo valitura lege sancimus, vt in quocunq; læsæ maiestatis crimine, & maxime vbi contra Romanorum imperatores vel reges, aliquid quod dictum tangat asseratur commissum, possit procedi per accusationem, inquisitionem seu denunciationem, summarie & de plano sine strepitu & figura iudicij, prout ei, qui iurisdictioni præest, videbitur expedire.*] Quæ verba abunde explica-5 uit eruditissimis ibi cõmentariis Bartolus. ¶ † Personarum porro quæ in hoc crimine consideranda est qualitas in reis, non ad executionem vel occasionem omnino pœnæ, sed ad instruendam religionem iudicij pertinet. [*Hoc crimen*, inquit Modestinus[i], *à iudicib. non in occasionem ob principalis maiestatis venerationem habendum est. sed in veritate rei iudicata. Nam & persona spectãda est an potuit facere, & an te quid fecerit, & an cogitauerit, an sanæ mentis fuerit. nec lubricum pœnæ facile ad pœnam trahendum est.*] Diamus in principio libri 33. quomodo iudicia perpendenda sunt, habita ratione circumstantiarum criminum, personarum, temporis, loci, & similiũ, & proinde hic non repetam, quæ ad omnia pertinent criminum iudicia. Constat etiam omnes 6 cuiuscunq; sint conditionis accusari posse. ¶ † Fori tamen distinctio aliquando mouet quæstionem. Quare hic non inutiliter quæritur si episcopus vel alia ecclesiastica persona crimen hoc cõmiserit maiestatis, & in principem vel cõtra regni vtilitatem conspirauerit, num puniendus & qua pœna. Qua in re primum dubium facit, quod maiestatis crimen via tunc dici potest: eo quod episcopi & clerici, non sint subiectionis temporalis principis[k]: neq; reus maiestatis dici vere potest, qui subditus nõ est, vt scribit Cardinalis[l]. Et in ea est quoq; sententia Arnal. Alberic.[m] pluribus rationibus motus, non teneri clericum crimine læsæ maiestatis tẽporalis. Sed & hodie concilio Tridentino, in decreto de reformatione ecclesiastica[n], notio grauiorum criminum episcoporum, in quibus cõtrouersia est depositionis aut degradationis, sedi reseruatur apostolicæ: vt obuiam eatur calumniis, quibus hisce temporibus maxime deprauatis impetũtur antistites, vel ab hæreticis, vel ab his, qui ecclesiastica bona in patrimonia ꝓpria cõuertere satagunt. Accidit etiã impiissimos aliquando & indignissimos ad hunc apicem promoueri fauore familiarum, quarum auxilio freti quidam sanctuarium Dei, summo cum scandalo, & Christianæ fidei iactura, polluũt. Ereptamq; vineam Nabotho prædecessori cum sanguine, in voluptatis hortos conuertunt: vt Iezabelis & Achabi opera alias factum, sub specie pietatis[o]. Calumniãtur sæpe pessimi bonos, vt episcopatibus, abbatiis, & aliis sacerdotiis potiantur. Sicuti Eusebius Arrianus eam ob rem Athanasium exilio tolli procurauit[p]. Et nota est calumnia in DDD. Chrysostomum, Hilarium, Brixiumq; episcopum Turonensem, quã refert Gregorius Turonensis[q]. Neq; vehementior est calumnia, ea quæ regnãdi cupiditate suscipitur, vt ait Liuius[r]. ¶ † Atq; con-7 stat institutionẽ episcoporum ad solum summum pontificem pertinere, vt non immerito idem pro destitutione consulendus veniat[s], omnis quippe res per easdem causas dissoluitur, quibus oritur[t]. Quanquã aliquando soliti sint summi pontifices, causas episcoporum reorum ad concilia principalia episcoporũ reijcere[u]. Statutum & concilio Arelatensi 4.[x] Caroli Magni ope & diligẽtia coacto, vt laici non eijciãt episcopos à proprijs ecclesijs, nec alios subrogare præsumant absq; iudicio proprij episcopi: non enim clerus vincitur legib. secularium iudicum[y]. Extãt & Cæsareæ cõstitutiones quib. episcopi, q turbarint ciuitatẽ, ab episcopis depositi referuntur[z]. Proinde in hoc crimine maiestatis quid statuendum sit, perdifficilis solutio: nisi dicamus monendũ esse summũ pontificẽ, vel cogendum esse concilium prouinciale episcoporum, vt cognoscant de episcopi reatu. Nã propria authoritate laicali in eos manus inijcere, nisi fugæ euitandæ causa, non est iuri consonum. Atq; eius facti pœnituit Childebertum regẽ Galliæ: is enim iusserat prehendi Egidium episcopum Remensem, vt maiestatis suspectũ, sed increpatus ab aliis sacerdotibus, cur hominem capi, & in custodiam retrudi præcepisset, permisit eum in vrbem suam redire, dirigẽs epistolas ad episcopos, vt die certa iudicio eiꝰ adessent, authore Gregorio Turonensi[a]. Sic Prætextatus episcopus Rothomagensis, falso maiestatis impetitus, cõcilio prouinciali à Chilperico dimissus est, teste Aimonio[b]. Sed & ab hoc concilio prouinciali adhuc referri potest notio ad summum pontificem[c]. Nam & legimus Ioannem Sum. Pont. cõtra concilium Lugdunense, quod præsidente S. Nicetia, deiectos à sede episcopatuũ Salonium, Ebrodũ, 8 & Sagittarium Vapingensium, episcopos, vt reos maiestatis, restituisse in sedes pristinas[d]. ¶ † Iure pontificio, episcopus & clericus, qui maiestatis in primo capite reus est, de gradu deijcitur seu degradatur, cautus omni officio & beneficio[e], monasterio ad pœnitentiam perpetuã addicitur[f]: degradationem hanc quidã interpretãtur continere, vt tradatur postea reus puniendus curiæ seculari[f], quod verum esse ex expressa iuris decisione[g] fatendum est, in primo capite legis Iuliæ. De 9 alia pœna imponẽda, iura non habeo quæ statuãt. ¶ † Tamen exempla referã, primũ ea cõcilio Toletano 16. quod à 61. episcopis celebratũ, ann. Domini 693. sub Flauio Egica rege Toleti. Sisbertum Toletanum episcopũ, quod regẽ regno priuare & eum cum alijs conscijs interimere statuisset, fuisse honore, gradu, & beneficiis deturbatum, & perpetui exilij ergastulo damnatum: excepto si regiæ maiestati inde eximere eundem placuisset: eandemq; tunc statutam in posterum eiusdem criminis reis[h] pœnam apparet. Legimus Prætextatum episcopum Rothomagensem, falso insimulatum maiestatis, odio Fredegondæ reginæ in exilium missum: à quo, detecta calumnia, fuit reuocatus per Gontranum[i]. Verum durius actum iudicium Brunichildis alterius reginæ, & Aridij episcopi Lugdunensis factionibus, in S. Desiderium episcopum Viennensem; qui ea de re fuit iussu Theoderici regis lapidatus

a Val. Max. li. 7. c. 2.
b Cic. vlt. Tuscul.
c Herod. in 5.
d Plut. in vita Agesil.
e Cic. in orat. contra Catil.
f Dio. li. 37.
g Xenophon. li. 1. rerũ Græca.
h post feuda colla. 11. in authent.
i l. famosi, 7. ad le. Iul. maie.
k l. eum clerici, & consti. de decrec. & cler. statuimus, quæ contigit sub. clericum, de episc. & cle. C. [illegible] Gregor pontificum c. si diligenti, eod. & tit. vt. lo. apud prop. epist. in auth.
l Cardin in c. vergentis, de hæret.
m Arnal. Albe. r. 101 quonia. de haret. in 6. in q. 11. verbo. fe. xio fallit.
n sessio. c. vel totius concilii sessione 24. c. 5.
o 3. Reg. 18. & 22.
p In epistolã in concil. Nicenum post apolo. Athanasii inter eius opera.
q Gregor. Turo li 2. 8. hist. Franco c. 1.
r Liui. li. 10. de ca. 4.
s c. cum ex illo, de translatione, de institutio. c. cum in iunctis, de hæreti.
t c. 1. de reg. iur. apud Greg. l. nihil tam naturale, eod. P.
u c. 1. & fi. 3 q. 8. c. decernimus. 3 q. 9.
x concil. Arelat. 4. c. 4.
y c. bene quidem, 96 dist. c. ecclesia sanctæ Mariæ, de const. Ioan. Faber in l cũctos populos, in ver. credo. de sum. trinit. C.
z l. quicunque residentibus sacerdotibus, 14. & auth. si quis episcopus de epis. & cler. C. §. si quis autem episcopus, de sanct. epis. coll. 9.
a Greg. Turo. lib 10. hist. Fra. c 16.
b Aimo. lib 3. de gest. Franco. c 27.
c c. 1. 3. q. 8.
d Aimo. d. li. 3. c. 18.
e c. si quis laicus, 22 q. 5.
f vide Ioa. Bernar Diaz, in tract. crimi. cã. c. 135
g c. nouimus c. 27 de verb. sig. li. 3 Occas. tit. 40.
h Ofiã. vbi sup. facit d. c: si quis laicus, 22 q. 5. c. eni. de pœn. in extra. comm.
i Aimoni. li 3. de gest Franco. c. 2. & c. 4.

datus [a]. Polydorus Vergilius refert monachos Franciscanos octo, maiestatis læsæ reos in Anglia extremo supplicio affectos [b]. § † Ad negotia, quæ veniunt consideranda in crimine maiestatis, pertinẽt obseruationes eorum, quæ cõcurrunt: num simplex criminis cogitatio, & quatenus in actum peruenerit, num per reum steterit quominus nõ sit ea executioni demãdatum, ex quo capite agatur, & qua lege. Martianus Iurisconsultus [c] meminit, ex l. 12. Tabular. & Iulia maiestatis; reos fuisse postulatos, & antea ea lege Apuleia, vt Cicero ait, dum de causa Norbani loquitur [d], quem maiestatis lege Apuleia postulatum, defendit Antonius. Deinde vero fuit lex Cornelia maiestatis, cuius & meminit Cicero in Pisonem. Duumuiri creabantur & olim qui de causa perduellionis iudicarent, teste Liuio in iudicio Horatij [e]. Quærebat & prætor de quæstione maiestatis, vt notat Pædianus [f]. † Ad caput primum maiestatis Vlpianus refert [g], scienter falsum instrumentum conscribere, vel recitare in tabulis publicis: quia reipub. cõmodis ita insidiari videtur. † Et ad perduellionis crimen quoq; pertinere potest, & ad pœnam l. Quisquis, si quis inuadat vel prodat ciuitatem suam aut patriã, vt eam a potestate regia eximat: contra, si prodatur alia mente [h]. Tunc enim tenetetur lege Iulia de vi publica, cum aliæ ciuitates quam Romana, reipub. nomine non veniãt [i]: nisi liberæ sint, & superiorem non agnoscãt. Quo casu perinde maiestatis crimen est, contra eas hostili animo attentatum, ac aduersus Rempublic. Romanam [k].

a Idem, d. li. c. 91. b Poly. Ver. li. 21. hist. Ang. c Marti. l. 3. ad leg. Iul. maiest. in P. d Cic. 2. de Orat. e Liuius, in 1. f Ascon. Pædia. in arg. orat. pro C. Cornelio. g Vlpia. l. 2. ad leg. Iul. mai. h Salicet. in l. fallaciter, & ibi gl. intelligit. de aboli. C. i gl. & Bar. in l. 1. ad leg. Iulia. mai. in P. vide Angel. Aret. in § publica, de pub. iudi. k gl. & Cyn. in l. fi. de præf. 30. tempo. C.

de Coniurantibus aduersus alios, quam reges. Cap. 3.

1. *Maiestatis pœna contra coniurantes in sanguine coniunctos regis, & alios.*
2. *Coniurans in Vicarium principis qua pœna afficiatur.*
3. *Perduellionis crimẽ num committatur aduersus Cardinales vel familiares Pappæ.*
4. *Ciuem Romanum indemnatum occidens perduellionis crimine reus.*
5. *Magistratum occidere quando maiestatis pœnã habet.*
6. *Apparitorem violantis quæ sit maiestatis pœna.*

1 Etsi crimen læsæ maiestatis expresse non habeat aliam in iure definitionem, quam si committatur erga sui iuris principem, & magistratus qui lateri eius assident [l]: tamen hodie in Gallia, pœna coniurantis in regem statuitur & in eos, qui contra sanguine coniunctos regis, vocant principes, quive contra duces, comites, & marchiones coniurarunt. Et ita iudicatum fuisse in causa cuiusdã doctoris dicti Largiret, qui cõiurauerat in ducem Sabaudiæ, tunc subditũ Imperatori, anno 1495. placito Senatus Sabaudiæ, memorat Papus [m]. Quia & isti pars corporis principis videntur, vel reipublicæ, vt & in eos cõmittatur crimen hoc [n]. 2 § † Defendit & Bartholomæus Brixiensis [o], Ioannes Faber [p], Odofredus [q], & alij, quos colligit Nicolaus Boerius [r], non solum aduersus reges, sed etiam aduersus dominum ciuitatis scilicet liberæ, cuius ius est, vt opinor reipub. committi crimen læsæ maiestatis: vel si libera nõ sit, idem in vicario principis, qui in ea authoritatem gerit, dicendum arbitror. Verum [s] non vt pœna leg. Quisquis, quæ tenet liberos, plectatur reus, iuxta ea quæ in domino ciuitatis non liberæ tractat Martinus de monte Landuno [t], & Ludouicus Bolugnensis [u]. Si tamen alicui iura regalia impartita sint ex priuilegio, vt ab eo non liceat appellari, & si aliquomodo superiorem nun agnoscat, proculdubio opinor eadem, quæ de perduellionatu in principem, & locum in hoc habere. 3 § † Crimen læsæ maiestatis habere locum etiam aduersus insurgentes vel delinquentes in episcopos, cardinales, clericos, vel religiosos, familiares Pappæ & Cardinalium, ait Ioannes de Ana [x], & Ægidius Bellamera [y]. Clerici iure canonico conspirantes vel iniurias texentes in episcopos vel alios clericos, è gradu deijciuntur [a], & socij participesque consilij quoque omnibus officijs & beneficijs exuti, curiæ seculari grauius puniendi traduntur [a]: si incorrigibiles sint, non aliter, vt mitior apud iuris interpretes obtinuit sententia [b]. Alioquin enim in episcopum coniurans, exilio afficitur [c]. Lege Hispanica [d] duobus casibus clericus redditur curiæ seculari, si contumelijs afficiat episcopum, nec velit obedire ei, & si attentauerit illum occidere. Inter perduelliones & ille erat, qui indemnatum occidisset, potissimum ciuem Romanum: erat quippe lex horrendi carminis, quæ necari aliquem indemnatum vetaret, deorumque omnium iras precaretur aduersum eas ciuitates, quæ non vindicassent in pollutos, vt explicat 4 Henricus Glareanus [e]. § † Et id colligi potest ex Liuio [f], qui ait lege ea horrendi carminis, reum perduellionis actum fuisse Horatium, qui sororem suam interemisset lacrymantem, & obuiam illi existentem redeunti a victoria Curiatiorum. Sic enim ait, [*Atrox visum id facinus patribus plebique, sed recens meritum facto obstabat, tamen raptus in ius ad regem: Rex ne ipse tam tristis ingratique ad vulgus iudicij, aut secundum iudicium supplicij author esset, consilio populi aduocato, duumuiros inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem, facio: lex horrendi carminis erat, duumuiri perduellionem iudicent. Si à duumuiris prouocarit, prouocatione certato: si vincent, caput obnubito, infelici arbori resti suspendito, verberato, vel intra pomerium vel extra pomærium.*] De eiusdem Horatij accusatione loquens Dionysius Halicarnassæus [g] explicat quoque qualis esset illa lex. [*Quidam, inquit, non mediocris authoritatis viri cœperunt reum agere Horatium parricidij caduque domestica. Is longa oratione proferebant leges, quæ nemini quemquam indemnatum occidere permittunt: recensebantque exempla deorum iræ in ciuitates, quæ multa sciuissent scelera.*] 5 § † Magistratum occidere populi Romani, vel eum qui imperium potestatemque habebat, crimẽ maiestatis est graue [h]: atq; pari pœna ac in principẽ factum, puniri statuerunt Cæsares, si à consilijs illorũ sint, vel lateri illorũ adhæreant [i]. Et hæc vera esse possunt quãdo iniuria, vel homicidiũ fit magistratuum gerentium officiũ sibi cõmissum, tũc enim vel maxime consideranda principis psona, cuius gerit munus [k]: secus si non 6 esset in executione officij. § † Et sic annotauit Guido Papæ [l], addens in Gallia inde praxim sumptã, quæ verberãtes apparitores, quos ipse vocat seruientes regios, quũ officia seu munera sibi cõmissa exercẽt, capite puniũtur, aut manus eis amputãtur, propter iniuriã illatam principi: in patria tamen Delphinali, pecunia mulctari, aut arbitrio iudicis puniri [m]. Cæterũ, hic oportet aliunde, quã ex apparitorũ scriptis, constare de iniuria. Neq; in hac

l l. quisquis, ad leg. Iul. mai. C. m Io. Papo. lib. 22. Rhapso. arresto. tit. 2. arrest. 1. n d. l. quisquis in princ. o Barth. Brixiens. in repertorio in ver. molestat. p Ioan Faber, in § 1 in proœ. inst. per l. non dubito. de capti. q Odofre. in l. fi. in 4. nota. de iure reipu. li 10. C. r Nicol Boer. tra. de seditio. § 6 nu. 6. s l. 1 ad leg. Iul. maie. in P.

t Marti. Laudens. tracta. de crim. læsæ maiest. in prin. u Bolognensis consi. 71. x Ioa. de Ana. consi. 71. y Ægid. Bell. consi. 13. quæst. z c. si quis clericus, c. si clerici, 11. q. [illegible] rationum. a c. grauen. & succes. pœnam c. vnic. de [illegible] extra. Comm. b Panorm. & Archidiac. in c. clericus. 3. q. 4. Pan. in c. a clericis, de iud. col. 14. [illegible] in c. cum non ab homine, de iud. c ca. hi qui. q. 4. d in leg. Hispa. partida [illegible] e Henric. Glarea. [illegible] in dec. Liuij. f Liuius, in 1. g Dionys. Halicar. li. 3. h l. 2. ad leg. Iul. maie. i l. quisq. cod. C. k Iulia. l. 3 de offic. eius cui mandat. est. [illegible] l Guid. Pap. q. 157. m Idem, [illegible] & Petr. [illegible] in ti. [illegible] consti. [illegible]

hac causa statur vel creditur relationi seu testimonio apparitoris, sed veritas inspicienda & perscrutanda, vt monuit Gordianus [a]. De qua si constet, vel si relationes sunt subscriptæ testimonio idoneorum testium, vindicta proculdubio sumenda: cum isti, qui mandata regia exequũtur, & eius authoritate quippiam agunt, videantur veluti viuæ principis imagines. Et certum sit reos quoque maiestatis esse eos, qui in statuas principum iniuriam inferunt [b].

de Crimine Maiestatis contra Legatos reipublicæ.

Cap. 4.

1 *Legatos reipub. vel principis violasse, maiestatis crimen, & legis Iuliæ de vi publica.*
2 *Legati etiam hostium inuiolabiles. Et bella ob eos violatos: & sancti legati. nu. 3. 4. & 5.*
4 *Legatus non debet minori maiestate vti, quam is qui eum mittit. Et 10.*
5 *Legatum violantis iuris pontificij, & ciuilis pœna.*
6 *Legati quandiu sint inuiolabiles.*
7 *Legationes liberæ sine priuilegio legationis reipub. causa. Et illæ à quibus impetrabantur. sublata, restituta, & limitata. nu. 8. & 9.*
10 *Legatus reipub. obliuisci debet propria negotia.*
11 *Legati vnde dicti.*
12 *Legati municipiorum & ciuitatum qui, & cuius authoritate fiant.*
13 *Legati quot. & quomodo decerni possunt à ciuitate.*
14 *Legatio alia gratuita, alia cum salario.*
15 *Legati quæ negotia propria vel aliena præter mandata gerere possint.*
16 *Legatus legationem ne deserat. Vicarium quando det.*
17 *Legatus designatus quibus possit vti excusationibus, ne legationem obeat.*
18 *Legationis municipalis alia species pro cura aliqua.*

1 Crimen † maiestatis quoque visum est non immerito, legatos reipubl. vel principis violasse: quia aduersus securitatem commissum publicam & principis, & potestatem habentem populi [c] vel principis vicemque eorum referentem. Suffragatur huic legi lex Iulia de vi publica, qua tenetur qui legatos, oratores, comitesve eorum pulsauerit, vel iniuria affecerit [d]. Iniustissimumq; & apud Græcos & barbaros visum, lega-
2 tos violasse [e]. ¶ † Ius quippe legationis, etiam inter hostes, diuino & humano præsidio vallatum est [f]. Sancti habiti [g], nec nisi sanctis & consecratis ceremoniis legati olim designati [h] siue fæciales essent, ad pacem componendam missi vt bellum indicerét. Et proinde insigentium censetur non violandorum legatorum, quandiu legatione hac publica funguntur, religio [i]. Erat & Francorum hæc religio, de qua Gregorius Turonẽsis sic scribit [k], [*Post hæc*, inquit, *misit Gundebaldũ* (*qui dicebat se filium Clotarij mortui*) *duos legatos ad regem Guntbranum nempe cum virgis consecratis, iuxta ritum Francorum, scilicet ne contingerentur ab eo, sed exposita legatione cum responso reuerterentur.*] ¶ † Scribit & Senatui Atheniensium Philippus [l], rectè se in eos bellum instituisse, quod Diopithes Ampbilochum suum legatum nouem talentis acceptis dimisisset, & carcere detinuisset, adiiciens. [*Cum cæteris omnibus præconem ac legatum violare, impium videtur. tum vobis imprimis Atheniensibus.*] Sicuti cum Megarenses Anthemocritum sustulissent, tanta iracundia populus Atheniensis exarsit, vt eos mysteriis prohiberet, & in monimentum iniuriæ statuam ante
4 portam erigerent. ¶ † Legatus maiestatẽ sui principis refert, & idcirco eius contemptus pertinet ad principem, & constituitur pœna grauis. Imo non alienũ à crimine, si legatus ipse illa maiestate submissius se gerat: sicut & Athenienses Euagoram interemerunt, qui cum legatione ad Alexan-
5 drum fungeretur, genua flexisset [m]. ¶ † Qui legatos violant vel impediunt, iure canonico excommunicantur [n]. Iure ciuili qui legatum hostiũ pulsasset, hostibus quorum erat legatus, puniendus pro illorum arbitrio dedebatur [o]. Multo magis, si quis legatum occidisset: quia proculdubio legatos occidisse, causam inferendi belli esse legitimam, plurib. docet Polybius [p]. Bellum acre mouerunt contra Fidenates Romani, dictatore creato Manlio, Magistro equitum Aulo Cornelio, quòd Romanorum legatos leui quadam obiecta causa necassent [q]. A Crotoniatis Sybaritæ destructi & deleti, quod Crotoniatarũ legatos interfecissent, & extra ciuitatem volucrib. & feris edendos proiecissent, authore Athenæo [r]. Exitio fuit Arabibus, Herodis legatos occidisse, vt narrat Egesippus [s]. Fuit Atheniensium solum cum vrbe vastatum, quia legatorum, quos Darius ad eos terram & aquam petitum miserat, alios in barathrum, alios in puteum demiserant, iubẽtes illinc terram
6 & aquã ad illos deferre, teste Herodoto [t]. ¶ † Cæterum, ne blandiantur sibi nimium honore legati, neve præter modum insolescãt, cauere debent: aliud enim est legati munus rite obire, aliud eo abuti. Et tandiu durat ius non violandorum legatorum, quandiu ipsi ius legationis, & honestatem conseruauerint, vt dicebat Theoda. apud Procopium [v], ad oratores Byzantinos. Reatus enim omnem dignitatem excludit [x]. Tractat hoc caput Conradus Brunus, lib. 4. de legatio. c. 4. Consule,
7 si egeas. ¶ † Item & hoc ius concessum maxime illis, qui non habent legationes liberas, sed reipub. causa. Nam liberæ vix fuerunt sine reprehensione [y], tantũ abest, vt hoc priuilegio dignæ sint habitæ: & legatillarum, honore quidẽ lictorũ functi [z], verum sine mãdatis Reipub. in rem suam in prouincias abibant [a], ornamenti tantum causa à Senatu hunc honorem impetrantes: quemadmodum etiam nunc, honorarij quidam magistratus a
8 principibus conceduntur, & titolo tenus. ¶ † Porro legationes liberæ ab iis senatoribus impetrabantur, quibus negotia erãt futura in prouinciis: si hæreditates persequi, aut legata, aut nomina inibi exigere vellent, vt legatorum nominibus seu personis acceptis, cõmendabiliores causas & controuersias suas facerent. Et proinde q liberalegatione aberãt, vt causa sui commodi ablentes, absentium reipub. causa priuilegiis non vtebãtur [b]. Et tandem odiosæ cœperunt esse huiusmodi legationes, quia inique fierent, & potius ad corrumpenda iudicia, & ad aduersariorũ depressionẽ im-
9 petrarentur. Atq; ideo lege 12. tab. sic prohibitũ. [*Reisue ergo, ne quis legatus esto.*] Et Cicero [c]. [*Nihil esse turpius*, in hæc verba tradit, *Senatore sine procuratione: legato sine mandatis, sine republica munere. Addit que, Quod quidem genus legationis, ego Consul, quanquam ad commodum Senatus pertinere videatur, tamen approbante Senatu frequentissimo, nisi mihi leuissimus*

Tribunus

m Athenæ. li. 6. c. 6.
n can. si quis. 94. dist. c. illi. 24. q. 1.
o l. fi. de legatio. li. 50. P tit. 7. vbi exemplũ Florus, lib. 15. Epito.
p Polyb. li. 2. & 2.
q Diod. Sicul. lib. 12. Liuius, lib. 4.
r Athe æ. lib. 12. c. 6.
s Egesippus, lib. 4. c 3.
t Herod. in 7.
v Procop li. 7 de bello Gotthor.
x l. 1. C. vt se nat. vel clarissi.
l per id tempus, de curios. li. 12. C. l. iudices. de dignit. li. 12 C. l quoties, eod. tit.
y reprehendit Cic. de legi. & in Rullum.
z Cic. ad Cor nif. li. 12 epist. fam. epist. omnium 2. 3.
a idem lib. 2. Agraria, & 3. de legib.
b l. qui libera legatione (id enim legẽdũ) non cum aliis, qui liber a legatione, de leg. to P. l. nota vete. ex quibus cau maio P. l. reipub. causa eo tit.
c Cic. 3. de leg.

Tribunus pleb. (videlicet Clodius) *intercessisset. sustulissem: minus tamen tempus, & quod erat infinitum, annuum feci.*] Ex quibus etiam colligere possumus, post leg. 12. tabul. extinctas legationes honorarias seu liberas remixisse, & nimiū productas, ad tempus annuum Ciceronem repressisse. Sed postea lex Iulia, etiam quinquennales indulsit. Cicero enim [a] sic scribit, [*Habent, vt opinor, legationis definitum tempus lege Iulia, nec facile addi potest. bella est autem huius iuris quinquennij licentia.*] Harumque legationum vel ex eo improba apparet concessio, quod nec municipalium legationum conditio patiatur legatos, in legatione proprijs negotijs, vel alijs quam mandatis, vt mox dicam, operam 10 dare [b]. ¶ † Legati enim principis vel populi est munus præcipuum, apud eum vel eos, ad quos mittitur, dignitatem conseruare cum maiestate mittentiū: atq; facessere debet longe omnis priuata amicitia & vtilitas, dum publica mandata intercedunt, vt dicebat P. Popilius legatus Antiocho regi missus [c]. Et populus Atheniensis Timagoram extremo supplicio condemnauit, quod missus ad regem Persarum Artaxerxem, cum alij Lacedæmoniorum atque Thebanorum legati à regis muneribus abstinuissent, regi more gentis adulatus, dona ad auaritiam vsque & infamem cupiditatem accepisset [d]. Iidem Athenienses Demadem decem talentis mulctauerunt, quod Alexandrum Magnum Deum existimauerit [e]. Quinimo & legatos disciplina maiorum propriæ voluntatis obliuisci debere statuit, dum mandata contraria sunt. Ita Metrodorus legatus à Mithridate ad Tigranem regem Armeniæ missus pro fœdere ineundo contra Romanos, capite damnatus est, quod Tigrani viso periculoso bello, & interroganti Metrodorum quid consuleret, is respondeit: vt legatum, se suadere: vt Metrodo-11 rum, dissuadere [f]. ¶ † Legati dicti sunt, quod publice eligantur, vt mittantur, vt ait Varro [g]: vide-12 licet ad expedienda negotia publica. ¶ † Quamobrem sunt etiam aliæ species legatorum, q non à principibus, neq; etiam semper ad principes mittūtur, sed à ciuitatibus & municipijs: quorum tamen priuilegia eius generis non sunt, cuius sunt publici fæciales, & caduceatores, cū ciuitates publicum ius non habeant [h], nisi liberæ, & à maiori sint ditione absolutæ. Etsi catachristicōs bona dicantur ciuitatum publica: habent nihilominus istæ municipales legationes & ciuicæ, suas leges, suaque priuilegia. Atque vt grassandi & ambitionis quorundā, qui in municipijs sibi tantum consulunt, occasio vitetur, iure non licet municipio vel ciuitatibus legatos ad principem mittere, nisi voluntate consilij publici ciuitatis, & authoritate interueniente magistratus superioris, qui ei præest [i]. Is autem magistratus, qui de eo consulitur, perpendere debet & legationis necessitatem, & sumptuum rationem, qui in detrimētum ciuium reuoluūtur, quorum causa debet legationes illas circuncidere: vt fecit Plinius secundus apud Byzantinos, in legatis qui maximo sumptu quotannis & ad imperatorem & ad Mysiæ præsidem publice salutandum mittebantur, quod & probauit 13 Traianus [k]. ¶ † Voluit & lex, ne ciuitas amplius quam ternos legatos mitte possit [l]. Permittit tamen eundem, legationes plures suscipere, & sumptus pro singulis [m]: & vltra sumptus viatici, 14 & legatitium, id est, salarium legationis. ¶ † Est enim legatio hæc, aliquando cum salario, aliquādo 15 gratuita [o]. ¶ † Oportuit enim & quodam salario hos, qui coguntur subire legationes, releuari, cum ea plura illis adferat incommoda & damna facultatibus, & proprijs negotijs: vtpore qui nec proprijs nec alienis pendente legatione se miscere possint, nec alijs quam mandatis vacare [o]: nisi forsan per alium sua negotia curent [p], vel domum in ciuitate sua emant [q], vel pupillorum suorum nomine instituant vel defendant causam [r], vel de damno, quod legationis tempore passi sunt [s].

16 ¶ † Hæc enim illis licent, nisi velint imitari constantiam legatorum à Romanis Tarentum ad res repetendas missorum, qui cum grauissimas ibi iniurias accepissent, vnus etiam vrina respersus fuisset, in theatrum admissi, legationem tantum quibus acceperant verbis peregerunt, de his quæ passi erant questi non sunt: ne quid vltra, ac mandatum esset, loquerentur [t]. Nam & legatus Reipubl. non sua causa abesse quoque dicitur [v]. Nec legationem deserere potest sine causa necessaria, decutionum aliter remouentur in posterum albo [x], de quo eliguntur secundum ordinem [y], vbi legatio de primatibus aliquem mitti non desiderat: alias, contra [z]. Vicarium dare tamen pro se le-17 gatus municipij filium potest [a]. ¶ † Non cogitur legationē quis subire ad eum, qui amicum suum vel domesticum accusauit [b]. Debitor reipub. eius non est legatus, nec enim interdictum est postulare [c]: fisci tamen debitor potest fieri legatus [d]. Excusat se qui vacationem habet ob alia priuilegia, & ob legationem intra biennium gestam [e]. Illud & singulare est, vt si legatus rediens à legatione in itinere moriatur, non restituant hæredes eius sumptus ob obeundā legationem acceptos [f]. Item quod tres liberi incolumes excusent a lega-18 tione [g]. ¶ † Est alia legatio etiam municipalis, quæ non honor, sed munus est, vt ad census accipiendos, patrimonium describendum, frumentū cogendum, &c. [h]

a Cic. ad Atticum.
b l. legat. creatus, 8. §. fin. & l. 15. de lega. lib. 50. P.
c Iustinus, lib. 41. hist.
d Demosthe. Philip. 4. Plutar. in Pelopida. Val. Max. lib. 6. c. 3.
e Athenæ. li. 9. Dipnos. c. 6.
f Plutar. in Lucullo.
g Varro 4. de ling. Lat.
h Vlp. in l. bona ciuitatis, 15. & Caius in l. inter publica, 16. de ver. sig. P.
i l. fin. de legatio. lib. 10. C. tit. 63.
k Plin. 2. li. 10. epist. de Byzātio. impendiis ad Traianum, epist. 43. & 43.
l l. 4 § fi. de legatio. li. 50. P. tit. 7.
m l. eundem, 16 eod.
o l. [illegible] § fi & l. fi. abesse, 11. eo. & l. 1. eod. tit. lib. 10. C.
o Paul. l. Proculus respondit, 8 § fin & l. legatus, 10 & Modest. l. [illegible] legationes, [illegible] eundem, 16 fin. de legati. in P. de contrahen. emt. l. 1 eo. tit.
p l. 2. §. 1. eod. in P.
q Scæu. l. legatus creatus, 12. eod.
r l. fi absens, 11 eod.
s l. Proculus respondit, 9 eo. P. l. 2. § item si intra, & l. coguntur, de [illegible] in P.
t Val. Max. lib. 2. c. 2.
v l. qui libera legatione, 14. de legatio. P.
x [illegible] de legatio. P. & l. 4 [illegible] eod.
y l. 7. eo. tit.
z l. 4. § [illegible] eod.
a l. filius, 6 & 7 & l. vicarium, 15 eod.
b l. 4 § Sacco. fatio, eod.
c Martia. l. [illegible] eod.
d d. l. 4. § 1.
e l. filius decurio, cum l. seq. 7. & 8 eo tit. P. l. 1 C. eo.
f l. legatus, 20. § 1. eo in P.
g l. 1. C. eo. lib. 10.
h l. [illegible] §. personalia, de muneribus. P.

---

de Proditionis crimine.
Cap. 5.

1 *Proditio in priuatis & publicis negotijs locum habet.*
2 *Homicidium proditorum grauius puniendum.*
3 *Proditio quid, & proditores qui dicendi.*
4 *Proditio quare atrox crimen. Et proditionem diligi, non proditores. nu. 5.*
6 *Hospitij infida consuetudo tutanon est.*
7 *Inimicum secretum periculosissimum.*
8 *Exploratores sunt proditores, & de pœna eorum, & transfugarum.*
9 *Exercitū fines excedere capitale.*
10 *Proditionis alia crimina.*
11 *Pax turpis non facienda. & de ignauia militum, & decimatione ob eam.*
12 *Hostes ad bellum inferendum clam concitare, capitale & maiestatis.*
13 *Hostibus ingressum præbentis in regnum, pœna capitalis & maiestatis.*
14 *Munera ab hoste accipere signum proditionis: vt & exercitum reducere nulla re gesta. numero 15. 16. & 17.*
18 *Consulere contra rempub suam instar proditionis. Et legati necati cum familia hac de causa.*
19 *Administrationem prouinciæ ciuilem vel militarem relinquere iniussu principis, proditorium.*
20 *Ciuitatis quis possit dici proditor.*
21 *Ciuitatem dedere quando hosti liceat.*

22 Pro-

22 *Proditorum apud Germanos, & alios populos pœna.*
Prodendi consilium sine executione punitum. eod.
23 *Proditores puniti ab ijs, quibus deditio facta.*
24 *Hostes iuuare re armis, consilio aliaue re, proditionis & maiestatis est crimen*
25 *Commercia cum hostibus prohibita.*
26 *Hostium partes secuti, decimati, & diis deuoti.*
27 *Literas hostibus misisse signum proditionis, vindicatum.*
28 *Prædandi hostibus dans facultatem in suos, vel cum illis prædam diuidens, maiestatis & proditionis reum, & quæ eius pœna.*
29 *Amphyctionum senatus qualis.*
30 *Hostem fugientem abscondens, nec reuelans relegandus.*
31 *Nauium fabricam hostibus fabricans, capitali crimine damnandus.*
32 *Exercitum in insidias deducere, proditio est, & sequent.*
34 *Pugnantibus aliis in exercitu non pugnare, proditionis crimen, & eius pœna.*
35 *Fugiens primus in acie capite puniendus.*
36 *Obsidionem sine causa soluere, proditionis datum, vt & arcem, & stationem sine principis authoritate relinquere. & 37.*

1 PRoditiones † & in priuatis & publicis reperiuntur negotiis. In omnib. causæ personarumque qualitas di- 2 stinguunt pœnas. ¶ † In priuatis, homicidium aliquando per insidias aut factionem latronum alicuius priuati proditione fit, pœnaq; grauiori vindicandum[a]: Si homicidæ sint pontificum Arsacidæ, vel assassini[b], ex numero eorum vel moribus iis similes, qui ita dicti ex Perside aliquãdo prodierunt tempore sacri belli in Mahumetistas, quorũ è numero erant: verum ita in Christianos proceres ex factione propria coniurati, vt se vitam æternã consecuturos arbitrarentur, si aliquem eorum occidissent, ipsi vero periissent. Quamobrem idiomata Christianorum edocti, sese clam principib. nostris immiscentes, deiecta formidine obtruncabant[c], dum ab illis non cauebatur. In quos concilium Lugdunense & in eorum fautores statuit pœnas acerbissimas. A quibus, & qui per insidias alios necant, nunc sunt assassini dicti, non tamen læsæ maiestatis rei. Idcirco de illis hic non age- 3 mus, sed de proditione, quæ rempub. lædit. ¶ † Itaque hic proditionis crimen est, hostium partes fouere, vel ope vel consilio clam, dum nemo suspicatur. Nam qui malo consilio & proditoris animo patriam derelinquit, hostiũ numero habẽdus est, vt ait Paulus[d]. Proditoribus omnib. hoc commune, per beneuolentiæ fucum, & dum illis fiditur, insidiari: vt Suidas[e] recte de eo, qui eius generis est, *σαίνων δάκνεις, καὶ κύων λαίθαργος εἶ*, id est, *mulces cum mordes, quia canis es clandestine mordens.*

4 ¶ † Proinde, cum omnes ij, quibus cum nobis est amicitiæ vel fidei vinculum, proditores dicantur, pœnis à societate omni expellendi, vt latentes, & ideo perniciosiores inimici. [*Tanto*, inquit Xenophon[f], *perniciosius delictum est proditio, quanto difficilius rem latentem quam manifestam custodire: tanto etiam abominabilius. Quia hostes aliquando conciliantur, amicique redduntur: at qui semel in proditione deprehensus est, cum illo nemo vnquam in gratiam redit, aut illi deinde non fidit.*] Sic Cicero[g], [*Omnium communis est inimicus, qui hostis est suorum: nemo vnquam sapiens hosti credendum putauit.*] Et Demosthenes[h], [*Nemo è Atheniensis, eo animo pecuniam consumit, vt proditorum rationibus consulat: neq; quisquam posteaquam ea quæ redemit, obtinuerit, atque in potestate sua habuerit, proditorum reliquis de rebus in consilium adhibet.*] Et apud Homerum Achilles[i],

ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς αΐδαο πύλῃσιν,
ὅς χ᾽ ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ βάζει, id est,
Inimicus enim mihi ille æque ac inferni porta,
Qui aliud occultat in mente, aliud autem dicit.

Et Chorus ad Mercurium apud Æschylum[k],

τοὺς προδότας γὰρ μισεῖν ἔμαθον,
κοὐκ ἔστιν νόσος τῆσδ᾽ ἥντιν᾽ ἀπέπτυσα μᾶλλον.
Didici enim odisse proditores:
Nec est vitium quod magis, quam hoc respuam.

5 ¶ † Et diliguntur interdum proditiones, verum proditores perpetuo abominabiles: vt probare quidem potuit Seuerus, cum ad imperium peruenisset, Pertinacis occisi morte, verum eos qui occiderant, morte multauit, & milites sceleris conscios militaribus insignibus exutos dimisit[l]. Et Claudius ratam quidem ante imperium adeptum Cassij, Chereæ, & Lupi, aliorumque habuit operam: qui merito Caium ob nimiam crudelitatem occiderant: attamen & ipse Claudius imperium adeptus in percussores animaduertit[m]. Quia si Caius occidi debuit, tamen à Cherea tribuno suo non debuit, cui salus principis erat commissa. Similia & de pluribus postea 6 Deo volente referam. ¶ † Sed illud non omitto interim dignum principe Constantio, cum enim aduersus eum rebellasset Eodochius, & victus ad Edicium confugisset, Edicius eum benigne hospitio suscepit, tanquam qui ab eo accepisset beneficia: noctu tamen ei caput amputauit, quod cum ad Constantium detulisset, Constantius quidem de facinore hoc gratias ei egit, & caput recepit. Cum autem manere cum illo conaretur, discedere iussit, minimeque rem sibi exercitumque bonam putauit fore infidi hospitis consue- 7 tudinem, teste Nicephoro Cal.[n] ¶ † Facilior cautio est, vbi manifesta formido est, vt ait D. Cyprianus[o]. Et ad certamen animus antestruitur, quando se aduersarium quis profitetur: plus cauendus & metuendus est inimicus, cum latenter obrepit, cum per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit. Et, vt ait Constantinus[p], [*Clandestinis & domesticis fraudibus facile quiduis pro negotij op-* 8 *portunitate confingi potest.*] ¶ † Nec vlla pestis nocentior familiari inimico[q]. Exploratores, qui secreta nostra nunciant hostibus, proditores sunt, vt ait Arrianus[r] Iurisconsult. De transfugis idipsum dicendum. Horum pœnas sancitas sic inuenimus. [*Transfuga ad hostes, aut secretorum nostrorum renunciatores aut viui exuruntur, aut furca suspenduntur,*] ait Paulus Iurisconsul.[s] Consentit Vlpianus[t]. Capitis pœnas dixit Arrianus[u], & Marcianus[x]. Licebat & eos, qui a Romanis ad hostes cõfugissent, impune cuilibet tanquã hostes occidere[y]. [*Et de profugis*, inqt Liuius[z], *grauius quã de fugitiuis consultũ: nominis Latini qui erant, securi percußi: Romani in crucem sublati sunt.*] Lex antiqua Langobardorum[a], [*Si quis scameram*, id est, exploratorem, quem vulgus vocat spionem, *intra prouinciam celauerit, aut annonam dederit, animæ suæ incurrat detrimentum, aut certe componat solidos nongentos regi.*] Lex Ægyptiorum his, qui secreta hostibus 9 reuelassent, linguam iubebat abscindi[b]. ¶ † Alcibiades Dux Atheniensium, conuocatis omnibus maioribus & iunioribus in Pario, ne hostibus classis magnitudo innotesceret, mortem indixit,

a c. 1. de homicid. l. inspiciendum, §. delinquunt, de pœn. in P.
b ex côc. Lugdun. in c. 1. de homicid. in 6.
c Paul. Æmil. in Ludou. Iuniore li. 5 hist. Platina lib. 6 in Phil. August. & lib. 7. in O. Ludouico.
d Paul. l. postliminium, §. transfugæ, de capti. & postl. reuers. li. 49. P. tit. 15.
e Suid. in verb. λαίθαργον
f Xenoph. li. 2. rer. Græcar.
g Cic. li. 1. Accus.
h Demosthe. περὶ στεφάνου.
i Homer. Il. iota, seu 9.
k Æschyl. in Promethei trag. circa fin.
l Dio in Seuero, Herodia. in 2. Eutro. 4. Nicæ.
m Dio lib. 60. Ioseph. lib. 19. antiq. c. 1.
n Niceph. Calisti. li. 14. hist. c. 6.
o Cyprian. tracta. 3 de simplic. prælato.
p Constanti. l. data, 27. C. de donatio.
q ca. si inimicus, 93. dist.
r l. omne delictum, §. 4. exploratores, de re milit. in P.
s l. si quis aliquid, §. transfugæ, de pœn. in P.
t Vlp. l. aut damnum, §. 4. hostes, eod.
u d. l. omne delict. §. exploratores.
x Martia. in l. proditores, 7. eo. de re milit.
y L. 2. de desertor. li. 12. C. l. 3 quan. lic. vnicuique sine iud. se vind. C.
z Liui lib. 10. deca. 3
a l. 4 de malefic. li. 1 leg. Langobard.
b Diod. Sic. li. 2. Biblio. c. 3.

si quis

vbi proditione Tarpeiæ [a], filiæ Spurij Tarpeij qui viuente Romulo arcem tutabatur, potitus arce est, præmium flagitantem armis obrutam necauit. Lysimachus proditorem quendam Andragathum nomine, vbi eo quod volebat potitus est, pessime mulctatum & cruciatum interemit, vt ait Poliænus [b]. Antigonus proditoribus Eumenis, qoi proditum sibi adduxerunt, non pepercit, neque quidem Antigono duci: Nam, vt scribit Diodorus Siculus [c], eum in caueam æneam conclusum viuom combussit, alios interfecit. Aurelianus Cæsar cum Thyanam ciuitatem obsedisset, eamque Heraclamone quodam patriam suam prodente cœpisset, Heraclamonem proditorem victor sapiens occidit, addens, [*Neque enim mihi fidem seruare potuisset, qui patriæ suæ non pepercit*,] vt author Flauius Vopiscus [d]. Pylidices Metymnea puella filia regis prodidit ciuitatem Achilli, quem in virum ea proditione habere futurum erat, cum ille aliter Metymneam expugnare non posset: sed potitus ea proditione Achilles exhortatus est milites vt puellam, quæ patriam & parentes prodiderat, lapidibus obrue-24 rent, & ita factum [e]. ¶ † Hostibus fauere eosque iuuare re, consilio, armis, telis, commeatu, equis, pecunia, aliàve re, proditionis & maiestatis crimen est [f]. Quinimo sine dolo malo hæc ad hostes commerciorum iure exportare proditionis instar habetur à Martiano Cæsare [g]. Sunt enim cum hostibus inhibita commercia [h], ne se-25 creta regi pandantur. ¶ † Athenis damnatus Epicrates Acharniensis, qood ob veterem amicitiam Themistoclis proditionis accusari, veritus ne quid in vrbe vxor vel liberi eius mali paterentur, curauerat vt clam subducti conferrent sese ad Themistoclem, & coram populo à Cimone 26 reus maiestatis accusatus [i]. † Scribit Diodorus Siculus [k], qoo tempore cum Xerxe Græcis pugnandum erat & Persis, pro communi libertate & patria tuenda Græcos statuisse, dijs decimandos deuouendosque Græcos, qui Xerxis partes teouissent, si belli victores euasissent: defecerant namque in partes Xerxis Dolopes, Milesij, Magueres, Achæi, Pythiothæ, Locri, Thes-27 sali, & plerique Bœotiorum. ¶ † Literas misisse hostibus, & ita signum dedisse, crimen proditionis & maiestatis arguit [l]. Ita Aruandus præfectura prima donatus a legatis prouinciæ Galliæ accusatus, propter literas ab eo scriptas & interceptas, quæ videbantur ad regem Gotthorum emitti, pacem cum Græco imperatore dissuadentes, Britannosque super Ligerim sitos impugnari debere, demonstrantes cum Burgundionibus iure gentium Gallias diuidi oportere: cum hanc epistolam iurisconsulti de maiestatis crimine ardenter, vt scribit Sidonius Apollinaris [m], 28 interpretantur. ¶ † *Si quis*, inquit Constantinus [n], *barbaris scelerata factione facultatem deprædationis in Romanos dederit, vel si quis alio modo factam diuiserit, vinus comburatur*. ¶ † Apud Amphyctionas [o], qui 29 conuentus fuit totius Græciæ, Epialtes Lacedæmonius, Diodoro teste [p], Trachinius appellatus, proditionis accusatus, quod Xerxi Persarum regi aduersus Lacedæmonios Thermopylas oppugnanti, tramitem incognitum demonstrasset, eiusque dolo malo factum esset, cur totus ille Lacedæmoniorum exercitus cum ipso duce Leonida in insidias deductus, hostibusque proditus di-30 ceretur. ¶ † Placuit Paulo Iurisconsulto [q] Metrodorum quia hostem confugientem sciens suscepis-

a Valer. Max. lib. 9. c. 6. Flor. lib. 1. epito. c. 1. Plutar. Parale. 31. Propert. 4. Ouid. Metam. lib. 14.
b Polian. li. 4. Stratagematum.
c Diod. Sicul. lib. 9.
d Flaui. Vopi. in Aureliano.
e Parthem. in Eroticis, c. 21.
f l. 4. ad leg. Iul. maiest. P.
g Mart. Cæs. l. 2. quæ res exp. non debeant, li. 4. C. tit. 41.
h l. 1. & l. 2. de commer. & mercator. lib. 4. C. tit. 63.
i Plut. in Themisto.
k Diod. Sicul. li. 11. Bibliot.
l Vlpia. l. 1. ad leg. Iul. maiest.
m Sidon. Apollin. lib. Episto.
n l. si quis, 9. de re milit. li. 12. C. tit. 4.
o Herod. in 7. Strabo, 9.
p Diod. Sic. in 11.
q l. Metrodorum, 40. de pœn. P.

set, & Philoctetem quendam, quod occultari eum non ignorans, diu dissimulauerit, in insulam 31 relegari. ¶ † Qui barbaras nationes seu hostes incognitas antea, naues fabricare docuit, capitali 32 pœnæ obnoxius est [r]. ¶ † In insidias exercitum deducere, proditoris etiam factum est [s]: & ideo Thimeron dux Lacedæmoniorum, præsidio missus ciuitatibus Ioniæ aduersus Tissaphernem, cum domum redijsset, accusatus à socijs, quod exercitus amicos diripiendos tradidisset, damna-33 tus exulauit [t]. ¶ † Inarus Lybiorum rex, qui Græcos in Ægyptum induxit, cum Megabazus Zophri filius Persa cum exercitu Ægypto Athenienses submouit, in crucem actus est, per pro-34 ditionem captus, authore Thucydide [u]. ¶ † Inter proditionis & desertionis crimina addemus & illud, animaduersione capitali & maiestatis dignum, alijs in exercitu pugnantibus spectatorem non pugnare, vel imbellem cedere [x]. Eoque nomine Lætus dux exercitus Seueriani Cæsaris capite damnatus est vt proditor, post prælium Lugdunense, teste Herodiano [y]. Item & Metius Suffetius, dux ex Alba cum exercitu à Tullo Rege Romanorum accitus, cum se subtraxisset à pugna, quam committebat Hostilius cum Veientibus, cumque pugnam deseruisset, sensimque ad montem secessisset, eo consilio vt fortunam belli experiretur ac sequeretur: quia rem ancipitem gesserat, corpore in duas partes distracto, in diuersum actus quadrigis quibus illigatur: vel vt alijs placet, arborum curuatis stipitibus, & remissis, laceratus & discerptus fuit [a]. Refert & Gregorius Turonensis [a], Clodoueum regem indignatum contra Chararicum, quod is, quando cum Siagro pugnaret, vocatus in auxilium, eminus stetisset neutram adiuuans partem, & exitum expectaret, vt cum eo amicitiam iniret, qui vinceret: tandemque pœna capitis cum filio af-35 fecisse. ¶ † Est & lex Arriani Iurisconsulti [b], *Qui in facie prior fugam fecit spectantibus militibus, propter* 36 *exemplum capite puniendus est*. ¶ † Pari modo, & obsidionem sine causa soluere, proditioni est datum: ita accusatus Miltiades proditionis, quod Parum insulam expugnare non potuisset, cum obsidionem eius soluisset: & quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater Stesagoras, causaque cognita capitis absolutus, pecunia mulctatus est, eaque quinquaginta talentis lis æstimata est [c]. Non enim eius absentia impediuit iudicium, cum & absentes proditionis crimine accusari & damnari possint: vt aliquando Thales à legatis Lacedæmoniorum Athenas missis accusatus, absensque proditionis crimine damnatus est [d]. Proinde & multo magis innocentes calumnijs impetiti absentes absolui poterunt. Accedit ratio cur soluens obsidionem te-37 mere incidat in hoc crimen. ¶ † Quod & qui imbellis cesserit, aut castra concesserit, in proditionis veniat suspicionem & maiestatis reus sit [e]: cum prohibitum militi sit, inconsulto principe relinquere locum sibi commissum, & in alium se conferre aut stationem mutare [f]. Nec viri Iabes Galaad ausi fuerunt deditionem sui facere Naasso Amonitæ, qui eos obsidebat, prius quam misissent ad Saulem regem num vellet illos defendere [g]. Carthaginenses præfectum præsidij Mamertinorum, quod formidine simul ac ignauia arcem amisisset, cruci affixerunt [h].

r l. vlti. C. de pœn.
s l. cuiusque doli, 4. l. 10. ad leg. Iul. maie. in P.
t Xenop. lib. 3. rer. Græcar.
u Thucyd. in 1.
x l. 3. ad leg. Iul. maie. in P.
y Herod. in 3.
a Liuius, lib. 1. Oros. li. 2. ca. 4. Gell. li. 20. c. 1. Val. Max. li. 7. c. 4. Plut. 14. Paral. Claudia. in Gildonem, Virgil. lib. 8. Æneid.
Mali. Pli. lib. de vir. illust. c. 4.
a Greg. Turo. li. 2. hist. Franc. c. 41.
b l. omne delictum, 6. § qui in facie, de re milit. lib. 49. P. tit. 16.
c Æmil. Prob. in vita Miltia.
d Idem, in Miltia.
e Marti. in l. 3. ad leg. Iu. maie. in P.
f l. contra publicam, 14 de re milit. lib. 12. C. tit. 36.
g 1. Reg. c. 11. & Ioseph. li. 6. Antiquit. c. 6.
h Polyb. lib. 1. histo.

de Seditionis crimine.
Cap. 6.

1 AD maiestatis crimen † quodq; pertinere Vlpianus tradit[a], tumultus & seditiones in populo sine directe per se, vel per obliquum con-
2 citare. ¶ † Seditio à dissentione ciuium, vel multitudinis dicitur: cum concordia, & consensus alicuius multitudinis in varia scinditur, & potissimum quando tumultuante & diffidente turba, venitur ad manus.

a l. 1. ad leg. Iul. mai.

Ac veluti[b] magno in populo quum sæpe coorta est
Seditio, sæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces, & saxa volant, furor arma ministrat.

b Virg. lib. 1. Æneid.

3 ¶ † In hoc crimine, non secus ac in alijs, considerabimus & res, & personas, & modum seu actionem. In rebus, & causam seditionis, & ipsam seditionem considerabo: in personis, ætatem, sexum, an vnus vel plures authores seditionis, & concitantium qualitates. In actione, quomodo mota & num cum homicidio, num cum armis, an
4 alio modo. ¶ † Causæ seditionis motæ aduersus patriam, vel principem, tres potissimum sunt[c]: quando videlicet vel principes suos culpant, vel aliqui offenduntur rebus quæ aguntur, vel quando spem rerum maiorum ac potiorum animo concipiunt. Et priore modo seditiones vt plerumque mouentur in eos qui præsunt, & inter subditos: quorum motus, seditiones, & factiones, & discordiæ dici possunt. Plures seditionum species & causas adfert quoq; Aristoteles, lib. 5. Po-
5 litic. c. 1. 2. 3. 4. quas ibi videto. ¶ † Periculosior seditio, quæ contra duces in bello nascitur, quare & huic grauior inflicta pœna, ne armatorum licentia & occasio audiendi temeritatem augeret. Quamobrem Opilius Macrinus[d] cum seditiones pareretur militares, milites decimauit. Sorte quoque ad mortem Iulius Cæsar delegit ausuros quosq;, ita enim eos composuerat, vt illi sorte notarentur, vt ait Dio Cassius[e], [*Qui seditionem militum atrocem concitauit, capite punitur,* inquit Modestinus[f]: *quod si intra vociferationem aut leuem querelam seditio mota est, tunc gradu militiæ reijcitur.*] Et Paulus, [*Miles turbator pacis, capite punitur*[g].] Et Arrianus[h], [*Qui manus intulit præposito suo, capite puniendus est.*] Augetur autem crimen petulantiæ, præpositi dignitate: imo & miles irreuerens non tantum à tribuno vel centurione, sed etiam à principe coërcendus est. Notatus à veteribus, qui centurioni corrigere volenti restitit, si vitem te-
6 nuisset, & militiam mutare placuit[i]. ¶ † Atrox illa seditio, qua exercitus Posthumium imperatorem inficiantem quas promiserat prædas lapidauit[k]. Sicut & Camillum, quod inter plebem & exercitum diuisisse Veientem prædam videre-
7 tur. ¶ † Graues & seditiones quas tribunitia potestas excitauit, quæ specie quidem plebis tuendæ, in cuius auxilium comparata erat, re autem dominationem sibi acquirens, studium populi ac fauorem agrarijs, frumentarijs, iudiciarijsque legibus occupabantur[l]: ex quibus inter plebem & optimates dissidia, vt cõstat ex acerbissimis Gracchanis[m] seditionibus, & Apuleiana[n], & Drusia-
8 na[o]. ¶ † Alexandriæ seditio orta, & occisus tribunus militum: idcirco Theodosius imperator septem millia militum interemit, vt scribunt D.
9 Ambrosius[p], Rufinus[q], & Eutropius[r]. ¶ † Aliquando seditiones oriuntur, quando rebus quæ aguntur seditiosi offenduntur: vt quando populus Equitium[s], qui se Gracchi filium simulabat à Mario quintum consulatũ gerente in custodiam ductum, populus claustris carceris conuulsis, raptum humeris suis per summã alacritatem portauit. Et quando Q. Metellum Censorem, quod ab eo tanquã Gracchi filio censum accipere nollet,
10 lapidibus prosternere conatus est. ¶ † Alia[t] acrior, quo tempore ob fœneratorũ & senatorum superbiam, plebe relicta vrbe Roma secessit in montem sacrum armata, nec prius reuocata ad pacem, quam ex suis plebeium magistratum, nempe Tri-
11 bunum, à senatu impetrasset. ¶ † Aliam decemuiralis libido conflauit[v]. Aliam matrimoniorũ plebeiorum & patritiorum cõmixtio, Ianiculo duce
12 Canoleio Tribuno plebis[x]. ¶ † Seditio & Romæ alia, contra Publicanos & milites, quos ij secum in exigenda pecunia habebant, anno ab vrbe con-
13 dita 716. Claudio & C. Norbano Coss.[y] ¶ † Et administrante Orphito præfecto vrbis, Romæ sub Constantio Cæsare seditiones graues concitatæ sunt ob inopiam vini, [*Huius auidis vsibus vulgus intentũ, ad motus asperos excitatur & crebros,*] vt ait Am-
14 mianus[z]. ¶ † Interdum qui grauiora, quã ostentarent, moliebantur, cum non possent facile, consentiente in vnũ populo, ambitioni vel cupiditati satisfacere, ex professo factiones & seditiones frequenter concitarunt: vt quando plebs arsit honorum cupidine, & obtinuit, vt ex suis etiam magistratus crearentur[a]. Piscatores anguillarum isti imitantur, vt ex Aristophane[b] & Athenæo apparet[c], qui nonnisi in turbido stato viuere vel ditari possunt. [*Passus est*, inquit Aristophanes[d], *id quod etiam qui anguillas venantur. Nam si stagnum constiterit, nihil capiunt: At si cœnum sursum deorsumque versatur, tunc capiunt. Sic & tu lucraris, vbi ciuitatem perturbas.*] Sunt plures latrones & scelestissimi, qui tempore pacis cum pœnas maleficijs suis debitas

imponi

c Polyb. lib. 11.
d Iul. Capit. in vita Macrini.
e Dio Cass. li. 41. hist.
f Modest. l. 3. §. qui seditionem, de re milit. lib. 49. ff. tit. 16.
g Paul. l. 6. eo.
h l. omne delictum, 6. §. 1. & l. milites agrum, 13 §. irreuerens, eo.
i d. l. milites agrum, §. irreuerens, eod.
k Flor. li. 1. epito. c. 22. Liuius, lib. 4.
l Flor. li. 3. epito. c. 16.
m de sedit. Gracch. Tyber. Gracch. Flor. 3. epitomæ. Appia. in 1. belli ciuil. Plut. c. 64 de vir. illustr. Plu. in vita Gracchorum, & alij.
n De seditione ... [illegible] Appia. in 1. bell. ciuil. Orosius lib. ... Plutar. in Gracchis.
o de hac Flor. lib. 69. abbreuiatio Appi. ... li. 1. Oros. ... c. 17 & alij classici.
o de Drusiana, Flor. li. 70. abbreuiat. Oros. 5. c. 18. Plin. lib. de vir illust. c. 66. & alij.
p D. Ambros. lib. 5. epis. epist. 28.
q Rufin. lib. 2. c. 18.
r [illegible]
s [illegible]
t Euseb. de temp. Liui. in 2. Dionys. Halic. 6. Eutrop. in 1 c. 11 Oros. in 2. c. 6. Ouid. 3. Fasto. ... de eadem cum esset & initium. de orig. ... Pl. de vir ill. c. 18
v Dio. Halic. lib. 10. Liu. in 3.
x Liui. in 4. Flo. in 1. epito. c. 25 D. August. 1. de ciui. Dei c. 17.
y Dio Cass. li. 48. hist.
z Ammi. Mar. lib. 14.
a Liuius, in 6. ne c. Pl. de vir. illust. c. 20.
b Aristoph. Equitib.
c Athenæ. li. Dipno. c.
d præd. loc.

Imponi metuunt, perturbant statum reipub. & principum animos concitant, vt ipsi arrepta occasione vel amplius grassentur, vel impuniti viuant. Sunt ijs addendæ factiones optimatum imperare conantium, quæ scindunt populi consensum, peregrinorum, inquilinorum, & indigenarum, atq; inseminant ciuitatibus odia, quæ, & causas prosequitur Aristoteles lib. 5. Polit. c. 3. Sic Cinadon, detectus insidias instruere contra Agesilaum & rempub. Lacedæmoniorum, comprehensus [a], interrogatus cur tantum facinus molitus erat: nihil aliud respondit, quã voluisse se nulli Lacedæmoni concedere, vel opibus vel potentia. Fuit nihilominus, & socij eius manibus post terga reuinctis per ciuitatem vndiq; traducti, atq; flagris cæsi, interfecti. 15 ¶ † Quamobrem potentiam diuitum veriti Athenienses, ne eo peruenirent, Ostracismo potentes, & ad vsurpandam Tyrãnidem idoneos, exilio afficiebant: Syracusij petalismo [b]. Concitarunt seditionem in populo Dei Chore, Datan, & Abiron putantes se dignos imperio, & subtrahentes populum à Mosis gubernatione: verũ grauissima pœna à Deo tantæ temeritatis sumpta [c]. In ipsa seditione considerandum, num consilium 16 tantum captum sit, vel effectus secutus. ¶ † Qui tentauit namq; seditionem cõmouere, seuerissima quidem plectitur mulcta, sed non morte iure Romano [d], spectaculisq; ei interdicitur, nisi relapsus & monitus antea, iterũ inciderit in crimen: quo casu fustibus cæsus, vel exilio puniendus, vel capite plectendus [e]. Romæ Demetrius Cynicus Stoicæ disciplinę magister, alijq; multi cum occasione philosophiæ multa publice dissererent circa statum popularem vel vnius imperium, vnde diuersæ passim oriebantur sententiæ, quis melior esset: is Demetrius eum Hostilio in insulam relegatus est à Vespasiano, cæteri omnes philosophi vrbe abire iussi. Et cum postea alius Diogenes Cynicus clam vrbem ingressus de ea re & summa imperij publice verba fecisset arrogantius, eodẽ iubente virgis cæsus est. Et quando Chratem Cynicum nec ista pœna deterruisset, ei capitale fuit, teste Dione Cassio [f]. Citationes quoq; Athenis fiebant, authore Iulio Polluce [g], contra rhetores populum commouentes, aut non optima populo consulentes. Considera & lege 12. tab. cautũ esse, ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret. Deinde & lege Gabinia promulgatum, Qui coitiones vllas clandestinas in vrbe conflauisset, more maio- 17 rum, capitali iudicio multaretur [h]. ¶ † Quod si ad effectum seditio perueniat, vltimum seditionem mouenti decretum est supplicium [i] statim, etiam appellatione interposita. Hos enim damnatos statim puniri publice interest, inquit Modestinus [k], dummodo conuicti crimine sint aut cõfessi, & de crimine constiterit. Tunc & proscribenda domus vbi cõuenticula facta sunt [l]. M. Flacci & L. Saturnini seditiosorum hominũ corporibus trucidatis, 18 penates ab ipsis fundamentis eruti sunt [m]. ¶ † Excõmunicantur iure pontificio, qui ad pacem nolunt redire moniti [n]. Neque eodem iure seditiosi possunt sacris initiari ordinibus [o]: & iam initiati, quo vtebantur honore priuãtur [p]: Sic Constantinus Porphyrogeneta Imperator Orientis, à mundi creatione anno 6534. insidias machinantes, tumultus concitantes, vel defectiones meditantes 19 anathematizat [q]. ¶ † In personis autem considerandis, perpendemus ætatem primũ delinquentium & conditionem pro infligendis pœnis: nam non ita seuere in iuuenes ac viros animaduertitur. Et serui tumultuantes, dominis redduntur. Et aliter puniendus qui semel in tumultu, aliter, qui sæpius compertus [r]. Et Modestinus [s], [*Hoc crimen à iudicibus, non in occasione ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate rei iudicata: nam & persona spectanda est, an potuerit facere, & ante quid fecerit, & an cogitauerit, an sana mentis fuerit, nec lubricum linguæ ad pœnã facile trahendum est.*] Itaq; authores seditionis & tumultus, populo concitato pro qualitate dignitatis aut in furcam tolluntur, aut bestijs subijciuntur, aut in insulam deportantur [t]. 20 ¶ † Quando autem populi multitudo seditioni inuoluitur, iudex caute in eam sæuire debet, potissimum si seditio non sit contra principem, vel eius vicarios, sed ob alia: & ad vitandã populi stragem, non de omnibus, sed de aliquibus sumere supplicium debet, de authoribus potissimũ, & quorum consilio plebs ad arma cucurrit, cæteris leui quadam pœna vel castigatione pecuniaria, vel corporali dicta [v]. Quemadmodũ in alijs fit criminibus, in quibus plures peccant [x]. Et Cicero [y], [*Pœna debita,* inquit, *multa simul peccantibus, ab aliquibus tamen tantũ luitur. Et ita veteres Romani statuerunt, vt si à multis esset rei militaris flagitium admissum, sortitione quadam in aliquos tantum animaduerteretur: vt metus ad omnes, ad paucos perueniret pœna. Vt pœna instar fulminis sit: fulmina quippe paucorum periculo cadunt, omnium metu.* Est, inquit, Dio [z], *magni animi eximiaeque naturæ, vulgi peccata ferre, quæ si quis omnia puniendo coget, imprudens plerosq, hominum occidit.*] Refert Ammianus Marcellinus [a], Leontinum præfectum vrbi Romæ, cum Philoronium aurigam iusta de causa rapi atq; duci præcepisset, & plebs eum secuta lacesseret, velutq; reum nocentem vi eximere conaretur, maiestatis authoritatisq; suæ conseruandæ causa, missis apparitoribus obuios quosque, & inter alios Petrum Valuomerẽ obmeriam in exercitu seditiosum militem corripi iussisse, ac continuo suspendi, alios in insulã relegasse: & ita dif- 21 fusum vulgus euanuisse. ¶ † Actio, circunstantiæ nempe aliæ considerantur quoq;: nam alia criminacum hoc acerbius crimen reddunt, vt si homicidium factum sit in seditione: accedit enim crimen legis Corneliæ de sicarijs & eius pœna [b]. De quibus Deo iuuante suo loco. Sic D. Marcus [c] Barrabam, quem alij sacri euangelistæ dixerunt [d] insignem latronem, describit, quod cum alijs seditiosis fuisset, & in seditione homicidium fecisset. Atq; & tunc, quando homicida cognoscitur, is pœnas quoq; præcipue exsoluere debet: si tamen homicidia sint in seditione commissa incerto authore, morti nõ sunt omnes seditiosi addicendi vt diximus, verum omnibus quandam pœnam aliam 22 indici posse opinor. ¶ † Exemplo iudicij Areopagitarum: postquã enim Athenienses victi pugna ab Æginetis fuerunt, & ad vnum vsq; interfecti, isque cum redijsset Athenas, à mulieribus, quæ de maritis suis eum percunctabantur, inuidentibus eum solum fuisse superstitem, acubus fibulisq; vestium suarum cõfixus & interemptus esset, & homicidæ non cognoscerentur: constitutum est senatusconsulto in mulieres, vt eo vestimenti genere in posterum vterentur, cui nõ essent fibulæ vel 23 acus, authore Herodoto [e]. ¶ † Seditionum seuera pœna imposita est maxime, vt obuiam eatur tristissimo fini: nam regnũ in se diuisum vel ciuitas, desolabitur, & domus supra domũ cadet [f]. Græci, qui victoria elati aduersum hostes Troianus vnanimes euaserant, mutuis odijs & seditionibus tum ob mulieres, tum ob prædam pene excisi sunt.

a Xenoph. lib. 3. rer. Græcar.
b Diod. Sicul. lib. 11.
c Numero. c. 16.
d l. 3. de sedit. C.
e Callistra. in l. capitalium, § solent, de pœn. lib. 48. P. tit. 19.
f Dio Cass. in [illegible]
g [illegible] Pollux. lib. Onomast.
h in orat. Portij Latro. in [illegible]
i l. damnatio[illegible] § de [illegible] confess. & l. C. tit. 1 l. 6. C. de se[illegible]
k Modest. l. constitutionem, 18. de appellat. in P.
l l. conuenticula, de epi. & cler. C.
m Val. Max. li. 6 c. Appian. 1. Bello ciuil Plu. de vir. illustrib.
n c. placuit, & c. si quo dist.
o c. seditionarios, 44. dist.
p c. conspirationum, 11. q.
q lib. 1. Iur. Orient. in constitut. Porphyro.
r d. l. capitalium, § solent, de pœn.
s Modest. l famosi, 7 ad leg. Iul. mai. P.
t Paul. l. si quis aliquid, 38 § auctores, de pœn. in P.
v c. latores, de cleric. excom. minist. c. vt cõstitueretur, 50. dist. c. cõmessationes, 44. dist.
x Proxime cita. iurib. & in l. si familia, § famil. fur. fecisse dica. in P.
y Cicero pro Cluentio.
z Dio Cass. li. 55. hist. Rom.
a Ammi. Marcelli. lib. 15. histor.
b l. 3. § item qui author, ad leg. Corn. de sicar. P.
c Marci, c. 15.
d D. Ioan. 18. Matth. 27.
e Herodo. in 5.
f Matthæi, 12.

sunt[a]. Accidit idipsum Romanis, qui postquam nihil quod domarent superesset, in seipsos arma conuerterunt, vt pene seditionibus exciderint. Tyrrheni, facta ingenti præda, domum ex Romanorum prouincia reuersi incolumes, orta pro diuisione prædæ seditione, non solum prædæ, verum etiam imperij magnam partem perdiderunt, vt ait Polybius[b]. Addítq; statim, idipsum sæpe accidere Gallis consueuisse, ob immoderatas illorum crapulas & ebrietates.

24 ¶ † Ideo obseruabunt ij, quibus reipob. salus committitur, vt celeriter, vbi incipiunt motus populi fieri, comprimant: ne incendium euadat in bellum ciuile, & in factiones quę implacabiles redduntur. Et siue iniusta siue iusta causa tumultus fit, ocyus authores comprehendant & castigent. Neq; parcendum est eis, qui particulari moti commodo pacem publicam interpellant: nec ij impune ferre debent, qui se seditioni immiscuerint & discordiæ. In ciuilibus quippe discordijs haud dubie ab vtraq; parte respublica detrimentum capit, vt ait Dio[c]. Et Cicero[d], [*Omnia sunt misera in bellis ciuilibus: sed miserius nihil quam ipsa victoria, quæ etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit, vt etiam si natura tales non sint, tamen necessitate esse cogantur. Multa enim victori eorum arbitrio per quos vicit, etiam inuito facienda sunt.*] Melius ipse idem Cicero in oratione, quam habuit ad Senatum post mortem Cæsaris apud Dionem[e], sic inquit. [*Neque æquitate humanitatéve vindictam, sed cupiditate armorumq; licentia metiuntur: necessario calamitates quasi orbe quodam semper reuoluuntur, continentique successione mala malis redduntur, res secundæ excitant, depressi ad vindictam tendunt. Ex paruis rebus ad magna & subuersiones regnorum & rerumpub. semper fere via patuit*[f].] Vnde illis facile principio obuiam iri potest, postea nequaquam. [*Et cur*, inquit Iulianus Iurisconsl. *ad arma & rixam procedere patiatur prætor, quos potest sua iurisdictione componere*[g]?] Ante seditionem prouidentia magistratus requiritur: in concitata, authoritas & vindicta: in sopita, discordiarum obliuio, cuius lex lata fuit, post expulsos ab Athenis per Thrasibulum Tyrannos[h].

25 ¶ † Non probo legem Solonis, quam ex Aristotele in hæc verba conceptam tradit Gellius[i]. [*Si ob discordiam dissentionemque seditio atque dissensio populi in duas partes fieret, & ob eam causam irritatis animis vtrinque arma caperentur, pugnaretúrve: tum qui in eo tempore, in eoque casu ciuilis discordiæ non alterutra parte se adiunxerit, sed solitarius separatusque à communi malo ciuitatis secesserit, is domo, patria, fortunisq; omnibus, careto, exul extorrisque esto.*] Probatem potius sententiam Pomponij Attici amplissimi viri qui cum semper optimarum esset partium, tamen ciuilibus fluctibus non se commisit, quod non magis existimaret eos in sua potestate esse, qui se his dedissent, quam qui maritimis iactarentur, vt ait Cornelius Nepos[k]. Scribit etiam Cic[l]. [*Nihil viro bono, & quieto cui magis conuenire, quam abesse à ciuilibus controuersiis.*] Sic enim discordiæ crescunt additis propugnatoribus, nec quisquam qui posset componere, inueniretur. Sic quo tempore duce Pelopida, exules Thebas occuparent, & præsidium Lacedæmoniorum ex arce expulerunt. Epaminundas quandiu est seditio facta ciuium, domi se retinuit: quod neque malos defendere volebat neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret. Namque omnem ciuilem victoriam funestam putabat, vt scribit Æmilius Probus[m]. Nec tamen ignoro rationem Gellij[n], qua legem Solonis nititur defendere, vt æquam: [*Quia si boni*, inquit, *homines, qui in principio coërcendæ seditionis impares fuerunt, populumque percitum & amentem non deterruerunt, ad alterutram partem diuisi sese adiunxerint, tum eueniet, vt cum socij partis seorsum vtriusque fuerint, eoque partes ab ijs, vt maioris authoritatis viris, temperari ac regi cœperint, concordia per eos potissimum restitui conciliarique possit, dum & suos, apud quos sunt, regunt atq; mitificant, & aduersarios seruatos magis cupiunt, quam perditos.*] Cæterum hæc ratio nec sibi constat, nec quicquam efficit. Qui enim non potuit coërcere, cur se authorem & sectatorem mali, quod corrigere voluit reddet, & repente cum multitudine ex bono improbus fiet? Dehinc, quomodo fident aduersarij ei, quẽ diuersas & aduersarias fouere partes vident? Et proinde in perturbatis & impijs seditionibus nec tutum, nec sapientis esse arbitror, sese immiscere. De discordia & seditione populi inter se loquor, & de priuatis: magistratus namq; omni studio ad eam sopiendam conuocatis auxilijs & præsidijs vacare debent. Et his, qui authoritatem habent obtemperandum arbitror: quibus ius gladij est, non seditiosis. Et ideo si factio vel rebellio aduersus principem legitimũ insurgat, tunc quidem sobrarium esse improbo, & nõ tueri partes principis. Et proditionem dico, non sectari vel ope vel cõsilio, vel auxilio: Non enim licet in regno principis cuiusq; in quo quis erit, se subditum diffiteri, vel conniuere, vel dissimulare: alioquin non cõsentienti cum principe, ab eius ditione abeundum erit, & sua, id est, regnum, & propria ibi relinquenda, principis enim sunt[o]. Qui non fauet expresse principi suo, rebellis proditorq; manifestus est, vtpote metu vt opinatur maioris potestatis, ditioni sui principis se subtrahens, & interim ita claudicandu expectans exitum belli, vt fortiori se coniungat, vt ille Metius Suffetius proditor, qui hac arte vsus meritas proditionis, vt diximus, dedit pœnas. Et hoc potissimum in fideiussarijs & clientibus regni qui feuda nobilia eam ob causam tenentes, iurarunt principi consilium, opem, fidem, & defensionem aduersus hostem quẽlibet[p]. Sic Deus in fide tales exigit subditos, qui eum aperte & palam confiteantur: alioquin illos etiam Deo patre negaturus[q]. Et dubius in fide, infidelis est[r]. Quare exprobrat populo Elias[s], [*Quousque*, inquit, *claudicatis in duas partes? Si dominus est Deus, sequimini illum: Si Baal est Deus, sequimini illum.*] Nemo autem duobus dominis seruire potest[t]. Nec tam odit Deus impios ex professo qui possunt resipiscere, quantum hos qui nec bonis nec malis adhærent, sed dubij sunt. [*Vtinam*, inquit, *frigidus esses, aut calidus: sed quia tepidus es, euomam te*[u]. Nam, *simulatores & callidi prouocant iram Dei*[x].] Et ad hos recte certe lex Solonis referenda est. [*Si possides amicum, in tempore tentationis posside eum*[y].] Et [*Qui non est mecum, cõtra me est*,] ait Dominus[z]. Plura hac de re nobis suppetunt in Gallia miserrima exempla, dum de religione certatur, & quidam tertium genus constituunt. Vtinam dignetur Deus Opt. Maximusq; gregem ad vnitatem, laceratam nunc reducere.

a Dictys Cretens. lib. 5. & 6. belli Troia.
b Polyb. lib. 2. histo.
c Dio Cass. li. 41. histo.
d Cic. lib. 4. familia. epist. ad Marcello.
e Dio Cass. lib. 44.
f Arist. lib. 5. Polit. c. 3. & 4.
g l. æquissimũ, 27 de vsufr. lib. 7. P. tit. 1.
h Iustinus, ex Trogo lib. 5.
i Aul. Gel. lib. 2. c. 12.
k Cor. Nepos, in vita Pomp. Attici.
l Cic. Attico lib. 9.
m Æm. Prob. in Epamin. & Pelopi.
n Gell. lib. 2. c. 12.
o l. bene à Zenone, de quad. præscrip.
p §. 1 de forma fideli. & §. 2. de noua forma fidelit. li. 2. Feudo. tit. 6 & 7.
q c. de forma. 22. q. 5.
q Ma... Luca, 12. hortic.
r c. 2. de hom.
s 3. Reg. 18.
t Matthæi. 6.
u Apocaly. c. 3.
x Iob. 36.
y Ecclesiastic. c. 6.
z Matthæi, 12.

De alijs læsæ maiestatis criminibus. Cap. 7.

1 *Maiestatis crimina solita. & seq.*
2 *Statua principis quæ in veneratione fuerunt, & de crimine maiestatis in eas, eod. & 3.*

4 Indi-

4 *Iudicare contra constitutiones regias, non est maiestatis crimen.*
6 *Maiestatis reum vinculis eximens, & ipse tenetur eodem crimine.*
6 *Muros transcendere ciuitatis, maiestatis, & capitale scelus & pœna.*
8 *Monetam falsam cudere, maiestatis crimen.*
9 *Principis de domo Chaldæos vel diuinos consulere maiestatis crimen.*
10 *Hospitalitates inter crimina maiestatis.*

5 CApitalia facta Tyberij † tempore, circa Augusti simolachrum seruum vendidisse, vestem mutasse, numo vel anulo effigiem impressam latrinæ vel lupanari intulisse, vt ait Suetonius [a]. Et Seneca [b], hoc imperante tradit prætorium quendam virum in anolo Cæsaris imaginem scriptam habentem, cum matellam sumpsisset, maiestatis accusatum: quod imaginem obscœnis admouisset. 2 ¶ † Quidam ob calidã aquam venditam, impietatis, id est, maiestatis reus factus est, & à Caio Caligula trucidatus: qui & alios reos fecit, quod iuuenem Imperatorem dixissent. Ita qui antea læsæ maiestatis actiones sustulerat & legem, postea reuocauit: & rursum crudelius crimina maiestatis tabulis æreis incidi iussit [c]. Vni ex fratribus equitibus quibus cognomentom Petra, nocturnæ quieris obiecta tanquam vidisset, Claudium spicea corona cuinctom spicis retro conuersis, eaque imagine grauitatem annonæ dixisset. Quidam Pampineam coronam albentibus folijs visam, atque ita interpretatum tradidere, vergente autumno mortem principis ostendi. Illudque haud ambigitur qualicumque insomnio ipsi fratrique perniciem allatam: vt ijsdem verbis refertur in fragmentis lib. 11. annalium Cornelij Taciti. 3 ¶ † Multi quoq; tempore Galli Cæsaris, vt est apud Ammianum Marcellinum [d], per suspicionum nebulas existimari noxij, damnabantur. 4 ¶ † Quidam rati sunt, contra legem principis iudicare, esse læsæ maiestatis crimen: quod tamen reijcit Alexander Cæsar [e]. Sicuti nec ex periurio, maiestatis crimen esse placuit [f], nec pœnam: etsi pro dictis criminibus aliæ pœnæ constituantur [g]. 5 ¶ † Qui statuas aut imagines imperatoris iam consecratas cũflauerint, aliúdve quid simile admiserint, legis Iuliæ maiestatis tenentur, ex responso Venuleij [h]: qui tamen vetustate confectas reficit, nõ tenetur secundum Martianum. Et L. Eonius eques, Romæ maiestatis postulatus, quod effigiem principis promiscuum ad vsum vertisset: quem tamen inter reos recipi, Atteio Capitone Iurisconsul. contra censente, Tybetius vetuit, vt author Tacitus [i]. Noluerunt Seuerus & Antonious teneri maiestatis crimine eos, qui lapide iactato incerto, fortuito statuam principis retigerint [k]: alioquin Modestinus refert [l], crimen maiestatis facto, vel violatis statuis, vel imaginibus maxime, exerceri in milites. Et scribit Ælius Spartianus [m], damnatos à Bassiano, alias ab Antonino Caracalla, qui vrinam in eo loco fecerant, in quo statuæ aut imagines erant principis. Et sub Domitiano mulier, quod exuta fuisset ante statuam, interfecta est, teste Xiphilino [n]. Cum a Totila Roma secundo capta fuisset, Rusticiana siue Iusti niana mulier nobilis in iudicium arrepta, quæ Theoderici regis statuas frangi delerique fecisset in patris Symmachi & Boetij coniugis vltionem, qui Theoderici iussu fuerant interfecti. Cæterum mulieris pietas & amor in defunctos plus valuit apud clementem Torilam, quam regia maiestas, vt ait Ioannes Magnus [o]. Cautum & senatusconsulto [p], ne quis imaginem imperatoris in iniuriam vel inuidiam alterius portet. Diodorus Siculus [q] imaginum contemptum & offensam ad inuidiam trahit eorum, quorum sunt imagines: atque ita sensisse populum Atheniensem tradit, agens de bello contra Siculos decreto. [*Iam classe procincta*, inquit, *statuæ, quæ per vrbem disposita erant, innumera multitudo, nocte vna omnes detruncatis capitibus repertæ sunt. Quod tantum facinus populus haud quaquam casu aliquo euentúve contigisse arbitratus, sed ab ijs potius patratum, qui gloria aqua elati ad soluendum statum popularem inuigilarent, odio itaque saeuire atque infrendere cœpit, eiusque flagitij authores inuestigare infense atque obnixe, magnis indici præmijs pro-*6 *positis, &c.*] Id ipsum & refert Thucidides [r]. ¶ † Incidit in hoc crimen maiestatis is quoq;, qui confessum reum in iudicio, de crimine nempe maiestatis, in vincula coniectum emiserit [s]: videtur namq; socius sceleris, & qui mauult impunitum euadere reum, quam reipub. pœnas exsolui. Et in alijs quoque criminibus addictos supplicio eripere, capitale habetur, & vltimo supplicio di-7 gnum [t]. ¶ † Potest huc referri pariter, violasse muros ciuitatis, si qui eos transcendant scalis admotis, vel si aliunde ciuitatem, quam per portam ingrediantur: quod & hostile & abominandum ducitur, capiteq; punitur [v]. Et Remus frater Romuli, occisus traditur, quod muros transcendere voluerit vrbis, seu aggeres vel fossas e-8 ius [x]. ¶ † Est crimen læsæ maiestatis etiam, falsam cudere monetam [y], de quo postea Deo fauente. 9 ¶ † Lepida, ex Æmiliorum familia, præter adulteria & venena & alia crimina, etiam occusata est, quod ab ea per Chaldæos in domum Tyberij Cæ-10 saris quæsitum esset [z]. ¶ † Quo tempore Sylla dominabatur, plurimæ Italorum cædes, exilia, & bonorum publicationes parabantur in eos, qui aut Carbonis, aut Norbani, aut Marij aut suorum mandatis paruissent. Et in delictorum numero hospitalitates, amicitiæ, & collationes aut dantis, aut recipientis ponebantur, vt scribit Appianus [a].

a Sueto. in Tyber. c. 58.
b Seneca, li. 3. de benefic.
c Dio Cass. li. 59.
d Ammi. Marcell. lib. 14.
e l. 1. C. ad leg. Iul. maiesta.
f [illegible] l. 2. de reb. cred. C.
g vt in l. si duo patroni, §. fin. de iureiur. in F.
h Venul. l. qui statuas, 6 ad leg. Iul. mai. F.
i Corn. Tacit. lib. 3.
k d. l. non contrahit.
l Modest. l. famosi, 7. ad le. Iul. mai. F.
m Spartia. in Anton. Carac.
n Xip. ex Dione, in Domitiano.
o Ioan. Magnus Gotthus, lib. 13. hist. Goth. c. 22.
p Scaeuol. in l. senatusconsulto, 28. de iniur. li. 47. F. tit. 10. Calistr. in l. capitalium, 28. §. ad statuas, de pœn. F.
q Diod. Sicu. lib. 13. Biblio.
r Thucid. in 6.
s l. 4. [illegible] ad leg. Iul. maiest.
t Arca. & Hono. CC. l. addictos. 7. de episc. aud. C. l. addictos, de appellat.
v l. fin. de rer. diuis. F.
x d. l. fi. [illegible]
y [illegible]
z Cor. Tacit. lib. 3. annal.
a Appia. lib. 1. bello. ciuil.

de Maledicis Principis. Cap. 8.

Lib. 9. C tit. 7.
Lib. 5. Decret. tit. 26.

1 *Principis maledicens an puniendus, & quando, per totum c.*
Maledicere principi inter maiestatis crimina.
2 *Principibus non maledicendum. Et pœna diuina in eos.*
3 *Iniuriarum remittendarum principum clementium exempla. & 4.*
5 *Regnum nobilis est seruitus.*

1 MAledixisse principi, † Interdum maiestatis crimen habitum est, interdum condonatum, vt ex responso Modestini constat [b] cuius verba, [*Persona*, scilicet in hoc crimine, *spectanda est, an potuerit facere, & ante quid fecerit, & an cogitauerit, & an sana mentis fuerit: nec lubricum linguæ facile ad pœnam trahendum est. Quanquam enim te-*

b Modest. l. famosi, 7 ad leg. Iul. maie. in F.

iniuriarum pœna digni sint: vt in sanis tamen, istis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendat, vel ad exemplum iudicandum est.] Theodosius autem, Arcadius & Honorius[a], omnino nullum maledictum in Cæsares esse voluerunt, [*Quoniam*, inquiunt, *si illud ex leuitate processit, contemnendum est: si ex insania, miseratione dignissimum, si ab iniuria, remittendum.*] Quæ omnia intelligenda, si lex, vel exempli necessitas puniri scelus non statuat. Titus Cæsar istius indulgentiæ, & remissionis maledicti causam luculenter apud Xiphilinum ex Dione exprimit[b]. Refert enim eum de crimine impietatis vel iniuriarum in se, nullum occidi iussisse, nec alios cognoscere permisisse. [*Nemo enim*, inquit, *me iniuria afficere, aut insequi contumelia potest: propterea quod nihil ago, quod reprehendi mereatur: ea vero quæ falso de me dicuntur, prorsus negligo.*] Imperator quoque Alexander eum, qui calore quodam per principis venerationem peierauerit, pati pœnam corporalem vel maiestatis imminutæ non vult[c]. Neglexit & initio Tyberius Cæsar iniurias sibi illatas: cum tamen in Imperatores commissæ: essent impietatis crimina, teste Dione[d]. Hæcq; melius Christianis conueniunt principibus, quibus omnes iniurias priuatas remittere, & alijs, qui nomen Christianæ militiæ dederunt, iubetur: vt alibi iam docuimus abunde[e]. Summus pontifex[f], eos qui de eo maledixerint iubet puniri, quando in depressionem officij & beneficij, scilicet dignitatis pontificalis, ea vergit iniuria: idque ad exemplum, vt pœna maledici alijs terrorem incutiat: [*Ne de cætero*, inquit Clemens tertius, *contra Romanam ecclesiam in talia verba prorumpant.*] Christianum quidem est remittere proprias iniurias[g], & vltionem Deo relinquere, humanumque calore iracundiæ prolata non reuocare ad animum, vel conniuere, si inde scandalum seu offendiculum alijs non fit. At si inde detur occasio delinquendi, recte faciet princeps, qui sui vt priuati contemnit iniurias, in lucem pœnam iniuriantium bono reipub. proferat. Sed & tempore Tyberij Cæsar Sextius Paconianus maiestatis postulatus: & in carcere ob carmina illic in principem factitata strangulatus est, vt scribit Cornel. Tacit. libr. 6. annalium vel ex antiqua lectio. 5. vocat Sueton. Tran. hunc Paconium dum ait, In Tyberio. c. 61. Paconius maiestatis reus, vtiq; ob carmina in principem emissa: cuius de causa Tyberius scripsit Senatui, vt de pœna Paconij quam primum statueret. 2 ¶ † Quocirca recte lex diuina iubet[h], ita: [*Dijs ne detrahas, & principi populi tui non maledices.*] Et alibi, [*Non est bonum damnum inferre iusto, nec percutere principem, qui recta iudicat*[i].] Et D. Paulus[k], [*Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse.*] Monet & Corinthios[l], [*Non murmurare, sicut quidam murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.*] Et alibi Sapiens[m], [*sicut rugitus leonis, ita & tremor regis: qui prouocat eum, peccat in animam suam.*] Maria soror Mosis quia contra Moysem principem populi locuta erat, lepra percussa est[n]. Sed & filij Chore, filij Caath, filij Leui, Datan, & Abiron, filij Eleph, & alij aduersus Moysem & Aaron maledici, horribile iudicium experti à Deo sunt, & viui terra absorpti[o]. In canonibus apostolorum[p] statutum, [*Quisquis imperatorem aut magistrum contumelia affecerit, supplicium luito. Et quidem si clericus sit, deponitor: si laicus, à communione remouetor.*] 3 ¶ † Et hæc est iuris diuini in maledicos censura, &

a l. vni. si quis Imp. male. lib. 9. Cod. tit. 7.
b Xiphil. ex Dion. in Tyto.
c l. 1. de rebus cred. C.
d Dio Cass. li. 57
e in nostro li. 40. Syntax. ca. 22.
f c. 1. de maledi. li. 1. Decret. tit. 26.
g c. inter querelas, 23. q. 4.
h Exod. 22. Actu. 23. c. paratus, 23. q. 2.
i Prouerb. 17.
k Ad Titum. 3.
l 1. Corint. 10.
m Prouerb. c. 20.
n Numero. 12.
o Numero. 16.
p c. 83. can. Apostol.

supplicium. Tanta tamen aliquorum principum fuit clementia, vt propriarum iniuriarum vltionem non expostulauerint, sed benigne remiserint, aut contempserint. Sicuti Antigonus rex cum duos manipulares milites maledicentes audisset, vtpote leniter commonuit, [*Et longius*, inquit, *discedite, ne vos rex exaudiat.*] Idemque cum quadam nocte quosdam ex militibus mala omnia imprecantes regi, qui ipsos in illud iter, & inextricabile lutum induxisset, accessit ad illos, qui maxime laborabant, & cum ignorantes à quo adiuuarentur explicuisset, [*Nunc*, inquit, *maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit.*] Augustus Cæsar Timageni maledica sua historia in illum conijcienti, tantum domo sua interdixit. Et 4 hæc & plura Seneca[q]. ¶ † Et alibi ad Neronem[r], docet nullum ex omnibus magis quam principem vel regem decere clementiam, vtpote cuius cura sit excubare pro salute singulorum, quod multis & pulchris firmat rationibus: nempe quod in eo Deum imitetur, quod se chariorem populis præbeat, quod paternum imitetur imperium, & mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem. Sumit & rationes ab animalibus alias, & quod apum reges sint sine aculeo, quibus natura telum detraxit, voluitque iram eorum inermem relinquere[s]. Gloriamque principis habere superstites sibi gratias agentes, quos vita priuare potuisset. Plures alias adijcit, quas prætereo. [*Felix*, inquit Athalaricus rex Abundantio præposito scribens[t], *est querela, quando leges pietate superantur: & beata conditio subiectorum si cognoscant, illum alijs misertum, quem & sibi optant esse propitium.*] Rempublicam Achæorum & instituta præclara, duo fecerunt, teste Polybio[v], æqualitas, & clementia: vsque adeo, vt etiam Lacedæmones & reliqui Peloponnenses ab ijs ideo leges mutuati sint, & rempublicam suam ornauerint eisdem. Et Italia turbatis rebus in ea parte, quæ magna Græcia dicebatur, ob Pythagoreorum commutationem & seditionem, res suas Achæis commiserunt. Philippus rex Macedonum dicebat[x], [*Si quid aduersum se socij priuati molirentur, sua interesse illos duntaxat verbis vel literis admonere: si quid vero publice in socios committerent, publica pœna atque animaduersione esse plectendos.*] *Et hæc est*, inquit Dio Cassius[y], *hominum sententia, priuatis omnes iniurias prosequendas, ne vel contemptui inde habeantur, vel opprimantur: principem vero delere ea, quæ in rempub. peccantur, vlcisci: priuatim in se admissa, tolerare.*] 5 ¶ † Antigonus rex[z] cum cerneret filium suum se gerere violentiorem & immodestiorem erga subditos, [*An non nosti*, inquit, fili, *nostrum regnum nobilem esse seruitutem?*]

q Seneca, li. 3. de ira.
r idem lib. de Clem.
s hæc [illegible] lib. de nat. animal. c. 8.
t Cassiod. l. 9. varia. epist. 4.
v Polyb. lib. 2. histor.
x idem, in 4.
y Dio. Cass. 55 hist.
z Ælia. lib. 2. de var. hist. c. 20.

---

de Infractore aggerum Nili. Salui conductus, & se gerente pro Magistratu.

Cap. 9.

1 *Nili aggeres rumpere, maiestatis crimen.*
2 *Saluagardiam vel saluum conductum violare, crimen maiestatis.*
3 *Magistratum se esse simulans, maiestatis reus est.*

Simile

1 SImile † crimini etiã maiestatis visum est Honorio & Theodosio, aggeres Nili rumpere in Ægypto, & propemodũ ipsius imperij apperere securitatẽ. Quare pœnam constituerunt in cædentem, vt eo loco vbi rupetit flammis consumaror, & conscij & participes deportẽtur, sine spe supplicandi, vel recipiendi dignitatẽ, vel ciui-
2 tatem, vel substaotiã [a]. ¶ † Est & crimẽ maiestatis, infringere saluagardiam seu fidem publicam, vel saluum conductũ à principe concessum, pœnaq; eius legis punitur [b]. Non ita si ab alio saluaguardia concedatur, puta à sacro consilio, vel prorege, vel magistratu, nam tunc pœna contra violantem arbitraria & pecuniaria est: nisi homicidium commissum fuerit, quo casu alia ratione suppliciũ vltimũ irrogatur [c]. Etenim vbi nulla pœna determinata iure est, ca in arbitrio est iudicis [d]. Saluaguardia iure cõmuni ab alio quã à principe generalis. Specialis autem vel ad singulares res vel personas, ab alijs vt à iudicibus, & Seneseharchis & Bailliuis, quibus interdictũ est regia constitutione, ne generales concedant [e]. Quemadmodum cautũ constit. regia Franc. 1. *sur le faict de la marine*, art. 20. & 25. ne posthac fides publica, vel saluus coodoctus [f] seu licentia merces transportandi
3 per mare, ab alio quã à principe daretur. ¶ † Lege Iulia maiestatis tenetur, & qui priuatus pro potestate magistratuvé quid sciẽs dolo malo gesserit [g]. Etenim vsurpat sibi ius principis, ad quem magistratum creare & præficere pertinet [h]. Incidit & huiusmodi in legem Corn. de falsis, & in eius pœnam [i]. Et in legem de concussoribus, qua si simulato præsidis iussu coocussio interuenerit, ablatum huiusmodi terrorẽ restitui præses prouinciæ in integrum iubet & delictum coerceri [k]: potissimum quando concussio crimen publicũ est, non enim per se concussio publicum, sed priuatum est [l].

a Ioan. de Platea, ad l. cum sæpe contingit de erog. milit. anno lib. 12. C.
f Chassan. ad § 4. tit. de Iustices & droit d'icelles, & ad vers. le droit de iustice ou. 65. in consuetud. Burg. & in constit. Ludou. 12.
g L. 3. ad l. Iul. maie. P.
h L. 1 ad le. Iul. de amb. P.
i l. qui prætoris nomine, ad leg. Cor. de fal.
k l. 1. de concussio. P. facit l. si per impressionem, de his quæ vi met. cau. fiunt.
l l. 2. de concussio. in P.

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesimiquinti Finis.

DE PVBLICIS CRIMINIBVS ALIIS, LIBER XXXVI.

de Falso. Cap. 1.

Lib. 48. P. tit. 10. Lib. 9. C. tit. 22.

1. *Syllæ leges criminum quas mutauerit.*
2. *Falsum quando crimen maiestatis habeat.*
3. *Fallo & falsum quid, & vnde dicatur.*
4. *Falsi crimen vt punibile sit tria requirit.*
5. *Falsum quando crimen habet punibile.*
6. *Mendacium quid.*
7. *Quæ in eo perpendenda.*
8. *Pondera, mensurasve falsificans qua pœna puniendus.*
9. *Mensuræ & pondera æqua esse debent.*
10. *Dardanarij qui, & quare puniantur.*
11. *Mensuras mutans lucri causa quomodo puniendus. 14.*
12. *Mensurarum diuersitas quo pacto non faciat falsum.*
13. *Mensurarum diuersarum abominatio & prohibitio iuris diuini.*
15. *Mensuræ inæquales quando non efficiunt.*
16. *Mensurarum æquarum & ponderum notio & cura ad quem pertineant. & 17.*
18. *Mensuras concedendi & frangendi ius ex alta iurisdictione.*

1 SYLLA, † qui sibi dictaturam perpetuam vsurpauit, eaque abusus est, qui seipsum Cornelium vltro nominauit, vt scribit Appianus [a], leges alias dissoluit, alias imposuit, inter quas publicas quæstiones constituit de falso, & de parricidio, de sicariis, & prætores quinque adie-2 cit eorum criminum gratia [b]. ¶ † Inter capita legis maiestatis hoc inuenitur, falsum in publicis ta-3 bulis scribere vel recitare [c]. ¶ † Falsitas est, veritatis immutatio [d]: & falsum, aliter quam vere factũ, dictũve. Proinde veri suppressio falsum habet [e]. Et quicquid verum non est, falsum dici potest: quamuis non ex fraude, vel mẽdacio alicuius tale sit, vel dicatur [f]. Varro [g], falsum & fallere in verbis tãtum esse, videtur asserere: dum ait, [*Ab eodem verbo fari, falli, falsum: & fallacia, quod propterea, quod fando quem decipit, ac contra quam dixit facit: itaq; si quis re fallit, non proprio nomine*, inquit, *fallacia sed translatitio, vt à pede nostro pes lecti ac pes betæ.*] Quamquã & nemo negauit, verbum fallo, posse repeti aliunde quam à fando, nempe à Græco σφάλλω, quod idem est, quod euerto, subuerto, frustror, spẽ alicuius, vt σφάλλομαι, supplantor, deijcior, decipior, erro: quibus verbis omnis auersio à vero continetur, 4 quomodocuq; cõtingat. ¶ † Verumtamẽ annotandum, non omne falsum in crimen venire: nam & falsum dicens, interdum fallitur & fallit, & putat verum esse quod falsum est, quodve asseuerat inscius falsi: nec tunc crimen est [h]. Interdũ falsum scit, falliτq;, & non fallitur: & tunc crimen falsum 5 habet [i]. ¶ † Mendaciũ D. Augustinus ait [k], falsam significationem vocis cum voluntate fallendi, & fallere semper esse voluntatis: falli autem, vel 6 infirmitatis, vel temeritatis. ¶ † Proinde in hoc crimine publico de falsis, exigunt interpretes [l] tria: primum, immutationem veritatis: secũdum, dolum: tertiũ, vt alteri nocumẽtum seu damnum inde contingat. Veluti, vt ait Paulus Iurisc. [m] [*Si quis chirographum alienum immutet*, seu vt alij legunt, *immutetur, aut libellum vel rationes intercidat vel describat: non autẽ qui alias in cõputatione vel in ratione mentitur*]

7 ¶ † Porro facilioris methodi causa, in hoc crimine perpẽdimus, res, circa quas falsum: psonas falsariorũ: & negotia siue actiones, quibus ad falsum itum est. Ex quib. iudicia & pœnæ facilius eruun-8 tur. ¶ † Res in quib. falsum est vel fit, sunt res ipsæ immutatæ, dicta & facta. In rebus exemplũ, si præter publicum modũ quispiã imminuta & illegitima pondera seu mensuras vel staterã adulterinam habet vel falsat, quibus negotiando dolo malo alios decipiat. Cuius pœna est apud Modestinũ [n], vt quãti ea res erit, duplo condemnetur: & ex decreto Adriani, in insulam relegatio. Quod & Vlpia. refert [o], q & furtũ in eo statuit, qui põdera vel maiores mensuras decipiendi vẽditoris causa dedit [p]: datumq; cõdicit [q]. Mensura ita corrupta, falsa dicitur: [*quia modius iniquus*, inquit Paulus [r], *modius non est.*] Vt falsus tutor is vere, qui tutor nõ est: & falsum testamentũ, quod testamentum non est.

9 ¶ † Debentq; eius generis esse pondera, mensuræ cuiusq; priuati, cuiusmodi sunt publice expositæ. Optime enim consultũ est in omnibus ciuitatib. fere, publicas mensuras æneas vel lapideas habere, & ponderum legitimam determinationem, vt ad eorum normã priuatorum negotiatio æqua sit. Idque ex constitutione Valentis [s] mutuatum est, qua modios æneos, vel lapideos cum sextariis atq; ponderibus, per mansiones, singulasq; ciuitates iussit collocari. Iustinianus & idipsum cõstituit [t], 10 & eos in ecclesia cuiusq; ciuitatis cõseruari. ¶ † Signari publica nota debere scribit Guido Papæ. [u] Paulus [x] in Dardanarios propter falsum mensurarum modũ, ob vtilitatem popularis annonæ, pro modo admissi extra ordinem animaduerti statuit pœnã ita arbitrariam iudici cõmittens, pro modo delicti imponendã. Dardanarios ἀναπωλητὰς dixit Iulius Pollux, qui emũt vt carius vendant, vulgus reuenditores vocat. Incidunt & huiusmodi in legem Iuliam de annona, dum contra annonã ita 11 committunt [y]. ¶ † Concilio Moguntinensi [z] qui iusta

a App. in 1. bello. ciuil.
b Pompo. l. 2. §. deinde Cornelius Sylla, de orig. iur. P.
c l. 5. ad l. Iul. maiest. in P.
d §. 1. de iniu. caute. & fid. in auth. collat. 6. tit. 3.
e auth. presbyter, in 1. de episc. & cle. l. 1. §. 1. ad l. Corn. de fals. li. 48. P. tit. 10. l. 2. si contra vel vti. publ. li. 1. C.
f l. si is qui ducenta. 24. §. verum, de reb. dub. lib. 34. P. tit. 5.
g Varro, 5. de ling. Lat.
h c. hominum, c. in autem, ca. primum est, 22. q. 2.
i c. ne homines falsum, q. 2.
k D. August. de verb. Apost. ser. 28.
l c. beatus Paulus, §. 1
l Hostiensis 20. T.
de falsis.
m Paul. l. quid sit falsum 23. ad leg. Cor. de fals.
n Modest. l. pen. ad leg. Cor. de fals. P.
o Vlp. l. annonam, de extraord. crimin. P.
p Vlp. in quartum
r Paul. l. Paulus respondit 222. de verb. sig. in P.
s l. modios, de susceptor. præposit. & arca. li. 10. C.
t auth. coll.
v Gui. Pap. q. 49. per l. 2. de frumẽ. b. Alexan. li. 11. C.
x Pau. l. in Dardanarios 37. de pœn. P.
y l. 2. ad leg. Iul. de annona 48. P.
z apud Greg.

iusta pondera & mensuras lucri causa mutare ausus fuerit, triginta dies in pane & aqua pœnitere debet: quæ pœna in foro conscientiæ interdum mutatur, eo quod expiationum criminum pœna, eis, qui exomologesim audiunt, arbitraria relinquitur hodie [a]. Extat & lex Iustiniani hæc [b], οἱ μέτρα σίτου, ἢ οἴνου κολοβὰ ἔχοντες καὶ μὴ ἐξακολουθοῦντες τῷ ἀρχαίῳ μετροπαραδότῳ μετρῷ, ἀλλὰ διὰ αἰσχροκέρδειαν παρὰ τὰ διατετυπωμένα ποιοῦντες τυπτέσθωσαν ἰσχυρῶς ὡς ἀσεβεῖς. id est, *qui diminutiores frumenti aut vini mensuras habent, mensuram veterem, & per manus à maioribus traditam, non vsurpantes, sed turpis lucri cupiditate contra statuta facientes, vt scelerati duris verberibus afficiuntor.*

a c. mensuram, de pœnit. dist. 1.
b in legi. Georgica Iustinian. titul. 7. περὶ ζημιῶν. l. 4.

12 ¶ † Obseruare enim debent, qui commercia exercent ciuitatum & locorum, in quibus negotiantur, pondera & mensuras: vel quibus vti velint palam conuenire, ne fraudi locus sit. Ciuitates namq; mensuras & pondera varia propriaq; habere norunt negotiatores potissimû, quorum tantum interesset æquari mensuras vbique: nisi dicas eos carius vendere dum maiori, quam emerint vendunt, vel si minori vendant, lubentissime lucrum amplecti, Vlnarum mensuram in pannis variam ostendunt ciuitates & nationes.

Nam vina			
	Tholosæ	4. palmorû est. Cana 8. p.	
	In Montepessul.	4. p.	Semis. Cana 9.
	Parisiis	5. p.	¼
	Lugduni	5. p.	¼
	Nillæ	8. p.	½
	Barchinonæ	6. p.	½
	Burdegalæ	6. p.	
	Turoniæ	5. p.	
	Valenciæ	4. p.	⅔
	Flandriæ	3. p.	

Mensuram habent Tholosani propriâ lignorum côbustibilium ad certam longitudinem, summa & mirabili industria, per Garumnæ fluuium in portum Tholosanum appulsorum, nempe circulum ferreum rotûditatis interioris vndecim palmorum, cui curam agêtes politicam pretium imponunt. Sicut & tegulis seu coctitiis lateribus ad determinatam formam & mensuram longitudinis, latitudinis, & profunditatis diuendêdis. Sunt vini & tritici diuersæ modiorum & doliorû mensuræ, de quibus in nostris syntax. lib. 13. c. 7. & 8. Et lib. 15. c. 12. In ponderibus similes ciuitatum variationes: potissimum in maiusculo pôdere, quod vocamus Quintallum.

Si quidem illud			
	Tholosæ est	104.	librarum.
	Rotomagi	120.	lib.
	Lutetiæ	125.	lib.
	Rochellæ	102.	lib.
	Montispessuli	109.	lib.
	Flandriæ	116.	lib.

Sunt & diuersa aliarum nationum ponderum genera, de quibus & iam loquuti sumus lib. 15. Syntax. artis mirab. c. 15. Quæ mercatores distinguere debent inter conueniendû, ne se mutuo circumueniant. Si enim conueniant de pondere, mensura, aut instrumento ponderandi vel mensurandi, falsum non committetur: sed si dum alter iusto pondere consueto mercari se intelligit, alter vero lucrandi animo, vel maiori emendo vel minori vendendo vel mutuando vtitur, certe fraus est maxima, & deceptio, falsumve committi in mensuris & ponderibus dicitur.

13 ¶ † Et iure diuino sic de his statuitur. [*Nolite facere [c] iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura: statera iusta, & æqua sint pondera.*] Iustum æquipondiû, quod Græcis στάθμια, iustus modius, æquusque sextarius, inquit dominus. Et alibi [d]. [*Non habebis in sacculo diuersa pondera, maius & minus, nec erit in domo tua modius maior & minor. Pondus habebis iustum & verum, & modius æqualis verumque erit tibi, vt multo tempore viuas super terram, quam dominus dederit tibi.*] Et iterum [e], [*Pondus & pondus, mensura & mensura, vtrumque abominabile est apud Deum.*] Per Ezechielem [f] quoque dictum est, [*Statera & Ephi iustum, & beatus iustus erit vobis.*] Oseas [g] etiam exprobrans peccata grauiora Israeli, ob quæ Dei ira concitata erat in eum; commemorat illud insigne, [*Chanaam, in manu eius statera dolosa, calumniam dilexit.*] Latius & exprobratio fit apud Micheam [h].

c Leuit. 19.
d Deuter. 25.
e Prouerb. 20.
f Ezech. 45.
g Oseæ, c. 12.
h Micheæ, c. 6.

14 ¶ † Carolus [i] 5. Imperator, in constitutione causarum capitalium statuit, vt falsas mensuras dolo habens, hisque consuetus vti, etiam morte plectatur. Iure Saxonum qui corrumpit mensuram, cum fustigatione: qui ea vtitur tantum, sine fustigatione relegatur [k].

i in consti. capital. rerum, habita in comitiis Augustæ, art. 113.
k Vuesembe. ad titu. ad leg. Cor. de fals. nu. 6.

15 ¶ † Et hæc intelligenda sunt, quando in mensuris deceptionis animus est, & qui decipitur, arbitratur communi pondere & mêsura negotiari: alioquin si conueniat de mensura vt dixi, nihil interest qualis ea sit, quia tunc dolosa non est, cum de ea placuerit, vt notat Paulus [l]. Alioquin si nominatum fuerit tantum mêsuræ genus, ex more regionis mensura & pondus sine imminutione vel incremento intelligi debent [m]: variant quippe pondera & mensuræ pro locorum more maiores minoresque sunt quibus vti sine fraude licet etiam edicto regio in Gallia [n], nisi dum agitur de vectigalibus exigendis negotiatorum, in quib. sancitum omnia pondera, & mensuras reducendas vel ad morem mensurarum & ponderum Parisiorum [o].

l Pau. l. Imperatores, 72 de contra. emp. li. 18. P. tit. 1.
m d. l. imperatores, & ca. ex parte, c. 18. li. 3. Decre. tit. 39. de censib.
n Francis. 1. edicto, sur les aunnes, publ. 1540.
o Franc. 1 edicto sur l'imposition foraine.

16 ¶ † Quod si mensuræ & pondera illegitima sint, cura & notio pertinet ad moderatorem seu ad præfectum prouinciarum, si de specierum aliarum, quam metalli ponderib. agatur: nam auri & argenti & aliorum metallorum pondera, ad comitem sacrarum largitionû pertinent, ex constitutione Iustiniani [p]. Ad ædiles curules pertinere, frangere falsas & iniquas mensuras, docet Vlpianus [q], apud quoscunque reperit. Et Persius innuit [r],

Fregerit heminas Areti ædilis iniquas.

Erât & Athenis μετρονόμοι magistratus quidâ quindecim virorum in Piræo, nouem in vrbe, teste Suida [s], quibus curæ erat, vt vêditores iustis mensuris vterentur.

p Iust. in §. et contem qui publica. de collation. in authen. coll. 9. tit. 24 l. fi. de susceptor. li. 10. C. tit. 70.
q Vlp. in l. rem quæritur, 14. §. si quis mensuras conduxerit, loca. li. 19. P. tit. 2.
r Persius Saty. 1.
s Suid. in verb. μετρονόμοι.

17 ¶ † Honorius & Theodosius [t], ad curam & solertiâ ciuitatum pertinere voluerunt, ne possessores maioribus mensuris & ponderib. à susceptoribus prægrauarêtur, & eos deprehensus ad iudicium dirigi cum ipso commissæ fraudis indicio.

t l. pen. de defenso. ciuita. li. 1. C tit. 56.

18 ¶ † Chassanæus [v] autem ius ponderâdi & mensurandi, authoritatemq; concedendi & frangendi falsas mensuras ex superioribus colligere videtur, & esse mixti imperij seu de alta iurisdictione. Quod & tuetur Guido Papæus [x], & Petrus Iacobi [y]. Ponderare autem & mensurare, esse inferioris, seu vt loquuntur, bassæ iurisdictionis [z]. Regium esse, ius ponderis & mêsurarum, & prouentum eius ad regem pertinere, ait Rhenatus Chopinus [a]. Erant Romæ antiquitus [b] corpora siue collegia, quæ habebant curam mensurarum frumenti, cum vacatione munerum, & si in prouinciis hoc priuilegio non vterentur.

v Chass. ad côsuetud. Burgûd. & in rub. des droict des iustices, vers. item ius mensurandi.
x Guid. Pap. q. 490.
y Pet. Iacobi, in tit. de mixto impe. in fi.
z Chass. vbi supra per l. iubemus, de defensor. ciui. C.
a Chopin. li. 3. de domanio regio, tit. 22.
b Papin. l. his honoribus, 10. § 1. de vaca. munet. lib. 50. P. tit. 5.

de Falsa Moneta. Cap. 2.

1 *Cornelia lex nummaria de falsa monetâ.*

a Numisma-

2 Numisinatum materia.
3 Argentum quando pro nummis signatum Romæ.
4 Nummorum ex quibus varia tracta nomina, à figura, aut pondere, aut valore.
5 Nummi inuentio ad commercia necessaria.
6 Aurichalchi nummi Indorum.
7 Nummi argentei mixti ære à quo, mixtiue ferro, plumbei, stannei, &c.
8 Auro & argento æs vel stannum miscuisse, capitale.
9 Aloy in moneta quid.
10 Argentum accurato defæcatum 12. denariorum dictum.
11 Aurea moneta quare æs, argentumq; mixtum.
12 Auri in argento quæ æstimatio, vt argenti in ære.
13 Libra auri quot solidis æstimata. Et 14.
Quot aureis, 17.
15 Aureorum priscorum solidorum valor, & mutatio.
16 Monetæ valor augmentatus sine pondere subdito nocet in commercijs.
18 Character in numismatibus quid prosit.
19 Numisma quis primus excusit apud varias nationes.
20 Bos pecunia Atheniensium.
Bouem sub lingua habere prouerbium.
21 Numisinatum Romanorum nota, Ianus, nauis, rates, biga, quadriga
22 Facies principum impressæ pecuniis.
23 Nummo omnia æstimantur.
Et vnde accipit nomen.
24 Numisinatum materia, pondus, & Character hodie in solius principis potestate.
25 Monetæ cudendæ ius in Gallia qui ex priuilegio habeant.
26 Monetæ valorem augere, vel minuere solus princeps potest, non priuati.
27 Pecunia mutuata in qua specie vel valore reddenda.
28 Monetæ falsarius maiestatis reus, & iurisdictionis regiorum iudicum.
29 Monetæ materiam falsam immiscent qua pœna plectatur.
30 Monetam sine authoritate principis etiam probam percutiens quomodo puniendus.
31 Monetam falsam percutientes, nec absoluentes & perficientes, vt puniantur.
32 Memoria consecrata Darij in moneta puri auri.
33 Monetam suo nomine percutere capitale alij, quam regi.
34 Monetam falsam expendentes vt falsarij puniuntur.
35 Monetam tingentes, vel radentes vel circumcidentes quomodo puniantur.
36 Monetam reprobatam non licet emere vel habere.

EX † Cornelia de falsis nummaria quoque est, & re etiam falsum committitur, in moneta adulterina. Vt sciamus autem, quæ adulterina, quæve falsa numisata: quæ proba faciant, præmittendum. 1 Tria itaque[a] in omni numismate consideranda. 1. materia publice electa[b], cum certo pondere. 2. Character, quo insignitur seu notatur forma publica[c]. 3. Valor, seu functio decreta[d]. In quibus omnibus quid decretum à superioribus, quæque in vsu sint, qui nummis vtatur, inspicimus. ¶ † Numismatis materia, æs, aurum, argentum, quæ aliquando pura per se, aliquando miscentur. Ære 2 tantum eoque rudi, id est, non signato vsi sunt olim Romani ante Seruium regem, qui primus æs signauit pecudum nota: vnde & pecuniam appellatam tradit Plinius[e], libralis vnde & libella, & dipondius appendebantur assis. Quare & æris grauis pœna dicta: hinc & libripendes, quare ex consuetudine in emptionibus quæ mancipi erant, etiam libra interponebatur: mansque ille, nomine tenus, in quibus alienatio fiebat retentus posterioribus temporibus, vt interueniret æs & libra & libripens[f], velut imaginaria facta venditione: vt in testamentis[g], emancipationibus liberorū[h], 3 & id genus similibus[i]. ¶ † Argentū signatum est anno vrbis Rom. 585. Q. Fabio. Cos. quinque annis ante primum bellum Punicum. Sexagesimo secundo anno post argenteum, percussus est au-4 reus nummus[k]. ¶ † Leonardus de Portis ait[l], primum rudibus metallis teretibus, vt virgulis, vel in latitudinem diffusis vsus in commercijs antiquos: postea ad reprimendas adulterantium fraudes signatis, quibus diuersis imaginibus impressis hominum & animalium, vt sagittarij, noctuæ, & aliarum rerum diuersa nomina imposita sint. Tales Daricos, Philippicos, & aliorum regum nummos, vt à pondere & numero, & diuersis rebus impressis, diuersa alia nomina: qualia Græcis, quæ sunt dragmæ, tetracini, oboli, minæ: Latinis denarij, quadrigati, bigati, sestertia. Fuisse antiquis nummos scorteos, id est, ex corijs bubulis[m], ligneos, asperos, quadratos, testis Vuolphangus Lazius[n], q & tales tempore militiæ apud Germanos scribit fieri. De quadratis meminit Iustinianus[o]. Author & Suidas[p], Numam alterum à Romulo regem Romanorum, primū ex ære & ferro factam monetam donasse Romanis, cum antea omnes, qui eum antecesserant, coriis & testis ad eam rem vterentur. Est quidam liber satis vt opinantur antiquus incerti authoris, qui subiungitur libro Notitiæ vtriusq; imperij, qui de rebus bellicis inscribitur. Is in c. 1. tradit, antiquorum monetam seu nummum ad emendi vel vendendi vtilitatem fuisse ex terra exculta politius & ære solidata: primum vtentibus principibus ære in simulacris proprijs, ad virtutis suæ testimonia figuratis, auro & argēto in mœnibus: demum fastidientes inuentum, formatos ex cutijs orbes auro modico signasse hac nota, (I). Postea æs signatum, & regalem maiestatem & speciem in auro & argen-5 to tantū signatam. ¶ † Necessitas vtrumq; coegit inueniri, vt cōmercia in societate hominum necessaria[q], facili negotio perficerētur[r]. Et Plato[s], ἀγορὰ δὲ ἡμῖν καὶ νόμισμα τῆς ἀλλαγῆς ἕνεκα ... forū venale, & pecunia erit, cōmutationis causa. Et Aristoteles[t], ἐξ ἀνάγκης ἄρα νομίσματι ... omnia enim placuit pecunia æstimari posse. χρήματα δὲ λέγομεν πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται, vt ait idē Aristoteles[v], omnia dicimus χρήματα, 6 quorum valor numo mensuratur. ¶ † Vnde & Iurisconsulti pecuniæ nomine, quæ est nummi pecude olim signati[x], omnes res contineri: quia pecunia æstimari possint[y]. Quin etiā Indis numisinata sunt ex aurichalco, æreve nigro confecta, quibus omnia emere licet ijs qui Indorum mores & instituta sequuntur[z]. Tempore Iulij Cæsaris, Britanni, qui nunc Angli, vtebantur nummo ferreo, aut anulis ferreis, ad certum pondus examinatis, 7 pro nummo[a]. Liuius Drusus, in tribunatu plebis octauam partem æris argento miscuit, teste Plinio[b]: & Antonius triumuir, ferrum. Plumbei nummi, & stannei prohibentur lege Cornelia de falsis[c]. In quo Antoninus Caracalla reprehenditur à Dione vel eius abbreuiatore Xiphilino[d], [*Antoninus Caracalla*, inquit, *cum cætera omnia, tum nummum adulterinum erat: nam pro argento auroue quod nobis daret, plumbum argentatū, & æs inauratū parabat.*] Quare autem plumbum à moneta exploditur, vel stannum, decidua materia horum metallorū potest

a gl. in c. quāto, c. 18. in ver. patris, de iureiur.
b Paul. in l. 1. de contr. emp. lib. 18. P. tit. 1.
c d. l. 1.
d d. l. 1.
e Pli. li. 33. c. 3.
f Caius lib. 1. Inst. tit. 6. Boe. in topi. 3. Fest. Pōp. li. 5. Gell. li. [illegible] c. 19.
g Inst. in §. 1. de test. li. 2. Instit. tit. [illegible] Cic. lib. 1. de leg.
h l. fi. de emācip. liberorū li. C. tit. 49.
i vide Brissonium, lib. 1. selecta Antiq. iur. ciuil. [illegible] 7.
k Pli. li. 33. c. 3.
l Leonard. Portius, li. de Sestertio.
m Alex. ab Alex. li. 4. Genial. dier. c. 15.
n [illegible] Lazi. li. 3. commētar. de rep. Romana. c. 3.
o Inst. §. fi. de exactio. tribu. in auth.
p Suid. in verb. ἀσσάρια.
q l. 1. de contra. empt. in l. 1. [illegible] de [illegible] 1. & [illegible] c. 2. de nund. in P. [illegible] gentium, de [illegible]
s [illegible] de rep.
t d. l. 1. de contrah. empt.
[illegible] 2. de repub.
t Arist. 1. Polit. c. 6.
v Idem 4. Ethico. ad Nicom. c. 1.
x Plin. li. 33. c. 3. & li. 18. c. 3.
y L. 4. & l. pecuniæ nomen. 222. & l. pecuniæ verbum, 178 de verb. sig. in P.
z Philost. li. 2. de vita Apollon.
a Iul. Cæs. Cōmen. belli Gallici lib.
b Plin. li. 33. c. 3.
c Vlp. l. lege Cornelia, 9. ad leg. Corn. de fals. in P.
d Xip. in Dio. in Caracal.

test esse caussa: nam collybus butum maior. sordescunt maxime manus horum contactu, & breui tempore iustum quod daretur pondus intereideret, quod vix in argento præcaueri potest, quod & vsu, vt & æs deteritur, in quo minori detrimento 8 aurum excellit. ¶ † Statuit Tacitus imperator, vt si quis argento publice priuatimq; æs miscuisset, si quis auro argentũ, si quis æri plumbum, capitale esset, cum bonorum proscriptione, vt scribit Fla- 9 uius Vopiscus [a]. Cæterum metallorũ, quæ nummis cudẽdis designatur materia, mixtionis etiam legem à principe recipit, quam curatores monetarum sequi debent: vocant legem illam, *aloy*, vel ligaturam. Ita enim misceri, & expedire arti & vtilitati publicæ visum est. Neque vllum metallum etiam inuenitur vsq; adeo defæcatum, quod non alterius quandam mixtionem habeat, vel exigat. Et proinde vltra illam naturalem mixtionem decretum à principe, quatenus alia misno fieri possit. Bonitatis autem metalli iudicium in puritate suæ speciei consistit, à quo quò receditur, eo minus æstimatur. Argẽtum accurate defæcatum 10 ab aurificibus 12. denariorum nominatur. ¶ † Denarius quilibet in 24. diuiditur, vnumquodq; granum in 24. Caratis: istis gradibus miscetur æs. Quod si vltra dimidiam sui partem æs cum argento misceatur, & media parte impuritatem cõtra- 11 hat, dicitur argentũ impurum, seu *de billon*. ¶ † In moneta quoque aurea admixtum argentum æsq; est, ne nimium mollis materia ex frequenti vsu collybo depereat. Puritas auri, quod vocãt obryzum, per gradus etiam æstimatur, quos vocant *Karats*. Gradus supremus 24. Caratiorum, aurum siquã purissimum in defæcatione vltima, ab argento vel ære in quantum natura patitur separatum: fieri enim omnino nõ potest, vt penitus aliquid alterius metalli non adsit, quod ab aurificibus vocatur remedium vel defectus. Miscetur itaque his gradibus ex lege principis argentum propter collybum, plus vel minus, vel in 48. sui parte, vel 71. vt in Henricis, Ducatis Florentiæ, Hispaniæ. Et sic de alijs, prout ex constitutione Franci- 12 sci t. late, & de singulis statuitur [b]. ¶ † Hine fit auri species esse diuersas, & alias alijs præstantiores. Cõmuni tamẽ æstimatione, aurum habet duodecies, quantũ argentũ: verũ mutatur pro modo mix- 13 tionis. ¶ † Aliquãdo [c] argenti libra æstimabatur quinis solidis auri: & ab Arcadio & Honorio [d], viginti æris libræ, vno solido auri. Plinius autem refert [e], argẽteum denarium pro decem libris æris placuisse, primum vt quinarium pro quinque, sestertium pro dipondio ac semisse: at libræ pondus æris, imminutũ bello Punico primo, cum impensis respublica non sufficeret, constitutumque vt asses sextantario pondere ferirentur. Et ita quinque partes factas lucri, dissolutumq; æs alienum. Augustus [f] libram auri, septuaginta signatis solidis constare statuit. Vocant aurifices in Gallia hãc libram marcam, pondus inquam habens octo vncias, qualibet habente vncia, octo grossos, grosso vero 8. denarios, & quolibet denario, 24. grana.
14 ¶ † Et proinde hæc libra vel marca aurificum, alia est à marca reliquorũ artificũ, quæ ad hãc gemina est, continetq; aurificum duas marcas. Et ita Molinæus [g] intelligi debere Cynum [h] tradit, & alios loquutos de libra aurificum, dũ constituunt in li- 15 bra 72. aureos † Ignorandũ tamen nõ est, & pondus aureorũ & monetæ, non secus ac valorẽ fuisse imminuta, vel aliter mutata. Nam tempore Vlpiani, qui vixit sub Alexandro Cæsare, centũ aurei, pondo duarum librarum erant [i]. Atq; ab eius tempore, aureum numisma perfectum nec diminutũ pondere, solidi nomen accepit. Siquidem is vectigalia publica ita contraxit, vt q decem aureos sub Heliogabalo præstiterant, tertiã partem aurei soluerent, hoc est, tricesimã partem, habita ratione decem aureorum: & tunc semisses, & tremisses aurei facti, authore Lampridio [k]. Sic non dimidiati aurei, nec in tres secti, solidi dicti: alij vtriq; aurei, atque ita aureos solidos, aureos dictos tempore Iustiniani constat, si quis diligenter iura contulerit [l]. Solidum fuisse tempore Theoderici Gotthorum regis, sex millium denariorũ testatur 16 ipse rex apud Cassiodorũ [m] Boetio scribẽs. ¶ † Nicephorus Phocas, Orientis Cæsar, numisma quoque attenuauit τεταρτηρῷ tetartereo excogitato: cũque esset lege & consuetudine receptũ, vt omnes nummi imagine aliqua imperatoris notati modo ponderi nihil decideret, idẽ valerent, ipse sua insignea imagine præferri, aliorũ depressa pretijs voluit: eaq; re haud leuiter subditis in permutationib. nocuit, vt legimus in iure Oriẽtali [n]. Hippias Atheniensis cum pecunia egeret, nummum Atheniensium fecit improbũ, & ad se eorum argentum constituto pretio adferri iussit, & postea signatã pecuniam nouo charactere ex eo argento dedit, vt narrat Aristoteles [o]. Et Clazomenij quoque pecunia oppressi, vt idẽ author testatur [p], fer- 17 reũ nummũ pro argẽteo excuserũt. ¶ † Nicolaus Boerius [q], suo tempore scribit valuisse libram argenti, triginta libras turonenses, & Marcã argenti, quindecim libras turonenses, & duas marcas auri facere librã argenti: & duas marcas, librã auri, in qua sint 16. vnciæ. Et librã auri valuisse 144. scuta auri, & 72. scuta, pẽdere marcã auri, in marca 8. vncijs existentibus: vnde singulæ vnciæ pendent 6. scuta. Et hæc hactenus de materia & pon- 18 dere numismatũ dicta sint. ¶ † Cõsiderari secũdo loco diximus in numismate charactetẽ, quo discernitur, & cuius sit regni, cuiusq; ciuitatis, & qs illud, & cuius authoritate percusserit, quæ maximum habent momentum in detegendis fraudib. 19 monetarũ. ¶ † Primus Phædon seu Argeus Græcus, numisma excusit. Atheniensibus & Lyciis Erichthonius: Lydis, Xenophanes. Et Mytilenæi quidem Sapho, monetæ suæ sculpserunt: Homerum, Chij: Dardani, Gallorũ pugnã: Aspendi, luctatores: Rhegini, leporem: Cephaleni, equũ: Thasij, Persam: Argiui, murẽ, teste Iulio Polluce [r]. Signatos Noctuæ imagine nummos, testis Plutarchus [s]. Et Suidas [t], in Laurio Atticæ notat fuisse auri metalla, & ibi nummis aureis Noctuas insculptas: vnde & prouerbiũ, γλαῦκες λαυρειωτικαί, *Noctuæ Laurioticæ*, pro pecuniosis. At Lydos primum percussisse nummus tradit Herodotus [v]. Argẽtum, primum omnium signasse Phædonem scribit Strabo [x]. Iosephus [y], Caino tribuit inuentionem pecuniæ, & ponderum & mensurarum. In Genesi [z] quoque mundi, refert sacra historia Abrahamum mercatum fuisse sepulchrum, & appendisse pecuniam probatæ monetæ: vt liqueat inde, ab initio commerciorum ob causam monetã & nummos fuisse institutos, etsi apud aliquas nationes 20 vsus tardius postea peruenerit. ¶ † Ælianus [a] porro narrat Æginenses primũ inter vniuersos Græcos numisma percussisse. Plutarchus [b] vero, primum nummum Athenis bouis figura Theseum instituisse, vel ob Marathonium taurum, vel ob memoriam ducis Minois, vel quod ad agriculturam ciues prouocare vellet. A quo nummo & nomen

a Flau. Vopisc. in Tacito.
b Ordon. fur- le [illegible] des mõnoyes & reiglement, de l'an 1540. & 19 Mars.
c [illegible] de argenti precio quod thesau. infert. li. 1 C. tit. 76.
d Arca. & Honor. l. vni. de oblat. uot. li. 10. C. tit. 19.
e Plin. li. 33. c. 3.
f l. quotiescumque. l. 1. de susce. & arcar. li. 10. C. tit. 70.
g Molin. sub titulo de vsur. [illegible] Galli.
h Cyn. in l. si qs pro redemptione, de donatio. C. & l. [illegible] de sacrosan. eccl.
i Videndus Budæus, s. de asse.
k Lampry. in vita Alex.
l cõfer. l. in eis, de iu. in vo. in P. cum § fi. de per tem. li. iug. Qui enim in P. dicuntur aurei, à Iustiniano dicuntur solidi.
m in Cassiod. li. 1. varia. epi. 10.
n in 1 li. Iuris Orient. in constitut. Nicepho. Phocæ, περὶ τεταρτηρῶ.
o Arist. 2. Oeconomic.
p Idem, eod.
q Boer. decis. 307. nu. 2.
r Iul. Pollux, li. 9. c. 6. vbi & agit de valore Talenti, & alia moneta.
s Plut. in vita Lysandri.
t Suid. in verb. γλαῦξ.
v Herod. in 1.
x Strabo, in 8.
y Ioseph. li. 1 Antiq. c. 4.
z Genes. 23.
a Ælia. li. 12. de var. hist. ca. 10.
b Plut. in Theseo.

nomen Hecatomboon, quod est cẽtum boum: & Decabœon, quod est decem boum factum non dubito. Vnde locus hic rectè nobis explicat sententiam Homeri [a], dum agit de permutatione armorum Diomedis & Glauci. Cuius etiam meminerunt Iustinia. [b] Et Iulius Paulus [c].

ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ inquit, *Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,*
ὃς πρὸς Τυδεΐδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβε,
χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων. id est,
Tum vero Glauco mentem Saturnides ademit Iuppiter,
Qui cum Tydide Diomede arma permutauit,
Aurea æreis, valentia centumboua, nouem bobus valentibus.

Explico autem illa verba, de moneta Atheniensium, non autẽ vt tot boues, arma valerent. In quo recedo à sententia Pauli Iurisc. qui refert [d] ad boues animalia inquam. Quod miror neminem antea obseruasse: etsi de emendatione loci illius in pandectis cogitauerint Alciatus [e], Ioannes Baptista Pius [f], Budæus [g]. Angelus Politianus [h]: sequuti etiam Plinium, qui hoc putat [i] quoque verum. Hoc etiam docetur ex alio loco Homeri, vbi sic facit filium Priami Achilli loquentem [k].

καί μ' ἐπέρασσας ἄνευθεν ἄγων πατρός τε φίλων τε,
Λῆμνον ἐς ἠγαθέην, ἑκατόμβοιον δέ τοι ἦλφον.
νῦν δὲ λύμην τρὶς τόσσα πόρων, &c. id est,
Et me vendidisti procul, abducens à patre & amicis
Lemnum (scilicet insulam) *in claram: centum autem boum pretium tibi inueni.*
Nunc vero redimerer, ter tantum dans.

Vbi Scholiastes communis, in verbum ἑκατόμβοιον, sic scribit, τιμὴν ἑκατὸν βοῶν ἀξίαν. οἱ παλαιοὶ, πρὶν ἐπινοηθῆ τὰ νομίσματα, τὰς συναλλαγὰς ἐποιοῦντο διὰ τῶν τετραπόδων, ὅθεν ὕστερον ἐπιδρεθέντων τῶν νομισμάτων, βοῦν ἐπ' αὐτῶν ἔγλυψαν, ἐνδεικνύμενοι τὸ ἀρχαῖον ἔθος· καὶ παροιμία, βοῦς ἐπὶ γλώσσης, ὅ ἐστι νόμισμα. ἁρμόζει δὲ ἡ παροιμία αὕτη, ἐπὶ τῶν ῥητόρων τῶν λαμβανόντων νομίσματα, ὑπὲρ μὴ κατηγορῆσαί τινι, ἀλλὰ σιωπῆσαι· id est, legitimum & iustum pretiũ centum boum. Antiqui antequã nouissent nomismata, pmutationes seu cõmercia faciebant, quadrupedibus, vnde postea adinuentis nomismatibus, bouem in ipsis impresserunt, indicãtes antiquũ morem. Est & prouerbium, *bos in Lingua*, id est, nomisma: adaptatur enim hæc parœmia in Rhetores, q pecunias accipiebãt, ne accusarẽt aliquẽ, sed silerẽt. Lucianus [l], τὸ μὴ ἁλῶναι τὴν πόλιν ἐπείσθη παρὰ τῶν Ἀθηναίων βοῶν δώδεκα· id est *à Minerua emit, ne vrbs caperetur, duodecim bobus*. Et apud Iulium Pollucẽ vbi agit, περὶ εἰδῶν καὶ μερῶν ὀνομάτων ταλάντου τε καὶ μνᾶς, καὶ στατῆρος, &c. Sic scribit, καὶ τετράδραχμον ἐκαλεῖτο, καὶ τρίδραχμον, καὶ δίδραχμον. τὸ δὲ παλαιὸν τοῦτο ἦν Ἀθηναίοις νόμισμα, καὶ ἐκαλεῖτο βοῦς, ὅτι βοῦν εἶχεν ἐντετυπωμένον. οἴονται δὲ αὐτὸ καὶ Ὅμηρον νομίζειν εἰπόντα, ἑκατόμβοια ἐννεαβοίων καὶ μὴν κἂν τοῖς Δράκοντος νόμοις, ἔστιν ἀποτίνειν δεκάβοιον. καὶ ἐν τῇ παρὰ Δηλίοις θεωρίᾳ, τὸν κήρυκα κηρύττειν φασίν, ὁπότε δωρεάς τινι ἐδίδοσαν, ὅτι δοθήσονται αὐτῷ τοσοῦτοι βόες, καὶ δίδοσθαι καθ' ἕκαστον βοῦν δύο δραχμὰς Ἀττικάς· ὅθεν ἔνιοι Δηλίων, ἀλλ' οὐκ Ἀθηναίων, ἴδιον εἶναι νόμισμα τὸν βοῦν νομίζουσι. ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὴν παροιμίαν εἰρῆσθαι, τὴν βοῦς ἐπὶ γλώττης, βέβηκεν, ἐπὶ τῶν ἐπ' ἀργυρίῳ σιωπώντων. id est, dicimus & quadridrachmũ, & tridrachmũ, & didrachmum. Hoc autem antiquum erat Athenęis nomisma, & vocatũ est bos, quia bouem habuit sculptum, nouisse & hoc dicunt Homerum, dicentem Hecatombæa ennea bæon. Atque in legibus Draconis licet inuenire Decabæon. Et in consideratione Deliacæ insulæ, ferunt præconem inclamare, quando dabant donum alicui, quod darent ipsi illi boues: & dedisse pro vnoquoque boue duas drachmas Atticas. Vnde aliqui rati sunt, bouem non fuisse proprium nomisma Atheniensium, sed Deliensium. Hinc etiam parœmiam duci hanc conuenire, *bos in Lingua*, si quis ob pecuniam acceptam siluerit. Variarunt in summa gentes characteres numismatum, & apud ipsos Romanos

21 quoque variarunt. ¶ † Nam apud hos priscæ æris notæ [m], Ianus geminus altera ex parte, ex altera autem, rostrum nauis: in triente & quadrante rates. Notæ argenti, bigæ, quadrigæ: initio nota pecudis, vnde & pecunia dicta [n]. Cuius tamen appellatio latius quam ad numismata pertineat, extenditur, nempe ad res patrimonij nostri [o]: & paulo angustius ad res, quæ pondere, numero, & mensura constant [p]. Neq; tamen id mirum, cum pecunia res æstimentur [q]: & ita in pecuniam re-

22 duci possint. ¶ † Fuit & in Gallia monetæ cuiusdam a verberibus effigiatis eius nominis, verbecum laneorum Biturigibus excusæ à lano Biturige, concessu principis [r]. Signabantur & alijs imaginibus & faciebus Cæsarum & regum, sicut innuit Iuuenalis [s], dum ait,

Cum sit causa mali tanti, & discriminis huius,
Concisum argentum in titulos, faciesq; minutas.

Augustus Cæsar nummum argenteum nota sideris capricorni, quo natus est, percussit [t]. ¶ † Ex

23 materia diuersa, & pondere, & charactere vario, distinctio quoque valoris & pretij facta, ex placito vel vsu communi recepto. [*Certa*, inquit Vlpianus [u], *nummorum est æstimatio.* Et Aristoteles [x], [*Vniuersa*, inquit, *quorum est permutatio, inter sese comparabilia quodammodo esse oportet, pro quo nummus in vsum hominum venit, & fit quodammodo medium: metitur enim cuncta, ex instituto factus, vt pro indigentia sit. Et propterea nomen hoc habet, quod non natura constat, sed lege. & in nobis est situm ipsum mutare, atque inutilem facere.*] Verba eius, οἷον δ' ὑπάλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέγονε κατὰ συνθήκην· καὶ διὰ τοῦτο, τὸ ὄνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ ἐστὶ, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβάλλειν καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον. νόμος enim νομίζω & passiuũ νομίζομαι, hinc νενόμισμαι præter. vnde νόμισμα. Dicitur & Græcis Doribus, qui in Italia & Sicilia habitarunt, νοῦμμος, ου, ὁ. Sicut & Latinis nummus. Sic & Aristoteles in Tarentinorum republ. meminit, fuisse numisma dictum, νοῦμμον, in quo Tarentis, Neptuni filij, impressa erat imago, inuecti equo. Et rursum Siculum talentum valuisse olim viginti quatuor nummos, postmodum duo-

24 decim: nummũ autẽ valuisse tres obolos. ¶ † Hæc tria, materia, character, valor, à principe nunc legem accipiunt: nam & sancitum est, in monetarijs officinis tãtum principis cudi debere [y], & ad eius solius iussum, & vtilitatem. Vt & peculatus teneantur, qui cum in moneta operantur, extrinsecus sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur [z]. Romæ in æde Iunonis monetalis, moneta tantum percussa publica, cui præfecti triumuiri monetales æris, argenti, aurique flatores [a]. Carolus Magnus titulo de falsis monetis [b], alibi quam in palatio noluit cudi numismata. Hẽricus secundus, mense Septembri, edicto etiam de re monetaria edito anno 1555. certas tãtum decreuit esse ciuitates, quib. moneta solummodo percuteretur, & hoc apud alias fieret, prohibuit. Eliguntur & certæ personæ, quibus illa facultas cudendæ monetæ cõceditur à rege alijs inhibita: vt & sub imperio Theodosij, Valent. & Arcadij obseruatum, puniti que qui hoc ius etiam rescripto

25 arrogassent [c]. ¶ † Inter regalia namq; hoc ius est, monetam cudere [d]. Quod tamen ex priuilegio concedi

a Homer. Iliad. 6.
b in proœm. FF. § 8.
c Iul. Paul. l. 1 de contrahen. emp. in P.
d Paul. in l. 1. de contr. emp. lib. 18. P. tit. 1.
e Alcia. lib. 2. prætermisso.
f Bapti. Pius, li. annota. posterio. c. 152.
g Sude in l. 1. de contrah. empt.
h Politia. Miscellan. c. 103.
i Pli. li. 33. c. 0.
k Iliade phi. seu 21.
l Lucia. de sacrificio.
m Pli. li. 33. c. 3.
n Pli. vbi sup. & li. 18 c. 3.
o l. pecuniæ verbum, … cum … de verb. sign.
p l. talis scriptura, de leg.
q l. 1. de contrah. emp. li. 4. C. tit. 18.
q l. si im. de f… ecuss … ti. l. l. propemodum, de verb. sig.
r Rhen. Chop… de doma. tit. 7.
s Iuuenal. satyr 14.
t Suet. in Octauio Cæs.
u Vlp. l. … dem lit. iuran. li. 12. P. tit … de contra. emp. in P. l. 1. de rer. permut. … P.
x Aristo. li. 5. ethico. ad Nicoma. c. 5.
y l. 2. de fals. mone.
z Vlp. l. sacrilegij p… §. qui cum in moneta, ad le. Iul. pecu. li. 48. P. tit. 13.
a Pomp. l. 2. de orig. iur.
b … Caroli Mag. tit. de pace, c. 18.
c l. fin. de fal. mon. C.
d c. 1. quæ sint regal. in vsib. feudor.

conceditur aliquibus à principe [a], vel ex consuetudine vsucapta, ad ciuitates [b] aliquas pertinet: non secus quam alia iura regalia, vt vectigalia, quę priuilegio & consuetudine alijs quam regibus competunt [c]. Quare & hodie ius cudendæ monetæ pertinet ad quosdam prælatos & regulos Francogalliæ: vt ad duces Borboniæ, Sabaudiæ, & alios quos enumerat Rhenatus Chopinus [d], & aliquos Guido Papæ [e]. Ita priuilegio Regulo Auraico Burbcuensi datum Allobrogi, Eburoduni archiepiscopo. Constat ex regio monetali titulario olim vsos hoc iure comites, Niuernensem, Marchianum, Suessionum, Essuorum, fani Paulini, Vindocinensem, Andegauésem, Pictonum, Blesensem, sacri Cæsariésis, Carnotensem, Cœnomanorum: procomitea Lemouicensem, & Brossium: Pontifices Rhemorũ, Suessionensem, Magalonæ, Laudunensem, Meldensem, Cadurcensem, Claromontanum. Et Heroides Castronuillaoam & Focambergiã. Quibus omnibus solummodo princeps monetali lege solebat rei nummariæ speciem, pondus, formamq; præscribere. In his enim cogebantur ius regium agnoscere, qua lege comes tenebatur Flandrensis, & Amoricus quoque dux.

26 ¶ † Ex quibus adducor, vt sequar opinioné eorum, qui tuentur [f] principis ius esse solius, mutare, minuere, vel augere valorem monetæ: etsi alij exigant quoque consensum populi [g]. Melius tamen esset, si pecunia remaneret immutabilis: ne vllus afficeretur in commercijs iactura, vtq; fraudibus Quæstorum & monetalium, mensurariorumve obuiam iretur. Hoc tamen principi licere dico, non priuatis, quibus & capitale est, præter valorem statutum quicquam adiicere, vel minuere [h]. Neque impunita temeritas eorũ relinquenda, qui pecuniam regni vel vsualé, dummodo legitimæ sit materiæ & iusti ponderis, respuunt [i]. Extatque hac de re lex Vuisigotborum [k]. [*Solidum aureum integri ponderis cuiuscunque moneta sit, si adulterinus non fuerit, nullus ausus sit recusare, nec pro eius commutatione aliquid requirere propter hoc quod minus pensauerit: qui contra hoc fecerit, & solidum aureum sine vlla fraude pensantem accipere noluerit, aut petierit pro eius cõmutatione mercedem, districtus à iudice ei cuius solidum recusauerit tres solidos cogatur exsoluere. Ita quoque & de tremisse seruandũ*]

27 ¶ † Ceterũ in contractibus in quib. pecunia restituenda est, ius cõmune seruatur & lex quæ inter contrahentes dicta est [l], si placuit certo genere pecuniæ restitui mutuum tantum, non habita ratione valoris sed speciei: vt reddes mihi tot liliata auri tot capitalia, non expresso valore. Nam si valor expressus esset, decrementum pecuniæ vel incrementum addendum vel diminuendum erit, ne verba perperam adiecta videãtur [m]: nisi æstimatio adiecta fuerit ratione demõstrationis, & ad differentiã alterius monetæ eiusdem generis: vt scuta tot, valentia 3. libras singula, ad differentiam paruorum scutorum. Nihil enim tunc de valore agendum, sed de restitutione speciei & numeri [n]: vel æstimatione eius, quæ est tempore solutionis facienda. Quia tunc coactio potest esse in reddẽdo debito in eodem numero, bonitate inspecta tantum intrinseca [o], id est, quod aurei sint eiusdem ponderis & bonitatis, non inspecta bonitate extrinseca, id est augmento vel decremento æstimationis. Et sic notant interpretes communi consensu quos refert Boerius [p]. Sic si dictum sit, solues mihi pretium in florenis tot val liliatis, necesse est ita fieri, non habita ratione valoris maioris in mutuo potissimum. Si tamen promissio dandi fiat, nulla cautione, vt dentur in eadem specie aurea tot numero, sed dictum generaliter dabis vel solues centum aureos, habenda est ratio æstimationis temporis contractus: attamen in moneta vsuali tempore solutionis, si ea, quæ promissa est in desuetudinem abierit, facienda est solutio [q]. Aestimatio itaque, temporis contractus est: moneta autem qua soluitur æstimatio, præsentis temporis: vt nec antiquam non vsitatam, cogatur creditor accipere [r]. Aestimatione aũt adiecta numero aureorum, vt dedi tot aureus facientes tot libras turonenses, efficitur vt habeatur ratio illius æstimationis tantum, & sufficiat eam in quacunq; pecunia, modo sit proba soluere: & sic non res, sed æstimatio petitur [s]. Habita tamen vt dixi ratione, qua mente facta fuerit æstimatio: nã si ea fiat, vt res pro empta habeatur, non petitur res sed pretium [t]: contra si æstimetur eo animo, vt intelligatur quantum in posterum res deterior facta fuerit [u]. Pleraque hac de re tractãt interpretes ad l. Paulus, in t. de soluti. in P. quæ omitto, & Boerius in sua decis. 327.

28 ¶ † Valent. Theodos. & Arcadius falsæ monetæ reos, quos vulgo paracharactas vocari dicũt, maiestatis crimine & pœna teneri obnoxios statuunt [x]. Proinde & quia moneta iuris est principis, falsæ monetæ excussæ vindicta & cognitio ad solos pure magistratus regios pertinet, non ad dominorum locorum iuridicos. Sic Demosthenes dicebat [y] Solonem statuisse, non minus seueré à iudicibus summis esse plectendos qui leges corrupisset & leges adulterinas induxisset, quam qui numisma adulterasset. Si tamen concesserit singulari priuilegio quibusdam falsæ monetæ cognitionem, vt Dionysiania Cœnobitis, id sequendum est. Citra priuilegium autem, notio & confiscatio ex hoc crimine ad principem pertinet: eius enim iniuria est pecuniam suam corrupisse, ideo & mulcta ad eum pertinere debet. Iuxta iuris communis regulas, vt quibus criminis prosecutio & damnum est, eisdem & compendium pœnale esse dicamus: & vbi periculum est, ibi lucrum collocetur [a]. Iudex porro, quisquis is sit, qui potestatem iudicij de falsa moneta habebit, seu ex priuilegio, vel ex delegatione principis, vel ratione officij, vel consuetudinis receptę, cum discutiet causam, quę iam diximus perpendet quæ legitima moneta habere debet: & subinde statim intelliget falsam eam esse, quæ ea non habuerit, quæ proba habere debet, in materia, põdere, charactere, legitima functione, & authoritate cudendi: secundum has pœnas distinguet.

29 ¶ † Nã de materia lege Cornel. cauetur [a], eum qui in aurum vitij quid addiderit, qui argenteos nummos adulterinos cõflauerit, falsi crimine teneri. Tenetur & lege Iulia peculatus, qui in aurum, argentum, æsve publicũ quid indiderit vel immiscuerit, & vt quid indatur, immisceatur fecerit, sciens dolo malo quo id peius fiat.

30 ¶ † Adulteratur materia tincturis, quæ imitantur veri metalli coloré, minuitur rasione. Authoritas cudẽdi sine licentia principis vsurpata etiam punienda in proba materia & in improba: & qui hanc vsurparit si liber, ad bestias dari, si seruus supremo supplicio affici debebat [b].

31 ¶ † Constantinus Cæsar [c], eos, qui nummos falsa fusione formauerint, flammarũ exustionibus vult mancipari, eorumq; bona fisco regio seu Cæsareo addici: si tamen opus perfecerint. Nam qui falsam monetam percusserint, si in totum formare noluerint, suffragiu iustę pœ-

oirentiæ absoluuntur [a]. Extat tamen alia constitutio Constantini [b], quę pœnam pro discretione sexus, & conditionis delinquentium statuit: vt si decurio vel eius filius adulterauerit, exilio perpetuo afficiatur: si plebeius, perpetuæ damnationi amissis bonis dedatur: si seruus, vltimo supplicio afficiatur.

a Paul. leg. qui falsam, 19. d. ti. ad leg. Cor. de fals.
b le. 1. de fals. mone. lib. 9. C. Theo. tit. 21.

32 ¶ † Aryandes Aegypti prætor, audiens atque animaduertens Dario Persarum regi cordi esse memoriam sui relinquere, opere quod à nullo alio regum factum esset, id sibi imitandum, inquit Herodotus [c], putauit: donec mercedem accepit. Etenim Darius ex auro quā potuit purgatissimo monetam percussit: idem Aryandes ex argento fecit. Ea re comperta Darius insimulatum quasi rebellare vellet, morte affecit. 33 ¶ † Forsan hic suo nomine pecuniā conflare iussit, quod maiestatis crimē quod & capitis mulcta animaduersum in Petēnio apud Herodianum [d]. Sicuti anno domini 1464. bellorum seminarium excitatum inter principem Galliæ, & regulū citerioris Britanniæ, quod is sua imagine nummum aureum percutere ausus est. Iubent etiam Cæsares [e] Valentinian. Val. & Gratia. quicquid ex auro hominum priuatorum in monetis publicis inueniretur figuratum, largitionibus vindicari imperatorijs: moderati tamen id sunt postea, vt sufficeret pro singulis libris auri, quæ pro figuratione monetis dicaban-34 tur, præbere binas vncias [f]. ¶ † Tenent pœnæ insuper falsæ monetæ non tantum eos, qui eam cudunt raduntve aut tingunt, sed & eos, qui scienter expendunt, vt late docet Aufrerius [g]. Fuit & capitalis [h] pœna statuta in Chemistas, quos flatuarius dicit Constantius, qui vt ipse loquitur, maiorinam pecuniam non minus criminose, quam crebre separato argento ab ære, purgabant. Dicta quoque priuatio agrorum & domorum dominis, qui id in suis passi essent. Sancit & Constantinus [i], maiori vel minori pretio æstimantem pecuniam eiusdem ponderis, quam statuerit princeps: item eos, qui mensuram circuli exterioris arroserint, vt minuant quantitatem, quive figuratum solidum adultera imitatione in vendendo supposuerint, capite puniri, aut flammis tradi, aut alia pœna mortifera. Apud Athenienses, monetam adulterantes capite punitos monet Demosthenes [k]. [*Miror, inquit, eos qui monetam adulterant apud vos capite mulctari, Athenienses: illis vero, qui totam ciuitatem adulterinam & infidam reddunt dicendi fieri* 35 *potestatem.*] ¶ † Diogenes, Cynicus cognominatus, Icesti mensarij filius Synopeus fuit, vt scribit Laertius [l], ambo cum deprehensi fuissent de ciuili moneta æs adulterare, exilio damnati sunt. Lex orientalium apud Constantin. Harmenopulum [m], [*Qui adulterinam monetam cudunt, & ipsi & qui eis in ea re ministerium exhibuerint, manus amputantor.*] Lex Longobardorum [n], à Rotario rege lata, huic fere similis. [*Si quis aurum sine iussione regis figurauerit, aut monetam confinxerit, manus ei incidatur.*] Et rursum [o]. [*Qui falsam cuderit, eadem pœna punitur, & consentiens 80. solidis componere debet.*] Idipsum omne firmauit lege Carolus Magnus [p]. Lege Aegyptiorum cautum, vt si quis monetam circumcideret, aut adulterinā cuderet, aut pōdus vel signa immutaret, aut falsis literis inscriberet, aut de scripto demeret, aut falsas syngraphas adferret, ambæ ei amputarentur manus: vt quæ corporis pars peccasset, per vniuersam vitam lueret pœnam, cæteri quoque illa calamitate moniti, à simili scelere abstinerent [q]. Nō omittendum est, personam adulterantis monetam considerandam esse, num impubes, num furiosus, num iussu alterius fecerit [r]. Et lege Visigothorum, si seruus circumcidisset, rasisset, vel adulterasset solidos, ei dextera manus abscindebatur: si ingenuus diues, mediam bonorum partem fisco debet: si sine bonis in serui-36 tutem à rege datur ei, cui elegerit rex [s]. ¶ † De prohibita pecunia, hoc est, de ea cuius vsus interdictus est, notabilis sanctio Constantini & Iuliani CC [t]. ne liceat alicui eam emere vel vetitam contrectare: quia eam in vsu publico constitutam, pretium oportet esse non mercem. Placuit denique, vt si quis forsitan nummus, præter eum, qui in vsu publico perseuerat, apud aliquem mercatorem fuisset inuentus, fisci dominio cum omnibus delinquentis facultatibus vindicaretur. Philippus Pulcher rex Galliarum 28. authores seditionis ob monetam laqueis suspendi & necari iussit, quod non paterentur monetam ad iustū pondus restitui sed priori nummo proprio vti vellent, teste Gaguino [v].

c Hero. in Melpome. seu li. 4.
d Herodia.
e le. quicquid ex auro, 8. de fal. mone li. 6. C. Theo. tit. 21.
f leg. solito, 7. eod.
g Aufre. in decis. 162. c. Tholos.
h In comperimus. 5. de fals. mone. lib. 9. C. tit. 21.
i l. 1. si quis solidi circul. exterio incide. & c eo. li 9. C. Theo. tit. 22.
k Demost. circa finem Orationis in Leptinē.
l Dioge. Laer. in Diogenis vita.
m Const. Harmenop. libr. 6. prompt. iur. titu. 14.
n li. 1 leg. Longob. tit. de eo, qui fals. mone. fecer. l. 1.
o l. 2. eod. titu.
p in ca. Caroli Magn. titu. de fal. mone.
q Diod. Sicul. li. 2. Biblio. c. 6.

---

de Falso alio modo, quam in moneta, facto vel dicto commisso.

Cap. 3.

1. *Edicta regia, vel prætoris corrumpentis pœna.*
2. *Falsi pœna circa delicta de instrumentis admissa.*
3. *Legatam testamento alterius adimentis pœna falsi.*
4. *Testamentum viui corrumpentis aut resignantis pœna.*
5. *Partum supponentis accusatio, & pœna.*
6. *Falsum dicto & facto commissum.*
7. *Falso rescripta vtens vel subijciens qua pœna punitur.*

1 Facto etiam falsum cōmitti dicitur aliis modis, vt si quis album prætoris, vel edicta proposita dolo malo corruperit [x]: cuius pœna quingentorum aureorum erat, & in seruis indefensis corporis tortura: & Modestino [y], pœna falsi. Animaduersum Nicomediæ vltimo supplicio in Christianum, qui edictum quantumuis impijssimum, manu acceptum discerpsit & proscidit, à Diocletiano & Maximiniano propositū: reliquique Christiani eum iure cæsum fuisse pronunciarunt, vt Authores Eusebius & Nicephorus [z].

2 ¶ † Qui in rationibus, tabulis, ceris, vel alia qua re siue cōsignatione falsum fecerint, vel rem amouerint: peruerterit viui testamentum: deposita instrumenta qui aduersarijs prodiderit, qui celauit, surripuit, deleuit, subiecit, resignauit, pœna falsi reus est [a]. ¶ † Qui libertates, vel legata testamento data, sua manu ademit [b], qui celauit, vel a-3 mouit testamentum [c]. ¶ † Si quis viui testamentum peruerterit [d], aperuerit, recitarit, resignauerit, quorum ratione lege Cornelia humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam de-4 portantur [e]. Qui testamentū tamen iniustum irritumve suppressit, immunis est à pœna [f]. ¶ † Ad legem hanc falsi similiter is pertinebit, qui supposuerit partum [g]. cuius tamen accusatio ad parentes referenda solos, aut ad eos, ad quos res pertinet, coram iudice prouinciali mouenda, pœna capitali probato crimini imponenda [h]. Neque interest in hac quæstione ea ne discesserit vel non, quam partum subdidisse contenditur [i]: neq; suppositi partus accusatio vlla temporis præscriptione de-

ne depellitur [a]. Cornel. Tacitus [b], Lepidæ ex Aemiliorū familia delatæ, quod diuortio facto partum simulasset ex P. Quirinio marito diuite atque orbo, aqua & igni refert interdictum: verum adijciebantur alia crimina, adulteria, venenaque. Iulius Paulus [c] in receptis sententijs notat, obstetricem, quæ partum alienum attulit, vt supponi posset, summo supplicio afficiendam placuisse. Meminit de hac arte supponendi partus, & deceptione maritorum per suppositionem aliorum infantium Aristophanes, in cerealia celebrantibus, ibi, [*Alterā noui, quæ dicebat dolores partus habere per decem dies, donec emit infantem. Maritus autem obibat vrbem, medicamina celera in partum facientia emens: intulit autem anus in olla infantem, vt ne clamaret cerula obturatum, &c.*] quæ sequuntur. ¶ † 6 Dicto & facto, finitor falsum modum renuncians committit [d]. Et qui falsum instrumentum recitauerit. Eamque ob causam aduocatus, qui cognoscente præside falsum recitauit, 10. annis à subsellijs motus est, teste Papiniano [e]: nam is vsus videtur falso, etsi falsum facto non commiserit, & vterque in legem Corneliam incidit de falsis [f], qui vtitur, & qui facit. Mitius tamen qui vtuntur & non fecerunt, quam qui fecerunt, etsi non vtantur: & grauius qui fe- 7 cerunt & vtuntur, puniuntur [g]. ¶ † Item ei, qui obrepserit præsidi prouinciæ tam per acta, quam per libelli interpellationem [h], & qui falsis constitutionibus, nullo authore habito, vtitur, lege Cornelia aqua & igni interdicitur [i]. Idem si falsis rescriptis sciens prudensque, non autem si deceptus ab alio, vtitur [k]. Proinde qui prætoris nomine literas falsas reddidit, edictumve falsum proposuit, lege Cornelia reus est: etsi ex hac causa, actione in factum teneatur.

a l. qui falsam monetam, 19. § fin. eod. P.
b Cor. Tac. li. 3. annal.
c Iul. Paul. lib. 5. recept. sent. tit. 25. c. 9.
d tot. titul. si men. fal. mod. dixer.
e Pap. leg. falsi nominis, 13. §. 1. ad l. Corn. de fal. in P.
f l. 1. falsos, 2. eod. C.
g notatur in [illegible]
h l. 5. qui obrepserit [illegible] ad leg. Cornel. de fals.
i [illegible] ad leg. Cor. de sica. in P. [illegible] Cod. [illegible]
k [illegible] ad l. Cor. fal. C.

---

de Mutatione nominis.
Cap. 4.

1. *Nominis vel cognominis dolosa mutatio pœna falsi coercetur.*
2. *Nomina virorum præstantium seruis indere prohibitum.*
3. *Nomen turpe mutandum.*
4. *Nomina noua imperatoribus creatis acclamata.*
5. *Nomen suum deferre heredibus iuberi potest à testatore exemplis docetur, dummodo inhonestum non sit.*
6. *Dignitatem sibi falsò vsurpans qua pœna puniatur.*
7. *Delator falsus criminis lege Cornelia de falsis tenetur.*
8. *Attestationes falsas faciens lege Cornelia de falsis tenetur.*

1 FAlsi nominis vel cognominis asseueratio, vt scribit Papinianus, pœna falsi coercetur [l], scilicet si cum fraude mutatio fiat: alioquin vero sine fraude, impunita [m]. Nomina quippe ad recognoscendos singulos tantum imposita sunt ex arbitrio [n], vt parum de nomine, si de corpore constet curemus [o]: potissimum cum hominum nomina Vlpianus dixerit mutabilia [p]. Atque ea ratione vt internoscerentur homines infantibus masculis, lustratione facta nono die: fœminis, octauo imponi solebant nomina, teste Plutarcho & Macrobio [q]: vt nunc nos Christiani solemus in baptismo lustrico vere, nomina imponere. Et Iudæi olim tempore circuncisionis, quæ fiebat octauo die post natiuitatem [r]. Fraus itaque & dolus in mutatione nominis punitur solum, veluti apparebit ex exemplis relatis à Val. Maximo [s], de ijs qui infimo loco nati, mendacijs se clarissimis 2 familijs inserere conati sunt. ¶ † Refert tamen Gellius [t], maiores Athenienses nomina iuuenum fortissimorum Harmodij & Aristogitonis, qui libertatis recuperandæ gratia Hippiam Tyrannum interficere adorti erant, ne vnquam seruis indere liceret, decreto publico sanxisse: quoniam nefas ducerent, nomina patriæ libertati deuota, ser- 3 uili contagio pollui. ¶ † Contra, nec satis honestum videtur habere nomen, quod turpe quid significare possit [u], vnde recte mutatur. Sicut ob hanc & alias causas, summis pontificibus electis, nomen primum excidit, & aliud nouum imponi solet, ac si renati in nouos essent homines [x]. Exemplo quoq; domini nostri Iesu Christi, qui primo summo pontifici à se instituto, Simonis nomen in Petrum seu Cepham mutauit [y]. In cathedram autē D. Petri vocantur Summi Pontifices [z]. Et proinde illis mutatur nomen, exemplo Domini, cuius omnis actio fuit nostra instructio [a]. Festus etiam ait in delectu qui habebatur apud veteres Romanos militum, primos vocatos fuisse, qui essent boni nominis: cuiusmodi Saluius Valerius, Statorius. Et Cicero in primo de diuinatione. [*In delectu*, inquit, *Consules obseruant, vt primus miles fiat* 4 *bono nomine.*] ¶ † Deferebantur imperatoribus creatis antiquitus & nomina & cognomina noua, impuneque & licite illa ab ijs & ab alijs accipiebantur. Aulus Vitellius imperator cognomen Germanici delatum cupide recepit, Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusauit [b]. Seuerus Afer, vt Romano populo placeret, cognomen Pertinacis accepit. Sicuti & Iulianus, vt militibus voluptuosis satisfaceret, Cōmodi: vt author Herodianus [c]. Stultus & Commodus, loco sui nominis & pro Marci filio, voluit se nominari Herculem Iouis filium, depositoque cultu Romanorum principum, pellem Leonis substituit, ac clauam manu gestauit [d]: demumque se mille gladia- 5 torum victorem appellari iussit. ¶ † Octauius Cæsar, quos hæredes primos dum instituit Tyberium ex parte dimidia & sextante, Liuiam ex parte tertia iussit ferre nomen suum [e]. Hucque in honorem nominis factum, admittitur iure ciuili [f]. Et Caius iurisconsultus [g], si à testatore quid relinquatur, nominis ferendi conditione, recte fieri si eam quis expleuerit, & exigi à prætore tradit: nihilque mali esse honesti hominis nomen assumere. Remittet tamen prætor hanc conditionem in famosis & turpibus nominibus: vt si nomen testatoris Vespilionis, quis deferre iubeatur, quis dignitatis ratio habenda est [h]. Alioquin nec improbat Vlpianus illam conditionem, si iurasses te no- 6 men meū laturum [i]. ¶ † Proinde, qui sibi vsurpauerit titulū dignitatis falso in legem Corneliam incidit: vt si quis pro milite gesserit, vel illicitis insignibus vsus sit, vel falso diplomate vias commeauit: pro admissi namque qualitate puniendus grauissime est [k]. Qui etiam pro magistratu, cum priuatus esset, se gesserit, fecerit ve, lege maiestatis tenetur [l]. Eadem ratione prohibitum, rebus suis vel alienis vel à regis vel potentiorum titulos imponere, in fraudem legum vel in aduersoriū terrorem: dicta pœna, vt affecti plumbo qui hoc fecerint, perpetuis metallorum supplicijs deputentur: deportentur si nubiles, si alterius generis etiam vltimo supplicio plectātur [m], & bona prin-

l Papin. l. c. falsi nomin. 13. ad leg. Cor. de fal. P.
m l. c. 1 de mutat. nomi. li. 9. C. [illegible]
n d. l. 1. & § si quis in nomine, de lega. ap. Iustin.
o l. a in nomine, C. de testa.
p [illegible] C. d. legat. l. 4. [illegible]
p l. 4 eod.
q Plut. in quæstio. Macro. l. 1 Saturn. ca. 16.
r Genes. ca. 17. D. Luc. c. 1. & 2.
s li. 9. c. 16. ap. Val. Max.
t Aul. Gel. lib. 9. c. 4.
u a. per inquisitionem, de electi. ep. Greg. l. facta, 63. § si dandæ, & l. sed sciendum, 7. ad SC. Treb. in P.
x gl. in l. proœ. secus, in verb. Bonifacius.
y O. Ioan Euang. c. 1. can. in nouo, 21 [illegible]
z c. per [illegible] bilem, q [illegible] sint legi.
a c. [illegible] de [illegible] omnipotens, 2. q. 1.
b [illegible] in Vi[illegible] tel. 9.
c Herod. lib. 2.
d Herod. in 1.
e Sueto. in Octauio, c. 101.
f Papin. in l. cū filium, 78. l. pater, de legat. 2.
g Caius Iuris. in l. facta, 63. § si sub conditione, versicu. in a [illegible] ad senat. Trebel. lib. 36. P. tit. 1.
h Merta. l. sed sciendū, 7. eod. tit.
i Vlp. l. hoc iure, 19. § fin. de donatio. li. 39. P. tit. 5.
k Modest. l. eos qui inter se, 27. § fi. ad leg. Cornel. de fals. in P.
l Mart. l. 3. § fi. ad l. Iul. maiest. lib. 48. P. tit. 4. vide decisi. capel. Tholos. 401.
m l. vnl. de iis, qui poten. nomi. lib. 2. tit. 15. & 2. [illegible] vt nemo priua. tit. [illegible] suis &c. tit. 16. lib. 2. C.

7 cipi addicãtur[a]. ¶ † Qui falso denunciari pecunia 8 delictū fecerit, lege hac tenetur similiter[b]. ¶ † Ex senatusconsulto Liboniano, vt Placentinus notat[c], coercentur qui dicto etiam in legem de falsis incidunt, qui falsas attestationes fecerint, vel ad eas faciendas coierint[d]. Qui inter se diuersa testimonia præbuerint, quasi falsi pœna rei, qui diuersa testimonia duobus præbuit, cuius ita anceps fides vacillat[e]. Falsidicus testis obnoxius Deo, quem fallendo contemnit: iudici, qui decipitur: & aduersario[f]. Et ideo iudicis arbitrio puniendus[g] extra ordinem, septennisque pœnitentia pro periurio iniungitur[h], fit infamis, damnum parti quam lædit resarciet[i]. Quod non censetur remissum etiam in generali remissione & abolitione, quæ fit in iucundo aduentu principis[k]. Alexander ab Alexandro[l] legem antiquam esse ait, falsum testimoniū dixisse conuictum, de saxo deijciendum. Lege Salica qui falsum testimonium dixerit, sexcentis denarijs, qui faciunt 15. solidos culpabilis est: excepto capitali, & delatura[m]. Lege Langobardorum[n] à Luithprando statutum, vt falsus testis vel aliquid contra aliquem scribens, componat pro guidrigildo, id est, pro delicto, mediam partem regi, & aliam parti. Et si non habeat vnde rependat, fit seruus aduersarij, contra quem falsum dixit vel fecit. Idemq; in eo, qui rogat falsum testimonium. Lyciorum lege[o], venditur is, qui falsum testimonium dixit, simulque eius patrimonium publicatur. Apud Indos, falsus testis extremis decurtatur, teste Strabone[p]. Constitutione Francisci primi eius nominis Galliarum regis[q], furca, & laqueo suspenditur, quacunque in re falsus inueniatur: mitius tamen agendo, via, nisi in capitalibus causis, falsum dixerint, supplicio vltimo puniuntur[r]: & tunc eodē quo puniri deberent quos accusarunt, si vere accusassent[s]. Et ita iudicatū fuisse in curia parlamenti Burgundiæ testatur Chassanæus[t]. Conuenitq; hoc legi Dei[u]. Attamen in alijs teneri criminali iudicio testem, quando per viam accusationis, & non inquisitionis agitur: nam posteriori casu mitius agi aiunt. Dicuntque criminali iudicio teneri, si in principali negotio falsum deposuerit: contra, si in accessorijs. Quo casu non pœna legis Corneliæ, quæ deportatio, sed alia ordinaria punietur, vt notant Butrigarius[x], & Decius[y].

a l. e. cod.
b l. lege Cornelia, §. fin. & ibi Bart. ad leg. Corn. de fals. Aufrer. 10 decisio ca. Thol. 7.
c Placent. lib. 5. c. 18.
d le. 1 & l. 9. §. pœna, ad leg. Cor. de fals.
e Mode. l. con. qui. 27 in prin. & § de imprudentia. eo. tit.
f § si vero, de testi. in auth. l. qui falsam, eo.
f c. 1. de crimi. fals. ap. Grego.
g l. nullum, de testib. C.
h c. quicunq; 4. q. 1.
i cap. quisquis conuictus, 22. q. 5.
k Boer. decis. 217. nu. 29 & ibi & alij citantur interp.
l Alex. ab Ale. lib. 6. ca. 10. genial.
m in leg. Sali. titu. 15 de fal. vesti. § 1. & 3
n le. 3 de testi. li. 2 le. Langobard.

de Falso in Scriptura commisso. Cap. 5.

1 *Falsum scripto quot modis fiat.*
2 *In Testamentis quot modis falsum committatur, & pœna committentium.*
3 *Instrumentum in vna parte falsum, an in omnibus habeatur falsum:*
4 *Et quæ falsum illud reddant, vt dicere rogatum notarium, præsentes testes absentes, &c.*
5 *Falso instrumento vtens, qua pœna puniatur in Gallia.*
6 *Falsa scriptura quomodo in Gallia accusetur.*
7 *Falsariorum literarum regiarum in Gallia pœna.*
8 *Falsans literas summi pontificis qua pœna afficiatur.*
Falsis instrumentis iudicatum an ipso iure nullum. eodem.
9 *De Falso quomodo ciuiliter & criminaliter agatur.*
10 *Falsum dicens instrumentum debitor interim consignare debet contentum in eo debitum.*
11 *Falsi accusatio permissa intra viginti annos, non vltra.*
12 *Falsi in crimine quomodo consideranda res, persona, negotium.*
Periuri clerici, & falsi testes quomodo puniantur. eodem.

1 Cripto falsum fit, si quid dolo malo confingatur scriptura, quod verum non sit. Itaq; qui chirographum alterius imitatus fuerit, aut rationes alterius interciderit, aut descripserit[a], falsum committit: & qui scripserit quid fa- 2 ctum, quod factum non est[a]. ¶ † Si falsum testamentum vel aliud instrumentū falsum dolo malo scripserit, signauerit, vel signari curauerit, recitauerit, mutauerit, subiecerit, amouerit, celauerit, deleuerit, interleuerit, resignauerit[b]. Qui codicillos ante testamentū factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat[c]. Huiusque pœna, in liberis deportatio: in seruis vltimō supplicium[d]. Hic lex cornelia de testamentis locum habere dicitur, quia potissimū ob testamenta introducta[e]. Aduersus falsarios autē tempore Neronis Claudij primum repertum scribit Tranquillus[f], ne tabulæ nisi pertusæ, ac terlino per foramina traiecto, obsignarentur: & vt in testamentis primæ duæ ceræ testamentorū, modo nomine scripto, vacuæ signaturis ostenderentur: Ac ne quis alieni testamenti scriptor, legatum sibi adscriberet, nisi sua manu quoq; testator adscripserit[g]. Lex Longobardorum Rotarij regis[h]. [*Si quis falsam chartam scripserit, aut quodlibet membranū, manus ei incidatur.*] Similis constitutio Frederici Cæsaris[i], quæ viris manuum excissionem, notario seu tabellioni officij amissionem & infamiam statuit. Constantinus etiam deportationem, si criminis sit magnitudo, constituit, vel supplicium capitale[k]: si dolo malo falsum committatur, vel eo quis vtatur, non si per errorem[l]. Iure Saxonico, successit in pœnæ 3 locum fustigatio[m]. ¶ † Falsitas detecta in vno capite instrumenti, non vitiat alia capita ad illud caput non pertinentia, vt notant Bald.[n] Boerius[o], & Felinus[p]. Putarem tamen diuersum, si fides abrogetur scripturæ per falsum, & neget actor vel recipiens. Et ita notat Alex. Tartaginensis de Im- 4 mola[q]. ¶ † Falsum dicitur in instrumento publico, si tabellio dicat, se fuisse rogatum, & non fuerit, sed sceda illi data sit, quæ vera non sit[r]. Et qui facit inseri nomina testium absentium tenetur de falso[s]. Pertinet & lex Cornelia ad scripturam priuatam falsam[t]. Indicia autē falsi Alexander Tar- 5 tag. docet[v]. ¶ † In Gallia supremis curijs sæpe placuit, vt conuictus falsi, & falsi vtens, quanquam sine falsis instrumentis vel testibus, quibus vsus est, potuisset petita consequi, nihilominus iure suo decidat[x]: si in causa falsum fecit, si ex instrumento sententia pendeat[y]. Si tamen interrogatus qui produxit falsum instrumentum, nec commisit tamen falsum, num velit eo vti, negârit & reuocauerit, impunitus in Gallia est[z]: iure ciuili, 6 non vtique[a]. ¶ † Nam antequam de falso iudicetur, moris est, vt qui suspicatur falsum esse instrumentum, primū apud acta iudicis vt accusaturus se inscribat: dehinc aduersarius copiā instrumenti apud acta faciat, & producat: subinde ciuilis aduersarius de falso conquestus, modos & rationes falsitatis proferat. Et si proposita a curia legitima inueniantur, iubet de his inquiri, & inquisitione visa, si probatio firma sit, decretum accedit vel præhensionis, vel vadimonio duriore vocari, di-

eunt

7 eunt *par adiournement personel* [a]. ¶ † Solent & in Gallia, qui falserint sigillum regium, catamidiari, & post fustigationẽ stigmate lilij inuri in fronte, & exilio vel deportatione affiei, bonis Cancellario regio adiudicatis, vel mulcta olim [b]: hodie autem regi, ex regio edicto promulgato enno 1542. Pœna quoque hæc in clericis obseruanda, præcedente temen inustionem exeuthoreratione seu degra-
8 datione ex rescripto Vrbani Pappæ [c]. ¶ † Quod si literæ summi pontificis falsificentur, quod nouem modis fit [d], qui per se vel per alios id commiserit, excommunicatur: si elericus, beneficijs & officijs exutus, exautboratus, seu de gradu deiectus treditur curiæ seculari, vltimo supplicio plectendus. Qui his vtitur literis, officio quoque & beneficio priuatur, & excommunicatur [e]. Quid autem statuendum sit in adulteratis literis & diplomatibus aliorũ prælatorum & antistitũ, consule Boetium [f], & Guidonẽ Papæum [g]. In regno Hispaniæ statutum [h], quod fallans epistolam, priuilegium, vel bullam Pappæ, quive efficit vt alius faciat, debeat mori. Existimant Panorm. [i] & Hostiensis [k], falsantes aliorum inferiorum iudicum literes, si criminaliter accusentur, si ecclesiasticæ personæ sint, deponi ab ordine, & beneficijs omnibus priuari, & in monesterium detrudi [l]. Cæterum, si ex falsis instrumentis lata sit sententia, an nulla sit ipso iure, au annullãda, late exeminet Ausrerius [m]. At Bartholus [n] tria requirit ad sententiam ex falsis instrumentis latis rescindeodam, si falso sint producta, & de falso non sit cognitum, & propter illud falsum sit iudicatum: vnde effectus inquit triplices, sententię rescissio, executionis impedimentũ vel suspensio, soluti repetitio [o]. Fit autem rescissio sententiæ per in integrum restitutionem [p]: corruit tamen ipso iure contra mi-
9 norem ad eum modum late [q]. ¶ † Genereliter obseruandum est in crimine falsi, via duplici agi: & ciuiliter, ab eo solo vel procuratore eius, cuius interest falsum nõ fieri, & criminaliter ed vindictã publicam à quolibet [r]. Electa tamen altere via ad alteram non datur concursus: sione autem altera
10 ciuili, criminalis permittitur [s]. ¶ † Cum morandæ solutionis eausa à debitore falsi crimen obijcitur, nihilominus interim, salua exceptione criminis, debitorem ad solutionem compelli opor-
11 tere placuit [t]. ¶ † Accusendi de falso licentia per viginti tantum annos viuit, nec vltre extẽditur [u].
12 ¶ † Prosequuntur intra boc tempus leges falsi accusationem, vt etiam pro eruenda veritate in falsi testamenti causa, seruos hæreditarios per tormenta interrogari posse voluerint [x]. Suasit id testamentorum necessitas, & personæ serui ad corruptionem facilem ministerium. Ita etiem generaliter in falsi commissi, vel dicti, vel scripti censure, inspicienda sunt res, in quibus falsum: personæ: quæ falsum dicunt vel faciunt: & negotia, seu euentus falsi. Nam si quis falsum testimonium dicat in crimine potissimum capitali, & in capitis supplicio, si alius falso testimonio pati debeat criminis causa pœnas, subijcietur eidem pœnam talionis passurus [y]. Distinguuntur & personæ sacerdotum & leicorum dicentium vel cõscribentium falsum testimonium. Nam secũ Apostolorum canones, sacerdotes falso iurasse deprehensos, sacra dignitate priuent [z]. Ciuiles leges distinctione adhibita rei, ob falsum dictum in causa criminali testimonium, à sacro ordine deijciebent [a]: in re autem pecuniaria, citra remotionem relegebant ad tempus: donec Leo Cæsar statuit [b], sacerdotes qui iurati falsum testimoniũ dixerint, siue in causa criminali, siue in pecuniaria à sacerdotio depelli. Si autem iniurati falsum testimonium dixerint, falsum veritatis specie obtegere conatos in triennium relegari in monasterium aliquod arctum pœnitentiæ causa.

a Pap. ibi sup. nu. 4.
b Idem. lib. 27. arrest. tit. 12. arr. 1. 2. 3.
c Vrban. in ca. ad audientiam, cap. de crimi. fal. 1. Decretal. tit. [illegible]
d c. licet, ca. 5. de crim. fal.
e c. ad falsario [illegible]
f Nicola. Boer decis. 33. vbi & de pœna falsi.
g Guido Pap. decis. 455.
h leg. regni Hispan. partita 7. tit. 7. l. 8. Bernard. Diaz, 10 pract. crimin. c. 106.
i Pan. in cap. olim, de rescrip.
k Hostien. in summ. de crimi. fal. §. fin.
l per ca. [illegible] pus. [illegible] Aufrer. decis. ca. Tholos. 381 [illegible] & le. [illegible] ca fal. [illegible] & c. C & c. [illegible] & ibi glo. de crimi. fal. apud Gregor.
m [illegible] l. 1. [illegible] C.
o [illegible] C.
p [illegible] de [illegible]
q glo. [illegible] fal. [illegible]
r [illegible] damus licentiam, 21. ad leg. Cornel. de fals.
s [illegible] C. [illegible]
t [illegible] C. ad le. Cor. de falsis.
u [illegible] quesala, 22. [illegible]
x le. cum [illegible] C. [illegible]
y [illegible] C. [illegible] Le. Cæ. [illegible] περὶ τοῦ τῶ παλαιοχαρή σαντος τιμωρίας, de talionis pœna.
z [illegible] 14. can. Apost. [illegible]
a [illegible] Nouel. Iust. 32.
b [illegible] Leo. 76. περὶ τῶν τῶν ψευδομαρτυρησάντων ἱερέων [illegible], de pœna sacerdotum falsum testimonium dicentium.

de crimine Adulterij, Cap. 6.

1 ARbitreutur plerique [c], erimen edulterij comparari maiestetis delicto: & ideo recte a Triboniano, reliquisq; pandectarum cõsarcinetoribus, Iuliæ legis de adulterijs tractationem subiectam legi maiestatis. Ego vero megis vicinam arbitror falsi quæstioni, in qua quod verum est, alterius immixtione adulterari diximus, sed in suppositione partus cõtrouersiem contineri falsi docuimus. Suppositio eutem partus peiori arte non fit, quam adulterio: nam cum inde nati adulterini alieni filij sint, tamen rei inscius maritus illos, vt suos nutrit, fouet, & hæredes instituit,

c Mat. Mattesi. sing. 117. nu. 2. Vuesem. parat. ad tit. de adult. nu. 1.

 plerumq;

plerumque exhæredatis proprijs, ac veris liberis, aut proximioribus exclusis, quos ideo verus dolor ad accusationem impellit [a]. Et quod conspurcata etiam fiat alterius generis hominibus familia [b], quod ne fiat interest Reipublicæ [c]. Multa enim in summa damna imminent ex impudica vxore, quæ Homerus [d] sub persona Clytemnestræ refert: quam adulteram, eandem & veneficam dicebant antiqui [e]. ¶ † Adulterium, est alterius tori, id est, matrimonij vel coniugij violatio [f]. Extenditur quoque & ad sponsas, vt non solum matrimonium violare non liceat, sed nec spem matrimonij [g]. Et quo sanctiores dictæ sunt nuptiæ, eo detestabilius videtur hoc crimé, quod eas polluat: vt Abimelech [h] rex etiam Isaaco dixit, eum reprehendendo, quod vxorem suam sororem suam adfirmasset. [*Potuit*, inquit, *quispiam de populo coire cum vxore tua, & induxeras super nos grande peccatum.*] Docet & multis Dionysius Carthusia [i], inter grauissima peccata hoc esse. Idipsum & Diodorus Siculus [k]. Et maius homicidio [l]. Eo referenda est parabola Nathani prophetæ [m], per quam atrocitatem criminis adulterij Dauidi expressit, & ad quam ille dignum morte virum dixit, qui ouem vnicam, quam pauper nutrierat in sinu suo, quæ secum degebat, quæ erat in delicijs, tulerat, parcens suis, alijs scilicet mulieribus, non electis, quas sibi coniungere poterat. Et quamuis ob adulterium Bersabeæ, Vriam virum eius Dauid occidi curasset, nihilominus tamen pro adulterio tantum punitus atrociter fertur. [*Quamobrem*, inquit illi Deus, *non recedet gladius de domo tua in sempiternum, eo quod despexeris me, & tuleris vxorem Vriæ Ethei, vt esset vxor tua. Suscitabo super te malum de domo tua, & tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo, & dormiet cum vxoribus tuis in oculis solis huius.*] ¶ † Meminit Suidas [n], Lacedæmones in execratione nihil acerbius imprecatos ijs quos oderant: quam vt vxores eorum adulterijs delectarentur. Execrantur & adulteria aues Porphyriones: nam vt ait Polemon lib. 5. eorum quos ad Antigonum & Adæum scripsit, teste Athenæo [o], Porphyrio domi educatus, mulieres, quæ sunt sub viri imperio, diligenter obseruat, eiusmodiq; habet sensum adulterium admittentis, & quãdo hoc cognouerit, domino significet, sibiq; vitã suffocatione finiat.

¶ † Pro pœna imponenda, in hoc crimine consideramus ipsum crimen pro re, personas delinquentiũ, & modum seu actionem, qua delinquitur: hæcque simul considerari par est. In crimine perpendimus, num simplex crimen sit adulterij, an cum alio mixtum. Adulterium simplex, quando innupta iungitur vxorem habenti: vel contra, si nuptæ qui vxore caret, vel si vterq; delinquentium coniugio potiatur [p]: vel alter, vel vterque sponsalia cum alio aliave contraxerint. Et grauius peccat adulter vxorem habẽs, quàm solutus cum vxore alterius [q]. Vtitur lex Iulia de adulterijs verbo quoq; stupri, pro adulterio [r]: nempe quia stuprum genus videtur, adulterium eius species, vt notant [s]. Cum tamen proprie stuprum in virginem viduamve cõmittatur [t], earum consensu, & parte iniuriam cõstupratæ in animum statim non reuocante [v]. Pœna adulterij simplicis est iure diuino, vtriusque delinquentis lapidatio [x], accusatione tamen præcedente [y]. Videnda hic quæ diximus & cumulauimus libr. 2. præludio. optimi Iurisconsul. c. 17. [Sed & *Filij adulterorum in consummatione erunt: & ab iniquo toro semen exterminabitur* [z].] Iure ciuili legis Iuliæ pœna erat vltimum supplicium [a],

quo tempore legem tulit Octauius Cæsar Iulij nomine [b], quia adoptatus à Iulio [c]. Obtinuit tamen postea, ni fallor, tempore Adriani & Antonini Pij, quorũ ætate vixit Arrianus [d], ne mortis pœna esset. Sic enim Arrianus scribit [e], [*Adulteri, vel aliquo publico iudicio damnati, inter milites non sunt recipiendi.*] Nec vllam fuisse legem de coercendis stupris latam tempore Tarquinij superbi, docent verba Ciceronis [f], [*Si regnante Tarquinio nulla erat Romæ lata lex de stupris, idcirco non contra illam legem sempiternam* (scilicet rationem diuinam prohibentem) *Sextus Tarquinius vim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit*, &c.] Lex Iulia cum contemneretur renouata à Domitiano, teste Zonara [g]. Docet & Martialis [h],

> *Nec spado iam, nec mœchus erit te præside quisquam:*
> *At prius, ô mores, & spado mœchus erat.*

Et rursum [i],

> *Iulia lex populis ex quo, Faustine, relata est,*
> *Atque intrare domos iussa pudicitia:*
> *Aut minus, aut certe non plus vigesima lux est.*

¶ † Succedentibus temporibus, & licuit iure Romano marito deprehensum adulterum in domo sua cum vxore in ipso actu, humilem tamen & vilem personam, occidere [k]. Patri autem eundem adulterum cum filia, in potestate tamẽ constituta, in adulterio deprehensum, cuiuslibet fuerit is conditionis, & in sua & in generi domo occidere licuit: dummodo quoque filiam occidisset, vel per eum non stetisset [l]. Quod & in filijs occidentibus vtrosque iussu patris obseruandum placuit Alexandro Cæsari [m]. Si tamen filia adulterans extra sacra paterna fuisset, non permittebatur [n] ius necis, quod in liberos in sua potestate constitutos pater habebat [o]. De quo superius in personis diximus. Lex Vuisigothorum hac de re similis est [p], [*Si adulterum cum adultera maritus vel sponsus occiderit, pro homicida non teneatur.*] Et alia [q], [*Si filiam in adulterio pater in domo sua occiderit, nullam pœnam aut calumniam incurrat. Si certe eam reseruare voluerit, faciendi de ipsa & adultera quod voluerit, habeat potestatem. Similiter & fratres siue patrui post obitum patris faciendi habeant potestatem.*] ¶ † Lex 12. tabul [r]. itaque quoque statuit, [*In adulterio vxorem tuam si deprehendisses sine iudicio impune necares: illa si adulterares, digito non auderet te contingere, neque ius est.*] Verba porro, vt deprehensum in adulterio liceat occidere, exigunt per leges, vt ait Lucianus [s], eum reperiri habere membra in membris mulieris: Vlpianus in ipsa dixit turpitudine [t]. Nam alias non licet occidere sed accusatio competit tunc ex alia suspicione marito, qui sola suspicione motus iure Romano ream facit de adulterio [v]. Docuit id Cæsar, qui cum stupratam vxorem à P. Clodio intellexisset in templo Vestæ, repudiauit, dicens, non se quidem credere quæ de ea dicebantur, sed non posse eam vxorem habere, quæ semel adulterij commissi suspecta haberetur: pudicæ enim esse, non modo, vt ne quid peccet, sed vt nec de se suspicionem turpem præbeat, vt est apud Dionem [x]. Vel si accusare nolit, si ei quem suspectum habet de sua vxore, ter in scriptis denunciauerit, sub præsentia trium testium fide dignorum, & postea cum inuenerit conuenientẽ vxorem suam in domo sua, vel vxoris, vel adulteri, vel in popinis, vel in suburbanis, sine periculo etiam iure nouellarum constitutionum potest eum interimere [y]. Pontificio iure non ita graue scelus ducitur adulterium pati, ac vxorem occidere [a]. Sicque in

a Cõstant. Cæs. in l. quamuis, 30. ad leg. Iul. de adult.
b Philo. Iudæ. in decalo.
c l. Iuq et stare, 9. de quæ. libe. 9. C. titu 41.
d Homer. Odyss. 11.
e Cic. 4. ad Herennii.
f c. lex illa, 36. q. 1. c. non mœchaberis, 32. q. 4. Matth. 5.
g l. si vxor, 13. § dini, & § si minor, de adul. & P. l. propter violata, C. eo.
h Genes. c. 28.
i Dionys. Carthus. libell. de conuers. peccato art. 5.
k Diod. Sic. li. 1 Biblio.
l in l. codicillis, 36. § matre, cuncta gl. marginali, & ibi Bal. de leg. 2.
m 2. Reg. c. 10.
n Sui. in verb. Δαμνάμενο, & verb. ...
o Athen. lib 9. Dipno c. 12.
p Modest. in l. stuprum, 34 & l. inter liberos, 6 ad leg. Iul. de adul. in P. l. inter stuprũ, 101. de ver. sig. Lau. Valla lib. 6 Eleg. c. 45.
q ca. quemadmodo, § tunc, 32 q. 7.
r d. ll. inter liberos, & inter stuprum.
s Valla d. li. 6. c. 41
t in prooemio.
v c. illa lex, 36. q. 5.
x Deuter. c. 22. Ioan. c. 8 Daniel. 13. c. latus, 33 q. 5.
y Ioan. 8.
z Sapien. c. 3
a l. quamuis, 30. § C. ad l. Iul. de adult. §. item lex Iulia. de publ. iudic. apud Iust.

b leg. 1. & ... leg. Iul. de adul. in P. ...
c Suet. in August. ...
d Pl... pophyr. de ...
e Arria. lib. ...
f Cic. 2. de legib.
g Zonar. ...
h Mar. lib. ... epig. ad Domitia.
i Mart. lib. ...
k l. marito, ... l. si adulterium, ... ad leg. Iul. de adulter. ... Gracchus, C. eod.
l l. patri ... l. nihil, 32. ... Iulia. de adul. in P.
m d. l. Gracchus, ... & ibi Bal.
n d. l. patri, ... ff. seq.
o § 1 de patr. pot. Dionys. Hali. in ...
p l. 4 de adult. li. 1. Cod. Vuisig. tit. 4.
q l. 5 eod.
r Aul. Gel. lib. 10. c. 23.
s Lucia. in Eunucho
t Vlpia. in l. ... ad leg. Iul. de adul.
v l. quamuis ... adulteri ... c. maritus ... 4. co. tit. apud Grego.
x Dio Cass. lib. 37.
y § in quoque et licet ... de auth. ... auth. si quis ... ad leg. Iul. de adult.
a c. si quod verum, 33. q. 2. v. rationes.

que in foro conscientiæ, non licet occidere adulterum, aut vxorem adulteram marito [a]. Quia soli iudici licet occidere, seu principi qui habet gladij potestatem [b]. At scio displicuisse hanc sententiam Iulio Claro [c], qui ait hanc permissionem legis non esse contra conscientiam. Ego tamen veriorem puto, & esse peccatum mortale occidere etiam adulteram: cum parata sint iuris & accusationis remedia ad vindicandum adulterium. Nec est singulis concedendum quod per magistratus solet expediri [d]. Et idcirco iudiciorum vigor in medio positus, ne quisquã sibi valeat permittere iniuriam [e], nec licet inauditum & indemnatum quantumuis scelestissimũ, priuato necare propter rationes [f]. Quocirca nec excusatur omnino à delicto etiam iure ciuili occidens adulteram, sed pœna afficitur aliqua [g] priuarique debet lucro quod alioquin ex consuetudine vel pacto habiturus esset dotis, occidendũ vxorem [h], lucra-8 tur autẽ si accuset [i]. ¶ † Qui inuentum adulterum occidere si voluisset poterat, multo magis iure ei licet contumelia afficere [k], & in domo sua deprehensum retinere, & euasum reducere, & continere per 20. horas, testandæ eius rei causa [l], vt iure suo sine fraude vti possit: remissus tamen semel adulter reduci non potest. Arbitror autem, ita retentum deprehensum nõ posse necari, ex his, quæ, paulo ante diximus, & necare tantum permissum, quando in ipso actu venereo vtrique adulterantes deprehendũtur: quod motus primus iusti do-9 loris meretur excusationem. ¶ † At dum deferbuit maior ira, consulto occidere nõ licet, sed iudici relinquendum iudicium, & accusatio ex formulis legum instruẽda, vt sequatur legitima vindicta. Hæc autem iure nouellarum est leuior [m] in mulieribus, quam olim fuerit, per quam adultera verberata in monasterium detruditur: vnde intra biennium, à viro extrahi potest, si ei reconcilietur. At biennio transacto, vel viro intra biennium priusquam reduceret mortuo, mulier in monasterium tonsa, habitu suscepto, perpetuo adiudicatur, duabus partibus bonorum, si habeat, liberis applicandis, tertia monasterio: si liberi nõ sint, tertia parte proximis applicanda, duabus monasterio: & si illi non sint, monasterio omnibus bonis dandis: pactis dotaliũ instrumentorum in omni casu viro soluendis. Putãt hanc constitutionem emendare pœnam capitalem tantum in adultera, relinqui autem intactam in adultero, quam ad legem Iuliam refert Iustinianus [n], quæ certe de adulteris loquitur: verum dubito, ne de viris tantum, non etiam de mulieribus loquatur. Nam gladij vltionem in viros tempore Augusti fuisse inuenio, in mulieres adulteras non item: nisi exempla singularia sint, & ex clementia pœna commutata. Sicut & in posterioribus imperatoribus obseruatum est. Octauius quippe Cæsar [o], Iulias filiam & neptem ob ea probra relegauit: filiam in insulam Pandateriam, & in oppidum Rheginorum: neptem in insulam Trimerum [p]. Neque aliam, quam exilij pœnam Octauium adulteris 10 irrogasse, author est Seneca [q]. ¶ † Et vitio datum Octauiano Cæsari à senatu Dio refert [r], quod adolescentem non puniuisset, qui eam duxisset in vxorem, cum qua antea consuetudinem adulterij habuisset: hoc enim & ciuiles leges, & pontificiæ vetant & puniunt [s], in tribus casibus [t]. Relegata Vestalia adultera, vxor Titidij Labeonis [u], & 11 Galitta Tribuni militum vxor [x]. ¶ † Erit forsan monasterij inclusio interdum sine verberibus referenda ad Iustiniani inuentum. Nam is, vt Procopius scribit [y], etiam Byzantij ex suasu Theodoræ vxoris, turbam illam mulierculartum, quæ in domibus lenonum erat, turpi quæstui seruientium haud quidem sponte sed vi quadam adactarum, vt inopiam releuarent, sustulit, multoque sumptu in palatio antiquo versus Euxinum pontum monasterium magnificentissimum, futurum habitaculum mulieribus, quas vitæ prioris pœniteret, constituit: conuentumque hunc fœminarum ideo vocauit μετάνοιαν, id est, pœnitentiam, multoque pecuniarum reditu dotauit. Tholosæ est monasterium huic simile, quod vulgo dicitur, 12 Mariæ Magdalenæ, aut *des filles repentues*. ¶ † Seuerius alio tempore Cerbegus senator, sub Valentiniano punitus, capite amputato reus adulterij peractus, authore Ammiano Marcellino [z]. Aurelianus quoque Cæsar [a], militem suum, qui vxorem hospitis adulterasset, duabus arboribus curuatis alligatum, in duas partes discerpsit: eo quod fœdus matrimonij adulterio dissoluatur inter virum & vxorem. Idem ancillam suam, quæ adulterium commiserat cum seruo, capite puniuit. Etsi Diocletianus & Maximianus negent in illis adulterium esse, quia contubernium, nõ matrimonium in seruis [b]. Messalina capite damnata, vt ad-13 ultera, teste Dione Cassio [c]. ¶ † Opilius Macrinus imperator, adulterij reos, semper viuos simul incendit iunctis corporibus, vt author Capitolinus [d].

14 ¶ † Lucrari etiam dotes maritos ob adulteria vxorũ, iure ciuili: & contra, donationes propter nuptias mulieres, adulteris maritis, statuũt Theodosius & Valentinianus, posseq; ob id repudium mitti [e]: nisi mariti lenocinio adulterata fuerit [f]: vel nisi filios prioris matrimonij habeat: tũc enim vnam tantum partem pro numero liberorum lucratur [g]. Quæ omnia iure pontificio [h], & consuetudine iudiciorum firmantur [i]. Item nisi reconciliata fuerit viro sine accusatione. Nam maritus abolet priora delicta reducendo eam, vt ait Vlpianus [k]. Innuit & Horatius [l].

> *Nec vereor, ne dum coeo, vir rure recurrat,*
> *Ianua frangatur, latret canis: vndique magno*
> *Pulsa domus strepitu resonet, vae, pallida lecto*
> *Desiliat mulier, miseram se conscia clamet,*
> *Cruribus hæc metuat, doti deprensa, egomet mi.*

Distinctio tamen adhibenda, de qua diximus in cap. de dotis repetitione [m], dum ageremus de nu-15 ptijs, quo recurrendum est. ¶ † Alia pœna ex Leonis constitutione nouella [n], vt adultero adulteræve, qui quæve in ipso adulterio deprehẽduntur, vtrique nasus præcidatur, & vir solatij loco dotem lucretur, ipsa in monasterium detrudatur: & si liberi essent, ij tantum bessem consequerentur. Erat Aegyptiorum lex, vt ei, qui mulierem liberam violasset, virilia exsecarentur: quoniam vno crimine tria haud parua scelere complexus esset, iniuriam, corruptelam, & liberorum confusionem. In adulterio spontaneo deprehensus, virgis cædebatur ad mille plagas, mulier naso mutilabatur. Quo dedecore, vultus incontinentia maculatus, ea mulctaretur parte, qua maxime facies exornatur [o]. Leo etiam imperator nouella 32. de adulteris manifeste deprehensis pœnam constituit, vt nasus detestãdis adultero & adulteræ abscindatur, & marito lucro facit dotem & permittit alias nuptias: adulteræ vero nequaquã: sed post nasi excisionẽ iubet vel in monasterium

y Procop. lib. 1. de ædific. Iustinia.

z Ammia. Marcell. li. 28.
a Flau. Vopisc. in Aurel.

b l. serui, 23. ad leg. Iul. de adult. C.
c Dio Cass. lib. 60.

d Iul. Capitol. in Macrini vita.

e Theo. & Valenti. in l. consensu, 8. §. vir quoque, vers. si vero causam & seq. de repud. lib. 5. C. tit. 17.
f Secun. Leonem mulier. 49. sub. matr P.
g Bald. in l. hac edictali, col. 6. C. de sec. nupt. Fræc. Cremens. sing. 36. vbi adfert rationem.
h c. plerisque, de donat. inter vir. & vxor. & ibi Interp.
i vide Pap. lib. 22. Raph. Cumæ. in le. si vxor, 13. §. fin. ad leg. Iul. de adult.
l Horat. lib. 1. Serm.
m in d. cap. de petitionis lib. a. c. 22.

n in cõst. Leo. Cassa. const. 32. περὶ τῶν ἐπ' αὐτοφώρῳ τῇ μοιχείᾳ ἁλισκομένων.
o Diod. Sic. li. 2. Bibliot. c. 3.

vel in exilium extrudi, & si in monasterium transierit, vult bona eius alia quàm dotalia inter liberos & monasterium distribui, si liberi nô sint, parentibus vel proximis loco filiorum dari. Irridet pœnam detruncationis narium Martialis[a].

Quis tibi persuasit nares abscindere mœcho?
Nil hac peccatum est parte, marite, tibi.
Stulte quid egisti? nil hic tua perdidit vxor
Cum sit salua tibi, mentula Deiphobi.

16 ¶ † Melius ille adulterum deprehensum puniuit, de quo meminit Horatius[b],

Quin etiam illud
Accidit, vt quidam testes, caudamque salacem
Demeteret ferro.

Improbatur etiam institutio iure ciuili legatumque factum ab adultera adultero, vel contra[c]. Sed & vasallus seu cliens feudo priuatur, si domini v-
17 xorem adulterauit[d]. ¶ † Obseruant tamen leges in pœnis infligendis, vt voluntariũ sit adulterium: nam vim passa in hanc legem non incidit[e]. Quod & in Lucretiæ compressione iudicatum tradit Liuius[f]. Meminit & Aelianus[g], de Aristomache vxore Dionis, quæ pulso in exilium è Sicilia marito Dione per Dionysium Siciliæ tyrannum, etiam repugnans in vxorem data est Polycrati satelliti Dionysij. Postquam autem Dion fugato ad Locrenses Dionysio Siracusas recepisset, excusauit Aristomachem vxorem quod necessitate coacta fuisset à Dionysio alteri copulata. Neque etiam adultera est, quæ ignoranter viro nubit alieno[h]. Nec si alius specie coniugis in lectum maritalem irrepserit, aliave in eodem thoro pro vxore clam inscioque marito se subiecerit[i]. Sicuti legimus pro Rachele Iacobo suppositã fuisse Liam, quam non agnouerat noctu[k]. Potest & hoc contingere similitudine speciei & formæ coniugis, veluti deceptam fert Plautus[l], Alcmenam à Ioue, qui cõuersus in formam Amphitryonis mariti eum ea adulterium cõmisit. Vidi ego Tholosæ agitatum iudicium in Senatu de quodam Martino Guerre, qui in nuptias absentis mariti irrepserat, vsq; adeo marito vero per omnia similis, vt nõ nisi redeunte à bello marito & ægre agnito, fraus detecta fuerit, animaduersione facta in dictum Guerre. Cuius rei curiæ placitum commentarijs Corasius illustrauit. Fallunt nos sæpe formarum similitudines, vt errantium facilis sit venia. Exempla refert plura Valerius Maximus[m], & Plinius[n]. Inter quæ illud insigne Antiochi & Artemij, vel vt Plinius ait, Artemonis, quorum tanta similitudo, vt Antiocho rege interempto, Laodice eius vxor dissimulandi sceleris gratia, in lectulo perinde quasi ipsum regem ægrum collocauerit, admissumque populum & sermone eius, & vultu consimili fe-
18 fellerit. ¶ † Nec etiam vt adultera damnanda, quæ cum audisset vita functum maritum, qui postea rediit, alteri se iunxit, si longum tempus exactum sit sine stupri suspicione: nisi fictã induxerit mortem, vt argumentum secundis daret nuptijs[o].

19 ¶ † Delinquit etiam, sed non vt adultera punitur vxor, quæ viuente marito de altero sibi copulando loquitur: in quo Iustinianus varius, si quidem nouella 22. §. si eum tanta, posse repudiari huiusmodi a marito, vt vitæ insidiatricem, sancit: in §. quia vero, nouellæ 117. negat. Priorem autem firmauit Leo imperator sententiam[p]. Sed Christianis alia recepta sententia, quia quod Deus cõ-
20 iunxit, homo non separat. ¶ † Personarum etiam distinctio adulterorum distinguit pœnam: nam mulier, quæ se seruo proprio adulterandam vel constuprandam dedit, capitali sententia, & seruus ignibus subijcitur ex cõstitutione Constantini[q]. Antea etiam mulier cum bonis libertatem amittebat[r]. Ex cõsuetudine Burdegalensium, institor vel alius famulus qui adulterium commiserit cum vxore domini sui, vel in filiam vel neptem eius, vel eam quæ in custodiam data fuerit, tanquam falsarij & infidi capite luunt[s]: sine prætextu matrimonij, vel alio modo id egerint. Scribit & Iulius Cæsar seuerissime hæc adulteria & stupra à Gallis olim fuisse vindicata[t]. Ioannes Lucius[v] refert, placito curiæ Parisiensis institorem cauponæ, qui cum domina adulterium commisisset, ad furcas damnatum, mense Maij 1551. Ego quoque idem iudicium exerceri vidi in quendam Tholosæ, famulum scribam senatoris, qui eius vxore erat abusus: taceo nomina ob proximorum honestatem. At adulterium commissum cum ea, quæ matrisfamilias nomen retinet, vt puniatur iure ciuili, non etiam si cum ea, quæ in caupona potantibus ministerium præbuit, & intemperantiæ vina propinauerit[x]. Item inter liberas personas adulterium stuprumve passas, lex Iulia locum habet. Quod autem ad seruas pertinet, & legis Aquiliæ actio facile tenebit, & iniuriarum quoque competet, & de seruo corrupto[y]. Minorem adulterium committentem ætas non excusat, nec ob id deprecationem adulterij tradit Tryphoninus[z], &
21 Papinianus[a]. ¶ † Aliarum gentium moribus & legibus, adulterium simplex impunitum nõ fuit. Lege Solon eum, qui raptæ mulieri liberæ vim attulisset, decem drachmis mulctauit: & si suasione in sententiam suam traxisset, viginti drachmarum pœna. Extra eas tamen, quæ sibi palam indixissent quæstum, id est, extra meretrices, teste Plutarcho[b]. Verum vltra statuit, authore Aeschine[c], mulierem, cum qua adulter fuisset deprehensus, non ornari, non ad sacra publica ingredi, ne integris mulieribus commista eas commacularet. Quod si ingrederetur vel ornaretur, ei qui obuius fuisset mandauit, vt vestimenta discinderet, ornamenta auferret, & verberaret, caueret tamen ne mortem inferret: atque ita huiusmodi mulierem infamem effecit. Illud ipsum testatur
22 Demosthenes[d].

¶ † Licuit & Atheniensiũ legibus, deprehensum in adulterio cum vxore necare[e]. Hoc ipsum & licuit lege Neapolitana[f], Gotthica[g], & Langobardica[h]. Hippomenes vnus e Codridarũ familia, qui Atheniensibus imperarunt, cũ apud filiam Limonam adulterum deprehendisset, hunc quidem vna cum filia ad currum alligatũ, interfecit: illam vero vna cum equo sub iugum constrinxit, donec mortem obiret[i]. Alij dicunt equo famelico deuorandam dedisse[k]. Et in Tenediorum republica, Temnes rex legem constituit, vt si quis adulterum deprehendisset, securi trucidaret etiam filium[l]. Rhodiginus scribit[m], primum omnium in adulteros legem tulisse Argiuum virum Hierum, post Moluri cædem in vxoris adulterio deprehensi & hanc legem postea imitatum
23 Draconem Athenis. ¶ † Adulter Gortinæ in ciuitate Cretæ deprehensus, in iudicium adductus criminisque conuictus, lana coronabatur: ipsa vero coronatio redarguebat eius mollitiem, timiditatem, mulierositatem, & æstimata esset publice quinquaginta staterum summa, atque eo ad turpissimam infamiam redacto, omnes ad gerendam in reipubl. dignitatem viæ sunt interclusæ[n].

Lydij

a Mart. libr. 3. Epigr.
b Horat. li. 9. Sermo. saty. 2.
c l. Claudius Seleucus, de his quib. vt indig. P.
d §. item si fidelis, qb. mod. feu amit. lib. 2. feudo. tit. 5. & tit. 17 § 1.
e l. vim passam ad leg. Iuliã. de adult. in P. l. si vxor, 13. § si qua, eod. l. fœdissimam, C. eod. l. 3. § remouentur de postul. in P. c. puto, 32 q. 5. cap. propositum, eo & fere tota eod. q. 5.
f Liuius, lib. 1.
g Aelianus li. 12. de varia historia.
h cap. si virgo, 34. q. 2.
i ca. in lectum, eod. q.
k Genes. c. 29.
l Plaut. in Amphitryo.
m Valer. lib. 9. c. 15.
n Plin. lib. 7. c. 12.
o Bap. in l. mulier, 11. §. mulier, ad leg. Iul. de adult. vide ad distinctiones le. vxor C. de repud. l. vxores, de diuo. in P. c. quod autẽ, vt lic. mat. & auia, cap. 3. 30 q. 5.
p const. 30. tit. [Greek marginal note, illegible]
q l. vni. de mulier. quę se propriis seru. coniunx. libr. 9. C. tit. 11.
r § fin. de success. subla. quæ fieb. per bonor. vend. apud Institu. l. vni. de senatusc. Claud. tollen. C. C[illegible]
s Cõsuet. Burdeg. tit. de fur[illegible]
t Iul. Cæs. lib. 6. comment.
v Ioã. Lucius, lib. 12. placitor. plac. 1.
x l. quæ adulterium [illegible] ad le. Iul. de adul. C.
y Papi. in l. [illegible] Iul. de adult. in P. leg. [illegible] eod. tit. [illegible]
z Tryph. l. [illegible] sed [illegible] in delictis, de minor. [illegible] lib. 4 P.
a Papin. in l. si minor, [illegible] ad leg. Iuli. de adult. in P.
b Plutar. in Solon.
c Aesch. cont. con. Timarchum.
d Demo. con. Neæram.
e Lysias orat. de [illegible] adulter. Demost. cont. Neæra. Lucia. in Eunucho. Plutar. [illegible] Polyb. 2. historia.
f lib. 1. constit. Neapolita. tit. 80
g Cassi. li. 1. varia. epi. 37. Cõ[illegible] Theodericus rex.
h l. 3 de adult. li. 1. leg. Langobard.
i Heracli. [illegible] litijs, dum de Atheniensi. agit.
k Ouid. in Ibin. Ibis, Et rea [illegible] leros, &c.
l Heracli. vbi sup.
m Cæl. Rhodig. li. 20. lectio. Antiq. c. 23
n Aelia. lib. 12 de var. hist. ca. 12.

L. pdij[a] adulteram postquam cum marito concubuisset, sine venia & misericordia plectebant. Apud Danos, parte corporis spoliatos adulterantes, ait Saxo historicus[b], necabant. 24 Vindicandi adulteria quædam lex naturæ videtur. Leo quippe vbi Pardus cum Leæna concubuit, odore Pardi coitum in adultera sentit, totaq; vi consurgit in pœnam: idcirco aut flumine culpa abluitur, aut longius comitatur, teste Plinio[c]. Theodericus Rex Gotho. Crispino scribens apud Cassiodor.[d] excusans eum qui occiderat adulterum. [*Quis ferat*, inquit, *hominē ad leges trahere, qui matrimonij nefas est iura violare? Feris insitum est copulam suam extrema decertatione defendere. Dum omnibus animantibus est inimicum, quod naturali lege damnatur. Videmus tauros fœminas suas cornuali concertatione defendere: arietes pro suis ovibus capitaliter insanire: equos adunctas sibi fœminas colaphis & morsibus vindicare: ita pro copulatu sibi animas ponunt qui verecundia non mouentur. Homo autem quomodo patiatur multum relinquere adulterium quod ad ad æternum suum dedecus cognoscitur commisisse?*] 25 ¶ † Lege Zaleuci apud Locrenses adulterij crimine damnatus, vtroque oculo priuabatur[e]. 26 ¶ † Apud Cumæos deprehensa in adulterio in forum deducebatur, & lapidi imponebatur, quo posset ab omnibus videri: & rursum circumuecta asino per ciuitatem, eo reducebatur, vt esset omnibus contemptui[f]. 27 ¶ † Pro vindicta adulterij, in vxorem Leuitæ facti, necati 20000. homines[g]. Flagellauit totam domum Pharaonis, ob sublatam vxorem Abrahæ[h], Deus. In ciuitate Brixiæ mulier adultera pœna mortis punitur, vt ait Zabarellus[i]. 28 ¶ † In quibusdam Franciæ locis olim erat consuetudo mulieri adulteræ capillos incidere, vestes ante & retro in ignominiam eius scindere, & ita per ciuitatem totam circumduci[k]. Coloniæ adultera per ciuitatem cum contumelia traducta cum candelis manu delatis ad ecclesiam ducebatur[l]. 29 ¶ † Plato[m], eadem pœna adulterum & adulteram puniri iubet. Quod & canones admittunt[n]. Et si lex 12. tab. vxori non permitteret virum vel digito tangere adulterantem[o], cum ea adulterans occidi ab eo posset: nec lex Iulia mulieribus accusandi maritos adulteros dabat facultatem[p]. 30 ¶ † Apud Germanos olim, paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorũ pœna præsens & maritis erat permissa: abscissis crinibus nudatam coram propinquis expellebat maritus domo, ac per omnem vicum verbere agebat: publicatæ enim pudicitiæ nulla venia: non forma, non ætate, non opibus maritum inueniebat. Nemo enim illic vitia ridebat, vt author Cornelius Tacitus[q]. 31 ¶ † Lege Boioariorum[r], adulter componere debet cum marito, cum suo veregeldo, id est, 160. solidis: & si in lecto fuerit cum adultera interfectus, in suo scelere iacet sine vindicta. [*Et si in lecto*, inquit lex, *calcauerit vno pede, & prohibeatur a muliere, & amplius nihil fecerit, componat cum 12. solidis.*] Athalaricus rex Gotthorum[s] aliam pœnam sic statuit. [*Si quis superflua turpique cupidine, coniugali honestate despecta, ad concubinā delegerit viuere complexum: si ingenua fit, iugo seruitutis cum filijs suis, addicatur vxori, vt illi se per honesta iudicia sentiat subdi, cui pollutam libidinem credidit posse præponi: si ancilla, excepta pœna sanguinis, matronali subiaceat vltioni, vt illam patiatur iudicem, quam formidare debuerat absentem.*] Mos vetus Romanorũ, vt ait Dionys. Halicar.[t] vt si mulier aliquid peccasset, ex mariti læsi arbitrio pœnam lueret, & de delictis, quibus violata erat pudicitia, cognati cum ipso cognoscerent. Sicque apud Cornel. Tacit.[v] Plancius Prisco instituto coram propinquis, de capite famaque coniugis cognouit & insontem nunciauit. Et, vt scribit Suetonius, autor fuit Tyberius, vt matronas prostratæ pudicitiæ quibus accusator publicus deesset, propinqui maiorum more de communi sententia coercerent: scribit autem Liuius[x], mulieres damnatas, cognatis aut in quorum manu essent, vetustiores tradidisse, vt ipsi in priuato animaduerterent in eas. Et si nemo fuisset idoneus supplicij exactor, in publico animaduersum fuisse. Videtur porro Cornel. Tacitus relegationem ad propinquos adulteræ factā, mitioremque pœnam deprecatum Tyberium pro adulterio Apuleiæ Variliæ neptis sororis Augusti, dum ait[y] eum adulterij grauiorem pœnam deprecatum, & vt exemplo maiorum propinquis suis vltra ducentesimum lapidem remoueretur, suasisse. Addit, & adultero Manlio Italia & Africa interdictum. Sicque liquet pœnam legis Iuliæ de adulterijs tunc relegationem generaliter fuisse, vt & Iuliam Augusti filiam & alias complures in insulam relegatas legimus. Scribit & idem[z], Aquiliam adulterij delatam cum Vario Ligure, exilio punitam. Et lib. 2. Vestiliam prætoria familia natam, adulteram, Titidij Labeonis vxorem in insulam Seriphon abditam fuisse. 32 ¶ † Iure pontificio, mixta ciuilis & criminalis & criminalis omnino adulterij est accusatio[a]. Ideoque duplex pœna mixta potest fieri per procuratorem sine inscriptione talionis, coram iudice ecclesiastico, cuius accusationis pœna, separatio thori & habitationis, & lucrum dotis[b]. At criminalis, talionis habet hodie inscriptionem, cum coram iudice seculari ad pœnam legitimā iudicendam accusatio instituitur[c]; quamuis olim iure ciuili, mariti iure accusans vxorem, intra sexaginta dies à die diuortij, calumniæ crimen non incurreret[d]. Vrbanus 2. sum. 33 pontifi. ¶ † Philippo Francorum regi sacris interdixit, quod abiecta Bertha legitima vxore, cum 34 alia viueret in adulterio, anno 1095[e]. ¶ † Sosostres rex Aegyptiorum[f], in omnes impudicas & corruptas mulieres animaduertit, iussitq; eas in villam cōgregari, ibiq; simul cum villa comburi. 35 ¶ † Ex sententia populi senatusq; Romani, ob adulteriũ Lucretiæ, abrogatum imperiũ Tarquinio 36 superbo, & eius posteris[g]. ¶ † Populi & ciues, quibus pudicitia & castitas placuit certaq; proles, in summa hoc scelus odio capitali prosecuti sunt. Sicuti & is, qui apud Sceuolam secundum interpretum mentem existimabāt grauius adulterium parricidio[h]. At qui voluptatibus delectabantur, & ridiculas fere de hoc crimine statuerunt leges. 37 ¶ † Vnunefridus Anglus, cui postea Romæ Bonifacij nomen latinum pro barbaro obtigit, scribit ad Edoaldum Angloru principem, in antiqua Saxonia vbi nulla sit Christi cognitio, si virgo in paterna domo stuprata, vel matrona fuerit adulterio polluta, strangulatā illam cremari, & supra sepulchri foueā suspendi violatorē, aut cingulo tenus vestibus recisis flagellari, castis matronis oppidatim pungentibus, donec interimāt. Quod & refert Beatus Rhenanus[i]. In legibus Frisiorum[k], licet occidere sine pœna campionē, vt lex loquitur, eum qui in prælio sit occisus, adulterum & furem, si domum effodiat: incendere volentem domum alterius, fanum effringentem. Et infantem 38 recenter natū enecantem matrem. ¶ † In Gallia, vt plerumq; sequimur iuris nouellarum Iustinianearum in puniendis adulterijs regulas, de quibus in

[a] L. pdij. vbi sup.
[b] Saxo. libr. 5. hist. Danica.
[c] Pli. li. 8. c. 16.
[d] Cassiod. lib. 2. variar. epi. 37.
[e] Val. Max. lib. 6. c. 5.
[f] Plutar. in Parallel.
[g] Iudic. 19.
[h] Genes. 12.
[i] Zabar. consil. 69. incip. contra Barthol. de Gubbio.
[k] [illegible] ca. de bened. [illegible] o, in ver. [illegible] P. [illegible] in sua in[illegible] compen.
[l] Boer. decis. 297. nu. 15.
[m] Plato, 11 de legib.
[n] ca. si. 32. q. 6.
[o] Gell. lib. 10. c. 23.
[p] l. 1. C. de adulter.
[q] Cor. [illegible] de [illegible] no.
[r] in leg. Boioario, ca. 11. & 2.
[s] Cassiod. li. [illegible] Varia. c. 19. [illegible] Athalari [illegible] la lex & [illegible] legum [illegible] adulter[illegible] tradi debere [illegible] cum bonis, si liberos nō habeat.
[t] Dionys. Halicarnass. lib. 2. antiq. Rom.
[v] Cornel. Tacit. li. 13 Anna.
[x] Liuius, li. 39.
[y] Corn. Tacit. lib. 2. Annal.
[z] Idem, lib. 4. annal.
[a] c. tua, e. s. de procurat. lib. 1. decret. tit. 38.
[b] ca. plerumque, de donatio. inter vir. & vxo. & c. tua.
[c] d. c. tua, & s. cautas, & s. quero, vt lico. mat. & auiæ in auth.
[d] l. quamuis adulterij, & l. iure mariti, C. ad l. Iul. de adult. l. is cum, s. si. & l. mariti, s. præterea, eo. tit. ss.
[e] Aemil. lib. 4. Annal. Francor.
[f] Diod. Sicul. li. 2. biblio. c. 1.
[g] Diod. Halic. in 3. Liuius 1. dec. ca. 1.
[h] Sceuo. in l. codicillis, 91 4. matre, iuncta additione marginali, de leg. 2.
[i] Beat. Rhena. lib. 1. rer. Germanica.
[k] in legi. Frisorum, ti. 5. de hominib. qui sine compositione occidi possunt, s. 2.

in authentica, sed hodie, ad leg. Iul. de adulter. C. Secundum quam iudicatum in senatu Parisiensi refert Papus [a]. 12. Decemb. 1522. Meminit & alterius placiti 31. Augusti anni 1552. quo adultera quidem in monasterium detrusa est, sine fustigatione tamen: adulter aut mulcta pecuniaria & infamiæ affectus, exilio damnatus est. Refert & alia similia curiarum placita Boerius [b]. Receptum & vsu ante damnationem vxoris, eam sibi maritum posse reconciliare, & cessare pœnā [c]. ¶ † Possunt & supremi potissimū iudices, interdū leniorem, interdum grauiorem pœnā imponere pro modo delicti, & consideratione habita personarū & peristaseon: velut, si quando vir debitum non reddat vxori coniugale, leges castitatis vxor violauerit. Tunc enim quodammodo excusanda, & culpa in maritum reiicienda [d]. Qui enim occasionem damni dat, damnum dedisse videtur [e]. Non ideo tamen minus puto virum eo casu dotem lucrari non debere, vt causam dantem adulterio [f]. Neque ideo immunem abire à pœna vxorem, quæ non debuit tantum scelus operari [g]: mitius tamen eam castigandam [h]. Tam graue enim adulterium delictum est, vt remittendū non sit, teste Modestino [i]. Placuit & sæpe rigor legis Iuliæ, & capitalis pœna inter iudicandum corijs supremis Gallicis, obseruata conditione personarum, veluti quando seruus seu famulus concubuerit cum domina [k], is enim vt plerumq; suspendio punitur. ¶ † Aliam quoq; lego legem apud Demosthenem μοιχείας [l], ἐπειδὰν ἕλῃ τὸν μοιχὸν, μὴ ἐξέστω τῷ ἑλόντι συνοικεῖν τῇ γυναικί. ἐὰν δὲ συνοικῇ, ἄτιμος ἔστω. μηδὲ τῇ γυναικὶ ἐξέστω εἰσιέναι εἰς τὰ ἱερὰ τὰ δημοτελῆ, ἐφ' ᾗ ἂν μοιχὸς ἁλῷ. ἐὰν δ' εἰσίῃ, νηποινεὶ πασχέτω, ὅ τι ἂν πάσχῃ πλὴν θανάτου, id est, *Postquam autem adulterum deprehenderit, ei qui deprehendit, porro habere eam mulierem in matrimonium non liceat* [m]: *quam si retinuerit, ignominiosus esto. Neque mulieri liceat ingredi in fana publica, cum qua fuerit adulter deprehensus: sin ingressa fuerit, impune quiduis in eam liceat, excepta morte.*] Sicque scribit Cornelius Tacitus [n] exactum à Titidio Labeone Vestiliæ adulteræ marito, cur in vxore delicti manifesta vltionem legis omisisset: illumque respondisse sexaginta dies ad consultandum datos, nec dum præteriisse.

41 ¶ † Aristophanes [o] meminit de alia pœna adulteriorum pene ridicula, sed tamē ignominiosa quæ παρατιλμὸς dicitur, seu pilorum euulsio, ὁ δ' ἀλοὺς γὰρ μοιχὸς διὰ τέφρας παρατίλλεται, quod deprehensus adulter depilaretur. Et scholiastes in eum locum, cum dixisset, τὸν ἁλόντα μοιχὸν παρατίλλεσθαι ἵνα δὴ ἀργίσειεν αὐτοὺς λυθῇ, subiungit ἄντι γὰρ ὥσπερ δίκην τοῖς μοιχοῖς τίνουσι, ἐπιπαραριδώσις, καὶ παράτιλμος. οἱ γὰρ ἁλόντες χρήματα παρέχοντες ἀπελύοντο. De Raphanidoseos enim pœna, cum Raphano podicem traiiceret adulteri deprehensi, idem Aristophanes meminit.

a In Pap. li. 22. Rhapso. arest. tit. 9 ar. 1. & 2.
b Boer. decis. 207. num 12.
c Papus, d. 22. lib. tit. 9. ar. 12.
d c. si tu abstines, 27. q. 2.
e leg. qui occidit, §. in hac ad leg. Aquil. P.
f argu. le. cum mulier, sol matri. in P.
g Archi. & glo. in d. ca si tu abstines, 27. q. 2. ca significasti, de diuor. & ibi Ioan. Andr. & Panor.
h l. omne delictum, 6 §. per vinum & lasciuiam, de re militar. P.
i Mode. l. Caij Cassij, 15. Iunsta gloss. in ver. delictum, de fideicom. libert. P.
k Pap. libr. 22. Rhaps. arr. tit. 9. art. 4. & 5
l Demosth. in Neæram.
m simile tracta. in l. 2. C. ad leg. Iu. de adul. l. 2. §. lenocinij & l. mariti, eo. tit. in P. l. mortalem, de cond. ob turp. cau. c. 5 de adulter. apud Greg. c. si quis vxorem, & c. 1. 35. q. 1. c. quemadmodū de iureiurādo.
n Corn. Tacit. lib. 2. Anna.
o Aristoph. in Nubibus.

de Adulterijs mixtis cum alijs criminibus, & de Incestu.

Cap. 7.

1. *Incestus quid.*
2. *Adulterij cum incestu punitio.*
3. *Sacerdotum fornicatio, incestus est, & ibi de eius pœna, vt de Vestalibus incestu quoque.*
4. *Fornicatio in Bacchanalibus vindicata.*
5. *Rhea Vestalis, mater Romuli & Remi, incestus & mors.*
6. *Monialium fornicantium & fornicatorum pœna.*
7. *Incestus cum matre & filia, capitalis: cum alijs, alterius pœna.*
8. *Incestus per legem diuinam damnatio: exempla damnatorum, 9. & sequen. num. 10. 11. 12. & 13.*
14. *Incestuosos etiam conscientia flagellat, & ad mortem impellit.*

1 INcestum, illam coniunctionem vocamus veneream, quæ nuptias nullo modo admittere potest: inter personas, quas cestus ille veneris seu cingulum legitimum, quo nuptiæ legitimæ inaugurabantur [p], exornare non poterat. Quales pater & filia, filius & mater, fratres & sorores, ascendentes & collaterales cōsanguinei in gradibus prohibitis, affines aliqui [q], & virgines, quæ post consecrationem Deo factam nupserint, quæ adulteræ & incestæ dici possunt [r]: quia & desponsatæ Deo videntur, vt D. Paulus ait, [*Despondi vos vni viro, &c* [s]. ¶ † Lex apud Ciceronem [t]. [*Incestum pontifices supremo supplicio sanciunto.*] Papinianus [u], adulteriū in incestu puniri, quia & sine adulterio puniatur, his verbis notat. [*Si adulterium cum incestu committatur, vt puta cum priuigna, nuru, nouerca, mulier quoque similiter punietur: id enim remoto etiam adulterio eueniret.*] D. Augustinus [x], [*adulterij malum*, inquit, *vincit fornicationem: vincitur autem ab incestu.*] Et Papinianus quoq;, incesti criminanatura grauiora adulterio voluit, & si aliquando ob ignorantiam sanguinis vel pœna leniatur, vel cesset: vel propter ætatem incestus, non aūt adulterium [y]. Plura de incestu diximus iam in nuptijs, dum de prohibitione earū tractamus [z], quæ huc trāsferri possunt: repetere enim vt breuitati consulamus, non expedit [a]. Inibi quoq; diximus prohibitas esse nuptias consecratis Deo virginibus seu Vestalibus, & in ordinibus ecclesiasticis maioribus cōstitutis: quibus præcognitis facile persuasum erit multo magis clandestinas fornicationes harumdem personarum per se reprobas, vt incestuosas merito reiici. Cum matrimonium, quod legitimam habet per se coniunctionem, sit illis vetitum: & de facto iuctum separandum, iminente exilio & proscriptione bonorum coniunctiones has peragentibus, etiam Visigothorum legibus [b].

3 ¶ † Sacerdotes qui cum filiabus spiritualibus, quas sibi per sacramentorum exhibitionem affinitate spirituali iunxerunt, fornicantur, graue adulterium committunt & perniciosissimi exempli. Proinde ab omni officio deponuntur, & iniungitur in pœnitentiam duodecim annorum peregrinatio, & postea in perpetuum monasterij conclusio [c]. Romano iure, Vestales viuæ sepeliebantur in incestu deprehensæ, vt innuit Iuuenalis, dum ait [d],

> *Nemo malus fœlix minime corruptor, & idem*
> *Incestus, cum quo nuper vittata iacebat*
> *Sanguine adhuc viuo, terram subitura sacerdos.*

Ferunt [e] Minutiam Vestalem, ob incestum viuam ad portam Collatinam Romæ defossam: & Popiliam aliam in campo, qui inde scelerati nomē habuit. Pariter Vrbinam, cuius corruptores iudicio pontificis Maximi, in foro virgis cæsi, necati sunt. Defossæ ob ipsum scelus & Vestales aliæ, Opia, & Opimia. Et Liuius Cantilius scriba pontificum, qui cum Flotonia Vestali, quæ mortem sibi consciuerat, stuprū admiserat, iussu pontificis maximi in comitio vsq; adeo virgis cæsos est, vt inter verbera expirauerit. Capparonia alia suspēdio perijt, & cor-

p vide Lylium Greg. ... de Deis gen... syntag. ... Cytherea, ... dict. ...
q ... lib 12. P. ... si de ...
r ... P. ...
s ... lex ...
t ... q. ... c. ... eod.
u ... cap ... 27. dist.
x ... 11. c. ... ... bus.
y Cic. ... Papin. ... adul ... §. 1. ad leg. Iul. de adult.
z D. Aug. ... & adult. coniug. lib. c. ...
a ... 32. q. 7.
b ... & vide ... Boer. de incest. & de fornicat. ... sanguinitatem coniugum. ...
c ... de incest. ... Cod. Visigoth ... ca. si quis ... & c. ... qu. ... Abbas ... cano. Ioan. A... dialectus de cusa. col ... in practic. ... d Iuuenal. ... tyr. 4.
e vide de ... Vestal... ... ca... ... Obsequens de prodig. ... ... cap. ... Orosio ...

& corruptor eius, & serui conscij supplicio affecti. 4 ¶ † Liuius scribit[a], Valer. Maximus[b], S. Postbumio Albino, & Q. Martio Philippo consulibus, senatum mandasse, vt de ijs, quæ sacris Bacchanalium, incestu vsæ fuissent, inquirerẽt, quibus cum multæ essent damnatæ, in omnes cognatas intra 5 domos animaduerterunt. ¶ † Ante has, Rhea cognomine Syluia, Vestæ sacerdos, Numitoris filia, incestus conuicta, ex quo genuit Romulũ & Remum, virgis cæsa interfecta est, quodq; natum ex ea iussum in profluentem aquam proijci[c]. Sed deinceps deffodi tales viuas iusserunt sacratæ leges[d]. Sed & Dionys. refert Rheam Syluiam post verbera in occultũ perpetuumq; carcerem con- 6 iectã, & ibi necatã fuisse, plures tradidisse. ¶ † Iure pontificio, si quis episcopus aut presbyter, aut diaconus, aut subdiaconus, aut lector aut psalmista, aut hostiarius, cum muliere sanctificata Deo mœchatus fuerit, deponitur, quia sponsam Christi corrupit: si vero laicus, excommunicatur[e], & à sacra communione in perpetuum, dempto mortis tempore, si digne pœnituerit, arcetur[f]. Ipsæ autem Vestales lapsæ ita, in ergastulis, vt perpetuam ad mortem producant pœnitentiã, concludendæ[g]. Iure ciuili, capitale imminet supplicium non solum ex raptu harum virginum, sed etiam si quis easdem etiam volentes rapere tentauerit[h]. 7 ¶ † Placuit etiam curiæ supremæ Tectosagum seu Tholosanæ, reum actum incestus commissi cum matre & filia[i] capite plectendũ, 9. Octob. 1548. & si alterius gradus incestuosus leuius punitus sit[k], seuerius tamen, quam adulter. Nam sicuti proximitatis argumentum & exceptio suspectam redditam coniunctionẽ tollit, sic deprehensa in proximitate illicita coniunctio grauiorem meretur pœnam, vt statuunt Gratia. Valent. Theod. & Archad. CCCC[l]. Addit plura de pœna incestus cum matre, filia, nouerca, sorore, nutrice Boerius, quẽ 8 consule[m]. ¶ † Incestus vindictam sic D. Paulus exprimit[n], [*Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis qualis nec inter gentes: ita, vt vxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestri, qui hoc opus fecit.*] Lex Dei vlciscitur & prohibet incestuosam coniunctionem personarum in Leuitico ca. 18. Maledictus à patre Iacobo[o] Ruben, vt non cresceret, quia ascenderat cubile patris, & maculauerat stratum eius, scilicet qui coierat cum concubina patris[p]. 9 ¶ † Referam incestus vindictã aliorum quorundã. Gryrbus ex Helena, vel vt alij volũt, ex Oenone & Alexandro filius, in incestu matris deprehensus à patre, occisus fuit[q]. Cõstantinus Magnus occidit indicta causa Crispinũ filium è concubina natum, iam Cæsaris dignitate præditum, ob suspicionem consuetudinis cum Fausta nouerca, nulla legis naturalis habita ratione. Et balneo supra modũ calefacto, collocatam Faustam eduxit mortuã, teste Suida[r]. Zonaras tamen scribit[s], Crispinum falso à nouerca insimulatum, quod ille noluisset infando amori acquiescere, rescientemque Constantinum rei veritatem, in vltionem occisi filij & calumniæ, ita Faustã balneo suffocasse. Notat & Heraclides[t], Cycnum filium Tennẽ, apud patrem, falso tamen adulterij cum nouerca insimulatum, 10 cista inclusum in mare proiectum. ¶ † Aruntius in ebrietatem lapsus, cum filiam Medullinã corrupisset, ab ea interemptus est[u]. Sicuti ob eam 11 causam Cyanippus à Cyane filia stuprata[x]. ¶ † Sciunt omnes Oedipi & Iocastes incestum: norunt 12 & mala ingentissima, quæ inde nata sunt[y]. ¶ † Cimon Atheniensis cum Elpinicem sororem stuprasset, Ostracismo à ciuibus suis pulsus vrbe est, 13 vt author Suidas[z]. ¶ † Erat Cilix quidam, cui vxor coniuncta, quæ filiam ex priore matrimonio genitã secum habebat, cuius amore correptus Cilix intemperanter nimis illi congrediebatur, ita vt vxorem minime lateret, quæ simul in lecto iacentibus superueniens, puellæ quidẽ ambos oculos, marito alterum effodit acubus, quibus vestimentorum fibulas nectebat: huiusque incestũ Aesculapium abominatum fuisse tradit Philostratus[a]. Et ideo ei restitutionem visus denegasse, & à sa- 14 crificijs expulisse. ¶ † Incestus conscientia etiam nullo persequente tanta est, & tam acerba, vt authores sceleris sæpe ad mortẽ sibi consciscendam coegerit. Sic Biblis Mileti filia[b], postquam cum Cauno fratre incestum commisit, se baltheo ad collũ ligato suspendit. Idipsum fecit Enopis Tracenis filia, post concubitũ admissum fratris[c]. Secundus Philosophus cum matri nescienti esse filium se commiscuisset, & illa facto cognito sceleris horrore sibi mortem consciuisset, ipse quoq; incẽstus pœnitentia in æternum tacuit[d].

a Liuius, in bel. Macedonico. b Val. Max li. 6. cap. 3. c Dion. Halic. lib. 2. Liu. lib. 1. deca. 1. Plin. de vi. Illustr. Iul. Florus in 1. d Idem Dionys. in 1. Pomp. Læt. li. de sacerdo. in Vestal. e c. si quis, 27. q. 1. ex Iuan. synodo. f c. virginibus, eod. 27. q. 1. ca. raptores, 36. q. 2. g c. impudicas 27. q. 1. h l. si quis non dicam rapere, 3. de episcop. & cler. i l. si quis non dicam, 36 q. 2. & l. 1. de raptor. virgin. k vide Papo. li. 22. Rhapio arrest. art. 7. & 8. ar. 9. l l. si quis adulterium, 14 ad leg. [illegible] C. m Nicol. Boe. [illegible] 318. n [illegible] Paul. 1. ad Corint. 5. o Genes. 49. p Genes. 35. q Hellanicus, in T[illegible] the. in Reoss. c. 30. r Suidas, in ver. [illegible]. s Io. Zonar. 3. To. t Herac. in Polit. & in Polit. Tenedior. u Plutar. in Parallel. x eod. y de quib. Stat. 1. Theba. z Suidas, in verbo Cimo. a Phil. lib. 1. de vita Apollonij. b Parthen. in Eroti. ca. 11. c Idem, ca. 13. Ouid lib. 9. Metam. & 1. de arte. d Diog. Laert. in eius vita.

de Raptu & Raptoribus. Cap. 8.

Lib. 9. C. tit. 13. De raptis mulierib. in Auth. coll. 9.

1. *Adulterium grauius dicitur accedente raptu.*
2. *Raptus quid, & in quibus fiat. num. 4.*
3. *Vim maiorem faciunt verba persuasoria.*
5. *Raptor in crimine compertus occidi à quibus possit.*
6. *Raptus non excusatur consensu puellæ raptæ, quæ nubere raptori prohibetur, & pœna raptorum. Et 7.*
8. *Raptor an raptæ nubere possit impune. Et 10.*
9. *Raptus num fiat in meretrice. Et pœna. 15.*
10. *In Raptores mulierum, diuersarum gentium leges & pœnæ. 11. Et 12.*
13. *Iudex puniendus, qui dissimulat crimina punire.*
14. *Raptus mulierum quæ atrocia bella pepererunt.*
16. *Violationis virginis, nasus amputatio pœna.*

1 Quia oportet adulterium grauius, ex adiectione raptus puniri[e]: & quiescentes capitula legis Iuliæ, extat de raptu sanctio[f], ideo de raptu pauca 2 subnectemus. ¶ † Raptus est, vi mulierem abducere[g] à corrumpendo dictus[h]. Et Lucius[i]. 3. Sum. Pont. ibi raptum dicit admitti, vbi nihil ante de nuptijs actum est, neq; raptorem esse qui habuerit mulieris consensum, licet parentes reclamarent: scilicet si de nuptijs antea tractatum. Alioquin Gelasij[k] decretũ probo, qui ait, Raptum admitti cum puella violenter à domo patris abducta, vt corrupta in vxore habeatur, siue puellæ solũmodo, siue parentibus tãtum, siue vtrisq; vis illata constiterit. Nam is morte, inquit, multatur, & prætextu matrimonij etiã 3 raptus factus vindicatur[l]. ¶ † Vim habẽt etiã persuasoria verba[m]. Et Solon magis puniuit eũ, qui verbis pellexisset mulierẽ, quam qui vi, teste Plu- 4 tarcho[n]. ¶ † Et proinde lex ciuilis quoq; voluit[o], & in volentẽ inuitis parentibus ductam, raptum committi: imo & in spõsam[p] quamuis ius pontificium in eo resistat[q]. Nec facultatẽ esse virgini, vel viduæ, vel aliæ cuilibet mulieri, raptorem sibi maritum exposcere: sed oportere vxorem, ducere volentem siue ingenuã siue libertinam secũdum leges & antiquam consuetudinẽ à parentibus vel alijs, quos decet petere, & cũ eorũ voluntate fieri

legitimum

e l. vnic. §. quæ multo magis, de rap. virg. lib. 9. C. tit. 13. f d. l. vni. § fin. g ca. lex illa, §. raptus, 36. q. 1. h c. raptus, 36. q. 2. i Luci. 3. in ca. pen. de rapto. rib. k ca. lex illa in princip. & §. raptus, 36. q. 1. l leg. raptores, de rapt. virg. C. m Vlpia. l. 1. §. persuadere, de ser. corrupt. li. 11. P. tit. 3. n Plutar. in Solone. o le. 1 de rapt. vel matrimon. sanctimonial. vel viduar. libr. 9. Cod. Theod. tit. 25. p l. vni. cũ suis §§. de rapt. virg. C. & titu. de raptu mulier. in auth. q c. cum causa c. 6 de rapt. ap. Greg.

legitimum coniugium. Statutaq; pœna aduersus raptores, & in eos, qui comitati eos in raptu fuerunt, mortis & amissionis bonorum: & aduersus conscios & administros sceleris, mortis. Data nihilominus licentia parentibus, consanguineis, tutoribus, & curatoribus raptorū, occidendi raptores in flagranti crimine repertos. Refert easdem pœnas Leo nouella 35. Sed ipsi ex sententia patris sui alias adiicit loco illarum, vt si quidem cum armis, gladijs aliisve lethalibus instrumentis fiat raptus, gladio puniatur crimen in raptore, socij vero & auxilium dantes, & raptores suscipientes naso mutilentur, verberētur & cute tenus tondeantur. Si sine armis non imponatur mors, sed raptori manus amputetur, ministeriū vero vi præbentibus, verbera, tonsura & deportatio imponan-
5 tur. ¶ † Diximus iam in finitione nuptiarum, de raptu quem in parentes appellant, dum sine consensu parentum nuptiæ fiunt cum filiabus, vel liberis, neque repetam. Refert & prope ad raptum Ioannes Lucius [a], clariorem vxore iuuenem & ditiorem, ab vxore ipsa vel alijs auxilijs clam curatore vel moderatore expugnasse, & ad vxorē se ducendam præsentibus verbis pellexisse, pacta inconsulto adolescenti præscribere valde iniqua: atque irrita omnia, saluo matrimonio, facta, damnatam vxorem pecunia, consultores & cautores, quod ei operam dedissent, 1535. 3. Iunij. Placuit etiam & raptū cōmitti, si defuncto patre quis incōsulta matre, cum filia se iunxerit matrimonio: atq; eius nomine exilio damnatum quendam à senatu Parisiensi 7. Augusti 1554. & filiam pœna honoraria matri iniuriam resarcisse, tradit Papus [b]. Idque mitius agendo, cum pœna grauior iure ciuili immineat in hoc casu [c], potissimum dum tutelæ ma-
6 ternæ adhuc filia subijcitur. ¶ † Extat constitutio Iustiniani [d], quæ vetat raptam voluntarie nuptam raptori, quippiam ex eius testamento capere parentesq; etiā punit [e]. Constantinus, lege ad populum lata [f], sanciuit, raptæ puellæ sine depactione parentū assensum non releuare crimen, sed candē iisdem pœnis raptus obligare, nutrices quoque & custodes datas à parentibus puellis, quæ ministerium præbuerint & deluserint puellas, liquentis plumbi ingestione in fauces & ora, puniri. Neque autem impunitatē puellis inuitis raptis præstandam, sed eandem pœnā quæ raptoribus imponēdam: [*Quia*, inquit, *domi vsq; ad coniunctionis diem seruare se potuerunt: & si fores à raptore fractæ fuissent, à vicinis opem implorare potuisse.*] Verum lenius cum ijs, quæ illa vi raptæ sunt, agitur, & leuior pœna imponitur. At si paternam successionem denegat, participes sceleris deportari liberos iubet: seruos autem, concremari: raptores capitali iudicio subiiciens. Refert Clemens 4. 8 legibus humanis mulierem raptoris matrimonium eligentem præsertim parentibus inuitis, bona omnia quæ sibi per legem obuenerant à raptore, ac alijs consortibus raptus, ipso iure amittere, certoque casu deferri
7 in fiscum. ¶ † In iure pontificio, pœna mortis raptoribus decreta iure ciuili, excommunicatio intelligitur [h]: coniuncta tamen publica pœniten-
8 tia, quæ etiam in eosdem statuitur [i]. ¶ † Ius Saxonicum permittit matrimonium inter raptum & raptorem [k]. Idipsum & Burgundionum, sed ea lege vt sciat mulier se nihil de parentibus suis habituram [l]. Raptor iure pontificio quoque iubetur aut stupratā dotare, aut in matrimoniū ducere [m]. Mitiusque agit cum eo, qui eam rapuit, de cuius nuptijs antea egerit [n]. Atque eo iure, potest vitari

a Ioan. Luci. lib. 12. placitor. tit. 8 plac. 2.
b Ioan. Pap. li. 22 Rhapso. arrest. tit. 6. arr. 8.
c l. vni. §. oportet, de rap. virg.
d Constit. nouel. 143.
e Nouel. 150.
f Cōstant. l. 1. & 2. de rapt. virginum, lib. 9. Cod. Theo. tit. 24.
g Cle. 4. in ca. cum sbeddam legum. ca. 19 de haereti. li. 3 sexti. tit. 2.
h c. 2. c. raptores, cap. si quis virginem, 36. quæ. 2.
i ca. raptores, statuimus, 27. q. 2.
k lib. 1. iur. Saxonici, artic. 37. in glo.
l in legi. Burgundio. tit. 12. §. 6.
m c. 1. & c. penult. de adulter.
n ca. cum causam, e sec. ad in. de raptor.

pœna, vt videtur raptus, per consensum in matrimoniū cum raptore. Quod tamen displicuit concilio Aquisgrani celebrato [o], cautumque, ne propter violentiam præcedentem, consensu sequenti rapta raptori nubere possit. A quo tamen ex D. Hieronymi authoritate [p], qui pluribus veteris testamenti sententijs & exemplis probauit, tale matrimonium esse legitimum dictum est. Cæterum etsi matrimonium firmum sit, quod pertinet ad sacramentum, non tamen ideo arbitror pœnam eludendā. Nam & eam ab ecclesiasticis iudicibus vsque ad sententiam sanguinis imponi posse nemo inficiatur [q]. Neque prohibetur, quin & secularis iudex, legibus ciuilibus indictam non proferat: neque approbatum matrimonium ab ecclesia impedit, quominus vltio sumatur raptus. Quia nō punitur matrimoniū, sed modus, quo matrimonium quis aucupatus est illicite. Plura enim bona sunt, sed quia bene non fiunt, damnantur, & capitalis pœna reposcitur, ad puniendū dolum, fraudes, circumuētiones. Proinde recte hodie matrimonij cognitio suspenditur, donec de raptu cognitum & decretū fuerit à iudice seculari, vt pluribus firmat Aegidius Magister supremę curię Parisiorū præses [r], qui refellit diuersam interpretū iuris pontificij sententiā. Et Lucius ita iudicatum
9 testatur [s], & Papo. [t] ¶ † Quid autem statuēdum sit de vi & raptu in meretricem, distinguunt aliqui, num nupta sit, vel soluta à vinculo matrimonij: nā si quispiam rapuerit mulierem nuptam, quæ prius permiserat se osculari, tangi, & comprimi, habet locum pœna raptus ex mente Pauli Castrensis [u], & Baldi [x]. Quamuis Accursius [y], & post eum Cynus dixerint, adulterium quidem cōmitti in muliere nupta, etsi inhoneste viuat, & punibile: raptū nequaquam, quia is nonnisi honestarū personarum sit. Addit Angelus [z], neq; cum turpiter viuēte commissum adulterium, punibile esse ex parte viri adulterantis: puniendum tamē ex parte adulteræ [a]. Turpior namque videtur persona quam vt legum obseruatione dignæ visæ sint, vt ait Constanti. in l. qui adulterium, C. de adulte. vel vt cum Iuuenale Satyr. 4. dicam turpior ipso crimine: sic enim de Crispino scribit.

Nam quod turpe bonis Titio Seioque, decebat
Crispinum: quid agas cum dira & fœdior omni
Crimine persona est?

Existimarem ego mariti qualitatem esse perpendendam quoque, vt vterq; & raptor & rapta puniatur, si vir alienus à lenocinio sit. Considero simul, num post compressionem adulteræ, eam quis traduxerit vel rapuerit statim, an postea: & mora potest dare resipiscendi mulieri ansam, calore sedato & crimine perpenso. Fieri enim potest, vt quæ antea fuit meretrix, pœniteat sceleris, & velit se emendare [b]. At in meretricibus publice merentibus, si quæ fiat alicubi, inuitis adductis, raptum nō opinor, nec vim, nec pœnam eius ex legibus ciuilibus [c]. Sicque de rapta Dina sorore dixerunt filij Iacob, [*Nunquid oportuit sorore nostra tanquam scorto abuti* [d]?] Verum non est dissimulandum puniendas scortationes etiam volentium iure nostro diuino, vt docuimus in Personis, dum de illegitimis ageremus liberis. Et proinde multo magis nolentium, quia vt aliqua compressa, inducta videtur ad delinquendum. Pœna autem erit determinanda pro modo circumstantiarum, & vis, & personarum. Nam & commentariensis morte dignus est, qui meretricem suo carcere cōclusam cognouerit etiā sine vi, vt placuit Ioanni

Fabro

o c. placuit, 36. q. 2.
p d. ca. placuit, §. hæc [illegible] tas, & ca. tua, 36. q. 2.
q ca. in archiepiscopatu, de raptorib.
r Aegi. Magi. in deci[illegible] bul. trad[illegible] appella[illegible]
s Ioā. Lucius, lib. [illegible] p[illegible] tit. 4, tit 8 pla.
t Pap. li[illegible] Rhap[illegible] arrē. tit. 6 arr.
u Castr[illegible] 27 [illegible] quæritur, [illegible] dicto §[illegible] in l. vo[illegible] per glo in [illegible] præm [illegible] textu, de nup. l. e P[illegible]
x [illegible] sentaneā, q[illegible] mo. & quā C[illegible] de testam. & in quę pari [illegible] men.
y glo in l. vni. in ver[illegible] statum, & ibid. Cyn. de rap. virg.
z Angel. in d. l. vni.
a [illegible] quæ adulterād, ap[illegible] Baldo. de [illegible] & l. sin quæ, C. eo. nis.
b l. imperialis, §. præsenti, de nupt. C.
c Vlpi. l. verum est, 40. de [illegible] lib. 4 [illegible]
d Gene. c. 34.

10 Fabro [a], & hodie solent fustigari [b]. ¶ † Athenis lex fuit, à Solone ne, vel Dracone, non plane constat, lata, qua cantum generaliter, [*Quæ vim passa fuerit, eum qui vim intulit, vel nuptias, vel mortem optato.*] ¶ † Cuius meminit Seneca [c], Hermogenes [d], & Quintilianus [e], in legibus Boioariorum hæc lex [f], [*Si quis virginem rapuerit, contra ipsius voluntatem & parentum eius, cum duodecim solidis componat: & alios quadraginta cogatur fisco dare. Si autem viduam rapuerit, quæ coacta ex tecto egreditur, propter orphanorum & propriam rerum penuriam, cum 80. solidis componat, & 40. cogatur fisco dare.*] ¶ † In legibus Salicis [g], raptus mulieris pœna pecuniaria punitur: maiori, si rapitur alteri sponsata. Alia tamen lege [h], [*Si quis puer regis vel lidus ingenuam fœminam traxerit, de vita componere iubetur. Quod si ingenua aliqua fœmina quemcunque de illis sponte secuta fuerit, ingenuitatem amittit.*] ¶ † Leo Armenius [k] Orientis imperator, cum eum quidam egredientem palatio adijsset, questus suam sibi vxorem à Senatore raptam, idque facinus se ad vrbis præfectum detulisse, neque tamen suum ius consecutum: iussit sibi sisti Senatorem, & vrbis præfectum: atque præfectum statim suo munere exuit, & adulterum legibus puniendum tradidit. Memorabile autem est placitum curiæ Tholosanæ, quo iudex Blaniaci oppiduli iuxta mœnia Tholosæ, damnatus & priuatus capite, quod meretricem conquerentem se vi cognitam non audijsset, & negocium dissimulasset: non quia graue scelus hoc forsan in meretricem admissum, sed quia iudicandi munus necessitatem habet [l]. Sed & celeritatem maxime in atrocioribus, & quæ dissimulatione serpere 14 perniciosius possunt. ¶ † Non est hic quod referam, quot clades antiquitus & bella orta fuerint ob raptus mulierum, de quibus Herodotus [m] meminit. Notum bellum & strages ob Heleonam ex Homero [n], Horatio [o], & alijs. Alia pleraque persequitur Athenæus [p]. Refert Strabo [q], & Pausanias [r], bellum maximum inter Lacedæmones & Messenios, quod Messenij Spartanas virgines ad 15 ædem Dianæ violauerant. ¶ † Secundum ius Saxonum, meretricem quoque & concubinam si quis præter earum voluntatem violat capite pu-16 nitur [s]. ¶ † Iustinianus in legibus Militaribus [t], ὁ στρατιώτης διαφθείρας κόρην καὶ φθείρας αὐτὴν, ῥινοκοπείσθω, δὸς αὐτῇ καὶ τὸ τρίτον τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, id est, [*miles qui violauerit virginem, nasus amputator, data insuper ei tertia bonorum parte.*]

de Stupro in Virgines, & Viduas. Cap. 9.

1 *Stuprum quid dicatur.*
2 *Stuprans puerum vel fœminam lege Iulia de vi publica tenetur: & de eius pœna.*
3 *Honeste viuere imperatum quibusdam à magistratibus.*
4 *Meretrices quæ fœminæ dicuntur.*
5 *Raptus ab Stupro virginis quid differat. Et horum pœna.*
Et seq. 6. 7.
9 *Virginem immaturam rapiens quomodo puniatur. Et quæ sit pœna famuli ancillam vitiantis.*
10 *Carceris custos quomodo puniatur abutens carcerata.*
11 *Vidua stuprum committens nõ priuatur dote, qua priuaretur, si adulterium viuente marito commisisset.*
12 *Fornicatio inter dominam & seruum quam pœnam habeat.*

1 Nomen † stupri, etsi generale nomen sit, ad omnes species illiciti & vetiti coitus pertinens, nunc tamen viduis, virginibus, & masculis applicabitur: si modo viduæ fuerint integræ vitæ antea, & extra concubinatum [a], aut meretriciam 2 vitam. ¶ † Qui puerum vel fœminã per vim stuprauit, lege Iulia de vi publica quoque tenetur [x], cuius pœna aquæ & ignis interdictio [y], in cuius locum hodie deportatio [z], bonis omnibus ademptis [a]: teneturque lege Iulia de adulterijs, quia eo nomine adulterium etiam dicitur [b]. Vidua honesta habita, quæ stuprum commisisset, iure diuino ignibus cremabatur antiquitus [c]: quia se prostituere, & ad meretrices accedere iure diuino prohibitum [d]. [*Non erit enim scortum*, inquit Dominus [e], *de filiabus Israel, nec scortator.*] Priuat eos Deus 3 regno æterno, qui fornicãtur [f]. ¶ † Athenis Areopagitæ, cũ Demetrius Phalerei filius, luxuriosius vitam ageret, & Aristagorã amicam domi possideret vt melius & honestius viueret imperarunt. Ephori quoque cum Gnosius Lacedæmone insolenter se gereret, vetuerunt, ne cum iunioribus versaretur, vt scribit Athenæus [g].

4 ¶ † Meretrices dicuntur illæ mulieres, quæ impudentius multis se prostituunt [h], quarum turpitudo publice venalis est [i]: maiori pœna dignæ, quã pluribus se polluunt impudicis concubitibus, quam illæ, quæ cum vno vel altero illegitimo viro: quæ tamen à pœna fornicantis non sunt alienæ, etsi à pœna meretricis aliquo spacio differant. Quia facile quæ vnius nõ erubescit vetitum complexum, in plurium paulo post venit concubitus paulatim excusso pudoris fræno.

5 ¶ † Stuprum proprie, inquit Gelasius [k], virginum est illicita defloratio, quando videlicet non præcedente coniugali pactione, vtriusq; voluntate virgo corrumpitur, patre iniuriã statim ad animũ non reuocante. Cuius verba postrema, distinguunt stuprum à raptu, quod diximus fieri, dum inuitis parentibus filia alteri se coniunxit. Pœnam augent vel minuunt stupri, personarũ qualitas, & modus delicti. Sic grauius punitur is, qui pupillã sibi commissam corruperit, alio: & bonis fisco delatis deportatur [l]. Ex lege autem Leonis, vitiatæ dantur bona, quæ ante fisco dabantur [m]. Clericus stuprans virginem, ex sententia Abbatis Panormitani, deponitur [n]. Et hanc communẽ esse opinionem tradit Paul. Grillandi [o]. Et vltra dotẽ, quam tenetur præstare ei, quam seduxerit, mulcta pecuniaria afficiendus, vel corporali pœna [p]: & si per vim stuprauerit, vltra pœna carceris vel monasterij [q]. Stuprum in virginem vel viduam honeste viuentem, sine vi commissum, lege Iulia, si honestæ personæ sint delinquentes, punitur, cum publicatione dimidiæ partis bonorum constuprantium: & si humiles, cum corporis coercitione & relegatione [r]. Quam pœnã tam viris stuprantibus, quam constupratis sponte communẽ arbitror. Si tamen seducta virgo, dotabit eam qui seduxit, vel ducet in vxorem, si parentes voluerint [s]: Inops fustigabitur, & exilio damnabitur. Punitur & alia pœna iure pontificio, vt castigatus in monasterio pœnitentiæ causa concludatur [t]. Lex diuina [u], [*Si inuenerit vir puellam virginem, quæ non habet sponsum, & concubuerit cum illa, & res ad iudiciũ venerit, dabit qui dormiuit cum illa patri puellæ quinquaginta siclos argenti, &*

a in § item lex, de publ. iud.
b Pap. lib. 22. Rhapsodia. ...
c Senec. 2. Declam.
d Hermog. ...
e Fab. Quintil. ...
f in leg. Boioar. ... tit. 8. 7.
g in legib. Salicis, tit. 14. de ingen. hominib. qui mulieres ingen. rapiunt.
h ... 6. pend.
k ... §. 7. eiusd. tit. ... lib. ... in eius ... περὶ τοῦ ... ἀνθρώπων ... μοιχεία ...
l l. quippe, de iudic. ... iudicandi denique necessitas, de munerib. & honor. in P.
m in prin. lib. ...
n Iliad.
o Horatius l. ...
p ... 13. Dipno.
q ...
r ... Messeniac.
s ... leg. Saxon. art. 34.
t Iust. ... in leg. ... l. 36.

x l. stuprum, 34. Papin. l. inter liberas, & ad leg. Iul. de adult. in P. l. inter stuprum, de verb. sign.
y Mart. l. 3. ad leg. Iul. de vi publ. P. Marc. l. mariti lenocinium, 29. §. fi. & leg. Iul. de adult. in P.
z Vlpian. l. qui dolo, ... ad leg. Iul. de vi publ.
a l. 3. ad leg. Iul. pecul. P.
a § item lex, de publ. iudic. apud Iustin.
b d. l. inter liberas, §. 1. ad leg. Iul. de adult.
c Genes. 38.
d ca. meretrices, & ca. in eo, 32. q. 4.
e Deut. c. 23.
f ad Ephes. ca. 5. ad Hebr. c. 13. Apocal. 22.
g lib. 4. Dipno. cap. 20.
h c. vidua, 34. dist. l. palam, de rit. nup. P.
i ca. meretrices, 32. q. 4.
k ca. illa lex, 36 q. 1.
l tit. si quis eam cuius tutor fuerit corrup. lib. 9. C. tit. 10.
m Cõstit. Leonis 34. περὶ ... φθειρόντων τὴν ἐπιτροπευομένην παρθένον.
n Panor. in ca. et si clerici, de iud. col. ... ca. si quis clericus, 81 dist. ca. lator, 2 q. ...
o in tracta. de pœn. omnifariam coitus, ca. 7. videndum.
p Abb. in ... de adult.
q vide Bernardum Diaz, in pract. crimin. cap. 77
r ... lex Iulia de ... publ.
s c. 1. de adult.
t ca. 2. eo.
u Deut. c. 22.

habebit eam vxorem, quia humiliauit illam: si pater eam ei 6 *dare noluerit, dotabit, &c*[a].] ¶ † Scortationis erat actio apud Lacedæmonios, censura, & delario, reste Iullo Polluce[b], atque à concionibus scortatores 7 pellebantur. ¶ † Macriuus imperator[c], cum per frumentarium didicisset, duos milites ancillæ hospitis pudorem violasse, geminos boues miræ magnitudinis aperiri iussit, atque his milites singulos inseri, capitibus boum exsectis, quo facilius 8 vna colloqui possent. ¶ † Lex Salica[d] punit fornicantes cum ingenua puella spontanea voluntate, in occulto pœna 1800. denariorum qui faciunt 45. soll. Quod si[e] seruus cum ancilla mœchatus fuerit, & de ipso crimine ancilla mortua fuerit, statuitur, aut vt seruus castretur, aut 240. denarios, qui faciunt solidos sex, culpabilis iudicetur: Dominus autem serui capitale restituat. Si autem ancilla propter hoc non fuerit mortua, seruum ipsum aut 120. ictus accipere, aut 120. denarios, qui faciunt solidos 3. domino ancillæ cogi præsta-9 re. ¶ † Qui ancillam virginem immaturam stuprauerit, ex Vlpiano lege Aquilia tenetur[f]. At qui nondum viripotentes virgines ingenuas corrumpunt, humiliores in metallum damnantur: honestiores in insulam relegantur, aut in exilium 10 mittuntur[g]. ¶ † Voluerunt & commentariensem, qui cognouit mulierem carceribus suis commissam, pœna puniri, qua tutor, qui cognouit pupillam suam quondam[h]: cum eam enim ab alijs custodire debeat, multo magis à seipso[i] debuit fidei suæ commissam intactam relinquere. Grauior & pœna imponitur ei, qui bonam quam qui 11 malam stuprauerit[k]. ¶ † Cæterum, illud singulare est, stupri accusationem in vidua institutam ab hæredibus mariti, non priuare eam dote, qua priuaretur, si adulterium viuente marito commissum fuisset[l]: & Ita iudicatum fuisse tradit Papus[m].
12 ¶ † Qui cum domina stuprum commisisset seruus, ea constitutione Constantini comburitur, domina capite plectitur[n]: etsi non ita puniatur dominus, qui propriam ancillam stuprauerit[o]. Ex consuetudine Burdegalensium, famuli aburentes dominabus, & earum proximis, quæ in domo sunt, suspenduntur[p].

de Præpostera Libidine.
Cap. 10.

Tit. Vt non luxur. con. natur. in auth.

1 *Masculorum constupratio capitalis, & alia pœna. sequentib. 3. 4. 5. 6. 9.*
2 *Stuprum masculorum maius scelus adulterio, & incestu.*
7 *Stuprum inferens iure casus declaratus.*
8 *Scantinia lex de stupro puerorum.*
10 *Osculum turpe pueris infixum grauiter punitum.*

1 PRæposteram † libidinem masculorum vltimo supplicio vindicant leges ciuiles[q]: & muliebria passus infamis est nisi vi constupratus sit[r]. 2 ¶ † Maius certe hoc scelus adulterio, & incestu[s], & maiori pœna dignum. De abominando & damnando hoc crimine, quædam diximus accommoda in prædudijs optimi iurisconsulti[t], quæ hic non repetam. Paulus iurisconsultus metum, ne stuprum inferatur, maiorem esse 3 bonis viris, quam mortis ait[v]. ¶ † Mitius cum ijs iudicium ecclesiæ est. Nam clerici, qui eo flagitio polluuntur contra naturam, à clero deijciuntur, & ad agendam pœnitentiam in monasterijs detruduntur: laici, à cœtu fideliũ penitus fiunt alie-4 ni, excommunicati[x]. ¶ † Lex diuina, dignos morte, qui hoc agunt, quive agentibus consentiunt, iudicat[y]: prostatque Sodomorum terribile iudi-5 cium[z]. ¶ † Lex Atheniensium, authore Æschine[a], hæc erat Solonis, [*Si quis Atheniensis puerum ingenuum contumelia, scilicet stupri, affecerit, qui eum puerum in potestate habet reum deferat ad præfectos prætorio, taliumq; se subscribat. Quod si fuerit iudicio damnatus, vndecimuiris tradatur, & ipsa die vltimo supplicio afficiatur: sin autem pecuniaria pœna fuerit irrogata vndecim dierum spatio post iudicium acceptum, illam inferat, vel carceribus teneatur.*] Et iterum, [*Si quis ex Atheniensibus se prostituerit, ei non liceat ex nouem magistratibus esse, sacerdotio augurari, neq; pro populo causam dicere: sed nec alium quemuis magistratum gerere possit, siue vrbanum, siue externum, sortéve adlectum, aut populi suffragio declaratum, neq; ad legationem aliquam emittatur, sententiamq; non dicat, publica quoq; sacra non ingrediatur, in publicisve coronationibus coronam non gestet, neq; intra cancellos in forum eat: quod si quis ea fece-6 rit, vt stupri damnatus gladio vltore puniatur.*] ¶ † Lex Valentiniani Theodosij & Archadij[b], hoc flagitium præposteræ libidinis flammis iubet vindica-7 ri. ¶ † In exercitu C. Marij, propinquus eius imperatoris interfectus iure declaratus, ab eo cui 8 vim in pudicitia adferebat[c]. ¶ † M. Claudius Marcellus ædilis Curulis C. Scantinio Capitolino Tribu. pleb. diem ad populum dixit, quód filiũ suum de stupro appellasset, citatusq; Scantinius vno teste, qui tentatus erat, damnatus est[d]. Meminit Iuuenalis legis Scantiniæ, quæ in eos, qui muliebria patiebantur scripta erat, dum ait[e],

Quod si vexantur leges, ac iura, citari
Ante omnes debet Scantinia: respice primum
Et scrutare viros: faciunt hi plura: sed illos
Defendit numerus, iunctæq; vmbone phalanges.
Magna inter molles concordia.

9 ¶ † In legibus Gotthorum[f], Chindasuindi regis hæc adijcitur lex, [*Masculorum concubitores, vel ij qui talia persentientes pertulerunt, ista sunt legis huius sententia ferienda: vt vir scilicet mox tale nefas admissum iudex euidenter inuestigauerit, vtrosq; continuo castrare procuret, & tradens eos pontifici territorij ipsius, vbi id perpetrari contigerit sequestratim ardua mandentur detrusione: vel inuiti saltem lituris commissa, qui voluntarie perpetrare nascuntur illicita. Hoc interim horrendum dedecus, si inferens quisq; vel patiens non voluntarius, sed inuitus explere dignoscitur, tunc à reatu poterit immunis haberi, si nefandi huius sceleris ipse detector extiterit, &c.*]
10 ¶ † In minori foro, clericorum vel monachorum qui osculum turpe, quo suspicio oriatur libidinis, impresserit adolescentibus, vel aliam turpitudinem, est ex Fructuosi Episcopi puniendus decreto[g]: cuius hæc verba, [*Monachum aut clericum paruulorum aut adolescentium consectator, qui vel osculo vel qualibet occasione turpi deprehensus est, comprobata patenter per accusatores verissimos siue testes causa, publice verberetur: coronam capitis, quam gestat, amittat: decaluatusq; turpiter approbria pateat, omnumq; sputamentis oblinitus in facie, probraq; suscipiat, vinculisq; arcletur ferreis, carcerali sex mensibus angustia maceretur, & triduana per hebdomadas singulas refectione panis exigui hordeacei vespertino tempore sublenetur. Post deinde expletis his mensibus, alijs sex mensibus succedentibus sub seniori spirituali custodia segregata in curticula degens, operi manuum & orationi continuo sit intentus, vigilijs & fletibus*

a Exod. ca. 22.
b li. 8. Onom.
c Iul. Capit. in Macrino.
d in leg. Salic. tit. 11. §. 2.
e eod. tit. §. 6.
f Vlpia. l. si stuprum, 25. de lus P.
g Paul. l. si quis aliquid, 18. §. qui nondum, de pœn. P.
h l. ... de Rel. ... in peract. ... sub de quast. ... 133.
i l. vnic. de prouratio. & conducto domus Augusta, li. 11. C. l. altius ... vir. vendic. P.
k Paul. l. fin. de offic. præsid. li. 12. P tit. 13.
l l. consensu, de repud. C. l. Lucius, l. cum mulier, sol. matri. in P. c. plerunque, de donat. int. vir. & vx.
m Ioan. Pap. lib. 22. Rhapso. arest. ar. 16.
n l. 1. de mulier. que se propris ser. iunxer. C.
o § eadem, qui manu. ad post. l. fi. C. commu. de manum. C. auth. quod ius, C. de natur. liber.
p In consuetu. Burdeg. tit. de furt.
q §. item lex Iulia, de adulterijs, de public. iudic. l. cum vir nubit, 31. ad leg. Iul. de adult. C. § 1. vt nõ luxur. con. nat. in auth.
r d. l. cum vir, & l. 1. § remouet, de postul. lib. 3. P tit. 1.
s ca. adulterij, ca. flagitia, ca. vsus, c. nsecebat. 32. q. 7.
t lib. ... ca. 14
v Paul. l. isti quidẽ, § quod metus ca. P.
x c. clerici, c. 4. de excessu prælatorum.
y ad Rom. c. 1.
z Genes.
a Æschin. con. Timarch.
b l. omnes, ad leg. Iul. de adult. l. ... Theod. tit.
c Plut. ... Marij, Cic. pro Milo. Val. Max. lib. 6. ca.
d Val. Max. eod.
e Iuuenal. Saty. 2.
f l. 5. de incestis, ... Gotthor. tit. ... & l. 6. eod. tit.
g decretũ hoc ... patrum, de ... clesiæ, ca. 95. ex Fructuoso.

fletibus & humilitate, & pœnitentia lamenta percipiat. Et sub custodia semper & solicitudine duorum spiritualium fratrum in monasterio ambulet, nulla priuata locutione vel consilio deinceps iuuenibus coniungendm.]

de Lenonibus, & Lenis.
Cap. II.

1 *Lenocinium inter capita l. Iuliæ de adulterijs. Et num. 5.*
2 *Lenocinium quid, & vnde dictum.*
3 *Lupanaria fuerunt prostitutarum & puerorum. Sustulit Iustinianus Constantinopoli. 4.*
4 *Lenonum capitalis pœna. 5. & 7.*
6 *Virgines corrumpens quibus puniatur pœnis. Et persuasio stupri qua pœna afficiatur.*
8 *Adulterij cur non fit transactio.*
9 *Vxorem passim copiam sui facere, adulterij pœna puniendus, vt leno.*
10 *Lenocinij pœna eos tenet, qui euadendi accusationem, opem ferunt fornicatoribus deprahensis.*
11 *Sacerdotum Anubis calliditas in decipienda Paulina, & eorum pœna.*
12 *Aufidianus filiam constupratam necauit cum lenone.*

1 2 INter † capita legis Iuliæ de adulterijs, lenocinij accusatio est [a]. [¶ † *Lenocinium*, inquit Vlpianus [b], *non minus facere, quam corpore quæstum exercere.*] Lenas autem dicimus, quæ mulieres quæstuarias prostituunt. Lenam quoque accipimus, & quæ alterius nomine hoc vitæ genus exercet. [*Lenocinium*, inquit Vlpianus [c], *facit, qui quæstuaria mancipia habuerit, qui & infamis.*] Lenocinium quoque committi subijcit, non solum si quis eam artem impiã exerceat ex professo, sed etiam si quæstuarijs prostitutis, alterius artis occasione vtatur, & occasione ministerij: vt si mancipia talia habuerit, caupo, stabularius, seu balneator. Ab alliciendo, lenones dictos esse constat: quod ad stupra alliciant. 3 ¶ † Erant prostibula iuuenum & mulierum, & lupanaria apud impios Ethnicos, quos imitari voluit scelestissimus Iason, tempore Machabæorum [d]. Iustinianus lenones vltimo supplicio puniendos sanciuit, Christianis suffultus rationibus [e]. 4 ¶ † Meminit & Procopius [f] hunc Cæsarem ex Theodoræ Augustæ suasu, & sodalitia meretricum & lenonis à Constantinopoli sustulisse. 5 ¶ † Vlpianus, verba legis Iuliæ, & ad stuprum vel adulterium inferentem, & ad suadentẽ vt inferretur, pertinere tradit [g]. Sic sanctionem Valentiniani & Theodosij [h], qua filiæ & ancillæ, quibus parentes lenones peccandi necessitatem imposuerunt, à nexu potestatis liberantur, intelligo de præcepto & suasione: nam si peccare coegissent, grauiori pœna dignos arbitror, nempe proscriptionis, exilij, vel metalli [i]. 6 ¶ † Constantinus Cæsar statuit [k], vt quoniam parentum in filias custodiæ, nutricum fabulis & prauis suasionibus deluduntur, vt eis, quæ ministerium rapiendi vel violandi puellas præbuerunt, meatus oris & faucium, quibus nefaria hortamenta protulerunt, liquentis plumbi ingestione claudantur. Paulus autem Iurisconsultus sic etiam statuit [l], [*Qui puero stuprum abducto ab eo vel corrupto comite, persuaserit, aut mulierem puellamve interpellauerit, quidve impudicitiæ gratia fecerit, pretiumve, quod persuaderet, dederit, perfecto flagitio punitur capite, imperfecto in insulam deporta-* 7 *tur: corrupti comites summo supplicio afficiuntur.*] ¶ † Lenones Solon quoq; accusatos & conuictos, morte damnari iubet, vt ait Æschines. Eutymachus, quod puellam Olynthiam prostituisset, capite mulctatus est [m]. Cleomenes Tyrannus apud Methymnæos, tres vel qoatuor lenas quæ apertissime lenocinari solebant, liberasq; mulieres prostituere, in saccis ligatas iussit quibusdam immergere. Hermippus in libris de septem sapientibus hoc 8 ipsum fecisse narrat Periandrum [n]. ¶ † Ad species lenocinij pertinet, eademque pœna, qua adulterium, vt plerumque punitur, si quis de adulterio vxoris suæ quid acceperit [o]. Quo fit, vt de crimine adulterij non possit transigi [p]: quia transactio fieri non potest, nullo dato vel retento [q]. Pro lenone quoq;, qui vxorem adulterij damnatam sciens duxerit, aut in adulterio deprehensam non dimiserit: non tameo qui suspectam tantum retinet [r]. 9 ¶ † Et qui patitur vxorem suam delinquere, matrimoniumque suum contemnit, qui contaminatione non indignatur, pœna adulterij configitur [s]. Extra tamen accusationem legis dicitur, qui patitur vxorem suam delinquere, non ob quæstum, sed ob nimiam negligentiam, vel quantamcunque patientiam, vel nimiam credulitatem [t]. 10 ¶ † Tenet & lenocinij & adulterij pœna eos quoque, quorum ope & consilio dolo malo factum est, vt vir fœminave in adulterio deprehensi, pecunia aliâve qua pactione se redimerent, ex sententia Scæuolæ [u]. Plura hic adde ex his, quæ diximus alibi de veneficijs, & de amatorijs incantationibus, de pœna eorum, qui attentant pudicitiam 11 alienius, & ad amorem incitant. ¶ † Refert Flauius Iosephus [x] iudicium Tyberij Cæsaris insigne, de Decio Mundo & Ide eius liberta, & sacerdotibus Isidis: cum enim Decius Paulinam vxorem Saturnini castissimam expugnare, nec verbis, nec pecunia posset, ope libertæ effecit, vt sacerdotes corrupti pecunia dicerent, Deum Anubim forma sua captum, eam ad cœnam & amplexum appellare: quare Paulina in templum venit, sed pro Anubi Decius cum ea concubuit. Quo detecto, Tyberius omnes sacerdotes cruci affixit, & libertinam, templum Isidis diruit, Isidis imaginem in Tyberim iussit proijci, Decium relegauit, quem iudicauit amore & ætate impulsum magis, quam certo 12 animi iudicio deliquisse. ¶ † Aufidianus eques Romanus, postquam comperit filiæ suæ virginitatem à pædagogo proditam Faunio Saturnio, nõ contentus sceleratum seruum affecisse supplicio, etiam ipsam puellam necauit [y].

[a] l. 2. § lenocinij, ad leg. Iul. de adult. P.
[b] Vlpi. in l. palam. 43. § lenocinium, de rit. [illegible] P.
[c] [illegible] hieras. 4. [illegible] prætor, de [illegible] qui not. infa. P.
[d] 2. Machab. cap. [illegible]
[e] tit. de lenonib. in auth.
[f] Pr[illegible] b. 1. de ædif. Iustin.
[g] [illegible]
[h] [illegible]
[i] l. fin. de spectacu. lib. 11. C. tit. 40.
[k] [illegible] in leg. de rapt. virgin. lib. 9. C. Theod. tit. 24.
[l] l. 1. § qui puero, de extraor. criminib. lib. 47. P. tit. 11.
[m] Dinarchus, contra Demosthen.
[n] Athenæ. lib. 10. Dipno. 14.
[o] l. 2. § lenocinij, ad leg. Iulia. de adult. l. mercalem, § de condict. ob turp. can. li. 4. C. tit. 7.
[p] l. transigere, 18. de transi. C.
[q] l. de crimine, 10. ad leg. Iul. de adult. C.
[r] l. transactio, 11. de trans. C. l. de fide commisso, eod. (?)
[s] Tripho in l. [illegible] § si de minut. [illegible] crimen lenocinij. 2. l. fine metu, 17. ad leg. Iul. de adul. C. l. castitati, 9. C. eo. l. mariti lenocinium, 29. P. eo. tit.
[t] l. 2. § lenocinij, ad leg. Iul. de adul. in P.
[u] l. mariti lenocinium, § plectitur, eo.
[v] Sequola, in l. is cuius ope, 10. ad leg. Iul. de adult. P.
[x] lib. 18. Antiquit. ca. 4.
[y] Val. Max. li. 6. ca. 1.

Non tantum ipsas Fornicationes & adulteria, sed & Præludia, per quæ ad ea peruenitur legibus puniri.
Cap. 12.

1 *Cautio, ne crimina committantur, dignior ea, vt commissa puniantur.*
2 *Mentis praua cogitatio quomodo detegatur, & punitur.*
3 *Fornicationis futuræ, vel peractæ quæ indicia.*
4 *Libri impudicæ & parum verecundæ lectionis explodendi.*
5 *Fœmina pecunias promisisse, suspicionem habet stupri.*

1 SApientis † est, non tantum præsentibus malis mederi, sed etiam futuris occurrere. Et proinde legislatores magis soliciti sunt, ne crimina committantur, quam vt puniantur. Ad eum modum futuræ libidini subuenientes, ea quę eam vel incitant, vel propellunt aut nutriunt, castigant imitati Deum, qui à fundamentis hoc vitium eradicat, iubendo puram habere cum corpore mentem. [*Non concupisces. Non desiderabis vxorem proximi tui* [a], *&c. Non concupisces mulierem* [b].] Ex corde enim exeunt cogitationes prauæ, furta, adulteria [c]. Ideo omni custodia præmuniendum 2 cor, monet Salomon in Prouerbijs [d]. ¶ † Iurisconsulti tamen & nomothetæ non plane de corde iudicant, nisi per actus quosdam externos, quibus ductis coniectant de interiori mente: atque ideo quæ fiunt & dicuntur, respiciunt quidem prius, 3 ad mentē subinde tamen rem reuoluunt. ¶ † Coniecturas sic capiunt proximi stupri, vel adulterij, ex colloquijs, aspectibus, seu visu, tactu, osculis, 4 quæ postea dicunt sequi factum [e]. ¶ † Lacedæmonij, libros Archilochi ex ciuitate sua exportari iusserunt, quod eorum parum verecundam, & 5 pudicam lectionem putarent [f]. ¶ † Sic Marcus Celer Cneo Sergio Silo, promissorum matrifamilias munerum gratia diem ad populum dixit, isque 6 eum eo nomine condemnauit [g]. ¶ † Itaque puniunt lenocinij & adulterij pœna eos, qui domum scienter præbuerint, vt tractaretur [h] de adulterio vel stupro, vel vt in ea fieret colloquium, quod ne fiat prohibetur: quia sine colloquio illo, adulterium illud non committeretur. Narrat Cornelius Tacitus [i] Suilium fecisse reos equites illustres Romanos quibus Petra cognomentum. Et caussam necis ex eo, quod domum suam Mnesteris, & Poppeæ congressibus præbuissent. Nec interest, sitne domus vel ager [k], in quo factum id sit, num viridarium seu hortus, in quibus hæc maxime flagitia solent tractari & exerceri: sintne amici, domini loci, an alterius generis qui hæc tractarint. Eadem enim vtrisque pœna: & quod iam cœptum est, pro 7 facto habetur [l]. ¶ † Iniuria namque ad infamiam pertinet, cum pudicitia attentatur [m], scilicet vt de pudica, impudica fiat [n]: deteriorem quippe reddit qui, vt amator quis sit, vel luxuriosus, persuadet. Hoc ipsum Vlpianus dixit iniuriam [o], virgines appellare matronali veste indutas: item & assectari. Appellare autem inquit, est blanda oratione alterius pudicitiam attentare: hoc enim nō est conuitium facere, sed aduersus bonos mores attentare. Assectatur, qui tacitus frequenter insequitur: assidua enim frequentia, quasi prębet nonnullam infamiam. Vlpianus, [*Meminisse tamen*, inquit, *oportebit non omnem, qui assectatus est, nec omnem, qui appellauerit, hoc edicto conueniri posse: Neq; enim si quis colludendi gratia id fecit, vel officij honeste faciendi gratia, statim in hoc edictum incidit, sed qui contra bonos* 8 *mores hoc facit.*] ¶ † Paulus etiam [p] solicitatores alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri nō possint, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra ordinem puniri scribit. ¶ † Ad suspicionem 9 etiam adulterij facit, inuenire aliquem solum in domo alterius, vbi est pulchra mulier, si credamus Bartolo & Panorm. [q]. Nec is cum illa præsumitur dicere pater noster, potissimum si scholaris sit, vt 10 ait Baldus [r]. ¶ † Ad solicitationem vel attentationem pudicitiæ pertinere videtur, exhibitio poculi amatorij, & philtra, quæ animis & corporibus nocent; ideo iurisconsulti factum horum, tan- 11 quam mali exempli vindicant [s]. ¶ † Item & persuasio, vt discedatur à societate & pace maritali, quod & punit Athalaricus [t] rex Gotthorum in edicto, dum ait, [*Qui suasione plectenda, matrimonia ausus fuerit diuidere aliena, ipsum coniugium habeatur illicitum: Quod si illos spes non subeat præsentis vel futuri matrimonij, si quid in alienos thalamos dolosa machinatione præsumpserint, facultatum suarum media portione priuentur, statim fisci iuribus applicanda: quod si pauperes sint, exilio mulctentur. Nec dissimulari potest*, vt ait Theodericus [u] alius Gotthorum rex, *salua communione qua viuitur, vt solicitatores publica habeat genialis tori reuerenda societas: & illud humani generis procreabile sacramentum, scelerata temeritate profanetur.*] 12 ¶ † Secundo, visu primæ lineæ amoris ducuntur, & per oculos virus & amor: imo anima in animam transfunditur, vt docet in conuiuio Plato. Et Deus, [*Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam mœchatus est in corde suo* [x].] Et scriptum, aliquorum oculos, plenos adulterij esse [y]. Et rogat Dauid auerti oculos suos, ne viderent vanitatem [z]. Atque recte Pericles [a], Sophoclem visum puerum laudantem & dicentem, O puerum pulchrum Pericle, monuit, non solum manus prætorem, sed & oculos debere continentes habere. Scribit Herodotus [b], quemq; quæ sua sunt, non aliena inspicere debere. Qua ratione Giges, laudatam à marito Candaule vxorem speciosissimam, & dum illi se ostensurum nudam diceret, erubuit primum, postea ea visa amicum in adulterium illexit, vt ait Iustinus [c]: hostemq; sibi fecit, & vxorem veluti tradito alij amore, à se alienauit. Multa conijcit in eam sententiam Athenæus [d], quod in oculis sit præcipue amoris sedes. Principium quoq; amoris Phædræ in Hippolytum apud Euripidem [e], visui adscribit Venus,

> *ἰδοῦσα φαίδρα, καρδίαν κατέσχετο*
> *ἔρωτι δεινῷ τοῖς ἐμοῖς βουλεύμασι*, id est,
> *Phædra*, ipsum scilicet Hippolytum, *conspicata, marsit illico pectus*
> *Amore sæua, sdq; meis consilijs.*

Inter præcepta conciliandi amoris, Ouidius illud adiecit quoq;,

> *Illam respicias illam mirere licebit,*
> *Multa supercilio, multa loquare notis.*

De Homero sic illustrius scribit [f], *ἱστοροῦσι τυφλὸν γενέσθαι, ὡς μὲν ἐπ' ἐπιθυμίας ἢ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἔρχεται*, id est, tradunt historiæ captum oculis fuisse, quod

a Deuteron. 5. Exodi, 20. Matthæi 5.
b Ecclesiastic. 25. Prouerb. 6.
c Matth. 15.
d Prouerb. 4.
e ca. nec aliqua, 27 q. 1. & glos. in l. quod ait lex, 23 in verb. in ipsis reb. venereis, ad leg. Iul. de adult. in P.
f Val. Max. lib. 6 ca. 3.
g idem, lib. 6. ca. 6.
h hæc, & quæ sequuntur probantur à Paulo in l. qui domo, 8. & Vlp. in l. & si amicis, 9 ad leg. Iul. de adult.
i lib. 15. annal.
k d. l. etsi amicis.
l Pompo l. & si non sunt, 16. §. infecti, de auro & argen. leg. lib. 34. P. tit. 2.
m Vlp. l. 1. §. omnem quidē, de inin. P. l. sed est quæstionis, 9. § fin. eod.
n Paul l. attentari, 10. de iniur. in P.
o Vlp. in l. item ap. Labeonem, 15. § si quis virgines, de iniur. Iulii inf. iniuria autem committitur, eo. ti.
p Paul. [illegible] attentari [illegible] min. P.
q Bart. in l. [illegible] de fun. [illegible] c. [illegible] de præsumptio. præsentia, dom. alt.
r Bald. in Lo[illegible] de postu.
s l. si [illegible] ab. quid. [illegible] abortionis. de pœn. in P. & l. [illegible] conduct. [illegible] leg. C. [illegible] in P.
t Cassiod. varia. 18. in Athalar.
u Idem, epist.
x Matth. 5.
y 2. Pet. 2.
z Psal. 118.
a Cic. 1 offic.
b in 1.
c in 1.
d Athenæ. cap. 6.
e in Prologo Hippolyti.
f Hesych. Miles. Illust. ἀνδρὶ σοφῶν.

quod cupiditati & libidini, quę per oculos irrepit, non cesserit victus. Dehinc tactum, vt præludium 13 fornicationis puniunt leges. ¶ † Cui cõuenit quod Electra dicebat Oresti apud Euripidem [a],

ἄπαγε, μὴ θίγῃ ὧν σε μὴ θιγεῖν χρεών.

Abi, ne tange quod tangere non est fas.

14 ¶ † De hoc tactu sic Luithprandus Langobardorum rex olim statuit [b], [*Si quis à modo inuentus fuerit cum vxore aliena turpiter conuersari, id est, si manum in sinum, aut ad pectus eius miserit, aut alium locum, vnde turpe esse posset, cum consensu ipsius mulieris, & probatum fuerit, componat qui hoc malum perpetrauerit Guildrigil ad maritum ipsius mulieris: si autem causa probata non fuerit, nisi tantummodo quispiam de suspecto alium de vxore sua compellat habeat licentiam ipse qui compellat, aut ad pugnam, aut ad sacramentum ipsum hominem quærere qualiter voluerit. Si vero ipsa mulier, in hac illicita causa consentiens erit, habeat potestatem eius maritus in eam vindictam dare, siue in disciplina, siue in venditione vbi voluerit: veruntamen ne occidatur, nec ei schematio corporis fiat. Si quidem talis fuerit homo liber forsitan, vt non habeat vnde compositionem facere possit, tum publicus debeat eum dare in manu mariti sui, & ipse in eum faciet vindictam in disciplina vel in venditione, non autem in occisione vel in schematione corporis. Si autem aldius vel seruus fuerit: alicuius, qui hoc in muliere libera fecerit, dominus eius componat cum marito 60. solidos, & eum in ma-* 15 *nu eius det, &c.*] ¶ † In legibus Boioariorum [c], [*Si quis in lecto alterius cum muliere calcauerit vno pede, & prohibeatur à muliere, & amplius nihil fecerit, cum 12. solidis componat.* Rursum [d], *Si quis propter libidinem libera manum miserit aut virgini, seu vxori alterius, quod Boiarij Horthebrist vocant, cum sex solidis componat. Et si indumenta* [e] *super genicula eleuauerit, Himilzoron vocant, cum duodecim solidis componat. Si autem* [f] *discriminalia eiecerit de capite, quod Vulturfo dicunt, vel virgini libidinose crines de capite extraxerit, cum duodecim soli-* 16 *dis componat.* ¶ † In legibus autem Salicis hæc [g], *Si homo ingenuus fœmina ingenua digitum aut manum strinxerit, Malberg Chamus, 600. denarijs, qui faciunt solidos* 17 *15. culpabilis iudicetur.*] ¶ † In consuetudinibus vel iure Insubrum [h], vassallus priuatur feudo, non solum qui cum vxore domini concubuerit, sed & qui cum ea turpiter luserit. Suspicio in hoc crimine fornicationis habet violentam præsumptionem, quæ instar probationis sit: cum hoc opus coniunctionis non patet visui [i]. Et ex sola suspicione adulterij, quod vxor collocuta fuerit alicui & eum conuenerit contra trinam mariti prohibitionem, sententia adulterij, vt si vere probatum esset, ferri potest [k]. Admittuntur & suspiciones ad probationem carnalis copulæ, quod visi sint vir & mulier soli, nudus cum nuda, in eodem lecto iacentes: visi in multis locis secretis & latebris ad hoc accommodis & horis electis [l]. Item quod visi sint simul per plana & nemora, vias & inuia pluries conuagantes [m]: quod habuerit aliquam tanquam vxorem in lecto & in mensa [n]. Nimia familiaritas vel consuetudo cum muliere præsumptioné veram inducit coniunctionis matrimonij, vel stupri [o]. Baldus [p] quoque existimauit, meretricem certo præsumendam, cuius domum scholaris noctu & interdiu ingreditur & solet alloqui solam: [*Quia*, inquit, *scholaris qui solam alloquitur, non præsumitur dicere pater noster.*] Sunt & aliæ suspiciones istius stupri & fornicationis, de 18 quibus alibi tractaui [q]. ¶ † Et quanquam quædam glossella [r] tradat, si clericus mulierem amplectatur, interpretandum esse, eum causa benedicendi id facere, non causa libidinis. Melior tamen est contraria prohibitio [s], quia interdicuntur clericis, episcopis, & sacerdotibus, consortium, familiaritas, colloquia, cohabitatioque mulierum: exceptis ijs, quæ matres & sorores cum sint, ob fœdus naturale nullam fœdæ turpitudinis suspicionem admittunt. Ita & sola suspicio hic fornicationis est repræhensibilis. [*Quare*, inquit Eugenius [t], *Si quisquam sacerdotum, id est, presbyter, diaconus, subdiaconus, de quacunque fœmina crimine fornicationis suspectus, post primam, secundam & tertiam admonitionem inuenia tur fabulari, & aliquo modo conuersari cum ea, excommunicationi subdatur, fœmina vero canonice iudi-* 19 *cetur.*] ¶ † De osculo iam in sponsalibus diximus [u], quale illud sit, quod probatum & honestum sit, quódue illud, quod libidinis indicium est, de cuius prohibitione nunc hic mentio fit, vtpote suspectam reddens pudicitiam. Cuius rei & Publij Meuij Seueri pudicitiæ custodis extat exemplum, qui in libertum gratum admodum sibi animaduertit, quia eum nubilis iam ætatis filiæ suæ, osculum dedisse cognouerat: præsertim cum non libidine, sed errore lapsus videri posset. [*Cæterum*, inquit Valerius Maximus [x], *amaritudine pœna, teneris adhuc puellæ sensibus, castitatis disciplinam ingenerari magni æstimauit, eiq; tam tristi exemplo præcepit, vt non solum virginitatem illibatam, sed et iam oscu-* 20 *la ad virum syncera perferret.*] ¶ † Fuit Beguinarum error, condemnatus tamen [y], quo adstruebant, mulieris osculum, cum ad hoc natura non inclinet, esse mortale peccatum, actum vero carnalem, cum ad hunc natura inclinet, non esse pec- 21 catum. ¶ † Confabulationem & osculationem, dedecus & crimen confiteri, ait Cyprianus ad Pomponium de virginitate, cuius verba transcripsit Gratianus in suum decretorum volumen [z]: potissimum quando osculum est καταγλώττισμα, vt ait Aristophanes [a], osculum inquam impudicum, ὅταν [b] ἐν καιρῷ τῆς εὐνοίας ὁ ἀνὴρ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ τῷ τῆς γυναικὸς ἐμβάλλῃ εἴσω, hoc est, *osculum co-* 22 *lumbarum.* ¶ † D. Augustinus existimat receptum esse, & rationis esse, alienæ fœminæ osculum infixum verbere vindicare [z].

---

de alijs Capitulis, quæ pertinent ad legem Iuliam de adulterijs. Cap. 13.

1. *Procurator non admittitur in accusatione adulterij iure ciuili, quando autem iure pontificio.*
2. *Adulterij accusatio quibus concedatur. Et maritus vxorem quomodo accuset.*
3. *Adulterij accusandi potestas durat per quinquennium tantum.*
   Et potest Accusari post mortem adultera.
4. *Incestus accusatio non præscribitur, nisi per viginti annos.*
5. *Adulter & adultera quando simul accusari poterant.*
6. *Adulterium nupta solum maritum in Gallia accusat.*

1 QVia † huius criminis capitalis pœna est, nemo accusat per procuratorem de adulterio [d], neque defendit 2 iure ciuili [e]. ¶ † Quia vetatur hoc ipsum in reliquis publicis iudicijs [f]. Sed ad solam tori separationem & lucrum dotis accusatio tamen [g], quæ omnibus non conceditur, neque quibus conceditur, permittitur æquali priuilegio: Ne volentibus temere liceat viola-

re coniugia [a]. Placuitq; tantum deferri necessarijs coniunctisq; personis: marito primum, qui ex sola suspicione sine inscriptione accusare potest iure mariti, intra sexaginta dies, post eosdem iure estranei [b]. Eodem fere priuilegio pater in accusando adulterio filiæ donatur, verum præponitur ei maritus in instituenda accusatione, nisi is colludat cum adultero [c], vel ipse maritus infamis sit, vel supposuerit ipse vxori adulterum: quo casu & de adulterio is quoq; tenetur [d]. Patet tamen sine periculo calumniæ agere non potest [e]. Maritus autem minor hic in accusando vxoris adulterio, non exigit patris consensum, etsi sit in eius potestate [f]. Non accusantibus patre & marito intra 60. dies, extranei admittuntur postea inscriptione interposita [g], & cum ea mariti: etsi enim iure mariti accusent, tamen calumniæ pœnā non euitāt [h]. Dantur marito post sexaginta dies vtiles ad accusandū iure mariti concessos, alij quatuor menses vtiles, 3 vt præferatur alijs accusare volentibus [i]. ¶ † Facultas autem accusationis adulterij, ab eo commisso per quinquennium tantum durat: quo tamē currente & defunctam quoq; mulierem accusare licet [k]. Quod tempus receptū in alijs capitulis, quæ ex lege Iulia pendent veluti lenocinij vel stupri [l]: Nisi si vis interuenerit, quo casu si alia lege, nempe de vi publica agatur, temporis exceptio non obij-4 citur [m]. ¶ † Incestus quoq; eandem admittit considerationem [n]: in quo tamen, viginti annorum 5 præscriptio habet locum [o]. ¶ † Obseruatum iure ciuili: vt adultera & adulter simul accusari non possint ab eodem [p], à diuersis & seorsim possint [q]. Incesti tamen commune crimē aduersus duos intentari potest [r]. Potest quoque cum adultero vel adultera accusari simul is, qui domum præbuit, vel consilio fuit, vt crimen redimeretur [s]. Sed & obseruant leges, vt si adultera nupta sit, accusatio aduersum eam non incipiatur, sed aduersum adulterum: quo peracto eo, demum licentia in adulteram excurrit [t]. Quod si nupta non erat, liberum erat ab adultera, vel adultero accusationem 6 incipere [u]. ¶ † In Gallia tamen receptum vsu est, posse adulterum & adulteram simul accusari [x]. Tholosano tamen Senatui placuit, neminem legitimum accusatorem adulterij nuptæ esse præter maritum [y]. In adulterij crimine, ab omni familia mariti & vxoris, quæ fuerit tempore commissi adulterij, quærendum est [z].

a l. quamuis adulterij. 40. C. ad leg. Iul. de adult.
b d. l. quamuis & l. iure mariti, eod.
c Scæuol. l. si cuius ope. 14. §. ex senatus c. & §. ad leg. Iul. de adult. in P. d. d. l. si cum, §. e.
e Paul. l. pater, 30. eo tit. P.
f Papin. l. inter liberos. 6. §. si filiusfamilias, & l. filiusfamil. 37 eo tit. l. sed si eum, §. filiofamilias, dum- ... in P.
g l. accusatorius. 15 ad leg. Iul. de adul.
h l. Scæuola, l. si cuius ope, 14 §. si eod
i l. miles qui, 31. §. sexaginta, eo tit. P.
k d. l. miles, §. adulterij, l. mariti, §. praeterea, & l. quinquennium, eo. l. in cognitione, ad senat. Syl. in P. l. adulter. 5 C. ad leg. Iul. de adult.
l l. mariti, 29 §. hoc quinquennium, eo.
m d. l. mariti, §. fin.
n l. si. eo tit. P.
o l. vim passam, §. præscriptionem, eo tit.
p l. si maritus, 25. §. si de adul. P. l. nihil interest, 32. §. fin. l. vim passam, 39. §. dann. l. reo adulterij. 5 eod. tit. P.
q l. denunciasse, 17. §. quæritur, eod.
r d. l. vim passam, 49 §. incestu.
s l. nihil interest, 32. §. si.
t l. 2. in prin. l. nuptam, 1 d. l. vim passam, §. nupta, ad leg. Iul. de adult. P. l. fin. d. & in tuo, 14 eo. C.
u d. l. nuptam, l. si maritus sit, 25. §. si in viduitate, eo P.
x Pap. lib. 22. chap. arr. ar. 2.
y Idem lib. 24. tit. 8. art. 5
z l. in adulterij quæstione, 32. C. ad leg. Iul. de adult. cum simil. ibi not.

de alia Præpostera, & Abominanda libidine. Cap. 14.

1 S Vperioribus † addenda sunt turpissima simul ac grauissima crimina libidinis, cum quis pecus inierit, vel si qua se animali subiecerit: mors enim omnibus ex æquo dicta, & mulieri, viro, & pecori [a]. Quinimo, & solum conatū morte puniendum, exemplo comprobatum est [b]. In hoc offenditur post Deum, & ipsa natura [c]. Et nō dubito ex hac impijssima commistione, tot monstra nata esse, quæ cum forma hominū, bruta ani-2 mantia referunt. ¶ † Pudet me dicere turpissimas tribadum venerearum commixtiones, quas fœdissimæ [d] quædam mulieres exercent, mutuis se frictionibus compellentes ad exsudationem seminalem. Sed quia & mulieres accusatas referant interpretes, & damnatas, non possum omnino silere. Et Accursius alijq; interpt. putant, leges etiam huic fœdissimæ voluntati imposuisse, cum mulier agit vt vir [e]. Deq; prodigiosa Venere hac sic Martialis in Bassam [f],

Quod nunquam maribus iunctam te, Bassa, videbam,
Quodq; tibi mæchum fabula nulla dabat:
Omne & officium circa te semper obibat
Turba tui sexus, non adeunte viro:
Esse videbaris, fateor, Lucretia nobis,
At tu, proh facinus, Bassa fututor eras.
Inter se geminos audes committere cunnos,
Mentiturq; virum prodigiosa Venus.
Commenta es dignū Thebano ænigmate monstrum.
Hic vbi vir non est, vt sit adulterium.

Antonius Gomes tradit, adhibitis instrumentis quibus seiungant, vitilem in modum, compertas mulieres in hac turpitudine, morte mulctandas: sin autem sola fricatione seineant, citra mortem puniendas [g]. Quem sequitur Iulius Clarus [h].

a Leuit. 20. ca. mulier, 15. q. 1.
b Boer. decis. 318 num 4.
c c. hoc ipsum, §. hoc autem, 32. q. 2.
d Boer. d. decis. in fine, Anton Gomes in leg. 80 Taur. num. 14.
e gl. in l. fœdissimam ad leg. Iul. de adult. C.
f Mart. lib. 1. Epig. 91.
g Ant. Gomes in prin. Taur. num. 34.
h [illegible] §. fornicatio, num. 19.

de lege Cornelia de Sicarijs, vel de Homicidio. Cap. 15.

Lib. 48. P. tit. 8. Lib. 9. C. tit. 16.

1 D Ictum † est antiquis, inquit Dominus, non occides [i]: qui autem occiderit, reus erit iudicio. Et quicunq; effuderit humanū sanguinem, effundetur sanguis illius [k].] Et vltra pellūtur à regno Dei homicidæ [l]. Idq; Plato [m] sic asseuerat,

i D. Matth. Exod.
k Genesis. c. 9 D. Ioan. Euang.
l Apocal.
m in Phædo.

Quis

[*Qui ob scelerum magnitudinem, insanabiles esse videntur, qui videlicet sacrilegia multa & magna vel cædes iniquas, vel alia horũ similia perpetrauerint, hos omnes conuenions*
2 *sors merget in tartarum, vnde nunquam egrediuntur.*]
¶ † Graue scelus per se hominem tollere: sed grauius adhuc, dolo id facere. Mirum enim non est si animalia & pisces se mutuo deuorent, nam iustitia carent: at in hominibus scelestissimum, quibus iustitia data est, vt se consetuent vt ait Heliodus [a]. Neque qui occidit hominem teus tantum eius vitæ est quem sustulit, sed & eorum, qui ex eo nasci potuissent. Et proinde dictũ est ad Cain homicidam à Deo [b], [*Vox sanguinum clamat fratru tui ad me de terra.*] Sic namque habet veritas Hebraica, קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה kol damai achika Zognakim elai min haadama: non autem, vox sanguinis, vt habet editio vulgaris. Et in Apocalypsi [c], [*Anima interfectorum sub altari clamant ad Deum, Quousque vindicabis sanguinem*
3 *nostrum?*] ¶ † Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit, veluti de falso, de parricidio, de sicarijs, & prætores quatuor adiecit [d]. Inde lex Cornelia de sicarijs, quæ tamen tantum punit dolosa homicidia: ad alia enim non pertinet [e], quæ alijs iudicijs castigantur. Et id nomen sicæ indicat, quæ est gladius breuis recuruus, acinacis Persici longitudine, quo clam necabantur homines, vt ex Suida [f], & Iosepho [g] apparet. Proinde omne homicidium dolo illatum, hac lege comprehenditur: veluti [h] si sica fiat, si veneno, si incendio dolose supposito, si quis falsum testimonium capitalis criminis dixerit, si quis cum esset in magistratu pecuniam accepit, vt capitalis criminis reus fieret, si magicis susurris aliquem quis necauerit [i]. Sic voluntas maxime hic occidendi consideratur, vt nõ immerito qui occidendi animo cum telo ambulauerit [k], lege hac coerceatur: & dolus hic pro
4 facto habetur [l], non expectato exitu [m]. ¶ † Athenienses etiam homicidas non eodem modo nec eadem incuria iudicabant: nam si quis consulto & præmeditate alicui necem intulisset, in Martio pago: sin præter voluntatem & cogitatam rationem, in Palladio. Sin vero necem factam fuisse confiteretur, iure vero, an iniutia patrata esset, in dubium vocaretur, in Delpho rationes dijudica-
5 bantur [n]. ¶ † Homicidij nomen quidem omnibus speciebus, quibus vita adimitur, commune est, non ab hominis cæde tantum, quæ est, quando adhibita vi, & veluti manu mortis causa præbita est [o]: sed & quando alio modo mortis causam quis dederit [p]. Sextus Pompeius Festus, occisum à necato proprie distinguit ait: quod occisus, à cædendo dictus: necatus vero, sine ictu: vnde & in legibus Numæ Pompilij scriptum est, [*Si hominem fulminibus occisit ne supra genua tollito.*] Et alibi. [*Homo si fulmine occisus est, ei iusta nulla fieri oportet.*] Vbicunque enim (quod obiter dixerim) fulgur hominem occiderat, ibi sepeliebatur. Neque hominem ita exanimatum cremari fas erat, condi tamen terræ religio tradebat, vt author Plinius [q]. Artemidorus vero ita scribit, *ὑ γὰρ οἱ κεραυνωθέντες μετατίθενται, ἀλλὰ ὅπου ἂν ὑπὸ τοῦ πυρὸς καταληφθῶσιν*
6 *ἐνταῦθα θάπτονται.* ¶ † Plutarchus scribit [r], non esse permissum in castris etiam versantem ferire hostem, nisi sacramento fuisset vinctus militari, quo impetrabatur id, & veluti cogebatur: quia necessitate coactum hominem occidere nõ liceat: & qui nec legitime, nec iure faciat, homicida habendus sit. Verum non tam exitus, nempe hominis mori, inspicitur in puniendis homicidijs, quantum modus occidendi, & personarum diuersitas, ex qui-
7 bus habebitur pœnarum temperamentum. ¶ † Et homicidium aliud voluntarie, aliud casu, aliud necessitate cogente fit [s]: seu vt cum Platone loquar 9. de legibus aliud consulto, aliud inconsulte fit. Voluntarium nunquam Deus inultum sinit, sicuti respondit Sybaritis Delphicum oraculum, cum consulerent ob miraculũ, quod pòst Citharædũ ab illis in templo Iunonis occisum, sanguis videbatur scaturire, veluti ex peremni fonte [t],

> *Non immortales hoc Dij*, inquit, *patientur inultum.*
> *Si quis enim prudens, scelerata è mente profectum,*
> *Committat facinus, grauis hunc quoque pœna sequetur.*
> *Non exorabit, neq; si genus ab Ioue summo*
> *Duceret, ipse suo collo, collisq; nepotum,*
> *Hoc luet, & generi cumulatim damna ferentur.*

Aliter enim voluntarium, aliter inuoluntarium & casuale homicidium, aliter simplex, aliter parricidium plectendum est. Et in omnibus quidem scelus videtur inesse, sed aliud alio maius, si consilio potissimum fiat. Natura quippe hos abhorrent homines, vtpote qui in propriam speciem hominum, omni exuti humanitate insurrexerint.
8 ¶ † Arcebanturque olim foro & sacris, teste Iulio Polluce [v], ij qui in reatu erant cædis quoad indicium peractum esset. Idem testatur Antiphon [x], qui ad iudices sic ait, [*Causas cædis vt opinor vos contenditis magnopere iudicare, quippe hominem reum sententijs vestris damnatum cædis, in eam fraudem incidere necessesit, vt nec cædis perpetrator, nec perpetrata cædis reus sit obnoxius, pœnas tamen pendat, & legis sanctionem subeat, vt vrbe, sacris certaminibus arceatur, quæ hominibus maxima antiquissimaq; censentur.*] Sic Lysias [y], [*Nemo*, inquit, *eum, vt homicidij reum, colloquio digna-*
9 *batur.*] ¶ † Refert Suidas [z], moris fuisse antiquis in Prytanæo Athenis, telum, lapidem, & similia in conspectu poni ignoto authore cędis: & res Inanimatas etiam in iudicium adducere, vt iudicarent an exterminandæ essent. Et Demosthenes [a], [*Non*, inquit, *homines modo, sed etiam animantes, atque etiam inanimata atque cædes ab inanimatis facta, in Prytaneo iudicabantur.*] Scribit & rursum Suidas, Niconis Thasij pugilis cuiusdam statuam, lege Draconis apud Thasios coram iudicibus ream actam, ab hæredibus cuiusdam æmuli Niconis ab statua oppressi, cum illa ab eo cæsa casu eum oppressisset, tandemque à iudicibus necis damnatam, in mare demersam fuisse. Hanc tamen fuisse statuam Diomedis athletæ tradit Eusebius [b], in cæteris consentit. Iubet & Deus [c], vt si bos cornupeta occiderit virum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruatur, nec comedantur carnes eius.
10 ¶ † Igitur in primis erit dispiciendum, num homicidium voluntarium fuerit, an præter voluntatem contigerit. Prior casus legem Corneliam habet vltricem: alter leuiorem pœnam, vt ait Antoninus Cæsar [d]. Quare infans vel furiosus si hominem occiderint, lege Cornelia non tenentur: cum alterum innocentia consilij tuentur, alterum fati infœlicitas excuset [e]. Sic & de dormiente statue [f]. Pœna autem legis Corneliæ & admissorum dolo homicidiorum, erat olim in insulam deportatio, omnium bonorum ademptio: sed hodie solẽt capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, vt pœnam legis sustineant: humiliores solebant vel bestijs subijci, altiores deportari in insulam, teste Marcel [g]. Sic & Modest [h]. [*Qui cædẽ*, inquit, *admiserit sponte dolóve malo, in honore aliquo positi, deportari solent:*

s not. gl. in c. si cut dignum, in § si in ver. consilium, de homicid.
t Ælian. lib. 3. de var. histor. cap. 42.
v li. 8. Onoma.
x Oratione περὶ χορευτοῦ.
y Orat. contra Agoratum
z Suid. in ver. ἐπὶ πρυτανείῳ.
a con. Aristoc.
b lib. 5. de præpar. Euang.
c Exod. c. 21.
d l. 1. ad leg. Cor. de sic. C.
e l. infans, 12. eod. P. Modest.
l. pœna parricidij, 9 § fi. ad leg. Pompe. de parricid. P. l. diuus, de offic. præs. P. ca. illud, § itaq; 6. q. 1. c. aliquos, & c. si quis insaniens, co Cl.
1 de homic. in c. lem
f d. Clem. 1. § fin.
g in l. 1. § legis Cornel. ad leg. Cor. de sic P.
h in l. qui cædem, 16. eod.

qui secundo gradu sunt, capite puniuntur.] De pœna tamen statuenda capitalis criminis in decurionibus, placuit consuli principem debere [a]. [*Homicida*, inquit lex [b], *quod fecit expectet*,] nempe mortem. Sic ex nouella Cæsaris Porphyrogenetæ, cuius meminit Harmenopulus [c], etiam qui in dignitate constituti sunt, homicidæ capite puniuntur, si per insidias, coniurationes, mollitiones fraudulentas, fecerint homicidia: si quidem reatus hic, omnem dignitatem elidit [d]. Vlpianus Scopelismi crimen, in Arabia morte puniri tradit: quia & illud crimen, mortem minatur [e]. Gallus Cæsar occidentis, Constantinum Orientis consortem imperij, falsis illecebris ad se reuocatum, capite plecti iussit, quod plerosque Antiochiæ, incitante vxore vt ipse se defendebat Constantina, ingulasset, vt author Ælianus [f]. 11 ¶ † Callistratus aliam pœnam addit ignis [g], [*Igne*, inquit, *cremantur plerumque serui, qui saluti dominorum insidiati fuerint: Nonnunquam etiam liberi plebeij, & humiles personæ.*] Langobardis, & si homicidij pecuniariæ sint mulctæ, tamen si quis dominum occideret, occidi iubetur [h]. Iurisconsultus etiam periculo capitis custodiam dominis seruos præstare, ab alienis iubet [i]. Et apud eundem Iurisconsultum [k], famosos latrones, nempe qui vias obsident, quive, vt ait Horatius, vt ingulent homines surgunt de nocte, furca figendos compluribus placuit: vt & conspectu deterreantur alij ab iisdem criminibus, & solatio sit cognatis & affinibus interemptorum eodem loco pœna reddita, quo latrones homicidia fecissent. Nonnulli etiam hos ad bestias damnarunt. 12 ¶ † Faciunt insidiæ, quibus moliuntur aliorum necem, vt latrones ij grauius & exemplari pœna puniantur. Nefas enim visum est hominem homini insidiari, cum inter nos cognationé quandam natura constituerit, vt scribit Florentinus Iurisconsultus [l]. Crimen ita graue latronum & pastorum existimarunt Diocletianus & Maximinianus, vt accusatio possit repeti, etiam absolutione antea secuta: sic enim interpretor, omissa interpretum diuersa sententia, illorum sanctionem ea de re stabilitam [m]. In qua crimen pastorum Accursius arbitratur, homicidium dici à Caino, qui primus parricida fuit [n]. Quod non probo: is enim non pastor, sed agricola fuit: & innocens occisus, fuit pastor Abel [o]. Arbitror autem crimen pastorum esse, societatem habere cum latronibus: sicuti habebant pastores tunc, qui in locis desertis armenta pascebant, vt hodie & plerumque qui in inuijs montibus degunt, & pascuis montanis aguot. Cuius rei fidem facient Honorius & Theodosius qui inhibent dari filios nutriendos pastoribus, alioquin societatem latronum videri confiteri, rusticanis tamen dari posse [p]. 13 ¶ † Puniunt autem leges non tantum latrones & homicidas, sed etiam eos, qui eis opem ferunt, vel celant [q]. Sunt pariter, qui consilium præbuit, qui factum, & qui præcepit fieri homicidium, homicidæ [r]. Fuit & lex Athenis, teste Demosthene & Suida [f], vt si Atheniensis homo extra Atticam occisus fuisset, & ij, apud quos cædes perpetrata erat, facinoris suspectum non dedebant, permissum esset tres illius ciuitatis viros ciues Athenas perducere, cædis pœnas daturos. Theodericus Elsatius princeps Flandriæ, profecturus Hierosolymam anno 1538. conuentu habito cum proceribus Flandriæ, sic pacis leges sanciuit. [*Homicidia, extremo supplicio: vulnera, talione, aut bonorum commissione, aut ducllo puniuntur. Latrones furesque nocturni vbicumque inueniantur, à tota vicinia occiduntur: hos qui persequi de nocte detrectasset, sexaginta solidos mulctator,*] teste Meyero [t]. Moscouitæ quoque strenue iustitiam exercent in prædones, quibus comprehensis, calcanea primum frangere: dehinc in biduum aut tridnum vsque dum intumescant quiescere: post facta iam ac intumefacta rursum motare iubent. Nec alio genere torquendi, & flagitiosos ad confitenda latrocinia sociosque sceleris indicandos vtuntur, vt narrat Sigismundus Liber Baro [v]. Honorius & Theodosius [x], tolli citius quam fieri poterit latrones statuunt, potissimum Isauros: nec obseruandum in illis torquendis & inquirendis etiam sacrosanctum paschalis diem, quia salua multorum ex eorum pœna pendeat. Isauri erant ex Isauria Asiæ prouincia, iuxta Ciliciam & Taurum montem, vbi pyratarum munitiones deletæ, postea subacta Isauria, à Seruilio Isauro, teste Strabone [y]. 14 ¶ † Statuit & Deus [z], [*Siquis ferro percusserit, & mortuus fuerit qui percussus est, reus erit homicidij, & ipse morietur, &c.*] Rursum [a]. [*Qui percusserit hominem volens occidere, morte morietur: qui autem non est insidiatus, sed illum Deus tradidit in manus eius, constituam locum in quem fugere debeat. Siquis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias, ab altari meo euelles illum, vt moriatur.*] 15 ¶ † Hoc ipsum apud Summos Pontifices sancitum [b]. Potissimum si proditorie fiat. Homicidas voluntarios morte sæuissima iudices in Gallia puniunt, vtque & apud Germanos membratim cruce supinos discerpunt, vel malleis tundunt, primumque forcipibus candentibus pungi, & trahi per vrbem & oppida ad supplicium iubent, vt exemplo alijs sint. Cæteros, ira vel impetu necantes gladio simpliciter feriunt lethali: & ita sancitum a Carolo 5. Maximiliano [c]. 16 ¶ † Erat aliquando tempore Innocentij 4. Sum. Pont. & postea quoddam genus Persarum, qui impietatis cum essent Mahometicæ, coniurarunt in necem Christianorũ, se consecuturos vitam æternã sibi persuadentes, si quendã sustulissent: idcirco mirifice idiomata Christianorum edocti, proditorie se illis inserebant, & proceres quosque, dum nemo suspicaretur, trucidabant: neque ob id scelus, sua sententia præclarum mori tristabantur, quinimo gaudebant: dicti Assassini à Paulo Æmylio, & Arsacidæ [d], quod is, qui illius factionis princeps ab illis deligebatur, Arsacidas diceretur. Idq;, vt arbitror, Parthorum more, qui suos reges vocabant Arsacidas, vt Ægyptij partim Ptolomæos, & ante Pharaones: Latini Murianos: Albani, Siluios: Romani Imperatores & Cæsares. Meminit Cornelius Tacitus [e] Arsacidarum gentis: Parthos significans seu exules Scythas. Nam vt ex alijs & Dione [f] constat exules Scythæ primum innotuere sub Arsace, Scytha quidem ignobili sed strenuissimo: qui exulum collecta manu, regnum sibi virtute bellica constituit: à quo Parthiæ prouincia dicta Arsacia: & qui ab eo genus duxerunt hæreditario regno potiti Arsacidæ dicti fuerunt. Hos assassinos concilium Lugdunense excommunicauit anathemate, & eos, qui illis opem ferrent, vel domi reciperent [g]: dignosque horum socios & fautores, depositione ab omni officio, gradu, ordine, & honore ecclesiastico, statuit. 17 ¶ † Quæ partum sibi, vel alteri mulieri abegerit dolo malo: si is animatus fuerit, capitali sententia vt homicida puniri debet, vel si mortua mulier fuerit [h]. Quod si inanimato partu, abegerit abortum, non quidem vltimo supplicio, sed temporali exilio plectendam placuit [i].

Sed

---

a d. l. qui cædem, § fin. & l. diui fratres. 17 §. 1 de pœn. P. l. 2. l. 1 de bonis eor. &c. cũ simil.
b l 5. de episc. aud. C.
c lib. 6. ca. 6.
d l. 1 vbi sena. vel clar.
e Vlp in l. sacularij, 7 §. sũt quidã, de extraord. crim. P.
f li. 14. de var. histor.
g Calli. l. capitalium, 28. §. 1 gni, de pœ. P.
h l. 2. de homicid. liber. hominum, libr 2. leg. Langob
i l. 1. de Senat. Sylian P
k d. l. capitalium, §. famosos.
l Floren. l. 3. de iusti. & iure, P.
m l si quis homicidij, 11 de accusat. lib. 9. C. tit 2.
n Genes 4.
o d. c. 4. Gen.
p l. vni. ne pastoribus dent. filij nutri. lib. 9. C. tit 31.
q l. 1 & 2. de his qui latron. & alio crimin. reos occult. lib. 9. C. tit 39 l. 1. de recept. in P. ca. sicut dignũ, ca. 6 § hi quoque, & § si de homicid. apud Greg.
r ca si quis viduam, 5 dist. vide glo. in d. c. sicut dignum, in §. fin in ver. consilium.
f Demost. contra Aristocrat. Suidas in verb. ...
t Iaco. Meyer. lib 5 annal. Fland.
v Sigis Baro in comment. rer. Mosco.
x l. prouinciarum, 9. de feriis. C.
y lib. 12.
z Num. 35.
a Exod. 21 ... Deu ... Leuit. 24.
b c. 1. de homicidio, lib. 5 Decret. tit. 12.
c in constitu. causa. crimin. art. 137.
d Paul. Æmyl. libr. 5. de ... Francorum ... Polyd. Virgil. lib. ... hist. Angl.
e lib. ... annal.
f lib. 40.
g ca. 1. de homic. in ...
h Pau l. si quis aliquid, ... qui abortionis ... in con ... stant. in ... lo, in 1 ... 39 de pœn. P. l. pen. ad l. Cor. de sicar. C. ca. Moyses, c. sicut femina, 2. q. ... d. l. C...
i l. si mulierẽ, ... ad leg. Cor. de sicar. ... in P. ... diuus, 4. de extraor. crimi. P.

Sed & si mulier proprijs visceribus vim venenómve intulerit, quo abortus fieret partus viuus vtero clausus, in legem Pompeiam de parricidijs incidit, quia filium occidit [a]: si inanimatus, non vtique [b]. ¶ † Idemq; statuendum, si poculo factum sit, vt immature fœtus educeretur. Quale scribit Ammianus Marcellinus [c] Eusebiam Constantij Cæsaris vxorem, porrexisse sæpe Helenæ Iuliani Concæsaria vxori, quotiescunque ea concepisset. Fœtus animatus non dicitur, priusquam embrio perfecta corporis delineatione constet [d]. Secundum Hippocratem seu Thessallum vel Herophilum [e], quinque & triginta soles partum formant, septuaginta mouent, decem & ducenti perficiunt: alijs, quinque & quadraginta ad formam, sex & septuaginta ad motum, decem & ducenti ad exitum: alijs, quinquaginta ad formam, ad primum saltum centum, ad perfectionem trecenti: alijs, ad discretionem quadraginta, ad transmutationem octoginta, ad excisionem quadraginta & ducenti. Sic recte placuit apud VVisigothos [f], [*Qui mulieri pragnanti poculum dederit ad necandum infantem, vel ad faciendum auorsum, occidatur. Mulier qua auorsum facere requisiuit, si ancilla est, ducenta flagella suscipiat: si ingenua, careat dignitate persona, & cui 19 tusserimus seruitura tradatur.*] ¶ † De muliere, quæ propter inimicitias, quas cum marito habet, de industria aburtando, neque, in vitæ lucem fœtum producendo, seminis ipsius fructum perimit, duæ extant leges nouellarum Iustiniani, quarum vna repudiare eam marito iniuria affecto permittit [g]; altera, non permittit [h]. Leo imperator [i] primam probat: posteema vt magis Christianismo accedens, quo matrimonium indissolubile, receptior, cum liceet alijs legibus detectum facinus tollere. ¶ † Hic certe existimo similitudine rationis plectendas mulieres & viros, qui arte aliqua præcauent, ne ex marito concipiant: voluptatis explendæ causa, semen admissum ex industria reijciendo, vt noruot meretrices, & perniciosi viri. Sic enim viam generationis ex malitia intercidunt, & quodammodo homicidium nasciturorum admittunt, digni morte: vt extat iudicium diuinum de Onaroo filio Iudæ [k], qui occisus à Deo, quod iussus ex lege suscitare semen fratris sui Her, & vxorem eius ducere, semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur: rem detestabilem operatus. Dicunt & Hebræi [l], Her quoque occisum à Deo, quod libidinose erga vxorem Thamar se haberet, & caueret ne imprægnaretur. In concilio VVormacensi cautum quoque [m] vt qui explendæ libidinis causa, vel odij, homini aut mulieri quippiam fecerit, vel potu propinauerit, vt non possit generare, vel concipere, vel nasci soboles, vt homicida puniretur. ¶ † In legibus Salicis, illa [n]. [*Qui grauidam ingenuam verberauerit, & illa mortua fuerit, culpabilis iudicatur 28000. denariorum qui faciunt 700. solidos.* Et [o], *Qui infantem in vtero matris occiderit, 8000. denariorum qui faciunt solidos 200.*] In legibus VVisigothorum [p], mulierem grauidam necans, moritur: si formatum infantem excusserit 205. solidos reddit: si informem, centū, si ingenuus ingenuáve sit delinquens: nam in seruis flagellorū ictibus abortus vindicatur [q]. Apud Mosem autem [r] lex hæc, [*Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem pragnantem, & abortiuum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno quantum maritus eius expetierit, & arbitri iudicauerint: si autem mors fuerit subsecuta, 22 reddet animam pro anima, oculum pro oculo, &c.*] ¶ † Extat Henrici secundi Regis Galliarum constitutio [s], vt obuiam eatur aborsibus & malitijs mulierum interimentium partus: qua mulier, quæ celauerit se fuisse prægnantem vel peperisse, nec publice baptizandum vel sepeliendum partum exhibuerit, rea habeatur homicidij, seu parricidij. 23 ¶ † Et quia in lege Cornelia nihil interest per se quis occiderit, an mortis causam dolo dederit [t], ideo qui iussit aliquem occidi, tenetur. Imo si iusserit tantum verberari, non mutilari vel occidi, & qui verberandi mandatum acceptt occiderit, de homicidio tenetur [v], simul cum eo qui occiderit: quia qui occasionem damni dat: damnum dedisse videtur [x]. Quamuis pœna non eadem sit potissimum quando agitur de seruis occisis [y], quorum vita & corpora accipiebant æstimationem, & vitæ redemptionem: cum tamen homo liber inæstimabilis sit iure ciuili [a]. Nec is membrorum suorum dominus sit, & idcirco non directa, sed vti- 24 li vtatur actione legis Aquiliæ [a]. ¶ † Ex lege Draconis olim sicarij & cædis authores, patria & finibus fiebant extorres [b]. Erat & Atheniensium lex, [*Homicidas liceat occidere in nostro territorio, & in carcerem ducere: excruciare, aut pecuniam extorquere non 25 liceat, alioquin duplum damni dati dandum* [c].] ¶ † Moris & antiqui fuit, si quem per insidias occidissent, ac cædem expiaturi essent, extrema cadaueria, & torquem ex illis particulis confectum de collo suspenderent, vt ait Suidas in verbo ἐμμασχαλίζειν. Et inter pres Apollonij Rhodij, οἱ δολοφονοῦντες ἀρχαῖοι, ἀκρωτηριάσματα πρῶτον τοῦ ἀναιρουμένου, καὶ ταῦτα λαβόντες, ἐξῆπτον τοῦ τραχήλου αὐτῶν· ἔπειτα τὸ αἷμα τοῦ αὐτοῦ λαβόντες, τρὶς εἰς τὸ στόμα ἔπτυον. Ex lege Dei [d], si inuentum fuisset homicidium, & author cędis ignorabatur, maiores ciuitatis illius, quæ proximior erat cadaueri reperto, expiabant scelus sacrificata vitula iurantes se non effudisse sanguinem, nec vidisse occidere, rogantes Deum, vt propitius esset populo suo Israeli, nec reputaret sanguinem innocentem in medio populi.

a l. 1. ad leg. Pomp. de parricid. c. sicut ex literarum, ca. de homic.
b ep. Greg. c. consuluisti. 2. q. 4. c. quod vero, 32. q. 2.
c lib. 16.
d c. Moyses. 32. q. 2.
e Hippoc. seu Thessal. lib. de nutricatu.
f l. 1. de extra. homin. partus, lib. 6. C. VVisigot. tit. 3.
g c. Remum, nouella 22.
h § quia vero, nouel. 117.
i in constit. 31. Leonis.
k Genes. c. 38.
l Glo. Ebraic. in Gene. ...
m c. Si aliquis, ...
n in leg. Salic. tit. 28. de homicid. § 4.
o § 5. eo. tit.
p l. 1. de excutient. hominum partus, li. 6. C. VVisigot. tit. 3.
q l. 4. 5. & 6. eod.
r Exodi, c. 21.
s constit. sur le faict des femmes grosses, an. no 1556 mense Februarij.
t Vlpia. l. nihil interest, 15 ad leg. Cor. de sic. P. c. de caetero, c. de homic. ap. Greg.
v c. 6. eo. in 6. lib. 5. tit. 4.
x Paul. l. qui occiderit, §. in hac, ad leg. Aquil.
y l. item Gobbatrix, § eo.
a l. 1. § sed cum homo, de his qui deiecer. vel effuder.
a l. liber homo, 13. ad leg. Aquil. in p.
b Demosthen. contra Aristocra.
c idem in Leptinem.
d Deuter. 21.

de Castratione. Cap. 16.

1 *Castrare se, vel alium sponte vel inuitum prohibitum pœna capitali.*
Et num. 4.
Spadonum nomen quid contineat. Et Thlibia qui, eodem.
2 *Castrantes seipsos clerici ne sint.*
3 *Circuncisio nunc quibus concessa.*
4 *Pœna Eunuchos facientium.*

1 Erat † lex Cornelia quoque, ne quis seruum liberúmve inuitum, sinentémve castret, ne quis sponte se castrandum præbeat: est & medico, qui hoc fecerit, & sponte castrato, capitalis imposita pœna [e]. Venuleius [f] tradit & dominum, qui seruum suum castrandum tradiderit, dimidia parte bonorum mulctandū. Quod Paolus [g] prorogat ad illos, qui Thlibias faciunt. Nam & Vlpianus, spadonum nomen & ad eos, qui natura tales sunt, & ad Thlibias & Thlasia, & ad alia genera spadonum pertinere ait [h]: sunt autem huiusmodi, cuius testiculi sunt collisi vel confracti. Quare qui hoc ipsum procurant, homicidæ censentur: prohibent enim, ne possint homines generare, & ita generandi naturam in-

e Paul. l. 4. § 2. ad leg. Cor. de sicar.
f l. is qui seruū, a eo.
g l. hi quoq; 140.
h Vlp. in l. spadonum 128. de verb. sign.

gulant.

2 gulant. ¶ † Iubet Nicena Synodus [a], qui seipsum inciderit nulla necessitate morbi adactus, inter clericos ne recipiatur. Et apostolica Synodus [b], ne is, qui sibi virilia amputauit, fiat clericus: quia sui homicida. Plura de Eunuchis & castratis iam diximus in tomo istius operis 2. c. 2. Iden de ijs nihil vltra adijciam. Statuit porro lex Ripuariorum [c], si quis ingenuus ingenuum castrauerit, 200. solidis culpabilis iudicetur: aut si negauerit, 3 eum duodecim iuret. ¶ † Circuncidere Iudæis tantum permissum suæ religionis pueros, alijs aliósve ex pœna legis Eunuchos castigantis, prohibitum [d]. Honorius & Theodosius [e] statuerunt, etiam Iudæos & bonorum proscriptione & perpetuo exilio damnandos, quos constitisset Christianum circuncidisse, vel mandasse circuncidi. Permissum autem homines suæ religionis circuncidere, quia hos patiebantur Christiani cum sua le-4 ge viuere [f] libere: sicut & adhuc alicubi. ¶ † Ex constitutione nouella Iustiniani, qui Eunuchos faciunt, & castrare ausi sunt vel præsumpserint, si viri sunt, ijdem quod alijs fecerunt patiuntur, & si incolumes euaserint, bona eorum addicuntur fisco, & ipsi mittuntur in gypsum in perpetuum vitæ tempus. Si mulieres, afficiũtur supplicio, & bonis proscriptis in exilium mittuntur [g]. Eademq; pœna damnati, qui mandata castrandi dederint, obtuleritúve personas, vel qui interfuerint, fiuntque serui castrati liberi [h]. Leo imperator pœnas quidem probauit, excepta talione mutilationis, [*Non enim, inquit, quia is qui castrauit, quasi refingere creaturam Dei ausus est in contumeliam creatoris, continuo vindicem ad imitari & pariter refingere aequum est* [i].]

a in Synod. 1. Nicæ. ca. 1.
b in ca. apostolorum, ca. 21 & 22. cap. si quis absciderit, 55. dist. ap. Gratia.
c in legib. Ripuarior. tit. 6. §. 2.
d Modestin. l. circumcidere, 11. ad leg. Cor. de sicar.
e l. Iudæi, 15 de Iudæ. lib. 1. C.
f l. 1. 2 & l. nullus, eod.
g nouel. Iusti. 142 §. sancimus.
h §. porro, ead. nouel. 142.
i in constitut. Leon. Cæsar. constitut. 60. περὶ τῶν τῶν εὐνουχιζόντων τιμωρίας.

de Causis alijs ad Corneliam legem de sicarijs pertinentibus. Cap. 17.

1 *Seruos propria authoritate ad bestias dare interdictum, & potestas necis adempta.*
2 *Occidere reos maleficij propria authoritate non licet. Milites necantes quando rei homicidij eod.*
3 *Naufragum capiens & constringens Cornelia de sicarijs plectitur.*
4 *Mortis iudicium procurans, homicida.*
5 *Homicidarum damnatio & pœnitentia in foro pœnitentiali, & in foro contentioso ecclesiastico. Et num. 6. & 7.*
7 *Monasterium in pœnam.*

1 Tenetur † quoque lege Cornelia de sicarijs, qui seruum sine iudice ad bestias dederit, vendiderit, emeritve eius rei causa [k]. Nam lege Petronia & Senatusconsultis, ea potestas dominis adempta est, ne seruos ad pugnandum contra bestias darent domini arbitrio suo, sine iudicis sententia [l]. Martianus ita dominos ea lege, vt cum bestijs depugnent, seruos vendere non posse, respondit [m]. Cohibita enim illa potestas, antiquitus necis & vitæ in seruos dominis data, néve supra modum etiam in seruos liceret sæuire [m] sta-2 tutum. ¶ † Ille homicida etiam censetur, qui maleficum seu alterius criminis reum, propria authoritate occiderit, nullam publicam habens potestatem [o], vel iussum eorum, qui habent gladij potestatem. Illi autem, qui hanc habent, vel exercere iussi sunt, vt milites, qui authoritate ea vel hostes repellunt, vel ab ijs supplicia repetunt, homicidæ non dicuntur, nec pœna sicariorum tenentur [p]: dummodo id exequantur, non ratione propriæ vindictæ, vel sponte de nece aliorum gaudentes, sed vt obediant superioribus, vel vt instam causam, quam inesse iubentibus arbitrantur, defendant. Alioquin enim, si tantum sponte sua dignos etiam morte occidant, rei sunt homici-3 dij [q]. ¶ † Qui naufragum suppresserit (sic enim legendum cum Budæo, non naufragium) legis Corneliæ reus est [r]. Solebant enim vt pyratæ, naufragum vagantem capere, & vinclis ad opera con-4 stringere, vt ex Tranquillo constat [s]. ¶ † Qui operam dederit, vt falsum fieret iudicium, quo mortæ damnaretur reus, tenetur hac quoque lege [t], 5 quia mortis causam dedit. ¶ † Iure pontificio, quia ecclesia neminem sententia mortis punit [v], mitior videtur homicidarum pœna: & proinde in foro pœnitentiali, homicidæ episcopo imponitur pœnitentia 15. annorum, & depositio, & peregrinatio: presbytero, depositio, & 12. annorum pœnitentia, quorum tribus pane & aqua cibandus: diacono, decem, inhibita ad altiorem gradum promotione [x]. In laicis, pœnitentia septem annorum [y]. Et si quis occasione accusationis, necis alicuius causa fuerit, quadraginta diebus, pane & aqua tantum reficiendus: postea, per septem 6 annos pœnitere mandatur [z]. ¶ † In foro contentioso, ecclesiastica iurisdictio solet in maioribus criminibus reos clericos deponere, & suspendere à sacrorum ordinum & ministerij sacrosancti altaris tractatione [a], quod & in homicidio statu-7 tum [b]. ¶ † Ex constitutione Constantini Porphyrogenetæ [c], canonica lege mitius agendo punitur etiam voluntarius homicida, exilio perpetuo à loco, in quo homicidium perpetratum fuerit, vt minuatur proximorum occisi dolor, aut monastica vita, cum bonorũ ademptione, & post ecclesiasticam censuram. Verum bona non fisco addicuntur, sed illa primũ vxori defuncti pro dote & donatione propter nuptias, item & liberis eius triens datur. Habent & filij homicidæ quoque trientem, & monasterium, si quod ingrediantur.

k Modestin. in l. circumcidere, §. 1 ad leg. Cor. de sicar.
l d. l. circumcidere, §. fin.
m Marti l. domini, 42. de contrah. empt. P.
o l. 2. de ijs qui sunt sui vel alieni iur. Ins. 1. . . ap. Iustin.
o ca. quicunq; permiserit, 23. q. 8. ca. illo gladium. 23 q. 4. hoc examinat Boet. in q. 83. num. 1.
p c. de occidendis, & c. si non licet. 23 q. 5. ca. miles, eod.
q c. omnium militum, 23. q. 5.
r l. 3. §. pen. ad leg. Cor. de sicar.
s Tranq. in Augusto.
t l. 1 ad leg. Corn. de sicar. P.
v c. in scopam, de prae. c. domum, c. 5 & c. sententiam, cap. 9. ne cleric. vel mo. lib. 3 tit. 10.
x c. si quis homicidium, . . . dist.
y ca. si quis fo-mina, eod.
z ca. occidisti, de accusatione.
a c. at si clerici, ca. 4 5 . . . de iudic. lib. Decret. tit. 1.
b ca. . . . ab homine, . . . iudic. c. . . . fiteor . . . cusationibus.
c . . . lib. . . . Orient. & . . . Constant. Porphyr. . . . περὶ τῶν . . . φονέων . . . . . . των.

de Veneficijs. Cap. 18.

1 *Veneficia ad legem Corneliam de sicarijs pertinent. Venenum bonum, & malum quid.*
2 *Venenum non licet nec emere, nec vendere, nec habere impune, quibus.*
3 *Venenorum compositiones docentes reprobati. Et num. 4.*
5 *Veneficorum ratio quando primum Romæ cœpit haberi.*
6 *Veneficorum vltimum supplicium est.*
7 *Venefica, quæ maritis parauerant venenum à consanguinibus iudicio Senatus necata.*
8 *Venefica necata à Galba Cæsare.*
9 *Acubus venenatis plures necati, & authores damnati.*
10 *Tutor veneno occidens pupillum cruci affixus.*
11 *Veneficorum puniendorum Platonis lex, & aliorum. Et num. 12. 13. & 14.*
15 *Anulis antiqui venenum ferebant, quo quando voluissent possent mori. Et venenum quare Plinius laudarit.*
16 *Venenum præsentaneum Basilisci, & quomodo curetur.*
17 *Venenum parans vt exhibeat, si non effectu occiderit, non morte puniendus. & seq.*

18 Venefi-

18 *Veneficij reatu morte non extinguitur rei. Et parricidij qui teneatur.*

19 *Veneficiorum Visigothorum lex, & pœna.*

1 Ex † Cornelia quoque de sicarijs ad veneficia pertinet[a], & pœna eadem corriguntur. Venenum enim malum nonnisi dolose propinari potest animo occidendi. Malum venenum dicunt Iurisconsulti, quia & bonum sit venenum[b]. Vocatur namq; venenum, quod pharmacum Græcis dicitur: quod & bonum & malum potest esse. Sic enim scribit Homerus[c],

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά, id est,

Pharmaca quidem multa bona mixta sunt, multa & amara.

2 ¶ † Marcellus[d] capite 5. legis Corn. de sicarijs & veneficis teneri tradit, [*Qui malum venenum necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit.*] Sic & Caius[e] docet, [*Non licere habere, vel vendere, nec emere medicamenta androphona, non θανάσιμα, vel deleteria, si per alterius materiæ adiectionem, vsui esse non possint salubri.*] Nam mixtione possunt salubria fieri, vel antidoto esse[f]. Et tunc quoque nec omnibus licet ea vel emere, vel habere, sed illis tantum, quibus fide publica iurato tantum permittitur, pharmacopolis nempe, & qui temperare nouerint, & vsum. Si quidem & quæ imprudens bono fine nec malo animo, veluti ad conciliandam concipiendi potestatem, venenum dederit, & mulier eo mortua fuerit alias Senatusconsulto relegata est, ob malum exemplum[g]. Et pigmentarij si cui temere sicutam, salamandram, aconitum, buprestim, pytiocampas, mandragoram, aut vlceramenti causa dederint Cantharides, pœna 3 tenentur legis Corneliæ[h]. ¶ † Reprehendit Galenus[i], Orpheum Theologum cognomine Horum, Mendosum, Heliodorum, Athenienses, Aratum, & alios, qui de compositione venenorum ausi sunt libros componere: existimans munus improbi hominis esse, hoc docere, & veluti improbos instruentes & satis pronos ad malum ducentes. Additque, eosdem authores veritos, ne ob id publice punirentur, ab exordio suorum librorum, lectoribus suadere conatos, se neq; perditis moribus esse, nec huiusmodi lethalia perficere, 4 sed docuisse vitare. ¶ † Narratq; idem Galenus[k] quendam veneficum herbarium, cum aliquando iecur suillum deferret in suburbanum, in Thracibus Bythiniam incolentibus vrgente ventre super herba quadam iecur deposuisse, quod aliquanto post cum sustulisset, & vidisset ex vniuerso iecinore sanguineos riuulos ad herbam cõfluere, ex hoc coniectura facta, sanguinem corpori detrahi posse putauit, quod expertus, multos exanimabat: de quo delatus ante populi magistratum, fassus est, se tamen nemini herbam demonstrasse professus, eam autem plurimam in his locis nasci: damnatus tandem, vinctis oculis ad supplicium duci à magistratu iussus est, ne cui inter eundum herbam in5 dicaret. ¶ † Annotauit Liuius[l], de veneficijs quæstionem Romæ primum habitam anno 423. ab vrbe condita, cum similibus morbis, omnesque eodem euentu primores ciuitatis morerentur: compertomq; fuisse matronas Romanas, insano quodam consilio, venenata quædam medicamenta coxisse, & damnatas centum sexaginta duas. Decreta deinceps & prouincia vrbana inquirendi de veneficis, qualem sortitus Q. Mutius in vrbe, & 6 propius vrbem decem millia passuum[m]. ¶ † Lege Cornelia de sicarijs, veneficis vltimum suppliciũ pro pœna impositum: potissimum si mors secuta fuerit[n]. Nam & ea lege de sicarijs tenetur, qui occidendi causa venenum dederit[o]. Vtq; plus est veneno, quam gladio occidere[p], pœna & maiore digni huius rei: nam & duplex crimen, & homicidium, & veneficium. Et fieri potest, vt ait Philo Iudæus[q], vt inconsulto repentinóve impetu perciti scelus admittant, qui hasta, fuste, saxo vel alio telo interimunt, vt videatur dimidiatum facinus, cui non accessit longa deliberatio: veneficij autem sceleratissimi, polluti mente & manibus, per ocium & in secessu dant operam malis damnatisque artibus, captantes occasiones calamitatum inferendarum. [*Et refert*, inquit Vlpianus[r], *in maioribus delictis, consulto aliquid admittatur, an casu: & distinctio hec aut iustam pœnam eligere debet, aut temperamentum admittere.*] Subijcit & Philo proditionem & insidias in hoc crimine, seueriori animaduersione dignas. [*Qui propalam*, inquit, *& comminus aggrediuntur, vtcunque caueri possunt: occulta autem insidia & veneficia, non animaduertuntur facile.*] Vnde lex Dei maleficum, veneficáve non patitur vel viuere vnum diem, sed statim ad supplicium deducit, & iure quoque clam delinquentes grauius, vt scelestiores, puniuntur[s]. Sic & crimen occultum est veneficium[t], quod habet pro7 ditionem, vt Baldus notat[v]. ¶ † Florus scribit[x], de veneficis sub M. Æmylio principe Senatus quæsitum fuisse: & Publiam & Liciniam nobiles fœminas, quæ viros suos necasse insimulabantur, cognita causa, cum prætori prædes vadesque dedis8 sent, cognatorum decreto necatas fuisse. ¶ † Galba Cæsar morte plures veneficas affecit, cum Locusta famosa, quæ immedicabile venenum præbuerat Agrippinæ, quo intra boletum condito, maritum Cæsarem Claudium necauit, vt author 9 Dion Cassius & alij[y]. ¶ † Refert & Xiphilinus[z], tempore Domitiani, cœpisse nonnullos, qui acubus oblitis veneno quos collibitum esset pungebant, quorum multi nec sentientes quidem moriebantur: ex quibus multi cum delati fuissent, vltimo supplicio affecti sunt, idque non solum Romæ, sed etiam per totum orbem terrarum factum esse. Et rursum idipsum sub Commodo Cæsare 10 factitatum[a]. ¶ † Idemque Galba imperator Tutorem, quod pupillum, cui substitutus erat, veneno necasset, quamuis ciuem Romanum, cru11 ce affecit[b]. ¶ † Lex apud Platonem[c] sic concepta, [*Qui non ad mortem hominis, sed pecorum aut examinum veneno vtitur, siue etiam vt aliter, quam morte bestijs noceat, si medicus sit, & veneficij reus fuerit, iudicatus morte supplicium luat: si vero medicinæ ignarus, 12 iudicium, quid pati daréve ipsum oporteat statuat.*] ¶ † In Perside[d], venefici pœna, vt in amplo lapide caput impingerent: rursumque alio super inducto, 13 effringerent. ¶ † Non referam hic leges Langobardorum, quandoquidem illæ non morte, sed pecunia veneficia componebant[e]: sicuti & cædes. Ex Caroli quinti Maximiliani imperatoris con14 stitutione, veneficus exuritur[f]. ¶ † Philo Iudæus[g] pœnam veneficorum eos quoque pati tradit, qui non lethifera venena conficiunt, sed lon15 gos morbos & tabem inferentia. ¶ † Ego autem maiore hos pœna dignos puto veneficis qui statim deleterio medicamento occidunt: moriendi qualitate considerata, quæ eo asperior, quo diutius ante exitum animæ, angit morituum. Et in hoc quod temperent venena, quæ morbo tabem

p. deten-

m Idem, lib. 10. decad. 4.

n §. Item lex Corn. de publ. iudic. I. Is qui aliquid, § qui abortionis, de pœn. in ff.

o 1. § 1. ad leg. Cor. de sicar.

p L. 1. de malef. & mathem. C.

q Philo Iudæ. libr. de specialib. legib. con. mœchos & libidinosos.

r in l. absentem, § fin. de pœn. ff.

s l. fin. de rit. nup. in ff. I non intelligitur, §. si quis palam, de iure fisc.

t l. cum fratré, de iis quib. vt indign. & ibi Bal. in 2. not.

v Bald in l. nemo, in 2 col. versi. simile est de veneficio, de sum. trin.

x Flor lib. 42. Epito. Liuij.

y Dion Cass. lib. 60 & Xiphil. ex Dio. in Galba.

z Xiphil. in Domitiano.

a Idē, in Commodo

b Suet. in Galba, n. 8.

c Plat. n. 12. de legibus.

d Alex. ab Alex. lib 3. Genial. dier. ca 5. Ex Plutarch. in vita Artaxer.

e in legib. Longobard li. 1. tit. de cõtilio mortis, l. c. 2. 3.

f In constitut. Car. 5 de caus. capit. art 109.

g Philo Iudæus, in specialibus legibus.

pedetentim vitæ inducant, perniciosissime veneno malum addunt: nam & in eo laudatur venenum à Plinio [a], quod mors cita inde veniat. [*Quin &, inquit, venena, nostri misertam terram instituisse credi potest, ne in tædio vitæ dira famis mors terrae meritu alienissima, lenta nos consumeret tabe, ne lacerum corpus abrupta dissoluerent, ne laques torqueret pœna præpostera, incluso spiritu cui quæreretur exitus: ne in profundo quæsita morte sepultura pabulo fieret, ne ferri cruciatus scinderet corpus. Ita est miserta, genuit id, cuius facillimo haustu, illibato corpore, & cum toto sanguine extingueretur, nullo labore sitientibus similes, &c.*] Tradit & alibi [b], aliquos sub gemmis in anulis venena cludere, sicut Demosthenem summum oratorem Græciæ, anulosque mortis gratia habere.

16 ¶ † Dion Cassius [c] scribit, Cleopatram seipsam interemisse, ictu basilisci serpentis, vel inquit, secundum alios, acu, qua capitis crines ornabat: qua venenata se interemit, vt absque dolore moreretur. Præsentissimum namque venenum est aspidis & basilisci, vt ait Ælianus [d], quo etiam si baculus morsus fuerit, dominus baculi moritur: curatur tamen, vel exsectione, vel vstione morsi membri.

17 ¶ † Sed quæstio vtilis hinc oritur aliquibus, num ei, qui venenum parauit necandi causa, si aliquo modo effectum non potuit sortiri voluntas, pœna imponenda mortis sit. Et putarem, & hos reos mortis esse: quia voluntas in hoc crimine perpenditur potius quam effectus [e]. Nec valide dissimilis est casus eius qui cum telo occidendi causa ambulat [f], ab eo, qui venenum occidendi causa propinat. Et in criminibus grauioribus, voluntas morte vindicatur, si ea ad aliquem actum peruenerit [g]. Inter grauiora autem

18 hoc est. ¶ † Cum enim crimina etiam capitalia morte præscribantur reorum [h], tamen hunc veneficij reatum morte non extingui placuit [i]. Et quanquam non fuerit perfectum crimen, quod pertinet ad eum, cui mors præparata fuit: tamen verum est eum, qui præparauerit, præparasse, nec per eum stetisse, sed per aliud quodammodo fatum, quod non debet reo prodesse [k]. Succurrit, quod reus legis Pompeiæ de parricidijs [l] is quoque est, qui venenum emit, vt patri daret, etiam si non potuerit dare, sed conatus fuerit. Proinde & qui *σκοπέλους* in Arabia ponebant, qui hoc scelus mortem ingredientibus prædia minabatur, mortis pœnam habebat: quamuis nullus adhuc offensus fuisset [m]. Cæsares quoque Valentin. Valens & Gratian. capitali supplicio iubent [n] puniri eum, qui aggressus est piaculum occidendi infantem. Porrigit quoque lex Pompeia de parricidijs [p] pœnam ad creditorem, qui filio pecuniam credidit ad veneni mali comparationem, vel vt aggressoribus vel latronibus daretur, qui patrem interficerent. In Gallia tamen raro delictum imperfectum, etsi is, qui amolitur insidias quo potuit studio, perficere conatus fuerit, æquali pœna, quæ perfecto debetur, vindicatur: vt alias iudicatum in grauioribus criminibus [p]. Pœnam tamen aliam imponendam non negatur, imo & expedit. Et si tanta sit præmeditatio cum conatu, eandem imponendam imperfecto & attentato crimini, quã

19 perfectum exigit, non dubito asserere. ¶ † Lex VVisigothorum de veneficijs sic distinguit [q]. [*Si quis venenatã potionem alicui dederint, & qui biberit mortuus exinde fuerit: illi etiã continuo supplicijs subditi morte turpissima sunt puniendi. Si certe poculo veneni potatus euaserit, in eius potestate tradendus est ille qui dedit, vt de eo quod facere voluerit, eius sit incunctanter arbitrij.*]

a lib. 2. c. 63.
b idem lib. 37. cap. 1.
c lib. 51 hist.
d Claud. Ælian lib. 2. de natur. animal. c. 8.
e l. diuus, 14. ad leg. Cor. de sicar. in P. cum sim. l. b. l. verb. & l. qui iniuriæ, de iniur. in P.
f l. is qui cum telo, C. ad leg. Cor. de sicar.
g l. si quis non dicam, de episc. & cler. C. l. 1. C. de rap. l. præsenti, de his qui ad eccl. confugi.
h l. defuncto eo, de public. iudic. in P. l. libellorum, §. fi. de accusat. in P. l. 1. & 2. si reus vel accus. mor. fuer.
i l. Lucius, de iure fisci.
k l. nihil interest, ad leg. Iul. de adult. in P. l. 2. de condic. instit.
l l. 1. §. fi. ad l. Pompe. de parric. & ibi Bart. id defendit facit l. 1. de his qui par. aut lib. occid.
m l. sæcularij, §. sunt quædã, de extraordin. criminib.
n l. si quis necandi, 8. ad leg. Cor. de sica.
o l. si sciente creditore, ad leg. Pompe. de parric. P.
p Pap. lib. 22. Rhapso. arest. artic. 1. & 2.
q [illegible] de maleficis, lib. 6. C. VVisigothor. tit. 2.

de Incendiarijs. Cap. 19.

1 *Incendiarij dolo malo ad legem Corneliam de sicarijs pertinent.*
2 *Incendium pluribus modis accidere potest.*
3 *Incendia voluntate diuina facta.*
4 *Incendia repentina.*
5 *Ignis sacer.*
6 *Ignem naturali vi concipientia.*
7 *Maltha limus, ignita aqua accenditur, terra extinguitur.*
8 *Ardentia perpetuo loca.*
9 *Ignis sub terra amnes.*
10 *Incendium casu fortuito factum venia dignũ, & quando quis de eo non teneatur.*
11 *de Incendio quando non tenetur conductor.*
12 *Incendia cum culpa quomodo reparentur.*
13 *Incendiorum cura ad quos magistratus pertinebat.*
14 *Incendiarij, qui dolo malo ignem aliorum rebus subijciunt, qua pœna puniuntur.* *Et num. 16.*
15 *ex Incendio rapientes, qua pœna puniuntur. Item incendium cum seditione facientes.*
17 *Incendiariorum pœna in foro pœnitentiali, & contentioso iuris canonici, iuris ciuilis, & aliarum gentium. Et nu. 18. 19. 20. 21.*

1 INcendiarij † ad pœnam legis Corneliæ de sicarijs quoq; pertinent, si
2 dolo malo incẽdiũ fecerint [a]. ¶ † Quibus verbis, incendiũ aliter, quam dolo malo alicuius accidere & considerari posse docemur: incendium namq; aut vi superiore & fortuito, aut natura rerum, aut culpa, aut
3 dolo malo fit. ¶ † De incendio ex voluntate seu permissione diuina immisso, prostant exempla sacræ paginæ: vt quando rubus, de quo Dominus ad Mosem loquebatur, ardebat, neq; cõsumebatur [f]: quando descendit super montem Sinai in igne, & totus mons fumabat [t]. Et dum deuorauit ignis, egressus à Domino, Nadab & Abiud: quod obtulissent coram Deo ignem alienum [v]. [*Pluet*, inquit Dauid [x], *super peccatores, laqueos: ignis & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Et rursum [y], *Qui facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem.*] Quemadmodum & dum tactæ de cœlo fuere septem illæ ciuitates Sodomitarum [z]. Dumq; ignis, qui descendit de cœlo, tactas oues & pueros Iobi consumpsit [a]. Et accensus ignis à Domino, deuorauit extremam partem castrorum filiorum Israel murmurantium [b]. Et super sacrificium Eliæ descendit ignis Domini & deuorauit illud [c]. Sicut & de cœlo descendens ignis deuorauit quinqua-
4 genarios Ochosiæ [d]. ¶ † Scribit Plinius [e], in medio mari Hieram insulam Æoliam iuxta Italiam, cum ipso mari arsisse per aliquot dies sociali bello, donec legatio Senatus piauit. Et alibi [f], repentinos ignes existere, & in aquis & in corporibus etiam humanis, vt Thrasymenum lacum arsisse totum. Horumque incendiorum repentinorum
5 prodigia plura refert Iulius Obsequens [g]. ¶ † Herodotus scribit [h] etiam, quæcunque ex Æyllensium vel pecoribus vel iumentis, vel hominibus ad locum illum accesserunt vbi Phocenses lapidati fuerunt continuo morbida facta, stupore at-
6 que igne correpta sacro. ¶ † Ex rerum natura incendia sæpe concitantur, vt in locis sulphureis & bituminosis: quædam enim sunt, quæ facile ignem concipiunt, ex quibus illa famosa

corona

a Martia. in l. [illegible] ad [illegible] de sicar. in P.
f Exod. c. 3.
t Exod. c. 19.
v Leuit. c. 10.
x Psal. 10.
y Psal. [illegible]
z [illegible]
a Iob 1.
b Num. 11.
c 3 Reg. 18.
d 4 Reg. 1.
e lib. 2. c. 106.
f idem lib. 2. cap. 10.
g li. de prodig.
h in 1.

cotona composita insignis veneficæ, qua interijt Crenn, mixta pice, bitumine Iudaicn, sulphure, naphta, nleo, resina, alijsque rebua calidis, qnibus delibuta erat, quæ è saculis longe positis ignem concepit, vt ait Galenus [a]. Aristopbanes inter bęc liguum oleaginum annomerat,

ἐὰν, inquit, γὰρ αὐτὴν ὅτε μὴν ... λάβῃ,
ὥσπερ παλαιὸν ... id est,
Si enim ipsam vna sola scintilla ceperit,
Tanquam antiquum tamum oleagineum combueret.

In Syluis quoque ex collisione arborom possune & incendia nriri. Sicque cecinit Lucretius 1. de rerum natura.

At sæpe in magnis fit montibus, inquis, vt altis
Arboribus vicina cacumina summa terantur
Inter se validis facere id cogentibus austris,
Donec fulserunt flammæ fulgore coorto.

Indeque Vitruuius primo architectoræ libro, putat homiues primum ignem aecepisse coortum, dehinc additis lignia conseruasse. Et Thucidides, quod incendium oriri possit ex arboribus testatut exque conflictu sua sponte inflammatis. ἤδη γὰρ, inquit, ἐν ὄρεσιν ὕλη τριφθεῖσα ὑπ' ἀνέμων πρὸς αὑτὴν ἀπὸ ταὐτομάτου πῦρ καὶ φλόγα ἀπ' αὐτοῦ ἀνῆκε.

7 ¶ † Maltba [b] limus, qui ex stagno vrbis Commagenis Samosatis emittitur flagrans, qoive aqua 8 incenditur, terra restinguitur. ¶ † Suntloca semper ardentia, exustionemque natora terris denuntiantia, vt ait Plinius [c], Ardet Ætna: in Phaselide, mons Chimæra: in Bactris, Cophanti vertex: in Medis, Cestia, Susis, turris alba, campus Babyloniæ, aliaque loca, quæ videbis apud Plinium.

9 ¶ † Plato [d] tradit sub terra ignis ingentes amnes, qui aliquando erumpunt, & inceudio proximas 10 regiooes subito depopulantut. ¶ † Casu fortuito fit incendiom aliquando, & tunc venia factũ dignum est, vt author Martianus [e]. Non ignoro tamen Vlpianum, sine culpa incendium fieri non posse, dixisse [f]. Nihilominus quod pertinet sd iudicandum dsinnum, verum est aliquem non teneri de incendio, si alterius culpa fiat, & casum esse eius intuitu fortuitum dicit Iustinianus [g]: quæ enim prouideri non possunt, vtpote aliunde pendentia, fortuita sunt, nec alteri quam facienti im-11 putantur [h]. ¶ † Neque de incendio fortuito tenetur conductor ex facto eorum, quos in domum induxerit, si culpa eius non præcessit in inducendo eos, qui negligentes apparerẽt: aliter enim teneretur, & ita iudicatum [i]. Potest esse casu, & sine culpa incendium, si quis in stipulam suam vel spinam ignem immiserit, comburendæ eius caosa, & vlterius euagatus & progressus ignis alienam segetem vel viueam læserit, si omuia quidem quæ oportuit obseruauit, sed subita vis venti longius iguem produxit: alioquin enntrarium statuitur [k]. Paulus Iurisconsul. [l] intet casus maiores, quibua infirmitas bumana resistere non potest, annomerat quoque incendium. Ex Vlpianus [m] memorat alicui remissionem peusionis petenti propter incendinm, ita rescriptum fuisse, [*Si prædium coluisti, propter casum incendij repentini non immerito sub-*12 *uenendum tibi est.*] ¶ † Aliquando ex culpa seu negligentia, & tunc fortuita incendia, si cum euitari possent per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerint, ciuiliter exercentur, vt qui iactura affectus est damui, discepret vel modice vindicetur, vt ait Callistratus [n], Caiusque subscribit [o]. Et qui ignem non extinxit, vel ita non muuit, ne euagaretur, culpam admittet, & tenebitur de damno dato [p]. Paulus [q] de incendijs, quæ culpa inhabitantium fiunt, respondit, præfectum vigilum, qui cognoscebat de incendiarijs, aut fustibus castigare eus, qui negligentius ignem habuissent, aut seuera interminatione comminatum fustium castigationem re-13 mittere. ¶ † Præfectorum vigilijs fuit cura hæc aliquando, & antea Triumuirorum nocturnorum, qui excobias agebant, arcendorum incendiorum causa in vrbe Romana interueniebant & ædiles, & tribuni plebis: erant & familiæ incendijs sopiendis destinatæ. Et Augustus quoque hanc sibi conuenire, vt reipublicæ putauit [r]. Et hic iterum repeto, vt quamuis sine culpa incendium, vt ait Vlpianus, ex domo scilicet ortum, fieri non possit: non tamen hoc culpæ domini & patrisfamilias adscribi potest perpetuo [s], qnod in condemnatione reparationis damni, inspiciendum erit [t].

14 ¶ † Aliquando incendium fit dolo malo, & malitia alicuius: atque incendiorum huiusmodi pessima, depopulatrix, & horrenda malitia dicitur [v]. Vlpianus eum, qui dolo malo insulam alterius excusserit, capitis pœna quasi incendiarium plecti ait [x]: idipsum & Callistratus respondit [y]. Sed vltra, si ob inimicitias, vel prædæ causa incenderint, intra oppidum plerunque viuos exuri: qui vero casam aut villam, aliquanto leuius [z]. Constantinus Harmenopulus [a] etiam post Caium Iurisconsultum [b] tradit hoc crimen esse capitale, vt si quis sciens prudensque ignem in ædes subiecerit, aut aceruum frumenti iuxta ædes positum incenderit, conuictus igni necetur. Vlpianus quoque alibi [c], [*Qui data opera, inquit, in ciuitate incendium fecerint, si humiliore loco sint, bestijs ... solent: si in aliquo gradu existentes id fecerint, capite pu-*15 *niuntur, aut certe in insulam deportantur.*] ¶ † Incidit & in legem Iuliam de vi publica, qui cum seditione incendium fecerit [d], & ex incendio quippiam 16 præter materiam rapuerit [e]. ¶ † Sed & qui voluerit meam insulam exurere, & inde ignis ad vicinum peruagatus fuerit, tenetur, præter vt arbitror, pœnam capitalem, damnum quoque & vi-17 cino resarcire [f]. ¶ † Iure pontificio [g] in foro pœnitentiali Incendiarij qui ignem subijciunt vel iubent subijci odio vel malitia rebus alienis, excommunicantur ipso facto, nec sepeliuntur, nisi prius de damno satisfecerint vel cauerint, & iniungitur pœnitentia annalis transmarina: atque episcopus, qui soluerit excommunicationem contempta ca pœna, de damno resarciendo tenetur. Neque etiam pœnitentialis pœna impedit, quominus iudicium seculare sua pœna vtatur: at canonica contentiosi fori pœna statuit [h] incendiarios tres annos pœnitere, & damna restituere. Neve hac de re excommunicati & publicati, pussint ab alio quam summo pontifice absolui: nisi velimus illud intelligi tantum in incendiarijs eccle-18 siarum [i]. ¶ † Cæsares quoque rescripserunt aliena data opera exurentes, pœna legis Corneliæ de sicarijs plectendos [k]. Examinant autem hanc tractationem incendij plures authores, quos colligit Nicolaus Boerius [l], quos consule si egeas. Carolus V. Maximilianus in constitutione de causis capitalibus, artic. 125. statuit incendiarios morte 19 puniendos. ¶ † In legibus Langobardorum de incendiarijs, vt de grauioribus criminibus, ponitur incendiaria pœna: sic enim rex eorum Rhotarius statuit [m], [*Si quis casam alienam asto animo, id est, voluntarie seu dolose incenderit, in triplo eam sub æstimatione pretij cum omnibus quæ ibi cremata fuerunt, secundum*

a Gale. li. 3. de temperam. & li. ... de simpl. me. dic. facultate.
b Plin. li. 2. ca. ...
c idem lib. 2. c. ...
d Plato in Phædro.
e Marti. in l. ... fortuito. 11. de incend. ruin. & nauf. lib. 47 F.
f l. si vendita. ... de peric. & com. rei vend.
r l. 1. 2. & 3. de offi. præf. vigil. in F.
s l. si vendita rei de per. & com. rei vend. F.
t c. si ... de ... tit. 30. l. ... ca. 22.
v in c. pessimã. 23. q. 4.
x Vlpian. in l. si quis dolo malo. 10. ad leg. Cor. de sica.
y Callist. l. capitalium. 28. §. incendiarij de pœn. in F.
z d. l. capitalium §. qui o. ... causa
a Harmeno. lib. 6 tit. 11.
b Caius in l. qui ædes. 9. de incend. ruin. & naufr.
c Vlp. in l. fin. eod. F.
d l. 5. ad leg. Iul. de vi publ. F.
e l. 3. eod. & C. eo.
f Vlp. in l. si seruus seruũ. 27. §. si quis insulã. ad l. Aquil. in F.
g c. si quis amicitoris. & c. pessimã. 24. q. 3.
h c. si quis domũ ca 6. de iniur. ap. Grego.
i c. tua. c. 19. & ibi gl. de sen. excomm. apud Greg.
k l. data opera. 11. qui accusa. non poss. C.
l Boer. q. 26. n. 17.
m l. 1. lo. Lõg. tit. de ... dato, & de ... l. 1. & si quis.

quod vicini homines bona fidei appretiauerint, restauret: & quæ intro erant, sub iuramento domini in triplo restituantur ab eo, qui damnum dedit.] 20 § † In legibus quoq; Salicis [a]. [*Si quis casam quamlibet dormientibus intus hominibus incenderit, et cuius casa est, malberg andeban 2600. denarijs, qui faciunt solidos sexaginta duos, & dimidium, culpabilis iudicetur: qui autem inde euaserint, possunt eum mallare, & singulis 4000. denarijs, qui faciunt solidos centum, culpabilis erit, & quidquid [b] perdiderint illis restituat. Qui incendium [c] misit parentibus cuiusque defuncti, 8000 denarijs, qui faciunt solidos ducentum, culpabilis iudicetur. Si quis [d] spicarium aut machalum cum annona incenderit, malberg saldeban, 2000. denarijs, qui faciunt solidos sexaginta duos cum dimidio, culpabilis iudicetur. Si sudem [n], id est, haram, cum porcis excesserit, vel scuriam, id est stabulum, cum animalibus vel fœnile incenderit, malberg saldeban leosdeba, 2000. denarijs, qui faciunt solidos sexaginta duos & dimidium, culpabilis iudicetur.*] Meminit & alterius legis vulgaris Gallorum, Gregorius ad 21 Constantiam reginam scribens [f]. § † Lex Græca Iustiniani est Georgica [g], ὁ κρύων ὄροφον ἀλλότριον, ἢ κόπτων δένδρα ἀλλότρια, σφραγιζέσθω ἡ χεὶρ αὐτοῦ, καὶ ζημιούσθω τὴν βλάβην διπλῆν, id est, *qui in alterius arundinem ignem immiserit, vel alienas arbores succiderit, cauterio manus eius signator.*] Eadem pœna eius [h], qui φραγμὸν ἀμπέλων, id est, sepem vineæ incendit. At alia acerbior, & iustissima [i], οἱ ἐν ἀλῶνι ἢ ἐν θημωνίᾳ βάλλοντες πῦρ, πρὸς ἄμυναν ἐχθρῶν πυρὶ καιέσθωσαν, *qui in aream, aut aceruum manipulorum ignem inijciunt vindicta hostium cupiditate comburuntor.*] Et postea [k], οἱ ἐν οἴκῳ ἀχύρα ἢ χόρτου βάλλοντες πῦρ, χειροκοπείσθωσαν. ὁ σωρὸν σίτου ἢ οἰκίαν θεωρικὴν σίτου ἐμπρήσας ἐντὸς τῆς πόλεως, μαστιγωθεὶς ἐν αἰδέσει, τυπτόμενος πυρικαυστὸς γίνεται. εἰ δὲ τις ἔξω πόλεως τοῦτο ποιήσει, χειροκοπείσθω. *Qui in palea aut fœni domum ignem immiserint, ijs manus præciduntor. Qui sciens prudensq; aceruum frumenti, aut horreum vicinum ædibus, in vrbe incenderit, verberibus affectus, igne comburitur. Si vero quis extra vrbem id fecerit, manu truncatur.*]

a in le. Sall. 19. de incen. §. 1.
b §. 2. eo. tit.
c §. 4. eod.
d §. 7. eod.
n c. 1. eod.
f c. est notissimam 12. q. 2.
g in legi. Geo. Iustinia. tit. 12. l. 2.
h d. tit. 12. l. 9.
i l. 4. eo. tit.
k l. 5. & 6. eo.

de Inuoluntarijs Homicidijs. Cap. 20.

1 *Homicidia inuoluntaria non pertinent ad L. Corn. de sicarijs. Quæ dicantur illa & quando omnino excusantur à pœna.* 2. 3. & 5.
4 *Fortuitos casus nemo prouidere potest, aut diuinare.*
6 *Vino & Lasciuia delinquens releuatur aliquantum à capitali pœna.*
7 *Ciuitates refugij pro reis delictorum fortuitorum.*
8 *Occisi hominis cadauer quare emittat sanguinem adstante interfectore.*
9 *Homicidij inuoluntarij exiliũ pœna pecuniaria redemptum aliquando.*
10 *Homicidij expiatio per exilium, & alia.*
11 *Homicidium in rixa commissum quomodo iudicandũ.*
12 *Quæ certamina virtutis causa.*
13 *Duello occidens aliquem homicidij reus est.*
14 *Aggressorem occidens, non tenetur de homicidio.*
15 *Rixa occiso aliquo obligantur omnes, qui erant cum occidente pugnantes.*
Et vulneribus pluribus à diuersis inflictis necato quis teneatur de occiso. eod.
16 *Homicidium commissum sine voluntate eget codicillis veniæ in Gallia.*
17 *Emptionis delictis improbata.*

1 ET † si extra legis Corneliæ pœnã inuoluntaria homicidia sint [l], tamen vt ea quę Corneliæ sunt, facilius cognoscamus, horum annectemus proxi- 2 mam tractationem. § † Inuoluntaria homicidia sunt, quæ non ex proposito, sed vel casu contingunt, vel necessitate vrgente, cum aliter quis mortis periculum euasurum se non speraret. 3 § † Hęc homicidia interdum excusantur omnino, si quis operam dabat rei licitæ, & ea diligentia, qua prouidi vti possunt [m], vtatur, ne contingeret: contra, si daret operam rei illicitę aut si culpa pręcessit. Etsi enim leuius [n] casus tunc adueniens puniatur, pœnam tamen habet factũ, ob illicita tunc tractata [o], & ob culpam, si licita fuerint [p]. Sicuti si mulio per imperitiam non potuerit retinere mularum impetum, & illæ obuium hominem aliquẽ obtriuerint, nec videtur iniquum, si infirmitas culpæ annumeretur: cum affectare nemo debeat, in quo intelligit vel intelligere debet, infirmita- 4 tem suam alijs periculosam [q]. § † Fortuitos casus nullus hominum mortalium prospicere potest [r]: non diuinare [s]. Proinde nec imputãtur [t], nisi culpa casum præcesserit [u]: veluti si medicus [x] seruum imperite secuerit, vel perite, sed reliquerit cura- 5 tionem, & mortuus fuerit. § † Pure casualia homicidia non imputantur iure põtificio quoque, nec 6 quoad pœnitentiã [y], vel irregularitatem [z]. § † Ecce, [*Cum per lasciuiam quidam causam mortis præbuisset, comprobatum est factum Taurini proconsulis Betica ab Adriano, quod eum in quinquennium relegasset,*] vt scribit Vlpianus [a]. Et Arrianus [b], [*per vinum aut lasciuiam lapsis, capitalis pœna remittenda est, & militiæ mu-* 7 *tatio irrogãda.*] § † Quid sit lasciuia videbis apud Budæum [c]. Separauit Moyses [d] trans Iordanem tres ciuitates ad orientalem plagam, vt confugerent ad eas qui nolentes occidissent proximum, nec sibi fuisset inimicus ante vnum aut alterum diem, & ad harum aliquam vrbem posset euadere. Et rursum lex diuina cauet [n], [*Si fortuitu & absque odio, & sine inimicitijs quis alium occiderit, & audiente populo fuerit comprobatum, atque inter percussorem & propinquum sanguinis quæstio fuerit ventilata, liberabitur innocens de vltoris manu, & reducetur per sententiam ad vrbem, ad quam confugerat: vt ibi maneat, donec sacerdos magnus moriatur.*] Apud Græcos quoque vt plerumque, homicidij pœna erat exilium voluntarium, quando cædes non erat sponte perpetrata. Sic enim scribit Scholiastes Homeri [f], ἔθος ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸν ἀκούσιον φόνον ἐργασάμενον φεύγειν ἐκ τῆς πατρίδος, καὶ παραγίνεσθαι εἰς ἑτέρου τινὸς οἰκίαν καθαρσίου δεόμενον. Id ipsum testatur Xenophon [g]. Tempus exilij varium, adijcitur autem annus pro tempore exilij, vt ab scholiaste Euripidis [h]. ἔθος γὰρ, inquit, τοῖς ἐφ' αἵματι φεύγουσιν, ἐνιαυτὸν ποιεῖν ἐκτὸς τῆς πατρίδος. Videtur & illa pœna exilij imposita primo homicidæ & fratricidæ Caino à Deo, ad quem Deus [i], [*Vagus & profugus eris super terram.*] Exilium ἀπενιαυτισμὸν, quoquę annum in cædibus non sponte factis expiandis obseruatum Homerus docet, dum ait,

> ὡς δ' ὅταν ἄνδρ' ἄτη πυκινὴ λάβῃ, ὅς τ' ἐνὶ πάτρῃ
> φῶτα κατακτείνας ἄλλων ἐξίκετο δῆμον
> ἀνδρὸς ἐς ἀφνειοῦ, id est,
> *Vt cum noxa virum grauis vrget ciue perempto,*
> *Qui patria abscedens, aliam diuertit in vrbem,*
> *Diuitis inq; hominis stat limine.*

Herodotus [k] Græcum morem expiandi inuoluntarias cædes per exiliũ, & alia legitima obseruatũ 8 scribit apud Lydos. § † Plato [l] & consulto & inconsulto

l l. 1. in lege Cornelia. 7. ad leg. Corn. de sicar. cum simil.
k Herod. ...
l Plato l. 9. de legib.

consulto factis homicidijs exilij necessitatem ponit tantum, discutit autem causam sic: [*Fertur, inquit, interfectum vi hominem qui libere vixit interfectori proxima statim post mortem tempore irasci, ac propter violentam mortem, terrore turbationeq; plenum, maxime si viderit interfectorem inter suos viuere more solito, interfectorem ipsum eiusq; actiones, viui ad hoc suppeditante memoria, cunctis viribus terrere atque turbare. Quare opus est vt homicida interfecti hominis gratia, anno integro exulet à patria, omnisq; ea regione procul vitam ducat.*] hæc Plato. Videtur & huic consentire quod ad Cainum Deus ait, [*Sanguis fratris tui clamat ad me* [a].] Huc pertinet mos ille antiquus seruatus, dum ignorabatur author cædis, apud Pollucem [b] relatus, dum præferebatur hasta in funere peremptorum, & præscripti dies ad hoc statuebantur, vt corpus videret, num vim aliquam quis ei intulisset: refernescit namq; occisi sanguis, & quodammodo concutitur mente occisus aduersario, qui necem intulit præsente. Sicuti in submersis per sympatiam, si amici adsint, sanguis floridus emittit: vt vtrunque probatum sæpe à magistratib. docet Leuinus Lemnius [c]. Adde quæ scribit Galeotus Martius Narniensis libro de promiscua doctrina [d], in hæc verba: [*Reliquum est vt rationem ac causam exquiramus, vnde fit, cum homo occisus est, cuius sanguis refrixit ac fluere desijt, comparente occisore rursus fluat. Quod sæpe contigit, & nos quoq; plerunque oculis vidimus, & Græcia de Patroclo hoc idem ait, Hectore homicida comparente. Sed hoc vltra spatium decem aut duodecim horarum vt plurimum contingit, rarissime vlterius se extendit. Nonnulli ex occisoris, & quidam ex occisi spiritibus hoc accidere arbitrantur, quod absanum est: nam ad sanguinis iam frigefacti motum non vna pars spirituum satis est, sed vtraq; concurrit. Cum enim occisor furore ductus hominem aggreditur, cuncti spiritus qui sui sunt, opus iuuantes in occisorem conuolant, sicuti de more eorum est: itidemq; hominis trucidandi in occisorem tendunt, quo ira corporis sui prosilit, ita vt in occisorem volent, ibiq; viuant. Cum ille occisus est, sanguis iam frigefactus fluere desijt: sed comparente occisore spiritus vtriusque diuerso motu agitantur. Quilibet suum corpus repetens motum facit, vnde & hominis occisi spiritus redeuntes sedemque suam repetentes, & occisoris recedentes, vt ad corpus redeant, faciunt motum eius rei, quam habitant (habitant autem sanguinem) & hoc pacto sanguis iam frigidior & ad fluxum ineptus, ab occisoris & occisi spiritibus vi multiplicata agitatus rursus fluitat: estq; illis tantus propriæ corporis affectus, vt plerunque lasitantem hominem, sed proxime existentem, intra tempus quod assignauimus (tot enim horis viuunt) recognouerint, ac repetiuerint. Hoc autem non in omnibus occisis, sed in plerisque euenit: quoniam quorundam natura ita debilis est, vt eorum spiritus vno momento flaccescant. Necesse ergo est, corpora vbi hæc fieri debent, sine calida ara: quoniam calore spiritus conseruantur.*] Quod Martius Narniensis de causa spirituum inimicitiarum probauit, etiam P. de Appono, in commentarijs in Aristotelis problemata, in 7. parte problem. 6. versic. deinde: sed quod addit, vltra spatium decem & duodecim horarum non fieri, experimento compertum est, se aliter habere, & post longius spatium fluere. Vt potius ad quandam diuinam vindictæ reposcendæ rationem, quam ad sanguinis naturam referamus, sanguine postulante vindictam à Deo [e]. Quemadmodum in Apocalypsi D. Ioannis legimus [f], [*post hæc vidi animas interfectorum clamantes ad Deum, & dicentes, vsquequo domine sanctus & verus, non iudicas & non vindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra?*] Nicolaus etiam Boerius hac de re sic scribit [g]. [*Et in curia nostra vidi processum, per quem apparebat, puerum à matre interfectum octo diebus post: matre enim inspiciente, sanguinem ex naribus emisisse. Et pariter in alio processu, alium mortuum duobus post mensibus exhumatum, sanguinem ex plagis, homicida super eum transeunte, emisisse.*] Allegantur plures huius experimenti testes à Ioanne de Nauisa, in summa nuptiali, in sylua nuptiali, versi. sicut cadauer occisi. Hippolytus in sua practica causarum criminalium, §. diligenter. versic. & memini. Mirum certe hoc homicidij indicium, sed non tantum, quantum quod Aristoteles ait [h], In Caria sacerdotis Iouis Hoplosinij caput authore incerto detexisse homicidam, & ab eo sæpe auditum virum super viro Cercidas occidit, & inquisitum virum Cercidam nomine fassum & punitum. Hinc pendet ratio cuiusdam moris antiqui, eorum qui cæsorum à se corporum, per insidias maxime, summas partes recidere, & secum sub alis appensas gestare consueuerant: sperantes hoc modo, infirmum reddi mortuum ad vindicandum facinus. Innuit & hoc Apollonius Rhod. [i] additq; ter sanguinem cædis authores eorum quos interemissent, lingere consueuisse:

> ἔσμω δ' αἰσονίδης ἐξάρματα τάμνε θανόντος,
> τρὶς δ' ἀπέλειξε φόνου, τρὶς δ' ἐξ ἄγος ἔπτυσ' ὀδόντων
> ἣ θέμις αὐθέντῃσι δολοκτασίας ἱλάεσθαι.

Huius moris meminit Sophocles in Electra & ibi Triclinus in scholija annutat ad verbum, ἐμασχαλίσθη.

9 ¶ † Redempta aliquando pœna à proximis argento mortis præter consilium illatæ. Sic enim Eustathius [k], ἦν δὲ παλαιὸν ἔθος, καὶ τοὺς φονεῖς ἐπιδιδόναι ἐπὶ τῷ φόνῳ, καὶ μὴ ἀνάγκην εἶναι φεύγειν ἀεὶ τὴν πατρίδα τὸν πεφονευκότα. Legibus quoq; Longobardorum, ab initio vix alia pœna imposita pro homicidio, quam pecuniaria, quam oportebat proximis exsoluere, vt passim sese offerunt leges, quæ hoc docent in titulis, De plagijs seruorum & liberorum, De consilio mortis, De homicidijs liberorum hominum, in libris legum illorum. Qui legib. Salicis viuebant, pari modo homicidia etiam consulto facta, pecunia componebant [l], maiore vel minore pro modo personarum, & qualitate homicidij, & peristasibus. Idipsum obseruatum in legib. Ripuariæ [m], Alemanorum, Saxonum, Anglorum, Boioariorum, Vuestphalorum, Teutonorum, & aliorum priscorum Francorum.

10 ¶ † Opus erat, Memphitarum lege, homicidij reum, licet id inuitus perpetrauisset, exulare & ire ad Gymnosophistas. Quod si ab illis fuisset absolutus, tanquam purus expiatusq;, in patriam redire poterat, si prius ad occisi tumulum veniens, etiam paruum aliquid sacrificasset. Antequam autem à Gymnosophistis absolueretur, errare reum in montibus oportebat, quoad supplicantis Gymnosophistas misereret, teste Philostrato [n].

11 ¶ † In homicidio commisso in rixa, iudicium anceps est, nisi propius coniecturam voluntatis accipiamus cum Martiano [o], num gladio quis commiserit, vt tunc occidendi animo videatur voluisse occidere, an alio instrumento subito oblato, vt si cla-

a Genes. 4.
b In Pollux li. 8. περὶ Νόμων (?) lor ἀνθρωπ.
c Lev. Lem. li. 2. de occul. nat. mirac. c. 7.
d cap. 12.
e Gen. 4.
f Apocal. c. 6.
g Decisio. 168. num. 1.
h Aristo lib. 5. de part. anima. c. 10.
i Apollonius Rhod. li. 4. Argonaut.
k Eustathi. in 16. Ilia. Home.
l ll. leg. Salica. titu. 44. de homici. ingenuo. & tit. 45. de homicid. contu. factis. & ti. 46. de homicid. in obsiuio factis.
m in legib. Ripuariæ, tit. 7. 8. 9. 10. 11. 12. & alijs.
n Phil. li. 6. de vita Apol. c. 2.
o Mart. l. 1. §. diuus. ad leg. Cor. de sicar. ff.

si clauo, cucuma: nam non censetur voluisse occidere, qui his cum necato rixabatur: & tunc lenienda pœna, vt si calce percutiens occiderit[a]. Si, dum in pãcratio vel in colluctatione iuuenes virtutis causa se exercent, alter alterum occiderit[b].

12 ¶ † Pancratiou, vt tradunt interpretes Pindari[c], idem quod πάνταθλον, ex πάντα & ἆθλον, quod quinque certamina complectatur, nempe pugillatũ, luctam, saltum, discum, & cursum. De quibus multa ex Iulio Polluce & alijs Budæus[d]. Proponebantur autem hæc certamina primum tyronibus in gymnasijs Athenis, postes publice in Olympicis, Isthmijs, Nemæis ludis, teste Luciano[e]. Hæc fiebant virtutis causa: vnde quia aberat occidendi a-

13 nimus, excusatur homicidium cõtingens. ¶ † Cæterum, de pugilib. in duello, si alter occiditur vere, qui occidit, homicida habetur, & vna is, qui pro se pugilem dedit: nec excusat regionis consuetudo[f]. Et cruenta illa spectacula monomachiæ, & gladiatorum merito sublata sunt[g]. Sicuti & bastitu illi decursus qui Torneamenta dicuntur vix aut raro permittendi: nam & ex prohibita, & illis qui

14 ibi decedũt, ecclesiastica negatur sepultura[h]. ¶ † Si aggressus se defendendo aggredientem occiderit, non tam occidendi causa, quam defendendi necesse videtur[i]: & vim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt[k]: & melius in tempore occurrere, quã post exitum vindicare[l]. Ideo reus non erit homicidij iure communi, qui se defendendo aggressorem occidit, cum aliter effugere

15 non posset. ¶ † Si tamẽ in rixa ex vulnere quis mortuus sit, non tantum qui vulnerauit, sed & omnes, qui cooperantes & impugnantes erant, tenebuntur pœna homicidij[m]: quod iure canonico certũ est, vt pro homicida habeatur, qui sumpsit arma, occidendi causa, etsi is vulnus non inflixerit lethale[n]. Ex iure ciuili probatur, si eo animo cum telo ambulauerit quis[o]. Sic enim ego arbitror intelligenda iura ciuilia, quæ tradunt, vulnera à singulis illata inspicienda, vt is tantum teneatur, qui lethale inflixit, de homicidio, nõ alij, qui non lethaliter vulnerarunt[p], nempe si casu in rixam inciderint: nam si cõsulto aliquem aggressi fuerint, omnes homicidij pœnas luere debere existimo. Quia non tam exitum, quam animum lex Corne-

16 lia considerat[q], vt diximus. ¶ † Non inficiabor tamen, si quo rixante sine armis solo, superueniens alius adiutura rixantem alium occiderit, præter voluntatem rixantis, quin liber sit qui rixabatur, & manum non intulerit, ab homicidio[r]. Exigo nihilominus vt hac de re à rege vel officina æquitatis, obtineantur codicilli, de quibus iudices dis-

17 quirant, num preces veritate nitantur. ¶ † Refert Ioannes Lucius[s], Ambianis more maiorum comparatum fuisse, vt si cui in vrbe, plures citra cædem, membrumve mutilatum, manus attulissent, & vnus in se crimen reciperet, cæteros absolutum iri: sed eum morem & damnatum fuisse & vetitum, neve in posterum eius cõmemoratio a quoquam vsurparetur, placito curię Parisiorum 3. Kalen. Decemb. 1389.

a l. eũ qui affectat. 5 ne. C.
b Vlp. l. qua actione. 7. §. si quis in colluctatione. ad le. Aquil. P.
c in ode 7 Pindari Olympio. epo. 1 & ode 13 anti. 1.
d Bude. in l. athletas de his qui not. inf in paot. annot in P.
e Lucia. in lib. de gymnasijs.
f ca. 1 de cler. pugnã. in duello.
g l. vni. de gladia. li. 11. C. tit. 43 c. monomachiam 2 q. 5.
h ca 1 & 2 de torneamen. li. 5. Decre tit 13.
i Paul l. scientiam 45 § qui cum aliter. l. si ex plagijs. 52 §. 1. ad leg. Aqui. in P. l. 1 § cũ arietes si quad. paup. fac. dic. in P. l. 1. C vnde vi. l. 1. quod. lice. vni sine iussu iud. se vindi. li. 3 C. tit. 27.
k l. vt vim, de iust. & iur. in P.
l d. l. scientiã. §. qui cũ altero.
l d. l. 1. quan. lic. sine iudi se vind. l. si in qui bus caus intercess non est necessa.
m c. si. 23 q. 8. argu ca. si quis post 50. dist.
n c. præsentiã. & c. continentia. de cler. percusso.
o l is qui cum telo. C ad leg. Cor. de sica.
p l ita vulneratus l. itẽ Mela. § sed si plures. & l. huic scripturæ. ad le. Aquil in P l si. ad le Cor de sica. in P. c. 2. de cleri percusso. l 1. § si de his qui deiecer.
q l. diuus ad l. Cor de sicar.
r gl. in c. si. 23. q. 8. in ver. volẽtes. arg. ca qa præsulatus 1 q. 4. & c. præsentiũ. de cler. per cusso.
s Ioan. Lucius lib. 13 Placito. curiæ tiou. 8. plac. 1.

Causæ, ex quib. homicidia Excusantur à pœna, vel leuius Castigantur quam lege Cornelia. Cap. 21.

1 Quia † odiosum per se scelus homicidium est & detestabile, sine vlla exceptione, præceptum scriptum est, *Non occides*[t]. Et naturali quodam horrore illum detestantur homines, qui siue iuste, siue iniuste fuderit proximi & fratris, nempe hominis, sanguinem. Atq; olim, qui cædes etiã iustas perpetrassent, ἀπὸ δὶς ἑπτὰ κυμάτων, id est, à bis septem fluminib. & vndis, vestes suas eluebãt, vt tradit Suidas[u]. Et si homicidium coacte factũ fuisset, expiabatur aqua eius scelus, authore Sophoclis interprese[x], his verbis, ἔθος ἦ παλαιοῖς, ὅταν ἢ φόνον ἀνδρώπων ἢ ἄλλας σφαγὰς ποιῶν. ὕδατι ἀπονίπτειν τὰς χεῖρας εἰς κάθαρσιν τοῦ μιάσματος. Alludit ad hunc morem Ouidius in 2. Fastorum.

Hah nimium faciles qui tristia crimina cædis
Fluminea tolli posse putatis aqua.

Homo impuris manib. esse dicebatur, qui homicidio manus polluerat. Et apud Herodianũ in 1. ἀνδρ μὴ καθαρὸς ἔχων τὰς χεῖρας. Æneas apud Virgil.[y] sic etiam loquitur:

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates:
Me bello è tanto digressum & cæde recenti

t Exo. c. 20.
u Suid. in verb. ἀπὸ δὶς ἑπτὰ, &c.
x in Aiac.
y Virg. 2 Æneidos.

Attrectare

Attrectare nefas, donec me flumine viuo,
Abluero.

Et Seneca [a],

Quis Tanais, aut quis Nilus, aut quis Persica
Violentus vnda Tigris, aut Rhenus ferox,
Tagusve Ibera turbidus gaza fluens,
Abluere dextram poterit?

Sordes eriminum expiari aqua marina antiquitus solitas docet Cælius Rhodiginus [b], ex Cicerone & Aristophane, eiusque interprete & Catulliano. Alias species purgationis cædis inuoluntariæ, ad arbitrium oraculi postulandi à Deo refert Plato 9. de legibus. Et si iuste patrata cædes fuisset, mos quoque solitum ensem eleuatum ostentare: sic enim interpres Euripidis ait, ὅτι τοῦτο φάσγανον, ὅτι ξίφος ἡμαγμένον δεῖξαι ταῖς τοῦ ἡλίου αὐγαῖς. οὕτω γὰρ οἱ ἀνελόντες τινὰ δικαίως, ὡς ὑπὸ τοῦ ἡλίου τὸ ξίφος

2 δεικνύντες, σύμβολον τοῦ δικαίως, ποιούμενοι. ¶ † Idcirco reus criminis debet se offerre examinandum iudici, qui percunctetur causas homicidij, antequam possit tutus eximi à pœna homicidij, quantumcunque videatur innocens [c]. Nec venia à principe indulta potest prodesse prius, quam de causa, num legitima & à culpa aliena sit, palam in iudicio discutiatur. Sic enim statuunt Theodosius & Valentinianus, in nouellis Theodosij tit. tertio [d].

¶ Ne rescripta passim indulgentiæ homicidij recipiantur quod casibus imputauerit confessio supplicantis, nisi annotatione principis præstentur. [*Quoniam*, inquiunt, *rariora erunt facinora sub nostrum ventura iudicium, nec vlla nisi discussis rebus venia continget: postquam tamen ad cuiuscunque cognitoris tribunal adnotatio peruenerit, examinari fidem precum diligenter iubemus, vt si homicidium vel casu, vel vitandæ mortis necessitate admissum contigerit, venia detur orantibus: deprehensos vero in mendacijs, illico venia percellat: his autem tantummodo volumus ignosci, in quorum lapsibus potest sola fortuna culpari: homicidas autem in hominum cædem nefaria voluntate grassatos, aliorumve criminum reos, nec per annotationes nostras liceat absolui.*] Ex qua nouella, vniuersa formula præscripta videtur venialium codicillorum, qui ab æquitatis officina seu cancellaria solent concedi, modique quibus iudices in admittendis seu comprobandis his regijs codicillis, quos *lettres de grace, & pardon, & remission* dicimus, vti solent, ex constitutione Ludouici duodecimi [e]. Qua requiruntur plura, quæ ad quatuor capita reducemus necessaria ad veniam criminis, vel ad gratiam consequendam.

3 ¶ † Primum, vt fiat à principe gratia seu concessio veniæ delicti: nam inter regia iura & hoc est [f], ne quisquam commeatum vel remeatum dare possit exuli, id est, pœnam remittere, nisi imperator ex aliqua causa [g]. Et ita receptum in Gallia & iudicatum refert Pap. [h]

4 ¶ † Et princeps cui superior non imperat, ius habet legum interpretandarum & temperandarum [i], vt & constituendarum [k]: omnisque pœna in principe hoc, arbitraria est secundum Baldum [l], Matthæum de Afflictis [m], & Hippolytum de Marsilijs [n].

5 ¶ † Et in Gallia, princeps superiorem non habet [o], estque in suo regno monarcha: quin & hic clericis gratiam facit pœnæ, in criminibus habentibus pœnam sanguinis, vel confiscationis bonorum [p]: etsi hoc alienum aliquomodo à iurisdictione temporali aliquibus visum sit [q]. Cum autem princeps sit solutus legibus, potest & contra ius concedere rescripta, quæ non lędant alium, & prosint petenti, crimenque supplicantibus indulgeant [r].

6 ¶ † Quæ ad clementiam principis reijcienda, quam vt celebrarent antiqui principes gentilium, reis damnatis, etiam si illis occurrerent, vitam condonabant, & supplicium remittebant illis: vt Dioscuri quidam occursu fœlices, & sæpe ex aliorum petitione reis condonabant, sicut scribit Ælianus [s], ad petitionem Galetæ amasij regis Ptolomæi, regem tractos ad supplicium occurrentes liberasse.

7 ¶ † Secundo, in gratia seu remissione, consideranda forma concessionis. Tertio, materia seu causa ob quā conceditur. Quarto, præsentandi vel offerendi, seu vt dicunt interinandi modus.

8 ¶ † Porro gratiæ nomen generale est, habens tres species, indulgentiam, restitutionem, remissionem. Indulgentia, est reatus venia [t], quæ tamen pœnam criminis donet: excepta infamia & bonorum & dignitatum seu honorum restitutione [v].

9 ¶ † Restitutio in integrum alia species gratiæ, quæ omnia in integrum restituit, vt bona, honores, & alia [x]. Et tantum valet restitutio ad consequendum quæ quis habuit, quantum in condemnatione & sententia ademptio fuit efficax.

10 ¶ † Alia species gratiæ vel remissionis est, quando princeps pœnam homicidis debitam in hoc homicida non habere locum declarat, vocant *pardon*, venia ob culpam quidem aliquam leuem punibilem, sed non tantam, quantum in homicida, & quæ excusari aliquo modo potest. Et istæ gratiæ sunt, vt plerunque à cancellarijs seu officinis æquitatis concessæ.

11 ¶ † Aliæ vero, quæ crimina fere inexcusabilia remittunt, solent impetrari & concedi, vel propter natalem diem filij principis [y], vel ob sanctitatem dici Veneris Paschatis, in memoriam sacrosanctæ redemptionis, qua eo die liberati fuimus nos, rei criminum, à morte æterna, beneficio Dei Domini nostri Iesu Christi [z] vt & antea consuetudo erat Iudæis, tempore Paschatis & phasæ liberare aliquem insignem reum à carceribus, & criminis pœna, in memoriam, quod tempore phasæ fuissent liberati à seruitute Ægyptiaca & Pharaonis [a]. Sic homicida exul, ab exilio reuocabatur apud Iudæos lege [a], quando summus sacerdos, qui oleo vnctus erat, Christum referens, moriebatur. Valentinianus, Theodosius, & Archadius [b] quoque, hunc illis morem fuisse testantur, seruarique iubent: vt vbi primus dies Paschalis aduenisset, soluerentur à carceribus rei, exceptis tamē veneficis, maleficis, monetæ violatoribus, homicidis, parricidis, reisque legis maiestatis [c], incestis, sepulchrorum violatoribus, stuprum committentibus, & proditoribus patriæ [d], delinquentibus spe habendi immunitatem [e], sacrilegis [f], sæpe admittentibus delictum [g]. Vnde notant interpretes [h], & vt gratia secunda valeat delicti, primam gratiam concessam exprimi debere: alioquin illam vt subreptitiam, inutilem, & ea non obstante puniendum reum impetrantem.

12 ¶ † Solent & indulgentiæ dari reis, pro iucundo principis aduentu, vel ob rem prospere gestam à principe, vel in fauorem reipublicæ [i]. Verum in Gallia praxis obseruata est, vt dum pro iucundo aduentu suo, vel pro ingressu ciuitatis remittit crimina princeps, oporteat literas veniales obtineri intra sex menses, computandos à breui scriptura cōsignata remissionis per megaleemosinarium principis: alioquin irrita est & sine effectu remissio, vt placuit senatui Parisiensi 23. Iunij 1518. [k] Placuit autem in constitutionibus editis in comitijs Aurelianensibus anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo [l], ne in posterum magistri libellorum & præpositi officinis æquitatis seu cancellarija re-

gijs, codicillos veniæ vel indulgentiæ concederent, nisi in casibus, quibus iura condonant.

13 ¶ † Singulare est quod lege Francica statutum fuit [a], [*eos qui morti adiudicati fuerint, quorumque bona in publicum redacta sunt, posse quidem sibi postea quærere, neque postea de crimine commisso & venia remisso posse in eos inquiri: veruntamen non esse suscipiendos in testimonium, neque inter scabinos, id est, assessores & iudices, ad legē iudicandam non posse locum tenere vel sedere*] 14 ¶ † Casus autem, in quibus facilis est pœnæ homicidij gratia plures sunt, aliquos iudico: veluti si colluctando, præter dolum, exercitij honesti causa, occisus quis fuerit [b]. Eadem lex oraculi Apollinis & Platonis [c]. Si quis volens sese à cane defendere, lapide, 15 quem in eum proijciebat, aliquē occiderit [d]. ¶ † Si vim vi repellendo, inferentem occidat, vt dictū [e]: quod quia enim ad tutelam sui corporis sine dolo malo fecit, iuste fecisse videtur [f]. Extat exemplum de milite Mariano apud Quintilianum, & de Milone apud Ciceronem.

Iudice me, inquit Ouidius [g], *fraus est concessa repellere fraudem,*
Armaq; in armatos sumere iura sinunt.

Et Horatius [h],

Vis consili expers mole ruit sua,
Vim temperatam dij quoque prouehunt
In maius, ijdem odere vires
Omne nefas animo mouentes.

Aggressorem, & quemcunque alium, in dubio vitæ discrimine occidere licet, inquit Gordianus [i]. Cleon ad Athenienses, agens de captiuis occidendis apud Thucididem [k], [*Quod citra*, inquit, *voluntatem sit, dignum est venia.*] Et rursum idem Thucidides [l], [*Omnia licere in bello, & necessitate aliqua circumuentis veniam esse, etiam apud Deum: etenim delictis non voluntarijs, refugium esse aras, scelusque eorum vocari, qui nulla necessitate sunt mali, non eorum qui propter aduersa aliquid audent.*] Alioquin si non liceret se defendere, iustæ essent actiones aggressorum, similes ei, quam Fimbria eques Romanus crudelis supra modum, aduersus Scæuolam, quem grauiter vulnerauit, instituit: diem enim Scæuolæ dixit, quod, 16 inquit, non totum ferrum recepisset. ¶ † Extat tamen constitutio Constantini Chliareni patriarchæ Constantinopolitani [m], per quam quidem admittitur distinctio in laicis, vt non teneantur de homicidio latronum, quos euadere sine mortis discrimine non poterant occidentes: vel si occidant ea mente, vt patriam ab eorum insidijs liberent. At in clericis statuitur, vt quomodocunque occiderint, deponantur: nulla habita distinctione hostium, vel latronum, vel aliquorum aliorum. Verum vt opinor, gratia subueniri & ijs poterit. Scimus quoque nec pro rebus suis saluandis à fure substractis, clericis licere occidere [n]: 17 quia nec id laicis iure conceditur [o]. ¶ † In Areopago Palladis iudicio, Orestes absolutus, quod vltus fuisset patris necem. Item & Mars absolutus, qui stupratorem filiæ occidisset, vt de vtroque testatur Demosthenes [p]. Diaimus quoque supra, in adulterio repertam filiam, & vxorem licuisse patri & marito occidere. 18 ¶ † Olim non tantum à pœna excusatus Phinees [q], qui scortantes in Dei & populi eius contumeliam occidit, verum laudatus, vt iustam rem faciens, reputatumque ei ad iustitiam. Sicuti & filijs Leui [r], quod idololatras ex Israel sustulissent Mosis iussu. Zelus Eliæ probatus, qui occidit prophetas Baal manu propria [s]. Non peccauit, cum quinquagenarios regis Ocho-

a in lege Francic. lib. 4. c. 28.
b l. qua actione. § si quis in colluctatione. ad l. Aquil. in P.
c Plato li. 9. de legib.
d Signo. consi. 1. & 170 quæstione disputata.
e d. l. scientiã. § qui cum aliter ad le. Aquil. cū similib. ibi nota. ll cap. significasti. 2. de homicid. cū si vero. c. de sen. excom.
f l sed & si partus. § quæsi qd' inter. con. l. 1. § vim. de vi & vi arma. ca. olim. de restit. spol. l. 1. vnde vi. C.
g Ouid. 3 de arte.
h Horat. lib 3. Car. 30
i Gord. l. 1. & 3. C. ad le. Cor. de sicar. l. quamuis. ad leg. Iul. de vi pub. l. sed & si quemcunque ad l. Aquil. in P.
k Thuci. in 3.
l idem in 4.
m li. 2. iur. Orl. in const. Chliareni, de homicid. latronum.
n ca. suscepimus. de homicid.
o c 2. eo. apud Grego.
p Demo. orat. κατὰ ἀριστοκράτου.
q Nume. c. 25. Psal. 105.
r Exod. c. 32.
s 1. Reg. 18. ca. ea vindicta. 23. q. 4.

siæ igne cœlesti occidi precatus [t]. Non pariter Eliseus [u], qui maledixit pueros clamantes, Ascende calue: & post maledictionem passus est ex eis deuorari ab vrsis quadraginta duos. Non Petrus, qui Ananiam & vxorem eius morte affecit, quod 19 mentiti essent spiritui sancto [x]. ¶ † Marcellus Iurisconsult. [y] respondit, placuisse maioribus eum, qui ad patriam delendam & liberos occidendos venerit, non esse occisum lugendum, & filium qui huiusmodi patrem, vel patrem qui huiusmodi filium occidisset, non tantum immunem à pœ- 20 na, verum etiam & præmio afficiendum. ¶ † Leges Draconis ex Demosthene [z], vna: *Cædis actiones ne sunto vnquam in eos, qui in exules desæuiunt, si quis eo redit, quo non licet* [a]. Alia, *Si quis occiderit in ludo inuitus, aut in itinere prostrauerit, aut in bello imprudens: aut deprahensum apud vxorem, aut matrem, aut apud sororem, aut apud filiam, aut apud concubinam, aut eam quā propter ingenuos liberos suscipiendos habeat, ob hoc qui cædem fecerit, ne exulato.*] Item alia, [*Quod si quem hostiliter per vim vi iniuria grassantem, statim defensionis suæ causa occiderit, impune occisus esto.*] In qua, inquit Demosthenes, dum adscripsit statim, sustulit mali aliquid consulendi tempus: & quia scripsit suæ defensionis causa, significat sese laso dari potestatem, non alij cuiquam. Hisque legibus alia subijcitur. [*Quicunque magistratus aut priuatus author fuerit, huius instituti confundendi, idve mutauerit, is ignominia* 21 *notetur, tum ipse tum liberi, tum rerum.*] ¶ † Furem nocturnum qui occidit, ita demum impune fert, si parcere ei sine suo periculo non potuit [b]: exigit Vlpianus quippe, vt parcere sine suo periculo non possit. In quo recedere videtur à lege duodecim tabul. quæ nocturnum furem, si modo cum clamore quis testificetur deprehensum, sine distinctione permisit occidere: interdiu vero deprehensum, non nisi se telo defendat, & æque clamoris accedat testificatio, vt refert Caius [c]. Verba legis duodecim tabulae. refert Macrobius [d], [*Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, iure cæsus esto.*] Idem tamen. Vlpianus alibi [e] interpretatur idipsum, vt si quis metu mortis furem occiderit, non teneatur nisi cum posset eum apprehendere, maluerit occidere: vt ea ratione possimus asserere occisum iure videri semper nocturnum, nisi eum potuisse apprehēdi doceatur: quod qui occiderit, præsumatur necasse, veritus ne noctu venerit, non tam furandi causa, quam potius occidendi. In Exodo [f] hac de re lex, [*Si effringens fur domum siue suffodiens, fuerit inuentus, & accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quod si orto sole fecerit, homicidium perpetrauit, & ipse morietur.*] Cuius verba & transcripta sunt in ius pontificium [g]. Extat lex Rhotarij [h] in iure Langobardorum, quæ ad priorem accedit, in hæc verba concepta. [*Si noctu tempore homo liber in curte alterius inuentus fuerit, non dans manus ad ligandum, occidatur, & à parentibus non requiratur: quod si manus dederit ad ligandum, & ligatus fuerit, debet pro se soluere octoginta solidos. Quia non conuenit rationi, vt homo noctu tempore in curte aliena, silentio aut absconse ingrediatur: sed qualemcunque vtilitatem habet, ante-* 22 *quam intret, clamet.*] ¶ † L. Quintius, Seruilium Halam à cæde Spu. Melij absoluit, quod vocatus à magistro equitum ad dictatorem non venisset, dicto non parentem, sed animos plebis concitan- 23 tem, teste Liuio [i]. ¶ † Adrianus iussit, si dominus in domo interemptus esset, non de omnibus seruis quæstionem haberi, sed de ijs, qui per vicinitatem poterant sentire, teste Ælio Spartiano [k], cui consen-

t 4. Reg. 1.
u 4. Reg. 2.
x Actuum c. 5.
y Marcell. in l. minime. 35. de reli. & sump. fun. P.
z Demost. contra Aristocra.
a simil. l. si ... 11. l. hodie ... licet l. 2. C. de malef. & mathemat.
b Vlp l. furem. 9. ad le. Cor. de sicar. P. ... eo. Cum ... 36. l. de furt. P.
c Caius in l. itaq. 4. ad leg. Aq...
d Macrob ... Saturnal. ... Gell.
e Vlp l ... & si quemcunq. ad le. Aquil.
f Exo c. 22.
g c. si perfodiens, de homic.
h ... leg ... gobard tit de homi. in curte ali... ... ctis inuento.
i Liu. lib. 4.
k Spart. in Adriano.

consentit Vlpianus [a]. Corinthij qui militabant duce Timoleonte in Sicilia, cuius fuit rex, vltorem necis patris, qui occiderat eum, qui patrem interemerat apud Leontinos, ereptum supplicio, decem minis donauere, vt scribit Gemistius Ple-24 tho [b]. ¶ † P. Scipio Nasica, qui occiderat Tyberium Gracchum seditiosum, legatione libera in Africam, liberatus ab accusatione. Et L. Opimius consul C. Graccho occiso, à Tribuno pleb. Q. Decio liberatus, teste Plutarcho [c], Appiano [d], Vel-25 leio Paterculo [e], & Liuio [f]. ¶ † M. Horatius, occisis tribus Curiatiis, rediens spoliis onustus, sororem suam vni Curiatiorũ desponsatam, cum flentem interemisset, vt publicam lætitiam impedien-26 tem, populi iudicio absolutus [g]. ¶ † Licebat & lege Draconis [h], homicidas vel necare, vel ad iudices ducere. Iustinianus quoque [i], raptores virginum vel honestarum fœminarum, in ipso crimine compertos, occidi posse statuit ab ipsis mulieribus proximisq; consanguineis tutoribus, & cu-27 ratoribus earũ, vel patronis vel dominis. ¶ † Qui percutit malos auctoritate publica, immunis ab homicidij pœna: at qui sine ea authoritate trucidauerit quantumuis pessimos, reus mortis est [k], & dignus pœna grauiori, quod authoritatem hãc sibi vsurpet, & pœnæ publicæ subtrahat necãdo [l].
28 ¶ † Lege Langobardorum [m], qui iussu regis hominem occidit, immunis est à pœna, nec tenetur resarcire necem hæredibus. Generalis namq; regula est, principi vel iudici legitime officiũ exercenti, homicidia non imputari ad culpam [n]: non enim illi, sed lex reos occidere & punire videtur [o]. Imo arguendi qui non exequuntur legis mandata, vtpote ministerium Dei & legis contemnentes. Ministri enim Dei sunt [p], & ideo gladiũ portant, ad vindictam malorũ, & laudem bonorum. Et moris antiqui fuit, vt reges Israel, quos dignos morte putarent, iuberent pueris suis vel famulis occidere [q]. Et reges Persarum quem interficiendum putant, zona appræhensum, lictoribus regiis interficiendum tradunt, veluti Diodorus Sicu-29 lus scribit [r]. ¶ † Malum etiam hoc in republica, vt medicis & aduocatis occidendi data impunitas videatur. Sic enim Philemon ait apud Stobæum [s],

Μόνῳ δ' ἰατρῷ καὶ συνηγόρῳ
ἔξεστιν ἀποκτείνειν μέν, ἀποθνῄσκειν δὲ μή.
Id soli medico & aduocato licet, occidere sine suo periculo.

Et Plinius [t], [*de medicis nulla lex quæ puniat inscitiam capitalem, nullum exemplum vindictæ. discunt periculis nostris, & experimenta per mortes agunt, medicoque tantum hominem occidisse impunitas summa est.*] Hinc illa infelicis monumenti inscriptio [*turba medicorum*
30 *me interemit.*] ¶ † Quartum, quod requiri diximus in venia impetranda seu gratia homicidiorum & aliorum delictorum, quibus imposita est pœna corporalis, est formula obseruanda [u] oblationis codicillorum venialium, qua reus qui impetrauit, se sistere debet iudicio, die quo causæ publicæ tractantur in curia regia: nam iudices alij ordinarij dominici, huius quæstionis non habent notionem [x]. Et ipsemet aperto capite geniculatus iudici exhibere, vel per aduocatum qui petit eius nomine recipi, legi & comprobari adstantibus rationali & aduocato regio, & aliis collitigantibus quorum interest si qui sint vocatis: quibus præsentibus tenor codicillorum legitur palam, interrogaturque reus ab eo, qui iudicio præsidet, iuramento præeunte de veritate dicenda, num codicilli veri sint, num eos impetrauerit, vel impetrari curauerit, num illis velit vti. Triumuiri autem postea regij, quibus ante codicilli inspiciendi dati fuere vna cum actis inquisitionis criminis, obreptionem vel subreptioné literarum seu codicillorum explicant, si insint expugnantq; [y]: idipsum faciunt & aduersarij, si qui sint, qui de ciuili iactura vel vindicta contendant, usq; omnibus auditis, iudex in consilium determinandum negotium reijcit, data dilatione, latius scriptura dicendi quæ vtrique voluerint, retruso in carcerem interim reo. Si reus petat dilationem ad eam probanda, seu vt dicunt verificanda in codicillis contenta, datur facultas quoque regio rationali,
31 vt in contrarium inquirat. ¶ † Porro aduersarij, qui ciuiliter crimen prosequuntur, audiuntur intercedentes gratiæ seu veniæ, non quidem ratione vindictæ publicæ, sed quia conceditur & comprobatur tantum gratia hæc, sine damno alicuius aut sine præiudicio aduersarij [a], qui iudicium contra reum prosequitur: ius enim prosequendi vindictam iis, qui occiso succedunt, est [a], quibus mulcta sepe adiudicatur ex bonis homicidæ: aliis autem tantum expensæ refunduntur [b]. Atque illi soli se obijciunt comprobationi venialium codicillorum, vt quod sua interest consequantur. Non autem domini directi vel iuridici, in quorum territorio vel homicidiũ factum est, vel in quo homicidæ habitabant: & si ius confiscationis ad eos, nisi gratia fieret, pertineret. Neque prætextu confiscationis impedire possunt comprobationem: princeps namque eam remittere censetur, & ita indicatum refert Papus [c]. Quod iuri conuenit, quo cauetur [d], ne domini temporales, quibus ius confiscationis est quæsitum, bona ante damnationem factam à iudice, cuius no-32 tio est, accipiant. ¶ † Sed, & indulgentia principis in criminibus quibusdam à curiis reijcitur, potissimum si fiat reis, qui alias criminis alterius cõmissi habuerint veniam: nec crimina bis commissa remissibilia sunt [e].

a Vlp. l. 2. §. eadem ratione, & §. seq. ad Senatusc. Sylla.
b Pletho lib. 1. de gest. Græc. post bellu Mantin.
c Plutar. in vit. Gracchor.
d Appia. lib. 1. bello. ciuil.
e Paterc. in histor.
f Liui. lib. 59. 60. 61.
g idem lib. 1. Dionys. Hal. in 3. & alij.
h Demost. orat. Aristocr.
i Iust. in l. vnic. de rap. virg. lib. 9. tit. 13.
k c. quicumq; 23. q. 8.
l L. ... de malef. & mathe. ... de ... in legi. Langoba.
n c. noli, 23. q. 5. ... de occidendis, 23. q. 5.
o ... & c. seq. & c. miles, 23. q. 5.
p ad Rom. ca. 13.
q 1. Reg. 22. & ... Reg. ca. 1. & 9.
r Dio. Sic. lib. ... lib. 1. Alexandro.
s Stob. tit. de medic.
t Pli. li. 29. c. 1.
u ex const. ... dicti 22 publ. an. 1499 artic. 22 ... sub des gracces & remissions art 5.
x ... Pacisse an. 1416 ... Iulij contra Balliuũ sancti Dionysij.
y Bal. & Ias. in l. 2. si cont. ius vel vtil. pub. C.
a l. vnic. C. de in ius vocan. l. hanc scripturæ, ad leg. Aquil. l. 2. §. metrio. & §. si quid à principe, ne quid in lo. pub. in P. e l. si crimen. & l. vxor, qui accus. poss. C. l. fin. ... de iis quib. vt indig. C.
b Pap. lib. 24. rapto arest. tit. 2. art. 1 & 2.
c Pap. d. li. 24. titu. 17. arest. 1. & 2.
d c. cum secundum leges, ca. 19. de hæret. li. 5. Sex. Decreta. 2.
e in l. 3. in fin. C. de epis. aud. facit l. 1. C. si sæp. vestitu in int. fuer. postu.

de Homicidio suiipsius. Cap. 22.

Lib. 48. P. titu. 21.

1 *Occidere seipsum prohibitum, & punitum.*
2 *Manus sibi inferens quomodo & quando puniendus. Et seq. 3. 7. 8. 9.*
4 *Crucis pœna horrenda Romanis visa.*
5 *Virgines Milesiæ quomodo à morte sibi consciscenda reuocatæ.*
6 *Vulnerantes seipsos ob bonum dolum laudatos.*
10 *Mortem sibi accelerantes virtutis causa num pœnam mereantur.*
11 *Ceorum lex de senibus inutilibus. Et de eisdem lex Sardoa. 15.*
12 *Mors voluntaria damnata à viris optimis, & ibi illorum rationes. Et 13.*
14 *Occidere non licet volentem impune.*

1 QVi † dixit, *non occides*, Deus non tantum alios, sed multo magis seipsum
2 necare prohibuit [f]. ¶ † [*Miles*, inquit Paulus Iurisc [g]. *qui sibi manus intulit, nec factum peregit, nisi impatientia doloris, aut morbi, luctusve alicuius, aut alia causa fecerit, capite puniendus est, alias cum ignominia mittendus.*] Firmant eandem

f c. de occidendis, & c. tu dixisti, 23 q. 5.
g Paul. l. si quis aliquid, 38 §. 12. de pœ. P.

distinctionem Martianus [a], & Arrianus [b]. Postulatus reus criminis, si se suspendat, vel alio modo interimat, si crimen graue sit, ex quo mors imponenda & bona fisco applicanda, pro conuicto & condemnato habetur: aliter, si leue sit crimen, 3 vel si non sit de graui postulatus [c]. ¶ † Vtopium sacerdotes, quibus vita acerba, vel morbo immedicabili, vel alia causa, mortem consulunt spontaneam. Neminem tamen inuitum tollunt è vita. Alioquin si quis mortem consciuerit causa non probata sacerdotibus & senatui, hunc neque terra neque igne dignantur, sed in paludem aliquam 4 turpiter insepultum abijciunt [d]. ¶ † Refert Plinius [e], plebem Quiritum reuocatam à morte sibi cõsciscenda, eo tempore, quo eius opera Tarquinius Priscus, in meatibus suffodiẽdis septem amnium Romæ vtebatur: dum rex inuenit nouum & inexcogitatum antea remedium, vt omnium ita defunctorum figeret crucibus corpora spectanda ciuibus, simul & feris & volucribus laceranda.

5 ¶ † Cum etiam virgines Milesias, ea morbo quodam fere omnes, repente sine aliqua causa euidente voluntas cœpisset obeũdę mortis, & plures tum suspendio finirent vitam, Milesiorum senatus, vt in futurum præcaueret, sanxit, vtque timorem viuis ex mortuis incuteret, vt quæ suspensæ laqueo inuenirentur, cum ipso laqueo, quo illaqueatæ essent, nudæ tota via publica ad sepulturam efferrentur: atque ita pudore à morte spontanea reuocatæ sunt, vt author Gellius [f]. Imbecillitas nãque animi, quæ temere præposuerat, facile reie-6 cit nulla ratione factum. ¶ † Non enim imitabantur illos, qui vtili simulatione, vel vt iram in alios concitarent, vel sibi conciliarent animos, seipsos grauiter seruntur vulnerasse, vt Pysistratum & Vlyssem fecisse scribit Plutarchus [g]: Zopyrum, Iustinus [h] & Herodotus [i]. Quemadmodum & legimus prophetam quendam iussisse se percuti, vt vulneratus posset sententiam Dei in Acham regem ferre, quod Benadabo regi Syriæ cõtra mandatum domini pepercisset [k].

7 ¶ † Iure pontificio, si qui sibiipsis quolibet modo vitam adimunt, ea concilio Bracharensi [l] prohibetur, ne pro illis oblationes fiant, non cum psalmis sepulturæ eorum cadauera mandentur: imo piorũ sepultura denegatur, vt iis, qui in torneamentis seu Hippodromi excursionibus moriuntur impœnitentes [m]. In Antisidorensi concilio [n], [*Quicunque se propria voluntate in aquam iactauerit, aut collo ligato se suspenderit, aut de arbore præcipitauerit, aut ferro percusserit, aut qualibet occasione, voluntate se morti tradiderit, istorum oblata non recipiantur.*]

8 ¶ † Hic modus pœnæ crudelissimus mihi videtur Æthiopum, apud quos mos est, neminem subditum etiam damnatũ morte punire: sed quidam ex lictoribus, præferens mortis signum, ad reum mittitur, quo recepto reus domum abiens, sibi mortem consciscit, nefasque habetur commutare mortem exilio sicut apud Græcos, vt author 9 Diodorus Sicul. [o]. Platonis lex [p], † [*Vt qui sibi amicissimum, id est, seipsum, vita priuarit, non iudicio ciuitatis, nec tristi, vel ineuitabili fortuna casu coactus, nec pudore aliquo extremo compulsus, sed ignauia & formidolosi animi imbecillitate, iniuste sibi mortem consciuerit: sepulturam habeat solitariam, vbi alius nemo condatur. Deinde vt in his locis condatur, quæ de duodecim regionis partibus, vltima deserta innominataque sint: sic obscurum, vt neque statua, nec inscripto nomine sepulchra notentur.*]

10 ¶ † Quibus verbis sicuti & superioribus legibus apparet, non contineri nec subijci pœnæ eos qui

a Mart. l. fi. de bon. eor. qui ante sent. mor. sibi consci. F.
b Arria. l. omne delictum, §. qui se vulnerauerit, de re milit. F
c d. l. fi. de bo. eor. &c.
d Thomas Morus lib. 2. Vtopiæ.
e Plin. li. 36. c. 15.
f Gell. lib. 15. c. 10.
g Plut. in vita Solon.
h Iustin. lib. 1.
i Herod. lib. 3.
k 3. Reg. c. 20.
l c. placuit, 23. q. 5.
m ca. 1. de torneament. & c. super eo, de rapt.
n Antis. concil. c. 17.
o Diod. Sic. li. 3. Biblio.
p Plato li. 9. de legib.

aliqua proposita specie virtutis, vel vt vitarent vitia, mortem sibi consciuerunt. Sic Samson, vt Philisteos necaret populo Dei inimicos, suæ vitæ non pepercit, & vna, concutiens columnas domus occubuit [q]: vt & Rasia [r], & Eleazarus [s], qui sponte occubuerunt pro Dei laude. Laudarique qui pro patria se deuouerunt, Curtius [t], Brutus [u], duo Decij [x], Attilius Regulus [y], Codrus [z], Epaminundas [a]. Fuerunt & alij, qui spe vitæ melioris, & tædio huius vitæ se interemerunt, quos nec laudare, nec recensere possum: nam pro patria, pro virtute, & potissimum pro Dei nomine, pericula non refugere, & paratum esse alacriter, si opus sit mori, si inferatur ab alio mors, & laudabile & venerandum existimo: at sibi ipsi mortem inferre & manus, nunquam, ex quacunque causa contingat, probare potui. Honesta mors nunquam est fugienda, sæpe etiam appetenda [b]: sed non est iniussu imperatoris, id est, Dei, de præsidio & statione vitæ decedendum [c]. Et D. Hieronymus [d] in Ionam. [*Non est nostrum,* inquit, *mortem arripere, sed illatam ab alijs libenter accipere. Vnde & in persecutionibus, non nobis licet propria perire manu, absque eo vbi castitas periclitatur, sed percutienti colla submittere.*] Placuit, vt diximus, in concilio Bracharensi [e], non esse orandum pro iis, qui mortem sibi quoquomodo intulerint, nec sepeliendos in 11 cæmiteriis Christianorum. ¶ † Et ideo improbanda Ceorum lex de senibus, qua senes se delirare incipere cognoscentes, & ob ætatem patriæ 12 inutiles, coronati sicutam bibebant [f]. ¶ † In voluntariam mortem pluribus inuehitur D. Augustinus [g]. Aristoteles [h] autem, non fortis, sed timidi animi esse ait, ob fugiendam paupertatem, vel ob amorem, aut quid molestum, mortem sibi inferre: videtur enim à natura rerum degenerare, quæ est velle viuere, nec mortem sibi asciscere, vt ait Egesippus [i], qui etiam eam mortem immanitati adscribit, vt & probro dandum informem laquei nodum [k]. Et proinde D. Chrysostomus [l] notat, à Deo maximo optimoque factum esse, vt mors non nisi cum dolore esset, ne qui doloribus cedere morte decreuissent, eam lubentissime amplecterentur, vt dolorem maximum. Plato quoque [m], mortem omnibus obeundam natura, vetuit autẽ cogi, vel inferri, vel accersiri sponte, docens ea pectandam esse naturam. Sicut non oportet eos, qui potestatis imperio traduntur in carcerem, inde diffugere, priusquam potestas ipsa, quę clausit, abire permiserit: esseque nos in dominio Dei, cuius prouidentia gubernamur, nec inuito domino quicquam faciendum. Addit & alias septem rationes, quibus docet mortem illam non oppetendam. [*Vetat,* inquit Cicero [n], *ille dominans in nobis Deus, iniussu hinc suo nos demigrare, & leges vetant vincula carcerum sine corumpere: nisi animus à Deo, tanquam à potestate legitima, euocatus fuerit.*] Et Martialis [o].

Optima mors parca, quæ venit apta die.

13 ¶ † In Flandria non est confiscatio bonorum, nisi in grauissimis quinque criminibus: inter quæ annumeratur sui ipsius parricidium, cum crimine læsæ maiestatis, hæresi, seditione, fuga ex acie in Turcas [p], proditione patroni ligij. Supra modum certe crudeles ij videntur, qui sibi non parcunt, aut mortem sibi parant contra naturale viuendi desiderium, & studium commune etiam brutis, qui omni nixu & impetu eam propulsare conantur. Et natura homines omnes φιλοζώους genuit, vt etiam capularibus senibus, quibus viuere mors

q Iudic. 16. August. . de ciui. Dei, c. 26.
r 2. Mach. c. 14.
s 2. Mach.
t Val. Max. li. 5. c. 6. D. August. 4. de ciui. Dei, c. 20. Liui. lib. 7. Lactan. 3. diuinar. instit. c. 18.
u Val. Max. vbi sup. Orof. in O. Aug. li. 5. de ciuit. Dei, c. 1. Florus. lib. 1. c. 10.
x D. Aug. lib. 5. de ciui. Dei, c. 10. Cic. 4. Rhe. & in Parad. & Tuscul. Liuius 10. 8. Pli. de viris illust. c. 26. Pli. li. 5. hist. nat. c. 22. & alij.
y Cic. in 3. Offic.
z Iustin. in 2. Val. Max. lib. 5. c. 6. Cic. 1. Tus.
a Val. Max. lib. 3. c. 2.
b Martial. ad Cicer. Familiar. epist. lib. 11.
c Cic. in Cato. Maio.
d c. non est nostrum 23. q. 5.
e c. placuit, eo. quæst.
f Ælian. lib. 3. var. histo. c. 37.
g D. Aug. 1. de ciui. Dei, c. 20. & seq.
h Arist. li. 3. Ethic. c. 7.
i Egesip. lib. 5. c. 17.
k Idem lib. 4. c. 9.
l D. Chrysost. hom. [illegible]
m Plat. in Phædo. Mars. in sum. sup. 8. 13.
n Cic. 1. Tusc. & in [illegible] Scip. & in Cato. Maiore.
o Mart. li. 1. 0.
p Burcelenus, in Summa rural.

mors est, qniqoe sępe ob grauiorem ætatem mortem optant, cum necessitas moriendi vrget summopere durum sit lucem hanc relinquere, vt ca Æsopico apologo senis constat, qui cum tædio vitæ & laborum, mortem venisse inuocatam vidisset, rogabat, ne sibi vim faceret, sed potius ad li-
14 gnorum onus resumendum adiutaret. § † Cæterum, cum iam probatum fuerit, non licere sibi mortem inferre, impune etiam non ferret, qui volenti occidere sese opem tulit, vel volentem & postulantem occidit. Et ita Dauid iuste iussit necari Amalechitem, qui volentem Saulem adbuc
15 spirantem interemit [a]. § † Impiaque & abominanda est lea Sardoa, vt filij patres senio confectos fustibus cæderent, & interemptos sepelirent: absurdum arbitrantes, si delirus senex vlterius viueret [b].

de quibusdam speciebus aliis Homicidiorum.

Cap. 23.

1 *Vita & mors hominis animæ, & corporis quæ.*
2 *Homicidium directo, vel per indirectum quando committitur.*
3 *Animæ mors quæ. Et iuramentum deferens ei, quem scit peieraturum, suam & illius occidere videtur animam: vt & qui proximo detrahit, & cum odio habet.*

1 QVia † vita non tantum corporis, sed etiam, eaque præcipua, animæ est, quæ immortalis, & qua corpus viuificatur: ita alia mors corporis, nēpe separatio animæ, ab eo: alia mors animæ, non quod anima, quod ad suam essentiam pertinet, intereat, cum ea sit immortalis: sed quia gratia Dei, quę vera est vita, qua ad actiones veras anima viuificatur, priuatur. Vt proprio libro de
2 immortalitate animæ, in primo, docemus. § † Sic homicidium corporis, vel directo, vel per indirectum fit: directo, quando cæde, vel violenter alio modo, quis alij, vel sibiipsi mortē infert. Per obliquum autem necat quis alium, quando occasiones moriendi dat, vel ea quæ ad vitæ necessitatem pertinēt, substrahit, vel adimit: vt necare videtur is, qui alimenta denegat [c]. Et reus homicidij is, qui cum possit, fame morientibus & egenis non subuenit [d]. Qui res episcopi, vel ecclesię rapit, homicida ideo censetur [e]. Qnia bona ecclesiæ, bona sunt pauperum [f], & famem patientium. Differentiæ homicidij huius in summa plures: nā animus, causa, occasio, consilium, culpa, necessitas, casus,
3 personæ, ministerium, officium, variant [g]. § † Inter homicidia animæ, censetur negare pœnitentiam morienti [h]: ad peierandum scienter aliquem compellere: atque qui defert iuramentum, suam animam occidit, & eius quem scit peieraturū pariter [i]. Qui alij detrahit, qui alium occidit, suæ animæ homicida iudicatur [k]: qui odit fratrē suum, homicida est [l]. Pœna huius homicidij: Omnis homicida non habet vitam in se manentem [m].

de Parricidio. Cap. 24.

Lib. 48. P. titul. 9.
Lib. 9. C. titul. 17.
Lib. 5. Decretal. tit. 10.

1 *Parricidium triplici lege punitur.*
2 *Pompeia lex de parricid. quæ, & eius pœna. Et 3.*
4 *Capitis pœna quæ, & quomodo differat a capitali.*
5 *Parricidarum, more maiorum, pœna, culeus, &c. Et 7. 8. 9. 10. 11.*
6 *Matricida. Et 17.*
Patri inferre iniuriam, habet delictum simile offensionis Dei, secundum quid, grauiusque, quam in alios. eo Et 28.
12 *Parentes diligere, naturæ lex: contraria, necare, & necantes diligere.*
13 *Filium legitimum secundum Persas nunquam occidit patrem.*
14 *Parricidæ pœna secundum legem Platonis.*
15 *Parricidium in bruta natura talione punit.*
16 *Parricida lege Græca comburendi, igne & aqua interdicendi. Et 18.*
19 *Parentes occidere, etiam iusta de causa furorem, & manes commouet. Et 20.*
21 *Parricidij pœna num locum habeat, si quis filios, aut descendentes occiderit.*
22 *Filiorum amor naturalis, & brutorum etiam.*
Parricidij Solon cur nullas leges constituerit. eo.
23 *Parricidarum in foro pœnitentiali pœna. Et 24.*
24 *Parricidæ excusantur aliquando quoad pœnam, vt furore & alio modo. Et 28.*
25 *cum Nouerca adulterantem filium pater occidens mitius punitur. Et 26.*
27 *Iudicia ambigua, in quibus iudices non habuerunt quid decernerent. Et 28.*
Parricidium parricidio non vindicandum eod.
29 *Derbicee, & Massagetæ senes suos deuorabant.*
30 *Parricidarum pœna ex legibus Hispaniæ, Mediolanensi, & Gallicis.*

1 ALia † species homicidij, sed quod seuerius puniatur, parricidiū est: quod tripliciter, vt apparebit ea personarū, & proximitatis distinctione, punitur. Cornelia de sicariis, quæ & hoc habebat caput de parricidiis [n], Pompeia de parricidiis, & more maiorum. [*Illud Romuli proprium, inquit Plutarchus* [o], *quod cum nullam pœnam parricidæ definisset: homicidium omne, parricidium nūcupari voluit: quod hoc impium ac nefarium, illud autem impossibile duceret. Neque quisquam Romæ annis sexcentis post tale scelus perpetrasse, sed post Hannibalis bellum, Lucius Ostius*
2 *fertur patrem occidisse.*] § † Vt parricidas plectit lex Pompeia [p], qui patrem, matrē, auum, auiam, nepotem, neptem, fratrē, sororem, patruelem, matruelem, patruum, auunculum, amitam, materteram, cōsobrinum, consobrinam, vxorem, virum, generum, socerum, vitricum, priuignum, priuignam, patronū, patronam occiderit: cuiusve dolo malo id factum erit, quive emerit venenum, vt patri daret, legis tamen Corneliæ de sicariis pœ-
3 nam imponi tradit Marcellus [q]. § † Et Scæuola quoque eum fratrem, qui cognouerat tantū fratrem emisse venenū vt porrigeret patri, nec indicauerat, relegatū esse, & medicum supplicio affectum fuisse testatur [r]: inscium tamen fuisse parricidij existimandū est, alioquin etiā pari pœna cum parricida conscius puniendus est [s]. Modestinus aūt [t] distinguit, in pœna imponēda inter has personas: nam eos, qui patrem aut matrem, auum aut auiā occiderint, more maiorū pœna seueriori puniendos tradit: qui aūt parricidium in alias personas admiserint, capitis pœna, aut vltimo suppli-
4 cio. § † Capitis pœnam arbitrantur aliqui [u], per quam ciuitatē amittat parricida, qualē deportationem in insulā, qua Martianus scribit Adrianū affecisse

a 1. Reg. 31. et 2. Reg. 1.
b [illegible]

n l. fin. ad leg. Corn. de sicar. li. 9. C. Theod. tit. 19
o Plut. in vita Romuli.
p Marcel. l. 1. Martia. l. 4. & 4 ad leg. Pomp. de parricid.
q l. 2. hoc tit.
r Scæu. l. 2. eo.
s Vlp. in l. vtrū. & de l. si sciens. eo. 7. eod.
t Modest. in l. pœna parricidij, 9. ad legem Pomp. de parricid.
u Accurs. in d. l. pœna.

affecisse patrem quendam, qui filium necauerat adulterantem cum nouerca: quod patria potestas non debeat in atrocitate, sed in pietate consistere. Probo quoq; hic capitis pœnam mortem non habere, quamuis capitalis pœna mortem habeat: & relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam, non habeat capitis periculum, vt ait Callistratus [a]. Suadet autem hic capitis pœnam non esse mortem: quia Modestinus ait [b], pœnam esse capitis, aut vltimum supplicium i & capitis minutio minor, ad deportationem pertinere [c].

5 § † Verum postquam dixit Modestinus, ex more maiorum adhuc plecti seueriori pœna, quam sicariorum, qui parentes ascendentes occiderint, pœnam explicat maiorum [d], vt parricida virgis sanguineis verberatus, culeo insuatur cum cane, gallo gallinaceo, & vipera, deinde in mare profundum culeus iactetur, si mare proximum sit, alioquin bestiis subijciatur, secúdum Adriani constitutionem, quam probauerunt Constantinus [e], & Iustinianus [f] CC. Meminit Cicero [g], explicat Cælius Rhodiginus [h], & Theophilus [i]. Et nos in nostris optimi Iurisconsf. præludiis [k], honorem debitum parentibus, ex quo grauius hoc fit scelus, tractamus. Alludit ad hãc pœnam Iuuenalis [l], referens insigniora crimina,

Confer, inquit, *& artifices, mercatoremque veneni,*
Et deducendum corio bouis in mare, cum quo
Clauditur aduersis innoxia simia fatis.

6 § † Et alibi [m],

Libera si dentur populo suffragia, quis tam
Perditus, vt dubitet Senecam præferre Neroni,
Cuius supplicio non debuit vna parari
Simia, nec serpens vnus, nec culeus vnus?
Par Agamemnonidæ crimen, sed causa facit rem
Dissimilem, &c.

Nero quippe, matrem suam Agrippinam occidere primum dolis tentauit, vt eam naui impositam submergeret: verum re non succedente, Aniceto occidi iussit, quod factum est, vt ait Xiphilinus [n], causatus mortem, quod ea insidiata ei fuisset, & quod eius opera multa facinora fecisset. Quod tamen cum effecisset, semper lecto territus desiliebat, & putabat perpetuo sibi bellum imminere: vnde sæpe loca mutabat. Quare & male audiuit, & publice in suis statuis inuenit suspensum culeum: vt ex eo significaretur Neronem in culeum conijci oportere. Item tabulam cum puero in foro, in qua erat scriptum, Νέρων, Ὀρέστης, Ἀλκμαίων μητροκτόνοι, id est, *Nero, Orestes, Alcmæus matricidæ.* Admonet autem nos Suetonius, culei pœnam non nisi confessis parricidij infligi, de Augusto sic scribens [o], [*Dixit ius, non diligentia modo summa, sed & lenitate: siquidem manifesti parricidij reum, ne culeo insueretur, quod non nisi confessi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogasse: certe patrem tuum non occidisti?*] Et inter exempla summæ indulgentiæ Antonini Pij Iulius Capitolinus [p] illud adfert, quod parricidam in insulam desertam posuit, quia naturæ legibus illi viuere non licebat. Innuit & Valerius Maximus [q], dum de Tullij duumuiri supplicio agit, hanc pœnam culei, huic delicto parricidij imponi, exemplo eius qui Deum violasset. Scribit enim, Tarquinium regem M. Tullium duumuirum iussisse abijci in mare insutum culeo, quod librum secreta ciuilium sacrorum continentem, Petronio Sabino describendum dedisset. Idque supplicij genus multo post parricidis lege irrogatum esse iustissime quidem, [*quia*, inquit, *parentum dicta parentum, ac Dei violatio expianda sit.*] Tradit Callistratus [s], omnia admissa in patrem, vt & in patronum, similesque coniunctas personas, grauius vindicanda, quam in extraneos. Et atrociorem iniuriam existimat Vlpianus [t], cum patri patronove fit. Et sola maledictio patris, iure diuino morte digna censetur [t]. Lapidandus & filius contumax & proteruus in patrem, lege diuina [u], multo magis parricida. Parem pœnam deberi rebellibus filiis, & blasphemis, scribit Cyrillus Alexandrinus [x].

7 § † De simia, & vipera, vel gallinaceo, non meminit Valerius Maximus [y], quorum tamen inclusio non caret symbolo parricidij, vt culeus: nam quod bubulo corio includantur, vt docuit Constantinus [z], hoc significat, indignos esse terra, cœlove, aliisque elementis parricidas, & quod fluctibus acti, neque terram tangant, nec certo loco consistant. Quo pertinet & fictio illa Platonis [a], qua tradit post vitæ excessum, parentum violatores per Pyriphlegetontem fluuium inferorum & tartari, agitari per annum, & postea deijci in paludem Acherusiam, vbi clamant vocitantque eos, quos vel necauerint, vel iniuriis affecerint: suppliciterque rogant ac deprecantur, vt eos permittant progredi per paludem: quod si non obtineant, referuntur rursum in tartarum, atque deinceps rursus in flumina, nec quiescunt à iactatione, donec veniam impetrarint. Hæc persequitur Cicero, pro Cluentio, & exclamat: [*ó singularem sapientiam, maiorum scilicet, in hac pœna, nonne videntur hunc hominem è rerum natura sustulisse, cui repente solem, cælum, aquam, terramque ademerunt, vt qui eum necasset, vnde natus esset, careret ijs rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur.*] Plura & de fluctuatione in Oratore perfecto: cuius causa est corium, quod inflatum non absorbetur, sed supernatat, vt fidem faciunt vtres. Ascogefri [b], quibus tranantur flumina, insuuntur quoque, neque nudi in flumen, vel mare proijciuntur, tanquam qui nulla expiatione capaces sint. Aqua namque, vt supra dicebamus, expiari crimina putarunt: hi autem & illa priuabantur, ne eam simul & polluerent.

8 § † Simiam autem, arbitror demonstrare parricidas formam quidem habere hominum: at re ipsa hominis nomine indignos, bruta & effera potius animantia, nihil hominis præter formam, vt simiæ [c] habentes: quibus præcipua tamen est fœtuum affectio, vt ait Plinius [d], & Horus Apollo [e], superantque in eo parricidas.

9 § † Vipera significat delictum ipsum, vipera quippe fœmina, teste Plinio [f], Æliano [g], & Aristotele [h], marem sub finem coitus capite obtruncat: illam autem prægnantem catuli exedunt, & exeuntes perrumpunt latera, occisa parente. Scio tamen quendam id falsum existimasse, sed credo maioribus, potissimum Aristoteli, qui animalium naturas sumptibus regiis accuratissime perquisiuit.

10 § † De Gallinaceo, puto eo symbolum significari superbiæ: is enim valde superbus est & leonibus etiã terrori, si credamus Plinio [i]. Sed & ingratitudinis in parentes signum fuisse perhibent: de terra enim loquens Lucretius, sic scribit [k],

Gallos attribuunt, scilicet terræ, *quia numen qui violarit*
Matris, & ingrati genitoribus inuenti sunt,
Significare volunt indignos esse putandos,
Viuam progeniem qui in oras luminis edant.

Canem symbolum etiam dicamus præbere ingratitudinis: quia peior sit caue reus. Amant enim

canes

a Callist. l. capitalium. de pœn. ff.
b d. l. pœna parricidij, ad leg. Pomp. de parric.
c §. 1. de cap. diminu. apud Iustin. l. fin. eo. titu. ff.
d l. pœna parricidij.
e L. 1. de his qui parent. vel lib. occiderunt. C. l. vni. de parric. lib. 9. C. Theo. tit. 15.
f Iusti. in §. alia de publ. iudic. ap. Iustin.
g Cicero pro Rosc. Amer. & 1. ad Heren. c. 5.
h Cæl. Rhod. li. 11. c. 21.
i Theop. li. 4. Insti. iur. ciuil. tit. 18. §. est lex Pompeia.
k lib. 2. c. 40.
l Iuuen. Sa. 13.
m Id. Sat. 8.
n Xiphil. ex Dione, in Nerone
o Sueto. in Augusto, c. 33.
p Iul. Capi. in Anton. Pio.
q Val. Max. li. 1. c. 1.
s Callist. l. capitalium, 28. § omnia. de pœn. ff.
t l. prætor edixit, 7 § fina. de iniur. ff.
t ca. [illegible] fine, §. cæterum, 14. Exod. [illegible]
u Deuter. 21.
y Cyrill. Alexan. in D. Io. li. 12. c. 34.
y Val. Max. li. 1. c. 1.
z l. 1. de his qui parent. occid. C.
a Plato, in Phædo.
b de quib. in libello de rebus bellicis qui inscribitur post notitiam [illegible] imper vide in Veget.
c Plin. [illegible] c. [illegible] de [illegible] anima. c. 8.
d Pl[illegible] lap.
e Horus Apollo, de liter. Hierog.
f Plin. lib. 10. ca. 62.
g Ælia. li. 1. de hist. animal. c. 24.
h Arist. lib. 5. de histo. animal. tit. 34.
i Plin. lib. 10. c. 22.
k Lucret. 2. de rer. natura.

canes benefactorum domos, vt scribit epistola vltima Anacharsis ad Crœsum: vel canis additur, quod etiam canis sit symbolum inuidi impudentisq; maledici, quemadmodum apud Homerum ab Achille Agamemnon incessitur, vt κυνὸς ὄμματ᾽ ἔχων, quod caninis esset oculis, canis enim natura est, vt cum nihil pudeat. Impudentiores, oculũ habere caninum dixit & Iulius Pollux. Plautus in Menæchmis Hecubam canem dictam ex eo dicit, quod in quoscunque intueretur, conuitiatrix & maledica esset. Solent & canes si videant alium lacessitum & fugientem vel verberatum, insurgere in eundem contra quam faciant porci. Et proinde inhumanis & crudelibus hominibus dant symbolum, vnde & Catullus:

Ruborem ferreo canis exprimamus ore.

Et Horatius Epod. Ode 6. in maledicum vocat eum canem.

Quid immerentes hospites vexas canis:
Ignauus aduersus lupos.

11 ¶ † Scribit Florus [a], P. Malleolum occisa matre, primum culeo insutum, in mare præcipitatum, 12 tempore Marij. ¶ † Primam naturæ legem Valerius Maximus, diligere parentes esse ait [b]. Et Demosthenes [c] contra naturæ legem esse, etiam diligere eos, qui iuste parentes necarunt: multo magis occidere. Sic enim ait, εἰ τὸν τῆς φύσεως διαζώζει νόμον ἐν τοῖς ἀνθρώποις καὶ θηρίοις ὅς, ὁ αὐτὸς ἅπασιν ἀφωρισμένος στέργειν τοὺς γονεῖς· ἐκεῖνος δεῖ, τοὺς ἐκείνους ἀπολωλεκότας, id est, [Si legem natura tuetur, qua vna & hominibus & feris ex aquo est sancita, vt parentes diligant, male vult ijs, scilicet Aristogiton, qui illos peremerunt.]

13 ¶ † Persæ negant vnquam filium legitimum occi-14 disse patrem, vt ait Herodotus [d]. ¶ † Plato [e] statuit, occidẽdum parricidam iussu magistratuum, ab eorum ministris ipsisque magistratibus, trabique debere nudum in statutum triuium, vbi vniuersi magistratus in mortui caput lapidem mitterent, & ita ciuitatem omnem purificarent: dehinc vltra regionis fines exportatum corpus proijci.

15 ¶ † Natura impunita quoque non relinquit parricidia in brutis, sed talione vindicat. Nam Phalangius Araneus vt emersit, matrem cõsumit, sæpe patrem: demum à suis ipse [f]. Scorpiones fœtum deuorant, vno dempto subtilissimo, qui se matris clunibus imponendo, tutus & à morsu & à cauda loco fiat: hic demum genitores superne cõficit [g].

16 ¶ † Apud Constantinum Harmenopulum [h] lex, [*Qui ascendentem vel descendentem occiderit, igni tradi-* 17 *tor.*] ¶ † Theoderici regis Gotthorum & sororis regis Galliarum Clodouei filia [i], quod matrem veneno sustulisset sacrum corpus dominicum sumentem, à Theodato rege Thusciæ, qui in regnũ initiatus ab Italis fuit, incenso baloen fortiter va-18 poribus suffocata est. ¶ † Qua pœna Græci parricidæ plecterentur, cõstare potest ex verbis Electræ, apud Euripidem sic loquentis [k].

ἔδοξε δ᾽ Ἄργει τῷδε, μηθ᾽ ἡμᾶς στέγαις,
μὴ πυρὶ δέχεσθαι, μήτε προσφωνεῖν τινὰ
μητροκτονοῦντας, κυρία δ᾽ ἥδ᾽ ἡμέρα,
ἐν ᾗ διοίσει ψῆφον Ἀργείων πόλις,
εἰ χρὴ θανεῖν νὼ λευσίμῳ πετρώματι,
ἢ φάσγανον θήξαντ᾽ ἐπ᾽ αὐχένος βαλεῖν, id est,
Argiuis autem edictum est, nec nos tecto recipi,
Neque ignis vsu iuuari, neque quenquam nos alloqui fas sit
Vt parricidas. Hac autem præfinita dies est,
In qua sententiam feret ac decernet Argiuorum vrbs,
An nos lapidibus obrutos perire
Oporteat, an ve gladio iugulum ferre.

a Flor. li. 68. epit. Liuij.
b Val. Max. li. 5. c. 4.
c Demost. con. Aristogito.
d Herod. int.
e Plato, lib. 9. de legi.
f Plin. lib. 11. c. 24. [illegible] 3. histo. animal. ca. 3.
g Pli. li. 11. c. 25. Aristo. d. lib. 5. c. 26.
h Const. Har. li. 6. c. 6.
i Greg. 3. histo. Franc. c. 19.
k Euripides, in Oreste, in procemio.

19 ¶ † Horrent homines, potissimum bene nati, tantum scelus: & sæpe ipsi qui crimen admiserint aliquo iusto prætextu, conscientia propria excarnificantur. Exemplo sit Orestes, qui postquã Clytemnestrã matrem cũ Ægistho, qui patrem Agamemnona sustulerat, necauit, etsi quandam necis causam habere videretur, tamen ita furiis agitatus est, vt neque his ante purgari potuit, quam ad arã Dianæ Tauricæ, illuc à Pylade perductus, perpetrata scelera expiasset, vt late explicant Sopho-20 cles [l], & Euripides [m], Ouidius [n], Statius [o]. ¶ † Refert Iustinus [p], diuinam parricidarum vltionem in Gallogræcis. [*Gallograci*, inquit, *cum Antigonus in illos exercitum duceret, cumque ipsi se prælio pararent, & in auspicia pugnæ hostias cæcidissent, quarum extis interitus omnium prædiceretur: non in timorem, sed in furorem versi, sperantes Deorum minas expiare, suos liberos & vxores trucidarunt, auspicia belli à parricidio incipientes: postea tamen pugnantes prius parricidiorum furia, quam hostes circumuenere, obuersantibusque ante oculos manibus in-21 terfectorum, omnes occisione cæsi.*] ¶ † Sed dubitari potest merito, vt videtur, num pœna parricidij locum habeat, si quis filiũ, aut in sua potestate constitutum necauerit: nam Marcellus cum enumerat [q] personas, in quibus cõmittitur parricidium, non meminit filiorum, filiarum, vel nepotum. Et diximus in capite de patria potestate in primo effectu, ius vitæ necisque in liberos parentibus datum. Verum, vt me expediã, illud olim cum Constantino dicam fuisse permissum [r]: nunc, minime. Sicut nec Adrianus impunitum eum reliquit, sed in insulam deportauit, qui necauit filiũ, qui cum nouerca adulterabat [s]. Tradit & Vlpian [t]. patrem inauditum filium, id est, impium, vel non iudicatum, occidere non posse: si qui casus autem sint, quibus iure Pandectarũ occidere liceat, vt filiam deprehensam in adulterio, id lex permittit nominatim. Sunt namq; casus, in quibus regula generali prohibita, licita lege permittente fiunt. Et ne longius à proposita parricidij tractatione protraham sermonem, referam quædam exempla paulo post, quibus parricidia excusata, vel laudata fuerũt. Proinde dicemus ad liberos necatos pœnam parricidij pertinere. Quod & in rubrica Codicis Iustinianei [u], de iis qui parentes vel liberos occiderunt: & in l. vni. illius tit. nominatim dicitur, supponi illi pœnæ eos, qui parentes aut filios, aut filias, aut eius affectionis occiderint, id est, & ne-22 potes. ¶ † Et exuisse videntur naturam nõ dicam hominum, sed omnino ferarum, quæ pro suis maxime occumbunt catulis, qui in proprios liberos sæuiunt morte. Delphini ita fœtus diligũt, vt eos sequantur, & vna ideo cum his capiãtur [x]. Meminit Horus Apollo [y] χηναλώπεκα, seu Vulpanserem auem, si quãdo venator cũ paruulis eam insequatur, patrem & pariter matrẽ se vltro venatoribus dare, vt seruentur paruuli. Perpulchre & Lucretius [z] vaccæ de amisso vitulo luctum exprimit.

Nam sæpe ante Deûm vitulus delubra decora
Thuricremas propter mactatus concidit aras:
Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.
At mater virides saltus orbata peragrans,
Linquit humi pedibus vestigia pressa bisulcis,
Omnia conuisens oculis loca: si queat vsquam
Conspicere amissum fœtum: completque querelis,
Frondiferum nemus assistens, & crebra reuisit
Ad stabulum, desiderio perfixa iuuenci, &c.

Referunt Diogenes [a], & Cicero [b], Solonem nihil suis legibus de iis, qui parentes occidissent, statuisse: nam cum antea nõ esset factum, verebatur, ne id

l Sophoc. in Electra.
m Euripid. in Oreste.
n Ouid. 4. de Tristib.
o Stat. 2. Thebaid.
p Iusti. lib. 26. hist.
q l. 1. ad l. Pomp. de parricid.
r Constan. l. fi. de pat. pot. C.
s l. diuus Adrianus. 5 ad leg. Pomp. de parricid.
t l. 2. ad l. Cor. de sicar. P.
u li. 9. C. ti. 17.
x Æli. li. 1. de natur. animal. c. 18.
y Hor. Apollo in litera Hierogli.
z Lucre. lib. 2. de rer. natura.
a Diog. Laer. li. 1. in Solo.
b Ci. pro Rosc. Amer.

ne id tam pœna prohiberet, quam admoneret lege. Seneca [a] de pœna hac culei loquens, [*Summa prudentia*, inquit, *altißimi viri, & rerum natura peritißimi, maluerunt incredibile scelus, & vltra audaciam positum præterire, quam vindicando ostendere posse fieri. Itaque parricida cum lege cæperunt, & illis statim pœna monstrauit.*] 23 ¶ † In foro pœnitentiali, matricida pœnitere debet per decem annos, secundum formam in iure præscriptam [b]. Si filios quis occiderit, in monasterium ad peragendam perpetuam pœnitentiam retruditur [c]. Mitius cum iudice ecclesiastico, quam cum seculari agitur: quia Deus non vult mortem peccatoris, sed magis vt pœniteat [d], & viuat. 24 ¶ † Excusantur autem parricidia interdum quoad pœnam, veluti si per furorem quis parétem occiderit, impunitus erit: nam sufficere furore ipsum puniri, & diligentius custodiendum rescripserunt Cæsares [e], aut vinculis coercendum. Quemadmodum in aliis criminibus furiosorum receptum est [f]. Interdum per incuriam parentum, filij in eorum lectulis inueniuntur oppressi, & tunc pœnitentia imponitur, pœna parricidij remittitur [g], cum pœnitentia trium annorum in pane & aqua [h]: præsumitur namque id magna potius negligentia vel fortuito, quam malitia parentum contigisse, ob præsumptionem aliam affectionis paternæ, quæ nec malum inferri filiis, vel videre sine commotione non patitur [i]. 25 ¶ † Adulterantem cum nouerca filium occidens, vt diximus, etiã mitius, quam pœna parricidij ferat, ab Adriano deportatione in insulam punitus est [k]. 26 ¶ † Et patres plures, filios suos, quod patriam suam comperti ac iudicati sunt oppugnare, necari iusserunt: vt filios suos Lucium Brutum [l], Cassium [m], Manlium Torquatum [n], & alios occidisse legitime dictum est. 27 ¶ † Aliquando causa aliqua alia dans occasionem parricidij, nec pœnam sustulit, sed dissimulauit. Apud M. Popilium Lenatem [o], prætorem, quædam, quod matrem fuste percussam interemerat, causam dixit, de qua neutram in partem sentẽtiæ latæ sunt: quia abunde constabat, eandem veneno necatorum liberorum dolore commotam, quos auia filiæ infensa sustulerat, parricidiũ vltam esse parricidio: quorum alterum vltione dignum, alterum absolutione non dignum iudicatum est. Sic cum materfamilias [p] Smyrnę virum & filium interfecisset, cum ille huius optimũ iuuenem ex alio viro genitum occidisset, delata fuisset ad procõsulem Asiæ Dolabellam, hæsitans Dolabella quid inter vltionem & scelus statui oporteret, rem delatam ad se reiecit Athenas ad Areopagi cognitionem: sed Areopagitæ quoque non minus sapienter, quam Dolabella mansuete inspecta causa, & accusatorem & reum in centum annos vadati sunt: differendo, damnandi atque absoluendi inexplicabilem cunctationem tegentes. 28 ¶ † Forsan & ideo iudicium dissimulatum Alcmenis, qui matrem Eriphylem interfecit, quod illa Amphiaraum patrem Polynici prodidisset [q]: Nini, qui Semiramidem matrem necauit, quod eius concubitum & congressum optasset [r]: & Cyanes puellæ, quod per vim stuprata à Cyanippo patre, eum necauit [s]. Quorum tamen facta delinquẽdi ansam dare non debent, sed parentibus exemplo esse debent, ne ea turpia audere velint, ob quæ parricidium excusari aliquo modo potest. 29 ¶ † Derbicibus & Massagetis parentes, cognatos, propinquos, & quoscunque senio cõfectos enecare, ac trucidatos immaniter prodigioque deuorare moris erat: rationem vel causam, vt illis videbatur, iustam, prætexentibus, rectius à se potius, quam à vermibus absumi [t]. Sed error ille nimium alienus à naturali cognitione erat, & inexcusabilis, vt merito filij, qui in parentes hoc nefas ausi fuissent, idipsum iusta talione à suis paterentur. Sic in se mutuo delinquentes, mutuo legitimis pœnis in seipsos sæuiebant. 30 ¶ † Memoriæ mandatum est [u], in regnis Hispaniæ dari parricidas canibus lacerandos, aut culeo insui & proijci in flumen. Iulius Clarus tamen Patritius Alexandrinus, refert se vidisse in Hispania quandoque istius criminis reos, prius strangulatos includi dolio, & in flumen proijci [x]. In ducatu porro Mediolanẽsi impositam ex constitutionibus eius pœnam. [*Occidentibus liberos, vt trahantur ad caudam equi, & deinde rota lignea interimantur. Quod tamen,* inquit, *nunquam vidi in practica obseruari, sed, vt dixi, decapitantur, vel furcis suspenduntur.*] Tholosæ quoque, & alibi in Gallis sæpe etiam vidi, liberos vel parẽtes necantes, pœna ademptionis capitis, vel suspensione expiari. Neque arbitror pœnam culei hodie esse alicubi in vsu, iuxta ea etiam, quæ tradunt Baldus, & Salicetus [y].

a Seneca lib. 1. de clemen.
b ca. latorem, 33. q. 2.
c in ca. 1. de his qui libe. occid. apud Grego.
d cap. agnouimus, 26. q. 6. c. his à quibus, 23. q. vlt.
e Mod. l. pen. §. fin. ad l. Pōp. de parric. in P.
f l. infans, ad leg. Cor. de sic. in P. l. Diuus, de offi. præsid.
g c. quæsitum, c. 7. de pœnis & remiss.
h c. 2. & tit. de his qui fi. occi.
i c. adferte mihi gladium, de præsum. l. isti quidem, quod met. cau. in P. l. si mater, C. de inoffi. testa.
k l. Diuus, ad le. Pom. de parric. P.
l Liu. in 2. Halicar. in 5. Flor. li. 1. c. 9. Et Val. Max. li. 5. c. 8.
m Liu. in 2. Halic. 10. & Pli. lib. 14. c. 4.
n Cic. 3. de Legib. Val. Maxi. li. 5. c. 8.
o idem, lib. 8. c. 1.
p idem, eod. & Gellius, lib. 12. c. 7.
q Diod. Sic. in 5.
r Iustinus, in 1.
s Plutar. in Parallel.
t Strabo lib. 2. Geograp.
u Placa. li. 1. de lib. c. 22. nu. 7. in fine.
x Iul. Clarus, li. 5. Sentent. iuris, §. parricidium, nu. 4.
y Bal. & Sal. in l. ad leg. [illegible] de his qui parent. aut lib. occid.

De vtraque vi, publica, & priuata legis Iuliæ. Cap. 25.

1 *Vis quid dicatur. Diuisio in humanam & diuinam: & diuina quid. 2. & 3.*
4 *Vis humana, legitima, vel illegitima.*
5 *Vis improba quæ, & eius diuisio in rem, & in personam.*
6 *Metus causa gestum ratum non habetur: & num sola dignitas alicuius metus impreßionem faciat.*
Qui Metus requiratur in facto rescindendo, & quomodo restituatur factum. 5. 7. & 8.
9 *Quadruplum pœna continet rem petitam.*
Et pœnalis actio in quantum heredes, & quando obliget.
10 *Obligatio per vim facta rescinditur.*
11 *Rescinduntur in Gallia contractus dolo, metu, vi initi, impetratis codicillis regijs.*
12 *Inquietatiua vis quæ, & eius remedia. & 13.*
14 *Expulsiua vis quæ, & eius remedium.*
Statutum querela, & de nouis dissasinis quid in praxi. eod.
15 *Vis ablatiua quid, & eius remedium.*
16 *Spoliatus ante omnia quando restituendus.*
17 *Restitutio spoliati non impeditur exceptione, quod spoliatus sit prædo, non compensatione, præscriptione, authoritate iudicis, rescripto principis, &c.*
18 *Restitutio spoliationis peti potest ab alio, quam ab spoliato, & sine eius mandato, contra spoliantem, & alium, qui iussit spoliari & deijci. & 22.*
19 *Prædo aduersus quos spoliatus sit restituendus. Et 20.*
20 *Publiciana actio non competit contra verum dominum.*
21 *Recuperandæ interdictum cui competat. & 16.*
22 *Vis ciuiliter & criminaliter quomodo puniatur. 23. & 24.*
25 *Iuliæ legis de vi priuata natura, & pœna. & 26.*
26 *Iuliæ legis de vi publica, & priuata, differentia.*
27 *Eximens vocatum in iudicio quomodo puniatur.*
28 *Carceribus eximens debitorem, ad quid teneatur creditori.*
29 *Hominem liberum concludere non licet propria authoritate.*

30 Carcere

30 *Carceribus vel custodia reos eripientes qua pœna puniendi. & 31.*
32 *Carcerum custos qua pœna puniatur, pro euasione carceratorum sibi commissorum.*
33 *Carcerati qui euadere vel effringere carceres nisi sunt, qua pœna puniendi. & 37.*
34 *Carcerum violatio quare capitalis.*
35 *Litis dubius euentus.*
36 *Arma in foro iudiciali deferre capitale.*
37 *Condemnatum vltimo supplicio eripiens, qua pœna puniatur.*
38 *Sententias mandari executioni, iudicũ publice interest.*

1 VIs, † est potentia quæ in alia dominatur, vt ea sit idem, quod Græcis ἰσχὺς, δύναμις, siue violẽtia, quę Græcis βία. Et vt paucis cũ Paulo Iurisc[a]. definiã, vis, est maioris rei impetus, qui repelli non potest, saltem commode: Nam vt ait Vlpianus [b], vis habet necessitatem impositam contrariç voluntati. Dixi commode saltem ei resisti non posse, vt doceam posse aliquãdo quidem vi facto resisti, sed si resistatur, metum adesse periculi: quod enim vi fit, id metu quoque fieri videtur [c], & aduersum vim parum prodest custodia [d].
2 ¶ † Proinde quia hæc late patent, variç sunt vis distinctiones, quia & variæ sunt potentiæ seu virtutes, quæ ad aliqua etiam inuitos adigunt: alia itaq; diuina vel eius permissione, alia humana.
3 ¶ † Diuina vis, vis maior est, cui homines resistere nequeunt, quam Græci θεῖον dicunt, teste Caio [e]: vel vt Theophrast [f]. ἡ ἀπὸ τοῦ δαίμονος αἰτία, id est, causa diuinitus demissa. Vim tempestatis calamitosam Vlpian. dixit [g], cui resisti nõ potest, vt puta fluminum, graculorum, sturnorum, & si quid simile acciderit. Eadem fere, sed latius alicubi Plinius [h], qui tamen ad cœlestẽ refert iniuriam, cuius in sterilitate duas facit species: vnam tẽpestatum, in quibus grandines, procellæ, & similia, quæ cum acciderint, vis maior appellatur: hæc ab horridis sideribus, vt sępius diximus, veluti ab Arcturo, Orione, Hædis. Aliam autem ex silente cœlo serenisq; noctibus fieri tradit, nullo sentiente, nisi cum facta sunt: aliis rubiginẽ, aliis vredinem, aliis carbunculum appellantibus. Vocat maiorem quoque vim cœli, quæ pensionem remittat colono, Columella [i].
4 ¶ † Vis humana, vel legitima, vel improba dicetur. Legitima illa erit, & quæ legis est potestas [k], cuius virtus imperare [l]: & ea quæ iuris habet executionem & authoritatem, quę restitutionem in integrum, aduersus factũ per eam, non admittit [m]. Iuris quippe executio iniuriam non habet [n]. Improba vis aduersaria iuri est, habetq; semper dolum [o].
5 ¶ † Hanc diuidit Plato [p], in eam, quæ in personam, & eam, quæ in rem infertur. Ad priorem, iniuriæ, contumeliæ, vulnera, cædes pertinent: ad aliam, ingredi, vel sibi vsurpare, vel auferre rem alienam, prohibereque dominum vel possessorẽ, propria authoritate rem possidere, habereve. Hanc iterum diuidunt in compulsiuam, inquietatiuã, expulsiuam, ablatiuam, & repulsiuam [q], adde offensiuam. Compulsiua, facto quodãmodo necessitas imponitur, quæ ideo turbatiua vel cõturbans mentem dicitur: cui subuenitur per edictum, quod metus causa [r]. Ratum nec est ita gestum, sed in pristinum statum factum restituitur. Actus enim hominum, liberi esse debent, quia homo arbitrij liberi est: & si quid vi extortum & metu est maioris mali timore, libere factum non videtur [s]. Et proinde considerant malum & eius metum, non vani vel meticulosi hominis [t] non leue, non modicum [u], nõ leniter minatum [x]: sed constantis viri, atros, vt mortis, vinculorum, stupri [y], carcerum [z], nempe priuatorum, quos habere non licet [a], minarum capitalium, ab eo, qui exequi facile solet minata [b], & similium, quæ à sententia possint inuitum mouere, constantem alioquin virum: vt si per potentiam extorqueatur res, vel factum, vel cõtractus [c], vt per impressionem metu dignitatis [d]. Sola tamen dignitas sine alia impressione nec facit impressionem, nec metum, nec vim per se infert co-
6 gentem [e]. ¶ † Vim tamen se passum dicenti, dignitas facit contrariam præsumptionem, nisi luculenter vis probetur [f]. Neq; hic inspicimus vim, quam sibi quis intulerit, vel propria sceleris conscientia, vel alia persuasione, sed ab alio illegitime
7 illatam [g]. ¶ † Itaque quod metus causa, vbi vis atrox cogens, gestum erit, restituitur suo principio libero, si perfectum sit: vt si venditũ prædium vi sit & pretium datum, reddendo pretium, venditor & eius hæres à quocunque possessore, ante tamen perfectam præscriptionem, possint repetere [h]: daturque actio personalis, & in rem vtilis [i]. Sic in reliquis, & renunciatione beneficiorum [k]: dummodo spõtaneus actus coactum non sequatur, per quem vis expiata sit [l]. Quod si negotium vi factum, adhuc perfectum non sit, prætor dat quoq; exceptionem metus: vt in perfectis, actionem ad rescindendum [m]. Nec interest visne facta fuerit à singulari persona, an à populo, vel curia,
8 vel corpore [n]. ¶ † Fit autem ex hoc edicto, quod metus causa restitutio, iudicis officio hoc modo [o]: vt si per vim res tradita est, retradatur, & de dolo repromittatur, ne forte deterior res sit facta: si pecunia debita erit, quæ accepta per vim facta est, restituatur acceptilatio priori obligationi: si per vim promissum, stipulatio accepto fe-
9 renda est. ¶ † Quod si contumax quis fuerit in rei restitutione metu vel vi extortæ, vel si non obedierit sententię iudicis, intra annum, actione pœnali in quadruplum tenetur: post annum, in simplum [p]. In quadruplo simplum inest, id est, res, & triplum pro pœna [q]. Actio tamen rei persecutoria per pœnalem tollitur: & cõtra, pœnalis per rei persecutoriam [r]. At contra hæredes & hæredum hęredes metum vel vim compulsiuam inferentis, pœnalis nõ dabitur: sed res & lucrum omne apud eos inuentum extorquebitur: ne ex scelere & turpiter quæsitum, ad compendium hæredum pertineat [s]. Nec vlla tẽporis præscriptione in ea causa se defendunt [t], habita ratione à tempore litis con-
10 testatæ [u]. ¶ † Lege Iulia de vi publica etiam tenetur, qui per vim sibi aliquẽ obligauerit, & lex eam obligationem rescindit, vt scribit Martianus [x]. Quod firmat Vlpianus [y]. in legibus 12. tabul. lex, [*Vis in populo abesto. Nihil enim est exitiosius ciuitatibus*, inquit Cicero, *nihilque tam contrarium iuri & legibus, nihil minus ciuile & humanum, quam composita &*
11 *constituta republica, quicquã agi per vim, &c* [z].] ¶ † Impetrantur hodie in Gallia ab officinis æquitatis seu cancellariis regiis, codicilli seu literæ dictæ, *de recision de contractz ou restitution en entier*, quibus iudices, ad quos diriguntur, iubentur, vt cognita causa doli, metus, fraudis, & vis, si qua sit, irritent eo nomine facta, vel rescindant, & restituant in integrum supplices.
12 ¶ † Inquietatiuã vim facit is, qui non sinit possidentem vti re sua, arbitrio suo, siue arãdo, siue fodiendo [a]. Item qui facit cõtra id quod prohibetur illi [b].

a Paul. l. 2. de eo quod met. cau. lib. 4. P. tit. 2.
b Vlpia. in l. 1. eod.
c d. l. 1. § fin.
d l. si cains, de adq. emp. in P.
e Cai. l. si merces, 25. § vis maior, loca. P.
f Theoph. l. 3. de cau. plant.
g Vlpia. in l. ... 15. § si vis tempestatis, loc. P.
h Plin. li. 18. c. 28.
i Columel. li. 1. de re rustic.
k ... leges, de legib. in P.
t l. metum non tem, e eo.
u l. nec timorem, 7. l. metũ, 9. eo. l. accusationes, 10. eo. C.
x d. l. metum, 9. P. ca. cum dilectus, c. 6. eo. tit. ap. Greg.
y l. isti quidẽ, qđ met. cauf. P.
z l. pen. eo.
a l. vni. de priuat. carcer C.
b l. si donationis, 7. C. de iis quæ vi me. cau. fiunt.
c l. fin. C. eod.
d l. si per impressionem, 11. C. eod.
e l. ad inuidiã, 8. C. eod.
f l. non est verisimile. P. eo.
g l. si mulier, eo. P.
h l. si vi, 3. C. de iis quæ vi me. cau. fiunt.
i gl. in l. 1. & 3. in verb quoq; eod. C. l. metũ, 9. § volenti. & § fin. eo. tit. P.
k ca. 1. & ca. 4. eod. titu apud Grego. c. 1. eo. tit. in Sex.
l c. 1. eod. apud Greg. l. 1. eo. C.
m Vlp. l. metũ, a. § sed quod prætor ait, eod. tit. P.
n d. l. metum, § animaduertendum.
o d. l. metum, § ex hoc edicto, & § item Iulianus.
p § quadrupli autẽ, & § item actio, de acti. Vlpi. l. si cũ exceptione, 14. § si quis nõ restituet, & § post annũ, & § hæc autẽ actio, de eo quod met. cau. in P.
q d. l. cum exceptione, § sed & si quis, & § quatenus.
r d. l. metum, § licet tamen.
s l. quod diximus, 16. § si & l. videamus. 17 de eo qđ met. cau. in P. l. 3. de vi & vi arma. l. sicut, de regul. iuris in P. l. in hæredem, de calumniat. in P. l. 1. ex del. defin quã. hoc tod. texe. C. l. 2. C. de hæred. actio.
t Cai. l. quod autem, 19 de eo quod met. in P.
u Vlp. l. quantum, 12. eod.
x l. qui cœtu, 5. ed leg. Iul. de vi pub. P.
y l. qui dolo malo, 10. eod.
z Cic 3. de legibus.
a l. vim facit, 11. vnde vi. P.

13 illi[a]. ¶ † Ad reparationem eius, quod vi factum est aut clam, proditum est interdictum restitutorium, quod vi aut clam[b]; per quod factum restituitur in pristinam faciem. Concurrit hoc interdictum interdum cum actione, quod metus causa[c]. Prohibitio etiam si nihil ablatum est vel factum, fit per prætorem per interdictum retinendæ[d], vti possidetis: ait enim prætor[e], [*vti eas ædes, de quibus agitur, seu res immobiles, nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero possidetis, quominus ita possideatis, vim fieri veto.*] Et ita interdictum hoc, possessorem prædij à vi tuetur[f] interim, donec de proprietate iudicatum sit. Cui similia illa interdicta retinendæ, & prohibitoria, ne vis fiat, de itinere, actuve priuato[g], De aqua quotidiana & æstiua per locũ consuetum ducenda[h], De riuis reficiendis[i], De vsu fontis[k], De superficiebus[l]. Et pro rebus mobilibus proditum interdictum, vtrobi[m]: quando super possessione earum quis inquietatur. Hodie in Gallia impetrantur literę, quę dicuntur manutenentiæ, in rebus temporalibus, loco interdicti retinendæ: & in beneficiis, literæ querimoniæ seu de *Complante*, de quibus primum ius dicitur, vt de momentanea possessione[n]: vocãt *recreance*, quam postea sequitur definitiua sententia, quæ habet plenum possessorium, possessionem inquam cum proprietate, ac si esset interdictum, habens causam proprietatis annexam[o].

14 ¶ † Vis expulsiua est, cum quis de possessione rerum immobilium, & eorum quæ immobilibus adhærent tantum[p], deiectus est: aduersum quam quoque restitutio competit, per interdictum vnde vi. Sic enim prætor ait[q], *Vnde tu illum vi deiecisti, aut familia tua deiecit: de eoque, quod ille tunc ibi habuit, tãtummodo intra annum: post annum vero, de eo quod ad eum qui vi deiecit peruenerit, iudicium dabo.* Pro vi compulsiua hoc interdictum non competit[r], sed expulsiua tantum. Habet itaque interdictum recuperandæ intra annum possessionis, vi deiectus, per quod is qui deiecit, cogitur restituere possessionem: licet is ab eo, qui vi deiecit, vi vel clam vel precario possideat[s]. Vocant hoc interdictum recuperandæ pragmatici, *la reintegrande*, sicut & ius pontificium[t]. Et loco interdicti recuperandę impetrant à cancellaria regia, veluti ab officio iudicis, *statutum*, vt dicunt, *querela, & de nouo dissaisina*, quo exprimunt se possedisse, & spoliatos vel deiectos à possessione. Quare ibi duo sunt probanda capita, possessionis seu saisinæ, & deiectionis seu dissaisinæ.

15 ¶ † Ablatiua vis est, quando possessio rerũ mobilium vi aufertur, pro cuius reparatione, prætoria est actio, vi bonorum raptorum, furti, quas actio interdum ad exhibendum, iuuat[u]. Competitq; intra annum in quadruplum, post annum, in simplum[x]. Venit etiã quanti interest[y]. Nec prodest, vt liberetur à pœna hac ciuili raptor, si restituat raptam rem ante iudicium[z]: nec pœnitentia

16 contractum crimen eluitur in hoc[a]. ¶ † Restitutio in vtraq; vi expulsiua & ablatiua fit, vt diximus de statuto querelæ: si modo qui se possessione priuatum dicit seu spoliatum, de duobus doceat extremis, tempe se esse deiectum vel spoliatum, & se possedisse[b]. De quibus si constet iudici, spoliatus ante omnia restituendus est, & prius de vi, quã de proprietate quærendum[c]. Atque restitutio prior, plena erit cum omni causa, nẽpe cum fructibus rei ablatæ, & accessionibus[d]. Neq; admittitur ad proponendam aliquã actionem spolians, quin prius restituerit[e]: Stabiturq; iuramẽto spo-

17 liati, in ablatis[f]. ¶ † Neque impeditur restitutio, si spolians obijciat spoliatum prędonem esse[g]: vel si se dicat rei dominum[h], vel præscripsisse[i], vel se compensationem facturum[k]. Tantus enim est restitutionis fauor, tãtum & spoliationis odium, ne hæc possint fucũ aliquem facere delicto & audaciæ, neve authoritas iudicis obijci possit, qui non seruato iuris ordine, iussit rebus possessores

18 priuari[l]: non principis rescriptum[m]. ¶ † Proinde nec qui rem possidet ablatam, tutus à restitutione est, etiam si ignoret ab alio vi extortam[n]: & multo magis, si sciuerit. Atq; hanc restitutionem quilibet nomine spoliati, petere poterit, quamuis mandatum non habeat[o]: & eius nomine conuenire non solũ spoliantem, sed & eum, qui mandauit spoliationem fieri, vel deijci, quia & is deie-

19 cisse videtur[p]. ¶ † Obseruandum tamen est, spoliatum non restitui statim, si patiatur spoliantem de suo dominio quod obijcit docere[q]: Renunciare enim videtur huic priuilegio. Quin & si is, qui spoliauit, manifeste ex iure communi, & statim vocatus, doceat de suo iure, certe restitutio locum non habet[r]: ad euitandum circuitum re-

20 stitutionis, prout in aliis iura statuunt[s]. ¶ † Et vbi de possessorio & petitorio simul agitur, proprietas præualere debet in executione[t]: trahit enim ad se possessionem, & iustior eius petitio[u]. Et quanquam prædo sit etiam restituẽdus, & fur, vt diximus[x]. Hoc tamen intelligẽdum est, quando spoliatus est ab alio, quam à domino, à quo subtracta res est: exẽplo publicianæ actionis, quæ non domino contra detentores rerum pertinet, in alios tamen quam dominos veros, aduersus

21 quos cessat[y]. ¶ † Neq; etiam omnis detentor exutus possessione, hoc interdicto recuperandæ vtitur, sed is tantum, qui aliquo modo dicitur possidere[z]. Nemo enim videtur amittere quod nõ habebat[a]. Priuatioq; habitũ præsupponit[b]. Vt non videtur vi deiectus, qui nunquam possedit[c].

22 ¶ † Pœna autem spoliantis vi, à modo quo vis infertur pendet: nam alia infertur vis armis, alia sine armis: alia publica, alia priuata[d]. Et proinde in epigraphe interdicti est hæc geminatio, de vi & vi armata. Sine armis vis infertur, quando temere quis propria authoritate rem aliquam, etsi propriam, à possessure inuito extrudit, & sine iudice repetit, quæ coercetur iure ciuili, amissione iuris, quod quis in re sibi deberi putat[e], per interdictum vnde vi, quod respicit personam, cui vis illata dicitur[f]. Nam si vacua possessio esset, id est, à nemine possessa, restitutioni quidem locum esse, vt in vi occupante, sed ius quod præsupponeretur in ea non fuisse amissum, putarem[g]. Et Vlpianus eum vi possidere, definiendum esse dicit, qui expulso veteri possessore, acquisitam per vim possessionem obtinet[h]. Et alibi Constantinus[i] Cæsar, [*Si per errorem aut incuriam aliena possessa sunt, sine pœna possessionem tantum restitui iubet.*]

23 ¶ † Puoitur itaque hæc vis ciuiliter, & criminaliter: ciuiliter, vt supra diximus quadrupli, & amissione iuris rei suæ. Quod si res alienas quis inuaserit, tenetur & eas restituere, & vltra tantundem[k]: pertinetque ad violentum expulsorem periculum interitus rei, & accessionum, etiam si mora petendi ab spoliato facta sit, teste Tripho-

eum quilu ver vosenti, & ibi Domi. & Philip. de perb in Sex. facit l. ... vide ibi Anton. in fine.

h vide l. momentaneæ, eo. titu.

i Constan in l. inuasor, §. C. vnde vi.

k l. si quis in tantam, C. vnde vi, l. Christianis, de paga. C. §. sed ex con... bus, de interdict. apud Iustinia.

nino

nino lorisc[a]. Perpetuo enim censetur fur & inuasor esse in mora[b], nempe irregulari, in odiũ criminis, sioe interpellatione bominis vel diei, quæ regulariter morá constitnit[c]: daturq; hæredibus, & in hæredes actio, in quantũ dolo malo per ipsos factum est, vel in quantũ ad illos ex vi peruenit[d].

24 ¶ † Criminaliter grassatores, prædones, qui cum telo in itineribus aggrediuntur viatores, vt spolient, vel capite damnantur, vel in metallum, vel in iosulam releganmr, vel furca suspenduntur[e]: si armata in alus vis deportantur, vt infra latius in

25 offensiua vi. ¶ † Criminaliter autem lea Inlia de vi priuata[f], si fine armis, punit vim, potissimum si conuocatis hominibus, sine armis inferatur. Et ca lege qui rem debitoris sui sine authoritate iudicis occupauerit, tertia parte bonorum mulctatur, & iofamis fit[g]: quamuis nullum interdictum de vi, famosum sit condemnatiooe[h]. Teneturque hac lege, non solnm qoi conuocatis hominibns vim fecit, sed etsi nulli conuocati sint, nulliq; pulsati, per iniuriã tamen ea bonis alienis quid ablatnm sit, vt scribit Martianns[i]. Quamobrem ad legem Iuliam de vi priuata pertinet, si qnis ea naufragio dolo malo quid rapuerit[k]: quanqnam & ciuiliter is puniatur pœna quadrupli[l], sine infamia, & aliis qnoque constitutionibus, alio modo admissum hoc castigari criminaliter possit, pro modo per-

26 sonarum & facti qualitate[m]. ¶ † Ad pœnam legis Iuliæ de vi prinata eadẽ ratione & illi referũtur, qui conuocatis hominibus vim fecerint, quo quis verberaretnr, pulsaretur, nec tamen quisquã occisus erit, vt ait Scæuola[n], scilicet sioe armis: nam si eum armis esset ca conuocatio, etiam nemine occiso esset vis publica, teste Vlpiano[o], competeret nihilominus legis Iuliæ de vi priuata actio, si ver-

27 beratus quis fuit sine armis, cõuocatione. ¶ † Item qui cœtum & concursum fecisse dicitur, quominus quis in iudicium produceretur: quive de alterius seruo quæstionem babuisset[q]. Extat & prætoris aliud edictum, ne quis eum qui in ius vocatus est vi eaimat[r]. Quo qui vi eacmit debitorem, vel prohibuit, quominus in indicium veniret[s], iudicio in factum condemnatur, non quanti res est in veritate, sed qnanti ca res est ab actore æstimata, de qua controuersia est[t]. Si tamen vi exemptus, vocari in ius noo poterat, nam cum vocari nequibat, qui eaemit non peccat, quia qui vocauit non poterat vocare[u]: atque indici supra iurisdictionem suam ius dicenti, impnne non obtem-

28 peramr[x]. ¶ † Placuit senatni Parisiensi eaimentem à manibus apparitorum captum debitorem, debiti solutione & multa pecuniaria damnari[y]. Baldus qnoqne tradit[a], eripientem à carcerib. debitorem, teneri ac si pro eo fideiussisset. Quod omne Constantini constitutione probatum est[a]. Quod putat verum Ioannes Bernardus Diaz[b], vt tencatur tantum pro debitis illis, pro quibus erat quis incarceratus, vel rursum carceribus cõmendatus: nõ autem teneatur omnibus ereditoribus. Probarem & ego hanc condemnationem locum habere, quando agitur ciuiliter pro ereptione capti pro debito ciuili, vt & Lucas de Penna ratus est[c]. Alioqnin is, per quem factum est, quominus quis in iudicio venerit stata die, tenetur ad id

29 quod interest ea eo[d]. ¶ † Si autem de crimine agatur & vi quis ereptus de manu satellitum seu accensorum, vel de custodia, aliud est adhibendum iudicinm, & distinctio: aut quis tantũ accusatum, qui ad iudicem ducebatur, aut conuictum & damnatum eripuit à custodia, vel dum duceretur ad pœnam. In primo casu, si quis suspectum vel accusatum eripiat, distinguo adhnc, an iussu alicuius legitimi iudicis captus ducebatur, an sine mandato: si sine mandato impnne arbitrur eripi hunc, quia nemo debet in iudicio exhiberi, nisi prius de eius exhibitione iudex pronunciauerit[e]. Nec licet babere carceres priuatos[f]. Nec liberum bominem priuato permissum constringere vel concludere[g]. Vnde qni concluserit ecclesiasticã personam, vt beneficium quod habebat eiuraret, si prælatus sit, per triennium suspenditur à perceptione fructuum suarum ecclesiarum, & eiuratio ipso iure nulla est, priuaturq; qni obtinuit[h]. Posset tamen in hac permissa liberatiooe vis repræbendi, quod propria etiam authoritate quis sibi voluerit hanc potestatem arrogare: nam idcirco iudiciorũ vigor in medio positus est, ne quilibet sibi permittat vltionem[i]. Posset & vis, si homicidium vel aliud crimen non misceatur, eacusari in eo, qui cõtra hanc attentatam illegitime præhensionem sese defendit, vi repulsiua: nam vim repellere licet, vt diximus[k]. Quod si ea præcepto iudicis, de qno fidem faciaot satellites, præhensio & ductio in iudicium fiat, non possum excusare hãc ereptionẽ, quin pœna digna sit: vocati enim noo est, contemnere iussum iudicis[l]. In legibus Ciceronia[m], quas refert ad decẽuirales, illa: [*Magistratus non obedientem & nocuum ciuem, mulcta, vinculis, verberibus ve coercento, ni par maiorve potestas prohibessit, ad quos prouocatio esto.*] Possunt enim, nisi prouocatione impediantur, exequi iussa manu militari si opus sit[n]. Obediendum magistratibus[o], funguntur enim authoritate publica[p]: potissimum si de maiorum iudicum mandato vocatus eximatur. Nam voluit Vlpian. si quis ad pædaneum iudicem vocatum vi eaimat, cessare pœnam edicti, ne quis eum qui in ius vocatus est vi eximat[q]. Quin & aliquando placuit senatui Tholosano, eum qui literas regias nuncio regio ademisset, & parere blasphemando detrectasset, infami mulcta publica damnandum, vltra pecuniariam[r]. Etenim regij nuncij seu lictores vel præbensores qui inde vocantur *Sergens*, quasi *Serre gens*, repulsam & iniuriam dum officium exeqnũtur patientes, reos faciunt, rebelles mandatis, vt edicto Caroli 9, cautum est. Illis tamen impune resistitur, si de mandato non doceant: non autem, si doceant[s]. Neq; enim illis creditur, si dicant se babere mandatum principis, vel iudicum, nisi exhibeant seu fidem faciant[t]: eaceptis tamen iis, quos licet sine mandato capere ob scelus priuilegiatum, imo, & repugnantes occidere, vt de latronibus[u], maleficis[x], trãsfugis[y], desertoribus[z], & aliis quibusdam placuit. Magistratus etiam præsentia, qui præhensionem habet, vt Tholosę Capitolini, & eacubiarum nocturnarum præfecti, liberat à necessitate exhi-

30 bendi mandati. ¶ † Quod si quis à custodia criminis reũ eripuerit, & crimen, & modns eripiendi inspicitur. In crimine maiestatis reum eripiẽs, reus maiestatis quoqne intelligitur. Sic enim Scęuolam loqui[a] io eo tantum crimine arbitrantur, glossa[b], & Lucas de Penna[c]. In aliis rursum distinguitur, nnm custodia sit authoritate superioris decreta, an priuati: si authoritate priuati, vt inde eripientem veluti vindicantem iniuriam merito, non culpandum, sed laudandum putat Lucas de Penna[d]: quia & vis committitur priuata illa defensione[e]. Verum nec ego probo priuata authoritate factnm. Cur enim ad arma prætor vel iudex patietur cõcurrere, quos potest sua iurisdictione

e l. fi. de exhibend. C.
f l. 1. de priua. carc. C.
g l. 1. 2. §. de li. homi. exhi. F.
h ca. multorũ, de pœn. in Cle.
i l. nullus, de Iudæis, C.
k l. vt vim, de iust. & iure.
l l. si quis ex aliena, de iudi. li. 5. P. tit. 1.
m li. 3. de Leg.
o Vlp. l. qui restituere, 68. de rei vend. P.
n ad Rama. 13.
p l. quippe iudicare, de iud. P.
q. Vlp. l. 1. §. 5. ne quis eũ qui, &c.
r Pap. libr. 22. Rhapso. arest. arc. 2. tit. 3.
s l. prohibitũ, §. de iur. fisci, li. 10. C.
t l. 1. C. de mãda. princi. l. si qua per calumniam, de episc. & cleri. C. c. cũ in iure, de offi. deleg. ap. Gregor.
u l. 1. & 2. de iis qui latro. occi. C.
x l. fi. de male. & mathe. C.
y l. 3. §. fina. ad leg. Cor. de sicar. C.
z l. 1. de deserto. li. 12. C. l. 2. quan. lice. sine iud. se vindic.
a Scæuol. in l. 4. § pen. ad leg. Iul. maiest.
b glo. in d. l. 4. § pen.
c Luc. de Pen. in l. quoties de exacto. tributo. lib. 10. C.
d vbi sup. arg. c. fortitudo, & ca. non in inferenda, 23. q. 4.
e l. 3. C. ad leg. Iul. de vi publ. l. 1. de priua. carc. C.

componere [a]. Si autem custodia publica quis precepto superioris detentum eximat, inquiro rursum, an sine armis, an cum armis: si sine armis, legem Iuliam de vi priuata dicunt habere locum, quia factum est per exemptionem, ne in ius produceretur: eoque referunt sententiam Pauli [b]. Si cum armis, lex Iulia de vi publica locum habet, vt colligunt ex Martiano [c], qui ea lege eum teneri respondit, [*qui reum vinxerit impedieritve quominus* 31 *Romæ intra certum tempus esset.*] ¶ † Putarem tamen ego, cum & qui sine vi a mala mansione vinctum hominem liberauerit, misericordia quantumuis ductum, dolo proximum esse: quia cum sciret cui rei, nempe iudicio pateretur, intépestiue in eum misericordiá exercuerit, vt ait Vlpianus [d]. Et qui miseratione custodiam dimiserit, militiam mutat teste Neratio [e], & tunc leuiter castigatur qui frau- 32 dulenter agens, capite punitur [f]. ¶ † Sed & hanc quæstionem Valentinianus, Valens, & Gratianus CCC. paucis concludunt [g], vt commentariensis, ad quem receptarum personarũ custodia in carcere pertinet, eadem pœna plectatur, qua is, qui fugerit, plectendus erat: ne eam euitare ea oblatione personæ, quam carceri præposuerat. Facit quod dictum est, [*quia dimisisti hominem dignũ morte, anima tua pro anima illius* [h].] Vnde & ille qui custodiebat D. Petrum [i] vinctum, cum putaret illum euasisse apertis inuẽtis carceribus, metu pœnæ mortis se volebat interficere. Neque pœnam euadunt custodes, si culpa vel dolus in illis depre- 33 hendatur [k]. ¶ † Puniuntur & recepti in carcerem, eo supplicio, quo plecti debebat crimen, cuius rei facti sunt, quamuis innocentes ab eo crimine inueniantur, si cõspirauerint vt ruptis vinculis & effractis carceribus euadant [l]: exceptis illis, qui conspirationem detexerint. Vt in aliis criminibus detegentibus ea, solet indulgeri [m]. Saturninus etiam probat eos, qui de carcere eruperunt, siue effractis foribus, siue cõspiratione cum cæteris, qui in eadem custodia erant, capite puniendos, quod si per neglĩgétiam custodum euaserint, mitius puniendos [n]. Paulus quoque capite puniendos cum effractione fugientes tradit [o], etiam si ante eam pœnam non meruerint. Item Paulus ait [p], [*Miles qui ex carcere dato gladio erupit, pœna capitis punitur: eadem pœna tenetur, & qui eum,* 34 *quem custodiebat, deseruit.*] ¶ † Nec mirũ, quia carceres sacrosancti sunt, & publicis necessitatibus deputati, quos qui violat, maiestatis crimine irretitur, sicut qui vsurpat ius carceris priuati [q]. Et qui eripit reos à carceribus, videtur crimen publicum admittere: quia pœnæ eos subtrahit, quorum interfuit reipublicæ delicta puniri [r]. Grauiusq; delinquere mihi videtur, qui metu criminis & mortis solutus, violat carceres vel opem fert, vt effugiant rei, quam is, qui suspicione supplicij, & vt illud vitet, nihil nõ audebit. Vt omnino absurdum visum nõ est, licere cuiq; sanguinem suũ quolibet modo redimere, & ignoscendũ ei ea ratione, qui aduersariũ corruperit [s]. Naturale studium viuendi est, naturale pericula subterfugere, durũ, squalorem carceris experiri. Seruile quodámodo concludi [t]. Anceps & periculosum se iudicio homi- 35 num in reatu mortis subijcere. ¶ † Dubius quippe litis euentus [u], & facilis innocentiæ calumniatio. Quod Alcibiades exemplo & respõso cautissimo docuit, is enim ad diluenda sibi imposita crimina vocatus in iudicium [x], vt Athenas rediret admonitus, rogãti cur recusaret, & num suspectam haret patriam, respondit, se patriæ plurimum credere, vitæ autem discrimen ne matri quidem suæ cõmittendum putare: fieri enim ignorantia posse, vt nigrum pro albo ferat lapillum. Nec multo postea, cum percepisset se vna voce à populo Atheniensi fuisse damnatum: at ego, inquit, ostendam illis Alcibiadem viuere. Neque omnino improbatum est factum Iphicratis, qui capitis reus factus, collocauit iuuenes aliquot pugionibus instructos, qui iudicibus capulos ostendentes, tantum eis timorem iniecerunt, vt illi perterriti illum absoluerent, authore Polyæno [y]. Et postea cum esset illi post absolutionem obiectum, cum vi iudicibus illata, & timore armorum iudicibus iniecto, absolutum esse, ita respondit: [*Ego valde stultus sim, si pro Atheniensibus strenue bella geram, pro* 36 *me vero non ita fortiter decertem.*] ¶ † Quamuis Vlpianus [z], & eum quoq; in legem Iuliam de vi publica incidere dixerit, qui cum telo dolo malo in continenti fuerit, vbi iudicium publice exercebitur. Diuus Thomas [a] quoque notat, quod damnatus ad pœnã capitis, si possit fugere & fugiat, nõ peccat. Proinde hodie mitius agitur cum carceratis fugientibus in Gallia, neque in fugitiuos, eo ipso quod fugitiui sunt, fertur sententia capitalis, Oldradus fieri posse tradit [b], sine alia vocatione: sed postquam testibus de effractura vel fuga constiterit, vocantur absentes iuxta formulam requirendorum reorum contumaciam [c], in loco domicilij, edicto peremptorio [d], voce præconis. Dehinc cognoscitur simul & de crimine, cuius rei erant, ob quod, si iuste inueniantur carcerati, quam pœnam merentur illa damnantur: sin minus iniuste detẽtos fuisse appareat, pœna non est capitalis carceres euasisse vel effregisse [e]. Quod si qui aufugit, iterũ præhendatur, notio iudicis est, non de effractione, sed de crimine, quo accusatus ante erat: vt & Nouella Iustinianea statuit [f]. Existimarem nihilominus perpendendum in pœna statuenda in eos, qui carceres effugiunt, num euaserint sine effractione, & sine vi vt leuius puniantur: an cum effractione, vel occisis custodib. vt seuerius, vt ve sicarij legitimis subdãtur supplicijs. Et hæc pertinent ad vim commissam in ere- 37 ptione rei accusati tantum. ¶ † Quid autem statuendũ sit, si eximatur reus supplicio vltimo condemnatus, dum ad suppliciũ ducitur, videamus. Plerique distinguunt, an iuste vel iniuste damnatus quis sit: vt si iniuste, liceat eripere supplicio, & opus laudabile sit [g]. Quia scriptum [h], [*Eripe eum qui ducitur ad mortem.*] Et quod Moses, eum vidisset Ægyptium iniuriam Hebræo inferentem, vindicauit, & eum prostrauit [i]. Si autem iuste damnatus, non licere impune eripere, quemadmodum & leges statuunt [k]. Opinor ego neque iniuste iudicatum authoritate priuata posse eripi, quia datur remedium aduersum sententiam iniquam in reos prolatam, cuilibet prouocandi, nempe facultas pro reo [l], etiam inuito [m]. Et Vlpianus recte respondit [n], [*non esse singulis concedendum, quod per magistratus posset publice fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi.*] Eaque prouocatione suspendetur satis iudicium: alioquin lege Iulia de vi publica teneretur, qui cum haberet imperium potestatemq; aduersus prouocationem, reum necauerit, verberauerit forsan, iusseritve quid fieri [o]. Atque quæ proxime dicta sunt de Moyse, iam typum habent potestatis illi fere concessæ. Dehinc & Zelus fidei excusationem habet, vt supra in homicidio docuimus. Sed & reliqua, quæ de eruendis reis à morte dicuntur, refe-

renda sunt ad modos legitimos, non ad priuatorum temeritatem. Cum & liceat etiã delinquentes eripere supplicio, legitimis aliis modis, vt in-
38 tercessione, iure asyli[a], & aliis licitis mediis. ¶ † Si enim vis concederetur pro arbitrio, vix vnquam aliqua quantumuis iusta sententia supplicij ferretur, quin aliquo prętextu iniustitiæ eluderetur, vi temeritatem fouente. Interest autem reipublicæ, sententias iudicum mandari executioni, propter authoritatem rerum iudicatarũ, etiam si male iudicatum sit[b]: cum præsumatur semper pro iudice, donec contrarium appareat[c]. Extat & caput legis Iuliæ de vi publica, in eos, qui dolo malo fecerunt, quominus iudicia tuto exerceantur, aut iudices vt oportet iudicent: vel is, qui potestatem imperiumve habebit, aliter, quam ei ius erit, decernat, imperet, faciat[d]. Proinde incidit qui hoc amolitur, in pœnam interdictionis aquæ & ignis[e]: cui hodie successit deportatio[f].

a vide glo.' in c. non inferenda, c. hequa. 14. q. 4. gl. a. & tex. in c. inno. 23. q. 3.

b l. ferno muito, §. cum pretor, ad senat. Trebell. P. l. si prætor, de iud. l. fin. ne quid in lo pub. P.
c ca. in præsentia, ca. 6 de renunciatio. li. 1. Decret. tit. 9.
d Vlp. l. qui dolo malo, 10 ad leg. Iul. de vi publ. P.
e d. l. qui dolo malo, §. fin.
f l. 3 ad le. Iul. pecul. in P.

de Vi offensiua.
Cap. 26.

1 *Nocendi plures via.*
Et quis dicatur reus legis Iuliæ de vi publica.
2 *Armorum & armatorum appellatio quid contineat.*
3 *Teli appellatio quid contineat.*
4 *Armorum & bellorum potestas penes solum principem.*
5 *Arma non ferenda in concionibus, in palatio.*
6 *Armatos incedere per vias pœnis edictisque regum prohibitum.*
7 *Gladium cingere tantum militibus permissum expeditionis tempore.*
8 *Milites habere priuatis hominibus interdictum.*
9 *Vis publica aliis criminibus miscetur.*
10 *Vis repulsiua quomodo impunita.*

1 Late † longeque diffunditur vis offensiua, quia multa genera sunt officiendi, in quibus vis interuenit, sine armis, & armata. Proinde paucis rem illustrare contentus ero, & colligam quædã insigniora capita ad publicam vim pertinentia, vnica conclusione: vt quandocunque quis arma telaque habet, præter viatoria & venatoria, & commercij causa[g], aut is illegitime vtitur[h], vel cœtum hominum prohibitum colligit, vel eo vtitur[i], vim publicam exercere dica-
2 tur, pœnæq; legis Iuliæ de vi publica reus. ¶ † Armorum appellatio porrigitur à Caio[k], non tantum ad gladios & galeas, sed & ad fustes & lapides. Et idem Iustinianus explicat[l]. Paulus non vtique tantum eos, qui tela habuerint, armatos ait, sed etiam eos, qui habent aliquid aliud, quod nocere potest[m]. Vlpianus quoque[n], arma dicit omnia tela, hoc est, & fustes & lapides, nec solos gladios, hastas, frameas, rompheas; & his vim armatam fieri. Idem & Martianus Cæsar[o]. *Arma*, inquit Varro[p], *ab arcẽdo, quod his arceamus hostem.* Hinc Lucretius[q],

Arma antiqua, manus, vngues, dentesq; fuerunt.

Festus[r] ab armis seu humeris dicta proprie putat, quod ex his pendebant gladij, tela, & reliqua id genus. Item forsan proprie arma, quæ armos
3 defendebant & tegebant. ¶ † Vnde à telo differunt: telũ namq; illud omne tantum potest dici,

g l. 1. §. ad leg. [illegible] publ. [illegible]
h l. [illegible] & [illegible]
i l. qui [illegible] eod.
k l. armorum, 41. de [illegible]
l §. sed ex constitutionibus, d. iu interd.
m Pau. l. armatos, 9. ad leg. Iul. de vi publ.
n Vlp. l. 3 [illegible] de vi & vi ar. P.
o l. fin. quæ res exportari non deb. li. 4. C. tit. 41.
p Varro 5. de ling. Lat.
q Lucret. de rer. natu.
r vide Cicer. 2. Tuscula & pro Cæcin. Valtureum. lib. 10. de re milit. c. 2.

quod mittitur vel mitti potest[s]. In lege Iulia quoque de vi publica, telorum appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, continentur[t]. Attamen notandum est, in prohibitione armorum ferendorum, non contineri saxa vel lapides deferentes. Et ita declarauit senatus Mediolanensis prætori Alexandriæ 15. Octob. 1558. Item & voluit appellatione armorum non contineri cultellum, 6. Octob. 1554. vt refert Iulius Clarus[u].

4 ¶ † Iure ciuili itaque prohibetur priuatis, arma facere, emere, habere, deferre, exceptis cultellis, ne inde necis occasio oriatur: pœnaque imponitur iis, & qui vendiderunt, quive non vindicarunt[x], nullisque mouendorum armorum licentia inconsulto principe datur[y]. Instrumenta quippe belli, arma sunt. Belli autem potestas penes principem est[z], vel penes eum, qui vices principis gerit in prouincia sibi decreta regenda, ex causa, quæ dilationem & moram consulendi principis non patitur: aliter, vt opinor, nequaquam tempore pacis. Sic in formula Comitiuæ Cassiodorus scribit[a], nomine regis Gothorum, [*Violentes nostra pietas execratur, in causa possunt iura non brachia: nam cur eligant quærere violenta, qui præsentia probantur habere iudicia? Ideo enim emolumenta iudicibus damus, ideo tot officia diuersis largitatibus continemus, vt inter vos non finamus crescere quod possit ad odium pertinere.*] Quod & placuit Iurisconsultis[b]. Et vt dicebat Terentius[c],

Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.

Sic Clytemnestra[d],

στρατὸς τ' ἄνδ μέμψαιτό μ' εἰ τὰ πρέγματα
ἀσφαλισμένως πράσσοιμι μᾶλλον, ἢ σθένει, id est,
Nec me exercitus culpauerit, si res gessero
Cum ratione potius & prudentia, quam viribus.

Lucius Domitius[e], cum Siciliam pro prætore regeret, eximiæ magnitudinis apro ad se delato, adduci ad se pastorem, cuius manu occisus erat, iussit, interrogatumq;, quomodo eam bestiam confecisset, postquam intellexit vsum venabulo, crucifixit: quia ipse ad exturbanda latrocinia, quibus prouincia vastabatur, ne quis telum haberet, edixerat. Magni Pompeij in tertio consulatu, inquit Plinius[f], extat edictum, in tumultu necis Clodianæ, prohibentis vllum telum esse in vrbe.
5 ¶ † Fuit aliquando lex Charundæ apud Tyrios, post conciones ciuium pacatasque per eum seditiones, vt si quis eas cum ferro intrasset, continuo interficeretur: quam ille propria morte sanciuit, cum liceret etiam culpam suam dissimulare[g]. Cauerant etiam Philistini, quando imperabant Israelitis, ne esset Faber Ferrarius apud eos, ne forte facerent Hebræi gladium, vel lanceam[h]. Extat lex Insubrum[i], apud palatium comitis, nullus etiam miles ferat arma, nisi rogatus à comite. Et eorundem etiam lege cautum[k], [*si quis rusticus arma vel lanceam portauerit, vel gladium, iudex, in cuius potestate repertus fuerit, vel arma tollat, vel viginti solidos*
6 *soluat.*] ¶ † Frãciscus primus huius nominis Francorum rex, prohibuit 9. Maij 1539. edicto[l], ne posthac quis armatus per itinera, ciuitates, syluas, vel nemora vel oppida, potissimum laruatus, incederet: demptis qui ordinibus adscripti essent militaribus, & vexillum ducis regij sequerentur authoritate publica: indixitque huic delicto bonorum proscriptionem, parte dimidia fisco, alia delatori permissa, & pœna arbitrio iudicum. Ademit item eodem edicto, priuatis vsum archibu-

s §. item lex Cornelia de sicariis, de publ. iud. Caius, l. si pignore, §. §. furem, de furt. li. 47 P tit. 2.
t l. pen. ad leg. Iul. de vi pub.
u Iul. Clarus, li. 5 sententia, §. fin. pract. criminal. q. 82. sta. tu. o. nu. 4.
x constitut. nouella de armis, coll. 6. tit. 23. l. 1. ad leg. Iul. de vi pub. in P.
y l. vni. vt armor. vsus inscio princ. interd. sit, lib. 11. C. tit. 46.
z ca. quid culpatur, 23 q. 1.
a Cassiod. lib. 6. Varia. c. 2.
b l. nequissimũ, de vsuf. P.
c Terent. in Eunucho.
d Apud Eurip. in Iphigenia in Aul. de. act. 4. vers. 15.
e Valer. Max. li. 6 ca 3. Cice. Verri. 7.
f Plin. lib. 14. c. 14.
g vide Valer. Max. li. 6. ca. 5. in fine.
h 1. Reg. 13.
i §. ad palatiũ, de pace tenen. & eius viol. li. 2. feud. tit. 27.
k §. si quis rusticus, eo tit.
l Ordonnances de n[illegible] alles [illegible] [illegible] porte [illegible]

siorum & machinarum ignearum: quod alia constitutione repetiit, 16. Iulij 1546. Item Henricus 2. alia, 25. Nouemb. 1548. & rursum 28. Nouemb. 7 1549. Iterum 7. Decemb. 1558. ¶ † Ius tantum militibus ferendi gladij & arma dabatur, temporeq; tantum expeditionis: vnde cingulum, quo ensis depẽdebat, proprium militum insigne [a]. Et Martialis alludit Parazonio loquens [b],

Militia decus hoc, & grati nomen honoris,
Arma tribunitium cingere digna latus.

Eo pertinent quæ de testamentis in procinctu fa- 8 ctis dicta sunt à Iustiniano [c]. ¶ † Quia tunc, cum in aciem descendebant, cingebantur gladio. Proinde lege Iulia de vi publica, prohibitum habere milites seruos scilicet armatos, in vrbe aut ruri, veluti Bucellarios, Isauros [d]. Et Archadi. & Honorius [e], quinq; librarum auri mulcta eos iubent puniri, qui in obsequio priuato milites habuerint, & ipsos milites militia exutos plect. Dionysius Syracusanus Tyranni Dionysij filius, arma 9 ademit quibus parũ fidebat [f]. ¶ † Nec valde difficile erit hinc colligere, esse crimen legis Iuliæ de vi publica, quando seditio fit, villæ expugnantur, obsidentur: si in turba cum telo quis fuerit, si raptus fiat, si homicidium cum armis [g]. Sed hæc habent quoque alia crimina admixta, & idcirco vltra vim hæc committentes, aliam animaduersionem patiuntur [h], de qua suis locis. Talia sunt incendere, stuprum vi committere [i], noua vectigalia, id est, vi plus quam oporteat ex vectigalibus 10 exigere [k]. ¶ † Sed num vis repulsiua, quando vim quis sibi vel rebus suis illatam propulsat, digna sit pœna legis Iuliæ de vi publica, vel priuata, nõ inutiliter quæritur. Et certe venia aliqua hãc dignam esse, supra in homicidij excusatione monuimus. Si armis aggredientem confestim armis repellamus, non ex interuallo [l]: etsi cum moderamine inculpatæ tutelæ [m] nos tueamur. Si aliter vim effugere non possimus [n]. Verum non omnino impunitum illud esse mihi videtur, quod factum est cum armis, quę habere prohibitum est, & quidem oõ puniendum euentum, sed quod antea puniendum erat, dico: nisi casu fortuito arma vetita aduenerint, vel aduersario erepta vel extorta sint, quibus se tunc defenderit.

a l. pen. de milit. testa. in P.
b Martial. epig. li. 14. epig. 32.
c § v. de testa. Plutar. in Coriola.
d l. fi. ad le. Iul. de vi pub. C.
e Arc. & Hono. l. nemo, 15. de re mil. li. 12. C. tit. 36.
f Diod. Sicul. li. 16. Bibliot.
g l. 5. & pen. ad leg. Iul. de vi pub. P.
h l. quoniam multa facinora, 4. eod. C.
i l. 3. eod. P. l. 4. §. qui vacantem, eo.
k l. fi. eo. in P.
l l. 1. §. eũ qui, & l. 3. §. eũ igitur, de vi & vi arma. P.
m l. 1. C. eo. ti.
n l. scientiam, §. qui cum aliter, ad leg. Aquil. P.

de Pœna propria vtriusque capitis legis Iuliæ de vi publica, & priuata. Cap. 27.

1 *Iulia legis de vi publica propria Pœna.*
2 *Equi adempti militi per ducem pœna.*

1 POena † criminalis, vt monuimus, legis Iuliæ de vi, consideratur pro modo alterius delicti in quod incidit, si maior pœna eius sit. Cæterum, propria pœna est, De vi publica, aquæ & ignis interdictio, apud Paulum [o]: cui hodie successit deportatio [p]. Constantinus Cæsar, eum qui vi alium de possessione deiecit, statuit in insulam deportandum cum abrogatione bonorum [q]. Valentinian. Theodosius & Archadius [r] seruos, qui vim fecisse probati fuerint, inscio domino, vltimo supplicio plectẽdos statuerunt: si iussu domini, metallo, dominis infamibus pronunciatis, loci ac originis dignitate priuatis. Item viles personas, & infames seuerius puniẽdos simo & iudices, qui violentiæ crimen punire distulerint probatum, vel mollius quam par sit puniuerint, graui infamia notandos. Leo & Antoninus CC [s]. eos qui armatos habuerint, iubet pœna cẽtum librarum auri condemnari, & seuerissima vindicta. 2 ¶ † Imperator Orientis Theophilus [t], ducem quendam dignitate spoliauit, & exilio perpetuo damnauit, quod militem strenuum equo, quem sæpe ex bello incolumem extulerat, priuasset, & tanquam suum imperatori donasset, eiusque equi inopia, miles fusis suis postea interiisset: iussitque viduæ militi restitui equum, & bona ei liberisque eius adiecit. In Gallia iudices seculares, puniunt pœnis comprehensis in constitutionibus regiis, qui in hanc legem offendunt, non solum laicos, sed etiam clericos arma vetita deferentes: & hoc licere dicunt ex priuilegio summi pontificis regi Franciæ & eius magistratibus, in casibus, qui priuilegiati dicuntur [u]. Et iure communi pontificio, quanquam de crimine clerici neque ciuiliter neque criminaliter cognoscere possit iudex secularis, ob priuilegium cleri [x]: tamen si clericus deferat arma militaria, & tertio monitus à suo episcopo ea deponere non obtemperauerit, omne priuilegium amittit clericale, & relinquitur puniendus iudici seculari sine alia exauthoratione seu degradatione [y]. Et clericus arma deferens potest capi à iudice seculari, & puniri pœna pecuniaria, non corporali [z]: quia & clericis armorum vsus interdictus [a]. Et placuit pluribus interdicta armorum, quæ ad pacem & tranquillitatem pertinent, ligare clericos etiam [b], quod pertinet ad pœnam pecuniariam: si autem de corporali agatur, remittendi erunt ad suos ecclesiasticos iudices [c]. Reus legis Iuliæ de vi priuata, tertia parte bonorũ mulctatur, & infamis fit [d]. Putat & glossa [e], relegationem esse pœnam vis priuatæ.

o l. qui dolo, 10. § fi. ad leg. Iul. de vi publ. in P.
p l. 1. ad le. Iul. pec. in P. §. ită lex Iulia, de pub. iud.
q l. si quis fundum, 7 ad leg. Iul. de vi pu. C.
r l. seruos, 8. C. eod.
s l. fi. C. eo.
t Zo. 3. tom. Orient. in [illegible] tit. 3. Theoph. περὶ τὸν ἀρ[illegible]
u Chassa. ad [illegible] grate, nu. 42 & eo. tit. des iustice, [illegible] consuet [illegible]
y c. si cler[illegible] iud. c. 1. & [illegible] q. 1. c. 2. de im. comp.
x c. in audientia, & ibi [illegible] de sent. ex. com. gl. in cle. 1. de off. ord.
z l. addictos, de epis. aud. C. & ibi gl. in ma. vindi[illegible] & Ioan Faber.
a c. 2. de vita & hon. cler.
b Didac. q. 33. nu. 7. in pract. & li. 2 resolution. c. 20
c Ioan. de Pla. in § ită lex Iulia, de publ. iud. ap. Iustini.
d Mod. l. fi. ad leg. Iul. [illegible] priu. Marcil. [illegible] eo. 2 C. ad Iul. de [illegible]
e gl. in l. quoniam multa facinora, in ver. relegatione, C. ad leg. Iul. de vi pub. & in l. 2. eod.

de Crimine legis Iuliæ Repetundarum, vel de Repetundis. Cap. 28.

Lib. 48. P. tit. 11.
Lib. 9. C. tit. 27.

1 *Magistratuum integritas exigitur summa, etiam à suspicione mala aliena.*
qua Dona accipere potest magistratus impune, & de lege Iunia, & Cilicia. eod.
2 *Munera excæcant accipientes.*
3 *Iudices nihil vltra salaria accipere debent.*
Et 4.
5 *Repetundarum crimen publicum est, & eius capita, & pœna. 6. & 7.*
8 *Iudices corrumpentes qua pœna puniuntur, & si corrumpere tentent: & quæ sit pœna horum in Gallia. 9. & 11.*
10 *Iudicij accelerandi causa, nec dare nec accipere licet iudici.*
12 *Iudicum corruptorum sordibus pœna, & in hos odium Tiberij, Claudij, & Alexandri Seueri Cæsarum. & num. seq. 13. 14. 16. & 17.*
15 *de Repetundis lex duodecim tabularum.*
Seruilij Glauciæ. 18.
19 *Officio ne alio modo quam debeat fungatur accipiens, repetundarum tenetur.*
20 *Repetundarum legis alia capita. 21. 22. & 23.*

Tanta

1 TAnta † ijs, qui rempublicam administrant, requiritur integritas & fides, vt non solum à malo, sed etiam ab omni mali suspicione alieni esse debeant, æquoque iudicio, prout vnaquæque res exigit, iudicare debeant: atq; summopere requiritur, vt oderint auaritiam [a]. Etenim bonus iudex abstinere debet à gratia, odio, & pretio [b], nec munera accipiet, exceptis quibusdam edulijs, quæ vno die consumi possunt, eaque raro [c]. Et iure Nouellarum nunquam, nisi non habeat stipendia [d]. Prohibetque lex Iulia repetundarum, quæ vult magistratum ab omni sorde alienum, ne plus doni munerisve in anno accipiat, quam quod sit centum aureorum [e]. Et lege Cincia, quippiam magistratibus accipere prohi-
2 bitum, ait Cicero [f]. ¶ † Adstipulatur & ius pontificium [g]. Munerum acceptatio est præuaricatio veritatis [h]. Et iudex cupidus cito vendit iudicium [i]. [*Et xenia & dona excæcant oculos iudicum: & quasi mutus, in ore auertit correctiones eorum* [k].] Excæcant etiam prudentes, & subuertunt verba iustorum [l]. Monent Gratian. Valentinianus, & Theodosius CCC. [m] iudices & cognitores omnes, vt à pecunijs atque patrimonijs manus abstineant, neq; alienum iurgium putent esse suam prædam.
3 ¶ † Iurabant [n] antiquitus iudices, & qui ad prouincias moderandas mittebantur, exceptis solis salarijs, nihil penitus tam in administratione positos, quam post depositum officium, pro aliquo præstito beneficio tẽpore administrationis quam
4 gratuito meruerunt, accepturos. ¶ † Valerius Maximus [o], duobus maxime collabi Rempublicam dixit, Venere, & cupiditate eorum qui præsunt. Vt non immerito Sophoclem collegam in prætura Pericles monuerit, & oculos & manus prætorem continentes habere debere [p]. Sic Iustinianus [q], in iuramento administrationes accipientium adijcit, [*Oportet te pure sumentem administrationem, & sine omni suffragio, præ omnibus alijs, mundas seruare manus Deo, nobisque, & legibus: & nullum contingere lucrum, neque maius, neque minus, &c.*] Iuramentum quoque Heliastarum iudicum Athenis, illud inter alia cõtinebat, de quo Demosthenes [r]. *οὐδὲ δῶρα δέξομαι τῆς ἡλιάσεως ἕνεκα, οὔτε αὐτὸς ἐγὼ οὔτε ἄλλος ἐμοὶ, οὔτε ἄλλος εἰδότος ἐμοῦ, οὔτε τέχνῃ οὔτε μηχανῇ οὐδεμιᾷ*, id est, *Iudicij causa neq; dona munerave vlla accipiam, neque in meam rem alius, sed neque vllum arte fraudeve aliqua, quicquam accipere patiar, sciens dolo malo ἄρχοντες*] pariter magistratus Atheniensium, idipsum iurabant se non facturos, & si secus facerẽt, statuam auream pœnæ nomine Delphis erecturos, teste Iulio Polluce [s], & Plutarcho [t]. Excipit tamen lex Iulia repetundarum quasdam personas, à quibus accipere magistratibus permittit, quod in his suspicio mali cesset, & sobrinos, & proximiores, & vxorem [v]: dummodo negotij aliquid non sit cum ijs publici. Nam nec ab ijs, si de officij causa agatur, accipere licet [x]. Ab alijs autem, si officio eius non egeant, & licuit eadem lege accipere vsque ad aureos centum in anno, non
5 amplius [y]. ¶ † Iurisconsulti huic legi repugnantem noluerunt impunitum esse, & crimen hoc publicum esse voluerunt repetundarum pecuniarum [z]. Hoc multa habet capita pertinentia ad pecunias, quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriove publico acceperit [a], vt quæ muneris sunt omittat, vel non facienda committat & faciat. Item comites earum personarum, si id persuaserint, vel quid ob id acceperint, eodem crimine tenentur [b], & pro eis ij quorum sunt comi-
6 tes & domestici [c]. ¶ † L. Piso Tribunus plebis legem primus de pecunijs repetundis Censorino & Manlio Coss. tulit, vt scribit Cicero [d], quam Iulius Cæsar collapsam videtur releuasse. Pœna hinc duplex, nummaria & criminalis: nummaria restitutio in integrum [e], quæ & in hæredes intra annum competit [f], lite contestata, non autem sine contestatione [g]. Criminalis extra ordinem imponitur, pro modo effectus subsequuti, vt latius in exemplis subijciemus: primum tamen satisfaciendum læsis eius rei causa [h]. Hac ergo tenetur primum is, qui cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum, vel non iudicandum decernendumve acceperit [i]. Qua pœna autem puniatur, docet factum quod inde secutum erit. Nam qui vt innocentem damnarent morte pecuniam acceperint, & ipsi capite puniuntur, vel deportatione: idem si pecuniam non acceperint, sed iracundia quem non debebant condemnarint [k]. Iungitur enim hic sicarij crimen & pœna [l], item falsi [m]. Constantinus eum, qui pretio, aut gratia perperam iudicauerit, in æstimationem sumptus, litisque & infamia condemnandum statuit [n]. Ex nouella Iustiniani [o], qui accepit, vel promissionem suscepit, si causa pecuniaria sit, dati triplum, promissi duplum, à comite priuatarum rerum exigi iubetur, dignitate seu cingulo amisso: Si vero causa criminalis fuerit, confiscatis omnibus bonis, in exilium mittitur. Sed & placuit Diocletiano & Maximiano [p], venales sententias, quæ in mercedem a corruptis iudicibus proferuntur, etiam citra prouocationis auxilium, ipso iure infirmas esse: vt quando etiam arbiter compromissarius sententiam dedit per sordes, aut dolum, aut euidentem gratiam, per exceptionem impeditur executio, & vitatur compromissi pœna [q]. Sed & iudex, qui in fraudem legis sententiam dixit, si euidens eius arguatur gratia, vel inimicitia, vel etiam sordes, id est, corruptio per pecuniam, litem suam facit, vt teneatur ad litis æstimationem [r]. Valens & Valentinianus statuerunt [s], iudices deprædationes facientes & extorquentes à subditis, igne & flammis comburendos esse. Liberam & istius criminis cuilibet tribuunt accusationem Cæsares [t]. Alibi quoque cautum, [u] iudices, qui se furtis & sceleribus fuerint maculasse conuicti, ablatis codicillorum insignibus, & honore exutos, inter pessimos quosque & plebeios habendos. Et primum illi purgandi sunt, per quos aliorum culpæ feruntur [x]. Iustinianus iudicem in administratione existentem furti reum, aurum accipientem, confiscatione & exilio afficit, & in corpus verbera & supplicium iubet inferri [y]. Propter furtum admissum in magistratu, & placuit quoque iudicem sua sede deijci, alio subrogato, & de pœna ad principem negotium referri [z]. Alia pœna à Venuleio recensetur [a], eius legis damnatum, nec testimonium publice dicere, vel iudicem esse posse, & postulare prohiberi: damnatus enim crimine publico, infamis est [b]. Iulius autem Paulus in hæc verba respondit [c]. [*Iudices pedanei si pecunia corrupti dicantur, plerunque à præside à curia submouentur aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur. Siquidem salarium à publico accipientes, si quid vltra accipiunt, quam à principe permissum est, vt calumniatores & concussores damnantur* [d].] Nec debet licere iudicibus vendere iustum iudicium,

quia licet aduocatis vendere iustum patrocinium [a]. 7 Iustitiam vendere simoniacum est [b]. ¶ † Plato scribit [c], iudicium & iustitiam virginē esse pudicam: Orpheus quoque [d], & Hesiodus [e]. Ideo nulla corruptione pecuniæ, vel gratiæ esse tentandam: sequeipsam vlcisci. Deus apud Micheā [f], inter causas, ob quas Hierosolymis ruinam minatur, addit, quod principes eius in muneribus iudicarēt, 8 & sacerdotes mercede docerent. ¶ † Proinde illi, qui tentarunt corrumpere hac via iudices, vel corruperūt, pœnis subiiciuntur: nam Antoninus Cæsar [g], dispendio actionis punit eum, qui diffidē tia iustæ sententiæ, in pecuniæ corruptela spē negocii cuiusuis posuerit: & pecuniam eius rei gratia vel aduersario vel iudici dederit. Etsi nonnisi te [h], qui dicit se dedisse alicui pecuniam vel promisisse, & personam declarauerit, & hoc probaueris, veniam mereatur verum litigatorem, quidē hoc se defert, si non probet, postquam persona, cui datum vel promissum dicitur, iurauerit se nō accepisse, nec per se nec per aliam personam, nec sibi promissum, in ciuili causa æstimationem soluere litis, in criminali, iusta pœna, bonis confiscatis, esse condemnādum placuit. Martianus [i] autem refert ex rescripto Veri & Antonini, sententiam approbatam, qua is, qui omissa defensione redimere voluerat sententiam, & delatorem corrumpere, condemnatus erat inferre fisco debere quingentos solidos: quia hic redemptor delatoris pro confesso habeatur, quod pertinet ad fisci pœnam, vt ait Vlpian [k]. Et idem Vlpianus respondit [l], crimen contrahi, si quis det, vt secundum se in bona causa iudex iudicaret: iudicem enim corrumpere videtur, & ideo litem debet perdere. Quamuis in ea bona causa olim condiceretur pecunia, in mala minime: hodie autem non condicitur, sed parti 9 aduersæ, vel fisco datur [m]. ¶ † Iure pontificio, pro sententia proferenda dare vel accipere, simoniacum est [n]. Nec iustum, inquit Socrates [o], mihi videtur esse, iudicem precari, vel precando absolui, sed docere atque suadere: non enim ad hoc sudet iudex, vt per gratiam concedat, sed vt iudicet. Atque id iureiurando promisit, non per gratiam cuicunque libuerit condonare, sed iudicare secundum leges. Et rursum Plato scribit [p], iniustum esse & malum, pecunias largiri iudicibus à carceribus vinctis, vt inde etiam iuste educantur, quanto magis, si iniuste? Benigne enim oportet expectare vel mortem, vel quodius a-10 liud supplicium. ¶ † Hodie etiam licitum non esse iudici dare, vt acceleret iudicium, glossa tradit, Bartol. Bald. Salicet. Albericus [q], Boerius [r]: nam hoc ad officium eius pertinet, turpiterque 11 acciperet, quia gratis præstare teneatur [s]. ¶ † Quod itaque præsidi vel alio iudici datum erit contra legem repetundarum, vsucapi non poterit, cum hic titulus pro donato non admittitur: imo & locationes, emptionesve, pluris minorisve factas ea ratione, irritas facit lex, vt vtriusque casus au-12 tor Paulus [u]. ¶ † Sed timeo ne mentiar, dum dico hodie quoque prohibitum esse & seruari, ne xenia accipiant iudices, non munera: vereor enim ne mihi illud Catonis dictum [x] obiiciatur, fures priuatorum furtorum, in neruo aetate compedibus ætatem agere: fures publicos, in auro & purpura. Verum hoc ex incuria superiorum, si qui tales sint, & quod manus manum fricat. Prohibuerunt tamen reges, vt Philippus Pulcher, in primis constitutionibus [y]. Item & Carolus septimus in primis [z], qui & statuit iudices largitione corrumpentes & qui accipiunt, cingulo & sede deijci, & pœna exemplari puniri, & litigantes, qui largiti sunt, vel promiserunt, iure suo cadere, & mulcta arbitraria puniri: proxeneticisque, procuratoribus, aduocatis, pragmaticis officio interdici, eosque mulctari. Idem sancit Carolus octauus [a]. Relaxata tamen pœna iis, qui seipsos ea de 13 re iudicibus detulerint. ¶ † Tiberius Cæsar Pub. Suillium quæstorem quondam Germanici, conuictum ob rem iudicandam pecuniam accepisse, amouendum in insulam censuit, tanta contentione animi, vt & iureiurando obstringeret, è republica id esse, teste Tacito [b]. Et Trebellius Pollio [c], Claudium, fures indices palam aperteque damnasse testatur: stultis autem, quasi negligeret, indulsisse. Porro Alexander Seuerus C. si quando furem iudicem vidisset, vt narrat Enclopius eius familiaris, teste Lampridio [d], paratum habebat digitum, vt illi oculos erueret: oderatque perquam maxime huiusmodi, vt si quando furti suspectos videret, commotione animi, stomachi 14 choleram euomeret. ¶ † Cambyses [e] rex Persarum, Sisamnem vnum ex iudicibus regijs, quod iniuste ob pecuniam iudicasset, interemit, & interempto detractum corium in lora concidit, quibus tribunal, in quo ille sedens iudicaret, intendit: ibique eius filium Ottanem sedere iudicem præcepit, atque in memoria habere, in quo 15 tribunali iudicaret. ¶ † Meminit Aulus Gellius [f] legis duodecim tabularum, qua cautum erat, [*Iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse conuictus fuisset, capite puniri.*] Iulius Cæsar repetundarum conuictos or-16 dine mouit [g]. ¶ † Et quando Marius Priscus [h], accusatus fuit ab Afris lege Iulia repetundarum, quibus pro consule præfuerat, placuit Senatui septingenta millia, quæ acceperat Marius, ærario inferenda, Mario autem vrbe & Italia interdictum. De Hostilio Firminio legato Marij, placuit quoque, quod ei ad turpissima ministeria operam suam accommodauerat, ne in sorti-17 tione prouinciæ, eius ratio haberetur. ¶ † Cornelius Gallus, vt autor Ammianus Marcellinus [i], Octauiano res tenente Romanas, procurator Ægypti, exhausit ciuitatem plurimis intercepts, reuersusque cum furtorum arcesseretur, & depopulatæ prouinciæ, metu nobilitatis acriter indignatæ, cui negotium spectādum dederat imperator, stricto incubuit ferro: metu certe pœnæ 18 capitalis, quam inde se subiturum putabat. ¶ † C. Seruilius Glaucia legem Romæ tulit, qua Latinis ius erat ciuitatis assequendæ, in locum eius, quem 19 accusando damnasset repetundarum [k]. ¶ † Vult etiam lex Iulia repetundarum, cum reum esse eius etiam, qui accepit, quo magis minusve ex officio suo faceret [l]. Dānatus à populo Athenienſi quinquaginta talētis Demosthenes orator, quod cum dixisset Harpalum ex Asia ab Alexandro profugum, postea ab Harpalo calice & viginti talentis delinitus, destitisset à cœpto, vt ait Dinarchus contra Demosthenem, Plutarchus [m], Iustinus [n], 20 & Athenæus [o]. ¶ † Ea ratione qui ob accusandum vel non accusandum acciperint, lege repetundarū tenentur [p]. Et si in innocentium accusationem coierint aliqui [q], qui ob denunciandum vel non denunciandum testimonium pecuniam acceperint, vel ob militem legendum mittendumve: ob sententiam in senatu consiliove publico dicen-21 dam [r]. ¶ † Aliud caput legis Iuliæ repetūdarum ab Vlpiano notatur [s], si proconsul ante se de prouincia dimit-

Margin notes:
a c. cum sit. 11 q. 3. c. nō sane 14. q. 5. — b c. nō saltem. 1. q. 1. — c Plat. lib. 9. Dial. 12. de legib. — d Orph. in hymnis. — e Hesio. in Erg. — f Micheæ c. 3. c. iudices 1. q. 1. — g L. 1. de pœn. in dic. qui male iud. C. — h §. si quis autē ex litigatoribus, vt litigator in exor. lit. iurent, coll. 9. l. s. ... qui male iudic. C. — i Marc. l. imperatores 14. de iure fisc. lib. 49. P. tit. 14. — k L. eius qui delatorē. 29. l. Antianus. 45. & l. 4. de iure fisc. in P. — l l. 2. & 3. de cō dict. ob turp. caus. lib. 12. P. tit. 5. — m Boer. hoc latè disputat, in decis. 133. ... n c. nō satis. 1. q. 1. — o Plat. in apolog. Socra. non lib. 17. — p Plato in Critone. — q glo. & prædd. ... — r Boer. q. 153. — s ... propterea ... de cond. ob turp. cau. in P. & C. — u Paul. in l. 9. ... lul. repet. lib. ... de acqu. rer. dom. ... — x Cato de origin. ... Gell. li. 11. c. 18. — y art. 13 ... art. 116. 119. & 120. — z ... — a art. 20. — b Cor. Tacit. 4. Annalium. — c Trebel. Pollio in Claudio. — d Ael. Lamprid. in Alex. Seuero. — e Herod. in Val. Max. ... Marc. li. 23. — f Aul. Gell. li. 20. noct. c. 1. — g Sueto. in Iulio. c. 43. — h Plin. Nepos. li. 2. epist. — i Amm. Marc. lib. 17. — k Docet Asconius, pro Scau. et Cic. pro Balb. — l Venule. l. 4. ad leg. Iuli. repet. P. — m Plut. in vit. Demost. — n Iustin. li. 13. — o Athe. li. 8. — p L. eadē lege. ... ad leg. ... — q L. de calum. ... r L. ... s L. ... ad leg. Iulia. ... t ... de offi. procons. ...

dimittat legatum suum. Aliud caput, ne senatores nauem maritimam habeant [a]. ¶ † Et nanem ædificare vel habere in ea prouincia, quam quis administrat, probibetur præsidi [b]: nec aliud quicquam ibi emere. Lege repetundarum damnatos apud Græcos etiam legimus, teste Xenophonte [c], io reddeoda ratione præteriti temporis, prætores Philesium, & Xaotichlem, quod è Gaoletica pecunia, quam seruandam acceperant, minas viginti suppillassent, & tantundem reddidisse iudicio.

a l. 3 de vacat. muner. lib. 50. P. 4.
b ... auferunt. ... de iure fisc. lib. 49. P. 1014.
c Xenoph. li. 3. de ... ... impedit ... cationem.

---

de Ambitu. Cap. 29.

Lib. 48. P. tit. 14. Lib. 9. C. tit. 26

1 *Ambitus crimen proximum crimini repetundarum, est crimen publicum.*
2 *Dignitates & magistratus desiderari vel ambiri non debent.*
3 *Magistratuum venditio ex ambitione petentium. Et quando Rom. populo & cur adempta potestas magistratuum creandorum, sacerdotiorumque concedendi. Et de lege Iulia de ambitu, & quando lata.*
4 *Seditiones ob comitia magistratuum.*
5 *Ambitus leges vnde dicta, à quibus lata, & pœna earum. 7. & 9.*
6 *Magistratus non petentibus, sed nolentibus concedi debet.*
7 *Ambitus qui tenetur. & 8.*
9 & 10. *pro Magistratibus obtinendis largiri quid prohibitum.*
11 *Sportula iudicum nimium graues.*
12 *Ambitus lex in sacerdotijs locum habet.*
13 *Ambitus lex quomodo dicatur cessare in curia principis vel prælati.*
Magistratuum officia cur vendi non debeant. eod.
14 *Honoris causa pollicitationum valere, quomodo intelligendum sit.*
& num Simoniacus sit, qui pro officijs regijs dat finantiam. eod. Et 15. 16. 17.
18 *Iurisdictio non est inter patrimonialia vendibilia.*
19 *Magistratuum officia mercantes indigni officio.*
20 *Vendi Officia iustitia prohibent constitutiones regiæ Galliæ.*
21 *Vectigalia instituisse noua ad legem de ambitu pertinet.*
22 *Ambitus legis alia capita. 23. & seq.*
24 *Magistratum depositum repetere quãdo, & intra quos annos liceat.*
25 *Ambitus quæ pœna. & seq.*
27 *Delatores reorum ambitus impunitatem delictorum consequebantur.*

1 PRoxima † est tractatio legis Iuliæ repetundarum, lex Iulia de ambitu: Nam qui ambit illicita cupiditate magistratus, & potestatem, vix est vt is postea non nundinetur illicite, & mercaturam non exerceat fœdissimam eiusdem. Inter publica iudicia anoumeratur hoc crimen [d], potissimum si scelera alia quædam, vis puta publica, accedant: nam, vt ait Iuuenalis [e],

Peregrina ignotaq; nobis
Ad scelus atq; nefas quodcunq; est purpura ducit.

2 ¶ † Et proinde dignitas desiderari non debet, potissimum spiritualis: & qui eam appetit, eo ipso indignus ea iudicandus & repellẽdus [f]: nam & à merentibus peti non debent, sed potius illis offerri: nec ciuilis scientia vllo pretio nummario venit æstimanda [g]. Et qui iurisdictionis ordinariæ potestatem habet, non aliorum, sed suo beneficio habere dicitur [h]: suo autem beneficio nõ habet, qui 3 pecunia data consequitur. ¶ † *Ambitus*, inquit Cicero [i], *ita apertam vim habet, vt aut accusetur, improbe aut defendatur: quis enim facta & non facta largitio ignorari potest?*] Ambitio enim honoris non parcit pecuniæ, vt suffragia demereatur immeritus, vt Claudianus admonet [k],

Trudit auaritiam, cuius fœdissima nutrix
Ambitio, quæ vestibus, foribusq; potentum
Excubat, & pretijs commercia petit Honorum.

Proinde meminit Suetonius [l], Iulium Cæsarẽ deposita præturæ spe, pontificatum petijsse & obtinuisse, non sine profusissima largitione, & ætate & dignitate antecedentes superasse. Vnde & is postea [m], cognoscens experientia quantum ex ambitu & suffragijs, lucri populo accederet, comitia cum eo partitus est, vt exceptis consulatus competitoribus, de cætero numero candidatorum parte dimidia, quos populus vellet pronunciarentur: pro altera parte, quos ipse dedisset. Et tandem lege à se lata & sui nominis Iulia, de ambitu, ob abusum, populo ius per suffragia eligẽdi magistratus & sacerdotes ademit, & in se transtulit, teste Modestino [n]: tum vt dignos præficeret, & nundinationib. viam obstrueret, tum etiam, vt seditiones, quæ inde na-4 scebantur, sedaret. ¶ † Cum enim comitijs crearentur & suffragijs magistratus, populus seu plebs vix aut raro cum suffragijs patritiorum cõueniebat, illis diuersos postulantibus: nam plebs infestos patritijs, patritij aduersus plebeios petebant candidatos. Veloti accidit, cum à patritijs filius Appij Claudij arrogans, candidatus cum seditione à plebe repulsam passus est, pro qua componẽda oportuerit creari a senatu interregem A. Sempronium Atratinum, abrogatis omnib. magistratibus, qui pro nutu nouos consules creauit, vt narrat Dionysius Halicarnass. [o] Qui ob eandem causam inter eosdem, parem seditionem anno sequenti postea ortam scribit [p]. Et Tyberius Gracchus cum socijs occisus à Scipione Nasica, non ob legem Agrariã, vt quidam putant, sed quod vi ambiret magistratum [q]. Miserrima honorum ambitio [r], & vbi honos publice non est, ibi gloriæ cupiditas, nec am-5 bitio esse potest [s]. ¶ † Lex de ambitu dicta est, quæ de re, quæ ad ambitum seu circuitionem populi, cuius erant suffragia, seu ius electionis in comitijs magistratuum [t], quem candidati qui petebãt eosdem, palam rogabãt, vestib. candidis, super nudũ aliquando tantum, in symbolũ innocentiæ & humilitatis, induti, vt author Plutarchus [v], Cicero [x], Blondus [y], Varro, [*qui populũ candidatus circumit, ambit, qui aliter facit ex ambitu causã dicit.*] Suffragia populi nisi comitijs rogari nõ possunt, vt notat Gruchius [z]. Quomodo petebant candidati Magistratus, explicat late Cicero [a], & petendi ordinẽ ad Q. Fratrem, de petitione consulatus, & Plutarchus [b], 6 vide & Nicolaũ Gruchium [c]. ¶ † Apud Lacedæmonas quidẽ Senatorum creatio per suffragia fit, verum ipsum qui eligendus sit petere, nõ recte se habet: oportet enim & volentem & nolentẽ ad magistratum assumere, si dignus sit eo, vt ait Aristoteles [d]. Nemo enim magistratum petet, nisi honoris sit affectator, atq; tunc pleraq; eorũ, quæ plerunque homines iniuste faciũt, per ambitionem & a-7 uaritiã committuntur. ¶ † Hæc lex Iulia de ambitu ante Augustum viguit, & consulatu Ciceronis lata [e]. Octauianus legem quoq; tulit teste Dione [f],

anno

d in l. 1. de publ. iud. lib. 48. Pall.
e Iuuenal. Satyr. 10.
f c Scutis qui. 24. c.
g l. 1. § proinde de var. & extraord. cogni. P. l. ff. de cri. sacril.
h l. more maiorum, de iurisd. om. iudi. in P.
i Cice. 3. epist. famili. omnium epist. 39.
k Claudia. in 3. Hono. consula.
l Sueto in Iulio, c. 13.
m Idẽ, eo. c. 41.
n L. 1 ad le Iul. de ambi. in P.
o Dion. Halic. lib. 6.
p Idem, li. 9.
q vt liquet ex Appia. li. 1. Bello ciuil.
r Cic. 1 offic.
s Cic. orat. 16. ad populũ contra Rullum de lege Agraria.
t Gellius li. 13. c. 14.
v Plut. in vita Coriol.
x Cic. pro Plancio.
y Blondus li. 5. Triumph. Romæ.
z Nico. Gruch. lib. 1. de comitijs Roma. c. 6.
a Cic. pro Plancio.
b Plut. in vita L. Pauli.
c Gruch. d. lib. 2. de comit.
d Aristo. lib. 2. Polyt.
e pro Murena Cic.
f Dio Cass. lib. 14.

anno ab vrbe condita 736. vt qui largitionibns factis magistratum aliquem ambisset, ab eo in quinquennium arceretur. In eam legem incidit, qui illicitis artibus populi fauorem, vel eorum, qui eligendi ad magistratus officia vel sacerdotia potestatem habent, suffragia aucupantur. Modestinua in l. 1. ad leg. Iul. de ambitu. P. non tradit quidem quid contineret illa lex plene, vnde aliunde nobia expiscanda interpretatio.

8 ¶ † Constitutio, non licuisse impune largitiones exercere in eos, qui suffragij ius habebant, in magistratibus decernendis vel sacerdotijs locum habuit. Cæterum in magistratibus, distingue inter tempora, quibus populo suffragia erant, & ea, quibus potestas ad principes delata est. Cum penes populum ius esset, perpetno obtinuit lex de suffragijs non corrumpendis, & iudicium de ambitu habitum est. Ita [*Quintus Coponius*, inquit Plinius [c], *ambitus damnatus est, quod vini amphoram ei dono dederat, cuius suffragij latio erat.*] Et Plutarch.[b] signum est, muuus pecunia paratum, cum omnes tabellæ, scilicet suffragiorum, vna manu sctiptæ inueniuntur: ob quod M. Faonius in ædilitate passus primum repulsam.

9 ¶ † Refert Dio [c], tempore expeditionis Pompeianæ contra Pyratas, legem de ambitu latam à consulibus, vt qui eius conuicti essent, ijs neque magistratum gerere, neque cum senatoribus esse liceret: sed pecuniaria ijs mulcta insuper irrogaretur. Curauitque melior ætas aliquando, tollendæ ambitionis causa L. Pinnario Mamerco, L. Furio Medullino, Spurio Posthumio Albo, tribunis militum patricijs cum cõsulari dignitate, Tribunos legem promulgare, ne cui vestimentum album addere petitionis causa liceret: in qua re patribus obstitit plebs, vsque ad seditionem, sed vicit lex, vt narrat Liuius [d]. Atque largitiones varijs legibus in plebem vetitæ fuerunt, vt lege C. Petilij Tribuni plebis, quæ dantes huiusmodi & accipientes graui damno & pœna mulctauit: vt lex muneralis Cintij, Calphurnij, Pauli Æmilij Consulis, Licinia, Ebutia, cum ea quæ Pompeij Magni [e].

10 ¶ † Inhibitum est iudicibus seu magistratibus quippiam pro obtinẽda dignitate vel potestate dare [f]: Volueruntque Cæsares Theodosius & Valentinianus [g], ad regendas prouincias homines accedere, qui ad honoris insignia, non ambitione vel pretio, sed testimonio probatæ vitæ promoueri, iurareque eos pro administrationibus sortiendis, neque dedisse quippiam, neque daturos postmodum fore, siue per se, siue per interpositam personam. Illud & repetitum à Iustiniano [h], Alexander Seuerus imperator [i], nunquam honorem iuris & gladij vendidit: dicens, [*Necesse est, vt qui emit & vendat, & ego non patiar mercatores potestatum, quos si patiar, damnare non possum: erubesco enim punire eum hominem, qui emit & vendit.*]

11 ¶ † Hinc forsan in nostra Gallia, relinquuntur impunitæ aliquando tot illicitę exactiones iudicum, quæ superant legitimum sæpe valorem rerum controuersarum, quas vocant *Espices*, ad lubitum extortæ, vt miserandum sit, potius laniari à iudicibus quibusdam afflictos, quam releuari. Qui enim vincunt, & suum iudicio consequutur, illud ipsum sine remedio apud iudicem, sine spe redhibitionis relinquunt, sportularum vel sumptuum nomine: cum tamen iudex vendere non debeat iustum iudicium, etsi aduocatus vendat iustum patrocinium [k]. Neque princeps legem statuit, inquiunt quidam, vendidit namq; magistratus & illis, qui pecunijs iam traditis nunc contendunt & de damno euitando, & de lucro captando, nõ de titulo, vt iudices sine quoquo suffragio iudicent. Et cum mercatores sint, æquum illis iudicibus videtur, si vendant. Nec enim putant maiorem esse religionem in emendo, quam in vendendo: hæc enim reciproca sunt. Et magistratus dum sumptus quæritur, prædo grassatur [l], & ita iudicia peruertuntut [m]. Et ideo Aristoteles monuit [n], cauendum esse in repub. ne lucrum ex magistratibus proueniat. Voluerunt quidẽ Christianissimi nostri principes, & id constitutionibus frequentibus repetunt, vt subditi ab omni iudicum & harpyiarum oppressione tuti sint, verum id assequi perpetuo nõ possunt, cum illi qui rempublicam eorum nomine moderantur, fucum malefactis obijciunt sportularum. Nescio etiam, num magistratuum immensus numerus alendus sit magnis sumptibus. Sed horum omnium iudicium ijs, qui clauum regni tenent, relinquam. In summa autem Iustinianus, omnium malorum occasionem vnam, accipere suffragium a iudicibus, dicit, totiusque nequitiæ principium & terminum, quæ accurate & verissime persequitur per exempla in §. an certe non omnibus manifestum est, titu. vt iudic. sine quoquo suffrag. Constit. Nouella 8. Vbi digna optimo principe ponuntur.

12 ¶ † In sacerdotijs obtinendis etiam ambitum locum habere & puniendum, placet Modest. [o] [*Nemo*, inquit Leo Cæsar [p], *gradum sacerdotij pretij venalitate mercetur: quantum quisque mereatur, non quantum dare sufficiat, æstimetur, &c.*] Idem sanciuit Iustinianus [q]. Firmiusque decretum sacris canonibus, ex sententia sacræ paginæ: quibus pro spirituali administratione, vel ordine, vel magistratu ecclesiastico quippiam accipere, simonia dicitur [r]: & seuerissime vindicatur [s]. Prohibetur & prælatis, vices suas seu vicariatus, vel officialatus, vel si quod aliud ius dicendi sit officium, annuo censu, id est, mercede accepta, concedere [t].

13 ¶ † Nec est quod principes seculares, si qui sint qui nundinentur iurisdictiones seculares vel spirituales, dicant cessare legem Iuliam de ambitu in eorum curijs [u]: & ideo cessare prohibitionem mercaturæ. Nam verum quidem est legem de ambitu cessare, quia populus non est princeps, vt illum ambire oporteat: Cæterum non cessat causa prohibitionis, eademque lex, ne princeps largitione corrumpatur in suffragio, ne spe lucri indigni iuuenes imberbes, imperiti admittantur. Nesciunt enim quid faciunt, cum pecunias tantum, non personas probãt. Siquidem principis persona ipsa, iudicium populo debet: sic enim dicebat ad Samuelem populus [a], petendo regem, [*Constitue nobis qui iudicet nos, quemadmodum apud cæteras nationes.*] Adhuc & vestigia extant, quod princeps sit proprius iudex pupillorum, viduarum, & oppressorum [y]. Sic cœpit monarchia Medorum à iudice Deioce Phraotis filio, cui propter probitatem iudiciorum se commisit populus, vt author Herodotus [z]. Sic Mossynecorum rex, dicitur ab Apollonio Rhodio [a] in altissima domo sedere, & æqua multis populis dictitare, ea lege, vt si male iudicauerit, ea die fame macerent. Gentiliumque historiæ fere omnes, reges, principes & monarchas per seipsos iudicasse narrant, quorum aliquos commemorat Athenæus [b]: sed ad leuandum onus, prudentissimos quosque sibi delegisse, quibus id munus partirentur, vt alias Moses fecit [c]. Dicti & inde pars corporis principis [d]. Proinde magnam sibi irrogat iniuriam princeps, qui non virtute deligit sibi membra, sed licitatione iudices sortitur. Quod si probi sunt,

quos

c Plinius li. 31. c. 12.
b Plutar. in vita Cato. Vticens.
c Dio Cass. lib. 36.
d Liu. li. 4. Decad. 1.
e Vide Alexan. ab Alex. lib 5. Genial. Dier. c. 17.
f §. 1. & §. illud, & ca tit vt iud. sine quoq. suffra. in auth.
g l fi. ad le. Iul. repetun. C.
h §. 9. tit iusiurand. q præst. ab ijs qui admi nist. accip. &c. in auth.
i Lamprid. in eius vita.
k c. non debet. 11. q. 3.
l ca. militare. 23. q. 1.
m c. 2. ne prælati. vic. suas sp. Greg.
n Aristo. 5. Polyt. c. 8.
o l. 1. ad le. Iul. de ambit. ff.
p l. si quisquis. 19. de episc. & cler. C.
q §. sed neque clericum 1. sed neq; xenodochium. de sanctiss episco. in nouell.
r c. nõ satis. de simon. c. quia constituit. ca. sunt nonnulli. ca. si presbyter. c. quicquid. ca. saluator. 1 q. 3.
s ca. si quis neque. c. presbyter. ca. quicunque. c. qui studet. c si quis episcopus ca. 5. seq. c. 1 q. 1 & ca. tit. de simonia.
t ca. 1. & 2. ne prælat. vic. suas.
u l. 1. ad le. Iul. de amb.
a 1. Reg. c. 8 Ioseph c. Antiq. c. 3. & 4.
y l. 9. quea imper int. pup. & vid. C.
z Herod. li. 1.
a Apol Rhod. li. 2. Argonautic.
b Athenæ. lib. 13. Dipnos. c. 3. 4. 15. 16.
c Exo c 18
d l. quisquis. C. ad leg. Iul. maiest.

quos præficit, videtur adhuc quædam versari legis nota in eo, quod accipit pecunias, vt concedat, quod gratis facere tenetur [a]. Et maximam vim inferri sibi videtur, cum populo, cui iura debet, sæpe mercatores larua quadam togata vestitos præficit, qui non solum pecus tondent, sed 14 deglubunt. § † Nec ad rem facit, ob honorem consequendum, pollicitationem esse in iure validã [b]. Nam hoc verum est, quando ei qui consequitur, datur, vt consequatur: vel quando qui consequitur vel consequutus est, benefico animo offert, vel largitur. Nam & sine pacto, pro re spirituali sine simoniæ metu, munus potest accipi [c]: at dissimilis hypothesis ab ea, qua nisi tantum dederis, 15 non habebis codicillos infulares. § † Nec ignoro etiam, quid senserint diuersum quodammodo Innocentius, Hostiensis, Panormitan. [d] non committi inquam simoniam in venditione seu financia vel sordibus officiorum temporalium, nisi in ecclesiasticis, quæ ob id, quod spiritualibus sacris innexa sunt, simoniam, vt inquiunt, recipiunt. Et scio Geminianum voluisse [e], nõ esse simoniacum qui mercatur officia hæc, si dat publice pro officio, non secrete, & si qui dat, cupiat prodesse, & si sit idoneus. Cæterum, istam distinctionem non possum admittere, cum in vtroque temporali & ecclesiastico iudicis ministerio, agatur de iustitia exercenda, quæ de cœlo prospexit [f]. In qua monuit Iosaphat iudices optime, vt quid agerent viderent: quia non hominum, sed Dei exercerent iudicium [g]. Et Moses [h], [*Non accipietis personam in iudicio, quia iudicium Dei est.*] Vocat & Iustinianus [i], Iurisprudentiam, diuinarum & humanarum rerum notitiam. Vlpianus iurisperitos sacerdotes [k], 16 ab ea. § † Scio etiam nunc, & per pecuniam, quam vocant *finance*, dari magistratus, & ærarium inde constari, vt videtur pluribus, pinguius: sed non disputo quid fiat, nam & alias itidem ab Hippis factum apud Athenienses scio [l]: sed quæro quid iustum est fieri. Et vereor, ne ea parte, qua putant ærarium principis intumescere, lapsus sit totius reipublicæ Gallicanæ status. Pecuniam in loco negligere, summa est prudentia. Vbi enim ingressi sunt nummati tribunalia, & vbi ij, qui norunt nummi lucrum & negotiationem, admissi sunt, statim diffugit, mentiar ve nam, iudicij integritas. 17 § † Et male audiuit Dolabella, quod censuit spectaculum gladiatorũ per omnes annos celebrandum, pecunia eorum, qui Quæsturam adipiscerentur. [*Apud maiores*, inquit Tacitus [m], *virtutis id præmium fuerat, cunctisque ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus: ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima iuuenta consulatum ac dictaturas inirent. Et quæstura ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium, scilicet consulum gratuito concedebatur, donec sententia Dolabellæ veluti venundaretur.*] Aurea certe Iustiniani sententia de hoc fiscali compendio, in hæc verba [n]. [*Considerauimus enim, quia licet quæstus immodicus imminuatur imperio*, videlicet remittendo suffragia pro officijs, *attamen nostris subiectis incrementum maximum percipientibus, si indemnes à iudicibus conseruentur, & fiscus & imperium abundabit, vtens subiectis locupletibus, & vno hoc introducto ordine, vt suffragia non dent, plurima rerum & innumerata erit v-* 18 *bertas.* § † Nec concedo quidem in patrimonio vendibili esse principis iurisdictionum distributionem: quia quæ iure naturæ vel gentium vel ciuili, & multo magis diuino à commercio hominum eximuntur, vendi non possunt [o], quales sacræ res. Sacra res autem iustitia, vnde vt diximus, qui iura iustitiæ tractamus merito sacerdotes dicti sumus [p]. Et officium iudicis, & fides, religio dicitur [q]. Et iurisdictio spiritualis est [r]. Iustitiamque late Dei munus de cœlo ortam [s] ostendimus in primo libro Optimi Iurisconf. sine qua nec iudex vere est [t]. Quamobrem vendi non posse impune ab eo qui iuris & iurisdictionis dandæ potestatem habet, certe mihi recte opinari videor: nam simoniæ labes est, vendere sacra & spiritualia, & dona Dei [u]. Et expresse responsum, iustitiam vendere simoniacum esse, & pro præmij acceptione seruire, aut gradum in ecclesia Dei pro præmio accipere & emere [x]. Videant qui contrectant ex hoc quæstu pecunias, num sit digna aliqua commutatio nummaria vel ambitionis, cum detrimento animæ: ego autem summam rationem & præcipuam duco, vt & Papinianus Iurisc. 19 dixit [y], quæ pro religione facit. § † Vellem & nomothetam, qui in huiusmodi concedendis magistratuum diplomatibus fidem adhibet, animaduertere indignam esse horum impetrantium & negotiatorum in tanto regno mercaturam, & eo ipso quod eo mediose dignos imperio putent, vt suspectos ad negotia domestica, non publica ablegandos. Nemo enim debet assumere sibi honorem, nisi vocatus tanquam Aaron [z]. Atque iura ciuilia, quorum scientiam profitentur, sine mandato domini, prius se rebus alienis gerendis ingerentes & efferentes vt suspectos explodunt [a]. Et in vtraque administratione, ecclesiastica & politica temporali prohibetur & improbatur ambitio [b]: qua isti magistratuum aucupes & candidati 20 manifeste laborant. § † Vellem & obseruari hac de re à prudẽtissimis regibus sancitas leges, primum Caroli V. constitutionem, qui anno domini millesimo trecentesimo quinquagesimo octauo prohibuit officia qualiacunque essent, ad exercitium iustitiæ pertinentia, vendi. Idem prohibuit Carolus octauus constitutione anni 1463. art. 68. Atq; voluit vt in receptione, seu in adipiscenda officij iudicandi possessione iurarent iudices se eius muneris habendi causa cuipiam se non largitos, nec promisisse, adiecta pœna, vt si conuicti fuissent id fecisse, vacantia haberentur officia, & impetrari possent à principe. Sed hæc hactenus de hoc capite ambitus. Cui accedit adhuc constitutio Ludouici XII. art. 40.

21 § † Aliud autem caput legis ambitus erat, vecti-22 galia noua instituisse [c]. § † In hanc legem etiam incidit & eius pœnam, qui contra senatusconsulta impetrauerit rescriptum principis, mulctaturque vltra, tertia sui patrimonij parte [d]. 23 § † Item aliud [e], ingredi reum domum iudicis, scilicet corrumpendi eius causa. Sic magnatibus & heroibus, tempore, quo causæ illorum & lites discutiuntur, non licet cum suis iudicibus consedere, vt suspi-24 cio corruptionis vitetur [f]. § † In legem Iuliam de ambitu item incidere Archidius & Honorius [g] tradunt eum, qui iterato petierit principatum, seu commentariensis gradum, vel cætera officia, quibus iam functus sit: cum publicæ disciplinæ semel gesta sufficiant. Legem tulit Q. Fabius Maximus ad ambitionem tollendam, qua intra decem annos eundem consulem refici nõ liceret [h]. Quæ seruata in posterum, & nisi raro infracta, veluti soluta fauore populi, & ob P. Scipionis Æmiliani fauorem, cum is consul intra tempus creatus est: sicuti ob bella imminentia soluta [i], quando Scipioni Africano, à repub. & senatu Consulatus de-25 latus est contra legem. § † Et in alijs magistratibus, inter

a l. 8. de condict. ob turp. cau. in P. & C.
b l. 1. §. 1. & l. nostr. de pollicitat.
c ca. quicquid. 1. q. 1. cap. & si quæstiones. de simo. & pulchre
d Innoc. Hosti. Pan. in c. 1. ne prælati vic. suas.
e Geminia. in c. pro humani. de homic. in 6.
f Psal. 84.
g 2. Paral. c. 19.
h Deuter. c. 1.
i l. 1. de iust. & iure.
k l. 1. eod.
l Arist. 2. Oeconom.
m Corn. Taci. li. 11. Annal.
n In §. Cõsideramus, in § vel iud. sine quoq. suffra. in auth.
o l. si emptionem. ... de obligat. & ... si stipulatio ... de verb. oblig.
p l. 1. de iust. & iure.
q l. 1. si ex fals. alleg. excus. sit tutor.
r c. ex multis. c. nõ solum. c. vendentes. 1. q. 1.
s Psal. 84.
t c. iustum est bellum 23. q. 2. & tota 1. q. 2.
x ca. vendentes. 1. q. 1.
y Papi. l. sunt personæ. 43. de relig. & sumpt. funer. lib. 11. P. tit. 7.
z ad Hebr. 5.
a l. quoniam. 23. §. 1. de procurat. P.
b c. nolite. 1. q. 1. ca. in scriptura. 8. q. 1. de regular. clericis. in Clem. c. mitamur. 41. dist. l. si quenquã. 19. de episc. & cle. C.
c l. 1. ad le. Iul. de amb. in P.
d l. vnic. de senatusc. C.
e l. 1. ad le. Iul. de amb.
f l. 1. de offi. ciuil. iudic. C.
g l. vni. C. ad le. Iul. de amb.
h Luc. Florus, li. 10. epitom. Liuij.
i Idem lib. 16.

inter vacationem & repetitionem, interdum biennium, interdum quinquennium constitutum est ex lege Gordiani Cæsaris [a]: exceptis casibus, dum capaces & idonei intra illa desunt alij, vel nisi necessitas alia vrgeat [b]. Modestinus scribit [c], pœnam legis Iuliæ de ambitu esse centum aureorum, cum infamia. Et hanc pœnam & legem iudiciariam vocat: vt pœna illa non sit Censoria, quæ citra infamiam erat à Censoribus imposita, nec impediebat quominus quis posset petere magistratus [d]. Archadius & Honorius [e] rescripserunt, repetantium illicite magistratus, pœnam esse deportationis, ad instar legis Iuliæ de ambitu. Pro cuius interpretatione laborat ibi scholiastes, quid significent illa verba, *ad instar*. Probabiliorque videtur sententia, vt si non soluat debitam pœnam centum aureorum, contumax deportetur.

26 ¶ † Cæterum hic annotāda diuersa tempora sunt. Nam lege Calphurnia ambitus damnati, vt ignominia mulctaque damnati, ad magistratum aspirare non poterant: vt ex Salustio, Asconio Pædiano, & Cicerone [f] constat. M. Tullius Cicero postea de ambitu legem tulit, postquam fuit pœna decem annorum exilium, quemadmodum legis Iuliæ repetundarum, vt ait Dio [g]. Alia lege imperatorum Valentiniani, Theodosij, & Archadij [h] quadrupli pœna imponitur aduersus dantem iudicem, & accipientem magistratus obtinendi causa: sed illa antiquior est quam Archadij & Honorij, quæ de deportatione meminit [i], vt ex historiæ

27 seriẽ apparet. ¶ † Pœna ambitus damnatus si alium eiusdem legis reum conuicisset, restituebatur in integrum [k]. Quod & Cicero scribit [l], pecuniam centum aureorum non recepit. Pompeius Magnus quoque ijs, qui detulissent ambitionis reos, & qui largitionib. magistratum obtinuissent, pro præmio impunitatem dabat [m].

[a] Gord. in l. 2. de muneribus nō continu. li. 10. C. tit. 41.
[b] vide gl. in l. vni. ad leg. Iul. de ambi. C. & in l. 2 de muneribus non continu. li. 10. C.
[c] l. 1. ad le. Iul. de ambi. P. l. 2. §. si de leuatus. conf. C.
[d] Cic. pro Cluentio.
[e] l. 1. C. ad leg. Iul. de ambi.
[f] Cic. pro Cluentio, & pro Sylla.
[g] Dio lib. 37. Cic. pro Murena.
[h] l. fin. ad leg. Iul. repet.
[i] l. vni. ad leg. Iul. de amb. C.
[k] l. 1. eod. P.
[l] Cic. pro Cluentio.
[m] Dio Cass. li. 40.

---

de lege Iulia de Annona. Cap. 30.

Lib. 48. P. tit. 12.

1. *Annona quid, quæ contineat, eius species.*
2. *Annonaria legis qui fiant rei.*
3. *Annonam fraudare, & attentare, onerare qui dicantur, & pœna eorum.*
4. *Annona iusto pretio veneat, cura magistratuum.*
5. *Annonariæ legis duplex ciuilis & criminalis pœna.*
6. *Annonam carius vendentis pœna, & nemo egenti eidem vendat.*
7. *Frumentum exportare tempore famis, virgis vindicatum.*
8. *Annona transportari non debet, dum ij vbi excrescit egent.*
9. *Annona antiquitus apud Romanos quis habuere & qualem curam.*
10. *Annonæ cura ad magistratus municipales pertinet.*
11. *Carnium vendendarum lex de pretio. & 13.*
12. *Episcopi panibus præpositi.*
14. *Famis & sterilitatis tempore potissimum annonæ debet fieri taxatio.*
15. *Vendi nec emi impune res venales taxata non debent.*
16. *Militaris annona quomodo distribuebatur.*
17. *Frumentaria causa in aliud impune conuerti non potest.*
18. *Frumento commiscens arenam Aquilia tenetur.*

1 Annona, † dicitur omnis annuus fructus, qui ad victū pertinet, quare ad frumentum, & panem quoque coctū diarium extenditur [n], & ad vinum & alia edulia [o], pensionẽ [p], salarium victus causa datum [q]. Erat annona olim militaris, prouincialis, municipalis, ciuilis sub qua ciuili etiam panifica [r]: inde & panis ciuilis [s]. Annonæ istæ ciuiles liberalitatis gratia vt plerunque à principibus populo, vt congiaria donabantur, vel certis

2 quibusdam personis [t]. ¶ † Lege hac de annona tenentur, qui fraudant annonam [v]: qui contra eam fecerint, societatemve coierint, quo annona carior esset: qui nauem annonariā detinuerint, aut nautam dolo malo [x]. Statuit lex, nullam vim oportere naucleros sustinere, delegatas species annonarias transferentes [y]: imo & iudices, qui patiuntur hos nautas etiam volentes, morā facere in suis territorijs, cum possent nauigare, puniuntur [z]. Et is quoque, qui nauibus frumentarijs & annonarijs aliquod onus superimposuerit, ex quo celeritas vectionis annonariæ retardetur, coercendus

3 est [a]. ¶ † Annonam quoque fraudare videntur, qui frumenta reseruata, vt in aliquibus rebusp. fit, ad vsus alios, quam deputentur, impendunt: quia ex inordinata illa distributione caritas oritur [b]. Item si etiam pecunia annonæ cōparandę destinata minuatur, vel in alios vsus impendatur. Quo casu, & tunc in duplum factum resarcitur [c]. Annonam attentant etiam & diuexant Dardanarij, & qui coemptas merces supprimunt, qui fructus nolunt vendere, dum minus vberes prouentus expectāt: quorum aliquibus interdum pro modo admissi, vel negotiatione interdicitur, vel interdum relegantur, aut humiliores interdum ad opus publicum dantur [d]. Onerāt & annonam, qui falsa mensura vendunt & distrahunt, quique lege Cornelia de falsis [e] tenentur, vt in crimine falsi docuimus. Qui tamen non carius vendendi causa, sed eo animo annonam conseruant, vt subueniant Reipub. aliquando, si egeat, vel sibi reseruent, non incidūt in hanc legem: non enim quisquam cogitur res suas vendere viliori pretio [f], nec priuatis res suas seruantibus, pretium imponi debet [g]. Vt nemo vendere cogendus vel emere [h], nisi vrgeret famis necessitas, quo casu cogūtur inuiti [i], relicto quantum illis sufficiat pro familia. Imo qui hac mente seruat, dignus ea laude, qua Ioseph qui simili prouidentia tempore fertilitatis, collegit in tempos venturæ famis in horrea sufficientem annonam

4 septem annis, in terra Ægypti [k]. ¶ † Obseruandum & est, annonæ rationem magistratib. habendam, vt non vili, sed iusto pretio veneat: dum enim vili pretio venditur, sequitur sæpe commerciorum raritas. Quod & arguit Ammianus Marcellinus in Iuliano Cæsare [l], [*Nulla, inquit, probabili ratione suscepta popularitatis amore vilitati studebat venalium rerum, quæ nonnunquam secus quam conuenit ordinata ino-*

5 *piam gignere solet & famẽ.*] ¶ † Pœna legis annonariæ duplex, & ciuilis seu nummaria, & extraordinaria criminalis est. Sic pœna alia, vltra prædictas, legis de annona nummaria est viginti aureorum [m]. Crescit & pro modo admissi, vt ex superioribus licet colligere, cū pecuniaria, tum corporalis: veluti si monopolium ineāt mercatores, vel propolæ, quo annona carior, vel merces: nam ija bonis spo-

6 liantur, & perpetuo damnantur exilio [n]. ¶ † Iudicium hac de re extraordinarium, refert de Galba Cæsare Suetonius [o]: is enim militi cuidam, qui per expeditionem, arctissima annona, residuum

ciba-

[n] l. 1. de frumen. vrb. Constant. lib. 11. C. tit. 23
[q] §. scripturæ vt iudic. sine quoquo suffr.
[v] Mart. in l. 1. ad l. Iul. de anno.
[x] Vlp. eod.
[c] l. 2. eod.
[d] Vlp. l. annonam. § de extraord. crim. P.
[e] d. l. annonã.
[h] l. nec emere. de iure delib. C. l. inuitū. de contrah. empt.
[k] Genes. c. 41.
[l] Ammia. Mar. li. 22. histor.
[m] l. 2. ad l. Iul. de anno.
[n] l. vni. §. si quis de monopo. li. 4. C. tit. 59.
[o] in Galba Suet. c. 7.

cibariorum tritici modium, centũ denarijs vendidisse arguebatur, verum, vbi is indigere cœpisset, à quoquam opem ferri: & ita fame extabuisse.

7 ¶ † Meminit Cicero [a], Athenis Athenagorã Cynicum virgis fuisse cæsum, quod in fame ausus fuisset triticum exportare. Iure diuino, qui abscondit fruméta, maledicetur in populis: benedi-

8 ctio autẽ super caput vendentium [b]. ¶ † Theodericus Gotthorũ rex, Fausto Præposito scribens [c], iubet, vt prius incolis fœcunditas frumentorum propria seruiat, quam peregrinis commercijs studiosa cupiditas exhauriar: neq; frumento peregrinas naues prius onerari, ad aliena littora trãsituras, quam expensæ publicæ ad optatam copiam possint pertinere. Et rursum comiti Siliquatariorum & portus curam agenti, scribit [d], [*Speciem lardi nullatenus iubemus ad peregrina transmitti, sed in vsus nostros propitia diuinitate seruentur, ne quod in nostris partibus conficitur, noxia negligentia deesse videatur.*]

9 ¶ † Fuerunt fere olim in singulis ciuitatibus Romani imperij [e], præfectus vel curator frumenti venditor, mensor, distributor: sub præfecto annonæ, notarius, allectus tritico, parochus qui præbebat annonam, vtque ait Horatius [f]:

Et parochi, qui debent ligna salemque.

Quos Porphyrio copiarios dictos ait. Et tamen eo nomine Cicero vsus [g], [*Ariobarzanis filius venit, vult opinor regnum aliquod à Cæsare emere. Omnino enim Sestius noster parochijs publicis occupauit, quod quidem facile patior: veruntamen mitto cum per literas, vt apud me diuersetur.*] Erat cum parocho & Opinator, qui exigebat annonam [h], & Dardanus & Thesserarius. Subinde erat & edulitas circa edulia, vt ædilitas circa ædes. Meminit Lampryduis [i] [*Cum edulitatem*, inquit, *populus Romanus ab Alexandro Cæsare peteret, interrogauit per curionem quam speciem annonæ caram putarent: illi continuo exclamauerunt, carnem bubulam, atque porcinam. Tunc ille non quidem edulitatem proposuit, sed iussit ne quis suminatam occideret ne quis lactantem, ne quis vaccam, ne quis damalionem: tantumque intra biennium vel prope annum, porcina carnis fuit & bubula, vt cum ante fuisset octo minutatis libra, ad duas tantum vtriusque carnis libra redigeretur.*] Vocabatur & qui præerat iuste distrahendis edulijs, præfectus annonæ. Et de hac præfectura Cornelius Tacitus [k] meminit, & Lamprydius [l]. Erat & in Sicilia huiusmodi ædilitas, de qua meminit Cicero [m]. Eademque curabant apud Græcos Agaranomi, quæ apud Latinos ædiles, & pretia rebus vterque imponebat venalibus. Innuit vtrumque Plautus de edictionibus illorum dicens [n]:

Euge edictiones ædilitias hic quidem habet, mirumque vsque adeo est
Nisi hunc fecêre sibi Ætoli Agaranomum.

10 ¶ † Cautio ad magistratus nunc politicos maxime annonæ esse debet, vt iustis pretijs vendantur singula, vt frumenta & ad victum potissimum necessaria quotidianum. Frumentariæ rei in prima republica ædilis Cerealis præerat, sub annona omnia edulia veniebant: sub frumento, triticum, siligo, & auena, & quicquid in arista se continet [o]. Congiarij vero exhibitio in liquoribus consistebat. Describit distributionem Pru-

11 dentius [p] ¶ † Statutum ideo [q], in vnaquaque ciuitate annonæ res pretio æstimari debere, & vt dicontaxari, post festum natiuitatis Beatissimæ Mariæ. Vlpianus curam omnis carnis, vt iusto pretio vendatur, ad curam præfecturæ pertinere vrbis: & ideo forum suarium sub eius cura esse tradit [r], & cæterorum pecorum, quæ ad huiusmodi prohibitionem spectant.

12 ¶ † Archadius quoque Iurisconsul. [s] meminit de munere episcoporum seu inspectorum, qui præerant pani & cæteris venalibus rebus, scilicet vt iusto pretio venderentur, & legitimæ, nec corruptæ vel interpolatæ. Sic Valentinianus & Valens [t], ad prouidentiam episcoporum Christianorum etiam reijciunt, ne mercatores commodum mercandi excedant, vt iuuent in necessitate constitutos pauperes. Quæ omnia de rebus, quæ venales exponuntur, intellige: nam in alijs non licet pretium rebus priuatæ possessis imponere [v].

13 ¶ † Ex Alexi poeta in Piscis, meminit Athenæus [x] legis Aristonici, de pretio rebus venalibus imposito, his verbis:

Aristonico nullus fuit prudentior
Latore legum post Solonem. Nunc quoque
Post ordinata legibus quam plurima,
Rectissime legem nouam tulit auream:
In posterum ne venditores piscium
Vendant sedentes, vsq; stent ad vltimum. Item
Nunc venditor, si piscium qui vendidit
Pretio minore quam petiuit, illico
In carcerem vt ducatur, atque vti
Pretioque contenti, domum vel putridos
Pisces ferant y vespere: mittas anum,
Mittatur aut puer, senexve, pretium
Omnes ement ex lege.

Honorius & Theodosius C C. pretium piscibus imposuerunt, vt per vicena pondo piscis primæ qualitatis, solidus ministraretur, administris pisci-

14 um principis [y]. ¶ † Annonæ potissimum hæc functio æstimari tempore famis & sterilitatis debet, vt obuiam eatur diuitũ tyrannidi. Nã vt ait Thedericus Gotthorũ rex [z] [*Tunc grande commodum est, cũ indigentibus pacifit, quando famis solet totũ contemnere, vt suam necessitatẽ possit expellere: nam cũ ambitione sua seruiat propemodũ donare videtur qui vendit rogatus: ad sa-*

15 *turatos vero cũ mercibus, certamen est.*] ¶ † Instituit Augusti, ne plebs deuocaretur à negotijs frumentationis causa, ter in anno quaterniorum mensium tesseras dari [a]. Atq; Archadius & Honorius statuerunt, panẽ fiscalem atq; Ostiensem vno numo distrahi, imposita pœna etiã illis, qui pro maiori pretio supplicare ausi fuissent [b]. Extat constitutio Iustiniani [c], in hæc verba: [illegible Greek] .i. *Omnis artifex, aut mercenarius, aut mercator, secundum auctionis formulam, operas locato, mercesve vendito: nam si quid amplius acceperit, pœnæ tripli subiacet.*

16 ¶ † In militari annona, fiebat distributio per tesseras, secundũ præscriptum ordinem dierum, bucellati, panis, vini, aceti, lardi, veruecinæ carnis [d]. Cum tessera enim poterat quis annonam rure petere, & cum ea annonam habere videbatur [e]. Aliquando ex priuilegio, septem dierũ spatio, quędam alię species dabantur pro rebus quotidianis, & loco, tesseræ communis, dabatur stellata tessera: & illa distributio dicebatur stellatura. In qua species aliæ dabantur, & constitutum no in stellatura fraus militibus fieret, neque rę illis maiori pretio æstimarentur, quam vendi possent in foro publico [f], & illa æstimatio adæratio dicta, & annonæ ærariæ. Alexander Cæsar annonam militum diligenter inspexit, Tribunos, qui de stellaturis militibus aliquid abstulissent, capitali pœna affecit [g]. Et Pescennius Imperator, Tribunos duos, quos constitit stellaturas acce-

a Cicero pro Flacco.
b Prouerb. c. 11.
c apud Cassio. libr. 4. varia. epist. 34.
d idem lib. 2. variar. epist. 12.
e de his Vrsp. ... Roma ... de ... tit ...
f Horat. 1. Serm.
g Cicer. 15. ad Attic. epist.
h l. missi 7 de exact. tributo. lib. 10 C. l. opinatoribus 11. de erogat. milit. annon. lib. 12. C.
i Lamprid. in Alexand.
k Corn. Tacit. lib. ... Annal.
l Lamprid. in Alexand.
m Cic. 2. ad Atticum.
n Plautus. in Captiu.
o L. frugi. 77. de verb. signi.
p Prudent. 1. in Symmachũ.
q l. post rata- le. de pace tenenda. in feud.
r L. 1. §. cura carnis, de offi. praef vrb P.
s l. fin. § item episcopi, de muner. & honor.
t l. 1. de episc. aud lib. 1. C. titul. 7.
v l. nullus, de Iudæ. Cod. gl. in dict. § item episcopi l. fin. de muner.
x Athen. lib. 6. Dipnos. c. 2.
y in l. 1. de pretio piscis, libr. 14. C. Theod. tit. 20.
z Cassiod. lib. 4. variar. epistol. 5.
a Sueto. in Augusto.
b in l. vnl. de pretio panis Ostien. lib. 14. C. Theod. titu. 18.
c constit. nouellar. ... edictũ de formula artificum.
d in l. 1. de erogat. milit. annon. lib. 12. C. tit 38.
e l. mortuo boue. 50. §. 2. de legat. 2. l. 2. de frumen. Alex. lib. 11. C. tit. 27.
f L. septem diebus. 12. de erogat. milit. annono lib 12. C. l. spe. rebus, de cohortal. libr. 12. C.
g Lamprid. in Alex.

accepisse, lapidibus obrui ab auxiliaribus iussit [a]. Scio quid alij de stellatura & stellionatu in hac quęstione comminiscuntur, sed non est otium tempus in erroribus refellendis, sufficit mihi, si quod verius puto, salua aliorum nota, referam. 17 ¶ † Rursum placuit, de frumentaria ratione quippiam in alium vsum non posse conuerti ab ijs, qui curam eius habent, & conuersum cum suo incremento restituendum. Et hac de causa etiam contra absentem agi posse [b]: nempe quod frumentariæ pecuniæ debitor cito cogendus sit [c]: nulla exceptione etiam compensationis admissa [d]. 18 ¶ † Alia actio etiam in eum datur, qui frumento arenam, vel aliud quid immiscuit, vt difficilis separatio sit, quasi de corrupto, ex lege Aquilia [e].

a Spar. in Pescennio.
b L. 2. de admi. rer. ad ciuitat. pertinent. lib. 50 ff. tit. 8.
c d. l. 2. §. frumentariæ.
d d. l. 2. §. ad frumenti.
e L. si seruum seruum. 27 §. item si quis, ad l. Aquil. in ff.

de Crimine legis Flauiæ de Plagiarijs. Cap. 31.

Lib. 9. C. tit. 20. Lib. 48 ff. tit. 15.

1. *Plagij criminis accusatio, publici iudicij, & plagium quid. 2. & 3.*
2. *Plagium qui committere dicantur.*
5. *Plagiariorum pœna, & actiones. 6. 7. 8. & 9.*
6. *Interdictum de Libero homine exhibendo quale.*
Liberum hominem vincire aut concludere pœnam habet plagij. eod. & seq.
10. *Scortum supprimens lege Flauia de plagiarijs non tenetur.*
11. *Adulterum maritus per 20. horas retinere potest tantum & latro comprahensus per diem & noctem vnam concludi potest.*
12. *Seruum subtrahens, num mori debeat.*
13. *Scripta vel composita ab alio sibi arrogans, punitur vt plagiarius.*

1 Plagij † criminis accusatio, publici est 2 iudicij [f]. ¶ † Plagiarios non vno loco Accursius [g] explicat à plagis, velut à vulneribus & dolore, qui infligitur parentibus & dominis, ex suppressione filiorum, vel seruorum: cuius fere omnes sententiam sequuti sunt. Arbitror autem rectius, à plagis seu retibus dici. Dicuntur enim quoque retia rariora, plagæ, prima syllaba correpta, ad capiendas feras. Hinc tendere plagas apud Ciceronem [h], & Vlpianum quoque [i]: & incidere in plagas [k]. Vel plagæ, illi funes secundum Seruium [l], quibus retia tenduntur, circa imam & summam partē. Hinc metaphora sumpta, arbitror plagium dici & plagiarios venationem & venatores hominum, qui veluti feras retibus, ergastulis capiunt, & supprimunt homines. Sic etiam & Plato [m], constituit speciem venationis hominum, nempe prędatoriam & Tyrannidem: de qua & nos alibi pauca tradidimus [n]. 3 ¶ † Græcis plagiarius ἀνδραποδιστὴς dicitur, quisquis hominem in captiuitatem redigit: vocant namq; ἀνδράποδον, nō tantum seruum, sed captum quemlibet, & seruitoti mancipatum: siue seruus alioqui, siue ingenuus liberve natura sit. Inde ἀνδράποδα δοῦλα, καὶ ἀνδράποδα ἐλεύθερα: vt apud Xenophontem, καὶ τὰ ἀνδράποδα τὰ δοῦλα, πάντα ἀπέδοτο. Sic enim dicuntur à compedibus, quibus capti vinciuntur: ἀπὸ καὶ πεδῶν, καὶ ἀνδρῶν. Aliam quamuis Eusthatius & Aristophanis interpres declinationem tradant, παρὰ τὸ ἀνδράποδα ἀποδίδοσθαι, à venditione ἀνδραπόδων mācipiorum. Scio Alciatum [o] post Philelphum, ἀπὸ τῶν πλαγίων, id est, ab obliquo seu dolo, deriuari plagium: quia obliquis, inquiunt, quibusdam artibus & dolis in seruitutem trahebant. 4 ¶ † Verum mea sententia magis mihi placet. Ergo ἀνδραποδισταὶ seu plagiarij erunt, qui liberos in seruitutē redigunt, & qui liberum hominē pro seruo vendunt, & qui seruum alienum tanquā suum vendunt. Item & qui emit scienter [b]. Qui scienter hominem liberum donauerit, aut cum alia re permutauerit, quive ex illis causis sciens prudensq; acceperit [q]. Qui seruum alienum fugitiuum suscepit, celauit & proprium asserit [e], idque dolo malo: nam ignoranter & per errorem suscipiens, celansve, in hanc legem non incidit [f]: nec quasuos seruos, vel liberos esse asseuerantes supprimunt [1]. Incidit quoq; in hanc legem, qui liberū ea mente, vt tanquam in seruo de eo negotietur, supprimit, celat, vincit, quique ve seruo alieno ita persuadet vt fugiat [a]. Huc refertur retentio liberarū personarum inuitarum: imminuere libertatem quippe ea videtur, & pœnam postulat. Nihil enim multum ab specie seruientium differunt, quibus non datur facultas recedendi [a]. Lucianus, plagium ad liberos venditos pro seruis, maxime referre videtur: apud quem, in auctione & venditione philosophorum [y], sic emptor ait, qui à Mercurio emere Diogenē philosophum, qui & prorsus liberum se asserebat, [*ô praeco quid ais tu, vendis hominem liberum? Merc. vendo ego. Emptor, Nihil times, ne plagij accusatum, in Areopagitarum iudicium quis te vocet? &c.*] 5 ¶ † Pœna huius criminis olim pecuniaria [a]: dehinc ea in vsu esse desijt, & postmodum pro modo admissi puniri cœpit vt plerumque rei in metallum damnarentur [a]. Atq; capitale crimen habitum [b]. Statutumque vt capite plagiarij plectantur, in aliorū exemplum [c]. Ita Constantinus [d] [*Plagiarios, qui viuentium filiorum miserandas infligunt orbitates metalli pœna cum cæteris ante cognitu supplicijs teneri, vult. Consuetum autem hoc crimen admittere, si seruus sit, bestijs donari: & ingenuum gladio cōsummari.*] In Codice Theodosiano [e], Constantini lex iubet, ludo gladiatorio seruos plagiarios obijci, & liberos sub hac forma, vt antequam aliquid faciant, quo se possint defendere, gladio absumantur. Concurrūt & cum plagio interdum alia crimina, quę pœnam exasperant, vt si alicuius filius raptus sit, conclusus & verberatus, de vi publica quæstio sit [f]. 6 ¶ † Proponit interdictum prætor [g], quod viam ad actionem legis Fabiæ de plagiarijs præparat. De libero homine suæ potestatis, dolo malo scienter, inuite retento, exhibendo, tuendæ libertatis causa. Sicuti & de liberis exhibendis, si detineantur inuito patre [h]: quod præparatorium est ad aliud interdictum, de liberis deducendis [i]. Competit autem, vt monui, & cum his interdictis accusatio legis Fabiæ [k]. Sicuti & ciuiliter qui de solicitata ancilla plagioque facto conqueritur, cum hoc & in rem actione ciuiliter experiri potest [l]. Et criminaliter via ordinaria, subscriptione & accusatione instituta [m]. Potest & serui corrupti actio proponi [n], aduersus eum, qui solicitatum seruum deteriorem fecerit, vel occultauerit [o]. In qua actione venit æstimatio in duplum, & rerum etiam à seruo ablatarum [p]. Competit & actio cum plagio, furti [q]: furtum namque fit scienter vendendo seruum 7 alienum [r]. ¶ † Lex Græcorum [f] [*Serui aut liberi homines, qui liberos aut seruos alienos distrahunt aut alienant, cæsi & rasi, manu truncantor*] Et rursum [t] [*Si quis sciens liberum hominem esse, emerit, vendiderit, donarit, in dotem dederit, vel pro re permutauerit, vna qualibet*

f L. plagij 13. ad leg. Fab. de plag. C. & l. est & inter. de pub. iud. apud Iusti.
g Accurs. in l. 1. in ver. de plagio, eod. tit. in ff. & in rub. C. de plagiar.
h Cic. 3. offic.
i Vlp. l. quæsitum. 12 §. si in agro, de fund. instrum. li. 33. ff. tit. 7.
k Cicer. 2. in Verrem.
l Seru. in 4. Æneid. Virg. in vers. Retia rara plagæ, lato venabula ferro.
m Plato in Sophista, & 7 de legib.
n lib. 29. Syntax. art. mirab. ca. 2.
o Alciat. 2. Parerg. c. 47.

q L. 4. eod.
r L. eod.
a L. in fin. C. ad leg. Flau. de plag.
c L. quod seruos. eod.
d L. 6.
C. Theod. tit. 18.
l L. 1. ad leg. Fab. de plagia. Cod.
m L. vt leges. C. eod.
n l. 2. C. eod.
o l. 4. de fur. Cod.
p l. si quis. a fine, & indicio, de corrup. in ff.
r L. 1. & l. scienti. 7. de vsuca. pro empt. tit. 26
s Const. ... ius epitom.
t eod.

qualibet harum causa probata, manus ei abscinditur.]

8 ¶ † Athenienses pronunciarunt, Nemonem molitorem occidendum esse, quod Pellenæum puerum ingenuum, scieos dolo malo, in pistrino & vinculis habuisset [a]: nam & leges eorum morte mulctant eos, qui in seruitutem homines redigebāt, vt scribit Xenophon [b].

9 ¶ † Lex diuina sic quoque se habet [c] [*Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus morte moriatur.*] Quod transcriptum in Decretalibus Gregorij [d]. Quamuis Panormitanus tradat [e], in foro ecclesiastico, mortem illam naturalem non infligi, sed acriorem pœnam siue morte: quia ecclesia non nouit sanguinis pœnam [f]. Verum quio possit in tam graui scelere episcopus remittere negotium curiæ seculari, nihil mihi prohibere videtur. In legibus Salicis [g] sic quoque statutum [*Qui seruum ancillamve alterius furatus fuerit, vt & caballum, culpabilis 1400. denariorum qui faciunt 35. solidos, iudicetur: de ancilla triginta, excepto capitale & delatura.*] Rursum [h] [*Si seruum pulchrum, seruamve de ministerio dominorum furatus, 1800. denar. seu 45. solid. culpabilis iudicetur.*] Et iterum [i] [*Qui hominem ingenuum plagiauerit & vendiderit, & postea in patriam reuersus fuerit, Malberg friosaltono, seu andelfecto 8000. denar. qui faciunt solid. 200. culpabilis iudicetur.*] Et rursum alia [k] [*Si quis mancipia aliena solicitauerit, conuictus Malberg Theulasina 600. denar. qui faciunt solidos 15. culpabilis iudicetur.*]

10 ¶ † Excusat causa supprimendi hominem, interdum à crimine legis Flauię de plagiarijs, veluti si quis scortum libidinis causa suppresserit, celauerit, vel rapuerit: nam turpius facit scortum, quam qui surripit & facti ignominiam secum compensat [l].

11 ¶ † Excusatur etiam in iure, qui detinuerit per viginti horas, & domo concluserit adulterum eum vxore compertum, non autem si vltra retinuerit [m]. Atque in legibus VVisigothorum, hæc [n] [*Si quis furem aut quemcumque reum comprehenderit, statim perducat ad iudicem: Cæterum sua domui amplius, quam vna die & nocte retinere non audeat. Si quis contra hoc fecerit, quinque solidos iudici pro sola hac præsumptione cogatur exsoluere, &c.*] Interdicunt enim leges omnibus priuatis, qui iurisdictioné non habent, carceres [o].

12 ¶ † Ex iure Iustinianeo, qui seruum alienum abduxisset morte plectebatur [p]. Hoc tamen emendauit consuetudo, quam lege firmauit Leo Cæsar: statuitque, ne posthac ob id mors infligeretur, sed vt qui alienum seruum abduxisse depræhensus esset, eundem eiusdemque pretium, & ita duplum domino restitueret: tum etiam quicquid ex industria eius ipsi accessisset, & quantum dominus non amisso seruo eius nomine percipere potuerit [q].

13 ¶ † In iure VVisigothorum, seruus qui alicuius seruum domino nesciente plagiasset, centum quinquaginta flagella coram iudice extentus accipiebat [r]. At de ingenuis alia seuerior lex hæc [s] [*Qui filium aut filiam alicuius ingenui aut ingenua plagiauerit, aut solicitauerit, & in populos nostros, vel in alias regiones transferri fecerit: huius sceleris author patri aut matri, fratribusque si fuerint, aut proximis parentibus in potestate tradatur, vt illis occidendi aut vendendi habeant potestatem, &c.*] Iisdem legibus [t], [*quicunque dominum vel dominam intra domum vel curtis sua tantum concluserit, eisque aditum egressionis negauerit, siue vt id fieret alijs præceperit, pro ausi temeritate author sceleris det domino auri solidos numero triginta, & insuper centum flagella suscipiat.*] Inter plagiarios annumerantur, qui aliorum scripta sibi arrogant vt sua. Statuit enim aliquando Ptolomæus, vt furti in hos ageretur, qui in literarum certamine, aliena tanquam sua protulissent, damnatique sunt summa cum infamia, deregente furtum illorum Aristophane, vt scribit Vitruuius Pollio [v]. Pollianus dicit [x] poetas, ἀλλοτρίων λωποδύτας ἐπέων, expilatores seu fures aliorum versuum. Plagiarios Martialis, his versibus, ad Quintianum [y]:

> *Commendo tibi, Quintiane, nostros,*
> *Nostros dicere si tamen libellos*
> *Possum, quos recitat tuus poeta.*
> *Si de seruitio graui queruntur,*
> *Assertor venias, satisque præstes.*
> *Et cum se dominum vocabit ille,*
> *Dicas esse meos, manuque missos.*
> *Hoc si terque quaterque clamitaueris,*
> *Impones plagiario pudorem.*

Diagoras Teleclidis filius, impius dictus, quod plagij accusatus à poeta quodam, de surrepto pæane à se conscripto eiurasset furto se non teneri, atque ille paulo post prolato in lucem pæane secunda fama hominum vteretur: quamobrem & mœstus Diagoras, orationes scripsit ἀποπυργίζοντας, quasi de turribus præcipitantes dicas, quæ defectionis causam à communi de dijs persuasione continebant, vt scribit Hesychius Milesius Illustrius [z]. Numenius Pythagoricus Philosophus, Apamia oriundus, Platonis ingenium oota perstringit, quod veluti plagio surripuerit ex Mosaicis libris quæ de mundo & Deo prodidit: vnde & alibi vocat Platonem Mosem Atticisantem [&].

a Iust. contra Demosth.
b Xenoph. lib. de dict. & fact. Socr.
c Exod. c. 21.
d ... de furt.
e Panor. in d. ... de furt.
f ... in archiepiscopatu. de rapto cum sim. ibi nota.
g tit. 11. §. 2.
h §. 3. eiusd. tit.
i in legib. Salicis tit. 41. de plagiatorib. §.
k § 2 eod. tit.
l Vlp. l. verum 39. de furt. lib. 47 P tit. 2.
m Vlp. in l. capite quinto. 25 ... leg. Iul. de ...
n ... 12. de fu... lib. 7. C. Visigot. tit. 2.
o ... de priuat. carc. C.
p ... 7 ad leg. Fab. de plag. Cod.
q in constitu. Leonis, constitut. 61. titul. περὶ ἀνδραποδιστῶν, de plagio.
r d. c. Visigothor. l. 4 de vsurpato & plagiat. mancipio. tit. 3.
s l. 1. eod. tit.
t l. 3 de mansio lib. 8. Cod. Visigot. tit. 1.
v Vitru. lib. 7. Architec.
x Pollia. lib. 2. epig. in Poetas.
y Mart. lib. 1. epig. epig. 20.
z Hesych Milesius Illustr. περὶ σοφῶν.
& Idem eod.

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesimitertij Finis,

DE PRIVATIS DELICTIS,

LIB. XXXVII.

de Furto. Cap. 1.

Lib. 47. P. tit. 2. Lib. 6. C. tit. 2. Lib. 5. Decret tit. 18.

1 *Furtum grauius peccatorum habitum crimen, & eius ex naturali etiam lege deteſtatio.*
2 *Fures apud Lacedæmonios aſtuti laudati, & apud Ægyptios: & ratio nu. 4.*
3 *Sacrificium Mercurij apud Samos quare permittebat illo tempore furtum.*
5 *Fures qui proſecuti fuerint, & fur num definat eſſe pœnitentia.*
6 *Furti finitio, & vnde dictum.*
7 *Furtum maxime affectu & animo, non rei quantitate perficitur, eod.*
8 *Furtum in quibus committitur.*
9 *Furtum non fit ſine contrectatione.*
10 *Furtum non fit rei pro derelicto habita, nec rei noſtræ.*
11 *Furtum vt fiat, debet fieri inuito domino.*
12 *Furtum de rebus mobilibus propriè fit, & quando de immobilibus.*
13 *Furti duæ ſpecies, manifeſtum & non manifeſtum, & quid vtrumq;.*
14 *Vi bonorum raptorum ſpecies, inter furta, & cum furto propriè differentia.*
15 *Furti alia diuiſio ex forma furandi, ex actione concepti, oblati, non exhibiti, prohibiti.*
16 *Furtum conceptum quid.*
17 *Furtum oblatum quid, & eius actio & pœna.*
18 *Lance & licio quomodo quærebatur furtum.*
19 *Domum alicuius quando licebat ingredi, furti quærendi cauſa, & quomodo liceat. Et 20.*
21 *Furti obligatio vnde naſcitur.*
22 *Actiones ciuiles pro furto quæ dantur.*
23 *Furti manifeſti & nõ manifeſti pœnalis tripli vel quadrupli condemnatio quæ.*
24 *Furis iure diuino condemnatio, & lex Platonis de eo, & aliorum, 25. 30.*
26 *Fur ſemper in mora, & tenetur de interitu.*
27 *Vſucapi non poteſt furtiua res quomodo.*
28 *Intereſſe petitur in actione furti.*
29 *Seruitus in pœnam furti. Et de pœnali actione pro furto. 33.*
31 *Eccleſiaſtica perſona ob furtum mulctam non capiunt.*
32 *Furti actio pœnalis non tranſit in heredem, aliæ actiones tranſeunt.*
34 *Furti nomine quis vltra furem teneatur, & cum fure.*
35 *Furti emendandi leges Salicæ.*
36 *Carceratus ob furtum ante ſatiſfactionem ciuilem, non debet liberari.*
Tranſigi de furto poteſt, eod.

1 SCriptum † eſt in præceptis diuinæ legis, *Non furtum facies*[a]. Furtum maius & grauiſſimum peccatorum, dempto adulterio, exiſtimauit diuus Chryſoſtomus[b]: vt Scythę quoque, nullum ſcelus furto grauius ducunt[c]. Iuſtinianus contra rationem naturalem[d]. Paulus Iuriſconſ. quoque, lege naturali furtum admittere prohibitum dicit[e]. Vlpianus furtum & adulterium natura turpia tradit[f]. Plinius refert[g], natura apes etiam fures, & mulierum menſes odiſſe. Et ideo ferunt, rutam furtiuam tantum prouenire fertilius, & apes furtiuas peſſime[h]. Argiui merito male ob furta audierũt, vnde de manifeſte improbis dictũ ἀργεῖοι φῶρες[i], *Argiui fures*. Hinc merito Iſocra-
2 tes[k]. ¶ † Lacedæmonios etiã barbaris eſſe inferiores, ait: quod barbari flagitium admittentes & furantes, domeſticis ſuis & famulis, filios nequiores æſtimant. At Lacedæmones in huiuſmodi operibus primas partes tenentes, filios ſuos optimos eſſe credunt, ampliſſimoque honore proſequuntur. Siquidem id laudi ducebant Lacedæmones, aſtute & plura furari, vt notat Gellius[l], & Heraclides[m]. Ægyptijs quoque probatum furtum putat Cælius Rhodiginus[n], aore Gellius[o].
3 ¶ † Placent vitia vt plerumque ijs, qui his infecti ſunt, & qui excuſſo naturali & diuino timore inde lucrum & prouentum amant. Sicuti Samij Mercurio Charidotæ rem diuinam facientes, volenti, & furari & latrocinari permittebant: quia oraculo relicta inſula, cum Mycalem migraſſent præda ac rapinis decem annis vixerunt, vt narrat Plutarchus[p].

4 ¶ Cæterum [*Lex de furibus apud Ægyptios iubebat eos, qui furari volebant nomen ſuum apud principem ſacerdotum ſcribere, atque è veſtigio furtum apud eum deferri. Similiter quibus res furto erepta erat, apud eundem res ſublatæ tempus, diem & horam ſcribere tenebantur. Hoc modo facile inuento furto, qui rem amiſiſſet, quarta mulctabatur parte, quæ daretur furi. Satiuſque lator legis eſſe duxit, cum impoſſibile eſſet furta prohiberi, potius alicuius portionis, quam totius rei amiſſæ homines iacturam pati*[q].

5 ¶ † Non hoc imitatus Minos, qui fures omnes inſecutus maxime per mare, vt ſcribit Thucydides[r]. Non Thobias, qui nec in victu neceſſario furti particeps eſſe volebat. [*Videte*, inquit, *ne hædus furtiuus ſit, reddite eum dominis ſuis: quia non licet nobis aut edere ex furto aliquid, aut contingere*[s]. *Nam qui cum fure partitur, occidit animam ſuam*[t].] Vlpianus[v] vſque adeo graue ſcelus ducit, vt is qui ea mente alienum quid contrectauit, vt lucrifaceret, fur ſemper remaneat, tametſi mutato conſilio, id domino poſtea reddiderit: neminemq; tali peccato, pœnitentia ſua nocentem eſſe deſinere. Vt ad expiandum peccatum pœna opus ſit, ſine qua fures vſq; adeo excreſcent numero, vt nemo ſit, qui ſibi quippiam aſſerere audeat: dat enim impunitas delinquendi animum, & quemadmodum feſtiuitate comica dictum eſt, ἄγουσιν ἑορτὴν οἱ
6 κλέπται, id eſt, *Feſtum agunt fures*[x]. ¶ † Furtum, eſt contrectatio fraudulosa lucrifaciendi cauſa, vel ipſius rei alienæ, vel etiam vſus eius, poſſeſſionisve[y]. Duo in furto requiruntur potiſſimum, animus intercipiendi vel contrectandi res alienas, & factum ipſum contrectationis, vt notat Vlpian.[z]

Animus

a ad Epheſ. 4. Exo. 20. Leuit. [illegible] ca. pœnale. [illegible] q. 1. ca. meretrices, 32. q. [illegible]
b D. Chryſoſt. in Pſal. 49.
c Iuſtinus in Trog. [illegible]
d [illegible] furt. [illegible] oblig. quæ ex delict. [illegible]
e L. 1. [illegible] fin. de fur. in P.
f Vlpian. l. probrum. 42. de verb. [illegible] in P.
g Plin. [illegible] c. 16.
h Idem, lib. 19. c. 7.
i Suidas, in [illegible] verb.
k Iſocra. orat. in Panathenaico.
l Gell. lib. 11. c. fin.
m Heracl. de polit. in polit. Lacedæm.
n Cæl. Rhodig. lib. [illegible] vide eundem de aliis, lib. 6. c. [illegible] & lib. [illegible] ca. 1.
o Gell. lib. 11. Noct. ca. 18.
p Plut. in problema. [illegible]
q [illegible]
r Thucy. in 1.
s Tob. 2.
t Prouerb. [illegible]
v Vlp. l. qui ea mente 65. de fur. [illegible] eſt fugitiuus 17. de ædilitio edict. P.
x Suid. in voc. ἀγουσιν.
y Iuſtin. in §. furtum [illegible], de oblig. quæ ex del. naſc. Paul. l. 1. § furtum eſt, de furt. Gell. lib. 11. ca. 18.
z L. § quia testamentar. 42. § fin. ad legem Aquil. P.

Animus autem fraudandi maxime hic inspicitur, siue res modica intercepta fuerit, siue maioris valoris: vt fornicatio est æque in paupere, ac in diuite muliere [a]. Sic Plato [b], [*Qui rem paruam sustulit, etsi minori vi, quam qui rem magnam, æqua tamen cupiditate furatus est. Nec lex furti paruitate, alterum minus quam alterum puniendum censet, sed eo forsitan interesse putat, quod alter sit insanabilis, sanabilis alter.*] Frausque seu dolus non in quantitate, sed in qualitate versatur [c]. Non fit furtum sine affectu furandi. Nam qui putat re sua vti, vel si vtitur re aliena, & ea opinione sit, vt putet non seinuito domino vti, furtum non facit [d]: nam maleficia voluntas & propositum distinguunt, vt ait Paulus [e], in hac furti tractatione. Nec enim tantum factum quæ-7 ritur, sed caosa faciendi [f]. ¶ † Affectus porro hic, fraudulentus est & simulatus. Proinde, quia clam rei alienæ interceptio fit, furtum recte à furuo, id est, nigro, obscuro, dictum dicitur [g]: quod & pro-8 bat Varro [h]. ¶ † Trahique tamen à Græco antiquo nomine φῶρ, melius quidam putant, quo significatur fur [i]: & παρὰ τὸ φέρειν, à ferendo φῶρας dictos fures. Qui igitur re aliena deposita, vel commodata [k], vltra modum, tempus, vel locum à domino constitutum vtitur, furtum facit: quia inuito domino facit, fraudandi causa: si quis rem sibi commodatam alij commodauerit [l]: si pignore vtatur creditor [m]: si fullo vel sarcinator, qui sarcienda vel polienda vestimenta accepit, illis vtatur [n]: si socius in re communi, parte socij malo animo vtatur [o], tamen si res indiuidua, in meliorem partem hoc interpretandum, vt sua re vti videatur [p]. Furtum quoque facit, qui rem pignoratam ante tempus solutionis vendit [q]. Et possessionis quoque furtum fieri dicit Scæuola [r].

9 ¶ † Cæterum, solus animus furandi in iure furtum nõ constituit, nisi res suo loco aliena moueatur [f]. Quanquam & quod pertineat ad Dei legem, fur sit qui furari decreuit, quia scrutator cordium Deus, qui & dixit, *Non concupisces, nec desiderabis rem proximi tui* [t]. Non dubitauit etiam Sabinus, quin dominus sit furti condemnandus, qui seruo suo vt furtum faceret, imperauit [u], videlicet contrectatione sequuta: ita enim neque verbo neque scriptura fit, & hoc iure vtimur, vt sine contrecta-10 tione non fiat, vt ait Vlpianus [x]. ¶ † Alienam autem rem esse oportet contrectatam, nam si pro derelicto res habeatur, siue is qui cõtrectat sciat, siue ignoret, siue animo, siue alio modo res capiat, furtum non facit: eo quod furtum, non habet qui patiatur, scilicet cui fiat. Contra, si lucri, faciendi causa, quis iacens in terra non habitum pro derelicto sustulerit [y]. Nec furtum quoque rei nostræ facimus, nisi si cum in ea ius aliquod tertio competit, vt illud eludamus, subtraxerimus: vt si debitor pignori datam rem creditori furetur [z]. Respicit enim furtum ius alienum interceptum. Non fit quoque rei, quæ nullius est, furtum, vt si 11 hæreditatis sit non aditæ [a]. ¶ † Ideo vtrumque in furto exigetur, & contrectatio, & affectus furandi. Et ita impubes qui non est doli capax, furtum non facit [b]: si capax, facit [c]. Sed & requiritur, vt inuito domino rem contrectare se quis sciat [d].

12 ¶ † Res proprie quæ in furtum cadunt, mobiles sunt, si probemus fures φῶρας à ferẽdo dictos [e]: quia hæc capi, ferri, & moueri possunt, non autem immobiles [f]. Et abolita est quorundam veterum sententia, etiam fundi locive furtum fieri [g]. Et Gellius tradit [h], [*Sabinum in libro de furtis scripsisse illud, quod vulgo, inquit, inopinatum est: non hominum tantum, neque rerum mouentium, quæ auferri occulte & surripi possunt, sed fundi quoque & ædium fieri furtum. Condemnatum quoque furti colonum, qui fundo, quem conduxerat vendito, possessione eius dominum interuertisset.*]

13 ¶ † Duæ generales species furtorum ponuntur, manifesti, & non manifesti [i]. Manifestum furtum est [k], quando fur deprehenditur in ipso furto dum furatur, vel cum re furata antequam quo destinauerat detulerit, etiam si visus postea furtum abiecerit: manifestum illud dicitur, quod nulla alia probatione indiget [l], quod habet rei euidentiam [m]. Contra, non manifestum est, quod manifestũ non est [n], ad quod cõuincendum, opus est aliqua alia probatione. Raptor quoque ma-14 nifestus, fur existimandus est [o]. ¶ † Species quoque furti, sed grauioris pœnæ, vi bonorum raptorum est [p]: nam & de vi, publico iudicio agi potest [q], pro rebus tamen tantum immobilibus [r]: & vi rapiens, fure improbior, furtum tamen pro-15 prie non faciens [f]. ¶ † Ad furtorum species pertinebunt quodammodo actionum variæ formulæ, vt actio furti concepti & oblati, non exhibiti, & prohibiti [t], quas omnes reducit Iustinianus ad 16 furtum non manifestum. ¶ † Furtum conceptum apud eum dicitur, cum apud aliquem furtiua res quæsita, inuenta est, quamuis fur non sit: & ideo proprie in eum, apud quem inuenta est, datur actio furti concepti. Porro conceptum furtum sic notationẽ habere puto, vt sit furtiua res apud aliquem cum testibus capta, id est, depræhensa.

17 ¶ † Oblatum furtum dicebatur, cum res apud alium, quam furem delata, inuenta est, vt apud eum potius, quam eum qui dedit, conciperetur [u]. Erat que furti oblati & concepti pœna tripli, vt ex Sabini libro de furtis notat Gellius [x]. Esse posset alia actio furti oblati aduersus eos, qui res in alterius domum clanculum inferunt, easque sibi furto ablatas dicant, quos Moscouitæ vocant *Podmet Zbek*, eosque puniunt vltimo supplicio, vt ait Sigismundus Liber Baro [y]. In lege autem Salica, sic scriptum [z]. *Si quis per malum ingenium, in curtem alterius, vel casam, vel vbi libet, quod furatum est, miserit nesciente domino, cuius possessio est, vbi inuentum est furtum, qui hoc miserit Marberg. Ferthebeo 2000. den. qui faciunt solidos 62. cum dimidio, culpabilis iudicetur.*] Paulus libro secundo, receptarum sententiarum [a]: [*Concepti furti actione is tenetur, apud quem furtum quæsitum & inuentum est: & concepti agere potest, qui rem concepit & inuenit. Oblati is agere potest, penes quem res concepta & inuenta est.*] Sic conceptionem furti Theophilus in suis institutionibus iuris ciuilis explicat [b], requisitionem præsentibus testi-18 bus, & inuentionem. ¶ † Hanc inquisitionem fieri per lancem & licium, tradit Gellius [c], & per lancem & licium concepta perinde ac manifesta, vindicari tradit, quorum actio in quadruplum, in quo videtur triplum tantum esse pœnam, quia postea ait, tripli pœnam esse concepti. Et Sextus Pompeius Festus [d], de hoc sic scribit. [*Lance & licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat, propter matrumfamil. aut*

y ... l. si quis vxori. 51 §. neque verbo, de furt. P
z ... creditor. 44. §. qui alienum quid, cod. l. 1. §. Scæuola, si quis testa. lib. esse iuss.
... fullo ... §. sed & si res. & l. cum ex pignore. 20. de furt. P.
... de oblig. quæ ex delict. nasc.
... de delict. puero.
... 47 ... recte dictum est, de furt. in P. l. eum ferens, in fin. de condict.

19 *virginum præsentiam.*] ¶ † Hunc morem à Græcorum legibus mutuatum esse intelligemus ea Platone, qui ea de re sic statuerat[a]. [*Si quis in domo alterius quærere quippiam, tanquam suum velit, is primo iureiurando affirmet, sperare quod quærit se ibi inuenturum: deinde nudus aut interula indutus ingrediatur præcinctus, præbeaturque illi domus & supellectilia simul signata, & non signata. Quod si quis scrutari volentem non permiserit, qui prohibitus est, pretio rei amissæ accuset eum, qui eum depulit: & ille si damnatus erit duplum restituat.*] Hæc Plato, Qui nudum ingredi iubet vel interula tantum succinctum, quod licium signat, id est, vilem pannum lineum, non curiose contextum, ob pudenda nudi tegenda. Et miror certe nugas quorundam[b], qui furtum per lancem & licium interpretantur, quod quis furatus est specie pietatis, dum fert lancem, vas scilicet, quo pecuniæ per loca sacra colliguntur: cum tamen hoc furtum per lancem sit, vt docui sine vlla ambage, quod inuentum erat per inquisitionem, non quod fie-
20 bat in inquisitione. ¶ † Et hodie placuit, non licere ingredi domum alterius propria authoritate, ad perquirendum furtum in ea: quia concepti furti actio sublata[c]. Si tamen id fiat cum authoritate iudicis, licet, neque qui ita ingreditur, si ibi quod quærit non inueniat, iniuriarum actione tenetur, vt iudicatum refert per plura quæ citat Boerius[d]. Atque ex Pij rescripto Vlpianus[e] id licere docet, quo cautum, vt qui fugitiuum vult requirere in prædijs alienis, possit adire præsidem literas ei daturum, & si res ita exegerit apparitorem quoque, vt ei permittatur ingredi & perquirere, & pœnam eandem præsidē in eum constituere, qui inquiri non permiserit: sed ex Marci oratione ait, facultatem datam ingrediendi, in Cæsaris, Senatorum & paganorum prædia, volentibus fugitiuos inquirere, scrutarique cubilia atque vestigia occultantium. Rursum idem Vlpianus [*Modesto Consule*, inquit, *factum est, vt fugitiuos inquirere volentibus litera ad magistratus dentur, mulcta etiam centum solidorum in magistratus statuta, si literis acceptis inquirentes non adiuuent. Sed & in eum, qui quæri apud se prohibuit eadem pœna statuta est.*] Marci quoque & Commodi epistola declarat, & præsides, & magistratus, & milites stationarios, dominos adiuuare debere in fugitiuis inquirendis, vt & inuentos reddant, & ij, apud quos delitescunt,
21 puniantur, si crimine contingatur. ¶ † Obligatio, quæ ex furto nascitur, ex re, id est, ex ipso maleficio oritur[f]: obligatur namque quis ipso maleficio, & contrahere videtur cum domino rei, vel cum eo, cuius interest non subtrahi rem: & pariter cum lege publica, quæ prohibet[g], & pro admisso contra prohibitum, exigit pœnam[h]. Proinde hinc duplex[i], ex obligatione illa duplici, oritur actio: ciuilis, qua quis pro re & pœna pecuniaria experitur: & criminalis, qua pœna criminis, extraordinaria animaduersione reposcitur,
22 subscriptione accusatoris præcedente. ¶ † Ex furto ciuiles actiones duæ domino proprie competunt, aliæ quoque cum alijs communes: propriæ condictio furtiua, & furti. Condictione, rem suam furatam dominus repetit: actione autem furti, quæ pœnalis est persecutio, duplum vel quadruplum pro qualitate furti consequitur: neque vna alteram impedit[k]. Consequenter præparatoria actio datur, quæ ad exhibendum est, & rei quoque vendicatio[l]. Verum condictio furtiua datur domino contra furem tantum, vel eius hæredem, etiam si non possideat: rei vendicatio autem, contra quemcunq; possidentem rem furtiuam[m]. Dabitur tamen hæc condictio quoq; ei, qui quasi dominus est, & ius aliquod habet in re[n]. Odio porro furum id receptum est, vt pluribus teneantur actionibus[o]. Ideo quia reddita re furrepta adhuc fur dicitur[p], & poterit actione furti conueniri, vt pœnali: sicuti Caius[q] ait: [*Non prodesse ei qui vi rapuit ad euitandam pœnam, si ante iudicium restituat rem, quam rapuit.*] Quod odio singulariter quoq; furum inductū est, cum in alijs criminibus diuersum statuatur[r]. Qui rapit enim vi, & furti, vltra actionem vi bonorum raptorum, tenetur[s]. Actio furti datur ijs omnibus, quorū interest rem non fuisse subtractam[t]: nam si non interfuit, non datur[u]. Denegatur tñ actio furti ipsi, si res, quam ipse surripuerat, furto ei subtracta est[y]: quamuis verum sit, ei quoq; furtum fieri. Veluti, si filiusfa. & seruus aliquid surripiant ijs, in quorum potestate sunt, furtum quidem faciunt: verum nō nascitur actio, nisi si quis alius consilium furandi dederit, & in eum tantum[z]. Existimauit tamen Baldus[a]
23 triticariam ei accommodari actionem. ¶ † Quadrupli pœna est ex furto manifesto, dupli non manifesti, eaq; perpetua[b]. Et quadruplum refertur ad æstimationem rei, non quantum interest[c]. In vi bonorum raptorum tamē, quæ furti actionem quoq; habere potest, intra annum est quadrupli, post annū simpli: in quadruplo tamen est rei persecutio, & tripli pœna[d]. Cum tamē in furto quadrupli sit ea integro pœna, vltra rei persecutionem[e]. Sic Piso defendens Antonium contra Ciceronem, apud Appianum Alexandrinum[f], legem furti dupli æstimationem docet. [*Petuntas Antonium publicas post Cæsaris necem sibi vendicasse dixit, lege furem tum non hostem decernente, & pœnam illi damni statuente.* Et stat in paulo post [*Si quis Antonium de his accusare pergit, in dupla easdem vobis persoluentur.*
24 ¶ † Inter Hebræos quadruplum fur reddere quoque cogebatur, non habens, venundabatur: non tamē extraneo vel alienigenæ, nec in perpetuam seruitutem, sed Iudæo, vt post septennium absolueretur à seruitute. Quam legem antiquauit He-
25 rodes, iussitq; absolute furem vendi[g]. ¶ † Diuino iure, qui furatus erit ouem vel bouem, & occiderit vel vendiderit, quinque boues pro vno, quatuor oues pro vna reddere iubetur: si iumentum furatus quis sit, duplum resarciendum[h]. Platonis quoq; lex[i], vt damnatus furti, si vltra furtem bona sufficiunt, vel duplū reddat, aut vinciatur, donec aut persuaserit illi cui debet, aut reddiderit. Septuplum alibi lex diuina[k], pro furto manifesto iubet reddere furem, & omnem substantiam do-
26 mus suæ tradere, & se liberare. ¶ † Tenetur & fur de interitu rei, etsi non interuenerit interpellatio restituendi quā plurimū: quia semper in mora censetur, & ideo ad omnes quoque accessiones
27 tenetur, vt malæfidei possessor[l]. ¶ Sed alia sanctio in odium furum, & vtilitatem dominorum, vt res furtiuæ vsucapi non possint ab aliquo, priusquam in domini potestatem reuertantur, vel lis æstimata fuerit, vel dominus vendiderit furi ex lege Atrinia[m]: cuius verba refert Aulus Gellius[n] hæc, [*Quod surreptum erit, eius rei æterna authoritas esto.*]

e § fi. de obli. quæ ex del. nasc. f App. Alex lib 3 Bello ciuil.
g 16 Antiq. Iudaic. cap. 1. h Exod. 22. 2. Reg. 12. versic. 6
i Plato 9 de legib.
k Prouerb. 6.
l Lex re furtiua. 8. & leg. final. de condictio. furt. in P. l. fin. de condictio. ob turp. caus. Cod.
m § hi qui in parentum, de obl. quæ ex del. nasc. l. sequitur 4. §. quod autem, de vsucap. lib. 41 P. tit. 3 §. furtiuæ, eod. tit. ap. Iustin. l. quamuis res. 86. de furt.
n Aul. Gell. lib. 17. Noctium, c. 7.

28 *esto.*] ¶ † Potest & agi extra præcedentes actiones à domino, cui res est subtracta, quanti sua interest[a]. 29 ¶ † Lege 12. tabularum, si seruus furtum fecisset, licebat domino seruum pro noxa dare, & ita liberantur[b]: quod & prætor secutus, in tota familia furtum faciente[c]. Alio autem capite, fur manifestus ei, cui furtum factum esset, in seruum tradebatur[d]. Et hoc est quod dicitur, noxam caput sequi, agere cum eo, cuius iuri fur subiectus est, vt ait Vlpianus[e]: habita ratione temporis, & 30 domini, qui erat cum furtum factum est[f]. ¶ † Cymensium mos erat, vt ad ea, quæ fuissent furto ablata, omnes vicini conferrent, quare contingebat & eos paucissima perdere: omnes enim simili diligentia res vicinorum ac suas custodiebant, vt ait Heraclides in politijs[g]. Alludit eo Hesiodus[h], dum ait:

οὐδ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ', εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη. id est:
Neque sane bos interierit, nisi vicinus malus sit.

31 ¶ † Ecclesia, vel ecclesiasticæ personæ vix furti pœnalem mulctam capiunt: saltem mitius agendo capere non debent, sed sufficere debet si suum 32 reperiant[i]. ¶ † Furti actio pœnalis non transit contra hæredes, rei vendicatio tamen transit[k]: vt 33 & condictio furtiua[l]. ¶ † Aduersus eos quoque, quibus aliqui bona fide seruiunt, vt liberi, si ij furtum fecerint, non datur actio, nec noxalis: si ij tamen serui sint, & bona fide quis suos credat, & agere & conueniri posse noxali, ex furto placuit Iustiniano[m]. Et si quis ad furandum seruum corruperit, datur quoque serui corrupti in eum actio[n].
34 ¶ † Agnitas quoque res furtiuas vindicare poterit dominus, si suas probauerit, nec auditur qui habet, pretium restitui sibi postulans, quod emptioni impendisse se dicit, non demonstrans venditorem[o]. Furti & in eum actio, qui quidem non furatur, sed fugauit oues, vt alius acciperet, tanquam opem ad surripiendum ferens[p]: vt qui nummos de manu alicui excutit, vt alius rapiat[q]. Si dolo malo in ius mulionem vocauit, & interim eius mulæ perierint[r]. Qui vt idoneum aliquem alicui commendauit, & alium participem fraudis pro eo minus idoneum duxit[s]. Tenetur & qui scienter furi ferramēta ad effringendum ostium, vel armarium commodauerit, vel scalas ad ascendendum, licet nullum illius consilium principa- 35 liter[t]. ¶ † Leges Salicæ de furto hæ[v], [*Ingenuus vltra casam furatus quod valeat vltra duos denarios, plectitur mulcta 600. denariorum, qui faciunt quindecim solidos, vltra rei valorem: si vltra valorem duorum denariorum, pœna 1400. denar. id est, solidos 35. vltra capitale & delaturam.* Si autem, inquiunt, *de intra casam furatus fuerit, duos denarios cum effractura, culpabilis iudicatur denar. 1800. id est, solid. 45. Si vltra valorem inde furatus quinque denariorum, intra clauem, totidem quot maxime prabeat. Quod si ingressus domum fugerit nihil autem extulerit, propter effracturam punitur centum viginti denariorum, qui faciunt solidos 3.*] ¶ Et alibi de furtis seruorum[x], [*Seruus vltra duos denarios furatus punitur, aut centum viginti ictibus, aut centum viginti denar. qui faciunt tres solidos, vltra capitale & delaturam. Quod si vltra quatuor denariorum valorem furatus sit, iubetur aut castrari, aut ducentos viginti quatuor denarios, qui faciunt solidos 6. vltra capitale & delaturam reddere.*] Et alibi[y], [*Qui hominem ingenuum spoliauerit, bis mille quingentorum denar. qui faciunt solidos 80. cum dimidio culpabilis iudicatus: qui dormientem 4000. denar. qui faciunt* 36 *100. solidos.*] ¶ Dignum autem est obseruatione, vt fur qui pro furto castigatus fustigatione est, non debeat de carcere educi: donec furtum reddatur, & nisi sit satisfactum fisco & parti. Et ita ex processu criminali peruenitur ad ciuilem, ex eadem instantia officio iudicis, vt late notat Aufredus[z], ex sententia Baldi, Bartoli, & Angeli. De furto tamen paciscí licere placuit, si factum sit[a].

a Aufer. ad decisio. 22. Capell. Tholos. Bald. in l. quod custadi, de cond. ob turp. caus. C. & in l. ea quidē, de accusa. C. Bar. in l. 1 §. hoc edictum, in 3. colu. vi bono. rapto. in P. & idem in l. 4. quan. ciuil. act. criml. præiud. Angel. in tract. maleficio. ver. per iudicē maleficiorum, 1. & 2. colu. fac. l. Interdum. 51. § qui furem, de furt. in P. n l. intergentium. 7. § si paciscat, de pact. P. l. si tibi decem. 18. §. 1. eod.

de Pœna extraordinaria Furum. Cap. 2.

1 Furis extraordinaria pœna. 2. & seq.
3 Latrones famosi qui dicantur, & qua pœna puniendi.
4 Fures in Gallia qui suspendantur.
5 Furcifer quis dictus olim.
6 Fures quando occidere licuit. & 21
8 Furti simplicis qualis pœna. 8. 9. & 10. & seq. 12. 13. 14. 15. & 20.
11 Furta quæ morte plectuntur in Gallia. & 13.
16 Furti primi, secundi & tertij quæ pœna. 13. 17. & 21.
18 Literatum iniustio malesicus Anglia facta & Gallia.
19 Furta leuiora hodie fustigatione & verberibus puniuntur, & torque infamis. & 22.
23 Fures ecclesiastica persona & latrones quomodo puniantur.
24 Fures in furto necati non sunt sepeliendi.
25 Furtorum species alibi tractata.

1 NOlite † *errare*, inquit Diuus Paulus[b], [*neque fures, neque auari regnum Dei possidebunt.*] Etenim docuimus iam, præceptum diuinum prohibere non furandum: sic hæc pœna eodem iure: Sed & iure hoc humano, aliæ quoque pœnæ impositæ furibus sunt.

2 ¶ † Quare condemnatus furti, infamis est[c] iure ciuili: nec potest iudex facere, vt qui eo nomine damnatus est, infamis non sit[d]. Potest tamen pœnam ex arbitrio criminalem temperare, si expresse aliqua lege furti species pœnam non recipiat, idque exemplo extraordinariorum criminum[e]. Qua in re animaduertendum iudicanti est, num simplex quoque furtum sit, aut vero cri- 3 mini alij misceatur, vt solet[f]. ¶ † Siquidem seruus, qui sui furtum fugiendo facit, pede olim, iure codicis manu truncabatur. Fures occulte & sine armis subtrahentes colligantur[g]: at qui violenter aggrediuntur, aut cum armis, aut sine his in domibus, vel itineribus, aut mari, vel sunt famosi latrones, pœnis legalibus & furca subijciuntur. Post tria furta autem quis dicitur famosus latro a Iasone[h], Alexandro[i], Fulgosio[k], Chassanæo[l]. Ex consuetodine regni Galliarum, pœna furcarum est inducta contra fures, iuxta ea quæ tradit Chassanæus[m]. Sicut pœna Iudæ proditoris, qui fur erat, indicat, qui laqueo se suspendit[n].
4 ¶ † Non caret tamen controuersia inter interpretes, num iure ciuili pro tertio furto quis fur dicatur famosus, cum famosum latronem, qui vi obsidet vias, constet differre à famoso fure. Verum illa quæstio quia late discutitur à Iasone, apud ipsum videnda[o]. Et illa, num pro vno furto, quod tribus æquipatari possit, suspendatur, an ve ob grauitatem furti possit iudex exacerbare pœnam.
5 Videndus & Nicolaus Boerius[p]. ¶ † Plutarchus scribit[q], in furto vel aliquo simili flagitio deprehensos, furciferos appellatos: eo quod qui

b 1. Cor. ca. 6.
c l. furti, de iis qui not. infa. P.
d l. non potest præses pronunciare de furt. l. 1 §. sed nec vtique, ad senatusc. Turpill.
e l. 1. de effractus, in P.
f aut. sed nouo iure. C. de ser. fugit.
g d. auth. sed nouo, & auth. si fugitiui, de ser. fugiti. C. §. quia vero nos oportet, vt null. iudi lic. hab. loc. seruā. colla 9. l. capitalium. §. famosos, de pœ. in P.
h Iason in l. pe. de condict. ob caus. P.
i Alex. consi. 160. 4. volum. incipiente, statuta ciuitatis Permæ, vltim. col.
k Raph. Fulg. consil 157. in 1. & 2 col.
l Chass. in cōsuet. Burg. tit. des Iustices & droict d' scelles § 5 ad ver. pour la premiere fois, verba. & aduerte.
m Idem in d. §. 5 ad verba illa, perdra la vie.
n D. Ioan. cap. 12. Matth. 27.
o Iason in §. ex maleficijs, à nume. 9. vsque ad nume. 17. de actio.
p Boer. q. 172. nu. 1 & 219.
q Plutar. problem. 52.

seruum alienius sceleris aut improbitatis conuicisset, duplex lignum quod currui subijciunt, attollere iubebat, vt conspiceretur viciniam obire, vt in posterum ei fidem non haberent, & ab eo cauerent, hocque lignum Græcis dictum φούρκα, furca Latinis.

6 ¶ † Theophilus in iuris ciuilis institutionibus [a], capitalem pœnam furibus fuisse lege duodecim tabularum indictam restatur, Gellius sic explicat [b], de ijs legibus agens, [*Furem, qui manifesto furto prahensus esset, tum demum occidi permiserunt, si aut cum faceret furtum nox esset, aut interdiu se telo, cum prahenderetur defenderet: ex cateris autem manifestis furibus, liberos verberari, addicique iusserunt ei, cui furtum factum fuisset, si modo id luci fecissent, neque telo se defendissent. Seruos item furti manifesti prahensos verberibus affici, & è saxo pracipitari: sed pueros impuberes pratoris arbitratu, verberari voluerunt, noxamque ab ijs factam farciri.*] In occisione porro licita furum nocturnorum, consentire Iurisconsultos superius, dum de sicarijs ageremus: ostendimus [c]. In impubere etiam distinguit Vlpianus [d], num doli capax, vt furtum fecisse dicatur, modum tamen esse adhibendum: in infantes autem non

7 cadere dolum. ¶ † Lex ciuilis nouella statuit pro furto simplici mortuum debere furem, nec aliquod membrum ei abscindendum, sed aliter castigandum [e].

8 ¶ † Lex erat Athenis, vt restatur Vlpianus [f] commentator Demosthenis, ὑπὲρ τῶν πεντήκοντα δραχμῶν. οἱ γὰρ κλέπτοντες ὑπὸ τῶν πεντήκοντα δραχμῶν, ἀπλοῦν ὤφειλον. *Lex erat tanquam de quinquaginta drachmis, qui enim infra quinquaginta drachmas furabantur, simplum puniebantur.*

9 ¶ † Draco lege Athenis sancijt, furem cuiuscunque modi furti, supplicio capitis puniendum [g], [*Sancitum*, inquit Xenophon [h], *legibus, illum affici morte debere, qui aut furabatur, aut latrocinabatur, aut rapiebat, aut in ædes alienas irruebat, aut sacrilegium committebat.*]

10 ¶ † Zaleucus Locrensibus legem statuit, deprehensum in furto oculis priuandum, teste Heraclide [i]: cum tamen pœnam hanc ad adulteros referat

11 Valer. Maximus [k]. ¶ † Furibus Actysanes rex Ægypti & Æthiopiæ, nares abscindi iussit, deinceps in extera Ægypti exilio relegauit, vbi ab ijs exædificata ciuitas, dicta Rhinoceros, à naribus excissis, vt author Diodorus Siculus [l]. Et nunc in Gallia, non nares quidem, sed aurium fibræ seu auriculæ furibus pro primis furtis post fustigationem abscinduntur, vt caueantur loco infignita notati. Vindicantur tamen & furta quædam morte, vt domestica seruorum & domesticorum famulorum, quorum fides maxime nobis necessaria, vt notat Papus in Rhapsodia arestorum [m]. Ego sæpe vidi suspendi balantocomua istos, qui crumenas absciderant, in sacro principis Senatus Tholosani palatio, etsi vix sex denarij in crumenis inuenti essent: quia studium, malitiaque furandi, & loci sacrilegium, vindictam illam meretentur, vt tutus ab hac improbitate lo-

12 cus sit. ¶ † Accedit lex Insubrum, seu Langobardorum [n], [*Si quis*, inquit lex, *quinque solidos valens, id est, triginta veronenses solidos*] ex nostris quadraginta [o] [*aut plus fuerit furatus, laqueo suspendatur. si minus, scopis & forcipe excorietur, & tundatur seu tondeatur.*] Interpretes tamen, vt Aluarotus, Baldus [p], Bartolus [q], & glossa [r] tradunt, illam constitutionem abrogatam contraria consuetudine, & constitutione Frederici, de pace iuramento firmanda, in §. iniuria. Dicerem ego, illam constitutionem editam fuisse in latrones, qui pacem initam furto rumperent, etiam quinque solidos furando: & ideo esse tantum illos furca puniendos, vt

13 exemplari pœna, non alios. ¶ † Statuit autem Carolus Magnus in Langobardorum legibus [f], & in Synodalibus constitutionibus [t], vt pro primo furto non moriantur latrones, sed oculum perdant: pro secunda vero culpa, nasus eisdem abscindatur: pro tertia, quia inemendabiles, moriantur. Rhotarius alius Langobardorum rex sancit etiam [*Si liber homo furtum fecerit, & in ipso furto tentus*, id est, deprehensus: *fuerit*, *id est singando, si furtum vsque ad decem siliquas fuerit sibi nonum reddat, & componat pro tali culpa 80. solidos, aut anima sua incurrat periculum.*] Et rursum [*Si quis seruus furtum fecerit, & tentus fuerit in ipso furto vsque ad decem siliquas, sibi nonum reddat, & componat pro tali culpa solidos 40. aut certe occidatur.*]

14 ¶ † Æschines [v] meminit cuiusdam legis Græcæ, in hæc verba: οἱ νόμοι κελεύουσι τῶν κλεπτῶν τοὺς μὲν ὁμολογοῦντας θανάτῳ ζημιοῦσθαι, τοὺς δ' ἀρνουμένους κρίνεσθαι, id est, *leges iubent ex furibus confitentes quidem morti adiudicari, negantes iudicari tan-*

15 *tum pecunia.*] ¶ † Crem legislator Bulgarorum, teste Suida [a], legem ita sanciuit [*Nemini liceat furi cibum impertiri, qui vero id ausus fuerit, publicus esto: furi*

16 *autem crura confringantur.*] ¶ † Ex consuetudine Burgundiæ [y], qui furatur infra 10. libras, pro primo furto illo ex arbitrio iudicis castigandus, citra tamen mutilationem membrorum, aut mortem naturalem: si autem vltra decem libras furatus sit, corporali pœna ex arbitrio iudicis puniri debet. Et si iterum furetur, vita priuandus venit, nisi gra-

17 tia ei pœnæ & delicti fiat à principe. ¶ † Elsariæ in Germania, lex de furto hæc antiqua, apud Beatum Rhenanum [a] [*Si quis sicli vnciis aut duorum pretij furtum fecerit aut prædam, corium cum capillis perdat: si secundo vel tantis, vel quinque siclorum furtum vel rapinam fecerit, manu priuetur: si tertio, absque omni dubio atc suspendatur.*]

18 ¶ † Apud Anglos Henricus septimus rex statuit anno secundo regni sui in consilio, vt pro primo scelere remitteretur quidem pœna corporalia in carcerem coniectis sceleris commissi, nota in palma sinistræ manus sub pollice inureretur, quæ criminis admissi primam referat literam: vt si homicidium commisit, inuratur M. *meurdre* enim dicunt homicidium: furibus vero T. vocant enim *Thefe* furem. Vt si rursum in crimine reperiantur, merito illico pœnas dent. Illud, inquit Polydorus Vergilius [a], à Gallis mutuatus: nam apud eos huiusmodi damnatis hominibus solet amputari altera auris, certa posthac ma-

19 leficij nota imprimi. ¶ † Solent & Galli furunculos istos loris flagellare publice per compita & vias ciuitatum & oppidorum, pro leuioribus furtis extra sacrum locum factis: vt & fieri antea Romæ innuit Horatius, dum ait [b]:

Nec furtum feci nec fugi, si mihi dicat
Seruus: habes pretium, loris non vreris, aio.

20 ¶ † Mitius apud aliquos fures puniri, vt in Perside apud Polyleritas apud quos, vt Thomas Morus scribit [c], fures condemnantur tantum reddere quæ furati sunt domino, non principi, & damnantur in opera, neque periculi quidquam præter laborem in vita patiuntur, illisque victus ex eleemosyna collecta impenditur, & interdum viritim in eius rei vsum confertur, & in foro, minori tamen pretio quam liberi conducuntur: notantur autem vnius habitus colore, pilo non raso, sed parum supra auriculam attonso. Neque vnquam deferunt pecuniam, vel arma: horumque aliqui singulis annis restituuntur libertati,

exemplo

a Theophil. in 4. Instit. l. tit. de perpet. & tempor. actio.
b Gell. lib. 11. cap. 18.
c ex l. 4. §. ad leg. Aquil. et l. furem, ad leg. Corn. de sicar. idem in l. 15 & 44 tit. de furib. l. 7. Cod. Vnde fug. tit. 2.
d Vlp. l. impuberes. 23. de furt. in P. facit l. pupillum, & l. pupillus, de regul. iur. l. 1. §. impubes, de fal. mon. l. impuberem, ad l. Cor. de fals. in P. et l. 1. de del. puero.
e auth. sed nouo iure, de ser. fugit. C. § quia vero nos oportet, vt aul. iudi. si. hab. loci. serua. collat. 9. tit. 9.
f Vlp. in commenta. in orat. Dem. con. Timocratem.
g Gell. lib. 11. c. 18.
h Xenop. 1 de dict. aut fact. Socrat.
i Heraclid. in politijs, & in polit. Locrens.
k Val. Max. li. 6 c. 5.
l Diod. Sic. li. 2. Bibliot. ca. 3.
m libr. 21. tit. 4. art. 1. Ioan. Faber. in § alia deinde, de publi. iudi. & nouissimus de fur. domo propria capere.
n §. si quis quinque solidos de pa. te. nen. & eius vio. lib. 2 feud. titul.
o Aluar. in § si quis quinque, p idem, & Bal. in d. § si quis quinque solidos
q Bart. in Lex prætorium, [illegible] mansos, de pœ. & in auth. sed nouo iure, & ibi quæq. Bald.
r gl. in § iniuria, de pace iuram. firm. in verbo puniatur.
f Ide in [illegible] leg. Longobar. [illegible]
a Suid. in uer. Bulgarum.
c Thomas Morus, lib. [illegible]

21 exemplo patientiæ. ¶ † Furta etiam raro apud Moscouitas seu Rhutenos puniuntur, verum qui in furto depræhensum occiderit, impune facit, si occisum in aulam principis detulerit, & rem vt est acta exposuerit, vt scribit Sigismundus Liber Baro [a]. Is tamen refert aliam legem Basilij, magni ducis Moscouiæ, qua statuitur, pro primo furto conuictum citra sacrilegium non puniri morte, sed baculis cædi & pœna pecuniaria mulctari: pro secundo autem furto, si non habuerit vnde iudici satisfaciat & accusatori, plecti mor-
22 te. ¶ † In constitutione imperatoris Caroli quinti, de rebus capitalibus edita [b], simplicis furti clandestini valoris quinque florenorum pœna, dupli reddendi læso punitur, cum expensis carceris & viatorum, qui eum apprehenderunt. Quod si non habeat vnde soluat, iubet carcere macerari & vinciri, nihilominus & soluere carcerem & viatorum impensas. Quod si depræhensus fuerit in furto manifesto vltra quinque florenos, iubet hunc virgis cædi, & torqui infami adiudicari, vocant *le colier ou carquant*: dehinc ditioni ei interdici. In legibus VVisigothorum hæc [c] [*Fur si captus fuerit, perducatur ad iudicem, ita vt ingenuus nonecuplo sublata restituat, & extensus publice coram iudice centum flagella suscipiat: quod si non habeat vnde componat, careat libertate, illi seruiturus, cui furtum fecerit. Seruus autem sextupli compositione cogatur exsoluere, & centum flagella ante iudicem exten-*
23 *sus accipiat, &c.*] ¶ † Iure pontificio personæ ecclesiasticæ in furto depræhensæ, vel conuictæ furti, à iudice ecclesiastico deponuntur [d], & si depositæ incorrigibiles sint, excommunicantur: deinde contumacia crescente, anathemate percelluntur: & tandem si contumaces perseuerent, curiæ secnlari dantur castigandi [e]. Innocentius tertius, clericos in latrocinijs depræhensos, & in alijs magnis sceleribus, statuit [f], suis ordinibus degradatos detrudi in arcta monasteria, ad pœnitentiam agendam. Hostiensis tamen hanc pœnam locum habere in latrocinijs, non in furtis simplicibus vult [g]. Quod sequitur Panormitanus Abbas, & Ioannes Andreas [h]. Erit tamen de hoc furto condemnatus, infamis, sicut laicus [i], si agatur contra eum actione furti nominatim: non autem si condictione furtiua tantum, vel si simpliciter condemnetur ad rei restitutio-
24 nem [k]. ¶ † Placuit etiam pro furibus, si inter furandum occidantur, non esse orandum [l], quia in mortali peccato decessisse eos constat [m]: vulneratos tamen & confessos ad communionem admittendos [n]. ¶ † Sed quia pœnæ furtorum gra-
25 uiores vel leuiores sunt, ratione circunstantiarum rerum, personarum, adiunctorum, modi furandi, temporis, pauca exempla singulorum percurramus, vt ex illis facilior in reliquis fiat via. Non referam tamen ea, quæ iam diximus de furto sacrilegij: peculatus, repetundarum, de quibus iam supra diximus.

de consideratione Rerum in furtis & primum rerum nauticarum. Cap. 3.

1 *Naufragij res subtracta vt consideranda in pœna furti.*
2 *Naufragorum bona dominis debent reseruari, & restitui: nisi piratarum, vel hostium sint.*
3 *Naufragio vel incendio rapientium pœna ciuilis.*
4 *Nauem mouens sine permissu domini qua pœna puniatur.*
5 *Nauicularioru res rapiens, qua pœna Rhodijs legibus punitus.*
6 *Nauicularij prædam facientes quomodo puniantur.*

1 EX rerum † subtractarum qualitate pœnas perpendendas esse monet hac ratione Paulus [o], ex Pij Antonini rescripto [*Quod plurimum, inquit, interest in furto ex naufragio, an quæ seruari possent quis flagitiose inuaserit, & in grauis præda appetita, liberi fustibus casi in triennium relegantur: sordidiores, operi publico dandi: serui flagellis casi, in metallum adiudicandi. Si non magna pecunia res fuerint, liberi fustibus, serui flagellis casi dimittuntur. Quæ locum habent si quis de incendio quoque rapuerit.*]

2 ¶ † Constitutio Frederici [p] Imperatoris statuit, nauigantium bona, quæ naui vel rupta fluctibus, vel expugnata, in portum vel alias ripas peruenerint, integra dominis reseruari, sublata penitus omnium locorum contraria consuetudine: nisi nauigia illa piraticam exercerent prauitatem, vel inimica Christiano essent nomini. Atque transgressores sanxit bonorum publicatione mulctari, aliaque pœna extraordinaria puniri. Et alibi [q] imperator prohibuit etiam fisco, ne in aliena calamitate, de re tam luctuosa compendium sectetur, & res dominis restitui iussit.
3 ¶ † Ciuilis pœna [r], in eos qui dolo malo quippiam ex incendio vel naufragio rapuerint, intra annum vtilem quadrupli, post annum in simplum, vltra pœnam olim statutam, scilicet vi bo-
4 norum raptorum, vel furti [s]. ¶ † Extat lex Salica [t] hæc [*Si quis nauem alienam, sine permissu domini sui, mouere præsumpserit, aut ea transierit, Malberg & flemere, centum viginti denar. qui faciunt solidos tres, culpabilis iudicetur.*] Et rursum [u] [*Si quis nauem furatus, 600. denar. quia faciunt solidos quindecim culpabi-*
5 *lis iudicetur.*] ¶ † In legibus naualibus Rhodiorum, editis Græce per Imperatores Tiberium, Adrianum, Antoninum, Pertinacem, Lucium Septimium Seuerum, sic statuitur c. 48. ὁ ἁρπάζων τι ἐκ τῶν ναυκλήρων, τέτραπλάσιον ἀποδιδότω, id est *qui quid ex rebus naniculariorum rapuerit, in quadruplum id restituito.*] Idem in cap. 50. & 51. grauiori præda & vi inuadentes eas res post restitutionem earum quæ inuaserunt, liber ad triennium relegatur: sordidiores, in opus publicum eiusdem temporis serui in opus grauius fisci adiudicantur. VVisigothorum autem hæc lex [x] [*Quicquid de incendio, ruina, naufragio raptum fuerit, & aliquis ex hoc quicquam ab alio susceperit, sine celauerit in quadruplum reformare*
6 *cogatur.*] ¶ † Qui cum nauicularijs prædam fecerunt, tenentur iure ciuili quoq; in quadruplum [y]. Iure pontificio, qui peregrinos spoliarunt, aut inermes pauperes deprædati sunt, anathemate percelluntur [a].

o Paul. l. Pa. dius, de incend. rui. & naufr. lib. 47 ? tit. p.
p §. nauigia, de statu & consuetud. collat. 11. in auth. § cõstit nauigia, de furt. C.
q L. 1. de naufrag. lib. 11. C. tit. 5
r L in eum 18. de furt. C libr. 6. tit. 2 l. 1. & 3. de incend. rui. & naufrag. in ? l. 3. de nauicular. lib 11. C. tit 1.
s Caius, l. si quis, ex naufragio. §. d. tit. de incend. rui.
t tit. 21] Salica, tit. 21 de nauib. furatis. §. 1.
u §. 2. eiusd. titul.
x L. 10. titul de furib lib. 7. C. li. VVisig. tit. 2.
y L. 2. de nauicular. lib. 11. C.
a ca. illi qui, 24. q. 1.

de Furtis Rusticarum rerum, & primum instrumentorum. Cap. 4.

1 *Sarculum vel ligonem furatus qua pœna puniendus.*
2 *Tintinnabulum animalium quis vel bouis furatus qua pœna puniendus, & 4.*

3 Agricul-

5 *Agricultura instrumēta furatus quomodo puniendus. & 5.*
6 *Sterquilinij furati actio.*
7 *Stercoris & sterquilinij agricultura vtilitas.*

1 IN legibus † Georgicis Iustiniani[a], sic scriptum legimus, ἐὰν γεωργὸς κλέψῃ ἐν σκαφῇ δίκελλαν καὶ ἀξίναλλαν, &c. id est, *Si quis agricola fodiendi tempore sarculum vel ligonem furto subtraxerit, & postea conuictus fuerit, eius nomine pendito per singulos dies à furto admisso,* κεράτιον ἓν ὄγον, ψίλας δώδεκα, siliquam vnam, aut pholas duodecim, *Similiter & qui tempore putationis, falcem putatoriam: aut messis, falcem messoriam: aut lignationis, securim interuerterit, & sic de similibus.* ¶ † Alia lex[b], ἐάν τις κώδωνα ἐκ βοὸς ἢ προβάτου, ἢ ἕτερον οἱουδήποτε ζώου κλέψῃ, καὶ γνωσθῇ, ὡς κλέπτης μαστιζέσθω. εἰ δὲ καὶ τὸ ζῶον ἀφανὲς γένηται, αὐτὸ ἀποδότω ὁ κλέψας τὸν κώδωνα, id est, *Si quis tintinnabulum bouis aut ouis, aut alterius cuiusuis animalis subtraxerit, fueritve conuictus, flagellator vt fur. Si vero & animal deperditum fuerit, fur tintinnabuli id quoque præstato.*]

3 ¶ † Et alia[c] [*Furantes aratrum vel vomerem, vel iuga, puniuntor pro numero dierum, ex quo furtum admissum est: per singulos dies pendentes pholas duodecim. Alienas plaustri vel auectores vel exustores, duplam eius æstimationem penduntο.*]

4 ¶ † In legibus Salicis[d] leges hæ [*Qui tintinnum, id est, tintinnabulum, de porcina aliena,* id est, de grege porcorum, *furatus fuerit, 600. denarijs, qui faciunt quindecim solidos, culpabilis iudicatur. Si eum tintinnum de pecoribus*[e], *centum viginti denarios, qui faciunt solidos tres. Si perdicam,* id est, numellas, *de caballo*[f], *totidem: & sic peruerit, restituat vltra alium in eius locum.*] Et in Codice legum VVisigothorum similis hæc lex[g] [*Si quis tintinnabulum inuolauerit de iumento vel boue, solidum reddat: de vacca tremisses duos: de veruecibus vel quibuscunque pecoribus, tremisses singulos cogatur exsoluere.*] Et alibi[h] [*Qui in itinere vel in opere rustico constituto aliquid violenter inuolauerit vel abstulerit, quadruplū reddat.*] Et addit, seruū qui hoc fecerit centum flagellis afficiendum, si sine scientia domini, & dominum vel componere debere pro damno, 5 vel seruum pro noxa dare. ¶ † In constitutionibus Friderici prohibitum est[i], vt nullus inueniatur tam audax, vt personas, boues, & agrorum instrumenta, aut si quid aliud sit, quod ad agrorum operam rusticam pertineat inuadere, aut capere, aut violenter auferre præsumat, & si quis hæc ausus fuerit, in quadruplum ablata restituat, & infamiæ notam ipso iure incurrat, imperiali ani-
6 maduersione nihilominus puniendus. ¶ † Inter instrumenta fundi ponuntur ab Vlpiano[k], quæ fructus quærendi, cogendi, conseruandive causa parata sunt, exque quæ sint enumerat. Et inter instrumenta quærendi, pecora quoque stercorandi gratia parata. Idcirco & stercus instrumentum quodammodo erit, & eius gratia etiam legem de eo non rapiendo, vel de furato restituendo institutam fuisse à Solone ex Suida[l] constat. Ex qua βολίτου δίκη, actio de fimo: valde ne-
7 cessaria rusticis. ¶ † Nam agriculturæ stercorationes maxime commendari constat ex authoribus rei rusticæ. Sic M. Cato[m] iubet [*Sterquilinium magnum stude vt habeas. Stercus sedulo conserua: cum exportaueris, spargito & comminuito, per autumnum euehito.*] Varro[n] [*Secundum villam duo habere oportet sterquilinia, aut vnum bifariam diuisum: alterans enim in partem ferri oportet è villa nouum fimum, ex altera veterem tolli in agrum, &c.*] Isq; alibi[o] stercorum vtilitatem prosequitur, aitque [*Qui aruaria conducunt, si caueat dominus stercus vt in fundo maneat, minoris conducere, quam si accedat.*] Pluta Palladius[p], Columella[q], & in Geoponicis[r], περὶ τῶν κόπρων τῶν Κυνίδων: sic orditur eius vtilitatis author tractationem, τὴν ἀγαθὴν γῆν ἡ κόπρος καλλίονα ποιεῖ, τὴν δὲ φαύλην πλείον βελτιοῖ, &c. *Bonam terram stercus meliorem facit, vitiosam autem amplius iuuabit.* Et inutilis quæstio visa nō est Vlpiano[s], num fundo vendito sterquilinium accederet, & respondit venire si eius causa comparatum: secus, si vendendi gratia, vt intelligamus vendi solitum. Placuit & eum, cui vsus ouium relictus est ad stercorandum agrum suum, pecoribus vti posse[t].

a tit. 4. l. 2.
b in pand. tit. 4. legum rustica. Iulian. l. 2.
c eo tit. l. 10.
d ti. 27. de fur. diuers. §. 1.
e eod. tit. §. 4.
f eod. tit. §. 2.
g in l. 11. tit. de furtib. & furat. lib 7 Cod. VVisigo tit 2.
h l 12. de inua sionib. lib. 8. eiusdem Cod. VVisigo. tit. 1.
i §. agricultores. de statut. & consuetu. in extrauag. feud. vnde authent. agricultores, quæ res pigno. oblig poss. lib. 8. C. tit. 17.
k Vlp in l. instrumēta fundi 8. de fund. instr. lib. 33. P. tit. 7.
l Suid. in ver. βολίτου δίκη.
m Cato, de re rustica, c. 13.
n M Varro, 1. de re rust. c. 13.
o Idem d. lib. 1. c. 18.
p Pallad. lib. 1. de re rust. 33
q Colum. lib. 2. de re rust. cap. 5.
r libro. Geo. 2. de agricu.
s Vlp. l. fundi [illegible] de [illegible] emp. P.
t §. [illegible] de [illegible] & habit.

de Furtis animalium, & Abigeatu. Cap. 5.

De quo lib. 9. C. tit. 37 & lib. 47. P tit. 14.

1 *Furtum animalium cum abigeatu, & sine illo fit. Quid abigeus, & abigeatus, eod. Et quomodo puniatur in sequentib. 3. 5. 7. 8. 9. & 10. 11. & 12.*
2 *Abigeatus quomodo crescat pœna.*
4 *Inuentum non restituens, nec quærens dominum, fur est.*
6 *Animalium cicurorum, non ferorum fit furtum, & quomodo.*
13 *Apes quomodo, & cui acquirantur.*
14 *Columba ex alieno columbario accepta, furti actionem parium. Idem de piscibus ex stagno alicuius captis dicitur.*
15 *Columbaria quibus liceat extruere.*

1 FVrtum † animalium fit abigeatu, & sine illo: abigei illi proprie dicuntur[v], qui pecora ex pascuis vel armentis subtrahunt, & quodammodo deprędantur, & abigendi studium quasi artem exercent, equos de armentis vel oues de gregibus abducentes. At is qui ouem errantem, vel equum in solitudine existentem abducit, non arte abigendi, sed retinendi tamen, fur est non abigeus. Callistratus[x], [illegible]merum ouium 10. porcorum 5. aut 4. equum vnum aut bouem, abigeatum facere ait: non minorem ouium, & porcorum numerum, sed furem. Idem respondit Claudianus[y], nisi sæpius vnum aut alterum pecus surripuerit quis[z]. Melius erit si abigeos dicamus eos, quibus est cura alienis insidiari animalibus, aut iumentis, & ea transponere alibi:
2 sic enim tradit Iustinianus[a]. ¶ † Hoc crimen publici iudicij non est, quia furtum magis, vt ait Marcellus[b]: ideo & sine inscriptione, & cum ea intentari potest[c]. Si ferro tamen vtantur, qui abigunt, solent durius puniri[d]. Augetur & pœna, si ab stabulis abigant, estque maior, quam si à sylua vel pascuis: & si sæpius abegerunt[e]. Et eo loci, quo frequentius hoc crimen committitur, ad exemplum seuerius coercetur, interdum gladio & in opus publicum damnatione, & si honestiores personæ sunt, vel ordinis amotione, vel relegatione[f]. Et si gladio abigunt, feris aliquando obijciuntur[g]. Receptatores vero abigeorum Adrianus in decennium extra Italiam re-
3 legari iussit[h]. ¶ † De abigeis duæ leges Græcæ Iustiniani[i], vna, ἐὰν τις κλέψῃ βοῦν ἢ ὄνον, καὶ ἐλεγχθῇ, ἐν διπλῷ προστίμῳ ὑπεχέσθω, αὐτὸν μαστιγωθεὶς ὁ κλέψας καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ποιῶν, id est, *Si quis bouem aut asinum furto abduxisse conuictus fuerit, flagris cæsus in duplum*

v Vlp. l. 1. de abig. P. tit. 14
x l. 3. eod.
y [illegible]
z [illegible] pœn. in [illegible]
a [illegible] l. de abi [illegible]
b l. 2. de abig.
c [illegible]
d l. 2. [illegible] eod.
e l. 3. eod.
f l. [illegible] §. eod.
g d. l. 2. §. fi.
h l. fin. §. fin. cod.
i in legib. Georg. Iustin. 4. l. 6. & 7.

duplum reponere æstimationem, simulque opera deperdita damnum præstate. Alia, ἐὰν τις κλέψας θέλων βοῦν ἐξ ἀγέλης, ἀνασκεδάσῃ δὲ ἀγέλην θηριόβρωτος γένηται, τυφλούσθω, id est, *Si quis dum bouem ex armento abigere parat, hac occasione armentum dissipauerit, vt a feris dilanietur, luminibus priuator.*

4 ¶ † Lege Langobardorum [a], qui animal, quod itinerantem se sequitur, acceperit, & vincierit, palamque habuerit, reus non est furti vel abigeatus, paratus domino reddere si requirat. Nec si animal quod sequitur itinerantem se à via auerterit, reus furti vel amissionis est: Si tamen animal, quod sequutum est eum, absconditum tenuerit, vel vendiderit, debet cumponere pro *octogilt.* Extat hac de re lex diuina [b] [*Non videbis bouem fratris tui aut ouem errantem & præteribis, sed reduces fratri tuo, etiam si non est propinquus frater tuus, nec nosti eum, & erunt apud te, quandiu quærat ea frater tuus, & recipiat.*] Animal quippe quod errat, quandiu est spes illud inquirendi, in possessione ciuili, non naturali domini est [c]. Proinde si quis animo interuertendi dominium celauerit, vel habuerit, furtum committit: sicut & qui rem iacentem lucri faciendi causa sustulit, neque libellum proposuit se inuenisse, & redditurum ei qui desiderauerit: quæ recte tractat Vlpianus [d]. Iterum in Leuitico [e] [*Qui rem perditam inuenerit, & inficiatus insuper peierauerit, reddet quæ per fraudem retinere voluit integra, insuper & quintam partem domino, cui damnum intulerat.*] Eo enim ipso quod reposcenti domino, res suas nõ reddiderit habens, surripere & intercipere videtur: quare & furti & ad exhibendum tenetur, inquit Pomponius [f], etsi animo furandi ante nostra non acceperit.

5 ¶ † Pœna abactorum ex legibus Valentiniani & Valentis [g], affecti sunt, qui equum equamve habere; præter senatores, honoratos, administratores prouinciarum, & decuriones. Lege Gotthorum prospectũ recte etiam est aduersus eos, qui se dicunt vagantia animalia reperisse, vt furti suspicionem elidant, in hunc modum [h] [*Caballos vel animantia errantia liceat occupare, ita vt qui inuenerit denunciet aut episcopo, aut comiti, aut iudici, aut senioribus loci, aut etiam in conuentu publico vicinorum. Quod si non denunciauerit, furis damnum habuerit. Similis & de alijs rebus ordo manebit.*] Et postea [i], datur præmium ei, qui inuentum animal domino non interuerterit, & quantum expenderit. Et si euerterit, inquit, duplum restituere domino cogitur. Iterumque [k] cauetur, ne animal inuentum liceat tundere, vel vendere, vel characteres infligere. ¶ † Ani-

6 malium furtum fit eorum, quæ domesticam & cicurem habent naturam, si lucrandi animo ea quis à dominis abstulerit; concluserit, vel appræhenderit: vt in gallinis, anseribus, & ceruis domesticis. Eorum autem quorum fera est natura, si à nobis euolauerint, si spes repetendi non sit, furtum non est [l].

7 ¶ † In pacto legis Salicæ Francorum porcellorum furta pro modo loci, vnde subtracti sunt, puniuntur: siquidem vt ibi habetur [m] [*Qui subtraxit de prima aut media Rhane, centum viginti denariorum, id est, solidis 3. condemnandus est vltra capitale. Qui [n] de terra Rhane, 600. denariorum, id est, quindecim solidorum. Qui [o] de Sutem, habente clauem, 1800. denar. id est, 45. solid. vltra capitale & delaturam. Qui [p] ex grege custodito à suario in campo porcellum tulerit, 600. denar. seu quindecim solidorum. Si quis [q] scrouam, 260. denar. id est, 7. solid. Si scrouam [r] cum porcellis, 700. den. id est, 17. sol.*] Deinceps & ætatem porcorum considerant [*Vt si anniculum porcum furatus quis sit, soluat [s] 120. den. semper vltra capitale & delaturam*] vt in sequentibus intelligendum. *Pro bimo* [t], *600. denar. id est, 15. solid &c.*

8 De † alijs autem animalibus [v] [*Qui vitulum furatus erit, damnatur 120. denar. id est, 3. solid. præter capitale & delaturam: si aliud animal anniculum, 600. denar. id est. 15. solid. Si bimum, 1400. denar. id est, 35. solid. vltra capit. & delat. Si vitulum cum vacca totidem: si eam solam, 1200.*

9 *denar. id est, 30. solid. &c.*] ¶ † Et de canibus nominatim [x] [*Pro cane segusio* (qui sequitur prædam) *furato, pœna 600. denar. id est, solid. 15. Si autem segusium magistrum quis sit furatus, 1800. dena. id est, solid. 45. Si tamen pastoralem quis occiderit vel furetur, 120. denar. id est, solid.*

10 *3.*] ¶ † *Pro agno* [y] *subtracto lactente, pœna 7. denar. Pro veruece bimo, 123. denar. si tres & amplius, 1400. denar. id est, 35. solid. Si quinquaginta, 2500. denar. id est, 65. solid.*

11 *cum dimidio vltra capitale & delaturam semper.* ¶ † *Pro tribus capris* [z] *subtractis, centum viginti denar. id est. sol. 3.*

12 ¶ † *Si plures, 600. denar. id est, solid. 15. Qui accipitrem* [a] *ab arbore furatus, debet 120. denar. si de pertica, 600. excepto capitale & delatura. Si de intro clauem, 1800. denar. est, solid. 45. Si sparuarium, centum viginti denar. Si gallum vel anserem, totidem. Si gallinam aut solam pidam, totidem. Si gruem aut cygnum domesticum, si turentem de trapis, vel aliam auẽ de decipula vel rete, totidem.*] Quod enim etiam iure ciuili cepimus in venatione, & manet sub nostra custodia, nostrum esse dicitur [b]. Ideo & alibi in legibus Salicis [c] [*Si quis aliqua de venatione, de auibus, vel piscibus furatus fuerit, 600. denar. qui faciunt quindecim solid. culpabilis iudicatur. Eademque summa plectitur* [d], *qui ceruum aut aprum motum, & lassatum à canibus alterius furatus fuerit, vel celauerit.*] Quibus adstipulatur Caius Iurisconsul. [e] si venator qui feram vulnerauit, eam persequatur, & in conspectu habeat, non aliter: cum multa possint accidere, quibus impediatur captio. Quod & firmat Iustinianus [f]. Accursius tamen putat [g], lege Langobardorum penultima de venationibus, feram vulneratam pertinere ad vulnerantem, si inueniat eam intra 24. horas. Distinguit de laqueo excepta venatione Proculus [h], vt si in suo quis tetenderit, vel in alieno permissu domini, & illinc præda non esset euasura, sit eius qui laqueum posuit, non aliter.

13 ¶ † Lege iterum Salica [i] [*Qui apes claue conclusas reserato tecto rapuerit, 1800. dena. i. solid. 45. soluere debet.*] Sic iure ciuili, apes in aluéis nostris conclusæ, nostræ sunt [k]: si tamen euolauerint, vt persequi extra conspectum nostrũ nequeamus, vel in arbore sint, occupantium fiunt [l]. Non secus, quam aues, quæ in arboribus nostris nidificant: etsi dominus agri possit venatoribus ne ingrediantur interdicere [m]. Accursius [n] syluestres apes, quæ in arbore consederunt, eius esse domini, si arborem signauerit, ex lege Langobardorum [o] ait. Lege Gotthorum [p], si quis ingenuus depræhensus sit in apiario furti causa, ex eo solo tres solidos debet & 50. flagella: si vero abstulerit, nouemcuplum cum dicto numero flagellorum. Si seruus sustulerit, centum verberibus subijcitur: & si dominus eius noluerit componere, addicitur domi-

14 no apum seruiturus. ¶ † Datur actio furti, pro columbis ex alieno columbario captis [q]. Quod remedium soli vsufructuario competit [r]. Ad eundem modum pro piscibus ex stagno captis, datur actio: quia & illi inclusi in dominio possessionis sint: nec veriæ sint piscationes pri-

15 uatæ [s]. ¶ † Et multo magis olim apud Romanos ætate Varronis [t], qua paria columbarum ducentis nummis, & cum eximia erant, singulis millibus

s §. 8.
t §. 9.
v In d. ll. tit. 3. §. 1. 2. 3. 4. & sequent.
x eod. tit. c. de furt. canum, §. 1. 2. 3.
y eod. li. tit. 4. de fur. ouium, §. 2. 3.
z eod. lib. tit. 5. de furt. caprar. §. 1. & 2.
a hæc & seqq. in eod. lib. tit. 7. de furt. auium, §. 1. 2. 3. 4. & seq.
b l. 3. §. 1. de acq. rer. dom.
c tit. 36 de venatio. §. 2.
d eod. tit. §. 5. & 6.
e l. naturalem, §. §. 1. de acquir. rer. dom. P.
f §. illud, de rer. diuis.
g Accurs. in d. l. naturalem §. item ver. quod verius.
h Procul. l. in laqueum. 55. de acquir. rer. dom. facit §. feræ quoque, de rer. diuis.
i tit. 9. de fur. apum §. 1.
k l. Pomponius scribit. l. P. §. idẽ Pompon. famil. ercisc. P.
l l. naturalem. §. §. apum quoque, de acquir. rer. dom. l. si apes. 26. de furt. in P. §. apum, de rer. diuis. ap. Iustinian.
m d. §. apum, & l. O. Pius, de seruit. rustic. præd. in P. §. feras, vers. plane, de rer. diuis.
n Accurs. in d. l. naturalem, §. apum, in ver. furto
o l. si quis de arbore, de fur. in ll. Langob. in papyro excusis Italiæ, est subtit. de venatoribus. qui omnium est, 104. 115.
p L. 1. de apibus, lib. 8. C. Vvisigot. tit. 6.
q d. l. Pomponius scribit, §. item Pomponium, vbi Florentinis, fam. ercisc. P. vide multa de his apud Bar. Cepolam, lib. 2. de seruit. c. 97.
r l. vsufructuarius, §. si in vinarijs, de vsufruct. in P.
s & t quæ sint reg. in vsi. Feudo vide ad Cepolam, li. 2. de seruitut. tit. de piscatio.
t Varro.

millibus sestariorum vendebantur. Quemadmodum & tempore Columellæ fuerunt inuenti, qui quaternis millibus nummûm binas columbas mercarentur[a]. Cuique autem licet etiam in feudo beneficiario, qui censualis est alicui domino etiam iuridico, habere columbarium, tot columbarum capacem, quo[*] in confinio possessiones habuerit, vt eis cibaria suppeditet, vt placuit iudicio contradictorio senatus Parisiensi 15. Calend. Iunij anno Domini 1549. & 6. Idus Decembr. 1565. Nec posse superiorem dominum prohibere, cum columbaria non sint inter insignia superioris iuris: nisi contrarium suaderent loci consuetudo, vel prædij clientelaris lex in emphyteusi dicta. Quod & de leporarijs dictum est. Sunt enim consuetudines locorum, quæ ea clientibus prohibeant, & solis permittant dominis, vt Burgundiæ, Armoricæ, Niuernensibus. Alioquin ius est cuique libere habendi, nec vicinus quoque prohibere potest, cum victus eius animalis, columbarum, scilicet, innocens sit[b], nec rerum possessoribus officiat[c]: damno de pastionis cum stercore fundis vtilissimo[d], compensato.

a Colum. lib. 8. c. 8.

b D. August. Homil. 7.
c cap. non omnis, 2. q. 7.
d Plin. lib. 17. c. 8. Cato li. de re rust. ca. 96. Columel. li. 2. c. 15. Varro lib. 1. tit. 18.

de Furtis Arborum & Fructuum. Cap. 6.

Lib. 47. P. titul. 7. & 17.

1 *Arboribus furtim cæsis quæ actiones pro his dantur.*
2 *Aquiliæ, & furti actionum distinctio in cæsis arboribus.*
3 *Arbores alienas impune quando cædere possimus.*
4 *Arborum appellatione quid contineatur.*
5 *Arboribus cæsis ex pluribus actionibus vna eligenda.*
6 *Vitem exspolians is, & pomarium aut pirum furantis qualis pœna vt & alias arbores succedentium. Nu. 7. 8. 10. 11. & 12.*
9 *Lite pendente arbores vel vites succidens, suspendendus.*
13 *Arbores iniuria cædentis pœna 12. tabul.*
14 *Fures immobiles stare fecit diuus Medardus.*
15 *Arbustorum fures ex consuetudine Burdegalensi vt puniantur.*
16 *Arborem in parte cædens tantum, nihilominus de arboribus cædendis tenetur.*

1 Qvanquam † non semper furti actio competat pro arboribus cæsis, quod eæ possint furtim sine furto cædi[e]: nihilominus vt plerumque aduersum eos, qui arbores alienas furtim, & animo contrectandi & iniuria excidunt, competit actio legis Aquiliæ pro damno resarciendo, & actio ex lege duodecim tab. & furti, vt respondit Paulus[f]. Item ad exhibendum dari, & quod aut vi aut clam, condictionem, & ad id quod interest[g]. [*Furtim cæsæ arbores videntur*, ait Vlpianus[h], *quæ ignorante domino, celandiq; eius causa, cæduntur: aliter enim fieri potest, vt sine furto quis cadat.*] Nam & si per vim sciente domino cædit, non incidit in hanc
2 actionem[i]: sed in aliam actionem, puta, vi bonorum raptorum[k], aut quod vi aut clam[l]. ¶ † Ab Aquilia autem animus videtur furti actionem distinguere. Nam qui contrectandi animo, furtum facit, si quid inde lucri sperat[m]. At in actione legis Aquiliæ, inspicitur potius damnum quod passus est dominus, quam lucrum quod consequutus est qui dedit: & ideo si arbores nouellas in sylua cædua quis secuerit, Aquilia tenetur. Sicuti & qui fruges immaturas messuerit, vel oliuas immaturas collegerit: non autem is qui maturas: nam is actione furti tenebitur, vt distinguit Vlpianus[n]. Vt & alibi, qui virginem nondum maturam viro stuprauerit, Aquilia tenetur[o]. Et si quis syluam cæduam maturam excidit, ex quo nihil damni dominus habet, nec quippiam abstulit, nec perdidit, nulla actio in cædentem competet: nullam enim iniuriam fecit, qui etiam impensas donauerit, quæ in sectionem syluæ, vel fructuum maturorum factæ sunt[p]. Factum autem ipsum donationem arguit, vt repetere non possit[q].
3 ¶ † Cædere autem arbores alienas alio animo, quam furandi, non est prohibitum semper: veluti si arbor vel ex radicibus longe propagatis vicino ædificio ruinam & causam subruendi fundamenta minetur: vel si frondes in aream alterius dependentes, vmbra vel alio modo noceant: licet enim eas circuncidere vicino, & sibi lignum tollere, post interdictum tamen propositum, & post admonitionem vicini[r]. Aliter enim non licet[s]. Extatque & hæc de re distinctio in legibus Iustiniani[t], ἐάν, inquit, [illegible], id est, *Si arbor in agri confinis parte stet, si quidem hortus vicinus est, cui arboris inumbratione nocetur, dominus eius ramos putabit: at si hortus non fue-*
4 *rit, rami eius ne præcidantur.*] ¶ † Hic arboris appellatio continet[u] & vites, arundines, hederas, salictum, & virgas saligneas, quæ radices egerint, item nouellas ex seminario translatas stirpitus, & quæ subuersæ reponi possunt, stirpes, oleæ: nisi adeo tenerum quid sit, vt herbæ loco potius sit[x]. Condemnatio ciuilis istius actionis pœnalis, duplum continet, perpetuaque actio, sed quæ aduersus hæredes non detur: hæredi autem
5 & cæteris successoribus datur[y]. ¶ † Ex pluribus autem supra memoratis actionibus, vna contentus esse debet actor[z]. Sed si plures arborem furtim ceciderint, eadem cum singulis in solidum agetur: at si plurium vna arbor cæsa fuerit, vniuersis duntaxat vna & semel pœna præstabitur[a]. Neque enim dici potest, pro parte furtum fecisse singulos, sed totius rei vniuersos: [*Et sic fiet*, inquit Vlpianus[b], *singulos furti teneri in solidum. Pro-*
6 *inde nec altero soluente, alter liberabitur*[c].] ¶ † Ex lege Langobardorum[d] [*Si quis vitem exspoliauerit, id est, adminicula tulerit, componat solidos sex. Item si palum ab ea tulerit, eadem pœna. & si quis supra tres vites de vi-*
7 *nea aliena tulerit.*] ¶ † In Salica lege[e] [*Qui pomarium aut pirum intra curtem existentem, aut ad latus, furatus fuerit, vel capulauerit, centum viginti denariorum,*
8 *id est, solidorum trium culpabilis iudicatur.*] ¶ † In constitutionibus de rebus capitalibus Caroli V. Maximiliani[f]. [*Si quis alicus lignum dissectum clam abstulerit, id seu furtum, ex conditione causæ plectendum est. Si quis autem in sylua alterius clandestino & prohibito more dissecuerit, puniri debet ex more cuiusque regionis & loci.*]
9 ¶ † Criminalis pœna eorum, qui arbores potissimum fructiferas ceciderint maxime vites, est eadem quæ latronum[g], qui furcis suspenduntur, vel bestijs obijciuntur[h]. Ex legibus Græcis Iustiniani, illa [*Si quis absq; iudicis authoritate, litem habens cum aliquo, vitem aut aliam quamuis arborem cadat,*
10 *manu truncator reddita æstimatione*[i].] ¶ † In Ægypto, qui arborem Sycomororum exciderit, extra ordinem

e Vlp. in l. furtim cæsæ 7. arbo. fur. cæsa. P.
f Paul. l. 1. & l. eadem, §. 1. eod.
g Idem l. facienda æstimatio. 8. l. sed si de arboribus, 11. & l. fin. eod. tit. arb. fur. cæsar.
h l. furtim cæsæ, 7. eod.
i l. facienda, §. fi. eod.
k l. 2. vi bonor. rapto. P.
l l. 1. §. quid sit, quod vi aut clam P.
m petit. 16. eod. titul.
n [illegible] furtum. §. si recte, arbo. furt. cæsa.

ordinem punitur propter vtilitatem publicam: quia arbores illæ colligant aggeres Niloricos, per quos incrementa Nili dispensantur, & diminutiones aquæ coercentur, vt scribit Martianus [a]. Et Honorius & Theodosius eos, qui in Nili vallo arbores excidissent, ea ratione flammis voluerunt comburi [b]. 11 ¶ † Athenis, qui oleam effodisset ad vsos proprios, centenas de singulis oleis drachmas ærario debebat, & eius mulctæ decimæ Mineruæ erant: à quo autem reus peractus erat, ei in singulas oleas centenas debebat drachmas [c]. 12 ¶ † Prohibentur & certæ arbores, vt cupressi in syluis & aliquibus locis, iure singulari cædi, à quibus abstinere oportet, imminente alioquin pœna [d]. 13 ¶ † Cautum & legibus duodecim tabularum, vt qui iniuria arbores cæcidisset alienas, lueret in singulas æris 25 [e]. 14 ¶ † D. Medardus, vt narrat Theophilus Lebius [f], episcopus Veromandensis constitutus, Dei iudicio fures, qui noctu in vinea eius & horto grassati erant, absens sensit, & cohibuit ne discedere possent: donec ipse eos coram reprehenderet: obiurgatus tamen dimisit. 15 ¶ † Ex consuetudine Burdegalensium, qui ligna furabitur & arbusta, pro primo furto soluit viginti solidos Turonenses, & damnum insuper, & domino iurisdictionis 40. solidos: pro secundo furto, fustibus cædetur, aut in vrbe aut agro, eo loco quo cæteri fures puniri solent [g]. Leges porro Gotthorum puniunt hæc furta damni restitutione, & flagellis, si serui sint, qui non habeant vnde componere delictum possint [h]. 16 ¶ † Existimat Ioannes de Platea [i], vt qui non totam arborem cædit, sed eius partem, in pœnam arboris cæsæ incidere, cuius sententia ab Vlpiano probatur [k].

de Frugibus furto sublatis. Caput 7.

1. *Fructus maturos alienos accipiens, fur est.*
2. *Frugem noctu secuisse capitale lege 12. tab.*
3. *Hortum alienum ingressus furandi causa qua pœna puniatur. & 8.*
4. *Custos pomariorum furatus ex illis quomodo puniatur.*
5. *Fures frugum & hortorum quomodo puniantur.*
6. *Vuas comedere in aliena vinea al. quando licet, efferre non licet impune.*
7. *Equum pascere in prædio alieno, vel iuxta, quando liceat. Et de famis necessitate.*
9. *Sycophanta vnde dictt.*
10. *Horti Pisistrati, & Cimonis, incustoditi, omnibus communes.*

1 QVi † fructus maturos tulerit, vel segetē maturam dissecuerit, & sibi recipit furandi animo, vt fur punitur [l]. 2 ¶ † Frugem aratro quæsitam furtim noctu pauisse ac secuisse, puberi 12. tabulis capitale erat, quæ suspensum Cereri necari iubebant, grauiusque puniri, quam in homicidio compertum: impuberem autem prætoris arbitrio verberari, noxamque duplionemve decerni authore Plinio [m]. 3 ¶ † Pro hisdem criminibus ex lege Salica [n], pœna 600. denar. qui faciunt solidos quindecim. Eademque pœna damnatur [o], qui in hortum alienum ingressus fuit, vt furetur: vel in rapariam, fabariam, pisariam, lenticulariam. Quod si ex alieno [p] agro quis cum carro aut equo subtraxisset, 1800. denar. erat culpabilis, id est, solid. 45. Si cum dorso [q] abstulisset, 600. denar. Si pratum [r] alienum secuisset, operam perderet, & 15. solidis esset culpabilis: si iam fœnum in domum suam traduxisset, 1800. denar. qui faciunt solid. 45. Si tantum [s] accepisset, quantum dorso potuit auferre, 600. denar. Totidem si vindemiasset vineam alienam [t], & si ex ea vuas traduxisset domum suam, 1800. id est, 4. solidos. 4 ¶ † Iustinianus in legibus rusticis [u], de his statuit in hæc verba, ἐὰν εὑρεθῇ ὀπωροφύλαξ κλέπτων ἐν ᾧ φυλάττει τόπῳ, στερείσθω τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ, καὶ σφοδρῶς τυπτέσθω, id est, *Si pomariorum custos, in loco cui custodiendo præpositus est, furtum fecisse conuictus fuerit, priuatus mercede, graues sustineto plagas.*] 5 Alia [x], οἱ τῷ καιρῷ τοῦ θερισμοῦ εἰσερχόμενοι ἐν ἀλλοτρίῳ ἄλωνι, καὶ κλέπτοντες δεμάτια, ἢ στάχυς, ἢ ὄσπρια, τῶν στερήσεως μαστιζόμενοι, id est, *Si qui tempore messis in alienum fundum ingrediuntur, vt fasciculos, vel spicas, aut legumina furentur, plagis affecti, vestibus exuuntor.*] Rursum [y], ἐὰν εὑρεθῇ τις κλέπτων ἀλλοτρίαν καλάμην ἐν διπλῷ ποσότητι παρεχέτω αὐτήν, id est, *Si quis deprehensus fuerit in furto stipulæ alienæ, in duplum restituat eam.*] Quæ tamen lex dura videtur, si pauperes stipulam colligant: nam in lege diuina [a], sic scriptum, [*Cum messueris segetes terræ tuæ non tondebis vsque ad solum superficiem terræ, nec remanentes spicas colliges: neque in vinea tua racemos & grana decidentia congregabis, sed pauperibus & peregrinis capienda dimittes.*] 6 ¶ † Alia de furtis vuarum & fructuum hortorum singularis hæc [a], οἱ εἰς ἀμπελῶνας, ἢ κήπους εἰσερχόμενοι, εἰ μὲν βρώσεως ἕνεκα ὀπωρίζουσιν, ἀθῷοι ἔστωσαν. εἰ δὲ ἐπὶ κλοπῇ φωραθεῖεν, τυπτόμενοι, τῶν χιτώνων στερείσθωσαν, id est, *Vineas aut hortos ingressi, siquidem comestionis causa, extra pœnas, indemnes sunto: si vero furari deprehendantur, plagis inflictis vestibus spolientor.*] Huius legis priori parti videtur suffragari diuina lex, quæ ita tradit [b], [*Ingressus vineam proximi tui, comede vuas quantum tibi placuerit: foras autem ne efferas tecum.*]

7 ¶ † Et quamuis iure humano non semper licitum sit ingredi fundum alienum [c], nec equum suum iuxta pascere [d], tamen tempore necessitatis, & ad pellendam famem, non erit valde reprehensibile ingredi, & bonis alienis modice vti [e]. Nec grandis est culpa, si quis furatus fuerit, vt esurientem impleat animam suam [f]. Et si qua vrgeat necessitas non summa, qui furatur ea mente, vt sibi subueniat, peccat certe, sed leuius castigatur [g]: at si grauius vrgeat necessitas, non peccat. [*Amarissima lege necessitatis abominanda, & truculentissima imperia,*] vt ait Valerius Maximus [h]. Et necessitas cogit ad turpia [i]: potissimum necessitas egestatis & famis, quæ cogit etiam bonos furari, vt ex oratione Salomonis colligitur aperte [k], [*Mendicitatem & diuitias,* inquit, *Deus, ne dederis mihi, tribue tantum victus meo necessaria: ne forte satiatus illiciar ad negandum te, & dicam, quis est dominus? Aut egestate compulsus furer, & periurem nomen Dei mei.*] Et certe tempore tantæ necessitatis, communia omnia censentur [l]. Potuitque & debuit credere lex, dominum rei, si eam nouisset necessitatem, concessurum: quia pascere fame morientes tenetur iure naturali & diuino [m]. Sic, si putans dominum permissurum, contrectet quamuis rem alienam, excusatur à furto [n]. Et quod non est in lege licitum, necessitas facit licitum [o]. 8 ¶ † Regis Rhotarij in legibus Langobardorum [p], illa, [*Si quis in hortum alterius intrauerit, vel salierit ad furtum faciendum, componat solidos sex: nam si pro re sua ingreditur, nec damnum fecerit, non sit culpabilis.*] 9 ¶ † Illius in

p §.7. eod.
q §.8. eod.
r §.9. eod.
s §.10. eod.
t §.11. eod.
u tit. 4. l. 3.
x eo. tit. 4. l. 8.
y eo. tit. 4. l. 5.
a Leuit. c. 19.
a in Iust. legib. rust. tit. 4. l. 9.
b Deute. c. 23.
c l. per fundū, de seruitu. C. & l. i. disti.
d l. Quintus Mutius, ad leg. Aquil.
e c. discipulos, de consec. d. 5.
f Prouer. 6.
g c. si quis propter necessitatem, de furt. apud Gregor.
h Val. Max. li. 7. c. 6.
i vt ol. palam, de ritu nupt. in §.
k Prouer. c. 30.
l c. discipulos de c... cc. dist. 5. c. c. 42. dist.
m c. pasce, 86. dist.
n c. placui. de obligat. quæ ex delict. nasc.
o c. quod non est, de reg. iur. ap. Gregor. c. 4. de obser. ieiu. c. quanto, de consuet.
p li. 1. leg. Longobar. l. 1. ... in hortum, tit. de furt.

rebus Atticis, non licere cuiquam scribit, ex agro Atheniensium natas ibi caricas exportare, vt soli loci illius incolæ fruerentur. At cum multi illarum fures reperirentur, factum est, vt qui illos coram iudicibus accusassent, Sycophantæ primum sint dicti [a]. ¶ † Narrat Theopompus tamen [b], Pisistratum mediocriter compleuum fuisse voluptates: quare neque in villis, neque in hortis constituisse custodes, sed volentes ingredi frui concedebat, atque quæcunque vellent, capere. Quod & Cimon postea fecit, cum illum imitaretur [c].

a Athen lib. 3. dipnosop. c. 5.
b Theopomp. lib. 21.
c Idem lib. 10. Philippica. Athenæ lib. 12. Dipnos. c. 15.

de Tigno iniuncto.
Cap. 8.

Lib. 47. P. tit. 3.

1 *Tigni appellatione quid veniat, cum actiones, & condemnationes.*
2 *Ad exhibendum, & rei vendicationis actiones quare in tigno iniuncto dantur.*
3 *Ciuitas ruinis non debet deformari.*

1 SI † quis furatus fuerit tignum, vel quod tigni appellatione venit nempe [d] materiam ad ædificandum necessariam: veluti lapides, tegulas, cæmenta, calcem, arenam: vel vineæ necessaria, vt perticas, pedamenta, & similia: & ea sciens aliena, ædibus suis vel vineis iunxerit ex lege 12. tabula. tenetur hac actione de tigno iniuncto, per quam qui ita dolo malo iunxit aliena suis, condemnatur in duplum, vt ait Vlpianus [e]. Præterea & ad exhibendum agitur, rei vendicatione, & condictione furtiua actione furti [f]. Non tamen vt contra bonæ fidei possessorem, quia hoc non licet, sed veluti contra eum, qui dolo desierit possidere: quod & firmat Paulus [g]. Vendicatio tamē, vel ad exhibendum non datur in eum, qui ignorans tignum alienum, suæ coniunxerit: sed in duplum tātum de tigno iniuncto, teste Caio & Paulo [h]. ¶ † Porro hæ actiones, ad exhibendum, & rei vendicationis, non competent quando dantur hic, nisi ad effectum iuramenti in litem, & ad æstimationē eius, quod singulariter interest [i]. ¶ † Soloi enim lex 12. tab. vetat, & demoliri inde ædificata [k], in publicæ vtilitatis fauorem: ne ruinis deformis fiat ciuitas, vt ait Vlpian [l]. quod ne fiat, & interdictis, & senatusconsulto vetatur [m]. Neue alienentur etiam à dominis ea ratione, quę sublata ædes deformes & ruinosas facerent, senatusconsulto Amola & Pansa Consulibus facto [n].

d L. 1. de tigno iniuncto, Caius, L. adeo, 6. § appellatione, de acquir. rer. do. L. tignum 7. ad exhib. l. tigni, de verb. sign.
e Vlp. l. 1. de tigno iniuncto, l. gemma, ad exhib.
f glo. in l. in rē, 23. §. tignum, in ver. descendit, de rei vēdi.
g vbi explicantur illæ actiones, & gl. ... in verbo, ad exhibendum, ... gl. in l. cum in suo, in verb. de tigno iniuncto, de rei diuis.
h l. in rem, 23. §. tignum, de rei vend. P. l. quæres suas, 98. §. si de solut. P.
i Caius, in l. adeo, 7. § cum in suo, de acq. rer. do. P. Paul. in d. §. fin. l. qui ... & in d. l. in rem. § tignum, & gl. fin. iuncto ... de solutio. P.
k in prox. cita. legib. & §. cum in suo, de rerū diuis. ap. Iusti. Paul. l. gemma, 6. ad exhib. P.
l Vlp. in l. 1. ne qd in loc. pub. P.
m l. prætor, 20. § hoc interdictum, ... de oper. no. nunc. P. l. 2. § si quis nemine, ne qd in loco publ. P. & l. 2. de ædif. priua. C.
n l. cætera, 41. de legat. 1. senatus. de contrah. emp. in P.

de Expilatoribus hæreditatis.
Caput 9.

Lib. 9. C. tit. 32. Lib. 47. P. tit. 19.
Et de expilatoribus, tit. 18.

1 *Expilatæ hæreditatis actio qua, & quando competat,* & 2.
3 *Vxor non conuenitur tali actione, quia subsidiaria est, & cum pœna cauta, num. 4. & 5.*
6 *Hæres subtrahens ab hæreditate familiæ erciscundæ iudicio tenetur.*
7 *Ex hæreditate subtracta etiam per tormenta inquiruntur.*
8 *Expilatæ hæreditatis crimen publicum non est, tamen pœna criminalis.*
9 *Latrones itinerum expilantes viatores, habent iudicium publicum, acrius puniuntur, & qualis eorum pœna in Gallia, 10. 11. & 12. & de quibusdam latronibus num. 13. & 14.*

1 ANte † aditam hæreditatem, illa iacente, plerumque fiunt expilationes & subtractiones rerum eius. Hæreditati tunc furtum fit, quæ pro domina est, agere tamen illa ciuili iure non potest: vnde ex prætoris æquitate opus fuit ea de re caueri [a]. Cōpetitque tantum tunc actio hæc, quando furti agi non potest, defectu potestatis, quia ante aditam hæreditatem furtum factum est, vel quidem post aditam, sed nondum adepta possessione per 2 hæredem [p]. ¶ † Rei enim quæ dominum non habet, furtum non fit. Proinde existente eius gene-3 ris hæreditate, nec furtū proptere ei fit [q]. ¶ † Quod pertinet tamen ad facti substantiam, vere furtum est: ideo vxor defuncti, hac actione, si quid à mariti hæreditate subtraxerit, conueniri non potest, in reuerentiam præcedentis matrimonij [r]: sed ad exhibendum actione, vel petitione hæreditatis [s]. Cæteræ autem personæ, quibus reuerentia ea non defertur, recte conueniuntur [t], si 4 aliud remedium non datur. ¶ † Est enim hoc subsidiarium loco deficientis actionis [v]. Et ideo hoc crimen expilatæ hæreditatis succedit in locum actionis furti, vt extra ordinem puniatur arbitrio iudicis, pro modo admissi [x]. Colligoque ex Vlpiano, qui de hoc loquens, [Cum, inquit, *furti agi* 5 *non potest, solum superest auxilium præsidis* [y].] ¶ † Dupli in factum actione tamen solet coercere prætor calliditatem & proteruitatem eorum qui hæreditatem depopulantur [z], si dolo malo versati fuerint: nam si qua culpa eorum res perierit, actio Aquiliæ legis competere potest [a]. Sicuti si ordinario iure quis agere velit, potest à posesso-6 ribus hæreditatis res petitione ea petere [b]. ¶ † Et si cohæres suppilet, alia expectanda actio est, familiæ erciscundæ, vt in diuidunda hæreditate, adiudicationibus damnum resarciri possit [c]. Et qui communem rem contrectat, non furti animo, sed veluti iure suo vtens, contrectare videtur [d]. Datur itaque iudicium ordinarium, & actio vtilis familiæ erciscundæ tantum, si putans 7 se hæredem accipiat [e]. ¶ † Fit autem in perquisitione rerum hæreditatis subtractarum seuerissima indagatio, etiam per tormenta seruorum: quod fieri non solet in aliis quæstionibus pecu-8 niariis, vt ait Iulius Paulus [f]. ¶ † At quod ad extraordinariam pœnam pertinet, crimen hoc expilatæ hæreditatis, accusationem quidem habet, sed tamen publicum non est [g]. Dicta pœna expilatoribus, vt in opus publicum, perpetuum, vel temporarium detur: honestiores ordine ad tempus moueantur, vel patriæ fines iubeātur excedere, vel alia ex arbitrio iudicis concipienda, quia nulla est certa pœna imposita a lege [h], vt ait Vlpianus, qui & expilatores atrociores dicit esse fures [i]. Verumtamen ego expilatores hæreditatis, esse quidem inter species expilatorum fateor: at pęnas proxime allatas, potius ad λωποδύτας pertinere arbitror, qui in vicis vel in viis viatores vestimentis vilibus quibusque & pretiosis exuunt, *brigandes* vocant grassatores Latini, & latrones prædones, piratas, quorum pœna grauior furū [k]: de quibus Cælius Rhodiginus [l], & Alciatus [m]. Locum tamen eadem pœna habere posset, si vsq; adeo suppilata fuerit hæreditas, vt inanis pene fuerit

a L. 1. ... iust. ... P.
p l. 2. de expil. ...
q ... l. fals. ...
r ... l. ... tem ...
s Mennoq. ...
t l. ... de furt. ...
x l. contra ... rum, § ... crim. expi. hæ.
y Vlp. l. ...
z ... tem ... test ... fuer.
a ... hæc actio
b l. ... & ... eo tit.
c ... famil. ...
d L. merito, ... soc.
e Paul. in l. in ... hæredem, ... famil. ...
f ... sententia. tit. ... de tutelis, § ...
g Vlpian ... de extraord. ... P.
h L. 1. de effractor. lib. 47. tit. 18.
i d. l. 1.
k l. capitalium, § famosos, & l. grassatores, de pœ. in P.
l Rhod. li. ... c. 17.
m Alciat. ... præterea.

fuerit reddita: quod & indicat nomen expilationis, nempe vt res omnes vsque ad viliora vestimenta fuerint sublatæ. 9 ¶ † Nec dubitarem asserere, publicum esse iudicium latronum obsidentium vias, etiam si non iugulent homines, sed exspolient tantum, & prædentur, & ij furca suspendi debent [a]. Prosequuntur enim hos leges maxime, vt nec feriarum causa ab illorũ iudicio quiescendum sit: vt de latronibus seu prædonibus Bucellariis & Isauricis monent Cæsares [b]. Quibus similea insignis peruitiei dicit Harmenopulus ἀρπαγας φονεῖς καὶ ὡς χερσαίους φάσιν, latrones homicidas, & quos vocat *Chosiarios*. 10 ¶ † Acrius autem puniuntur, vt commercia libera sint, nec latronibus intercipiantur itinera. [*Et publice vtile est*, inquit Vlpianus [c], *sine metu & periculo per itinera cõmeari, & iter facientibus prospici.*] 11 ¶ † Constitutio Francisci I. regis Galliarum, anno Domini 1534. mense Ianuarij statuit, excursores seu expilatores, dicimus *Voleurs*, aggressores, insidiatores vel grassatores itinerum, appræhensos & conuictos, condemnari pœna illa acerba quæ obseruata: vt malleis manus quælibet, & pedes, & coxæ, & renes frangantur viuis, demum rota sublati, resupini, in ea membris ita dissectis & contusis ex trunco corporis misere pendentibus constituantur, victuri quandiu Deus permiserit, agentes pœnitentiam commissorum. Eisdem pœnis impositis iis, qui aliquomodo ita laborantibus in cruciatu subuenissent, eosve vel cibo vel medicaminibus iuuissent.

12 ¶ † Sunt & de his expilatoribus Henrici II. edicta & sanctiones, quibus & summarie & de plano iudicium latrunculatoribus, & iuridicis præsidialibus conceditur, citra remedium appellationis. Lex Salica pœnam imponit expilatoribus istis, pecuniariam quidem, sed grauem tamen, habita ratione eius seculi, quo crimina atrociora vix morte plectebantur. Eius hæc verba [d], [*Si quis alterum assalierit in via, & eundem raubauerit, malberg Chaeroeno 1200. denar. qui faciunt solidos 30. culpabilis iudicetur.*] Et iterum [e], [*Si quis alterum in via assalierit, & spoliare tentauerit, & ille fuga euaserit, malberg mosdo 1200. denar. qui faciunt 30 solid. culpabilis iudicetur.*]

13 ¶ † Refert Pausanias [f], in Isthmo fuisse insignẽ latronem, Schinnin nomine, vel secundum Euripidem [g] Sinnim, qui cum aliis sociis obsidebat viam, qui ex Trœzene Athenas ducit, & hunc cepisse Theseum, & duabus piceis flexis arboribus alligatum, in se redire permissis & laxatis, viuum dilaniasse, & sic viam infestam à latronibus tutam 14 reddidisse. ¶ † Fuit & Sceiron quoque alius latro Megarensium tyrannus, qui captos viatores cogebat ad lauandos sibi pedes, quos deinde mactatos testudini marinæ in escam obiiciebat, eodem supplicij genere à Theseo extinctus, vt aliquibus placet [h].

[d] in lege Salic. ... de viol. ...
[e] Ead. tit. §. 21.
[f] Pausanias, in ...
[g] Eurip. in Hyppolito, actu 4.
[h] Plutarc. in Theseo.

de Furtis perpendendis ratione personæ, quæ furatur, & à qua accipitur. Cap. 10.

1 *In furto puniendo perpendenda persona furum, 3. & sequen.*
Senatusconsultum de non accusandis latrocinij senatorij ordinis hominibus, eod. & 2.
4 *Pœna furantis in exercitu.*

1 AD † pœnam constituendam pertinet personarum consideratio, & eorum qui furati sunt, & à quibus furati sunt [i]: vt in aliis criminibus quoque seruatur [k]. Atque ædile Agrippa, anno vrbis conditæ 720. sub Octauio Cæsare senatusconsultum factum, ne quis senatorij ordinis latrocinij causa in ius vocaretur: eoque tamen huius criminis impunitate & in posterum eorum maleficiorum licentia permissa est, vt ait Dio Cas-2 sius [l]. ¶ † T. Iunius prætor etsi seruili probro inde conspersus sit, quod sciphum aureum in conuiuio Claudij Cæsaris surripuisset, tamen à Claudio furti damnatus non est: sed postera die in conuiuium cum aliis iterum admissus, soli omnium Iunio, fictilibus ministrari iussit, vt author Cor-3 nelius Tacitus [m]. ¶ † Leges duodecim tabul [n]. ex manifestis furibus liberos verberari addicique ei, cui factum furtum fuisset, si modo id luci fecissent, nec se telo defendissent, statuerunt. Seruos autem furti manifesti præhensos, verberibus affici, & è saxo præcipitari: pueros impuberes prætoris arbitrio verberari, noxamque ab iis factam sarciri. [*Et in summa*, inquit Plato [o], *lex aliquando ex eodem furto alium alio seuerius punit: non ratione quantitatis furti, sed quod alter sit insanabilis, sanabilis alter.*] Proinde etiam qui sæpius crimẽ hoc admisit, gra-4 uius puniendus est [p]. ¶ † Et scriptum apud Florentinum [q], M. Catonẽ memoriæ prodidisse, in furto deprehensis inter commilitones, dexteras esse præcisas: aut si leuius animaduertere voluissent principes, sanguinem missum. Plura alia de personis annotare licet, ex his quæ in superioribus retulimus, percurrendo variarum gẽtium de furtis leges. Ex quibus & ista pauca in hoc caput monitionis causa conieci.

[i] l. Pædius, de incen. rui. nau.
[k] l. moris est, 9. §. sed enim, & l. in seruorũ, 10. l. capitaliũ, 28. §. nam ediu, & §. fi. de pœn. P.
[l] Dio Cass. lib. 49. histor.
[m] Cor. Tacit. li. 17. annaliũ.
[n] Gell. lib. 11. c. 18.
[o] Plato, Dialo. 12. de legib.
[p] l. capitalium §. solẽt, de pœ. in P. l. 3. de pœ. pot. C. & de re aliena celata sq piuis, in l. quanquam, 4. de seru. fugit. lib. 6. C. tit. 1
[q] Fronti. li. 4.

de crimine Rerum amotarum. Caput 11.

Lib. 25. P. tit. 2. Lib. 5. C. tit. 21.

1 *Rerum amotarum actio qua, & pro quibus, & seq.*
Et quare vxor in maritum actione furti non agat, nec econtra, eod.
2 *Rerum amotarum actio quas habeat alias affines, pro quibus detur, quibus, & quando 3. & 4.*
5 *Furti quando agit in coniugem coniunx.*
6 *Vxor vel maritus quando amouisse res coniugis dicitur.*
7 *Amotarum rerum actione quid consequatur.*
8 *Amotis rebus à coniuge quando detur actio de peculio in patrem eius.*
9 *Iuramentum delatum furi referre non potest.*
10 *Compensatio potest obijci à conuento actione rerum amotarum.*

1 AD † distinctionem personarum maxime pertinet, rerum amotarum tractatus: in quem, quia societas vitæ, & communicatio diuini & humani iuris est inter coniuges [r], reiicimus actionem furti pro rebus subtractis, amotis, celatis, consumptis vel à marito vxori, vel ab vxore marito. Quia furtum proprie non est, vel si sit, vt in rei veritate est [s], furti non datur actio turpis, 2 in honorem matrimonij transacti [t]. ¶ † Nec hic sexus inspicitur, vtrique namque hæc actio datur [u]. Et quia pendet hæc actio amotarum rerum,

[r] l. 1. de rit. nu. in P. l. fi. §. 1. ad municip. P. l. vxor, de crimin. expil. hæred.
[s] l. penult. rer. amot. P.
[t] l. 1. & 2. eo. l. aduersus, C. de crim. expil. hæred. l. quamuis, 17. C. de furt. l. si quis vxori, 13 eod. tit. P.
[u] Marc. leg. 11. rer. amot. in P.

furto, non vtuntur coniuentiamouentes præscriptione, ne conueniantur vltra quam facere possunt [a]. Condictio tamen dirigetur in personam amouentis [b]: vt ideo non infamet, exemplo aliarum condictionum [c]. Concurrit tamen & vendicatio, si ea velit agere, cui amotæ res propriæ sunt [d]: & persecutoria est, ideo perpetua non annalis, & hæredibus competens [e], & in heredes [f] quantum in eos peruenit: neque pœnalis est, quia competit
3 tantum in simplum amotarum actio [g]. ¶ † Verum hic obseruandum est hanc rerum amotarum actionem dari, quando pendente matrimonio res surreptę sunt: nam si post solutum matrimonium vel morte, vel diuortio, alter coniugum ex bonis eius, qui fuit coniunx rapiat, furti etiam actio dabitur, vt ait Paulus [h]. Nam cessat ratio priuilegij, ideo & priuilegium: & ideo si concubina surripiat, vel concubinæ quippiam contrectetur, furtum fit, vt & si matrimonium illegitimum sit: & ideo actio competit furti ex Vlpiani responso [i].
4 ¶ † Dehinc & obseruandum, neque dari actionem hanc rerum amotarum, pro rebus matrimonio pēdente surreptis, si adhuc duret matrimonium: verum tunc temporis, agi potest cōdictione, pro rei amotæ repetitione: vel de damno in factum [k]. Ideo si soluto matrimonio diuortio, agi cœptum sit rerum amotarum, redintegrato matrimonio soluitur hoc iudicium [l], & restituitur diuor-
5 tio renouato [m]. ¶ † Verum si pendente matrimonio, rem suam extraneo commodauerit coniunx, & ab eo alter ex coniugibus furetur: furti actio à commodatario recte in furantem instituetur, etsi sit coniugis [n]. Non tamen si extraneus alteri ex coniugibus rem commodauerit, & alter ex ipsis illam surripuerit, is cui cōmodata est, furti in amouentem aget [o]: quod variat ob personam diuersam eius qui agit. Porro in hac coniugum cōsideratione sufficit matrimonium durasse, nec interest, num simul coniuges habitauerint, vel seorsum [p]. Si tamen seruus coniugis furtum coniugi fecerit eius serui nomine, furti teneri placuit coniugem alteri. Item & eum, qui consilium vxori furandi dederit [q]. Verum si iussu vxoris seruus furatus, erit actio amotarum rerum in vxorem [r]: si sine scientia dominæ, non tenebitur ea in plus quam in seruum, si eum pro noxa det [s].
6 ¶ † Amouisse dicitur coniunx coniugis res, & veluti furata, si mulier, cum cōsilium diuortij caperet, amouit, si nupta amouit, & discedens celauerit [t]: si de viri vita desperans rapuerit [v]. Si tamen amouit causa mortis quæ secuta est ab hæredibus mariti alia actione conuenitur vel petitione hæreditatis, vel ad exhibendum [x]. Tenetur & amotarum actione rerum, si opem furanti præstiterit vxor [y]. Et pro rebus amotis existentibus, & quæ esse desierint postea, & pro iis quæ pignoris loco erant penes maritum [z]. Item pro his quæ diuortij tempore mulier comederit, vendiderit, donaue-
7 rit, aut qualibet ratione consumpserit [a]. ¶ † Venit in hanc actionem rerum amotarum, repetitio nō solum rerum, sed & damni resarcitio, facti in rebus amotis, & repensio commodi amissi ex iisdē [b]. Sic inspicitur in æstimatione rei, quanti fuerit res
8 amotionis, & quanti postea plurimi [c]. ¶ † Daturque actio de peculio in patrem, si filiafamil. amouerit, agentique patri pro dotis repetitione exceptio obiicietur, donec in solidum satisfecerit amota, vel cauerit si viuat filia: ea autem mortua, in patrem dabitur actio tantum, in quantum fuerit factus locupletior [d]: & in quantum in eum peruenerit vel peruenire potuit [e]. Quod & in filiofam. amouente ab vxore dictum sit, vt detur actio in patrem de peculio [f]. Sed & placuit Bartolo posse etiam iudicem, vt in aliis arbitrariis actionibus, pœnam aliquam, si quid illum moueat, aduersus
9 amouentem statuere [g]. ¶ † Quod si is, qui amouit, noluerit restituere, statuunt iura ei cui amotæ sunt, dare iuramentum in litem, pro æstimatione [h], ne cogatur dominus arbitrio amouentis res suas vendere [i]. Multo magis & si is qui actionē habet, velit deferre iuramentum, vt iuret se non amouisse, illud deferre poterit, nec is cui defertur, nō secus quam in furtis referre poterit [k]. Hæres tamen amouentis iurare non tenetur [l], quia factum hoc alienum est [m], quod ignorari iure po-
10 test [n]. ¶ † Sed tamen, si is qui conuenitur rerum amotarum actione, habet alias actiones contra agentem, nihil prohibet quin pro amotis obiicere possit compensationem [o].

a Pau. l. si cum mulier, 21. §. fi. eod.
b Caius, l. rerū amotarum, 26. eod.
c l. cessat, 14. de cdtio. in P.
d Vlp. l. ob res amotas, 14. eod.
e Pau. l. si cum mulier, 21. §. hæc actio, eod.
f l. contra, 6. §. fi. eo. P. l. fi. C. eod.
g Hermo. l. ad æscom, 16 eod. P. l. 2. C. eod.
h Pau. l. 3 eo P.
i l. si cōcubina, 17. rer. amot. in P.
k l. 2. C. eod. Marti. l. rerū quidem amotarum, 25. eod. P.
l Pap. in l. fi. eo. in Africa. in l. redintegrato, 23. eo.
m Pau. l. si vxor rem viri, 18 eo. tit.
n l. si §. fi. C. de furt.
p Vlpia. l. nihil interest, 15. rer. amot. P.
q l. 3 §. 1 rer. amot. P. & l. si qua vxori, 52. de furt. P. § interdum, de oblig. quæ ex delict. nasc.
r Paul. l. si cum mulier, 21. §. 1. rer. amot. P.
s d. l. si cum, §. et si.
t l. si concubinæ, 17. §. 1. rer. amot in P.
u d. l. si cū muliet.
x l. si propter res amotas, 22. §. fi. eo. P.
y Merc. in l. si rem quam maritus, eo.
z d. l. si concubina, § 6.
a l. 3. §. itē verum, eod.
b l. si cum mulier, § rerum amotarum, eo.
c Triph. l. pen. eo. P.
d l. 3 § si filiafam. rer. amot. P.
e l. 4 eo tit.
f l. 4 § item cum.
g Barth. in l [illegible]
h Pomp. [illegible]
i Paul. l. [illegible]
k l. Marcellus [illegible]
o l. si mulier, 7. rer. [illegible] P. l. 1. C. eod.

---

de Furtis, & furibus Domesticis. Caput 12.

1 *Furta domestica quæ dicantur.*
2 *Domestica leuia delicta quare publice non vindicantur: alia grauia, contra.*
3 *Fures domestici in Gallia suspenduntur, & eorum adiutores.*

1 Furta † domestica vocantur, quę serui dominis, liberti patronis, vel mercenarij iis apud quos degunt surripiunt [p]. Hæc si leuiora sunt, publice vindicanda non esse, neq; admittendam horum accusationem respōdit Marcellus [q].
2 ¶ † Furta tamen sunt, nam & mercenarius & serui & filij facere furtum domino, patri, & dominis dicuntur, & libertus & cliens patrono: verum cū iis furti non agitur, quando illud verū est, quod Vlp. addit [r], [*Neque enim, inquit, qui potest in furem statuere, necesse habet aduersus furem litigare.*] Potest autem statuere, si de leui castigatione agatur, pater in filios [s], & dominus in seruos [t], vt & magister in discipulos [u]. Extat lex Visigothorum similis in hæc verba [x], [*Si seruus domino suo vel conseruo aliquid inuolauerit, in domini potestate consistat quid de eo facere voluerit: nec iudex in hac re se admisceat, nisi dominus serui fortasse voluerit.*] Et congruentius visum est, domestica delicta priuatim coerceri, quam publice: nisi grauior sit causa & contumacia, quæ publicam animaduersionem exigat [y]. Vt si animo deliberato & dolose qui seruit, in re domestica versatur aliena: Nam cum de damno agitur, culpam in damno dato ab eo qui nobis bona fide seruit, exigere debemus grauiorem, nec tam leuem quā ab extraneo, vt ait Modestinus [z]. Et de hoc furto pauca etiam tradidimus, dum de extraordinaria
3 furum pœna egimus. ¶ † Accedit, quod vix tuta futura sit domus, nisi serui cū periculo capitis sui, dominū & ab extraneis & domesticis custodiat [a]. Et proditionis speciem habet crimen furti, quod à domesticis committitur, & à famulis quibus omnia committimus: & grauius ideo puniendi non solum cum facto nocent, sed etiam si funesta voce dominum velint accusare: nam & id tentantibus, statim gladio vltore silentium ab initio imponitur [b]. Nec pestis capitalior est, familiari inimico [c]. Si quidem clandestinus ac domesticis frau-

p l. respiciendū, 11. § furta domestica, de pœn. P. [illegible]
q d. § furta.
r l. si libertus patrono [illegible]
y d. l. 2. & 4 de pat. pot. C.
z l. homo liber, 54. de acqu. dom. lib. 41. P.
a l. 6. ad Senatusc. Sylla. in P.
b l. si quis ex familiis, de his qui accu. n. poss.
c c. si inimicus, 3 dist. ca. quibus, 11 qu. 2. l. fratres, C. de inoff. testam.

fraudibus, facile quiduis pro negotij opportunitate fieri potest [a]. Quare & in Gallia, furum domesticorum pœna, suspensio est [b]. Sic Ioannes Faber ait [c], [*Quod seruitor & familiaris suspenditur pro primo furto, extraneus non: & si extraneus iuuerit familiarem, vterque est suspendendus.*] Refert Ioan. ab Immola, laqueo fuisse suspensum famulū, cui dominus pecuniam tradiderat, vt alteri mutuaret, ipse autem in suos vsus conuerterat: pro quo dicit se fuisse aduocatum [d]. Et ita fuisse sæpius iudicatum Igneus [e], & Iason [f].

Obseruanda quoque esse Loca, vbi & vnde furta fiant, docetur.

Caput 13.

1. *Loci consideratio in delicto pœnam auget vel minuit.*
2. *Furantes in publico loco grauius puniendi.*
3. *Balneary fures extra ordinem puniendi.*
4. *Lauare se in flumine publice reprehensibile, & turpe visum.*
5. *Caupo, nauta, quomodo de furto in hospitio facto teneatur.*
6. *in Molendino aliquid furatus, qua pœna plectebatur.*
7. *ex Horreis furatus triticum, qua pœna puniatur.*
8. *Militare sacramentum de non furando.*

1 POena † ratione loci acerbior esse, vel leuior solet: nam grauius qui ex sacro loco furatur, quam qui aliunde punitur, vt in sacrilegio docuimus.

Nec vincet ratio hoc [g], tantundem vt peccet, idemque
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus sacra diuûm legerit.

2 ¶ † Grauius quoque qui sepulchra spoliant, vt docuimus. Fures qui ex palæstra, balneis, foro, aliove publico subtraxissent, Aristoteles maiori pœna affectos scribit [h], quam si ex priuata domo: Nam isti in duplum rei sorreptæ, illi morte plectebantur. Testis & Demosthenes [i], Athenis morte puniri solitus, qui ex gymnasiis, portibus, aliisque locis publicis, res etiam vilissimas subtraxissent. 3 ¶ † Fures balnearios extra ordinem puniendos esse, respondit Vlpianus [k], & Paulus in eo milites deprehensos, cum ignominia mittendos [l]. Sunt enim ij fures astutissimi, ideo ob consilium delinquendi magis deliberatum puniendi: fieri enim non potest, vt immedicabiles & obstinati non sint, qui consilium de furando capientes, conscientiæ naturalis stimulis admoniti, tamen eo peruenerunt, Plautus [m] astutos hos fures docet, dum ait,

Etiam qui it lauatum in balneas,
Ibi cum sedulo vestimenta seruat, tamen surripiuntur.

4 ¶ † Extat lex Luithprandi regis Langobardorum [n]: qua qui lauantis mulieris se in flumine, omnia vestimenta subtraxerit, vt ea ibi nuda sit, iubetur componere 900. solidos, pro guidrigil, ne incidat in faidam, id est, inimicitiam, vt possit occidi à proximis mulieris. Videntur tamen Cæsares has, vt turpes lauationes in fluminibus publicis, & inhonestas more pecudum, merito sustulisse à 5 conspectu hominum [o]. ¶ † Aduersus capsarios quoque, qui mercede in balneis seruanda vestimenta suscipiunt, iudex est constitutus præfectus vigilum, vt si quid in seruandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat [p]. Si in caupona vel naui furtum fiat, vel in stabulo, caupo, nauta, stabularius pro se & suis furti nomine conuenitur, ratione rei cuique eorum commissæ [q]. Si mantica seu pera vel hippopera, vocant valisam, signata vel conclusa detur cauponi, & postea resignata seu aperta reddatur, vel quippiam surreptum ex illa dicat, hospes furti in cauponem agit. In quo & variant sententię: sed receptior æquiorque est, quod statur iuramento hospitis, dicentis aliquas res fuisse in hippopera, quæ furto fuerint sublatæ [r]. Et Iulius Clarus hanc [s] sententiam sequendam ait in praxi, propter perfidiam & naturam furacissimam hospitum: quamuis alij [t] dicāt, iuramentum non ad condemnationem, sed ad torturam dādam familiaribus & domesticis cauponæ sufficere. Addit & Clarus in hoc casu, vt sit locus iuramento, necessarium non esse, vt hospes aperuerit hippoperam cauponi, vt inde scierit caupo quid ea contineretur, quicquid dixerit gl. in l. 1. §. fin. in ver. in naui, nautæ, caupon. stabul. P. Quia illa gloss. communiter reprobatur [u]. ¶ † In 6 legibus Salicis [x], [*Qui alienam annonam in molendino seu pistrino furatus fuerit molinario seu polintori, 600. denarijs, qui faciunt solid. 15. Et ei cuius erat, totidem culpabilis iudicetur excepto capitali & delatura.*] Dehinc alia [y], [*Si in alieno molendino quis furetur ferramentum, 1800. denarijs, qui faciunt 45. solid. culpabilis iudicetur.*] In legibus Vuisigothorum & hæc [z], [*Si quis de molinis aliquid inuolauerit, quod furatum est, restituat, & insuper componat, sicut de alijs furtis lege tenetur, & vltra hoc centum flagella suscipiat.*] 7 ¶ † In legibus rusticis [a], *ἐὰν ἐν ἀχύρῳ εὑρεθῇ κλέπτων τὸν σῖτον, εἰ μὲν ἅπαξ τυφθήτω μάστιξιν ἑκατόν, καὶ τὴν ζημίαν τῷ κυρίῳ τοῦ σίτου ποιείτω. εἰ δὲ ἐκ δευτέρου φανῇ τοῦτο ποιῶν, τυπτόμενος ἐν διπλῷ ἀποζημιούτω τὸ κλέμμα, εἰ δὲ ἐκ τρίτου, τυφλούσθω*, id est, *Qui in horreis frumentum furari deprehensus est, prima vice post centum plagas acceptas domino damnum furtum passo sarcito. Si iterum deprehensus fuerit, post plagas, in duplum damnum resarcito. Si tertio furtum commiserit, luminibus priuator.*] 8 ¶ † Singularibus verbis conceptum [b] etiam fuit iusiurandum, de furtis militaribus sanciendis.] *In exercitu, decemque millia passuum prope, furtum non facies dolo malo, solus nec cum pluribus, &c.*] Et in legibus militaribus Iustiniani [c], furantes in castris, si quidem arma subtraxerint, acriter verberantur: si vero iumenta, manibus mutilantur. Si miles arma furetur, gradu militiæ pellitur [d]. Sic Modestinus [e], [*Qui aliena arma surripuit, gradu militiæ pellendus est.*

Marginal notes: a l. cum seruis, de domestic... b Pap. lib. 23. ... c Ioan. Faber, in §. ... de publ. iudic. d Ioan. ab Imm. in ... de solution. P. e Igneus in l. 2. ... ad Sylan. f Ias. in l. eius qui, §. quas vero, nu. 7 si cert. pet. P. vide Iul. Clar. lib. 5. senten. §. furtum, nu. 12. g Horat. lib. 1. serm. 3. h Arist. proble. sectio 29. i Demost. con. Timocratem. k Vlpia. l. 1. de furib. balneat. ... 17. ... m Plaut. in Rudente. n l. cum mulie... ... lib. ... leg. Langob. o ... cum supra, ... p Paul. l. 3. §. fi. de offi. præf. vigil. li. 1. P. tit. 5. q l. 1. §. 1. & fin. & l. 2. §. 4. 5. nau. caup. stab. lib. 4. P. tit. 9. r Ias. in l. in actionibus, nu. 41 de in lit. iu. Vant. consi. 74. nu. 11. Dian reg. 186. s Iul. Clar. lib. 5 senten. §. furtum, nu. 27. t vt Bart. in l. 1. §. 1. nu. 5. si famil. furt. fecisse dica. u Ias. in d. l. in actionib. n. 43. x tit. 25 de furt. in molen com miss. § 1. y eo. tit. §. 2. z l. 12. de furibus. li. 7. C. leg. Vuisig. tit. 2. a Iustini. in legib. Grego. tit. 4. de furt. l. 22. b Gell. lib. 16. c. 4. c in legib. Iustinian. græcis, l. 37. d eod. l. 40. e l. desertorē, § qui aliena arma. de re milit. lib. 49. P. ti. 16.

---

de aliis Circumstantiis perpendendis in furti iudicio.

Cap. 14.

1. *Furti grauior pœna, ratione circumstantiarum variarū, vti homicidij, &c.*
2. *Effractorum latronum grauior pœna. Et 3.*
4. *Directary fures qui, & pœna. 5. Et 6.*
7. *Saccularij fures qui, & pœna.*
8. *Crumena vnde dicta, & crumenisecæ qui.*
9. *Vinum ferentes, & aquam ei miscentes, qua pœna puniendi.*
10. *Nocte furari, & cædere ligna grauius delictum, quam interdiu.*

1 ALiæ † sunt peristases, quæ sicuti in aliis criminibus, in hoc quoque veniunt: vt, si cum vi fiat furtum, si fiat homicidium. Tuncque agendum de maiori quoque pœna, vt vi bonorum raptorum [a], lege Iulia de vi publica. Si quis cum fractione res alterius inuadat & surripiat, & pœ-
2 na grauior. ¶ † Vt Marcus Imperator equitem Romanum, qui effracto pariete pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere iussit prouincia Africa, vnde erat, & vrbe, & Italia. Potestq; pœna effractorum, causa cognita prout admissum suggeret, in plebeio ad opus vsque publicum extendi: in honestiori, vsque ad relegationem [b]. Crescit tamen pœna, si effractores nocturni sunt, qui fustibus cæsi damnantur in metallum: diurni autem,
3 in opus perpetuum, vel temporarium [c]. ¶ † Lege Salica [d], [*Adsaliens vel inuadens villam alienam, 1200. denarijs qui faciunt solid. 30. culpabilis iudicatur. Et si ibidem ostia fregerit, canes occiderit, vel vulnerauerit hominem, vel carro aliquid abstulerit, 8000. denar. qui faciunt solid. 30.*
4 *culpabilis iudicatur cum restitutione acceptorum.*] ¶ † Directarij fures, qui in alienas se dirigunt domos furandi causa tanquam οἰκοβάται, de quibus tractat Cælius Rhodiginus & Crinitus [e], eadem pœna, qua effractores puniri debent, vt voluit Vlpian [f]. Directarios hos puto fures, qui velut aliquid negotij habentes in cœnaculis aliorum, repunt in ea & se occultant, vt si non detegantur, libere auferant. Solent autem ita operari, dum vel se alicuius familiaris vel domestici ingressi antea seruos, famulos, vel cognitos dicunt, vt faciunt muscæ aulicæ, parasiti, qui impudenter omnibus sese mensis & hominum societatibus admiscent, captantes occasionem interim furandi si possint, vel aliquem decipiendi. Tegunt dolum directarij, vt plerumque, etiam mendici nomine, quo cum ad fores eleemosynas petunt, nec facile furandi causa ibi adesse prius putat, interim obseruant latebras domus, in quas se dirigunt, vt pro eleemosyna dominos interpellaturi: dum autem & sui dam domum, nec quenquam animaduertentem nouerint, subtrahunt quæ sese incustodita eis offerunt. Quod genus hominum Lutetiæ, & in ciuitatibus populo abundantibus, frequens est. Et frequentius, vt opinor, apud Romanos: Nam monet nos Pomponius [g], villam & agros custodiam desiderare, ne quid inde subtrahatur rerum, vel fructuum: & ideo mulierem villæ perpetuam custodem, vt instrumentum eius necessarium. Meminit de huius mulieris custodis officio & Vlpianus [h]. Erant & Nauphylaces, custodiæ causa nau-
5 bus præpositi [i]. ¶ † Confundunt aliqui diætarios cum directariis. Cæterum possunt maxime qui sub specie famulitij aliquos sequuntur vt dominos, accumbentes mensæ, diætarij dici: quia δίαιτα cœnaculum est, & διαιτάριοι seu diætarij, ministri diætæ: siue cum Varrone etiam, diætam dictā
6 latine putes, quod in ea per diem ederetur. ¶ † Directarius quoq; mihi videtur fur ille, quem scribit Martianus [k] inuentum in arcula, in templo deposita inclusum, qui post clausum ostium de arca exibat, & de templo multa subtrahens, in arcellam se referebat: deprehensum autem eum qui capsam deposuisset & conuictum, Verum & An-
7 toninum Cæsarea in insulam deportasse. ¶ † Directariis furibus similes in pœna sunt saccularij [l], dicti hoc nomine ab Vlpiano [m], [*quod vetitas artes exercentes in sacculos, partē subducunt, partem subtrahunt.*] Sic enim ego distinguo, [*vetitas artes exercentes in sacculos*, id est, super, contra sacculos, *partem*, scilicet sacculorum, *subducunt, partem subtrahunt*:] Non autem, vt vulgo interpungitur, lego, [*vetitas artes exercentes, in sacculos partem subducunt, &c.*] Nunquā alibi de saccularijs dicit se legisse Budæus [n]: sed de calculariis, quos similes dicit Aristoteles dialecticis. Verum non satisfacit, nec quod explicat Accursius [o]. Proinde arbitror saccularios fures esse, qui sacculos, id est, crumenas vel caute subducunt, id est, auferunt inopinantibus, vt ex Plauto constat [p],

> *Propino*, inquit, *magnum poculum, ille bibit,*
> *Caput ponit, cum dormiscit ego ei subduco annulum.*

Et Virgilius [q],

> *Et succus pecori, & lac subducitur agnis.*

Et sacculis pro crumenis vti homines nemo ambigit, vt apud Horatium [r],

> *Constellu vndique saccis*
> *Indormis inhians.*

8 ¶ † Crumenas quippe, nempe βαλάντια, suspensio sacculorum facit: nam κρεμάω, vnde crumena, suspendo est. Sæpius enim geruntur suspensę viris crumenæ, quas exscindunt fures isti saccularij, vel è peris subripiunt. Vocat Aristophanes hos βαλαντιοτόμους, hosq; inferorum accolas constituit. Sic enim Æacus apud eum Xanthiam alloquitur [s], de descensu Euripidis ad inferos,

> ὅτε δὴ κατῆλθεν Εὐριπίδης, ἐπεδείκνυτο
> τοῖς λωποδύταις καὶ τοῖς βαλαντιοτόμοις
> καὶ τοῖσι πατραλοίαισι καὶ τοιχωρύχοις
> ὅπερ ἐστ᾽ ἐν ᾅδου πλῆθος,

Id est,

> *Quando autem descendit Euripides, ostendebatur*
> *Spoliatoribus, crumenarum incisoribus,*
> *Et parricidis, & muri fossoribus,*
> *Quæ est in inferno multitudo.*

9 ¶ † Consideratur & in furto fides, quam habemus illis, quibus res committimus, & à quibus tamen decipimur: vt in domesticis furibus obseruatur. Proinde & nautæ, vectores, & aurigæ, qui mediante mercede vina transportant: si sub dio, aut in suis domicilijs, aut in diuersoriis, ex vasis auferant insciis dominis, & rursum aqua iniecta repleant, infamia delicti æreque mulctari, & corpore castigari statuit Carolus V. Maximilianus in comitiis habitis Augustæ Vindelicorum, anno domini 1548. articulo 16. politiæ. Placuit & senatui Parisiensi [t], 10. Februarij 1550. huius criminis actos reos mulcta infamiæ publice notari, id est, emenda vt dicimus honoraria, virgisque cædi, & insuper mulcta in fiscum regis coërceri: cum cōminatione, vt si postea in idem crimen incidissent, laqueo suspenderentur. Videntur hi præter furtum admissum flagellare hoc modo, & deteriorem reddere annonam, & emptores vini deci-
10 pere, dum subtracto vino aquam miscent. ¶ † Vnde & lege Iulia de annona puniri debent, de qua antea diximus. Alia obseruanda peristasis temporis est noctis. Quia, vt diximus, grauius noctu, quā interdiu furati: dubium enim est, num cædis potius, quam furti causa inueniantur imminere ædibus & dominis. Quare & illos occidendi data est potestas lege 12. tab. vt docuimus in Cornelia de sicariis lege. Grauius tempore nundinarum, in quibus omnis securitas mercatorum exigitur, & palam res venales sunt. Grauius quoque Carolus V. [v] punit eos, qui ligna secuerint in alterius sylua, diebus festiuis aut noctu, quam alio tempore. Duplex enim scelus, & festos dies violare opere seruili, & male agere.

a §. 1. & 2. vi bon. rapt. l. 2. §. dolo malo, eod.

b Vlp. in l. 1. de effractor. li. 47. P. tit. 18.

c Paul. l. fi. eo. Scæu. in l. quæro, 41 de bon. liber. lib. 38. P. tit. 1.

d in lege Salic. ti 12. de eo qui vill. alie. assa. §. 1. & 2.

e Cæli. Rhod. li. 12. c. 17. Crinit lib 17. c. 8.

f Vlpia. l. 1 § 1. de effract. in P. l. saccularij, 7. de extraor. cri. lib 47. P. tit. 11.

g Pomp. in l. si ita testamēto, 15 §. fi. de fundo instruct. lib. 33. P. tit. 7.

h Vlp. in l quæsitum, 12. §. Titiatius, eo.

i Vlpi. in l. 1. §. & sunt quidā, nau. caup. stab. P.

k Martia. in l. hac lege, 11 §. 1. ad leg. Iul. peculat. lib. 48. P. tit. 13.

l d l. 1. de effractor. & l. saccularij, de extraord. crimin

m d. l. saccularij.

n Bud. in annota. poster. ad PP in l. saccularij.

o Accurs. in d. l. saccularij.

p in Curculione.

q Virg. Eclo. 3.

r Horat. 1. in Saty. 1.

s Aristopha. in nebulis.

t Pap. li. 23 rer. iud. arest. tit. 8. art. 1.

v Constitu. de causis capital. lib. art. 168.

De

de Receptatoribus latronum.
Cap. 15.

Lib. 47. P. tit. 16. Lib. 9. C. tit. 22. & 39.

1 *Receptatores furtorum, vt latrones puniuntur.*
2 *Receptatores personarum furum, an puniantur vt fures.*
3 *Latronibus perfugium dantes quomodo puniendi.*
4 *Latronem recipiens scienter vt puniatur.*

1 PEssimum, † inquit Martianus [a], [*genus receptatorum, sine quibus diu nemo latere potest: ideo præcipitur, vt perinde puniantur atq; latrones.*] Quod & Cæsares probarunt [b], & alij Iurisconsulti [c]: si sciant scilicet delictum. Sic enim Honorius & Theodosius CC. exprimunt [d], [*Crimen*, inquiunt, *non dissimile est rapere, & ei qui rapuit, raptam rem, scientem delictum seruare.*] Tunc enim participes sceleris sunt, & eadem pœna digni [e]: quia & fures. Qui nouit furem, nec indicat, fur quidem non censetur, sed qui celat [f]. Et ideo qui res furtiuas scienter à fure custodiendas suscipiunt, furti pœnali actione & de susceptis tenentur [g]. In dubio tamen si res furata reperiatur apud tertium seu apud alium, quam furem, si is est persona malæ famæ, præsumitur fur [h]. Ex hoc tamen non oritur iudicium sufficiens ad condemnationem, sed bene ad torturam: potissimum, si apud eum res absconsa inueniatur [i]. Nam nec iusta est suspicionis furti excusatio, dicere emptam rem fuisse à fure, nisi illum indicet [k]. Nam tunc præsumitur furatus esse, & tenetur domino restituere, nullo restituto pretio: non obstante contraria quacunque consuetudine [l]. Non enim licet emere rem furtiuam scienter [m], non pignori capere [n]. Et sine dubio receptatorem furtiuarum scienter rerum, eadem pœna, qua fur, puniendum

2 arbitror: ita enim socius conuincitur. ¶ † At in celantibus tantum personas furum, subsisto: puniendos namque opinor, sed mitius. Nam potest quædam esse misericordia (etsi intempestiua, quæve pœnam meretur [o]) propter quam iudicibus indicare furem noluit: forsan sperans eum in meliorem frugem mutandum. Et interest hominis, hominem affici beneficio [p]: propter illam naturalem inter homines coniunctionem, qua nefas hominem homini insidiari [q]. Et ita qui ea affectione ob consanguinitatem, vel affinitatem, latrones vel reos criminum occultant, non sunt in pari crimine, ac ij, qui occultant nihil ad se pertinentes: neque tamen omnino absoluendi, neq;

3 etiam seuere puniendi [r]. ¶ † Sicuti qui pecunia accepta, cum possent apprehendere latrones, perfugere sinunt: quia non misericordia humanitatis, sed sordes id persuaserunt, puniendi grauius sunt [s]. Illis enim pietas excusationem, non immunitatem omnino dat: istis lucri auaritia pœnam auget. Carolus Magnus [t], eos qui cum possent apprehendere, latronibus studiose pfugium dant, conuictos statuit ad damnum, & res, pro quibus fures & latrones tenebantur, condemnari. Abigeorum receptatoribus exilium decem annorum extra terram Italicam Callistratus refert irrogatum [u]. Lex Langobardorum Caroli Magni est [x], [*Si latronem forbannitum liber homo susceperit, 15. solidos componat: si seruus fuerit, 125. ictuum percussionibus vapulet.*] Alia Langobardorum lex [y], [*Si portonarius*, id est, qui traijcit flumina, *furem hominem sciens transposuerit, cum aliqua re furtiua, collega furis sit, & cum eo furtum componat: excepto quod sit culpabilis in palatio regis solid. 20. Quod si liberum hominem fugacem traiecerit, animæ suæ incurrat periculum, quod non retinuerit, vel retineri non procurauerit, nec indicaue-*

4 *rit.*] ¶ † Gratianus, Valentinian. & Theodosius, supplicium corporale vel dispendium facultatum, statuunt in recipientem scienter, nec offerentem iudici latronem. Et si actor vel procurator domino ignorante vel occultauerint, vel non obtulerint iudici, iubent flammis concremari [z].

a Mart. l. 1. de recept. P. Vlp. in l. congruit, 13. de offi. præs. P.
b l. 1. de ijs qui latro. & alijs crim. reos occulta. lib. 9. C. tit. 32.
c Vlp. in l. 1. §. pen. de recep. & lib. 47. P. tit. 9.
d l. crimen, 9. de ijs qui lat. C.
e l. si quis, in fine, 19. de quæst. & C.
f l. qui vas, 48. § qui furem, de furt. P.
g l. eos qui à latro. 14. de furt. C.
h Ang. in tra. malefic.
i Bart. ad l. fin. de quæst. Alb. de Rosa
k l. 1. & l. ciuile, C. de furt.
l l. docu. 15. Theo. & ibi Baldus de hæred.
m l. 2. de furt.
n l. si seruum cu. C. de furt.
o l. si homini, & depos. P.
p l. seruum ex lege, de serv. ex port. P.
q l. vt vim, de iusti. & iure.
r l. fi. de recep. P.
s c. qui cū fure, c. 4. de furt. apud Greg. & ibi vide glos. & l. 1. §. fin. de recept. in P. l. 2. de ijs qui latr. occul. C.
t Carol. Mag. in constit. capitula in ijs quæ addidit ad leg. Langob. ca. 7. & in leg. Langob. li. 1. tit. de furt. & latron. corrupt.
u Callist. l. fi. §. fi. de abig. in P.
x l. 1. leg. Langob. de latrone forbannito, tit. de furt.
y l. si portonarius furem, & l. seq. de fur. & ser. fugacib. li. 1. leg. Langob.
z l. 2. de ijs qui latro. vel alijs criminib. reos occulta. lib. 2. C. Theo. ti. 29.

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesimiseptimi Finis.

DE INIVRIIS ET CONTVMELIIS.

LIBER XXXVIII.

quid Iniuria seu Contumelia, & an sit vindicanda. Cap. 1.

Lib. 4 Inst. tit. 4. Lib 47. F. tit. 10. Lib 9. C. tit. 35. Lib. 5. Decreta. tit. 36. Lib. 5 Sex. tit. 8.

1. *Iniuriarum cum furto affinitas. Et 19.*
2. *Iniuriæ æquo animo perferendæ.*
3. *Iniuria quid, & vnde nomen, item contumelia quid.*
4. *Contumeliæ, & iniuriæ differentia.*
   Et vt vindicata. num. 5.
6. *Iniuriantis seruus vel liberi pœna extraordinaria.*
7. *Iniuriarum legis Cornelij Syllæ capita.*
8. *Iniuriarum æstimatio fit à tempore, quo illata sunt, non iudicij: & pro vt ciuiliter & criminaliter agitur.*
   Earum æstimatio quomodo fiat. num. 9.
10. *Pœna pecuniaria criminum in corporalem conuertitur ob inopiam debitoris.*
11. *Famæ & boni nominis cura habenda, cur, & de eius præstantia. 12.*
13. *Iniuria habet obligationẽ nec pœnitentia aboletur sola.*
14. *Iniuriam non propulsare, iniustitiæ genus: & vindicanda à iudice.*
15. *Iniuriam remittens, non censetur remisisse damna seu satisfactionem.*
16. *Hæres nõ vindicans necem defuncti priuatur successione.*
17. *Iniuriantis odium tenemur remittere, sed non iniuriæ satisfactionem. Et 20.*
18. *Vindicta iniuriæ legitima, habita laudabilis.*
21. *Iniuriæ non punitæ crescunt & fiunt atrociores.*
22. *Hominem hominis cuiuscunque gradus insidiari naturæ nefas.*
23. *Iniuriæ seruorum quoq; & liberum audienda & vindicanda, & quare. 24.*
24. *Iniuriarum iudicium priuatum, non publicum. Contra, Athenis, 26. & c. 3. num. 15.*
25. *Iniuriarum appetitores ad compendium castigandi.*

1 ADMONET † tractatio absoluta furtorum, vt subiungamus de iniurijs tractationem: quia & Iacobus Arerinus & Bartolus [a], dicunt furtũ iniuriam esse. 2 ¶ † Panætius libro 2. de officijs, quem refert Gellius [b], vitam hanc hominum qui prodesse sibi suisque volunt & vsui esse, expositam iniurijs & contumelijs declarauit: verum vti Pancratiastæ ad certandum vocati, proiectis alte brachijs consistunt, caputq; & os suum manibus oppositis, quasi vallo præmuniunt, membraque omnia priusquam pugna mota est: ita animus atque mens viri prudentis, aduersus vim & petulantiam iniuriarum, omni in loco atque omni tempore prospiciens, debet esse erecta, ardua, solida, expedita, nũquam conueniens, nusquam aciem suam flectens. Dicebat & Græcus quidam [c],

a Bart. in l. si tatio, § quod illicite, nu. 2 per § illum, de publica in P.

b Gell. lib. 13. c. 26.

ἥδιον οὐδὲν οὐδὲ μουσικώτερον,
ἔστ' ἢ δύνασθαι λοιδορούμενον φέρειν.
ὁ λοιδορῶν γὰρ, ἐὰν ὁ λοιδορούμενος
μὴ προσποιῆται, λοιδορεῖθ' ὁ λοιδορῶν. Id est:
Suauius nihil, nec musis aptius
Est, quam ferre posse conuitiantem.
Qui enim conuitijs petit, si petitus
Dissimulauerit, conuitia patitur conuitia inferens.

c II. collectionum sententiarum græcor. veterum Comicorum. capit. 4.

Et certe prudentes viri norunt, & qui iniurias inferri alijs Christianè ægre ferunt, id potius extra patientis causam esse, & veluti vi externa contingere. [*Quæ enim cura aut diligentia*, ait Iulianus Iurisconsu. [d] *consequi possumus, ne aliquis nobis damnum iniuria det?*] 3 ¶ † Iniuria dicitur generaliter id omne, quod fit non iure: iniuria, sine iure [e]. Pateq; hoc genus latius, quam instituta tractatio, in qua iniuriæ species examinãda, nempe contumelia, quæ iniuria dicitur: dicta ea contumelia ex sententia Vlpiani, à contemnendo [f], Seneca [g], cum tractat in virum sapientem non cadere iniuriam, tradit iniuriam hoc habere propositum, aliquem malo afficere: & omnem iniuriam esse diminutionem eius in quem incurrit. [*Nemo enim*, inquit, *iniuriam potest accipere sine aliquo detrimento, vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum* [h]. Hæc certe iniuria insolens & petulans, rectè ὕβρις Græcis est. Dixere & Græci αἰκίαν, contumeliam verborum, & atrocem iniuriam: vt apud Demosthenem, ὁπότερος ὑμῶν ἦρξε χειρῶν ἀδίκων, τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ αἰκία. id est, vter uostrũ prior alteri manus intulerit, hoc enim est æcia, id est crimen atrocis iniuriæ. Eratq; prodita actio τῆς αἰκίας seu χειρῶν ἀδίκων, eius atrocis 4 iniuriæ. ¶ † Ceterum contumeliam in contemptu solo, & nauseantis solius esse animi putat Seneca [i], & minorem iniuriam quamque leges nulla dignam vindicta putarint. Cuius affectum moueat humilitas animi contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum, vt ille me hodie non admisit, cum alios admitteret, sermonem meum superbe auersatus est, aut palam risit, & non in medio loco, sed in imo collocauit, & sic de alijs huiusmodi notæ: in quæ fere delicati & fœlices incidunt. Et vt ait Hegio Terentianus [k],

d Iulia. in l od con. 19 com. in F.

e l. 1. de iniur. § 1 co. ura. ap. Iustin.

f l. 5. § contumelia.

g Sene. l. 1. ad Serenum. quo mo in sapien. non cadat iniuria.

h d. l. 1. §. omnem quidem, de iniur.

i Seneca, in primo eiusdem li.

Omnes quibus res sunt minus secundæ, magis sunt nescio quomodo
Suspiciosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis,
Propter suam impotentiam, se semper credunt negligi.

k Teren. in Adelphis, act. 4. Sce. 3.

5 ¶ † Ab initio lege 12. tabul. lex satis indulgens fuit, & mollis in contumeliam inferentes: [*Si iniuriam*, inquit [l], *alteri facit, viginti quinque æris pœnæ sunto.*] Non probauit hanc legem Q. Labeo: sed nec ætas postea secuta, quando L. Neratius, homo egregie improbus, atque immani vecordia, pro delecta-

l Gell. lib. 20. c. 1.

mento

meoto habuit, os hominis liberi manus suæ palma verberare, quem seruus sequebatur crumenam assium plenam portitans, cui iubebat statim secundum duodecim tabulas numerare quinque & viginti asses ei, quem depalmauerat. Et propterea prætores hanc abolescere legem & relinqui censuerunt, iniurijsque æstimandis, se recuperatores 6 daturos edixerūt. ¶ † Proinde Hermogenianus [a], de iniuria nunc extra ordinem, ex causa & ex persona statui solere tradit, vt serui flagellis cæsi dominis restituantur: liberi vero humilioris quidem loci, fustibus subijciantur: cæteri autem vel exilio temporali, vel interdictione, rei coërceantur. Vsu forensi gallico receptum est, & mulcta duplex honoraria, & nummaria irrogetur iniuriantibus.

7 ¶ † Fuit & author legis aliæ iniuriarum Cornelius Sylla, de qua meminit Venuleius [b], mitiorem eam quam serui mereantur. Explicat autem Vlpianus tria capita habuisse [c], si quis pulsatus, si verberatus, si cuius domus vi introita sit. Idipsum firmat 8 Iustinianus [d]. ¶ † Qui & Martianus [e], notat ex lege Cornelia actionem iniuriarum ciuiliter moueri posse. condemnatione æstimatione iudicis facienda, scilicet habita ratione temporis quo facta, non condemnationis, vt ait Iabolenus [f]. Quia in contractibus inspicimus tempus quo contrahitur [g]: in delictis autem iniuriarum, contrahitur ex maleficio [h]. Et de omni iniuria posse ciuiliter agi hodie imperatori placuit, ait Vlpianus [i]. Criminaliter quoque vt diximus [k], οὐ γὰρ γελᾶσθαι τλητὸν ἐξ ἐχθρῶν, φίλαι, inquit, Medea apud Euripidem [l], [*Non enim tolerabile est, ô amici, irrideri ab hostibus.*] Potissimum, quia iniuriam dans deterior fit [m], ideo 9 vt bonus reddatur, castigari debet [n]. ¶ † Æstimatio iniuriarum autem petitur & fit, primum ab actore, sed iudex postea taxat iudicio, habita ratione personæ iniuriatæ, loci vbi illata, & personarum præsentium dum fieret [o]. Liberum enim iudici minoris quam æstimauerit actor condemnare, sicuti in iureiurando in litem obseruatur [p]. Et in iniurijs obseruatum apud Græcos docet Sui-10 das [q]. ¶ † Quod si reus paupertate pecuniaria pœnam eludat, potest ex Vlpiani sententia iudex coërtionem extraordinariam indicere [r]. Solent enim pœnæ pecuniariæ, imponendæ ob crimina, 11 in corporalem propter inopiam conuerti [s]. ¶ † Nec omnino ferēdas iniurias sine vindicta aliqua suadet, quod curam habere debeamus de bono nomine [t]: hoc enim magis proficit & perseuerat, quam thesauri magni & pretiosi. Et crudelis est, qui suam famam contemnit [u]. [*Sicut enim lux oculorum lætificat animam: sic*, inquit Ecclesiasticus [x], *bona fama impinguat ossa*,] id est, auget virtutes, in quibus robur consistit hominis interioris, non minus 12 quam robur exterius in ossibus. ¶ † Dehinc & nobis proba vita necessaria & sufficiens quidem est: alijs autem & fama nostra necessaria est [y]. Cauendumque non solum ne incidamus in crimen, sed etiam ne in criminis vel notæ opprobrij suspicionem, neve simus alijs offendiculo. Sic Plautus [z],

Ego si mihi bonam famam seruasso, sat diues ero.

Et Horatius [a], *Vnde*

Fama malum grauius, quam res trahit: an tibi abunde
Personam satis est, non illud quicquid vbique
Officit euitare, bonam deperdere famam?

Et Demosthenes [b], ὡς οὐ μὴ χρήματα ἀπόλλυσι μόνον σκεπτέον, ἀλλ' εἰ καὶ δόξαν χρηστήν· περὶ ἧς μᾶλλον σπουδαστέον ἢ περὶ χρημάτων. id est, *non solum spectandum est ne pecuniam perdatis, sed etiam an famam & gloriam bonam, cuius magis studiosi estis, quam pecuniæ.*] Accedit Isocrates [c], περὶ πλείονος ποιοῦ δόξαν καλὴν ἢ πλοῦτον μέγαν τοῖς παισὶ καταλιπεῖν. ὁ μὲν γὰρ θνητός, ἡ δ' ἀθάνατος, καὶ δόξῃ μὲν χρήματα κτητά, δόξα δὲ χρημάτων οὐκ ὠνητή, καὶ τὰ μὲν καὶ τοῖς φαύλοις παραγίνεται, τὴν δ' οὐχ οἷόν τε ἀλλ' ἢ τοὺς διενεγκόντας κτήσασθαι. id est, *Plus tibi curæ sit, vt honestam famam, quam diuitias ingentes liberis relinquas: nam hæ mortales sunt, illa vero immortalis: & per famam comparari possunt opes, nunquam vero pecunijs fama redimitur. Item diuitiæ etiam improbis accedunt, at fama gloria non potest nisi solis probis contingere.*] Athenis graue & periculosum fuisse scribit Plato [d], quemquam iniuria afficere, & hominibus detrahere. Melius est nomen bonum, quam diuitiæ multæ [e]: & melius nomen bonū, quam vnguenta pretiosa [f]. Et Hesiodus [g],

δεινὴν δὲ βροτῶν ὑπαλεύεο φήμην:
φήμη γάρ τε κακὴ πέλεται, κούφη μὲν ἀεῖραι
ῥεῖα μάλ', ἀργαλέη δὲ φέρειν, χαλεπὴ δ' ἀποθέσθαι.
φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ
λαοὶ φημίζωσι, θεός νύ τίς ἐστι καὶ αὐτή.

Id est:

Grauem vero mortalium euitato famam:
Fama enim mala est, leuis quidem leuatu facillime,
Molesta quidem portatu, difficilisq; depositu.
Fama vero nulla prorsus perit, quam quidem
Multi populi diuulgant: quippe Dea quædam est ipsa.

13 ¶ † Iniuria habet obligationem ex delicto [h]: obligatio autem non soluitur, nisi si quis luat pœnam, quam contraxit delinquendo. Nec sola pœnitentia sufficit in criminibus, quæ consulto con-14 trahuntur, dissoluendis sine satisfactione [i]. ¶ † Cicero duo iniustitiæ esse genera scribit [k], [*vnum eorum, qui inferunt: alterum eorum, qui ab ijs quibus infertur, si possunt, non propulsant iniuriam. Nam qui iniuste impetum in quendam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus videtur violenter afferre socio: qui autem nec defendit, nec obsistit si potest iniuriæ, tam est in vitio, quā si parentes, aut amicos, aut patriam dese-15 rat.*] ¶ † Iusta querela visa est mulieris, quæ importune quamuis iudicem interpellabat, vt eam vindicaret ab aduersario [l]. Illa porro vindicta nihil aliud, quam aduersarij & male agentis castigatio, quæ à iudicibus debet imponi, eaq; de causa gladium portat ad vindictam malefactorum [m]: quæ non animo vindicandi seu vlciscendi, sed castigandi infligitur [n]. Vt non immerito interpretes, remissionem vindictæ à satisfactione iniuriæ separauerint: neque qui remisit iniuriam censeatur remisisse satisfactionem, veluti damna, expensas, & similia huiusmodi, vt scribunt Panormitan. [o] 16 Bald. & Bartol. [p] ¶ † Cogunt & leges interdum non tantum nostras, sed & mortuorum, quibus succedere quis vult, iniurias & necem vindicare alioquin adimentes eis illorum bona, in quos se ita ingratos omissa vindicta demonstrarint [q]. 17 ¶ † Atque is dicitur bene facere, qui dimisso odio agit actione iniuriarum [r]: tenemur enim odium remittere, sed non iniuriæ satisfactionem [s]. Nam de odio scriptum est [t], [*Diligite inimicos vestros, benefacite ijs qui oderunt vos.*] Sicut enim nobis petimus dimitti debita & iniurias, quas in Deum committimus, & in proximos, oratione dominica [u]: ita & nos dimittere alijs in nos commissa debemus. Vel exemplo illius pessimi serui [x], quem dominus iussit capi & concludi: quod cum ei omne & magnum debitum dimisisset, ille ob modicum debitum conseruum suum misere afflixisset. Et in Ecclesiastico [y] legimus,

c Isocrat. orat. de regno, quæ 2. omnium.
d Pla. lib. 4 in Memnone, vel de virtute.
e Prouer. 22.
f Ecclesiastes. c. 7.
g Hesio. in fine 1 li. oper. & dierum.
h §. 1. de obl. quæ ex del. nasc. li. 4. institut. tit. 1.
i l. qui ea mente. 67. de fur. li. 47. ff. tit. 2.
k Cic. 1. offic.
l Lucæ, c. 18.
m c. nos si incompetenter, §. sed nouidi 2. q. 7.
n c. 1. circa medium, 23 q. 5. cum similib.
o Panor. in c. 1. de maledict. nu. 8
p Bal. & Bart in l. si tibi, §. fi. de pact. in F.
q l. 1. C de his quib. vt indig. cum similib.
r ca. & qui emendat, 45. dist. c. de occidendis, 23 q. 5.
s c. si quis contristatus, 90. dist.
t Lucæ, c. 6. c. cū in lege, 23. q. 4. c. ante vero ba, 11. q. 3.
u Matth. 6. facite. ff. de pœ. dist. 5.
x Matth. c. 18.
y Ecclesiastic. c. 28.

Qui vindicari vult à domino inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit: relinque proximo tuo nocenti tibi, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur.] Et rursum, [*Mihi vindictam*, inquit Deus[a], *& ego retribuam.*]

a ad Roma. 12. Ezechiel. 2. & Deuter. 32.

18 ¶ † Sunt ijs similia, quæ odium summouendum suadent, attamen non dant impunitatem maledico, vel contumelias inferenti, nec prohibent, quin animaduertatur in illos pro modo contumeliæ: alioquin enim ex licentia impunita, magna audaciæ daretur & ad maiora scelera libertas. Cum tamen factæ sint leges, vt earum metu humana coërceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia: & in ipsis improbis, formidato supplicio, refrænetur audacia & nocendi facultas[b]. [*Iniuriari porro*, vt scribit Plato[c], *malefacere est: non iniuriari, bene. Quamobrem*[d], *qui iniuriatur, iniustus est, ante alios omnes est miser, miserior autem si iniuriarum pœnas non luat: minus vero si luat, suppliciumque iustum dijs hominibusque reportet.*] Et iterum[e], [*Honorandus certe est, qui nihil iniuriatur, qui vero nec id alios facere patitur, duplici honore, imo & magis est honorandus: ille enim vni, hic multis hominibus comparatur, cum principibus cæterorum iniuriam nunciet. Qui autem vna cum magistratibus iniuriam quoad potest vlciscitur, is magnus perfectusque vir præconio in ciuitate prædicetur: nam*

b c. factę sunt. 4. dist. l. 1. de iust. & iure, l. 1. de legi. in P.
c Plato, li. 19. in Hippia minore, vel de mendacio, in fine.
d idem li. 24. in Gorgia, vel de Rhetorica.
e idem lib. 34. dial. 5. de leg.

19 *virtute cunctis excellet.*] ¶ † Sed & nemo ambigit fures puniendos esse: at qui iniurijs alijs detrahunt, vel bona sibi vsurpant iniuria, furtum bonæ famæ alterius committunt, vel rerum, vel v-

20 sus: proinde nec impuniti esse debent. ¶ † Suadet & remittendum odium ex iniuria, id quod moris fuit apud Romanos maiores, conuiuium solemne instituere, quod Charistia dicebatur, cui præter cognatos, affines, nemo interponebatur: vt si qua inter necessarias personas querela esset orta, apud sacra mensæ & inter hilaritatem animorum, fautoribus concordiæ adhibitis tolleretur[f]. Habemus nos Christiani sacratissimam illam mensam, melioremque, & vitæ datricem Eucharistiam, ad quam venire non oportet, ante-

f Val. Max. lib. 2. c. 1. dum agit de facellis Viriplacæ.

21 quam reconciliemur proximis[g]. ¶ † Ferunt aliqui prudentes, vt ait Seneca, iniurias æquo animo, neque vllo modo ijs tangi posse vel moueri, nisi sibi persuadeant, certo sciunt: at vt plerumque alij, qui se contumelijs affici arbitrantur, nimium & præter modum sęuiunt, vt oportuerit & ad cohibendas iniuriantium malitias, & ad compescendas sese vindicantium iras, ea de re iudicia institui & ad iudicem iri[h]. Alioquin contumelia parua de causa orta, maior fit, & vt ex Homero Suidas ait[i], *ἰαμβίζει*, more iambi ex breui in longam surgit. Exigua est primú, mox sese attollit in auras. Vnde & Græcis pro contumelias inferre,

g Matth. c. 5.

h l. nullus. 14. de Iudæ. lib. 1. C. tit. 12. l. 1. ne qs in sua caus. iud. c. q. Christus 23 q. 5.
i Suid. in verb. ἰαμβίζειν.

22 *ἰαμβίζειν* dictum. ¶ † Æquumque & bonum visum est prospicere huic insolentiæ, atque ex æquo & bono dari hanc actionem placuit Vlpiano[k], vt puniatur qui deliquit. Ad conseruandam illam humanam communem cognationem, propter quam nefas ducitur, hominem homini insidiari[l], cuiuscunque is sit formæ, vel paupertatis, vel

k Vlp. l. nõ solum, 11. §. iniuriarum, de iniur. in P.
l l. vt vim, de iust. & iure P.

23 gradus. ¶ † Nam nec harum iniuriarum iudicia contemnenda sunt: quemadmodum Athenienses quoque lege sanxerunt, vt seruorum iniuriæ audirentur[m]. Ab Alexandro quoque Cæsare statutum & alijs[n], viles serui tenuiorisve fortunæ quidem homines, inferiores videntur: verumtamen & ij homines, & quo minus bonis artibus instructi, eo audaciores ad vindictam sumendam iniustam, nisi legitima statuatur. *ἔνεστι κἂν μύρμηκι, κἂν σέρφῳ χολή*, id est, *inest formicæ etiam & culici sua bilis.* Docet & Æsopus[o] apologo Scarabei sese vlciscentis de Aquila. *μηδένα καταφρονεῖν, λογιζομένους, ὡς οὐδεὶς ἐστιν ὡς καταφρονητέος, ὃς ἂν δυνηθείη ἑαυτῷ ἐπαμῦναι.* id est, *Nullum esse contemnendum, considerantes non esse quemquã, qui lacessitus se vlcisci non queat*]

m Athenæ. li. 6. c. 7.
n l. 1. C. de iniu. §. seruis, eo tit. ap. Inst. l. 1. §. Labeo, & l. nõ apu. Labeonẽ, §. si quis fit, & §. pen. & l. cum qui, §. 1. eo. tit. P.

o Aesop apolo. 2.

24 ¶ † Refert Xiphilinus ex Dione[p]: Galbam Cæsarem male audiuisse, quod quamuis iniuriam ille non faceret, sinebat tamen alios facere. Quia etsi satis sit priuatis hominibus iniuriam non facere, tamen principem prouidere etiam oportet, ne cæteri faciant. Et ipse Dio ait[q], [*hominum illam esse sententiam, priuato omnes iniurias persequendas, ne vel contemptui inde habeatur, vel opprimatur: principem vero debere ea quæ in publicam rem peccantur vlcisci, priuatim in se admissa tolerare.*] Considerare debent iudices, quod monet Demosthenes[r], Athenienses vt considerent, [*iniurijs accipiendis maxime opportunos esse nostrum pauperrimos quosque & infirmissimos: at inferendis, sic vt non modo facinorum pœnas non dent, sed etiam aliquos mercede conducant, qui vicissim faciant accusatoribus, paratissimos & expeditissimos esse, & petulantes pecuniosos.*] Sic Lucius Coruncanus, collega legationis ad Teucam reginam Illyriorum, adiecit legationis mandatis, [*Optimum morem esse Romanis priuatas iniurias publice vindicandi,*] teste Polybio[s]. Quamquam publicum ideo iudicium non sit iniuriarum, sed priuatum[t]. Boni viri officium esse dicit Cicero, nusquam non innocentes tueri, & ab oppressis iniurias propulsare[v]. Constitutum & in comitijs Aureliacensibus anno Domini 1560[x], vt si quis in se mutuo conuiciantes incidisset, ad pacem reduceret, & vim omnem interciperet. Oraculum Delphicum, vnum ex tribus socijs, qui consocium relinquens fugerat, dum incidissent in latrones, sic vt reum mortis eius exprobauit.

p Xiphil. in Galba.
q Dio lib. 15. hist. Roma.
r Demost. contra Midiam.
s Polyb. lib. 2. hist.
t l. iniuriarum actio, P. de iniu. l. 6. C.
v Cic. 1. offi. in Iustitia.
x art. 25.

Occidi socium præsens es passus amicum,
Non tibi vaticinor, sacro te proripe templo[y].

Et vt ait Clytemnestra[z],

ἀλλ' εὖ γ' ἔχει τι χρῆμα, κἂν ἄπωθεν ᾖ,
ἀνὴρ ὁ χρηστὸς δυστυχοῦντας ὠφελεῖν.

Id est:

Sed tamen non absurdum est, etiam si alienus sit
(scilicet quis à malis alterius)
Sed vir qui sit probus, periclitantes adiuuare.

y Aelia. lib. de var. hist. 41.
z apud Eurip. in Iphigenia in Aulide actu 4.

25 ¶ † Verum prospicere debent iudices, ne quis hac accusatione iniuriarum alios temere accuset, vt plerique pauperes improbi, qui calumniantur se iniurijs affectos, & sæpe procurant affici, vt pecunia extorqueant, & diuexent litibus probos. Quos Caius[a] singulari lege voluit extra ordinem damnari, vt patiantur vel exilium, vel ordinis a-

26 motionem. ¶ † Atheniensium iure, permissa erat persecutio iniuriarum realium cuilibet de populo, vt ait Isocrates[b]: vt non mirum si iniuriarum mulcta apud Athenienses, non iniuriam passi, sed publica esset, vt testatur Iulius Pollux[c]. Lex illa refertur à Demosthene[d]. *ἐάν τις ὑβρίζῃ εἰς τινά, ἢ παῖδα, ἢ γυναῖκα, ἢ ἄνδρα, τῶν ἐλευθέρων ἢ τῶν δούλων, ἢ παράνομόν τι ποιήσῃ εἰς τούτων τινά, γραφέσθω πρὸς τοὺς θεσμοθέτας ὁ βουλόμενος Ἀθηναίων οἷς ἔξεστιν, οἱ δὲ θεσμοθέται εἰσαγόντων εἰς τὴν ἡλιαίαν τριάκοντα ἡμερῶν, ἀφ' ἧς ἂν ἡ γραφή, ἐὰν μή τι δημόσιον κωλύῃ. εἰ δὲ μή, ὅταν ᾖ πρῶτον οἷόν τε. ὅτου δ' ἂν καταγνῷ ἡ ἡλιαία, τιμάτω περὶ αὐτοῦ παραχρῆμα, ὅτου ἂν δοκῇ ἄξιος εἶναι παθεῖν ἢ ἀποτῖσαι. ὅσοι δ' ἂν γράφωνται γραφὰς ἰδίας κατὰ τὸν νόμον, ἐάν τις μὴ ἐπεξέλθῃ ἢ ἐπεξιὼν μὴ μεταλάβῃ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων, ἀποτισάτω χιλίας δραχμὰς τῷ δημοσίῳ. ἐὰν δὲ ἀργυρίου τιμηθῇ, τῆς ὕβρεως δεδέσθω, ἐὰν ἐλεύθερον ὑβρίσῃ, μέχρις ἂν ἐκτίσῃ.* id est, *Si quis aliquem contumelia affecerit,*

a l. quilibet iniuriarum, 45. de iniur. facit l. si quis ... ff. Bellionar. ad Turpil. P.
b Isocra. orat. 20. contra ...
c Iul. Poll. li. 8 Ono...
d In orat. contra Midiam.

affecerit, siue puerum, siue mulierem, siue virum, ingenuos vel seruos, aut aliquid in interdictum legibus in eum eorum aliquem admiserit cum quicunque volet Atheniensium, cui id licet, deferat apud sex viros: at sex viri actionem dent intra dies triginta apud Heliaam, ab eo die quo res in iudicium delata erit, nisi publicum aliquid impediat, sin minus cum primum fieri potuerit. Qui vero damnatus fuerit, illi Heliaa statim crimen aestimet, quid licere aut soluere debere videatur. Qui vero priuata iudicia dictauerunt ex lege hac, si quis non persequutus fuerit actionem, aut persequutus quintam suffragiorum partem non tulerit, is mulctam aerario mille drachmas soluat: Sin contumelia pecunijs aestimata fuerit, vinciatur, si ingenuum iniuria affecerit, donec soluerit.]

---

quando Iniuria fieri dicatur.
Caput 2.

1. *In iniurijs animus & factum inspicitur.*
2. *Iocose & alio modo, quam iniuriandi animo dictum, iniuria non dicitur.*
3. *Iniuriosa per se verba vix excusationem admittunt.*
4. *Scandalum datum quid, & scandalizantis poena.* Et 5.
6. *Turpia facta & dicta ioco non excusantur.*
7. *Iniuriarum, Aquiliae, & de pauperie actionum differentia.*

1 FOns † vnus praecipuus censendarum & vindicandarum iniuriarum, ex animo pendet facientis: alius ex facto ipso. Si quis enim dum certat percussit, quia iniuriam noluit inferre, nec iniuriam committit [a]. Si quis nesciat se iniuriam facere, nec cui faciat, aliũ credens quam sit cui manus iniicit vel maledicit [b]: Si probet tamen errorem, non aliter [c]. Sic, si cum seruum meum pugno percutere vellem, te in proximo stantem inuitus percusserim, iniuriarum non teneor [d]: siue corrigendi animo [e]. Huc pertinet nocentium infamatio, vt non habeat locum ibi iniuria, cum intersit peccata nocentium cognosci [f], & vindicari [g]: tamen necessarium erit probare crimen [h]. Non videtur quoque animus iniuriandi, ex facto quod inter coniunctos fit, vel affines [i]. 2 ¶ † Contemplandus in iniurijs generaliter igitur animus. Nam si non conuitij causa, sed iocandi vel alio modo quam iniuriandi, qui dixit fecitve, dixisse fecisseve ꝓbare poterit, immunis ab actione erit [k]. 3 ¶ † Atque calore iracundiae dicta, si intra annum non reuocauerit ad animum iniuriatus, non veniunt in hoc iudicium [l]. Caeterum hic considerandum quaedam dicta vel facta per se iniuriam ostendere: & proinde non licere, nisi contrarium manifeste doceatur ea excusatione, quod ludens fecerit, vt [m]. Et à verborum significatione propria recedendum non est, nisi de contraria mente cõstet loquentis [n]. Nec arbitramur quenquam dicere quod non sentiat, & quin maxime eo nomine vsus sit, quo res appellari solet [o]. Dehinc & id puto obseruandum, temere facta & dicta, etsi aliquando à nomine iniuriarum & contumeliae secernantur, si non eo animo illata doceantur: tamen respectu eius qui patitur pro iniuria haberi, si is reuocauerit vt monui ad animũ: vel si alij ex ijs quae dicta sint, nisi emendentur, improbam concipiant de eo qui patitur opinionem, & ex dictis & factis in eum, laedatur eius existimatio, quae est [p] dignitatis illaesae status, legibus ac moribus comprobatus: quae ex delicto tantum nostro, authoritate legũ, aut minuitur, aut consumitur. Etenim ea quae facta laedunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, quaeve contra mores sunt, nos facere non posse existimandum est, vt ait Papinianus [q]. 4 ¶ † Dicunt sacrae literae hoe σκάνδαλον esse datum, hoc est, offendiculum dare, ex his quae temere de aliquo proferuntur, vel in aliquem fiunt: obicemque bonae existimationi alicuius facere. Scandalum quippe, teste Diuo Hieronymo [r], & σκῶλον, apud Graecos, ex offensiune & ruina nomen accepit. Ab σκάζω claudico, quod obiectum offendiculum dicti vel facti cogat claudicare, hoc est, dubitare de bona existimatione eius, in quem obijciuntur. Ita scandalizantem alium Dominus noster Iesus Christus dignum arbitratur, qui mola asinaria suspensa collo, in mare submergatur [s]. Et iterum, [*Vae mundo ab scandalis, necesse est enim vt veniant scandala, sed vae homini illi, per quem scandalum venit* [t]:] scilicet qui dat occasionem offendendi alteri, non autem si ex ijs quae vere dixit, alter acceperit scandalum, qui quidem peccat, sed is qui non dedit, non peccat. Loquimur enim, non de scandalo solum accepto sine facto loquentis, quemadmodum scandalizati sunt Pharisaei ex ijs, quae bene dixit dominus [u], sed de scandalo agimus, quod vocant datum Theologi, quod animaduersione dignum. 5 ¶ † Lege Langobardorum [x], scandalum commissum in consilio aliquo habet mulctam regiam 900. solidorum, in ecclesia 40. si in palatio, mors infligitur. Et haec vltra reparationem damni dati vel passi. Vt solum scandalum, alioquin forsan innocentem, puniendum esse suadeat [y]. Et multa debent praetermitti, quae sine scandalo fieri non 6 possent [z]. ¶ † Turpia etiam quaedam inferuntur, quae quamuis animo iniuriandi non fiant, tamen quod fiant, culpam poena dignam habent: & noxij ludi in culpa sunt [a]. Quis enim ludos appella- 7 uerit, ex quibus crimina oriuntur [b]? ¶ † Quare vbi cessat animus iniuriandi, & tamen culpa damnum datum est, subsidium est legis Aquiliae actio, de damno iniuriae, non autem de iniuria [c]. Quod si animal illud dederit, quia in eo nocendi non est animus, non de iniuria, sed actione propria de pauperie datur [d]: cum qua & noxalis consideratur, vt possit animal pro noxa dari, si inscio domino & sine eius culpa nocuerit [e]. Quae in seruis nocentibus locum habebat, & olim in filijsfa. quos tamen ab ea noxali alia lex postea exemit [f].

q Papin. in l. filius qui fuit, 15 de condit. institut. lib. 28. P tit. 9.
r D Hierony. in Pelagia, li. 2.
s Matthaei 18. Mar. 9. ca. nisi cum pridem, de renunciat.
t Matth. 18.
u Math. 15.
x li. 1. leg. Langob. tit. de scandal. & compositionib.
y c. ex literis, c. 14. de homicid li 5 Decreta c tua, de cle ... aegrot. ... vel ... de praeb.
z c. 2. de oper. no nunciat. ... Cuttrah ... super eo, de filiis ... quoniā, de iure patro. cum similib.
a l. nam ludus, ad leg. Aquil. in P.
b in proe. P.S. illud vero.
c l. 1 & 5 seq. ad leg. Aquil. P.
d l 1 ... si q ... paup fec. dica. in P.
e §. 5. & 1. de noxal actio. & c tot tit. & in P.
f l. apud antiquos, C de fur. § sed & veteres, de noxal. actio.

De his quae perpendi debent in Iniurijs Iudicandis.
Cap. 3.

1. *Iniuria iudicium considerat res, personas, modum illationis.*
2. *Iniuria publica & priuata.*
3. *Iniuriae agentium, & patientium consideratio.*
4. *Furiosus non dicitur iniuriam facere, sed pati.*
5. *Legatos publicos aut eorum comites iniuria afficientis poena.*
6. *Iniuriarum actio quando detur inter parentes & filios.*
7. *Maledicta in principem & magistratus punita.*
8. *Magistratuum iniuriae resistere licet impune.*
9. *Executoribus iudiciorum resistens, capitaliter punitur.*
10. *Praeposito manum inferens quomodo puniatur.*

11 Serui

11 *Serui & liberi actiue & passiue in iniurijs distinctio in pœna.*
12 *de Iniuria, quæ in genus transit, agunt proximi etiam mortuo iniuriato.*
13 *Iniuria aut re, aut verbis fit.*
Et de vtrarumque pœna. 15.16.17.
14 *Pulsare & verberare quomodo differant.*
18 *Vulnerans aliquem, qui deinceps moritur, intra quod tempus tenetur de homicidio. Et 23.*
19 *Vulneratum lætaliter à pluribus pugnantibus, omnes obligat de homicidio, nisi constet de vulnerante.*
20 *Vulnus quod dicatur lætale.*
21 *Capitis vulnera quando sint mortifera.*
22 *Vulnera in quibus locis inflicta, & quando dicantur à medicis lætalia.*
23 *Iniuria realis quæ censetur. Et num. 24.25.26.27.28. 29.30 31.32.33.34.& 35.*
33 *Iniuriæ æstimatio hodie fit à iudice.*
36 *pro Iniuria affectu pugnare religio.*

1 TRia † consideramus etiam præcipua generaliter in cõtumelijs, primum pro rebus, atrocitatem iniuriarum, iniurias scilicet ipsas: 2. personas conuiciantes, & patientes: & 3. modum, quo inferuntur. ¶ † In ipsis iniurijs, num publicæ, num priuatæ sint animaduertimus: publicas ad statum publicum pertinere nemo dubitat, priuatas autem ad priuatum [a]. Blasphemiæ ad publicas referuntur, de quibus diximus, & simul de his quæ fiunt in principem, de maledicis, dum ageremus de crimine vtriusque maiestatis. Sunt & illæ eius generis, quæ personis publicis inferuntur, vt in personis annotauimus. [*Haud enim priuata iniuria*, inquit Polybius [b], *à multitudine differt, nisi magnitudine eorum quæ contingunt.*] Et vt ait Demosthenes [c], [*Verberans magistratum vel prætorem, vel contumelijs afficiens, iniuria publica, veluti ciuitatem reus est: si priuatum priuato agente, priuata.*]

3 ¶ † Atrox & leuis etiam iniuria, ex personis, & loco, & grauitate vulneris, & ex membri patientis dignitate [d]. Sed & arbitrium in atrocitate & distinctione facienda, erit adhibendum iudicis, & 4 ex iuris dispositione [e]. ¶ † Personæ considerantur inferentium, & patientium iniurias: vt in furioso, qui cum iniuriam inferendi non habeat animum, nec eam inferre dicitur, etsi iniuriam dicatur idem pati [f]. Et quod insania fit, miseratione dignum est [g]. Crescit & distinguitur iniuria atrocitate vulneris iniuriatæ personæ ex loco in quo fit, si publice [h]: si in ecclesia clericis vel alijs ecclesiasticis, pro qua verbera, exilium, capitalis pœna [i]. Ex personarum dignitate [k], veluti si quis magistratum, vt tribunum pleb. iniuria affecisset, vel eius ministros. Ob quam causam Martius Coriol. in exilium perpetuum, vt populus Romanus ire voluit, missúsque, abijt in Volscos exulatum, vt testantur Dionys. Halicar [l]. Liuius [m], & Plinius [n].

5 ¶ † Sed & lege de vi publica tenetur, qui iniuriam legatis publicis & eorũ comitibus irrogauerit [o]: vel dedi debet hostibus, si fecialis eorum fiat [p].

6 ¶ † Inter parentes & filios nõ temere danda actio iniuriarum, nisi atrocitas suaserit dari emancipato in patrem, vel contra: at in potestate constitutis, nec ob id datur [q]. Debetur autem honori hoc parentum à filijs, sicuti & à libertis patronis [r]: sed alio remedio, quam iniuriarum, filijs in potestate constitutis subuenitur, emancipationis [s]. Propter ius patriæ potestatis, quod vitæ & necis erat, vt docemus late, dum de patria agimus potestate. Neque etiam patri aduersus contumacem filium opus est actione iniuriarũ, cum, si in sua potestate est, iure suo possit castigare [t]: vt & libertos patronus [u]. Si matri fiat, iudex seuerius vindicat, & cogit reuerentiam præstare [x]. Sicuti & in emancipato statuitur, quem adhuc magis contumeliosum ex arbitrio patris, mortis sententia tenet [y]. Et publicæ quodammodo videntur iniuriæ, quæ in parentes à filijs fiunt, & grauiores, & fere similes eis: quæ in magistratus cõmittuntur: quandoquidem parentibus lex potestatem magistratus videtur in 7 filios contulisse. ¶ † Næuius poeta ob assiduã maledicentiam & probra in principes ciuitatis more Græcorum dicta, à Triumuiris in vincula ductus 8 & coniectus est, authore Gellio [z]. ¶ † Verum magistratibus facta iniuria existimanda atrox est, si tunc cum fit ipsi officio fungantur magistratus: nam alioqnin iniuriam cõmittentibus, resisti impune potest [a]. Sic absoluta Manilia meretrix [b], cui diem dixerat ad populum Aulus Hostilius Mancinus ædilis, ob iniuriam quia eum vulnerasset ex ambulacro noctu: respondente Manilia, ad eam comessatorem venisse Mancinum Ædilem, eum apud se recipere nõ placuisse, & cum vi irrumperet, lapidibus sane repulsum. Huc pertinet quoq; iudicium Vespasiani, cognoscentis de iurgio quodam senatoris, equitisq; Romani: statuens: [*Non oportere quidẽ maledici senatoribus, remaledici, ciuile fasq; 9 esse* [c].] ¶ † Carolus 9. huius nominis rex Galliæ. edicto cauit [d], ne magistratibus officio fungentibus vel eorum apparitoribus exequentibus mandata iuridica, iniuria fieret, sanciuitq; in audẽtes mortis pœnam, omni spe gratiæ seu indulgentiæ obtinendæ ab eo sublata: quæ enim authoritate publica & iure magistratus fiũt, iniuriã non habent, nec vim [e]. Paulus [f] infamiam irrogat appellatoribus, qui conuiciõ iudici dixerint. Vlpianus quoq; plecti debere, à Cæsaribus fratribus esse rescriptũ testatur [g]: quia & datur remedium contra iniurias à iudicibus illatas prouocationis [h]. Neque etiam iudex cõtumeliam sibi inferri putet, si ab eo prouocatur. Nec ideo debet conuiciari appellanti [i], quia hoc remedium iuris est, & eius beneficium.

10 ¶ † Statutum &, vt qui manus intulit præposito, capite puniat [k]. Tradit & Baldus [l] inferentem alapam potestatem gerenti in aliquo territorio, capitali iudicio puniri posse. Quod & sequitur Iason [m]. 11 ¶ † Ad personas quoq; pertinet, ingenui & serui distinctio: contra seruum enim iniuriantem, iniuriarum quidem non agitur, sed grauius animaduertitur [n]. Pro seruo tamen ludibrio habito, & pro filio agit iniuriarum dominus & pater, si eo animo contemnatur: alioquin enim est actio de seruo corrupto [o], ipsiq; conqueri possunt [p]. Minor tamen iniuria seruo, quam libero facta habetur, minusque vindicatur. Sic Claudius Augustus leuiter puniuit percussionem sui serui, in publico factam à tribuno pleb. Nihil enim aliud statuit, quã quod Tribuno pleb. ministros abstulit, pauloque post restituit. At seruum suum alium, qui virum illustrem probro affecisset, in forum trahi atque necari iussit, teste Dione [q]. Apud Athenienses tamen, vt author Æschines [r], æque de iniuria seruis ac ingenuis fieri prohibita, nominatim continebatur, vt assuefaceret suos ciues legislator lubentius, ab ingenuorum contumelia magnopere 12 cõtinere. ¶ † Nam & domini pati dicunt iniurias, quæ suis fiunt seruis [s]: cum non solum quis in sua persona pati possit, sed & etiam ex iniuria facta liberis suæ potestati subditis, vxori, nurui [t]. Sicuti nec

a l. 1. §. huius studij, de iusti. & iure, § huius studij, eo. apud Iustinia.
b Poly. 4. Historia.
c Demosthe. κατὰ μειδίου.
d l. prætor. §. si. & l. seq. de iniur. ℱ. §. atrox, eo tit. apud Iustin.
e c. non afferamus, 24. q. 1. § l. 3. § 2. de iniur. in ℱ. l qui iniuriæ, § verum est, de fur. ℱ
g l famosi, ad leg. Iul. maiest. ℱ l vnic. [illegible] imper. maled. lib. 9. C tit. 7.
h l prætor edixit. § si. & l se. de iniur. ℱ. §. atrox, & § seq. eo tit. apud Iustin.
i § si quis cum sacra, de sanctiss. episc. col. 9
k l. seruo autẽ manumisso, 10. § si & l. seq. de iniur. in ℱ.
l Dion Halic. lib. 7.
m [illegible] Liuius, li. 2. deca. 1
n Plin. de vir. illust.
o l lege Iulia, 7. § fin. ad leg. Iul. de vi publ. ℱ.
p l. fin. de leg. [illegible] ℱ tit. 8.
q l. prætor edixit, 7. § sed & [illegible] quis, de iniur. ℱ
r l. 1 de obseq. à li. & libe. par. præst. lib. 37. ℱ. tit. 15.
s l. si [illegible] patẽ. qs fuer. manumiss. ℱ.

nec tantum ex sua persona quis iniuriam irrogare dicitur, vel per semetipsum, sed etiam per alias personas[a]. Et conuicium præsenti, & absenti fieri potest[b]: si modo intra legitimum tempus reuocauerit ad animū qui agit, computando tempore ex quo sciuit[c]. Receptum etiam est, pro iniuria proximo irrogata, si eius ignominia vel nota pertineat ad genus, posse proximos, inuito etiam iniuria affecto, eam persequi iudicio: veluti si quis

13 seruus[d] leprosus, &c. dicatur. ¶ † Porro modi inferendi iniurias generales, duo: quia generaliter iniuria fit, & patitur quis eandē aut re, aut verbis prolatis, vel scriptis in libello[e]. Re, iniuria multis modis infertur, vel in corpus, vel in res alicuius, quoties manus inferuntur[f]: vt si quis pugno pul-

14 satus, fustibus cæsus, verberatusve est[g]. ¶ † Inter pulsationem & verberationem dicebat hoc interesse Offilius, quod pulsare, sit sine dolore cædere: verberare, cum dolore[h]. Idque mihi placet, quod pulsare hic accipiatur pro impulsione, qua quis contumeliæ causa impellitur, & veluti sede & loco deijcitur: verberare autem sit, percutere instrumento aliquo. Quamuis sciam Laurentium Vallam hoc non probare[i], qui tamen valde hallucinatur, cum quod de verberatione dictum est ab Offilio & Vlpiano in persona hominum qui sentiunt, in explicanda lege Cornelia, ad quam verba referuntur, conuellere nitatur mordendi studio, ea verberatione tritici quod non sentit. Vt etiam de impulsu campanarum & vehementi impulsione, catachristicus alia mutuatur. Accedit Iurisconsultis Iuuenalis, dum ait[k],

Misera cognoscito præmia rixæ
Si rixa est, vbi tu pulsas, ego vapulo tantum.

Vbi inter vapulare, & pulsare differentiam con-

15 stituit. ¶ † Considerandum itaque quid horum interuenerit, & num adsint vulnera[l], aut verbera, quæ aliena ab ingenuis hominibus[m]. Nam vt ait Isocrates[n], [*Reperietis, inquit, o iudices, legislatores nostros corporum præcipuam habuisse rationem: primum enim de hac iniuria causas & actiones citra pecuniæ depositionem instituerunt, vt quemadmodum quilibet nostrum posset aut vellet, ita posset iudicio afficere iniuriam inferentes. Deinde in alijs delictis, ipsi duntaxat qui damnum accepit, qui dedit obnoxius est: de iniuria vero seu publico malo, cuilibet ciuium licet, vbi ad legislatores perlatæ res fuerit, vestrum ad forum deferre. Adeo autem graue esse putarunt alterum ab altero verberari, vt de accusatione tulerunt legem, qua iubeat dicentes quippiam nefandi*

16 *quingentas drachmas debere.*] ¶ † In legibus Langobardorum, iniuriarum realium placita hæc. [*Per barbam*[o] *hominem liberum capiens in rixa, componat 6. solid. si seruum, vnum.*] Alia[p], [*Si quis hominem liberum ligauerit sine causa absque iussione regis, duas partes pretij eius, ac si ipsum occidisset, ei componat. Pro vno*[q] *vulnere, compositio solidorum trium, pro duobus sex, pro tribus 12.*] Alia[r], [*Si quis hominem liberum impegerit, vt cadat sine læsione, componat 6. solidos: si non cadat, tres solidos, si læsus, vt supra.*] Rursum[s], [*Rumpens brachium super cubitum in mortoc, componit 20. solid. si subtus intermunum, 16. Si coxam supra genu, 20. solid. si in tibia, 16.*] Iterum[t], [*qui pugno percusserit, componat 3. solid. si alapa, 6.*] Et alibi[v], [*pro numero plagarum pœna imponentur pecuniarum, & mercedes medicorum ab inferente iu-*

17 *bentur solui.*] ¶ † In lege Salica[x], [*qui volens alterum occidere plagauerit, culpabilis iudicatus 2500. denar. qui faciunt solid. 62. & dimid.*] Et pro modo ictuum etiam, & loci consideratione cui infliguntur pœna adiecta. Fridericus[y] aliam tulit legem, [*Si quis aliquem ceciderit, & absque sanguinis effusione, fustibus percusserit, aut crines eius aut barbam explicauerit, decem libras ei, cui iniuria lata videtur, per compositionem im-*

18 *pendat, & iudici viginti libras impendat.*] ¶ † Transit interdum hoc crimen iniuriarum ex vulnere in crimen homicidij, si ex vulneribus quis mortuus sit. Nam si vulneratus intra annum moriatur, ex lege Rhotarij Langobardorum regis censetur ex vulneribus mortuus[a]. Scholiastes iuris[a] exigit triennium, vel quod post triduum surrexerit & super baculum ambulauerit. Vlpianus[b], & Iulianus[c] annum tantum exigunt, vt si mortuus intra eum annum fuerit, à quo fuit lætaliter vulneratus, teneatur de homicidio, non de vulnerato solum. Exigit Gregorius tantum 8. menses[d], quia mortis causam dedisse videtur, & occidisse tunc cum vulnerauit: si tamen postea alio casu, vel lætali ab alio inflicto vulnere perierit, qui prius vulnerauerat mortifere liberatur ab occisi actio-

19 ne[e]. ¶ † Quod si plures pluribus vulneribus aliquem affecerint, nec constet à quo inflictum vulnus lætale, omnes de occiso tenentur: si constat de vno, ille tantum de occiso, alij de vulnerato.

20 ¶ † Vulnus autem an lætale seu mortiferum sit, probabitur ex chirurgorum & medicorum sententia, si adhibeantur[f]: adhiberi autem statim vulnere inflicto expedit infligenti, vel eius amicis. Nam si tunc referant vulnus non esse lætale, si postea perierit, præsumitur alia de causa mortuus vel mala diæta, vel negligentia medicorum[g], vel alijs modis, quibus mortis causa, & per consequens mors illata dicetur[h]. Et casus ille fortuitus vulneranti non imputabitur[i].

21 ¶ † Distinguunt medici mortifera vlcera ex varijs locis & causis illorum, vt in capitis vlceribus Hippocrates[k] prognostica mortium dat, quod ægrotis huiusmodi hyeme plerumque ante decimum quartum diem: æstate, post septimum febris accedit, quæ cum superuenit vulneris colorem mutat, saniemque modicam effundit, quodque ex ipso inflammatum est emoritur, glutinosum efficitur, & carnem sale conditam repræsentat rufum, sublividum, corrumpique os incipit, nigrum fit leue existens, tandem subpallidum se ostendit vel albidum. Ast vbi iam purulentum est, pustulæ in lingua nascuntur, & laborans mente non constante consumitur. Plerisque accidit & neruorum distentio, ea aduersa parte capitis,

22 in qua morbus. ¶ † Prædicunt & medici[l] modos aliorum vlcerum, loca, putredines, altitudinesq; spectando: si in vulneribus per febrium exordia quis deliret, periturum illum hominem dicunt, nisi aliqua alia signa, vel corporis virtus resistant. Considerant vulnera esse mortifera ceruicis, iuguli, colli, magnarum & crassarum venarum, cerebri, iecinoris intestinorum, vesicæ, & id genus.

23 ¶ † In lege diuina[m] ea de re sic cautum est, [*Si rixati fuerint viri, & percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, sed iacuerit in lectulo: si surrexerit & ambulauerit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit: ita tamen vt operas &*

24 *impensas in medicos restituat.*] ¶ † Iniuria realis dicetur etiam, si alicui transeunti per plateam vel viam, artifices, qui solent transeuntes deridere, percutiant sedilia vel asseres, vel alio modo sonitu moueant strepitum[n]: quia hoc proprie conuicium est, voces concitare[o]. Hæc iniuria frequens est in via cultellariorum Tholosæ.

25 ¶ † Pertinet & ad reales iniurias, si aduersus aliquem manus sæpe leuatæ sunt, & sæpe quis aliquem terreat quasi vapulaturum, & si nun per-

a In 2. leg. Langob. tit. de plagis. l. 18.
a glo. in l. vul. in ver. de pulsa. de emenda. seruor. C.
b Vlp. in l. ait lex, 21. ad leg. Aquil. F.
c Iul. l. ita vulneratus, 52. §. æstimatio, eo. tit.
d c. 2. de cler. percussorib. li. 1. Decre. tit. 25.
e l. item Mela, 11. §. sed si servum. & l. huic scripturæ, et §. si seruus, ad leg. Aquil. in F.
f l. semel, de re milit. li. 12. C. c. significasti, in 2. c. lator. c. exhibita, de homicidio.
g Luc. de Bellouisu. in pract. crim. ti. de quæst. 130.
h l. qui occidit, §. 1. ad leg. Aquil. l. illicitas, § ficut, de offi. præsid.
i l. nihil interest, ad leg. Iul. de adulte. in F. l. 6. de condit. & demon. in F.
k Hippocr. lib. de vulnerib. capitis.
l Idem, li. 2. de prædict.
m Exod. c. 21.
n Luc. de Pen. in l. etiam, vers. secto quæritur, de casti. pecu. li. 12. C. Boer. consi. 4.
o l. item apud Labeonem, §. conuicium autem dicitur, de iniur. F.

26 cusserit [a]. ¶ † Inter reales iniurias ponemus, domum inuito domino ingredi: ea lege enim Cornelia iniuriarum nomine, eo nomine agi potest [b]. Et si eum in ius vocaret [c]. Et Caius notauit nullum de domo sua in ius vocari licere, quia domus tutissimum cuiq; refugium, atque receptaculum sit: eumque, qui in ius vocaret, vim inferre videri [d]. Et proinde non erit puniendus, qui ingressum prohibuerit vim vi repellendo, cum moderamine inculpatæ tutelæ [e]. Hacq; de re cauat hæc lex Salica [f], *Si quis per casam alienam sine permissa domini traxerit, malberg ala chescido, 1200. dena. qui faciunt solid. 30.*] Iniuriam rati sunt etiam antiqui, magistratui via non decedere, & eam ob rem Caium Veturium à Romanis priscis fuisse cōdemnatum legimus, quod tribuno pleb. via decedere contumaciter recusasset, neque lictori submouenti obtemperasset, quasi ipsi vniuersoque populo illata

27 iniuria, vt author Plutarchus [g]. ¶ † Lege Langobardorum iniuria quoque, via mulieri non decedere: sic enim in ea cautum est. [h] [*Si quis mulieri liberæ, aut puellæ, in via se anteposuerit, aut aliquam iniuriam intulerit, octingentos solidos componat, & medium regi, & medium ei, cui ipsa iniuria illata est, aut ad quem mūdium*

28 *de ea re pertinuerit.*] ¶ † Legibus quoque Lotharij [i] regis, iniuria censetur, in via homini libero ante stare: verum compositio tantum ibi est 20. solido-

29 rum. ¶ † Pro iniuria quoque habitum est, quod P. Decius prætor sedens pro tribunali, transeunte M. Æmilio Scauro consule non adsurrexisset: proinde iussit eum consul assurgere, eiq; vestem scidit, sellamque concidit, neve quis ad eum in

30 ius iret edixit, vetuit [k]. ¶ † Realis item ea iniuria, prohibere aliquem sua re libere, vel iure suo vti [l]: vel agere in publico loco, mari, litore, itinere, theatro, & similibus, quæ vnicuique permittuntur, si ibi piscari, venari, vehiculum ducere, in cauea publica conuersari, sedere prohibeatur [m]. Si mentem quis aliquo medicamento, vel alio modo alicuius alienauerit [n]: & si is aliquando alia pœna criminis alterius puniatur [o]. Si quis me vexandi causa in ius vocauerit [p]. Si fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno lutove spurcauerit, fistulas, lacus, quidve aliud, ad iniuriam publicam contaminauerit: in quos & grauiter animaduerti solet [q]. Damnum quoque resarciendum [r]. Item si inferior vicinus, superioris fumigandi causa fumum fecerit: vel si superior in inferiores ædes proiecerit, aut infuderit iniuriæ faciendæ causa [s]. Si creditor domū absentis debitoris propria authoritate signauerit, iniuriæ faciendæ causa [t]: vel cum paratus esset ei soluere, fideiussores eius interpellauerit, in iniuriam debitoris [u]. Rem alienam iniuria occupans, vel vt debitoris, cum non esset, iniuriarum tenetur [x]. Qui virgines appellauerit, assectatus fuerit, attentauerit, comitemve abduxerit, corruperitve [y]: etsi seuerior criminalis accusatio in huiusmodi crimine locum habeat, vt docuimus in adulterio, dum de lenocinio & stupro agimus. Reus quoque iniuriarum, qui ad inuidiam alicuius veste vtitur lugubri, vel squalida, vel capillum demittit [z], vel imaginem principis ad alicuius inuidiam portat, cui & vincula publica iniicienda sunt [a]. Si infamandi alicuius causa, quædam in monumenta publica ponantur [b]: vel si qs statuā in monumento positam saxis iniuriæ causa cædat [c]. Si quis filium vel seruum alterius ludibrio habeat, veluti si duxerit in popinam vel alea luserit, & si volentem, patri nihilominus actio iniuriarum & domino competit [d], quod singulare est.

Item si quis persuaserit seruum ad infamandum dominum, ad statuam confugere: in eum enim & serui corrupti nomine seuere animaduertitur ex-

31 tra ordinem [e]. ¶ † Qui percusserit patrem suum

32 aut matrem, morte moriat[ur] [f]: [¶ † *Si habuerint inter se iurgium viri duo, & vnus contra alterum rixari cœperit, volensq; vxor alterius eruere virum suum de manu fortioris, miserit manum & apprehenderit verenda eius, abscindes manum illius,* inquit Dominus, *nec flecteris vlla mi-*

33 *sericordia.*] ¶ † Antiquitus ex lege 12. tabul. iniuriæ pœna, propter membrum ruptum, talio erat [h]: propter os fractum, pœna nummaria: quæ tamen pœnæ in desuetudinem abierunt [i]. Hodie autem, vt paulo ante monuimus, ex causa & persona, extra ordinem statui solet, quanti eam qui passus est æstimauerit, & iudex arbitratus fuerit [k], & crimi-

34 nali iudicio [l]. ¶ † In lege diuina [m], [*Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem prægnantem, & ea abortum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno quantum maritus eius expetierit, & arbitri iudicauerint: sin autem mors eius subsequuta, reddet animam pro anima, dentem pro dente, oculum pro oculo. Si quis [n] excusserit dentem ancillæ vel seruo suo, dimittet eos liberos.*] Rursum [o], [*qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium, sicut fecit, sic fiet ei, fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet, &c.*] In quibus pœna talionis seruatur, de qua & postea in iure pontificio scriptum est [p]. Hanc tamen temperauit deinceps sua benignitate dominus noster Iesus Christus [q].

35 ¶ † Apud Scythas teste Luciano [r], si quis vel vnum ex ciuibus pulsauerit, aut obuiam factus à via detruserit, aut vestem disciderit, graui mulcta in eum animaduertunt senes, tametsi hoc ipsum vel

36 paucis præsentibus arbitris passus fuerit. ¶ † Religio quoq; apud Indos, authore Suida [s], pugnare pro ijs quibus iniuria fit.

de Cariuario. Cap. 4.

1 *Cariuari quid, & de Corybantum saltatione. Et 2.*
3 *Ludus cariuaros, & puerorum.*
4 *Sponsa ne iniuriose aspergatur lege Langobardorum cautum.*
5 *Cariuarium faciens iniuriarum actione tenetur.*
6 *Nuptias primas aut secundas damnasse hæreticum.*

1 DVm † vidui aut viduæ repetūt coniugium, in aliquib[us] ciuitatibus solent quidam ex plebe cum tympanis & ære resonante illos infestare, ludentes potius quam illudentes: at coniuges sæpius sibi contumeliam fieri verius, quam lusum arbitrantur, vt aliquando inde maximæ sint concitatæ tragœdiæ. Vocant hunc lusum & iniuriam, *cariuari*, forsan à Græco verbo tracta appellatione καρηβάρος: nam κάρα Dorice, & Attice κάρα caput significat, & βάρος molestiam, quia cratorum ille sonitus & agitatio sit grauis & mo-

2 lesta capiti. ¶ † Possumus & huc adferre Corybantum saltationem armatam, insanam, vt κορυβαντιάω sit more Corybantum insanio. Nam Corybantes, sacro vt credebatur furore correpti, capita saltando iactabant, & Cymbala pulsabant, aliosque in similem rabiem agebant: vnde qui capita iactant & tumultuantur, Corybantes dici testatur Strabo [t], fingitque eos in monte Idæ concessisse, vbi Iouem nutriebant perpetuo tympana pulsantes, ne vagitus eius à Saturno detegeretur, neve ab eo deuoraretur. Sicq; meminit Ouidius [u].

Ardua

a d. l. item apud. §. 1. b l. lex Cornelia, § eod. § sed & lex, eod. ap. Iust. c Paul. l. is qui domum, 23 de iniur. ff. l. vulgaris, 21. § qui furti, de fur. in ff. d l. plerique, 18. de in ius voc. l. 21. ff. tit. q. facit l. nemo de re iudic. l. si eo, in fine, de fideicom. libe ff. l. nemo, de reg. iur. ff. e l. 1. C. vnde vi. f in leg. Salic. tit. 27. de diuersis furtis, § 34. g Plut. in Coriolano. h l. 1. tit. de in iur. mulier. lib. 1. leg. Langob. i l. 1. leg. Langob. titu. de eo qui in via alium steterit. k Plin. lib. de vir illust. l l. sancti, 14. l. si quis proprium, 24. de iniur. ff. m l. iniuriarum, 13. § pen. & fin. de iniur. ff. l. 2. § si quis in mari, ne quid in lo. pub. lib. 43. ff. titul. 8. n l. item apud Labeonem, 15. in princ. de iniur. ff. o l. multi, de mathemat. C. l. si si quis aliq. testa. prohib. p l. iniuriarum actio, 13. §. si quis per iniuriam, de iniur. q l. 1. §. si si iemtia, de extraor. criminib. lib. 47. ff. tit. 11. r l. 1. de ijs qui deiece. vel effu. der. li. 9. ff ti. 3. s Labeo l. pen. de iniur. ff. l. si cum, § Aristo, si seruit. vend. in ff. t l. si iniuria, 20. de iniu. ff. u Caius l. si creditor meus, 19. eod. x l. item apud, 15. § si quis bona, cum §§. seq. eod. y d. l. 15. §. si quis virgines, cum §§ seq. & l. 1. §. omnem, eo. z d. l. item apud, 15. §. hæc autem, & l vestem sordidā, 39. eod. a l. senatusconsulto, 38 eo. l. capitalium, 28 § ad statuas de pœn. ff. b l. consentaneis, 27. de iniur. ff. c l. si statua, 27. eod. d l. si quis seruum incum, 10. eod.

e l. in eum, § de extraord. crimin. lib. 47 ff tit. 11. f Exod. g Deutero. 25. h Gell. lib. 20. c. 1. i § poena autem de iniur. apud Iustin. k d. § poena, sed & l. ea, §. in summa, & l. 1. sed si vnus, 17 § harum, ff. l l. si quis iniuriam, 35. & l. fi. eo tit. ff. m Exod. Deutero. 19 n Exo. d. c. o Leuit. 24 p c. quod de brono, 1. q. 1. c. sed differentur, 28. q. 2. q Matth. 5. r Lucia. lib. de gymnasijs. s Suidas in verbo, Inda. t Strabo in 10. u Ouid. 4. Fast.

Ardua iamdudum resonat tinnitibus Ida,
Tutus vt infans vagiat ore puer.
Pars manibus clypeos, galeas pars tundit inanes:
Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.
Res latuit patrem, priscique imitantia facti
Æra deæ comites raucaque terga mouent.
Cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsant,
Tibia dat Phrygios vt dedit ante modos.

3 ¶ † Hic ludus cariuaros videtur similis ei, qui dicitur apud Iulium[a] Pollucem ὀστρακίνδα, quo pueri testulas contritas, sinistræ manus digitis percutientes, secundū numerum feriebant. Accedunt his tinnitibus interdum rerum turpium & fœtidarum suffumigationes, & aspersiones sponsarum. 4 ¶ † Quare in legibus Langobardorum[b], & de hac iniuria hæc lex regis Aistulphi. [*Peruenit ad nos, quod dum quidam ad suscipiendam sponsam cuiusdam sponsi cum paranymphis aut troctingis ambularent, peruersos homines aquam sordidam, & stercora super ipsam iactasse. Sed quia cognouimus, malum hoc per singula loca fieri, prouidemus ne pro hac causa, scandala & homicidia surgant, si quicunque libera mulieri talem rem facere præsumpserit, componat solidos nongentos, medium regi & medium mundualdo. Nam si homines serui seu pertinentes, sine voluntate domini sui hoc fecerint, & dominum per sacramentum se purificauerit, quod per eius consilium non fuisset factum, serui ipsi tradantur in manum de mundualdo eius, & ipse faciat de eis, quod ei placuerit, & amplius patronus non calumnietur. Quod si iurare non poterit, com-* 5 *ponat vt dictum est solidos nongentos.*] ¶ † Interpretes concludunt, eos qui huiusmodi cariuarion faciunt, iniuriarum actione teneri, etsi moris sit illud fieri[c]: quia improbi mores non excusant ab 6 iniuria[d]. ¶ † Videtur enim in contemptum sacramenti hæc licentia transijsse, & hæresim sapere, quæ nuptias vt improbas & vetitas reijciebat, vt author Philastrius[e]. Ex quorum numero fuit Tacianus, qui negabat a Deo probari[f]. Fuerunt & plures, qui ex professo nuptias secundas damnarunt, vt adulterij & incontinentiæ argumenta: & ideo recte se facturos putarunt, si ab his vel serio vel ludicris iniurijs homines deterrerent. Et eam puto fuisse itctionis huius originem, contra tamen præceptum D. Pauli, qui secundas permittit in domino nuptias mulieri, vt solutæ a lege primi viri post mortem eius[g]. Et melius visum est nubere quam vri, vel scortari illegitimo & vago concubitu.

a Pollux ... Sym- ...

b l. 5. de iniuriis mulier. lib. ... leg. Langobard.

c Affict. in dec. c. Tho. 140. Nicol. Boer. ... 4 nu. 13. ... Fober in §. ... de ... hæretic. ... de plu- ... Burg. ... C. ... epi. ... de ... Phila- ... hære- ... po Apostolorū ... & 6.

---

de Verbis illata iniuria, seu de contumelia.

Cap. 5.

1 *Pœna exacerbanda vbi frequentius est crimen.*
2 *Lingua bona & mala quam plurima.*
3 *Detractio vitanda.*
4 *Conuicium quid, & à maledicto quid differat.*
5 *Protestatio quando iniuriam minuit. Et 6. & mentiris, verbum, quando iniuriam irroget.*
7 *Iniuria verbalis expressa & tacita quæ. Et num 10.*
8 *Iniuria tacita verbis quando fieri dicitur.*
9 *Maledicto Dei, patris, aut matris quomodo puniatur.*
11 *Iniuria in magistratus lex Theoderici.*
12 *Iniuriarum puniendarum pro loci ratione lex.*
13 *Mimis num liceat in scenis intuitu quis priuatus afficere, & histrionum lingua procacitas punita. 14. & 15.*

1 Claudianus † Iurisc. maleficiorum supplicia exacerbanda dixit[h], quoties nimiū multis personis grassantibus, exemplo opus sit. Quod & alijs nomothetis probatum est[i].

2 ¶ † Quia pœna ad emendationem potissimum constituta est hominū[k]. Porro nullum frequentius crimē est, nec nocentius detractione & conuicio: ideirco grauius plecti debet. [*Linguā*, inquit D. Iacobus[l], *nullus vnquam hominum domare potuit, hoc malum inquietum, plena hac veneno mortifero*:] nisi frænum, vt equis, vt gubernaculum naui, ad eam compescēdam & circumducendam imponamus. Homines per ipsam interficiuntur, blasphemiæ, periuria perficiuntur, nuptiæ, principatus, regna per ipsam subuertuntur: & in summa, vita omnis infinitorum errorum referta est. Quemadmodū, si ea bene quis vtatur & sobrie, ingentia bona perueniunt ad homines, & ea vita nostra consistit, vt ex responsu Æsopi notat Maximus Planudes, in eius vita Græce scripta. Et Euripides[m],

ἀχάλινον ἔχειν γλῶσσαν, αἴσχιστον νόσον, dixit. id est:
Incontinentem linguam habere, morbum esse longe deterrimum.

Et rursum apud illum Chorus, in Andromache[n],

σμικρᾶς ἀπ' ἀρχῆς νεῖκος ἀνθρώποις μέγα
γλῶσσ' ἐκπορίζει, τοῦτο δ' οἱ σοφοὶ βροτῶν
ἐξευλαβοῦνται, μὴ φίλοις τεύχειν ἔριν. id est:
Paruo ex initio hominibus non parua iurgia
Lingua comparat, vnde id cauent sapientes
Mortales, ne quid litis amicis conficiant.

Ideirco, [*Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendū, sentiet mala*[o].] *Nescit vox missa reuerti*, inquit Horatius[p].

3 ¶ † [*Custodite*, ait Sapiens[q], *vos à murmuratione, quæ nihil prodest, & à detractione parcite linguæ.*] Monet D. Iacobus[r], ne detrahamus alterutrum: qui enim detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Si autem iudicas legem, non es factor legis, sed iudex. Summaq; iniquitas dicitur detractio[s]. Detractoresque, vt homicidæ, & eadem digni putantur pœna[t]: & peiores ijs, qui prædia bonaque aliorum diripiunt[v]. Regius propheta ideo dicebat, se odio habere & persequi detrahentem secreto proximo suo[x]. Salomon abominationem hominum, detractorem dixit[y]. Susurrones & detractores D. Paulus[z] dicit Deo odibiles. Igitur moderanda fuit lingua verborum prudentium, nempe legum vi.

γλώσσῃ γὰρ οὐδὲν πιστόν, ἣ θυραῖα μὲν[a]
φρονήματ' ἀνδρῶν νουθετεῖν ἐπίσταται,
αὐτὴ δ' ὑφ' αὑτῆς πλεῖστα κέκτηται κακά.

Id est:

Nulla fides linguæ, quæ aliorum quidem
Sensus nouit pulchre dirigere:
Ipsa autem à seipsa plurima habet mala.

4 ¶ † Verbis iniuria facta, Conuicium dr̄ ab Vlpiano[b], maledictumve, quod differt à conuicio: conuicium, Festus Pompeius dixit, quasi conuocium: vel à vicis in quibus prius habitatum est, vel vt ait Ald[o] Manutius de orthographia fortasse ab vtroque: id est à confusis vocibus in vicis, quia conuicium, nō nisi concitatione & conuentu quo concurrunt plurium voces, dicitur: & maledictū sine his fit[c]. Vt si quis obijciat contendendo homicidium, dicat scilicet homicidam[d], si delatorem[e], si debitorem non debitorem appellauerit[f]: si liberum liberamve, seruum ancillamve iniuriæ causa vocauerit[g]. Qui turpibus quoq; verbis vtitur, nō tentat pudicitiam quidē, sed iniuriarū tenetur[h].

h l. aut facta, 16 §. fi. de pœ. P.

i l. capitalium, §. solent, & §. grassatores, eo. tit. l. 1 ad le. Iul. repet. C. l. quicunque, §. quod si fecerint, de hæret. C.

k Paul. l. si pœna, 20. de pœ. P.

l D. Iacob. epi. 1.

m Euri. in Oreste, in princ. vers. 10.

n idem in Andromacha actu 3. vers. 96.

o Prouerb 18.

p Hora. in arte Poet.

q Sapient. 1.

r D. Iaco. c. 4.

s c summa iniquitas, 6 q. 1

t c. homicidiorum, in 3. de pœ. dist. 1.

v ca. detractiones, 6 q. 1.

x Psal 100 c. ... 6 q. 4.

y Prouerb. 24.

z 2. Corinth. cap. 12.

a Euripid. in Hippoli act. 2. vers. 197.

b l. 1 §. iniuriā autem, de inlu... P.

c l. item apud Labeonem, 15. §. ait prætor, cum §§. seq. eo. §. iniuria autē; eo. apud Iustinia.

d l. si non conuitius, 1. C. eo.

e l. 3. C. eod.

f d. l. itē apud Labeonem, §. si quis non debitorem

g l. qui liberos. 9 & l. si quidem, 10. C. eod.

h d. l. item apud Labeonē. §. qui turpib. eod. P.

5 ¶ † Si quis dicat alicui, tu mentiris: quamuis pudorem suum purgando id dicens vtcunq; serendus sit [a]. Et Persæ existimant turpissimum mentiri, & æri alieno subijci, vt ait Herodotus [b]. 6 ¶ † Si tamen quis adiecerit saluo honore, vel bona venia tu mentiris, existimant verba iniuriam non habere: contrarium autem, si sequantur verba tu mentiris, saluo tuo honore [c]. Quia protestatio non valet contraria actui cui adijcitur. Notatu dignum autem est, quod si quis objciat crimina vel iniuriam habentia, cum protestatione quod non animo iniuriãdi, sed tuendi ius suum, iniuriarum agi non posse, vt notat Speculator [d]. Proinde nec verba iniuriosa à iudice prolata sine causæ cognitione, habent iniuriam, nec infamant [e]. Neque cum quis excipit contra testes, objciendo crimina, cum protestatione non se animo iniuriandi exceptiones proponere, vt notant Bald. Paul. Castrens. Guillel. de Cunc. Angelus, Salic. [f] Quamuis Alexander, Iason, & Panormit. [g] dicant non posse inde excusari iniurias, si falso proponantur, nec probentur: quia protestatio actui contraria, cui adijcitur, non prodest [h]. Egoque probarem hanc sententiam, ne calumniandi detur occasio [i]. Neq; enim id defendi potest ex illa regula, quod iuris executio non habet iniuriam [k]: aut quod in suo liceat ædificare vel agere, cum damno alterius [l]. Nam hic iuris non est executio, sed peruersio, quod calumnias inhibet: nec in suo quis facit, cum alienam inficit famam. Proinde si iudicarem, monerem patronos & litigantes, ne quę probare non possent, objcerent: alioquin si infamia crimina temere proponerentur, nec probarentur, impunita non relinquerem, vel saltem eradi ex actis in iudicio factis, vel libellis propositis, incidi vel cancellari dicta scriptaque publice iuberem. Verum hæc quæstio longiorem cum habeat tractationem, videbis eam aliter distinctam latius à 7 Nicolao Boëtio [m]. ¶ † Progredior, inter iniurias verbales expressa alia, alia tacita: expressa, vt si qs latronem dicat, homicidam, &c. quandocunq; de aliquo, vel in aliquem iniuriandi animo dicitur, quod boni mores improbant, quod bonã famam minuere potest: vt verum sit etiam iniuriam fieri, si cui objciatur extra iudicium crimen quod vere commiserit [n]. Nam inspicitur animus, qui diffamandi est proximus, non autem habet reipublic. vtilitatis scopum, vt puniatur: qua ratione licet tantum nocentes infamare [o]. Alioquin iubet Salomon [p], [*quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio cito, ne postea emendare non possis, cum dehonestaueris amicum tuum.*] Neque peccata proximi sunt propalanda temere publice [q]. Quin nec objci sine iniuria potest ei quæ caste viuit, & nupta nunc, quod sit meretrix: etsi alias talis fuerit cum eo, quem duxit. Matrimonium enim abolet talem turpitudinem [r]. Contra tamen, immunis est, si cum eo non nupsit, qui meretricem vocat: quia non aboletur vilitas, sed suspenditur [s]. Et ita tenet ex lege Langobarda Lucas de Penna [t]. Putarem ego tamen, in nupta nunc & casta, obiectum crimen simpliciter meretricis, turbare matrimo- 8 nium: & ideo iniuriam puniendam [u]. ¶ † Tacite iniuria fieri dicitur, veluti si quis dicat, ego ille non sum qui furtum feci [x]. Si per ironiam quis deformem pulchrum dixit, vel timidum Achillem. Maledictiones graues etiam censentur iniuriæ, & maledici regnum Dei non possidebunt [y]. 9 ¶ † Sed eo grauior iniuria, quo is qui maledicitur maior est: & seuerior ideo pœna. Et maledicens

a l. quæ omnia 21. §. 2. de procurat. in ff. l. quisquis, 6. C. de postulan. in illis verò vltra quam litium poscit vtilitas, &c.
b Herod. in 1.
c Iac. de Bellouis in praxi criminal. rubr. de iniur. nu. 14. Omnium in l. si quis extraneus, per illam l. & ibi Bart. nu. 47 de acq. hære. Bart. in d. l. quamuis, §. 1. de procur. ff.
d in tit. de aduocato, § 3.
e l. verbum, [illegible] ex qui. can. [illegible] C. lib. 2. tit. 12.
f in omnes in l. si quis quis. [illegible] ff. & tutos Paul. Castr. l. 2. de lib. & posth. ff.
g Alexe & Iason. in d. l. in ff. [illegible] Panor. [illegible] de [illegible]
h [illegible] cum Marcianus, de [illegible] & ibi Felin. Bart. & alij in l. nõ solum, § morte, de oper. no. nunci. arg. l. conuenire. de pact.
k l. iniuriarum [illegible] de iniur. l. nullus, de reg. iur.
l l. Proculus, de dam. inf. ff.
m Boet. consi. 4 num. 23 24. 25 37.
n Luc. de Pen. in l. erras, de cast. pecul. lib. 12. C. vers. nono quæritur, & eadē. decimo quæritur, text. in l. 1. de famo. libell. C.
o l. eum qui nocentem. de iniur. ff. l. ita vulneratum, ad le. Aquil.
p Prouer. c. 25.
q c. si peccauerit, 2 q. 1. Matthæi, c. 18.
r c. tanta, qui filij sint legit. l. imperialis, de nupt. C. l. si vxor, § plane, & [illegible] leg. de adult. ff.
s l. palam, § 4. [illegible] nupt.
t Luc. de Pen. in d. l. erras, versic. septimo [illegible]
y l. [illegible] de furt.
x idem de Pen. [illegible] d. l. erras, [illegible] postquam [illegible] Azo in [illegible] de do-
y 1. ad Corin. 6.

nomini domini, lapidabatur ex præcepto Dei [z]. 10 ¶ † Et qui maledixerit [a] patri vel matri, morte moriatur. In legibus Langobardorum [b] rex Rhotarius statuit, [*Si quis alium argam, id est*, cucurbitam *seu cuculum, per furorem clamauerit, & negare non potuerit, & dixerit quod per furorem dixisset, tunc iuratus dicat, quod eum argam non cognouisset, & postea componat pro ipso iniurioso verbo, solidos 12. Et si perseuerauerit & dixerit se posse probare, per pugnam eum conuincat si potuerit: aut componat vt supra.*] In lege Salica [c], [*Qui alium falsatorem, vel mulierem meretricem appellauerit, 600. denarijs, qui faciunt 15. solid. culpabilis est. Et qui* [d] *concacatum vel vulpeculam conclamauit, 120. den. qui faciunt solid. 3. si leporem* [e], *240. denar. qui faciunt solid. 6. Si delatorem* [f], *600. denar. id est, 15. solid. Si quis autem* [g] *exprobrasset quod scutum iactasset, & fuga lapsus esset, nec* 11 *probaret, 600. denar. qui faciunt sol. 15.*] ¶ † De iniurijs in magistratum dictis, sic statuit Theodericus rex Gotthorum [h]. [*Sed ne forsitan magnificos viros loquacitas popularis offendat, præsumptionis huius habenda discretio est. Teneatur ad culpam quisquis transeunti reuerendissimo senatori iniuriam inflixerit, si mala optauit, cum bene loqui debuit.*] Et rursum [i], [*Edictali programmate definimus, vt si atroces iniurias in quempiam senatorum vox iniusta præsumpserit, nouerit se à prætore vrbis audiendum, vt pro qualitate facti discussa recipiat promul-* 12 *gatam iure sententiam.*] ¶ † Solon prohibuit etiam [k], in defunctos conuicia conijci: nam & pium est, sacros ducere qui è vita decesserunt, & iustum ijs qui esse desierunt abstinere, & ciuile iniuriarum aliquando modum statuere, nec in infinitum progredi sinere. In viuum autem, si qs sacris in locis, vel in iudicio, vel apud magistratus, aut cum spectaculum certaminum viseret, maledictis esset inuectus, is priuatim tres drachmas, ærario alias 13 duas soluere iussit. ¶ † Publius Mutius, authore Cicerone [l], mimũ, qui Lucium Accium poetam in scena nominauerat, cum nihil aliud defenderet, quam licere eum nominare, cuius nomine scripta dentur in vulgus, hoc ipso condemnauit, habita ratione videlicet personæ, temporis, ac loci conditione: quæ à mimo, & de scena, & in conspectu populi Romani totius dum res non seria, sed ludicra agitur, quẽquam exiguum virum nomine compellare non patiuntur. Nam etsi plures in instrumentis legi sua nomina moleste ferunt, 14 quanto magis à mimo pronunciari? ¶ † Quanquam Theodericus Gotthorum rex, Specioso scribens apud Cassiodorum, [*Mores graues in spectaculis*, inquit, *quis requirat. Ad circum nesciunt conuenire Catones. Quicquid ibi gaudenti populo dicitur, iniuria non putatur, locus est qui defendit excessum* [m].] Ego tamen multum expressum iniuriæ causa, vel quod ad iniuriam contorqueri possit, abire non sinerem. Si enim priuatim maledicere, vel irridere quemquam non licet, multo magis nec publice: vix enim de aliquo semel concepta opinio, à vulgo deponitur, & in fabulam alioquin bonus facile transit. Eupolis poeta merito putatur in mari submersus ab ijs, contra quos fabulam Baptas scripserat & exercuerat, vt scribit Platonius in fragmentis de differentijs Comœdiarum, quæ extant inter veterum comicorum sententias. Supra ætatem Æmilij Probi & antiquitus, apud Spartanos non licebat aut comœdias aut tragœdias audire vel serio, vel ioco, quæ contraria legibus loque- 15 rentur, vt author Plutarchus [n]. ¶ † Augustus Cæsar, Pyladem histrionem vrbe atque Italia submouit, quod spectatorem, à quo exsibilabatur, demonstrasset digito, conspicuumque fecisset [o].

z Leuit. 24.
a Exo. 21. [illegible] torum, 20. d[illegible]
b in lib. 1. leg. Langobar. tit. de contumelijs.
c in lege Salica, tit. 32 de conuicijs, § 1.
d § 3. eod. tit.
e § 4. eod.
f § 6. eod.
g § 5. eod.
h Cassiodor. [illegible] Theod[illegible] Specioso scripta.
i Idem d. lib. epist. 11
k Plut. in vit. Solon.
l Cic. ad Herennium.
m Cassio. li. 1. epistol. variar. epist. 27 Theode. Specioso.
n Plut. in apophtheg.
o Sueto. in Augusto, c. 45.

De

de iniurijs, Scripto factis.
Cap. 6.

1 *Iniuria scripto facta grauior quare.*
2 *Libellos famosos facientes, & habentes vt puniendi. 3. & seq. 4.5.6.7.8.*

1 INiuria,† quę literis commendatur, maior iudicanda est, vtpote quæ & consulto facta sit, & quæ diutius perseuerct in conspectu hominum. Vocis facile obliuiscimur, at litera scripta manet, & per manus plurimorum longe lateq; vagatur, & tandiu subsistit dedecus, quandiu memoria remanet, nihilque detestabilius est dedecore, vt ait Cicero [a]. Qui & alibi [b] dedecus maius malum esse dicit, quam dolorem. [*Dolorem, inquit, existimo maximum malorum omnium: etiamne maius quam dedecus? non audeo id quidem dicere, & me* 2 *pudet tam cito de sententia esse deiectum.*] ¶ † Quamobrem qui libellum, carmen, aut historiam ad alicuius infamiam scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret, iniuriarum nomine tenetur [c]. Fitque eo nomine reus condemnatus, intestabilis [d], id est, ob carmen famosum condemnatus, neq; testis esse potest, nec testamentum condere [e]. Idem statuendum si quis in libello principi dato, vel alij aliquem infamet [f]. Si carmen conscribat, vel proponat, vel cantet aliquid, quod pudorem alicuius lædat [g]. Proinde quod maius est, si quis famosum libellum siue domi, siue in publico, siue quocunque loco ignarus repererit, aut corrumpere debet priusquam alter inueniat, aut nulli confiteatur inuentum: quod si non fecerit, vel non combusserit, vel si manifestauerit, vt author capitali sententia damnandus est [h]. Nec admittitur huius criminis defensio per procuratorem [i], videlicet si criminaliter agatur, non etiam si ciuiliter: quia tunc priuatum iudicium fit actio ciuiliter proposita iniuriarum [k]. Iure pontificio, qui in alterius iniuriam & famam, scripturam aut verba contumeliosa confinxerit, & compertus scripturam non improbauerit, flagellatur: & si quis inuenerit, nec fregerit, vt author iudicatur [l]. Et qui inuenti fuerint famosos libellos in 3 ecclesia ponere, anathematizandi [m]. ¶ † Constitutio Caroli 5. Cæsaris de causis capitalibus [n] edita, in infamantem pœnam eandem irrogat, quam mereretur diffamatus libello, si eius criminis reus quo accusatur peractus esset. Rursum in comitijs habitis Augustæ Vindelicorum, anno 1548. sub eodem Carolo 5 [n]. inhibiti sunt libelli maledici, picturæ, fictura, scripturæ, pasquilli, & alia, quæ in alterius infamiam fiunt, constituta pœna carceris, & mulctæ: neve Typographi sub eadem pœna, & officij Typographici ademptione, audeant hos libellos excudere, aliosve, quin prius eius loci magistratibus communicauerint, seu copiam fecerint, & nisi apposuerint locum & tempus vbi excuditur, nomenve authorum. Inhibeturque huiusmodi libellos, picturas, imaginesve vetitas posthac vendere, donare, emere, habere.
4 ¶ † Ex senatusconsulto Romano olim, libri Labieni, vt nimium mordaces, combusti sunt eo et-5 iam viuente, vt ait Seneca [p]. ¶ † Atheois prætore Morichide, decretum scriptum de nemine à comicis perstringendo: quod tamē abrogatum scribit Suidas ab alio prætore Euthymene [q], reddita-6 que comicis licentia. ¶ † C. Lutorius Priscus, magni nominis poëta & eques, qui in Germanici mortem carmen egregium scripserat, ac magnæ pecuniæ vim pro eo acceperat, accusatus est, quod per morbum Drusi carmen in eius mortem scripsisset: & ideo à Senatu condemnatus obijt [r].
7 ¶ † Anaxandrides poëta comicus Rhodius, fame atque inedia mori ab Atheniensibus coactus est, quod eos optimas quidem leges habere, malis 8 vero vti dixisset, vt meminit Ouidius [s]. ¶ Sotades Cretensis Phlyacōn, id est, nugarum carminum poëta, cum de rege Ptolomæo plura impudentius scripsisset, in plumbeo vase conclusus in mare demersus est, authore Athenæo [t]: Plutarchus autem [v], ipsum in carcere contabuisse adfert. Sancitum lege 12. tab. ne quis maledicum in quemquam scriberet carmen, aut vltimo afficeretur supplicio, vt testatur Cicero [x], Horatius,

Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est Iudiciumque.

p Senec. lib. 10. de clemen. in princ.
q Suidas in Euthyme.
r Dio Cass. lib. 57. hist. Roma.
s Ouid. in Ibin.
t Athenę Dipnoso li. 14 c. 7.
v Plut. in Pædagogia.
x Cicero de Repub. & 4. Tusculan. Horatius lib 2. satyr. 1.

---

de iniuriarum Abolitione.
Cap. 7.

1 *Iniuria quot modis aboletur.*
2 *Iniuria condemnatus, an sit infamis. & 7.*
3 *Palinodia iniuriarum, emenda honoraria est.*
4 *Poetis Romæ maledicentia castigata, & alibi.*
5 *Iniuriarum actio morte quomodo tollatur, & quando transeat in heredes.*
6 *Iniuriarum obliuiscendum inter Christianos maxime. & num. 7. 8 9.*
10 *Iniuria quomodo expresse vel tacite remittatur. Et 11.*
12 *Iniuria remissa censetur dissimulatione.*
13 *Iniuriarum actio anno extinguitur, si non agatur.*
14 *Iniuriæ mutuæ an admittant compensationem.*
15 *de Contumeliæ dictum Aristotelis.*
16 *Iniuriæ leues vel pœnam non habent, vel habent non infamantem. 17. & 18.*

1 INiuriarum † abolitio pluribus modis fit, vel soluta pœna ciuili vel criminali imposita [y], vel palinodia seu recantatione, vel morte, vel reconciliatione, seu remissione, vel alijs excusationibus. De modo primo, generalis est regula: solutione eius quod debetur, tolli omnem obligationem [z]. Ideo pœna exacta, satisfactione iniuriato facta nihil est, quod de iniurijs vindicatis conqueratur qui eas passus est: quia satisfactio, solutionis instar est [a]. Quæ sit illa legitima satisfa-ctio, iam in singulis membris iniuriarum tradidi-2 mus. ¶ † Admonendi tamen sumus, quamuis iniuriarum actio hoc modo aboleatur intuitu iniuriati, nihilominus in persona iniuriantis condemnati, veluti cicatrices iniuriæ commissæ remanere: iniuriam videlicet, si iniuria commissa fuerit atrox, non si modica, secundum plerosque iuris interpretes. Quamuis Angelus & pro modica damnatum, infamem dicat [b]. Quem sequitur & communem opinionem esse adfirmat Felinus [c], & alij [d]: quibus tamen ego repugno, nisi pœna imposita infamiam habeat. Potius enim laudo perfectam amnestiam iniuriarum, quam præteritarum notam. In grauibus porro infamiam comitari recte arbitror iniuriantes, non vt bis puniri

y §. In summa, de iniurijs ap. Iusti l. 7. C. eo. l. 8. eo. in F.
z §. 1 quib. modis toll. oblig. ap. Iust.
a l. solutionis, 54. de sol. . 10.
P l. solutionis, 170. de verbor. obli. l omnes, 23. in ver. Iusta C. de pœ.
b Angel. in l. infamem, de pub. iudic.
c Felin. ad ca. cum ta. nu. 9. de rescrip.
d vide Iulium Clarū. li. 5 sentent. in §. iniuria. nu. 7.

pro eodem delicto videantur, hoc enim iura vetant[a]: sed vt pœna durans, à simili iniuria inferenda deterreat, & quia, vt paulo post dicemus, iniuriarum actio per se famosa est[b].

3 ¶† Secundo, vt plerumque iniurijs satisfit verbalibus, aut scripto prolatis, cum quis *Palinodiam* eorum, quæ temere protulit, iubetur agere, eo loco vbi protulit, vel alio publico, vel præsentib[us] testibus adhibitis, dicimus mulctam vel emẽdam honorariam: quibus & additur mulcta nummaria. Sic legimus remissam iniuriam Stesichoro poetæ, qui oculis priuatus fuit, quod carmen famosum & maledicum coniecisset in Helenam: restitutum autem visum postquam palinodia laudes eius cecinit. Indicat & his verbis Horatius[c],

Infamis Helenæ Castor offensus vice,
Fraterq; magni Castoris victi prece,
Adempta vati reddidere lumina.

4 ¶† Absoluuntur hodie rei iniuriarum simplicium verbalium acti, si coram iudice summarie & de plano inficientur se iniurias pronuntiasse, & si profiteantur, conquerentem in sua opinione esse bonæ famę & opinionis[d]. Sic Næuius poeta, cum ob assiduam maledicentiam & probra in principes ciuitatis, more poetarum Græcorum dicta, in publica vincula Romæ à Triumuiris ductus fuisset, postquam alias fabulas in carcere scripsit, in quib[us] delicta sua & linguæ petulantiam, qua multos antea læserat, apertissime diluit, facile vinculis solutus est, vt ait Gellius[e]. Quę intelligenda sunt, quando ipsa palinodia tantundem restituitur famæ, quantum iniuriæ dictio ademerat: alioquin si remaneat iniuria post palinodiam, alia satisfactio coniungenda. Et tunc qui iniuriam intulit, non potest se tueri dicendo, se non habuisse animum iniuriandi: quia verba vel facta, quæ iniuriam sua natura continent, animo cẽsentur dicta iniuriandi, nisi manifestis probationibus contrarium appareat[f]. Idcirco vt plena sit satisfactio, recantatio iniuriarum, vt plerumque fit, cum face ardente manu comprehensa rei, nudis pedibus, & indusio corpori obuoluto venia proclamata iniuriato: & illa dicitur propric forma emendæ seu emendationis honorabilis.

5 ¶† Tertio *Mors* omnia soluit[g], & consequenter actionem iniuriarum. Iniuriarum actio in bonis nostris non est, priusquam lis contestetur[h], vt antequam proposita sit, non possit transire ad hæredes[i]: nec hæredi, nec in heredem datur, nisi lite contestata[k]. Est enim famosa actio, id est, quæ condemnato irrogat infamiam[l]. Sic fere etiam in alijs pœnalibus & famosis obseruatum est[m]. Litis autem contestatio hæredes vtrinq; obligat vtriusque, ad pœnam nummariam, non corporalem[n].

6 ¶† Placet autem horũ decisio vel maxime, quia ita mortaliũ aliquando esse mortalis debeat. Item quia, vt docuimus, quantum fieri potest, sine publica nota iniuriarum obliuisci maxime Christianum sit, & prudentum alioquin hominum. Et sic publice fieri interest ad pacem conseruãdam. Sicuti & exemplo docet factum Thrasybuli, qui occisis vel eiectis triginta tyrannis Atheniensib[us] præpositis, vt populum in varias sententias fusum in vnum reuocaret, legem ἀμνηστίας seu obliuionis iniuriarum sanciuit, exacto iureiurãdo à ciuibus, se præteritas iniurias non recordaturos, vt notant Æmilius Probus[n], Plutarchus[p], Æschines[q], Isocrates[r], Dio[s], Valer. Maxim[t]. Simile senatusconsultum latum est à Romanis sublato Iulio Cæsare, suadente Cicerone, authore Dione Cassio[u].

7 ¶† Iniurijs à suis ciuibus Thebanis Epaminundas affectus, æquo animo tulit, quod patriæ suæ irasci,

8 nefas esse duceret[x]. ¶† Et Phocion præstantissimus æquissimusq; Atheniensium imperator, inuidia & calumnia proditionis Piræi insimulatus, cum ad supplicium duceretur, & aliquis eum rogasset, ecquid filio Phoco nunciari vellet, respondit: [*Volo ei dicas meis verbis, ne eius iniuriæ, quæ mihi fit ab Atheniensibus, meminisse velit*[y].]

9 ¶† Pomponius Atticus liberalitate vtens, nullas inimicitias gessit, quod neq; lædebat quenquam: neq; si quam iniuriam accepisset, malebat vlcisci, quã obliuisci[z].

10 ¶† *Remissione* porro aboletur iniuria, vel expresse, vel tacite: expresse, per *Pactum*[a], ad supplicationes vel per preces inferentis[b]. Item si volente & postulante pœnam certam aduersario iniuriato, iudex iniurianti eam pœnam imposuerit,

11 & eam luerit iniurians[c]. ¶† Verum si infirmus, confitendo sacerdoti, remiserit iniuriam illatam ab aliquo, censetur remisisse odium, non tamen satisfactionẽ iniuriæ, ex sententia Panormitani[d]: quia pœnitenti iniuriam fecisse, tenemur quidem odium & peccatum remittere, non autem satis-

12 factionem iniuriæ[e]. ¶† Tacite remittitur *Dissimulatione*, si non obstante iniuria ꝑlata, quis pristina familiaritate vtatur: si statim, qui patitur ad animum non reuocauerit. Nec is postea ex pœnitentia iniuriam remissam poterit reuocare[f]. Reuocare autem censetur, si accepta iniuria iratus re-

13 maneat: contra, si non fuerit iratus. ¶† Si quis quoq; intra annum eum posset, non agat, remissa

14 censetur[g]. ¶† Sed num *Compensatione* quoq; tollantur non inutiliter quæritur, vt si mutuo aliqui sibi iniurias vtrinque inferant. Et omissis controuersijs sic arbitror iudicandum, si agatur criminaliter, vnumquemque pro sibi illata iniuria agere posse, nec compensationem admittendam ex sententia Speculatoris[h]. Angeli[i], & Panormitani[k]. Quia iniuriæ diuersa respiciunt, neq; delicta concurrentia sibi inuicem dant immunitatem[l]: cum impunita non debeant esse maleficia[m]. Ordinem tamen seruandũ puto, vt de grauioribus primum tractetur, vel de ijs, quæ priore loco sunt propositæ[n]. Verum non imus inficias, dignum cognitu esse in iniurijs mutuis, qs prior aggressus, causam & initium dederit rixæ: nam qui defendit, si legitimos fines defensionis non excessit, non tenetur de repulsa reali iniuria[o]. [*Pugnandum est*, inquit Liuius[p], *interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat.*] excedat autem iustam defensionem, tenetur, cum aliter se tueri posset, si percussio non defensio sit: si cum cedere poterat, persequitur. Tunc enim alia iniuria potius, quam defensio iniuriæ est, vt ait Panormitanus[q]. Et id videtur expresse notasse Paulus, dum excusat vim propulsiuam iniuriæ illatæ, si aliter euadere quis non posset[r]. Proinde in conuicijs, quę verborum habent iniurias, conuicijs alijs resistere, non potest esse perfecte legitima defensio: nam verbis ita contendere ad fœminas maxime pertinet, & pueros. Nisi quis ex personis & qualitate delictorum, velit hanc linguæ volubilitatem compensare: plerumq; enim ira ista iubet. Quod recte expressit Homerus, apud quem sic infit ad Achillem Æneas[s].

Ἐστὶ γὰρ ἀμφοτέροισιν ὀνείδεα μυθήσασθαι
πολλὰ μάλ', οὐδ' ἂν νηῦς ἑκατόζυγος ἄχθος ἄροιτο.
στρεπτὴ δὲ γλῶσσ' ἐστὶ βροτῶν, πολέες δ' ἐνὶ μῦθοι
παντοῖοι, ἐπέων δὲ πολὺς νομὸς ἔνθα καὶ ἔνθα.
ὁπποῖόν κ' εἴπῃσθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις.
ἀλλὰ τί ἢ ἔριδας καὶ νείκεα νῶϊν ἀνάγκη

νεικεῖν

a l. licet, in fi. nautæ, caupo. stabul. l. omnes, & l. pen. de pœn. C. l. bona fides, de regul. iur. P.
b l. prætor edixit, 7. de iniur. P. l. 1. de his qui not. inf.
c Hora. Epod. ode 17.
d Io. Pap. li. 8. Rhapsodiar. tit. 9. ar. pen. & fi.
e Aul. Gell. li. 3. c. 3.
f Socin. consi. 146 nu. 7 vers. circa tertium, volum. 1. Paris. consi. 146 li. 1 p. nu. 4. qui dicit esse hanc Dd. communem sententiam.
g §. deinceps, de nupt. in authen.
h l. iniuriarũ actio, 28. de iniur. P.
i § si hæredibus, de perp. & temp. actio.
k l. iniuriarũ, 13. de iniur. P. l. 1. § pen. & fi. de priua. del. P.
l l. prætor edixit, 7 de iniur. P. l. 1. de his qui not. infa. P.
m l. pen. de in ius voc. l. in honorarijs, de actio. P. §. 1 de perp. & tempo. actio.
o L. 1. ex del. de fi. in quan. hæred. tene.
n Aemi. Prob. in Thrasybulo.
p Plut. in Poli.
q Aesch. contra Ctesip. & περὶ παραπρεσβ.
r Isoc. περὶ τοῦ ζεύγους.
s Dio lib. 44. in concio. Cic.
t Val. Maxim. lib. 4. c. 1
v Dio lib. 15. hist.
x Aemi. Prob. in Epaminunda.
y Idẽ in Phocione.
z Idẽ seu Cornel. [illegible], in vita Attic.
a l. si tibi decẽ, § [illegible] post. P. l. nõ solum 11 § 1 de iniur. P.
b c. fillie, 23. q. 4.
c l. sed si vnũ, 17 § si [illegible] dicem, de iniur. P.
d Panor. in c. 5. de malef. et de gla. [illegible] rei gesta impedimentum, de collat. [illegible] [illegible] tamentum.
e c. de [illegible] dis. 11 q. 3 glo. & DD. in cap. 1. de malef. Io. And. in ca. 1. de homici. in sex.
f § fi. de iniur. apud Iustinia. l. non solum, §. 1. eod. P.
g l. si non conuicij, 5. C. de iniur.
h Specul. de accusat. vers. quod si vocaui
i Ange. in l. vt vim, de iust. & iure.
k Pan. in c. [illegible] de [illegible] ind.
l l. [illegible] de [illegible]
m [illegible]
n [illegible]
o [illegible]
p [illegible] bello Mariũ, dis.
q l. ut in plagiis, § tabernarius, ad leg. Aquil. P. l. vt vim, de iust. & iure.
r [illegible] fensionis, de [illegible] fi. de leg. l. quoniam, de [illegible] lib. C. c. in mandatis, q. 3.
s [illegible] de bello Macedo.
t Pan. [illegible] re, n. 23 de sen. & re iud.
u l. scientiam, § qui cum aliter, ad leg. Aquil. P.
v Homer. Iliad. 20. versu 241.

ποιοῦν ἀλλήλοισιν ὀνείδεα μυθήσασθαι
αὐτοχολωσάμεναι ἔριδος πέρι θυμοβόροιο
νεικεῦσ' ἀλλήλῃσι, μέσην ἐς ἄγυιαν ἰοῦσαι
πόλλ' ἐτεά τε, καὶ οὐκί· χόλος δέ τε καὶ τὰ κελεύει, &c.

Id est,

Liceret enim ambobus opprobria loqui
Multa valde, neque nauis centiremis onus portaret.
Volubilis enim lingua hominum, multiq; insunt sermones
Omnigeni, verborum autem multa profusio hinc atque hinc:
Quale dixisti verbum, tale audies.
Sed quid rixis & opprobrijs nobis necesse est
Contendere mutuo contra vt mulieres,
Quæ iratæ contentionem perniciosam
Contendunt mutuo, mediam in viam euntes,
Multa vera, & non: ira autem & ista iubet.

In istis itaq; velitationibus verborum, si graues non sint iniuriæ, & ciuiliter agatur, compensationi satius erit studere, quam fouendis litibus: & ita pœnæ, quæ ex verbalibus iniurijs solēt infligi nũmariæ reciproce, remissæ videbuntur. Vt in plerisq; criminibus admittitur priuatis, quando crimen circa idem vertitur [a]. Et in alijs semper, si ciuiliter agatur [b]. Contrarium tamen, si criminaliter: quia pœna corporalis vel criminalis nõ compensatur [c]. [¶ † *Perferre*, inquit Aristoteles [d], *contumelias, & suos negligere seruile est sane. Qui namque non irascuntur pro quibus oportet, & quibus oportet, fatui esse videntur.*] Vespasianus de iurgio senatoris equitisq; Romani pronuntiauit, [*Non oportere maledici senatoribus, remaledici ciuile fasq; esse* [e]] ¶ † Qui contumelijs nõ prouocatur perfectus est, qualis Dominus noster Iesus Christus, qui contumelijs quidem sibi illatis non respondit, blasphemias autem in diuinitatem seuere & cum authoritate reiecit [f]. Sunt minimæ iniuriæ sine pœna, vel si qua imponatur, illa non infamat [g]: nec lubricum tantum linguæ, ad iudicium trahēdum [h], nec verba irati nimium, & paulo post dictorum pœnitentis [i]. At quando agimus de grauibus iniurijs in homines dictis, vix est vt iusto quodã dolore non moueãtur & impatientia aduersus dicta factave, non remaledicant. Etenim violentiam seu vim aliquam, quis ex contumelijs pati dicitur [k]: & vim itaq; expugnare nõ vetatur. Quis enim impetũ concitati spiritus ferret [l]? ¶ † Commotus enim & prouocatus ira, ad insaniam perducitur.

Ex accepta iniuria, quilibet vt plurimum incipit insanire, vt ait Terentius [m].

Et rursum [n],

Nam & si quis iratus instigatur, insanit.

¶ † Et qui modeste se tutando vel purgando ab obiectis iniuriose dixerit, *mentiris*, vel falsum est quod ais, non videtur in culpa esse, nec male loquutus, si pro vero loquatur [o]. Nam & in iure veluti ciuilia hæc verba vsurpãtur, [*nam veritatis ignarus* [p] *falso asseueras* [q] *falso tibi persuasum est* [r] *falsum est* [s].

de Pignerationibus, seu iure Repressaliorum. Cap. 8.

1 *Repressalia ad iniurias vindicandas inducta. Et 2.*
3 *Pigneratio iniuriæ causa quid.*
4 *Repressalia vnde dicta, & quomodo, & pro quo fiant.*
5 *Droict de marque in Gallia quid.*
6 *Repressalia quando legitima, & causa, 10.*
7 *Iniuriarum illatarum causa non vindicatarum iure, commissa sunt bella.*
8 *Negotiatorum violatorum causa maxime repressalia inducta. Et 9.*
11 *Repressalias quis concedere potest.*
12 *Alius pro alio quare in repressalijs tenetur, 13. Et 14.*
15 *Repressaliorũ iure certa persona publica custodia tradenda: & bona cum repertorio capta per iudicem læsis adiudicanda quomodo.*
16 *Repressalia quas personas vel merces non afficiant.*

AD † iniurias vlciscendas pertinere videtur pignerationũ seu repressaliorum ius, quo vtimur in Gallia aliquãdo, ad emendandas iniurias regnicolis in alienis regnis illatas. ¶ † Repressaliæ quibus vtimur Inductæ sunt ad exemplum, vt opinor, androlepsiæ Græcorum: androlepsia enim erat, ius quoddã pignerandorũ hominũ, quãdo cædes patrata erat, & author non reddebatur à ciuitate, in quam refugerat, vel vbi erat. Tunc enim licebat ex eius ciuitatis ciuibus tres capere quousq; reum redderent, vocant Græci *ἀνδρολήψιον*, vt notat Iulius Pollux [t], & Demosthenes [v]. Verba Pollucis hæc, *ἀνδρολήψιον δὲ, ὅταν τις ἀνδροφόνον καταφυγόντας ὡς τινὰς, ὁ παιδῶν μὴ λαμβάνῃ: ἔξεστιν ἐκ τῶν ἐκδιδόντων ἄχρι τῶν τριῶν ἀπαγαγεῖν. ὁ δὲ ἄδικως, ἀνδρολήψιᾳ κεχρημένος, ἐν ἀδικητὸς ὤν*, id est, *Androlepsias autem est, quando quis homicidas fugientes petens nõ accipit: licet ex non reddentibus vsque ad tres abducere. Qui autem androlepsia iniuste vsus fuisset, non impune ferebat.*] Suidas quoq; eadem tradit & Demosthenis verba hæc, *περὶ δὲ τούτοις, ὁ νόμος, ἐὰν μήτε δίκας ὑπόσχωσι παρὰ οἷς ἂν τὸ πάθος γένηται, μήτε τοὺς δεδρακότας ἐκδιδῶσι, κελεύει κατὰ τούτων εἶναι μέχρι τριῶν τὸ ἀνδρολήψιον*. Budæus hæc probat [x], & Hermolaum Barbarum reprehēdit, quod dixerit androlepsiam clarigationem, quasi deesset verbũ græcum vel latinum. ¶ † Certe non imus inficias Gregorium in concil. Lugdun [y]. qua prohibetur *androlepsia* personarum ecclesiasticarũ, repressalias vulgo dictas, testari, dici pignerationes. Verum mihi magis placet vox *clarigationis*, quã androlepsiæ & pignerationis: nam pigneratio, generale nomen est: Androlepsia, propria authoritate fiebat eorum, qui vltionē necis postulabant, vt ex præcedenti loco Iulij Pollucis paret, & Budæus fatetur, neq; alio modo quam ob cædis iniuriam. ¶ † Sed hæc non exprimũt quæ repressaliæ dicuntur, quarum appellatio tracta est à verbo Gallico, *reprendre & reprise*, quod est iterum aliud pro re sua accipere, & iniuriam in damno & facto consistētem, postulare & resarciri. Eoq; nomine licere, res capere & retinere eorum, apud quos qui damnum dederũt sunt, cum de iure reddundo qui ibi imperant interpellati, nolũt statuere, donec satisfiat: licere aũt retinere & capere, nõ propria authoritate, sed publica, principis inquam, in cuius dominio est is cui damnum iniuste datũ, vel iniuria facta ab alieni regni hominibus vel prædonibus. Is enim princeps legatum, vocabãt Romani patrum patratum, nostri *herant d'armes*, vel alterius conditionis hominem mittit ad illius ditionis, vbi damnum datum, vel vbi rei degunt, principē vel heroem populum vel præsulē, vt iubeant ablata iniuste, restitui, iniuriamve resarciri, clare & aperte protestãdo ni fecerint, se bellũ eis vel repressalias indicere, & hostili animo eorum bona in regno suo reperta, retenturum. Idq; est clarigatio, rerum repetitio, & *καταγγελία τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς ἀδικήσαντας ἀγωνιζομένους*. ¶ † Vocãtur in Gallia istæ clarigationes, *droict de marque* [a]. Iniiciunt enim signum legari in ciuitatem illam quæ nocet, vel

t Iul. Pollux lib. 8 c. 1.
v Demost. contra Aristocr.
x Bud. in annotat. posterio. P. in Laut facta. §. cultus. de pœn. in P.
y in c. vnic. de iniur. lib. 5. 6. Decret. tit. 8.
a Guid. Pap. q. 32.

vel in regnum cuius se hostili more, competta in regno, cuius est iniuria affectus, capienda iri prædicunt: donec satisfiat. Sunt enim repressaliorum iura, vt quicunq; eorum, quibus indicuntur, territoriū eius qui indicit, intrauerit, possit retineri 6 cum bonis, vsque ad satisfactionem. ¶ † Dubitat Bart. in limine de repressalus institutæ tractationis, num possint istæ clarigationes & pignerationes bonorum hominum alterius prouinciæ, qui tamen damnum non dederunt, pro aliorum noxa fieri: aliasque annectit quæstiones, pro quarum breui conclusione, sic me expedio. Permissas esse hominum etiam liberorum & rerum detētiones & pignerationes, dummodo obseruemus primum iustam esse causam præcedentem: deinum clarigationem recte & modo legitimo factam & si in eos in quos oportet, & per quos oportet, fuerit 7 exequutioni demandata. ¶ † Causa legitima erit, si iniuriæ præcedant, vel prædationes, quæ dū resarciri postulantur, contemnuntur [a]: nam ob id legitimum bellum indici potest [b]. Sic Romani Illyricum bellum susceperunt, quod Illyrij nauigātes qui Romanæ ditionis erant infestarent, nec conquerentibus illis per legatos, satisfacerent, vt author Polybius [c]. Sic & antequam bellum inferrent Troianis Græci, pro repetenda Helena & iniuria resarcienda, ad Troianos legatos misērunt Menelaum & Vlyssem, vt testatur Antenor loquens Helenæ apud Homerum:

ἤδη γὰρ καὶ δεῦρό ποτ' ἤλυθε δῖος Ὀδυσσεύς,
σεῦ ἕνεκ' ἀγγελίης, σὺν ἀρηϊφίλῳ Μενελάῳ,

Id est,

Olim enim & huc aliquando venit diuinus Vlysses
Tui causa legatus, cum bellicoso Menelao.

Extat hac de legatione, quæ ita causas legationis & clarigationem complectitur, apud Libanium Sophistam oratio & declamatio Menelai ad 8 Troianos. ¶ † Plutarchus [d] Amphictionum iudicium refert hac de re, quod tamen populos noluit exequi. [*Amphyctiones, inquit, cum è Syrijs nonnulli, negotiatores Thessalorum violassent, & spoliassent totam rempublicam Syriorum damni iniuria nomine mulctarūt: sed hoc iudicium populus exequi noluit, quia delicti culpam & pœnam in authores, non in commune iudicaret reijci oportere: publicam enim causam à priuatorum culpa segregandam. Et si in ciuitate à multitudine peccatum est, non 9 protinus bonu alijs, innoxijs imputandum esse.*] ¶ † Iustum hoc bellum ob præceptum illud, alterum non lædere, nemini nocere, quæ iuris naturalis sunt: & ideo ab omnibus principibus exerceri. Pari modo quæ in regno vel inter subditos iura obseruantur, iura ciuilia alienigenis reddi debēt. [*Qui magistratum*, inquit lex [e], *potestatemve habuerit, si quid in aliquem noui iuris statuerit, ipse quoque postulāte aduersario, eodem iure vti debet. Quod iustum est*, inquit Moses, *iudicate, siue ciuis ille sit, siue peregrinus: Nulla e-* 10 *nim erit distantia personarum* [f].] ¶ † Et rursum [g], [*Peregrino non eris molestus.*] Exigitur quoq; pro causa legitima, vt primum de iniuria vel prędatione commissa constet, requisitumq; fuisse dominum loci, vel principem, qui non agnoscit superiorem, vel populum seu rempublicam, vbi commissa hæc, vt iure statuant in suum regnicolam, vel ciuem, vel subditum, pro spoliato vel iniuria affecto qui postulat [h]. Sic Romani priusquam Illyriis bellum indicerent, Teugam reginam interpellarunt per legatos, vt emendari iuberet illatum damnum. Vbicunq; enim pro iustitia obtinenda potest æ- sus superiorem eorum qui deliquerunt adire, nō 11 est concedenda hæc pignoratio [i]. ¶ † Quare ante concessionem & fides facienda à creditore petēre repressalias, de debito, & de interpellatione, & diligentiis vt dicunt iuris obtinendi, debetq; debitum liquido esse sine exceptione [k], & aduci sarius debitor potentissimus. Sed & princeps superior, vel populus si respublica, tantum concedit repressalias, non iudex solus sine eorum consensus: nisi ex forma statuti haberet hanc authorita- 12 tem cōcedendi [l]. ¶ † Post has obseruationes nempe existente iusta causa, denegata iustitia, & cum authoritate principis, qui bellū solus ita & marcham inferre potest, cessant iura quibus prohibetur, ne alius pro alterius debito & pœna teneatur [m], nec pignorationes patiatur [n]. Nam tuoc agitur in conciues reipubl. vel regnicolas domini denegātis, vt in noxios & debitores, & hostes qui patiantur iniurias inter se ali nutririve, & aliena 13 retineant. ¶ † Et proinde quæ ab hostibus capiuntur, iure retinētur [o]. Sed & placuit in iure, municipes quidem ex dolo non teneri alicuius singularis personę: verum si quid ex dolo eius, qui eos administrat, ad eos peruenerit, teneri [p]. Quia vidē- 14 tur ratum habere, nisi reddant [q]. ¶ † Dehinc ex delicto domini, puniri posse subditos nemo dubitat [r]. Proinde dominus qui illicite retēta restituere legitima petita denegat, vel iniurias pariter, peregrinorum in sua ditione inultas, recte ad iustum & ad restitutionem, vt & manu militari adigitur [s]. Nec iuste alienigenæ, in regno illo cuius est is qui iniurias passus est, securitatem seu tutum iter postulant, quod ipsi apud se iniuriā passo non præstiterint [t]. Proinde in eos hac clarigatione recte agitur, vt prius damno resarcito, ipsi quoq; tutum quod violauerint, iter reddant, peregrinan- 15 tibus & negotiatorib. iuxta iuris regulas [u]. ¶ † Hoc tamen obseruatur in repressaliis, vt creditor, qui personam vel bona alterius negotiatoris repressaliis suppositi ceperit, nō possit retinere, sed debeat in publicam custodiam ducere [x]: & bona capta teneatur eius loci iudici exhibere vbi capta sunt, qui cōsignabit repertorio & authoritate publica vendi, & satisfieri creditori iubebit, vel creditoribus, ob quos dictæ sunt repressaliæ, quibus ve satisfactis, cessant repressaliæ [y]. Et si quid supra debitum superest, dominis reddēdum erit, deductis impensis iudicialibus & captionis legitimis. Quod enim superest, consignandum est publice 16 & restituendum. ¶ † Excipi placuit ab hoc iure repressaliorum aliquas nihilominus personas, quæ nec earum bona capi possint. Primum repressalię contra alicuius regni, vel ciuitatis vel reipublicæ personas, intelliguntur de ibi habitantibus, non autem si nati inde in regno qui indixit habitent [z]: quia is non videtur eius prouinciæ, in qua nō habitat, sceleris esse particeps, nisi post indictas repressalias desiisset esse eius ciuitatis, contra quam indictę, eius [a]. Secundo nō habent locum repressaliæ contra peregrinantes religionis causa [b], vel studiorum, quales scholastici [c] & eorum bidelli, scriptores seu librarij eorum [d]: nec etiam contra oratores, legatos, mulieres, vel alias personas, de quibus vide disputantem Bart [e]. & Bartachi [f]. qui ꝓbat per alios interpretes duo singularia & quotidiana: i. Merces in fasciculos inuentas apud aliquem mercatorem alterius loci, quam eius contra quem repressaliæ indictæ sunt, etsi negotiator

a Bart. in tract. repressal. qu. 1. Gui. Pap. q. 32. vide & late disputantem de hac quæst. Ioa. Andre in Mercurial. ad regu. Iatis, nō debet ma.
b ca. dominus noster, 23. q. 2. D. Thomas, 2. 2. q. 40. c. 1.
c Polyb. lib. 2. histo.
d Plutar. in vita Cimonis.
e l. quod quisq; iur. li. 2. ff. tit. 2.
f Deutero. 1. & in Leuit. 24.
g Exod. 23.
h c. dominus, 23. q. 2. & [illegible] in tract. repres. q. 1. Guid. Pap. q. 32. & [illegible] Andre in Mercu[illegible] non debet, de regu. iur. in 6. Bald in auth. & omnino, ne vxor pro marit. col. pen. Io. de [illegible] in tract. repress.
i Ioan. de Bell. in § [illegible] vt nō fiāt pignor.
k Bal. in d. authen. & omnino
l idē in d. auth. & omnino, [illegible]
o cot. [illegible]
p [illegible]
q l. 1. [illegible]
r [illegible]
s c. si sententia, c. 16 de senten. excommu. [illegible] constit. si vero dominus temporalis, de hæret. C.
t l. qui restitue. re, de rei vend.
p ca. petimus, 12. q. 1.
t l. Iulianus, ff. offerri, de acti. emp.
u c. si quis Romipetas, & ca. [illegible] 24. c. 1. de treug. pace.
z Bal. [illegible] & omnino.

legatio, 4. not. de iud. Ioan. de Lign. in tract. repress. 3. part. 7. q. 2. princip.
d Bald. in d. authen. & omnino.
e In tractatu repressal. quæst. 7.
f Barthac. in tractā. in vti repressaliæ contra quos concedantur

eius

eius loci sit, tamen non affici repressaliis [a]. 2. Non affici repressaliis eum, qui soluit vectigal seu pedagium & gabellas [b]. Pugnat tamen postremo cum casu Baldus in c. 1. §. 1. quæ sint regal. In iure quoque pontificio cautum expresse, repressaliis non teneri clericos [c]: quod intellige, pro admissis à dominis laicis, nam si de episcopis denegantibus iustitiam vel archiepiscopis vel aliis agatur, lubens subsisto.

---

de Lege Aquilia.
Cap. 9.

Lib. 9. P. tit. 2.
Lib. 3. C. tit. 35.
Lib. 4. Instit. tit. 3.

1 *Lex Aquilia à quo lata, & quot eius capita.* Et 2.
3 *Damnum vnde dictum, & pro illo dato quando concurrant actiones.*
4 *Damnum in lege Aquilia in faciendo consistit.*
5 *Damnum iniuria datum, & sine iniuria quod.*
6 *Legis Aquiliæ iudicium quæ considerat, & eius actio pro homine libero non datur,* 7.
8 *In lege Aquilia quomodo sunt res considerandæ, & quæ,* 9. 10. 11. 12.
13 *Aquiliæ legis finis, partes iudicii & actiones.*
14 *Damnorum datorum ab animalibus diuersorum leges: & talia animalia num includere liceat,* 15. 16. 17. Et 18.

1 Ex † Aquilia, est scitum plebis. Rogauit eam à plebe Aquilius Tribunus pleb [d]. per quam plectitur vis temeraria & imprudenter facta: eum alioquin non tantum sponte delicta admissa, sed etiam ignorantia, cum culpa tamen puniat [e]. Sic enim Aquilia is tenetur, cuius 2 culpa damnũ datũ est [f]. Legis Aquiliæ capita tria erãt. † In primo capite cauetur, [*Qui seruum seruamve, quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit, quantum in eo anno plurimi fuerit, tantum æs domino dare, damnas esto* [g].] Deinceps vt aduersus inficiantem hæc actio in duplum esset. Secundum caput in desuetudinem abiit [h]. In tertio vero capite sic scribitur [i], [*Cæterarum rerum, præter hominem & pecudem occisam, si quis alij damnum fecerit, quod vsserit, fregerit, ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum æs domino dare damnas esto.*] Et in summa, primum caput locum habet, quando damnum iniuria occidendo datur: tertium vero, quando iniuria damnum datur aliter quam per mortem. 3 ¶ † Damnum quidem à diminutione patrimonij dictum [k]. Iniuria autem hic, quod non iure fit [l], & sine contumelia: quo nomine differt ab his, quæ in iniuriis seu opprobriis diximus locum habere [m]. Ita diuersa sunt, diuersaq; actio, damnum cum iniuria & contumelia dare, & damnum sine iniuria dantis dare. In prima specie concurrunt actiones legis Aquiliæ pro damno, & de iniuriis pro contumeliis duæque æstimationes, damni & contumeliæ [n]. Liberum & est ei, cuius seruus iniuria occisus est, vel actione legis Aquiliæ agere, & iudicio publico legis Corneliæ [o]: concurrunt autem, quod diuersos habeant fines. At pro aliis damnis sine iniuria dantis passis, competit alia actio in factum [p]: si videlicet æquitas dari suadeat, non aliter [q]. ¶ † Quare & in actione hac damnum 4 in faciendo consistit, si per negligentiam solam contingat alicuius, vt liquet ex l. si seruus seruum, §. si fornicarius, & §. si ex plaustro, ad leg. Aquil. in P. Non autem si damnum nascatur ex negligentia eiusdem & rei ipsius natura, illud enim hac actione non resarcietur: veluti si fructuarius patiatur riuos corrumpi, vel vites non proscindat, non 5 tenetur aquilia [t]. ¶ † Damnum iniuria datum dixeris, quod cum damno iniuriam attulerit [u]. Et damnum in lege Aquilia in re fit, re ipsa remanente domino: in quo differt a damno dato domino reipsa subtracta, cuius causa, alia datur actio, nempe furti [x]. Ita damnum legis Aquiliæ cum culpa vel per ignorantiam culposam, non cum mente furandi committitur [y].

6 ¶ † Considerabimus ergo in hac legis Aquiliæ quæstione, primum an damnum datum sit: deinceps in qua re datum, non corpus læsum, vel alia res inanimata: postremo an damnum iniuria, vel contra quam liceret, datum sit. Damnum constabit datum esse, si diminuta per mortem res sit, vel fuerit deterior reddita: puta, si quis seruum vulnerauerit, aut pecudem, si vstum quid fuerit, ruptum, aut si inquinatum fuerit vestimentum [z]: si domum incenderit [y]: si apes meas, quæ ad tuas inuolauerint, vsseris [z]: si quis alienum pecus in suo deprehensum, abigẽdo damnum dederit [a]: si boues alienas in angustum redegit, quo factum est, 7 vt deiicerentur [b]. ¶ † Pro corpore hominis libero læso non datur Aquilia, quod liberum corpus nõ recipiat æstimationem, nisi quod pertinet ad impensas circa curam damni factas, repercudas, vel si de operis agatur ex damno cessantibus, vel a- 8 missis resarciendis [c]. ¶ † Subinde res tibi occurrent, num animatæ, vel inanimatæ, liber, vel seruus, si damnum in facto sit, vel sine eo: nam si sine facto sit cessare iudicabis, vt paulo ante monui, Aquiliam. Vt si oliuam meam maturam decerpisti, vel segetem maturam desecuisti, vel salictum: vel seruum meum castraueris, & si feceris pretiosiorem. Nam in his & similibus cessante Aquilia, datur pro iniuria actio, vel sublata re datur furti 9 actio vel condictio [d]. ¶ † Consideramus vna hic à quo procedit damni datio, vt is teneatur, qui dedit, qui iussit dari, qui consensit [e], qui scit & non prohibere eum possit, damnum dari, & qui est in 10 leuissima culpa [f]. ¶ † Porro, vt sciamus num iniuria damnum datum sit: & vt negotium discutiamus, perpendimus nom iure permittente damnũ datum sit: quia tunc nulla iniuria, nullave pœna factum sequitur [g]. Nemo enim damnum facit, nisi is qui facit id cuius faciendi ius non habet [h]. Sic iuris publici executio, iniuriam non habet [i]. Et qui furem vel inuadentem cecidit, non tenetur, vim vi repellendo [k]. Nec qui damnum alienis, vt sua conseruaret, dederit [l]: vt si se defendendo à 11 cane, eum necauerit [m]. ¶ † Iniuria factum etiam dicitur, quod per imperitiam, quæ culpæ annumeratur, datum est damnum: veluti si medicus imperite seruum secuit, & is moriatur [n]. Si seruus mulos affectauerit tractare, quos per impotentiã vel imperitiam non potuit retinere [o]. Imperitia namq; affinis culpæ est, & pro culpa etiam habe- 12 tur [p]. ¶ † Ex culpa autẽ damnum datum, & ad hanc Aquiliæ actionem pertinere placuit [q]: vt si quando nimium sæuiens præceptor in discipulos lædat ipsos, quanquam iniuriandi animo non fecerit [r].

de reg iur. P. l. si quis fundum, §. Celsus. & §. si quis vitulos, de donat. P. l. tutor quoque, § fi. de susp tut. P. l. qua actione, ad leg. Aquil. q l. si putator, 31. ad leg. Aquil. P. similis l. 3. de damnis arbor. lib 8 C. leg. Visigot. tit. 4.
r Vlpianus, in leg. sed & si quemcunque, 5. §. fina. & leg. sequent. ad leg. Aquiliam, P.

Acce-

Accedit & his nimia negligentia [a]: si modo is, qui hac de re prouocatur, iudicium animi habeat. Nec enim furiosus culpam in damno dato habet, qui suæ mentis non est [b]: neque in eum vlla actio de hoc instituenda est [c].

13 ¶ † Finis istius legis Aquiliæ, & partes iudicis in eo versantur, vt qui iurisdictioni præest, æstimet damnū, contra eos qui damnum se dedisse confitentur vel conuincuntur [d], æstimatione facta iuxta commune rerum pretium, non secundum affectionem, vel habita ratione eius quod singulariter interest [e]. Proditæ sunt actiones eius rei causa triplices [f]. Nempe proprie Aquilia directa, quando corpore, nostro corpori damnum datum est: vt si seruum occidi, vel præcipitaui meis manibus, ligno vel alio instrumento. Alia vtilis, si alio modo corpus læsum est: vt quia seruum vel pecus inclusi, fame enecatum est: si pecus egerim, & sese præcipitauerit: si seruo alieno persuasero vt in puteum descenderet, & se præcipitaret [g]. Tertia, in factum subsidiaria, quando neque corpus læsit corpus, sed alio modo damnum datum est: vt si soluerim seruum misericordia ductus, qui aufugerit [h]. Quarum duæ postremæ, vtilis, & in factum, tunc dantur ex æquitate, quando ex verbis & casibus expressis per legem Aquiliam, directa dari nequit. Dantur & extensione mentis eiusdem non modo vere dominis, sed etiam aliis, vt vsuariis, fructuariis, non etiam commendatariis [i]. Duobus tamen concurrentibus per has actiones ad æstimationem damni peruenitur, si constet damnum datum, & si constet eum: qui conuenitur, damnum dedisse, vel dari iussisse [k]. Sed aduersus confitentem agitur in simplum, aduersus inficiantem in duplum [l].

14 ¶ † In legibus Georgicis Iustiniani [m], leges sunt de damnis datis ab animalibus resarciēdis. Vna *ἐὰν ἀγελάριος ζῶν λαβὼν ἀπὸ γεωργοῦ ἕωθεν καὶ χωρισθῇ ὁ βοῦς ἐκ πάντων τῶν βοῶν, καὶ ἀπελθὼν εἰσέλθῃ εἰς χωράφιον, ἢ εἰς ἀμπελῶνα, καὶ ζημίαν ποιήσῃ, τὸν μὲν μισθὸν αὐτοῦ μὴ ἀπολέσῃ ὁ ἀγελάριος, τὴν δὲ ζημίαν αὐτὸς ἀποδιδότω*, id est, *Si bos armentario mane à domino pascendus traditus, à reliquo armento separatus, in sata vel vineas digressus fuerit, damnumq́; fecerit, damnum factum præstato armentarius, non tamen mercede sua priuator.*]

15 ¶ † Et rursum statuitur [n], [*Qui alienum pecus in agro suo aliquid depascens inuenerit, neque includere id nec vehementius agere debet, sed vt proprium tractare: habet enim actionem contra dominum pro recuperatione damni, quod verisimiliter accepit.*] Prohibetur etiam lædere, vel mutilare animal in suo depascens inuentum: alioquin reddendum bonum simile domino [o]. Placuit tamen eidem [p], *εἴ τις εὕρῃ χοῖρον ἢ πρόβατον ἢ κύνα παραδώσει αὐτὸ τῷ δεσπότῃ αὐτοῦ, εἰ τὰ ἐκ δευτέρου τοῦτο ποιήσας, καὶ παραδοὺς καὶ παραγγείλας. εἰ δὲ εὕρῃ αὐτὸν ἐκ τρίτου, καὶ ... τοξεύσῃ, ἀνεύθυνος ἔστω*, id est, *Si quis porcum, vel ouem, vel canem in pauperie deprehenderit, reddideritque prima vice domino suo: deinde id rursum fecerit, ac cum restitutione bestia de pauperie denunciauerit: si tertio inuenerit, si vel iaculis confecerit, vel tandem mutilauerit, indemnis esto.*] Et iterum [q], *ὁ δι' αὐτὸν ἀδίκως ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ θρέμματα, τῷ ... τῷ ...*, id est, *qui nullo iure armenta in alieno pascit, Aquilia tenetur: id est, in duplum.* Alia [r], *ἐάν τις σόγκας ... ἐν καιρῷ τῶν καρπῶν, καὶ ἐμπέσῃ ἐν αὐτῷ κύων ἢ χοῖρος, καὶ ἀποθάνῃ, ἀζήμιος ἔστω ὁ τὰς παγίδας στήσας*, id est, *Si quis fructuum seruandorum tempore tendiculas collocarit, inque eas canis vel porcus delapsus perierit, dominus earum extra noxiam esto.*]

16 ¶ † In legibus Langobardorum [s], inueniens animal damnum faciens, potest includere, & postea ad iudicem ducere, vel ante ecclesiam, vt cognoscat cuius sit, si ignorat, etsi non inueniat dominum, potest sibi pro damno reseruare. Item [t] potest qui cepit retinere per decem dies, donec ei de damno satisfiat, & per nouem dies ac noctes tenetur tantum dare aquam pecori vel iumento, & si pereat sit damno domini non redimentis. Item [u], si quis inuenit decem porcos alienos, in suo depascentes, potest vnum occidere. Porro retentio, non celandi animo fieri debet, sed retinendi, donec satisfactum sit: alioquin qui pecus alienum concludit, retinet, & celat, puniendus est [x].

17 ¶ † Sic & in lege Salica [y], [*Si quis in messe sua pecora aliena, quæ pastorem non habent, inuenerit, & ea inclusferit, vt nulli penitus innotescant, & aliqua ex ipsis perierint, 1400. denar. qui faciunt 35. solid. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura*] At alia iussum lege [z], eum, cuius pecora conclusa fuerunt, damnum datum restituere, & vltra decem denarios. Quod si per superbiam aut per inimicitiam sepem alienam ruperit, vel in messem, vel pratum, vel aliud quiduis pecora immiserit, conuictus testibus iubetur damnum resarcire, & 1200. denarios, qui faciunt solid. 30. Et iterum [a], [*Si quis per alienam messem postquam leuauerit herbice, traxerit, aut cum carro sine via transierit, malberg lendardi 600. denar. qui faciunt solid. 15 culpabilis iudicetur.*]

18 † In legibus Visigothorum, qui hortum vastat, damnum reddit & componit: aut seruus, 50. flagella excipit [b]. Qui sepem inciderit vel incenderit, sepem reparet, damnum resarciat & componat: si seruus centum flagella sustineat [c]. Qui in messem alterius caballum, bouem immiserit, soluat damnum & componat, si maior sit persona: si minor, vltra 40. flagella sustineat [d].

de Seruo Corrupto.

Cap. 10.

Lib. 11 ff. tit. 3. Lib. 6 C. tit. 2.

1. *Corrupti serui actio quid contineat.*
2. *De seruo corrupto duplex actio, directa & vtilis, & quando datur.*
3. *Serui corrupti actio in duplum.*
4. *Ob mores vitiatos dari iudicia & interesse nostra, animus liberorum non corrumpi, & 7.*
5. *Serui corrupti actionis finis.*
6. *Aquiliæ, & serui corrupti distinctio.*

1 SVperiori † tractationi de seruo iniuria læso, & eius damno, proxima & illa est, quæ de seruo corrupto: quādo videlicet seruus non in corpore, sed in animo læditur. Fit namq; malis persuasionibus, malisque consiliis deterior. Et proinde qui dolo malo ei quippiam facere persuasit, quo malus vel peior fiat, qui ad id illum solicitat, vel hortatur, laudatve malum iam aggredientem, qui persuadet, vt amator sit, fur, iniuriosus, seditiosus, vt vacet spectaculis, rationes dominicas interscindat, luxuriosus sit, dominum contemnat, actione de seruo corrupto conueniri potest [e]. Et in summa ait prætor, [*Qui seruum seruamve, alienum alienamve recepisse, persuasisseve,* quid

a L. diuus, in ff. de off. præsid.
b d. l. sed etsi, §. si igitur.
c l. quod infans, de rei vendica. in ff.
d Vlp. in l. pin. de si occisus est 23. § ff. & l. putaenim, 26. ad leg. Aquil. ff.
e l. si seruum nostrum, eod.
f Inst. tit. ff. de leg. Aqui. quas explicat Theophil. 103 ... eod. tit. ... instituta.
g L. dolo malo, 1. §. ff. & l. seque. de ser. corr. ff.
h l. si seruum, § ff. ad le. Aquil. l. quæ actionum, de præ. verb.
i L. item Mela, §. sed si fornus, & l. si domin., ad leg. Aquil.
k L. inde Neratius, cum sequ. eod ff.
l Vlpia. l. inde Neratius, 21 §. hæc actio, eo l. ff. C eod. l. doli verbū, §. hæc actio, de seru. corru. ff.
m Iuxta in l. 3. de armētar. lib. leg. Geor. tit. 5.
n eo. lib. tit. 6. περὶ πραΐδας ζώων. l. 2.
o L. 1. 2. 7. 8. eo. tit.
p l. 4 eod. tit.
q in d. lib. Georgicis, titu. 7. περὶ ζημιῶν, de damno, l. 5. simile l. 22 tit. de damnis animalium, lib. 8. C. leg. Visigo. tit. 4.
r dict. libr. leg. Georgic. tit. 8. περὶ φονῶν ζώων, de cædib. animal. l. 1.
s idē ap. Gothos, l. 13 & 15. de dā. arbor. lib. 8. C. leg. Visigot. tit. 4. & 10 damn. fac. ... deprehēditur non aliter, l. 16 in leg. Lāgob. lib. 1. ti. de eo qui pecul. in damno inue ...
t L. 2. eod. tit.
u L. 5. & ...
x l. quisquis ... ad leg. Aquil. ... lic. eod. ...
y ... tit. 29 ...
z §. ... tit. ...
a ... lic. tit. 37 ...
b lib. 8. C. Visigot. l. 2. tit. 4.
c L. 6. eod. tit.
d L. 10. eod.
e Vlp. l. 1. §. & Paul. in l. 2. de ser. corr. ... Leontius ... 15. eod. l. ... furt. C.

quid vi dicere dolo malo, quo eum eamve deteriorem faceret,&c[a]. *Recepisse autem*, inquit Vlpianus[b], *ita accepimus, si susceperit seruum alienum ad se. Et est proprie recipere, refugium abscondendi causa seruo præstare, vel in suo agro, vel in alieno loco ædificiove.*]

2 ¶ † Duplex hæc actio, directa,& vtilis. Directa datur pro seruo homine tantum corrupto, seu vitioso reddito. At vtili agimus ob filiumfam. corruptum, exemplo serui corrupti[c]; quamuis magis delinquat, qui liberum putat corrumpere[d]. Officio Iudicis æstimatione facta quanti interest

3 actoris, ratione cōmodi amissi ex operis[e]. ¶ † Estque actio hæc in duplum, quanti erit seruus dum corruptus fuit[f], hoc est, quanto minoris vendi possit[g]: quod & solet officio iudicis expediri[h]. Veniuntq; & cum eodem æstimandæ res, quas secum tunc seruus corruptus abstulit: non autem

4 quas postea furatus est[i]. ¶ † Sunt & aliæ actiones, criminalesque accusationes, quę pro moribus vitiatis & corruptis dari solent, sed illæ aliam formulam aliumque finem habent, & extraordinarium crimen: vt si quis pudicitiam solicitauerit alicuius mulieris[k]: si domum etiam amicis aliisve quis dederit ad compositionem adulterij[l]: si poculum amatorium porrigat[m]: si lenocinium exerceat[n], & sic de similibus, quæ ad hanc de seruo corrupto pertinere videntur actionem, sed nihilominus alibi recipiūt singularem tractationem.

5 ¶ † Sunt autem inspiciendæ actiones, prout alicuius sunt particularis naturæ, & habita ratione finis, propter quem distinctæ sunt. Finis autem hic potissimus actionis huius, vt quis cōsequatur damnum, aut eius æstimationem, in quantum pauperior factus dicitur, & quanti ea res erit, vt diximus

6 in duplum[o]. ¶ † Grauiorq; pœnalis eius causa, quam actionis legis Aquiliæ. Quemadmodum maius est vitiare & corrumpere animum, quam corpus: nobilior enim pars & præstantior in homine anima[p]. Quare hęc actio etiam aduersus fatentem in duplum est, quamuis Aquilia inficiantem duntaxat coerceat[q]: quia turpis hæc actio est & famosa, vt ait Paulus[r]. Et proinde datur quidē hæredibus iniuriam & damnum passi, sed non in

7 hæredes corrumpentis: quod pœnalis sit[s]. ¶ † Rationem & causam istius actionis Paulus his verbis exprimit[t], [*De filio filiave fam. corruptis, huic edicto locus non est. (Quia seruus corrupti constituta hæc actio est, qui in patrimonio nostro esset: & pauperiorem se factum esse dominum probare potest, dignitate & fama domus integra manentibus.) Sed vtilis competit, officio iudicis æstimāda: quoniam interest nostra animum liberorum non corrumpi.*]

a l. 1. de ser. corr. P.
b d. l. 1 § quod ait recipere ait.
c l. vt tanti veniunt, § 1 eo.
d l. doli verbū, § si quis dolo malo, eo.
e l. qua actione, ad le. Aquil. P. l. ex hac actione, si quadrup. pau. fec. dic. P. l. 1 in prin. & l. doli verbū, l. § hæc actio.
f & l. seq. de ser. corr. P.
g l. si qs seruū, eo. § si eo.
h d. l. et tanti, 14. § æstimatio, eo. tit.
i Paul. in l. in hoc iudiciū, 10 & Vlp. in l. Neratius, 11. eo.
k l. 1. de extra. crim. P.
l l. etsi amicis, & l. qui domū, ad leg. Iul. de adult.
m Paul. l. si quis aliquid, § qui abortionis, de pœ. P l. 1 § sed ex senatuscon. sulto, ad legem Cor. de sicar.
n tit. de lenonib.
o l. 1. de seruo corrup. P.
p l. sancimus, de sacros. eccl.
q l doli verbū, hæc actio de seru. corru. P. l. inde [illegible] § hæc actio, ad leg. Aquil.
t l. 1 hæc actio, eo. de ser. corr.

---

de Noxalibus actionibus.
Caput II.

Lib. 4. Instit. tit. 8.
Lib. 9. P. tit. 14.
Lib. 3. C. tit. 41.

1 *Noxalis actionis Aquilia, & de seruo corrupto differentia: pro quo detur, noxa & noxia quid, & eius species. 2.3.4.5.7.*

6 *Noxalis actio quando extinguatur, qui eā agant, & contra quos. & dictæ actiones à quibus constituta, & rationes earum, & quod noxā caput sequatur, & nu. 8.9.10.11.*

12 *Dominus quando pro noxa vel vltra teneatur serui vel animalis sui nomine.*

1 SVperiores † actiones competunt, quando damnum datum est seruis vel quadrupedibus, vel aliis rebus nostris. Noxalis autem actio, quando cōuenimur propter maleficium vel noxiam seruorum nostrorum, sine iussu nostro aut scientia, aut contra prohibitionem nostram delinquentium[u]. Delictum omne noxa di-

2 ci potest[x]. ¶ † Et noxa delinquens: noxia delictum apud Iustinianum[y]. Sicque apud Festum Pompeium. [*Noxa ponitur pro peccato, aut pro peccati pœna, cum lex iubet noxa dedere pro peccato.*] Et iterum, [*Noxia apud antiquos damnum significat, sed à poetis ponitur pro culpa, &c.*] In legibus Cicero eam addit, [*Quod*

3 *quis earum rerum migrasset, noxæ pœna par esto.*] ¶ † Et noxæ dedere, est animal tradere viuum demum, vt notat Vlpianus[z]. Idcirco tot erunt noxiæ species, quot peccatorum aut culparum. Verum hic non ita patet actio noxalis, neque de omnibus criminibus, neque pro omnibus personis pec-

4 cantibus datur: sed pro certis. ¶ † Itaque locum habet tantum, quando priuatum maleficium, ex quo alteri damnum datum est resarciendum pecunia, commisit seruus[a]. Nam pro publicó commisso, ex quo pœna publica imponenda sit, non sufficit deditio, aut vlla æstimatio fiet litis, sed pœnæ legitimæ seruus subiicitur[b]. Sic commisso per seruum damno, inscio domino & præter eius consensum, conuentus dominus, vel cogitur defendere seruum & damnum ex integro resarcire per eum datum, vel eundem seruum pro noxa seu pro æstimatione litis dare. Verba Caij hæc[c], [*Noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxia atque maleficio seruorum aduersum nos instituuntur. Quarum actionum vis & potestas hæc est, vt si damnati fuerimus, liceat nobis deditione corporis quod deliquerit, euitare æstimationem.*]

5 ¶ † Pro maleficiis quoque filiorumfamilias, olim noxales actiones datas fuisse in partes, sed noua hominum conuersatione sublatum tradit Iustinianus[d]: quia & vitæ necisque & libertatis potestas, quæ concedebatur in filios parentibus, adempta fuit[e]. Neqoe si filiusfamilias damnum dederit, pater pro eo condemnandus erit[f]: nisi de peculio profectitio, si illum non defenderit[g]. Sed neque ex liberi hominis maleficio dominum, cui delinquens bona fide seruit, conueniri posse hac actione recte constitutum est: sed indistincte in illum, qui deli-

6 quit, dandam actionem[h]. ¶ † Et proinde extinguitur actio noxalis liberato seruo à potestate dominica, & reuiuiscit, si liber qui damnum dederit, in potestatem alicuius teciderit, & semper dominum seqoitur: idque est, quod dicitur, [*Omnis noxalis actio caput sequitur*[i].] Et mortuo seruo extinguitur[k]: vel si seruum dominus habeat pro derelicto[l]. Quia qui pro derelicto

7 habet, dominus esse desinit[m]. ¶ † Competit & noxalis actio, non tantum pro damnis datis à seruis, sed etiam pro datis ab aliis animalibus ratione carentibus, & pro inanimatis quæ damnum dederint: à quibus obligatur dominus, vel damnum resarcire, vel rem pro damno tra-

8 dere[n]. ¶ † Agunt hac actione, quibus damnum datum est, contra dominum serui vel animalis, vel alterius rei damnum dantis, aliquo titulo possidentem, imo contra malæfidei possessorem[o], ne melioris conditionis sint stulti quam periti, mali quam boni[p]. Non tamen agitur pro noxa, contra possidentem nomine depositi,

vel

u § 1. de nox. actio.
x l. 1. si aduer. del. C.
y d. § 1. de nox. act. l. 1. si quad. pau. fec. dic. P.
z Vlpi. in l. 1. § noxæ, si quadr. paup. fec. di. P.
a l. quid sit, 13. § quod aiunt, de ædil. edi. P.
c Caius, in l. 1 de noxal. act. in P.
n l. 1. si quadr. pau. fec. dic. P.
p l. seruus, qui [...] P.

vel commodati [a]: quia non commodatarius, sed qui commodauit, rei commodatæ dominus & possessor remanet [b]. 9 ¶ † Et qui deposuit, rei depositæ [c]. Formula porro hic legum sequenda est, quæ cum distinctione noxæ deditionem concedunt, & damnum patientem hac deditione certis ex causis contentum esse iubent. [*Sunt enim, vt ait Iustinianus, constituta noxales actiones, aut legibus aut edicto pratoris. Legibus, veluti furti ex lege 12. tabul. damni iniuria, ex lege Aquilia. Edicto pratoris, veluti iniuriarum,* 10 *& vi bonorum raptorum.*] ¶ † Inquirunt autem iura, num dominus iusserit, vel non prohibuerit damnum fieri cum posset, an omnino ignorauerit. Siquidem si ex voluntate domini damnum per seruum vel animal datum sit, & cum posset prohibere non prohibuerit, litis æstimationem ex integro solidi damni soluere debet, nec liberatur noxæ deditione [d]: contra, si nesciat vel non consentiat. Cuius diuersitatis ratio, quia seruus ignorantis domini, deteriorem conditionem facere non potest paciscendo aut contrahendo [e]. Si vero sciuerit, videtur ipse quod seruus fecit, per seruum fecisse [f]. Nec velle creditur, qui obsequutus est alienæ voluntati [g]. Neque secundo æquum esset, aliena delicta in insontes transire & vindicari [h]. Et iniquum postremo loco visum est, nequitiam seruorum vltra illorum corpora dominis damnosam esse [i]. Quod si plurium dominorum sit vnus seruus, qui damnum dederit, si omnes ignorauerint, quilibet certe eorum in solidum conueniri poterit: sed si noxæ deditus sit seruus, omnes liberabuntur [k]. Si vero quidam illorum scirent eum delinquere, alij nescierint: tunc si cõueniantur qui nesciebant, & noxæ dederint seruum, qui sciebant noxiæ deditione non liberabũtur vilissimi serui, sed agetur contra eos pro damni quod amplius est prosequutione, cõputato pretio hominis dediti: nec tenebuntur condomini scientibus aliquam partem pretij resarcire, cum ex suo delicto damnum patiantur [l]. Et si scientes conueniantur prius & condemnentur, à nescientibus partem consequi non poterunt [m]. Et si plures serui vnius domini damnum vel furtum fecerint, tunc in electione domini est, vel omnes dedere, vel tantum offerre, quantum si vnus liber furtum fecisset, & ita retinere familiam suam [n]. Semper tamen dominus ex noxia vltra deditionem noxæ, etiam ignorans, tenetur in quantum ad eum ex damno peruenit, puta ex rapina, vel furto [o]. Nam generaliter receptũ est, vt si quis ex delicto etiam alieno teneatur, in quantum ex eo ad illum peruenit: ne alieno scelere ditetur [p]. Vt & turpia lucra ab hæredibus extorquenda sunt [q]. Quod si seruus vnius domini pluribus damnum dederit, & à pluribus dominus conuenietur: sed is qui primus vicerit sententia, & cui noxæ deditus fuerit seruus, præfertur cæteris: & aliis, qui postea vicerint, denegatur actio iudicati, liberaturque dominus ab omnibus [r]. Verumtamen si communem causam habent quibus damnum datum est, noxæ deditio inter illos communicabitur [s]. At si seruus domino noxiam commiserit, actio nulla nascitur: nec inter dominum & seruum vlla obligatio nasci potest. Et proinde si alienus seruus qui tibi noxiam commiserit, cœperit esse in tua potestate, intercidit actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potest [t]. 11 ¶ † Si autem seruus, cuius nomine conueniri poterat dominus, manumissus fuerit, desinit competere noxalis actio contra antiquum dominum, quæ obliqua est, & incipit competere directa contra manumissum, vt ex diuerso quoque directa actio, quæ competit contra liberum hominem damnum committentem, incipit esse noxalis, si is seruus fiat [u].

a l. si seruus depositus, de noxal. act. P.
b l. nemo, cõmod. P.
c l. licet, depo. P.
d l. 2. & 3. de noxal. act. P.
e l. seruus tu[...], depo. P. l. si seruus legatus, §. 2. de le. 1. l. quinimo magis, & l. si seruum, de iniur. l. 1. C. de pact.
f l. 2. de noxal. act. P.
g l. velle non creditur, & l. nõ videtur nolle, de reg. iur. l. si seruus, de aedil. P.
h l. si seruum cõmunis, § quod vero, de furt. P. l. crimen paternum, de pœ. P. l. sancimus, C. eod.
i §. 1. de noxal. actio.
k Vlpia. in l. si seruus communis, 5. eod. P.
l Pau. l. ex duobus, 17. eo.
m l. si cõmunis familia, 9. eod. Marc. in l. si familia, § si familia fur. fec. dic. P.
n Vlpia. in l. 1. eo. l. si familia, de iurisd. omn. iud. P. Paul. l. qui ait pretor, 11. de noxa. act. P.
o l. si seruus ignorante, 4. C. eo. l. 1. §. familiam, de vi & vi arm. P. l. licet, § [...] furtiua causa, de peculio.
p leg. 1. ex del. def. in qui. hæred. ten. li. 4. C. tit 17.
q in l. in hæredes, de calumniato. P. l. videamus, quod me. caus. P.
r Vlp. in l. si quis à multis conueniatur, 14. de noxa. act. P.
s Paul. l. si in re cõmuni, 19. eo.
t §. si seruus domino, cum similib. ibi nota. eod. l. quia, 36. ad leg. Aquil. l. 6. de his qui sui vel alien. iur. sunt.
u §. omnis autem, de noxal. action.

si Quadrupes pauperiem fecisse dicatur.
Cap. 12.

Lib. 4. Instit. tit. 9. — Lib. 9. P. tit. 1.

1. *Quadrupes, animalia quæ contineat.*
2. *Pauperies quid.*
3. *Præda quid, & quomodo à manubijs differat.*
4. *Actionum de Pastu pecoris, de Pauperie, & Aquilia differentia.*
5. *Actio de pauperie quid contineat. Quando cesset & detur. A quo instituatur, & contra quem, directa vtilisque qua, ad quid dirigatur, eius extinctio & quamdiu durat, 6.7.8.9.10.11.12.13.14.19.*
15. *Pauperies iure pontificio, diuino, & legibus Salic. & Visigothorum, vt resarciatur, & nu. 16.17. & 18.*

5 INter † actiones noxales ponitur hæc, [*Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur* [x].] Quadrupedum nomine quidam maiora animalia, pecudum autem minora significari notant. Quod Caius Iurisconsultus explicat [y]. Accursius tamen quadrupedia eadem esse ac pecudes putat [z]. Sed prior sententia ad proprietatem pertinet sermonis, secunda ad mentem legis: propter quam quæ de pecudibus damnum dantibus statuta sunt, eadem ratione & in quadrupedibus aliis, & bipedibus, & auibus, quę damnum dant locum 2 obtineant, vt explicat Vlpianus [a]. ¶ † Pauperiem vocant iurisconsulti, damnum sine iniuriandi animo facientis datum: hoc est, ab animali datum, quod non potest dici iniuriam fecisse, quia sensu, id est, anima rationali caret [b]. Vt pauperiem liceat hic simpliciter intelligere, solum damnum, paupertatem, quæ pauperies dicitur ab Horatio [c],

Impiger extremos curris mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Et alibi [d],

Magnum pauperies opprobrium, iubet
Quiduis & facere & pati,
Virtutisq; viam deserit ardua.

Et apud Virgilium [e],

quam vellent æthere in alto,
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.

3 ¶ † Vocatur apud Iustinianum in legibus Georgicis [f] pauperies, Græce *ἀπαῖδα*. Sed non memini me legisse hoc nomen apud alium authorem Græcum, sed tantum *πενίαν*. Distinguit tamen & idem à damno: nam ibidem, alium titulum subiecit, *περὶ τῶν ζημίας*, de damno [g]. Vt mihi videatur Iustinianus prædam dixisse, rem ipsam deceptam vel vastatam ab animalibus, cuius nomine de pauperie agitur. Vt & apud Gellium legimus [h], differentiam inter prędam & manubias, his verbis. [*Nam præda dicitur, corpora ipsa rerum quæ capta sunt: Manubiæ vero appellatæ sunt, pecunia à quæstore ex venditione prædæ redacta.*] Duplex est actio de pauperie, directa, & vtilis, de damno dato ab animalibus & de pastu. Sicque Iulius Paulus ait [i], [*Si quadru-*

t §. omnis autem, de noxal. action.
x §. 1. si quadr. paup. fec. dic. l. 1. in princ. & § & cum etiam, eo. tit. P.
y in l. 2. ad leg. Aquil.
z Accurs. in d. l. 2. ad verb. vel pecudem.
a Vlp. in [...] ad mod. [...] leg. Aq.
b §. si quadr. paup. fec. [...]
c [...] epist.
d Idem, 3. Carm. ode 24.
e Virg. 6. Æne.
f in l. Georg. περὶ παίδων ζώων.
g d. leg. [...]
h Aul. Gell. li. 11. c. 25.
i Iul. Paul. li. 1. recept. sent. tit. 15. c. 1.

quadrupes pauperiem fecerit, damnúmve dederit, quídve depasta est, in dominum actio datur, &c.] ¶ † Et Vlpianus distinguere videtur [a], inter actiones de pastu pecoris ex lege duodecim tabulatũ, de pauperie, & damni iniuria commissi. Verum de pastu pecoris eam dicit, si suis pecoribus quis in fundo alieno glandem alienam depascatur per immissionem [b]. Accursius autem de pauperie similem facit, si sine immissione mea, pecudes meæ aliena depascantur [c]. ¶ † De quibus tractet hæc actio, his verbis tradit Iustinianus [d]. [*Animalium nomine quæ ratione carent, si quidem lasciuia, aut feruore, aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege duodecim tab. prodita est.*] Et paulo post, [*Hæc autem actio in his, quæ contra naturam mouentur, locum habet: vt puta, si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit. Cæterum si genus aliis sit feritas, cessat actio. Denique si vrsus fugerit a domino, & sic nocuit, non potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse, vbi fera euasit.*] ¶ † Cessat itaque de pauperie actio, si naturæ animal ferum nocuerit, neque ex eo capite arguitur qui possidebat, cum desierit possidere post fugam, qua fera se in pristinam vindicauit libertatem, vt nullius censeatur [e]. Cæterum aliunde damnandi sunt pro modo admissi extra ordinem, qui feras huiusmodi, quæ nocere possunt, circumferunt propter temeritatem & culpam: vt & in circulatores, qui serpentes circumferunt & proponunt, animaduertitur, si cui ob eorum metum damnum datum sit [f]. Et in edicto Ædilium Curulium cautum, [*Ne quis canem, verrem, vel minorem aprum, lupum, vrsum, pantheram, leonem, & generaliter aliúdve quod noceret animal, siue se ita ea sint siue alligata, aut continere vinculis quominus damnum ferre non possint, qua vulgo iter fit, ita habuisse velit, vt cuiquam nocere, damnúmve adferre possint: si aduersum ea factum erit, & liber homo ex ea re perierit, solidi ducenti præstabuntur. Si nocitum libero homini esse dicetur, quantum æquum bonumque esse iudici videbitur condemnabitur: cæterarum rerum quanti damnum datum factúmve sit, dupli* [g].] ¶ † De cane & Solon cauerat, vt est apud Plutarchum in eius vita. Plato vero de eo, & iumento, & equo in hæc verba statuit [h]. [*Si iumentum, aut equus, aut canis, aut domesticum animal proximi rem attriuerit, animalis dominus similiter damnum restituat.*] ¶ † Prodita hæc actio idcirco à lege 12. tab. legitima dicetur, & aliæ aliis quoque legibus constitutæ: illa porro quæ ab ædilitio edicto nascitur ædilitia, qua securitas itineribus paratur ab hatum ferarum damnis, & damna facta resarciuntur [i]. [*Summa cum vtilitate id prætorem edixisse nemo est qui negat: publice enim vtile est sine metu & periculo per itinera commeare* [k].]

¶ † Instituitur actio de pauperie ab eo qui damnum passus [illegible], vel liberarum personarum læsarum nomine [l], contra dominum feræ vel animalis cum temperamento distinctionis, num sera se ipsam commouerit nullo alio impellente: an vero si alterius impulsu, vel concitatione, vel culpa. Nam in primo casu si seipsum commoueat animal, lasciuia vel furore, datur actio de pauperie, si modo quadrupes damnum dederit [m]: vtilis vero, si aliud animal, quam quadrupes damnum dederit [n], puta bipes vel alatum. In alio casu, si aliunde concitatum sit animal & nocuerit, ad aliam actionem transitum faciemus. Nam si culpa alicuius vel instigatione pauperiem fecit, agetur aduersus eundem actione vtili vel in factum ex lege Aquilia [o]: non, si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Et si qui damnum passus est, ipse feram concitauerit, sibi imputare debet, nec vllam actionem habebit [p]. Non secus, quam quando arietes vel boues qui se commiserunt ad pugnam, & vnus alium occidit, si aggressor fuerit occisus, dominus occisi non agit in dominum occidentis: quamuis si aggressus necatus fuisset, eius domino daretur actio [q]. Paulus addit [r], hanc actionem non solum domino, sed etiam ei cuius interest, competere: veluti ei, aut res damno affecta cómodata est: item fulloni, quia in eo, quod teneretur, damnum videtur pati. ¶ † Contra dominum autem animalis datur directa [s], & contra alium etiam in factum, quando ex directa, nec 12. tabularũ, nec lege Aquilia agi potest: vt si equus dolore concitatus, vulnerauerit aut calce percusserit, in eum, qui equum percusserit, dirigitur in factum actio subsidiaria [t]. ¶ † Cum autem contra dominum animalis agitur, si is suam confiteatur quadrupedem, iure ciuili scripto, vel damnum soluere debet, vel animal pro noxa dedere: si vero inficiatur, in solidum tenetur [u]. Estque hic finis actionis, damni reparatio, per æstimationem litis vel damni [x], vel deditionem animalis viui nocentis [y]: eiusque nomine si commune plurium sit animal, aduersus singulos erit in solidum noxalis actio, sicuti est in homine [z]. Nam & in quadrupedibus eadem causa videtur, ac hominis serui delinquentis: & in istis noxa quoque caput sequitur, & aduersus dominũ hæc actio datur, non cuius fuerit quadrupes cum noceret, sed cuius nunc est [a]. ¶ † Et ideo si ante litem contestatam mortuum fuerit animal, extincta actio est [b], nisi vel post moram domini, vel eius dolo & culpa interierit [c]. Hæc enim paria sunt & obligant, non secus quam si post litem contestatam animal interierit, quo casu etiam tenetur perinde ac si viueret [d]: maxime si post litem contestatam alius animal occiderit, cuius nomine agere dominus in eum potest, vel mandare actiones [e].

¶ † Hæ porro noxales actiones perpetuæ sunt, tandiuq; locum habebunt, quandiu serui vel animalis dedendi facultatem habemus. Nec tantum nobis, verum etiam successoribus nostris competunt: item aduersus successores, sed non quasi in successores, sed iure dominij [f]. ¶ † Mouentur autem & iudicantur, vbi delictum commissum seu noxia facta est [g], iuxta regulas communes agendi de criminibus [h]. Et hæc ita iure ciuili statuta sunt. ¶ † Cæterum iure pontificio, si bos cornupeta damnum dederit ex præcedenti culpa domini, tenetur dominus ex integro damnum resarcire [i]: si nulla vero culpa præcesserit, liberatur dando animal [k]. ¶ † Iure diuino [l], [*Si bos cornu percusserit virum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedentur carnes eius: dominus quoque bouis innocens erit. Quod si bos cornupeta fuerit ab heri & nudiustertius, & contestati sunt dominum eius, nec recluserit eum, occideritque virum aut mulierem, bos lapidibus obruetur, & dominum eius occident. Quod si pretium fuerit ei impositum, dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus: filium quoque & filiam si cornu percusserit, simili sententia subiacebit. Si seruum ancillámve inuaserit, triginta siclos argenti dabit domino, bos vero lapidibus opprimetur.*] Et paulo post, [*Si bos alienus, alterius bouẽ vulnerauerit, & ille mortuus fuerit, vendent bouem viuum & diuident pretium: cadauer autem mortui inter se dispertient.*] ¶ † In lege vero Salica lex [m]. [*Si homo ex aliqua quadrupede domestica occidatur, pro media parte leudis, dominus componat, & pro alio animal det: si pe-*

p l. ul. Paul. lib. 1. recept. sent. tit. 13. ca. fin l. hac actio, 2. §. si quad. pau. fec. dic.
q l. 1. §. cum arietes, eod P. l. scientiam, 46. §. cum stramenta, ad l. Aquil.
r & in leg. Iusti. Cod. tit. p.
e d. l. 2. eo tit.
e l. fin. eo. tit.
t l. 1. §. ideo & equus, eod. tit.
v l. de elegantur, 7 §. si quadrupes, de dolo, l. 1. §. interdum.
z l. 2. in princ. & §. cum arietes, in fine, & § sequ. si quad. paup. fec. dica. in P. §. 1. eod. apud Iustinian. Idem in l. 12. de damnis animalium, lib. 8. C. Visigot. titul. 4.
y d. l. 1. §. noxæ, eod.
c d. l. 1. §. si commune plurium, eod. & l. heredes. §. si vnus, famil. ercisc. P.
a d. l. 1. §. & cum etiam, eod. tit. §. fin. de nox. action.
b d. l. 1. §. plane, l. pen. § 1. de noxa. act. P.
c l. electio, §. si in quem, eod.
d l. si plurium, § fin. eod.
e d. l. 1. § si post litem, si quad. pau. fec. dica.
f l. 1. §. 2. si qua. paup. fec. dic. l. pen. §. his actiones, de noxa. actio P.
g l. fin. eod P.
h l. 1. & 2 de auth. qua in prouincia, vbi de crim. agi oportet.
i c. si bos, & c. fin de iniuriis.
k d c. fin.
l Exod. 21.
m in leg. Salica, titu. 39 de quadrup. quæ hominem occiderunt, §. 1.

18 *si pecoris dominus vitium ante non intellexerit.*] ¶ † In legibus Vuisigothorum & hæc[a], [*Si quis apiaria in ciuitate aut in villa forsitan construxerit, & alij damnum intulerit, statim moneatur, vt eas in abditis locis transferre debeat, ne forte in eodem loco hominibus aut animalibus damnum inferant. Et qui hæc præcepta aut testationem neglexerint, & damnum suffocationis in quadrupedes intulerint, quod mortuum fuerit duplum restituant, quod vero debilitatum, ille obtineat, & simile damno reddat: & pro medica contestatione, quam audire neglexit, quinque solidos coactus componat.*] Et alia[b], [*Qui bouem aut taurum aut aliam quadrupedem nocentem aut vitiosam habuerit, antequam noceat, iubetur occidere: & si post denunciatam vitium à vicinis non occiderit, & illud animal aliquem vulneret, vel occidat, tenetur damnum componere, vt de homicidio.*] ¶ † Decanum dam-
19 nis inibi & duæ leges. Prior[c], in summa habet, vt si canis non irritatus à domino momorderit aliquem, nulla calumnia moueatur domino canis: si autem eum irritauerit vt morderet, eadem pœna teneatur, ac si vulnus ipse intulisset. Altera in hæc verba scripta est[d], [*Si cuiuslibet canis damnosus fuerit, & deuastet verueces, & alia pecora forte enecare cœperit, & deprehensus fuerit: ipse dominus canis vbi ex hoc fuerit commonitus, eum illi tradat, cui constat primum damnum fuisse illatum, vt eum occidat. Quod si eum occidere noluerit, vel illi tradere cui damnum primum fecit, quicquid postmodum canis admiserit, dominus canis duplum compositionem reddere non moretur.*] Exceptio tamen alia lege fit, in hunc modum[e]. *Si quis vitiosum bouem, vel canem, vel aliud animal contra se irritatum concitauerit, quicquid passus fuerit culpæ eius, qui hoc pertulerit, oportet adscribi.* Videtur propemodum similis species apud Paulum Iurisc.[f]

[a] l. 1. de apib. & eor. damn. l. 9 Cod. leg. Vuisigot. tit. 6.

[b] lex Ricardi 26 de damn. animalium, eodem, tit. 4.

[c] l. 19. eod. tit. & lib.

[d] l. 20. eod.

[e] l. 18. eod. tit. & lib.

[f] In l. 2. §. 1. ff. quod paupe. fec. dica.

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesimioctaui Finis.

DE

DE PLVRIBVS ALIIS PRIVATIS DELICTIS.

LIBER XXXIX.

De quibusdam Extraordinarijs delictis. Cap. I.

1 *Delicta quædam cur variant in pœna.*
2 *Alienarum nuptiarum solicitatores puniti.*
3 *Religionis prætextu ad impietatē vtentes puniuntur.*
4 *Sacra mysteria in priuata domo agere vetitum, & ad coniurationem pertinent.*
5 *Collegia illicita prohibita, & quæ licita.*
6 *Scopelismus qualis crimen, & pœna.*
7 *Circulatorum impostorum mercium, & reliquias sanctorum supponentium pœna. Et nu. 8. 9.*
10 *Inuentio perniciosa excogitata, sine remedio, pœnam habuit capitalem. Et 13.*
11 *Inuidia in præstantes. & 12.*
14 *Coronis vti publice, nisi viris præstantissimis quibus erat concessum, punitum.*
15 *Vinum prohibitum mulieribus bibere, item & iuuenibus vsq; ad quod tempus, & vbi viris sint medici consilio, & sacerdotibus ministratur.*
16 *Ingratitudinis & voti accusatio & iudicium, & de Thuriorum more in legibus abrogandis. Et 17. 18.*
19 *Scribenda non esse quæ sunt dubia notis, sed literis consequentibus.*
20 *Sacra consueta intermittere, capitale habitum.*
21 *Picturam orbis habuisse, capitale fuit: & ibi alia. num. 22. & 23.*

1 VARIA ingenia † hominum sunt, varij & gentium ritus & mores, & quædam alicubi vitio dantur, quę alibi virtutis esse putantur. Quo fit, vt de criminibus omnibus, potissimum priuatis, certa dari lex non possit, nec certa decerni pœna: nisi habita ratione temporum quibus viuitur, & locorum in quibus degimus. Quamobrem & hoc capite quædã, quæ inter crimina habita sunt, & quomodo vindicata obiter recensebimus. ¶ † Solicitatores alienarũ nuptiarum, & interpellatores diximus supra in lenonibus puniri extra ordinem, etsi effectu libidinis non potiantur [a]. ¶ † Sub prætextu religionis, vel soluendi voti, illicitos cœtus facere, extra ordinem puniendum [b]. Qualis fuit eorum, qui fraticelli dicebantur de opinione, qui prætextu religionis secedebant in antris noctu cum viduis, virginibus, & alijs: vbi peractis quibusdam suo ritu sacrificijs & hymnis, exsufflatis luminibus, pietatem ducebant commisceri sine delectu [c], idque tempore Ioannis Pap. 22. Similiaq; alia exempla narrat Guilelmus Bened. [d] Eoque magis hæc delicta vindicanda, quo quis facilius diuinis deferre paratus est, & facilius decipitur eorum prætextu. Solent pleriq; ad commenta ex religione præparata confugere, cum vis aut ratio humana non satis valet ad id, quod concupiscunt, efficiendum. Sic cum machinaretur tyrannidem Lysander, conatus est corrumpere oracula Dodonæ, & Delphos, & Ammonis Iouis, vt pro notu suo responderent, teste Æmilio Probo [e], & Diod. Siculo [f]. Punit autem lex relegatione eos, qui aliquid faciunt, quo leues hominum animi superstitione 4 terreantur [g]. ¶ † Aspergebatur infamia Alcibiades ciuis Atheniensis, quod in domo sua facere mysteria dicebatur, quod nefas erat more Atheniensium, idq; non ad religionem, sed ad coniurationem pertinere existimabatur: hocq; crimi-5 ne ab inimicis compellebatur [h]. ¶ † Conuenticula prohibentur etiam in iure prætextu pietatis illicita [i]: prohibentur & illicita collegia, sodalitia potissimũ militum in castris: ad stipem tamen cogendam semel in mense coire permissum, & religionis causa, dummodo fraus non fiat Senatusconsulto [k]. Estq; pœna illicita illa collegia facientibus, quæ imponitur hominibus armatis templa vel loca publica occupantibus [l]. Et Octauius Augustus collegia, præter antiqua & legitima, dissoluit, cum plurimæ factiones titulo collegij noui, ad nullius non facinoris societatem coirent, vt ait Suetonius Tranquillus [m]. Legitima autem illa sola putantur, quæ habent authoritatem principis, 6 vel Senatus [n]. ¶ † In Arabia Scopelismos, crimen est capitale, quando scilicet pleriq; inimicorum solent in prædium inimici σκοπέλους, id est, lapides ponere, indicio futuros, quod si quis eum agrum coluisset, malo letho periturus esset, insidijs eo-7 rum qui σκοπέλους posuissent [o]. ¶ † Circulatores, qui feras & serpẽtes circunferunt & proponunt, si cui ob eorum metum datum est damnum, pro 8 modo admissi puniuntur [p]. ¶ † Impostores solent etiam extra ordinẽ pro modo admissi puniri, qui fucos vendunt, vel hypocrisi & specie sanctitatis decipiunt, vel ad mala prouocant. Meminit Iulius Capitolinus [q], de iudicio Galieni Cæsaris: cum enim quidam gemmas vitreas pro veris vendidisset vxori Galieni Iunioris, re prodita cum ille vindicari vellet, surripi quasi ad leonem venditorem iussit, deinde cauea caponẽ emisit, mirantibusq; cunctis rem tam ridiculam, per curionẽ dici iussit, 9 imposturam fecit, imposturam passus est. ¶ † Sunt Impostores, qui etiam supponunt pro sacris lipsanis quædam profana: qui castigari debent iuxta cõcilium generale [r], & decretũ Alexandri tertij [s]. Et nos de sacris lipsanis plurima diximus in prima parte Syntagmatis inter res sacras, quæ ad hanc

a l. 1. de extraord. crim. lib. 47. ff. tit. 11.
b l. ... eod. tit. l. qui sub prætextu, 9 de sacros. eccles. C.
c Iacob. Bergomensis, lib. 13. supplemento Chronico.
d Bened. in repet. c. Raynutius, ad ver. eundem Petro, nu. 44. par. 2. de testam.
e Æmil. Probus, in Lysandro.
f Diod. Sic. in 14.
g l. si quis aliquid, 30. de pœn. in ff.
h Cor. Nepos, siue Probus, in Alcib. & Plut. in Alcib.
i l. conuenticulam, 15 de episco. & Cler. C.
k l. 1. de colleg. illic. lib. 47. ff. tit. 22. l. 3 eod.
l l. 2. eod.
m Suet. in Octa. ca. 32.
n d. l. 3. §. in summa, de colleg. illic. l. 1. quod cuiusf. vniu. nomi. l. collegium, C. de hære. instit.
o l. sacculatij, 7. de extraord. crim. ff.
p Paul. l. sa. eod.
q Iul. Capit. in Gallienis.
r c. 2. de reliq. & vener. sancto.
s c. 2. eod. tit.

quæstionem conferunt examinandam. In India lex erat[a], vt si quis aliquid perniciosum excogitasset, & remedium non adinuenisset, morte plecteretur: si autem adinuenisset, præmio & honore à regibus afficeretur. Sic apud Græcos Perylius quidam æris artifex, qui modum torquendi homines in boue æneo inclusos inuenerat, iuste à Phalaride prior pœnam experiri iussus est, vt au-
11 thores Plinius[b], Orosius[c], & alij. ¶ † Et Hanno Pœnorū clarissimus damnatus, quod primus hominum leonē manu tractare ausus, & mansuefactum ostendisse populo Carthaginensi traditur: quoniam nihil non persuasurus vir tanti ingenij videbatur, & male credi libertas ei, cui etiam, cessisset ipsa feritas tamq; superbum, sæuum, & crudele animal[d]. Forsan hoc ad inuidiam potius, quam ad iustam pœnā referri poterit, cum ingenium hominis esset admirandum, qui hoc primus tentauerit: sed inuidia inimica præstantioribus.
12 ¶ † Sicuti & præstantissimo artifici meminit accidisse Dio Cassius[e]: cum enim is architectus porticum maximā in alterum latus inclinantem releuasset miro artificio, & laqueu alligatam erexisset rectā, inuidit Tiberius Cæsar artificium viri, nec nomen in eius cōmentarijs adscribi permisit, sed pecunia donatum vrbe deiecit. Atq; is rursum ad principē accedens, supplexq; factus, vitreum poculum consulto abiecit, fractumq; manibus rursum refecit, sperans se veniam ab eo impetratu-
13 rum: verum necari ob id iussus est. ¶ † Iustius autem animaduersum est à populo in Porcberium Treulrensem, à quo lapidibus obtutus est, quod *vectigalia noua* adinuenisset, vt ait Ægidius[f]. Sicut & Domitius Corbulo Senator, & postea Consul, damnatus à Claudio Imperatore, quod inuenisset rationem conficiendæ pecuniæ sub Caio Cæsare, si vias exigeret ab ijs omnibus, qui sub Tiberio curandas locauissent: restituræq; ijs, à quibus per
14 mulctas exactæ erant[g]. ¶ † Pro crimine vindicatum bello Punico secundo in Liuio Fuluio argentario, cum interdiu à pergula sua, cum corona rosacea in forum prospexisse diceretur: ex authoritate Senatus in carcerē adductus, non antequam bella finirentur emissus est[h]. Et Pub. Munatius, cum demptā Marciæ coronā à floribus, capiti suo imposuisset, à Triumuiris iussus est duci in vincula: id enim superbius & luxuriosius visum est tunc temporis coronis vti publice, quę virtutis eximiæ causa tantū ciuibus à republica concedebantur.
15 ¶ † Absurdum etiam est & turpe, fœminam potandi studiosam esse, & longe magis *multipotam*, vt ait Ælianus[i]. Fuit criminis datum olim mulieribus Romanis, vinum bibisse: veluti illo existente, vel fomentum vel argumentum impudicitiæ, vt scribunt Plinius[k], Dio. Halicar[l]. Athenæus[m], Valer. Max[n]. Aulus Gellius[o], & alij[p]. Scribit & Lactantius Firmianus[q], Pompilium Faunū, Pompiliam Faunam, virgis myrtheis ad mortem vsq; cæcidisse, quod contra morem decusq; regium clam vini ollā ebibisset, & ebria facta esset. Lex quoq; Messaliotica fuit, vt mulieribus non liceat vinum gustare, sed omnium ætatum fœminæ nō vinum, sed aquā biberent. Affirmat Theophrastus apud Milesios hanc legem valere, & Iadar ei parere præter Milesios[r]. Et apud Massilienses lex alia, mulieres aquam bibere iubet[s]. Sed & addunt apud Romanos, nec solum fœminas vinum nō bibisse, sed nec liberos iuuenes, qui trigesimū annum non attigissent[t]. Plato nunquam vsq; ad quindecimum, nec nisi modice vsq; ad 40. permisit[u]. Apud Locros autem, qui magis vergunt ad Zephyrum, si quis merum sine medici imperio, medicamenti gratia biberit, ex lege Zaleuci capite damnatur[x]. Lex ad Aaronem pro sacerdotibus à Deo quoq; dicta[y], [*Vinum, & omne quod inebriare potest, non bibetis, tu & filij tui, quando intrabitis in tabernaculum testimonij, ne moriamini. Quia præceptum sempiternum est in generationes vestras, & vt habeatis scientiam discernendi inter sanctum & profanum, inter pollutum & mundum, doceatisq; filios Israël omnia legitima mea, quæ lo-*
16 *quutus sum ad eos per manum Moysi.*] ¶ † Fuit & iudicium *ingratitudinis* teste Xenophonte[z]. Item apud Græcos authore Iulio Polluce[a]. Et Lucianus[b], [*Leges*, inquit, *ingratitudinis actionem concedunt in eos, qui bene meritis non tulerint gratiam.*] Celebre & iudicium hac de re Philippi regis Macedonum, qui cum miles strenuus & auarissimus ei asset acceptus, isq; naufragio saluus in possessionem cuiusdam Macedonis incogniti expulsus esset, & curatus optime, & reuersus ad Philippum ob naufragium donari se cuiusdam Macedonis agro postulasset & impetrasset, petijssetq; prædium hospitis: eumq; de eo conquestus fuisset, hospes per literas ad Philippum, explicans & Hospitalitatem iam præbitam, & ingratitudinem: Re plane cognita statuit Philippus, Pausaniæq; mandauit, curaret, vt priori domino bona restituerentur. Cæterum improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufragio stigmata scriberētur huiusmodi, *hic ingratus hospes est*[c]. Et legum & canonum pontificum esse pariter actionem ingrati cōstat[d]. Iure namq; Romano ingratitudinis pœnas ignorandum non est esse proditas, nam illis ob eam reuocantur donationes, si iniurias effundat in largitorem cui donatum est, vel manus impias ei inferat, vel si insidietur[e]. Reuocantur & ingratitudine filij emancipati in patriam potestatem[f]: liberti in seruitutem[h]. Idque & iure Atheniensium[h]. Priuantur & filij legitima bonorū parentum successione & parentes filiorū ob ingratitudinem[i]. Cliens ingratitudine aduersus patronū clientelarem cōmissa, priuatur beneficiario prædio[h]. Ingratos maxime poniendos esse Lilius Gregorius Giraldus propriu libello, de ingratitudinis crimine vitando, docet, & alio aduersus ingratos. Docuit & Pythagoras, symbolo ὁμωρόφιοι χελιδόνας μὴ ἔχειν, *domesticas hirundines ne habeto*. Sicuti enim illæ garrulæ nobiscum æstatis tempore, vt fructibus nostris potiantur, viuunt, autumno vero recedunt: sic ingrati, dum nostris egent, obsequiosos se ostēdunt, postea vero diffugiunt, cadis cum fæce siccatis. Aristoteles summam iniuriam dicit, si quis eum lædat, qui de se bene meritus est[l]. Et in summa omnis vir ingratus, pœna dignus est, velut improbus. Nam vt ait Lucianus in ἀντιλογίᾳ ἐπιχαμμάτων, εἰς ἀχάριστον.

φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐστὶ τετρημμένος· εἰς ὃν ἁπάσας
ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας, id est,
Improbus vir est dolium perforatum, in quod omnia
Infundens beneficia, in vanum infuderis.

Octauius Augustus Cornelium Gallum, quem ex infima fortuna ad præfecturam Ægypti prouexerat: ob ingratum & maleuolum animum, domo &
17 prouincijs suis interdixit[m]. ¶ † Aliud crimen vindicatum fere nouum Athenis *Libitinary*, qui enim necessaria funeribus vēditaret, vt in hac arte grande lucrū faceret optasse dicebatur: ideo à Demade impij voti accusatus est, & condemnatus, vt ait
18 Seneca[n]. ¶ † Pro crimine capitali habitum apud Thurios, cauillationibus interpretum legum se-

ueritatem

a Strabo lib. 15.
b Plin. lib. 34. ca. 8.
c Oros. lib. 1. c. 20.
d Plin. lib. 8. c. 16.
e Dio Cass. li. 57. histor.
f Nicol. Ægidius in Chilperico.
g Dion. Nicæus, lib. 19 histor.
h Plin. lib. 21. ca. 3.
i Ælian lib. 2. variar histor. c. 41.
k Plin. lib. 14. ca. 13.
l Diony. Hali. lib. 2.
m Athenæ. li. 10 c. 11.
n Valer. Max. lib. 2. c. 1.
o Gell. lib. 10. c. 23.
p Ælia. lib. 2. de var. histo. c. 38 Polyb. in 6.
q Lactan. lib. 1. c. 22.
r Ælia. de var. histo. 2. c. 38.
s Athenæ. lib. 10. c. 9.
t Idem d. c. 9. & Æli. d. lib. 2. & ca. 38.
u Plato, 2. de legib.
x Athenæ. lib. 10. c. 9. lib. 10. Ælia. li. 2. var. histor. c. 37.
y Leuit. 10.
z Xenoph. lib. 1. Cyroped.
a Iul. Pollux. lib. 8. Onomastic.
b Lucia. in abdicato.
c Sene. lib. 4. de Benef. c. 37.
d c. officia, 12. q. 2.
e l. fi. de reuoc. donat. lib. 8 tit. 56. auth. quod mater, l. his solis, C. eod.
f l. vni. de ingra. lib. 8. C tit. 50. Chrysost. in Homil. in illud [illegible]
h l. 2. & ha C. de libertis. & [illegible] lib. 6. C. tit. 7. ca. episcopus qui [illegible] ca liberti, & ca seq. 12. q. 2.
h Valer. Max. lib. 2. c. 2.
i [illegible] aliud quoque capitulū, & §. cumias, vt cum de appel cogno. in au. §. super his quoque, de nupt. in auth. coll. 4 h. c. de forma. 12. q 2. §. 1. quibus mod feu. amit. [illegible] feu. tit. [illegible] in quib[illegible] feudo. tit. 21. & § [illegible] qui fuit pri. causa [illegible]
l Aristot. lib. 1 Rhetor. ad Theod. c. 14.
m Suetan. in Augusto.
n Seneca, 6. de benefi. ca. 18.

ueritatem & maiestatem distrahere: & proinde cautum, non licere, nisi prius laqueo collo circundato, in concionem legis abrogandæ causa prodire. Quo, si non de mutatione sancirent comitia, vinctus suspendebatur[a]. ¶ † Et Iustinianus[b] postquam digessisset in 50. libros Pandectarum iurisprudentiæ selecta responsa, & in codicem aliorum Cæsarum leges, sanciuit nullis iurisperitis in posterum licere iuti illi commentarios verbosos applicare paratitla tantum permittens, Iussitque legum codices, non per signorum captiones, vel per compendiosa ænigmata leges conscribi à librarijs, sed per literarũ consequentiam[c]: imposita & pœna librarijs hoc non seruantibus criminalis, & ciuilis æstimatio in duplum domino[d]. Sicut Basilius imperator Orientis, animaduertens occasionem maleficij prauis hominibus eo dati, quod numeri, quibus verbi gratia, semis, sextans, vncia, & similia designabantur per notas recepta antiquitus, consuetudine scriberentur, loco notarum literis vti iussit, quas etiam rustici legere possent: & de suo sumptu sio chartas, literas, atque scribas ipse suppe-
20 ditauit[e]. ¶ † Argiui Lacedæmonios accusarunt, quod Apollini Pythio consueta sacra non pere-
21 gissent, eisque indixere bellum[f]. ¶ † Pomposianus in insulam relegatus & occisus à Domitiano, quod acceperat eum regnaturum, quodque orbem terræ pictum in pariete cubiculi haberet,
22 quodq; Liuium studiose legeret. ¶ † Maternumque Sophistam idem Domitianus occidit: quod in Tyrannum exercendi sui causa declamasset, vt
23 refert Xiphilinus ex Dione[g]. ¶ † Tanta superstitio olim Atheniensium, vt si quis scobem excuteret ex Heroo, cum morte mulctaretur[h].

a Diod. Sic. li. [illegible] oth. [illegible] ff. nostri [illegible] de ve[illegible] cauci. 6.
c d. l. 2. ff. ne autem.
d in proœ. P. ff. illud autem.
e lib. 1 iuris Orienta. in cõstitut. Basilij, OL. περὶ τῶν μηνῶν τῶν ἀριθμῶν, id est, de notis numerorum.
f Diod. Sic. d. lib. 12.
g Xiphil. ex Dione, in Domitiano.
h Ælian. lib. 3 de var. histo. c. 17.

de Ludo. Cap. 2.

1 *Ludus quid, & eius diuisio generalis, differentiaque à ioco.*
2 *Ludo & iocis quando vtendum.*
3 *Solicitudines interdum remittendas. 4. & 5.*
6 *Remittenda, non omittenda grauia opera.*

1 LVdus dicitur, quod serium † non est: sic enim opponuntur apud Horatium[i],

Sed tamen amoto quæramus seria ludo.

Proprie ludus in facto, vt iocus in verbis non serijs, vt notauit Valla[k]: etsi vtrumq; promiscue aliquando accipiat. Ludus bonus & noxius, vt factum & verba: alius ingenio constat, alius viribus, alius vtrisque, alius neutris, sed for-
2 te seu alea, seu vt dicunt fortuna. ¶ † Ludus bonus, cum eo relaxatur animus à rebus serijs defessus. *Ludo & ioco vti quidem licet*, inquit Cicero[l], *vt somno & cæteris quietibus, ita si grauibus, cæterisq; rebus satisfecerimus.*] Et homines[m], quamuis in rebus turbidis, tamen si modo homines sunt, interdum
3 animis relaxantur. ¶ † Plutarchus symbolum illud Pythagoræ, *μὴ ἐσθίειν τὴν καρδίαν, cor non edendum*, explicare tradit, curas esse abigẽdas, nec seipsum afficiendum esse curis. Quod & Phocylides in carminibus aureis admonet,

μηδὲ μάτην ἐπὶ πῦρ καθίσας μινύθειν φίλον ἦτορ,
Apud ignem sedentem, id est, viuentem, *non debere in vanum cor minuere.*

Crudele nimium & supplicij æterni imago, excruciari perpetuis solicitudinibus, potissimum vanissimarum harum rerum temporalium & prætereuntium causa, gerere instar Promethei perpetuam Aquilam iecur & cor rodentem: aut Ixio-
4 nis instar, rota continue sursum deorsumq; versari. ¶ † Pessimum & genus homicidij, sibi manus inijcere, quod is facere videtur, qui existimat se perpetuo animi & corporis motu affligere debere. Magnitudo operis opprimit vires, si remissio nulla est. Deficeret & vreretur terra, si continuis æstibus torreretur, & nisi nox diei succederet: cito ipsa terra sterilis, si alternis annis non quiesceret. Et cum omnia mortalia perpetuis decrementis intercidant, perpetuis quoq; incrementis, vt subsistant & renouentur, egent[n]. In summa, vt ait Poëta,

Quod caret alterna requie, durabile non est.

5 ¶ † Requies porro, est cessatio ab opere quod graue fit. Si iocus & ludus honestus, à rebus serijs, quæ animum intendunt, requies est, & veluti induciæ à quibus nunquam graues & cordati viri, loco & tempore commodo, abhorruerunt. Scripsit & ipse Cicero ioculares libellos carmine, ex quibus Fab. Quintilianus hos duos versus in nono citat,

Fundum Varro vocat, quem possit mittere funda:
Ni tamen exciderit, qua caua funda patet.

Fertur Socratem inter pueros arundine longa equitasse: Achillem post prælia, & citharam tractasse. Sunt & alia his exempla similia, quæ prætermitto, cum hic locus parerga & trita non postulet: neq; dicendorum necessitas me hic figere
6 pedem permittat. ¶ † Concludo tamen, ita remittenda esse grauia opera, vt alacriores ad ea perficienda reddamur: non autem vt illis omissis, voluptatibus operam demus: non vt ignauum potius deposuisse, quam releuasse onus. Sic enim Olympiodorus in Platonis Phædone, symbolum illud Pythagoræ, *φορτίον συγκαθαιρεῖν, μηδὲ συνεπιτιθέναι*, id est, *onus simul tollito, non simul deponito*, explicat, *μὴ ἀποτιθέναι, ἀλλὰ συνεπιτιθέναι βάρη*, id est, *non deponenda, sed vnà subeunda onera.*

i Horat. 1. Serm. sat. 1.
k Laur. Valla [illegible] Eleg.
l Cic. 1. offic.
m idem Philipp. [illegible]
n L. proponebatur, de iudicijs, P.

de Aleæ lusu vetito, & de Aleatoribus. Cap. 3.

Lib. 11. P. titul. 5.

1 *Lucrum damnosum aliquando, interdum vtile aliquibus.*
2 *Ludus non debet dici, vnde crimina nascuntur.*
3 *Aleæ lusus, malorum & iurgiorum origo, vetitus, cum pœna eorum, qui ludunt & cogunt ludere. & 5.*
4 *Ludendi causam domúmve dans, non agit iniuriarum, si verberetur: nec furti, si aliquid ei eripiatur.*
6 *Alea militibus aliquando permissa postea vetita: ei addicti Germani, vt seipsos luderent. à dæmone inuenta, & fuit opprobrio ludentibus. & nu. 7. 8.*
9 *Aleatores fures quare dicuntur.*
10 *Ex lusu alearum quot crimina oriuntur.*
11 *Alearum prohibitio quot species ludorum contineat, & quare prohibita alea, & lusores vbi puniti. & numero 12. 15.*
13 *Alea lucratum an possit repeti.*
14 *Aleator publicus nec ordinari, nec beneficium assequi potest: & si habeat, quando deponendus.*
16 *Ludi in Gallia qui, & quando prohibiti.*

1 Dicam cum Agione † Plautino,

Non ego omnino lucrum omne esse vtile homini existimo:
Scio ego, multos iam lucrum luculentos homines reddidit:
Est etiam vbi profecto damnum præstet facere, quam lucrum.

2 ¶ † Impunitus esse non debet [a], nec permissus ludus, ex quo crimina nascuntur: neq; ludus dicendus est, vnde illa oriuntur [b], & vt cecinit Horatius [c],

Displicet iste locus clamo, & diludia posco,
Ludus enim genuit trepidum certamen, & iram:
Ira truces inimicitias, & funebre bellum.

3 ¶ † Inter ludos perniciosos annumeratur alea, ex qua Tragœdiæ excitantur fere semper, vt ex alijs noxis, quia à iucunditate incipientes, desinunt in luctus & cædes: & vt ait Iuuenalis [d],

Vberior quando vitiorum copia: quando
Maior auaritiæ patuit sinus? alea quando
Hos animos? neq; enim loculis comitantibus itur
Ad casum tabulæ, posita sed luditur arca.
Prælia quanta illic dispensatore videbis
Armigero: &c.

Et alibi [e] damnosa dicitur,

Si damnosa senem iuuat alea, ludit & heres.

Vetitam legibus aleam, dixit idem Horatius [f]. Vlpianus [g] ex prætoris edicto, in eum animaduerti scribit, qui compulit alea ludere, vt aut mulctetur, aut in latumias vel vincula publica ducatur. Paulus id explicat [h], [*Solent*, inquit, *quidam cogere ad lusum, vel ab initio, vel victi dum retinent.*] 4 ¶ † Et proinde denegatur actio [i] pro subtracto in domo ludentium: nec si quis verberauerit eum, qui ad ludendum habitationem præbuit, iniuriarum nomine 5 tenetur. ¶ † Iustiniani extat constitutio [k], qua docetur ex aleatum lusu & lacrymas res amittentibus & blasphemias oriri grauissimas: & ideo statuit, nulli licere in publicis vel priuatis domibus, vel locis ludere, vel inspicere. 6 ¶ † Alea olim militibus erat permissa, postea tamen vetita [l]; & exitus rerum mìser cautiores reddidit legislatores. De antiquis moribus Germanorum loquens Cornelius Tacitus [m], [*Inter seria*, inquit, *sobrij Germani aleam exercent, tanta lucrandi perdendiue temeritate, vt cum omnia defecerunt, extremo ac nouissimo iactu, de libertate ac de corpore contendant.*] A quibus Gallorum mos videtur ortus, qui sub quadam curialitatis imagine, voluptuose, inquit summus pont. Innocentius 3. ludunt. & ad solutionem ec7clesiasticæ disciplinæ peruenitur [n]. ¶ † Plato recte videtur annotasse [o], aleam & reliquas perniciosas artes à Dæmone, quem nominat Theuth, inuentas esse, & ad Thamum Ægypti regem delatas.

8 ¶ † Octauius Cæsar adhuc iuuenis aleam, inde tamen ignominiam contraxit, vt explicant versiculi de eo vulgati apud Suetonium [p],

Postquam bis classe victus naues perdidit,
Aliquando vt vincat ludit assidue alea.

Emendauit vitium senex, quo tempore ludebat quidem talis & ales, sed tantũ oblectamenti causa inter cœnam γεροντικῶς. Notatur & Caligula, quod nec ex vsu aleæ compendium spreuerit [q].

9 ¶ † Aristoteles [r] aleatores, fures, atq; latrones illiberales dicit esse: quia turpi in lucro versantur, & 10 omnia quæstus causa sustinẽt probra. ¶ † Hostiensis [s], taxillorum seu aleatum lusum, sexdecim vitia & crimina producere notat sequentibus versibus, quos apud illum iuribus suffultos videbis.

Hæc cum taxillis ludendo crimina sumit,
Ecclesiæ spretus, vsuraque, siue rapina,
Scandala, vel nuga, blasphemia seu faciendi
Furti doctrina, violentia, & crimina falsi.
Et mortis causa, deceptio, perditioq;
Temporis, & desiderium, corruptio, sanges
Istis prædictis adulatio, vitaq; turpis.

Antoninus autem Florentinus [t], tot crimina ex ludo nasci arbitratur, & probat, quot sunt in taxillis puncta: & huic subscribit Petrus Rauennates [v]. 11 ¶ † Aleæ nomen, generale est ad ludos omnes, qui pendent à casu ancipiti, vt foliorum, tesserarum, talorum, astragalorum, tabularum, & similium, qui apud nos dicti, *ieux d'hazard*. Sic alea Iurisconsultis incertum [x]. Proinde lex quoq; erat talaris, quæ prohibebat ludum in conuiuijs, de qua Plautus meminit [y],

Atq; adeo vt ne legi fraudem faciam talari,
Accuratote, vt sine talis domi agitent conuiuium.

Rationes aliquot luculentas prohibitionis aleæ Ioannes Salesberiensis adfert, in suo Polycratico, de nugis curialium [z]. In Cõstantinopolitana Synodo sexta, quæ quintã explicat, vnde dicta πενθέκτη, id est *quinisexta*, sic scriptum [a]. [*Nullum omnino siue clericum siue laicum, ab hoc deinceps tempore alea lu*12*dere: qui secus fecerit, excommunicetur.*] ¶ † Prohibet Iustinianus [b] episcopis, presbyteris, diaconibus, lectoribus, & alijs ecclesiasticis personis, ταβλίζειν, ἢ τῶν τοιούτων παιζόντων κοινωνοὺς, ἢ θεωροὺς γίνεσθαι, ἢ ἐπὶ οἱανδήποτε θέαν τοῦ θεωρῆσαι χάριν, παραγίνεσθαι, id est, *Ne ad tabulas ludant, aut talis ludo ludentibus se associent, aut spectatores sint, aut ad quodcunque spectaculum seu theatrum spectandi gratia veniant.*] Tablizin, est calculis in tabula ludere, vel cum tessera vel sine illa: etenim hoc in tabula fieri lusoria, alueolis distincta, constat ex Martiali [c],

Hæc mihi bis seno numeratur tessera puncto,
Calculus hic gemino discolor hoste perit.

Prohibetur & ijs, qui legitima peragunt in academijs studia, ludere ludis illis seruilibus, & pessi13mis, quorum effectus inoria est [d]. ¶ † De eo autem quod taxillis amissum est, an & quando possit repeti, non tractabo: quia late ex professo explicatur à quæstione Tholosana 192. & ibi Aufrerius, per Innocentium, in c. quia plerique, de immunitate ecclesiarum: Guidonem Pap. quæst. 481. Alexandrum, consil. 77. in fine in 5. vol. Item per gl. in c. clerici, c. 15. in ver. *aleas*, de vita & honest. cleric. Clari tamen & aperti iuris est, quod si seruus vel filiusfa. victus ludo fuerit, patri vel domino competit repetitio [e]. Quia proculdubio ignorare quis non debet ludendum non esse cum huiusmodi personis, quæ nihil proprium habent [f]: vel si habent, illis non est dispensatio libera concessa. Accedit & iuuentutis in corruptionem prona natura, & in captiones dispositum fragile consilium. Sed & alijs amittentibus lusu vetito, & eorũ hæredibus data est repetendi facultas vsq; ad quinquaginta aureos: & illis non repetentibus, datur eadem fisco authoritas [g]. Paulus quoq; [h], antea id respondisse videtur, dum actionem vtilem de aleæ lusu vult posse dirigi contra parentes & patronos pro repetitione eorum, quæ filij & serui ante manumissionem in ludo hoc fuerint lucrati, saltem vsq; ad peculij quantitatem, vel in quantũ in eos peruenerit. Proxime citati tamen interpretes, etsi de restitutione facienda consentiant, tamen cui sit facienda distinguunt: num is qui perdidit, ad ludendum concitauerit vel inuitetur, vt ibi videbis. Addo aliam, vt opinor distinctionem veram, num assidui, & vt dicunt ordinarij aleatores sint vtrique, & perdens & qui lucratur, vt tunc pecunia in pœ-

a l. in furti, §. fi. de furt. in §. ...
b in proœm. P. §. illud.
c Horat. 1 Epistola. epist. pen.
d Iuuenal. satyr. 1.
e idem Satyr. 14.
f Horat. lib. 3. Oda od. 24.
g Vlp. in l. 1. de de aleæ lusu & aleato. P.
h Paul. l. 2. eod. tit.
i l. 2. eod. tit.
k l. fin. de relig. & sumpt. funer. lib. 3. C. tit. fin.
l d. l. fin.
m Tacit. lib. de morib. Germano.
n ca. inter dilectos, ca. 11. de excess. prælat. lib. 5. tit. 31.
o Plato, in Phædro.
p Sueto. in Octauio, c. 71.
q idem in Calig. c. 41.
r Aristote. 4. Ethico. ad Nicoma. c. 1.
s Hostiens. in sum. tit. de excessi. prælator. §. clericus.
t Anton. Florent. in 2. par. 2. c. 1. ... & 2. seq.
v Petr. de Rauenna, in suo alphab. in ver. ludus.
x Pompon. l. nec emptio, 8. de contr. emp. 6.
y Plaut. in Mil. glorio.
z Ioan. Salesberien. lib. 1 Polycrati. c. 5.
a in c. 50.
b constit. Nouella. 123 §. ἀπαγορεύομεν δὲ, &c. vnde auth. interdicimus, de epis. & cler. C. fumpto.
c Mart. lib. 14. Epig. 15.
d §. illud. in proœm. ff.
e Paul. ... ff. de aleæ lusu & aleat. lib. ... P.
f l. placet, de acqui. po... §. 1. per quas pers. nob. a... quæ.
g l. fi. de aleæ lusu & ...
h l. fin. ... lig. & sumpt. fun. C.

in pœnam debeat pauperibus distribui: nisi cum arte fraudeve qui lucratur versatus fuerit in ludo, tunc enim vt rapina & furtum, domino amittenti debent amissa restitui [a]. ¶ † Clericis ius canonicum non solum non prohibet ludere [b], vel ludentes inspicere, sed etiam pœnam addit, ne promoueri ad alios ordines possint [c]: nec beneficium publico aleatori conferri possit [d]. Quod si iam habeat, an deponendus sit, quæstionis est: interea namq; ciuili clericus à ministerio sacrosancto submouetur per triennium, in monasterium detruditur pœnitentiæ agẽdæ causa [e]. Et in canonib. apostolorum [f], *ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος κύβοις σχολάζων, ἢ μέθαις, ἢ παυσάσθω, ἢ καθαιρείσθω*, id est, *episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui aleæ vel ebrietatibus indulget, vel desinito, vel deponitor.*] Qui canon inter decreta Gratiani transcriptus est [g]. Ex quo colligunt interpretes [h], monitum aleatorem nec se corrigentem beneficiarium, posse sacerdotio priuari. Ioannes Bernardus Diaz [i] alia plura consideranda suadet, nempe si ludus à clerico quotidie exerceatur, si is taxillorum, si omittat ideo officium cui deseruire tenetur, si ludere volentib. mensam paratam habeat, si pronocat aut recipit, quæ sit summa de qua luditur. ¶ † Apud Agarenos seu Mahumetistas, lusores pro pecunia quocũq; genere ludi ignominia afficiũtur, & deinceps grauiori supplicio [k]. ¶ † Sunt & placita curiarum supremarum Galliæ, quæ ludos aliquos vetant omnino, potissimum sacris diebus & horis, quibus oportet diuinis interesse orationibus, vel concionibus: neve quis aleatoria, vel loca publica ad trunculorum seu meratũ ludos exhibeat, pœna corporali indicta. Solent & politici iudices, hus lusorea publicos, festis maxime dieb. depræhensos, ad turquem infamem damnare.

14 / 15 / 16

[Margin notes, partly cut off: a ... ca. qui ... eod. ... c. ... de vit. & ... lib. ... c. — c ...inter dilectos, de excess. prælat. — d Panor. in d. ... inter dilectos — e Nouel. 123. § ... inter. ..., de episc. & cler. C. ... ca. 41. — ... ca episcopus ... 35 dist. — ... Panor. in d. ... inter dilectos, Domin. & ... Imposit. ibi ..., Syluester, ... in ver. ludus, Io. Bapt. Caccialup. tractat. de ludo quæst. 12. ... Diaz in ... c. 64. — k Io. C. Aspinianus, lib. de institutis Turcarum, c. de ... Turcarum.]

De Ludis permissis. Cap. 4.

1 *Ludi qui & propter quid permissi, & de multis ludorum speciebus. nu. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.*
8 *Ludus Schaccorum & tabularum vsq; ad vnum solidum permissus. & quibus prohibitus.*
10 *Ludus habet maximam temporis iacturam.*
11 *Ludi foliorum qui noxij, & ludi & inferni mala.*

1 PErmittit † Paulus [l] familiam ludere, quod in conuiuio vescendi causa ponitur. 2 ¶ † Senatusconsultum etiam permisit [m] in pecuniã ludere si quis certet hasta, pilo iaciẽdo, vel currendo, saliendo, luctando, vel pugnando, si virtutis causa fiant: permisit ea de re & lex Titia, Cornelia, & Publicia sponsionem facere [n]. 3 ¶ † Iustinianus quoq; quinq; ludos permisit institui tantu [o], & in eos quoq; non permisit vltra vnum solidum ludere: primum permisit *κοντοκίβαλλον*, quem alij forsan dixerũt *κονισομαχίαν*, vt Hippocrates [p], qui eam ponit inter exercitij genera. Ludus sacculi scortacei inflati seu follis, de quo Martialis [q],

Ite procul iuuenes, mitis mi conuenit ætas,
Folle decet pueros ludere, folle senes.

4 ¶ † Isque quatuor species pilæ facit, pilam paganicam, arctam, trigonalem, & follem: quod ex præcedenti epigrammate, & sequentibus collige.

Pila paganica, lib. 14. Epigr. 45.

Hæc quæ difficile turget paganica pluma,
Folle minus laxa est, & minus arcta pila.

Pila trigonalis, epig. 46.

Si me nobilibus scis expulsare sinistris,
Sum tua: si nescis, rustice redde pilam.

Meminit Clemens Alexandrinus [r], de quodã ludo pilæ qui vocatur henis. Et viris, inquit, alii quidem nudi luctentur: alii vero paruo quoque globo ludant, eo ludo qui Phenis dicitur, maxime in sole: vbi Scholiastes explicat, eum ludum fuisse, quum ex ludentibus pueris quis sphæram tenens, deinde eam alij prius ostendens: eam ad alium mittebat: ita dictus ludus à Phenecida, qui primus eum inuenit, vel à verbo *φενακίζειν*, quod significat decipere: decipiebat enim, qui alij ostendebat, alteri vero traderet.

5 ¶ † Secundus ludus à Iustiniano permissus *commadranlion*, id est, cursus incisus, quando reciproco cursu certatur vocant nostri *Barres*. *διαυλοδρόμα* Polluci [s] forsan, vel legendum *διαυλοδρόμον*, currendi certamen per stadium: vel *κωμοδιαυλον*, hoc est, ludus cursorius.

6 ¶ † Tertius ludus à Iustiniano probatus, *βασιλίνδα* dicitur, quãdo scilicet sorte deligitur ex pluribus qui imperet, alij autem qui obsequantur, si credamus Iulio Polluci [t].

7 ¶ † Quartus, *Catampoa* quem dicere possumus, inquit Alciatus [v] ex Festo Pompeio, genus lusus. Quid id sit tamen non explicant, sicut nec qui in exemplarib. manualibus Romilleis curauit Rayron substitui explicat. Forsan melius in constitutione Græca legendum *κατ' ἀμφοῖν*, vt sint certamina duorum concurrentium: vel, vt diuinat alius legendum *Catambon*. Sed vtrumq; mihi incognitum ingenue profiteor. Quintum permissum ludum dicit, vt excussum est in exemplaribus Romilleis in 16. Ecperusam legerem ego, postquam in ambiguis licet diuinare, *ἐκ περισπασμόν*: Vt ludum quendam significari intelligamus, in quo imitatio est conuersionum ordinum militarium. Sic enim apud Ælianum de re militari, *περισπασμός* est, *ὁ ἐκ δυοῖν ἐπιστροφῶν τὸ τάγματος κίνησις, ὡς τὸ μεταλαμβάνειν τὸν ὄπισθεν τόπον*. Quæ & apud Suidam leguntur, libro *περὶ τάξεως παλαιῶν*. Sic *περισπασμός*, cum milites mouentur duplici flexu, vt eorum ora in partem posteriorem spectent. *ἐκπερισπασμός* autem est plenior conuersio, triplici flexione constans: mouentur quidem milites in hastam, in læuam, in scutum. Hãc castrensem militiam imitantur meo iudicio qui latrunculis, seu scacchis & calculis seu tabulis ludunt. Substituit Alciatus *μόνος λατρεῖας* à decursu latrunculorum, sed illa diuinatio lõge abest verbo corrupto. Proinde mihi placet interim, donec certius cognouero, mea coniectura, vt permittat Iustinianus per *ἐκπερισπασμόν* ludum tabularum & scacchorum, vsq; ad ludum vnius solidi, non vltra: quem tamen diximus clericis & ecclesiasticis personis omnino interdici [x].

8 ¶ † Videtur autem Accursius in eam partem inclinare, vt prohiberi tabularum lusum ecclesiasticis putet, non autem scacchorum [y]: quod hic ingenij dexteritate consistat, inquit. Scribit namq; Polydorus Vergilius [z], circiter annum orbis conditi termillesimum sexcentesimum trigesimumquintum, à quodam viro sapiente nomine Xerxe inuentum hunc ludum calculorum, in fritillo seu aluculo, cum non auderet aperte mouere officii sui Tyrannum quendam metu sæuitiæ: eorum documento volens t. eu e eum monere, maiestatẽ sine viribus, hominumq; adminiculis,

r Clemens Alexandr. lib. 2. Pædagog. c. 10.
s Iul. Pollux, lib. 9. de ludis conuiualib.
t idem eod.
v Alciat. 1. lib. præter. in ver. ludus aleæ.
x auth. interdicimus, de episc. & cler. cũ similib.
y glo. in d. auth. in ver. ad tabulas, & in §. interdicimus, in 2. de sanctiss. episc. colla. 9. in auth.
z Polyd. Ver. li. 2. de inuento. res. c. 13.

nec valere nec tutam fore, & regem nisi inuigilaret à suisq; defenderetur, facilè oppressum iri. Et hoc certe acies furunculorum vel latrunculorum demonstrat. Quod autem ait ab scandendo scachos dici, non probo: nec constat etiam author, qui inuentionis meminerit. Marcusque Hieronymus Vida [a], Italorum dicit inuentum.

a Vida in libel. Scachorum.

Vos, inquit, scilicet, Musæ, *prima studia hæc Italis monstrastis in oris.*
Scachludus egregia, monumentum insigne sororis.

Etsi verius mihi videatur inuentum Hebræorum, quod nomen Shachi ostendis, & Mathi, quibus ludus perficitur: *Scach* dicunt, cum ita vallatur ludi rex, vt sede egredi cogatur. שך scach autem Hebræis est, vallauit, sepiuit Osiæ & alibi. Et מת, seu מות mat vel mor, mortuus est. Vnde finitur ludus per *Schach, & mat*, cum rex omnino obsessus est, & immobilis redditur vt mortuus. Non inficior tamen vsum ludi, & antiquum Romæ, nam de illo sic meminit Martialis [b],

b Mar. lib. 14. Epigra. 20.

Insidiosorum si ludis bella latronum
Geminus iste tibi, miles & hostis erit.

9 ¶ † Narrat Herodotus grassante annonæ difficultate tempore Atydis Manis regis filij per vniuersam Lydiam, Lydios remedia multa quæsiisse huic malo, inuentumque tunc ab iis aleæ, tesserarum, pilæ ludum, aliaque ludorũ genera, præterquam talorum: horum enim inuẽtionem sibi non vendicant Lydi. Porro ad famem discutiendam, altera quidem, dierum, in totum lusibus occupabantur, ne videlicet ciborum quærendorum solicitu-10 dine distorquerentur: altera vero à lusibus abstinentes, pascebantur [c]. ¶ † Dum enim q̃s studio ludi detinetur, furtim labitur tempus & quodammodo fallitur. Laudarem ego tamẽ, si otium hoc potius tribueretur quibusdam honestis voluptatibus, vel diuinarum rerum meditationi, quam seruilibus istis, vanis, & pessimis. Quod certe omnes concedent, si quam breuis vita sit considerent, quamq; artes longæ, & quanta nobis singulis pro modulo ingenii proposita sint explicanda negotia. Sunt qui modos fallendi & accelerandi tempus conquirunt, ego autẽ contra retinendi perquiro, memor illius epigrammatis Luciani [d],

c Herod. lib. 1.

d Lucian. in anthologia. εἰς δυσπραγίαν, in infœlicitatem.

τοῖς μὲν εὖ πράττουσι, πᾶς ὁ βίος βραχύς ἐστι:
τοῖς δὲ κακῶς, μία νὺξ ἄπλετός ἐστι χρόνος.
Recte agentibus quidem, omnis vita breuis est:
Male autem, vna nox infinitum est tempus.

11 ¶ † Inuenti tamen ludi sunt foliorum, in quibus dum luditur, vestigia quoq; quædam eruditionis apparent, vt in Tarotiis, & iis cum quibus excusæ sunt vna sententiæ sacræ paginæ & philosophorum, apud Vvechelum Lutetiæ typographum. Cæterum, & illis & similibus abutitur humana cupiditas, dum ꝓdit in mediũ pecunia, & habẽdi desiderium. Proinde Virgilius monet ludentes [e],

e Virgil. in Epig. de ludo.

Lusuri nummos, animos quoq; ponere debent,
Pone malas quoties ludendo vinceris iras.
Ludite securi, quibus est as semper in arca.
Si quis habet nummos veniens, exibit inanis.
Lusori cupido semper grauis exitus instat.
Sancta probis pax est: irasci desine victus:
Nullus vbiq; potest fœlici ludere dextra.

Proinde & ludus quoque noxius, recte in culpa est, vt ait Paulus [f]. Ouidius autem sic exprimit [g],

f Paul. i. 10. ad legem Aquil. P.
g Ouid. lib. 3. de Arte.
h Idem 3. de Arte.

Sic ne perdiderit, non cessat perdere lusor:
Et reuocat cupidas alea sæpe manus.

Et rursum [h].

Tunc sumus incauti, studioq; aperimur ab ipso,
Nudaq; per lusus pectora nostra patent.
Ira subit deforme malum, lucriq; cupido,
Iurgiaq; & rixa, solicitusq; dolor.
Crimina dicuntur: resonat clamoribus æther:
Inuocat iratos & sibi quisq; Deos.
Nulla fides tabulæ, quæ non per vota petuntur:
Et lachrymis vidi sæpe madere genas.

Atque vt Iuuenal.

—Nec enim loculis comitantibus itur
Ad casum tabulæ, posita sed luditur arca.

---

de Spectaculis. Cap. 5.

1 *Spectacula vitio datur frequentare & facere, infamesq; in scenam prodeuntes, exceptis quibusdam. Et 3.*
2 *Scena quid.*
3 *Certamina sacra quæ honorem habeant. Et de quibusdam aliis certaminibus, & ludis. num. 5. 7. 8.*
4 *Ludorum theatralium diuisio. Et 17.*
6 *Spectaculorum fines virtus, & voluptas, quæstus.*
9 *Certamina sacra Græcia, & vbi fierent, & præmia. nu. 10. 11. 12. 13. 14. 15. & 16.*
Vbi de Olympicis, Isthmiis, Pythiis, & Nemeis certaminibus.
18 *Gladiatorum spectacula crudelia quis instituit. Et 29. 31. 32. 33.*
19 *Spectaculis probandis vel improbandis quæ inspicienda res. Et nu. 20. 21. 24.*
Histrionum & mimorum pœna. eod. Et 22. 23. 25. 26. 27. 28.
30 *Venatorius ludus quis, & de bestiarum pugna cum hominibus.*
34 *Torneamenta prohibita & duella, & in iis decedentes non sepeliendi sacra sepultura.*

1 Vitio † & crimini adscribis Iustinianus [i], interesse spectaculorum ludis. Et Vlpianus, in spectaculis nimiam esse corruptionem, vel deteriorem viuendi modum habere, tradit [k]. Et idem Iustinianus, mulieres scenicas, quæ in spectaculis illis se exhibent publicis inhonestã conuersationem & malam conditionem elegisse ait, infamesque [l]. Sicuti & Iulianus Iurisconsul. [m] eos dicit infamia etiam notari, qui artis ludicræ pro-2 nuntiandive causa, in scenam prodierint. ¶ † Scena autem est, vt Labeo definit [n], quæ ludorum faciendorum causa, quolibet loco vbi quis consistat moueaturq;, spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico priuatove loco, vel in vico: quo tamen loco passim homines spectandi causa admittuntur. Quod Æmilius Probus dixit [o], [*Magnis*, inquit, *in laudibus tota fuit Græcia, victorem Olympiæ citari: in scenam vero prodire & populo esse spectaculo, nemini in iisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos*, scilicet Romanos, *infamia partim humilia, ac honestate remota ponuntur.*] ¶ † Verum hæc non sunt absolute intelligenda, sed cum temperamento: nam 3 quædam sunt certamina publica, quæ nõ quæstus causa, sed virtutis exercentur, quorum athletæ non sunt infames. [*Neq; enim*, inquit Vlp. [p] *Thymelici, neque Xistici, neque agitatores, neque qui aquam equis spargunt, cæteraq; ministeria eorum, qui certaminibus sacris ignominiosi habentur, nec designatores, quos Græci Brabeutas appellant.*] Et Plato [q], [*Nisi forte quis*, inquit, *excellenti sit ingenio præditus, nunquam vir præclarus euadet, nisi à prima pueritia in ludis honestis versetur.*]
4 ¶ † Budæus [r] ludos theatrales in Scenicos, & Gymnicos diuidit: Scenicos, Agones & Dionysiacos

i in auth. interdicimus. de episc. [illegible] Interdicimus, in 1. de sanctis. episcop.
k Vlp. in l. 1. fin. de fer. [illegible] l. 11. P.
l l. imperialis. 23 [illegible] 1. 5 de nupt. lib. 5. C. tit. 4.
m In l. 1. de his qui not. infa. lib. 3. P.
n Vlp. l. 4. eod. & l. 2. § 5. eod.
n l. 2. l. athletas. de iis qui not. infa.
o Æmil. Pro. in proœm. vitar. imperat.
p Vlpia. in l. athletas. 4. de iis qui not. inf. Explicat hanc Alex. ab Alex. lib. 5 Genial. dier. c. 9.
q Plato in 8. de iusto.
r Budæ. in annotat. prior. ad Pand. in l. athletas.

dici,

dici, & musicos, in hisque esse hypocritas fabularum & aliarum personarum actores tragœdos, comœdos, mimos, pantomimos, archimimos, ethologos, etopœos. Erant cum his & Thymelici, id est, citharœdi, psaltæ, lyristæ, tibicines, saltatores, Chatonomi, seu gesticulatores.

5 ¶ † In gymnicis ludis sunt artifices Athletæ, παλαισταὶ luctatores, δρομεῖς, cursores, πύκται pugiles, δισκοβόλοι discum in sublime iaculantes, ἁλτικοὶ saltus pernicitate contendentes. Etsi hi ludi palæstram probatam habent inter ingenuos Græcos apud Platonem passim, Ciceronem [a], & alios, ibi, [*Exercebantur iuuenes cursu, lucta, hasta, disco, pugilatu,*

6 *saltu.*] ¶ † Sed latius hæc perpendamus, vt prohibita spectacula nota sint. Spectacula exhibentur vel proponuntur publice vel virtutis formandæ, vel ostentandæ seu comprobandæ causa, vel voluptatis, vel quæstus gratia. Formabant virtutem & robur palæstræ ludi, vt diximus, & robur mo-

7 dumque pugnandi, & exercitium parabant. ¶ † Erant & spectacula, in quibus formabantur ingenia ad virtutem literarum Academiæ, quæ ideo Gymnasia dicta sunt. Erant & ibi certamina illa palæstræ, in quibus vincenti præmium proponebatur oleũ ex oliua, vt ait Lucianus libro de Gymnasiis. Edidit Cæsar Caligula Lugduni ludos miscellos, & certamen Græcæ Latinæque facundiæ, quo certamine ferunt victos victoribus præmia contulisse, eorundem & laudem componere coactos. Eos autem, qui maxime displicuissent, scripta sua, spongia, linguave delere iussos, nisi ferulis obiurgari, aut flumine proximo mergi voluissent, vt ait Suetonius [b]. Vnde Iuuenalis, magnum timorem expressurus, meminit eius [c],

Palleat, vt nudis pressit qui calcibus anguem,
Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.

Et Tholosæ ex more mensis Maij principio, certamen poetarum inductum à quadam Isauta optima matrona, vbi præstantiores accipiunt præmium flores aureum, argenteum & hyacinthinum. Domitianus etiam Mineruæ deuotus, quinquatria magnifice celebrauit, in quib. certamina poetarum, oratorum, gladiatorumque, singulis annis in Albano exhibebat. teste Xiphilino ex

8 Dione [d]. ¶ † Artemisia quoque, cum manibus sacris Mausoli litaret, agona, id est, certamen laudibus eius dicundis fecit, ponique præmia pecuniæ aliarumque rerum bonarum amplissima: ideo & ad has laudes decertandas feruntur venisse viri nobiles ingenio, atque lingua præstabili, Theopompum qui vicit Theodectem & Naucritem, vt author Gellius [e]. Lex horum certaminum apud Platonem hæc [f], [*Si quis aliquem secum musica, vel gymnica, vel alia quauis facultate certaturum, in certamen descendere vi prohibuerit, quisquis velit muneratum declaratoribus id significet, qui procurent, vt quilibet liber certare possit: id si facere non potuerint, munera prohibito dentur, si prohibitus vincet, & ipsius tanquam victoris nomen in quibuscunq; volet teplis scribatur. Prohibenti vero nec nomẽ inscribere, nec victoriæ offerre insignia liceat ac seu vincat certãdo seu vincatur, illati dãni crimine reus sit.*] ¶ † Spectacula, quæ ostendendæ virtutis causa erant, honorem præmium habebant, & exiguum aliquod honoris symbolum. Apud Græcos potissimum ex palæstricis ludis celebrati quatuor in locis olim exhibiti, summa laude cõsequente eũ, qui in iis vicisset, modico vel nullo commodo numario: nam coronam tantum folliatam accipiebant vnde dicti Stephanitæ, & Phyllines, coronati & folliati vt author Iulius Pollux [g], τοὺς μὲν ὧν στεφανίτας ἱερῶν ἀγῶνας, ὧν τὰ ἆθλα ἐν στεφάνῳ μόνῳ, στεφανίτας ἐκάλεσαν καὶ φυλλίνας: τοὺς δὲ ἐπὶ χρήμασι, θεματικοὺς ἀργυρίτας. i. *Eorum certaminum, quæ dicuntur sacra, quorum præmia in sola corona, Stephanitas vocant*, scilicet victores, *Et folliatos: eos autem, qui ad id aduocantur, argyritas*, id est, pecuniosos.

9 ¶ † Certamina illa, ad quæ confluebant populi vndique, sacra & præmia sic exprimit epigramma Græcum.

> τέσσαρες εἰσὶν ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα, τέσσαρες ἱροί,
> οἱ δύο μὲν θνητῶν, οἱ δύο δ' ἀθανάτων.
> Ζηνός, Λητοΐδαο, Παλαίμονος, Ἀρχεμόροιο·
> ἆθλα δὲ τῶν, κότινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς. id est,
>
> *Quatuor exhibuit sacratos Græcia ludos,*
> *Cælicolis duos, terrigenisq; duos.*
> *Nempe Iouis, Phœboq;, Palæmoniq; Archemoroq;,*
> *Præmia sunt olea, & mala, apium, strobilus.*

Nomina horum Olympia, Isthmia, Pythia, Nemea. Quæ celebrauit Pindarus, explicauitq; eius scholiastes, & Alex. ab Alexandro Genialiũ die-

10 rum 5. cap. 8. Leonicenus lib. 1. cap. 68. ¶ † De olympieis in honorem Iouis introductis, sic Strabo loquitur [h], [*Est in agro Pyseno templum ab Elide stadiis minus trecentis absens: ante illud vero lucus vestitus olea surgit, in quo stadium iacet, Alpheus autem alluit, ex Arcadia labens, & Triphyliacum intrans mare, inter occasum & meridiem. Initio quidem ex Olympij Iouis oraculo ingentem sibi claritatem vindicauit, eoq; deficiente, nihilominus tamen templi fama remansit: & quantum ipsi nouimus adaucta est & celebritatis gratia, & ludorum Olympicorum causa quos sacros & corona illustres, & inter alios omnes, è quibus maximos arbitrantur. &c.*] Pisei primum authoritatem condendi ludos hos sibi vsurparunt, quod illis exitio fuit. Eleis sibi eosdem per Phidonem Argiuum aduocatum vsurpantibus, vt narrat Pausanias [i]. Scribit & de Stadio ab Hercule metato Olympico sexcentorum pedum Gellius [k], post Plutarchum [l], & Pliniũ [m].

11 ¶ † Nicolaus Gerbellius [n], ex Sophiano, Herodoto, Pausania, & aliis tradit, hæc Olympica certamina per singulos quinque annos renouari solita, cum maximo Græcorum concursu: agique solitos hos ludos semper plena Luna, ab 11. mensis vsque ad 16. diem, qua præmia & corona victoribus concedebantur. Tantaque fuit Olympiorum veneratio, vt postea per Olympiades lustrales cœperint anni numerari, ab anno à Troia capta à Græcis 406, [o] anno tertio regni Labdon regis Hebræorum, regnante apud Assyrios Tantane: apud Ægyptios, Thoo: capletis à mundi principio quatuor millibus decem & octo: à diluuio, 477. à natiuitate Nini regis Assyriorum, annis 835. à natiuitate Mosis, 305. vt author Eutropius [p].

12 ¶ † In hoc certamine lex erat, vt nemo coronaretur, nisi in quemcunq; in medium prodeuntem, sine discrimine & electione congrederetur: non enim licebat eligere eum cum quo victurus cer-

13 taret, teste Plutarcho [q]. ¶ † Tanta antè laus istius victoriæ & coronæ oleagineæ, vt eã non dubitet

14 Cicero æquare Romanis triumphis [r]. ¶ † Isthmia certamina, ab Isthmo, qui angusta portio terræ est inter Ægeum, & Ionium mare, nõ longe à Corintho in Peloponesso ibi ludus hic primum in honorem Neptuni celebratus, à Iasone primum, cum ex Colchi periculis in patriam remearet: quia ibi Neptunus fanum habebat præclarissimum, vt ait Pomponius Mela [f], quod erat luco pinearum arborum circumclusum, vt notat Strabo [t]. Fuit & in honorẽ celebratus Melicertus, quẽ Palemonem nominarunt, de quibus late Pausa-

nias

a Cic. 1. de Oratore & in Bruto.
b Sueto. in Calig. c. 20.
c Iuuenal. Sat. 1.
d Xiphil. ex Dione, in Domitiano.
e Gell. lib. 10. c. [illegible]
f Plato, in 8. de legib.
g Iul. Poll. li. 3. Onomast. c. 8.
h Strabo, lib. 8. Geogra. P
i Paus. li. 5. in Eliac. posteriore scribit & plura in Atticis.
k Gell. lib. 1. ca. 1.
l Plut. li. quantũ sit int. hom. corpo & ingenio. differen.
m Plin. lib. 2. c. 23.
n Nico. Gerbell. lib. 6. de Pelopõ. in vrbib. & in Eliade.
o Eusebius in Chroni.
p Eutrop. lib. 1. de gest. Romano.
q Plut. lib. de tranquillit. animi.
r Cicero pro Flacco, & 2. Tusculan.
f Mela, lib. 2. in Macedonia.
t Strabo, in 8.

nias [a], Hyginius [b], Ouidius [c], Scholiastes Apollonij [d]. Etsi Plutarchus referat Isthmorum ludorum inuentionem ad Theseum, eosque ad æmulationem Herculis, qui Olympicos instituerat, primum introduxisse tradat [e]. Scriptum & ab alijs Sypolum Corinthiorum regem eos instituisse, cum ibi Melicertem puerum eo loco deuectum à Delphine inuenisset, & eum sepelisset. Quod & tradit Statius [f], & Pausanias [g]. Quod & verum est. At quod de Theseo fertur, intelligi debet, Theseum ludos intermissos ob latronum pericula sublatis latronibus, redintegrasse. Num autem quinquennio renouarentur ludi isti, dubium est, id asserentibus Solino [h], & Pompo. Mela [i]: Pindaro autem, tertio quoque anno tantum, vocante & corrietericam illius anni victimam [k]. Illius certaminis præmium, corona primum apij, deinceps ex pinu, propterea quod infrugifera maris instar arbor sit, vt aiunt scholia Pindari.

15 ¶ † Certamina Pythia introducta in memoriam Apollinis, qui serpentem veneno maxime nocentem interemit, vt ait Ouidius [l]. Alij ab Euriloco Thessalo, Amphyctionum duce, debellatis Cyrrhæis instituta ferunt, in honorem Apollinis [m]. Principio nouem annorum spatio agebantur Pythia, postea ad quinquennale tempus redacta. Esculea primum corona, deinde laurea [n], pro præmio data.

16 ¶ † Nemea certamina originem habuerunt à certamine funebri instituto per septem duces Argiuorum, in honorem Archemori filij sacerdotis Lycurgi, occisi à serpente. Hi enim pergentes in Lemnum Thraciæ, vt opem ferrent Polynici contra Thebanos, siti pressi petierunt ab Hypsiphyle Lemnia muliere, vt aquam in illa regione potui aptam ostenderet, quibus obsequens vt ostenderet, Archemorum puerum cuius nutrix erat, in quodam loco reposuit, donec rediret, quem mora pendente serpens quidam suffocauit: quo reperto occiso, proci in eius memoriam ludos instituerunt [o], in Nemea sylua, consolantes Hypsiphylem, quorum præsides luctuosis vestibus induebantur. Hos postea tamen ludos, in meliorem statum Hercules renouauit, deuicto leone Nemeo, vt notat scholiastes in Pindarum. Renouabantur autem post tres annos singulos.

17 ¶ † Erant alij ludi Romæ theatrales Circenses, Equestres, seculares, in quibus exhibebantur spectacula Comœdiarum, Tragœdiarum, agitatorum equorũ, & aliarum rerũ ad delectandum populum, vt decursio equorum Troiæ, venatio Africana [p] ad voluptatem, & minorum, & satyrorum, & meretricum floralium nudationes, & alia id genus. Et ad voluptatem populi permissos fuisse ludos potissimum gymnicos, testantur adhuc leges [q]. Erant & Megalenses qui & Taurij

18 Compitalicij, Iuuenales, Honorarij [r], Militares [s], & alij, de quibus Valerius Maximus [t]. ¶ † Exhibebantur & gladiatoria munera, pugilum crudelia spectacula, ex quib. primum armorum tractandorum meditationem à P. Rutilio consule C. Malli collega militibus traditam, scribit Valerius Maximus [v]. Is enim ex ludo C. Aurelij Scauri, doctioribus gladiatorum accersitis, vitandi atque inferendi ictus, subtiliorem rationem legibus ingenerauit, virtutemque arti, & rursus artem virtuti miscuit: vt illa huius impetu fortior, hæc illius scientia cautior fieret.

19 ¶ † Horum distinctione habita, quid de prohibitione spectaculorum traditum sit audiamus, & consideremus res ipsas propositas in spectaculis primum,

a Pausa. in Atticis.
b Hyginius, in Mythologijs.
c Ouid. 2 Fast.
d Schol. in 3. Apollo. Rhod. Argonaut.
e Plut. in Theseo.
f Stat. in prin. Thebaid.
g Pausan. in Attica.
h Solin. c. 13.
i Mela, vbi supra.
k Pind. ode 6. Nemeor. epo. 2. & ibi annotat Ioan. Lonicerus.
l Ouid. 1. Metamor.
m Ioan. Lonicer. in 2 odē Pythio. Pinda.
n Ouid. d. lib. 1 Meta.
o Strabo, in 8. Pausan. in Corinthiis.
p Sueto. in Calig. c. 18.
q l. 2. & 3. de specta. li. 11. C. tit. 40. & l. vni. de expens. ludo. eo. lib. 11. tit. 41.
r de quib. Alex. ab Alex. li. 4. c. 19.
s de quib. Valerius, li. 1 2. c. 22. de re milit.
t Valer. Max. lib. 2. tit. 4. in morē Ludor.
v Idem lib. 2. c. 3. in P. Rutilio.

dehinc personas, tertio modum & tempus. In primis turpia, ludicra, mimica, histrionica, derisoria, satyrica, iocularoria, magica, præstigia, indigna sunt quæ ab homine sanæ mentis fiant vel fieri inspiciantur: qui enim illis assistunt, videntur socij & participes sceleris, anthoresque, quod comprobent. Proinde pœna eadem, & nota digni. Histriones autem, qui artem illam exercent, vtpote impœnitentes, à sacrosancta corporis dominici communione pelluntur [x]. Et filius qui se inter arenarios vel mimos sociauerit, & in hac arte seu professione perseuerauerit inuitis parentibus, qui eius professionis non sunt, potest exhæredari [y]. In Agathensi concilio [z], presbyteris, diaconibus, subdiaconibus, & alijs clericis, quibus licentia ducendi vxores non est, interdicitur, ne aliarum nuptiarum conuiuijs intersint, ne his cœtibus misceantur, vbi amatoria cantantur, & turpia aut obscœni motus corporum, choreis & saltibus efferuntur: ne auditus & obtuitus sacris ministerijs deputati, turpium spectaculorum, atque verborum contagione polluantur. Et rursum in concilio Laodicensi [a], [*Non oportet ministros altaris, vel quoslibet clericos spectaculis aliquibus, quæ aut in nuptijs aut in scenis exhibentur interesse, sed antequam thymelici ingrediantur, surgere eos de conuiuio & abire debere.*]

20 ¶ † Nam & illis ab omnibus spectaculis cauendum esse dicitur [b]. Quod & reliquis Christianis obseruandum vult D. Bernardus [c], [*Cæterum, inquit, vana spectacula rogo quid corpori præstant, quidve animæ conferre videntur? aut certe nihil in homine, cui curiositas prosit inuenies: friuola prorsus & inanis & nugatoria consolatio, & nescio quid durum illi imprecer, quam vt semper habeat quod requirat, qui mundo quietis pacem fugitans, curiosa inquietudine delectetur.*] Et Basilius Magnus [d], [*Oportet, nec oculos spectaculis, nec vanis præstigiatorum ostentaculis tradere, nec per aures corrumpentem animarum melodiam audire. Hoc enim musicæ genus, seruitutis & ignobilitatis fructus parere, præterea libidinum aculeos acuere solet.*] Meminit Plinius Iunior [e], iudicij in hac re obseruandi. [*Gymnicum, inquit, agon apud Viennenses ex cuiusdam testamento celebrabatur, hunc Trebonius Rufinus in duumuiratu tollendum abolendumve curauit: cumque negaretur ex authoritate publica fecisse, cumque restitui hæredes postulassent, egit ipse causam suam apud Traianum imperatorem, Caio Plinio (loquente) in consilium assumpto. dicebat eas potissimum liberalitates priuatorum hominum esse omni reipublicæ valde suspectas, quæ ciuitati nullum ornatum, nullam vtilitatem, plebi solam duntaxat voluptatem ac delectationem adferant. Atque tandem, ne otio torpescerent Viennenses, placuit agona tolli.*] D. Chrysostomus abducit ab spectaculis, & ea exprobrat, tomo 1. Homilia de Dauide & Saule, quæ incipit, [*Equidem arbitror multos &c.*] [f] Multa quoque in ea adfert Clemens Alexãdrinus [g], cuius & hæc verba. [*Prohibeantur spectacula & acroamata, quæ nequitia, verbisque obscœnis temere profusis vana sunt. Quod enim turpe saltum non ostenditur in theatris? Quod aut impudens verbum non proferunt qui risum mouent scurræ, & histriones? Qui autem ex vitio, quod in se est, delectationem aliquam acceperint, euidentes domi imagines imprimunt: Contra autem, qui his demulceri & affici nequeunt, in ignauiam voluptatibus minime prolabentur. Si dixerint autem pro ludo recipi spectacula ad recreandos animos, dicemus non sapere ciuitates, quibus ludus pro re seria habetur: neque enim ludi sunt inanis gloriæ cupiditates, quæ ad afficiendum morte adeo sunt immisericordes.*]

Sed

x ex prodeuntione, de consec. dist. 2.
y 3. causa, vt eunde appellatio. cognosc. coll. 8. tit. 12.
z c. presbyteri, 34. dist.
a c. non oportet, in 2. de obsecra. dist. 5.
b c. his igitur, 23 dist. & sup. dictum est.
c D. Bernar. sermo. de conuersion. ad cler. c. 12.
d D. Basilius Mag. sermo de legendis, libr. gentil.
e Plin. lib. 4. epistol.
f & in proœmio ad commen. sup. Esai. & tomo 2. Homil. 38 in Matth. c. 22. Math.
g Clemens Alexan. li. 3. pædago. c. 11.

Sed neque varia studia & inconsiderata ambitiones, & praeterea suarum facultatum impensa, neque vero qua hu de causis excitantur seditiones amplius ludi sunt: vano enim studio nunquam emendum est stium. Neque qui sapit id quod est iucundum, ei quod est melius praetulerit. Neque te excuses, quod non omnes philosophemur: cur omnes itaque Christiani, cur credidisti? &c.] Tertullianus [a], [*Itaque, inquit, circa voluptates spectaculorum infamata conditio natura est, ab iis qui natura quidem omnia sentiunt, ex quibus spectacula instruuntur, scientia autem deficiunt. Illud quoque intellige, omnia à diabolo esse mutuata.*] Et Plinius [b] Christiane & vere sensit dum ait, [*Spectacula edita effusaque opes, aut operum magnificentiam enumerare luxuria fauentis est.*] Neque esse Christiani, interesse spectaculis, D. etiam Hieronymus docet [c], de Hilarione loquens, [*Credens, inquit, in dominum Iesum non circi furoribus non arenae sanguine, non theatri luxuria delectabatur, sed tota illi voluntas erat in cōgregatione ecclesia.*]

21 ¶ † Neque quidem apud Lacedaemonas spectacula antiquitus permissa comoediarum, vel tragoediarum, nec mulieribus permissum eo pergere, dum fuerunt permissa, vt author Plutarchus [d]: quamuis postea degenerante in luxuriam natura permissum fuerit, nec esset Lacedaemone tam nobilis vidua, quae non ad scenam iret mercede conducta. Quod abominabantur Romani,

22 vt vtriusque testis Æmilius probus [e]. ¶ † Tanta fuit etiam disciplina Massiliensium, vt nullum aditum iuuentuti in scenam vel theatrum darent: quod essent morum corruptela, ne per obscœnos motus iuuenes impudicitia lasciuirent [f]. Docet & spectacula esse nocentia moribus abunde Cae-

23 lius Rhodiginus [g]. ¶ † Tiberius Caesar histriones Roma exturbauit, arteque ea interdixit, quia & mulieres ignominia afficerentur & turbas darent [h]: quos tamen in vrbem post mortem eius

24 reuocauit Caius Caligula [i]. ¶ † Inter iustas causas, ob quas vir vxorem repudiauerat illa est, si circensibus vel theatralibus ludis vel arenarum spectaculis, in illis locis, in quibus haec assolent celebrari marito prohibente fuisset [k]. Sic P. Sempronius Sophus coniugem repudij nota affecit, nihil aliud, quam se ignorante ludos ausam spectare [l]. Sicut & Octauius Augustus tandem muliebrem sexum omnem ab spectaculis athletarum submo-

25 uit [m]. ¶ † D. Augustinus super Ioannem par. 2. donate histrionibus immane dicit peccatum, quod ea datione laudetur peccator in desideriis suis [n].

26 ¶ † In synodo Constantinopolitana sexta in Trullo [o]. sic etiam statutum, [*Prohibet omnino haec sancta synodus vniuersalis eos, qui dicuntur, mimos & eorum spectacula. Deinde venationum quoque spectationes, easque qua fiunt in scena saltationes perfici. Qui secus fecerit, si*

27 *sit clericus, deponatur: si laicus, segregetur.*] ¶ † Sed dicet aliquis, cur tanta hic in explicando iure ciuili conseris, quae ad ecclesiastem potius pertinere videntur, quam ad iurisconsultum? Certe huic respondeo, ad politicos magistratus haec maxime pertinere, & vt ad corrigendos inueteratos corruptos mores moneantur, & agnoscant è republ. esse, spectacula ista ioculatorum tolli, qui quaestuaria arte exhauriunt ciuitatum pecunias sensim, & veluti à voluptate sopitis ciuibus extorquent, otia stabiliunt, infinita prope delicta inseminant: imo, quod valde deflendum, cultum diuinum minuunt & tollunt. Etenim festiuis dieb. sua ludicra venditant, quo tempore sacris negotiis danda est opera. Audiant D. Chrysostomum [p]

a Tertul. li. de spect. milit.

b Plini. lib. 7. ca. 25.

c D. Hierony. in vita Hilarion. tomo 2.

d Plutar. in apophth.

e Æmil. Probus, in praef. vitarum imperat.

f Alex. ab Alex. lib. 5. c. 16.

g Cael. Rhod. lib. 8. c. 7.

h Dio. Cass. lib. 57. histor.

i idem lib. 59.

k Theod. & Valent. in L. consensu. § f. vir quoque de repud. lib. 5. C. tit. 17.

l Val. Max. lib. 6. ca. 3.

m Sueton. in Octauio. c. 44.

n ca. donare, 86. dist.

o ca. 51.

p D. Chrysostomo 1. Hom. 15. in Genesim.

excandescentem in populum, quod tempore sacro ad spectacula, & cursus equorum, & tempore quadragesimalis ieiunij, iuisset, [*Sed dices, inquit, quale peccatum est, videre equos currentes? Si volueris omnia prudenter discere, quae ibi fiunt inuenies: inuenies nihil absque sathanica operatione fieri. Non enim videntur soli equi currentes, sed & clamores, & blasphemia, & multi intempestiui sermones audiuntur, mulieres prostituta in medium prodeunt & spectantur, molles & effeminati. Item aliud animae damnum, cum mutilia, & ea qua animae nihil conducant, ibi conspiciuntur, & mulieres impudica, tempus dilapidamus, & quae non oportet loqui, loquimur, &c.*] Statutum & in concilio Carthaginensi 4. [q] [*Qui die solemni, praetermisso ecclesia conuentu, ad spectacula ierit, excommunicetur.*] Haec & cura antiquitus Romanorum magistratuum, castigatio in histriones, vt ex Suetonio constat [r].

28 ¶ † Marcellus [s] quoque ex responsis Menandri tradit, militem, qui artem ludicram fecisset, capite puniendum esse. Statuit & Bonifacius 8. [t] clericos mimos, quos vocant Galli ioculatores goliardos, & Tusci busones, per annum ignominiosam illam artem exercentes, vel breuiori tempore moniti si non resipuerint, carere omni

29 priuilegio clericali. ¶ † Multo magis gladiatoria illa crudelitatis plena abominanda sunt spectacula, quae antiquitus voluptati erant, ad efferandos & veluti ad concitandos in necem animos, pugnantibus in arena nudis athletis [v]. Sicuti & P. Dolabella censuit spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum, pecunia eorum, qui quaesturam adipiscerentur, authore Tacito [x]. Iulius quoque Capitolinus [y], morem Romanorum fuisse tradit, vt munus gladiatorum & venatus darent. Dicere autem multos hanc deuotionem contra hostes factam, vt ciuium sanguine litato, specie pugnarum, se Nemesis, id est, vis quaedam fortunae satiaret. Alios tamen literis tradidisse, ituros ad bellum Romanos, debuisse primum pugnas videre & vulnera, & ferrum, & nudas inter se cohortes, ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut sanguinem perhorrescerent.

30 ¶ † Cruentum & illud spectaculum, quod ludum venatorium exhibebat, quo cum Bestiis depugnabatur [z], ad quem damnati serui poenae efficiebantur, & damnabantur etiam, vt laniarentur à bestiis, ad bestias [a]. Haec Constantinus Cae-

31 sar sustulit [b]. ¶ † Otho autem refert [c], Arcbadio & Honorio imperantibus sedente Romae Damaso summo pontifice, ab Oriente venisse Dirimachium quendam monachum, qui cum spectaculo gladiatorio vidisset populum Romanum operam dare, & huiusmodi laetitiae genus, seu dirum inhumanumque abominaretur, Tribunitia quadam facundia pluribus verbis cum populo egisse, vt lanistas vrbe pelleret, & ab eorum spectatione abstinerent: verum nihil obtinuisse, & intempestiuam sapientiam illam populum non tulisse, sed lapidibus declamantem obruisse. Qua de causa Caesares, in numerum diuorum relato Dirimachio, lege sanxerunt, ne gladiatores vsquam essent, & eorum cruenta spectacula penitus è republica tollerentur. Consentit historiae narrationi Nicephorus Calistus [d], atque Theodoritus [e]: attamen non Dirimachium, sed Thelemachum esse dicunt monachum, & ab Honorio Romae legem hanc conditam testantur. Scribunt quoque Nicephorus [f],

& Sozo-

q ca. qui die de consec. dist. 1.

r Sueto. in Augusto, c. 45.

s l. quaedā delicta, 14. de poen. P.

t in c. vni. de vita & hon. cler. in Sex.

v Veget. lib. 6. de re milit. c. 43.

x Cor. Tacit. lib. 13. Annal.

y Iul. Capito. in Maximo & Balbo.

z l. aut damnū, 8 quecunq. de poen. P.

a l. ad bestias, 31. eod.

b L. 1. de gladiatoribus lib. 11. C. tit. 43.

c Otho, lib. 4. Chronico. ca. 16. vide Alciat. lib. 2. Parerg. c. 41.

d Nicephor. Cal. lib. 13. c. 6. tomo 2. oper.

e Theodorit. lib. 5. hist. Tripar.

f idē Niceph. lib. 7. ca. 46.

& Sozomenus [a] Constantinum Magnum deuicto Licinio, spectaculum singulari certamine decertantium gladiatorum Romæ frequentati solitum, prohibuisse. Exprobrat Græcis, & maxime detestatur Tatianus [b], Iustini martyris discipulus, quod pascerentur aspectu spectaculorum gladiatorum, quodque ira mente essent anthropophagi, emerent nutrirentve seruos vt occiderentur in spectaculo coronarentur homicidæ athletæ ab agonotheta & munerario. ¶ † Nam lanistæ [c] familiam gladiatorum domi alebant, instruebantq; ex mancipiis redemptis constãtem: inter quæ erant Rhetiarii, Secutores, Mirmillones, Hoppolomachi, Thraces, quorum aliquot interdũ paria pducebantur in spectaculis. ¶ † Detestatur hoc spectaculũ Petracha [d] se vidisse Neapoli, nec; fidecodum ei ciuitati admonet, in qua hominem innoxium hoc gladistorio certamine, ludus est: versuque Virgilij vtitur,

Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum.

Ad gladiatoria certamina & spectacula pertinent monomachię, & cõcursus bastatorum, quem vocant *Iousles*, seu torneamenta, ex quibus cædes vt plerumque tragœdiam perficiunt. Vnde merito & hæc certamina & spectacula sublata sunt, & improbata à summis pontificibus, & in his vulneratis, concedimt quidem pœnitentia, decedentibus autem in his, negatur sepultura [e]. Et clericus in duello pugnans deponitur [f]. Sed de duello, quod non voluptatis causa, sed vel purgationis seu iudicij causa committebatur, dicemus Deo fauente in iudiciis. Theophilos Antiochenus Patriarcha lib. 3. ad Autolycum contra calumniatores Christianæ religionis, & monomachias ait prohibitas spectare Christianis, & interesse spectaculis profanis, ne oculi inquinentur & oculi audiant profana quę ibi decantãtur carmina: dum Thyestis tragica facinora commemorant. Et Terei liberos deuoratos recitant, & similia.

a Sozomen. li. 1. histor. Tripart. c. 9.

b Tatian. orat. con. Græcos.

c Beat. Rhenan. in annotatio. in Tertul. lib. de coron. milit.

d Petrar. lib. 5. Epistol. epist. 72.

e c. 1. & 2. de torneamen. li. 5. Decret. tit. 14. c. monomachiam, 2. q. 4.

f c. 1. de cleri. pugnã. in duello. lib. 5. Decret. tit. 14.

De alio crimine extraordinario, de Otio. Cap. 6.

1 *Homo laboribus addictus.*
2 *Labor bonus non debet esse vacuum à mercede,*
3 *Homo pars vniuersi, & vt ipsum moueri perpetuo oportet.*
4 *Otium vanum mors, & otij mala, & 5. 8. 9. 10. 11.*
6 *Tempus tripliciter modo male teritur, nihil agendo, inutilia, vel male agendo.*
7 *Tempus sistendum.*
10 *Otiosi vt reddant rationem vnde viuant, lex. & 12.*
13 *Mendicantium validorum non laborantium castigatio qua. & ad quos iudices pertineat, de his leges, & exceptiones pœnarum. 14. 15. 16. 17.*
18 *Otij iudicium apud quos, & pœna. & 19. 20. 21. & 22.*

1 RES † singulæ, integræ & vtiles conseruantur, & tunc demum excellunt, quum vsibus sibi destinatis inseruiunt: contra si à proprio vsu moderato quiescant, sordescunt & corrumpuntur. Homo mancipium laboris factus est, postquam addictus operi fuit ab initio, & audiuit ob illud primum ingens scelus, [*In sudore vultus tui vesceris pane tuo* [g]] Iob id aperte testatur [h], [*homo*, inquit, *nascitur ad laborem, & auis ad volatum.*] Et vita vera hæc hominis & fœlix, laborare. [*Labores manuum tuarum, ait David* [i], *quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit: vxor tua sicut vitis abundans, in lateribus domus tuæ: filij tui sicut nouellæ oliuarum, in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur homo, qui timet dominum.*] Et in ecclesiastico [k], [*hanc ratus sum partem meam, si vterer labore meo.*] Et rursum [l], [*non oderis laboriosa opera.*] Ecclesiastes etiam [m], [*hoc visum est mihi bonum, vt comedat quis & bibat, & fruatur lætitia, ex labore suo quo laborauit ipse sub cœlo, numero dierum suorum, quos dedit illi deus, & hæc est pars illius, &c.*] Et, [*bonorum laborum gloriosus est fructus* [n].] Quia sapientia reddit iustis mercedem laborum suorum [o]. Et licet laborem non sequatur semper effectus, tamen mercedem 2 suam apud Deum labor habet [p]. ¶ † Et merces fœlicitatis acquiritur per laborem virtutis [q]. D. itaque Paulus [r] absolute pronunciauit, vt, [*si quis noluerit operari, ne manducet.*] Vt contrà iustum est, vt ibi quis consequatur stipendium, vbi laboris impendit obsequium [s]: non enim debet esse vacuus à mercede [t]. Labor inquam bonus, quem præcedere virtutem voluit Deus & præmium, vt per illum quæ bona & rara sunt cõsequamur tantum: & charius quod consequimur eo sudore, nobis sit. Sic Hesiodus,

τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
ἀθάνατοι. id est,
Ante virtutem Deus sudorem posuit immortalis.

Et vt Epicharmes apud Xenophontem [v],

τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγαθ' οἱ θεοί. id est,

Laboribus vendit nobis omnia bona Deus. Atque vere [x],

πᾶς δ' ὀδυνηρὸς βίος ἀνθρώπων
κοὐκ ἔστι πόνων ἀνάπαυσις. id est.
Omnis ærumnosa vita est hominum,
Et laborum non est requies.
τοὶ γὰρ πόνοι πολλὰ πολλ' εὐδαιμόνες,
Etenim multi labores, multum beant.

Pindarus etiam [z], cum axioma illud diuinum posuisset primum,

πόνων δ' ὅστε ἀπόκληρός ἐστι,
οὔτ' ἔσεται. id est,
Laborum nemo exsors est,
Neque erit.

Adijcit postea [a], aliam celebrem sententiam superioribus similem.

εἰ δέ τις ὄλβος ἐν ἀνθρώποισιν, ἄνευ καμάτου οὐ φαίνεται. i.
Si quædam fœlicitas inter homines est, non sine labore videtur & apparet.

Adstipulatur Horatius [b].

Nihil sine magno
Vita labore dedit mortalibus.

Et apud Theocritum,

σῖτον ἀλοιῶντας φεύγειν τὸ μεσαμβρινὸν ὕπνον,
ἐκ καλάμας ἄχυρον τελέθει ταμιώδεα μάλιστα.
ἄρχεσθαι δ' ἀμῶντας ἐγειρομένω κορυδαλλῶ
καὶ λήγειν εὕδοντος. ἐλιννῦσαι δὲ τὸ καῦμα.
ὠνὴδ' ὅστις βατράχω παῖδες βίος. οὐ μελεδαίνει
τὸν τὸ πιεῖν ἐγχεῦντα. πάρεστι γὰρ αὐτῷ. id est,
Qui triturant frumẽtum, fugite somnum meridianum,
Ex culmo tunc palea quam maxime exeunt.
Messores incipere oportet, cum galerita excitatur,
Et desinere cum illa dormit, & sine sensu tolerare æstum.
O pueri, ranæ vita optanda est, quæ non curat
Eum qui potum ministrat: abunde enim illi suppetit.

¶ † *Vniuersum hoc*, inquit Marsilius Ficinus [c], *cuius quodammodo partes sumus, semper cum moueatur* [d]: *certe nos ab actione motuque vacare neque possumus vnquam, neque debemus. Præsertim quando primus* perpe-

g Genes. 3.

h Iob 5. ca. quis non potest, 24. q. 4.

i Psal. 127.

k Eccles. c. 2.

l eod. c. 7.

m Ecclesiast. c. 5.

n Sap. 3.

o eod. 10.

p ca. nisi cum pridem, § pro eo, de renunciat.

q ca. secundo, de causis. [illegible]

r 2. ad Thess. ca. 3.

s c. sacerdos, 1. q. 1. c. charitatem, 12. q. 1.

t 9. [illegible] de [illegible]

v Xenoph. de dict. & fact. Socrat.

x Euripid. in Hippol. act. 1.

y Bacchyl. in Sapphic. ode 2.

z Pind. in Pythia ode 5. pod. 2.

a idem ode 12. [illegible]

b Horat. [illegible]

c Marsil. Fici. li. 12. epistol. ad [illegible] epist. 12.

d & vt [illegible] de non [illegible]

perpetuusq; motus, vt placet Platonicis, est ipsi anima naturalis, & vita nihil aliud est, quam anima motus & actus. Motus verus, ad bonum est laborare: contrarius vero, malis operam dare.] ¶ 4 † Nec mihi videtur homo dicendus, qui Epicuri de grege porcus, bene curata cute viuit conditus voluptatibus, iners terræ, & inutile pondus, numerus & fruges cōsumere natus. Vt probe Seneca dixerit[a], [*otium sine literis mors est, & viui hominis sepultura.*] Abutuntur enim illi vita, brutis animalibusq; peiores otiosi, nam animalia vsui nobis sunt ad quædam: isti autem noxij, tantum laborantium hominum victum comedentes fuci stupidi & frugum bonorumq; corruptiones. Potiusq; spiritum vt pecudes trahentes, quam viuentes, vt ait Crinitus[b]. [*Natura humana*, inquit Theodericus Gothorum rex[c], *sicut duris laboribus instruitur, ita per otia torpentia infatuatur.*] Proinde crimini datur, ita otiari vt nullos labores quis probos suscipere velit, quantumuis diues fuerit: tum quod is à natura ita degenerat, tum etiam quod naturam propriam abhorrendo, in superbiam incidat. Sic enim cecinit Dauid[d], [*in labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur: ideo tenuit eos superbia, & operti sunt iniquitate & impietate sua.*] Contemnit enim quod dictum est[e], [*exibit homo ad opus suum & ad operationem suam vsq; ad vesperam.*] Qua sententia monemur nunquam ab aliquo opere bono nos otiosos esse debere, ne si otium à bonis irrepserit, vacuam illam sedem mentis & corporis nostri, quam obseruat aduersarius hostis humanæ naturæ, vanis & impijs cogitationibus & pessimis laboribus repleat. Quia vt tradit D. Hieronymus[f], [*otiositas multam docuit malitiam*[g].] Et ecce, hæc iniquitas fuit Sodomæ[h], superbia, saturitas, panis abun-5 dantia, & otium ipsius & filiarum eius. † Ex hoc otio seminarium omnium malorum. Prodeunt hinc fures: qui enim sua consumunt, dum desunt, aliena sequuntur. Ex otio autem & inertia paupertas & inopia, *Qui sectatur otium, replebitur egestate*[i]: vt ix, qui exercet terram suam, saturatur panibus[k].

ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς, θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα,
βίον δύναιτ' ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου, id est,
Nemo enim ignauus, & si Deum in ore habeat,
Victum acquiret sine labore.

Ea de causa admonet fratrem Persam Hesiodus[m],

ἐργάζευ νήπιε Πέρση
ἔργα τά τ' ἀνθρώποισι θεοὶ διετεκμήραντο.
μή ποτε σὺν παίδεσσι γυναικί τε θυμὸν ἀχεύων
ζητεύῃς βίοτον κατὰ γείτονας, οἱ δ' ἀμελῶσιν. &c. id est,
Labora stolide Persa
Opera, quæ hominibus Deus destinauit.
Ne quando cum liberis vxoreque, animo dolens
Quæsieris victum per vicinos, qui negligant,
scilicet dare.

Apud Aristophanem[n], paupertas optimis argumentis docet, se esse omnium bonorum causam inter homines, nempe quod eius metu, artes & mercaturam & reliqua, quibus diuitiæ parantur, 6 homines sectentur, & in his laborent. ¶ † Secundo, qui otio desidioso scatent, tempus labi irreuocabile patiuntur, qua iactura damnosior alia non est. In quo tripliciter maxime peccatur, cum scilicet nihil boni agitur, vel quando in rebus modicę vel nullius vtilitatis teritur, vel si male agatur[o]. 7 † Tempora, inquit Seneca[p], quædam surripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluont, vtraq; sistenda. Turpissima iactura quæ per negligentiam fit. Magna pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Erit tempus inæstimabile ei qui intelliget se quotidie mori, & tantū à vita subtrahi, quantum dierum adijcitur. Sera nimis vita est crastina, viue hodie. Quod prosequitur erudite Marsilius Ficinus ad Laurentium Medicem scribens[q]. Refert Ælianus[r], Lacedæmonios temporis parcitatem existimasse habendam esse, nec permisisse ciuibus in otio, vel in ludicris id consumere. Cuius testimonium illud, quod cum nunciatum esset Ephoris Lacedæmoniorū eos qui Deceleiam tenebant, deambulationibus vti pomeridianis, cum mandato miserunt ad eos qui dicerent, [*Ne deambuletis, vt genio indulgeatis potius, quam vt corpus exerceatis.*] ¶ 8 † Orosius[s] otio discordias nutriri scribit. Et vt Catullus ait[t],

Otium reges prius, & beatas perdidit vrbes.

9 ¶ † Lex Ceorū de senibus admiranda, quæ ab ipsis senibus obseruabatur, vt coronati cicutam biberent, cum sibi ipsis cōscij essent, se ad promouenda patriæ commoda inutiles amplius esse, animo 10 iam ob ætatem delirante[u]. ¶ † Apud Sardos quoque[x], quibus & lex erat quæ pœnas ignauiæ exigeret & socordię, & qui vnde se viueret, cum rationem reddere oportebat, & vnde viueret ostendere. Lege alia cautū erat, vt filij parentes senio confectos fustibus cæderent & interemptos sepelirent: absurdū arbitrantes esse, si delirus senex vlterius in viuis agat. Lex illa nimium seuera quidē, & impia in parantes: at quantum apud illos esset otiosi & inutilis hominis odium ostendit, vt neq; etiam parentibus ob id parcendum esse voluerit. 11 ¶ † Mira obseruatio operis inter politica animalia, apes videlicet: cessantium inertiam notant, castigant mox, & puniunt morte, vt scribit Plini-12 us[y]. ¶ † Quamobrem cum Lerna malorū sit otiositas, & scelerum viperina origo sit, quibus demandata est reipub. cura & politia, summopere otiosos castigare & emendare conari debent, vt intercipiant eo remedio ad scelera proximum gradum. Atq; ideo inquirere debent sedulo quomodo, & vnde quis viuat, quam artem exerceat, & errones, quos vocamus vagabundos, eo quod vacent & otiosi sint, vel limitibus suis exilio propellere, vel ad operandum cogere, & recusantes punire: vt olim vidi sæpe condemnari in Gallia, ad 13 remos tractandos regiarū nauium. ¶ † Sunt *Mendicantes validi* refugientes laborem, aduersus quos iudicibus quibuscunque, quorum appellatio nullo alio iudice intermedio ad senatum deuoluitur, ius notionis concessum est singulari priuilegio, vsq; ad sententiam definitiuam ex constitutionibus regijs[z]. Statuit curia suprema senatus Parisiensis, anno 1532[a]. vt mendicantes omnes validi, qui artem non nossent, à magistratibus politicis ciuitatū caperentur, & operibus publicis addicerentur, puta ad fossas purgandas, viarū quisquilias egerendas, & similia opera. Prohibetque, ne quis homines errones hos, otiosos, & mendicantes validos, celet domo: néve hi turmatim extra vrbes incedant, neq; vltra duos associari, alioquin licere eos præhendere, & proximo tribunali iudici sistere puniendos. Aliisve placitis cautum[b], vt si quando mendicantes validi deprehensi sint, in eleemosinis publicis eo prætextu eleemosinam vere indigenum fraudare, si moniti non abstineant, fustigentur. Lex etiam erat antiqua Francorum[c], [*Mendicis vagari per regiones non permittuntor: suos pauperes quælibet ciuitas alito, illis nisi manibus operentur, nullus quicquam dato.*] Notat & illa lex

a Seneca, episto. 86.
b Crinit. li. 2. de hon. discip. c. 13.
c Cassiod. li. 2. varia. epist. 40.
d Psal. 72. c. paratus, 23. q. 1.
e Psal. 103.
f D. Hierony. ad Rusticum, & in c. nunquam, de consecrat. dist. 1.
g Ecclesi. c. 33. c. nisi cum pridem, §. verum, de renunciat.
h Ezechiel. c. 16.
i Prouerb. 28.
k Prouerb. 12.
l Eurip. in Electra act. 2.
m Hesiod. eis en principium, 2. oper. & dier.
n Arist. in Pluto.
o Crin. lib. 13. de hon. discip. c. 3.
p Sene. lib. 1. episto. epist. 1.
q Ficin. lib. 1. Episto. epist. 81.
r Ælian lib. 2. var. hist. c. 5.
s Oros. lib. 4. ca. 16.
t Catul. ad Lesbiam.
v Ælia. lib. 3. de var. hist. ca. 16.
x idem lib. 4. c. 1.
y Plin. lib. 11. c. 10.
z Carol. 7. art. 17. Lud. 12. in publ. an. 1499. art. 91. & 92. & in tomo 1. constitut. regiar. ex Rebuf. in rapso hacq; omnia decreta in f. in sero vsq; occasionem, cum seq. de quæstor. in auth. colla. 6.
b in d. 3 par. constit. regiarum.
c Sext. Rhena lib. 2. rer. Germanica.

lex mendicantium errantium & pessimorum consuetudinem, qui malunt mendicare quam operari, sicuti & Eurimachus exprimit apud Homerū [a], affatus Vlyssem, qui se mendicum simulabat: ad quem, postquam interrogasset, num vellet seruire, & promisisset se eum suscepturum in agri extremitate cum aliqua mercede, adiecit,

a Homer. Odyss. 6 seu 18. circa finem.

ἀλλ' ἐπεὶ ἂν δὴ ἔργα κάκ' ἔμμαθες, οὐκ ἐθελήσεις
ἔργον ἐποίχεσθαι, ἀλλὰ πτώσσειν κατὰ δῆμον
βούλεαι, ὄφρ' ἂν ἔχῃς βόσκειν σὴν γαστέρ' ἄναλτον,
id est,
Sed quoniam opera mala didicisti, non voles
Opus adire, sed trepidare in populo
Vis, vt possis pascere tuum ventrem insatiabilem.

14 ¶ † Dicitur mendicus erro, vagus ab Homero [b] & Græcis, *ἀλήτης*. Erronem porro Labeo definiuit pusillum fugitiuum esse, & ex diuerso fugitiuum magnum, erronem esse. Quod explicans Vlpianus ait [c], erronem proprie esse, qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur: & temporibus in res nugatorias consumptis, serius domum redit. Proinde & erronem esse, animi vi-

b idem, in princ. Odyss. 18.
c Vlpia. in l. quis sit fugitiuus, 17 §. erronem de ædil. edi. lib 21. P. tit. 1.
d Vlpia. l. ob quæ 4 §. idem Pomponius, eod
e l. 1. de mendican. valid. lib. 11. C. tit. 25.

15 tium dicitur [d]. ¶ † Imperator Valens [e] iubet mendicantium robur & integritatem corporum exquiri & explorari, & inertibus validis iubet pœnam imponi, vt si serui sint, dominis reddantur: si autem liberi sint, addicantur seruitio eius, qui imposturam & inertiam illorum prodiderit. Et ex nouella constitutione ad rectores ciuitatum, hoc munus reiectum, inquirendi de personarum mendicantium qualitate, & quos inuenerint segnes agriculturæ vel alijs operibus aptos, ad ea remittendi, & in meliorē vitam mutandi [f]. Vtilius, ijs esurientibus panis tollitur, si de cibo serui iustitiam negligant, quam esurientibus frangatur [g]: & potius expediret, negatis alimentis hos delinquentes inertia fame perire, quam in delicto fouere [h]. [*Nulla est*, inquit Columella [i], *maior vel nequissimis hominu custodia, quam operis exactio, vt*

f §. si vero vitæ occasionem, cum seq. §§. de quæstio. colla. 8. in authen.
g c. nō omnis, §. q. 5.
h l. bonafides, depol. in P.
i Colum. li. 1. de re rust. c. 8.

16 *iustare reddantur.*] ¶ † Valens ignauiæ sectatores, qui ad euitanda ciuilia munera in solitudines & monasteria secedebant, retrahi ad labores statuit,

17 neque prætextu religionis ignauiam passus est [k]. Quod & alijs Cæsaribus placuit [l]. ¶ † Excipiuntur religiosæ personæ, quæ mendicitatē religionis causa professæ sunt ex voto, alioquin non inertes, sed vt liberius inseruiant, rebus secularibus expeditæ, Dei ministerio: qualiū sunt sacræ mendicantium familiæ quatuor, Diuorum Augustini, Francisci, Dominici, & sodalitium Carmalitarum, quarum institura eo meliora, quo mendicitatem illam voluntariam strictius obseruant: peiora, quo proprietatibus rerum & bonis se ingurgitant: abominanda si negotiationibus & vsuris intendant [m]. Sunt & cum ijs approbandi eleemosinarū impendendarū in redemptionē captiuorum, vel hospitalium victui, quęstiones: dummodo castigentur abusus, iuxta iuris pontificij præscripta [n]. Excipiuntur quoq; pauperes, qui aliqua accepta fortuita clade, lapsi sunt facultatibus, & mendicare palam erubescunt, ijs namq; subueniri æquum est [o]: etenim isti artes & dolos mendicantium validorum nō exercent, neq; inertia factóve suo in id malum inciderunt. Otium itaq; & inertiam hic potissimum plectenda annotamus.

k l. quidam ignauiæ, 10. de decurio. li. 10. C. tit. 31.
l §. qui sub prætextu, de sacrosanct. eccles. C.
l. si quis curialis, de episco. & cleri.
m c. vo., §. sane de religio. domi. in Sex.
n c. cum ex eo, de pœni. & remiss. apud Grego. Clemen. 2. § 1 eo. in Clement.
o Ioan de Platea, ad l. vnic. de mendic. valid. lib. 11. C.

18 ¶ † Erat itoque apud Lacedæmonios otij iudicium, pœna autem secundum Draconem, infamia: secundum Solonem, tertio otij conuictus mulcta priuationis bonorū, vt author Iulius Pollux [p]. Apud Sardoas, & pœnas ignauiæ quoq; & socordiæ constitutas diximus, vt qui otiose viueret, eum rationem reddere oportebat, & vnde viueret ostendere, ex Æliano [q]. Plutarchus autem scribit [r] Draconis legem esse, *τὸν τῆς ἀργίας ἁλόντα ἀποκτείνεσθαι*, id est, *otij conuictus interficitor*. Ad infamiam autem Solonem reduxisse mortem, par est

p Iul. Pollux, lib. 8. Onomast.
q Ælia. lib. 4. de var. hist. c. 1.
r Plutar. in Solone.

19 credere. ¶ † Refert Gellius [s] apud Censores deliberatum esse de nota eius, qui ad Censorem aduocatus in iure stans clare nimis & sonore oscitauit, tanquam illud indicium vagi animi foret, & hallucinantis, fluxæ atque apertæ securitatis.

s Aul. Gell. li. 4. c. 20.

20 ¶ † Amasis apud Ægyptios rex, legem condidit, vt singulis eorum annis, Ægyptij scilicet, apud prouinciarum præsides demonstrarent, vnde viuerent. Et qui aut hoc non faceret, aut non demonstraret se legitime viuere, is morte afficeretur. Quam legem Solon, vt ait Herodotus qui hanc refert [t], ab Ægyptijs mutuatus, Atheniensibus tulit: quam illi, quod sit castissima, assidue

t Herod. lib. 2.

21 vsurpant. ¶ † Germani olim ignauos, imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, iniecta super crate mergebant, vt author Cornelius Tacitus [u]. Atq; palam est, vsucapionum seu præscriptionum causam, originem habuisse à segnitie, & inductas præscriptiones ad euitandam miserorum segnitiem maxime [x], ne diutius rerum do-

u Cor. Tacit. de morib. Germanorum.
x c. vigilanti, de præscrip.
y l. 1. de vsuc. P.

22 minia sub incerto remaneant [y]. ¶ † Athenis celeberrimum fuit institutum, sed à Solone, vt Herodotus ait, traductum & Ægyptiorum legibus, quo otium & inertiam in iudicium vocarentur, singulisq; annis omnes ciues adesse coram magistratu tenerentur, responsuri qua arte quibúsve opibus ipsi suiq; vitam transigerent. Fuitq; hæc Areopagitarum in primis cura. Ideo vocati in ius Cleantes Narcidemus, & Asclepiadi noui Philosophi, vt scirent vnde viuerent, qui nullis essent facultatibus, vt refert Athenæus, & alij [z].

z Athenæ. lib. 4. c. 2. & li. 9. c. 2. Diog. Laert. li. 7. Val. Max. lib. 2. de instit. antiq. c. 1.

De ijs, qui Popinas frequentant. Cap. 7.

1. *Popinarum frequentatio ex nimio otio, eaq; malorum plurium causa.*
2. *Popinarum & ganearum frequentatio inhibita in Gallia vxoratis & ciuibus quare, vt & iure pontificio & canonum clericis, & pœna. nu. 4. 5.*
3. *Caupona aleatorum locus & perditorum.*
6. *Cauponarum seu tabernarum instituendarum causa, & caupones qui, & delicta eorum. Et 9. 10.*
7. *Caupones de quibus, & pro quibus personis tenentur alijs hospitibus. Et 8.*
11. *Popinis interdictum vendi aliud, quam legumina & oleracocta.*
12. *Sumptuariæ leges, quæ viuendi modum constituebant.*

1 OTij perniciosi vitium † aliud est, sectari ganeas & popinas, quo inficitur plebis fere omnia multitudo, quo & facultatibus, dulci quodam veneno infecti & sopiti, spoliantur, & infinitæ lites, & furandi maléve agendi oriuntur semina. Ideo lege Corinthiorum, vt ait Diphilus in Mercatore, apud Athenæum [a],

a Athenæ. lib. 6 c. 2.

Si nihil habens prorsus videtur splendide
Vixisse, carnifici datur per herculem.
Nulli licet vixisse sic furtis sine
Intelligit. Sed est necesse noctibus

Spoliare

Spoliare furarive, vel cum quopiam
Habere partem, falsa testari, in foro
Falsóve accusare. Pessimum genus
Pergamus hos & rectissime.

2 ¶ † Prohibentur in Gallicis ciuitatibus & oppidis, singulis annis repetitis constitutionibus, vxoratis, & ciuibus & oppidanis, voce præcinuis ganeæ & diuersoria illa viatorum causa instituta. Sæpe enim nidore earum helluones naribus attracti & gutture inescati artifices & mechanici, obliuiscuntur domesticam familiam, & vnico symbolo consumunt soli, quod omnibus domesticis fame laborantibus in hebdomadam suffecisset: ibiq; interim helluones terunt tempus, quod ad vitam conquirendam necessarium valde est. Atq; inde ebrij exeuntes audaciores ad scelera prodeunt. Quibus pœna meo iudicio esse aptior non posset, ieiunio abstemio, cum carcere publico: vt per quę quis peccauit, per ea torqueatur. Horatius [a], maximum opprobrium putat popinonem dici, dum ait,

Imbecillus, iners, sim quidus: adde popino.

3 ¶ † Caius quoq; Iurisc. [b], iniuriam fieri patri dicit aut domino, si quis filium aut seruum in popinam duxerit, nempe, quod eo colluuies hominum & aleatorum & erronũ conflat turba. Sic enim cauponam, id est, tabernam vinariam, tradit primum introduxisse Lydios Herodotus [c]: vt ludos, quorum authores sunt, liberius exercerent. Ælianus [d] arguit Byzantiorũ temulentiam, qui relictis suis ædibus & domibus peregrinis eas mercede locabant, vt transmigrarẽt in cauponas, vxores etiam illis relinquentes, tanquam duorum criminum 4 reos, temulentiæ, & prostitutionis. ¶ † In clericis hoc vitium magis reprehenditur & punitor iure canonum Apostolicorum [e]. Inter quos hic, ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κύβοις σχολάζων καὶ μέθαις, ἢ παυσάσθω, ἢ καθαιρείσθω. *Episcopus, presbyter, aut diaconus, qui alea aut ebrietatibus indulget, aut desinito, aut deponitor.*] Monet Deus, ne grauentur corpora crapula & ebrietate [f]. Et in concilio generali, [*Clerici tabernas prorsus euitent* [g], *nisi causa necessitatis in itinere instituti rogat.*] In concilio Laodicensi, omnibus clericis & qui propositum solum habent continentiæ, prohibitum quoq; popinas, nisi causa necessitatis intrare [h]. ¶ † In sexta 5 synodo idem & statutum, & multo magis cauponam, tabernam seu ergasterium exerceri [i]. Idipsum concilio Carthaginensi [k]. Sed in Laodicensi traditur, non oportere non solum clericos, sed nec etiam laicos Christianos ex symbolis, quæ volgus comessalia appellat, conuiuia celebrare [l]. Alio canone apostolico [m], εἴ τις κληρικὸς ἐν καπηλείῳ φωραθῇ ἐσθίων ἀφοριζέσθω, παρὲξ τοῦ ἐν πανδοχείῳ ἐν ὁδῷ δι' ἀνάγκην καταλύοντος, id est, *Si quis clericus in caupona cibum capere deprehensus fuerit, a communione excluditor. Excepto tamen eo, qui necessario in itinere, in* 6 *communi diuertit hospitium.*] ¶ † Certe cauponum & ganearũ institutio, necessitatis causa fuit, non voluptatis. Sunt enim caupones, qui viatores pascendi vel quiescendi causa hospitio excipiunt, vel habitandi causa, vel hospitio repentino [n], & caupo mercedem accipit, vt viatores in caupona esse patiatur [n]. Hospites hi tamen & caupones, ganearumq; æditui, fœde peccant, & coërcitione egent, tum in suscipiendis quos non decet, tum, dum tyrannice in eos quos suscipere coguntur, 7 se gerunt. ¶ † Nam duo genera sunt ibi hospitum, voluntariorum, qui habitandi causa ibi sunt: & viatorum, quos repellere ex itinere venientes non possunt, sed coguntur suscipere [p]. Quare illorum factũ præstant quos habitatores deligunt: horum viatorum non præstant, si quid ab ijs factum sit, nocitúmve [q]: nisi saluam fore rem pollicean tur, id est, nisi custodiam ipsi suscipiant [r]. Inter voluntarios hospites & illi sunt, qui loci illius incolæ sunt, quive helluones apud cauponem cibi voluptuosioris gratia conueniunt, quibusq; vi-8 na is subministrat & luxuriæ fomenta [s]. ¶ † Vt nõ immerito caupona pro prostibulo habita sit [t]: speciem namq; habent pietatis diuersoria & cauponæ, sed reuera, quod ibi exhibetur, non pietatis, sed lucri studio fit. Sicuti Plato [v], probat quidem cauponariam & tabernariam rationem in ciuitate eorũ, qui hospitalitate indigentiam supplent in diuersorio, rebusq; æqualitatem adhibere conantur. Cæterum caupones tanquam cupidos iure detestatur. [*Sic*, inquit, *vbi multa longaque via ducunt in deserta loca, cauponandi gratia domos ædificant: oblato diuersorio tempestate pulsos suscipiunt, & caloribus pressos recreant. Verum deinde non tanquam amicos hospitalibus muneribus donatos remittunt, sed vt inimicos atq; captiuos se redimere crudeliter cogunt, rebusque omnibus spoliant. Quæ, cæteraque huiusmodi in his omnibus turpiter acta faciunt, vt studia hæc, quæ indigen-*9 *tibus opem ferunt, calumniæ sint subiecta.*] ¶ † Proinde leges idem Plato [x] ad cauponas & popinas pertinentes sic tradit.

1. *Nemo optimatum ciuitatis caupo fiat.*
2. *Qui illiberali cauponationi cuipiam operam dedit, à quolibet possit apud optimates accusari, isque causam in vinculis dicat: quod si domum indigno studio maculasse deprehendatur, vinculis annuis ab hoc opere arceatur. Si iterum lapsus, biennium vinciatur, ac deinceps quoties peccasse deprehendetur, duplo tempore semper detineatur.*
3. *Peregrini duntaxat & aduenæ cauponarias artes sequantur, ijq; sint optimi, aut quam minime mali.*
4. *Impendio & emolumento examinato, quod mediocre cauponi lucrum sit, videant legum custodes, & tam impendium, quam emolumentum conscribant. Obseruentur autem alia ab ædilibus, alia ab agri magistratibus, alia à rerum venalium magistratibus.*]
5. Aliam deinceps legem statuit [y], [*Necesse est*, inquit, *peregrinos omnia à possidentibus emere. Nec cauponatio in tritico & hordeis, siue farinam ac cætera alimenta vlla fiat.*
6. *Nec ciuibus, nec seruis eorum cauponari omnino liceat. In peregrinorum tamen foro liceat opificibus eorumque seruis, vinum cibumque commutare, ac vendere, carnesq; coctas similiter: quæ res à pluribus cauponatio nuncupatur.*] Nam vt vere cauponari generale nomen, & popinam & ganeas exercere species cauponationis: & ita caupones omnes ij dicebantur [z], qui imbecilles corpore & ad aliud opus inutiles in ciuitate, constituti circa forũ partim quidem argento cõmutarit cum his, qui aliquid vendituri sunt, partim res dant pro argento his, qui veniunt empturi, illiq; ignobiles mercatores, qui lucrum sectantes emunt, vt aliquid superlucrentur, vt innuit illud Ennij dictum Pyrrhi ad Romanos apud Ciceronem [a],

Non cauponantes bellum, sed belligerantes.

Vt plerumq; tamen caupones dicuntur, qui vinum vendunt minutatim, & esculenta apparata, vt Martialis [b],

Continuis vexata madet vindemia nimbis:
Non potes, vt cuperes, vendere caupo merum.

Cicero quoq; [c], dum de duobus Arcadibus amicis historiam narrat, alterum declinasse in tabernam meritoriam à caupone interfectum, scribit.

[a] Horat. 2. Sermo.
[b] l. si quis seruum meum, §. 6. de iniur. in P.
[c] Herod. in 1.
[d] Ælia. lib. 13. cap 14.
[e] c. Apostolo, 41.
[f] Lucæ, 21. & c. à crapula, de vit. & honest. clerico.
[g] c. clerici, ca. 35. eo.
[h] c. non oportet clericos, 44. dist.
[i] c. nulli clerico, d. dist.
[k] c. clerici, d. distin.
[l] c. non oportet ministros, & c. comessationes, eo. dist. 44. c. nullus, de consecr. dist. 5.
[m] c. 55. apostolor.
[n] Vlp. l. licet gratis, 6. §. in factum, nau. caupo stabul. lib. 4. P. tit 9.
[o] Caius, in l. mouza, 1. eod. tit.
[p] l. 1. §. caupones, furt. aduers. nau. lib. 47. P. tit. 5.
[q] d. §. caupo, & l. 1. §. fi. & l. fi. eur. nau caup. stab in P.
[s] l. quæ adulterium, 29. ad leg Iul. de adulter. lib. 9. C. tit. 9.
[t] l. fin. si mancip. ita vena. ne prostit lib. 4. C tit. 55.
[v] Plato 11. de legi.
[x] Idem eo.
[y] Plato 8. de legi.
[z] Idem, 2. de Repub. & in Sophista.
[a] Cic. 1. Officio.
[b] Mart. in 1. epig. 24.
[c] Cic. 1. de diuinat. & Val. Max. lib. 1. c. 7.

¶ † Subministrantur & in cauponis irritamenta gulæ: quibus & pecuniæ condimentis exhauriuntur, & ad libidinem sternitur via. Caueruntautem Lacedæmones, ne coqui essent alij, quã carnis duntaxat: qui vero præter hanc artem nouissent, eijciebantur ciuitate, perinde ac ægrotan- 11 tium purgamenta [a]. ¶ † Nero Claudius Cæsar [b] interdixit, ne quid in popinis cocti præter legumina aut olera veniret: cum antea nullum non obsonij genus proponeretur. Addit Dio [c] tabernas, in quas coeuntes potabant, fuisse demolitas, & edixisse ne quis carnes elixas, aut aquam calidam venderet, & in quosdam contra delinquentes animaduertisse. Sed & Lacedæmonijs iusta ac Romanis lex erat, ne cui licitũ esset cœnare, quæ & quando ipsi liberet. Nam cum per alia ciues ad temperantiam reuocare voluerunt, tum non minime per rationem mensæ, vt scribit Ælianus [d]. Vespasianus in tabernis vel popinis ni- 12 hil præter legumina vendi passus est [e]. ¶ † Huc pertinent antiquæ leges sumptuariæ, quæ prodigalitatem & luxuriem victus adimebant, & modum præscribebant: velnti Orchia, Fannia, & similes. De quibus vide Gellium, lib. 2. c. 28. Crinitum, lib. 4. c. 16. Macrobium, lib. 3. Saturnal. c. 17. Et in nostro lib. 40. Syntaxeos artis mirabilia c. 18. vbi plura. Vide etiam adhuc Gellium, lib. 15. c. 8. de verbis Phauorini circa cœnarum exprobrationem, dum persuasit legem Liciniam de sumptu minuendo. Scribit Isocrates [f], [*In caupona vel bibere vel edere eu antiquus nullus audebat, vel domesticus familiaris: nam dabant operam vt graues esse viderentur, non autem scurræ.*] Hyperides in libro contra Patroclum, Areopagitas narrat, cum quidam pransus esset in caupona, prohibuisse illum in Areopagum accedere: vt & refert Athenæus [g].

a Ælia. lib. 14. var. histo. c. 7.
b Sueto. in Nero. c. 16.
c Dio Cass. lib. 60. histor.
d Ælia. lib. 3. var. hist. c. 11.
e Xiphili ex Dio. in Vespas.
f Isocrat. in areopagit. oratio.
g Athenæ. lib. 11 Dipnoso. c. 4.

de Ebrietate. Cap. 8.

1 *Ebrietatis notata quæ nationes.*
2 *Ebrietas quando punienda & tollenda.*
3 *Ebriorum pœna. Et eorum delicta qua pœna vindicanda & quare. num. 4. 5. 6. & 8.*
7 *Bibendi assiduitas maledictionem habet.*

1 DE ebrietate † & legibus sumptuarijs pleraq; tractauimus in libro 40. Syntax. art. mirab. & proinde non repetemus: sed quæ in legibus scripta supersunt annotanda, trademus. Ebrietatis actionem apud Athenienses fuisse, de qua cognosceret prætor seu archos testatur Iulius Pollux [h]. Quæ certe tanto populo digna fuit, & si multis nunc dura videatur, quibus mores placent Papyrorum, Byzantiorum, Argiuorum, Corinthiorũ, Thracum, qui taxati sunt immodice vinum bibisse, vt notat Ælianus [i]. Conqueritur Iustinianus, quod largitiones, quæ fiebant à consulibus, eadem die ebrietatibus & potationibus expenderentur, nec domum quicquam reportaretur: ideoq; vetat posthæc largitiones fieri 2 easdem [k]. ¶ † Resecandam & coërcendam esse ebrietatem, & quæ ad ebrietatem pertinent, suadent vel potissimum (vltra id quod per se ebrietas nocet ebrio [l], eumq; degenerem à natura hominis reddit) quod ea sit fomes omnium vitiorum & nutrix & errorum mater [m]. Luxuriosa res vinum [n], & tumultuosa ebrietas: quicunq; his delectatur, non est sapiens, aufert cor [o], incestus fuit origo [p]. Et quod amplius est, ebrietas assuefacta, mortale est peccatum [q]: si non assidua, veniale. Ideo pro obeuntibus in ebrietate, si assidua, ecclesia non orat [r], quia ebrij regnum Dei non pos- 3 sidebunt [s]: si veniale, contra [t]. ¶ † Cum ebriosis etiam interdicitur sumere cibum, & consortium eorum seu familiaritas vitanda [v]. Episcopus, presbyter deponuntur: inferioris ordinis clerici priuilegio initiationis capilli, seu coronæ, laicus cõmunione priuatur [x]. Clericus non quidem quotidianus ebrius, trium dierum spatio à communione priuandus, aut corporali subdendus supplicio [y]. Hodie clericus monitus, qui aliquando ebrius fit, si non desistat, ab officio & beneficio suspendendus iudicatur [z]. Sicut & armatæ militiæ miles, ob ebrietatem iubetur mutare militiam [a].
4 ¶ † Delicta ab ebrijs commissa, fatendum quidem est, veluti à furiosis & mente captis facta censeri, nec punienda esse, tanquã ab ebrio facta: verum puniendam culpam esse, quod ab ebrietate non se temperarunt: fines enim bibendi transilijsse, culpa est [b]. Ideo pro culpa illa & leuius, quam delicti natura postulet, puniendi sunt, arbitrio iudicis [c]. Explicat autem copiose Lucas de Penna [d], quando & quomodo puniatur delictum ab ebrio cõmissum, & quomodo dicatur quia ebrius: ideo hic non transcribam. Apud Moscouitas ebrij, etsi sacerdotes fuerint, verberantur publice, vt scribit Sigismundus Liber Barro [e]. Propterea etiam legem Pittaci Aristoteles esse ait [f], ebrios si quem pulsauerint, maiori pœna damnari, quam si sobrij fecissent. Quod enim plures delinquunt ebrij, quam sobrij, non ad id respexit, quod magis esse 5 debeat ebrijs venia, sed ad vtilitatem. ¶ † Erant apud Athenienses magistratus dicti *Oenoptæ*, qui obseruabant in cœnis, an æque biberent ij qui conuenerant. Eratq; frugalis is magistratus ijque tres Oenoptæ, qui lychnos funaliaq; dabant cœnantibus. Nec desunt, qui oculos hos dixerunt, 6 teste Athenæo [g]. ¶ † In comitijs Germanicis [h], habitis Augustæ Vindeliciorum anno 1548. sub Carolo 5. Cæsare, inhibitæ sunt compotationes, iussumque magistratibus eas abrogare, propter mala, abusus, & ataxian, quæ inde oriebantur at- 7 que blasphemias & criminationes. ¶ † Francorum & antiqua lex [i], [*Nemo militia socium, aut quemlibet alium, ad potandũ inuitato: quod si quis ebrium reperitus fuerit, excõmunicatus quoad culpam agnoscat, aquam bibito.*]
8 ¶ † Salomon paucis verbis hanc bibendi assiduitatem sic detestatur [k]. [*Cui væ, cuius patri, væ, cui rixæ, cui fouea, cui sine causa vulnera: cui suffosio oculorum? nónne his, qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis? ἐν δὲ,* inquit Euthachius, ὅτε ἀνόχῳ τῷ Διονύσῳ ἐτελεῖτο τὰ μυστήρια, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ δεῖν τοὺς πίνοντας ἐμπίπλασθαι τὸν οἶνον, καὶ μὴ ... ἀχρηστοτέρ ... ζοντας. Solon in legibus suis statuit [l], principem, si ebrius deprehensus esset, morte mulctandum. Et Salomon fugiendam tegibus admonet [m].

h Iul. Pollux, li. 8. Onomast.
i Ælia. lib. 2. c. 13. 14. 15.
k 105. nullus igitur, de consulib. in auth. coll. 4.
l ipsum enim agitat, Esaiæ 24. & sæpe occidit, Ecclesia. 35.
m c. ante omnia, 35. dist. c. fœno, 15. q. 1. Esa. 28.
n Prouerb. 20. c. luxuriosa, 35. dist. ca. vetatur, eod.
o Osee. 4. & c. ...
p c. Sexta die, 35. dist.
q c. vinum, 35. dist. c. episcopus, 35. dist.
r c. 1. de sepult. & ven. sanctio. c. pro obeuntibus, 13. q. 2.
s 1. Corinth. 6.
t c. anima defunctorum, 13. q. 2.
v c. ad mensam, 11. q. 3.
x c. episcopus, 35. dist.
y c. fin. 4. dist.
z c. a crapula, de vita ... clerici ...
a Leonis delictum, ... per vinum, de re militar. in ...
b c. inebriantur, 15 ...
c l. respiciendum, § delinquunt, de pœnis ... omne delictum, § per vinum, de re militar. Imit. gl. in cap. tanc. in ver. damnatus, 15 q. 1 Panor. in c. ... col.
d Luc. de Pen. & ibi etiam Ioann. de Platea l. 1. de cog. mili. anno. lib. 12. C.
e Sigismund. in comment. rer. Moscouit.
f Arist. 2. Politic. c. ... & ... ad Theod. lib. ...
g Athenæ. lib. ... dip...
h c. 2. parum.
i Beat. Rhena. lib. 2. rer. Germanica.
k Prouerb. c. 23. c. luxuriosa, 35. dist.
l Diog. Laert. in 1. de ... philosop. in Solo
m Prouerb. ...

de Interdicta Venatione hominum. Cap. 9.

1 *Venatio duplex, hominum, & ferarum: & quæ hominum, & quomodo prohibita.*
2 *Adulatorum pernicies, & iniquitas. Et 3. 8. 9. 10. 11.*
4 *Adulatio quid, & adulator à placido & amico vt differat, & quibus similis sit. 5. Et 6.*

7 Adula-

7 Adulatione reges & regna subuertuntur facile quare.
12 Captatoria voluntates quam improbata.
13 Blanditijs donata quæ non repetantur.
14 Magistratus per adulationem illicita permittens punitur.
15 Laudans impium factum punitur, vt corruptor. Et 16.

1 VEnatio hominnm, † animaliumque est, vt in nostro libro 29. Syntax. art. mirab. cap. 2. ostendimus. Venari homines, nihil aliod est, quam decipere, & ita capere vel occidere, aut opprimere: & ita Nembroth robustus cœpit esse venator, id est, oppressor coram domino [a]. Et hæc venatio omnibus hominibus prohibita est, & crimen censetur merito: in principibus tyrannis est, in alijs vel homicidium vel iniuriæ, vel dolus, vel fraus, vel circumuentio. [*Hæc autem voluntas Dei, ne quis supergrediatur, ne quis negotio circumueniat fratrem suum* [b].] Iure ciuili quoque receptum [c]. Talisq; venatio fit aperte, & clam, & hostili animo, & prætextu beneuolentiæ: eoque perniciosior est, quo proditorie improuisus vel 2 oblinitus nocet Aculeus. ¶ † Qualis est venatio adulatorum, [*qui consuunt puluillos*, vt ait Ezechiel [d], *sub omni cubito manus, & ceruicalia sub capite iacentium ponunt, vt molliter quiescat.*] Adulantur, adstipulantur, laudant, probant quæcunque, vt venentur sibi illorum gratiam, & in se liberales & amicos reddant: cum tamen ipsi magis quæ illorum sunt [e], quam illos diligant, quantumuis aliud 3 simulent. ¶ † Concilium Carthaginense 4. clericos, qui huiusmodi venationibus, nempe adulationibus & proditionibus, vacare deprehen-4 duntur, exauthorari iubet ab officio [f]. ¶ † Adulatio, blandus est sermo [g], eius qui lucrum aliquod captat attribuens alicui quod non habet, vel nimium bonum extollendo, vel vitium laudando [h]. Vtrumq; autem vitium est, sed illud maius, quod peccata pro virtutibus laudat: in quo non minus infert periculum lingua mentiendo quam manibus sanguinem fundendo. Et melius est pro veritate pati supplicium, quam pro adulatione be-5 neficium [i]. ¶ † Studiosum habet mendacium adulatio, lucri causa: alioquin enim si placendi tantum studio quis non probanda probet vel laudet, adulator non est, sed placidus seu iucundus, vt ait Aristoteles [k]. Fictam amicitiam habet adulatio, vnde apud Phocyonem ad Antipatrū adagium, οὐ δύνασαι μοὶ καὶ φίλῳ χρῆσθαι καὶ κόλακι, *non potes me simul amico & adulatore vti.* Et Cicero, nullam in amicitijs pestem esse posse maiorem adulatione, dixit [l]. Plato [m] adulatorem appellat bestiam, humano generi pestilentem: similemq; dicit impuro dæmoni, incautos animos, sub noxiæ voluptatis esca, cōtinue sordibus corporis inquinanti. Horatius distinguit pulcherrima comparatione ab amico adulatorem [n].

Si bene te noui, metues liberrime Lolli
Scurrantis speciem præbere, professus amicum.
Vt matrona meretrici dispar erit, atq;
Discolor infido scurra distabit amicus.

6 † Plato alibi [o] eundem adulatorem tam publicum quam priuatum, veneficis & præstigiatoribus ait esse similem, homicida & fure deteriorem, qui non pecunias solum, non ipsam corporis vitam tantum auferens, sed & sacrilegus rem sacram, iudicium animi & rationis, boni specie subducens ita artificiosissime fallens, vt non in occultis dumtaxat, sed etiam in manifestissimis decipiat. Veluti, si cui adulator persuadeat eum nobilissimis parentibus ortum, cum ipse cui adulatur sciat certissime quibus natus sit obscuris: sic de similibus. Amicitia in summa hæc infatuat, vt ait Seneca [p], & falsa pro veris credere iubet. Nam vt ait Iuuenalis [q].

Quid quod adulandi gens prudentissima, laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici,
Et longum inualidi collum, ceruicibus æquat
Herculis, Antæum procul à tellure tenentis.
Miratur vocem angustam, qua deterius nec
Ille sonat, quo mordetur gallina marito.

Clearchus Solensis [r] in summa, in scripto Gergythio, [*Eorum, inquit, quibus adulantur, mentes ita adulatione inflant, vacuasq; faciunt ac ineptas, vt ij sibi persuadeant, se omnes egregios, qui sunt apud illos facile posse superare.*] Venenum placidum adulatio est, & ideo eos, qui sibi maxime placent, facile decipit & in-7 escat. ¶ † Perpetuum familiareq; regum malum, qui libenter audiunt quæ volunt, & ita tamen se falli permittunt, vt ait Plutarebus [s]: sic enim vanas spes, & opiniones noxias imbuunt, quas non-8 nisi post cladem acceptā exuere possunt. ¶ † Maior pestis ex adulatione, quam ex vituperatione oriri solet magisq; adulatores auersari oportet, quam reprehensores [t]. [*Et præstaret ad coruos potius ire*, vt dicebat Diogenes, *quam ad adulatores, qui etiam ex hominibus viuos optimos quosq; deuorant.*] Sicq; Anaxillas dicebat [u], [*nonnullos adulatores, vt timeas, diuitibus adhærere.*] Nam simplices mores inuadentes, hisq; insidentes vescuntur, donec veluti frumentum vacuum reliquerint: quod posteaquam factum est cortex, alterū mordent. Horum enim amicitia talis est, qualis parasitorum amicorum mensarū: vtriq; enim fugiunt siccatis cadis, & vt muscæ conuiuia, sic isti bona sequuntur, & quandiu ζῇ χύτρα, ζῇ φιλία, *feruet olla, viuit & amicitia*, vt 9 ait Suidas [x]. ¶ † Nocentiores autem adulationes in publicis, quam priuatis personis & negotijs sunt: & assentari & placita loqui consilio reipub. perniciem maximam illi infert, vt ait Demusthenes [y]. Apud Lucianum [z] de his sic scriptum,

οὐδὲν ἐν ἀνθρώποισι φύσις χαλεπώτερον εὗρεν,
ἀνθρώπου καθαρὰν ψευδομένου φιλίην.
οὐ γὰρ ἔθ' ὡς ἐχθρὸν προφυλασσόμεθ', ἀλλ' ἀγαπῶντες
ὡς φίλον, ἐν τούτῳ πλείονα βλαπτόμεθα,

id est,

Nihil hominibus natura perniciosius inuenit,
Homine simulante veram amicitiam.
Quia cum non vt inimicum præcauemus, imò diligentes
Vt amicum, in eo amplius lædimur.

10 ¶ † Multa in adulationem & adulatores refert Seneca [a], quæ ad odium pertinere possunt palponum. Mores autem parasiti, vt quis facilius norit, depingit Terentianus Gnato, & qui adulari sibi velint, hoc modo,

Omnia habeo, neq; quicquam habeo, nihil cum est, nil defit tamen.
Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,
Nec sunt: hos consector, hisce ego non paro me vt irrideant,
Sed his vltro arrideo, & eorum ingenia admiror simul.
Quicquid dicunt, laudo id: rursum si negant, laudo id quoque:
Negat quis; nego: ait, aio.
Postremo imperaui egomet mihi,
Omnia assentari: is quæstus nunc est multo vberrimus.

a ca. fin. § 8. [illegible] Genes. 10.
b 1. ad Thessa. 4.
c l. si maior, in princ. & versic. [illegible] dolo. C. [illegible] & tit. de dolo.
d Ezechiel. 13. [illegible] 40. dist.
e c. multi sunt, [illegible] 1. q. 1.
f ca. clericus qui, 46. dist.
g ca. vlt. 43. dist. [illegible]
h [illegible] Plutarch. [illegible] de discrim. adulat. & ami.
i c. nemo periculum, 11. q. 3.
k Aristo. 2. Ethica. ad Nicom. c. 7 & lib. 4. c. 6.
l Cic. [illegible] in Lælio.
m in Phædro.
n Horat. epist. lib. 1. ad Lollium, epist. 18.
o Plato in Menexeno.
p Senec. lib. 8. Episto. epist. 60.
q Iuuenal. Satyr. 3.
r Athenæ. lib. 6. Dipnos. c. 6.
s Plutarc. in vita Amilcar.
t D. Chrysost. Homi. 27. in c. 27. Matth.
u Athenæ. lib. 6. c. 6.
x Suidas, in verbo ζῇ.
y Demost. 9. orat. in Philip.
z Lucian. in anthologia. εἰς κόλακας.
a Seneca, lib. 4. naturali. q. in princ. & lib. 4. Episto. epist. 81.

11 ¶ † Statuunt lora, fictis adulationibus extorta, restituenda esse militibus à focarijs[a]. ¶ † Et propriæ istæ sunt captatoriæ volontates, quæ aucupantur iudicia & liberalitates hominum, quæ im-
13 probantur in iure[b]. ¶ † Quamuis per blanditias, quæ affectionem quandam veram habent, vel officta quadã amicitiæ per se ostentant, donata, ea
14 tatione non reuocentur[c]. ¶ † Neque CC. Arcadius & Honorius, immunes à periculo pudoris haberi voluerunt eos magistratus, qui adulandi studio transgredi quæ sint introducta permise-
15 rint[d]. ¶ † Iure quoque, si quis eum seruus fuisset fugiturus, vel furtum facturus laudator præpositi eius extiterit, tenetur de seruo corrupto: non enim, inquit Vlpianus, oportuit laudando auge-
16 ri malitiam[e]. ¶ † Sunt ideo isti adulatores merito suspecti cordatis hominibus, neq; credunt istis collaudatoribus, qui omnes, ex quibus se semenrem facere arbitrantur, laudant temere: & vt recte Martialis de Callistrato dixit[f], ita de illis sentiunt.

Ne laudet dignos, laudat Callistratus omnes,
Cui malus est nemo, quis bonus esse potest?

Et vt apud Euripidem Clytemnestra ait[g],

ἀνύμενοι γὰρ οἱ ἀγαθοί, τρόπον τινὰ
μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶσ' ἄγαν, id est.
Probi viri cum laudantur, quodammodo solent
Odisse laudantes, si immoderatius laudauerint.

de Venatione ferarum interdicta. Cap. 10.

1 *Venatio animalium triplex, venatio, aucupium, piscatio.*
2 *Venatio libera, quieta, & inquieta qua, & quid in his prohibendis considerandum. & 3.*
4 *Animalia noxia fatis, & hominibus cum laude capiuntur.*
Et de quibusdam adoratis. nume. 5. 6.
7 *Venari licet omnibus bestias vastantes, vt lupos, vrsos, leones.*
8 *Venatio nobilibus cur permissa: plebeis qua, & quando permissa. 9. & 10.*
11 *Venari in alieno ne liceat quare.*
12 *Piscationes quibus, & in quo loco permissæ, & earum leges à rege Franco. præscripta.*
13 *Venatio omnino improbata à sanctis patribus.*
14 *Venatio quibus pœnis clericis interdicta.*
15 *Venandi modus licitam vel illicitam facit venationem.*

1 ANimalium venatio † triplex est, quadrupedum, quæ proprie venatio: auium, quæ proprie aucupium: piscium, quæ proprie piscatio. Ex quibus animalia in nullius ante dominiu constituta, quærentium & accipientium
2 fiunt[h], quando permittitur venatio. ¶ † Rursum, ferarum venatio quædam libera, id est ferarum in libertate naturali constitutarum: quædam bestiarum conclusarum, arenaria, quæ intra septa arenæ fiebat, quæve infamat, nisi virtutis causa
3 fiat[i]. ¶ † Libera venatio, aut quieta, aut clamore peracta seu inquieta. Quieta piscatio est, tendiculæ, decipulæ: inquieta, quæ excursionibus & retibus & canibus fit. In his omnibus permittendis vel prohibendis res seu animalia quæ capiuntur, personas capientes, & modum capiendi
4 consideramus. ¶ † Animalia quædam sunt valde consitia, interdum & hominibus noxia & lethalia quæ expedit & necessarium est venari & capi. Quemadmodũ Horus Hioici filius, propter Heron filiam Oenopionis & nymphæ Helices, insulam securam reddidit, quæ feris multis erat referta; nimirum eum magnam prædam ferarum à se captarum pro eius dote obtulisset, vt ait Parthenius[k]. Sic laude dignus Theseus, qui Maratonium taurum necauerit. Et Hercules, quod cœperit &
5 occiderit Nemeum Leonem. ¶ † Vt contra feras venari, quæ aliquomodo vtiles esse possunt rei-
6 publicæ prohibitũ erat: † vt apud Ægyptios Ibin cœpisse vel occidisse capitale, eo quod illud animal serpentes noxios Ægyptijs deuoret: ideoq; illud innocent, vt Elei Myiagrum, muscarum mul-
7 titudine pestilentiam adferente[l]. ¶ † Honorius Cęsar occidendorum leonum cunctis facit potestatem[m]. Et quamuis alibi[n] in iure prohibeatur tendere retia, & laqueos ad capiendas venationes: tamen vrsorum, aprorum, luporumve capi-
8 endorum causa licet. ¶ † Personæ contemplandæ etiam cum ijs. Nam nõ omnibus venatio permissa. Licet militibus potissimũ permittatur, tum vt ad bellum indurentur, laboribus assuescant, & ad pericula inferenda & vitanda cautiores reddantur[o], tum etiam vt otia vitent, quod maxime familiare hominibus huiusmodi est: nihil enim fere aliud norunt, quã arma tractare, & sæpe ipsa quoq; refugiunt, vt necesse sit eorum animũ aliquo negotio occupari, alioqnin solet ex diuitijs & otio partus impijssimus generari. Sic enim narrant antiqui[p], venationem ab Heroibus & nobilioribus, ingenuisq; hominibus pertractatam, vt seminarium malorũ declinarent: cogitatio namque ferarum persequendarum quandiu occupat & quodammodo replet animum, peregrinas alias pessimas cogitationes non admittit, non secus ac vas, quod plenum est, superiniecta respuit.
9 ¶ † Permiserat Carolus 4[q]. eius nominis Gallorum rex, omnibus etiam plebeis ius venationis, exceptis priuaris conicularijs, cum canibus, auibus siue ea essent cuniculorum, siue leporum: tendiculas tamen illis noctu vel interdiu fieri prohibuit, vt feris magnis animalibus, nisi si qui hoc ius
10 ab eo obtinuissent. ¶ † Vetauit etiam, non tendi retia nec venationes fieri phasianorum & perdicum ab alijs, quam nobilibus habentibus merum imperium, vel eorum permissu intra suam iurisdictionem. Prohibuit etiam nobilibus, nisi barones essent, viuus capere phasianos, vel alio modo quam prædatorio aucupio auium. Prohibuit plebeis, ne aues prædatorias venarentur, nisi authoritate regia vel cognitorum regiorum. Franciscus etiam eius nominis primus[s], artificibus, agricolis, & alijs plebeis non nobilibus, prohibuit omnem venationem animalium, ne ab opere reuocarentur, vagandiq; daretur occasio, & incultæ & steriles terræ relinquerentur: cum potissimum ab earum cultura nec momento abesse debeant[t]. Eiusq; notionem latrunculatoribus, quos vocant *preuosts de mareschaux*, & eorum vicarijs concessit edicto alio[v]. Hasq; constitutiones renouauit filius eius Henricus 2.[x] Sequuta tamen postea prohibitionis interpretatio[x], non prohiberi venationẽ dominis rerum, sed eos in suis, puta pascuis, syluis, nemoribus, dumetisq; proprijs posse ve-
11 nari, exceptis maioribus feris, rufis. ¶ † Et certe hoc æquum etiam est, ne in alienis potissimũ sine voluntate dominorũ venari liceat, ijs prohibentibus[y]. Prohibere autẽ videtur dominus ferarum venatio-

[a] l. 2. de donat. int. vir. & vxo. lib. 5. C. tit. 16.
[b] l. captatorias, de hæredib. instituen. in P. l. non est, de inoffic. testament. in P.
[c] l. fin. si quis aliq. test. prohib. libe. e C. tit. 44. l. fi. eo. tit. in P. l. affectionis, de donat. in P.
[d] l. 1 de sta. & imagi. lib. 1. C. tit. 17.
[e] Vlp. l. 1. §. sed verum, de ser. corrup. lib. 11. P. tit. 4.
[f] Mart. lib. 12. epi. 81.
[g] Euripid. in Iphigenia, in Aulide, circa versus 170.
[h] Paul. l. 1. & Caius, l. 3. de acquir. r. dom. §. feræ igitur bestiæ, de rer. diuis. ep. Iustinia.
[i] c. infames, §. nam vt præmisimus, 3 q. 7. l. 2. §. si de ijs qui not. infa. in P. l. ad bestias, de pœ. P. l. 1. §. item senatuscon. falso, de post. P.
[k] Parthen. in Eroticis.
[l] Plin. lib. 10. c. 27.
[m] l. vni. de venat. ferar. li. 11 C. tit. 44.
[n] § nemo, de pace tenenda & eius l. lib. 2. Feudo. tit. 27.
[o] Xenoph. in epi. [illegible] ar. [illegible] Cyroped. & in lib. de vena. Athe. lib. 1. Dipnos. c. 20 [illegible] lib. [illegible] Syntag. [illegible]
[p] Eurip. & Senec. in Hippolid. Ouid. in epist. Phædra Hippo. [illegible] Fastor.
[q] Ordon. de 1397 [illegible] 4. sur la chasse.
[r] In constitu. Franc. f. 1. des chasses anno 15[illegible] die 6. Aug.
[s] l. 2. de nundin. in P. l. colonos, in 1 de agric. & cens. lib. 11. C.
[t] Constit. an. 1518. [illegible] & an. 1519 1 Iuly.
[v] cna Domini 1547. 16. Augusti.
[x] Henri. in constit. declaration de ceux qui sont publ. dez de chasse an. 15[illegible]. Sep.
[y] l. 3. de acquir. rer. dom. P. l. diuus Pius, de seruis rust. P. §. plane. de rer. diu. ap. Iustin.

venationem, si locum illarum concludat, nempe syluam sæpe, vel macerie, vel ædificio iungat, si cuniculariú extruat, vel viuarium, vel columbarium. Sic enim notat Bartholus [a], nó licere in cuniculario alterius, vocant garenam, venari, vel in alterius saltu, sine volútate domini. Et ita seruari ex consuetudine generali Delphinali, tradit Guido Papæus [b]. Inde itaque prohibitum erit, aucupari iuxta columbaria columbos: ná & illi feram naturam exuisse videntur, dum animum redeundi habent, ad locú vbi còcluduntur & nutriuntur [c]. Quid autem intersit inter saltus, viuaria, garenas, seu cunicularia, habes glossam id explicanté, quá
12 lege [d]. ¶ † Piscationes autem omnibus permittuntur in mari, nam & si prohibeantur, iniuriarú nomine agi potest [e]. Flumina, quæ iuris publici sunt, eius quoque iuris sunt, vt omnes admittant, nisi alius prior occupauerit ripá & locum [f]. Consuetudo tamen in his locum obtinet præscripta, vt si quis in alicuius fluminis publici diuerticulo solus piscatus diu fuerit, cóseruetur ei ius, possitque alium ne piscetur prohibere, vt ait Martianus [g]. Potest & hoc ius rescripto concedi regio [h]: quia & inter regalia iura, flumina publica sunt [i]. Vetat tamé regia Gallica cóstitutio Philippi Pulchri [k], ne quis priuatus Siphones, vocat *chant-epleures*, vel fossas habeat, quibus aquam è flumine publico trahat. Statuiturque eadem constitutione, quibus temporibus abstinédum à piscatione,
13 quibusq; instrumentis sit vtendum. ¶ † Sancti patres venationem omnem alienam esse à Christianis censent & scelus esse donare venatoribus, nec vllum fuisse vnquam sanctum venatorem, scilicet quo tempore sanctus, contra insignes fuisse peccatores. Nembroth, & Esau, venatores [l]. Toleratur tamen venatio victus causa non clericis, & ob
14 necessitatem [m]. ¶ † Clericis auté certe interdicta proculdubio inquieta omnis venatio, vel ea de causa aues prædatorias, canesve nutrire ex concilio Aureliacensi [n]. Monachis quoque, nisi victus causa, in proprijs syluis vel vbi ius venandi habent, forte liceat: per alios tamen, quam per se [o]. Proinde pœna concilio dicto Aureliacensi 4. imposita episcopis venatoribus, si moniti non desistant, suspensio per tres menses a communione: si presbyter, vt duobus: si diaconus, ab omni officio suspédatur [p]. Satis enim graue est videre destinatum perpetuo Dei seruitio vagantem, & clamantem feras persequi: si victus gratia, de ciború delectu subrerú: si lucri causa, pro loculis relinquere verbum Dei, & ministrare mensis: si voluptatis causa, crudele nimium & horreodum, ex facultatibus quæ ecclesiæ ad vsum pauperum conferuntur [q], canes, aues, & nihili homines venatores nutrire, leum quærere delicias seculi, cui dictum sit a Deo, [*vade, vende omnia quæ habes, da pauperibus, tolle crucem tuam [r] quotidie [s], & sequere me.*] Glossa quædam [t] tamen dixit, venari posse clericos non tumultuosa venatione, veluti piscatione, quod verú est: legimus enim sanctos piscatores, vt D. Petrum. Hugo Cardinalis cum Angliæ & Scotiæ episcopis in Anglia synodum peregit, in qua præter cætera ordinatum, vt clericus, qui ceruos aut damas intra saltus occidisset, à profano iudice mul-
15 ctaretur [v]. ¶ † Postremo, in venationibus modus consideratur, ná foueas facere in itinerib. frequétatis, & tendiculas ibi ponere, ad capiendas feras non licet, nulla monitione præcedente, alioquin tenetur de damno dato earum occasione [x], aliter licet. Nec licet noctu piscatoribus in litore maris ignem accendere, ne decipiantur nautæ, putáres ad portum se appellere [y]. Constitutiones regiæ Philippi Pulchri, de quibus supra meminimus, certum piscatoribus imponút modum, in instrumentis piscatorijs, in plagis, in tempore piscandi, in magnitudine piscium. Et aliæ quoque constitutiones de venationibus editæ constituunt quibus instrumentis liceat, & non liceat venari, quæ ibi obseruare licebit.

y l. ne piscatores, 10. de incert. aut. in non fra. lib. 47. P. tit 9.

---

de Laruis, & Personatis. Cap. 11.

1 *Laruas ferre vitium frequens Gallis, & quare.*
2 *Persona seu larua prohibita. 3. 5. 6. 7. 8. & 11.*
4 *Histrioni vetatur sumere personam & vestes sacras virginis.*
9 *Persona seu larua permissa in festo matris vt dicebant Deúm. & 10.*
12 *Personam alterius agere publice, iniuriarum habet vindictam.*

1 Vitium † hoc & crimé familiare Gallis est, vt personati irrepant in ædes alienas, nolentes qui sint detegi, propria conscientia seipsos aperte nihil boni acturos prodentes. Oriuntur q; ex illis laruis prope innumerabilia scelera, quæ magia cognita sunt, quam explicari oporteat: q enim male agit, odit lucem, & agnosci non vult, & mentitur sæpe & faciem & sexum, vt solét fures, luxuriæ dediti,

Qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt [a].

a Iuuen. Saty. 2.

2 ¶ † Idé & ij, qui nocere, iniuriamve alijs inferre desiderant. Prohibuit Franc. 1. eius nominis Galliarum rex, anno 1539. die nona Maij, ne quis armatus, potissimum laruatus, per itinera, ciuitates, oppida incederet proscriptione bonorú indicta in eum, qui hoc attétasset, parte media ærario regio, altera delatori decreta, & pœna corporali & pecuniaria arbitrio iudicis relicta. Prohibuit & Senatus Parisiensis 25. Iulij anno 1551. Laruas has vendi, ferrive à quoquá. Idipsum quoq, Tholosæ sæpe, saltem singulis Saturnalibus, quæ Christiani nomine tenus exercét depravata corruptela, ante ineuntis quadragesimæ dies: repetitur tamé plerumq; frustra, vt non lugendú nó sit, eos qui prohibent, magistratus inquá quos alijs prælucere oportet, pernicioso exemplo viam facere. Videbit auté rex in posterum, si velit rempubl. saluá fore, num iuuenes, qui his passionib. animiq; voluptatibus adhuc detinétur ridiculis & improbis quib, clauum cómittit, possint serio graues reipub. lacrymas abstergere, & ruentem structurá imperij fulcire & emédare. Verum ij diuites sunt & iuuenes: egeremos igitur probis pauperib. & senibus, quibus, quæ Deus prohibuit exequédi, cura esset.
3 ¶ † Prohibuit itaq; Deus has laruas. [*Ne mulier inquam vestem virilem, vir muliebrem induat, tanquam sibi abominabile.*] [a] Hæc hilaritas effusa, quæ kômos Græcis, de qua postea, viris non conuenit, vt Menedemus consultáti Antigono, an luxuriosum cóuiuiú kômon adiret, hoc solum illi renunciari iussit: meméto regis te esse filiú [b]. Et Gregorius Nazianzenus *ean de kômon klêthês, mê tachynês, Si ad comum* (vnde & nos deducere possumus *momon*) *vocatus fueris,*
4 *ne properes.* ¶ † Vetatur iure, ne histrio personatus in scenam veniat cum vestibus sacris vel vestalium [c].

a Deut. c. 22. c. si qua mulier in 2. 30. dist.

b Dio. Laert. lib. 2.

c l. mimæ, de episc. audien. l. 3. ff. de episc. & cler. coll. 9.

5 ¶ † In lege Langobardorũ hoc inter iniurias plectitur: sic enim scriptum [a], [*Si quis homini libero iniuste iniuriam fecerit, id est, Gualaput, 80. solidos ei componat.*] Gualaput dicunt, dum sibi quis furtiuum vestimẽtum induxerit, aut sibi caput latrocinandi animo, aut faciem transfigurauerit. Vocant Galli nostri personas has *mascas & momos*, quæ nomina vsq; adeo horrida sunt & perniciosa, vt mireretur illi, qui se inter alios alicuius esse pretij, honoris, & dignitatis iactitant & arbitrantur, velint has induere. Mascas vocant Langobardi cacodæmones illos nocturnos ephialtas & striges, & lamias, quę ferunt deuorare & necare infantes.

a l. fin. de eo qui, in via esse fecerit, lib. 1. leg. Langob.

6 ¶ † Sic enim audi legem illorum loquentem à Rhotario rege scriptam [b]. [*Nullus præsumat Aldiam alienam vel ancillam, quasi strigam, quæ dicitur masca, occidere: quia christianis mentibus nullatenus est credẽdum, nec possibile est, vt mulier hominem viuum possit intrinsecus comedere.*]

b l. fin. de homicid. seruo. ministeria. vel aldialium, lib. 1. leg. Langob.

7 ¶ † Græci autem μῶμον dicunt vituperationem, maculam, repræhensionem: vnde Lucianus fingit in Hermotimo quendam dictum illi deum Momum, qui reliquos suos deos irrider. Proinde isti irridendi causa, si se ita transforment, viderint, num Christiano digna sit subsannatio: & num ipsi potius ridiculi & contemptibi-

8 les & impij reddantur. ¶ † Lex capitale statuit in Anglia seu Britannia, personas induere, vt refert

9 Polyd. Vergilius [c]. ¶ † Videntur nostri paganos Romanos imitari, quibus festus dies erat sacratus matri vt vocabant Deûm, quo facere, imitari personasque induere quaslibet licebat: cuius oblata commoditate Maternus volebat Cæsarem Commodum necare, sed detectus capitis pœnas luit [d].

10 Scribit & Dio Cassius [e]. ¶ † Saturnalia à seruis fie-

11 ri solita habitu dominorum. ¶ † Constitutiones ecclesiasticę, laruas has & theatrales ludos, vt turpitudines & ludibria & corruptelã explodunt [f], negantq; sacram communionem histrionibus & scenicis hominibus non pœnitentibus, qui hanc larualem exercent imitationem [g]: habitæq; sunt turpes & infames eorum personæ [h], & quæ exhę-

12 redari ab honestis parẽtibus possint [i]. ¶ † Miscentur cum istis laruis ludicris interdum iniuriarum & contumeliarum causæ, dum alterius quis imitando personam in publicum prodit, idque leges quoque puniunt: vt si quis vestem sordidã rei nomine in publico habuerit, vel capillum submiserit [k]. Moris enim erat Romanis reis submittere capillos, vt ait Plinius [l].

c Polyd. Verg. lib. 5. de inuentor. rer.
d Herod. lib. 1.
e Dio Cass.
f c. cum decorem, de vita & hon. cleric. ap. Grego. tit. de spectac. in eccles. nõ faciẽd. in pragm. sanct. ex concilio Basiliensi.
g c. pro dilectione, & ca. scenicos, de cõsecrat. dist. 2.
h l. 2. § ait prætor, de iis qui not. in. fa. ca. 1. 4. q. 1. ca. 1. 32. dist.
i § causas, vt cum de appella. cog. in auth.
k l. vestem, 39. de iniur. P.
l Plin. lib. 7. Episto. epist. Sura suo

De bonorum Decoctoribus. Cap. 12.

1 *Decoctores bonorum catomidiari debent.*
2 *Comus qualis Deus habitus, eius festum & figura.* 3. & 4.
5 *Commessantium & epulonum tristis quis exitus, & pœna.*
6 *Decoctor bonorum infamis.*

1 Prodeunt † ex superioribus proxime recensitis viuendi perditis vitijs bonorum decoctiones, facili & leui via, ex prodigis, luxuriosis & nepotibus perditis, otiosisq;, & popinis gaudẽtibus: quare & illis crimẽ hoc impunitũ esse non debet, qui bona à maiorib. multo parta labore, & cum vitæ & animæ sæpe discrimine consumunt. Statuit Adrianus Cæsar merito decoctores bonorum suorũ, si suæ authoritatis essent, catomidiari in amphiteatro & dimitti, vt author Spartia-

2 nus [m]. ¶ † Apud antiquos idololatras κῶμος, habitus Deus, & comessationum nocturnarumq; saltationum præses, in cuius militia auctorabantur iuuenes, q coronati noctu, cum facibus musicisq; instromentis, ad amicarum fores, saltandi cãtandiq; gratia concurrebant, procacíterq; lasciuiebant, adeo vt fores nonnunquam confringerent, atq; irrũperent. Indicat id Aristophanes [n], dũ ait, Γρ. ἔστιν δ' ἐπὶ κῶμον βαδίζειν. Χρ. φαίνεται. στεφάνους γέ τοι καὶ δᾷδ' ἔχων πορεύεται. Et Xenophon [o]. ἦκεν αὐτοῖς ἐπὶ κῶμον Συρακούσιος ἄνθρωπος, ἔχων αὐλητρίδα ἀγαθὴν καὶ ὀρχηστρίδα τῶν τὰ θαύματα δυναμένων ποιεῖν. Erat & festum ideo κῶμος, quod magna cum hilaritate peragitur, tanquam à comessabundis in festo Bacchi, & ita κῶμον ἑορτὴν κωμαστικὴν, interpretatur Eustathius apud Dionysium [p], dum is ait de Bretanidibus insulis loquens,

ἀγχι δὲ νησάων ἕτερος πόρος, ἔνθα γυναῖκες
ἀνδρῶν ἀντιπέρηθεν ἀγαυῶν Ἀμνιτάων,
ὀρνύμεναι τελέθουσι κατὰ νόμον ἱερὰ Βάκχῳ,
στεψάμεναι κισσοῖο μελαμφύλλοιο κορύμβοις.
ἐννύχιαι, παταγεῦσι δὲ λιγυρὸς ὄρνυται ἠχή.
οὐχ οὕτω Θρήικες ἐπ' ὄχθαισιν Ἀψίνθου
Βιστονίδες καλέουσιν ἐϊραφιώτην,
οὐδ' οὕτω σὺν παισὶ μελανδίνην ἀνὰ Γάγγην
Ἰνδοὶ κῶμον ἄγουσιν ἐριβρεμέτῃ Διονύσῳ
ὡς κεῖναι κατὰ χῶραν ἀλαλάζουσι γυναῖκες. id est,

Iuxta item insularum alius tractus, vbi mulieres
Hominum è regione illustrium Amnitarum,
Concita persoluunt iuxta ritum sacra Baccho,
Coronata hedera nigrifolia baccis Nocturna,
Saltationis autem dulcistrepus excitatur sonitus,
Non sic Threiciæ iuxta ripas absynthii
Bistonides inclamant multifremum Iraphiotem:
Neq; sic cum liberis atriuorticem circa Gangem
Indi comum peragunt strepero Dionysio,
Sicut illo in loco euge congeminant mulieres.

4 ¶ † Quib. versibus explicatur, insolentem viuẽdi modum, quo nunc iuuenes vtuntur, ab illis turpissimis Ethnicorũ ritibus defluxisse, & morem & nomẽ translatum mutata litera comi, c. in m, vt momũ pro como dicamus. Accedit quod de como scribit Philostratus in Iconibus [q], vbi describit dæmonem comum, & inde mortalib. κωμάζειν iuuenem mollem, præ vino rubicundum, quod ebrius sit, ad iuuenes accedentem, dextra faculam continentem in tenebris, comitatum lasciuientibus coronatis mollibus cum facibus, cinctis præter communẽ morem. Nam inquit comus & mulieri virum agere, & viro stolam induere muliebrem, muliebriterque incidere permittit: adijcit cymbala & alia. Verum hoc quoq; notat pro fine illius tragœdiæ, quod coronæ illis nõ sint floridæ amplius, vt ab initio, sed ipsarum, quod capitibus concinnatæ sint, ablata sit hilaritas, cum p luxu-

5 riam ac lasciuiã currãt. ¶ † Exitus etenim illius vitę pœnitentia est, & sæpe sera, & miseriatũ cumulo oppressa, vt resurgere nequeat. Hęc ab splẽdida mensa, vel mittit ad inferos eum diuite pessimo, q quotidie epulabatur splendide [r], vel ad porcos, vt legimus de prodigo, qui substantiam suam perdidit viuendo luxuriose [s]. Vix est vt conuiuia, potissimum luxuriosa, sine peccato aliquo transigantur: vt nõ immerito ea fuerint suspecta Iobo, q quotidie pro filijs sacrificabat, per circuitũ mutuo conuiuãtibus [t]. Proximi sunt genitalia vẽtri, & colluuies ex cibis superfluis & delicatis facile concita-

m Spart. in Adria.
n Aristoph. in Pluto.
o Xenoph. in Sympos.
p Dionys. lib. de situ orbis.
q Philost. in Iconib. lib. 1.
r D. Luc. 16.
s d. c. 15.
t Iob. 1.

concitatur in libidinem, facilius vinum in cædes & sanguinē: & exhausta crumena in desperationē vitæ, vel latrocinia impellit. Fitq; risus Sardonicus, pereunt familiæ, & nomine obscurātur præstantissimorum parentum per procos cuiusdam Penelopes vel Veneris turpissimæ. Magistratus his certe prospicere deberent, si velint suam ciuitatem bene regere & componere. Deberent saltem recordari legis diuinæ, quæ grauiorem in hos statuit pœnam lapidationis[a]: [*Si genuerit*, inquit Deus, *homo filium contumacem & proteruum, qui non audiat patris aut matris imperium, & coercitus contempserit obedire, apprehendent illum & ducent ad seniores ciuitatis illius & ad portam iudicij, dicentque ad eos, Filius noster iste proteruus & contumax est, monita nostra audire contemnit, comessationibus vacat & luxuriæ atque conuiuijs: lapidibus eum obruet populus ciuitatis, & morietur, vt auferatur malum de medio vestri, & vniuersus Israel audiens contremiscat*.] Et alibi Salomon[b], [*Qui comessatores pascit, confundit patrem suum.*] Extat & lex Solonis, *τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ἀνῃρηκώς, ἄτιμος ἔστω*, *qui suam substantiam decoxerit, infamis esto*[c]. Sunt his plura similia iudicia proborum morum, quæ vt me à criminibus expediam, lubens prætermitto.

a Deut. ca. 21.

b Prouerb. 28.

c Diog. Laert. li. 1. de vita philosopho.

de termino moto. Cap. 13.

Lib. 41 F. titul. 21.

1. *Terminos antiquos transferre iure diuino prohibitum.*
2. *Limitum causa agrorum bella ex leuibus priuatorum contentionibus.*
3. *Litis nomen a limitibus.*
4. *Fines agrorum quare distinguendi fuerunt.*
5. *Terminus quid in finibus agrorum. Et 6.*
7. *Termino vsurpati vel trāslati, mulctarum pœna. 8. & 9.*
10. *in Termini moti iudicio quæ consideranda.*
11. *Agrimensores cur inuenti, & quomodo de falso modo renunciato teneantur. Et 12.*
13. *Finium regundorum quæstio, proprietatis est, quam suspendit possessio obiecta, & præscriptio. Et 14.*
15. *L. Quinq. pedum explicatio. Et 16.*
17. *Termini moti accusatio publica est cuilibet, & an crimen quoq; sit publicum. Et 18.*

1 PRohibetur † iure diuino[d], ne quis transferat terminos antiquos, & maledictio subijcitur transferenti. Monet rusticum Columella[e], ne semiras nouosque limites in agros 2 fieri patiatur. ¶ † Limitum enim contentio priuata primum, sæpe in bellum adolescit: veluti inter Iapiges & Tarentinos in Italia eo peruenit de finibus controuersia, vt Iapigæ ad viginti hominum vsque millia collegerint exercitum, & instructa acie aduersus Tarentinos & Rhegios depugnauerint[f]. Sic & inter Corinthios & Megarenses, priuata de finibus contentio bellum ge3 nuit[g]: & inter Egesteos, & Sel[…]os[h] ¶ † Magna inter vicinos iurgia & lites c[…]bus & occupatione proximorum agroru[m], […] & litis nomen Virgilio[i],

Limes agro positus, litem vt discerne[…] a[…]

4 ¶ † Proinde fines concludendos, […] quadā nota distingui oportuit, & ne quæ ali[…]s essent agri vsurparentur, insignia quæda[m …]ni, quorum memoria posteros etiā doceret, vt ai[t] Iulius Frontinus[k], & pacem amicitiamque vicinorum contineret, vt ait Plutarchus[l]. In finalibus namq; quęstionibus monumenta antiqua sequēda sunt, modo ne varietate successionum, vel arbitrio possessorum, fines additis vel detractis agris postea permutari probentur[m]: possunt enim consensu do5 minorum mutari[n]. ¶ † Fines varij esse possunt, vt itinera, sepulchra, viæ, fossæ, riui. Pro terminis autem & stipites, seu lapis humo defossus, qui magna religione colebatur ab antiquis & obseruabatur, vt ait Ouidius[o],

Nox vbi transierit solito celebretur honore,
Separat indicio qui Deus arua suo.
Termine siue lapis: siue es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoq; nomen habes. &c.

6 ¶ † Statuit autem Numa Pompilius Romanorum rex, authore Dionys. Halicarn.[p] vnumquemq; fines suos circumscribere, & finibus apponere lapides, quos sacrauit Ioui Terminali, atque decreuit sacra quotannis super eosdem fieri à cōtinentibus, & fines ipsos terminos vocauit: quos si quis occuluisset, aut transtulisset, sacrum eum esse Dei lege sanciuit. Ita vt cuicunq; volenti eum occidere liceret, tanquam sacrilegum. Verba legis antiquæ de termino non mouendo refert Crinitus[q],

Qui terminum exarasit, [Qui setus faxit & terminum exarasit,]
Ipsus & boues sacri sunto.

7 ¶ † Romulus ante statuerat, vt qui vicini terminos vsurpasset: is, cui voluisset eripere, totum agrum vsurpantis in mulctæ locum acciperet, & ad 8 eum iuste pertineret[r]. ¶ † Constantinus Cæsar hanc legem retinuit, in termino moto pendente controuersia finiū & ante definitā sententia negotium. [*Qui finalem*, inquit[s], *intulerit quæstionem, si priusquam aliquid sententia terminetur, rem sibi alienam vsurpare voluerit, non solum id quod male petebat, sed lite superatus, tantum agri modum, quantū diripere tentauit, amittat, vt quisq; contentus suo, non expetat quod iuris est 9 alieni.*] ¶ † Modestinus terminorum auulsorū non pecuniariam mulctam, sed extraordinariam pœnā esse respondit[t]. Callistratus autē[v] ex Adriani lege eum, qui occupandorū finium alterius causa id ipsum admisisset, relegatione puniēdū: quod si per ignorantiam, vel furandi animo, verberib. cædendum. Et Caius Cæsar[x], eos, qui extra suos fines dolo malo terminos mouissent, in quinquaginta aureos, si serui, pœna capitali damnandos statuit, ex lege Agraria Neruæ, nisi domini pœnā exsoluissent. Puniūtur quoq; pro modo & qualitate personę. qui finalium quæstionū obseruandarum causa, faciem locorum conuertūt: vt si faciant ex arbore arbustum, ex sylua cardua nouale. At Panormitanus[y] scriptū consignauit, pecuniarias pœnas in hoc crimine exoleuisse, & corporales ꝓ ratione personarū infligi, si dolose termini transferantur. Dynus tamen[z] arbitrio relinqui censuit iudicis, quas velit nummarias vel corpo10 rales imponere, adhibitis circumstantijs facti & personarū[a]. ¶ † Quod ego quoq; melius opinor, quia in hac quæstione de termino moto, plures possunt accedere peristases, quæ negotij naturam variare possunt: siquidem si consensu contendentium termini moti sint, id impune fit, & licet[b]. Possunt & euelli furti causa, & tunc ad furti quæstionem perueniendum. Possunt & per vim deijci, & tunc de vi extra ordinem agitur ex Iulij Pauli sententia[c]. ¶ † Possunt & turbari fines & cōfundi multis modis alijs, quā per motionē trāslatione: veluti aratione, fluminis irruptione, vel alia superueniente cōfusione. In quib. si dolo malo quis

d Deut. 19. & c. 27. c. ultim. 22. dist. c. in legibus, 12. q. 2. Prouerb. c. 22.

e Colum. 1. de re rust.

f Dio. Sicul. li. 12.

g Item eo.

h Idem lib. 12.

i Virgil. lib. 12. Æneid. c. sed, de verb. sig.

k Frontin. de iure limitum.

l Plutar. proble. 14.

m l. in finalib. fini. regund. l. 10. F. tit. 1. l. successionum varietas eod.

n l. pen. eo. F.

o Ouid. 2. Fast.

p Dio. Halic. 2.

q Crinit. li. 8. de hon. discip. c. 10.

r Plut. probl. 14.

s Const. 'n[…] v. ni. fin. reg. l. 3. C. Theod. tit. 26. l. 4. [...] C. Iustinia.

t Mod. l. 1. de term. mo. F.

v Call. l. 2. eo.

x l. 3. eod. tit.

y Pan. in c. ex literis, 11. de probat.

z Dyn. in d. c. ex literis.

a sec. gl. 2. c. fraternitatis, 34. dist.

b l. pen. fi. regund. F. l. 1. C. eod.

c Iul. Paul li. 5. Recep. sententia.

quis aratione confuderit, & iudicio finium regúdorú, & de termino moto, coram eodem iudice interpellari potest [a]: in alijs, Irruptione fluminis, vel antiquitate summotis agitur finium regúdorum iudicio [b]. Finitore agrorum adhibito, seu mensura agri facta: summa namq; totius Geometriæ vtilitas in eo versatur. Atque Alphorarius [c] ea necessitate impellente, ob confusionem agrorum ex inundatione Nili in Ægypto frequente, dirimendam, mensuras geometricas inuentas fuisse. Cicero quoq; [d] cautum fuisse ait lege Manilia, vt arbitri sint agrimensores tres, perinde ac In vendicationibus earum rerum petiti, regendis finibus, id est, discernendis, & ad certam æquabilemq; formam dirigendis. Accedit etiam iudex ad locú controuersum, vt suis oculis ipsum subijciat [e], vocant hoc ipsum pragmatici *Veuë figure.* fit enim figura & pictura rerum controuersarú, consentientibus aut vocatis legitime quorum interest, vt postea ex ea, ac si subiaceret perpetuo oculis res, iudiciú fiat. ¶ † Agrimensor adhibetur 12 vt medius, qui idcirco in neutram controuertentiú partem declinare debet, competitque in eum, si falsum modú dolo malo renunciauit, actio in factum, quam prætor decepto per dolum vel per maliciam, vel negligentiam, quæ dolo proxima est, decernit [f]: non autem si per imperitiam solum [g], quod sibi imputare debeant, qui talem arbitrum delegerint [h]. Sicut in alijs machinarijs arbitris adhibitis, vocant *expertos*, receptum est [i]. Quod si mensura explicata à finitore agrorum, commode fines diuidi iuxta eam non possunt, ex arbitrio iudex diuidit, & adiudicatione vtitur, & transfert & constituit fines, condemnatione pecuniæ addictione compensata, vt in posterú cer- 13 tiores sint termini [k]. ¶ † Concurrit cú istis quæstionib. alia præiudicialis interdú, quæ & suspendit iudiciú finium regundorú, & de termino moto: veluti, si quis obiecerit possessionem petenti fundi finium regundorum iudicium, suspenditur de finibus quæstio, quæ proprietatis est [l]. Et prius de possessione, quam de proprietate agen- 14 dú [m]. ¶ † Sic etiam, si præscriptionem quis obijciat, cessat hæc finium regundorú actio, & terminorum controuersia [n]: quamuis enim non tollatur longo tempore viginti annorú, quia mixta & in rem & in personam [o], tamen tolletur triginta annorum spatio [p]. Iure Pandectarú si fundus, tamé emptus sit, & ampliores fines possessi, totum id longo tempore capitur vsu: quoniam vniuersitas eius possideatur, non singulæ partes [q]. Quod tamen emendatú dico in longo tempore, vt lon- 15 gius exigamus [r]. ¶ † Neq; nos à sententia dimouet L. Quinque pedum, finium regund. C. cuius verba videntur inhibere præscriptioné omnem. [*Quinque pedum*, inquit, *præscriptione submota, finalis iurgij vel locorum libera peragatur intentio.*] Quibus verbis, quidam rati sunt ibi post Accursium, olim non potuisse agi pro præscriptione quinq; pedú circa fines agri, hodie contra. Explicant illam legem Cuiacius [s], Connanus [t], Agennus Vrbicus [u], refert legem Maniliam, quinq; aut sex pedum latitudinem constituisse pro fine agrorú: quod hæc latitudo reseruaretur itineri ad culturam, vt ad eam iretur, & ad circumactú aratri, ideo impræ- 16 scriptibile esse spatiú. ¶ † Vuolphangus Lazius [x] aliter explicat, quatuor pedum interstitium fuisse relictum ad sepeliendos milites, & successores dominorum, ibique fuisse cippos & tumulos militares probat ex quibusdam vetustis inscriptionibus Capuæ inuentis. Mortui namque olim more Græcorum extra oppidum sepeliebantur: & si intrò ferrentur, id honori summo concedebatur, vt notat Cicero [y]. Vnde Polybius ait [z], illud fuisse singulare ex oraculo cótra morem communem, vt Tarentini intra vrbem, in parte, quæ solis ortum versus esset, mortuos conderent. Cum Græci contra obseruarent, imo & libitinarios, qui eos sepelirent, vrbe habitare non sinerent, quos vocant *φιλαχῶτας & νεκροθάπτας* [a]. Existimarem autem ego, legé quinq; pedú, & si præscriptionem submoueat, tamen antiquatá, vt admittatur præscriptio, si longius tempus adsit, quam viginti annorum. Nam Theodos. Arcad. & Valent. lex est. Quinque pedum, lex autem final. eius tituli, fini. regund. C. quæ illam sequitur & præscriptionem inducit, Iustiniani est, qui 57. imperator fuit: illi autem 49. ordine imperarunt. ¶ † Crimen de ter- 17 mino moto defert accusationem cuilibet volenti [b], vt publicú videatur, habita ratione eius quod cuilibet de populo conueniat & concedatur [c]. Item quod quinquaginta aureos pro quoquo termino moto ex lege Agraria reus dare iubeatur [d]. 18 ¶ † Verum proculdubio publicú erit, si agatur de motis terminis publicis, puta iurisdictionis seu territorij: sic enim causa publica, contingens delictú non publicú, publicú facit, vt de concussione non publica responsum est, quæ publica fit ob causam, quæ legis publicæ criminis est [e]. Iurisdictionis autem & territorij causa publica est [f]. Territoriumq; & iurisdictio certis finib. agrorú concluditur [g], quos egredi non licet [h]. Ex quib. confusis, totius politiæ ordo confunditur [i].

a l. 4. §. si dicatur, fini. regúd. in P.
b l. si irruptione, eo.
c Stroscriu. ll. de mẽsur. geometri. post A. strata.
d Cic. li. 1. de legib.
e d. l. si irruptione, §. 6 fi. regund.
f l. 3. §. 1 si mẽs. fals. mod. dix. P.
g l. 1 eod.
h arg. §. præterea, quib. mod. re contrah. ob. li. l. 2. §. 16 quoque, de actio. l. diem proferre, l. 32. §. stari, de recept. arbi. li. 4. P. tit. 8.
i l. pen. & fi. si men. fals. mod. dixe. in P.
k l. 2 3. 4. fi. reg. P. § fin. de off. iudic. apud Iustin.
l l. si quis, C. fini. regund.
m l. ordinarij, C. de seruand. l. nulli, C. de in dic. l. incerti, C de interdic. l. si quis, C fin. reg. exitus, de acq. posse. P. l. si de vi, de iud. in P.
n l. fin. C. fini. regund.
o § quædam, de actio. l. sed & si loci, § 1. fini. reg. in P.
p d. l. fi. fini. reg. C.
q l. 4. §. sed & si fundus pomp. in P. l. qui fundum, § fi. eo.
r per l. fi. fini. reg. C.
s Cuiac. in l. 4. de vsucapio.
t Connan. li. 3. aut. ciuil.
u Agennus Vrbicus, in commenta. ad Iulium Front. de controuers. agro.
x Vuolphan. Laz. in præfa. commentario. reipub. Roma.
y Cic. pro Planco.
z Poly. li. 8. histo.
a Hesychius.
b l. fi. de term. moto, in P.
c l. iusta... de popul. actio. P.
d §. 1. de pub. iud. d. l. fin. de term. mot.
e l. 2 de concuss. in P.
f l. quæ per iudicare, de iud. in P. l. filiusfa. de iis qui sunt sui vel al. iur. P inter. in l. 1. de iurisd. omn. iud. P.
g l. pupillus, §. territorium, de verb. sig. P.
h l. fi. de iurisd. om. iudic.
i c. per totum, 11. q. 1.

de crimine Stellionatus, Cap. 14.

Lib. 47. P. tit. 20. Lib. 9. C. tit. 34.

1 *Stellionatus iudicium quale, & quod generale vbi speciale deficit. quando detur, & eius pœna. 3. & 4.*
2 *Stellio, animal quale, & stellatura quid.*

1 STellionatus † iudicium, famosum quidem non est [k], neq; inter priuata vel publica annumeratur: attamen coercitionem extraordinariam habet [l]. Variam namq; & aliam à superiorib. habet crimen, quo stellionatus actione agit, hypostasin, vt ea nó possit alijs regulis, quam extraordinaria cognitione cócludi. Quod in priuatis iudicijs est, de dolo actio quæ dat quando actio alia non supperit [m]: hoc in criminib. stellionatus persecutio est. Vbicúq; enim titulus criminis deficit, illic stellionatus obijciemus [n]. Optime auté doli similitudo in criminib. anonymis à iureconsultis & stellionatus vsurpata est, ac si dicerẽt hoc esse factú stellionis animalis: quoniam, vt ait Plinius [o], nullú animal fraudulétius inuidere homini tradút, & inde stellionú nomen in maledi- 2 ctú translatú. ¶ † Animal stellio est, lucentib. quibusdam maculis distinctú, vnde nomen mutuatur: & crimen quoq; stellionatus, stellatura dicit. 3 ¶ † Proinde late patent istius accusationis exempla quæ annotabunt ex vsu quotidiano, obseruata illa regula, vt ea crimina hoc nomine dicant, quæ proprio nomine & propria determinatione pœnam non habent, nec in castigatione infamiá, nisi

k l. 2. de crim. stellio. P.
l l. 1. & 2. eod. P. l. 3. eod. C.
m l. 1. de dol. in P.
n l. 3. de crim. stellio.
o Plin. li. 8. c. 10.

eum

cum famosa actione coniungatur. Potest enim eũ alia actione dari, vt quis negotij teneatur actione, & vltra stellionatus [a]. Aliqua exẽpla prodita sunt in iure, vt si quis alteri obligatã rem, eandem suppressa obligatione oppignorauerit, stellionatum enim eum committere placuit Alexãdro Cæsari, nisi vtroque creditori satis offerat [b]. Item si alij eandem per calliditatem distraxerit, permutauerit, vel in solutum dederit [c]. Si in pignore æs pro auro supposuerit [d]. Si quis merces supposuerit, obligatas auerterit, vel corruperit [e]. Si quis imposturam fecerit, vel collusionem in necem alterius [f]. Si merces suppresserit [g]. Si peierauerit, instrumento iurans sua pignora esse [h], non tam ratione periurij, quam fraudis consulto creditori factæ. Item qui non cancellato instrumento post solutionem debiti, iterũ propter condemnationem acceperit vt debitum quod solutum erat, propter suam calliditatem stellionatus crimine punietur [i]: & si solutum ex causa iudicati, vt indebitum repeti non possit condictione indebiti [k].

4 ¶ † De pœna criminis stellionatus, certa tradi nõ potest regula, nisi quod extra ordinem imponatur seuerissime [l]. Fines tamen præscripti, quos egredi non licet, nempe opus metalli in plebeis: in honore autem positis, relegatio, aut ab ordine motio remittenda sit [m]. Modestinus quoque exiliũ temporale constituit in eum, qui cum fraude obligationis pignoris iam factæ alteri, periurio vallasse detegitur [n]. Et certe hic quoq; reminisci oportet, iudicantem ea rebus in quibus calliditas & fraus committitur, & ex personis decipientiũ & deceptorum, & ex modo & qualitate negotij pœnas esse statuendas. Nam & Alexander Cæsar Tribunos militum, qui per stellaturas militibus aliquid abstulissent, capitali sententia affecit, authore Lampridio [o].

a vt in l. 1. §. fi. l. tutor. 36. §. contrarium, l. si quis in pignorem, 36. de pign. actio. lib. 13. P. tit. 7. l. fi. C. de crim. stellion. & ibi gl. fi.
b l. 1 & 2. fi. C. de cri. stelli. & l. tutor. 36 §. 2. de pign. act. in P.
c l. 3. eo. tit. in P.
d l. 1. § fi. l. si quis in pignore, 36. de pign. act. P. l. 3. §. 1. de crim. stellio.
e d. l. 3. §. 1. eo.
f d. l. 3. §. item.
g d. l. 3. §. fi.
h l. 4. eod.
i Vlp. l. si fideiussor, 29. §. in omnib. mand. P.
k l. 1. C. de cond. indeb. d. l. si fideiussor. eum similib.
l l. fi. de crim. stellio. P.
m l. 3. §. pe. eo.
n l. fi. eo. tit. P.
o Lampry. in Alex.

de Mendacii crimine. Cap. 15.

1 *Mentiendum non esse, illudq; scelus & vanitas quando dicatur.*
2 *Mendacium dicere, & mentiri quomodo differant.*
3 *Mendacij gradus, detestatio, & pœna. Et 4.*
5 *Mendacium publ cum grauius priuato,*
6 *Mentientes studiose grauius puniendi.*
7 *Mendacium Deo, & hominibus displicet.*
8 *Dignitatem alterius impetrare, mendacium facto est.*
9 *Mendax impetrator rescripti quis dicendus, & quomodo puniendus. nu. 11.*
10 *Fictiones, quæ non sunt, inter mendacia punibilia annumeranda.*
12 *Mendacij pœna iure ciuili in negatu verbis.*
13 *Aulicorum vendentium gratiam principum, quam se habere mentiuntur, pœna. Et 14. 15.*

1 Solon † inter leges suas, & illam adiecit, *Mentiri noli* [p], & ait Plautus [q],

Mihi scelus quoq; videtur, me petente proloqui mendacium.

Id in serijs & grauioribus, in alijs vanitas, inconstantia, stultitia [r] dicetur. Iniuriamque paulo antea diximus irrogari [s], si quis dixerit alicui quod

2 mentiatur. ¶ † Quod indicat mendaciũ, probrum esse & delictum: sicuti & Persæ crimen capitali animaduersione dignum arbitrabãtur, mentiri [t].

p Diog. Laert. lib. 1. in Solone.
q Plautus, in mercatore.
r Iouia. Ponta. li. 2. de sermo. c. 2. 5. & 12.
s in iniurijs verbalib.
t Herod. in 1.

Probat idipsum finitio mendacij, nam aliud est, falsa vocis significatio cum voluntate fallendi [v]. Publius etiam Nigidius firmat, dum ait, [*inter mendacium dicere, & mentiri hoc distare: quod qui mentitur, ipse non fallitur, sed alterum fallere conatur: qui mendacium dicit, ipse fallitur. Item qui mentitur,* inquit, *fallit quantum in se est: at qui mendacium, ipse non fallit quantum in se est. Vir bonus præstare debet, ne mentiatur: prudens ne mendacium dicat.*] Paria quoque non esse, falsum dicere & mentiri iura probant [x].

3 ¶ † Octo gradus sunt mendacij, pro quorum varietate maius minusve delictum est, prout in iure pontificio distinguuntur [y]. Qualecunque autem sit, peccatum est: os enim quod mentitur, occidit animam suam [z]. Et perdet Deus omnes, qui loquuntur mendacium [a]. Scriptum quippe [b], [*non mentiemini, nec decipiet vnusquisque proximum suum.* Et [c] *non suscipies vocem mendacij, nec iunges manum tuam, vt pro impio dicas falsum testimonium.*] De huius pœna nos latius in crimine falsi, quod dicto & verbis committitur. Et iterum, [*Verbum mendax iustus detestabitur, impius autem confundit, & confundetur* [d].] Et, *abominatio est domino labia mendacij.* [e].]

4 In noua lege [f], pœna exprimitur omnibus mendacibus, [*pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.*] De mendacio pernicioso alteri & consulto fraudem inferente, intelligendum tamen putant omnes interpretes pœnam illam æternam: nam illud peccatum esse mortale dicunt, iocosum autem non graue [g]. Nihilominus autem in hoc consentiunt, nullo modo perfectis vel constantibus viris esse mentiendum [h], etiam pro vita alterius seruanda [i]. Non enim quis seipsum iugulare & perdere debet, vt alium conseruet [k]: neque malum faciendum, vt inde eueniat bonum [l]. Neque etiam ad salutem eum mendacio quequam esse ducendum [m]: non deijciendi sui causa, id est vt vocant, humiliandi causa [n]. Vindicatum seuere signatur Ananiæ & vxoris eius à D. Petro mendaciũ venditionis agri, & retentionis pretij [o]: morte enim repentina necari, quod mentiri voluissent Spiri-

5 tui sancto. ¶ † Demosthenes mendacij legem in foro venali etiam positam apud Athenienses testatur [p], & graue etiam priuatis, multoque magis reipub. esse mentiri, his verbis, [Greek text, partly illegible] ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ μὲν τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν γεγράφθαι, ... id est, *Nam honestum esse qui potest, Athenienses, in rerum venalium foro, vbi si qua fraus aut impostura intercesserit, respublica nihil detrimenti capit, legem de vitando mendacio esse latam: publice autem ciuitatem illam qua priuatis ipsa id imperarit eadem lege non vti, sed bene de se meritos circumscribere?*] Et alibi ait [q], δεινὸν ψεύσασθαι putissimum ἐπὶ ὀλίγοις, & δεινὸν πρὸς ὀλίγους ψεύσασθαι καὶ ταῦτα δυστυχοῦντας: δεινότερον πρὸς ὅλον δῆμον, καὶ τοῦτον τὸν Ἀθηναίων. id est, *graue mentiri, & parum etiam graue mentiri apud paucos eosque calamitosos: sed grauius apud totum populum, eumque Atheniensem.*]

6 ¶ † Plutarchus scribit, Antigonum monoculum ab Alexandro mendacij conuictum, ab aula eiectum, & præfectura priuatum [r]. Vt & Pomponius Atticus vir equestris Romanus, qui quia mendacium non dicebat, ita nec dici pati poterat [s]. Polybius [t]. [*duo, inquit mendaciorum genera, vnum quod fit per ignorantiam. alterum, quod studio profertur. Illis, qui ob ignorantiam oberrant a veritate, ignoscendum est:*

v c. beatus, 22. q. 2. Accurs. in l. 1. de ætate, §. 2. de interrog. actio.
x c. is autem, 22. q. 2 ca. beatus Petrus, c. si quælibet, §. Abraam. eod.
y c. primum, c. ne quis, 22. q. 2.
z Sapient. 1. ca. nec artificio so, eod. q.
a Psal. 5.
b Leuit. 19.
c Exod. 23.
d Prouerb. 13.
e Prouerb. 12.
f Apocal. 21. & 22.
g c. quod cura, 22. q. 2.
h c. ne quis, c. omne, & c. si quis per vetus, 22. q. 2. c. cauete, 22. q. 5.
i d. c. ne quis.
k l. præses prouinciæ, de seruitut. C.
l gl. in l. si sub prætextu, C. de sacrosan. eccl. & in c. magna, ne cler. & monac.
m c. primum, 22. q. 2.
n c. nonnulla, d. quæst.
o Actu 5 ... consensimus, 27. dist. c. ... apostolorum, 1. q. 1 ca. ... Christus: & c. ea vindicta, 23. q. 4.
p Demosthe. περὶ τῆς λήξεως.
q Ora. de falsa legatio.
r Plut. in vita Alexandri.
s Cor. Nepos, in vita Pomp. Atti.
t Polyb. lib. 12. hist.

qui

qui studio autem mentiuntur, implacabiliter succensendum.] 7 ¶ † Lex apud Platonē [a] est, [*nemo diis inuocatis mendacium dicat, aut decipiat, aut adulterare quicquam verbo vel re audeat: nisi velit Deo odio esse: cui quidem primum odio est, qui falso iurans, deos paruí pendit: deinde qui* 8 *coram se, maioribus mentitur.*] ¶ † Ad mendacium accedit & pro mendacio accipitur, se profiteri alicuius dignitatis vel officij, & contraria professionia gerere [b]: estq; hæc species mendacij facto comprobata 9 ¶ † In rescriptorum examinatione, vt his qui impetrat frui possit, veritas ad amussim inquiritur: & si ea non fuit plane expressa, vel si expressa sint aliqua falsa, qui impetrauit mendax dicitur, siue id ex malitia & fraude, siue per simplicem aut 10 ignorantiam fecerit [c]. ¶ † In aliis autem subtilius distinguimus, cum de pœna mēdacij agimus, potissimum in foro contentioso: siquidem quæ sunt ioco prolata, non serio, nec alterius decipiendi causa, mendacium proprie non dicitur, nec punitur [d]. Sunt hic fictiones seu simulationes ad vtilitatem aliquam, quæ non nocent, sed prosunt potius, à mendaciis separandæ, quibus vsi sapientes sunt [e]. Huc pertinent parabolæ, apologiæ, reliquaque id genus, & technæ seu solertia ad euitanda pericula, seu ad hostes decipiendos: vnde bonus dolus dicitur [f], vel mendaciū, sed non improbum. Sic intelligo loquutū Diphilum [g] poetam Comicum, dum ait,

καιρῷ τεθέμενον ψεῦδος ὡς κέρδος φέρει.

Et rursum.

ὑπολαμβάνω ψεῦδος ἐπὶ σωτηρίᾳ

λεγόμενον, οὐδὲν περιποιεῖν δυσχερές. id est,

Mendacium positum in tempore, lucrum seu fructum adfert. Et ego existimo mendacium salutis causa prolatum, nihil adferre mali.] Et Pisander, ὑπέρ σωτηρίας ψεῦδος ὑπὲρ ψυχῆς ἀγορεύειν, *non est reprehensio, mendacium pro salute sua dicere.*] Verum & illud obseruandum quod ait Eusebius [h], nulli concedendum esse in ciuitate ita mentiri etiam ob aliquam vtilitatem, nisi veritatis studioso, & prudenti viro, qui quo tempore, quoq; modo natura mendacij non soleat obesse, intelligat, & necessariæ cōmoditatis causa secuturæ mendacium id faciat. Est & alia quædam mendacij facilitas, siue malitia, ex fragili 11 natura facile irrepens, de qua dictum, omnē hominem mendacem esse [i]. ¶ † Et multa de mendaci mortalium vita Antonius Codrus. Quib. distinctis, mendacij pœnas distinguemus facilius: primum in rescriptis: mendacium malitia scriptum vel cum fraude, & vitiat rescriptum: & vltra, si nimia mentientis inuenietur improbitas, etiam seueritati subiacet iudicantis [k]. Si p ignorātiam antem vel simplicitatem, vt loquitur Innocentius: 3. vel veritas suppressa fuerit, vel falsitas suggesta si talis expressa sit falsitas, vel veritas occultata, quæ si fuisset non expressa vel non occultata, non remoraretur rescripti concessionem, valebit. Contra, si expresso vero, vel non addito falso, ali-12 ter fuisset princeps rescripturus [l]. ¶ † In quæstionibus ciuilib. mendacium pœnam habet variam, pro negotij qualitate: veluti, si quis, cum ab eo reposceret res, negauit se possidere, possidere conuictus, priuatur possessione, quæ petenti adiudicatur [m]. Sic pignus possidens inficiatus dominum pignoris, priuatur possessione [n]. Crescit & per inficiationē damni dati æstimatio in lege Aquilia [o]. Mentitus ætatem minorem, eius priuilegio postea in eo non restituitur [p]. Fideiussor beneficium diuisionis ex epistola Cæsaris concessum, mendacio amittit [q]. Et mētitus super quota hæreditatis, cuius est hæres, in solidum conuenitur. De his qui perniciose mentiūtur in accusando, & calumniæ pœna, iam dictū in proprio titulo post accusatio-13 nem, & q accusari possunt [r]. ¶ † Sunt quidam qui splendidis & magnificis pollicitationib. quæ suo tamen carent effectu, officium suū quod nullum est, & simulatam apud principem gratiam pretio vendunt, quos fumi venditores dixerunt, vt Martialis. Huiusmodi erat Vetronius Thurinus quidam, qui cum simularet se multum principis amicitia valere apud principem Alexandrū Seuerū, non modica pecunia clientes emungebat: qui in fuco deprehensus, iussu Cæsaris, vt crimini responderet supplicium, alligatus palo, viridium lignorum fumo est enectus, pronunciante præcone, Fumo periit, q fumos vendidit, vt author Æ-14 lius Lampridius [s]. ¶ † Meminit Demosthenes cuiusdam legis de hac re Atheniensiū, in hæc verba, ἔστιν ὑμῖν νόμος ἀρχαῖος τῶν πάνυ καλῶς δοκούντων ἔχειν. ἐάν τις ὑποσχόμενός τι τὸν δῆμον ἐξαπατήσῃ κρίνειν, κἂν ἁλῷ, θανάτῳ ζημιοῦν. id est, *Est vobis Athenienses antiqua lex, è probatarum numero: si quis aliquid pollicendo verba populo* 15 *dederit, in iudicium duci: conuictū, morte mulctari.*] ¶ † Adrianus libertos suos nec sciri voluit in publico, nec aliquid apud se posse: dicto suo, omnibus superioribus principibus vitia imputās libertorū. Damnatis omnibus libertis suis, quicunque se de eo iactauerat, teste Spartiano [t].

Syntagmatis iuris vniuersi libri trigesiminoni Finis.

[a] Plato, lib. 12. de legib.
[b] c. cunctæ. & c. frater, 62. q. 3.
[c] c. super literis, de rescrip. ep. Grego.
[d] D. August. in quæstio. in Genes. c. 41. c. quod autem, 22. q. 2.
[e] c. vtilem simulationem, d. quæst.
[f] l. 1. §. non fuit contentus, de dol. in P.
[g] apud Stobæ. in mendacio.
[h] Apud Stobæ. de mendacio.
[i] Paul. ad Roma. 3.
[k] l. etsi legib. §. si con. vel vtil. publ. l. 2. C. si contra ius vel vtil. publ. de diuers. rescr. C. l. 6. ... 25 q. 2. c. super literis, ... de rescri. apud Grego.
[l] d. c. super literis.
[m] l. fin. de iudic. P.
[n] ... possessor, ... pono. in pig. habenn. C. ... ind. de tutor. ...
[o] l. inde Neratius. § hac actione, ad leg. Aquil. P. l. contra. C. eod.
[p] l. 1. § fin. ... de minor.
[q] l. si dubitet, §. ita. de fideiussor.
[r] l. si ex parte, & l. eum, qui cum eo qui ... ad Senatusc. Macedo. l. qui cum ... de ... iud. P.
[s] Lamprid. in vita Alex. Seueri.
[t] Ælius Spartia. in vita Adria.

DE

DE VSVCAPIONIBVS.

LIBER XI.

Quid sit vsucapio. Cap. 1.

Lib. 2. Instit. tit. 6. Lib. 7. C. tit. 26. Lib. 41. ff. tit. 3. Lib. 2. Decret. tit. 26. Lib. 2. Sex. tit. 13.

1 *Libri 40. ad 39. continuatio.*
Vsucapio acquirendi legitimus modus, & amittendi: eius origo eod. & num. 2. 3.
4 *Vsucapio, num vsus capio scribi debeat disiunctim.*
5 *Vsucapionis finitio, adiectio dominij in ea quid, & eius diuisio. nu. 6. & 9.*
7 *Dominium num vsucapione amittatur & quaratur, & num directum. num. 8.*
9 *Præscriptio quid.*

1 Diximus superioribus libris, quomodo negotia expedirentur per cõtractus & per delicta, vtque dominia rerum per contractus & delicta amitterẽtur, & in alium transirent, aut cõseruarentur. Postulat ordo, vt ad vsucapiones, seu præscriptiones transeamus: iuris ciuilis namque præcipuus & firmißimus acquirendi dominij modus vsucapio est [a], item & alienandi [b], à iure naturali seu gentium habens originem & rationes. Meminit Horatius [c],

2 *Quædam si credis consultis mancipat vsus.*

¶ † Cicero vsucapiones vocat, ius authoritatis [d]. Et alibi [e], tradit vsucapionis authoritatẽ à legibus ortam. *Fundus*, inquit, *à patre relinqui potest, at vsucapio fundi, hoc est, finis solicitudinis, ac periculum litium, non à patre relinquitur, sed à legibus.* Inter Romanos vsucapio refertur ad legem 12. tabul. accepta tamen à Græcis, testimonio Platonis [f], & Isocratis [g]. Iure ciuili alio, esse etiam renouatam, & explicatam vsucapionem planum est, vt & in plerisque emen-
3 datam [h], & consequenter probatam. ¶ † Neque admittenda est consequentia Senecæ [i]. [*Negant iurisconsulti quicquam vsucapi, quod sit publicum: publicum autem id est, quod tenes, & quidem generis humani.*] Vnde sequeretur, nullam posse fieri vsucapionem, si admitteremus publicum esse quodcunque poßidemus. Quod nunquam dixerunt iurisconsulti, sed rerum alias publicas, alias vniuersitatis, alias sin-
4 gulorum constituerunt [k]. ¶ † Vsucapionem quidam contendunt scribi debere, vsus capionem, interiecta litera *s*, quemadmodum & pignoris capionem, secundum Gellium [l], disiuncto vocabulo. Quod tamen non placet. Nam hic non capimus vsum per vsucapionem, sed vtendo possessione dominium [m], non vsumcapere dicimus. Vsus incorporalis est, quia seruitus: & ideo capi non potest, nec tradi, poßideri, nec vsucapi, vt ait Gaius [n]. Proinde argumentatio à pignoris capione ad vsucapionem, claudicat in substantiali differentia, vt à separatis & contrarijs, probatio. Pignus quippe cum à pugno dicatur quo capitur, corporalis res est, & quæ tradi & capi potest [o]. Et Paulus iurisconsultus vtrumque exemplo docet, [*Pro emptore possidet*, inquit, *qui re vera emit, nec sufficit tantum in ea opinione esse eum, vt putet se pro emptore possidere, sed etiam debet subesse causa emptionis. Si tamen existimans me debere tibi ignorante tradam, vsucapies. Quare ergo & si putas me vendidisse, & tradam, nõ capies vsu.*] Videmus ibi dictum, *non capies vsu*: non autem, *non capies vsum*. Sic Papinianus [p], *non minus capietur vsu*
5 *puer*, dixit: & [q], *cur non capiat vsu*, &c. ¶ † Definitio vsucapionis traditur a Modestino [r], [*Vsucapio, est acquisitio vel adiectio dominij, per continuationem possessionis, temporis lege definiti.*] Quibusdam non placet finitio hæc, tanquam quæ minus videatur continere, quam definitum [s]. Mihi sufficiens videtur, vt aliam non requiram. Obseruandum tamen in aliquibus excußis codicibus, expunctam vocem, *acquisitio*, sed perperam: estque hæc vocula necessaria, vtpote quod docuerimus vsucapionem esse speciem modi acquirendi. Reliqua vero, quæ adijciuntur à Modestino, formam & materiam exprimunt.

6 ¶ † Adiectio dominij, demõstrat ius fuisse aliquod vsucapienti ante possessionẽ continuatam, sed non perfecte. Nam si præscribens seu possessionem continuans, nullum ante cõtinuationem possessionis habuerit ius, nullumve titulũ, nullo tempore præscribit [t]. Et sic finitio tria explicat implicite, quę Castrensis sua finitione voluit supplere, titulum, bonã fidem, & possessionem. Adiectio titulum, tanquam subiectum cui fiat adiectio, indicat. Non enim potest adijci ei, quod non est: nec esse potest cui adijciatur, nisi per titulum, ratione cuius quis se dicit posidere bona fide, vel vera vel præsumpta. Si enim mala adesset, titulus non daret vim negotio malæfidei, quia nec is cõ-
7 sideraretur, quia nullus [u]. ¶ † Aliquando tamen olim proprietas non acquirebatur, sed iuris authoritate, possesione perfecta tempore defendebatur: ideo authoritas dicebatur ius defendenti rem per vsucapionẽ. Ita Cicero [x], [*vt vsus authoritas biennium est, sic ergo adium.*] Et alibi [y], [*aduersus hostem, æterna authoritas esto.*] Et in lege Attilia seu Attinia, [*Quod subreptum erit, eius rei authoritas esto.*] Id est, nunquam nisi post æternitatem præscribatur, vt docet Aulus Gellius [z]. Vel repetendi rem furtiuam, si perpetua licentia. Non enim furtiuæ res, lege illa prohibente, præscribi poterant, priusquam reuersæ post furtum fuissent in domini potestatem [a]. Interpretatur & authoritatem, actionem Venuleius [b]. Explicant, Franc. Balduinus [c], Alciatus [d]. Hodie tamen, non secus quam traditionibus & vsucapionibus, dominia rerum transferuntur [e]. Ex authoritate quippe iuris ciuilis, vel

a l. traditionibus, C. de pact.
b le alienationis, de verb. sig.
c Horat. lib. 2. Epistol. ad Lucium Florum.
d Cicer. de Aruspi. respon. & in Verré.
e Idē pro Cæcinna.
f Plat. 12. de legibus.
g Isocrates in Archidamo.
h . ff. de vsu & habit. f. 1. de vsucap. transfor.
i Sene. lib. 13. Epist. epist. vlt.
k l. 1. & 2. le. in tantum, de rer. diuis. ff. §. 1. 2. eod. tit. apud Instit.
l Aul. Gel. lib. 7. c. 10.
m le 3. de vsucap ff.
n l. seruitus, 43. §. incorporales de acquir. rer. dom ff. idem in l. possideri, de acq poss ff. leg. seruitutes, 14. de seruitut. tit. gener.
o l. si rem, §. 2. de pig. actio. ff. le si plures, § si pignus, de rer. bgn.
p Papin. in le. iusto errore, 44. § & si possessionis, de vsucap ff.
q d l. iusto, §. aliusfa.
r Modest. l. 3. de vsucap in ff.
s vt existimat Paul. Castr ad d. l. 3. de vsuca.
t l si quis emptionis, § 1. ver. si vero, de præsc. 30. vel 40. ann.
u le. quoties, § fatil. cogn. ff. cum simil. ibi not. ff.
x Cicer. in Topic.
y Idem 1. Officior.
z Gell. libr. 17. cap. 7.
a Paul. le 4. §. quod autẽ, de vsucap.
b l fin de euictio.
c Bald. in explic. c. 10. & 11. leg 12. tab.
d Alciat in cõment. de verb. sig ad leg. quæstio est, l. 115.
e l. traditionibus, C. de pact.

secundum eius regulas, dominia mutari possunt, & ab vno in alium transferri, & addic. [a]: vt ex præscripto eius; seruus cui libertas est in testamento domini relicta, si non adeatur ex eo hæreditas, vt conseruet sibi libertatem relictam, petere potest sibi hæreditatem adijci [b]. 8 ¶ † Dominium porro, quod diximus per vsucapionem quæri, interpretamur, omissis interpretum pugnis, de directo: quia Modestini finitio [c] meminit simpliciter de dominio, quod intelligitur directum [d]. Quod firmat lex [e], quæ tradit vsucapione perfecta, nō posse antiquum dominum vllo remedio rem repetere. Et ita qui vsucepit præscriptione, potest petentem submouere à litis ingressu [f]: cum non minus videatur alienare qui vsucapi rem suā permittit, quam qui expresse distrahit [g]. Et proinde recte dictum est, vsucapione nos res nostras facere [h]. Ita & Iustinianus probat, dum loquitur de edicto Adriani tollendo [i], & mittendo instituto in possessionem, non obstante cuiuscunque temporis curriculo. [*Nisi tantū temporis, inquit, effluxerit, quod possit vel possessori plenissime securitatem super dominio præstare, vel ipsi qui missus est omnem intentionem excludere.*] Et rursum alibi [k], [*Nisi tricennale tempus transeat, quo possessor dominus fit.*] Sunt & alia iuris responsa, quæ idem asserunt [l]. Et ita quoque notat Boerius decisio. 344. num 3. 5. 6. Et quamuis aliqui putent obligationem naturalem non tolli per exceptionem statutariæ præscriptionis temporalis, tamen consentiunt tolli ciuilem: de quibus vide Chassanæum, in §. 8. ad verba, *de toutes choses*, num. 20. vbi citantur plures interpretes, tit. *des forests. & pasturages. & riuieres*, in consuet. Burgundiæ. Vide & de hac quæstione, num dominium quæratur ex præscriptione in rebus immobilibus, sicut in vsucapione in mobilibus, gloss. ad §. ex his modis, ad verbum dominia, de vsucapio. apud Iustinian.

9 ¶ † Diuidunt vsucapiones, in eas quæ mobilium, & quæ immobilium sunt rerum: illas proprie dici vsucapiones, has vero, præscriptiones contendunt [m]. At ego opinor vtramque appellationem ad res mobiles & immobiles pertinere [n]. Verum probo Oldradi sententiam, significatione propria vsucapionis nomen referri ad vsucapionem rerum mobilium & immobilium: præscriptionem vero pertinere ad ius excipiendi, vt in rubrica de diuersis & tempor. præscript. vt præscriptio temporalis sit species exceptionis [o], quia quis ratione vsucapionis excipit contra petitionem rei ab alio factā, siue ea sit immobilis, siue mobilis [p]. Species porro seu distinctiones aliæ verius vsucapionis constitui possunt, ratione diuersi temporis, vt in tempore, inferius Deo fauente, enumerabimus.

a ca. quo iure defendit, 8. dist. l. enim qui adeo, de vsucap. P.
b §. 1. de no qui liber. cau. bon. addic.
c l. 3. de vsuca. P.
d l. 1. si ager vectig. vel emphyteo. pet. P.
e l. vni. de vsucap. transfor. C.
f l. sicut. l. omnes. de præscri. 30 vel 40. ann. C.
g l. alienationis verbo, de verb. sig. P.
h l. qui fundū, 7. §. fi. pro emptor. P.
i l. fi. de edict. Diui Adri. tol. li. 6. C. tit. 33.
k auth. nisi tricennale, de bō. mater. lib. 6. C. tit. 50.
l vsio l. 1. si adu. vsuca. C. l. fi. finita, §. si de vectigalibus, de dam. infect. l. eum qui ædes de vsucap. l. a Quiritor, §. non solum, de acq. rer. domi. P. cū simil. lib. 1. 1. §. 2. de ann. except.
m Accur. Batt. & alij in l. 2. C. in quib. Cess. lon. temp. præscri. §. in seruorum, vbi tamē hęc confundūtur.
n l. quare, leg. nunquam, leg. furtum, de vsucap. P.
o l. pen. de except. lib. 44. P. tit. 1.
p l. 5. de diuer. & temp. præsc. lib. 44. P. tit. 3.

de Rebus, quæ vsucapi possunt, vel non possunt.

Cap. 2.

1 *Vsucapi quæ res possint. Et quæ non vsucapiantur, numer. 2. 3. 4. &c.*
5 *Regia iura quæ præscribi possint, & quæ imprescriptibilia, & 6.*
7 *Tributa an præscribantur contra principem.*
8 *Diuisa res quando censentur, & quomodo vsucapiantur.*
9 *Quæ non præscribantur, & contra. 10. 11. 12. 13. 15. 16. 17. 18. & 20.*
14 *Præscriptibilia quædam iure Codicis, quæ impræscriptibilia iure Pandectarum.*
19 *Dimissoria litera ad ordines à quibus ex priuilegio conceduntur.*
21 *Præscribendi facultatem quæ clausula in contractu posita impediant.*
22 *Vsucapioni pacto an renunciari possit.*

1 Omnes res in summa vsucapibiles sunt corporales, nisi lege aliqua vel ratione speciali prohibeantur: incorporales autem, per se neq; traditionem, neque vsucapionē admittunt [q]. Prohibentur porro vsucapi res sanctæ, publicæ, populi Romani, ciuitatum liberarum, liberi homines [r]. Explicat glossa res impræscriptibiles, & adfert iura, quæ casus probant. in c. cum non liceat, de præscri. Quos in versus sequentes cōiecerunt.

Hostis, Schisma, minor, confiscata, res sacra, dotes,
Ecclesia nerum, laicis res spiritualis,
Visio, coniugium, via publica, liber, obedit.
Functio, res fisci, publicum ius, de repetundis,
Si vacat ecclesia, suspensio. sub patre natus,
Vxor, conditio si res non possideatur,
Res pupillaris, bus atque peculia iungis,
Impedimenta vetant hæc, ne præscribere possis.

2 ¶ † His adde, nunquam superficiem absq; solo vsucapi posse [s]. Neq; res furtiuas, nisi ipsæ redierint prius in potestatem domini scientis, propter prohibitionē legis Atiniæ, & legis 12. tab. [t] Estq; regula, rerum vllarum non esse vsucapionem, ex quibus furti nomine agi potest [u]. Lex quoque 12. tab. vestibulum præscribi non permittit, & in eo 3 tuetur ius sepulchrorum [x]. ¶ † Res viui, pro hærede non vsucapitur [y]. Nec vna res pro alia ven-4 dita tradita [z]. ¶ † Ea lege Caroli Magni, seruus fugitiuus potest à domino siue annorū præscriptione repeti, inter Alemanos & Francos: reseruatur autem vsus iuris proprij Longobardis, & Roma-5 nis [a]. ¶ † In Gallia, domanij seu dominij regis ius, nulla præscriptione potest vsurpari. Ideo si distractum sit, redhibeodi ius regi & successoribus perpetuo manet, & si agitur de iure regio supremo, vt liquet ex constitutionibus Francisci 1. an. 1539. regijs [b]. In istis quamuis ius ciuile permittat 40. 6 annorum præscriptionem [c]. ¶ † Præscribi autem posse alia iura, quam superioris dominij placuit, vt ius restituendi spurios natalibus, tabelliones creandi, & id genus: instituendi vectigalia, scienta & patiente principe [d]. Basilius tamē iunior Porphyrogeneta, imperator Orientis, statuit fiscum nullo tēporis spatio excludi, sed ab Augusto principe ius suum reuocari, & suas probationes ad id 7 recuperandum adferre posse [e]. ¶ † Placuit & iure ciuili, vt tributa, quæ in recognitionē superioris dominij & principalis penduntur, nō possint præscribi [f]. Non enim licet à capite mēbra discedere, si velint viuere, & hoc ius præscribere [g]. Omnis potestas potestatibus sublimioribus subdita esse debet [h]. Vtq; apes, ita homines vnū reuereri debent ducem [i]. Et qui noluerit superioribus obedire, ex decreto iudicis morte moriatur [k]. Etenim sempiterna lege naturæ receptum est, inferiores obedire debere superioribus [l]. Idcirco autem tributa præstantur, vt eam quam debemus superioribus obedientiam profiteamur [m]. Neq; quæ debentur episcopis vel alijs prælatis obedientiæ testandæ causa, vllo tempore præscribūtur [n]. Nerui reipub. sunt illa tributa, quæ si nō præstentur, futurum est breui collapsuram rempublicam: cum

q l. 1. seruus, §. incorporales, de acq. rer. domi. l. seruitutes, 24. de seruitut. tit. gener. P.
r l. 9. vsucapionem, cum similibus ibi per gl. nota. de vsuca. P. §. sed aliquando, eod. tit ap. Iustin. l. 1. 2. & tit. ne res domin. vel templo tēpo. præscr. submo. lib. 7. C. tit. 38.
s l. nunquam, & l. eum qui, de vsucap. P.
t l. 4. §. quod autem, & §. lege & seq. §. l. si fur & l. nō solum, de vsucap. § furtum, & §. adeo, eod. tit.
u l. si homo 10. de vsucap. l. §. de solutio. l. qui fund[illegible] §. si mone, pro empto.
x Cic. 2. de legib.
y l. 1. pro hære. P.
z l. 2. §. cum Sol chum, pro empto. in P.
a in constitut. Caro. Magn. in cap. de h. aquæ addidit Carol. Mag. de legib. Longoba. ca. 8.
b de l'alienation du domaine du Roy, & de domaine, c. cum nō liceat, de præscript.
c l. comperit, de præsc. 30 vel 40 an. C.
d l. super quibusdam, §. præterea, de verb. sig. Panor. consi. 11. vol. 2.
e in constitut. imp. Orient. lib. [illegible] ut constitu. [illegible]
f [illegible] de præsc. 40. an. [illegible] de sacr. [illegible] l. §. de fun. patr. lib. 11. C.
g ca. cum non liceat, de præsc. c. nulla, 93 q. 1. de parochis, & alien. parochi.
h c. 1. de censi. c. cum tangeret, 11 q. 3. ad Roma. 13.
i ca. in apibus, 7. q. 1.
k Deut. 17.
l Oro. Basile in 1. lib. potentie gradus, de off. recto. prou. C. l. 1. §. denique, de aqua plu. arc. P.
m c. 1. de censib. ad Rom. 13.
n c. accedētes, ca. cum ex officij, de præscri.

ea, vt

ea, vt plerunque in ſtipendia militum, quibus pacata ab hoſtibus ſit impendantur. Vnde licite exi-8 gũtur, & iuſte vt ſoluãt ſubditi cogũtur [a]. ¶ † Agitata aliquando fuit cõtrouerſia, num ſocij vel cohæredes, rem indiuiſam communem pro diuiſa poſſidentes, poſſint ſpatio 10. vel 20. an. præſcribere, vt eam poſtea cum alijs non teneantur diuidere. Et tandem diſtinctio placuit [b], vt ſi quando fratres & conſortes æquis portionibus bona poſſederunt pro diuiſo, tunc præſumatur inter eos facta diuiſio: & ita intelligendam eſſe gl. [c] l. ſi maior, C. commu. diuid. Si ſeparatim enim ſocij agere cœperint, & vnuſquiſq; illorum ſibi negotiatur, ſine dubio ius ſocietatis ſoluitur [d].

9 ¶ † Verum vbi nulla eſt poſſeſſio fratrum vel aliorum pro diuiſo, non poſſe induci præſcriptionem per 10. vel 20. ann. vel alia præſcriptione minore triginta [e]. Nam ſi per minus ſpatium vnus ex fratribus alijs permittentibus poſſederit, & adminiſtrauerit bona patris defuncti, illi nõ videntur renuntiaſſe portioni propriæ: contra autem excluduntur 30. annis [f]. Quod adhuc tamen quidam intelligunt, verum tantum in iure adeundi & petitionis hæreditatis, quæ competit extraneis, vt id ius 30. annis præſcribatur: non autem ſi agatur de hæreditate ſuorum, vbi ipſius tempus & duplex, pro iure immiſſionis exigitur [g]. Baſilius imperator Orientis iunior Porphyrogeneta, cõſtitutionem edidit, vt ſi inopes potentiorum iniurijs oppreſſi fuerint, non repellantur 40. annorum præſcriptione, neque vllas valere præſcriptiones, quæ iniuſtæ & fraudulenter inductæ 10 fuerint [h]. ¶ † *Neque fructuarium*, vt aiunt Dioclet. & Maxi. [i] *ad obtinendam proprietatem rerum, quarum vſumfructum habet, neque ſucceſſores eius, vlla temporis ex* 11 *ea cauſa tenentes præſcript. communit.*] ¶ † Item Paulus reſpondit [k], [*Eorum, qui parricidij pœna teneri poſſunt,* 12 *ſemper accuſatio permittitur.*] ¶ † Et Marcellus, eum qui per vim ſtuprum mari vel fœminæ intulerit, ſine præfinitione temporis quinquennij accuſari 13 poſſe, dubium non eſſe dixit [l]. ¶ † Placuit & accuſationẽ ſuppoſiti partus, nulla temporis præſcriptione depelli: nec intereſſe, deceſſerit nec ne ea, 14 quam partum ſubdidiſſe contenditur [m]. ¶ † Notandum tamen obiter, quædam dici iure Pandectarum & iure Codicis antiqui impræſcriptibilia, quæ alijs legibus præſcribi dicũtur duplici ratione: prima, quod quædam minori præſcriptione præſcribi non poſſunt, quæ tamen longiſſima, vel immemoriabili præſcribuntur [n]. Alia, quod quędam iure nouo Codicis præſcriptio 30. vel 40. an. inducta eſt, quæ incognita fuit antiquis iuriſprudentibus [o], vt dicemus Deo fauente paulo poſt in 15 in temporibus vſucapionũ. ¶ † Proprietatis vſucapione nõ præſcribitur vſuſfructus alteri debi-16 tus [p]. ¶ † Nec vſucapio pro emptore, vel pro hęrede ſuperueniẽs, mutat quo minus pignoris perſequutio ſalua ſit. [*Vt enim vſuſfructus vſucapi nõ poteſt, ſic nec perſecutio pignoris, quæ nulla ſocietate dominio coniungitur, ſed ſola conuentione conſtituitur, vſucapione rei* 17 *non perimitur* [q]. ¶ † Num aũt ſeruitutes, & quæ, prę-ſcribi poſſint, dictum iam à nobis eſt alibi [r]: ideo non repetam. Copioſe, & forſan pluribus quam par ſit, examinauit hanc quæſtionem, & ſimul alteram, num iuriſdictiones pręſcribi poſſint, Longouallius in l. imperiũ, in 4. parte, de iuriſd. omn. 18 iudi. quem conſulito. ¶ † Rei ſuæ quoque vſuca-19 pio non valet [s]. ¶ † Viſitationis porro ſeu procurationis præſcriptio num obtineat, concluſum eſt, eam viſitationem vſucapi non poſſe, quæ iuris eſt communis: aliam vero, quæ ex priuilegio eſt, vel ex conſuetudine, poſſe [t]. Competit namque & ex conſuetudine præſcripta, vt prælati inferiores poſſint inter ſibi ſubditos immediate quędam agere, quæ prælatis ſuperioribus iure communi tantum conceduntur: veluti, vt concedant clericis ſibi ſubditis literas dimiſſorias ad conſequen-20 dos ordinum gradus [u]. ¶ † Quę ſunt tamen facultaria, impręſcriptibilia ſunt [x]. Sic Maſuerius quoque, in praxi tit. de præſcrip. §. 19. [*Item aduerſus ius facultatis,* inquit, *non currit præſcriptio, aut ſaltem ſi caſus non euenerit.*] Quod per exempla perſequitur, & addit, [*niſi præceſſerit cõtradictio, quæ tum lapſu temporis abſorbet vniuerſale ius domini.*] Sicut & ea in quibus dictum, vt non obſtante vlla præſcriptione obtineant. Num autem clauſula illa extẽdatur ad longiſſimam vſque præſcriptionem, & an locum habeat in ea, vide diſputatum per Bartholũ, Chaſſanæum ad §. 18. ad verba, *non obſtant quelque laps de temps*, nu. 1. 2. 3. *des droictz appartenans a gens mariez*, 21 in conſuetud. Burgund. ¶ † Traditur autem, clauſulam appoſitam in contractu, vel in teſtamenti legato, vt toties renouetur actio, quoties præſcriptum fuerit, rem reddere impræſcriptibilẽ [y]: nam ibi finis vnius temporis, eſt principium alterius iuris. Hincque ſequitur explicatio clauſulæ, quæ apponitur in libellaribus contractibus, vt detur res in locatione de viginti nouem annis in viginti nouem, & ſic in perpetuum, ex qua fit res imprǽſcriptibilis. In iure quoq; debitorem non poſſe præſcribere reſponſum eſt obligationi, ſi iurauerit eam obſeruare [z]. Quod tamen in Gallia locum non habere explicat Boerius, deciſ. 329. numer. 5. Pluribus autem idem, deciſ. 182. num. 5. 6. 7. 8. docet quæ dicuntur per prædictas clauſulas impręſcriptibilia, intellige tantum de prę-ſcriptione 10. vel 20. anno. non de 30. anno. lapſu, quo pręſcribi poſſunt. Quemadmodum & pactum de retrouendendo toties quoties & in per-22 petuum [a]. ¶ † Dubium tamen eſt inter interpretes, an vſucapioni pacto renunciari poſſit. Et Bartholus quidem [b], non valere conuentionem ait, qua cauetur, vt nullo tempore currat prę'criptio, quia ea bono publico introducta eſt [c], & ius publicum pactis priuatorum lędi non poteſt [d]. 2. In odium negligentiũ inducta vſucapio [e]: & proinde renunciari ei a contrahentibus non poterit [f]. Erunt & poſtremum eius ſententię comprobatores, vſucapionem fortiorem eſſe pactis: nam per eam fiunt, quę pacta efficere nequeũt: pacto enim effici nequit, ne res communis non diuidatur [g]. Quod tamẽ vſucapio facere poteſt [h]. Item pacto, fundo communi acquiri ſeruitus non poteſt [i]: & tamen vſucapione poteſt [k]. Ergo, inquiunt, pacto vſucapioni non poterit renunciari. Maſuer. in praxi, tit. de prę'cri. §. 24. exiſtimat illam reſolutionem forte veram eſſe, cum agitur de prę'criptione rerum immobilium, ſecus in debiti prę-ſcriptione. Ego autem arbitror, pactum quidem ne liceat alicui contrahenti prę'cribere, vt iam diximus de clauſulis impedientibus vſucapionem, valere & impedire ratione promittentis prę'criptionem: non autem quominus alius prę'cribere poſſit. Quia quod pertinet ad paciſcentem, dominium incertum dici non poteſt, cum is ſciat vel ſcire poſſit, ſemper alteri reſeruari pacto: quod tamen in alijs nõ paciſcentibus ceſſat [l]. Et quamuis leges bono publico latę ſint [m], nemo tamen ambigit illis renunciari poſſe a nobis, in quãtum in noſtrum fauorem facere videntur [n]. Ergo &

vsucapionibus, quas implere possemus, in quantum nostra interest: non in quantum publice interest. Et ita tollitur prior contrariæ sententiæ ratio, & 2. quia & si in odium negligentium inducta sit, tamen in fauorem vsucapientium quoque erit, & illi fauori renunciari poterit. Leuius autem est postremum adminiculum, quam solutionem mereatur: cum non sequatur ex eo quod in quibusdam habeat locum pactum, in quibusdam non habeat vsucapio. Ideo, in omnibus fortiorem esse vsucapionem pacto, vel pacto perfici non posse, vt ea non sit: hoc enim, vt in prouerbio est, extra chorum.

de Personis, quæ vsucapere possunt. Cap. 3.

1 *Vsucapere potest, qui non prohibetur.*

2 *Vsucapi non potest res precaria alieno nomine possessa, pignus, proprietas ab vsufructuario, vt deijciens, qui non potest sibi acquirere.*

1 Quicunque non prohibetur vsneapere potest, si acquirendi dominij habeat potestatem, paterfamilias, filiusfamilias, infans, pupillus tutore authore possidens: & si animum habeat possidendi, sine tutore: furiosus, si ante furorem cœperit possidere, non tamen seruus pro he-2 rede [a], qui excipitur. ¶ † Vt & is qui precario possidet, non præscribit eandem rem [b], neque colonus quæ alterius colit [c], non qui alieno nomine possidet, vt & conductor [d]: non vsufructuarius proprietatem [e], non creditor pignus [f]. Qui vi alium à possessione deiicit, eam non potest vsucapere: quamuis alius qui vim non cõmiserit, possit vsucapere [g]. Et in summa, qui capax non est acquisitionis, vsucapere non potest: cum vsucapio sit species alienationis [h], & in omni iusta alienatione pro duobus extremis exigatur capacitas alienantis & acquirentis. Vt neque pro herede poterit vsucapere, qui factionis testamenti capax non est [i]. Sic laicus, qui incapax est possessionis & acquisitionis rerum spiritualium, puta decimarum, eas nullo tempore vsucapere potest [k]. Seruus suo nomine, quia ab alio possidetur, possidere non potest [l], nec vsucapere [m]: alieno potest alteri & possidere [n], & ignoranti in cuius potestate est vsucapere [o].

a l. 1. § item acquirimus, vers. igitur. de acq. possess. l. si seruus, 21. le. iusto 44. §. filiusfa. & le. sequitur, de vsucap. in P. cum similibus, ibi nota.
b c. quia agnouimus, 10. q. 3. c. leg. male agitur, de præscri. gu. vel 40. am. d ea. clerici, 16. q. 1. c. vigilanti, de præscript. §. sed bona fide, per quas pos. nob. acq.
e §. fructuarius eod.
f le. nec creditores, 9. de pigno. act. C. l. pigno. de vsuc. P.
g l. 4. §. si in vi, & l. nõ solum, §. si dominus, eod.
h le. alienationis, de verb. signific.
i l. fin. pro herede. P.
k cap. causam, quæ, 7. de præs.
l in le. sic eunoce, ad leg. Iu. de adult.
m l. qui in seruitute, 101. de reg. iur. P.
n l. qui alienam, de acq. posse. P.
o l. 2. § Celsus, pro solut. in P. iuncta leg. quod seruus, de acq. posse. P.
p l. sine possessione, 25 de vsucap. P. ca. sine possessione, de reg. iur. in 6. le. qui in seruitute, eod. tit. P.

de Possessione, quæ requiritur in vsucapione. Cap. 4.

1 *Vsucapio exigit possessionem, titulum, bonam fidem.*

2 *Possessio basis vsucapionis, & dominij: hæc ciuilis & naturalis esse debet. 3.*

4 *Incorporalia quomodo præscribantur quasi possessione. Et 7.*

5 *Seruitutum quæ causa continuata, & discontinuata: & continua quomodo distinguenda. Et nu. 6.*

1 Vsucapio, vt actus reliqui à iure introducti habẽt propriam formam, secundum quam fieri debent, vt efficaces sint ac subsistant, habet & pro substantiali formula possessionem, cum definito tempore continuatam, titu-2 lum, & bonam fidem. ¶ † Basis & princeps causa vsucapionis, est possessio: quia sine possessione, non procedit vsucapio [p]. Et dominium primum cœpit à possessione: cum enim vacuæ res essent, possessoribus primo occupantibus cesserunt [q].

3 ¶ † Debet autem esse possessio, & naturalis & ciuilis [r], quæ omnium aduersariorum silentio cõfirmetur, & nullam habeat interpellationem seu interruptionem, nec physica sola sufficit [s], neque ciuilis tantum [t]: quia si vna interpellatur, altera non sufficit. Quod vt intelligamus, præponendi sunt modi amittẽdæ possessionis ciuilis vel naturalis: & pone quod quis simpliciter de possessione deiciatur re ipsa ab eo qui ius non habet, interpellatur possessio naturalis, & interrumpitur vsucapio, & si ciuilis non interpelletur [u]. Sic si interpellatio fit possessionis ciuilis per litẽ & vocationẽ in ius, quamuis detẽtio vel possessio corporalis seu naturalis non interpelletur, tamẽ interruptio fit vsucapionis seu possessionis [x]: quæ tamen ciuilis interruptio prodest interrumpenti, non alijs vt naturalis [y]. Sed & 4. in hac possessione exigitur, vt qui possidet, capax sit possessionis quærendæ, nam vt in præcedenti capite diximus, qui est incapax possessionis, est & vsucapionis [z]. Possessionis etiã capacitas vtriusq; esse debet, & ciuilis, & naturalis: & ita qui naturaliter tãtum possidet, & nomine alterius, non præscribit sibi, vt si precario, pignoris nomine possideat [a]. Concurrit insuper hic cũ facto corporali animus, vt quis arbitretur se ita possidere & vti suo iure, & vt sibi acquirat: alioquin enim possidens rem vt alienam, nunquam præscribit [b]. Qui alieno nomine possidet, eidem 4 præscribere potest [c]. ¶ † Quod aut operatur possessio corporalis in reb. præscribẽdis corporalib. idipsum operatur quasi possessio in præscribẽdis iuribus & incorporalibus. Sic ius electionis dicitur præscribi [d], quãuis incorporale. Incorporalia namque non possidentur vere, & ideo ea ratione imprælscriptibilia sunt [e]. At alia ratione, per ea quæ pro traditione habẽtur, & ꝑ possessione seu 5 quasi possessione præscriptionẽ accipiũt. ¶ † Veluti seruitutes per patientiã eius, cõtra quem vsucapitur [f]: eaq; patientia, interdũ habet quasi possessionem continuatam, interdum interpolatam. Continuatã namq; habere dicuntur, quas ratione rerum nostrarum in alieno existentium continue quærimus: vt in seruitutibus, quæ in superficie sunt, obseruatur [g]. Interdũ & tempus diurnũ in alijs, quæ quasi possessionẽ non habent continuatam, cuius initij non extat memoria, vicem tituli 6 & cõtinuationis possessionis habet [h]. ¶ † Sunt tamẽ in difficili possessionis vel quasi quæstione, in seruitutibus obseruandi duo termini possessionis continuæ & non continuæ, & caulæ continuæ & non continuæ: nã si hæc confundantur, ex diametro sibi ipsi dissidet Paulus in l. foramẽ, 27. de seruit. vrbano. præd. & in l. seruientes, l. 14. de seruitut. P. Siquidẽ in l. foramẽ, de seruitutib. seruitutes prædiorũ, quæ tempore quærũtur, perpetuas causas habere debere docet. At in leg. seruitutes, nullas seruitutes continuam possessionẽ habere posse. Quare cõtinua causa erit aliud, quam continua possessio. Nam aquam recipere cœlestem, continuam possessionem non habet: quia perpetuo non pluit: at aqua pluuialis perpetuam causam habet, id est, cœlũ vnde pluit, quod causa est 7 pluuialis aquæ perpetuo est [i]. ¶ † Præscribuntur & incorporalia nõ per se, sed cum possessione rerum, quibus adhærent [k]: quemadmodum & superficies nunquam sine solo, longo tempore vsucapi potest [l]. Et quia homo liber possideri non potest, neque quoque præscribi [m].

De

De Continuatione poſſeſſionis, & Temporibus vſucapionum. Cap. 5.

1. *Præſcriptio continuatam poſſeſſionem exigit.*
2. *Temporis curſus qualis in vſucapionibus.*
3. *De Præſcriptione momenti, horæ, vnius diei, &c. anni, item vnius vſque ad 100. Et antiquitatis, vide per totum cap.*
4. *Quæ continuo actu fieri debeant, & beneficium conceſſum à Sum. Pontif. & ordinario diuerſis cui debeatur.*
6. *Sententia intra quod tempus admittat correctionem & appellationem.*
7. *Pluralis numerus duobus contentus eſt.*
8. *Error iudicialis intra quot dies eligi debet.*
9. *Animalia paſci non debent regia vltra 7. dies.*
10. *Nouem diebus à funere debitoris non experiuntur creditores.*
11. *Appellandi dies decem ſunt fatales.*
12. *Teſtis vocatus non tenetur expectare examinationem, vltra 15. dies.*
13. *Litis conteſtatio intra viginti dies facienda.*
14. *Pecuniæ non numeratæ exceptio proponēda intra menſem, quando autem præſcribatur. nu. 27.*
15. *Venditio facta ſub conditione, ſi diſplicuerit res ſit inempta, intra quot dies reſcindi poteſt: & alia quædam.*
16. *Inuentarij rerum hæreditariarum confectio quādo incipi & perfici debeat.*
17. *Bonorum poſſeſſio intra quod tempus peti debet.*
18. *Præſentandi ius quo tempore excludatur.*
19. *Adulterij accuſatio quomodo ſex menſibus tollatur.*
20. *Deliberandi aditionis cauſa quando præſcribitur ius.*
21. *Annales quædam actiones.*
22. *Quæ biennio præſcribantur.*
23. *Præſcriptiones omnes, minores & maiores redactæ ad ſpatium 30. anno. Et e 8. Et 36.*
24. *Quæ Triennio vſucapiantur, & perimantur.*
25. *Et quæ Quinquennio.*
26. *Fiſcalia vectigalia, vt & alia, quo tempore præſcripta. Et 27. Et 29.*
27. *Decennio quæ quærantur, & extinguantur.*
28. *Actiones perſonales 30. annis pereunt.*
29. *Hypothecariæ actiones quo tempore præſcribantur ex iure, & in Gallia.*
30. *Iubilæi anni redemptio.*
31. *Romanæ ciuitatis & eccleſiæ bona tantum præſcribuntur 100. annis.*
32. *Annuæ penſionis præſcribendæ agitata controuerſia.*
33. *Præſcriptio longi temporis quæ apud iuriſconſultos, & apud pontifices dicatur.*
34. *Vetuſtas pro lege.*
35. *Temporis diuerſi in vſucapionibus ratio.*
36. *Præſcribi quare nunc poſſint, quæ impræſcriptibilia iure Pandectarum dicuntur, & furtiuæ res nunc quare præſcribatur. Et 37.*

1 IN finitione vſucapionis Iuriſconſultus dixit, eam eſſe continuationem poſſeſſionis per tempus à lege definitum[a]. Et Paulus, [*in vſucapionibus mobilium, inquit, continuum tempus numeratur*[b]. [Atque Iabolenus, [*poſſeſſio teſtatoris ita hæredi procedit, ſi medio tempore à nullo poſſeſſa eſt*[c].] Et Diocles. & Maxim. [*Longi temporis præſcriptio iis, qui bona fide acceptam poſſeſſionem & continuatam nec interruptam inquietudine litis tenuerunt, ſolet patrocinari*[d].]

2 ¶ † Legitimum porro tempus, pro diuerſa natura rerum vſucaptarum, & pro diuerſitate vſucapionum, ex circumſtantijs à lege cōſtitutis educitur. Percurrit Euſtathius Conſtantinopolitanus anteceſſor, ſingula tempora diuerſarum vſucapionum, in libello περὶ χρόνων καὶ προθεσμιῶν, ἀπὸ ῥοπῆς ἕως ἑκατονταετῶν, id eſt, de temporibus & dilationibus, de momento vſq; ad centum annorum ſpacium. Tractauit eadem de re Azo, rubrica numero ſeptima, in libro ſuo, qui Brocardica iuris inſcribitur. Eſtq; alius interpres Dynus de Mugillo, qui præſcriptionum tractatum edidit, qui ve mutuatus videtur à præcedentibus, in quibus temporum exceptiones potius, quam vſucapiones tractantur. Quamobrē ego ab illis ſummatie delibabo, quædam addam ordine temporis, quæ ad vſucapiones

3 magis pertinent. ¶ † Et in primis notandum eſt, tempora in vſucapionibus obſeruari à momento in momentum[e]. Præſcriptionis momenti exempla in ea, quæ teſtamēto libera eſſe iuſſa eſt, ſi tres enixa fuiſſet[f]: in eo, qui bonam fidē habuit etiam momento initio poſſeſſionis, vt poſſit poſtea poſ-

4 ſeſſionem continuare[g]. ¶ † Horæ præſcriptio ſeu exceptio aduerſus eos actus, qui vnico cōtinuato actu fieri debent: vt ſi agamus, non valeat teſtamentum quod cōtinuo actu fieri debet, ſi ſolemne ſit, dicemus interpoſitā horam & conuerſione facta ad extraneos actus, excipi poſſe nō valere[h]. Idipſum de ſtipulatione dictū, contra quam præſcribitur, ſi ſtatim, ſaltē poſt momentum, & antequā ad extraneos actus diuertatur, interrogationem nō ſequatur reſponſio[i]. Si eodem die quoq; beneficium vni à ſummo pontifice, & idipſum ab ordinario collatū erit, is prior in iure erit, cui ho-

5 ra potiore beneficium fuerit collatū[k]. ¶ † Cōtra maritū, poſtquam deprēhenſum in adulterio hominē cum vxore obijci poteſt præſcriptio 20. horarum: quia non poteſt amplius, quam 20. hor. il-

6 lum retinere[l]. ¶ † Vnius diei præſcriptio, in aqua quotidiana ducenda ſufficit[m]. Et iudex eodē die quo tulit ſententiā, poteſt eadem emendare in acceſſorijs nō poſtea[n], ſicut & facultas appellandi ſine libello & viua voce, præſcribitur eodem

7 tempore[o]. ¶ † Duorū dierū præſcriptio fit in ornatu equorū venditorū quærendo: nam ſi equus venditus biduo antequam venderetur, vel in ipſa venditione ornatus ſit, ornatus quoq; cedit emptori[p]. Item ſi quis iuſſus eſt aliquid facere in diebus, præſcribitur facultati faciendi vel implendi conditionē per duos dies[q]. Pluralis enim numerus dierū, duobus cōtentus eſt[r], ſiue de horis vel

8 de annis agamus[s], vel alijs rebus. ¶ † Triū dierum obiicitur præſcriptio ei, qui intra hoc tēpus iudici delegato recuſato, non elegerit arbitros[t]. Item ei qui non correxit errorem propoſitum in iudicio ante ſententiam[v]. Referūt[a], & tutu eſſe præſcriptione hac vulnerantē aliquem, vt de vulnere nō letbali poſſit quis ſe defendere, ſi vixerit vulneratus per tres dies. His tamen ego non adſtipulor, cum iam explicauerim vulnus lethale alia ratione

9 eſſe perpendendū. ¶ † Septē dierū lapſu, præſcribitur contra ducentes animalia à limitibus ad vrbem regiā, ne amplius in ſingulis ciuitatibus, per

10 quas iter fit, paſci poſſint[y]. ¶ † Nonē dierū vero ſpatium, præſcribit contra creditores, ne poſſint contra hæredes debitoris mortui experiri pro de-

11 bito intra id tēpus lugubre[z]. ¶ † Decē dies dātur fatales ad appellandū[a]. Accuſatus intra 10. dies,

12 non cōparente accuſatore abſoluitur[b]. ¶ † Quindecim dierū ſpatio, expectantes teſtes vocati ad dicendum teſtimonium, præſcribunt ne amplius

[a] l. 3. de vſucap. P. l. 1. C. cum antea temp. & l. naturaliter, eo. tit.
[b] l. quamquam, in vſucapionibus, 31. §. 1 eo. titu.
[c] le. poſſeſſio, eo. tit.
[d] l. 2 de praeſc. long. temp. C. l. competit, & le. cum notiſſimi, de praeſ. 30. vel 40. ann. li. 7. C. tit. 39.
[e] leg. in vſucapionibus, de vſuca. P. l. in omnibus, in 1. de actio. P.
[f] in la. Areſcuſa, de ſta. hom. P.
[g] leg. ſi alienas res, de vſucap. P. l. ſed & ſi de publ. in rem actio.
[h] l. hæredes palam, 21. §. ſi. de teſta. in P.
[i] L. 1. §. 1. & l. continuus. 137. de verb. oblig.
[k] ca. ſi à ſede. 31. de præben. in Sext. in ordin. gloſſ.
[l] in leg. capite quinto, ad leg. Iul. de adult. P.
[m] l. 1. quod autem ſcriptū, de aqua quot. & aſt. [illegible]
[n] le. acta, de re iudic. P.
[o] l. litigatoribus, de appellat. C.
[p] le. ædiles autem. 38. [illegible] dendo, de ædil. edic. P.
[q] Iabol. l. interdum, 217. §. ſi de ver. ſig. P.
[r] le. ab numerus, de teſtib. P.
[s] le. libertas, §. ſi de manum. teſta. P.
[t] l. ſi. de iudic. li. 3. C. tit. 1.
[v] l. ſi. C. de error. aduoc. inſtar. l. 1. eod.
[a] Bart. in l vlt. ad leg. Cor. de ſicar. Angel & Alex in l ſi quis cum aliter, de verb. obliga.
[y] le vni. de veſtiat. ſata lib 11. C.
[z] auth. ſed neque, de ſep. viol. C. §. maximinus, in nouel. 115.
[a] de appell & intra quæ tēp. in auth.
[b] nouiſſ. de exhib. reis.

detineri possint, nec reuocari ad dicendũ testimonium[a]. Differtur & in quindecim diebus paschalibus, cõpulsio annonariæ functionis, & omnium publicorũ debitorũ exactio[b]. ¶ † Per viginti dies præscribitur inti defensioois: si enim aduersarius à die oblati libelli non fuerit contestatus, non auditur, nisi prius refundat expensas[c]. Recusandus & iudex, à citatione seu vocatione corã eo facta, intra viginti dies: aliter nõ auditur recusans postea[d]. Post viginti dies non datur venia ei, qui seruum fugitiuum celauit, nec indicauit[e]. Et nisi per viginti dies programma venditionis faciendæ rerum ecclesiasticarũ publice proponatur, iure ciuili inutilis venditio[f]. ¶ † Triginta dierũ præscriptio, in exceptione non numeratæ pecuniæ, cõtra instrumentum, quod meminit solutam fuisse pecuniam, locũ habet[g]: quod iure canonico nõ obtinet[h]. Præscribitur & contra publicanũ tot diebus vectigal non solutum[i]. Contra accusatores, & reis datur præscriptiones post triginta dies vtiles, quibus repetere poterãt desertam ab alio, vel interceptam publica lætitia accusationẽ[h]. Vt & accusatus post inscriptionem celebratã, intra triginta dies exhiberi debet[l]. Fit & præscriptio cõtra mulierem, quæ se dicit ex aliquo prægnantem, si post solutum matrimoniũ non denunciauerit se esse ex marito prægnantem intra triginta dies[m]. ¶ † Sexaginta dies dãtur pro dandis ornamẽtis iumenti, vendendi causa appositis, vel pro iumentis ne fiat redhibẽdis[n]. Item, si vendendo ita dictum fuerit, vt si res displicuerit, nõ adiecto certo tempore, redhibeatur, dantur vtiles dies tantum sexaginta, & ad redhibendum in factum actio, vltra non[o]. Præscribitur & ius accusandi vxorem de adulterio iure mariti, cõtra maritum per sexaginta dies[p]. Eximebat hoc ius à subscriptione maritum accusantem[q], & permittebat ex sola suspicione marito vxorem accusare[r]: aliaque concedebat marito intra illos dies accusanti[a], quæ alijs de adulterio accusantibus, & ipsi marito iure extranei accusanti, negabantur. Quamuis hodie Nouella 117. §. quia vero, iure mariti accusatio sine inscriptione, postulãte muliere, adempta sit. Compensatio quoque fiscu[...] potest opponi, nisi intra 60. dies mutuũ ei factũ probetur, quibus elapsis præscribitur[s]. Potest & hoc tẽpore præscribi ius prælationis contra dominum, si venditione facta ab emphyteota & denũciata, intra hoc tempus non fuerit vsus iure suo[v]. Sed & præscribitur facultas appellandi à nominatione ad munera, si post nominationẽ intra duos menses nominatus nõ appellet[x]. ¶ † Triũ mensiũ obijcitur præscriptio heredi, ne beneficio inuentarij gaudeat, si intra mẽsem hæreditariarum rerum nõ cœperit inuentarium, & intra tres menses non perfecerit[y]. Item in opponenda exceptione non numeratæ dotis, post mortem vxoris[z]. Et idipsum tempus præscribitur in noui operis nunciatione[a]. ¶ † Centũ dierum spatio, nisi petantur bonorũ possessiones ab agnatis proximis, à tempore quo sciunt sibi deferri, proximioribus alijs sequentibus deferuntur[b]. Bartholus quoq; putauit[c], ratum velle videri negotium habere gestum pro se eum, qui per cẽtum dies tacuit: & ita præscribi per id spatium contra eum, vt nõ possit conqueri. ¶ † Quadrimestri tẽpore, partem socij socius præscribit, si intra illud tempus socius noluerit in rem cõmunem necessario sumptus factos cum vsuris rependere[d]. Præscribitur & iure deuoluto per quadrimestre tempus ius præsentandi cõtra laicos: & semestri contra clericos patronos[e]: sed & post sex menses ius conferendi ad superiorẽ deuoluitur[f]. ¶ † Sex mẽsibus præscribitur redhibitionis facultas[g]. Et sex mensium spatio euoluto, posteaquã res tua alij à peræquatore est confirmata, amplius de ea litem mouere nõ potes[h]. Et locorum domini absentes semestre spatium habent ad reuertendum, & debita dissoluenda, agrosq; à possessoribus recuperãdos[i]. Alia similis præscriptio accusationis adulterij[k]. Sex mensibus quis præscribit plebem ad fidem per se conuersam, negligente proprio pastore monito[l]. ¶ † Nouẽ mẽsium lapsu, præcluditur via hæredibus ad deliberandũ[m]. Quemadmodum eodẽ spatio, dilatio vltramarinæ probationis excluditur[n]. ¶ † Vnius anni tempus, absenti iusta de causa reip. gratia, dat spacium agendi, cum restitutione in integrum contra vsucapionem illo præsente cœptam, & eo absente continuatã, quo elapso præscriptio obijcitur[o]. Excluditur & actio quanto minoris post annũ[p]: Item bonorũ possessionis suorum petitio[q]: iniuriarum actio[r]: & quadrupli ex edicto quod metus causa[s]; & ex rapina[t]. Est & præscriptibilis anno actio de peculio, post mortem vel manumissionem filiifam[u]. Item exceptio de non numerata dote[a]. Pœnalis actio in eos, qui iurisdictioni ius dicentis non obtemperant[y]: & qui vocant in ius, vocari prohibitos non petita venia[z]. Qui vocatos vi eximunt[a]: qui dolo faciunt, ne vocatus se iudicio sistat[b]. Et aliæ actiones annuales, vt non edentis actionem[c], de ijs qui deiecerunt vel effuderunt[d], alienãtium pendẽte iudicio litigiosam rem[e]. Sic de similibus pœnalibus[f], quas longũ esset recẽsere. Præscribitur retractus gentilitij ius, per annum & diem[g]. Et si inuestitura intra annu & mensem non peteretur, præscriptione illa temporis vasallus feudo priuabatur[h]. Extat regula cancellariæ Romanæ, de annali possessore beneficij, quã abunde explicat Gomesius. ¶ † Petrus Iacobi, in titulo super pensionem seu reditus libelli, in acquirẽda ait quasi possessione annuæ præstationis, sufficere duos annos: & ita quoque refert Guidu Pap. deci. 408. in fine. Biennij spatium præscriptionẽ generat contra accusationem & iudicia criminu[i], actionem de dolo[k], non numeratæ pecuniæ[l], restitutionẽ ex Velleiano[m]. Antiquo iure, qui ex titulo donationis, vel alia quauis iusta causa rem accepisset, eam rem si mobilis esset anno vbiq; vno, si immobilis biennio tãtum in Italico solo vsucapiebat[n]. Postea tamen placuit Iustiniano[o], vt res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis possessionem, id est, inter præsentes decennio, inter absentẽs 20. ann. vsucapiantur. ¶ † In Gallia tamen notat Imbertus in institutionibus forensibus, in præscriptionibus mobilium rerum, tanto tempore opus esse, quanto in præscribendis immobilibus, videlicet 30. ann. spatio. Quod etiam ex generali consuetudine esse Franciæ tradit Boerius, omniaque præscriptibilia, in Gallia 30. annis præscribi[p]. Et proinde quod Chassanæus tradidit de consuetudine Burgundiæ[q], locum habebit in toto regnu, vt omnes præscriptiones vniformes fiot, & minores redactæ sint ad præscriptionem 30. ann. ¶ † Verum in finalibus quæstionibus iure ciuili annorũ trium præscriptio locum habet[r].

g e constitutum, de in inte tefit h ſ. 1 quo temp bul inueſt. pe[f]. deb.
i l. vlt. & interecet tem cu q termi. C. k l. b. C. de dolo.
l l in contractibus. C de non nu. pec. ſ. 1. de fi obl. m l. ſi mulier, ad V[...]
n ſ. 1 de viu. a apud lust. o ſ & ideo, eod & l. 1 de vſucap. transf. & l. [...]
lon temp. C. p Boer in consuet. Biton. 6. t. de praſ & in decil. 162. num. [...]
q ad j : ed verba, Et semblablement des ecules, num. 10.
r l. fin. C. fin. regue do

Obiicitur

Obiicitur & triennale tempus filio suo si intra tẽpus repudiatam non repetat hæreditatem [a]. Et legatura triennio solutum in posterum confirmatur [b]. Lites ciuiles quoque eodem spatio præscribuntur, si triennio quiescant [c]. Triennio quoque episcopus contra episcopum vsucapit nuper ad fidem conuersum [d]. Extat & regula 17. Cancellariæ Romanæ de triennali possessore beneficij non interpellando quæ antea in cõcilio Basiliensi originem habuit, seu in pragmatica sanctione recepta in cõsilio Lateranensi, quo cõuentiones Gallicanæ cum summo pontifice editæ sunt. In quam ediderũt commentaria antiquus interpres Gomesius, & Rebuffus in tractatu de pacificis possessoribus: incipit autem triennium à tempore, quo quis habuit titulum coloratum [e]. Traditum autem est, aduersus fiscum non currere vsucapionem [f]: quod intelligendum est de triennali, non de alia, quæ locum in eum etiam habet [g], vt 25 per exempla istius capitis liquet [h]. ¶ † Quadriennio, vacantia bona quoquo modo, vel titulo quis possederit, præscribuntur [i]. Est & eadem præscriptio in denunciatione vacantium [k], in restitutione minorum [l], & contra creditores, si absentes non conquerantur de missione in possessionem 26 bonorum debitoris [m]. ¶ † Quinquennio præscribitur actioni contra statum defunctorũ mouendæ [n]: querelę inofficiosi testamẽti post annum 25. agenti [o]: vt & reuocationi faciendæ à minore [p]. collusioni detegẽdæ [q]: reuocationi cubiculariorum [r]. Præscribitur hoc tẽpore contra adulterij accusationem, si ea mota nõ sit contra reum intra quinquennium [s]: item contra fiscum de vectigalibus interceptis vel suppressis [t]: contra peculatus crimen [u]. In Gallia quoq; præscriptio quinquennij impedit, ne postea peti possit emolumentum, quod ratione parui sigilli Montispessuli est omissum peti, vt statuit Ludouicus 12. in constit. edita 27 an. 1499. art. 146. ¶ † Immobiles res vsucapiuntur inter præsentes decennio, inter absentes 20. annorũ spacio [x]. Et exceptio non numeratę pecunię tollitur [y]. Et vsusfructus, non vtendo perit [z]. Et nundinarum ius [a]. Habitatione decennali acquiritur & domicilium [b]. Si fundus censualis biennio incultus relinquatur, nec cẽsus solutus sit: acquiritur domino per negligẽtiam directo, iure ciuili [c]: at iure consuetudinario Burgundiæ exigũtur 20. anni [d]. Verum si elapsis 10. ann. dominus acceperit pensionẽ pro vno anno, non potest fundum retinere, etsi possit debitas pensiones repetere [e]. Statuit & Ludouicus 12. in edicto anni 1512. art. 46. ne rescissio cõtractuum, aut aliorum actuum fieret, prætextu fraudis, doli, deceptionis vltra dimidiam iusti pretij, vel circumuentionis, vis metusve: sed præscriberetur per decem annos à die actus vel contractus computandos. Et ita nũc seruatur. Seruus qui bona fide per viginti annos in libertate permanserit libertatẽ vsucapit [f]: quãuis contra libertatem nulla admittatur pręscriptio [g]. Criminum accusationes, quæ certam aliam præscriptionem nõ habent, 20. an. lapsu abolentur [h]. Et in alijs quoq;, in quibus minora tempora non sunt apposita, contra fiscum 20. anno. præscriptio obtinet [i]. ¶ † Triginta annorum præscriptio ex-28 tinguit & tollit omnes personales temporales actiones, & rei vẽditæ [k]. Et idcirco facultas redhibendi data per pactum obligationi appositũ, toties quoties voluerit retrahere venditor, tollitur 30. ann. [l]. In Gallia iam antea in triennali, diximus omnes redactas esse præscriptiones ad 30. ann. quod etiam tradit de consuetudine Aruerniæ verum Masuer. tit. de præscript. nu. 5. & 6. & currere aduersus omnes, exceptis illis, qui de iure impediuntur agere, vt furiosi sunt, mente capti, pupilli, &c. Ecclesia quoque possidens rea priuati & contra eundem præscribit, per lapsum triginta annorum [m]. Et priuilegia eodem tempore pręscribuntur [n]. Olim quoq; ecclesia contra ecclesiam præscribebat per 30. annos [o]: hodie tamen nonnisi quadraginta annis [p]. Iure etiam Gotthorum, omnes causæ siue bonæ siue malæ hoc spatio 30. ann. concludebantur [q]. ¶ † Actio autem, quæ triginta 29 annis non tollitur, per annos 40. finem capit [r]. Hypothecaria actio, competens contra debitorem possidẽtem rem oppigneratam, quadraginta annorum spatio expirat. Si vero posterior creditor cõtra priorẽ creditorem experiatur, quoad creditor viuit quadraginta annorum præscriptione vtitur. Si vero eo defuncto nomine proprio experiatur, decẽ vel 20. annorum præscriptione excluditur [s]. In Gallia hypothecariæ etiam pro dote 10. annis finiuntur. Late explicat Boerius, decis. 328. Sed & præscriptiones, quæ sunt 10. vel 20. anno. si fuerint interpellatæ vel interruptæ litiscontestatione, ab eo tempore exigunt 40. annos continuos [t]. Præscribuntur & res cõtra principem hoc spacio, quod pertinet ad vtile dominium: non quod ad tributa publica [u]: quanquam & canones rerum patrimonialium principis hac exceptione elidantur [x]. Potest & fiscus ob tributa præteriti temporis non soluta, prædium iure pignoris distrahere [y]. Refert. Henricus Bohic [z], plures in eam iuisse sententiam, vt indistincte dixerint, res fisci patrimoniales, posse etiam præscribi spatio 40. annorum, atque repræhendit glo. §. si minus, de non alien. reb. ecclesiast. quæ centum annos exigit in illis, & vt falsam reiicit: & secundum hanc opinionem iudicatũ tradit Guido Papæ [a]. Apud Langobardos [b], Rhotarius rex statuit, in possessione quam quis habuit de publico, sufficere quadraginta annorum quietam & pacificam possessionem: in aliorum autem hominum, 50. Luithprandus autẽ rex voluit, vt in rebus regalibus adsint sexaginta anni, duplicatis triginta priuatorum. Hoc quoque receptum esse notat 30 Nicolaus Boerius [c]. ¶ † Quinquaginta annorum spatium in iure nostro inuenitur ad excludendam actionem repetitionis amissorum in ludo vetito: intra enim hoc spatium, quæ in ludo vltra vnum aureum amittuntur, peti possunt [d]. Apud Vuisigothos aũt leges hę duæ [e]. [*Sortes Gothica & Romana, quæ intra quinquaginta annos, nõ fuerint reuocata, nullo modo repetantur.*] Et alia, [*Mancipia fugitiua, quæ intra quinquaginta annos inuenta non fuerint, non liceat ad seruitium reuocare.*] In lege tamẽ diuina Iubilęus, erat spatium 50. annorũ, & anno quinquagesimo vnusquisque de populo Israelitico ad possessionem suam gratis, & ad familiam suam pristinam 31 redibat, siue venditione, donatione vel alio titulo res in alium transisset [f]. ¶ † Centum annorum præscriptio tantum, etiam submoto schismatis tempore, locum habet contra ecclesiam Romanam & ciuitatem ipsam [g]. Item vt præscribatur vsusfructus debitus ciuitati vel municipio, ætas longissima hominis, centum videlicet annorum, 32 exigitur [h]. ¶ † In hac centenaria præscriptione

l Ancharra. cõ. 122. Iason in l. peces, de pact. C. Chasin ad c. 2. de redditib. in pecu. consti in consue. Burg.

m ca. 2. de præscrip.

n c. placuit, 2. re. q. 1.

o c. 1. 2. 16. q. 1.

p c. de quanta, c. illud, & ca. ad cures, 6. de præscrip. c. placuit, §. quas actiones, 16. q. 3. et authẽ. quas actiones, C. de sacrosf. eccles. nouel 111.

q le. 3. & 4. de quinquage. & tricen. tempo. tentat in Cod. leg. Vuisigoth. lib. 10 tit. 2.

r le. omnes, C. de præs. 30 vel 40. an. l. fin. C. de fund. patri. libr. 11. C. vide Accurs. in l. interdominium, ad verb. centũ annorum, de sacrosf. eccle.

s l. cum notissimi, de præscr. 30. vel 40. ann. C.

t l. fin. eo. l. 1. §. ad hæc, de annal. except.

u le. compent. C. de præsc. 30. vel 40 an.

x l. fin de fun. patri.

y l. cum possessor, §. si de censib. vide. l. si §. si quis profess. de publ. F.

z Henric. Bohic ad c. si diligenti, de præs.

a Guido Pap. decis. 426.

b le. de possessione, de præscrip. lib. 2 leg. Langobard.

c Boer. ed. §. de præscript. in consuet. Bitur.

d l. si. C. de relig. & sumpti. funer.

e leg. 1 & 2 de quinquage & tricenna tempore teota lib. 10. leg. Vuisig. tit. 2.

f Leuit. 25 Nume. c. fin.

g auth. quas actiones, & l. si. C. de sacrosf. eccles. nouel. vt eccles. Rom. an præsc. gaud. in auth. cap. ad audientiam, de præscrip.

h le. an vsusfructus, de vsu. F. l. fi vsusfructus, de vsu & vsufr. leg. F.

b l. querela. ad leg. Corn. de fals. C.

[illegible] de præsc. 30. vel 40. ann. l. e. de constit. pecu. [illegible] in le. hæreditas, de petit. hæred. [illegible] ad verbum compellat, per glo.

dubium maximum olim inter Bulgarum & Martinum [a], de annuæ pensionis præscriptione contra creditorem: veluti, si mihi decẽ annua debeas, & soluisti per tres annos, & in quarto cessasti soluere, num fiat præscriptio pro futuris faciendis in futurum præstationibus. Resoluit autẽ Guido Pap. [b] quod annuæ præstatio oĩ nõ currit præscriptio indistincte, nisi à principio cuiuslibet anni: nisi cessaretur per centum annos, & ita iudicari pluribus rationibus iuste tradit. Hieronymus Gigas, in tractatu de pensionibus, singulari disputatione resoluit duas conclusiones. Prima [c] in quæstione, an pensio annua reseruata super fructibus beneficij, in cuius solutione cessatũ est per annos triginta, censeatur præscripta, ita quod vlterius peti non possit: videlicet, non censeri præscriptam, nisi pro illa parte, à cuius decursione effluxerunt anni triginta. Altera conclusio, quod pensionarius si recipiat decem, sciens sibi deberi viginti, non excluditur per præscriptionem in alijs decem: secus si ignorabat sibi viginti deberi, & recepit decem, putans sibi integraliter satisfactũ. Nam eo casu ait, cõtra illum currere præscriptionem [d]. Affinis illa quæstio est, an quis præscribat annuũ censum, si ei solutum sit per 40. annos: an vero in ea præscriptione tantum tempus exigatur, cuius initij memoria nõ sit. Et in ea, post multa conclusum est ex communi sententia Canonistarum, quadraginta annos requiri [e]: & ita iudicatum fuisse tradit Guido Pap. qui hanc quæstionem disputat [f]. Hic tamen animaduertendũ censeo, à quibus personis exactus fuerit census: nam præsumitur, si non appareat de causa eius, vis domini erga subditos [g]. Et census non est ignotantiæ, sed alicuius causæ [h]: maxime si appareat de antiqua præstatione alia minori, ad quã reductio facienda est cum restitutione superexacti [i]. Neque obest, quod aliquando fit vt a colono seu emphyteota superexactum [k]. Si tamen præscriptum sis, non apparente contrario titulo, vel contraria antiquiori minori exactione, eius quod ex longo & prolixo tempore vel inueterata & longinqua redituum susceptione, sufficiens est petenti cautela, nec contradicendi licentia relinquitur, longi temporis pręscriptione, vel redituum frequentissima consequentia, colonorum impetus excludente, vt hisdem fere verbis tradit Iustinianus [l]. In qua decisione consentiunt quidem iuris ciuilis & pontificij interpretes, vt præscriptione longi temporis firmetur præstatio censuum: sed in eo dissentiunt, quod iuris ciuilis authores longam præscriptionem dicãt 10. inter præsentes, 20. an-

33 norum inter absentes possessionem [m]. ¶ † Vocant & diuturnum silentium, & diutinam possessionem [n]. At in iure pontificio, longam quidam ponunt 30. annorũ, si agatur de rebus pręscribendis priuatorum: si autem de alijs, 40 [o]. Quod tamen spatium in iure ciuili longissimum dicitur [p]. Alij indifferenter dixerunt, 40. annorum esse [q]. Obtinuit autem, vt hic quadraginta annos cõstituamus, vt diximus [r]: dum tamẽ causa aliqua prætexatur, ex qua solutio per tot annos facta dicatur, etsi ea non probetur. Sufficit enim illam proponere & exprimere, quæ si non exprimatur, ab-

34 soluitur reus, non obstante tempore [s]. ¶ † Est alia præscriptio, quę vetustate perficitur, quando memoria nulla est initij, temporis, & proinde ea habetur pro lege, & firmum est quod per eam possidetur, vel quasi possidetur, perinde ac si lege publica seu priuata, nempe conuentione vel testa-

35 mento, constitutum esset [t]. ¶ † Cæterum in tanta temporum varietate, si quis nimium curiosus inquirat quorsum tam variæ & diuersæ eorum definitiones. Respondebo: hæc ex eorum esse genere, quæ dicuntur arbitraria seu iuris positiui, quia ita placuit iuris authoribus [u]. Et ista tempora distingui oportuit pro negotiorum qualitate, prout sufficere visa sunt ad admonẽdos dominos, vt rerum suarum curam nõ negligerent [x]. Et proinde

36 alijs atque alijs seculis, diuersa placuerũt. ¶ † Neque præscriptiones 30. vel 40. annorum, quę longissimæ dicuntur, fuerunt iure Pandectarum, vel antiqui Codicis inductæ, sed nuperrime [y]: vnde & quædam impræscriptibilia in antiquis iuribus in-

37 uenies, quæ nũc dicũtur præscriptibilia [z]. ¶ † Itaque nunc distinguendę sunt hac ratione in genere tres species vsucapionum seu præscriptionum. Prior, est proprie dicta vsucapio in rebus mobilibus, quæ tantum procedit cum titulo & bona fide [a]. Secunda est, dicta longi temporis 10. an. inter præsentes, & 20. inter absentes, in rebus immobilibus, cum titulo & bona fide [b]. Tertia est 30. vel 40. annorum, quæ sine titulo & bona fide dicitur iure ciuili procedere, adiecta legibus nouis, de qua non meminerũt iura Pandectarũ, & priora Codicis Iustinianei [c]. Et proinde quæ propter malam fidem antiquis legibus impræscriptibilia dicebantur, vel defectu tituli, nunc hac præscriptione 30. vel 40. annis præscribũtur. Exemplum sit in re furtiua, quam diximus non posse præscribi vetante lege Attinia [d], quæ tamen 30. annis præscribetur [e].

a Bal. & Mart. disputans in l. cum notissimi, §. fi. de præscr. 30. vel 40. an.
b Guido Pap. decis. 406 vide & decis. capit. Thol. 142.
c Gigas, tract. de pensio. qu. 83.
d idem eod. q. 84 per text. in le. si qui vsumfructum, quib. mod. vsusfru. amit. & per alia plura ibi disputata.
e Dominic. de S. Geminia. in c. 1. de præscrip. in Sex.
f Guido Pap. decis. 401. facit cap. olim de censib. c. cum ecclesia Sutrina, de causa possess.
g c. bonæ, in 1. de postula. prælato. Io. Faber. in §. æque, de actio.
h ca. peruenit, de censib.
i l. 1 in quibus caus. colo. domi. accus. poss. lib. 11. C.
k leg. cura, de munerib. & honor. P.
l le. litibus, de agric. & censi. lib. 11 C.
m § & ideo, de vsucap. l. super 12. l. fi. de præsc. lon. tempo. 10. vel 20. an. C & in rubric. & ibi Bal. glo. in rub. quæ sit lon. cõsuet. C. Feli. in ca. cæterum, de rescri.
n in l. 1. & 2. C. si aduer. cred. præscrip oppo. §. diutina, de vsuca. l. pignori, 12. §. si mandauero, eo. tit. P.
o ca. sanctorũ, & ibi gloss. le. ver. si sincere, de præscrip. Panor. in cap. de quarta, 4. col. vers. sed quantum, eod tit.
p vt notat glo. ad rubr. de præs. 30. vel 40. an.
q cap. olim, de censib.
r ex Guid. Pap. decis. 407.
s hoc disputat & probat idem Pap. decis. 108. an domin' cen[illegible]

De Temporis initio, medio, & fine considerando in vsucapione: & de Vsurpatione seu Interceptione vsucapionis. Cap. 6.

1 *Præscriptionis tempus ex initio, medio, & fine perpendendum.*
2 *Temporis vsucapionum, vnde sumendum initium.*
3 *Annua pensio, & census à quo tempore præscribantur.*
4 *Vsurpatio quid.*
5 *Vsucapionis interruptio vel naturaliter, vel ciuiliter fit: & quomodo vtraque vide & nu. 6. 7. 8. & 9.*
10 *Præscriptio suspenditur aliquando, & non interrumpitur. Exempla in nu. 11. 12. 13. & seq.*

1 Via iam ostendimus determinatum esse tempus vsucapionibus seu præscriptionibus, liquet & obseruandum esse initium, continuationem, & finem temporis. Sic Vlpianus [f], [*In vsucapionibus, non à momento in momentum, sed totum postremum diem computamus. Ideoque* [g]*, qui hora sexta dies Calendarum Ianuariarum possidere cœperit, hora sexta noctis pridie Calendarum Ianuariarum implet vsucapionem.*] Venuleius autem Iuriscon. sic respondit [h]. [*In vsucapione ita obseruatur, vt etiã si minimo momento nouissimi diei possessa sit res, nihilominus repleatur vsucapio, nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus*] Quod verum putant [i], in vsucapionibus rerũ, quæ fiunt cum titulo & bona fide: at in præscriptionibus 30. vel 40. annorum, dicunt nõ exigi. Et sic tollunt antinomias legum dicentium, in omnibus tẽporalibus actionibus, nisi nouissimus totus dies impleatur, non finiri obligationem [k].

Nec

t l. 1. §. fi. & l. 2. de aqua plu. arcen. lib 19. P. tit. 3.]. hoc iure §. ductus aquæ, de aqua quot. & æsti. lib. 43. P. tit. 19.
v Accurs. in le. 2. §. postremum, ad verb. tanta, de postu. And. Sicul. ad clem. 1. in ver. rerum gene, de iudic. Gomes, ad reg. de trien. posse. q. 1. in princip. & hoc maxime referendũ esse existimo non omnium quæ à maiorib. constituta sunt rationem reddi posse. leg. non omnium ff. de legib.
x §. & cum hoc placitum, de vsuca. nota in §. quando, de rescrip.
y gl. in l. Iulianus, 17. ad vers. multis, ex quib. cau. maio. P. §. in §. 1. in ver. antiquus, vt ex cleri Rom. 100. pro. gen. in authen. 10 l. Pomponius, §. cum quis, in verb. sicio, de acqui. poss. P gl. mag. in §. 1 de per & tempor. actio. Capola, in tractat. de vsucap. pro dote. [illegible]
z in proxime cita. glossa.
a l. 1 de vsucap. ... [illegible]
b le. 1 de vsucap. [illegible] de præscript. long. tempor. 10. vel 20. an.
c l. si quis emptionis, de præs. 30. vel 40. ann.
d sup ca. 2.
e l. [illegible] de omnia excep. tit. 6. in leg. [illegible] de præ. [illegible] 40. an. C. l. [illegible] vnde vi. C.
f Vlpi. le. in vsucapionibus, 6. de vsucap. P.
g idem in leg. ideoque, eo.
h l. in vsucapione, [illegible] de temp. præ. P.
i gloss. in d. l. in vsucapione, & in d. l. in vsucapionibus.
k vt in l. in omnibus, §. de actio. P. le. denique, § minor.

2 ¶ † Nec proficit præscriptioni dies intercalatis [a]. Cæterum dicemus tempus incipere secundum diuersam negotiorum qualitatem. Nam si agamus de actionibus tollendis, à die, qua agi tantum potuit, incipit tempus, non antea: vt si dos restituenda, vel alia res sit sub conditione, vel certa die, tempore tantum elapso incipit præscriptio & negligentia [b]. Sic contra vocatum ex substitutione, non incipit præscriptio rerum restituendarum, nisi à tempore quo substitutioni locus est [c]. Et pignoratitia actio, quæ tollitur 30. anno. lapsu, à tempore eo quo nata est, & potuit moueri, videlicet ab eo tempore, quo satisfactum est creditori, vel pecunia oblata & consignata est, incipit præscriptionem [d]. Papinianus in bonis vacantibus, ita statuit [e], defectendis fisco, vel vsucapiendis quadriennio. [*Quadriennij tempus non ex opinione hominum, sed ex substantia vacantium bonorum, dinumerandum. Quatuor autem, inquit* [f], *annis post irritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim petere debuerunt, vel post temporis finem, quod singulis est præstitutum, computabuntur.*] In emptis rebus præscribendis, & initium contractus perfecti [g], & traditionis inspicimus ratione bonæ fidei, quæ tunc in possessione incipienda exigitur [h]. In alijs: à facultate experiundi, pro reuocatione rerum suarum, negligentibus dominis currit præscriptio [i]. Tradit & Gomes [k] regulam, quod de iure non currit contra aliquem præscriptio super iure aliqua, quam prius constet 3 illud ius fuisse in esse productum. ¶ † Ideo dicunt præscriptionem annuæ pensionis incipere principio cuiusque anni [l]. Masuer. porro tradit [m], quod emphyteota præscribit censum seu annuam præstationem per 30. annos, non tamen directum dominium, nisi præcesserit contradictio. Item si, solum soluat partẽ census per triginta annos præ-4 scribere in residuo [n]. ¶ † Continuatio temporis constituti etiam in præscriptione exigitur [o]. Quare cauendũ est, ne incidat in eam vsurpatio. Vsurpatio, vt ait Paulus Iurisc. [p] est vsucapionis Interruptio. Oratores autem frequentem vsum vocant. Et ita inscriptio rubri. De vsucapionibus & vsurpationibus perhibetur esse in Pandectis Florentinis ab Antonio Augustino [q]. Frequens vsus, constans & continuatus non est, sed à pluribus interceptus, & in vno discontinuus.

5 ¶ † Interruptio vsucapionis, vel naturaliter vel ciuiliter accidit. Naturaliter vel facto naturæ, vel hominis. Naturæ factu, vt si res quæ possidebatur, vt fundus flumine vel mari fuerit occupatus: desinit enim tunc possessio dici naturalis [r]. Facto hominis item, si quod possidemus sacrum fiat, si mortuum intulerimus eo, si in eam possessionem prætore authore per alium itum sit [s]. Si ex ea deiecti simus [t]. Si possessor rapiatur ab hostibus: statim enim atque intra septa & præsidia hostium ductus est, naturalis vsucapionis interpellatur possessio: quum qui possidetur ab alio possidere nequeat [v]. Et proinde qui iure postliminij redeunt, noua possessione etiam in rebus suis obtinendis egẽt, si medio tempore nemo res eorum occupauerit [x]. Cum enim postliminium fictionem iuris habeat, & possessio magis facti, quam iuris sit, iuris fictionem ea non recipit, vt 6 continuata videatur [y]. ¶ † Ciuiliter interrumpitur vsucapio, si per actus legitimos & ciuiles controuersia de possessione moueatur: veluti primũ, si causa in iudicium deducta & contestata, de iure possessionis dubium mouetur [a]. Atque litis contestatio sic interrumpit vsucapionem, vt possessio sequens non possit prodesse iuncta priori [a], quinimo interrupta hac contestatione, vsucapione seu præscriptione, quamuis minoris erit ea temporis quæ cœpta erat, desiderantur in redintegranda præscriptione quadraginta anni ab vltima die litigij computandi [b]: in alijs quamuis interruptionibus quam per litis contestationem, requirãtur tantum 30. anni restituendis [c]. Dummodo hæc cõtestatio fiat coram idoneo & suo iudice [d]. Obtinuit etiam, vt si contestatio vel vocatio in ius fieri non potest, propter nimiam aduersarij possidentis potentiam, absentiam, infantiam sine tutore, vel ob penuriam iudicis, sufficiat oblatio libelli & protestatio vice contestationis, secundum formam traditam in leg. 2. C. de anna. except. & in ca. placuit, 2. §. hæc de præscriptionibus, in 1. 16. qu. 3.

7 ¶ † Secundo, si quis completa præscriptione cautiones, ex quibus possidet, innouet, interpellatur præscriptio & possessio prior interrumpitur, & 8 non prodest [e]. ¶ † Tertio interrumpitur longi vel longissimi temporis præscriptio, si precibus impetratum sit à principe, & eius rei gratia executor rescripti datus & missus sit [f]. Executor porro non expectatur in annalibus præscriptionibus, quę solum precum & libelli facta principi oblatione interrumpuntur, sine cõtestatione [g]. In istis tamen Guido Pap. distinctionem adhibet [h], & ait, præscriptionem longissimi temporis inductam in odium negligentium, interrumpi per simplicem citationem: vt in l. omnes, & l. cum notissimi, de præscr. 30. vel 40. ann. Si citatio instruat vocatum de qua re agatur: aliter minime simplicem citationem interrumpere, quia hinc nulla colligi potest negligentia [i]. Aliam vero præscriptionem, quæ in fauorẽ præscribentis est, in bonis mobilibus cum titulo & bona fide, ait non interrumpi per litis cõntestationem, & multo minus per citationem solam, sed tantum per sententiam diffinitiuam, per l. si post acceptum, de rei vendic. P. l. 2. §. fin. de vsucap. pro empt. Aliam autem mediam præscriptionem ait, inter odiosam & fauorabilem 10. vel 20. ann. cum titulo & bona fide. Et in hac mediam viam sequendam, vt interrumpatur per litis contestationem, non per simplicem citationem: & ita de ea intelligi l. moræ litis, C. de rei vend. Aliam autem esse præscriptionem, quæ currit sui natura, non cõsiderato odio vel fauore, vt in actione redhibitoria, & quanto minoris: & hanc interrumpi per solam contestationem vel oblationẽ precum factam principi, & ita intelligi l. 1. & 2. quan. libel. 9 princ. dat. lit. contest. fac. C. ¶ † Quarto interruptio ciuilis fit, si is qui præscribit ea contractu debitum, vsuras debitas soluat: quia currit præscri-10 ptio à die tantum non solutarum vsurarum [k], & per synodalem proclamationẽ [l]. ¶ † Sunt alia quæ ad interruptionem referuntur, quæ tamen non omnino eo pertinent. Et proinde dico, aliquando etiam ciuiliter aut naturaliter, non quidem omninu interrumpi præscriptionem, sed suspẽdi inceptam: vt aliquanto tempore eius continuatio quiescat medio tẽpore, quod subducitur ab omni lapsu temporis, vt minime nociuum. Differtque hæc suspensio possessionis ab interruptione prædicta, quod interruptione facta, prior possessio non prodest: sed si postea quis velit præscribere, de nouo debet incipere possessionem [m]. At vbi

a l. nemo ambigit, eo. C.
a l. moræ litis, C. de rei vendica l. 1. & leg. nec bona fide, C. de præscrip. long. temp.
b le. 1. §. exceptis, de an. excep. l. 6 de præscri. 30 vel 40. ann. C. ca. placuit, in 2. § hæc de præscriptionibus, in 1. 16. q. 3.
c d c. & §. & l. biglo.
d l. pen. C. de fil. defund.
e l. cum notissimi, §. sed & si quis, de præsc. 30 vel 40. ann.
f leg. sicut, §. 2. eod. tit.
g l. 2. quan. libell. princ. obl. facit lit. contest. l. 2. de ann. excep. C.
h Guid. Pap. consil. 4?6 n. 3.
i Idem eod. & docet ?? Masuer. tit. de præscri. nu. ?? per l. cum notis, de ann. except.
k l. si quis tantum, tit. de præscrip. 30. vel 40. an.
l ca. sanctorum, de præscrip.
m le. cum hæredes, § 1 de acqu. poss. l. 1 & lg. nec bona fide, de præsc. lõg. temp. C.

p l. si is qui pro emptore, de vsucap.
q l. denique, quib. ex caus. in possess. eat. non lic. Pandect. l. 1. & l. possessio, §. qui in aliena, de acq. possess.

vbi suspenditur præscriptio subducto quietis tépore, posterior possessio cum priore coniūgitur. 11 Quod exemplis palā fiet. ¶ † Primum in ecclesia, cuius iura sede vacante præscribi non possunt, & si ante vacationem cœpta fuerit præscriptio, hoc tempore cōtinuari nequit: & si de pastore prouisum fuerit, continuabitur quidem prior possessio, 12 subducto tamen tépore vacationis [e]. ¶ † Aliud est in muliere exemplum, aduersus quam non currit præscriptio dotalium rerum pendente matrimonio, & nisi à die, quo agere ipsa potuit, vel post matrimonium vel pendente eo, vergente marito ad inopiam [b]. Quod quidem de cœpta vsucapione dotalium ante constitutionem earum in dotem putant verum esse, vt pendente matrimonio non possit cōtinuari præscriptio. Quod tamen negat Triphoninus Iuriscon. [c] nisi dicamus responsum eius corrigi iure nouissimo [d], vel intelligendum quando maritus est soluendo, & præscriptio eius culpa facta est, eo quod cum posset non repetierit: tenetur enim tunc luere: Contra autē, si mulier res suas dotales prosequatur. Ego tamen verius puto, cœptam vsucapionem, contra mulierem pendente matrimonio perfici, & secundum Tryphonini distinctionem maritum aliquando teneri, aliquādo minime. Rationem nobis videntur adsignare duo insignes iurisconsulti, Papinia. & Vlpia. [*Alienationes enim, inquit Papinia* [e]*. post iudicium acceptum interdicta sunt, duntaxat voluntariæ, non quæ vetustiorem causam & originem iuris habent necessariam. Sed si vsucapio fuerit cœpta, ait Vlpianus* [f]*, ab eo qui hæres non erat ante litem contestatam, & postea impleta fuerit, rem de iudicio subducit.*] Vt quamuis lex Iulia prohibeat alienationem dotalium [g], tamen non videantur pertinere ad eam legem quæ iam cœperunt ante matrimonium alienari. Aliena- 13 tionis enim species est vsucapio [h]. ¶ † Quamobrem aliud exemplum istius suspensionis præscriptionis & 3. proferatur in tempore hostilitatis, quo durante non currit præscriptio [i]: & si cœpta ante hoc tempus fuerit præscriptio, non interrumpetur, sed subducto eo tempore hostili, reliquum tempus præterito iungitur ad cōtinuatio- 14 nem possessionis [k]. ¶ † Quartū exemplū in præscriptione, quæ fit contra filiumfam. Nam cōsequuntur omnes quidem aduersus eū, quandiu in potestate patris est, nō currente præscriptionē, quia eo tépore agere nō potest pro suis rebus, & tantū à potestatis liberatione computandum tempus [l]. 15 ¶ † Quintū in minore, in quo præscriptio quidē cœpta contra patrē, in eius persona cōtinuabatur secundū ius antiquū, quamuis daretur pro tépore minoris ætatis restitutio in integrum [m]. Sed hodie quiescit præscriptio, nec instituitur pendente minori ætate [n]. Et est subducēda à præscriptione contra res eorum ætas impubes [o]. Cum enim res minorū prohibeātur sine solemnitate alienari [p], prohibentur quoque vsucapi, quia & vsucapio, vt 16 diximus, alienationis species est. ¶ † Subducitur etiā & ratio tépotis, vt nō obsit illis qui absuerint ob ministeriū principis, publicumve obsequium, quandiu in ministerio versantur [q]: idq; per restitutionē saltē in integrū, vt quādo de præscriptione restituenda, instituta pendēte captiuitate agi- 17 tur redeūte captiuo iure postliminij [r]. ¶ † Tradit etiam Masuer. [s] post Bartholum [t], subduci etiam debere à cursu temporis præscriptionis fundi inundati tempus, quo fundus remansit inundatus.

de Titulo vsucapionis seu præscriptionis. Cap. 7.

1 *Titulus quid generaliter, & in vsucapionibus.* 2.
{ *Titulus in vsucapione qualis esse debet, & insigniores tit. 4. 5. & seq. 7. 8. 9. 10. 11. 12.*
6 *Præscribi non possunt res inalienabiles, vel lege, vel prohibitione testatoris, & res minorum.*
10 *Error iustus in præscriptionibus omnibus prodest.*
12 *Præscribens omni re, quam præscribit, tanquam sua vti debet: alioquin nihil agit.*
13 *Titulus in quibus præscriptionibus non exigitur.*

1 Titulus id generaliter dicitur, per q aliud ab alio distinguitur, ambiguitatem & incertitudinem remouendo, vt in rub. *Et nemo priuat. tit. reb. suis vel alie. imponat, vel vela. reg. susp.* C. Hinc epigraphe titulus est, qui quid tractari debeat, breuiter demonstrat: vt Ouidius.

Legerat huius amor titulum, nomenq; libelli.

Sic titulus nomen accipit rei demonstratæ, & sumitur pro actione, iudicio possessione, causa, modificatione, signo [a]: pro beneficio, & alijs officijs 2 & ministerijs ecclesiasticis [a]. ¶ † At dicemus titulum in vsucapione, esse causam, propter quā quis effectus est possessor. Vt pro suo possidet, qui possidet ea causa, ex qua nobis dominium acquiritur, vel iure gentium, vel iure ciuili [y]: vt si enim pro emptore, id est tanquā emptor quilibet possidere dicitur. Quamobrem & responsum est tot esse genera possessionis, quot sunt causæ acquirendi eius quod nostrum non sit [a]: vt pro emptore, pro donato, pro dote, pro hærede, pro suo, &c.

3 ¶ † Constituitur aūt regula generalis maxime pro vsucapionibus & longi tépuris præscriptionibus, vt sine titulo iusto præcedente non procedat vsucapio [a]. Exigitur aūt vt hic titulus verus sit, hoc est, vt causa propter quam quis possidet rem alienam, vere interuenerit, non simulate [b]: vt si quæramus de titulo pro emptore, oportet vere factam fuisse emptionem, nō simulatam [c]. Sic de alijs [d], Nec diutina possessio tantū iure successionis scilicet erroneæ & falsæ, sine iusto titulo, id est, nisi vere successerit, obtenta prodest [e]: nisi error 4 probabilis, facti potissimū alicui adsit [f]. ¶ † Tituli veri & iusti ad vsucapiendum illi sunt, qui ad rei dominium acquirendum & transferendum per dominium idonei sunt, qui iustam causam habēt traditionis, quales plures numerātur [g]. Iusta porro causa hæc traditionis, si fiat ab habente potestatem & à domino, cum possessione transfert dominium: si dominus vero is non sit, animu tamen transferendi dat possessionem ex causa, quæ apta est transferri per se, sequitur inde vsucapiendi vel præscribendi facultas [h]. Quod si causa, ex qua datur possessio non soleat transferre dominium facta à domino, nec tunc etiam à non domino facta poterit vsucapiendi dare facultatem: vt si quis ex causa pignoris vel precarij possideat [i]: si vi vel furto quis rem adeptus sit [k]: si nomine locationis [l], depositi [m], commodati [n], iuris emphyteotici [o], procuratorio [p], pignoris [q], vsufru- 5 ctuarij [r]. ¶ † Porro tituli insigniores vsucapionum sunt plures, vt primum, pro soluto. [*Pro soluto, inquit Hermogenes* [s]*, vsucapit, qui rem debiti causa recipit: & non tantum quod debetur, sed quodlibet pro debito solutum, hoc titulo vsucapi potest.*]

Verum

r l. ab hostibus, 19. & l. ait prætor, 21. §. penul. ex quib. caus. maior. ff. — s Mas. in prati. de præscrip. — t Bar. ad leg. 14. §. Labeo, de aq. poss.

Verum, vt ait Paulus Iuriſc.[a] [*Si exiſtimans me debere tibi tradam, ita vſucapio ſequitur, ſi & tu putes debitum eſſe.*] Omne quod nomine debiti veri vel putatiui datur in ſolutum, hoc titulo vſucapitur: ex quacunque cauſa debitum putetur vel ſit, ſiue ex contractu, ſiue ex vltima voluntate. Proinde [*ex cauſa transactionis habentes iuſtam cauſam poſſeſſionis, vſucapere poſſunt,*] vt reſcripſit imperator Philippus[b]. Videlicet ſi res ex cauſa tranſactionis ſoluta vel tradita ſit, aliter, ſi tradita non ſit, ſed retenta ex ea: quia ſi res eſſet actoris ex ea tranſactione non transferretur dominium[c]. Et ita procedit 2. vſucapio, 6 quæ dicitur pro Tranſactione[d]. ¶ † 3. Eſt titulus pro Emptore, [*Pro emptore, ait Paulus*[e], *poſſidet, qui re vera emit: nec ſufficit tantum in ea opinione eſſe eum, vt putet ſe pro emptore poſſidere, ſed etiam debet ſubeſſe cauſa emptionis.*] Aut iuſtus error, propter quem quis nomine ſuo ab alio rem ſibi emptam putet[f]. Si quis à non domino emit, vel ſi emptio propter aliquam exceptionem eſt inutilis, emptor eam rem diutina poſſeſſione pro emptore vſucapit: dummodo res ſint vendibiles. Nam ſi res ſacra, religioſa, aut alia ſit, quæ vendi prohibeatur & alienari, non vſucapitur, vt alibi dictum eſt: neque etiam contra prohibitionem alienandi à teſtatore factam[g]. Item dummodo qui vendit, vendere poſſet, ſi res eſſet ſua: non aliter[h]. Et ita non fit vſucapio rei venditæ à pupillo ſine tutoris authoritate[i]. Quod & receptũ eſt, ſi tutor per errorem, vel aliter quam oportuit author pupillo vendenti factus eſt[k]. Si tamen quis ratus maiorem eum, à quo emit, à pupillo emerit, vſucapere poterit[l]: non ſecus quam ſi quis à furioſo emerit, quem ſanæ putabat mentis, vtilitatis tamen cauſa[m]. Si ſciuiſſet autem talem eſſe contrarium ſtatuendum, [*Vt ſi ab eo emas*, ait Paulus[n], *quem prætor vetuit alienare, idque tu ſcias, vſucapere non potes.*] Et ita Iulianus quoque in alia ſpecie reſpondit[o], [*Qui ſciens rem emit ab eo, quem prætor vt ſuſpectum heredem diminuere vetuit, vſu non capiet.*] Hic enim mala fides ſcientis inhibet vſucapionem, vt & is qui à domino etiam emit luxurioſo, protinus ſcorto daturo pecuniã, non vſucapit[p]. Nec qui ſcienter rẽ eſſe alienam à non domino comparauit[q]. Singulare etiã eſt, pro emptore eum non vſucapere, cui res vna pro alia vendita traditur, & contra eum præſcribere, cui modus agri maior, quam vẽditus dicatur, traditus 7 fuerit[s]. ¶ † Pro donato is vſucapit, cui res nomine donationis vere data eſt: nec ſufficit in opinari, ſed & donatũ eſſe oportet[a]. Et hic quoq; præſcriptibilis res eſſe debet, antequã vſucapiatur: aliter nec hoc titulo præſcribitur, vt in re furtiua palã eſt[t]. Perſonæ quoq; debent eſſe idoneę donationis faciendæ & acceptandæ. Quare nec vſucapitur pro donato, donatum coniugi à coniuge, aut à patre filiofam. quia iure iſtæ donationes non ſubſiſtunt pure[v]: niſi rei alienę faciat donationẽ vxori maritus, ex qua pauperior non ſit factus[x]. Inſpicitur & quod principaliter geritur, vt ſecundum Hermogenianum, [*donationis cauſa facta venditione, nõ pro em-* 8 *ptore, ſed pro donato, res tradita vſucapietur*[y].] ¶ † Titulus etiam vſucapionis, & quidem iuſtiſſimus, qui vocatur pro Dote: vt qui in dotem rem accipiat, vſucapere poſſit, ſiue ſingulæ res, ſiue vniuerſæ in dotem dentur ratione matrimonij & contracto. Nam ſi antea dentur res, pro ſuo vſucapiũtur: atque ſi non ſit matrimonium, ceſſat hæc vſucapio[z]: quia nulla dos, vbi nullum matrimonium[a]. Hic pari modo res ſine vitio eſſe debent[b], id eſt, præſcriptibiles, & perſonæ diſpoſitæ, vt in alijs.

9 ¶ † Alius titulus pro herede, quando quis putans ſe hæredem, alienam rem poſſidet, exiſtimans hereditatis eſſe[c]. Hic quoque par eſt res eſſe ſine vitio, quod præſcriptionẽ non prohibeat[d], & perſonas idoneas: nam de extraneis hæredibus titulus hic dicitur, qui teſtamẽti factionem paſſiuam habeant[e]. Et incapacibus iuſtus non eſt titulus, neque ſucceſſionis ſolum ius ſufficit[f]. Item qui ſuus hæres eſt ab inteſtato, ſiue ſolus, ſiue cum cohærede extraneo ſuccedat, nõ dicitur pro hærede vſucapere ea, quæ ſunt hæreditatis paternæ[g]: non enim nouum titulum ſuus hæres poſt mortem patris videtur conſequi, qui pendente eius vita, dominus bonorum patris cenſebatur[h]. Exigimus & hic, vt antequam incipiat pro hærede titulus, vt vere quis hæres inſtitutus ſit, & vt qui inſtituit deceſſerit: nam viui bona, pro hærede poſ- 10 ſideri nequeant[i]. ¶ † Titulus pro Derelicto eſt quando ſcimus rem à domino pro derelicto habitam, & eam poſſidemus eo animo, vt nobis acquiramus[k]: etiam ſi ignoremus à quo derelicta ſit[l]. Qui enim pro derelicto habuit, videtur donaſſe ei, qui primo occupauerit[m]: & nullius res facta euratione domini, primo occupari quæritur[n]. Nec intereſt res quæ ſit, mobilis vel immobilis, pars an tota[o], animata vel inanimata[p]. Vere tamen vt habita ſit pro derelicto exigitur, & nemo poteſt vſucapere, qui falſo exiſtimauit rẽ pro derelicto habitam fuiſſe[q]: niſi iuſtus error interueniat, vt generale eſt omnibus vſucapionibus[r]. 11 ¶ † Pro Legato poſſeſſio & vſucapio nulli alij, quam ei cui legatũ eſt competit[s], ſi res aliena legata ſit: aut teſtatoris quidem ſit, ſed codicillis ademta ignoretur: ſi in nomine ſit dubitatio, vt ſi vitio ſit legatum, cum duo eſſent eius nominis[t]: ſi non iure legatũ relinquatur, vel legatum ademptum eſt[v]; Oportet tamẽ rem eſſe vere legatam, aliter non procedit hoc titulo vſucapio[x]. Item & perſonam, quæ vſucapit, eſſe capacem accipiendi 12 legati[y]. ¶ † Cæterum, quod pertinet ad titulum pro Suo, hic generalis eſt, & qui ad præcedentes titulos recte accõmodatur, vt qui pro legato, pro emptore, &c. poſſidet, poſſit dici poſſidere etiam pro ſuo[a]. Sed & illa quæ aliunde iure poſſidemus, quæ notam particularem non habent, recte dicimur poſſidere pro ſuo: vt quæ mari, cœlo, terrave capimus quæ nullius erant, quæ per alluuionem accedunt, partus hæreditariæ aut emptæ ancillæ fructus rei emptæ aut donatæ[c]. Si tradita mihi res, quam mihi deberi ex ſtipulatuque exiſtimabas, & ego quoque[b]: quod poſſeſſum eſt poſt mortem patris ex diuiſione facta per patrẽ[c]: authore prætore[d], adiudicatione quaſi de communi fundo[e], ceſſione[f], & alijs ſimilibus modis. Communeque & veluti ſubſtantiale eſſe videtur omnibus præſcriptionibus ſeu vſucapionibus, vt qui poſſidet, vtatur re tanquam ſua, & poſſideat tanquã ſuam: alioquin enim, ſi alio animo, & alia opinione poſſideat, nõ præſcribit[g]. Hinc fuit neceſſaria vſucapio pro ſuo, non valde curantibus iuriſconſultis de examinatione nominis titulorum. Cum & inter iuſtas cauſas præſcribendi ſit domini negligentia[h], & patientia eius ab alio res ſuas poſſideri permittentis[i]: traditioniſque inſtar patientia, & voluntas domini in alium rem ſuam transferre volentis, quæ rata eſſe debet & pro iuſtiſſimo titulo[k]. Et qui non impedit, videtur pati & conſentire[l]: maxime hodie, cum non ſcientiam, ſed negligentiam domini perpendamus in præſcribendis rebus longo tempore 10. vel 20. anno.

a l. 3. eo. idem in l. 2 verſ. ſi tamen, pro emp. P.
b l. ex cauſa, 8. eod. C.
c le. ſi pro fundo, & l. ſiue apud, & le. ſi ſuper poſſeſſione de tranſ. C.
d tit. 26. lib. 7. C.
e l. 2. pro emp. P.
f le. quod vulgo, 11. eod.
g l. 1. de vſuca. pro emp. C.
h l. 2. C. eo. tit.
i l. ſi. C. eod. l. cum qui, de an tho. pręſt.
k l. nunquam in vſucapionibus, 31. de vſucap. P. le. qui à quolibet, 27. de contr. emp.
l l. 2. §. ſi à pupillo, pro emp. in P.
m d. l. 2. §. ſi à furioſo.
n l. ſi ab eo, 12. de vſuca. P.
o l. qui fundũ, v. §. qui ſciens, pro empt. P.
p l. ſi quis cum ſciret, 8. eod.
q le. ſi partem, 3. C. eod.
s le. 2. §. cũ Stichum, eo. ti. P.
a l. 1. pro dona. lib. 41 P. tit. 7. l. 1. & l. C. eod.
t l. 2. C. eod.
v l. 1. § ſi pater, & §. ſi inter virum, pro donato P.
x l. 3. eod. P.
y l. fin. eod.
z le. 1. & 1. pro dot. P. li. 41. tit. 10. l. 1. C. eod.
a d. l. 1. & l. cũ multæ, de dona. ant. nup. C.
b d. l. 1. C.

c l. 3. pro hærede, li. 41. P. ti. 5.
d vti l. 2. § quod vulgo, eod. P. l. 4. C. eo. tit.
e l. ſi. eo. tit. P.
f l. diutina, de præſcrip. long. tempo.
g le. 2. §. filium quoq; pro hered. P. le. nihil, 2. C. eod.
h d. l. 2. §. filiũ, & le. in ſuis, de lib. & poſthu.
i leg. 1. pro hære. P. l. 3. C. eo. tit.
k l. 1. & 2. §. pro derelict. li. 41. P. tit. 8.
l l. 4. eod. P.
m l. ſi id quod, 1. §. 1. eod.
n in §. hoc amplius, de rer. diviſ. l. 1. & l. naturalem, §. 1. de acq. rer. do.
o leg. 1 pro derel. P.
p l. fin. eod.
q l. ult. l. nemo poteſt, 6. eod.
r le. Celſus, de vſucap. P.
s l. 1. pro legat. lib. 41. P. tit. 9.
t l. pro legato, 4. eo.
v l. fin. eod. tit. l. cũ quidam, §. quod ſi ipſe putet, de acq. hæred. P.
x l. 2. eo tit.
y le. nemo poteſt, 7 eo.
a le. 1 pro ſuo, li. 41. P. tit. 11.
c l. 2. eod. tit.
b l. 1. eod.
c l. 1. § fin eod.
d l. iuſte poſſidet, 11 l. permiſceri, 50 de acq. poſſe. P. le. quã authore, 180. de reg. iur.
e le. ſi per errorem, 27. de vſucap. P.
f l. non ſolum, 11. §. ſi mihi Titius, de vſuc. P.
g gloſſ in l. 1. §. ſufficit, in ver. iure, de aqua quot. P. text. in le 1 § Iulianus recte ait, & l ſi. de itin. act. priua. P. l. 1. §. Ariſto, de aqua quotid.
h le. furti, 27. de vſucap. P.
i l. 2. C. de acq. poſſe. l. alienationis, de verb. ſign.
k l. traditionibus, C. de pact. §. per traditionem, de rer. diuiſ. cum ſimil.
l l. & ſi forte, §. 1. ſi ſeru. vend. P. l. 2. §. voluntate, ſol. matrimo. P.

anno. in corporalibus, eodem obseruando si res soli non sint, sed incorporales quæ in iure consistunt, qualis vsusfructus & cæteræ seruitutes, dummodo bono initio possessio teneatur [a].

13 ¶ † Bonum initium præsumitur ex lapsu longi temporis, non secus quam ex alio titulo: quia longi temporis consuetudo vicem seruitutis, hoc est, constitutionis & tituli, obtinet [b]. Vtrumque explicat Vlpia. his verbis, [*Si quis diuturno vsu & longa quasi possessione, ius aquæ ducendæ nactus sit, non est ei necesse docere de iure quo aqua constituta est, veluti ex legato vel alio modo, sed vtilem habet actionem, vt ostendat per annos fere tot, non vi non clam non precario possedisse* [c].] Atque regula videtur communis vsucapionibus, vt si ius commune non inducat præsumptioné contra præscribentem, non exigatur titulus, vbi est consuetudinis longæ authoritas [d]: præsumitur enim pro possessore, quandiu nó docetur de mala fide eius [e]. [*Et res alienas possidens*, vt rescripserunt Dioclet. & Maxim. CC. *licet iustam tenendi causam non habeat, nonnisi suam intentionem implens, restituere cogitur* [f].] Proinde ex sententia Arcadij & Honorij CC. [*cogi possessoré ab eo qui expetit, titulum suæ possessionis dicere, inciuile est* [g].]

a Inst. in l. fin. de præscr. lon. temp. C.
b l. 2. de serui. C.
c l. si quis diuturno, 10. si ser. ven. P.
d ca. 1 de præscrip. in Sex. e § commodiss. de inter. le. extat decretum, de iure fisc. P. l. si quidem, C. de excep.
f l 1 fi. C. de rei vendicat.
g l. cogn. 11. de petit hæred. le. 2. C. & l. 31 l. nugantes, de acti. c. ex lit. [illegible], de prob. c. 1. 2. q. 5.

---

de Bona Fide requisita in vsucapione. Cap. 8.

1 *Titulus vsucapionis esse debet cum bona fide.*
2 *Bona fides possessoris, vel mala, a quo probanda.*
3 *In possessione bona, vel malæ fidei, quæ perpendenda.*
4 *Malæ fidei superueniés vsucapione cœpta, an interrumpat eam. Et num in omni tempore præscriptionis bona fides interuenire debeat. & seq.*
5 *Debitor non potest præscribere contra creditorem debitum.*

1 IVstus titulus, qui in vsucapione exigitur, bonam fidem postulat: alioquin iniustus & malæfidei possessor non vsucapit [h]. Bonæfidei existimatur possessor, qui aut ignorauit rem esse alienam, aut qui eam qui vendidit existimabat habere ius vendendi, veluti ratus eum esse tutorem vel curatorem, vel procuratorem domini [i]. Qui vero contrarium nouerat, malæfidei iudicandus: imo videtur bonæ vel malæfidei testimonium maxime ex conscientia propria possidentis. Quare qui iure possidet, si existimet se iure non possidere, neque procedit vsucapio [k]: quia non possidet, qui nó habet animum possidendi [l].

2 ¶ † Præsumitur porro quilibet bonæfidei possessor, nisi contrarium doceatur [m]: & præsumitur ignorantia rei alienæ, vbi scientia non probatur [n]. Et pro possessore, vt antea dictum, facit & authoritas lapsi temporis, vt omnia vt oportet præsumantur transacta [o]. Et actore cótrarium non probante, reus absoluetur [p]. In quo lubens discedo à sententia Baldi & aliorum, qui in l. 2. C. de seruitutibus existimarunt enim, qui se in seruitutis possessione esse contendit, probare debere bonam fidem, per l. si quis diuturno, si seruit. vend. P. vbi sufficit dicere possidenti, se non vi non clam non precario possedisse: quum tamen illa lex oneret possessorem ad probationé possessionis, sed non ad probationem qualitatis. Et ita qui obijcit malam fidé præscriptioni, probare debet [q]: nisi per se manifesta sit mala fides, veluti si quis detineat ex contractu contra prohibitionem legis inito [r], vel si à procuratore colludente secum in fraudem domini, vel ab eo quem scit pecunias in scortationes profusurum, emerit [s].

h ca. possessor, de regu. iur. in Sex. c. veniens, ca. vigilanti, & ca. si diligenti, & c. fi. de præs. l. fi. C. pro hæred. § 1 de vsucap.
i l. bonæfidei, de verb. sign. P. le. qui à quolibet, de contra. emp. P.
k l. si fur, 32. § 2. de vsucap.
l l 4. § si pupillus, de vsucap. P.
m le. verius, C. de procurat. c. fi. de præsump. le. merito, pro soc. P.
n l fin. de rei vend. C. l. cogi, de petit. here. C.
o l. qui in aliena est potestate, § sed & si nó adierit, de acq. hered l sciendum, de verb. obli. P.
p l qui accusare, C. de edendo.
q l. penu. C. de exc. l. non solum, l. de prob. in P. leg. actor, C. eod.

3 ¶ † Cæterum, vt quæ de mala & bona fide hic obseruanda sunt facilius innotescant, perpendemus res, personas, & negotia seu titulos, de quibus dictum est. In rebus, initium, medium, & cóplementum temporis vsucapiendi: in personis, eas quæ per se sibi acquirunt, & quæ nomine alieno alijs. Initium refertur ad tempus tituli & quo contrahitur, quo tempore debet adesse bona fides [t]. Et in titulo pro soluto, tépus quo soluitur [u]. Sic in alijs, in quibus, si initium mala fide initum sit, vitium hoc rem ita afficit, vt possessorem succedentem in locum malæfidei possessoris comitetur [x]. Vt nec per hæredis bonam fidem emendari possit [y]: nisi ex sua bona fide, nó defuncti cótinuata, præscribere velit [z]. Toties & bona fides requiritur, quoties reiteratur adeptio possessionis, etiá sine nouo titulo: vt si quis vi de possessione deiectus, rursum in possessionem redeat. Nam si tunc cognouerit aliená, nó vsucapit [a].

4 ¶ † Quod pertinet ad superuenienté tamen medio tempore malam fidem, placuit eam non interrumpere vsucapionem iure ciuili [b], potissimum in præscriptionibus longissimi temporis 30. vel 40. anno. quia nec in illis titulus exigatur [c]. Iure tamé pontificio responsum, nec istas posse esse sine bona fide [d]. Et putát in hoc corrigi iura ciuilia [e]. Hic certe ambigua cótrouersia est in longissima præscriptione: nam in alia, superuenientem etiam ciuili iure malam fidé, vitiare eandem expresse responsum videtur, & ex possessore legitimo per eá fieri prædonem [f]. Dubiú facit contra præscriptionem, quod si admittamus malam fidem prodesse, dicamur impingere in præceptum iuris, alterú non lędere: & in aliud, ius suú cuiq; tribuere [g]. Et contra præceptú D. Pauli, vt nemo circumueniat in negotio fratré suú [h]: quod ve quis ex sua malitia reportet emolumentum [i]. Alioquin cótra iuris cóstitutiones [k] lucrú consequetur ex eo, quod reprehésionem & pœná meretur. Subinde nemo legis authoritate decipi debet [l]. Et iura lapsis, nó decipiétibus subuenire solét [m]. Addere licet, tempus solum nó videri sufficiés ad inducendá vel tollendá obligationé [n]. Quamuis nó ignorem Bartholum, cæterosq; fere omnes interpretes, existimasse illinc excipiendá hanc præscriptionem 30. vel 40. anno [o]. Contrariá autem sententiá firmare videtur negligentia creditorú, & possessorum vtilitas publica, & alia quæ vsucapionú fouent tractatú, de quibus Deo fauente postea. Quamobrem existimo verissimum esse in foro cóscientiæ, semper possessoré, qui nouit aliena se possidere, ad restitutionem teneri: neque dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum [p]. Neq; vsucapio, quæ bono fine inducta est, tutum peccandi præsidiú impijs esse debet, & quæ ignorantibus peccato non adscribútur, scientibus & improbis excusationi non debent esse: neq; improbus pro puritate tempus prætédere debet [q]. Et táto grauiora peccata sunt, quanto diutius animam tenent irretitam [r]. Ita recte Bart. [s] existimat, neque statutum municipale, vel legé valere de hoc, quod inducat ad peccatú. Quod autem pertinet ad ius fori & controuersiarum distinctionem amitterem: num mala fides

r c. fi. de consuet. cap cum haberet, de eo qui dux. in matri. quam polluit per adulte. c. cum in ecclesia de simon.
s Bart. in l. omnes populi, de iust. & iur. P. adde l. conuenire, de pact. dotal. P.

possessoris

possessoris superueniens nota sit & probata, vel probabilis, an vero ignota alij quam possessori. Nã in primo casu, arbitror iudici Christiano sequendum id esse, vt quandocunq; nouerit malã fidem, iubeat possessionẽ relinqui per iam explicatas ra-5 tiones. ¶ † Potissimum si agatur de ipso debitore, qui per se contraxit, & qui nunquam factum proprium ignorare impune potest. Et ita nunquam præscribere poterit actionibus creditoris, iuxta sententiam quoq; Hostiensis [a], Ioan. Andreæ [b], & Cardinalis [c]. Quid enim meruit creditor, vt actione priuetur, qui gratiam fecit debiti per patientiã longam debitori? Ingratissima enim est retributio ei, qui nec vsuras accepit, sic enim intelligo, & beneficium contulit, suo priuari [d]. Quod si quis dicat hæredem debitoris posse præscribere 30. vel 40. annis hoc debitum præmortui, hoc verũ quidem dicemus, si ignorauerit debitũ, nec interpellatus fuerit. Et ita ex sua persona, nõ defuncti præscribere poterit cum bona fide. Quod si mala fide vel incipiens, vel superueniens sit tantum cognita possessori, aut nõ fuerit probata, quod pertinet ad iudiciũ contentiosum, tutus certe erit possessor, quia iudex tantum secundum allegata & probata iudicat [e]: quando illa scientia est secreta possidenti, & nullus apparet actus extrinsecus [f], de occultis solus est iudex Deus [g]. At in conscientia qui nouit rem se possidere alienam, & ita iniuria & damno alterius, vt est & prædo, nisi restituat, & reus est delicti coram Deo. Ijsdem fere rationibus controuerti potest quæstio, num superueniens mala fides post completam vsucapionem, seu præscriptionem, nullam faciat præscriptionem: quam varie soluit glo. in c. vigilanti, de præscrip. Ego tamen verissimam illam arbitror sententiam, si quis rem alienam possideat oneroso titulo, puta emptionis, permutationis, solutionis, posse rem sine scrupulo retinere, si ei damna non resarciantur [h]. At si ex titulo lucratiuo, puta titulo donationis, legati hæreditatis, &c. non posse iuste retinere ex eo quod scit aperte rem esse alienã, & iniuste per tempus præteritũ possessam [i]. Scio cautelas quasdam obijci à Thoma Ferrario [k], his æquissimis rationibus. Scio & rationes quasdam adferri posse ex constitutionibus regijs, quibus si intra sex mẽses à propolis vendita minutatim non petantur, cautum est ne peti possint. Suntq; alia id genus, quæ creditorum malitiæ & auaritiæ occurrunt. Sed ea non elidunt conscientiam debitoris, si sciat se debere, nec defendunt à peccato, si non soluat quod nouit se debere. Neq; sunt texendæ excusationes in peccatis: vt consulte faciunt iudices, qui non obstantibus istis, si liquido apparet de debito, debitores condemnant.

a in c. a per tuas, de donat. b ad c. 2. de accept. c ad c. vigilanti, de præscr. d vide elias cum ... ap Guido. Pap. decis. 199. e l. illicitas, §. veritas, de off. præsid. P. cum similib. f iuxta l. 8 scit, de vsur. g c. cognouit, 2. q. 5. h m. quod debetur, 10 q. 4. i l. qui autem, § quod cum pupillo, quæ in fraud. cred. P. k cautel. 32.

de Personis pro bona vel mala fide considerandis. Cap. 9.

1. *Præscriptio per nobis subditos cuius bonam vel malam fidem desiderat.*
2. *Procuratoris bona vel mala fides ex persona mandantis metienda.*
3. *Mala fides prædecessoris an noceat successori.*

1 QVemadmodum † per nos ipsos & per alias personas acquirimus nobis: ita pro nobis quæsitis vsucapione, & nostram & aliorum exploramus bonã vel malam fidem. Quare in quæsitis nobis per filiosfa. vel per seruos ex causa peculiari, non nostram, sed illorum consideramus fidem. Et proinde si illi aliena in ea causa mala fide possideant, etsi nos ignoremus, impeditur vsucapio [l]. Et contra, si seruus meus bona fide emerit peculiari nomine, & ego resciuerim alienam esse, procedit iure ciuili vsucapio, quia initiũ possessionis sine vitio fuit [m]. Dummodo dominus vel pater præsentes nõ fuerint cum emeretur res, nec sciuerint esse tunc rem alienam: etenim quia tunc ipsi prohibere poterant ne emeretur, non prodest ignorantia & bona fides rem peculiarem 2 tractantium [n]. ¶ † Porro in procuratoris persona, vel eius qui mandato nostro emit, bona aut mala fides ex mandante colligitur [o]: ij enim & similes, qui ministerium voluntatis alienæ exequuntur, 3 non considerantur in propria persona [p]. ¶ † At in successore testamentario & ab intestato mala fides prædecessoris nocet ei, & ideo vitiose possessam rem à præmortuo, vt furtiuam, non vsucapit hæres [q]. Quia vitia possessionum transferuntur in hæredes [r]. Et hæredis succedentis in vitium possessionis par fortuna cum defuncto habenda est [s]. Vt & bona fides defuncti iure ciuili, si successor postea rem alienam sciuerit, prodest successori [t]. Facit 2. quod hæreditas ipsa hic consideratur, & vicem defuncti sustinet [v]. Tertio, hæres & defunctus pro eadem habentur persona [x]. Et 4. nemo plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habeat [y]. Et hæreditas succe[illegible]io in ius, quod defunctus habuit tempore mo[illegible] [z]. Et proinde hæredes tenentur exonerare conscientiam defunctorum, quibus succedunt [a], & ad re[illegible]titutionem iniuste quæsitorum, maxi[illegible] ad [illegible] peruenerint [b]. Contraria ratione, quia per [illegible] succeßionem quis non succedit in vniuersum ius [illegible]dentis, sed per legatum: quia vere receptum est, cum onere hæredis luendi rem alienam à testatore legari posse, mala fides donantis, legantis, vel vendentis, vel alio titulo singulari concedentis, non obest accipienti, qui putat dantem esse dominũ, & est in bona fide [d]. Sed & successor vniuersalis, qui ex persona defuncti quæerat in mala fide, cõtinuare non potest possessionẽ, tamen ex sua persona à se incipiendo præscribit [e], cum adminiculo sui authoris & sua causa [f]. Existimauerunt autem post Salicetum aliqui [g], quia authoris adminiculo particularis semper fere successor vtitur, vitium malæ fidei ad particularem etiam successorẽ transire. Quod & ego probo.

de Effectu vsucapionis. Cap. 10.

1. *Præscribens excipit & agit vt dominus contra quoscumque.*
2. *Præscriptionis exceptio impedit litis contestationem.*
3. *Exceptiones peremptorias iudex non potest supplere, si non obijciantur à litigantibus.*

1 PRæcipuus † effectus vsucapionis est, firmare dominium possessoribus [h]: & vt is, qui rem vsucepit, aduersus vindicantem exceptione tutus sit [i]. Possit & aduersus eum, qui sibi fortuito possessionem euicerit, actione tanquam dominus repetere [k]. Et quia ad lites finiendas vsucapio au-2 thoritatẽ habet [l]. ¶ † Ideo & impedit obiectio vel exceptio vsucapionis, litis contestationem [m]. Ve-

præscrip. 30. vel 40. ann. C. l. 1 § pro suo, P. m c. 1 de lit. contest. in c. cum olim, num. 19. 20. ap. Greg. Guid. Pap. decis. 416.

rumtamen obseruandum est, hanc exceptionem vsucapionis: ita demum prodesse ei qui vsucepit, 3 si obijciatur ab eo. ¶ † Nam si non obijciatur, iudex non potest hanc supplere & admittere [a]. Sicuti in iure patet, idem responsum in cæteris exceptionibus, quæ si non opponantur, non habita ratione earum, ac si non competerent, à iudice pronunciatur. Quod illustrat pluribus probationibus Guido Papæus, quem videto [b].

a Guido Pap. decis. 231. Bart. Chassan. ad §. 2. ad verb. sunt vnisormes. annot. si eum 4. tit. des forests, pasturages, & riuieres, in consuet. Burg.
b Guido Pap. d. decis. 231.

---

de Rationibus inducendæ & approbandæ vsucapionis. Cap. II.

1. *Vsucapio ad conseruationem rerum pertinet, & alia, vt per tot. C.*
2. *Negligentes legibus puniti.*
3. *Lites minuere scopus Iurisconsultorum.*
4. *Vsucapiones num sint contra naturam disputatum.*

1 PLuribus † possem firmare rationibus vtilitatem, & causam vsucapionum & præscriptionum, nisi me stilus ad alia magis necessaria vocaret: sed tribus tantum contentus ero. Quarum prior, ex rebus ipsis firmamentum habet: altera, ex personis: postrema, ex negociorum vtilitate. Ad rerum, igitur primo necessitatem & conseruationẽ pertinet vsucapio. Futurum enim est, si res à dominis contemnantur, nullo audente illas colere, metu ne euincantur perpetuo, vt sordescant & prorsus steriles reddantur, dumis & sentibus obsitæ, carie vel rubigine excesæ [c].

Fertilis assiduo si non renouetur aratro,
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager [d].

Et Horatius [e], tantum,

Neglectis vrenda filix innascitur agris.

Vnde inducta dicitur vsucapio bono publico ne 2 dominia rerum sub incerto sint [f]. ¶ † Secunda ratio personas respicit, vt metu, ne rebus suis priuentur domini negligentes, cogantur rebus suis animum intendere, & ex segnitie ad laborem optimo exemplo diligentiorum prouocentur, & ad propriam naturam reuocentur: cum hominibus lex constituta, [*in sudore vultus tui vesceris pane tuo* [g].] Et fertur quidam Ephesinus legislator, legem vsucapionis tulisse ea sola ratione, [*ad excitandam miserorum segnitiem* [h].] Quemadmodum & Iustinianus alia propemodum simili firmat, vt sit differentia inter desides, & diligentes [i]. Et Solon etiam, in negligentes & segnes mulctam & pœnam constituit, auctore Plutarcho [k]. Et Gellius refert [l], apud Romanos quoque censoria nota punitos, qui indiligenter agros suos coluissent, & passi fuissent vineas suas sordescere. Fertur tritum illud, diligentibus non negligentibus iura subuenire [m]. ¶ † Tertia pertinet ad minuenda negocia, ad lites & controuersias sopiendas, pene immortales, si liceret post longum aut longissimum tempus res repetere ab alijs bona fide excultas. Ita, & vt sit litium finis, approbata est [n]. Vocat ideo vsucapionem Cicero, finẽ solicitudinis [o]. Nam lite carere, certe pars beatæ vitæ mortalis est: si credamus Martiali, dum ait [p],

Vitam quæ faciunt beatiorem,
Iucundissime Martialis, hæc sunt:
Res non parta labore, sed relicta:
Non ingratus ager, focus perennis,
Lis nunquam, toga rara, mens quieta, &c.

Neq; vsucapio sola, sed alia pleraq; minuendarum litium causa introducta sunt, etiam cõtra strictam disputandi rationem, vt transactio [q], Heremodicium [r], & alia plura [s]. Est enim principalis cura & finis legislatorum, lites minuere vel extinguere [t].
4 ¶ † Quibus ducta non possum probare eorũ sententiam, qui putant contra naturam vsucapiones introductas esse: parum enim mihi videntur officere duæ rationes in eas coniectæ, quarum prima, Naturalia sunt immutabilia iure ciuili [u]: at dominia sunt de iure gentium, inquiunt [x]. Ergo auferri non possunt dominis per vsucapiones, quæ iuris ciuilis sunt. Altera ratio est, quod iure naturæ æquum non sit, cum alterius damno locupletari [y]. Etenim prior argumentatio sic tollitur. Et quod falsum sit dominia esse iuris naturalis. Nam iure naturæ omnia communia, & iure ciuili hoc tuum, hoc meum [z]: verumtamen nihilominus iure gentium ex consensu videlicet gentium distributa dominia. Sed eadem ratione, qua iure gentium visa est iusta distributio dominiorum, eadem visa æquissima est conseruatio & translatio ab vno in alium. Alioquin frustra de contractibus translatitijs dominij disputaremus, qui & iuris gentium dicuntur [a]. Adde nihil tam æquum esse natura, quam voluntatem domini in alium rem suam transferre volentis, ratam haberi [b]: qui autem rem suam patitur vsucapi, alienare sponte videtur [c]. Sed nõ potest, inquies, alienatam & vsucaptam repetere, verum nec ideo tamen damnanda vsucapio: cum nõ liceat pœnitere nec in alijs modis transferendi dominij. Locupletari autem cum alterius iactura vsucapientem, negamus: nam & primum rem pro derelicto habuisse videtur, qui tandiu passus est rem suam ab alio possideri, & res redijsse in pristinam communitatẽ videtur, vt possit esse tanquam nullius prius occupantis, vt ante diximus [d] in titulo pro derelicto. Et indignus est priuilegio dominij, qui eo abutitur [e]. Neq; quisquam sani iudicij responderit, pœnam delinquentibus impositam, dici debere læsionem: quia ea qui punitur, melior redditur [f], & eius exemplo plures [g]. Docuimus autem alibi, segnes, ociosos, & rea suas contemnentes, pœna dignos [h]. Neq; iustior posset esse pœna, quam vt per rerum ademptionem, in quibus quis peccauit, plectatur [i]: digniq; insuper improbi, qui & suis priuentur, & fame pereant [k]. Essent & similes negligentes cani olitoria, qui nec caules comedit, nec sinit alios comedere: & hi neque colerent res, nec sinerent, aliorum cum maxima iactura, colere diligentes.

c l. cum notiss. de præscr. 30. vel 40. ann. auth. agricultores, quæ res pigno. obli. poss. C. Theophil. in §. 2. de vsuc.
d Ouid. 5. de Trist. b.
e Serm. 1 sat. 3.
f l. 1. de vsuc. P.
g Genes. 3. a.
h ea. vigilandi, de præscr.
i l. vt perfectius, C. de annal. except.
k in Solon.
l li. 4. ca. 12.
m l. pupillus, quæ in fraud. cred. P.
n l. fi. pro suo, in l. 1. 2 de aqua plu. arc.
o in orat. pro Cecin.
p Mart. lib. 10. Epigr. epig. 47.
q l. fi. de transact. C.

Syntagmatis iuris vniuersi libri quadragesimi Finis.

DE

DE SVCCESSIONIBVS CONVENTIONALIBVS. LIBER XLI.

de Successionibus & hæreditate in vniuersum.

Cap. I.

1. *Libri 41. ad superiores continuatio.*
2. *Voluntatis vltima fauor & effectus.*
3. *Testamenta impleri debent & principali & pontificali authoritate.*
4. *Testamentum iuris publici, & lex firmissima, voluntas vltima.*
5. *Successor & successio quid. Item hæres quis dicatur, & vnde.*
6. *Successio quomodo defertur hæredibus.*
7. *Successionum ex voluntate morientium quatuor species, ex contractu, epistola, testamento, codicillis.*
8. *Intestati successio ex præsumpta defuncti voluntate defertur.*
9. *Hæredes habere mortuos quare illorum intersit.*
10. *Hæreditatis diuisio in testamentariam, legitimam, & honorariam.*
11. *Hæreditatis finitio, & nomen plus iuris, quam res respiciat.*
12. *Hæreditas successio mortui, non viuentis.*
13. *Hæredes appellatio latissima, & bonorum possessor quando dictus hæres.*

1 DE negotijs †, quæ inter se gerunt homines viuentes, & quæ pendente illorum vita sortiuntur effectum & robur, superioribus istius tertię partis Syntagmatis libris dictum esse abunde videtur. Nunc dicendum est de negocijs, quæ post mortem ex volnntate mortuorum in iure celebrem & difficilem plerumque habent quæstionem. Tanta enim est immortalis animæ in mortali corpore dignitas, vt post corporis interitum proroget imperium, & reliquias cogitationum relinquat. [*Nihil est*, vt ait Constantinus Cæsar [a], *quod magis hominibus debeatur, quam vt supremæ voluntatis, postquam aliud velle non possunt, liber sit stylus, & licitum quod iterum non redit arbitrium.*]

2 ¶ † Voluntas tamen ex eo tempore pendet, quo anima corpori iuncta est: sed effectus ad tempus, quo soluitur illa coniunctio, differtur [b]. Et quia satis inhumanum est visum, viuos quidem suam totam familiam à se alienare posse, morientibus autem adimere huiusmodi licentiam: relicta eadem morituris potestas, quæ victuris permissa [c]. Et lege 12. tabul. cautum [d], [*Paterfamil. vti super familia pecuniáve sua legassit, ita ius esto.*] Alioquin vt dicebat Plato [e], [*Horrenda res, si mea mihi non licebit cuicunq; velo dare, dum morior.*] Leges ciuiles quoq; voluntates has impleri satagunt: vt ipse Augustus de Virgilij voluntate testatur,

> *Legibus ast seruanda fides, suprema voluntas,*
> *Quod mandat fieriq; iubet, parere necesse est* [f].

3 ¶ † Et meminit Plinius [g]. Et Papinianus [h], [*Quamuis, inquit, stricto iure, nulla teneantur actione ad monumentum faciendum, tamen principali aut pontificali authoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis.*] Et hæres, qui iudicium defuncti post annum à iudice monitus non implet, omni lucro hæreditatis exuitur [i]. Et in pijs causis executio testamentorum post annum ad episcopum deuoluitur [k]. In alijs, per ius canonicum, pontifex interdicit hæredi contemnenti implere voluntatem morientis fructus & alia emolumenta hæreditatis percipere, ex authoritate concilij Maguntini [l]. Eadem enim ratione qua iustum visum est morientibus suarum rerum dispositionem componere, & visum est iustum vt rata de his haberetur horum voluntas. [*Periret enim alioquin*, vt ait Seneca [m], *testamentorum authoritas, si viui negligerent imperia mortuorum.*] Et ita sublatæ leges, quæ voluntates morientium, ne ad effectum perducerentur, impediebant [n].

4 ¶ † Et iustam causam manifestæ offensæ commisisse rescriptum est eos, qui matri testamenti factionem interdixissent [o]. Publici iuris testamentum dicitur [p], voluntas vltima, lex [q]. [*In publicis actibus, nihil lege publica grauius*, vt tradit Cicero [s], *in priuatis, nihil firmius testamento.*] Et publice interesse responsum suprema hominum iudicia sortiri effectum [r]. Præcipuum, quod in hac voluntatis vltimæ causa agitur, est electio vnius vel plurium ex viuentibus, qui in locum deficientis subrogentur, & vt subrogati quæ placue-

a l. 1. C. de sacros. eccles.
b l. 1. de testa. in F.
c §. fin. de lega fal. Cani. toll. ap Iustinia.
d Cic. 2. de inuentio. l. verbis legis, de verb sig. l. 1 ad leg. Falc. li. 35. F tit. 2.
e Plato, 10. de legib.
f idem in c. Illud, 13 q 2. l 6. § fi de fideic.
g li 7 ca 10.
h l. hæredibus, 35 de petitio. hæred.
i §. si quis vero non imple. de hæred. & falc. in authē. auth. hoc amplius, C. de fideic.
k ca. nos quidem, c. tua nobis, de testa. §. si quis ædificatione, de eccl. tit. in authen. collat. 9.
l c si hæredes, de testa.
m Seneca 3. Declamat.
n l. 1. de his quæ pœnæ nomi. in test. vel in codic relin. li. 6. C. tit 41.
o l. testamēti, 24. de inoffic. testa. C.
p l. 3. de testa.
q §. disponat, de nup. in aut.
s Cic. Philipp. 2.
r l. vel negare, quemad. testa. aper.

5 rint morituris faciant. ¶ † Et proinde negotia, quæ hic tractantur, singulari nomine successionis vniuersalis dicuntur, & qui locũ defuncti tenent, successores: & significantius, hæreditaria successio, & successores hæredes. Hæres secundum aliquos, dicitur ab hero, id est domino [a]. Et proculdubio etiam verum est, successorem hæredem dominum dictum à Pomponio Iurisconsulto [b] nam hæredibus institutis, dominium ad illos si velint, transit [c]. Et pro herede se gerere nihil aliud, quam pro domino se habere [d]: veteres enim heredes pro dominis appellabant [e]. Sic Festus Pompeius [f], [*heres apud antiquos, pro domino ponebatur.*] Alijs placuit hæredem declinari ab hæreo, quod rebus defuncti inhæreat, & locum defuncti teneat: & hæres, & hæreditas repræsentent defunctum [g]. Alij ab ære, quod hæreditas sit pecunia defuncti, quæ ad nos peruenit. Nec alienum à vero erit, inclinare nomen ab *αἱρῶ, ἑλῶ, ἕλω*: quod est, occupo, adipiscor, & capio. Palam enim est, hæredem non dici vere, nisi post aditam vel nactam hæreditatem [h]: quanquam aditione facta, retro trahatur effectus ad tempus mortis testatoris [i]. Ego non valde in his moror. Quamuis enim prior & posterior sententia repugnent ortographiæ hæredis, cum in priore non sit diphthongus in postrema deficiat h: tamen opinor ad substantiam hæredis & hæreditatis, omnes accedere: & ita non esse disputan-

6 dum perperam de nominũ declinatione. ¶ † Successio porro hæreditaria defertur hæredibus, vel voluntate testificata seu testatione constante, & ex expressa & probata voluntate defuncti, vel sine testatione ex voluntate præsumpta decedentium.

7 ¶ † Ex expressa & testata voluntate decedentium, pendent quatuor succedendi in locum defuncti formulæ, vel ex contractu, vel ex epistola, vel ex

8 testamento, vel ex codicillis. ¶ † Ex præsumpta voluntate, illa quæ ab intestato dicitur: cum lex in subsidium voluntatis non expressæ, mortuorum bona ad eos desert proximos, ordine & gradu, quos magis præsumit à præmortuo dilectos. Et ita

9 eos hæredes in fauorem defunctorum facit. ¶ † Interest enim eorum, hæredes habere [k]: vt sint cum quibus possint congredi creditores eorum, & qui possint prohibere ne bona temere ab illis occupentur [l], & ne iniuria afficiantur. Ad iniuriam enim pertinere visum fuit, sine hærede decessisse, & bona debiti causa publicari [m]. Cum dubiũ non sit iniuriam quoq; ad tempus post mortem extendi posse: & famam lædi posse eorum, minui & notari [n]. Et relatum est ab Aristotele [o], res viuentium & famam ad defunctos peruenire: vt Iustinianus ratus est, animam defuncti contristari ex periurio coniugis [p]. Iniuria porro existimatur infamis, bona defuncti veluti vacantia publicari, vel in solutum dari: quod fieri nequeat, quin ea publice proscribantur & vendantur. *Cum*, inquit Cicero [q], *bona ex edicto possidentur, huius omnis fama & existimatio cum bonis simul possidetur, de quo libelli in celeberrimis*

10 *locis constituuntur, &c.* ¶ † Vlpianus [r] diuidit in tres species hæreditatem, & ita successionem triplicem facit, testamentariam, legitimam, honorariam: quia defertur successio, vel ex vi testamenti, vel à lege sola [s], vel authoritate prætoris, quæ etiam honoraria dicitur. De quibus ordine nobis dicen-

11 dum postea. ¶ † *Hæreditas porro*, quæ tractatur in omnibus, *est successio in vniuersum ius quod defunctus habuit tempore mortis* [t]. ius maxime in successione potius, quam res ipsæ hæreditariæ considerantur [u]: & Pomponius [x], [*Hæreditatis appellatio sine du-* *bio continet etiam damnosam hæreditatem: Iuris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.* Et Vlpian [y]. *Iuris successores sunt hæredes. & si plures instituantur, diuidi à testatore ius inter eos oportet: quod si non fiat, omnes æqualiter hæredes sunt.*] In quo & successio à contractu differt, quod contractus facti sit, & res non transeat sine traditione in contrahentem [a]. Estq; hæreditatis vniuersitatis ius, non rerum singularum [a].

12 ¶ † Proinde quamuis plures hæredes instituti sint, pro parte res tamen, habita ratione hæreditatis, petere non possunt, sed partem pro indiuiso: quanquam postea iudicio familiæ erciscundæ à communione possint discedere [b]. Monet & non considerari tantum corpora hæreditatis, quantum ius, quod, quamuis corpora in successione non sint, tamen hæreditas dicitur [c]. Hinc fit, vt certæ rei hæres institutus, si alius hæres ei nõ coniungatur, omnium bonorum hæreditatem obti-

13 neat [d]. ¶ † Cæterum, verba illa finitionis, [*quod defunctus habuit tempore mortis,*] indicant hæreditatem esse successionem in locum mortui, nec viuentis vllam dici hæreditatẽ [e]. Et quamuis aditione hæreditatis confundi videantur bona defuncti, & patrimonium hæredis [f], & tunc ea hæreditate fiat proprium patrimonium successoris [g]: tamen & ratione præteriti temporis, hæreditatem appellamus. Sicuti & insula dicitur etiam ea, quæ nunc non est, sed fuit aliquando [h]. Semper tamen successores eiusdem iuris sunt in bonis defuncti, cuius erat defunctus cum viueret: nec plus nec minus quam ipse haberet in hæredem transfunditur [i]. Et hæc pertinent ad quoscunq; gradus successorum, & ad omnes species hæredum: hæredes enim omnes dicuntur, siue ab intestato succedant [k], siue iure ciuili, siue iure prætorio, siue directe, siue per fideicommissum [l]. Et bonorum possessio quoq; hæreditas dicitur [m], quamuis à prætore fiat bonorum possessor, non hæres, sed quasi hæres [n]. Ita hæres nomen est acquisitionis dominij: & pro hærede, pro domino erat se gerere [o]: post mortem videlicet dominorum, qui potius malunt sibi reseruare, quam hæredibus ante distribuere. Quod perpulchre docet Horatius [p], his versibus,

> *Pauper Opimius argenti positi intus & auri,*
> *Qui Veientanum festis potare diebus*
> *Campana solitus trulla, vappamq; profestis:*
> *Quondam lethargo grandi est oppressus, vt hæres*
> *Iam circum loculos & claues lætus ouansq;*
> *Curreret: hunc medicus multum celer atq; fidelis*
> *Excitat hoc pacto. Mensam poni iubet, atq;*
> *Effundi saccos nummorum: accedere plures*
> *Ad numerandum. hominem sic erigit: addit & illud.*
> *Ni tua custodis auidus iam hæc auferet hæres.*
> *Men' viuo? vt viuas igitur vigila, hoc age.*
> *Quid vis? &c.*

de Hæreditate, quæ ex Contractu defertur: primumq; ex donatione causa mortis.

Cap. 2.

Lib. 2. Instit. tit. 7. Lib. 39 P. tit. 6. Lib. 8. C. tit 57.

1 *Hæreditas defertur ex donatione causa mortis, & eo pacto quomodo.*

2 *Donatio causa mortis quomodo fiat, quid, quomodo legato com-*

a §. item Mela, & ibi gl. ad leg. Aquil.
b l. obsd, 44. eod.
c l. cum hæredes, 23. de acquir. poss.
d tit. pro hær.
e §. item extraneus, § fin. de hæred. qual. & differ. l. quæ dã sunt, 81. de acqu. rer. dom.
f de verb. sign.
g l. hæreditas, de acquir. rer. dom. P.
h l. pro hærede, 20 de acq. hæred. l. si ex pe dominis, 28. §. an de stipul. seruor. P. Iul. Paul. lib. 4. Recep. sent. tit. 8. § 6.
i l. hæres quãdoque, 54 de acqu. hær. P. l. omnia fere iura, 154. & l. omnis hæreditas, 138 de reg. iur. P.
k l. & quia defunctorum, ea interrog. act. li. 31 l. t. i. 1.
l Vlpia. l. 1 de success. edic. lib. 38 P. tit. 10.
m §. licet autẽ domino, cum sui vero quib. ex causis manu. non lic. apud Iustinia.
n l. ex iudiciorum, de accusation. l. cum hic status, §. si maritus, in 1. de donat. inter vir. & vx.
o Aristot. in. Ethicor. ad Nico.
p §. nos igitur videntes, de nupt. colla.
q Cic. pro P. Quintio.
r Vlpi. in l. qui autem, §. 1 quæ in fraud. cred. l. 1. in fine, de suc. edic. C
s l. si libertus, 29 §. 1. de iis libe. P. l. 1. de petit. hær. P.
t l. hæreditas, 62 de reg. iur. in P l. nihil aliud, 24 de ver. sign. P.
u l. 1 §. incorporales, de rer. diuis. §. incorporales de reb. corpor. vel incorp.
x l. hæreditatis appellatio, 119. de verb. sig.

gato conueniat, reuocatur ante mortem, premoriente donatario. eod. 4. 5. & 6.

5 *Mortis causa donationis, & mortis causa opinionis differentia.*

7 *Legatum in quibus differat à donat. cau. mor.*

8 *Donatio causa mortis quomodo differat à donatione inter viuos, insinuatione num egeat, & quando æquiparetur vltimæ voluntati. & nu. 9.*

1 DEfertur hæreditas † ex contractu, vel ex donatione causa mortis, vel ex pacto. Donatio hæc, mortis causam habet, scilicet cogitationem mortis in genere vel in specie propter instans & imminens periculum: vel cum ea lege alicui donatur, vt post mortem tantum va-
2 leat donatio [a]. [§ † *Mortis causa donatio est*, vt ait Iustinia. [b] *quæ propter mortis fit suspicionem, cum quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui accepit: sin autem superuixisset is, qui donauit acciperet.*] Marcellus autem sic explicat [c], [*mortis causa donatio est, cum quis habere se mauult, quam eum cui donat: magisque eum cui donat, quam hæredem suum.*]
3 § † Mortis consideratio in istis donationibus, donantis est: nam si mortis alterius causa fiat donatio, aut si alius moriatur, alius capiat, mortis capio dicetur [d], quæ differt à donatione causa mortis. Et rursus donatio facta mortis causa differt ab ea, qua moriens donat: nam nostra reuocabi-
4 lis, hæc minime [e]. § † Vsq; adeo vt magis videatur affinis hæc donatio legato, quod vltima voluntate fit [f], quam alteri contractui. Nam quemadmodum ex legatis, sic ex hac donatione detrahitur Falcidia [g]: & quemadmodum recepta est institutio in legatis fideicommissoria, sic & in his donationibus [h]. Qui potest legata capere, potest & donationes causa mortis accipere [i]. In vtrisque sicut in omni vltima voluntate, quinque desiderantur testes [k]. Et qui potest testari legaréve filiusfam. ex priuilegio militari vel alio, potest
5 mortis causa donare [l]. § † Item sicut legatum reuocari potest vsq; ad mortem per testatorem [m], & à morte testatoris cedit dies tantum legatorum pure vel in diem certam relictorum [n]: sic donatio hæc nec perficitur, nisi morte donantis [o]. Vt ante traditum ex hac causa, repeti & condici potest pœnitentia [p]. Quod tamen ita demum potat Guill. Benedictus [q] locum habere & reuocari, si sub commemoratione mortis donantis donatio fiat. Nam si alia persona, inquit, in illa dispositione adijciatur cuius intersit non reuocari, irreuocabilis est, & inter viuos facta censetur. Baldus [r] ponit exemplum, si mulier viro dotem dedit, & actum sit, quod post mortem mulieris in matrimonio præcedentis relictis liberis dos à marito teneatur pro ipsis liberis, vultque donationem esse inter viuos, propter personam aduentitiam filiorum. Cui tamen sententiæ aduersari videtur ex diametro l. 1. de dote præleg. P. & l. Seia, de mort. cau. donatio. vbi huiusmodi personæ adijciuntur: & nihilominus, si non perseuerauerit donans, reuocare potest. Quod & animaduertit Alexander [s]. Et ego lubens contra Baldum subscribo, quia actus agentium & adiectorum, intelligendi sunt consideratione negotij de quo agitur [t]. Agitur auté hic de donationis causa, quæ sui natura irreuocabilis est. Quare nec eius actus operabitur vltra agentium volunta-
6 tem [u]. § † Præterea similis legato donatio hæc, vt quemadmodum legatum mortuo legatario ante testatorem expirat [x]: sic moriente donatario causa mortis, ante donantem censeatur donatio reuocata [y]: vel si donans ex infirmitate conualuerit, ob cuius metum donauerat [z]: Et si res donata non possit restitui, forsan quod alienata
7 sit, restituetur pretium & lucrum [a]. § † Sunt tamen alia capita, in quibus donatio hæc & legatum distinguuntur: vt quod donans in annos singulos, vnam facere videatur donationem [b]: Si fiat tamen legatum in annos singulos, plura dices esse legata [c]: Item quod donatio hæc à donante percipitur [d], legatum ab hærede [e]. Nec potest filiusfam. testamentum facere & in eo legare etiam volente & permittente patre [f]. Potest tamen eodem patre permittente, donare causa mortis [g]. Sunt & aliæ differentiæ, quas notat gloss. in §. 1. ad verb. fere, donat. Nam secundum formulam contractus nomen induit: effectu, quodammodo cum vltima voluntate con-
8 sentit. § † Nec tamen omnino naturam donationis habet inter viuos, neque vltimæ voluntatis: etenim distat ab alijs donationibus, quod morte donantis confirmetur [h], nec indigeat insinuatione, secundum necessitatem aliarum donationum [i]. Quamuis hodie in Gallia insinuari debeat ratione constitutionis Molineosis. Sed & in donatione inter viuos, constitutum scilicet quod quis dicat se alieno nomine possidere, transfert possessionem in donatarium [k]: in donationa autem causa mortis, diuersum: Quia intentio sit donantis vt se malit possidere, quam eum cui do-
9 nat [l]. § † Angelus Aretinus autem in quæstione, num æquipararetur donatio causa mortis vltimæ voluntati, tria esse consideranda monet [m], ordinationem, confirmationem, & effectum: Nam quod pertinet ad ordinationem, magis ad contractum accedit [n]. Et proinde quæ de donatione inter viuos diximus suo loco, perpendenda sunt: quia in donatione, hoc modo considerantur traditio, stipulatio, pactum duorum pluriúmve, quæ in legatis cessant. Ratione etiam confirmatione, magis hæc donatio accedit contractui: quia in ea non expectatur aditio hæreditatis, quemadmodum in legatis [o]: Quod autem pertinet ad effectum, magis accedit vltimæ voluntati respectu rei vendicationis, quæ vtrisque successoribus competit [p]: habetque in vtrisque ius accrescendi [q]. Quare & per hanc fidei quodammodo successionem hæreditariam ex voluntate defuncti, si potissimum sit vniuersorum bonorum, concludendum est. Sed hic successor proprie non dicetur hæres, sed donatarius causa mortis. Ideo locus hic non est, vt successionis explicetur tractatus, & sufficit scrupulum hunc leui manu remouisse.

a l. 2. 3. 4. 5. 6. de mor. cau. donat. P.
b § mortis causa donatio, de donation. apud Iustin.
c [illegible] 1. de mor. cau. donat. P.
d l. qui pretio, [illegible] si mulier, 12. & l. mortis causa capitur, 18 de mor. cau. donatio. P.
e l. Seia. §. fin. & l. vbi ita donatur, eod.
f §. 1 de dona. apud Iustin. l. fin. de donat. cau. mort. C. l. Illud generaliter, & l. Marcellus, §. fi. eo. tit. P.
g l [illegible] donationibus, & l pen. C. ad leg. Falc.
h l. vbi [illegible] donatur. in fin. & l. Seia, in ver. [illegible] libere, de dona. cau. mort. P.
h l. 2. C. eod. l. [illegible], eod. P.
i l. omnibus, eod.
k l. 1. & fin. de codic. C. l. fin. de dona. cau. mort. C.
l [illegible] l. Marcellus notat, eod. P.
m l. 3. §. fi. & l. [illegible] adimen. [illegible] P.
n [illegible] à Titio, de [illegible] P. cum similib. ibi no. & tit. quan. dies leg. ced. P.
o [illegible] non videtur, de donat. caus. mort. l. [illegible] causa donatio dum pendet, eod.
p [illegible] §. 1. de donat. l. [illegible] omnis [illegible] per. P. [illegible] §. donatio, in hoc, [illegible] per.
q Guill. Bened. in c. Raynutius, in ver. testa [illegible] nu. 23.
r Bald. in l. pro hæreditarijs, in fine, de [illegible] reditar. actio.
s Alex. in l. [illegible]

x l. vni. §. in primis, de caduc. toll. C.
y l. Seia, de mort. cau. donatio.
z l. si filiusfam. eod. P.
a l. illud, in fine, & l. si is cui mortis causa, & in l. de mor. cau. donat. P.
b l. senatus, §. fi. eod.
c Azo in Sum. de donat. cau. mort.
d l. 1. eod. P.
e §. legatum, de lega. l. legatum, de leg. 2. l. quor. lega. P.
f l. qui in potestate, de testa. & l. si tantum, C. qui testa. fac. poss.
g l. tam is, de donatio. cau. mort. P.
h l. vbi ita donatur, eod.
i l. fin. de don. cau. mort.
k l. quisquis, in iuncta gl. in ver. creditur, C. de donatio.
l l. 1. de mor. cau. donatio. P.
m Ang. Areti. in §. 1. de donatio apud Iustin. num. 6.
n ita intelli. gl. in l. 1 de dote prælega.
o glo. in l. post legatum, § pe. de his quib. vt indig. P.
p l. si mortis, de mor. cau. donatio.
q l. vni. §. fin. de cad. toll. C. l. si mihi & Titio, de verbor. oblig. P.

---

de Successione mortui, quæ pacto defertur.

Cap. 3.

1 *Hæreditas pacto quot modis deferatur.*

2 *Pactum de hæreditate mortui valet.*

3 *Fratrum discordia ob bona.*

4 *Stipulationes ex Senatusc. Pegasiano quæ.*

1 OMne ius, quo vtimur, † consistit vel in acquirendo, vel in conseruando, vel minuendo. Aut enim id agimus, quemadmodum quid cuiusque fiat: aut quemadmodum quis rem suam, vel ius suum conseruet, aut quomodo alienet, vel amittat [a]. Totidem modis pacta circa hæreditatem futuram variantur. Nam ea sunt, aut de succedendo, & ita de acquirenda hæreditate: aut de hæreditate conseruanda, aut de hæreditate certo modo disponenda, hæcq; pertinent ad ius conseruandum: aut de non succedendo, & ita de alienatione agitur. In prima specie pacti de succedendo in hæreditate, distinguendum an de hæreditate defuncti, aut viui agatur. Et secundum hanc distinctionem duo colliguntur verissima axiomata.

Prius, Pactum de succedendo in hæreditate defuncti, valet.

Alterum, Quod pactum de succedendo in hæreditate viuentis, reprobatur. Vtrumque explicandum ordine quo proposui. 2 § † In primo igitur concludimus, pactum de futura & obuentitia hæreditate eius, qui mortuus est, approbatum. Satius enim est litem pacto sopire, & quæstionem de hæreditate pacifice transigere, quam spe restituendæ hæreditatis post mortem possessuris, vitæ eiusdem parare insidias. Ea ratione, inter cohæredes vel substitutos à testatore mortuo, si alter illorum præmoreretur sine liberis, pactio de restituenda vel remittenda hæreditate iam mortui testatoris valet [b]. 3 § † Sic enim consulitur concordiæ maximæ fratrum, quæ facile honorum ambitione dissoluitur, & impia audent: vt de Etheocle & Polynice fratribus ferunt, quibus pater Oedippus rex Thebarum, regnum reliquit ea lege vt alternis annis regnarent. Verum cum Etheocles maior natu peracto anno fratri cedere noluisset, bellum inter eos ortum est, coactisq; vtrinq; copijs mutuis vulneribus se interemerunt [c]. Idipsum accidit filijs Procæ regis Albanorum, qui duos filios Amulium & Numitorem habuit, quibus alternis annis regnum diuisit regendum. Sed prior cum Amulius regnasset, peracto anno, fratri noluit cedere: quin etiam Lausum filium eius interemit, & Iliam eius sororem inter Vestales inclusit, ne ex ea aliqua proles nasceretur, & solus regnaret [d]. De hoc pacto successionis mortui à viuente præstandæ, existimo loqui l. cum Artemidoram, vt in possess. lega. C [e]. Quamquam gloss. in l. Ita tamen, §. à patre, ad Senatusconf. Trebell. existimet, ibi agi de hæreditate viuen-14 tis, quod non probo. § † Huc pertinent stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano, de hæreditatibus fiduciarijs interrogatos & vocatos, quæ interponebantur quando de parte hæreditatis restituenda quis rogabatur, tanquam inter partiarium, legatarium, hæredem: vt lucrum & damnum hæreditarium inter hæredem & ipsum legatarium, qui partiarij loco habebatur, essent communia [f]: quando supra dodrantem legatum erat. Nam si infra dodrantem, fiebat ex Senatusconsulto Trebelliano restitutio [g]. Dehinc & si supra dodrantem rogabatur quispiam de tota hæreditate restituenda, emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur [h]. Accedat exemplum aliud axiomati, vt non tantum pactum de spe restituendæ aliquando hæreditatis defuncti valeat, sed etiam pactum de hæreditate adita factum, vt cum ea venditur, vel alio modo distrahitur [i]: siue agatur de hæreditate acquirenda, siue de transferenda ante aditam vel post [k]: siue de legato sub conditione [l].

a Vlp. l. fin. de legib. P.

b Exemplum, in l. cum proponas, 16. & l. 3. de pact. C. l. de fideicommisso, C. de transact.

c Virgil. in Culice.

d Ouid. 4. Fastor.

e Lib. 6. C. tit. 51.

f § post quod senatusconsultum, de fideicom. hæred.

g tit. ad Sen. Trebell.

h §. ergo siquidem, & § sed quia stipulationes, de fideicom. hæred.

i tit. de hæred. vel actio vend. l. si creditor si-lij, 11 de pecul. lib. 15. P. tit. 1.

k l. 2. §. 1. de hæred. vel act. vend. P.

l l. & hæredi, 22. §. filiafa de post. l. denique, §. si quid minor. de minor. 25 an. P.

de Pacto de futura successione viuentis improbato. Cap. 4.

1. *Pactum de futura successione viuentis improbatum, nec obligat. Rationes in seq. nu.*
2. *Testandi interpellatio tristis, vt mortis futuræ memoria.*
3. *Testamentum viui referans, qua pœna puniatur.*
4. *Homicidia quædam successionis obtinendæ causa perpetrata.*
5. *Pactum de hæreditate viuentis inducit votum captandæ mortis.*
6. *Beneficium viuentis impetrans quomodo puniatur.*
7. *Hæreditatem viuentis venari, contra bonos mores & ius gentium est.*
8. *Hæreditatum aucupatores male semper audierunt.*
9. *Voluntates vltimæ ambulatoriæ vsque ad mortem, non contractuum.*
10. *Contractum in testamento an fieri possit.*
11. *Testandi forma publici iuris, ideo pactis mutari nequit.*
12. *Voluntas vltima pacto restringi non potest.*
13. *Testari de bonis quomodo iure singulari permissum dicatur.*
14. *Pactum de hæreditate tertij viuentis cur non fiat.*
15. *Pactum de futura successione quare in instrumento dotali non fit, & seq.*
16. *Filijs & vxori quare pendente sua vita pater vel maritus nihil debet donare.*
17. *De fratrum concordia fouenda.*

1 REcepta est regula † generalis, pactum succedendo in hæreditate viuentis, vel hærede instituendo improbari, nec habere obligationem [m]: etsi adijciatur pactis matrimonij vel dotis filiæ [n]. Prior huius sententiæ ratio est, quod res maxime luctuosa domino videatur, ante tempus mortis sibi postremum & quod iterum non redit arbitrium [o], describere, Luctuolæ vitæ voces Ezechiæ dictæ à Propheta, [*dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues* [p].] Hæreditas enim non est, nisi post mortem instituentis [q]: & præmatura est solicitudo 2 de hæreditate viuentis [r]. § † Deinde, vt ait Iustinia[s]. [*illud mali ominis videbatur, sano quempiam & valenti corpore, testamentum facere.*] Et mortis consideratio decreta præmature ab eo, qui de sua hæreditate paciscitur, desperationem vitæ quodammodo continere videtur, & factum pœna potius quam approbatione dignum: non secus quam si quis tædio vitæ affectus sibi manus inferre conatus sit, sine iusta doloris causa [t]. Neque ideo subijcitur is, qui de sua hæreditate de-

m l. [illegible]

n [illegible] dotal. pact. [illegible] doc [illegible] reditate, pact.

o [illegible] C. de Sacros. eccles.

p Esa. 38.

q c. cum [illegible] donatio missa.

r [illegible] l. [illegible] pro hæred. [illegible] partem, de capt. C.

t l. [illegible] §. interdum, de vulgar.

l. Ita tamen, § à patre, ad Trebell. l. 1 § si impuberi, de collat. bono.

s § 1. de testamento.

t l. si quis aliquid, in 3 l. 38. §. fin. de pœn. in P. l. fin. §. si quis autem, de his qui mortem sibi consci. P. l. cum autem, § fin. de ædil. ed. l. omnem, § qui se, de re milit.

pacisci

paciſci conſentit ante tempus, vt perire volens [a]. Dignus & is pœna, qui aucupatur bona viui ea via, quæ mortem tantum admittit: vt non immerito C. Lutorius Priſcus eques & poeta nobilis, qui ægrotante adhuc Druſo Tiberii filio carmina de morte illius ſcripſerat, cum hoc indigniſſimum Senatui viſum fuiſſet, à Senatu condemnatus vita deceſſerit [b]. Et quando Plinius deteſtatur medicinæ artem affectatam, per quam præmature vita multis adimitur [c]. [*Quid*, inquit, *venenorum fertilius, aut vnde plures teſtamentorum inſidiæ?*] Significans vitæ mortis inſidias apparari ob teſtamenta facta prætextu ſani medicamenti.

3 ¶ † Quamobrem & pœna falſi illis impoſita, ob metum inquam harum inſidiarum, qui viui teſtamentum reſeratiuiſſet [d]. Exemplum l. Cicero, de pœnis, metum inſtruit. Atque recte poſtea calatis comitiis teſtamenta fieri abiit in deſuetudinem [e]. Et licuit imas ceras pupillaris ſubſtitutionis claudere teſtatoribus [f]. Accedit & lex prima vbi pupillus educari debeat, Cod. ibi, [*Sublata acerbiſſima ſpe, &c.*] Periculum enim imminet, ne is, qui ſe hæredem futurum alicuius certo nouit, mortem eius accederet: & contra, ne is qui ab inſtitutione pactitia iura reſilire non poſſet, mortem etiam inſidianti inferendo, ſuam conſeruare pertentet, vt ferunt [g] quendam Mœrichum ſupra modum diuitem, & Ariſteam quoque diuitem eius conſobrinum, ambos teſtamenta publicaſſe, in quibus Mœrichus ſi prior moreretur, Ariſteam omnium rerum ſuarum dominum relinquebat, Mœriebum viciſſim Ariſteas, ſi prior ipſe à vita decederet. Et hæc cum eſſent in tabulis ita ſcripta, ſeſe inter ſe captaſſe, & alterum alterum adulationibus obſequiis ſuperare contendiſſe: verum illud Homericum in ore habuiſſe, [*aut me conficeta, aut ego tete.*] Satiſproni ſunt ad mala & homicidia cupidi homines, vt allici eos certitudine obtinendi viuorum patrimonia non oporteat: vt certe inteſtati ſucceſſio hac pernicie improbanda videatur.

4 ¶ † Sic enim Learchus Archeſilaum Cyrenæorum regem ægrotantem veneno ſuſtulit [h]. Aridieus Pamphyliæ tyrannus, patrem ſenio confectum, & fratrem natu maiorem interfecit [i]. Iugurtha Manaſthabalis filius notbus, Adherbalem & Hiempſalem Micipſæ patrui ſui filios interemit, vt ſolus Numidis imperaret [k]. Pygmalion Tyrij rex, frater Didonis auri cupidiſſimus, Sichæum ſororis ſuæ maritum agri ditiſſimum inter Phœnicas interfecit, vt mortui diuitias arriperet [l]. Notiſſimum & eſt, quod Polymeſtor Rex Thraciæ, Polydorũ iuuenem Priami & Hecubæ filium necauerit, vt auro ſibi cum puero commiſſo potiretur [m].

5 ¶ † Atque male audiuit Caius Caligula hæredipeta, qui ad conficiendam pecuniam edictum Senatuſconſulto propoſuit, vt qui ante ſibi hæredem Tyberium deſtinaſſent, ij morte ſua Caio legarent [n]. Proinde iuſte iura deteſtantur has de hæreditate viuentis pactiones, vtpote inducentes votum captandæ mortis [o]. Et in viuentium locum etiam in beneficijs eccleſiaſticis, collationes [p]. Volueruntque eum, qui in viuentis beneficium ſe inſtitui procurauerit, vel paſſus fuerit ab eccleſiæ communione pelli [q], & depoui [r]; vt nec valeat promiſſio de præbenda conferenda antequam vacet, etiam ex conſenſu eius, qui eam poſſidet: cum ipſe eam non poſſit concedere [s].

6 ¶ † Scribit & Dio Caſſius [t], non licuiſſe Romæ viuo alicui pontificatum adimere: & ideo Octauium Cæſarem recuſaſſe ſummum pontificatum Lepidi, eo viuente à populo oblatum. Fuit & obſeruatum infauſtum fuiſſe ſemper in magiſtratibus, in locum viuentis alium ſubrogari, & pendente tempore eius adminiſtrationis, abrogato magiſtratu viuenti. Conſtatq; neminem, qui magiſtratum collegæ abſtulerit, annũ vixiſſe [u]. Abrogarunt autem iſti L. Iunius Brutus Collatinus, Tarquinio Collatino.

T. Gracchus, M. Octauio Cenimæ.
P. Tarquinius, P. Marullu.
Tullius, Caſſio & Bruto pugnam aduerſus Cæſarem molientibus.

Et Iulius obſequens, libro de prodigiis, dum recenſet prodigia, quæ acciderunt tempore Conſulatus M. Lepidi, & Munacij Planci, notat prodigij loco, quod P. Titius prætor, propter diſſentiones, collegæ magiſtratum abrogauit, & ante annum mortuus eſt.

7 ¶ † Secunda prohibitionis pacti de futura ſucceſſione viuentis ratio eſt, quod illud ſit contra bonos mores, feſtinare ad viuentis hæreditatem [x]. Quæ autem fiunt contra bonos mores, proculdubio rejiciuntur [y]. Boni mores ius faciunt [z]. Contra bonos mores quæ fiunt, iure impoſſibilia factu exiſtimantur [a]. Et proinde pacta inutilia de iis: vt ſunt nulla de impoſſibilibus initia [b].

8 ¶ † Vt autem, quid boni mores dicantur, doceamus: dico in primis morem dici, id quod in vſu eſt, & pro lege & conſuetudine receptum eſt, vt ait Ariſtoteles [c]. Et rurſum [d], [*Mos à conſuetudine, vt nomen indicat, incrementum capit: eſtque vita inſtitutum conſuetudine firmatum.*] Vt autem probus bonuſque dicatur mos, quatuor requiruntur ſecundum eundem Ariſtotelem [e]. Primum, vt probitatem præ ſe ferat & honeſtatem: ſic etenim iuſtum dicunt iura; quod bene fit, & quod bene poſſidetur: & male poſſidere eum, qui vel ſuis male vtitur, vel aliena præſumit [f]. In exemplo hæredipetarum id docet etiam Cicero, [*Malæ*, inquit, *quidem etiam veræ hæreditates non honeſtæ videntur, ſi ſint malitioſis blanditiis officiorum, non veritate, ſed ſimulatione, acquiſitæ.*] Secundo mos exigit, vt is ſit conueniens.] *Veluti*, inquit Ariſtoteles [g], *fortitudo mos eſt: ſed eſſe vel fortem vel prudentem, vtique mulieris perſonæ non conuenit.*] Sic dicamus moribus quidem eſſe receptum, vt liceat libere teſtari cuique de rebus ſuis, & vt velit [h]. Sed non eſſe conueniens, vt pactis illa conſtringatur voluntas. Tertio, exiguut boni mores, vt ſibi conſtent, id eſt non fuerint immutati, ſed ſeruati: vt enim corpora, ſic ipſi mores motionibus diſcernuntur [i]. Vnde conſuetudo requiritur inueterata, diuturna, ſecundum quam iudicatum ſit, & quæ per annos plures fuerit conſeruata [k]. Quarto, vt mos æquali tenore procedat, id eſt, vt vno modo, non diuerſo fuerit obſeruatus in aliqua ſui parte.

9 ¶ † Tertia prohibitionis cauſa pacti ſucceſſionis futuræ, eſt, quia natura pacti pugnat cum natura actus, qui fieri debet, videlicet cum actu ſucceſſionis: nec verba inſti-

tutionis pertinent ad contractum, sed ad testamentum, quia institutio est caput & potissima pars testamenti [a]. Et, vt ait Vlpianus [b], [*Verba contraxerunt, gesserunt, non pertinent ad testandi ius.*] Natura vltimarum voluntatum & institutionis est, vt mutari possit ex arbitrio statuentis, vsq; ad mortis periodum. Et vt cum nostris loquamur, sit ambulatoria voluntas vsque ad vltimum vitæ spiritum [c], & morte tantum consistat [d]: vt nemo hoc modo possit legem sibi eam imponere, à qua non possit recedere [e]. Sicque nouissima, quia ea tantum vltima voluntas dicitur, seruanda est [f]. At contra in contractibus, semel voluntas placita incommutabilem habet effectum [g]. Ac proinde, si semel facta esset hæc donatio successionis, retento vsufructu non posset alia voluntate reuocari, vt late disputat Nicolaus Boerius [h]: quia per illum fuit dominium translatum retinente donante vsumfructum [i]. Cum dicis ex contractu deberi successionem, iam profiteris incommutabilem voluntatem, & commutabilem. Nam contractus incommutabilem facit, institutio cõmutabilem. Et sequitur nihil agi, quia vna & eadem res non potest diuerso iure censeri [k]. Et ita rescriptum optime, quod hæreditas pactis dari non potest [l].

10 ¶ † Vt testamenti factio nullum actum sibi interseri patitur, qui non pertineat ad testamentum, alioqui ipsum testamentum vitiatur [m]. Quamuis glossa quædam [n] dicat, contractum emptionis fieri posse in testamento. Quod intellige de contractu emptionis, non hæreditatis testatoris, vel legati. Sed alterius rei, quæ nec hæreditas nec legatum sit [o]. Sic intellige iuris interpretes, qui dicunt [p] in ipso actu testandi, fieri posse donationem, quam dicunt irreuocabilem, dummodo præsens fuerit cui donatur & acceptauerit, vel alius pro eo absente: & forsan etiam dicetur optime hæc donatio causa mortis.

11 ¶ † 4. Ratio testandi & instituendi forma, iuris publici est: ideo pacto mutari non potest [q].

12 ¶ † Quemadmodum ius publicum pactis priuatorũ lædi non potest [r]. ¶ Accedit 5. quod supremum hominis iudicium pacto constringi non potest [s].

13 ¶ † Item 6. captatoriæ institutiones prohibitæ sunt, quæ pendent ex alterius arbitrio: & satis constanter veteres decreuerunt testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno pendere debere arbitrio [t]. ¶ 7. Eius quod non est in rerum natura, nulla est obligatio [u]: viuentis autem nulla est hæreditas [x]. Quare pacto de suis bonis, contractu, tanquam de hæreditate sua, non poterit disponere. Potissimum cum singulari iure permissum esse videatur viuentibus, vt in illud tempus de bonis suis dispositionem transferant, quo desinunt esse domini, nempe post mortem [y], quæ cum omnia soluat [z], & dominium quoque adimit. Et ita priuilegium hoc, quod contra iuris alterius communis est regulas, non est ad facultatem paciscendi prorogandum [a]. Nulla enim post mortem apud nos manent, vt possimus de illis disponere. Sed omnia alijs relinquimus, præter & contra voluntatem etiam. Et,

> —— *res nunc forte suprema*
> *Permutant dominos, recidunt & in altera iura,*

vt ait Horatius.

Diuites relinquent alienis diuitias suas, & domus illorum sepulchra illorum in æternum [b]. Nos abimus, res ipsæ subsistunt & permanent: sicut Lucianus hoc disticho concludit [c],

> *Θνητὰ τὰ τῶν θνητῶν, καὶ πάντα παρέρχεται ἡμᾶς,*
> *ἢν δὲ μὴ, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτὰ παρερχόμεθα.* id est,
> *Mortales res hominum mortalium sunt,*
> *Et omnia transeunt nobis.*
> *Sin minus, nos ipsas res pertransimus.*

14 ¶ † Quod si quis velit de tertij hæreditate, & cum alio quam cum domino pacisci, perniciosius pactum erit: quod de aliena re, cum periculo domini & mortis inferendæ suspicione, depaciscatur. Et secta nostrorum temporum non patitur de rebus alienis, inscijs dominis, contractus fieri [d]. Nec cuiquam suum ius detrahi oportet [e].

15 ¶ † Sed forsan quis dubitabit, cur saltem in dotali instrumento, iure ciuili etiam non licuit, vt diximus, pacto hæreditatem dare. Itaque sunt priores rationes tanquam cõmunes hic inuocandæ, & singulares aliæ addendæ. Quarũ prior, Quod maior sit fauor libertatis arbitrij, quam dotis [f]. Altera quod arbitrium disponendi de rebus suis, nisi legibus quibus permissum est regatur, est nobis inutile [g]. [Ego, inquit Plato [h], *qui leges condo nec vos vestros esse arbitror, nec rem familiarem hanc omnem esse vestram, sed totius generis præteriti ac futuri: multoq; magis vniuersa ciuitatis & genus omne & diuitias esse. Hæc cum ita sint, si quis assentatione vel in senio & morbo vos aggressus præter honestum testamentum condere persuaserit, nunquam id fieri sponte concedam: Sed quod ciuitati vniuersa generiq; conferens, considerans, ita leges conscribam, vt singulorum commoda minoris quam cunctorum, vt par est, æstimem.*]

16 ¶ † Qua in re necessiliorũ maior habetur ratio. Quod, vt Ecclesiasticus admonet [i], [*Filio mulieri fratri, & amico non des potestatem supra te in vita tua: Et ne dederis alijs possessionem tuam, ne forte pœniteat te, & depreceris pro illis. Dum adhuc superes & spiras, non immutabit te omnis caro. Melius est enim vt filij tui te rogent, quã te respicere in manum filiorũ tuorum.*] Et rursum [k], [*Lacta filium tuum, & pauentem te faciet: lude cum eo, & contristabit te. Ne corrideas illi, ne condoleas, & in nouissimo obstupescẽt dentes tui: non des illi potestatem in iuuentute, &c.*] Quo fit, vt neq; donationes in filiosfamilias valeant [l]. Huic rationi proxima tertia est, quod oporteat filius meritis magis, quam pactionibus ad obsequia paterna prouocare [m]: ad quæ iure naturæ & gentium tenentur etiam inuiti [n]. Et si eius faciendi gratia quippiã acciperet, turpiter facerent, quũ facere teneantur sine precio [o].

17 ¶ † Quarta fouet concordiã fratrũ, quæ si, liceret aliquem ex liberis pacto in hæreditate præferre, solueretur, alijs illi, in quem collata est hæreditas, inuidentibus, ipsiq; patri, Hinc q; conflatũ mortale odium in Iosephum per fratres, quod patri magis dilectus esset, & vestem pretiosiorem ab eo is accepisset [p]. Cain inuidit Abeli, & eum necauit, quod eius munera essent acceptiora Deo [q]. Hoc & docet Iustinianus [r], [*Frequenter, inquit, quidam plurimorum filiorum constituti patres, deinde putãtes mox substantiã diuidere, vt à fraterno certamine illos præseruet, ad maiores adhuc & seniores eos contentiones adducunt. Cum enim oporteret, si hoc vellent, aut aperte omnia diuidere in testamento suo, &c.*] Iura maxime in hac continenda

a §. ante hæredis, de lega. apud Iust. l. 1. de hæred. instit. l. proxime, de his quæ in testa. delet. §. fin. de codicill. P. l. non codicillum P. l. C. de testam.
b Vlp. in leg. verba contraxerunt, 20. de verb. sig.
c §. 4. de adimen. lega. ca. vltima voluntas, 14. q. 2. l. sed hæc statua, §. pœnitentiam, de donat. int. vir. & vxor.
d c. cum Martha de celebra. missar.
e Hermog. in §. si quis in princip. 22. de legat. 1.
f l. translatio legati, 6. l. nihil prohibet, 17 de adimen. leg. lib. 34. P. tit. 4. Pomp. in §. si mihi & tibi, 12. § in legatis, de lega. 2.
g l. sicut, de actio. C. in l. commodati, §. sicut, commod.
i l. vellet, de iure dotium.
h Boer. consil. 37. num. 1. & 6.
i l. quisquis, & l. si quis argentum, §. sin autem, C. de donat.
k l. cum qui ædes, de vsuca. P.
l l. hæreditas, de pactis conuen. C.
m l. cum antiquitas, C. de testam. l. hæredes palam, §. fin. eod. t.
n gloss. in d. §. fin.
o vt in l. assignare, de assig. libert. P. l. ex sententia, de testam. tute. P.
p vt Rom. decis. 353. nu. 4 & 5. Franc. Areti. in §. si. C. l. hæredes pall. Bar. in l. cum quis decedens, §. codicillis, de leg. 3. Bald. in l. rationes, de probat. C & in l. eis diuiosa, C. de hæred. instit.
q in l. 3. de testa. P. l. testandi, C. eod.
r l. ius publicum, de pact. P. l. quod de bonis, §. fin. ad legem Falcid. P. l. pen. C. de arbit. ca. si diligenti, de foro compe.
s l. si fratres, § idem respondit, pro soc. P.
t Cai. in l. illa institutio, 32. Pomp. in l. si quis Sempronium, 68. Papin. in l. captatorias, 70. de hæred. instit. lib. 28 P. tit. 1. 5 Modest. in l. non nunquam contingit, 31. de condit. & demon. P. §. lati, de hæred. quæ ab intest. defer.
u l. si homo mortuus & l. inter stipulantem, §. sacram, de verb. oblig.
x l. 1. de hæred. vel actio. vend. l. 1. pro hæred. P. probat & finitio hæreditatis, l. hæreditas, de reg. iur. l. nihil aliud, de verb. sig.
y l. 1. de testam. P.
z §. deinceps, de nup. in auth.
a iuxta l. quod vero, cum 2. seq. de legib. P.

b Psal. 48.
c Lucia. in apologia.
d l. fin. in fine, C. de pact.
e l. ... de his quæ sunt sui vel alieni iuris. l. omnes cæteros, C. de Iudæ. l. in re mandata.
f Bald. & Salic. in l. pactum quod dotali, C. de pact.
g Scæuo. l. codicillis, in §. fin. de leg. 2.
h Plato 11. de legib.
i Ecclesiastic. c. 33
k Ecclesiast. 30.
l [illegible]
m [illegible]
n [illegible]
o l. 3. & l. liber... [illegible]
p Genes. 37.
q Genes. 4.
r [illegible] in auth.

nenda fratrum concordia laborant [a], & multa eius gratia constituerunt [b]: & maxime ad ius æqualitatis, post mortem patris collatione bonorum inducta [c]. Detestatur dominus eum, qui seminat discordias inter fratres [d]. [*In tribus*, inquit Ecclesiasticus sacer [e], *bene placitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo & hominibus, concordia fratrum, & amor proximorum, & vir & mulier sibi bene consentientes.*] Sustinetur & voluntas quæ pertinet ad discordias propinquorum, quæ suboriri possent, sedandas [f]. Et ita oportet concordiam præferre lucro [g]. Addo, quod sæpe filij, qui prædilectos fratres vident, impijssime commoti, & vitæ patris insidiantur. Referre exempla vt abominanda supersedeo, sufficiunt quotidianæ seditiones in maioribus familijs & domibus ob hæreditates, nescio quibus moribus pacto delatas primogenitis, qui iam bonis tumescentes, senectam parentũ superba contumelia misere torquent, & cõtemptu enecant, & fratres sibi inimicissimos reddunt [h]. Verus amor proximorum, animis non præmijs, continetur: & profusis liberalitatibus interit.

a l. fratris, C. de transact. ca. ob literas, c. post ad Cam, c. studendum, 90 dist.
b vt in l. cum oportet, C. in princ. & §. sin autem ex eisdem, de bon. quæ liber. C.
c ... tit. de ...
d prouerb. 6. ... Iudas, 12. q. 1.
e Ecclesiastic. ca. 25.
f cum pater, 79 dolentissimus de leg. 2.
g ... eadem ... testiu sub condit ... C.
h l. 3 de dona. int. vir. & vxor. P.

Dissolutio antinomiarum in pacto de hæreditate viuentis. Cap. 5.

1 *Pacti de hæreditate viuentis antinomia, & contraria rationes. & nu seq.*
2 *Quæ hæreditas communicanda in societate.*
3 *Spes actionis & successionis quomodo veniat in pactum.*
4 *Renunciare suo priuilegio quando, & cui liceat.*
5 *Quæ Pacta sint seruanda.*
6 *Hæreditas pupillaris num vendi possit, vendita per substitutum paterna.*
7 *Pactum de hæreditate tertij viuentis quomodo valeat.*
8 *Donatio potest accipere conditionem, vt valeat post mortem donantis tantum.*
9 *Donatio omnium bonorum quando valet. & num seq.*
10 *Venditio omnium bonorum continet præsentia, non futura: ad vtraq; tamen hypotheca pertinet.*
11 *Confiscata & publicata bona emi possunt, nomine eius à quo adimuntur.*
12 *Donatis omnibus præsentibus & futuris mobilibus & immobilibus, non censentur donata actiones.*
13 *Donatio omnium bonorum mobilium & immobilium cum reseruatione valet: & num valeat si reseruatus tantum vsusfructus.*
14 *Num talis donatio bonorum præsentium & futurorum sine vlla reseruatione valeat.*
15 *Pactum de Succedendo in dimidia parte hæreditatis an valeat.*
16 *Hominibus etiam inuitis beneficium datur.*
17 *Affrayramenta quæ dicantur, & quomodo fiant, & num approbata.*
18 *Vxoris & viri affrayramenta quomodo facienda, & quatenus probanda.*
19 *Dotis augmentum quare minus habet in lucro, quam sit dos Tholosæ.*
20 *Donatio facta à Marito diuite ignobili vxori nobili, vel à sene iuueni, quare valet.*
21 *Hæreditas sine bonis corporalibus esse potest.*
22 *Bonus quandiu quilibet præsumatur.*
23 *Pactum de Succedendo inter milites cuius generis sit.*
24 *Pactum de Succedendo iuramento non firmatur.*
25 *Fiscus quo iure accipiat hæreditatem ex pacto de succedendo.*
26 *Beneficij vacaturi promissio quomodo valeat.*
27 *Donatio omnium bonorũ ecclesiæ facta, quomodo recipiatur.*
28 *Rei alienæ donatio in præiudicium domini non fit.*
29 *Pactum de Succedendo, & de non succedendo non sunt contraria.*

1 ETsi † moris mei non sit, obices & antinomias in singulis leuiter propositas referre: tamen quia frequens est quæstio prędictarum pactionum de hæreditate, quasdam referam rationes, quæ negotium facere videntur improbationi pacti de hæreditate viuentis.

Et primum obijcitur Vlpianus, in l. si quis seruum, 24. de actio. empt. lib. P. tit. 1. vbi si quis venditum seruum cum peculio manumiserit, tenetur emptori non tantum nomine peculij, sed etiam de his, quæ seruus acquirit postea. Quamobrem vẽditor manumissor cauere debet emptori, quidquid ex hæreditate liberti, id est, serui manumissi, ei peruenerit se, ei restituturũ. Vnde videtur hic probari pactum de futura successione liberti viuentis. sol. Verum in illo textu non est pactum de liberti hæreditate, sed de iure iam quæsito ad succedendum per ius patronatus manumissione, lege statuente & quærente præmium patrono, vt liberto possit succedere in aliqua portione si ei superuiuat [i]. Et potius esset ibi pactum de conseruando iure per leges quæsito, etsi quid ex eo perueniat ad manumissionem, quam de successione ipsius liberti. Et pactum hoc non est contra bonos mores: quia quod fieri potest per leges, potest fieri per pactum [k]. Et hæc dissolutio mihi placet, omissis quæ traduntur per Barthol. & Accurs [l]. Eodem modo tollitur l. si constante, 23. §. si vir vxori, sol. matr. lib. 24. P. tit. 3.

2 § † Secundo pugnare dicunt responsum Pauli, in l. 3. §. de illo, pro socio. in P. lib. 17. tit. 2. vbi valet hoc pactum, [*Si qua iusta hæreditas alterutri sociorum aduenerit, communis sit.*] Ergo de hæreditate viuentis pactum valet. Cæterum, ego non video pactum ibi de succedendo, sed societatis, de communicando si quid aduenerit ex hæreditate. Et nemo dubitat societatem omnium rerum fieri posse, præsentium & futurarum [m], sed non prius dicetur esse in societate res, quam communicata fuerit [n]: & ita obtingente hæreditate, postea fit tantum communicatio.

3 § † Tertio facessere videtur, spem futuræ actionis posse venire in pactũ [o]. Ergo spem futuræ successionis. Sed conclusio non respondet axiomati. Nam

i §. eo enim ipso, de legit. patron. tutel. li. 1. Instit. tit. 17. §. 1. & 2 de succes. libert. li 3. Instit. tit. 8 l. 3. §. patronus, de bon. liber. cum simil.
k Vlp. in l. non impossibile, 52. de pact. P.
l ad d. l. si quis seruũ, de actio. emp. P.
m l. pro soc. P.
n l. si id quod quis, 59 eo.
o l. 3. C. de donat. l. nec emptio, de contra. emp. l pactum, 43 de pact. P. l. si actione, 23. C. eod.

Nam spes quidem certa iuris iam quæsiti, sed cuius effectus suspenditur, in pactũ venire potest [a]. Vt si conditione effectus solutionis, quæsitæ obligationis suspendatur, nam & non adueniente adhuc effectu, verum est creditorem & debitorem esse contrahentes [b]. At incertæ spei, nulla fides, nulláve conuentio rectè accedet, sed temeraria, dicetur, & impia, quando de succedendo alteri fit. Incertũ enim est, num is de cuius hæreditate quis paciscitur præmoriatur, an qui pactus: incerta namq; dies mortis, etsi moriendum esse certissimum sit [c]. Et ita fieri potest, vt præmortuus testatori nihil quærat successionis nomine [d].

4 ¶ † Quarto non pugnat, quod vnicuiq; liceat renunciare iuri in fauorẽ sui introducto [e]: & proinde licere debere, vt de sua hæreditate quis possit pacisci, renunciando priuilegio. Nam in prohibitione ne fiat pactum de successione viuentis, non tantum fauor renunciantis, quantum publicus inspicietur, & boni mores, odium contrahentiũ, & dolus futurus, qui remitti nequit pacto [f]. Neq; auditur perire volens [g]. Vt neq; conuentiones, quæ inducunt ad delinquendum admittuntur.

5 ¶ † Quinto argumentum leue est, pacta seruanda esse [h]: & ab initio liberum fuisse contrahere, & inito contractu impositam esse necessitatem obsequendi conuentis [i]. Nam hoc quidem obtinet, si iusta pacta sint, nec legibus vel bonis moribus repugnent [k]: vt illud de quo agitur.

6 ¶ † Sed sexto loco magis vrgere videtur l. 2. §. illud, de hæred. vel act. vend. vbi vendita hæreditate paterna, pupillaris quoque vendi potest. At nodus illius §. constituitur in verbo, *maxime*, ibi posito, dum scriptum est, [*Vendita hereditate patris testatoris, non venire impuberis hereditatem, quia alia hereditas est: licet enim vnum testamentum, tamen alia hereditas est. Plane si hoc actum sit, dicendum erit etiam impuberis hereditatem in venditionem venire: maxime, si iam delata impuberis hereditate, hereditas venierit.*] Accursius ad illum §. existimat, verbum, *maxime*, redundare, vt alibi [l], & contextum intelligi non valere venditionem pupillaris hæreditatis non delatæ. Ego sententiam Accurs. probo, sed *maxime*, non puto abundare, imo exprimere mentem. Et verba, *maxime si iam delata sit impuberis hereditas*, explicanda pro vtique, ita, solum & tantum, si delata sit, & non si sit, viuentis pupilli [m]. Sic Terentius in Eunucho,

Tu Parmeno huc fac illi adducantur. P. Maxime.

Monent & alij interpretes, verbum *maxime*, pro tantum aliquando accipi, nec semper correctiue poni [n]. Meminit & Arnoldus Ferronus [o], sic explicatum fuisse verbum *maxime*, positum in cap. noll, 23. q. 1. in condemnatione Corradini regis, capti per Carolum Siciliæ Neapolisque regem. Quemadmodum antea Hugolinus. Et hæc mihi videtur germana interpretatio §. illud, vt opus nõ sit alijs diuinationibus, quas glossa & interpretes comminiscuntur.

7 ¶ † Sexto obijcitur l. fin. in vers. secundum veteres, de pact. in P. dum dicitur pactum de hæreditate tertij viuentis factum, valere, si is consentiat, de cuius hæreditate pactum est. Et iniuris vel dolus volenti non infertur [p]. Sed ibi, iure pacti non defertur successio, cum non licuisset variare testatori: Sed iure voluntatis vltimæ domini, qui ita perseuerauerit & voluit fieri in vltima voluntate, vt lex ait.

8 ¶ † Octauo argumentum trahitur à l. scrupulosam, 11. de contrah. vel commit. stipul. lib. 8. C. tit. 38. §. post mortem, de inutil. stipul. l. quodcunque, §. 1. & fin. de verb. oblig. l. 1. vt actio. ab hæred. & cont. hæred. Cæterum probo quidem donationem ea lege factam, vt post mortem donantis donatarius res capiat donatas: Sed ibi nõ est pactum de futura hæreditate, vel de instituendo, sed est donatio conditionalis, valida statim, vel si mortis causa sit, licet pœnitere secundum propriam naturam [q]. Eodem fere modo tollitur, quod aiunt, donationem omnium bonorum valere in vita [r], quæ instar est dationis hæreditatis, & pacti de succedendo: hæreditas est successio in vniuersum ius [s]. Etenim aliud est donare, aliud promittere hæredem instituere, vel pacto dare hæreditatem. Sic Odofredus [t], [*non potest*, inquit, *fieri vt quis habeat bona alicuius per formam testamenti: sed facere potest per stipulationem, quod patruum suum promittat post mortem suam donare ei omnia bona. Valet enim hæc donatio, quia non prohibetur testari vel heres habere: & heredes eius tenebuntur ei dare & tradere ex stipulatione. & hic est casus, quo incipit contra heredem actio, quæ non incipit contra defunctum, vt Instit. de inutil. stipulat. §. post*

9 *mortem. & l. 1. vt actio. ab hæred. & con. hæred.*] ¶ † Neq; etiam absolute verum est, donationem omnium bonorum valere. Quinimo Bartholus [v]: contrarium probat, tueturq; donationem omnium bonorum præsentium & futurorum, reseruato vsufructu seu omnibus fructibus, improbam esse, veluti adimentem liberam disponendi facultatem. Idipsum concludit Paulus Castrensis [x], & addit, neque huiusmodi donationem iuramento firmari: quod non sit obligatorium contra bonos mores præstitum iuramentum [y]: Quæ quia quotidiana sunt, vt intelligamus facilius, distinguamus: aut primo donantur simpliciter omnia bona, & hoc casu valet siue inter viuos siue mortis causa sit, quia non adimitur per eam disponendi facultas [z], cum intelligatur facta de omnibus præsentibus, non de futuris: De quibus dispositio relin-

10 quitur libera. ¶ † Vt contigit in venditione omnium bonorum, qua tantum continentur præsentia, non futura [a]: notat idipsum glos. prima l. fin. qui potior. in pign. hab. Quæ tamen lex contrarium statuit in hypotheca, in qua obligatio omnium bonorum ad futura quoque porrigitur: diuersa ratione, quia hypotheca non transfert in quenquam dominium, quod semper remanet penes debitorem [b]: & ratio pignoris constituendi, quæ habet locum in præsentibus bonis, habet locum & in futuris, nempe vt cautum sit ipsi creditori conseruanti ius suum sine præiudicio debitoris. At in donatione omnium bonorum, ad futurum extendi nequeunt propria vi illa verba, *dono tibi omnia bona mea*: nam verbum, *mea*, respicit præsens tempus, quod est tempore actus, non fu-

11 turum [c]. ¶ † Atque si bona alicuius publicantur simpliciter, ea quæ postea quæruntur, non veniunt in publicationem, nec sequuntur fiscum. Idcirco is, cuius bona publicata sunt, potest mandare alicui, ea suo nomine iterum emere [d]. Sed si, secundo loco, fiat donatio præsentium & futurorum mobilium & immobilium, nulla mentione facta nominum seu debitorum, tunc & donatio valet: quia non censentur donari actiones vel iura, quæ in constitutionibus habent separatam ab alijs naturam & nominationem [e]. Et ita

12 tradit Guido Pap [f]. ¶ † Quanquam in institutione & relicto omnium bonorum, mobilium & immobilium, contineantur & iura & actiones, propter necessitatem institutionis [g].

¶ † Aut

a vt in l. nomina, & l. multũ interest. de hæred. vel act. vend. P.
b l. in cui, de edic. P. l. nec emptio, de cõtra. empt. P. l. si procuratorem, manda. f l. in conuentionalibus, de verb. oblig.
c l. 1. de condit. & demon. P.
d l. fin. de hæred. instit. P. l. vnus, l. pro secundo, de cad. tol. C.
e l. si quis in conscribendo, C. de epis. & cler. & de pact. C. l. si quidem, 42 de minor. P. §. sancimus igitur, nouell. 1. 6.
f in l. si vnum, § illud nulla pactione, de pact. P. l. 4 de li. cau. P.
g l. non tantum, de appel. P. l. 1. § nec si, de lib. cau. l. eũ his, de trans. P. vide casus in l. pactum, 4. de pact. P. in vex. cum liceat.
h l. conuenire, de pact. dot. P.
i l. 1 de pact. P. l. 1 de constit. pecu. l. fratres, C. de trans. cũ simil.
k l. sicut, C de actio. l. velles nec ne C. de reuocan. dona. l. in commodatu, §. sicut, com mod. P. l. quod semel, de reg. iur. cum sim.
l l. amissionem, § pretor est, & l. contra iuris ciuilis regulas, de pact. P. l. pacta quæ contra. C eod. l. si in emptione, §. omnium, de contra. ẽp. P. l. quemadmodum de agricol. & censi. lib. 11. C.
m vt in l. fin de testa. manumi. lib. 7 C. tit. 2.
n gl fin. in ca. cum olim de testib. & in ca. per tuas, in 2. de simo.
o in consuetu. Burdega ad §. 2. de ita perso.
p l. cum donationis, C. de transact. l venditor, C. de rescin. vend. l 1. in fin de actio. empt. P. l nemo videtur, de reg. iur.

q l. vbi ita donatur, de donat. ... de donat. quæ sub ...
r ... l. mo... bona omnia ... dot. l. nulla ...
s ... in hæc, de pact.
v cons. 26.
x cons. 12. in 6. in ...
y ... non est obligatorium, de reg. iur. in 6.
z Bart in l. stipulatio ...
a Guid ...
d l. si ... bona ...
f Guid Pap. ... 499.
g l. ... §. si fundo, de hæ. inst. P.

13 ¶ † Aut si, 3. loco, donatio fiat simpliciter omniū bonorum præsentium & futurorum, nulla adiectione mobilium & immobilium, si ea habeat aliquam reseruationem, valebit: quia per eam non adimitur testandi facultas. Cæterum, pugnant interpretes num ea valeat, in qua donans sibi tantum reseruauit vsumfructum: communis tamen opinio est valere [a]. At Paulus Castrensis [b] & Bartholus [c], in contraria sunt sententia. Nicolaus Boerius autem [d] scribit in donatione omnium bonorum vsufructu retento, videri probam donationem, & donantem posse disponere de bonis acquisitis sua industria, vel ex vsufructu retento: quia tale pactum, inquit, non porrigitur ad illa postea quæsita [e]. Ait insuper Boerius [f], hoc ipsum locum habere, quando quis sine vlla retentione vsusfructus donat omnia bona sua post mortem suam, quia tunc tacite videtur facta vsusfructus reseruatio, vt voluit glos. in titulo de sublatione clementinæ literis, in verb. quicunq;, in pragmat. Sanctio. Quod tamen intelligi debere monet, nisi qui ita dedit, dixit, se donare omnia præsentia & futura: quia tunc inquit, non valet sine retentione, quod disponendi præcludatur facultas, nec intelligatur reseruatus vsusfructus, nec de eo di-
14 sponere potuerit, quia morte finitur [g]. ¶ † Quod si, quarto loco, donatio facta fuerit præsentium omnium bonorum, & futurorum, sine vlla reseruatione, nulla procul dubio censetur [h], vt adimēs disponendi facultatem. Baldus tamen mediam quandā viam sequitur, & ait his verbis. [*Pone quod est adiectum in donatione de futuris, videtur & donatio valere: quia futurorum non est translatum dominium, de quo potero testari, licet sim obligatus, l. apud Iulianum. §. si Titius, de lega. 1. vel secundum alios, donatio præsentium & futurorum, respectu præsentium valebit, non futurorum: vt vtile per inutile non vitietur l. Sancimus, C. de donatio. l. si peculium. §. 1. de pecul. l. 1. §. pen. & l. si mihi & Titio, de ver.*
15 *oblig.*] ¶ † Addit & Baldus [i], vt si quis donat dimidiam partem hæreditatis, in ea includantur futura, & donatio valeat, quia ea parte subducta, relinquatur testandi in reliquo facultas: citat ad hanc rem l. Lucius, de fun. instruc. P. & l. item veniunt, §. fructus, de petit. hær. Displicet tamen mihi hæc sententia, atq; pactum etiam de succedendo in dimidia hæreditatis parte reijcio, quod pertinet ad iura ciuilia scripta: nam de consuetudine paulo post aliter seruatū ostendemus. Expressum enim est, hæreditatem nec pro parte, nec in totum dari posse pactis [k]. Si quis tamen velit dicere valere donationem mediæ partis bonorum omnium præsentium & futurorum, non negabo. Et hæc hactenus de explicatione 9. argumenti.

16 ¶ † Decimo pugnare videtur, non esse rescindendum pactum de futura successione in fauorem donantis, vt possit testari, aut propter metū mortis illi inferendæ, eo quod ipse sibi metū hunc imposuit, & ideo metus illius nō habetur ratio [l]: nec succurritur ei, qui se sponte exposuit necessitati periculi [m]. Sed obuiam huic rationi itur, dum quidem miserandum non esse admittimus eius, qui se in periculū coniecit, si de iactura patrimonij agitur: at si de conseruanda vita agatur, etiam inuito beneficium & remedium adhibendum est [n], propter cognationem hominibus communem [o], propter quam interest hominis, vitam homini cōseruari, & hominē affici beneficio [p]. Neq; homo tantum sibi vel proximis, sed etiam vsui totius reipu. nascitur & moritur [q]: & qui curat hominum salutem, non tantum suam, sed etiam reipub. curat.

17 ¶ † Vndecimo objicitur, valere fraternitates & pacta, quæ dicuntur *affrayramenta*, quibus inter se aliqui paciscantur licite: vel vir & vxor, vt communes sint in acquisitionibus tam præsentibus quam futuris, donando superstiti omnia bona sua si sine liberis decedat alter, reseruatione tantum alicuius facta pro iure testandi. Et ita probari hāc pactionem autumant interpretes [r]. Atq; Oldradus receptum esse ait [s] pactum, illudq; firmum, quo fratres inter se conuenerunt, vt si quis decederet sine liberis vel libero altero superstite, alter haberet certas res de bonis illius: quia, inquit, quis in morte sua, bona sua, aut partem eorum, donare potest [t]. Hanc quoq; sententiam sequuntur Ioan. Andr [u]. Albericus de Rosa. Salic. & Iason [x], Alexand [y]. & Guilhel. Benedict [z]. qui & alicubi [a], loquitur plenius, de hoc pacto & societate recepta
18 agricolarum, vxoris & mariti. ¶ † Istius nodi dissolutio est, non iure testamenti, vel pacti de succedendo, hanc conuentionem esse receptam affrayramenti, sed iure reciprocæ donationis, vel iure donationis post mortem effectum sortituræ: neq; enim donatio omnino respuit substitutiones [b]. Et videtur l. licet inter priuatos, C. de pact. admittere reciprocam de succedendo post mortem pactionem. Sed neque affrayramenta hæc admittimus iure societatis, cum societas morte dirimatur [c]: affrayramentum autem post mortem extendatur. Quanquam societas sit species fraternitatis [d], pendente vita sociorum [e]. Sed & defendit Ioan. Berberius [f], affrayramenta non esse perpetuo & simpliciter recipienda, quando inter virum & vxorem fiunt de dote, quæ maior & donatione propter nuptias, quam maritus contribuit affrayramento, si ea sit minor & inæqualis valde: ne decipiatur mulier amplam dotem habens, ab inope marito. Nam quamuis iure Codicis Iustinianei [g] voluntarium fuisset, æqualitatem cōstituere cum dote & donatione propter nuptias, tamē iure nouellarum [h], omnino æqualitatem seruandam statuitur: vt pactum de lucranda alterutra, vel dote, vel donatione propter nuptias, adueniente alterutrius morte locum habeat. Atq; Berberius repræhendit glossæ sententiam in auth. æqualitas, de pact. conuent. C. quæ per consuetudinem diuersum constitui posse tradit, tanquam corruptelam: & reducendam inæqualitatem vult ad æqualitatem, ita tamen quod vtile, per inutile, quod plus est & ab æqualitate reijcitur, non vitietur [i]: læso tamen succurratur, nec liceat per obliquum per affrayramentum, quod de iure prohibetur [k].
19 ¶ † Excipio tamen consuetudines quæ prætendunt aliquam iustam rationem. Sicuti Tholosæ, in dote lucranda si præmoriatur vxor, & donatione propter nuptias, quam vocamus adiaucamentum, si præmoriatur vir, inæqualitas quidem videtur arithmetica: nam donatio propter nuptias media pars dotis est, quam tantum repetit cum dote vxor vidua. Verum si inspiciamus onera, quæ sustinet maritus solus, qui res curat patrimonij solus: nec enim Tholosæ mulieres publice negociantur, vt acquirere possint & iuuare in labore maritos, vt Lutetiæ & alibi, vbi affrayramenta fiunt: item si consideres digniorem sexum masculi [l]. Intelligimus fieri æqualitatem geo-
20 metricam, & secundum dignitatem. ¶ † Quemadmodum & placuit virum ditiorem ignobilem tamen, ducentem vxorem nobilem pauperem, posse donare etiam pendente matrimonio ei vxori: & esse non tam donationem simplicem, quantum re-

r l. 1. § quamuis, de vent. inspic. P.
s Boer. decisi. 141. num. 1. Signatur de hom. in consi. 185 incip pactum sic se habet. Idem Boer. in § 1. de consuet Matisco. & Soetij, in consuet Biturig.
t Oldra. consi. 11. quod incipit, ad habendam aliquantā notitiā, & consil. 5. & 139.
v l. scrupulosam, de contr. stipul. C. § post mortem, & §. sequ. de inutil. stipul.
x Io. Andr. in addit. ad Spec. ad tit de instr. edit. §. porro, col. fi. vers. fuit aliequæstio, de socio.
y Alber Salic. & Ias. in l. fi. C. de pact.
z Alex in l si ee: interpretatas, eod.
a Guil Bened. ad ca. rei nuncius, ad verba duas habēs filias, nu. 190. & 200.
b Idem ad ver. & vxorem nomine Adelasiā, in 1. & vlt. art. vbi agit de diuersis agricolarum.
c l. quoties, C. de donat. quæ sub mo.
d l. si fratres, §. idem respondit, pro soc. P.
e l. verum, eo.
f Berbe. in directo iur. tit. de societa. fol. 73. & seq.
g l. si constante, C. de donat. an. nupt.
h § hæc igitur, de inæqua donatio. in auth. coll. 7. auth æqualitas, de pa. conuen. C.
i per l. sancimus, C de donat. & vtile, de reg. iur. in 6. l. siue generalis, de iure dot. in P.
k arg. ca. cum quid. de regul. iur. in 6 l. non dubium, ca de leg. l. fin. de rebus alien. non alien. C.
l l. 1. de Senato. P.

tum remuneratoriam communicatæ nobilitatis. Idipsum obtinet, si senex vir iuuenem vxorem acipiat, & ei donet [a].

21 ¶ † Duodecimo, impugnatur ratio prohibitionis, quæ volebat pactum de succedendo ideo prohiberi, quia non relinqueretur libertas disponendi, iam pacto a se abdicatis omnibus bonis: ex eo, quod sine bonis corporalibus hæreditas consistere potest, & hæres institui [b], & qui non habet bona, testari possit [c]. Sed hoc argumentum fallax est in eo, quod non animaduertatur, pactum de hæreditate concludere translatiunẽ non solum corporum, sed etiam iurium paciscentis: quia, vt sæpe monui, hæreditas est successio in vniuersum ius [d], & proinde si iam omnia & corporalia translata pacto fuerint, nihil est reliquum, de quo paciscentem posse disponere dicas.

22 ¶ † Decimotertio, instat non esse præsumendũ ex hoc pacto, metum, captandæ mortis: quia neq; casum aduersamq; fortunam expectare, naturale, neq; ciuile est [e]. Et quilibet bonus præsumitur, donec manifestum [f] contrarium fit. Et quanquam l. Cicero, de pœnis, referat insidias contigisse aliquando, tamen vna hirundo non facit ver, nec exemplis, sed legibus iudicandum [g]: nec iura aptari debent ad ea, quæ raro accidunt [h]. Neq; tollenda bona sunt, quod aliquando quispiam his abutatur: nihil enim tam sanctum, quin aliquando non violet audacia, & adsunt leges quæ castigent improbus. Soluo retorquendo ipsum argumentum, quod quia nec ciuile nec naturale est, expectare casum aduersamq; fortunam: ergo neq; ciuile est, pactum hoc admittere de futura successione, quia per hoc quis expectat casum & aduersam fortunam paciscentis, nempe eius mortem. Atq; præsumptio bonitatis cessat, vbi apparent malitiæ testimonia: quale illud, cogitare de hæreditate viuentis. Neq; vnum superest exemplũ eorum, qui amoliuntur bonorum causa mortẽ possessoribus. Et l. Cicero, vno relatu contentus fuit, vt sanciret plura omittens: alioquin lex non esset, est autem: ergo non de raro contingenti lata per easdem probationes, quibus leges subsistunt, de tritis & nõ de raro contingentibus. Et proni sunt sensus & humana cogitatio omnis ab adolescentia ad malum [i]. Procliuis cursus ad voluptatem, nutrix natura vitiorum [k]: vt expediat viam præcidere potius malis, quam experientiam expectare. Et melius sit in tempore occurrere, ne malum fiat: quam post acceptum vulnus mederi [l].

23 ¶ † Decimoquarto, pugnat l. licet, C. de pact. vbi quamuis pactum non valeat inter priuatos de succedendo, tamen inter milites fratres receptum est, si mutuo fiat. Sed illa l. inter milites quidẽ probat pactũ non indistincte, sed quando in procinctu fit: nec iure quidem pacti, sed iure vltimæ voluntatis militaris, in qua remittuntur iuris solennia [m]. Et ita tria ibi concurrere nota, quod in discrimine belli fiat negotium, 2. quod reciprocam cõtineat donationem, & ita ponderat Georgius Natha [n], 3. quod personæ fratrũ sunt, qui de conseruanda potius familia integra posteris cogitasse videntur maiorum. Qui casus hodie sufficiens visus est ad conseruandum pactum de futura successione, etiam ab alijs quam militibus factum, vt ex professo docet Nicolaus Boerius [o]. Baldus etiam, in d. l. licet, recte tuetur, ibi agi tantum de vltima voluntate militari, quæ propter imperitiam militum pactum dicitur, ratione mutuæ institutionis factæ.

24 ¶ † Non facessit 15. ca. quamuis, de pact. in sex. vbi pactum, de successione cum filia factum valet, si iuramento firmetur. Ergo inquiunt, & in nostro casu valebit quoque, accedente saltem iuramento: quod & voluit Bald. *in §. moribus. si de feud. fuer. controu. int. dom. & vassal. in vsib. feudo.* Nam diuersa species c. quamuis, quæ de pacto de non succedendo loquitur fauorabili, & ex quo potius euitatur inferendæ mortis suspicio: vt conclusio Baldi ad separata, non recipiatur. Et contra Bald. etiam est glos. *in l. fin. §. illud, de inoff. testam.* & glos. *in l. pactum, C. de collatio.* quam etiam ibi sequitur Bald. in sexta oppositione. Neq; esse potest obligatorium contra bonos mores præstitum iuramentum [p]. Atq; hic facile discedo à sententia & persugio Immulæ, qui cum Baldo putat fictione iuris ciuilis, contra mores censeri pactum de succedendo: & ideo alia præsumptione ciuili, iuramento posse recipi. Siquidem falsus is est, cum non iuris ciuilis regulis, sed gentium expresse dictum sit, contra bonos mores esse [q].

25 ¶ † Mouet adhuc dubium 16. loco, quod fiscus auferat ab illis, qui ex hoc pacto nacti sunt hæreditatem [r]. Vnde videtur pactum valuisse, & illus acquisiuisse. Cæterum, existimauit Baldus [f], ista pacta quidem valere in præiudicium paciscentium & vtilitatem fisci non vi pacti, sed delicti [t]. Ego tamen non admittam, pactum vllo modo valuisse: Sed dico adimi hæreditatem, de qua pactum est, ab eo ad quem etiam alio iure quam pacti peruenit, & illud expresse refertur in d. §. fin. l. quidam in iure, de donat. P.

26 ¶ † Minus 17. facessit, receptum esse à successione hæreditaria ad successionem beneficiorum argumentum [v], & quod promissio de conferendo beneficio primo vacaturo valeat [x]: & quod receptus in canonicũ cum literis expectatiuis, & promissione primæ vacaturæ præbendæ, recte petit vacantem etiam præbendam per mortem [y]. Nam illa intelligenda sunt de promissione beneficij incertæ personæ, alioquin institutio in viuentis beneficium inutilis, c. 2. de concess. præb. Multis etiam modis potest etiam beneficium vacare, & alio modò, quam per mortem, & ideo votum mortis ex promissione vacaturi beneficij non imminet: hacq; ratione defenduntur literæ de prouidendo & mandata, & reseruationes [z]. Multa etiam licent contenta sub genere, quæ in specie concedi nequeunt [a]. Et non expressa nõ nocent, quæ expressa nocere solent [b]. Et Horatius innuit [c],

Sed tacitus pasci si posset coruus, haberet
Plus dapis, & rixæ multo minus, inuidiæq;.

27 ¶ † Decimoctauo dicunt, omnia bona aliquẽ donare posse ecclesiæ, auth. ingressi, de sacros. eccles. C. Tuetur & Bald. valere promissionẽ de instituenda ecclesia [d]. Sed quod pertinet ad donationem, ea regulanda est per leges donationis omniũ bonorum, de quibus antea dictum. Quod autem Bal. tradit, negatur: quia minus fauetur piæ causæ, quam filio, dum de hæreditate deferenda agitur [e]. Pactum autem hoc in fauorem filiorum admittitur [f]. Neq; igitur in fauorem ecclesiæ.

28 ¶ † Leuissimum est 19. quod pactum de re aliena fieri possit, vt emptio [g]. Nam illud pactũ præiudicium non adfert domino. Plura his similia adferri possunt, quæ tamen facilem habent enodationem, & per se palam faciunt non pertinere ad pactum de futura successione hæreditaria. Et quod dicunt argumentum à contrario sensu valere, & pactum de non succedendo improbari.

Ergo

a Boer. in §. 1. de consue. matri. in consi. dicitur Bart. & Iaf. in l. si a te sipe latus. §. 1. si tibi nupsero, de verb. obli. & l. diuortio, solu. matr. Abb Panor. in ca. de illis, de condi. appos. & in ca. gemma col. 3. de sp. sal. Socin. in l. 3 col. 13. sol. matr.
b l. hæreditas, de petit. hær.
c l. ic. Cornelio, de vulg.
d l. hæreditas, de reg. iur.
e l. vteri stipulandi, §. sacri, de verb. obl.
f l. merito pro soc. P. ca. fin de præsump.
g l. nemo, de sent. & interlo. omn. iud.
h l. iura constitui, l. ex his, l. nam ad ea. l. iura non in singulas, de legibus P.
i Genes. 8. ca. omnis ætas, 12. q. 1.
k c. procliuus, 20. q. 3.
l l. fui, in quib. caus. in integr. restitu. non est nec c. l. 3 qui. lis. sine iudi. sa vindic. C.
m l. milites, de milit. testa. C. l. diuus, de testa. milit.
n in rep. c. quamuis pactũ, col. 18. vers. secundo fallit, de pact. in 6. facit l. si pater puellæ, C. de inoff. testam.
o Boer q. 155. num. 2. & 3.
p c. non est obligatorium, de reg. iur. in 6. l. si quis inquilinos, § fi. de leg. 1. [illegible] C. de legib.
q l. quidam in iure, de donat. in P.
r l. quidam, § fin & 1 & de his quib. vt indig. P.
f Bald. ad l. fin. in 4. oppos. C. de pact.
t [illegible] l. hæ'remen, § 1 tamal. exsisc.
v ca. 2. de concess. præb. in 6.
x [illegible] cod. apud Greg.
y ca. accedens, eo [illegible]
z ca. relatum, de præb.

Ergo & probandum pactum de ſuccedẽdo. Nam hæc contraria non ſunt ad idem & ſimiliter. Sed vtrumq; reprobatur, quia vtrumq; extremum vitiorum: & nullo modo dari ſucceſſio vel prohiberi pacto iure ciuili poteſt, ſed tantum teſtamentis & alijs legitimis modis.

Examinantur quædam antinomiæ, de pacto ſuccedendi inter patrem & filium. Cap. 6.

1 *Pactum de Succedendo num valeat in fauorem filiorum examinatur, & nu. ſeq.*
3 *Succeſſio pacto & lege diuerſo modo defertur.*
4 *L. & ſuum hæredem, diſſolutio.*
6 *Primogenitus vt ſuccedat, num pacto effici poßit.*
6 *Tanquam filium aliquem habere promittẽs, quid promittat.*
7 *Pater donare etſi poßit filio, tamen non poteſt pacto relinquere hæreditatem.*
8 *Diuiſio bonorum facta inter liberos à patre, quomodo rata habetur.*
9 *Filij quomodo pendente vita patris dicantur eſſe domini bonorum patris.*
10 *Hæreditas paßione potior ſuis, quam extraneis relinqui poßit. Et num donatio facta coniunctæ perſonæ, ſit irreuocabilis.*

1 Dictum † eſt in axiomate prohibitionis pacti de ſuccedendo, hoc ipſum locum habere in pacto de ſuccedendo cum patre & filio facto. Tamen ambiguum & nimium crudele videtur ſtatutum pluribus rationibus, quas explicare operæpretium eſt.

Primum, quod verendum vel metuendum nõ ſit filios patri inſidiaturos, vel cõtra patrem filijs, ob ſucceſſionis anticipandæ ſpem: tantum enim eſt inter hos neceſſitudinis vinculum, vt nexus diuinus à Deo inter hos conſtitutus dicatur [a], & pro perſona eadem ſint [b], & eadem vox [c]. Et quod ad patrem pertinet, magis terretur in periculo filij, quam in proprio [d]. Et conſilium ſæpe capit ſemota atrocitate prolibetis [e]: vtpote eius affectus, vt nullus extraneus ei comparari poſſit [f]. Et vt ait Sophocles in Electra.

[Greek verses, illegible] id eſt,
Magna eſt vis procreationis, nam neq; ſi mala
Patiatur aliquis, prolem à ſe genitam odiſſe poteſt.

Hoc beneficio affecti filij, & pariter natura redamant parentes, & ſi quando contingat filios inſurgere in parentes, perraro fit: vt Solon quoque conſulto legem ferre de parricidijs, omiſerit hac ratione [g]. Et creditum eſt, iura ſanguinis nullo iure ciuili dirimi poſſe [h]. 2 ¶ † Cæterum iſtæ præſumptiones, rerum euentu ſæpe eliſæ ſunt: & tantum potuit auri ſacra fames, vt leges naturæ perfregerit. Videnturq; ſæpe matres propriorum liberorum vitam, ſecundis maritis cum bonis addicere [i]. Et ob nimiam parentum ſæuitiam, ſublata vitæ necisque in eos poteſtas [k]. Inductæ pœnæ parricidarũ, & metu ne filij in patres inſidias mortis amolirentur, prohibitum eſt mutuum dare filijsfamilias [l]. Secundo, difficilis ratio eſt pro filijs. Quod 3 fit per legem, per pactum fieri poteſt [m]. At † lege deferuntur ſucceſſiones filijs, ab inteſtato decedentib. parentibus, vt palam eſt [n]. Sed & hæc claudicat, quia non eodem modo defertur ſucceſſio per legem, quo per pactum, lex namque defert, vt ſuppleat defuncti voluntatem: pactum vero illam extinguit, ne locum habere poſſit.

4 ¶ † Minus 3. ad rem facit l. & ſuum hæredem, 8. §. id probat, de pact. in P. Quia ibi pactum pertinet ad futuram ſucceſſionem: Sed illud non eſt de ipſa ſucceſſione futura quærenda, vt liquet ea contextu legis.

5 ¶ † Quarto, videtur pactum, vt filij ſuccedant parentibus, non eſſe contra bonos mores: quia ſtatutis & conſuetudine non recipitur, quod contra rationem naturalem & bonos mores eſt [o]. Recipitur autem conſuetudine, vt primogenitus patri ſuccedat, etiam in Gallia [p] 1 & pacto, & ſtatuto id fieri poſſe autumat Baldus [q]. Sed negat Georgius Natha, poſſe admitti conſuetudine pactum de ſutura ſucceſſione obtinenda, & citata iura per Baldum [r], habere locum ait in pacto de non ſuccedendo. Notatur & in hoc vt cõtrarius ſibi Baldus. Nam is in l. 2. col. 3. quæ ſit lon. conſue. c. defendit, non poſſe recipi conſuetudinem huius pacti. Ego tutius dicendum arbitror, inſpici debere pactorum horum leges. Quia ſi quis in illis promittat ſe inſtituturum primogenitum, vel alium quemuis, arbitror pactum inutile per rationes prohibitionis: ſi autem paciſcendo donet, & vocet primogenitum in parte bonorũ, exiſtimo valere donationem & pactum ex conſuetudine. Sed de hoc latius ſequenti capite.

6 ¶ † Quinto, l. quidam cum filium. 132. de verb. oblig. aliquantum negotiũ, monet, quis promittere cum pœna, inquit, poteſt, ſe aliquem tanquã filium habiturum: & pœnam committi, ſi dum eum pepulerit, nec exhæredauerit, vel non inſtituerit: vt inde pactum admiſſum videatur, de inſtituendo. Solutio tamen eius nodi eſt facilis, pactum quidem arrogationis vel adoptionis eſſe, vt tanquam filium quis habeat adoptatum iat inſtitutio vel exhæredatio, non ex vi pacti, ſed ea poteſtate & natura act' adoptionis ſequitur: & quod ſuccedat adoptatus patri adoptiuo, hoc habet à lege, non à patre [s].

7 ¶ † Sexto additur ratiũcula, cui licet qd̃ plus eſt, multo magis quod minus eſt licere debet [t]. At licet patri totas facultates donare filio [u]. Ergo licebit cum pacto hæredem eligere. Sed minor ita demum tantum vera eſt, ſi donatio fiat ſine impedimento vltimæ voluntatis: quia in ea nemo ſibi legem imponere poteſt, à qua non liceat recedere [x].

8 ¶ † Septimo obſeruandũ eſt in l. fi. iuncta auth. ſi modo. C. fami. ercíſ. & §. quod ſæpe nobis de tri-en. & ſemi. coll. 3. patrem diuidere poſſe inter liberos dum viuit omnia bona ſua vt libuerit, ſiue cũ ſcriptura, ſiue ſine ea, eiusq; voluntatem ratã eſſe poſt mortem: dummodo ſi ſcriptura inter fuerit, ea fuerit ſubſcripta à filijs, vt inde videatur pacto data hæreditas. Quibus accedit ſimilis textus, in l. ſi cogitatione futuræ mortis. C. eod. famil. ercíſ. l. hac conſultiſſima. §. ea imperfecto. de teſtam. C. Veruntamen hoc ita demũ procedit, ſi pater perſeuerauerit in ea diuiſionis voluntate, vſq; ad mortem: & tunc non iure pacti, ſed vltimæ voluntatis patris, filij in diſtributis ſuccedunt partibus. Sic exiſtimo pactum initum vel promiſſionem factã Bethſabeæ per Dauidem, quod filius eius Salomõ poſt eum regnaret, traditione & perſeuerante voluntate firmatum fuiſſe [y].

n § inteſtato. 28. de hære. quæ ab int. defer. apud Iuſti. § ſui, de hære. qual. & diffe. ... pen & fi. & l. 2. de ſuis & legit. hære. in P. ... de hære. ab int. veni. in ... cum ſimilib.
o l. 2. quæ ſit lõga cõſuetudo. c. conſue. di. ... de conſue.
p ... licet inſtitutum teſtamenta ... de ... & §. item & dictum eſt ſuperius, de ... in prætoria.
q ... in l. cum ... vtin ... leg. ... mulier. ... ſi de teu. ... dom. ... mulier & filij.
s l. ſi arrogator de adopt.
t l. cui licet. de regu. iur. in 6. l. non debet, eo. t.
u l. ſi totas. C. de inoffi. don. l. ſi vnquã. de reuoc. dona. c. aut vnde ſi parens. C. de inoffi. teſta.
x l. ſi ... in principio, de leg. 3.
y c. 1. li. 3. Reg.

9 ¶† Nec ad rem facit octauo loco, quod pactum à filijsfa. cum patre de succedendo initum, videatur de hæreditate potius conseruanda, quam quærenda: quod ipsi dicantur quodammodo domini rerum paternarum viuente patre, & continuetur tãtum dominium post mortem eius[a]. Et vbi suus est, non dicitur iacens hæreditas[b]. Et quamuis filius regis viuente patre non habeat regni administrationem, tamen rex & Augustus rectè dicitur, propter spem[c]. In quorum symbolum antiqui solebant filijs fruendum prædium vita patria pendente tradere[d]. Et à Terentio filius bonorũ particeps dicitur[e], ibi,

Donec filius tradiderit bonorum meorum particeps.

10 ¶ † Cicero[f], [*de filijs, quibus bona nostra partimur, &c.*] Et dum filius ad successionem vocatur, pene ad propria bona venire dicitur[g]: vtque pars corporis patris[h]. Et si filius, ergo hæres[i]. Sol. Etenim hæc omnia fictionem & spem quandam habent, vt post mortem patris continuatum scilicet à patre in filium censeatur dominium: non autem vt domini vere sint, pendente vita patris. Neque duo in solidum eiusdem rei eodem tempore, eodem modo, domini esse possunt[k]. Et quamuis hæreditas filijs ab intestato iure vtroque diuino & humano deferatur, tamen id verum post mortem patris: nam ante præmatura petitio est legitimæ[l]. Et succedunt tantum filij, si post mortem bona supersint patri. Et ante mortem libere de ijs pater disponit, & vtitur ex arbitrio. Quod non fieret, si pacto adstrictus esset de hæreditate relinquenda filijs paciscentibus: bona quippe subiecta restitutioni, alienari non possunt[m], tanquam à non domino in alium translata[n]. Deinde hoc facilius liquet, retorquendo rationem propositam: nam si filij domini vere sint rerum paternarum patre viuente, sequitur necessario, ijsdem de rebus eos pacisci non posse, de succedendo. Quod enim semel meum est, amplius meũ fieri non potest[o]: quia dominium tantum ex vna causa acquiri potest[p].

¶Postremo, l. hæreditas. C. de pact. conuen. videtur pugnare pro filijs, vt eis hæreditas relinqui possit pactis, à contrario sensu expressi concludendo, vbi Maxi. & Diocletian. [*Hæreditas extraneis testamento datur. Cum igitur affirmes, dotali instrumento pactum interpositum esse vice testamenti, vt post mortem mulieris, bona eius ad te pertinerent, quæ dotis titulo tibi non sunt obligata, intelligis te nulla actione posse conuenire hæredes, seu successores eius, vt tibi restituantur, quæ nullo modo debentur.*] Hæc Cæsares. Dicunt autem ex illis verbis, *hæreditas extraneis testamẽto datur*. Ergo datur pacto suis, non extraneis. Et ita valere pactum in fauorem liberorum, vt ratus est Gulielm. Benedictus[q], esse veram mentem dictæ l. hæreditas. Cum non referat quomodocunque relinquatur hæreditas liberis[r]. [*Sicuti*, inquit, *videmus donationem factã causa mortis, sui natura reuocari, vbicunq, mentio facta est mortis*[s]: *cum tamen transire in donationem inter viuos irreuocabilem, si tendit in fauorem coniunctæ personæ secundum Raphaelem & Ludouicum*,] per textum in l. 2. & l. cum patrem. C. de iure dot. l. cum maritus. §. fin. de pact. dotal. P. Præsertim vbi aliqua alia causa irreuocabilis præcesserit, vt in pactis matrimonialibus secundum Bartholum, in l. nam etsi cum moriar, de condict. indeb. P. Aufrerius[t] scribit se contra hanc sententiam consuluisse sæpe: veruntamen eandem fuisse per plura placita supremarum curiarum receptam, inter nobiles, si pactum iuramẽto fuerit firmatum. Idipsum & inter ignobiles, ex consuetudine: cuiusmodi est in lingua Occitana & tota Aquitania, vt ait idem Aufrerius[u], & Boerius[x], qui quidem alioquin sine consuetudine illud pactum improbandum inter ignobiles tradit. Quæ vt facilius innotescant, ex professo rem tractabimus.

a l. in suis. de lib. & posth. P. l. in suis, de suis & legi. hæt. P.
b gl. in l. cum hæreditas. C. de posth.
c gl. in c. Adrianus sup. verb. Augustus. 63. di. in c. fui. 24. q. 1.
d ita intelligit l. filium quem habentẽ, famil. ercisc. P.
e in Adelphis.
f Cic. 3. Verri.
g l. 1. § largiens. de successio. edic. P.
h l. cũ scimus. §. si de agric. & censi. li. 11. C.
i ad Gala. 4.
k l. si vt certo. §. si duobus. Commod.
l l. 1. § si impuberi. de collat. bono. P.
m aut. res quę. C. commu. de lega.
n l. si. de reb. alie. non alie. C.
o § sic itaque discretis. de actión.
p l. 3. § ex pluribus causis, de acq. poss. l. non vt ex pluribus, de reg. iur.
q Bened. in cap. Raynutius. ad ver. duas habẽs filias. nu. 100. de testa.
r l. si C. famil. ercisc.
s l. Seia. § si de don. cau. mor.
t Aufre. in addit. vlt. decis. cape. Tho. 452.
u ind. q. 452.
x Boer. decis. 204. nu. 6 & in §. fi. de matrimonio, & vlt. q. in consuet. Bitur.

de pacto in Contractu Matrimonij apposito, vt primogenitus succedat in aliqua parte bonorum parentum secundum ius quo vtimur.

Cap. 7.

1 *Pactum de succedendo in fauorem primogeniti nascituri, valet ex consuetudine Gallicana.*
2 *Matrimonij contractus facit valere pactum de succedendo in eo appositum.*
3 *Filius nasciturus non censetur velle insidiari.*
4 *Matrimonij causa fauorem habet publicum.*
5 *Primogenituræ fauor qualis.*
6 *Familiarum conseruatio suasit etiam conseruationem pacti de succedendo in primogenito.*
7 *Pecunia & opes honoratos & claros faciũt, vt paupertas obest splendori & ingenio.*
8 *Filiorum masculorum fauor supra primogenitos etiam filias.*
9 *Filijs ex voto omnia parant parentes.*
10 *Hæreditates deferuntur secundum leges locorum vbi sunt, & num. 11. vbi de insinuatione quæ requiritur in suprad. pacto.*
12 *Filius vocatus ad partem hæreditatis in pactis matrimonialibus, in ea non potest fideicommisso grauari à patre postea testamento, & nu seq.*
13 *Contractus perfectus modum & conditionẽ postea non admittit.*
14 *Ius quæsitum non potest auferri ab eo, qui alteri acquisiuit.*
15 *Filius succedens ex pacto est tanquam extraneus successor.*
16 *Donatio fine ingratitudine non reuocatur.*
17 *Substitutio quæ & quando potest fieri hæredi primogenito in pactis matrimonialibus vocato. & 18.*
19 *Additionis hæreditatis effectus.*
20 *Hæres contractualis præmoriens patri, transmittit hæreditatem ad suos.*
21 *Primogenituræ ius an transferri cedive possit. & 23.*
22 *Filio hæredi contractuali quando pater, & quomodo substituere potest. & seq.*
24 *Primogeniti à successione vt indigni repulsi.*
25 *Hæres cõtractualis, vt alij liberi ingrati, propter ingratitudinem hæreditate priuari potest à patre.*

1 Vilielmus † Benedictus[y], enumerat aliquos casus, in quibus pactum de futura successione valet & probatur, & inter illos hunc, vt in pactis matrimonialibus ex consuetudine caueri possit, vt primogenitus vel primogenita succedat coniugibus. Adferam & verba Masuerij[z]. [*Item licet*, inquit, *institutio testamentaria de consuetudine*, scilicet Aruerneorum, *non valeat, nisi vsque ad quartam partem: illa tamen quæ est incidens & conuentionalis, in duobus casibus valet in solidum, videlicet in contractu societatis omnium bonorum, & etiam matrimonij. ita quod si in dicta associatione fuerit conuentum,*

quod

y Bened. ... per ca... tius ... duas ... lias ... Thol
z Masuer. in praxi, ti. de ... cces. §

quod superuiuens succedat præmorienti valet. Et idem in contractu matrimonij. Et illa l. licet. C. de pact. loquitur in simplici & nuda conuentione, sed in casu nostro, conuentio adhæret contractui, & dat esse conuentioni, vt dispositio de se inefficax transeat in naturam adiuncti, & valeat secundum naturam actus cui adhæret accessorie vel incidenter, iuxta l. si tibi rem. de præscr. verb. l. si remunerandi. §. apud, mandati: & nota. in l. 1. C. de pact. & l. vbi ita donatur. de donat. P. Et iterum [a], *Item quando in contractu societatis sit conuentio, quod superuiuens sit hæres præmorienti, ipse vt hæres assequitur bona illius, & dicitur hæres conuentionalis,* vt nota. in l. licet. C. de pac. *Aliud si dicatur, quod bona præmortui sint & pertineant ad superstitem: quia tunc illud pactum habet vim donationis causa mortis,* iuxta l. non amplius. §. fi. de lega. 1. Explicat rursum alibi [b], *Item vt dictum est superius institutio hæredis conuentionalis facta in contractu matrimonij vel societatis, valet in solidum: hoc verum, nisi supersint liberi naturales & legitimi, quia non possunt priuari legitima eis iure naturæ debita, nec etiam per donationem vniuersalem, vt si fiat donatio omnium bonorum inter viuos, & in altero contractuum prædictorum. Et si dicatur, quid igitur operatur adhærentia contractus: respondeo, quod multum. Quia valet donatio vel institutio prædicta in cæteris, dempta legitima, quæ alias non valeret nisi vsque ad quartam partem bonorum: Sicut nec institutio vel dispositio testamentaria, obstante consuetudine superius sæpe allegata. Et iterum si dicatur, non plus deberet operari donatio facta inter viuos, quam institutio in contractu matrimonij vel societatis. Respondeo, quod præualet in hoc, quod bona præsentia non possunt alienari,* iuxta l. mulier bona. l. fin. de iure dot. P. & l. non amplius. §. fi. de lega. 1. cum ibi notatis. *Et quia cætera bona, futura forte, non sunt affectata vel obligata pro solutione legatorum,* iuxta not. in l. fin. C. de pact. ¶ † Ratione istius consuetudinis videtur per Masuerium, ex causa cohærentiæ contractus matrimonij pactum hoc recipi: siquidem pacta imitantur contractus, quibus apponũtur [c]: cæterum, contractus matrimonij cui adijcitur indissolubilis est, quodque Deus coniunxit, homo non separat [d]. Et proinde, cum matrimonium huius pacti inescatione vel promissione secutum fuerit, vt est matrimonium indissolubile: sic & pactum additum. Alioquin deceptus videretur prętextu liberalitatis maritus, aduersus bonam fidem & leges, quarum interpretatio captiosam liberalitatem fregit [e]. Nec decipi nos, sed iuuari alterius beneficio oportet [f]. Secunda ratio sumitur ex l. hæreditas, de pact. conuen. quam in fine præcedentis capitis explicauimus. ¶ † Tertio, quando instituitur in pactis matrimonialibus qui nondũ natus est, & nasciturus, videtur interim præcipua ratio prohibitionis pacti cessare, votum captandę mortis: nõ enim captare mortem potest qui nondum natus est. Ergo cessãte ratione, cessabit prohibitio [g]. Sed maxime probandum pactum: Si omnium bonorum non sit, sed alicuius partis: vt in donatione omnium bonorum dictũ est. ¶ † Quarto, fauor matrimonij habet causam publicam [h], nec minori vtitur priuilegio mulier in dote, quã miles in testamento [i]. At donatio seu pactio successionis valet facta à milite quæ transfertur post mortem [k], fauore militiæ. Valebit igitur eadem multo magis fauore matrimonij. ¶ † Quinto, fauorem adijcit huic pacto ius primogenituræ, nam solet fieri hæc largitio in fauorem primo nascituri: natura enim patres plus diligunt primogenitos [l], veluti primas sui imagines, & acerbior imo supremus luctus primogeniti, & vnigeniti [m]. Iisque iure singulari reseruabatur apud antiquos benedictio fœlicior paterna [n], & duplicia dabantur [o], & præcipua domusque dignitas & titulus. Exemplo Iosaphat regis Israel, qui filijs suis quinque dedit munera, regnum autem tradidit Ioram, eo quod esset primogenitus [p]. Vt Cyrus moriturus, extantibus duobus liberis Cambyse, & Tanaxare, dixit visum fuisse consentaneum, regnum Cambysi vt maiori natu relinquere, vt rerum peritiori [q]. Et merentur certe, si simpliciter filios contẽplemur, non habita ratione maioris pietatis, vel morum bonitatis quibus sæpe postea geniti excellunt, & cæteris paribus, liberalitatem maiorẽ patris: tum quod diutius patri inseruierint, priores in officio fuerunt: tum etiam, quod necessarium sit in familia filiorum aliquem cæteros sapientia antecedentem beneficijs donari, vt fratribus ipse postea instar patris sit, & veluti fiduciariam tutelam & onus post mortem patris suscipiat [r]. Natura magis experientia valere putamus, qui diutius vixerunt: & proinde primogenitis hæc cura cum demandata videatur iure naturę, vt fratrum suscipiant minorum solicitudinem, inuidendum nõ est, si potior pars reseruetur eis successionis paternæ. ¶ † Sexto loco, suasit hoc pactum seruari conseruatio familiarum: cum enim vnus ex liberis maiorem partẽ hæreditatis capit ex pacto, interim alienatio prohibetur, vtpote rerum subiectarum restitutioni [s]. Et receptæ sunt prohibitiones alienationis, vt res remaneant in familia [t]. Quare & apud Locros cautum erat lege: ne quis patrimonium alienare posset, nisi ostẽderet euidentem calamitatem superuenisse: præterea vt antiquæ hæreditates conseruarentur. Quod sublatum apud Leucadas, valde popularem eorum ciuitatem effecit [u]. Familiarũ splendor sumptibus apparet: sumptus bona plura exigunt, bona vero diu integra non possunt esse, quæ æqualiter pluribus filijs diuiduntur: & minor domus fit, quæ in plures scinditur.

7 † *In pretio pretium est, dat census honores,*
Census amicitias, pauper vbiq, iacet [x].

Et, *Nil habet infœlix paupertas durius in se,*
Quam quod ridiculos homines facit [y].

Atque Horatius [z],

Contraq, lucrum nil valere
Pauperis ingenium, quærebor applorans tibi.

Et rursum,

Scilicet vxorem cum dote fidemq, & amicos,
Et genus & formam regina pecunia donat.

Sic minus fidei habetur pauperi, quam diuiti [a]. Pecuniam multum in honore esse inter res humanas, docet Strabo [b]. & reges & splendidos dici ideo *δυνάσας*, id est, potentes. Et Demosthenes [c], *δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἔστι γενέσθαι τῶν δεόντων*, id est, *pecunia omnino opus est, & sine ea nihil agi potest.* Et Cassiodorus [d], *tantum quis nobilior est, quantum & moribus probus, & luculenta facultate reluxerit.* Diuus autem Ambrosius [e], *hodie*, inquit, *nemo nisi diues honore dignus putatur.* Apud Iurisconsultos, æquiparantur honor & amplissimę facultates [f]. Et Euripides,

ἔχει μέγα πλοῦτος, λαβὼν δὲ τοῦτον εὐγενὴς ἀνήρ, i.
Ingens vis diuitiarum, quas qui nactus est, nobilis statim euadit.

8 ¶ † Accedit septimo masculæ prolis fauor, in cuius gratiam factum sit. Nam in pactis matrimonialibus primum vocantur primogeniti, in defectum eorum ordine masculi: & proinde si filia nascatur primum, deinceps filius, is præfertur vt disputant Gul. Papæus [g], & Guilielm. Benedict [h].

9 ¶ † Octauo, fouet hoc pactum communeuaiurę & parentum omnium votum, quo volunt omnia li-

a Idem. §. 20.
b Masuer. tit. de successio. §. 17.
c l. ista. 40. sub. ... ...
d 1. de ... cap. 7 Matt 5. & Mar. 10.
e ... Aquillana de ... P. ... commod. P. c. vol. ... commod.
f ...
g ...
h ... sol. matr. ... dot.
i ... fun. de milit. ...
k ... C. de pact.
l 2. Reg. 19.
m Ezec. 11. Zachar. 12.
n Gene. c. 27.
o Deut. 21.
p 2. Paral. 21.
q Xenop li. 8. Cyriped.
r §. 1. de fiduciar. tute. P.
s auth. res quæ C. commu. de lega.
t l. codicillis. §. instituto. & seq. & l. cũ pater. §. libertis. de leg. 2. l. volũ ... C. de fideicom.
u Aristo. Politic. c. 5.
x Ouid. Fast. 1.
y Iuue. Saty. 3.
z Hor. Od. 12. Ephod.
a l. 3. de testib. P. l. sancimus aliqui. eod. tit. in auth. l. 1. de custo reor. P. l. spadonem. §. fin. de excus. tuto. P. l. si creditores. de priuile. cred. P. § 1 de defen ci... in aut. col. 3.
b Strabo li. ...
c Dem. in Olintia.
d Cassio 3. variar. epist. 17.
e D. Ambros. li. 2. officio.
f l. ad subeunda de decurio. in P. l. 2. de pd. decurio. l. rescriptũ. de mu. & honor. P. c... ...
g Guido Pap. q. ...
h Gul. Bene. ad c. Raynuti. ad ver. in eod. testamẽto. nu. 171. de testa.

beris quæri [a]. *Et filius*, inquit D. Paulus [b], *Ergo heres.*

10 ¶ † Nono, obseruo succedendi leges esse iuris positiui, & ideo in ea successione esse habendam rationem loci, in quo quis testatur [c]. Quamobrem cum consuetudo hoc pactum permiserit, vt externæ testandi & disponendi formulę, approbabitur, non habita ratione iuris communis: cum & ratione donationis inter viuos sustineri possit idipsū, quod defertur in tempus mortis [d].

11 ¶ † Veruntamē addenda est insinuatio in Gallia, ex constitutione regia Molinensium: alioquin inutile & inefficax [e]. Et ita non seruatur quod olim obtinuit, remuneratorias donationes non egere insinuatione [f], neque iuratas [g]: nam vtrunque sustulit constitutio. Probatur & hæc consuetudo in §. 1. de fil. natis ex matri. ad morg. contr. in vsib. feudo.

12 ¶ † Ex his notabile primum sequitur, quia hoc pactum succedendi firmum & irreuocabile est, vt filius vocatus in parte, qua institutus in contractu

13 est, non possit grauari postea fideicōmisso. ¶ † Primo, quia semel perfecta donatio, & cōtractus absolutus, neque diem neq; conditionem, vel modum accipit, inuitis illis, qui contractu continen-

14 tur [h]. ¶ † Secundo, quia dum quis beneficio alterius ad aliquid petendum admittitur, quemadmodum in quæsitis hic per pactum, is cui quæsitū est, etiam inuito eo, qui prius ei acquisiuit, petere potest [i]. Et tertio cum ius quæsitum sit filio nascituro ex donatione, notario publico pro eo stipulante & acceptante [k], sine eius facto ei adimi non potest [l]. Nec in aliena potestate esse debet, alterius non delinquentis deteriorem conditionem facere [m]. Sed & 4. constat patrem, qui filio promisit, non posse pactionem reuocare, per expressam l. aliud. 106. de solut. P. Quanquam moriatur, & velit vltima volūtate reuocare: nam id non licet, & stipulatio conditionalis impleri potest etiam post

15 mortem promittentis [n]. ¶ † Accedit l. eum à filio tuo emācipato. C. de donatio. §. Filius qui ex testamento non vult patri succedere, sed ex contractu, est veluti extraneus: & ita contractu contentus non potest cogi ad collationem à fratribus [o], nec proinde ad onus impositū. Et si filius, qui ex contractu hæres est tantum alicuius partis, ad onera teneatur, habebitur tantum ratio temporis donationis factæ, non mortis testatoris, vt teneatur ad onera pręcedentia donationem, pro rata, si in quota fiat alicuius partis bonorum, vt tertiæ, vel quartæ, vel mediæ, &c. Non si dere singulari. Nam tantum in bonis esse dicetur, quantum supererit deducto ære alieno [p]. Exemplo aliarū donationum, quæ inter patrem & filium, & virum & vxorē fiunt, quæve morte confirmantur [q]. Et donationes huiusmodi, quæ morte confirmantur, si in testamento rursus apponantur, non intelligun tur nouæ aut tunc factæ, sed relatio earum habet confirmationem factorum, vt ad id tempus, quo

16 factæ sunt, retrahantur [r]. ¶ † Sexto, iniuria fieri videretur a patre filio, si donationes ei factæ reuocarentur testamento, quæ non possunt sua natura reuocari [s]: nisi ex causa ingratitudinis [t]. Cæterum obseruādum est, patrem aliquod honestum grauamē, & quod affine est voluntati contractuali, imponere filio posse, qui succedit vel vi pacti, vel vt consuetudinis, & iure primogenituræ: vt in

17 specie c. licet. de voto. ¶ † Atque Boerius tradit [u] patrem filio primogenito hæredi instituto posse substituere secundo genitum, aut nepotes ex fratre, casu quo contingeret eum sine liberis masculis decedere, etiam si in contractu matrimonij dictum non fuisset: quia instituendo primogenitū firmat pactum, & substituendo inter nobiles sequitur naturam feudi antiqui, quod debetur natura filijs omnibus, præterquam in regalibus, quæ primogenito tantū. Idem scribit Paulus Castrensis [x], & Masuerius [y]. Alioquin satis durum & alienum esset ab omni ratione istius pacti, videre per filias primogeniti ad extraneam familiam hæreditatem peruenire [z]: filiæ enim nubentes in aliam transeunt familiam, & earum liberis [a]. Et prope vero est, si consulti fuissent, vel cogitassent qui pactum fecerunt, primogenitum non fore superuicturum, vel non habiturum masculos, responsdisse, nolle se ad extraneos hæreditatem peruenire [b]: nemo enim præsumitur suā sobolem alienæ postposuisse [c]. Et sic singulari iure annotamus, tunc committi cōtra leges, primum in eo, quod extraneis rescriptum est, non licere hæreditatem pacto dare [d]: secundo, quod nec filiæ licet pacto hæreditatem dare [e]. Quæ tamē in filio primogenito cessant. Et quamuis in donatione causa mortis, & in ea quæ inter viuos fit, & habet legem effectus post mortem, substitutio non valere credatur ab aliquibus [f]: tamen secundum Bartholum [g], id intelligendum est de directa, non de obliqua seu fideicommissaria, quæ recipitur [h]. Atq; interpretes existimant, pactum hæreditatis accipiēdæ post mortem donantis in pactis matrimonialibus adiectū, intelligi debere, si vsque ad mortem perseuerauerit donans in voluntate [i]. Sed & videtur donatio primogignendo facta, non tam proprie donatio, quā præordinatio, distributio patrimonij, & antiripatum testamentum [k], & proinde admittetur

18 substitutio [l]. ¶ † Ego tamen non omnino his adstipulor. Sed existimo inspiciendum esse, num post mortem patris filius, qui vocatus est ex contractu ad partem hæreditatis, & postea institutus cum onere est generalis hæres, se gerere velit vel gesserit pro hærede testamentario: nam tunc proculdubio tenetur ad omnia onera, agnoscendo voluntatem defuncti. Aditione enim facta, cogi potest ad restitutionem impositam [m]. Absurdum quippe est, vt pro parte quis acceptet defuncti hæreditatem, & pro parte repudiet [n]: quia indiuidua censetur voluntas defuncti [o]. Et quemadmodum legatarius non potest pro parte legatum accipere, & pro parte repudiare [p]: multo minus nec hæres vniuersalis, qui adijt. Cui & ius accrescendi, diuersis institutis & cohæredibus repudiantibus, etiam inuito partes deficientium adijcit: ne pro parte testatus & pro parte intestatus decessisse videatur defunctus [q]. Vnde hæres vniuersalis institutus, quamuis apud se, vel reipsa partem tantum hæreditatis destinauerit adire, censetur tamen ex asse hæreditatem adijsse, & hæres omnium [r]. [*Qui totam hæreditatem*, inquit Paulus [s], *acquirere potest, is pro parte scindendo, adire non potest.*] Et Vlpianus [t], [*Sed si quis ex pluribus partibus in eusdem hæreditate institutus sit, non potest quasdam partes recusare, quasdam agnoscere.*]

19 ¶ † Sed neque filius vniuersalis hæres institutus, abstinere se potest hæreditate, retenta legitima, vt singulariter notat Paulus Castrensis [u]. Quod & iure expressum videtur [x]. Et contra, qui se immiscuit hæreditati, dicendum est hunc non posse recusare, quin tota onera hæreditaria subeat. [*Quemnim*, inquit lex [y], *scit, aut scire potuit se oneribus fore implicitum, ea conditione adire videtur.*] Et proinde videtur quasi contrahere cum defuncto, & fidem ei adeundo dedisse de satisfaciendo voluntati [z]: ita tenetur legatarijs ex quasi contractu [a]. Quare & qui

a In l. scripto. vnd. si l. cū ratam de bon. damnat. P.
b ad Galat. 4.
c l. si non speciali c. de testa.
d per l. scrupulosam 12. de contr. & com stip. C §. post mortē de inut. stipul.
e in cōstit. Molinens.
f l. si pater §. 1. & l. Attilius. de donat. P. §. 1 vt spons. larg. in authē. restitutā. quæ ad ius codi. cis l. si pater §. similiqua modo, de iure do. C.
g Guid. Pa. deci. 351 & singu. 144. Ioan. Immo. & Pan. ad c. cum contingat. de iureiur.
h l perfecta 4. C de don quæ sub mo. li. 7 C. tit 53. l. eū qui donationis. 28 de donat P. l. quicquid de verb. oblig.
i l. si post mortem. 12. §. si de bon poss. con. tab P. l. pen. de non nu. pec. C. l. 1 si manci. ita veni. ne prost. C. expressius in l. cum à socero. C. de iure do.
k l. si quis argētum. §. sin autem de dona.
l l. id quod nostrū. de reg. iur.
m l. 2. quod vi aut clam. P.
n l. 10 cui sub conditione de actio P §. ex conditionali. de verb obl. apud Iustin.
o l. à patre. C. de collat.
p l. mulier bona sua. de iure dot P l. subsignatū. §. bona de ver sig.
q l. cum pater § pater filiæ de leg. 2 l. si mortis causa. de do na. cau. mor. in P.
r l. ex verbis. C. de don. int. vir. & vxo.
s l. vellem nemo. C. de mun. donat.
t l. si. eod. c. si. de donat.
u Boer. de. 204 nu 31.

x Castr. cons. 441 incip. visa & examina, ver. sup & sexto quæsito. in vol. nouor.
y Mas. in prac. titu. de success. §. sic vt diximus est.
z Iuxta l. Iuuenal. ... de ad... iure
a §. si de pact. pos §. 1 de leg. agn inc.
b Iuxta ... §. C de pact.
e ... de fideicom. ...
d l. hæreditas. C. de pact. conuen.
e l. pactū quod dotali. C de collat
f ex glo in l ... don cau. mor.
g Barto. in ... hæredib. de leg. 2.
h videtur ... express. in ... pater. §. 1 eod.
i Io. Fab in l. fin. C de pact. Bal. in ... feudo.
l l. vt hæredib. de lega 2.
m l quis potest ... & cogi ad Senat. Trebel.
o l. ...
r l. si ex asse de acq. hæred. P.
s l. 1 eod.
t l. 2. eod.
u Pau. Castr. ... l. hæres ...
x in l ... de acq ...
y l. si ... hæredes ...
z l. 3.
a quib. ex causa in poss. eat. P. ... quasi cont. nasc.

qui nõ potest se obligare, nõ potest adire [a]. Et postremo, qui debitoris sui adijt hęreditatem exeluditur à petitione debiti, & cõfusæ sunt actiones [b]. Sed quid si adierit hæreditatem cum beneficio inuentarij, num possit detrahere quod sibi ex donatione debeatur? vide expressum tex. & inibi glo. in l. scimus. §. in computatione, de iure delib. C.

20 ¶ † Secundum notabile quod colligitur ex firmitate pacti matrimonij in fauorem filij nasciturі erit, vt si pendente vita patris filius primogenitus mortuus fuerit, transmittat hæreditatem sibi donatam ad suos hęredes, vt illi succedant post mortẽ donantis, perinde ac si filius superuixisset: quia ex conditionali conuentione vel stipulatione, stipulatum vel donatum transfertur in hæredes creditoris, qui erunt tempore impletæ conditionis [c]. Et præponi nepotem patruo defendit Panor. & alij [d].

21 ¶ † Probant tamen interpretes aliqui [e], ius primogenituræ esse personale, vt necedi, nec auelli possit à persona. Sed opinor illud obseruandum, quando pactum non est appositũ, vel si liberi non extant primogeniti, & quando consuetudo verbis apertis defert successionẽ primogenito superstiti: alioquin transferri posse infra doceo.

22 ¶ † Remanet adhuc quæstio in hac materia quotidiana, num pater qui filio donauit nascituro ea contemplatione, vt domus splendor per illũ subiretur & conseruaretur, si is filius inhabilis reperiatur natus, possit substituere eidem, vt si sit prodigus, libidinosus, mente captus, &c. Si in summa filius pręstare non possit munus, quod bonis donatis, puta feudo, impositum fuit. Inhabilis enim is dicitur, habita ratione certæ rei, qui impar sit oneri præstãdo: vt dicimus ea significatione, naues inhabiles [f]. Græcis ἀνάρμοστος: vt contra, εὐάρμοστος, habilis, aptus, accommodus. Et placuit omnẽ dispositionem de habilibus intelligi debere [g]. Et pa-

23 ria sunt non esse filios, vel esse, sed inutiles [h]. ¶ † Et probauit Socinus, ius primogenituræ, si primogenitus sit demens, aut rebus suis superesse non possit, transire & deuolui ad secundum. Et valde mihi probatur explicatio pacti de successione primogeniti vocati, quam adfert Boerius [i]: vt quando primogenitus sit, vel est inhabilis, puta furiosus, prodigus, vel alias inutilis, pater possit nõ obstante pacto disponere. Quia in fauorem nobilitatis & familiarum cõseruandarum causa, permissum est patri per consuetudinem de bonis suis pacto in fauorem filij disponere. Quæ ratio omnino cessat, quãdo inhabilis inuenitur vocati persona: saltem per substitutionem exemplarem, exemplo minorum, & ex formula tãtum l. humanitatis intuitu, de impub. C. substitutio admittetur. Nam quandiu tales vixerint, certe in Gallia putarẽ seruandum esse quod vulgo etiam custoditur in nobilibus primogenitis stolidis vel fatuis seu dementibus, vt & in fœminis, vt cum feuda sint patrimonialia, inhabiles vitio naturæ etiam capaces possessionis dicantur, & per alias personas deseruiant oneribus militiæ & aliarum rerum: in maiorib. autem dignitatibus & feudis, vt in regni & principatus successione, si sine seditione fieri possit, & cum consilio vniuersorum heroum & superioris, & si necessitas administrationis vrgeat, alium subrogari saltem in administratione probabile videretur exemplis, quæ tamen non habent locũ in iure

24 quæsito ex lege maiorum. ¶ † Ita reprobatus primogenitus Cain [k], prælat' Iacobus Esau [l]: Ioseph, fratribus à patre Iacobo [m]: Salomon, Adoniæ natu maiori à Dauide: quod is vsurpasset regnum co viuẽte [n]. Priuatus regno Childericus rex Francorum: vt inutilis, ex procerum regni consilio & authoritate Zachariæ sum. Pontif. Et regnum delatum Pipino patri Caroli Magni [o]. Priuatus & regno, vt inutilis, Sardanapalus Assyriorum rex, vir muliere corruptior, & ab Arbacto ad Assyrios à

25 Medis imperium translatum [p]. ¶ † Probo etiã, propter ingratitudinem commissam in patrem, filiũ donatis in contractu matrimonij priuari posse [q] ab eodem patre. Sicut Iacob priuauit Ruben primogenitura, quod ascendisset patris cubile [r], & transtulit in Ioseph & liberos eius [s]. Et sacerdotiũ primogenito debitum [t], translatum in Leui, & regni dignitas illi promissa [u], translata in Iudam [x]. Et ita expresse consuluit Oldradus consil. 93. col. 17. Atque ita iudicatum refert Benedictus [y], anno 1506. Extat & constitutio Henrici 2. de matrimonijs clandestinis, qua filij & filiæ quæve sine consensu patris nuptias contrahunt, exhæredes fiũt, & extorres ab omni iure successionis, quod sperabãt ex pactis matrimonialibus patris, matrisve & maiorum. Et constat quoque iure communi liberos priuari posse donationibus alterius generis & inter viuos factis, si illi ingrati reperiantur ex causis legibus expressis [z]. [*Ne sit*, inquit Iustinianus [a], *cuiq; licentia, alienas res capere, & frugalitatem irridere donatoris, & ipsum iterum donatorem suasque res perdere, & præfatis malis ab ingrato donationis acceptore affici.*] Aliaq; ratio ponitur à Philippo Imperatore, in l. 1. C. de reuocan. donat. dum de reuocatione donationis factæ liberto agit, cui in obsequijs iungitur filius patri: vt ille patrono præstandis [b]. Et lex vltra non tantum ingratos liberos punit ademptione donatorum, sed etiam illos emancipatos reuocat in potestatem [c], & permittit parentibus, non tantum quæ ipsi sponte largiuntur illis adimere, sed eam, quam lex illis defert legitimam, tollere [d]. Et ita lex diuina fieri suadet, vt conseruetur integrum illud sanctissimum præceptum, *honora patrẽ tuum, & matrem tuam.*

a 3. Reg. c. 1.
o c. alius. 15. q. 6.
p Iust. ex Tro. in 1.
q Bene. in rep. ca. Raynutius. in ver. in eodẽ testamẽto. au. 1 nu. 203.
r Genes. 35. & 49.
s eod. 48.
t eod. 27.
u eod. 35.
x 1 Paral. 5.
y Bened. vbi supra nu. 218.
z l. his solis, ista auth. quod mater. & l. pen. C. de reuoc. donatio.
a l. fi. C. eod.
b tit. de obse. à li. vel liber. paren. & patro. præst.
c l. vnic. de ingra. libe. C.
d §. aliud quoque capitulũ, vt cũ de appella. cogno. in auth.

de pacto, de Conseruanda hæreditate. Cap. 8.

1 *Pactum de conseruanda hæreditate quando valet. & num. seq. 2. 3. 4.*
2 *Hæreditas non adita, nec delata non transmittitur.*
3 *Ingratitudo filio per patrem pacto remitti potest.*

1 Aliud † pactum est, quod fit de cõseruanda hæreditate, quæ si hominis mortui fuit, vel sit quæsita ex certissimo iure viuentis, valet de ea factũ: Contra autem, si fiat de ea hæreditate viui, quam quis sibi sperat deferri post mortem eiusdem. Quia omnes rationes fere, quæ prohibẽt pactum de futura successione, habent in hoc locum. Deinde in viui successione, non potest certa spes ab intestato succedendi formari: quia potest

2 præmori, qui superuicturum se credit. ¶ † Et ideo nulla est successio præmoriente hęrede [e]. Et hęreditas non adita non transmittitur, etsi delata sit à collateralibus [f]: exceptis ijs, qui à tempore delationis, intra tempora deliberandi moriuntur [g], vel alia legitima causa impediti non potuerunt adire intra eadem tempora [h], & exceptis liberorum personis, qui delatam transmittunt non aditam hæreditatem [i]. Sed neque cõseruatio dici po-

e l. vni. §. & cũ simplici, de cad. toll. C.
f l. quoniã sororem. de iure delib. l. ex. iccipata C. qui admi. ad bo. poss. l. vni. §. in nouissimo, de cadu. toll.
g l. cũ antiquioribus. de iure delib.
h vt in l. vnum ex familia. §. rogo de leg. 2. & in l. & quis in graui. §. elegan ter. & l. qui potestbumos. ad Syllania.
i d. l. vni. §. in nouissimo. de cad. toll. C.

test hæreditatis, quæ non est, veluti viui [a]. Et in filijs etiam ipsis præmatura dicitur petitio legitimę bonorum viuentis patris [b]. Et si de proximis agatur successuris, incertum adhuc viuente proximo est, num illi successuri sint: cum libere possint, illis prætermissis, eligere extraneum, vt nec côqueri de inofficioso possint fratres [c]: sed potior sit causa testati, quam intestati. Distinguunt tamen in hac quęstione Bartholus, Angel. de Vbaldis, Bald. in l. fi. C. de pact. Aut quis inquiunt, iure succedendi priuatur per ingratitudinē, aut alio iuris rigo-
3 re. ¶ † In primo casu, putât valere pactum de conseruanda hæreditate: nam licet filius sit ingratus, potest ingratitudo pacto remitti, vt in l. fin. C. de reuoc. donat. l. in ipsius. C. famil. ercisc. arg. l. 4. de adim. lega. Sed si quis vellet facere pactum, vt ingratitudo futura non obstaret, non valet pactum: quia induceret ad delinquendum. arg. l. si vnus. §.
4 illud nulla ratione, de pact. P. ¶ † Quando autem priuatur quis propter aliquem iuris rigorem, cui potest obuiam iri testando vel codicillando, sicut filius emancipatus posset patri prouidere testando [d], licet pater eum emancipasset non contracta fiducia, tunc valet pactum, vt in §. fi. de legit. agn. succes. Quod si priuationi non possit prospici contra illum rigorem testando, tunc non valet pactū, vt in c. 1. de feudi successio. Secūdum Bartholum: quod enim non potest fieri per testamentum, nō potest fieri per pactum. Obijciunt l. 1. §. si parens, si à par. quis fuer. manu. Sed nihil ad rem.

a l. 1. pro hærede. in P.
b l. 1. §. si impuberi. de collat. bonor. P.
c l. 1. de inoffi. test. P. l. fratres. & l. fratris. C. eo.
d l. antequam. C. com. de success. l. quandiu. s. de acq. hære. & l. quādiu. de tegu. sm. l. 1. si tab. test. nō extab. l. 1. § ad hęc. de hæredib. & fals. in auth. cū similib.

De pacto, de non succedendo in iure quæsito. Cap. 9.

1 *Pactum de non succedendo, vel de iure quæsito, vel pendente est.*
2 *Primogenituræ iuribus quibus renunciari, & quando potest: & num transferantur in filium præmoriente patre. & num. 3.*

1 IN † pacto de non succedēdo distinguimus, an ius cui renunciatur iam quæsitum sit, an adhuc pendeat. Nā pactum de iure quæsito eiurando valet, vt antea diximus in pacto de hæreditate mortui: aliud non valet, nisi cum di-
2 stinctione, de qua in sequentibus. † Aliud exemplum in pacto de non succedendo in iure quæsito est, quando primogenitus renunciat iura primogenituræ sibi competentia. In quo tamē non modica est controuersia, propter authoritatem eorum [e], qui putarunt hoc ius primogenituræ esse personale: & ideo non posse cedi, & transferri [f]. Quod aliqui putant intelligendum, si velint primogeniti transferre hoc ius in extraneos, vt non possint: possint autem in fratres transferre, & cedere. Quia eadem extraneorum non est ratio, ac fratrum: vtpote qui sublato fratre primogenito de medio, succedunt in locum eius ex mente statutorum & consuetudinum. Et tunc magis à lege, quam à fratre ius habere videntur [g]. Dicunt & alij cessionem fieri posse iuris primogenituræ etiā in extraneum, vt valeat quandiu vixerit primogenitus, si post ius consequutum renunciet ei. Quæsitum autem ius hoc videtur natiuitate, & diem tunc venisse conditionis, tunc quoque ab eo tempore firmari contractum [h], & transmitti ius in hæ-
3 redes [i]. † Veruntamen dicunt, præmoriente primogenito ei, cuius habiturus erat ius si superuixisset resolui cessionem & translationem factam in extraneum: & resoluto iure dantis, resolui ius accipientis [k]. Adde quod videtur ita hoc ius cessibile, eo quod sit transmissibile [l]. Atque transferri in filium hoc ius viuente patre, docet Oldradus [m]. Et quamuis pendeat executio iuris, tamen non pendit ius, quæsitum est vt diximus, & in conditionalibus conuētionibus habet locum [n]. Et vendidit ius primogenituræ Esau fratri suo Iacobo [o]. Facit, quod filius adeundo hæreditatem patris in qua oneratur, se obligat hisdem oneribus: & ita tacite renunciat iuri primogenitutę, & postquam agnouerit, tenetur voluntati patris satisfacere [p]. Poterit & facilius expresse hoc ius remittere: vt & probari videtur per c. licet, de voto, ibi, [*nec si onus à patre tibi iniūctum, & à te sponte susceptum, &c.*] Quid porro mihi videatur aperio, me admittere quidē primogenitum posse repudiare ius sibi delatum, sed cedere alteri vel alienare, antequam aduenerit effectus, non posse. Repudiatione porro facta, ius illud non ad secundo genitum, sed ad omnes fratres pertinebit æqualiter diuidendum. Et ita iudicatum fertur in curia suprema Parisiorum 9. Sept. 1552. [q] Et est textus pro hac sententia expressus, in l. cum patronus. l. 28. de leg. 2.

e Martin. Laudens. in tracta. de primogeni. Bal. in l. cū antiquioribus. de iure delib. & consi. 399. vol. 2. Soc. cōs. 252.
f l. quæ tale. sol. matri. P.
g arg. l. si arrogatus. de adoptio. P.
h l. necessario. § fin. de peri. & com. rei vend. l. 4. de dona. in P. l. arboribus. 19 §. vsufructuarius. § de vsufruct. & quemad. quis vta. P. §. 1. de vsu & habit.
i l. hoc iui, de acc. P. & ea obstrictionalis de verbo. obl. l. quoties. C. de fideico.
k l. lege vectigali. & l. pige. §. [illegible] de pignor. qui taberna de cō trah. [illegible] P.
l l. ea [illegible] de admin. [illegible] P.
m consi. [illegible] incipit, [illegible] allegat
n l. in cui, de [illegible] l. quod si, & l. nam & cū moriar de condition. indeb. P.
o [illegible] quam [illegible]
p l. Papinian. §. si conditioni parent. & l. [illegible] §. fin. & [illegible] de inoff. testa. parentib. C. [illegible] de iure del.
q Pap. lib. [illegible] Rapsō arrestor. tit. 3. arr. 1.

de pacto de Non Succedendo facto à filia vel filio, aliquo à patre accepto, quid statuat ius ciuile. Cap. 10.

1 *Filia dote contenta, vel filius aliquo accepto renunciantes futuræ successioni pacto, non prohibentur non obstante pacto iure ciuili succedere patri. & seq.*
2 *Filij meritis potius, quā pacto, sunt ad obsequia paterna prouocandi.*
3 *Præsentibus paucis renunciatur maioribus futuris facile.*
4 *Gaudium vnicum & timor restitutioni causam dant legitimam.*
5 *Intestati successio publici iuris.*
6 *Pactum inter patrem & filiumfa. iure ciuili non habet obligationem.*
7 *Repudiatio successionis vel legati antequam deferatur vel debeatur, non officit quin acceptari possit cum defertur.*
8 *Legitima relinqui potest tantum titulo institutionis, correctis iuribus contrarijs.*
9 *Renunciatio successionis à filia facta, non firmatur iure ciuili iuramento.*
10 *Legitimari potest spurius ea lege, ne succedat patri.*

1 COnstituemus † in formula alia pacti de non succedendo, axioma aliud iuris ciuilis, quod postea sequēti capite latius eodem iure & pontificio, Deo fauente, pertractabimus. Pactum in dotis cōstitutione vel traditione factum, ne quid filia aliud ex hæreditate patris speraret, non mutat ius succedendi: hoc est, non impedit, quominus filia succedere patri possit [r]. Quod & in filio aliquid accipiente à patre, ea lege ne posset querela inofficiosi experiri, verum esse putandum est [s].

r l. si defuncti legi. in P. & l. dotali. de collat.
s l. si quando. 35. §. illud. de inoff. test. C.

Ratio

Ratio prior huius sententiæ, quod pactum de hæreditate, siue fit de succedendo, siue de non succedendo, contra bonos mores est. Hanc rationē non probo, proinde non immorabor ¶† 2. Ratio ex Papiniani responso est relata per Imperatorem [a], quod meritis magis filij ad paterna obsequia prouocandi sunt, quam pactionibus adstringendi. Sic venalis amor prohibetur, & filij in obsequio retinentur naturali, dum putant bona paterna ex liberalitate eorum ad se peruentura iuxta votum naturale parenrum, qui cuncta liberis suis parant [b]. ¶† 3. Istæ renunciationes futuræ legitimæ successioni videntur quodāmodo captiosæ, quia modico præsente filius aut filia posset temere pingui successioni renunciare: quod lex non probat in alimentis etiam debitis remittendis, nisi authore prætore, & causa cognita fiat remissio [c]. ¶† Et lex subuenit nimiæ facilitati, potissimum mulierum [d], quæ dum cõiugis habendi desiderio tenentur, etiam nullo accepto, vel dote exigua contentæ, bonis paternis inconsiderate cederent [e]: & furore amoris nihil vehementius [f]. Et qui ob immodicum gaudium renunciat, restituendus venit [g]. Quemadmodum & quod calore iracundiæ factum est, à lege reuocatur [h]. Quod iudicio factum nec quicquam ea his videtur. Vt enim timorem, sic & lętitiam inter perturbationes animi posuerunt Philosophi [i]. ¶† 4. Facultas succedendi ab intestato, iuris est publicū quia lege proximi ordine successuri vocantur, authoritate etiam legis naturæ [k]. Et quæ iuris publici sunt, pactis priuatorum lædi non possunt [l]. Et in l. cum ratio, de bon. proscript. P. traditur, neque iudicio parentum posse filios à successione eorum parentum submoueri [m]. ¶† 5. Reijcit hoc pactum de non succedendo ius ciuile, quia improbat pactum omne inter patrem & filiumfam. vt nō nascatur inter eos ex eo obligatio ciuilis: etsi aliquando naturalis oriatur [n]. ¶† 6. Qui remittit vel repudiat ius hæreditatis nondum sibi delatę, vel legati non delati, potest non obstante illa repudiatione cum defertur acceptare [o]. Cæterum filio filiæve legitima seu successio paterna non debetur, nisi mortuo patre [p]. Ergo non obstante illa renunciatione, cum eis deferetur, recte poterunt succedere. ¶† Et postremo, successio quæ debetur filiis in vita patris, non quolibet titulo hodie relinqui potest, sed tantum iure institutionis [q]. In quo correcta etiam est authen. nouissima, C. de inoffic. testament. quæ quocunque relinquere permittebat titulo, ne rumperetur testamentum ex querela inofficiosi testamenti, si filius filiave habuissent tantundem, quantum esset legitima, aliquo titulo à patre, vel donationis vel dotis, iuxta etiam prisca iura Pandectarum & Codicis [r]. ¶† Neq; hoc ius ciuile considerat iuramentum, quod apponi possit pacto huic de non succedendo: quia contra leges appositum non existimat obligatorium [s]. Et censetur à patre, qui authoritate multum in filios valet, metu extortum [t]. ¶† Neque ad rem pertinet, quod receptum est pactum cum spurio legitimando, vt legitimatus non succedat patri, vt ait Georg. Natha [u]. Nam spurius respectu patris cēsetur esse extraneus, quia pater est ei incertus [x]. Et proinde diuersa ratio, & licet illi excipere hoc ius à filiatione legitimationis: & qui potuit condere legem legitimationis, potuit & suum consensum ea exceptione firmare [y].

de Renunciatione successionis, quæ fit à Filia dote contenta, ex iure pontificio & vsitato.

Cap. 11.

1. *Filia dote contenta, quæ renuncians successioni paternæ, quando regressum habeat. & seq.*
2. *Legitima minui pacto & statuto potest.*
3. *Filiæ non succedebant patri extantibus masculis.*
4. *Filia renuncians facit partem, & tamen non admittitur ad partem.*
5. *Filij masculi conseruant familias, & earum nomen.*
6. *Filius non potest renunciare successioni patris.*
7. *Filia spuria dotata, siue renunciauerit, siue non, non habet regressum vnquam ad bona paterna.*
8. *Filia impubes non renunciat valide successioni dotata, nec cum iuramento, etiam si prius se esse iurauerit puberem. & 9. 10.*
11. *Minor maiorem se asseuerans quando sibi praeiudicat.*

Diximus † pręcadente capite iure ciuili improbatas esse pactiones filiarū renunciantium, dote vel parte aliqua accepta, futuræ successioni paternæ. Quid iure autem pontificio placuerit, videndum est: & explicandum c. quamuis, de pact. in Sex. Et proinde hoc axioma pluribus explicandum constituemus.

[a] *Filia impubes 2, dote contenta 3, renuncians patri 4, non vi non metu 5, futuram eius successionem cum iuramento 6, superuiuens 7 patri, non habet regressum ad bona paterna ab intestato 8.* Hoc axioma primum generaliter, deinceps per singula verba excutiendum. Atque in primis probatur ex d. c. quamuis, & ex §. 1. de fil. natur. ex matri. ad Morgan. contra. in lib. feudo. ¶† 2. Quod fieri potest per legem, fieri potest per pactum [a]: vt contra, quod non potest per pactum fieri, nec per statutum potest [b], quod est lex ciuilis [c]. Statuto porro potest minui legitima [d]. Idipsum igitur pacto effici poterit. ¶† 3. Filia, quæ eiurat successionem futuram, censetur ius suum remittere in fauorem fratrum masculorum, siue fratri fiat siue patri renūciatio, propter præsumptam affectionem æqualem, vt ait Dynus [e], quem refert Baldus [f]. Facili ergo negotio pactum firmandum. Quia de facili res ad suam naturam redit [g]. Et natura antiqua succedendi erat, vt existentibus masculis filiæ parentibus non succederent [h]. ¶† Quo fit, vt filia renuncians faciat quidem in bonis defuncti patris partem, sed ad eam partem non admittatur mortuo patre, siue is sine testamento, siue cum testamento mortuus dicatur, & agatur de legitima filiorum aliorum censenda. Et ita pars filiæ renunciantis instituto hęredi à patre accrescet, cui pater pacto prouidisse videtur [i]. Et ita iudicatum tradit Guido Papæ [k]. Nisi singulari nomine, in fauorem alicuius certi fratris renunciauerit: nam tunc pars renunciantis ad illum solum pertinet [l]. Et ita portio exclusæ applicatur ei, cuius contemplatione exclusa est [m]. ¶† Postremo loco leges facile permittunt filiabus renūciare accepta dote reliquis, vt faueāt masculis, quorum erat ab initio successio tantum, vt dixi, remotis filiabus vt conseruarentur familiæ in nomine maiorum [o].

Στύλοι γὰρ οἴκων παῖδές εἰσιν ἄρρενες. vt ait Menander, id est, *Columnæ domus sunt filij masculi.*

a de singulis huius axiomatis verbis tractatur ordine secundum adiectos numeros, de 1. 2. in hoc c. de 3. in c. 12. de 4. in c. 13. de 5. in c. 14. de 6. in c. 15. & de 7. in c. 16. de 8. in c. 17.
a l. non impossibile, de pact. in P.
b glo. in rubr. de decre decurio. li. 10. C.
c l. de quibus, de legibus & l. omnes populi, de iust. & iure P.
d Cyn. in l. sancimus, C. de nupt. Bart in l. Titio centum, §. Titio genero, de condi. & dem. ad Ang. in l. Papinian. §. quarta, de inoff. test. P.
e D. n. cons. 6.
f Bald in l. pactum, C. de collatio.
g l. si vnus, §. pactus ne peteret, de pact. P.
h l. maximum vitium, de lib. post. in c. 27.
i Per l. si pacto, de proba. P. est notatu, in l. qui repudiantis, de inoff. testam. P. & in l. plane, §. §. si duobus, de lega. 1 & ita tenentur Bald. Angel. Lauce. Dec. Guil. de Cuneo. in aut. nouissima, C. de inoff. testa. Alc. cont. Per. Iac. in titul de conditione. ex l. omni modo, ex testamento, ver. sed quidam in prax.
k Guid. Pap. q. 590. & 225.
l Bald. in l. si actionem, C. de pact. & in l. si defuncta, de su. & legi. Pau. Castr. & Aret. in d. §. si duob. Examinat hic Boe. q. 104. nu. 1 & 9.
m per l. 2. §. si duo fratres, de colla. bono. P. Bar. in l. 2. §. videndum, ad Trebel. Chass. ad consue. Burg. ad tit. des successions. § 12. ver. sed vetitas.
o §. item vetustas, de leg. qua ab int. de fer. §. cæteru, de leg. agn. suc. §. h de pa. pot. §. atoui per iurum. de legi. agn. tut.

Et Euripides[a],

Καὶ τοι τόδ' αἰσχρὸν [illegible]
Γυναῖκα, μὴ τὸν ἄνδρα, κἀκείνους στυγῶ
Τοὺς παῖδας, ὅστις τοῦ μὲν ἄρσενος πατρὸς
Οὐκ ὠνόμασται, τῆς δὲ μητρὸς ἐν πόλει, id est,
Atque illud turpe est, praeesse domui
Mulierem, non virum. Et illos exosos habeo
Filios, qui masculi patris nomen
Non gerunt, sed à matre habent in republica.

Diodorus Siculus[b] laudat prudens Antipatri regis morientis consilium, qui suos admonebat, viderent, cauerentue, ne regni gubernacula mulieri committerent. Quod cum illi contempsissent, & Olympiadis Magni Alexandri matris imperium tolerassent, in grauissimas calamitates inciderunt, quas ipse refert Plato[c], filiæ quę viro est 6 desponsata nihil vult à patre relinqui. ¶ † Obseruamus itaque, vt qui renunciat sit filia, non filius. Quia si filius accepta donatione à patre, de non succedendo pactum fecerit, non est idem ius sta-7 tuendum: quia cessat ratio[d]. ¶ † Item considera secundo, hic agi de filia naturali & legitima[e]: nam de spuria si agamus, & ea dotata sit à pręsumpto patre, ea nullo modo, etiã si exiguam habuerit dotem, & quamuis non renunciauerit, habet regressum ad bona paterna, tanquã minus dotata. Quãuis enim olim, dum permissus erat concubinatus, naturalis filia certa parte donanda esset ex bonis patris naturalis[f]: spuria tamen nihil poterat petere[g], nec hodie: exceptis alimentis, quæ misericordia iuris pontificij ei concedit[h]. Nec ideo tamen illis dos immensa constitui debet, ne nimium eis deferamus[i]. Et in hac specie sic resoluit Arnold. Ferronus[k]. Veruntamen si spuria sit legitimata per subsequens matrimoniũ, eadem respondenda sunt, quæ in naturalibus & legitimis locũ habẽt[l]. Et hoc est igitur primum, quod axioma nostrum considerat in pacto valido eiurationis, vt quæ e-8 iurat, sit filia, id est, naturalis & legitima. ¶ † Secundo exigit, vt ea sit pubes. Quod Ancharanus obseruat, ex c. quamuis, de pact. in Sex. quia, inquit, filia quæ paciscitur in eo capite datur nuptui, & impubes dari non possit[m]. Item pactum appositum est in dotis constitutione vel datione, dos autem non est nec censetur cõstituta, nisi sequatur matrimonium[n]: & matrimonium contrahi nequit, nisi cum pubere[o]. Pubes fœmina 9 anno 12. masculus 14. censetur[p]. ¶ † Dehinc secundo, impuberes non possunt cõtrahere vel obligari[q]. Sed neque minorum res sine iudiciali authoritate distrahi possunt[r]. Et proinde in cõtractu impuberis, neque iuramentum robur addere potest: quia nec is iurare in sui præiudiciũ potest, nec peierare dicitur, quia sciens fallere non videtur[s]. Nec iuramentum eius iudicio constat, quod est vnũ ex tribus requisitis in firmo iuramento[t]. Neque impubes erga Deum promisso voto obligatur[u]. Sed & cum ætatis fragili consilio[x], accedit fragile & debile sexus fœminei consilium[y]: quod sæpe contra propria capit commoda mulier[z]. Et vt facilis est ad promittendum, ita faci-10 lior ad iurandum[a]. ¶ † Remanet tamen scrupulus Bartholi, si impubes se puberem esse iurauerit, antequam contrahat & renunciet, & postea pactum iuret, num improbetur impuberis eiuratio. Panormitanus ratus est valere pactum & irreuocabile[b]. Ego tamen diuersam sequor sententiam, nec hoc iuramentũ valere reor: quia pater ex dolo suo lucrari non debet[c]. Dolose autem versatus videtur, qui exegerit iuramentum à filia quod maior esset, cum tamen ille cuius esset ætatis rectius sciret[d]. Item, quia impulit iurare, cum ali-11 ter illa non esset contractura[e]. ¶ † Nec me dimouent ab hac sententia leges, quæ puniunt minores qui se maiores dixerint, & quæ defendunt per eos gesta[f]. Nam illæ locum habent quando minores decipiẽdi alterius causa se maiores dixissent: non autem si bona fide tales se putarent, vel si ipsi decipiantur. Et ita iura deceptis, non decipientibus subueniunt[g]. Et falsæ confessiones non malitiose factæ, quæ naturalibus non conueniunt, non solent obesse[h]. Deque ætate eius, qui se maiorem dicit, causa cognita probandũ est[i]. Et in hac causa mihi adest Paulus Iuriscon. dum vult, vt si curatores scientes minorem suum esse infra 25. annum, post eius affirmationem quod esset maior, passi sint eum pecunias ei debitas accipere, & is eas cõsumpserit, tenẽtur & debebunt hoc nomine conueniri[k], nec dolo caret is, qui sciens prudensque falsum iussit affirmari[l]: vt hic pater, qui ætatis filiæ certus erat.

a Eurip. in Electra, actu 4.
b Dio. Sic. lib. 19 hist.
c Plato 11. de legib.
d Iason. in rubric. de acqui. possess. in fine. Chass. ad §. 12. de successio. in verb. fœminæ. in consuetud. Burg.
e l. ulteriorem eum definimus, de iis qui sunt sui vel alie. iur. § si vero aduersus, de nupt. l. 1. § si quis, de carbo. ed. l. 1. § Iulianus, de li. agnos. P.
f auth. licet, C. de natur. li.
g auth. ex cõplexu, eo.
h c. per c. cum haberet, de eo qui dux. in matrimon. quam prius polluer. per adult.
i iuncta l. 1. §. si. ve ita que, de natur. lib.
k Arnold. Ferro ad §. 14 de test. in consue. Burdeg.
l Bal. in l. eam quam, col. 6 & in l. cum 3. viss fini. & ibi Pau. Castr. C. de fideicom. Chass. in § 12. de successio. ad verb. tant qu'il y a fils, vers. intellige, etiam in consue. Burg. in c. 1. de spõs. impub.
n l. 4. §. 1 de pact. P. l. iure succursum, & l. stipulationem de iur. dot. P. l. fi. C. de do. inter vir. & vxor.
o ca. puberes, de despon. impub. ap. Greg. c. 1. eod. in 6. §. 1. de nup. apud Iustinian. l. minorem. de ritu nup. P.
p § fin. quibus mod. tute. finitur. l. fin. quan. tutel. cura. esse desi.
q l. pupillus, & l. obligari, de actio. P. §. 1. de auct. tuto. l. in negotiis, de regu. iur. P. Iulianus, § si quid à pupillo, de actio. emp. cum simil.
r l. magis puto, §. non passim, de re. eor. qui sub tut. vel cur. sunt, P. to. ti. de præ. & alijs re. min. C.
s l. qui iurasse, de iureiur. P. c. pacti, 22 q. 5 auth. sacramenta puberum, si aduer. vend. C.
t c. etsi Christus, de iure. c. animaduertendũ 22. q. 2. Hiere. 4 auth. quod eis, C. de nup.
u l. 2. §. voto, de pollicita. c. 1 c. ad nostram, & c. nullus, de regulari. c. si quis laicus, 18. q. 1. & 20 q. 1. x in l. 1 de minor. P.
y l. 2 ad Senat. Velleian. C.
z l. 4 .C. de sponsal.
a auth. si quæ mulier, C. ad Senat. Velleian. l. doli mali, vers. diuersum, de donatio. P.

b Panor. consi. 71 incip. in hac causa, vers. sed his non obstantibus, vol. 2.
c l. ne[illegible] dolo, de dol. P.
d argu. l. cum quis, § codicillis, de leg. 3 in auth. de intest. à maior. prælati. facit text. in l. eam pater, §. filium matrem, de leg. 3. ca. super eo, de renunciat.
e l. si quis cum aliter, de verb. oblig.
f tota. C. si min. se maio. dix.
g l. ancillam, de minor. l. 2. ad Velleia. P. l. 2. C. si aduers. del.
h l. confessionibus, 14 & l. si non suo, §. 1. §. de [illegible] dio. P. l. 1. C. de confess.
i l. de ætate, de minor. 25 an. cum simil. ibi nota.
k Pau. in l. minor. 25. annum, l. 33. eo. P.
l l. si quis affirmauerit, de dolo, in P.

---

quando Filia Renuncians dicatur dote contenta. Cap. 12.

1 *Dote contenta quando dicatur filia renuncians. Et seq.*
2 *Dos semel cõstituta à patre filia, an minui ab eo possit, & num illam conferat fratribus.*
3 *Legitima filia dotata habentis regressum, computatur habita ratione patrimonij patris, quod erat tempore constitutionis dotis si excludatur pacto: non autem si statuto.*
4 *Dote contenta num dicatur, cui post pactum renunciationis tantum dos tradita est? & si tantum promissa, aut non: & si non ex bonis patris data, aut non sufficienter, num. 5. 6. 7. 8. 9.*

1 TErtio † loco dicimus in axiomate renunciationis, filiam dote contentam renunciare: quæ verba admonent, vt duo perpendamus, videlicet dotem, & quod filia ea fuerit cõtenta. Nam præcipuum, quod hic videtur firmare eiurationem reliquorũ bonorũ, dos est, quam filia accipiens, veluti præcoci solutione legitimæ, quæ debetur tantum post mortem patris[m], beneficium videtur accipere, & plus quam non debeatur: plus enim petit, qui ante tempus petit[n]. 2 ¶ † Citius quoque dotem accipiendo modicam, plus re accipit quam debeatur tempore mortis. Potest enim pater, qui dotem dedit filię postea labi facultatibus, & tamen non minuetur dos ei data: præterquam si summa clade repentina is affectus, reuersa dote ad illum, alimentorũ causa aliquantum minuatur[o]. Nec mortuo patre filia diminuto patrimonio patris, potest à fratribus cogi conferre dotem, si nolit succedere patri[p]. Atque statim dote accepta, & matrimonio collocata filia, incipit marito, non patri laborare & quærere[q]. Quamobrem, vt tradit Iacobus Butrigarius, in æstimanda legitima filiæ, quando datur ei regressus aduersus pactũ, non habetur ratio valoris patrimo-

m l. 1. § fi. de puberi. de in[illegible] lat. bonor. P.
n § [illegible] de actio. de plus pet. apud Greg.
o auth. [illegible] de [illegible] xor. a[illegible]
p l. [illegible] bonor. P. filia [illegible] eod.
q l. si cut, de [illegible] per. lib. P.

patrimonij patris, quod est tempore mortis eius, sed quod erat tempore dotis constitutæ [a]. Quod & alij sequuntur [b]. 3 ¶ † Licet dissentiat Pau. Cast [c]. cuius tamen senteña præualebit, si filia dotata excludatur statuto, & non pacto: nam tunc habetur ratio patrimonij existẽtis tempore mortis patris, non dotis constitutæ [d]. Proinde cum constituta dote, renũciatione facta per filiam, periculum diminutionis facultatum patris nõ afficiat dotem: æquum est, vt neq; incremẽtum facultatum eam augeat, sed lucrum cum periculo damni compensetur [e]. Et ita dubius exitus lucri & damni tollit conuentionis omnem iniquitatem [f]. Ideoque pactum quodcunq; in dotis traditione appositum, retinebitur [g]. 4 ¶ † Sed vtilis hic quæstio, num per illa verba, dote contenta, exigatur ad excludendum regressum post pactum dotem traditã fuisse. Et certe pugnant hic interpretes. Nam Bart. Sali [h]. Pet. Ancha [i]. arbitrantur, si tẽpore pacti dos tradita non sit, non obligari filiam illa renunciatione. Accedit, quod dotem non facit cautio, sed numeratio [k]. In contraria aũt sententia sunt Immola, & Geminianus [l]. Refert omnium rationes Georgius Natha, & Geminianus, ad c. quãuis, de pact. in sex. Ego tamen existimauerim distinguendum esse, num dos aliqua assignata sit filiæ dum nuptui daretur, an nulla fuerit assignata. Quod si ea constituta seu assignata tunc fuerit, & illa ea contenta renunciet, valeat renunciatio, quamuis non fuerit tũc tradita. Quia habere videtur rem, qui habet actionẽ ad eam repetendam [m]. 5 ¶ † Itaque & sanior tuetur opinio in statuto, per quod filia dotata à patre nihil amplius petere potest, & nisi quod per patris testamentum ei legatur pro dote, excludere filiam, etsi adhuc illa nupta non sit, & quãuis sine matrimonio esse nõ possit dos [n]: quia ex dotis assignatione facta in testamẽto, dotata videtur filia, cum & pater moriens designare eam in vxorem alicui testamento possit [o]. Et statuti verba, quæ excludunt filiam à patre dotatam à successione patris, intelligũtur verificata, quando pater actum dotandi exercuit [p]: quãuis videatur contrariũ respondisse Bartholus [q]. Et eum illo resoluunt etiam Ancha. cons. 132. Ludo. Ponta. cons. 133. Sed priorem sententiam sequitur Arnol. Ferro. in §. 13. de testa. in consue. Burdeg. dummodo inquit, de bonis patris per illum sit dotata, & illa non sit posthuma. Addit & in §. 15. eius titu. ex text. illius §. quod sicut dotata filia excluditur, ita & ea cui nondum dos soluta, si fuerit fides habita de pretio, cũ esset promissa à patre, cum dos promissa veræ dotis nomen retinere videatur [r]. 6 ¶ † Quod si dos non fuerit assignata, non poterit dici dote cõtenta filia, quæ dotem non habet. Et non existentis nullæ dici possunt qualitates [s]. Nec renunciatio itaq; valebit. Etenim dos succedit in locum legitimæ [t]. 7 ¶ † Et quemadmodum ea tolli omnino non potest, sic nec renunciari: sub prætextu quod dote cõtenta sit. Etsi fieret, accideret vt si quãdo maritus eius præmoreretur, illa indotata remaneret, & cõtra vtilitatẽ reipub [u]. esset innupta. Sed & dos succedit in locum alimentorum præbendorum liberis [x]. Nemo autem futuris alimentis inconsulto prætore renunciare potest [y], etiam cum iuramento [z]. Succurrit, quod hæc renunciatio nulla dote constituta, extorta à filia, arguit patris impietatem & quandam mentis alienationem: vt ne patris exhæredatione responsum est iniusta [a]. At non est consentiendum parentibus, iniuriam aduersus liberos suos inducẽtibus, pacto vel testamento [b]. Et quemadmodum non licet patri exhęredare iniuste filiam, nisi causa sufficiens sit & probata [c]: ita nõ debet licere prætextu pacti vel iuramenti, immeritam ab omni parte hæreditatis submouere. Neq; mihi placet Immolæ perfugium [d], dum ait valere iuramentum & renunciationem successionis etiam si filia nihil acceperit à patre: quia inquit, per tale iuramentum de non succedendo, non videtur renunciari iuri petendi dotem [e], nec iuri petendi alimenta. Et proinde cum pactum hoc, vt ipse ait, non impediat petitionem dotis vel alimentorum, non videtur esse contra bonos mores. Tum etiam, quod renunciando successioni, non censetur renunciatum legitimæ [f]. Et filia exclusa à successione non censetur exclusa à dote: imo & poterit petere supplementum dotis exiguæ, secundum Cynum [g]. Siquidem istæ rationes non firmant opinionem. Nam in correctoriis, verba nõ sunt mutanda: verba autem c. quamuis, de pact. quod corrigit l. fin. de suis & legit. P. meminerunt, quod dote contenta filia iurauerit & renunciauerit hunc in modum, [*Quamuis pactum patri factum à filia dum nuptui tradebatur, vt dote contenta nullum ad bona paterna regressum haberet, improbet lex ciuilis: si tamen iuramento, non vi nec dolo præstito firmatum fuerit ab eadem, omnino seruari debebit. Cum non vergat in æternæ salutis dispendium, nec redundet in alterius detrimentum.*] Quamobrem verba debent aliquid operari [h], vel ea pungi [i]. Quid enim verbis opus est, cum ex illis nullus sequatur effectus [k]? Maxime cum æquitas iuris põtificij in eo videatur pactum approbare, & iuramentum, quod filia per dotem contenta sit. Neq; fulciri potest sententia Immolæ, per l. fin. de dot. promiss. vbi officium paternũ dicitur dotem constituere filiæ, vt & alibi docuerat Iurisc [l]. Nam illa lex potest in contrariã partem potius retorqueri, ibi enim officium paternum dicitur, de suis bonis dotare filiã: & proinde sequitur, honeste patrem & sine fraude nõ posse hoc omittere, sed cogendũ volentem omittere [m]. Atq; si dixerimus posse renunciari successioni intestati patris, & non censeri renunciari doti: contrariũ hoc est naturæ successionis ab intestato, in qua continetur & legitima & dos, quia hæc omnia veniũt in collationẽ [n]. Et sæpius monuimus, ea nõ deberi nisi post mortem patris [o]. Minus pro Immola facit l. si quando, §. illud, de inoff. test. C. Nam equidem pactum ibi de non agendo querela inofficiosi, non prohibet quominus quis agere possit ad supplementũ legitimæ. Sed id accidit, non quod legitima non contineatur sub renunciatione, vt ratus est Immola, sed ex eo quod pactum nullum & inutile est. Cæterum, vt progrediamur ea verbis rursum, dote contenta, obseruamus, renunciationem hãc fieri posse cum dos datur, & filia nubit, & nihilominus post nuptias eam dote cõtenta est, id est, quando post initas nuptias dos promissa soluitur, vel de ea fides habetur, his enim modis & dote cõtenta dicitur [p]. 8 ¶ † Item dote cõtenta dicetur, quæ dotem accepit ex bonis patris: nam si pater filiam ex bonis propriis filiæ dotauerit, & ea hoc prętextu bonis patris renũciauerit, illa summopere læsa & decepta erit, & proinde absoluetur à iuramento, & restitue-

x ... ad exactionem, C. de dot. promiss.
... prouincia, de reb. credi.
... ex tenore, de for. compet. l. Pompon. Philadelphus, famil. ercisc. P. l. ... puella, de inoff. testam. C
... l. 1. solu. matrim. P. l. 2. de ind. vid. toll. C.
... ad leg. Iul. de adul. C.
y ... P. de alimentis, C. eod.

z ca. cum quidã, de iureiur.
a l. 2. & §. 1. & l. maxi. de ... de inof. testa. P.
b l. cum ... nim, de ...
c §. aliud quoque ... vt cum de appe. cog.
d Immo. ad d. c. quamuis.
e vti l. fin. de dot. prom.
f l. si quando, §. illud, & l. generaliter, C. de inoff. test.
g Cyn. in l. fi. non nomen, C. eod.
h l. si quando, de leg. ...
i l. 1. quod ... cau. P.
k l. fi. C. de donat.
l in l. qui liberos, de ritu nup. P.
m d. l. qui liberos.
n auth. ex testamento, C. de coll.
o l. 1. § fi. impuberi, de col. lat. bono. P.
p Ferretus in Monach. & Geminia. in d. c. quamuis, de pact.

restituetur in integrum[a]. Nulla enim dos dici potest, quæ donatio est[b], si ea à patre cõstituatur ex bonis filiæ: nemini enim res sua donari potest[c]. Et præterea, iuramentum interpretationem recipit, ne quis ex eo immodice lædatur[d]. ¶ † Notat 9 & Phil. Francus, quod quamuis renunciatio fiat à filia dote contenta, ea si incongrue sit dotata, possit agere ad supplementum: etsi statutum disponat, quod filia dotata nõ succedat[e]. Quia nomen dotis intelligitur de congrua pro modo facultatum patris, & dignitate nataliũ viri[f]. Poterit itaq; non obstante renunciationis iuramento petere supplementum legitimæ: nisi expresse renunciauerit legitimæ & eius supplemento[g].

a disputat Geor. Natha, in d. ca. quamuis, in col. 7 limi. b l. cum mulier, de dun. ante nupt. C. c l. nemo rem suam, in 1. & 2. de verb. obl. P. §. sic itaque, de actio. d l. si libertus, in 1 § de operis, de ope. lib. P. veniunt, ca. quanto, de iniurijs e Phil. Fran. in d. ca. quamuis, nu. 1 Bald. in l. fin. de du. promi c per tex. in l. si filiæ, 41 de de leg. 1. f l. quæro, 61. & l. cum post, 72. §. gener à socero, de iure dot. P. l. Titia centum, §. Titia genera, de condit. instit. g Io. Francus, in d. c. quamuis, num. 9 per l si quando, C. illud, & C. & generaliter, c. de inoff. testam.

de Personis, quibus fit renunciatio successionis per filiam dotatam. Cap. 13.

1 *Filia renuncians successioni dote accepta, an certior fieri debeat de effectu renunciationis. & seq.*
2 *Iuramentum non extenditur ad incognita, nisi ignorantia sit iuris.*
3 *Renunciatio bonorum paternorum facta à filia fratribus viuente patre non valet.*
4 *Sed si ijsdem fiat mortuo patre, quando valeat, aut non valeat.*

1 QVarto † loco, in axiomate renunciationis validæ successionis paternæ, adiecimus, renunciationem fieri patri: nam inde videbatur consistere tota vis improbationis per legem ciuilem, ex rationibus suo loco paulo ante traditis. Et proinde in hac renunciatione quæri potest: Num necessarium sit ante pactum & renunciationem, pro eius efficacia, filiam certiorem reddi de vi & effectu renunciationis. Et hanc quæstionem mouet Geminianus, in d. c. quamuis: sed non resoluit. At quidam existimarunt, prius certiorandam esse filiam. Quia, inquit Hostian[h], iura quæ dicunt, quemlibet posse renunciare iuri suo, siue his quæ pro se introducta sunt, intelligi debent, quando fuit certioratus de præiudicio suo[i]. Firmari videtur idipsum, quod nemo remisisse censeatur quod sibi deberi ignorauerit, & de quo non præsumitur cogitasse[k]. Defendũt & Cynus[l], & Ioan. Andreas[m], mulierem esse certificandam, etiam si interueniat iuramentum: quia iuramentum non extenditur ad incognita[n]. Contraria tamen verior est sententia, & valere renunciationem, alioquin legitime factam, etiam si expresse non fuerit explicata res filiæ: quia verba formulæ renũciationis, [*renunciat bonis paternis maternis, præsentibus & futuris,*] satis manifeste rem explicant. Et filia præsumitur scire vires patrimonij patris, vt certa certior amplius reddi non debeat[o]: quod si nesciat, debet sibi imputare[p], facit, quod notabiliter scribit Paul. Castrensis[q], quod vbi ignorantia consistit in iure, iuramentum ad ea, quæ hoc modo ignorantur, extenditur: quia lex fingit iurantem omnia scire, quæ in iure consistunt. Iuris 2 enim ignorantia neminem excusat[r]. ¶ † Notat & Guido Pap[s]. quod ad hoc vt quis sibi præiudicet per iuramentum, sufficit iurari super facto, nec scientia requiritur[t]. Et hanc sententiam nostram defendit expresse Natha, in d. ca. quamuis

h Host. in sum. de fide iu. §. & quis, & q mulier. i arg 16. dist. §. præterea. tit. vt sine prohibit. matr debit. & cre &c. in aut. k l. fin. ad sena tusc. Velleia. l l. qui cum tutoribus, § fi. & l. cum Aquiliana, de transact. P. l. tractatses, de pact. in P. facit l. mater decedens, de inoffi. testam. P. l Cyn. in l. 1. de reb. cred. C. m Io. Andr. in addit. in Spec. in §. 1. tit. de obliat. & solut. n ca veniens, de non nume. pec. C. o l. 1. in fin. de actio emp. P. l. 1. C. ad Velleia. l. 1. §. elegiter, depos. P. facit l. fin. qui. mul. aff. tut. fun. poss. C. in aut. vt liceat mat & auiæ. p l. quisquis, de resc. vendi. C. facit & cap. pen. de empt. & vend. q Paul. Castr. ad auth. sacramenta puberum, si aduers. vend. & consil. 65. incipi. viso puncto. r l. 1 & 2. de iur. & fact. ign. P. s Guido Pap. q 217

pactum[u]. Et secundũ eam iudicatum docet Gui3 do Pap[x]. ¶ † Sed quæritur nunc, num pactum de nõ succedẽdo patri, factũ cum fratribus à filia, vallatum etiam iuramento, habeat validam renunciationem. Qua in quæstione distinguendum arbitror, an pactum hoc factum sit cum fratribus viuente patre, & sine consensu illius: & tunc non valet, neque est obligatorium quod accessit iuramentum[y]. Tum quia decretalis, quamuis, correctoria est legis ciuilis, & loquitur de pacto facto patri, & ideo non est vltra prorogãda ad fratres[z]. Item pactum habita ratione fratris & patris, esset de futura successione viuentis, quod iam pluribus 4 improbatum fuisse docuimus. ¶ † Aut fit pactum cum fratre ex consensu patris: & tunc valebit, si is perseuerauerit in ea voluntate vsque ad mortis periodum[a]. Aut de hæreditate patris mortui renunciatio fit fratribus, & tunc proculdubio valebit pactum in eius fratris vtilitatem, in cuius fauorem fit. Quia pactum ostendimus validum de renũciatione vel de hæreditate iam quæsita mortui[b]: dummodo quippiam aliud nõ impediat pactum, veluti dolus metus, minor ætas sororis, vel aliud simile. Tunc enim nec iuramentum pactum firmaret, sed daretur restitutio in integrum[c]: puta, si dolo fratrum, dicentium relictum esse in testamento quippiam sorori à patre, cum tamen nullum factum esset à patre testamentum, illa accepto legato iurauerit se non habituram regressum ad bona paterna vel materna[d]. Atque Ancharanus[e] resoluit, minorem 25. annis, accepta dote à fratribus, enormiter læsam renunciando hæreditati paternæ, non obstante iuramento restitui, & rescindi contractum propter iniquitatem in eo contentam, cum iuramentum non sit vinculum iniquitatis: iniquitatem perpendendo ratione iniustitiæ, prout iura expressa hac de re explicant[f]. Circumstantiæ porro negotij facile detegent dolum, minor ætas[g], fragile consilium sexus[h], facti qualitas[i], & similia: ex quibus facilis erit veniæ iuramenti impetratio contra contractum dolo initum[k].

u Geo. Natha in ca. quamuis pactũ, colu. 15. vers. an autem ad hoc, cum col. seq. x Guid. Pap d. q. 217. y Idẽ Natha, ad d. quamuis, col. 11. in ... Anchar. ... mu. & Gemin. Bal. & Sal. in l. fi. C de pact. z c. quæ à iure, &c. odia, de regul. iur. ... l. quæ contra, de legi. P. a secundum l. fi. C. de pact. & l. fi. sũcta auth. si modo, C. famil. ercis. b diximus supra & facit, l. 1. C. de pac. l. qui Ro... § duo fratres, de ver. obli. l. de fidei commisso, de transact. l. illud ... c c. cum contingat, de iureiur. auth. sacramenta puberum, si aduers. vend. ... Fed. ... 194. Phil. Fran. in ... qua... nu. 11 de pact. in 6. d Fed d. cons. 194. Ancha. in c. accessorium, in fin. nu. 5. de reg. iur. e Anch. in d. c. accessorium. f c. inter cæteras, 2. q. 4 ... animaduertendum, 22 ... 2. & quanto, ... reiur. g l. ... de mino. 25. ann. h l. 2. ad Velleia. i l. 1. de ... cepe l. si quis cum aliter, de verb. obl. P. k cap. abbas, quod ... cap. ... de iureiur.

de Renunciatione Successionis præsentis & futuræ, & de dolo & metu interuenientibus. Cap. 14.

1 *Renunciatio, & promissio de renunciando à filia dotata facta, an æquiparentur.*
2 *Renunciatio successionis metu & vi facta à filia, non officit.*
3 *Metus iustus quis dicatur.*
4 *Patris præsentia num metum filiæ renuncianti inferat, & num. 7.*
5 *Iuramentum metu extortum an sit obligatorium, & de restitutione contra illud.*
6 *Peccandum non est cuiuscunque rei metus causa.*
8 *Reuerentia nimia filij vel liberti in patrem & patronum, metum rescissorium habet.*

1 QVinto, † regula nostra pacti filiæ de non succedendo, requirit renunciationem, non vi nõ metu factam. Ex quibus notandum renunciationem fieri debere à filia facto ipso. Nam si illa promittat se renunciaturã, nec tamen renunciet,

ciet, promissio non ei nocebit, vt respondit Fran. Aretinus [a]. Arnold. tamen Ferronus [b], existimauit post promissionem ad faciendam rennociationem cogi posse, secundum Bald [c]. Cæterum, idem Ferro [d]. putat, renunciationem factam per maritum nomine vxoris filiæ nõ valere: cum non conueniat renunciationem extendi à personis ad personas [e], in earum præiudiciũ, cum nec in com-
2 modum fiat absentis stipulatio [f]. ¶ † Metus porro & vis, ab hoc actu abesse debent [g], quemadmodum ab omnibus actibus legitimis voluntatis, vt ex edicto prætoris, Quod met. causa, plenius edocemur. Et quemadmodum dos promissa vel data per metum, reuocatur [h]: sic & per metum eiuratio
3 in ea dote non valet. ¶ † Metus iustus intelligitur, qui periculum vitæ, aut corporis cruciatum continet [i], facultatum omnium iacturam, ni aliquid
4 fieret, qui & actum reuocat [k]. ¶ † Metum iustum filiæ renuncianti non infert præsentia patris, quia hic metus paternus vim non habet: & ideo nõ subijcitur edicto [l]. Nec solus etiã patris iussus metum habet [m]. Quinimo proximorum & parentũ præsentia, fraudis suspicionem tollit [n]. Quod si filia inde metum sibi prætexat, non habetur ratio eius metus, quem quisque sibi temere infert [o]. Et quæ habet arbitrium in electione propositi, non cogitur sequi patris voluntatem [p]. Neq; ea excusatio prodeit filio se subscribenti in facto patris & suo, quominus obligetur, in specie l. fideiussor, §. pater Seij, de fideiussor. Probatur & idipsum à matrimonio, quod liberum esse debet [q]: & nihilominus nõ ideo minus liberũ dicitur, quod patris iussu & imperio factum à filia filiove fuerit [r]. Atq; textus c. quamuis, de pact. in sex. non ideo pactũ infirmat, quod cum patre à filia factũ est, sed aliunde vt improbetur, metum & vim probari iubet. Veruntamen si pater durus sit, & verberibus præcedentibus vel metu alio extorsisse consensum à filia probetur, nihil est quod præsentiam patris metũ inferre prohibeat, & eo magis quo filia bene morata est, quæ matrem metuit exasperare. Et quamuis communi calculo receptum sit interpretum, iuramentum metu extortum esse obligatorium, eò quod metus non excludat consensum [s]: potest tamen peti absolutio seu gratia iuramẽti [t]. Non tamen restitutio, quia aduersus iuramentum per se factum nõ impetratur restitutio. Sed absolutio [u]: etsi quando pro alio iuratur, restitutio detur [x].
5 ¶ † Et quamuis iuramẽtum metu & vi extortum, iure recte non obliget: tamen ad maiorem cautelã, quia multis vinculis iuramentũ iurantem cõstringit, absolutio petenda est de facto ab episcopo [y]. Et iudex laicus potest ideo cogere turpiter extorquentem iuramẽtum, illud relaxare seu remittere [z]. Quemadmodum cum opus est, idẽ co-
6 git & iuramentum seruare iurantem [a]. ¶ † Sic rigore vltimo iuris, perpensa virtute iuramenti, iuramentum quod potest seruari sine interitu salutis æternæ, nõ habita ratione alterius, seruandum esset, etsi metu fiat [b]: quia etiam metu impellente: peccatum mortale nemo committere vel peierare debet [c]. Expedit enim potius quælibet pati, quam malo cõsentire [d]: & melius pro veritate pati supplicium, quam pro adulatione consequi beneficium [e]. Et voluntas coacta, voluntas est [f]. Sed si aliarum circumstantiarum iuramenti perpendamus causas, vt puta iudicium & iustitiam, quæ interuenire debent [g], & tamen nõ adsunt in hoc pacto iurato filiæ & patris, rectissime gratiam fie-
7 ri temerarij iuramenti dicemus. ¶ † Proinde si cõstat ipso facto, filiam fuisse deceptam, tunc vel sola præsentia patris arguit metum [h], qui dedit causam contractui, & nullum consequenter reddit [i], pariter & accessorium iuramentum [k]. Ne quod vna via prohibitũ est directo per obliquum in fraudem legis probetur [l]. Et ita etiam Federicus [m] restringit decisionem ca. quamuis pactum, in filia enormiter, id est, præter modum læsa, vt ex eo, quamuis non probentur à patre interuenientes minæ vel verbera, metu præsumatur contractum & iuratum. Quem sequitur Ancharanus [n].
8 ¶ † Responsum & in iure est, solam, & nimiam reuerentiam liberti (qui similis in obsequiis filiis est) [o] si probentur liquido improbare promissionem ab eo patrono factam [p].

n c. 2. nu. 1. de vsur. a in c. licet, de iureiur. in 6. c. fin. de fo. comp. in 6.
... d. 22. q. 4.
... de pact. c. quamuis eo. in 6.
... q. 5.
... veritatem. & c. nemo peritorum, 11. q. 3.
... quantitas. ...

g c. & si Christus, de iureiurando fin.
h l. cum virũ, de regula captiuum. c. dilectus, de iis quæ vi metus caus. fi. sump. à conts. sen
i l. & elegantes, de dol. P.
k c. accessorium, de reg. iur. in 6.
l c. prudentiã, & ca. præterea, de offi. deleg. l. oratio, de spõsa. P.
m Federi. con. 194. incip. quæritur, an domina Margarita.
n Anch. ad regul. accessoriũ, in 6.
o vt constat ex tit. de obseq. à liber. & li. par. & patro. præst.
p l. 1. §. quæ onerandæ, quar. ret. act. non da.
q l. 2. de reb. cred. C. ca. etsi Christus, de iureiur.
r Exo. 20. Leui. 19.
s ca. quamuis, de pac. in 6 ca. cum dilectus, de his quæ vi met. cau.
t l. sacimus nemini, 1. de sacrosan eccle. C. O. Matth. c. 6.
u c. mulieri, e. c. literas, in ca. de iureiur. eo. cum cõtingat, eo. c. licet, eod. in 6.
x auth. sacramẽta puberũ, si aduers. vend. l. vt iusiurandi, de oper. lib. P. l. qui iurasse, de iureiu. in P.
y ca. cum dilecti, de his quæ vi me. c. si. iuo. ...
z ca. sunt quidam, 25. q. 1. §. sed naturalia, de iur. na. gen. & ciu.
a §. interim, de defenso. ciuit. in auth. c. cum infectio, de maio. & obed.
b cap. decernimus, de iud. c. cum aduersum, ad ca. satis euidẽter, 96. dist.
c gl. in c. fin. de off. & pot. iud. deleg. in 6 in verb. omnino, gl. in clem. 1. in verb. omnino, de vit. & hon. cler.
d l. si seruitus, de seruit. vrb. præd. l. 1. §. pe. de alea lus. & aleat.
e l. Iulianus, de leg. 3. l. balista, ad Trebell. P.

de Iuramento, quod in renunciatione successionis interuenit, & de Gratia eiusdem.

Cap. 15.

1 *Iuramentum promissorium seruandum, quare.*
2 *Iuramenti renũciationis à filia facta an dari possit absolutio & seq.*
3 *Omnino, verbum quid contineat.*
4 *Renunciatio filia dote contenta ex quibus causis iuramento non obstante rescindatur.*

1 SVmmus † Pontifex in c. quamuis pactum, sexto loco vim maiorem pacti renunciationis filiæ constituit in iuramento. Quod maius habet vinculum obligationis, veluti cum Deo promissione facta [q]: & cum scriptum sit, *non peierabis, reddes Deo iuramenta tua* [r]. Proinde seruanda quę iurata seruari possunt sine detrimento salutis æternæ [s], etsi damnum temporale immineat: plus est enim anima, quam corpus [t]. Satagit & ecclesia sacrosancta iuramenta seruari [u], item & lex ciuilis [x]. Neque periuriis via aperienda est [y]. Et gratia non nisi ex maxima causa fieri potest: cum id quod expresse Deus per se vel per prophetas sancit, non possit à legislatore alio tolli vel mutari [z]. Et quod superior admittit, inferior non potest infirmare [a]. Item iuramentum spiritualis res est: ideo neque per leges ciuiles, contrarias, aut per statuta potest restringi [b]. Possunt ad confirmationem istius iuramenti alia plura conferri, quæ tractabimus Deo fauente proprio loco de iuramento, in probationibus iudicialibus, quæ
2 non referam. ¶ † Sed interim explorabimus, num ab hoc iuramento renunciationis, filia absolutionem possit petere. Et melior visa est opinio eorum qui negant: quam pluribus rationibus firmat Georgius Natha, in Rep. c. quãuis, co-
3 lum. 14. ¶ † 1. Quia textus c. quamuis, tradit omnino iuramentũ esse seruandum: verbum autem, *omnino*, impedit omnem opem & remedium exceptionis [c]. Et verba generaliter prolata, generaliter sunt intelligenda [d]: & affirmatiua omnino, omne, totum includens nihil excipit [e]. Quemadmodum cõtraria negatiua vox nullo modo negat generali-

generaliter, & ideo prohibet dispensationem ª. Cumque verba sint intelligenda cum effectu ᵇ, & vt aliquid operentur ᵇ, excludenda est dispensatio. Alioquin verba, quæ de iuramento apposita sunt in c. quamuis essent perperam apposita, cum illud dispensatione elodatur. 3. Auth. sacramenta puberum, si aduer. vend. C. ait irreuocabiliter sacramenta pubertum & iurata pacta eorum obseruanda esse. Item Innocetius 3. rescripsit, nec iuramentum per summum pontificem remitti posse in præiudiciũ alterius, sine legitima causa ᶜ. Quia inquit Panormit ᵈ. iuramentum est de iure diuino ᵉ. ¶ † Causam tamen legitimam ad rescindendam remissionem iuratam putant, læsionem filiæ vel minorem ætatem, ea quibus posse dari absolutionem iuramẽti arbitrantur ᶠ. Et ita etiam iudicatur, vt absolutione iuramenti petita, læsa enormiter, id est, supra dimidiam partem legitimæ debitæ, restituatur in integrum, iuxta l. fin. iuncta glo. in ver. ex magna cau. qui & l. 4. C. quos in integ. restit. non poss. lib. 2. C. tit. 41. l. si superstite, de dol. C. & l. 2. C. de resc. in. vendi. Et ita Bartholom. Chassanæus ᵍ quoque probat. Quia immodica læsio concludit dolum præsumptum ʰ. Neque hic adserenda in contrarium præsumptio, per quam non putatur patrem voluisse fraudare filiam, propter propensum singularemque animum & amorem in liberos ⁱ. Nam præsumptio eidiuur, vbi veritas contraria apparet ᵏ. Accedit, quod is qui ea beneficio legis aut consuetudinis hæres est, vndique suum integrum habere debet ˡ. Quinimo qui contentus accepto successioni renunciauit, potest nihilominus legitimam petere supplementum ᵐ. Quemadmodum si filia dote contenta excludatur per statutum à successione, potest petere supplemẽtum legitimæ, si minus idoneam dotem accepit à patre. Et Socinus cons. 150. citat quinquaginta doctores, qui pro hac sententia consuluerunt: atque secundum hanc iudicatum sæpe refert Chassanæus ⁿ. Quia dos debetur in locum legitimæ ᵒ, & legitimæ supplementum proculdubio peti potest ᵖ: quãquam Socinus in prædicto loco referat 20. doctores in contrariam sententiam declinasse.

de Superuiuentia filiæ patri post pactum. Cap. 16.

1. *Filia renunciante, an nepos ex ea admittatur ad petitionem successionis aui.*
2. *Iuramentum quando obliget heredes iurantis.*
3. *Nepotes non obstante renunciatione matris succedere possunt auo ex propria persona.*
4. *Filia, quæ renunciauit successioni, dote accepta, non potest præterita experiri contra testamentum patris, quare.*

1 Septimo † loco, axioma nostrum renunciationis validæ exigit, vt filia superuiuat patri. Nec plane quæstio est infrugifera, an nepos exclusa filia per renunciationem, ab aui bonis quoq; excludatur. Et Bald. Salic. in l. maximum vitium, de lib. præter. C. excludi putant. Barth ᑫ. Socʳ. Cynus ˢ, & alij quos recẽset Arnol. Ferrous ᵗ, quam sententiam Ferronus sequitur, non adhibita distinctione, an patri superuiuerit, vel moriatur filia. Quia exclusa filia, censeantur exclusi eius liberi, vt bona remaneant in familia & nomine maiorum, & nepos vocatur ea persona patris ᵘ. Sunt tamen aliqui, qui nepotem admiserunt, præmortua viuenti auo filia, quos refert Bald ˣ. admittit ʸ & Perusinus ᶻ, & Franc. à Ripa ᵃ. Tractatur hæc quæstio ab Aretino, Baldo, Decio, Castr. in l. pactum, de collatio. C. à Saliceto, in l. pactum, C. de pact. & per alios citatos per Ferronum, ad §. 13. de testam. in consuet. Burdeg. Sed verior est sententia prior: quia iuramentum à matre præstitum, non debet 2 nocere filiis ᵇ. ¶ † Et quamuis iure communi pactum trãsfeat ad hæredes in temporalibus ᶜ: tamen iuramentum matris non potest filios obligare, vt non possint ea sua persona succedere ᵈ, obligat enim iuramentum animam iurãtis, & non eius qui consensit ᵉ. Nec potest hæres conueniri ea iuramento defuncti ᶠ. Et semper iuramentum ex parte iurãtis est personale, ea parte autem eius cui iuratur, interdum reale, interdũ personale ᵍ: quamuis quis iurauerit pro se & hæredibus ʰ. ¶ † Ce-3 terum tutius erit vti distinctione Guid. Papæ: aut liberi veniunt ex persona propria, & tunc possunt petere aut legitimam non obstãte renunciatione matris: aut veniunt vt hæredes matris, & tunc non possunt petere ⁱ. ¶ † Quod si pater præmoriatur 4 filiæ, tam valida est renunciatio superioribus circumstantiis vallata, vt testamentum patris, in quo ea est præterita quæ renunciauit, non possit ratione præteritionis per eam dici nullum ᵏ. Etenim tali filiæ præteritæ non debetur legitima ˡ: quia per renunciationem omnino filia se alienã à successione fecit ᵐ. Et videtur sub renunciatione generali & iuramento omnis modus succedendi repudiatus. Neque nepotes viuente matre, sed ea præmortua, aut testamentum, in quo nihil illis relictum est, possunt dicere nullum ⁿ.

Notabiles casus, in quibus Filia dote contenta non obstante renunciatione Succedere potest. Cap. 17.

1. *Filia dotata renunciãs paternis, succedit maternis, nisi eis quoque renunciet.*
2. *Filia, quæ renunciauit successioni, potest succedere patri vel matri conuolanti ad secundas nuptias in lucrum prioris matrimonij: item sublatis ijs, in quorum fauorem exclusa erat: Item si extraneus sit hæres, vel non extant masculi in eodem gradu: nec excluditur per legitimatum: succedit item si instituta à patre, nisi statuto excludatur dotata. Succedit & fraternis, nisi eorum successioni quoque renunciauerit. nu. 3. 4. 5. 6. 7. & 9.*
8. *Donatio causa mortis à patre potest filiæ dotatæ à successione per statutum exclusæ.*
10. *Legitimæ supplementum petere filia potest non obstante renunciatione, & si læsa, & metu renunciauit.*

1 Explicito † axiomate renunciationis, quæ reijcit filiam renunciantem à petitione successionis: operæpretiũ est, vt exceptiones adijciamus, & casus tradamus, in quibus nõ obstante renunciatione succedit. Primum itaque filia à patre dotata, à matris successione non repellitur: quia censetur tantum dotata ex bonis paternis ᵃ, nisi ab vtroque sit dotata, & nominatim renun-2 ciauerit paternis & maternis. ¶ † 2. Filia quæ bonis paternis & maternis renunciauit, si postea pater vel

---

ª glo. in clem. vn. hist. in verb. nulla modo, de vit. & hon. cler. ᵇ c. relatũ, de cler. nõ reg. l. 5. ʃ hæc verba, de negot. gest. l. si quidẽ, de le. 3.

ᶜ Inno. in c. inter. de renunciat. gl. & doct. in c. quia, de iureiu. in cap. authoritate, 25 q. 6. ᵈ Panor. cons. 52. 1 vol. ᵉ ca. esti Christus, de iureiu. ᶠ Panor. cons. 52. circa fi. 1. vol. in Anchar. in c. cũ contigat, de iureiu. in 6. ᵍ Chass. in auth. sacramenta puberum, si aduer. vend. & in colu. quamuis Anchar. sit tibi contrarium in cons. 411. ᵍ Chass. ad §. 13. verf. sed potius, & sequ. de testam. in consuet. Burg. ʰ arg. l. Lomnes qui in fraud. creditor. ʃ Lucius. mend. P. l. nõ testamen tum de prob. ⁱ l. si quis cũ aliter, de ver. obl. ᵏ l. cousilio, de curat. furio. l. ist: quidem, ʃ. met. cau. P. ˡ l. cum de indebito, de probat in P. ᵐ l. argu. l. si quis cum, de bo. libert. P. ⁿ l. si quando, ʃ. generaliter, & ibi Iaso sol. hæres institu. ta. C. de inof. testam. C. ⁿ Chass. ad ʃ. 12. de succe ad uer. no retour. verf. in con trariã tamen, in consue. Bur. ᵒ l. quoniam nouella, de inoffi. testa C. ᵖ l. omnimodo, & l. cũ scimus, eod.

ᑫ Bar in l. 2. ad Tertullia. in l. liberorum, de ver. sig. ʳ Soc cons. 32. col. 2 vers. tertio probatur. ˢ Cyn in l. 1. qui sit lon. cõ. C. ᵗ Ferro. ad §. 12. de testa in cons. Burdeg.

ᵘ l. 5. neque si de iure. & sexum culo. ˣ Bal in l. maximum vitio. C. de lib. præter. ʸ Bar. in l. quisus de suis & leg. ᶻ Bald. cons. lib. 2. ᵃ Perusin. ad legit. P. ᵃ Fran. à Ripa. in l. 6. l. 2. nu. ... ᵇ cũ contingat, in hoc tractatu ... ᶜ in l. verum, de contra. ... ᵈ C. ... ᵉ c. cũ vel, eq. ... ᶠ c. fin. de ... ᵍ Panor. in c. ... ʰ Felin. in ca. cum sit ... ⁱ Guid. Pap q. ... ᵏ Bar in l. Gal. ... ˡ quod si tantum ... ᵐ Chass. ... ⁿ ... Bald. ... Paul. Castr. in cons. ...

ª Accurs. Pau. Castr. Bald F. C. ... l. de leg. ...

ter vel mater altero parentum eorum decedente superstes conuolauerit ad secundas nuptias, & ita locus factus sit leg. fœminæ, & leg. generaliter. de secund. nupt. C. potest succedere non obstante pacto, in lucris illis, quæ habebat ille vel illa, pater vel mater cōuolans ad secundas nuptias ex bonis prioris præmortui coniugis, & quæ tenetur relinquere liberis prioris matrimonij [a]. Quia hoc ius illi quęsitum est post renunciationem, & proinde ea non extēditur ad illud [b]. Item lucra repetentis secundum torum extantibus ex priore liberis, deferuntur ad liberos, nō vt ad hæredes, sed tanquam filiis [c]. Et sic etiam concludunt Oldradus [d], & Guido Pap [e]. Decius [f] Salicetus [g], & Ferronus [h]. Sed neq; filia renuncian-do de hoc casu cogitauit: ideo ad eum non extenditur renunciatio [a], aut iuramentum [b]. Et ita iudi-3 catum notat Guido Pap [i]. ¶ † 3. Si in fauorem fratrum & agnatorum, filia dotata excludatur statuto à successione patris, & mortui fratres vel agnati sint, neque alij ex illis supersint, potest nō obstante renunciatione succedere & hæreditatē petere. 4 ¶ † Itē si hæres extraneus sit institutus, potest supplementum petere: quia priuilegium excludendi filias agnatis datum, non est exteris cōmunicandum [m]. Quamuis extent agnati, sed institutus sit extraneus. Quia paria sunt agnatos non esse, vel 5 non succedere [n]. ¶ † 4. Statutum, quo filia dotata excluditur, intelligitur extante hærede masculo eiusdem gradus cuius est filia, non de inferiori, vt neque filia excludatur per neptem ex filio fœminam, secundum Paul. Castrensem [o]. De quo tamen dubitat Ferronus [p]. Sed firmat Chassanęus [q]: quia inclusio masculi excludit fœminā [r], nec credendum est statutum vel patrem voluisse neptem filiæ præponi [s]. Nisi filius qui neptem reliquit, adierit antequā moreretur hęreditatem patris mortui: nam proculdubio trāsfert ius quæsitum in filiam propriam, vt proprium patrimonium patris, 6 nō vt aui. ¶ † 5. Filia dotata exclusa per statutum, nō excluditur per filium legitimatum solummo-7 do [t]. ¶ † 6. Filia renuncians pacto patri & fratribus, ea non obstante renunciatione potest succedere, si à patre instituatur [u]. Quia pater instituendo, & iuramentum & pactum remittere videtur, quod facere potest [x]: alioquin adimeretur disponendi libera facultas [y]. Et hic fauor præfertur fauori filiorum masculorum [z]: eiusq; est legem tol-8 lere, cuius est condere [a]. ¶ † Et licet volentibus contrahentibus à cōtractu discedere [b]. Cæterum, si statuto filia dotata à successione patris excludatur, ea ex testamento patris, vel nomine hæredis capere non potest. Quia iam quæsitum est ius fratribus, imo nec substitui per fideicommissum potest fratri [c]: quia hæres fideicommissarius habere videtur, non ab instituto, sed ex testamento instituentis [d]. Veruntamen placuit, mortis causa donatione, sine titulo hæreditario, etiam in hac statutaria prohibitione, posse patrem filiæ donare, & ita pluribus probat Chassanæus, & aduersarias 9 rationes plures dissoluit [e]: ¶ † 7. Per renunciationem hanc dote accepta, filia nō excluditur à successione fratrum, & si bona à patre processerint, nisi & frater successioni expresse renunciauerit [f]. Quia hæreditas paterna postquam adita est à fratribus, non amplius hæreditas, sed eorum patrimonium est [g]. Et ita consuluit Ludoui. Roman [h]. 10 Et Franc. Aretinus [i]. ¶ † Postremo filia non obstante renunciatione succedit patri, si de supplemento agat legitimæ, de dolo, de deceptione: vt superioribus capitibus iam expositum est [b].

---

de secunda specie Acquisitionis successionis per epistolam.

Cap. 18.

1 *Donatio per epistolam & nuncium fieri potest.*
2 Lettres de creance *fidem faciunt inter mercatores.*
3 *Hæredibus directo alia voluntate quam testamentaria relinqui non potest, per fideicommissum contra.*

1 INter † species donationis non ambigitur esse validā eam, quæ vel per epistolam [l], vel per nuncium speciali mandato fit [m]: nam & per epistolam quæri obligationem respōsum est [n], habita ratione personarum & negotiorum, & dummodo cōstet de ea epistola, & quis eam miserit. Sic enim solus consensus exigitur, nec valde desideratur, vt dies vel consul, vel subscriptio adsit, vt respondit Scæuola [o]: satis est si epistolæ fuerint alicui præsentatę cui diriguntur & acceptatę, non aliter [p]. Et quamuis in præiudicium alterius, vel veritatis nō faciant fidem epistolæ [q]: tamen in præiudicium scribētis, & ad vtilitatē eius cui mit-2 tuntur, & fidem faciunt & obligationem [r]. ¶ † Potissimum si agatur de conuentionibus, quæ solent consensu tantum perfici, & quę inter absentes fieri possunt [s]: maxime inter negotiatores, inter quos epistolæ, quas vocant *lettres de creance*, fidem 3 faciunt [t]. ¶ † Ita literæ argentariorum seu banchariorum faciunt plenam fidem, etiam apud omnes [u]. Proinde recte dubitatur, num voluntatem suam instituendi aliquem hæredem, epistola quis significare possit, vt ex ea petatur hæreditas. Et certe placuit nulla alia voluntate, quam testamentaria: directe hæreditatem relinqui posse per fideicōmissum, vel per legatum posse [x]. Et idcirco rescripserunt Dioclet. & Maximi. in hæc verba [y]. [*Et in epistola, vel libello, vel sine scriptura, imo etiam nutu, fideicommissum relinqui posse, adhibitis testibus, nulla dubitatio est.*] Et donatum in ea epistola, etiam quam qui donauit voluit aperiri post mortem tantum suam, transit in fideicommissum, & debetur ab hærede [z]. Quod intelligendum est, si quinque testibus præsentibus fuerit perscripta epistola, non aliter: quia omnis vltima voluntas saltem quinque testium testimonio eget [a], excepto testamento, quod plures postulat [b].

Syntagmatis iuris vniuersi libri quadragesimiprimi Finis.

DE TESTAMENTARIA SVCCESSIONE.

LIBER XLII.

Cur prius de testamentaria, quam intestati successione dicamus.

Caput 1.

1 *Testamentaria successionis materia cur praeponatur quaestioni successionis ab intestato.& seq.*
2 *Testandi facultas quare concessa.& 3.*
4 *Institutionis titulus honori tribuitur etiam liberis.*
5 *Testandi voluntatem qua improbare videntur, dissoluta.& seq.*
7 *Haeredes ab intestato & ex testamento quibus iuribus vocentur ad haereditatem.*
8 *Testamentaria successio ex lege etiam defertur.*
9 *Iusta haereditas quare ab intestato dicitur in societate.*
10 *Successio certa quae dici possit.*
11 *ab intestato venientes possunt vocari ex testamento, si velint.*
12 *Sobolem suam potest quis postponere alienae si velit, sed non praesumitur.*
13 *Vulgaris expressa non excludit matrem.*
14 *Dispositio legis, quomodo fortior dispositione hominis.*
15 *Testamentaria successio, intelligenda est ex testamento subsistente.*

1 Qvanquam † antiquior succedendi ab intestato causa quibusdā visa sit, quam testamentaria: tamen rectius facturum me existimo, si de hac quam de illa prius diacerim. Primum, quia succedentes ex testamento, praeferuntur vocatis ab intestato [a]. Successio quippe legitima seu ab intestato, subsidiaria est, quando mortuus non expressit de successore voluntatem. Quare prouisio hominis, tollit prouisionē legis [b]. Ita tutores datitij & legitimi vincuntur per testa-
2 mentarios [c]. ¶ † Secunda ratio, quia Reipubl. interest, cuiq; permitti de rebus suis liberam dispositionem, vt possimus saltem morituri beneficia illis rependere, à quibus viuendo accepimus. Et ideo responsum, haereditates ob benemerita deferri [d]: qui ad remunerationē natura tenemur [e]. Sicq; adstipulatur alia naturalis aequitas cui conuenit maxime, voluntatem domini rem suam in alium transferre volentis, ratam haberi [f]. Vt enim viuentiū voluntates admittuntur, sic & mortuo-
3 rum [g]. ¶ † Et Plutarchus de legibus Solonis loquens [h]. [*Cum, inquit, is permisisset, pro voluntate cuiusque, ni superessent filij, haeredem constitui, visum est amicitiam propinquitati, & gratiam necessitati praeferre.*] Tertia ratio prior debet esse causa testamenti, vt per potestatem illam bonorum nostrorū distribuendorum nobis concessam, gratos & officiosos in nos reddamus plures, qui spe quippiā aliquando à nobis accipiendi, nobis promptius operam suam & auxilium subministrent. Sic explicat Demosthenes, in oratione aduersus Leptinem his verbis à Graeco conuersis. [*Mihi vero videtur, Athenienses, (sed quaeso ne mihi irascaris, nam maledicere nihil dicam) Leptines leges Solonis aut non legisse, aut non intellexisse. Nam cum legē Solon tulerit, licere cui legitimi liberi non sint, quem libitum sit haeredem instituere (nō vt genere proximos iure propinquitatis fraudaret: sed vt vtilitate in medium proposita efficeret, vt homines inter se certatim beneficijs) tu contra non dubites author esse, ne quicquā de suis opibus populo liceat alijs impertiri: quomodo quisquam dixerit te Solonis leges vel legisse, vel intellexisse? &c.*]
4 ¶ † Et in iure ciuili, institutionis titulus etiam honori tribuitur in persona liberorum [i]. Et Cice. ad Apuleium scribens pro quaestore. [*Hominem, inquit, probum existimari, qui parentis aut patroni iudicio, titulo haeredis ornatus esset.*] Accedit Theodosius [k]. [*Iniustum, inquit, nemo taceat aut loquatur, vt id testamentum, quod meram testātis obtinet voluntatem. Natura talis est hominum, vt quosdam diligant, alios timeāt, aliquorum fidem existiment eligendam, alijs nihil credendum.*] Et iniquū certe visum est homini sanae mentis testamenti factionem adimere [l]. Communiq; consensu fere omnium gentium, haec licentia testandi
5 relicta dominis est. ¶ † Neq; facessit, quod videatur haec facultas testādi improbanda, eo quod differt effectum voluntatis in tempus quo dominus quis nō est, post mortē videlicet, qua dominium soluitur, vt omnia [m], & morte tantū confirmetur testamentum [n]: pariaq; sint aliquid fieri tempore prohibito: & differri in tempus prohibitum [o]. Siquidem testamentum non accipit vim post mortem, sed pendet ex libera disponendi voluntate ante mortem concessa: quae, quia libera est vsq; ad vltimū vitae spiritum [p], cum venit vltima periodus, desinit esse ambulatoria quidem, quia aliud velle nō datur postea [q], sed nunc morte non incipit: sed quae antea erat, effectū sortitur tunc. Valere debet testamentū ante mortem, sed executio post mortē fit ab haerede [r]. Quod & in stipulatione, quae in tempus mortis effectum reijcit, nō est
6 reprobatum [s]. ¶ † Leuissimū & illud, quod quidā tuentes cōmunionem rerum, dispositionem liberam adimunt, nam ead. ratione contractus & do-
7 minorū possessiones extrudi deberent. ¶ † Sed 3. qui putant praeferendos venientes ab intestato, quod triplici vocentur iure, naturę [t], diuino [u], ciuili [x]. Et funiculus triplex fortior sit vno [y]. Cum iure ciuili tantum vocari videantur ex testamēto instituti: nō animaduertunt, vocari etiam omnibus iuribus ex testamento institutos. Nā & in iure diuino

a l quamdiu, 2. de acq. haere. P. l. quidiu, de reg. iur. l. antequam, comm. de success. l. 2. de bon. possess. sec. tab. P.
b l. maritus, de procur. C. l. fin. C. de pact. conuen.
c l. si tutores, de testa. tute. aut. vt lic. matri & auiae, C. quan. mat. offi. tut. fung. pot.
d l. non aduocati, pro soc. P.
e Cic. sed & si lege, § consuluit, de petit. haered.
f §. per traditionem, de rer. diuis.
g 4 fin. de leg. suf. Can. roll.
h Plut. in Solone.

i Vlpia. l. & liam, f. fed ... pomo, de le. ...
k ... Theod. ... de test.
l Paul. l. ... factio ...
m §. de acq. ...
... de cicieb. ...
o l. quod sponsa, de don. ante nup.
p l. 4 de adim. leg.
q l. 1. C de sacros.
r ... garum de legat. apud ... est, de leg. ... heres q ... de acq ... P. l. omnes ... hereditas, ... tus
s l. scrupo ... de contra. & cōmit.
t l. fi. quorum. C. vnde vir vxor.
u Leui. 2. ...
x l. 1 de fun. & leg. haer. P.
y l. fecundi, de lega. 1 l. tripl. de ver. sign.

diuino testamentum fecerunt Abraham [a], & Iacob [b]. Probauit Deus, locutus ad Ezechiam, *dispone domui tuæ, quia morieris tu* [c]. Ius gentium dominia etiam distribuit, & libertatē de illis concessit [d]. Ita pari approbatione fulcitur vtraque successio, sed ordine, vt primo admittatur ex testamēto veniēs si sit: deinceps secundo loco, deficiēte testamento, venientes ab intestato. Atq; voces illæ, intestati, & ab intestato, satis superq; indicant deficere testamentum: & ideo tunc vocari. Oritur & ex testamento actio ciuilis & naturalis, vt not. Bartho-

8 lus [e]. ¶ † 4. Obijciunt, qui vtitur iure communi, præfertur vtenti iure speciali [f]. At qui venit ex testamēto, vtitur iure speciali [g]: qui vero ab intestato, authoritate legis cōmunis, vnde & vocatur legitima successio [h]. Cæterum & qui venit ex testamento, ex iure cōmuni quoq; venit [i]. Et lege quoque hæreditas testamentaria obuenire dicitur [k]. Posset & negari, venientem iure cōmuni præferri priuilegiato dum concurrunt ius cōmune & singulare in diuersis personis. Potius enim est in pri-

9 uilegiato priuilegium [l]. ¶ † 5. Non obest, quod iusta tantum dicatur hæreditas, quæ ab intestato ad nos peruenit [m]. Nam illud intelligendū in sua hypothesi cōmunicationis faciēdæ in societate: quia sub spe eius veluti certa inita est societas. Et ea iusta non dicetur testamentaria, quæ non est cōmunicanda, vtpote quæ non spe, sed ob benemeritum hæredis plerumq; defertur [n].

10 ¶ † 6. Minus obest, quod successio ab intestato certa sit, ordo enim præstitutus ei est per gradus qui confundi nequeunt [o]. Testamentaria autem varia esse potest, quod variæ sunt hominum voluntates [p]. Ergo minus hæc sequenda foret. Quia voluntates quidem incertæ sunt, sed illæ certæ per legum regulas reddūtur.

11 ¶ † 7. Nō obest l. si quis, in 2. de hær. inst. vbi agnati excludunt venientes ab intestato. Nā ibi agnati & vocati erant si vellent esse hæredes, & alij ex testamento tantū, si agnati nollent adire hęreditatem: vnde volentib. agnatis hęreditatē, deficiente con-

12 ditione, ex testamento nō dicuntur vocari. Et sic frustra de cōcursu, qui nō fit, disputatur. ¶ † 8. Nō obest, quod nemo videatur suā sobolē extraneis institutis postposuisse [q]. Hoc enim verū in dubiis:

13 at in claris, non est opus cōiecturis [r]. Si enim velit, potest. ¶ † 9. Pugnare videtur Iustin. in l. fi. de inst. & subst. sub cond. fact. dū mater præfertur in successione filij intestati impuberis ei qui substitutus est filio, si posthumus non nasceretur. Sed ibi substitutus in casu, si posthumus non nasceretur, & ita vulgariter natoque posthumo excludebatur [s]. Et expirante substitutione mater filio ab intestato sine concursu testamentarij alicuius hæredis succedit. Et pupillaris tacita non excludit

14 matrē. ¶ † 10. Obijciunt, fortior est dispositio legis, hominis dispositione [t]. Et proinde successio intestati, quæ à lege inducta est, fortior erit dispositione hominis testamētaria. Sed hoc tollitur, vt

15 3. & 4. argumentū. ¶ † Postremo non obest, quod filij præferātur (si iniuste exhæredati sint) instituto [u]. Nam nos loquimur de testamentaria successione ex testamento legitime condito [x]: contrarium autem, locum habet in testamēto non subsistente. Et testamentum proprie dicitur, quod iure perfectum est [y]: aliter testamentum non præstat impedimentum, quod de iure non sortitur effectum [z].

a Genes. 22. & 23.
b Genes. 48. & 49.
c Esaiæ 38. 4. Reg. c. 20.
d l. ex hoc iure, de iust. & iure P.
e Bart. in l. interdum, nu. 6. de cond. inde. P.
f l. centurio, de vulg. P. l. ... de test. mi. P.
g glo. in l. illa institutio, de hære. instit.
h l. 1. & 2. de bon. poss. firm. de suis & legit. hær. P. & de legit. hæred. C.
i d. l. centurio, de vulg.
k l. lege obuenire, 130. de ve. sig.
l l. si non specialis, C. de test. c. 1. de constit. in 6.
m in l. ea quæ ... bus, § de illo, pro soc. P.
n l. nec adiecit, eod.
o l. iurisconsultus, de grad. affinit. & de succ. edic. cum similib.
p l. quia potest, ad Trebell.

de Definitione Testamenti. Cap. 2.

1 *Testamenti factio duplex, actiua & passiua, & quæ vtraque.*
2 *Testamentum quid.*
3 *Testamentum quomodo mentis testatio.*
4 *Captatoria vltima voluntates reprobata.*
5 *Hæres institutum per testatorem metu compulsum non consequitur hæreditatem.*
6 *Blanditijs permissum ne sit prouocare voluntatem vltimam.*
7 *Voluntas vltima rata, si modo iusta sit.*
8 *Hæredis institutio princeps causa testamenti validi.*
9 *Institutio testamentaria triplex, propria, impropria, impropriissima, & legitima filiorum quanta sit.*
10 *Testamenti & contractuum differentia.*

1 TEstamenti † factio duplex, actiua & passiua. Actiua, est potestas faciendi testamētum: Passiua, est potestas ac-

2 cipiendi ex testamento [a]. ¶ † Testamentum porro Vlpianus secundum aliquos in titulis ex corpore iuris excerptis titu. 5. definiuit, *Testamentum, mentis nostræ iusta contestatio, in id solenniter factum, vt post mortem nostrā valeat.* Sed illa finitio nimiū angusta videtur, neq; est, vt opinor, Vlpiani, sed alicuius studiosi viri, qui in quosdam locos sibi quædā excerpta ex Vlpiani responsis collegerat. Quemadmodum nec ea puto Pauli, quæ receptarum sententiarū titulo circumferuntur, sed alterius qui ex Pauli legib. sibi locos communes fecerat. Et ad rem propius, cōuincitur Vlpiani prædicta finitio falsitatis, ex responso l. 1. de testa. in P. vbi Vlpianus sic loquitur. *Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post*

3 *mortem suam fieri velit.* ¶ † Et hæc est vera & substantialis testamenti finitio. Nam quod Iustinianus tradit [b], testamentū mentis esse testationem, ad etymologiam nominisq; explicationem, nō ad substantiam referendū est, vt etiam monet Theophilus [c]. Nec mihi otiū est, immorari in refutādis cachinnis eorū, qui insulsam existimant nominis declinationem, & inculcant de calciamēto & alijs ridiculis: sufficiet enim si admoneam, illos nō legisse quod est apud Sext. Pompeium, libris de verbor. sign. *Mentum*, inquit, *dicebant, quod nos commentum.* Vbi & mentum & cōmentum pro mētis memoriali, excogitatū pro recordatione: quia commentum à verbo cōminiscor, & illud a verbo antiquo meminiscor, ex quibus deducitur supinum cōmentum, & mentum. Vt testamentum non insulse, vt ipsi putant, testatio mētis dicatur, vel testatio excogitata, vel excogitatum cum testimonio vel testatione: testato enim quod fit, testatio dicitur [d]: & detestatio, denunciatio facta cum testatione [e]. Qualis autem, & cuius rei hæc testatio, in substātiali finitione explicat Vlpianus, vt sit testatio voluntatis nostræ [f], iustæ, de qua appareat

4 testibus qui requiruntur [g]. ¶ † Verba porro illa finitionis, *voluntatis nostræ*, docent voluntates vltimas pendere non debere ex alterius quam testantis volūtate libera, non captata. Ita enim dicimus captatorias volūtates improbari vltimas [h]: quanquam agatur de legatis [i], vel de militari voluntate [k]. Quāuis ex æquitate canonica, qui extremam voluntatem in alterius dispositionem committit, non videatur decedere intestatus [l]. Quod pleriq; explicant, vt liceat ex ea æquitate cōferre institutionem in alterius arbitrium. Quod tamen textus nō ait. Et puto cōmittere extremam voluntatem

a l. filiusfamilias, de testam. §. testamēti autem factionē, de hæred. qualit. & diff. apud Iustin.
b in §. 1. de testa. ordi.
c §. 1 eo tit. in instit. Theophi.
d l. fin. pro derel. P. l. acceptā, C. de vsur.
e l. renunciatio, de ver. sig.
f l. de testam. P.
g l. hac consultissima, & l. in omnibus, C. eod.
h l. illa institutio, l. si quis Sempronium, & l. captatorias, de hæred. instit. l. nōnunquam, de cond. & demonstr.
i l. captatoriæ, de legat. 1.
k l. captatorias de test. mili. C.
l c. cum tibi. 13. de testam. vide ibi Panor. & alios.

in iure illo, esse executionem liberam voluntatis testatæ alicui relinquere: puta, vt omnes probant, si ad pias causas relinquatur, vel si expressa voluntas institutionis committatur approbationi vel reprobationi alicuius. Alioquin non video etiam iure canonico quomodo testamentum dici possit in quo testator non scripsit, nec nuncupauit hæredem. Et ita puto testamentum non valere, si in arbitrium futurum alterius conferatur, non si in præteritum[a]. Quo fit, vt ipse testator debeat vel proprio ore nominare, vel propria manu scribere in testamento hæredem[b]. Potest tamen executio voluntatis vltimæ cōferri in alterius arbitrium. Et hoc modo potest imponi cōditio hęredi, vt hæres sit si velit[c]: quæ quamuis nō exprimatur, inesse videtur[d]. ¶ † Quià nemo cogitur hæreditatem inuitus accipere[e], exceptis necessarius hæredibus. Potest etiam & in arbitrium tertij conferri quantitatis legati definitio, vel taxatio: & ita puto intelligendam de quantitate, l. 1. de leg. 2. ne ex diametro pugnet aliter cum l. nonnunquam, de cond. & demon. P. Pendet & ex his verbis, *voluntatis nostræ &c.* improbatiò institutionis, quam testator fecit inuitus, vel metu adactus: & ideo qui à coacto testatore institutus est, siue is metum impulerit & coegerit, siue alius pro eo inscio vel consentiente, hæres non est[f]. ¶ † Blanditiis tamen prouocare voluntatem in se defuncti non est prohibitum, sed probatur iure ciuili ex his facta institutio[g]: nisi nouercalibus delinimentis pater inductus, contra proprium sanguinem iudicium suæ voluntatis dedisset[h]. Statuit & Solon[i], non valere testamentum eius, qui ingrauescente morbo, aut medicamētorum vi impellente, aut vinculis, aut coactus, aut cōiugis suasionibus, aut blanditiis adductus, disposuisset. ¶ † Siquidem in finitione occurrit huic volūtati, quod exigitur, vt voluntas sit iusta sententia: alioquin omnis voluntas rata non est, nisi ea sit iusta quoque. Iusta porro erit, quæ iure & bene fit[k], & secundum leges. Neque subsistit dispositio, quę aduersatur rationi vel legibus[l]. Nec proprie testamentum dicitur, nisi iure perfectum[m]. ¶ † Vnde colligimus non magnopere laborandū esse in explicanda quæstione eorum, qui putant addenda esse huic finitioni Vlpiani, verba, *cum hæredis institutione.* Nam leges, cum de vltima testamentaria voluntate agunt, institutionem hæredis existimāt esse principem, sine qua non fit testamentū efficax[n]. Et institutio directa & exhæredatio, facit vt testamentum ab aliis vltimis volūtatibus separetur: quia nec in codicillis, nec in aliis hęc fieri possunt[o]. Instituere hæredē nihil aliud est, quam intra hæreditatem ponere, dare ei hæreditatem, siue talis scriptus sit, siue talis fuerit nominatus[p]. Excepto milite, qui ex priuilegio in codicillis institutionem facere poterit[q]: & hæc institutio non proprie talis est. ¶ † Facit & Guill. Bened[r]. testamentariam institutionem triplicem, propriā, impropriam, & impropriissimam. Propria est, cum in testamento quis instituitur in tota hæreditate, vel in quota aliqua eius[s]. Impropria est, cum filius instituitur in legitima, vel in eo quod in legitimā reducitur: puta, si in dote, vel in donatione propter nuptias instituatur[t]. Legitima namq; naturę est quidem, quota bonorum patris pars, deducto ære alieno: nō hæreditatis, in qua & debita sunt[v]. Impropriissima, quoties instituto hærede vniuersali, alius extraneus instituitur in re certa. In quo casu illa institutio non est quota hæreditatis, neq; bonorum, adeunte hærede vniuersali[x]. ¶ † Instituitur porro hæres in testamēto, vt ipse voluntatem defuncti exequatur, secundū postrema verba finitionis testamenti, [*de eo quod post mortem suam testator fieri voluit,*] quæ constituunt differentiam inter voluntates vltimas testamēti & voluntates contractus. Cum in testamentis variare liceat & mutare placita vsque ad mortem, quia eorū effectus post mortem tantum est[y]: at in contractibus nescit vox semel missa reuerti, & effectum sine retractione statim contractus accipit[a]. Et statim fit creditor & debitor cōtractu iusto, etsi sub conditione in tēpus mortis executio differatur[a]: cum tamen hęres non possit in testamētis dici, nisi post mortē testatoris, nec hæreditas[b]: nec qui putat testatorem viuere, adire potest eius hæreditatem[c].

Margin numbers: 5, 6, 7, 8, 9, 10

a l. illa autem institutiones, de hæred. inst. P.
b in l. hac consultissima, & l. iubemus, C. de testam.
c Hermo. in l. verba hæc, 12. de condi. insti.
d l. Cornelius, & Mæuius, ee. de hæred. inst. P.
e l. nec emere, C. de iu. delib.
f l. 1. si quis e. h. testa. prohi. C. facit l. 1. in princ. & §. 1. eo. tit. in P.
g l. si eo. C. & l. fi. eod. tit. P.
h l. 4. de inoff. testa. P.
i Plut. in vita Solon.
k cuius dictum est, de vet. iure. §. 1. de nupt. l. si vxor, de adult. P.
l e. fraternitatem, de sepultur. l. nemo potest, & l. si quis inquilinos 113 §. si de leg. 1.
m l 2. §. 1 quēadmo. testam. aper.
n l. 1. de vulg. in P. l. quod per manus, in. & l. fin. de iu. codi. P. §. ante hæredis institutionem, de lega. 1. de hæred. insti. P. §. in primis, de fidei. hære.
o l. non codicillum, C. de testam. l. illud, 13. §. fin. de iur. codic.
p l. 1. §. institutum, de hæred. institut.
q l. militis codicillis, in pri. de milit. testa. in P.
r Guil. Bened. ad c. Raynutius, ad verba, adijciens et Alexocha, n. 16. 17. 13. de testam.
s in l. quoties hæredis, de hæred. inst. P.
t vt in l. quoniam nouella, C. de inof. test.
v l. cum à matre, & ibi not. C. de rei vend.
x l. si § in cōputatione, de iur. delibe. Tenet Bar. in l. ex facto, circa med. de hære. instit. et gl. Ange. & Imola. in l. ita tamen, §. si patronus, ad Trebell.

de Testamentorum distinctione seu diuisione.

Cap. 3.

1. *Testamentorum priscorum tria genera, in comitijs, in procinctu, per as & libram.*
2. *in Procinctu testamentum quando fiebat.*
3. *Testamentum per Aes & Libram.*
4. *Testamenta nostra non cognosci ante mortem quare nostra intereßt & 5.*
6. *Testamentorum hodie tres species, Solenne, Nuncupatiuum, & Militare.*
7. *Testandi, vt vellent domini facultas restricta.*
8. *Testamentum coram principe factum, vel apud acta, non eget solemnitate. & 9.*
10. *Testamentum amissum Probari poteßt per Instrumentum & duobus testibus quomodo.*
11. *Testamentum imperfectum duplici modo, solemnitatis, vel voluntatis ratione.*

1 ANtiquorum † testādi formulæ fuerunt, quæ partim in desuetudinem abierunt, partim immutatę vestigia prisca hodie retinent: aliæ omnino subsistunt. Tria genera testamentorum fuerunt priscis temporibus: vnum, quod fiebat in pace & otio solemne: aliud, quod in procinctu: tertium, quod per æs & libram[d]. In otio pacis, Romanis calatis comitiis, id est, coram populo conuocato per cornicinē fiebat. Iulius Pollux[e], apud Gręcos eundem morem seruatum innuit, dum ait quatuor species esse concionum, sed primam & præcipuam qua confirmabantur magistratus, & ibi publicas causas euulgari solitas, hęreditatumq; partes, & vt ipse scribit λῆξεις τῶν κλήρων. 2 ¶ † In procinctu fiebant, cum viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur: quod antequam gladij cingerentur pugnaturi, fiebāt tribus aut quatuor audientibus tantum, vt scribit 3 Plutarch. etiam[f], cum aliis[g]. ¶ † Tertium fiebat per familiæ emancipationem, cui æs & libra adhiberetur: cum testator è manu sua abdicabat bona sua & quasi vendebat ei quem hæredem faciebat imaginaria venditione, adhibita libra, & ære abemente dato, & adhibito libripende, & quinq; testibus puberibus ciuibus Romanis, & eo qui familiæ emptor dicebatur[h]. Ære enim rudi & ponderato in alienationibus prisca antiquitas vtebatur[i] pro pecunia, cuius cōmercij formula remansit in simulata venditione, quæ alienationem continet per adiunctionem æris & libræ. In titulis Vlpiani[k], istius testamēti solemnitas apponitur in hæc verba.

y l. ex facto, & l. quoties, de hære. inst. Bal. in l. Gallus & quidam, infra, de lib. & posth. Ange. ... de hæred. inst.
z l. 1. de ... lega. ...
a l. in cui sub cōditione, de actio. ... dictionali, de verb. oblig.
b l. ... hæred. ... vendis ... verb. ... reditate ...
c l. ... de ... hæred. P.
d Institut. ... de testam. ...
e Pollux ... Onomast. ... lib. ... magistratus equitum.
f Plut. in Coriolano.
g Inst. ... ita. eod. ... 15. c. 27.
h d. §. 1. de test. ord.
i Plin. li. 33. c. 3.
k tit. 20.

verba. [*In teſtamento, quod per as & libram fit, duæ res aguntur, familiæ emancipatio, & nuncupatio teſtamenti. Nuncupatur teſtamentum in hunc modum. Tabulas teſtamenti tenens teſtator ita dicit, hæc ut his tabulis ceriſve ſcripta ut ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor: itaque Quirites vos teſtimonium prabetote. Quæ nuncupatio & teſtatio vocatur.*] 4 ¶ † Has formulas aliquando & ius ciuile probauit, idque vt obuiam iretur fraudibus, quibus clam voluntates vltimæ ſupponi, vel intercipi, vel corrumpi poſſunt. Sed poſtea ius prætorium aliam adinuenit formulam teſtandi, cum prædictæ certis rationibus diſplicuiſſent [a]. Tum quia tutum viſum non eſt adhiberi vltimis voluntatibus tantam hominum turbam, quanta in comitiis aderat. Eueniebat namque, vt publicata palam voluntate teſtantium, proximi, quibuſque nihil teſtamento relictum erat, in contemptum teſtantium prouocarentur: & alij qui ſe nouerant inſtitutos, necem illorum habendæ hæreditatis gratia accelerarent. 5 ¶ † Intereſt quoque noſtra, ne ſecreta rei noſtræ familiaris, debita vel onera, ſecretave pandantur [b]. Vt eadem ratione voluerint hodie leges, teſtamenta viuentium non reſignari, vel ſi reſignentur vel propalentur, pœna imponatur falſi, & alia facientibus [c]. Et quamuis omnino ſecretum non dicatur, quod fit coram teſtibus [d]: tamen reſpectu alio, ſecretum dicetur, quod vulgo notum non eſt [e]. Itaque prætorio iure teſtamenta ita demum rata erant ſine mancipatione, ſi teſtium ſeptem ſignacula adhiberentur [f]. 6 ¶ † Tandem autem iure prætorio cum ciuili coniuncto, & in vnum corpus redacto, teſtamentorum tres ſpecies eſſe cœperunt vſitatæ. Aliud namque teſtamentum paganicum, aliud militare [g]. Et rurſum paganicum, aliud quod ſcripturam ſolemnem exigit, vnde ſolemne dicitur [h]: aliud quod ſine ſcriptura fieri poteſt [i], nuncupatiuum dictum. De quibus poſtea. 7 ¶ † Ex his antiquæ omnes diſponendi maiorum formulæ, & libertas diſponendi vt cuique placuiſſet legibus duodecim tabularum, conceſſa [k], modum & cancellos recepit [l], conſtituta regula rebus, perſonis, & formæ. Arguuntur & ratione rerum teſtamenta eorum, qui non vt viros oportebat, ſed nimis molliter & remiſſe fecerant inſtitutiones de vxoribus, eis vniuerſarum rerum ſuarum vſumfructum relinquentes, filiis autem nudam proprietatem, qui interim fame peribant, neve in poſterum id fieret cautum eſt [m]: neve liceret plus quam dodrantem legatis donare [n]. Perſonis, quæ diſponere non poſſent, lex quoque poſita, quibus relinqui non poſſet, vt paulo poſt dicemus Deo fauente. Et placuit quoque, non cuilibet diſponendi formam arbitrio concedere. Quemadmodum Scæuola Iuriſconſult [o]. non probat nudam voluntatem teſtatoris declinantem à lege, qui ita diſpoſuerat de ſuis bonis [*Lucius Titius hoc meum teſtamentum ſcripſi ſine vllo iuriſperito, rationem animi mei potius ſecutus, quam miſeram & nimiam diligentiam: & ſi minus aliquid legitime minuſve perite fecero, pro iuſto & legitimo haberi debet hominis ſani voluntas.*] Et Plato quoque in ea ſententia fuit, ne committeretur modus diſponendi ſingulis ex arbitrio. Sic enim ſcribit [p], [*Multa ſinguli diuerſaque, & inter ſe & legibus, & viuentium moribus, maioribuſque ſuis contraria propere teſtabuntur, ſi quis ſtatuet. quodcunque teſtamentum in fine vitæ conditum fuerit, id omne fore inuiolatum. Stulta enim & abiecta quadam moroſitate ferme omnes premuntur, quando morituros ſe iam arbitrantur [q]. Et cum quiſque ſuorum velit eſſe dominus, moriturus homo. Frequentiſſime his verbis vtitur. Graue nimium inquit eſt, ô Deus, ſi mea mihi non licebit cuicunque velim relinquere, & aliis plura, & aliis pauciora, prout erga me mali bonive liquido fuerint inuenti tum in morbo, tum in ſenio, tum in aliis infortuniis meis comprobati. Vnde priſci legulatores, ô Clinia, molles fuiſſe mihi videntur, qui legem ſcripſerunt illam, per quam licet cuique vtcunque velit ſimpliciter ſua diſponere: quod ego qui leges condo, aliter ſtatuendum cenſeo, & leges diſponendi ponam.*] Ex quibus video recte abrogatam legem Valentiniani, qui in nouellis ſtatuit [r], licere teſtari cunctis iuri ciuili, iure prætorio, per nuncupationem, municipalibus geſtis, per teſtimonium principis, & ſubſcriptione conditoris. Et refert ſe indulſiſſe Leonio, & vxori eius iucundæ, ius liberorum, id eſt, vt in eadem charta mutuo ſe poſſent in caſu, quo alter alteri ſuperuiueret, hæredes ſcribere [s]. Statuit inſuper, valere teſtamentum per ſcripturam quam vocat holographem, iure teſtamenti in qua quis propria manu voluntatem ſuam ob defectum teſtium requiſitorum ſolus ſcripſerit, aliquibus adhibitis.

8 ¶ † Cæterum coram principe vel iudice factum, receptum teſtamentum, & validum habetur. [*Omnium*, inquiunt CC. Honorius & Theodoſius, *teſtamentorum ſolemnitatem ſuperare videtur, quod incertum mera fide precibus inter tot nobiles probataſq; perſonas, etiam conſcientiam principis tenet. Sicut ergo ſecurus erit qui actis cuiuſcunque iudicis, aut municipum, aut auribus priuatorum mentis ſuæ poſtremum publicauit iudicium: ita nec de eius ſucceſſione vnquam tractabitur, qui nobis mediis & toto iure (quod in noſtris eſt ſcriniis conſtitutum) teſte ſuccedit, &c.*] Idipſum in Gallia approbatum fuiſſe videtur ex legibus Caroli Magni [t]. Is enim ſic ſtatuit. [*Qui filios non habuerit, & alium quemlibet ſibi heredem facere voluerit, coram rege vel coram comite & ſcabinis, vel miſſis dominicis, qui tum ad iuſtitias faciendas fuerint ordinati, traditionem faciat.*]

9 ¶ † Et hoc proculdubio verum remanet, apud acta coram aliquo iudice teſtamentum factum valere, perinde ſi coram principe fieret, & abſq; teſtibus, dum tamen reperiatur ſcriptum in actis curiæ [u]: quia acta in iudicio non requirunt teſtes [x]. Veruntamen dubitatum eſt, an omnino nulli teſtes exigantur, an aliquis numerus, non tamen tantus quantus in teſtamentis alibi factis. Et hic pugnantes ſunt ſententiæ [y]. Inter quas iudicio meo reſoluendum eſt, requiri teſtes ſaltem duos, qui dicant ita coram iudice teſtamentum factum fuiſſe: quia & conſtare de omni facto debet, an factum ſit, antequam de viribus quæratur. Nec acta ipſa iudicialia fidem faciunt, antequam conſtet eſſe acta iudicialia teſtibus, duobus viris 10 fide bona electis [z]. ¶ † Et probatio omnis plena ſaltem duobus eget teſtibus [a]. Facit & quod traditum eſt, teſtamentum probari poſſe per inſtrumentum [b], probando ſcilicet caſum amiſſionis eius ſcripturæ, & eius quod in eo continebatur, ſi teſtamentum factum coram ſeptem teſtibus fuiſſet deperditum vel ſubſtractum [c]. Et hodie remiſſa eſt omnis teſtamentorum ſolemnitas in teſtamentis ad pias cauſas, dum tamen appareat de 11 voluntate perfecta [d]. ¶ † Nam teſtamentum duplici modo imperfectum dici poteſt, & ratione ſolemnitatis, & ratione voluntatis. Et aliquando vbi conſtat de voluntate, etiam ſi ſolennitates deficiant, valet teſtamentum [e]. Et proinde quamuis remittatur ſolemnitas, tamen eſt probanda voluntas.

a § Sed prædicta quidem, de milit. ordin.
b L. 2. quan. & qui. quar. pars deb. lib. 10. C. l. 2. C de alim. pupil. præſt.
c l 1. §. ſi quis tabulas, depoſit. in P. l. ſi quis teſtamentū, §. 1. ad leg. Aquil. in P. l. ſi quis aliquid, § qui viuū, de pœn. in P.
d in l. coram, de verb. ſig.
e l. 1. §. ſumma cum vtilitate, de his qui deleu. vel effude. li. 9. P tit. 5.
f d. §. ſed prædicta.
g § 1. de milit. teſtā. ap. Iuſtin.
h §. ſed cum paulatim, de teſtam.
i [illegible] pen. de hæred. & falc. in auth. §. fin. de teſta.
k l. verba, de verb. ſign.
l l. 1 ad leg. Falcid. P §. 1. eo. tit. ap Iuſti.
m §. prohibemus autem, de inceſ. & ſern. in [illegible]
n [illegible] 1. ad leg. Falc.
o l. codicillis, 91 §. fin. de legat. 2.
p Pla. 11. de legib.
q facit §. illud quoq; de triē. & ſem. in auth.
r in nouel Valent. titu. 4. de teſtam.
s tit. præd §. fi.
t in capitula. conſtitut. Carol. Magn impreſſis ab Alex. VVenſeohorn. cum commentar. Ancopschei, pagi. 64. habetur lex & rubr. de adopt. lib. 2. leg Langobard.
u per l. omniū & l. iancimus, ibi vel inter acta manifeſtauerit, C. de teſtam.
x l in donationibus, C de donatio nota. gl. in l fi. C. de re iudica.
y de quib. vide Guill. Benedicto c. Raynuti, ad verb teſtamentum, 3. nu. 18 & 19. de teſtam.
z ca. quoniam contra falſam, de probatio.
a l vbi numerus, de teſti P.
b ita concludit glo. in l. fin. C. de fideic & ibi Bar & plenius in l hæredis, de teſta. in P Guido Pap. in ſeni narr. tradit decis. 331.
c Bald ſig. 158. inci. nemo prudens, Boer. conſ. 48. nu. 11.
d idē conſeconſ. nu 4. & 5.
e docet Boer. dec. 240. nu. 4.

de Testamento Solenni & in Scriptis facto. Cap. 4.

1. *Testamentum in scriptis & solenne quid.*
2. *Testamentum subscribendi formula.*
3. *Subscriptio & signatio in testamento solenni testium requiritur.*
4. *Testamentum in quacunque materia scribi potest.*
5. *Testes testamentarij omnibus actibus testamenti adesse debent. Et idonei censentur habita ratione cõditi testamenti, & si postea non sint.*
6. *Signata in testamenta reserari non debent vsque ad apertionem.*
7. *Testamenti tabulæ quomodo aperiendæ.*

1 TEstamentum † in scriptis antonomasticῶs dicitur, quod solemnitate maiore perficitur. De qua sigillatim agitur in l. ad testium, de testam. P. & in l. hac consultissima 21. eod. tit. C. vbi Paul. Castr. ponit 13. requisita ad testamentum perficiendum solemne. Porro Ioan. Faber [a], & post eũ Chassanæus [b], quæ hodie in praxi istiua testamenti perficiẽdi sunt, tradunt. Et in summa, qui ita testari velit, debet scribere per se testamentum, si nolit aliquos scire quid in eo scriptũ sit [c]: vel per alium, puta secretariũ suum [d]: saltem nomen hæredis per se vel vnum ex testibus [e]. 2. Vocare debet testes septem eosque rogare, vt sint testes, quomodo hoc testamentum sibi cõdiderit [f], & scripserit, vel subscribat: & si nesciat literas, octauum adhibere debet testem, qui subscribat [g]. In quo videtur corrigi. l. hac consultissima.

2 ¶ † 3. Quando per se testator subscribet, debet iubere, vt in continenti se omnes testes subscribant [h]. Subscriptiones hanc formam habent, primum testatoris. [*Ego talis, volo hãc chartam testamentum esse meum, & sicut in ea scriptum est, testatus sum.*] Subscriptio testium. [*Ego talis, Petrus pata Gregorius, vocatus & rogatus in testem ad testamentũ talis, quod hac schedula continetur, manu propria subscripsi, & tali signo signaui.*] Sic enim Vlpianus tradit [i], [*singulos testes, qui testamento adhibentur, proprio chirographo annotare conuenit, quis & cuius testamentum signauerit.*] Ponuntur subscriptiones in ima parte testamẽti.

3 ¶ † 4. In eodem testamento apponuntur sigilla [k] singulorum testium, qui se subscripserũt: nam vtrumq; subscriptio, & signatio requiruntur. [*Si quis ex testibus,* inquit Vlpia [l]. *nomen suum non adscripserit, veruntamen signauerit, pro eo est atque si adhibitus non esset: & si, vt multi faciunt, adscripserit se, non tamen signauerit, adhuc idem dicemus.*] Signare, idem explicat esse: quãdo anulo vel aliquo instrumento habente characterem, signi fit impressio [m]. Nec interest anulo seu sigillo proprio, seu testatoris vel alterius signauerit [n]. Sigilla lino debent appendi, quo inuoluta vel plicata clauditur charta testamentaria: vel linteo, quo includitur testamẽtum. Nam signatas tabulas accipi oportet, etsi linteo, quo tabulæ inuolutæ sunt, signa impressa, id est, additis linis vel cordulis appensa, vel alia clausura fuerint [o]. Si linteum non adsit, cõsuetudines admittunt signa in alia materia: vt si testamentum filo, vel alia materia claudatur [p]. Quemadmodum & in attestationibus seu depositionibus testium solet imponi ab amanuensi vel iudice supra lini nodum, sigillum.

4 ¶ † Neq; interest testamentũ fuerit ne scriptũ in tabulis, aut membranis, aut chartis papyraceis, aliave materia [q]: aut quibus literis, dummodo ne notis scribatur, quod prohibitum est [r]. Nec quoque refert, quo idiomate fiat, cum omni sermone & Græco & Latino & alio idiomate exprimi testamẽtaria voluntas possit [s]: nec obest, nocte vel die disposuisse [t]. Requiritur nibilominus, vt istæ solemnitates continuo actu adhibeantur, & vno contextu, nullum alienũ actum à

5 testamento, immiscendo [u]. ¶ † Testes adsint, donec suprema contestatio peragatur [x]. Illique sint idonei tempore quo signarunt, quamuis mortis tempore non sint idonei [y]: aut saltem exigitur, vt tẽpore testamenti pro idoneis habiti vulgo sint [a].

6 ¶ † Sed & exigitur, sigilla, clausave à testatore non reserantur: nam si quid ex testamẽto mutare placuerit, ex integro omnia facienda sunt [a]. Et si signata, turbata sunt ab ipso testatore, non videtur signatum [b]. Et videtur testator mutasse voluntatem. Si tamen casu fortuito, vel alio modo inconsulto, incisa vel turbata fuerint, non obest testa-

7 mento [c]. ¶ † Et ita fere eadem obseruatione in aperiendis, ac in claudendis tabulis testamenti vtuntur. Et, [*cum ab initio aperiendæ sunt tabulæ,* inquit Vlpianus [d], *prætoris id officium est, vt cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere, vel negare.*] vt ait Paulus [e]. Si modo præsentes sint. Nam si quis ex signatoribus aberit non longe in alterius territorio, mitti tabulæ debent testamenti vbi ipse sit, vti agnoscat [f]. Et si maior pars signatorum fuerit inuenta, poterit ipsis interuenientibus resignari testamentum, & recitari [g]. Et si quis se neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minus aperiuntur tabulæ: sed aliàs suspectæ fiunt [h]. [*Quod si,* inquit Vlpia [i]. *sui natura tabulæ patefactæ sunt, apertum videri testamentum non dubitatur.*] Hodie testamentorum aperiendorum alia est formula, vt interpellato iudice & eius authoritate, honestis viris conuocatis aperiantũr, & si opus sit postea obsignentur [k]: iuramento prius exacto de calumnia ab eo, qui petit inspiciendi & describendi testamenti potestatem [l].

de Testamento Nuncupatiuo. Caput 5.

1. *Testamentum solemne difficulter effectum sortitur.*
2. *Nuncupatiuum testamentum quid.*
3. *Imperfectum testamentum sine solemnitatibus.*
4. *Testes septem iure communi in testamento nuncupatiuo, vt et ia solemni, adesse debent.*
5. *Testamentum inter liberos duobus testibus sustineri potest quomodo, & in eo quæ alia obseruanda. num. 6. 7. 8. & 9.*
10. *Parentes non succedunt filijs ex minus solemni voluntate.*
11. *Scriptura reperta in arca patris instituens liberos sine testibus quando faciat testamentum validum inter liberos.*
12. *Testamentum inter liberos etiam minus solemne cõditum, non reuocatur posteriori, nisi solemni & expresso.*
13. *Testamentum ad pias causas quomodo minus solemne valeat: & in fauorem etiã relictum laicis, in eo n. 15.*
14. *Legitima non relinquitur necessario filijs titulo institutionis in testamento ad pias causas.*
16. *Ingredienti religionem testamentum minus solemne valet.*
17. *Testamentum coram principe factum nõ eget solemnitatibus. Idem si apud acta.*
18. *Necessitas dispensat in solemnitatibus testamentorum.*

19 Testa-

a In Faber ad § possunt, de testa. ap. Iustin. b Chass. in c. 4. ad vers. illa, per son testament valablement faict, nu. 32. des success. Burg. c l. hac consultissima, de test. & ann obseruatu, eo. C. l. ferum, 28. eod. P. d l. sed his omnibus, de testa. Iustin. ... & l. codicil. ... e ... f l. hæredes palam, §. in testamento ... g l. cum antiquitas. C. cod. h d l. hac consultissima. I singulos, 30. de testam. P. k vide Accur. in §. ... l Vlpia in l. ad testium numero ... m d. l. ad testium ... n d l. ad testes ... o d l. ad testes ... p ... q ... r ... Const. Caes. in l quoniam indignum ... de testam. ... C.

r l. sed cum ... s ... t ... u l. quoniam ... x l. ... y d l. ad testes ... a l. haredes palam ... b d l. hac consultissima ... c l. qui testamentum ... d l. 1. ... e d l. ad testes ... f l. 1. ... g l. ... h l. 4. ... i Caius ... k l. ... l l. 2. C. eod.

19 *Testamentum militare solutum legibus communibus.*
20 *Testandum secundum consuetudinem loci, vbi testamentum fit.*
21 *Testes duo iure pontificio, cum presbytero parochia, testamento sufficiunt. Num in Gallia, & alibi, ad pias causas idem.*
22 *Testium adhibendorum testamētis Leonis Cæsaris sanctiones.*
23 *Testes in omni vltima voluntate saltem 5. requiruntur, in testamentis septem.*
24 *Testamentorum nuncupatiuorum solennitates communes cum solennium testibus.*
25 *Testamenta nuncupatiua quare scribantur.*

1 Difficilis † cum sit testamēti perfectio, frequentior est vsus nuncupatiui: potissimum, cum metuendum sit, ne testamentum factum tāquam solenne, in quo tamen solennitates requisitæ omissæ sunt, vllo iure valeat: nec tanquam testamentum solenne, quia illud factum non est: nec tanquam nuncupatiuum, vel iure codicillo-2 rum, quia ita valere non voluit[a]. ¶ † Nuncupatiuum dicitur testamentum, quod sine necessitate scripturæ fieri potest à testatore præsentibus septem testibus simul vnoque tempore collectis, coram quibus nominat seu nuncupat hæredem, quem sibi delegit & instituit, & reliqua suæ voluntatis exponit[b]. Plinius[c], *testamenta sua alij nuncupant*, id est, viua voce quid de rebus suis fieri velint declarant. Et Vlpianus, [*heredes*, inquit[d], *palam, ita vt exaudiri possint, nuncupandi sunt. Licebit ergo testanti heredes vel nuncupare, vel scribere: sed si nuncupat, palam debet nuncupare Quid est palam? non vtique publicum, sed vt exaudiri possit: exaudiri autem, non ab omnibus, sed a testibus. Et si plures fuerint adhibiti, sufficit solennem nume-3 rum exaudire.*] ¶ † Testamentum hoc non solenne, respectu solēnitatis requisitæ in testamēto, quod de essentia habet scripturam, & alia, de quibus præcedente capite actum est: verum respectu formæ suæ obseruandę, solennitates habet quasdam, & solenne secundum illas, & imperfectum si non adhibeantur, dici potest. Nam & in hoc testator, & qui instituitur, debent esse idonei: item testes.
4 ¶ † Et hi numero 7. secundum generalem regulam, & vt sint rogati[e], qui factionem habeant testamenti[f]: non sint mulier[g] impubes[h], seruus[i], furiosus[k], mutus[l], surdus[m], cui bonis interdictū est[n], intestabilis[o]. Qui testamento hæres instituitur, in eodem testamento testis esse non potest: quāuis diuersum in legatario, & hærede scripto[p]. Nec qui in potestate est testatoris, puta filiusfa.[q] Septem testes requisiti: de substantiali forma esse
5 dicuntur[r], iure & solennitate ciuili. ¶ † Numerus testiū iure communi, vt dixi, septenarius est: dispensat tamen interdum huic numero, vel fauor, vel necessitas, vel consuetudo. Fauor namque interdum liberorum minuit numerum, vt in testamento à patre inter filios condito imperfecte ratione istius solennitatis, requiruntur tantum duo testes[s]: imo fœmina in eo testamento esse potest testis[t], nec exigitur testes esse rogatos aut notarium[u]. Quod intelligendum est, quando testamentum imperfectum est ratione extrinsecæ solennitatis, & alia persona mixta non est voluntati paternæ[x], & si ea est in fauorem filiorū: alioquin si testamentum imperfectum sit ratione voluntatis patris, & solennitatis intrinsecæ, puta, quia plane non constet de eius mente, non sustinetur illud testamentum[y], vel quia iniuste disposuit[a].

Tunc enim verum est, testatorem magis cepisse, quam fecisse testamentum[a]. Fauor autem liberorum facit, vt voluntas quælibet ex arbitrio distribuentis bona filijs sustineatur, & à iudice probe-
6 tur etiam in non diuisis[b]. ¶ † Quamobrem si pater in ea minus solenni voluntate prætereat filium aliquem, & testamentum ex eo corruat, non potest defendi ex §. imperfecto. l. hac consultissima. C. de testam. Testamentum enim tunc corruit ratione substantiæ per præteritionem, non ratione solennitatis[c]. [*Et inter cætera, quæ ad ordinanda testamenta necessario desiderantur*, inquit Caius[d], *principale ius est de liberis heredibus instituendis vel exheredandis, ne præteritis illis rumpatur testamentum.*] Et nullum fit[e]. Quamuis, si ratione solius præteritionis iure nouissimo statuente testamentum paternum rumpatur, legitime & cum septem testibus peractum, non rumpatur, nisi quantū pertinet ad institutiones: cætera autem firma maneant[f]. Præterea esset contra iuris regulas, vt §. ex imperfecto. qui fauore liberorum constituit, contra filios[g] retorque-
7 retur. ¶ † Quinimo concludunt interpretes, vt valeat testamentum imperfectum inter liberos, requiri relictum in eo alicui ex filijs, vt relinquatur titulo institutionis: alioquin non admitti[h]. Sunt & alia, quæ considerantur in hoc testamento minus perfecto valido inter liberos, quæ fuse explicat Guiliel. Benedictus in ca. Raynutius. in ver. testamentum 1. à numero 72. vsque ad numerum 90. de testa. Nico. Boer. in decisio. 240. & 24. nu. 5.
8 ¶ † Quæ omnia intelligenda sunt de filijs naturalibus & legitimis, sine distinctione sexus patris & matris. At si de naturalibus tantum agatur, quantum ad matrem pertinet, filij naturales eodē iure, ac legitimi & naturales vtuntur[i]: nisi mater esset illustris[k], vel natus is esset ex damnato coitu[l]. Sed si instituatur à patre, vel linea paterna rursum distinguitur, aut relinquatur illi testamēto solenni, aut nuncupatiuo. In primo casu debet obseruari forma subscriptionis, iuxta authen. si modo. C. fa mil. ercisc. & authen. quod sine. de testam. Et tunc valet testamentum, licet testamenti solennitas non adijciatur. Et ita intelligenda authen. de testam. §. ex imperfecto. Et si solennitas subscriptionis scripturę non adsit, deficiente quoque alia iuris solennitate, corruit testamentum. Quod si testamentum fuerit nuncupatiuum, non subsistit inter naturales, tantum minus solenne & imperfectum. Et ita resoluit & plura adijcit Guiliel. Bened. in c. Raynutius. in ver. testamentum 1. nu. 83. 84. Copiose etiam Boerius quæst. 240. num. 12. 13. 14. 15. Iulius Clarus lib. 3. senten. iuris, §. testamen-
9 tum. quæst. 12. nu. 1. 2. 3. 4. quos vide si egeas. ¶ † De legitimatis porro, dubium non est Chassanæo[m], quin inter legitimos testamentum minus perfectum valeat, ac inter naturales & legitimos. Et hic tamen fauor liberorum potius, quam paren-
10 tum inspiciendus. ¶ † Nam quamuis eadem pietas in successione ascendentium & descendentiū videatur[n]: tamen sicut ex testamento imperfecto succedunt filij parentibus, non possunt ex minus solenni voluntate filiorum succedere parentes[o].
11 ¶ † Testes ergo duo in testamento nūcupatiuo sine scriptis facto inter liberos, sufficiūt, ex §. ex imperfecto. At si de scriptura facto quæratur, illud notandum est, quod quotidianū vsum habet, inuentam post mortem patris in arca eius, vel alibi apud notarium, vel alium, schedulam seu chartā scriptam & subscriptam manu propria eius, qua contineatur eius dispositio, diuisioque bonorum

a d. l. quis. st. de testa.
b l. inter offi. C. fam. ercisc. l. si cogitatione. & l. quoties. eod. C. l. sed & si. eod. P.
c l. si filius. 7. ... in ver. ... de lib. & posth. Guil. Ben. in c. Raynutius in ver. testamētum 1. nu. 74. & 89 de testam.
d l. inter cætera. ... de lib. & posth.
e simile in l. ... apud hostes. eod. in l. ... enim, in fine, de vulg. ... de exhære. liber.
f auth. ex causa. de libe. præte. ... & seq. ... cum de appell. cognos...
g l. quod fauore. C. de legib.
h Refert plures interpr. Iul. Clarus li. 3. sent. q. ... Cōsen. it Guil. Bened. interpre. ca. Raynu... in ver testamētum 1. nu. 72. & seq.
i ... non ... ad ... sed ... suspectis de ...
k ... si qua illustris. ad Orfici. C.
l auth. ex complexu. ... incestis nup. ...
m Chassa. in §. 1. ad verba, quand le procreé bastard, n. 27. ... des successions des bastards, in consue. Burgun.
n l. nā & si parentib. de inoff. test. P.
o Guil. Bened. in d. ver. testamentu nu. 81. & Boer. q. 240. nu. 110.

inter filios, etiam sine testibus factam, & si se ei nõ subscripserint, sequendam esse, iuxta authent. quod sine. de testamen. C. dummodo apposita sit dies [a], & extense sine notis pater suam descripserit voluntatem. Idem si pater non scripserit, sed ab alio scriptam subscripserit [b], dũmodo subscribendo dicat, esse suum testamentum [c]. Si autem nec scripta, nec subscripta sit à patre inoenta schedula, nihil efficitur: nisi ea subscripta à liberis sit, quia tunc valebit iure contractus inter illos initi [d]. Late de hac quæstione schedulæ repertę in arca testatoris, Guiliel. Bene. in c. Raynutius. in ver.

12 testamentum. t. nume. 87. ¶ † Tanta autem est vis huius testamenti inter liberos etiam minus solennis, vt alio sequenti posteriore non censeatur reuocatum, nisi in posteriori reuocatorio obseruentur pleno iuris solennia: & expresse reuocari prius

13 testamentum, dictum sit in secundo [e]. ¶ † Rursum fauor piæ causæ solennitates testamenti remittere dicitur: quod eius gratia cum duobus testibus admittitur [f]. Pluribus rationibus & doctorum & legum probationibus firmat Guiliel. Bened. in d. verbo, testamentum. 1. num. 57. & seq. dummodo imperfectum non sit ratione voluntatis, vt disputat Boerius, in decis. 93. nu. 10. puta, si non habeat formam, ex qua fides aliqua possit adhiberi, vt disputat Iulius Clarus, lib. 3. sententiarum, §. testamentum. q. 7. Si tamen habeat aliquam probationem, valebit: quamuis etiam solo nutu testatoris

14 voluntas eius constaret [g]. ¶ † Et tantus est hic fauor, vt etiam in testamento, in quo pia causa instituitur, non requiratur, vt legitima relinquatur filijs titulo institutionis [h]: quia hæc solennitas iuris est omnino ciuilis, & in hoc testamento iuris ci-

15 uilis solennitates non considerantur. ¶ † Sed & illud singulare est, vt quando in testamento minus solenni, quo pia causa instituitur, extraneo alicui relinquitur, valeat non solum testamentum, sed quod in eo scriptum est debeatur etiam alijs laicis relictum [i]. Quia ea quo sustinetur principalis institutio, reliqua quæ in testamento scripta sunt, sustineri debent: quod tamen negatur in testamento inter liberos, d. §. ex imperfecto. Huic ego sententiæ subscribo, dummodo fraus nulla detegatur, & ne prætextu religionis ansa fuerit data decipiendi succedentes ab intestato. Sed hęc consideratio ex peristasibus negotij relinquenda est

16 iudicio iudicis. ¶ † Fauore quoque religionis, sine solennibus recipitur testamentum factum ab eo,

17 qui ingreditur religionis ordinem sacrum [k]. ¶ † Fauore quoque & priuilegio principalis authoritatis, iam diximus remitti solennitates in testamen-

18 tis factis coram principe, & apud acta [l]. ¶ † Necessitas porro solennitates à iure ciuili præscriptas sæpe mutat, vel tollit, potissimum in testium nu. veluti, si agatur de testamento cæci, quod 8. exigit [m]. Vbi penuria est hominum, vt ruri, quinque in rustici testamento sufficiunt [n]. Hocque prorogant ad alias personas & loca, vbi plures haberi nõ possunt, ex similitudine rationis [o]: puta, si testator peste tactus, si belli causa quis fugerit [p]. Existimãt enim tunc sufficere quinque testes [q]. Quæ vera existimauit cẽsura senatus, si modo ciuitatem populus vel curia eius dereliquerit, & aer corruptus fuerit, aliter minime. Fidem faciunt duo, placita curiæ supremæ Parisiẽsis, vnum 3. Februarij, 1530. & aliod 7. Februarij, 1525. vt refert Papus [r]. Testamentum autem iure hoc necessitatis factum, etiam conualescente ægroto, & periculum euadente, valebit, si in ea voluntate testator decesserit, vt Boerius ait [s]. Sed Guido Pap. si eum duobus testibus & curione fecerit peste ægrotos, nec moriatur intra annum, sed conualescat, irritari tradit [t].

19 ¶ † Ad necessitatem simul & priuilegium, militare testamentum, quod solutum est regulis iuris communis [v], pertinet, de quo postea, Deo fauente.

20 ¶ † Cõsuetudo porro, & lex municipalis, seu leges principum, omnibus præscriptis solennitatibus præferuntur [x]. Et proinde generaliter statuendũ est, & solennia & testes adhibendos esse testamen-

21 tis, secundum morem regionũ vbi fiunt [y]. ¶ † Quia ex his iam ius alteri quæsitum est [z]. Iure pontificio sufficiunt duo testes cum presbytero paroch. [a] Atque Ioan. Faber [b] existimat in Gallia sufficere solennitatem, c. cum esses, de testa. inter liberos, vel ad pias causas condito testamento, & procul dubio in alijs, in terris ecclesiæ. Sed & Guido Papæus [c] refert sæpe vidisse iudicari, testamentũ validum factum à peste affecto, secundum c. cum esses. Consentiunt etiam alicubi municipij, leges aliter tamẽ Tholosæ, aliter Lutetiæ, aliter alibi condendum est. Verum in Gallia illud obseruandum, presbyterum non posse officio tabellionis fungi: & proinde non posse excipere testamentum, vt constitutione regia, & Senatusconsulto placuit [d].

22 ¶ † Leo Imperator dispensauit sua constitutione testium numero, hoc modo [e], *περὶ τῶν μὲν πόλεσι διὰ πέντε μαρτύρων κυροῦσθαι τὰς διατάξεις ἐθεσπίσαμεν, ἐν δὲ ἀγροῖς, ... διὰ τριῶν ...*, id est, *vt in ciuitatibus, quinque: in itineribus vero & agris, tres testes, ad testamentorum fidem sufficiant.* Et alibi [f], permittit disponere sine scriptis, vel cum scriptura, captiuis cum quinque vel tribus testibus. Item alibi [g], subscriptionem testium non exigit, nec signacula, ad validitatem testamen-

23 ti. ¶ † Hæc omnia tamen ius Codicis Iustiniani authoritate editum, alio modo, vt dictum est, reformauit, & voluit saltem, in omni vltima voluntate quinque testes adesse [h], in testamento se-

24 ptem. ¶ † Non immorabor in alijs solennitatibus seu requisitis in nuncupatiuis testamentis, quæ communia sunt cum solennibus: puta, quod vno contextu fieri debeant seu continuo actu [i], rogatis, pręsentibus & audientibus testibus [k]. Scribuntur autem istæ voluntates nuncupatoriæ, non pro necessaria solennitate, sed ad probationem &

25 fidem diuturniorem, vt alij actus legitimi [l]. ¶ † Debentque hic testes esse bonæ fidei, & famæ, & quales in alijs actibus probationem tantum facere notatur. Si tamen habeantur tales quo tempore adhibentur, quamuis infames vel incapaces, reipsa sint, fauore vltimarum voluntatum probant [m]: & monachi mendicantes [n], & alij, exceptis illis, qui instituuntur in eodem testamento vniuersaliter, & filijs qui in potestate testantis sunt: etsi, si alius testetur, pater & filij adhiberi possint [o], nisi mulier sit, quæ reijcitur [p]. De notario adhibendo, vide Guido. Pap. decisio. 543.

a Bal. in d. aut. quod sine. de testa. C. nu. 4.
b Paul. Castr. consi. 93. li. 2.
c Iul. Clarus, lib. 3. sent. § testamentum. q. 34. nu. 4.
d Idem eo. nu. 6.
e auth. hoc inter liberos, de testa. C.
f c. relatum. de testa.
g d. glo. in c. cum tibi, de testam. Cor. in l. habemus nu. 21 de test. & ibi Alex. nu. 9.
h Bar. in l. 1 n. 62. de sacrosan. eccles. C. Alex. in l. inter cætera. nu. 4. de lib. & posthu. P. Iaf. cons. 194. col. fi. in 2. vol.
i Sali. in auth. Cassa nu. 7. de sacrosan. eccle. C. Guil. Bened. in d. ver. testamentum. nu. 89. vbi refert similes plures Docto.
k §. illud. de monac. in aut. Panor. in c. a. in præsentia. de probatio. per illũ textum col. 15. Guil. Bened. in d. ver. testamẽtum nu. 53.
l l. omniũ. C. de testam.
m l. hac cõsultissima. C qui testa. face. non poss.
n l. fi. C. de testam.
o vide Guiliel. Bene. ad d. ver. testamentum. 9. nu. 12.
p idẽ Bene. eo. n. 13. & 14. Bal. in l. fi. C. de testam.
q hoc disputat Boe. decis. 2. b. 8. 9. 10. 11.
r Pap. li. 2. Rhapso. arest. tit. 1. arr. 1.
s Boer. vbi sup. nu. 12.
t Guid. Pap. decis. 541. nu. 3.
v l. 1. de milit. testa. P. l. militẽs. C. eo.
x l. finem speciali. C. de testa.
y Petr. de Ferra. in for. libe. quãdo petitur hære. ab intest. in gl. vallatã lege. eum sent. Guid. Pap. late q. 261. Bar. in l. cunctos populos. 1. col. & ibi Bart. 11. col. de summa Trin.
a facit l. in fundo. de euict. l. 1. de vsuc. extra tione. § si vero præter hec. de tabel. in auth.
a c. cum esses, de testa.
b Io. Fab. in l. 1. de sum. Trin. vide Boe. q. 93.
c Guid. Pa. decis. 541.
d Boer. q. 242. nu. 4.
e in constitut. Leo. nouel. 41.
f in constitut. Leo. 40.
g eod. 42.
h l. fi. C. de codicill.
i iuxta l. hæredes palam § fi. de test. P. l. cũ antiquitas C. ... vnus actus.
k l. cõtinuus. de verb. obl. P.
l d. l. hac consultissima §. ... nisi ...
m & d. l. hæredes palam.
l l. cõtrahentes. de pigno. P.
m l. 1. C. de testa. gl. & in l. cõ lege eod. P.
o Geo. Natta in repe. l. ex imperfecto num. 191. l. hac consultissima. C. de testa. Iul. Clar. li. 3 § testamentum q. 55. et P.
n l. quidam. testamento. familiæ.

---

de Militari Testamento, Cap. 6.

Lib. 2. Instit. tit. 12. Lib. 29. P. tit. 1. Lib. 6. C. tit. 21.

1 *Militare testamentum vnde dictum, quid sit, eius priuilegia, quo priuilegio in castris & extra castra disponentes vtantur diuerso. nu. 2. 3. 4.*

5 *Testamentum militare post annum à missione expeditionis non valet.*

6 *Testa-*

6 *Testamentum filijfa. militis de castrensibus nō iure militari sed communi extra expeditionem fieri debet.*
7 *de Castrensibus tantum in expeditione damnatus crimine militari miles disponit.*
8 *Filiusfa. miles de castrensibus disponit. & 15.*
9 *Miles, etsi priuilegiatus, de alieno non disponit.*
10 *Testamentum militare pro parte valere potest, sine iure accrescendi. supra dodrantem legatur.*
11 *Miles qualis esse debet, qui iure militari testamentum condere possit.*
12 *Quando & quomodo inutile ante expeditionem factū, in expeditione firmetur.*
13 *Captus ab hostibus nec iure militari disponit.*
14 *Impubes nec iure militari testari potest.*
16 *Militare testamentum nullam formam à iure, sed ex arbitrio militis habet.*
17 *Militare testamentum duo exigit, 1. vt constet militem ita voluisse in expeditione, 2. vt ita condidisse appareat: & ideo duo testes necessarij saltem.*
18 *Militaris testamenti alia priuilegia, effectus, & rationes priuilegiorum, nu. 19. & 20.*

1 TErtia † species testamentorū, est militum, à quibus militare appellatur, quod & paganico opponitur [a]. Paganum quamuis à Plinio, id quod ad rusticos pertinet, dicatur: vt pagana lex [b]. Videtur species nuncupatiui testamenti, sed quod priuilegio donetur, aliā classem sequitur [c]: & imaginem retinet eius, quod priscis temporib. 2 fiebat in procinctu. ¶ † Testamentum militare itaque est, voluntas vltima, quam declarat miles in expeditione, quoquo modo potuerit, secundum priuilegia iure sibi concessa [d]. Quare tot diuersitates videtur esse testamētorum militarium, quot 3 formulæ condendi permissæ. ¶ † Nam & miles pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere potest ex priuilegio, quod paganis denegatur [e]: & ad tempus heredem instituere [f], vel perfecte, vel iure communi [g], simpliciter per nuncupationem, aut scriptura vel in clypeo, vel in vagina, vel gladio, literis sanguine suo rutilantibus, aut in puluere [h].
4 ¶ † Disponunt milites de bonis suis castrensibus, & non castrēsibus: sed distinctione adhibita. Nam duo priuilegia sunt militibus concessa in causa testamentaria: vnum patresfa. respicit, aliud filiosf. Item latius priuilegium testādi in procinctu, quā extra expeditionem. In expeditione condenti testamentum, dispēsatio ad necessitatem, & temporis angustias, & penuriam experitorum hominū, seu iurisperitorum refertur, vt cōdant quomodo tunc possint [i]. Aliud priuilegium, quod extra expeditionis necessitatē cōceditur militibus alibi existentibus, puta in hybernis, ad fauorem militiæ re-5 fertur maxime. ¶ † Proinde paterfa. qui potestatē habet disponendi de omnibus bonis suis, & iure communi testari debet: nisi in expeditione sit, quamuis in hybernis sit, non potest quoquo modo disponere [k]. Neq; in expeditione factum testamentum, post annum quo militia missus est, testamentum militare valet: si intra illum non fuerit mortuus [l]. Oporteatq; adhuc illam missionem esse 6 honestam, non ignominiosam [m]. ¶ † Atq; ita Iustinianus priuilegium quod indulgentia principum datum erat militibus vbicunq; degentibus, præter formulam antiquam eorum, qui tantum disponebant in procinctu, restrinxit ad eos, qui in expeditione essent. Cæteris vero, qui extra expeditionē in æstiuis, vel hybernis, vel apud se degerent, reseruauit quidem priuilegium testandi de castrensib. bonis, licet filijfa. sint, seu de peculio castrensi: ea tamen lege, vt nō iure militari, sed communi disponere tenerentur, eadem obseruatione in eorū testamentis adhibēda, quam in testamentis paga-7 norum adhiberi placuit [n]. ¶ † Nisi in expeditione damnati sint patresfa. crimine militari, nam tunc permittitur illis disponere tantum de castrensibus, & intestatis succedit in alijs fiscus iure proprio [o]. Et tunc permissione illi concessa, iure quoque militari in illis disponit castrēsibus, si delicto sacramenti fidem non ruperit [p], hoc est, si nō obstante crimine, adhuc tamen sacramento militari 8 inuiolato, miles dici possit. ¶ † Ergo miles filiusfamilias, ratione istius priuilegij, recte testabitur ex formula iuris communis de castrensibus bonis, non de aduentitijs [q]. Et vt ait Iuuenalis [r],

Solis præterea testandi militibus ius
Viuo patre datur: Nam quæ sunt parta labore
Militiæ, placuit non esse in corpore censûs,
Omne tenet cuius regimen pater.

9 ¶ † Disponit miles, iure militari tantum, & exemplo paganorum, de bonis proprijs, nō alienis, neq; alienum ius minuere potest [s]. Ideo fundum dotalem perperam legat, prohibente lege Iulia alienationem [t]: nec in fraudem creditorū amplius, quam vnum seruum hæredem necessarium facere poterit [u]. Sicuti nec is qui iure communi testatur [x]. Quia priuilegium non debet alicui nocere [y].
10 ¶ † De suis porro in parte testari, & in alijs intestatus, vt dixi, decedere potest. Et ideo singulari iure militari aliquem instituendo ex fundo, in reliquo præsumitur voluisse intestatus decedere [z]. Nec habet locum ius accrescendi [a]. Contra quam in paganorum testamentis receptum sit [b]. Quanquā si per quotas diuersis hæreditatem relinquat, intelligatur in illas quotas voluisse hæreditatem suam diuidere: & ita intestatus non fit pro parte [c]. Potest & supra dodrantem legare, neque ideo locum habebit Falcidia: si quid tamen legauerit, vel fideicōmiserit supra vires patrimonij, minuitur [d].
11 ¶ † Persona militis, qui disponit, consideratur, vt is iam sit in numeros & ordinem militum allectus, cinctus, vel statim cingendus, extra tyrocinium [e], vere miles armatæ militiæ, non scriniarij vel notarij militum [f]. Nisi & quidam castra sequantur necessario, & hostili terra degentes, eodem mortis periculo, & pugnandi necessitatē teneantur. Tunc enim & illi, communicato priuilegio eorum, qui remp. defensuri sunt eodem iure vtuntur: etiā si sacramento militari non fuerint 12 constricti. ¶ † Quando enim quis in militis decedit, videtur quodammodo tunc quæ nō militaria sunt, iure militari firmare, si eo tempore aliquid addiderit testamento prius facto cum paganus esset, vel si id legi tunc fecerit vel signauerit: nam tunc fit ex paganico, etiam minus solenni, milita-13 re, perfectum & ratum [h]. ¶ † Qui tamē in hostium venit potestatem captus, nec iure militari testari potest [i], nec communi [k]: quia hostium seruus factus [l], & incapax factionis actiuæ testamenti.
14 ¶ † Requiritur itē in eo, qui iure militari vult disponere, vt egressus sit ætatem impuberem: quia indignum visum est temporibus, eum, qui nondum stabilem mentē adeptus est, propter priuilegia militum, sapiētium hominum iura pertractare. Et in tam tenera ætate, ex tali licentia, parentibus forte suis, vel alijs propinquis nocere, propriam substantiam extraneis relinquendo [m]. Extra hanc ætatem pupillarem, & surdus, & mutus, milites iure militari testari possunt, cum & nutu illis

a l. hinc nostrū. de reg. iur.
b Plin. lib. 28. c. 2
c Caius. l. 2. de mili. test. P.
d hæc finitio probatur. ex §. 1. ea & l. 1 eo P. & latius ex sequen. & l. mili[illegible] C. eod. [illegible]
f l. in fraude. [illegible]
h [illegible] de mili. te. testa.
l [illegible] sed hactenus [illegible] l. quod dicitur. & l. [illegible] l. Papin. Papinian. de inoffi. testa. P.
m l. testamenta eorū. de mili. testa. P.

n l. pen. C. de testa. milit. §. 1. eod. ap. Iustin.
o l. & militib. nostris. 22. C. eod.
p l. ex militari. 11. de milit. testa. P.
q l. pen. q test. fac poss. C. l. fi. C. de coll. l. pe. de testa. in P. §. 1. quib. non est permi. fac test.
r Iuuena. Saty. fin.
s l. cū filiusfa. miles 29. l. ex militari. §. fi. & l. milites eiu. 12. de milit. testam. l. milites etiam eo P.
t l. dotalē. 17. eod.
u l in fraudem planc 16. eo. P.
x l. qui soluendo 40. de hæred. instit. P.
y l. nec enim. de emancip. liber. C. l. 2. § si quis à princi. pe. ne quid in lo. publ. P.
z l. si miles vnum. & l. si duobus 38. de mili. testa. P.
a l. 1 & 2 C. de test. mil. l. si filius qui patri, 41. § Papinianus. de bon. liber. P.
b l. 1 § si ex fundo. de hære. instit. P. cū sim.
c [illegible] C. de testa. mil.
d l. in testamēto 12 C. eod.
e l. ex eo tēpore. 42. & l. filiusfam. 44. de mili. testa.
f l. scriniarios. 24. C. eod.
g l. fi. de milit. testa. P l. 1. de bo. poss. ex testa. milit. P.
h § sed & si quis. de mil. test. ap. Iustit. l. ademptis. 9. l. in fraudē. 10. § testamen. 18. l. tribunus militum. 21 §. 1. de milit. test. P.
i l. facere. 10. eod. P.
k l. eius qui apud hostes. de testam. P.
l § 2. de iure pers. l. hostes. 24. de capt. & postl. reuer. P.
m l. hu. & l. si Rufinus 4. C. de test. mil. 10. § 1. de milit. testa. P. l. 3. de man. test. P.

15 illis liceat hæreditatem suã relinquere[a]. § † Nam obest, vt diximus, potestas paterna huic testamento militari: ideoq; si miles, qui sui iuris est, & in expeditione testamentum condiderit, se in arrogationem vel adoptionem dederit, testamentum eius irritum non fit, sed valet: vt eius quoq;, qui existens in potestate cõdiderit, & emancipatus post-
16 ea fuerit[b]. § † Quamuis testamentum iure communi factum, capitis minutione tollatur[c]. De formula & modo testamenti militaris, nnn est qnod dicamus: cum dictum sit, nullam constitutã fuisse[d]. [*Faciant*, inquit Vlpinianus[e], *testamentum milites quomodo volent, faciant quomodo poterũt, sufficiatq; ad bonorum suorum diuisionem faciendam, nuda voluntas testatoris.*] Id est, voluntas sine solennitate. Et Papiniannus[f], [*militis testamẽtum sola perficitur voluntate.*] Quomodocunq; eã expresserit, vel literis, vel etiã
17 notis intelligibilibus[g]. § † Itaq; animaduertendũ est hic constare debere non obstante omni priuilegio: primum, an voluntas aliqua fuerit militis, quæ dicitur voluntas eius: nam non omne quod à milite dictum est, voluntas erit testamẽtaria: vt si dicat ioco commilitoni, [*ego te hæredem facio, tibi omnia mea bona relinquo.*] Serio enim hæc nisi dicantur, non faciunt institutionem[h]. 2. Dum constac voluntatem seu testamentnm esse, inquirendum est, an illa voluntas, illndve testamentum fuerit illius militis, de cuius successione agit̃, an vero suppositum fuerit[i]. Idcirco duo saltem testes necessarij sunt, vel qui dicant militem ita disposuisse[k]: tunc, si de his constet, & quod factum in expeditione, & si intra annum de eo postea agatur, iã ratum erit. Nec metuendum est à querela inofficio-
18 si, quæ contra illud mota non irritat[l]. § † Et potest filium, si sciat se habere, præterire miles[m], & filio emancipato & exhæredato pupillariter substituere[n], & hæreditatem dare etiam in codicillis directo[o]: quæ nmnia iure priuilegij permittuntur. Quemadmodũ qnando illis permittitur hæredes instituere deportatos, & eos fere, qni testamenti factionem non habent: exceptis seruis pœnæ[p], & alijs, quornm institutionẽ lex eis specialiter prohibuerit[q]. Vt apud Triphoninum Iurisc. [*Mulier, in quam turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, vt Adrianus rescripsit*[r]. *Nec tutorem ei, qui in aliena potestate est, miles dare potest*[s].
19 § † Effectus testamenti militaris est, qualis ea testamento alio valido sequi solet, aditione facta, in excipiendis & mouendis actionib. debitorũ & creditorum, legatarinrum, & fideicõmissariorum[t].
20 § † Rationes porro bnrum priuilegiorum principaliter sunt. Prior suadet remitti militibus iuris solennia in condendo testamento, ob nimiam militnm imperitiam, quam vocant aliquandn leges simplicitatem[u]: milites enim magis arma, quam leges scire eapedit ciuiles[x]. Secũda, quia qnamuis sciant solennia requisita milites, tamen locus hostilis & necessitas vrgens pugnandi, nõ patitur nec permittit illa illos adhibere: sæpe enim miles animam efflans, testamentum incipit, scribit, & non perficit, morte præuẽtus[y]. Et maritus, cum in ipsa acie dnnasset ciuitate cohortea Camertum, idque aduersus leges factum esset: vere tamen & egregie se eacusauit, inter armorum strepitum se iuris ciuilis leges exaudire nõ potuisse[z]. Postrema, fauor est militiæ, & reipublicæ. Qui enim se prn republ. deuouent, digni sunt vt cum iam vltimum vale pro reipub. defensione dicunt, aliquo prinilegio dnnentur testandi[a]. Et qui in vnn grauatur, in alin releuari debet[b].

a §. quinimo. de milit. testa. l. 4. eod. in P.
b §. denique ex-[illegible] l. miles [illegible] [illegible] 23. & l. idem est, & l. si paterfa. 14 eo. P. l. 1 § sed si filiusfamilias. de bonor. poss. sec. tab. P.
c § alio 6. non tantum, quib. mod. test. infi.
d l. si à fratre suo. 24. C. de testa. milit.
e Vlpia. l. 1 de milit. testa. l. in fraudem. 16. §. [illegible] eo. ti. P. l. militum. C. eo.
f l. miles si testamẽtum 36. & l. eius milis [illegible] de mil. testa P.
g Lucius Titius 41. eod.
h l. diuus Traianus. 2. de milit. test. P §. plane eo. tit. apud Iustin.
i d. l. diuus & l. Lucius Titi[us]. k d. §. plane.
k glo. [illegible] de milit. test.
l l. si C. de inoffi. testa.
m l. sicut certi. [illegible] de testa. milit. C.
n l. miles ita hę redẽ. [illegible] ex hære dato, de milit. testa. P. Sed de substit. militari Deo fauente alibi, in substitutio.
o l. militem. eo. tit. P.
p l. neq; enim. 14 § deportati. de milit. testa. P.
q l. ex testamẽto militis. C. de testa. milit.
r l. miles ita hę redẽ. 41 §. mulier de milit. testa. P. l. mulierẽ, de his quib. vt ind. P l. 2 de dona. inter vir. & vx. C.
t d. § mulier. & l. cũ filiusfamilias. 23. de mili. test. P l. 2. de test. tute. P. l. impubes. de admin. tuto. P.
x l. si certarum. 28 §. Iulianus. l. si à milite 10. in princ. & § edictum de milit. testa. P.
y §. 1. eo. l. 3. C. eod. l. 2. eod. P.
z l. si. C. de [illegible]
y l. milites. C. de testa. milit.
z Val. Maxi. li. 3. c. 2.
a l. milites. C. de loca.
b reg. iuris. secundũ naturã.

de quibus Testari possumus.
Cap. 7.

1 *Testari de quibus liceat. & seq.*
2 *Ecclesiastici fructus beneficiorum cuius sint, & quibus dispensandi.*
3 *Testari num possint mero iure clerici.*
4 *Beneficia ecclesiastica iure successionis hæreditaria non debentur.*
5 *Restitutioni subiecta non possunt in testamentum grauate venire.*
6 *Aliena res quomodo relinqui vel legari possit.*
7 *Testamenti relicta & mandata debent esse secundum ius, & bonos mores.*

1 Ommnnis † in omni specie testamentorum est quæstio, de quibus rebus testamentum fieri possit, quę iure institutionis relinqni, quæve mandari & statui possint. Et ideo paucis hæc quoque, & summo digito, indicabimus: de omnibus suis rebus mobilibus & immobilibus, & nominibua testari quẽlibet posse, nisi aliquo iure prohibeatur. Duo sunt in perficiendis actibus necessaria, voluntas & potestas[c]. Et in vltima efficaci voluntate, oportet testatorem & velle, & posse quod velit: possumus antem, qnod natura, factn, iure possumua, vt contra, dispositio testamentaria nõ admittitur de eo, quod natura & impossibilitas facti, & iuris respuit. Hæreditas successin est de eo, quod defunctus babnit[d]: neq; plua iuris transferri potest in snccessores, qnã defunctus habue-
2 rit[e]. § † Quare nemo iure testari poterit de rebua ecclesiasticis, vel ex ecclesia, pendẽte sna administratione quæsitis[f]: potest tamen secundum receptnm morem testari beneficiariua ecclesiasticus de fructibus perceptis ex suo beneficin, secũdum glo. in c. fi. de offi. ordin. in Sex. quam ibi sequitur Ioan. Andreas, existimans sacerdotes esse beneficiorum possessorum vsufructuarios. Quod tamẽ improbat Panormitanus, & tantum vsuarios ratus, neque de fructibns disponere iure posse pluribus docet[g]. Cuius sentẽtiam lubentissime cnmprobo, tanqnam conuenientem diuinis & humanis sanctionibus. Neque puto in rebua ecclesiasticis curioni, vel priori vel antistiti quippiam aliud ex fructibua beneficij deberi, præter victnm & vestitum: reliqua esse pauperum, ministerio diuino mancipanda. [*Habentes*, inqnit D. Paulus, *alimenta & quibus tegamur, his contenti simus*[h].] Sunt canones, qui prohibeanc expresse antistibus, res ecclesię in proprios vsus conuertere. Et primũ quidem, ex rebua suæ ecclesiæ, sibi & suæ ecclesiæ seruientibus, esse necessaria subministranda, reliqua quæ supersunt, fidelibua ministranda[i]. Hæc fuit prima intentio eorum, qui veodiderunt propria bona, & obtulernnt Deo & ecclesiæ apostolicæ, vt communicarentur & diuiderẽtnr singulis, prout cuique opus erat[k]. Et ideo bona ecclesiæ, bona pauperum dicuntur[l]. Quinimo Diuua Augustinus tradit, clericum præfectum ecclesiæ, si patrimonium aliunde habet, nibil ea ecclesia retinere debere sibi commissa, tanquam prncuratorem[m]. Quod & in canonibus apostolorum erat cautum, vt episcopus, ita demum pro necessarijs, ecclesiæ bonis participaret. Quod si ex aliqua causa iusta, propria retineret, à sumptibus ecclesiæ abstineret[n]. Et de fructibus ecclesiasticis idipsum expressum

c l. multum interest. C. si quis alt. vel sibi.
d l. hæredem. de reg. iur. l. nihil aliud. de verb. sig. P.
e l. [illegible] plus cõmodi. de reg. iur. [illegible]
f c. 1. de testa. [illegible]
g [illegible]
h 1. ad Tim. 6.
i c. tre [illegible] [illegible] 12. q. 1. c. 1. de pec.
k Actuũ 4. c. [illegible] q. 1.
l c. [illegible] 12. q. 2.
m D. Aug. ad Bonifac. [illegible] 12. q. 1.
n c. præcipimus. c. ex his. eod. q.

expressum inuenio in concilio Antiocheno, can. 35.[a] [*Episcopus ecclesiasticarum rerum habet potestatem ad dispensandum erga omnes qui indigent, cum summa reuerentia & timore Dei, participet autem & ipse quibus indiget, si tamen indiget: tam suis, quam in fratrum, qui ab eo recipiuntur necessarijs vsibus profuturis, ita vt nulla qualibet occasione fraudetur, iuxta sanctum apostolum sic dicentem, habentes victum & vestitum, his contenti simus. Quod si contentus his minime fuerit, conuertat autem res ecclesiæ in domesticos vsus & eius commoda, vel agrorum fructus, non cum presbyterorum diaconorumque conscientia pertractet, sed horum potestatem domesticis aut propinquis, aut fratribus filijsque suis committat, vt per huiusmodi personas occulte res lædantur, synodo prouinciæ pœnas iste persoluat, &c.*] Proinde in concilio Agathensi[b], de istis testari vel contemplatione ecclesiæ quæsitis eos non posse, sic statutum est. [*Episcopi de rebus proprijs vel acquisitis, vel quicquid de proprio habēt, hæredibus suis, si voluerint, derelinquant: quicquid vero de prouisione suæ ecclesiæ fuerit, siue de agris, siue de fructibus, siue de oblationibus, omnia in iure ecclesiæ seruari censuimus.*] In concilio Carthaginensi 4.[c] [*Placuit, vt Episcopi, presbyteri, diaconi, vel quicunque clerici, qui nihil habentes ordinantur, & tempore episcopatus vel clericatus sui agros & quæcunque prædia nomine suo comparant, tanquam rerum dominicarum inuasores, crimine teneantur: nisi admoniti eadem ecclesiæ contulerint. Si autem ipsis proprie aliquid liberalitate alicuius, vel successione agnationis euenerit, faciant inde quod eorum proposito congruerit.*] Non enim iustum est, vt ecclesia, quę suscepit extraneum, efficiat in alieno diuitem, & in suo retineat fraudatorem[d].

3 ¶ †Possem & hic disputare, neque nunc aliquomodo testari posse episcopos, vel curiones, vel ecclesiasticas personas, quæ se triplici voto Deo adstrinxerunt, paupertatis, castitatis, & obedientiæ[e], si diaconi, subdiaconi, presbyteri fiant maxime paupertatis cuiuscunque sint ordinis clericalis, & nominatim proprijs renunciant, si tales esse velint, quales se dici volunt[f]. Nec enim ad excusationem pertinet, quod dicunt, vota monachorum esse: nam monachi, clerici olim non erant[g]. Et clericis tamen, episcopis, & alijs, renunciatio propriorum, professio paupertatis imposita est: potissimum in ecclesia occidentali orthodoxa. Nam in orientali aliquando propria habere concessum ijs, qui ex coniugio ad clericatus & præposituras ecclesiasticas transferebantur, vt filios & vxores, quibus antea onerati erant, ex proprijs retentis alere possent[h]. Scio tamen aliam fuisse sententiam glossarij ad ca. clericos. 12. quæstio. 1. Vbi duplici diffugio quærit excusationem in peccatis, scilicet in ecclesia primitiua olim hoc fuisse verum, ac si dicat, hodie nequaquam: & laicos quoque proprijs renunciasse. Item, inquit iura quæ loquuntur vt clerici renuncient proprijs, loquuntur de consilio. Quæ omnia mihi nō probantur. Nam scimus quidem & laicos aliquos, vt sequerentur perfectionem à Deo prædictam, [*Si vis perfectus esse, vade vende omnia quæ habes & da pauperibus.*] sponte sua vendidisse, & ad pedes apostolorum retulisse, & alijs quidem recte de consilio dictum est, vt si vellent, venderent: non autem hoc illis lex faciendi posita. Quod expressum est à Diuo Petro, Actuum quinto: [*Ananias cur tentauit Sathanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto & fraudare de pretio agri? nonne manens tibi manebat, & venundatum erat in tua potestate.*] At clericis, qui Deo irreprehensibiliter militare cupiunt, & vitam Apostolorum eorumque discipulorum imitari propria instituunt, maxime vita communis, seu in communi sine proprio necessaria, vt ait D. Clemens, episto. 4.[i] & D. Ambr. libro de fuga seculi[k]. Quod autem hoc sit præceptum istis clericis, & non consilium, & quod is, qui proprium habere voluerit, sit à clero pellendus, vide ex D. Augustino, ca. certe ego sum. 12. qu. 1. Sed plura dicere supersedeo, ne moueam bilem aliquorum: viderint alij quid sentiant. Hoc mihi tamen verius videtur, nulla inuidia cuiusquam tactus & si velint curiones, ecclesiasticæq; personæ sibi permitti de proprijs retentis seu obuenientibus disponere, saltem abstineant ab ecclesiasticis, iuxta ca. illi autem. 12. qu. 1.

4 ¶ †Cæterum, quemadmodum de bonis ecclesiæ permissum non est testari, multo magis nec de ipsis beneficijs possessis, quę hæreditario iure vel successionis non deferuntur[l]. Et si qui pontifices fuerint ex voluntate decedentium subrogati, illud factum est, vel ex authoritate superioris, priuilegio concesso[m], vel consensu eorum, qui electionem habent, non ratione electionis, sed per modum deliberationis & prouisionis[n]. Et fuit aliquando tēpus, quo dominus ex successione voluit deferri Sacerdotium[o], vt quando sibi delegit tribum vnā Leuitici generis ad seruiendum in tabernaculo, & Aaronis filios[p], & Phinees & posteros ad sacerdotium[q]. Sed postea idem Dominus, cum impij filij ex bonis patribus generarentur, protulit hāc sententiam contra Heli sacerdotem[r], [*loquens locutus sum, vt domus tua, & domus patris tui, ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum. Nunc autem absit hoc a me. Sed quicunque honorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles, &c.*] Tradunt iura etiam[s], administrationes, quales sunt beneficiorum solicitudines, non transire in successores, sed morte extingui, vtpote officia personalia, in quib. electa industria personæ, quæ

5 alijs non communicatur[t]. ¶ †Ea quoque, quæ lex maiorum vel statutaria defert proximioribus necessario post mortem alicuius non possunt testamento distribui, vt subiecta restitutioni[u]: vt regnum, quod proximiori per genus defertur[x]. Nec potest testator auferre, quod lex alicui defert[y]. Et si testamento deferatur quod quis alicui reddere tenebat, nihil de suo tradidisse videtur[z]. Videndus est §. præterea. de prohib. feu. alien. in vsib. feud. gl & Hostien. in c. licet de voto. Et quomodo in hac regnorum successione sit consuetudo sequenda, videnda glo. in c. Moyses. 8. q. 1. in c. grandi ibi *siue regni*, de suppl. neglig. præl. in Sex. Cōsuetudo enim cum pro lege habeatur[a]; nō dubium est hac, veluti ex lege, modū succedendi adijci posse[b]: & solam vim legis deferre successionē[c].

6 ¶ †In summa, hæres in rebus alienis institui nō potest non secus quam de tertij hęreditate pactū fieri non potest[d]. Et si admittatur legatum de re aliena, vel hæredis in testamento, fieri posse id dicemus, non quidem in præiudicium domini[e], sed vt ematur per hæredem à domino, si vendere sponte velit, vel eo nolēte, ęstimatio persoluatur[f]. Quod tamen idem non est, ac hæredem facere de rebus alienis, cum nemo alteri testamentum faciat, neque hæredem: excepto filio pupillo, cui singulari iure pater testamentum facit[g], vt furioso exemplo pupilli[h].

7 ¶ †Insuper ea, de quibus voluntatem suam testator explicat, quæve fieri iubet, debent esse secundum bonos mores & honestatem. [*Nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & vt generaliter dixerim*, inquit Papinianus[i], *quæ cōtra bonos mores fiūt, nec facere nos posse credendū est.*] Et Modestinus, cōditioni nō esse parendum

cendum sit eius, qui ea conditione hæredem instituit, [*Si reliquias eius in mare abijciat* [a].] Sic cum quidam scripsisset in testamento, vt formosissimæ duæ mulieres, quas in dominio habebat, aliaité, vt impuberes digladiaturi dimitterentur: populus editis ijs gladiatoribus tantam iniuriam atque inhumanitatem non æquo animo tulit, quinimo hanc testantium voluntatem irritam esse voluit, iussitque [b].

a l. quidam in fin. 17. eod.

b Athenæ. lib. 4. c. 17.

de Qualitate personarum, quæ testari possint. Cap. 8.

Lib. 2. Instit. tit. 12. Lib. 28. P. tit. 1. Lib. 6. C. tit. 22.

1 *Testatoris qualitas in primis consideranda in testamentis condendis.*
2 *Testamenti factio duplex.*
3 *Testamentum qui non possint condere, ob nullam, corruptam, vel non liberam voluntatem, & sequentib. 5. 6. 10.*
4 *Filiusfam. de quibus testari possit, & quomodo ad pias causas.*
7 *Obsides an testari nunc possint.*
8 *Monachi an testari possint.*
9 *Ecclesiastica persona de quibus testari possint.*
11 *Vltimo supplicio damnati, carcerib. perpetuis addicti, & excommunicati an testari possint. nu. 12. 13.*
14 *Intestabiles ex consuetudine, & testabiles qui fiant. Et quis infamis non testetur.*
15 *Vsurarius manifestus, bannitus, & deportatus quando testari possint. & 16. 17.*
18 *Intestabilem esse, & testari non posse, quomodo differant.*
19 *Confiscatio bonorum non porrigitur ad ea, quæ postea acquirit damnatus.*
20 *Testamentum muti surdi, cæci quando valeat.*
21 *Cæcus cum duobus testibus disponit inter liberos.*
22 *Testari non impediunt vitia corporis, dummodo mens sana sit.*
23 *Peregrini num testari possint.*
24 *Alienigenæ in Gallia non testantur de quæsitis, nisi affiliati.*
25 *Prouinciæ & ciuitates, quæ habent in Gallia ius regnicolarum.*
26 *Testamētum nec per nuncium, nec per procuratorem, nec per alium fit.*

1 IAm † in testamentis ees, de quibus testamenta fieri possunt, vel non possunt, explicatæ sunt: nūc de personis ad testādum idoneis agendū, & postea quæ harū partes & de forma disponendi, vt deinceps quæ institui possint doceamus. [*Si quæramus*, inquit Caius [c], *an valeat testamentum, in primis animaduertere debemus, an is qui fecit testamentum, habuerit testamenti factionem: deinde, si habuerit, requiremus an secundum regulas iuris ciuilis te-*
2 *status sit.*] § † Factio testamēti duplex, actiua, id est, posse testari: & passiua, id est, posse testamento institui [d]. Hic de actiua agendum quam habere dicuntur ij quibus expresse prohibita non est. Prohibetur autem ijs, qui nullam habent voluntatē, & qui habent, sed habent vel corruptam, vel pendentem ex aliena, nec liberam, vel à lege impedi-
3 tam. § † Ob nullam voluntatem seu nullum iudicium, prohibētur testari pupillus, & impubes, ante 14. annum completum in masculis, 12. in fœminis [e]: quia nullum eorum animi dicitur iudicium, vel voluntas rationabilis [f]. Item furiosus non testatur extra dilucida interualla [g], eadem ratione, quia mente careat. Ob corruptam mentem inhibetur dispositio prodigis, quib. interdicta est bonorum suorum administratio: quod tamē interdictione vetustius habuerint testamentum, hoc valebit [h]. Abrogata itaque est constitutio nouella Leonis 39. περὶ τοῦ τοὺς ἀσώτους τὰ συμφέροντα διοικεῖν, in qua permittebatur prodigis necessarios, seu proximos hæredes instituere, aut pauperibus distribuere: sicut & res suas probe gerere. Estque communis interpretum approbata sententia, neque pupillum [i], neque prodigum [k], neque furiosum etiam ad pias causas [l], testari posse. Ratione non liberæ voluntatis, qui in alterius potestate sunt, testamentum condere non possunt. Velle enim non creditur, qui alterius imperio obsequi cogi-
4 tur [m]. § † Ita filijsfa. testari prohibitum, in aduentitijs & proprijs [n]: etiam si in illis pater non habeat vsumfructum [o], & quamuis pater ei permittat [p], nisi de castrensibus, vel quasi castrensibus, quæ sibi omnino quæsiuit [q]. Et quamuis æquitate canonica, cum patris assensu filiusfa. de aduentitijs ad pias causas iudicare possit [r]: tamen hoc non in testamenti formula, sed alia vltima dispositione fieri posse traditum est [s]: forsan vi donationis causa mortis, quæ ex consensu patris à filiofa. fit [t]. Quo fit illud notabile, vt si in vltima voluntate illa ad pias causas à filiofam. facta, legata fiant alijs personis, legata non debeantur & adijciantur perperā, nec tamen accrescant piæ causæ, sed referuentur venientibus ab intestato [u]. Seruus item, cum suæ voluntatis & liberæ non sit, testamentum sibi con-
5 dere nō potest [x]. Neque † seruus hæredem habere potest [y]. Quia nec is velle creditur, qui obsequitur imperio domini [z]. Nihilque possidet vel sibi acquirit, de quo disponere possit, nec suum habere potest [a]. Incapax quoq; eorum, quæ iuris ciuilis [b] sunt, quorum sunt testamenti cōdendi solennia [c]. Excipit Vlpianus [d] seruum publicum populi Romani, qui ea semisse testari poterat. Et Leo imperator seruis suis, & in posterum seruis imperatoris, ex arbitrio testari permittit, in constitutione nouella 38. περὶ τὸ τὸν βασιλικοὺς οἰκέτας περὶ τῶν ἰδίων ὡς ἂν βούλονται διάζειν ζῶντας τε καὶ τὸν βίον καταλύον-
6 τας. Serui † proximi sunt, qui de statu suo libertatis dubitant, quia nec ij testamentū iure faciunt [e]. Neque si conditum sit, hæredes eorum adire hæreditatem possunt, quādiu de statu incerti sunt [f]: exceptis militibus, & veteranis [g]. Eadem prohibitionis lege testamētum facere prohibentur ca-
7 ptiui, qui serui hostium sunt [h]. § † Huius generis & obsides sunt [i]: quia & isti inter captiuos annumerantur, & dominium rerum suarum amittūt [k]. Cæterum Leo Cæsar, nouella 40. eo quo nunc excussæ sunt volumine, & secundum Constantinum Harmenopulum, 25 [l]. permittit testamentum captiuo, illudque valere apud suos contributos statuit: primum inquit, quod ita æquius visum sit, ne afflicto detur afflictio: Neve 2. à suis bonis, tanquam ab alienis appelletur, & à dispensatione eorum, quæ labore acquisiuit, reijciatur. Item 3. vt

c l. si quæram. 4. de test. P. & ibi gl. & annot. ea quæ iure communi testari prohibentur.

d § testamēti. de hære. qual. & diff. l. filiusf. 16. de testa. P.

a l. si filiusfamilias. 19. de testa. P. ad c. illud. c. vlt. voluntas. 13. quæst. 2.
y l. seruus, commu. de success. C. z l. velle, de reg. iur. P.
a §. item vobis, per quas perso. nob. acqui. l. ... de acq. rer. dom.
b l. quod attinet, de reg. iur. c l. 3. de test. P. l. si non speciali & l. testād. C. ...
d Vlp. in titulis, tit. 20. e l. qui testamento 15. & l. de statu lib. 14. de testa. P.
f l. hæres institutus. de ac. hær. g l. ex milita ... §. .. de mil. test. l. Arısto de cod. P.
h l. eius qui apud hostes de test. P. §. eius qui apud hostes quib. non est perm. fac. test. i l. obsides, de test. P. k l. diuus. de iure fis. P.
l Constant. Harmeno. lib. 5 Promptuar. c. 2.

proximi

proximi, sibi, & alij promptius impellantur ad eum liberandum, quē sciunt in fauorem alterius posse disponere, alioquin negligentes quod ab intestato ad se venturam hæreditatem putent. Et 4. ne inimici eius hæredes ei fiant, quem nec aspicere dignarentur. Ideo concessit, vt possint testari in præsentia quinque vel saltem trium testium, sine scripto, vel cum scriptura: dummodo illi iuramento illius esse voluntatem asseuerent. Nisi in fauorem hostium disponant: quo casu vult testamentum esse irritum. Hodie inter Christianos non fiunt captiui vel obsides serui hostium: ideo ius testandi illis ademptum non est [a]. Qui à latronibus capiuntur, vel à pyratis [b], seu seditiosis [c], cum quibus ius belli indictum non est, serui non efficiebantur eorum: & proinde capti poterant

8 testari [d]. ¶ † De monachis porro, cum distinctione responsum est: ante ingressum religionis licere cuiq; alioquin non impedito: de bonis suis libere disponere [e], etiam non seruata iuris solemnitate [f]. Nec rumpitur testamentum conditum ingressu religionis, si testator dum illud conderet, cogitauit de ingressu, & aliquid institutionis nomine monasterio, quod ingressurus erat, reliquit, si capax successionis illud erat: quamuis, etsi nihil reliqoerit, sustineri testamētum prius communis sit opinio [g]. Quod si ante ingressum religionis quis testatus esset, non cogitans de ingressu, & postea ingrediatur: per ingressum rumpitur testamentum, si monasterium sit capax successionis, atq; monasterium loco filij est, & dummodo ingrediendo, quis se & bona sua dedicauerit expresse monasterio, non aliter [h]. Sed & Iulios Clarus hanc opinionem procedere ait, quod pertinet ad institutionem, cætera autem firma remanere & præstanda [i]. At si post ingressum & ante professionem tempore nouitiatus, velit quis testari, potest, quamuis eo decedente ab intestato pendēte hoc tempore, ei succedat monasteriū si capax sit, non proximi [k]. Quod si post professionem religionis quæratur, num testari possit, respondetur, nihil sibi residuum facere monachū professum paupertatem, sed se & sua monasterio consecrare, si vtique capax sit successionis & possessionis immobilium [l]: & ideo non posse testari, quia nihil habeat [m], imo nec velle nec nolle, quia propriam voluntatē eiurauit [n]. Leges tamen permittunt ingredientib. religionem, & post ingressum circa filiorū, quos in seculo reliquerunt, partes, voluntatē adijcere, iuxta formam auth. si qua mulier, de sacros. eccl. C. vnde colligunt, testamētum ante ingressum factum reuocari in illis tantū casibus, in quibus licet illis testari inter liberos iuxta

9 pręd. auth. si qua mulier. ¶ † In clericis autem prælatis, & beneficia ecclesiastica habentibus, cum testari possint, breuiter distinguunt: de patrimonialibus posse disponere, siue habuerint ante clericatum siue post, dummodo contemplatione vel ex fructibus ecclesiæ non obuenerint [o]. De fructibus beneficij collectis quoque recte disponere pluribus placuit [p]. Et ita sententia hæc obtinuit.

10 ¶ † Quid autem nos de illa sentiamus, in præcedenti capite exposuimus. Quia etiam nō sunt suæ potestatis deportati, & in metallum damnati, testamentum facere nequeunt [q]. Interdixit & Tyberius Cęsar testamentum facere ijs, quibus aqua & igne interdictum esset [r]. Arnoldus Ferronus, in commentarijs ad §. 15. tituli de testamentis, in consuet. Burdegalen. lib. 2. tradit etiam damnatos perpetuo ad triremes, seu remiges ex Regis voluntate tantum testari, arg. l. si quando. de inoffic. test. C. Alioquin non, cum sint pœnæ serui, l. eius

11 qui. de testa. P. ¶ † Damnati vltimo supplicio & capitali crimine, serui pœnæ efficiuntur [s], vt ad bestias, ad ferrum, in metallumq; damnati libertatem amittunt eorumq; bona publicantur: vnde apparet amittere testamenti factionem [t]. Et si quod ante fecerint, irritum esse, vt respondit Vlpia. [v] nisi appellatum à cōdemnatione sit, & pendente, indecisave prouocatione testamentū fiat, & moriantur [x]. Quemadmodum si quis post accusationē in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius valebit [y]: nisi post mortem, sententia bona adimantur, vel publicentur, vt in criminib. accidit, quorum vindicta post mortem pœnam accipit [z]: vel si reus mortem conscientia criminis sibi consciuerit [a]. Iure tamen Codicis & Nouellarum libertas damnatis ad mortem non adimitur [b]: neque omnium bona publicantur [c]. Sunt & consuetudines in Gallia quarundam prouinciarum ex quibus bona damnatorum non deferuntur fisco: & proinde in illis criminibus, in quibus bona nō publicantur, adempta reis & damnatis ad mortem non videtur potestas testandi.

12 ¶ † Vnde pendet decisio quęstionis, num damnati ad perpetuos carceres possint testari, alioquin perdifficilis solutionis. Siquidē Panormitanus [d], in laico putat prohiberi testamētum: Iulius Clarus negat [e], quod hæc pœna non sit iuris ciuilis, sed iuris pontificij. Ego tamen dico, crimen, ex quo imponitur pœna carceris, esse considerandū num fiat ex eo publicatio bonorum, vt tunc non

13 possit testari: si vero nō publicentur, possit. ¶ † Idipsum censeo dicendum in excommunicatione, vt si causa eius adimat bona, & publica sit excommunicatio, prohibeat testamentum. Et ita intelligenda glos. in cap. decernimus, in ver. testificando, de sentent. excommun. quæ adimit testamentum: contra, si non publicentur ex eo bona, & excommunicatio sit occulta. Et ita audio sententiam eorum, qui dicunt testamenti factionem ex-

14 communicato non negari [f]. ¶ † Porro authoritate legum & consuetudinum, & qui habent plenam vel liberam voluntatem, & sui arbitrij sunt, intestabiles aliquando fiunt: veluti, si ob carmen famosum quis damnetur [g]. Et ita infamis ex causa, quæ adimit testamentum, intestabilis dicetur:

15 non autem ex quacunque infamia [h]. ¶ † Iure etiam pontificio, vsurarius manifestus non potest testari: nisi prius præstita sit cautio pignoratitia vel fideiussoria de restituendis vsuris, vel ipso facto restitutæ sint [i]. Quod si condiderit iam, non prius sortietur effectum, quam cauerit eius hæres & cum illud sine præcautione, nullum sit: tamen conualescere dicunt data cautione [k]. Quod & locum habet etiam, si manifestus vsurarius destitisset fœnerari postea [l]: nam agitur hic de acceptis restituendis, vt saluti animæ consulatur, & vt iuxta verbum Domini, etiam inuiti cogantur intrare beatitudinem, addita restitutione ablati.

16 ¶ † In eo porro, quod de Iudæis quidam dicunt, eos hac lege non teneri [m], quia qui extra ecclesiam sunt, nihil ad nos: certe subsisto, etsi videam eam opinionem obseruari. Magis Christianum enim puto, illos in hoc etiam punire: vt ijs, quibus vita inter nos indulgetur, vt resipiscant testes interim sint nostræ salutis, omni suspicione testes alieni, extranei à fide, non detur ansa consenescendi in delictis, cum pernicioso Christianorum, cum quibus conuersantur, exemplo. In

a Ponor. in rubri. de testa.
b l. hostes sūt, 24. de cap. & postli. reuer. P.
c l. si quis ingenuam. 24. §. in ciuilibus, eod.
d l. qui à latronibus, de testa. P.
e §. illud. de monach. in 96.
f Bar. in auth. si qua mulier, nu. 7. vers. ex hoc dico, C. de sacros. eccles. Decius, consil. 51. nu. 5.
g Bartol. in d. aut. si qua mulier, n. 2. Ripa, in l. si vnquā, q. 15. nu. 48. C. de reuoc. don. iuxta dict. §. illud, de monac. indistincte loquente.
h Bartol. ad d. aut. si qua mulier, nu. 7. Imola in c. 1. nu. 11. de testa.
i Iul. Clar. lib. 3. senten. in §. testamentū, q. 8. nu. 4. per auth. ex causa, de liber. præt.
k Idem Clar. eod. nu. 6.
l auth. ingressi, de sacros. eccles. c. quia ingredientibus, 19. q. 3.
m ca. 2. de testam. cap. non dicatis, 12. q. 1.
n c. fin. de testa. in 6.
o ca. nulli, 12. q. 3. ca. de lyranisana, 2. distin. c. de testa. auth hoc tam, & auth. prohibitum C. de epis. & cler.
p gl. in c. præsenti, §. porro, in ver. reseruata, de offi. ordi.
q l. eius qui apud hostes, §. 1. de testam. P.
r Dio Cass. li. 57. histo. Rom.
s l. qui vltimo supplicio, de pœn. P.
t l. eius qui apud hostes, 8. §. fi. de testam.
v l. si quis filio, & §. irritū, de iniusto rup. irrit. fac. testa.
x l. qui à latronibus, 13. §. fin. de test. P.
y l. si quis, P. eod.
z in l. ex iudiciorum, de accusatio. in P.
a l. si quis filio exhæredato, §. eius qui, de iniust. rup.
b nouel. constit. 22. de nup. §. deportati, vnde sumptus est, authen. sed hodie, de don. inter vir. & vxor. C.
c auth. bona, de bon. damn.
d in Rub. de test. nu. 4. Bertrand. consilio 184. nu. 2. lib. 1. in 1 par.
e Iul. Clarus, lib. 3 senten. §. testamentū, q. 23. nu. 1.
f vt Abbas, in rubri. de testamen. nu 1. Barba. in cap. quia ingredientib. col. fi. de testa.
g l. is cui lege, 18. § fin. de testa. in P. l. ob carmen, de testab. P.
h Aret. ad d. l. is cui §. fin. Panor. in rubr. de testam. nu. 8.
i c. quanquā, de vsur. in 6.
k Alexan. in l. Gallus, §. illa casus, nu. 8. de li. & posth. Felin. in c. cum dilectus, nu. 3. de accusat.
l Socin. consil. 127. in princ. 3. vol.
m Aret. consil. 118.

bannito vero, num testamentum eius valeat, si is in perpetuum relegetur, & bona eius confiscata sint, rectè dicemus eum disponere nõ posse: contra, si confiscata non sunt, vel si confiscatio quidem alicubi fiat, sed bannitus habeat bona in alio loco, qui iurisdictioni eius, qui relegat vel bannit, nõ subijcitur. Nam de illis disponere iure communi [a]. Extra territorium ius dicenti non obtemperatur [b]. Scio plura hac de re tractari per interpretes, vt per Bart. in l. eius qui, §. 1. no. 3. de testa. per Nellum, in tractatu Bannitorum, in 1. parte secundi temporis, nu. 52. per Iulium Clarum, in 3. lib. sent. §. testamentum, quæst. 19. & alios: sed illorum parerga non placent, & breuiter quæ sentio sufficit contulisse. De deportato, qui ciuitatem & libertatẽ amittebat, procul dubio responsum est, esse intestabilem [c].

17 ¶ † Sed dignum est obseruatione in hac potestate condendi testamentum, multum interesse, aliquem dici intestabilem lege, aut non posse testari, quod bona ei adempta sint.

18 ¶ † Nam qui intestabilis est, etiam si bona habeat, testari non potest: at qui testari non posse dicitur ob defectum bonorum, si alioquin capax sit factionis actiuæ, potest sine bonis testamentum condere. Nam testamentũ & hæreditas considerãtur etiam in eo, qui nihil in bonis reliquit [d]. Et ita qui potest testari pupillariter, potest substituere filio suo, etiam si nihil ipse habeat in bonis: quod non posset, si nõ haberet testamenti factionem [e]. Poterit & dare tutorem filijs suis, quod non potest fieri, nisi in testamento, aut in codicillis testamento confirmatis [f].

19 ¶ † Item in confiscatione bonorum ex illo crimine, ex quo quis intestabilis non fit, non comprehenduntur bona, quæ post confiscationem acquiruntur, sed ea tantum, quæ delinquens habuit tempore publicationis [g]: non hæreditas delata, & nondum adita [h]. Quod explicat Iulius Clarus [i], vt deportatus vel alius cum publicatione bonorum damnatus, transmittat intra annum à die delatæ hæreditatis eandẽ ad fiscum, si ius adeundi tale sit, quod transeat in extraneos hæredes: non etiam si non transit ad extraneos hæredes. Et ita quoque concludit Iason [k]. Sunt & alia, quæ non transeunt in fiscum, quæ explicat Clarus, lib. 5. §. fin. quæ. 78. in quibus ius testamenti condendi locum habere poterit.

20 ¶ † Inhibet & lex aliquando surdi & muti testamentum, si surdus omnino, non audit, non autem si tarde exaudit: aut si mutus eloqui nihil potest, non autem si tarde loquitur [l]. Cæcus autem olim poterat testari, exemplo aliorum, qui cæci non sunt [m]. Ex constitutione tamen Iustini imperatoris nõ potest, nisi notarium cum septem testibus adhibeat, vel loco notarij octauum testem [n].

21 Quam firmauit Iustinianus [o]. ¶ † Receptum tamen est, cæcos posse etiam cum duobus testibus testamentum condere inter liberos, non obseruatis solemnitatibus, l. hac consultissima, qui testa. fac. poss. C. [p] iuxta §. ex imperfecto, l. hac consultissima, de testam. C. quia inter liberos cessat omnis falsitatis suspicio, sed & fauore liberorum parentibus hoc licuit: quod etiam patre cæco conseruandum est, dummodo pater talis cæcus sit, qui alioquin testari possit.

22 ¶ † Nam vitium hoc corporis cæcitatis, non adimit patri iudicium & mentem sanam, & proinde testamento impedimento esse non debet: quemadmodum nec senium ætatis, nec ægritudo corporis [q], nec manus amissio [r], nec inhabilitas ad generandum Eunuchi [s], vel alia vitia corporis similia, quæ nõ trans-

a l. eius qui apud hostes. §. 1. de testã. P.
b l. fin. de iurisd. om. iud. P.
c d. l. eius qui, §. 5.
d l. hæreditas, de petit. hær. P.
e l. 2. §. filius, de vulga.
f l. 3. de testa. tute. vide Imolam, in l. 4. quia ingredientib. nu. 7. de testa.
g Nellus tract. de bannitis, 2. part. secundi temporis, n. 1. Curt. Senens. cons. 59. nu. 13. Ias. in l. si stipulatus fuerim, §. cum stipulamur, nume. 7. de verb. obl.
h Decius, consil. 44.
i Iul. Clar. lib. 5. §. fi. q. 78. nu. 23. & nu. 24.
k Ias. in l. si quis mihi bona, §. seruus municipũ, circa fin. de acqu. hæred. P.
l §. item surdus, quib. non est per. fac. testa. l. discretis, qui testa. fac. non poss. C.
m Iul. Paul. li. 3. recep. sent. tit. 4.
n l. hac consultissima, qui testa. fac. poss. C.
o §. cæcus autem quib. non est permis. fac. testa. extat nouell. Iustinian. 119. §. quia vero, & nouell. Leo Cæsa. 69.
p Bald. ad d. l. hac consultissima, num. 1 & seq. Soci. cons. 223. circa prin. libr. 2. Ias. in d. l. hac consultissima, n. 4. & consi. 20. nu. 2. vers. facit etiã multũ, lib. 1. & alij quos citat Iul. Clar. lib. 3. senten. §. testamentum, q. 17. num. 2.
q l. senium, l. C. qui testam. fac. poss.
r in l. qui manus. to. de testam. P.
s l. eunuchis, §. qui testa. fac. poss. C.

23 eunt ad animum. † De peregrinorum & aduenarum testamentis num Romæ, vel in ditione Romana valuerint aliquando, cautum est consuetudine, ne valerent. Sed tandem placuit horũ testamenta secundum iuris regulas condita, rata firmaue esse. Et abrogatæ consuetudines & priuilegia locorũ aduersantia, & pœna statuta in eos, qui prohibuissent eos testari, vt ipsi intestabiles efficerentur, & punirẽtur in eo, in quo deliquissent: reseruatis etiam, illis decedentibus ab intestato, bonis proximis illorum [t]. Quemadmodũ & apud Memphyticos obseruatũ testatur Diod. Siculus [v].

24 † At in Gallia, allophylis seu exteris & aduenis inhibita est testamenti factio, & dispositio eorũ bonorum, quæ in Gallia quæsierunt. Et ideo rex illis succedit, tanquã ab intestato, & iure bonorũ vacantium, vt diximus, dum ageremus de fiscalibus compendijs ex successionibus ad fiscum delatis: vocaturq; hoc ius, *droict d'aubaine*, vel allianagij, id est, alibi nati. Similesq; sunt isti aduenæ seu alibi nati, Latina libertate donatis seruis, qui quidem pendente vitæ tempore liberi erant, sed mortis tempore serui efficiebantur, & testari de suis non poterãt [x].

25 † Excipiuntur tamen à lege ἀπολιτεύτων, seu ἀλλοφύλων, seu abbinatus, illi, quibus rex indulsit ius regnicolatus, quod vocant, *lettres de naturalité*, & Baldus, ius ciuitatis [y]: aut singularibus codicillis, aut generalibus, concedendo ius hoc certis extraneis prouincijs, vt illorum incolæ possint in Gallia acquirere & testari. Ita hoc ius concessum Alexiæ Mandubiorum comitatui in ducatu Burgundiæ, 14. Kal. Febr. 1497. Allobrogibus Sebusianis, vt declaratum Senatusconsulto Parisiano nonis Aprilis, 1568. Auenionensibus, quia Auenio dicitur pars Galliæ ab Historiographis Biarnensibus, Britonibus, quia Armoricæ regno vnitæ anno Domini 1532. Flandriensibus, Henrici II. lege Lotharingis, Germanis, Brabantinis omnibus, quos victoriani municipes in Gallicæ ciuitatis societatem asciuerunt. Mediolanensibus, quia & ex Galliæ ditione Decius Mediolanum dicit [z]. Neruis seu Tornacensibus, edicto Henrici II. edito 4. Id. Nouemb. 1552. Santonibus, lege lata mense Quintili 1406. & ex constitutione mens. Septembr. anni 1482. Extat & priuilegium Burdegalæ ciuitati concessum, mense Februarij anno 1474. quo incolæ eius alienigenæ fiunt ciues regni [a]. Hoc ipsum priuilegium concessum est alienigenis Tholosæ in mea ciuitate habitantibus [b]. Et diploma eius priuilegij promulgatum in curia Tholosana 1476. Quod priuilegium firmius est singularibus codicillis, qui à rege solent impetrari, qui sæpe reuocantur per principes qui concesserunt & eorum successores. Vt reuocauit omnes literas naturalitatis concessas pro beneficijs obtinendis, Ludouic. 12. per constitutionem lectam & publicatam Lutetiæ 13. Iunij, anno Domini, 1499. Si non residerent ipso facto. Reuocauit & huiusmodi literas nondum demandatas executioni rex noster Henricus III. hoc anno 1580. Sed & lege promulgata in Senatu Parisiensi, Idib. Iunij 1499. statutum ita demum priuilegiatos gaudere priuilegio naturalitatis, si re vera regnum incolant, non aliter. Gaudent & hoc iure omnes mercatores extranei nundinas frequentantes priuilegiatas, vt Campanas, & Lugdunenses, & aliorum locorum, ex Caroli 7. edicto 7. Februarij 1443.

26 † Prohibet etiam lex alium pro alio testari, quia institutiones captatoriæ prohibentur [c] excepto, vt diximus

t auth. omnes peregrini, com. mu. de success. §. si de hære. & consi. ... in volum. auth. coll. 10.
v Diod. Sic. in 2.
x l. 1. de lat. liber. toll.
y Bald. consil. 325. vol. 4.
z Deci. consil. 192.
a Boer. decis. 13.
b Gul. Bene. in cap. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine, nume. 194. de testam.
c l. illa institutio, & l. captatorias, de hæred. instit. P. l. captatorias, de testa. mil. C.

diximus alibi pro filio pupillo [a], vel furioso [b], ideo neque per procuratorem, neq; per nuncium quis testator [c].

a l. 1. de vulga. & pupil.
b l. humanitatis. C. de impu.
c Guil. Bene. in cap. Raynutius, in verbo, et dedit, nu. 15.

de Requisitis in testamento. Cap. 9.

1 POst † quæstionem, à quo testamentum fieri possit, recte sequitur alia, secundum quam formulam est faciendum: cuius pars aliqua expedita est in explanatione testamenti solemnis nuncupatiui, & militaris. Proinde dicta nõ expedit recantare, testandum esse secundum solemnia singulis testamentorum generibus decreta, neq; contra legum præscripta [d]: testes idoneos vocantos, rogandos, adhibẽdos, omni actui 2 continue facto testamenti. ¶ † Testamentũ aliam formam habet, quam contractus, & verba, contraxerũt, gesserunt, nõ pertinent ad testandi ius [e]. Vt nõ visus mihi sim sine ratione dubitare de sententia Iulij Clari [f], & Belloni [g], dicentium testamentũ duarum personarũ coniunctim in eadem chatta factum, se inuicem instituentium, & de bonis suis disponentium, valere, & esse communem opinionem: esse tamen quasi duo testamenta separatim facta, quamuis raro contingant. Fatebor enim lubens in eadẽ chatta duorum testamẽtum conscriptum valere, vt & diuersis tabulis, & plurium plures contractus vna membrana conscribi posse: vt & disputat Nic. Boerius [h]. At ideo vnico testamento plures disponere posse, & se mutuo, vel ex consensu aliquẽ in casu, quo alter superstes esset: vel ita heredem instituere, põlliceemur quod tu vxor & ego maritus tales instituemus hæredes, nec alios, casu, quo alter alteri nostrũ superuixerit, subsisto. Et existimo verius, hãc dispositionem ad pactum de futura successione improbatum, vel ad captatorias vetitas pertinere voluntates. Vt non possit quoque hæc formula disponendi probari velamento donationis causa mortis: vt Diocletianus & Maxi. expresse videntur his verbis rescripsisse [i]. [*Licet inter priuatos huiusmodi scriptum, quo comprehenditur, vt is qui superuixerit alterius rebus potiatur, ne donationis causa gesta efficaciter speciem* 3 *ostendit: tamen cũ voluntas militum, &c.*] † Et quamuis placuerit interpretibus, contractus inter disponendum fieri posse à testatore, si testator non resiliat valde ab ipso actu testandi: vt si dicat disponendo, vendo tibi decem aureis tale prædium [k]. Tamen contractus, qui absorbet naturam actus testandi, sese compati cum testamento nequit. Et ideo pactum de successione deferenda inter disponendum factum cum libertatem mutandę voluntatis absorbeat, quæ propria est testamentis [l], in hoc reciproco testamento non admittetur. Porro, num in contractu testamentum fieri possit, vide disputatum apud Bartol. Bald. Castrensem, in l. tale pactum, 41. §. fi. de pact. P.

4 ¶ † Forma in testamentis duplex consideratur, vt sæpe monuimus: substantialis, & probatoria. Inter substantialem præcipuam, est hæredis institutio: inter probatorias, rogatio testium, notarij 5 publicatio, & id genus alia. ¶ † Caput & anima testamenti, hæredis est institutio, sine qua nullius ei effectus est [m]. Institutus hæres dicitur, & qui scriptus est, scilicet in testamento in scriptis facto: & qui nuncupatus est, quãdo sine scriptis testamen-6 tum fit [n]. ¶ † Institutio debet esse aperta, vt intelligatur quis instituatur: nã tacita omnino reprobatur. Proinde valet quidem hæc institutio innominata eius, qui certo successurus est, vt apud Sceuolam [o] [*Si quis ita heres instituatur, si legitimus heres nolit vindicare hereditatem meam, puto deficere conditionem testamẽti, illo vindicante.*] Ibi enim vocatus censetur tacite, qui autoritate legis proculdubio successurus erat ab intestato: & in defectum eius alius. Notant & interpretes tacitam institutionem sufficere ad validitatem testamenti, si persona instituti talis sit, quæ de necessitate iuris non debebat institui, vel exhæredari, sed erat extranea, puta collateralis & consanguinea: & tunc sufficit tacita institutio, ad validitatem testamenti, & substitutionis. Contra, si persona talis sit, quæ expresse debeat institui vel exhæredari, qualis filij est: in qua tacita nõ sufficit institutio [p], quemadmodum 7 nec tacita exhæredatio [q]. ¶ † Debet & esse certa hæredis institutio, vel per se, vt quando nominatim tenetur heredem testator, nuncupatiue disponens [r], vel scribere, testatus in scriptis [s], vel relatione ad certum factã, in responsione, vt si à tabellione interrogatus, num velit talem esse hæredem, respondeat velle [t]: vel dicat se talem hæredem facere, qui scriptus est in aliqua schedula, de qua tamen constet, nec dubitetur [u].

8 ¶ † Institutio aut generalis seu vniuersalis proprie est hæredum, aut particularis rerum singularium, proprie legatorum. Vtraque aut directa, aut obliqua: de quibus postea. Vniuersalis est illa, quæ vnum vel plures hæredes facit in quota, quæ omnia & singula hæreditatis complectitur iura, res, & actiones. Vsq; adeo, vt vno hærede tantum in fundo instituto, nullo cohærede adito, omnia ei ex natura institutionis quæ testatoris erant accedant [x]: contra, si habeat cohæredem vniuersa-9 lem [y]. ¶ † Vlpianus formulam disponendi tradit [z]. [Qui inquit, *neque legaturus est quid, neque quemquam exhæredaturus, quinque verbis potest facere testamentum, vt dicat: Lucius Titius mihi heres esto.*] Vel tribus [a]. [*Lucius heres esto*] Item [b] [*Lucius heres.*] Item [*Lucius esto.*] Et si ita, *Lucius*, solummodo: videlicet, si hæc loquatur, dicens se velle condere testamen-10 tum, & eius gratia id agat & pronunciet. ¶ † Constantinus Cæsar [c], indignum esse ait, ob inanem obseruationem irritas fieri tabulas & iudicia mortuorum. Ideo statuit non esse obseruantiam verborum in institutione hæredis, vtrum imperatiuis, vel directis verbis fiat, vel inflexis. Et in quolibet verborum genere formatam institutionem valere, si modo per eam liquebit voluntatis in-11 tentio. [¶ † *Heres*, vt ait Iustinianus [d], *& pure & sub conditione institui potest: Ex certo tempore, vel ad certum tempus non potest: veluti post quinquennium quam moriar, vel ex Calendis illis, vel vsque ad Calendas illas*

d l. nemo potest. de lega. 1. §. testandi, C. de testam. l. 3. eod. P.
e l. verba contraxerunt 19. de verb. sign.
f Iul. Clarus, lib. 3. sentent. §. testamentum, q. [illegible]
g Bello. consil. 35.
h Boer. decis. 153. nu. 5. & 7.
i l. Event. 19. de pact. C.
k glos. fi. in l. hæredes pal. § 1. de test. P. [illegible] num. 19. vol. 1. [illegible] col. [illegible] in Boer. decis. 335. nu. 4.
l l. 4. de adim. lega. l. si quis in principio, de leg. 3. c. cum Marthæ, de celebrat. Missa.
m §. ante hæredis, de legat. Vlp. in titu. 21. 1. & 24. l. quod per manus, de iure codicill. l. 1. de hær. insti. P. Iul. Paul. lib. 3. recept. sent. cap. 4.
n Vlpia. in l. 1. 4. institutum actum, de hær. instit. P.
o in l. si quis ita, 12. C.
p Guil. Bene. in cap. Raynutius, in ver. adijciens, vt Alterocha, num. 26. de testam. Iul. Clarus lib. 3 sentent. §. testamentum, q. 35. nu. 2. & 3. facit l. inter cætera, 10. de lib. & posth. P.
q l. 1. & 2. eod.
r l. heredes palam, de testa. P.
s l. hac consultissima. C. eod.
t glos. in l. iubemus, C. eo. explicat Clarus, lib. 3. §. testamentum, q. 37. nu. 2. & seq.
u Clarus vbi proxime, q. 36. nu. 3.
x l. 1. §. si ex fundo, de hæred. instit.
y l. quoties, C. eod. l. cohæredi, §. fin. de vulg. P.
z l. 1. §. quinque, de hæred. instit. P.
a §. hęc autem, d. l. 1.
b d. l. 1. §. si ex fundo.
c Constantin. Cæs. in l. quoniam indignũ, 15. de testa. C.
d §. heres & pure, de hære. instit. ap. Iusti.

hæres esto. Denique diem adiectum haberi pro superuacuo placet, & perinde esse ac si pure hæres institutus esset] id est, sublato vitio temporis subsistere institutionem vt putam, vt ex ea adiri possit hæreditas a: excepta dispositione militis, qui enim pro parte testatus, & intestatus decedere possit b, potest & ad certum disponere tempus, vel temporarium hæredem instituere c. In incertum autē diem potest & paganus instituere d. Neque hodie interest, institutio fiat in principio testamenti, vel in medio, vel in fine e.

de Secundis Institutionibus, seu Substitutionibus in genere. Cap. 10.

Lib. 28. P. titul. 6.

1. *Testamenti instrumentum ad omnes pertinet, quibus aliquid relinquitur.*
2. *Substitutio quid, & substitutum, quæ sui locus est instituto, non admittit.*
3. *Substitutio quomodo pura & conditionalis dici potest.*
4. *Testamentum, deficiente primo gradu, à secundo vires accipere potest.*
5. *Substitutiones in Gallia non admittuntur vltra quartum gradum.*

1 Tabularum † testamenti instrumentum non est vnius semper hominis, hoc est hæredis, sed vniuersorum, quibus quid illic adscriptū est: quin potius publicū est instrumentorum f. Partes eius, secundæ tabulæ, & codicilli g. In secundis tabulis secunda apponitur institutio, quæ substitutio dicitur. Et ita Modestinus respondit h. [*hæredes aut instituti dicuntur, aut substituti. Instituti dicuntur, primo gradu: substituti, secundo vel tertio.*] Et vt ait Vlpianus i [*Primo autem gradu scriptos accipere* 2 *debemus omnes, qui primo loco scripti sunt.*] ¶ † Definiunt generaliter substitutionem interpretes, esse secundam institutionem k. Dico tamen, verius definiri, secundi hæredis conditionalem institutionem, potius quam secundam institutionem. Sic enim leges vocant substitutum, secundum institutum l: nec tamen secundo institutum, cum nemo sibi substitui possit m. Sic enim in vniuersum substituere & hic & in alijs, est in locum alterius subrogare: vt dum dicimus, substitui iudicem n, pecora o, arbores p, tutores q, & similia. Nam & in contractibus, legatis, & alijs, quam vltimis voluntatibus, substitutio fit r. Estque subordinatio post aliud. Quo fit notabile, vt nunquam concurrat substitutus, quandiu instituto hæreditas deferri potest s. Vterque enim quidem & institutus, & substitutus ex mente testatoris vocatur t: sed suo loco, vt primus institutus, si velit, vel si possit, tanquam prædilectus præferatur, alius ordine, si ille nolit, vel si non possit esse hæres, post illum v. Proinde in ima seu secunda cera scribi substituti dicuntur, id est, post institutionem, quæ primum obtinet locum. Sicque scribit Suetonius de Iulio Cæsare x, [*Nouissime testamento tres instituit hæredes sororum nepotes: C. Octauium ex dodrante: Pinarium, & Q. Pedium ex quadrante: reliquos in ima cera.*] Terminos hos omnes Horatius sequentibus versibus exprimit y.

Si cui præterea validus male filius in re
Præclara sublatus aletur: ne manifestum
Cælibis obsequium nudet te, leniter in spem
Arrepe officiosus, vt & scribare secundus
Hæres: &, si quis casus puerum egerit Orco,
In vacuum venias: perraro hæc alea fallit.
Qui testamentum tradet tibi cunq; legendum,
Abnuere, & tabulas à te remouere memento:
Sic tamen vt limis rapias, quid prima secundo
Cera velit versu, &c.

3 ¶ † Adiecimus finitioni substitutionis, nomē hæredis, vt hanc testamentariam ab alijs actiuum substitutionibus distingueremus. Conditionalis porro institutio ad priorem institutionem vt plerumque refertur, si ea non subsistat a. Conditio fit per, *si* a. Obseruatione tamen dignum est, habita ratione casuum substitutionum, vt si non sit hæres, si nolit adire, si non possit, &c. omnem substitutionem esse conditionalem. At ratione aliarum conditionum, quam quę substitutionum sunt, interdum substitutionem dici fieri pure, id est, cum aliæ conditiones quam naturales, substitutioni non miscentur: interdum dici fieri sub conditione, cum aliæ admiscentur. Ita intelligendus Iulius Paulus, dum ait b, substitui & pure & sub conditione posse. Sic & alia pleraque legum capita explicanda c. Neque ideo putandum est minus substitutionem institutionem esse, quod ea sit conditionalis d. Quemadmodum non ideo 4 minus emptio dicetur, quod ea conditionalis sit e. ¶ † Numerus prioris & secundi non mutat substantiam rerum, sed facit ordinem. Quare si primus gradus vitietur vel de medio tollatur, vt si ante aditionē institutus non possit esse hæres, testamentum vires accipit à secundo gradu: & tunc secundus institutus primus fit f. Quod & deficiente 2. de 3. & 4. & sequentibus gradibus intelligendum. Substituere enim nobis possumus iure ciuili 2. 3. 4. & vlteriori gradu g. Nam & appellatione secundi hæredis, vlterius vocati continentur: vt secundarum nuptiarum nomen, ad repetitas & 3. & 4. loco nuptias pertinet h. Vel quod semper respectu deficientis gradus, qui proxime vocatur, secundus sit i: vel quia ea, quę de secundo gradu dicuntur, & in sequentibus suo ordine locum 5 habent. ¶ † Hodie tamen constitutionibus regijs substitutionis gradus restricti sunt. Atq; in constitutionibus Aureliacensibus k, vt obuiam litibus eatur, iussum est iudicibus, ne habeant rationem substitutionum vltra duos gradus post primam institutionem numerandos, in quacunq; fuerint dispositione facti, siue in contractu matrimonij, siue in vltima voluntate. Subinde constitutiones Molinenses cauerunt anno Domini 1566. idipsum l, sed potestatem substitutionis ad quartum protogarunt gradum, non vltra. Atque placuit ea lege, teneri quoque & subijci substitutiones factas ante constitutiones Aureliacenses: dummodo quæsitum non fuisset ius alicui viuenti. His adstipulari videtur nouellarum constitutionum lex quædam m, quæ tradit prohibitiones alienationis, extendi non debere vltra quatuor generationes vel gradus. Vbi ratio hæc, *πολλῆς ἡμῖν ἔδοξεν ἀνάμεστον τὸ πρᾶγμα, τέτταρσιν ὕστερον γενεαῖς τὴν τοιαύτην εἰς μέσον ἀγαγεῖν ζήτησιν*, id est, & præter modum scrupulosa diligentia visum est plenum, si post quatuor generationes huiusmodi quæstionē produxerimus in medium. In qua explicatione monitum lectorem velim, vulgarem authenticorum omittendam esse interpretationem, quæ verba

a l. si quis instituatur. 23. l. hæreditas, 14. eod. P.
b l. ius nostrū, de reg. iur.
c l. in fraudē. 16. §. miles & ad tempus, & l. miles ita hæredem. §. 2. & l. quæ rebonis. §. fin. de mili. testa. P. l. si ceIbs, C. eod.
d l. qui filiā, & l. in tempus, de hæred. insti. P. l. filium a patre. 2. respon. de lib. & posth. in P.
e §. ante hæredis. de legat. & l. 9. de hæred. instit. P.
f l. 1 quemad. testa. aper. lib. 29 P. tit. 3.
g l. 2 l. ad causam, & l. fiene. 11. eo & l. Scæuola. l. quidam referunt, l. ab intestato, 26. §. 2. de iure codic. P.
h l. 1. de vul. P.
i l. 2. 3. deferetur. de bonor. poss. sec. tab.
k Accurs. in l. 1 de vulg. P. & in rub. cod. ap. Iustin. & Bald. in rub. Cod. de impu. & in l. 1. C. de edic. d. Adri. toll.
l l. Cætero, de pœn. P. l. 1. de ed. d. Adri. t. l. C. l. precibus, C. de impub.
m l. sed si plenes, § nemo institutus, de vulgar. P.
n l. pen. iudica. sol. P.
o l. si grege, 22. de leg. 1.
p l. in fraudē, 45. §. conductor, de iu. fisc. P. l. arbores, de vsufr.
q l. tutores, §. in eum, de administ. tute. P.
r l. quoties, de don. quæ sub mo. C. l. 1 de doc. cau. mor. l. vt hęredibus, & l. cum pater, 79. § corum, de leg. 2.
s l. cum intestamēto 17 de hæred. instit. P. l. 1 de acq. hæred. P. l. si mater, de vulga P. facit l. post aditiam, Cod. de impub.
t l. si quis hæreditarius, § si quis hęredum, de hæred. instit. in P.
v l. 1. de vulg. P. § 1. eod. tit.
x Sueton. in Iul. Cæs. 83.
y Hora. lib. 2. Sermo. Saty. 5.

a L. 1. de vulg. Theophi. in §. 1 eo tit. in Institu. int. caus. & l. demonstratio, de condi. & dem. P.
b Iul. Paul. li. 3 senten. tit. 4. §. 11.
c l. qui liberos. & l. § in verb. pure. coheredi, et coheres, & vulg. l. in ra... quod vulgo, ad l. Falc. flect. 4. 68
d l. in ratione, § quo ... go. ad ... e §. penult. de empt.
f l. ... libe. & posth. l. ea ... cius. de ... P. l. ... de ...
g l. ... & § ... Iustin. humus in ... lib. ...
h ... de ... per ... priori...
i ... & clost. ... C. de ...
k in constitutione ... constitutio Aurelia., 138 ... oil. 59
l Const. Molinensi. art.
m nouell. ... §. penul. ... thema de ... tut. fideicom.

verba illa perperam vertit, titulo de restitutione, fideicommissi. Sic quarta generatio, olim terminum constituit apud Deum remunerationis, vel vindictæ terrestris [a]. Neque affectio, vel proximitas sanguinis quartum gradum egreditur, vlta quam licitæ nuptiæ [b]. Et proinde cum cesset affectio post quartum gradum, nihil interesse videtur defuncti, curare vt bona restituantur ijs, qui de familia sunt post hunc gradum: & sine causa iusta videbitur interdicere alienationẽ per onus substitutionis, quæ videtur nudum tunc præceptum de non alienando [c]. Et nudum præceptum de non alienando testatoris, in iure non admittitur, id est, quod fit sine legitima causa [d]. Et quando nihil interest paciscentis, ne alienatio fiat: id ipsum ab eo exigi nequit [e].

de Diuisione substitutionum. Cap. 11.

1. *Substitutionum prior diuisio: in simplices & duplices, & quæ sint: alia in directam, & indirectam: alia in sex species, in vulgarem, pupillarem, &c.*
2. *Directa substitutio quæ, quando obliquatur facta in codicillis: & quando in codicillis directa remanet, tres casus. Directa verba quæ essent ciuilia, & non ciuilia. num. 3. 4. 5.*
6. *Indirecta verba substitutionum quæ.*
7. *Communia verba substitutionum.*
8. *Verba dubia quomodo interpretanda.*
9. *Substitutiones num sint Aquiliana, Velleiana, & Iuliani formula.*
10. *Vulgaris & pupillaris, duæ vera & simplices substitutiones, aliæ ex illis.*

1 Prior † substitutionũ diuisio, erit Modestini [f]: vt alia sit simplex, alia duplex. Quæ verba, non ad casus vulgares, sed ad species substitutionũ sunt referenda. Simplex ea erit, quæ vnicam substitutionis cõtinet speciem: si solũ vulgaris, sola pupillaris, &c. Duplex, quæ duas vel plures sub se continet [g]: veluti [*Lucius & Titius hæredes sunto, inuicem substitui*] & alter pubes, alter impubes fit [h]. Sic compendiosa erit duplex, quæ cum plura tempora contineat, sub verborũ compendio, varias etiã substitutiones complecti potest. Fit enim sub cõditione, quandocunq; decesserit institutus, vel si citra 25. annum, vel intra aliud tempus, quo vulgaris, pupillaris, & fideicommissaria cõtinentur [i]. Reciproca quoque duplex quæ pluribus diuersi iuris vel ætatis institutis fit, & alterum in alterius locum, per mortem vel alium defectum vocat. Et ita in ea potest contineri vulgaris, & pupillaris si impuberibus fiat, & mater excludetur [k]. Et Bartolus ait, in hac contineri posse octo substitutiones & fideicommissariam. Substitutionum rursus, quædam sunt per se simplices: & aliæ per se duplices. Per se simplices sunt vulgaris, pupillaris, & exemplaris: quæ tamen duplices esse possunt extensiue, non natura. Quomodo interdum vulgaris continet pupillarem, & pupillaris vulgarem. Duplices per se, compendiosa & reciproca.

2 ¶ † Secundo, diuido substitutiones, in directam, & indirectam. Directa est, in qua locum nõ habet aliqua quartarum deductio, neque quicquam remanet apud institutum, sed ex integro substitutus ad integram, quando succedit, vocatur hæreditatem: accipitque directo, id est, nulla persona interposita à testatore, hæreditatẽ, neq; ab ipso, qui pro non adiecto habetur, quando substitutus admitti potest. Ita nuda voluntate sine alterius ministerio fit hæres [l]. Indirecta seu obliqua substitutio est, in qua substitutus accipit hæreditatem testatoris, per manus hæredis instituti, vel succedentis ab intestato [m]. Directa tantum fit in testamento, non in codicillis: quia in testamento solum institutionem receptum est fieri [n]. Indirecta, obliqua, quæ & fideicommissum dicitur, etiam in codicillis fieri potest [o].

3 ¶ † Et proinde si directa fiat in codicillis, obliquatur & cõuertitur in fideicommissariam, retẽta significatione verborum prout sonant: commutatione sola, vt directa in indirectam conuertatur [p]. Sic recte Guill. Benedictus scribit [q], intelligi debere l. vnicam, §. sin autẽ aliquid, de cadu. tull. C. dum dicit in quacunque vltima voluntate posse fieri substitutionem scilicet, vt si in codicillis fiat, obliquetur, nec plus duret, quam duraret directa, si iure directo valeret. Capeexemplum, vt si vulgaris duret vsque ad aditam hæreditatem [r]: si pupillaris, vsque ad minus tempus adiectum quam sit pubertatis, puta ad decennium. Tunc illud tempus quoque obliquata non egredietur [s]. Cæterum, tunc demũ obliquati dicemus directam, si constet testatorẽ voluisse codicillari. Nam si constet eum voluisse nõ codicillos, sed testamentũ condere, non obliquatur, nec iure codicillorũ valent tabulæ [t], quia actus agentium non operantur vltra eorũ intentionem [u]. In dubijs tamen, si apposita est institutio vel exhæredatio, censetur testator voluisse testamentũ condere [x]: si non apponantur, codicillari [y].

4 ¶ † Attamen excipe tres casus, in quibus directa substitutio in codicillis facta, directo quoque valet. Primus quando statutum ciuitatis, aut patriæ cõsuetudo id permitteret [z]. Secundus, quando codicilli à patre inter liberos fiunt, vel inter alios ab intestato succedentes, qui si ex substitutione in codicillis facta directo vocentur, directe succedunt, & totum capiunt nulla quarta deducta secundum Bartolum [a]. Quod & aliqui prorogant ad relicta ad pias causas, vt quæ habẽt fauorem liberorum: quod tamen reprobat Baldus [b]. Tertius, in militis codicillis [c].

5 ¶ † Directa substitutio verbis directis fit, quæ autem directa sunt, copiose explicat Guil. Benedict. [d] Ea porro, vel ciuilia, vel non ciuilia dici solent. Ciuilia directa primum habentur ea, per quæ adiri potest hæreditas, nulla petitione ab alio medio facta, vel iure ciuili vel prætorio [e]. Potissimũ in Gallia, vbi *le mort saisit le vif* [f]. Quæ tamen consuetudo nõ habet locum in substituto, qui non saisitur, seu possessionem non accipit ab hærede mortuo, sed ab ipso testatore [g]. 2. Verbum, per quod immediate succeditur testatori, directum habetur [h]: veluti verbum, moriatur [i]. 3. Verbum, quod alterius excludit ministerium, directum dicitur [k]: vt [*Adijcio, si talis moriatur bona mea tali adijcio* [l].] Idẽ in verbis [*Adiudico* [m], *assigno* [n], *accrescat*] si testator dixerit [*Cedo, cõstituo, restituo* [o], *do, distribuo*] quia ipse testator tunc sibi arrogat executionem, & donare est accipientis facere [p]. Item, *instituo*, vt constat ex titulis de hæredibus insti. [*hæres esto* [q]] dici ciuilia hæc putat Bart.

a [illegible]
b [illegible]
c [illegible]
d [illegible]
e [illegible]
f [illegible] Chassa §. 4. [illegible] vers. & sont saisis, vsq; ad vers. sed iuxta prædicta quæro.
g [illegible]
h l. eam quam, C. de fideicom [illegible]. i vt in cap. si pater. de testa. in 6.
k l. si qu[illegible] de vsufruct. in P.
l [illegible] de [illegible] bo ad [illegible] ep. Iustinia. l. 2. de fideicom. libert. P.
m l. sed si tres, [illegible] om diuid. §. [illegible] de offi. iudic.
n §. 1. de assig. libert. ca. 2. de offic. ordin. in 6. l. qui patri, de acqui. hæred. l. 1. quan[illegible] non pet. par[illegible]. o Bal. in l. [illegible] humanitatis, C. de impuber.
p §. sic itaque, de act. q Bart. in l. cent[illegible] nu. 15. de vulg. P.

l l. cum hæredes, de acq. poss. P. nota gl. in ca. pastoralis de cau. poss. m l. eam quã, C. de [illegible] precib. in & de impub. n l. hæreditatem, C. de codicil. [illegible] cod. [illegible] o [illegible] proxime cita. ll. p l. Scæuola, v. [illegible] gl. Bart. & Angel. ad S. C. Trebe[illegible]. q Guil. Bened. in ca. [illegible] nu. [illegible] tius, ad verba, adijciens [illegible] Alterocha, nu. 3. par. Sec. r l. post aditã, C. de impub. s l. si ita quis substituerit, de vulga. P. t l. 1. de iure codicil. P. l. cohæredi, §. cum filio. cod. u l. [illegible] omnis, de reb. credit. in P. x l. non codicillum, C. de testam. y l. [illegible] §. [illegible] de iure codicil. P. Not. [illegible] gl. [illegible] in d. l. non codicillum, Io. de Platea, & Ang. in §. 1. de vulg. glo. in l. verbis ciuili. cod. P. z Bald. in l. de quib. 2. col. vers. iteo [illegible] ritur, de legib. P. a Bart. in l. militis codicillis, de milit. testa. P. Ludo. Rom. consil. 170. colum. 13. b Bald. in l. 1. §. fi. d hic quæro an hæredi[illegible], C. de sacrosan. eccles. c l. militis codicillis, de milit. testa P. d Guil. Bene. [illegible] ver. adij[illegible] Alterocha, nu. 5 in ver. testamentum. d Guil. Bene. in 2. [illegible] repet. ca. Raynutius, ad ver. eide [illegible] cederet, fere per totum. e l. cum hæredes, de acquir. poss. P. f Late Chassan in rub. des successions, §. 1. in consueta. Aur.

quod à lege duodecim tabularum fuerint introducta[a]. Vt alia non ciuilia, quæ aliunde habent inuentionem, vt [*Dominus esto*[b]] & quæ diriguntur ad substitutum, vt [*Ipse manu sua capiat, & non ab alio*[c].] Quod ad me pertinet, nec verbosas fuisse leges duodecim tabularum mihi persuadeo: neque vtile immorari in istis verborum differentijs & aucupationibus, de quibus contrauertunt interpretes, num ciuilia vel non ciuilia sint: cum & indignum hoc leges nouæ existimauerint[d].

6 ¶ † Indirecta verba quæ sint, recte ex superioribus colligi possunt lege contraria, quando per ea res à testatore recta non transeunt in aliquem[e]. Dicuntur & precaria & fideicommissaria, qualia dicunt [*restituat*[f]] & alia[g], vt [*detur, distribuatur, quando talis decesserit, tali*[h] *reddatur*[i]. *volo, cupio mando, fideicommitto*[k].

7 ¶ † Quibus addere licet verba communia, quæ & directe & oblique intelligi possunt: qualia putant [*remaneat*[l], *reuertatur seu redeat*[m], *perueniat*[n], *heres esto*[o].] His omnibus addit exempla Guil. Benedict. in cap. Raynutius, par. 2. ad ver. eidem impuberi, numero decimoquinto, de testamen. De verbo *perueniat*, & Bart. in l. Centurio, de vulgar. numero quadragesimo nono, de verbo, *habeat*, numero quinquagesimo, de verbo, *remaneat*, 51. de verbo, *succedat*, 52 de verbo, *reuertatur*, 53. *deuoluatur*, 54. & de alijs sequentibus numeris, quæ si scrupulosius videre desideras, eum consulito.

8 ¶ † Obseruabis autem in dubijs communibus verbis, inspici substitutiones quibus adijciantur, directæ ne sint an obliquæ: vt si in pupillari ita dictum [*Si filius meus heres non erit, hereditatem meam restituat Titio*] directe intellige: quia ibi est facti restitutio non iuris[p]. Item in dubia mente testatoris, pro directis fit interpretatio[q]: si tamen de voluntate constet ea, vt potior sequenda[r]. Et sententia verbis præponenda, vt animus corpori[f]. Mutat & proprietatem verborum non solùm mens loquentis, sed & vsus loquendi[s], qui ex cõsuetudine maioris partis incolarum ciuitatis, vel loci perpenditur[u]: nisi ad vsum loquendi testatis nos referamus, qui solus sufficit[x].

9 ¶ † Subdiuiduntur rursus substitutiones directæ in sex species, in vulgarem, pupillarem, exemplarem, militarem, compendiosam, & reciprocam. Quibus alias addit tres Marius Salomonius[a], Aquilianam, Velleianam, & ex consilio Iuliani. De Aquiliana dicit mentionem fieri in principio l. Gallus Aquilius, de lib. & posth. P. De Velleiana, in §. & quid si tantum, & §. nunc de lege Velleian. eiusdem legis. De Iuliana, in §. fi. eiusd. l. Sed mihi animaduerte, casus illius legis pertinere potius ad conditionalem institutionem, quam ad substitutionem, vt docetur ex lege si mater, §. 1. de vulgar. P. Et quamuis substitutio sit conditionalis, scilicet secundi hæredis institutio: tamen non conuertitur propositio, vt omnis conditionalis institutio, sit substitutio.

10 ¶ † Addo duas tantum mihi principales substitutiones videri, vulgarem, & pupillarem. Cæteras autem ad has referri, vel ex his compositas: vt exemplaris, exemplo pupillaris inducta. Militaris vtraque esse potest speciali iure: compendiosa & reciproca, vtrasque continere possunt. Ideo in Pandectis, titulus substitutionum, in epigraphe de istis duabus meminit [*De vulgari & pupillari substitutione.*] Et in institutionibus iuris ciuilis duo tituli tantum. [*De vulgari, & De pupillari.*] Quæ quamuis vera sint, tamen facilioris explicationis gratia, de vtrisque sex speciebus separatim Deo fauente agemus.

de Vulgari Substitutione. Cap. 12.

1 *Vulgaris substitutio quare inducta, vnde dicta, quid sit, diuisio in expressam & tacitam & mixtam, & qua vtraq; formula vtriusq; & sum. Nu. 2. 3. & 5.*

4 *Substitutionis casus expressus an porrigatur ad omissum.*

6 *Substitutio vulgaris num in Gallia locum habeat, & quando. & num. 7.*

1 VVlgaris † substitutio, vt paucis dicam, ideo dicta, quod vulgo a quolibet inter testandum fieret, ne metu ex defectu hæredis instituti primi intestatus fieret, & ex lege Papia ad fiscum bona deferrentur[a]. Facile enim probarunt I.C. hanc testatorum prouidentiam. Cum enim concessissent, vt vti quisq; legasset super familia pecunia ve sua, ita ius esset[b]: nec essarium permitti oportuit, vt quibus permissa institutio hæredis, permitteretur & cautio, ne sine hærede decederent deficiente primo, vel ante mortem testatoris, vel ante aditam hæreditatem, vel eo repudiante. Atque satis constanter veteres decreuerunt, testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere[c]. Eadem ratione quotidianam quæstionem, vulgarem dici nemo dubitat, de qua & vulgus quærat[d]. Huic & vulgarem modum loquendi[e]. Vel vulgarem substitutionem dicemus, quod

2 ius commune sequatur[f]. ¶ † Diffiniemus autem eam, vt sit substitutio directa, sine aliquo speciali, facta in locum & subsidium[g] instituti. Circumcido hic, vt opinor, superflua adiecta à Iasone, Azone, & cæteris: vt [*Quæ à quolibet & qualibet*, &c. Vbi excitantur pugnæ de lana caprina. Nostra verba, sine aliquo speciali, vtrumq; demonstrant, & ab idoneis tantum fieri ostendunt, & idoneis[h]. Separantque à pupillari, exemplari, & militari, vbi specialia inuenies, in prima, pupilli[i]: in secunda, furiosi[k]: in tertia, militis[l].

3 ¶ † Diuiditur hæc vulgaris, in expressam, tacitam & mixtam: quarum distinctionem ex formulis substituendi venari oportet. Formulæ vulgariter substituendi sunt. [*Si noluerit institutus esse heres, si non possit esse, si moriatur ante aditam hereditatem, si non nascatur.*] Et istæ formulæ negatiue conceptæ respiciunt institutum. Aliæ vero respectu substituti, efferuntur affirmatiue, vt [*Heres esto*, vel *substituo.*] Fit etiam verbis communibus vulgaris, vt in reciproca & militari[m]. In summa, ex his duo colliguntur casus, quibus prospicitur per substitutionem vulgarem: vnus, quo institutus nolit esse hæres: alter, quo non possit[n]. Hinc liquet expressam dici vulgarem, quando proprijs verbis specialibus vel generalibus expresse substituitur ita [*si non sit heres*[o]] aut [*si noluerit esse heres*[p]] aut [*si me viuo nascatur*[q].] Generalibus & verbis fit expressa, per verbum [*Substituo.*] Quantobrem, in l. iam hoc iure, & l. Lucius, de vulga. P. In reciproca, quæ verbis generalib. fit, vulgaris substitutio intelligitur: nam vt voluit Baldus[r], illud dicitur expressum, quod venit ex mente legis, vel ex generalitate verborum. Tacita porro substitutio vulgaris ea dicitur, quæ nõ ex verbis testamenti, sed ex legitima mentis interpretatione à lege inducitur, vt quæ continentur in expressa pupillari[f]: vt si ita dictum à testatore [*Titium & Seium instituo, eosq; inuicem substituo.*] Vbi tacita est substitutio, si alter esse non potuerit

a Bar. in d. l. centur. [illegible] b l. [illegible] ciuilibus, de vulgar. c d. l. cum quæst. d l. quoniam indignum. 15. de testa. C. l. [illegible] legatis, C. de lega. e gl. in l. 2. ad vet. actiones, [illegible] com. de leg. f l. Leo [illegible] redi, §. cum filia, de vulga. g in l. fundi Trebatiani, de vsufr. leg. P. h Bar. in l. centurio num. 20. & [illegible] de [illegible] l. cum quidam, de leg. 2. l. verbum reddedi, de ver. sig. Bar. in d. l. centurion. [illegible] k C. fin. de sing. [illegible] l l. 2. si cum ante. de donat. ante nupt. m [illegible] de donat. l. 2. de alim. & ciba. leg. P. n Archid. in ca. cum qui, de preb. [illegible] o l. fin. C. de hæred. instit. p l. inter omnes, [illegible] q glos. in d. l. verbis ciuilib. [illegible] C. de fideic. l. cum quæstio, in princ. & fin. C. de lega. l. in conditionibus, [illegible] de condi. & dem. l. 2. C. com. de lega. [illegible] l. Labeo, de supel. legat. P. [illegible] quanquam, [illegible] de ver. sig. [illegible] l. librorum, §. quod tamen Cassius, de leg. [illegible] gl. in [illegible] quæstione, de pupill. glos. in c. a. Raynutius, [illegible] a Mar. Salom. [illegible] Gall. [illegible] de lib. & posth.

a L. vul. [illegible] cap. de cad. tol. b l. verba, [illegible] tabul. [illegible] c Calue. [illegible] d [illegible] g l. [illegible] de vulg. apud [illegible] h [illegible] gradatum [illegible] i l. [illegible] k l. hum. [illegible] m vt in l. [illegible] de vulg. P. n l. [illegible] red. inst. o l. [illegible] de vulg. p l. 2. & [illegible] proponam [illegible] l. Gallus [illegible] & posth. r Bald. in [illegible] ope. no. [illegible] s d. [illegible] inst. de vulg. in l. quam [illegible] de impub. [illegible]

tuerit vel noluerit [a]. Credidit enim lex eam voluntatem fuisse testantis, vt in casum omissum succederet substitutus, & eum oblitum, aut morte præuentum, non expressisse [b]. 4 ¶ † Mixta vulgaris dicitur, quæ respectu alicuius casus expressa est, ratione autem alterius tacita. Vt si quis substituerit in alterum casum, si noluerit, vel in casum, si non potuerit hæres esse institutus: in qua, casus expressus ad non expressum porrigitur [c]. Sicuti prouisio Galli Aquilij, porrigitur ad quemcunque casum similem [d]: cum facile de similibus ad similia fiat transitus [e]. Et verisimiliter testator de vtroque cauisset, si cogitasset [f]. Quinimo præsumitur testator in sua dispositione conformiter legem imitatus, & de eo cogitasse, quod lex cogitauit & disposuit [g]. Legis autem dispositio, vt in vulgari vno casu expresso alter contineatur [h]. Subinde sufficere dicunt iura, aliquid impleri per æquipollens [i].

5 ¶ † Finis propter quem inducta est substitutio vulgaris, ne sine hærede decedat testator [k]. Explicat & Appianus Alexandrinus, dum de publicatione testamenti Iulij Cæsaris post eius necem agit [l]. [*Miserandum, inquit, vel in primis visum est, cum Dec. Brutum, ex eius percussoribus, inter secundos hæredes scriptum populus cognouisset. Consuetudo nempe Romanorum in testamentis fuit, primis hæredibus secundos addere: vt si primi hæredes non adijssent, nanciscerentur vltimi.*] Rationes porro, quæ permittunt testamenti factionem & institutionem, permittunt & suadent vulgarem substitutionem, in qua nihil aliud agitur, quam vt hæres institutus inueniatur.

6 ¶ † Cæterum quod pertinet ad ius Gallicum, Tiraquellus existimauit [m], in Gallia locum non esse substitutioni vulgari. Quia ideo locus est vulgari, quia hæres ante mortem non adierit hæreditatem: nam si adijsset expirat [n]. In Gallia autem, hæres semper adiuisse censeatur, propter generalem consuetudinem, quod mortuus saisit viuum, habeatque sine appræhensione corporali possessionem, qui potest hæres esse [o]. Quemadmodum in suis iure ciuili receptum etiam [p]. Quibus non adstipulor, cum alij sint casus, quam si hæres non adierit, quo institutus locum facere possit substituto. Et quidem vera esse posset in eo sententia illorum, & tolli [q]: sed aliunde, ad hoc vt locum habeat substitutio vulgaris oportet, quod deficiat spes institutionis, vt institutus non sit hæres, nec possit esse hæres per se, vel per alium, puta dominum vel patrem [r], quia repudiauit hæreditatem vel lapsum est tempus adeundi [s]. Et Bartholom. Chassan. expresse defendit, & in Burgundia & alibi substitutiones vulgares, pupillares, & alias non reijci a consuetudinibus [t]. Habent enim locum ibi rationes receptæ substitutionis vulgaris vt alibi. Nempe, quod in subsidium institutionis deficientis ea egeamus [v]. Et quod interfit testatorum, hæredes relinquere, & habere [x]. Ideo non inutiliter trademus paucis, quando ea locum habere possit, hoc est quando substitutus vulgariter succedat.

7 ¶ † In summa itaq; dicimus, eam tunc locum habere, quando institutus succedere non potest: quod pluribus accidere potest modis. 1. Si is institutus est qui non est in rerum natura, puta, iam mortuus: tunc enim substitutus vocatur [y]. Vel si natus non est [z]. Vel 2. si institutus adhuc superstite testatore decessit [a]. Aut pendente 3. conditione, sub qua institutus est [b]. 4. Si hæres incapax sit, vt deportatus, qui institui non potuit [c]. 5. Si institutio prima corruat, quod in ea filius sit præteritus [d]. 6. Si hæres institutus non potuerit conditioni, sub qua institutus est [e]. 7. Si hæres institutus non adierit hæreditatem, vel ante aditionem decesserit [f]. 8. Si expresse repudiet hæreditatem institutus [g], vel si constitutum sit tempus ei a iudice, intra quod adeat [h], & intra illud non adierit: quia postea non potest adire [i]. 9. Institutus si nolit esse hæres ex testamento, sed omissa causa testati velit ab intestato testatori succedere, vocatur substitutus vulgaris [k]: & præfertur causa testati, causæ intestati [l]. Et prouisio hominis, tollit prouisionem legis [m].

a l. si paterfamilias, de hæredit. instit. P. l. cum proponas, C. eod. § fin. de ... instit.
... ne. in verbis, si absque liberis, 2 nu. 44
... § ad ... des successions, in consil. Burg. Cit. & tex. in ... onibus Parlament. ... urgundiæ. § des ... en quels cas ils se doiuent
... de vulg. apud Iust. l potest. P
... quib. ex caus. manum. non l. l. vni, in princ. de cad. toll.

y l. vni. §. in primo, de cad. toll.
z l. si. §. si de instit. sub condit. fac. C.
a d. l. vni. § post secundo
b d. l. vni § sin autem aliquid sub con... l. ab omnibus, ... de leg. 1
c l ... & 2. C. de hæred. instituen
d l 1 §. fin de lib. & posth.
e l. ... & 2 C. de instit. ... conditi. fac
f d. l. vni. § in nouissimo, de cad. toll. l. quoniam fororem, de iure delib.
g l hæredes, ... de impub. ...
h ... l. ... de iure delib.
i l quandiu, ... de acq. hære. P
k l. hæres, C. de re pub.
l l. ante ... C. com. de success. l. quandiu, de acq. hær. cum simil.
m l. ... de pactis ... C ... de bono poss. sec. tab. P.

Quis præferatur in Successione testatoris, an Transmissarius instituti, an Substitutus vulgaris. Cap. 13.

1. *Transmissionis ius quibus, & in quibus competat, & suus heres quis dicatur.*
   Item hereditas non adita quibus casibus transmittatur ad heredes. eod.
2. *Transmissarij heredes præferuntur vulgaribus substitutis, & seq.*
3. *Suitatem non tollit substitutus vulgaris.*
4. *Coniunctus num vincat transmissarium.*
5. *Transmissarius venit ex iudicio defuncti.*

1 ARdua † certe & perdifficilis ex superioribus proxime explicatis proponitur quæstio. Mortuo instituto & transmittente, quis præferatur, an transmissarius, an substitutus: veniunt quippe aliqui ex legis authoritate, & quodam priuilegio ad hereditatem non aditam. Nam iure communi hereditas non adita non transmittitur [n]. Exceptis tribus casibus, primus, in suitate: nam suus hæres transmittit hæreditatem non aditam patris, in ascendentes vel descendentes, & extraneos, ratione suitatis [o]. Suus porro hæres dicitur, qui & olim necessarius, filius, filia, nepos, neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modo fuerint. Suus quasi ..., seu domesticus hæres, non aliunde quam ex propria domo acceptus, qui viuo quoq; patre dominus quodammodo existimatur [p]. De quo interrogatus aliquando Angelus Politianus, cum profiteretur se de omni quæstione responsurum, a Socino, obmutuit, vt refert Alciatus [q]. Explicat & rationem his verbis Iustinianus [r] [*Sin autem heredes fiunt etiam ignorantes: & licet furiosi sint, heredes possunt existere. Quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis & furiosis acquiri potest: & statim a morte parentis quasi continuatur dominium.*] Secundus casus, in filijs, filiabus, nepotibus, neptibus, & alijs descendentibus etiam non suis, & in potestate testantium nō existentibus: qui instituti a patribus, matribus, auis, proauis, auiabus, siue soli, siue cum extraneis, vel substitutis, ante apertas tabul... defuncti, siue nouerint se scriptos hæred... ...rauerint, in liberos suos cuiuscunque ... vel sexus, derelictam sibi

n l quoniam fororem, de iure delib. C l. vni. §. in nouissimo, de cad. toll. ... cum quam. C. de fideicom.
o l apud hostes, §. C. de suis & legit. libe. l. 6. C tit. 54. ca. veniens præterito, de acq. hæred. & l 1. de ... del. C Barto. in l. 1. de his qui ante aper. tab. C.
p § sin autem, de hære. qual. & differ. l in suis, de lib. & posth. l in suis de suis & legitim. P
q Alciat. in ... 4 deuer. sign
r § sin autem, de hered. qual. ... l. Iustit. tit. 2.

hæreditariam portionē, nulla præscriptione huiusmodi, si tñ non recusant hæreditatem, possunt transmittere [a]. Tertius casus, in spatio anni ad deliberandum instituto dato num velit adire vel repudiare hæreditatem, intra quem si decesserit, transmittit ad successores, siue ex testamento siue ab intestato, ius hæreditatis sit delatæ, nō aditæ [b]. Atq; de istis instituta nunc est quæstio, nū qui veniunt iure transmissionis in locum instituti, præferantur substitutis. Mihi placet illa sentētia, præ-
2 ferendos esse transmissarios substitutis. ¶ † Cuius prior ratio videtur, quod iura interpretentur verba conditionis [*Si hæres non erit, & si alium hæredem non fecerit* [c].] Alium autem fecisse hæredem videtur, qui transmitrit & transmittendo videtur hæres esse voluisse non repudianda: potissimum in Gallia, vbi cōsuetudo quod mortuus saisit viuum. Vt hæc ratio conuelli non possit diffugio, quod verba, *Si hæres non erit*, continent tantum conditionem, si alium hæredem non fecerit, quando aditio præcessit institutionem alterius hæredis. Hæc enim prorsus inuentilia sunt. Quorsum enim requiris intelligi, vel alium hæredem non fecerit, si institutus adierit? Aditione enim instituti, expirat vulgaris substitutio [d]. 2. Probat Paulus Iurisc. io l. si quis filiumfam. 7. §. 1. de acquiren. hæred. P. Vbi si filius priusquam sciret se patri necessarium extitisse hæredem, relicto decesserit filio necessario, is nepos ab aui hæreditate abstinere, quemadmodum & patri permissum esset: & ita ius patris in filium transmittitur, non adita hæreditate. Neq; calumniari oportet verba, ibi substitutum non datū patri. Nā neque lex exprimit, vt si substitutus datus esset, hoc ius denegetur. 3. Probatur ex l. vni. §. cum autem, de cad. toll. C. vbi hæreditas non adita defertur ad substitutum, priusquam perueniat ad fiscum: exceptis personis, in quibus dictum erat ius transmissionis locum habere. Et proinde transmissarij præferuntur substituto. 4. Q. lex vnica, de his qui ant. aper. tab. C. vult transmissarios ad hæreditatē non aditā patris peruenire, siue is pater fuerit solus institutus, siue alius fuerit substitutus: nec obesse vllo modo præscriptionem seu oppositionem non aditæ hæreditatis. 5. Coniunctus præfertur ex præsumpta voluntate testatoris substituto vulgari [e]: at transmissarius præfectus coniuncto [f]. Ergo transmissarius præfertur substituto, per regulam, si vinco vincentem te, à fortiori vinco te [g]. 6. Et proculdubio verum est, hæredem hæredis esse hæredem testatoris [h]. Et in hac quæstionis resolutione, constituto basim, & fundamentalem considerationem, pendente beneficio transmissionis institutum censeri superesse, & tamen nec velle vel nolle, donec per eius hæredem declaretur, vel aditio, vel repudiatio seu abstensio. Et proinde eodem pendente tempore substitutum excludi, per l. quandiu. l. 3. de acquiren. hæred. vbi Vlpian. [*Quandiu prior hæres institutus hæreditatem adire potest,*
3 *substitutus non potest.* ¶ † Ex quo omnia fere tela in contrariam sententiam collecta, elidi possunt. Nec verum est quod quidam putant, substitutionem vulgarem tollere suitatem, quæ est fundamentum transmissionis, vt diximus. Nam iam docuimus tres esse species transmissionis, & vnam tantum ex suitate pendere, & ita falsam in alijs esse rationem. Subinde neque leges, quas ad hanc adserunt suitatem tollendam, id probant. Citant enim l. Si filius hæres, 36. de libe. & posthu. P. vbi filio substiturus nepos, præterito posthumo, succedit patri. Et putant suitatem posthumi substitutione tolli, quod nunquam sensit Africanus: sed ait posthumo non nato admitti substituta. Non enim præstat impedimentum posthumus, qui natus non est [i]: contra, si speraretur nasci, vt Papinianus explicat. Nec secundo quod adferunt ex l. hæredes mei, 57. §. cum ita, ad Treb. vbi pater non transmittit in filium spem substitutionis, huc pertinet [k]. Nam non animaduerrunt in nostra quæstione, ante mortem patris hæreditatē delatam, & tantum expectari hæredis voluntatem: cū tamen in §. cum ita, ante delatā decessisset pater relicto filio. Tertio minus facessit ratiuncula, præferendum eum qui venit iure communi, in concursu venientis iure speciali [l]. Substitutum autem venire iure communi [m], & transmissarium iure speciali [n]. Nam nec hic concurrunt & transmissarius & substitutus, sed expresse docuimus, primum ordinem dari transmissarijs, qualis daretur institutis. Item nec veniunt iure speciali, sed iure communi transmissarij & naturali, potissimū postquam lex generalis hoc ius illis sanciunt. 4. Nō obest l. quidam ita in testamento, 25. ad Treb. P. vbi inquiunt mater substituta præfertur transmissarijs hæredibus filij instituti. Nā in illa l. filius decesserat, antequā hæres institutus, cui ille substiturus esset, adiret hæreditatem: & ita filius decessit, antequā ei delata esset hæreditas, & dies restitutionis ei faciendæ venisset vel cessisset. Et ita nulla est quæstio ibi iuris transmissionis. 5. Perperam citant l. si. C. de hæred. instit. vers. sin autem, ibi [*Hærede Plotio primo hærede sibi instituto si sic adiecerit testator, Sempronius Plotij hæres esto: tunc existimandum est, si non Plotius hæres sibi fuerit, tunc Sempronium in totum, partemve Plotij ex substitutione vocari.*] Nam illa verba [*Si non Plotius hæres sibi fuerit.*] continent, vt docuimus, vel alium sibi hæredem delata hæreditate non fecerit,
4 quod contingit in transmissario. ¶ † 6. Nō pugnat quod dicunt, substitutus præfertur coniuncto, vt in specie l. 2. §. si duo, de bon. poss. sec. tab. [o] At, inquiunt, coniunctus vincit transmissarium, in l. [illegible] C. ad S.C. Orficia. Alij citant quoque l. 1. §. ita demum, ad Tertul. in P. Ergo inquiunt, substitutus vincet cōiunctum, per regulam, si vinco vincentem te, à fortiori vinco te [p]. Siquidem minor propositio nō probatur per iura citata, in quibus nul-
5 lus transmissarius hæres. ¶ † Siquidem in l. 2. C. ad S.C. Orfic. hæres matris erat, qui hæreditatē non transmitit, quia suus non est, eo quod mulieres non habent liberos in potestate [q]. In §. vero, ita demum, filius decesserat ante delatam hæreditatem. 7. Lene quod adducunt, prouisio hominis tollit prouisionem legis [r]: at transmissarius venit ex prouisione legis, substitutus vero ex prouisione hominis [s]. Ergo substitutus præferēdus. Nam in §. hæc verba, qui liberis, nō agitur de transmissarijs. Et falsum est, quod transmissarius non veniat ex iudicio defuncti, vt docet l. 1. de ijs qui ante apert. tab. C.

a l. vni. de ijs qui ante aper. tab. hæc transmi. lib. 6. C. tit. 52. refertur in l. vni. §. in nouissimo, de cad. toll. libr. 6. C. tit. 50.
b l. cum antiquioribus. C. de iure delib.
c l. si paterfamilias, 40. de hæred. instit. §. fin. de vul.
d l. post aditam. C. de impub.
e l. quidam testamento. 5. de vulg. P.
f l. 1. C. de iure delib.
g l. de accessionibus, de diuer. & tempo. præscrip. P.
h l. fin. de hæred. instit. C.
i [illegible] non præstat.
k l. venter [illegible] tento [illegible] de acq. hær. P.
l l. eius militis, § [illegible] missum [illegible] testa. P. l. [illegible] de vulga.
m l. [illegible] in princ. de cadu. toll.
n [illegible] nouissimo.
o idem [illegible]

an Fiscus succedens instituto indigno, præferatur substituto vulgari. Cap. 14.

1 *Indigno ablatum quando applicatur, vel non applicatur fisco.*
2 *Fiscus an excludat substitutum vulgarem ex indignitate instituti.*
Hæres non vindicans mortem defuncti priuatur hæreditate, eod.

Certum

1 CErtum † est, ablatum ab indigno ea eios culpa, applicari Fisco [a]: nisi vel indignitas ex errore prueniat testatoris quia tunc quod aufertur defertur venientibus ab intestato [b]: vel nisi indignitas ipsius priuandi committatur erga certam personam, ad quam potius ablatum pertinet [c]. Ideo quærunt interpretes, num instituto existente indigno, substitutus vulgaris excludatur à fisco. Et hoc pleno Marte & veluti ambiguo disputant, confundentes substitutiones fideicommissarias cum vulgaribus, nec plane inhærentes
2 naturæ nostræ substitutionis. ¶ † Proinde omissis superfluis velitationibus respondendum & iudicandum censeo, substitutum vulgarem non excludi à fisco. Nam si ex sua persona indignus est institutus, & ideo non possit succedere, iam intelligimus eum adire non posse. Quamobrem eo de medio sublato, non vt olim hæreditas fiet caduca, sed ad substitutum primo perueniet: & postremo loco ad ærarium, si nullus ab intestato successor reperiatur [d]. Et iniquissimum esset, ex facto hæredis instituti, qui ex sua persona incapax succedendi est, fieri præiudicium prouisioni testatoris quam ei lex permisit, & substituto [e]. Quod si hæreditas fuerit per institutum adita, certe ridicula est quæstio, an substitutus vulgaris præferatur: quia aditione expirauit substitutio [f]. Neque ad rem facit Martiani responsum, quod contorquent in contrariam partem, cuius verba hæc [g]. [*Si sequens gradus vltus fuerit necem testatoris, an prioris hæreditas ad illum transferatur? Et ait Papinianus non esse hoc. Nam pœna illius, huius præmium esse non debet.*] Nam illa verba recte indicant primum, non agi de substitutione vulgari, sed fideicommissaria, si dicas substitutum post aditionem expectare hæreditatem. Et proinde tunc fiscus pendente vita instituti & conditione, recte percipit fructus hæreditatis restituendæ, iuxta singularem l. Statius Florus, §. Cornelio, de iure fisc. P. Vel si agi de substitutione vulgari contendis, recte excluditur ibi substitutus, tanquã sine iure, à fisco, quod iam à priore adita fuisset hæreditas, & ita in culpa esset quod non vindicasset mortem defuncti [h]. Quomodo enim priuari posset à fisco hæreditate, si nondum eam nactus esset? Priuatio enim præsupponit habitum [i]. Quin & si dicas ante aditam hæreditatem vindicandam esse aliquando mortem defuncti [k] ab hærede, in idem recidit solutio: nam qui ante aditionem vindicat, vult esse hæres, & ita excluditur substitutus.

Num Repudiante hæreditatem instituto filio vel seruo, pater vel dominus adeuntes, excludant substitutum vulgarem. Cap. 15.

1 *Ætas secunda filij quæ dicatur. Et pater, repudiante hæreditatem delatam filio, quando adeundo eam sibi acquirit.*
2 *Hæreditatem repudiare filiusfam. sine patre, & contra pater sine filio an possit.*
3 *Repudiatio hæreditatis filijfamil. adeunte patre, an excludat substitutum vulgarem, seruus quomodo, & in quibus deteriorem conditionem domini facere possit, eod.*

1 QVia † iure Codicis Iustinianei cautum est, vt si filiusfa. hæres ab aliquo institutus sit, & is in secunda ætate sit, id est, in ea in qua consensus eius requiratur, & noluerit adire, patri detur licentia adeundi, vt ad eum perueniat hæreditas pleno iure, tam per vsumfructum, quam per dominium, quasi ipse pater fuisset ab initio
2 hæres institutus [l]. ¶ † Cum etiam iure Pandectarum ex sententia Vlpiani [m] [*Neq; filiusfa. repudiando sine patre, neq; pater sine filio, alteri nocet: vterq; autem possunt repudiare.*] Propter ius, quod pater habebat plenum quidem in quæsitis per filiumfamil. qui omnia patri iure antiquo quærebat [n], hodie quoad vsumfructum [o]. Et ita deteriorem non liceat
3 patris conditionem facere repudiando [p]. ¶ † Ideo quæritur hic, num hoc ipsum verum sit quando filio repudianti datus est à testatore substitutus volgaris: & num pater adeundo, repudiante filio, excludat substitutum. Et putarũt interpretes quidam, excludi substitutum propter proxime citata. Sed verior est meo quidem iudicio contraria sententia, pro qua mihi videtur textus expressus in l. qui liberis, §. hæc verba, de vulg. P. Vbi seruo repudiante, dominus non potest substitutum expellere. Potest enim etiam iubente domino, seruus nolle adire, & ita locum substituto facere, vt expresse rescripsit Alexander Cæsar [q]. Quemadmodum & adeundo potest quærere hæreditatem domino, & ita excludere substitutum, aditione alium hæredem faciendo [r]. Neque hic oportet fucum facere ex vulgari regula, seruum non posse præiudicium vllum facere domino [s]: quia illud perpetuo intelligendum est in iam quæsitis, non in quærendis per seruum, in quibus nolens quærere, præiudicare potest [t]. Qui enim non vult acquirere, fraudem facere non dicitur: quia is patrimonium non diminuit, vt ait Vlpianus [u].

de Effectu vulgaris substitutionis, & eius Interitu. Cap. 16.

1 *Substitutionis vulgaris effectus. & seq. num.*
2 *Testamentum, deficiente institutionis gradu, quando à substitutione vires capit.*
3 *Substitutus vulgaris præfertur venientibus ab intestato.*
4 *Substitutus vulgaris succedit immediate testatori, non instituto. Non transmittit prædecedens instituto. Succedit in id quod successurus erat institutus, & iure accrescendi, expellit coniunctum, quando autem consequatur pupillarem hæreditatem. nume. 5.6.7.8. & 9.*
10 *Substitutio vulgaris quando contineat tacitam pupillarem.*
11 *Substitutio vulgaris quibus modis expirat, & cur tollatur aditione facta per institutum. & nume. 12. 13. & 19.*
14 *Copulatiue tripliciter quomodo pluribus fiat vulgaris substitutio.*
15 *Disiunctiue quando dicatur facta vulgaris substitutio.*

1 QVid operetur † vulgaris substitutio nunc explicandum est, ne perperam institutia de ea videatur tractatio vel controuersia. Dicunt quidam, primum per eam tolli suitatem: quod tamen iam antea supta, dum de transmissarijs ageremus; falsum esse

2 esse docuimus[a]. † Secundo efficit hæc substitutio, vt deficiente primo seu anteriore gradu, testamentum accipiat vires à substitutionis gradu [b]. Nisi anterior gradus nullus esset propter qualitatem testatoris, veluti si testari non posset [c]: aut substitutio ipsa esset inutilis [d]: aut primus gradus rumperetur agnatione posthumi præteriti, quia & tunc sequentes gradus rumperentur [e]: aut si emancipatus esset in primo præteritus, & in se-
3 cundo iniuste exhæredatus [f]. ¶ † Quo fit 3. loco, vt quia firmatur à gradu substitutionis testamentum substitutus præferatur venientibus ab intestato ad successionem testatoris [g]: & quandiu succedi potest ex testamento, cessat intestati succes-
4 sio [h]. ¶ † Et consequenter 4. loco, per vulgarem substitutionem non deficienti instituto, sed te-
5 statori immediate succeditur [i]. ¶ † 5. Ius constitutionis vulgaris personale videtur, vt non transmittatur ad hæredes substituti, si is decesserit antequã possit esse locus substitutioni [k]: [*quia substitutio quæ nondum competit extra bona nostra est*] vt respondit Paulus [l]. Et idem, ad hæredes plus iuris quam habeat moriens, non transfert [m].

6 ¶ † 6. Substitutus vocatur in omne ius, quod habiturus fuisset institutus ex testamento testatoris,
7 si adijsset hæreditatem [n]. ¶ † 7. Quod ius accrescendi transit ad eum, ad quem transit portio iure
8 huius substitutionis [o]. ¶ † Impedit & 8. ne iure accrescendi pars sub conditione relicta perueniat ad pure ex alia etiam parte institutum [p]. Sic substitutus excludit coniunctum [q], nisi de contraria mente testatoris cõstet [r], vel nisi sit substitutio directa copulatiue pluribus facta [s]: quia conditio nõ intelligitur verificata vno eorum decedente [t]. Quod tamen diuersum est in substitutione coniunctim pluribus facta [v]. Verum in hac quæstione considera, quando cõiunctio & substitutio in eadem persona concurrunt, vt in l. qui patri, 59. de acq. hær. P. quia tunc substitutio & coniunctio se iuuant, non autem expellunt, vt in l. testamento,
9 C. de impub. l. vni. qua non peten. par. ¶ † 9. Substitutus vulgariter potest nancisci hæreditaté pupillarem, in casu l. ex duobus, 34. §. filium impube-
10 rem, de vulg. P. ¶ † Postremo, substitutio vulgaris filio impuberi testatoris facta, porrigitur ad pupillarem tacitam: nisi de contraria voluntate testatoris appareat [x]. Nam quod contineatur pupillaris tacita à verisimili colligitur: verisimile enim est testatorem, si eum casum cogitasset, substituisse pupillariter. Et proinde id ipsum dicẽdum est ac si substituisset [y]. Adhęc si mens contraria appareat, cessat præsumptio [z]: quia in conditionibus princeps est voluntas testatoris [a]. Simili modo si expressa pupillaris, & expressa vulgaris fiant à testatore, iam constat de mente, neque altera sub altera continebitur [b]: vel si ei fiat vulgaris, cui expressa pupillaris fieri non potest: vel si fiat vulgaris ex formula consilij Galli Aquilij. Quia non potest huic accommodari pupillaris, quod in ea præsumatur mortuus institutus ante testatorem [c]. Obseruanda hic itaque pro fundamento extensionis, mentis præsumptio, quod id voluisset testator: & ideo expressa ad tacitam pupillarem protrogetur. Si de alijs quippe qui in testamento apponuntur casibus agas, qui nõ pendent ex voluntate præsumpta testatoris, sed vel ex legum solemnibus, vel habẽt dissimilitudinem casuum, vt temporis vitæ, & temporis mortis, aut aliorum casum omissum non contineri expresso facile probabis [d]: potissimum in his, quæ stricti iuris dicantur, vt in contractibus [e], à quibus distant testamenta, quæ latiorem mentis interpretationem admittunt [f]. Neque enim etiam hic pupillaris sub vulgari ex verbis substitutionis continetur: nam pugnantia sunt, succedere si sit hæres per pupillarem, & si non sit hæres per vulgarem. Vtcerte videantur vtraque ex repugnantia & contrarietate reijcienda [g]. Sed ex mente testatoris, vt vtroque casu is præsumatur voluisse substitutum admitti: & si pupillus non esset hæres, & si quidem esset, sed in pupillari ætate decederet. Ita verum est, ex contenta voluntate sub vulgari conditionem impleri in forma specifica, vt fieri par est [h]. Si enim moriatur pupil-
11 lus ante aditam, iam vulgaris impletur in expressa: si post aditam, in specifica tacita. ¶ † Cæterum, vt finem vulgaribus substitutionibus imponamus, hæc quæ enumerauimus obtinent, quando substitutio vulgaris efficax est & viuit: non si extinguatur, vel locum non habeat. Idcirco tradunt Iurisconsulti modos, quibus extinguatur. Quorum prior insignior est, si adita sit hæreditas ab instituto, cui facta est substitutio [i]. Quia defecit conditio, & consequenter potestas petendi ex conditione [k]: iamque aditione testator habet hæredem [l], vt postea substitutus hæres esse non possit: quia vni testatori duo in solidum hæredes esse non possunt [m]. Quod & in pluribus substitutionis vulgaris gradibus, verum est, vt adita hæreditate omnes expirent [n]. 2. Postquam institutus adita hæreditate factus est hæres, non potest desinere esse hæres [o]. Et postremo, vbi hæreditas adita est, desinit esse iacens, fitque patrimonium eius qui adiuit [p]. Substitutus autem non dicitur instituto succedere sed testatori [q].

12 ¶ † Nec interest, num iure ciuili vel iure prætorio adita fuerit hæreditas: nam eum, qui agnoscit bonorum possessionem, pro hærede se gerere non ambigitur [r]. Hæres quippe, qui agnoscit hæreditatem de iure prætorio, videtur adire iure ciuili secundum Bartolum: nisi à iure ciuili fuisset exclusus.

13 ¶ † Quin & existentia sui hæredis, expellit vulgarem substitutionem, vt aditio hæreditatis [s]. Quo fit, vt si plures sint hæredes instituti, puta tres vel quattuor, vnius aditione expirat substitu-
14 tio, etiam quoad alios, si copulatiue fiat substitutio. ¶ † Copulatiue autẽ fiet tripliciter. Primum, si testator substituat cõiunctiue per copulam negatiuam [*neq;* vt, *Titium, Caium, Sempronium instituo, si neq; Titius, neq; Caius, neq; Sempronius hæredes sint, Catonem substituo.*] Ibi enim conditio exigit nullum eorum esse hæredem, & ita vno adeunte deficit substitutio [t]. Secundo, si testator substituat simpliciter, aliqua copula non adiuncta, neque affirmatiua, neque negatiua: veluti si dicat [*Titium & Seium hæredes instituo, & si prædicti hæredes non sint, Caium substituo.*] Nam vno horum adeunte, extinguitur substitutio: ita vt cohæres excludat substitutum in parte repudiantis [v]. Tertio, quando testator adiecit copulatiuam, *&*, substitutioni, puta, [*Titium & Caium hæredes instituo, & si Titius & Caius hæredes non fuerint, Sempronium substituo.*] Nam & hic aditione vnius ex cohæredibus extinguitur substitutio quod pertinet etiam ad alium vel alios adeuntes, & portio repudiantis accrescit cohæredi iure

a sup. c. 13. n. 3.
b l. 3. § fin. de lib. & post. l. ex facto, §. Lucius, de vulg. P. l. vni. in prin. de cad. toll.
c vt in l. qui in potestate, & l. qua ætate, de testa. P.
d l. si ego, de inoff. rup. P.
e l. nem & si sub conditione, §. rumpendo, eod.
f l. non putauit, §. à primo gradu, de bon. poss. con. tab.
g l. hæres institutus, C. de impube.
h l. quandiu, de regul. iur. l. antequam, C. comm. de success. cum similib.
i §. 1 de vulga.
k l. 1. eod.
k [illegible] ex pluribus, de suis & legit. hær. P. l. toties, de acq. hæred. P. l. qui plures, 23. de vulga. P. l. hæredes mei, §. cum ita, ad Treb. P.
l l. substitutio, 42. de acq. hær. P.
m l nemo plus iuris, de regul. iur. cum sim.
n l. si Titius cohæredi, 27. de vulg. P.
o l. cum ex filio, 30. § fi. eo.
p Mart. in l. cum hæres institutum, 52. §. fin. de acq. hæred P. & Pompo. in l. si ita scriptum, 27 de hæred. instit.
q l. 2. §. si duo, de bon. poss. sec. tab. l. vni. §. in primo, & §. sin autem aliquid, & §. cũ enim, de ca. tol.
r l. 4. C. de test. sub cond. fact. l. quidam testamento, de vulg. P.
s arg. proxime citat. ll.
t l. si hæredi plures, de condit. instit.
v l. fin. §. pen. de leg. 2. l. Lucius, § Caio, ad Treb.
x l. quamuis, C. de impub. l. 2. in fine, & l. iam hoc iure, de vulg. P. l. fi. de instit. subst. sub condi. fact. C. l. qui fundum, §. qui filiũ, de vul. P.
y l. Titius, §. Lucius, de lib. & posth. l. tale pactum, §. fi. de pact. P. l. cum res, de leg. 1.
z l. cum de indebito, de probatio. P.
a l. in conditionibus, de cond. & dem. P. l. cum quæstio, C. de leg.
b l. cum ex filio, §. filio, de vulg. P.
c in l. Gallus, de liber. & posthum.

15 inte accrescendi[a]. ¶ † Nisi substitutio esset facta seruo communi duorum dominorum, hęredi institui o[b]. Siquidem tunc, si seruus iussu vnius domini partem adierit, iussu autem alterius partem repudiet, substitutus admittitur ad partem repudiantis: quia verba institutionis relata ad seruum communem, intelliguntur separatim & disiunctiue adiecta. Quemadmodum quando testator substituit disiunctiue dicens [*Titium & Caium hæredes instituo: & si Titius aut Caius hæres non sit, vel non sint, substituo Sempronium.*] Quo casu, vno hæredum adeunte, substitutio, quod pertinet ad eum, non quo ad alium, expirat: & ita, vtroque non existente hęrede, ad vtriusque partem substitutus admittitur, & altero moriente ante aditionem vel repudiante, ad partem quoque eius[c]. Et ita intelliguntur omnia iura quæ tradunt substitutionem 16 præferri coniuncto[d]. ¶ † Ergo adita hæreditate, substitutio vulgaris primum expirat. 2. Eadem locum non habet, si substitutus repudiet hæreditatem[e]. Aut si 3. antequam conditio substitutionis aduenerit, decesserit: quia substitutio, quæ nondum competit, non transmittitur[f]. Aut 4. si conditio ipsa apposita defecerit[g]. Et postremo, si substitutus occauerit institutum[h].

---

de Substitutione Pupillari, eiusque definitione & diuisione. Cap. 17.

1 *Substitutio pupillaris contra ius commune. Et eius substit. duo singularia. nu. 2.*
3 *Pupillus pupus qui dicatur.*
4 *Pupillaris substitutionis definitio, eiusque diuisio in expressam, tacitam, mixtam: in proprie pupillarem, & exemplarem. nu. 5. & 6.*
5 *Pupillaris Substitutio contenta sub reciproca & compendiosa, pro expressa est.*

1 PVpillaris † substitutionis faciendæ, ius singulare est, moribus introductum, præter imo contra communem iuris dispositionem[i]: postea tamen legibus receptum[k]. Potuit autem populus hoc sibi vtendo & moribus statuere, qui potest moribus etiam scriptis legibus officere, & eas desuetudine abrogare, in parte vel in toto[l]. Et ita etiam alia pleraque, more Romano seu moribus vtentium, recepta, quæ videntur à iure aliena communi[m]. Faciuntque mores & consuetudo ius proprium[n]. Sed & ius commune consuetudines circa vltimas voluntates expresse seruari iubet[o]. Singularia præcipua duo in 2 hac substitutione. ¶ † Primum, quod pater pro alio, pro filio videlicet, testetur, cum ius commune respuat hoc testamentum: quia voluntatis nostræ nun est sententia, sed sit captatoria reprobata[p]. Nec quis ab alio rogari potest; vt sibi aliom hæredem faciat[q]. Secundum, quod per hanc decedit testatus pupillus, qui per ętatem testari non potest[r]: vt etiam mater per eam priuari legitima possit[s]. Pupillaris ab ætate eius, cui fit, dicta est 3 substitutio[t]. ¶ † Pupilli pueri dicuntur, & proprie qui patre carent, qui desierunt esse in patris potestate, vel morte eius, vel emancipatione[v]. Et sumpto latius vocabulo, etiam omnes qui in impuberi sunt ætate[x]. Pupillus à pupo declinari videtur, pupum enim & pupam vocarunt tenerum puerum aut teneram puellam, vt apud Martial. 4. Epigram.

Pupam se dicit Martia, cum sit anus.

Et Catullus:

Deprendi modo pupulum puella trusantem.

Et Persius, Satyr. 2.

Dicite pontifices in Sacris quid facit aurum,
Nempe hoc, quod veneri donata a virgine pupa.

Vnde & imaguncula, quæ concipitur in oculi acie, in cornea tunica, dicitur pupilla[y]. Sicut & apud Hebræos à nomine איש *isc* vir, formant אישון *ison*, pupillam, quia in ea apparet parua figura hominis, vt ait Rabi Kimhi, in Psal. 17. Pupillus porro & pupus, a pubecula, imperfecta videlicet minorum puerorum pube, à qua puberes maiores masculi 14. annorum, fœminæ 12. appel-4 lantur[a]. ¶ † Substitutio pupillaris varijs modis, neq; sine pugna interpretum definitur. Ego cum otium non detur, non immorabor in referendis aut refellendis singulis ne crescentes inflem crebris sermonibus veres. Sed meam tradam vt opinor suis numeris absolutam, & totā substantiam pupillaris continentem. Ea est, substitutio pupillaris, est substitutio directa, ab eo qui sibi testamentum condit, facta liberis impuberibus in sua potestate constitutis, sub ea conditione expressa vel tacita, si in ætate impubere decesserint: per quam & in impuberis & patris bonis succedit substitutus. Pro genere verba, substitutio directa. Nam ea est ex genere directarum, vt docuimus in principio tractatus substitutionum[a], & datur per hanc directo pupilli hæreditas[b]. Reliqua finitionis, pro differentijs sunt aliarum substitutionum & huius, quæ latius ex his quæ dicemus apparebunt.

5 ¶ † Pupillaris substitutio triplex, expressa, tacita, mixta, id est, partim expressa, partim tacita. Expressa est quando forma substantialis exprimitur in testamento patris, veluti, [*Si filius meus intra pubertatem decesserit, tunc Caius hæres esto*[c].] Tacita est, quæ non exprimitur in testamento, sed intelligitur: & alijs substitutionibus continetur, vel compendiosa vel reciproca, quæ potest fieri impuberibus[d], vel vulgari[e]. Verum ea, quæ continetur in compendiosa & reciproca, non est omnino tacita: quæ continetur autem sub vulgari, est omnino tacita[f]. Nam tacita pupillaris contenta sub reciproca, aut compendiosa tantam habet vim, ac si expressa esset: at contenta sub vulgari minime[g]. 6 ¶ † Mixta dicitur, quoad extrema: vt [*Si filius sit hæres Caius hæres esto*[h].] Est & pupillaris, quędā proprie, pupillaris alia, quasi pupillaris, quæ exemplaris dicitur[i].

x l. si seruo, 141. § pupillus de verb. obl. l. quam Tuberonis, § pupillus, de pecul. l. 1. si infanti, § fin. de iure delibe.

y Pli. lib. 11 & 17. Cicer. 2. de natu. deor.

a c. puberes. de desp. impu. ca. 1. de delict. puero l. minor 25. annis, 33 de minor 25 an. l. fin quan. tuto. vel curat. esse desin. § 1. qui. mod. tut. finit.

a & probat l. si testamento iure facto, l. 7. de impub. C. l. Scęuola, ad Treb. P.

b l. precibus, C. de impub.

c l. 1. de vulg. § 1. eod. apud Iustinia.

d l. Lucius, e. vt sup. doc. fuimus.

f l. quamuis, C. de impub.

g l. fi. de Institu. sub cond. fact. C.

h § substituitur, de pupill. l. qui liberos, de vulg.

i l. humanitatis intuitu, de impub. C.

...is, § sed nec impuberis, de inoffic. testa. contra l. nam & si parentibus, cod. ...os, de S.C. Tertul l. 1. C eod. t Theoph. lib. 2. Instit. iur. ciuil. § 1. de pu-... pillus, 239. de verb. signi.

---

de quibus bonis fiat Substitutio pupillaris. Cap. 18.

1 *Substitutio pupillaris pertinet, & ad propria bona pupilli. & 5.*
2 *Aditione hæreditatis patrimonium defuncti & hæredis vnum fit.*
3 *Arrogato quare in bonis proprijs arrogator non substituit pupillariter.*
4 *Pupilli bona, cui substitutum sit, an alienari possint.*

Substi-

1 SVbstituitur, † seu hæres instituitur & fit pupillo, non solum in bonis quæ à testatore filius percepit, sed etiam in proprijs bonis pupilli aliunde quæsitis [a], etiam maternis [b]. Neque interest, an in omnibus bonis pupilli substituerit pater, an tantum in aliqua re: siquidem particularis illa substitutio ad reliqua omnia bona trahitur [c]. Vt in alijs institutionibus vbi cohæres datus non est vniuersalis, receptú est [d]. Quando videlicet pupillaris fit per verba directa & ciuilia, non autem si fiat per obliqua & communia: nam tunc substitutio in re particulari per ea verba facta, non trahitur ad vniuersa, vt annotauit

2 Alexander [e]. ¶ † Cur autem substitutio pupillaris ad bona pupilli propria referatur, ratio est: quod adita per filium patris hæreditate, fit vnum patrimonium patris & filij per vnionem. Et ita post aditionem, non tam in bonis filij, quam sua pater substituisse videtur [f]. Quemadmodum adita hæreditate defuncti per hæredem, vna censetur causa vtriusque, bonorum confusione [g]. Et vnita se mutuo consequuntur, vt in vnius beneficijs liquet [h]. Alia ratio, quod hæres substitutus popillo, & ex eius voluntate ei succedere videtur: quia testamentum patris, testamentum filij est [i]. Tertia, quia si in parte bonorum pupilli tantum succederetur, is pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere videtur, quod ius non patitur [k]: excepta voluntate militis [l].

3 ¶ † Obserua tamen, substitutionem pupillarem factam arrogato filio non extendi nisi ad legitimam, quam à patre adoptante habuit, non ad bona, quæ aliunde arrogatus ante arrogationem habebat [m]. Cuius ratio aliunde pendet, videlicet ex pacto & cautione data in arrogatione, qua se pater obstringit de reddendis bonis arrogati proximioribus arrogati, si is in pupillari ætate decederet [n].

4 ¶ † Porro, non inutiliter quæritur, ad quæ bona pupilli pertineat substitutio, an ad omnia quæ pupilli fuerunt tempore quo adijt hæreditatem paternam: an ad ea tantum, quæ tempore mortis pupilli, esse eius inueniuntur. Et, num si à tempore aditionis distracta pupilli aliqua sint bona reuocari possint, vt subiecta restitutioni. Et iustis certe rationibus placuit, bona propria pupilli posse ex legitima causa, quæ minorum bona distrahi permittit, alienari, nec post eius mortem reuocari posse per substitutum. Diuersum autem in bonis patris quæ fideicommissariæ substitutioni obnoxia sunt [o]. Ratio prior, quia testamentum pupilli censetur [p]: testatori autem, libera est alienandi facultas bona sua quandiu vixerit [q]. Secunda, quod substitutio pupillaris est directa, non fideicommissaria: & proinde non competit, nisi pro bonis quæ erant tempore mortis, argumento sumpto à contrario sensu, authen. res quę, Cod. commun. de legat. Sed & res interdum subiectæ restitutioni alienari possunt, necessitate cogente vel debitorum, vel legatariorum [r]. Et tertio loco extat textus qui de substituto pupillari meminit, ne possit reuocare quæ à tutore minoris alienata sunt, si id fecerit, vt alimenta præstaret matri aut sorori, quæ aliter viuere non possent [s].

5 ¶ † Notandum autem & adhuc est, quod sicut expressa pupillaris trahitur ad omnia bona pupilli, ita etiam & tacita sub vulgari contenta [t].

a §. 3. de pupil. l. sed si plures, §. ad substitutos, de vulgar. l. si ita scriptum, §. qui filio, de bonor. posse. sec. tab.
b §. 1. vt lic. matr. & auiæ, in auth.
c l. coheredi, §. fin. de vulga.
d l. 1. §. si ex fundo, de hered. instit. cum similib.
e Alex. in l. 2. de vulgo l. cogi, § generaliter, ad Trebell. Bartol. plene in l. centurio, circa finem, quæ sint verba directa, obliqua, & cõmunia tradit.
f l. sed si plures, §. filio impuberi, de vulgar.
g l. debitori, C. de pac. l. Stichum, 91. §. aditio, de solut. l. licet, C. ad l. Falc.
h c. ga sæpe, de presb. in 2. glo. in ca. gratia, ad ver. de iure teneri, de rescri. §. ca. translato, de constit.
i l. Papinian⁹, §. sed nec impuberis, de inoff. testa. P.
k l. ius nostrũ, de reg. iu. cũ si.
l l. sed si plures, §. ad substitutos, de vulg. l. miles ita heredem, §. si miles, de milit. testa. P.
m l. sed si plures, §. in arrogato, de vulg.
n l. non eum aliter, de adop. P. §. cũ ebt. eo.
o Guil. Bene. in cap. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 2. nu. 35.
p d. l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoff testam.
q l. cũ seruus legatus. 15. & l. tẽ legatam, 11. de adim. leg. P. c. cum Marthæ, de celeb. miss. l. si quis in principio, de leg. 3. l. cum hic status. §. sic oratio, de donat. int. vir. & vxor. cum sim.
r l. cum hæreditas, & l. ita tamẽ, §. actiones, ad Treb. P.
s & l. 1. §. sed nonnullos, de tut. & ratio. distr.
t Guillel. Bened. ad d. cap. Raynutius, ad verb. si absque liberis 2. num. 85. in fine, de testam.

an Substitutus excludat ascendentes pupilli, aut matrem in legitima & hæreditate ab intestato eis debita. Cap. 19.

1 *Substitutus pupillaris an excludat matrem. & nume. sequent.*
2 *Matrem excludit substitutus etiam in bonis ex linea materna pupillo aduenientibus: Etiam si compendiosa contineatur, non si tacita sub vulgari.*
3 *Mater quare non excludatur à successione filij per tacitam pupillarem sub expressa vulgari comprehensam, & qui casus excipiantur. nu. 4.*
5 *Pupillaris substitutio quibus rationibus excludat matrem à successione pupilli. Contrariaque rationes sublata. num. 9.*
6 *Testati causa potior intestati.*
7 *Lex indefinite loquens, indefinite intelligenda.*
8 *Patris magis quam matris consilio lex de liberis fidit.*
10 *Pater & mater an pares sint in causa filij.*
11 *Mater exheredari sine causa à filio non potest.*
12 *Legitima num sit iuris naturalis.*
13 *Pupillaris & exemplaris substitutio differunt.*

1 EX superiori † proxima resolutione, qua substitutus succedit in omnibus bonis proprijs pupilli, oritur dubium quotidianum, Num ascendentes qui habent legitimam in bonis intestati filij, vt mater, auus, auia [u], excludantur per substitutionem pupillarem. Potissimum in Galliarum quibusdam prouincijs, vbi mater succedit, sicut pater filio etiam cum testamento decedenti, in bonis mobilibus, ea lege, vt debita personalia, & in funus impensa persoluant, si filius nullo relicto filio extraneum instituat [x]. Alibi, in acquisitionibus immobilium [y]. Et in hac quæstione quidam putant absolute, matrem & alios expressa pupillari excludi [z], quidam arbitrantur iure quidem antiquo id fuisse verum, sed nouo antiquatum.

2 ¶ † Prior sententia placuit etiam Baldo, qui cum alijs addit, vt mater etiã excludatur in bonis, quæ obtigerint pupillo ex linea materna [a]. Mihi probatur hæc sententia, tam ex iure Pandectarum in l. Lucius, 2. responso, de vulga. P. quam iure Codicis & ex l. precibus, in 2. responso, de impub. C. & iure pontificio ex cap. 1. de testam. in 6. vbi etiam compendiosa & breuiloqua substitutio idẽ operantur, vt cõtinentes expressam in se pupillarem, quod pertinet ad verbum dispositiuum quamuis quantum ad verbum conditionis distinctiuum pertinet, sit tacita. Quod tamen diuersum est in tacita pupillari, quæ continetur sub vulgari expressa, quæ matrem non excludit [b].

3 ¶ † Sed perpendamus causas huius varietatis. Dicunt igitur, tacitam ex vulgari ideo non excludere matrem, quod ea plurimum laborauerit circa gestationem, partus, & lactationem filij [c], & fraudare labores iniquum esset [d], nec afflictę dandam esse afflictionem [e], sed in solatium liberorum amissorum, bona & legitimam ei esse deferenda [f]. Quæ tamen ratio mihi in hac causa non probatur: quia & eadem posset habere locum in pupillari tacita compendiosa, & in expressa: cum tamen diuersa sententia verior sit. Proinde

alia

u auth. presbyteros, C. de episc. & cler. §. presbyteros, de sanctis. episc. in auth.
x consuet. Turonij. titul. des successions, art. 16. in Aurelia. no. tit. art. 257.
y consuet. Pictauo. eo. ca. 15. art. 238. Britan. eo. tit. art. 161. & alibi.
z Ange. Aret. in §. 1 ibi quero quae sit effectus, de pupill. Bartol. in l. Papinianus, § sed nec impuberis, de inoff. testa. P. & in l. moribus, nume. 11. de vulg. & ibi Dyn. & Alex. consil. 45. 1. vol. & consil. 11 in 3. vol. Io. ab Imola in ca. Raynutius, de testa. & Bened. in d. c. in ver. si absque liberis. 2. in tracta. pupillaris substitutio. nu. 86. & Mat. de Afflict. decis. Neapo. lit. 319. nu. 1. & decis. 13 nu. 1. Guido Pap. decis. 531.
a Bald. Alex. & Imol. in l. sed si plures, §. ad substitutos, de vulg.
b glo. & inter. in l. 4. de institut. sub cond. fact. C. & l. precibus, Cod. de impub.
c l. hu. § quae earum, qui potior. in pignor. hab. C. [illegible] de conuertia coniugatorum. Phalaris pomeria, epistolo. gra. 13. Bald. in l. precibus, C. de impuber. per l. si fiduua, qui pot. in pig. hab. C.
d l. pen. §. illo, de accessi. hered. instit.
e l. cũ damnosa, C. de episc. aud. l. diuus, de off. præs. P.
f l. Pomponius, §. ad partem.
g l. iure feci[illegible] cursum, de iure dot. P.

alia ratio quærenda, quæ substantiæ rei sit accommodatior quod in vulgari expressa pater non cogitauerit de exhæredatione matris filij eum substituit, sicut in cõpendiosa, breuiloqua, & expressa pupillari facta impuberi. Et exhæredationes, vt odiosæ, sint restringendæ potius quam extendendę[a]. Item, quod per vulgarem[b] succeditur potius patri, quam filio, cui per pupillarem succeditur[c].
4 ¶ † Demuntur tamẽ quatuor casus, in quibus tacita pupillaris matrem excludit: quos notat Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. si absq; liberis, 2. in tract. de pupilla. n. 88. 89. 1. Si constet ex dictis extra testamentum, testatorem id voluisse[d]: vt si, viuens aliquando affirmauerit, nolle se, moriente pupillo, aliquid vxorem suam ex bonis suis capere, vel illi succedere[e]. 2. Si testator vxori aliquid reliquerit in testamẽto, adiecta hac vel simili cõditione, ne quid vltra in bonis suis petat[f]. 3. Si mater marito facta fuerit inimica[g]. 4. Si substitutus sit magis, quam vxor, dilectus testatori, puta, si
5 filius[h]. ¶ † Et hæc possum firmare sententiam, eur expressa pupillaris, vel quæ pro expressa habetur, excludat matrem. Quæ alias quoque rationes habet. Prima quod in hac agitur de successione, quæ ex testamento patris ad substitutos defertur: quia testamentum patris dicitur, per quod heres institutus est pupillo, & testamentum filij est testamẽtum patris[i]. Et institutio filij, est veluti appendix tabularum testamẽti patris: quandoquidem non prius filio hæredem dat, quam sibi ipse instituerit[k]. Cæterum, mater non potest mouere querelam vllam aduersum mariti testamẽtum, quod illam nõ instituerit, vel quod præterierit: quia querela non datur nisi certis personis[l], non vxori, cui tantum subueniebatur ab intestato, per edictum vnde vir & vxor[m]. Et proinde à successione legitimæ filij remouebitur, quia testamentum patris
6 est[n]. ¶ † Hinc alia ratio sequitur, testati causam tollere causam intestati[o]. Substitutum aũt venire ex testamento subsistente patris & filij: matrem autẽ ab intestato. Et proinde eam expelli. Non potest petere filij bona separari a paternis, quibus vnita sunt[p]: alioquin pro parte pater & filius testati, pro parte intestati decederent, quod ius in paganis nõ
7 patitur[q]. ¶ † Tertio, lex indefinite loquens, generaliter & indefinite est intelligẽda[r]. Porro, l. sed si plures, §. ad substitutos, de vulg. tradit indefinite, bona quęcunq; peruenire ad pupillum, ad substitutum pertinere. Proinde nihil ex his detrahetur, matris causa: cum de ea lex non meminerit, nec exceipiat[s]. Quinimo nec substitutus potest, omit-
8 tere successionem filij retenta paterna[t]. ¶ † Addi potest, probum consilium patris, de quo lex bene præsumit[u], qui eum mores vxoris rectissime perspectos habeat, non creditur absq; causa matrem præteriisse: puta, sciens eam male affectam in filium, vel luxuriosam, iuxta l. lex quæ tutores, de adminiſt. tuto. C. Sed & posttremo, matres quæ se exclusas per substitutionem pupillarem videbũt, si filius in impubere ætate moriatur, officiosiores erunt & diligentiores in conseruanda vita filiorum, vt maiores facti aliquid consequi ex eorum
9 sententia possint[x]. ¶ † Qui sententiam contrariam sequuti sunt, vt Petrus de Bellapertica, Iacobus de Aretinis, & alij, dixerunt iura Codicis & Pandectarum correcta fuisse iure Nouellarũ, quo mater non potest à filio priuari legitima, nisi ex causa ingratitudinis expressa[y]. Ego tamen nullam huius substitutionis in vllo iure expressam inueni correctionem. Nam esto, filium non posse absque causa matrem priuare legitima: in hac substitutione nec hoc filius facit, sed pater[a]. Et quod expresse non corrigitur, eur state prohibetur[z]? Potissimum cum euitanda sit iniurium corre-
10 ctio[b]. ¶ † Nec ad rem secundo pertinet, quod aiunt, parem in parem non habere imperium[c]. Matrem autem putent patri æqualem esse in successione filij hodie[d]. Quamuis olim mater expelleretur à patre. Et ideo non posse per patrem matrem priuari successione filij. Nam falsum est matrem & patrem esse pares in potestate filij. Nam fœminę non habent liberos in potestate[e]: & ideo vt patres non possunt pupillariter substituere[f]. Et si pares sunt in successione, hoc verum ab intestato, sed hic pupillus intestatus non dicitur decedere, sed testamentum patris est testamentum
11 filij[g]. ¶ † Huc pertinet tertia ratio eorum eiusdem finis, quod ea quæ filius per se facere non potest, non potest ministerio patris[h]: quia qui per alium facit, per seipsum fecisse videtur[i]. Atqui aiunt, neque etiam iure Pandectarum filius matrem per se sine causa exhæredare poterat[k], nec hodie[l]. Nõ poterit ergo per ministerium patris: ne quod vna via prohibetur, alia permitti videatur[m]. Cum nemo etiam alterius facto possit exhæredari[n]. Nam & maior & minor propositio, in hac quæstione deficiunt. Siquidem & filius, qui per se ob ætatem non potest disponere, per patrem testatur. Et quamuis iure communi Pandectarum legitima ascendentibus in bonis filij debeatur, tamen & eodem iure recepta est exclusio matris per substitutionem pupillarem, per sæpe citatam l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoffi. testa. P. Ita aliæ rationes tolluntur quæ rem non attingant, sed ex regulis communibus decerptæ obiiciuntur: quod limitata causa substitutionis, vt testari tantum pro filio liceat[o]. Omittunt alium finem enim, & vt excludatur mater. Item quod aiunt vt priuilegium concessum intelligatur sine alterius iactura[p]: quodque iniuria irrogatur filio, si sine causa beneficiorum immemor exhæredet matrem. Nam hæc omnia falsa sunt: si quidem & concessum est patri disponere vt velit, & priuilegium concessum hoc expresse habet, vt matrem excludat. Item nec iniuria vlla irrogatur filio, quia testamentum patris est: & vt audiemus, Deo fauente in rationibus substitutionis huius, potestatis ratione, pater tanquam de bonis proprius videtur potius disponere, quam de filij, vt nulla matri iniuria irrogata videatur, si vxorem nolit fi-
12 bi nec filio succedere. ¶ † Et quod adferunt aliud, legitimam esse iuris naturalis[q], nec tolli patrem vel ius ciuile posse[r]. Eadem solutione eluditur, quod nulla legitima vxori debeatur in bonis mariti. Quamuis vltra, lapsos putem eos, qui dicunt legitimam matribus & ascendentibus, imo & descendentibus iure naturæ deberi: cum iure naturæ nihil sit priuatum, sed omnia sint communia[s]. Atque lex ideo & consuetudo, rectę minuit tollitque legitimam[t], vt constat ex titul. de Senatusconsul. Tertullia. collatione facta iuris antiqui &
13 noui. ¶ † Quod porro posttremo tradunt, in substitutione exemplari matrem non posse per patrem excludi successione, ergo nec in pupillari, quia ad exemplum eius exemplaris permissa[u] cõsequentia decipiuntur. Nam exemplaris quidem in certis pupillarem imitatur, sed non in omnibus, vt ex collatione ambarum apparet, & ex diuersitate tractationis: neq; vllum simile in aliquo est idem[x].

a d. l. Papinianus, §. sed nec impuberis.
a l. sciatis. C. de testam.
b c. cum expediat, de elect.
c l. non magistratus, de recep. arbit. P. l. ille eque, § tēpestiuis, ad Senatusc. Trebel.
d auth. defuncto, ad Senatu. Tertulli. C. § r. da haec. ab intesta. venient. cull. r. l. 2. § ob... ad senatusc. Tertul. P. l. 2. C. eod.
e §. fœminæ, de adopt. & l. nulli, de liris & legi. P.
f l. 2. de vulg.
g l. Papinian, § sed nec impuberis.
h l. neq; per se, de hære. instit.
i l. qui liberum, de oper. libert.
k l. scire oportet, §. aliud, de excus. tuto. P. l. ...
l ... de vi & vi arm.
m l. nā & superstitibus, de inoff. test. P. l. 1. ...
n § aliud nouum capitulū, vt cum de appel. cognosc. in auth.
o contra cap. cum quis, de hæred. instit.
p l. paternam. testamento, de hæred. instit.
p arg. l. in agris, ve acquir. rer. dom.
p l. §. si quis a principe, ne quid in loc. pub. l. ... C. de precib. imper. offer.
q §. prim. & ... que, de hæred. & tab. in auth. l. nam ... de inoff. test. P.
r §. sed naturalia, de iur. nat. l. ... de ca. diminut.
s c. quo iure. 8. di. ... l. offic.
t Oldrad. 133. per l. fi. C. de fideicom.
u l. humanitatis, de impube. C.
x l. si idem, C. de codicill.

quis possit Substituere pupillariter. Caput 20.

1 *Pupillariter quis possit substituere, & sequen. & Falcidiam vnam ex patris & pupilli testamento tantum sumi.*
2 *Filij institutio vel exhæredatio causa præcipua testamenti paterni.*
3 *Testamentum prius sibi patrem, quam filio facere debere, quomodo intelligatur.*
4 *Emendationes Pandectarum leuiter inculcata.*
5 *Ordo scripturæ quomodo in testamento pupillari seruandus, & in alijs.*
6 *Exhæredatio filij quo loci testamenti fieri debet.*
7 *§. Prius, l. 2 de vulga. explicatio, per totum fere cap.*
8 *Pupillaris substitutio num possit fieri in testamento patris imperfecto.*
9 *Bonorum possessione rupto testamēto conseruantur tabulæ pupillares.*

1 QVi † substituere vult pupillariter, primum debet esse capax factionis actiuæ testamenti. Et quisquis testamentum impuberi facit, debet prius sibi facere, nec soli filio poterit [a]: quia patris & filij vnicum est testamentum [b], vna hæreditas [c], vnaque Falcidia in vtroque locum habet [d]. Et quamuis ratione effectus videantur quodammodo duo esse testamenta, alterum patris, alterum filij, tanquam si ipse sibi hæredem instituisset: verius tamen est, vnum esse testamentum duarum causarum, id est, duarum hæreditatum [e]. ¶ † Testamentum hic cum dicimus, 2 intellige perfectum, quod subsistat, quod effectum aditione sortiatur, quod iure fiat [f], solennibus iuris seruatis [g]. Et proinde in testamento iniusto, vbi filius non est iuste exhæredatus, aut institutus, sed præteritus, substitutio pupillaris facta non valuit [h], tanquam omissa causa præcipua testamenti patris, quæ versatur circa institutionem, vel iustam exhæredationem filij [i]. Quare irrito facto patris testamento, irritum fit pupillare & substitutio, vt si ex patris testamentu non adeatur hæreditas [k], vel saltem pro adita nō habeatur [l]. Quia ex testamento, ex quo adita hæreditas non est, nihil debetur [m]. Ideo si pupillus decedat, eius substitutus cogere potest hæredem institutum adire hæreditatem [n]. Proinde nec sufficit filij testamentum esse solenne, nisi & paternum tale sit: quia sequela est & pars paterni [o], nec potest paternum confirmare [p]. Neque accessorium principale cōfirmare potest [q]. Excepto pupillari testamento à 3 milite iure militari factu [r]. ¶ † At controuertitur hic inter interpretes, an patet prius sibi hæredem, & postea filio facere: an vero inuertere ordinē, vt prius filio, postea sibi facere possit: numne de substantia sit, non inuertere ordinem scripturæ. Dubium natum est ex §. prius, l. 2. de vulga. qui contrarius sibi videtur ex aliquorum sententia: in principio enim sic scribitur. [*Prius autem quis debet sibi hæredem scribere, deinde filio substituere, & non conuertere ordinem scripturæ. Et hoc Iulianus putat prius sibi debere, deinde filio hæredem scribere. Cæterum si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere. Quæ sententia Imperatoris nostri rescripto ad Iunium Lupum Britanniæ præsidem, comprobata est.*] Porrò in versiculo, *Sed si quis*, immediate sequenti dicitur, vt putant, contrarium, & filio prius substitui posse, responsum est his verbis, [*Sed si ita quis fuerit testatus, si filius meus intra quatuordecim annum decesserit, Seius heres esto: & deinde filius heres esto. valet substitutio, licet conuersa scriptura filij testamentum fecerit:*] Et paulo post, [*vt non ordo scripturæ, sed ordo successionis seruetur.*] Pro quorum responsorum conciliatione, Accursius tres adfert vagas interpretationes [s]. Prior, vt posterior §. illius pars priorem corrigat, vt verius sit ordinem scripturæ non esse spectandum. Quā tamen Bartholus in dict. §. prius, num. 1. improbat: eo quod, inquit, verisimile non sit, iurisconsultum statim se voluisse corrigere [t]. Secunda interpretatio, agi in fine §. prius, de æquitate, in principio de rigore iuris, & hanc quoque eodem loco, eadem ratione improbat idem Bartholus. Tertia sententia, vt prior pars §. prius, loquatur, quando substitutio pupillaris facta est filio exhæredato: secunda vero, quando fit filio non exhæredatu, sed instituto, & hanc gloss. Bartho. & Bald. approbant. Quia, inquit Bartholus, dum instituitur filios sine primo siue secundo loco, non videtur ordo scripturæ inuersus, habita ratione ordinis intellectus: contra, quando est exhæredatus. Et proinde aliqui existimarunt, in §. prius, mendum esse, & textum omissionem pati, quod colligunt ex Vlpiani titulis. tit. 23. vbi verba hæc, [*etiam exhæredatis filijs substituere licet.*] Et paulo post, [*Non aliter impuberi filio substituere quis hæredem potest, quam si sibi quis hæredem instituerit, vel ipsum filium, vel quemlibet alium.*] Ex quo loco videntur consarcinatores, vt vocant, Pandectarum collegisse §. prius, sed errasse in coniungendis duobus locis, quemadmodum & arguunt eusdem inculcatæ 4 sæpius perperam repetitionis. ¶ † Cæterum, mihi istæ reprehensiones collectionis Pandectarum nunquam placuerunt, potissimum ex centonibus illis titulorum, qui adscribuntur Vlpiano, & sententiarum, quæ adscribuntur Paulo, collectæ. Nam nunquam arbitratus sum ea esse genuina opera Vlpiani, vel Pauli, sed cuiusdam anonymi, ex Vlpiani & Pauli legibus collectanea. Et si sint, illa nihili facio in emendandis legibus in corpore iuris ciuilis positis, vtpote cum Iustinianus abrogauerit omnia scripta Iurisconsultorum, illis exceptis, quæ in leges iussu Iustiniani translata sunt [u]. Atque expresse Iustinianus scribit ita [x], in quo noui emendatores peccant nominatim. [*Hoc etiam nihilominus obseruando, vt si aliquid in veteribus legibus vel constitutionibus, quas antiqui in suis libris posuerunt, non recte scriptum inueniatur,* (vos scilicet quibus legum conditio & emendatio commissa est) *& hoc reformetis, & ordini moderato tradatis, vt hoc videatur esse optimum & quasi ab initio scriptum, quod à vobis electum & ibi positum fuerit. Et nemo ex comparatione veteris voluminis, quasi vitiosam scripturam arguere audeat, &c.*] Sed & ad rem propius, neque illa explicatio §. prius, de exhæredatione placuit: quia extra textum, & diuinatoria est. Nec verbum in §. prius, de exhæredatione: & proinde pro omisso consulto habendum est [y]. Imo ratio apposita in textu, cur ordinem scripturæ in hac substitutione inspici oportet, nempe, [*quod patris & filij vnum sit testamentum,*] locum habet & in instituto & in exhæredato filio: quia & exhæreda- 5 to substituitur filio [z]. ¶ † Et in summa sic tres interpretationes glossæ & interpretum §. prius, ex fine eiusdem §. reprobantur, in illis verbis, [*vt non ordo scripturæ, sed ordo successionis spectetur.*] Igitur alia explicatio & quarta §. prius sit. Primam partem intelligi, si testamentum patris & filij fiant ex inter-

[a] l. 2. § quisque, & §. prius, de vulg. l. . . . l. eo. §. liberis, de pupill. ap. Iustin.
[b] l. patris & filij, de vulga.
[c] l. paterfam. de probat. cred.
[d] l. cantal in ratione, 11. § quod vulgo, ad leg. Falcid. P.
[e] §. igitur, de pupil.
[f] l. si testamento, 7. C. de institu. pub.
[g] d. l. patris & filij, 2. de inst. sup. P.
[h] l. 2. §. sed si eos, circa prin. de vulg. P. vide inf. n. 9. de hoc latius.
[i] l. inter cæteram. de li. & post. hu. § 1 de exhæ sed. liberor.
[k] l. 2. §. adeo, & l. sed si plures, § si ex asse, de vulga. P.
[l] d. l. 2. § plane, & l. 1. si quis omis. cau. test.
[m] l. si nemo, de test. tute. P.
[n] l. filiū quem in potestate, 10. §. sed cum exhæredatio, de bo. poss. con. tab. § 2. de hæred. quæ ab intest. defe.
[o] l. 2. § interdum, de vulga. l. nam quod, & l. cogi, ad Treb. P.
[p] §. liberis, de pupil.
[q] l. ex pupillari, 44. & l. qui plures, 38. §. fi. de vulga.
[r] l. ... per manus, de iure codicill.
[s] l. miles ita hæredem, & l. in fraudem, § penult. de milita. test. P.
[t] Accurs. in d. §. prius ... hum. comprobata
[u] l. non ... de ... mort. P.
[x] ... de vet. iur. ... sed in hoc studium ...
[y] l. si vero, de vulg. ...
[z] §. igitur, & §. liberis, de pupill. P. l. patris & filij, de vulg. P.

teruallo,& separatim, quod fieri potest [a]: tunc enim expedit primum sibi instituere hæredem patrem,& postea filio:non econtra. Et ita §.prius, aperte docet. [*Cæterum, si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere.*] Secunda autem pats intelligitur, quando in continenti & vno cootextu sibi & filio pater testatur: tunc enim nihil interest, quo ordine hæres filio vel patri instituatur, dummodo vterque eodem contextu scribatur. Hæc enim priscorum obseruatio, vt superflua, sublata est in iustitutione ipsa, quæ caput est testamenti, quæ fieri debebat ex simplicitate antiquorum, initio, donec responsum & statutum est, nihil interesse quo ordine scriberetur hæres, an in prima, an media parte testamenti: an post, ao vero ante legata [b]. Et in §. prius, quod de ordinatione dictum erat ante, per diuersitatem testamentorū explicatur postea. Alioquin quæ in continenti fiunt, videntur inesse rei, etsi ordine turbato scribantur: non si ex interuallo fiant [c]. Et omnia eodē tempore censentur facta secundum debitum ordinem intellectus [d] etiam in testamentis [e]. Et hoc modo scripturæ ordo inspici non debet in eadem scriptura, quæ continet ea, quæ sua natura mutuo supponuntur & subordinantur: nec mutatus simpliciter ordo scripturæ, mutat causam iuris aut

6 voluntatis [f]. ¶ † Sic exhæredatio filij prior in testamento patris scribi potest, etsi in ordine scripturæ nondum sibi instituerit hæredem pater [g]. Et tamen planum est, exhæredationem filij ab institutione præcedente hæredis patris pende-

7 re [h]. Et puto hanc sententiam veriorē esse. ¶ † Scio tamen aliam, quioto loco aliquos comminisci, quod in §. prius, librarij & excusoris mendum esse dicarut, in illis verbis, [*Quæ sententia imperatoris nostri rescripto ad Iunium Lupum Britanniæ præsidem cōprobata est.*] Et putant calcographum impetitum, literā, l inuersam, hoc modo, ȷ, quod l, & m, significat, pro *con*, excusam: & ita pro comprobata affirmatiue, legunt improbatam negatiue. Sed istæ restitutiones mihi valde displicent, & suspectæ ignorantiæ sunt, quæ inmutant mentem in contrariam sententiam: sic enim facile ex arbitrio

8 quilibet posset scripta corrumpere. ¶ † Sed hæc omittamus, prosequamur institutionis causam, num vbi testamentum patris imperfectum est, quod tameo validum est inter liberos [i], substitutio pupillaris in eo facta valeat. Cuius resolutio est perdifficilis, propter pugnantes in ea interpretum sententias. Communis namque dicitur opinio, quam sequuntur Bartholus [k], Paulus Castrensis [l], & alij, qui distingount, an qui substitutus est in eo imperfecto testamento sit de liberis testatoris, an vero extraneus, vt si sit de liberis, sustineantur tabulę pupillares. Nam quia pater potuit in minus solenni testamento filios instituere, potuit & substituere [m]. Contra, si extraneus substitutus sit. Quia nec in testamento imperfecto patris, datio tutoris personæ extraneæ conseruatur [n]. Quanquam possit datio idonei alio iure cōfirmari [o]. Quando igitur retinebitur testamentum patris, retinebitur & testamentum filij, vt eius appendix & sequela [p]. At alia Aretini est sententia, qui sine aliqua distinctione, substitutionē in minus perfecto testamēto patris sustineri scribit, siue substitutus sit de liberis, siue extraneus: quia substitutio pupillaris in fauorem filiorum introducta sit [q], sicut & dispositio §. ex imperfecto. Et proinde eius vtilitas, potius quam substituti qualitas inspicienda sit [r]: cum causa principalis inspici debeat [s]. Idemq; est iudicium eius, qui ministrauit, & cui ministratum est [t]. Quæ tamen sententia Aretini pugnat expresse cum contextu §. ex imperfecto, dum ait, testamentum minus perfectum inter liberos corruere, in eo in quo persona extranea aducitur. Tertia porro opinio est Saliceti [u], existimantis §. ex imperfecto, & iura similia, loqui tantum de diuisione facta bonorum à patre, quam & facere potest in testamēto etiam imperfecto, & alibi, nihil autem tractare de substitutione pupillari. Et ideo in casu nostro correcto, sequendas esse communis iuris regulas: vt pupillaris substitutio non valeat, nisi in dispositione patris solenni. Quod enim mutatum nō est, cur stare prohibetur? [x] Sed & hæc sententia reiicitur ex verbis d. §. ex imperfecto, qui generaliter loquitur de voluntate paterna in testamēto inter liberos apposita: & ideo generaliter sit intelligendus. Socinus autem cum alia distinctione resoluit, vt si extraneus pupillis substituatur, extantibus communibus liberis testatoris. Sententia communis Bartholi & aliorum verior sit, in imperfecto testamento illam substitutionem non recipi contra, si non extantibus substituatur, nam tunc veram Aretini opinionem. Cæterum, ego

9 subscribo communi. ¶ † At maxima orta est quæstio, num, quia ex causa exhæredationis vel præteritionis rumpitur testamētum patris quod pertinet ad institutiones [y], rumpatur quoque, quod pertinet ad substitutionem pupillarem. In qua omissis alijs interpretationibus breuiter dico, subsistere substitutiones pupillares alijs factas quam rumpentibus testamentum, quia, inquit §. siue igitur, versic. si vero contigerit, vt cum de appella. cognosc. in auth. vnde sumpta auth. ex causa, [*Rupto eo modo testamento conseruantur tutelarum dationes, fideicommissa, libertates, & alia capitula concessa legibus.*] Et quia tutela conseruatur testamentaria, conseruabitur & substitutio: nam vtraq; conspirat ad vtilitatem pupilli. Et eius etiam sunt sententiæ Paulus Castrensis [z], Bartholus [a], & alij [b]. Huic affinis est resolutio, qua dicimus, quamuis testamentum rumpatur per bonorum possessionem contra tabulas, nihilominus conseruentur tabulæ pupillares, & legata relicta ab earum substituto præstantur [c]. Quia rupto per bonorū possessionem contra tabulas testamento, consideramus tantum authoritatem prætoris, quę non potuit iuris ciuilis dispositionem omnino imitari, nec potest vere hæredem, sed quasi hæredem facere [d]. Et ita ex prædictis apparet, substituere volentem pupillariter esse debere, idoneum factionis testamenti, & re ipsa sibi & filio testari debere. 2. Exigimus, vt pater sit, & habeat filios, quibus substituit, in potestate, eosque impuberes [e]. Quę explicabimus Deo fauente mox proprio capite, quibus substitui potest.

s l. 5. exceptione, de cond. indeb.
t l. non alias, §. 1. de iudi. ff.
u Salice. in l. si testamento, C. de impub.
x l. sancimus, C. de testa. l. si pupillus, in fin. C. de appella. l. 2. C. de testamentis.
y auth. ex causa, de li. praeter. C.
z Pau. Cast. ad fi. d. authen. ex causa.
a Bart. in l. 1. de vulga.
b gl. fi. in d. l. 1. & ibi etiā Bald. Castrēsis, Imola, Alex. Socin. Iason, de vulg.
c l. ex duobus, §. vlti. & l. seq. eod. ff.
d l. 2. de poss. bon. petit. sublata, §. quoniam tempore, de bono poss.
e l. 2. de vulg.

de Forma Substitutionis pupillaris.

Cap. 21.

1 *Substitutionis pupillaris formula tractatur, & de expressa, tacita, & mixta, nu. 2. 3. 4.*

3 *Pupillaris substitutio expressa quando contineat, vel non, tacitam vulgarem.*

1 SVbstitutio † pupillaris formam accipit secundum qualitatem adiectã, quæ est vel expressa, vel tacita, vel mixta ex vtraque, partim tacita, partim expressa. Expressæ formula est, qoando in euentum acquisitæ hæreditatis, & mortis, aut io euentum mortis duntaxat verbis 2 expressis substitutio fit. ¶ † His vel similibus verbis, [*Si filius hæres erit, vel in pupillari ætate decesserit, Seius hæres esto* a.] Similia verba sunt, [*Si impubes decesserit, si priusquam in suam venerit tutelam decesserit, Seius hæres esto* b.] Item, [*Quisquis mihi hæres erit, idem impuberi filio meo hæres esto* c.] Quam expressam esse tenet Guillel. Bened. d Atque si duo impuberes hæredes filij relinquantur, & ita substituatur. [*Et qui supremus aut nouissimus morietur, Titius hæres esto* e.] Aut hoc modo, [*Si vterque impubes decesserit, Titius hæres* 3 *esto* f.] ¶ † Tacita pupillaris habet formulam, sub vulgari expressa qua continetur g: sicut & pupillaris expressa continet tacitam vulgarem h. Nisi testator diuersum senserit i, vel nisi pupillaris fuisset seorsum facta ex interuallo à testamento paterno, vt fieri potest k. Quo casu pupillaris non cõtinet tacitam vulgarẽ, vt tractat Iason l. Item 3. si persona substituta esset tantum capax successionis bonorum pupilli, & non patris m. Et 4. si exhæredato substituatur pupillariter n. Quia tunc testator non censetur voluisse suam hæreditatem ad substitutum venire pupillarem per mediam personam filij, quem exhæredauerit. Item 5. nec pupillaris tacita continetur sub vulgari expressa, quando substitutio facta est impuberi & aliis maioribus cohæredibus o. Baldus quatuor modis adhuc dici tacitam pupillarem tradit, quem videto, 4 si egeas p, & Guillelmum Benedictum q. ¶ † Mixtę pupillaris formula, est in reciproca contenta r. Contendit tamen idem Benedict s. non inueniri mixtam pupillarem, partim expressam partim tacitam quoad casus, quia tantum hæc substitutio in vnum casum confertur, si filius intra ætatem pupillarem decesserit. Ideo cum vnum tantum casum habeat, nullum casum alium compræhendere potest. Quamuis diuersum sit in vulgari, in qua plures casus sunt t.

a l. qui liberis, & l. nohæredi, § si & l. pen. de vulga. P. § 1. de pupil.
b l. si ita scriptum, §. qui filio, de bo. poss. sec. tab.
c l. cum filio impuberi, § 1. & l. qui liberis, §. hæc verba, de vulga.
d Guil. Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absq; liberis, in tract. pupil. nu. 4.
e l. ex duobus, de vulga. l. qui duos, de rebus dub. P.
f l. pen. C. de impube. l. qui duos impuberes, de vulga.
g vt in l. iã hoc iure, de vulg. in l. quamuis, C. de impub.
h d. l. iam hoc iure.
i d. l. iam hoc iure.
k l. si quis eum quem, §. 1. de vulga.
l Ias. in d. l. iam hoc iure, col. 3.
m l. si is qui, 12. de vulg. P.
n l. qui habebat, end.
o l. 2. & l. quoniam, C. de impub. & d. l. iam hoc iure.
p Bal. in l. precibus, 6 oppos. de impub. C.
q Benedi. in c. Raynutius, in ver. si absq; liberis, in pupil. substit. nu. 82.
r vt in l. centurio, d. l. si hoc, leg. Lucius, de vulg.
s Bened. præd. loco, nu. 77.
t l. 1. de vulg. l. Lucius, de hæred. inst. P.

---

quibus Substitui possit pupillariter. Cap. 22.

1 *Pupillariter quibus substitui potest. & sequen. num. 2. 3. 4. 9. &c.*
3 *Arrogatis filijs & adoptatis quando substitui pupillar. possit. In legitimatis autem, nu. seq.*
4 *Hæres capax successionis quot temporibus esse debet.*
5 *Spurijs & naturalibus tantum substitui non potest pupillariter.*
6 *Pupillaris substitutio descendentibus nepotibus fit in potestate constitutis.*
7 *Pater, cui interdictum bonis fit, non substituit pupillariter.*
8 *Pupillaris extraneo facta inutilis transit in vulgarem tacitam, non in fideicommissariam.*
10 *Pupillaris substitutio intra minorem ætatem quam impubertatem fit, non vltra: nec puberi facta iure fideicommissi valet.*
11 *Directa verba non obliquantur cõmuni iure, & quando obliquantur in testamentis.*
12 *Pupillaris continet vulgarem tacitam.*
13 *Pubertate maiori spatio quam iuris prorogata, non impuberi substitui possit pupillariter. & seq.*
14 *Pupillaris substitutio moribus introducta, & moribus emendari potest.*
15 *Pubertas quo iure determinata est.*
16 *Pupillaris substitutio non propter defectum generandi inducta solum.*
17 *Pupillaris fieri tantum potest filijs in potestate constitutis.*
18 *Mater filio pupillariter quare non substituit. Et intra quod tempus pupillaris per matrem facta obliquatur. nu. 19.*
20 *Matres non habent in filios patriam potestatem.*
21 *Exemplaris substitutio cur potius matri, quam pupillaris permissa.*
22 *Sexus masculini & fœminini in quibus sublata differentia.*
23 *Pupillaris substitutio etiam in Gallia à patribus tantum, non matribus fit.*
24 *Pupillariter non substituunt hæretici, Iudæi, & ethnici. nu. 25. & 26.*
26 *Pater qui nihil habet substituere pupillo suo potest.*
27 *Exhæredatio bona & mala mente quomodo fiat.*
28 *Legitima filij quando fideicommisso onerari nequit.*
29 *Fideicommissum quando, & quomodo imponi potest hæredi filij à patre.*
30 *Præterito filio cur substitui pupillariter non possit. Et num in nepote præterito instituto filio emancipato idem sit, & num iure nouissimo id correctum, disputatur. & nu. 31.*
31 *Præteritio matris pro exhæredatione, differt à præteritione paterna filiorum.*

1 NOn † quemadmodũ in vulgari cuilibet substitui, ita & io pupillari potest. Sed tantummodo liberis, impuberibus, & in potestate constitutis testatoris. Et in primis necessarium est eos esse naturales & legitimos liberos 2 seu filios testatoris v. ¶ † Nec tamen interest cuius sexus sint. Extraneis vero non substituitur pu3 pillariter x. ¶ † Si tamen legitimi tantum sunt per arrogationem filij, obseruatur, ne vltra quam pater arrogator dedit filio arrogato impuberi, substituere possit y: propter cautionem interpositã, in arrogatione, de restituendis bonis impuberis, proximis, si is in ea ætate moreretur z. Quãuis in adoptatis paulo aliter distinguendum, vt si adoptatus non adoptetur à coniuncta persona, ei nõ possit vllo modo substitui, quia is qui in patris naturalis est potestate, datus in adoptionem extraneo, nõ transit in eius adoptantis potestatem, sicut arrogatus sui iuris existens antea: contra, si adoptatus talis sit, vt io eius potestatem adoptatus 4 transeat a. † In legitimatis aũt, num substitutio pupillaris admittatur: Alciatus b contra Pau. Cast c. sententiã adiicit, posse quidem legitimato impuberi extra aleam substitui: sed si legitimatio post mortẽ patris improba iterum approbetur, dixit conualescere substitutionẽ. Castrensis contra. Et mea sentẽtia melius, quia post mortẽ patris nulla habita legitimatio, nõ potuit patre mortuo reuiuiscere. Neq; quod nullum est, cõfirmari potest d. Sed nec voluntates vltimę suspendi possunt, sicut viuentium e: adueniente namque die, legatum vel dispositum statim valet, vel infirmatur f. Et capacitas hæredum tribus temporibus, testamẽti mortis testatoris, & aditionis, exigitur in extraneis g. In suo saltem tempus mortis inspiciendum testatoris h. Quo sempore hic legitimatio nulla

v l. 2. de vulga. P. § liberis, de pupil.
x §. extraneo, de pupil.
y l. sed & si plures, §. in arrogato, de vulga. & arrogator, de adopt.
z l. non enim aliter, 18. & l. hæc autẽ, eisdem adop. P.
a l. cum in adoptione, C. de adoptio.
b Alcia. l. 1. n. 7 de vul. vbi vtitur eius sententia S. Nicolai, & Ga quos sic secuti l. Confusione
c Pau. Castr. in d. l. 1.
d c. quis dicat statem, de cõcess. preb. c. fin. de consue. vel ira nisi.
e l. si. §. si cum pendio. P.
f l. cum filius, 79 §. secundum lega. 2. l. 3 iss. de donat. cau. mor.
g §. in extraneis, de hæred. instit. ap Iusti. l. si alienã seruũ, 49. § in extraneis, eo P.
h §. sui, de hæred. qua. & diff.

nulla inuenta eſt. Et ita ab initio hac neceſſario capacitate requiſita, & non interueniente, quod ab initio nõ valuit, actu ſequente reparari nõ potuit [a], deficiẽte perſona quæ ratum habere poſſit, 5 teſtatoris videlicet. ¶ † Atque exploratiiuris eſt, naturalibus tantum liberis non poſſe pupillariter ſubſtitui [b]. Multominus ſpuriis noſtri temporis, qui tale priuilegium non habent, quale naturales olim approbati propter receptas concubinas [c]. Quia nec certum patrem habent, in cuius dicantur eſſe poteſtate, & matrem ſequuntur [d]. Neque filij in poteſtate patris eſſe poſſunt, niſi ea legiti- 6 mis nuptiis procreentur [e]. ¶ † Cæterum in hac pupillari ſubſtitutione, quæ liberis naturalibus & legitimis fit, intelligimus liberos eſſe, nõ tantum filios primi gradus, ſed etiam nepotes, & inferiores, ſi ſublatis filiis ſint in aui poteſtate [f]. Item poſthumos, qui, quod pertinet ad eorum cõmodum, pro natis habentur [g]: & continentur appel- 7 latione filiorum [h]. ¶ † Singulare tamen vnum & notabile monet Bartholus [i], patrem non poſſe liberis ſuis pupillariter ſubſtituere, ſi eius vtilitatis eſſet, vt ei viuenti adminiſtratio bonorum filij & ſuorum interdicta eſſet [k]: quia nec is ſibi teſtamẽ- 8 tum facere poteſt [l]. ¶ † Inferetur quoque ex ſuperioribus, extraneis impuberibus non poſſe ſubſtitui pupillariter: verum ſi de facto fiat, illa valere poterit iure vulgaris, & caſus pupillaris expreſſus continebit tacitam vulgarem, & vitiato expreſſo non vitiabitur tacitum [m]: vt in aliis quibuſdam iuris admittitur articulus [n]. Et quia tunc peccatum eſt ratione materiæ non perfectè diſpoſitæ, cui adiiciebatur forma, ſcilicet ratione perſonæ cui fiebat, forma aliqua, quæ poterit ſuſcipi à materia, ſupererit: & ita valebit meliori iure, quo valere poterit [o]. Et proinde notabiliter reſponderunt Bartholus & Baldus [p], expungendam eſſe gloſſ. §. extraneo, de pupilla. quando tradit pupillarem factam extraneo, tranſire in fideicommiſſariam, quod falſum eſt, cum tranſeat 9 tantum in vulgarem. ¶ † Ergo liberis ſubſtitutio tantum pupillaris fit: ſed eos rurſum oportet eſſe impuberes [q]. Siquidem per eam introductum eſt, vt pater pro filio, qui in ea ætate eſt vt ipſe teſtari non poſſit, pro eo habeat licentiam diſponendi [r]: quia cauſa ceſſante, & ætate pupillari tranſeunte, ceſſat effectus ſeu poteſtas ſubſtituẽdi [s]. Et in vltima die ætatis 14. annorum in maſculis, 12. in fœminis expirat illa ſubſtitutio, non ante ea propria natura [t]: quia non niſi illa die incipit dari poteſtas teſtandi per ſe [u]. Quanquam & minori ætate poſſit expirare, ſi pater breuius 10 tempus, quam impubertas ſit, adiecerit [x]. ¶ † Nam tempus pupillaris ſubſtitutionis, in arbitrio eſt teſtatoris, quod pertinet ad reſtrictionem, non autem quod pertinet ad prorogationem: veluti, vt poſſit ſubſtituere pupillo, ſi intra ſeptimum aut nonum, aut decimumtertium annum mortuus fuerit: non autem, ſi vltra 14. 15. &c. Adiecto enim tempore minori, eo finitur, ſed ſi maius adiiciatur, ætate pubere finitur [y]. Quin, quod notabile eſt, ſi maiori & puberi facta fuerit pupillaris, ea non valebit etiam iure obliquæ ſubſtitutionis, id eſt, non valet iure fideicommiſſi poſt ætatem puberem [z]. Nam cum pubertatem ſubſtitutio pupillaris non egrediatur, non poteſt ad ea incipere [a]. Sunt tamen aliqui, qui diſtinguant. Num teſtator, dum ſubſtitueret pupillariter, ſciuerit eſſe puberem, & illam adiecerit conditionem, ſi in pupillari ætate deceſſerit: nam tunc, vt aiunt, conditio impoſſibilis, quam teſtator putauerit poſſibilem, vitiat diſpoſitionem [b]. Si vero ignorauerit, putant tunc pupillarem trahi ad fideicommiſſum, quod verba directa obliquẽtur [c]. Sed hæc diſtinctio non placet. Nã etſi pater ignorauerit eſſe filium puberem, tamen adiectio conditionis, ſi intra pupillarem ætatẽ deceſſerit, &c. ſatis mentem exprimit fuiſſe teſtatoris, pupillarẽ tantum voluiſſe facere. Et proinde, qui non potuit quod voluit, & qui noluit quod potuit facere, efficit vt actus alio iure, quo alioquin valere non poterat, non valeat [d], & expreſſa nocent, nõ expreſſa non nocent [e]. Neque quiſquam præſumitur dixiſſe, quod prius mente non agitauerit [f]. Atque tolerabilius viſum eſt, teſtamentum irrita- 11 ri, quam fieri contra voluntatẽ defuncti [g]. ¶ † Nec verba mere [illegible]cta obliquantur in teſtamento communi iure [h]: quanquam in codicillis, propter naturam eorum, quod directo illis non detur hæ- 12 reditas [i], aliquando obliquentur [k]. ¶ † Admitterem tamen extenſionem directæ pupillaris expreſſæ, ad vulgarem directam tacitam, tanquam ſub ea compræhenſam: ſicuti in caſu ſubſtitutio- 13 nis quo poſthumus naſceretur [l]. ¶ † Cæterum hic quæri ſolet, ſi per ſtatutum municipale cautum ſit, vt pupillaris ætas duret vſque in 20. annum, vel vt minor non poſſit teſtari, niſi in 20. Num huiuſmodi ſubſtitutio facta pupillo vſque ad 20. annum, vel alium adiectum ſtatuto, prorogetur: poſſitne pater vſque ad illud tempus pupillariter ſubſtituere. Et certe Bartho. & Alexan. rati ſunt, hic non poſſe pupillarem recipi. Contrarium autem defendunt Baldus & Cumanus. Referam quæ Bartholum mouere potuerunt, ſed refellam ſtatim, cum Baldum ſequar. Prior ergo Bartholi 14 ſententiæ ratio dari poteſt. ¶ † Quod pupillaris ſubſtitutio ſpeciali iure recepta eſt: & iura ſingularia, vt contra iuris præcepta inducta, extendi nõ debeant [m]. Et olim cum hæc porrigenda erat ad exemplarem, opus erat principis reſcripto [n]. Sed hæc ratio ſeipſam reprobat. Nam moribus inducta eſt ſubſtitutio pupillaris [o], moribus ergo emẽdari & amitti aliter poteſt [p]. Atq; quod olim reſcripto impetrabatur de exemplari, iure cõmuni receptum eſt, ſine reſcripto, ex ſimilitudine rationis [q]. Et quia fauore pupillorũ recepta eſt ſubſtitutio, eodem fauore prorogari tempus poterit: vt etiam in iure aliquando eorum fauore ętas pupillaris ad 18. annum prorogatur [r]. Alia ergo ratio 15 danda. ¶ † Secunda ratio, quod ſtatutum municipalis lex eſt, & mos pro lege habetur [s]. Porro, lex bona debet eſſe ſecundum naturam [t]. Contra naturam aũt eſſe videtur, vt quis ſit pubes & impubes, & diuerſo iure, vna eadẽ res cenſeatur [u]. Cuius rationis reiectio pendet ex eo, quod pubertas artus menſuram accipit, non natura: quia interdum quis citius, interdum tardius pubes vere eſt, cum malitia suppleat ętatem [x]. Sed à iure ciuili, & honeſtatis, quod ſublata nudatione corporum, viſum fuerit eam ætatem pubertati cõſtituere, in qua vt plerumq; quis pubem & lanuginem, & poteſtatẽ generandi habet [y]. Proinde, ſtatutũ poterit hanc iuris cõmunis determinationem ex cauſa prorogare, vel minuere, ſecundum naturam hominum in prouinciis natorũ, quorum alumni alicubi citius proceres fiunt, quã alibi, vel tardius mẽtem habent. Ita ius ciuile, aliud ius ciuile tollere 16 poteſt [z]. ¶ † Tertia autem ratio erit, vt dicant ſubſtitutionem pupillarem non tam reſpectu ętatis, quantum ratione impotentiæ generandi liberos in pu-

in pupillo existentis introductam, quia nõ potest in ea ætate habere liberos, qui sibi successuri sint. Vt ideo pater illi det hæredes, sicut de exemplari responsum est [a]. Quare, inquit, licet minores 25. ann. statuto testari non possint, tamen ob eam rationem pater nõ poterit substituere pupillariter. Addi potest, quod statuta nõ recipiunt interpretationem extẽsiuam, sed declaratiuam: exemplo eorum, quæ iuris stricti sunt [b], quæ non extenduntur ad casus non expressos, vel similes personas vbi verba cessant [c]. At & hæc ratio eliditur, quod substitutiones propter liberos, qui suscipi possunt introductæ non sunt, nam & liberi, vt dictum est, etiam intra 14. annum suscipi possunt: & tamen non ideo impediantur iure intra 14. annũ, neque suscepti liberi defectum supplent ætatis [d]. Neque etiam prohibitum est ... iura à personis & rebus ad similia extendere, ex similitudine rationis [e]: potissimum si sint fauorabilia [f]. Ergo remanet in statuto, quo pupillaris ætas prorogatur vltra 14. ann. vsque ad tempus prorogatum, quo quis disponere possit, substitutionem pupillarem prorogari. Quia præcipua ratio est pupillaris substitutionis, quod sibi propter ætatem pupilli testamentum facere non possunt [g]. Et tales esse præsumit statutum, quod pupillarem prorogat ætatem. Sed hæc de impubertate hactenus.

17 ¶ † Sequitur nunc, vt 3. loco doceamus, liberos impuberes in potestate esse patris debere substituentis pupillariter, & aliter non admitti substitutionem [h]: in potestate inquam patria, non alia, quæ multiplex est [i], in qua non admittitur substitutio. Ideo tutor nõ potest pupillo substituere, in quem habeat aliam potestatem, quam patriam [k]. Non maritus vxori, quamuis eam habeat in potestate [l]. Non pater emancipato. Quia & post emancipationem, patre amissa vel remissa potestate, & eius commodis, fit tantum filij impuberis legitimus tutor [m]. Item, si post liberationem à patria potestate, quæ pluribus modis contigit [n], pro filio testaretur pater, iniuria fieret filio quod is sine causa priuaret matrem, quæ priuatio ex persona patris & potestatis sustinetur: potissimũ quod post liberationem à potestate, vincetur ius quæsitum proximis. Neq; facessit quod dictum est, iure nouissimo sublatam esse in successionibus differentiam suitatis seu potestatis & emancipationis [o]. Nam hoc verum est in successionibus ab intestato delatis, nõ in aliis [p].

18 ¶ † Hinc sequitur, matrem substitutionem pupillarem filio nõ posse facere, eo quod non habeat filios in potestate [q]. Et liberi, nõ matris, sed patris familiam sequuntur [r]. Neque habere potest in potestate, quæ suæ potestatis non est [s], vxor videlicet, quæ marito materfamil. facta, in eius videtur esse potestate, vt suo loco docuimus [t]. Neque lex tantum fidit matribus, tanquam mulieribus, quantum patribus, propter fragilitatem sexus, & imbecillitatem consilij [u]. Maxime cum potestas patria in regimine & tutela filiorum defensione & cautione consistat. Alienam autem subire tutelam & defensionem, munus virile est, non fœminarum [x]. Quod si in iure offendas aliquando legem dicentem, matrem fecisse tabulas pupillares, intellige, vel tabulas pupillares dici: quod pupillus in his institutus sit, vel, quod substitutionem quidem fecit

19 pupillarem, sed inutiliter [y]. † Quamuis Barth. & Bald. tradunt [z], substitutionem pupillarem factã à matre impuberi obliquari & valere in vim fideicommissi pendente impuberi ætate non vltra.

20 ¶ † Neque immoror in eo quod quidam arbitrati sunt, iure pontificio mulierem posse substituere pupillariter. Propter c. ex parte, 67. de appella. dum dicitur matrem desiisse habere filios in potestate. Ergo, inquiunt, habebat: cum priuatio præsupponat habitum [a]. Nam in eo capite non agitur de potestate patria, sed tutoria, cum matres

21 possint esse tutrices filiorum [b]. ¶ † Hoc modo nihil facit ad rem, quod exemplaris, quæ ad exemplum pupillaris permittitur, & matri concedatur [c]. Quia diuersæ sunt substitutiones, nec potestas patria consideratur in exemplari, nec exclusio proximorum ab intestato: nec valet argumen-

22 tum à separatis [d]. ¶ † Item falluntur, qui ideo videntur matrem admittere, qui indistincte efferunt, sublatam esse sexus differentiam [e]. Nam hoc verum est in negotiis, in quibus sexus potentia & impotentia nihil contribuit, vt in successione accipienda: contra autem, vbi sexus aliquid agit. Vt, in generatione nemo tam stultus erit, qui dicat masculorum & fœminarum distinctionem non esse: sic in regendis actibus, melius virorum, quam mulierum consilium & robur. Et in summa, in multis deterioris conditionis sunt mulie-

23 res viris [f]. ¶ † Dubium porro superest, num in Gallia, matres substituere, vel ipsi etiam patres pupillariter possint. Quia glossa quædam [g] asserit, Francigenas non habere filios in potestate, quam sequuntur Angelus & Alexand [h]. & Baldus [i], qui & glossam illam extendit ad filios Britonum. Item alij [k], quibus ansam dedit Iustinianus, dum ait, ius patriæ potestatis in liberos proprium esse ciuium Romanorum [l]. Et hinc sequeretur, non posse substitutionem pupillarem in Gallia fieri. Sed cum fundamentum falsum sit, poterit admitti contrarium proculdubio. Iulius enim Cæsar, lib. 6. Commentariorum belli Gallici tradit, ius necis & vitæ, & potestatis inter Gallos in liberos fuisse. Sunt & tritæ singulorum fere locorum Galliæ consuetudines, quæ passim de emancipatione ... liberorum, vt vel analphabetus statum intelligere possit, & esse potestatem à qua emancipatio liberet. Et constat quoque, iura ciuilia Romanorum esse recepta in Gallia, in quantum ratione vtantur [m], non vt leges superiorum: quia Gallia nullum alium, quam suum regem [n], neque imperatorem superiorem habet, qui et leges dare possit temporales. Item cum moribus recepta est substitutio pupillaris apud Romanos, quid prohibet quin apud Gallos moribus non recipiatur? Atque Guillelmus Benedict. tradit, in his, in quibus versatur honor aut fauor liberorum, non censeri filios esse extra patriam potestatem, sed tantum, vbi & quando eis expedit [o]. In Gallia igitur emancipatis, vel liberatis à patria potestate, patri non erit permissum substituere, neque matri: vt cessante & deficiente fundamento substi-

24 tutionis pupillaris. ¶ † Consequens etiam est, vt neque hæreticis patribus, quibus filij non succedunt, sicut nec crimine maiestatis humanæ reis [p], permittatur hæc substitutio: quia neque hæretici filios dicuntur habere in potestate [q], neq; sibi testamentum facere possunt [r], ideo nec

25 liberis [s]. ¶ † Idipsum resoluendum de patribus Iudæis, vel ethnicis, vt filiis Christianis factis seu baptizatis substituere pupillariter non possint, quia

x C. de testa. tut. l. nec filium, & authen. si pater, tit. de dinott. fac. apud quem fil. &c.
y fac intellig. l. si mater, 35. de vulga.

quia non habent illos in potestate [a]: quanquam filij huiusmodi, parentibus possint succedere [b].

26 ¶ † Deinde, & id seruandum in patribus, qui ob aliquod delictum, bonorum suorum dominium etiam ante sententiam amiserunt [c], qui testari non possunt: non secus quam illi, quibus interdicitur bonorum administratio [d]. Verum non ideo solum, quod amittant bonorum administrationem, à testamento arcentur, sed quia lege fiunt intestabiles, & alieni à testamenti factione. Alioqui & qui bona non habet, testari potest [e], & pupillo substituere: quia potestas in pupillum non est impedita

27 prohibitione testandi. ¶ † Quare & ratione potestatis & facultatis testandi, patrem posse quoque substituere pupillariter filio, quem exhæredauit [f], etiam si exhæredatio fiat malamente, id est, propter causas ingratitudinis [g]: nam & maximo beneficio pater filium prosequi videtur etiam exhæredatum, quod ei indigno, de successore prouideat. Neque odio filij sed propter naturam paternam illi prospicere censetur: qui etsi iusta de causa offendatur, tamen semper consilium capere præsumitur pro liberis [h]. Neque per substitutionem patri ob potestatem permissam, pater filio etiam non ingrato non dicitur substituere in proprijs bonis scilicet testatoris, sed in proprijs bonis pupilli etiam aduentitijs, vt non opus sit pro validitate istius substitutionis, patrem filio cui substituit bona sua relinquere [i]. Et hæredem dare non onus est, sed fauor prouidens impuberi [k]. Multo magis si non malamente, sed alia de causa quam ingratitudinis [l], pater filium exhæredet, poterit ei substituere pupillariter. Proinde, & in legitima exhæredato substituere hoc modo poterit [m]. At eam fideicommisso, vt neque alia pupilli bona onerare, alio

28 modo non poterit [n]. ¶ † Quia filius legitimam non à patre, sed a lege habet [o]. Et quem non honoro, grauare non possum [p]. Hisque rationibus, nec substitutus pupillariter nonnisi cum distinctione à testatore patre grauari relictis, vel restitutione

29 potest. ¶ † Nam quod receptum est, patrem grauare posse legitimum hæredem, seu substitutum filij impuberis, in bonis proprijs, etiam in legitima [q]: hoc intelligendum est, si modo hæres habet pupilli hæreditatem ex voluntate expressa vel tacita patris [r], & sub ea conditione grauatus is substitutus sit, sub qua pater ei filio poterat substituere. Atque etiam tunc substitutio illa fideicommissaria, finitur cum pupillari ætate [s]. Quare si filius exhæredatus sit, cum nihil ex iudicio defuncti peruenerit ad substitutum nec impubes nec substitu-

30 tus grauari possunt relictis [t]. ¶ † Sed quæritur, num præterito filio, quemadmodum exhæredato, pater substituere pupillariter possit. Et placuit non posse. Quia præteritio filiorum reddit ipso iure testamentum nullum [u]. Quamobrem, cum testamentum paternum corruat, & substitutio pupillaris sit accessorium & sequela paterni testamenti, non poterit ipsa sustineri [x]. Ex nihilo enim nihil sequitur. Quod intelligendum venit, si de præteritione conqueratur filius: nam si testamentum paternum ipse per se vel cum tutoris authoritate approbauerit, & renunciet iuri agendi & dicendi testamentum [y]. Potest enim renunciare filius suo priuilegio [z], neque volenti fit iniuria [a]. Et priuilegium agendi non præstat impedimentum, quod non sortitur actionis effectum [b]. Quanquam in contraria sententia sit Angelus [c], quem tamen non sequuntur reliqui interpretes. Sed & tradunt [d], vt si auus substituerit nepoti suo impuberi, in potestate retento emancipato filio, eo ex præteritione nepotis, si filius emancipatus fuerit institutus, non vitiet substitutio: quod hodie nullum non ideo dicatur testamentum sublata differentia potestatis & emancipationis, quod pertinet ad successionem [e], & emancipatus instar suorum succedat [f]: emendato titulo, de coniungendis cum

31 emancipato liberis. ¶ † Cæterum, non modica est difficultas, num hoc tantum verum sit iure Pandectarum, an vero correctum sit iure nouissimo, quo ex causa præteritionis seu exhæredationis, rumpitur testamentum, tantum quod pertinet ad institutiones, cæteris firmis manentibus. Nam communis interpretum dicitur esse sententia [g], corrigi per authent. ex causa, de lib. præt. C. l. filio præterito, de iniust. rup. P. Neque hodie præteritione testamentum nullum dici: sed ijsdem rationibus, quibus sustinetur exhæredatione facta pupillaris, sustineri quoque in præteritione. Contraria tamen verior est sententia: neque auth. ex causa, aut §§. Nouellæ, vnde sumpta est, de præteritione paterna loquuntur, ex qua nullum fit testamentum: sed de materna præteritione. Nam §. aliud quoque capitulum, vt cum de appel. cognos. ea quo verba illa auth. ex causa, *præteritionis vel exhæredationis*, sumpta truncata sunt, meminit primum de vtroque parente, matre & patre, & statim prohibet, ne illi prætereant vel exhæredent filios sine causa: referendo præteritionem ad matrem, quæ proprie non dicitur filium exhæredare, & cuius præteritio pro exhæredatione habetur [h]. Sic enim scriptum in illo §. aliud est. [*Sancimus igitur, non licere penitus patri vel matri, auo vel auiæ, proauo vel proauiæ suum filium vel filiam, vel cæteros liberos præterire, aut exhæredes in suo facere testamento.*] Et ita ibi gl. in ver. præterire, explicat [i]. Et in §. siue igitur, eiusdem Nouellæ, Iustinianus, qui tradit rumpi tantum testamentum quoad institutiones ex causa exhæredationis tantum meminit, non de præteritione patris. Nec est alius textus in ea Nouella, qui dicat præteritione patris non fieri nullum testamentum, sed tantum ex causa exhæredationis patris irritum fieri, quod pertinet ad institutionem, & ex causa quoque præteritionis matris, quæ pro exhæredatione, vt dixi, habetur. Et Raphael existimabat hanc interpretationem esse veriorem authenticæ ex causa sicut inquit, [*Existimabat Deum esse in cælis,*] vt refert Paulus Castr. ad d. authen. Cæterum, communem opinionem tenendam in foro. Ego autem quicquid fori subsellia reclament, tenendam iam explicatam à me mentem authenticæ & sequendam puto: neque imitandas nobis Palamedis aues, quæ se mutuo sine ratione sequuntur.

b Angel. in l. 2. de vulga. P.
c Bart. & alij post illum, in l. Gallus Aquilius, §. & quid si tantum, de liber. & posth.
d §. 1. §. nulli, de hæredi. ab intest. veni.
e l. meminimus §. cum igitur, de legi. hær.
f auth. ex causa, de lib. præter.
g Alex. Aret. & alij in l. 1. §. si de vulgar.
h §. mater, de exhær. libero.
i Sic etiam tenetus Petrus, Bar. Cyn. in distin. magna, ad l. Gallus Aquilius, de lib. & posth. Iac. Butrig. Pau. Cast. ad d. authe. ex causa, de lib. præter C.

... hæredati, 126 de legat. 2. l. pater, de vulga. l. cum quidam, C. de legat. ... præterito, l. posthumi, de iniusto rup. P. l. inter cætera, de lib. & posth. P. ... Sc l. ex pupillari, de vulga. P. ... præteritio, in ... facit l. si ad pupillum, de authu. tutu. P. Barth. in l. 2. num. ... vulga. ... a l. si quis in conscribendo, de pact. C. de episc. & cler. ... de reg. iur. P. l. ... C. de ... l. cū donationis, C. de trans.

Anacephaleosis pupillaris Substitutionis Effectus, Rationes, & Modi extinctionis eiusdem. Cap. 23.

1 *Pupillaris substitutionis totius anacephaleosis: quæ in ea requirantur, effectus, rationes num. 2. 3. 4.*
2 *Hæreditas tribus modis pro adita habetur.*
3 *Patris in filiorum personam & bona, maxima potestas.*

6 *Pupillari substitutioni aduersantes rationes submota.*
& 7.
8 *Pupillaris substitutio quibus modis expirat.*
9 *Religionis ingressus quando tollat pupillarem substitutionem.*
10 *Professio religionis vetita in Gallia ante 25. & 20. annum: & ante professi disponant in fauorem aliorum, quam monasterij.*
11 *Pupillaris num expiret mortuo filio ante patrem.*

1 IN † gratiam eorum, qui breuioribus delectantur, ex superioribus exculis colligemus paucis: primũ, quæ requirantur in substitutione pupillari: 2. effectus, propter quos inuenta: 3. rationes quare recepta: 4. vt extinguatur. ¶ † Igitur substitutio pupillaris nouem exigit. 1. Vt qui substituit, factionem habeat testamenti, & sibi condat & filio a. Vt testamentum subsistat, & nullum non dicatur præteritione, vt sit institutus vel exhæredatus filius b. 3. Adeatur hæreditas ex testamento patris c, vel pro adita habeatur, id est, adueniat casus qui pro aditione habetur: vt nomen nudum hæredis d: aut suitas e, aut edictum si quis omissa causa testamenti f. 4. Vt is cui substituitur, sit de liberis g. 5. Fiat in potestate substituentis constitutis h. 6. Qui post mortem substituentis sui iuris efficiantur, nec sint recasuri in alterius potestatem i. 7. Vt sint liberi impuberes k. 8. Nec fiat substitutio vltra ætatem impuberem l. 9. Vt substitutus possit & velit pupilli hæreditatem accipere m.

3 ¶ † Effectus pupillaris substitutionis sunt, primus, vt excludat omnes venientes ab intestato & matrem, vt præcedenti capite docuimus n. 2. Vt pupillus moriatur testatus o. 3. Vt in pupillari expressa, contineatur vulgaris p. 4. Vt quos pater possit sibi hæredes facere necessarios, possit & filio q. 5. Vt qui hæreditatem pupillarem adiuit, si pupillus patris hæres sit, cogatur & adire paternam: & contra r.

4 ¶ † Rationes porro substitutionũ pupillarium plures sunt, aliquas refero: 1. Quia reipub. interest ne quis re sua male vtatur s. Itaque ne hoc accidat minoribus, recte lex permittit patri dispositionem bonorum filiorum impuberum, qui multis captionibus expositi sunt t. Et melius est occurrere ante iacturam, quam postea illis auxilium concedere u. Præsumit autem lex, patrem ita prospecturum filio de hærede vtiliore, qualem ipse filius, si compos mẽtis esset, sibi eligeret propter affectum naturalem patris in liberos, quo nullus maior præsumitur x. 2. Filius minor, vel dictante ratione naturali, præsumitur consentire voluntati patris y. Vt vox patris pro voce filij, & contra, habetur a. Ij pro eadem persona a. Parsque patris filius, vt ideo acquirat omnia patri, iure potissimum Pandectarum b: & hodie, vsumfructum aduentitiorum c. Vt contra filiusfam. etiam viuente patre, quodammodo dominus rerum paternarum censeatur d. Recte igitur ratione tantæ coniunctionis bonorum & personarum, pater pro filio testabitur impubere. Quando etiam maxime pupilli interest, habere hæredem e. Et qui impugnat substitutionem pupillarem, videtur impu-
5 gnare vtilitatem pupilli f. ¶ † Tertia, cui licet quod plus est, & quod minus est multo magis licere debet g. At parentibus potestas maxima in filios & olim concessa & nunc est, vt & necis haberent potestatem h: hodie autem & in vita, & post mortem personæ filij haberent curam. Nam de ea post mortem quoque disponunt, cum testamento possint dare pupillis, etiam inuitis, tutores i: videlicet, vt præsumit lex amicissimos. Multo magis licebit eis de filiorum bonis testari in fauorem eorundem. Quin & lex permisit patri, filiæ destinare maritum, vt voluntas post eius mortem seruetur k. Pluris autem est persona, quam
6 bona l. ¶ † Ex quibus rationes omnes, quæ aduersum pupillarem substitutionem obijci possunt, submouentur. Siquidem quia potestas efficit patria, vt pater & filius pro eadem persona sint, & bona filij censeantur patris, eademque voluntas, pupillare testamentum non tam filij quam patris censetur: neq; pendere dicitur ex alieno arbitrio, non vllum odium sequitur, sed fauor pupillorum
7 inde decedentium cum testamento. ¶ † Neq; etiam verendum est, quod hærede instituto filio, is possit insidiari pupillo: vt in l. Cicero, de pœn. in P. Quia ea ratio & cum locũ habeat in testamentis, non potuit testamenta improbare: nec propter abusum, qui aliquãdo potest ex bonis rebus ab improbis committi, res ipsas bonas improbabis: non ob adulterium, matrimonium: non ob incestum, castitatem vestalium: non ob tyrannidem, regnum, &c. Sed & potest pater testator insidijs occurrere, si metuat de salute pupilli, obsignando tabulas pupillares iubẽdoq; ne resignentur, nisi aut pupillus intra impubertatem deces-
8 serit, vel in suam tutelam venerit m. ¶ † Expirat porro pupillaris substitutio, modis qui colligi possunt ex tractatis superiore capite. 1. Ex parte instituentis, si testamentũ patris non sustineatur: puta quia ipse intestabilis n, quia præterit filium o, vel si alio modo corruat. 2. Extinguitur ex parte pupilli, si pupillus desinat esse in potestate testatoris, vel quia viuente patre sit sui iuris p, vel moriatur ante patrẽ, vel pendente vita patris efficiatur pubes q, vel post tempus substitutionis appositum pupillari breuius, quam pubertatis, moriatur r. Aut si intra ætatem pubertati designatam, liberos susceperit: nam tunc liberi excludunt substitutum s, propter rationem præsumptionis voluntatis testatoris, quæ non præsumitur voluisse præferre alienam successionem propriæ soboli t. Item, quod filij inueniuntur præteriti, dum agnascuntur post testamentum patris pupilli. Fieri autem potest, vt & impuberes aliquando generent, vtpote malitia supplente ætatem u. Tertio, ex parte substituti extinguitur, si is incapax succedendi sit: vt puta, si deportatus, si præmoriatur pupillo x, vel si repudiet hæreditatem y. Item 4. si conditio adiecta substitutioni non impleatur a. 5.
9 ¶ † Finitur per ingressum & pfessionem religionis impuberis, factam ex dispensatione summi pontificis a. Et monasterium est loco filij b. Et quod operatur mors naturalis in substitutione pupillari, id operatur mors ciuilis c, monasterijque ingressus, qui pro mortuo reddit ingredientem d: dummodo monasterium capax sit possessionis bonorum in communi. Alioquin enim, si nec in communi, nec in proprio possit possidere, veluti monasteria mendicantium e, non monasterio, sed substituto quæruntur bona, ingresso & pfesso religionem impubere: perinde ac si in ætate pupillari mortuus esset f. Quod si non professus ex dispensatione, sed tantum oblatus impubes sit monasterio, per talem ingressum non finitur substitutio, cum pœnitere possit vsq; ad annos discretionis g, & intra annũ probationis etiam maior h.

¶† Et

a l. 2. §. primo, de vulga. b d. l. 2. in pri. c d. l. 2. § pen. vers. adeo, l. si nemo, de reg. iur. d l. ex duobus, §. si de vul. e l. paterfamilias, de petit. hæred. l. si filius qui potest, de vulgari l. filius qui se paterna, de acqui. hære. f d. l. 2. § planè, de vulga. g d. l. 2. §. 2. & §. liberis, de pupil. h d. l. 2. l. precibus, de impub. C. & si pater, de te. in 6. i d. l. 2. & l. cohæredi, §. cum filius, de vulg. k dist. l. 2. de vulg. l l. in pupillari, eod. m l. precibus, §. si vero, de impub. C. n l. si testamento, & d. l. precibus, eod. o § 1 de pupil. l. 2. in fine, & l. patris & filij de vulga. P. p l. paterfamilias, & gle in l. 1 ee. & nos superiori c. q l. 2. § primo, vers. constat, & l. sed si plures, §. quos possum de vulg. P. r l quidam elogio, de iure delib. C. l. sed si plures, § filio impuberi, de vulga. P. s l. 2. de iis qui sunt sui vel alien. iur. l. 1. de cura furio. t l. dumino. 21. an v l. 2. in quib. cau. rest. in integ. non est necess. x l. fi. de cura. furio. l. isti quidem, de eo q met. cau. y l. 2. §. fi. sol. mato P. a §. et vero, de inuti. stip. a l. fi. de impu. b l. placet, de acq. hæred. c l cum oportet, de bo. quæ li. C §. 1 per quas pers. nob. acquir. d l in suis, de libe. & posth. P. l. in suis, de suis & leg. hæred. P. e l. & quia, de inter act in P f l. si pupillus, 42. de acq. hæred. P. g l. nõ debet, de regu. iur. cu. cui licet, eo. in 6. l. si legate, de mann. test. h l. fin. C de pat. pot. Dio. Halic. in 2. & nos alibi in pat. pot.

i l. 1. Lertiam, 11. & l. quo... de tribu. tutel. P. f ... ... de tutel. k l. si patri ... filiæ, C. de spon. ... l l. Gracchus, ... 19 ... m ... n ... o ... p ... q ... r ... s ... t ... u ... x ... y ... a ... b ... c l. 1. §. fi. de ... d ... C. ... e ... f ... g c. ... h ... 11. & c. ad ... eod. tit.

10 ¶ † Et in Gallia etiam lex posita est in comitijs Aureliacensibus [a], ne fiat professio religionis masculorum ante 25. annos; fœminarũ ante 20. annum. Et si ante facta fuisset, permittit professis religionem disponere de bonis, quæ illis obuenerunt ante vel post in fauorem tamen aliorum, quam
11 monasterij. ¶ † Adiecta est quæstio & decisio in capella Tholosana 390. Si impubes sit hæres institutus in partem, & datus substitutus pupillariter, & impubes sit mortuus viuo patre, an admittatur substitutus in vim vulgaris substitutionis, quam vide cum Aufrerij coniectaneis.

a consuet. Aur. ar. 19.

---

de Exemplari substitutione. Caput 24.

1 *Inuentio humanarum rerum alia ex alia cum tempore fit.*
2 *Exemplaris substitutionis origo, & vt olim permissa, eius definitio & diuisio, quibus bonis fiat, eius forma, & quibus fiat, eiusque finis & differ. cum alijs, effectus, & vt intereat. num. 3. 4. 5. 10. 15. 16. 17. & seq.*
6 *Mater substituit filio exemplariter.*
Quando autem & quomodo conuolans ad secundas nuptias, substituat. num. 7.
8 *Pater repetens nuptias, filijs prioris matrimonij substituere potest exemplariter, & eorum bonorum administrationem habet.*
9 *Spurijs non potest substituere exemplariter pater, sed bene mater.*
11 *Pater prodigus aut vilis persona an possit filio substituere pupillariter vel exemplariter: & contra, filius patri prodigo cur non possit.*
12 *Correlatiuorum quando dicatur esse eadem disciplina.*
13 *Inofficiosi querela locum non habet, si quid relinquatur filio, sed agitur ad supplementum.*
14 *Furiosis quibus exemplariter non potest substitui.*
15 *Filio sanæ mentis quãdo exemplariter substitui potest.*
18 *Exemplaris substitutio excludit matrem.*
19 *Filij naturales, & spurij quomodo differant.*

1 Natura † hominum sagax, quæ simul omnia nosse non potest, vel necessitate cogente quædam probat, vel ratiocinatione colligit, ex inuentis alia etiam elicit, & coniectura facta similium sequitur inuenta. Quod & Iurisconsulti etiam faciendum monent [b], propter naturales quotidie nascentes, antequè nullas formas: enim humani iuris conditio semper in infinitum decurrat, & nihil sit in ea, quod perpetuo stare
2 possit [c]. ¶ † Ideo cum moribus probatum viderent homines, ob ætatis defectum permissam patri substitutionẽ pupillarem fauore pupillorum: propter similitudinem quandam pietatis, visum quoque iustum est, ob defectum quoque mentis, vel ob vitium corporis quod testari filios prohiberet, & parentibus permittendum esse pro filijs testari, vt tandiu testamẽtum valeret huiusmodi, quandiu causa duraret. Et proinde ab initio, quia hac de re nihil sancitum erat, primum cœpit princeps consuli, vt ob eam similitudinem fauoris filiorum vitio illo miserabilium, exemplo fauoris pupillorum qui mente carent, liceret substituere parentibus [d] directo. Ad principem namque inter iuris & æquitatis rationem interpretatio competit [e]. Postea autem, cum sæpius ea de re interpellaretur, & ne priuilegio concesso ex arbitrio, qui illud impetrarant, abuterentur, Imperator Iustinianus legem tulit: per quam potestatem quidem hanc omnibus parentibus indulsit, sed eam certis circunstantijs vallauit, quæ nisi interuenissent, non subsisteret [f]. De quibus nunc agen-
3 dum est. ¶ † Exemplaris substitutio, est substitutio directa, per quam licet parentibus furiosis, mente captis, mutis, prodigis, surdis, puberibus liberis hæredem scribere, ex legis præscripto: qui, quemadmodum substitutus pupillariter, possit etiam bona propria filij sine controuersia inofficiosi, ex ea institutione capere [g]. Quæ finitio per sequentia explicatur. Exemplaris triplex dicitur esse, expressa, tacita, & mixta partim expressa, partim tacita. Expressa est, quæ verbis expressis fit, vt, *Si filius in furore vel surditate moriatur, Titius hæres esto.* Tacita quæ sit, tradit Guillel. Benedictus dubitari, & num sit [h]. Tandem autem resoluit, esse, quæ contineatur sub expressa vulgari furioso facta. Si tempore, quo vulgaris facta est, furiosus filius esset [i]: aliter si postea furiosus factus fuisset, quia aduersam fortunam hominis cogitare ius ex
4 tacitis non patitur [k]. ¶ † Item in pupillari expressa facta furioso, vel alij cui potest exemplariter substitui, contineri quoq; tacitam exemplarem: sed non simul & eodem tempore valere. Nam quandiu filius furiosus impubes erit, & si in ea ætate decesserit, omnia, quę naturæ sunt pupillaris, seruantur: at moriente eo post pubertatem iure tantum exemplaris substitutionis succedetur. Vt etiam exemplaris expressa, hac distinctione, & vulgarem & pupillarem contineat: & ita quoque resoluunt antecessores nostri peritiores [l]. Partim expressæ partim tacitæ substitutionis exemplaris tradit formam idem Benedict. [m] in compendiosa. Si testator, inquit, dicat, [*Titium & Caium hæredes instituo, & eos inuicem substituo.*] Aliudq; exemplum apud eundem vide mixtæ quoad casus substitu-
5 tionis. ¶ † Substituitur porro in exemplari omnibus bonis eius, cui fit substitutio, & in relictis à parente illi, exemplo pupillaris substitutionis: præterquam si ab vtroq; parente matre & patre fuerit substitutum. Nam tunc substitutus à patre, habebit bona filij à patre prouenientia & aduentitia: substitutus vero à matre, bona quæ à matre processerunt. Et ita resoluit Iason [n], qui rationes
6 reijcit aduersarias Imolæ. ¶ † Substitutio autem hæc fieri potest à patre & matre, nõ habita ratione potestatis, sed pietatis [o]: imo & à patre arrogatore simul, si furiosus arrogatus sit. Sed à patre naturali, vt proxime dictum, in bonis ab illo procedentibus seu profectitijs, aliunde tamen quam à matre & arrogatore, in quibus mater [p] & arrogator substituere possunt. Sicuti in pupillari, arrogator in istis recte substituit. Et naturalis quoque, in alijs pupillo [q]. In quo iura communia acceperunt restrictionem quæ statuunt neminem posse cum duobus decedere testamentis [r]. Quod si pater non substituerit, mater in omnibus, in quibus pater substituere poterat recte statuet. Excipienda videtur mater, quæ ad secũda vota transierit quæ filio exemplariter non potest substituere [s]: quia fundamentum potestatis substituen-
7 di cessat, videlicet pietatis. ¶ † Nam transeundo ad secunda vota, iam lex indicat matrem à se ablegasse filiorum curam & pietatem [t]: siue ante, siue post secundas nuptias hanc fecerit [v]. Sunt tamen, qui huic exceptioni reclament [x]: maxime si antequam mater ad secundas transeat nuptias,

pro-

b l. neque leges, & l. non possunt omnes articulos, de leg. f.
c l. 2. § sed quia diuinæ quidem, de vet. iure enucl. C. § vt autem lex, de reb. eccles. non alienan. in auth.
d l. ex facto, de vulga.
e l. & fin. C. de legib.
f in l. humanitatis, 9. C. de impuber. & al. subst.
g hæc finitio collig. ex l. ex facto, de vulg. & ex l. humanitatis, de impu. C. § qua ratione, de pupil.
h Guil. Bene. inc. Raynutius ad ver. si absque liberis, 2. in substitutione exemplari, nu. 14. 15. 16.
i argu. l. quoniam, & l. hi, tradis, de rebus cor. P.
k l. inter stipulantem, § sacra, de verb. oblig.
l Bar. post alios in l. ex facto, & ibi Alex. & alij, de vulg. Bal. in l. humanitatis, et si quinto principaliter quæritur, Bened. præd. loco, qui & ait mentionẽ fieri de tacita exemplari, in l. in testamento, de testa. milit. C.
m Bened. præ. loco, nu. 17.
n Iason in l. ex facto, de vulg. Bene. vbi sup. nu. 19.
o l. humanitatis intuitu, C. de impub.
p d. l. humanitatis.
q l. si arrogator, cum 4. præced. de adoptio. l. sed si plures, § in arrogato, de vulg.
r l. quærebatur, de mili. testa. l. 1. & 2. de iniust. rup. test.
s Ias. Bart. & alij, in l. ex facto, de vulga. Bened. vbi sup. nu. 25.
t l. lex quæ tutores, de adm. tuto. l. 2. C. vbi pupi. edu. deb.
v Bart. in d. l. ex facto. q. 4. & ibi Ang. Rapha. Pau. Cast. Alex. Aret. in l. humanitatis.
x Imola, in l. ex facto, de vulg. Bal. in d. l. humanitatis.

prouiderit de curatore seu tutore filio, q à de casu cura filiorum illi inesse demonstratur, nec priuatur eius intestati successione[a]. Proinde tertia opinio media inter vtramq; adfertur ab Angelo Aretino, in §. qua ratione, quam sequitur Guillel. Benedict.[b] inspiciendam esse ipsam substitutionem matris, de quo substituto facta sit: vt si substituti sint venientes ab intestati furiosi successione, substitutio valeat facta etiam à matre binuba, vt pote apparente adhuc in ea causa humanitatis. Sin autem substituta fuerit alia persona, ex qua appareat malus matris animus, puta amasius matris, nõ valeat. Et hoc quoq; Nicolaus Boërius sequi vide-8 tur[c]. Et ego hanc sententiam probo. ¶ † De patre autem omnes consentiunt, vt etiam is qui repetit nuptias, liberis primi matrimonij possit exemplariter substituere[d]. Quia quamuis ad secundas perueniat nuptias, tamen non priuatur administratione bonorum filij prioris matrimonij[e]. Remanet tamẽ, quæstio, an pater vel mater, qui habent naturales tantum, possint illis substituere exemplariter. Cui quæstioni fit satis ex dictis in substitutione pupillari, patrem certum non dici in vul-9 go quæsitis[f]. ¶ † Et ꝓinde, non comprehendi appellatione parentum[g], quib⁹ tantum permissum est substituere pupillariter, in l. humanitatis intuitu, C. de impub. At in matribus responsum est, posse etiam illas vulgo conceptis substituere[h], quia mater semper certa est[i], & spurij succedunt etiam ab intestato matribus[k]: nisi esset mater mulier illustris, cui dedecus tales essent filij[l]. Vel ipsi essent ex damnato incestu nefario editi, qui non succedunt, nec alimentis digni sunt[m], nec institui possunt à patre vel matre: & si instituantur, hære-10 ditas fisco defertur[n]. ¶ † Et hæc quæ dicta sunt de patribus, de auis, auiabusque, & alijs parentibus intelligenda sunt, vt possint substituere nepotib⁹, deficientibus videlicet patribus & matribus[o].

11 ¶ † Excipiunt aliqui parentes ꝓdigos & viles personas, quibus non permittatur substituere exemplariter[p], quod bonorũ filiorum illis administratio sit prohibita[q]. Alij autem non excipiunt, & potestatem quoque patribus prodigis permittunt[r]: quia eo tendant pupillarem etiam huiusmodi permitti fauore pupillorum, & authoritate rigoris patriæ potestatis, quę tamen non consideratur in exemplari. Distinguit autem Guill. Benedictus[s], vt Angelus Aretinus, matribus cõuolantibus ad nuptias secũdas, vt si pater vilis & prodigus ita discrete substituit exemplariter filio mente capto, vt bonus paterfa. fecisset, valeat: sin minus, corruat substitutio. Ego porro in persona vili hunc sententiæ subscribo, at in persona prodigi subsisto, si bonis ei interdictum sit: nam is intesta-12 bilis est[t]. ¶ † Constat itaq; substituere parentes tãtum liberis posse exemplariter, non extraneos, neque fratres fratribus, vel consanguineos alios: imo neque filios posse substituere patribus furiosis, vel similibus, quibus substitui potest[u]: quia l. humanitatis, de impuber. parentibus in liberos hanc solum concessit potestatem neque extensio facienda est in casibus, qui recepti sunt contra iuria communis regulas[x]. Atque per indignum visum est, concedere liberis in parentes potestatẽ[y]. Item 3. per resolutionem l. humanitatis, sequeretur filium pro patre disponẽtem, seipsum debere instituere, quod certe stolidum pene esset: quia debet esse distinctio personarum inter dantem & accipientem[z]. Sicque diuersa ratio correlariuorum patris & filij, impedit, ne quæ licent patri liceant filio[a]. Quamuis in alijs, vbi est similis ratio correlatiuorum, eadem dicatur esse disciplina[b]. Neque ex eo quod patri furioso filius dari potest curator[c], ideo sequitur, eum pro patre furioso testari posse. Nam aliud statuit in administratione bonorum, quæ conceditur in vita alicuius: aliud 13 dispositione, quę post mortem defertur[d]. ¶ † Scio Iasonem huic sententiæ aduersari[e], sed sequor priorem, vt meliorem meo iudicio. Forma porro & modus in hac componenda substitutione, secundum quam parentes testari debeant, est, vt primum sibi testamentum faciant, & in eo legitimam relinquant filijs, quibus substituere exemplariter proposuerunt[f]: vel hodie saltem aliquid pro legitima[g], cum hodie non agatur inofficioso, si minus quam sit legitima, filijs relinquatur, sed agitur ad supplementum[h]. Hinc efficitur, filio exhæredato fieri non posse exemplarem, quia institui debeat in legitima. Quamuis in confesso sit, furiosum posse exhæredari ob causas ingratitudinis commissas ante furorem[i]: quod tamen in hac exemplari, quæ humanitatis causa permissa est, non permittitur.

14 ¶ † Item de forma est, vt consideremus cui fiat testamentum, vel substitutio: nam non omnibus licet exemplariter substituere, sed tantum primo furiosis, & mente captis, qui perpetuo furore sine dilucidis interuallis detinentur[k]. Ideo phanaticis, & qui lasciuia aut phrenesi morbi temporalis tenentur, non licebit substituere exemplariter[l]: quia illi morbi perpetuo non occupant ęgrotũ[m]. Item si furiosi habeant dilucida interualla, hoc modo substitui nequit, quia pendente illo tempore ipsi per se testari possunt[n]. Et cessat ratio imperatoris, qui in l. humanitatis, exigit perpetuum furorem. Eodem modo si furiosi antequã furore occuparentur, testamenta legitime condidissent, substitui non possit exemplariter: legitime enim factũ, superueniente furoris impedimento, non minus quam morte nõ debet intercedere[o]. Morruo quippe & insensibili similis dicitur furiosus[p]. Neq; tollit semper factum, quod impedire posset 15 faciendum[q]. ¶ † Secundo, exemplaris fieri potest muto, surdo, & prodigo: dum tamẽ isti eius morbi sint, qui testari omnino non possint[r]. Et ita interpretes concludunt[s]. Sanæ porro mentis filio fieri non potest exemplaris, nisi, vt ait Salicetus[t], ea conditione fiat in casum, quo filius sanę mentis furiosus, vel prodigus, vel surdus, vel mutus efficeretur. Et tunc etiam exigitur, vt is mortis testatoris tempore talis factus fuerit: aliter non valet[u]. Neq; in hac exigitur, vt filius sit in potestate: nam & emancipatis & à matre substitutio recte fit[x]. Attamen obseruatur, vt is cui fit, post mortẽ substituentis non sit recasurus in potestatẽ alterius[y]: vel ante furorẽ factus non fuerit intestabilis, quia 16 hæreticus[z], puta quia deportatus[a], &c. ¶ † Quis autem substitui possit illis, planus est textus in l. humanitatis, vt si is cui exemplariter substituitur habeat liberos, vnus vel omnes, tantum substitui possint: si non habeat, vel habeat non sapientes, sed fratres tantũ vel sorores illi sint, vnus vel omnes substituantur tãtum. Vltra autem Iustinianus non procedit. Et proinde, si neq; filij, neque fratres ei sint, extraneum ei potest substituere.

17 ¶ † Finis huius substitutionis, vt is cui substituitur, qui testari per se nõ poterat, cum hærede decedat. Item secundo, inqt l. humanitatis, vt occasione huius substitutionis, ad exemplũ pupillaris, querela nulla contra eorum testamẽtum oriatur.

Qui

---

a l. 2. § filius, ad Tertull. P. l. mater, 5. & l. omnem, 6. ad Senatusc. Tertul.
b Guill. Bene. vbi sup. nu. 16.
c Nicol. Boer. Decis. 188. n. 4.
d Boer. vbi sup. nu. 2. Oectores, in l. ex facto, Guil. Benedict. vbi sup. nu. 16.
e l. si de bon. mat. C. l. generaliter, de sec. nupt.
f l. vulgo concepti, de sta. homi. § si aduers⁹, de nupt. apud Iustin. l. quia semper, de in ius voc. P.
g l. 1. de natu. li. l. quibus naturales nati. ex certo concubino parentes habẽt naturales. l. parẽtum, de in ius vo. P. l. sed ij alij sunt quam vulgo concepti, d. l. 1 de natu. lib. C.
h Bened. vbi sup. nu. 12.
i d. l. quia semper, de in ius voc.
k l. si suspecta, § 1 de inoff. testa. § nouissime, ad Orfici. apud Iust.
l l. si qua illustris, ad Orficia. C.
m auth. ex cõplexu, de incest. nupt.
n Bar. in d. aut. & l. aufertur, § 1 de iure fisc.
o l. humanitatis, in princ. de impub.
p Bald. in d. l. humanitatis, Bart. in d. l. ex facto.
q l. si. de sent. pass. C. l. si cum dotẽ, § sed autem tempore, sol. matri.
r Imola & Ala. in d. l. ex facto.
s Guill. Bene. vbi sup in exemp subst. nu. 44 q.
t l. is cui, de testa. P.
u Bart. ad d. l. ex facto.
x l. quod vero, 13. de legi. P. l. si vero, § de viro, sol. ma. P.
y § sed quod sancitum, de nup. in aut co. 4. c. cum inferior, de maio. & obed.
z c fin. de inst. c. debitum, de baptis. c dilectimus, 24. q. 1. l. 1. de auctho. tuto. P. l. 1. § fuit quęsitum, ad Trebell. P. l. pactor de tuto. & cura. dat. ab ijs, C.

a arg. l. ... de incest. matri. C.
b l. fi. de ind. vid. toll. C. l. ... de capt. lib. 11. C.
c l. 1. de cura. furio. P.
d arg. l. 1. § fuit quęsitum, ad Trebell. P.
e Iason ad d. l. ex facto.
f d. l. humanitatis.
g ... resolu. Boer. deci. 18... an 4. ...
h ex l. omni modo, de inoffic. testa. C.
k d. l. humanitatis.
l Bal. ad. l. ex facto.
m l. ... Infantum ...
n l. furiosi ... testa. ... C.
o l. is cui, de testa. P. ...
p Bald. in d. l. humanitatis ...
y Benad. ... sup. nu. 59.
z vt in l. ... hæreticis ...

Qui autem voluerit otiose videre, in quibus cum pupillari substitutione conueniat hæc exemplaris, & in quibus differat, & quomodo à vulgari, compendiosa, & breuiloqua diffidcat, consulat Guill. Benedictum, ad ver. si absque liberis, 2. in exemplari substit. fere per totom tractatum.

18 ¶ † Atque propter singulates eius effectus, vtilem esse dubium non est: nam primum per expressum exemplarem ab intestato venientes, & mater, vt in pupillari, excluduntur à substituto veniente ex testamento [a]. Eodem modo, si extraneus substitutus sit deficientibus filijs & fratribus, excludat mater [b]. 2. Per exemplarem succeditur ei, coi substituitur, in omnibus bonis: vt in pupillari [c].

19 ¶ † Quæ omnia intelligenda veniunt, quando exemplaris locum habet: nam si ea perimatur, aliter statuendum. Cessat autem exemplaris, primum, cessante causa propter quam licuit substituere, si furiosus, ad bonam mentem sit reuersus, vel prodigus ad meliorem frugem, vel surdus, mutus à morbo conualuerint [d]. 2. Si tales habeant liberos legitimos & naturales [e]. Nam quamuis furiosus non possit matrimonium in furore contrahere, tamen contractum sine furore, in furore retinet [f]. Et in hac substitutione directa necessarium est, legitimos simul & naturales filios agnasci [g], quamuis in obliqua & fideicômissaria aliquando ex voluntate testatoris conditio sine liberis deficeret per naturales tantum [h], olim pmissos ex concubinatu: non hodie, vetito concubinatu, & effectis tantum spurijs omnibus sine matrimonio iusto natis [i]. Et quando lex desiderat filios, intelligit de legitimis & naturalib⁹ simul [k]. Tertio, finitur hæc exemplaris, si prodigus, aut surdus, mutus, aut furiosus tempore dilucidi interualli delictum admittant, ex quo bona fisco adiudicentur, vel si legitime ingrediantur monasterium [l]. Quarto, si furiosus in dilucidis interuallis sibi condat testamentum, extinguitor exemplaris, quamuis postea recidat in furorem: alioquin si non coodat testamentum, tone cessante morbo cessat quidem substitutio, sed recrudescente morbo, retinetur [m].

de Militari Substitutione.
Cap. 25.

1 *Militaris substitutio quid, qualis. vt differat à vulg. Et pupill. diuisio, de quibus rebus fiat, & effectus. num. 2.3.4.& 6.*

3 *Compendiosa substitutio à milite facta quas alias contineat.*

5 *Militaris substitutio filio facta comprehendit eius legitimam.*

1 Militare † testamentum extra iuris ciuilis cômunes regulas pluribus donatum est priuilegijs, in totum & in parte [n], vt docuimus proprio capite antea. Potest & singulari iure miles igitur substituere, ideo de ea substitutiooe pauca tradenda sunt. Substitutio militaris, est substitutio qua miles etiam post aditam hæreditatem, secundo grado directo sibi hæredem facit. Quæ finitio probatur ex l. Centutio, 15. de vulga. P. quæ intelligitur in his tantum bonis, quæ hæredes, qoibus substituitur, ex testamento militari iure facto, sunt consecuti, non in alijs [o]. Directo capit substitutus militaris bona, in quo singulare ius habet, non obstante aditione hæredis instituti [p]: 2 sicuti in pupillari receptum erat. ¶ † Sed differt à pupillari, quod substitutus pupillo, videbatur institutus in testamento filij, in primo gradu, quia testamentum patris & est testamentum filij [q]: at in eo, substitutus non dicitur succedere patri, sed pupillo [r]. Differt & à vulgari, quod vulgaris adita hæreditate expirat [s]: hæc militaris, minime. Et ita miles hic, eum substitutos illi etiam sit directus hæres, & institutus adiens, cum duobus hæredibus decedit in solidum institutis, contra iuris com3munis regulas [t]. ¶ † Hanc substitutionem militarem, & expressam, & tacitam dicimus. Expressa est, quando ad certum tempus aliquem hæredem instituit, & post illud alium [v]. Tacita, quæ continetur sub compendiosa, & quæ habet speciem fideicommissi [x]. Sic Guill. Benedict. tradit [y], reciprocam per militem factam personis disparibus, ex voluntate testatoris, non aliter, continere vulgarem, pupillarem, exemplarem, & militarem. Continetur & sub militari pupillaris tacita [z].

4 ¶ † De rebus tantum à milite relictis hæredi, non de bonis pupilli fit militaris substitutio [a]. Miles porro, qui substituit, & in expeditione esse debet, secũdumq; arbitriom concipere substitutionem potest, dũmodo capacem successionis substituat. Finis & rationes istius priuilegij, eiusdem generis suot, ac militaris testamenti: & ideo ea omnia mutuanda sunt à superiori capite de militari testa5mento. ¶ † Notandum tamen præter hæc, quod concludit Guill. Benedictus [b], quod in substitutione à milite verbis directis facta, venit legitima filij, ita quod non potest per hæredem retineri & vniuersa bona testatoris pertinere debent ad substitutum. Et hoc latius examinat propter sententiam Pauli Castrensis contrariam glo. fin. in l. pre6cibus, de impub. C. ¶ † Effectus quoq; istius substitutioois conieci in vnum locum, & differentias cum fideicommissaria substitutione, idem Guill. Bened. in tractatu compeodiosæ substitutionis à num. 12. per plures sequentes ad c. Raynutius, & ad ver. si absque liberis. 2. de testam. Et ibi abunde videbis de natura eius, vt superfluum sit ea, quę ibi ordinate dicta sunt, in hanc paginam transcribere.

de Compendiosa Substitutione.
Caput 26.

1 *Compendiosa substitutio accedit militari, num sit substitutio, quid sit, diuisio, formula eius, & quas alias contineat. num. 2.3.4.5.*

4 *Verba directa, obliqua, & communia quæ: quando directa obliquentur, & contra.*

6 *Militaris substitutio qua bona contineat. Et l. Precibus, de Impub. explicatio.*

7 *Militaris directa substitutio in quo similis fideicommissaria.*

8 *Compendiosam quid operetur quando continet fideicommissariam.*

9 *Legitima fideicommisso grauari quando potest.*

10 *Compendiosa substitutio mixtum quomodo dicatur fieri.*

11 *Compendiosa facta verbis obliquis vel cômunibus continet fideicommissariam: num idem si directis.*

12 *Pupillaris, exemplaris, & alia in compendiosa comprehensa, expressa, non tacita censentur, & excludunt matrem.*

Militari

p l. miles ita hæredem, §. ex hæredato. eo. l. in testamento, eo. C. l. centurio, de vulgari. explicat. Guill. Bened. in ver. absque liberis, 2. in compendiosa. 11.

q l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoff. testa.

r §. 1. de pupilla.

s l. post aditã, de impub. C.

t l. quod contra, §. vni duos de reg. iur.

v l. quærebatur, §. fin. & l. miles ita hæredem, de milit. testa. P.

x vt in l. precibus, in fine, de vulga.

y Guil. Bene. ad ver. si absq; liberis, 2. in reciproc. nu. 40. & 41.

z in l. in testamento, 1. de milit. testa. l. centurio de vulg.

a d. l. militem etiam, § de milit. testam.

b Guil. Bene. in comp. substit. in ver. si absque liberis, & num. 20.

1 Militari † substitutioni accedit compendiosa, sic enim Barth. sentire videtur, dum ait [a], [*Compendiosa substitutio quandocunque est substitutionis species distincta ab alijs: vt quando fit à milite post aditam hereditatem, & valet iure directo, vt L. Centurio, de vulga. P. Quandoque non est substitutionis species, sed est quadam adiectio, vt quando fit à pagano: ita enim nihil valet iure pupillaris directe post aditam hereditatem, vel fideicommissi, vt infra videbitis. Vnde tunc non est substitutionis species per se, sed adiectio quadam.*] Hæc ille. Quod Guillelmus Benedictus intelligit quoad effectum, ratione cuius & in vulgarem, pupillarem, exemplarem, aut fideicommissariam transit: contra quoad formam, propriam etiam in pagano esse speciem [b].

2 † Compendiosa, est substitutio quæ compendio verborum seu breuitate sermonis fit, sub vna mortis conditione vel alia, plura tempora, quæ ad alias substitutiones simplices referri possunt, continens [c]. Hæc duplex, vt dixi, ex Bart. propria in milite, & adiectio aliarum in pagano.

3 ¶ † Quæ à milite fit, habet tantummodo bona testatoris, quæ ad institutum peruenit: quæ à pagano, secundũ substitutionum quas complectitur naturã, & ex formula substituendi, metienda est.

4 ¶ † Itaq; formulæ substituendi compendiosæ cognoscendæ, & verba illarum, quarum aliæ respiciunt eum cui fit substitutio, alia substitutum: vel directa, aut obliqua, aut communia de quibus alibi dictum. Directa sunt, per quæ qui vocatur à testatore capit hæreditatem directo & non ab instituto, vel ab alio medio: vt, [*heredem facio, instituo, heres esto* [d].] ¶ Obliqua, per quæ testator vult a medio, seu ab instituto substitutum capere, vt patent exempla [e]. Communia, quibus testator potest & directe & oblique mentem exponere, & in quib' quid potius senserit quam dictũ fuerit, sequimur [f]. Hæc itaque verba, in compendiosa obseruamus: nam directis & cõmunibus illa fieri potest [g], non autem obliquis, quia tũc transit in propriam obliquam fideicõmissariam. Et verba q̃dem directa, quæ iure directo operari non possunt, aliquando trahuntur ad fideicummissum [h]: sed vix vnquam obliqua ad directa conuertuntur, aut per raro, & nisi certis casibus [i], etsi vulgaris fiat verbis obliq̃s, quę ꝓpter substitutioonis naturam in directa commutantur [k]. Sed & cõmunia, quæ secundum varias acceptiones possunt esse directa & obliqua, non impediunt, quin compendiosa substitutio directa sit: vt si testatur vtatur verbo, *detur*, quod sui natura dicitur obliquum [l], nihilominus substitutio erit directa: quia hic non denotat substantiam substitutionis, sed modũ eam exequendi [m].

5 ¶ † Formula communis. [*filium meum instituo, & quandocunque decesserit, substituo ei talem.*] Vide ibi dictionem, *quandocunque*, complecti plura tempora, ex quibus plures species substitutionum oriuntur, tempus nempe ante aditionem, vnde vulgaris: tempus ante pubertatem, vnde pupillaris: & tempus pubertatis. Item, limitatio fit interdum temporis, vt, [*quandocunque filius meus intra 25. annum decesserit, talem substituo* [n].] Interdum fit eum alia conditione adiecta indefinito tempori, vt, [*quandocunque sine liberis decesserit* [o].] Inspicitur porro persons eius, cui est facta substitutio, vt effectum & finem eius distinguamus. Nam eius ratione & temporis plures vel pauciores continebuntur in compendiosa substitutione. Nam si pupillus sit, cui fiat à pagano hæc substitutio [*quandocunque, &c.* & moriatur ante aditam hæreditatem compendiosa continebit tantum vulgarem [p]: si in pubertate post aditionem, tantum pupillarem, & aditione expirat vulgaris. Si post pubertatem decedat, adhuc distingue, an furioso, prodigo, vel alij cui exemplariter substitui potest, compendiosa facta fuerit, an alteri: si furioso, & is in furore moriatur, continebitur quoque exemplaris, & excludetur mater & alij ab intestato venientes, vt in pupillari. Si autem alijs fiat, & moriantur post pubertatem, inspicitur num fiat à milite, vel à pagano.

6 ¶ † Et si facta sit à milite, substitutus ex militari substitutione capiet omnia bona, quæ testator hæredi instituto reliquit, iure hæreditatis, etiam exclusis venientibus ab intestato, & militaris in compendiosa continebitur [q]. Dico ea quæ testator hæredi reliquit, iure institutionis: nam alia quæ heres institutus propria habuit, aut donationes, aut prælegata etiam à testatore procedentia, non veniunt in militarem substitutionem, quia eorum non testatoris sunt [r]. Sic intelligenda l. precibus, de impub. C. vt in substitutione militari compendiosa, mater succedat, non obstante substitutione filio puberi ab intestato: substitutus vero militaris iure directo omnibus bonis patris testatoris. Sicq; ibi substitutus militaris in bonis patris succedit directe quidem, sed, [*velut ex causa*, inquit textus, *fideicommissi*,] id est, perinde ac fideicommissaria substitutione rogatus filius fuisset restituere ei hæreditatem paternam: & ita velut ex fideicommisso de manu matris capit.

7 ¶ † In hoc enim directa militaris substitutio similis est fideicõmissariæ. Quia sicut per fideicõmissariam non tenetur filius propria bona substituto restituere [s] sic neq; ex militari. Neq; hic immorabor in refellendis sententijs Pauli Castrensis & aliorum, qui aliter de explicatione l. precibus, sentiunt: mihi siquidem cum alijs quibusdã, verior videtur sententia prædicta.

8 ¶ † At si loquamur de alio quam milite, compendiosam faciente, si is cui substitutum est hoc modo, post pubertatem adita hęreditate decesserit, continebit sub hac compendiosa, per verba cõmunia facta, fideicõmissaria quoque: hocq; ea operabitur, vt mater quidem & alij venientes ab intestato, succedant filio instituto in bonis proprijs, sed per fideicõmissum teneantur [t] paterna bona restituere substituto compendiose per verba communia.

9 ¶ † Nec enim bona propria filij aliunde quã à patre quæsita, in restitutione fideicommissi veniunt, nec donationes, nec prælegata ei facta, quæ vt ante diximus, dicuntur eius propria bona [t]. Quamobrem notabile est quod obseruat & concludit Benedictus [u], in tali restitutione fideicommissi hęreditatis patria detrahetur legitima filij, in qua non potuit grauari [x], si intelligatur relictum fideicõmissum ab ipso filio, hoc est, si filius ipse censeatur grauatus de restituenda hęreditate: q̃a tunc non potest imponi grauamen filio in legitima. Contra, si fideicommissum relictum sit ab eius hærede, quia eius substitutus vel hęres grauari potest [y]. Si igitur compendiosa substitutio à filio nominatim facta sit, & fideicommissum ab eo relictum erit: vt, [*quandocunque filius meus morietur, eidem talem substituo*,] & legitima detrahetur. Si vero relictum sit nominatim ab hærede, non detrahetur. At quando dubium est, an a filio, aut ab hærede relictum sit: tunc variæ interpretum sunt sententiæ [z]. Ego autem probo, censeri relictum à filio [a]: & legitimam ab hęrede eius retineri & Trebellianicam, iuxta naturam fidei-

10 cõmissi vniuersalis iniuncti filio [b]. Fit † & mutim substitutio

a Bar. in l. precibus, num. 9. de impu. & in l. centurio. nu. 11. de vulg.
b Guil. Bene. in c. Raynutius in ver. absque liberis, 2. in cõpendiosa, nu. 4. & 5.
c hac finitio Bar. in l. centurio, num. 9. de vulga.
d l. verbis ciuilibus de vul. & ibi Bart. fu.
e in l. coheredi, §. cum filio de vulg. l. cum quidam, in 2. de leg. 2. & in l. fundi, de vsu fruct. lega. P.
f l. nã hoc iure, de vulga.
g d. l. coheredi. § cum filius eod.
h l. ex facto, 17 ad Senatusc. Trebell.
i vt in casu l. Antoninus, de fideicom. libe. l. neque enim, §. fi. l. seq. eod. P.
k l. si Titius, de condi. inst. l. humanitatis de impub. ibi, rogauit, l. heredẽ instituit, c. si pater, de testa. in 6.
l l. fundi Trebatiani, de vsufr. lega. P.
m vt in l. si qua ad declinãdã, C. de episc. & cler. vbi est quidem institutio directa, sed modus exequendi obliquus, per executores datos. Guil. Bene. in ver. si absque liberis, in 2. in compẽ. substit. num. 17.
n l. centurio, de vulg.
o l. precibus, C. de impub.
p Bart. in d. l. centurio, & alij, in l. precibus.
q d. l. centurio, de vulga.
r Alexan. in l. Marce ... § quidam ... ad Trebell. P.
s l. cohered. § cum filius de vulga. P.

substitutio compeodiosa, cum verbis communibus & casu seu cōditiooe aliqua adiecta. Vbi idem ac in superioti obseruandum propemodum aduersum interpretes dispntat Guill. Benedictus [a], vt si dicatur, [*quandocunque filius meus decesserit sine liberis, talem ei substituo.*] Nam hæc verificari potest in pupillari, & post pupillarem ætatem. Idem si dictum sit absolute, [*si filius meus decesserit sine liberis, substituo talem, vel volo bona mea peruenire ad Titium.*] Nam illa compendiosa est, & continet pupillarem vulgarem, exemplarem si futiosus, & fideicommissariam [b]. Resoluit & Boerius [c], verba, *si hæres erit*, adiecta compendiosæ, non impedire quin ea sit fideicommissaria, nec esse de essentia aut substantia compendiosę: vt in illa, [*si hæres erit, & decesserit sine liberis masculis ex suo corpore natis, eo* 11 *casu volo, &c.*] ¶ † Et omnes quidem consentiunt continere & fideicōmissariam, compendiosam, si ea fiat verbis obliquis aut communibus, vel in codicillis, vbi iure directo non substituitur. Sed num, si directis fiat, vt per verba, *instituo substituo, &c.* contrauertunt: nam pupillarem & vulgarem contineri, & exemplarem fatentur quidam, sed fideicommissariam negant. Obtinuit tamen contraria sententia, & verior habetur, potissimū cum clausula apponatur in testamentis, [*si non valet quod ago vt ago, valeat iure codicillorum,*] idque oblique. Et hanc quæstionem vide disputatam & ita conclusum apud Guill. Bened. in c. Raynutius, ad versi. si absque liberis, in compendiosa, à num. 32. vsque ad num. 37. facit l. Scæuola, ad Trebell. P. de Ferrarijs in pract. in c. formæ libelli quo agitur ex substitutione, in ver. compendiosæ: gloss. in l. verbis ciuilibus, de vulga. dicens semper clausulam 12 illam, *si sine liberis*, esse fideicōmissariam. ¶ † Tanta porro est vis istius compendiosę, vt prædictæ substitutiones pupillaris, exemplaris, vulgaris, fideicommissaria, in ea contentæ censeantur, expressæ, non tacitæ: & ideo pupillaris & exemplaris, ex ea locum habentes, excludunt matrem [d], vt pupillaris expressa [e] & exemplaris [f]. Proinde & rationes generales substitutionum, & singulares cuiusque speciei, & causæ voluntatis sustinendæ defuncti, robur huic substitutioni compendiosæ dare dubium non est.

a Guil. Bene. in c. Raynutius, ... n. 49. 50. 51.

b Idem eo. nu. 33 & 38. facit l. secundare, §. Titius, ad Senat. Trebell. l. si quis seruo de mon. testa. Boer. decis. 16. num ... Aretin. in ... qui fideicommissariam, ... hæred. inst. c Boer. decis. ... nu. 11.

d Idem Bene. ... compen. nu. ... & ... tradit. ... artic. 4.

e l. precibus, C. de impub.

f l. humanitatis, eod.

de Substitutione Breuiloqua, seu Reciproca. Cap. 27.

1 *Substitutionis compendiosa & reciproca pracipua differentia, num substitutio, quid sit, quomodo diuidatur, quot & quales substitutiones & quando contineat. num. 2. 3. 4. 5. & 6.*

7 *Fideicommissaria substitutio num contineatur sub reciproca disputatur. & 8.*

9 *Reciproce substituti quomodo vocentur in partes deficientiū, an pro modo institutionis, an in partes viriles.*

10 *Substitutos in viriles partes vocare voluisse testatorem quando appareat. 11. & 12.*

13 *Breuiloqua substitutionis formula.*

1 Affinis, † propemodumq; similis substitutioni compendiosæ est breuiloqua. Sed in hoc maxime differunt, quod breuiloqua fieri non potest nisi pluribus institutis, vni nequaquam: nec potest fieri quin simul plures non contineat substitutiones: cum tamen compendiosa & vni fieri possit, & ad vnam solam speciem substitutionis restringi possit, prout casus contingit, aut interpretatio verborum patitur, etsi apta sit plures 2 species continere. ¶ † Vocatur hæc substitutio quoque reciproca [g]. Et de hac similis est controuersia, quæ explicata est de compendiosa: num reciproca sit species propria substitutionis. Nam Bartho. & alij [h], negant esse, sed dicunt adiectionem quandam aliarum, sicuti dictum est de actionibus institoria, tributoria, & de peculio [i]. Item nomen eius esse accidentale, non substantiale [k]. Subinde quia hæc resoluatur in alias species, vt in vulgarem, pupillarem, vel aliam, non constituere propriam speciem [l]. Alij contra, inter substitutionis species reciprocam connumerant [m]. Et sic Modestinus quoque eam distinguit ab alijs [n]. Et verius certe est quod Alexander tradit [o], ratione formæ reciprocam esse propriam substitutionis speciem: quod pertinet autem ad effectum, minime proprium habere. Et docetur idipsum à fi-3 nitione. ¶ † Reciproca quippe est substitutio, quæ plurium personarū substitutiones [p] ad inuicem [q], 4 vno breui sermone complectitur. ¶ † Pro diuisione istius reciprocæ, nihil aliud obseruandum in præsentia puto, quam quod ea interdum vnam, interdum plures substitutionum species, habita ratione personarum institutarum & substitutarum, continet. Nam si pater duos filios impuberes exhæredatos inuicem substituit, hæc reciproca substitutio non continet, nisi pupillarem reciprocam, seu ratione duorum impuberum, duas pupillares, vnam in qualibet persona pupilli: non autem vulgarem, quia filij instituti non sunt [r]. Et pupillariter quidem exhæredatis patet substituere potest [s], siue bona mente [t], siue ob ingratitudinem exhæredet [u]: at onus imponere non potest illis, quos non instituit [x]. Sic reciproca facta duobus furiosis puberibus exhæredatis ob causam ingratitudinis aliquam commissam ante dementiam, continebit tātum duas exemplares, seu vnam speciem substitutionis exemplaris. Iason tamen existimauit [y], non posse contineri tantum duas exemplares in reciproca: ratus non posse exemplarem fieri exhęredatis, per l. humanitatis, C. de impub. Sed si non adeatur hæreditas dementium, duas vulgares ait contineri. Quod si substitutio reciproca fiat duobus impuberibus hæredibus institutis à patre vel auo paterno, quatuor contineri possunt. Nam si ante aditionem decedant, continet vulgares duas: si in pupillari post aditionem, duas pupillares [z]. Atque inter omnes conuenit, pupillares istas contentas in hac reciproca, esse expressas ratione effectus, quamuis sint tacitæ ratione verborum: & ideo quia expressæ, substitutum excludere ex hac compendiosa matrem [a]. Quod non facit tacita pupillaris [b]. Item quatuor substitutiones continebūtur in reciproca, quādo fit puberibus mente captis, vel alijs cui exemplariter substitui potest à patre vel matre. Nam continet ante aditam hæreditatem duas vulgares, post aditam duas exemplares, in persona cuius. Et si compendiosa reciprocæ factæ furiosis addatur, octo continebuntur, quatuor proxime explicatæ duæ vulgares, duæ exemplares, & vltra duæ fideicommissariæ, & duæ pupillares: vt si ita dictum sit, [*Impuberes duos meos filios mente captos instituo, & si decesserint in pupillari ætate, vel post in dementia, vel post quandocunque, eos inuicem substituo.*] Quod si compendiosa addatur reciprocæ in duobus pupillis non mente captis, sed continebūtur

g in l. iam hoc iure, de vulg.

h Bart. in l. Lucius, nu. 2. eo. & Iason ibi.

i l. 3. §. cul congruit, de pecu.

k Bald. ad c. si pater, de testa. 10 s. Barb. ad c. Raynutius, in breuiloqua.

l argu. l. adeo, §. cum quid, de acq. ret. domi. l. in testamento, de milit. test. C.

m gl. in §. qua ratione, de pupillis, glos. in rub. de vulga. Bald. in l. precibus, vers. iuxta hoc quæro, de impub. C.

n l. iam hoc iure, §. quod ius de vulga.

o Alexan in l. Lucius, eod.

p l. testamento, de impub. C.

q l. iam hoc iure, & l. Lucius, de vulga. l. cum in testamento, § hæc verba, de hæred. inst. P.

r Guil. Bened. ad d. c. Raynutius, ad versi si absque liberis, 2. in breuiloq. num. 11.

s l. 2. §. sed si ego, de vulga. P. §. non tantū, de pupil.

t vt in l. multi non, de lib. & posth. P.

u vt in l. cum quidam, C. de legat. l. ab exhæredato, § si. de leg. 1. l. in ratione, § fin. ad leg. Falc.

x l. ab eo, §. de fideicommiss. l. cohæredi, § cum filio, de vulg. P.

y Iaf. in l. in testamento, in 1. de testa. milit.

z l. iam hoc iure, de vulga.

a l. Lucius, & ibi Bart. nu. 7. eod.

b Bald. in d. l. Lucius, col. 4. & ibi Imol. & Alexand.

duæ pupillares, duæ volgares, duę fideicommissariæ: vel si ita dictum, [*Instituo duos filios meos impuberes, & si decesserint in pupillari, vel alias quandocunque, eos inuicem substituo.*] Et hæc pro exemplis sint, quando duo tantum instituti & substituti inuicem sunt, nam si plures quam duo sunt instituti & substituti multiplicant interpretes numerum substitutionum: vt si octo impuberibus facta sit, totidem geminatæ reciprocæ. 5 ¶ † Quæ omnia intelligenda sunt quando personæ institutæ capaces sunt substitutionum, quas dicimus contineri in reciproca, & æqualis sunt qualitatis, non aliter [a]. Nam si pupillo, pubere, & extraneo institutis, fiat reciproca siue compendiosa, continetur tantum vulgaris reciproca, quia illa pariter in omnibus locum habere potest reciproce non aliæ [b], siquidem extraneo pupillaris non fit, nec puberi. Et quia pupillus non potest eis pupillariter succedere, non poterunt etiam illi reciproce pupillo pupillariter in eo casu succedere. Ita disparitas personarum arguit diuersam mentem testatoris, si aliter non exprimatur: alter enim suus, alter extraneus, nec ita extraneus dilectus vt suus, vt pares censeatur testator voluisse facere. Nemo enim censetur alienam sobolem propriæ anteposuisse, etiamsi filium nominatim grauet de restituenda 6 relicta hæreditate [c]. ¶ † Ratio, quia quando verbum referri potest ad duo vel plura, relatio intelligi debet, si æqualiter ea possit determinare. Nec solum in hac substitutione [d], sed & in alijs, vt in vulgari [e], pupillari [f], breuiloqua [g], in sententijs [h], legatis [i], & similibus [k]. Ideo vnius etiam ex pluribus disparitas etiam inter multos æquales, facit ne etiam inter æquales admixto inæquali, substitutiones aliæ, quam vulgares locum habeant [l]. Si tamen de contraria sententia testatoris constet, eam sequimur, & breuiloqua ex eius voluntate expressa, ad impares etiam traducetur. Probatur autem ea voluntas, vel per scripturam testamenti, si in testamento expressa est: vel per testes, duos videlicet, si agatur de militari testamento & vo-7 luntate: sin autem de pagani, per plures [m]. ¶ † Inæqualitatem autem seu disparitatem personarum Guillel. Benedict. distinctione trium temporum obseruandam putat [n]. Nam aut disparitas personarum est ab initio cum fit, & duratura est semper: vt si fiat pupillo, & puberi reciproca, vel vito sanæ mentis, & furioso. In primo namque casu, non continebitur pupillaris, nec in 2. exemplaris, sed tantum in vtroq; vulgaris [o]. Aut fit ab initio personis disparibus, cum quibus postea superuenit paritas: vt si postquam pater duos filios instituit suum & emancipatum, & inuicem substituit, pupillaris tunc quidem habere locum non potest, sed vulgaris: cæterum, si post factum testamentum, emancipatum impuberem adoptauit, facta est æqualitas, sed non ideo reciproca continebit pupillarem. Quia ab initio inæqualitas & dispositio non potest cófirmari ex eo quod postea fit [p]: quia per adoptionem fictio non fit eorum, quæ ante facta non sunt [q]. Aut 3. ab initio quo fit, interuenit in breuiloqua æqualitas, sed postea inæqualitas superuenit. Et in hoc casu distinguitur, num inæqualitas superueniat sine facto disponentis, aut ex facto eius: si sine facto, puta quia pater duos filios impuberes vnum anniculum, alium duodennem habens, instituit, & inuicem substituit, quo casu locum habere posset pupillaris: postea superuixit, & 12. factus est pubes, & ita inæqualitas personarum orta, tunc habet locum

a l. 2. de impu. C.
b d. l. 2. l. in testamento, C. de testa. milit. l. iam hoc iure, de vulga.
c generaliter, § cum autem, de institut. sub conditio. fact. l. cum aaua, de cond. & demonst. P. l. cum acutissimi, C. de fideicom.
d l. hæreditatem, l. quàuis, C. de impub.
e d. l. quàuis.
f l. iã hoc iure, de vulga. l. in testamento, 1 de testa. mili. C.
g l. Lucius, de vulga. P.
h l. si. de sent. & inter omn. iud. C.
i l. si legatarius, § cum ita, de lega. 3.
k Barth. & Alex. in d. l. Lucius, Salic. con. Bald. in d. l. ex testamento.
l Guill. Bene. in substit. breuiloq. ad vers. si absque liberis, 2. num. 37
m idem Bene. vbi sup. nu. 45.
n idem eo nu. 30. 33. 50. 51. 52. 53. 54.
o d. l. iam hoc iure, de vulga. & d. l. 2. & l. quamuis, de impub.
p m l. 1. § si filius, de lega. 1. l. si ita, de auro & arg. leg. Bart. in l. Lucius, Salic. in d. l. in testamento.
q l. qui iure militis.

pupillaris & vulgaris tantum, si pubes superueniat pupillo [e]: secus si facto testatoris inæqualitas fieret, puta quia testator emancipasset filium voluntarie [f]. Et hæc expeditiam satis habent decisio-8 nem. ¶ † Verum dubitatum est, num sub breuiloqua seu reciproca contineatur fideicommissaria. Et melior visa fuit sententia Bartholi [1], in reciproca simpliciter facta, *inuicem substituo*, non contineri fideicommissariam: quamuis omnes Instituti videantur huius capaces [a]. Et hic recte videtur Alexander [c] reprehendere Baldum, dum is tradit [y], in formula qua testator dixit, [*filium meum hæredem instituo, & Titium substituo,*] contineri vulgarem si filius repudiet, & fideicommissariam si adeat: quod verbum *substituo*, sit verbum commune fideicommissariæ quoque substitutioni [a]. Nam, inquit Alexander, hoc falsum est, cum neque in compendiosa contineatur fideicommissaria. Atque verbum *substituo*, sine commemoratione mortis, refertur ad directas substitutiones, quæ proprie substitutiones sunt, non ad fideicommissariam obliquam, quæ improprie dicitur substitutio [a]. Et is, cui restituitur hæreditas, non dicitur per omnia succedere in locum hæredis, nisi quod pertinet ad iura vtilia [b]: sed institutus, qui restituit bona, hæres dicitur, nec desinit post restitutionem hæres dici [c]. Alij distinguunt, an substitutio reciproca fiat in codicillis, & tunc in ea continetur fideicommissaria, quod codicillis, directo non possit dari hæreditas [d]: & in illis directa obliquetur, & retineatur quarta [e]. An vero in testamento: & tunc si à testatore dictum sit, [*eos inuicem substituo vulgariter & per fideicommissum*] Extra dubium est, & fideicommissariam contineri, ob expressam voluntatem testatoris. Quod si simpliciter breuiloqua fiat, continet in disparibus vulgarem tantum, vt dixi. Cæterum, si reciproce addita est compendiosa, cum verbo distributiuo temporis, ita, [*quandocunque alter vestrum decesserit, vos inuicem substituo,*] breuiloqua conti-9 net fideicommissarias [f]. ¶ † Sed cum hæc facile tradiderim, operæpretium est aliud caput difficilius explicitum ab interpretibus, hæc faciliori illustrare. Quod vnica hac regula intellecta consequemur. Ex disparibus portionibus institutis pluribus, illisque inuicem seu reciproce substitutis, altero illorum decedente, alij vocantur pro modo institutionis [g]. Quia partes appositæ in institutione, censentur repetitæ in substitutione [h], si aliud non sit expresse cautum à testatore. Sic & in legatis, sermo postremus refertur ad voluntatem primam, ex qua dependent [i]. Item secundo, huius reciprocæ substitutionis natura est, habere vt docuimus reciprocæ successionis æquitatem [k]. Proinde superstes quilibet non poterit in plus succedere defuncto, quam pro modulo, quo ei præmoriens successurus fuisset defunctus. Accedit 3. quod portiones in testamento delatæ videntur institutis à testatore pro benemerito cuiusq; [l]. Proinde in substitutione ijdem gradus affectionis, secundum expressam voluntatem defuncti, retinédi sunt in substitutione: cum accessorium sequi debeat naturam principalis, à quo pendet [m]. Quemadmodum statuit lex in diuisione facienda a iudice bonorum à patre relictorum [n]: vt, si bona pater diuiserit inter filios, & postea alia quæsierit, & ante diuisionem eorum decesserit, iudex sequatur formulam iam cœptam à patre in reliquis. Cæterum, hæc resolutio temperanda est circunstantijs legitimus. Primum, vt

e Guil. Bened. vbi sup. nu. 54.
a Guil. Bened. ... ... tamen.
a Bart. ... l. de impub. ... l. centurio, de vulga.
c § centurio, de pupil.
a ... d. l. 2. de impub.
y ... ... col. ...
a ... gener... cum ... ... vet ... de substit. sub cond. fact.
a Paul. Cast. & Bald. ... de ... b ... de fide hære. Trebel.
c l. ... dol. ... sed quod ... de ... nu. 15
d l. ... tem, ... milit. de ... per gl. de codicill. c.
e l. ... ad Trebell. P.
f ... in de impub. ... vbi nu. 26.
g ... ... de ... in ... § ... ex disparibus, ... l. ... nu. 24 ad ... bel.
h l. qui li § hæc verba, l. sed ... in ... de ...
i l. si ... & tibi, ... de legat.
k l. iam hoc iure, ... de vulgar. C. de ...
l l. ... pro soc. P.
m c. accessorium, de regul. iur. in 6.
n l. quæ pater, 31. famil. ... P.

ita demum intelligamus conclusionem vim habere qoando sobstitutio est absolute breuiloqoa, vel fideicommissaria, vel vulgaris, & de mente testatoris contraria non appareat. Nam si quædam adminicula sint, quibus doceri possit testatorem vocasse substitutos ad partem deficientis per viriles, illa sequends voluntas est, quæ in omnibus vltimis dispositionibus princeps & regula est [a]: maxime io fideicommissis [b], & omnibus alijs similibus [c]. ¶ † Colligimus porro voluntatem fuisse testatoris substitutos voluisse succedere in viriles, & oon pro rata & modulo portionis relictæ in institutione, si testator iubeat restitui substitutis successionem, si modo quilibet certam summam dederit. Nam si ex disparibus partibus institutos, parem pecuniam singulos dare iusserit, propius est, vt voluerit eos viriles & pares partes recipere: si vero summa pecuniæ dandæ congruat portionibus hæreditarijs datis, pro portione accipere debent [d]. Voco hic partes viriles, quando secundum numerum personarum substitutarum, diuiditur hæreditas deficientis instituti [e]: vocant interdum hanc diuisionem, in capita. Secundo, censentur à testatore ex disparibus instituti, in viriles in substitutione breuiloqua vocati, si substitutio eorum fiat nomine proprio: contra, si appellatiuo [f]. Ratio istius differentiæ est, quia personalis adiectio numerat partes & habetur tunc potius ratio personarum, quam partium seu portionum [g]. Præterea quando substitutio fit sub nominibus appellatiuis, fit per voitatem personæ, sine interpositione copulatiuæ: vt, [*heredes meos inuicem substituo.*] At quando fit per nomina propria, necesse est adijci copulam, vel punctum oomine eius. Copulæ autem vis est, distribuere vim verbi æqualiter inter personas nominatas, copulatas seu coniunctas [h]. Nominatim institutio fiet & substitutio, si instituam ex diuersis partibus Semproniom, Meuium & filium impuberem: & postea substituam eidem impuberi Caium, Sempronium, & Meuium. Sic enim oportet exprimere nomina ad effectum distinctionũ portionum [i]. Quanquam ad effectum certitudinis, interdum nominatim quid exprimi dicatur, non tantum per proprium nomen, sed etiam per ea quæ certum faciunt: & quandoque demonstratio vices nomine agit [k]. ¶ † Per appellationem vero sic institutio aut substitutio fiet [l], [*quisquis mihi heres erit, eundem substituo filio meo* [m]: vel, *heredes institutos substitutos substituo*: vel, *filios meos alios substituo.*] In quib[us] succeditor tantum pro portionibus hæreditatis, non pro virili [n]. ¶ † Obserua tamẽ, interdum concurrere nominationem cum appellatiuo nomine, quo casu appellatio viriles facit partes: & appellationes nominibus additæ, pro certiori demonstratione habentur [o]. In quæstione tamen, si testator dixerit, [*Relinquo ab heredibus quos supra nominaui*: vel, *substituo heredes, quos supra nominaui.*] Num hæredes isti grauati vel vocati censeantur pro viribus, aut pro portione hæreditaria. Scinditur Schola Italorum à Gallicana. Aiunt enim Itali, nominatim videri vocatos & grauatos. Quam sententiam sequitur Cynus [p]. Nos autem rectius meo iudicio, contrariam veriorem dicimus sententiam, & nominatos eos appellatiuo nomine non proprio, & idcirco pro portionibus hæreditarijs grauatos & vocatos. Quod & defendit Bartho. [q] Et iure expressum id reperi [r]. Sed & notandum ex his, si quando quidam nominatim substituti, alij per appellationem inueniantur, illos per viriles partes: istos, secundum portiones hæreditarias successuros, adueniente substitutione [s]. 13 Formulæ secundum † quas fit substitutio breuiloqua seu reciproca, sunt. Prior quæ propria & frequentior est. [*Eos inuicem substituo* [t]. Item, *vter eorum viuet* [v].] Est & substitutionis reciprocæ fideicommissariæ formula, [*quicunque heredum meorum decesserit sine liberis, alteri restituat hereditatem* [x].] Si tamen dictum sit, [*quicunque eorum decesserit sine liberis, alter sit heres, vel alterum substituo.*] fit directa reciproca, non fideicommissaria [y]. Cui autem possit fieri reciproca, iam apparuit ex his quæ notauimos in explicatione quæstionis, quæ continebantur substitutiones sub hac reciproca: & huc etiam transferri oportet, quæ in singulis vulgaris, pupillaris, & exemplaris substitutionis tractatione dicta sunt, quæve de effectibus earum, & rationibus.

a l. si mihi & tibi, 12. §. fin. de lega. 1. l. cum delationis, §. optimum, de fun. instr. leg. P. l. in conditionibus, de cõd. & demonst. P.
b in l. fideicõmissa, 11 §. sed si quis certam, de leg. 3.
c l. cum quæstio, §. fi. de lega. C. l. non aliter, de leg. 3.
d l. quoties, ad Senat. Trebell. vers. Iulianus reperta à Caio, in l. verum, l. fi. de reb. dub. P.
e l. vni, §. vbi autem legatarijs, C. de cad. toll. & expressius in §. sed vt manifestetur, vers. sin autẽ, in cad. l. vni, de cad. toll. l. rustica, de lega. 1.
f l. turpia, 57. §. fin. de leg. 1. l. nonnunquam, 24. ad Senatu. Trebel. P. quæ iungenda est cum l. quoties quæ illam præcedit. Idem in l. Lucius, 78. §. Meuia filium, eod. tit.
g Bald. in l. de impub. C.
h l. reos, §. cum in tabulis, de duob. reis, l. 2. & 3. si plu. vna sen. cond. fue. C.
i l. Lucius, §. Meuia filium, ad Trebell. P.
k l. 2. de lib. & posth.
l l. nominatim 34. de cond. & demonst.
m l. qui sibi bonis, §. hæc verba, de vulga.
n [illegible] hæredes [illegible] nominatim, [illegible] leg. 1 l. [illegible] Titius, [illegible]
o [illegible] decisiam inspecta l. si commo unis forma, 97. de fo. pu. fecisti.
p Cyn. in l. 2. C. de impub.
q Bart. in d. l. turpia, nu. 2. de lega. 1. & in l. Lucius, §. Lucius, de lega. 2.
r l. si pater filio, 9. de vulga. P.
s l. qui complures, 32. eod.
t l. si plures, & Liam hoc iure, eod.
v l. Titius & Seius, cum l. seq. de hæred. Instit. l. si fundum sub conditione, §. his verbis, de lega. 1.
x l. iubemus, C. ad Trebell. secundum Scilicet. in l. in testamento, de testam. milit. C.
y Guil. Bene. in tract. repet. num. 2.

de Fideicommissaria Substitutione.

Cap. 28.

Lib. 2. Instit. tit. 23.

1 *Fideicommissorum origo.*
2 *Fideicommissum improprie quomodo dicatur substitutio.*
3 *Fideicommissum quid dicatur, & de pratore fideicommissorum.*
4 *Fideicommissaria substitutio quid, quotuplex, de quibus rebus fiat. num. 5. 6. & 11.*
7 *Fideicommissi grauamen imponi non potest vltra relictum.*
8 *Fideicommissum vulgare aliud, aliud pupillare, & eorum vires & distinctio.*
9 *Pupillare fideicommissum quid, & vt expiret.*
10 *Legitima an grauari possit fideicommisso, à persona filij vel eius heredis, disputatur nouo intellectu.*
12 *Fideicommittere quis possit, de forma fideicommittendi, & quando feudum veniat in restitutionem fideicommissi. num. 13. & seq. 17.*
14 *Fideicommissum & pure, sub die, & sub conditione fieri potest: & quomodo relinq. nu. 18. 19.*
15 *Familia restitutio facienda, vt regulanda.*
16 *Electio heredis grauati de restituendo vni ex familia quomodo decidenda.*
19 *Conditio quid, & fideicommissum conditionale ante aduentum conditionis non transferri in suos etiam, præmoriente substituto.*
20 *Fideicommissi clausula, si sine liberis moriatur heres, expressa, & tacita.*
21 *Clausula, si sine liberis, an perpetuo fideicommissum inducat.*
22 *Filij, qui impediunt fideicommissum per clausulam, si sine liberis decesserint, superstites grauato esse debent. & num. 32.*
23 *Filij tantum legitimi & naturales excludunt substitutum fideicommissarium per clausulam, si sine liberis. & num. 27.*
24 *Legitimatus per rescriptum principis non proprie legitimus nec eiusdem iuris ac legitimus naturalis. Talis tamen quando succedat proximus patri. numero 28.*
25 *Adoptiui & legitimati iuris eiusdem, & minoris aliquando legitimati.*
26 *Monasterij ingressus non tollit fideicommissum, si sine liberis ex suo corpore natis moriatur, nec loco filiorum est.*

29 *Filij qui sunt in conditione clausulæ, si sine liberis, num sint in dispositione, & vocati ad fideicommissum. & sequent.*

30 *L. generaliter, C. de instit. restitut. sub cond. fact. explicatio.*

31 *Filij in clausula, si sine liberis, quando tacite censentur ex voluntate testantis vocati ad fideicommissum.*

33 *Fideicommissum iniunctum ascendentibus, vel aliqui quam descendentibus, non habet clausulam subintellectam, si sine liberis, vt subintelligitur in descendentibus.*

34 *Voluntas testatoris præfertur in vltimis voluntatibus.*

35 *Filiorum masculorum adiectio in fideicommisso, si sine liberis, an vocet ad fideicommissum eos masculos.*

36 *Fideicommissarius pater rogatus de restituendo filijs, an vnum eligere possit. & seq.*

37 *Instituti aut substituti plures quomodo, & in quibus partibus succedant optima distinctiones copulatiua & disiunctiua, & personarum, & aliorum. & sequent.*

38 *Disiunctiua vel alternatiua dictio posita inter personas, quando resoluatur vel non in coniunctiuam.*

39 *Substitutus per fideicommissum liberis, an oporteat expectare mortem omnium liberorum: an vero si aliquis illorum decedat, admittatur remissiue.*

40 *Instituti plures per dictionem cum, quomodo succedant.*

41 *Fideicommissum non inducitur per verba consilij, vel enunciatiua simpliciter, nec ioco.*

42 *Clausulæ fideicommissaria faciunt fideicommissum tantum, si de mente constet, & persona sint idonea. Fideicommissum autem in testamento nullo quando valeat. & num. 43.*

1 SVperest † nunc, vt de postrema specie substitutionis, seu de fideicommisso, loquamur. Notum autem est vel initiatis iure, quomodo paulatim ea fide particulari, fideicōmissa in necessitatem venerint sub Augusto, id enim in suis institutionibus iuris ciuilis Iustinianus, & Theophilus tradunt [a]. Ideo id prosequi prætermitto. § † Item quod notius est, fideicommissum non proprie, sed catachristicōs seu abusiue dici substitutionem [b]: quia verba potius iure directo explicari debent [c]. Quo fit, vt interpretes dicant, verba statutorum, quæ de substitutione loquuntur, non comprehendere fideicommissum. Quia fideicommissarius proprie non dicatur institutus vel hæres [d], nec fideicommissum hæreditas [e]; cum fideicommissarius non à testatore, sed per manus fiduciarij hæredis grauati accipiat hæreditatem [f]. Item, quod hoc fideicommissum & sine præcedente institutione relinquatur aliquando [g]. Late tamen sumpto vocabulo, appellatione sub-
3 stitutionis venit fideicommissum [h]. § † Fideicommissum dicitur, id omne quod ex fide alicuius pendet, quasi commissum fidei: vnde fiduciarius hæres is, cuius fide hæreditas restituenda relicta est personæ à testatore expressæ [i]. Et ea sola fide instituti olim pendebat hæc restitutio, postea adhibita est coactio, cum perfidia fallerent datam fidem instituti [k]. Imo adhibitus prætor, qui de fi-
4 deicommissis exequendis cognosceret [l]. § † Fideicommissaria substitutio est ea, per quam quis vocatur ex dispositione defuncti oblique, seu mediante persona alterius, ad hæreditatem, vel rem singularem hæreditatis. Vel breuius, est substitutio obliqua, per quam testator à persona honorata, aliquid alteri restitui iubet [m]. Et hæc distinctio maxima pertinet ad fideicommissum quod fit in vltimis voluntatibus. Nam cum fideicommissaria hæc substitutio fiat in contractibus quoque, distinguere oportet eam à nostra: puta illam, quæ fit in donatione inter viuos, quæ admittitur ex l. quoties, de donat. quæ sub mo. C. & in l. in donationibus, C. ad l. Falcid. in qua non habet locum Trebellianica vel Falcidia, iuxta l. si vsusfructus, §. dos, vbi Bartho. ad l. Falcid. P. gloss. & interpre. d. l. in donationibus. Cum diuersum videbimus obseruatum in ea quam tractamus, de qua solum agimus. Hæc duplex, vel vniuersalis, vel particu-
5 laris. § † Vniuersalis est, quando ea ea restituenda est hæreditas, vel pars alius in quota [n]. Nam hæreditas, est quid vniuersum [o]. Particularis, quando iubetur restitui quid particulare, vt seruus,
6 fundus, vinea, &c. [p]. § † Hinc constat de quibus rebus fiat fideicommissaria substitutio, nempe de rebus vniuersalibus, de hæreditate, & de rebus singularibus. Et sicut quis potest grauare hæredem suum in testamento vel in codicillis, onere fideicommissi restituendi fideicommissario; sic grauare potest illum, cui mortis causa donauit bona sua, vt illa omnia, vel partem illorum, aut rem singularem alteri restituat [q]. Potest & fideicommissum imponi ab initio in donatis inter viuos, quæ statim firmantur, non autem postea [r].
7 § † Responsum autem est, quod nemo inuitus potest fideicōmisso grauari, vltra quam apud eum de bonis grauantis remaneat, deducto onere [s]. Fitque computatio lucri grauati, habita ratione tantum corporis legati vel fideicōmissi, non imputato ei lucro sed deducto, quod ex sua industria ea corporibus legatis vel relicta potuit colligere vltra valorem rei relictæ [t]: puta, si vsuras lucratus est, vel si pluris rem vendidit quam valuerit [u]. Habetur tamē ratio prælegatorum factorum eidem hæredi [x], vel si plura eidem ex eodem grauante obuentura grauato sint [y].
8 § † De rebus pupilli aliquandu posse fieri fideicommissum traditur [z]. Et ita distinguendum alia diuisione fideicommissum, in vulgare, & pupillare. Vulgare est, per quod oblique succeditur testatori: sicuti vulgaris substitutio, est directa successionis delatio. Quo fideicommisso grauatus filius, eius propria bona non continentur [a]: nec consequenter legitima, quæ sine vllo grauamine debetur [b]. Sicque ex fideicommisso filij per hæredem eius detrahetur & insuper Trebellianica, quæ à quolibet hærede deducitur in restitutio-
9 ne [c]. § † Fideicommissum pupillare est, per quod oblique succeditur filio: quemadmodum directo per pupillarem [d]. In quod veniunt omnia bona filij, cuiuscunque generis sint restituenda: etiam propria, & aliunde quam à patre quæsita, & ipsa legitima [e]. Excepta Trebellianica, quæ à quocunque hærede grauato retineri potest [f]. Et hoc fideicommissum tantum locum habet in impubere decedente in pupillari ætate, nam si pubes factus moriatur, euanescit [g]: sicut & substitutio pupilla-
10 ris, adueniente pubertate [h]. † Quamobrem recte animaduersum est Voconio à Vacuna [i], distinctionem, quam faciunt interpretes de grauamine in legitima, nam e filio vel ab hærede eius factum sit, hanc diuisione vulgaris & pupillaris fideicommissi temperandam. Dicunt enim filium grauari non posse, nisi quatenus relictum excedit legitimam: nunquam autem in legitima. Cæterum, hæredem filij fideicōmisso & in legitima grauari

post nu. 23. lib. 2. Iul. Clarus, lib. 3. sent. in ver. testamentum, q. 72.

posse.

a Iust. & Theo. in §. 1. de fideicom. hæredit. lib. 2. instit. tit. 23.
b l. tutores, 40. §. hæres, de admi. tuto.
c c. 1. de testa. in 6. gl. in l. verbis ciuilibus, de vulga.
d l. Lucius, in fine, de leg. 3. l. postulante, ad Trebell. P.
e l. si Titius, de lega. 1.
f l. cogi, & l. quia poterat, ad Trebel. P.
g l. si quis cum testamētū nullum, & l. conficiuntur, & l. quod per manus, de iure codicill. l. quarebatur, de mili. testa. l. hæreditatem, C. de codicil. § si eo. tit. apud Iustin.
h l. Titia, in 2. §. Seia, de leg. 2. l. generaliter §. vim autem, de institut. sub cond fact. C.
i l. si postulante, 67. §. fin. ad Trebell.
k d. §. 1. de fideic. hæred.
l l. 2. § primum deinde diuus, de orig. iur. P.
m l. cohæredi, §. filiæ, in 2. respon. de vulg.

posse [a]: si fideicommissum post mortem filij iniunctum fuit [b]. Quod ita accipiendum, ita demum ab hærede grauamen in legitima filij imponi posse, si impubes filius vel filia, cui substitutum est, moritur: vt tunc sit fideicommissum pupillare, quo simul cum alijs filij facultatibus legitima continetur, cum per illud succedatur pupillo [c]. Contra si filius filiave moriantur puberes: quo casu euanescit pupillare fideicommissum [d]. Cæterum, si pater expresse hęredi filij prohibeat detractionem legitimæ filij, expedita res est, legitimam ab hærede filij grauato nominatim, non detrahi [e]. Iulius tamen Clarus tradit [f], hoc intelligendum esse, quando filius adhuc esset pupillus. Nam inquit, si esset pubes tempore iniuncti fideicommissi, vel postea ad pubertatem peruenisset, tunc indistincte, siue fideicōmissum sit iniunctum expresse ipsi filio, siue eius hæredi, siue simus in dubio à quo relictum sit, semper detrahitur legi-
11 tima à fideicōmisso. ¶ † Constat etiam testatorem posse non solum proprias res per fideicōmissum relinquere, sed etiam & hæredis, aut legatarij, aut fideicōmissarij, aut cuiuslibet alterius [g]: hoc obseruato, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento acceperit. Nam quod amplius est, inutiliter relinquitur [h]. Potest & relinqui fideicommissaria libertas serius [i]. In summa, quæ legari, quęve in testatoris ditione sunt fideicōmisso onerari possunt: nisi si quid singulari iure prohibetur, & nisi excedat hæreditatis dodrantem, supra quem grauare non potest testator hæredem iure cōmuni, vt postea docebimus Deo fauente, manente fideicommissum quarta ex Se-
12 natuscōsulto hæredi grauato relicta [k]. ¶ † Feudum autem num in restitutione fideicōmissi veniat, si grauetur filius: responsum est non venire à Dyno, Barthol. Alexan. in l. si patroni, §. 1. ad Trebell. P. Alexand. consi. 91. Excipit tres casus Benedictus [l]. Si fideicommissarius esset de liberis testatoris, & descendentibus, ad quos feudum deuolueretur: vel si sit de personis comprehensis in inuestitura, vel si receptum esset pro se vel hæredibus. In Gallia tamē feuda, exceptis legibus feudo datis, sunt veluti patrimonialia, & possunt libere transferri, vt in feudorum libro annotauimus. Quis possit fideicomittere, si petas respondebo breuiter, quemlibet qui testari vel codicillari possit.

13 ¶ † Sed si de formula quæras, secundum quam fideicōmissum fiat, res cum tractata non sit, longiorem solutionem expostulat. Explanauimus tamen, quæ verba essent directa, quæve precaria siue fideicommissaria: & diximus obliqua esse, [*Rogo, peto, deprecor, requiro, volo, mando, iubeo, præcipio, fideicommitto hæreditatem restitui.*] Sed neq; vtilitas in his huius fideicōmissi pręcipua versatur, vtiliora nobis indaganda sunt, & altius res repetenda.
14 ¶ † Sciendum igitur fideicommissum, & pure, aut ex die, aut sub conditione relinqui posse [m]. Et hæ formulæ variæ mutant potestatem restituendi. Purum fideicommissum fit, si dies vel conditio non apponatur ad faciendam restitutionem, & præsens est restitutio à morte testatoris: veluti si ita dictum sit, [*Sempronium hæredem instituo, rogoque eum, vt Caio restituat hæreditatem,*] purum est fideicōmissum. Et statim mortuo testatore cedit tempus & dies restituendæ hæreditatis, & ius quæsitum censetur Caio: vt etiam si moriatur ante restitutionem, realem vel verbalem, transmittat hæreditatem ad suos: & quanquā institutus nondum agnouerit vel adierit hæreditatem, vel decesserit ante aditionem [n]. Et ita defendunt interpretes [o], contra quasdam glossas [p], quæ hoc non
15 admittunt, si aditio realis facta non est. ¶ † Alia similis formula puri fideicommissi, [*vni ex familia restitui volo.*] Alia, [*cui voles ex familia, aut quibus vo-*
16 *les.*] Alia, [*familiæ restitui volo* [q].] ¶ † In quibus perpetuo purum quidem fideicōmissum est, sed electionis perdifficilis quæstio. Nam si testator vtatur formulis, [*vni ex familia restitui volo*: vel, *cui voles ex familia,*] electio est hæredis, vt eligat ex familia cui restituat: verum electione facta semel, non poterit variare, cum electo ius quæsitū sit, & statim petere possit [r]. Quod si moram in eligendo faciat, omnes de familia petere possunt, quod vni relictū est [s]. At si dixerit, [*cui voles*, vel, *quibus voles,*] in electione hęredis fideicommissi erit restitutio: & plures poterit etiam eligere ex familia; etiam vlterioris gradus [t]. Verumtamen si cesset in eligendo hæres, omnes de familia ad petitionem fideicōmissi admittuntur [v]. Si tamen testator vtatur formula, [*familiæ restitui volo,*] hæredi non relinquitur electio, sed gradatim admittuntur, qui de familia testatoris erant proximiores, quo tempore is decessit [x]. Et proinde quando electio hæredis est, ante electionem, quod pertinet ad fideicommissum, & cessit & venit dies fideicommissi & purum ita est [y]: sed ratione substituti, quia in incerto is est, cum pendente cōditione alius ab alio possit eligi, nec cessit nec venit dies petitionis [z], vt transferri fideicommissum possit ante restitutionis moram. Cum autem ab omnib^9 petitur de familia, cessante hærede in electione, cessit & venit dies, quoad omnes simul audiendos, & admittendos si velint, secundum sententiam Scæuolæ,
17 qui notat sibi contrarium Marcellum [a]. ¶ † Vlpianus meminit aliarū formularum [b]: vt ex Iuliano, [*hæres fidei tuæ committo, vt hæreditatem Titij restituas.*] cum esset is qui rogatus esset, a Titio institutus. [*Et peto vt illi dies, aut illi fideicommissum relinquas.*] Alia à Paulo recepta [c], [*Rogo Luci Titi, hæreditatem meam cum Titio partiaris.*] Idem enim est ac si dictum esset, [*rogo hæreditatem illam restituas, aut, vt*
18 *hæredem facias* [d].] ¶ † Ex die certo fideicommissum iniungi potest, vt [*post quinquennium, post pubertatem, cum in tutelam suam peruenerit, &c. restituas hære-*
19 *ditatem.* [e]] ¶ † Sub conditione, quando conditio substitutioni adijcitur. Conditio dicitur, quando quid in eum casum confertur, qui potest esse, vel non esse [f]. Et hoc fideicommissum, si substitutus moriatur antequā conditio aduenerit, non transfertur in hæredes iure transmissionis [g]: quamuis sit filij [h]. Licet glos. in l. is cui sub conditione, §. fin. de actio. asserat contrarium, & gloss. in l. si in personam, C. de fideicommiss. Quas tamen rejciunt merito interpretes. Et hoc late examinat Guill. Benedictus in c. Raynutius, ad verb. si absque liberis, in fideicommissaria, num. 71. & 72. dicens tamen, glossas veras esse, in contractualibus substitutionibus, in quib^9 fit transmissio: quia ius quæritur à die contractus [i]. Talem existimant esse conditionem, [*cum morietur:*] nam mortis dies incertus est, etsi certum sit moriendum esse [k]. Fideicommissum itaq; hoc modo relinquitur, quod & tempus & conditionem habet: vt, [*restituas vni ex familia cum morieris, cui voles aut quibus voles* [l].] Item & illud, [*veto de familia alienari.*] In quibus conditionibus vsque ad mortem hæres grauatus potest mutare electionem cum fideicommissi dies non cedat, nisi post mortem hæredis [m]. Quod si ante mortem non elegerit, omnes de familia gradatim

a Gul. Bened. in c. Raynutius ad verb. & absque liberis, 2. in compend. substitut. num. 18. & plene ad vers aliqua, per fideicōmissum ... de lega. 1.
b l. cum patronum, de leg. 2.
b tradunt doctores, in l. cohæredi. ... cum filiis, de vulg. P.
c d. l. si fundū, §. fin. de lega. 1.
d d. l. quod fideicōmissum, de leg. 1.
e l. si Titio, §. fin. eod. & ibi Ias. num. 15. & sequ. & ... 30. in l. ex facto, nu. 2. & seq. de vulg. ...
f Iul. Cla. lib. 3. sententiarum, §. testamentum, q. 72. nu. 3 & 5
g §. potest autem, de sing. reb. per fideic. ... l. cum alienum, 10. l. pendas, 11. l. hæredum, 13. de legat. C. l. sed si, 60. de lega. 1.
h d. §. post autem, l. plane, 1. §. fin. l. ... 114. §. vtquis, de lega. 1. ... 1. §. ... cum sequen. de leg. 1. vide §. non solum, & §. quod autem, de leg. apud. ... fin.
i §. libertas quoq; de sing. ... per fid. re. ... & l. fideicommissaria, 10. & tot. tit. de fideic. liber. C.
k §. sed quia hæredes de fid. ... hæ. tot. titul. ad Senat. Treb.
l Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 2. in cōpendiosa, nu. 26. & 27.
m §. potest, de hæred. ...

n l. si in personam, C. de fideicom. l. cum ita 11. §. quod a legatario, de lega. 2.
o Gul. Bened. vbi sup. in fideicommiss. substit. num. 64. & seq.
p glo. in l. cum filio, de lega. 1. gloss. in l. ... de condit. & demon. quas ibi doctores reprehendunt.
q l. vnum ex familia, 6. §. sed & si fundum de leg. 2.
r arg. l. huiusmodi, §. ... de leg. 1. l. apud Aufidium, de optio. lega. P.
s l. vnum ex familia, §. rogo, de leg. 2.
t l. vnum, §. si de Falcidia.
v l. cum quidam, 24. de leg. 2.
x l. cum ita, 11. §. in fideicommissu, eod.
y quid sit cedere & venire diem, vid. l. cedere diem de verb. sign. P. & tituil. quā. dies leg. ced. P.
z d. l. vnum ex familia, §. rogo, & §. si de Falcidia, in fine.
a d. l. cum quidam, 24. & l. si ... 23. de leg. 2.
b l. ex facto, 17. ad Trebell.
c l. vbi ... 19. §. ... rogo. eod.
d d. l. ex facto, §. ...
e §. hæres. de hæred. inst.
f ... de cōd. & demon. P.
g l. vni. §. sin autem sub, de cad. ... C.
h gloss. & hæres in l. vni. de his quæ apud ... C. glo. in l. hæredes mei, §. cum ita, ad Trebel. P. text. in l. si in personam, C. de fideicom.
i d. l. si cui sub conditione, de actio. §. ex conditione ..., de verb. oblig.
k l. 1. de cond. & demonstra.
l d. l. vnum ex familia. l. hæredes mei ..., de cōd. & demon.
m d. l. vnum ex familia.

ad fideicommissi petitionem admittuntur [a], id est, eo ordine quo admitterentur ab intestato [b].

20 ¶ † Miscentur & conditiones in fideicõmisso hoc, velnti, [*Si vita sine liberis decederet Philinus, Licinio Frontoni hereditatem restituat* [c]. Item, *si alter illorum sine liberis decedat, superstiti restituat partem suam hereditatis* [d].] Et hanc eandem conditionem referunt verba, [*si sine herede moriatur filius.*] Pius enim Cæsar sic rescripsit, [*si quis ita fideicõmissum reliquerit, fidei tuæ fili committo, vt si sine herede moriaris, restituas hereditatem Seio: videri eum de liberis sensisse.*] Et ideo decedendo sine liberis, extitisse fideicommissi conditionem [e]. Quamuis responsum est, hanc conditionem, [*si sine liberis,*] intelligi etiam non adiectam in imposito fideicommisso filio. Nam si susceperit filius grauatus liberos, capitur fideicommissum ea præsumpta mente defuncti, si de contraria non appareat: nec in dubio præsumitur te-

21 stator, prætulisse suæ soboli alienam [f]. ¶ † Existimarunt porro aliqui hanc conditionem, [*si sine liberis,*] perpetuo fideicõmissum inducere [g]. Repugnant tamen alij, si conditio illa adijciatur impuberis institutioni. Nam tunc moriente instituto in pupillari ætate, substitutio erit directo pupillaris: postea vero, si moriatur maior, fideicõmissaria [h]. Quod notabile est, si quidem illa verba, [*si sine liberis,*] habent locũ intra pupillarem ætatem, si impuberibus fiat, & efficitur directa pupillaris [i]: post pubertatem aũt interpretanda sunt, vt omni

22 tempore valeat substitutio [k]. ¶ † Sed adhoc vt deficiat substitutio fideicommissaria per hanc clausulam, operæpretiũ est, liberos relinqui superstites tempore mortis grauati. Aliter dicendum, si post susceptos liberos & mortuos, ipse hæres moriatur sine liberis superstitibus: non enim impeditur fideicommissi restitutio. Et ita iudicatum fuit in curia parlamenti Burdegal. 4. Augusti, 1510. in causa viduæ domini de Rieua, Susannæ de Bor-

23 bonnio [l]. ¶ † Item secundo, vt legitimi & naturales filij sint, qui excludant substitutũ: potissimum si dictum sit, [*si sine liberis ex suo corpore natis decedat.*] Quare neque legitimi tantum, nec qui pro filijs habentur, neque legitimati per rescriptum principis, neq; naturales tantum excludent substitutum fideicõmissarium [m]. Quia 1. verba intelligenda sunt, secundum naturalem & veram significationem liberorum seu filiorum, qui dicuntur nati tantum ex legitimis nuptijs [n]. Sicq; communia se habet explicatio nominis, & secundum vsum loquendi cõmunem dispositiones testatorum sunt explicandæ [o], vel in propria significatione [p]. Et naturales tantum illa appellatione absoluta non continentur, nec spurij, hodie maxime. Cum naturales tãtum procul à patris successione arceantur, omni illicito coitu reprobato iure diuino. Et naturales etiam à feudo ideo rejciuntur paterno, etiam si fuerint legitimati rescripto principis [q]. (Non enim hic loquor de legitimatis per subsequens matrimonium, qui pares sunt naturalibus & legitimis, & eadem iura habent [r].) Neq; enim rescriptum principis facit legitimum, sed fingit esse legitimum, & iura legitimi dat, vt possit succedere, & alia gerere, quæ tantum naturalibus & legitimis conceduntur [s]. Atque legitimatio respicit legitimati, non aliorum, cõmodum vel incommodum, si non consentiant legitimationi [t]. Itaq; cum in excludendo substitutũ, clausula, [*si sine liberis,*] non respiciat vtilitatem filiorum, cum illi non vocentur, nec sint in dispositione, vt paulo post ostendamus, legitimatio non poterit com

a l. peto, §. à patre, & l. cum pater, ad l. Fal. l. filiusfam. §. cum pater, de leg. 1.
b glo. in l. cum ita, §. in fideicommisso, ad ver. nominati, de leg. 2. hoc plurimi interpr. sentent. firmat Iulius Clarus, li. 3 senten. iustis, in verb. testamentum, q. 78. nu. 12. Soci. cons. 45 nu. 8. li. 3 cõs. & cõs. 86 eo vo. Cur. Iunior, consil. 22. nu 12.
c l. 1 C. de pa.
d l. de fideicõmisso, 11. de transact.
e l. ex facto, 17. §. si ed Trebel.
f l. generaliter, §. cum autem, de instit. & substit. sub cond. fact. C. l. cum acutissimi, C. de fideicõ. l. cum auus, de cond. & demonst.
g gl. mag. in l. precib⁹, ad verbum fideicommissi, de impu.
h Dyn. & Bart. in l. centurio, de vul. P. Iaf. & Alex. in l. precibus de impube. Bart. consil. 88. num. 1.
i vt in c. si pater, de testam. in 6.
k iuxta l. quoniam, de rebus dub. P.
l refert Pepon. li. 20. Rhapso. aresto. tit. 3. n. 18. facit l. ex facto, §. pen. ad Trebell.
m Io. Calderi. in vol. con. tit. qui filij sint legi. cons. 1. Bald. ad l. Lucius, 2. de hæred. insti. & in l. si ita quis, §. in eius, de leg. 2. Salic. in l. generaliter, §. cum autem, de instit. sub cõd. fact. C. Io. Ian. in l. ex facto. 7. col. de vulga.
n l. filium, de his qui sunt sui vel alieni iur. §. natura si quidã, quib. mod. nat. effi. sui, in aut. § si aduersus, de nupt. apud Iustinia.
o l. Labeo, de supel. lega. P.
p l. non aliter, de leg. 3
q §. naturale, si de feu. fue. cõt. int. domi & agna in vsi. feu.
r l. diui Constantini, 3. & l. iubemus, 6. & l. cum quis, 10. & l. seq. de nat. lib. C. cap. 1 & c. tanta, qui fil. sint legit.
s c. per venerabilem, eod.
t §. filium vero,

modum adferre patri, vt legitimationis prætextu fraudẽ paret substituto: ne ex dolo suo lucretur [u]. Neq; rescripta principum censentur concessa in fraudem vel iniuriam cuiusquã [x]. Ergo conditio, [*si sine liberis,*] non de legitimatis intelligetur, sed

24 de legitimis & naturalibus. ¶ † Facit & arg. de adoptiuis, qui legitimi tantum sunt, & ex iuris fictione [y]: qui tamen appellatione filiorum simpliciter non veniunt, sed naturales & legitimi, ne veritas imagine naturæ obumbretur, vt ait Papinianus. [z] Et responsum ab eodem Papiniano est expresse [a], substitutionem, [*si sine liberis quis diem suum obierit,*] adoptionis commento non excludi. Quia & in plerisque alijs iuris articulis, adoptiui non proficiunt patri adoptiuo, vt nec eũ releuent ab onere tutelæ [b]. Hoc enim genus filiorum adoptiuorum, non naturalis familiæ est, sed insertum naturalitati, & transitiuum, & cõmigrationis in alienam familiam, vt ait Gellius [c]. Vnde & θέσιν, id est, positionem, adoptionem vocant Græci: & qui adoptatus ab Ægeo olim, Theseus ideirco dictus, apud Plutarchũ in vita Thesei, vbi & ipsum Ægeum, Pandionis dicit θετὸν, id est, adoptiuum. Et ab eadẽ translatione vocauit adoptionem Demosthenes, ἐκποίησιν, in orat. περὶ Λεωχάρους. Et ita vere pater intelligitur is solus, quem lex fecit, & natura

25 non dereliqt [d]. ¶ † Proinde, cũ istis rationib⁹ non impediat substitutum fideicõmissarium vocatum, si sine liberis decedat hæres, adoptiuus legitimus filius, neq; etiã legitimus per rescriptũ principis factus: quia legitimus & legitimatus eiusdẽ iuris & priuilegij dicuntur [e]. Imo minoris in quibusdã legitimatus, quia legitimatus non proprie legitimus, sed cũ nota improprietatis, quasi legitimus [f]. Et restitutio natalium, quæ fit legitimatione [g] dicitur fieri quasi natalibus: habet autẽ dictio *quasi*, notam improprietatis [h]. Sic aliud esse legitimũ, & aliud esse legitimatum [i]. Hic murus igitur aeneus esto, neq; naturales seu spurios, qui ex damnato coitu orti sunt cõditionem, *si sine liberis*, impedire ne detur occasio delinquendi [k]: & ne damnatus concubitus approbetur. Et quia lex eos non probat [l]. Neq; etiam omnino legitimatos per rescriptum, qui radicem ab hac cõmiatione habent infectam, & vix auelli à crimine paterno possunt. Neq; omnis, qui pro filio habetur, æqualis est ei,

26 qui natus est ex legitimo matrimonio. ¶ † Quare etiam addemus, conditionẽ, [*si sine liberis ex suo corpore natis quis moriatur,*] non deficere per ingressum monasterij. Nam quãuis monasteriũ loco filij esse dicatur [m], tamen monasterium non habetur tanquam filius ex corpore ingredientis natus: & ita, hic ni-

27 hil officit substitutio [n]. ¶ † Neq; hic immorandum censeo in refellẽdis argumẽtis Alexãdri, q legitimatos & fictitios filios, & spurios autumat aduersum ea quæ diximus, efficere, vt deficiat substitutio [o]. Leuia n. sunt fundamenta, quibus construxit opinionem, & partim iure Christiano subruta, partim falsis suffulta. Nam q præcipuum habet & angulare, ex l. ex facto, §. si quis rogatus, de vulga. P. vbi naturales tantũ faciũt, vt deficiat conditio. Subruitur, ex eo quod ibi apparebat de mente testatoris, quæ id voluerat: & quidem iure Pandectarum id poterat velle licite, dum concubinatus permissus pmittebat impune habere liberos naturales [p]. Quod tamẽ recte apud nos antiquatum est, vetito vt illicito concubinatu præter vxoriũ [q]. Et istæ sordes naturalitatis tantum, inter fæces & quisquilias spuriorum coniectæ sunt: vt interpretari clausulã, [*sine liberis,*] de spurijs, nõ modo non absurdum,

u qui. mod. nat. effi. sui, in aut.
x l. 2. & l. ne ex dolo, de dolo. P.
y l. 3. ... & ...
z ... in loc. pub. P.
a & fin. ...
y l. si adoptione, de ...
b l. si ... minorem, ...
a in l. filio quẽ ... de li. & post. P.
a l. fideicommissum, de cond. & dem.
P. l. 6 ... de ga. ... adoptione, de capi.
b ... fed adoptiua, ... P. facit ... adoptione ... def ... & ...
c Gel. lib. 5. c. 19.
d ... adoptione ... omnes, de adopt.
e glo. in l. in verb. ... cip P glo ... l. filios, de ... ga ... gl. ... ingrata, de ...
g l. imperialem, C. de nupt.
h l. pen. ... de ...
i gl. ... legitimus ... de ...
k ... de pa ... n. P.
l Ang. ... 7 de natur. lib. C.
m ... praesenti, de sanctiss. episc. ... praesentia, de probatio
n Hostien. in Aut. ... Rauennatium, ... Bald. ... authentic. ... Trebel. & ... Oeconomus, de episc. & ... C. vt in l. ... 2. de haered. instit. P.
o Alex. ... consil. 37. vbi disputat hanc quæstionem.
p l. 1. 2. 3. de concub. P. l. 1. C. eod.
q c. nemo, ... q. 4.

absurdum, sed & impium & turpissimum sit, vt non debeat tam aperte patri contra ius diuinum & humanum, ex illis lucrum accedere, ex quibus pœnam meretur, meliusq; sit silentio hanc progeniem obliterare [a]. Neq; turpis voluntas testatoris, vel mãdatum quod aduersatur bonis moribus, locũ sibi inter Christianos vindicare debet,

28 vt nec gentiles passi sunt [b]. ¶ † Neq; etiam verum est, quod in omnibus legitimati patres fiant legitimis & naturalibus in successionibus [c]. Nam verum id quidem est, si de legitimatis per matrimonium agas [d]: at in aliis, minime. Nisi quod ptinet ad successionem legitimantis patris & proximorum eius, qui consentiunt legitimationi, quibus tãtum succedunt ab intestato legitimati: non autem aliis proximis non consentientibus, quibus tamen succedunt naturales & legitimi [e]. Quod autem de potestate principis nugatur Alexander, nihil ad voluntatem præcedentiũ facit, cui princeps non censetur, vt monui, iniuriam inferre: ne iniuriæ occasio inde nascatur, vnde iura manare solent [f]. Essetq; hoc rescriptum contra honestatẽ

29 publicam & aduersus castos mores. ¶ † Ex clausula tamen superiori, sinuosa & inuoluta admodum oritur quæstio, num liberi qui sunt in conditione illa substitutionis, [*si sine liberis moriatur*,] sint in dispositione: hoc est, num liberi suscepti, q propter defectum conditionis substitutionis faciunt expirare fideicommissum, sint vocati & substituti patri, qui ea cõditione grauatus erat, vt illis liberis necessario sit restituenda hæreditas per patrẽ: an vero excluso substituto susceptione liberorũ, pater sit liber in dominio ipsius hæreditatis, & possit de ea ex arbitrio perinde ac si nulla esset substitutio vel grauamen, disponere. In hac quæstione, sententiæ interpretum sunt ex diametro pugnantes. Nam quidam arbitrãtur esse in dispositione vt in conditione, & vocari ad hæreditatem, vt Baldus [g], Ludo. Romanus [h], Petr. Ancharanus [i], & alij [k]. Quidã tantum in conditione, & non in dispositione, post glos. fin. l. Lucius, in 2. de hæred. instit. P. [l] Ego porro breuitati studendo & facilitati, concludendum cum distinctione arbitror. An conditio, [*si sine liberis*,] apposita fuerit pure institutioni extranei: & tunc vere sunt tantum in conditione liberi non in dispositione vocati, nec videatur testator voluisse grauare institutum de restituenda filiis hæreditate. Ita deferunt clausulæ hæ ex sententia Zenonis Cæsaris in fideicommisso appositæ [m], [*si sine liberis decesserit: &c, vt liberis restituat*.] Neque mentio facta aliquarum personarum in conditione, facit institutionem earum [n]: quando videlicet verba enunciatiua prolata sunt propter aliud, quam quod disponitur, vt in quæstione proposita. Alioquin enim, si verba enunciatiua ponuntur in conditione non respectu alterius, sed sui ipsius, & præcedentia & sequentia exigunt implementum; faciunt dispositionem cum conditione [o]. Secundo considero, an institutus & grauatus cum clausula, [*si sine liberis*,] sit ex filiis testatoris. Et in hoc casu puto subdistinguendum, an nulla alia coniectura mentis testatoris est quam conditionis, [*si sine liberis*,] ex qua possimus inferre voluisse testatorem filios vel natos ex filio succedere post patrem, & tunc quoque, vbi nulla adest alia mentis coniectura, stamus conclusioni, vt sint tantum in

30 conditione, non in dispositione. ¶ † Nam prætexere hic scrupulum, quod pater videatur propriam sobolem magis dilexisse quam extraneos [p], nihil ad rem. Siquidem dum patri relinquitur hæreditas, non extranei præponuntur, & præsumitur testatorem potius in dispositione filij sui, quã nepotum, remanere voluisse hæreditatem. Magis enim dilectus filius, quam nepotes. Quin & relinquendo filio, videtur vna reliquisse, sed ordine & ex arbitrio filij, nepotibus: non per viam substitutionis, ne grauaretur magis dilectus filius, sed per viam successionis; qua filij nepotes ad patris, non aui hæreditatem iure naturæ & ratione vocantur [q]. Et hoc ipsum in specie docere videtur l. generaliter, de instit. test. sub condit. fact. C. vbi susceptis liberis hæreditas respectu nepotum dicitur paterna, non aui, ibi, [*omne fructu paterno, &c.*] Et in §. fin. eiusdem l. verbum transmissionis, notandum est, ex qua succedunt patri filij in conditione positi: vnde indicatur successio ab intestato [r], non ex dispositione filij. Ibi, [*non concedente ad substitutos eam partem venire, sed ad filios vel filias, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes, trãsmittente, &c.*] Subinde & id firmatur ex l. 1. C. de pact. leg. de fideicommisso, Cod. de transactio. vbi grauatus de restituenda hæreditate, [*si sine liberis decederet*,] recte remittit spem fideicommissi, quamuis postea filios cum moritur reliquerit: quæ remissio non probaretur, si filiis teneretur restituere hæreditatem. Quia res quæ fideicõmissariæ restitutioni obligata est, non potest alienari & alienata reuocatur ab hærede per fidei-

31 commissum substituto [s]. ¶ † Aut aliqua adest coniectura mentis testatoris, qua colligimus voluisse etiam vocare tacite liberos instituti filij: & tunc dicemus filios esse in dispositione quoque & conditione, & vocatos ad fideicommissum [t]. Veluti primo, si testator filios filij grauasset: nam tunc & honorasse & vocasse censetur [v]. Nam relinqui non potest onus ab eo qui non honoratur [x], & ita iudicatur [y]. Exemplum demus, ne confundamus hanc clausulam oneris cum alia clausula, quã ad onus falso plures referunt: nempe, [*si filius meus sine liberis, & liberi eius sine liberis*.] Vbi nullum cum sit onus liberorum, ponunt tamen absurde. Ergo exemplum est oneris in hac clausula, [*Instituo filium meum, & si filius meus sine liberis decesserit volo vt restituat hæreditatem meam Titio. Et si filij nati vel nascituri ex ipso filio meo instituto; pariter sine filijs decesserint, volo vt restituant hæreditatem meam eidem Titio*.] Vide ibi filios filij grauatos de restituenda hæreditate. Ergo vocatos. Nemo enim restituere potest quod prius non acceperit [z]. Et fideicommissum à legatario ita demum debetur, si ad eum peruenerit [a]. Nemo enim dat, quod non habet [b]. Cæterum, de ea clausula, [*si liberi sine liberis decedant*,] num vocati sint liberi, pugnant acerrime interpretes. Et Bartol. quidem vocatos tradit [c], cum eo Boërius [d], Papæus [e], qui & addit iudicatum sæpe secundum hanc sententiam, & alij [f]. Repugnant plures [g], & dicunt non ideo impositum esse grauamen patri, sed duas conditiones additas, [*si sine liberis*, vnam, *& si liberi sine liberis decedant*,] etiam. Cæterum, Iulius Clarus tandem fatetur, quod si tales filij essent ex descendentibus testatoris, & vltra grauamen esset aliqua coniectura mentis testatoris, qua ipsi vocati censeantur, veriorem esse sententiam, vt illi grauati censeantur, & esse in dispositione, non aliter. Quinimo & ait, onus impositum liberis instituti, non facere vt institutus censeatur grauatus de restituenda illis hæreditate, sed onere reiecto institutum esse

AAAa 4 libe-

a [illegible] l. si qua [illegible], ad Orfit. C. §. 1. de [illegible] in auth. [illegible] de ind. vid. toll. C.

b l. si quis ingenuos, § fin. de [illegible] l. neglig[illegible] §. [illegible] de pact. P. l. filius qui fuit, 15 de cond. inst. P.

c per §. & quo[illegible], § re[illegible] §. illud, §. adoptiones, §. qua vero, qb. mod. nat. effic. sui, in auth. §. [illegible], quibus mod. nat. effic. legit. in auth.

d c. tanta, qui fil. sint legit.

e §. filium vero, quib. mod. nat. effic. sui, in auth. l. commu[illegible] [illegible] C. de nat. libe.

f l. meminerint, C. vnde vi.

g Bal. in l. 1. de cond. insert. C.

h Lu. Rom. in l. si cum dote, sol. matr.

i Pet. de Anch. consi. 70.

k Soci. in l. cũ auus, de cond. & demonstr. & [illegible] con. 77. n. 4. lib. 1. [illegible] Seni. cons. 51. n. 22. Old. cõsi. 21. cum familia quos citat Nic. Boer. deci. 1[illegible] nu. 19. & Iulius Cla. lib. 3 sent. [illegible], in verb. testamentum, q. 77.

l citat plus quã ducentos authores Iulius Cla. [illegible] q. 77. & Boer. ind. dec. 115.

m l. iubemus, ad Senat. Treb. C.

n et in l. si quis cum, 16 §. fi. de vulg. l. ex facto [illegible] & l. si quis [illegible] hæredes [illegible], de hæred. instit. P. l. si quis sub conditione di[illegible], siqua [illegible] test. P.

o [illegible] l. pen. de collat. doc. P. l. denique, Pegasus, §. pen. de [illegible] lega. P. leg. Proculus, § fi. de vsufruct. & quemad. quis [illegible].

p Cyn. l. cum acutissimi, de [illegible]

q l. scripto, vnde li. l. cum ratio, de bon. damna. P. l. 1. si q[illegible] dẽ, in fin. quod met. cau. P.

r l. vnl, de his qui ante apert. tab.

s l. 6. § fin [illegible] & authent res quæ, C. com. de leg.

t vide de hoc Iuliũ Clar. vbi sup. li. 3. q. 77. nu. 2. & q. 78.

v Bar. ad l. centurio, n. 57. de vulga.

x l ab eo, C. de fideicom.

y Gui. Pap decis. 89. Crauet. consil 155. nu. 5. Mantua consil. 92. nu. 10. li. 1.

z l. decem, de verb. oblig. P. l. Iulianus, de dinot. P.

a l. fideicommissum, de leg. 1. l. [illegible] de leg. C. & l. imperator, 71. de leg. 2.

b l. si vniuersæ, C. de leg.

c Bart. ad d. l. centurio, n. 17.

d Boer. decisi. 155. nu. 21.

e Gui. Pap. decis. 39. & 180.

f quos refert Iul. Clar. lib. 3. sent. in §. testamentum, q. 78.

g quos idem Clar. cod. loco refert.

liberum [a]. Ego lubentissime assentior huic distinctioni: & addo, apponi solere hanc clausulam, [*& liberi sine liberis*,] non vt censeantur vocati, sed ad exprimendum id quod ei iure cômuni inest clausulæ, [*si sine liberis moriatur*,] in qua continetur, vt liberi antequam faciant deficere fideicommissum, superuiuant instituto. Nam si præmoriuntur non impediunt fideicommissum [b]: quia conditio ad tempus mortis relata est, & illud inspicimus in 32 ea implenda, vel reiicienda. ¶ † Qua rône suscepisse liberos nô sufficit, nisi peruenerent ad tempus requisitum. Vnde nô obest l. cum vxori, 4. quan. dies leg. vel fideic. ced. C. vbi legatum vxori, [*cum liberos habuisset*,] filio nato sortitur effectum, etsi postea moriatur ante matrem: quia filij non erant relati ad tempus mortis matris, vt hic, quo casu aliter responsum [c]. Obseruanda autem decisio illius legis pro nostra quæstione, vt côditio, [*si liberos habuerit*,] vno nato possit impleri vel deficere, per rationem l. nqu est sine liberis, de verbor. sign. P. Et expresse id decisum in l. iubemus, 6. §. sin autem, ad Trebellia. in P. Verumtamen, si filius decesserit quidem sine liberis, reliquerit autem nepotê ex filiis vel filio vel filia, deficit fideicommissum. Nec videtur decedere sine liberis, qui nepotem ex filio relinquit [d]. Etenim nepos liberorum appellatione continetur [e], & excludit vt filius substitutum [f]. Quod & in appellatione filiorû intelligendum est, potissimum in vulgariter loquentibus: in sermone quorum non inspiciunt differentia propria, quæ à peritis inter filios & liberos côstituitur [g]. Vt dum à lege priuilegia interdû filiis concessa non dâtur nepotibus: sicut in retentione quartæ dicitur, in l. iubemus, §. fi. ad Trebel. C. Et proinde testatores, qui differentiam quandam constitui sciunt inter filios & liberos, addunt, [*& liberi sine liberis*,] vt tollant omnem ambiguitatem, vt Vlpian. dixit de verbis geminatis idem significantib. in ædilitio edicto, νομὰ τῆς αὐτῆς [h]. 33 ¶ † Quemadmodum quâuis in fideicommisso imposito filio generali vel particulari instituto, vel donatori causa mortis, intelligatur clausula, [*si sine liberis*,] vt monui [i], idê in imposito amico [k]: tamen tollendę quæstionis causa, solent exprimere clausulam testatoris, [*si sine liberis hæres filius moriatur*.] Quia forsan norunt institutis maioribus & ascendentibus, vel cognatis, vel extraneis, & rogatis sine clausula, [*si sine liberis*,] etiã susceptis liberis teneri ad restitutionem, neq; ęquali priuilegio gaudere, 34 ac descendentes [l]. ¶ † Excipio semper voluntatem testatoris contrariam, quæ sequenda est etiã contra propriam significationê verborum [m]. 35 ¶ † Sed dicet aliquis, si testator dixerit, [*si filium meum moriatur sine liberis masculis*,] num masculi sint in dispositione, & illis sit restituenda hæreditas. Et in nodi istius solutione, longe maior est controuersia. Nã Guido Pap. dixit, hanc fuisse coniectutam mêtis, testatorem voluisse reddi hæreditatem liberis, quod adiecerit notam masculorum [n]. Idipsum defendere videtur cum pluribus aliis quos refert Nicolaus Boêrius [o], & Barthol [p]. Sed contraria verior habita est sententia, & secundum eam iudicatur in curiis supremis, vt ipse Guido Pap. annotauit [q]. Et conclusum, quod verba illa, [*si sine liberis masculis*,] potius ad conditionem, quam ad dispositionem pertinerent: quemadmodum & verba, [*si sine liberis*,] in quibus continentur tam masculi quã fœminæ, vt ea expressa, quæ tacite insunt, nihil operentur [r]. Subscripserunt huic sententiæ vt sanior plures, Ripa [s], Hieronymus Mamphredus [t], Paris [u], Socinus [x], & alij. Probi tamen & acuti iudicis erit, mentem scrutari testãtium, num voluerint illos vocare, vel non, & secundum quæ proba videbuntur iudicare: cum voluntatis quæstio in manu & æstimatione sit iudicis, si de ea dubitetur [y]. Obseruata regula iuris, quod testator in dubio censetur velle minus grauare hæredem, quam fieri potest [z], vt pro remouendo onere cer36 tandum sit. ¶ † Sed ponamus, filios instituti vocatos apparere in illa clausula, [*si sine liberis*,] ex voluntate certa testantis, de modo restitutionis grauior insurgere potest quæstio, pluribus existentibus liberis instituti, an institutus grauatus possit eligere vnum cui restituat: an vero teneatur omnibus restituere. Et resoluit Guido Papæ, posse institutum vnum eligere, citat l. filiusfamilias, 117. in §. cum pater, de legat. 1. vbi si pater filium, ex quo tres nepotes habebat, hæredem instituit, fideicommisitve, ne fundum alienaret, sed remaneret in familia: filius videtur impleuisse voluntatem patris, si vnum ex suis filiis instituisset ex illo fundo, nec alij fideicommissum petere possunt. Citat & l. fœminæ, C. de secun. nupt. vbi mater repetens nuptias, quæ tenebatur relinquere liberis prioris matrimonij lucrum omne, quod ei à patre illorum aduenerat, poterat eligere vnum ex liberis cui restitueret: quamuis illa eligendi facultas postea ei erepta sit. Ego num secundum hanc sententiam iudicandum sit dubito, cum probatio §. cum pater, videatur habere dissimilem speciem. Nam cum in familia res relinquenda est, impleta videtur voluntas vni ex familia relinquendo, non minus quam si grauatus esset vnum ex familia eligere [a]. Et l. fœminæ, emendata postea est, vt docet auth. lucrum hoc, de secun. nupt. C. vt æqualiter lucrum illud inter libe37 ros, non arbitrio parentis, distribuatur. ¶ † Quare hic distinctione opus est, vt dicamus pluribus institutis vel substitutis seu vocatis per copulam, inter quos solum cadit causa affectionis & non necessitatis instituendi vel substituêdi, hoc est, si tales sint quos testator non tenebatur instituere, omnes tales personæ censentur vocatæ simul & semel, non aût ordine successiuo puta si dictû, [*instituo fratrem meum & eius filios*.] Et hæc communis approbata per interpretes sententia [b], quâuis dissentiat Barth [c]. Quod si inter institutos per copulam, locum habeat non solum affectio, sed necessitas instituendi, saltem causatiua, eo ordine non censentur vocati simul & semel, sed ordine successiuo: vt si instituitur filius & nepos ex eo testatoris, primû filius ex eo, deinceps nepos ex eo cêsentur vocati [d]. Verûtamen tûc sumus extra quæstionem fideicômissi. Nam côclusum est, filios & nepotes vocatos simul in hac necessitate instituêdi per testatorem esse, ne testamentum testatoris inutile esset, si pêdente eius vita filius decessisset, & tempore mortis nepos reperiretur præteritus: idq; non iure fideicommissi, sed per vulgarê sub38 stitutionem. Et hæc est cômunis opinio [e]. ¶ † At si plures personæ, inter quas affectionis ordo cadit, vocantur per alternatiuam: puta, [*instituo Titium, vel eius filios*,] tunc videntur vocati nô simul vel semel, sed ordine successiuo. Primo Titius, deinceps eius filij per fideicommissum & in hoc conueniunt omnes interpretes [f]. Obseruare tamen oportet l. peu. C. de verb. sig. quæ per disiunctiuã vocatos, æqua lance vocatos ait, & resolui in coniunctã: nisi dicas æqua lãce succedere, scilicet ordine vel simul, si aliud non prohibeat. Quare si qs substi-

---

Margin notes (left):

[a] idem vbi sup. in fin.
[b] gl. in ca. in præsentia, in ver. si absque liberis, de proba. per c. Raynutius, de testa. l. ex facto, §. pen. ad Treb. P. Ita iudicatû fuisse, at ait degal. refert Pap. lib. 2. arest. tit. 3. arest. 18.
[c] gl. ad l. cum vxori, per l. ex facto, §. si quis ait, ad Trebel.
[d] in l. 1. de cond. & demonstr. l. generaliter, § fi. de instit. & substit. sub cond. fact. C.
[e] l. liberorum, de verb. sign.
[f] l. iubemus, §. fin autem, ad Treb. C.
[g] l. quod si nepotes, 6. & ibi glo. de testam. tute. §. hna. qui de testa. tutor. poss. & l. filij, & l. iusta, de verb. sign.
[h] in l. 1. §. si intelligetur, de ædil. edict. P.
[i] ex d. l. generaliter, §. cum autem, & §. fin. de institut. sub cond. fact. C. l. cum acutissimi C. de fidei. l. cû auus, de cond. & dem. P. vide Guil. Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absq; liberis, 1. n. 2. & 3.
[k] idem nu. 5.
[l] l. liberorû, §. quod tamen Cassius, & l. nô aliter, de leg. 3. l. in côditionibus, de condic. & demonstr. P. l. habeo, §. vsinom, de fundo instru. facit expresse l. Caio, § imperator, de alim. leg. P.
[m] Gui. Pap decis 184. & 299. & 600.
[n] Boer. decis. 155. nu. 96.
[o] Barth in l. liberorû, de ver. sign.
[p] id. Pap. præd. dec. 184. nu 4. & q. 600.
[q] l. 1. de lega. 3. cum simil.
[r] Ripa, ad l. centuno, nu. 162. de vulga. & in l. nu. 8. C. de pact.

Margin notes (right):

[t] Mãph. lib. Attestatorum, in 6. part nu. 2.
[u] Par [illegible] nu. 22. & consi. 44. nu. 1. vol. 4. [illegible]
[x] Socin. Iuni. consi. [illegible] 5. liber. [illegible] consil. & consil. 177. nu. 10. & [illegible]
[y] l. [illegible] quæstio. [illegible] C. de [illegible]
[z] l. vnû ex familia, §. fi. de leg. 2. Socin. Iun. lib. 1. cons. 9. nu. 4.
[a] l. vnum ex familia, [illegible] de [illegible] lega. 2.
[b] Alex. consil. 130 [illegible]
[c] [illegible]
[d] In [illegible]
[e] Deci. consil. 285. n. 9. & consil. 348. n. 6. Paris. consi. 52. nu. 12. volu. 2. [illegible] Ferre. cons. [illegible] nu. 1. Clar. vbi sup. nu. 4.
[f] Deci. consil. 95. nu. 4.

substituat filios vel nepotes Titij, disiuncta non resoluitur in coniunctaio, propter ordinatam affectionem, vnde mens testatoris elicitur: neque quandiu aliquis ex filiis superterit, vllus ex nepotibus adiolttetur [a]. & dispositio facta de personis, quæ mutuo sibi succedere possunt ab intestato, in dubio intelligitor eo modo & ordine, quo de iure communi vel municipali ad successionem ab intestato vocarentur [b]: vt si omnes de familia nomine collectiuo vocati sunt, vt, [*Substituo omnes de familia mea*,] céle ntor vocati gradatim etiam plures, sed in eodem gradu proximiores [c]. Vnde sequitur, vt quia omnes, qui in eodem gradu sunt æqualiter ab intestato succedunt, siue filij sint [d], siue remotioris gradus [e], & filios quoq; vocatos ad fideicommissum æqualiter: neque in electione patris esse, alterum ex illis eligere. Quia par affectio præsumitur testatoris, nisi contrarium appareat, in omnes, ac erga vnú ex filiis: omnes enim 39 in eodem gradu. ¶ † Porro si lubeat prosequi vltra, num, si liberis liberi vel alij substituti sint, oporteat expectare istos, qui substituti sunt liberis, morté omnium liberorum: an veru vno moriente, substitutus vel substituti per fideicommissum ad illius partem admittantur, vide quę tractantur in l. cum quidam duobus, l. 10. & ibi gl. de impub. C. Bart. in l. hęredes mei, §. cum ita, ad Trebellia. 40 P. l. pen. de inius t. rup. irri. testam. P. ¶ † Cæterum quando plures personæ, inter quas cadit ordo affectionis, vocantor per dictionem, [*cum, vt, instituo Titium cum Meuio eius filio*.] hoc casu, Titios & Meuius admittuntur simul & semel, non ordine successiuo [f]. Si vero plures vocātur nomine collectiuo cum aliis, sub doplici denominatione puta, [*instituo Titium & nepotes Meuij*.] nepotes plores pro vna persona habentur, & diuiduot hæreditatem cum Titio in partes æquales, idipsum in substitutione [g]. Vide tamen latios hanc quæstionem tractatam, in l. si. in text. & gl. & ibidem per interpr. 41 C. de impob. ¶ † Sed hæc hactenos de clausula, [*Si sine liberis*,] dictum sit, quam misceri conditionali mortis fideicommisso diximus. Pergo, dicoque & alias conditiones apponi posse [h], secundum voluntatem testatoris per qualiaconq; verba, dummodo sinc dispositiua [i]. Verba namq; consilij, vel adulatoria non inducunt fideicommissum. Quia mens fideicommittendi testatoris oon apparet [k]. Nec verba simpliciter enunciatiua prubant mẽtem [l], nisi quod factum est ab enuntiante referãt, idque sine præiudicio alterius, & tantum vt probent contra referentem & confitentem [m]. Neq; verba iactantię de instituendo aliquem hęredem, eum hæredem faciont [n]. Nec si quis ioco dixerit, [*ego te hæredem facio* [o].] Vt neq; obligatio nascitur ex his, quæ ptunuriunt orioco, vel enuntiatioe demonstrationis caola [p]: aut si cõsilij causa alicui mandata sunt [q]. Excepta semper, vt monui, volũtate testatoris contraria, qua & per verba enuntiatiua inducitur fideicommissum, si ad grauatum dirigunur: exempla passim in iure occurrunt [r]. Atque Vlpianos sic respondit, hoc sensu [s], [*Etiam hoc modo. cupio vt des opto vt des, credo te daturum fideicommissum est*.] Addit Neratius [t], [*& eo modo relictũ, exigo, desidero vt des, fideicommissum valet. Sed & ita, volo hæreditatem meam Titij esse: Scio hæreditatem meam* 42 *te restituturum Titio*.] ¶ † Porro fideicommissa quocunque sermone relinqoi possunt, Latino, Ptoico, Græco, vel alio [u], ab intestato, & ex testamento, in epistola [x], & io testamento nullo, puta ex defectu solennitatis: dummodo ei apposita sit clausula, [*Si non valet iure testamenti, valeat iure codi-* 43 *cillorum* [y].] ¶ † Formulæ fideicommissorum prædictæ & similes, ita demum fideicommissum ponunt: si de formata seu certa voluntate appareat disponentis, siue in testamentis, siue in codicillis, vel sine scriptura [a], aliter probata: & si legitimæ personę sint seu idoneæ, quibus restitutio facienda est. De illis igitur pauca & de reliquis, quæ ad fideicommissa pertinent, dicenda sunt.

y Guil. Bened. in ver. si absq; liberis, in fideicommissaria, nu. 7.

a in l. & sine scriptura, (ad Senat. Trebell. C.

De iis, quibus fideicommissum relinqui potest: & de reliquis, quæ ad hanc substitutionem fideicommissariam pertinent. Cap. 29.

1 *Fideicommissum olim relinquebatur factionis passiua testamenti incapacibus, & capacibus: quo antè successu cæperit approbari. nu. 2. & 3.*

4 *Fidem pro fideicommisso incapaci relinquendo accommodare non est licitum.*

5 *Filijs spurijs quomodo non liceat fideicommissum relinquere, item & alijs.*

6 *Fideicommissum indigno relictum quando fisco applicetur.*

7 *Fideicommissariæ substitutionis finis & effectus aliqui.*

8 *Fideicommissum purum, non conditionale transmittitur.*

9 *Fiduciarius hæres etiam incapax quando cogitur adire. & quare, & quibus actionib. n. 10. & 11.*

12 *Fideicommissi restitutio re & verbis fit, & quomodo.*

13 *Substitutionis fideicommissariæ ius quando transeat in hæredem substituti, eo ante restontam hæreditatem mortuo.*

14 *Fideicommissi restoutio quæ simul contineat restituenda.*

15 *Fiduciarius non cauet restituendo fideicommissario, sed contra fideicommissarius fiduciario de euictione rerum.*

16 *Prælegata quando veniant in restitutionem fideicommissi.*

17 *Conditionis implendæ fideicommissi causa quando restitui debeat ab instituto fideicommissario.*

18 *Sepulchrum remanet penes institutum restituentem fideicommissum.*

19 *Fructus percepti hæreditatis à grauato quando non restituuntur cum fideicommisso & 20.*

21 *Restitutio fideicommissi quando ante diem fieri vel nõ fieri possit.*

22 *Donatio facta vxori non venit in restitutionem fideicommissi ei iniunctã à marito.*

23 *Restitutioni res subiecta quando rectè à fiduciario alienentur, & an reuocari à fideicommissario possint: & quando ille agere possit, & quas actiones habeat. nu. 24. & 25.*

26 *In restitutionem fideicommissi non veniunt quadam alia remissiue annotata.*

1 PErsonæ, † quibus olim fideicommissaria restituenda erat hæreditas vel legatũ, factionẽ nõ habebãt vt plerũq; testameoti: nã illis eum non possent hæreditaté vel legata apertè relioquere, restitui fideicõmittebant illorum, qui ex testamento capere poterant [a]. Et ita primis temporibus infirma erãt fideicommissa, quia nemo inuitus tenebatur præstare, vtpote quod fides

a §. 1. de fideicom. hæred.

fidea esset data aduersus ea quæ à lege prohibita erant [a]: cum qoid enim directe prohibitum est, oon debet per obliqoum in fraudem legis permitti [b], suppositione personarum [c]. Quocasu & plures habebant perfidiæ excusatiooem in male promissis fidem rescindendam [d]. 2 ¶†Fuerunt & aliquando postea relicta fideicommissa capacibus sub eadem fide accipientium, certis de causis indirecto, fides tamen accommodata hooestis & boois voluntatibus non implebatur vt plerumq; ab hæredibus, cum de modo hoc disponendi oõdum statutum fuisset. Ideo clam ita factum & indirecto, videbatur ad quandam legis transgressiooem pertinere, vt prædicta, quæ relinquebantur incapacibus [e]. Neq; ob eam causam cogendi erat actio, deficiente lege, quę hanc approbaret volũtatem [f]. 3 ¶†Quamobrem consulibur primum data cura est ab Augusto cognoscẽdi de hac fide data, nempe vt viderent si contra leges restitutio facienda iniuncta fuisset, vt tuoc improbaretur: sin cootra, impleretur. A consulibus ad ordinariam iurisdictionem prætoris [g], & in prouinciis præsidum [h] item, hac de re transiuit notio. Leges deinde latæ sunt, quæ omnibus magistratibus formã iudicandi de istis imposuerunt: vt etiam nunc implorato officio iudicia extra ordinem interpellare possint [i]: fidei elusores, & cogi [k], tanquam creditores [l]. 4 ¶ † Insertum tamen est legibus, ne ius antiquum & optime constitotum læderetur, ne incapaces factionis testamẽti, qui & præsentibus legibus tales sunt, per obliquum instituí possint, ne illis fideicommissum relinquatur vel vniuersale, vel singulare. Quapropter etiam ounc non licet accõmodare fidem restituendi personis prohibitis [m]. [*Nisi liceat*, inquit Martianus [n], *quid relinquatur, quod ipse quidem propter corporis sui vitiũ, vel propter qualitatem relicti, vel aliam quamcunque probabilem causam habere non potuit, alius tamen hoc habere potuit: nam tunc quanti solet comparari, tantam æstimationẽ accipiet.*] Si testator senserit qualitatem eius cui relinquit, non enim etiã aliter æstimatio debetur [o]. 5 ¶†Non licet autem relinquere directo, nec cõsequenter per fideicommissum filiis ex dãnato coitu natis adulterinis, incestuosis, nefariis [p], spuriis [q]: exceptis alimentis, idq; de ęquitate canonica & eleemosynæ causa, nõ aliter [r]: idẽ iuris est de aliis, quibus iura prohibẽt aliquid relinqui, quorum aliquos enumerat gl. in §. legati, de leg. apud Iustin. & gl. 1. in l. 1. de iure fis. in P. Et in summa, omnibus non expresse prohibitis licet relinquere fideicõmissum: siue singulares sint, siue faciãt vniuersitatem, vel cullegium, vel ecclesiam, item ciuitati, villæ, castro sub nostra ditione cõstitutis [s]. 6 ¶†Incapaci fideicõmissum relictũ, fisco defertur. Et qui cõtra leges, vel in fraudẽ earum, tacite fidẽ accõmodauerit de eo restituendo, priuatur omni commodo [t]. In fraudẽ tacite accommodare quid sit, explicat & docet Callistratus [u]. Si quis autem cum rogatũ se indigno restituere sine fraude testator se detulerit, præmium delatoris retinet, de quo in l. edicto, de iure fisc. P. & in l. vni, de iis qui se defer. lib. 10. C. Vt excusatur pœna qui palam rogatur [x], vel si seruus [y], vel filius est [a], qui rogatur restituere indigno. 7 ¶†Cæterum fideicommissariæ substitutionis approbatæ fines & effectus sunt plures, singulares quosdam prosequor. 1. Vt hæres scriptus in testamento oullo ex defectu solemnitatis, puta quia testes non sunt adhibiti secũdum leges, vt filius est præteritus, vnde intestatus decessisse videtur testator: si in eo clausula apposita est, [*Si non valet iure testamenti, valeat iure codicillorum,*] hæredes ab intestato venientes teneantur restituere hæreditatem instituto, tanquam ab intestato per fideicommissum vocato. Quæ decisio est aurea & notab. Guill. Bene. [a] quod & prorogat ad testamẽtum ioutile, sine illa clausula expressa, si tamen subintelligi potest: quam ex quadruplici causa suppleri tradit, ex æquipollentibus clausulæ codicillari testamento appositis, ex iuramento testatoris, ex magno amore quo diligebat institutum, ex consuetudine patriæ. Alioquin ex minus solenni voluntate non debentur fideicommissa, nisi per hęredem sint agnita [b]. 8 ¶†Alius effectus, vt purum transmittatur fideicõmissum, vt dictum est [c], non conditionale. 9 ¶ † 3. Vt propter vim datam fideicommissis hæres cogatur restituere inuitus hæreditatem, vel rem fideicommissam substituto [d], secundum formulam qualitatis fideicommissi, vel puri, vel cooditionalis, vel in diem, ne pereat fideicommissum: siue hæres sit capax hæreditatis adeundæ, siue incapax factus fuerit ex propria culpa, vel delicto, post capacitatem tamen in eo existentem tempore mortis: puta, quia indignus factus fuerit, vel ex aliquo eius facto hæreditas fisco vendicata fuerit. Nam fiscus tantum partem fideicummissarij retinet ex Trebelliano, dodrantem vero restituit substituto [e], eo iure quo grauatus incapax factus retinuisset, & tandiu, & vsque ad diem restitutionis [f]. Sic enim inspicimus io hac restitutione potius capacitatẽ substituti, quã grauati: nisi grauatus iocapax fuisset omni tempore iostitutionis, vt ea tunc pro nõ scripta habeatur [g]. Quo casu perit substitutio, nec venientes ab intestato, aut fiscus teneotur restituere fideicommissum [h]. Exceptis tribus casib. in quibus fit restitutio, 1. si incapax sit propter delictum à grauato circa testamẽtum commissum [i]: aut si 2. hæredis institutio non valeat ob errorem testatoris [k]: aut 3. si fideicommissum esset ad pias causas relictum [l]. 10 ¶†Cogitur etiam & suus se immiscere hæreditati, si grauatus sit: quia per beneficium abstinendi comparatur extraneo [m]. Extraoeus autem cogitur adire, etiam si repudiasset hęreditatem [n], oe fideicommissum pereat volente substituto, & eius periculo [o], adiri. 11 ¶†Coactio restitutionis fit duplici remedio, veluti ex duplici causa: nam aut nõ vult hæres grauatus adire, nec per consequens restituere, & tunc officio iudicis cogitur [p]. Aut adiit sponte quidem, sed noo vult restituere: & tunc actione directa vel vtili ex testamento [q]. Quod si hæres iussus adire, repudiet, & iotra illud tempus, quo iussus est, decedat sine aditione, vt fraudaret fideicommissariũ, si habeat substitutum vulgarem, ille restituere cogetur [r]: sin minus, hæres eius cuiuscunq; generis sit, siue testamentarius, siue ab intestato [s].

12 ¶ † Restitutio fit, aut re, aut verbis. Re ipsa, si passus est grauatus res hæreditarias, aut totas aut aliquas possideri à substituto, ea mente, vt is velit restituere, & ille suscipere. Verbis, si verbo vel per ountium, vel per epistolam dicat se restituere, vel iussu eius alius restituerit, vel sine iussu factam ratam habuerit restitutionẽ [t], obseruatis

perso-

a l. non dubiũ, C. de legib. l. postaquam contra, C. de pact. l. iurisgẽtium, §. prætor ait, eod. P. l. si quis inquilinus, §. fi. de lega. 1.
b l. cum quid, de reg. iur. cap. tua, de procur.
c constitutum, de conce. pręb. l. 4. § m autem, ad senat. Mac. P.
e c. viti. de donat. int. vir. & vxor. l. hac ratione, §. nõ tãtum, eod. tit. in P. c. sicut non suo, 46. dist.
d c. in malis, c. vnusquisq;, 22. q. 4. cum simil.
e arg. l. ii. de ri. nupt. P. l. non intelligitur, 1. in princ. & §. 2. de iure fisc. P.
f l. confideremus, de tran. & simil. l. illã, C. de collat.
g § 1 de fideic. hæred. ap. Iust. l. 2. § post deinde diues, de origi. iur. P. l. 2. C. qui potio in pig. hab. l. quęsitum, 17. l. per legem, de lega. 3. l. si cui, de cõdit. & de. monst. P. l. 4. in fi. qui ad iii. proclam. poss.
h l. cum etiã, 9. de reb. creui. C.
i leg. penult, 178. in fine, de verb. sign.
k l. cogi, & l. qui poterat, ad Senat. Treb. P.
l l. in fraudem, 87. q & e quib. maou. lib. non fiant.
m l. 1. de hæredibus instituẽ. C. leg. 5. de his quæ, p nõ scri. hab. l. omnib. 26. ad Senatus. Treb. P.
n l Altiusfamilias, 117. §. si qd alicui, de leg. 1. vbi gl. explicat vitium cum simple nõ est idoneus legato, vt si muto legetur militia, &c. de qualitate ex. in l. legatũ, §. vlti, de ono. lega.
o l. fideicommissa, 11. § si seruo, de leg. 1.
p § fi. qui. modo nat. effic. sui, in auth. cuih. ex complexu, de incest. nupt. C. auth. licet patri, de natur. li.
q c. per venerabilem, in fi. qui fil. sint legit. lib.
r c cum haberet, [illegible] fio de eo qui duxit in matrim. quam prius poll. per adulterium, & ibi gloss.
s l. omnibus, ad Trebell. l. 1 C. eo. l. 1. de sacrosanct. eccles.
q l. humanitatis, r. cum auth. seq. de nat.
t l. 1 de delato lib. 10. Cod. l. 2. l. eum tacitum, 49. leg. ita fidei, 40. de iure fisci, in P. leg. hæres qui tacitam, 11. de iis quibus vt indignis, P. l. etiam, 5. C. ad leg. Falcid. l. beneficio, 50. eod. P.
u Call. in l. 3. in princ. & §. 1. & 2. de iure fisc. P.
x l. 3. de iure fisc. P. y l. si tacitum, ad legem Falcid.
a l. in fraudem, §. fi. de iis quib. vt indign. P.

a Guil. Bened. in c. Raynut. ad verb. [illegible] liberis [illegible] commissum. nu. [illegible] & 18.
b l. si vnum, C. de [illegible]
c sup. proximo [illegible]
[illegible] Bened. verb. absq; [illegible] fideic. subst. n. [illegible] 64. 65. & 67. 68. [illegible]
d l. cogi, 76. & l. quia poterat, & seqq. vsq; ad 17. ad Trebell. P. § 1. de fideic. hered.
e l. Marcellus, § fi. [illegible] Treb.
f l. Statius Florus, §. Cornelius, de iur. fisc. P.
g glo. in l. cum quasum, [illegible] de fideic.
[illegible] 18, [illegible] vt iud. [illegible]
i [illegible] ad [illegible] de iul. l. in de [illegible]
k [illegible] cum qui. [illegible] cit. [illegible] sed. iudic. P.
l [illegible] de [illegible]
Guill. Bened. pred. loc. num. [illegible]
m l. nam nec emancipatus. de [illegible]
n l. si [illegible] tamen [illegible] ter. ad [illegible]
o l. quia poterat, eod
p d. l. qui potterat, eo. [illegible] de fideic. hæred
q gl. in l. 1. Scire scriptura, [illegible] ad Treb. [illegible]
r l. nõ solum, 1. eod.
s l. post illeguineos, in fin. de iure & leg. hæred. C.
t Vlp. in l. 1. restitu. tata, [illegible] & leg. mulier, 41. & seq. l. postulante, 44. [illegible] l. facta, 63. ad Senat. Trebell. P.

personis, quæ solæ vel cum tutore, vel curatore restituere debent [a]. Et hæc accurate, ex iure scripto seruanda sunt: quo; si hæreditas adita non sit per hæredem, & is antequam interpellaretur de aditione, & post tempus deliberandi mortuus fuerit, extinguitur fideicommissum purum [b]. nec debetur ab eius hærede, nisi post mortem eius esset locus transmissionis in hæredes, vt si grauatus sit de suis [c], vel intra tempora deliberandi transmittat ius adeundi [d], vel adsint casus alij, in quibus hæreditas non adita transmittitur, vel grauatus minor 25. annis decederet, quo casu etiam iste ad hæredes transmitteret ius restitutionis non postulatæ in fauorem fideicommissariorum substitutorum [e], aut si post interpellationẽ adeundi mortuus est, vt dictum est. In Gallia tamen, quia fideicommissi restitutio potius dicitur successio quam solutio [f]: & cum successiones non exigant illam necessario realem & formalem aditionem, sed mortuo testatore vel grauato, statim ex consuetudine in possessione censeatur hæres propter illam consuetudinem, qua *le mort saisit le vif & prochain heritier*, vt de suis iura responderunt [g]. ¶ † Sic
13 dicimus ob defectum restitutionis interpellatæ tamen vel ex eo quòd hæres ipse noluit adire, vel aliter non adiuit hæreditatem, non ideo expirare substitutionem, si tamen dies cesserit & venerit pendente vita grauati & substituti, sed perinde est ac si fuisset restitutio facta. Et ita iudicatum in curia suprema Tholosana notat Guillelmus Benedict. ad c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 2. in fideicommissaria substitutione, num. 85. [h] Idque secundum æquitatem canonicam, qua idipsum receptum est, per c. in præsentia, quod ad id ponderat Baldus, & probat apud Grego. Sicque consuetudo facere potest, vt sine actu aliquo extrinseco transferatur possessio realis, vt in l. raptores, in fin. in illis verbis, [*plenissima possessio, &c.*] C. de
14 episcop. & cleric. ¶ † Et his explicatis & distinctis planum fiet facilius, quid veniat in restitutionem fideicommissi. Nam palam est ex prædictis, corpora hæreditaria restituenda, item omnes actiones hæreditarias actiuas & passiuas transferri in fideicommissarium, sine periculo ipsius grauati, ex prouisione Trebelliani Senatusconsulti facti sub Nerone Anneo Seneca, & Trebellio Maximo Coss. [i] Quo etiam vtrique, & vocato & grauato prospectum est. Nam & hæredes conuenti à creditoribus exceptione vtuntur: vt & illi, in gratiam substitutorum quibus restituerunt, si agant contra debitores hæreditarios, repelluntur exceptione, quod fideicommissariis agendi
15 facultas competat [k]. ¶ † Ideirco nec debet cauere hæres de euictione prædiorum vel mancipiorum, vel cæterarum rerum fideicommissario, cum restituit hæreditatem: quinimo in contrarium caueri hæredi oportet, si quid euictum esset rerum quæ ab ipso hærede venissent, scilicet iuste, vt ait
16 Neratius [l]. ¶ † Restituit & hæres grauatus prælegata, si post prælegata rogauit defunctus hæredẽ portionem suam absolute restituere non autem, si rogauit tantum portionem hæreditariam restituere [m]: aut si postquam rogauit de restituenda portione, eidem prælegauit [n], vel prælegata alienari prohibuit, etiam si adiecta sit clausula, [*vt quicquid ad hæredem hus peruenerit, restituatur*[o]. [Quã-uis ista clausula sui natura exigat, nisi de voluntate contraria appareat, restitutionem quoque prælegatorum [p]. ¶ † Non restituitur quoque quod
17 hæredi dandum est, vt impleat ipse conditionem restitutionis, nec ei auferendum, si coactus restituat, si accipiat à legatario particulari [q]: contra,
18 si capiat à fideicommissario vniuersali [r]. ¶ † Restituta quoque hæreditate iura sepulchrorum apud hæredem manent [f], & ius patronatus ecclesiæ [t].
19 ¶ † Sed quæritur, num fructus hæreditatis a fiduciario hærede restituendi sint substituto: an vero retineri possint. Et in hac quæstione deciperetur qui sequeretur Angelum, qui consilio 331. ponit regulam, grauatum non teneri restituere fructus, septem exceptis casibus. Quare reminisci oportet distinctionis modi fideicommittendi pure, in diem, & sub conditione vt superiori capite enucleauimus. Ex quo respondemus breuiter, quod fructus quidem ante hæreditatem aditam a pure grauato percepti fideicommissario seu substituto restituendi semper erunt [n], & quodcunque hæreditati iacenti accessit, vel per vsuras, vel seruo hæreditarij industria [a]. Contra, si post aditam percepti sint, vel vsuræ aduenerint, vel seruus hæreditarius hæreditatem aliam quæsierit: quia hæc apud hæredem adeuntem remanent [y]. Et quæ ante aditionem accedunt hæreditatis restituendæ nomine veniunt, quæ vero postea percipiuntur, cum adita hæreditas non amplius sit hæreditas, sed hæredis bonis annumeretur, hæredi quæruntur non hæreditati [z]. Et de his restituendis non censetur grauatus [a]. Nisi testator dicat velle hæreditatem cum fructibus restitui, tunc etenim cessat præsumptio, & fructus quoque restituendi sunt [b]. Fructus voco, quicquid ex hæreditate percipi potest, quicquid fert hæreditas: sic fructus à ferendo dicti
20 videntur [c]. ¶ † Hic tamen quis mirari poterit, cur hæres qui tenetur pure restituere, non teneatur ad fructus post aditionem perceptos, cum videatur cessisse & venisse dies restitutionis post aditionem: & restitutionis nomen omnem causam & fructus perceptos contineat, quos habiturus fuisset substitutus, si statim facta fuisset restitutio [d]. Cæterum, ratio potest esse ex eo, quod substitutus in mora est petendi, & quod hæres non sit possessor malæ fidei. Siquidem, qui donare aliquid tenetur sine incerto die, non efficitur morosus sine interpellatione [e]: & ideo à petitionis tempore tantum debet fructus, & id quod interest [f]: & in mora tamen est qui non petit, & ideo mora est illi nociua: quia mora cuilibet committenti eam, nocere debet [g]. Et cum in colendis fundis & colligendis fructibus fiduciarius hæres operam consumpserit, non est æquum, vt Marcellus scribit [h], eum reddere fructus, & alterius procuratorem constitui. Vt contra liquido constat, ab hærede commissa in restituẽdo mora, fructus in restitutionem venire [i]. Si autem de fideicommisso in diem, vel sub conditionem restituẽdo quæramus, eadem pene vtemur distinctione fructuum, ac in puro. Nam si fructus ante aditam hæreditatem percepti, aut tempore iacentis hæreditatis, sunt ipsius hæreditatis: & ideo restituendi. Qui vero percepti sunt medio tempore ante diem restitutionis faciendæ, vel ante euentum conditionis, hæredis sunt & successoris eius, non substituti [k]. Et idem de vsuris eo tempore perceptis, quod de fructibus dicendum est [l]: etiam si testator dixerit, [*Quicquid ex hæreditate, bonisve meis ad te peruenerit, cum morieris restituas,*

missarium, l. ita tamen, § 1. l. postulante, § fi. & l. deducta ad Treb. P.
h l. Paulus, de vsu. l. ex asse, ad Trebell. P.
i l. deducta, § qui post, eod.

nam

nam nec fructus tunc veniunt [a]. Sicuti nec in clausula, [*quanta pecunia ex hereditate ad heredem peruenisset* [b]:] nec in illa, [*quicquid ad te ex hereditate bonisve meis peruenerit, id omne post mortem tuā tali restituas* [c]:] nec in illa, [*quicquid ex hereditate superest cum morieris, restituas* [d],] hic tamen esse ipse contrariam mentem testatoris, quę efficit, vt & fructus restitui debeant percepti, si de ea mente apertus in voluntate præcedentibus & sequentibus coniecturis liqueat [e]. 21 ¶ † Colligitur & mens testatoris ex distinctione certissima Pegasi: nū dies restitutionis adijciatur & eius delatio, in fauorem hæredis: & tūc non teneatur restituere fructus medio tempore perceptos. An vero in fauorē legatarij seu fideicommissarij substituti, veluti si in tempus pubertatis ei qui impubes sit fideicommissum relictum sit: & tunc etiam fructus antecedentis temporis restituuntur [f]. Quo casu notandum est obiter, in fauorem fideicommissarij in diem suspensa restitutione, non posse restitui ei ante diem tuto hæreditatem: alioquin si ante diem restituerit hæ- 22 res, nullo modo liberatus est. ¶ † Contra, si in fauorem hæredis dilata dies est [g]: quia si velit, potest ante tempus restituere [h]. Non venit in restitutionem quoque donatio, quam in vxorem gratatam inter viuos contulit, neque aliud quod nis quod hæres habiturus esset, si alius fuisset hæres, quæ extra bona defuncti computari debent, vt respondit Paulus: quamuis nominatim vxoris fidei maritus committere possit, vt eam restituat [i]. 23 ¶ † Res autem alienatæ ab hærede reuocantur à substituto, quia subiecta restitutioni alienari nequeunt [k], si sine necessitate cogente hæreditatis, alienatio fiat sponte, vel in hæredis, non hæreditatis causam. Et mihi placet sententia Azonis [l], alienationis reuocationem esse in arbitrio substituti, vt si velit reuocet, vel permittat imputari alienatum in quartam Trebellianicam grauato iuxta iura antiqua [m]. Ne detur ansa delinquendi hæredibus. Et propterea quod in alienis bonis nulla debet non dominis concedi distrahendi ex arbitrio facultas [n]. Cum nemo rem suam vendere cogatur [o]. Et hoc habita ratione hæredum. Nam si hæres sit de liberis, qui & duas quartas, Trebellianicam & legitimam detrahit, & is vendiderit ex corporibus hæreditariis, recte vsque ad legitimam poterit defendi venditio: quia legitima in iis corporibus ei præstanda est [p]. Et hæc est ratio, cur in auth. res quæ, C. com. de lega. res subiectæ restitutioni in fauorem filiorum, vel pro dote filiarum, vel pro donatione propter nuptias alienari possunt, videlicet, quandu grauati sunt filij, non aliter. Facit & l. mulier, 22. §. cum proponeretur, ad Senatusc. Trebell. P. In Trebellianica autem non admitterem idipsum inuito substituto, sed puto cum Pomponio [q], alienata ea hæreditate sine causa lege approbata, restituta hęreditate, eum ius quæ perierunt dolo vel culpa eius repetenda esse [r]. Nec imputari potest substituto, quod pendente conditione vel die restitutionis, alienari passus res sit, & siluerit: quia antequam cesserit & venerit dies, agere non poterat. Et medio tempore alienatio tenet, quæ resoluitur adueniente restitutionis tempore [s], non antea quia fieri potest, vt ante fideicommissum extinguatur, pura morte substituti præcedente, vel alio modo: & ita confirmetur ex iure continuato, vel super- 24 ueniente alienatio [t]. ¶ † Neq; nisi facta fideicommissi restitutione, res fideicommissi transeunt in fideicommissarij bona [u]: atque tunc vel adueniente die vel conditione habet actiones, & in institutum grauatum vel hæredes eius, & in detentores rerum, ex testamento, hypothecariam & rei vendicationem [x]. Vide autem Guid. Pap. in decis. 601. tradentem fideicommissarium vniuersalem, pro rebus alienatis posse agere rei vendicatione contra tertium possessorem, etiam non facta sibi restitutione, re & verbo. Vide & Salicet. in 3. oppos. in l. fin. §. sin autem, com. de lega. C. & Paul. Castr. in eandem legem & §. sed quia. Quod ego intelligo, si modo dies venit & cessit restitutionis, non antea. Sicuti rata non est alienatio facta à fideicommissario ante restitutionem, quamuis resti- 25 tutione facta confirmetur [y]. ¶ † Non eundum tamen inficias pro soluendis debitis hæreditariis creditoribus vel legatariis, si non sint alia ex quibus satisfieri possit [z], alienationem ab hærede factam valere, si sine fraude fiat, nec reuocādam ex capite restitutionis, neque imputari in quartam [a]: quia bona nō dicuntur, nisi deducto ære alieno [b]. * Sed & placuit pro redemptione captiuorum alienata nō repeti [c]. Ex quo etiam iudicatum duobus senatusconsultis curiæ supremæ Burdegalensium recte puto, posse bona restitutioni supposita alienari per hæredem, pro redemptione sui facienda à carceribus, in quibus detineretur ob mulctam in se dictam ob culpam, non ob delictum [d]. Et in eo casu quoque alienari bona ecclesiæ possunt à prælatis [e]. Et in casu captiuitatis, dominus potest subditis collectam seu subsidia imponere [f]. Puta rem tamē imputari in quartam hæredis pretium acceptum, vel iustum rei valorem, rata manente venditione, si venditio facta sit sine causa necessaria vtilitati hæreditatis [g]. Et hæc hactenus de bis quę veniunt in restitutionem fideicommissi dicta 26 sufficiant. ¶ † De aliis namque omissis, leges apud Bart. ad l. Marcelius, §. quidam, ad Tsebell. P. Et apud Guid. Pap. in q. 303. vbi resoluitur non venire in restitutionem, supplementum legitimæ datum filio grauato: Quid etiam statuendum de bonis damnati, & de bonis per pupillarem substitutionem aduenientibus grauato.

a l. ᵽ his verbis, de lega. 3. b l. scribit, ad Trebel. c leg. hæredes mei, eod. d d. l. deducta, §. quod ex hæreditate. e vt in l. Balista, eod. l. 2. §. nonnunquam, de vsur. P. l. cū quis, §. mulier, de dote præle. f l. si ita, §. Pegasus, de leg. 2. facit l. 2. § cum ... de vsur. g l. nunc quod, §. Scæuol. in l. liberto, § filium, de annuis le. P. h l. post mortem, C. de fide. i in l. sequens quæstio, 70. de leg. 2. k l. fi. §. sed quia nostra maced. com. de leg. C. l in d. l. fi. §. sed quia. m l. 3. §. sed & ad senat. Treb. P. n l. nemo ceterarum, de iudiq. C. clr. de reb. alie. non alie. l. fi. §. fi. C. de pact. o l. nec emere, de iur. deli. C. p l. scimus, §. repletionē, de inoff. test. C. q in l. si hæres, 70. §. si hæres ontaquam, ad Trebel. P. r l. mulier, 22. § sed enim, eo. s d. l. fi. §. fin. au ... sub conditione, C. commu. de leg. t l. rem alienā, 41. de pign. act. P. & l. vendicantem, de euict. P. u l. facta, 63. ad Trebel. P.

x l. ... bellianu, eo l. ... de fideicō. hæred. ... publica. act. y l. filiū fratribus, ... ad Trebel. z iuxta l. magis puto, nō semper, de reb. eo. qui sub tut. P. a ... tue in l. ... quæ, ad T... P in glos. contra rogatus, ... C ... creditorum ... de ... vide l. ... rogarus, 14 ad T... b l. ubi ... §. ... de vsu. ... f. in c ... tione. de lib. c auth ... Trebell. ... bis ere. ... strut. ... auth. d ... refert Papa ... 3. ... 6. e ... 12. q. f Alex. in Barth ad ... cet. de ... mune l. ... g dict. l. 3. quæ ... T... P & ibi gl.

---

de Extinctione fideicommissi. Capvt 30.

1 *Voluntas decedentium & mens præcipua in fideicommissis & postremum iudicijs.*
2 *Fideicommissum extinguitur pluribus modis. & seq.*
3 *Filij grauati de restituenda hereditate, intelliguntur grauati tantum, si decedant sine liberis.*
4 *Fideicommissum non agnitum non transmittitur, non debetur quoque deficiente conditione, repudiatum à substituto vel eius heredibus, minime solemni existente voluntate. eod. & nu. 5. 6. & 9.*
7 *Remissio fideicommissi quando valeat.*
8 *Monasterij ingressu quādo deficiat fideicommissum, & monasterium quando loco liberorum sit.*

1 Ratio † præcipua cur fideicommissa sustineantur, est voluntas disponentis, cui fides accommodata est, & quam peruerti vel infringi nefas visum est [h], ad quam optimus iudex semper, tanquam nauta ad stellam polarem, oculos intendit. Itaque animaduertēdum est, quandiu voluntas ea duret, & uiuo secundum voluntatem possint relicta sustineri, qui

h § 1. de ... hæred. l. 2. de fideic.

quibusq; modis ea voluntas & fideicommissa de-
2 ficiat. ¶ † Deficiunt autem pluribus modis, & extinguuntur: primum, si non adeatur hæreditas, & is qui rogatus est restituere, ante aditionem mortuus est [a], quod supra latius explicauimus locum non habere, vbi est locus transmissioni, vel si hæres interpellatus fuisset de adeundo, [a] vel si de Gal-
3 lica ageremus consuetudine [b]. ¶ † 2. Expirat fideicõmissum impositum filio, si is liberos suscipiat, etiam si nõ dictum sit, si sine liberis decedat: idq; ex præsumpta mente testatoris, qui non videtur alienam successionem suæ prætulisse [c]. Sed addere potes, hanc conclusionem restringi 12. modis, de quibus agit Guill. Bened. ad verba si absq; liberis, 1. à num. 7. vsq; ad 23. Atq; in summa explicat l. cum acutissimi, C. de fideicom. non habere locum, 1. si descendentes grauent ascendentes, 2. si liberi relinquantur naturales tantum, seu spurij, 3. si legitimi tantũ adoptiui, 4. si pure grauentur filij, nec adiecta sit mortis conditio, 5. si grauati sint restituere in diem certam, 6. si filius præteritus sit, extraneo instituto, 7. si filius cum extraneo hæres instituatur, 8. si grauamen esset de re particulari, 9. si grauato superesset mortis tempore tantum soboles successionis incapax, puta si deportatus vel cordiger monachus filius, 10. vel superessent filij exhæredati duntaxat, 11. si alius quam filius grauetur, 12. si pia causa esset substituta filio. Sic etiam monuimus in c. 28. clausulam: [*si sine liberis.*] deficere vno vel pluribus susceptis & superstitibus tempore mortis. Quod & probat
4 l. hæredibus, 77. §. fin. ad Trebel. ¶ † 3. Expirat fideicõmissum conditionale vel ad diem incertam relictum, si ante euentum diei vel conditionis, & ita non agnito fideicõmisso substitutus moriatur: puta ante hæredem qui tantum post mortem restituere debet [d]. Et substitutio quæ nondũ competit, nõ transmittitur [e]: nec in bonis nostris est [f].
5 ¶ † 4. Si conditio apposita deficiat, nec impleatur, non debetur, vt cessante causa, propter quam
6 relictum est fideicõmissum [g]. ¶ † 5. Si substitutus vel hæres eius, hæreditaté recuset [h]. Nemo enim adire hæreditatem sine grauamine relictam, cogendus est [i]. Idipsum obtinet, si pacto remissum
7 sit [k]. ¶ † Si remissio vt oportet, nec temere fiat, non aliter: veluti si fiat aut in iudicio, aut in partis præsentia, aut in scriptis coram notario & testibus iurata, vel reiterata, quæ fuse videbis examinata à Guill. Bened. in rep. c. Raynutius, ad verba, si absq; liberis, 2. in substitutione fideicõmissaria, à nu. 105. vsq; ad 139. Vbi & de forma & circunstantijs renunciationis fideicõmissi, & quomodo visis & intellectis verbis testamenti fieri debeat, & de reliquis ad hanc quæstionem pertinentibus. Vide & Boerium, q. 47. nume. 7. & 8.
8 ¶ † Septimo, expirat fideicõmissum cum conditione, [*si sine liberis quis moriatur,*] si institutus ingrediatur monasterium: nisi ei aliud monasterium, vel pia causa substituatur [l]. Enimq; monasterium loco liberorum, videlicet si ipsum successionis capax sit, hoc enim liberorum loco est [m]: alia monasteria, minime. Potissimũ mendicantium, quæ in Gallia incapaces sunt possessionis, & hæreditatum, vt omnia monasteria [n]: sed horum maxime, qui cum baculo & pera, ex sui ordinis professione, id indicante mẽdicantium titulo, viuunt vel viuere debent, nisi si quid accipiant eleemosynæ titulo. Et de cordigeris iure pontificio expresse id cautum est [o]. Dicunt ergo, monasterium capax successionis loco filij haberi, & ingressu religionis deficere fideicommissum. Idipsum & si presbyteratũ quis in aliqua ecclesia adipiscatur, ecclesia illa locum liberorum facit: nempe si ita se alicui ecclesię seculari consecrent, vt perpetuo ibi sint, & in ecclesiæ illius vtilitatem bona sua consacrent, non aliter [p]. Et sic intellige §. sed hoc præsenti, & §. presbyteros, de sanctiss. episco. in auth. non de quibuslibet clericis, sed de addictis certæ ecclesiæ in perpetuum, qui se & sua ei ecclesiæ consecrant: vt monachi monasterio. Et dummodo monasterium vel ecclesia, aut qui in illis habitant, fraude, dolo, vel alijs artibus ingredientem non pellexerint, vt fieret monachus: nam tunc omni iure successionis eius priuantur [q], ne dolus & fraus patrocinetur [r]. Admonent tamen recte interpretes, ita demum deficere conditionem fideicõmissi ingressu monasterij, si clausula simpliciter concepta sit, [*si sine liberis:*] diuersum autem statuendum si clausula habeat, [*si sine liberis ex se natis.*] Quia ciuilis filiatio vel fictitia, ad mentem testatoris accõmodari non potest, neq; monasterium nasci dicitur ex eo qui religionem profitetur, neq; naturalis conditio ciuili fictione impleri potest [s]. Et ita Angelus de Vbaldis Perusinus: ad §. sed & hoc præsenti, de sanctiss. episc. tradit post Ioan. de Bellouisu, monasterium loco liberorum non esse, si testator dixerit, [*si filius decesserit sine liberis ex suo corpore descendentibus, &c.*] Item si mentio habeatur de alio vocabulo quod importet naturalem quandam significationem, vt, [*si sine liberis masculis,*] vel simili. Et tunc non expirat fideicõmissum ingressu religionis instituti. Huicq; sententiæ subscribunt Baldus [t], Salice-
9 tus [v], Hostien. & Ioan. Andr. [x] ¶ † Octauo, ex minus solemni voluntate non debetur fideicõmissum [y], quod in fine superioris ca. 28. explicauimus: nisi addita sit clausula codicillaris, quę ab intestato faciat fideicõmissum. Quia tunc sustinetur, vt etiam ex æquitate canonica hæres in conscientia tenetur voluntaté certam testatoris apparentem in minus solemni voluntate adimplere [z]. Et ita etiam Iustinia. in §. fi. de fideicom. hæred. statuit, negantem fidei suæ restitutionẽ commissam, postea vero confitentem, sed ad subtilitatem iuris recurrentem, quod non solemni voluntate rogatus est, cogi ad restitutionem fideicommissi.

p auth. ingressi, de sacros. ecclesi. C. & §. illud, de monac. in auth.

q ca. constituis, 20. q. 3. Panor. in c. in præsentia, de proba. nu. 3 & 46.

r l. 1. & l. ne ex dolo, de dolo.

s l. si ita quis testamẽto, in §. fin. de leg. 2. Papi. in l. fideicõmissum, 75. de com. & demonst.

t Bald. in l. si ita quis, §. fi. de lega. 2.

v Sal. in auth. nisi rogati, ad Trebell. C.

x Hostien. & Io. And. in ca. Raynaldus, de testam.

y l. si veritas, 23. C. de fideicom.

z Panor. ad c. quia plerique, in fine de immunit. eccles.

---

de Trebellianica Deductione.

Cap. 31.

Lib. 36. P tit. 1. Lib. 6. C. tit. 48.

1 *Trebelliani Senatusconsulti causa impulsiua.*
2 *Pegasiani Senatusconsulti cautio.*
3 *Fiduciarius hæres grauatus ratione suæ partis tenetur ad debita defuncti, non hæreditatis seu legatorum.*
4 *Trebellianica quarta quid dicatur, & eius partitio. & nu. 5.*
6 *Trebellianica ex quibus non detrahatur, & quando cesset. & 8. 9. 10. 16. 17. 18. 19.*
7 *Trebellianica & Falcidia ex corporibus hæreditarijs detrahuntur: vt & quarta omnes. nu. 25.*
11 *Princeps institutus & grauatus quomodo & quando detrahit quartam Trebellianicam.*
12 *Hæres grauatus coactus adire, amittit cõmodum quartæ, & quæ ex iudicio defuncti percepturus erat.*
14 *Inuentarium non faciens hæres num amittat quartam Trebellianicam, vt Falcidiam.*

14 Trebellianica prohiberi potest, ne detrahatur à testatore, vt & Falcidia: & num prohiberi possit liberis primigradus grauatis, an vero tacite, & quomodo prohibeatur. & 15.

Filij grauati de restituenda hæreditate, vt & nepotes, duas quartas detrahunt, Trebellianicam & legitimam. eod.

20 Trebellianica semel detrahitur ex pluribus gradibus substitutionis.

21 Trebellianica ex quibus causis minuatur. & seq 23.

22 Feuda quando imputentur in quartam Trebellianicam: & item Matrimonialia lucra.

24 Fructus quos & quando imputat in Trebellianicam heres grauatus.

26 Trebellianica quarta finis & ratio.

27 Institutionis generalis ad particularem methodus.

1 DIximus proximo † superiori capite, fideicõmissum expirare, quando non adibatur ab hęrede instituto hæreditas, quod facile accidebat, quando suspectam & oneribus implicatã putabat hæreditatem, & nullo vel modico lucro spetato omnino eandem repudiabat[a]. Cui malo obuiam vt iretur, primum Senatusconsulto Trebellianico caueri cœptum est hæredi, vt si hæres rogatus fuisset infra dodrantem restituere hæreditatem, pro rata parte in vtrumq; & fideicõmissàrium & hæredem darentur actiones. In hæredem quidem, iure ciuili: in eum vero qui recipiebat hæreditatem, ex Senatuscõsulto Trebelliano. 2 ¶ † At si plus quam dodrantem, vel totam hæreditatem restituere grauaretur, ex Senatusconsulto Pegasiano quartam partem retinebat: verum interpositis stipulationibus de oneribus pro rata subeundis, vel de hæreditate vendita, si sponte adijsset. Si autem coactus, vt omnes actiones & commoda ad fideicõmissarium pertinerent[b]. 3 † Subinde Iustinianus vt hanc nebulam illustraret, omnem authoritatem Pegasiani Senatusconsulti, abrogatis captiosis illius cautionibus, in Trebellianum Senatusconsultum transtulit, illud ampliando, atq; statuit[c], vt ex eo hæreditates fideicõmissariç restituantur, siue habeat hæres quartam ex voluntate testatoris, siue plus, siue minus quarta bonorum remaneat, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex authoritate imperatoris retinere, vel repetere solutum quasi ex Senatusconsulto Trebelliano, pro rata portione actionibus tam in hæredem quam in fideicõmissarium competentibus, videlicet si fiat restitutio sponte. Ita quarta pars hæreditatis penes fiduciarium cum onere suo remanet pro debita Trebellianica quarta parte, non deducto ære alieno: sicuti de appellatione bonorum dicitur[d]. Quare hæreditatis eius quota, etiam æs alienum continebit[e]. Notandum tamen teneri grauatum ad onera tantum hæreditatis, non legatorum, scilicet vt creditoribus defuncti pro rata patris suæ teneatur, non ad legata: quia ea soluit fideicõmissarius solus[f]. At perinde est hic dicere de bonis deducto ære alieno quartam deberi grauato: & non deducto, quartam eidem deberi ex hæreditate. Recidunt enim in diem, quia deducto ære alieno proprie bona dicentur[g]. Eo tantum discrimine obseruato, quod grauatus non tenetur subire æs alienum hæreditatis, legatorum, & fideicommissorum specialium, quamuis teneatur pro rata subire æs alienum testatoris. Excipit Iustinianus quando testator voluit vna re certa præcepta pro Trebellianica, hæredem restituere hæreditatem. Nam omnes actiones tunc in solidum transeunt in fideicõmissarium, remanente re libera penes grauatum, tanquã penes legatarium[h]. 4 ¶ † Hinc colligendum quid sit quarta Trebellianica, vt sit quarta pars hæreditatis defuncti, quæ debetur hæredi instituto grauato de restituenda tota vel parte hæreditatis, in præmium aditionis & restitutionis, l. 1. ad Trebell. P. Differt eo nomine à Falcidiæ quarta, quod Falcidia non à grauato de restituendo hæreditatem detrahatur, sed ab instituto pure sine grauamine, & tamen supra dodrantem onerato legatis[i], vt dicemus in Falcidia Deo fauente. Verum Iustinianus ait[k], Senatusconsultum Pegasianũ, ad similitudinem Falcidię, quę ex legatis detrahi permittebat quartam partem introductum esse, vt grauatus ex hæreditate restituenda quartam etiam hæreditatis 5 deduceret. ¶ † Trebellianica diuisionem non recipit, quia vnius est speciei, nisi partiamur in veram, quæ quarta pars est bonorum subiectorum restitutioni: & in eam, quæ plus vel minus continet propter voluntatem defuncti, qui iussit aliquid certum percipere hæredem grauatum pro 6 quarta Trebellianica[l]. ¶ † Detrahitur autem hęc Trebellianica, quando locus est detractioni, ex vniuersali fideicõmisso, videlicet quod fit de hæreditate: non autẽ ex re singulari restitutioni sub-7 iecta[m]. ¶ † Communis autẽ opinio est interpretum, detrahi quartã Trebellianicam de qualibet re hæreditaria[n]: in quo conuenit cum Falcidia, quæ ex singulis deducitur corporibus hæreditarijs legatis[o]. Nisi hæredi res certa pro Trebellianica à defuncto relicta sit, quam solam, si sufficiat, detrahit, & ab alijs abstinet corporibus[p]. Aut si inter hęredem & substitutum ita conuentum sit, vt vna re contentus sit, seruanda est lex[q]. Vel si iam fructus perceptos imputare teneatur, & illi sufficiant pro Trebellianica[r]. Vel si res alienatæ ab eodem, imputandæ sint[s]. Addit insuper Guido Pap. in iure patronatus hæreditatis restituendæ, hæredem restituentẽ retinere quartã, & vna cum substituto cui restituit eum vel hæredes eius vice eius compatronos esse, & pro quarta præsentare 8 debere[t]. ¶ † 2. Ex restitutione facienda pauperibus, non detrahit grauatus quartam[u]. Paulus tamen Castrensis[x] ait detrahi ex fideicõmisso relicto hospitali, sine authoritate episcopi fundato. Num autem de relictis generaliter ad pias causas detrahi possit, gl. in c. si pater, in verbo Trebellianicæ, de testam. in Sex. asserit detrahi, & ibi Archidia. quem pleriq; sequuntur. Alij plures negant detrahi[y]. Pro quorum sententia in capella Tholosana conclusum est, nec detrahi posse[z]. Idipsum in Senatu Delphinali iudicatũ tradit Gui-9 do Papæ[a]. ¶ † 3. Non detrahit hæres Trebellianicam ex rebus restituendis, quas detraxisse conuincitur, sed portio illa ad fiscum deuoluitur[b]. 10 ¶ † 4. Non detrahitur ex re alienari per testatorem prohibita[c]: quia & ea prohibitione censetur prohibita Trebellianica, quæ ex singulis corporibus hæreditarijs deducitur, vt dixi. ¶ † 5. Si princeps institutus grauatus sit hęreditatẽ restituere, si nihil nomine quartæ relictũ sit, pleriumq; non solet retinere Trebellianicam: sin autẽ quippiam prælegatum fuerit nomine Trebellianicæ, nunquã solet supplementũ postulare, si minus quarta ei relictum sit[d]. ¶ † Sexto, qui coactus adiuit hæ-

reditą-

a §. sed quia hæredes, de fideicom hære. §. 1. de l. Falc. apud Iustin. l. quia poterat, 4. ad Trebell. P.

b §. ergo, & d. §. sed quia, de fideicom. hæred.

c §. sed quia stipulationes, de fideic. hæred.

d vt l. subsignatum, 39 § bona, de verb. sig. P.

e l. nomẽ, 164. §. portionis, eod.

f l. 1. §. pen. & fi. & l. cum hæreditas, & l. deducta, §. qui post, ad Trebell. P. l. 2. & ibi glo. 1. & l. fi. C. eo tit. gl. in §. sed quia stipulationes, de fideicom. hæred.

g l. mulier bona, de iure dot. P.

h § si quis vna de fideic. hæred. apud Iustin. l quoties, 13 de [illegible] Inst. lib. 6. C. tit. 14. l. mediterres, [illegible] de hæred. instit. l. 4. si hæres, prae pro [illegible] & l. si legatus suspectus [illegible] est, ad Trebell. P.

i § 1. de lege Falc. & tot. tit. ad leg. [illegible]

k § sed quia hæredes, de fideicom hære.

l [illegible] quia vna, eod.

m l. lex Falcidia, 47 § ad l. Falc. in P. [illegible] deci. [illegible] in [illegible] de actione.

n [illegible] quod ad leg. Falc.

o l. [illegible] partitarum, Plaut. [illegible] Falc. P. [illegible] l. 2. [illegible] cod.

p d. [illegible] vna [illegible] hæred.

q l. [illegible] ucmiar, depos. P. l. [illegible] habes, C. [illegible] mol. ercisc

r l. 2. in Edictum [illegible] ad Trebell. P. quod de bo-[illegible]

s ad [illegible] P.

t [illegible] Pap. [illegible]

u c. si pater, de testam. [illegible]

x [illegible] præsupposito [illegible]

y [illegible]

z [illegible] si quis [illegible] C Cyn. [illegible] sed cum testator, C. ad leg. Fal [illegible] d. l. Marcell. [illegible]

a [illegible] Cap. Th[illegible] [illegible] ad [illegible] plum, an [illegible] ad leg. Falc. P.

b G[illegible] q. 188.

b l. [illegible] de his [illegible] indig. [illegible] sua respons. 4 a ad Senatus. Trebell. P.

c l. sed si [illegible] & [illegible] expresso, C. ad leg. Falc. & [illegible] Cyn. in [illegible]

rhen. sed cum testator, eod. tit. Guid. Pap. decis. num. 1.

d l. si legatus, 30. §. fin. ad Trebell. P.

reditatem periculo fideicõmissarij substituti, non debet quartam Trebellianicam detrahere, amittitq; omne commodum quod habiturus esset, si sponte adijsset, imo & substitutionẽ pupillarem[a]: quamuis pluribus restituere grauatus, ab vno tantum restituere compulsus fuerit. Nam totã quartam & tunc amittit, si vnus ex pluribus totam hæreditatem restituere coëgerit[b]. Et si pro parte sua restituenda tantum compulsus fuerit, pro ea parte, partem amittit Trebellianicæ[c]. ¶ † Septimo putant aliqui non detrahere Trebellianicam hæredem, qui non fecit inuentarium rerum hæreditarium[d]. Contraria tamen sententia verior est, quam plures sequuntur[e], & secundum quam iudicatum refert Aufrerius[f]: qui tamen decisum fuisse notat in capella, posse cogi grauatũ inuentarium facere per substitutum, officio iudicis, per Bartolum in l. cum tale, §.1. de cond. & demonst. in P. & in l. Marcellus, 1. resp. 5. coll. ad Trebellia. P. in §. si vero non fecerit nu. 4. de hæred. & Falc. in auth. &c. Ratio mihi videtur esse aperta, quia sine fideicõmissum sit conditionale, vel in diem, fieri potest, vt illud deficiat pendente die vel conditione, & ita remaneat grauatus immunis ab onere, & rerum suarum descriptionem sponte facere non tenetur: neq; videtur malitiose inuentarium præmittere, qui interim dominus est, & potest fieri plenius dominus. Etsi pure grauatus est, frustra petitur inuentarium fieri, quum statim restitutio fieri debeat. At cogi ad inuentarium officio iudicis posse, multa, causa cognita, mouere possunt iudicem, quæ nisi exponantur, pro bona fide grauati semper concludendum erit[g]. In quo singulariter differt Trebellianica à Falcidia, quã hæres amittit, si non fecerit intra tempora à iure constituta inuentarium[h]. Scio tamen Guidonem Papæum hoc admittere in hæredibus primi gradus filijs, non in extraneis, & vult hos extraneos ob non factum inuentarium priuari Trebellianica decis. 53. Sed ego contrarium sentio. ¶ † Octauo, non detrahitur quarta hæc, si fuerit expresse prohibita à testatore. Nam posse prohiberi placuit verius esse[i], quemadmodum & Falcidia. Et in vno gradu prohibitio facta, censetur repetita in sequentibus, vt docet Guido Papæ[k]. Verum dubium maximum, num & prohibitio fieri possit in liberis primi gradus, qui detrahunt communi iure, si grauentur de restituenda hæreditate, duas quartas, legitimam & Trebellianicam: vnam, tanquam filij, aliam tanquã hæredes extranei[l]. Et legitimam quidem sine vllo onere[m], quia à lege naturali, non à patre habere videntur[n]: & ideo nec à patre in ea rogari possunt[o]. Idq; non adhibita distinctione quando sub conditione grauantur de restituenda hæreditate: quo casu verum quidam tantum id putant, non etiam si pure grauentur. Nam tunc aiunt, vnam detrahi tantum quartã legitimæ, quod disputat & improbat Fernandus ad l. in quartam, in 5. præfat. nu. 3. & 6. ad leg. Falc. vbi & num. 5. quod dicitur detractiona quartarum in filijs grauatis, habere locũ in nepotibus grauatis, docet. Et certe cõmunis opinio dicitur esse à Guido. Pap. & secundum eam iudicatum, vt prohiberi illis Trebellianica non possit[p]. Mihi tamen verior videtur contraria sententia[q]. Primum, quia relicta legitima filijs, in reliquis bonis pater liber est in disponendo, vt scribit Iustinianus in §. si vero vltra, ibi *reliquum, &c.* de trien. & semi. in auth. Facit & rub. cum sua dispositione in nouellis[r], [*vt liceat matri & auiæ & alijs parentibus, post legitimam partem liberis relictam, quomodo voluerint residuam facultatem suam alijs disponere.*] 2. Quia filius Trebellianicam capit, vt diximus tanquam quilibet extraneus hæres[s]: potest autem, vt conuenit inter omnes fere, interdici extraneis Trebellianica. 3. Sic hoc ferendum est, vt familiæ integræ conseruentur[t], quæ valde diminuerentur si duas quartas contra prohibitionem testatoris detraheret hæres. Quare post plures sententias relatas interpretum Iulius Clarus[u] distinguit, & putat non prohiberi, si grauetur restituere extraneo: contra si grauetur restituere filijs vel familiæ. Ego non distinguo, sed posse vtroq; casu prohiberi puto iure nouissimo: quia iure antiquo & Codicis, non poterat prohiberi quarta hæc vel expresse[x], nec tacite vel per verba, [*vt totam hæreditatem grauatus restituat*[y].] ¶ † Hodie vtroque modo potest atque de expressa iam consensum in eo omnium video. De tacita lis adhuc pendet, & iudicia varia ea de re lata sunt. Plures enim negant, nonnisi expresse prohiberi posse[z]. Sanior tamen contraria visa est sententia. Et Fernandus quidem[a], præceptor alias meus, posse tacite prohiberi quartam per has clausulas tradit, [*omnem hæreditatem restituas, tota hæreditas restituatur: bona omnia, vniuersum patrimonium: totum, & quicquid: omnia & quæcunque, &c.*[b]] Placito supremæ curiæ Parisiorum etiam inuenio decisum[c], ex his verbis, [*volo omnia & singula bona peruenire ad talem,*] continere prohibitionem detractionis Trebellianicæ, & Falcidiæ. Item in illa, [*volo pleno iure bona peruenire.*] Idipsum iudicatum testatur Guido Papæ[d]. Num autem idipsum contineat clausula, [*sine aliena diminutione,*] vide Philippum Corneum, consilio 187. incip. Trita & vulgata, 1. & 2. colum. in 1. colum. ¶ † Nono non trahit hæres grauatus Trebellianicam, si institutus sit gratia eius cui debet restituere, vt notat Baldus[e]. ¶ † Huc pertinet & 10. vt si filius alicuius institutus sit, & pater eius rogatus sit hæreditatem ei filio restituere, pater non possit detrahere quartam hanc[f], quamuis reliqua, quę Trebelliani Senatusconsulti sunt, in eo fideicommisso locum habeant[g]. ¶ † Detrahet tamen, si ipse pater rogatus & institutus sit[h]. Vndecimo, generaliter in omnibus testamentis, in quibus cessat Falcidia, cessat Trebellianica.[i] 12. Ea hæreditate, quam testator, tenebatur alicui reddere, hæres grauatus de restituendo, non detrahit Trebellianicam[k]. ¶ † Hinc etiam nota singulare, quod si gradus fideicommissi facti sunt plures, puta institutus grauatus est restituere Sempronio, & Sempronius post mortem suam Caio, Caius post mortem Antonio, institutus primus quartã Trebellianicam capiet[l], non sequentes Sempronius restituendo Caio, nec Caius restituendo Antonio: ne per Trebellianicarum † detractiones, hęreditas nulla fiat. Nisi forsan fideicommissarius ex persona instituti retineat, puta, si cum posset retinere institutus, gratiam quartæ fecit substituto, nec detraxit, sed totum restituit: nam tunc fideicommissarius restituens alij hoc nomine retinebit[m]. Item si coëgit hæredem adire, tunc eius præmium accipit, cum suo periculo adita sit[n]. ¶ † His & alijs quibusdam modis igitur, tolli poterit ex

...nes argum. in vtranq; partẽ, & solutiones. m l. quoniam in prioribus, & l. scimus, C. de inoff. test. l. quanquam, de fideicom. C. n l. cum ratio, de bon. damnato. l. scripto, vnde lib. o l. si arrogato, de adoptio. P. l. cohæredi, §. cum filiæ, de vulg. l. ex tribus, C. de inoff. testa. p Guid. Pap. decis. 53. hanc sequitur, & secundum hanc iudicandum post plures relatos interp. scribit esse Iul. Clar. lib. 3. in §. testamentum, q. 43. q quam sequitur etiam Fernandus, in 4. præfa. commentar. l. in quartam, nu. 10.

integro Trebellianica hęredi, vel pro maiori parte. Sed & vltra minui ex alijs quibusdam causis, si ea detrahatur, receptum est. Minuitur enim interdum, vel authoritate testatoris, quando, vt diximus, testator voluit esse contentum hæredem certa re pro Trebellianica: vel authoritate legis, quando detractionis tempore minus quam deberet accipit, dum in eam alia imputantur ab instituto percepta, vel deperdita, vel alienata [a]. Exceptis quæ perierint ex hæreditate sine culpa & dolo Instituti, quæ prius deducuntur, quam lucetur ratio Trebellianicæ: quia ea non tenetur in quartam Trebellianicam vel Falcidiam hæres imputare [b]. Quemadmodum nec ea, quæ ex contractu inter viuos à testatore quæsita sunt [c]. Cessat enim ratio Trebellianicæ, quæ est, eam dari vt illiciatur ad adeundum hæres. Quod autem ex contractu possidetur, aliam habet causam: nisi & ea ratione dari in contractu dictum sit, vt in Trebellianicam vel Falcidiam imputetur [d].

a l. 3. §. res quę, ad Trebell. ff.

b leg. mulier quæ duobus §. sed enim, eod.

c l. paterfiliam 14. ad leg. Falc. ff.

d l. cum quo, §. 5. eod l. [illegible] § sed & si non mortis causa, de bon. libert.

22 ¶ † Itaque iura feudalia, emphyteutica, & quæ ex pactis matrimonialibus maiorum hæredi competunt, non imputabuntur in quartam Trebellianicam, vt aiunt Paul. & Alexand. in l. si patroni, ad Senatusconsul. Trebellia. nisi, vt proxime dictum est, tempore acquisitionis id cautum esset, vt imputarentur [e], vel velit tempore institutionis testator expresse ea imputari & compensari: vt & in Falcidia receptum est [f]. Qui potuit enim prohibere integram, potuit & legem pro parte dare imputationi.

e in d. l. cum quo, §. 1. & d. l. etiam. §. sed & si.

f l. si debitor, 12. ad l. Falc. P.

23 ¶ † At in summa, ea solummodo, quæ grauatus iure hæreditario percipit, computare debet in ratione Trebellianicæ [g], siue legatum siue fideicommissum præcipere, siue deducere, vel retinere iussus est, & pecunia qua accepta restituere iubetur, & quod implendæ conditionis gratia ei datur. Quando autem partem acceptam a cohærede imputet, vel non, iam tractatum inuenies, in gloss. l. in quartam, in ver. *à coherede*, ad leg. Falc. P.

g l. in quartā, 90. vbi exempla sequentia eod. l. filium quem habentem, C. famil. ercisc. l. quod statu liber, de mor. cau. donatio.

24 ¶ † Sed de fructibus quæritur, num si hæres ante restitutionem perceperit fructus, qui ad quartam ascendant, num imputantur. Pro cuius solutione hic repetenda veniunt quæ diximus in quæstione, num fructus percepti ex fideicommissaria hæreditate restituendi sint substituto. Et proinde resoluo, si pure iniunctum sit fideicommissum, & in mora sit petendi substitutus, non imputabuntur in quartam [h]: quia ex negligentia fideicommissarij non iudicio defuncti percepti sunt. Quod si in diem, vel sub conditione fideicommissum relictum sit, fructus medio tempore perceptos sibi in quartam, & quartæ fructus imputat: eos enim ex iudicio defuncti percepisse videtur [i]. Exceptis liberis grauatis, qui perceptus fructus non imputant [k], neq; nepotes [l], vel pronepotes, nec alij descendentes [m]. Verumtamen extraneus non computabit fructus perceptos ea quarta sibi retinenda, sed sibi retinet præcipuus [n].

h l. mulier, §. si hæres, ad Trebell.

i l. filiosfamilias, ad l. Falc. P. l. in fideicommissariam, ad Trebell. P. l. cū pater, §. Titio, de leg. 2.

k l. iubemus, C. ad Trebell.

l d. l. iubemus, § illud.

m Bart. in d. l. iubemus.

n d. l. in fideicommissariam.

25 ¶ † Siquidem forma communis substantialis omnium quartarum est, vt detrahātur & in proprietate & vsufructu, non in nuda proprietate, vt videbis tractatū in §. prohibemus, vers. non licebit, ad verbum relinquat, de trien. & semi. in auth.

26 ¶ † Finis Trebellianicæ deductionis est, cum relatione approbationis fideicōmissi similis. Ratio quoq; eius, & prohibitionis causa & imputationis, à voluntate pendet testatoris, quā sequendam omnibus voluntatibus sæpius monuimus. Possem hic addere pleraq; alia subtilia, sed ea potius relinquenda sunt scholis, quam digna sint volumine de rebus vtilibus & grauissimis instituto. Quare hactenus etiam sufficienter dictum puto, de institutionum generalium seu vniuersalium formulis, gradibus illarum, quæ per substitutiones annectuntur. Nunc dicendum nobis est, de alia institutione particulari, quæ etiam in testamentis fieri solet, de legatis videlicet.

---

de Legatis. Cap. 32.

Lib. 2. Instit. titu. 20. lib. 30. 31. 32. P. titu. 1. lib. 6. C. titu. 17.

1 Legare quid in genere, & in specie: & legatus vnde dictus.

2 Prælegatum quid, & quando illud retinet hæres repudiando hæreditatem.

3 Legatum quid, diuisio, & formula antiqua. & 4.

5 Legatum per vindicationem, per damnationem, per sinendi modum, per præceptionem olim quale. & nume. 6. 7. 8.

9 Legata ad vnum genus redacta.

10 Legari quæ possint. & seq.

11 Instrumenta plurium rerum indicata: & penus quid contineat.

12 Supellex quid.

13 Vsumfructum omnium bonorum legatum vxori quid contineat.

14 de Legatis 1. 2. 3. tituli quid contineant in summa.

15 Legatum fructuum nasciturorum quomodo purum & conditionale est, & transmissibile.

16 Legari quæ sunt in commercio hominum permisso, & illa vt intelligantur.

17 Aliena res legata quando ab hærede dari, vel eius æstimatio debeat.

18 Euictionis nomine pro legata re quando hæres legatarijs teneatur.

19 Legatum eius quod testator dicit se habere & non reperitur, inutile est.

20 Monumenta legari nequeunt, sed ius inferendi mortuum.

21 Legatum non valet eius, quod quis legatario tenebatur restituere.

22 Serui quando domino legari vel donari potest.

23 Legatum Summæ legatario debitæ quando compensandi causa factum videatur.

24 Legatum inutile pluribus modis est. Vtile quod.

25 In Gymnasium certamen legatum Vetonensibus improbatum.

26 Domibus coniuncta legari nequeunt.

27 Legare, aut fideicommittere quis possit.

28 Legatum propria authoritate nec sibi nec alij nemo vtiliter scribit.

29 Lycurgi lex de non donando, nisi testamento abrogata.

30 Legare potest qui potest testamentum condere, etiam ab intestato & Codicillis.

31 Legata debentur & fideicommissa ex testamento irrito ratione exhæredationis vel præteritionis.

32 Feuda an legari possint.

33 Testamento protinus inualido legata non debentur.

34 Legatum à coacta voluntate testatoris factum non debetur.

35 Legandi formulæ iuris, remissiuæ.

36 Legatum purum, & præsens quid.

37 Conditio de præsenti, de præterito, & de futuro quid operetur. Et de futuro conditio qualis sit, deq, potestatiua, casualis, & mixta conditionis natura. Numero 38. 39. 40. 41. 42. 43.

44. Con-

44 Conditiones possibiles plures coniunctim vel disiunctim imposita, quomodo implenda.
45 Conditionis implenda ius non transit ad heredes.
Conditiones faliꝰ tres, vt detur, fiat, contingat: & contra, ne detur, ne fiat, ne contigat. eod.
46 Conditiones quomodo impossibiles iure & facto, & num per impossibiles vitietur relictum. & 47.
48 Legatum in diem certum vel incertum relinquitur, & de vtriusq; natura. & seq. 49.
50 Dies quis lucis dicitur, & qui artificialis & naturalis.
51 Modus in vltimis voluntatibus quid, & quomodo à causa & conditione differat.
52 Causa falsa quando vitiet legatum, cum distinctione causa impulsiua & finalis. & nu. 54.
53 Conditionis & demonstrationis differentia.
55 Legata fideicommissis exequata esse quomodo intelligatur.
56 Fideicommissum particulare & legatum in quibus differant à fideicommisso vniuersali.
57 Falcidia, & Trebellianica differentia.
58 Ordo scriptura in testamento, institutionis & legatorum non inspicitur.
59 Legatum pluribus coniunctim & disiunctim fit.
60 Electio vel optio legati ad quem pertineat.

1 Legati nomen † generale est, ex significatione vna ad plura relatum: videtur enim legare idem esse quod eligere, mandare, decernere [a]. Vnde apud Varronem, [*Legati, qui lecti publice, quorum opera consilioq; vterentur.*] Sic lege 12. tab. legatum, voluntatis electio cuiuscunq; generis dicebatur, siue institutionis generalis, siue singularis, teste Pomponio [*verbis*, inquit [b], *12. tab. his, vti quisq; legassit, sua rei ita ius esto, latissima potestas tributa videtur, & heredes instituendi, & legata & libertates dandi, tutoresq; constituendi: sed interpretatione coangustatum est, vel legum authoritate, vel iura constituentium.*] Liuius [c], Numitori gentis Syluiæ regnum legat. Ita generali appellatione legati venit fideicommissum, & donatio causa mortis [d]. Hodie tamen, nomen ad singularia relicta vltima voluntate, vt plerunq; pertinet. Neq; dicuntur iuris scilicet vniuersalis successores legatarij vel fideicommissarij, sed rerum particula-
2 rium [e]. ¶ † Interdum prælegatum, idem est quod legatum, vt notat gl. rubricam in tit. de dote præleg. P. & alij [f]. Proprie tamen prælegatum, id est, quod hæredibus vltra & præter portionem hæreditatis legatur, id quod habent præcipuum, & quod cohæredibus non communicatur, quódve etiam repudiando hæreditatem possunt retinere, si de contraria voluntate testatoris non constat, vel nisi ea mente prælegauerit testator, vt eo prælegato inuitatus institutus hæreditaria partem agnosceret, vt Papinianus vtrumq; respondit [g]. Et proinde singulari iure, hæres vulgari substitutione facta, vel fideicommisso grauatus, restituendo fideicōmissum retinet præcipuum prælegatum, nisi iusserit & illud defunctus restitui [h]. Et si Falcidiæ locus sit, prælegata accipiet, ante-
3 quam legis Falcidiæ ineatur ratio [i]. ¶ † Legatum definitur, vt sit delibatio hæreditatis [k]. Sed latius, vt sit donatio quædam à defuncto relicta, ab
4 hærede præstanda [l]. ¶ † Diuisio legatorum olim fiebat per quatuor legandi genera, per vindicationem, damnationem, sinendi modum, per præceptionem [m]: quæ differebant inter se materia, forma, & effectu, vt explicant quidem libelli, qui nomine institutionum Caij [n], & titulorum Vlpiani [o], ante sententiam Iulij Pauli [p], inscribuntur vel honorantur. Sed aperte Theophilus in § 2. de lega. in suis Institutio. Vbi per vindicationem verba legatorum fuisse refert, [*do illi solidos centum.*] Vlpianus vbi supra, si Vlpiani quidem sint tituli, addit eius generis vindicationis similia verba, [*do, lego, capito, sumito, habeto.*]
5 ¶ † Porro, inquit Theophilus, vindicatio hæc dominum faciebat legatarium, simulatq; hæres adijsset: Ita vt aduersus quemuis actione in rem vti posset. Vindicare enim est, per actionem in rem auferre. Per damnationem sic fiebat legatum, ait Theophi. [*Damno te heres, illi dare solidos*
6 *centum.*] ¶ † Addit Vlpianus, [*Heres meus damnas esto dare, dato, facito: heredem meum dare iubeo.*] Nascebatur inquit Theophilus hinc actio contra hæredem in personam, quæ dicitur ex testamen-
7 to. ¶ † Sinendi modo relinquebatur legatum, sic: [*Damno te heres, vt illi permittas illam rem accipere.*] Et hinc itidem actio ex testamento competebat. Similes formulæ, [*Heres meus damnas esto, sinere*
8 *Lucium Titium sumere illam rem, sibiq; habere.*] ¶ † Præceptionis verba sunt, [*Præcipuam ille ex parte heres rem illam accipito. Lucius Titius illam rem præcipito.*] Exigebatur autem quod per præceptionem reli-
9 ctum erat, iudicio familiæ erciscundæ. ¶ † Et hæc quidem olim, sed postea Constantinus, Constantius, & Constans CCC. sustulerunt ex legatis verborum formulas [q]. Iustinianus dehinc penitus id perfecit [r]. Et legatorum genera ad vnam reduxit naturam & substantiam, quibuscunque
10 olim perficerentur modis, & verbis [s]. ¶ † Legantur & prælegantur res singulares, indiuidua, corpus, & quid vniuersum, & per se, & cum adiunctis: vt grex, quo nomine & oues adiunctæ post testamentum debentur [t]. Nam vniuersitates augentur & minuuntur, vsq; dum dies legati cedat, hoc est, donec debeantur [v], & transferri possint ad hæredes [x]. Exemplumq; explicatur in peculio legato, apud Iustinian. in §. si peculium, de leg. tut. tit. de pecul. legat. P. quod vniuersitatem facit [y]. Consideramus & in ancillis lega-
11 tis partus, qui legato cedunt [z]. Legatur fundus instructus, & sine instrumento [a]. ¶ † Instrumentaque separatim alicuius loci, vel artificij quò legato plura continentur secundum legum tractationem, quæ ea indicant: vt quæ instrumenta tabernæ [b], fundi [c], cauponæ & balnei [d], villæ & vineæ [e], pictoris [f], lanionis [g]. Legatur & penus, quæ plura cōtinet ad vitam necessaria, & alimenta, explicata luculenter in l. 3. de penu lega. P. & à
12 Gellio lib. 4. c. 1. Legantur & alimenta [h]. ¶ † Supellectilis nomine, omne domesticū instrumentum patrisfam. quod nec argento aurove facto, nec vesti annumeratur, res mobiles non animales, & quæ explicantur in l. 1. 2. 3. de supell. lega. P. cum legibus alijs eius tituli. Item alia, aurum, argentum, mundus muliebris, vestis ornamentum, vnguentum, statuæ, quę plura sub se eiusdem speciei & generis continent: vt docetur tot. tit. de auro & argen. lega, &c. P. Debitoribus legantur
13 debita, tit. de liber. lega. P. ¶ † Est & legatum vsusfructus omnium bonorum, quod fieri solet vxoribus relictis, vel instituta post mortē eius filijs: de quo vide Bened. ad ca. Raynutius, ad ver. reliquit, nu. 7. 8. 9. de testam. vbi quid eo legato contineatur, ostenditur, & apud Guido. Pap. q. 541.
14 nu. 4. ¶ † Totus liber de legat. 1. de rebus tradit: de legat. 2. de personis: de legat. 3. de verborum

n Caius, libr. posteg. institu. tit. 2. de lega.
o Vlp. in titu. tit. 24.
p Iulius Paul. lib. 3 senten. tia. ca. 7.
q l. in legatis, 21. de lega. C. §. sed olim, eo. tit. apud Iusti.
r l. 1. & 2. C. com. de lega.
s § nostra autem constitutio, de leg. l. 1. C. com. de legat.
t §. si grex, de lega. l. si grege, 21. & seq. de leg. 1.
v l. denique, §. §. si. de pecu. lega. P.
x l. 1. quā dies lega. ced. C.
y gl. in l. quod dicitur, ad ver. sed dotis, de impen. in reb. dot. fac. Ias. in l. 1. num. 10. de eodem.
z §. si quis ancillas, de lega.
a to 11 de fun. instruc.
b l. tabernam, 7. & l. tabernæ, 13. eod.
c l. instrumento, 1 & seq. 4. & l. fūdo, § si. l. pictoris, § instrumendo, 2. eod.
d l. tabernæ, 13. & 2. seq. eo.
e l. villæ, 16. eod.
f l. pictoris, 17. eod.
g l. cum de lanionis, 18. eod.
h tit. de alim. & ciba. lega. P.

explicatione, quæ in legatis exigitur. Longiores sane, quã Enchiridiũ continere possint: ideo tan- 15 tum ex his adferemus pauca. ¶ † Legatum fieri potest de rebus, quæ in rerum natura non sunt, sed tamen sperantur futuræ, quale fructus ex fundo nasciturus[a]. Et hoc legatum, quod pertinet ad transmissionem, non conditionale, sed purũ est[b]: ratione vero præstationis, conditionale, vt si ni- 16 hil natum sit, nihil debeatur[c]. ¶ † Legari & possunt tam corporalia, quam incorporalia, dúmodo possint esse in cõmercio hominum, quod lege nõ prohibeatur, veluti iura, seruitutes, actiones[d]. Quæ extra commercium hominum sunt, legari non dantur[e], nec contractibus transferuntur[f]. Si tamen rerum hominum cõmercium recipiãt, quanquã illæ in cõmerciũ hæredis non sint, nihilominus debentur legatæ veluti si res aliena legetur, & ita in commerciũ hæredis non sit, si ea redimi non possit, dabitur legatario æstimatio[g]. 17 ¶ † Legatur & factum, vt si hęres damnetur, vel ei iubeat testator vẽdere cuipiam rem iusto prętio, vel certo[h]. Res suas & hæredis testator legare potest[i], nec interest suam vel hęredis putauerit[k]. Quia hæredis & testatoris videtur vnum esse patrimonium[l]. Item, quia hæres adeundo videtur conditionẽ impositam & onus agnoscere, & cum defuncto quasi contrahere[m]. Verumtamen, si res sit cõmunis testatori cum hærede, non censetur in dubio voluisse testator partem hæredis, sed suam legasse[n]: vt si rem, in qua vsumfructum habet, leget, ius suum tantũ censetur legasse. Et ideo nihil legasse videtur iure suo morte extincto[o]. Potest & testator rem alienam, & alterius quam hæredis, legare, & valet legatum, sed cum distinctione: vt si sciens prudensq; testatur rem alienam legauerit, hęres teneatur eam redimere: vel si dominus eam noluerit à se abdicare, æstimationem 18 legatario dare. ¶ † Si vero eam suam putaret, alienam legauerit, nõ teneatur illam redimere, nec dare æstimationẽ: nisi coniunctæ personæ legetur[p], & nisi aliqua ecclesiæ, alteri ecclesiæ testator legauerit, propter personarum legatariorum statum, iuxta c. filius, ca. 5. de testam. apud Gregor.[q] Qua distinctione recte intelligitur, quando hæres de euictione legati tenetur, ex responso Vlpiani, in l. si domus, 74. §. de euictione, de lega. 1. Existimo autem Papiniani responsum, in l. cum pater, 79. §. euictis prædijs, de leg. 2. emendatum esse per postremam partem l. cum rem alienam, C. de leg. dum inibi dicitur, filio relictum prælegatum non euinci, etsi pater rem alienam legauerit vt suam. Alioquin extra dubium est in genere vel in specie legatum, veluti si seruus legatus est, & postea indiuiduo seruum vel aliam rem soluat hæres qui quæve euincantur, de euictione teneri 19 hæredem[r]. ¶ † Si tamen res legetur, quam dicit testator se habere, & in hæreditate non inueniatur, inutile est legatum[s], & magis derisorium est quam vtile[t]: si dolo malo hæredis factum non sit, vt illa non inueniatur[u]. Item, si mihi quod Titius debet fuerit legatum, nec Titius debeat, sciendum est nullum esse legatum: quia si debitor esset, actiones aduersus eum hæres mihi duntaxat præstare cogeretur[x]. Quod si debitum quippiam fuisset tempore testamenti, sed testatur viuus exegisset, extingueretur quoque legatum[y]. Similiter si quis legauit quinque vel alia, quæ in arca habebat, & nihil in arca repertum sit, sine culpa hæredis legatum inutile est[a]. Vt & Marcianus respondit in alia specie[a], [*heres testatoris legata quæ in profundo esse dicuntur, quando tamen* 20 *quæ apparuerunt, præstat,*] non autem antea. ¶ † Monumenta porro legari non posse, manifestum est: ius autem mortuum inferendi legare nemo pro- 21 hibetur[b]. ¶ † Neq; ea quæ quis non habet, leguntur ab inope[c]. Item quia legatum dicitur in definitione sua donatio, liquet non posse dici legatum relictum, quod alioquin testator tenebatur legatario restituere, vel relinquere[d]. nemo 22 enim in necessitatibus liberalis existit[e]. ¶ † Nec propriæ res dominis earum relinqui, vel legari dicuntur[f]: nisi conditio aliqua adijciatur, quæ suspendat tempus, quo fieri possit, vt res domini esse desinat ante eius implemẽtum[g]. Quod enim meum, amplius meum fieri non potest[h]. Quia ex pluribus causis dominium quæri non potest[i]. Si igitur aliqua causa sit, propter quam quod legatur dominis præstari adhuc non deberet, vel si exceptio aliqua esset contra petentem, recte ea ratione ius quod non habet dominus, domino rei legatur[k], non aliter[l]. Adnota tamen distin- 23 ctionem, §. si res aliena, de lega. ¶ † Quare notabile illud est, quod institutio, seu legatum factum ei, cui restituere aliquid tenebatur testator, censetur animo compensandi factum, si tanti legatum sit quanti est debitum[m]: alioquin inutile legatum est factum creditori, si nihil amplius sit in 24 legato, quam in credito[n]. ¶ † Sunt autẽ pluribus modis legata inutilia ex parte rerum & personarum, & modo legandi, si deficiat legatum ex persona legantis, vt si non possit testari, puta si seruus. 2. ex parte rerum, si res legari non possit. 3. Si incapax persona cui legatur, &c. quæ persequi longum & fastidiosum esset; vtilia tamen dices, quæ aliqua lege reprobata non inuenies. Improbantur vero expresse, ambitiosa & inhonesta, contra bonos mores mandata[o]. Neque illud legatum approbatum, quo Ruscius Cępio testamento cauerat, vt certa summa Senatoribus curiam ingredientibus viritim ab hærede daretur: quia ambitiosum nec honestũ nec tutum, vt vnus locuples priuatus, de tanto ordine ciuium benemeritus videatur, vt refert Suetonius[p]. Ita ambitiosa decreta rescindi debere etiam ordinum, 25 respondit Vlpianus[q]. ¶ † Sustulit legatum factum Viennensibus in ludum Gymnicum Trebonius Rufinus, in suo duumuiratu: quod & approbauit imperator Traianus: ne per hoc impudicum & nudum certamen, propter otium & voluptatem Viennensium mores inficerentur, vt 26 ait Plinius[r]. ¶ † Legari & vetat Senatusconsultum res, quæ subtractæ ædificijs, deturpant aspectum ciuitatis[s]. Pertinet enim ad decus vrbis ædificia non derelinqui[t], cum deformentur vrbes ruinis[u]. Extat & edictum de ædificijs priuatis hac de re, lib. 8. C. tu. 10. in l. 2. Ita nec legari, nec fideicõmitti posse ædes destruendas, tradit Mar- 27 cianus[x]. ¶ † Legari vel fideicommitti tantum ab eo potest, qui testamentum condere potest[y]. Et ideo in finitione additum est, legatum esse donationem a defuncto factam[a]. Et repellitur exceptione doli, qui agit vel hæres vel legatarius, si non habeat voluntatem testatoris[a]. A defuncto porro dicitur relicta donatio legati, quod nõ nisi morte legata, vt vltimæ voluntates testamẽtariæ, firmentur[b]. Et ante mortem adimi, transferri,

a §. ea quoque res, de lega. 1. b Papin. l. conditiones, 25. de cond. & demonst. c l. quod in rerum natura, 4. de lega. 1. l. etiam, 17 de leg. 2. l. in ten de condit. & demonst. P. l. intendum, 73. de verb. ob. l. empcio, 8 de contrah. empt. P. d Afric. in l. ceteros, 41 de lega. 1. §. tam autem, de leg. apud Iustin. l. de seruit. l. 1. & de vsu & vsufructu leg. P. e l. idem Iulianum, 41 §. si de lega. 1. alias §. legis, apud Iustin. & l. si talis res sit, de leg. apud Iusti. f l. inter stipulantem, §. sacram rem, de verb. obl. g l. sed si res aliena, 42. cum similib ibi nota. de leg. 1. arg. l. multum interest, de ver. obl. h l. si fideiussor, §. si & l. ob. æquo pretio, de leg. 1. i §. non solum, de leg. k §. si quis rem suam, eo. l. vnũ ex familia, §. si rem suam, de leg. §. potest, de sing. reb. per fidec. relict. l l. debitori, de pact. C. l. sed si plures, §. filio impuberi, de vulg. m l. apud Iulianum, § fin. & l. seq. ex quib. causis in posse. eat P. §. hæres quoque, de obliga. quæ ex qua. cont. na. n l. alimenta, § si de alim. & cib. leg. l. 1. §. fin. de leg. 1. l. qui concubinam, §. qui fundum, de leg. 3. o l. vxor. 20. de leg. C. p §. nõ solum, de leg. q cum iure pontificio res aliena legari possit, vide Iason, ad l. cum alienam, ... C de lega. r l. qui concubinam, 29 § si hæres tibi, de lega. 1. s l. si ita legatum sit, 68 l. si quis legauerit, 75. de lega. 1. t l. si domus, 74. eod. u in l. cum ita legatur, 53. de leg. 2.
x l. si sic legatum, 18 §. 1 de leg. 1.
y l. fideicommissa, §. si rem, de lega. 3.

a l. si fundus legatum, ... qui quinque, de lega. 1. a l. hæres testatoris, ... de leg. 1. b l. monumenta, 14 de lega. C e l. si vniuersa, 15 eod. d l. ... de leg. 1 e l. rem legatam, de adimend. lega. f l. propriæ ... de lega. 6 sed & si rem, eod. ap. Iust. g Paul. l. ... & demon. P. h ... rem suam, de verb. obl. P. h § sic itaque ... de a... i ... possid. k l. si ... de ... m l. si cum domino ...

missa. l. si quis in principio, de leg. 1 l. 4 de adim leg. P cum hic itaque, §. ... de donat. int. vir. & vxo. P.

augeri

augeri, minuive legata & fideicommissa possint [e].

28 ¶ † Quod si alius quàm testator & sine eius voluntate legatum in testamento vel sibi, vel alteri scripserit inutile est, & perinde ac si scriptum vel relictum non fuisset [b]. ¶ 29 † Legatorũ relinquendorum formula ex testamentu solo aliquando pendebat, vt in alia voluntate relicta non deberetur: vt quondam ex lege Lycurgi in repub. Spartiatarum ex testamento tantum bona sua donare, vel relinquere licuit. Sed postea & sine testamento licuit: quia male hæc restrictio reipub. cesserat, quod fieret magna inæqualitas in ciuitate, aliis nimium opulentis, aliis nimium pauperibus [c].

30 ¶ † Sic & iure ciuili, & testamento licet, & ab intestato relinquere legata & fideicommissa, dummodo is qui relinquit, potuerit si voluisset testamentum condere [d]. Item in Codicillis [e], quia Codicillos is demum facere potest, qui de iure potest facere testamentum [f]. Et ab iisdem & nutu relinqui legatum & fideicommissum potest, 31 dummodo si voluissent, loqui potuissent [g]. ¶ † Et quamuis corruat testamentum patris, ex causa exhæredationis, vel matris ex causa præteritionis: tamen conuenit inter doctores, legata particularia & fideicommissa præstanda, in authentic. ex causa. De lib. præterit. C. præstantur & tunc legata & fideicommissa, in Codicillis facta [h]. Non enim corruit testamentum ex eo quod incapax testandi fuerit pater, sed ex eo quod institutio sibi in eo omissa sit, vel exhæredatio. Simile exemplum in lib. de hæred. inst. P. Et in eo qui dolose omissa causa testamenti, vt fraudet legatarios & fideicommissarios, ad intestati successionem recurrit. Nam & hic defuncti testatoris voluntatem circa legata & fideicõmissa exequi cogitur [i].

32 ¶ † Patet & inde ex aduerso, quia vassallus iure feudorum non potest de feudo testari, vt nõ possit illud legare pro anima [k]: neque in hoc legato debetur æstimatio legatario [l], sicuti diximus contrarium admitti in re aliena legata. Id tamen plures habet ratione naturæ feudi distinctiones [m], de quibus nos in feudis: & in Gallia feuda cum sint patrimonialia, habent aliã regulam, vt suo loco monuimus.

33 ¶ Obseruandum autem ex testamento protinus inualido, non deberi ex eo legata vel fideicommissa particularia relicta, nec actiones dari veluti si imperfectum sit [n]: nisi illud ex clausula Codicillari possit, tanquam Codicillorum iure sustineri [o].

34 ¶ † Item ex coacta legatione non potest fieri petitio, si testamentum & quod in eo dispositum est, ex coacta voluntate testatoris fiat [p].

35 ¶ † Exempla legatorum cõcipiendorum, & variæ formulæ, ex iure ciuili depromptæ, collectæ sunt apud Spiegelem in suo Lexico in verbo, *legatum*. Proinde ad illum recurre, ego non immorabor in iam elaboratis: Et alia methodo dico breuius, ne in indiuiduis teramus tempus, legatum relinqui aut pure, aut sub conditione, aut in diem, aut ex die, aut sub modo, aut cum causa, aut per fideicommissum, aut vni, aut pluribus, disiun36 ctim aut coniunctim. ¶ † Legatum purum, dicitur idem quod præsens, quod conditionali opponitur [q]. Et quoddam tamen & purum & conditionale diuersis respectibus videtur: vt legatum annuũ, quod in singulos annos debetur, hoc est, omni anno [r]. plura enim legata continere videtur, & primi anni erit purum, sequentium cõditionale. Videtur enim hanc inesse cõditionem, si viuat: quia mortuo legatario non transit legatũ ad hæ37 redes [s]. ¶ † Conditio vel de præterito, vel de præsenti est, & illa non suspendit legatum, neq; alium actum cui adiicitur secundum Modestinum [t]: vel de futuro eaque proprie, & ea vel quandoque impleri potest, possibilis [u], vel nunquam, & hæc im38 possibilis [x]. ¶ † Possibilis dicitur, quæ impleri potest, non impediente natura, rerumque successu vel legum prohibitione. Eaque triplex, potestatiua, casualis, mixta [y]. Potestatiua, quæ vt existat in hominis potestate situm est [z]. Casualis dicitur, quæ extra nostram operam, & aliunde quam ex nobis, impleri vel deficere potest: vt conditio, [*si vicerit.*] Victoria enim à Deo, non ab hominibus. Mixta ex vtraque componitur, vt, [*si captiuum filium a Turcis sospitem reduxerit.*] Ibi enim diligentia & factum eius, in potestate est hominis, vt fiat vel omittatur: sed sospitem reducere, aliunde quam ab homine pendet.

39 ¶ † Potestatiuarum cõditionum torsus, alia in dando, alia in faciendo cõsistit. In faciẽdo est duplex: vna quæ ex arbitrio alterius vt impleatur pendet, cuius naturam si sciuerit testator, & cognouerit nonnisi arbitrio alterius demandari posse executioni, nisi impleatur, facit deficere dispositum: contra, si non perspexerit [a]. Alia dicitur promiscua, quæ & viuo testatore, vel eo mortuo impleri potest, in qua nihil impedit, quominus qui huic cõditioni paruerit quocunque tempore, hæreditatem datam vel legatum sub hac conditione relictum, consequatur [b]. Qui potestatiua conditione faciendi aliquid capere debet si is facere paratus sit, sed per alium impediatur tertium, videtur impleuisse conditionem, & hæres est, vel legatum consequitur [c], vt contra, si non fiat, non debetur relictum [d]. Quemadmodum quando casu etiam desinit esse res, vel persona in qua aliquid faciendum est, an40 te implementum vel factum [e]. ¶ † Conditiones quæ in non faciendo consistunt, affines sunt, pro quibus implendis, hoc est vt consequamur hæreditatem, legatum, vel fideicõmissum sub hac conditione, [*si quid non fiat a nobis,*] relictum: oportet 41 Mucianam cautionem præstari [f]. ¶ † Conditiones in dando consistentes, implendæ quoque sunt in forma specifica saltem ex parte eius, qui consequi vult relictũ ea conditione: etsi incapax sit rei datæ is, cui datur [g]. Et quamuis regulariter necesse sit de iure conditionem impleri [h]: tamen cum id fieri non potest, sufficit de facto eam impleri [i]. Et proinde, inquit Paulus [k], [*si ita hæres institutus sim, si decem dedero, & accipere nolit cui dare iussus sum, pro impleta conditio habetur.*] Sed & aliquãdo huius conditionis in dando consistentis non habetur ratio, quando dare grauatur hæres vel legatarius supra quantitatem a lege permissam: vt si hæres supra dodrantem legatis prematur [l], vel in legitima fi42 lius [m]. ¶ † Casualis cõditio, cuius implementũ ex causis quæ extra nos sunt, interdum omnimodo extituta est, etiã si ignoretur certũ tempus: & tunc ea non suspendit dispositionẽ voluntatis, perinde est ac si pure relictũ esset [n]. Interdũ habet incertitudinẽ, num existat vel nõ, & tũc euentus expectandus est: neq; dilatio tollitur, nisi recusa, in qua 43 suspẽsa est dispositio, sublata sit [o]. ¶ † In mixta vero conditione, quæ ex facto legatarii & extranei, vel alterius pendet, cõditio habetur pro impleta, si is cui iniuncta est, paratus sit implere, & tamen per factũ extranei non impleuerit [p]: cõtra, si per eum 44 steterit [q]. ¶ † Cæterũ obseruandum est, in implementu possibilium conditionum, interdum plures apponi vni relicto, vel copulatiue, vel disiunctiue. Etsi copulatiue apponantur necesse est eas

t L. itaque. ff. cert. pet. P. l. cũ in secundo, de iniusto rup. l. conditio, 100. de verb. obl. l. si iam facta, de con. & dem. P.
u inst. 2. eod.
x in l. 1. eod.
y l. vni. § sin autẽ aliquid, de cad. toll. l. ff. de necess. hæred. instit.
z l. suus quoque. § puto, de hæred. inst. P.
a l. ff. C. de cõdit. insert. l. in testamento, de condit. instit. P.
b l. 2. de cond. & demon. P. l. si iam facta, 11. §. itẽ scribẽdũ, & l. conditio, eo l. lege si quis, C. de condit. institut.
c l. multa, & l. si Titius, 14. & l. commiss. de cõ. tur. §. si de cõd. & demõ. P. l. qui potest, de reg. iur. l. Labeo, de contra. emp. P.
d l. 3. de cond. insert. C.
e l. legatum, 4. eod.
f l. Mucianæ cautionis, l. is cui, 18. l. cum tale, 71. in princip. & §. 1. & l. nulla, 72. §. 1 de tide con. & demonst. P. l. 1. §. si quis ita, de annu. leg. cum sim.
g l. qui hæredis & l. Meuius, de cod. & demon. l. si quis ita, 33. de cond. instit.
h l pen qui. anno. leg. eod.
i l mulier §. si quis, de cod. & demon. P.
k l. 3. eod.
l l. 1. ad leg. Falc. P.
m l. quoniã in prioribus, de inoff. test.
n l. si pupillus §. si sub dictione, de nouat. P.
o l si quis, de acq vel omit. hæred. P.
p l. si quis in testamento, 11. de cond. inst. P.
q l vxorem, 1. hæres, de leg. 1.

omnes impleri, vt locus sit petitioni: si disiunctiue, alterá quam libuerit [a]. Nisi separatim plures testamento diuersis locis insertæ sint conditiones: quia tunc eas oportet omnes impleri [b]. Quod si pluribus imposita sit vna conditio, si diuidua est: potest impleri pro portione eius quod quisque cum alijs præstare debet [c]: si indiuidua, non sufficit ab vno impleri, nisi manifesta sit pro ea sententia voluntas testatoris [d]. Sed & si diuidua conditio vni imposita est, non poterit pro

45 parte impleri [e]. ¶ † Atque illud singulare notandum, ius implendi conditionem non transire ad hæredem illius, qui eam adimplere debebat, nec in hæredē eius, in cuius persona impleri oportebat [f]. Vt legatum intercidit, si persona ea decesserit cui legatum est sub conditione [g]. Quod maxime in conditionibus consistentibus in facto sequendum est. [*Quæ, vt ait Paulus* [h], *varietatem habent, & quasi tripertitam recipiunt diuisionem, vt quid detur, vt quid fiat, vt quid contingat: vel retro, ne detur, ne fiat, ne contingat. Ex his dandi faciendique conditiones in personas collocantur, aut ipsorum quibus quid relinquitur,*

46 *aut aliorum. Tertia species in euentu ponitur.* [i]] ¶ † Conditiones impossibiles iure, vitiant institutionem filij & dispositum, si eas senatus vel lex improbet, aut si contra bonos mores, si derisoriæ [k]. In alijs autem quam filij, habeantur ac si appositæ non essent: hoc est, perinde hæreditas vel relictum capietur, ac si conditio hæreditati vel legato apposita non fuisset [l]. Idipsum dicendum in impossibi-

47 libus ipso facto conditionibus [m]. ¶ † Item de conditione non faciendi si ea sit contra honestatem vel vtilitatem reipublicæ, quæ etiam remittitur: vt si legetur mulieri, si non nupserit. Ea qua nuptiæ in perpetuum inhibitæ videntur virgini, & si vidua, perpetua viduitas imposita: nam tunc sublata vt reprobata conditione, legatum debetur [n]. Quod hodie correctum est in viduas [o]. Et olim quoque licuit liberorum causa, quandiu impuberes essent, legatum matribus ea conditione relinquere, ne nuberent: nec dabatur legatum, si nuberent [p]. Probata tamen est contraria conditio, [*si Titio nubat,*] vt non nisi nubat, legatum petere possit: quia per hanc conditionem inuitatur

48 ad matrimonium [q]. ¶ † In diem relinquitur legatum, vel certum, transmissibile est ad hæredes legatarij, quia certum est deberi, contra si in diem incertum [r]. In diem certum erit legatum in exemplo, [*lego vsq; ad pubertatem* [s].] Obserua tamen quæ traduntur & distinguuntur per glo. & Interp. in l. obligationum fere, 43. de actio. P. exemplum etiam vide in l. ambiguitatem, 12. de vsufr. & habita. C. lib. 3. tit. 33. De vtroque & in diem certum, &

49 incertum facto legato vsusfructus. ¶ † Ex die relinquitur legatum, vt, [*à Paschate lego vsq; ad Pentecosten.*] Ad legatū ad diem referri possunt ea, quæ differunt dationem legati ad certam diem vel incertam: vt, [*lego decem cum ad legitimum statum peruenerit.*] Ibi enim non conditio est, sed dilatio petitionis. Et ideo die legati cedente, mortuo legatario transmittitur legatum ad hæredes [t]. Ex die videntur deberi & legata, quæ in annos singulos relinquuntur, quorum petitio singulis annis cedit ab initio, non autem a tempore primi anni [u]. Et tamē annus inceptus habebitur pro completo, quod pertinet ad ius transmissionis legati eius anni, quo legatarius defecit [x]. Sicuti Vlpianus tradit duo perpulchra & notabilia, quotidianaq; exempla, his verbis [y], [*In annos singulos heres damnatus sinere me fundo vti frui. si initio anni quo colere deberem moram fecerit, licet postea patiatur, quia cultura sum exclusus, tamen totius anni nomine mihi tenebitur. Quemadmodum, si diurnas operas Stichi dare damnatus, non a mane sed a sexta diei hora det, totius diei*

50 *nomine tenebitur.*] ¶ † Quæ verba postrema, de die lucis intelligenda sunt, qui constat 12. horis, vt Dominus dixit ad discipulos, *nonne 12. sunt horæ diei* [z]: media pars diei artificialis, qui constat 24. horis, duabus dimidiatis noctibus, & luce media: incipiendo in hoc artificiali die, ab hora prima nocturna [a], cum lucis dies incipiat naturalis ab ortu solis apparente, seu ab aurora, quæ in æquinoctio est hora vt plerunque sexta, demptis singularibus regionum distinctionibus ab hoc circulo æquali distantibus. Et proinde in lege 2. §. 1. de verborum significat. P. Sic Paulus intelligendus *Cuiusque diei,* [inquit, *maior pars est horarum septem primarum diei, non supremarum.*] id est, maior pars lucis diei est à sexta hora matutina vsque ad primam pomeridianam [b], & ita *septem horarum*: non computatis supremis, quæ ante horam sextam sunt matutinam: videlicet à computatione facienda huius diei, omissis horis quæ a 12. noctis progrediuntur ad sextam matutinam, & ita supremæ sunt, id est, anteriores. Duodecim autem horis lucis in duas partes diuisis, ponendo sextam matutinam, pro prima, & sextam vespertinam pro duodecima, erit in 7. hora, quæ est prima pomeridianæ, maior diei pars lapsa. Sed hæc obiter alibi de tempore latius dictum est à nobis in

51 8. Syntaxeōn artis mirabilis [c]. ¶ † Sub Modo relinquuntur quoque legata, estque modus instar conditionis, sed non tam adstringit quātum conditio, & effectum sortitur sine implemento modi sæpe legatum, si per grauatū non stet, quo minus modum impleat [d]. Exemplum est, si legata Sempronio centum sunt, vt Titiæ nubat [e], & c. Distingues facile modos à conditionibus, per voculas, *si, & cum,* quæ vt plurimum conditionē inducūt [f]; & voculā *vt* quæ facit modum. Quemadmodum facit causam dictio, *quia* [g]. Sed maxime exitus & effectus distinguit [h]. Modus in summa est, quando certum quiddā requiritur faciendum ab eo, cui per legatum vel fideicommissum relinquitur. Et ita à conditione distat, quia sub modo legatū statim peti potest data cautione de faciēdo quod postulatur: cum tamen dies conditionalis non cedat le-

52 gato, nisi conditione existente. ¶ † Causa adijcitur legatis vel fideicōmissis interdū vera, aliquando falsa. De vera, dubium non est, quin sub ea factum legatū valeat, veluti in remunerationem. Sed de falsa distinguitur: num illa sit impulsiua, quā Græci vocant προκαταρκτικὴν, vel finalis impulsiua, quæ animum testatoris commouet ad legandum, non vitiat legatum vel fideicōmissum, siue antecedat, siue sequatur: veluti si quis dixerit, *Titio, quia me absente negotia mea curauit, Stichum do lego:* vel ita, *Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego.*] Licet enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio eius liberatus sit, legatum tamen valet [i] nisi probari possit testatorem aliud voluisse, vel per er-

53 rorem id protulisse [k]. ¶ † Et ita æquiparantur falsa causa, & falsa demonstratio, quæ etiam non vitiat legatum vel fideicōmissum, si de corpore cōstet & voluntate defuncti [l]. Sufficit enim habere

finem,

a l. si hæredi plures, 5. de cond. instit. §. si plures, & §. si autē disiunctim, de hære. instit. ap. Iustin. l. si ita quis & l. si quis & l. si grata, de ver. oblig. l. cum pupillus, de cōd. & demon.
b l. sub diuersis, & l. quod traditum, l. nā ad ea, l. per fideicōmissum, eod. P.
c l. si plures, C. de condit. insert. l. cum fundus, 55. de cōd. & demonst.
d l. talis, eod. l. si ita fuerit, de manu. testa.
e d. l. cum fundus, de cond. & demonst.
f l. a testatore, eod. l. vnica. §. sin autem sub conditione, de cad. toll. C.
g l. intercidit, 38. de cond. & demonst. P.
h in l. in facto, 59. eod.
i de quarū differentia vide l. multum interest, 21. eod.
k l. filius qui in potestate, 15. de cond. instit. P.
l l. 1. §. fin. de his quæ pœn. nom. relinq. C. l. 1. & l. conditiones contra, 14. de condit. instit. l. turpia, de leg. 1. Quamque modus limitat hāc regulam V[illegible] & eod. ad ver. obliquit. nu. 16. 17. & vide de impossibilitate eum ibi nu. 11. 12. 13. 14. 15.
m in l. 9. de cōd. & demon. P. d. l. 1. l. mulier, l. si quis instit. de cōdit. instit. §. impossibilis, de hæred. instit. apud Iustin.
n l. Titio centum, 70. §. Titio centum, in 1. l. cum tale, 71. §. Meuiæ, de cōd. & demon. l. 2. C. de indic. vid. toll.
o auth. cui relictum, eod.
p l. sed si hoc, 61. §. si de cōd. & demonst.
q l. cum tale, gatū, 62. & d. §. Titio centum, 2. eod. tit.
r hoc tractat l. 1. §. 1. & 2. de cōd. & demonstr. [illegible] tamē distinctione l. cum qui rogatus, 55. de annu. lega. P.
s l. mela, 14. de alimen. leg. P.
t l. ex his verbis, 1. & l. 1. C. quan. dies legat. vel fid. ced. lib. 6. C. tit. 12. l. si post diem, 5 . . . lib. 36. P. tit. 2.
u l. cum in annos, 12. l. nec refert, 22. l. nec semel, 13. quan. dies legat. vel fid. ced. P.
x l. à vobis, . . . de an. . . . lega. lib. 12. P. tit. 1.
y l. a. eod.
z D. Ioan. Euang. 11 ca.
a l. more Romano, . . . de . . . lum, lib. 2. P. tit. 12.

finem ad quem verba diriguntur [a]. Et demonstratio est, sermo designans voluntatem loquentis, quam si consequamur, erratum non vitiat dispositum non minus quam si dum constat de corpore, erratum sit in nomine vel cognomine rei legatæ [b]. Quanquam in errore nominis appellatiui contrarium statuatur [c]. Sic demonstratio plerumque vicem nominis habet, siue demonstratio fiat vel per officium, vel artificium, vel per necessitudinem, vel affinitatem [d]. Vnde inter conditionē & demōstrationem hoc interest, quod demonstratio plerunque rem factam ostendit: conditio futuram [e]. Quare recte inspicienda in hac quæstione sunt verba testatoris, & stricte explicanda, secundum typum demonstratum, ex quo incerti demonstratio accipit effectum: veluti, si testator leget. [*Quod unque dotis nomine peruenisset, peruenturumve esset,*] qui petit, numeratæ pecuniæ probationē exhibere debet [f]. Et Diocler. & Maximia. in quotidiano themate rescripserunt [g]. [*Refert maxime an dotem tibi reddi maritus, an quæ instrumento dotali conscripta sunt, legati, seu precariis verbis statuit. quippe cum superiore quidem casu, datum probanti repeti tantum, posteriore vero nihil nocente falsa demonstratione, quod significatum est instrumēto postu-*
54 *lari possit.*] ¶ † Cæterum, causa falsa finalis adiecta legato, quæ in modum conditionis inseritur, vitiat legatum vel fideicōmissum [h]. veluti hoc modo: [*Titio, si negotia mea curauerit fundum do lego*] Quia nisi conditio hæc impleatur, legatum deficit [i]. Et
55 cessante causa finali, cessat effectus [k]. ¶ † Inter formulas legandi appositum quoq; videtur fideicommissum particulare, quando testatur dicebat, [*grauo vel rogo heredem meum, vel fidei eius committo dare Titio centum vel domum, aut fundum* [l].] Quæ formula videtur similis speciei legati, quæ olim fiebat per damnationem, de qua antea dictum. Proinde cum omnes species antiquæ legandi reductæ fuerint ad vnam substantiam [m], & sublata sit verborum solemnitas ista formula & substantia eius, quæ fideicommissum habebat ab hærede singularium rerū relictarum æquata est legatis per omnia à Iustiniano [n]. Iussu cuius Pandectarum volumina composita sunt, cum authoritate addendi, minuendi, & corrigendi iurisprudentum responsa [o]. Quo factum est, vt consarcinatores Pandectarum in l. 1. de lega. 1. absolute dixerint ex mente Iustiniani & Constitutionum eius, per omnia exæquata esse legata fideicommissis, scilicet istis particularibus, quæ antiquitus fiebant per damnationem. Ita perinde hodie est dicere, [*lego vel fideicommitto.*] Et res quæ legari possunt, possunt ita fideicommitti, & ab iis qui legare possunt: & quibus legari, & fideicommissum hoc relinqui. Eademque lata interpretatio voluntatis, quæ fit in fideicommissis, & facienda est in legatis sine differentia [p]. Et legata quæ olim infirma & inutilia dicebantur, ad similitudinem fideicōmissorum robur acceperunt [q]. Ita hodie, sicut à legatario fideicommitti poterat, legari quoq; ab eodem, vt ab hærede licet [r]. ¶ † Cæte-
56 rum, communio & exæquatio legatorum & fideicommissorum, est fideicommissorū singularium, non vniuersalium, a quibus legata discedunt in pluribus, 1. hæres cogi potest à fideicommissario vniuersali adire hæreditatem & restituere [s]: non autem a legatario vel fideicommissario particulari [t]. 2. In legato vel fideicōmisso particulari, dominiū recta via a testatore in legatarium transit [v]: in fideicommisso vniuersali, minime: quia requiritur aditio & restitutio [x]. 3. Valet fideicommissum vniuersale, licet hæreditas non sit soluēdo [y]: non etiam legatum vel fideicommissum particulare [z]. 4. De fideicommisso vniuersali detrahitur Trebellianica: de particulari vel legato minime,
57 vt paulo ante in Trebellianica docuim'. ¶ † 5. Q. l. l. cum auus, de conditio. & demonstrat. P. & similes [a], quæ dicunt grauatum de fideicommisso restituendo, non restituere si liberos susceperit, locum tantum habent in vniuersali non in particulari [b]: nisi substitutio facta fuisset filij in re particulari tantum, & in ea fuisset grauatus, quo casu eius soboles excluderet substitutum [c]: non aliter [d]. 6. In Trebellianicā fructus non imputantur percepti liberis primi gradus [e]: imputātur tamen in Falcidiam [f]. Sunt & aliæ differētiæ, à Bartolo, Iac. de Nigris, & aliis interpretibus ad l. 1. de leg. 1, connectæ, quarū plures tamen vel falsæ sunt, vel omnino ab aliis expugnatæ, aut sub dubio: & id-
58 circo qui eas voluerit videre, illos cōsulat. ¶ † Fuit & legandi & fideicommittendi olim scrupulosa obseruatio vt nonnisi post institutionem vtiliter legaretur [g]: nempe quod tunc legata nonnisi ex institutione vim acciperent [h], & fundamentum esset testamenti institutio [i]. Sed hoc sublatū postea & ante & post fieri posse declaratum est, neq; ordinem scribendi institutionem & legata obseruandum vsque adeo, vt inde legata aut fideicommissa periclitarentur [k]: si modo constaret de voluntate testatoris, quā contemni propter verborum inuersum ordinem nō expedit, vt ante Iusti-
59 nianum annotauit Papinianus [l]. ¶ † Est & formula alia legandi pluribus vnam rem, vel cōiunctim, vel diuisim seu disiunctim [m]. In qua quæstione tractatur de coniunctione triplici, re, verbis, & vtroq; modo facta, & de iure accrescendi, de quo
60 suo loco Deo fauente postea dicemus. ¶ † Cum autem plures res vni cum optione vel electione legantur, & aliæ formulæ obseruandę, de quibus, & cuius si electio, legatarii an hæredis, vide §. si generaliter, §. optionis, de legat. l. Lucio, de leg 2, l. plane, 34. §. pen. de leg. 1 Et tot. tit. De optio. & elect. leg lib. 33. P. tit. 5.

x l restitutam, ad Trebell.
y l. si hæres ab ...
z l. si vniuersa, C. de lega 1. l. si is qui quadringenta, ad Trebell.

a l. generaliter §. cum autem. de insti. ... cond. fac C. l. cum acutissimi, C. de fideicom.
b Soci in d. l. cum auus, de cōd. & demon. ... col.
c d l generaliter §. hu
d Gui. Bene. ad c. Raynutius, ad ver. & absq; liberis, ... num. 15.
e l. iubemus, C. ad Trebell.
f l quod de bonis. §. 1. ad leg. Fal. P.
g Vlp. in tit. 24. 1 & 14. Iul. Pau. lib. 3. sen. ca 4.
h l quod per manus, 10. de iure codicillo.
i in l. 1. de har. instit P.
k § authoritas, de lega l antiqu ...
24 C. de testa. l Lucium §. 44 § ... de leg.
m §. si eadem res, ...
n l triplici, 142. de verb. sig. l re cō... 89. de leg. 1.

Quibus Legari possit, & de Effectu, Actionibus, & Rationibus legatorum. Cap. 33.

1 *Legatarius debet capax esse factionis passiuæ testamenti, tempore mortis testatoris.*
2 *Heredes capacitas tribus temporibus consideranda.*
3 *Legari quibus omnino non licet, & quibus non nisi ad certam summam, & seq.*
5 *Posthumis non licuit testamēto relinquere, hodie cōtra.*
6 *Mulier quid, & quando ex legatis capere non potuit.*
7 *Incertæ personæ an legatum fieri possit.*
8 *Legari heredi non potest, nec legatarius & heres quis dici simul potest.*
9 *Legatum alicuius rei, num sit metiendum à tempore testamenti, an à tēpore mortis testatoris: vt adiuncta postea legatæ rei censeantur legata.*
10 *Legatorum effectus vt peti possint, & quādo: & quando transmittuntur, & 11.*
12 *Legata non petuntur regulariter, nisi adita hereditate.*
13 *Legata ab herede peti & præstari debent, non propria authoritate capi.*

14 Legata

1 ILlis † solis legari potest, quibus est testamenti factio passiua [f], id est, qui saltem ex testamento relicta capere possint, vel sibi vel ijs quibus subijciuntur, quærendo [b]. Quæ capacitas exigitur in puro legato, tempore mortis testatoris: quo tempore si legatarius incapax sit, quãuis postea capax fiat, excluditur à legato, per regulam seu legem Catonianam [c]. In conditionali enim tempus inspicimus quo impletur con-
2 ditio, si capacitas adsit [d]. ¶ † Qua in re legatarius vel fideicommissarius particularis differunt ab hærede extraneo, in cuius capacitate exigimus, vt capax sit tribus temporibus, testamenti, mor-
3 tis testatoris, & aditionis [e]. ¶ † Quibusdã omnino legari prohibitum, alijs tãtum ad certam vsq; quãtitatem permissum. Proscriptis legari nõ poterat, vetãte lege Cornelia, quæ proscriptum iouare prohibet, vt notat Cicero [f]. Martianus tamen tãtum seruos pœnæ eximit à iure capiendi, si in metallum damnati sunt [g]: nisi si quid alimentorum causa legetur [h]. Quemadmodum responsum est ex æquitate canonica de adulterinis & incestuosis filijs & spurijs, quibus alimentorum & eleemosinæ tantum gratia legari permissum [i]: cum aliunde à iure ciuili ab omni facultate percipiendi quicquã à parentibus excludãtur [k]. Non legatur etiam deportatis [l], collegijs illicitis, &
4 odi probatis [m]. ¶ † Non ecclesiæ olim donec Constãtinus Cæsar permisit [n]: non Manichæis [o], Iudæorum collegio [p]. Iudicatum & aliquando à Senatu, in causa Genutij legatarij qui se castrauerat, se castrantem indignum esse ex testamento aliquid capiendi, consulente Senatum Æmi-
5 lio Lepido Consule [q]. ¶ † Non licuit testatori quoque antiquitus, posthumo alieno, qui non erat futurus suus, quicquã legare [r], propter turpitudinis suspicionem [s], & quia cum eo non erat testamenti factio, quod nondum erat ciuis, nec homo quidem: ideo nec semper olim institui poterat [t]. Sed hæc prohibitio abrogata est, & institutio & legatum posthumi extranei etiam probata [u]. Cessantibus & improbatis rationibus prohibitionis, cum plures honestæ causæ esse possint sine turpitudine, propter quas quis possit alienum posthumo recte instituere, vt amicitia, affinitas, necessitudo parentum, & benemerita ob quæ dãtur hæreditates [x]. Et quod (vt alia ratio contraria tollatur) visum fuerit verius prudentibus antiquis, vt qui in vtero est, quantum ad suum commodum pertinet, pro nato ha-
6 beatur [y]. ¶ † Prohibitum & olim lege Voconia, mulieri vltra quadrantem bonorum testamento relinquere [z]. Erat & mulier, quæ ad secundas transibat nuptias intra annum luctus, omnium hæreditatum, legatorum fideicommissorum, su-
7 prema voluntate relictorum, expers [a]. ¶ † Incertæ etiam personæ legatum fieri non potest, si omnino incertitudo non possit certa fieri [b]: si enim vel demonstratione sequente, seu euentu vt, [*lego ei qui filiam suam filio meo collocauerit*,] verificari possit, incerta persona non omnino dicetur [c]. Vt quando sententia incerta refertur ad ea quæ illam certam facere possunt, certa est [d]. Et sic valebunt legata facta in ludum, vel certamen literarum, vt ei præmium detur, qui dicendo vel eruditione vicerit: sic enim victoria persona certa fit. Vt Tholosæ in Floralibus ludis Calendis Maij fieri testamento statuit quædam matrona nomine Clementia: eam ob rem ditissimis legatis relictis ciuitati, vnde præmium suppeditarent Capitolini. Legatum & illud incertæ personæ receptum, quæ certa fieri potest: hac conditione, [*si quis mihi restitutionem impetrauerit*.] Et quod pauperibus generaliter relinquitur [e]. Quia hæc incertitudo electione haberi potest, certos eligendo pauperes, secundum legum ea de re statuentium certitudinem [f]. Sic Iustinianus in alio exemplo [g], [*sub certa, inquit, demonstratione, id est, ex certis personis incerta persona recte legabatur: veluti ex cognatis meis qui nunc sunt, si quis vxorem filiam meam duxerit, et hæres meus illam rem dato*.] Sed & locis pijs & ecclesiæ, sine determinatione alicuius, quod relinquitur valet, vt determinandum arbitrio e-
8 piscopi [h]. ¶ † Seruo hæredis etiam pure inutiliter legari, sub conditione autem recte constitutum [i]: quia is domino legatum acquirit [k]. Et domino hæredi legari non potuit, quia nemini à seipso recte legatur [l]: cum nemo suiipsius debitor dici possit [m]. Nec simul potest quispiam esse le-
9 gatarius, & hæres [n]. ¶ † Vide & decisionem capellæ Tholosanæ 190. de legato facto filiolis, quomodo intelligantur tantum illi, qui tempore testamenti erant, non postea nati. Idipsum de legato facto rerum, quæ Tholosæ erant testatori. Et de legato facto laboragij, quod habebat in in aliquo testator: Num post testamentum quæsita ibi proxima, & quæ sunt mortis tempore
10 continentur. ¶ † Effectus legatorum probatorum est, vt relicta iure peti possint, videlicet eo modo quo dari posse legibus placuit, tempore debito, & à quibus oportet. Tempus idoneum præstationi vel solutioni legatorum est, cum dies præstandi cessit & venit. Pure quidem legata & in diem certum, debentur à morte testatoris: exceptis quibusdam casibus [o]. Conditionalia autem, vel in diem incertum relicta, cedunt existente die vel conditione [p]. Cedere diem dicimus, quando res promissa incipit deberi: venire diem quando dies venit quo pecunia pe-
11 ti possit [q]. ¶ † Transmittuntur autem legata per mortem legatarij in eius successores, à die qua debentur, quamuis peti non possent tunc [r]: exceptis legatis personalibus [s], quia personalia non mutant personas quib. conceduntur [t]. Alia cõtra.

Quia

a §. legari, de lega. Vlp. in tit. 24.
b l. filiusfamilias, 16. de vulg. P. § testamẽti factio, de hæred. qual. & differ.
c Paul. in l. 2. de reg. Cato. lib. 34 P. tit. 7.
d Pap. in l. 5. & Vlp. l. 4 eod.
e l. si alienum seruum, 49. §. in extraneis, de hære. qual. & differ.
f Cic. 3 in Verrem. & 2. de finib.
g l. quidã sunt serui pœnæ, 17 de pœn. P.
h l. si in metallum, de his quæ pro non script. hab. P. l. legatum, de cap. diminut. l. in metallum, de tes.
i ca. cum haberet, de eo q̃ dux. in matri. quã prius polluit per adult.
k § vlt. quib. mod. nat. effic. sui in Nouell.
l in l. 1. de hæred. instit. C.
m l. collegiũ, & eod. l. 1. quod cuiusq; vniuers. nomi. P. l. cũ senatus, de reb. dub. P.
n L. 1. C. de sacros. eccl.
o l. Manichæos, 4. §. quos bono de hære. C.
p l. 1 de Iud. C.
q Val. Max. lib. 7. c. 7.
r § posthumo, de leg.
s l. si quis, de hæred. instit. P.
t §. 1. de bono. posse. sp. Iusti.
u l. posthumus, de inoff. testa. l. 1 §. filius, & l. 1 contra tab. de ven. in posse. mitt.
x l. nec adiecit. pro soc. P.
y l. qui in vtero, de sta. hom. P.
z Dio. Cass. li. 44. Gell. ... 6. ... de finib. & 1 in Verrẽ. Quintil. lib. ... lib. ...
a l. ... de sec. nupt. C.
b l. Paulus respondit, l. 1 de reb. dub. l. quæ plures, 18 de vsu & vsuf. leg.
c § incertis, in l. de leg.
d l. 1 & 2. de sent. quæ sine cert. quã. prof. C.
e l. quidam in legato ... de pæn. P.
f l. id quod pauperibus ... de episc. & cler.
g § sub certa, de leg.

Quia semper legata peti nō possunt, etsi debeantur: veluti ante adita hæreditatem. Nā post aditam tutè petuntur, transitq; dominium in legatarios a. Quod si ante diē quo debetur, fiat caducū legatū, ad substitutū, coniunctū, vel hęredē cum suo onere peruenit b. 12 ¶ † Regulariter, si hęreditas nō adeatur, vel nisi pro adita habeatur, peti legata nequeunt c. Aditione enim videtur hæres cōtrahere cum defuncto, & se obligare solutioni relictorū d. 13 ¶ † Et ita ab hærede peti oportet, & præstari legata: quia legatū, est donatio ab hærede præstāda e. Nec propria authoritate capi à legatario potest, paucis exceptis f. Et si de facto is acceperit, cogitur captum hæredi restituere per interdictum quorum legatorum: nisi ex voluntate hæredis acceperit g. Nemo enim iuris in causa propria sibi dicere debet h. 2. Sicut rem suam amittit, qui propria authoritate ab alio possidēte repetit i: sic vt violentus possessor legatū debitū k. 3. Non licet accipere ꝓpria authoritate legatū, quia alioquin posset valde præiudicari hæredi, circa detractionē Falcidiæ: minuit enim legata Falcidia l. Atq; scriptum reliquit Gordianus m, hæredē restituentem integrū legatū siue detractione Falcidię, nō posse postea repetere ad contributionem complendā. 14 ¶ † Satis superq; etiā legatarijs prouisum est, vt legatum si petāt, consequatur legitimis actionibus, vt opus non sit eos ad arma prosilire n: ꝑsonali ex testamēto, hypothecaria, rei vēdicatione o. Quod explicat, & quādo nō cōpetant, abunde Guil. Bened. in ver. si absq; liberis, 2. in fideicommissis, nu. 139. 155. 154. Adita namq; hæreditate agit legatarius personali ex testamēto directa, contra hæredem p. Quod si nolit adire, & hæreditatis bona à nullo possideantur, petere potest se mitti authoritate iudicis in bonorū possessionē remedio prętoris q, aut dari bonis curatorē. Et si differat adire, & interim bona legata ab alijs possideātur, ea petere potest à possessoribus hypothecaria r. Et si in fraudē legatario tū nolit adire, siue id fiat dolo, vt alius, vel vt ipse succedat ab intestato, datur legatario actio vtilis, vel in factū ex edicto l. sancimus, & ibi glo. C. de sacros. eccles. 15 ¶ † Rursum, si hæres adepta hæreditate vel bonorum possessione per prætoré, recusat soluere legata, eo quod illa sint, vel in diem, vel sub cōditione quæ nondū extiterit, legatarius & fideicōmissarius, & eorū successores, de dando legato impleta conditione vel die adueniente, dolumq; malum futurū, petunt sibi satisdari ab hærede cuiuscunque qualitatis sit, vel quarumcunque facultatum s: excepto fisco t, qui semper præsumitur fore soluēdo v. Remittitur & satisdatio rebus publicis, accepta tantum repromissione x. Item si testator remiserit hæredi satisdationem y, vel hæres statim docere se paratum dicat, nihil deberi z, vel legatum esse inutile aut nullum a. In puris quoque legatis satisdatione opus non est, nisi moras solutioni nectat hæres b: nam tunc summarie & de plano legatario vel fideicommissario satisdari iudex statuit c. Vt contra sit legato sub conditione de non faciendo, legatarius vel fideicōmissarius hæredi cautionem Mutianā dāt d. 16 ¶ † Quod si hæres cautionē recusat legatario vel fideicōmissario, poterunt iterum petere à iudice se mitti in possessionem bonorum, causa rei seruandæ, tanquam pignoris iudicialis non dominij iure, ad cogendū ea detentione hæredem ad satisfaciendum a. Olim Pādectarum iure, ob contumaciam satisdationis, missio fiebat in possessionem omniū bonorū hæreditariorum f, cum interdicto, [*Ne vis fiat ei qui in possessionem missus est, quominus authoritate prætoris possideret forma decreta.*] g Et Alexander Cæsar, in punienda contumacia nō satisdātis hæredis, voluit primum mitti legatarium vel fideicommissarium in possessionem bonorū hæreditariorū: & si adhuc post sex menses fideicommisso vel legato satisfactū non esset, missionem fieri statuit in proprias res hæredis h. Quod postea Iustinianus temperauit, & pro quantitate legati vel fideicōmissi in bona hæreditaria 17 fieri tātum voluit i. ¶ † Sed & alia reddidit remedia, vt si intra annum monitus satisfacere voluntati defuncti hæres non obtemperasset, priuaretur hæreditate k. Iure pontificio, ab episcopo interdicitur hæreditas cum fructibus l. In Gallia, nec post annum cadit hæreditate, sed sententia vel cogitur parere, vel hæreditati cedere m: alijsq; or- 18 dinariis remedijs coercetur cōtumacia. ¶ † Neq; (leg)em n illa formula antiqua legādi, qua pœnæ nomine legatis aliquid addebatur, implendæ voluntatis testatoris causa. Quia hodie sine pœnæ adiectione, satis roboris habēt legata. & remedia sunt paratissima ad cogendum hæredem vt impleat o. Verūtamen iure pontificio & nunc receptum est, pœnā imponi posse hæredibus, vt si contra determinatū legatū venirent, contenti sint portionib. ab intestato eis venientibus p: nisi legatū & cōditio turpia essent q. Quæ intelligenda sunt si modo legata sint legitima & vtilia, & ex mēte testatoris 19 relicta, non reuocata, neq; extincta. ¶ † Nā pluribus modis deficiunt legata facta: pauca indico. 1. Vel quia destituuntur fundamēto, videlicet non adita hæreditate q: de quo vide Nicol. Boerium, q. 41. num. 2. 3. & 8. vbi excipiuntur legata pia, quæ ante aditā hæreditatem solui & peti possunt r. 2. Item a. deficit legatum, quia res legata in hæreditate non inuenitur s, vt diximus. 3. Si res interierit penitus, vel de nouo aliud in locum destructi legati subrogatum sit, nisi de contraria voluntate testatoris appareat t. 4. Si testator rem suam legatam voluntarie alienauit u. 20 ¶ † Hic tamen & mens testatoris excutienda est x. expressa vel tacita, num voluerit adimere legatum: vt puta, si ... ni totam rem legauerit, alteri vero postea partem eius, pars ex legato priori adempta videtur y. Item si quæ filiæ legauit pater, viuus in dotē postea dedit, nō debetur legatum z. Vel si quod legauerat, alteri separatim leget, si appareat euidentissime ademptionē factā: alioquin in viriles admittuntur 21 ad eādem partē legatarij a. ¶ † In ademptione expressa & declarata per testatorem, dubiū non est legatum non posse peti b. Idem in trāslatione, nā sic vt adimi per testatorem legatum potest, sic & transferri c. Transferri autem quatuor modis legatū Paulus docet d: aut enim à persona legatarij in personā aliam trāsfertur, quamuis secunda sit incapax legari e: aut ab eo qui dare iussus est, trāsfertur, vt alius det: aut cum res alia pro re datur, vt pro fundo decem aurei, aut quod pure datū est, transfertur sub conditione. Quod tamen legatur

... ad fiscum.
... dota. P. l. 3. §. idem sciendum, si cui plus quam per leg. Falc. P.
... §. ll. vt leg. nom. ... P.
... eod. l. 2. 4. & l. pen. C. vt in posse. legat.
... posse. leg. vel fidei. ... cauf. &c. lib. 16. P. tit. 4.
... o. 14. § diuus, vt leg. nom. ca. b l. etiam, 12. eo. ti. P.
... leg. &c. C. d l. Mutianæ cautionem, de cōd. & demon. P. cum simil.

c l. sicut adimi, l. 3. eod. §. t. de adim. leg.
d in l. translatio, 6. ... 3. seq. de adim. P.
e l. & si transferam, 20. eod. l. plane, de leg. 1.

alij

alij sub conditione, quod alij pure legatum erat, non plane facit translationem à primo, sed ita demum, si conditio extiterit [a]. ¶ † Neq; quicquam prohibet priorem scripturam à posteriore corrigi, commutari, rescindi [b]: cum non obligetur sua dispositione legatarijs testator, nec cogi possit stare voluntati primæ, data facultate ei mutãdi & tollendi quæ sibi placuerit antea [c]: etiam si ipse sibi legem posuerit, ne reuocetur quod disposuerit [d]. Semper enim mutabile permanet ex arbitrio domini testamentum & translatio, vsque ad mortem, qua firmatur ambulatoria voluntas [e].

23 Et proinde in omnibus legatorum ademptionib. siue expressis siue tacitis, in quib. plures nascuntur quæstiones, semper sequenda est voluntas testatoris, & per aperta, & per cõiecturas: vt exẽpla prostant in l. si fuerit, de rebus dub. P. l. Titiæ textores. de lega. 1. l. 3. §. si quis duobus, de adimen. lega. P. Et in dubio, vna adempta vel excepta re incerta ex pluribus, illud sequendum est, quod melius est, vt hæres minimum grauetur [f]. Et ita in tacita ademptione ad præsumptionem volũtatis ex eo quod fit à testatore, concluditur, in l. legatum,

24 14. §. fi. & l. seq. de adimend. lega. P. ¶ † Translatio legatorum & fideicommissorum à testatore tantum fit, non ab hærede, vel alijs. Et proinde vnum pro alio dari non potest legatario inuito, nec alio modo per hæredem, quam à testatore statutũ sit: Neq; legatum ad opus Reipubl. certum, in aliud opus à Reipubl. administratoribus transferri vel commutari potest [g]. Et ita iudicatum est, in legato facto in nouum opus Theatri, à quodam, in opus Reip. Trebianorum, quod Trebiani postulabant à Tyberio Cæsare, vt ad viæ munitionem transferatur: quod negauit fieri posse Senatus & Cæsar [h]. Notabis tamen exceptiones illius esse axiomatis: si authoritate principis fiat commutatio, si pecunia relicta ad opus illud non sufficiat: si opus in quo legatum destinatum est, nõ admittatur à Repub. vt si pecunia relinquatur, vt ea reditu eius spectacula vel venatio fiant. Et tunc in opus aliquod aliud vtile & necessarium, commutatio legati fiet: conseruata scilicet per memoria liberalitatis defuncti, inscriptione operi eius nomine facta [i]. Scæuola tamen admonet [k], vt si Reip. legata prædia sunt, vt de eorum reditu quotannis ludi edantur, cum adiectione. [*Quæ legata peto, decurtiones, & rogo, ne in aliam speciem, aut in alios vsus conuertere velitis.*] Si ludi sint permissi, vt Tholosæ floralеs, & cessauerit Respubl. in illis edendis, fructus Prædiorum temporis intermissi, ad hæredes pertinere testatoris, nec à Republica in alia conuerti posse opera. Sicque forma pollicitationi ludorum licitorum edendorum constituta, seruanda est [l]. Quæ tamen vera possunt esse, quando prohibita est à testatore translatio: alioquin minime. Cæterum arbitraret, & ea tante prohibitione: has easdem expensas certaminum & ludorum, vrgente opere publico, quod necessitatem habet accelerationis, vt si muri reficiendi sint, sine metu restitutionis posse conuerti per aliquot annos in opus illud quo peracta restituantur certamina. Et hæc Diocletiani Cæsaris sancita, & ita intelligenda videtur constitutio, in l. 1. de expens.

25 ludo lib. 11. C. ¶ † Idipsum obseruandum censeo in alijs legatis in opus nouum publicum factis, vt prius ex his antiqua vtilia opera publica sarciantur, quam noua incipiantur [m]: non obstantibus quibuscunque conditionibus, vel pactis traditioni legati impositis. Quæ ita demũ rata sunt,

si vtilitatis publicæ interest, vt si damnosa sint obseruari non debeant, vt ait Papyrius [n]: eum vtili-

26 tas publica præferenda sit priuatæ [o]. ¶ † Subinde peti non potest legatum, cõsideratis personis legãtis, hæredis, & legatarij. Legantis, si non potuit testari, si perperam testatus est, & voluntas improbetur, vt ex superioribus colligi potest. Et quidam referunt ad personam testatoris, factum, si aduenit, si transtulit à legatario, si legatum ven-

27 didit, &c. ¶ † Ex parte hæredis non debẽtur, si nõ adit [p]: si is qui præstare debebat, ante testatorem decessit [q]: si tacitam fidem contra leges accom-

28 modauerit [r]: & sic de similibus. ¶ † Ex parte legatarij, non debentur: veluti, si is ante diem vel conditionem legati existẽtem decesserit, quod supra explicauimus: vel si viuo testatore moriatur [s]: vel non impleuerit mandatum testatoris cum præcepto factum, vt nisi faceret, legatum amitteret [t]: si capitales legatario cũ testatore inimicitiæ intercesserint, nec reconciliatio sequuta fuerit, ademptum quoque censetur legatum, & exceptione petens legatarius reijcitur [u]. Quod in legatis singulare, & in fideicommissis particularibus: cum inimicitiæ capitales cum hærede testamentum non vitient, sicut legatum [x]. In ea causa est qui accusat testatorem de crimine capitali, vt ei videatur capitaliter inimicus & legato priuatus censeatur [y]: sed & si palam & aperte testatori maledixerit, & infaustas voces aduersus eum iactauerit, idem erit dicendum. Si quoque ei controuersiam status mouerit, denegatur eius quod testamento acceperit persecutio, ex qua specie statim fisco defertur, vt respondit Vlpianus [z]. vel illicitæ mercis negotiatorem testatorem detule-

29 rit post eius morte [a]. ¶ † Ea capite enim indignitatis priuatur beneficio accepto. Sicut & is hæreditate, qui cum vxore defuncti concubuit ab eo institutus [b] Hic locus est ab ingratitudine, de qua alibi commodius. Priuatur & legato, qui testamentum celauit, postea hoc in lucem emerserit [c]. Item qui principale testamentum de falso accusauit, nec obtinuit, priuatur ab omni eius commodo [d]. Vt & iudex, qui de falso male pronuncia-

30 uit [e]. ¶ † Item si repudiauit vt oportet legatum [f], videlicet postquam cœpit deberi: alioquin repudiatio antea facta non sufficit, quin qui præcociter repudiauit, possit petere, iuxta l. si ita scriptũ, 46. §. si sub conditione, de leg. 2. Sed & qui sibi legatum scripsit illud non potest, vetante lege Cornelia de falsis, consequi [g]. Omitto casus alios his affines, qui si non occurrant, aut si prædicti non impediant petitionem legati, illud effectum sor-

31 tietur, secundum mentem decedentium. ¶ † Et rationes, quæ fauent implemento voluntatis vltimæ, fauent legatis, quia & legatum dicitur liberalitas ex testamento procedens [h]. Et per legata fit distributio & renunciatio beneficiorum secundum gradus: vt ijs, qui plus de nobis bene meruerunt, plus relinquatur, alijs minus. Et quẽadmodum ob benemerita hæreditates extraneis solent deferri [i]; sic & pro modulo affectionis, sanguinis, & propinquitatis, legata ab ijsdem solent relinqui [k]. Iustum quoque & est, hæredem qui fidem adeundo dedit de implenda voluntate testatoris, & ex quasi contractu eum defuncto aditione initio tenetur [l], ad soluendam cogi [m]. Sed hæc sufficiant de legatis præstandis integris.

a l. quod si, de adim. leg.

b l. nihil prohibet, eod.

c l. cum his status, §. an oratio, de don. int. vir. & vxo. l. 4. de ads. lega. P.

d l. diui, §. licet, de iure codic. l. si quis, in princ. 22. de leg. 3.

e c. cum Marthæ, de celeb. missa.

f l. si ita scriptũ, & l. apud Iulianum, §. Seio, de leg. 2.

g l. 2. & l. legatum, 5. de admin. rer. ad ciuit. pert. li. 50. P. tit. 8. l. 1. de spectac. li. 11. C.

h Sueto. in Tyberio, ca. 31.

i d. l. legatum, l. legatum ciuitati, 10 de vsu & vsuf. leg. P.

k l quidã rep. pub. 17 eod. & l. liberto, 21 §. Lucius, de an. lega.

l l Sepeltia, 10. de pollicit. P.

m l. fin de oper. pub.

l § hæres quoque, de oblig. quæ ex qua. cons. l. apud Iulianum, §. fin. & l. seq. quibus [illegible] posse. eat. m § 1 de oblig. [illegible] de actio. l. obligationum [illegible] de actio. P. [illegible] cum similib.

Videamus

Videamus nunc de exceptione, per quam legata tantum diminuta præstantur de lege Falcidia.

---

de Lege Falcidia, seu de Diminutione legatorum. Cap. 34.

Lib. 2. Instit. tit. 22. lib. 35. P. tit. 2. lib. 6. C. tit. 49. Nouel. 1.

1 HÆreditas cuiuscunque valoris † sit, totum vnum veluti corpus, quod assis nomine continetur [a], in duodecim vt plerunq; diuiditur partes, quas vncias dicimus. Singulæ autem vnciæ habent propria nomina ab vncia vsq; ad assem [b]: vncia, minima pars: sextans, duę vnciæ, seu quæ partes totius: quadrans, tres vnciæ, quæ faciunt quartam partem totius: triens, quatuor vnciæ, quia ter quatuor faciunt duodecim: quincunx, quinque vnciæ: semis, id est semias, sex vnciæ: septunx, septem vnciæ: bes, octo vnciæ: dodrans, nouem vnciæ, dextans, decem vnciæ: deunx, vndecim: as, 12. Varro, lib. 4. vnciam ab vno dixit. At Iulius Pollux, lib. 8. vocabulum Siculum οὐγκίαν, ὥσπερ ἄλλα τῶν χαλκῶν ἕνα. Potest tamen ex arbitrio totam diuidere hæreditatem in plures vncias seu partes testator, & ex vno asse facere dupondium, id est, 24. partes, & plures aut pauciores: & tot vnciæ assem facient, quot te-

a l. asse toto, de hæredi. P. l. societ., pro soc. ... de
b ... vncias ... de ... instit. apud Iustinia- ... tum ... num. 50. §. fi. eod. P

2 stator voluerit [c]. ¶ † Has partes olim ex permissione legis 12. tab. testator ex voluntate legabat, propter verba illius, [*vti quisque legasset, sua rei ita ius esto.*] Et licebat totum patrimonium, vel pene totum legatis exhaurire [d]. Postea autem placuit hanc legandi licentiam coarctare. Et lata quidem post hæc lex Furia, qua cauebatur, ne cui vltra mille aureos legare liceret: & si plus legaretur, quadruplum eius quod plus quis accepisset, cederetur [e]. Sed quia hæc non prospiciebat hæredibus, alia lata est Voconia, qua cautum, inquit Theophilus, ne legatarius plus haberet quam hæres. Erat illius legis hoc caput & aliud, ne quis census, id est, in censum relatus, virginem neve mulierem supra quadrantem bonorum suorum hæredem instituerct: à Q. Voconio Tribuno 3 plebis, anno 583. ab vrbe condita, lata [f]. ¶ † Huic tamen, cum ei facile fraus fieret, alia addita est Falcidia, quæ totum defuncti patrimonium in 12. vncias diuisit, & vetuit, nec cui vltra dodrantem, id est, nouem vncias totorum bonorum legare liceret, siue sit vnus hæres institutus, siue plures. Vt quadrans, id est, quarta pars bonorum seu tres vnciæ, apud hæredem hæredésve maneret [g]. Scribit Dio Cassius cautum fuisse, vt hæres quartam partem bonorum sibi relictorum, si oneratus sit legatis, accipiat [h]. Lata hæc lex à P. Falcidio Tribuno plebis tempore Augusti adhuc Triumuiri [i]. Et hac lege factum est, vt tantum ex legato solum debeatur, quantum deducto quadrante superest, vt ait l. quoties, 67. ad leg. Falc. 4 in P. ¶ † Et si nihil superest, extinguatur, l. Plautius, 49. §. fi. eod. tit. Falcidia est quarta pars bonorum defuncti, quæ deducitur & completur ex legatis, quibus onerata est supra dodrantem hæ-5 reditas. ¶ † Quæ definitio ex his quæ dicenda sunt, apparebit. Falcidiæ nomen interdum compræhendit legitimam quartam quæ debetur filijs, & ita valde improprie [k]. Interdum & Trebellianicam [l], quia Falcidia prorogata fuit ad fideicommissa, ex quibus quarta exemplo Falcidię, longe post tempora introductionis eiusdem Falcidię, retineretur [m]. Interdum proprie, pro quarta quæ ex legatis deducitur, de qua hic acturi sumus. Conuenit cum vtrisq; ratione alicuius similitudinis, sed diuersa prorsus ab ipsis in pluribus: vixque consentit cum legitima [n] in alio, quam in quantitate: & in ea quoque interdum dissidet, cum secundum numerum liberorum variet, nec 6 quarta sit perpetuò [o]. ¶ † At cum Trebellianica conuenit in pluribus, quod vtraq; sit quarta bonorum hæreditatis [p]: vtriq; finis similis, ne sine hærede decedat testator [q]. Vtraq; per hæredem hæredis detrahitur, non detracta ab hærede [r]. Et contra voluntatem testatoris olim [s], non hodie [t]: vt latius dicemus Deo volente postea. Differunt tamen in pluribus. Quia diuersi sunt nominis [u], Falcidia, ex legatis [x]: Trebellianica, ex fideicommissis vniuersalibus capiatur [y]. Et in alijs pluribus, quæ constare possunt ex collatione vtriusque, & ex his quæ de vtraq; seorsum tra-7 ctantur. ¶ † Accipitur Falcidia de legatis & fideicommissis particularibus tantum, pro modo seu rata eorum [z], ex vsufructu legato [&], ex iuribus & nominibus [h], ex legato vtilitee creditori, & ratione commodi [i], ex eo quod emi vendive iussum

c d. §. hæreditas, l. hæredi. 35. l. Sabinus, §. 12. eod. P. §. videamus, eod. apud Iust. Leo. hæredi. 41. dat vulgo. Pau. li. 3. Sentent. tit. 4.
d l. verbis 12. tabu. de verb. sign. §. 1. de lege Falc. apud Theop. & Iustinia.
e Theop. in d. §. 2. Vlp. in tit. 2. & 28.
f De hac lege meminit Dio Cass. lib. 56. Gel. lib. 17. Liuius, lib. 41. Cic. 3 Verrina.
g l. 1. ad leg. Falc. P. §. 1. eo. apud Iustin.
h Dio Cassius, lib. 48. histo.
i Appia. Dio. in Augusto, c. quandam, 2. dist.
k vt in auth. vnde si parens, C. de inoff. testa. & ibi gl.
l vt in l. Titia, ad leg. Falc. P. l. si vt allegas, C. eod. tit. cum similib.
m §. sed quia hæredes, de fideicom. hære.
n Fernan. ad l. in quartam, in 2. artic. 2. capitu., nu. 4. docet 12. circumstantijs differtia legitimam ab alijs duab. quartis.
o auth. nouissima, de inoff. test.
p l. 1. ad Treb. P. §. sed quia stipulationes, de fideicom. hæred. l. 1. §. secundum tempore, & l. in quartam, ad leg. Falc. C.
q d. §. sed quia hæredes, & l. 1. ad legē Falc.
r l. quisquam, ad leg. Falc. C.
s l. Titia, & l. quod bonis, eod. P.
t authen. sed cum testatur, eod. C.
v l. 1. idem, C. de codic.
x l. 1. ad leg. Falc. P. vide lafo. d. rubr. ad Senatusc. Trebel. P. nu. 6. 22.
y §. sed quia stipulationes, de fideicomm. hæred.
z §. sed quia hæredes, eu §. & cum quæsitum, de lege Falc. l. 2. C. ad legem Falcidiam, l. si quis testamento, 22. de leg. 2.

a l. si vsusfructus ab in tio, 5. de vsufr. lib. 7. P. tit. 2. l. 1. §. non solum, & §. si vsusfructus, l. si & vsusfruct. 22. 20 ad l. Fal.
b l. 1. §. non solum, eod.
c d. l. 2. §. si quis creditori, l. 2. item quæritur, de dote præleg.

est [a], ex indiuidui æstimatione [b], ex pretio statuarum [c], ex linea margaritarum [d], ex relictis ad alimenta [e]. Et vt in summa dicã omnia legata quæ muit pro operibus publicis conficiendis, statuisq; ponendis data sint, ad contributionem dodrantis, pro rata suæ cuiusq; quantitatis reuocantur [f].

8 ¶ † Et aduersus omnes datur pro modo legatorum [g], & in legatis principi factis [h]. Ad municipum quoq; legata, vel etiam ad ea, quæ Deo olim relinquebantur, lex Falcidia pertinebat [i], & ad prælegata cohæredum [k], ad mortis causa donationem [l], & mortis causa capionẽ [m], ad ea quæ morte cõfirmantur: vt & detrahitur ex donationibus inter virum & vxorem, si morte confirmantur [n]: contra, si statim vbi factæ sunt, valeant [o]. Item & ab ijs, quæ ab intestato restitui debent [p]: ex pensionibus annuis, quando dies soluendi legatũ venit, non ante [q]. Interim autẽ viuente pensionario, quantũ æstimari poterit res onerata pẽsione, pro ineunda ratione, docebit te l. cum Titio, 55. ad le. Falc. P.

9 ¶ † Sunt tamen casus, in quibus non detrahitur Falcidia: vt iure Codicis cessat in testamento militis militantis [r], non etiamsi non sit militans, puta quia veteranus [f]. Laborant Interpretes in ratione istius decisionis notanda [t].

10 ¶ † Sed ego inutilem recuso laborem aliorum recensere. Dehinc nũ detrahitur Falcidia iure nouissimo, si prohibuerit testator [u]; quamuis fuerit diuersum iure Pandectarum [x], aut Codi. Iustinianei [y]. Item si æs alienum totã euacuet hæreditatem, quemadmodũ legata cessant [z], ita & Falcidia [a], & Trebellianica [b]. Neq; etiam accipietur de prædijs dotalibus, vel de instrumẽtis seu chartis, seu instrumentis prædiorum dotalium [c].

11 ¶ † De prohibitis alienari [d], de legatis ad pias causas [e], inter quas annumeratur relictum ad pontẽ construendum, vel ad ecclesiam ædificandam [f]: quamuis hæ detractiones non minuant quartam iure naturæ debitam, id est, legitimã [g].

12 ¶ † Et notabile hic est, non ideo onerari alia legata, vt patiantur detractionem eius quod detraheretur a legatis, quæ nõ patiuntur Falcidiam: sed periculo esse hæredis non detractum [h]. Contrarium tamen in alijs est, vt si testator prohibeat in vno legato Falcidiam, legatarij, non hæres oneretentus [i].

13 ¶ † Hæres quoq; qui non fecerit inuentarium rerum hæreditariarũ, & adierit, renetur ad solida debita, & legata integra, etiam supra vires hæreditatis, nec vtitur beneficio legis Falcidiæ [k]. Sunt & alij pluses casus, in quibus cessat Falcidia, quos inuenies enumeratos facile per gl. in l. testamento, C. ad leg. Falc. per gl. in §. hic nobis, de hære. & Falc. gl. in §. fi. de lege Fal. apud Iustinia. gl. ad c. Raynaldus, ad verba, beneficio, contra vulontatem, de testamentis & in gl. fin. c. fi. eo. tit. Concluduntur casus, istis versibus, à prędictis glossis legibus & iuribus probati, quos memoriæ causa faciliotis transcribam.

Falcidiam cessare facit pars debita natis,
Dos, miles, vetitum, libertas, sponte solutum.
Res vetita vendi, pietas, & chartula, crimen,
At hæres si non facit inuentaria subsit.

14 ¶ † Extra casus ergo vetitos, dicemus, ab hæredibus oneratis legatis, vel per legata vel fideicommissa exhausta hęreditate, capi quartã hanc Falcidiam. Nunquam autem à legatario, etsi fideicommisso grauetur [l]. Nisi hæres partem, quam ex legato eius accipere debebat, illi cedat: quam ex persona hæredis, non legatarij iure, capiet [m]. Detrahit ita etiam Falcidiam hæres hæredis, qui decessit ante solutionem legatorum [n]. Et fiscus qui succedit in locum hæredis, à quo tanquã ab indigno hæreditatem abstulit [o].

15 ¶ † Detractio porro facienda est, secundũ iuris ciuilis præscriptas regulas, computatione & ratione inita. Iustinianus modum deducendæ & retinendæ quartæ sic tradit [p]. [*Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum, item funeris impensa, & pretium seruorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud hæredem remaneat: tres vero partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione quod cuiq; eorum legatum fuerit.*] Subiungit postea exempla. Fit primũ deductio nun computandorum, postea imputatio, dehinc compotatio.

16 ¶ † Cum ære alieno deducendo, intelligimus etiam id quod debetur ipsi hæredi à defuncto, mortis tempore [q]: quum non dicantur eius bona, præterquam deducto ære alieno [r]. Nisi testator statuerit, vt in quartam Falcidiæ hæres sibi debitũ imputaret [s]. Quod intelligendum putant iure veteri, quando ex fructibus fideicõmissi quartam sibi compensare posset, non aliter. Quare hic considera quæ dicuntur in gl. l. fin. §. in computatione, verũ si vero, ad verbum confundantur, de iure delib. in quæstione, num huic quartæ, quæ debetur iure institutionis, imponi possit onus [t]. Quam non prosequor, cum monuerim hoc iure, quo vtimur, & in totũ & pro parte Falcidiam tolli posse: & hæres possit explorare apud se ante aditionem, num sit e suo incõmodo adire possit, aut velit repudiare hæreditatem, & ita iuri suo renunciare, sui gratia partim inducta Falcidia [u]. Et cum permissa sit prohibitio testatori, quod in eius fauorem quoq; inducta eadem quarta sit, ne sine hęrede decedat [x], & possit suo fauori renunciare [y]. Ergo si prohibitio non sit, ante detrahendum quod extra bonorum quãtitatem est: deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet [z].

17 ¶ † Funeris ea ratione impensa, & necessaria in sepulturam, tanquam æs alienum deducentur, non autem in monumentum construendum legatum, supra hanc impensam, sed Falcidiam & hoc legatũ patietur [a].

18 ¶ † Æris alieni loco etiam habentur, & proinde deducuntur ante imputationẽ Falcidiæ, serui manumissi, & pretia alienorũ seruorũ qui iussi sunt manumitti, & statuliberi: quia isti omnes extra familiã & bona defuncti, & hęreditatis esse videntur [b]. Item quicquid explicandarum venditionum causa expenditur [c]. Res etiam legata, quæ perierit ante rationem initam legis Falcidiæ sine dolo vel culpa hæredis vel legatarij [d]. Nec veniunt in computationem legata inutilia, quæ non valent [e].

19 ¶ † Quæ tum imputãtur hæredi & præcipua apud eum remanent, ea quoq; deduci par est [f]. Itaq; imputas tantum quæ hęreditario iure hæres habet à testatore, non quod legatorum nomine fideicommissorúmve, id est, prælegatorum à cohærede acceperit

a l. in ratione, 30. § vendere, ad leg. Falc.
b l. lege Falcidia, 7. eod. P. l. in imponẽda, §. 1. eod. C.
c l. lineã margaritarum, 26. in princ. eo. P.
d d. l. lineam, §. fi.
e l. diui Verus, 81. l. hereditatem, eod. P.
f l. in imponẽda, 8 § 1. eo C.
g l. 2. C. eod.
h l. & in legatis, C. eod.
i l. 1. §. ad municipum, eo P.
k l. à cohæredibus, 17 eod. C. l. Nesennius, eod. P.
l l. si mortis causa, 5 eo. C. l. 2. de donat. cau. mor.
m l. pen. C. ad leg. Falc. l. cum pater, §. 1 l. aliamus, & l. si hæres eius, eod. P. Vide tamen Bar. hoc dispu. in l. 1 § sed nemo, nu. 1 & 3. ad leg. Falc. P. & l. qui pretio nu. 3 de dona. cau. mort.
n l. in donationibus, 32. C. eo l. ex verbis, & l. donationes, 1. de do na. int. vir. & vxo. C.
o l. si vsumfructum, §. 1. ad l. Falc. P. Quæ autem sint illæ donationes quæ statim cõfirmatæ valeant, docet l. si quidẽ, iuncta gl. de don. int. vir. & vxo. C.
p l. filiusfamilias, 18 ad leg. Falc P. c. Reynaldus, & c. Raynutius, de test.
q l. lex Falcidia, 47 ad leg. Falcid P.
r l. in testamẽto, 7. C eod. l. in testamento, de mil. testa. C. vide Iaso. in l. copiantur, n. 2. eod. tit.
s l. si post, & l. ad veterans, ad leg. Falc. P.
t refert Ferrand. in 1. præfat. l. in quartam, nume 3. an. et. vide Bar. in 2. §. fin. nu. 4. de hæred. & Falc. in auth.

u d. auth sed cum testator, C. ad leg Falc. §. hinc nobis, & §. si vero expressim, de hæred. & Falc. in auth.
x l. quod de bonis, 15. § fratri, ad leg. Falc. P.
y l. pen. C. eod.
z l. si vniuersa, C de lega.
a l. successores. 18. C. ad leg. Falc. l. in ratione, 2. §. quod vulgo, eod P.
b d. l. successores, & l. 2. §. is qui, ad Trebel.
c l. si prædiorum, 13. C. ad leg Falc.
d §. si quando, vt sponsalit. largi. &c. in auth. auth. sed & si in ea, C. ad leg. Falc.
e § si autem hæres, de eccles. titu. in nouel auth. similiter, C. ad leg Falc. l. si quis ad declinandam, de episc. & cler. C. vide gloss. & Bart. ad l. pen. s. f. & Titio ad leg. Falc. numero detrahatur de legatis.
f gl. in d. auth. similiter, Bart. ad § sancimus, 2. numero 1. de sacros. eccles. C.
g gl. in d. auth. similiter, per l. quoniam in prioribus. C. de inoff test.
h gl. in d. auth similiter, arg. l. si à seruo, l non est dubium, & l. seq. ad l. Falc. P. Consentit Bart in l ne esse, nu. 7 eo per l si post militem, eod.
i stat Bart. ad l. qui quadringenta, per illam legem mil. ad leg. Falc. P.
k l. fin §. sin vero, & §. sin autem, de iu. delib. C. §. si vero non fecerit, de hære. & Falc. in nouell. auth. sed cum testator, §. quo non obseruato, ad leg. Falc. C. c. Raynaldus, 18. in fin. de testament.

perit [a] nisi ideo legatom ei datum est, vt integra legata vel fideicommissa præstet [b]. Non imputat quoque quod implendæ conditinnis causa, vel à cohęrede, vel à legatario, vel ab statulibero capit: quia mortis causa capit, noo hæredario iure [c]. Quamuis in quartam iure naturæ debitam, hæc & alia quæ à patre percepta sunt, vel ab alio qui legitimã debet, imputeutur [d]. Imputatur tamen prælegatum, respectu eius legatarij qui cohæredi dat, uou aliorum [e]. Nooautẽ imputabit etiam hæres in quartam, fructos ex re sibi legata perceptos [f]. Bartolus de imputatioue facieoda in qoadrante Falcidiæ distinguit [g]. Aut hæres capit ex bonis defuncti extra causam testamenti: aut ex ipso testamento. In primo casu rursum, aot propter hoc nominatim datũ & expressè, vt sibi imputet in Falcidiam, & imputatur [h]: aut accepit propter aliam causam, & tunc non imputatur [i]. In secondo casu, dum ex testamento capit distingue: an iure hęreditario capiat, aut iure legati, aut prælegati, aut causa conditionis implendæ, aut vi modi, aut ex causa pretij ex iussu testatoris. Et in primo caso, impotatur acceptom in Faleidiam [k]. In secundo, aot legatur sibi à legatario, & nihil sibi imputat: quia non habet ratione sui iure hæreditario [l], sed ratiooe eius qui dat [m]. Si vero legatur à cohærede, tunc aot quæris quoad ipsum hæredem, & totum imputatur [n]: aut quoad alios, & tunc aut legata fuit pecunia vel corpus non hęreditarium, & nihil eius imputatur, quia nihil iure hæreditario capitur. Aut fuit prælegata pecunia hæreditaria, & tunc aut ipse iossus est sibi retinere vel detrahere, & totum computat [o]: aut cohęres foit sibi iussus dare pecuniam hæreditariam, & tunc sibi pro hęreditaria parte imputat [p]. Si vero corpus hæreditarium, tuoc aut detrahit Falcidiam ex volontate defuncti, & imputatur in qoartam portionis hæreditariæ: aot contra vel præter voluntatem, & tuuc computatur tota hæreditaria portio [q]. In tertio casu, quod capitur cõditionis implendæ, si legatarius possidet ita quod ab hærede cooucoitur, imputatur in quartam, qood pertinet ad dantem, nõ quoad alios [r]. Si vero ipse hæres possidet & conueoitur, distingue, an fuit darum ab statulibero, & tunc dic vt in l. id autem, ad leg. Falc. P. aut ab extraneo, & tunc nullomodo impotatur in Falcidiam, nec quoad dantẽ, nec quoad alios [s]. In quarto casu, quod capitur in vim modi, impotatur in quartam [t]: vt & id, quod quinto loco capitur loco pretij [v]. Fernandus decem conclusiones ponit, per quas discetur posse docet, qoid imputetur, vel non imputetur in quartam Falcidię, quas apud illũ vide, in 3. capite principali, repetitio. l. in quartã, ad leg. Falc. P. in primo articulo.

20 ¶ † Quæ sufficiat indicasse, vt procedamos ad formam deducendi, imputandi, & computandi in detrahenda qoarta. Forma itaq; erit, primũ, vt eligatur arbiter, & coram illo legatarij & fideicõmissarij, & quorum interest vocentur. Verba Vlpiani [x] hæc sunt. [*Cum dicitur legem Falcidiam locum habere, arbiter dari solet ad ineundam quantitatem bonorum, tametsi vnus aliquod modicum fideicommissum persequatur, quia computatio præiudicare non debet cæteris, qui ad arbitrium missi nõ sunt. Solet tamen ab hærede etiam cæteris denunciari fideicommissarijs, vt veniant ad arbitrium, ibique causam suam agant, plerumque etiam creditoribus vt de ære alieno probent.*] Ad arbitrum recurritur, quando petunt solidum legatum legatarij vel fideicummissarij, & obijcit hæres esse locum Falcidiæ: nam ad exceptionem illam eliderdam, oportet arbitrum eligi. Et si noluarit expectare qui petit eius sententiam, interim pendente iudicio debent satisdare & cauere per stipulationẽ, se restituturos quanto amplius, quam per legem licuerit, acceperint: vt rescripsit Antoniuus Cæsar [y], & legibos anterioribus responsum erat [z]. Ita vocatis coram iodice seu arbitrio ijs, quorum interest, omnium instrumentorum & rationum defuncti coram eodem editio fieti debet, vt exploret ea per quæ probetur, quantum sit in bonis [a]. Subinde hæres contributiooem facere debet eorum, quæ imputari possunt, aut connumerari in portionem quartæ, & legatorum compræhensorum testamento patris substitoentis filio impuberi, & à filio relictorum, vel aliorum legatorum cum rebus imputandurum [b]. Sic habita tota massa hæreditatis, deducuntur primum deducenda ex bonis computandis, & quæ remanent apud hæredem, vt dictum est [c].

21 ¶ † Postea videndum, quæ inter bona connumeranda sunt. Haberurq; primom generaliter ratio quantitatis patrimonij, quod fuit tempore mortis testatoris [d]: quia ea tempore incipit esse hęreditatis [e], & ad id tempus aditio retrotrahitur [f]. Quare fructus quideoi pendentes & accessiones quæ fuerunt tempore mortis, computabuntor [g]: sed postea nata & percepta, & lucrata ex rebus hæreditarijs, etiam ante aditionẽ hæreditatis lucro hæredis solius sunt, nec ideo minus deducet quartam ex legatis, si mortis tempore nõ habuerit quartã deductis legatis [h]. Quia in peticolo hæredis est dimiuutio: vt si tempore mortis hæreditas quartę & legatis sufficeret, & postea ioops fieret, nihilominus solida legata præstare cogatur, etiam si tarde adierit, quod in arbitrio eius esset maturius adire [i], & quãdo voluerit rationem Falcidiæ inire [k]. Sed quid de peculij incremento dicendum, explicat Marcellus in l. cum quo de peculio, 56. ad leg. Falcid. Excipimus fructus rerum sub conditione vel in diem legatarum, qui medio tempore & pendente conditione percepti, veniunt in contributionẽ & computationem [l]. Idem de interusurio legatæ sub cooditione summæ, vel in diem dicendom est [m].

22 ¶ † Insuper retentiones omnis temporis hæredi impotantur & computantur in quartæ rationem, ne minuantor aliorum legata: vt si inutilia sint legata propter incapacitatem legatarij, vel si alio modo apud hæredem remaneant [n]. Si autem portio grauati cohæredis superuenerit per ius accrescendi vel aliter portioni cohæredi non graoatæ, & vtcu dum sit Falcidia, non fiet contribotio in ratione incunda portionis non grauatæ, sed separabitur [o], cum distinctioue l. 1. §. id quod ex substitutione, & l. quod si alterotto, 77. & l. qui fundum, 86. §. qui filiom suum, ad legem Falcidiam. P. Item cum distinctione, vt si iure potestatis vel dominij portio nõ grauata accrescit portioni grauatæ, fiat contributio: secus, si è conuerso [p].

23 † Postquam autem facta erit computatio, cõtributio, imputatio, & deductio, detractio facienda est ex rebus ipsis, si diuiduæ sunt: aut si indiuiduæ, ex æstimatione rerum [q]. Omnia tamen legata æstimanda sunt, vt cognoscamus num dodrantẽ excedant [r]: etiam non habita ratione æstimationis factæ per testatorem, iure veteri recepto [s], non iore Nouellarum, quo diximus testatorem posse prohibere Falcidiam [t].

r d. §. si vsus fructus.
s l. quod de bonis, 16. §. si ad leg. Fal. P. l. si fundum, 83. §. si libertis, de leg.
t §. si vero expressim, de hæred. & Falc. in Nouel. vide & nouel. 48.

24 † Alioquin vbicunq; detractio facienda est, huius æstimatio pretij rerum ex veritate facienda est [a]. Sicq; in hęc verba respondit Vlpianus [b], [*corpora si qua sunt in bonis defuncti secundum rei veritatem æstimanda erunt, hoc est, secundum præsens pretium, nec quicquam eorum formali pretio*, id est, à contrahentibus conuento, *æstimandum esse sciendum est.*] Paulus prosequitur [c], [*pretia*, inquit, *rerum non ex affectu, nec vtilitate singulorum, sed communiter funguntur.*] Idq; exemplis illustrat [d]. Pretium iustum, pretium cómune est, quo habita consideratione loci, vbi res sunt, & temporis quo æstimari debent, res vendi possunt [e]: non habita ratione æstimationis factæ per iuramentú in litem [f], vel pluris, quod quis ex stultitia vel prodigalitate emptoris vel affectione côsequi posset [g]. Relatio autê, vt monui, fit ad tempus mortis testatoris. Hicq; arbitrium boni viri, & expertium in censura rerum, adhibendum est: potissimú in his quæ à iu-
25 re non habuerunt æstimationem. § † Sunt autem quædam à iure æstimata, vt si legatum sit Reipub. in annos singulos, cum de Falcidia quæritur, Marcellus putat [h], tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad vsuras trientes eius summæ quæ legata est, colligendas [i]. Quomodo æstimetur legatum alimentorum ad vitam relictum, inuenies in l. hæreditatum, 68. ad leg. Falc. P. de quibus-
26 dam alibi. § † Cæterum, cum diximus ab hæredibus detrahi quartá Falcidiæ, obiter monendi sunt iuuenes, cuiuscunq; hæredis hoc non esse beneficium, sed tantummodo hæredis cuius hæreditas est exhausta, vel supra dodrantem onerata legatis, & pro sua parte [k], non autem legatariorum [l]. Non enim competit finis propter quem inuenta est Falcidia, legatarijs: nempe vt essent inuitati, saltem lucro ad aditionem hæredes: & vt testati decederent, qui eos instituissent [m]. Dataque est hæc ideo facultas à lege hæredibus, & iste eius effectus, vt possint quadrantem retinere, & ex singulis legatis corrodere pro portione æstimationis, vt illum suppleant, non autem ex
27 vno tantum legato [n]. § † Rationes autem istius quartæ, quantitatis videlicet statutæ, & æquitatis eius plures sunt. Quod autem ad quantitatem pertinet, cur nec plus nec minus quam quadrans hæredi decernatur, sicuti in alijs iuris taxationibus & quartis, nihil amplius possumus adferre, quam quod iustam hanc esse visum fuerit prudentibus pro mercede hæredis. Et æstimatio mercedis cómunites confertur in arbitrium boni viri, vt non omnino pro media parte qui industriam confert negotio, mercedem reportet, sed quod illi videbitur [o]. At si quæramus, cur mercedem ex aditione referre debeat hęres: æquum id esse suadet, primum vtilitas testatorum, quorum interest habere hæredé [p], & reipub. supremas hominum volontates sortiri affectum [q]. Fieri autem illud non poterat, recusantibus hæredibus, ob nullum vel modicum lucrum, adire defunctorum hæreditates [r]. Cum nemo cogatur adire vel acceptare hæreditatem alterius inuitus, & cum suo incommodo [s]. Secundo iure naturę æquum est, eum sequi commoda, quem sequuntur incommoda [t]: & Iniquum, vt vnus lucrum sentiat, alter damnum
28 patiatur [u]. § † Onus autem inesse hæreditatibus nemo dubitat, etiamsi lucrosæ videantur: vt recte cautum sit, non licere pupillo sine tutore acceptare hæreditatem, etsi lucrosa sit, ne, vt ait Iustinianus, ei aliquod damnum adueniat [x]. Lucrosa namq; etsi sit, tamen damnosa est, propter lites quas conuenit excipere vel mouere contra creditores, debitores, & legatarios testatoris: cum tamen alioquin nostra intersit, litibus non vexari [y]. Nec factum eius improbat Prętor, qui maluit potius re carere, quá sæpius pro ea litigare, & verecundia eius, qui lites execratur, non est vitupe-
29 randa [z]. § † Tertio, quia hæres adeundo, soluendo legata, & reliqua loco testatoris exercendo, videtur recte negotia eius, & ex mandato gerere [a]: & ideo salario aliquo remunerandus est æstimando à lege vel iudice [b]. Et labor non debet esse sine mercede [c]. Quare etiam æquum est, & eius portionem primam detrahi, tanquá mercedem eius, qui totius hæreditatis & legatariorum commoda gerit: & sine cuius aditione nihil legatarij consequerentur.

a l. in Falcidia, 42. ad leg. Falcid. P.
b Vlp. in l. in lege Falcidia, 62. eod.
c l. pretia rerum, 63. eod.
d in d. l. pretia.
e d. l. pretia, & l. fi. §. fi. de administ. tuto. C.
f l. cum pater, 60. §. fi. ad leg. Falc. P.
g l. 1. & l. in lege Falcidia, 42. eod.
h d. l. in quantitate, & eod. §. quantitas eod. ap Iustin.
i l. 3. §. fi. eod. P.
k §. 1. & §. & cum quæsitú, lege Falc. l. in singulis, eo. P.
l l. lex Falcidia, 47. in fin. eod.
m d. §. 1. de lege Falci. Vlpi. tit. 24.
n l. 2. C. ad le. Fal. d. l. in quantitate, § vlt. & l. Plautius, eo. P.
o l. societatē, pro socio, P. §. in bonæ fidei, de action. cum similib.
p l. & quia, de interro. actio. P.
q l. vel negare quem. testa. aper. P.
r §. 1. de leg. Falc. §. 1. dauid. haec l. in quantitate, 74. ad leg. Falc. P.
s l. verbo hac, de cond. insti. P. l. si quis omissa, si quis omis. cau. testa. P. l. in quantitate 74. ad leg. Fal. P.
t l. secundum naturá, de reg. iur. l. vni, § pro secundo, de cad. toll. C.
u in l. si non fuerint, 20 §. fi. pro soc. P.
x § neque tamen, de auth. tuto.
y l. minoribus de minor. 25. an. P.
z l. item si res fuerint, §. fi. de alien. iud. mut. cau. fac.
a in l. ... hoc verbo, de pactis P.
b l. 1. si mand. C. l. ... in bonis ... ord. cogn. P.
c §. ne ... de iudicab. in auth.

Cuius Personæ institutio possit in testamento fieri. Cap. 35.

Lib. 2. Instit. titu. 14. lib. 28. P. titu. 5. lib. 6. C. titu. 24.

1 *Hæres institui qui non prohibetur, potest: etiam respub. pluris, vnus, ignotus, &c.*
2 *Hæreditates delatas qui principes acceptarunt & quas, & qui voluerunt.*
3 *Hæredes principes cur olim scribebant primati Romani, & lex ea de re lata Aelij Pertinacis.*
4 *Pauperes & captiui ingenuo institui hæredes possunt.*
5 *Posthumi hæredes institui possunt sui & alieni hodie, non olim, & quare.*
6 *Spurij seu bastardi non possunt hæredes institui à patribus directè vel per fideicom. & seq.*
7 *Matri cuiuscunq, vbitatis sit filij spurij succedunt, sed non incestuosi vel adulterini, &c.*
8 *Filij presbyterorum abominandi & institui à patribus directo vel per obliquum non possunt, neq, in ecclesia eadem beneficium cum patribus habere.*
9 *Spurius quomodo ab alio, quam à patre, institui potest.*
10 *Naturalis filius ex testamento patris capere potest: spurius non vtique.*
11 *Fiscus quando capit hæreditatem vel legatum, spurio si à patre relinquantur.*
12 *Spurij nepos naturalis & legitimus an institui ab auo, & quomodo possit.*
13 *Legitimatus spurius quando ex testamento patris institui potest.*
14 *Vxori illegitimæ, puta ante adulterio cognitæ, testamento hæreditas relinqui non potest: sed fiscus capit & relictum.*
15 *Collegia licita tantum hæredes institui possunt, vt ecclesiæ. mendicantes autem religiosi vt possint.*
16 *Mendicantium vsura, & cumulatio pecuniæ detestata. Et vsus ea omnibus prohibita.*
17 *Fœminæ olim non poterant vniuersales hæredes instituti. Sublata lex Voconia. eod.*
18 *Deportati institui hæredes non possunt.*
19 *In metallum damnati non instituuntur hæredes.*
20 *Banniti an hæredes institui possint.*
21 *Pagani hæretici hæredes etiam consanguineos scribere nequeunt.*
22 *Hæredes institui possunt non prohibiti, furiosi, muti, &c.*
23 *Hæredum differentia triplex, vel sui & necessarij, vel extranei, & qui.*
Et num vxores inter suos hæredes marito. eod.
24 *Extranei hæredes qui dicantur.*

Cum

1 CVm superioribus † capitibus, de modo institutionis vniuersalis & singularis dictum sit: postulat ordo, vt persequamur quæ personæ instituoi hæredes possint. Pro cuius resolutione dicimus, generaliter cuiusq; personæ institutionem approbari [a], si speciali nota non prohibeatur [b], si factionem habeat testamenti passiuam: siue is sit proximus, siue extraneus penitus, & incognitus [c], plures & vnus [d], ciuitates, vici, municipia [e], qui non sunt principibus nostris, hostium nomine [f]. Misitheus doctissimus & ditissimus, socer Gordiani Imperatoris factus, decedens remp. Romanam reliquit hęredem, vt quicquid eius fuerat vectigalibus accederet, vt ait Iulius Capitolinus [g]. Item liberi homines, & serui tam alieni quam proprij, & cum libertate expressa, & sine eius expressione [h]. Tam priuatæ, quam 2 publicæ personæ. ¶ † Vt & possit princeps hæres institui, videlicet in testamento perfecto, non in imperfecto [i]: qoia princeps & Augusta in causa institutionis, priuati, iure cõmuni vtuntur [k]. Noluerunt sibi relinqui, neq; admiserunt relicta sibi vel necessitudinibus suis, codicillis vel epistolis, Valentinianus, Theodosius & Archadius Cæsares, sed ea reddi voluerunt liberis disponentium vel proximis successoribus priuatis, vsum illarum dispositionum ratum relinquentes: admittentes tamẽ hæreditates, quæ ex testamentis solennibus vel nuncupatiuis legitime illis relinquerentur [l]. Non ita Tyberius, qui omnium hæreditates sibi delatas lubens adiuit, quia auarissimus [m]. In quo vitij genere tamen superatus est à Caio Caligula, qui edicto statuit, vt qui ante sibi hæredem destinasset Tyberium, Caio legaret [n]. At Flauios Domitianos ab ijs, quibus liberi erant, nunquam hæreditates accepit [o]. Adrianos quoq; hęreditates ignotorum & eorum quibus erant filij, vel proximi, repudiauit [p]. Idipsum fecit Antoninus Pius, alio nomine dictus Aurelius [q]. Octauius nunquam quicquã ex ignoti testamento ca-3 pere sustinuit [r]. ¶ † Solebant enim antiquorum quidam hæredem imperatorem instituere, vel ad captandam imperatoris auram, iactabant se instituturos: vel illum ea de re instituebant, vt cum quibus litigarent fortiorẽ aduersariom pararent, & odiosum hostem. Quamobrẽ melioribus postea sancitum est temporibus, ne liceret passim imperatorem scribere hæredem: cumq; litis causa instituere nimis inuidiosom visum, nec calumniæ facultatem ex principali maiestate capi oportere, vt respõdit Paolus Iurisconsultus [s]. Placuit & bonacius, qoi se imperatorẽ instituturum iactasset, à Fisco occupari oon posse [t]. Ælius Pertinax legem tulit, vt testamenta priora oon prius essent irrita, quam alia perfecta essent: néve ob hoc aliquãdo fiscus succederet. Ipseq; professus est, nullius se aditurũ hæreditatem, quæ aut adulatione alicuius delata esset, aut lite perplexa, vt legitimi hęredes aut necessarij priuarentur. Addiditq; Senatusconsulto, [*Sanctum est P. C. inopem Rempub. obtinere, quam ad diuitiarum cumulum, per discrimimum* 4 *ac dedecorum vestigia peruenire* [u].] ¶ † Institui etiam possunt hæredes captiui ac pauperes in genere, quorum hæreditatem adit Episcopus loci illius, vbi locũ testator habebat, vel œconomus ecclesiæ: qui distribuunt in redemptionem captiuorum, vel in vsus pauperum. Neq; corruit institutio ex ratione incertarum harum personarum [x]. Quamuis alioquio iure cõmuni, institotio incertæ personæ non admittatur. Possunt & institui, nati & non nati, id est, posthumi [y]: etsi sint sui, vel 5 adoptati ex iure nouo [z]. ¶ † Nisi quãdo iure Pandectarum prohibita esset alienorum posthumorum institutio, propter suspiciõnẽ turpitudinis [a]. Alioquin enim, vt iure antiquissimo, non erat omnis institutio posthumorum alienorom prohibita iure Pandectarum. Nam & in eo Paulus ex sententia Galli, admisit extraneos posse institui legitimos hęredes [b] (intelligo autem cessante suspicione turpis generationis vel stupri) & ex ea natos quã testator potest habere in matrimonio. Tanta enim fuit antiquorum Romanorum morum disciplina, vt non tantum à vitio ipso, sed etiam à suspitione ipsius vitij subditorũ actus alienos esse vellent: & res sæpe nõ alia ratione, quam quod mali essent exempli, prohibuerint & pu-6 nierint [c]. ¶ † Et hodie hoc etiam inter Christianos obseruari par est, ne ab Ethnicis, qui Dei veri cultum ignorabant, in bonis vincamur. Et proinde recte statutum video, hęredes non posse relinqui nothos & spurios, incestuosos, adulterinos, & alios illegitimo coitu progenitos, à parentibus [d], qui tanta turpitudine notati adhuc non vereorur publice proprio ore instituendo crimen collaudare. Et dictũ in prouerbio olim, *νόθῳ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν*, vt ait Suidas [e], id est, *notho non esse aditionem* 7 *hæreditatis*.] ¶ † Et quãuis placuerit in vilibus personis matribus, quibus castitas & animæ salus, ridicolum est filioa spurios soccedere posse ea testamento, & ab intestato, cum legitimis liberis, quia mater certa sit [f], & iam satis cognita incõtinens: tamen plures negant [g], & verissimũ puto, id incestuosis, adulterinis, & nefarijs esse admittendum. Satis enim qui ex talibus coniunctionibus orti sunt, Deo exosi sunt, & improbissimæ naturæ dicontur, degeneres, ignobiles, furentes libidine, & à quibus ira Dei prouocatur, vt scripsit regi Anglorum Bunifacius martyr [h], peiores euasuri, sicũ pernicioso cæteris exemplo succederẽt genitoribus. Quare etiam Iustinianus, in mulieribus illustribus, ne possent instituere spurios, his verbis Christiana cum ratione statuit [i]. [*Sancimus vt neq; ex testamento, neq; ab intestato, neq; ex liberalitate inter viuos habita, iustis liberis existentibus, aliquid penitus ab illustribus matribus ad spurios perueniat. Cum in mulieribus ingenuis & illustribus, quibus castitatis obseruatio præcipuum debitum est, nominari spurios satis iniuriosum, satisq; acerbum, & nostris temporibus indignum* 8 *esse indicamus*.] ¶ † Quæ ratio satis superq; potest concludere, aduersus eos quos non pudet, cum castitatem vouerint, filios nefarios instituere, vel rogare alios instituros: vt eis hæreditatem relinqoant: & quod nefantissimũ est & abominabile, in eadem ecclesia sibi successores in beneficijs deligunt, vel beneficijs coemptis in exedris cum dedecore cleri constituunt, contra c. cum decorem, 15. & c. ad abolendam, 16. de fil. presbyt. apud Grego. Sed omitto qoæ non possom sine horrore effari, & propter quæ satis nobis compertum est, sanctuarium Dei pollui, & prouocatã iram diuinam vsq; adeo, vt nostris temporibus iudicium in 9 domo etiam Dei exerceatur. ¶ † De spurijs tantum admoneho qood notat Barto [k]. filiom spurium seu naturalem tantum, quanquã non posset institui iure quo cõcubinatos erat permissus, nisi in duabus vncijs, extantibus legitimis liberis [l]: tamen cum à patre potuisse substitui legitimo pupillo, vt ei succedat, non autem patri [m]. In spurijs contra, quanquã eius non sit prohibita institutio

y tub. de post. hæred. instit. in P. & C. § testamenti, de hær. qual. & differ. l. filiusfamilias, 16. de testa. P. l. placet, 6. l. sed est quæsitum, cum si. mil de libe & posthu. lib. 28. P. tit. 2.
a §. 1. de bono. posse. § posthumo, de lega. apud Iusti. nic.
a l. si quis posthumos, 9 §. sed & si, & sed & si hæres, de lib. & post. P.
b l. pe de leg. idẽ in l. filius [illegible] pe. l. posthumum, 27 & l. si quis posthumos, § pen. & fin. de lib. & posthu.
c l. si quis aliquid, 38 §. qui abortionis, de pœn. in P. l. 1. § sed ex senatusconsulto, & l. si mulierem, ad leg. Cor. de sica. P. l. obseruare, de iudic. P. l. exemplo, C. de probat. cum simil.
d auth. ex complexu, de ince. nup. § si quib. mod. nat. effic. sui, in authen. Coll. 7. l. 1. & 2. C. de nat. li. §. C tit. 27
e Suid. in voc.
f §. nouissime, ad Senat. Orfi. & §. vulgo quæsiti, de succ. cognato.
g Bal. in auth. ex complexu, gl. in l. si qua illustris, ad ver. cũ legitimum, ad Senat. Orficia.
h c si gens Anglorum, 56. dist.
i l. si qua illustris § ed Senat. Orfi lib. 6. C. tit. 56.
k Bart. in l. si is qui ex bonis de vulg. & pupill.
l l. 2 de natu. lib. C.
m § fin. quib. mod. natu. effi. sui, & vide l. gl. in ver. participium.

ab alio quam à patre facta vt potest institui à fratre [a], & alijs. Sed & inquit Bartolus [b], potest institui ab eo qui institutus est à patre, quia cessat omnis fraudis suspicio [c]. Sequuntur opinionē Bartoli, Bald. & Imola [d], cum distinctione, dūmodo pater non grauauerit expresse institutum, de restituenda hæreditate spurio: vel dummodo de ea restituenda ei tacite fidem non accōmodasset institutus, iuxta ea quæ habentur in l. non intelligitur, §. 1. de iure fis. [e] & in l. Lucius §. in testamento, de lega. 1. Quod vel maxime constare videtur, si institutus passus sit, post mortem testatoris, spurium bona patris possidere, vt ait Ioannes Imola, quia fraus inde colligitur [f]. Nam neq; etiam per mediam personā capere à patre potest, quod per se non poterat [g]. In summa resoluendum est, spurium vel adulterinum vel alio damnato coitu, puta ex stupro aut virgine cōmisso natum, nullo modo succedere patri ex testamento posse, neq; quicquam capere ea bonis patris, inter viuos vel ex 10 vltima voluntate [h]. ¶ † Neq; hic habeas rationem eorum, quæ dispensantur in contrariam partem pro naturalibus liberis: quia hodie nullo modo concubinatus, nec consequenter naturales liberi approbantur, vt sæpe monui. Et ita etiam concludit Iulius Clarus [i], spurio vel ex damnato coitu nato patrem nihil posse testamento relinquere [k]: naturali, certa ratione posse, vt dictum: nisi forte occasione alimentorum. Quod si pater spurium in testamento hæredem scripserit, vel reliquerit quippiam in eo, illud pro non scripto habetur.

11 ¶ † Verum illi relictum, fisco non defertur: sed si de institutione agatur, hæreditas defertur venientibus ab intestato: si de legato, hæredibus institutis, si qui extant [l]: si modo palam ei relinquatur. Quod si clam, & in fraudem legum hæres de restituendo fidem accommodauerit, fiscus aufert relictum & bona, tanquam ab indigno [m].

12 ¶ † Cæterum dictum est, auum posse instituere nepotem legitimum & naturalem filij spurij [n]: dummodo in contemplationem filij non fiat nepotis institutio, vt ipse vsumfructum percipiat [o]. Et dūmodo etiam auo legitima non sit soboles [p].

13 ¶ † Receptum tamen filium legitimatum institui posse, si legitimatus fuerit tempore testamenti, vel ante tempus mortis: non autem si legitimatus fuerit post mortem [q]: nisi sub conditione, si legi-14 timabitur, instituatur [r]. ¶ † Et quia merito sceleris parentum recordatio facit, vt spurij institui ab ijs non possint. Iustiori ratione receptum est, vt non possit instituere testator eam, quam polluit per adulterium: nec contra, adultera adulterum: sed ab ijs vt ab indignis auferatur hæreditas [s]. Et qui duxit vxorem, quam ducere prohibebatur lege, nihil ex eius testamēto capere potest: quamuis ea, quæ à viro hoc modo decepta est, possit capere ex eius testamento [t]. Quintus Metellus prætor vrbanus denegauit bonorum possessionem secundum tabulas Vetilio eidem lenoni petenti, hærede instituto: nec factum testatoris comprobandum esse declarauit, nec eas tabulas pro iustis haberi conuenire, quibus veluti in stabulum contaminatū quis fortunas, suas proiecerit, effuderit. Intererat enim reipub. vt honestæ personæ & honestis verbis vocentur ad hæreditates. Iuris ciuilis vnam & præcipuam partem esse, honeste viuere [u]. Et non esse institutionem fa-15 ciendam præter honestum docet Plato [x]. ¶ † De collegijs responsum est, licita posse institui: illicita minime [y]. Item ecclesias hæredes constitui posse [z], monasteria quoque, imo & mendicantium ordinum religiosos, licet proprietatis bonorum sint incapaces: non vt bona teneant, sed vt vendantur per Episcopum, & pretium in eorum necessitates conuertatur [a]. Exemplo institutionis factæ captiuorum & pauperum, iuxta l. si 16 quis ad declinandam, de epis. & cler. C. ¶ † Audio tamen aliquos mendicantes, qui in paupertate & mendicitate ratione professionis viuunt, vel viuere debent, bona quidem immoblia non cumulare, quia non liceat: verum pecunias corrogatas ex venditione rerum immobilium relictorum, ad vsuram dare, vt inde victum, sicut dicunt, habeant, id ego fieri non credo ab ijs qui religionis dogmata tenent, nec puto curæ eis esse conseruare in victum plura quam quotidianum, eos qui proprijs cessetant, vt in paupertate viuerent. Verum si fiat, mallem cum illis dispensari, vt proprietate potius rerum in commoni fruerentur: quam vt vsuris animam irretirent. Væ enim illis qui prædicant non furandum, & furantur [b], scandaloq; sunt alijs infirmioris conscientiæ hominibus: quamuis vtrumq; vetitum sit mendicantibus, & proprietatem rerum contra regulam habere, & vsuras ex pecunijs, prætextu religionis, colligere. Nihil enim interest quod ad diuitias pertinet quas eiurarunt, immobilia possidere, vel pecunias ingentes, ex quibus vsuras colligunt, in ditione habere: vtrumq; enim mendicitas respuit, vt pugnans & aduersarium professioni paupertatis [c]. Leo Cęsar vsuras omnino nouella prohibuit, & ne cuiquam omnino in vllo negotio liceat vsuras accipere. [*Vt ne dum, inquit, iuri seruādo studiosius addicti sumus, legem Dei violemus. Sed & si quid vel tantillum exceperit, foris impetrator* [d].] Adieci & ea sacris canonibus leges Harmenopulus has, [illegible], id est, [*In sacros ordines cooptato, nequaquam permittitur vsuras accipere. Quin & alibi repertas, de clero tolli quisquis hoc fecerit: vt in 17. can. in Nicena synodi, quæ & generalis fuit. Et 10. Trullana, quæ & sexta dicitur, præceptum est. Qui enim hoc sacris mitiata liceat, cui ne facultates quidem possidere conceditur, aut temporalibus simul & ecclesiasticis occupari?*] Hæc tamen illis relinquo emendanda, si contingant, qui clauum ecclesiasticæ disciplinæ, & æquitatis summam orchestram à Deo consequuti sunt. Lex quædam Valentiniani & Theodosij prohibebat institui clericos vel monachos hæredes, correxit hanc Martianus Cæsar, lib. legum Nouella. titu. 5. de testament. clericorum. ¶ † Mu-17 lieres olim institui ex asse non poterant, nec supra quadrantem lege Voconia prohibente [e]. Hodie in successionibus nulla est sexus differentia [f].

18 ¶ † De deportatis, constat eos institui hæredes non posse, & hæreditatem in ea causa esse, in qua 19 esset, si scripti hæredes non fuissent [h]. ¶ † In metallum quoque damnati non scribuntur hæredes, nec capere possunt præter alimenta ex testamento [b]. Neque illi qui in rerum natura non sunt [i], quibus comparantur mortui ciuiliter.

20 ¶ † Sed de bannitis seu exilio ob contumaciam veniendi damnatis, non modica quæstio est, num succedere possint, & plures distinctiones adferantur. Sed communem dicit esse Bartolus [k], vt si bannitus impune non possit occidi vel offen-

a Bald. cons. 3. 1. col.
b Bart in d. l. si quis, nu. 3.
c per l. edicto, §. sed hæredē, de alie. iudic. mut. cau. fac. & ad d. l. si qui.
d l. sinat, §. superuacuū, qu. mod. pig. vel hyp. sol.
f l. 1. de nata. lib. C.
g Guil. Bene. ad ca. Reynutius, ad ver. & vxorem nomine, in success. ab intestato, nu. 120. per d. §. si quib. modis nat. effic. sui, & auth. ex complexu, de incest. nupt.
h vt apud eundem Bened. ubi sup. nu. 114. & seqq. et usque ad 122.
i Iul. Cla. in 3. lib. sent. rec. in § testamentū, quæst. 11.
k auth. licet, de natu. libe. C. c. per venerabilem, qui fil. sint leg.
l Bart. in l. fin. num. 8. de ijs quib. vt indi. gan. & in l. hæreditas, nu. 1. eod. Alex. cōs. 94. nu. 6 vol. 3. & in l. si is qui, nu. 3. de vulg. Iason in l. hæreditas, nume. 9. de ijs quib. vt ind. & in l. patet tuus, nu. 11. & 12. eod.
m l. eum qui, de ijs quib. vt indig. P. Sacl. cons. 14. lib. 4.
n Cuman. cons. 1. col. 16.
o Bar. in l. Gallus, § quod si is, de li. & post hu. & ibi Ias. nu. 21.
p Alex. in d. § quod si is, nu. 9. Cor. nu. 23. col. 2. li. 1. Decis. cons. 462. vide de hac q. Iu. Clarum, li. 3 sent 4. 22. nu. 2 & 3.
q Alex in d. l. Gallus, § instituens, de li. & post. Clarus, in li. 3. q. 21 nu. 6.
r Cagnol. in l. quam diu, nu. 3. de re. iur. Ias. in d. l. Gallus, §. instituens, nu. 5. & cons. 103. li. 2. col. pe.
s l. Claudius Seleucus, 13. de ijs qui. vt ind. P.
t l. fin. de lega. 1. l. 2. de ijs quib. vt ind.
u Val. Max li. 7. 2. 7.
x Pla. 11. de legib.
y l. collegium, de her. instit. C l. 2. C. de Iudæ.

offendi, is capax successionis sit: si vero impune possit offendi, non sit capax successionis in hæreditate sibi delata, ex statuto eius ciuitatis à qua bannitus est: aliorum autem bonorum, iure communi sibi delatorum, capax sit, & capere possit ex testamento. Vide de hoc plura apud Iulium Clarum, lib. 3. senten. iuris, quæst. 20. & 19. Relegati porro in insulam, & quib. terra Italia & sua prouincia interdicitur, testamenti faciendi cum ius retineant [a], capaces erunt & factionis passiuæ.

21 ¶ † Pagani, hæretici etiã consanguinei episcopi, ab episcopo hæredes institui nequeunt sine pœna anathematis [b]. Quod & ad clericos reliquos, alios quam episcopos, pertinet [c]: quia nihil possunt eiusmodi personæ capere ex testamento [d]. Sicuti nec ij qui tenentur crimine læsæ maiestatis humanæ, in sum. Pont. Cardinales, vel principes

22 commisso [e]. ¶ † Et si qui sint alij, quos expresse prohibitum sit hæredes institui. Nam generaliter qui non prohibentur, institui possunt cuiuscunq; sint qualitatis siue furiosi, siue prodigi [f], muti, sur-

23 di [g], & alij. ¶ † Omnes porro hæredes q instituuntur, sub triplici differentia colligi possunt, aut necessarij, aut sui & necessarij, aut extranei [h]: & illa, vel testamentarij, vel ab intestatu succedunt, vel ex contractu. Necessarius est seruus hæres institutus, ideo sic appellatus, quia siue velit siue nolit, post mortem testatoris protinus hæres & necessarius hæres fit, &c. [i] Sui & necessarij dicebantur [k], filij aut nepotes & deinceps cæteri liberi in potestate morientis constituti: sui dicti, quasi domestici hæredes, & viuo quoq; patre etiam quodammodo domini existimati [l]. Necessarij vero ideo dicti quia siue vellent, siue nollent olim hæredes erant [m], & donec illis per prætorem succursum est, & data abstinendi, si vellet, facultas [n], pro qua sufficit si se non immisceant [o]. Suidas verbum quidem nouum & inauditum Laurentio Vallæ, sed & nouum & incognitum erat Politiano viro doctissimo nomen sui hæredis [p]: vt enim prisca nomina exoleuerunt, ita alia cum ætate adinuenta & mutata, vt ait Varro, 4 de lingua Latina. Vius iurisconsultorum hoc nomen recepit, & secundum Horatium, in arte poetica,

Multa ferunt anni venientes commoda secum.
Multa recedentes adimunt.

Et paulo post.

Semper in adiunctis, æuoq; morabitur aptis.

Nec ego Ciceronem, vel Liuium, vel aliũ quemuis tanti facio, quanti nostros Iurisconsultos, in terminis artis nostræ: nam peritis in vnaquaque arte est potius credendum. Inter suos sunt ergo, qui in potestate parentis sunt mortis tempore & proximiores [q]: non enim omnes qui in potestate sunt, sui hæredes dicuntur, sed qui primum gradum tenent, & posthumi [r]. Putant aliqui, vxores lege Romuli matresfamilias, quæ per coemptionem transirent in manum mariti, vt ait Dionysius Halicarnas. lib. 2. inter suos hæredes connumeratas, quod vna succederent cum liberis, vt ait idem Halicarnass. Sed hodie hoc ius abrogatum est [s]. Mulieres, quia filios non habent in potestate [t],

24 suos habere hæredes non possunt [v]. ¶ † Extranei porro hæredes omnes, dicuntur præter necessarios & suos, & si sint filij, qui tamen extra potestatem patris sint, proximi, & penitus alieni, serui manumissi [x]. Notabile tamen est quod tradunt iura, appellationem hæredis in conditione adiectam, [*si sine herede decesseris, restituas Seio,*] intelligi tantum, si sine liberis vel filijs decessit [y]. Tradunt & interpretes appellatione hæredis non venire in fideicommisso extraneos, vt Bald. in l. Gallus Aquilius, §. etiamsi, de lib. & post. & in §. 1. de natu. success. feu. Bartol. in l. pro herede, §. si quid tamen, de acquirend. hær. Neque etiam in feudo, vt ait Paulus Castrensis, consil. 176. glo. in l. ex facto, ad Trebell. Proprie enim solus filius hæres videtur esse, ex ea nota, quod filius sit [z].

z ad Galat. 4. d. l. in suis.

---

de Fine, propter quem ea quæ diximus in superioribus de testamentis, summa cum prouidentia & labore tradita sunt, & de ratione eorundem.

Cap. 36.

1 *Testamentorum tractationis vniuersa finis.*
2 *Voluntates morientium sortiri effectum reipub. interest, tuenda & sequenda, & 3.*
4 *Voluntas defuncti probata, præualet proprietati verborum & scripturæ: dubia in arbitrio iudicis est. & 5.*
6 *Testamentorum executio à quibus fit.*
7 *Hæres cogitur exequi voluntatem testatoris, si non obtemperet intra annum quomodo cogatur, & priuetur successione.*
8 *Executores testamentorum qui dicantur, qui possint esse vel non, & quot dentur. & nu. 9. 10. & 11.*
12 *Executores testamentarij debent inuentarium conficere, & rationes gesti reddere: quando vendere res hæreditatis possint.*
13 *Executor testamentarius sibi non potest soluere debitum a testatore in Gallia.*

1 IVrisconsultorum cura & solicitudo in testamentorum disquisitione & tractatione sommopere laborauit, vt non sit alia iuris pars quæ prolixius videatur tractata. Vnica causa finalis illa: vt voluntas testatoris, quæ libera morientibus relicta est [a], esset manifesta [b], non dubia [c], vel calumnijs aut falsis suggestionib. impetita, secundum leges rite ordinata, & vt hoc modo composita [d] in suo statu conseruaretur cum bo-

2 nitate publica. Nam & eius interest, suprema hominum iudicia sortiri effectum [e]. ¶ † In actis publicis, nihil est lege grauius: in priuatis, firmissimum est testamentum [f]. Etenim, inquit Arnobius [g], morti vicini maxime valemus scientia, ita vt de futuris vaticinemur, vt proditum est à Platone in apologia Socratis, dixisse Socratem. Cui sententiæ & accesserunt Romani, fidemque eius rei faciunt testamenta Patriarcharum in Genesi mundi, c. 27. 49. & 50. Depresso namque corpore, quod aggrauat animam, exitui suo proxima anima, veluti incipiens à carcere absolui, spiritualia syncerius contemplatur & liberius: potissimum

3 cũ hæc caduca, quæ relicturus est, incipit despicere, & mentem ad futura transfert. ¶ † Ita voluntatem Virgilij seruandam Augustus dicebat,

Iusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis,
Legibus at, inquit, *seruanda fides. suprema voluntas*
Quod mandat, fieriq; iubet, parere necesse est.

a l. 1. C. de sacros. eccles.
b l. in testamentis, 26. & l. hæc consultissima, de testam. l. fi. C. de codic.
c l. in ambiguis, de rebus dub. l. precibus, de impub. C.
d l. nemo potest, 15. de leg. 1. §. disponat, de nup. in aut.
e l. vel negare, quemad. testa. aper. P.
f Cic. Phili. 2.
g Arnob. 2. contra gentes.

Et Plinius [a], Dius Augustus carmina Virgilij cremari contra eius testamenti verecundiam vetuit. Lex erat duodecim tabularum, [*Paterfamil. vti super familia pecuniave sua legassit, ita ius esto* [b].] Vbique nobis tuenda est voluntas deficientium [c]: quia ea facit, vt quod scriptum est in testamento, valeat, & ita valeat vt sensit testator, quamuis aliter scriptum intelligi possit [d]. Neque vtique in causa testamentorum, vt ait Marcellus, ad definitionem verborum descendendum est, cum plurimi abusiuè loquantur, nec proprijs vocabulis ac nominibus semper vtantur [e]. ¶ † Et ita voluntas, si de ea constet, verborum proprietatibus anteponenda [f]. Hac ratione Martianus probat [g], repetitum legatum bis vel amplius semel deberi. [*Quia voluntas*, inquit, *defuncti hæc est, vt semel debeatur.*] Et eadem, ab euidente mente testatoris reijcitur conditio, quæ verbis inesse videtur, ab Vlpiano [h]. Vt contra, quamuis verba enunciatiua non inducant dispositionem, vel fideicommissum, si tamen doceatur talem fuisse voluntatem defuncti, inducunt, vt respondit Modestinus [i]: imo voluntas testatoris probata præualet scripturæ, vt minus scriptum quam dictum iudicemus [k]. Et si aliunde ex præsumptione quadam certa peti possit mens testatoris, illa adhuc præualet scripturæ: veluti, si quis allato falso nuntio de morte filij sui, mutauerit institutum quem fecerat antea filium, si is redeat filius succedet [l]. Et ita Centumuiros etiam iudicasse tradunt Cicero [m], & Valerius Maximus [n]. Et Lælius Crassus, in Coponij institutionis quæstione, de controuersia substitutionis Manij Curij dicebat, voluntatem non verba valere oportere, [*Nam si*, inquit, *voluntates sententiæq; negligantur, quanta in verbis futura sit captio, cum in cæteris rebus, tum in testamentis. Ex bono & æquo, non ex callido versutoq; iure res iudicari debere: scriptum sequi, calumniatoris esse Boni vero iudicis, voluntatem scriptoris authoritatemq; defendere* [o].] ¶ † Cæterum, si nimium ambigua voluntas sit, iudicis æstimatio erit, quid de ea statuendum sit [p]. ¶ † Certa voluntate facta, executioni ea demandari debet, vel per hæredes, vel per executores in testamento datos, vel à lege constitutos. Hæredes, vt respondeant negotijs hæreditarijs, & quæ habebat testator facienda explicent operæpretium est, cum succedant in ius vniuersum defuncti [q]: & hoc est pro hærede se gerere [r]. Et ita omnia legata ab hærede diximus præstari [s], omnes actiones in eum dirigi vt in defunctum, & ab eo omnes actiones defuncti exerceri [t]: atque si contumax sit principali & pontificali authoritate voluntatem testatoris implere cogetur [u]. ¶ † Et si intra annum monitus personaliter à iudice ipso, non impleuerit quæ pro impletis haberi sine facto suo non possunt, priuatur iure successionis. Tria enim in hac priuatione requiruntur, 1. vt adimpleri sine eo non possit: 2. vt moueatur personaliter à iudice: 3. vt intra annum non impleat. Et tunc hæreditate priuatur & prælegatis, etiam si aliter testator fuisset ei ex relictu- tus [x]. Quæ tamen vera non sunt in sex casibus, quos explicat Guillel. Beued. [y] 1. Si iusta de causa citra negligentiam hæres implere non possit [a]. 2. Si implementum non respiciet commodum pecuniarium alterius [c], vel animam testatoris, cuius implementum non debet differre [b]. 3. Si damnosa est hæreditas, & eo priuato alij nolunt eam acceptare [c]. 4. Si agatur de regno, comitatu, aut baronia [d]: nisi filius patri implere promisisset, & ageretur de salute publica, vt in c. licet, de voto. 5. Si testator pœnam non implenti hæredi imponat, cesset legalis, cui renunciasse testator videtur [e]. Postremo morosus hæres non dicetur, nec ea de causa priuatur iure suo, si testator executores testamentarios constituerit speciales [f], quando hæres sine executore non potest exequi: alias contra. Et nisi remoto vel mortuo executore, iudex monuisset hæredem, vt impleret [g]. Potes hic addere alia remedia quæ diximus dari contra hæredes legatarius, paulo ante cap. 35. ¶ † Iure pontificio, si ante annum non exequatur hæres volũtatem testatoris à die monitionis, in rebus piis executio deuoluitur ad episcopum [h]. Et si adhuc parere de facto contemnat, ex concilio Moguntino, ab episcopo loci illius omnis res quæ ei relicta est, canonice interdicitur cum fructib. & reliquis emolumentis [i]: etiam si testator dixerit, ne ad episcopum cura deuolueretur [k]. Nam & in negligentiam quoque executoris dati deuolutio fit ad episcopum [l]. Extat Emanuelis Comneni imperatoris Orientis constitutio nouella Græca, lib. 1. iur. Orienta, de executo. testamentorũ, qua instituto Christo, vel pauperibus, vel pia causa, iubetur, ne lis executionis vltra duos menses prorogetur, & intra quartũ diem, si fieri possit propter salutem animæ defuncti fiat distributio: vultque episcopum in casu negligentiæ, & ecclesiæ œconomũ, vel ipsum imperatorẽ fieri executorem. ¶ † Executor datus, vel alius is dicitur, qui secundum conscientiam, id est, secundum id quod voluisse scit vel præsumit testatorem, facit quod à testatore ei iniunctum est [m]. Executorem alioquin dicimus, qui ad finem iam decretũ ducit [n], habita ratione eius quod exponendum est à testatore iussum, secundumq; impositam formam. Et ita, cum pro diuersitate negotiorum, plures species constitui possint executorum, hic agetur tantum de testamentario seu vltimæ voluntatis. ¶ † Ex dispositione iuris cõmunis omnes cuiuscũque sexus viri & mulieres possunt esse executores vltimarum voluntatum. Item minores 25. annis [o]. Et religiosi, petita licentia a superiore [p]. De mulieribus ad secundas nuptias transeuntibus tamen, Bart. [q] ait, si executrices datæ sint, illis dari coadiutores, vel munus earum ad episcopum deuolui. Qui habet personatum vel ecclesiasticam dignitatem, non potest esse executor testamentorum laicorum [r]: quia prohibentur istæ personæ esse administri & procuratores laicorum [s], ministri autẽ dicuntur executores [t]: nisi sint executores eorum, quæ disposita sunt pro anima defuncti, & relictorũ ad pias causas [v]. Exceptis mendicantib. cordigeris, qui nullo modo dari possunt executores: nisi distributio sit facienda inter eiusdẽ ordinis monachos & moniales [x]. ¶ † Possunt vnus & plures dari executores, quorũ vno mortuo, aut exeq nolẽte vel absente, alter exequi potest, nisi contrariũ testator expresserit [y]. ¶ † Forma generalis exequendi, vt ante omnia conficiant inuẽtarium bonorum, si sint generales executores,

x ...amplius. C. de fideicom. §. si quis autem non impleuerit. de hæ. & Falc. in ... hoc pluribus Guil. Beued. in c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 2. in fi. ... nu. ... 199. 200. vsque ad 00. 209
y ... loco hon. 209. vsque ad 218.

v C. lecto. ... §. proinde, & § vero ... de verb. sig.
x Bart. ... tract ... lib. ...
y ... Specu. in tit. de instrum. edit. §. nūc vero aliqua ... executorem ..., nu. 49.

nam sine eo non possunt rationem gesti reddere, ad quã tenentur, & ad reliqua prestanda [a]. Quemadmodum qui nomine tutorio administrat, antequam aliquid gerat, inuentarium facere debet [b], & rationum reddinonem ab inuentarij exhibitione incipere, posteaque rationalia exhibere [c]: excutiendæ namq; sunt executorum rationes, vt sciamus reliqua quæ ab illis sunt præstãda [d]. Creditur tamen testameotorum executorum iuramento, num accepta expeoderint, dummodo illorum non intersit, vt sint bonæ famæ & vitæ, & sine suspicione [e]. Cauet & stylus Parisiensis, *du petit chastelet*, tit. *des examinateurs*, c. 10. vt executores testamentarij cogantur statim post annum à morte testatoris reddere rationem executionis. Ita & placuit, vt quod testator viuus vni executori dedit expendendi causa in sepulturam vel in aliam rem si non expendatur, quod superest non expensum restitui hæredi [f]. Nudus quippe minister est neque quicquam apod eum remanere debet [g]. Potestas tameo pendente executione retinendi data penes eum est, videlicet mobilia, non immobilia: neque hæres ante executionem conqueri de interdicto possessorio aduersus eum potest pro mobilibus, quamuis recte audiatur pro immobilibus, vt placuit curiæ Parisiensi supremæ 1. Septem. 1577. [h] Attamen aliquando & immobilia defuncti vendere potest pro legatorum solutione, si mobilia non sufficiunt: vt iudicatum 13 in eadem curia, 12. Iunij 1555. [i] ¶ † Notabile illud, vt in hac executione nõ possit executor in Gallia sibi à testatore debitum accipere, quamuis iure communi liceat: sed debet ab hærede petere [k], vt placuit eidem curiæ 5. Maij, 1536. [l]

a [illegible] l. Lucius [illegible] de manumiss. lib. 40. [illegible] si quis [illegible] l tutor, de [illegible] l. eod. lib. [illegible] t. 7.
b l. tutor qui repertorium, de admini. tuto.
c l. 1. §. de ser[illegible] tutel. & rat. distra.
d [illegible] si cui liber[illegible] de cõd. & demonst.
e Bal. in l. ce[illegible] [illegible] Cyn. [illegible] in l. pro ro[illegible] [illegible] C. de donatio.
f Sex. l. Lucius Titius, 90. §. 1. de leg. 2.
g l. si quis Titio, eod.
h vide Tiraq. le mort saisit le vif, par. 7. Pap. li. 20. arresto. tit. 9. ar. 4. & 5.
i Paulus lib. 20. tit. 6. ar. 9.
k Specu. titu. de instru. edit. §. nunc aliqua, vers. 19.
l Pap. lib 20. rhaps. are. tit. 9. ar. 2.

Syntagmatis iuris vniuersi libri quadragesimisecundi Finis.

DE

DE MEDIIS, QVAE AD CAVSAM TESTAMENTI ET INTESTATI PERTINERE POSSVNT.

LIBER XLIII.

De Codicillis. Cap. 1.

Instit. lib. 2. tit. 8. P. li. 29. tit. 7. C. lib. 6. tit. 36.

1. *Codicilli pertinent ad causam testati & intestati: item bonorum possessio.*
2. *Codicilli vnde dicti, & codex.*
3. *Codicilli quid, & eorum cum testamento differentia. Et quod hereditas directo codicillis nec dari nec adimi potest.*
4. *Codicillorum species, quomodo differant ab epistolis, de quib. fiāt, & à quibus. forma codicillādi, quomodo cum testamēto & sine testamēto fiant. nu. 5. 6. & 7.*
8. *Codicilli ante testamētū facti habēt vires à testamēto.*
9. *Codicilli post testamentum facti vel approbantur vel improbantur cum ipso testamento.*
10. *Lentulus primus codicillis validis vsus.*
11. *Militis codicilli etiam sine testamento valent.*
12. *Codicillis scripta valent, si modo nihil derogent institutioni: non aliter.*
13. *Codicilli plures fieri possunt valide, non testamenta.*
14. *Codicillaris clausula effectus & forma.*
16. *Iuramentum negotio appositum continet, vt valeat meliori iure, quo valere possit actus.*
16. *Codicillaris clausula quando non firmat testamentum. & 22.*
17. *Codicillorum finis in testamento, firmare testamentum & voluntatis vltimæ faciliorem exitum.*
18. *Substitutio directa in fideicommissariam, quando testamētum iure codicillorū sustinetur, transit: quando non. nu. 22.*
19. *Codicillorum pendentium ex testamento, ante & post testamentum factorum, & eorum quæ fiunt in testamento ipso notabilis differentia.*
20. *Codicillorum & testamenti differentia in consideranda capacitate factionis testamentariæ.*
21. *Quæ actiones dentur pro relictis in Codicillis.*
23. *Codicillorum admittendorum rationes.*

1 CODICILLORUM † ius aliquando ad testamenti naturā accedit, & aliquādo fauet causæ intestati, medium quoddā inter vitamq; successionem: vt & bonorum possessio. Quare de illis, antequam aggrediamur reliqua, exequamur pauca oportet. Iulianus ait, Codicillorū ius esse singulare, vt perinde habeātur in his scripta, ac si scripta in testamento essent [a]. Finguntur enim ibi quędam, ac si facta fuissent, & ad venientes ab intestato aliquando referūtur [b]. § † Codex à caudice, à codice vero codicillus, & codicilli dicuntur, vt ait Varro, cum enim codex dicatur testamentum à Iustiniano, & à Iuuenale:

Nam codice sæuo
Heredes vetat esse suos.

Recte appēdices testamentorū, vel chartulas, quę ꝓ testamētis habētur, codicillos dicimus. § † Co-3 dicilli dicuntur in quæstione proposita, volūtatis nostræ iusta sententia, de eo ꝙ quis post mortem suā sine hæredis institutione directa fieri voluit. Hanc finitionem à testamento [c] mutuati sumus, additis verbis, [*sine heredis institutione directa*,] quæ substantialē eius & codicillorum ostendūt differentiā: quia codicillis nō potest directo relinqui, vt in testamētis, sed tātum ꝑ obliquū, per fideicommissum hæreditas [d]. Neq; in illis exhæredatio, quemadmodū nec institutio fieri potest [e], nec adimi data hęreditas [f]. Exceptis codicillis militis, in quibus hæc fiunt [g]: quia militis volūtas omnis ꝓ testamento legitimo seruatur, si iure militari fiat [h]. § † Codicillorū duæ species, alij namq; cum 4 scriptura, alij per nuncupationem sine scriptura fiunt [i]: ꝓprie autē, cum scriptura in breui, & veluti tabulis & pugillaribus cōpræhensa voluntas, codicillorum nomē accipit: per extensionē vero & abusiue, & quæ sine literis apparet [k]. Distincti tamē codicilli ab epistolis & literis [l]. § † Fiunt codi-5 cilli de ijsdē bonis, de quib fit testamētum, & per codicillos eadē vel legatis vel fideicōmissis relinqui possunt. Potest & is tātum codicillis disponere, qui posset, si daretur otiu & tēpus, & si vellet, testamentum condere: non autē qui ad testamentum faciēdum inhabilis est [m]. Vt in exēplo furiosi liquet, qui cum testamētum facere non possit [n], vt dictum suo loco, neque codicillos facit [o]. Et quēadmodum qui de statu suo dubitat testari nequit [p]. Sic codicillari [q]. § † Forma, secundū quā co-6 dicilli fiant, nō habet solemnitatē testamētorum, sed exigit tantum voluntatis ꝓbationem ꝑ quinque saltem testes [r]. In quo correcta lex Constantini [s], quæ exigebat in illis septē: cum testamentum septē ad minus desideret iure ciuili [t]. Et proinde, neq; in istis requirimus testium obsignationē, rogationē, subscriptionē, subsignationem [v]. 7 § † Fiunt codicilli aut sine testamēto, aut cū testamento [x]: sine testamento, quādo qui vult intestatus decedere explicat voluntatē suam vltimā, saltē coram testibus quinq; [y]. Ideo enim fideicommissa dari possunt ab intestato succedentib. quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hæreditatem [z]. Et in summa isti codicilli ab intestato mortui nihil desiderant, sed vicem testamenti habent [a]. Formula huius dispositionis est à Iuliano posita: [*Quisquis mihi heres erit, bonorumve possessor, eius fidei committo* [b].] Cum testamēto codicilli facti recte definiunt a Theophilo [c], & Constantino Harmenopulo [d], κωδι-

κελλος

a l. 2. § 1. de iure codicil. P.
b l. 6 qui cum testamentum, eod.

κελλὰς ἐστιν ἐλλειπόντων διαθήκαις γνώμας τῶν διαταξαμένων ἀναπλήρωσιν, id est, *Eorum qui in testamento voluntate testatoris desunt, supplementum.*] Istorum trifariam constitues differentiam, ratione testamenti: nam aut ante testamentum, aut post testamentum, aut cum ipso testamenti tempore fiunt. ¶ † 8 Qui fiunt ante testamentum ex sententia Papiniani [a], non aliter vires habent, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed C C. Verus & Antoninus rescripserunt, ex his codicillis qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti, si appareat eum qui testamentũ fecit à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse [b]. Ad testamentum enim, quod quoquo tempore fecerit testator, pertinent codicilli [c]. Et testamento facto, etiam si codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient. Denique, si ex testamento hæreditas adita non fuisset, fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius erit momenti [d]. ¶ † 9 Post testamentum fiunt codicilli, vt appendices & additiones testamenti, extra substantialia, & habentur codicilli pro parte testamenti, obseruationemque & legem iuris inde traditam obseruant, & legata in codicillis vel fideicommissa post testamẽtum diriguntur ad hæredem, qui si tempore codicillorum mortuus est, 10 non debentur [e]. Et testamento facto, codicilli ius eius sequuntur [f]. Videtur hæc species codicilli prior inuentione esse, ex testamẽto Lentuli tempore Augusti inducta. Hic enim testamento facto hæredes filiam suam & Augustum Cæsarem, & alios quosdam instituerat, ac scripserat in eo testamento ita, vt ait Theophilus [g], [*si quos postea codicillos fecero, firmi & vtiles sunto,*] hoc est, futuros codicillos firmauit. Et ita clausula illa referebatur ad futuros. Similem tamen clausulam videtur referre Celsus, quam & præteritos ante testamentum & futuros confirmare respondit: ea est, [*si quid tabulis aliove quo genere ad hoc testamentum per-* 11 *tinens reliquero, ita valere volo* [h].] ¶ † Excipiuntur militis codicilli, qui per se stare possunt, & ad testamentum conditum non referuntur, sed iure 12 militari valent [i]. Sed valent vtique quæ in codicillis ante vel post testamentum factis relicta & scripta sunt, si inuiolatam relinquant causam præcipuam testamenti, videlicet institutionem, neq; enim permissum codicillis est, pure institutis liberis in testamento, conditionem vel substitutionem directam adijcere [k]. Quia qui conditionem adijcit, effectu adimit hæreditatem in casu deficientis conditionis [l], & conditio facit institutionem [m]: dari autem aut adimi directo hæreditas codicillis non potest, vt dictum est, sed tãtum te- 13 stamento [n]. ¶ † Codicilli & ante post testamentũ plures fieri possunt [o]. diuersi, & diuersarum rerum, & omnes simul valẽt, nec posteriores superiores reuocant: nisi constet testatorem priorib. derogare voluisse [p]. In quo constituitur alia codicillorum in testamentis differentia. Quia nemo cum pluribus testamẽtis validis decedere potest, sed posterius validum rumpit prius [q]: exceptis militum dispositionibus [r]. Siquidem in testamentis fit institutio hæredis, eaque vniuersalis omnium bonorum [s]. Et duo in solidum eiusdem rei domini esse non possunt [t]. In codicillis vero, fit vt plerunque dispositio de certa parte bonorum, vel de vniuerso fideicõmissum, cum ordine temporis instituti & substituti qui diuerso tẽpore do- 14 mini rerum fiunt successiue. ¶ † Postremo in ipso testamento ponitur clausula codicillaris, [*si non*

a l. ante tabulas, 5. de iur. codicil. P.
b §. non tantum, vers. sed cum autem, de codic.
c l. ab intestato, eod. P.
d l. 5. §. fin. eo.
e l. quidam referunt, 14. de iure co. P. l. sicut, quemad. test. aper. P.
f d. l. ab intestato.
g Theoph. in §. 1 de codi. in Insti. suo. eius.
h l. Placiana, 18. de iure codic.
i d. l. conficiuntur, 8. §. si miles, de iure codic.
k in l. diuus, 6. & l. quod per manum, 10. de iur. codic. §. fi. de codic.
l l. pe. de hon. instit. P.
m l. 7. eod. tit.
n l. 2. de codic. C. § codicillis, eo cum sim.
o ... fi. eo l. diuum, §. codicillum, in 1. eo. P.
p l. 3. C. de codic.
q §. posteriore, quib. mod. testa. infir. l. 1. de iniusto rup. P.
r l. quæsitum, de mili. testa. P.
s l. hæreditas, de reg. iur. ibi in vniuersum ius, &c.
t l. si vt certo, §. si duob. vehiculi, commod. P.

valet quod ago iure testamenti, valeat iure codicillorum.] Nam hæc clausula facit, vt vltima voluntas, quæ ex aliquo capite solemnitatis non valet iure testamenti, recipiatur tanquam codicilli [v]. Non enim quis potest agere simul tanquam ex testamento & tãquam ex codicillis, ex eadem scriptura [x]. Prodest itaque apposuisse illam clausulam, vt saltem ex codicillis sustineatur voluntas: vt si agnatione rumpatur testamentum, virtute codicillorum remaneat grauamen in agnato hærede obliquum, si testator dicat velle dispositionem suam valere iure codicillorum [y], vel si mortuus agnatus posthumus ante testatorem, iure codicillorum firmentur tabulæ testamenti [z], quæ ruptæ erant per natiuitatem posthumi [a]. Tuetur & Guillel. Benedictus [b], etiam natiuitate posthumi præteriti superstitis ruptum testamentum, per clausulam illam iure codicillorum firmari, eamque expressam & tacitam, suos effectus habere. 15 ¶ † Tacitam vocat, quando per æquipollens adiectum intelligitur: veluti, si testator dicat in voluntate minus solemni [c]. [*Volo testamentũ meum valere omni iure meliori quo valere poterit,*] vel si simili. verbis vtatur. 2. Si testator iurauerit in testamento, nam iuramẽtum eius est virtutis, vt contineat clausulam, vt actus valeat meliori iure quo valere potest [d]: vt si iurauit testator quod darentur legata, vel adegerit hæredem vt iuraret se daturum. Ita & habere iuramentum vim clausulę codicillaris defendit Barto. [e] & pluribus firmat Guillel. Benedict. [f] Quo loci & de viribus iuramenti copiose & de periurijs disputat. 3. Suppletur clausula codicillaris, ex affectione & amore singulari, quem gerebat testator erga personas in minus solemni voluntate honoratas [g]. Et hoc idem Benedictus fusissime per multas digressiones de viribus amoris & amicitiæ firmat [h]. Et ibi videbis ex culice factum elephantem. 4. Suppletur ex consuetudine illa clausula, vel statuto loci [i]. 5. Guido Papęus existimat [k], paria esse rogare venientes ab intestato, vel dicere si non valeat iure testamenti, valeat iure codicillorum. Verum sciendum est, non cuiusque testamenti esse hanc interpretatio- 16 nem. ¶ † Nam si testator voluerit testamentum tantum facere, nec voluerit clausulam apponere, illa non subintelligitur, & testamantum inualidum, quod alioquin valere poterat iure codicil- 17 lorum, nullo iure valebit [l]. ¶ † Finis codicillorum est propter quem inuenti sunt, vt facilius voluntas vltima sortiretur plene effectum suum etiam 18 cessante solemnitate testamentaria. ¶ † Effectus itaq; codicillorum, & clausulæ codicillaris, quæ facit valere testamentum iure codicillorum, est: vt faciat venientes ab intestato, videri grauatos de restituenda hæreditate hæredi scripto, vtque habeat testamentum vim fideicommissi [m]. Et si substitutio in eo testamento per verba directa facta fuisset, trahatur ad fideicommissariam [n]. Notabile tamen, quod admonet in hoc Ioan. Petrus Ferrariensis [o], cum testamentum improbatur & valet tanquam codicilli, hæredes qui ex directis fiunt fideicommissarij, non dici hęredes testamentarios, nec ita plene percipere hæreditatẽ ac ex testamento, sed cum aliqua diminutione: puta retenta quarta Trebellianica à succedentibus ab intestato, qui censentur per clausulã rogari de restituẽdo instituto. Efficit item hæc clausula, vt p eam confirmetur substitutio pupillaris, & succedentes ab intestato pupillo, teneantur substituto hæreditatem pupillarem restituere [p].

Sed

v Flene Bart. in l 3. & Bald. & Salic. in l fi. C. de codic. Guil. Bened. in c Raynutius, ad verbum testamentum, 3. nu. 17. de testa.
x l. fi. C. de codic.
y l. 1. eod.
z Leonticinatus, §. si post factum, de iure codic.
a l. posthumus de iniusto rup. P.
b in loco prox. cita.
c l. cum pater, §. filius matrẽ, & l. codicillis, §. fin. de legat. 2. l. cum quis decedens, §. codicillis, de lega. 1.
d l. cum pater §. filius mortẽ, de lega. 2. & ibi Bart. & Bald.
e Bart. in l eis quib. C de fideicom. & in l. si quis, in princ. de leg. 3.
f Guil. Bened. vbi sup nu. 20. 21. 22. 23. vsque ad 46.
g gl & Bald. in l. 1. iure, de testam. milit. C.
h idem Bened. in prec. loco n 46. vsque ad nu. 54.
i idem eo. nu. 14.
k Guid. Pap. decis 123 per gl. in l. si iure, de testam. manumiss C.
l in l. 1. de iure codic. l. illud, 14 §. 1. ... tit. l. fi. §. illud, C. de codic. l. cohæredi, §. cum filiæ, de vulga.
m l. ex ea, §. 1. in gl. fi. de testam. Guido Pap. decis. 113. & 123. l. ex testamento, C. de fideicom. Dyn. Cyn. Bar. in auth ex causa, de lib. præter.
n Bal. in l. verbis ciuilibus, in fi. de vulg. Mathes sing. 141. incipiente, noto mirabilẽ doctrinam.
o Ioan. Petr. de Ferr. in pract. tit. de for. libelli pro lega. rei singu. ad ver. non valeret vel valebat, per gl in auth. ex causa, de li. præt. & l. in testamento, C. de fideic. l Scæuola, ad Treb.
p Ferrar. vbi sup. ex Bart. arg. l. Scæuola, ad Treb. l. cum fideicõmissum de lega. l. qui duos, in fin. de vulga.

19 ¶ † Sed & affectus alius, vt rupto per præteritionem & agnationem posthumi testamento [a], cui clausula apposita est, [*si non valet iure testamenti, valeat iure codicillorum.*] non rumpantur codicilli, in quos transit testamentum [b]: quia isti codicilli non dependent ex testamento, ea ratione in testamento subrogati. Quod notabile est. Nam non idem statuendum est in aliis codicillis, qui ex testamento pendent, qui ante vel post testamentum fiunt: nam illi cum testamento confirmantur tantum, & testamento deficiente abolentur [c]. Et nisi adita sit ex testamento hæreditas, codicilli qui ex eo pendent, deficiunt [d]. Et ita est intelligendum de codicillis in testamento factis, non de aliis axioma, quod tradit Constantinus Harmenopolus [e], *χωστομμένο ... αἱ διαθῆκαι ..., ... οἱ κωδίκελλοι*, id est, *posthumo agnascente testamenta* 20 *rumpuntur, non etiam codicilli.*] ¶ † Est alius non minus vtilis, quam superiores codicillorum effectus: vt in censenda conditione capacitatis testatoris, inspiciamus an fuerit capax factionis testamentariæ tempore mortis: quamuis in testamentis, testamenti tempus consideretur [f]. Idem dicendum de capacitate eius, cui relinquitur codicillis, vt sufficiat tempore mortis testatoris codicillantis capacem [g]: quamuis in testamentis hæredis extranei capacitas tribus temporibus exigatur, testamenti, mortis testatoris, & addictio- 21 nis [h]. ¶ † Hinc sequitur, vt cum iure fideicommissi valeant relicta in testamento in ius codicillorũ translato, paratas esse easdem actiones, quas pro fideicommisso dari diximus, & pro legatis, & actionem ex testamento [i]. Etiam vtilem, cum ad instar testamenti codicilli sint inuenti [k]: non cõpetit tamen remedium l. fi. de edic. diui Adr. toll. 22 C. vt ibi notat Cynus. ¶ † Sed obserua breuiter ex Ioanne Petro Ferrariensi, antequam des actionem, clausulã codicillarem facere, vt testamentũ valeat iure codicillorum, si testamentum corruat ex defectu solemnitatis necessariæ [l], si testamentum fiat quasi caducũ, & hæres decedat ante testatorẽ, si deficiat ex causa præteritionis posthumi [m], vt dixi: contra autem in præteritione vel exhæredatione nati, nam non oliquatur institutio, legata tamen manent [n]. Nihil tamen operatur, si testamentũ sit imperfectum ratione defectus voluntatis testantis [o]: plures alios casus vide apud 23 eundem de Ferrariis [p]. ¶ † Porro rationes quæ fauorabiles reddunt codicillos, ex plurib. tres recẽsebo. Prior est, approbatos eos esse, ne facile quis decederet intestatus, non adhibitis solemnitatibus testamentorum, quas nimium curiose exigebat antiquitas in mutando vel corrigendo, minuendo vel augendo eo quod in testamento scriptum erat [q]. Alia ratio à locis peregrinis, & ab incommodo ad seruandas solemnitates tempore in quibus necessitas & occasionem arripere disponendi breuioribus tabellis, solemnitatibusq; cõpendiosis iubet: & est ratio Iustiniani, ꝓbata Augusto in Lentuli codicillis [r]. Postrema est, à securitate dispositionis, quæ improbata testamento, gratificandi dat modũ, vt actus valeat ꝑ codicillos [s].

a l. quum pos... rumpunt ... l. Gallus, de li. ... l. posthumorum § 2. de iniusto rup. P. l. 2. de posth. hær. instit. C.
b l. ab intestato de iure codicillo. P.
c vt in l. 1. C. de codicil. d. l. ab intestato.
d l. si quis, 3 §. fi. de iure codicillo.
e Harmenop. lib. 5. Prompt. tit. 7.
f l. 1. §. sed si filiusfamilias, de legat. 3.
g l. 1. de iure codic. P.
h l. si alienum ... in extraneis, de hære. insti. P.
i Spec. in tit. de testam. §. 3. vers. ex codicillis gl. & doct. in c. Raynaldus, 10 gl. hic agebatur actione ex testamento, de test. ... q. 313. nu. 3.
k gl. in §. codicillis, in ver. directim, de codicil.
l d. l. fi. § fi. ... l. codicilli, §. fi. de leg. 2.
m l. eam quã, C. de fideic. cũ simil.
n tractant doct. ... l. 1. de iure codicil. & auth. ex causa, de lib. præt. C.
o l. fideicommissum, §. 1. de legat. 1. l. ex ea scriptura, de testam. per gl. in l. si qui, cod. tit.
p in loco sup. cita.
q l. hæredes palam, §. si quis post factum testamentum, de testam. P.
r §. 2. de codicil.
s l. si miles qui destinauerat, de milit. testa. P.

de Bonorum Possessionibus.

Cap. 2.

Instit. lib. 3. tit. 10. P. lib. 37. tit. 1. C. lib. 6. tit. 11.

1 *Bonorum possessio quid.*
2 *Bonorum possessio, & possessio bonorum differunt.*
3 *Bonorum possessio pluribus ex causis defertur, diuisio ex testamento, ab intestato, ordinaria, extraordinaria, vtilis, necessaria. &c. & 4.*
5 *Bonorum possessiones 3. quæ non tribuunt ius in proprietate quæ.*
6 *Bonorum possessio edictalis, & decretalis quæ.*
7 *Bonorum possessio & hæreditas de iisdem rebus sunt.*
8 *Hæredes non faciebat prætor, sed quasi hæredes, quare.*
9 *Bonorum possessionem petendi formula, quarum vsus, vt actionum, sublatus in Gallia.*
10 *Tempus ad petendum bonorum possessionem quantum detur.*
11 *Iuris ignorantia non excusat in bonorum possessione petenda.*
12 *in Tribunali expedire debent quæ causæ cognitionem desiderant.*
13 *Bonorum possessio quibus detur.*
14 *Bonorum possessionis finis, consequi quæ hæres iure ciuili consequitur.*
15 *Bonorum possessionis deferendæ rationes.*
16 *Bonorum possessio in quibus casibus hodie dicitur necessaria.*

1 MEdium † aliud, inter testati & intestati causam, constituitur bonorum possessio, quæ est ius persequẽdi retinendique patrimonij, quod cuiusque cum is moritur, fuerit [t]. Qui non possidet, petit: qui possidet, agit vt retineat. Hæreditatis autem bonorumve possessio, non vti rerum possessio accipienda est: est enim iuris magis, quam corporis. Et si nihil corporale sit in hæreditate, attamen recte eius bonorũ pos- 2 sessionem agnitam Labeo ait [v]. ¶ † Ita bonorum possessio, & possessio bonorum differunt ex consensu, vt opinor, legislatorum: nam ex proprietate sermonis, inuersio verborum parum mutat significationem, vt possessio bonorum, sit detentio naturalis quædã corporalis cũ iure aut sine eo [x]. 3 ¶ † Bonorum autem possessio, hæreditas fit à prætore delata, vel ex causa testamentaria, vel secundum vel præter tabulas, vel ex causa intestati contra tabulas, vel contra voluntatem defuncti, vel secundum voluntatem: nec non ab intestato habentibus ius legitimum, vel non habentibus pro- 4 pter capitis diminutionem [y]. ¶ † Ex quib. cõflatur diuisio, seu distinctio bonorum possessionum: vt aliæ dicantur ordinariæ aliæ extraordinariæ. Ordinariæ, secundũ tabulas, & contra: extraordinariæ quibusdam illæ, quæ ab intestato, vnde liberi, vnde legitimi, vnde proximi & cognati, vnde vir & vxor. Testamentaria bonorum possessio vtilis est, quæ confirmat testamẽtarias & legitimas hæreditates [z]. Alia ab intestato necessaria, cum prætor proprio beneficio successorẽ facit, cum iure aliquo non vocabatur, & tamẽ æquum videbatur eum ad successionem admitti. Glo. fin. in l. fin. C. vnde legit. tradit hodie esse sex ordinarias bonorum possessiones, & septimam extraordinariam, quæ datur, quoties ex nouis legibus defertur hæ- 5 reditas ex testamẽto vel ab intestato [a]. ¶ † Prædictarum autẽ sex, quatuor esse ab intestato, duas ex testamẽto. Addit, dicit & glo. præd. alias tres, quæ non tribuũt ius in proprietate, sed in possessione tantum, nempe Carbonianam [b], eam quæ datur ventri [c], & quæ dat gratia ordinandæ litis [d]. Quod & notat glo in l. Papinianus, 8. §. 1. in ver. *bonorum*, 6 de inoff. testa. P. ¶ † Et istæ oct rursus, vel edictales dici possũt, vel decretales [e]. Edictalis bonorũ possessio

t l. 1. § bonorum possessionem, de bon. poss.
v d. l. 1 §. hæreditatis.
x & toc tit. de acquir. possess. ... l. 1. & 3. & l. naturaliter ... T ... in poss. ... leg. P. ex quib. ... possess. cũ similib.
y ... bonorum possess. beneficium, de bon. possess. P. § sed ... autem, & § ad ... on. apud Iason.
z ... 1. de bon. poss. apud Iason.
a vide §. decima, in h. & septima, eod. h. tit. de Carbon. edic.
c de vent. in possess. mitt.
d l. Papinianus, §. 1. de inoff. test. P. C. eod.
e l. 1. 2. decretalis, de success. ... edict. P. cũ similib. ... not.

...io decernebatur, ex edicto prætoris more cognitione causæ. Decretalis, quæ impetratur à prætore viuo, id est, quæ causa cognita datur: hác vulgo dictam extraordinariam mouit Alciatus, quia à decreto pendeat [a]. Voluerunt tamen iura posteriora deinde sufficere edictalem, nec prętoris decreto opus esse [b]. Res, personæ, & negotia fere hic eadem regula, ac in successionibus iuris ciuilis, considerantur. Bona namque, de quibus bonorum datur possessio, vniuersitatis habent successionem, qua succeditur in ius mortui, suscipiturque eius cómodum & incommodum [c]. Id enim continet bonorum appellatio, de cuius danda possessione hic agitur. Et eadem sont quantum ad effectum, bona, & hæreditas [d]: siue sit patrisfam, siue filiifam. qui tamen testandi 8 ius habeat [e]. ¶ † Apprætore autem constat hæc beneficia bonorum possessionis fuisse introducta [f] qui æquitatis interpres erat, quique iuris ciuilis adiuuendi, vel corrigendi, vel supplendi gratia, propter vtilitaté publicam, potestatem summam habuit: vnde ius prætorium & honorarium dictum [g]. Itaque illi, vt opinor, potestas permissa est primum ex causæ cognitione: vt, prout suaderet æquitas, discussis coram illo negotijs, dispensandi supra ius ex certa proposita ratione haberet authoritatem. Nulla tamen facta ex illorum iudicio lege generali, ab initio, quo tempore erant illorum edicta annua tantum, vt magistratus [h]: quámuis facta sint aliqua postea perpetua. Et proinde bonorum possessores, quos prętor successores faciebat, dicebantur nó domini vel hæredes [i], quales dicebantur qui iure ciuili succedebant: quia ius ciuile erat maioris authoritatis, ratione legis generalis, & tantum authoris, seu populus, seu princeps is fuisset. Imitabatur tamen prætor, in deferendis successionibus, ius ciuile: & ideo bonorum possessores, quasi hæredes faciebat [k]. In omnibus enim vice hæredum, bonorum possessores habentur [l].

9 ¶ † Formulæ petendi bonorum possessiones erant secũdum edicta, & secundum leges & senatusconsulta, propter verba prætoris, [*vti me quaque lege, Senatusconsulto bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo* [m].] Quæ de singulis causis petendi proposita, erant obseruanda. Sed postea hoc in desuetudinem abijt, sublatis formulis agendi superstitiosis [n]: potissimum hodie iure pontificio, quo vtimur. Ex quo sufficit nudam intentionem agentis exponi iudici, sine expressione nominis actionis [o]. Et proinde, qui vult bonorum possessionem petere, omissis ambagibus potest adire iudicem, & illi causam exponere petitionis [p]: maxime in Gallia, vbi nulla bonorum possessionis mentio fit, sed agitur ad ius successionis debitæ peti-10 tione hæreditatis. ¶ † Consetuata tamen sunt per Iustinianum tempora potestatis experiundi pro hac successione: in libetis, anni: in alijs auté agna-11 tis & cognatis, centum dierum [q]. ¶ † Nec prodest in bonorum possessione, quominus dies cedat iuris ignorantia: & ideo hæredi instituto etiam ante apertas tabulas, dies cedit. Satis enim est scire mortuum esse, seq; proximum cognatum fuisse, copiamque eorum quos consuleret habuisse [r]. Neque mulieres etiam ab hac iuris ignorantia excusantur. Quandiu tamen per facti quæstioné incertũ est, ex quo capite possessio sit delata, vtrum secundum tabulas, an ab intestato, tempus agnoscendæ bonorum possessionis præfinitum nó potest cedere [s]. Rusticitatem autem, absentiam, vt & 12 ignorantiã facti excusare placuit [t]. ¶ † Cæterum si causa cognita bonorum possessio datur, non alibi quam pro tribunali dabitur: nec decretum de 13 plano interponi poterit [v]. ¶ † Datur hæc bonorum possessio non inuitis [x], sed volentibus & idoneis ad petendum: municipibus: societatibus, curijs, & corporibus [y], ventri, furioso, & priuatis contra fiscum etiam [z], & alijs [a] siue masculi sint, siue fœminæ: liberi vel serui, vt notat Vlpianus [b]. Sunt & singulares tituli qui id exponant: vt vnde liberi, cognati, proximi, vir & vxor admittantur. Et potest quis acquirere bonorum possessionem, 14 vel per semetipsum, vel per alium [c]. ¶ † Impubes per tutoré [d], qui tamen eum petere possit pupilli nomine, tamen repudiare non potest [e]. Finis, ob quem prętor introduxit bonorum possessionem, est, vt adepta ea & admissa, commoda & incommoda hæreditaria, & dominium eorum quæ in bonis sunt, tribuantur bonorum possessori [f]: & alia, quæ hæredi iure ciuili facto dantur [g]. Imo vt & ius accrescendi in ea locum habeat [h], & vtilis 15 actio petitionis hæreditatis [i]. ¶ † Sunt rationes ab æquitate, necessitudine, seu iure sanguinis mutuatæ, quæ suaserunt prætorium edictum, de bonorum possessionibus, recipi inter leges: quas Iustinianus in §. 1. & 2. de bono. possess. prosequitur. Vt nũc fere illud ius prætoriũ in ius ciuile transierit. Et hæreditatis appellatio contineat bonorum possessionem [k]. Et in effectu etiam hæredes sunt bonorum possessores [l]. Quemadmodum in Gallia nulla mentio in praxi distinctionis horũ fit, sed omnes vocantur hæredes. Et proinde pauca de istis tradam, tum etiam, quod permixtim, prout negotiũ iuris ciuilis occurret, in causa successionis intestati, addemus Deo fauente, quæ in illis prætor innouarit, vel addiderit, cóuenientiori vt 16 arbitror tractatione, cæteris abrogatis. ¶ † Interim glo. fi. ad l. fi. vnde legit. C. nos monet, notandos esse casus, in quibus bonorũ possessio est hodie necessaria. Nam multum inquit refert, an de iure ciuili adiri possit hæreditas: nam in his licet vsque ad triginta annos [m]. An vero de iure prætorio, per bonorum possessionem hoc facere debeat. Quo casu, qui petit si de liberis est, intra annum: si alius, intra centum dies tantum petere debet [n]. Sed hoc ego in Gallia, vbi non fit mentio bonorum possessoris, sed tantum hæredis, verum non puto postremum. Si tamen desideres videre vnũ & viginti casus, in quibus necessaria erat bonorum possessio, nec poterat adiri hæreditas iure ciuili, consule Angelum Aretinum, ad §. 1. de exhæred. libero. vbi numerantur & probantur.

de Bonorum possessione Secundum tabulas.

Cap. 5.

Lib. 37. ff. tit. 11. Lib. 6. C. tit. 11.

1 *Tabulæ pro testamento.*

2 *Bonorum possessio secundum tabulas quid, quotuplex, ex quibus tabulis detur: secundum tabulas quomodo dicatur, quibus detur, & quibus non, effectus petitionis, in quibus etiam hodie hæc bonorum possessio necessaria sit. nu. 3. 4. 5. 7. & 8.*

6 *Hæredis nomine deleto, quando deleantur legata.*

t l. ... C. qui admitt. ad bo. possess.
v l. 1. §. ficau. cognita, de bonor. posse. ... de transact.
x l. 1. §. inuito, de bon. po.
y d. l. 3. à municip.
z à nõ est ambigendum, eod.
a § sunt autẽ, & §. sed eas, de bono. posse. ...
b l. seruus, de bon. poss.
c l. si acquirere, l. pen. & l. fin. de bonor. posse.
d d. l. seruus, §. impubes, l. infantis, & l. bonorum, C. qui admitt. ad bo. posse. possess. iunge l. si pupillo, ff. eod.
e l. tutor, de bono. posse.
f l. 1. eod.
g l. 2. de, offe. hære. petit. ...
h l. 1. §. cum ... & seq. de bonor. poss. ...
i glo. in l. 2. in ver. ... eo.
k l. hæreditatis, ... de verb. sig. l. ... qui petitu, vnde lib.
l in conditionibus, § patrem, de cond. & demonst.
m l. licet, cum ... de iure delib. C.
n l. 1. §. 1. quis ordo in bonor. poss. serue.

1 TAbulæ, dicebantur testamenta in quacunque materia inscripta, siue essent tabulæ ligneę, siue chartaceę, vel chorium animalis alicuius, vel 2 alterius materiæ [a]. ¶ † Ita secũdum tabulas bonorum possessio à prętore dari dicitur, secundum testamentum conditum in scriptis tabulis, septem testibus signatis: nam si eundem numerum affuisse sine scriptis testamento condito doceri potest, iure ciuili testamentum factum videtur: ac secundum nuncupationem bonorum 3 possessionem deferri exploratı iuris est [b]. ¶ † Ita dupliciter, secundum tabulas vel secũdum testamentum, bonorum possessio duplex: vna, quæ ex scripto: alia, quæ ex nõ scripto pendet testamento [c]. Et primo proprie secundum tabulas directa: alia, per nuncupationem, secundum tabulas vtilis, vt not. glo. in l. fi. in vet. *doceri*, in fi. de bon. poss. secun. tab. C. de tabulis hoc edictũ loquitur testa- 4 menti solemnis. ¶ † Ergo prima quæstio, vt extẽt, vel extiterint. Et sint supremæ tabulæ, id est, vltimum sit testamẽtum [d], in originali seu archetypo, non in exemplo: nam ex exemplo non petitur bonorum possessio [e]. Et rursum, tabulæ debent esse obsignatæ sigillis & signis septem testium [f]. Et Pomponius ait, vt bonorum possessio secundum pupillares tabulas admitti possit, requiri an testamentum patris sit signatum, licet secũdæ ta- 5 bulæ resignatæ proferantur [g]. ¶ † Secundum tabulas, seu secundum testamẽtum dicitur quis petere bonorum possessionem: nõ quod prætor sequatur testamentum, quinimo contra testamentum aliquando decernit: sed quia extante testamento, vel solemni, vel nuncupatiuo, hãc bono- 6 rum possessionem decernit [h]. ¶ † Dabatur scripto hæredi hæc petitio bonorum possessionis secundum tabulas, cuius nomen scriptum reperitur in testamento, vel scriptum fuisse ostenditur, quamuis post prolatas tabulas deletum sit. Si enim in testamento nomẽ eius deletum fuerit, vt penitus legi non possit, nõ dabatur hæc bonorum possessio, nec peti poterat contra aut secundum tabulas [i]: quamuis deleto inconsulte etiam viuo testatore nomine hæredis, ex tabulis legata peti possint per legatarios [k]. Sufficiet tamen, si certa demonstratione hæres sit in testamento demonstratus, & de certa parte institutus: & ita non aliter succedet [l]. Exceptis his qui dolo impedietũr mutare testamentum [m]. Et quod dicitur de instituto, dicendum & est de substituto, sed ordo seruandus: defertur namq; bonorum possessio secundum tabulas primo gradu scriptis hæredibus: mox illis non petentibus, sequentes, non solum substitutos, verum & substitutis quoq; substitutos admittimus [n], ne hæreditas iaceat [o]. Et quilibet pro ea, qua quisq; parte hæres erit, si plures sunt, bonorum hanc possessionem petere potest [p]. Dabatur & secundum tabulas bonorũ possessio etiam illis qui iure ciuili ex his tabulis hæreditatem petere poterant. Dabatur autẽ, vt remedium paratissimum, & veluti per interdictũ à prætore pro- 7 pter eius authoritatem [q]. ¶ † Non possunt tamen instituti sub conditione, cõditione pendente petere bonorum possessionem secundum tabulas, nisi vtiliter sint instituti [r]: & nisi qui testatus est, habuerit potestatem testandi tempore testamẽti & mortis [s]. Et proinde quæ de capacitate institutorum hæredũ dicta sunt, eadem in personis, quæ possunt bonorum possessionem secundũ tabulas 8 petere, repetenda erũt. ¶ † Effectus quoq; iidem, ac testamentorũ. Quamobrem quidam existimauerunt, superfluum esse beneficium prætorium bonorum possessionis secũdum tabulas, cum iure ciuili satis superq; hæredibus scriptis vel nuncupatis subuentum sit. Maxime hodie. Quibus tamen se obijciunt glossatores, Bartolus, & alij [t]: dicuntque & hodie in iure Romanorum, posse vti hæredes hoc remedio voluntarie & sponte. Imo & iure antiquo & codicis fuisse necessarium hoc beneficium prætorium secundum tabulas contendunt, in certis casibus, tres adfert glossator, Bartolus cumulat sex. 1. Si moriatur posthumus viuo testatore, & ita ruperit testamentum [v]. 2. Si capitis diminutione infirmetur eius testamentũ, qui postea tempore mortis suæ inuenitur sui iuris [x]. 3. Si pendente conditione institutionis petatur ab hærede bonorum possessio [y]. 4. Vt filio præterito confirmante testamentum, valeat illud iure prætorio [z]. 5. Si propter furorem instituti non possit adiri hæreditas testamentaria, dicunt bonorum possessionem esse & fuisse vtroque iure necessariam [a]. 6. Quando institutio est facta sub conditione impossibili, quam reijcit prætor [b]. Et ita æquitatis & necessitatis rationes, hoc ius sustinere quoque videntur. Sicuti & in l. vni. de bono. poss. ex testamento mili. eorum testamenta qui in hostili loco & expeditione sunt, & tamen iurati non sunt milites, vt iure ciuili, militari potestate testati possint: nihilominus tamen iure prætorio hæredes sustinentur, & dabatur ex eius beneficio, scriptis hæredibus bonorum possessio secundum tabulas. Mouitque prętorem æquitas, vt quanquam militũ conditio differt & ab ijs personis, quas constitutiones principales separant, tamẽ qui in procinctu versantur, cum eadem pericula experiantur, iura quoque eadem sibi vendicare debeant.

---

de Bonorum possessionibus Contra tabulas. Cap. 4.

Lib. 37. P. tit. 4. Lib. 6. C. tit. 12.

1 *Bonorum possessio secundum tabulas potior, quam contra tabulas.*

2 *Pandectarum ordo confusus & inuersus in bonorum possessionibus.*

3 *Bonorum possessio contra tabulas quæ dicatur quotuplex, de quibus sit & quibus deferatur, & quo ordine. & nu. 4.*

5 *Bonorum possessio contra tabulas matris non poterat dari, & quare dabatur suis.*

Bonorumque possessores in praxi non nominantur, sed hæredes dicuntur.

6 *Bonorum possessionis petendi formula diuersa.*

7 *Bonorum possessio contra tabulas quibus competat.*

8 *Emancipati cum sua quomodo succedebant edicto contra tabulas.*

9 *Posthumis non natis quomodo succursum.*

10 *Carbonianum edictum quale, & de quo detur. Et 11.*

12 *Exhæredatis quando competebat bonorum possessio cõtra tabulas.*

13 *Bonorum possessionis data liberis contra tabulas patris, & data patrono contra tabulas liberti differentiæ: item differ. bonorum posses. contra tabulas patroni, & liberorum. num. 15.*

14 *Bonorum possessio contra tabulas filij emancipati quãdo non debeatur parentibus.*

16 *Bonorum possessio contra tabul. pater petere poterat intra annum: quamuis,*

17 Bonor.

17 *Bonor. poss. contra tabulas effectus.*
18 *Legata & fideicommissa quæ debeantur rupto testamento per bonorum possessionem contra tabulas.*

1 Vlpianus docet considerari in bonorum possessione danda, primum an tabulæ extent, & secundum eas prius dandam esse bonorũ possessionem, si fieri possit, vel contra: vel si non extent, ab intestato, & ita causam testati esse potiorem, deinde de intestati causa agendum esse, iure prætorio, quemadmodum & iure ciuili. [*Posteaquam prætor, inquit, loquutus est de bonorum possessione eius qui testatus est, transitum fecit ad intestatos, eum ordinem secutus, quem & lex duodecim tabularũ secuta est. Fuit enim ordinarium, ante de iudicijs testantium: & sic 2 deinde de successione ab intestato loqui*.] Qua in re video interuersum ordinem in Pandectis sæpe, à lib. 37. vsque ad 39. Nam prius, [*de bonorum possessionibus*.] recte quidem generaliter actũ est, sed postea sæpe mutatur stylus: nam in 2. titulo 37. libri agitur de bonorum possessione. [*si tabulæ testamenti extent*.] Et 4. tit. [*de bonorum poss. contra tabulas*.] Postea n. iterum venitur ad bonorum possessionem [*secundum tabulas*.] sed statim additur alius 12. tit. de bonorum possessione contra tabulas, [*si à parente quis fuerit manumissus*.] Et 13. iterum, de [*secundum tabulas militis*.] Interserit deinde paregra qui Pandectas consarcinarunt, vsque ad tit. 6. lib. 38. vbi iterum redit ad bonorum possessionem contra tabulas. Sunt & alia interposita quæ confundunt ordinem edicti prætoris, ex quo prius de secundum tabulas vel contra, quam de intestati bonorum possessione dicendum erat. Quem ordinẽ sequutus prætor, inquit, qua methodo permeniat ad intestatorum successiones, num extent vel fuerint tabulæ: & si fuerint, num secundũ eas deferri possit bonorum possessio, de qua dictum: 3 an contra, de quo nunc. ¶ † Bonorũ possessio contra tabulas ea est, quæ datur certis personis præteritis, vel nõ rite exhæredatis, contra testamentum defunctorum: vt postea apparebit. Duplex hæc, vel contra testamentum in scriptis factum, 4 vel cõtra nuncupatiuũ c. ¶ † Res de quibus fit hęc bonorũ possessio, sunt hæreditatis defuncti, quas consecuturus fuisset ex voluntate eius legitima, id est, si secundum leges testamẽtum factum fuisset. Et ita prætor eodem omnino iure & ordine vocat bonorum possessores ad bonorũ possessionem contra tabulas, quo vocantur iure ciuili ad successionem d. Vt quia successione repelluntur ciuili iure, repellantur & prætorio e. Omneque ius quod per causam hæreditatem scriptus hæres nanciscitur, ad eum transferri æquum visum est, quem prætor hæredis loco constituit f. Considerandum & hic pro re, testamentum contra quod agitur, vt tabulæ extiterint, sufficiatq; illas extitisse mortis testatoris tempore, ex quibus vel adiri hæreditas, vel secundum eas bonorum possessio peti potuerit: quamuis neutrum eorum postea sequutum fit, vel sequi potuerit, vt respõdit Triphoni-5 nus iurisconsultus g. ¶ † Deinde consideratur, quis fecerit testamentũ: nam tantum datur bonorum possessio contra testamentum patris filijs h, & parentibus, contra testamentum filij i: & patrono & liberis eius, contra testamentum liberti k. At vt Paulus ait l, [*ad testamenta fœminarum, edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinet, quia suos hæredes non habent* m] id est, non habent potestatem in liberos n. A prætore hæc bonorum possessio data est, quam & Iustinianus vocat necessariam o, & Bart. ait p, olim illam necessariam tantum filio emancipato: quia filius suus iure ciuili etiam P. præteritus poterat dicere nullum testamentum q, & succedebat iure ciuili r: filius vero emancipatus, eo iure poterat impune præteriri s. Quare ei prætoris necessarium erat beneficium bonorum possessionis contra tabulas: non etiam suis necessario dabatur, sed vt honestius & verecundius cõtra testamentum parentum agerent, si vellent. Et hodie quoque bonorum possessionem hanc esse necessariam iure ciuili putant, si ponimus, vt inquit Bartolus, exhæredationem rite factam, id est, cum causa, ex authen. ex causa, de liber. præter. C. Quamuis Gallica praxis hæc nomina bonorum possessionis non nouerit, sed hæredum tantum.

6 ¶ † Et ita formula petitionis possessoriæ bonorum enanuit. Sunt autem iuris prætorij tot formulæ, quot edicta, quibus personis diuersis petendi bonorum possessionẽ datur licentia: in quibus debet adiri iudex vel decretum interponi, vel 7 saltem in præsentia iudicis admitti t. ¶ † Edictum primum & originale fuit liberorum causa, vt ex inscriptione rubricæ codicis Iustinianei patet, [*de bonorum possess. contra tabul. quam prætor liber. pollicetur* v.] Hic liberos accipere debemus naturales & legitimos, & adoptiuos, si neque instituti neque exhæredati sunt: item posthumos u, & suis iurisfactos seu emancipatos x, & ex his natos y. Quæ distinctionem in his adoptiuis capiunt, vide apud Azonem in summa tit. de bonor. possess. con. tab. vide & ... putauit, ... adopti nem, §. vt autem, l. si in adop tionem, l. si post mortem, §. 1. de bonorum possess. contra tabul. P. Considerantur & alijs liberis, non possint instit.: nam præterit quia instituti non possunt, non habent hoc beneficium. Qui vero instituti possunt, si instituatur, si quoque non habent: quia secundum tabulas habere possint, nisi alius non institutus incipiat vn edicto illo contra tabulas z. At quando adoptat 8 non possit vti, docet l. cum emancipatus, 13. & l. patet, 17. & l. fi. eo. tit. P. ¶ † Quando autem olim filius testatoris præteritus, & eius filius nepos in potestate defuncti retentus, concurrebant, ius ciuile nepotes vocabat, vt suos: repudiabat autem emancipatos, vt extraneos. Et proinde prætor, vt conoedaret emancipatos præteritos, quibus dabat bonorum possessionem, cum suis, cum iure ciuili vocabantur, aliud edictum fecit, [*De coniungendis cum emancipato liberis*:] quo in portionem di midiam nepotes cum patribus emancipatis vocabat a. Quod hodie emendatum, & sublata potestatis differentia: primus ordo successionis ante nepotes, patri eorum, filio videlicet defuncti e statoris datur: & concursus filij fit cum filijs alterius fratris b, vt suo loco Deo fauente in succes-9 sionibus ab intestato dicetur. ¶ † Ratione quoq; posthumorũ incertorũ præteritorum, aliud edictum propositum, vt si prægnantẽ se dicat mulier ex eo qui decessit, vel ex filio eius & ex eo ferre posthumũ in vtero, quem præterijt testator, mittatur in possessionem venter, vice contra tabulas bonorum possessionis c. Et illa est, vt diximus, bonorum possessio, quæ non tribuit ius in proprietate: sed et quædam detentio, quæ suspendit alios successores. Tandiu namque solum in possessione venter esse debebat, quandiu aut pariat, aut abortum faciat, aut certum sit mulierem non esse prægnantem d. Et deinceps, si eum ediderit qui repulsus est ... hæredem a possessione ... Et ... est hæc

est hæc bonorũ possessio communis succedentibus contra tabulas, & secundum tabulas, & ab intestato [a].

10 ¶ † Accedit huic aliud edictum Carbonianum, quando controuersia mouetur successuris liberis contra tabulas, an liberi seu filij sint legitimi, vel extranei, vel si forte serui dicantur, vel ex ancilla nati, & tamen illi adhuc impuberes sint. Nam tunc causa cognita, perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controuersia esset, & iudicium in tempus pubertatis causa cognita differtur [b], data cautione pro pupillo qui mittitur in possessionem, ei qui controuersiam mouet, de bonis restituendis, si appareat iudicio agitato eum non esse filium, vel ingenuum seu liberum. Alioquin qui controuersiam mouet, si satisdederit, ipse mittetur: & si venter satisdare velit vel non possit, datur interim curator bonis [c]. Quod si is qui controuersiam impuberi facit, ex liberis sit, eueniet, vt sine caueat is cui status controuersia fit, siue non

11 caueat, simul cum eo sit in possessione [d]. ¶ † Extenditur edictum Carbonianum, ad quæstionem, qua impubes negatur iure adoptatus [e], etsi dicatur in partu quia suppositus [f], etiam nõ obstante contrario iuramẽto matris [g], vel si obiectum crimen sit adulterij matri [h]. Porrigitur item hoc edictum ex ijsdem causis ad bonorum possessionẽ in-

12 testati [i], & ad similitudinẽ eius dilatio longa quæstionis status, datur in bonis matris [k]. ¶ † Et hæc intellige de præteritis liberis dicta. In exhæredatis namque responsum, nõ dari bonorum possessio. contra tab. si per omnes gradus institutionis, vbi substitutio, exhæredentur: secus si in aliquo tan-

13 tũ fuerũt exhæredati, & in alijs præteriti [l]. ¶ † Datur & bonorum possessio contra tabulas liberti patrono, & eius liberis, si libertus maior centenario, scilicet maiorem summam possidens quam centum aureos in bonis [m], non relictis vel institutis liberis, extraneũ instituendo patronũ præterierit: quo casu, pro legitima parte quam in huiusmodi bonis habet ea lege patronus: si operas vel munus viuẽte liberto non receperit in remunerationem libertatis [n], agit vel liberi eius patro. bonorum possessione contra tabulas [o], & expugnant tãtum pro ea parte tabulas, pro qua succedere debent [p], non omnino nec in omni parte. In quo differt hæc bonorũ possessio contra tabulas, quæ datur patrono, ab ea, quæ datur liberis cõtra tabulas, parentum [q]. Vt & in alia specie l. illud notandum, 4. de bonorum possessio. secun. tabul. Beneficium libertatis à patrono libertis concessum, ius successionis dat patrono & eius liberis.

14 ¶ † Et huius bonorum possessionis exemplo, introducta fuit olim bonorum possessio, quæ debetur parentibus præteritis in testamẽto emancipatorum. Quod æquissimũ prætori visum est, quod filius habuerit à parente beneficium quærendorum bonorum [r]. Nisi, vt diximus de patrono, pater iam remunerationem emancipationis habuerit, & acceperit pecuniã vt emanciparet, vel postea viuus in eum filius quantum satis est, contulit, ne iudicia eius inquietaret, vel nisi filius militare cœperit [s]: vel si pater coactus fuerit, quod male filium contra pietatem afficiebat, cum emanci-

15 paret [t]. ¶ † Differentię duæ ponuntur inter bonorum possessionem parentũ, & patronorum: vna, in l.1.§.fin. Si a par. quis fuer. manum. P. Altera, in l.2. eiusdem tituli. Petit tamen parens, vt patronus portionem sibi debitam hac bonorũ possessione tantum, si turpis persona à filio non fuerit instituta. Si enim turpis, veluti meretrix instituatur totorum bonorum, cõtra tabulas bonorum possessio parenti datur [u]: habetq; ad petitionem ex-

16 equendam, annũ, vt liberi [x]. ¶ † Hodie, cum iure ciuili parentum successioni prospectum sit, euanuit dicta bonorum possessio, vt Iustinianus dixit de decem personis enumeratis à prætore quinto loco edicti [y].

17 ¶ † Effectus, propter quem laborarunt prætores, in materia bonorum possessionis est, vt non obstantibus tabulis testamentarijs, hæredes vel quasi hæredes essent, quos tales esse ratio æquitatis & naturæ suadebat: & ideo datetur huiusmodi possessoribus admissis, possessoria bonorũ pe-

18 titio [z], etiam cum iure accrescendi [a]. ¶ † Imo iure Pandectarum, in bonorum possessione contra tabulas parentum, rupto testamento, corruebant omnia legata ex præteritione. Exceptis quibusdã personis, quibus in ea causa legata solui debebãt, & fideicommissa: vt liberis, parentibus, vxoribus, nuribusque dotis nomine, & nepotibus relicta [b]. Conseruatis etiam donationibus causa mortis [c]. Hoc obseruato in fideicommissis, vt si ea prædictis personis quidam rogati essent restituere legatum, extraneis, non deberetur legatum, quia commodum ad extraneos peruenturum erat: cõtra: si restitutio facienda esset personis priuilegiatis, dummodo vtiliter data sint [d]. Plura tamen hic essent consideranda & de virili parte [e], & a quo relicta essent gradu legata [f], & quemadmodum is qui in potestate est, & qui potest alio modo quàm per bonorum possessionem contra tabulas succedere alio iure, non tenetur legata etiam ijs personis præstare [g], & alia similia. Sed ius Nouellarum legem aliam dedit, vt ex causa præteritionis vel exhæredationis, excepta institutione, scripta vel relicta in testamentis firma maneant [h]: ideo illa prætereo. Veruntamen stare adhuc arbitror, vt is qui egerit contra tabulas & non abstinuerit, priuetur relicto sibi in his tabulis iure, puta legato vel fideicommisso [i]. Sicque Constantinus Harmenopulus scribit [k], ὁ αἰτῶν τὴν κατὰ τῶν διαθήκων ἐν... [illegible], id est, *Qui bonorum possessionem cõtra tabulas postulat, excidit à legatis, & sibi mortis causa donatis, siue ea ipsi, siue cui eorum qui illi acquirunt, relicta fuerint.* Adde l. cum secundis tabulis, 16. & l.2. de ijs quib. vt indig. P.

de Bonorum possessionibus ab intestato delatis.

Cap. 5.

1. *Bonorum possessio ab intestato quadruplex.*
2. *Vnde liberi bonorum possessio quibus competebat.*
3. *Vnde legitimi successio quibus delata.*
4. *Vnde vir & vxor edictum quando locum habuit.*
5. *Edicti successorij tempus, & rationes.*

Q Vatuor feruntur iuris prætorij successiones ab intestatu, per bon. possessiones delatæ secundũ ordinẽ successorij edicti, cũ tempore agnoscẽdi vel repudiandi concesso [l]. Et quãdo tabulę testamenti nõ extabant, ab intestato fecit prætor gradus succedẽdi, primum liberorum, secundum legitimorum, 3. cognatorũ, 4. viri & vxoris [m]. Et in singulis gradibus, si plures essent, dabatur

2 dabatur facultas petendi singulis. ¶ † Liberi qui vocabantur ab intestato, emancipati erant, nó adoptiui [a]: nec sui olim quia necessarij hęredes erãt, donec abstinendi data est facultas [b]. Si emancipati habebant filios in potestate, dimidiam habebant [c]: si extra potestatem, prioribus non petentibus, alij successorio edicto nepotes & pronepotes ordine vocabantur de capite in caput, & de gradu in gradũ, expulsis posterioribus à primis [d]. Et ita per bonorum possessionem vnde liberi agnoscentes, pro rata ab intestato succedunt partes [e]. Non existentibus liberis vel repudiantibus, vocabat prætor legitimos [f], id est, agnatos per vi-
3 rilem sexum descendentes [g]. ¶ † Legitimi porro agnati dicti sunt, quia post suos à lege duodecim tabularum ad successionem defunctorum ab intestato vocabantur [h]. Et proinde cognati, qui in loco agnatorum sunt, vt filij sororis pro legitimis & agnatis habebantur, & vterini [i], & qui ex Orficiano & Tertulliano SC. admittuntur [k]. Post hos cognati vel adoptiui vel naturales & legitimi [l], vel naturales tantum certi [m]: dummodo seruilis non sit cognatio [n]. Cognatos porro hic, non generali appellatione, qua omnes agnati & cognati continentur [o], intelligi par est, sed tãtum per fœ-
4 mininam lineã iunctos [p]. ¶ † Post agnatos & cognatos ad decimum vsque gradum, prætor excluso fisco vocat vxorem defuncti intestati, edicto vnde vir & vxor, si ea tempore mortis ei fuerit iũcta legitimo matrimonio, & non diuerterit [q]. Et hæc quidem de iure prætorio obtinent antiquo, quæ dixisse sufficiet in bonorum possessionum explicatione. Quomodo autem hæc iura in melius iure ciuili fuerint reformata, & quomodo istę personæ hodie succedant ab intestato, in successione intestati copiose, Deo fauente, & ordinate
5 docebimus. ¶ † Prætoris tamen interim monebimus edictum successorium, maxime olim habuisse temporis præfinitionem, petendi bonorũ possessionem, in liberis & patre annuũ, in alijs, centum dierum. Ne mora fieret creditoribus hæreditarijs longior, & vt elapso hoc tempore, deuolueretur à proximore gradu in sequentem, ius petendi bonorum possessioné ab intestato [r]. Quanquam creditores possent alijs remedijs sibi consulere, & petere dari curatorem bonis [s]. Hic desiderares, & in successionibus quoque ab intestato, cognitionem graduum consanguinitatis & affinitatis. Sed habes libr. 9. Syntagma. hanc iam explanatam, cap. 9. & c. 10.

a ... 1 vnde li. l. 38. P. tit. 7. ... C. eod.
b ... l. § sciendum, de suis & leg. ... P. § sui, de hær. qual. & diffe.
c ... quis, 4. & ... pater, 5. vnde lib.
d l. 1 & 2. C. de successo. edict.
e o lib. 8 tit. 16. l. ... vnde lib.
f l. 1. vnde lib. l. 6. C. tit. 14. l. 2. ... pars hæred. peta. P. leg. 1 §. pro qua, de bo. posse. ... tabu.
g le. 2. vn. legi. lib. 38. P. tit. 8. l. 1. ... eod ... de leg. agnat. suc. l. ... de grad. affin. P.
g §. 1. de legat. agna. succ. in. pen vnd l. P.
k § ... de legi. ag. ... l. iurisconsultus, in. de grad. affin. P.
i ... in l pen. C. de legi. hæred.
k l 2 § fin. & l. 3 vnde legi. P.
l l. 1. §. hæc autem, vnde cogn. P. l. fin. C eod.
m ... spurios, 4 vn. cogn. P
n d. l. 1. § pertinet autem, eod.
o l inter agnatos. § vnde leg. P. l. 1 vn cogn.
p l 4 §. 2. de gra. dit. cog.
p § 1. de succe. cogna. le tit. §. 1 de gra. affi
q l. vni. vn vir & vxor. lib. 38. P. tit. 11.
r l. 1 de succe. edict.
s l. 2. de curat. bon. dan. P.

Syntagmatis iuris vniuersi libri quadragesimitertij Finis.

DE PRAELVDIIS AD CAVSAM INTESTATI.

LIBER XLIIII.

Quibus modis causa Intestati ex causa testamenti oriri potest, & de reuocatione valida testamenti. Cap. 1.

1 *Testamenti causa præfertur causa intestati.*
2 *Intestatus qui dicatur, & intestati duæ species.*
3 *Testati causa quomodo pereat.*
4 *Testamentum quomodo inutile reuiuiscat.*
5 *Adoptiui filij non succedũt in Gallia, & quomodo olim succedebant.*
6 *Testamentum quomodo expresse vel tacite dicitur reuocatum à testatore, per lapsum 10. ann. vel voluntate simpliciter, vel posteriore testamento. & 7.*
8 *Cum duobus Testamentis paganus decedere non potest, miles contra.*
9 *Testamentis duobus vel pluribus concurrentibus, quod posterius in dubio præsumatur.*
10 *Testamentum inter liberos quomodo posteriore non reuocetur.*
11 *Clausula derogatoria testamentis apposita quid operetur, & quomodo eidem derogetur, & nu. 12. & 13.*

1 POtissima cura debet esse eorum qui volunt succedere ab intestato, dispicere, cum testamentum aboleri possit defuncti, vt causa testati pereat. Nam quandiu ea locum habet, non est locus, vt monuimus alibi, successioni ab intestato[a]. ¶ † Intestatus namque is dicitur, qui decessit nullo condito testaméto, vel aliquo quidem condito, sed quod non sortiri possit effectũ. Hoc explicat latius Iustin.[b] ex Vlpiano[c]. [*Intestatus, inquit, decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, aut non iure fecit, aut id quod fecerat, ruptum irritumve factum est: aut si ex eo nemo hæres extiterit.*] Duæ tamen sunt species intestati notandæ: vna, quæ specialis: alia, quæ vniuersalis. Specialis, quando aliqua de re singulari non meminit testator in testamento, ratione cuius omissionis si suppleri non possit, decedere dicitur intestatus: veluti, si nihil statuat de tutoribus filiorum, in illis erit intestatus[d]. Vniuersalis vero, quando omnino quis non fecit testamentum, vel fecit, sed eius non habetur ratio. Prior causa intestati non deuoluit successionem hæreditatis aduenientes ab intestato, 3 altera contra. ¶ † Subruitur porro causa testati, vel ratione rerum, ex causa ipsius testamenti: vel ratione personarũ, à quibus fiunt testamenta: vel ex negotijs seu actionibus testamenti, non factis secundum legum formulam, vel ex personis cuius fit institutio. Eruntq; tunc disposita sine effectu, cessante fine & rationibus testamentarijs. Ex parte itaq; testamenti intestatus quis dicetur, 1. si testamenti tabulæ non extent, nec cõstet de nũcupatiuo[e]. Iure tamen pontificio, qui alij cõmisit suarum rerum dispositionem, non dicitur intestatus: & si testamentum nõ relinquat aliud, vt ait glo. in c. cum tibi, §. ordinario rerum, de testam. 2. Si testamẽtum sit deletum, vel intercisum, vel inductum ex voluntate testatoris volentis mutare voluntatem[f]. 3. Si solemnia desint testaméto in scriptis facto testium & aliorum, quæ ponũtur in l. hac consultissima, de testam. l. fi. de fideicom. C. si non sint testes rogati[g]: si nõ fuerit testamẽtum absolutum vnico contextu[k]: si non fuerit recitatum non solemne testamentum[i]: si imperfectum sit: nisi inter liberos fiat, quorũ fauore valet quomodocunq; factum[h]. Sicuti & alibi suo loco demonstrauimus, idipsumque in testamento ad pias causas composito, & in testamẽtu habente clau- 4 sulam codicillaré, locum habere. ¶ † Ex parte testatorum, à quibus fiunt testamenta, recidit causa testati in causam intestati, varijs modis: vt si testamentum ab eo factum est, qui potestatem nõ habebat condendi: quo casu impropriè tamen dicitur quis intestatus, vt si furiosus, pupillus, & similes testentur[l]. Item si testamentũ quidé potuit facere testator tempore quo condidit, sed postea incapax factus sit: puta quia capite minutus. Nam testamentum rumpitur etiam minima capitis diminutione[m], vt si se arrogãdum dederit[n]. Multo magis, si maximam patiatur capitis minutionem nam per illam etiam testamentum irritatur[o]. Ex æquitate tamé prætoris, si testator tempore mortis inueniatur in statu legitimo cõdendi testamentum, irritũ per capitis diminutionẽ, testamentum 5 conualescit, si eius voluntatem retineat[p]. ¶ † Secundum aũt facta per testatorem, testamenta subuertuntur plurib. modis, vt, si quis post factũ testamentu adoptauerit sibi filium, vel arrogauerit: testamentum enim ab eo antea factum rumpitur, veluti agnatione sui hæredis[q]. In Gallia tamé metuendum non est hanc adoptioné rumpere testamentum, quia nec vlla adoptandi consuetudo recepta est: & si quidam tanquam filij nutriantur, alumni nomine & priuilegio tantũ digni sunt, nec succedunt patribus nutricijs, nec eos tenetur instituere qui promisit tanquã filios habere[s]. Et ita etiam Maiuerius tradit[t], filios adoptiuos in Gallia non succedere, qué sequuntur Goill. Bene[v]. Tiraquellus[x], & Rebuffus[y]. Et quãuis in Gallia priscis temporibus, & in Langobardia legamus adoptionem factã, & successores electos adoptiuos à principibus, vt suo loco in adoptiuis filijs ostendimus: attamen hoc desuetudo sustulit, & successio illis delata aliquando, non iure adoptionis, sed ex voluntate

a l. quandiu, de acq. hære. l. vna si tab. testa. nullæ extab. l. antequam, eom. de succe. C. cum simili.
b §. de hæred. quæ ab int. de fer.
c Vlpia. in l. 1. de suis & legi. hæred.
d §. quod autem, de legit. agnat. tute.

luntate teſtamentaria decedentium, probabilius eſt dicere. Scribit tamen Tiraq. per legitimationem filij naturalis, quæ in Gallia vel ſubſequente matrimonio, vel diplomate principis fit, rumpi teſtamentum antea factum [a]. ¶ † Facto quoq; teſtatoris corruit teſtamentum, ſi expreſſe reuocet, vel tacite [b]. ¶ † Expreſſe, quia teſtibus præſentibus dixerit annullare ſe & reuocare, & nolle teſtamentum valere quod condidit: & poſtea decennium in ea voluntate lapſum ſit, quo ſuperuixerit teſtator [c]. Sic enim admittit communis opinio reuocationem teſtamenti ſimplicem valere, in l. ſancimus, & ibi Alex. & gl. fin. C. de teſtam. Et alioquin non valere ſimplicem reuocationem teſtamenti ſolenniter facti, niſi aliud teſtamentum ſolenne factum ſit, cum inſtitutione hæredis, & alia interuenerit, quæ accedunt teſtamentis [d]. Pugnant & interpretes in cõputatione illius decennij. Nam gloſſa [e], Ioan. Faber [f], & Azo [g], ſcribũt, antequam teſtamentum prius ſolenne perfectum reuocetur per reuocationem ſimplicem dictam, & fiat nullum minus ſolenni voluntate, exigi, vt decem anni lapſi ſint a priore vſque ad reuocationem. Hoſtienſis tamen, in ſumma tit. De teſtam. apud Greg. §. qualiter infirmentur, verſ. item per poſterius, ſcripſit ſufficere teſtatorem vixiſſe per 10. annos poſt primum teſtamentũ: nec intereſſe quo tempore medio reuocauerit, atq; ſecundum hanc ſententiam iudicatum eſt in Senatu Gratianopolitano 10. Martij, 1459. [h] Et hæc quæſtio ad ſimplicem reuocationem teſtamenti verbo tenus factam pertinet, non ſi facto aliquo reuocatum doceatur à teſtatore in ſcriptis factum: veluti, ſi factum cancellet, incidat, deleatve, nam ſtatim tunc annullatum cenſetur ſine alia declaratione, vel ſine ſequente teſtamento [i]. Et ſi agamus de nuncupatiuo, eadem ſolennitate qua conditum eſt, exiſtimo reuocatum cenſeri [k]. Item ſi teſtator dixerit, & palam teſtatus ſit eos quos teſtamento inſtituerit, de ſe male meritos: nam & tunc illi nihil ex teſtamento poterunt capere [l]. Quid enim quærimus aliud in fundamento teſtamentorum, quam voluntatem defuncti, quam ſi apertam habeamus, cur contra eam teſtamentum, quod improbatum eſt, recipiendũ putamus [m]? Cæterum iuris explorati eſt, regulariter vltimum teſtamentum valere & tollere prius. Nec intereſt an aliquis extiterit hæres ex eo, vel non: hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit [n]. Et ſi ſecundum perfectum deficiat, nec ex primo, iam rupto poſteriore, nec ex ſecundo hæres erit: & ita inſtitutus pater ſuo decedit [o]. ¶ † Neq; cum duobus validis teſtamentis paganus decedere poteſt, vt alibi expoſuimus in codicillis [p], excepto milite, qui vnum in paganicis, aliud in caſtrenſibus relinquere poteſt [q]. Ideo duobus extantibus, ſupremum accipiemus, id eſt, illud poſt quod nullum factum eſt [r]. ¶ † Quod ſi non conſtat quod fuerit poſterius, nullum teſtamentum eorum valebit, vt abunde videbis diſputatum per glo. in l. 1. §. non autem, ad verbum veteres, de bono. poſſe. ſec. tab. lib. 37. P. titu. 11. Boer. deciſ. 311. Ex ordine tamen ſcripturæ, vel ex alijs circumſtantijs, poſſumus interdum colligere prioritatem temporis, & ex hora, & alijs quæ diſputat Guillel. Bened. in ca. Raynotius, ad ver. teſtamentum, 2. nu. 27. 28. 30. 32. Et idem eodem num. 31. ſcribit, in concurſu duorum vel plurium teſtamentorum, de quorum prioritate non eſt certitudo, poſterius præſumi, 1. illud, ex quo nactus eſt illius hæres hæreditatis poſſeſſionem: nam alter qui negat, probare debet eſſe prius, & pro poſſeſſore interim iudicãdum [s]. 2. Præſumi teſtamentum poſterius, in quo hæredes eſſent ex illis qui vocantur ab inteſtato, alijs aliorum teſtamentorum exiſtentibus extraneis. 3. Poſterius & validius cenſendũ, in quo pia cauſa inſtituta eſt: quia vt in contractibus [t], ita in vltimis voluntatibus fauendum ei eſt [u]. Addit & 4. illud poſterius, in quo relinquitur doctori pro ſalario.

¶ † Cæterum, poſterius teſtamentum rumpere primum intelligendum eſt, etiam ſi in poſteriori non fiat expreſſa reuocatio præcedentis. At excipe primum teſtamẽtum, prius factum inter liberos etiam minus ſolenne, quod nõ reuocatur vel ſolenni poſteriore, ſine expreſſa reuocatione: nempe, ſi in ſecundo ſint inſtituti extranei [x]. Cõtrarium namque verius eſſet, inſtitutis liberis, & poſterius ſine expreſſa prioris derogatione valeret [y]. Item intellige non reuocari teſtamentum inter liberos per poſterius, ſi primum fiat in ſcriptis: nam ſi ſit nuncupatiuum, coram duobus teſtibus factum, tollitur per poſterius, etiam in eo inſtituto hærede extraneo, coram teſtibus factum [z]. Sed & tradunt reuocari tacite poſteriore teſtamento, vbi inſtituta eſt pia cauſa, teſtamentum prius factum inter liberos. Item & ſine derogatione expreſſa quoque reuocari poſſe codicillos, in quibus æqualiter vocati ſunt filij, per teſtamentum ſubſequens, etiam inſtituto extraneo: quæ probat Guillel. Benedict [a]. Additque ſingulariter [b]: niſi hæc quatuor concurrant, non poſſe dici reuocatum ſine expreſſa derogatione teſtamentum factum prius inter liberos, etiam teſtator prius illud cancellauerit [c]. ¶ † Quatenus eo teſtamento arbitrantur interpretes contineri clauſulam derogatoriam ad teſtamenta ſequentia, in quibus ſecundo loco eſt neceſſaria alia derogatoria clauſulæ derogatoriæ: id eſt, ſi teſtamentum dicat teſtator, [*velle eſſe ſuum vltimum, nec aliud velle facere, & ſi fecerit, præſenti teſtamento ei derogare.*] hoc eſt nolle ſequens valere. Illa clauſula facit, vt teſtamentum poſterius tacite non reuocet prius, nec aliter valeat, quam ſi in poſteriore addita fuerit clauſula, [*non obſtante priore teſtamento, & clauſula derogatoria quam in quantum neceſſarium eſt reuoco & ei derogo.*] Ita eſt derogatoria derogatoriæ, quæ facit valere poſterius teſtamentum [d]. Si modo per ſingula reuocatio primi fiat. Nõ enim ſufficit generaliter dixiſſe, [*non obſtante meo primo teſtamento*] [e]. ¶ † Obſerua hic conuenire inter interpretes iuramentum appoſitum in teſtamento de ſeruanda voluntate, vim habere derogatoriæ clauſulæ: ideo ſi in primo ponatur vel in ſecundo ſeu poſteriore, perinde teſtamentum habendum eſt, ac ſi derogatoria clauſula appoſita eſſet, & eodem modo ei derogatur. Quod pluribus proſequitur & probat Iulius Clarus [f], & Guilielmus Benedictus [g], quæ non recenſebo, ſed ad illum te remittam, vt videas plura de clauſula derogatoria teſtamentorum. ¶ † Nota tamen pro forenſi obſeruatione quod Salicetus tradit in l. ſancimus, in 6. quæſt. de teſtam. C. vt ſi ex iuſta cauſa poſſit obliuiſci teſtator prioris derogationis, quod poteſt generaliter reuocare eam in ſecundo teſtamento, per d. l. ſi quis in principio, in ver. *ſciens*, de lega. 3. Aliter vero ſi teſtator eſt doctus, nec occaſionem habeat ex tempore vel ægritudine obliuionis, neceſſariam eſſe derogationem ſpecialem, per l. diui, §. licet, de iure codicil. P. & ita iudicatum, areſto ſenatus Gratianopo 2. Aug. 1457. [h]

de Præteritione Filiorum.
Cap. 2.

Lib. 28. P. tit. 2.

1 PLato libro 11. de legibus sanciuit, vt qui testamẽtum conscribit, primo hæredem de filijs, quem putauerit dignũ, instituat. Iure ciuili idipsum comprobatũ est, & incidit in causam intestati ex facto testatoris testamentum, si in eo prætereatur filius: [*nullius quippe momẽti testamentum est*, vt ait Papinianus [a], *cum filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est.*] Et Caius Iurisconf.[b] [*Inter cætera*, inquit, *quæ ad ordinanda testamenta necessario desiderantur, principale ius est, de liberis hæredibus instituendis vel exhæredandis. ne præteritis illis rumpatur testamentum. Namque filio, qui in potestate est, præterito, inutile est testamentum.*] Iustinianus id probat & addit, patrem, si silentio in testamento filium prætererit, inutiliter testari: adeo, vt si viuo patre filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento existere possit, quia scilicet ab initio non constitit testamentum [c].

a l. 1. de iniusto rup. P.
b l. inter cætera, 10 de liber. præt. vel exhæ. P.
c §. 1. de exhæred. liber. apud Iustin.

2 ¶ † Ex quibus constat quid sit præteritio, nempe, vt sit silentium non expresse instituti, vel nominatim exhæredati. Nã hæres vel exhæres quis 3 nominatim fieri debet. ¶ † Triplex præteritionis species ponitur, vna quæ propriè præteritio, de qua hic agitur, quæ rumpat testamentum. Alia impropria, cuius iterum duæ species, quæ habent præteritionis propriæ formam, sed nõ effectum: vna est quę permittitur militibus, qui prætereundo filios, censentur exhæredare, propter facultatem concessam disponẽdi vt voluerint [d]. Dummodo causam præteritionis testamẽto adijciant, non aliter [e]. Alia, quæ matris & aliorum per lineam maternam coniunctorum, vt aui materni & proaui, qui si prætereant filios vel nepotes, illorum præteritio pro exhæredatione habetur [f].

4 ¶ † Præteritionem dicimus ratione institutionis. Nam qui legatum vel fideicommissum filio reliquerit, nec instituerit non ideo minus dicitur prætersisse [g]: nam & legata vna cum testamento corruebant, vt nihil prodesset reliquisse [h].

5 ¶ † Sed videamus à quibus dicatur facta in testamentis præteritio, quæ noceat testamento. Et primum ex præcedentibus liquet, præteritionem à patre factam filiorum, rumpere testamentum: non autem factam in testamento matris, nisi cum distinctione. Nam hodie mater, aut ascendentes per lineam maternam tenentur instituere vel exhæredare filium, aliter præteritione nullum est testamentum, si præteritio fiat nulla inserta causa: quod si in testamento inserta sit causa legitima, eo casu præteritio habetur pro exhæredatione [i].

6 ¶ † Præteritio dicitur etiam fieri à descendentibus ascendentium, vt exhæredatio: quia succedunt sibi inuicem, vt videtur eadem ratione, sed turbato ordine [k]. De fratribus vix admittitur quæstio præteritionis, nisi turpes personæ per mortuos fratres instituantur [l]: de extraneis, nulla.

7 ¶ † Cæterum, secundum duo iura erit præteritio examinanda, secundum ius prætorium, & ius ciuile. Iure ciuili tantum instituendi erant sui filij & masculi, vel exhęredandi, non fœminę, vel emancipati. Prętorium autem vtrisque subueniebat pręteritis per bonorũ possessionem con-8 tra tabulas [m]. ¶ † Ius porro pontificium ęquitatem habet, vt sufficiat quocunque titulo reliquisse filijs, adhoc vt testamentum patris sustineatur [n]. At in formula relinquendi iure ciuili distinctio adhibenda, Pandectarum, Codicis, N[ouel]larum. Iure antiquo Pandectarum etsi variæ sententię, aliquibus asserentibus legitima[m re]linqui debere iure institutionis, & alioquin [præ]teritum dici si alio modo relinqueretur [o], [a]lijs sentientibus: tamen resoluitur per plura iura antiquo iure potuisse relinqui legitimam quocunq; relato titulo [p], dummodo filio relinqueretur integra legitima [q]. In quo differt à iure Codicis illud ius. Nam conueniunt quidem, vt etiam quoquo relato titulo relinquatur, sufficiat relinquere filio legitimam [r], vt euitetur pręteritionis vitium. Sed iure nouo non ideo rumpebatur vt antiquo testamentum, si minus legitima quo relato titulo relinquatur, sed datur ad supplementum actio ex l. omnimodo, de inoff. test. C. licet l. parentibus, eo. ti. Sed expresse in §. hęc autem disposuimus, vt eum de app. cog. In iure Nouellarum variatum & per Iustinianum: nam is iure institutionis relinqui primum voluit l. maximũ vitium, C. de lib. pręt. deinceps dictum sufficere vt quocunq; relinqueretur titulo [s]. Tandem aut. vt iure institutionis tantũ relinqui posset [t]. Sufficit tamen si ex certis rebus filius instituatur.

d l. militis, de testa[mento militis].
e §. si in expeditione, de exhæred. li.
f §. mater aut.
g leg. ita, 27. §. qui rogatus, ad Senat. Trebel.
l. si filia, 7. de lib. & posth.
h l. filio, 27. §. 1. de iniusto rup. P.

Imo

Imo verum est quocunque titulo relinqui posse in testamento facto inter liberos inlnus soleoni: eum tamen in solenni iure institutiooi taotum eelinqui debeat [a]. At in praxi & fere ex cunsuetudine generali Galliarum, iam receprum video ex æquitate, vt sufficiat filiu aliquid reliquunre quocunque relicti titulo, etiamsi iure institutionis non reliquatur, secundum gloss. in authen. nouissima, de inoffic. testam. C. & gloss in §. tum autem, iu ver. *testamento*. eod. apud Iustinian. per tex. in §. pater, de trien. & semis. in auth. & secundum Azon. in Summa. Et ita iudicatū in Senatu Bordegalensi, mense April. 1557. refert Papus, libr. 9 20. Rhapso. arest. titu. t. are. 7. ¶ † Remanet tamen ius Codicis incorrectum, vt non ideo minus valeat testamentum, qnod filius legitimam integram iure institutionis non acceperit, nam non rumpitur ideo, sed agitur ad supplementum, etiam si in re aliena intestarus institutus sit, vel in 10 quinqoe tantum solidis [b]. ¶ † Institutionem hanc expressam dicunt esse debere interpretes, vt per verba [*instituo, relinquo iure institutionis:*] vt si verba institutionis adiicianrur, illa non censeantur iure institutioois dicta, & rumpatur testamentum, vt disputat Guido Papæ, decis. 415. debet enim exhæredatio esse alioquin in gradu, vbi præteritio [c]: quia per fideicommissum non potest relinqui legitima [d]. Nisi & substituendo quis instituar, vt dicendu, [*instituo & substituo* [e].] Alioquin enim in primo gradu inuenietur præteritus, & rumperet testamentum [f]: videlicet si velit agere. 11 ¶ † Nam si nolit conqueri de præteritione is qui potest, suo silentio inuitis etiam alijs firmatur testamentum, vt valeat non obstante præteritione, sioc is sit de descendentibus, siue de ascendētibus, 12 vt disputat & probat Boerius decis. 96. ¶ † Sunt & 20. casus excepti à Mathæo Mathesilano, singul. 104. & à Paulo Castrens. ad leg. quoties, de hæred. instit. & 27. exceptiones, in quibus valet testamentum factum à patre, quo instirutus expresse non est filius, quos fusissime & prolixe explicat Guillel. Benedict. ad cap. Raynutius, sup. ver. [*in eodem testamento relinquens,*] 1. a numer. 55. 13 ad num. 242. ¶ † Vbi frequens est explicara quæstio & sequentibus, vt elausula codicillaris adiecta in testamento, in quo filius præteritus est, operetur, ne corruat testamentū præteritione [g]: & numero 252. resoluit matrem non teneri oominatim instituere filium, vel exhæredem facere, quia non habet etiam in potestate: & ideo præteritionem matris non viriare testamentū, sed præteritionem haberi pro exhæredatiooe, videlicet quando filius fuit præteritus causa præteritionis iu testamento iosetta, tali, quæ si vera esset, iusta haberetur & legitima [h]. Aliter enim si præteritio fieret sine causa expressa, testamentum esset nullum [i] excepto casu l. 3. de liber. & posthum. C. 14 ¶ † Dicimus autem ex hac præteritioue conqueri posse & uulloin dicere testamentum, non tantum masculos, sed etiam fœminas [k]: abolita differentia iuris duodecim tabularum [l], & retenta æquitate iuris prætoriani [m]. ¶ † Item & posthu- 15 mos, quia præteritio vitiat testamentum, non tantum filiorum natorum, sed etiam posthumorum, qui aut hæredes institui debent, aut exhæredari olim [n], quia per natiuitatem posthumi rumpitur iure ciuili testamentum, & fit qui testamentum coodid i & eum præterijt intestatus [o], si modo nascatur mortuo testatore viuus, non abortiuus, quamuis excedat statim è vita [p], & modo ad nullum monstrum natus declinet [q]. At quandu viuo testatore, post testamentum vbi præteritus erat, nascitur posthumus, & viuo eodem moritur, noo officit [r]: non minus quam nati post testamentum, generaliter institutis, qui nascerentur [s]. 16 ¶ † Quæ dicuntur de filijs, eadem dicta censentur locum habere in nepotibus, non præterceundis de medio sublatis patribus [t]. Ideoque, quia sublatis patribus post testamentū agnascuntur auo primum gradum tenent [u], ne præteriti rumperent testamentum, lex Velleia prospexit de formula illos exhæredandi vel instituēdi. Eiusque duo fuerunt præcipua capita, primum tractat de his, qui post factum testamētum superstiti adhuc patri adnascuntur instituendis vel exhæredandis [x]. Alterum de instituendis vel exhæredandis illis, qui quidem nati sunt tempore testamenti, sed nondum sui sunt, fieri autem & in locum prioris succedendo, quasi agnoscendo rum- 17 pere testamentum possunt [y]. ¶ † Adoptiui liberi quandiu sunt in potestate patris adoptiui, etiam eodem iure vtentur, vt vel instituendi vel exhæredandi sint, ne præteriti rumpant testamentum: 18 emancipati, non vtique [z]. ¶ † Quemadmodum nec naturales tantum de præteritione conqueruntur, quia instituere eos patres non coguntur [a]: 19 contra, si legitimari sint [b]. ¶ † De filia dotata & præterita dubitatum est, an in sola dote instituta, tanquam præterita rumpat testamentum, cum institutio nullius videatur momenti, veluti facta de re instituta, existente dote proprium eius patrimonium, non patris [c]. Et placuit quibusdam posse in ea institui recte filiam, & instituiam ita, non censeri [d] præteritam. Et Guillel. Benedict. hanc saniorem sententiam putat, vt sufficiat in dote accepta vel danda [illegible] filiam, neque ei vltra necessario relinquendam [e]: quia dos est loco legitimæ, & in legitima computatur [f] nec præteritus dicitur, cui relinquitur legitima [g]. Sunt tamen qui contrarium verius putent, & in aliquo modico supra dotem, & cum dote instituendam. Ideo consulunt [h], vt instituatur, vel in decem imperialibus, vel nostro more & consuetudine apud nos seruata in quinque solidis, vt secundum omnium sententiam valeat testamentum. Aduerte tamen quod tradit Guido Papæus, quæst. 295. & 598. filiam dote contentam, quæ renunciauit, & filium qui etiam renunciauit bonis paternis cum iuramento, non posse conqueri de patris testamento, quod in eo fuerint præteriti, nec instituti: quia non computantur in numerum liberorum, & habentur pro mortuis, quod ad successionem etiam intestati pertinet, nec faciunt partem, nec admittuntur ad partem, ad [illegible] 20 lij exhæredati [i]. ¶ † Notant insuper interpretes, filios quoque cum moriuntur, in testam[illegible] porrere in aliquo parentes instituere vel ex[hære]dare: alioquin præteritos rumpere testamētum [k]. Et liberos centenarios sine liberis decedentes, patronos: sed hos non rumpere, nisi pro parte [si]bi debita, testamentum [l].

21 ¶ † Effectus omissæ institutionis vel exhæredationis necessariæ est, vt ipso iure sit testamentum nullum, potissimum iure Pandectarum & Codicis, si filius suos præteritus esset [m]: nam si emancipatus præteribatur, infirmabatur per bonorum possessionem contra tabulas [n]. Hodie iure nouissimo, ex causa præteritionis quoque patris &c., omnino annullatur, quamuis ex causa exhæredationis pro parte tantum institutionis corruat,

vel ra-

vel ratione præteritionis matris, quæ pro exhæredatione habeatur, de qua intelligenda auth. ex causa, de lib. præter. C. non præteritione simplici, vt alibi docuimus. Imo hodie emancipatus præteritus potest dicere testamentum nullum ipso iure, & filia [a]. Scio tamen in contraria sententia plures esse, qui dicant testamentum, in quo filius præteritus est à patre, rumpi tantum quod pertinet ad institutionem, cætera autem firma manere: quia peccauit tantum in institutione, & in ea puniendus tantum sit [b], per dictam authentic. ex causa. Sed ego docui authenticam illud non probare, si conferantur §§. ex quibus sumpta est, sed tantum loqui §§. de præteritione matris. Verumtamen opinor sententiam in praxi posteriorem seruari, non ex iure Nouellarum sumptam: sed vel ex æquitate, vel ratione clausulæ codicillaris, quæ assuler poni vel subintelligi in testamentis, cuius vis testamentum quod sine ea omnino erat nullum, sustinetur iure codicillorum. Ita concurrentibus duobus fauoribus, nempe ex vna parte eorum, qui institui in aliqua portione debēt, quod pro legitima debeatur aliqua pars in huius decedentium: & ex alia, testamentorum fauore quæ multis rationibus conseruāda sunt, temperamēto quodam vtendum fuit, vt ne præteriti remanerent sine remedio, neve testantium voluntates omnino subuerterentur.

a glo in §. 3. ad ver. vel animo... [marginal note partly illegible] ... Iul. Clarus, li. 3. §. testament. q. 32. nu. 2. & q. 34. qui ita seruari ait in praxi.

22 ¶ † Et notant interpretes [c] contra sententiam Bartholi [d], filium præteritum per 30. annos habere ius dicendi testamentum nullum, & ita iudicando seruari ait Guido Pap. quæst. 426. num. 2. & 597. Si tamen decessit, antequam dicat testamentum, vt concludit Ioan. Ferrariensis cum distinctione, in forma libelli quo petitur hæreditas ex testamento super verbis, [*ac realiter & actualiter introducatur.*]

c Bald. & Angel. in leg. filio præterito, de iniust. rupt. P. Ioan. ab Imol. & Raph. Cuman. in le. filius qui in potestate, de lib. & posthu. d in d. le. filio præterito.

23 ¶ † Porro rationes, cur præteritione testamentum infirmetur, quod pertinet maxime ad liberos, prima est: æquum non esse, vt liberi quorum causa omnia parantur, extraneis institutis, contemnantur immerito: quod veneranda obseruauit antiquitas, arctissimum procreationis vinculum inter homines rata. Quod nec Iulianus Pompeij Magni familiaris, nec Sextilius & Publius Pupilius, hæredes à M. Aneo instituti, ignorarunt: qui cesserunt hæreditatem filio M. Anci Coriolani exhæredato [e]. Laraque est à Calphurnio Pisone præfecto vrbis constitutio, de liberis ita impie non exhæredandis: idemque sancitum Aemilij Lepidi decreto [f]. Videturque oblitus suipsius vel naturæ paternæ, qui filiorum mentionem instituendo non facit: naturaliter namque filijs parentes prouident, ne vnquam illis sint bona defutura, vt ait Chrysantas apud Xenophontem [g]. Et ex voto omnia illis parant [h], ratione dictante naturali [i].

e Val. Max. li. 7. c. 7.
f Idem eod.
g Xenop. li. 2. Cyroped.
h l. pe. de bon. libertin. P.
i l. cum ratio. de bo. damnato.

24 ¶ † Obseruatumque aliquando antiquitus, ne liceret hæredem extraneum instituere, nisi deficientibus descendentibus, vt scribit Plutarchus [k]. Et apud Athenienses sola successio erat legitima, quibus Lycurgus, præfiniuit, patrem filio relinquere successionem. Contra quam legem cum Epitades, suborta cum filio cōtentione, rogationem tulisset, vt liceret cuique & domum & hæreditatem cui libuisset relinquere, cumque ei cæteri cupiditatis gratia idem sancientes obtemperassent, experimento didicerunt Epithadis legem labefactatæ reipub. causam fuisse: & ideo absoluta est ab Aegide priore restituta [l]. Recaredus Gothorum rex Leuuilgildo patre melior, pius & optimus, in ipsis regni sui exordijs catholicam fidem adeptus, æra 635. vt ait Procopius [m], & alij [n] anno Domini 576. legem hanc de hoc statuit pulcherrimam [o]. [*Omnis ingenuus vir atque femina, siue nobilis siue inferior, qui filios aut nepotes aut pronepotes non reliquerit, faciendi de rebus suis quicquid voluerit, indubitanter licentiam habebit. nec ab alijs quibuslibet proximis ex superiori vel transuerso venientibus, poterit ordinationis in quocunque conuelli. Quia recta linea decurrens, non habet originem qua successione natura hereditatē possit accipere. Ex intestato autem iuxta legum ordinem, recte sibi hereditare poterunt successionem.*] Ergo quia opus est filijs relinqui legitimā saltem a lege debitam [p], non potest facere testatur vt suo silentio filius ea priuetur [q]: fieret autem, si testamentum staret: cum nemo pro parte testatus & pro parte intestatus decedere possit [r].

k Plutarch. in Apo.
l Idem in Agide.

25 ¶ † Sed 2. cum tanta sit coniunctio & parentum in liberos affectio, vt nulli alterius amota postponatur [s], titulo honorabili relinqui debet, qui in institutione est [t]. Nulla enim [illegible], vel modica habebitur gratia à [illegible] patre, quoslibet alijs sine honore titulo relinquat legitimam, quam eo iusto habere potest. Et tunc fit, vt pater naturalem filium non teneatur instituere, [illegible] in bonis patris non debeatur legitima. Et hac eadem honoris ratione concludunt interpretes [x], instituendos à filijs parentes multo magis, quia filij honorare illos tenentur [y]. Facit §. hæc autem disposuimus, vt cum de app. cogn. in nouel. consti. 115. vbi hæc verba scripta sunt notabilia. [*Sola est nostræ serenitatis intentio, a parentibus & liberis iniuriam præteritionis & exhæredationis auferre. Considerare namque debent parentes quia & ipsi filij fuerunt, & eadem a suis parentibus sperauerant. Et similiter qui nunc filij sunt, debent studere parentum animos sanare: quia & ipsi parentes fieri desiderant, & a suis filijs optant honorari.*] In quibus verbis nota præteritionem dici iniuriam, & institutionem honorem: vt in l. filium, de legat. præst. Et apud Valer. Maximum in prin. c. 7. lib. 7. loquentem de testamentis. [*Quare ad alios, quam qui expectabant honorem hæreditatis transtulerunt.*]

m Procop. li. histor.
n Franc. Tarapha [illegible] in Recaredo. [illegible] Gothorum [illegible]
o [illegible] Visig. tit. 2. l. [illegible]

26 ¶ † Tertia ratio ab vtilitate filij trahitur, quia dum portionem legitimæ capit nomine institutionis, etiam in re aliqua, tanquam hæres, potest, si institutus cohæres vel alij repudient, ex testamento colligere iure accrescendi [z], quod non fieret, si alio titulo acciperet. Quarta, liberi præteriri non possunt, quia lege necessarij hæredes sunt [a].

de Exhæredatione liberorum. Cap. 3.

Lib. 2. Instit. tit. 13. Lib. 28. P. tit. 2. Lib. 6. C. tit. 28 & 29

1 *Exhæredatio quid, & exhæres quis.*
2 *Abdicatio quid & quomodo differat ab exhæredatione.*
3 *Exhæredatio duplex, proprie & improprie sumpta.*
4 *Exhæredatio proprie sumpta, iusta & iniusta est, & quæ vtraque.*
5 *Posthumus exhæredari non potest mala mente. & 17.*
6 *Exhæredatio infamiam quomodo contineat exhæredatis.*
7 *Ingratitudinis causa ad exhæredationem legitimam filiorum, parentum & fratrum. & 8.*
9 *Donatio ex quibus causis ingratitudinis reuocari possit.*
10 *Exhæredatio à quibus fit.*
11 *Exhæredatio quomodo, & qua formula fiat. Et sequentibus.*

12 Exhæ-

12 *Exhæredatio an valeat sine causæ expressione.*
13 *Et talis facta sine dicta expressione inutilis etiam si hæres velit probare ingratum filium.*
14 *Ingrati pœnitentiam agentes & reconciliati vel religiosi facti, exhæredari nequeunt à patre. Remittitur & pacto efficaciter ingratitudo.eod.*
15 *Prodigo interdictio bonorum facta tollitur tantum per iudicis contrarium iudicium, vel si per triennium postea probe administret sua prodigus.*
16 *Exhæredatio facienda est ab omnibus gradibus institutionis & substitutionis, & quomodo fiat.*
18 *Exhæredari qui debeant, vel possint.*
18 *Exhæredationis finis, effectus, & rationes, & num. 19. & 20.*

1 DIximus superiori capite, instituendos vel exhæredandos filios in testamento [a], si illud velimus conseruari, præteritionemque testamentum subuertere ostendimus: nunc, exhæredationem iustam sustinere, iniustam autem tollere vim testamenti, & quomodo tollat, docendum est. Exhæredatio, est priuatio iuris succedendi in portione debita per legem in bonis testandis post eius mortem [b]. Quę filijs maxime competit finitio, & illis postea, quibus ius quodammodo successionis in viuentium bonis est. Exhęres enim, qui extraneus ab hęreditate fit, demonstrat antea ius sibi fuisse. Priuatio enim præsupponit habuisse [c]. Filij viuentibus parentibus quodammodo condomini bonorum paternorum sunt [d], & sui & domestici hęredes [e], & dicti participes bonorum apud Terentium [f] à Menedemo.

Nec fas est me vlla voluptate frui, nisi vbi ille huc saluus venerit,
Meus particeps.

2 ¶ † Differt exhęredatio ab abdicatione, quę Gręcis familiaris, & dicta ἀποκήρυξις ἀπὸ τοῦ πατρὸς, abdicatio à familia, quia ea fiebat in vita patris: exhęredatio, post mortem. De abdicatione legitur apud Plutarchū in Themistocle, & de ea plurbus sępe verbis rhetores in vmbratilibus declamationibus agunt, & Alciatus [g]. Vsurparunt & aliquando abdicationem Romani in summa paupertate, cum filijs alimenta præstare nequibant. Scribit namq; Dion. Halic [h]. Romulum necessitaté tantum colonis imposuisse, educandi ex prole quicquid esset masculinum, & e filiabus primogenitas: reliquam vero prolem exponi permisisse, potissimum si ad monstrum accederet, aut mutilū quid haberet, post triennium habito iudicio quinque vicinorum proximorū, si proles exponenda esset. Vocant & leges hanc abdicationé etiam, quæ faciebat ἀπάτορας filios, ἀποκήρυξιν, quasi denegationem paterni nominis, quam improbarunt Diocletia. & Maxim. [i] Iura enim sanguinis nullo iure dirimi possunt [k]: non secus quam quæ facta sunt pro infectis haberi nequeunt [l]. Fiebat tamen abdicatio more Græco aliomodo, dum ex Pittachi, Solonis, Charundæq; legibus licebat filium contumacem, non nece, vt Romanis erat permissum, afficere, sed loco eius habere exhæredare, domove pellere [m]. Cum tamen generaliter abdicare sit reijcere aliquid, à se dimittere, vt se abdicare magistratu & officio, pro depositione magistratus recte dictū est [n].

3 ¶ † Exhæredatio alia est impropie dicta, alia proprie. Improprie, si is qui necessario non erat instituendus, exhæres dicatur: veluti, si frater, si spurius, vel alius cui legitima non debetur [o]. Præteritio tamen filij in testamento matris

4 accipienda est pro exhæredatione [p]. ¶ † Proprie exhæredatio ea est, quam ante definiuimus, eius cui legitimam tenemur relinquere. Et ea duplex iterū est, iniusta, & iusta. Iniusta est, quæ sine causa legitima aut nō legitima fit: iusta contra, quæ cum causa. Iniustā inofficiosi testamenti querela emendat, & rumpit testamentum in institutione [q], vt dicemus Deo fauente. Iusta defendit contra filij querelam testamentum, de qua hic. Causæ & res quæ exhæredationem iustam faciunt, quæ sunt pro materia exhæredationis, in genere sunt, vel sine nota, vel cum nota exhæredati. Sine nota, quando pater propter filij exhęredati vtilitatem, eum exhæredat: veluti si impuberem exhæredat, & tamen postea fideicommissariam relinquit eidem hæreditatem [r]. Cum nota est, si quis ob delictum & ingratitudinem exhæres fit [s]. Exhæredationes quæ causam iustam non habent, ob quam priuatio fiat hęreditatis, iniustæ & reprobæ sunt.

5 ¶ † Et proinde emendatum est ius antiquum quo licebat posthumos exhæredare [t] & alios liberos ex arbitrio: indignum enim visum est, vt qui natus adhuc nō est, qui ve nullo modo male meritus videri potest, de successione ei beneficio naturæ & legis delata, detrudatur sine causa [u]. Atq; præscriptæ sunt præcipuę causę, ex quibus tantum exhęredatio fieri & priuatio legitimę possit, nouella

6 Iustin. 10 §. causas, vt cū de appel. cognos. ¶ † Pręsumitur aūt semper exhęredatio facta mala méte & notę causa, si de contrario aperte nō liqueat [x], & semper pręsumitur male meritus exhęredatus, & turpiter & flagitiose viuere [y]. Notam dicitur continere hęc exhęredatio, nempe ob delictū. Et quamuis ea, quę pater testamēto suo filios increpans scripsit, infames filios iure non faciant: tamen, vt ait Alexander Cęsar., apud bonos & graues, opinionem eius qui patri displicuit onerát [z]. Et verecundiā onerant ea, quę si per sententiam iudicis cognoscerentur, infamiam iuria adferrent [a].

7 ¶ † Causę exhęredationis iustę liberorum 14. sunt. 1. Si quis parētibus suis manus intulerit, 2. Si graué & inhonestā iniuriam eis iniecerit. 3. Si eos in criminalib. accusauerit, quę non sunt aduersus temp. vel principem. 4. Si cū maleficis hominibus vt maleficus versatur. Et reliquę alię, quę enumerantur in d. §. causas, quas versibus his concludūt.

Bis septem ex causis exhæres filius esto.
Si patrem feriat, vel maledicat ei:
Carcere detrusum si negligat, aut furiosum:
Criminis accuset, vel paret insidias:
Si dederit damnum graue, si nec ab hoste redemit:
Testari vetet, se societ ve malis:
Si mimos sequitur, vitiet q; cubile paternum:
Non orthodoxus, filia si meretrix.

8 ¶ † Iustæ porro exhæredationis parentū causæ, quib. à filijs exhæredantur, septé enumerantur ab eodem Iustiniano, & si quidé, & §. si talis, vt cum de app. cog. Tres aūt, quibus fratrem exhæredat frater etiā turpi persona instituta, de quibus in §.

9 ingratitudinis, de nupt. in auth. ¶ † Cæterū obseruandū est, & alias ob causas, quā in prædictis iuribus enumeratas, posse personas filiorū, parentū, fratrū exhæredari, si in illis eadé vel similis sit ratio cū cæteris expressis, vel si maiores vel grauiores sint ingratitudines [b]. Quemadmodum de donatione dictu est, vt licet certę ingratitudinis eius causæ enumeratæ sint, tamen aliæ similes vel grauiores aliam reuocandi dare possint [c]. Ideoq; iusta visa est causa ingratitudinis & exhæredationis liberto-

o vt in l. quidam cum filiū de verb. oblig. gl. in l. 1 de bono. posse. cont. tab. P.
p §. mater. de exhæ. liber
q auth ex causa, de libe præter. C de inoff. testa.
r Vlp. in l. multi nō notæ, 18. de li. & posth. P. l. si postumus testamento. §. si quis non mala, & l. Paulus, de bon. libe. P. cum simil.
s vt in l. 1. 2. 3. & simil. de lib. & posth. P.
t in leg. si quis posthumos, de libe & posthu.
v leg. si quis in suo. 11. §. si de inoff. testa C.
x sed fœminini, de exhæ. li. in P. l. si. §. fin. de lib præt. C. auth. nō licet, eod.
a l. testamento ...
b §. porro, qua sit pei. caus. bene. ... & ibi Al. et Angel in leg. lex Cornelia, ab initio, de iniur. P. Bald. l. fole, de libe ...
c glo. ... in ver. veluti, de reuo. don. C. & ibi Cy. & Salic.

liberorum Orientalibus Iurisconsultis apud Cõstantinuro Harmenopulum, lib. 1. Prompt. iuris ti. 10. si ex diurno morbo decumbentibus ipsis parentibus cum vocareotur, ope sua eos dignari noluerunt. Et à Lactantio [a], filius perditus & impius existimatur, qui patrem suum dereliquit, nec illi obsequitur. Ob eamque causam dignus putatur qui sit exhæres, & eius nomen in perpetuum de familia deleatur. ¶ † Exhæredatio fit ab ijs, quibus ingrati succedere possint, non ab alijs: à parentibus, filiorum: a filijs, parentum: a fratribus, fratrum, vt proxime diximus. Addit autem aliam, quæ à iudice fit, Guillel. Benedi [b]. quando inquit, iudex post mortem patris interdicit bonis filio prodigo, quem pater poterat ob id exhæredare [c]. Efficitur enim tanquam exhæres, quia de bonis nequit disponere vel contrahere [d]. Extat istius exhæredationis exemplum apud Valerium Max [e]. de Q. Fabij Maximi Allobrogici & Imperatoris clarissimi filio, cui Q. Pompeius prætor vrbanus bonis paternis interdixit: neque in tanta ciuitate qui illud decretum reprehenderet, inuentus est. Dolenter enim homines ferebãt, pecuniam, quæ Fabiæ gentis splendori seruire debebat, flagitijs dissici. Et quem nimia patris indulgentia hæredem reliquerat, inquit, publica seueritas exhæredauit. Sed opinor hic non proprie posse accommodari titulum exhæredationis. Quamuis enim non possit prodigus res suas alienare, tamen eas possidere dicitur, & hæreditatis relictæ capax est, & factionem habet passiuam testamenti.

¶ † Neque conuenit hic formula, qua exhæredatio filij vel filiæ nunc, primũ in testamento tantum, non in codicillis [f]. Et nisi a nominatim [g], id est, nominando filium, qui exhæredamr, vt possit sine dubitatione cognosci, vel per proprium nomen, vel agnomen, vel cognomen [h], vel per demonstrationem etiam, vt si filius vnicus sit. [*filius meus exhæres esto* [i], vel, *non nominandus filius*: vel, *ex Seia natus exhæres esto* [k], vel, *cæteri omnes filij filiæq; mea, exhæredes sunto* [l].] Idem idipsum de posthumis olim exhæredandis dictum erat [m]. 2. Pure etiam exhæredatio facienda, non sub conditione etiam potestatiua [n]: nisi, inquiunt interpretes, cum filius instituitur sub conditione casuali, & in defectum eius exhæredatur [o]: vel agatur de filio nascituro [p]. 3. Requirit exhæredatio valida, vt fiat consulto, non temere, aut calore iracundiæ: aliter non valet, etiam cum iusta causa [q]. Quemadmodum nec alij actus iracundia promouente gesti, rati sunt [r]. Et vt ait Paulus, [*Quicquid calore iracundiæ fit aut dicitur, non prius ratum est, quam perseuerantia apparuerit iudiciũ animi fuisse* [s].] ¶ † Proinde 4. loco exigit iusta exhæredatio insertionẽ causæ legitimæ, ob quam exhæredatio fit. Atque ita expressio est de forma substantiali [t]: quæ, num sufficiens causa sit, leges postea docent. At num ea vera sit, onus est probationis ad hæredem pertinens qui eam legitimis testibus, & omni exceptione maioribus docere debet: alioquin pro filio præsumitur [u]. Excipit tamen Guilliel. Benedict. casus quosdam, in quibus expressio causæ exhæredationis omissa non vitiat eandem [x]. Primus, si mater cum videret maritum suum prodigum, filium exhæredauerit, sed rogauit institutum, vt cum sui iuris filius esset, ei restitueret hæreditatem cum fructibus, verita ne pater hæreditatem depopularetur, cum ad eum vsusfructus ex persona filij peruenturus esset [y]. Et hæc exhæredatio est non mala mente, sed fauore filij sine nota facta admittenda [z]. Secundus casus, quãdo filius consensit in testamento exhæredationi paternæ, & subscripsit: non enim alia exigitur causæ expressio [a]. Etenim volenti iniuria non fit [b]. Et hoc expresse à præteritionis argumento firmatum videtur in l. filio præterito, 18. de iniusto rup. P. Tertius casus est, vt expressio causæ non requiratur in exhæredatione eorum, qui sunt in primo loco seu gradu: vt si exhæredatur pater, nepos [c]. Idipsum 4. casu, verum in exhæredatione fratris [d]. Vt pater mox ingressurus religionem, & de ingressu cogitans, possit sine causæ expressione filium exhæredare [e]. Sextus, in patre exhæredante filium, statuto vel consuetudine a successione exclusum [f]. Idipsum obtinebit, si remuneratione pactitia excludatur, propter c. quamuis, de pact. in Sex. & si agatur de filio bãnito, seu deportato, vel aliter incapaci successionis, cum habeantur pro extraneis, quos etiam exhæredare ridiculum est [g]. ¶ † Extra hos casus, requiritur causæ expressio in exhæredatione: neque auditur hæres, si vbi non est expressio, voluerit excipere contra filium de ingratitudine, quam probare potest commissam, quamuis contrarium tueatur Angelus [h]. Quia remissa censetur iniuria quæ pro parte à testatore obliuioni data est, & dictus §. causas, expressionem nominatim exigit. Vnde hæres non poterit camarinam, vel bene conditum malum mouere, aut obijcere ingratitudinem [i]. Sed neque causa sola, propter quam filius exhæredari iuste à patre potest, repellit eum à petitione legitimæ [k]. ¶ † In hanc sententiam duo notabilia adfert Guill. Benedictus, de personis ingratis, vt non possint exhæredari si pœnitentiam delicti admiserint, & patri & Deo satisfecerint: pluraque exempla perpulchra de pœnitentiæ effectu refert, quæ non transferam. Accedit quod per ingressum religionis, ingratitudo purgatur, vt filius exhæredari non possit, in capit. fin. 19. quæst. 3. Aliud notandum, vt si post testamentum factum, cuius tempore filius erat ingratus, pater remiserit ingratitudinem, pacto, vel reconciliatione [m], ea non officiat filio, vt textus sacræ paginæ in filio prodigo a patre reconciliato, nos docet Luc. decimo quinto. Imo si post ingratitudinem filius notabilem gratitudinem exhibuerit patri, tollitur nota ingratitudinis & effectus [n]. ¶ † Sic contrario & posteriore actu, ipso iure tollitur præcedens. Nam & prodigus ex decreto iudicis iudicatus, cui bonis interdictum est & curator datus, si per triennium subsequens res suas prudenter curet & administret, cessat ipso iure curatela, & interdictio, etiam nulla interueniente iudicis declaratione [o]: quamuis regulariter iudicis declaratio exigatur [p].

¶ † Postremo requiritur in formula exhæredationis, vt si plures gradus sint, exhæredetur per ona ab omnibus [q]: quod potest fieri, vel ante hæredum institutionem, vel inter medias hæredum institutiones, vel inter gradus [r], vel post omnes gradus [s]. ¶ † Qui porro sint qui exhæredari possint vel debeant, satis ex superioribus cõstat eos esse, quibus tenemur relinquere legitimam, seu quos instituere oporteat necessario, non extraneos [t]. Posthumos olim licuit exhæredare [v], hodie non licet: nec infantes, qui eius ætatis non sunt, vt causam ingratitu[din]is committere possint, quive alterius odio opprimi debeant

a Lactan. li. 1 diuina. Institu. cap. 19.
b Guillel. Bened. in verb. in eodem testamento relinquens, 2. num. 42 ad c. Raynutius de test.
e Val. Max. li. 3. cap. 5.
t auth. non lice[t], de libe. pr[æt]. C. §. adoptiui, de exhæred. lib.
v l. [e]o modo, de [iniu]s. test.
x Guil. Bened. in c. Raynutius, ad ver. in eodem testamento relinquens, 2. nu. 28. & seq.

18 debeant [a]. ¶ † Finis namq; exhæredationis iustæ est, immeritum de aliquo priuari eius beneficio: propter benemerita enim deferuntur successiones [b]. Græci, vt Phurnutus ait [c], ἐγγυμένα παραδεδώκασιν αὐτῶν χαρίτων τὸν ἑρμῆν, ἐμφαίνοντες ὅτι εὐλόγως δεῖ χαρίζεσθαι καὶ μὴ εἰκῇ, ἀλλὰ τοῖς ἀξίοις. ὁ γὰρ ἀχαρίστοις ἐγχειρήσας γίγνεται πρὸς τὴν εὐεργεσίαν, id est, *Tradiderunt gratiarum ducem esse Mercurium docentes non citra neglectum & negligentes indignisque beneficia esse danda. Qui enim ingratitudinem expertus est, ad benefaciendum tardior est.*] Et D.Bernardus [d], peremptoria res est ingratitudo, hostis gratiæ, inimica salutis, latissimus vagandi hic de ingratitudine campus, & de eius delicto commisso in parentes & in patronos, sed locus vulgaris nimium & frequentior apud omnes. Et Lilius Gregorius Gyrardus libros integros edidit eruditos aduersus ingratos: nosq; in lib. 39. huius Syntagmatis c. 1. nu. 16. de crimine ingratitudinis aliqua tradidimus. Sed & otium mihi libere philosophandi omne deficit, ideo plura non adijciam: vide tamen, si plura cupias, quæ de hac ingratitudine Guill. Bened. cumulauit, ad c. Raynutius, in vet. *in eodem testamento*, 2. nu. 30. & 31. 32. 33. 34. 36.

19 37. ¶ † Porro effectus exhæredationis iustæ sunt, vt omittant exhæredati legitimam, in quam alioquin successuri erant. Sic pro mortuis habentur [e], quod pertinet ad commodum illorum [f]. Imo ingratitudo, propter quam fit exhæredatio, tantæ est efficaciæ, vt si filius ingratus vellet aliquam rem à patre venditam, iure redhibitionis gentilitiæ seu retractus proximitatis retrahere, offerendo pretium intra annum, iuxta c. constitutus, de in integ. resti. tanquam proximior, repellatur

20 exceptione ingratitudinis [g]. ¶ † Ratio expulsionis, ab eadem pendet ingratitudinis detestatione: quia digni sunt delinquentes qui etiam fame pereant [h]. Alia, à pœna sontibus & contumelias inferentibus debita, quæ eo maior esse debet, quo personæ, quibus inferuntur, magis sunt honorabiles [i]. Et atrox fiat iniuria, si patrono vel parentibus à libertis vel liberis inferatur [k]. Singulæ etiam causæ ingratitudinis, vniuersas & plures ad eandem exhæredationem côtendentes, tibi suggerent rationes.

a l. si quis, in ... C. de ... & l. praet. b nec adeo ... P. c Phurnutus, lib. qui ... d D. Bernard. in Sermo. 2. de septem panibus.

e Bald. & alij in auth. nouissima, C. de inoff. testa. f l. 1. § si pater, de ... mam ... lib.

g Guill. Bene. ... in eodem testa. ... h ... i ... k ...

---

de Inofficioso Testamento.

Cap. 4.

Lib. 2. Instit. tit. 18. Lib. 5. P tit. 2. Lib. 3. C. tit. 28.

1 *Exhæredatio vel præteritio matris sine causa irritum reddunt testamentum, quando non.*
2 *Inofficiosum testamentum quomodo dicatur, & inofficiosi querela non datur, si aliud sit remedium.*
3 *Querela inofficiosi cur ita dicatur.*
4 *Inofficiosum testamentum dicere quid sit.*
5 *de Inofficioso agens & succumbens priuatur omni relicto ex testamento, nisi desistat ante sententiam, vel alterius nomine agat.*
6 *Inofficiosi querela quadruplex Azonis ex ratione personarũ quomodo: vna tamen constituenda, & nu. 7.*
8 *Legitima iure institutionis descendentium & ascendentium institutionis tantum iure relinquenda.*
9 *Inofficiosi testamenti querela contra quæ testamenta proponitur, contra quos, & quomodo controuertatur, nu. 10. 11. & 13.*
12 *Ingratitudinem exhæredationis quis probare possit, filius exhæredatus, an extraneus.*
14 *ad Legitimæ supplementum quando agatur.*
15 *Legitimæ repletionem sibi propria authoritate non facit filius, nec ei pactũ de ea cum patre factum nocet.*
16 *Inofficiosi testamenti querela quanto tempore competat: & an præscribatur quinquennio. nu 17.*
18 *Inofficiosi testamenti querela vel supplementum quando detur nepotibus vel alijs gradibus primis exclusis, & quibus alijs.*
19 *Querela inofficiosi datur contra testamentum matris, sed pater non agit pro muto filio.*
20 *Querela inofficiosi a quibus & in quos præparata vel non, transmittatur.*
21 *Alimentorum promissio quando agenti inofficiosi querela detur.*
22 *Testamentum ex causa exhæredationis quando in totum, & quando nunc in parte irritum fiat. & 23.*
24 *Rationes querelæ, & legitima quare priuari non possunt, quibus debetur.*

1 Q Via plerunq; sine causa † exhæredatio fit, vel saltem ex causa non legitima, vel ex falsa, vel quia matres liberos præiereunt, quarum præteritio pro exhæredatione habetur [l]: placuit irritum esse testamentum ex causa exhæredationis [m]. Verum distingue, an sine causa fiat exhæredatio, nec inferatur: nam tunc ex sententia omnium doctorum fere, testamentum omnino fit ipso iure nullum, nec opus est querela seu remedio ad illud rescindendum [n]. Idipsum tenendum est, si cum causa fiat exhæredatio inserta testamento, quæ ex legitimis causis non est [o].

2 ¶ † At si cum causa legitima per se, inserta quidem in testamento, sed quę non probatur commissa ab exhæredato exhæredatio fiat, testamentũ tanquam inofficiosum rescinditur, iuxta auth. ex causa de lib. præt. & datur querela inofficiosi testamenti [p], & contra præteritionem matris [q]. Aliud est enim dicere testamentum nullum, aliud dicere inofficiosum. Neq; dantur hæc duo remedia simul, sed oportet alterum eligere [r]. Inofficiosi quippe querela remedium extraordinarium est, quod non datur, si ordinarium aliud sit, vel alia actio [s]: exemplo subsidiariarum actionum [t]. Quamuis huic actiuni adiungi soleat, velut ad effectum eius, petitio hęreditatis, vt quis rescisso testamento, petat se hæredem declarari, sibiq; adiudicari hæreditatem [u]. Vbi tamen nota, petitionem hanc propriæ non esse hæreditatis, quod pluribus probat argu-

3 mentis Azo, in Summa tit. de inof. testa. ¶ † Hoc remediũ, querela dicitur, vt & querela bonorum possessionis contra tabulas [x]: eo quod agatur de lite mouenda inter patrem & filium, & de iudicio eorum perperã prolato [y]: quod si impugnaretur aperte, haberet quodãmodo famosam actionem iniuriarum [z]. Nam liberi queruntur se esse exhæredatos iniuste, aut inique: si de matre agatur, præteritos, inofficiosi quæstionis colore, quasi non sani mente fuerint parentes cum testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, nõ quasi parens vere furiosus sit quia recte quidẽ fecit testamentum, sed nõ ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum esset testamentum [a]. Vix autem pro iniuria illata, inter patrem & filium accusario admittitur: nec libertorum aduersus patronos [b]. Verumtamen liberi libertiq; non sunt prohibendi, suarum rerum defendendarum gratia, de facto parentum patronorumq; queri [c]. Accusationis inter has personas pietas & obsequium reuocat interitionem [d]: at ratio naturalis & æquitatis sua-

l § mater, de exhæred. lib. vide de hoc & de hac querela Val. Max lib. 7. ca. 7. m auth. ex causa, de lib. præt. § aliud quoq; sepitulum, & seq. & § hęc, vt cum de app. cog. in nouell. n Imola in l. 1. nu. 5 & 7 de testam. & in l. filio præterito post nu. 10 de iniusto rup. P. o Ima in d. l. 1. nu. 2. de testa. & d. l. filio præterito, nu. 1. p § 1 de inof. testa. q l si mater, 27. § fi. eo tit. P. r l. Papinianus, § si quis mit... tum, de inoff. testa l. ... s § quoties, de leg. t d. l. Papinianus, § si quis impubes, & §. tu ... aut. eod. tit. apud Iustin. 1. ... u l. ... liter, de Carbon. edic. x l. in causa, in 2.17. de ... 40 P. y l. qui de inoff. ... inoff ... z l. nam & si parte ... § hæred. & l. cum qui, 21. eod. y l. pater filii, eod. a in l. pettor cdixit, ... sus. P l. ... qui non ... P. a § 2. de inoff. testa. 1 & l. nam & ... § ... si. cod. b l. qui accusare, s de accusatio. P. c l. ... omnes, 11 §. cod. 1 § ... accus ... d l propter, 13 cod. 1 ... pat C ... abolitio. C.

der audiri has personas verecunde de officio patris & patroni conquerentes, & contra etiam, si isti decidant ab officio: ideo eorum accusationes querelæ dicuntur [a]. Itaq; controuersia inofficiosi testamenti, dicta querela potius & modestius, 4 quam accusatio: cum tamen accusatio sit [b]. ¶ † Inofficiosum testamentum dicere nihil aliud est, quã allegare quare exhæredati seu præteriti à matre quis non debuit, vt ait Marcellus [c], id est, docere immerentem: & ideo indigne præteritũ, vel 5 etiam exhæredatione submotum [d]. ¶ † Quo fit, vt is qui agit de inofficioso, si non obtineat, priuari debeat omni emolumento, quod ex testamento impugnato consecuturus erat, & illud deferatur fisco tanquã ab indigno ablatum [e], si vsq; ad sententiam in iudicium lite improba perseuerauerit: non etiam, si ante sententiam destitit [f]. Saluis tamen etiam agenti & nõ obtinenti alijs, quæ extra testamentum à testatore habuerat, vel donatione inter viuos, vel dotis constitutione, quæ nihilominus à succumbente vindicantur [g]. Sed & is qui nomine alterius, puta tutor pupilli, vel curator minoris, inofficiosi querela non priuatur relicto sibi in testamento impugnato, etiamsi non obtinuerit [h]: officium enim suum necessarium 6 nemini gerenti debet esse damnosum [i]. ¶ † Quadruplicem videtur Azo constituere querelam inofficiosi, ex ratione personæ quibus datur sumpta. Nam inquit, inter patrẽ & filium, dicitur pietas [k]: inter patronum & libertum, obsequium [l]: inter Deum & homines, religio [m]: inter hominẽ & alium quẽlibet, beneficium [n]. Ideo contra hæc diuersa officia cõmissa, inofficiosa dici possent di-7 uersa. ¶ † Sed illud non placet, & inofficiosi querelam generaliter vnam esse censeo, quando peccatum est contra officium instituendi vel exhæredandi: non si contra alia officia. Nam sequeretur amicos necessario instituendos, quorum gesta ex officio amici geri dicuntur [o]. Contra officium pietatis inofficiosum testamentum dicit lex, in reliquo recte facto testamento [p]. Vt intelligamus etiam fraternum testamẽtum ex connexione quodammodo pietatis, & certis de causis, hoc nomine contineri [q]. Materia & res, de quibus hic con-8 tenditur, hæreditatis nomine continẽtur. ¶ † Nam portio hæreditatis est ea, de qua querela instituitur, non autem res singularis: quia superiori capite diximus, iure institutionis, id est, iure hæredis, filijs & alijs personis, quibus debetur legitima, hodie relinqui debere quartam partẽ seu legitimam, abrogatis iuribus contrarijs [r]. Et dicitur quarta bonorum pars, quę à testatore relinquenda est [s]. Et hoc modo filia præterita à matre, ad successionem eius extra inofficiosi querelam aspirare non potest [t]: nec contra mater a filio præte-9 rita, sorore instituta [u]. ¶ † Controuertitur in inofficiosi querela, quando contra testamentũ proponi possit, & si proponi possit, num in illo quis immerito vel inique exhæredatus est. Ergo sciendum est agenti prius, quæ tabulæ impugnari possint. Nam militis testamentum non patitur hanc querelam, si militari iure conditum sit [x]. Aliter enim in veterano, qui desijt militare, vel post annum à tempore militiæ mortuus sit, sanctũ est [y]. Neq; etiam aduersus testamentum fratris, sororis, patrui vel auunculi, amitæ vel materteræ, proponitur [z]: nisi scripti hæredes infamiæ, vel turpitudinis, vel non leuis notæ macula aspergantur, vel liberti sint non bene merẽtes ex maximis beneficijs. Quibus casibus tantum fratres consanguinei agere possunt contra tabulas de inofficioso, non etiam vterini [a]. Et quamuis ab intestato, differentia inter vterinos & consanguineos sublata sit [b]: tamen in hac quæstione odiosa, nõ sunt æquales [c]. Ita aduersum aliarum personarũ quam descendentium vel ascendẽtium & fratrum consanguineorum testamentum, inofficiosi querela non proponitur [d]. Sed & aduersus testamenta earundem, oportet videre num subsistat: quia validum, excepta causa inofficiosæ, esse debet [e]. Et ex 10 eo adita requiritur vt sit hæreditas. ¶ † Nam ex hæreditatis aditione nascitur querela [f], quę proponitur contra scriptos hæredes, vel aduersus fideicõmissarios vniuersales, perinde ac si pro hærede vel pro possessore possideant [g]. Nec habetur ratio dignitatis hęredis, vel conditionis [h]. Nec interest illne sit ex liberis, vel ex extraneis, vel ex 11 municipibus [i]. ¶ † Et tunc inter illos disputatur, tium iusta sit exhæredatio, vel iniusta: & num causæ sint sufficiẽtes, an vero illegitimæ [k]. Et rursum, si legitimæ sint, an illas cõmiserit exhæredatus [l]: vel si cõmiserit, an inconsulto calore fuerit exhæredatus [m], aut si cum consilio, num ob vtilitatem exhæredati fiat exhæredatio. Nam cum non notæ causa facta sit testamentum sustinetur, nec admittit querelam [n]. Quod enim fauore filiorum inductum est, non debet in odium eorũ retorqueri [o]. 12 ¶ † Proponitur porro ab exhęredato querela, sed de probatione num iusta causa numve ingratus fuerit filius, vel gratus, dubitatum est à quo fieri debeat: an à filio, vt probet se gratum, an ab hærede, vt probet ingratum filium. Et lege quidem Constantini liberi exhæredati præsumebãtur ingrati, nisi se gratos ostendissent: & contra exhæredati ascendentes, grati existimabantur, nisi hæres docuisset ingratos [p]. Ex Iustiniani tamen constitutione contrarium statutum, & oportere argui ingratos, si testator eos ingratos dixisset [q]. Quod certe æquius est, cum quilibet præsumatur bonus & gratus, nisi de contrario doceatur [r]. Item odia restringi conuenit [s]. Sicq; Paulus respondit aliam esse causam institutionis, quæ benigne acciperetur: exhæredationes autem non esse adiuuandas [t]. Sed & tertio, accusatio testatoris videtur esse exhęredatio, probari autem accusationes, alioquin reus absoluitur, etsi ipse nihil præstat [v]. Qui enim iure naturæ debitam legitimam, vel iure ciuili constitutam petit, habet pro se probationẽ apertam; quod succedere debeat, si persona eius inconfesso sit: puta, quia filius est, ergo hęres [x]: vel si parens sit [y]. Et proinde qui excipit de ingratitudine, & dicit ingratũ eum, oportet probare: non eum qui negat [z]. Et in l. ab ea parte, ff. de probat. in P. Paulus respondit, [*ab ea parte quadusit aduersarium suum, ab aliquo iure prohibitum esse specialiter, lege, vel constitutione, id probari oportere.*]

13 ¶ † Forma, secundum quam experiri hac querela oporteat, sparsim tractatur in iure, & praxis eam docere facile potest: primũ implorato officio iudicis, conqueri oportere iniuste & immerito se esse exhæredatum, & ita in ius vocandũ hæredem qui adijt, vel possidet hæreditatem, veluti petitione hęreditatis [a]. Aut alia via ex Vlpiani sententia, si filius possideat, per exceptionẽ proponetur, & per viam contradictionis. Verba Vlpiani hæc [b]. [*Si filium exhæredatum in possessione sit hæreditatis, scriptus quidem hæres petet hæreditatem. filius vero in modum contradictionis querelam inducet, quemadmodum ageret si non possideret, sed peteret.*] Et vltra, si suspecta sit col-

a in l. 2. de ijs qui sunt sui vel alie. iur. P. l. 2. ff. hoc autem, cum 1. versi. seq. de offic. præf. vrb.
b l. posthum[a], 2. ff. si quis instituta, de inoff. testam.
c in l 3 eod. P.
d l. nam & si, ff. huius, eod.
e l. Papinianus, ff. memi[nisse], eod.
P. l. si patronis, de bonis libert. P.
f d. ff. meminisse, l. si de eo quod cer. loc.
P. & l. si cum ff. 1 de eo quod met. cau. l. hoc edictum, de publicia.
g l. etiamsi, 22. de inoff. testa. P.
h l. aduersus, 30. ff. debitores, eod. ff. si tutor, eod. apud Iustin. l. tutorum, de his quib vt in d. l. cum quidam, de administ. tutor. C.
i l. sed si quis ex signatoribus, quem. test. ape. P.
k l. pen de obseq à lib. & libert. par. & patr. prest.
l l. officio, de nego gest.
m l. veluti, de iust. & iure, P.
n l. sorous ea lege, de for. ex potr. P.
o l. 1. manda. P
p l. 2 de inoff. testa. P
q l. fratres, C. eod.

r l. quale, ff. igitur quartam, cum simil. de inoff. testa. apud Iustinia.
s in l. cum quæritur, 6. C. eod.
t l. filiam præteritam, 11. C. eod.
v l. cum filium suum, C. eod.

x l. de inoff. test. mil. l. testamento, 9.
y l. Papinianus, ff. Papinianus, de inoff. testa. P.
z l. fratris, 21. eod. C.

sit collusio legatarijs, inter hæredes scriptos, & eum qui de inofficioso testamento agit, adesse etiam legatarios & voluntatem defuncti tueri constitutum est: eisdemque permissum est etiam appellare, si contra sententiam pronuntiatum est [a].

14 ¶ † Exigitur etiam, vt perpendamus, si nihil relictum sit acturo de inofficioso, aut si quippiam is consequutus sit a patre. Nam si nihil habuerit, vel si habuerit, sed quod relictú est euictum fuerit, aget querela: si vero aliquid habeat quod tamen non sufficiat pro legitima parte tunc omissa querela agetur tantum ad supplementum hodie: 15 quamuis olim agi posset de inofficioso [b]. ¶ † Fiet porro supplementum & repletio ex ipsa substantia patris [c], pro rata, tam de rebus quæ remanserunt apud hæredem, quam de rebus legatis [d]. Idque authoritate iudicis, petitione in hæredem directa, non autem propria authoritate res capiet filius pro sua parte [e]. Dat auté eam repletionem ei iudex, non obstante pacto & promissione fa-16 cta cum patre de non petendo [f]. ¶ † Hæc actio inofficiosi moueri debet intra quinquennium, post quod perimitur [g]. facta cóputatione à tempore aditæ hereditatis [h]. Videtur enim renunciare tacite querela, per lapsum constituti temporis: quod constituit in mora, quando dies adijcitur à lege, vel ab homine [i]. Et ideo priuatur iure suo, & repellitur: vt is etiam, qui expresse renunciauit querelæ [k], vel tacite alio modo voluntatem 17 testatoris agnoscendo [l]. ¶ † In actione autem ad supplementum data, num idem vel maius tempus requiratur, facit quæstionem, quod hæc in locum inofficiosi subrogata sit [m]: & subrogatú regulariter inducat naturam eius cui subrogatur [n]. Vnde Bartolus ratus est, eodé quinquennio aboleri condicendi supplementi legitimæ quæstionem [o]. Verumtamen contraria sententia recepta est, vt quemadmodum datur ius petendi hæreditatem à possessoribus per triginta annos [p]: sic etiam habeat ius petendi supplementum legitimæ, ex l. omnimodo, de inoff. testa. C [q]. Quia condictio ex lege personalis est [r], personales vero præ-18 scribuntur 30. annorum spatio. ¶ † Elapso tempore querelæ, vel renunciatione eius facta, per eum qui agere poterat, fit delatio ad sequentem gradum, à patre non agente in nepotem volentem agere [s]. Agunt enim & nepotes, sublato patre de medio de inofficioso testamento aui: sed primo filius, si se filium doceat [t]: postea, nepos [u]. Subinde omnibus, tam paréntibus cótra testamentum filiorum [x], quam liberis contra testamentum patris [y], de inofficioso licet disputare: si ab intestato sint successuri, non aliter [z]. Et de inofficioso testamento matris etiam spurij agere possunt [a]: si modo mater non sit illustris, per l. si quis illustris, ad Senatusc. Orfic. C. Sororibus autem & fratribus non licet contra omnes heredes fratris agere, sed tantum contra turpes personas institutas [b]. Vltra fratres & sorores, cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere [c]: possunt tamen falsum testamentum dicere, vt ait Harmenopulus his verbis [d], *γονεῖς καὶ παῖδες καὶ ἀδελφοὶ μέμφονται τὴν κατὰ τῆς διαθήκης μέμψιν ἢ μὴν καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς· ὡς πλαστὴν δὲ καὶ οὗτοι διαβάλλουσιν.* &c. id est, *parentes, liberi, & fratres, querelam inofficiosi testamenti intendunt, necnon etiam & reliqui cognati [e]. Vt falsum tamen id quoque arguere & criminari possunt.*] Aduersus etiam testamentum filij in adoptionem dati, pa-19 ter naturalis agere potest [f]. ¶ † Pater tamen non poterit inuito filio, cuius solius iniuria est exhæredatio, eius nomine querelam mouere contra testamentum matris [g], aduersum quod querela datur [h]: vt & matri aduersus testamentum filij [i].

20 ¶ † Et ita, fit etiam in istis personis decedentibus antequã experiantur, transmissio querelæ, & potestatis agendi in hæredes, vt illi agere possint loco defunctorum de inofficioso, & veluti iure repræsentationis. In liberos quidem succedentes, fit transmissio querelæ nondum etiam præparatæ vel institutæ à patre præmoriente [k]: vt & ius dicendi testamentum nullum transmittitur ad solos liberos [l]. In quo corrigitur ius antiquum, quod nonnisi præparatam ad vllos heredes transmitti patiebantur [m]: quod seruabitur in hæredibus extraneis eorú qui querelam habent, in quos non transmittunt nisi præparatam vel motam [n]. Docet autem Paulus quemadmodum litem quis præparasse videatur, & possit transmittere actionem, in l. quemadmodú, l. 7. de inoff. testa. nempe si cóminatus fuerit accusationem, si denunciauerit, vel libellum ea de re obtulerit [o]: nisi postea transegerit [p], vel litem dereliquerit [q]. Non enim sufficit litem instituere, si non in ea perseueratur, etsi mutatio fiat voluntatis [r]. Item, si hæreditatem ab hæredibus institutis exhæredati emerint, vel res singulas, scientes eos hæredes esse, aut conduxerint prædia, aliúdve quid simile fecerint, vel soluerint hæredi quod testatori debebant. Nam iudicium testatoris agnoscere videntur, & à querela excluduntur [s]. In alijs personis quam liberorum agentium contra testamentum parentum, querela nó præparata non transmittitur: præparata contra. Vt si agatur de testamento fratris per querelam impugnando [t]. Sicuti fratris hæreditas non adita non transmittitur [v]. Et proinde quoque, non transmittitur contra testamentum descendentium, in quo ascendentes fuerunt exhæredati: quia illa querela non transmittitur ad suos liberos [x]: quãuis Cynus & Salicetus dubitent [y]. Verumtamen in suis, in quos diximus transmitti querelam nó præparatam, Guill. Benedictus temperamentum adfert, nec absolute ita resoluendum docet. Et primum hoc verum esse ait, quando qui decessit hæres descendens, exhæredatus non potuerit præparare in vita querelam, quia forte hæres scriptus nondum adijsset hæreditatem [z]. Nam si hæres scriptus adijsset hæreditatem, vt sic filius potuerit præparare querelá contra testamentum patris & nó fecit, nec velle præparare declarauit, non transmittet nunc quemadmodum nec olim. Neq; lex, si filium, C. de inoff. testam. ad alium casum extra comprehensum, in quo permittit transmissionem. Secundo tradit intelligi debere, transmissioné querelæ fieri non præparatæ in liberos descendentes à filio exhæredato, dummodo illi sint hæredes morientis & transmittentis exhæredati: cum ex eius tantum persona venire possint [a]. Nam si hæredes nó sint, non trãsmittit in eos exhæredatus querelam non 21 præparatam [b]. ¶ † Effectus istius querelæ ex iure antiquo erat, vt nullum redderetur testamétum,

d Const. Har. lib. 5. tit. 6.
e Facit l. 1. de inoff. test. P.
f l. aduersus, eod.
g l. Papinianus, eod.
h l. nam & his; l. eo P. l. filiam præteritam, 13. C eod.
i l. liberi, 28. §. sin autem, eo. C.
k l. si quis filium 29. § fin. melius in l. scilicet in 36. §. fi. eod. C.
l l. i de ijs qui ante aper. tab. C. Ias. in l. cum mora, de transf. & l. emancipata, qui admit. ad bon. poss. & in l. si infanti, C. de iure delib. 9. col.
m l. posthumus, 6. § si de inoff. testa. P.
n d. l. posthumus.
o vide Guid. Pap. dec. 214.
p l. cum mota, C. de transact.
q Papinianus §. si quis post litem. de inoff. testa. P.
r l. nam & si parentibus, §. 8. eod.
s l. si proponas, 23 § si hæreditatem, eo.
t l. si pater tuus 5 eod. C. Cyn. & Bart. in l. scimus, § fin. C eod.
v l. quoniam fororem, C de iure delib.
x Angel. in l. nam & si in, de inoff. testa. P. Guil. Bene. in ca. Raynutius, ad verb. filio itaque testatore, c. nu. 147. de testa.
y Cyn. & Salic. in d. l. scimus, §. 8. C. de inoff. test.
z vt in l. Papinianus, § fecunditionis, eo. P.
a vt notatur in l. qui se patris, C. vn. lib. & l. si quis filium, de acq. hær. P.
b Paul. Castr. & Iason. in d. l. si quis filium C. de inoff. test.

B. l. Ias. & alij, in d. l. si quis filium, Guido Pap. decis. 82.
o l. de condict. ex leg. P. §. appellamus, de actio. Ang. in §. 2. de inoff. test. Alex. cons. 232 in 1 par. cons.
p l. omnes, & l. sicut, de præsc. 30. vel 40. anno.
s l. pater filium, 14 & l. his qui, 31. de inoff. test. P.
t l. 3. si instituta, 27 § et qui se filium, eod.
u l. si proponas, 22. eod. l. septem, 7. C. eod.
y & l. nam & si parentibus, eod. P. l. 1 cod. apud Iustin.
z de inoff. testa. P. § 1. eod. ap. Iustinia. d. l. posthumus, 6. §. si quis, eod.
a l. si inspecta, 29. § de inofficioso, eod P.
b §. 1. vers. non autem, de inoff. testa. l. fratris, & l. fratres, C. eod.
c in d. §. 3. & vers.

vbi pro conquerente iudicatum fuisset, neq; quicquam ex eo testaméto valeret [a]. Vt nec fideicommissa deberentur, etiam si testator rogauerit venientes ab intestato, tanquam à demente condito testamento [b]. Et reuiuiscebant actiones, quæ aditione testamenti erant vel extinctæ, vel confusæ [c]. Neq; ex eo testamento debebantur libertates relictæ, reuocarentur & legata soluta, nisi post quinquennium de inofficioso actum esset, quo casu pro singulis libertatibus sufficiebat dare 20. aureos [d]: vel nisi fideicommissariæ essent libertates [e]. Ita qui obtinebat in querela, consequebatur quantum consecuturus fuisset, si testator decessisset sine testamento. Et si solus successurus fuisset, solus & tunc succedebat [f]: si cum alijs, in pari gradu & cum illis pro modo intestatæ successionis [g], non habita ratione relictorum, cum restitutione fructuum [h]. Retinebat tamen & partem Institutus, si alioquin successurus fuisset ab intestato in ea [i]. Supplet interdum Ius Codicis institutioné in exhæredatione seu præteritione posthumi, per matrem mortuam in puerperio post testamentum conditum, vbi erat posthumus præteritus: vt perinde illi virilem partem constituat ex præsumpta mente matris, quæ intercepta est 22 morte, ac alijs liberis [k]. ¶ † Quod si obtinuerit in querela qui egit coram iudice, & à sententia prouocatum fuerit, placuit interim pupillo propter inopiam, pro modo facultatũ quæ per inofficiosi testamenti accusationem pro parte ei vendicabantur, decerni [l]: ante sententiam vero, nullo modo decernuntur pendente lite in hac querela alimenta agenti, quamuis in Carboniani edicti quæstione decernantur [m].

23 ¶ † Iure Nouellarum, ex causa exhæredationis, vel præteritionis matris, irritum fit testamentum quoad institutiones, cætera vero firma manent, & legata & fideicõmissa præstantur [n]: quia pater vel alius qui mala exhæredauit, in institutione solum peccauit, & in ea punitur, & factũ emendatur, vt inique exhæredato detur ea legitima portio ab intestato. In legatis vel fideicõmissis & alijs in testamento nihil peccauit, quia testamentum rite conditũ erat, sed contra officium tantum pietatis exhæredatio facta [o]. Quare pœna non debet egredi delictum [p]. Et dummodo legitima debita detur filijs vel alijs quibus debetur, totum reliquum patrimonium est relictum liberę testatoris 24 dispositioni [q]. De legitima mox. ¶ † Rationes autem, quare irritum sit testamentum in institutione ab exhæredato, plures sunt: quasdam accipe. Primo, quia nemo iure suo sine facto suo priuari non potest [r]. Et legitima pars, quæ debetũt filijs & parentibus, à lege naturæ & ciuili præstanda est [s]. Et proinde fieri non potest per testatorem, vt leges non habeant locum in suo testamento, sine iusta & permissa causa [t]. Secundo, quia cessante causa, cessat effectus [v]. Cessat autem causa exhæredationis, quando nec iusta est, vel nõ probatur: quod plerumq; accidit, [*Cum falso parentes insimulari*, vt respondit Marcellus [x], *liberos suos exhæredant. Neque*, vt ait Caius [y], *consentiendum est parentibus iniuriam aduersus liberos suos indicere, quod plerumque faciunt maligne contra sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus delinimentis instigationibusque corrupti.*] Tertia, quod testamentum in eo, in quo irritum fit vel euacuatur censetur factum à quasi demente [z]. Et proinde, cum à demente factum non valeat: ideo & in eo capite infirmatur [a],

Quis enim putaret constare mente eum, qui crudelis in filios, sui quodammodo obliniscitur? Peccat enim contra naturalem omnium rationem, imo contra naturam, qua & feræ suos diligunt & nutriunt [b]. Vt non immerito D. August. ecclesiæ hæreditatem relictam existentibus actis filijs, recusauerit [c]. Sæpe enim, imo vt plerumque & filij in quærendis & conseruandis bonis parentum insudant, quia illis quærunt [d]. Et crudele nimium est, labores & obsequia eorum non tantum sine remuneratione esse, sed ad alios extraneos peruenire. Quare ecclesia eleemosinas eorum bonorum, tanquam alienorum respuit [e]: & anathematis mucrone damnantur patres concilio Gangrensi, qui filijs nutrimentum & necessaria non exsoluunt [f].

a d. l. Papinianus, §. pen. l. cũ mater, 28. l. si nõ mortis, 25. §. fin. de inoff. testa. ff.
b l. Titia filiam, 23 de inoff. testa. ff.
c l. si maritus, 22. C. eod. tit. l. 3. de cond. indeb. ff. l. vxorem, de manumiss. testam.
d l. Papinianus, §. fi. de inoff. testa. ff.
e l. si autem in ea, 9. & l. si sub hac conditione, 6. eod. ff.
f l. mater decedens, 9. eod.
g l. Papinian⁹, §. quoniã posthumus, §. si quis ex ijs personis, & l. qui repudiantis, 27 eod. tit. ff.
h l. filio, 16 §. fin. eod. ff.
i d. l. mater, & l. si proponas, 23 eod.
k l. 3. C. de inoff. testa. & ibi gl. & §. mater, de exhære. lib.
l l. si instituta, 27. §. de inofficioso, de inoff. testa. ff.
m l. qui de inofficioso, 20. eod.
n §. sine igitur, §. aliud quoq; capitulum, & seq. ff. & hac, vt cum de appel. cog. auth. ex causa, de lib. præt. C. vbi inter hoc tradũtur fuisissime.
o l. 2. de inoff. testam. ff. §. 2. eod. apud Iustiniani.
p l. ex facto, §. fi. de vulga. ff. l. descriptum, de his quib. vt indig. ff.
q l. parẽtibus, de inoff. testa. C.
r c. 1 de cleri. ægrot. ca. quæ sunt, de ijs quæ fiunt à maio. par. capi.
s l. nam & si parentibus, de inoff. testa. ff. l. cum ratio, de bon. damna. l. sempro, vnde li. ff. l si arrogator, de adop. ff.
t l. nemo potest, de leg. 3. l. si quis inquilinos, §. fina de leg. 1. l. nõ dubiũ, C. de legi.
v c. cum cessante, de appellat.
x l. 5. de inoff. testa. ff.
y l. non est enim, 4. eod.
z l. 2. & l. mater, §. præterea, eod. ff. §. 1. eod. apud Iusti.
a §. item furioso, & §. furiosi, quib. non est per. fac. testa. l. furiosum, C. qui testa. fac. non possunt.

b l. i. §. fin. de iust. & iur. § ius naturale, de iure nat. Iustin.
c ca. quicunque, 17. q. 4.
d l. placet, de acq. hæred. l. 1. per quas pers. nob. acq.
e ca. nouerit putandus, 1. q. 4.
f ca. si quis relinquunt, 30. distinct.

---

de Legitima. Cap. 5.

1 *Legitima consideratio non fit in successione ab intestato. Et quanta illa sit hodie, & fuerit olim.*
2 *Hæreditas legitima, ab intestato successio cur dicta.*
3 *Legitima pars quid sit.*
4 *Quibus nominibus appelletur. Et legitima collateralium non est aucta hodie, vt ascend. & descend.*
5 *Decuriorum filiorum legitima dodrans.*
6 *Legitima trientis & semissis quomodo ineunda ratio. & 7.*
8 *in Legitima computanda qui faciant partem, quamuis non admittantur ad partem.*
9 *Legitima quantitas augeri, & minui consuetudine potest: sed num tolli, disputatur.*
10 *Legitima iuris naturalis non est.*
11 *Naturale aliud, & aliud quod propter causam naturalem est. Alimentorum & legitimæ differentia.*
12 *Legitima intra quod tempus peti & præscribi possit.*
13 *Legitima filij priuantur confiscatis bonis patris.*
14 *Legitima donationibus patris immensis non minuitur.*
15 *Pater vendere potest in præiudicium legitimæ filiorum.*
16 *Legitima ex quibus rebus capienda sit. Quando non detur in corporibus hæreditarijs, & in quibus. Quid si in pecunia constitutam agnouerit filius? & 17. & 20.*
18 *Regna inter liberos non diuiduntur ratione legitimæ, quare.*
19 *Legitima ex lege domus vel statuto potest assignari in pecunia.*
21 *Compensatio non habet locum in petitione legitimæ quomodo.*
22 *Legitima parentum ascendentium potest pecunia relinqui.*
23 *Legitima minuit donationes primogenito factas.*
24 *Legitima à quo, vel ab herede solo, vel à legatarijs petatur.*
25 *Legitima petenda & consilande formula, vel cum de supplemento agitur. & seq.*
26 *Legitimam quando propria authoritate possit filius accipere, & quando teneatur ab herede petere.*
27 *In legitima ratione facienda, quæ antea deducenda sunt.*
28 *Legitimæ nullum onus vel grauamen vel conditio imponi potest. Exceptis 12. casibus, vt infra.*
29 *Alienatio legitimæ quando possit prohiberi filio à patre.*
30 *Filius heres institutus à patre an retenta legitima abstinere possit ab hereditate paterna.*

31 Det

31 *Dos post mortem patris à filia quando tantum cum nupserit peti possit.*
32 *Filius an teneatur soluere rapta à patre ad testimonium eius patris.*
33 *Legitima post mortem tantum debentis debetur, & quando ante. & seq.*
34 *Legitima causa data si sufficient filio accipienti ante mortem consumpta, excludant eum à petitione alterius legitima.*
35 *Dotare filiam, & vxorem filio quærere cogitur pater.*
36 *Filio carcerato anticipare in vita legitimam pater tenetur.*
37 *Iudas Christiano facto filio legitimam in vita tenentur dare.*
38 *Religionem ingrediens dare legitimam filio tenetur.*
39 *Legitima an debetur habita ratione valoris & rerum hæreditatis qua fuerunt tempore mortis testatoris. Sed quid, si post datam dotem, vel datum filio cum renunciatione, ante mortem patris sufficiens tempore quo datur pro legitima, num auctis facultatibus tempore mortis inuentis, habeant supplementum, & nu. 40.*
41 *in Legitimam qua imputantur. & seq.*
42 *Donationes propter nuptias facta filij nomine, vt & data ingressu monasterij, in eius legitimam imputantur.*
43 *Donationes tamen ob benemerita ei facta, præcipua illi sunt.*
44 *Officij vel honoris habendi causa pro filio impenso quando imputentur in legitimam.*
45 *Licentiatura vel doctoratus, militia, & sacerdotij causa impensa pro filio, an ei imputentur.*
46 *Studiorum causa impensa quando imputentur in legitimam, & num libri, item Peculij castr. vel quasi castr. data à patre vel quæsita non imputantur in legitimam filij. eod.*
47 *Beneficium quod pater procurauit dari filio, & expensa pro eo facta non imputantur.*
48 *Officia empta pro filio & dignitatum pretia quando imputantur in legitimam filij.*
49 *Donatio simplex, qua morte confirmetur facta filio, an in legitimam imputetur.*
50 *Legitima quibus debeatur personis, & quo ordine. & 52.*
51 *Legitimati quomodo legitimam in bonis patris petere possunt.*
53 *Religionem professi iure ciuili post mortem patris, exceptis cordigeris, legitimam petere possunt. In Gallia nulli Religiosi petunt.*
54 *Filia doti contenta renuncians cum iuramento, supplementum legitima petere non potest, & num nepotes eius filij petant.*
55 *Legitima quando debeatur ascendentibus in bonis descendentium.*
Legitima descendentium & ascendentium differentia. eod.
56 *Fratres quando petunt legitimam in bonis fratrum.*
57 *Legitima debetur honorabili titulo, & quomodo. Hæres nō soluens pro legitima relictum, in duplum condemnatur iure, quomodo autē in Gallia obseruetur.*
58 *Legitimam in proprietate & vsufructu consequi debet filius, etiam si hæres vniuersalis deducto aliquo relicto vsufructu institutus sit.*
59 *Legitima præstanda rationes.*

1 DIximus proximo capite, † inofficiosi querelam illum finē & effectum habere, vt qui successuri erāt alioquin ab intestato testatori, quibusq; testator relinquere ex lege certā portionem, seu legitimā bonorum suorum partem tenebatur, illam hoc remedio consequerentur. De legitima itaq; illa parte dicamus, ordo postulat. Nam de legitima mentio non fit, quando ab intestato succeditur omnino defuncto. Quia maior est pars successionis ab intestato, quam legitimæ, quæ metienda est ex triente vel semisse hodie [a] olim ex quarta [b], eius partis, quā quis habiturus esset ab intestato. Et ita qui succedere non poterunt testatori ab intestato, multo minus petere poterunt legitimam. Latior enim est succedendi facultas ab intestato, quam per legitimam, nam non omnis qui ab intestato succedit, potest testamento facto petere legitimā, vt transuersalis, cognati vltra fratres, quibus denegatur querela inofficiosi testamēti [c]. Et tamen, quia ij, quibus necessario debetur legitima, si testamentum fiat, succedunt nullo testamento facto ab intestato, si ipsi excludantur ab intestati successione, excludentur consequenter à legitima, quæ pendet ab ea intestati successione in certis personis. Et ideo nomina sibi quodam modo respondent successionis ab intestato, & legitimæ: sed quota seu quātitas, & pars successionis diuersa tamen. Quia legitima, est pars successionis debitæ ab intestato, legitimaq; illa quota & pars nomine totius dicitur. Successio vero ab intestato legitima hæreditas vocatur [d]: & eius successores, legitimi hæredes. vt titulo, *De suis & legitimis heredibus*, P. & C. &, *De legitima suc. cessione agnato.* apud Iustinia. cum
2 similibus. ¶ † Prior enim hæc ab intestato successio videtur cognita à lege, vt bona in familia remanerent decedentibus possessoribus. Vnde a lege, prima legitima meruit dici. Et quanquā & aliæ testamentariæ successiones à lege approbatæ, dicantur quoq; legitimæ [e], vt & legitimæ conuentiones à lege probatæ [f]: tamen secundū excellentiam, legitima hæreditas absolute, dicitur de intestati successione. Vt dum de iure ciuili loquimur, dicimus appellationem quæ communis esse potest cuiusq; ciuitatis legibus, κατ' ἐξοχὴν ad solum Romanorū ius referri: vt absolutam vocem Poetæ Græci ad Homerum [g]. Ita proprio nomine intestati successio vt legitima à testamentaria secernitur [h], quemadmodū & tutela legitima à testamētaria quod immediate vna à lege descendat, testamentaria autem mediate à lege per voluntatem & electionem testatoris [i].
3 ¶ † Legitimam itaq; definiamus, vt sit portio seu quota aliqua pars hæreditatis seu bonorum testatoris, quæ per leges debet præstari à testatoribus necessario certis quibusdam personis, pro ratione trientis aut semissis partis, quam consequuturi erant ab intestato.
4 ¶ † Legitimam plura iura portionem hanc appellant [k], alia bonorum subsidium [l], debitam partem [m], debitum iure naturæ, vel naturale debitum [n], portionē minusculam [o], olim etiam dicebatur quarta bonorum [p]. Nunc, si quatuor sunt filij vel pauciores, aucta cum sit, dicitur triens: cum plures extant, semis, id est, dimidia pars paternæ substantiæ [q]. Vocatur & Falcidia impropriissime [r]. Quia quēadmodum Falcidia erat quarta pars hæreditatis debita hæredi, exhausta vel onerata hæreditate legatis [s]: ita & hęc quartam partem tantum consequebatur, qui de inofficioso agebat nomine legitimæ eius quod consequuturus erat ab intestato, antequam iure Nouellarum augmentū accepisset trientis vel semissis in persona liberorum, & ascendentium. Et hodie in persona etiam collateralium, agentium de inofficioso, legitima in quarta remanet: neq;

a auth. nouissima, de inoffi. testam. §. 1 de trien. & semi. in auth.
b l. pars sibi hos, 8. C de inoffi. testa. l. Papinianus, §. si quis mortis, eod P. l. pe. de collat. C.
c l. 1. de inoffi. testa. P.
d l. 1. & 2. de bonor. poss. P.
e l. lege obuenire, & i verbis legis, de verb. sig.
f l. legitima, de pact. P.
g §. omnes populi, & §. sed ius quidem ciuile, de iure na. ap. Iustin.
h l necio §. fin. & l illud, de acq hæred. P l si quis ita hæres, de hæred. insti. P.
i facit l. 1. de legit. tutor P. §. 1. de legit. agnat. tut
k authen res quæ, com de lega. authen. si qua mulier, de sacros. eccles. l. si quis in suo, C. de inoffi testa. cum simil.
l vt in l. si tota, C. de inoff. donat.
m l. scimus, de inoffi testa. C.
n authen hoc amplius, C. de fideicom
o l si quis in suo, iuncta gl. in ver legitima, de inoffi. testa.
p l cum quæritur, l patrotibus, C. eod. l. Papinianus, §. quarta, eod P.
q §. 1 §. frequenter igitur, de trien & semi.
r §. porro hanc particulam, de ijs quæ nupt. iter, in Nouel. auth. nouissima, C. de inoffic testa.
s auth. vnde si parens, eod.
s §. 1 vers. & cum super hoc, de leg F. c §. sed quia, de fidei. hæred. apud Iustin l. 1. ad leg. Falc. P.

incremētum ad trientem, vel semissem accepit [a]. 5 § † In filijs autem decurionum, aut filiabus, quæ decurionibus nupserunt auctior filijs legitima constituta, vsq; ad dodrantem seu nouem vncias, triente solo vel quatuor vncijs relictis dispositionis parentum [b]. In legibus Langobardorum, li. 2. tit. [*De eo quod pater filijs vel filiabus habeat necesse relinquere.*] in l. 1. Luithprandus rex sic de legitima statuit. [*Tertiam relinquat filiæ suæ, sicut gloriosissimus Rotharius rex instituit. Quia quis Thinx facit.* id. donationem *& postea filia nascitur, in tertiam partē ipsum Thinx rumpitur secundum anterius edictum. Et si duæ fuerint aut amplius, in medietatem. Et ideo dum ipsum edictum loquitur de Thinx, quod est donatio, nobis apparuit quod per nullam donationem, nec per Lanechild*, id est, per donationem, sub specie remunerationis, *possit filiam suam, de ipsa tertia portione substantiæ suæ exhæredem facere: &* 6 *si duæ aut plures sunt, de medietate.* § † Ardua tamen & difficilis est quæstio inter interpretes, quomodo triens & semis intelligi debeant. Num triens sit intelligēdus & semis de tertia & media parte bonorum patris [c], quæ deinde inter liberos diuidatur, qui legitimam habent an vero tertia & media pars eius quod quisq; est habiturus, ab intestato [d]. Quam antinomiam resoluit Fernandus [e], duabus conclusionibus. Prima, quando nulli succedunt ab intestato, nisi quibus legitima debetur, triens & semis recidunt in idem, siue dicas tertiam vel mediam partem bonorum, siue tertiam vel mediam eius quod quis habiturus esset ab intestato. Exemplum cape, si Titius habet quatuor filios, si dicis legitimā esse trientē, id est, tertiam partem bonorum hæredibus diuidendā, quisq; vnam vnciam habebit, quia in triente quatuor vnciæ sunt. Idem erit si dicas, triens est legitima, id est, tertia pars eius quod quisque laturus erat ab intestato. Nam ab intestato succedētes quatuor filij, haberent singuli tres vncias. Et trium vnciarum tertia pars, est vncia vna. In semisse idem constitue. Pone sex esse filios, dicas legitimam esse semissem, id est, mediam partē diuidendam inter eos: sic quisq; eorum vnam vnciam est habiturus. Quod si dicas legitimam esse semissem eius quod habituri erant ab intestato singuli, idem reperies: quia si sex sunt liberi, æqualiter succedent in 12. vncijs assis: ergo quilibet habebit duas vncias ab intestato, quarū media pars vncia erit pro legitima, & ita semis duarum vnciarum. Et hæc exempla primā explicant regulam. Altera porro regula, quando sunt aliqui ab intestato successuri, quibus legitima nisi certis de causis non debetur, triens vel semis exponi debent tantum tertia pars eius quod essent habituri, si contigisset eos successisse ab intestato & non de tertia parte bonorum, Sic explicat Fernandus duobus exemplis: vno, quando Titius habuit duos filios naturales & legitimos, & duos legitimos seu adoptiuos, vel duos alios exhæreda-7 tos. § † Nam ratione eorum, quibus legitima non debetur necessario, qui tamē ab intestato admitterentur, minor fit legitima eorū qui institui debent, non succedentibus & computatis illis qui ab intestato æqualiter succedere possent, secundum Fernandum [f]: puta, retine exemplum, pater cum tribus fratribus relictus est à filio, qui hæredes instituit extraneos honestos omissis fratribus, relicta legitima patri. Iure ciuili triens est legitima patris, id est, quatuor vnciæ, has quatuor itaq; non recipiet integras, quia fratres faciunt partem, quemadmodum facerent ab intestato, nec admittuntur ad partem: quanquam plures

repugnent Fernando [g]. Quare notandum est, à successione intestati defuncti exclusos per legem vel statutum, veluti Tholosę filias dotatas per patrem, & in Gallia liberos ingressos religionem vel alibi filias existentibus masculis, & similes, neq; ad partem admitti, neq; partem in præiudicium aliorum petentium legitimā facere, & perinde ac si nunquam fuissent [h]: quia nec ab inte-8 stato successuri sunt. § † In exhæredato legitime, facto testatoris, tamen variarum [i], an faciat partem, quamuis nō admittatur ad partem. Et sanior videtur opinio, vt faciat partem [k]. Quia alioquin ab intestato erat successurus, nisi fuisset ingratus, & quia aduersum patrem ingratus fuit, & commodum eius partis hæredis est solius [l]: reliqui autem quilibet tantū suam consequentur partem [m]. Sic si filia renunciauit patri dote contempta, ea quidem facit partem, sed non admittitur ad partem, & pars eius apud hæredem nomine filiæ remanet [n]: & ita pars illa ab hærede obijcietur petenti legitimā. Sed nota quod in hac parte debet computari & cumulari dos quā filia accepit. Quando autem ob crimen cōmissum, filius redditus est incapax successionis ante mortem patris, puta quia deportatus, vel alia de causa fit incapax: hic non faciet partem, nec admittitur ad partē, quia successurus nō erat ab intestato, & pro mortuo est [o]. Item quādo moritur Titius, relicto patre, matre, & duobus fratribus, instituto extraneo, relicta parentibus legitima [p]. Quæ omnia de iure cōmuni & scripto Romanorū vera sunt, non etiam ex consuetudine locorū Galliæ aliquorum, vt Burgundiæ, vbi tertia pars est debita substantiæ vel patrimonij patris, vel alterius prædefuncti [q]: atq; alibi maior, alibi minor esse potest, pro diuersa consuetudine. Nam tuentur interpretes cōmuni suffragio, statuto seu consuetudine legitimā au-9 geri, vel minui posse [r]. § † Sed num omnino tolli possit, certant interpretes, alijs asserentibus tolli non posse omnino [s]: quod quasi iure naturali debeatur [t]: quia dicunt legitimā esse iuris naturalis, per §. primū itaque, de hære. & Falc. in authen. Et non possint ea quæ naturalis iuris sunt, tolli per ciuile ius, quamuis temperari & minui possint [u]. 2. Quod legitima in locum subrogata sit alimentorum [x], quæ iure naturali præstātur & debentur filijs, parentibus, & proximis [y]. Sunt autē alij, qui notent tolli omnino posse statuto aut cōsuetudine [z]. Panormitanus autem distinguit [a], vt si filius habeat vnde viuere possit, tolli possit omnino: contra, si non habeat. Bartholomæus vero Chassan. existimat, legitimā filiorum quidem omnino tolli non posse, quia debetur, inquit, iure sanguinis [b] quod ius tolli non potest legitimā tamen parentū & collateralium, quæ iuris ciuilis est per l. nam & si parentibus, de inoffi. testa. P. tolli posse [c].
10 § † Mihi tamen istæ rationes non placent: nam & legitima iuris naturalis non est, quāuis debeatur propter naturalem causam. Quippe quod si esset iuris naturalis vt torquent in suos authores rationem, filius & si impius & ingratus, quæ naturę essent, nō posset amittere: amittit autē, cum exhęredatur recte. Quin & mihi pugnantia interpretes dicere vidētur, dum dicunt esse iura naturalia, quibus adscribunt legitimā, immutabilia, & fatentur

a Paul. Castr. in l. fratres, C. de inoffi testa. Iason etiam ibi, gl. in § hoc obseruādo, de trien. & semi. gl. in auth nouissima, de inoffic. testa.
b § excipitur de trien & semis in Nouel. constit. 13.
c vt dicitur in § si de inoffic. testa. ap. Iustinia. in §. si de nupt in auth. colla. 4. in §. 1. de trien. & semis.
d vt in l. illud, in princ. C de collatio. l. parentibus, C. de inoffi testa. l. Papinianus, §. si quis mortis, eod P.
e Bereng. Fernan. ad l. in quartam, in 2. præfat. in 2. c. nu. 1.
f Fernan. in l. in quartam, 2. præfat c. 2 nu. 18. ad leg. Falc.
g Angel. Bald. & Alex. Paul. Castr ad l. planè, § fideiuss. de succes. libero Bar. in l. pater filium, de inoffi. testa.
h Paul. Castr. in l. planè, § si duobus, de success. liber. vbi per Imol. & Bart. & per Angelū, in §. pendente, de success. liber. apud Iustinia. Salic. Alex. & alij in authē. nouissima, C de inoffic. testam.
i vide Alex. & alios, in d. § si duobus.
k l. Papinian. §. quoniam, de inoffi. testa. P.
l l. si postum, de probat. in P & auth. hoc amplius, C. de fideicom.
m Fernan. the sup. nume. 16. versic. secundum casum, & versic. tertium casum.
n Bene. l. par. q. de legitima, Paul Castren. cons 19 in 1. vide Arnold. Ferro. in 2. consuet. burdegal. §. 20 de suc.
o l. 1 § quisq; liberam, de bon. poss. contra tab.
p vide doctores, in l. pater filium, de inoffic. testam.
q Bartholom. Chassan. ad §. 2. ad vet. la partie des biens, tit. des succes sions, in consuet. Burg.
r Bartol. in l. fin de bon. damnat P Iaf. in l. no trancum, C. de hæred. inst. Soci. cons. 93 col & cons. 5 ... cap. Thol. 417.
s Felin. in ca. ... ex officio-so, de præscrip. Soci. cons. 151, & 30 & 5. vol. 1. adver decis. 188 nu. 4 Oldra. cons. 94. Albert. pluma citat ad l. papinianus in princ. ... tribus, de inoffi. testa. Bald. in l. fancimus, C. de testam.
t l. si. §. sin autem, de curat. furio. C. l. 1. de hæred & Falc.
u §. sed naturalia, de iure natur l. eas, de c. diminut. cum simil.
x Bald. in l. 1. §. ius naturale, nume. 8. de iust & iure.
y l. 1 & quis a liberos, de lib agnosc. P iunge l. necare, eod.
z Paul. Cast in l. quod de bonis, §. h. ad l. Falc P Bart. in l. Titio centum, §. Titio genero, de condit & demonst. P decis. ca. Thol 417. Soci. cons. 188 in 8. col.
a Panor in c. Reynutius de testam
b Chass ad cons. Burg. rub. des successions, §. 2 ad ves la tierce partie des biens, nu. 2. & 3. Soci. cons. 30.
c l. iura sanguinis, de reg. iur.

tamen

tamen minui & augeri posse. Vnde sequitur mutabilem esse legitimã, non immutabilem: idcirco neq; esse iuris naturalis, sed ciuilis. Dehinc consequenter quia mutari potest, ita tolli alio iure ciuili[a]. ¶ † Eadẽ ex causa eliditur ratio alimentorũ, quorũ causa dicũt deberi legitimã. Nã & ingratus filius alimentis priuari potest: non quidem omnibus alimentis, vt aliunde non possit viuere, sed ne possit à patre, cui ingratus est, petere alimẽta[b]. Sic aliud est ius petẽdi alimenta ab aliquo, & aliud ali: illud enim in actione consistit: hoc vt viuamos certe in naturali facto, quo non potest priuari superstite vita filius. Corpus enim naturali refectione decidentis partis eget, vt cõseruetur in essentia. Ita aliud erit naturale, aliud quod causa rei naturalis fit. Si diceremus subrogatam esse legitimã in locũ alimentorũ, recte concludemus ex natura eius cui fit subrogatio[c], non deberi legitimam filijs vel parentibus, quibus satis ad alimenta bona sunt, alimẽta illis non debentur coacte[d]. Quod tamen falsum est, quia & diuitib. debetur legitima. Itẽ aliunde φ, quãuis filius quamdiu vixerit teneatur alimẽta præstare patri, ratione pietatis: tamen hæres eius ad ea non cogitur[e]. Et tamẽ legitima ab eodẽ post mortem debetur. Ratio porro, quę ad iura sanguinis consugit, & legitimã filiorũ tolli non posse, parẽtũ autẽ & fratrũ posse adstruit, repugnat distinctioni. Nã iura sanguinis & agnationis in fratribus & parentibus sunt: d. l. nam & si parentibus, vt in vtrisq; hoc ius esset immutabile. Et si tollitur in ascendentium vel collateraliũ gradu, ex eadẽ ratione tolletur in filijs statuto & cõsuetudine. Et ego ita etiam sentio. Neq; tamen arbitror vllã esse consuetudinẽ vsq; adeo atrocẽ & barbarã in Britannia seu alibi, quæ aliquid non relinquat filijs, etiamsi successio integra deferatur primogenitis. Et si quã inueneris consuetudinem hac de re aliter statuẽtem, cognosces quandã esse singularẽ ea de re rationem.

12 ¶ † Insuper nemo dubitat præscriptionẽ iuris ciuilis esse[f], & tamen nemo inficias ibit, præscribi posse legitimã, & ita tolli, ne filius eam lapso tempore petere possit, videlicet post 30. annos[g]. Addũt in liberis alios 30. & ita sexaginta si ex alio capite petant successionẽ. Vt tanquam extranei habeant 30. tanquã filij: p vnde liberi, alios 30.[h] nisi in eodẽ gradu alij successissent, vt explicat Benedictus[i]. Plures etiã cõcedunt, nec hos 30. nocere traditũ est, si mala fide possideatur filiorũ hęreditas[k], vel si ex iusta causa suspẽsa est petitio, in qua restitueretur etiã minor, iuxta l. 1. §. fi. ex quib. cau. maio. Dicũt & non impediri etiã filium, cui obijcitur præscriptio, petere saltem alimenta: in quo ego subsisto.

13 ¶ † In legitima porro ascẽdentib. vel collateralib. debita, conueniunt omnes, exemplo aliarũ actionum similiũ, præscriptione 30. anno. eam tolli[l]. Et ita iudicari in quæstione petitionis legitimæ à filio tradit Guido Pap. quæst. 81. Vide de his plura apud Franciscum Cremẽsem, singul. 50. incipiente, Antiqua est quæstio. Et eundẽ Papæum, cons. 170. & 220. In Gallia adhuc receptum est, ex delicto patris priuari filios legitima, vbi bona confiscãtur, nisi specialiter aliqua portio liberis reseruetur à iudice in cõdemnatione, vt plerumq; fieri assolet[m]. Nam abijt in desuetudinem auth. bona damnatorũ. C. de bon. damnato. quæ inhibet confiscationem bonorum ob delicta, nisi in certis delictis, & crimine læsæ maiestatis[n]. Cũ tamen in Gallia perpetuo, exceptis patrijs consuetudinibus contrarijs, confiscato corpore confiscentur & bona. Idque sine retentione quartæ vel legitimæ filiorum. In quo etiam desuetudine abolita est in eodem regno l. fin. de bon. damnato.[o] Et omnia crimina capitalia æqualia in hoc cum crimine læsæ maiestatis fiunt[p]. Extat autem textus expressus in crimine proditionis seu perduellionis vel maiestatis, priuari filios legitima ex delicto patris, in l. quisquis, §. 1. ad leg. Iul. maiesta. C.[q] Etenim ne exemplo paterno simile facinus audeãt perpetrare, ibi Archadius & Honorius eos priuant paterna auita, proximorumque omnium hæreditate ac successione, & ne ex testamentis extraneorum capere possint vt sint perpetuo egentes & pauperes, comitante eos perpetuo paterna ignominia. Et in §. ad filias, eiusdem legis, Falcidiam seu legitimam in bonis matris minime perduellionis, permittunt, quia per infirmitatem sexus minus ausuræ credebantur. Ius etiam pontificum tradit, non tãtum legitima priuari filiom ex crimine perduellionis, sed etiam & beneficijs, si peccatum sit in principem spiritualem[q]: non etiam si peccatum sit in temporalem regem[r]. In quibus considerantur odium patris & filiorum, ex præsumptione quod vindicaturi sint mortem patris, si per facultates liceret. Mali corui enim, malum ouum. In crimine hæreseos patris idem dictum est, vt filij priuentur in eius legitima[s].

14 ¶ † At ex facto patris alio, in quo non officij consideratio prior, recte placuit, ex voluntaria patris largitione non posse minui siue tolli legitimam. Et ideo reuocantur inofficiosæ donationes, vt inofficiosa testamenta, cum in fraudem legitimæ debitæ fiunt[t]: quando contemptis superioribus vel inferioribus descẽdentibus, donationes immensę fiunt contra officium pietatis, nihil relinquendo ascendentibus vel descendentibus. Et ita datur querela illis inofficiosæ donationis, siue donans testatus siue intestatus moriatur, contra donatorem[u]. Vt eatenus immoderate donatum reuocetur & vsq; ad legitimã debitam ijs qui agunt, cuiuscunque sint conditionis illi quibus donatum est, siue liberi, siue extranei[x], ad similitudinem querelæ inofficiosi testamenti[y]. Quod & impugnanda inofficiosa dote obseruari debere rescriptum est[z]. Si tamen alia actio dari non potest[a]. Neque enim in præiudicium filiorum, parentibus licet profundere donatione patrimonium perpetam, fraudandæ legitimæ causa, quam non à testatore, sed à legis beneficio habent[b]. Neq; consequenter remittendo debitum, quæ hæc remissio pro donatione

15 habetur[c]. ¶ † At non reuocatur ea ratione venditum necessario sine fraude, pecunia accepta, propter liberam administrationem quæ cuiq; in

16 rebus suis permittitur[d]. ¶ † Dicunt tamen in fundo prohibito, per patrem amissa à filijs posse reuocari, si immobilia sunt, vsq; ad legitimam illo-

17 rum[e]. ¶ † Sed perpendamus nunc, de quibus rebus sumenda est legitima: & responsum est, optionem filiorum esse, in quibus velint sibi dari, arbitrio tamen boni viri, seu iudicis[f]. Nec eam in pecunia numerata inuitus, sed ex ipsa substantia bonorum corporibusque hæreditatis detrahetur[g]: etiam si debeatur nepotibus[h], vel ascendentibus[i]. Non tamen ex re meliori, vel viliori, sed ex re medioeri[k]. Et ita interponi quoque boni viri seu iudicis arbitrium oportet, ne vel minutatim omnia conscindantur, vel ne eam filius ex ipsa substantia detrahere omnino prohibeatur[l]. Nec in vsufructo constitutioni solum[m].

a l. eas, de capitis diminut. cũ similib.

b l. si quis à liberis, § idem iudex alimenta, de li. agnosc. & l. fin. C. de alend. lib.

c in l. eum debere, de seruit. verb. pend.

d l si quis à liberis, §. sed si filius de liber. agnosc.

e d. l. si quis, §. item rescriptũ est.

f L. 4. de vsucap. & c. vigilanti, de præscript.

g Bald. in l. licet, de iure delib. C. glo. in l. 1. de soq. hær.

h glo. in l. vnl. quan. non pet. par. C. quibus Iason, in d. l. licet imprescriptibilem dicat legitimam, sed alij illum non sequuntur.

h Bald. in d. l. fin. vide Fernand. in quæst. in 4. legitima num. 4.

i Bened. in c. Raynutius, in verb. & vxorem itaq. 2 nu. 135. & 136 & 63.

k ca. quia non currit ... 10. c. possessor malæ fidei, de reg. iur.

l Fernan. vbi sup.

m Guil. Bene. in ca. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine Adelasiam, nu. 285. & 286.

n vt in l. quisquis. ad leg. Iul. maiest. C.

o Masuer. in praxi, tit. de pœn. c. 2.

p tradunt hoc canonistæ, in Clem. pastoralis, §. cæterum, de re iudic. & Cardin. ibi.

q c. fœlicis, §. quod si quis prædictorum, de pœn. in 6.

r Phil. Franc. in d. § quod si quis

s auth. Gazaros, de hæret. c. ... con... in 6

t L. 1. de inoff. dona. C.

v l. precibus, 23. de inoff. donat. C.

x l. 1. 2. l. si totas, l. si liquidat. & l. cum donationibus, 7. C. eod. auth. vnde & si parens, de inoff. testa. C.

y l. in eu. C. de inoff. donatio.

z l. 1. C. de inoff. dotib.

a l. si filius tuus, l. 4. C. de inoff. donatio.

b l. si arrogetor, de adopt.

c l. si mulier, de condi. sine cau.

d l. nemo exterus, C. de iud. l. in re mandata. C. mand.

e Chassan. ad §. 3. ... tit. des successiões, nu. 5. in cõsue. Burg. ... Fer. ... sententia in 2 præfat. ad l. in quarti, ca. 4. Bald. in l. 1. in fi. si quid in frau. patro. C. Iason in l. aut prætor, §. sed si quis in liceudẽ, 2 col. de iure.

f l. nõ simpliciter, §. vlt. de leg. 1. l. Titius, de inoff. testa. C.

g §. 1 de triẽn. & semi. Bene. ... par. in q. de legitime. no. 1. & d. l. scimus, §. repletioné, & ibi Bald.

h §. & hæc omnia. de triẽn. & semi.

i §. 1. eod.

k Guid. Pap. decil. 602. Iason in d. l. scimus. & in l. ... l. vmquam, 8. col. ...

l Bar. & Ioan. Imo. in l. ... de bar. instit. per l. 2. quan. & qui quer. par deb. C. Alex. in l. in quartam, ad l. Falc.

P Paul. Castr. cons. 354 Phil. Decius, cõs. 8. Fac. l potest, & Io. Imo de leg. 2.

m d. l. scimus.

Nec pater potest statuere, vt filius pro legitima pecunia sit contentus [a]. ¶ † Nisi certe agatur de regno, comitatu, aut ducatu, aut marchionatu, alijsq; dignitatib. indiuisibilibus: in quib. filij, post eũ, qui iure hæredis accipit regnũ, debẽt contẽti esse (si alia non sit consuetudo) pecunia, vel rebus pro legitima assignatis [b], vocãt in Gallia appanagiũ vel appannagiũ. Quia istæ dignitates regiæ sine corruptione vix diuidi possunt [c]. Tũ propter imperium, quod male patitur duos principes, vt nec mundus duos soles: tum etiã, quia & regnũ, & ducatus, & comitatus, & marchionatus, & baronia, certis constant determinationibus, & veluti mẽbris, quæ si separentur, non amplius talia dicuntur, vt docuimus lib. 6. huius Syntagmatis iuris, c. 7. nu. 30. & c. 10. nu. 2, & 9. Et in hac causa recte exceptio fit, ne filius in corporibus hæreditarijs

19 petere possit legitimam. ¶ † Quam extende ad familias nobiliũ, quæ ea lege maiorum indiuisibles sunt: quam sequi expedit, cum reipub. intersit integras eas conseruari [d]. Multoq; magis id receptũ erit, si consuetudine, lege, vel statuto municipali cautũ id ipsum fuerit, vt in pecunia teneatur filius legitimã capere. Iã enim antea probauimus, statuto posse mutari & tolli legitimã.

20 ¶ † Sed & si filius relictã legitimam in pecunia per parentes semel agnouerit, non potest petere in corporibus hæreditarijs nec supplementũ [e], quod fiet ex arbitrio boni viri [f]: si tamen non agnouerit voluntatem patris, vel si minor aduersus illam agnitionem in integrum restituatur [g], inuitus nõ cogitur in pecunia, etiam si pater statuerit legitimã accipere.

21 ¶ † Nec etiã statuere potest pater, vt cũ legitima quod sibi filius debet compensetur nisi debitum eius naturæ esset, quod in legitimam esset imputandum: vt est dos promissa, vel propter nuptias donatio, vt in l. si cum dotẽ, §. si pater. de iure dot. vbi & hoc tuetur Alexãder. Idẽ & Baldus post Cynũ probat in l. cum patrẽ, C. eod. tit. filius quippe in legitima pro creditore habetur [h]. Et aliud pro

22 inuito creditore solui non potest [k]. ¶ † Notabile tamen illud est, vt quãuis parentibus debita portio ex substantia defuncti quoque debeatur [l], filius tamen possit aliquid certum vel pecuniã assignare pro eorũ legitima [m]. Cum de legitima filio-

23 rum ita pater nõ possit. ¶ † Quinimo, & legitima horũ cum detrahatur ex omnib. corporibus hæreditarijs, accipitur quoq; ex donatione facta primogenito, & de bonis quæ fuerunt defuncti ante donationem primogenito factã [n]. Vt & diximus

24 capi ex inofficiosis donationibus, & dotib. ¶ † Sed à quo legitima, aut supplementũ ei' peti debeãt, controuersum apud iuris interpretes est: alijs dicentibus, & à legatarijs peti posse iure, & actione hypothecaria, maxime si fili' vellet in corporibus hæreditarijs sibi solui: alijs negantibus, & tãtummodo ab hærede peti posse asserentibus. Quorũ sententias, & authorum nomina, & rationes inuenies apud Nicol. Boerium, q. 145. & Guido. Papæ. q. 82. Resoluit tamen Boerius distinguendum secundũ Alexandrũ [o]: vt si per legata remaneat ad eum modũ diminuta legitima, vt hæredi reliquũ nihil sit deducta Falcidia, ex quo suppleri ea possit vel confici, tunc posset qui petit experiri contra legatarios conditione ex lege [p]: contra, si non remaneat ita diminuta legitima. Verũ prius discutiendus in omni casu hæres erit [q], vt cognoscamus num remaneat quippiam apud eũ, quod sufficiat [r]. Idq; sequitur Bald. ad rubri. de rer. diuis. P. Et ita iudicatum fuisse in curia Senatus Burdegalẽsis Boerius in citato loco notat. 3. Dec. 1511. hoc etiam probabilius videtur Guidoni Papæo, omissis inuolutionibus eorũ, qui distinguũt, num legatarij acceperint legati nomine corpus hæreditarium, vt nunc teneantur contribuere ad supplementum legitimæ [s]: an vero sit relictũ in quãtitate vel aliud in genere, quo casu nõ agatur cõtra eos: quia genus non est in substãtia bonorum, ex quibus debetur legitima [t]. Nã hæc distinctio [v], non pertinet ad quæstionem contra quem experiũdum sit, & à quo peti possit: sed ad quæstionẽ, quis contribuere debeat ad conflandam legitimam, & qua forma sit pro legitima habenda, pro-

25 cedendum. ¶ † Quod etiam vt paucis explicem, dico, legitimam titulo institutionis in testamento relinquendã esse, quib. debetur, vt docuimus in institutione filiorũ & exhæredatione: quod si nõ sit relicta, sed fuerit facta exhæredatio iniusta, agitur ex causa exhæredationis iniustæ, vt superiori capite docuimus inofficiosi querela, & si aliqua pars, nõ integra tamẽ relinquatur, hodie ad

26 repletionem agitur faciendã. ¶ † Pro impletione faciẽda, & legitima consequẽda, adeundus est iudex, vocandus hæres institutus, vt suppleat. Non enim propria authoritate filius capere potest hæreditatis portionem iure communi Romanorum, quando legitima indeterminate relicta esset [x], id est quando certa res pro legitima non est relicta: contra, si incerta re relinquatur [y], quam propria authoritate retinet potius, quam accipiat [z]. Et in ea re, si velit, loco hæredis est [a], nisi & illa res ab hærede possideretur, & de controuersia dubitaretur, quo casu nolente hærede sponte tradere, iudex adeundus est [b]. Neque enim licet etiam rem suam, alio possidente de facto, propria authoritate repetere impune [c]: ne ad arma veniatur, & ex ciuili quæstione nascantur rixæ criminales, quas potest iudex sua iurisdictione compescere [d]. Quinimo legitima iure priuari posset ob eam temeritatem, per l. non dubium, C. de lega. Habet tamen excusationem aliquando ab illa lege, & à l. si quis in tãtam, vnde vi, C. filius qui capit pro legitima rem aliquam [e], potissimum in Gallia, vbi ex generali consuetudine mortuus saisit viuum, quod pertinet ad ius & ciuilem possessionem, alio non possidente: quod late explicat Guill. Benedictus, ad ver. *mor-*

27 *tuo itaque testatore*, a. num. 66. & 67. ¶ † Et cum hac distinctione existimo, intelligi debere quod Bartholom Chassan. tradit [f], filium posse propria authoritate legitimam accipere. Sententia autem vel condemnatione secuta, vel sponte hærede legitimam offerente, deductio fieri debet coram arbitrio prius æris alieni, funeris impensæ, & libertatũ datarum [g], vt in alijs quartis ineundis Falcidiæ, & Trebellianicæ monuimus, quia bona nõ dicuntur, nisi deducto ære alieno [h]. Ex quibus duo colligo, & legitimam sine onere deberi & non si post mortẽ eius, de cuius hæreditate agi-

28 tur. ¶ † Primũ docet, nec conditionem nec grauamen imponi posse in eo quod pro legitima relinquitur, vel datur vel accipitur, siue sit dilatio temporis dandi, siue conditionis, quæ reijciuntur in legitima [i]. Et ita emendata est l. si pater, C. de inoffic. testam. per l. quoniam in prioribus, eiusdem tituli. Neque solum reijcietur à legitima grauamen omne, dum in ea tãtum est filius institutus,

a Bald. & Doctores, in d. §. repetitionem, l. scimus, contra Salicetum.
b ita disputat Guido Pap. in decis. 476. & 487. & consil. 231. incip. circa processum, Pet. Iacobi, in sua praxi, tit. de success. regni Franc. circa princi. ver. sed quid dũ decess. [illegible] Boerius, decis. 204. nu. 10. Bened. in ca. Raynutius, in ver. in eod. testamẽto, t. num. 145. [illegible] in cons. 3. in solu. 2. dubii, vol. 2. Bald. in auth. hoc amplius, in vers. opponunt no. C. de fideic. [illegible] Cast. cons. 163. glos. Innoc. [illegible] in c. licet, de voto.
c §. 1. de feudo Marchiæ, in l. feudo. nos de his lib. 6. Syntag. c. 6. Bal. §. præterea ducatus, de prohi. feu. alie. in feud. [illegible] des, de testam. [illegible] de præben.
d [illegible] pen. de ven. inspic.
e l. si quido, §. sed hoc, & §. si. de inof. test. C.
f l. si non mortis, 25. eod.
g quod potest [illegible]
h Bald. & doctor. in d. l. scimus, § repletionem.
i l. si patronus, de donat. P. melius in l. Papinianus, §. si impubes, de inoff. testa.
k [illegible] cert. pet. P. l. de [illegible] pactionib. C. de pact.
l §. 1. de [illegible] & semi.
m Paul. Franc. in c. si pater, de testam. in 6. Fran. Ripa. in l. in quartã, nu. 127. ad leg. Fal.
n Guil. Benedi. in 3 par. rep. c. Raynutius, in q. de legitima, nu. 2. per gl. quam seq. communiter doctores, in l. [illegible] de inoffi. dona. C.
o Alex. in d. l. in quartam.
p ita intel. l. si ex patronis & l. si libertus sub conditione, §. 2. de bon. li. P.
q sic intelligendus. §. ceterum, vt cum de app. cog. in [illegible] in ver. ab hæredibus, l. omnimodo, de inoffi. testa. C. l. 1. §. si hæres institutus, ad S. C. Treb.

r imita l. Moscis, de iur. fisc. P.
s l. line[illegible] ad leg. Falc. P.
t d. l. scimus, §. repletionẽ, C. de inoffi. test.
v quæ est Pauli Cast. in l. in quartã, ad leg. Falc. P.
x Bald. in l. 2. per [illegible]
y sic intellige Bal. [illegible] Guil. Bened. ad [illegible]
z l. [illegible] lib. & posth. P.
a Bart. in l. [illegible]
b l. 2. de pignor.
c l. extat, quod met. cau. P. l. 1. de suffrag. C. [illegible]
d l. [illegible] de vi [illegible]
e Paulus Picus, in l. in quartã, [illegible] ad leg. Falc.
f Chass. in §. 2. ad ver. [illegible] der, nu. 7. des successions, in cons. Burg.
g l. Papinianus, §. quarta autem, de inoffic. testa. P.
h l. subsignatum, § bona, de verb. sig.
i l. quoniã in prioribus, C. de inoffi. testa.

29 tutus, sed etiã si in alijs instituatur. ¶ † Nam pro parte legitimæ reijceret, adhuc, etsi in residuo dictet [a]: qoia filius eam non habet beneficio patris, sed legis [b]. Guil. Benedictus tamen 12. casus adfert & colligit, in repetitione c. Raynutius, ad verb. *reliquit*, à numero 32. vsq; in finẽ, de testa. In quib. onus aliquod seu cõditio imponi potest à parẽtibus legitimæ filiorum: quorum aliquos leuitet, vt quotidianos indico: reliquos enim apud illum videbis. 1. Quando cõditio legitimæ apposita est in vtilitatem filiorum [c]: vt sic dum videt filium prodigum vel infirmæ ætatis, prohibeat vsq; ad certum tẽpus, relictis interim alimentis, non autem in perpetuum, alienationẽ legitimæ, potuit prohibere ita ad tempus, quamuis alienatio fieri possit non obstante prohibitione, vsq; ad legitimam. Et ita iudicatum Senatuscõsulto Burdegalensi, in vigilia natiuitatis Beati Ioãnis Baptistę, anno Domini 1499. Idipsum dic de institutione facta cum conditione, vt filij maneat in communione vsq; ad certum tempus. De qua & quid in ea cõtinea-30 tur, vide Nicolaũ Boeriũ, decis. 87. ¶ † 2. Recipit onus vel conditionẽ legitima, si repudiante eam filio, perueniat ad substitutũ vel alium: quemadmodum in patroni legitima responsum est [d]. Hic aurea est cõsideratio, quando filius hæres institutus à patre possit retinere & acceptare legitimã, omissa hæreditate, & quando non: quod explicatum habes à prædicto Benedicto, vbi sup. nu. 34. quod nota, quia est hæc quotidiana quæstio forensis.

31 ¶ † 3. Cõditio ex statuto recipitur, si illud statuat, quod extantibus masculis filia dotata nõ succedit: quia tunc relicta ei legitima seu dos non petitur, nisi 32 quando nupserit [e]. ¶ † 4. Singulare est, legata relinqui posse à filio per patrem, pro male ablatis, & in restitutionem raptorum. Nam hæc in foro cõscientiæ à filio restituenda sunt, & minuunt legitimam, vt æs alienũ. Et veluti pro redemptione animæ defuncti ex laqueo dæmonis, soluẽda sunt, nõ enim dimittitur peccatũ, nisi restituatur ablatum [f], quia filius tenetur ex captiuitate partẽ redimere, alioquin legitima priuandus est, vt ingra-33 tus [g]. ¶ † In foro tamẽ contẽtioso putant aliq probandum esse prius male acceptũ a testatore: nec credi simplici eius assertioni in diminutionẽ legitimæ filij [h]. Quod diximus autem post mortem deberi legitimã tantum, satis per se constat: vel ex eo quod ante mortẽ debentis præmatura dicatur eius petitio [i]. Exceptis quibusdã casibus, in quibus cogitur pater loco legitimæ quædam dare filio, qui tamen quamuis referantur ad legitimã, & quanquã horum nomine data computentur post mortem patris in legitimã, tamen impropriè legitima dicuntur. Quia legitima est iure institutionis vt dixi, debita: institutio autẽ hæreditatis est, quæ tantummodo mortis dicitur [k]. Cum viuentis non dicatur hæreditas, vt docet Hottomanus [l].

34 ¶ † Primum itaq; si pater velit aliquid pro futura legitima largiri filio, potest in vita sua [m], & suo priuilegio renunciare, vt solet fieri dum emancipantur liberi, & quædam illis dantur in quibus sibi negotiari possint. Et ita inuenimus factum fuisse D. Lucæ Euangelio cap. 15. in prodigo filio, qui a patre petijt, & consequutus est substantiam sibi debitam post mortem. Num autem parentes facere idipsum debeant, exitus vitæ illius prodigi erudite satis potest. Dicunt autem interpretes [n], dissipata hac parte data nomine futuræ legitimæ per filium, non teneri patrem ei aliam le-35 gitimam vel portionem relinquere. ¶ † Secundo, etiam inuitus pater cogitur dotare filiam vi-36 uens, & filio conditionem quærere [o]. ¶ † Tertio, si filius pro debito sit carceribus detẽtus, vel pro delicto capitali cogi possit pater ei legitimæ portionem tradere, neq; patrem qui præuenit tẽpus solutionis, teneri ei iterũ testamento legitimam 37 relinquere, docet Guil. Benedictus [p]. ¶ † Quarto, Iudæus filio ad Christianismũ conuerso tenetur 38 legitimam dare, vt quibusdã placuit [q]. ¶ † Itẽ 5. si ter ingrediatur religionẽ [r], quia tũc habetur pro 39 mortuo ciuiliter. ¶ † Post deductionẽ eorum, quę deduci oportet, quæ docet & l. fi. §. in computatione, de iure delib. C. ineunda ratio est bonorũ, & ea in vnum conferenda: & si recte conferri non possunt vel diuidi, æstimanda imputationibus adiectis. Et habenda primum ratio valoris hæreditatis vniuersæ, quæ fuit tempore mortis testatoris [s]. Quare filij, qui ante mortem patris moriuntur, non considerantur ratione legitimæ, potissimum si filios non relinquant, qui tamen si sint, mortuo patre ea proprio capite & in stirpes succedunt, vt qui ab intestato vocantur [t]: quemad-40 modũ suo loco dicetur. ¶ † Quare, si tẽpore quo legitima anticipata est, puta quo dos data est [u], facultates parentis fuerunt tenues, & tẽpore mortis excreuisse appareat, crescit legitima, & petitur supplementum, etiam si filia simpliciter bonis paternis renunciauit: quia renunciatio ad præsentia extenditur [x]. Idem, si filius aut filia, aliquo accepto pro legitima quod sufficiebat eo tẽpore quo dabatur, cum iuramento renunciauit: quo casu tenet renunciatio [y]. Et hæc probabilior videtur sententia aliquibus [z], quia iuramentum intelligitur appositum cum clausula, [*si res in eodem statu remaneant* [a].] Et ita tenet Fernandus etiam [b], & alij. Quibus tamen plures & melioribus rationibus obsistũt. Et cum illis resolutum est, filiam vel filium accipientes legitimam, vel aliquid loco legitimæ, quod sufficiẽs erat pro eadem, habita ratione patrimonij dantis tunc existentis: non posse supplementum post renunciationẽ petere auctis facultatibus patris tempore mortis. Quemadmodum, nec diminutis facultatibus tempore mortis, non deberet datum illis diminui. Plures istius rationes & asseclas quęstionis, reiectis aduersarijs considerantibus, adfert Nicolaus Boerius per rotam 62. decisio. & addit in fine ita iudicatum a-41 testo curiæ Senatus Burdegalensis, 1519. ¶ † Cęterum, si nulla renunciatio facta est, auctæque inueniantur facultates tempore mortis, vel si minus acceptum fuerit in vita testatoris, & supplementum petatur, ad imputationem descendendum. Quamobrem imputabit minus accipiendo filia, quæ accepit ipsam dotem [c], atque omnia accessoria dotis, vt vestes, anulos, torques, monilia, & alia id genus occasione matrimonij data [d]: quod tamen negat Fernandus in rebus consumptis [e].

42 ¶ † Imputatur & legitimæ religiosi vel religiosæ, quod in ingressu datum est monasterio [f]. Idipsum dicendum est, de donatione filio facta propter nuptias [g]. Et ea quæ pater donat filio ducẽti vxorẽ contemplatione matrimonij, quæ interim va-43 let [h]. ¶ † Idemq; in alijs donationibus ei factis ob causam, vt quæ militiæ causa sunt factæ [i]. Nisi ob benemerita fierẽt, quia præcipue tũc essent filio, & censentur esse peculij aduentitij, vt ait gloss. in auth. vnde si parens, de inoff. testa. Et aduentitia non cõmunicantur [k]. Quare lucrum prouenient

l Lo. sicimodo. §. impuberi, de inoff. test.
k l. fin. C. de .. ..

ex industria

ea industria & labore filij operantis nomine suo non patris, etiam in rebus & pecunijs paternis, non imputatur, vt aduentitium ea causa industriæ 44 filij [a]. ¶ † Donata quoq; filijs, quæ transmissibilia non sunt ad hæredes, non imputantur, vt victus, alimenta, vestitus, & alia, quæ officio paterno in filios parentes viuentes expendunt [b]: quæve pro honore filijs impetrando consumuntur [c]. nisi animo repetendi fiant, pro filio qui bona propria a- 45 liunde quam à patre habet [d]. ¶ † Proinde, pecuniæ expensæ in graduando filiu, pro bacchalaureatu, licentiatura, doctoratu, & pro militia, sacerdotio non imputantur [e], si pater tradendo horum gratia pecunias, protestatus non sit se pro legitima tradere: nam tunc imputarentur, si cum hac lege dentur [f]. Sic dicimus donata à patre, quæ efficiuntur peculij castrensis, vel quasi, vel eo nomine aliunde quæsita, non imputari filio in legitimam, 46 vt equi, arma, &c. [g] ¶ † Et qa libri sunt arma scholasticorum [h], & aduocati & doctores militea videntur [i], & gaudent beneficio quasi castrensis peculij [k], dubitatum est de libris datis filijs, num illis imputentur in legitimam. Et Iason quidem tradit libros licentiato vel doctori datos, non imputandos, sed donatione quasi castrensis peculij proprios fieri [l]. Idipsum, si dentur clericis etiam filijs in potestate constitutis, simplici tonsura sacra initiatis: dicunt enim & esse tunc eos quasi castrēsis peculij [m]. Nisi filij mali fuerint scholastici & reprubaræ vitæ, qui priuilegio scholasticorum indigni sint [n]: vel nisi tempore donationis, successioni renunciassent [o]: vel nisi in donatione pater protestatus sit, se date pro legitima [p]. Quæ si non concurrant impensa studiorum causa in filios facta, & libri nō possunt computari vel imputari in legitimam, etiam si pater postmodum moriens id dixerit [q]: cum perfecta donatio, neq; modum, neq; conditionem postea admittat [r]. Porro, si pater non quidem expresse dederit, sed tradiderit libros filio simpliciter, si eius nomine emerit, putandum est præcipuos esse ei [s]. Ideo cum pater vel mercator vel rusticus est, præsumitur nomine tantum filij emisse, & ei donasse: nisi in Calendarij sui rationes retulerit, vt imputaret [t]. Si autem eiusdem professionis sit pater, peculij nomine filio videtur libros tradidisse [v], si donatione vsus non sit: exceptis libris grammaticalib. Et ita debet imputatio fieri eorum librorum, æstimatiōne facta pretij cuius sunt tempore mortis testatoris, non quo empti sunt, & sufficit conferre pretium 47 potestq; libros retinere [x]. ¶ † Noluerunt imputari quoque doctores in legitimam expensas factas à patre in habēdo episcopatu, vel beneficio: nec sacerdotium ipsum quod precibus aut gratia pater pro filio impetrauit: vt docet Arnold. Ferronus, in comment. ad consuet. Burdeg. lib. 2. 48 §. 10. ¶ † Imputari voluerunt tamen iura in legitimam ea, quæ pecunijs patris empta sunt in nomine filij, officia, militiam, feuda, quæ emi vendive possunt, & quæ transmissibilia sunt ad hæredes filij secundum æstimationem & modum l. omnimodo, 32. §. imputari, de inoffic. testa. C. Ea vero quæ nomine filij empta sunt, quæve cum persona filij extinguuntur, vt inde lucrū aliquod ad hæredes eius trāsmittatur, si nulla protestatione imputationis dantur, eidem non imputantur, nec conferuntur [y]. Alioquin quæ cum hac conditione, vt in quartam imputentur, dantur à testatore filio, aut alijs quibus legitima debetur, post mortem eius, siue dentur mortis causa, vel inter viuos, imputantur, & agitur ad supplementum tantum [z]: contra, si nihil dictum sit de hac imputatione [a]. Quanquam in eo casu imputētur in quartam iure institutionis debitam, seu in Falcidiam [b]. Etenim cum diximus ante computationē legitimæ deducendum esse æs alienum, recte istæ donationes deducentur, nec imputabuntur: quia 49 tēpore mortis patris factæ nun fuerūt [c]. ¶ † Quod Fernandus exemplis illustrat in donationibus factis filijs, quæ valent statim, vt si fiant emancipatis [e], vel filijs in potestate constitutis, de vsufructu aduentitiorum [e], vel aliorum cum iuramento [f], si filio suo princeps dederit [g], vel mater filio [h]. Contrarium ergo in donationibus, quæ non valent in vita testatoris, dicendum est, vt liberis in potestate constitutis imputantur, & est communis opinio [i]: quamuis plures reclamēt, & dicant regulam esse generalem, vt quicquid filius patris iudicio vltimo consecutus est ex eius substātia, imputet in legitimam, siue iure institutionis, siue fideicommissi, vel legati percipiat [k]. Exceptis fructibus, quos non imputat in legitimam [l]. Donationes autem simplices filijsfamilias factæ ad nutum reuocabiles sunt, & mortis tempore effectum sortiuntur tantum [m]. Quæ tamen ratio vera quidem est in se, cæterum non videtur satis accommoda donationi filijsfam. factæ, quæ confirmatur quidem silentio mortis tempore, verumtamen retrotrahitur ad tempus quo conscripta est, non habita ratione mortis [n]. Quamobrem existimarem hanc donationē, quæ actis legitimæ insinuata est, quæve confirmatur morte, sed retrotrahitur: non esse imputandam, si aliter dictum non sit in eius traditione: & ita inclinare in hanc sententiam video Paulum Castrens. in l. omnimodo, §. & generaliter, de inoff. testa. per l. illud, de colla. C. & l. pen. fam. ercisc. C. 50 Sed de imputatione satis. ¶ † Quibus debeatur legitima videamus breuius. Vt tres ordines sunt succedentium ab intestato, descēdentium, ascendentium & collateralium: sic & eorum qui legitimam petere possunt in bonis testatoris defuncti, liberorum, ascendētium, & fratrum intestatorum [o]: in casu, in quo querela, inofficiosi testamenti illis dari potest vel debet [p]. Neque tamen omnibus simul debetur, sed ordine. Nam si quis decedat relictis descendentibus liberis, ascendentibus, & collateralibus, non omnes possunt petere legitimam: sed tantum eo ordine, quo successuri essent ab intestato defuncto testatori, vel plures in eodē gradu, vel soli, si nullus alius sit in eo vel cū eo concurrens. Quia sæpe diximus, legitimam, partem esse eius quod quis habiturus esset ab intestato [q]. Itaque quia prima successio est intestati descendentium, qui excludunt ascendentes & collaterales [r], dicimus filijs existentibus vel nepotibus, qui instituti sunt, vel qui petere possunt male exhæredati legitimam, vel in aliquo instituti supplementum, patrem testatoris excludi & matrem & superiores à legitima & querela inofficiosi [s]. Si autem illi non sint, vel si sint, & tamen succedere non possint, quia repudiarunt, vel abstinuerunt se ab hæreditate, vel recte exhæredati sunt omnes, admittuntur ascendentes ad eius petitionem [t]: quia tunc habentur qui impediebant pro mortuis [u]: paria que sunt aliquid non esse, vel esse inutiliter [x]. Filij legitimam in bonis patris & matris habent [y], siue sint emancipati [z], siue masculi, siue fœminæ: quia sublata est potestatis & sexus in successionibus ab intestato,

ex quibus

a Bart. in l. oi oportet, de bonis quæ lib. & in l. si quis pro eo, § item si sine, de fideicommiss. P.
b l. quæ pater, fam. ercis.
c text. & glos. in l. de muner. & honor. P.
d Alexan. in addit. ad Bart. ad d. l. 3. §. fi. de mune. & hono. l. si de peti. hæred.
e Bart. in l. 1 §. nec castrense, de colla. bo. P. de doctoratu, Bald. in l. omnimodo, §. imputari, de inoff. testa.
f l. cum quo, §. fin. ad leg. Falc.
g l. fi. & l. fi. §. item, fam. ercisc. C. Bar. in d. l. 1. § nec castrense, de collat. bono.
h glo. in l. nepos Proculo, de verb. sig.
i l. aduocati, C. de aduo. diuers. iudicio.
k l. fori tui culmina, eod. C.
l Iason in l. filia licet, C. de colla. nu. 8.
m idem eod.
n Bart. ad d. § nec castrense.
o Bald. in d. l. pactum dotali.
p l. quæ pater, ad leg. Falc. d. l. cum quo, §. fi. eod.
q l. pater filiā, ad leg. Falc. P.
r l. perfecta donatio, C. de dō. quæ sub mo. l. velles neone, C. de reuoc. donat. l. licet ab initio, C. de actio.
s iuxta l. filiæ cuius, C. fam. ercisc.
t Paul. Cast. cons. 154.
v iuxta l. fi. de pecul. lega. P.
x Ias. in d. l. filia licet, num. 10. de collatio. de æstimatione à mortis tēpore facienda, in l. illud, de collat. l. omnimodo, § impuberi, de inoff. test.
y l. 1. §. sed an id, de coll. bono. P.

a l. si quando, ... de inoff. testa.
b l. si quis, de inoff. testa.
c l. cum quæritur, ad l. Falc. P.
d L. si de...
e l. cum oportet...
g l. pen. C. de donat...
h C. de ...
l ...
n ...
o ...
p ...
q ...
r ...
s l. pater filiā, ad leg. Falc.
t l. d. patri fi...
v l. de bon. poss. fur. tab. P.
x l. quoties, fam. ercisc.
y ...
z ...

ex quibus hæc legitima pendet differentia [a]. Siue sint adoptiui, siue naturales & legitimi [b]: non tamen nothi & spurij [c], exceptis matribus non illustribus [d], & dummodo incestuosi, adulterini, nefarij filijve presbyterorum ne sint, qui omnino ab omni etiam matris successione repelluntur [e].

51 ¶ † Legitimati porro per subsequés matrimoniũ, per omnia legitimis & naturalibus similes sunt in successione [f]. Idipsum si legitimẽtur impetrante patre eoq; viuo per rescriptum principis: habent enim & legitimam in bonis patris, quẽadmodum naturales & legitimi [g]. Non etiam si mortuo patre legitimẽtur [h]. De reliquis legitimatis per oblationem vel per nominationem in testamento non loquor, quod illæ formulæ desierint esse in vsu: hos tamẽ dicunt habuisse legitimam in bonis patris [i].

52 ¶ † Posthumis, si abortiui nascantur, legitima non debetur [k]: natis denegari non potest [l].

53 ¶ † Iure scripto, religioné ingredientib. debetur legitima, quam post mortem patris petere possunt [m]: exceptis iis q neq; in cõmuni, neq; in publico quicquã habere possunt: quales cordigeri sunt [n]. At in Gallia, qui ingrediuntur aliquã religioné cuiuscũq; sit ordinis vbi eam professi sunt, incapaces sunt successionis petendæ à patre [o].

54 ¶ † Non potest & filia dote contẽta, quæ cũ iuramento renunciauit, regressum habere & petere legitimã [p]: quando autẽ nepotes ex ea possint petere, vel ex persona matris, vel ex propria, hoc videbis apud Guil. Bene. in 3. par. q. de legitima, nu. 6. & 7. Guido. Pap. decis. 598. nu. 2. Bart. in l. qui superstitis, de acq. hæred. P. Tractatur & optime à Fernãdo, in 2. præf. l. in quartã, c. 1. n. 11. & 12. vbi & 13. nu. exhæredatis bona mente deberi tradit legitimã, non si ob ingratitudiné exhæredẽtur: & 14. tradit etiã nepotes & pronepotes posse petere in bonis aui & proaui, sublatis alijs medijs personis,

55 & suo ordine: prout ab intestato vocant. ¶ † Quod si non supersunt liberi, possunt petere ascẽdentes legitimam in bonis filiorũ & nepotum [q]. Et præd. loco Fernand. nu. 15. & 16. colligit in quibus conueniat legitima ascẽdentium & descendentium: & in nu. 17. differentias, inter quas duæ notabiliores, 3. & 7. illi. vna, q filius grauatus de restituenda hereditate duas quartas detrahit. Trebellianicam & legitimã iure cõmuni, & nisi si quid aliud prohibeat [r]. At parẽtes grauati à descendentibus, vnam tantum detrahunt [s]. Altera, quod filius grauatus de restituẽdo, non imputat fructus in quartam Trebellianicam [t]: parens grauatus contra [u].

56 ¶ † In collateralib. legitima tantũ debetur fratribus quando turpis persona instituta: non vlterioris gradus cognatis [x].

57 ¶ † Effectus totius istius tractationis, vt ijs quibus debetur legitima, eam habeant etiam integrã honorabili titulo per institutionem: alioquin per querelam inofficiosi eam consequantur, si nihil eius nomine relictum est. Et si quid relictum est, vt per cõditionem, ad supplementũ hæredes adigantur [y], vt diximus. Quod si hæredes cõtumaces sint dare quę testamẽto relicta filijs sunt, eo nomine iure ciuili tantundẽ cũ relicto soluere damnandi sunt [z]. Quod in Gallia non seruatur, sed multis grauissimis erga liberos

58 solẽt hæredes cõtumaces damnari. † Cõsequitur autẽ filius legitimã in proprietate & vsufructu [a]. Et perinde ac si institutus sit filius heres vniuersalis, & vsusfructus relictus sit alteri, consequetur nihilo minus pro portione legitimæ quoq; vsumfructũ, tato manẽte vsufructu relicto in cæteris [b]. Sic improbanda glo. §. prohibemus, de trien. & semi. Quæ contrarium decidens ex diametro aduersatur legibus. Itẽ & reijciẽda cautela, quæ affertur à Cæpola, cant. 24. pro priuando filio legi-

59 tima, quam etiã reprobat Chassaneus [c]. ¶ † Rationes porro & reliqua istius legitimæ, consentiunt cum his quæ diximus in institutione facienda, & in capite, de inofficioso testamento.

---

de aliis Mediis, quibus testati causa ad causam intestati perueniat.

Cap. 6.

1. *Testamentum coacte factum, nullum: nec qui coegit, succedit ex eo institutus.*
2. *Testamentum Mutari vel fieri prohibens, non succedit.*
3. *Testamentum caduci causam quot modis accipiat.*
4. *Testamentum metu factum, nullum est.*
5. *In carcere testamentum factum an valeat.*

1 CVm iam liqueat, † quomodo ex reb. ipsis, & ratione & facto ipsius testatoris, & omissione solẽnitatum, testamentũ corruat: superest vt dicamus, quomodo ex negotijs, quæ superueniunt causæ testamentariæ per psonas alias intestatus quis efficiatur: doceamus Laconice. Ergo, si quis aliquẽ testari coegerit in sui fauorem vel alterius, quęstione criminali hæres submouebitur nec valebit testamentũ [d]. Quia ea volũtate alia est testamentum inutile, vt captatoriũ. Neq; obtinet institutio in fauoré eius, q testamentum fieri ita curauerit, neq; etiã in fauoré alterius: quã cogentis [f]. Et hoc abunde disputatur à glo. in l. 1.

2 ad verb *remouetur*, si qs aliq. test. prohib. C. ¶ † Quẽadmodum & is q impedimẽtu fuisse monstratur, ne testamentũ ordinaretur, vel ne ordinatũ mutaretur, vt indigna psona, successionis cõpendio remouet [g]. Corruit etiã testamentũ, si hæres non adeat hæreditatẽ, vel si ea repudietur [h]. ¶ † Hucq;

3 pertinet cõsideratio causæ testamẽtariæ, quæ in causam caduci incidẽs, facit testamentũ corruere: primum si tẽpore testamẽti cõditi mortuus sit hæres institutus, quẽ testator putabat adhuc viuere [i]. 2. Si hæres moriatur ante testatorẽ [k]. 3. Si hæres extraneus moriatur ante aditã hæreditatẽ [l]: nisi decessisset intra tẽpora, quæ cõcessa essent ad deliberandũ [m]. Et exceptis casib. per glo. & Bart. in l. vẽtre prætetito, de acq. hære. P. In liberis etiã aliter prospectũ est, in l. vni, de ijs qui ante apert. tab. C. Itẽ postremo, si hęres sit incapax successionis, cuiusmodi plures esse diximus, in c. de his qui

4 institui possint. ¶ † Sed & metu alicuius testamẽtum conditũ impugnari potest ex edicto prætoris, *quod metus causa*, si metus cadat in constantẽ virũ [n]: vel si talis sit, qui induceret restitutioné per officiũ iudicis: vt metus reuerẽtiæ vel verecũdiæ, præsentiæ patris vel matris [o], vel si testes cogan-

5 tur [p]. ¶ † Et quamuis testamentũ in carcere factum à testatore detẽto ob crimẽ, ante cuius damnatioẽ mortuus sit, valeat, nisi aliud impediat, etiã si in carcere tyranni detineatur [q]: tamen si quis carcerẽ patiatur ea de causa, vt oblique vel directe ad testãdum cogatur, arbitror inutile esse, & causam intestati potiorem esse [r], per Pauli responsum, in l. qui in carcerem, 22. de eo quod met. cau. P.

Syntagmatis iuris vniuersi libri quadragesimiquarti Finis.

DE SVCCESSIONIBVS INTESTATI.

LIBER XLV.

de Intestati successione in genere. Cap. 1.

Lib. 3. Instit. tit. 1. lib. 38. P. tit. 17. lib 6. C. tit. 14. & 17. Nouel. 118.

1. *Intestati successio à iure diuino firmata.*
2. *Testamenta præter iuris & naturæ ordinem videntur recepta & permissa, & quare.*
3. *Intestatus quis mortuus præsumitur, nisi de contrario doceatur.*
4. *Intestati successio quibus personis deferatur: formula & ordo succedendi, finis, & rationes. nu. 5. 6. & seq.*
7. *Lex intestati successionem deferens imitatur naturam voluntatis humanæ.*
8. *Proximior in successione à quo tempore consideratur.*
9. *Luctus & hæreditas mortui ad eandem personam pertinent.*
10. *Tutela filiorum mortui, & hæreditas ad eundem deferuntur.*
11. *Familiæ conseruatio in successione proximorum. & de Iubilæi Hebræorum vtilitate.*

1 [T]Estameraria causa prior explicata est, quæ velut priuilegiata, voluntati expressæ dominorum permissa fuit. Vnde præcipua eius pars institutio est, quasi extraneis contra ius succedendi facta positiui. Iure tamé communi propriè dicta est legitima quoq; successio, ea quæ sine testamento certis personis defertur, ex iure diuino maxime suum robor habens, vt familiæ integræ conseruarentur, quo mandatum erat vt res transmitterentur ad posteros eiusdem generis [a]: velut lege quadam naturæ id suadēte [b].
2 ¶ † Et sunt plures regiones seu prouinciæ, quæ non norunt nec adhuc admittunt aliam, quā intestati successionem, nec in omnibus admittunt testamenta [c]: quæ pluribus visa sunt veluti contra ordinem naturæ inuenta, ex eo quod quis disponat de reb. suis posteaquam desinit esse dominus rerum, post mortē videlicet, quæ vt omnia [d], ita dominium soluit. Etenim testamentum tantum post mortē valet [e]. Neq; firma est eius omnino dispositio, antequā dicatur quodammodo quoq; contraxisse hæres cum testatore, post mortē eius adeundo [f]. Et ita per priuilegiū potius, & ex cōsensu gentium sustinentur testamenta per fictiones, quum vere nemo sibi eligere successorem possit post mortem, quo tempore potestate caret: vt de electione successoris in episcopatu responsum
3 est [g]. ¶ † Et proinde, cum facile res reuertatur ad suam naturam [h], si non aperte doceatur de mortui testamēto, is præsumitur decessisse intestatus. Et qui testamentū allegat, probare debet: quia intentio eius qui sine testamento dicit & ab intestato se esse successorē, iure cōmuni defenditur [i]. Et iusta hæreditas illa absolute, quæ ab intestato de-
4 fertur [k]. ¶ † Intestatus quis dicatur, iam superiori libro satis explicauimus. Res istius successionis, quæ hæreditatis sunt testamētariæ. Personæ porro, sunt descendentes, ascendentes, collaterales, masculi, fœminæ, nati & posthumi à quibus, &
5 quib. debetur successio. ¶ † Formulæ vero succedendi, secundum quas negotia expedienda sunt istius successionis, habent secundū personas specialem ordinē: vt primū vocentur descendentes postea ascēdentes, hisq; deficiētib. collaterales [l], & alij post hos: vt postea Deo iuuante apparebit.
6 ¶ † Finis, habere hæreditatem defuncti, & in lo-
7 cum eius venire. ¶ † Rationes porro cur hæc successio intestatorū recepta sit, ex pluribus tres accipe. Prior erit, quod in subsidium volūtatum viuentium morte interceptarum lex successionem hanc introduxerit, vt q. fere omnes desiderant, nempe sibi coniunctos sanguine potius sua bona habere & quo gradu proximiores sunt, eo magis vt plus dilecti, ad sua prouidētia suppleret [m]. Sic q; ex arbitrio viuentiū, desideria morientiū non sine ratione colligimus [n]. Sequitur in hoc lex naturæ non corruptę in hominę voluntatem, & vt natura vocat volentes proximos regulariter san-
8 guine ad successionē [o], sic & lex [p]. ¶ † Considerat vero proximitatem, secundum tēpus quo sine testamento quis decedit: vel si cum testamēto, quo tempore ad causam intestati recidit, vel repudiatione facta, vel alio modo [q]. Proximus is est, quem nemo capax successionis antecedit in gradu [r], eiusq; numeri erit qui adhoc natus non est, verum conceptus nasci speratur, & genitus, & qui gestatur in vtero [s]. Quia quod pertinet ad suum commodum, qui in vtero est, pro nato habetur [t]. Hicq; proximus superlatiui vim habet, perinde ac si dicamus proximiorem [u]. Et in eos itaq; quia proximi & proximiores dicuntur, rectè primum defertur successio & hæreditas: alioquin qui eos præterit & præponit extraneos, videtur iniuriam illis irrogare [x]. Quod Cicero innuit dum de liberalitate tractat [y], dicens. [*Ne maior sit benignitas, quam facultas. Nam qui benigniores esse volunt, primo in eo peccant, quod iniuriosi sunt in proximos.*] Cui
9 videtur consentire Papinianus [z]. ¶ † Secunda ratio, deferri successiones intestati ad proximiores, quia ad hos luctus etiam magis ptinet defuncto-
10 rū [a], vt ait l. iure succursum, de iure dot. P. Et ¶ † 3. Secundum naturam est, vt ad quē primo pertineant incommoda, pertineant & commoda [b]. Proximioribus autem

a Leuit. 25. nu. 27. Deut. 2. & 4. & Psal. 2. ibi, dabo tibi gentes hæreditatem tuam.
b l. fin. quæ. bonor. C. glos. in ca. ius naturale. 1. dist. §. principio itaque. de hær. & Falc. in auth.
c en baillage de Marne, tit. des successiōs, art. 217. in consuetu. Ed. Orleans, titu. des donat. & testamens, art. 14. & tit des successions, art. 265. Anc coustumes de Paris, tit. eod des successiōs, art. 110. Poitou, tit. des testamens, art. 203. Ploys, tit. des successiōs, art. 1. Chartres, eo. tit. art. 93. Bourbonnois, eod. tit. art. 324. Auuergne, tit. des testamēs, art. 38. Angoumois, eod. ti. art. 124. &c.
d §. deinceps. de nup. in auth. coll. 4.
e ad Hebr. 9. c. cum Marthæ, de celeb. missæ.
f l. apud Iulianum. § fin. & l. seq. ex quibus cau. in posse. eat. P. §. hæres quoq. de oblig. quæ ex quasi con. nas.
g c. apostolicæ. § his omnibus, 1 q. 1 facit l. quod sponse, de donat. ent. nupt. C.
h l. si vnus ex argentariis. § pactū ne peteret. vers. quod & in specie. de pact. P.

i §. intestatorum, cum seq. [illegible] qua ab int. [illegible] & auth. in [illegible] hæred. [illegible]
[illegible] de gradib. affinit. [illegible]
l §. restat. & ... ab int.
n l. 4. de natur. lib.
o l si. quæ legit. C.
[illegible]
a l. 4. de inoff. testam.
e l si fratres.
a l. man[illegible] in secūd. [illegible]
b l q[illegible] de leg. [illegible] de hæred. [illegible] then.

autem proximorum defertur onus, nempe tutela. Ergo & successionem deferri æquum est[a]. ¶ † Sed & postremo, familiarum nomen ex eo conseruatur, dum ad proximos tantum deuoluitur successio defunctorum: quod maxime curæ fuit Hebræis populo Dei vsque adeo, vt tempore Iubilei, singulis quinquaginta annis, res redirent in familiam pristinam[b]. Omnes quippe cognati qui de familia sunt, videntur esse vnum quodammodo corpus.

---

de Successione Descendentium filiorum & filiarum ex legitimo matrimonio, secundum iura ciuilia & pontificia. Cap. 2.

1. *Intestati successionis primus gradus filiorum legitimorum & naturalium.*
2. *Filiorum ab intestato antiquorum varia successio.*
3. *Matris successio filio quando non delata, & quando delata, & quomodo.*
4. *Spurij quomodo succedant matri, & de edicto vnde liberi. eod. & nu. 5.*
6. *Filiorum intestato patris in iure nouissimo successio qualis.*
7. *Monachi succedunt ab intestato parentibus iure scripto, non iure Gallico. & 8. & 9.*
10. *Religionis ingressus patris quid relinquat filijs.*
11. *Filij damnatorum capitali crimine, an, & quomodo succedant in Gallia patri.*
12. *Filij in successione patris intestati cur præferantur parentibus ascendentibus.*
13. *Filij præ cæteris diliguntur proximi.*
14. *Filij propemodum ijdem cum patribus & persona & voce.*

1 PRimo † successionis ratio considerat descendentes, inter quos filij naturales & legitimi primum gradum tenent. Scriptum quippe est in lege diuina, *Filius, ergo hæres*[c]. Qui dicantur filij, iam in personis docuimus[d]. Res autem, nempe hæreditas quæ defertur, communem habet cum hæreditate notationem. Personæ quoque hic ascendentium consideratur, à quibus successio pendet: & descendentium, quibus defertur: quæ separatim explicatæ sunt in nuptiarum tractatu, dum de gradibus consanguinitatis locuti sumus[e]. Et ideo ista generalia nec hic, nec in alijs sequentibus capitibus speciali explicatione prosequemur, sed tantum formulam succedendi, finem, & rationes, quibus successio distinguitur & 2 lumen capit. ¶ † Igitur vt intelligamus ordine, & veluti historice successionis filiorum seriem, & iurium antiquæ mediæ & nouæ iurisprudentiæ variam sententiam, & emendationem, prius quæ in iure ciuili tradita sunt Romanorũ, deinceps quarundam gentium aliarum leges hac de re subijciemus. Iure legum duodecim tabula. vocabantur ad successionem legitimam parentum sui tantum, id est, qui erant in potestate eorum tempore mortis, exclusis filijs emancipatis. Nam illi secundo ordine vocabantur, & exhæredati quoque tanquam proximiores consanguinei[f]. Sui aditione non egebant, sed statim eo iure fiebant hæredes, facta continuatione in eis dominij patris[g]. Et vellent aut nollent, fiebant hæredes statim necessarij[h]. Et hæc in bonis tantum paternis obtinebant. In maternis vero, quia matres non habent filios suos vel in potestate[i], eo iure duodecim tabularum fi-3 lij matribus non succedebant. ¶ † Nam, vt ait Iustinianus[k], [*lex duodecim tabul. ita stricto iure vtebatur, & proponebat masculorum progeniem: & eos, qui per fœmininum sexum necessitudinem sibi iunguntur, adeo expellebat, vt nec inter matrem & filium filiamve vltro citroque hæreditatis capiendæ ius daretur. Nisi quod prætores ex proximitate cognatorum, eas personas ad successionem bonorum, possessione vnde cognati accommodata, vocabant:*] donec fuit admissa successio, vt legitima filiorum in bonis matris, ex Senatusconsulto Orficiano[l] lato sub M. Ælio Antonino philosopho, & filio eius Commodo, Cornelio Scipione Orphito, & Velio Ruso coss. anno Domini nostri Iesu Christi 181[m]. Post quod Senatusconsultum, prætor quando beneficium bonorum possessionis ijs personis dabat, & ex edicto, *vnde legitimi*, succurrebat ex hoc Senatusconsulto[n]. Itaque per Orficianum, filius filiave matris, alijs consanguineis defunctæ præferuntur[o]: imo & patri vel matri defunctæ, qui nepotibus existentibus filijs non succedunt, siue filij emancipati sint, siue in patris sint potestate[p]. Et ita filij, si plures sint tempore mortis, in viriles partes succedunt matri. Et si antequam hæreditatem maternam quærerent, ex rebus humanis exempti sunt, transmittunt ad suos ius adeundi, si non repudiauerint[q]. Neque necessarium fuit beneficium prætorium filijs matris, cum iure ciuili successionem petere possent ex Senatusconsulto illo[r]. Vt vereri non deberet lapsum anni, qui tantum in successionibus prætorijs dabatur liberis[s]. 4 ¶ † Et proinde factum etiam, vt matribus succederent spurij filij, id est, sine matrimonio legitimo vulgo ex meretrice concepti[t]. Exceptis matribus illustribus, quibus non succedunt spurij, legitimis & naturalibus existentibus, propter generis 5 dedecus[v]. ¶ † Huius Senatusconsulti Orficiani prætor sequutus naturalem æquitatem, quæ non considerabat patriam potestatem, & ita filios admittebat sine suitate ad successionem matris, detulit quoque emancipatis liberis vna cum suis successionem bonorum patris ab intestato morien-6 tis, per edictum, *vnde liberi*[x]. ¶ † Atque tandem nouissimo iure ciuili, expensis naturalibus causis plenius, factum est, vt in gradu hoc primo descendentium, sicuti in cæteris ascendentium, sublata sit omnis sexus & potestatis differentia, & qui eiusdem gradus sunt, pari modo admitti statutum est[y]. Quodque in successione patris intestati lex duodecim tabul. approbat, vt nulla distinctio esset sexus filiorum & filiarum[z], hoc ipsum ius nouum in matrem extendit, vt nulla esset differentia patris & matris. Vt ait Phallaris ad Erythriam vxorem scribens[a], κατὰ μὲν γὰρ τὸν ἀποτομώτατον λόγον, πατρὸς ἂν εἴη μᾶλλον παῖς ἢ μητρὸς, κατὰ δὲ τὸν εὐγνωμονέστερον ἀμφοτέρων, id est, *Secundum ius rigidissimum, filius patris non matris est: secundum vero humanum,* 7 *vtriusque.*] ¶ † Itaque facta est æqualitatis regula huic successioni sine distinctione, vt descendentes ascendentibus præferantur[b]: nulla quoque distinctione adhibita natorũ & posthumorum[c], secularium aut religiosorum. Nam illi iure ciuili succedunt, vel monasteria loco eorum[d]: nisi ex iure pontificio, professi sint regulam Sancti Francisci[e]. Tradunt interpretes filiam, quæ in ingressu monasterij non fuerit dotata, posse post ingressum

gressum monasterij petere doté, ac si nupsisset marito. Attamé datum à patre & positú supra altare, pro legitima censeri positum, neque quicquam vltra peti posse pro eadem [a]. Excipe legem Burgundiorum, qua ita statuitur [b]. [*Si qua puella se Deo vouerit, & in castitate permanserit, si duos fratres habuerit, tertiam partem hæreditatis accipiat, hoc est, de ipsa terra quam pater eius sortis iure possidens mortis tempore reliquerit: si plures habuerit fratres, portio semper ei debita reseruetur: si vnum habuerit tantum, non medietatem, sed tertiam partem consequatur, ea conditione, vt post obitum eius, scilicet monialis, quicquid in vsufructuario de paternis rebus acceperit, ad proximos parentes pertineat, nihilque inde alienandi habeat potestatem: nisi forte quod in matris bonis est, in ornamentis cæterisque rebus, aut suo labore conquisita, hoc ijs tantum censuimus esse præstandum.*] Quod in fauorem religionis factum est. Alioquin extantibus masculis, filiæ non succedunt ex lege Burgundiorum antiqua [c]. ¶ † Cæterum, hic generalem consuetudinem regni Galliarum oportet annotare ex qua filij vel filiæ, qui quæve ingrediuntur religionem, fiunt incapaces successionis paternæ, maternæ, & proximorum aliorum: quod pluribus rationibus firmat Guilicl. Benedictus ad ca. Raynutius. ad verba, *& vxorem nomine Adelasiam.* à numero 250. ad numerum 264 [d]. Prima, quod familiarum nomina extinguerentur. Secundo, quia manus mortuæ monasteria: & ideo oneribus realibus res oneratæ, perniciosissime transferrent onera ad alios laicos, & ipsi opiparas hæreditates possiderent. Tertio, quia auarissimum genus, vt plerunque, contra professionem riurationis bonorum temporalium. Quarto, quod iure diuino Deus probibuerit dari eis successioné inter proximos, & sacrificia, oblationes, primitiæ, decimæ, & reliqua id genus pro portione illis détur, Deuteron. 18. cap. Quinto, quia pro mortuis & sepultis babeantur [e]. Facit sexto, quod monachorum cognatio est in cœlis [f]. ¶ † Solent tamen curiæ supremæ, interdum ex æquitate, professis, præsertim monialibus, subsidium quoddam, quod vocamus *prouisionem*, super hæreditate vel bonis paternis quandiu vixerint in alimenta concedere: si monasterio facultates non sunt pro victu idoneç. Nunquam tamé bonorum proprietas in totum, vel in partem adiudicatur. Idque exemplo seruorum, qui licet sint bonorum incapaces, tamen de alimentis eis prouidetur per iudicem [g]. De virginum Deo dedicatarum successione, plura videto apud Antonium Capicium, 10. decisio. Neapolita. Et de ea quæ vi metusve causa ingressa erat religionem, in ca. 1. de ijs quæ vi metusve cau. Et ibi Pan. Butrigar. & Calderi. consil. 1. de ijs quæ vi vel metu, deci. consi. 219. ¶ † Statuunt & ciuilia iura, si pater ingrediatur religionem, liberos tantum legitimam consequi, si post ingressum monasterij moriatur, antequã inter eos diuidat bona sua, vel antequam testatus fuerit [h]. Exceptis ijs qui minorum ingrediuntur religionem, qui relinquunt bona omnia filijs vel alijs proximis, ipso ingressu: nisi ante testati sint aliter [i]. ¶ † Hinc excipiuntur etiam in Gallia filij damnatorum vltimo supplicio, qui nisi speciali nomine ex sententia iudicis reseruatam habeant partem successionis paternæ, excluduntur à fisco. Quia, *confiscato*, vt diximus, *corpore confiscantur & bona*, Nisi exceptum sit, quantum pro filijs vel vxore detrahendum sit. Et paulo ante in legitima annotauimus idipsum in omnibus criminibus vltimo supplicio plectendis seruãdum esse, quod in bonorum proscriptione ex crimine læsæ vel imminutæ maiestatis humanæ statutum est, in l. quisquis, ad leg. Iul. maiestat. C. nec seruari auth. bona damnatorum, de bonis proscriptorum 6. cap. sed potius contrarium ius, l. de bonis matris. 6. eod. titu. Et si quando ex æquitate & gratia Iudices reseruent filijs & filiabus portionem quandam, in eo sequimur l. fin. C. eod. & l. cum ratio. de bon. damnatorum P. Imitati Adriani Cæsaris humanitatem, qui liberis proscriptorum duodecimas bonorũ concessit, vt scribit Ælius Spartianus [k]. ¶ † Cur autem liberi, potius quam pater vel mater defuncti admittantur, ratio datur à Pomponio in hæc verba, [*Non sic*, inquit [l], *parentibus liberorum, vt liberis parentum debetur hæreditas. Cum parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittat: liberos vero, simul natura & parentum commune votum.*] Miserationis ratio, est pietas reciproca & turbatus ordo, ex quo superiores veniunt in successionem descédentium [m], & in solatium liberorum amissorum [n]. Ordo naturæ est, seniores prius interire, vt prius nati sunt: posteros superesse, & succedere. Vnde ratio naturalis, liberos prius vocari debere ad paterna bona suadet [o]. Ita enim filijs prouidéns parens communis omnium natura, ne vnquam bona illis sint defutura, vt ait Chrysanthas apud Xenophontem [p]. Et Tryphoninus lege consignauit [q], omnia quæ nostra sunt, ex voto liberis nos parare. Et Euripides [r]:

> δεινὸν τὸ τίκτειν, καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
> πᾶσίν τε κοινόν, ὥσθ' ὑπερκάμνειν τέκνων. id est,
> *Res efficax peperisse, fertque vim amoris maximam,*
> *Omnibus commune est, vt pro suis maxime laborent liberis.*

Et Phallaris [s], ὃν τίνος γὰρ ἂν τις ἀναγκαιοτέρους ἕνεκα πλουτεῖν σπουδάζειν, γυναικὸς ἢ παιδὸς ἐπιμελούμενος, id est, *Quis enim familiarum gratia locupletari cuperet, non vxoris vel filij sollicitus?*] ¶ † Secunda ratio ducitur à præsumptione legis, quæ est subsidiaria, quæve colligit ex his quæ fieri solét, noluisse defunctum alienam sobolem propriæ præponere, atque filios suos magis dilexisse [t]. Cum nullus affectus sit qui vincat paternum [u]. Vt neque paterna vel materna iura aboleri possint [x]. Et ita præsumit lex patrem, si disposuisset filio hæreditatem non fuisse ablaturum [y]. ¶ † Tertia ratio, quod filijs parentes, non parentibus filij thesaurizant [z]. Et proinde filij etiam dicuntur viuentibus patribus quasi domini [a], cum quibus, vt ait Cicero [b], vini bona nostra partimur: quia pro eadem persona habétur [c]: eademque filij & patris vox [d], vnum corpus, vna caro [e]. Et in filio pater viuit. Etenim, vt ait Callistratus [f], [*idcirco filios filiasve concipimus atque edimus, vt ex prole eorum earumve diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.*] Filij, inquit Aristoteles [g], à parentib. geniti sunt, veluti alteri inseparati. Fuerunt & aliqui vsque adeo huic sententiæ addicti, vt putarint & mores patris aut maiorum, cum etiam corporeæ forma infundi in corpus filij [h]. Vt Tertullianus [i], vir grauissimus alioquin, cuius tamen opinio reprobata est, ex anima patris deradi, vt ex omnibus membris semen, & in generandum filium transfundi rati sunt. Notum & illud est Garamantes populum Africæ, in Cyrenaica regione, quibus nulla certa vxor est, ex ijs qui tam confuso coitu parentum passim ex incertis nascuntur, quos pro suis colant, formæ similitudine cognoscere [k].

de Suc-

---

a Guil. Bened. ad c. Raynutius. ad verb. dotem quã ei dederat, num. 7. de test. Bald. in l. fi. de doc. promiss.
b in legi. Burgund. à Gundebado rege promulgatis, titu. 14. de successi. §. 4. 5. 6. 7.
c § 1. eiusd. tit. vbi sup.
d probat hanc consuetudiné, qua non succedunt monachi & religiosi, domini de Rota, in decis. 1. titu. de consuet. Fe-lin. in c. ecclesia sanctæ Mariæ, 2a col. vet. sexto quæsio. de constitutio. Bart. c... 15.
e vide D. Hieron. 3. par. operum, tract. 3. c... pitulo 34. incip. cuncti mei sensus, c. relatũ. §. licet de sesta.
f § 1. de milit. vass. qui arma bel. dep. in vsi. feud. c. non dicatis. 12. q. 2.
g l. si quando. de ord. cognit. C.
h § si quis de sanctis. epis. in authé. colla. 9. auth. si qua mulier. C. de sacr. eccles.
i Bar. ad d. aut. si qua per d. clemen. exiui. de verb. sig.
k Spart. in vita Adria.
l l. scripto. vn. de libe. P.
m in l. nã & si patentibus de inoff. testa. P.
n l. ... sum. de iure dot. P.
o ... de bon. dam. P.
p Xenoph. lib. 8. Cyrip.
q l. ... est. ... de bon. liber. lib. 11. P.
r Eurip. in Iphige. in Auli. de actu ...
s Phalla. epist. 5 ... ad Erythal vxor.
t l. cũ acutissimi. C. de fidei. com. l. cũ ... de cond. & dem. l. genera liter. § ... de instit. & sub. ...
u l. ... qui... mut. cau.
x l. nã adoptione. ... per omnia. de adopt. C.
y l. pen. de in. codicil. P.
z ... Apostol. ... de ... ex perfectione. ... ad Galat.
a l. in suis. de posth. & l. in suis. de suis & leg. P. l. licet inter gesta. 36. §. patronus. de verb. sig. P.
b C...
c ... C. de impube.
d § ei vero. de inutil. stip.
e c. ... contradicimus. § hac in... thoritate. 11. q. 3.
f l. liberorũ appellatio. ... § ... de verbor. sig. P.
g Aristot. 8. Ethico.
h D. Thomas 1. par. q. ... art. 2.
i Tertull. li. de anima.
k Pompo. Mela. lib. 1. de situ orbis, c. 8.

de Successione intestati filiorum Primogenitorum, Secundum leges & consuetudines regionum. Cap. 3.

1 QVia † filiorum successio pene naturalis, vt probatum, omnino est, omnes quoque orbis regiones in ea conueniunt: paucis tamen immutatis vel circa ordinem filiorum, vel circa sexus distinctionem. Lege naturę, populus Deo peculiaris, ante datam Mosi legem, primogeniti [a] cæteris in quibusdam præponebantur: gerebant enim vestem quandam singularem inter cæteros, qua vt opinor sacrificabant altissimo, & vtebantur diebus solennibus [b]: fratribus imperabant, duplicem portionem capiebant, benedictionem à patre accipiebant præcipuam, priores in donis, maiores in imperio [c]. Et horum imitatione, pastori ecclesię in terris primo, summo pontifici, insignia supra omnes pontifices & sacerdotes Constantinus imperatoria concessit, quæ enumerátur in ca. Constantinus Magnus. 96. dist. Plura etiam primogenitis principatus Galliarum, ducum, & baronum, in successione parentum deberi ostendit & enumerat Ioan. de Terra rubea, in primo tractatu contra rebelles suorum regum, art. 2. Idque per decem conclusiones [d]. ¶ † Licet in Galliæ plerisque prouincijs, & in pluribus nobilium successionibus, eam primogenituræ legem obseruare, quam vt me expediam, perpendes secundum proprias cuiusque consuetudines, in quibus statuitur, quid præcipuum debeat habere primogenitus, & vt plerunque vt capiat titularem domus habitationem seu castrum, vel domum fortioré, cum clausura seu septo quatenus volatus caponis extendi potest. Et si nihil aliud præter hæc sit, fratres ipsa priuantur consuetudine illis rebus, quæ apud primogenitum remanent, vt alias iudicatū in curia suprema Parisiensi, 25. Maij, 1555 [e]. Quod tamen ius nota esse personale: & ideo repudiante primogenito, non pertinere ad secundogenitum viuo primo, sed diuidi inter fratres æqualiter: vt alio aresto prædictæ curiæ dictum est, 9. Se-
3 ptemb. 1552 [f]. ¶ † In lege diuina post legem naturæ à Deo data, literis consignata per Mosem & eius posteros, primogenituræ beneficium maxime in deferendis dignitatibus, quæ hæreditario iure transmittebantur, conseruatum est, iuxta prophetiam Iacobi patriarchæ, [*Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse est expectatio gentium* [g].] Sic Adonias filius primogenitus Dauidis iure primogenituræ recte regnum patris sui petebat, nisi Salomonem fratrem eius diuina dispositio vocasset [h]. Ochoziæ regi frater eius successit in regno, quia Ochuzias
4 filium non habebat [i]. ¶ † Sunt & alia regna, quæ non successione hæreditaria transferuntur, sed per successionem generis in primogenitos, vel ex præscripto legis diuinæ, vel ex lege regni, vel ex consuetudine approbata & conseruata per manus maiorum, ob pacem & concordiam populi & subditorum, & ad legum statutarum robur. Etenim præter tumultus, cædes, & ciuilia bella, quæ in electionibus principum solent oriri, vbi successio locum non habet, experimento edocti fuerunt, nullam posse translationem regni à genere in genus fieri sine mutatione Reipub. & absque legum priorum abrogatione [k]. Docuit & euentus quoque, plurium principatus qui vni succederét, diuisionem esse sceptri, & bellorum segetem: vt ex Remo & Romulo didicit Roma, ex Caino & Abele, primi parentes: & alia regna & Gallia domesticis exemplis, quæ prosequitur Guilielm. Benedict. in c. Raynutius. sd ver. *in eodem testamēto re-*
5 *linquens* 1. à num. 158. vsque ad 169. ¶ † Cyrus moriturus, duobus filijs extantibus Cambyse & Tanaozare, consentaneum sibi visum esse dixit, ducem eum relinquere, & regnum ei qui prior esset natus Cambysi scilicet, & rerum plurium consen-
6 taneę peritus esset [l]. ¶ † In Galliæ regno succedit primogenitus solus, quo deficiente sine liberis, alij fratres ordine: & aliquando diuisum fuit regnum, sed cum hoc ad internecionem vsque peruenisset, tandem eo in vnum ex asse redeunte, ne postea idipsum fieret placuit. Quemadmodum & in prisco Francorum regno obseruatum est, ex quo Antenor ante natiuitatē Domini, anno 440. cœpit imperare, cum in Schanzinis insulis victus & necatus est à Gothis, vnde pulsi Sicambri sub filio eius. Nam huic post mortem Marcomirus filius natu maior successit [m], qui regnauit 28. annos. Et postea eius primogenitus ex tribus filijs alius Antenor, prælatus Priamo & Nicanori fratribus in regno Sicambrorum: isque reliquit filium
7 alium vnicum Priamum successorem. ¶ † Cui successit Helenus filius: Heleno, filius primogenitus Diocles: Diocli, alius Helenus primogenitus, qui depositus regno vt inutilis à proceribus, communi decreto, ante natiuitatem Domini anno 284. In cuius locum alius Dioclis filius Bazanus constitutus, qui postquam regnauit 36. annis, disparuit rex & summus pontifex ante natiuitatem Domini 148. Et huius filius primogenitus Clodomirus regnum accepit, & postquam regnauit 18. relictis tribus filijs, habuit primogenitum successorem Nicanorem: & hic Marcomirum primogenitum: Marcomirus Clodium primogenitum: &
8 hic alium filium primogenitū Antenorem. ¶ † Cui successit primogenitus Clodomirus: Clodomiro, primogenitus Merodacus: huic, Cassander primogenitus: Cassandro, Antharius primogenitus: Anthario, Franchus primogenitus, qui regnauit viginti octo annis, à quo Sicambri dicti sunt Franci, vt author Hunibaldus historiographus antiquus eius gentis, victoria de Gothis habita, ante natiui-

[Margin notes:]
[a] ... dicatus ... genitus ... c Ioseph, & vet fig. l. ex duobus, de vulga... duos. de ... hic.
b Genes. 27.
c Genes. 49.
d ... cad fere re... Guili. Be... c. Raym... in ver & ... testamen... relinquens, ... 16. 137.
e Pap lib. ... chap. ... tit. 4. ... droict d'ai... sse. art. 2.
f Idem eod. ar. probat. l. cū omnis. a. 2. leg. 2.
g Gene. 49.
h 1. Reg. c. 2.
i 4. Reg. 1.
k c. translato, de constitut.
l Xenoph. lib. 8. Cyripæd.
m vide de his, & sequentibus in 1. lib. Breulog. historię Francię Trithemij.

natiuitatem Domini anno 24. & mortuus ante eandem natiuitatem anno 9. & factus rex filius eius primogenitus Clogio, rex Magus & Astrologus, qui pugnauit contra Tyberium Cæsarem. Natus eius regni anno 18. Dominus noster Iesus Christus, 18. Calend. Ianuar. Regnauit autem an. 30. Et ei in regno successit Herimericus primogenitus occisus in bello à Gallis, an. Domini nati 32. Cui quia non erat filius, successit Marcomirus eius frater, cui postquam is regnauit 18. annos, Clodomereius filius primogenitus successit: qui mortuus anno 12. regni, habuit in regno successorem Antenorem filium, qui 6. annos regnauit, submersus & interceptus à Gallis anno Domini 68.

9 ¶ † Et huic Rhateri[a] primogenitus successit. Huic autem, post eius regni annum 21. Rhichimerus, qui ann. 24. regni sui mortuus habuit filium primogenitum Odemarum successorem, qui regnauit annos 14. Cuius tempore fuerunt inter Gallos & Francos induciæ, & mortuus post leges correctas & noue sancitas, anno Domini 117. Et Marcomerus filius eius regnauit 21. annos, cui successit Farabertus primogenitus: qui postquam regnauit 20. annos, reliquit Sunnonem primogenitum regem. Et huic successit filius Hildericus, qui regnauit ann. 40. mortuus anno Domini 253. Quo tempore cum Franci cœpissent bellum gerere in Romanos, consilio pontificũ & vatum gentis suę, insignia, quæ vocamus *Armories*, noua sumpserũt, abiectis ranis tribus, quas olim ea Scythia in albo vellere adduxerant, scilicet Leonem cum anteriore corporis parte blauij coloris depinxerũt, pedibus ad capsuram seu prædam extensis, ore rugientis more aperto, cuius inferior pars corporis in caudam serpentis desinebat, cum qua collum Aquilæ subtus in vellereque aureo expansisque alis, depictæ, fortiter alligatum videbatur comprimere & suffocare. Et hæc insignia habuerũt Franci vsque ad Clodoueum Christianum, qui tria lilia habuit pro leone à cœlo demissa. Regno tamen Ludouici primi per filios in duo regna diuiso, liliorum insigne Francis Occidentalibus siue Gallis remansit proprium: Leonis vero atq; caudæ serpentis insignia, regnum Frãcorum Orientale seu Germanicũ retinuit. Quod quando imperio Romano annexum fuit, insignibus prioribus abolitis, Aquilam retinuit imperij notam. Post Hildericum regnauit eius filius Banterus 18. annos. Dehinc Clodius eius primogenitus, 27. Post hunc eius filius Vualterus, 8. an. mortuus anno Domini 306. huic successit Dagobertus primogenitus, qui regnauit 11. an. Post hũc eius filius Clogio, qui regnauit 2. annos, mortuus in prælio Gallorum an. Domini 319. Cui quia nõ erat filius, successit frater Clodomerus, qui regnauit ann. 18. Et huius filius primogenitus Richimerus regnauit postea 13. mortuus in prælio contra Romanos, anno Domini 350.

10 ¶ † Cui successit Theodomirus anno 10. regni sui comprehensus à Romanis Galliam inhabitantibus, vna cum matre Hastila capite truncatus, anno Domini 360. Veruntamen in regno successit eius filius Cogio, qui regnauit 18. an. Cui successit Marsomirus primogenitus, qui occisus est ab exercitu Romanorum per Valentinianum anno Domini 393. Secutum tunc interregnum 26. annorum, administrato regno per duos duces, primum per Dagobertum fratrem Marcomiri, qui regnauit 5. an. sub quo Valentiniano denegatum à Francis tributum, deinde per Genebaldum eius filium, an. 21. Post cuius obitũ anno Domini 419. Pharamundus Marcomiri ducis Francorũ Orientalium filius, communi voto procerũ electus est in regem, qui postquam regnauit an. 7. & successit in regno Clodius Crinitus eius filius, qui regnauit 20.

11 ¶ † Et postea huius filius primogenitus Meroueus, 12. qui reliquit regem Hildericum filium, qui regnauit 23. delectus ab imperio per populum ob luxuriam, ann. Domini 499. & in eius locum Ægidius quidam Romanus substitutus, reuocatus tandem an. 483.

12 ¶ † Et reliquit regem Clodoueum filiũ, qui regnauit an. 30. & Gallias subegit factus Christianus primus rex Gallorũ, baptizatus a D. Remigio cum copiosa multitudine, anno Domini 499. Et ita collige retenta successione filiorum si essent, & horum deficiente causa, proximorum masculorum fuisse regni Gallorum ditionem: mutataq; fuisse nomina regum & gentis, sed non ordinem succedendi, quandiu idonei ex genere fuerunt administrationi. Fuerunt enim cum successione hac regni, primum Troiani cum Antenore dicti: cum Scythis Scythę, & Sicambri: cum Germanis Germani: cũ Franco Franci. Cum quibus nationibus & mores aliquos & linguam mutarũt. Et postremo Gallijs potiti, post 930. annos, quibus eas impugnarunt Sicambri Galli, nomenque & mores retinuerunt. Et tamen regum creandorum per successionem consuetudinem inuiolatam habuerunt, & primogenitos prætulerũt sine diuisione, excepta triplici progeniei mutatione, de qua vide Paulum Æmilium, Annonium, Gaguinum, reliquosque Galliæ historiographos, ex quibus non delibabo plura, cum sint horum libri satis triti.

13 ¶ † Volui autem superiores reges recensere, vt reipsa conuellerem quorundam sententiam, qui priscos Franciæ reges dixerunt electione factos, non successione: nescio an malitiose, an vero imperite id confinxerint. Cum certe propria natura regni huius sit, in vnum aut filium aut proximiorem, filio deficiẽte, peruenire, eumque solum: nec tam iure voluntatis vltimæ præmorientis, quantum iure consuetudinis receptæ, ex lege tacita regni. Vt in alijs etiam quibusdam regnis obseruatur, quę hoc modo iure generis deuolui in proximum dicuntur. Quale Hungariæ[a], Portugaliæ seu Lusitaniæ[b]. Et glo. in c. Moyses. 8. q. 1. resoluit hanc consuetudinem esse, & reipub. vtiliorem, & ideo præscriptibilem[c].

14 ¶ † Tuentur & interpretes, vt consuetudine, sic & pacto & testamento caueri posse, vt feudum ad primogenitos solos perueniat[d]: & proximum succedere primogenitum primum, dehinc cęteros. Videbis autem fusissime apud dictum Ioan. de Terra rubea, tract. 2. contra rebelles, explicatum: num rege impedito aliquo casu, possit & debeat dari regimen imperij interim proximiori. Et secundo, num dandum sit ei qui ob aliquod crimen eo indignus est, vel est priuatus iure successionis ob rebelliones, vel alios excessus, 3. Num si is proximior ita indignus se ingerat regimini, dicatur Tyrannus. Quæ quidem lubentissime prosequutus fuissem, me nisi malitia & inuidia istius perniciosi seculi, quo nihil non impunitũ est, remoraretur.

15 ¶ † Adijciam tamen primogenitum hic intelligendũ esse, habita ratione prioris natiuitatis, non tẽporis, quorum aut princeps, aut nobilis, vel alius, qui huius iuris habiturus est successionem adeptus bona est in quibus iure primogeniti succedendum est, sicuti in successione regni Persarum Dario mortuo indicatum est, in quo prælatus Ariobarzanes primogenitus eius, etsi genitus fuisset antequam patex

a c. licet. de vo. & vo. redemp. ... b c. grandi. de supplen. neglig. prælat. in 6. ... d Iaf. in l. 2. C. de ... coll. 14 ... in c. ... deleg. ...

pater eius regnum fuisset adeptus, Xerxi genito tempore imperij, vt narrant historiæ authores [a].

16 ¶ † Ita in Britannia, quam Angliam vulgus vocat, maior natu ex liberis totum patrimonium defuncti quandocunque quæsitum patris habet, vt ait Ange. Aretinus [b]. In lege diuina, tanta non erat primogeniti portio, sed tantum quãta duplex, quanta esset duorum aliorum filiorum. Sic enim Deus statuit de familiarum successione [c]: [*Si quis habuit duas vxores, vnam dilectam, aliam odiosam, & fuit filius odiosa primogenitus, & filius dilecta secundo genitus: non poterit filium dilecta facere primogenitum, & præferre alteri, sed primum exosa, qui primogenitus est, agnoscet primogenitum, & de bonis quæ habebit, dabit ei cuncta duplicia. Iste est enim principium liberorum eius, & huic debentur*

17 *primogenita.*] ¶ † Plures de primogenitura sunt quæstiones vtiles & quotidianæ, vt quod hoc ius trãsmittatur per primogenitum in filios eius etiam si is moriatur viuo patre, & quod filij eius seu nepotes patruis præferantur, de quibus vide copiose disputantem Guilielmum Benedict. ad verba, *in eodem testamento relinquens.* 1. num. 186. & seq.

a Herod. in 7. Plutar. in Artaxerxe, Iustinus [illegible] lib. 2. [illegible]

b Angel. in §. [illegible] nu. 18. [illegible] Instit.

c Deutero. 21.

---

de More gentium in successione filiarum & filiorum diuerso.

Cap. 4.

1 *Intestati successionis lex Vuisigothorum, 12. tabularũ, Voconia, Langobardorum.*
2 *Filia exclusa à successione intestati patris vbi, & seq. 3. 4. 6. 7.*
5 *Burgundiorum de successione filiorum lex.*
7 *Salicæ leges à quibus lata.*
8 *Francorum regnum non transit ad fœminas. Aliter in regno Nauarræ statuitur.*
9 *Isabella regis Edoardi 3. Anglorum vxor exclusa à regno patris Galliarum.*
10 *Angliæ & Franciæ bellorum causæ.*
11 *Pax cum Anglis & Francis quando.*
12 *Regna quædam ad fœminas quoque per successionem deuoluuntur. Vestales tamen nec sunt, nec habent ab intestato heredes.*

1 COmmunis † gentium mos fuit, vt plurimum, vt æqualiter filij & filiæ succederent parẽtibus intestatis sine sexus distinctione. Quod & legibus Vuisigothorum, apud quos vocantur primo ordine, vt apud Romanos, primum filij, post hos nepotes, subinde pronepotes [d]. Et si illi non sint, pater, mater, auus, auia [e], & deinceps gradu proximi [f]. Non distinguebat etiam sexum lex 12. tab. in hac successione intestati [g]. Lex Voconia autem, vt antea diximus, ad certam partẽ tantum admittebat filias & fœminas alias. Lex Langobardorum ad tertiam tantum partem, ex con-

2 stitutione Luithprandi [h]. ¶ † Cæterum, prouinciæ quædam, quæ nobiliores habitæ sunt, qui vtrumque sexum accuratius considerauerunt, & naturam cuiusque, masculos præposuerunt. Et legislatorom omnium sapientissimus Deus, sic legem promulgauit [i]. [*Homo cum mortuus fuerit absque filio ad filiam eius transibit hæreditas: si filiam non habebit, habebit successores fratres suos: quod & si fratres non habuerit, dabitis hæreditatem fratribus patris eius: sin autem nec patruos habuerit, dabitur hæreditas ijs, qui ei proximi sunt.*

3 *Eritque hoc filijs Israel sanctum lege perpetua.*] ¶ † Iure Armeniorum antiquo, fœminæ non succedebant parentibus, nec fratribus, donec id emendauit Iu-

4 stinianus, nouella constitutione 21. ¶ † Baioariorum ducatus olim ijsdem fere legibus successionis intestati vtebatur. Hunc populum fuisse in Europa Pius II. tradit, & ab alijs dictos Boios, & Noricos, vel Bauaros, vt ab Strabone & Plinio [k]. Sunt & Plinio [l], Boij, Lugdunensis Galliæ populi. Quidã Borbonenses esse putant. In Boioariorum horum legibus itaque inuenies [m], primum fratres æqualiter diuidere ab intestato patris bona, etsi ex diuersis geniti sint matribus: vnumquenque autem suæ matris habiturum successionem. Et si sine liberis decessit, filias: si sine filiabus, proximos succedere. Alemanorum autem hæc lex [n], [*Si duæ sorores absque fratre, relictæ post mortem fratris fuerint, ad ipsas hæreditas paterna pertingat, &c.*] In legibus Anglorum, seu Verniorum, aut Thuringorum, hæc etiam [o], [*Hæreditatem defuncti filius non filia suscipiat, si filium non habuit qui defunctus est, ad filiam pecunia & mancipia, terra vero ad proximum paternæ generationis consanguineum pertineat.*] Et in sequentibus legibus ibidem subijcitur, ita tantum succedere fœminas proximiores in mancipia & pecuniam defuncti, res autem alias peruenire ad proximos paternæ generationis. Si tamen mater decederet, statutum ita [p], [*Mater moriens, filio terram, mancipia, pecuniam dimittat: filiæ vero spolia colli, id est, murenas, muscas, monilia, inaures, vestes, armillas, vel quicquid ornamenti proprij videbatur habuisse.*] Et postea [q], [*Si nec filium nec filiam habuerit, sororem vero habuerit, sorori pecuniam & mancipia: proximo vero paterni generis terram relinquat. Vsque ad quintam generationem paterna generatio succedat. Post quintam [r] autem filia ex toto, siue de patris siue matris parte in hæreditate succedat. Et tunc demum hæreditas*

5 *ad fusum à lancea transeat.*] ¶ † Burgundiorum [s] similis lex a Gundebado rege publicata hæc, [*vt si quis filium non reliquerit, in loco filij filia in patris matrisque*

6 *que hæreditate succedat: & si forte filium nec filiam reliquerit, ad sorores vel propinquos hæreditas redeat.*]

7 ¶ † Saxonum porro breuior & similis lex [t], [*Pater aut mater defuncti, filio non filiæ hæreditatem relinquat.*] In lege autem Salica, quam Pharamundus rex Francorum, per Sicambros illos prudentissimos, Vuisogastem, Bodogastem, Salogastem, & Vuindogastem, iussit componi, & vocata pacti nomine. Quod postea emendauerũt & auxerunt Christiani post Clodoueum regem primum Christianum, Clodoueus, Childebertus, & Lotharius, titulo sexagesimosecundo, de Allode, l. 6. Sic scriptum est, [*De terra Salica, in mulierem nulla portio hæreditatis transit, sed hoc virilis sexus acquirit, hoc est, filij in ipsa hæreditate succedunt. Sed vbi inter nepotes aut pronepotes post longum tempus de allode terræ contentio suscita-*

8 *tur, non per stirpes sed per capita diuidantur.*] ¶ † Ratione istius legis Salicæ, semper in regno Galliarum, quod Franci instituerunt, masculi filij exclusis etiam filiabus sceptrum tenuerunt [v]. Et hæc lex & consuetudo in contradicto iudicio firmata est, & ferro & rationibus approbata. Sic enim iudicatum est contra filiam Ludouici Hutini, vxorem Caroli comitis Ebroicensis, quæ post mortem patris sola superstes, eo sine masculis mortuo, petebat regnum Galliarum & Nauarræ, cuius etiam erat rex pater: statutumque secundum consuetudinem, eam repelli à successione regni Galliarum, quod illud non nisi masculis deferretur, & proinde delatum regnum Philippo Longo eius patruo fratri Ludouici Hutini. Datum autem illi

d in C. le. Vuisig. lib. 4. tit. [illegible] & 5.

[illegible] & tit.

[illegible] de lib. [illegible] C.

h in legi. Langob. tit. 45.

i Numer. 27.

k Plin. lib. 3. c. 17.

l Idē li. 4. c. 18.

m 1. li leg. Boioarior. c. 18. ch. 3 & 4.

n in leg. Alemano. titu 18. § 1.

o In le. Anglo. Verniorũ seu Thuring. tit. 7. de allod. l. 1.

p l. 6. eius. tit.

q l. 7. eod.

r l. 8. eod.

s in lu. leg. Burgund. t. 14 de success.

t in leg. Saxo. tit 4 de hæred. & viduis, l. 1.

v vide Io. Feraldũ, tract. de prærogat. coronæ, & regni Franciæ.

filiæ regnum Nauarræ, quod iure successionis transferri in hæredes cuiusque sexus solet. Subinde, cum Philippus Longus rex, mortuus fuisset relicta tantum filia, quam dederat in matrimonium comiti Attrebatensi, alius frater eius Philippi, dictus Carolus Pulcher, regno successit, exclusa filia. Et ita tres fratres filii Philippi, Pulchri, quem D. Ludouicus genuerat, nempe Ludouicus Hutinus, Philippus Longus, & Carolus Pulcher, regnum ordine genituræ, non extantibus fratribus, qui decesserant, filiis masculis, adepti sunt.

9 §† Sed & postea cum Carolus Pulcher io fata concessisset, relicta vxore prægnante, Philippus Valesius interrex seu administrator regni constitutus est, nepos Philippi D. Ludouici filii, descendens ex Carolo Valesio filio Philippi, excluso rege Edouardo III. eius nominis Angliæ rege, ex Isabella Philippi prædicti D. Ludouici filij, nata, quæ superstes erat generato: quamuis esset propinquior Isabella. Atque postmodum, mortuo posthumo Caroli Pulchri, excluso Anglo Philippus Valesius rex coronatus est, ex Parium Franciæ iudicio & sententia, cui subscripsit Edouardus: atque ita ex consensu Anglorum, fidelitatis iuramentum præstitit pro Aquitaniæ ducatu eidem Valesio, anno millesimo trecentesimo vigesimo nono.

10 §† Sicque non tantum fœminæ & filiæ a regni successione excluduntur Francorum, sed etiam earum filij[a], à proximioribus ex genere masculino: ne transeat hoc regnum in alienam familiam per filias[b]: & quia exclusa aliqua persona, ex ea descendentes quoque excluduntur[c]. Et fuerunt certe non ignoro hac de re prælia plura & diutina inter Anglos & Francos: quod putarēt ex proximitate Isabellæ, regnum post Carolum Pulchrū, ad illam & eius posteros peruenire iure ordinariæ successionis, non considerata lege Salica, & principum maiorum præscripta & inueterata ab omni æuo consuetudine, quæ haberet etiam sine lege expressa vim inuiolabilem. Neque ad rem facit conuentio inita in matrimonio contracto, inter Catharinam Caroli VI. regis Francogalliæ filiam, & Henricum V. Anglorum regem, qua cautum erat, vt scribit Gaguinus in Carolo VI. ex præscriptione pactorum factorū à Philippo Burgundo: [*vt si superstite Henrico vita decederet Carolus VI. Franciæ regnum Henricus adiret: si contra, idem quod Henricus prædecederet, & ex Hērico virilis proles superstes esset Carolo deficiente, Henrici filium Franciæ principatum haberet.*] De hoc scribit etiam Paulus Æmilius[d], [*In Tricassibus Catharina filia Caroli VI. qui nec sui nec regni, nec mentis potens foret, nihil detrectante, nubit Henrico his legibus, vt rex gener, si socero regi superstes foret, liberiue ex Catharina procreati, in regnum Franciæ succederent. Interea rem Francicam administraret Anglus gener, rectorque Franciæ decerneretur.*] Et hæ pactiones factæ sunt nulla facta mentione Caroli septimi, qui filius erat tunc Carolo 6. natus, & rex designatus vt Delphinus. Quare & multiplici ratione ipsæ improbatæ sunt, & quod à non sanæ mentis factæ sint, & dictante hoste, & contra regni legem, & quod sit id contra naturæ communis & iuris etiam ciuilis regulas, vt filius non ingratus exhæres sit, quodve sine procerum consilio, & sine causa Delphinus regno priuetur, regnumque in alios quam legitimos successores transferatur.

11 §† Quamobrem optime sibi consuluerunt Angli, quando post multas clades, ancipitesque victorias, tandem anno Domini millesimo quingentesimo decimoquarto, nubente Maria sorore regis Angliæ, Ludouico XII. Francorum regi remiserunt regi ius quod putabant sibi in regno Gallorum competere, idque ex consensu & consilio Anglorum.

12 §† Ex quibus constat, in Gallia non esse commissa, ex iure suo, mulierib. rerumpub. gubernacula nec sceptrum. Quamuis in regno Nauarræ, Apuliæ, Amazonum, & alibi, diuersum ius seruatum sit, quodq; seruandum ex more maiorum est. Vnusquisq; enim in suo sensu abundat. Suntque rationes locis quibusdam singulares, quæ seruari ita suadent. Quamuis vbique notum sit quod dicebat Menander:

> στῦλοι γὰρ οἴκων παῖδές εἰσιν ἄρσενες, id est,
> *Columnæ domuum sunt filij masculi.*

Plato[e] filiæ, quæ viro est desponsata, nihil vult à patre relinqui. Et lege 12. tabularum virgo Vestalis, neque heres est cuiquam intestato, neque huic intestatæ quisquam[f].

de Successione liberorum Legitimorum tantum.

Cap. 5.

1 *Adoptati & arrogati succedunt patribus adoptiuis & naturalibus etiam ab intestato. & 2.*

3 *Spirituales filij quid consequantur ex successione intestatorum parentum spiritualium, & pater qua teneatur filio præstare.*

1 Lex† vocat adoptatos & arrogatos ad portionem & successionem patris adoptantis vel arrogatoris[g]. Et ideo adoptati succedunt patri adoptanti ab intestato[h]. Neque tamen ideo minus succedunt patribus naturalibus & legitimis, cum semper iura naturalia cōseruent[i]. Atq; ita iure codicis adoptiuus succedit tantū vnà cum liberis naturalib. & legitimis antè vel pòst genitis patri adoptiuo[k]: dummodo tempore mortis patris adoptiui, in eius inueniatur potestate, scilicet 2 modo ne sit emancipatus: non aliter[l]. §† Succedit autem patri adoptanti ab intestato, nō autem aliis proximis eius[m]. Adoptio enim non ius sanguinis, sed ius agnationis adfert[n]: quamuis in arrogato omnia iura patris adoptiui remaneant intacta[o], succedatque non tantum patri, sed etiam eius agnatis, & illi ei succedunt[p]: dummodo non sit emancipatus tempore mortis eius, cui succedit[q]. Nisi iure Pandectarum dicamus in eius successione intestati impuberis officere agnatis & patri arrogatoris cautionem de restituendis proximis eius bonis iuxta l. non enim aliter, de adopti.

3 in P. §† Legitimi filii spirituales, quos sacramenta anadochis seu patrib. lustralib. in baptismo ex lege coniungūt, nihil petunt tēporale in successione spiritualium patrum[r], sed spirituale. Res enim indiget eo alimēto & cibo quo generata est, nempe spirituali. Qualis autem sit ille cibus, ex D. Augustino relatum est, in ca. vos ante omnia, de consecra. dist. 4. Sunt enim duo, quæ filijs naturalibus & legitimis debentur, quia duplici cura patribus vinciuntur, corporis, & animi: vnum alimenta corporis[s], & pro illis ex voto communi parētum successio bonorum[t], quæ plene corporalia sunt[u]. Aliud institutio seu doctrina vel eruditio[x], quia non alia maxime ratione patribus Deus singulari iure commendasse videtur filios, quam vt probos & bonos reip. conseruent & relinquant: pro illorum

a l. vnica § hoc autē qui feud. da poss. ca. 1. § ad filios. de grad. success. in feud. in vsib. feud.
b § 1 de legit. agnat. suc. & §. si de pat. po. apud Iustin.
c l. si viuo. de natu. lib. & l. si viua, de bo. mat. tern. C. & vide nominatim hac de re, & de reprobata successione Angli. in regno Francorum glo. an. fi. in procē. Pragma. Sanc. in versic. consanguineis. Bal. in l. 1. de feud. Triul. & ad l. 2 ver. & adde, de Senat. in P. Scibi Corset. Pe. Iacobu. ad tit. de verbo. success. in regno Franciæ. in practica Ant. Corset. in tracta. de potesta. regia. q. 66.
d Paul. Æmil. in Caro. 6. lib. 10. Histo.

e Plato lib. 11. de legib.
f Gell. lib. 12.
g l. si arrogatur. de adopt. P.
h §. sed ea omnia. de hæred. ab int. defer. apud Iustin. in adoptiuus. §. sed in, de adoptio. P.
i d. l. cum in adoptiuis. h. l. ... §. de suis & legit. C.
k d. l. cū in adoptiuis. §. sed ne autem ... ver. sed ...
[illegible]

illorum fceleribus ex incuria admonitionis & caftigationis commiffis, coram Deo refponfuri [a]. Spirituales porro filij præcipue, & veluti in fuffragium parentum oaturalium ratione inftitutiooìs & doctrinæ fidei e patribus fpiritualibus committuntur.

---

de Succeffione filiorum Naturalium tantum, & Spuriorum. Cap. 6.

1. *Naturales tantum filij qui, & quomodo ab inteftato patri fuccedebant: & quibus hodie illi inter Chriftianos fimiles, & quare. num. 2.*
3. *Spurij non fuccedunt ab inteftato patribus.*
4. *Spurij turpes, parentibufque dedecori, non funt de eorum agnatione, non ferunt iure arma domus. & n. 5.*
6. *Baculus interiectus infignibus feu armis domus quid fignificet.*
7. *Nobiles & degeneres vnde facti.*
8. *Nomen bonum melius diuitijs multis.*
9. *Spurij in Gallia non fuccedunt patribus eorumq; agnatis, nec funt liberorum nomine comprehendendi.*
10. *Nothus feu fpurius in quantum Athenis fuccedebat inteftato.*

1 PErmittebatur † olim apud Romanos concubioatus eius mulieris quã quis poterat oulla lege prohibente fibi côiuogere vxorem, quamq; habebat indubitato affectu fibi côiunctam, vt alibi io perfonis docui [b]. Et ideo filij, qui inde oati erant fuccedebãt io aliquo, ex teftamento, & ab inteftato cum deficiebat patri fobolos ciuilis, id eft, cum ooo fupererant filij naturales & legitimi, aut coniunx legitima, in duas paternæ fubftantiæ vncias: vt matri etiam inter eos, fi fuperueniffet virilis portio daretur. Et fi legitimi & naturales effent, pafci tantum ab alijs illos ftatutum eft [c]. Veruntamen ij ounquam proximis vel 2 cognatis patrum naturaliũ fuccedebant [d]. ¶ † Hodie inter Chriftianos hæc fuperflua tractatio eft, cum omnis concubitus præterquam vxoris legitimæ interdictus & damnatus fit, tanquam fornicatio improba [e]. Proinde naturales inter fpurios hodie numerantur. Et quæ dicentur de fpurijs feu baftardis, eadem cẽfentur de naturalib. dicta, 3 fi Chriftiaoe loquamur. ¶ † Itaque abfolute dico fuccedere ab inteftato non poffe patribus naturalibus tantum, fiue foli fiot, fiue filij naturales & legitimi fuperfiot [f]: patrem enim certum cui fuccedant non habeot, feu demonftrare oõ poffunt, vel hoocfte non demooftrant [g]. Ex quibus mihi verior videtur fententia, vt nec illi baftardi, qui dicũtur *aduouez*, quia honefte funt afferti filij, nec patres hoocfte demonftrantur, non poffuot iore fuccedere: etiam fi fit confuetudo contraria, quæ corruptela potius & mali exempli dicenda eft [h]. Neque me remoratur ab hac fententia Bartolus, qui contrarium fentit [i]: oec illi, qui dicunt ita iudicatũ [k]. Nam mihi in hac caufa fufpectus eft Bartolus, qui fe eius generis fatetur [l]. Et legibus, non iudicatis exemplis difputanda veritas eft [m]. Et fi quando princeps vel Senatus fine exẽplo cuipiam 4 fubuenit, id non eft trahendum io confequentiam [n]. ¶ † Sed & extat contrariũ iudicium illudq; celebre de Leotychide. Siquidem Agis frater Agefilai rex Lacedæmootorũ, filium reliquit Leotychidem quem ille viuus nõ agnouerat, fed moriens eundem fuum effe dixerat: tamen non obftante affertione, in regno Agidis ab Ephoris prælatus eft Agefilaos, vt proximior, Leotychidi vt fpurio [o]. Quid eoim prodeft affertio eius quod peccati habet veftigia, oifi in pœniteotiam & pœnam? Et quare proximi legitimi fucceffores, turpi hac affertione priuari booispoffint, non video: cum nec eos directe vel indirecte ioftitui poffe antea docuerimus [p]. Quod fieri poffet, fi affertio illa probaretur, aut idoneos fucceffioni redderet. Et quomodo damnatum à lege diuina & humana delictum poterit ab eo, qui ex illo pœnam meretur, approbari & reddi booum?

οὐ γὰρ ὃ μὴ καλὸν, ὅπως ἔφυ καλόν.
οὐδ' οἱ νομίμοι παῖδες, μητρὶ λόχευμα,
μίασμα πατρὸς [q]. id eft,
Non enim quod non eft honeftum, poteft effe honeftum.
Neq; liberi illegitimi, fcilicet hoocfti funt, *quis matris turpis partus,*
Et patris probrum & piaculum.

Deturpaot enim familiam, & peffimis moribus 5 præditi vt plerumque & degeneres fiuot [r]. ¶ † Ideo noo dicuotur de familia vel de agnatione patris, neque tranfeunt in eos, nec deferunt infignia feu arma domus [s], vt inhabiles ad ea quæ dignitatis foot gerenda [t]: quia nec nobilitatem fui 6 geoeris retinent [u]. ¶ † Scio tamen inoleuiffe apud quofdam confuetudinem, vt permittant deferri infignia & nomen domus fpurijs, interiecto bacolo, quod vocant barram, quæ iocipit à finiftris & definit io imum latus dexterum fic, vel fic, vt fignificent, oon ex legitimo & dextero, fed ex infœlici & damnabili concubito natum ex talis domus hominibus, cuius infignia intercepta baculo hoc modo difpofito notantur. Pendet autem à finiftris io dextræ imam partẽ etiam ad differentiam baculi interiecti in infignibus & armis nobiliũ, per quem pẽdet à dextro latere in imum finiftri, hoc modo fignificatur hos qui hæc in- 7 fignia ferunt, non ex linea recta proceffiffe, fed ex tranfuerfalibus & collateralibus effe [x]. ¶ † Hooefta certe ifta poftrema diftinctio, aliã vero ooo poffum probare, quod mihi videatur in cõtumeliam oobilium virorum inducta, vtpote veftigijs peccati in perpetuam memoriam fplẽdidis & oobilibus infignibus interpofitis, & nota hæreote commaculatis. Cum tamen interfit noftra partus non fubijci, vt ordinum dignitas familiarumque falua fit [y]. Et maxime veræ nobilitati exofum effe debeat, noo folum oon lætari cum male fecerint, vel male geftum improuide publicare & iactare: fed etiam omoino male agere, ex quo nota inuri fibi, generi maiorum, & fuccefforibus poffit. Vt enim virtus eft beoe geftum, ex grege hominum cômuois naturę, fecit dignos honore [z] non viles, vnde oobiles: fic & vitium ex nobilibus facit viles, degeoeres, & plebeios. Et miror admodum, cur nobiles faciant nominis & fpleodoris domus baftardos feu fpurios participes, concedendo iofignia & nomen domus. Et tamen ideo nõ permittaot illos io bonis fuccedere, quãuis infignia ferant, ex teftamento oec ab inteftato [a]. Admiratioois caufa mihi videtur effe iufta, quia nomẽ, quod æternas facit familias, patiantur potius coofpurcari, quam bona, quæ temporalia funt. Et quod pluris bona, quam illud faciant. Cum tamen *καλὸν χρημάτων κρεῖττον ἐστι παρὰ τῶν πολλῶν ὄνομα*, vt ait Ifocrates, id eft, *bene audire apud homines præftat om-* 8 *nibus diuitijs.* ¶ † Quod antea Salomon dixit [b],

 [melius

[*melius est nomen bonum, quam diuitiæ multæ, vel quam vnguenta pretiosa*[a].] Et alibi, [*curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam thesauri magni & pretiosi*[b]. ¶† Sed retineamus quod agimus, spurij ergo non succedent etiam in Gallia patribus vel eorum agnatis, & ita conueniunt omnes: quia non habent iura sanguinis[c]. Neque agnati vel cognati dici possunt[d], neque liberorum appellatione continentur. Neq; conditio, *si sine liberis*, naturalium, multo minus spuriorum causa verificatur[e]. Neque filiorum vel nepotum nomine comprębenduntur, quando de filiorum priuilegiis vel commodo agitur[f], vel de honoribus, vel dignitatibus: quamuis si de incommodo agatur, contineri dicant[g], in odium eorum, qui cum non sint de genere paterno, tamen impudenter se inserant eidem. Dictumque, [*filij adulterorum in consummationem erunt, & ab iniquo toro semen exterminabitur: & si quidem longæ vitæ in nihilum computabuntur, & sine honore erunt nouissima eorũ*[h].] Et alibi[i], [*Eijce ancillam*, scilicet concubinã, *& filium eius. non erit filius ancillæ heres, cum filio liberæ.* ¶† Lex Athenis fuit, vt si quis nothum haberet filium, legitima filia caperet hæreditatem, notho autem quinque minæ relinquerentur[k].

de Filiorum Legitimatorum successione intestati. Cap. 7.

1. *Homo sibi ingenium formas etiam contra naturæ inclinationem.*
2. *Filij boni ex malis parentibus orti, & contra mali ex bonis. Quomodo similes & patribus nu 3.*
4. *Filij boni vix ab optimis relicti & generati.*
5. *Legitimationis faciendæ ratio.*
6. *Legitimatio per Subsequens matrimonium, quæ requirat.*
7. *Legitimati rescripto principis quomodo patri succedant, & cur agnatis eius non succedant.*
8. *Legitimatus ex rescripto excludit in successione patris cognatos.*
   Sed an excludatur à legitimis & naturalibus patris liberis num. 9.
10. *Legitimatio per Rescriptum principis vbi publicari & euulgari debeat, antequam effectum habeat.*
11. *Legitimatio ad succedendum, & ad beneficia à quibus fieri possit.*
12. *Possessionis rerum ecclesiasticarum cognitio ad curias regis cur pertinet in Gallia.*

1 TAnta † interdum est hominum industria & ingenium, vt aliquãdo seipsos vincant, & sibi ingenia aliter, quã natura inclinet, formẽt. Quemadmodũ enim vis consuetudinis rerum perniciosarum, & vitiorum amor, illustrium virorum filios degeneres reddit: sic eadem in bona assuefactio, & animorum probus cultus viles & natura turpes, & humiles in præstantiores viros subuehit, & promouet: exque plebeiis nobiles facit. Et notam turpitudinis vel omnino obliterat vel saltem operit. Ex bonis mali sæpe orti: & con-
2 tra, ex malis optimi. ¶† Quibus est paterna virtus pro exemplo, quos domesticæ imagines monent quotidie, quæve in splendore maiorum honorantur, vere nobilia portenta dici possunt, teterrimis ignauiæ ac nequitiæ sordibus imbuta, quãdo à vestigiis virtutis degenerant. Citius quoque deteguntur isti sordidi, veluti in sole, maiorum tenebræ in candido panno, maculæ. Vt contra, qui à vilibus parentibus orti, qui ex impio cõcubitu, si in frugem meliorem peruenerint, cito tales diliguntur: vt inter sordes, mixta honestas: inter tenebras, stella. Eoq; maiore digni huiusmodi honore, quo summo animi nixu perdifficilem viam tentarũt, & veluti prodigioso impetu è consueta natura emerserunt. Facilis, inclinante & iuuante naturæ nostrę corruptione, ex gradu virtutis & honoris lapsus, facile enim corpus quod corrumpitur aggrauat animam & deprimit, facile lapis deorsum tendit: at dignum opus laude, gratia præeunte Dei, quæ nunquam non præsto desiderantibus adest, inferiorẽ partem hominis & corpoream superare, mentem domare, & in carceribus istius ergastuli animæ, principem eam esse, ei dominari cum ratione, & carcerem etiam suũ re-
3 gere. ¶† Ex impudico quidem & prohibito semine, cõmuni quodam naturali successu, editur partus similis parentibus: nec mirum, plantę enim & arbores & animalia sibi simile generant.

τίκτουσι δὲ γυναῖκες ἐοικότα τέκνα γονεῦσι[l], id est,
Pariunt mulieres similes filios parentibus.

Et vt ait Horatius[m],

Fortes creantur fortibus: & bonis
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Et vt Theseus dicebat apud Senecam[n],

Redit ad authores genus:
Stirpemque primam degener sanguis refert.

Sed & frequentius deterior partus solet esse genitore, quia & senescit mundus: senescunt, & minus valida fiunt quæ in eo renascuntur, quo magis ad interitum properant.

Aetas parentum peior auis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem[o].

4 ¶† Et proinde meliorẽ se gignere hoc propemodũ miraculũ, vel ad laudem filij maxime cõducit, qui talẽ se esse curauit. Telemachus ideo laudatur apud Homerum à Pallade Mentoris sub persona.

εἰ δ' οὐ κείνου γ' ἐσσὶ γόνος καὶ Πηνελοπείης
οὔ σέ γ' ἔπειτα ἔολπα τελευτήσειν ἃ μενοινᾷς.
παῦροι γάρ τοι παῖδες ὁμοῖοι πατρὶ πέλονται.
οἱ πλέονες κακίους: παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους[p]. id est,
Si vero non illius, scilicet Vlyssis, *esses filius & Penelopes*
Non sane praterea sperarem te perfecturum esse quæ moliris.
Pauci enim similes patri sunt,
Plerique peiores: pauci vero parentibus meliores.

Et Ælius Spartianus dicebat[q], neminẽ prope magnorum virorũ optimũ & vtilem filiũ reliquisse satis clarere: aut sine liberis interiisse. Neminẽ reliquit Romulus, Numa, qui vtilis esset reipublicę: non Camillus similes sui, nõ Scipio, nõ Catones, non Demost. Virgil. Crispus, Terent. Plaut. & cæteri. Non Iulius, non Augustus nec adoptiuum. Marcus imperator infœlicẽ Cõmodum reliquit: Seuerus Septimius Bassianũ, qui occidit fratrem
5 Getam in sinu matris. ¶† Optimum itaq; visum est nomothetis, restituere natalibus authoritate publica ea causa cognita laudabili[r], quæ in principis arbitrio esset, vt viros dignos vera ingenuitate, & ea spuriis legitimos facere: vt cũ tales facti essent, vt digni ea sentẽtia & approbati, admitti ad successionem parentũ possent considerantib. potius quod in illis est vel esse dicitur boni, quam quod cõmuniter in reliquis mali esse cognoscitur.

Emendar

---

a Ecclesiastes c. 7.
b Ecclesiastici c. 41. ca. nolo, 12. q. 1. cle. enim. §. cæterum, 1. in fi. de verb. sig. ap Clem.
c Bar. in l. fi. C. eod.
d l. spurius, vn. cogna. P.
e l. generaliter, §. fin. ibi, sine iusta parte decesserit, C. de institu. & subst. sub cond. fact. C. & ibi Salic. in §. cum aut, & Bal. in l. cum acutissimi, C. de fidei. Guill. Bene. in c. Raynotius, ad ver. si absque liberis, 1. nu. 8. & 9.
f Bart. in l tutela, de cap diminut. & in l. pronunciatio, de verb. sign. & in l. 1 & 2. de appellat. P.
g Ioan. de Pla. in l. 1. de impo. lucra. desc. C. li. 10. l. hos accusare, § omnibus, de accusat.
h Sapien. 4.
i Genes. 16. ad Gal. 4.
k Suid. in ver. ἐπίκληρος.
l Hesio. in Ergo.
m Hora. Ode 4. lib. 4.
n Sene. in Tragœd. quæ Hippolytus.
o Hora. Ode 6. lib. 3. Carm.
p Home. Odyss. 2.
q Sparta. in vit. ca Seuer.
r argum. l. 1. de prec. imp. offe. C. ibi, laudabili. Ius fidei. exemplum.

6 § † Emendat elnitq; notam natalem subsequens parentum matrimonium, si pater ex concubina ante habita susceperit spurios, quæ nec meretrix publica fuerit, & postea eam matrimonio sibi cõiunxerit. Quo casu illegitimi ante geniti habent proculdubio omnia iura naturalium & legitimorum liberorum, & patri succedunt vna cum aliis naturalibus & legitimis [a]. Angelus Aretı [b]. in hac quæstione scribit, quod ad hoc, vt filij legitimentur per subsequens matrimonium, primũ requiritur, vt filij nati sint ea parẽtibus, inter quos esse potest matrimonium: secundo, quod de hoc matrimonio non tantum consensus de præsenti maritalis interueniat, sed & fiant instrumẽta nuptialia & dos constituatur. Ego tamen arbitror, pro substãtia matrimonij dotem & instrumenta non exigi [c], sed benedictiones sacerdotis: vt matrimonium clandestinũ, quod non probat ecclesia tanquam occultum & incertum, appareat & probetur [d]. Nec in dubium etiã reuoco matrimonium cum meretrice contractum [e], neque filios postea natos inde, per l. filium, de stat. homi. Sed num ex meretrice antea vulgo cõceptos sibi asserere quis possit suos, & num illi succedant ob sequens matrimonium, dubito & subsisto, propter l. vulgo concepti, d. tit. de stat. homin. Si tamen à coniuge ante generatos ostendi possint, eos admitterem: non aliter.

7 § † Legitimatis per rescriptum principis eadem quoque iura dantur in bonis patris, si soli sunt, & si cum consensu patris legitimati sunt, cum testamento aut ab intestato decedente patre [f]. Minus autem consequuntur in bonis proximorum patrum, quam legitimati per matrimonium: quia rescripto legitimati non succedunt ab intestato agnatis vel cognatis patris, vt alij [g]. Quia præiudicium proximis ex legitimatione fieri nequiuit, non vocatis, nec consentientibus [h]. Nec princeps rescriptum in alterius præiudicium censetur indulsisse [i]. Idem facit arrogatio, quæ per indulgentiam principis ea lege facta censetur, ne inde præiudicium fiat proximis, qui successuri essent impuberi arrogato, si intestatus decederet. Quare illis cautio eius rei causa ab arrogatore datur [k]. Atque ita adoptio non iure facta, à principe confirmatur, cum æstimatione iudicis adhibitis etiam iis qui contradicerent, id est, qui læderentur confirmatione adoptionis [l]. Dum libertum etiam princeps natalibus restituit, id facere non solet nisi consentiente patrono: ius enim patroni, hoc beneficio impetrato adimitur [m].

8 § † Excludit tamen legitimatus ex voluntate patris proximos & consanguineos patris ab intestato, in bonis eius patris: etsi proximi legitimationi non consenserint. Quum pater non teneatur alios quam liberos, vel ascendentes, eosq; tantum in legitima, si nolit aliter, instituere [n]. Et proinde, illis non vocatis, potuit sibi filium legitimare, etsi ita hæredem ab intestato designare.

9 § † Quod intelligi par est, secundum Guil. Bened [o]. quando legitimi & naturales liberi non supersunt. Nam si illi sint, tunc debet consensus eorum haberi in legitimatione spurij per rescriptum principis facienda: etenim illorũ interest, cũ vel portio illorũ minor ex ea legitimatione sit futura, crescente numero liberorum. Itaq; si legitimatio fiat antequã nascantur ex iusto matrimonio liberi, cessabit natis illis legitimatio in hoc effectu succedendi: in aliis autem honoribus & dignitatibus, ius filiationis & legitimationis seruatur intactũ: dum tamen honores & dignitates aliis præiudicium non adferant: nam tunc simplex legitimatio catenus beneficium suum nõ extendit [p]. Atq; in feudis, naturalis tantum seu spurius legitimatus, neq; solus, neq; cum aliis fratribus admittitur successor. Idq; ex consuetudinibus feudorum ab Insubricis seu Longobardis editis [q]. Quamuis in Gallia contraria sententia Senatusconsulto curiæ supremæ Parisiorum, ann. 1456. contra dominum

10 de Veotadour firmata fuerit. § † Placuit autem eidem curiæ 23. Decembr. anni 1545. hanc natalibus restitutionem principalibus codicillis factam euulgari & describi in camera seu curia computorum, & in curia iuridici loci natiuitatis eius qui legitimatur, & in curia Senatus eiusdem prouinciæ, priusquam ex legitimatione sequi succedendi possit potestas [s].

11 § † Sed & vltra requiritur, legitimationem fieri ad hũc effectum per principem temporalem, seu secularem, cuius iurisdictioni maxime temporalia commissa sunt [t], & successionum leges circa bona: alioquin facta per spiritualem, veluti per summum Pontificem, extra loca, quæ ei subijciuntur etiam in temporalibus, quæ sunt de patrimonio sedis Apostolicæ, non egreditur beneficiorum & dignitatum aut rerum ecclesiasticarum terminos [u]. Quemadmodum nec legitimatio imperatorum vnquam porrigitur ad facultatem & potestatem habendi vel possidendi sacerdotia, vel alia, quæ sunt spiritualis causæ &

12 dignitatis [x]. § † Et si quando inuenias in constitutionibus Gallicis vel Hispanicis dispensatum allophylis, vt possint per codicillos regios naturalitatis, vt dicunt, seu iure regnicolæ officia aut beneficia ecclesiastica in regno possidere, nõ existimes hoc de restitutione natalium intelligi: aliunde enim debent esse legitimi & naturales. Nec tam ratione iuria ecclesiastici principem statuere, quantum ratione bonorum ecclesiasticorum, quorum possessio & inuestitura regię ditioni subijcitur, potissimum in Gallia ex rescripto Martini Pappæ [y]. Et causa possessionis videtur potius quid temporale, quam spirituale [z]. Habent enim & spiritualia corporalia [a]. Et ea ratione sæpe de inuestitura & iuramentum fidelitatis accipit ab episcopis [b], & ab aliis beneficiorum possessoribus pro bonis temporalibus possessis, non autem pro rebus spiritualibus, pro quibus fidem principi laico vel hominium, seu, vt loquuntur, homagium, facere prohibitum est [c].

p Innoc. in c. per venerabilem, qui fil. sint legit.

q §. naturales, de feud. def. fuer. cont. int. domin. & agn. vassal. li. 2. feu. tit. 26.

r Refert Papon li. 21. Rapso. ti. 3. arr. 7.

s Pap vbi sup. arr. 12.

t cap. quo iure detẽdis villas, a dist. c conqueror, 23. q. 1. l. deprecatio, ad Rod. de iac. P.

u ca. per venerabilẽ, qui filij sint legit. P.

x glo in ca lex imperatorum, 10 dist. glo. in c si officia lecularia, 39. distin. & gl. fi in cap. peruenit, 30. distin.

y quod transcripsit Guido Pap decis. 1. nume. 4.

z Guido Pap. consil. 73. incl. circa processũ & consi 74. in. Andr in c. fin. de iudic. & ibi Archid. & Inn. facit c. causam, qui fil. sint leg.

a c. si quis obiecerit, 1. q. 1. ca. de iure vero patronatus, de iure pat.

b fac. c. lectis c. cum late, 63. dist.

c c fin. de reg. lur apud Greg. c. ex diligenti, de simon.

de Nepotum Successione. Caput 8.

1. *Nepotis appellatio an sub filiorum contineatur, & qui nepotes.*
2. *Descendentes praferuntur in successione ascendentibus & collateralibus.*
   Repræsentationis ius in successionibus intestati quomodo considerandum. eod.
3. *Nepotes cum patruis succedunt in stirpes.*
4. *Nepotes ex filia quando cum patruis, & quando neptes admissæ ad successionem intestati auı: & quæ successio in stirpes & in capita.*
5. *Primogeniti filij nepos an excludat patruos in auita feudo vel regno.*
6. *Regna clientelaria non deferuntur nepotibus deficiente primogenito.*
7. *Primogenitura ius cessibile & transmissibile.*
   Et quæ a rege alienari non possint.

8 Feudo-

8 *Feudorum per successionem intestati possidendorum varia leges.*
9 *Nepotes quare cum patruis succedant tantum in stirpes, non in capita.*
10 *Nepos ex filia qua renunciauit dote accepta, non ex propria persona vel matris succedat auo.*
11 *Nepotes soli ex diuersis filijs succedunt auo in stirpes, quemadmodum cum patruis.*
12 *Nepotes olim rigore iuris exclusi iure pratorio succedebant.*
13 *Occidens eum cui succedit ab intestato, non ei succedit nec eius filius: & cui hac deferatur successio.*

1 NEpos † appellatione filiorum aliquando continetur [a], & cōsequenter liberorum nomen, cuius latior appellatio, illos continet, & ex illis descendentes [b]. Atque nepotes hic non tantum filiorum filij, sed etiam inferiores descendentes intelliguntur posteri, ἀπόγονοι, vt apud Virgilium [c],

Forte recensebat numerum clarosque nepotes.

Latiorque, quam suorum appellatio: nam & suos & emancipatos, & filios filiæ complectitur. Continetur & suorum nomine nepotes, si in potestate auorum sunt, & qui deinde sunt qui suo ordine succedunt. Sic enim ait Iustinianus [d], [*Sui heredes existimantur, vt supra diximus, qui in potestate morientis fuerunt veluti filius filiave, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nati prognatus prognatave.*]

2 § † Itaque successio horum nepotum tanquam filiorum vel ex filiis descendentium, erit potior ascendentium & collateralium. Vt etiam innuit Vlysses in oratione, quam habuit de armis Achillis contra Aiacem, apud Ouidium [e].

Aiacis meritum non sit, nec sanguinis ordo,
Sed virtutis honos spolijs quaratur in istis.
Aut si proximitas, primusque requiritur heres,
Est genitor Peleus, est Pyrrhus filius illi,
Quis locus Aiaci?

Duplex modus succedendi nepotum in locū patris, vel ex persona eiusdem patris iure repræsentationis, vel ex persona propria. Nec perpetuo nepos, quando succedit in locū filij, venire dicitur ex persona propria, vt sentit Barto [f]. qui etiam in eo sibi cōtrarius est, vt scribit Iason [g], Ioan. Faber, in §. cum filius, de hæred. quæ ab intest. defer. Sed tantum habet id locum in filiis filiorum & filiarum non in pronepotibus, puta inquit Faber, si habeat nepotem & ex alio nepote defuncto pronepotem. Et ita pronepotē videri excludi [h]. Tunc temporis videlicet [i], quando pronepotes veniont ad successionem patruorum cum ascendentibus: secus, quando pronepotes succedētes ascendentibus sunt in pari gradu. Ponitur autem quædam regula generalis à Chassanæo, quod repræsentatio in successione collateralium habet locum ex dispositione iuris, & non vltra: sed consuetudines diuersas interdum in linea directa obtinere: interdum non [k]. Ita & bona de quibus successio fit & à qua lege defertur, & forma cōstitutionum in delatione, & quibus personis, consideranda sunt: adhibitis singulorum finibus & rationibus, quæ

3 separatim via enucleari possunt, sed simul. § † Filij ergo soli succedunt, si soli sint: & si aliquis illorum mortuus sit, & filios reliquerit, cum illis nepotes ita & pronepotes in locum patris succedunt ratione paternæ partis, in stirpes: si concurrant cum filio aliquo mortui vel filia, fratribus patris sui. Vt si mortuus intestatus reliquerit filiū & nepotes ex altero filio, diuidetur ex æquo in duas partes hæreditas: & ita filius mediam partem habebit, nepotes tantundem simul ea hæreditate consequentur, aliam videlicet dimidiā, quam in-

4 ter se diuidant [l]. § † Quod in nepotibus per filios descendentibus antiquæ leges tantum amplectebantur, ex filia vero nepotes vel neptes excludebant, quamdiu ea masculis erant nepotes vel neptes: donec emēdatum hoc ius fuit [m]. Et primum quidem Valent. Theod. & Archad. CCC. admiserunt etiam nepotes ex filia: veruntamen non æqualiter cum patruis vel auunculis seu materteris, sed cum diminutione tertiæ partis [n]. Consentiunt autem cum Diocletiano. Et Maximiano. in hac successione nepotum ex diuersis filiis varij numeri auo succedere ab intestato [o], non pro virilibus portionibus, id est, non partitione facta hæreditatis secundum numerum personarum, & vt dicunt, in capita: sed pro stirpibus, id est, habita ratione portionis filiorum, ex quibus plures nati sunt. Vt tantundem vnus vel plures nepotes ex vno filio consequantur, quantum consequutus fuisset pater si viueret. At iure nouissimo, differentia omnis sexus & suitatis olim obseruatæ sublata. Et hæc lex lata, [*In successione mortui patrisfamilias siue filijfamilias liberi eius si sint, omnibus alijs prælati succedunt. Primi quidem gradus æqualiter succedunt: nepotes & vlteriores in stirpes. Non distinguendo sexum, vel iura potestatis, sed naturali causa inspecta* [p].]

5 § † Cæterum in feudis nepos ex primogenito filio excludit patruum in successione feudi, vbi alia non est consuetudo [q]: quam donatus vel conceptus est tempore mortis aui, de cuius successione agitur. Nam si post mortē aui cōceptus esset, succumberet petitioni, & patruus præferretur [r]. Sic in illa quæstione pluribus argumentis agitata à Iasone [s]: num in regno, quod primogenito debetur ex lege, nepos primogeniti mortui excludat patruum, & Alexand. ex Baldo [t] videtur resoluere [v]: vt si nepos primogeniti natus est post patruū, tūc nepos debeat excludi à successione regni, vel aliorum bonorum quæ primogenitis deferūtur: quia non potest tunc nepos dici primogenitus neq; in eum translatum dicitur ius primogenituræ, cum natus sit post patruum. Et, inquit Iason, primogenitus intelligitur natus primus de genere vel de agnatis [x]. Quod si natus sit ante patruū subdistinguitur: an lex vel statutū, ex quo defertur regnum vel res primogenito, deferat primogenito filio: & tunc stricte verba intelligi debent, & nepos non præfertur patruo: quia appellatione filij proprie non venit nepos [y]. Quod si statutum vel consuetudo dicat solūmodo, vt primogenitus succedat, nepos hic natus ante patruum præfertur. Sunt viri docti in hac quæstione, de nepotis primogeniti & patrui prælatione, vtrinque acerrimis probationibus sua castra defendentes. Ego tamen quid sentiam, cum liberum sit cuique sententiam dicendi in tam copiosa varietate, dico: primum mores regnorum & familiarum, consuetudinemque antiquam sequi oportere, si de ea appareat: in conditionibus enim rerū pacta apposita sequēda sunt [z]. Quod si variauerit cōsuetudo, vel quæstio de nouo emerserit, quæ ex maiorum exemplis explicari nequeat, arbitror filij primogenituræ ius ad nepotem quandocunque natum, dummodo conceptus fuerit pendente vita aui, transferri patre mortuo ante auum [a]. Nam si filius supervixisset auo filij sui, nulla est quæstio, cum iam ex persona filij, ius quæsitum sit ei: & ita ad suos recte transferat [b].

Ratio

a l. Lucius, in 2. de hæred. instit. l. 1. C. de cond. insert. gl. in c. in præsentia, de probat.
b l. liberorum, 220. de verb. sig. l. 1. si tabul. testa. non exta. l. sed & si hac lege. § liberos, de in ius voca. cum simil.
c Virgil. 6. Æneid.
d §. intestatorum, de hære. quæ ab intest. defer.
e Ouid. lib. 13. Metam.
f Bar. in l. 3. C. de li. præt. & in l. 1. § si filius, de coniung. cū emancip. libe. & pet. test. in l. 1. § si filius, & ibi Bart. de collat. dot.
g Ias. in l. Gallus. Aquil. § & quod si tantū, de lib. & posth. num. 48.
h § vel huiusmodi, de hære. ab int. veni. in auth. Speculator, in titul. de hære. ab intest. quid si aliquid.
i Ioan. Pap. in fin. de hæred. quæ ab int. defer. Chassa. ad § 10. des successiōs, ad mis. & toutes successions, nu. 4. in cons. Burg.
k Chassa. vbi prox. no. 1.
l § cum filius. de hæred. quæ ab intest. def.
m §. item vetustas, eo.
n l. si defunctus. de suis & legit. l. C.
o l. 2. eod. C.
p auth. in successione, de su. & legit. [illegible]
q Bal. in l. cum antiquitus, C. de usu. [illegible]
r Bal. ad l. 3. de suis & legit. hæ. C. Guil. Bene. add. ad ver. Et soboles quā [illegible]
s Ias. disputans hanc [illegible]
t Bal. in d. l. 3. de suis & legitim.
v Alex. in d. l. si poteſt.
x c. Ioseph. de vot. [illegible]
y l. filij appellatione, & l. [illegible] l. si quis filius. & l. quod si nepotis, de [illegible]
z in l. [illegible] de pact.
a Et ita [illegible] Io. Fab. ad § cū filius, de hære. quæ ab int. def. Chass. ad § [illegible] des successiōs, num. 2.
b vt in c. licet, de vot.

Ratio autẽ huius sententiæ illa videtur esse, quod vbi natus est filius, ius primogenituræ in illum translatũ sit, & impleta sit voluntas statuti: ideoq; designatus quodammodo rea vel successor dicatur, non iure hæreditario, sed ex dispositione legis potissimum in regno libero. Atq; ius itaquæsitum natiuitate prima per sanguinis primitias, transfunditur eadem ratione sanguinis in nepotem [a]. Quia sanguinis institutus cursus à natura, 6 interuerti non potest [b]. ¶ † Contra quam obseruetur, si agatur de regno nõ libero clientelari deferendo ex pacto primogeniti: nam in eo, mortuo primogenito, nec nepos ex eo, nec secundo genitus filius succedit, sed redit ad dominum. Vt in regno Siciliæ iudicatum, quod in eo casu ad summum Pontificem redit decedẽte rege sine superstite primogenito [c]. Regnum enim est de feudo Ecclesiæ Romanæ, vt Apuliæ, & Neapolitanum inuestituram accipiens à principe sacerdotũ Romano [d]: Nec successionem hic admittimus hære-7 ditariam. ¶ † Sed & constat, quæ cedi possunt, si nihil aliud prohibeat expresse, transmissibilia esse ad hæredes [e]. Primogenita autem libere cedi posse docet sacra pagina, in exemplo Esau & Iacobi [f]. Transmittetur ergo per primogenitum in nepotes patris sui, videlicet secundum intentionem legis, vt qui ex primitiis generationis nascuntur, perpetuo ad ius de quo agitur, vi legis succedant. Et in hac sententia probanda iure diuino & naturali, totus incumbit Oldradus, per 18. columnas, consil. 224. incipiente, *ista sunt allegationes facta*. Quare nec de his plura addam. Moneo autem, vt si de feudi successione agamus, legem impositam traditionis summopere & præcipue contemplemur, & naturam feudi: num diuisibile, indiuisibile, fœmineum, paternũ, antiquumve sit, an transmissibile, vt docuimus in libro feudorum antea io rebus [g]. Hęc enim euoluũt facile successionis causam nepotum. Exempli causa, Feudum Marchiæ, ducatus, comitatus, vel alterius regalis dignitatis, de quo fit à rege vel Imperatore inuestitura mortuo inuestito, redit ad regem, nec ad filios vel nepotes transmittitur: nisi inuestiantur de nouo [h]. Vt etiã in bonis, quæ diademati regio annectuntur, si cõcedantur à rege alicui, morte eius ius extinguitur, vt vsufructuario decedẽte vsusfructus, & redit ad regem, nõ ad filios possessoris: quia eorum proprietas non potest disiungi à iure diadematis, & quæ coronæ sunt, inalienabilia sunt iure 8 communi. ¶ † In aliis feudis, interdum soli nepotes, interdum cum patruis succedunt, prout consuetudo seruata est, & vt dictum, ex natura feudi [i]. Siquidem & aliquando patruus nepotes excludit, vt tractat Andr. de Iser. in §. 1. de nat. successio. feud. in feud. col. 7. & in §. præterea, de prohibita 9 feu. alienat. per Federic. ¶ † Cæterum in rebus, quæ iure communi recipiunt censuram, iure repræsentationis cum patruis in bonis aui intestati admittũtur collatione vtrinq; facta acceptorum: ita vt non succedant cum patruis per capita, sed in stirpes: quia ratione propriæ personæ excluderentur, vt remotiores in gradu. Nam proximior gradus est filiorum, quam nepotum: quare non succedunt in tanta portione ac filij, sed in ea tantum, quam pater eorum tanquam vnus ex filiis, si viueret, habiturus esset [k]. Et ita subrogati habent eandem causam, quam habituri essent ij, in quo-10 rum sunt loco [l]. ¶ † Scio tamen aliquos dixisse, nepotes succedere auo ex persona propria, & nõ patris: repræsentato tantum in gradu filio, & non in persona [m]. Sed verior est cõtraria sententia, quam etiam Bartolus sequitur sibi contrarius [n]. Quanquam si agatur de nepote filiæ, quæ renunciauit dote aliqua accepta & iurauit, quæ ob iuramentum nõ potest ea sua persona petere supplementum [o], dicere possumus nepotem ex ea, mortua matre ante auum, posse petere supplementum legitimę, vel agere querela inofficiosi, si in aui testamẽto relictum illi nihil est, quod illi sufficiat pro legitima, idque ea propria persona [p]. Is enim non potest excludi iuramento matris, quia iuramentum personale est, & auus debet legitimam etiam nepoti. Quia nepos, sublata filia, loco filiæ est: & ideo succedit in locum filiæ. Et si plures sint nepotes ex ea, cum patruis loco vnius filiæ, tantũ par-11 tem capiunt. ¶ † Quinimo & si nepotes tantum sint successuri nullis existentibus patruis, si ex diuersis filiis vel filiabus plures sunt nepotes imparis numeri, adhuc remanet forma succedendi per stirpes, non per capita. Vt si ex vno fratre sint nepotes tres, ex alio duo, ex alio vnus solum, tãtum consequetur vnus qui suam stirpem & locũ patris tenet, quantum duo: & tantum duo, quantũ tres: non secus ac si cum patruis concurrerent. Et ita iudicatum scribit Guido Pap [q]. Quæ communis est [r], & sanior opinio, propter locũ quem tenent. Et ita se sæpe consuluisse scribit Guill. Benedict [s]. 12 ¶ † At ex rigore iuris ciuilis etiam placuit, ne nepotes venire possent ad hæreditatem aui, sed tantum ex iure prætorio [t]. Locum ergo veluti gradus semper tenent ex æquitate patris, etsi ex eius per-13 sona non veniant. ¶ † Et proinde si filius patrem occiderit, & indignus factus fuerit successione, nepos quoque ex eo, occiso auo, succedere nõ debet etiam non conscius vel socius sceleris aut necis illatæ, & ita contra sententiam Baldi [u] resoluitur [x] communi interpretum calculo. Et homicida reddito incapaci, bona quę hac via scelerata assecutus est, ab hæredibus euincuntur, vt ab indignis [y]. Sic si frater fratrem occidat, intestato quidem si proximior sit succedit: sed ab eo & ab eius filio, successio à fisco vẽdicatur, velut ab indignis: nisi sit alius qui in æquali gradu sit cum interfectore, ad quem non ad fiscum deuoluetur hæreditas, homicida & eius filio exclusis. Quod & exemplis illustrat Boerius, decis. 25. in occidente agnatum, vel vxorem, vt eis homicida succedat quidem, sed tanquam ab indigno, dummodo alij gradu non sint æquales qui possint succedere, euincatur hæreditas [z].

m Barto in l. si quis, de li. pręg. & Alex. consil. 4 col. 4. vol. 4. & consil. 20 1. volum.
n Bar in l. Gallus, § & quid si tantũ, col. pen. de li. & posth.
o ex quamuis, de pact in 6.
p Bal. in l. si in 4 col. C. vod. Guid. Pap decis. 598. Bar ad l. qui superstitis, de acq hæred. Guil. Ben. in 3. par. c. Raynutius, nu. de legitima, nu. 6.
q Guid. Pap. q 6. 134.
r Ioh. in §. 1 in no. de nat. succe. Fel. in rub. feud Angel in § cũ filius, de hæred quæ ab Int. defer.
s Guil Bened. ad cap. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine, num. 69. de testam.
t l qui se patris, C. vnde li. l. si in l. si quis filium, § si filius, nu 12 de acq. hæred.
u Bald. in l. si quis incestus nup. C.
x Nicol. Boer. decis. 25. nu 8.
y l. cum ratio, §. à de bo damnat & bi [illegible] to. & Pan. Consil. in l. codicilis, § matre, de lega 2. l. Lucius Titius, & ibi [illegible] & Bart. in 1. [illegible] de lui fis.
z l. Lucius Titius, & ibi Bar & gl Bald. in l. eam qui, vers. hæc faciũt ad quæstionẽ, de fideic. C.

de Successione delata Ascendentibus intestatorum descendentium. Caput 9.

1 *Hæredum pronunciatio num pertineat ad descendentes, vel collaterales, vel institutos.*

2 *Ordo successionis turbatur succedentibus ascendentibus descendentibus.*

3 *Mater iure 12. tabul. non succedebat filio, quare, & quomodo iure ciuili succedat. & num. 4. 5. 6. & 8.*

7 *Ius liberorum quid.*

9 *Ascendentium qua sit hodie in descendentiũ successione lex posita.*

10 *Auus, aua, & superiores quomodo succedant descendentibus.*

11 *Ascendentium successio quomodo recipiat distinctionem ex bonis paternis, vel maternis.*

12 Filij

12 *Filij fratrum quomodo cum patruis & patre vel matre defuncti intestate patrui succedant.*

13 *Fratres fratrumque filij excludunt auos auiasque defuncti in successione intestati fratris, sine patre & matre decedentis.*

14 *Spurijs intestatis decedentibus qui & quando ascendentes succedant.*

1 Dubitatum aliquãdo est, † num appellatione hæredum legitimorum veniant ascendentes: & cõclusum etiam est, in clausula substitutionis facta alicui, [*si sine hærede legitimo decederet,*] non contineri ascendentes, nec collaterales, sed tantum descendentes [a]. Licet in contractibus, & in legibus vt plerumque, hæredis nomen omnes in vniuersum directo succedentes, 2 cõtineat [b]. ¶ † Ordo certe turbatur in successione, dũ prædecedunt filij parentibus [c]. [*Non debent enim filij thesaurizare parentibus, sed parentes filijs,*] inquit D. Paulus [d]. Et ordine naturæ filius succedit patri [e]. Atque in lege successionis intestati in Numero cap. 27. Deus meminit de descendentibus, & lateralibus, de ascendentium successione nequaquam. Nec Plato etiam, in hac successionis lege meminit [f]. [*Si quis omnino sine liberis masculus fœmináue decedat intestatus, mas & fœmina qui ex eodem genere tanquam consortes domum desertam ingrediantur, quibus sors propriè competat. Prima soror, deinde fratris filia sororis filia tertia, quarta paterna soror, paterni fratris filia quinta, sexta paterna sororis filia.*] In Aruernia & in quibusdam aliis locis, ex consuetudine conseruata nunquam descendentibus ascendentes succedunt, sed illis sine liberis fati munus obeũtibus, vocantur ad intestati successionem ex latere pro-3 ximiores: iisq; deficientibus, fiscus [g]. ¶ † Lege 12. tabul. pater, decedente sine liberis filio vel nepote qui in eius esset potestate, ei succedebat solus, exclusa matre, cui nec suus hæres erat [h]. At emancipatis filius, nec pater succedebat, nisi cõtracta fiducia eos emancipasset, & nominatim in emptione & venditione & emancipatione fictitia [i], sibi ius succedẽdi retinuisset. Quod emendauit Iustinianus, sublatis emãcipationis antiquis & solemnibus ritibus, statuens, vt quamuis fiducia de succedendo inter emancipandum contracta nõ esset nominatim, tamen pro quasi cõtracta haberetur, 4 nihilominus filio emãcipato succederet [k]. ¶ † Matris repulsam à successione filiorũ iustam pluribus rationibus quidam cõtendunt: quod vel per eam successionem, nomen & splendor familiarum occidat, translatis bonis in extraneas appellationes, & in alios honoris titulos, quia filij nõ matris sed patris familiam sequãtur [l]: vel quia alienum à iustitia videatur, agnatorum spolia in alienum virum transferri: quod & durum pati dicit Ioan. Faber [m], contraq; intentionem defuncti antea patris, cuius etiam animã post mortẽ tristari scripsit Iustinian. quando mulier secundas experitur nuptias [n]: vtpote quod sæpe secundo viro, & bona & vitam sui filij addicit, lugubrem facit omnem patrimonij statum, & proximorum mouet lachrymas, dum maiorum imagines vident reuulsas, aut aliorum titulis bona adscripta [o]. Quibus alias nectit causas Guil. Benedictus in cap. Raynutius, ad verba, & *vxorem nomine Adelasiam*, num. 20. 30. 31. 32. 33. Vnde non improba videtur alicubi consuetudo, vt matres non succedant filiis. Cuius generis & edictum latum fuit à principe nostro Carolo 9. anno Domini 1567. mensis Maij apud sanctum Maurum, quo bona quæ filio obtigerunt ex parte vel linea paterna, adimebantur matribus: relicta eis pro omni legitima illis debita, media parte horum bonorum in vsufructu tantum, & vsusfructus nomine quamdiu vixissent. De aliis tamen non fit mentio bonis aliunde procedentibus, publicatum hoc edictum in curia senatus Parisiensis eodem anno, 29. Iulij. Tholosanus tamen 5 senatus publicationem non est passus. ¶ † Iure ciuili, Claudius Cæsar matri ad solatium liberorum amissorum legitimam eorum detulit hæreditatem [p]. Postea autem senatusconsulto Tertulliano, vt ait Iustinianus [q], quod D. Adriani temporibus factum est, plenissime de tristi successione matri non etiam auiæ deferenda, cautum est, vt mater ingenua ius trium liberorum habens: libertina, quatuor, ad bona filiorum filiarumve admitteretur intestatorum, licet in potestate parentis sit: vt scilicet, cum alieno iuri subiecta est [r], iussu eius adeat hæreditatem, cuius iuri subiecta est. Huius senatusconsulti Antoninum Pium ab Adriano adoptatũ authorem facit Zonaras. [*Claudius*, inquit Suetonius [s], *constituit pro conditione cuiusque cum vocationem legis Papiæ Popeæ: Latinis ius Quiritium: fœminis ius quatuor liberorum quæ constituta hodie seruantur.*] Et Beroaldus ad Suetonium tradit beneficium hoc liberorum ab Adriano libertinis postea tributum. Vlpianus in titulis siquidem Vlpiani est opus, sic scribit de hoc senatusconsulto intestati filij [t]. [*Hæreditas ad matrem ex lege duodecim tabular. non pertinet: sed si ius habeat liberorum, ingenua, trium: libertina quatuor: legitima hæres fit ex senatusconsulto Tertulliano. Si tamen ei filio, neque suus hæres sit, quive inter suos hæredes ad bonorum possessionem à prætore vocantur: neque pater ad quem lege hæreditas bonorumve possessio cum re pertinet: neque frater consanguineus: quod si soror consanguinea sit, ad vtrasque pertinere iubetur hæreditas.*] Quæ omnia excepta sunt ex l. 2. cum suis §§. & sequentibus legibus ad senatuscon. 6 Tertull. in P. ¶ † Quibusque apparet matrem ex senatusconsulto non succedere, si pater filio defuncto superfuisset [u], filiosque defuncti obstitisse matri [x]: imo adoptiuos tam filios quam nepotes, 7 vtpote in familiã translatos [y]. Filiam autem mortui vna cum intestatũ morte admitti [z]. Iulius Paulus explicare videtur quale sit illud ius liberorum in successione matris, his verbis [a]. [*Ius liberorum mater habet, quæ tres filios aut habet, aut habuit: aut neque habet, neque habuit. Habet, cui supersunt: habuit, quæ amisit: neque habet, neque habuit, quæ beneficio principis ius li-8 berorum consecuta est.*] ¶ † Fuit Constantini postea lex, quæ non habita ratione iuris liberorum, matri deferebat hæreditatem diminutam, ex tertia vel alia parte delata agnatis, qui antea non excludebantur ab hæreditate [b]. Theodosius vero & Valentinianus, matrem iure liberorum subnixam, patruo capite minuto statuerunt dare tertiam partem: si nullo vero huius subnixa sit auxilio, quartam [c]. Iustinianus iterum sustulit omnãno ex senatusconsulto necessitatem iuris liberorum, & constituit legitima iura, quæ ex senatusconsulto præstantur, omnimodo matrem habere: licet tres liberos ingenua, vel libertina quatuor minime pepererit [d]. Verum illud retentum est, vt filij defuncti præferrentur matri & additum, vt & filiæ eiusdem mortui neptes & pronepotes eam excluderent [e]. Abolita liberorum plurium necessitas, cum non videatur peccasse mulier nec arguenda, quod nõ plures sed pauciores pepererit. Sublata etiam illa diminutio tertiæ vel quartæ

patris

a l. ex facto. §. fi. ad Treb. F. l. 2. & 3 de su & legi. hæred. C. vide Guid. Pap. q. 457.
b l. fi. C. de bo. hæred. insti. l sub diuersis. & l. de condi. & dem. l. quædam. §. in aurũ, de eden.
c l. nam & si parentibus, de inoffi. test.
d 2 ad Cor 12.
& c. cum Apostolus, & c. prohibemus, de censib. ca. prædicator, c. q. 1.
e l. scripto. §. non sic parentibus, vnde liber.
f Plato 1. de legib.
g Masue. in §. idem, de consuet. de success. sione, & vlt voluntat.
h §. 1. de senatusc. Tertullia.
& § Instit eiu. §. l. 2. C. ad senat. Tertull.
i de forma emãcipationis, in §. præterea, & ibi etiã Theophilus, quib. mod ius patr. pot. sol. & § de success. libert. Caius li. 2. Inst. tit 6.
k l. un. C de emanci. libero. § fin de legi. agna. succ. apud Iustinia.
l § sunt autẽ, vers at qui, de legit. agna. succe. § fi. de pat. pot.
m Io. Faber, in rub. de nupt. in fine.
n §. qua vero, de nup. in aut.
o l. lex quæ tutores, de adm. tut. C.
p §. 2. de senatusc. Tertul.
q d. §. 2.
r Idem Pet. in l. fili 6. ad senatus. Tertull. lib 38 F ...
s Sue. in Claudio, c. 19.
t Vlpia. in tit. 26.
u vt in l. 2. ad Tertull.
x l. 2. § liberi. & l. in suspenso, e. cod. F.
y l. eqvifind. ... d. F. & d. §. liberi.
z l 2. § sed si quis decesserit, ad Tert. P.
a Iul. Pau. li. 4. recep sent. ... Ius liberorum plura habebat priuilegia harum hoc vnũ, qua donatũ Liuia. Dio Cass. lib 55. de iure liberorum. opposuit librum Marcus Terentius Maurus.
b l. 1 de legitti. hære li. 5. Cod. Theod. tit. 1.
c l. sicut mater 7. eod. titu. C. Theod. item vetustas, de iure. quæ ab int. defer. Explicatæ. Theoph in §. pen de senat. Tertull.
d l. 2 de iure liber. li. 8 C tit. 59.
e §. præferuntur, de senatus Tertull.

patris com cōstitutione vt sine vlla diminutione, filiorum suorum successionem acciperent, exclusis omnibus personis legitimis: excepta fratris & sororis persona, vt dicemus [a]. Sublata etiam l. in successione, l. 9. de legit. hæred. C. Sublatæq; pœnæ sterilitatis & cœlibatus [b]. Veruntamen adhuc iure Iustinianeo & Codicis, pater potior matre. Et in lucris nuptialibus, & in bonis maternis quæsitis filio, primum succedebant defuncti liberi si essent: & si non essent, fratres excluso patre. Post quos, si illi nō essent, pater admittebatur, etiamsi defunctus fuisset in potestate patris: in cuius tamen bonis quamdiu vixisset pater haberet vsumfructum [c]. Atque his modis sæpe variatum in successione ascendentium, matris, patris auorum & auiarum, & concursu illarum, vel in distinctione facta rerum, de quarum successione agebatur, vel personarum, vel potestatis, qualitatis, vel temporis, vel sexus. 9 § † Sed tandem illa, & vniuersæ succedendi formulæ antiquæ, prætoriæ, iuris antiqui & antiquioris, in vnā resolutionē redactæ sunt [d]. Vt si pater solus supersit mortuo filio in potestate cōstituto, solus succedat: si vero vnà cum illo mater superstes sit, vterque filio æqualiter succedat in proprietate & vsufructu bonorum castrēsium: in bonis vero aduentitiis, in quibus pater quādiu vixerit habet vsumfructum [e]: mater cum patre in proprietate succedat: vsumfructum pater quādiu vixerit integrū retineat, & eo mortuo mater cum vsufructu partem suam possideat. Sic emēdata est lex antiqua quoq;, qua pater accipiebat castrēsia filij non iure hæreditario sed iure peculij solus [f]. 10 § † Quod si agatur de liberis emācipatis, bona eorū diuiduntur æqualiter inter solos parentes primi gradus, inter patrem & matrem si soli sint. Sed si defuncto non sint primi gradus ascendētes, puta pater aut mater, sed tantum secundi vel tertij gradus, auus auia, vel proauus & proauia paterni vel materni: inter paternos & maternos auos & auias æqualiter etiam bona diuidentur. Vt ex bonis defuncti, puta Titij, auus & auia eius ex parte patris, mediam partem cōsequantur: auus & auia ex patre matris, aliam mediam. Et ita auus & auia patris faciunt vnum gradum, & vnam stirpem loco filij: auus & auia matris, aliam stirpem. Et proinde quia isti succedunt in stirpes, si Titius decesserit relicto tantum auo paterno, vel auia paterna sola, & relictis auo & auia maternis: tantundem consequetur solus auus vel sola auia patris, quia stirps est, quantum auus & auia matris, qui aliam stirpem faciunt: & contra, tantum auus vel auia solius matris, quantum auus & auia superstitis patris. Nam deficientis portio, eis qui sunt de stirpe accrescit, quamdiu aliquis ex illa superuixerit, neque ad alterius stirpis personam defertur [g]. Si tamen auus & auia materni aut paterni concurrerent cum patre vel matre, vel cum his duobus vel cum altero horum, excluderetur auorum & proauorum gradus à proximiore paterno & materno [h]. Exceptionem tamen huc adferri oportet, ex distinctione potissimum bonorum, in qua praxis variat, sed de iure quod tenendum sit, explicatur. 11 § † Nam si quæ diximus de æqualitate successionis per stirpes ascendentium, intelligenda sunt, quando bona filiorum, de quorum successione agitur, sunt aduentitia, & aliunde quam ex liberalitate patrum, auorū, matrisve processerunt, puta quia industria, arte vel officio filij acquisita sunt, vel ex donatione aut hæreditate extraneorum à familia, obuenerunt: quia in his vera diuisio in stirpes est. At in bonis, quæ ex parte matris vel patris, vel eorum descendentium aduenerunt, resoluitur vt proximior in gradu eius lineæ à qua processerunt, præferatur alterius lineæ ascendenti, etiam in æquali gradu existenti. Vt puta, Titius, cui donatum est ab auo paterno, decessit intestatus relicto patre & matre superstitibus, in successione eius pater præferetur matri: itē mater patri, si ex linea materna bona quę reliquit Titius habuisset [i]: nisi mater exclusa à successione esset filij propter consuetudinem municipij. Si tamen qui dederūt sint in gradu dispari cum proximioribus ex alia linea, ab illis excludentur: veluti auus paternus dedit Titio nepoti mortuo, mater Titij præferetur auo paterno in his etiā bonis, & in aliis quæsitis ex linea paterna. Et ita etiam pater Titij excluderet auum maternū, in bonis quoque quæsitis ex linea materna [k]. Sic in superioribus aliis, etiā in bonis ab alia linea quæsitis, proximiores ex alia linea defuncto potiores sunt [l]: quāuis in descendētibus paulo diuersum seruetur [m]. 12 § † Et hæc ita disputantur, quando ascendentes soli reperiuntur superstites Titio morienti. Cæterum, quando Titio fratres sunt vtrinq; cōiuncti ex patre eodem & matre, illi superstites cum ascendentibus gradu proximis succedūt, fratrumve filij: licet pater & mater adsint, diuidēda videlicet inter ipsos hæreditate pro personarū numero, vt ascendentium atque fratrum quisque pro se æqualem portionem habeat, sed & fratrum filij portionem sui parentis accipiāt. Nullo in hoc casu vsufructu omnino patre sibi ex filiorum filiarumve portione vindicante: quia pro eo vsufructu ei hæreditatis pars in proprietate tribuitur. Nulla differentia inter has personas sexus, an per masculinam vel per fœmininam lineam mortui personam contingant, suive iuris vel alienæ potestatis sint, constituta [n]. Paul. Castr. etiam ait, auth. defuncto, ad Tertyl. locum habere & non admitti fratres defuncti cum patre vel matre, si non sint vtrinque coniuncti, id est, vtroque parente: aliter vero præferri patrem aut matrem fratri defuncti ex vno latere coniuncti. Sed tamen, inquit, si frater sit coniunctus ex patris vel matris, qui quæve succedere vult, admitti simul debet. Cui tamen distinctioni in eandem auth. defuncto refragatur Baldus, idque etiam excludi fratrem in hoc casu iudicatum est, secundum Baldum [o]. 13 § † Verba porro illa, [*vt fratres fratrumque filij succedant vna cum ascendētibus proximus,*] dubia inter interpretes sunt, extra patrem & matrem. Nam omnes quidē probant, fratres fratrumq; filios succedere extra controuersiam cum patre & matre, nec fratres eos excludere. Sed num si pater aut mater superstites nō inueniantur, an fratres defuncto vtrinq; coniuncti, auum auiam & superiores excludant, dubium est. Etenim glo. in auth. defuncto, ad verbum, *proximus*, alia glo. in §. si vero cum ascendentibus, ad verbum, *proximus*, de hæred. ab intesta. venien. tradunt, auos & auias & superiores, proximiorum nomine venire, sublatis de medio patribus vel auis, & vna cum fratribus defunctis succedere. Sed verior videtur contraria sententia, vt frater vel fratres defuncto vtrinque coniuncti decedentes sine patre & matre, soli succedant, exclusis auis & superioribus. Et ita proximi intelliguntur, cum quibus concurrant tantum pater & mater [p]. Cæterum, quia dictum est fratres ex vtroque parente coniunctos succedere fratri defuncto, patet emendatam esse Codicis Iustinianei l. si quis vel si

a §. sed non cōsiderimus, no. l. ii. C. ad Senat. Tertyll.
b l. 1. de infir. per cœliba. & orbita. l. 8. C. nt. 58.
c in l. fin. com. de success. lib. 6. C. tit. 58.
d & istam sc. resolutionem tradit ... Bened. in repet c. Raynutius, ad ... & vxorem nomine, num. 71. 74. 71. 76. & seq.
e l. cum oportet, de bo. quæ lib. C.
f l. 1 & 2. & l. proponebatur de castr. pecul.
g §. consequens & reliquum, de hæredi. ab int. venient.
h auth. defuncto, ad Senatu. Tertyl.
i l. quod scitis, §. fi. de bo. quæ li. & ibi. Bar. & d. auth. defuncto.
k auth. defuncto, C. ad Tertyl. & d. l. quod scitis, de bon. quæ li. C. Guidenod vbi sup. num 74. & 75. Chassa ad c. 6. ad verba, ligne ducte, nu 7. & 8. 11. des successions, in cōsuet Burg
l gl. in § consequens, de hær. ab int veni. gl. 3. in aut. defuncto, ad Tertyl.
m de ratione diuersitatis interp. in d. aut. defuncto, & Alex. consil 115. incip. Antoni, 2 vol. & consi. 80. 1. vol.
n hæc expresse in §. si vero cū ascendētibus, de hær. ab int. veni. in authe. nouella const. 118. vnde auth. defuncto, ad Senat. Tertyll. C. ... succed in aut. noue cōsti. 127. §. & quoniam mater, de hær. in aut. ant. & eam solus, C. ad Sen. Tertyl.
o Vide Pap. in Rhapsod. arresto li. 2. tit 8. arr. 7. Cornel. con. 242. vo. 1.
p Iac. de Belouis. in d §. si vero, per illum tex. Sal. in aut. defunctis, col. 14. ad Tertyll. C. Alex. consil. 80. 1. vol. Chassan. ad § 4 ad verb. Et autregard des autres biens, nu. 2. des successions in consu. Burg.

qua, l. 17. ad Tertull. quæ ex altero tantum cōiunctos cum matre admittebat. Ex quibus colligere potes personas quibus succeditur, & quæ succedunt, formam successionis, & effectum. ¶ † Adde tamen in spuriorum filiorum intestatorum successione, distinctionem parentum: vt pater vulgo quæsito nullo modo succedat. Quod & in eo quē genuit ex concubina domo retenta verum puto, quicquid sentiāt interpretes. Nam si protinus ablegentur à successione patris huiusmodi spurij, qui nihil peccarunt, quanto magis pater à successione eorum, quos cum scandalo & peccato maximo generasse se profitetur [a]? Eadem est vtriusq; ratio, saltem prohibitionis successionis ascendentium & descendentium, per l. nam & si parētibus, de inoffic. testa. P. At mater, in quibus casibus, & quatenus, & eo modo quibus succedit ei filius spurius, non adulterinus vel incestuosus, iisdem succedit [b]. Est, Heraclidis & Plutarchi testimonio [c], lex Solonis, μηδὲ τοῖς ἐξ ἑταίρας γεγενημένοις ἐπάναγκες εἶναι τοὺς πατέρας τρέφειν, [*Spurij patres alere necesse ne habeanto.*] Qui enim inquit, in compressione mulieris decorum non seruat, non prolis, sed libidinis gratia eo se impelli liquido docet.

a § fin. quib. mod. nat. effic. sui, in auth.

b l. si qua illustris. C. ad Orfician. § si de Senat. Tertull. §. vulgo, de success. cognat. l. si spurius, eod. cog. P.

c Plut. in Solone.

---

de Rationibus & Exceptionibus successionum intestati ascendentium: & de legibus harum successionum extra ius Iustinianeum

Cap. 10.

1 *Ascendentibus intestatorum descendentium cur deferantur successiones. & num. seq.*

2 *Honor parentibus reddendus in quo consistit vere.*

3 *Patris & filij magna personæ, vocis & bonorum coniunctio.*

4 *Mater quare filio intestato succedat.*

5 *Mater excludi an statuto a successione filij possit, & an exclusa petat saltem legitimam.*

6 *Ascendentes an in feudis filiorum descendentium intestatorum succedant.*

7 *Pater & ascendentes ex quibus causis priuantur successione descendentium.*

8 *Mater priuatur successione filij, si transeat ad secundas nuptias, & si ei pupillo non petierit tutorem.*

9 *Pater, qui male habuit filiū, indignus eius successione.*

10 *Filij non succedit, qui eos necauit, vel mortis causam præbuit: si furiosorum curam non habuerit: si exposuerit. & num. 11. & 12.*

13 *Patris & matris successio intestatorum filiorum, ex legibus Alemanorum, Salicis, & Ripuaria.*

1 QVanquam † ordine turbato, vt diximus, & præter spem naturalem, ascendentes descendētibus succedāt: tamen æquum visum est pluribus rationibus, & Deo ita statuente, vt iuniores senioribus præmoriantur, descendentium bona ad superioris ordinis gradus, deficientibus descendentibus pertinere. Prior est, vt qui morte filiorum & descendentium luctu & mœrore affliguntur, in aliquo releuentur, inque solatium liberorum amissorum hæreditatem luctuosam cōsequantur [d]. Et, vt Cicero pro Quintio, [*ad quem summum mœror ex morte alterius venit ad eundem summum successionis honorem peruenire oportet.*] 2 ¶ † Secūda, quia idem ius debetur ex vinculo simili pietatis & naturæ, parentibus & filiis: quod non distinguitur alio discrimine quam inuersione ordinis mortis [e]. Imo si vinculum obligationis, quo filij parentibus nectuntur, inspiciamus, maiori cum ratione deferenda erunt bona filiorum parentibus, quam parentum filiis. Cum non possimus Deo aut parentibus gratiam & beneficia pro dignitate acceptorum & pro meritis rependere [f], honorari iussit Deus parentes [g]. Honor porro ille non consistit in sola reuerentia, sed in benefaciendo, & in largitione bonorum [h]. Quod si propter benemerita responsum est deferri successiones, quis negare poterit, deberi hæreditatem patri & matri, qui de filiis optime meriti sunt? Et Phalaris, quamuis Tyrannus, tamen natura impellente simile profert testimonium, scribens Paurolæ filio [i]. Μάλιστα μὲν ἀμφοτέρους τοὺς γονέας ὦ παῖ, στέργειν σοι προσῆκε, καὶ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι, τοῦτο γὰρ καὶ σεμνὸν καὶ ἄλλως ὅσιον, ἵνα μεμνῆσθαι τῶν τε φυσάντων καὶ τοσαῦτα εὐεργετησάντων χάριν. ἐπεὶ τοῦ πατρὸς μᾶλλον μᾶλλον ἢ μητρός. οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν ἴσων καὶ ὁμοίως πατρὸς ἂν εἴη δίκαια πρὸς τοσοῦτον αὔξησιν, καὶ τὰ μητρὸς, ἀλλὰ ὁ μὲν τὴν τοῦ σῶσαι καὶ τεκοῦσα, μυρίους ἄλλους ἀνέτλησε πόνους, id est, *Maxime te vtrumque parentum amare oportet, o fili, & plurimi facere: hoc enim filio pium & honestum, vt genitorum, & eorum qui tot beneficia in eum contulerunt, recordetur. Quod si ab officio desistendum est, matris potius quam patris. Non enim tibi sunt in educatione patris & matris paria officia: sed hæc cum filios vtero tulerit, pepererit, educauerit, alios innumeros fert labores.*] Prima, inquit Valerius Maximus, naturæ lex est, diligere parentes [k]. Est locus hic omnibus familiaris & tritus, etiam initiatis bonarum disciplinarum literis, quare nec huic diutius immoror: sufficitque mihi indicasse, quæ ad hanc nostram rationem de subuentione paterna & materna dici possunt, quæ otium cuiusque potest facile producere [m]. 3 ¶ † Tertia igitur ratio, quod propter personarum filij & patris coniunctionem naturalem, vt pene pro eadem persona habeantur [n], & eadem voce, ad propria bona reuerti dicitur pater succedendo filio [o]. Nec est ferendum, patrum & filiorum, vt neque sororum & fratrum, vxoris & mariti familiam diuidi [p]. Et cum vel ex occasione patris, vel eius generationis causa ob quam videntur omnia à patre accepisse, filij bona sibi quæsierint: ea ipsa æquum est redire ad eundem patrem & matrem, quasi ab iis profecta. Ne liberalitatis superiorum in filios munificentia, formidine iniecta amittendi, reuocetur [q]: vt res de facili redit ad suam naturam [r]. Exemplo nobis esse possunt arbores & plantæ, quæ vbi Æstate fructus & folia produxerunt, vbi hyemis aduenientis frigoribus, ramos à se productos penitus exui foliis & veluti vita sentiunt, statim succum & alimentum, vimque omnem, quam per truncum in ramos sparserant, ad radices vnde processerant, reuocant: vt adueniente vere & tempore opportuno regenerationi inseruiant. 4 ¶ † Et iure etiam primo ciuili Romanorum, filij ratione vitæ & necis personæ, & bonorum omnium, in libera erant paterna dispositione, propter ius patrium à Romulo parentibus cōcessum [s]. Omnia etiam filiis iure Pandectarum patri quærebat, vt nec momento dominium quæsitorum apud illum remaneret [t]. Rationes autem, quæ extra potestatis patriæ cōsiderationem faciunt, fauent etiam matri: sed & illa quod eodem iure Romano, materfam. quæ conuenerat ritu legitimo in manum mariti,

similis

d §. & primus quidem, de senat. Tertul. ap. Iust. l. iure succursum, de iure dot. P. l. fin. §. cumq; com. de succ. C.

e l. cum & si patre[illegible] ... de inoffic. testa. P.

f Aristo. li. 8. Ethic. c. 1. Patris honor post Deum. Ioseph. li. 2. con. Appionem

g Exod. 20. 8. Prouerbio 20. Eccl.

h Matt. 7. Plato, 3 de Repu. l. ad [illegible] C. si quis filij parentes [illegible] dist. l. 8. [illegible] adeunt proloc. P.

i Phala. epist. 19.

k Val. Max. lib. 5. c. 4.

m l. fin. de impubes & aliis subst. [illegible] agn. & cond. l. 1. C.

n §. mortu. de [illegible]

o [illegible] de [illegible]

p l. 1. pon. [illegible]

q l. 2. de bon. quæ libe. C. l. [illegible] so. matri. C.

r l. si vnus. §. pactus, de pac. P.

s Dionys. Hal. lib. 2. & 3 Antiq. Rom. l. fi. de pat. pot. C.

t l. placet, de acquir. hæred. P. l. 2. de castr. pecul. P. l. fi. C. eod. tit.

similis filio erat in successione mariti, & vna cum filijs succedebat [a]. Et proinde mirum non est, si cum filijs mortuo, filio succedat. Sunt & labores plures, quos mater pro liberis sustinet, vt documus ex Phalaride, & docet ius [b]: vt recte miserationis ratio [c], & debiti naturæ ius rectissime eas admitti suadeant. Et vt malæ famæ est qui dereliquit patrem: ita maledictus à Deo, qui exasperat matrem [e]. Quod contingeret, si priuaretur filij luctuosa successione. ¶ † Atq; Baldus [d] annotauit, statutum excludens matrem à successione filij esse iniquum, & contra naturalem rationem, nec valere etiam adhibita confirmatione principis quia princeps non censetur statuta confirmare, nisi quatenus iusta sunt, vt ait Cynus [e]. Plura de hoc statuto disputat Nicol. Boërius in §. 3. de testam. in consuet. Biturig. Consentiunt autem omnes interpretes, quod valet statutum seu consuetudo, qua pater & mater certum quid tantum accipiant de bonis & successione filiorum descendentium [f]: potissimumque tuentur illud illi qui omnino legitimam ascendentium tolli posse defendunt [g]. Imo & exclusam matrem à successione vniuersali filij, excludi à successione legitimæ [h]: quia ea ijs debetur, qui ab intestato succedere possunt [i], vt diximus in ca. de legitima, superiori 6 libro. ¶ † Quare & in feudorum successione maxime inspiciunt consuetudinem quæ obtinuerit in precedentibus actibus. Verum communi consuetudine feudorum, descendentibus non succedunt in feudis ascendentes [k], per rationes quas quidam adstruunt, quod minus idonei bello senes quam iuuenes: quia per feudi traditionem consulitur hæredibus, id est, filijs, non ascendentibus, & alijs: de quibus disputant interp. in §. 1. de natu. success. feu. in vsib. feu. gl. in §. 1. de natur. suc ce. feu. eod. lib. Bart. Chass. in §. 6. ad verba, *& les enfans de ses freres*, nu. 5. & 6. & 7. Vbi & idipsum ad emphyteosim extendit ecclesiasticã Guillel. Benedict. de hac etiam vetita ascendentibus feudi & emphyteoseos ecclesiasticæ successione tractat, in c. Raynutius, ad ver. *Et vxorem nomine Adelasiam*, nu. 92. 93. 94. Quæ tamen de feudo nouo dicta intelligunt. Et ideo successionem in feudo antiquo vel paterno locũ habere concludunt, secundum sententiam Petri Iacobi [l]. Deinde probatur & succedere patrem filio, si in manibus domini refutauit feudum cliens in fauorem filij, vt filium inuestiret, ea lege vt si filius præmoreretur, ad patrem feudum rediret [m]. Item si filius contemplatione patris de feudo fuisset inuestitus propter seruitia patris [n]. In Gallia vero proprij sunt mores etiam in feudo, tamen ex consuetudine generali, in illis successio, quæ locum habet in patrimonia7 bus [o]. ¶ † Obseruant nihilominus iura Iustinianea casus, in quibus adimitur successio ascendentibus. 1. Si parentes qui habebant filios ex primo matrimonio, vel maritus mortua vxore matre eorum, vel mater mortuo marito, nuptias repetant. Nam tunc coniunx, qui matrimonium repetijt, non potest in proprietate succedere in his bonis, quæ à priore præmortuo cõiuge filio mortuo aduenerunt: in alijs tamẽ succedit, siue auitina sint, siue aliunde quæsita, vna cum fratribus mortui [p]. Hoc disputat & concludit Guill. Bened. in d. verbis *& vxorem nomine Adelasiam*, nu. 83. 84. 85. 86. 87. 88. Chassan. in §. 6. tit. *des successions*, ad verba *ligne directe*, num. 7. in 4. limitat. Angel. in §. hinc nobis, per illum textum, de nupt. in auth. Et quamuis infamiæ [q] pœna remissa sit transeuntibus ad secundas nuptias [r], propter dictum Apostoli, *nubat in Domino*, quia post mortem soluta est mulier à lege viri: tamen remanent pœnæ legales, & ademptionis bonorũ ex hac coniunctione repetita per habentem liberos, si in fauorem liberorum sunt [s]: vt tradit iudicari vbi sup. Bened. nu. 90. Vt etiam l. omnem, C. ad Tertullia. locum habeat, nisi testator vel testatrix, à quibus bona processerunt, prohibuerint pœnas has locum habere [t]. Quod autem diximus de lucri priuatione prætextu secundi matrimonij, multo magis etiam habere locum, quando auus vel auia vel superiores succedunt descendentibus, scribit D. Guill. Benedict. 8 vbi sup. nu. 89. ¶ † Docent & iura nostra, secundo loco matrem excludi à successione filij, si eo constituto in minori ætate, in qua mortuus fuerit, non petierit tutorẽ dari intra annum [u]: vel si ventri non perijt curatorem [x]. Putat tamen Chassanæus, ex negligentia non petiti tutoris minori, non priuari matrem successione: quia iure mater tutrix & legitima administratrix personæ & bonorum filij est, si velit [y]. Et censetur quis semper iure suo vti, si agatur de euitando crimine [z]. Veruntamen si ad secundas nuptias conuolet, cessat hæc præsumptio, si non petierit tutorem: & ideo ius illi adimit successionem [a], Hanc tamẽ pœnam putat sublatam esse per consuetudinẽ idem Chas9 sanæus [b]. ¶ † Tertio, priuari filij successione contra tabulas filij patrẽ responsum est, si contra pietatẽ eum male afficiens, eum manumittere coa10 ctus fuerit [c]. ¶ † Neq; qui deliquit, dignus præmio est [d]. Sed nec is, quarto qui liberos necauit, eorũ habet successionem [e]. Idipsum si culpa eius mortui sunt [e]. Si enim indignus est successione defuncti, qui non vindicauit eius mortem [g]: mul11 to magis qui eam intulit. ¶ † Subinde quinto loco, parentes, qui liberorum in furore constitutorum curã neglexerint priuantur successione eo12 rum, vt indigni [h]. ¶ † Proximum est sexto loco, vt qui queve filium filiamve exposuerit, vltra pœnas quas meretur criminis, priuetur successione [i]. Sic enim expositus, videtur incertum patrem & matrem vel eum habere, qui dignus filio non sit, eum filium dignum se non existimauerit. Et ideo vtilitate omni ex filio proueniente priuandus [k], quãuis certus fuerit. Dicunt enim comici & tragici poëtæ, aliquiq; alij historiæ authores, mulieres seu meretrices, quę sęuo crimine exponebant liberos, non oblitas penitus se esse matres, sed ex ornatu suo quædã cum filijs exponere, ex quibus aliquando agnoscebant liberos [l]. Quod tamen fallax est argumentum probationis. Et hæc quidem ita se habent in iure ciuili proposita & emendata. Reliquum est, vt quid de successione ascendentium alibi & apud aliquas nationes statutum sit, paucis indicemus: vt ex paucis liceat colligere suum cuiq; morem, & leges patrias confirmatas à superiore, in succedendo siue ex testamento [m], siue ab intestato, esse sequẽdas. Tanta enim est humanorum ingeniorum diuersitas, tantæq; ac variæ legum occasiones, vt non ijsdem regulis ea13 dem apud diuersos temperari nequeant. ¶ † Lex Alemanorũ in successione parentum, hæc [n]: [*Si qua mulier, quæ hæreditatem paternam habeat, post nuptum prægnans peperit puerũ & in ipsa hora mortua fuerit, & infans viuus remanserit aliquanto spatio, vel vnius horæ vt possit aperire oculos, & videre culmen domus & qua-*

quatuor parietes, & postea defunctus fuerit, hereditas materna ad patrem eius pertineat: & tamen si testes habet pater eius qui vidissent infantem oculos aperire, vt potuisset culmen domus videre & quatuor parietes, tum pater eius habet licentiam cum lege defendere.] Statim autem iure ciuili vbi natus est posthumus fit hæres patris & matris, si viuus perfecte natus est: & si vocem non emiserit & licet illico postquam in terram cecidit vel in manibus obstetricis, decessit[a]. Lex autem Salica, sic habet[b]. [*Si quis mortuus fuerit, & filios non dimiserit, si pater aut mater superstites fuerint, in ipsam hereditatem succedant.*] Et hæc lex cum legibus iuris ciuilis nouis conuenit. Lex quoq; Ripuariæ hæc[c], [*Si quis absq; liberis defunctus fuerit, si pater materque superstites fuerint, in hereditate succedant.*]

a L. 2. & 3. C. de posth. hære. instit. lib. 6. C. tit. 29.
b in legib. Salica, tit. 62. de allod.
c in legi. Ripuariæ, tit. 58. §. 1.

---

de Successione intestati Collateralium fratrum filiorumq;. Cap. 11.

1 *Hereditas intestati defuncti vario ordine delata ad collaterales.*
2 *Agnati qui, & quando ab intestato succedebant: & qui consanguinei fratres, & vterini.*
3 *Agnati tantum proximiores succedunt.*
4 *Fœmina quomodo & quando ex l. 12. tab. & media Iurisprud. & noua vocarentur ad successionem intestati.*
5 *Collateralium personarum succedendi quis hodie ordo.*
6 *Fratrum filij & sororum etiam dotatarum iure repræsentationis quomodo succedant patruis.*
7 *Frater vterinus tantum, & consanguineus tantum defuncti, quomodo succedant intestato.*
8 *Fratrum intestati successionis tria singularia.*
9 *Fratris indigni hereditas ab intestato ei deuoluta, cui deferenda, fisco an proximioribus.*
10 *Spurij quibus collateralibus succedant ab intestato, quiue eis succedant.*
Sed quid si illi incestuosi sint vel adulterini, vel matres illustres. In Gallia non succedunt, nec illis succeditur ab intestato. Et qui illorum bona habeant. nume. 11. 12. 13.
14 *Adoptiui quomodo consanguinitatis iure succedant transuersalibus.*
15 *Adoptiuorum bona vt in familiam redeant adoptantis, a quo processerant, lex Solonis.*

1 HÆreditas Intestati defuncti, † si non supersunt descendentes vel ascendentes, defertur ad coniunctos ex latere. Variatus tamen huius successionis ordo, sicut & qui erant descendentium & ascendentium. Nam lege 12. tabul. primum, vt diximus, deferebatur suis: dehinc consanguineis: postea agnatis, & per fœminæ sexum proximioribus[d]. Et ex eadem lege admittebantur pari modo fratres & sorores ad successionem fratris prædefuncti, quamuis non essent ex eodem patre vel matre geniti[e]. Alio iure frater & soror præmortui, cum filijs ex fratre alio præmortuo quoq; superstitibus, sicq; nepotes cū patruis non concurrebant in hæreditatem pa-
2 trui[f]. ¶ † Legis verba 12. tabul. erant[g], [*si intestatus moritur, cui suus nec extabit heres, agnatus proximus familiam[h] habeto*] Agnati sunt, cognati per virilis sexus personas cognatione coniuncti[i], quasi à patre connati: vt ex eodem patre nati fratres vel sorores, agnati sibi sunt, qui & consanguinei dicuntur etiam[k], si ex diuersis non eadem matre nati sint: quo casu essent & vterini dicti[l]. Item patruus fratris filio, & inuicē is illi, agnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui & consobrini vocantur[m]: qua ratione etiam ad plures gradus agnationis peruenire poterimus. Consanguinei tamen proprie in hac quæstione successionis, fratres & sorores sunt ex eodem patre: reliqui
3 ab ijs descendentes, agnati[n]. ¶ † Verum nō omnibus simul agnatis dat lex hæreditatem, sed ijs qui tunc proximiore gradu sunt, cum certū esse cœ-
4 perit aliquē intestatum decessisse[o]. ¶ † Lex 12. tabul. quidem indistincte vtrumq; sexum masculorum & fœminarū secundum agnationis gradum vocabat: sed media iurisprudentia postea secuta, quæ statuit, vt iure consanguinitatis seu fraternitatis sorores quæ essent, defuncti hæreditatē caperent: in vlteriori vero gradu existentes, non caperent. Masculi autem earum hæreditates ab intestato, etiam si longissimo gradu essent, admitterentur[p]. Hanc mediam iurisprudentiam ad legem Voconiam refert Iulius Paulus, lib. 4. tit. 8. q. Idq; statutum ita erat, ne fœminæ ditiores factæ, se viris æquarent. Videbaturq; ex dignitate familiarum esse, vt in familiam masculorū, vt digniorum fœminis omnibus[r], remanerent bona: & ita familiarum splendor conseruaretur[s], quem in liberis, qui in aliam familiam non transeunt, consequimur, & æternitatis nomē per illorum generationē certius paramus[t]. Cæterum, prætor subinde temperauit hanc legem ex æquitate, cui visum fuit iniquum, fœminas agnatas tanquam extraneas omnino excludere. Et ideo eas ad bonorum possessionem admisit, ex ea parte edicti, *vnde cognati*, qua proximitatis nomine bonorū possessionem pollicetur: dummodo neq; agnatus vllus, neq; proximior cognatus, interueniat[v]: id est, sicut colligitur ex Theophilo[x], vt ita tantum admitterentur, cum deficerent omnes cognati & cognati cuiuscunq; quos gradus, & fœminæ iure tantum tertiæ speciei cognationis admitterentur, vt proximæ, si nulli essent masculi ex cognatione, & omnibus remotioris gradus masculis prælatis fœminis. Sanciuit deinceps Iustinianus[y], omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes, siue masculini siue fœminini generis essent, simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestatu vocari, secundū sui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia cōsanguinita-
5 tis iura sicut Germanæ non habent. ¶ † Atq; tandē iuris nouissimi ordo intestatæ successionis delatæ collateralibus, hic fuit status & fixus. Vt si quis decedat sine descendentibus, vel ascendentibus, vel cum illis: sed qui repudiarunt hæreditatem, vel eam consequi non possunt, vel si non adita & non transmissa decesserunt, iuxta l. defunctis, C. de legit. hæred. si sunt ei fratres vterini & consanguinei simul, id est, ex vtroq; nati parente patre & matre, illi succedant[a], & excludant fratres ex altero tantum latere cōiunctos: qui tamen, si soli supersint, sine fratribus vtrinq; coniunctis, mortuo siue ex patre tantum, siue ex matre tantum coniuncto succedunt soli, alijs agnatis exclusis[a]. Ita duo vincula coniunctionis fraternæ vno sunt fortiora[b]. Et vnum proximius vnius etiam lateris fraternitatis fortius, ratione gradus præstantualque aliorū agnatorum. Neq; hic distinguendum est à quibus, an à patre vel à matre bona defuncto adue-

d l. 2. § 8. & l. 3. de suis & legit. hær. P.
e L. 1. C de legit. hæred.
f l. consanguinitatis. cod. P.
g Vlpi. in tit. tit. 26 §. 1 de legi. agna. succe. P.
h id est, bona. l. pronunciatio, 195. de verbo. sig. P.
i §. 1. nemo suus, de legi. agn. succes. P. §. 1. de legi. agnat. tut. ap. Iusti. l. 2. §. agnati, de suis & legi. in P. Vlpia. in tit. tit. 26. & 29.

aduenerint: nam siue sint paterna, siue materna semper vtrinq; coniunctus excludit ex altera parte coniunctum. Vtpote succedens in patrimonio 6 bonisq; nō patris aut matris, sed fratris[a]. ¶ † Quod si defunctus reliquerit fratres vtrinque coniunctos, & filios præmortui fratris vtrinq; coniuncti: filij fratris vtrinq; coniuncti succedunt loco patris in stirpes cum patruis vtrinq; coniunctis[b]. Et ita hic locus est iuri repræsentationis inter filios fratrum. Quod & in sororum filijs obtinet[c], etiam si sorores dotatæ fuerint à patre communi earum & decedentis: quia hic non agitur de successione patris, sed fratris: neq; conferre quippiam oportet acceptum[d]. Imo si defunctus decesserit relictis filijs fratris sibi vtrinq; coniuncti, cum fratre quoq; ex altero latere, puta matris aut patris tantum, coniuncto: illi filij fratris excludēt à successione consanguineum tantum, vel vterinum tantum fratrem defuncti, idq; iure repræsentationis[e]. Succedit porro vtrinq; coniunctis defuncto, non existentibus proximis, frater ex vno tantum latere coniunctus, exclusis remotioribus agnatis, eo quod sublata sit agnationis & cognationis differentia, quod pertinet ad hanc intesta-7 ti successionem[f]. ¶ † Sed si concurrant in successione defuncti, frater vterinus tantum defuncti, & frater consanguineus tantum eiusdem defuncti, dicunt in bonis quæsitis mortuo à parte, præferri consanguineum tantum: in bonis vero à matre quæsitis, vterinum tantum: in alijs vero bonis aliunde quæsitis per defunctum, æqualiter succedere, vel eorum filios loco illorum, si sint[g]. Excludunt etiam ij filij fratrum, vt fratres, patruum & amitam, auunculos & materteras defuncti[h]. Exempli causa, Petrus & Paulus fratres fuerunt, Paulus decessit relictis duobus liberis fratribus Sticho & Ioanne: decessit etiam Ioannes, superstite Antonio filio relicto: decessit nouissime & Stichus sine liberis, superstite Petro patruo, & Antonio nepote transuersali: nepos excludit patruum, non quidem proprio iure, sed repræsentationis: quia si illius personam respicias, is est in tertio gradu collateralium, & pari modo etiam patruus ex alia parte: vnde cum in æquali gradu sint, concurrere deberent[i]. At si respicias ad ius repræsentationis, hic patris locum tenens, est in secundo gradu, & ita remotiorem in tertio pa-8 truum defuncti excludit. ¶ † Obseruandum autem est, tria esse singularia in hoc gradu secundo etiam hodie fratrum & filiorum fratrum, in successione fratrum. Primum est ius repræsentationis[k], quod nū habet locum in vlterioribus agnatis, vltra fratres fratrumq; filios[l]. Secundo, vt quod & dictum est vtrioq; coniunctum præferri coniuncto ex altero tantum latere, & filios quoq; vtriusq; lateris coniuncti, non habeat locum in vlterioribus transuersalium gradibus, extra fratrum filios[m]. Nam in vlterioribus tantum proximitatem gradus inspicimus: sublata differentia omni masculorum & fœminarum iure ciuili[n]. Exempli causa, si quidam Petrus decesserit, relictis Ioanne & Martino fratribus patruelibus vel consobrinis: si pater Ioannis coniunctus erat patri Petri defuncti ex vtroq; latere: pater vero Martini coniunctus esset tantum ex vno latere patri eiusdem defuncti Petri: non præferetur Ioannes, qui filius erat patris coniuncti ex vtroq; latere patri defuncti: sed concurrent Ioannes & Martinus æqualiter. 3. Singulare, vt inter fratres defuncti fratrumq; filios, successio diuidatur per stirpes, non per capita, post vero gradus hos, inter vlteriores vocatos, defuncti hæreditas diuidatur in 9 capita[o]. ¶ † Cæterum, frater cum suis filijs priuatur successione, vt indignus, si fratrem occiderit: & iure ciuili, successio alioquin ei debita, non ad proximiores sed ad fiscum peruenit[p]. Hodie tamen æquius putat Bartolus[q], si nondum ad fiscum delata successio est, potius adiudicandam proximioribus priusquam deferatur patricidæ. Et ita etiam sæpe iudicatum est in curijs supremis[r]. 10 ¶ † Sed & hic operæ pretium est & in omni collateralium successione annotasse, quod diximus in ascendentium & descendentium intestatorū hæreditate de spurijs, vt si agamus de patris collateralibus: illi neq; spurijs, neq; spurij illis succedant[s]. Quemadmodum dictum etiam olim de naturalibus[t]. Si vero de maternis collateralibus, recte dictum est, illos inuicem sibi succedere[u]: quia in istis est certitudo matris, & naturalis, pro-11 ximitatis effectus[x]. ¶ † Dubium tamen hic remanet, quia illustris mulier non habet hæredem spurium, neq; ei hæres illa est[y]: neq; etiam quælibet mater succedit incestuoso, adulterino, nefando, & similibus[z], neque illi matri: cum idem ius seruandum sit in collateralibus matris vt illi non succedant istis, neq; isti collateralibus. Resoluunt autem Ioan. Petrutius[a], & Nicol. de Vbaldis Perusi[b]. inter spurios illustris mulieris, & inter natos ex incestuoso, adulterino, infandoq; concubitu, & ipsos transuersa lineæ matris proximos, esse ius mutuum successionis ab intestato: & ita fratres legitimos & naturales, & naturales tantū, & contra, & alios non excludi successione. Nec obest, quod mater illis non succedat, nec illi patri: quia hoc fit propter matris delictum[c], quod personam non egreditur[d]. At iniusq; puniendi delinquentes, & qui magis delinquunt, non delinquentibus[e]. Nec negari potest inter huiusmodi personas, coniunctionem esse sanguinis & proximitatis[f]. Et proinde regulas iuris generales, quæ vocant proximos, in illis locum habere, maxime cum non in illis, sed in matris successione inueniantur tantum correctæ. Quodq; non inuenitur emendatum, stare nō debet prohiberi[g]. Attamen si statutum esset, vt filij excluderent sorores: quia verba statuti sunt stricte intelligenda, spurios non excluderet sororē legitimam in successione, etiam si is legitimatus esset[h]: quia etsi sit legitimus, tamē non est legitime natus, ex nuptijs videlicet iustis. Sed & Guillelmus Benedict. contra prædictos Petrutium & Nicol. de Vbaldis resoluit[i], spurios ex damnato coitu natos, veluti ex incestu, adulterio, nefariove complexu, nullo modo alijs nec inter se succedere posse: quia neq; cognati, neq; fratres nominari debeant, nec consanguinei, nec consobrini: sicuti nec quoad patrem vel matrem, nominandi sunt filij[k]. At si essent spurij plures eiusdem matris illi sibi inuicem succedunt, siue vnus sit naturalis, siue al-12 ter sit naturalis & legitimus[l]. ¶ † Ego certe iustiorem existimo sententiam consuetudinis generalis Galliæ, per quā nec spurij succedunt collateralibus patris, vel matris[m]. Et ita sublata est l. si qua illustris, ad Orfic. auth. licet, de natur. libe. C. Quis enim inter Christianos est, qui non sciat ex damnato à lege diuina coitu natos spurios, ex præcepto, *non mœchaberis*[n]? Et quia conuenit inter interpretes ex damnato coitu natos non esse omnino collateralium matris successores, idipsum de illis dicendum est inter Christianos.

o §. si vero neque fratres, de hæred. ab intest. veni.
p l. cum ratio, §. fin. de bon. damnat. P.
q Bart. in l. hæreditas, nu. 5. de iis quib. vt indig. C.
r Autter. dec. capel. Tholos. 53. Guid. Pap. q. 146. Pap. lib. 20. Rapso. arrest. tit. 1. ar. 4.
s l. hac parte, & l. si spurius, vnde cog. §. filius vero, quib. mod. natu. effic. sui.
t l. fi. C. de natur. lib.
u §. nouissime, ad Sen. Orfi. ci. §. fi. de nup.
x d. l. si spurius, & l. hac parte, vn. cog.
y l. si qua illustris, ad Orfici. C.
z auth. ex complexu, C. de incest. nupt.
a Ioan. Petrutius, ad l. 2. de in ius voc. P.
b Nicol. de Vbald. in tract. de success. ab inte. c. 1.
c §. fin. quib. mod. nat. effic. sui, in auth. & in l. fi. C. de natu. libe.
d l. si qua pœna, & l. crimen paternum, de pœ. l. sancimus, C. eod.
e ea sicut dignum, de homicid.
f d. l. si spurius, & l. vnde cogna.
g l. sancimus, C. de te... l. præcipimus, C. de appell. c. ... expediat, eod. ...
h Guil. Bened. ad c. Raynutius ... habens filias, nu. 146. 147. de test. Lud. ... l. si qui pro emptore, de vsucapio.
i id. Ben. ad ve. & vxorem ... Adelasiam, nu. 144.
k §. fin. quib. mod. natu. effic. sui.
l d. §. vulgo, de succ. cogn. §. fi. d. de agn. success. d. l. si spurius, vnd. cog.
m Guil. Bene. in d. ver. & vxorem, n. 148. 149. 150.
n Exo. ca. 20. Matth. 5. ad Ephes. 5. ... non mœchaberis, 32. q. 5. c. mœchos, 32. q. 4.

 ¶ † Qua-

13 ¶ † Quare & in Gallia spurijs seu bastardis, quia ipsi incipiunt progeniem suam & lineam, licet quidem restari, & hæredes quos voluerint scribere [a], & si filios habeant, ab intestato illos relinquunt hæredes. Attamen si intestati decedant sine filijs legitimis & naturalibus, vel sine nepotibus vel descendentibus ex ipsis, non habent collaterales ex parte patris vel matris hæredes, sed fiscum regis, vel domini iuridici locorum, vbi fuerint nati & domicilium habuerunt, & mortui sunt [b]: tanquam si bona essent vacantia. Et ita iudicatum Aresto Senatus Parisiensis 7. Septemb. 1545 [c]. Norunt hanc honestatem Græci, quorum archon Euclides author citatur à Demosthene [d], in hæc verba, νόθῳ δὲ μηδὲ νόθῃ, εἶναι ἀγχιστείαν μήτε ἱερῶν, μήθ' ὁσίων, ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος. id est, *spurio autem neque ius esto propinquitatis, neque item sacrorum, neque publicorum: ab Euclide pratore.* 14 ¶ † De adoptatis autem quid sentiendum est, & num succedant iure consanguinitatis & proximitatis si quæras, respondeo: ius familiæ & agnationis ciuile esse [e]: ideo per actum ciuilem adoptionis acquiri [f], & tolli [g]. Verum consanguinitatem, quia nexus est sanguinis & naturale ius [h], per adoptionem non posse acquiri. At quia lex adoptatis iura consanguinitatis in successione & alijs actibus communicat, non vi significationis consanguinei, sed respectu ciuilis effectus dicuntur [i]. Et qui adoptatur ijsdem agnatus est, quibus & pater agnatus: & legitimam eorum hæreditatem consequitur [k]. Sed id cum distinctione intelligendum est, nam qui in adoptionem dati sunt extraneo, & ideo nō transierunt in potestate patris adoptantis, succedere non possunt collateralibus patris adoptantis [l]. Qui autem transeunt in potestatem adoptantis, quod personæ coniunctæ dati sunt in adoptionem, succedere possunt ex eo capite quod sint naturaliter coniuncti [m]: & si ex eo capite gradus naturalis nollent succedere, sed tantum ex gradu ciuili, scilicet adoptionis, possent inquit Guillelmus Benedict [n]. agnatis patris adoptiui succedere, si adoptio ante soluta non fuerit emancipatione: non autem succedere possent cognatis [o]. 15 ¶ † Disputat autem ex legibus Atheniensium Demosthenes, oratione aduersus Leocharem, pro Aristodemo propinquiore Archiadæ, cuius petebat hæreditatem, ex lege Solonis decedentibus adoptatis sine prole legitima, hæreditatem redire ad proximos eius qui adoptarat, à quo bona processerant. ὁ γὰρ, inquit, τοῦ Σόλωνος νόμος, οὐδὲ διαθέσθαι τῷ ποιητῷ δίδωσι τὰ ἐν τῷ οἴκῳ, ὅταν ποιήσηται εἰκότως δήπου· τὸ γὰρ κατὰ νόμους εἰσποιηθέντι οὐκ ἐξῆν, οὐχ ὥσπερ περὶ τῶν ἰδίων κτημάτων βουλεύεσθαι ἔστιν. ἀλλὰ τοῖς νόμοις ἀκολουθεῖν περὶ ἑκάστου τῶν γεγραμμένων, ὡς ὁ νόμος λέγει. ὅσοι μὴ ἐπεποίηντο, φησίν, ὅτε Σόλων εἰσῄει εἰς τὴν ἀρχήν, ἐξεῖναι αὐτοῖς διαθέσθαι ὅπως ἂν ἐθέλωσι. τοῖς δὲ ποιηθεῖσιν, οὐκ ἐξὸν διαθέσθαι, ἀλλὰ ζῶντας ἐγκαταλιπόντας υἱὸν γνήσιον ἐπανιέναι, ἢ τελευτήσαντας ἀποδιδόναι τὴν κληρονομίαν τοῖς ἐξ ἀρχῆς οἰκείοις οὖσι τοῦ ποιησαμένου. id est, *Solonis lex nec testamentum facere adoptiuum, nec legare ea qua sunt in familia dum adoptatur, sinit iure omnino. Nam authoritate legum adoptato in alienas opes, non sic vt de priuatis rebus est statuendum: sed ex præscripto legum singula vt præscripta sunt facienda. Sicut lex ait. Qui non adoptati fuerant, cum Solon magistratum iniret, eis testamenti faciendi suo arbitratu, ius esto. Adoptatis vero ius ne esto. Sed aut viuentes relicto iusto & naturali filio, in familiam redeunto, vel defuncti hæreditatem primis cognatis adoptatoris restituunto.*

[a] Boer. 105 ¶ de testa. in con suet. Bit. in con suet. Aurelianen. ti. des successions, ti. 14.

[b] Guill. Ben. vbi sup. nu. 158.

[c] Pap. lib 21. Rapso. arest. tit. 3. arest. 3 & 8.

[d] Demosthe. aduersus Macharatū. ora. ἀνταὶ τὸ ἀγχίνι κλήρου, de hæreditate Agniana.

[e] § sed agnationis, de leg. agnat. tut.

[f] l qui in adoptionem, 132. de adopt. P.

[g] § minim, de hæred qua ab int defer.

[h] l si is qui, 44. de adopti. P. l. 1 de suis & legi. l. iura sanguinis, de reg. iur.

[i] § si ex ea fe... ut hæres, ver. nec dubium, de legit. agn. succ. l. 1 § & & l. 2. de suis & legi. P. l. 2. § si fit, & l. si quis, 7. ad Sena. Tertu. P.

[k] l. 2. § 2. de suis & legit. P.

[l] l. cum in adoptiuis, § sed ne articulum, de adoptio C.

[m] § collā ve... de hære. ante vet.

[n] Guil. Bene. loco. Rayn... tius, ad ver & vxorem nomine Adelasiam decis. 3. n. 192. & 193 de test.

[o] l qui in adoptione, de adoptio.

de Successione Collateralium vlterioris gradus, quam fratrum. Cap. 12.

1. *Cognati post agnatos tantum lege 12. tab. ad successionem intestati vocati.*
2. *Fœmina cognata & agnata quando, & quomodo ad hæreditatem intestati admissa.*
3. *Edictum,* vnde legitimi, *&,* vnde agnati, *quid contineat.*
4. *Cognatorum & agnatorum ex latere quomodo regitur hodie successio intestati.*
5. *Feudorum ab intestato successio vsque ad quem gradum.*
6. *Agnati vel cognati quando non succedant vsq; ad decimum gradum.*
7. *Clericorum & ecclesiasticarum personarum ab intestato decedentium, ad quem pertineat hæreditas.*

1 Post fratres fratrumq; filios, † proximiores defuncti admittuntur ad successionem intestati. Verum & ius antiquum a nouo distinguere oportet. Siquidem lege 12. tabul. post cōsanguineos fratres vel sorores, delata fuit tantum hæreditas ad proximiorem vel proximiores eiusdem gradus agnatos, exclusis cognatis, qui post agnatos tantum vocabantur [p]. Qui sunt autem agnati, docent Iustinianus [q], & alij [r], pro virilis sexus esse personas coniunctas cognatione, quales fratres ex eodem patre nati qui & consanguinei patruus fratris filio, fratres patrueles ex duobus fratribus geniti, & reliqui eodem modo ex istis procreati. Qui autem per fœminini sexus personas iunguntur, cognati tantum dicuntur [s]: vt amitæ tuæ filius, non est tibi agnatus sed cognatus, & tu illi: quia qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur. Proximus agnatus dicebatur, habita ratione temporis in quo res ad 2 intestati causam peruenit [t]. ¶ † Sanciebat etiam lex 12. tabularum vt fœminæ iure tantum consanguinitatis capiant hæreditatem intestati, si sorores sint, vlterius non capiant: masculi autem ad earum hæreditates, etiamsi in longissimo gradu sint, admittantur. Qua de causa fratris tui aut patrui tui filiæ vel amitæ tuæ, hæreditas ad te pertinebat, tua vero ad illas non pertinebat [v]. Et iure quoq; sequenti ciuili sorores succedebant, vt agnatæ filiæ, excludebantur cognatæ [x]. Postea tamen alias cognatas prætor, vt ante diximus, ad hæreditatem vocauit, ex parte edicti qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte tamen ea lege admittebantur, si neq; agnatus vllus, neq; proximior cognatus interueniebat [y]. Sic etenim & cognatos à iure 12. tabularum incognitos, prætoris æquitas admisit, deficientibus agnatis [z]. Et vt agnati succederent vsq; ad decimum gradum, ordine prioritatis: ita 3 & agnati vsq; ad sextum [a]. ¶ † Addidit & prætor, quum ob varias de intestatorum successione leges, iura de hæreditate deferenda difficile compræhenderentur, edictum, [*vnde legitimi & vnde agnati,*] quod iuuat omnes intestatorum hæreditates [b]. Fecitq; agnatis gradus ad succedendum idoneos, ne quis facile decederet sine hærede [c]. Et cum lex 12. tabularum statuisset, vt repudiante primo vel proximo agnatorum, eidem amplius

non

non deberetur hæreditas, prætor adhuc viam ſuccedendi iiſdem aperuit per edictum, [*vnde legitimi, & vnde proximi* a:] quæ emendatio imperfecta à Iuſtiniano dicitur b. Cum alijs etiam legibus quæ deferebant hæreditates, ſiue cum ſenatuſcõſultis, & beneficium prætur bonorum poſſeſſionis, in l. vni, ti. vt ea legib. ſenatuſcon. bono. poſſeſſ. detur in P. adiecit & bonorum poſſeſſionem, per quam decem perſonas præferebat in ſucceſſione emancipati manumiſſori extraneo, qui filium liberum alterius emerat, iuxta l. 2. de patri. qui fil. diſtrax. C. nempe patrem, matrem, auum, auiam ea parte patris & matris, filium, filiã, fratrem, ſororemve conſanguineos vel vterinos c. 4 § † Cæterum iure nouiſſimo, tanta ſylua remediorum, & varietatis Labyrinthi, omneſq; differentiæ iſtæ cognationis, & agnationis in ſucceſſionibus inteſtati defuncti antiquantur, nec conſiderantur in iure omne ciuili Romanorum ſcripto. Sed cognati cum agnatis deſuncti, ſi in æquali gradu ſunt, æqualiter ſuccedunt: ſi ſoli, in priore gradu poſteriores gradus excludunt. Sublata etiam ſexus differentia. Et ſi plures ſunt, in capita ſuccedant non ſtirpes d. Et ita omnes tam agnati, quam cognati ſuo ordine vſq; ad decimum gradum vocabuntur e. 5 § † Singulare autem prohibent in feudorum ſucceſſione, in ducatu, marchionatu, comitatu, & in regno, vt cognati & agnati ſuccedant etiam vſq; ad centeſimum & vltra gradum, ſecundum Baldum f. Is tamen in §. hoc quoq;, de ſucceſſio. feu. explicare videtur cũ diſtinctione: ne ſuccedatur in feudo inter collaterales, niſi vſq; ad ſeptimum gradum, inter aſcẽdentes vero maſculos, vſq; ad infinitum. Quod & firmat in §. hoc quoq;, de iis qui feud. dare poſſ. in conſuetud. feudo. 6 § † Cæterum obſeruandi ſunt caſus, in quib. nec ad decimum vſq; cognati aut agnati ſuccedunt. Primus, ſi agatur de ſucceſſione liberti: nam agnati & cognati patroni, non ſuccedunt niſi vſque ad quintum gradum g. 2. In eo qui deceſſit poſt inceſtas contractas nuptias, vt ei non ſuccedant proximi vltra tertium gradum, ſiue aſcendentes ſint, ſiue deſcendentes, ſiue collaterales h. Idipſum verum 3. dicunt in damnato de aliquo crimine publico, in quo cõfiſcatio locum habere poſſet i: niſi damnatus fuiſſet ex forma ſtatuti, quo caſu ſuccederent ei vſq; ad 10. gradum iure communi k. In Gallia tamẽ confiſcato corpore, confiſcantur & bona, & excluduntur à fiſco agnati, & alij: niſi quid nominatim à iudice reſeruetur illis dum dicitur ſententia. Quarto, agnati & cognati militum, iure ciuili non ſuccedebant, niſi ad quintum vſq; gradum, quo deficiẽte, bona fiſco & principi quærebantur l: vtpote ex præſumptione certiſſima, quod ex militari præda, quæ populi ſeu principis eſt, quæſita eſſent: & facile eo redirent, vnde ſeparata eſſent. 7 § † De bonis autem militum cœleſtis militiæ, ſacerdotum & aliorum ex clero, quid ſentiendum ſit, reſpondẽt pontificia iura: bona intuitu eccleſiæ, vel ex eccleſijs quas regunt, vel quæ illis commiſſæ ſunt, acquiſita relinq eccleſijs debere, alijs vero aliunde quæſitis, ſuccedere proximiores ex genere m. In Gallia tamen, neſcio quo genio receptum video, clericos de fructib. beneficiorum poſſeſſorum, libere poſſe diſponere. Et proinde in illis etiam, tanquam in bonis proprijs inteſtati, poſſe proximos ſuccedere n: niſi inteſtati fuiſſent monachi, qui nihil habere cẽſentur, quod monaſterij non ſit o. Notat tamẽ Hoſtiẽſis p, quod conſtitutio quæ permittit diſponere clericis de fructibus, non excuſaret eos a peccato, qui tempore mortis diuitibus exiſtentibus proximis, prætermiſſis pauperibus, bona relinquũt. Quod & ſcribunt Hugo Cardinalis, & Archidiaconus q.

q Cardin. & Archid. in ſum ma, 12. q. 1.

---

de legib. Succeſſionis Collateralium alterius iuris quam Romani. Cap. 13.

1 *Collateralium ſucceſſionis inteſtati mortui leges nationum. & nu. ſeq.*
2 *Vidua defuncti a proximo, ad quem deferebatur inteſtati hereditas, ducenda erat.*
3 *Orba mulier qua, & lex orba.*
4 *Familiarum ſplendorem conſeruari, ad Reipublicæ pertinet vtilitatem.*
5 *ad Alienigenas bona ne transferantur regni, Reipubl. intereſt.*
6 *Fœmina à ſucceſſione inteſtati excluſa, quomodo filius ex ea excludatur.*
7 *Fœminæ quæ excluduntur ab inteſtati ſucceſſione, lege Salica, Ripuaria.*
Langobardorum, Conſtantinus Porphyrogeneta. & nu. 8. 10. 11. & 12.
9 *Imaginaria Venditio in quibuſdam iuribus abalienandis.*

1 QVæ diximus proxime, † iuris ciuilis Romanorum ſunt, partim à iure diuino Græcorumque legibus delibata, partim proprio more & conſuetudine conſtituta. Et proinde non arbitror alienum ab eorum explicatione, fontes indicare, & de aliarum nationum ſeu gentiũ moribus ſucceſſionis obiter quædam referre. In lege Moſis, Deo iubente & authore promulgata, ſic ſcriptum eſt, ad conſultationem de hæreditate patris mortui ſine liberis petita p filias Salphaad r. [*Iuſtam rem poſtulant filiæ Salphaad, da eis inter cognatos poſſeſſionem patris ſui, & eis in hereditatem ſuccedant. Ad filios autem Iſrael loqueris hæc. Homo cum mortuus fuerit abſque filio, ad filiam eius tranſibit hereditas: ſi filiam non habuerit, habeat fratres ſucceſſores ſuos. Quod ſi & fratres non fuerint, dabis hereditatem fratribus patris eius: ſin autem nec patruos habuerit, hereditas dabitur iis qui & proximi ſunt. Erit que hoc filijs Iſrael ſanctum lege perpetua.*] Hanc legem explicans Origenes s. [*Hæc, inquit, quid vigoris habeant ſecundum hiſtoriam palam eſt omnibus, qui ſciunt, leges iſtas non ſolum apud filios Iſrael cuſtodiri, ſed apud omnes homines, qui tamen legibus viuunt.*] Et rurſum in eundem locum, [*Supponitur lex de ſucceſſione, vt primo, filius: ſecundo, filia ſuccedat: tertio, frater: quarto, patris frater. Quintus vero gradus certum aliquem non deſignat, ſed quicunque ex omni familia fuerit, ſuccedat.*] Prorogauit & legem illam ſucceſſionis agnatorum inteſtati Deus ad filios patrui t, non tamen voluit vt abſolute ſuccederent excluſis omnino filiabus vel proximis mulieribus, ſed ea lege, vt filiæ ducerent filios patrui, & remaneret in familia Ioſeph hæreditas Salphaad: ſicque filiæ Salphaad nupſerunt filijs patrui ſui, de familia Manaſſes, qui fuit filius Ioſephi. Ita & lex ſucceſſionis videbatur proximorum conſtituta, vt qui volebat ſuccedere iure proximitatis, cogeretur vna vxorem defuncti ſine ſobole in vxorem ducere, vt ſuſcitaret ex nomine

r Nume. c. 27.
s Orige. in d. c. 27.
t Num. 36.

defuncti semen. Et si proximior respuisset viduã, ius ad sequentem gradu deferretur & vxoris & hæreditatis, solueretque vidua reiecta reijcienti calceum, & spueret coram reijciente in terram in contemptum eius vnde in perpetuum opprobriũ diceretur apud posteros eius domus, domus discalceati [a]. Sic enim ait lex [b], בית חלוץ הנעל ונקרא שמו בישראל *venikra scemo bisrael. beth chalutz hanahhal*, id est, *Et vocabitur nomen eius in Israel, domus accincti & constrictor lumbos habentis, & calces.*] Hinc arbitror Græcos legem successionis mutualle, qua proximiores agnati vel masculi cognati fœminas orbas filias & proximas defunctorum, vel ducere in vxores, vel matrimonio collocare. Legem Demosthenes sic refert [c]. ὅστις ἂν διαθέμενος ἀποθάνῃ, ἐὰν μὲν παῖδας καταλίπῃ θηλείας, σὺν ταύτῃσιν· ἐὰν δὲ μή, τούσδε κυρίους εἶναι τῶν χρημάτων. ἐὰν δὲ ἀδελφοὶ ὦσιν ὁμοπάτορες, καὶ ἂν παῖδες ἐξ ἀδελφῶν γνήσιοι, τὴν τοῦ πατρὸς μοῖραν λαγχάνειν. ἐὰν δὲ μὴ ἀδελφοὶ ὦσιν, ἢ ἀδελφῶν παῖδες, ἐξ αὐτῶν κατὰ ταυτὰ λαγχάνειν. κρατεῖν δὲ τοὺς ἄρρενας καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀρρένων, ἐὰν ἐκ τῶν αὐτῶν ὦσι, καὶ ἐὰν γένει ἀπωτέρω. ἐὰν δὲ μὴ ὦσι πρὸς πατρὸς μέχρι ἀνεψιαδῶν παίδων, τοὺς πρὸς μητρὸς τοῦ ἀνδρὸς κατὰ ταυτὰ κυρίους εἶναι. ἐὰν δὲ μηδετέρωθεν ᾖ ἐντὸς τούτων, τὸν πρὸς πατρὸς ἐγγυτάτω κύριον εἶναι. id est, *Quisquis intestatus moritur, si quidem muliebris sexus liberos reliquerit: filij cum his sint, sin minus, q bona possidento. Sin fratres fuerint germani, & si liberi è fratribus legitimi patris partem sortiuntor. Sin fratres non fuerint, aut fratrum liberi ex eis, eadem ratione sortiuntor. Præferuntur autem & mares, & à maribus propagati, si ex ijsdem fuerint, etsi genere remotiores. Si vero non fuerint à patre vsque ad sobrinorum liberos: ij qui sunt à matre viri, pari ratione potestatem habēto. Sin ex neutra parte inter hos fuerint, proximus à patre obtinento.*] Et paulo post, substituitur de mulieribus proximis lex. τῶν ἐπικλήρων ὅσαι θητικὸν τελοῦσιν, ἐὰν μὴ βούληται ἔχειν ὁ ἐγγύτατα γένους, ἐκδιδότω ἐπιδούς, ὁ μὲν πεντακοσιομέδιμνος πεντακοσίας δραχμάς, ὁ δ' ἱππεὺς τριακοσίας, ὁ δὲ ζευγίτης, ἑκατὸν πεντήκοντα πρὸς τοῖς αὐτῆς. ἐὰν δὲ πλείους ὦσιν, ἐν τῷ αὐτῷ γένει τῇ ἐπικλήρῳ, πρὸς μέρος ἐπιδιδόναι ἕκαστον. ἐὰν δ' αἱ γυναῖκες πλείους ὦσι, μὴ ἐπάναγκες εἶναι πλέον ἢ μίαν ἐκδοῦναι τῷ ἑνί γένει· ἀλλὰ τὸν ἐγγύτατα ἀεὶ ἐκδιδόναι ἢ αὐτὸν ἔχειν. ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃ ὁ ἐγγύτατα γένους ἢ μὴ ἐκδῷ, ὁ ἄρχων ἐπαναγκαζέτω ὁ ἄρχων. ὀφειλέτω χιλίας δραχμὰς ἱερὰς τῇ Ἥρᾳ. ἀπογραφέτω δὲ τὸν μὴ ποιοῦντα ταῦτα ὁ βουλόμενος πρὸς τὸν ἄρχοντα. id est, *Pupillarum seu fœminarum in hæreditate succedentium, aliquam quæ in proletariorum ordine sunt si noluerit habere proximus, dote data elocato: patritius quingentis drachmis, eques, trecentis: semieques, centum quinquaginta, præterea quæ ipsa habet. Sin vero plures fuerint in eadem familia, proportione quisque mulieris hæredis relictæ, conferat. Quod si mulieres plures fuerint, nec necesse sit rogatio plus vna elocare: sed proximus aut elocato, aut ipse ducito. Quod nisi genere proximus eam vel elocauerit vel duxerit, prætor seu magistratus eum cogat vel elocare, vel ducere. Quod ni prætor coegerit debeat mille drachmas sacras Iunoni. Citat autem quiuis eum qui detrectarit.*

3 ¶ † Principium legis docet agi de muliere, ad quam diuersa hæreditas pertinebat, quæ nullos habebat cohæredes. Id enim est ὁ ἐπίκληρος dicta, alius, vt Eustathius tradit πατροῦχος. Sic recte Budæus [d], ἐπίκληρον, annotat dici virginem vel mulierem quæ vtroque parente orbata sit, cui successio optima, vna vel plures obuenerunt. Quod & firmat Iulius Pollux, in Onomastico. Filia quæ secum vna ferebat hæreditatem pro dote, dotalis filia hæres. Nam ius erat agnato proximo agnatove ἐπίκληρον hanc mulierem vendicandi, tanquam ex lege ciuili sibi donatam. Sicut & Pollux & Harpocration eo nomine dicunt ἐπίδικον dici & ἐπίκληρον. Si proximus nolebat hanc puellam ἐπικληρῖτιν ducere, cedebat ipso iure hæreditati. Et aliquando si illa esset tenui patrimonio, quo non posset commode nubere, proximior ex lege iam citata tenebatur vltra ea quæ ipsa habebat, dotem ei constituere. Ita & Iulius Pollux lib. 3. c. 3. ait legem Solonis, vt proximus orbam illam ἐπικληρῖτιν duceret in vxorem, vel dotaret. Fortunatianus quoque [e], [*Lex est, orba nubat proximo: vel si eam nolit in matrimonium ducere, det decem millia.*] Hic orbam vocant cum Demosthene ἐπίκληρον nomine tenus, & tanquam esset hæreditate aliqua donata, sed quæ pauper tamen erat, & ideo dotanda à proximis cognatis: quemadmodum contra, si illa diues esset, cogeretur illis nubere cum hæreditate. Secundumque naturam successionis intestati visum est æquum, vt ij, ad quos hæreditas perueniret, & onus quoque subire tenerentur [f]. Sic Harpocrat. cum iam legem citasset præscriptam ex Demosthene, περὶ ἀγχιστείας. Demosthenem in illis verbis, τῶν ἐπικλήρων ὅσαι θητικὸν τελοῦσι, ait, ἐπικλήρων nominasse, τὴν πενιχρὰν κόρην, quam θῆσσαν appellant Attici: id id est, fœminam pauperem, quæ mercede conducitur. Additque fuisse teste Possidippo ἐπάναγκες τοὺς ἐγγίστα γένους τὰς θήσσας, ἢ λαμβάνειν πρὸς γάμον, ἢ πεντε μνᾶς διδόναι. Necessarium esse genere proximos accipere has mulieres in vxores, vel dare quinque minas. Adstipulantur Suidas, θῆττα, inquit est, ἐπίκληρος ἡ μὴ ἔχουσα φερνὴν πενιχρὰ καταλειφθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατρός, ὑπὸ δὲ τῶν ἀγχιστέων προικιζομένη κατὰ τὸ τίμημα τῶν πεντακοσίων δραχμῶν. id est, [*Thetta, inquit, est epicleros seu hæreditaria mulier, seu hæres quæ non habet dotem derelicta inops à patre, à proximioribus autem dotata secundum legem quingentis drachmis.*]

De hac lege loqui videtur etiam Terentius [g],

Lex est orba qui sunt genere proximi
Eis nubat: & illos ducere eandem hæc lex iubet.

Et in Adelphis,

Hæc virgo orba est patre,
Hic meus amicus illi genere est proximus:
Huic leges cogunt nubere hanc.

Nolebat illa lex mulieres hæredis, quæ à proximo parente contigerant, maiorum possidere solas, nisi & proximi masculi illis iungerentur: nec etiam omnino inopes contemnebat. Et ita nomini & splendori familiarum, & necessitati mu-4 lierum subueniebat, dum ab illis hæreditatem transferebat. ¶ † Putarunt sapientes antiqui, è republica esse conseruare familiarum splendorem posteris, vt bene gestorum maiorum memoria, cum nomine & bonis in perpetuum [h] superstes, ad imitationem virtutis & actionem impelleret. Vt ferunt Themistoclem dixisse, Miltiadis trophæa sibi somnum adimere [i]. Quod & considerarunt cum saniori hominum sententia in legibus respondendis & cudendis nomothetæ, ideo statuentes confluere hæreditates ad masculos [k], vt pro sæpe & custodia essent virtuti, quæ magis elucet in viris, quam fœminis quæ minus audent, quæve à consortiis hominum arcentur [l]. Fœlicitas namque & nobilitas indigent opibus, nec facile vt præclaras res, agere is cui deficiunt facultates [m].

Et genus & virtus, nisi cum re vilior Alga est [n].

5 ¶ † Bona namq; dicta, quia beant [o]. Et paupertas sordes inferre dicitur [p], & prohibet ne ad dignitates promoueantur inopes [q]. Et uictus, & malesuada fames

[a] Deuter. 25. & Ruth 3. & 4. etc.
[b] d. c. 25. Deut
[c] Demost. orat. cont. Macartatum, περὶ τῆς ἀγχιστείας κλήρου.
[d] Budæ in Cōment. ling. Græcæ eo loco.
[e] Fortunat. l. 1. Rhetor.
[f] § 1 de ... dum natur. de ...
[g] Teren. in Phorm.
... C de commerc. mercato.

fames & turpis egestas. Transeunt autem fœminæ, & cognati nati ex illis, in alienas familias: quia sequuntur filij non matrum sed patrum familias [a]. Idcirco statuta pleraque Italiæ, & aliorum locorum leges, fœminas, extra sorores & filias defunctorum, reijciunt ab intestati successione: ne alienigenæ bona eorum possideãt, neve maiorum lumen extinguatur. Graue etiam & lugubre est, maiorum imagines non videre affixas, vel videre reuulsas [b]. Sed & è republica est, non pati, per alienigenas & spoliari incolarum opes, cum mulieribus patrimonia ampla alio transferri, & pauperes agnatos & viros qui obsequiis reipublicæ commodis nascuntur, & patriæ moriuntur [c], videre inopes. Vtile est namque habere diuites aut diuitijs abundantes subditos [d]. Quo etiam factum est, vt statuta alia quæ prohibent ne alienigenis res veneant, neve quæ ad communem vtilitatem loci pertinent, puta triticum, vinum & similia, alio transferantur, rata iustissimaque & fauorabilia dicantur [e]: vtpote quæ communiter omnibus incolis & auaritiæ & commodo tantum aliquorum permitti possent, quorũ vtilitas postponi debet publicæ [f]. Fauorabilis & legitima gallica constitutio, toties repetita ne allophyli in Gallia officia vel beneficia ecclesiastica possiderent, siquidem per hos pecuniarum translatio extra regnum fit maxima cum reipublicæ & pauperum incolarum iactura, quibus debentur maxime fructus sacerdotiorum, & à quibus prædam faciunt & spolia in suos transferunt, illis fame pereuntibus. Quod autem prohibent statuta fœminas admitti ad successiones proximorũ recte etiam ijsdem rationibus prohibere videntur in natis masculis ex illis, qui sæpe alio cum matribus & patrib. se cum suis transferunt. Et quia mater succisa videtur à successionis stipite, & ita radices non agit inter cognatos, reiectus videtur ex consequentia iure qui nascitur ex ea vite palmes.

6 Quemadmodum filia exclusa à successione patris omnino, excluditur & ex ea nepos [g]: quia non dicitur nepos de agnatione matris, illa enim principium & finis est suæ familiæ, sed de genere patris [h], ratione cuius defertur successio intestati. Et quamuis mutetur sexus in nepote & is ratione sexus idoneus videatur successioni: tamen remanet substantia aliena radicis exclusa & fructus nõ censetur genuinus eius arboris vnde mater excidit, vt potius de substantia mariti matris sit, veluti ex alterius arboris insitione editus [i], cuius substantiam & genus refert [k]. Ita origo eius huic masculo ex filia & extraneo edito officit, & origo hic non conuenit quæ debet concurrere cum sexu masculino: vnde effectus non potest sequi successionis [l]. Quemadmodum, si filia ex filio agnato nascatur, illa excluditur hoc iure statutorum [m]: quod enim origine proba non concurrat sexus. Duo enim hæc sunt necessaria ad cõseruationem agnationis, sexus masculinus, & quod ex masculinis agnatis quis genitus sit [n]: quorum altero deficiente, quia substantialis causa ex his componitur iunctis, deficit succedendi potestas [o].

7 † Referam quasdam leges gentium variarum, quæ idipsum ex contextu confirmãt. In legibus Salicis [p], sorores quidem defunctorum, aut illis non existentibus soror matris & patris, vocantur ad successionem vt propinquiores. Sed post illas generationes, quicunque proximiores fuerint præferuntur qui ex patruo genere veniunt. Additurque postea hæc lex. [*De terra vero Salica in mulierem nulla portio hereditatis transit, sed hic virilis sexus acquirit: hoc est, filij in ipsa hereditate succedunt. Sed vbi inter nepotes aut pronepotes post longum tempus de alodeterra contentio suscitatur, non per stirpes sed per capita diuidatur.*] Obseruabant tamen Salicæ rei successores, propinquitatis gradum: vt potior esset qui propinquior: nisi is propinquior cessisset iuri proximitatis: &, vt lex loquitur, nisi se exemisset de parentilla publice & forma præscripta, quia tunc nec proximis succedebat, nec proximi illi [q].

q eo. lib. tit. 6.

8 ¶ † In legibus Ripuariæ: titu. 58. de allo de eadem proprie disposita. Le. 2. [*Si pater materq; non fuerint, frater & soror succedant.*

L. 3. Sin autem nec hos habuerint, tunc soror matris patrisque succedant, & deinceps vsq; ad quintum geniculum, qui proximus fuerit, in hereditate succedat.

L. 4. Sed dum virilis sexus extiterit, fœmina in hereditatem auiaticam non succedat.

9 ¶ † Cæterum in lege Ripuariæ, si quis libertum suum ingenuitati restituisset, & effecisset quem vocant Denariatum, succedendi aliam constituebant regulam. Et legem ita habebant [r]. [*Si autem homo denariatus, absque liberis decesserit, non alium nisi fiscum nostrum heredẽ relinquat.*] Vocat Pipinus, in legibus additis legibus Langobardinis & Francicis, titu. 10. hominem denarialem, quem æqualem facit in iure succedendi, homini chartulatio. Denariatum autem hominem quomodo facerẽt, paret ex alia lege Ripuariorum, cuius verba [s]. [*Si quis libertum suum per manum propriam seu per alienam in præsentia regis, secundum legem Ripuariam ingenuum dimiserit per denarium, & eiusdem chartam acceperit, nullatenus permittimus eum in seruitium inclinare, sed sicut reliqui Ripuarij liber permaneat.*] Erat, vt opinor imaginaria venditio iuris patronatus, qua consentiebat patronus ingenuitati liberti. Sicuti mos erat olim in emancipationibus liberorum seu filiorum patrem obseruare varias venditiones & figuratas vna, vt ait Accentius, nummo interueniente, quibus, si contracta non esset fiducia, successionem filij à se ablegabat ante Iustiniani constitutionem [t]. Hoc ius autem ingenuitatis libertus tantum à principe consequebatur consentiente patrono, quia ex ea restitutione ius successionis patronus amittebat [v]. Atque per mancipationem familiæ, adhibito libripende & testib. fiebat translatio hæreditatis per emptionem imaginariã [x]: æs seu nummus vnus, dicis causa tantum adhibitus [y], non veri pretij causa. Imaginaria etenim vẽditio non est, quæ fit pretio accẽ dẽte [z].

r In legib. Ripuar. ti. 58. c. 4.
s eod. sup. §. ti.
t I. fi. & ibi gl. in ver. figuratas, de emancip. liberor. & fin. de le. agn. succ. ff.
v l. penu. de fi. de natal. rest. lib. 40. P. tit. 38.
x §. sed vt nihil antiquitatis, de test. Vl. tantum tit. 20.
y l. cum in fal. §. si quis 38. de contra. empt. Lucat, 2. lo. ca. 8.
z l. imaginaria. ... reg. iur. ff.

10 ¶ † Lex Lãgobardorum, prohibet ne vlla mulier ab intestato succedat, præter filiã, sororẽ, amitã, non alia vlterioris gradus, estq; sanctio ei[us] rei Aliulphi regis [a].

11 ¶ † Extat etiam Cõstantini Porphyrogeneti Imperatoris Oriẽtis cõstitutio [b], περὶ λαϊκῶν ἀδιαθέτως τελευτώντων χωρὶς παίδων. de laicis decedentibus abintestato sine liberis. In qua statuitur, μὴ κληρονομεῖσθαι παρὰ τῶν ἐκ πλαγίου συγγενῶν αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ τρίτον τῶν ὑπαρχόντων τῶν οὕτω τελευτώντων προχωρεῖν εἰς ψυχικὰς διαδόσεις. συναποσωζομένων τούτῳ καὶ τῶν μισθωμάτων τῶν οἰκετῶν τοῦ τελευτήσαντος ὡς ἀπολυθέντων ἐλευθέρων. i. *nõ succedere, huiusmodi decedẽtib. sine liberis abintestato, ex linea transuersali cognatos, sed tertiam partẽ bonorum eorum qui sic moriuntur, ad pias causas salutaresque animæ largitiones procedere: cum eo etiam collecta pretia seruorum qui mortuus est, vtpote iis eo ipso liberatis.*] Alia Arbanalij Cæsaris est constitutio, in lib. 1. iuris Orientalis circa finẽ, quæ bona intestati decedentes intestati filij patitur, vnumq; defert pauperibus: al. ũ, patri vel matri alium, sponsæ vel coniugi.

a in l. ... de success. lib. 2 leg. Lõgobar. Menti... eius glo. in d. hoc ante, in ver. legibus, feudalia post ... vib. feudo. Alberi. de Rosat. in dictiona. in ver. fœmina, in vic §.
b lib 1. iur. Orienta. 2. consuet. Porph. constat. ...

Quando

Quando succedant sibi ab intestato Vir & Vxor. Cap. 14.

1 *Vxor marito ex lege Romuli quomodo cum liberis & sine illis marito succedebat.*
Quomodo iure pontificio vxori vir, & iure ciuili, & ex moribus locorum. nu. 2. 4. 5.
3 *Vxor num excludatur à successione mariti intestati à socio liberalitatis, vel collegio.*
6 *Dotis lucrandæ consuetudo an inspicienda secundum domicilium mariti, an secundum locum, vbi contrahitur matrimonium.*
7 *Dotis & incrementi eius lucrandi consuetudo in vxore vel viro præmoriente, an locum habeat in sponsa de præsenti, an si soluta non sit. & nu. 9. & 10.*
8 *Vxor an censeatur ante annos nubiles ducta.*
11 *Dos quomodo restituenda, & qua dilatione.*
12 *Dotis & augmenti lucrum quomodo censendum, morientibus simul vxore & marito.*
13 *Vxor & maritus quomodo sibi succedant Parisiis in conquestibus.*
14 *Vxoribus Galli antiqui in quantum succedebant, & contra. Lex de eo Francorum Parisiorum, Saxonum, & aliorum Gallorum, & nu. 15. 16. & 17.*
18 *Affrayramentum vxoris & mariti.*
19 *Vxor marito cum filiis, & sine iis cum propinquis quemadmodum succedat marito lege Boiariorum, Visigothorum, Caroli Magni, Iuris ciuilis Orientalis & Occidentalis imperij. & nu. 20. 21. & 22.*
22 *Sponsa de præsente an succedat marito, & contra maritus ei.*

1 De vxorum † successione & maritorum, mores diuersi & leges variæ. Iure prisco Romuli, vxor per sacra farris ducta, coniugio nulla re dissolubili iungebatur. Eratque mulier viro obsequens & pudica, & domus domina æque, ac maritus, & in eius defuncti bona succedebat hæres sicut parentis filia. Ex asse quidem, si is liberis carens ac intestatus decederet: quod si 2 prolem haberet, ex æquo cum liberis [a]. § † Successu temporis lex illa antiquata Romæ, atque vt maritus à successione vxoris intestatæ, sic vxor à mariti successione repulsa est. Sed prætoris remedio postea, deficientib. descendentibus, ascendentib. & collateralibus vsq; ad gradū decimū, & vltra in feudis, & post patronos patronasq;, septima species bonorū possessionis intestati delata fuit viro & vxori superstitibus [b]. Quando videlicet iustum fuisset & legitimum matrimonium, quod vsque ad mortem durauerat. Idq; & ius ciuile probauit Imperatorum [c]. Quod & pmo considerandum, si matrimonium hodie non fuerit tori causa separatum ex causa fornicationis seu adulterij [d], qua causa eum coniux sua etiam dote vel donatione propter nuptias priuetur in pœnam adulterij, in commodum innocentis coniugis [e], & multo magis priuabitur hæreditate mortui coniugis, à cuius toro ex suo delicto separatur [f]. Si tamen torus esset separatus ex consensu, vt propter ingressum religionis [g], non officere puto: dummodo etiam intra annum luctus mariti, ad secundas eonuia superstes qui hæreditatem petit, non cōuolauerit, iuxta l. 1. §. omnium, de sec. nupr. C. cuius pœnas ciuiles non putāt esse correctas in c. fi. de secun. nupt. nisi in quātum infamis 3 vxor fiebat ex repetitis nuptijs. § † Excludebant porro vxorem proximi [h], ipsa fiscum [i]. Et putant aliqui excludi & fiscum & vxorem à socio liberalitatis, in liberalitate seu donatione facta à principe mortuo & alteri, non in alijs tamē, sed in his tantum, in quib. vt iure quodā accrescendi potior vxore videtur [k]. De collegio porro vbi erat maritus, dubitat num præferatur vxori Azo, & iustius illi videtur, non præferri, nisi in bonis quæ occasione collegij defunctus quæsierat [l]. At nos in omnibus præferri & collegijs docemus & socio li-4 beralitatis imperialis c. seq. § † Iure nouissimo, introducta alia causa successionis, vt si cū liberis decesserit maritus locuples, relicta cōiuge superstite quæ nō habuerit dotem, illa accipiat ex eius bonis quartam partem, si sint tres vel pauciores filij: si plures, succedat cum eis pro virili in vsufructu, relicta liberis proprietate, imputatoq; in talem portionē q habuit à marito [m]. Notabileq; quod tradunt interpretes, in auth. præterea, vnde vir & vxor, cum gl. vt & in prędicta parte succedat cōiux deficientib. liberis cum proximis prædefuncti. Extinguitur porro in ipsa persona vxoris ius successionis intestati. Nam si deficientibus omnibus prædictis ascendentibus, descendentibus, & collateralibus, vxor nolit esse hæres, vel nō sit superstes, ad fiscum bona hæc quæ deferebantur vxori perueniunt, vt vacātia [n]. Itaq; affines & coniuncti seu proximi vxoris, marito eius, ea deficiente non succedunt [o]. Vxor enim affinis non est [p], quamuis ex nuptijs eius legitimis affinitas initium capiat [q]. Vnde recte improbatur sententia eorum, qui dicebant & socero dari vtilem bo-5 norum possessionem, vnde vir & vxor [r]. § † Fuerunt, suntque locorum etiam in hac re propriæ & variæ consuetudines, in quibus si contingat agi de vxorum vel coniugum successione, mores vnique proprium sequemur. Vt Tholosæ, mortua vxore maritus ei succedit in vniuersa dote, nisi quid aliud cautū sit pacto: & contra, præmoriente marito in tantundem succedit ei vxor in quantum media pars dotis est, videlicet in incrementū seu augmentum dotis, quod tantum ad mediam datæ dotis partem escendit. Et similiter alijs in locis consuetudo, vel statutum lucrandæ dotis, vel donationis propter nuptias: in quorum lucro alter alteri pręmortuo coniugi succedit, siue is restat siue intestatus decesserit. Nec hoc dubium est. 6 § † Sed illud nihilominus discutiendum non perperam erit: si consuetudo sit loci domicilij mariti, vt maritus lucretur dotem præmortua vxore: alia vero vel contraria loci vbi nuptiæ fiunt, vel vbi contrahitur matrimonium, quomodo regulanda erit hæc successio. Quare illud prius annotandum erit, lucra hæc maxime in fauorem personarum contrahentium per consuetudines & leges delata. Et proinde primo loco inspici oportet, quid placuerit de istis inter contrahentes [s], qui possunt remittere ius in sui fauorem introductum [t]. Quamuis enim contra leges generales pacta inita reijciantur [u], attamen si illæ sint aliquorum gratia, & in commodum illorum latæ, pacta admittentur, rataque erunt [x]. Neque dotis causa substātiam constituit matrimonij, quum sine dote matrimonium esse possit: etsi sine matrimonio non dicatur esse dos [y]. Quod si nihil dictum sit inter contrahendum de dote lucranda, sequitur consuetudinem loci domicilij mariti, vt secundum eam lucro cedat [z]: non habita ratione loci, vbi instrumentum factum est, vel

a Diony. Halic. lib. 2. antiq. Roma. Vlpia. tit. 22. & 29.

b § sicut autē bonorum possessiones, de bono. posse. apud Iusti. Modest. in l. 1. q. ordo in bonor. possess. sec. P.

c l. 1. C. vn. vir. & vxo. l. 1. eod. tit. P.

d c. ex literis, c. significasti, de diuor. l. consensu, de repud. C.

e c. plerumq; de donati. int. vir. & vxor. l. viro atq; vxore, sol. matri. P.

f arg. l C de iure delib. C.

g vt ex ea. ex publico, & ex eum fin. de cōuers. coniuga.

h l. 1. § 3. C. quando bono. [illegible] vacant.

k l. vnic. § liberalitate imper. soc. lib. 10. C.

l Azo in [illegible]

est, vel vbi cōtractum est. Quod est singulari iure in hac quęstione receptū [a], vel quia censetur contractum in loco vbi destinatur solutio facienda, & repetitio quoque, quæ fit in loco domicilij mariti. Atque destinatione solutionis faciendæ, eo loco censetur contractus factus, & secundum mores eius loci [b], in eo casu quo dos reddenda vel lucranda est à marito: nam si dos alij quam marito restituenda sit, post mortem vxoris vel mariti, inspicimus loci cōsuetudinem vbi contractum est [c]. Sicque hic tantum consideratur mariti domicilium, vt commune sit vxoris, & ibi vbi mariti est, sit & vxoris in quo & munera & actiones suscipit & exercet [d]. Alioquin si maritus tempore initi matrimonij, domicilium non habeat: vel si habeat, in loco vbi fit instrumentum dotale, vel vbi nuptię celebrantur, contractum esse dicendum secundum mores illius loci vbi negotium geritur, nisi aliter præscriptum placuerit [e]. Iudicandum itaq; de lucro & in alijs secundum loci, vbi tractatur negotium, laudabilem consuetudinem [f]. Et Masuerius certe ait seruari, vt si vterque contrahentium in loco resideat vbi contrahitur nihilque dictum sit de consuetudine, censeatur cōtractum matrimonium secundum loci consuetudinem [g]. Is tamen alibi distinguit [h], quod si agatur de dote mulieris præmortuæ in totum vel pro parte lucranda, attenditur consuetudo loci, quo maritus fouet aut fouebat domicilium tempore contracti matrimonij, & tempore mortis vxoris suæ, & non loci contractus vel originis respectu bonorum mobilium: in bonis vero immobilibus, seruatur consuetudo loci vbi sita sunt, secundum Bart. in l. ea igitur. de iudic. P. & in l. cunctos populos. de sum. Trinit. C. & in l. 1. quę sit longa consuet. Quod ego intelligerem verum, vt locus rerum immobilium intelligatur dare legem huic contractui, si nominatim de datis in dotem in eo loco sit statutū, vel consuetudo de illis sit seruata: alioquin ęquale ius mobilium & immobilium arbitror. Sic igitur sibi succedent in dote & incrementis superstites coniuges defunctis, ex pacto vel consuetudine.

7 ¶ † Remanet autem scrupulus, an consuetudo, quæ loquitur de lucranda dote vel incremento, habeat locum in sponsis de præsenti morientibus ante nuptias contractas publice. Et placet equidem cunctis, lucrum locum non habere in sponsis de futuro, quia non censetur esse sponsa domicilij mariti ante nuptias vel matrimonium [i]. Sed in sponsis de præsenti dubium facit quod sponsa de præsenti vere vxor dicatur [k]. At aliunde concurrit, quod traductio facta non est in domum mariti, & vere non videatur vxor, nec consummatum matrimonium [l]. Et Boerius notat [m], in dote quam vocant doerium, spectari magis verba de præsenti, quam carnalis copulæ consummationem [n]. Tamen per consuetudinem approbatam ab interpretibus, exigi, vt ea sponsa vel vxor traducta sit in domum viri, & vt vir ibi vel alibi eam cognouerit, vel saltem cum ea concubuerit, licet non cognouerit seu non fuerit copula sequuta [o]. Quia tunc matrimonium censetur suis numeris absolutum & consummatum, & recte tunc coniugium vocatur, quum sibi desponsata & traditur & vtitur [p]. Et secundum hanc resolutionem iudicatum in curijs supremis istius regni Galliarum refert Boerius, decis. 22. num. 33. non lucrari dotem maritum, nisi cum vxore concubuerit: eademque tradit in comment. ad §. t. de consuet. matrim. & Boer. in consuet. Biturig. Non valde tamen laborandum est de traductione in domum mariti. Nam si sine ea & ante fuerit concubitus sequutus, idipsum respondendum est. Et sæpe viri sunt pauperes, alioquin boni & optimi, periti, & negotijs gerendis idonei, qui iunguntur matrimonio diuitibus mulieribus, quæ egent viro non diuitijs. Et ita vir ingreditur potius domicilium vxoris, quam ea transferatur in domicilium viri, idque licite [q]: quamuis hoc satis sit lugubre. Ideo, inquit Baldus, quanquam domicilium habeat alibi maritus, si tamen in domo vxoris perpetuum sibi deligat domicilium, metienda erit dos ex consuetudine domicilij illius vxoris [r].

8 ¶ † Consideramus itaque concubitum magis, quam traductionem & copulam. Et proinde non est sequenda iuris ciuilis subtilis illa distinctio, quæ existimat etiam traductam ante annos nubiles, & decedentem intra eosdem, non vere dici vxorem, neque dotem vel fructus à marito retineri sed restitui, ac si per sponsum fuissent percepti [s]. Sed post nuptias initas, siue minor siue maior ea sit, existimo censuram vxoriam esse ferendam, postquam vna concubuerunt: propter dubium num cognita fuerit, quemadmodum dicitur in ca. iuuenis, de sponsal. Et sæpe malitia in matrimonijs supplet ætatem [t]. Nisi forsan præmaturas nuptias quispiam dolose aucupatus sit lucri causa. Et ita cum nostra sententia distinguit Iurisconsultus in l. penultima, §. fina. quod cum fal. tuto. gest. esse dica. in P. Scio nihilominus quid sentiat aduersarium huic nostræ opinioni Boer. decisio. 23. numero 37. per illum textum: sed ipse satis textui illi aduersatur ob doli distinctionem, vt nolim longius trahere quæstionem. Et mihi id iustius tutiusque quod sentio videtur, aliorum iudicia nihil moror.

9 ¶ † Addo insuper, sponsum de præsenti succedere in lucro dotis, vxori etiam non cognitæ nec traductæ, si per eam steterit quominus cognosceretur vel transferretur, sine culpa tamen viri [v]. Exemplum & probatio, in l. Deo nobis. de episcop. & cler. C. quando post sponsalia de præsenti ante copulam vxor vult ingredi religionem, quod licet [x].

10 ¶ † In lucranda tamen dote ex consuetudine vel statuto municipali, obseruatione dignum summopere iudico: vt si vxor vel eius parentes, in dotis constitutione solutioni faciendæ diem adiecerint, puta, vt singulis annis ex mille libris turonensibus in dotem constitutis, centum soluerentur: & mulier post quatuor annos præmoriatur marito, maritus non lucratur ex vi statuti totas mille libras seu integram dotem, sed quadringentas, quorum dies solutionis venit & cessit, pro sexcentis actione denegata [y]. Quamuis quod mirum est, si in prædicto casu quo datur dilatio ad soluendam dotē per partes, vxori præmoriatur maritus ante dilationes solutionis, & intra decē annos: puta, vt proximo exemplo, intra quatuor annos, illa non pro rata solutæ vel soluendæ dotis incrementum habebit, sed totius dotis, proinde ac si soluta fuisset [z]. Et ita antiquata & abrogata dicuntur iura per consuetudinem authent. sed quæ nihil. & l. æqualitas. de pact. conuen. C. vt notant inibi gloss. Bald. & Salicc. & §. illud. de non elig. sec. nub. in authen. Ratio porro huius articuli est, quia maritus dilationem solutioni dotis indulgendo, videtur fidem habuisse de dote, vt perinde habeatur, ac si ei soluta fuisset [a]. Et potuit quidem sibi præiudicare maritus, at vxori non potuit, in cuius fauorem dilatio apposita [b], non debet in odium retorqueri [c].

¶ † Prode-

q l. cæterum §. mulier. de vsu & hab. P.

r Bald. in l. 2. §. modo quæro, si a non comp. iud. C. facit l. lex Curiæ ia, §. 1. de inru. P. Feli. in c. 1. num. 26. de sponsal.

s l. quod seru. 8. & l. si donaturus in fin. de cond. cau. dat. caus. nō sec. P. l. quæsitum. de sponsal. P.

t c. de illis de despon. impu.

v arg. l. quæro. §. inter locatorem, loc. P.

x c. cōmissum, de sponsa. cum simil.

y Angel. consi. 158. inci. quod si aliquod matrimoniū fac. in d. l. si donaturus. §. si col. s. vers. li & adde quod cōsuluit Ange. de cond. caus. da. P. Boe. dec. 22 nu. 40.

z Boe. deci. 22. nu. 30 & 41. q 12 confirmatū refert arrest senatus. Guido Pap. decis. 430 & decisio. 556. Masuer. in pra. al. ti. de dote §. 30. vers. Item si fuerint contractū. Dec. cōs. 119 nu. 8.

a §. vendlq. dd ter. diuis. l. qui vēdidi. de contrah. emp. P.

b l. eum qui Calendis §. fin. de verb. obli.

c l. quod fauore. de legi. C.

11 ¶ † Proderunt & dilationes, inquiunt, soluendæ doti appositę in conductione dotis, ipsi hæredi, vt pro restituenda dote recepta tot dilationes ei dentur, quot datæ sunt pro soluendo eo quod datum est ex dote: alioquin enim statim dos reddenda esset, non habita ratione dilationis datæ, in l. vnic. §. exactio. de rei vxor. actio. C. Attamen semper integrum augmentum, à morte mariti debetur. Et ita tractat Masuerius in §. item si fuerit conuentum. §. 29. de dote & matr. in praxi. Guilielm. tamen Benedictus in verba, *Et vxorem nomine*, in successione intestati, nume. 221. cap. Raynutius. de testam. dicit contrarium fuisse iudicatum in senatu Tholosano, mense April. 1505. quo mariti hæres non fuit condemnatus ad augmentum præstandum, nisi quatenus dos erat soluta. Et hæc certe iustior est sententia, iuxtaq; æquitatis & rationis modulum, & secundum authen. sed quæ nihil. & l. æqualitatis. C. de pact. conuen. facit cap. fin. de 12 donatio. inter virum & vxor. ¶ † Cæterum, si contingat vno eodemque periculo, morte extingui vtrunque, maritum & vxorem, quid in lucro dotis & incrementi dicendum sit, distinguit & docet ad proxima citata verba Guiliel. Benedict. nu. 13 222. & 223. ¶ † In Franciæ parte quæ Parisiorum dicitur, & Lutetiæ, alia lex intestati viri & vxoris, vt vxor succedat viro, & contra in dimidia parte bonorum immobilium, quæsitorum constante matrimonio, etiam extantibus liberis [a], & restituta dote, iuxta ca. 2. de donatio. inter virum & vxor. Vocant conquæstus seu *acquests*, videlicet ea quæ tantum accedunt mariti vel vxoris bonis ex opera, industria, vel solertia eorundem [b]. Et proinde conquæstus appellatione seu acquisitorum, non continebuntur quæ alteri ex coniugibus aduenerunt iure hæreditatis, donationis, legati ve: neque in diuisionem successionis venient, neque ea quæ ex venditione horum peruenerunt [c]. Quia ea siue pecunia sit, siue res quæ ex pecunia inde proueniente empta sunt, locum tenet eius rei ex qua conflatæ pecuniæ sunt [d]. Et ita seruati tradit Masuerius, in tit. de societate. §. item & dicuntur conquæstus, in praxi. Disputat & de hac societate & successione viri & vxoris, Benedict. vbi sup. num. 224. 225. vsque ad 231. Vbi & intelligit consuetudinem locum tantum habere in bonis, in quorum detentione est vir aut mulier habilis, non in alijs: & in bonis post contractum matrimonium acquisitis, non antea. Nisi societas omnium bonorum inita sit. Item & ei consuetudini derogari pacto posse, notat. Quæ apud ipsum copiose ex- 14 plicata videto. ¶ † Refert autem legem antiquam eandem fuisse Gallorum ex Iulio Cæsare lib. 6. Commentar. de bello Gallico, cuius hæc subijcio verba: [*Viri quantas pecunias ab vxoribus acceperunt, tantas ex suis bonis, æstimatione facta cum dotibus communicant: huius omnis pecuniæ coniunctim ratio habetur fructusque seruantur, vter eorum vita superauerit, ad eum pars vtriusque cum fructibus superiorum temporum peruenit.*] Quæ tamen verba non indicant quod adstruit Benedictus, vt pro parte dimidia in quæsitis succedat superstes coniunx, quin contra significant, dotis & donationis propter nuptias fru- 15 ctus vtriusque, ad superstitem peruenisse. ¶ † Cæterum, lex erat Francorum antiqua, quæ ad rem melius facit, quam non vidit Benedictus, quæ in hæc verba scripta est [e]. [*Volumus vt vxores defunctorum, post obitum maritorum, tertiam partem collaborationis, quam simul in beneficio collaborauerunt, accipiant. Et de his rebus quas is qui illud beneficium habuit aliunde, adduxit vel comparauit, vel ei ab amicis suis collatum est: has volumus tam ad orphanos defunctorum, quam ad vxores eorum peruenire.*] Est & alia lex illorũ, hæc [f]. [*Quicunque ex quacunque natione legitimam vxorem acceperit, si eam mors contigerit sine filijs amborum, eorum vir* 16 *vxori suæ succedat, & omnia bona percipiat.*] ¶ † Accedit proximius adhuc Parisiorum consuetudini lex Saxonum, cuius hæc verba [g]. [*De eo quod vir & mulier simul conquisierint, mulier mediam portionem accipiat. Hoc apud Vuestphalos. Apud Osphalos & Angrarios,* 17 *nihil accipiat sed contenta sit dote sua.*] ¶ † Porro, consuetudines in hac parte per Gallias plures sunt differentes. Nam ex iure Burgundiæ, mulier nupta in ducatu Burgundiæ, ex generali eius ducatus consuetudine, succedit in mediam partem acquisitorum à marito pendente matrimonio. Sed num maritus pariter ei succedat in casu quo ipsa præmoreretur, nihil dicitur [h], scilicet inter nobiles: alioquin inter plebeios, non participat nisi in mobilibus & quæsitis. Idemque in comitatu Borbonij receptum est, & Niuernensi. Apud Bituriges vero, vxor & maritus sunt communes in bonis mobilibus & acquisitis constante matrimonio [i]. Idipsum Aureliæ [k]. Et alibi obseruatum ex consuetudine. Ex qua & mulieres, sicut viri, interdum etiam cautius & subtilius negotiantur, & quia quærunt & laborant cum maritis, participes quoque esse debere lucri rectum & æquum putarunt, atque etiam successionis cau- 18 sam in his, quæ earum ope quæsita sunt. ¶ † Maxime quod societatem ex ipso matrimonio coniuges coisse videntur [l], atque ex ea, iustum sit vt damnum, ita & lucrum communicari, ne sit societas leonina [m]: quum non ad alia quàm ad ea quæ cognita sunt ex opere non extendatur societas, vt nec alia societas quælibet [n]. Tractant de hoc affrayramento inter coniuges, interpretes in l. alimenta. §. fi. de alimen. & ciba. lega. Quamuis alioquin iure ciuili responsum sit, mulieres teneri operari in vtilitatem maritorum [o]. Et omnia acquisita per vxorem, censentur acquisita vel ex bonis mariti, vel contemplatione eius, euitandæ suspicionis turpis quæstus causa [p]. Et ciuitates etiam & regiones, quæ optime consultum voluerunt filijs, nunquam matribus decedente marito, in bonis mariti quæsitis, hoc iure conquæstus ius reseruarunt: satis præiudicij inde filiorum pendere inopiam, matribus cum bonis patris in alterius mariti ditionem peruenientibus [q]. Et proinde temperamentum, existentibus liberis, maius addiderũt. 19 ¶ † Et in legibus Boioariorum de hac successione, vna [r]. [*Quæ post mortem mariti in voluntate permanet, æqualem inter filios suos, id est, qualem vnus ex filijs, vsufructuario habeat possessionem: vsque ad tempus vitæ suæ vsufructuario iure possideat.*] Alia [s], [*De eo qui sine filijs & filiabus mortuus est, mulier accipiat portionem suam dum viduitatem custodierit, id est, medietatem pecuniæ: medietas autem altera, ad propinquos mariti pertineat. Si autem mulier mortua fuerit, aut alium maritum tulit: tunc quod proprium habet & de mariti rebus quæ per legem ei debentur secundum accipiat, cæteras res propinqui proprio mariti accipiant. Sin autem maritus qui nec filios nec filias nec nepotes nec pronepotes, nec vllum de propinquo habet [t] in vxorem aut donatione aut testamento, siue partem siue omnem contulerit facultates, & hæc deinceps in viduitate persistit, & memoriam mariti cum pudicitia castitatis obseruat: omnia quæ à marito ei sunt donata possideat, & ea in quem voluerit pro suo iure transfundat.*] 20 ¶ † In legibus Vuisigothorum, si maritus decesserit relictis filijs, vxor cum liberis æqualem capit portio-

a Ioan. Fab. in §. 1. de acquis. per arrogationẽ, apud Iusti. Oldrad. consi. 247. incip. præsupposita consuetudine.
b l. cuius societatẽ, & l. quæstus, cum ¶ ll. seq. pro soc. P.
c Ioan. Fab. in proœm. instit. ad ver. Alemanus, in rubr. [illegible] ad verbũ quæstus, de cõcub. in prag. sanct. facit l. [illegible] de his qui sibi adscri. C.
d l. si eũ. §. qui iniuriarum, si quis cautio. P. l. filiæ. §. Titia. de cond. & demõst. P. l. si donatæ res. §. si sponsus. de don. int. vir. & vxo.
e li. 4. legis Frãcicæ, 9 ti. de viduis defunctorũ, & quam partẽ collaborationis post obitũ maritorũ accipere debeant.
f eod. lib. 4. legis Francicæ, c. 90. eiusdẽ inscriptio.
g in legib. Saxo. tit. 6 de acquisitis. §. vnl.
h § 2. de [illegible] [illegible] in cõs. Burg.
i [illegible] de cõsuetud. matrim. in consuet. Bitur. ad quẽ § plura Bocr. cumulat gl. 1. quæ pertinent ad hanc communionẽ vxoris & mariti.
k in consuetu. Aurelia. tit. de soc. inter vir. & vxo. §. 1.
l c. 2. de sponsal. l. aduersum de cri. exp. hæred. C. l. [illegible] nuptia.
m l. si non fuerint. 29. [illegible] soc. P.
n l. nec adiecit cum sub. sequ. eod.
o l. libertæ. C. de oper. libert.
p l. Quintus Mutius. de donat. int. vir & vx. P. l. etiã. C. eod. tit.
q Ioan. Fab. in rubr. de nup. apud Iustinia.
r li. leg. Boioa. c. 19. tit. 1.
s eo. li. & c. 19. tit. 4.

portionem, fruendam tantum quandiu vixerit[a]. Verum ea quæ maritus sibi acquisiuit in militia, vel ex operis etiam seruorum vxoris, remanent integra sine diminutione penes liberos, nec vxor quę cum seruis suis est sub potestate mariti, vsumfructum in his habet alicuius portionis[b]. ¶ † Extat lex Caroli Magni, libro secundo, legum Langobardorum, titul. de successio. §. fin. [*Quicunque ex quacunque natione legitimam vxorem acceperit, acceperitve, si eam mori contigerit sine filijs amborum, vir vxori succedat, & omnia bona percipiat.*] ¶ † Constantinus Harmenopulus meminit[c] constitutionis Leonis Cæsaris, qua portio quæ iure ciuili nouo, vxori inopi debebatur cum liberis in vsufructu[d], datur eidem & in proprietate. Addit tamen, non concurrentibus filijs & proximis fratribus[e], τότε μόνον ἀνὴρ ἢ γυνὴ κληρονομῶσιν ἀλλήλους, ὅταν πᾶσα ἡ συγγενῶν ἀπορία τυγχάνει. Δύο μηνῶν συνοικήσας τῇ γυναικὶ, κληρονομεῖ αὐτῆς. *Tum demum, sibi vir & vxor mutuo succedunt, cum omnis deficiet propinquorum cognatio. Qui per duos menses cum vxore conuersatus est, ei succedit.*] Quod postremum etiam Eusthatius annotauit, libro præscriptionum & dilationum temporis, in cap. de præscriptione sexaginta dierum, §. 15. Quamuis in iure nostro ciuili, Romanorumque, vxor admittatur in bona defuncti: etiam si tempore mortis mariti adhuc in domum eius traducta non fuerit. Et sufficiat tantum inter eos matrimonium per verba de præsenti fuisse contractum, quando agitur de successione hac, proximis non extantibus, deferenda[f]. Quamuis diuersum sit resolutum antea, dum agitur de lucranda dote vel incremento, ea vi & dispositione statuti. Extat constitutio Athanasij imperatoris nouella 8, quæ corrigit legem antiquam, quæ statuebat viro aut mulieri qui quæve relicto filio decesserit defuncto postea filio, horum, inquam alterutri qui superstes fuerit, iure hæreditatis cedere omnia filij bona vel paterna vel materna ea cuiuscunque origine aduenissent filio, exclusis omnibus alijs proximis: iussit autem nouella non ita fieri, ἀλλὰ τηρεῖσθαι ἰφίλει τὸ τρίτον αὐτῆς καὶ ἀφιερῶς εἰς μνημόσυνα τοῦ ἀποιχομένου, καὶ τοῖς γονεῦσι τὸ τρίτον, καὶ μνηστῆρι τὸ τρίτον, ἢ τῇ μνηστῇ, id est. *sed quod seruari debet triens ipsius dotis in defuncti memoriam, alter parentibus triens: ac demum qui superest triens sponso aut sponsæ.*] Idipsum iussit & constitutione 8, Athanasius, περὶ κληρονομίας τῶν ἀτέκνων χηρευσάντων. *de hæreditate eorum qui sine liberis in viduitate decesserunt.*] Variat tamen à priore in cognatis. Sic enim scribit, τὸ γ´. τῆς οὐσίας ἐκείνου τὴν ἐκκλησίαν ἀπολαμβάνειν, τὸ γ´. εἰς μνημόσυνα τοῦ ἀπελθόντος ἀναλισκόμενον καὶ τὸ ζῶν μέρος ἀπολαμβάνειν τὸ ἕτερον. εἰ δὲ καὶ τὸ ὑπολειφθὲν ἀπέλθοι μέρος, τὰς τούτου περιουσίας ἀπὸ τῶν κληρονομεῖν ἂν δὲ μηδεὶς συγγενὴς εὑρεθῇ τῷ ἀποιχομένῳ, τῷ δημοσίῳ τὸ ἥμισυ, τοῖς καὶ ἐκείνου μνημοσύνοις τὸ ἥμισυ. i. *Voluit trientem vnum bonorum horũ dominationem, seu eos qui in sua parochia habent, accipere: trientem in memoriam eorum insumi: residuum vero trientem, parti superstiti insumi: qua si etiam decesserit, eius cognatos qui ex lege vocantur, ei succedere. Si vero nullus cognatus defuncto extiterit, fisco dimidium, & dimidium illius memoriæ tribui.*]

de alijs Successionibus intestatorum delatis quibusdam alijs personis. Cap. 15.

1. *Heredes habere defunctorum interest: ideo plures vocati ab intestato ordine a lege.*
2. *Peregrinantium intestatorum bona quibus debentur.*
3. *Socius liberalitatis imperialis præfertur fisco in successione intestati socij.*
4. *Vxor an præferatur marito in successione intestati socio liberalitatis imperialis & collegio.*
5. *Magistratus quando succedit suis officialibus.*
6. *Fiscus an in Gallia præferatur socio imperialis liberalitatis, moriente ab intestato socio sine proximis.*
7. *Monasterium ecclesiaque quando succedat defuncto clerico.*
8. *Militum hospitalis S. Ioannis Hierosolymitani successio ad quem pertinet.*
9. *Libertis ab intestato quomodo succedebant patroni ab intestato.*
10. *Successio per bonorum venditionem, quæ.*

1 QVia † defunctorum interest, ne sine hærede moriantur[h]: ideo lex, quæ fauet defunctis, deficientibus proximis ad aliorum personas ea certa causa, & quodammodo defuncti præsumpta voluntate, eorum bona defert, excludit etiam aliquas quæ hoc prætextu possent in 2 bona irrepere. ¶ † Vt sanciuit, ne peregrinatio causa esset succedendi[i]: nec hospitij ius, sed hospitum decedentium bona vel proximis reseruarentur, vel illis non comparentibus, pijs locis 3 consecrarentur[k]. ¶ † Probat autem successionem, deficientibus proximis defuncti, eius qui defuncto in liberalitate à principe consequenda, socius fuit, in ea liberalitate & fisco præferatur superstes & coniunctus socius[l]. Succedit etiam collegium, curia, collegiato vel curiali mortuo 4 sine proximis[m]. ¶ † Quæ tamen vera sunt, si vxor non supersit mortui, quæ maxime in bonis, quæ nec à principe, nec à collegio vel curia quæsiuit defunctus, succedit[n]. Sed & ego opinor, vxorem & socio & collegijs præferri in omnibus: quia maior est societas, quæ est inter coniuges, quam fuerit cum illis. Sunt enim coniuges, socij diuinæ & humanæ domus[o]: cum in matrimonio fiat diuini, & humani iuris communicatio[p]. Fiuntque duo vnum, & duo in carne vna[q]. Et proinde cum societas sit species fraternitatis[r], & hæc societas duplici vinculo diuino & humano constringatur, præferetur socia vxor, vel socius coniunx, etiam imperialis liberalitatis socio, & curiæ, omnibusque collegijs societate tantum humana iunctis, in quibuscunque bonis. Sic duo vincula sunt vno fortiora[s]. Quinimo, præfertur etiam in causa simili, non existentibus proximis, collegijs ecclesiasticis in bonis mariti clerici facti. Vt notat Bartolus, in l. si quis presbyter, de episcop. & cleric. per illum textum. Et hanc sententiam illustrat probationibus & exemplis Benedictus, in repet. cap. Raynutius, ad ver. [*Et vxorem nomine Adelasiam.*] in successione ab intestato, numero ducentesimo trigesimotertio, & ducentesimo trigesimoquarto, de testam. apud Gregor.
5 ¶ † Itaque deficientibus proximis & vxore, succedit collegium, & socios liberalitatis imperialis, in illa liberalitate[t]: exemplo coniunctionis & iuris eius accrescendi, quæ in hæreditatibus, legatis, & bonorum possessionibus locum habet, & præfert coniunctum disiuncto[v], in bonis vbi coniunctio: vt etiam mercatorum collegium fisco

præferrur, in bonis quæ habet in collegio mercator sine proximis decedens, non in alijs[a]. Et succedit in eodem casu magistratus suis officialibus[b]. 6 ¶ † Dubitat tamen Benedictus[c], num hæc vera sint in Gallia, vbi princeps iure vacantium bonorum, vt dicemus cap. sequent. successiones sibi vendicat. Et ego certe puto, locum non habere: cum iure societatis introducta sint collegia, ratione cuiusdam finis publicæ negotiationis, politiæ, vel vtilitatis[d]. Et societas post mortem non durer, sed morte soluatur[e]: ne pacto prorogari possit post mortem, vt per societatem impediatur successio intestati, vel proximorum, vel testamentaria[f]. Et ideo puto ad fiscum peruenire, quæ ex collegij vel alia curiali societate, peruentura essent ad proximos defuncti ab intestato, si habuisset: ea vero, quæ etiam extantibus successoribus proximis, collegio, vel ex statuto, vel lege vel consuetudine solent reseruari, nullis existentibus proximis ad collegium quoque, non ad fiscum pertinere. 7 ¶ † Proinde ecclesia aut monasterium, capitulumque ab intestato mortuo clerico, prælato, canonico, vel fratre religioso, si ius habet exuuiarum vel spoliorum, præfertur & proximis & fisco: si non habeat hoc ius, sed proximi non sint, defuncto succedit etiam in omnibus, si sint proximi, res suas tantum retinet [g]. 8 ¶ † Inter fratres ordinis Sancti Ioannis Hierosolymitani, per obitum priorum, castellani, emposte, baiuliuorum, commendatariorum, & aliorum administratorum bonorum ordinis, commune ærarium percipit iura mortuarij, & fructus vacantis prioratus, commendæ, castellaniæ, empostæ, baiulatus, vnius anni, computandi à die S. Ioannis Baptistæ proxime insequentis, vsque ad alium diem sequentem S. Ioann. Baptist. vt habetur in statutis eiusdem ordinis[h]: qui soluuntur ab ijs, qui in eodem ordine locũ demortuorum subeunt[i]. Insuper, omnia bona mobilia & immobilia, quorumcunque fratrum eiusdem ordinis, pertinent post eorum mortem ad ærarium commune ordinis: vocant hæc, *spolia*. Demptis fratribus capellanis & seruientibus officij, vt dicunt, quorum bona seu spolia perueniunt ad illos, in quorum prioratibus, baiulatibus, & commendis, residentiam habuerint[k]. Excipit statutum & vasa, & alia obsequio ecclesiæ deputata, quæ ecclesijs relinquuntur[l]: quemadmodum vtensilia, vt ait, & instrumenta rustica, relinquuntur successoribus in administratione, diuisis tamen pecoribus inter successores in beneficio, 9 & ærarium commune[m]. ¶ † Erat antiquis & in iure ciuili, successionis ius patronis in bonis liberti tantum, ex lege duodecim tabularum, si is decessisset sine legitimo hærede[n]. Iure prætorio pars dimidia deinde delata bonorum liberti, patrono[o]. Subinde lege Papia, cum filijs liberti patronus in virilem partem vocatus, si sestertiûm centum millium esset patrimonium[p]. Postea & Iustinianus, decedentibus sine liberis ab intestato libertis, patronis ex lege duodecim tabularum, delatam successionem reseruauit[q]. Succeditque liberto non tantum patronus, sed etiam coniuncti vel proximi patrono vsque ad quintum gradum: vt si eiusdem patroni vel patronæ, vel duorũ vel duarum pluriumve liberi sunt, qui proximior est, ad liberti seu libertæ vocetur successionem, & in capita non in stirpes diuidatur successio: eodem modo & in ijs qui ex transuerso latere veniunt seruando[r]. Nisi forsan à patrono alicui ex liberis suis, vel alteri assignatus fuerit libertus: nam tunc ad eum solum peruenit 10 liberti successio[s]. ¶ † Erant & aliquando duæ successiones: antiquatæ deinceps per bonorum creditorum venditionem, & ex Senatusconsulto Claudiano, quæ quia sublatæ sunt, item quia viuorum erant non mortuorum successiones, à nobis prætermittuntur. De illis tamen qui desiderauerit videre quæ tradita & emendata sunt, consulat Iustinian. in titul. 12. lib. 3. Institutiu. iur. ciuil. *De successionibus subla. quæ fieb. per bonor. vendit. &c.* & in eum Theophilum, & l. vni, de Senatusc. Claud. tollen. lib. 7. C. tit. 24.

a l. D. Commodus, de iure fisc. P
b l. fi. C. de appar. præf. prætor. lib. 12. C.
c Bened. add. ca Raynutius, & d. ver. deuentorum, &c num. 955.
d l. 1 quod cuiusque vniuers. nom. P
e §. soluitur ad fine, de societa. apud Iustin.
f l. 1. & l. actum & l. 64. § fi. pro soc. in P
g ca. pen. & fi. ... si quis presbyter, de episco. & cler. ... de successionibus ab int.
h ... in stat. ord. ... rum S. Io. ... tat Hiero. ... de communi ærario, ... e. 6. eiusd. tit. vbi sup.
k c. 20. eiusd. titul.
l c. 21. eod.
m c. 22. eod.
n § 1. de succ. liber. l. 1. de suis & legit. hær. P
o § 1. d. tit. de succes. liber.
p § postea, eo.
q § sed nostra constitutio, eo.
r d. § sed nostra.
s § 1 de assig. libertis l. 1. eod. P

de Delatione successionis Intestati in fiscum. Cap.16.

1 *Fiscus defunctis intestatis quando succedat & sequentium.*
2 *Denariatus homo quis, & quis ei succedebat.*
3 *Proximitatis gradus contra fiscum quomodo probatur.*
4 *Fiscus priuato succedens hæres, tenetur ad onera hæreditaria.*
5 *Feudum rediens ad regem non facit hominium subdito regis.*
6 *Fiscus ecclesiæ præfertur fisco regio in successione clerici.*
7 *Allophylis succedit in Gallia princeps.*
8 *Hæredi indigno quomodo succedat fiscus.*

1 DEficientibus † personis, quæ legitimam succedendi habeant authoritatem, vel illis succedere aliqua ex causa prohibitis, vel nolentib. hæreditatem defuncti respublica & patria eiusq; fiscus seu ærarium commune, quod penes regẽ & principem est, vocatur, tanquam ad bona vacantia[t]. Et vbi princeps fiscum habet, à bonis vacantibus ciuitates excluduntur[v]. Theodericus rex Gotthorũ scribit apud Cassiodorum[x], Epiphanio viro spectabili cõsulari prouinciæ Dalmatiæ, & iubet, bona cuiusdam Ioannæ quæ viro successerat, sine testamento mortuæ & sine proximis, vt caduca fisco adiudicari & aggregari. Idemq; alibi [y] Cassiodorus docet, in formula comitiuæ priuatarũ rerum, deficientibus legitimis hæredibus, postremo loco bona intestati deferri ad fiscum. In lege Boioariorum sic quoque scriptum[z]. [*Quod si maritus & mulier sine hærede mortui fuerint, & nullus vsq; ad 7. gradum de propinquis, & quibuscunq; parentib. inuenitur, tunc illas res fiscus acquirat.*]
2 ¶ † Succedebat ex lege Ripuariæ princeps seu eius fiscus, homini denariato vel denariati, id est, liberto per minimum coram principe in ingenuitate
3 restituto[a]. ¶ † Notandum autem est, in quæstione qua fiscus ad bona intestati venit, veluti ad vacantia ex defectu cognatorum, si aliquis se dicat proximum & ex genere defuncti, & consanguinitatis gradum probare non possit, sufficere probasse, quod ipse & defunctus, de cuius agitur hæreditate, habebantur pro cognatis vel cõsanguineis inter incolas loci vbi degebant, vel vbi defunctus habebat domicilium: vel quod se mutuo appellabant cognatos, vel quod dictum fuerit aliquando à defuncto, si contingeret eum decedere intestatũ & sine liberis, quod ille suus futurus esset hæres: vel quod defunctus in lecto moriturus fassus sit,

t l. vnica, 4. de bon. vac. lib. 10 ...
v §. sin autem in fortune, de ... l. C. ...
x Cassio. lib. 4. varia. c. 14.
y Idem lib. 6. Varia. c. 8.
z in legibus Boioario. c. 10 tit. 5.
a in l. Ripuar. tit. 56 § 4.

cum

eum ſibi eſſe proximum: vt ſcribit Maſuerius in praxi tit. de probat.§.33.incip.*item ſi fiſcus*. Docet & Cynus, ad l.non epiſtolis, C. de probat. Facit cap. per tuas, de probat. Bald. in l.filium, de ijs qui ſunt 4 ſui vel al.iur.P. ¶ † Cæterum nemo dubitat, vt opinor, hæreditates, quæ ad fiſcum tanquã ad hæredem deuoluuntur, tranſire in eum cũ ſuis oneribus, & præſtare fiſcũ onera, quę priuatus ſuccedens eidem præſtaturus fuiſſet, l. ſi ſeruos, §. ſi quis, de legat.1.l.fiſcus, de iure fiſ.P. Res enim ſe-5 quuntur ſua onera [a]. ¶ † Expungendus tamen error Speculatoris [b], dum ait, quod ſi rex ſuccedat alicui ſuo feudatario, qui tenebatur facere homagium ſeu hominium ſuo ſubdito & feudatario: quod rex etiam Francię tenetur illi etiam ſuo feudatario facere homagium pro illo fundo, in quo ſucceſſit. Videtur enim alibi ſibi contrarius, vbi diſputat, cum rex Franciæ qui acquiſierat à rege Aragoniæ ciuitatem Montiſpeſſuli, quam ipſe Aragoniæ rex habebat ex fide & hominio epiſcopi & capituli eiuſdem ciuitatis, teneretur vt ſuccedens in locum regis Aragoniæ, præſtare fidem & hominium eidem epiſcopo & capitulo. Tandem enim reſoluitur [c] poſt multa, minime teneri regem hominium præſtare ſuo vaſallo, tum quod dominum non recognoſcat in temporalibus [d]: tum etiam, quod omnia feuda mouentur & pen-6 dent à rege. ¶ † Et quando retro feoda reuertuntur ad regem, redeunt ad primam naturam: & proinde non ſubijciuntur fidei vel hominio amplius [e]. Guill. Benedictus fuſe explicat, quando fiſcus ſuccedit tanquam ab inteſtato, vel tanquam ex confiſcatione, propter delictum. Et proinde vltra nihil addam, ſed remittam egentem hac tractatione ad eundem, ad ca. Raynutius, ad vet.[*Et vxorem nomine Adelaſiam*] in ſucceſſione ab inteſtato, à nu.270. vſq; ad nu.198. de teſtamen. & de vacantibus, ſequentib. numeris. Nos quoq; de hæreditatibus, quæ in fiſcum deferuntur, aliqua annotauimus lib.3. Syntag.c.12. Extat & deciſio Rotæ 865. in antiquis, incipiens, *mortuo Titio*, titul. de teſtamen. qua bona clerici decedentis ſine legitimis hæredibus, fiſco eccleſiæ adiudicantur, non 7 ſecularis principis. ¶ † Tritum autem eſt in Gallia, regem vel fiſcum eius ſuccedere allophylis iure albanagij, id eſt, iure alibi natorum, ſi regnicolis diplomate principis non fuerint inſerti, & vt dicimus, ſi non fuerint affiliati. Cui iuri ſuffragatur ius commune [f]. Ita ſuccedit quoque peregrinis decedentibus in regno, non naturali ſatis, antiquata auth. omnes peregrini, commu. de ſucceſ-8 ſion. exceptis ſcholaſticis. ¶ † Tenet & fiſcus locum hæredis, quando bona hæredi, tanquam ab indigno adempta, illi deferuntur [g]. Sed hæc & ſimilia, magis ad ius confiſcationis, & ad pœnas delictorum, quam ad iura ſucceſſionis pertinere videntur. Ideo ſucceſſioni ab inteſtato finem hic impono.

a l.a de prad. & aliis reb. minorum lib.12. C. c. tecnlſtom, de ſta. monachorum. c. cũ non ſit, de decim.

b Specula. in tract. de feud. verſ. 14. quæritur. Quę male ſequitur Chaſſan. ad §. 1. ad vet. en payant & ſupportant, tit. des ſucceſſions des baſtards in conſuet. Burg.

c Agid. Magi. in tract. de feu. & homin. tit. 1 cuiuſque arreſtũ cius rei, anni 1558. 25. Februarij.

d c. per venerabilẽ, qui fil. ſint legi.

e facit cano. quęſtu, de foro ditt. & l. ſi venus, §. pactis, verſ. ſed ſi pacta, de pact. P.

f l. 1. non lic. habita. Metro. co. &c. libr. 11. C. tit. 55. Notat hoc Guill. Bened. in ca. Raynutius, in ver. & vxorem nomine Adelaſiam, decl. 1 nu. 41. & ſequ. de teſtam. Pap. 2. in rhapſo. arreſto. lib. 5 tit. 2.

g vt in l. cum quidam, & in l. Claudius, in ſin. de [illegible] quib. vt indig. & l. 1. & l. hæreditas, vbi & videnda gloſ. C. eo. tit.

Syntagmatis iuris vniuerſi libri quadrageſimiquinti Finis.

DE ACQVIRENDA, VEL AMITTENDA HAEREDITATE. LIB. XLVI.

de Ratione huius libelli. Cap. 1.

1. *Continuatio libri 46. ad praecedentes. & nu. 5.*
2. *Hæres necessarius quis.*
3. *Hæres suus, & necessarius quis.*
4. *Aditio hereditatis quibus heredibus non erat necessaria: & praecedent.*
6. *Mortuus saisit viuum ex consuetudine, quid significet.*
7. *L. cũ hæredes, de acq. poss. an sublata sit ex Gallicarũ vsu.*
8. *Aditio hæreditatis an sine actu corporali fiat.*

1 Postquam † iam superiorib. libris explicauimus ea, quæ pertinent ad causam testamenti, & intestati defuncti: ordo videtur postulare, vt effectũ vtriusque causæ doceamus, & communia pertractemus. Scopus vtriusq; est, habere & constituere hæredem, qui talis, nisi habeat vel habuerit vel velit habere hæreditatẽ, 2 vel ius hæreditatis, nõ potest esse nec dici. ¶ † Antiquitus quidẽ erant hęredes aliqui necessarij qui vellẽt nollentve, hæreditatem habebãt defuncti. Cuiusmodi seruus hæres institutus, qui omnino post mortẽ testatoris liber necessarius sit hæres [a], si is testatoris seruus, non si alienus [b], & pure institutus sit, reiecta conditione, *si velit*, quę faceret illum voluntarium [c]: alioqoin enim nisi in seruo conditio perperam adiecta [d]. Et hic seruus non egebat aditione, sed cogebatur ob præmium acceptę libertatis hęres esse [e], & talis erat a die mor- 3 tis testatoris. ¶ † Erant & sui & necessarij hæredes, liberi qui in potestate morientis fuerãt eius mortis tempore, qui omnino, siue vellent siue nollẽt, tam ab intestato quam ex testamento hæredes erant [f], & in eos dominium & hęreditas continuabatur ex lege 12. tab. sine aditione [g]: donec prætor ipsis permisit volentibus se abstinere ab hæreditate, vt potius parentum quam ipsorũ bona à creditoribus possiderentur [h]. Et hoc beneficium vsque adeo in edicti perpetui transiuit potestatem, vt ea de caussa non fuerit postea necessarium adiri prætorem viuentem, vel iudicem, vt abstinendi 4 ab hæreditate peteretur licentia [i]. ¶ † Fuerunt & alij necessarij hæredes, in quibus nec cretio, nec aditio hæreditatis erat necessaria: idq; quo tempore decemuiralibus legibus Romani vtebantur, & quando testamentum fiebat per æs & libram, & hæres familiam emebat [k]: tunc enim cũ fiebat familiæ emancipatio, hæres fieri & adire videbatur, in contractu emptionis fidẽ suam accommodando adhibitis testibus: vt vel ex contractu con- 5 ueniri possit emptionis [l]. ¶ † Verumtamen cũ sequentibus temporibus placuerit, liberã relinqui hæreditatis agnitionem, visum est æquum neminẽ cogi debere adire [m]. Et proinde & de iure deliberandi tractandu fuit & spatium ante aditionem cernendi & consultandi datum, vt videret hæres, vtrum sibi expediret hæreditatẽ agnoscere. Proinde nos de hoc iure ante acquisitionẽ vel repudiationẽ dicemus, & subijciemus deinceps Deo fauente, quæ ad vtramq; partẽ pertinent, quid, & quotuplex, de his quæ petuntur seu de petitione hæreditatis, à quibus acquiratur vel per quos fiat aditio, de forma acquisitionis hęreditaris per collationem, de personis quib. non quęritur hæreditas, & ibi de ademptione, repudiatione, de iure accrescendi, & de fine & rationibus acquisitionis, 6 vel repudiationu. ¶ † Et quanquã in iure Gallico, & alibi de aditione corporali non valde contendatur, propter consuetudinem generalem, qua, *mortuus saisit viuum* [n]: tamen propter repudiationem, collationẽ, & ius deliberandi, vel ob inuentarij necessitatem, & alia quędam, quę ex sequentibus apparebunt, valde vtilis & necessaria est adi- 7 tionis & repudiationis speculatio ¶ † Neq; etiam verũ arbitror, quod tradunt ex cõsuetudine sublatam esse, l. cũ hæredes, de acq. poss. P. Nam concesso, quod hæredes in Gallia le dicant saisitos seu possessores hæreditatis, sine alio corporali ministerio: nihilominus egemus illorũ declaratione, vt sciamus num velint esse hæredes, vel nolint aut velint repudiare. Si enim cum hæredes instituti sunt, iura transeunt ad illos à morte testatoris, egent declaratione repudiationis, nisi velint se im- 8 plicari oneribus hæreditarijs. ¶ † Addit Baldus, quod extante hac consuetudine, per quam fiat translatio sine actu aliquo possessionis, ideo non censetur sublatum remedium possessionis adipiscendæ executiuum. Et quamuis possessio ipso iure cõtinuetur in hæredem perinde ac si fuisset appræhensa: tamen quia ipsa possessio est iuris, pro adipiscenda actuali possessione, potest intentare quis remedium, l. fi. de edic. D. Adria. tol. quod est remedium adipiscendi rem, & interdictum quorum bonorum. De quibus vide fuse disputantem & citantem interpretes Bar. Chassanæum, ad §. 1. *des successions*, nu. 1. 2. 3. 4. vbi & de consuetudine. *le mort saisit le vif*, &c. lo consue. Burg. Vbi & restringitur regula illa in quatuor casibus, inter quos & excipitur causa hæredum succedentium ex testamento. Sed & si is qui dicitur saisims morte alicuius ex consuetudine, vendat ius suum alteri antequam adipiscatur realem possessionem, talis emptor non poterit se dicere vestitum vel saisitum [o]. de

a §. necessarius, de here. qual. & differ. l. lege Cornelia, 12. de testa. P.
b §. seruus, de hæred. instit. l. si alienum, eo. titul. P.
c l. ex parte, de acquir. hæred. P. l. si sub conditione, § fin. de hered.
d l. [illegible] cornelius, de hære. instit. P. l. verba, de cond. instit.
e l. 1. de necess. ser. here. insti. C. l. 1. qui manu. non poss.
f § sui & necessarij, de hære. qual. & diff. Inst. l. si qui putat 13. & l. necessarijs, § de acquir. hæred. lib. 29. P. tit. 2. l. [illegible], § de cond. & demon. P. l. filio, 15. l. 1. de inoffic. rup. P.
g l. lege Cornelia, 12. de testam.
g l. in suis, 11. de lib. & posth. l. in suis, 14. de suis & legit. P.
h d. § sui autẽ, de hær. qual. & differ. & d. l. necessarijs, 57. de acq. hær. 4. l. nam nec, 91. de leg. 1.
i l. si qui se nõ immiscuit, 12. & l. si quis suum, § 1. de acquir. hære. P. l. 1. si minor se ab hær. abstin. l. 2. C. tit. 19.
k § 1. de testa. Gell. lib. 15 ca. 21. Cicer. 1. de Orat.

l §. 1. de usu. [illegible]
m l. nemo [illegible] re, de iure de libe. C.
n de qua consuet. [illegible]
o Bald. [illegible] de caus. & propter [illegible]

De iure deliberandi. Cap. 2.

1 *Deliberandi iuris causa impulsiua.*
2 *Hæres qui cœpit administrare, non habet ius deliberandi.*
3 *Deliberare vnde dicatur.*
4 *Cretio hæreditatis quid, & forma: duplex, vulgaris & continua, & qua nu. 5.*
6 *Cretio num distingueretur ab aditione.*
7 *Ius deliberandi subrogatum in locum cretionum, & plenius illis.*
8 *Deliberandi tempus a quo petitum: & nunc à quo dictum. & nu. 9.*
10 *Transmissio iuris deliberandi quando fieret.*
11 *Deliberandi forma de adeunda hæreditate, & quid pendente tempore fiat.*
12 *Deliberandi ius cui concedatur.*
13 *Adeundi delatam hæreditatem ius quando in hæredes transmittatur.*
14 *Transmissio iuris deliberandi in Gallia quando consideratur.*
15 *Transmissionum in iure species quæ, naturalis & sanguinis quæ, conuentionalis quæ, & legalis. num. 16. 17. & 18.*
19 *Suitatis transmissio quæ.*
20 *Transmissio hæreditatis ratione sanguinis. Differentia eius cum transmissione suitatis, & conuenientia. & nume. 21.*
22 *Transmissio ex L. cum antiquioribus, De iure deliberan. C.*
23 *Deliberandi extra tempus quando quis possit adire.*
24 *Deliberandi ius à iure adeundi differt.*
25 *Successorij edicti tempus, quomodo differat ab aditione.*
26 *Hæreditas delata quæ dicatur.*
27 *Tempore deliberationis creditores hæreditarij non possunt experiri.*
28 *Rationes iuris deliberandi. & seq.*
29 *Debita maxime apparent mortuis debitoribus, & quare non ante sæpe.*
30 *Ditiores quam sint se arbitrantur homines.*
31 *Dominia rerum in incerto esse non debent.*

1 HÆreditates † quamuis videantur esse lucrosæ nihilominus sæpe damnum habent [a], vel ratione æris alieni latentis quod post mortem solet detegi: vel ratione legatorum & fideicommissorum, quæ aliquando totam exhauriunt hæreditatem: vel ratione litium, quib. non vexari nostra permaxime interest [b]. Interdum hæreditas ex testamento defuncti, ex pacto maiorum, vel ab intestato defertur, & eligenda est causa ex qua quis velit dici hæres, propter diuersos exitus diuersorum modorum [c]. Ex his dubium, immanensque periculum, in præcipiti facto reprehensio, & bene præcipiunt qui vetant quicquam agere, quod dubites noceat an prosit. Et in rebus magnis memoriaque dignis, consilia primum, deinde acta, postea euentus spectantur [d]. ¶ † Princi-
2 pium namque hoc esse debet hæredis prudentis deliberare. Nam si prius se immisceat negotijs hæreditatis, & postea deliberandi tempus postulet, sero sapit, nec permittitur, nec habet relinquendæ hæreditatis facultatem [e]: nisi minor sit 25. annis, qui iuuatur restitutione tanquam dece-
3 ptus [f]. ¶ † Deliberare, à libella quasi quid perpenditur, dictum est, vt ait Sextus Pompeius Festus, libro quarto, de verbor. significationib. Quemadmodum enim per libellam seu libram, res ad iustum & certum pondus reducuntur: sic consultatione & perquisitione diligenti, res quæ dubia est, ad certitudinem quandã deducitur, nom expediat hæredi scripto vel ab intestato vocato
4 adire hæreditatem, vel repudiare. ¶ † Deliberatio fiebat olim, & per cretionem, & sine cretione. Vlpianus, in titulo, fragmento, 22. [*Cretio est*, inquit, *certorum dierum spatium, quod datur instituto hæredi ad deliberandum, vtrum expediat ei adire hæreditatem necne.*] Addit postea, quomodo hæc fiebat in testamentis cretionis conditio, hoc modo. [*Titius hæres esto, cernitoque in diebus centum proximis quibus scieris poterisque: nisi ita creueris, exhæres esto. Quare*, inquit, *cernere est verba cretionis dicere, ad hunc modum, cum me Mæuius hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo, cernoque.*] Ita duplex erat formula instituendi, & duplex inde deliberandi & adeundi
5 modos, & effectos. ¶ † Et cretio aut vulgaris, aut continua: vulgaris, in qua adijciuntur hæc verba, *quibus scieris poterisque*. Continua, in qua non adijciuntur. Sine cretione hæres institutus, si constituerit nolle se hæredem esse, statim excluditur ab hæreditate, & amplius eam adire non potest. Cum cretione vero hæres institutus, sicut cernendo fit hæres, ita non aliter excluditur, quam si intra diem cretionis non creuerit. Ideoque etiam si constituerit nolle se esse hæredem, tamẽ si superstior dies cretionis pœnitentia actus, cernendo hæres fieri potest. Et qui vulgarem habet cretionem, dies illi dati computantur, quibus scit se hæredem institutum esse, & potuit cernere: ei vero qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur, quibus ignorauit se hæredem institutum: aut sciuit quidem, sed non
6 potuit cernere, hæc in fragmẽtis Vlpiani. ¶ † Sextus vero Pompeius, libro tertio, de verborum significationib. [*Creuis*, inquit, *modo significat hæreditatem adij: modo maior ætate vel censu sum, modo iudicaui, modo diuisi: quæ omnia à duobus verbis, cresco & cerno, veniunt: cuius vnius origo ex Græco trahitur, quod illi κραίνειν dicunt perficere.*] Et sic consentit cum Vlpiano Sextus Pompeius, dum ait [*Creuis, hæreditatem adij.*] Et Vlpianus dixit [*Sicut cernendo fit hæres*] vt cretio esset aditio. Quamuis quidam Pompeij interpres dicat non id significari, putans quod cretionem aditio hæreditatis sequebatur, quod aliter se habet. Docet & prædicta formula cretionis. [*Cum me Mæuius hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo cernoque.*] Ibi enim aditio præcedit, *adeo*: cretio sequitur [*cernoque.*] Per cretionem enim apparebat hæres. Varro & iussum in testamento, cernito, explicat, id est, facito vt videant te esse hæredem. Verba eius in 5. de lingua Latina. [*Dictum cerno à creo, id est, à creando, ab eo quod cum quid creatum est, tunc denique videtur. Hinc fines capillorum discriminet, quod finis videtur discrimen: & quod id in testamento, id est, facito videant te esse hæredem. Itaque in cretione adhibere iubent testes.*] Et ita Cicero mihi videtur vsurpare cretionem, pro ipsa aditione perfecta, & cernere pro adire, pro eo quod Græci dicunt, ἐμβαλεύειν τῇ κληρονομίᾳ, vel εἰς τὴν οὐσίαν, immiscere se hæreditati, & bonis, vel ingredi & adire bona. In qua sententia & est Budæus, in commentarijs linguæ Græcæ, pagina 98. [g] Cicero ita pro aditione ponit cretionem, vt ad Herennium [*Vt de eo si dicas qui multas hæreditates adierit, prospice tu, qui plurimum cernis.*] Et contra Rullum [*Hæreditatem creuimus.*] Et alibi [h] [*Quare adiunget Aufidium, nostrum hominem amantem me, nunc*

[g] & Budo in annotat. prior. ad Pandectas, ad l. 2. de orig. iur.
[h] Ad Atticum, 6.

credo eo magis, quod debet etiam fratris Appij amorem erga me cū reliqua hæreditate creuisse.] Item [a] [*Galeonis hæreditatem creuit.*] Dies porro cretionum, dicebantur tempus in quo debebat ex lege præscripta, declarare voluptatem acceptationis hæreditatis hæres.

7 ¶ † Cretionum ius postea abolitū fuit [b], necessarioq; aliud tempus deliberandi oportuit cōstitui, quia cretiones nō nisi in hæreditatibus testamentarijs, neq; etiam in omnibus, sed tantum in quibus testator cernere hæredē iussisset, locū habebant, & ideo in suspenso erant hæreditates testamenti sine cretione, & intestati de quibus etiā deliberandū est.

8 ¶ † Petebatur olim tempus deliberandi à prætore, secundū negotiorum necessitatem, vel longius, vel breuius [c], non minus quam 100. dierum [d]. Et in edicto aiebat prætor [*Si tempus ad deliberandū petet, dabo* [e].] Cum dicit autem tempus, nec adijcit diem, sine dubio, inquit Vlpian. [f] ostendit esse in ius dicentis potestate quem diem præstituat. Necnō illud sciendū est, nonnunquam semel, nonnunquā sæpius, diem ad deliberandum dandū esse, dūmodo prætori suadeatur, tempus, quod primū aditus præstituerat, non sufficisse [g]. Sed hoc impetrari nō debet nisi magna ex causa [h]. Ius tñ Codicis statuit, peti posse à magistratibus, & à principe, & sæpius dummodo à magistratibus impetrata dilatio, nouem menses nō excedat, si à principe, annum [i]. Constituit autem Iustinia. nec peti tempus, sed concedi ex lege annū, quo omnis deliberandi facultas concluderetur: data nihilominus potestate transmittendi ad successores hoc ius, si intra illud deliberandi tempus decessit hæres, qui adire vel repudiare debebat [k]. Nunc in Gallia, hæres à die quo sciuit sibi delatā hæreditatem, eam agnoscere debet intra 40. tantū dies. Vt intra tantundē tempus inuentarium conficiat & cautionē exponat apud magistratū, fore vt satisfaciat creditoribus pro modo bonorum, vt in lege municipali Biturigum cōtinetur.

9 ¶ † Porro omnibus hæredibus repudiare hæreditatem licet delatam, quod non prius facere tenentur, quā ad hoc in iudicio euocentur, qui tempus ad deliberādum præfinit, etiam nō petentibus, vt scribit Car. Molinæus [l]. Alioquin enim nisi interpellētur, videntur ignorasse delatam sibi hæreditatem fuisse, & ante non videtur præscribi annus adeundi viuentis hæredis facultas, quæ iuris ciuilis est [m], vel alio longiori tempore nisi intra quod adire deberet, constitutū esset tempus à magistratu [n].

10 ¶ † Quod autem ad ius transmittendi pertinet hæredis morientis, si a tempore scientiæ moriatur, intra annum, præscriptio ei & hæredibus currit adeundi, secundum l. cum antiquioribus, & l. quoniam sororem, de iure deliber. C.

11 ¶ † Forma deliberandi, vt primū petatur dilatio, vel secundū iuris terminū eam amplectatur. Subinde pendente tempore deliberandi, forma seruetur, vt interim non tantū creditoribus, sed etiā hæredi instituto, prætor vel magistratus subueniat, ijsq; copiam faciat instrumentorum inspiciendorū, vnde instruere se possint, expediat necne agnoscere hæreditatem [o]. Sic inspiciendarum tabularū testamenti aperiendarum, & describendarū dabitur facultas [p], sine quibus hæres certus de oneribus impositis esse non potest, neq; quicquam illis inuisis & perpensis respondere [q]. Petebantur autem ab hærede aperiri intra tertium aut quintum à morte testatoris diem [r]: adeundus ea de re iudex seu magistratus competens [s], vel per libellum, vel pro tribunali, vt pro more loci, adhibitis & conuocatis testibus qui signarunt, vel alijs honestis viris præsentibus, aperiantur, & ab ijs rursum si opus est, obsignentur [t]. Legum porro antiquarū in aperiendo solemnitates [v], si ius codicis [x] seruetur, non valde exiguntur. Fit & publicatio testamentorum coram iudice, vt deinceps eorum rata & publica sit fides & authoritas [y], & de his quæ ibi scribuntur & disponuntur, transigi agive possit [z]. Et quamuis tabulæ intercidant, tamen disposita in illis rata & debita sint [a]. Pendente etiam deliberandi tempore, prætor vel iudex aditus, bonis prospicit & hæreditati iacenti ex ea parte edicti, qua dicit [b] [*Si iusta causa deliberandi videbitur, bona interea diminui, nisi causa cognita boni viri arbitratu, vetabo.* Sic enim prohibentur alienationes, & exercitium actionum. Et in causę cognitione vertitur, an iusta causa sit, vt diminuere prætor permittat, qualis funeris causa, item eorum quæ sine periculo nō possunt omitti, puta, si debitum vrget, ædificia sarcienda, agri colendi, &c. [c] Et petitur à iudice & conceditur interdum hæc diminuendi vel negotia gerendi necessaria & vrgentia hæredi deliberanti, qui tamen debet protestari se id non agere nomine aditionis [d]: alioquin enim euacuaretur repudiandi priuilegium. Datur & interdum curator bonis eius rei gratia, & ad conseruandam hæreditatem [e].

12 ¶ † Deliberandi ius datur hæredi instituto, dummodo is seruus non sit: nam eo casu, non seruis sed dominis, cuius sunt serui, datur [f]. Serui enim pro nullis in iure ciuili habentur [g]. Et si plures hæredes sunt, & singulis potestas deliberandi datur [h]: siue ij sint ex testamento, siue ab intestato hæredes [i], scilicet vniuersales: quippe quia legatarijs seu hæredib. particularibus nō datur [k]. Petitur & nomine pupillorum vel minorum à tutoribus vel curatoribus deliberandi tempus [l]. Competit & ius deliberandi fisco, quando succedit tanquā hæres, puta spurijs, vel alijs decedentibus ab intestato sine proximis vel vxore: & si is, cuius hæres est, habuerit ius trāsmittendi, hoc eodem iure, vt alius hæres quilibet, vtetur fiscus [m].

13 ¶ † Effectus porro & finis deliberationis est, vt priuilegium quod olim tantū suis hæredibus concedebatur, vt ante aditam hæreditatem delatam & ante apertas eius tabulas morientes transmitterent ius adeundi ad hæredes [n], communicetur etiam hæredibus extraneis, & possint, si moriantur, intra annum à tempore scientiæ computandū delatæ hæreditatis, adeundi facultatem etiam ad hæredes transmittere. Si vero decesserint post annum, nihil transmittant [o]. Neque si moriantur ignorantes sibi delatam hæreditatem, vt ait Iason in l. cum antiquioribus, nume. 3. & alij, C. de iure delibet.

14 ¶ † In Gallia certe procuLdubio vbi agitur de hæreditate proximorum, descendentium, ascendentium, vel collateralium, transmissionis huius subtilitas contemnitur, propter consuetudinem quod bonum mortuus siue sciens siue ignorans delatam sibi hæreditatem, saisit viuum proximum de genere, seu vt verba sonant, *le mort saisit le vif plus prochain heritier habile à luy succeder* [p]. Et ita vi generalis consuetudinis transmittitur & ius deliberandi & adeundi, imo ius hæreditatis, in extraneum hæredem [q]. Cæterum, si hæres ignorantis ex alijs sit quam de genere, puta hæres sit institutus extraneus omnino, dubium remanet, num ius deliberandi ad hæredes transferat mortuus intra annum. Et tandem placuit cum iure communi, hunc nec vi prædictæ consuetudinis transferre ignorantem morientem non aditam hæreditatem,

a ad Attic. 11.

b l. cretionum. de iure delibe. Cod.

c l. 1. § pen. & fi. eod. P.

d l. [illegible] § 1. si curatorem, 9. eod. C.

e d. l. 1. § ait prætor, eod. P.

f d. l. 1. § tm l. in ven[illegible] ar. §. de temp[illegible] de bon. a libe. ludi. post. d. P.

g l. 3. de iure delib.

h l. 4. eod. tit.

i l. fin. §. sed quia, eod. C.

k l. cum antiquioribus, eo. Cod.

l Car. Molin. ad 5 par. quest. 10. Gall. quæ. 180. facit l. 5. §. sane, de success. edic. P.

m § 1 de perpet. & tempo. actio.

n l. si curatorem, 9. de iu. delibe. C. l. quandiu, de acquir. hæred. P

o l. Aristo scribit §. de iu. deliber. P. l. Aristo 28 de acq. hæred. P.

p l. 1. & 2 quemadmo. testam. aper. P.

q d. l. 2 quemad. testa. l. 20 cod. l. de his controuersijs, de transact. P.

r Iul. Paul. lib. 4. Recep. sent. tit. 6.

s l. 1. quemad. test. aper. lib. 6. C. tit. 32.

hæreditatem, quoad ius adeundi, nec quoad ius deliberandi, quod non habet locum in ignorante. Sed tunc regula generalis erit obseruanda, vt hæreditas non adita ad extraneos & testamentarios hæredes non transmittatur [a]. ¶ † Et ita consuetudinem hanc, *le mort saisit le vif*, non habere locum in testamentarijs extraneis a proximitate hæredibus defendit Chassanæus [b], & notat Guilelmus Benedictus [c]. Quod vt intelligamus facilius, nos oportet transmissionum species distinguere in genere & in specie, ex quibus appareat, quæ ad successores transmittantur, cum voluntate vel sine ea, decedentium. Alia namque naturalis, alia conuentionalis, alia legalis, quas tres transmissiones explicat præd. Benedict. ad verb. *mortuo itaque, &c.* [d] ¶ † Naturalis dicitur ea, quæ transfert quæ naturæ sanguini adhærent & generi, vt si transferat nobilitatem: sic dicimus natalibus nobiles [e]. ¶ † 2. Conuentionalis, quæ ex virtute pacti quæsitum, natura conuentionis transfert ius in successores quærentis [f]. ¶ † 3. Legalis seu legitima dicitur [g], quando ratione legis, quod nobis quærendum est, potest quæri à nostris hæredibus nostro nomine, & perinde ac si viueremus. Et hanc triplicem lex introduxit in hæreditate nobis competente non adita, transferenda in nostros hæredes ex triplici causa [h]. ¶ † Prima, ratione & beneficio suitatis: ratione cuius, si filius vel nepos in potestate morientis patris vel aui constitutus, moriatur antequam adierit patris vel aui hæreditatem siue sciat sibi delatam, siue ignoret, semper transmittit eandem ad hæredes sibi succedentes, siue ij sint extranei, siue sui, siue ex testamento vel ab intestato ei succedant [i]. Etenim iam viuo patre quodammodo erat filius dominus, & mortuo eo continuatur in eum dominium, siue is sit ignorans, siue sciat delatam hæreditatem, quod pertinet ad plenum ius, & ad naturale dominium [k]. ¶ † Secunda species transmissionis legalis, quæ non ratione patriæ potestatis seu suitatis, sed ratione sanguinis lineæ descendentis vel ascendentis. Nam si moriatur aliquis ex descendentibus, hæres ascendentis cuius non adierit hæreditatem, siue in potestate eius fuerit, siue non, hæreditatem non aditam transmittit ad liberos descendentes sue cedentes ei beneficio l. vni, de ijs qui an. aper. tab. C. ¶ † Differt autem à prima suitatis transmissione, quod hæc transmissio fiat in liberos descendentes ex se solum, non autem in hæredes extraneos ei succedentes, vt ea quæ suitatis est. Vtraque tamen in hoc conueniunt, vt si descendentis hæreditas delata sit ascendenti, vel collateralis collaterali, & is ascendens vel collateralis ante aditam hæreditatem decesserit, non possit transmittere ad successores suos [l]: excepto casu l. si infanti, de iure deliberan. Cod. Iure sanguinis & naturali, descendentibus successio ascendentium debita dicitur, in l. scripto, vn. liber. P. & l. cum ratio, de bon. damnato. P. Et proinde transmissio hæreditatis, in prima & secunda specie transmissionis, fieri dicitur. Qua ratione videtur mihi in consuetudinibus, filiorum & descendentium transmittendi potestas prorogata vsque ad consanguineos seu sanguine proximos succedentes. Vt quemadmodum in descendentibus hæreditas transit & continuata videtur sine ministerio externo, sic & in collateralibus mortuus quoque dicatur inuestire viuentem, seu saisire, & hæredem eodem iure facere [m]: quia ius sanguinis dicitur esse inter cognatos, & nullo iure ciuili iura sanguinis dirimi possint [n].

¶ † Tertia transmissionis legalis species, quæ fit ex beneficio l. cum antiquioribus. de iure deli. C. quando quis sciens sibi delatam hæreditatem, infra annum sibi a iure ad deliberandum datum an adire velit vel non, moritur: & sic pendente, adhuc tempore deliberandi, nô adita nec repudiata hæreditate, transmittit non quidem hæreditatem vt in duobus primis membris, sed ius deliberandi, & potestatem adeundi [o], in quantum superest de anno. Si autem ignorans delatam moriatur, non transmittit ius deliberandi: quia non dicitur cœpisse deliberare in eo quod ignorabat. Sed & si hæres transmittentis & qui cœperat deliberare, intra annum non adeat, non admittetur postea. ¶ † Nisi hæres ex causa legitima distulisset adire, nempe vt prius vindicaret mortem defuncti: vel ratione ventris [p], de quo num admitteretur prius dubium erat, vel si fuerit impeditus mota falsi controuersia contra testamentum, vel alia de causa legitima [q]. ¶ † Notandum est, hoc ius deliberandi dici, non autem adeundi: nam si quis viuat, si non coactus fuerit a iudice certo apposito termino deliberare, & si non repudiauerit, potest adire quandiu vixerit [r]. Erit iuris id expressius, nulla longi temporis præscriptione summoueri posse, quin possint se immiscere. Longissima vero tolli posse hanc facultatem, puta 30. annis receptum est, exemplo aliarum actionum [s]. Addit etiam Bartol. [t] quod contra filiam institutam solam à matre, ad eam submouendam ab aditione, sexaginta anni requiruntur: triginta quidem, vt contra non adeuntem ex testamento: triginta vero, vt contra venientem ab intestato: quam decisionem dicit mirabilem Paulus Castrens. [u] hancque probat Iason, & Baldus [x]. ¶ † Et hæc iure ciuili introducta dilatio adeundi, quia aditio iuris ciuilis est: cum tamen ex iure prætorio, remedium deliberandi non ita prorogaretur in edicto successorio, quod petendi bonorum possessionem tempus præscribebat: suis quidem filijs & parentibus, anni: proximioribus autem alijs, centum dierum tantum spatium [y]. Illudque dabatur quando filius per bonorum possessionem vnde liberi non venisset intra tempus, si nemo in eo primo gradu erat cui accreuisset eius portio omissam aditionem [a]. Verum salua erat etiam moræ anni restitutio filio, vt exclusus per [*vnde liberi*] posset postea petere bonorum possessionem ex tempore alterius edicti [*vnde legitimi* [a].] Ita proximitatis nomine dabantur dies computandi ab elapso termino vnde liberi si illa successionis species adesset: alioquin tempus vtrumque computabatur vtile, primum à die scientiæ delatæ hæreditatis [b]. Subducebatur enim tempus ignorantiæ, sicut & iusti impedimenti, ab vtili tempore [c]. ¶ † Delata porro dicitur hæreditas, quam quis posset adeundo consequi [d]. ¶ † Alius effectus iuris deliberandi est, vt creditor hæreditarius, pendente tempore deliberandi nô possit pignora capere vel executione vti [e], sed debet expectare inuentarij côfectionem, si velit eius beneficio vti hæres, vt sciatur num bona sufficiant æri alieno liberando. Et ita iudicatum in Senatu Parisiensi 24. Martij, 1527. [f] ¶ † Rationes cur ius deliberandi fuerit hæredibus indultum, ex pluribus quasdam refero. Prima, quod cû pluribus legib. consultû fuisset morientibus, & vt successiones eorû conseruarentur, & vt hæredes haberent: æquum

n l. [illegible]

o L. cum antiquioribus. de iur delib. [illegible] & Bartol. ibi & in d. l. ventre prætenim, vlt col vers. septimus casus.

p vt in l. si quis in graui, §. eleganter, ad Senat. Syllan. P.

q Bal. in l. cum antiquioribus, in fi. de iu. delib.

r l. si curatorem a C. eod l. quandiu hæres. de acq hæred.

s L. licet. C. de iu. delib.

t d. l. licet. & l. sicut & omnes, de præscri. 30. vel 40. ann. Bart. ad d. l. licet.

v Castr in d. l. quandiu, in 1. de acq hæred.

x Ias in d. l. li[illegible] cet [illegible] §. & ibi Bald.

y L. 1 & [illegible] gins, de succe[illegible] e. Si. P. l. 4. qui adm[illegible] t. ad bon. po[illegible]. poss. C.

a in ta[illegible] si plu ribus, de suis & leg. nat. P.

a d. l. [illegible] §. sed videndum, de succes. edic.

b l. qui adm. ad bono. poss. poss. C

c l. quandiu, eo. l. annus vtili. 6 de calumniat. P. lib. 5. titul. 6

d l. delata, 151. de verb. sig. P

e gl. in l. si curatorem, ad §. trâsgrediamur, fol. matt. P.

f Pap. refert li. 21. rhapso. arest. tit. 10. art. 7.

visum est, & prospici hæredibus, & dandum esse tempus, quo possent sibi antea cauere, quam repentinis aliorum negotijs inuoluerentur in sui perniciem[a]. Deliberatio omnibus rebus necessaria, quæ hominum indiscussos calores possit refrænare[b]. Temporeque indigemus, vt aliquid maturius agamus. Neque sunt præcipitanda opera nostra aut consilia, nec ordo corrumpendus[c]. Cautela & illa laudabilis, in qua totum ratio agit, & furor nihil sibi vendicat: agendumve nihil prius quam concitata mens ad tranquillitatem redeat[d]. Et Martialis dicebat[e]:

Non ignorat enim quod sit succedere Macro:
Nam sua qui metitur pondera, ferre potest.

¶ † 2. Est, vt dixi, latens æs alienũ in hæreditatibus, potissimum in maioribus: vbi enim sunt diuitiæ multæ, ibi sunt plures qui eas comedunt[f]. Et plures sunt creditores, qui pendẽte vita debitorum, vel metu dignitatis eorum, vel amicitia, vel spe beneficij consequendi non repetunt debita: postquam autẽ cecidit vitæ & arboris superbiæ truncus, accurrunt ad sua repetenda. Et qui stantis arboris fructus non poterant attingere, collapso trunco à ramis facile repetunt, & successoribus non parcunt. Sæpe plures viuunt alienis ornati plumis, qui destituti fauore & vento secundo, exuuntur. Et ita sibi hæredes deliberare par est:

Ne si forte suas repetitum venerit olim
Grex auium plumas, moueat cornicula risum.

Quis credidisset vnquam Epaminundam inopem omnino fuisse, nisi vidisset eum ob inopiam publico funere à Thebanis sepultum: & postquam repertorium bonorum eius fecisset ferreum veru tantum in eius domo inuenisset? Hæc enim tantum inuenta eius seruntur bona[g]. ¶ † Lysandri paupertas post eius mortem tantum detecta est[h]. Sunt & plures, qui dum volunt videri diuites, legatis pluribus infarciunt testamenta, quę vix possent exolui à duplici hæreditate relicta: & fere omnes amplius de suis facultatibus sperant homines, quam in his sit[i]. Idcirco hæredibus indultum est sui gratia tempus deliberandi. ¶ † Tertio loco, etiam creditorum causa tempus constitutum deliberandi, ne diffugij & subtractionis vel expilandæ hæreditatis ansa daretur nimium morosis hæredibus, sed scirent cum quibus experiri citius deberent[k]. Item postremo, ne dominia rerum diutius sub incerto essent[l]: quod ne sint, interest maxime Reipublicæ[m].

de Confectione & iure Inuentarij hæreditarij. Cap. 3.

1 *Inuentarij conficiendi beneficium à Iustiniano introductum, & quorsum. Inuentarium quid, quotuplex, & à quibus fieri debet. & nu. 2. 3. & 5.*
4 *Annotatio bonorum per Inuentarium.*
6 *Inuentarium hæreditatis quid, & quid cõtineat, quidve describi in eo debeat.*
7 *Inuentarij tutoris & hæredis differentia: & instrumenta quomodo eo comprehendenda.*
8 *Inuentarium hæreditatis coram quo fieri debet.*
9 *Inuentarij hæreditarij conficiendi forma: & fieri posse post aditam hæreditatem intra tempus concessum, quæ res autem describantur in eo. & nu. 10.*
11 *Inuentarij hæreditatis necessitas quem respiciat.*
12 *Inuentarium quis hæres cogi potest facere.*
13 *Fiscus delata hæreditatis non conficiens inuentarium, non tenetur supra vires.*
14 *Inuentarij conficiendi tempus quomodo cõtra minores, & ecclesiam, & hospitale hæredes præscribitur.*
15 *Inuentarij confectio an & quando remitti hæredi per testatorem possit.*
16 *Tutori filiorum an testator possit remittere confectionem inuentarij.*
17 *Inuentarij hæreditatis vtilitates, & effectus.*
18 *Inuentarium non conficiens hæreditatis non tenetur in conscientia supra vires hæreditatis excepti casus. num. 21.*
22 *Inuentarij de hæreditate cõficiendi rationes. & seq. 24.*
23 *Inuentarium certitudinis rerum conducit, fit expensis hæreditatis.*
25 *Inuentarij faciendi in patria consuetudinaria potestas à cancellaria literis impetratur, cum duabus cautionibus.*

1 SVccedit † iuri deliberãdi remedium inuentarij, ex beneficio Iustiniani introductum[a]. [*Si hæres, inquit, dubius est, vtrum admittenda sit necne defuncti hæreditas, non putet sibi esse necessariam deliberationem, sed adeat hæreditatem, vel se immisceat, omni tamen modo ab ipso inuentarium conficiatur,* 2 *&c.*] Inuentarium est, ἀπογραφὴ, ἀπόθεσις, repertorium & descriptio inuentorum. [*Tutor, inquit lex*[o], *qui repertorium non fecit, quod vulgo inuentarium dicitur, dolo fecisse videtur.*] Est hoc nomen ex genere eorum quæ πρός τι, ad aliquid, referuntur: secundum enim ea quæ describenda sunt, inuentarium fieri dicitur, est enim τὸ ἴδιον ζητούμενον ἔξεστιν εὑρεῖν ἢ ἀναγραφὴ, id est, *est assertio vel descriptio eorum inquisitis,* 3 *quod potuit inueniri.*] ¶ † Inuentarium itaque erit, aut solemne & cum publica authoritate factum, vel simplex à priuato. Et vtrumque plenum aut non plenum dici potest[p]. Publicum dicitur inuentarium, quod persona interueniente publica fit, veluti magistratu[q], notario seu tabellione, qui & seruus publicus dicitur[r], & fidem habet publicam. Solemne vero dicitur, quando requisita per iuris dispositionem in confectione seruantur, de quibus postea Deo fauente. Priuati inuentarij facit causam descriptio, & veluti index rerum memoriæ causa: quemadmodum quando in testatum seu scripturam reducunt hæres & legatarius vsusfructus, res fruendas & statutum earum, vt appareat facilius, an deteriores factæ sint[s].

4 ¶ † Fiebat & inuentarium à publica persona, & de bonis in publicum redigendis, cum descriptione & indagatione plena rerum & qualitatis earum, eius qui proscriptione damnatus fuisset[t], vel cuius bona annotantur[v], vel dum bona vacantia fisco incorporantur[x]. Plenum inuentarium est, vbi omnia quæ describenda sunt enumerantur cum suis qualitatibus & numeris & cum certitudine. Non plenum autem, quod summarie & de plano, & veluti capitatim raptimque fit, vel in quo omittitur descriptio plena de- 5 scribendorum. ¶ † Palam autem est, vsum repertorij in pluribus esse necessarium ad certitudinem memoriamque rerum acceptarum vel relictarum, de quibus fiunt libelli & tabulæ publicæ vel priuatæ, si restituendæ sint. Exempla plura sunt in iam dictis annotandis bonis reorum, vel in fiscum deferendis vacantibus si accipiantur ab administratoribus secularium vel spiritualium rerum aut personarum: si per curatorem datum ventri[y], bonis[z], vel à tutore dato pupillo[a]: ab episcopo, qui accipit bona distribuenda pauperibus[b]: à creditoribus, si capiantur bona debitorum

vt veneant

a in l. fi. C. de iure delib.
o l. tutor qui repertorium, de admin. tut. P.
p de omni ... istis ... in l. fi. de arbit. tute.
q l. magistratus pub. personæ. l. ... de adm. & tute
r l. 1. tem pup. sal. fore.
t in l. ... intra ... cum, de pro...
v l. ... requis...
y l. 1. ... cura. bon. P. l. 2. de in poss.
z d. l. ... d. titul. bon. dan. C. eod.
a l. tutor repertorio, ... admin. tut. P. tutores, C.
b l. nulli, ... epis. & cler.

vt veocant[a]: quando episcopus vel moritur, vel crimine damnatur, ab œconomis ecclesiæ[b]. Fit & hæreditatis inuentarium per hæredem[c], de quo loqouturi sumus.

6 ¶ † Et hoc inueotariom, est descriptio omnium bonorũ defuncti, facta authoritate iudicis aut corã iudice ciuitatis & loci, & præsentibus illis quorum interest, solemoitatibus à lege vel consuetudine statutis, adhibitis. Si modica tamẽ sit hęreditas, vt sumptus qui in inuentario requirontur, exhaurire possint aliquã partem vel maiorẽ hæreditatis, inuentarij solemnis cõfectio remittitur[d]. Quando aũt fit, omnia & singula qoæ hæreditatis sunt in indiuiduo enumerãda & describenda suot, omoia quæ defonctus habuit penes se tempore mortis[e]: alioquin enim datur licentia creditorib. legatarijs, si maiorẽ potauerint substantiam à defuncto derelictam, quã hęres in inuentario annotauerit, quibus voluerint legitimis modis, quod superfluom est approbare, & per tormẽta seruorum hęreditariorum, vel sacramenta illius, si probatiooes defecerint: vt si aliquid hæredes surripuerint, celauerint vel amouendum curauerint, postqoã fuerint coouicti, in duplum hoc restituere, vel hęreditatis quantitati compotate compellantur[f]. Iam enim ea quo quis nõ omnes res ponit in inuentario, dolose facere videtur, & suspectos efficitor, & si sit tutor, vt suspectus remoue-

7 tur[g]. ¶ † Debet igitur & instrumenta rerũ cum rebus alijs inserere, & quę debentur testatori[h]. Tenor tñ instrumentorum noo transcribitur: qoamuis in inoentario tutoris contrarium seruetur[i].

8 ¶ † Inueotarium debere fieri coram iudice seu à iudice loci[k], dictum est in finitione: verumtamen sufficiet ea coosuetudine, vt fiat coram amanuense, quem vocant graphatinm[l]. Hodie in amplis hæreditatibus iudex, vel si ei consiliarij sint, vnus ex illius sede, cooficiuot. Si tamen agatur de bonis presbyteri defuncti, dubitari potuit coram quo iudice fieri debeat: & an per ecclesiasticum iudicem, an vero per temporalem vel corã amanuenses. Sed resoluit Guido Papæos[m], vt si institutus ab eo fuerit laicus, vel si is alio modo ei soccedat, quod per curiam secularẽ fieri debet: quia bona, quę erant affecta clericali priuilegio, desieruot esse ecclesiastica, & sequontur hæredũ conditionem[n]. Et ita iudicatũ tradit. Ante aditioneio enim hæreditas repræsentat defunctom, sed adita hæredem[o]. Vt contra, si laici hæreditas deuoluatur io ecclesiam, vel personam ecclesiasticam, aut ad pias causas, inuentarium ad episcopum pertinet[p]. Et bona successionis laici perueniendo ad presbyterum, incipiunt vti priuilegio bonorum presbyteri[q], secundum c. clericis, de immunit ecclesiarum. Qood tamen dicitur reuocatum in cle. 1. & ibi Card. eod. tit. Sic de episcopi bonis fit inuentarium per clericos, œconomosq; ecclesiæ[r].

9 ¶ † Forma conficiendi inuentarij, traditur à Paoormit. in consil. 73. incipiente, *Iesu Christi eiusque pijsima matris*, 4. col. ver. *causa ergo breuitatis*, in 2. volum. vt aote omnia signum fiat venerabilis crucis ab hæredis manu[s]: citentur legatarij & creditores, vt adsint certa die & certo loco ad confectioosm faciendam[t]. Citatio, si certi sint, nominatim fiat: si incerti, fiat publice per præconem proclamatio[u]. Et loco creditorum vel legatariorum absentium, vltra testes io inuentario descriptos, alij trea locupletes viri, fidei & opiniouis bonæ & probi adhibendi, io quorum præsentia fiat inuentarium[x]. Debet incipere inuentarium hæres intra triginta dies à tempore quo scit sibi hæreditatem delatam, & intra sexagiota sequentes perficere, omniaque in hæreditate inuenta perscribere[y]. Iason, ad l. fin. de iure deliber. C. numero 3. 4. addit cum his solemnitatibus alias, & explicat non dici inuentarium inchoatum intra triginta dies, ex eo sulo qood hæres vocasset notarium & testes, & io principio chartæ posuisset signum crucis, diesque seaagiota esse continuos, id est continere triginta, intra quos incipi debet, & triginta intra quos compleatur. Verum obtinuit etiam nõ cœptum intra triginta, si compleatur intra sexaginta valere[z]. Sed si res sunt alibi, quam vbi cœptum est ioueotarium, datur annus ad inoentarium perficiendum a morte testatoris

10 computandus[a]. ¶ † Posse & intra illud tempus fieri, etiam post aditam hæreditatem, tradit Paolus Castrens. ad d. l. fio. nume. 3.[b] Et ita tempus inuentarij faciendi incipit currere à die delatæ hæreditatis, & ante aditionem: & post, continoatur. Adduut, vt res mobiles & immobiles describantur, vt quæ sunt testatoris, & quæ non sunt, quæ tamen in hæreditate reperiuntur, vt depositæ[c], mutuo acceptæ, vel precarie, qoia & hæc petitione hæreditatis veniunt[d]. Consulere autem sibi hæredem, si protestetur ea quæ postea inuenerit se scripturum & additurom inuentario. Deinde & notarij publici scriptura, & subscriptio inuentarij per hæredem exigitur, vel subscriptio eius procuratoris: qoia per procuratorem fieri potest inuentarium[e]. Et hæc latius explicantur apud prædictos Iasonem, Bartolum, Paulum Castrensem, in præd. l. fin. & quædam per Gui. Benedictum, ad c. Raynutius, ad versic. *mortuo itaque testatore*. 1. nume. 398. & sequentibus de testamen.

11 ¶ † Necessitas in hæreditatis quæstione conficiendi iouentarij, hæredis est, qui si vel non conficiat, omittendo dolose quæ inuenta sunt in hære-

12 ditate, priuatur beneficio iuuentarij[f]. ¶ † Cogi tamen nõ potest facere, si nolit, nisi sit hæres grauatus de restituenda hæreditate post aliquod tempus. Nam is adigitur inueotarium facere ope iodicis, vt disputatur in decisione Capellæ Tholosan. 314. & ad illam per Aufrerium. Num aotem currat & teiopus & necessitas conficiendi inoentarij in eo cui restituatur ex fideicommisso hæreditas, & qum is iuuetur inuentario hæredis grauati, remissiue tractat Guido Pap. decisio. 571. no. 6. Bart. in l. io ratione, §. quod vulgo, ad leg. Falcid. P. & in l. 1. §. de iure delibe. P. qoi respondit teneri iterum eum qui restituitur, de nouo facere, vt fruatur beneficio, ne teneatur supra vires. Idipsum & probat Paulus Castrens. nume. 3. ad §. & si

13 præfatum, & ibi Bald. l. fin. de iure delib. C. ¶ † In fisco vero non cooficieote inuentarium, responsum non ideo subijci pœnis, l. scimus, de iure deliber. C. quia is non tenetur vltra vires hæreditatis[g]. Et ita iudicari tradit Guido Papæus[h], licet videatur contrarius, §. pen. de hæred. & Falc.

14 ¶ † Attamen contra minores currit hoc tempus, sed restituuntor probata læsiooe[i]. Idipsum dicitur in ecclesia, & hospitali, hæredibus institutis[k]: verumtamen vt in minore, est locus restitutio-

15 oi[l]. ¶ † Remitti autem an possit hæc necessitas inuentarij à testatore hæredi, post varias sententias distinguit Iulius Clarus[m], vt oon possit, remittere in præiudicium creditorum: alioquin si remisetur, & ipse non fecerit, io solidom conuenitur ab illis. At in præiudicium legatariorum, aut fideicommissorum, quibus si noluisset nihil

quoque

y d. l. fi. de iure delibe. C. & d. §. sancimus.

z Guid. Pap. dec. 571. nu. 2.

a d. l. fin. §. sin autem alibi.

b gl. in ver. delatam, d. l. fi. §. & l. 5. §. si quis hæres, de acq. hæred. lib.

c Paul. Castr. in d. l. fi. nu. 5.

d l. non tantum, de petit. hæred. P.

e Paul. Castr. nu. 6. Ias. Bart. Bald. & alij, ad d. l. fi.

f Mafuer. in tit. de successi. [illegible] hæres dolose, §. 49. [illegible] vide Paul. Castr. ad d. l. fi. nu. 4. ibi Bald. & Ias. de iure delib. C.

g l. 1. §. an bona [illegible] non possunt, de iure [illegible]

h Guid. Pap. dec. [illegible] & decis. [illegible]

i [illegible]

k [illegible]

l c. quia contingit, [illegible] de relig. domib. in clemen. Gui. Pap. dec. 571. nu. 4.

m [illegible] sent. [illegible] testamentum, q. [illegible] nu. 2.

16 quoque relinquere cogebatur, posse. ¶ † Sicuti & potest tutori remittere confectionem inuentarij, non quidem simpliciter, sed tantum si prohibeat [a]. Si tamen iudex videat minori expedire confectionem inuentarij, non obstante prohibitione illud facere tutorem coget [b]. Deberque fieri descriptio bonorum, non obstante prohibitione testatoris [c]. Vide de remissione innentarij, Guid. Papæ, decis. 352. & consil. 63. Iason. in l. cum necessitatem, C. de fideicomm. Angel. consil. 144. circa finem.

17 ¶ † Effectus huius innentarij legitime peracti, propter quos tot solemnitates ei affixæ sunt vtilitates plures habent, quas ponit textus in l. fin. §. & si præfatam, & seq. de iure deliber. Et ibi Iason, Paulus Castrensis, Bartolus, & alij explicant. Et primo, non tenetur hæres conficiens inuentarium, vltra vires hæreditatis creditoribus hæreditarijs. Quamobrem inuentarium beneficium dicitur, & contrarium iuris antiquis regulis [d]. 2. Hoc hæres conseruat sibi beneficium Falcidiæ, quod amitteret sine inuentario cum sine illo adiens, teneatur legatarijs vltra vires hæreditatis [e]. 3. Ex hoc potest integra legata & debita soluere aliquibus non accepta cautione de restituendo, vt pro rata alijs contribuerent: nisi sciret alios esse legatarios & debitores, & ita malitiose alios alijs ex integro prætulerit, vt olim [f]. 4. Propter factum inuentarium hæres, si pecuniæ non sunt in hæreditate, quibus satisfieri possit creditoribus, nō cogitur ipse res vendere hæreditatis, vt pecunias conflet, & ita vitet obligationem de euictione: sed dat in solutum res ipsas [g]. Et ita aliud pro alio, etiam inuito creditore, contraque iuris communis regulas soluitur [h]. 5. Cōfecto inuentario, si hæreditas desinit esse soluendo propter interitum superuenientem rerum sine sua culpa damnum est creditorum vel legatariorum, non suum [i]. 6. loco. Conficiens inuentarium, prohibet per illud, vt si quid per testatorem ei debeatur per aditionem, & possit illud repetere *l. fi. §. in computatione, de iure delib.* C. [k] quod alioquin iure communi non fit. Nam adita hæreditate sine beneficio inuentarij, confunduntur actiones inter debitorem testatorem & hæredē creditorem, *l. debitori, 7. de pact. C. l. pen. de hæred. actio. l. licet, C. ad leg. Falcid. l. Stichum, §. solutio, de solutio. P. cum similibus.*

18 ¶ † Imminet autem præcipuum damnum hæredi, vt si non confecerit inuentarium, teneatur supra vires hæreditatis creditoribus & legatarijs [l], propter suspicionem expilationis furti, non autem in conscientia [m].

19 ¶ † Cui tamen regulæ sex adfert exceptiones Iason, *in d. §. & si præfatam, nume. 2. quas ibi videris probatas.* Indico autem tantum. 1. Si creditores & legatarij fateantur nihil amplius fuisse in hæreditate. 2. Si mortuus, de cuius hæreditate agitur, dum viueret, cessisset bonis. 3. Si hæres sit cui libertatis causa bona addicantur. 4. Si defunctus reliquisset quippiam alicui taxandum officio iudicis, vt alimenta. 5. In executoribus testamentarijs. 6. In fisco hærede.

20 ¶ † Addendus est alius effectus non contemnendus istius beneficij inuentarij quod pendēte tempore confectionis faciendæ, hæres pro debitis hæreditarijs conueniri non possit personali vel hypothecaria actione, nullo tamen ex hoc interuallo creditoribus hæreditatijs circa temporalem præscriptionem præiudicio generando [n].

21 ¶ † Verumtamen si conueniatur hæres, non vt hæres, sed tanquam simplex possessor reali iudicio, quia illud competit contra quemcunq; possessorem [o], pendente etiam dilatione faciendi inuentarij interpellatio recte fit. Item si pro legatis ad pias causas, puta pro soluendis legatis pauperibus, qui fame premuntur: vel pro sumptibus in funere faciendis, qui ante etiam confectionem inuentarij detrahi ab hæreditate debent [p], interpelletur. Et ita docent Cynus, Bald. & alij interpretes, ad l. fin. §. donec, de iure deliber. Cod. & Angel. in tractatu suo, inuentarij. Addunt & conueniri hoc tempore, pro male ablatis à testatore repetendis, pro deposito recuperando, vel commodato [q]. Si is hæres alios debitores hæreditatis ad necessitatem conueniat, vt & tunc ipse conueniri possit [r]. Guido Papæ tamen [s], absolute probat, hæredem, licet per alios nō possit conueniri, pendente tempore inuentarij, posse tamen hæreditarios debitores conuenire: excipiendo enim conuentus impedit litis ingressum [t]. Si tamen exceptio hæc inuentarij conficiendi omissa sit in initio, non ideo minus valet quod in lite gestum est: nec ideo processus nullus est ipso iure [u]. Ab initio vero obijcitur. Et ita recte ea exceptione, executiones virtute instrumentorum debiti defuncti non fiunt intra tempus conficiendi inuentarium [x]: quod seruari in praxi monet Bartholom. Chassan. [y]

22 ¶ † Rationes porro istius inuentarij & effectus, possunt colligi ex pluribus. Quarum prima, quia inuentarium facere tenentur, qui de acceptis reddere debent rationem [z]. Inuentarium namque dicitur caput & principium omnium rationum, quod & simplices administratores facere tenentur [a]. Rationes vero acceptorum & inuentorum in hæreditate reddere tenentur hæredes creditoribus, dum volunt se ab omni

23 periculo eximere. ¶ † Secunda, ab honestate pendet, conuenire homini probo non solum malum non esse, sed & esse alienum ab omni mali suspicione [b]. Is autem qui non vult inuentarium facere, præsumitur esse dolosus, & dolo non facere. Et proinde tanquam ex maleficio, contra illum de existentibus iuratur in litem [c].

24 ¶ † Tertia, quia quamuis negotium non pendeat ex vi inuentarij, tamē ad certitudinis probationem conducit scriptura [d], cum ad liberationem hæredis, nec vltra teneatur: tum etiam ad eluendam furtiuarum rerum suspicionem. Neque quicquam interest hæredis, fieri inuentarium, cum & sumptibus hæreditarijs fiat non suis [e]. Et sic repellitur eius malitia, per exceptionem receptam tua non interest. Sed nec iure naturæ æquum est, vt is velit locupletari cum alterius, nempe creditorum, iactura [f]. Eius autem voluntatis esse præsumitur, qui non patitur dominos & creditores,

25 rebus suis prospicere [g]. ¶ † Proinde in Gallia, in locis quę consuetudine reguntur, beneficium inuentarij conceditur per principem, codicillis ea de re impetratis ab officiariis æquitatis, seu à cancellarijs [h], quibus id permittitur: dummodo cautiones interponantur. Cautiones porro, quæ præstantur ab huiusmodi hæredibus literas impetrantibus, sunt duæ, vna, iuratoria, de fructibus & mobilibus in hæreditate inuentis, non etiam de immobilibus: altera fideiussoria, de faciendis sumptibus funeris, & soluendis debitis, vsque ad valorem prędictorum mobilium, & ita iudicatum [i]. Cæterum, quæ sint rationes temporis concessi inuentario faciendo, possunt accipi à rationibus iuris deliberandi.

de

a l. si arb. tute. C. Sart. in l. nemo potest, nu. 32. de leg. 1.
b Bar. vbi sup. l. vtilitatem, & l. in confirmando, de confir. tut. Bald. ad d. l. si arb. tut. C.
c Boer. ad §. 7. in gloss. hæc cōsuetudo videtur probari, de consuet. & sta pers. in consuetu. Biturig.
d l. si te bonis, & l. quæ dotis, sol. matr. P.
e d. l. fin. §. si quis aut temerario, de iure delib. C. auth. sed cum testator ad Trebel.
f facit l. 1. si cui plus quam per leg. Falcid. Paul. Castr. ad d. §. & si præfatam. l. fi. de iure delib.
g Paul. Castr. vbi sup.
h l. fin. § s. si ecit peta. P. vide de hoc aut. si debitor, C. de fideiussor. In authen. Decis. Cap. Tholos. 3..
i Barto. in l. in gratione, § diligenter, ad leg. Falc. P.
k l. in imponenda, ad leg. Falc. C.
l d. l. fin. § etsi præfata, & § si vero postquā, & § si vero non fecerit, de hær.
m Bald. ad l. fi. de iure deli. Barto. ad rubr. de acq. hæred. Mart. Lauden. tract. pœniten. Guido Pap. q. 571. nu. 9.
n l. fin. § dare tamen, de iure delib. C.
o l. Nesennius, § fundum, de rei vend. P.
p d. l. fin. § in cōputatione, de iu. delib. C.
q Paul. Castr. & Angel. in l. 1. §. hoc stipulatio, collat. 12. & cui plusquam per leg. Falc. P. Bald. in d. §. donec.
s Chassa. ad §. 13. ad ver. fin. cum se veult. tit. des successions, num. 10. versic. quem limita, in consuet. Burg. vide Bald. & Ias. in d. l. debitori, de pact.
u Guido Pap. decis. 351. nu. 8.
x Iason. l. §. si... ¶ debito Cod. Guid. Pap. d. decis. 5 1. nu. 7.
y decisio Cap. Thol. 357.
z Bald. in d. l. fi. §. & si præfatam, Ias. in ca. l. 3. [illegible] de Campo [illegible] clan. nihil nouari in inuentarij confectione pendente.
y Chassa. ad §. 11. & [illegible] se venlent, titul. des successions, n. 11. vers. & ideo.
a l. Orphanotrophus, & ibi Bald. de episc. & cler. C.
a l. [illegible] C. [illegible] l. 1. de rat. & ratio distra.
b Psal. 32. cum sim. l. [illegible] de administra.
e [illegible] l. § [illegible] probatio nō solum, § sed vt probari, de oper. no. nunt.
f l. chirographis, de admin. tut.
d l. [illegible] § in computati. de iure delib.
a c. veniens, [illegible] 2. de te. Sex. l. posquā litis, C. de pa. cum similib.
f l. nam hoc natura, de cond. indeb. P. l. natura, de reg. iur. P.
g iuxta ea offerte mihi dixi, de sumpt.
h Papo. libro 21. Rhapf. [illegible] tit. ro art.
i Idē, vbi proxime.

De adeunda hæreditate. Cap. 4.

Lib. 29. P. titu. 2. Lib. 6. C. tit. 30.

1 *Adire hereditatem quid est.*
2 *Aditio & repudiatio, extraneorum, immistio & abstentio suorum.*
3 *Aditio, vel immistio duplex, expressa & tacita.*
4 *Aditio de qua re fieri dicatur, nempe de hereditate.*
5 *Aditio hereditatis pro parte fieri nō potest, nec pro parte repudiatio.*
6 *Adire hereditatem qui possint. & 7.*
8 *Seruum non potest, nisi iussu domini adire hereditatem.*
9 *Per procuratorem an quaratur successio.*
10 *Mutus, & surdus pro herede se gerere possunt.*
11 *Cui interdictum bonis, quando, & quomodo adit hereditatem.*
12 *Aditio nomine infantis & collegij heredum per quos fiat.*
13 *Monacho delata hereditas per quem aditur.*
14 *Aditio hereditatis verbo, & nutu quomodo fiat.*
15 *Adire hereditatem grauatus, de restituenda cogitur.*
16 *Aditio & sine & coram iudice fieri potest.*
17 *Adeunda hereditatem plurium succedentium ordo. & 18.*
19 *Adeundi facultas quanto tempore prascribatur.*
20 *Adire volens, cuius status esse debet.*

1 IN aditione, † prima causa est consideranda, an adeunda sit hæreditas, & hoc tractauimus iam in 1. 2. & 3. cc. superioribus. Videamus igitur quid sit aditio, & de reliquis. Adire hæreditatem, inquit Azo [a], nihil aliud est, quam velle eam habere, animo scilicet & facto, ire ad hæreditatem, suscipere, agnoscereve tanquam suam. ¶ † Aditio, quia diuersum quid constituit aditum ab eunte ad illud, propriè extraneorum esse dicitur, qui apiscendo hæreditatem (sic enim apisci pro adipisci dictum refert antiquus Sextus Pomponius Festus) venit in bona quæ nullomodo possidebat antea: quemadmodum eū non acceptam delatam, repudiare dicitur. Qui autem sui sunt, nō adire, sed se immiscere hęreditati, vel pro repudiatione, abstinere se ab eadem dicuntur [b]: quia viuente patre qui erant in eius potestate filij quasi domini erant [c]. ¶ † Duplex aditio vel immixtio, expressa & tacita [d]. *Expressa* est, quæ verbis aperte declaratur, cum facto, dicente hærede, se adire vel adiisse hæreditatem: veluti, quando grauatus de restituenda hæreditate cogitur eam adire à fideicommissario substituto [e]: idē si sponte adiuit [f]. *Tacita* aditio, quando hæres ea gerit, quæ non solent geri nisi ab hæredibus, nulla protestatione contraria præeunte: sic enim dicitur, se gerere pro hærede reipsà [g], tacita voluntate, cuius testimonium in contrarium nullum fuit editum. Maxime hoc in suis hæredibus verū erat, qui iure ciuili hæredes fiebant, qui ingerendo se, ipso iure immiscere sese videbantur, nisi mente diuersum protestarentur manifesto. In extraneis non vtique obseruatum olim. Nam filij emancipati, bonorum possessionem petere debebant: & si gerebant aliqua hæreditatis, antequam decretalem bonorum possessionem à prætore accepissent, non dicebantur pro hærede gerere [h], nec iure Codicis, antequam à iudice loco prætoris [i] impetrassent. In Gallia tamen æquale ius omnibus hæredibus constituitur, vt ingerendo se, videantur se pro hærede gerere: quia mortuo testatore vt sui, domini etiam extranei fiunt si velint, & mortuus saisit viuum. Vnde gestio pro immistione habetur. Pro hærede quippe dicitur gerere, qui tanquam dominus hæreditatis facit: antiqui enim hæredes dominos dicebant [k]. Rectissimè tamen opinor distingui ea quæ geruntur, an gerantur alio animo quam hæreditatis agnoscendæ, quod constabit declaratione [l], & protestatione. Aut si declaratio nulla fiat antea, colligendus animus est ex gestis: an gesta sint eius naturæ, quæ fieri possint ab alio quam ab hærede: an vero non soleant nec possint fieri ab alio, quam ab hærede [m]: an ab vtrisq; fieri possint. Nam quæ ab alijs quam iure hæredis fieri possunt omnino, certe illa non habent immixtionem: veluti, si quis non quasi hæres, sed quasi filius patroni, egens à liberto patris vel sui ali, proculdubio hoc extra causam est se immiscendi bonis [n]. Item si rem hæreditariam, vt rem alienam penes se habeat nesciens hæreditariam [o]. Si surripuit rem hæreditariam [p]. Si tanquam inquilinus vel vt custos, vel alia de causa quam vt hæres, in domo habitauerit paterna [q]. Si possideat rem vt emptor ab hæredibus paternis [r], si tanquam socius viuentis patris [s]. Si quis vero gerat ea quæ non fiunt nisi ab hærede, pro hærede se gessisse videtur: vt si institutus cum filio, iusserit filium adire [t]. Si hæres, re etiam non hæreditaria quasi hæreditaria vsus sit [u]: quia animus ibi inspicitur, vt voluerit esse hæres [x]. Si aliquid accipiat ex voluntate defuncti hæredi debitum, vt pecuniam quam dare iubeantur statuliberi [y]. Si seruos hæreditarios manumittit [z], sic de similibus. Quod si gerat negotium hæres, quod ab hærede, & ab alio ad conseruationem hæreditatis, vel ob pietatem geri potest, si hæres gerat sine protestatione, pro hærede gessisse videtur: si protestetur, non vtique [a]: vt puta, si filius patrem sepeliuit, si iusta ei fecit, si seruos hæreditarios pauit, aut iumenta hæreditaria, si ea distraxit, si fundos aut ædes locauit, vel fulsit, vel quid aliud fecit, vt salue res essent. ¶ † Aditio fieri dicitur de hæreditate, ideo eius qui viuit bona, hoc nomine adiri vel repudiari nequeunt: quia viuentis hæreditas non est, sed mortui [b]: & qui hæreditatem adiuit viuentis, nihil egit [c]. Quin si putet testatorem, vel eum de cuius hæreditate agitur adeunda, viuere, non potest adire [d].

5 ¶ † Rursum postquam hæreditas delata est, eius pars adiri non potest, & altera omitti: sed aditio de tota facienda est [e]. Atque filius, hæres institutus, hæreditatem non potest repudiare retenta legitima [f]: quia legitima filij cum est vnita cum reliquo patrimonio patris, non consideratur separatim & diuisim à reliquis bonis. Ita filius abstinendo se bonis patris, immiscere se non potest legitimæ, aut petere eam: vt etiam notat Cynus, in l. hæres instituta, Cod. de impuber. Nec abstinendo potest legitimam separare, vt notant interpretes post Bartol. in l. quia poterat, ad Trebellian. P. Ne vna & eadem res diuerso iure censeatur, contra l. cum qui ædes de vsucapion. Bartholom. Chassanæus, ad §. 12. ad verb. *ne retourne point*, versicul. *secundo respondeo*, in consuet. Burgun. Ita ius aditionis indiuisibile: & qui institutus est ex asse, qui se gerit in aliqua parte pro hærede, totam agnoscere videtur [g]. ¶ † A quibus porro adiri debeat hæreditas, planum est, ab illis posse qui hæredes institui possunt, vel capaces sunt successionis, vel per se vel per alium quærendæ.

Atque

k l. pennit. de hære. qual. & diff. & l. pro hærede, 20. & l. gerit, 87. de acq. hæred.
l l. Aristius Labeo, 62. eod. P.
m d. l. pro hærede.
n Paul. in l. si quis non, 70. de acq. hær. P.
o l. cū bonis, 16. eod.
p l. si quis extraneus, eod.
q l. 1. de repud. hær. C.
r l. 2. eod.
s l. si p[illegible] 42. § si in societate, de acq. hær. P.
t l. si ego, l. si seruum, l. si ex sua, eod.
u l. si quis extraneus, [illegible] l. gerit, l. cum bo[illegible] eod.
x l. si [illegible] C. de iure delib.
y d. l. pro hærede, 20. § 1. In primis, & sum. de acquir. hæred. P.
a l. si pupillus 42. § si l. Pomponius, 14. § si[illegible] eod. l. 2. C. de iure delibe.
b d. l. pro hærede, l. 2. C. de iure delib.
c l. si [illegible] vel [illegible] l. pro hær[illegible] eod. l. hæredes, [illegible] l. nihil aliud, de verb. sig. P.
e l. qui [illegible] de acq. [illegible] hære. P.
f l. [illegible] hæres, [illegible] quidem. C. solut. matrim. l. [illegible] Cod. de capcio.
e l. 2. de a. l. si quis 31. & l. dum sunt hæredes, 88. de acq. hær.
f Paul. Castr. in l. hæres instituta, C. de impub. facit l. cum quidam 35. de acq. hær.
g l. [illegible] 10. l. si solum, 79. l. ex semisse, 75. [illegible] l. 4. de om. agro desi. l. 18. C. l. testamento. C. de impub. l. quodam vitio, [illegible] de iure delib. C.

Atque regula generalis est, vt qui possit in alijs dici idoneus vt se obliget, possit per se adire: qui verso non possit, & ei inhibeatur aditio per se. Idcirco; nec pupillus, nec reliqui à contractibus reiecti, adire possunt[a].

7 ¶ † Fuit tamen olim ius ciuium Romanorum, vt soli testamento ciuis Romani hæreditatē capere possent. Nec vllus peregrinus huius hæreditatem adire poterat. Quod Cicero docet, oratione pro Archia Poeta, dum probat Archiam se pro ciue gessisse quod sæpe adijsset hæreditates ciuium Romanorum. Et pro Cecinna, Ebutius Cecinnæ aduersarius dicitur negare hæredem posse esse Cesenniæ Cecinnam, quod ciuitas adempta esset Vollaterranis à L. Sylla: & ideo ciuis non esset. In Topicis quoque, inter iura ciuitatis, posuit nexa & hæreditates.

8 ¶ † Homo liber per se iure ciuili, non seruus, nisi domini solius non fructuarij iussu, adire hæreditatē potest[b]. Domino iussus eius tamen quærit hoc modo, vt bonorum possessione etiam intelligimus[c]: quam per nos ipsos & per alios nobis subditos, iussu nostro acquirere possumus[d].

9 ¶ † Per procuratorem autem, sicut in bonorum possessione, non possumus adire: & in hoc differt hæreditas à bonorum possessione, quod tractatur in l. per procuratorem, 89. & ibi gl. 1. & l. Pomponius, 85. de acq. hæred. in P. Ita Vlpianus[e], [*Si quis mihi bona fide seruiat, seruus alienus, iussu meo adeundo nihil promouebit, nec acquiret mihi, nec potest.*] Mutus, surdus, gerendo se pro hærede, obligantur[f].

10 ¶ † Potest & eorum nomine & à furiosi curatore

11 adiri, *vt cautum in l. fi. de bono. possess. inf. furio.* ¶ † Item eum cui lege bonis interdictū est, posse adire hæreditatem cōstat[g], videlicet eo modo quo se obligare potest, nempe cum authoritate curatoris[h]: dummodo ei ob prodigalitatem bonis sit interdictum, non etiam si ob crimen[i]. Pupillus quoq; cū authoritate tutoris, solus non potest[k]. Adit & nomine infantis hæredis, pater hęreditatem[l], vel

12 alius[m]. ¶ † Sed & syndicus seu actor municipum, curiarum, collegiorum, corporumq; eorum no-

13 mine adire hæreditatem potest[n]. ¶ † Monacho vero instituto, vel vocato ad hæreditatem, hæreditas immediate defertur monasterio, absq; ministerio aut facto monachi hæredis instituti, & sine eius aditione, vt aiunt Innoc. Panor. & Io. Andreas[o]. Et iure ipso censetur ei acquiri, cuius monasterij est monachus[p]: & abbas, vel monasterium per syndicum seu œconomum, huius hæreditatē pertractant[q]. Videtur enim monachus propriam voluntatem eiurasse, & in monasterium[r] eam & se, & sua transtulisse[s]. Disputat autem copiose Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. *si absque liberis*, 2. in vulgari substitutione, nu. 80. & seq. An instituto hærede monacho, & substituto alio vulgariter, nolente adire monacho, præferatur monasterium: in aditione & iure substituto, vti apud

14 eum videre licet. ¶ † Aditio ea animi parte declaratur & cognoscitur, & ita fieri dicitur, si quis sine actu vel reali prehensione, dicat se velle esse hæredem[t], de præsenti, pure & sine conditione, & sponte & sine clausula actus suspensiua: veluti si dicat [*adeo, agnosco volo hæres esse*] non etiam si dicat, [*volo adire, hæres ero*[v]] Quia inter actus legitimos, qui non recipiunt diem aut conditionem, annumeratur aditio à Papiniano[x]. Sic verba enunciatiua, relatiua ad actum, aditionem indicant animo factam: vt si dicat [*do tibi centum aureos, quia hæres sum Titij*[y]] Sic etiam scripto hoc declarauerit, dicens [*Titij hæres, tibi scribo*] vel si subscribat tanquam hæres[z]: Scriptura enim probat voluntatem, & est imago mentis, si consensus ei accedat. Vnde mutus scriptura se gerere potest pro hærede, si literas norit: vt etiam nutu scripturam comprobare potest[a]. Et si literas nesciat, etiam nutu solo potest adire, præsentibus & explicantibus signa muti, proximis, vel familiaribus, qui norunt signorum muti consuetudinem[b]. Sed & si quis dixerit [*Si soluenda est hæreditas, adeo hæreditatem, nulla aditio est*[c].]

15 ¶ † Porro qui metu coactus adit hæreditatem, siue liber sit, hæres non fit, siue seruus sit, hæredem dominū non facit[d]. Et si metu compulsus adijt, potest contra aditionem petere restitutionem, & abstinendi facultatem[e]: excepto hærede grauato de restituenda hæreditate, qui velit nolit, & adire sine periculo tamen suo, & restituere cogitur à iudice[f]. Quemadmodū & ser-

16 uus necessarius hæres institutus[g]. ¶ † Aditio potest fieri & sine iudice, & coram eo pro tribunali, quamuis bonorum possessio quæ datur causa cognita, nonnisi pro tribunali detur[h], vel hodie coram quocunque iudice[i]. Fit tamen aditio solum

17 post delatam hæreditatem, non ante[k]. ¶ † Delata porro hæreditas dicitur, quam quis possit adeundo consequi[l]: vt si is solus vocetur, vel post alios, prioribus vel repudiantibus, vel aliter suum ius amittentibus[m]. Quandiu autem ex testamento adiri potest hęreditas, tandiu ab intestato non defertur[n]. Quare pendente causa falsi testamenti, ab intestato non aditur, si dubitatur de testamento[o], aliter contra[p]: nisi falsum cōmissum ab alio, quam hærede dicatur[q]. Idipsum statuendum de controuersia, quæ circa validitatē testamenti agitur, vel ex capite rerum, vel testatoris, vel hæredum vt quandiu rumpi testamentum, & cōtra tabulas bonorum possessio peti potest, nō adeatur

18 ex testamento hęreditas[r]. ¶ † Ex testamēto etiam, aditionis seruantur ordines: vt cohæredi non deferatur portio cohæredis adeunda, prius quam ipse repudiauerit cohæres[s]. Primoque defertur institutis hæreditas: & illis non adeuntibus, substitutis[t], coniunctis, & alijs suo ordine[u]. Ab intestato quoq;, proximiorib. adeundi vt succedendi datur licentia: primo suis, hisq; vel repudiantibus vel non existentibus, legitimis[x]: iuxta ordinem edicti liberorum, legitimorum cognatorum, viri & vxoris[y]: & secundū ea, quæ in succes-

19 sione ab intestato docuimus antea. ¶ † Potest aditio fieri quocunq; tempore, feriato & nō feriato: quia fori contentiosi non est, sed voluntatis, & sine strepitu iudicij fit à viuente & sub finem vitæ. Quia & disponendo seu testando de hæreditate sibi delata, eam agnouisse videtur[a]: dummodo præscriptum non fuerit contra eum ius adeundi 30. annorum spatio, vel alio modo, vt supra docuimus hoc libro c. 2. & docet Azo in tituli summa, de iure delib. C. Guid. Pap. decis. 332. l. licet. & ibi interpre. potissimum Baldus, vers. *Tertio quæro*, de iure deliber. C. gloss. in l. eum antiquioribus, in ver. *Beneficio*, eod. titul. Melius gloss. in l. 3. & l. quandiu, in 3. de acquir. hæred. l. fin. in fi. & ibi gl. ad verb. *Ex vna parte*, de ed. D. Adriani toll. ¶ Cæ-

20 terum † eius est aditio, qui certus est de suo statu

dubitari, de hæred. instit. v L. serui electione, §. 1. de legat. 1. x L. actus legitimi, 77. de regul. iur. P.

e l. eum hæreditate, 15 de hæred. instit. P. s L. 2. §. defertur, de bon. poss. [illegible]
P l. 3 de hæred. instit. P l. quandiu institutus, eod. L. 1 de ed. D. Adria. toll. [illegible]
v L. vni. §. cum autem, C. de cad. toll. auth. hoc amplius, C. de fideicom.
x L. 2. vnde leg. P.
y L. 1 si tab. testa. nullæ ext. P.
a L. fin. de iure delibe. C.

& condi-

& cõditione, & suo nomine non alieno adeat. At in eo qui dubitat, an filiusfam. an paterfam. sit, dũ adit & errat[a], in seruo qui dubitabat relictam sibi libertatem[b], & in eo qui se falso pupillum existimauit[c], iota distinguunt. Item certus esse debet & se hæredem esse, nec alio præueniri, & pro qua parte sit aditurus, & num sit necessarius vel extraneus, vt ex natura cuiusque successionis rite adire possit, & subsistat aditio[d].

a l. qui se alienu, & §. si is qui, de acqu. hær.
b l. qui putabat, § qui bona, & § si eo.
c l. qui se pupillum, § 5. l. si is ad quem, & l. eum qui duobus, eod. P.
d l. is qui putat, & l. seq. eo.

de Effectibus & Rationibus aditionis. Cap. 5.

1. *Aditionis finis. Et cur hereditatis aditione testamentum confirmari dicatur.*
2. *Actiones quare ab heredibus, & contra heredes dentur: Nisi sint pœnales.*
3. *Hereditatis vicesima quando pro aditione ab Adriano postulata, & oblita. & nu. 7.*
4. *Octauij Cæsaris vectigal de vicesima.*
5. *Descriptio orbis sub Octauio qua, & quando.*
6. *Iesus Christus quando natus.*
8. *Aditio obliget heredem legatarijs & creditoribus ex quasi contractu.*
9. *Aditio confundit actiones inter debitorem & creditores sibi succedentes. Excepti 2. casus. nu. 10.*
11. *Carcerationis obligatio debitoris num mandari executioni possit contra heredem eius.*
12. *Carcerum obligatio pro debito ciuili odiosa.*
13. *Iuramentum quando, & quatenus transeat in heredē iurantis & recipientis iuramentum.*
14. *Aditionis introducta rationes.*

1 EFfectus † & fines, propter quos aditio facienda est, vtiles sunt. Vnus generalis, vt aditio videatur cõfirmare testamentum alioquin nullum futurum[e]. Sic aditione desinit esse hæreditas, & bona defuncti dicuntur patrimoniũ hæredis[f]: nisi ob æs alienum hæredis, creditores hæreditarij petant separationem bonorum, vt aiunt I.Consulti, in tit. de separat. lib. 42. P. tit. 7. Hæres in omne ius mortui, non tantum in singularum rerum succedit: cum & ea quæ in nominibus sunt, ad hæredes transeant, vt ait Pompo. in l. heres, 37. de acq. hære. P. Facit & finitio hæreditatis, in l. nihil, de verb. sig. P. l. hæreditas, de reg. iur. 2 ¶ † Atq; cum post aditionem hæres & hæreditas repræsentent defunctum, eiusq; ius & personam[g], sequitur vt hæres teneatur omnium creditorum actiones excipere ciuiles, ex persona defuncti, & pariter ipse ex eadem persona actiones quæ cõpetebãt defuncto, potest mouere & sequi, sublato iure antiquo[h]. In criminalibus vero, si lis cœpta nõ sit pœnales actiones non dantur contra hæredes, nisi in quantum in illos ex delicto peruenerit: ne alieno scelere ditentur[i]. Quod si lis contestata fuerit, in solidum etiam tenentur hæredes[k]. Idq; post agnitam hæreditatem, coram iudice simpliciter exhibito testamento[l], sine vlla diminutione 3 hæreditatis. ¶ † In quo antiquatum fuit edictum Adriani, de quo meminit l. 3. cum tit. de edict. diui Adria. toll. lib. 6. C. tit. 33. Olim enim ex eo edicto hæres sibi adire licere postulabat, eiusq; nomine fisco vicesimã hæreditatis pendebat, vt notat In-4 stinianus[m]. ¶ † Refert tamen Dio Cassius, Octauium, qui præcessit imperio & ætate Adrianum, vicesimam hæreditatis & legatorũ, exceptis quæ proxime genere iunctis, ac pauperibus morte aliorũ relinquebantur, statuisse inferri in ærariũ militare Cęsaris, quod ipse fecerat pro nutriendis militibus, quo tempore fames magna suborta est[n]. 5 ¶ † Atq; leges de vicesima parte hæreditatis addidisse M. Antonium Philosophũ scribit Iulius Capitolinus, in eius vita. Verumtamẽ idem Dio notat[o], hanc vicesimam sublatam ab ipso Octauio, cum eam ægre populus pateretur: cumq; idẽ populus cum senatu dixisset, se quamuis aliam exactionem subiturum potius quã illam, misisse Cæsarem per vniuersum orbem, vt is describeretur anno vrbis conditæ 766. imperij autem sui 10. Nõ alia de causa, quã, vt cum singuli maiorem iacturã vererentur, dum descriptio agrorum, & oppidorum, & vrbium fieret, mallent vicesimam. Hæc ille Dio quidem, sed meo iudicio mendax est annorum vrbis & imperij supputatio: nam vt notat Cuspinianus ad Cassiodorum, in Lę. Scribonio, & L. Aratino Consul. qui fuerunt an. 10. Augusti imperij, is annus fuit ab vrbe condita 719. annus vero 766. incidit in annum 57. imperij Augusti, Cn. Pompeio, & Sex. Apuleio Consul. quorum consulatu obiit Augustus, vt ait Velleius Paterculus, imperij an. 56. & sem. Notatque Orosius[p], & Eutropius[q], anno ab vrbe cõdita 767. Claudium Tyberium post mortem Augusti Cæsaris imperium adeptum. Proinde suspicor descriptionem, de qua meminit Dio, fuisse eam de qua scribit D. Lucas[r], qui proximior erat Augusto, & primam esse ait, his verbis, *ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου*, id est, *Factum est autem in diebus illis: exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hæc descriptio prima facta est a præside Syriæ Cyrenio.*] Consentit Iosephus, dum ait[s], Cyrenium virum per omnium magistratuum & principatuum officia celebratum, consulem & alijs dignitatib. clarum, censorem gentis Iudæorũ à Cæsare Augusto destinatum, vt appretiaret vniuersorum substantias. Et inde Iudam Gaulonitem & Saddochum Pharisæum, seditionis & rebellionis cœpisse occasionem, & armatos collegisse homines prætextu libertatis, quam onerari seruitute illa descriptionis & pensitationis prætendebant. 6 ¶ † Meminit de hoc ipso Iuda, qui fuit tempore descriptionis, D. Lucas, in actis Apostolorum[t], & post omnes etiam Eusebius Cæsariensis in ecclesiastica historia[u]. Anno autem, quo fiebat hæc descriptio, natus est Dominus noster Iesus Christus. Anno autem imperij Augusti 42. natus certo tenetur, quanquam Cassiodorus & Tertullianus 7 putent, natum anno 41. ¶ † Erat autem ille annus ab vrbe condita, 751. Nullam autem priorem descriptionem vniuersi orbis inueni neque etiam ante Octauium Cæsarem pacatum orbem plena pace inuenies[x], vt ditioni Romanæ obtemperans hanc descriptionem admittere posset. Sed ẽ diuerticulo ad viam. Ergo illa descriptione voluit persuadere Octauius subditis, vt paterentur vicesimam hæreditatum. Et forsan sublatam suscitauit Adrianus, vel in adeundo, ne fraus fieret 8 edicto prospexit. ¶ † Quod postea sustulit Iustinianus, possessionem sine vicesimæ solutione, per aditionem coram iudice testatam, concedens rerum ab alio non possessarum, pro quibus cõtendendi iure, aditione etiam facta, vt domino hæredi viam fecit. Hæres quoque legatorum nomine, quasi ex contractu legatariis obligatus dicitur ex aditione[y], per quam contrahere videtur

e leg. si nemo, § 2. de reg. iur. l. si alienum, §. in extraneo, de acq. hæred.
f l. 1. §. veteres, de acq. poss.
g in l. hæreditas, de acq. rer. dom. P.
h [illegible] vtraque actione & coherentibus [illegible] C. tit. [illegible] de contrah. & cõmit. [illegible] C.
i l. videamus, § [illegible] caus. P. l. in heredem, de calumniat. P. l. penul. de in ius voc. P. l. si vero plures, §. quia tem, de his qui deiece. P. l. vni. ex del. def. in quand. hær. tene. lib. 4. C. tit. 17.
k d. l. vni. §. pœnales, de perpet. & temp. actio. l. omnes, de reg. iur. P.
l l. 1. de edicto di. Adria. toll.
m d. l. 6.
n Dio Cass. li. 55. hist. Roma.
o idem, li. 56.
p Oros. lib. 7. c.
q Eutro. lib. 7.
r D. Luce, c. 2.
s Iosep. lib. 18. antiq. Iud. c. 1.
t Actuum.
u Euse. Cæsar. li. 1. Eccles. hist. c. 1.
x Sex. Pompe. Rufus consularis, in hist. vide Strab. in [illegible], lib. Geograph.
y §. heres quoque, de oblig. quę ex quas. contra. nasc.

cum defuncto, & fidem suam voluntati testatoris accommodare [a]: nec aditione facta, vel agnita hęreditate, licet illi pœnitere [b]. Et ita tenetur satisfacere oneribus hæreditariis, omnibus inquã defuncti creditoribus insolidum, si non refugerit ad beneficium inuentarij, vt antea diximus: item legatariis, sed non vltra vires hæreditatis, sed in tantum in quantum est in hæreditate, cum ij certent de lucro [c] priuato cum hærede, etiam in Falcidia, si inuentarij remedio sibi non ꝓspexerit [d]. ¶ †Sed & si creditor adeat hæreditatẽ debitoris, vel contra debitor creditoris, illico cõfusę sunt actiones inter debitorem & creditorem antea natæ [e]. Neque vna & eadem, tanquam creditor & tanquam debitor censeri potest eiusdem rei, & eodem tempore. Nec sui ipsius quispiam debitor esse, vel creditor, nec sibi dare potest: cum constituenda sit differentia inter dantem, & accipientem [f]: præterquam in duobus casibus non confunduntur actiones, 1. si coactus sit adire, vt restituat [g]. 2. Si inuentario confecto, adeat [h]. Sed & notat Baldus aditione facta etiam sine inuentario, nõ confundi actionem realem, quæ hæredi contra defunctum pro dominio alicuius rei cõpetebat [i]. Quẽadmodum nec confunditur hypothecaria, si hæredi contra defunctum dabatur [k]. ¶ †Cæterum, cum dictum sit, obligationes & actiones actiuas & passiuas in hęredes transire, dubium maximum occurrit, num obligatio carceris, qua nexus erat debitor defunctus, transeat in hæredem, vt is possit incarcerari pro ea obligatione, perinde ac defunctus: quia expeditum & sine dubio est, & debitores hæreditarios qui obligati sunt cum nexu carceris, posse ab hęredibus ex vi obligationis defuncti cõiici in carcerem. In qua quæstione Chassaneus, ad §. 6. ad vers. *Contre le principal obligé ou ses hoirs*, tit. *des censes*, num. 1. & 2. in consuet Burg. respondit, si statutum dicat, quod debitor possit ꝓ debito incarcerari, quod in eo casu, potest in carcerem coniici eius hæres: eiusque sententiæ citat authorem Bartolum [l]. Mihi tamẽ verius & iustius videtur, ex instrumenti obligatione carceris cum defuncto contractæ, non posse coniici hæredem in carcerem, sed alia via in eum esse procedendum. Si tamen ex propria postea culpa vel sua mora vitiosa, vel alia causa propter ipsum debitum carcerandus iudici videatur [m], nihil est contrarium sententiæ meæ: quia tunc, non ratione instrumenti prædecessoris seu sigilli obligatorij incarceratio fit, sed facto. Quemadmodum in statuto, & in Bartoli opinione locum habet: quia hęres de eo in carcerem non detruditur tanquam hæres, sed tanquam post aditionem hæreditatis debitoris, debitor factus, & verba statuti seu legis ei conueniunt, vt debitor pro debito incarcerari possit. Cum tamen, si quis velit hæredem pro sigillo habente carceris obligationem, carceri dare, verba habeat pugnantia. Etenim in illo sigillo personale merum est pactum de carcere, *oblige sa personne & biens*. ¶ † Et quæ pure personalia sunt, non transeunt in hęredes [n], potissimum si odiosa, quæ restringenda potius sunt quam amplianda [o]. Odiosa autem hæc carceratio ob debitum ciuile, & ob ęs debitum, personam vexari, quæ omnibus rebus præstat [p], & cuius gratia res omnes creatæ sunt à Deo [q]. Nec iura etiam ciuilia vel pontificia permittunt, imo puniunt oppignorationem liberi hominis pro debito [r]. Quod abunde nos alibi docuimus, dũ de mutui repetitione egimus [s]. Perpendenda est & consuetudo Gallię generalis, vt nunquam etiam pro suo debito ciuili quis incarceretur, nisi ad carceres expresse se obligauerit eius causa: vt ait Ioan. Faber, in §. item quæritur, de actio. Et Stepha. Aufrer. in addit. ad decisi. Cap. Tholos. 61. hæres itaq; carcere non tenetur, 13 quia seipsum ad illũ expresse nõ obligauit. ¶ †Accedit alia prope similis quæstio, num iuramẽtum transeat in hæredes: in qua responsum est, iuramẽtum personale [t] ex parte eius qui iurat, & reale ex parte eius cui iuratur [u]: & proinde transire in hæredem recipientis non in hæredem iurantis [x]: neque compelli posse vel vocari ob illud corã iudice ecclesiastico [y]: & Guido Pap. ait [z], quantum ad spiritualem, iuramentum non transire ad hæredes iurantis: quod pertinet vero ad robur contractus in quo iuratum est, transire: quia cum contractus robur capiat à tempore quo cõtrahitur, mutatione personæ hęredis, quod stabile factum est, non mutatur. Et ita etiam quod pertinet ad probationem iuratam, transire ad hæredes iurantis [a]. Sicq; iudicari notat. Quare Henricus de Bonenco [b], tradit ex contractu iurato oriri actionem, non tantum contra iurantem, sed etiã contra hęredem eius [c]: & firmum esse contractum iuratum etiam iure canonico [d]. Verum hęredẽ contra contractum agere posse, in quibus defunctus egisset si non iurasset, ex causa tamen, neq; teneri periurij pœna, nec dispositione iuramẽti ei opus 14 esse [e]. ¶ †Atque ex his pendent rationes, cur aditio necessaria sit, quibus & addenda quæ in c. 1. istius libri dicta sunt, & quę ad hæredum necessitatem pertinent 1. puta ne irritum sit testamentũ, nullo adeũte [f]: vtq; vt adita hęreditate, peti possint in testamento relicta [g]. Vtq; habeant, aditione facta, creditores cum quibus pro debitis experiantur: & ne vacua dominia, seu bona diutius sine dominio sint [h].

t l. generaliter, C. de rerum. u §. 1. de iureiu. x moment. praefit in auth. z Innoc. in c. veritatis, de iuram. Io. And. & Anch. in c. cum C. clericus, de foro compe. in 6. y c. fi. ex Inno. io d. c. veritatis, Guid. Pap. decis. 414. a Gui. Pap. decis. 46. vbi distinguit, & decis. 224. vbi tradit dispensari posse. c auth. quod obtinet, C. de probat. b Henr. de Bonenco, in repe. auth. sacramenta puberum, §. aduers. vendit. C. e argu. l. nam postea, §. fi. & l. sed praetor, §. fi. cum l. sequ. de iureiu. P. d c. cum contingat, eod. ap. Gregor. c. licet mulieres, eod. in 6. c. quamuis pactũ, de pact. eod. o Fell. in c. debitores, in vlt. col. versic. & vlt. de iureiur. Guid. Pap. decis. 140. num. 5. & 404. Anchar. in d. c. cum C. clericus. f in l. [illegible] de [illegible] P. g l. [illegible] de [illegible] cum [illegible] de bon. poss. contr. tabul. P. l. si nemo, de reg. iur. h l. 1. de success. ed. P.

de Repudianda Hæreditate.

Caput 6.

Lib. 29. P tit 2. Lib 6. C. tit. 31. & 19.

1. *Repudiare hereditatem quid.*
2. *Repudiatio hereditatis duplex, repudiatio, & abstẽsio.*
3. *Repudiationis materia, hereditas.*
4. *Pactum de futura successione quare reijcitur. Et qui repudiare possint. eod. & seq.*
5. *Tutor solus quare pupillo delatam hereditatem repudiare non potest.*
6. *Fideicommissarius de restituenda hereditate, cogitur adire.*
7. *Filius institutus pro parte non potest repudiare. Nec legitimã retinere repudiata reliqua hereditate. Retinet tamen ex contractu matrimonij debitam partem repudiata hereditate. & nu. 8. & 9.*
10. *Repudiatio hereditatis dupliciter fit, & quomodo re & verbis.*
11. *Repudiatione vnius alteri succedendi via aperitur. Nisi duplici iure qui repudiat, possit adire.*
12. *Actiones non confunduntur inter heredem & debitorem, si repudietur hereditas.*
13. *Repudiatio facta semel, raro reuocatur: & quando reuocetur.*
14. *L. si de repud. hered. C. in 9. casibus non habet locum.*
15. *Repudiatione facta, gesta per illum qua teneant.*
16. *Repudiationis permisse rationes.*
17. *Beneficium sine damno alicuius conferri debet, nec inuito. & 18.*
19. *Contractus ab initio liberi sunt.*

Commu-

2 Communia † pleraq; eorum, quæ diximus requiri in aditione faciẽda, & repudiationi esse [c], iura tã enucleata docent, quæ coniunctim de vtraque loquuntur: vt opus tãtum sit pauca, quæ singularia repudiationi videntur, referre. Et in primis, vt repudiatio fieri possit considerãdum erit, ex parte rerum, personarum, & modo repudiandi. Repudiare hęreditatem, est nolle eã adire a in extraneis: in suis aũt, vt dixi, est abstinere. ¶ † Sic nomine tenus repudiatio est duplex, repudiatio & abstensio. Quod tamẽ de repudiatione dicitur, idipsum dictum censendum in abstentione [b]: nam vtroque casu hæreditas amittitur [c]. Et verumque nomen dicitur de omittenda hæreditate, quæ est res adeunda, vel repudianda. Si enim non sit hæreditas, repudiatio quę fit, inefficax est in hac tractatione, ad quam repudiationis nomẽ restringitur. Sic enim oportet verborum generalium intellectum referri ad tractata [d], neque enim hic de repudio vel libello diuortij agitur: cum non tractemus de nuptiis vel spousalibus, quę hęc consi-
3 derant [e]. ¶ † Hęreditas hic est materia, circa quam versatur repudiatio, & quę reiicitur. Itaq; ea considetanda, num sit, id est, num testator vel dominus bonorum, de quorum repudiatione agitur, mortuus sit, etenim nisi qui certus est de morte eius, repudiare non potest [f]. Hęreditas nulla quippe viuentis est [g]. Quare qui superstitis repudiauit bona, post mortẽ eius adire hæreditatem, & bonorum possessionem petere, non prohibetur [h].
4 ¶ † Quo fit, vt pactum de futura successione non admittatur, nec ꝓhibeat, quin is qui remisit hoc pacto, possit succedere [i]. Is porro dicitur posse repudiare, cui delata est hęreditas. Nõ enim potest amittere, qui non habet, & priuatio pręsupponit habitum [k]. Et is põt repudiare, qui potest adeundo, si velit, consequi & acquirere [l]: per se quidem, dũmodo, sit compos mentis, paterfamilias, liber, maior 25. annis [m], & in summa sit suæ potestatis.
5 ¶ † Quare furiosus, qui nullius est voluntatis, nec p se, nec per seruum suũ iussu suo adire vel repudiare hęreditatem potest: cum id nonnisi voluntate domini fiat [n]. Neq; filiusfa. repudiando sine patre, neq; pater sine filio, alteri nocet, vtriq; autem possunt repudiare, teste Vlpiano [o]. Idemque est, si legitima hęreditas filiis superuenerit [p], impuberum abstinentia vel aditio non obligat eos hæreditati, vel nõ impediuntur, quominus reuocare abstensionem sine tutore vel curatore factã possint [q]. Quamuis nec tutor, sine pupilli cõsensu possit repudiare hæreditatem [r]: cum eius tamẽ consensu, possit [s], vel adhibitis etiam amicis & proximis pupilli, & iudice in consilium repudiationis [t]. Ne in potestate tutorum sit, commentitiis oneribus repudiando hæreditatem, pupillum bonis spoliare. Cessat enim tunc tutoris nomen,
6 vbi is prædonis sibi vsurpat officium [u]. ¶ † Repudiare non potest hæres grauatus de restituẽda hęreditate, si substitutus eam adiri suo periculo postulet [x]. Aliter enim nemo cogi adire, sed libere repudiare potest [y]. Per seruum dominus bonorum possessionem repudiat [z]. Procurator sine voluntate domini non potest [a]. Nec is qui se gessit aliquomodo pro hærede, postea repudiandi facultatem habet, nisi tanquam minor restitutionẽ
7 impetret [b]. † Is quoque, qui ex aliqua parte adiit, alterius repudiationem facere non potest [c]. Pluribus disputatur à Guill. Benedicto, ad c. Raynutius, ad ver. [*si absque liberis moreretur,*] 2. à nu. 48. vsque ad 56. de testa. quod filius etiam hęres institutus, non potest repudiare hæreditatem retẽta legitima, nec capere legitimam iure institutionis, & reliquũ relinquere substituto. Neq; succedentem ab intestato, legitimam retinere posse repudiatis aliis bonis: propter ius succedendi indiuiduum. Quod & Panormit. circa finem d. c. Raynutius testatur. Paul. cons. 254. col. 2. Bald. in l. 3. C. de impub. Bart. in l. excusatus, si quis omis. cau. te-
8 sta. P. Ange. Aret. in §. fi. de hæred. qualit. ¶ † Probat tamen idem Bened. nu. 50. sententiam Baldi, ad l. 3. de impub. repudiare filium posse hæreditatem, si habeat vulgarem substitutum, & nimium supra legitimam oneretur legatis. Pro qua facit l. si libertus patrono, de oper. libe. P. Tuetur & nu. 53. tertia limitatione, ab intestato posse legitima retenta reliqua bona repudiare. Panor. tamen in fi. d. c. Raynutius, reiicit hanc sententiam & bene, propter ius succedendi indiuiduum. Verissimum tamen erit, vt si filio res particularis relicta sit iure institutionis pro legitima, & illa onerata sit legatis, posse vt legatarium retinere legitimam sine onere, & reiicere reliquum & repudiare, vt ait
9 Franc. Areti. cons. 160. 16. col. in fin. ¶ † Item, si filius ex contractu certam patris bonorum partem habeat ex pacto inter viuos, à patre institutus postea, retentis bonis & parte ratione cõtractus, potest repudiare reliqua bona, auth. vnde si parens, & ibi Iaso 2. part. de inof. testam. C. Bened. vbi sup. nu. 54. & 55. Facit l. quidam elogio, de iur. delib. C. Repudiatio fit cum effectu, ab eo qui certus est, vel esse debet de iure suo [d]: nam si igno-
10 rans sibi delatam repudiat, nihil agit [e]. ¶ † Recusari porro hæreditas non tantum verbis, sed etiam re potest, & alio quouis iudicio voluntatis, vt respondit Paulus [f]. Verbis mens exprimitur, vt si dicat, se repudiare, nolle adire amplius hæreditatem, vel aliis similibus declaret mentem. Re ipsa vero, si passus est hæres occupari ab alio tanquam ab hærede res hæreditarias, hac mente, vt ille vellet tanquam hæres possidere: hic vero permitteret: vt Vlpianus explicat in l. restituta, 38. ad Senatusc. Trebell. Item si post cognitam delationem factam hæreditatis, intra annum deliberandi non repudiauerit, nec adierit, & moriatur post annũ, videtur repudiasse facto tacite, nec ad eius hæredes ius transmittit [g]. Si tamen vixerit, licet se hæreditati non immiscuerit, ratiõe non ex eo censetur repudiasse, quod intra annum nõ adierit, nec alia longi temporis præscriptione ab aditione submouebitur [h]: præterquam si in ius vocato vt adeat vel repudiet, certum tempus deliberandi à iudice illi definitum sit, intra quod si non adierit, videtur repudiasse [i]. Quemadmodum in edicto successorio bonorum possessionis delatæ p prætorem, lapsus temporis constituti & concessi ad petendam bonorum possessionem, repudiationem tacitam arguebat: quia postea excludebantur à petitione & aditione morosi & sequentibus gradibus & ordinibus successorum, ius veluti repudiatum, deferebatur [k]. Qua rõne successio ad-
11 empta vni, alterius fit adeuntis. ¶ † Et hic etiam effectus repudiationis est pręcipuus, vt repudiatione expressa vel tacita secuta, alius vocetur ad bona defuncti: nisi idem ipse qui repudiauit, ex alio capite ad aditionem admittatur. Vt si intestati patris successionem filij repudiauerint, ex edicto

c l. 1. & 9. & l. si filius, de acqu. hære. P. videl. cum hæreditate, cu. tit. l. quidam elogio, 20 C. de iur. deli.

d l. is repudiã-da, 21 de acqu. hæred. P. e l. is qui hæres, cum seq. vsque ad l. qui hæreditatem ... f l. recusari, 94 de acqu. hære.

g l. cum antiquioribus, 19. & l. quoniam ... de iure delib. C. h l. licet, 8. eo. C.

i l. si curatoris, 9. C. eo. tit.

k l. 1. & 2. C. de succe. edic. lib. 6. C. tit. 16. l. 2. eod. P.

z l. 1. § seruum, de success. edic. P. a dict. l. 1. § vnusquisque, & l. 2. de usu penetrat. Ceta. P.
b § extraneis, de hær. qual. & differ. l. fiunt, & l. fi. C. de repud. hæred.

[*vnde liberi,*] delatã: possunt iterum eandem adire per edictum, [*vnde legitimi,*] & tãquam proximiores agnati remotiores expellere [a]. Et quoties duplici iure alicui defertur successio, repudiato nouo iure quod ante defertur, supererit vetus [b]. Nec prius excluditur, quam vtroq; modo delatam repudiet hæreditatem [c]. Si filius quoque qui adiuit hæreditatem ex testamento, videtur repudiasse tanquam successor ab intestato: verum si testamentum defecit, non prohibetur adire ab intestatu, vt legitimus hæres [d]. Cum distinctione l. nec is qui non valere, 17. §. hęres institutus, de acqui. hęred. P. & l. illud, 76. eiusdem tit. Et cum res etiam seu bona ex diuersis successionibus ad nos pertinere possint, repudiata vna non censetur repudiata altera [e]. 12 ¶ † Alius effectus repudiationis, vt per eã repudians liberetur ab omnibus creditoribus hæreditatis [f]: nisi is qui bonis paternis se abstinuit, per suppositam personam emptoris, & ita dolose, bona patris mercatus probetur [g]. Proinde si quæ actiones erant repudianti contra defunctum, reiecta aditione, qua confusæ fiunt, supersunt integræ & reuiuiscunt [h]. 13 ¶ † Raro autem aditio admissa reuocatur, vt postea liceat repudiare: vt contra repudiatio facta vix aditionem in eadem persona & ex eadem causa admittit. Quod pertinet enim ad effectum, repudians & mortuus æquiparantur, in hæreditate delata [i]. Ex gratia tamen suis iunioribus 25. an. datur restitutio aduersus aditionem & repudiationem [k]. Tempus restitutionis ponitur in l. fina. C. de repud. hæredit. Forma vero restitutionis, in authentic. si omnes creditores, C. si min. ab hæred. se abst. in §. ad hæc quoque, vt sponsal. largi. in Nouell. Quomodo vero & sine restitutione filius suus possit iure cõmuni reuocare abstensionem in vita, si non moriatur ante reuocationem & duobus concurrentibus, si intra triennium reuocet, & si res sit integra, id est, ab alio agnita non sit hæreditas & alteri acquisita vel bona alienata [l], docet Guillel. Benedict. pluribus, ad c. Raynutius, ad ver. *mortuo itaque testatore,* 2. de testa. nu. 127. & sequentib. vsque ad 14 154. ¶ † Vbi incipit notare nouem exceptiones, vsque ad 144. in quibus est derogatum l. fin. de repud. hæred. C. Primum, si agatur de hæreditate matris, vel lineæ maternę, cuius totum repudiatio reuocatur intra annum [m]. 2. Si de filio emancipato quæ[r]o. quia differentia potestatis tantum sublata in successionibus ab intestato [n]. 3. Vt non possit pater vel ascendens repudiationem successionis sui filij vel nepotis reuocare, vt filij sui ascẽdentium: quia cessat ratio suitatis [o]. Et ita non triennium, sed annus illis daretur [p]. 4. Nec filio suo datur reuocandi abstensionem facultas, si renontiasset suæ legitimæ ex testamento vel ab intestato competenti, vel querelę inofficiosi [q]: quia non est hæres vniuersalis, qualem requirit repudiantem, l. fin. de repud. hæred. C. sed particularis, similis legatario, qui legatum repudiatum petere non potest, nec reuocare repudiationem [r]. 5. Non reuocatur repudiatio, quæ inducitur ex lapsu temporis & præscriptione [s]. 6. Non reuocatur, si suo fuerit additus vulgaris substitutus [t]. 7. Si pater filium suum instituerit sub conditione, [*si volueris,*] post abstensionem expressam, reuocare illam non potest: quia per illam conditionem suspenditur suitatis necessitas [v]. Octauo etiam loco, intelligenda est l. fina. de repud. hæred. C. triennium tantum dari reuocationi repudiationis, quando repudiatio esset perfecta. Nam si illa ex alio capite non subsistat, vt puta quia erronea, & antequam delata hæreditas facta est, vel alio modo inefficax est, poterit perpetuo reuocari [x]. Et postremo, triennium reuocationis datur filio tantum suo, si post abstẽsionem superuiuat, non etiam si moriatur intra hoc tempus: quia nõ transmittit post repudiationem ius reuocandi ad hæredes [y]. Quamuis videatur officere l. si quis fi-15 lium, §. 1. de acqui. hære. ¶ † Cæterũ quæ gesta sunt ab eo qui bona fide gessit, vel per eius tutores, qui postea licite abstinuit, rata habenda erunt [z]: non etiam, si mala fide [a].

16 ¶ † Porro, rationes, cur permittitur repudiatio, colligi ex dictis in aditione possunt, & ex effectibus repudiationis. Vt illa, ne quis ad onera teneatur hæreditatis, quę euitat repudiando. Nam, vt ait Vlpianus [b], [*opinio, vel metus, vel color eius qui noluit adire hereditatem inspicitur, non substantia hereditatis. Non enim præscribi instituto heredi debet, cur metuat hereditatem adire, vel cur nolit: cum varia sint hominum voluntates, quorundam negotiationem metuentium, quorundam vexationem, quorundam æris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hereditas: quorundam offensas vel inuidiam, quorũdam gratificari volentium ijs, quibus relicta est hereditas, sine onere tamen suo.*] Et si cui videatur hæreditas litibus inuoluta & negotijs, laudanda est illius voluntas, qui maluit rebus carere, quam sępius pro illis litigare. Et verecunda eius cogitatio, 17 qui lites execratur, vituperanda non est [c]. ¶ † Altera ratio, quod hæredis institutio est veluti rogatio vt hæreditatem adeat, si velit hæres institutus, vel is ad quem defertur à lege [d]. Et ita si velit beneficium impartiat defuncto, cuius beneficium & vtilitas aditio dicitur [e]. Beneficia vero conferre, ab initio voluntatis magis est officij, quam necessitatis [f]. Et proinde debet hæredi esse liberum adire vel repudiare. Quod si tu existimes, cõtra beneficium esse deferre alicui hæreditatem, adbuc se offert ratio, quod nos iuuari non decipi beneficio oporteat [g]. Quare cum hæres præuideat vel arbitretur sibi fore damnosam aditionẽ eius beneficij, recte antequam subiiciatur oneri-18 bus, pedem inferre in bona se continere poterit. ¶ † Præterea 3. Inuito beneficium non datur [h]. Et inuito nemini bonorũ possessio acquiritur [i]. Licitumq; cuiq; est, renuntiare priuilegio & benefi-19 cio in sui solius vtilitatem & commodum introducto [k]. ¶ † Sunt & postremo contractus ab initio liberi, vt contractu facto sunt necessarij [l]. Cõtrahere vero cum defuncto videtur hæres, si adeat hære[d]itatem: & ita obstringetur creditoribus & legatarii[s] hæreditariis [m]. Itaque liberum erit hæredi repudiare, & non obligari.

---

de Petitione hæreditatis.

Cap. 7.

Lib. 5. P. tit. 3. Lib. 3. C. tit. 31.

1 *Continuatio tit. De petitio. hæreditatis, & quando illa detur.*
2 *Petitio hereditatis, actio quæ sit, & 3.*
4 *Petitionis hereditatis finitio, & diuisio, & alia. numero 7.*
5 *Possessoria bonorum petitio quæ, & quibus detur.*
6 *Fideicommissaria hereditatis petitio quæ sit, & cui detur.*
8 *Petitione hereditatis quid intendit recipere actor, contra quos experiatur, & nu. 9. 11. 12.*
10 *pro Hærede quis dicatur Possidere.*

13 Hære-

a L. 2. vn. legi. P. l. fi. C. de repu. hære. l. 1. §. quibus ex edicto, vers. sed videndam, de succes. eod. P.
b l. quoties duplici, 92. de reg. iur.
c in leg. in pluribus, 69. de acq. hæred.
d l. legitimã, 8. & l. postquam legatu, 46. de petit. hæred. P.
e l. hæreditas maternę, 1. de petit. hęred. C. l. fi. [illegible] de ab hæt. anti. lib. 2. C. tit. 19.
f l. [illegible] pupillus, 42. & l. si pupillus se ab hæreditate, 8. [illegible] & fin. de acqu. hæred. P. l. 1. de rep. hære. C.
g l. [illegible] qui bonis, 90. de acq. hæred.
h l. cum bonis se patris, 86. eod.
i l. 1. quam non peten par. C. [illegible] sangui nea, ad Senat. Tertul. [illegible] de bon. po[ss]. [illegible] l. 1. de bo. poss. [illegible] P. Ang. [illegible] in l. si plures, de leg. agn. succe.
k l. 1. si min. ab hæred. se abst. C. l. 1. & 2. C. si vt omiss. hære. vel bo. poss. vel quid [illegible] acq. lib. 2. C. tit. 40.
l [illegible] C. de repu[illegible].
m [illegible] ad Senat. [illegible] Tertul. P. Confert [illegible] de in [illegible] C.
n Bar. & alij in d. l. fi. C. de repud. hęred. improbatus gloss. [illegible] l. Ange. in §. emancipati, de her[illegible] ab intest. [illegible].
o gl. & Bald. in l. [illegible], C. [illegible]
p [illegible] ad [illegible] Bald. ad l. 1. de iur. & fact. [illegible]
q [illegible] si quis filiũ, C. de inoff. testa. [illegible] tenet Bal. A[illegible] in d. l. fi. de repud. hæred.
r l. [illegible]
x l. si qui pu[pillus], [illegible] de acq. hær. P.
y Angel. Ioan. Imol. in l. [illegible] eod.
z l. quoties pupillus, 44. de acq. hær.
a leg. pupillus, quæ in fraud. cred. P. l. [illegible] & l. [illegible] tutores, de coad. [illegible]
b V[illegible] l. quis potuerit, 4. ad Sena. Treb. P.
c L. 4. §. fi. de alien. iudi. mut. caus. fac. P. l. illud, § q tamen, de pecul. P.
d l. Cornelius, & l. 12 [illegible] de hære. instit. P. l. [illegible] dat. in [illegible] P.
e l. [illegible] & quia de[illegible] de [illegible].
f l. in commodato, [illegible] commun. P.
g d. l. in cõmodato, §. sicut, de cõmod. [illegible] Greg.
h l. inuito, 69. de reg. iur. P. l. hoc iure, non potest, de don.
i l. 3. §. inuito, de [illegible] poss. li. 37. P. tit. 1.
k l. [illegible] §. quis in [illegible] C. de pact. & de episc. & cleri. c. gesta, 24. dist.
l l. sicut, de act. C. d. l. [illegible] cõmodato, § sicut.
m l. hęres [illegible] que, de [illegible] quæ [illegible] cons.

13 *Hæreditas & res hæreditariæ coram quo iudice peti debeant, & formula petendi & interrogandi in iure, & nu.14.*

15 *Inofficiosi testamenti querela contra hæredes, est petitio hæreditatis.*

16 *Petitione hæreditatis pendente, quomodo quiescunt iudicia legatorum vel debitorum particularia.*

17 *Libellus petitionis hæreditatis quid debeat continere.*

18 *Petitio totius hæreditatis in quo differat à petitione partis.*

19 *Petitio hæreditatis quibus detur, quo tempore præscribatur, & effectus, nu.20. & 21.*

22 *Fructus qui veniunt in petitione hæreditatis, restituendi. & 22.*

23 *Petitione hæreditatis quæ veniunt restituenda, & eius effectus, & nu.24. & 25.*

26 *Hæreditatis restitutio habet priorem rationem gestorum.*

27 *Hæreditatis petitionis contestationes.*

1 POstquam † constare potest de iure succedendi, vel ex testamento vel ab intestato[a]; per ea quæ iam explicauimus: superest, vt hoc ius, vel res quæ iuris huius hæreditatis sunt, & ab alio detinentur, legitimis modis consequamur, vel adita verbo, vel facto hæreditate. Idcirco perueniendum est ad actiones, quia actio est ius persequendi in iudicio quod nobis debetur[b]: & interdicunt leges, ne vel nostra ab alio detenta propria authoritate repetamus, ni velimus incidere in pœnas de vi priuata, & iure nostro priuari[c]. Consultatione itaque præcedente, qua cognitum est nobis, hæreditatem ad nos pertinere, adeundus est iudex, & eius ductu & auspiciis petenda hæreditas. Eaque ratione veluti per anacephaleosim, qui Pandectarum libros ex iurisconsultis collegerunt, in tit. De petitione hæreditatis, in l.1.2.3. priusquam tractent de petitione hæreditatis, recensent quibus modis hæreditas
2 ad nos pertinere dicitur. ¶ † Hanc actionem, dicimus petitionem. In rem enim actiones, petitionis verbo significari videtur[d]. Et quamuis actionis verbum sit generale, pertinens ad omnes actiones in personam, petitiones in rem, & persecutiones[e]: tamen vt plerumque & stricte, actio in personam infertur, petitio in rem, persecutio in rem & in personam rei persequendæ gratia[f]. Dicitur & actio in rem, vendicatio: & quæ in personam, condictio. Actio in rem est, per quam rem nostram quæ ab alio possidetur, petimus, & semper aduersus eum est, qui rem possidet. In personam est, qua cum eo agimus qui obligatus est nobis, ad faciendum aliquid vel dandum, & semper aduersus eundem locum habet[g]. Ex quibus componitur aliud genus actionis mixtę, quæ & in rem & in personam est[h]. Et petitio hæreditatis, etsi in rem sit, habet tamen quasdam actiones personales, vt puta eorum, quæ à debitoribus sunt exacta, item pretiorum, vt ait Vlpianus[i]. Inter actiones, quæ de vniuersitate propositæ sunt, &
3 petitio hæreditatis connumeratur[k]. ¶ † Petitur enim vniuersitas quædam bonorum, hæreditatis nomine: quia & ea est successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit[l]. Est & bonæ fidei[m].

4 ¶ † Petitio hæreditatis itaque, est actio in rem vniuersalis & bonæ fidei, pro repetenda hæreditate rebusque eius, successori competens. Et quia hæc actio hæreditatis delatæ naturam sequitur, nō secus quam aliæ actiones obligationem à qua profluunt, quia vt hæreditas, vel à iure ciuili, vel à prætore, vel à lege quadam speciali & Senatusconsultis defertur[n]: sic petitio hæreditatis aliquas distinctiones habet, diuersaque nomina accipit, vt alia dicatur hæredum directe succedentium, alia eorum qui per obliquum. Duę sunt primi generis, vna, quæ & propriè petitio hæreditatis dicitur, quando iure ciuili competit ius agendi pro hæreditate delata ab intestato, vel ex te-
5 stamento[o]. ¶ † Alia autem, est successionis petitio prætoria, quæ authoritate magistratus datur. Bonorum possessionis nomine, possessoria bonorum petitio dicta, dum facit prætor quasi hęredes per bonorum possessionem[p], & imitatus ius ciuile, iuuatque eos qui remedio ciuili in petitione successionis destituti erant, quos tamen succedere æquum visum est. Et proinde, tantundem isti bonorum possessores per magistratum consequuntur, quantum per actionem ciuilem qui succedebant ex aliqua lege, Senatusconsulto, vel cōstitutione principum, iure ciuili directo[q]. Quocirca actiones quas mouet bonorum possessor pro hæreditate consequenda, non prætoriç quidem ideo sunt, sed ciuiles, vt ex empto, & similes. Etenim prætor, non actiones dat, sed dando facultatem succedendi, actiones quæ petitioni hęreditati competunt, communicat: & veluti ad eos
6 quos facit quasi hęredes, prorogat[r]. ¶ † Per obliquum petitio hęreditatis, fit ab hærede substituto per fideicommissum. Et est actio quæ proponitur iis quibus restituta est hęreditas ex Senatusconsulto Trebelliano. Nam quisquis sit is qui susceperit restitutam hæreditatem ex Senatusc. Trebellia. ex quo actiones transeunt, fideicommissaria hæreditatis petitione vti poterit[s], quę actio eadem recipit, quæ hæreditatis petitio ciui-
7 lis[t]. ¶ † Potest & diuidi commodius ex his petitio hęreditatis, vt alia sit directa, alia vtilis. Directa est, quę datur ex verbis & mente legis succedenti directo, per legem aut Senatusċōsultum proprio vel alieno nomine, ex testamēto vel ab intestato[u]. Vtilis est illa, quæ ex mente legis datur, & non expressis verbis: qualis[x] possessoria, & fideicommissaria. Alio modo etiam, quæ ex iure ciuili est, dici potest directa & vtilis: vt directa sit, quę datur contra eum qui pro possessore possidet. Alia vtilis, quæ datur cōtra eum qui à possessore rem ha-
8 bet[y]. ¶ † Per hanc actionem, hęres petit sibi restitui vel dari hęreditatem tanquam ad se pertinentem, & consequenter omnia & singula quę hęreditatis sunt, iura, corpora, & singulares res[z]. Sic enim Vlpian. & Caius his verbis explicant[a]. [*Regulariter definiendum est, eum teneri petitione hæreditatis, qui vel ius pro hærede, vel pro possessore possidet: vel rem hæreditariam, licet minimam. Itaque qui vel ex asse vel ex parte hæres est, intendit quidem hæreditatem suam esse totam, vel pro parte: sed hoc solum officio iudicis restituitur, quod aduersarius possidet, aut totum, si ex asse sit hæres, aut pro parte ex qua hæres est.*] Addit Vlpia[b]. [*Et placuit vniuersas res hæreditarias in hoc iudicium venire, siue iura, siue corpora sint.*] Subiicit Paulus[c], [*& non tantū hæreditaria corpora, sed etiam quæ non sunt hæreditaria, quorū tamen periculum ad hæredem pertinet: vt res pignori data defuncto, vel commodata, deposita ve. Et quidem res pignori data specialis petitio est.*] Item res, pro quibus actio competebat defuncto, & quodcunq; restitui potest[d]. Et ideo nō veniunt seruitutes[e]. Veniunt & empta necessario nomine hæreditatis, non si empta sint non necessario[f]. Item pretium venditorum necessario[g]. Et augmenta hæreditatis quæ à tem-

Marginal notes (left): a & seq. legiti. mam hæredi. mem, de pett. hæred. P. — b nihil aliud, in deobli. P. §. actio. ap. Iust. — c l. extat, de eo quod met. cau. P. l. pen. & f. ad leg. Iul. de vi priu. P. l. si de fur. P. & C. cū simil. — d leg. pœnale verbum, 178. §. actionis verbo, de verb. sign. — e d. §. actionis verbum. — f actio in personam, 37. de obli. & actionib. P. — g Actionū genera l. 24. de act. & omni. act. actionum, & appellant — h l. quædam actiones, cod. — i Vlpia. in l. sed & si lege, 25. §. petitio hæreditatis, de petit. hæred. P. — k l. item videndum, 50. fin. & l. seq. de pet. hæred. l. unde gl. dereseruat. — l hæreditas, de reg. iur. P. l. nihil aliud, de verb. sig. P. — m in l. cū hæreditatis, 12. §. fin. C. de petit. hæred.

Marginal notes (right): n l. 1. 2. 3. eo. P. — o & tot. tit. de petit. hær. P. & C. — p l. 1. de posse. bon. peti. lib. 5. P. tit. 1. §. quos autem, de bon. poss. ap. Iust. l. prætor, de reg. iur. — q l. 2. de poss. bon. peti. P. l. 2. de bon. poss. P. — r gl. ad d. l. 2. de poss. bonor. peti. P. — s l. 1. de fideic. hære. peti. lib. 5. P. tit. 6. — t l. 2. eod. — u in l. 1 & 2. de pet. hære. P. & tot. tit. de petit. hære. C. — x glos. in l. 2. de possess. bon. petit. P.

tempore mortis accesserint, fructus, partus ancillarum, & alia [a]. Item, quia hoc est iudicium vniuersale, veniunt in illud & ea quæ post litem contestatam cœpit reus ex hæreditate possidere [b].

9 ¶ † Pro istis vero hæreditatis repetendis, datur actio contra quemcunque detinentem [c], nomine seu titulo vero, vel falso hæredis, siue totam hæreditatem, siue partem possideat [d], siue minimã eius rem, qua tamen præstita ab hac petitione liberabitur [e]: nisi alias possidere cœperit [f]. Datur & aduersus non possidentem, qui tamen desierit dolo possidere [g], & quando possessor litis æstimationem non præstat [h]. Et ita conuenitur qui possidet petitum, vel pro hærede, vel pro possessore [i].

10 ¶ † Pro hærede possidet, qui putat se hæredẽ, & est [k]. Et huic tantum est decreta actio hæreditatis petitio. Item is pro hærede possidet, qui nomine hæredis, aut ei non sibi possidet, qualis est procurator hæredis [l]. Et tertio loco, pro hærede dicitur possidere is, qui se putat hæredem esse, & tamen non est, sed eo titulo ficto vsurpat possessionem, vt in eum verus hæres possit experiri [m]. Pro possessore verò possidet prædo, qui sine titulo rem detinet hæreditatis vel alienam [n].

11 ¶ † Qui enim interrogatus cur possideat, responsurus sit, quia possideo, nec contendit se hæredem vel per mendacium, vel vllam aliam causam possessionis possit dicere. Et ideo fur & raptor, petitione hæreditatis tenentur [o]. Et in summa, si titulus quo quis possidet, pro non titulo habetur, is qui ita possidet, pro possessore possidere dicitur [p]. Sed & Vlpianus refert, Neratium libro 6. membranarum scripsisse, ab hærede peti posse hereditatem, etiam si ignorat pro herede vel pro possessore defunctum possedisse, etiam si putauit hæres eas res ex hæreditate esse, quæ sibi delata est [q]. At quando titulo tam quis possidet, puta emptionis, donationis, rei vendicatione quidẽ, nisi obstet præscriptio, conueniri ab hærede poterit, sed nõ petitione hæreditatis, quæ longo tempore nõ præscribitur [r].

12 ¶ † Contra ementem bona fide, vel à fisco, vel ab alio, datur vtilis petitio, & aduersus alios titulo vero possidentes [s]. Sed & is qui non possidet, si tanquam possessor liti se obtulit, cum actor eum possidere putaret, hoc iudicio petitionis hæreditatis est condemnandus, veluti ex clausula doli [t]. Si seruus vel filiusfamilias res hereditarias teneat, à patre dominove hæreditatis peti possum, si facultatem restituendarum rerum habet, & si dominus pretium rerum hæreditariarũ venditarum in peculio habet [u]. Competit & ciuili vel honorario iure factis heredibus, contra scriptos & alios heredes qui repudiauerint hereditatem [x]. Fideicommissaria tamen hæreditatis petitio nõ datur aduersus restituentẽ hæreditatem [y]. Qui alterius etiam hereditatem administrat procuratorio nomine, petitione hæreditatis non tenetur, nisi heres eius, cuius possessionem administrauit, extiterit: vt colligitur ex Pauli responso, in l. cum multi hæredes, 9. si pars hæred. petat. P. Verumtamen procurator possidentis conueniri poterit, negotiorum gestorum nomine, vt ait Pepinus in l. cum hæredis, 10. eod. tit.

13 ¶ † Forma experiundi, vt primum in ius vocetur possessor rerum hæreditariarum: olim porro vocabatur ad centumuirale iudicium, vt in l. fin. C. de petit. hæred. hodie tamen, cum ex vsu centumuiri abierint, vocatur coram iudice [illegible] rio rei competẽte, penes quem iurisdicti[illegible] quimur & l. vni, vbi de hæred. agi op[illegible] tit. 20. l. si scriptum, 11. C. de probatio. Subinde qui in ius vocat detinentem, petit eũ iure interrogari, quomodo possidet, an pro hærede, an pro possessore: cogitur enim vocatus ad id respondere [a]. Si respondeat se possidere pro hærede, contendendum est quis sit hæres, quod si dicat se non possidere pro herede, dicere debet quomodo ergo possideat.

14 ¶ † Si nolit dicere titulum, iam intelligi pro possessore eum possidere: si dicat titulum, vt ex emptione, donatione, &c. & probet, de valore tituli actione contenditur. Si non doceat, petitione hæreditatis res agitatur, tanquam si pro possessore respondisset se possidere. Et ita docet gloss. in l. qui interrogatus, 12. de petit. hæred. in P. hicque agitatur exceptio ab eo qui possidet, & interpellatur, num petens sit heres quo non probante, etiam si possidens de suo iure non doceat, obtinet & excludit petitorem. Atque res alienas possidens, licet iustam tenendi causam non habeat, nonnisi suam intentionem implenti restituere cogitur [a].

15 ¶ † Huc quoque conijcitur quæstio inofficiosi testamenti, quæ ab aditione hæreditatis pendet [b], cuius cõtrouersia intra quinquennium à tempore aditionis mouenda necessario est [c]: & perinde contra hæredes mouetur ac si pro hærede aut pro possessore possiderent [d]. Sed de inofficiosi querela, suo loco alibi à nobis dictum est.

16 ¶ † Agitatur & in hac contentione petitione hæreditatis, quæstio validi vel inualidi testamẽti, vel tituli quo quis succedere, vel successisse se dicit, qua tamen pendente controuersia, iudicia particularia, per quæ fieret præiudicium petitioni hæreditatis, quiescunt [e]: & si agatur de falso testamẽto, petitio legatorum suspenditur [f]. Et generaliter, dum de petitione hæreditatis contenditur, legatarij non possunt petere legata ab scripto herede, nisi præstita illis cautione: quamuis creditores hereditarij, ab herede vel à possessore sine cautione petere & capere possint [g].

17 ¶ † Partes libelli istius petitionis sunt, vt actor dicat se heredem esse, vel institutum, vel ab intestato, talis, & eius se hæreditatem agnouisse, vel animo adiisse. Et quãuis ratione eius successionis aditæ, verus dominus rerum & bonorum defuncti sit, nihilominus aduersarius tales res possidet indebitè & præter ius. Et proinde petit, sententia iudicis se declarari verum hæredem prædicti defuncti, & hæreditatem eius ad se pertinere, & aduersarius cogatur res indebite detentas & occupatas hereditatis restituere, cum fructibus, accessionibus & expensis [h].

18 ¶ † Quod obseruatur & in petitione totius hæreditatis, & in petitione partis [i], differentia in aliquibus constituta, potissimum in quæstione quando & aduersus quos agere debent heredes qui petunt. Nam si petunt plures heredes, & plures sint possessores: coheredes, non a singulis, sed omnes ab omnibus petere debent [k]. Et si petatur pars tanquam ab herede, non hac actione, sed familiæ erciscundæ iudicio petendum est [l]. Etsi cum coherede possideat extraneus tantum conueniendus est petitione herediatis [m]. Atque in hac partis petitione, ratio habetur eorum qui sperantur admitti ad partem [n]. Et potest etiam conuentus possessor, partem possessarum rerum liberè cedere, pro altera autem potest litigare [o].

19 ¶ † Datur porro hæc petitio hæreditatis eis, qui intendunt se esse heredes [p], seruato ordine succedendi: vt primum scriptis & testamentariis, & iis locum non habentibus, legitimis ab intestato [q]. Nec vetetur petitione hæreditatis qui se heredem

non

---

a d. l. item veniunt, §. itẽ nõ solum, & de fructus, § & si in rem, eo. & § & si hereditas, de offic. iud. apud Iustin. lib. 4. tit. 17.
b l. 4. de petit. hær. P.
c l. si scripti, 9. eod. C.
d l. 2. C eo.
e in l. regulariter, 9 & l. licet, 10. eod. P.
f l. 4. eo. tit. P.
g in l. nec vllã, 13. §. in autem, l. etiam si in, §. item si quis, & l. sed & si lege, § petendo. eod.
h leg. Stichum aut Pamphilum, 63. § dolo fecisse, de solut. P.
i d. l. regulariter, & l. hereditatis, de petit. hæred. C.
k vt in l. 1. & toto tit. pro hered. P. & C. l. pro herede de acq. hæred. P.
l l. etiam, 13. §. si quis absentis, de petit. hered. P.
m l. pro herede, 11 eod.
n d. l. pro herede, § fi.
o l. qui interrogatus, 12. & l. nec vllam, 13. eod.
p exemplo in d. l. nec vllam, §. omnib. & sequent. & l. etiã in, § si quis absentis nomine, § si quis sciens, § apud Marcellum, § hæredẽ, §. non solum, eod. P.
q Vlp. in l. Neratius, 14. & l. etiam, 15 eo.
r l. prædonis, eod.
s l. hæreditatẽ quidẽ, 4 in qb. caus. cess. long. tem. præsc. lib. 7. C. tit. 34 leg. hæreditatem, 7. C. de pet. hæ.
t d. l. etiam. §. si quis sciens, & seq.
u d. l. etiam. §. nõ solum, & l. qui se liti, 45. de pet. her. P. l. pen. de dol. P. l. is qui se, 26 de rei vend. P.
x l. Si filiusfamilias, 17. §. fin & l. idẽ Iulianus, 40. l. si a domino, de pet. hær.
y l. si scripsi hæredes, 9 C. de petit. hær.

a l. 1. de interr. in iure facien.
a l. longi temporis ... inoff. ...
b l. si. C. ...
l. qui ac... C. de ... cõmod.
h vide ... Petra ...
k d. l. 1. § ... eod.
l d. ... de. & l. ...
m d. l. 1 ...
n d. l. 1. §. 2. & 3.
o l. petendum, ... de ... & si cert. pet.
p l. legitimi ... eod. P. l. ... C. eod.
q l. ... 45. de pet. hær.

non contendat [a]. Aget is itaque petitione vtili, vt & qui emit hæreditatem à fisco, & is cui ex senatusconsulto Trebelliano restituta est hæreditas [b]. Et in summa, quis totam vel partem hæreditatis petit, ius non ex eo metitur, quod possessor occupauit, sed ex suo iure [c]. Quare petitio hæreditatis competit maxime ex iure actoris, quia successit ab intestato, vel ex testamento: quamuis & ex facto rei conuenti, consideretur quoque, vt quia rem hæreditariam possidet, vel quia dolo 20 desijt possidere: vt diximus. ¶ † Sed videndum antequam detur, num præscriptionis exceptione ab agendo submoueatur. Non enim viuit agendi facultas petitionis hæreditatis, vltra 30. annos: minori enim spatio non excluditur: quia partim personalis, partim realis est [d]. Si agatur tamen de iuis, & sexaginta annos requiri in peremptione petitionis, diximus in c. de adeunda & repudianda hæreditate, & de iure deliberandi.

21 ¶ † Effectus istius petitionis sunt, declaratio facta per iudicem, hæredem esse vincentem, vel non esse. Et si sit, res hæreditarias ad illum pertinere, restituique ab alijs possessas debere, cum fructibus & accessionibus. In fructibus tamen & accessionibus distinguitur, inter bonæfidei & malæfidei possessorem condemnatos. Et glossa quidem singularis est in l. item veniunt, 22. §. fructos, ad verbum, *omnes* de petitio. hæred. quæ asserit falsam esse sententiam eorum, qui dicunt bonæfidei possessorem victum possessionis hæreditatis non facere fructus suos: putat enim suos facere. Sed quamuis faciat suos, nihilominus restituendos per hanc actionem. Et pari iure actionis per rei vindicationem, vt in redhibitoria responsum [e]. Ego certe non immorabor in istis inutilibus quæstionibus, sed dicam cum iurisconsulto, augmenta hæreditatis venire in hæreditatis petitionem, siquidem ex ipsa hæreditate accedunt, non quæ extrinsecus: quia ea personæ possessoris accedunt. Et fructus augere hæreditatem, siue ante, siue post aditam hæreditatem accesserint: videlicet si eos possideat, & locupletior ex illis ita factus sit [f]. Consumptos autem nec extantes, non 22 restituit [g]. ¶ † At malæfidei possessor, qui sine titulo possedit, vel qui post litem contestatam suum titulum sufficientem non potuit ostendere, à tempore malæfidei, & litis contestatæ, de perceptis & consumptis, & de percipiendis, id est, qui per alium percipi potuissent, tenetur. Post petitam hæreditatem, quilibet possessor contestatus litem, incipit esse malæfidei, vel ex 23 quo scire potuit & denunciatum ei fuit [h]. ¶ † Cæterum, vt plenius intelligas quæ restituenda sint per iudicium huius actionis, lege integrum senatusconsultum, sub Adriano factum, & eius explicationem, in l. item veniunt, 22. §. præter hæc, cum §§. seq. & legibus vsque ad l. Si à domino, quæ est 39. de petit. hæred. P. hoc autem senatusconsultum primum fauore factum erat, sed imperator Ælius Antoninus, ad priuatos hæreditatis petitores traduci præcepit, in l. 1. de petit. hære. C. Vide & de his possessoris bonæ & malæfidei præstationibus Alexandrum, in l. si marito, solut. 24 matrim. P. ¶ † Effecit autem instituta & proposita actio petitionis hæreditatis, ne possessor hæreditatis, de qua controuersia erat, antequam lis inchoaretur ex ea possit distrahere, nisi maluerit pro omni quantitate hæreditatis, vel pro æstimatione rerum eius satisdare, aut nisi prætor causa cognita permittat diminutionem: veluti funeris, vsurarum, vel pignorum liberandorum causa [i].

25 ¶ † Sed & per hanc non tantum prospicitur petitori obtinenti, sed etiam possessori succumbenti in debitis solutis creditoribus, iuxta l. si quid possessor, 34. cum suis §§. de petitio. hæred. [k] habetur & ratio impensarum vtiliter, vel necessario factarum [l]: siue agatur de bonæfidei possessore, siue de prædone [m]. Ne petitor aliena cum iactura locupletetur [n]. Vtiles quæ sint & necessariæ in petitione hæreditatis consideranda, docet Caius, in l. vtiles, 42. de petitio. hæredit. P. quæve in rei vendicatione, l. in fundo, de rei vendic. P. quæ in alijs, l. 3. §. nos generaliter, de impen. in reb. dot. fact. P. l. impensæ, 79. de verbo. signific. P. Veruntamen hoc interest inter bonæfidei possessorem & prædonem, in causa impensarum. Quod bonæfidei quidem possessor omnino impensas deducat, licet res nō extent in quas fecit: sicut tutor & curator consequitur. Prædo vero non aliter, quam si res melior sit [o]. Nam prædoni probe dicitur, non debuisse in alienam rem impertinentes impensas facere: vt tamen potestas ei fiat tollendorum, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt [p]. Habetur & ratio sumptuum factorum à possessore in mortui infirmitatem, & funus ex suo proprio pa-16 trimonio, fitque compensatio [q]. ¶ † Et in summa, damnatus restituere possessam hæreditatem, eam restituere non compellitur, nisi pro omnib⁹ quæ rite ab eo gesta sunt, petitor ei satisfaciat, rationibus inter petitorem & possessorem prius contractis [r]. Et ideo, si postquam legatum petitor à possessore accepit, vicerit hac actione, legatum tenetur et restituere [s] & si legata vel alia soluit recte, tanquam hæres, habet ius retentionis, donec pro illis à victore satisfiat [t]. Et quemadmodum possessor euicta hæreditate tenetur restituere, & actiones si quas nactus fuerit: ita etiam illi petitor cauere debet de eo quod abest: vt si possessor caue-27 rit damni infecti [v]. ¶ † Rationes introductæ actionis petitionis hæreditatis, possunt esse illæ generales, quæ pro omnibus actionibus adferuntur, nempe, vt iure & per iudicem quisque sua repetat, non propria authoritate [x]: neve iudex permittat ad arma venire, quos potest sua iurisdictione compescere [y]. Et ne possessores rerum alienarum locupletentur cum alterius iniuria [z]. Adest & fauor institutionis, quia ita suprema hominum iudicia sortiuntur effectum. Quod etiam fieri publice interest [a]. Item cauetur iudicio petitionis hæreditatis ne hæreditas ad alios quam ad legitimos perueniat successores: ne ad alienas familias bona vsurpata perueniant. Et ita ne maiorum splendor vel extinguatur vel conspurcetur.

i l. damus... §. de petit. ... eod. 4.
k l. de hære. ... C. eo.
l l. hæres sui... 14. eo. P. ... l. plane, 41. l. si à dom. ... 39. §. fructus, eod.
m L. esse hoc natura, de con... indeb. l. iure naturæ de reg. iur. P.
o d. l. plane.
p d. l. vtiles, de petit. hære. P.
q l. in restituenda, 4. C. eo.
r l. si. 6. fin autem ex contractibus, C. eod. & l. postquam legatum, 46. & l. cum is, 47. eod. P.
t l. quod si possessor, 19. de pe... hæred. P.
v l. illud quoque, 41. §. actio..., eod.
x ex l. extat, quod me. caus. l. pen. & fin. ad leg. Iul. de vi priuat. P. l. 1. C. de suffrag.
y l. æquissimum de vsufruct. l. nullus, C. de Iudæ.
z c. locupletari, de re. iur. in 6. l. nam hoc natura de condic. indeb. l. iure naturæ, de reg. iur. P.
a l. vel negare, quemadmodum test. ape. P.

de Collatione Bonorum:
Caput 8.

Lib. 37. P. tit. 6. Lib. 6. C. tit. 20.

1. *Collationis bonorum æquitas.*
2. *Conferre quid.*
3. *Collatio in successionibus quid: & eius diuisio, num. 4.*
5. *Quæ conferantur: & nu. seq. & emancipatus quæ conferat hodie.*
6. *Peculium castrense vel quasi non confertur.*
7. *in Filium Impensa, tam Studiorum causa, quam dignitatis & librorum: non conferantur: & rationes, num. 8. & 9.*

10 *Conferuntur, quæ in Legitimam imputantur.*
11 *Profectitia bona, quod pertinet ad collationem, quæ dicantur.*
12 *Collatio profectitiorum in quibus rebus cesset.*
13 *Remuneratoria donationes quare non conferantur, & quales esse debeant eam ob rem.*
14 *quæ Donationes in filiosfam. per patrem facta conferantur.*
15 *L. illud, C. De collatio. explicatio.*
16 *Donatio causa mortis cur non conferatur.*
17 *Fructus percepti ex donationibus, quæ morte patris confirmantur, conferuntur.*
18 *Officij empti per patrem filio fructus, num conferri debeant.*
19 *Lucrum ex pecunia paterna acquisitum per filium, num conferri debeat.*
20 *Vsura an conferendæ sint prouenientes ex pecunijs patris.*
21 *Dos quæsita per filiumfam. vel donatio propter nuptias per filium, non conferuntur.*
22 *in Collationem non veniunt, quæ filijs quæruntur post mortem patris.*
23 *Conferre quantum debebat olim emancipatus.*
24 *Conferre qui teneantur successuri.*
25 *Emancipati quãdo & quomodo conferant suis, & contra quomodo emancipatis sui.*
26 *Conferendi potestas transit in heredes.*
27 *Conferendi forma, re seu facto, & cautione.*
28 *Collatio in qua successione locum habeat.*
29 *Filia, quæ post renunciationem dote accepta bonorum vult succedere patri, debet conferre.*
30 *Collationis finis, est æqualitas.*
31 *Collationis inducendæ rationes.*

1 EX varijs † succedendi formulis, concurrentibus hæredibus, dum in petitione hæreditatis obuenerunt, pro distinguenda cuiq; parte, proque ea suscipienda sine iniuria alterutrius, ad collationem bonorum perueniendum: potissimum olim, vbi filius qui in potestate est aliquo incommodo affectus est, interuentu 2 emancipati [a]. § † Conferre generali sua significatione, vnde & collatio, nihil aliud est, quam in vnum locum ex diuersis ferre, congerere: vnde prodierunt appellationes munificentiæ, collatio beneficiorum in iure pontificio: & alia, conferre signa, manos, & similia. Conferreque dicimus Gallice, *mettre en vn.* vt conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis aut motibus animi, in vnum veniunt locum, & in vnã concordant sententiam [b]. Quare hoc genus debet secundum res quæ conferuntur, vel secundum negotia, ob quæ res con-3 ueniunt vel conferuntur restringi [c]. § † Collatio itaque, quando agimus de successionibus, definietur, vt sit bonorum propriorum cuiusdam generis, cum hæreditarijs facta inter succedentes pro portionib⁹ distinguendis vna consideratio [d]. Dico considerationem tanquam vnius corporis esse collationem, ex bonis proprijs & hæreditarijs: non enim dico communicationem, quia aliquando in collatione bona propria, quæ quis habet aliunde quam ex hæreditate, non communicantur, sed per retentionem remanent penes possidentem: qui tamen ea confert, sed minus accipiendo ea retinet [e]. Et interdum sine cõmunicatione, liberando, vel cauendo partem conficit, & contribuit collationi [f]. Quæ adfert successurus, ea dicuntur conferri: illa autem quæ hæreditaria 4 sunt, non conferri, sed diuidi dicuntur [g]. § † Collationis olim vna erat species, quia tantum olim emancipati conferebant suis cum quibus succedere volebant, & non sui emancipatis. Hodie vtrinque fit, & ita alia est, quum conferunt sui emancipatis, alia quæ suorum emancipatorum 5 posset dici. § † Facienda collatio de proprijs eius qui succedere vult, cum bonis hæreditarijs. Nam aliena non conferuntur, quamuis sint penes conferentem, sed propria [h]. Et ideo fit deductio æris alieni à bonis conferentium [i]. Cum bona etiam tantum dicantur, deducto ære alieno [k]. Antiquitus iure Pandectarum, omnia bona propria tam aduentitia quam profectitia, nisi aliqua speciali lege exciperentur: emancipatus conferebat suo, cum quo in bonis paternis succedere desiderabat [l]. Hodie tamen confert tantum profectitia [m]. Ratioq; diuersitatis vtriusque iuris: quia antiquo iure nihil sibi quærebat filiusfamilias, sed omnia patri [n]. Emancipatus vero acquirebat sibi. Quare cum & sua opera augeret bona patris filius in potestate constitutus, æquum visum fuit, vt qui pendente tempore sibi quæsiuisset emancipatus, si vellet bonorum paternorum fieri particeps, filio suo sua conferret. Ne incommodo aliquo afficeretur qui erat in potestate, interuentu emancipati [o]. Hodie autem nec filiusfam. quærit ex integro patri aduentitia, nisi quoad vsumfructum. Et cum emancipati & sui differentia in acquisitione, sit tantum in profectitijs quæ patri suus quærit [p], non autem emancipatus: ideo hæc profectitia emancipatus tantum in quibus potest esse inæqualitas; quod pertinet ad bona paterna, con-6 fert. § † Non conferuntur autem vtroque iure, quæ præcipua remanent etiam in potestate patris existenti, quamuis ea perueniant ad emancipatum [q]: quale est peculium castrense vel quasi castrense [r], & alia quæ studiorum causa siue reputatione à patre in emancipatum elargita erant, si 7 non animo reputandi concedantur [s]. § † Scio tamen disputatum, num libri, & similia quæ studiorum causa filiofam. vel emancipato, data castrensis sunt, conferantur [t]: & num peculij castrensis vel quasi censeantur. Et quidem, quando libri imputentur in legitimam alibi dictum est. De collatione tamen superest quæstio. Pro qua, dico breuiter, expensa in filium studiorum causa per patrem sine protestatione repetendi, & quæ consumpta sunt bona fide studendo, & in ea causa per filium, non venire in collationem, sed propria esse filiorum [u]. Quod si meretricibus, vel ludo, quæ studiorum causa data erant, filius consumpserit, cessante causa studij, priuilegium illi denegatur [x]: & imputare sibi & conferre tenetur, tanquam qui perdidit culpa sua & dolo [y]. Et quod non impendit pecunias in rem ob quam datæ erant, & causa non sequuta [z]. Studiorum causa hic cessat, quæ priuilegia multa habet, & quæ faciat liberos data à patre sibi non imputare nec conferre. Facit enim in primis, quod officij paterni munus præcipuum sit, instruere liberos & nutrire, animaq; potior est corpore [a]. Et quemadmodum iure naturali tenetur qui generauit nutrire alimentis corporalibus generatos [b] & conseruare: ita & animum eorundem debet bonis præceptis imbuere: & si ipse non possit vel nesciat, æquom est vt suis expensis ab alijs fieri procuret. Deinde laboriosum certe opus est studium literarum, prudentiæ atque virtutis disciplina, & ob ea multa pericula subeunda in peruagandis prouincijs, multisque iniurijs exposita discentium, vt suos

a L. 1. § sed ita, de collat. bono. P.
b L. 1. § conuentionis, de pact. P.
c l. intelligentia, de verb. sig.
d colligitur ex l. 1. de coll. bono. P. ea l. filiam de collat. C.
e l. dotis, C. eod.
f l. 2. l. si emancipati. C. eod.
g l. filia locet, 12. eod. C.
h L. 2. & l. 1. § illud. & l. 3. § emancipatus, de collat. bonor. P.
i § illud, & l. ea d[illegible], C. de collat.
k l. sub signatum, § bona, de verb. sig. P.
l l. 1. & l. 2. ibi, bona sua omnia, de collat. bon. P.
m l. fin. C. de collat.
n l. placet de acq. hær. P.
o l. 1. in princ. & § totiens, & l. [illegible] 10. de collat. bono. P.
p l. cum nõ solũ, de bon. quæ lib. C.
q l. si filium, [illegible] princ. pro soc. P.
r l. 1. nec castrense de collat. [illegible] P. l. fi. C. eod.
s l. quæ aut. fami[illegible]
t Bart. in l. 1. nec castrense, de col[illegible]
u Idem & Cyn. in l. filia [illegible] de collat. [illegible] de Monte. in l. fi. [illegible] C. eod.
x per l. quæ pater, [illegible] cis P. l. Nerennius, de nego. ges. l. fi. de petit. hæred. auth. ex testamento, [illegible] C. Bart. in l. nec castrense, de collat. bono.
y Bal. in auth. quod locũ, C. [illegible] Petr. de Bel la pertica in l. pactum quod, [illegible]
z arg. [illegible] cum ferrum, & l. 2. § dalis, de collat. bono.
a l. [illegible] de dona [illegible] & tot. tit. de cond. ob caus. C. & tit. de cond. caus. data c. aus. non sequu. P.
b l. fin. de missam. de sacro. eccl. C.
b l. 1. § fi. de iustit. & [illegible] de iure natur.

vt suor aliquando docere possint, peregrinatio: vt miseratione saltem, si nō remuneratione, studiorum labor dignus sit[a]. 8 § † Et ideo collatio eius gratia impensi non exigitur. Quemadmodū nec eius quod in dignitate filij impensum est, quæ onus habet[b], quæve nihil cōmodi ad successores mortuo filio transmittit[c]. Fiunt impensæ virtutis causa, vnde commodum inæstimabile oritur, cum in libros impenduntur[d]. Et in hanc causam studiorum, pecuniæ mutuo datæ filiofamilias, repeti possunt per creditures à patre, tanq̄ in rem patris versæ[e]. 9 § † Sed & peculiũ quasi castrense dicitur, quod aduocatis lucro cedit[f]: vtpote qui in castris fori & tribunalis iudicialis, gloriosæ vocis munimine, se suorumque vitam & clientum bona defendendo, militare videntur[g]. Libri quoq;, scholasticorum arma dicuntur[h], vtpote tyronū. Quocirca cū res, quæ castrensis sunt peculij, non conferãtur fratribus sed præcipua sint, nō possumus, vt opinor, recte in expensis & libris studiorum causa datis, collationem statuere, præter legis & patris voluntatem. Dubitandum tamen non est, alios libros qui non dati sunt filijs, quique eius nomine comparati nō fuerint, sed qui fuerint patris defuncti, in medium & diuisionem esse producendos: nisi improbatæ lectionis sint, quia tūc 10 non diuidi, sed corrumpi debent[i]. § † De alijs rebus in collatione generalis regula ponit', ea conferenda esse, quæ imputantur in legitimam, in l. illud, C. de collat. Cæterum horum pauca prose- 11 quamur quæ ꝓfectitia sunt. § † Constituunt enim resolutionem interpretes, ꝓfectitia bona censeri quæ veniant in collatione, quando processerunt ab illis, de quorum hereditate agitur diuidente[k]. Sicque dos, donatioq; propter nuptias, computantur in legitimam, quãdo profecta sunt ex eius 12 substantia, de cuius hæreditate agitur[l]. § † Cæterum casus quidam sunt, in quibus nec ea ꝓfectitia conferuntur: vt si pater expressim velit non conferri[m]. 2. Dicunt & donationes simplices nō conferri, factas in filiumfa.[n] quia morte tantum confirmantur. Neque etiam illæ in legitimam computantur, nisi expresse sit dictum in donatione, l. si quando, §. & generaliter, de inoffic. testam. C.[o] Et sic videtur esse acquisitum ex illis post mortem patris: quæ autem filij quęrunt post mortem, non conferunt[p]. In quibuscunque autem casibus donatio facta filiofam. vel emancipato statim valet, in illis habet locum collatio, scilicet vt ea post mortem patris conferantur[q]. Inuenies porro qui sunt illi casus, quibus valeat statim donatio facta filiofa. apud Iasonem, ad l. frater a fratre, de cond. indeb. P. Quocirca donationes quæ factæ emancipatis statim valent, & donationes quæ in pactis matrimonij filijsfam. a patre sunt validæ[r], confe- 13 rentur. § † Tamen remuneratoriæ filijsfam. factę, quamuis statim valeant[s], non conferuntur: quia censentur ex peculio aduentitio filiorum, & eorum industria quæsitæ[t]. Sicuti nec aduẽtitia conferuntur[v]. Si modo de meritis appareat vere, nec ex relatione seu assertione sola patris colligantur[x]: & si merita eius generis sint, ex quibus tantum extraneus consequi a patre mereretur, quantum filius obtinuit[y]. Nam quod excedit meritũ, donatum, nō dicitur aduentitium: quamuis quidam repugnent & aliter explicent[z]. Sed & merita ea debent esse ad hūc effectum, ad quæ ratione obsequij filius non tenetur: qa obsequalia merita, remunerationem non exigunt[a]. Et turpiter videtur accipere, qui accipit vt faciat ea, quæ facere debet aliogn, & tenetur ad restitutionem[b].

14 § † Adseruntur autem a gl. auth. ex testamento, C. de collat. 3. casus, in quibus donatio quæ in liberis, quæve tempore mortis confirmatur, conferenda est. Primus si pater vni filio donauerit inter viuos, alteri ob causam: ne altero cōferente, alter inęqualitatem constituat[c]. 2. Si pater iussit conferri[d]. 3. Si ita dedit, vt datum esset in peculio profectitio[e]. Nam tunc non est proprie donatio, quia peculij dominium ad patrem pertinet[f]. Addit Iason[g] alios casus, 4. Si is cui simplex donatio fit, emancipetur quod tunc ea donatio est incipit ex numero earum quæ statim valent[h], & conferũtur. 5. eadem ratione, quia donatio facta ab imperatore filijs statim valet, & à rege qui superiorem nō habet[i], eadem post eius mortem venit in collationem, secundū aliquos, quibus tamen merito repugnat Iason, per l. cum multa, C. de bon. quæ libe. Et donationem hanc habere peculij aduentitij naturam, tradit: quod non confertur[k]. 15 § † Resolutũ adhęc est, donationes quę ante emãcipationē vel post, filijs fiunt à patre, vel ab eo cui succedere desiderãt, conferendas esse[l]. Quia statim vbi factæ sunt valẽt[m]: nec peculij iure teneri possunt[n]. Et quamuis aliqui interpretes in contraria sint sententia, tamē Iason pro hac pugnat[o]. Neque facessere dicit, l. illud, C. de collatio. vbi filius donationem habens a matre conferre non tenetur, nisi propter æqualitatem, quando is habet donationem simplicem, frater vero nullã habuit: vel nisi conferri iusserit pater donãdo, filius autem intuitu matris, eius est naturę & qualitatis, cuius emancipatus respectu patris: quia fœminæ non habent filios in potestate[p]. Nam respondet cum Bart. & Baldo, filios matris intuitu, diuersum genus constituere in successione matris, a filijs emancipatis volentibus succedere patri. q̃ emancipati iure 12. tab. & iure an[...] quu ciuili non succederent, & ideo pro iniuria qua afficere suos videbantur, quando cum [...] is succedere volebant, decretum erat, vt illi cōferrent: in iure vero successionis, matris intuitu, æquale ius filiorum nullam habebat iniuriam, nec distinctio erat liberorum, neque olim ab illis collatio desiderabatur. Almus quoq; ad rem facit, quod filij sui succedentes possunt agere contra emãcipatos, vt restituant [...] od est immensum in illorum donatione[q]. Siquidem hoc non ptinet ad collationem succedendi causa: illi enim non dicuntur succedere, quibus inoffi- 16 ciosa donatio, in quantum excedit, minuit. § † Cæterum inficiandũ non est, donationē causa mortis, factam emãcipato vel suo, propriam fieri. nec conferendã: quia ea non valet pendente vita pa- 17 tris, nec simplex est, sed morte confirmat[r]. § † Veruntamen, etsi donationes simplices profectitiæ quæ tantū firmantur morte patris non conferantur, tamen fructus ex his percepti in vita eiusdem patris, conferri debebunt: quia donationes quæ firmantur morte, retrahuntur ad fructus perceptos in vita patris, hisque, si filius nolit cum alijs succedere, filij sont, nec restituuntur[s]. Quemadmodum de fructib' aduentitiorum filijsfa. dicitur, qui quæruntur patri[t]: & si donati sunt filio, conferri debent percepti pendente eius vita: illi enim profectitij sunt[v]. Quos tamen si voluntate patris filius, cuius proprietas erat, percepit, censentur donati: eosque, si successione patris abstinet, re- 18 stituere non tenetur[x]. § † Sic quãdo filius tenetur conferre ęstimationem militiæ vel officij, q̃ vendi & ad hæredes transmitti possit, quicquid filius

lucratus

lucratus est ex illa militia vel officio, deducta per filium æstimatione oneris personæ suæ, ex sententia Bartoli [a] confertur. Ego tamen dubito in hac conclusione: quia expressum nō est legibus quippiam de fructib[9] militiæ, quam imputari voluit [b]. Et quia in collationum quæstione, nihil imputandum est vel conferendum, nisi legibus expressum 19 sit, etiam in profectitijs [c]. ¶ † Maius porro dubium est in quæstione quotidiana, num si pater quādam pecuniam tradidit filio, ex qua filius alias lucratus est negotiando, lucrum illud ex pecunia cōferendum sit, & glos. iuncto textu in l. cum oportet, de bon. quæ libe. C. per illum textum, illud tanquam ex substantia patris quæsitum & profectitium esse existimat, vt & ea quæ contemplatione patris filio aduenerunt. Atque idipsum in vsuris quæsitis ex pecunijs patris obtinere, quas censet ex re patris venientes [d]. Et eius sententiæ est Bart. in d. l. cum oportet, & in l. 1. §. nec castrense, de collat. bono. P. Sed & cum illis idem Bart. [e] perpendit morem regionis: vt si filius negotiatus fuerit in pecunia patris, & lucrum inde factum sit industria eius: is partem accipiat, quam accepturus fuisset ex more regionis institor, tanquam aduentitiam, perpensa industriā filij, num ea sit digna tanto lucro. Et hāc certe proximam æquitati mentem opinor, si agamus de emancipato accipiente pecuniam profectitiam. In suo vero, qui tenetur operari patri sub sisto, nec arbitror sine magna causa veram, adstipularerq; lubens Baldo [f], qui reprehendit in prædicta opinione Bartolum. Quod si non constat pecunias, in quib[9] filiusfam. negotiatus est & lucrum fecit, fuisse paternas vel profectitias, sequenda est glo. ad d. l. cum oportet, ad ver. *ex eius substan-* 20 *tia*, in fine. ¶ † Sed vlterius dico, fœnebrem pecuniam quæsitam contra prohibitionem vsurarum per filiū nomine suo, qua turpe est illius lucrum, non venire in collationem, etiamsi tunc fuerit in sacris patris [g]. Si tamē vsuras nomine patris exercuerit, acquiret patri, non tanquam filius, sed tanquam negotiorum gestor [h]. Possunt tamen ab vtrisq; euinci, & ab illo & à coheredibus, tanquam illicite quæsitæ, & quæ secundum iura pontificia restituendæ veniunt [i]. Eaque respondere ratione possemus, has, vt turpia lucra, conferendas non esse, nec diuidendas [k]. Quemadmodum quæ perniciose alea vetita, vel alio modo turpi filius quæsiuit, conferri non debent, potius a fisco vendicanda [l]: potissimum si non liqueat, cui facienda sit 21 restitutio. ¶ † Non confertur etiam fratribus, dos à filiofam. lucrata ex morte vxoris per statutū, puta Tholosæ, quia tale lucrū est aduentitium [m]. Et aduentitia non conferuntur [n]. Et proinde filiafam. quæ post mortem patris vult vna cum fratribus succedere, nō tenebitur conferre monilia, vestes, & alia incremēta, quæ lucrata est ex morte sponsi vel mariti [o]: tenetur tamen conferre dotem profectitiam [p], imputando & minus ex hæreditate accipiendo [q]. Dos enim in periculo est mulieris, etiamsi maritus eius cui data est, sit soluendo: cum ei imputari possit, marito vergente ad inopiam, quod non repetierit dotem, si modo sui iuris fuerit, & legitimæ ætatis, non aliter [r]. Et hæc proculdubio vera, quādo filia ab intestato vult cum alijs succedere, vel contra tabulas. Tamen iure Codicis, filia quæ succedebat cohæres ex testamento, non conferebat, præterquam si pater dixisset [s]. Hodie contra, & ab intestato, & ex testamento ordinata collatione [t]. Sicq; Archadius & Honorius dotem profectitiam, à patre vel eius occasione acceptam, voluerunt filiam cum fratribus succedere volenteni, miscere, & in medium proferre iusserunt [u]: quando videlicet dote non contenta, vel legato, vult succedere: alioquin enim, si ijs, vel altero illorum contenta, abstineat se à successione paterna, non cogitur conferre [x]. Placuit autem Senatui Parisiensi, 21. Augusti 1536. dotis fructus, seu pensiones solutas, pendente dilatione solutionis dotis, non conferri fratribus, etsi dos conferat. Hæc enim pro onerib. matrimonij iusta recepta sunt [y].

22 ¶ † Item generaliter non conferunt ea, quæ filiof. solui debēt post mortem patris, quæve post mortem illi quærunt: sicuti nec olim emancipati illa conferebant [z]. Paulus quoque respondit, de illis quæ sine culpa vel dolo conferre debentis perie-23 runt, ea non reuocanda in collationem [a]. ¶ † Implicata & erat olim quæstio, quantū emancipatus qui omnia sua conferebat, conferre debebat, quā explicat l. 1. §. nunc videamus, de coniungen. cum emanc. liber. lib. 37. P. titul. 9. Sed hodie facilis est quæstionis solutio, cum non conferantur aduen-24 titia, sed tantum profectitia [b]. ¶ † A quibus vero postuletur collatio, seu qui sint qui cōferre teneantur, leges expedite docent, cum distinctione iuris antiqui, noui, & nouissimi. In primis autem illud sanciendum est, inter extraneos alicui succedentes, non esse locum collationi [c]. 2. Neque locum habere, cum ascendentes succedunt descendentibus [d]. Nec 3. quādo collaterales succedunt collateralibus [e]. Vel 4. si filij succedant cum extraneis [f]. Locum igitur habebit tantum collatio, quando ascendentibus succedūt descendentes, tribus adhuc concurrentibus & nō aliter: vt notat Iason [g]. 1. Vt isti successores descendentes vocentur ex primo capite, *vnde liberi*: nam si postquam ex eo capite exclusi sunt, per caput, *vnde agnati*, vel ex tertio, *vnde cognati*, succederent [h], non habebit locum collatio: quemadmodum non habet locum inter agnatos & cognatos [i]. Secūdo exigitur, antequam conferant, vt isti successores descendentes sint in primo gradu, aut succedāt in locum primi, nullusq; eos antecedat: alioquin interueniente alia disparitate gradus, inter eos nō est locus collationi [k]. Proinde inquiūt Bald. & Iason [l], si pater habet filium in potestate, & ex eodē ipso filio nepotes, si instituit filium in vna vncia, & nepotes in vndecim, nō erit inter eos facienda collatio. Quia postquam filius primum gradum tenet, nepotes poterant præteriri ab auo, qui non tenebatur vllā legitimā illis relinquere [m]. Et ita instituti videntur, tanquam extranei. Et inter extraneos cessat collatio, id est, extranei non tenentur conferre filijs testatoris [n]. Sequitur & inde, quod extante statuto, vt filijs existentibus filiæ non succedant ab intestato, si pater institueret filium & filiam heredes, non esse locum collationi [o]: quia pater huic filio non tenebatur relinquere legitimam [p]. Vide tamen distinctionem hac de re pleniorem apud eundem Iasonem [q]. Tertio adhuc exigitur, vt collatio locū habeat etiam inter successores descendentes, quod tales succedant pari titulo vniuersali. Nam si succedant titulo particulari, puta quia legatum vel fideicōmissum eis relictum acceptarent, & contenti nollent esse hæredes vniuersales patris, tales singulares successores nō tenentur conferre [r]. Itaque tria requiruntur in capacitate eorum qui conferre debeant, vt sint descendentes, ijque primum locum teneant, vel loco primi gradus sint: & vt hæredes sint vniuersales, id est, vt succedant in quota, velut in vncijs certis: vel

per

a in l. 1. §. nec cast. col. 4. de coll. bon. P.
b l. illud, C. de col. in l. nemo modo. §. imp. de inoff. testa.
c l. illam, C. de collat.
d facit §. 1. per quas per sonb. acq. l. Balista, ad Trebel. P. l. in fideicōmis. §. nonnunquam, de vsur. l. ex re, de vsufruct. P.
e Bart. in tract. de duo. frat. & in cons. inc. cōtra telius, & in l. illud, C. de collat. vide Io. Imol. & Alex. in l. 3. ad l. Fal. P.
f Bald. in auth. ex testamento, C. de coll.
g iuxta l. quodletuus, de acq. rerum dom. P. l. cum duob. §. idē Papinian., pro soc. P.
h l. qui proprio, § itē quæritur, de pro. P.
i c. 1. de vsur. & tot. tit. in antiq.
k per l. ceteræ, fami. ercis.
l in l. videamus, quod met. cau. P. l. in hær. de calumniat. P. l. vni. ex de. li. def. in quā. hæt tene. P. l. Lucius Titius, §. de iure fis. P.
m Bart. in l. 1. de bonis quæ li. Bal. in auth. ex testamento, C. de collat. l. 2. § emancipati, de coll. dot. P.
n l. fin. C. de collat.
o Bald. in l. cū in te, C. de donat. ante nupt.
p l. filiam cum fratribus, C. de collat. l. pater, ad l. Falci. P. l. 1. de collat. dot. P. l. vt libe. de col. C.
q l. dotis quidem petitio, C. eod.
r auth. quod locum, C. de collat.
s l. filiam, in s. eod.
t auth. ex testamento, eod.
u l. vni. vnd. libe. lib. 4. C. Theod. tit. 2.
x l. si pater pro filia, 4. de col. dot. P. l. à patre, & l. filiam, de collat. C. l. vni. §. videmus, de rei vx. act. C.
y l. pro oneribus, de iu. dot. C. l. de iis fructibus, eod. P. c. salubriter, de vsur.
z l. penult. de colla. bon. P. §. in demum, 6. & l. nec emancipatis, 11. de collatio. C.
a l. 2. §. de illis & l. 1. §. conferuntur, de collat. bonn. P.
b l. fin. de coll. C.
c l. fin. C. cō. vtri. iudi.
d Bal. in l. quoniam nouella, col. per illam legē, C. de inoff. testa. probat l. vt liberis, C. de co. Cyn. Alex. Iason in l. si emancip. C. [illegible] inuenies rationes.
g [illegible]
h vt in l. 1. §. sed idem dum, de success. edi. P.
i & ita tradit Bald. in d. [illegible] emancipati.
k idem eod. col. 4.
l Bald. [illegible] col. 4. & Iason
p Bal. in l. maximum vitium, C. de libe. præter.
q Iason vbi sup. nu. 14.
r l. à patre, & l. filiam cū fratribus, C. de col. [illegible] de collat. dot.

per capita generaliter, & in partes, non autem in 25 singularibus rebus. ¶ † Isti aût vel sunt sui omnes, vel emancipati omnes, vel sui cum emancipatis succedentes. Emâcipati succedentes, suis tantum conferebant, sed si succedebant soli patri antiquo iure, non sibi conferebant: vtriq; enim erant incogniti lege 12. tabul. & iure aliquo Cęsatum, nec alter alteri irrogabat iniuriam [a]: sicut quando emancipatus cum suo succedebat [b], vel cum filijs suis, id est, cum nepotibus [c], qui locum patris in potestate mortui existentis repetebant [d]. Veruntamen hodie emancipati quoq; inter se conferût profectitia ab eius successione de qua agitur [e], propter æqualitatem in successionem commendatam. Conferunt & emancipati cum suis succedentes hodie sola profectitia [f], cum olim omnia sua bona conferre successuri cum illis tenerentur, videlicet etiam aduentitia [g]. Ita & suus cum emancipato succedens, cum sibi hodie reseruet aduentitia propria, tenetur emancipato vicissim conferre profectitia [h]. Similiter cum sui solum succedût, conferant etiam sibi profectitia, & do-26 tes, & donationes propter nuptias [i]. ¶ † Transit & collationis ius quæsitum in hæredes [k]. Erit tamen regula generalis: neminem teneri alijs conferre, 27 nisi expresse per legê dicatur [l], vt diximus. † Forma conferendi, vel re, vel cautione conficitur: re, ipso facto inita collationis ratione. Cautione, datis fideiussoribus aut pignorib⁹ de conferendo [m], quæ cautio committitur, quando post interpellationem de conferendo factam, tantum tempus lapsum est, in quo conferre potuisset, si voluisset, continetque condemnationem quanti ea res sit quæ non confertur [n]. Quod si quis neq; conferre, neq; cauere velit, denegantur ei petitio hæreditatis, & quæ inde sequuntur actiones hæreditariæ, quousq; conferat vel caueat: vel si possidens contemnat conferre iudicis officio adigitur [o]. Si tamen inter partes conuenit quid conferendum sit, non est opus cautione: sed quando inter succedentes, inter quos collationi locus est, controuertitur num aliquid sit conferendum: tunc enim suspenditur collatio eius data cautione de conferendo si necesse sit [p]. Fit insuper collatio, non tam adferendo, quam minus accipiendo, videlicet computando in partem, acceptum iam [q], vel 28 delegatione facta vel cautione [r]. ¶ † Porro hic obseruandum est primo loco, non cuiusque successionis olim fuisse collationem. Nam ex testamento succedentibus non erat opus collatione [s]. Hodie tamen, ex testamento & ab intestato, nisi prohibcat expresse defunctus, locum babet [t]. Secundo necessarium erit, vt successio, quę requirit collationem, sit iuris vniuersi, non rerum singularium [v]. Tertio notandû collationem fieri, quando successio eodem iure ad successores deuoluitur: puta, si cohæredes sint omnes ab intestato, vel omnes per bonorum possessionem contra tabulas vel secundum, vel omnes ex testamento. Neque inter successores diuerso iure locus erat collationi [x]. Vna enim & eadem res, diuersi iuris non potest censeri [y]: nisi qui diuerso iure succedunt, potuerint eodem iure succedere, quod ex ęquitate Scęuolæ manere dicitur [z]. Hodie tamen, collatio locum habet & inter succedentes diuerso iure, ex sententia Bartoli in l. pater, de collat. dot. & vide Alexan. & Areti. in l. si emancipati, C. 29 de collat. ¶ † Et proinde hodie, si filia renunciauit bonis paternis cum iuramento, ob quod non habet regressum ad bona paterna, per c. quamuis, de pact. in sex. Velit, gratia iuramenti obtenta, succedere patri in quibus casibus admittitur iure particulari, in legitima censenda debet conferre quod accepit nomine dotis, etsi quid accepit aliud. Item si velit ab intestato succedere cum fratribus, vt vitetur inæqualitas [a].

30 ¶ † Finis propter quem collatio petitur & fit, est æqualitas, & vt communicata vel contributa ęqualiter diuidantur [b]. Æqualitas autem hęc non est arithmetica, sed geometrica, vt collatis omnibus quæ conferenda sunt, vnusquisque accipiat portionem secundum dispositionem testatoris, vel legis delatam. Sic enim referenda est æqualitas ad relictum. Veluti, si vnus ex cohæredibus institutus sit in duabus vncijs, alter cohæredum in decem: reportatis omnibus conferendis in aceruum hæreditatis quæ ita crescit, vnus duas vncias totius, alius decem accipiet. Et si æqualiter instituti sunt, æqualiter diuident: quamuis vnus plus alio conferat, quia plus à defuncto acceperat. Et ita proportio est in diuersis partibus geometrica, quemadmodum & in specie l. 1. de impub. & alijs 31 substit. C. ¶ † Rationem habebat collatio quæ fiebat olim omnium bonorum ab emancipato suo, quo tempore omnia quærebat suus patri etiam in proprietate [c], emancipatus autem sibi: æquum esse, vt sua bona in medium conferrent, qui appeterent paterna [d]. Item vt iniuria, qua videbantur affici ab emancipatis sui in successione expetita, compêsaretur collatione [e]. Hodie quoque ratio æqualitatis remanet, vt quia aduentitia non quærit suus patri nisi quoad vsumfructum, sed propria habet [f]: ita nec emancipatus ei conferat aduentitia, sed vterq; tantum profectitia [g]: & si plus vnus altero profectitiorum acceperit, vel vnus quippiam, alius nihil, communicando ad æqualitatem reducuntur iustam. Vt qui filij fuerunt eiusdem patris, vel matris, vel aui nepotes quibus succedunt, & æqualis gradus pro modulo proportionis geometricæ æqualia referant. Sic iustum existimarunt nomothetæ tantum ante nuptialem donationem vxorem lucrari, si marito lucrandam dotem dedisset, propter æqualitatem conseruandam, non aliter: cum æqualitatis & iustitiæ sint iurisconsulti amatores [h]. Neque sunt ferendi in iudicijs, qui per prærogatiuas prætendunt aliquid plus ab aduersarijs petere, quam ipsi ab alijs pulsati fieri patiantur [i]. Et vix est inter duos vel plures negotium componendum, in quo non exigatur quædam æqualitatis proportio: vt in emptionibus [k], in institutionibus hæredum [l], in substitutionibus [m], legatis [n], & alijs.

---

de Modis, quibus alicui adimitur hęreditas, vel pars eius obiter. Caput 9.

1 Iuris accrescendi praludia, & continuatio huius ca. cum pracedente.

2 Hareditate, vel parte eius quis pluribus de causis priuatur.

3 Defunctum accusans de negotiatione illicita, priuatur eius successione: vel alia iniuria afficiens, non succedit ei. num. 7.

4 Captiuum non redimens, an ei possit succedere.

5 Vxorem defuncti polluens nô potest defuncto succedere.

6 Partum suppositum dicens pupillum defuncto, nec obtinuit, non potest defuncto succedere.

a l. 3. §. quoniam, & §. emancipati, & l. 1. §. fin. & l. 2. §. fi. de coll. bono. & l. si emancipati, de coll. C. l. filiusque, §. videamus, de bon. poss. cont. tab. P.
b l. 1. in princ. de coll. bon. P.
c l. si emancipati, facta l. filia dotem, C. de collat.
d l. 1. §. si sit filius, de coniun. cum emanc. lib. P. l. 1. §. si ex dodrante, & l. 3. §. fin. de coll. bono. P.
d §. cum filius de hered. quæ ab int. defer. I. §. si plures, de coll. bono. P.
e l. vt liberis, de collat. C.
f l. 1. C. eo. l. si ge[?]. l. si fratres, §. idem Papinianus, pro soc. P.
g l. 2. §. si tres, de coll. bon. P.
h l. vt liberis, & l. filiæ doté, C. de collat. facit l. 1. in princ. de coll. dot. P.
i l. dotis, §. filijs dotem, 4. & l. alias licet, 12. l. liberis, 17. C. de collat.
k l. si maritus, 14. eo l. 1. §. biduum, de coll. bon. P.
l l. illam, de collat. C. & ibi Iason num. 4.
m l. 1. §. quamuis, & §. iubet, de coll. bon. P.
n l. si quis, §. si iu. eo.
o l. 1. §. si frater, & §. sed si non. nunquid, s. eo.
p l. 1. de colla. bon. P. l. si lo[?], a. de colla. C. doctores in l. si emancipa[?]. eo. textus in l. posthumo praterito, 11. C. eod.
q l. dotis, §. C. eod. l. 1. §. tedit[?] tamen, de coll. bono. P.
r l. C. de col.
s l. 1. & l. filia dotem, C. eo l. filiam, de collat. dot. P.
t §. illud de rium. & lem. in auth. ex testamento, C. de colla. & ibi interpre.
v l. a patre, C. eo. l. quoties & §. 1. ipso, de collat. bono.
x l. pater filiâ, cum l. sequ. de colla. dot. l. 1. §. 1. de coll. bon.
y l. situm, §. videamus, de bono poss. cô. tab. P.
z l. cum quidam, de vsuca.
a l. si filius, de coll. bono.

a l. pen. & l. vt liberis, C. de collatio. l. fin. C. comm. vtr. iudi.
b l. vt liberis, ibi, quos lice. l. illud, 20. vbi Bar. l. illud, de trien. & sem. in nouell.
c per l. placet, de acquir. hær. P.
d l. 1. de colla. bon. P.
e l. si filius, 10. de coll. bono. cum simil. sup. citatis.
f l. cum oportet, de bo. quæ lib. C.
g l. fin. de coll. C.
h §. fin. de nod. elig. sec. hob. in auth. auth. æqualitas, & iurbe. sed quæ nihil, de pactis, custneo. tam sup. dot. &c. C.
i l. si. C. de fru. & lit. exp.
k l. 1. de cont. empt. P.
l l. quoties, §. hæredes, de hære. instit. P.
m l. iam hoc iure, §. de vulg.
l. quamdiu, C. de impub.
n l. legatorum, ilitet, §. fin. de legat. 1.

i Vxor

8 *Vxor contra prohibitionem legis nubens, non potest instituere maritum.*
9 *Voluntatem defuncti non implens, quando priuetur hereditate: num hoc verum sit in Gallia.*
10 *Hæreditates vacantes, vel partes earum deficientium institutorum, quibus deferantur.*

1 SVperioribus † explicationibus satis, vt opinor, apparuit, qua ratione hæres secundum expressam aut tacitam voluntatem defuncti, portionem bonorum eius sibi relicta consequatur. Superest nunc vt doceamus, qua via & ratione, hæres, legatarius, vel fideicommissarius, portionem alterius personæ deficientis volens aut inuitus cogatur agnoscere, vel quando possit ratione suæ partis vel personę, alterius partem consequi. Sane perdifficilis est quæstio, & in qua Mæandri flexus & recessus plures sunt, tum ob causam propter quam portio remanet non agnati, tum propter coniunctionis & disiunctionis distinctiones: tum maxime propter iuris accrescendi quæstiones, quæ non possunt nisi priuationibus partium & coniunctionibus præeuntibus illucere. Quare postrema erit iuris accrescendi in-
2 dagatio. § † Causæ porro plures sunt, ex quibus qui vocabatur ad hæreditatem, vel hæreditatis partem, excluditur à successione: vel quia non vult, & repudiat: vel quia non potest adipisci, vt incapax aut indignus [a]. De repudianda libertate plana est via [b], secundum explanationem nostræ superioris tractationis [c]. Diximus & insuper, quibus modis causa testati perueniebat in causam intestati [d], & quomodo liberum erat vocatis ab intestato reijcere successionem, pro parte sibi delata, vnde alijs succedendi facultas acquireretur.
3 § † Quæ non repetam, sed vitra monebo obiter, cum pluribus de causis quis possit hæreditatem, vel eius partem, aut renunciasci, & totidem posse vt indignum priuari: veluti, si post mortem defuncti eundem illicitæ mercis accusator detulerit quamuis ex ea causa, non institutus seruus libertatem meruerit [e]. Item si per eius negligentiam & culpam is qui eum instituit mortuus fuerit [f]: puta si furiosum non curauerit: si medicū non adhibuerit, vel adhibuerit quidē, sed malum [g]: si alimenta negauerit eidem [h]. Quia omnes hæredes officiose se erga defunctos gerere debent [i]. Atq; si hæres, qui non vindicauit, necem illatam per alium defuncto, segniter se gerendo & cum culpa sua ab alio præuentus, indignus est hæreditate [k]: multo magis, si ipse ei necem vel causam mortis intulerit [l]. Quare merito lucrum illi adimitur, ne ex scelere ditetur [m]: quodque non debeat lucrum consequi, ex eo quo pœnam meretur [n]. Excusatur tamen non vindicans mortem ab alio illatam, si hæres pupillus sit [o], si ignorentur authores homicidij [p], aut si alius sine negligentia hæredis, accusa-
4 tionem instituat prius præueniendo [q]. § † Et iure ciuili, qui nō redimit ab hostibus captum, ei non potest succedere [r]. Potest tamen iusta esse excusationis causa, ob quā non imponetur hæredi omissio redemptionis, si minor sit, si inops, si tempora non patiantur, si ab alio præuētus redimatur. Sed & voluntas ipsius capti excusat qui noluit se tanti redimi quanti inscriptus erat: et enim magis imputandum quam hęredi, quod maluit parcere suis facultatibus, quam cum earum aliqua iactura redimi. Neque ex parte hęredis tunc oritur ingratitudo vel indignitas, ob quam hęredes expungun-
5 tur à successione. § † Extat & ademptionis hæreditariæ causæ decretum iuris, si iniuriam mortuo intulerit eius vxorem violando vel polluendo [s].
6 § † Vel si dicat pupillum eius relictū, suppositum, accusando partus subiecti matrem & vxorem defuncti, nec obtinuit [t]. Si vim, cui successurus est, hæreditatem vel partem donauerit [u], qui testamentum de falso accusauerit, nec obtinuit [x]. Si tutor datus cum legato à tutela se excusauerit [y].
7 § † Si inimicitiæ capitales non reconciliatæ interuenerint inter legatarium & testatorem, & verisimile sit testatorem noluisse ei legatum vel fideicommissum præstari [z]. Aut si palam & aperte testatori maledixerit, & infaustas voces aduersus eum iactauerit. Si status ei controuersiam moue-
8 rit [a]. § † Aliquando & adimitur hæreditas, si ab vxore quam contra iuris prohibitionem accepit, instituatur [b]: vel ab vxore, quam prius polluerat per adulterium [c]: vel si meretrix instituatur à milite [d]: vel si hęres tacitam fidem accommodauerit de restituendo fideicommisso ei personæ, cui re-
9 linqui prohibitum est [e]. § † Sed & quando hæres non implet voluntatem defuncti monitus intra annum, hæreditas ei aufertur iure ciuili [f]: quamuis iure Gallico remedia alia prodita sint, vt cogatur officio iudicis, vel implere, vel cedere hære-
10 ditati. § † Et ex his omnibus modis, interdum ad fiscum, cum suo onere defertur hęreditas [g]: interdum ad substitutos, interdum ad coniunctos per ius accrescendi. Quando autem ad fiscum hæreditates deferantur, alibi latius dictum est in prima parte Syntagmatis, dum tractauimus de ijs quæ in fiscum deferuntur [h]. Et paulo ante in hac tertia parte, in successionibus ab intestato [i]. Quomodo vero per ius coniunctionis & accrescendi deferantur hæreditatis vel legati partes, dicendum nunc est. Et primum quidem de coniunctione, deinde de iure accrescendi, quibus istæ partes repudiatæ vel ademptæ alijs accedunt, maxime in Gallia, cuius moribus nullo fere casu, quod aufertur ab indignis, fisco defertur.

de Coniunctione & Disiunctione, quibus vtimur in iure accrescendi perpendendo in successionibus, alijsque iuris negotijs. Cap. 10.

1 *Coniunctio quid. Qui item disiuncti: & coniunctionis diuisio. num. 2.*
3 *Verborum coniunctio quot modis fiat.*
4 *Coniunctio legalis alia, alia hominis qua*
5 *Coniunctio hominis quæ, ea duplex, conuentionalis, testamentaria.*
6 *Coniunctio fit re, verbis, aut vtroque modo.*
Et re coniuncti qui.
7 *Generi quando per speciem derogetur, & quando non.*
8 *Verbis coniuncti, & re disiuncti, qui dicantur.*
9 *Coniuncti re, & verbis qui.*
10 *Coniunctionum copulatiuarum exempla, & coniungendi formulæ.*
11 *Coniunctio ius accrescendi in quibus inducat.*
Et coniunctionis effectus, & rationes. & num. 12. & 13.

1 VT † intelligamus vtrum coniuncti vel disiuncti aliqui dicantur, & qui ad partem vacantem properant, & quando ius illis accrescit, inquirendum est de ipsa coniunctione, quę explicat oppositam disiunctionem.

a vt in l. cum quidam, 22. de his quibus vt indig. P. cum simil.
b l. necemere, de iure delib.
c sup c. 6.
d lib. 44. ca. 1.
e l. 1. de his quib. vt indig. leg. aufer. lib. 34. P. tit. 9.
f l. 3. eod.
g auth. liberi, C. de episc. & cle. l. quod si nolit, §. emancipium, de adil. edi. P.
h l. necare, de l. agno. P.
i l. portiones, de his quib. vt indig. P.
k l. necessarios, § 1. ad Sena. Sylania. P. l. 1. de his quib. l. hæredem, l. si qui, 20. eo. tit. de his qb. &c. P. l. 3. C. eo.
l lib. sent. 33.
[illegible]
n in l. si cui, eu quib. cau. maio. P. l. 1. §. 1. si quis aliq. test. prohi. P. l. sine hæreditaria, de neg. gest.
o d. l. 1. & l. maioribus, & l. C. de his quib. vt indig.
p l. si ideo, 7. & l. cū fratrem, 9. eod.
q l. sororem, 10. eod. C.
r l. si captiui, C. de episc. & cleri.
s secundum gl. in l. sororem, in fin. de his qui vt ind. g. & gl. sin an l. eo. P.
t l. cum infundis tabulis, 12. e. P.
u l. fin. eo. l. quidam, & l. sequens, de donat. P. l. 5. C. de post.
x l. post legatum, §. in princ. & §. si pater, & §. qui principaliter, de his quib. vt ind. P.
y d. l. post legatum, §. amittere.
a l. si inimicitiæ, P. de his quib. vt ind. P. l. 3. & l. ex parte, de adi. leg. P. l. fideicommissum, C. de fideicommiss.
[illegible]
b de his qb. vt in d. P. l. fin. de leg. 1.
c l. Claudius Seleuc. 15 eo. tit.
d l. mulierem, 14. eo l. miles ita hæredem, §. pen. [illegible] tit. P.
e l. cum q. 12. in pr. pro parte de his [illegible] vt [illegible]. l. in fidei. de ... P.
f [illegible] C. de fideicom.
g vt l. 3. §. fi. ad Senat. Trebell. P. l. Senatus Flo... lib. dem. §f. P. l. 2. & l. Claudius. de his qui. vt ind. cum similib.
h libr 3. c. 12.
i Sup. lib. 45. c. 16.

ctionem. Coniunctio est, vt norunt omnes, copulatio, & duorum vel plurium ad vnum proximitas maxima: inde dicuntur coniuncti. Vt disiuncti sunt, qui & separati dicuntur, *in l. re coniunctis, in ver. Separatim, de lega. 3. l. si pluribus, de leg. 1. l. si separatim, de condit. & demonst. in l. 1. §. idem ait. & §. interdum, & l.* 2 *pen. de vsufr. accresc. P.* ¶ † Coniunctio diuiditur in realem, verbalem, & mixtam [a]. Coniunctio quæ re fit, secundum diuersa negotia in multiplici est differentia. Nam dicimus matrimonium, viri & fœminæ coniunctionem [b], eamq; realem: vt animorum ex consensu per verba de præsenti, verbalem [c]. Et consummatam, ex vtroque mixtam. Item coniunctas personas, sanguine, vel affinitate, vel amicitia iunctas [d]. Coniunctas tabernas [e], 3 & sic de similibus. ¶ † Verbis multa coniungimus, vel vnica tractatione, vel dictionibus coniunctiuis, vel alio modo quo possit aliquid alicui applicari ita. Est & coniunctio dictionum, orationum, locutionum. Cæterum in hac successionis & contractuum tractatione, nô tam late vsurpatur coniunctio, quantum patere nominis generalis in-4 telligentia potest. ¶ † Sed ratione originis duplex coniunctio & disiunctio, *vt ait glo. in l. quidam, de pecul. lega. Explicat Iason, in l. re coniunctis, de leg. 3. num. 41.* dicitur: vel legis, vel hominis. Legalis ea, quæ per legis dispositionem inducitur, veluti dum vult lex, disiunctiuam, *aut, vel*, inter personas positam, reduci ad copulatiuam & coniunctionem, *&* [f]. Item & legis verbalis & realis coniunctio. *vt in exemplo l. seruus communis, 66. de acquir. hered. P.* Domini plures vnius serui communis hæredis instituti, lege coniuncti dicuntur: & ideo vno iubente seruo hæreditatem adire, pro sua parte quidem fit dominus hereditatis, & cæteris non iubentibus dominis, totius, tacitoque iure omnes aliorum partes ei accrescunt. Cum etiam pluribus liberis, cessante legitima successione, bonorum possessio defertur, beneficium edicti perpetui quibusdam omittentibus, ijs solis, qui bonorum possessionem agnouerunt, portionem non petentium accrescere, authoritate legis in dubium non venit [g]. Coniunctim enim per legem vocantur, qui sunt eiusdem gradus, vt diximus in successionibus ab 5 intestato. ¶ † Coniunctio ab homine fit, quando is per suam dispositionem complectitur copulatiue duo vel plura, vel in vltima voluntate, vel in conuentione seu contractu. Vnde quædam hominis conuentionalis, quædam testamentaria dicitur coniunctio. Conuentionalis in contractu consideratur [h], quæ poterit intelligi ex ijs quæ dicemus de coniunctione testamentaria, quæ inuenitur vel circa institutionem, vel substitutionem [i], vel 6 legata, aut fideicommissa [k]. ¶ † Coniunctionis materia ex qua constat, & vnde contraria disiunctio consistit, vel ex re, vel ex verbis, vel ex re & verbis [l]. Paulus, *in l. re coniunctis, 87. de lega. 3. explicat his verbis. [Re coniuncti videntur, non etiam verbis, cum duobus separatim eadem res legatur. Item verbis, nô etiam* 7 *re: Titio & Seio fundum æquis partibus do lego.]* ¶ † Et coniuncti re qui concursu partes faciunt [m]. Possuntq; esse coniuncti re, qui & verbis disiuncti dicuntur [n]. Re coniuncti tamen non dicuntur, quibus eadem quantitas legata est, si verbis separentur, sed potius multiplicata summa videtur: nisi de contraria voluntate appareat [o]. Vbi autem verba coniungunt, & rei coniunctio est, quantitas vni sola debetur [p]. Quod autem quidam putant, in stipulationibus, [*mihi decem, & Titio decem promittis* [q],] esse quantitatis coniunctionem, falluntur, quum tantum decem censeantur in promissione: non ea ratione, quia coniunctim promissum sit, sed quia quod pertinet ad tertium, stipulatio alteri facta, si nostra non interest, inutilis fit [r]. Neque etiam re coniuncti dicentur illi, quorum vni genus, alteri species relicta est: quia species subducta de genere, in genere non continetur, & per speciem generi derogatur [s]. Attamen recte dicuntur re coniuncti, quorum vni totum integrale, quod nôn nisi cum suis partibus tale dici potest, vt domus: alteri vero pars legata est [t]. Si tamen totum, partium dissectione facta nomen retineat, non erunt re coniuncti [u]: præterquam, si post partes legatas, totû alicui postea legetur, *iuxta l. Meuio, 42. de leg. 2.* Contra quam accidat, quando alicui primum hoc totum, & postea alij pars legatur [x]. Eo quod per speciem, vt dictum est, ge-8 neri derogetur [y]. ¶ † Verbis coniuncti dicuntur, quos verborum à testatore prolatorum complexus, portionibus pro indiuiso factis, ad eandem rem coniunctim vocat [z]. Portionum appositio facit disiunctos re, & ita re non sunt tunc, sed verbis coniuncti [a]. Exigimus tamen propter ius accrescendi, ita fieri. Nam si partes discretæ sint, 9 cessat ius illud [b]. ¶ † Re & verbis coniunctos ex istis intellige, si vtroque modo coniuncti inueniantur. Idque planum magis fiet, si formulas coniunctionis, vel à lege vel ab homine prolatas, excutias. In verbis, vel scriptis vel prolatis. Etenim & re & verbis coniunctio fit dictionibus vel pro-10 latis, vel scriptis. ¶ † Coniunctiones copulatiuas vel norunt grammatici esse, *&, que, cum, &c.* quæ & vim suam apud Iurisconsultos retinent in eadem oratione [c], non si inter duas vel plures: quo casu vim suam amittit copula quod pertinet ad vim iuris accrescendi [d]. Coniunctio quippe verbalis inducitur ex vnitate sermonis [e], ex collectiuis & pluralibus dictionibus [f]. Exemplum coniunctionis realis, [*fundum Sempronianum Titio lego. Eundem fundum Caio lego* [g].] Verbalis & non realis exemplum, [*Titio & Seio fundum æquis partibus do lego* [h].] Vel, [*Titium & Meuium ex parte dimidia heredes sunto* [i].] Vel, [*Titius cum Meuio ex parte dimidia heredes sunto.*] Possunt &, inquit Paulus, detrahi articuli & copulæ, *& que, cum*, & similes [k]: veluti, [*Lucius Titius, Publius Meuius, heredes sunto.*] Sed ratio est, quia côma seu incisum, positum in oratione post *Lucium Titium*, habet vim coniunctionis. Vt quando etiam in oratione plura coniungenda sunt, côma habet vim coniunctionis, *&*: vt si dicamus, domini, serui, liberi, parentes interfuerunt, idem est ac si diceremus, domini & serui, & liberi & parentes interfuerunt. Alia exempla eorum, qui re tantum coniuncti dicantur, verbis autem disiuncti, vt si Titio primum lego Stichum, deinde eundem lego Meuio. Nam Titius & Meuius verbis dicuntur disiuncti & separati, re autem coniuncti [l]: cum non videatur fuisse testatori animus adimendi primo [m]. Verbis autem tantum coniuncti dicentur, & disiuncti re, si dictû. [*Titio & Meuio pro æquis portionibus, lego* [n].] Porro, vt coniuncti re dicantur, necessarium est vnam eandemque rem, vel vnam eandemque rei portionem, legatam vel relictam esse duobus vel pluribus [o]. Nam si quis ita dixerit, [*fundi dimidiam portionem lego Titio: alteram Meuio:*] illi nec re, nec verbis coniuncti erunt [p]: sed omnino & re & verbis disiuncti seu separati. Re & verbis ita potest etiam dici coniunctio, [*Titio & Meuio Stichum lego,*] quia vterque sic in solidum eadem oratione verborumque conceptione lega-

a l. triplici, de verb. signif. l. in coniunctis, de leg. 1

b l. 1. de rit. nu[pt]. l. de pact. [illegible] l. [illegible] pen. de iusti. & iu. & cum similib.

c [illegible] pen. & fin. de spon. l. nuptias, de regul. iur.

d de quib. in, [illegible] sed & hæ personæ, de procurat. P. per interp.

e l. 1. de serui. lega.

[illegible]

r d. l. stipulatio ista, §. alteri, de verb. oblig. l. quotiens, §. fin. de reg. iur. l. quæcunque, de actio. §. l. [illegible], C. de inutil. stipu. §. alteri, eo. tit. apud Iustinia.

s l. vxorem, §. fœlicissimo, & l. seruus vrbanus, §. fi. de le. 3.

t l. si alij, de vsufru. leg. & l. idem Nerat. §. si cum duab. ll. seq. de vsufr. accresc. P

v l. quod in rerum, §. pen. de leg. 1.

x l. cum quæstio, C. de leg.

y d. l. vxorem, §. fœlicissimo, & d. l. seruus vrbanus, §. fin.

z l. in omnibus, de reg. iur.

a l. [illegible] de verb. sign. l. huiusmodi, §. quibus, de lega. 1.

e l. vni, §. vbi autem, ver. sin autem omnes, de cad. toll.

b l. recte dicimus, de verbo. sig. P.

c d. l. triplici, vide l. sicut. §. 2. quibus modis vsuf. amitta. §. si eadem res, de legat. ap. Iustinia. l. si quis Titio, & de vsufr. accre.

d l. 1. de his qui not. infa. P.

e d. l. triplici.

f l. si pro filio de vulga.

g vide Iaso. in l. re coniunctis, numero 17. de legat. 3

h d. l. re coniuncti.

i d. l. triplici.

k d. l. triplici.

l §. si eadem res, de lega. apud [illegible] l. [illegible] §. [illegible]. & §. n. de vsuf. accresc. P.

m l. si pluribus de lega. 1.

n l. si ita quis, de hære. instit.

o vt in l. Meuio, de lega. 2.

p l. & Proculo, eod.

rum videtur, & concursu faciunt partes [a]. ¶ † Cæterum istæ coniunctiones non omnium negotiorum faciunt eandem resolutionem, sed eorum quæ idonea sunt ad suscipiendum coniunctum. Et proinde in vltimis maxime voluntatibus, in quibus pluribus quis legare vel relinquere potest, locum habet. At in stipulationibus, non ita: nam in illis natura contractus repugnat, quia alteri nemo stipulari potest: ideo nec concursus, nec ius accrescendi semper locum habet in illis [b].

¶ † Fines & effectus coniunctionis adseruntur 3. à Bart. in l. re coniuncti, de leg. 3. num. 19. quem aliqui in aliquibus improbant. Dico tamen ex coniunctione inductum, vt ad vnam rem duo vel plures vocati videantur, ex concursu æqualiter diuidendam [c]: quia pro eadem persona coniuncti habentur, propter sermonis vnitatem [d]. Alius effectus, in substitutionibus familiaris, vt substituti inuicem in reciproca substitutione, secundum ordinem coniunctionis factæ in institutione, censeantur vocati ad deficientis partem [e]. Postremus & præcipuus vt ex coniunctione fiat ius accrescendi, & non decrescendi [f], de quibus mox dicendum est. ¶ † Rationes autem quæ in iuris accrescendi tractatione adseruntur, huic coniunctioni adiungere licebit. Æquum etiam & iustum visum est, vt quos voluntas testatoris sermonibus coniunxit, ex eius voluntate coniunctos existimemus. Nemo enim dixisse existimandus est, quod mente prius non agitauerit: nec aliud, quam quod vox significat [g].

a l. coniunctim, de leg. 3. d. l. si eadem res, l. quidam relegatus. § . . . l. vsus, de reb. dub. P l. si mihi & Titio, de legat. 1.

b l. si mihi & tibi, & l. stipulatio ista, § alteri, de verbor. oblig.

c l. si quis Titio, § de vsufr. accresc. P. l. interdum, de hær. instit. in l. plane. § 1. de lega. 1.

d l. vnica, § his ita, de cad. toll. §

e l. coheres, § discretas, de vulga.

f l. simplici, de verb. sig. l. re coniuncti, de leg. 3.

g l. Labeo, de supell. lega. P

de Iure Accrescendi, & Non decrescendi. Cap. II.

1 Ius accrescendi & decrescendi ex prouisione legis nascitur.
2 Accrescendi ius quid: & diuisio, in non decrescendi & accrescendi.
3 Ius non decrescendi quid, & eius cum iure accrescendi differentia. & num. 4.
5 Accrescendi iuris res, ex contractu, iudicio, & hereditaria.
6 Iurisdictiones vtuntur iure accrescendi.
7 Ius accrescendi quale inter coniunctim vocatos ad successionem coniunctione legali.
8 Ius accrescendi inter coniunctos voluntate hominis, quomodo locum habeat. & seq.
9 In iure accrescendi quando portio portioni vel personæ accrescat.
10 Verbis coniuncti vtuntur iure accrescendi.
11 Re & verbis simul coniuncti, quomodo iure accrescendi vtantur.
12 Disiunctiuum vtantur iure accrescendi.
13 Ius accrescendi in quibus casibus locum non habeat. & sequent.
14 Fideicommissaria restitutio non habet ius accrescendi, contra directa: & quare.
15 Ius accrescendi prohiberi potest à testatore expresse vel tacite. Nec habet locum inter succedentes diuerso iure: vel si contra voluntatem testatoris succedant. num. 16 & 18.
17 Alimentorum causa relicta quare non admittant ius accrescendi.
19 Ius accrescendi non habet locum post aditam hereditatem, quomodo intelligatur. & exceptiones.
20 Ius accrescendi an inductum iure 12. tabul.
21 Ius accrescendi & non decrescendi quando inuitis & cum aut sine onere iungat partem.
22 Ius accrescendi an pro virili, an alio modo pro portionibus accrescat.
23 Coniunctorum qui præferantur, an re tantum, an verbis tantum, an vtrinque coniuncti: & num coniunctus præferatur substituto vulgari. num. 24. 25 & 26.
27 Coniuncti post substitutum vocantur, si deficiat.
28 Iuris accrescendi finis, effectus, & rationes. num. 29.

1 DVo † sunt quæ pendent ex coniunctione hominis vel legis, ius accrescendi videlicet & decrescendi, quæ ex prouisione legis oriuntur [h], ex qua coniunctus ad portionem eandem coniuncti, veluti ex substitutione testatoris, vocatur [i]. Eadem fere ratione, qua leges substitutiones vulgares admiserunt aliquando, ne voluntates defunctorum irritæ fierent & caducæ [k]. Vocat & Iason ius accrescendi, tacitam substitutionem [l]. Et iure quidem Pandectarum, ius non decrescendi à iure accrescendi distinctum nomen non habebat, sed accrescere dicebatur & quod non decresceret [m]. Iure tamen codicis, distinctum no-
2 men ius decrescendi habuit [n]. ¶ † Ius accrescendi, est ius quo portio non agnita vel defecta iusta agnitione, portioni agnitæ, vel personæ habenti portionem accedit, vel communicatur [o]. Ius accrescendi, generali nomine, in ius accrescendi, & ius nõ decrescendi diuiditur. Ius accrescendi iam definitum est, in quo portioni portio accedit non agnita vel defecta domino, seu repudiata [p], vel quæ pro non scripta habeatur [q], vel vere caduca sit [r]. Et ita portio portioni, regulariter dicitur accrescere [s]. Et vt dictum, aliquando personæ: vt in vsufructu coniunctim pluribus legato, cuius pars repudiante vel deficiente vno, defertur vsufructuario coniuncto, non domino proprietatis [t].
3 ¶ † Ius non decrescendi est, ius quo portio non acceptata à coniuncto per concursum, remanet apud coniunctum aliam portionem habentem [u]. Differunt autem, vt venientibus iure accrescendi, inuitis non accrescat portio delata deficientis [x]: contra, si veniant per ius non decrescendi [y]: quia is cui totum ab initio delatũ est, partem acceptare, partem vero repudiare non potest [z]. Quod tamen intellige de legatis, vt portiones non accrescant nisi volentibus. Si enim quæstio sit de hæreditate, & inuitis tunc adeuntibus, deficientis portio accrescit, d. l. vnic. § . vbi autem, de cad. tol. Quia nemo pro parte testatus, & pro parte intestatus in paganis decedere potest, l. ius nostrum, de reg. iu. Et ita explicat Iason, in l. verbis coniuncti, num. 5.
4 de leg. 3. ¶ † Item secundo qui veniunt per ius accrescendi, tenent subire onus delatæ portionis [a]: non etiã qui iure decrescendi eam nanciscuntur [b]. Sed & in eo tertio distant, quod ius accrescendi habet locum inter re coniunctos [c]: ius vero non decrescendi, inter re & mixtim in proprietate coniunctos [d]. Et vt Paulus Castrens. ait, *in l. vnic. § . his ita, de cad. toll.* 11, inter quos ius accrescendi locum habet, dicuntur disiuncti: vt quando legatur eadem
5 res in diuersis portionibus. ¶ † Res de quibus quæritur, an habeat in illis locum ius accrescendi, sunt vel contractuales, vel iudiciales, vel hæreditariæ. Sic in contractibus, quibus natura conuentionis non repugnat, locum habet ius accrescendi aliquo modo [e]. Notat enim Iason [f], ius quidem accrescendi, quod inducitur ex coniunctione verbali inter coniunctos verbis tantum, nõ habere locum in contractibus [g]: veruntamen Ius non decrescendi, quod causatur ex coniunctione reali, habere [h]. Et hanc quæstionem latius per distinctiones distinctam vide apud Bartol. ad d. l.

se con-

re coniuncti, num. 65. Et ad eandem Iason. nu. 195. Sic inuenies inter liberalitatis imperialis socios, in certo casu esse locum iuri accrescendi, ratione partis [a]. Et in stipulationibus, si interfit eius, qui sibi & alij stipulatur, alij acquiri [b], & in emptione [c], & in assignatione libertorum [d]. Item coniunctione legali & hominis iunctis, in stipulatione: vt si seruus qui plurium est, Titio & Seio dominis stipuletur, vno nolente, alteri volenti accrescit repudiantis pars [e]. In donationibus quoq; causa mortis [f]: quamuis in mortis causa capione locum non habet [g], in quo reprehenduntur Bartol. & Paul. Castr. asserentes contrarium, per Imolam, Raphaelem, Alexan. & Aretinum, *in d. l. si mihi & Titio, de verb. oblig. P.* Et num in emphyteosi ius accrescendi locum habeat, videbis fuse tractatum per Bart. & Dyn. in d. l. si mihi & Titio, & per Cynum, in l. 1. quan. non peten. par. C.

6 ¶ † Iudiciales res quæ admittunt ius accrescendi, in ipsa iurisdictione consistunt. Nam inter collegas in iurisdictione ordinaria, habet locū ius accrescendi [h].

7 ¶ † In causis successionis quoque ius accrescendi maxime locum habet vel inter coniunctos coniunctione legali tantum, & inter coniunctos voluntate hominis. Lex vel statutum vocat successores ab intestato, & facit locum iuri accrescendi in coniunctione existentibus, & in eodem gradu [i]. Sic in alijs, in quib⁹ conuenit finitio coniunctionis legalis, quæ est quando plures coniunctim ad acquisitionem alicuius rei à lege vocantur [k]: vt si testator legat seruo plurium dominorum, illi plures domini vocātur ad acquisitionem legati facti seruo [l], pro parte. Cæterum in hac coniunctione, si legati facti de proprietate rei seruo, alter dominorum nolit partem, alter non accrescet [m]: quamuis in legato seruo facto vsusfructus contrarium responsum sit [n]: nisi cum coniunctione legali, esset & coniunctio hominis [o]. Alia legalis coniunctio, in qua habet locum ius non decrescendi, *in l. hac edictali, §. his illud, de secund. nupt. C. & ibi per Bald.* Alia in hæredibus pluribus vnius legatarij morientis, in qua respondet Pomponius, [*Legatarius pro parte acquirere, pro parte repudiare non potest: hæredes autem eius possunt, vt alter eorum partem suam acquirat, alter repudiet [p].*]

8 ¶ † Inter coniunctos ex voluntate hominis, coniunctiones & disiunctiones distinguunt ius accrescendi. Inter coniūctos re tantum, coniuncto deficiente, locus est vt dixi, iuri non decrescendi, non iuri accrescendi [q]. Quia cum solidum singulis ab initio relictum sit, altero non concurrente ex coniunctis, nihil vere dicitur

9 accrescere, sed potius non decrescere [r]. ¶ † Excipiuntur tamen re tantum coniuncti in vsufructu, qui si post agnitionem alienus ab altero deficiat, accrescit coniuncto [s]. Quia cum concursu semel diuisus sit vsusfructus, & ita ab altero decreuerit, quādo iterum acquiritur accrescere intelligitur [t]. Vnde prior differentia inter vsumfructum & proprietatem coniunctim legatis, colligitur: vt ille iure accrescendi quæratur: hæc, nonnisi iure non decrescendi. Cui aliæ annectuntur duæ. Namque differunt, vt ius accrescendi quando in proprietate recipitur, transeat in hæredes [u]: at in vsufructu, non transferatur [x]. Nempe quod vsusfructus sit personalis, & cum persona extinguatur [y]. Tertia, quod in proprietate portio vacans accrescit portioni [z]: in vsufructu vero, accrescit personæ [a].

Quarta, quia in proprietate cessat ius accrescendi post agnitionem portionis [b]: in vsufructu vero, etiam post agnitionem ius accrescendi locum habet [c]. Et hæc ad re tantum coniunctos pertinent.

10 ¶ † De verbis autem tantum coniunctis proculdubio receptum est, esse locum inter eos iuri accrescendi [d]. Cum enim solidum verbis coniunctis tantum, relictum non sit, omne quodcunq; portioni accedet, eidem accrescere intelligitur: nisi forsan partes omnino discretæ & separatæ sint, inter coniunctos [e]. Quia tunc quælibet pars facit

11 suum proprium totum [f]. ¶ † Porro inter re & verbis simul coniunctos, si vnus ex coniunctis non concurrat, erit locus iuri non decrescendi. Quia cum concursu partes fiant inter re & verbis, coniunctos, solidum singulis ab initio relictum intelligitur [h]. Et hæc de coniunctis.

12 ¶ † De disiunctis nunc dicendum, num habeat locum inter illos ius accrescendi. Qua in re distinguendum inter legata, & hæreditatem. Nam inter disiunctos omnino, qui sunt separati verbis & re, seu portionibus, in legatis non est locus iuri accrescendi [i]. At inter hæredes etiam omnino disiunctos, erit locus [k]: ne vnus & idem decedat pro parte testatus, & pro parte intestatus [l]. Excepta militis, qui ita pro parte intestatus esse potest, hæreditate [m]. Item absurdum est, vnum partem hæreditaria eiusdem agnoscere, & partem respuere [n]: cum successio ius sit [o], & ius indiuisibile [p]. Et proinde pro parte adiri, & pro parte repudiari non possit [q]. Subinde, cum hæres repræsentet personam defuncti, & pro eadem persona habeantur [r]: fieri nequit vt pro parte hæres repræsentet, & pro parte non repræsentet defunctum partem adeundo. Quod tamen accideret, si iure accrescendi pars vacans non deferretur hæredi [s]. Sequeretur & aliud iure absurdum [t], vt vna eademque res diuersi iuris censeretur [u].

13 ¶ † Referunt interpretes, potissimum Bart. & Iason, in d. l. re coniuncti, casus quosdam, in quibus ius accrescendi locum non habet: quorum aliquos recensebo. Primus erit, in dispositionibus limitatis: limitata enim causa limitatum producit effectū [x]. Nec ad rem facit quod agitant interpretes, quod filia quę dote cōtenta esse iubetur, vel cui relictū aliquid, filio fratre generaliter hærede instituto & repudiante hęreditatem, nō obstante illa renuntiatione, vel exclusiua voce seu limitatiua, quod tātum dotem vel relictum accipiat, succedat si velit in bona vniuersa repudiata: illud namq;, vt opinor, non iure accrescendi, sed ratione successionis ab intestato repudiāte hærede, fit. Proximior namq, filia est, sublata testamenti causa: & causa intestati oritur, repudiante hęrede sine substituto hæreditatem [y]. Secundus, quando portio redditur vacans, nō ipso iure, sed ope exceptionis [z]: quamuis Iason in contraria sit sententia, in d. l. re coniūctis, nu. 266. & 267. per textum in l. hac consultissima, §. ex imperfecto, in ver. *Sed liberis accrescere*, de testam. C. Quem tamen puto textum, ipso iure vacantem portionem habere, nō per exceptionem.

14 ¶ † Tertius, in fideicommissaria substitutione: in qua, si vnus ex fideicōmissarijs repudiaret partem suā, non fieret locus iuri accrescendi alijs [a], contra quā accidat in substitutionib⁹ directis. Nam in directa substitutione, ideo est loc⁹ iuri accrescēdi [b]:

y l. si nemo, de reg. iur. P. & hoc quæst. Iason in d. l. re coniunctis, num. 161.
z l. si duo [illegible] ibi gl. in [illegible] iurasset, de iureiur. P. & ibi Bald. Albert. & alij, facit l. vnu [illegible] ex familia, § sed si vnus, vers. vetum, de leg. 2.
a Io. Petr. de Ferr. in prax. tit. de lib. quo agitur ex substitutione, in gl. si. post l. 2. § sed & quoties [illegible] cog., §. si quis hæres, & §. Metianus, & [illegible] idē Metianus, ad Treb. P. Iaso. in d. l. re coniunctis, nu. 161. & ibi Bart. b d. l. vni., §. his ita.

ne pro parte testator decedat testatus, & pro parte intestatus: quæ ratio in fideicômissaria cessat, nam hæres institutus partem repudiatam consequitur: ita eum in ea parte testator habeat hæredem, alteri non accrescet[a]. Et huic sententiæ adstipulor, quamuis in contraria videatur sententia Iason, vbi sup. num. 169. per l. filiusfamilias, 117. §. diui Verus, de lega. 1. quæ tamen contraria est ex diametro eius sententiæ, in illis verbis, [*Cum possit duo fideicômissi cedente suo iure constitutus, ipsis restitui: vel si aliquis ex his decesserit, non omnibus.*] Minusq; ad rem facit, quod citat 2. loco ex l. vni, §. pen. de cad. toll. dum inibi scribitur, dicta in constitutione antea de iure accrescendi, habere locum in omni vltima voluntate, & in omni relicto, etiam in codicillis, in quibus relinquitur vt Iason ait, fideicommissum. Etenim ille §. pen. loquitur de idoneis ad recipiendum ius accrescendi[b], & in quibus non repugnant iura, quorum correctio non est 15 temere facienda[c]. ¶ † Quarto non habet locum ius accrescendi, si testator expresse vel tacite prohibuerit. De voluntate expressa, potissimû in legatis[d], dubium non est, si alius quam coniunctus capere possit quod vacat, & testamêtum subsistere possit: alioqui nequaquam. Nam vt monui, vel in totum corruit dispositum, vel ad intestati causam recidit: ne quis pro parte testatus, & pro parte intestatus decedat. Tacite porro videtur prohibere testator, si testãdo det substitutum vulgarem[e]. Hicque notant interpretes, per illa verba [*instituo talem in sua legitima, & quod aliud petere non possit.*] testatorem videri prohibuisse ius accrescendi[f], etiamsi reduceretur res ad causam intestati. Quod postremum tamen non facile probauerim, quum recidente re in causam intestati nô quæramus de 16 iure accrescendi ex causa testati. ¶ † Quia quinto loco inter succedentes diuersi iuris nô habet locû ius accrescendi[g]: ne vna & eadem res diuerso iure censeatur[h]. Quemadmodum neq; in diuersis hæreditatibus obtinet[i]: aut si à diuersis hæredibus, 17 diuersis legatarijs relinquit[k]. ¶ † Sexto, cessat ius accrescendi, quando pluribus est relictum in causam alimentorum[l]: quia causa alimentorum non 18 est iterabilis[m]. ¶ † Septimo, in eo qui habet legatum contra voluntatem testantis[n]. Reliquos casus vide apud prædictos interpretes Bart. & Ias. in 19 d. l. re coniuncti, vbi & addunt: quod portio iam adita, si vacet, non facit locum iuri accrescendi[o], quodq; minus locum habet ex acquisitorum resolutione, *secundum Azonem in Summa tit. de assignatio. liber. Bald. in auth. si quas ruinas, C. de sacrosan. eccles.* aut post emolumentum alteri quæsitum[p]. Vt nec post aditam hæreditatem[q]. Quia ius accrescendi euanescit adita hæreditate[r]. Quam tamen regulam limitant Bart. & Ias. num. 176. & sequent. sex 20 modis, de quibus eum videto. ¶ † Disputant aliqui post Accursium, in l. Cellius, 29. in §. fi. & glos. fin. de legat. 1. num ius accrescendi a iure 12. tabul. vel Græcorum manauerit. Ego hoc lubens, gra-21 uioribus pressus, prætermitto. ¶ † Monebo tamen, in iure accrescendi quædam pro forma obseruari, quæ tradit Bart. in d. l. re coniuncti, nu. 50. 51. & sequ. scilicet, quod in iure non decrescendi, inuitis portio aduenіat: (quia legatum scindi nequeat[s].) Eaq; fit ex coniunctione reali, sine onere[t]: ex coniunctione vero re & verbis simul, cum onere[u]. In iure autem accrescendi, inter legatarios accrescit volentibus tantum pars[x]: & si portio sit pro non scripta alio modo tamen quam: ex delicto deficientis, accrescit sine onere[y]: nam si pro nô scripta sit delicto eius qui capere non potest, accrescit cum onere[z]. At in iure accrescendi hæreditatis, si quis adiuit suam portionem, postquam portio cohęredis vel repudiatione, vel alio modo cœpit vacare, sponte videtur se hæreditati toti obligasse, & portio vacans illa accrescit inuito[a]. Sed si antequam vacaret portio, quis adiuit portionem suam: si quidem portio in casu quo vacaret esset ei destinata per testatorê, puta per substitutionem, tunc accrescet inuito[b]. Quod si non fuerit destinata expresse: tunc, aut vacat per restitutionem in integrû, & accrescit volenti tãtum[c]: aut alio modo: & tûc habet locum l. cum hæreditate, de acquir. hæred. P. Sicque putat Bart. intelligendam l. vni, in §. his ita, de cadu. toll. dum videtur rescriptum, portionem accrescere hæredibus inuitis. Accrescit autem pars in hæreditate cum onere parti, si onus appositû sit simpliciter[d], aut si nominatim omnibus coniunctis fuerit impositum[e]; contra, si ab vno nominatim onus sit impositum[f]. Quid aût differant nominatim & simpliciter onus relinquere, docet l. 1. §. in substitutione, ad leg. Falcid. P. Item quando portio vt caduca vel quasi caduca accrescit hæredi, accrescit cum onere[g]: cum distinctione tamen l. vni, §. sed 22 vt manifestemus, cum seq. §§. de cad. tol. C. ¶ † Cęterum portio, quæ defertur alijs adeuntibus, defertur non pro viriľ, sed pro portionibus hæreditatis vel legati[h]. Et proinde quæ accrescit, eadem actione petitur, qua portio petita vel petêda esset quam habet is cui accrescit[i], quia accessorium se-23 quitur naturam sui principalis[k]. ¶ † Huic aût resolutioni necessariû est annectamus, cuius sit hæc petitio: & concurrentibus re tantum coniunctis, & verbis tantum coniunctis, & verbis & re simul coniunctis, quis præferatur in consequendo hoc iure accrescendi. Planû enim ex superioribus iam videtur, quod ius accrescendi non habet locum nisi inter coniunctos, excepta causa hæreditatis, & coniunctione legali. Ita remanet scrupulus eximendus, quis præferatur in horum concursu. In quo variatum est ab antesignanis interpretibus. At nos, vt ordine pcedamus, distinguemus, num concurrant coniuncti eadem tantum specie coniunctionis cum disiunctis: vel coniûcti cum coniunctis diuersa specie coniunctionis. Quando itaque eadem coniunctione vocati sunt coniuncti, præferri disiunctis proculdubio est[l]: & omnes simul admitti, vt dictum est, pro modo portionem, neque inter eos prælationis quæstio agitanda[m]. Vbi enim est eadem ratio, ibi idem ius constituitur[n]. Quamuis quandam distinctionem ex Bartolo moueat Iason inter verbis coniûctos, si vnus minus alio sit coniunctus, quod vide apud eundem Ias. in d. l. re coniuncti, num. 121. & 122. & 123. 24 ¶ † In concursu vero diuerso modo coniunctorum, sic statuitur, vt re & verbis coniunctus, præferatur re tantum, aut verbis tãtum coniuncto[o], duo enim vincula sunt vno fortiora[p]. Sic in quæstione institutionis, [*Titius & fratris mei filij hæredes sunto,*] portio vnius ex filijs deficientis, accrescit 25 fratribus priusquam accrescat Titio[q]. ¶ † At magis dubium est inter interpretes, quando defunctus moritur, relicto ex vna parte coniuncto re tantum, & ex altera verbis tantum, quis præferatur in iure accrescendi, an vero vtrique æqualiter admittantur: vt ecce, sic scriptum est in testamento, [*Titio lego fundum Sempronianum, Caio & Seio lego eundem fundum Sempronianum æquis portionibus.*] Caius repudiat vel moritur ante aditam portionem, vel

a l. 1. § fin. ad Trebel. P. l. fin. C. eod.
b iuncta l. vt gradatim, de mune. & hon.
c l. 1. C. de inoffic. doc.
d l. dominus, § 1. & ibi gloss. de vsufr. P.
e l. 2. § sed & duo, de bon. poss. sec. tab. P.
f Bart. in l. pater filium, de inof. testam. & in l. quoties, §. & duo, de hær. instit. & ad l. si quis proximo, per illum text. ad Treb. P. in l. sed & plures, §. ex asse, cû suis concordantijs, de vulg. P. cui sententiæ repugnat Alex. in d. l. si quis proximo, in vltim. co. & in l. quoties, de hæred. inst.
g l. sed cû patronu, in princ. de bonor. posse. Sed in l. vni, quan nô [illegible] C.
h contra l. eû qui ædes, de vsucap. P. l. fin. de calumnia.
i l. 1. sub conditione, in fin. quib. mod. vsusf. amitt.
k in l. pen. cum. & vgl. de vsu. accresc.
l l. dominus, & ibi gloss. de vsufr.
m l. alimenta, § basilica, de alimêtis & cib. leg. P.
n l. mulieri & Titio, in fine, iuncta gloss. de cond. & demôstra. P.
o per l. aqua, §. fin. quemadmodum seru. amitt. l. 1. §. interdum, de vsufr. accresc. P.
p Bart. in l. si mihi & Titio, de verb. oblig.
q gl. in l. mater decedens, in ver. semissib. de acq. hær. P.
r gl. in l. ex côtractu, de re iudic. P.
s l. 2. & l. sequ. de leg. 1.
t l. vni, §. sin autem, de cad. toll. l. separatim, de cond. & demonst.
u gl. in d. §. sin autem.
x d. l. vni, §. vbi autem.
y d. l. vni, §. in primo.

a l. si ex quo [illegible] pro non scripto [illegible]
a l. si duo, de acq. hæred. P.
b l. si quis ha[illegible] [illegible]
d d. l. vni. §. [illegible] de cad. toll.
e l. qua condi[illegible] de cond. & demo. P.
f l. Cellius, §. [illegible] & l. fi. de leg.
g d. l. vni, §. [illegible] §. pro secundo.
h l. liber homo, [illegible] de hær. instit. P. l. Meuo. de lega. 2
l [illegible] ad 1[illegible] de ver. 1[illegible]
n l. si de [illegible] illud, ad [illegible] Aqui P.
o l. re coniuncti, de lega[illegible]
p l. cum [illegible] [illegible] itaque [illegible] C.
q Ias. post [illegible] in d. l. re coniuncti, nu. [illegible]

vel ante delatam, quæro cui accrescet eius portio? an Titio re coniuncto, an Seio verbis coniuncto [a]. Trifariam in solutione contenditur. Mihi autem otium non datur refellendi singula, verum adstipulor sententiæ, vt verbis tantum coniunctus præferatur re tantum coniuncto, propter rationes quas video cum aduersariis rationibus in l. re coniunct. l. apud Iasonem, a nu. 125. vsq; ad nu. 133. 26 & videtur id probare d. l. re coniuncti. ¶ † Affinis in dubio erit & quæstio, num substitutus vulgaris præferatur coniuncto, vel contra coniunctus substituto. In qua resoluendum, substitutum preferri cuilibet coniuncto, in deficientis parte [b]. Quod & in legatis receptum est [c], Quia cum substitutio veniat ex prouisione & voluntate expressa & permissa hominis [d], ius vero accrescendi ex prouisione legis [e], recte cedet ei ius accrescendi: quia prouisio hominis tollit subsidiariam prouisionem legis [f]. Item secundum ius accrescendi est veluti tacita substitutio in defecta domino portione [g]. Et proinde facta expressa substitutione, expressim iubet silere tacitum [h], quum etiam accrescendi ius, vere non sit substitutio, nec expressa nec tacita, sed quasi substitutio: id est, accedens quodammodo ad vim substitutionis, vnde etiam tacita substitutio, prefertur iuri accrescendi [i]. Idem censendum est de coniunctis legali coniunctione, vt per substitutum excludantur [k]. Excipitur tamen vt monui alias, si de contraria voluntate testatoris constet expressa vel præsumpta: nam ex ea tunc præfertur coniunctus [l]. Tenet enim clauum successionis voluntas testatoris, vt quocunque voluerit eam inclinet [m]. Huc referri potest resolutio, cur in substitutione directa copulatiue, vel pluribus collectiue facta, nempe per verba *si neq;*, vel *si vterque*, substitutus excludatur a coniuncto [n]. Quia voluntas non fuit testatoris vocandi substitutum, nisi in eo casu & conditione, si vterque decessisset vel repudiasset [o], quamuis in fideicommissaria substitutione aliter responsum sit [p]. Accedit, quod quando idem est substitutus qui & coniunctus est, is vt coniunctus præferri potest [q]. Erit igitur voluntas causa expulsionis coniuncti, apposito substituto, non secus quam cessare diximus ius accrescendi ex prohibitione expressa vel 27 tacita testatoris [r]. ¶ † At si substitutus non possit succedere, vel si noluerit, tunc vocantur coniuncti iure accrescendi. Sublato enim impedimento, quod obstabat iure accrescendi, remanet quod impediebatur integrum [s]. Imo & testatoris voluntas fuisse videtur coniungendo, vt si substitutio quam priorem fecit, non obtineret, ius accrescendi locum haberet [t].

28 ¶ † Effectus & finis iuris accrescendi est, vt portio vacans, non dicatur vacans aut in controuersia, sed certis personis deferatur eodem iure quo portio cui accrescit, vel eidem personæ cuius est portio cui accrescit: lucrumque & damnum, volentes & inuitos secundum distinctiones præcedentes, vel cum onere vel sine eo sequatur, postquam partem suam agnouerint. Is enim qui partem suam sponte agnouit, videtur ab initio voluisse aliam partem, si vacaret. Qui enim scit, aut scire potuit, socio abstinente, fore se oneribus implicandum, ea conditione adire videtur [u]. Nemo enim ab initio cogitur adire vel repudiare hæreditatem vel legatum [x], & qui videt iam a socio, repudiatam partem, potest libere cum sua & aliam repudiare: & si ipse ante aditam vel repudiatam a socio, suam adierit, potest repudiante socio & ipse suam & illius reijcere [y]. Alioqui si velit suam portionem retinere, inuitus & deficientis partem accrescere pati cogitur, vel non decrescere [z]. Transitque hoc ius accrescendi ad hæredem hæredis [a]: veluti appendix præcedentis institutionis [b]. Et ita qui vult antecedens, vult & 29 consequens [c]. ¶ † Et inde etiam vna colligitur ratio iuris accrescendi a consequentia institutionis, & à præcedente partis acceptatione. Cui addi potest alia, ex causa successionis testati: ne pro parte quis testatus, & pro parte ab initio iuris successionis intestatus decedat, quod ius nostrum non patitur [d]: quamuis ex post facto aliquo modo possit [e]. Item 3. quia absurdum videatur partem hæreditatis ab aliquo acceptari, partem respui, & improbare iudicium defuncti [f]. Idipsum & de legatis dicendum, quæ coniunctim facta sunt [g]. Indiuidua aditio relicti [h], vt & indiuidua debet esse voluntas defuncti [i]: cum qua debent concordare, qui eius vtilitatem assequi desiderant [k]. Adde 4. accrescendi prouisionem inductam, ne pars defecta possessore, incidat in causam caduci vel quasi, & ad impediendam legis Papiæ dispositionem, & ad fiscum repellendum, exemplo substitutionis [l]. Et hæc hactenus de testati & intestati tractationis quæstionibus & negotiis, dicta sufficiant: reliquum est, vt singularem iudicialium negotiorum perquisitionem aggrediamur.

s l. pignori. § & a quib. manu. l. non fiet, l. à Titio, de rei vend. P.
t l. si ante, de leg. 2.
y l. qui ex duobus, § … de acq. hær. P.

qui potest, de acq. hæred. l. testamento, C. de impub.
omnia, §. si de vsufr. P. l. cum virum, C. de fideicommiss.
hoc amplius, C. eod. l. 2. §. si duo, de bonn. poss. sec. tab. P. l. si quis heres, & l. nec is, §. 1. de acq. hær.

cad. tollen. & l. fin. de his quæ pro non script. hab. l. 2. de vsufruct. accresc. P.

Syntagmatis iuris vniuersi libri quadragesimisexti Finis.

DE IVDICIIS ET IVDICIBVS, ET EORVM IVRISDICTIONE, ET ADMINISTRIS.

LIBER XLVII.

De iudiciorum comprobatione, Caput I.

1. *Fines duo rerum omnium, proprius & communis.*
2. *Iudicio suum quisq; consequitur.*
3. *Iudiciorum ab aliquibus conficta reprobationes, & solutiones quæstionum, & num. sequent.*
5. *Iudicio certare Christiano, quando & quomodo liceat.*
6. *Litigare quomodo permittatur perfectis Christianis.*
7. *Litigiosus, non ordinandus: non litigiosus, laudandus.*
8. *Iudicia reddentes an dicantur contemptibiles.*
9. *Magistratus, dij, honorandiq; principes ciuitatis. &c.*
10. *Lites in quibus execrabiles, & fugiendæ. nu. 11. & 12.*
13. *Litigantes perpetuo tristes.*
14. *Iudicia medentur litium controuersijs.*
15. *Iudicia inducta ad emendandam vitam hominum.*
16. *Iudicium iustitiæ praxis.*
17. *Iustitiæ æqualitas non potest distribui melius, quam per iudicia.*
18. *Iudex medius sine affectione inter contendentes litigantes.*
19. *Legũ sancita quare à iudice possint expendi, & ad quæ.*
20. *Iudicis officium quiescit, dum de lite conueniunt controuertentes.*
21. *Iudicij & arbitrij differentia.*

1 RERVM † omnium, vt plerunq; duo fines, vnus proprius: vt medicinæ, sanitas, alius communis, ad quem diriguntur proprij fines [a]: vt, societatis humanæ conseruatio & vtilitas. Iustitiæ vltimus finis, est idoneos vitæ æternæ reddere populos, & Deus vltimus scopus, cuius regni ministri dicuntur principes [b]. At finis proximus, legibus hominum conclusus, qui dirigat ad postremum, est voluntas ius suum cuiq; tribuendi [c]. Postremum quoq; quod cætera complectatur præceptum iuris, suum cuique tribuere [d], seu conseruare, in quo & potissima est diuinarum & humanarum legum ratio, sine qua partum aut nihil prodesset acquirere, & nulla daretur authoritas in alium transferendi, castigandi, nec distinctio vlla bene aut male viuendi. In qui-2 bus ius quoq; versatur, & iudicium fit [e]. ¶ † Nam & iudicium, dicitur reddere quod suum est cuiq; & tertia summaq; pars in eo consistit administrationis respub [f]. Nemo enim sine iure, in iudicium prouocat, nec sine iudicio suum consequitur ab inuitis [g]. De iudicijs igitur agamos, quæ & catastrophen & finem huic etiam vniuerso sæculo im-3 positura sunt. ¶ † Cæterum, exemplo bonorum agricolarum, antequã disputationem de illis instituamus, pessima quorundam semina auerruncabimus, vt fertilior tractationis sit ager. Et principio opinionem, vel melius errorem eorum, qui plus iusto sapere voluerunt, submouebimus, eo perniciosiorem, quo sacris literis abutens, persuadere quæ vult nititur: adstruens ab homine Christiano, & iudicia & magistratuum pinde potestatem, ablegari debere. Atq; singulis rationibus seu probationibus propositis germanam & veram mentem subijciemus. Primũ itaq;, omnia forensia & iudicia impugnari & subrui videtur, ex Dei optimi maximiq; Domini nostri Iesu Christi præcepto [h]. [*Audistis quia dictum est, oculum pro oculo, dentem pro dente: Ego autem dico vobis non resistere malo. Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe ei & sinistram. Et qui tecum vult iudicio contendere & tunicam tuã tollere, dimitte ei & pallium, &c.*] Quibus verbis constare videtur, potius iniuriam patiendam esse, quam vindicandam in iudicio: & satius esse amittere propria, quam pro illis litigare.

4 ¶ † Cæterum, hæc sententia nũquam prolata est à Deo ea mente, in quã transfertur [i]: alioquin enim abolendæ essent legitimæ ex Dei authoritate potestates, vt infra docebimus, constitutæ. Et ideo referenda sunt verba ad axioma, [*Audistis quod dictũ sit, oculũ pro oculo, &c.*] quod perniciose Iudæi mandatum peruerterant, iudicium talionis ad vindictam singularum personarum traducentes, vim vi repellere propria authoritate, hinc pmissum esse male colligentes. Quem sensum reijcit bonus legislator, & pfectionem vitæ christianæ docendo, consulit, non autem iubet, potius se disponere ad maiores iniurias perpetiendas, quã iam acceptas ppria authoritate vindicare. Sic enim conformis fit christianus suæ orationi quam à Deo didicit [k], & petit sibi dimitti peccata à Deo, sicut ipse suis debitoribus remittit. Illud ipsum pertinet ad pallij dimissionem & togæ, si is qui petit, inde tibi contẽtionem grauem moliatur: vt videlicet moneat, satius esse bona externa amittere, quam rapinæ causa proximũ odisse, & ita rem repetendo, crabrones irritare, aut pacẽ soluere charitatis fraternæ. At istis remotis circumstantijs, quin quilibet possit ius suum repetere, non prohibetur, vt tamen hoc munus iudicis sit, & publicæ authoritatis, non priuati [l]. Explicat D. Paulus, [*Nolite, inquit* [m], *esse prudentes apud vosmetipsos, nulli malum pro malo reddentes prouidentes bona, non tantũ coram Deo, sed coram hominibus omnibus. si fieri potest q. ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, nõ vosmetipsos defendentes charissimi: Scriptũ enim, mihi vindictã & ego retribuam,*

a Aristo. 1. Ethic. ad Nicomac.

b Sapient. 6.

c §. 1. de iustit. & iu. apud Instit. l. iustitia, eod. in P.

d §. iuris præcepta. eo. & d. l. iustitia, §. 1.

e l. 1. de legib. P.

f Aristo 4. Politic. c. 14.

g l si procuratorem. mandati. sumpto à contrario sensu, manda. P.

h Matthæ. c. 5.

i arg. l. si quando. ibi. neque enim c[illegible]dum est, &c C. de inoffi. testa.

k D. Matth. c.

l D. Lucæ. c. 11.

l l. nullus C. de Iudæis.

m D. Paul. Roma c. 12.

bus eius, dixit Dominus. Sed & si esurierit inimicus tuus, ciba illū, si sitit, potū da illi: Hoc n. faciens carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci à malo, sed vince in bono malū.] 5 Hæc D. Paulus. † Et alibi idem, delictum constituit in contentione forensi, non ea ratione quidem, quod iusto iudicio quis repetat per iudicem quæ sua sunt, sed quod in repetendo non legitima mente, sed appetitu auaritiæ, vel odio fratris id fiat, quodve a Christiana perfectione declinetur, & quod contendentes pati a proximo nolint modicam iniuriam. Sic enim verba eius hæc docent [a]. ¶ † [*Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini?*] Declarat D. Augustinus illa verba, vt perfectis liceat sua repetere simpliciter, sine causa, sine lite, sine iudicio. Sed non conuenit eis iure mouere causam coram iudice. Siquidem, qui perfecti sunt, nihil habere dicuntur, aliudve nihil possidere, saltem vt his inseruiant, quam Deum, vt constat ex præcepto diuino [b]. [*Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere me. Item, Dominus pars hereditatis clericorum,*] vnde clerici dicti [c]. Nec antiquis sacerdotibus Leuitici generis, pars data bonorum temporalium inter tribus alias Israëlis [d]. Quare qui perfectionis gradum subeunt, nec possunt, nec dicuntur vere sua repetere, quia propria non habent [e]. Etsi petant, professio & desiderium eorum repugnant [f]. Si tamen ecclesiastica possideant, vt perfecti, & administri, œconomi, tutores aut curatores eorum [g], recte repetunt, defendunt, & iure vt eas conseruent ad iudicium prouocant, vt in concilio Carthaginensi deciditur [h]. Proinde & verba illa, [*Si quis abstulerit tibi tunicam, da ei & pallium,*] censentur exhortantis ad perfectionem, non præcipientis, vel prohibentis repetere iniuste rapta, aut concedentis impune aliena rapere, vel iniurias inferre [i]. Et prohibetur quidem in iudicio stare, captando lucrum: sed non euitando damnum [k]. Sed & omnibus etiam interdictū est illis præceptis, ne temere moueant lites, vt plerique ex animo faciunt, aduersarij potius diuexandi causa, vel aliena inuadendi, quā iuris sui persequendi. Et sunt multi, potissimum qui superbia tument, qui neque ad horam sine contentione viuere queant. Sicq; [*peruersi suscitant lites*[l].] Cum tamen non oporteat Christianum hoc modo esse litigiosum [m]: sed abstinere à lite, & ita minuere peccata [n]. Huc pertinet quod D. Iacobus admonet [o], [*vnde,* inquit, *bella & lites in vobis, nisi ex concupiscentijs vestris quæ militant in cordibus vestris?*] Et proinde non tam iudicium, quam impia causa litigandi, & pronus ad iurgia & conten-7 tiones animus, reprobatur. ¶ † Idcirco merito a D. Paulo, ne huiusmodi litigiosus ordinetur inter ecclesiasticos, inhibetur [p]. Et contra verecundia illius laudanda potius quam vituperanda, qui maluit re carere, quam sæpius pro ea litigare [q]. Vt & refert Vlpianus [r], prætorem existimasse inesse æquitatem in cessione domini de peculio serui, a quo merces accipiendo obligatur, ne contribueret disquisitione facta: vt se a molestia litis liberaret. 8 ¶ † Secundo loco, quidam magistratuum & forensium hominum vilem rati sunt conditionē, quod D. Paulus iusserit, ad id munus exequendum deligi contemptibiles [s]. Cuius tamen verba alium sensum habent, quando recte perpenduntur, quam vulgo explicentur [t]. Illa autem sic scripta in archetipo sunt. Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων. οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσι; καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων; οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτι γε βιωτικά; βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τούτους καθίζετε, id est, *Audet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum iudicari apud iniustos,* id est, ethnicos, *& non apud sanctos,* id est, apud Christianos? *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis vel per vos iudicabitur mundus, cedo, indignine estis qui de minimis rebus iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus? Quanto magis quæ huius vitæ sunt? Secularia igitur negotia si habueritis, contemptibiles hos constituitis* (sic expono verbum, καθίζετε, per secundam personam pluralem indicatiui non per imperatiuum) *ad iudicandum?*] Quibus verbis, tantum abest vt D. Paulus reiciat curam iudicandi ad contemptibiles, quin contra persuadeat causas Christianorum à Christianis, non à gentilibus terminandas esse: nisi melioribus, qui de præstantioribus, nempe de mundo & angelis iudicare possint, & multo magis de istis secularibus. Arguit enim Corinthios, q̃ contentiosi sint, & q̃ litigarent apud infideles, quasi indigni essent Christiani, & ita contemptibiles redderētur ad iudicandū: vel quod ethnicos, qui contem-9 ptibiles dicuntur, pro iudicibus eligerēt. ¶ † Neq; vnquā legi, magistratus contēptibiles dici posse, qui authoritate Dei in hoc munere defunguntur, & quibus obedire D. Paulus etiam ethnicis Christianos iussit [u]. Vt & alibi sacræ literæ potestatem illorū Dei esse docent [x]. Et quomodo D. Paulus ēt viles iudices ausus fuisset nominare, quos à tanto munere Deos scimus nominatos [y]? Et de quibus dictum, q̃ iudicium Dei nō hominum exerceāt [z]. Dictus & magistratus, princeps ciuitatis [a], & magistratus, honor & in legibus & apud bonos authores dicitur. Sic videmus Iuliani Cęsaris impietatem in Christianos refelli manifeste, dum duobus edictis quæ extant in eius epistolis, & apud Ammianū Marcellin [b]. scholis, & bonis & fortunis interdixit, cauillatus improbissime, se id agere, ἵνα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εὐοδώτερον φθάσωσι, vt facilius in regnum cęlorum veniant. Quin etiā militię munerib. & magistratu gerēdo interdixit, dicens, Euangeliū eis ius gladij adimere, vt tradit Socrates, in ecclesiastica historia. Et de iniuriis cōquerētes reijciebat, dicēs, ὑμέτερον τὸ κακῶς παθεῖν, 10 id est, *vestrū est iniurias perferre.*] ¶ † Tertio loco abhorrēt plures a iudiciorum etiam nomine, q̃ lites maxime & merito plurib. de causis execrērur. Primum, q̃ illæ sint veluti seminarium doli, inimicitiarum, & sæpe delictorum [c]: vt etiā Dio Prusiens dicat [d], lites esse bellum sempiternū inter homines, quod gerunt inter se perpetuo omnes, neq; indictum, neq; vllis conditionibus aut fœderibus 11 dirimendum. ¶ † Indeq; 2. constat, per lites interpellari quietem & fœlicitatem seu pacem mortalium, vt Hesiodus cecinit [e]:

> οὐκ ἄρα μοῦνον ἔην. ἐρίδων γένος, ἀλλ' ἐπὶ γαῖαν
> εἰσὶ δύω. τὴν μέν κεν ἐπαινήσειε νοήσας:
> ἡ δ' ἐπιμωμητή, διὰ δ' ἄνδιχα θυμὸν ἔχουσιν.
> ἡ μὲν γὰρ πόλεμόν τε κακὸν καὶ δῆριν ὀφέλλει,
> σχετλίη. οὔ τις τήν γε φιλεῖ βροτός, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης
> ἀθανάτων βουλῇσιν, ἔριν τιμῶσι βαρεῖαν.

Id est,

> *Non vtique est vnum contentionum genus, sed in terra*
> *Sunt duo. Alteram certe laudauerit prudens:*
> *Altera vero culpāda est, per diuersa enim animū trahit.*
> *Nam hæc quidem bellumque malum, & litem auget.*
> *Perniciosa. Nullus hanc amat merito, sed necessitate.*
> *Fatali quadam contentionem colunt quamuis grauem.*

a D. Paul. 1. ad Corint. 6. [illegible] q. 3. & c. sex dif [illegible] ferentiæ, 90. & c. 1. 14 q. 1.

b D. Matt. 19. Mar. 10. Luc. 18. Act. 2. & 4.

c c. cleros, 21. dist.

d Deutero. 12. Iosue, 14.

e priuatio præsupponit habitum, l. decē, de ver. obl. & l. Lumnius, de diuers. [illegible]

f l. professio, de [illegible], lib. 10. C. l. eodatur, de præs. & modo, d. lib. 10. c. 2. 14 q. 2.

g c. aureum, 18 q. 2.

h c. episcopus, 14 q. 1.

i d. c. episcop. §. fi.

k d. c. episcopus, §. 1 & ibi vide Archid.

l Prouer. c. 16.

m c. olim, de accusa.

n Eccles. c. 11.

o D. Iaco. c. 4.

p tota. 46. & 96. dist.

q l. 4. §. fi. de alien. [illegible] iudi. mut. [illegible] P.

r l. illud, §. [illegible] tamen, de trib. act. P.

s Paul. 1. ad Corinth. 6.

t vide Concta[illegible] Largum, [illegible] Metho. [illegible]

u ad Roma. c. 13.

x Sapi. 6 n. 28. c. magnum, de c. qui resistit, 11 q. 3. & c. [illegible] dest. 21 qu. 5. c. mouet, 24. q. 1. c. [illegible] culpatur, 23. q. 1.

y Psal. 81.

z Deutero. c. 7. 2 Paral. c. 19.

a l. spadonum, §. si ciuitatis, de excus. tut. P.

b Marcelli. lib. 22.

c c. de dudum, de sepul. l. properandum, de iudic. C.

d Dio Pru. lib. περὶ ἀπιστίας.

e Hesi. in prin. ἔργων.

Suidas quoque in verbo *κρατὴρ*, ait, prouerbium vsurpatum, *κρατὴρ δικῶν*, id est, *Crater forensium rerum*, pro receptaculo malorum. Martialis item [a], inter ea quæ vitam faciunt beatiorem, connumerat, vt nulla sit lis vnquam. Et rursum [b],

Si tecum mihi, chare Martialis,
Securum liceat frui diebus,
Si disponere tempus otiosum,
Et vera pariter vacare vita:
Nec nos atria, nec domos potentum,
Nec lites tetricas, forumque triste
Nosceremus, nec imagines superbas.

Cicero vsucapionem, vt finem litium, finē sollicitudinum dixit [c]. Et Iustinianus [d], turbulentā obseruationem prætorij, quæ immineat litigātibus. Quare Plinius [e], apud Seras in Taprobanę insula, Antichthonum Indiæ gentem fœlicissimam, neq; 12 lites vllas, nec forum esse ait. ¶ † Accedit miseriarum litium cumulo, sumptuum in eas necessitas, quibus splendida patrimonia cito deuorātur, reuocatis a incto exercēdo litigantibus, iamq; quæsitis subtili ingenio extortis, aut euanescentibus in mercedes & salaria seu honoria pragmaticorū, procuratorum, patronorum, & in sportolas iudicum. Qua ratione Hesiodus in Ergis, iudices sæpe vocat, *δωροφάγους*, *donivoros*. Et Martialis suadet Sexto potius soluere, quam litigare [f],

Et petit, inquit, iudex, petit & patronus,
Soluas censeo, Sexte, creditori.

Est hęc prima media & vltima cautio iudiciorū, de expensis soluendis & insumendis [g]. Vt vere certe dictum videatur, satis lucrari eum qui à lite discesserit [h]. Et proinde trāsactionem, per quam lis finitur, remedio l. 2. de rescin. vend. C. non tolli: quod satis lucri consequi contrahentes videantur, vel ex eo solo, quod lis sopita fuerit, neq; datur repetitio eius quod eo nomine solutum sit [i]: etiā prętextu instrumentorum nuperrime reper13 torum [k]. ¶ † Sed & litibus adhuc addit cruceem, q; qui litigant perpetua animi anxietate coarctantur, quandiu certāt de victoria: quia dubius est li14 tis euentus [l]. ¶ † Cæterū, hæc omnia & similia his, iudiciorum minime tollunt necessitaté: quinimo quo magis lites detestabimur, eo magis recta iudicia probāda nobis erunt, magisq; necessaria cognoscemus, vt litium capita & perniciē hanc portentosam, quæ grassatur inter homines, si nō possimus omnino extrudere, saltem quantum fieri poterit emendemus. Quanto magis enim morbi grassantur, tanto diligentioribus & melioribus egemus medicis & pharmacis. Iudicium quippe finem litibus imponit, per legitimos tramites & iusto ordine incedens adhibita condemnatione vel absolutione [m]. Et hic finis iudiciorum est circuncidere lites [n], quod & fieri maxime interest reipublicæ [o]. Ideo rogat D. Paulus [p], obsecrationes fieri pro regibus, & pro iis qui in sublimitate sunt constituti, vt vitam quietam & tranquillam agamus. Cura quippe potissimū [q] principi quietis reipubli. commissa est, & eius magistratibus [r], qui sua iurisdictione armaquiescere iubēt [s]. Scopus etiam nomothetis in legibus sanciendis, & hic fuit, finem imponere litibus [t] Studentque generaliter & iudices litigantium vel contendentium concordiæ [u]: sequuti legum normam & mandata [x]. Atque hæc est prior ratio cur iudicia receepta sint, tanquam necessaria: ad sopiendas 15 hominum pene immortales lites. ¶ † Altera quod fragilis sit, & ad delinquendum hominis natura prona, & necessarium fuerit remedia quædam conquiri, quibus ignorantia errantium doceretur, & malitia publica authoritate emendaretur [y]. Promittunt iurati magistratus, [*rempublicam saluam fore* [z].] Et prestant iudicando. Ita & laborem iudicandi ea continere respōdit Moses Ietro [a]. [*Venit ad me*, inquit, *populus quærens sententiam Dei: cumque acciderit eis aliqua disceptatio veniunt ad me vt iudicem inter eos, & ostendam præcepta Dei & leges eius.*] Plato [b], ciuitatem reuera ciuitatem esse dixit, si iudicia recto ordine fuerint cō16 stituta. ¶ † Tertia ratio, à iustitiæ pendet considerarione, cuius praxis est iudicium. [*Si vere enim*, inquit Dauid [c], *iustitiam loquimini recte iudicate filij hominum.*] Iustitia porro proprium opus est humanę rationalis conditionis, qua actus omnes quilibet suos & aliorum regat & emendet.

καί νυ [d] δίκης ἐπάκουε, βίης δ' ἐπιλήθεο πάμπαν
τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων
ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐν αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην ἣ πολλὸν ἀρίστη γίνεται,

Id est,

Et iustitia quidem animam adijce, violentia autem obliuiscere
Prorsus. Namque legem hanc disposuit hominibus Saturnius
Piscibus quidem ac feris, auibus volucribus.
Vt se inuicem deuorent, quandoquidem iustitia non est in ipsis:
Hominibus autem dedit iustitiam, quæ multo optima est.

Iustitia itaq; homines arcet à mutuis iniuriis, quas sibi inferunt bruta quę ea priuantur: vt [illegible] ab Hebræorum sapientibus dictum [e], מרבה צדקה מרבה שלום *marbe zedaca, marbe scalom* id est, *qui multiplicat iustitiam, multiplicat pacem.* Hanc proponit lex, & secundum eius mādata [illegible] magistratus exequuntur. Lex [f], æmula diuinitatis, antistes religionis, fons disciplinarum, artifex iuris, bonos mores inueniens atque componens, gubernaculum ciuitatis, iustitiæ nuntia, magistra vitæ, anima totius corporis popularis. Magistratos sūt administri legis sunt, & ad effectum perducunt legem [g]: & iura cuique reddunt. Et aduersus iniustitiam, petulantiam, timiditatem, vt ait Plato, ex omni genere artium maxime conueniens animaduersio, castigatio, iudicialis cēsura [h]. Prospicit magistratus & prohibet, ne tenuis vitæ homines à potentioribus opprimātur [i], hos iuetur, neq; illis illatas iniurias inultas abire sinit [k], consilium indigentibus, auxilium afflictis præbet: vt pote pro patre & tutore subditis præpositus [l]. Et vt patres cōsilium capiunt pro liberis [m], & in pietate potius quam in atrocitate potestas eorū consistit [n]: sic & magistratus & iudicis munus illud, prospicere negotiis subditorum, & cum tēperamento castigare eorum delicta [o]. Vsurpantes aliena & contumaces ad restitutioné cogere [p]: pœnas pessimis, præmia bonis reddere [q]. Quocirca D. Paulus, [*Obedite*, inquit, *præpositis vestris, & subiacete eis: ipsi enim peruigilant, tanquam rationem reddituri pro animabus vestris* [r].] Et Vlpianus ad vtilitaté prouinciæ pertinere tradit, esse aliquem per qué negotia sua prouinciales explicent: & ideo per consulē debere officium suum persequi tamdiu in prouin17 cia, quousque successor ei aduenerit [s]. ¶ † Quarta ratio iudiciorum, ab æqitate iustitiæ est, quæ non potuit alio modo constitui quam iudicis & magistratibus, qui neutram cōtendentium partem nisi secundum æquum & bonum fouerent. Q[illegible] enim conten-

a Marti. lib. 11. epig. 47.
b Idem, li. 5. epig. 21.
c Cic. pro Cæcin.
d in l. omnes, de epis. & cler. C.
e Plin. lib. 6. c. 22.
f Martia. lib. 2. ad Sextum.
g auth. offeratur, de lit. contest. C. § sancimus, de exhib. reis, in aut. col. 5. § ne autem, de iudi. coll. 6. tit. de sport. & sump. in diuer. iud. fac. lib. 3. C. tit. 2. tit. de suffrag. libr. 4. C. tit. 3.
h Panor. in c. Quoniam lib. de rescr.
i l. in summa, de con. indeb. P. l. 2. C. de trāsact.
k l. sub prætextu, eo. l. Lucius, § [illegible] ad Senat. Treb. in P. Doct. in § poenale. de empt.
l l. qui deberet, de [illegible] P.
m l. 1. de re iudic. P.
n l. properandū, C. de iudic.
o § 1. de pœn. teme. litig.
p 1. Timo. c. 2.
q l. 1. de offic. præf. vrb.
r l. 1 § quis, de offi. pr[illegible] b.
s l æquissimū, de vsuf. P.
t leg. 1. de nu[illegible] cod. ia[illegible] leg. magnā, de [illegible] n. & com. stip. C. c. finem litib. de do. & cont.
u l. 1. de receptis. P. l. si pro sua, P. c. si de transact. c. studēdū, [illegible] dist. c. si pri-mates, 1. q. 3. c. si quis mēbrorum, 2. q. vlt.
x l. nemo, de sen. & interlo. om. iud. C.
y l. 1. de iust. & iur. P. l. 1. de legi. P. l. [illegible] eo.
z l. 1. de magi. con. libr. 27. P. tit. 8.
a Exod. c. 18.
b Plato. 4. de legib.
c Psal. 57.
d Hesio. in Ergis.
e in pirke abot [illegible] pital. [illegible]
f l. 2. de leg. [illegible] Vulgo.
h Plato de leg.
[illegible]
n l. [illegible] de adult. P.
o l. [illegible] leg. [illegible] de patr. [illegible]
[illegible] dum. de pœ. P. l. [illegible] rerati-tione, eo.
p l. qui sā calumniæ [illegible] cont. per P.
q l. 1. de iust. & iur. P.
r ad Hebr. c. 13. c. [illegible] um simil. obiecta de offi. o[illegible]
s l. meminisse, de off. procon. P.

contendunt, plerunq; fere semper, propriis affectibus monentur, & impetu quodam obnubilata mente petunt vel denegāt, vel sentiunt citius quę sibi commoda videntur, quā rationem excutiant: diuersitas corporum diuersitatem nobis indicat animorum, nec vnum velle omnibus [a]? vt plures in vnam sententiam ægre conueniunt [b]: nec voto vno consentiunt [c]: vt ad dissentiendum naturalis facilitas [d]. Et proinde, medius quidam in componendis sine affectu litibus necessario esse debet, qui iustitiam exequatur in ciuitate & regat, vt anima pathemata in corpore [e]. Iudex enim ad æqualitatē & medium deducit, vt nec plus nec minus quam oporteat singulis concedat [f]: adempta singulis iudicandi facultate in re sua, si alterius intersit [g]: quia sibi nemo recte imperare dicitur [h]. Et recte iudicaturi ab omni suspicione abesse debent [i]. ¶ † Quinta ratio ex legum executione facilior pendet, quia leges longissimi & futuri temporis considerata causa, eaq; vt omnibus conuenientę statuunt: & proinde iudicis authoritas fuit necessaria, quæ præsentibus negotiis, & singularibus personis, earum iussa & sancita accommodet [k]. Neq; leges aut senatuscōsulta ita scribi possunt, vt omnes casus qui quandoque inciderint, comprehendant [l]. Quamobrem, cum in aliquo articulo sententia manifesta est, is qui iurisdictioni præest, ad similia procedere, atq; ita ius dicere debet [m], vel certa iurisdictione supplere [n], cognoscendo enim discutit negotia, & causarū merita partium assertione panduntur [o]: adhibita disquisitione, per quam iudici mandatur diligenter causas rimari [p]. ¶ † Neq; quis arbitretur superflua publicarum personarum iudicia, quo sine iis possint aliquando ex conuentione lites transigi & sopiri? vt transactione [q], iuramento [r], vel compromisso [s], licereque foro renuntiare [t]: & dum partes conuenerint, vana sit de iudice quæstio [v]. Siquidem non improbamus, imo laudamus, quod iurgia & controuersię amicè componantur. Non enim iudicis potestas exigenda tunc est, quæ tantum ad pacem cogit inuitos, & qui sponte quę iusta sunt non faciunt, nec tunc etiam lis est vere, vbi contestatio coram iudice facta nō est [x]: quamuis catachristicos pro omni controuersia etiam non forensi, vsurpetur appellatio interdū [y]. ¶ † Et aliud quoq; est arbitrium, aliud iudicium: iudiciū est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad iudiciū hoc modo venimus, vt totam litem obtineamus, aut amittamus. Ad arbitrum hoc animo adimus, vt neq; nihil, neque tantum, quantum postulauimus, assequamur? vt scribit Cicero, aliaque plura addit [z]. Neque etiam iudicia solum pertinent ad controuersias parandas, quas possunt inter se cōtrouertentes tollere: sed & in aliis versantur, in quibus nihil authoritas priuatorum potest. [*Iudicia*, inquit idem Cicero [a], *aut distrahendarum controuersiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt: quorum alterum leuius est, propterea quod minus lædit, & sæpe domestico disceptatore diiudicatur: alterum est vehementissimum, quod ad grauiores res pertinet, & non honorariam operam amici, sed seueritatem iudicis ac vim requirit.*] Igitur vt finem huic controuersiæ imponam, iis qui iudicia improbabant, dico, quod Demosthenes ait Atheniensibus [b], *ἐν τοῖς δικαστηρίοις ὑμῖν δεῖ ὁ σωτηρία καὶ δεῖ τῇ ψήφῳ τὴν πολιτείαν ὑμῶν φυλάττειν*, &c. *In iudicijs vobis salus sita est, & suffragio rempub. conseruet u oportet. Ego vero noui ista iudicia priuatis inter vos diiudicandis & dirimendis esse comparata, vt ex æquo seruirent omnibus: hostes vero armis superandi sunt, in his consistit salus reipublicæ.*] Vt maximum merito beneficium se largiri ratus sit Ludouicus 12. Gallorum rex, subditis si lites circuncideret [c].

de Nominis Iudicij acceptione. Caput 2.

1. *Iudicare quid est.*
2. *Fasti & nefasti dies.*
3. *Iudicij acceptiones.*
4. *Iudicium, actio & accusationes cur dicantur.*
5. *Iudicia & dicuntur, quæ ad ordinationem sententiæ pertinent, quare.*
6. *Iudicium, sententia dicitur.*

IVdicare, † idem est quod Ius dicere, vel dare [d]. & ius dicentis ita officium latissimum est [e]. Varro iudicij nomen declinat [f], à verbo *δικάζω*. Et hinc iudicare, quod tum ius dicatur hinc & iudicē qui iudicat accepta potestate, id est, qui quibusdam verbis dicendo finit: & à dicando iudicium, & dicare & dicere. Sic & ædes sacras à magistratibus præeunte pontifice, dicendo dedicari. Iurisconsulti quoq; sæpe pro iudicare, sententiam dicere vsurpant [g]. ¶ † Siquidem & munus iudicum tribus verbis compendiose constare dicebatur, *do, dico, addico*, vel aliis, *abdico*, quę fari aut proloqui certis non licebat diebus, quibus iustitium erat, vel feriæ. Vnde & nefasti dies, vt iudiciales fasti, teste Ouidio [h]:

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur:
Fastus erit, per quem lege licebit agi.

¶ † Proinde nomen hoc iuris dicendi, ex generali translatione, iudicij latiorem in aliis locis & causis quam forensibus fecit significationem. De iure namq; dicere & ratiocinari, extra disceptationem forensem possumus. Atque ita ad plura porrigitur iudicij acceptio, quæ referunt Accursius [i], Ioannes Andreas [k], Godofredus, Hostiensis [l], Panormitanus [m], Paul. Castrensis [n], & alij [o]. In quibus distinguendis, facilis erit ratio ex dicendi causis, iuxta vulgarem iuris in similibus regulam [p], consideratis rebus & personis quibus iudicij nomen accommodatur: vt si dictum sit, furiosos aut minores iudicio non vti aut carere [q], de mente & discretione agi nemo dubitabit, non de sententia forensi, cum nec de lite mentio fiat. ¶ † Sed & in tractatione controuersiarum forensium, ex quibus iudicium dicitur, vnum & idem cum aliqua differentia appellatur iudicij nomine, & pars pro toto. Proinde, quia iudicium incipit ab ea parte edicti, quæ de in ius vocando est [z], actiones, quarum causa in ius quis vocatur, quandoque dicuntur iudicia [a]: & in criminibus publica iudicia, accusationes [t]. Et Theophilus refert [u], quas Athenienses *δίκας* dicebant, eas à Romanis actiones vocari ab eo quod improbos & perfidos ad iudicia agamus. Et vt Budæus notat [x], per *δίκην* generali nomine, dicebant litem actionem, pœnam, multam, & iudicium. Subinde quia & actionum & causarum fit discussio, litis contestatio, & alia media quibus peruenitur ad sententiam, iudicialis dicuntur potestatis [y]. Quod voluit Isidorus, dum ait [z], [*Iudicium esse, dum causa discutitur.*] Eius mentis & sunt quæ de ordine iudiciorum traduntur, & titu-

c in const. Ludo XII publ. an. 1512.

d Pau. in l. 2. & Vlpia. in l. 3. si quis ius. P.
e Vlp. in l. 1 de iuris. om. iud. P.
f Varro, 5. de ling. Lat.
g Vlpi. l. iudex posteaquā, de re iud. li. 42. P. tit. 1. Iulia. in l. qualem autē, 28 & l. dicere, 25. de arbi. in P. li. 4. tit. 8.
h Ouid. 1 Fast.
i glo. in § præterea, quib. nō est permiss. fac. test.
k Io. Andr in sub de iudi. in 6. & ad regu. in iudiciis, de regu. iur. in Mercur.
l Godofred. & Host. in summ. rub de iudic.
m Panorm ad eam rubr. apud Greg.
n Pau. Cast. ad eand. C.
o Io. Mons. ad eam. in 6 Lu. de Penn. ad l. 1 de petit. bon. sub. lib. 10. C.
p c. intelligentia, de ver. sig. l. si vno anno, loca. P.
q l. cū prætor, de iudi. P. c. ex parte, de corp. vitiat. ap. Greg. cap. infamis, 3. q. 7.
r § si de pœnitem. litig.
s vt in l. in bonæ fidei, 13. de vsur. li. 4. C. tit. 12. l. mora, § in bonæ fidei, eo. tit. in P. sæpe in tit. famil. ercisc. com. diui. fini. reg. 10 P. & l. in omnib. de iudic. P.
t vt tit. de publ. iud.
u Theoph. in §. 1. de act.
a Bud. in comment. ling. Græc.
y l. propterea, C. de iud.
z Isid. in fine, de ver. sig. ... Scut ...

& tituli inscriptio, *De iudicijs.* huc pertinent illæ phrases iuris, [*In iudicio comparere* [a], *in aliqua iudiciorum parte aliquid opponere* [b],] & similes. In hac quoque significatione intelligenda glossa quę notat [c], iudicium non dici nisi lis fuerit contestata: & regula, [*Vbi cœptum est iudicium, ibi finem accipere debere* [d].] Item secundum hanc mentem, res in iudicium non videtur deducta per solam citationem, ex Cæsarum placitis [e]. Sic intelligendus & Paulus Iurisconsultus, dum restitutionem à iudicij accepti tempore respondit [f], hoc est, à lite contestata. Quando autem à vocatione in ius iudicium incipiat, & quando à litis contestatione videbis v-6 berrime tractatum à Luca de Penna [g]. ¶ † Postremo, & iudicium dicitur res iudicata, seu sententia prolata per iudicem, qui forensi præest cognitioni [h]. Isidorus iudicium hoc aut sententiam, vocat iustitiam [i]. Hic vltimus actus Theatri forẽsis est, & vere perfectum iudicium, quod suis partibus cōstat, principio, medio, & fine, de quo nobis futura tractatio.

a c. 1. de iudic. in 6.
b c. 1. de exce. in 6. l. 1. C. de iudic.
c gl. in l. iudicium soluitur, ie vet. iudiciũ, de iudic. F.
d Mar. in l. vbi acceptum, 10. de iudic. F.
e l. 1. de lit. cōt. lib. 5. C. tit. 9. aut. offeratur, eod. & § sancimus, de calũ. in auth. coll. 5. tit. 7.
f l. restituere autẽ 35. de rei vend. F.
g Luc. de Pen. in leg. hac lege definimus, de promis. sacro. scrin. lib. 12. C.
h et in l. de qua re, 74. § fin. de iudic. F. l. inter stipulantem, 83. § 1. de ver. obli.
i inc. forma, de verb. sign.

---

de Definitione Iudicij. Cap. 3.

1 *Iudicij finitio traditur.*
2 *Leges sequenda in iudicijs, non hominum voluntates.*
3 *Iudicium quomodo actus legitimus.*
4 *Iudex sine iurisdictione non est legitimus.*
5 *Iudicis munus vim habet cogentem, & authoritatem publicam.*

1 QVid † sit iudicium, varie apud diuersos disputatur interpretes, & maxime à Venusino in 2. parte Speculi, qui improbatis aliorum finitionibus, definit, iudicium esse iustitiæ administrationem, quæ fit à iudice in causa proposita coram eo. Rainaldus Corsus illa reuicit, & ait [k], esse alieni iuris obscuri per legitimos tramites explicationem. Aliam Voconius à Vacuna adfert definitionem [l], vt sit iusti & iniusti diiudicatio. Omitto harum finitionum censuram, norunt enim qui sciunt finitionis legitimæ partes, & qui iudiciorum nouerint substantiam, genos & differentias desiderari, neve latius vel angustius concipiantur definitiones definito [m]. Nostra hæc erit: Iudicium, est actus legitimus, coram eo, vel per eum qui iurisdictionem habet factus, vel ad eius iurisdictionis ordinem pertinens, vt eius officio cōtrouersia finem accipiat. Actus legitimus generis loco est. Siquidem actus legitimus est, qui a lege aliqua probatur, & secundum leges fit [n]. Et 2 proinde plura, quam iudicium continet. ¶ † Hic tamen inter legitimos actus est, quia non potest dici iudicium, nisi secundum leges fiat [o]. Et magistratus tunc rectè administrant rempub. si leges sequantur. Qui enim vult legem dominari, vult præesse Deum & leges: qui autem ex hominis arbitrio vult regi ciuitatem, sæuissimam belluã addit, vt scribit Aristoteles. Quanquam sciam ab eo quæsitum diligentissime [p], vtiliusne sit virum optimum, quam legem optimam imperare. Verius & puto, leges potius optimis consultationibus stabilitas, sequendas: vt inflexibiles, quam mutabiles hominum voluntates. Vt Plato quoque rectè putat, interitum Reipub. imminere, cum non leges magistratibus, sed magistratus legibus imperant. ¶ † Actus iudicij secundum leges erit, si 3 personæ saltẽ tres adsint actoris, iudicis, rei, quas leges desiderant [q]: vel aliæ, quæ istis vt appẽdices accedunt, vt procuratores, aduocati, testes, amanuenses, & similes. Item si reliqua, quæ leges mãdant, iudices exequantur, quę ex sequentibus quę 4 sint cognoscentur. ¶ † Subinde finitio meminit de iurisdictione eius, coram quo fit iudicium. Nam qui neque iurisdictioni pręest, neque est à principe aliqua præditus potestate, neque ab eo qui ius dandorum iudicum habet datus est, nec ex compromisso sumptus, vel si ex aliqua lege non est cõfirmatus, iudex esse non potest [r]: potestas quippe publica exigitur vt ars, quæ per officium seu ma-5 gistratum, vt per instrumentũ operatur. ¶ † Quippe iudicare munus publicum est [s], & vim habet cogentem [t]: vt lege duodecim tabularum quoque docetur, [*Magistratus non obedientem & nocuum ciuem, multa, vinculis, verberibus, coercento, ni par maiorve potestas prohibessit* [u].] Vt ea interesſit Reipub. sententias iudicum mandari executioni, propter authoritatem rerum iudicatarum, ne illusoria sint earum edicta [x]. Sic cum inter Aricinos & Ardeates, populus Romanus iudicasset de agro ambiguo, apud Senatum querentibus Ardeatibus de iudicij iniquitate, is censuit, quod semel à populo Romano scitum iudicatumve fuisset, salua eius maiestate, rescindi non posse [y]. Et Plato authore Cicerone [z], è genere Titanum eos existimat, qui, vt illi cœlestibus, aduersantur magistratibus. Sed hactenus de finitione iudicij, in qua continetur iudex, vt causa efficiens iudicij: iurisdictio tanquam ars per quam efficit: officium, veluti potestatis concessæ instrumentum: finis, litis decisio. De diuisione autem pauca subijciamus.

k Rainal. Cor. lib. 5 indagatio. iur. ciuil. c. 1.
l Vocon. à Vac. lib. 1. nous declarat iur. ciuis. c. 9. nu. 4. & lib. 5. c. 67.
m l. 1. § dolũ, de dolo, F.
n l. legitima, de pact. F. l. 1. de condict. ex lege, F.
o l. nemo, de sent. & interlo. om. iud. C. de sent. ex breui. recit. C. cum similibus.
p Aristo. 3. Politic.
q l. infamem... litigantes, de iudic. F. ... quis in sua causa iudi. C.
r L. qui neq. iu. de iudic. ... iurisd. omn. iudic. ... re doctore prosit.

---

de Diuisione Iudicij. Cap. 4.

1 *Iudiciorum species sunt plures, vt diuinum & humanum.*
2 *Iudicia Dei vera, de occultis, & alia quam humana, eaque publica & priuata, nu. 3.*
4 *Purgatio vulgaris, an inter iudicia diuina annumerãda.*
5 *Sortium iudicium an permissum.*
6 *Iudicium humanum quomodo diuinũ quoq. dici possit.*
7 *Iudicij humani diuisio, in publicũ & priuatum, & quid vtrunque vno, & alio modo, nu. 8. & 10.*
9 *Arbitros eligere vel accipere, qui in Gallia coguntur.*
11 *Iudiciorum 3. diuisio, in ecclesiastica, & secularia: & quæ illa.*
12 *Iudices ordinarij de rebus sub fori ecclesiastici sunt episcopi, & alij ex priuilegio, quorum iurisdictionem clericus non potest eiurare.*
13 *Sacerdotes iudicasse, & habuisse iurisdictionem etiam inter gentes probatur.*
14 *Causa quadam in vtroque foro spirituali & temporali tractari possunt.*

1 TItuli † seu inscriptiones de iudiciis plurali conceptæ numero; nos admonent formas seu species iudiciorum plures esse. Proinde eas recẽsebo ea qua potero breuitate, vt facilior sit instituta tractatio. Prior & summa iudiciorum diuisio, in diuina & humana est iudicia [a]. [*Si omnia*, inquit Anacletus, *in hoc seculo vindicata essent, diuina iudicia locum non haberent* [b].] Diuisionum iudicium

a de vita ... de pace ... rom. feud.
b c. si omnia, 6. q. 1.

iudicium proprie est, quod Deus sine ministerio hominis constituit, in hoc vel in futuro post obitum seculo. ¶ † Hæc iudicia vera, et potestas iudicis, quem nihil quod non sciat effugere potest, iustificata per semetipsa, & de secretis quæ hominibus non apparent [a], quæ ideo ad solum tribunal eius referuntur, & temere ab hominibus vsurpantur: vt non possit ex suspicione humano condemnari examine, quod Dominus suo reseruauit iudicio [b]. Et ipse idipsum sancit, *nolite iudicare*, videlicet de occultis: *& non iudicabimini* [c]. Explicat D. Paulus [d], Nolite ante tempus iudicare, quousq; veniat Dominus qui illuminabit abscondita tenebrarum. & manifestabit occulta cordium. Ita imperscrutabilia eius iudicia [e], & longe diuersa sæpe ab hominum opinionibus. quia non iuxta intuitum hominum is iudicat [f]. Et sæpe Deo probantur, quæ nobis improba videntur: & contra [g]. Vt neque Dominus damnat, quem iudicant homines improbi [h]. Decipiuntur & traducuntur hominum iudicia, odio, amore, cupiditate, pretio [i]. Dei autem, incorrupta & inflexibilia. ¶ † Iudicium Dei & publicum, & priuatum est: nam & eius vindicta seu sententia, interdum palam omnibus apparet, & in plures: interdum priuatim & secreto punit. Publicum exercuit in punitione Datani, Chore, & Abironis [k]: in superbia Nabalis [l], Osiæ regis Iudæ [m], Heliodori [n], Herodis [o], & contra sacerdotes Baal [p], & in alios. Exercuit & generale iudicium, in diluuio tempore Noachi [q]: & tale & maius erit postremum in consummatione seculi [r]. Priuati meminit D. Paulus, [*Si nos ipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur: dum iudicamur autem, corripimur à Domino* [s].] Sunt & iudicia cuiusque diuina, dum ab hoc corpore separantur animæ, vt explicat Dionysius Carthusianus, lib. de quatuor nouissimis. ¶ † Annumerant inter iudicia diuina leges quarundam nationum [t], purgationem vulgarem, quæ fiebat per aquam bullientem, & frigidam, per ferrum candens, per duellum, & similia, quæ improbata nunc sunt [u]. De quibus in ordine iudiciorum Deo fauente, in probationibus dicemus. Optime enim perpensis purgationis huius peristatibus, visa est ex dæmonis suggestione potius, quã ex Dei voluntate, vsurpata [x]. ¶ † Referunt & sortium iudicium aliqui ad iudicia diuina, sed sortunæ apud Christianos nomen Dei impie adscribitur. Neque sacræ paginæ loci, qui de sortium iudicio meminerunt [y], in exemplum trahenda, adueniente perfectione Legis Euangelicæ [z]. Quomodo autem sortium iudicia in iure ciuili permittantur in concursu repugnantium & habentium certum factum & par ius, quisve in eo prior erit ne se concursu impediant [a], diximus in criminibus, quando de magis & magicis egimus, lib. 34. c. 5. ¶ † Iudicium quoque humanum ratione potestatis diuinum dici potest, cum quod non sit potestas nisi a Deo [b], tum etiam quod reges & magistratus ministri sint regni Dei [c], & iudicium, hoc est, authoritatem Dei non hominum exerceant [d]. Cæterum ratione ministerij concessi hominibus [e], dicimus iudicium quod per homines exercetur, esse humanum. Hoc rursum dicitur publicum & priuatum. Publicum porro & priuatum bifariam accipitur. ¶ † Primo publicum dicitur, quod proficiscitur ab eo qui cum iurisdictione seu potestate publica ius dicit: munus quippe iudicandi, publicum est [f], & omnibus qui iurisdictioni subijciuntur sua natura commune, & aliis quam suę iurisdictionis per extensionem seu prorogationem ex consensu litigantium, dum consentiunt in non suum iudicem, qui tamen iudicandi habet potestatem [g]. Alioqui enim, priuatorum cõsensus eum, qui nullam habet iurisdictionem seu potestatem publicam, iudicem non facit [h]; nisi delectus ab vniuersitate vel collegio iudex, confirmetur à principe [i], penes quem magistratus creandi potestas translata est [k]. Quo casu & tenentur eius collegij, vel artificij, vel vniuersitatis diligentis homines, iudicium delecti iudicis subire: sine præiudicio tamen maioris magistratus [l]. ¶ † Priuatum contra dicetur iudicium, quod ab eo qui nullam habet iurisdictionem fertur, cuius generis sunt arbitrium: quod compromissa non dicantur iudicia, sed ad exemplum iudiciorum introducta [m]. Estque arbitrium, res libera extra necessitatem iurisdictionis posita, vt nec inuite cuiusquam [illegible] gatur compromittere [n]. ¶ † Quamquam in G[illegible], in controuersiis proximorum, ad [illegible] ndas [illegible] ipso limine lites, & ad necessitudines fouendas, edicto regio placuerit, proximos conuenire debere de arbitris, altero contendentium petente & nolentes, posse iudicis officio adigi, vel dari, si eligere eos noluerint, infra electioni faciendæ per iudicem constitutum tempus.

¶ † Secundò, publicum iudicium dicetur ratione actionis popularis, quæ cuilibet ex populo interdum datur [o]: inde iudicia publica criminum, quorum accusatio cuique permissa est [p]. Contra, priuatum iudicium dicetur, quando delictum priuatum est, id est, cuius accusatio non cuilibet, sed tantum damnum passo, permittitur [q]. Publicum est aliquando iudicium dictum, quod fiebat à populo de quæstione ad illum delata, aut de facinore aliquo certo commisso: vt si agetur de lege Cornelia testamentaria, de nummaria, & de [illegible] milibus, vt scribit Cicero in [illegible] vrbana. Quę iudicia, potestate populi, ad [illegible] m primum delata [r], subinde in principem translata [s], desierunt esse in vsu. In summa [illegible] go exsuperioribus duas diuisiones iudiciorum, prior in diuina & humana: secunda, in publica & priuata.

¶ † Tertia autem sit in ecclesiastica, & secularia. Ecclesiastica dico, quę à personis ecclesiasticis, de rebus & personis suæ iurisdictionis feruntur. Secularia, quæ à iudicibus laicis, de rebus quoque & personis sibi subditis feruntur [t]. Duo sunt genera Christianorum, clericorum videlicet & laicorum [u]. Duo gladij, duæ potestates [x]. Duo quibus regitur mũdus, authoritas sacra pontificum, & potestas regum [y]: hæc duo in vna & eadem ecclesia, sub vnius Dei imperio exercentur [z]. Et proinde se mutuo iuuant & fouent, inconfuse tamen, nec imperator iura pontificatus attipere debet: nec pontifex iura imperatoris vsurpare. Cum idem mediator Dei & hominum, homo Dominus noster Iesus Christus, actibus propriis & dignitatibus distinctis, officia potestatis vtriusque decreuerit: vt Christiani imperatores pro æterna vita pontificibus indigerent: pontifices pro cursu temporalium tantummodo, legibus imperialibus vterentur [a]. Sic quando incorrigibilem suæ iurisdictionis hominem ecclesia emendare suo iudicio non potest, brachio & gladio temporali committit vel relinquit castigandum, vel tollendum [b], exauthoratione, seu degradatione facta [c]. Et canones non erubescunt in temporalibus leges ciuiles sequi [d]: nec contra, leges ciuiles canones

in ipsi-

in spiritualibus [a]. Imo ciuiles cedunt canonibus & iudiciis ecclesiasticis, quando illæ aduersantur iuri diuino, quod tuentur iura pontificia [b]. Quæ diuina sunt, imperatoriæ potestati subiecta non sunt [c]. Sed contra, in his quæ ad animorum salutem pertinent, ipsi imperatores & principes pontificibus subiiciuntur, & iudicari debent ab illis, non autẽ illos iudicare possunt: vt ingenue fassus est Constantinus Magnus, in Synodo Nicena [d], & Valentinianus [e] CC. Et maior pontificalis imperiali potestate, quanto maioris est dignitatis anima, cui illa præest: corpore, cui princeps imperat [f]. 12 ¶ † Hinc sequitur, quia forum habent prælati ecclesiastici & iurisdictionem, esse eos quoq; iudices ordinarios rerum & personarum suæ iurisdictionis [g], vel aliorum ex gratia pontificali [h]: neque iudicem laicum de his posse cognoscere [i], etiam cõsentiente clerico, qui secus quam iure Codicis Iustinianei statutum est [k], non potest iure pontificio huic foro renuntiare [l]. Et si iudex laicus velit impedire iudicia ecclesiastica, excommu-13 nicari poterit [m]. ¶ † Docuimus alibi [n], iudicandi potestatem ab omni tempore & apud omnes gẽtes fuisse quoq; apud sacerdotes, & eos qui curã sacrorum gerebant. Sic iudicasse Ægyptiorum sacerdotes constat [o]: Druidas apud Gallos [p]: apud Romanos pontifices, non solum de rebus sacris, sed etiam & de rebus ad rempub. pertinentibus [q]. Iudicarunt & apud hebræos in populo Dei sacerdotes [r]. Et in Nouo Testamento haberi dignos qui iudicẽt de secularibus cum de Angelis etiam & de mundo iudicaturi sint, ex D. Pauli Epistola priore ad Corinth. cap. 6. liquet. Nec repugnant Cæsares, qui sacerdotale iudicium tuentur & defendunt, & priuilegia eius legibus stabiliunt [s]: neque vsurpari à iudicibus seu magistratibus qui loco eorum præsunt, potestatem ecclesiasticam si-14 nunt. ¶ † Sunt tamen negotia & causæ, quæ in vtroque foro agitari & iudicari possunt: vt si de vsuris agatur [t], de raptoribus, seu spoliatoribus ecclesiarum [u], & de similibus. In his tamen dubitatum scio, num qui in vtroque foro possunt diiudicari, si in vtroque pœna diuersa damnentur, vtraque pœna plecti possint: an per concursum se impediant, & altera præiudicium faciat alteri. Et certe non se mutuo impedire in aliquibus delictis, sed vtramque pœnam exequendam placuit: vt in hypothesi cap. Statuimus, de maledic. apud Gregorium. Quod & in aliis locum habere dixerunt pleriqoe. Sed Panormitanus tutius [x] distinguendum suadet, cum notatis ad cap. fœlicis, de pœnis, in 6.

a §. si vero, vt cleri. apud ep. episco in auth. c. si clerici, de iudic.
b c. Euphemiũ. 2. q. 3. tota 10. dist.
c c. eduenior, 11. q. 3.
d Rufinus lib. 10. hist. Eccles. c. 1.
e c. Valentinianus, 63. di. Theodore. li. 4. histo. c. 7.
f c. solitæ, de maio. & obed. c. suscipitis, 10. dist. c. principimus, 12. q. 1. l. sacerimus, de sacrosf. eccl. C.
g l. 2. de iudic. C.
h c. cum ab ecclesiarum, de offi. & pot. iud. ord.
i c. 1. & 2. c. si clericus laicũ, de for. compe. c. quanto, c. at si clerici, c. cum non ab homine, de iud. cum similib.
k leg. si quis in conscribenda, C. de episco & cle. & C. de postul.
l c. si diligenti, de foro comp.
m c. 2. de iud. & c. 2. de fo. cõpet.
n lib. de Arte iuris, c. 8 nu. 4. & 5.
o Ælian. libr. 10. c. 14.
p Iul. Cæs. lib. 6 commentar. belli Galli.
q Halic. lib. 2. Cic. pro domo sua, & de Narusp. resp. l. 2. §. deinde ex his legib. de origi. iur.
r cap. vt Heli, 1. Reg. 1 Samue. 1 Reg. 7 & aliis, 2. Paralipo. 19. Ezechi. 44. cũ simil.
s l. omni innouatione, l. omnes, l. priuilegia, de sacros. eccles. C. 5. de eccles. tituL in auth.
t c. 1. cum tu, de vsur.
u Extra si generale, de foro compet.
x Panor. in ca. Statuimus, de maledic.

de Diuisione iudiciorum, ratione Causarum quæ deducuntur in iudicium. Cap. 5.

1 Iudiciorum quarta diuisio ex causis, quæ in iudicium deducuntur.
2 Iudicia distincta per tribunalia apud Athenienses.
3 Iudicij 4. diuisio, in Ciuile & Criminale. Et quid vtrunque.
4 Accusatio ciuiliter criminis fieri potest.
5 Iudiciorum 5. diuisio, in iudicia Vniuersalia, Generalia, & Singularia: & quæ sint illa, & sequent. num. 6. & 7.

1 Quarta † iudiciorum diuisio, ex natura generali negotiorum quæ in iudicium deferuntur, colligitur. Qua ratione 8. species iudiciorum facit Aristot [y]. Vnam, quæ rõnem reposcit: alterã, de iniuriis. 3. politiæ, quæ ad statum ciuitatis pertineat. 4. est quæ magistratibus & priuatis hominib. constituebatur, quæ versatur circa crimina & pœnas. 5. de priuatis contractib. habentibus magnitudinem. 6. & 7. de homicidiis spõte & 2 fortuito factis. 8. de iudiciis peregrinorũ. ¶ † Demosthenes aũt, iudicia & causas per tribunalium nomina certis negotiis designata, distribuit [z]. Itaque dicit iudicium Areopagiticũ Areopagi videlicet, vbi de capitalibus ageretur. 2. Iudiciũ ad Palladium, vbi de cædibus fortuitis. 3. Iudiciũ ad Delphicum, vbi ageretur de nece, quam quis dicebat se lege permittente perpetrasse. 4. ad Prytanneũ, quo si lapis, vel lignum, vel ferrum, vel quippiam lapsum damnum dedisset, de eo iudicium fiebat. 5. Ad Phræatteum, vbi iudicabatur qui ad necem fortuitam ab exilio rediens, nondum composito negotio cum cognatis cæsi, accusabatur de cæde. 3 ¶ † Omnino propemodum infinitas similes, quæ à negotiis & causis, & locis iudiciorum tradũtur, & confingi possunt diuisiones, vna tantum generali, quæ hæc omnia complectatur, cõtentus ero: vt dicam horum ratione, iudicia vel ciuilia, vel criminalia dici. Ciuile iudicium dicitur, vbi non agitur de criminibus, sed de negotiis pecuniariis, & de controuersiis quę de rebus sunt. Sic in rubr. *Quando ciuil. actio crimin. præiudi.* C. opponitur criminalis ciuili. Item ciuile iudicium in criminibus priuatis dicitur, si de illis qs experiatur ciuiliter, id est, si pro illis æstimationem tantum damni dati reddi petat, neque ad vindictam reum deposcat publicam. Vt contra criminale dicitur, si pro vindicta publica criminis publici vel priuati, instituatur accusatio [a]. Proinde, si pro crimine priuato vel alio agatur: vt pœna, seu multa adiudicetur alicui ex litigantibus, erit iudicium ciuile: si autem vt adiudicetur fisco, criminale [b], siue agatur ciuiliter de crimine, siue criminaliter. In quo reprehendunt interpretes glossarium l. si qua per calumniam, in verbo, *actori*, de episcop. & cleri. quod sentit pœnam fisco applicatam ita demum criminalem esse, si actum sit criminaliter, non si actum 4 ciuiliter: quod tamen aliter se habet [c]. ¶ † Cæterum, qui petit reiici testem vel accusatorem per exceptionem criminis oppositi, ciuiliter & non criminaliter videtur iudicium exequi: quia ideo testes non puniuntur, sed reiiciuntur [d]. Quod & in accusatoribus recipiendum [e]. Inter criminalia iudicia & ciuilia, differentiæ plures constituuntur, de quibus nos alibi tractauimus [f]. Et ideo eas consulto prætermittimus, ne repetitione mem-5 branas occupemus. ¶ † Quinta iudiciorum diuisio quoque à natura petitionis institutæ fit, in iudicia vniuersalia, generalia, & singularia. Ad petitiones namque iudiciorum substantia, & eorum sententia referri debet, vt iudicium sit conforme libello [g]. Vniuersale itaque iudicium erit, quando vnius iuris petititione plures res peti censentur simul, etsi nominatim singulæ non exprimantur. Vocat Vlpianus actiones de vniuersitate [h]: huiusmodi est petitio hæreditatis [i], quæ in iure consistit [k]: & proinde plures res vnica petitione, quæ hæreditatis sunt, vel ad hæreditatem seu hæredem pertinent, veniunt [l]. Eius quoque generis possessoria hæreditatis petitio, quia per eam

y Aristot. a Politic.
z Demosth. oratio con. Aristocratem.
a l. fi. de priua. del. & l. fin. de furt. & l. fin. C. de ... & ibi gl. de procurat.
b glo. ... ad ver. ... de ... publ.
c Bal. & Iaf. in ... Cla. lib. 5 Sent. ...
d c. 1. §. fin. de ord. cog. ... c. super his. & c. ... de accusa ...
e proximis ...
f sup. li ...
g l. vt ...
h Vlp. ...
i l. item ... de hæred. P.
k l. 1. §. ... porales, de diui. ...
l si hæreditatem petam, 4. & l. si quo tempore, 44. de pe. tit. hæred. P.

eam faotum bonorũ possessor consequitur, quantum superiori actione hæres consequi potest[a]. Idipsum obtinet in fideicommissaria hæreditatis petitione, quæ ei competit, qui suscipit ex Senatusconsul. Trebell. restitutam hæreditatem[b].
6 ¶ † Generale iudicium est, de petitione generis, quod est aliqootum qoodammodo se babentium ad vnum aliquid, & ad se inuicem, collectio[c]. Huiusmodi est iudicium, negoriorum gestorum, tutelæ, pro socio[d], & similia. Sententia tameo lata soper petitione generali, restringitur ope replicatioois ad prosequota tantum, vt non obsit ei qui ex ea tãtum petijt singulare, quominus qood non petijt, quódva ea cootinetur actione, petere possit: vt recte explicant in iudicio tutelæ Seue-
7 rus & Antoni. C C.[e]. ¶ † Singulare iodiciom, de re singulari vel ex singulari cootractu petita, fit: veluti in exemplo mandati, commodati, depositi appatet[f], & in actione io rem[g].

de Distinctione alia iudicij Ordinarij, & Extraordinarij. Cap. 6.

1. *Iudiciorum 6. diuisio, in ordinarium & extraordinarium.*
2. *Iurisdictio ordinaria, & delegata quæ.*
3. *Extraordinarij & ordinarij Romæ magistratus, & qui nulli.num 4.*
5. *Iudicia ordinaria & extraordinaria alio modo secundum rationem agendi nominata, quæ, & qualia.*
6. *Ciuilia iudicia, & ordinaria & extraordinaria cur dici possint.*
7. *Ordo iudiciorum in summa, quomodo considerandus.*
8. *Ordo in quibus accurate non seruetur.*
9. *Criminalia iudicia, quæ ordinaria, quæue extraordinaria dicantur: & quare.*

1 SEata diuisio iudiciorum, † io ordioaria & extraordinaria est. Verumtamen hic obseruandum, varie ordinaria vel extraordinaria dici. Nam si habeamus rationem potestatis iudicantis, ordinarium iudiciom est, quod à iudice ordinario fit. Extraordinariom, quod à delegato[h]. Ordinarius iudex dicitur, vel ecclesiasticus qui à summo pontifice, vel à principe si sit secularis, legitimam potestatem accipit, vt traditur in concilio Mileoitano[i]. Vlpianus[k] ordinarium ionuit esse, qoi suo iure, non alieno beneficio babet iurisdictionem. Et Paulus[l], qui principali-
2 ter, id est, oon ratione alterius, à lege vel principe habet. ¶ † Iurisdictio ita ordinaria & iudicia, quæ fiunt à iudice ordinato per principem, vt in suo territorio sobditis sibi commissis ius dicat. Delegata contra, quæ & mandata iurisdictio, quando non à principaliter iurisdictioni commisso, sed ex eios mandato ab alio, non proprio nomine sed mandantis exercetur, & in certa parte negotij, vel negotiorũ totius iurisdictionis. Quia si in locum iodicis aliquis sobrogetur qoi vices iudicaodi habeat absolute, & sine mandato iudicis speciali, certe hic vicarius, & ordinarius dici meretur iodex, & nõ delegatus[m], si concedatur à lege vel à priocipe huiusmodi vicarios habere. Nam passim iudicibus iure ciuili non est coocessum, imo prohibitom, nisi principi videatur adiutorio officium egere[n]. Quo casu & princeps consulendos. Vt quando in Gallia Seoarchijs videmos locum tenentes iudicum, particularium causarum, & generaliter ad causas à principe suffici. Alioqoin certe æquum non est, vbi ordinatæ sunt iurisdictiones, & in quibus iudicum persooa & industria electa est, quemque ex arbitrio sibi vicarium eligere. Quia inter artifices longa est differentia ingenij & eroditionis[o]. Delegatio tamen certarum causarum, non ideo improbatur: si modo eius generis iudex sit, qoi possit delegare, & res quoq; ea illis quæ delegari nõ prohibentur, non
3 aliter[p]. Sed aliod est delegare, aliud vicariom seu locum tenentem constituere. ¶ † Posteor quoq; dici iudicia ordinaria, quæ à magistratibus ordinarijs, id est, consoetis: & extraordinaria, quæ ab extraordinarijs, id est, præter cõsuetum ordinem constitutis, fiebant. Nam & extraordinarios magistratos vrbanos, & proinciales: vrbanos quibus etiam io vrbe imperiom esset, multos ac dioersi generis fuisse inoeoimus, prout negotia occurrebant: qoę extraordioariam corationẽ exigerent[q]. In boc genere eraut Præfecti annonæ, Tribonis pręter ordinem à plebe, noo centuriatis aliquando creati comitijs: qualem legimus L. Minutium, apud Liuium[r]: & Pompeium, quo aono Cicero ab exilio reuocatus est[s]. Erant & extraordinarij magistratus, designati ad ędes sacras dedicandas[t], locandas[v], triumuiri ad reficiendas, qoinqoeuiri ad mutos reficiendos, pro sacris conquirendis[x], Doomoiri classis ornandę reficiendæve caosa, nauales dicti[y]. Prouinciales extraordinarij plures fuere magistratus, io prouincias necessitate vrgeore missi, vel occupatis bellis, vel alijs reipubl. negotijs ordinarijs prouincialibus vel oon creatis, vt continuari oporteret ex oecessitate finita imperia, tempore administrationis elapso. Hinc fuerunt proconsules, proprætores, & deducendarum coloniarum causa creati triumuiri, quinqoeuiri, decemuiri, vigintiuiri aut plures, alijq; plures idgeous magistratus, qui & creari poterãt à Coosulibus, Pręroribus, & Tribunis plebis tantum habitis comitijs: sine comitijs autem, à solis
4 interregibus & Dictatoribus. ¶ † Qnibus cognitis apparet reliquos ordinarios magistratus dici, qui singulis annis ad suum monus obeundom in vrbe eligebaotur: inter quos Ædiles curules, Tribon. pleb. Ædiles plebis, Triumuiri capitales, Triomuiri nocturni, Triumoiri auro ære, argeoto flando, feriundo, Præfecti: Quæstores, Tribuni militum. Videtur antiquus quoque interpres Nooellæ Iustiniani 69. voluisse in epigraphe ordinarias præfecturas esse, quæ administratiooem cum dignitate habent, non eas quæ honoris caosa Codicillis principis sine administratione conceduntur. Sic enim concipit rubric. illius constitutionis, [*Vt ordinaria præfectura vrbana & prætoriana duæ, & præfectura quæ in cingulo & in actu sunt sola, non etiam honoraria, liberent à curiali fortuna*] De quo tamen nec verbum quidem ordinarij in Græca epigraphe eius Nouellæ, quæ sic se habet: περὶ βουλευτῶν, ὥστε αὐτοὺς τότε τιμῆς ἐπαρχότητος ἐπιλαβομένους, ἐλευθεροῦσθαι βουλῆς, ὅτε ἔμπρακτον ταύτην λάβοιεν. id est, *De Decurionibus, vt accepta dignitate præfectoria, tum demum curia liberentur, cum in actu positam acce-*
5 *perint.*] ¶ † Alio modo & ratione dioersa, dicuntor ea formula ageodi vel iudicandi, iudicia ordioaria & extraordinaria. In quo capite distinctio ex relatione fit vel ciuilium ad criminalia, vel ciuilium

a C. l. 2. de [illegible] hær. pe- tit. P.
b l. 1. de fidei- com. hære. pe- tit.
c Porph. lib. de quinq. voci.
d l. pro socio, pro soc. in P. cum simil.
e l. Rect., 2. de adm. tut. C.
f d. l. pro socio.
g l. 1. de rei vendic. P.
h c. qoonism contra, & ibi gl. de proba.
i [illegible] à iudici- bus q. 6. faci- ent. de offi. iudic. ordina. & de offic. & pot. iud. dele- gat.
k Vlp. in l. mo- re maiorum, de iurisd. om. iud. P.
l L. Paulus, l. quia, eod.
m [illegible] alte- rius gesta, C.
n [illegible] concede c. [illegible] au then. quæ est constit. nouel. 134.
o l. inter arti- fices, de solu- tio.
p l. 1. & l. pla- cet, de peda. iudic. C. l. 2. & à uco comp. [illegible] pro [illegible] da. [illegible] pos- sint, C.
q meminit de vtrisque, l. si in aliquam, 7. §. fin. de off. pro- cons. P.
r Liu. lib. 4. de ca. 1.
s Cic. pro do- mo sua.
t Idem eod. Liu. lib. 3. de- ca. 3.
v Lib. 2. deca. 3.
x idem lib. 5. d. deca 3.
y Idem lib. 10. dec. 1.

uilium inter se, inter causas diuersæ speciei cōstituta diuersa temporū variorū separatione, & distincta natura negotiorum. Quod & in criminalibus obseruabimus. Primum itaque, quia ciuilium negotiorū longior est discurio, plures dilationes, & formula quædā certa, & alia plura in illis sunt præscripta, quam in criminalibus, ideo dicimus iudicia ciuilia, ordinaria: criminalia autem extraordinaria: & si de crimine agatur, extra ordinem procedi [a]. Sic ad ordinarium ius remitti quæstionem, dixit Vlpianus, pro iudicio ciuilium causarum [b], in quo actor non teneatur se subscribere: quemadmodum si extra ordinem agatur. Et hoc modo ordo exercendorum iudiciorum, qui antiquitus seruabatur, in vsu esse hodie desijt [c]. ¶ † In ciuilibus rursum negotijs, quædam ordinaria & extraordinaria simul dici possunt, sed habita ratione diuersorū temporum. Olim quippe erant formulæ agendi præscriptæ & ordinatæ a quibus discedi non licebat [d], & qui à syllaba conceptionis aberrabat, cadebat à causa [e]. At iure alio quo vtimur, sublatæ sunt omnes illæ verborum aucupationes & agendi priscæ formulæ [f]. Et proinde sic omnia nunc iudicia, extraordinaria, id est, præter illum antiquum ordinem [g], non autem extraordinaria habita ratione alterius præstituti ordinis circa alia quam præter modum agendi veterem: nam huius ratione, ciuilia iudicia ordinaria sunt quædam, quæ exigunt aliquem consuetum & præscriptum ordinem, vel à lege, vel à consuetudine cuiusq; curię, quem vocant stylum: vt sententia prolata contra solitum iuris ordinem, nullam authoritatem rei iudicatæ habeat [h]. Ordo iure præscriptus quis sit, suo loco docebimus, Deo fauente. ¶ † Sed illum interim considera, vel ratione qua procedendum sit: veluti offeratur libellus, lis contestetur, iuretur de calumnia, &c [i]. vel ratione distinctionis concurrentium causarū, vt prius de vna, posterius de aliā cognoscatur vel agatur. Quo pertinet tit. de ordine iudicior. C [k]. & titul. de ordin. cognition [l]. dum prius de possessione, quā de proprietate agi iubetur [m]: prius de vi, quam de possessione [n], &c.

¶ † Contra, extraordinaria iudicia erunt, quando hic ordo seu modus agendi non consideratur, propter negotiorum, de quibus tractatur, facilem vel exiguā cognitionem [o]. Quemadmodum proditum est in postulationibus, electionibus, prouisionibus beneficiorum, & decimarum petitionibus, & alijs quibusdam iudiciarium ordinem nō exigi, sed summarie & de plano sine strepitu iudicij de illis cognoscendum [p]. Videlicet vt non exigatur litis contestatio, feriarum introductarum ob necessitatem hominum, obseruatio, dilationum termini, aduocatorum iurgia, exceptionum admissio: hoc enim est de plano cognoscere [q]. Sunt & negotia sua natura, si nemo contradicat, quæ expediri possunt summarie & de plano: & tamen si quis obsistat, exigunt ordinarium iudicium: veluti si de missione in possessionem agatur [r]. Manifesta quoque, iudiciaria subtili inquisitione non indigent, & ordine indagandæ veritatis causa instituto [s]. Et hæc eadem quæ diximus in ciuilibus negotijs, de iudicijs criminalibus dicta censebuntur: vt relatione inter se facta quædam ordinaria sint, videlicet quæ exigunt ordinem, l. libellorum, de accusation. in P. Quæve habent pœnam certam à iure impositam. Quædam extraordinaria, quæ citra solemnitatem l. libellorum, expediuntur summarie & de plano: vt si agatur de crimine læsæ maiestatis, in quo, seruato tamen ordine qui ad veritatis criminis cognitionem pertinet, de reliquo summarie & de plano & celeri calculo tractatur, ne pœna eludatur [t]. Vt docuit Agesilaus insigni exemplo, in depræhensis in coniuratione Lacedæmoniorum [v]. Omittitur in plerisq; inscriptio [x], accusatoris necessitas, si per viam inquisitionis vel denuntiationis iudex cognoscat [y]. Neq; manifesta egent tanto iudiciorum ambitu [z]. Crimina quoque, quæ definitam in iure non habent naturam, aut quæ ex locorum vel temporum peristasibus recipiunt pœnam grauiorem vel leuiorem, extraordinarium iudicium recipere dicuntur [a]. Item leuia crimina & domestica, summarie & de plano deciduntur [b].

a l. locatio. §. quod illicite. de publica. & vectig. P. l. fin. de furt. in P.
b l. fin. de praeu. del. P. ubi ... ad vet. ordinariorum tan... quam à vero ... repudianda.
c l. ordo. 3 de pub. iudic. P.
d l. 2. §. deinde ex his legibus. de orig. iur.
e Quint. 3 & 7. li. insti. orat. & Cic. de Orato. & orat. pro Murena.
f l. 1. & 2 de formu. & impet. subl. C. c. dilecti, de iudic. apud Grego.
g § fin. de interd. §. 1 de suc ce. sublat. quæ fieb. per bono. vend. apud Iustinia.
h l. prolatam, de sent. & interlo. om. iud. C. c. cum dilecta, de rescrip. § auth. offeratur, de lit. contest. C.
k lib 3. tit. 8.
l lib. 7 C tit. 19 & lib 2 Decret. tit 10.
m l. ordinarij, 13. de rei vendicat C. l. si quis. fin. de ... C. c. cum dilectus, de cau. possess. l. naturae, de acq. poss. P.
n l. § de vi, de ind. P.
o authen. nisi breuiores, de sent. ex breui. recit. C.
p clem. dispendiosam, de iu. in Clem. l. nec quicquam, §. de plano, de offic. procons.
q clem. sæpe, de ver. sig. apud Clem. gl. Bartolis, in l. 1 ad ver summarie & de plano, ti. quom in crimi. læs. maie. proced. sit, in authenticorū extrauag. facie l. miles. 10. l. ... ad leg. Iul. de adul. P.
r Bald. in l. fi. de edic. D. Adria. toll. & q. 9 c. ad nostrā, in 3. de iureiur. ap. Greg.

t §. 2. quoniam ... in crimen læs. maie. procedendum ... authent.
v Val. Max. li. 7 ca. 1.
x l. 2. C de abolit.
y c. inquisitionis, ... l. c. qualiter & quando, ca. olim, de accusatione.
z ca. manifesta, & c. de manifesto, ... q. 1 ca. si omnis, 6. q. 1 l. 1 § de edicto. comp. in P.
a l. 1 de met. tit. de extraordi. crim. in P. l. aut facta, ... de fin. de pæn. in P. l. de abige. ... de col. expil. hæred. in P. l. 2. de crim. stellio. P. cum simil.
b l. leuia, de accusat. P. l. nec quicquā, §. de plano de offi. procons. P.

de Rebus quæ deducuntur in iudicium, & de Præcautione circa consultationem.

Cap. 7.

1. *Iudiciorum materia, causa seu negotia.*
2. *Lis à causa quomodo differat.*
3. *Causidici quare dicti aduocati.*
4. *Causarum iudicialium species.*
5. *Litigatores quomodo sibi prospicere debeant.*
6. *Consultatio bona in quibus consistit.*
7. *Litigio male cœpto plura damna imminent.*
8. *Consultor quando tenetur de consilio dato. Et numero 12.*
9. *Consultationes litigantium iudex non tenetur sequi iudicando.*
10. *Iurisprudentibus respondendi quando abrogata authoritas.*
11. *Doctorum existente varia in lectura & consilijs sententia, quod potius sequendum.*
13. *Consultores qui consulendi.*
14. *Litis cessio in potentiorem prohibita.*
15. *Patrocinia & clientela magnatum prohibita.*
16. *Clientela antiquorum ius, & quale. Et 17.*
18. *Clientela & hominium in feudis quid.*
19. *Actor antequam litiget, debet conuenire & monere reum.*

IVdiciorum materia, † circa quam versantur, negotia & controuersiæ sunt, dicimus causas. Nomen porro causæ hic non pertinet ad adiuuantem, efficientem, aut efficiendi sociam causam, de quibus Cicero in partitionibus oratorijs: sed ad definitum genus quæstionis, quod vocant Græci ὑπόθεσιν, differentem à genere infinito, quod illi vocant θέσιν. Dicunt & nostri casum, facti speciem. Et causam à casu, quod ita de ea contingat tractari [c]. Acceditque propius diuisio causarum Rhetorum, in genus demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Quorum postremum ad nostram tractationem pertinet: quodque habet in se petitionem & defensionem [d]. Quare omnis res posita in disceptatione & controuersia, causa est [e], rei generali retenta appellatione [f]. Nomen ita causæ in iure sæpius vsurpamus [g], vt planum faciunt tituli, [*Si ex commun. ead. causa in integ. restit. fuer. postul.* C [h]. *In quib. caus. milit. fori præscript. vti non poss.* C [i]. *Vbi caus. fiscal. vel diui. domus, homi. eius agatur* [k]. *Vbi cau. sta. agi debeat.* C. &c [l]. ¶ † Sunt quidam qui subtili indagatione

c c. forus, de ver. sign.
d Cic. 1. de inuen. & 1. Rheto. Aristot. in Rheto. ad Alexan.
e Cic. 2. de orato.
f iuxta l. 1 ... appellatio, de ver. sig. P.
g ca. quia in causis, de ... t.
h lib. 2. C. tit. 26.
i lib. 3. C. titu. 25.
k eod. libr. 3. tit 26.
l eod. li. tit. 2 ...

gatione putant litem à causa abire, quod existiment litem de ciuilibus negotijs seu iudicijs dici, causam vero tantum de criminalibus: quod aliquando iurisconsulti his adiectionibus vsi sint [a]. Vt & causam dicere in criminum reis tradunt [b]. Alij putant litis nomen pro genere esse, causam vero speciem litis [c]. Ego tamen, si distinctione opus esset, arbitrarer potius genus esse causam, & litem causæ speciem: quia causa omnis quæ in iudicium deducitur, litem non habet, quæ consistit in petitione & contestatione [d]. Et ita recte criminalis quæstio, causa diceretur: contestatio ciuilium quæstionum, causa contestata & lis. Et litis nomen extendetur ad actionem siue in rem siue in personam sit [e]: non autem ad accusationem. Sed verius est confundi sæpius hæc, & causas dici

3 quæstiones ciuiles & criminales [f]. ¶ † Inde & causidici, à causis, quia in foro lites agitant, aduocati [g]. Et Martial. sic vocat [h],

Carpere causidicus fertur mea carmina, quis sit
Nescio: si sciero, væ tibi causidice.

Et rursum [i],

Pauper causidicus nullos referentia nummos
Carmina cum scribas, accipe cor quod habes.

4 ¶ † Ex quibus efficitur tot causarum species esse, quot sunt rerũ in iudicium deductarum: vt publicæ, fiscales, priuatæ [k], bonæ, malæ [l]: criminales, ciuiles, meri mixti, imperij, iurisdictionis, &c [m].

5 ¶ † In omnibus autem, partes sunt litigantium, prospicere num recte proponantur, agantur, vel defendantur. [*In omnibus quippe*, vt ait Cicero [n], *negotijs, priusquam aggrediare, adhibenda est præparatio diligens: & ad eligenda ea quæ dubitationem adferunt, adhibere homines doctos debemus, vel etiam vsu peritos: & quid ijs de vnoquoque officij genere placeat, exquirere.*] Et Aristoteles rerum humanarum omnium augustissimum dicit, consultatione vti [o]. Vt etiam Cæsares noluerint edictum à se editum promulgari, quin prius peritorum Senatorum calculis probaretur [p]. Proinde consultanda erit causa antequam deferatur in iudicium cum peritis in iure, num ius agendi vel defendendi sit: tum maxime quo magis dubia erit resolutio, & litigator imperitior [q]. Et plane, inquit Caius, qui agit certus esse debet, quum sit in potestate eius quando velit experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere. Neq; ij iustam prætendere possunt ignorantiam, etiam si in ius alterius succedant [r]. Et Labeo, iuris ignorantiam non prodesse ita intelligendum putat, si ignorans iurisconsulti copiam haberet, vel sua prudentia instructus sit [s]. *Velox inquit as ad nocendum occasiones suggerit: lenta autem virtus ante iudicat quam incipiat, quid honestum, quid decorum sit* [t]. Datur & induciæ post vocationem in ius, vocato, vt consulat peritos & amicos, num contendere debeat, & vt componat responsiones [u]. Neq; mora reprehenditur eius, qui distulit, vt adhiberet amicos negotio [x].

Istuc est sapere, non quod ante pedes modo est
Videre, sed etiam illa quæ futura sunt,
Prospicere [y].

6 ¶ † Εὐβουλία, id est, bona consultatio; est in consilijs prudentia. Consilium quomodo in præsentibus rebus non recte habeamus [z], & de futuris quoq; deliberatio, vt tradunt Demosthenes [a], & Polybius [b], nempe de his quæ in nostra sunt potestate ita ne vel aliter faciamus. Nemo enim consueuit deliberare de necessario vel fortuito, & aliunde contingentibus [c],

Quæ res in se neq; consilium neq; modum
Habet vllum, consilio regere non potes [d].

7 ¶ † In potestate litigantium est, litem quidem exordiri vel suscipere, vel nolle litigare [e]. At inquit Iustinianus [f], [*Qui semel actionem proposuit, siue conuentione iudiciaria, siue precibus principi oblatis iudicique insinuatis, & per eum aduersario cognitis, necesse habet vsque ad finem litem exercere:*] vel si desistat, non impune fert in ciuilibus. Et multo magis in criminalibus in quibus qui destitit, regulariter vel tanquam colludens aduersario [g], vel vt præuaricator [h], plectitur: aut si vsque ad finem litem iniquam foueat, vt temerarius litigator sumptuum rationem aduersario resarcit, & sæpe cum mulcta victus, inconsultæ actionis & perperam initiatæ litis, & sui facti pœnitet [i]. Quibus obuiam itur à prudentibus, consultatione mature habita. Satiusq; est in tempore occurrere, quam post vulneratam causam remedium quærere [k].

8 ¶ † Cæterum proinde deligendi sunt consultores, qui periti sint in ea re de qua deliberatur [l]. Quia consilium in caput tantum consulentis, non eius qui consilium dat, vertitur. Et consilij non fraudulenti, nulla est obligatio [m]. Quia consilium non imponit necessitatem [n]: & quilibet explorare debet, an consilium sibi expediat [o]. Qui consilium dat, quod melius sibi videtur dicit, si mala fide non consulat: ideo non tenetur ob bonam fidem. Si autem ea absit, tenetur: vtpote, si quid quod prauum sit agere consilio suo persuadeat, vt furari, scortari, ludere, & alia id genus solus enim tunc est crimini, vt opem consilio dans [p]. Quo fit etiam, vt quando necessarium est aliquem sequi consilium alterius, consilium obliget dantem [q]: vt cum assessor iudici consilium dat, illud erit nocuum ipsi consulenti: quia is tenetur sequi consilium assessoris [r].

9 ¶ † Cum tamen iudex non teneatur hodie sequi sententiam patronorum, qui consultoribus respondent: si iniqua sibi videatur [s]. Sunt enim sententiæ & opiniones doctorum probabiles, non necessariæ [t]. In qua re, longe dissident nostrorum doctorum, qui tamen se iurisconsultos profitentur, sententiæ ab antiqua iurisconsultorum authoritate, à quorum responsis non licebat iudicibus discedere [u]. Quo tempore *Itabatur*, vt ait Cicero [x], [*ad iurisconsultos, vt non solum de iure ciuili, verum etiam de omni officio & negotio referretur: & in conficiendis testamentis, & contractibus adhiberentur, & eorum sententias iudices sequerentur.*] Atque oratores, vt idem alibi tradit, senectute graues, deposito causarum forensium onere, domi, quo suam dignitatem etiam tuerentur tum, ius respondere solebant [y], addit & in solio sedentes eos respondisse [z]: vnde & auditorium habere dicun-

10 tur [a]. ¶ † Et post mortem quoq; illorum responsa vt iuris decreta habita. Donec primi Theo. & Valenti. CC. sancierunt [b], Papiniani, Pauli, Caij, Modestini, omnia scripta firma tantum & ratam eorum esse sententiam: eorum quoque qui horum sententias operibus suis miscuerunt, vt Scæuolæ, Sabini, Iuliani, Marcelli, omniumque quos illi celebrarunt. In contrarijs sententiam Papiniani teneri. Infirmat autem aliorum scripta, & notas in Papiniani, Pauli, Vlpiani corpus factas, vt antea quoque dudum factum fuisse referunt. Subinde Iustinianus iussit omnibus iurisconsultorum libris adijci lineam, & meliorem responsorum delectum haberi: cæteris quæ non fuissent in corpus Pandectarum transcripta

a ve in l. 2. §. ad hibere, de testi-bus. P. l. causas vel lites, de transact. C.
b vt l. 1. C. de calumniato. l. 2. de custo. reo.
c gl. & Albert. in d. l. causas vel lites, de transact. C.
d tit. de lit. contest. C.
e l. litis nomen, de verb. signi.
f l. quoniam liberis, C. de testa. c. cum, de procurato. cũ similib paulo ante citatis.
g l. quisquis, C. de postulan.
h Martia. lib. 5. Epig. 34.
i Idem lib. 14. Epig. 219.
k tit. vbi causæ fiscales, C.
l l. petitur, de liber. legat. lib. 34 P. tit. 3.
m Bartol. in l. 2. de offi eius cui mand. est iurisd. in P. & in l. imperium, de iur. om. iudic. in P.
n Cic. 1. offi-cio.
o Aristot. in princ. Rheto. ad Alex.
p l. humanum, C. de legib.
q l. si autem, C. de ingen. manum. lib. 7. C. tit. 14. l. Licinius, quib. ad lib. procla. non lic. P. c. ponderet, 10. dist.
r l. qui in alterius, 42. §. fin. de reg. iur.
s l. regula, §. sed facti, de iur. & fac. igno P.
t c. inter hæc hæreticum, in 1. deponni. dist. 3.
u c. de iudic. 3. q. 3. l. 2. de edē. P.
x l. sciendum, 21. de vsur. P.
y Terent. in Adelphis act. 3. Sce. 3.
z Clem. Alex. lib. 2. Stroma.
a Demost. 12. exordio proœmio.
b Polyb. lib. 1.
c Aristot. 3. Ethico. c. 3. & 5. & Retho ad Alexand.

d Terent. in Eunucho actu 1. Sce. 1.
e l. vni, vt nemo inuit. age. vel accu. coga. lib 3. C. tit. 7. l. fin. de vsur. pupill. C.
f autoe qui semel, quo. & quan. iud sentẽ. profe deb. C. §. omnem, de litig. in authen.
g c. 1. & 2. de collus. deteg.
h l. 2. & 3. de præuari. in P. l. athletas, §. præuaricator, de his qui not. infa. P. l. 1. ad Sẽ. Turpill. P. l. præuaricatores, de verb. sig. P.
i l. properandum, §. sin autem, de iud. C. l. eum quem temere, eod P. l. vni, de petit. & dessistent. li. 10. C. The. tit. 13.
k l. fi. in quib. cau. in inte. restit. non est necesse.
l Plato in Lache vel de fortitudine.
m l. consilij, de regu. iur. c. nullus ex consilio, eod in 6
n c. quod præcipitur, 14. q. 1. ca. cum olim, de arbitr. vide tit. l. 1. 2. l. de ser. corrup. P.
o l. 2. §. fin. mand. P.
p l. in furti, §. 1 &c. de furt. in P. l. 1. de ser. corrup
q l. 2. [illegible]
r [illegible] l. nemini, de off. assess. C.
s §. 1. vt oul. lic. hab. loc ser uo. in auth.
s Lodo. Rom. consi. 228.
t gl. ad rub C. de legib
v §. fin. de iure oatur. l. 2. §. post originem vers iuris ciuilis scientiam, de orig iur.
x Cic. 3. de orato.
y idem 1. de oratio.
z idem 1. de legi. facit & Aelius Lampridius. in Alexa.
a l. lecta, si certum peta. P.
b in l. 1. de respon. pruden. lib. 1. C. Theo. tit. 1.

abrogatis[a]. Potuit autem hoc Iustinianus facere, qui legem condendi & antiquandi ius vt imperator solus tunc habebat[b]. Remansit nostris iuris professoribus interpretandi iura authoritas sola, quæ si æqua videatur, sequenda: non aliter. ¶ † Et certe in dubijs doctorum peritorum rara vt plerunq; est sententia, & quo magis deliberata: vnde si diuersum sentiant doctores ijdem in eodem facto, in consilijs seu responsis ab ea sentẽtia quam tradiderunt in lecturis seu prælectionibus, putant plerique[c], magis inhærendum consilijs, quam lecturis, vtpote maturius responsis prolatis. A quibus tamen lubens dissentio, quod sæpe expertus fuerim, consilia potius ad gratiam aliquorum, vel ad quæstum dari, & consulentes magis ad cõmunem sententiam, quam ad veritatem conuertere oracula. Lecturas autem sciam nitide à doctoribus & incorrupte, sine affectibus ex conscientia fieri. ¶ † Existimo nihilominus aduocatos, & qui consilium petentibus dant, debere consilia maturius quã soleant perpendere, si Deum habeant præ oculis, cum oporteat eos recordari ante tribunal diuini iudicij se non impune laturos, si perperam vel per ignorantiam suo pessimo consilio, in discrimen vitæ vel fortunarum consultorem coniecerint. Et hoc modo in foro conscientiæ, si ad consilium eorum sententia damnosa in clientem data est, teneri damna resarcire, recte mihi respondisse videtur Abbas[d]. Non enim culpa caret imperitus, qui officium vsurpauit, in quo sciebat vel scire debebat, suam operam vel imperitiam alteri damno futuram[e]. Et condonatur interdum clientibus quod secuti sint consilium aduocati, si ille datur à iudice pro consilio eis sit, vt puta, si eius consilio furtim e carceribus elabantur, & ita iudicatur[f]. ¶ † Quando itaq; litigaturi bene sibi consultũ iri desiderabunt, deligant patronos peritos: quibus tuto sua & se committere possint, ne ducis cæci ignorantia litibus & impensis se inuoluant, & iacturam rei cõtrouersæ subeant. ¶ † Vetatur autem, ne quisquam suo diffidens iuri, in potentiorem causam vel litem transferat: quod si fecerit, iactura causæ multatur[g]. Et ex constitutione regia Ludouici 12. cessiones debitæ in potentiores factæ ratæ non sunt, sed improbatæ[h]: vt antea quoq; sanxerat Carolus 5.[i] Aperte namq; videtur esse voracitas cedentium, qui alios actionum suarum redimunt exactores[k]: & potentioribus pares esse non possumus[l]; nec inferiores cogere possunt superiores[m]. Et contra, qui maiores sunt ratione potestatis, possunt metum inferioribus incutere[n]. In potentiorem autem prohibitam esse cessionem secundum Odofredum, quem sequitur Speculator[o], intellige, respectu cedentis, non respectu eius cõtra quem ceditur: videlicet vt is cui cessio fit, non sit potentior cedente, etsi æqualis sit potentiæ cum aduersario cedentis. Quanquam contrariam tueantur sententiam cum Alexandro alij[p]. ¶ † Simili fere ratione sublata sunt patrocinia vicorum, rusticorum & ciuitatum, quæ se in tutelam magnatum & patronorum conferebant, vt clientelam illorum tuti, aduersarijs se audacius opponerent: néve alius princeps, quam imperator constitueretur earum, ea sanctione Arcadij & Honorij Cæsarum[q], & Leonis[r]. ¶ † Antiquitas moribus priscorum, quibus ex lege & permissione Romuli, ius clientelæ ditioribus & probis frequens & concessum erat[s]. Tantaque erat inter patronos & clientes fides, vt patronus contra cognatos proprios etiam clientum defensionem subire teneretur[t]: nec contra clientem furantem experiri posset pro re sua patronus[v]. [*Clarissimi*, inquit Cicero[x], *viri nostræ ciuitatis temporibus optimis, hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusque suis & exteris nationibus quæ in amicitia populi Romani ditioneque essent, iniurias propulsare, fortunas illorum defendere.*] Tractat de hac lege clientelari Plutar. in vita Romuli, vbi eos πελάτας clientes dictos autumat, à verbo πελάω, vel πελάζω, aut πελάζομαι appropinquo, accedo alicui voluntarie, quia in fidem alterius venientes eum in patronum adoptabant. Significat id Cicero, *vexauit*, inquit, *Puteolanos, & Caium Cassium, quod Brutos sibi adoptassent*. Erat antiquis hæc clientela, & publica & priuata, oppidum ciuitatum, & singulorum. ¶ † Iulius Cæsar factiones videtur vocasse[y], has clientelas quæ in suo tempore erant, patronos, principes factionum, non tantum in ciuitatibus & oppidis, sed etiam in priuatis domibus, ad quorum arbitrium summa omnium rerum rediret eorum, quorum tutela committetur. Ambactus autem clientes. ¶ † In iure autem militari, στρατείας, seu feudorum existimant aliqui πελατείας, seu clientelam esse in vasallis hominium, seu Gallis *droict d'hommage*, & clientes esse vasallos: patronos vero, quibus fidelitas seu fides iurata promittitur. Quia in illo iure & vasalli dicuntur fideles & clientes[z]. Sed nec de his, nec de alijs, quos dici clientes aliquibus placuit censuales, hic prosequor sermonem: sufficiat nos monuisse pauca de clientibus & patronis forensibus, quæ in causæ præparatione exiguntur. Addere etiam libet ad ciuilitatem, & ad Christianam maxime dilectionem pertinere, litigaturum optime de suo iure instructum, aduersarium cõuenire extra iudicium debere primo & interpellare, num sine lite velit negotium transigere[a]: potissimum si de criminibus experiendum sit, de iniurijs, aut similibus[b]. Ita Plato hunc ordinem iudiciorum rectum fecit. [*Primum igitur*, inquit[c], *arbitri iudices quos ipsi elegerunt locum habeant, qui commodius consiliatores quam iudices appellari possunt. Deinde vicini & tribules: secundum partem duodecimam distributi: apud quos, si reconciliati a primis non fuerint, maiori cum damno lingent.*] Sed his expeditis de personis iudiciorum agamus, quibus expediantur causæ seu negotia iure.

---

de Personis quæ iudicia exigunt, & de ordine dicendorum sequentibus libris.

Cap. 8.

1. *Iudicia habent personas principales & accessorias.*
2. *Personæ accessoriæ iudiciorum.*
3. *Ordo librorum 47. 48. 49. & 50. istius Syntagmatis.*

IVdicijs personæ † interesse debent quædam necessario vt principales: quædam, vt accessoriæ. Principales, iudex, actor, reus[d]. Adijcit Fabianus S. Pont. testes idoneos[e]: Veniunt tamen inter accessorias personas, quæ vel actoris, vel rei, vel iudicis intentionem firment, annumerantur. ¶ † Accessoriæ itaq; testes, vt & amanu-

a l. 1. de vet. iure enucle. C.
b l. 1. & fin. C. de legib.
c Alex. 1 volu. consil. 115. Boer. dec. 155. nu. 24.
d Abbas in c. tua nos. de homic. in princ.
e l. idem iuris, § fin. ad leg. Aquil. in P. in iuria, eo. apud Farin.
f Boer. q. 115. Fo. Papius, Raps. arest. lib. 15. titu. 2. ar. 1. duplex dam pti. sons.
g l. 1. ne lic. potent. litig. patron. pr. 3ia vel actio in se tráf. C. l. 1. de his qui potent. nomi. tit. pend. actio.
C. l. 1. 2. 3. 4. ne fisc. vel respub. procura. alis. lit. cau. in lit. præstet. C.
h constit. Ludoui. 12. arti. 159.
i Caroli 5. const. art. 4.
k l. fi. de cessi. ne lic. potentio. C.
l l. 3. de alien. iudi. mut. cau. facta.
m l. nam magistratus, de recep. arbi. P. l. ille à quo, § tem pestiuum, ad Sen. Treb. P.
n l. si per impressionem, quod met. cau. in P. l. 5. C. si quacun. præd. pot. &c. C.
l. 1. § si rectoc prouinciæ vel ad eum per sponf. ded. attbas. C. lib. 5. tit. 2.
o Specul. in 2. par. Spec. rub. de cessione actionis.
p Alexand & alij in rub. ne lic. potentio.
q in l. 1. 4. 5. de patroc. vic. lib. 11. C. Theo. ti. 24.
r l. 1. vt nemo ad suũ patroc. suscip. rusti. vel vic. eor. lib. 11. C. l. 1. ninia.
s Dion. Hali. lib. 2. Antiq.
t Gell. lib. 5. ca. 5.
v l. 6. libertus, de fur. P.
x Cic. in diuinatio.
y Iul. Cæs. lib. 6. commen. belli Gallici.
z § 1. de contenti in de. inu. & fid. lib. 1 feud. tit. 10. § 1. de alien. feud. eod. lib. tit. 13.
a l. debitores, in. de pig. act. lib. 2. C. tit. 14. l. 11 [illegible]
b [illegible]
c Plato, dial. 11. de legibus.
d ca. forus, § in omni, de verb. sig. l. inter litigant. & l. Iulianus, de iudic. P.
e d. c. 1. 4. q. 4.

amanoenses, apparitores, assessores, & alij cohortales iudicibus accedunt: & aduocati, procuratores, solicitatores seu pragmatici litigantibus[a]. In his personis, vt in reliquis negotijs obeundis[b], considerabimus num idoneę sunt, & quę 3 à iudicijs arceantur. ¶ † Initium autem à iudicibus faciemus, qui clauum tenent in moderandis controuersijs, & potestatem accipiunt cum inquisitione habita de naturalibus, moribus, facultatibus: & num sufficere iniuncto muneri possint coniuncta legis consideratione secundum quam munere fungi quemque debere placuit[c]. Præponimus autem iudicum & personarum quæ illis accedunt tractationem, vt vna cum illis intelligamus eorum potestatem & iurisdictionem, quã singulis hoc libro distribuemus Deo fauente. Explicamus in 48. ordinem secundum quem huiusmodi iudicia debeant perfici, & ea quæ ordinis sunt. Vt in 49. exhibeamus inquisitionem personarum litigantium, & eorum qui illis inseruiunt, quę sibi possint & causæ controuersæ conueniens tribunal deligere. Donec perueniatur ad 50. vbi de fine iudiciorum, sententijs, & effectibus, appellationibus, executione & authoritate eorum agetur. Coniuncta exegesi de iuramento, quod fere omnibus partibus iudiciorum & negotiorum humanorum fidem, robur, & decisionem addit. Et ita quatuor libris integra tractatio habebitur iudiciorum: nam in hoc 47. explicuimus, verum iudicia admittenda, quid sit iudicium, & diuisiones eius, de quibus fiat: & nunc proponimus disputare, à quibus iudicium fiat cum magistratibus potestatem cuique propriam coniungendo.

---

de Iudicum consideratione ex eorum Persona. Et primum de prohibitione iudicandi per naturam. Cap. 9.

1 *Iudex idoneus, vel non idoneus ex quotuplici capite censetur.*
2 *Iudicare prohibentur, natura, lege, moribus. & qui natura, in num. seq.*
3 *Surdus quando ad tempus: & quando in perpetuum iudicare prohibetur.*
4 *de Surditate superueniente & naturali, curabili & incurabili.*
5 *Auditus læsi variæ species.*
6 *Surdi natura quare & muti simul sint. Et ij non iudicant, nec testantur: retinent tamen dignitatem, morbo superueniente. Et nu. 7. 10. & 11.*
8 *Famulis ægrotis, perinde ac seruientibus, merces debetur.*
9 *Officia iudicum adimi sine delicto nequeunt iudici.*
12 *Furiosus iudicare non potest, & quare. Alia autem negotia num gerere possit. eod. & nu. 13. & 15.*
14 *Magistratus periculosi in repub. qui vel furore vel iniquitate du. untur.*
16 *Impuberes iudicare vel arbitrari, aut munera reipub. obire nequeunt.*
17 *Rerumpubl. subuersiones ex administratione iuuenum & inexpertorum virorum.*
18 *Senum consilium præstantius, quam iuuenum.*
19 *Aetas magistratibus quando lege definita. Et de ætate iudicum, num. 20. & 21.*
22 *Consilium capiendum à senibus. Et nu. 23.*
24 *Senatum filij cum patribus aliquando cur ingressi.*
25 *Minoribus quare permittatur interdum rerum suarum, & reipublicæ administratio.*
26 *Iurisdictio transit in Gallia in heredes.*

1 IVdices ad munus iudicandi † idonei censentur, vel incapaces muneris, aut ex propria persona, seu statu proprio: vel ratione assumptæ vel tractandæ dignitatis officij, & iurisdictionis: vel habita ratione litigantium: de quibus ordine dicendum. Et in summa ex propria persona idoneus censebitur omnis, qui expresse non prohibetur[d]. Exemplo aliorum edictorum, quæ cum prohibeant aliquibus, alijs permittere videntur[e]. Vt quod non mutetur, stare minime prohi-2 beatur[f]. ¶ † Prohibentur autem iudicare ea propria conditione quidã natura, quidam lege, qui-3 dam moribus[g]. ¶ † Natura primũ surdus iudicare non potest[h], saltem quandiu eo morbo laborat: & in perpetuum, si surditas perpetua sit. Debet quippe iudex auditu, voce contendẽtium vel patronorũ instrui, & litis contestationẽ iudicij partem ordinare, quod fieri non posset sine auditu: vnde & audientia causæ dicitur[i]. & sæpe litigantes expedit interrogare[k]. [*Plurimumque, vt ait Archadius Iurisc.*[l]*: in excutienda veritate, etiam vox ipsa, & cognitionis subtilis diligentia adfert. Nam & ex sermone, & ex eo qua quis constantia, qua trepidatione quid diceret, vel cuius æstimationis quisq; in sua ciuitate est, quædam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt.*] Et rei à magistratibus, de criminibus quibus accusantur, audiendi sunt[m]. Sunt plura quæ summarie & de plano & extemporario iudicio, iudex sedẽdo pro tribunali expedit, vt breuiores lites[n], & modici ponderis quas sedendo contione, pedarij iudices in regia basilica vel domunculis iudicant, matutino tempore, meridie, & vespere[o]. Surdus in hac causa dicetur, qui nihil prorsus, vel valde diffi-4 culter exaudit, ex morbo vel natura[p]. ¶ † Surditas namq; vel superueniens, vel naturalis est. Superueniens interdũ temporalis imperfecta & curabilis, interdum & perpetua & perfecta. Surdaster is, qui non clare audit, sed tarde[q]. Et secundum Galenum[r], surditas ex habitu difficulter soluitur: sed ea quæ fit repente in febribus, vel aliter accidit ex recurrente ad cerebrũ bile, aut ex cholera cum meatus auditorios occupauerit, soluitur, cum hanc ipsam bilem natura expellente ad excretionem peruenerit. Atq; idem alibi[s] tradit, aluum turbatam, & fluentem ex naribus sanguinem, morbum hunc surditatis soluere, quando in febribus aures obsurduerunt, & quando biliosa excrementa retinerẽtur & ad caput recurrerent, sine tamen propria atq; pręcipua instrumenti auditus passione. Et mederi posse deperdito audirui, docet Quintus Serenus in medicina, dum agit de vitijs aurium succurrendis, his verbis,

Si vero abstrusa sensus moritur in aure:
Lumbricos terræ saniemq; ex ansere ranco
Excoque, si veterem poteris expellere morbum.

Et Aurelius Cornelius Celsus[t], ad compressa aurium per saniem seu per sordes (quas dicit Almansor ceram) foramina, ad tinnitum, & ad grauedinem remedia adfert: & Almansor[v] eiusq; inter-5 pretes. ¶ † Atq; ea distinctione causarum impedientium aliquantulum auditum, sine omnimoda auditus amissione & qui minus exaudiunt, non surdos, neq; etiam morbum eorum surditatẽ dicunt[x]: sed vel grauedinẽ, aut defectum, vel Tharsem, vel gnarem grauedinem putant diminutionem,

[a] ca. quoniam contra, de probatio.
[b] l. vt gradatim, de mune. & honor. P. l. si quæramus, de testam. P.
[c] l. honor municipalium, §. 1. de munc. & hono. P.
[d] l. cum prætor, de iudic. P.
[e] l. mutus, de procurat. 3. de colleg. illic. P. ca. consuluisti, 2. q. 4. ca. cum apud, de sponsal.
[f] l. sancimus, C. de testam.
[g] l. cum prætor, 12. de legi. P.
[h] d. l. cum prętor.
[i] l. nolli, C. de iudic.
[k] l. iudices, eo. C. iudicantem, 30 q. 5 tit. de interro. actio.
[l] l. de minore, 10. §. tormenta, de quæstio. P.
[m] l. diuus Adrianus, 6 de custo. & exhib. reor. P.
[n] authen. nisi breuiores, de Sent. ex breuic. recitan. C. lib. 7. tit. 44.
[o] §. sedebunt & audient, de iudicib. in auth.
[p] l. 1. § surdus, ad Senat. 2, lan.
[q] §. item surdus, quib. non est per mi. te. lib. ap. iust.
[r] Galen. lib. 4. in aphoris. Hippoc. apho. 28.
[s] Galen. lib. 4. in apho. apho. 60.
[t] Cels. lib. 6. medic.
[v] Almans. lib. 3.
[x] Arculanus, in 3 lib. Almanso. c. 19.

nem, quæ vel ex generatione contrahitur, vel ex tempore. Defectum dicunt habere abolitionem auditus & surditatem defectu foraminis auditus, siue sit à natura soliditas foraminis, siue ex tempore contigerit. In Tharse, est diminutio auditus, cognoscentiens eum grauedine. In gnare vero, diminutio fit ex defectu nerui auditiui. Contingit & debilitas audiendi, ex ieiunio & vigilijs, quam curari tradunt medici ampliori cibo, & balneis [a].

6 ¶ † Natura surdi, arte humana curati via aut nunquam possunt, & minus idonei iudicandi muneri sunt. Nam tales fere simul & muti, & vocem quidem emittere possunt, locutionem autem nullam, vt admonent Aristoteles [b], Plinius [c], & Iustinianus [d]. Quare surdi magna ex parte naribus loqui consueuerunt, & resonant instar tintinabuli, ob claustri inferioris angustiam: quia pulmo eorum vitiatus est [e]. Consentiunt & omnes, curam surditatis non esse, quæ prouenit ex priuatione, seu (vt loquuntur) ex carentia foraminis, vel ex carentia nerui auditiui, aut dum ipse neruus erectus fuit solidus: quia ex defectu virtutis in-
7 formatur [f]. ¶ † Proinde recte concludunt nostri Iurisconsulti, mutū & surdum perpetua infirmitate detentum, aut surdum incurabilem, nō posse iudicis officio publice defungi [g], neq; testari [h]. Verumtamen si post adeptam iudicandi dignitatem, surditas superuenerit, donec de medela speratur inuito possessore dignitas vel officium ad alium non transfertur, sed retinebit qui casu talis surdus factus est: subrogato interim alio, qui eius loco iudicialia sui tribunalis negotia exerceat, iuxta ea quæ de cæco notat gl. in l. cæcus, de iudic. P. vtque de clericis in ægritudinem incidentibus, responsum est, to. titu. de clerico ægrot.
8 ¶ † Quocirca, & interim dignitatis stipendia, & prouentus, si qui sint, accipiet: non secus, quam ægrotis famulis, non seruientibus, mercedes debentur [i]. Quum & ægroti in seruitio facti, seruire
9 nobis intelligantur [k]. ¶ † Neq; debet vel potest quispiam inuitus compelli ad cessionem officij, vel beneficij, ex capite vel prætextu ægritudinis etiam perpetuæ superuenientis [l]. Et maxime si regium sit officium, honor enim delatus à principe, nunquam finem habet [m], quod ad alia officia dominorum iurisdictionalium, quæ non sunt in Gallia sine delicto vel morte amobilia.

10 ¶ † Et hæc de surdo. Secundo natura iudicare prohibetur mutus [n], vel arbiter esse [o]. Expedit enim in iudicijs, vt diximus, sæpe interrogationes fieri [p], pluraq; sunt quæ summarie & de plano in sede oporteat definire, & interloqui [q]: vnde sententiæ interlocutoriæ, & interloquutiones [r]. Debent & iudices propria voce sententias quasdam proferre [s], vt, & iurisdictionis nomen, à dictione iuris [t], non mutum, sed loquentem, satis require-
11 re videatur. ¶ † Mutum tamen non dicemus eum, qui ἀσαφῶς, seu obscure loquitur: sed eum qui ἄσημος, id est, sine significatione [u], & sine articulatione [x].

12 ¶ † Tertio, perpetuo furiosus natura prohibetur iudex esse, nec arbiter: qui mente & iudicio in iudicibus requisito, careat [y]. Et furiosus commotionis tempore, iustum esse putat quodcunq; fecerit [z], Cicero tradit [a], furorem esse, mentis ad omnia cæcitatem: & ita differre ab insania quæ est non sanitas mentis, inconstantia sanitate vacans: ita tamen vt officium tueri possit, & communem vitæ cultum. Sic furiosus nullum negotium legitime gerere potest [b]. Similemque cum iuris-consulti faciunt ignoranti [c], dormienti [d], & vitioso [e]. Furiosum autē dicunt, qui in continua mentis alienatione est, & intellectu caret: vnde fatuus & morio, differunt à furioso [f]. Illi enim sine motu mentis fere sunt, & lumine mentis carere videntur, vnde amentes: furiosus vero cōcitatos habet
13 impetus [g]. ¶ † Plura nos alibi [h], in curatore furiosi, de furiosis, deq; speciebus dementiæ & furoris loquuti sumus: ideo in his nunc non immorabor. sed dicam tantum, furiosum qui habet dilucida interualla, actus, qui intellectu perficiuntur & ab hominibus sanæ mentis, posse in illis interuallis
14 facere, & ita iudicare [i]. ¶ † Tutum tamen non esse censeo, huiusmodi hominibus, qui furere aliquando solent, cōmittere magistratus: etsi habeant dilucida interualla. Solent enim interdum negotia, quæ offeruntur iudicanda, pluribus præter expectationem mouere bilem, & concitare quiescentem in phrenesim & furorem: cum & ira quæ facile in sanis excandescit, furor breuis sit. Periculosum certe vtrumq; in repub. habere malos & improbos, & insanos magistratus: *πονηρὰ φύσις*, inquit Æschines, *μεγάλης ἐξουσίας λαβομένη, μεγάλας ἀπεργάζεται συμφοράς*, *mala natura magnam potestatem adepta, magnas mouebit calamitates.* Et rursum Iamblicus, *ὅμοιον ἐστὶ παιδὶ μαινομένῳ δοῦναι μάχαιραν, καὶ μοχθηρῷ δύναμιν*, id est, *perinde periculosum est, insanienti gladium, ac improbo viro magistra-*
15 *tum committere.*] ¶ † Cæterum si magistratum vel dignitatem habenti superueniat furor, æquum est illum retinere, vt alia sua [k]. Postremo, natura prohiberi videntur impuberes à iudicandi mu-
16 nere [l], vel ab arbitrio dicendo [m]. ¶ † Et lege Iulia cautum, ne minor viginti annis dicere sententiam cogatur [n]. Nec impuberes, id est, minores quatuordecim annis munera publica subire possunt, quamuis penuria sit hominum [o]. Legitima & perfecta naturaliter tantum ætas intelligitur vigintiquinq; annorum [p]: quam statuerunt saltem adesse debere administrare volentibus tem-
17 pub. leges [q]. ¶ † Et certe rerumpubl. inde præcipites vidimus & legimus subuersiones quod in pupillari ætate constituti, in[...]cibes iuuenes custode vix remoto, clauum iudiciorū, officiorum, sacerdotiorum, & consiliorum publicorum habuerunt, quicquid videbant ignorantes. Non enim eorum ætas potuit exuere naturam nomine dignitatis. Impuberes natura inscij [r], leues, proni ad animi affectus, inconsiderati, inexperti rerum. Vnde & iudiciorum, regnorum sacerdotiorum irrepsit, quamuis male, contemptus. Sic enim natura comparatum est, vt cum fundamenta ruant, collabantur ædificia. Exempluq; perniciosum videatur, vt qui seipsos regere nequeunt, alijs imperent: cum adhuc regi deberent [s]. Tempus iuuentutis sua sponte infirmum aliorum libidine infestum est [t]. Consilia iuuenum perdiderunt Rohoam [u]. [*Effunde Domine*, inquit Hieremias [x], *super paruulum furorem, & super consilium*
18 *iuuenum simul.*] ¶ † Et Plato [y]. Verum enimuero, inquit, non iuuenem sed senem, esse oportet bonum iudicem, qui sero quale quid iniustitia sit, didicerit, tanquam qui non proprio eam in animo suo senserit, sed alienam in alienis animis longo tempore nouerit, atque idcirco cuiusmodi sit malum discernat, scientia potius quam propria experientia iudicans. Affert & boni medici similitudinem, vt is melior dicatur, qui diutius inter ægrotos conuersatus fuerit, vel qui ipse diutius æger fuerit. [*Non te prætereat*, vt monet

Eccle-

Ecclesiasticus [a], [*narratio seniorum, ipsi enim didicerunt à patribus suis, quoniam ab ipsis disces intellectum, & in tempore necessitatis dabis responsum. In antiquis est sapientia, & in multo tempore est prudentia.*] Non erubescit Iurisconsultus, citare rusticorum, sed antiquorum, prouerbium [b], iubetque antiquioribus munera reipublicæ & honores deferri [c] neque cum damno reipublicæ vult iuuenibus committi [d], aut impuberibus dari vocem in capitulo [e]. 19 ¶ † Atque ne cura reipublicæ temere iuuenibus committeretur, Q. Fuluio Flacco, & L. Manlio Alcidino Consulibus rogatio primum lata est à L. Iunio Tribuno pleb. quot annos nati, quemque magistratum peterent caperentque [f]. Suadebat Mecœnas Octauiano [g], ne ad equestrem dignitatem minores octodecim annorum deligeret: quod diceret hac ætate corporum firmam affectionem, & ingenium conspici. In Senatorum ordinem nonnisi 25. annorum allegeret: cum enim, inquiebat, huiusmodi administratio suorum bonorum non concedatur, concedetur reipublicæ? Item non fieri Prætorem ante annum 20 30. qui quæsturam & tribunatũ gessisset. ¶ † Hæc quidem probe, sed sapientius sibi prospexit Romulus, qui curiam suam primam & consilium delegit & composuit ex senioribus: vnde Senatus nomen accepit à senibus & patribus, qui & Senatores dicti [h]. Et curia à Plutarcho in Romulo, γερουσία. Nouerat enim optima iudicia esse & fieri cum ratione, experientia, & prudentia [i], quæ longe 21 absunt à iuuenibus. ¶ † Sic Lycurgus apud Spartiatas primum constituit iudices, & statuit in demortui locum assumi eum, qui virtute cæteris præstare iudicatus esset. ex illis scilicet, qui annũ sexagesimum transegissent [k]. Et Philo Iudæus ait, moris fuisse, seniores ad magistratus legitimos gerendos vocari [l]. Indicat & Q. Curtius dum loquens de exercitu Alexandri, ita scribit [m]. [*Ordines quoque nemo nisi sexagenarius duxit, vt si principia castrorum cerneres, Senatum te alicuius reipublica valere diceres.*] Lex quoque erat Chalcidensium, ne quis natus infra annos quinquaginta, vel magistra- 22 tum ageret, vel legationem obiret [n]. ¶ † Et Ouidius epistola 5.

Quid grauis Antennor, Priamus quid suadeat ipse
Consule, queis ætas longa magistra fuit?

Euripides in principio Tragœdiæ Iphigeniæ in Aulide, inducit Agamemnonem regem cum sene noctu consultantem, de ducenda Iphigenia: docens senes in primis adhibendos in consilium. Et apud Homerum Nestor grandæuus in consilijs præcipuus est. Sicque Odyssea 3. Thelemachus ait.

νῦν δ᾽ ἐθέλω ἔπος ἄλλο μεταλλῆσαι καὶ ἐρέσθαι
Νέστορ᾽. ἐπεὶ περίοιδε δίκας ἠδὲ φρόνιν ἄλλων
τρὶς γὰρ δή μιν φασὶν ἀνάξασθαι γένε᾽ ἀνδρῶν. id est,
Nunc volo aliud dictum inquirere, & interrogare
Nestorem: quoniam supra modum nouit iura & ingenia aliorum.
Ter enim ipsum dicunt imperasse secula virorum.

Et idem Homerus, ipsum refert dicentem Agamemnoni [o].

ἀλλὰ καὶ ὣς, ἱππεῦσι μετέσσομαι, ἠδὲ κελεύσω
βουλῇ καὶ μύθοισι. τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ γερόντων. id est,
Veruntamen, & sic equitibus intererо & adhortabor
Consilio & verbis. Hoc enim decus est senum.

Atq; vt alij dixerunt,
γνῶμαι δ᾽ ἀμείνους εἰσὶ τῶν γεραιτέρων. id est,
Sententiæ meliores sunt seniorum.

Et νέον δ᾽ ὄντα σιγᾶν μᾶλλον ἢ λαλεῖν πρέπει. νέος ὤν, ἀκούειν τῶν γεραιτέρων θέλε. id est, *Iuuenem tacere magis quam loqui decet: iuuenis cum sis, audire seniores velis.*

Apud Euripidem in supplicibus actu 1. sic etiam Chorus ait,

——ἀπώλεσας πόλιν,
νέοις παραχθείς. id est,
Vrbem perdidisti inductus iuuenum,

Præclara & illa verba Iocastę Thebarum reginæ, ad Etheoclem filium apud eũdem Euripidem in Phœnissis.

ὦ τέκνον, οὐχ ἅπαντα τῷ γήρᾳ κακὰ
Ἐτεόκλεες πρόσεστιν, ἀλλ᾽ ἡμπειρία
ἔχει τι λέξαι τῶν νέων σοφώτερον. id est,
O fili, non omnia mala senectuti adsunt, Etheocles: sed experientia plus demonstrare potest sapientia, quam iuuenes.] Omittam pleraque alia hac de re sæpe repetita similia apud Euripidem & alios, sufficiet indicasse fontem digito apud Plutarchum in li- 23 bello, εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον. *Si seni sit regenda respublica*: vbi resolutio, καὶ μάλιστα σώζονται πόλεις οὗ βουλαὶ γερόντων, καὶ νέων ἀνδρῶν ἀριστεύουσι μάχαι. Et maxime seruatur ciuitas in qua sunt consilia senum; & iuuenum hominũ sunt optimæ pugnæ. Peruse, seu explicatio in illam sententiam Hebræam Ben Syræ סבא בביתא סימנא טבא בביתא *saba bebetha, simana taba bebetha, senex in domo, signum bonum est in domo.*] Et addit quicunq; honorat senes: perinde est ac si honoret Deũ sanctũ benedictum: nisi enim senes essent, mũdus nõ cõsisteret. Vnde si dixerint tibi senes, destrue domũ tuam & facex ea sterco ratiũ, destrue consilio senũ. Si vero iuuenes tibi dixerint, fac vt loco stercorarij istius, domus extruatur: contẽne eos nec acquiesce cõsilio eorum. Destructio enim senũ est ædificatio: & ędificatio iuuenũ, est destructio. Addit, mundũ durare propter senes, & omnem prouinciam in qua non est senex, dignam esse quæ deuastetur. Et vbi videmus in ciuitate senes perire & interire, signũ esse & præsagium malũ euenturũ in ciuitate: quia propter malitiã tollitur iustus [p]. Adfert exẽplum Loth & Sodomæ, quæ quãdiu Loth ibi fuit stetit: vbi autem recessit consumpta est [q]. Item suspensam esse vindictam totius orbis in diluuio, donec abijsset Mathusalem [r]. Et in summa omnẽ acquiescentẽ cõsilio senis, liberati ab omni tribulatione. Ita & Respub. tribunalia, domus, rectissime regi prudentia & experientia senum: & contra, iuuenũ gubernaculis intercidere. Fieri enim non potest, vt iuuenes præcaueãt quæ nunquã vi- 24 derũt cõtingere. ¶ † Bene consultũ aliquãdo Romanis, filios Senatorũ vna cũ patribus in curiã admitti, vt negotijs assuescerent exemplo patẽrum terminandis. Sed tamen iuuenilis ætas, nõ potuit etiã parentũ imitationi assuescere, vt necessarium fuerit, excepto vno Papyrio, aditũ in posterum eis denegare [s], alijsque magistris eruditionem illorũ cõmittere, vt in vmbratili exercitatione prius prędudia Senatoris discerent, quam cum periculo Reipub. vel Senatoris frequentarent. Quẽadmodum apud Persas erant magistri, qui filios regum iudicandi artem & morẽ priuatim docerẽt, ante- 25 quã negotia serio pertractarẽt [t]. ¶ † Non ambigimus tamen, quibusdam recte ob anticipatã ætatis prudentiã studio, labore, & industria, veniã ætatis concedi, & gratiam fieri, vt ea more maiorum res suas pertractare ante tempus possint [u], & pariter Reipub. ex principis voluntate, qui pro nutu potestatem iudicandi concedit, & magistratus [x]. Id autem ea causa, puta, quia per[illegible] & quia

a Eccles. c. 8.
b l. si chorus, ff. de leg. 1.
c l. vt gradatim, de muner. & honor. ff. l. semper. de iure immunit. ff. l. 2. de albo scrib. ff.
d l. ad rem publicam, de mun. & honor.
e ca. cum ex eo, de electio. in 6to.
f Liu. lib. 10. deca. 4.
g Dio Cass. li. 52.
h Dion Halic. in 2.
i Plato 9. de Repub.
k Plutarc. in Lycur.
l Philo Iudæ. lib. de agricultura tomo 1. operum.
m Curt. lib. 2. de gestis Alexan.
n Heraclides in Politijs, & in rep. Chalcidensium.
o Homer. Ilia. 4.
p Esaie 57.
q Genes. 19.
r Genes. 7.
s Gell. lib. 1. c. 23. & Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 6.
t Xenoph. li. 1. Cyroped.
u tit. de his qui ven. ætat. impetr. C.
x vt in l. quidam consulebant, de re iud. ff. & c. cum vice[illegible] de off. & pot. iud. deleg.

rerumpublicarum & dignitatum mercari officia ex quibus iterum, lucro affluent, misera cum subditorum iactura negotientur. Quod si prisci Romani admisissent, non miratentur tantopere, quod Varro ex macellaria patris taberna ad consulatum conscenderit, & largitione sordidissima duodecim fasces & Dictaturam consequutus fuerit [a]. Quod Titius Aufidius, patris eatguæ Asiæ antea publicanus, postea proconsularem cum imperio dignitatem Asiæ obtinuisset [b]: & Pub. Rutilius, qui antea publicanis operam dederat in Sicilia: Siculis vniuersis legea dederit consul effectus [c]. Tertia lex a iudicandi munere arcet legum imperitos, quive experientia rerũ carent [d].

9 ¶ † Extat regia constitutio Gallica, per quam nonnisi aliquo gradu iuris insignitis licet iudicandi officium vsurpare, iuxta l. nemini, 11. de aduoca. diuerso. iudicio. C. debet enim iudex per se, non per vicarium iudicare [e]: & secundum leges & iura, non suo sensu [f]. Collutbus Thebæus Lycopolita, in principio Ἑλένης ἁρπαγῆς. id est, *de raptu Helenæ*, scribit versu 10. iudicium pastoris, nempe Paridis, turbasse mare & terram, videlicet iudicium ignari hominis.

—— [Greek verse, illegible]
[Greek verse, illegible] id est,
Inexpectatum quodnam fuit contentionis initium,
Vt etiam immortalibus ius dicerent pastores?

10 ¶ † Prohibuit ius pontificium, ne alibi quam in vrbibus, in quibus copia peritorum haberi possit, causæ a summo Pontifice delegatæ tractentur [g]. Et vt indignus prælatura ab ea deijciatur, cui scientia sufficiens non est [h]. Ignarus literarum facile negat ea quæ pro veritate statuta sunt, & super eo inconuincibilis est [i]. Et ita ignorantia iudicis, plerumque est calamitas innocentis [k]. Et prouide intolerabilis ignorantia in ijs qui præsunt [l], vtpote mater errorũ [m], & iniustitiæ. Quia, vt ait Terentius [n],

Homine imperito, nunquam quicquam iniustius,
Qui, nisi quod ipse facit, nihil rectum putat.

11 ¶ † Cautius igitur agetur, si iudicium literarum imperitis non permiserunt, nisi saltem causarum sibi commissarum peritiam habuerint [o]. Sic enim permissum est militibus, de re militari iudicare [p]: artificibus quoque, de rebus sui artificij [q]. Docetque exemplis Valerius Maximus [r], suæ artis vnumquemque, & authorem & disputatorem optimum esse. Ex Q. Scæuola, qui quotiescunque de iure prætorio consulebatur, ad Furium & Casellium, qui huic scientiæ dediti erant, consultores rejciebat. Et ex Platone philosopho, qui conductores sacræ aræ, modum & formam eius secum sermone conferre conatos, ad Euclidem Geometram ire iussit, scientiæ eius & professioni cedens.

12 ¶ † Quare administratores ciuitatum, qui curæ negotiorum vulgarium præponuntur, vt administrationis capaces, sibi assessorea tamen coniungunt, dirimendi iuris gratia [s].

13 ¶ † Quarto prohibebat lex iuris ciuilis Romanorum, ne quis officia quædam aut magistratus gereret in ea prouincia ex qua oriundus esset, vel larem antea elegisset, quemadmodum de apparitoribus & officijs Palatinis statuit Constantinus Cæsar [t], & alij Cæsares in alijs administrationibus publicis, nisi gratia fieret [v]. Illudque & aliquando in Gallia obtinuit, ex constitutione Philippi Pulchri regia, & Caroli 5. [x] Et in regno Castellæ in Hispania, hodie seruatur & in quibusdam Italiæ populis, qui alienigenas suis ciuibus præficiunt magistratus, ne si ciues ciuibus præsint, vel nimia indulgentia illis parcant, aut odio verere præter modum in illos sæuiant [y]. Nunc tamen in Gallia non habetur ratio originis, & originarij etiam præficiuntur magistratibus, antiquatis priorum Regum constitutionibus [z]: quæ locum tum vel maxime habuerunt, cum magistratus in Gallia essent temporales quales fuerunt ante Ludouicum 11. qui perpetua fecit officia, vt constat ex eius constitutione, & ex Gaguino in Ludouico 11. historia. lib. 12. Verum antea & Carolus 7. admisit originarios in parlamentum Tholosanum, dum illud instituerct anno Domini 1444.

14 ¶ † Quinto, lege prohibentur à muneribus publicis, & à iudicandi munere, pauperes, qui vix de suo victum sustinere possint [a],

Magnum pauperies opprobrium, iubet
Quidvis & facere & pati.
Virtutisq; viam deserit arduæ [b].

Et Diogenes Laertius in Thalete refert, celebratum apud Spartiatas fuisse prouerbium, neminem pauperem bonum esse. Verentur hic leges, ne inopes iudices prædandi occasionem ex officio accipiant; à qua nec diuites semper abstinent, & male audiunt, vt dorophagi. Ex quo aliquando factum fuit, ne apud Romanos vllus ex plebe magistratus crearetur, nec antequam populus secessit in montem sacrum, & Tribuni plebei magistratus, & ædiles creati sunt ex plebe [c]: quamuis vniuerso populo ius esset confirmandi & eligendi per suffragia magistratus: iusque decernendi de maioribus causis, legesque sanciendi [d]. Nam & Romulus plebi tria commisit, magistratus creare, leges sancire, de bello referente rege decernere: ita tamen, vt Senatus in his quoque accederet authoritas [e], vt non licuerit etiam creatis Consulibus, iniussu populi de capite ciuis cognoscere [f]. Illud autem permissum, quod plurium suffragijs factum, palam bonã fidem habebat: at magistratus singulis ex plebe, nonnisi summa cum pugna permissus: qui enim ea fæce populi sunt, vel inopes, aut malæfidei vt plerumque sunt.

15 ¶ † Quare Solon, cum locupletibus magistratus relinquere cogitaret, reliquam rempublicam temperare ita cœpit, ad quam pleba non accederet, ciues descripsit ea censu, & ex iis qui tam in aruis quam in consitis agris iugera quingenta possiderent, primam classem descripsit, vocauitq; quingentomedimnos. Secundam ex ijs qui equum alere possent, vel trecentum iugerum censum haberent, eosque equites vocauit. Tertiæ classis autem ζευγίτας, id est, coniunctos, nominauit & socios, quibus duobus census erat trecentum iugerum. Reliquos vero, quibus nullum ius esset adipiscendi magistratus, mercenarios dixit [g]. Idipsum & apud Romanos obseruatum fuisse refert Gellius [h].

16 ¶ † Et ea ratione etiam census quondam eligebantur iudices ex equestri ordine, quorum census erant quadringenta sestertia; ex Senatusconsulto lato anno ab vrbe condita 785. C. Asinio Pollione, & C. Antistio Verere Coss. [i] Sestertium aut nummus, valebat 10. denarios turonenses nostræ monetæ. Illud & innuit Martialis [k].

Calliodorus habet censum quis nescit equestrem,
Sexte, sed & fratrem Calliodorus habet,
Quadraginta secat qui dicit σῦκα μερίζω,
Vno credis equo posse sedere duos.

Census

a Valer. Max. lib. 5. c. 4.
b idem lib. 6. c. 10.
c idem eod.
d §. 1 de iudic. in Nouell. cōst. 82. ca. [illegible] princ. 20 dist. ca. statuimus, 61. dist. [illegible] nos autē facimus, cōst. Nouel 161.
e [illegible] vt nulli iudic. hoc. hab. loci seruetur. & c. in auth.
f l. nemo, de sent. & interlo. om. iud. C. §. quia vero, vers. omnis iudex, de iudic. in auth. & l. huiusmodum de defensor. ciui. in auth. § 1. de adm. iudic. sp. [illegible] c. 1. & c. ne iniuriatis, de constit. ca. iudices, 3 q. 7. ca. de libellis, 20. dist.
g c. statutũ, de rescrip. in Sex.
h c fi. de æta. & qual. c nisi, § pro defectu, de renunciat.
i §. nos autem, in auth. de tabellio.
k D. August. lib. 19 de ciuit Dei, c. 6.
l ca si in laicis, 88 dist.
m c. 1. 18. dist.
n Terent in Adelph. actu 1. sc. 2.
o ca. certi, de iudic.
p l. magisterię, de iudi. om. iud. C. l. pen. C. de re milit. lib. 12 C.
q l. fi. C. de iu. [illegible] iudic.
r Val. Max. lib. 8. c. 14.
s e d §. 1. de iudicib. in auth.
t l. 3. de diuer. offic. & appar. iudic. lib. 12. C.
v l. fi. de cõm. sacril. C l. 1. de offic. rect. prouinc.
x Gaguinus lib. 9.
y Comes. in [illegible] cancell. de idiomate, quæst. 3.
z Bene interpr. c. Raynutius, ad verb. duas habeo filias, ou. 67. & adver. & vocem nomine, circa fin. vbi agit de successione intestati, num. 488. cum seq. Quo loco refert constitutiones regum.
a Vlpia. in l. rescripto, & de mun. & honor. P.
b Horat. lib. 3. Carm. Ode 24.
c l. 2. §. [illegible] temporibus, de orig. iur. Dionys. Halic. in 9. § plebiscitum, de iure natur. apud Iustinian. in 4.
d Dio. Halic. in 4.
e idem lib. 5. Liuius, in 3. Varro 4. de ling. Lat.
f d l 2 [illegible] & his, de orig. iur.
g Plutarc. in Solo. Aristot. 2 Politico.
h Gell. lib. 16. c. 10.
i Plin. lib. 33. c. 2.
k Mart. lib. 5. Epig. 39.

Censsus Senatorius duplex quam equestris erat, & sub Augusto etiam triplex, vt ait Tranquillus in Octauio. Et ita censu delecti erant magistratus, vt obiter de eo etiam conqueritur Ouidius [a].

In pretio pretium nunc est, dat census honores,
Census amicitias, pauper vbique iacet.

17 ¶ † Laudo quidem eam ætatem, quæ sordidos ex plebe ab imperio & magistratu prætextu paupertatis deturbaret. Vt Romani maxime Proletarios, qui non plus quam mille quingentum æris in census referebant: & capite censos, quorum extremus census fuit æris trecentum septuaginta quinque, [*quoniam res pecuniaque familiaris, vt* ait Gellius [b], *obsidis vice pignorisque esse apud rempublicam videbatur, amorisque in patriam fides in ea, firmamentumque erat.*] Veruntamen probos viros qui alioquin digni sunt, non ideo depellendos à reipublicæ administratione arbitror: si probatæ alioquin, & spectatæ sint eruditionis & fidei. Laudabiliores enim sunt, qui cum possint ditari communibus artibus, exiguo & sufficienti patrimonio & victu contenti sunt: qui ita oderint auaritiam, neque cupiditate habendi ducentur. Qualis fuit apud Romanos L. Valerius Publicola, qui in consulatu defunctus, collatione nummorum publica, sua non inuenta pecunia, sepultus est [c]. Vt apud Thebanos, Epaminundas [d]. Omitto paupertatem aliorum clarissimorum virorum de republica bene meritorum, vt Aristidis [e], Lysandri [f], Lemmachi [g]: & similium, quibus si respublica commissa non fuisset in summas incidisset calamitates & clades. Et certa qui propter censum præferuntur, sæpe nundinationibus sordidis ad dignitates prouehuntur, perniciem conseruati status optimi secum adferentes. Vt non immerito Plinius in principio sui libri 14. conqueratur, quod census faciat magistratus, & equites. Sanctius enim & vtilius inquirere, non quale habeat patrimonium magistratus, sed cuius existimationis sit, quomodove anteactam vitam transegerit [h]. Nam male agitur, dum id quod virtute effici debet, pecunia tentatur.

18 ¶ † Sexto, lege Sacerdotibus, nec magistratum capere, nec petere permittebatur, cum tamen vterentur sella curuli, & lictore, honoris causa, & ne ægre ferrent quod à magistratibus arcerentur: tum etiam quod apud Græcos nonnullos, sacerdotij dignitas par esset regiæ maiestati, nec vulgaris vel ignobilis ad illud negotium eligeretur. Deinde secundo, quod stata sunt sacrificia Deo, & sæpe contingeret, vt pariter occurrentibus illis & necessario determinandis negotijs reipublicæ, non possent vtrisque interesse. Item tertio, quod nefas esse putauerunt, Deo rem diuinam facere & primitias, & inter ciuium cruciatus quotidie versari, quæ omnia latius tradit in Problematibus Plutarchus [i]. Huc pertinet quod ait Paulus Iurisconsultus Sacerdotio adueniente, non cogi arbitrum sententiam dicere: quod non tantum honori personarum, sed maiestati Dei indulgetus: nisi post sacerdotium quis arbitrium suscepisset [k]. Prætor quoque pollicetur se excusaturum eos, qui operam ad iudicandum dare non possunt: vt ii qui sacerdotium nacti sunt, vt discedere ab eo sine religione non possint, & hos in perpetuum excusari [l]. Quæ intelligenda maxime sunt de iudicijs rerum temporalium, quibus raro aut nunquam se immiscere debent Dei sacerdotes, multo magis Christiani, qui vero Deo inseruire debent iugiter. Et nemo Deo militans implicat se negotijs secularibus [m]. Et, [*Absurdum est*, vt ait Iustinus Cæsar [n], *si promiscuis actibus rerum turbentur officia, & alij creditum, alius substrahat, & præcipue clericis, quibus opprobrium est, si peritos se velint disceptationum forensium ostendere.*] Quod autẽ pertinet ad causas ecclesiasticas & officia iurisdictionis earum sine dubio paulo ante docuimus [o], eos habere iurisdictionem, qui ecclesijs & populo in diuinis præsunt [p].

19 ¶ † Septimo mouetur dubium, num cæco lege munus iudicandi prohibeatur. Et quidem absolute videtur respondisse Vlpianus eum posse iudicare [q], dum ait, [*Cæcus iudicandi officio fungitur.*] Et id Appij Claudij Centemani exemplum firmaret, qui sententiam in Senatu de non reddendis captiuis Pyrrho dixit, qua pacem Pyrrhi diremit [r]. Sed & Timoleon Corinthius, cum ætate prouectus esset, & sine vllo morbo lumina oculorum amisisset, calamitatem ita moderate tulit, vt neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus, priuatis publicisque rebus interfuerit [s]. Cæterum, quemadmodum id sit intelligendum, explicat idem Vlpianus [t], vt possit quidem cæcus antiquam dignitatem, superueniente cæcitate, retinere: adipisci autem nouam non possit.

20 ¶ † Ego tamen in ea sum sententia, etsi aduersentur interpretes, nunquam cæcum iudicem per se iudicare posse actu, eo quod multa sint quæ oculis iudicum subijci debeant antequam iudicentur: vt si agatur de finibus regundis [u], de tormentis seu de quæstione rei habenda [x], de collatione scripturarum [y], deque alijs, quæ non nisi visu percipiuntur. Et,

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus [z].

21 ¶ † Octauo prohibebat lex, ne qui haberet magistratum, alium peteret: de qua disputatum fuit in Caij Decimi Prætoris mortem [a]. Et Aristoteles tradit, non nisi vnum magistratum à singulis gerendũ, & singulas curas singulis concessas melius expediri [b]. Difficile cum sit, vnum hominem duorum vicem sustinere [c]. Sed hæc hactenus de prohibitione iudicandi ex lege, quibus facile addi poterunt, quæ ex alijs iuris capitibus occurrent. Sequitur vt dispiciamus de prohibitis ne iudicent moribus.

---

qui Moribus iudicare prohibeantur. Cap. 11.

1 *Mulieribus prohibitum iudicare vel arbitrium suscipere Romanis moribus, & quare.*
2 *Mulieres vbi dominantur & imperant. & nume. 3. 4. 8.*
3 *Senaculum mulierum Romanarũ inductum, & postea sublatum.*
6 *Mulieres quæ dicuntur ex consuetudine posse iudicare.*
7 *Mulieres quædam eruditæ.*
9 *Vidua imperium, signum iudicij vltimi seculi.*
10 *Sibyllinorum oraculorum fides, & quæ sint illa quæ ea ed dit.*
11 *Mulierum dominatio, rebus & republica quare perniciosa.*

12 *Magistra-*

a Ouid. 1. Fast.
b lib. 16. c. 10.
c D. August. lib. 5. de ciuit. Dei, c. 18. Ammianus Marcelli. lib. 14. Euseb. de temp.
d Plut. in vita Fabii.
e de quo Æmil. Prob in eius vita.
f idem in Lysandro.
g idem Probus in vita Niciæ.
h vt in l. nominees, de re milita. P. c. significasti, in vers. si sa &c. de homicid. l. nemini licere, l. 11. de aduoca. diuersis iudicio. C.
i Plutar. Proble. 108.
k l. non distinguemus, 17 §. sacerdotio, de recep. arb. P.
l l. prætor, 13. de vacat. mune. P. longe l. omnes, C. de episc. & cler.
m 2. ad Timot. 2. ca. 1 & tot. tit. ne clerici vel mon. nego. secul. se immisc. lib. 3. Decre. tit. 50. Gregorius, 10. 30. cum simili. ibi not.
n Iustin. in l. consulta diualia, 13. de testa. C.
o sup. hoc lib. c. & lib. de arte iur.
p quemadmodum probat Cic. pro domo sua, & lib de Harusp. respõ. Liui. in 1. l. ossa, ↄ de relig. & sumpt. funer.
q l. hæreditem, 13. de pent. hæred. P. l. nulli, §. quod si in vno, & authe. licet, C. de episco. & cle.
r l. cæcus, 6 de iudic. P.
s Cic. lib. 2. offi. & pro Catone, l. 1. §. quamuis, de postu.
t P. Val. Max. lib. 8 c. 13.
u Æmil. Probus, in Timaleonte.
x Vlpi. in d. l. 1. §. quamuis de postul.
y l. si irreptione, §. 2 secundo. P.
z l. de minore, §. tormentis, de quæst. P.
a l. vbi falsi, 22. ad leg. Cor. de fal.
b glo. in § fi. de grad. affini.
c Liu. lib. 9. deca 1.
d Aristot. 4. Politic. c. 15. facit ca. cum singula, de preben. in 6 ca. quia in tantũ, &c. de multa, cod. apud Gregor. ca. 1 19. dist. l. 1. de excepto. li. 12 C. l. nemo, 13. de assessor C.
e l. si plures, 10. de pact. P.

12 *Magistratuum & iudicum publicum munus.*
13 *Mulieres consortiu hominum sine læsione pudicitiæ esse nequeunt.*
14 *Iudices esse debent oculatissimi & constantes, non auari, nu. 18.*
15 *Mulieres facile decipiuntur, & consilio infirmæ. & eas sexus à publicis negotijs excusat. nu. 17.*
18 *Serui moribus iudicare vel arbitrium dicere prohibentur, quare.*
19 *Artifices viles, tanquam serui, à iudicando remouentur.*
20 *L. Barbarius Philippus de offic. prætor. P. sententia.*

1 MOribus † Romanis prohibitũ erat, primum mulieribus iudicare [a]: vel arbitrium suscipere [b], quia compromissum ad similitudinem iudiciorum redactum est [c]. Erat Romanis, mulierum consortium in publicis negotijs infaustum: vt iussum sit etiam legibus rusticis apud Varronem [d], [*Mulier cum pro bubus votum fit, ad eam rem diuinam ne adsit, neve videat quomodo fiat.*] Et mulieres in multis deterioris conditionis habentur [e], quam viri. Et masculinum genus di-
2 gnius fœminino [f]. ¶ † Dissentiunt cum Romanis, aliarum quarundam gentium mores & leges. Vt apud Spartiatas, mulieres priuatim in domibus dominabantur, & in publicis sententiam dicebant de maximis rebus, & authoritatem habebant etiam tempore Plutarchi [g]. Germani, consilia mulierum & iudicia non aspernabantur aut negligebant [h]. Iustinianus Cæsar consilium capiebat à Theodora vxore, vt ipse profitetur [i], nescio an honeste: nam ex eo male audiuit & Theodora vt superba & amata, & Iustinianus vt stolidus & mulierosus, flexus à mulieris arbitrio in quam voluit partem: vt sæpe Flauius Blondus, & Io. Magnus Gothus [k]. Apud Ægyptios mulieres
3 munera obibant virilia [l]. ¶ † Iudicauit Debora populum Israeliticum [m]. Et Plato in ea fuit sententia, mulieres institui & doceri eadem quæ bene instituti viri sciunt, posse: & idcirco negotia in republica curare posse, atque omnia cum priuata, tum publica pacis & belli studia communicat mulieribus cum viris, ne mancum inquit sit genus humanum: eo tamen pacto, vt in singulis grauiora viris, leuiora mulieribus committantur [n].
4 Quæ tamen refellit merito Lactantius [o]. ¶ † Iustinus ex Trogo etiam recenset [p], Semiramidem Nini maioris vxorem, & Nini alterius matrem, post mortem mariti primum sexum mentitam magnas res gessisse: quarum magnitudine, vbi inuidiam superatam credidit, quæ esset fassam fuisse, quemve simulasset: nec hoc illi dignitatem ademisse regni, sed admirationem auxisse. Quod & verum est, sed temeritatis perpende eius exitum,
5 & infamiam legum. ¶ † Quemadmodum & licet exemplum proponere senaculi mulierum Romanarum, quod ab Heliogabalo imperatore permissum matronis habere in colle Quirinali, vbi cum Senatusconsulta facta fuissent digna mulieribus, ridicula dico, de legibus matronalibus, qua veste, modo, ornatuve deberent incedere, merito sublatum fuit [q]. Cautumque post occisum Heliogabalum cum matre, ne vnquam mulier Senatum ingrederetur: vtque inferis eius caput dicaretur, deuoueretur que per quem id esset
6 factum [r]. ¶ † Ferunt & contrarijs moribus fieri posse, vt mulieres hodie iudicent [s]: quia consuetudo dat iurisdictionem [t]: seruandamque loci consuetudinem. Vt in Gallia quædam mulieres dicuntur habere iurisdictionem ordinariam, vt Regina [u], & alibi Comitissa Matildæ & Campaniæ [x]. Quod quidem satius est attribuere iurisdictioni, vt illarum iurisdictio sit, exercitium autem illarũ nomine per viros fiat, quemadmodum quando feudi nomine iurisdictio competit pueris & minoribus, quorum nomine constituuntur iudices. Scio tamen & dictum fuisse ab aliquibus, & hanc dignitatem iudicandi posse personæ mulierum concedi ex priuilegio principis [y], qui & certis delegare potest scienter [z]. Permittitur & abbatissæ iudicare inter suas virgines, de his quæ ad regulam pertinent, & inter eos qui suæ sunt iurisdictionis [a]. Sicuti & Virgilius refert [b], reginam Didonem munere regis functam, quæ

Tum foribus diuæ media testudine templi,
Septa armis solioq; alte subnixa, resedit:
Iura dabat legesq; viris, operumq; laborem
Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat.

7 ¶ † Non deest pluribus mulieribus ingenium, cognitioq; bonarum artium fuit Theano Metapontina vel Thuria Pythagorea philosophi Theophronis filia, & ipsa philosopha: alia Theano Locrensis, quæ Lyrica scripsit [c]. Alia Corinna Thebana aut Theagæna, discipula Myrtidis cognomento Musa Lyrica, quæ quinquies fertur vicisse carmine Pindarum, quæ quinque libros scripsit Epigrammatum, & leges Lyricas [d]. Fuerunt & aliæ peritæ in alijs rebus, quas prætermitto: quæ possent certe quamplurimos nostri tẽporis, potissimum iuuenes iudices superare doctrina. Et ego etiam nec hoc fieri posse nego, qui sciam mulieres quasdam inueniri plus æquo curiosas, & iudicandi auidas. Sed probabilius iustiusque mihi visum est, quod moribus prudentium Romanorum receptum & sanctum quodq; habitum est, quodque non tantum reipublicæ sed ipsis etiam
8 mulieribus vtile sit, & honestum. ¶ † Quod enim Debora iudicauerit populũ, singulare & diuinum exemplum, & Prophetissæ opus est & mysterium. Et vna hirũdo non facit ver. Vt & maximum spectaculũ fuisse Dio ait [e], quod Agrippina vxor secunda Claudij Cæsaris, Claudio publice quoque de republica respondenti, aut legatos audienti,
9 adfuerit. ¶ † Notat & Sibylla ruinæ postremæ seculi, & Antichristi proxime vẽturi signum, vnius viduæ imperium & dominationem: dum ait fere in principio 3. lib. Oraculor. dum dixit ex Sebasta, id est, ex Samaria, (Samariam namque Herodes nominauit Sebastam) in Iudæa vẽturum Antichristum [f].

καὶ τότε δὴ κόσμος ὑπὸ ταῖς παλάμαισι γυναικὸς
ἔσσεται ἀρχόμενος, καὶ πειθόμενος περὶ πάντα,
ἔνθ' ὁπόταν κόσμου παντὸς χήρη βασιλεύσῃ,
καὶ ῥίψῃ χρυσόν τε καὶ ἄργυρον εἰς ἅλα δῖαν,
καὶ χαλκόν τε σίδηρον ἐφημερίων τ' ἀνθρώπων
εἰς πόντον ῥίψῃ, τότε δὴ στοιχεῖα πρόπαντα
χηρεύσει κόσμου. id est,

Et tunc certe mundus sub manibus mulieris
Erit gubernatus, & creditus, omnino:
Quando videlicet vidua toti mundo dominabitur.
Et proiecerit aurum & argentum diuinum in mare;
Et æs & ferrum vnius diei hominum
In pontum proyciet. Tunc elementa omnia
Viduabuntur mundo.

10 ¶ † Hæc Sibylla cecinit quæ Erythræa vocata, & quæ se dicit in suis oraculis iussam a Deo oracula edere & vxorẽ vnius ex filijs Noæ, & se vna cum illis

a l. cum prætor. de iudic. P. l. c. de reg. iur. c. mulierẽ, 33. q. 5.
b l. fin. C. de arbit.
c l. 1. de recep. arbitr. P. l. pen. §. fin. eod.
d Varro lib. de re rustic. cap. 83.
e l. in multis, de stat. homi. P.
f l. 1. de senator. P. Aristo. lib. 1. Politi.
g Plut. in compar. Numæ & Lycurgi.
h Cor. Tacit. de morib. German.
i §. hæc autem omnia vt iud. hæc quoq; infra. & alibi.
k Io. Magnus Gothus, lib. 13. histo. Gotho. ca. 35.
l Polyd. Vergil. lib. 1 de inuẽto. rer. ca. 7.
m Iudi. 4. Ioseph. lib. 5. antiquit. ca. 6.
n Plato dialog. 5. de rep.
o Lactan. li. 3. de fal. Sapien. c. 22.
p Iustin. ex Trog. lib. 1.
q Lampry. in Heliog. Flaui. Vopisc. in Aureliano Menalinis & Plutarc. in comp. Numæ & Lycur.
r idem Lamprid. in Heliogab.
s per legem de quibus, de legib.
t l. 3. C. de emanci. liberor.
u c. dilecti, de arbit.
x Accurs. in l. fi. de arbit. C. Paol. Castren. in l. cum prætor, § pen. nu. ff. de iudic.
y glo. in l. imperialis, § similes, ad ver. dignitatem. de nup. C. glo. in l. 1. de mulier. & in quo lo. C.
z vt ca. Mem. nom, 2. q. 5. & c. cum deuotissimam, 12. q. 2.
a c. dilecta, de maio. & obed.
b Virgil. lib. 1. Æneid.
c Suidas in Theano.
d idem in Corinna.
e Dio Cass. lib. 60. histo.
f Strabo li. 16. Plin. lib. 5. c. 13.

illis iactatam vndis in archa diluuii tempore [a]. Qui voluerit illi deferet, non enim Christianum ducebant omnino antiqui Christiani, fidem adhibere illius responsis omisso veri Dei numine. Cum tamen Romani & alij gentiles summam ei & indubitatã authoritatem deferrent. Et vtrumque videtur indicasse Aurelianus, dum scribit ad Senatum, cum esset controuersia de inspiciendis libris Sibyllinis, dicens [b]. [*Miror vos patres sancti, tandiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, proinde quasi in Christianorum ecclesia, non in templo Deorum omnium tractaretis.*] Quod tamen intelligendum est, ne Christiani vterentur illius oraculis forte consultis, vt faciebant gentiles, vt notant Theologi acrosticis versibus, vbi & nomen Domini nostri Iesu Christi, & passio iudicijque vltimi tempus, etiam multis ante seculis prędicuntur, aliaque quamplurima quæ sacri patres gentilibus incredulis obijciant [c]. Sed id quod ibi dicitur, mulieris donationem mundi perniciem proximam indicare, qui experietur forsan sero credet, vel melius cognoscet: non enim hoc valde difficile est scitu.

11 ¶ † Cum communis sit omnium sententia, male se habere res cum à natura degenerant. Est ordo autem naturalis, mulieres viris subijci, & non dominari [d]: quia præstantioris naturæ est, regere: inferioris, regi. Scribit Lucas de Penna [e], prouerbium antiquorum. [*Quum regna regunt vulua, gens tota proclamat sicut veh: destructio Regina muliere regi.*] Et idem refert se audiuisse à senioribus, vocari dominam quæ succedit in regno, non reginam sui populi, sed ruinam. Nos in Gallia, nunquam experti id sumus, in qua non fœminæ, sed Reges imperant. Aristoteles etiam lib. 2. Politico. male à mulieribus ciuitatem regi docet, & improbandam rempublicam Lacedæmoniorũ, quod magna ex parte imperio muliebri gereretur. Nec referre, mulieresne magistratum gerant, an magistratibus gerentibus imperent: vtrumque enim par est & vterque status est γυναικοκρατία improbumque vtrumque, quippe quod genus mulierum imperiosum est, & quod hominum mores sibi subijci valde desiderat: vnde & infelix & sine discretione gubernatio ciuium, imo & domus. Quid enim, inquit D. Augustinus [f], miserius domo, vbi fœmina habet imperium in virum? Quod & Iuuenalis [g] graphice depingit, dum statum turbulentum illius imperii exhibet.

Sic volo, sic iubeo sit pro ratione voluntas,
Et clames licet, & mare cœlo confundas, homo sum &
Nihil vnquam donabis coniuge, vendis.
Hac obstante nihil, nihil hac si nolet emetur.
Hac dabit affectum, ille excludetur amicus
Iam senior, &c.

12 ¶ † Sed propius ad rem, nemo ignorat iudicandi munus esse publicũ [h], & magistratuum publicas esse personas [i], iudicemque publicam personam dici [k]: quia & palam publiceque copiam sui, egentibus, à mane vsque ad vesperam in tribunali facere debet [l]. Vt olim & in portis ciuitatum iura reddebantur [m]. Et Senatores aliquando sub dio publice apud Romanos, & apud Athenienses, quibus ideo dicti iudices Heliastæ ἀπὸ τοῦ ἡλίου, à sole, quod soli expositi iudicarent [n].

13 ¶ † Cæterum, contra mulierum pudicitiam visum est viris optimis, eas interesse consortiis hominum [o]. Melius 14 idcirco fiet, si à iudicando abstineant. ¶ † Secundo, iudicem oportet esse oculatissimum, in negotijs expertissimum, & in officio constantissimum & inflexibilem [p]: Scriptum enim est [q]. [*Noli quærere esse iudex, nisi virtute valeas irrumpere iniquitates & extimescas faciẽ potentis, & ponas scandalum in cognitione tua.*]

15 ¶ † Mulieres vero, facile deceptioni expositę sunt, propter sexus & consilij infirmitatem [r], nimiumque misericordes [s], & credulæ.

Vt corpus teneris, sic mens infirma puellis:
Fortius ingenium suspicor esse viris [t].

Debilia & minus valida in omnibus rebus, & à perfectione speciei decidua, dicuntur fœminea. Dixit & Euripides in Antiope,

ἡδονὴ δέ πως γυναιξὶ μηδὲν
ὑγιὲς συνόντας λαλεῖν. id est.
Voluptas quadam est mulieribus, nihil sani inuicem loqui.

16 ¶ † Omitto quod Iurisconsulti dicant, eas esse procliues ad auaritiã [v], quam vt pestem iudiciorum & reipublicæ à iudice abesse procul debere 17 responsum est [x]. ¶ † Et ne plura adijciam, concludo, non quidem mulieres à iudicio dicendo deturbari, quod mente careant, vt ait Paulus [y], sed quia moribus ita constitutum sit. Et vt cum Arnobio loquar [z], est in mulieribus sexus fragilitas, quæ eas à muneribus excepit. Vnde & recte in fragmentis Menandri dictum est,

Μήποτε λάβῃς γυναῖκας εἰς συμβουλίαν.
Nunquam in consilium mulierem admiseris.

18 ¶ † Moribus etiã in iure ciuili prohiberi dicuntur iudicare, vel arbitrari serui [a]. Moribus quippe & lege serui fiunt, & natura moribus, vt captiuitate, venditione, &c. [b] Natura, vitio [c]. Et quod attinet ad ius ciuile, serui pro nullis [d] habentur & tanquam mortui [e]. Quin & lege Atheniensium cauebatur, ne de libero homine ea solo iudicio serui, & nisi euidentissimis probationibus iudicium 19 sumeretur [f]. ¶ † Ad seruos pertinent artifices viles, qui determinatam quandam habent seruitutem, vt ait Aristoteles [g]: & ideo gubernacula reipublicæ ex probis moribus illis non deferun-20 tur. ¶ † Veruntamen l. Barbarius Philippus, de offic. præto. P. monet, si seruus in magistratum irrepserit pro libero habitus, & postquam delectus fuerit, rata esse quæ in magistratu qui datus à populo vel ab imperatore, qui potestatem habent dandi libertatem, gesta fuerint. Sic communis opinio, quod liber fuerit, tanquã à libero gestum, firmat facta per eum [h].

---

de Iudicum & Magistratuum distinctione, propter diuersam Dignitatem & Potestatem. Cap. 12.

1 *Corporis partes alia aliis nobiliores, idipsum in reipub. partibus & curatoribus.*
2 *Iudicum diuisio, in priuatos & publicos: & horum in eos qui sine, & qui cum magistratu sunt.*
3 *Publica & priuata iudicia quæ.*
4 *Iudices priuatarum rerum qui olim.*
5 *Arbitri accepti & dati à iudice, qui & à quibus dabantur arbitri seu iudices.*
6 *Magistratus maiores & minores qui: & medij, minimi, & pares & nu. 7. 8 & 9.*
10 *Pares iudices qui, & quomodo concursum faciant.*
11 *Tituli dignitatum magistratuum & iudicum. & nu. seq. 12. 13. 14. 15. 16. 17. & 18.*

Diuersa

a ipsi id ait, lib. 1 Sibyllin. oraculo in excusa cum versione Castalionis, e regione, pag. 113 se dicit nurũ Noachi.
b Flauius Vopisc. in Aureliano.
c acrostici versus ponuntur lib. 8. oracul. Sibyl. pag. 130. quorum capitales literæ, reddunt Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ σταυρός, Iesus Christus Dei filius crucifixus, admittunt & explicant, Euseb. ἐν τῷ λόγῳ βασιλικῷ. D. Augusti. lib. 18. de ciuit. Dei c. 23 meminit & de acrosticis Sibyllinis & verius eius generis & Sibyllæ non furentis sunt sed attriti animi fuisse. Cic. lib. 2. de diuinatio.
d Genes. c. 3. c. cum caput, ca. hæc imago, ca. mulierem, & c. Adam, 33. q. 5. ad Corint. 11. ca. 1 sicut, de oper. lib. cum simil.
e Luc. de Pen. in l. si quis, de profes. & med. lib. 10. C. Iaco. Bonad. de Sancero, ad artic. 2. primi tractatus Ioan. de terra rubea, contra rebelles, in 9. conclus.
f D. August. super Euangel. D. Ioa. serm. 2.
g Iuue. Sat. 6.
h L. quippe iudicare, de iudic. P.
i l. 1. §. fin. de iustit. & iure P.
k § penul. de actio. inst.
l § sedebunt, de iud. in auth. Exodi c. 17.
m Deuter. 16. Amos, 5.
n Demost. contra Timocratẽ.
o l. maritus, C. de procu. l. 2. de in quire. nta imper. C. Cæsarius. 16. q. 2 ca. mulieres, de iudic. in Æmil. Prob. in princ. histo.
p l. obseruandum, 1a de off. præs. P. respiciendũ, de pœ.
P Deut. 16. & ca. 1
q Ecclesiast. ca.
r l. 2. § pen. ad Sena. Velle. P. l. si mulier, C. eo. c. ex parte, de p[illegible] ... qualitum, de æqualit. doctrinæ h.
s Arist. lib. 9. de Animal.
t [illegible] in epist. ad Leand.
v l. sed § ego, 4. ad Se[illegible] [illegible] P.
x Exo. 18. Ecclesiasti. [illegible] l. spiet. & l. plebiscito, de off. [illegible] P.
y Ita. l. cũ Prætor, de iudic. P.
z Arn[illegible] li. 7. con. gent.
a d. l. cum prætor, l. non distinguemus, § [illegible] de recep. arbi. P.
b l. ex hoc iure, de iustit. & iu. P. [illegible] Aristot. 1. Polit. [illegible] 4.
c eidem d. c. 4.
d Cic. in Pand. [illegible] quodam in ... nes, de reg. iur.
e l. [illegible] de reod. & demonst. P.
f [illegible] l. in 5. Æm. l. Prob. in Themist. & Pausania.
g Arist. lib. 1. Polit. c. fin.
h l. z. C. de testam. l. [illegible] tit. de suppel. leg.

1 Diuersa membra † in vno corpore humano sunt, & alia alijs nobiliora. Sic in corpore Reipublicæ, aliæ partes alijs inferiores sunt, aliæ alijs nobiliores: & ita quibus cura partium corporis eius demandatur, alij alijs præstant, & diuersi gradus dignitates & potestates nasciscuntur.
2 ¶ † Iudicum itaq; alij priuati, alij publici: & horum publicorum alij sine magistratu sunt, alij cum magistratu [a]. Magistratus autem in primis illi appellandi sunt, secundum Aristotelem, quibus de quibusdam rebus dicendæ sententiæ, & iudicandi & imperandi permissa est potestas [b]. Et vt ait Cic. [c] [*Videtis magistratus vim esse, vt præsit, præscribatq; & vtilia & coniuncta cum legibus.*] Magistratum dixit Paulus Iurisconsultus, eum qui maiorem curam & solicitudinem reipub. cui præest, impendit [d]. Vnde & Fenestella, dictũ putat Magistrum populi Dictatorem [e]. Sed proprie apud Romanos is magistratus dicebatur, qui à populo potestatẽ seu imperium accepisset. Et ita non omnes Quæstores, vel Proquæstores erant magistratus, qui ad prouincias regendas mittebãtur, sed tantum qui eligebantur à Senatu vel magistratibus pro ornandis consulum prouincijs, quo magistratuum delectu comites dabantur vt pecuniam attributam acciperent: & nisi Quæstores à populo creati, prouincias deinceps obtinuissent [f]. Vt alij præter eos qui Rempub. gerebant authoritate populi olim, & nunc authoritate Regis qui populi potestatem habet, magistratus dici videantur. Et ij duplici modo publicæ personæ, ex parte videlicet officij, & ex parte eius qui officium concessit. Sic sacra pagina vocat Iudices Israelis magistros, [*Constitues Iudices & magistros in omnibus portis tuis, quas Dominus daturus est tibi, vt iudicent populum iusto iudicio* [g].] Ita priuati exercent personæ tunc publicæ nomen, & exuto magistratu priuati iterum dicuntur [h]. Generaliter apud Festum, de verb. significat. magistrari, est moderari, temperare: vt inde, non tantum magistri doctores artium, sed etiam pagorum, societatũ, viarum, collegiorum, equitum, dicuntur: quia omnes ij, magis cæteris possunt. Vnde & magistratus qui ex imperio potentiores sunt, quã priuati. Quæ vox, inquit duabus significationibus notatur. Nam aut personã ipsam demonstrat, vt cum dicimus, Magistratus iussit: aut honorem, vt cum dicimus, Titio magistratus datus est.
3 ¶ † Omnes quidem iudices, qui de priuatorũ negotijs vel reipublicæ cognoscunt cum publica authoritate, reipub. operam dant [i]: nam & omnes promittunt rempub. saluã fore [k]. Et cunctis dictum, [*Salus populi suprema lex esto* [l].] Cæterum harum personarum, publicarũ rerum alia potestas, alia circa priuatorum causas: vnde priuata iudicia à subiecto, vel à re controuersa dicuntur, in quibus iniuria priuatis illata vindicabatur. Et alia publica, in quibus quæ reipub. illata terminatur, cumq; plurium interest vt vniuersorum. Scribit Dionys. Halicarnass [m]. Tullium regem Romanorum, de regia potestate detraxisse dimidium, & quod cum omnes reges priores ad se reuocarent iudicia omnium litium, & cognitionẽ criminum, tam ad priuatas iniurias, quam ad rempub. pertinentium, ipse separauit hæc, læsæ reipub. se faciens iudicem, priuatarum personarum querelas ad alios relegando iudices, quibus leges & regulas præscripsit, quas sequerentur in iudicijs.
4 ¶ † Et fuerunt priuatarum rerum iudices, nec ij tamen priuati, arbitri, ce[illegible]mviri, decemuiri, litibus iudicandis præpositi & recuperatores. Publicarum vero, duumuiri perduellionis, populus, decuriæ iudicũ, si credamus Carolo Sigonio [n]. In actione priuata, si de iure controuersia erat, dabantur vel arbitri, vel centumuiri, vel decemuiri: si de facto, recuperatores: si de neutro eorum, edictum interponebatur. Arbitri poterant esse & priuati, accepti & dati à potestatem habentibus.
5 ¶ † Priuati sunt, qui sine vlla publica iurisdictione sententiam ferunt inter volentes, & in conuenientes, vt to. tit. de recept. arbit. in P. & C. de quibus Deo fauente post personas iudicum & administratorum eorum, agetur, non prius: eo quod arbitria ad similitudinẽ iudiciorũ redacta sint [o], & ita necessarium sit iudices qui formã dant, præscire. Dati arbitri & alij delegati, à iudicibus authoritatẽ & iurisdictionem habentibus, constituebantur iudicio. Nam ius dicentis officium, latissimũ est, quia & potest bonorum possessionem dare, in possessionem mittere, pupillis nõ habentibus tutorem constituere, iudices litigantibus dare in causis delegabilibus [p]. Et ita iurisdictio quoque, est iudicis dandi licentia [q]. Et qui iudicare iubet, magistratũ esse oportet, non priuatum [r]: nemo enim dat quod nõ habet [s]. Et priuatorũ consensus, qui arbitrum constituere potest, iudicem non facit eum qui nulli præest iudicio, nec quod is statuit rei iudicatę obtinet authoritatem [t]: iudices quãuis possint prorogare iurisdictionem consentientes [u]. Nec ipse procurator Cęsaris, dare iudices potest [x]: & si dederit, sententia ab istiusmodi arbitris prolata, nullo iure subsistit [y]. Magistratus itaq; dat iudices in negotijs suæ iurisdictionis [z], quando per occupationes publicas, vel per negotiorum multitudinem, non potest de omnibus cognoscere, paucis exceptis [a].
6 ¶ † Magistratuum alij maiores, alij minores, ijq; vel medij, vel minimi [b], & pares: quemadmodum legimus dici maiorem & minorem administrationem magistratuum [c], & Aulus Gellius [d], ex lib. M. Messalæ de auspicijs patritiorum, auspicia in duas potestates diuisa fuisse dicit, & inde maiores & minores magistratus. Maiores & maximos dixit, Consules, Prætores, Censores: & minoribus magistratibus, tributis comitijs dati magistratus, sed iustius curiata lege: maiores vero, cẽturiatis comitijs. Maiores etiam dicere possumus magistratus, qui plenissimam habent iurisdictionem: qualis inest Proconsuli, ad quem omnium partes qui Romæ vel quasi magistratus, vel extra ordinem ius dicunt, pertinent. Et ideo maius imperium habet omnibus magistratibus in ea prouincia quæ ei assignata est [e]. Item & maiores comparatione facta aliorum, quorum non est tam angusta plenave potestas: qui alijs imperant, nec alijs superioribus cedunt [f]. Vocantur & maiores iudices & magistratus, à Bartolo, qui de maioribus rebus & arduis iudicant [g]: & qui maiores infligere possint pœnas [h]. Dici & posse maiores iudices arbitror eos, qui aliorum & ita minorum rescindere sententias vel confirmare possunt: ad quos prouocatio est [i]. Ita secundum relationis speciem, & aliqui maiores & minores esse possint alijs, & secundum quid vt dicunt philosophi.
7 ¶ † Vt iudices præsidiales in ijs in quibus non prouocatur ab illis ad curiam supremã, maiores eius causa sunt: ratione vero criminalium causarum, nisi cum latrunculatore cognoscant, & in alijs in quibus appellatur, minores. Sed & comparatione facta causarum criminalium, & ciui-

a §. si qui vero, constit. Nouell. 15 l. properandum, C. de iud l. quidam consulebant, de re iudic. P.
b Aristot. 4. Polit.
c Cic. 3. de legib.
d l. quibus. 57. de ver. sig. P.
e Fenestel. lib. de magistrat. ca. 1.
f Carol. Sigo. lib. 1 de comi. Roman. c. 2.
g Deuter. 16. ca.
h Vlp in l. eum qui iudicare, 13 de iurisdic. om. iudi. P.
i l. 1. vt magistratus, 2 iuncta l. 5 praeced. ex quib. causis maio. P.
k l. 1. de magi. conuen. P.
l Cic. de legi.
m Halic. in 4. antiq. Roman.
n Caro Sigo. libr. [illegible] ciuce antiquo Romano. c. 18.
o l. 1. de recep. arbi. P.
p l. 1. de iurisd. om iudi. P
q l. 5. §. 1. eod. tit.
r l. eum qui, eod.
s l. Liberalitis, C. de le[illegible].
t [illegible]
u [illegible] om iud.
x [illegible] 2. de iud. P.
y l. 1. C. de dãdo tutore.
y l. 3. §. 1. [illegible] comp. iudic. C.
z l. placet. de ped. iudicib. C.
a l. 1. qui pro sua iurisd. iud. dare [illegible] poss.
b §. illud [illegible] l. & §. illud [illegible] licet, de appellat. & intra. tempor. app. lat., in auth. §. pen. de non alien. aut. eccl. in auth.
c l. properandum, de iudic. C.
d Aul. Gellius 13. ca. 14.
e Vlp. in l. si aliquam. 7 §. & l. & ideo, & l. seque. de offic. procons. P.
f vt apud Vlp. in l. 1 § 1 de [illegible] 4. de recep. arb. P. & in l. ille à quo, in tempestiuum, ad Senatusc. Trebel. P.
g Bart. in l. 1. de offi. eius cui mand. est iurisd. P. & in l. imperium, de iur. om. iudic. P.
h idem Bart. in l. 1. quæ pœna, num. 4. de pœn.
i C. vt debitum honor. de appell. & poster. de offi. rectu. prou. C.

lium: iudices criminalium maiores erunt, quam qui de ciuilibus cognoscunt: quia criminales maiores sunt ciuilibus [a]. Et maiores quoq; ad quos prouocatur, respectu eorũ à quibus appellatur: quia semper ad maius tribunal dirigitur prouocatio [b]. Et in summis iudex qui præest melioribus & 8 honoratioribus, eo honoratior habetur [c]. ¶ † Minores itaq; intelligemus iudices esse, qui causas minores dirimunt, id est, ciuiles, vsq; ad quinquaginta solidos, secundum ius antiquum [d], iure Nouellarum vsq; ad trecentos solidos [e]: quorũ causas Iustinianus vocat breues, & vilium personarum [f]. 9 ¶ † Minimi porro iudices erunt, qui humiliora & viliora iudicant, paruiq; momenti & qualitatis, quales pedarij, qui in iure appellantur pedanei iudices [g]: qui a Græcis dicuntur habere cognitionẽ, κατὰ σχέδον μικρὸν, prope vel fere paruam [h]. Pedarij dicti per metaphoram à pedibus, quod quemadmodum pedes inferiores sunt corporis partes: ita isti inter iudices minimi, & vltimi. Existimat autem Gellius [i], pedaneum iudicem dici barbare pro pedario. Et pedarios, Senatores olim dictos, nondum maioribus honoribus functos: qui nondum Magistratũ ciuilem gesserant, 10 quia & ij pedibus irarent in curiam. ¶ † Pares vero magistratus & iudices dicuntur, qui eiusdẽ ordinis sunt, vel eiusdem potestatis: de quibus axioma, Parem in parẽ non habere imperium [k]. Nam faciunt concursum in iurisdictione, nisi alter illorum potior sit tempore [l]. Et ita pares maiores in- 11 ter se, & minores, & minimi. ¶ † Distincti sunt rursus isti ordines iudicum, secundum diuersos titulos quibus honorabantur à Cæsaribus vel à populo. Variatum tamen in illis, & diuersa est sententia: vereor autem ne ignorantia historiæ nostros vulgares interpretes fefellerit, vel certe temporum confusio. Referam tamen eorum sententiam, & quod in probationibus monumentis melius explicatum puto. Glossa itaq; in §. 1. titulo, vt ab illustrib. & qui super eam dignita. sunt, &c. in auth. ad verba, *post magnificentissimos*, facit 6. grados vel titulos dignitatis, superillustres, magnificentissimos, illustres, spectabiles, clarissimos, mi- 12 nimos. ¶ † Speculator porro [m], eẽset iudices alios esse maximos, eosq; dicit superillustres, spirituales & temporales: vt Summũ Pontifi. Imperatorem, Patriarchas, quod super omnes sint. Quod tamen Cyno displicet [n], quod ij supra gradũ, non 13 in gradu sint. ¶ † Alios deinde magnos & illustres constituit, & superspectabiles: quales dicit præfectos Prætorio, Orientis & Illyrici, Africæ, Vrbis, & Quæstores: & in spiritualibus, Primates, & 14 Metropolitanos. ¶ † Alios medios seu spectabiles, vt Magistrum militum, Proconsulem, Præfectum vigilum, Præfectũ Augustalem, Præfectum Ægypti, Vicarium, Ducem, Comitem rerum pri- 15 uatarum, Comitẽ Orientis, Episcopum. ¶ † Alios autem constituit minimos, & hos clarissimos: vt Præsides: & in spiritualibus, Archidiaconum, & Archipresbyterum. ¶ † Alios infimos, quales de- 16 fensores ciuitatum, & locorum, magistratus municipales & pedarios: & in spiritualibus, rectores seu curiones Ecclesiarum. Additque, omnes istos gradus habere merum aut mixtum imperium: exceptis magistratibus municipalibus, & qui eos se- 17 quuntur [o], quod ij leuia tractent [p]. ¶ † Cæterum, l. 2. vt dignita. ordo seruet. lib. 12. C. Illustres facit primos in honore qui actu præcesserint, id est, qui & administrauerint illustrem dignitatem: secundos, qui vacant: tertios, eos quibus insignia & tituli administrationis mittuntur, & præfert præfectum prætorio, non quæstorium, præfectorio. Iustinianus autem in §. 1. Nouellæ 71. μεγαλοπρεπεστάτους ἰλλουστρίους, magnificos illustres dixit, cum epitheto magnifici, nominans illustres: quod glossæ dedit occasionem erroris, putans aliquos dici magnificentissimos, alios illustres: nominat & ibi clarissimos λαμπροτάτους, de alijs non meminit. Sicut de illustri & clarissimatus tantum dignitate mentio habetur in l. 1. vbi sena. vel cla. C. Verum, in libro qui inscribitur notitia vtriusq; imperij, tituli magistratibus alio modo tribuuntur. Nam tripliciter magistratus diuidunt, in illustres, spectabiles, & clarissimos. Illustres dicuntur in imperio Orientis, præfecti prætorio Orientis, & præfecti prætorio Illyrici, magistri militum, præsentiales officiorum, Comes largitionum re- 18 rum priuatarum. ¶ † In imperio vero Occidentis, præfectus vrbis, præfectus prætorio Italiæ, præfectus prætorio Galliarum, Quæstor, & Iulio Materno, Consul. Spectabiles vicarij vrbis Romæ, & alij vicarij, vt Hispaniæ, Britanniarum, septem prouinciarum, quibus suberant correctores, & præsides: tales & comites Limitanei, Comes Africæ, Duces prouinciarum. Clarissimi præsides prouinciarum & tractus & correctores qui iurisdictionem habent, vt in Apulia, Calabria, omnesq; prouincias consulares regentes. Iulius tamen Maternus in principio sui operis, vocat patricios ac Senatores superillustres. Existimo tamen hos titulos ex arbitrio Cęsarum mutatos, & officia concessa ex eorum nutu cum dabantur titulis exornata: obseruata titulorum dignitate, secundum merita ante gestos honores. Aliosq; subinde additos vt perfectissimi titulorum qui loco Clarissimi erant, vt author Ammianus Marcelli. sic scribens de Constantino Principe [q]. [*Nec sub eo dux quisquam cum clarissimatu prouectus est, qui alias perfectissimi dicebantur.*] Illa autem perfectissimatus dignitas quibus daretur à principe, docetur in l. vni. de perfectissima. dignita. lib. 12. C. tit. 33. Cassiodorus, lib. 6. Variar. explicat formulam illustratus: lib. 7. formulam clarissimatus.

a §. si igitur, sit vt omnes, obe iudi. prouin. in auth.
b l. 1. § si quis in appellatione, de appell.
c §. illo videlicet, eod. in authen.
c §. nos autem, de defenso. ciuita. in auth. col. 3.
d in l. ... C.
e §. & iudicare, eo in auth.
f §. sitibi, de manda. princ. in auth. & authen. nisi breuiores, de senten. ex breui. recit. C.
g l. fi. C. de pedane. iudicib.
h in constit. Nouell. 82. in princ.
i Gell. lib. 3. c. 18.
k d. l. ille à quo, §. tempestiuum, ad Senat. Trebell. l. nam magistratus, de recep. arb. P.
l l. si pluribus, cum ibi notatis per docto. de leg. 2. c. 1. de offi. lega. notat Bald. ad l. nullum. ad fin. C. de testibus. Specul. tit. de rescrip. §. 9. vers. id quod tablarũ. Boer. in §. 9. de iurisd. om. iud. in consuet. Burgund.
m Specu. in 2. par. lib. 1 Parti. 2. tit. de iurisd. om. iudi. §. iudicum igitur.
n Cyn. in l. 2. vbi Senator. vel clar. P.
o per l. 1. de offic. præf. vrb. P. per l. obseruare, & l. seq. de offi. procons. l. magistratus, ad municip. P. l. magistratibus, de iurisd. omn. iud. P.
p § nos igitur, & §. audientia, de defensu ciuita. in auth.
q Marcel. lib. ...

de Imperio Magistratuum in genere. Cap. 13.

1 *Imperium an omnes magistratus habere dicantur.*
2 *Imperij acceptiones. Et quare imperium merum potestas. & nu. 3.*
4 *Imperij diuisio in merum, mixtum, & iurisdictionem.*
5 *Gladij potestas absolute dicitur potestas, quare.*
6 *Merum & mixtum imperium quomodo distinguantur.*
7 *Imperium merum & summum, aliud esse à mero & partu ipe meri.*

1 SPeculator arbitratur, † vt proximo capite dictum est, omnes Magistratus imperium habere, exceptis municipalibus qui merum non habent inquit: & illis qui inferiores eis sunt. Si tamen potestas explicatur imperium [r], omnes Magistratus qui habent aliquam potestatem, habebunt aliquod imperium, sine quo explicari iurisdictio concessa nequit [s]. Vt ideo necessarium sit ad-

r l. potestatis, de ver. signif. P.
s l. fi. de offic. eius cui mand. est iurisd. l. 2. de iurisd. om. iud. P.

sit admonere, diuerso modo vsurpati imperium. 2 ¶ † Nam generaliter imperium accipitur pro potestate, iubendiq; authoritate. Vnde imperium habet in domesticos sibi subditos, paterfamilias: maritus, in vxorem: pater, in filium: & quilibet iudex, in homines suæ iurisdictionis: Tribunus, 3 in milites: duxq; & qui præest exercitui. ¶ † Aliquando imperium à potestate separatur, vt apud Cicero [a]. [*Imperia, potestates, legationes cum Senatus creuerit populúsve iusserit, ex vrbe exeunto.*] Vt & potestas à Magistratu, in edicto Pretoris [b]. Aliquando imperium pro omni magistratu, vt in lege Cicero [c]. [*iusta imperia sunto.*] Et apud Liuium [d], [*eo animo duo imperia dari cœpta per populum.*] Et quod citatur ex Messala apud Gellium [e] [*maius imperium 4 à minore rogari non est ius.*] ¶ † Dicetur & imperium in quo regnatur, regnum ipsum, monarchia, dominatio. Quæ cum tam varia sint, potestatis authoritate diuersa, & conueniente nomine nos quatenus ad iudicandi munus pertinet, sequuti nostros Iurisconsultos diuidemus, in summū seu merum, mixtum, & iurisdictionem: videlicet eam in qua & aliquomodo imperium seu iussus quidam sit: vt duo consideremus instrumenta iudiciorum, imperium & iurisdictionem. Sic in finitione imperij, latius erit potestatis nomen & generalius, quā imperij quod est species potestatis. Ita in l. imperium, 3. de iurisd. omn. iudic. P. defini- 5 tur per illud potestatis genus, imperium. [¶ † *Imperium merum est, habere gladij potestatem, ad animaduertendum in facinorosos homines.*] Ecce ibi definitum imperium in potestate gladij, eamq; potestatem restrictam, vt gladius exerceatur contra facinorosos: vt videas inde excludi potestatem etiam gladij in alios quā facinorosos, *quod etiam*, inquit Vlpianus [f], *potestas* appellatur, videlicet κατ' ἐξοχήν. quia enim maior potestas est animaduertere in corpus, quam de fortunis seu bonis cognoscere, ideo ista potestas animaduertendi, & imperium in corpus, per excellentiam dicitur potestas: non quod omnis potestas in eo consistat, sed quia hæc præcipua & maxima sit in iudicijs, vt cum ius ciuile dicimus absolute, intelligimus Romanorum: cum poëtam, apud Græcos Homerum: apud Latinos, Virgilium, non quod vnum ius ciuile tantum Romanum sit: quælibet enim ciuitas suum habet, sed quia illud præstātius: vt plures quidem poëtæ sunt, sed illi præcipui [g]. Vocantur & hodie ciuitates liberę nomine potestatis absolute, vt di- 6 cunt, *le potestat de Venise, Genes, &c.* ¶ † Laborant, & vix conueniunt interpretes in mero & mixto imperio declarando, cum tamen verba Vlpiani, in d. l. imperium, clara sint: vt imperium merum sit in sola animaduersione: mixtum autem, ex ea & iurisdictione componatur, quādo seruata dictione iuris, seu ex legum tenore & ordine iudiciorum fit animaduersio: vt iurisdictio quoq; protogetur ad dicendū ius de criminibus, nempe quia potestas iudicantis & id possit continere, & de illis quæ animaduersionē habent possit cognoscere. Vt de alijs quoq; quę ciuilia sunt: quia & ius dicentis late patet, & alia continet quam criminalium decreta [h]. Cum enim magistratus legum & iuris executor sit: leges autem, & de causis ciuilibus & criminalibus statuant, necesse est iuris seu legum dictionem cōmissam magistratibus, vtrorumq; notionem habere, in quantū distributum est magistratibus, hoc est, in quantum potestas illis concessa [i]. Bartolus dicit merum imperium dici, quod consistit in his quæ respiciunt publicam vtilitatem principaliter: & mixtum in his quæ respiciunt priuatam [k]. Vel merum, quod consistit in mero & libero officio iudicis. Alij dicunt merum versari circa negotia quę respiciunt personas: mixtum, circa alia, quorum & melior videtur sententia: siue de condemnando, siue de absoluendo agatur [l]. Videtur itaq; recte dictum, iubere, cauere prætoria stipulatione, & in possessionem mittere, magis esse imperij quā iurisdictionis, id est, magis animaduersionē in personam habere, quia persona magis consideratur. Omitto quæ disputat de his Alciatus, lib. 2. Parado. c. 8. Et contra eum Angelus à Sancto Ioanne. Arbitror autem merum imperium, quod est habere gladij potestatem, à mixto differre vel maxime, quia sine iurisdictione possit merum dari: at mixtum non sit nisi cum ea. Et quod non competat merum imperium, nisi ex speciali cōcessione à lege vel principe facta, nec iure magistratus [m]. Et ita mandata iurisdictione, imperium quod est merum, non videtur mandari: contra quod nō est merum, cum sine modica coërcitione pro tutanda iurisdictio- 7 ne cognitio esse non debeat [n]. ¶ † Iurisdictio necessitatem cum potestate dicendi ius accipit, & est potestas de publico, cum necessitate, vt suo loco dicemus paulo post. At imperium merum iuris ordinem non semper sequitur, quando potissimum exercetur ab ijs qui nulli subijciuntur, qui habent merum & summum imperium: contra, si exerceatur ab illis quibus à summis & principibus conceditur, qui nonnisi ex præscripto, & secundum legem concessionis vtuntur gladio: cum tamen qui cōcedunt, libere vtantur. Vnde velim annotari aliud esse habere imperium merum & summū per se, aliud consequi merum imperium, id est, consequi ea quæ à mero imperio & absoluto procedunt: nam Magistratus non habent absolutum, liberum & merum imperium, sed quatenus illis concessum est, & illis merum, pars meri dicetur, pars pro toto. Qui autē principes sunt sine superiore, illi habent liberum & absolutum cum omni potestate. Et hoc indicat gladij ius, de quo pauca monebo: & postea de ijs qui liberum habebant, vel aliquatenus liberum.

[a] Cic. 3. de legib.
[b] in l. 1. quod quis. iur. P.
[c] idem Cic. 3. de legi.
[d] Liuius, in 9.
[e] Gell. lib. 13. ca. 14.
[f] Vlp. in d. l. imperium, 3. de iur. om. iu. P.
[g] §. sed ius quidem ciuile, de iure natur. apud Iustin.
[h] l. 1. & l. imperium, in §. de iur. om. iud P.
[i] in l. 2. post originem, ibi, per eos qui iuri dicendo præsunt, effectus rei accipitur, &c. de origi. iur. P.
[k] Bart. in d. l. imperium.
[l] l. solet. de offic. Proconsul.
[m] l. iubere, cauere, de iurisd. omn. iud. P.
[n] l. 1. §. fin. de offic. eius cui mand. est iurisd. P. d. l. solet. de offic. Proconsul.

---

de Gladij iure. Cap. 14.

1 *Gladij nomen summam potestatem indicat. Gladius spiritualis, & temporalis.*
2 *Occidendi ius à principe pendet.*
3 *Gladij potestas proprie in bello, & gladius à clade.*
4 *Cingulum quid est in potestatis significatione.*
5 *Gladij honor vel ius, potestas animaduertendi.*
6 *Gladius, insigne & symbolum maioris potestatis.*
7 *Gladius nudatus aliquibus principibus, alijs tectus, cur præfertur.*
8 *Manus regia quid, & quare regia potestas eo nomine appellata.*
9 *Regibus potestas non est omnibus absoluta & libera.*
10 *Regnandi species. & seq. nu.*
11 *Tyrannis, regia potestas electiua.*
12 *Regnum ciuitatis, tanquam patrisfam. inter domesticos.*
13 *Regnum Barbaricum quod dixit Aristoteles.*
14 *Bœotarchia quid.*
15 *Regum potestas à Deo.*
16 *Romanorum principes in potestate regia varij.*

1 GLadij nomen summam † potestatem vitæ & necis cōtinet, supra quam humana alia maior non sit. Quod apud D. Lucam [a], Deus Dominus noster Iesus Christus docuit, dum duorum gladiorum significatione, sufficere dixit duas potestates summas in terra, vnam spiritualem, aliam secularem [b]. Gladius spiritualis separat animam à Deo, & à corpore Ecclesiæ: temporalis, animam à corpore [c]. Vltor iniquitatum gladius [d], & mortem vltimum omnium remedium habet in subditos. Quare & omnes aliæ pœnæ appellatione gladij venire possunt, cum ei cui quod plus est, concedatur, & multo magis quod minus est, licere debeat [e]. Nihil enim habēt homines quod pro pœna imponere possint vltra mortem [f]. D. Paulus explicat, quid gladius, & cuius potestati concedatur [g]. [*Omnis anima*, inquit, *potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt. Itaque, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac & habebis laudem ex illa. Dei enim est tibi minister in bonum: si autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladium portat: Dei enim magister est & vindex in iram ei qui male agit, &c.*] Quæ verba referuntur solum ad principes & reges qui exercent pœnas in non obtemperantes & rebelles [h].

2 ¶ † Et à quibus solis, vel ab illorum tantum authoritate, ius necandi legitime hominem, procedit. Et si quis sine illorum iussu gladium arripuerit, & occiderit, ipse necandus est [i]: vt contra, eius iussu occidens miles [k], reus non est criminis homicidij, vt habetur in concilio Braccharensi. Iubebant & reges legitimi, sine causæ notione cuilibet quos morte dignos putarent, occidere: vt constat exemplis libri 1. Reg. c. 19. & 22. & lib. 2. Reg. c. 1. & 3. Reg. c. 2. Meminit & Q. Curtius, Alexandrum Magnum mandasse, Eudemium Atheniensem vera monentem, iugulari: & cum id statim factum esset, subijsse pœnitentiam regem facti, & iussisse sepeliri [l].

3 ¶ † Iussitq; Moses princeps populi, necidi idololatras subito ab vnoquoq; proximorum [m]. Et proprie gladij potestas dicitur esse in prælio committendo, & gladius mutata litera e in g à clade formari videtur, & ab hominum strage quæ per instrumentum gladij fit, secundum Varronem [n]. Neq; antea milites gladium cingebant, quā essent exituri in bellum & pugnaturi: quo tempore instante periculo mortis, priuilegiatum testamentum militare fieri dicebatur in procinctu [o].

4 ¶ † Idemque dictum est in procinctu versari, & inter pericula esse [p]. Et cingulum pro ense qui in cingulo pendet, secundum aliquos, in l. fi. de præpos. sac. cubic. lib. 12. C. tit. 5. Et pro insigni militari [q]. Iudicibus quoq; dicimus esse cingulum, forsan & vt verius est, propter eam illis cōcessam animaduertendi facultatem: quare in illis dicimus parua vel magna cingula, pro maiori & minori potestate gladij: & exercitatos iudices in magnis cingulis [r]. Ita Lampridius scribit in vita Alexandri Cæsaris, eum nunquam honorem iuris vel gladij vendibilem dicerem, necessarium esse, vt qui emit vendat.

5 ¶ † Scribit & Dio, Octauium Cæsarem, pro prætoribus suis qui loco suo per annum & amplius quantum illi placeret, imperarent: in suis prouincijs concessisse, vt militarem habitum gestarent, gladiumq; & ius capite plectendi milites haberent. Neque enim vlli proconsuli aut prætori, præfectóve licuisse se gladio accingere, quo ipso necandi militis ius adimebatur. Nam & Senatoribus & equitibus, quibus alterum concedebatur, alterum quoque adeRat. Meminit & huius concessionis iuris gladij ferendi, Xiphilinus [s], dum scribit Parthenium cubicularium Domitiani, & interfectorem, à Domitiano magno honore ferendi gladij donatum. Item Herodianus [t] refert, Seuerum Imperatorem supra Romanæ ditionis homines, in Plautianum præfectum cohortibus maximos honores contulisse. Siquidem, inquit, perpetuo latum clauum habebat, atq; in facundis consularibus inueniebatur, ensem præterea gestabat, cæteraq; omnia supremæ dignitatis insignia.

6 ¶ † Igitur insigne magnæ potestatis gladius erat, & adeo ex ore Dei procedere dicitur gladius magnus [u]: quia & maxima & suprema eius potestas. Rex enim is regum & Dominus dominantium, cui imperium mortis & vitæ. Basanus rex 6. Sicambrorum, qui & postea Franci dicti, quocunq; pergeret sibi funem præferri iussit & gladium in signum iustitiæ manifestum, quam vsq; adeo exequebatur rigide, vt neque proprio filio, vel fratri pepercerit, vel alij qui contra legem æquitatis, quam posuerat, deliquisset. Is enim Sedamum filium de adulterio accusatum, propria manu, nullo habito respectu procerum intercedentium, ex lege capite truncauit, dicens: non ego te fili occido, sed lex patria [x]: vnde & dictus iustus. Dum consalutatus est Imperator Aulus Vitellius, & circumferretur à militibus per celeberrimos vicos, districtus seu nudatus gladius Iulij Cæsaris, detractus à delubro Martis, ei porrectus in prima congratulatione fertur à Suetonio [y]. Et olim qui se Regum clientelæ debebant, tacto gladij capulo obsequium polliceri solebant [z].

7 ¶ † Cur autem quibusdam principibus præfertur gladius nudatus, alijs tectus vagina, videtur indicare Egnatius [a], his verbis. [*Reges & principes præferri sibi nudum ensem iubent, supremæ suæ potestatis augmentum, quasi aliena sententia non egeant. At Duces Venetorum vagina videlicet aurea tectum pone gerunt: vt nec celeritatem ad vlciscenda facinora prematuram significent, nec sui arbitrij penitus esse totam Rempubl. sed subsequentis Senatus ordinis summam esse potestatem, quod etiam Consulum Romanorum præligati fasces denotabant.*] Sed & lictores qui gladio & securi occiderent, ipsos Reges præcedebant, qui hanc illis inesse potestatem significarent. Sic enim Romulus duodecim accepit lictores seu carnifices, qui illum præcederent more Ethruscorum, apud quos, quia ex duodecim populis Rex crearetur, singuli singulos lictores dabant Regi, vtpote potestatem suam gladij in eum conferentes liberam, tanquam insignia regia [b]. Memorabile est quod narrat Q. Curtius, augurium certissimum mutationis futuræ regni Persarum, ex gladio prænunciatum, [*Recensebant*, inquit [c], *Darium in principio imperij vaginam acinacis Persicam iussisse mutari in eam formam qua Græci vtebantur. protinusque Chaldæos interpretatos, imperium Persarum ad eos transiturum, quorum arma esset imitatus.*]

8 ¶ † Dicta fuit & hæc Regum potestas, & imperium merum & summum aliquando manus regia a Pomponio [d]. Manusq; pro potestate plena accipitur: vt in manu domini dicebatur esse seruus [e]. Et inter præsagia & signa imperij aduenturi Vespasiano, illud adijcitur: quod illo prandente quondam, canis extraneus triclinio manum

---

a D. Lucam, c. 22.
b c. dilecto filio, de sent. excom. in Sex. c. quoniam, 10. dist. ca. 1. 15. q. 6.
c 1. Reg. 15.
d Iob. cap. 18.
e c. cui licet, de reg. iur. in Sex.
f Matth. 10.
g ad Roma c. 13. ca. 1. 23 q. 1.
h ca. sunt quidam, 23. q. 5. ca. postulasti, 22 de homicid. c solitæ, de ma. & obed.
i ca. 1. 23 q. 8.
k c. miles, 23. q. 1.
l Q. Curtius, lib 5. de gest. Alex.
m Exod. 32.
n Var. lib. 4. de ling. Lat.
o Aul. Gell. li. 15 ca. 27 § 1. de testamen. ordin.
p in l. 1. de bonis pos. ex testa. milit. P.
q et in l penultima, C de pact. l. si quis in conscribendo, C de epis. & cler.
r § verum igitur, de iudic. & vt nullatenus cum infeRu c. lig. & l. 1. vt omnibus iud. fac. lib. 12. C. tit. 8 l. omnes, 9. de meta. co. li. 12. tit. 41.
s Xiphil. ex Dione, in Domitia.
t Herodi. lib. 3. histo.
u c. 1 & 19. Apocal.
x Tritemi. lib. 1 breuia. histor. Franc. in rege Basano.
y Suet. Tranquil. in Vitel. c. 8.
z Saxo Grammatic. li. 2 histor.
a Bapt. Egna. lib. 2 exemplo Veneto.
b Liu. in 1. ab vrbe condita, Dio. Halic. in 2.
c Curt. lib. 5. de gest. Alex.
d in l. 2. in princip. & § quod ad magistratus pertinet, de orig. iur. P.
e l. 4 de rust. & iur. P. l. 1 & ijs qui sunt sui vel a. cum similib.

(margin) a Suet. in Vespas. c. 5.

num humanam intulit [a]. Sicq; dictum ab Ouidio, in Epistolis,

An nescis longas Regibus esse manus?

Hincq; factum aliquando, vt solis regibus extra manicas manus proferre liceret, alijs nequaquam ante regem consistentibus. Quod planum est ex Xenophonte dum scribit [b] Cyrum occidisse Antobisacem & Mitreum filios Dariæ sororis Xerxis, patris Darij, hanc ob causam, quod sibi occurrentes manus intra manicam non contraxerant, quod regi soli fieri soleret. Est enim manica quam manus longior, & cum quis manum intra eam continet, facere omnino nihil potest. Sic & vsurpauit manum pro potestate Seneca poëta [c],

(margin) b Xenoph. li. 2. rer. Græcar.

(margin) c Seneca, in Thyeste.

Qui vult regnare, languida regnet manu.

9 ¶ † Sciendum tamen est, non omnibus regibus liberas fuisse manus, nec potestatem ex eorum arbitrio solo pendere: sed & gladium quosdam cum aliorum auxilio mouere & exercere, quemadmodum nec vnus, neq; absolutus fuit modus reges constituendi. Nam quidam cum potestate limitata imperia & regna à populo accipiebant: quidam absolute, vt obseruatum videbimus apud Aristotelem [d]. Vt in Lacedæmoniorum Repub. Rex videbatur constitutus secundum leges: nec enim habebat omnium potestatē, sed cum egrediebatur extra regionem, imperium eorum quæ ad bellum pertinebant. Et hæc inquit Aristoteles, tamen regia potestas absoluta, quasi authoritatem belli perpetuā habebat: vitæ autē necisq; alicuius non habebat potestatem, nisi dum bellum gerebat. Vt etiam apud antiquos obtinuisse ostendit Homerus. Nam Agamemnon in concionibus maledictis & iurgijs vexabatur: sed cum à concione in prælium redierat, occidendi habe-

(margin) d Aristot. li. 3. Polit. ca. 10. & 14.

10 bat potestatem. ¶ † Et hanc constituit primam speciem regni. Alteram dixit similem illi, quæ erat tempore heroum: volentium scilicet subditorum, & in determinatis rebus. Dux enim belli & iudex controuersiarum, erat Rex, & dominus

11 cæremoniarum erga Deum. ¶ † Erant & tres species Regiæ potestatis, quæ dicebatur apud Græcos, apud quos erat frequens Asymneteia, electiua Tyrannis, potestas regia data ad tempus, quæ vel ad vitam eius cui dabatur, aut alio tempore præfinito, vel rebus gestis finiebatur. In quam fertur electus à Mityleneis Pittachus aduersus

12 exules. ¶ † Quarta, vnius qui dominatur in ciuitate, ad instar gubernatoris domus, quæ omnes

13 superiores continet, excepta postrema [e]. ¶ † Vocat autem idem Aristoteles aliam quintam potestatem regiam barbaricam, eam videlicet penes quam est authoritas regni non omnibus perpetua, quæ vel ex genere, vel ex electione ad regem accedit. Vnde αὐτοκρατορικὴν & arbitrij proprij regnum, & plenum imperium [f]. Cuius generis non erant reges Spartiatarum, qui non erant sui arbitrij vt quicquid vellent facerent: sed Senatus erat potestas in negotijs ad rempub. pertinentibus [g]. Imo licebat cuiuis magistratuum ex Ephoris, legibus regem in vincula conijcere, vt in Pausania factum Æmil. Probus narrat [h], & Thucidid [i]. Sicque Plato scribit [k], Ephororū potestatem, tanquam frænum iniectum fuisse imperio. Et Cicero [l], [*Non sine causa*, inquit, *Ephori Lacedæmonij obiecti sunt regibus, nec non apud nos Consulibus Tribuni.*] Carthagine, quotannis reges bini creabantur [m].

(margin) e Dio. Halic. lib. 2.
f Nam autem optimum sit vni cōcedere omnē dominationem, disputat Aristot. præd. lib. 3. Polit. ca. 15 & 16.
g Dio. Halic. lib. 2. antiquit.
h Æmil. Probus, in Pausa. vita.
i Thucidi. in 1.
k Plato, 3. de legib.
l Cic. 3. de legib. plura de Ephororum potestate Aristo. lib. 2. Polit. c. 7.
m Æmil. Prob. in vita Hannibal.

14 ¶ † Apud Thebas, præfinitum tempus imperij lege, quæ & capite multabat eum, qui diutius imperium retinuisset [n], vocabant Bœotarchiam.

15 ¶ † In nostra Gallia Rex noster αὐτοκράτωρ est, & monarcha absolute plene & sui arbitrij [o]: quod testatur titulus quo se exornat, *Dei gratia Francorum Rex*, à nemine alio quam à Deo potestatem se accipere ostendens. Quia vera potestas etiam regum à Deo est. Quod & Homerus ostendit [q],

(margin) n idem in Epam. in Pluta. in Proble. regum. o Polit. & in vita Pelop. Ælia. lib. 13. de var. histo. o c. per venerabilem, qui fil. sint legit. p ad Roman. 13. q Home. Ilia. 1.

μήτε σὺ Πηλείδη ἔθελ' ἐριζέμεναι βασιλῆϊ
Ἀντιβίην. ἐπεὶ οὔποθ' ὁμοίης ἔμμορε τιμῆς
σκηπτοῦχος βασιλεὺς ᾧ τε Ζεὺς κῦδος ἔδωκεν. id est,
Neq; tu cum Pelide rege velis contendere,
Quia nunquam similem sortitus est honorem
Sceptrifer Rex, cuiq; Iupiter honorem dedit.

Et rursum idem Homerus [r],

(margin) r Idem Ilia. 2.

Θυμὸς δὲ μέγας ἐστὶ διοτρεφέος βασιλῆος,
Τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι· φιλεῖ δέ ἑ μητίετα Ζεύς. id est,
Ira magna est à Ioue nutriti regis,
Honor autem ex Ioue est: diligit enim sapiens Iupiter.

Et paulo post,

οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. εἷς κοίρανος ἔστω,
εἷς βασιλεὺς ᾧ ἔδωκε Κρόνου πάϊς ἀγκυλομήτεω
σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσι βασιλεύῃ. id est,
Non bonum est multorum principatus, vnus sit princeps,
Vnus Rex, cui dederit filius Saturni obliqua consilia habentis,
Sceptrumq; & iura, vt ipsis dominetur.

16 ¶ † Cæterum in Republ. Romanorum, in potestate principali variatum est, & aliquando maior, aliquando minor fuit, ipsa mutata sæpius forma reipubl. Nam ab initio, vrbe condita, Romulus, vt scribit Dionys. Halicarnass [s]. cum leges, iura & officia Regis, & Senatus, populiq; conscriberet, Regi adscripsit munera, vt sacra curaret, & sacrificia & quæ ad placandum Deum per eum gererentur: vt legum & morum patriorum haberet custodiam, de iniurijs grauissimas causas decerneret, Senatum cogeret, populum in concionem prouocaret, primus sententiam diceret, quod pluribus placuisset ratum haberet: & præterea, summum in bello imperium, quod significat imperium illud merum gladij liberi, quod iurisdictionem non considerat. Siquidem iam de dicendo iure, de iniurijs, & de alijs locutus erat Halicarnassæus, cum de hoc iure imperij subijcit. Aliud tamen in imperio Consulum, Censorum, Dictatorum, & Cæsarum postea decretum. De quibus pauca dicamus. De principibus & eorum imperio legitimo & illegitimo, iam etiam dictum est, lib. 18. Syntagm. c. 1. & 2.

(margin) s Dio. Halic. in 2.

---

de Imperio & potestate Consulum Romanorum.

Cap. 15.

Lib. 1. P. tit. 10. Lib. 12. C. tit. 3. Nouell. Constit. 105.

1 *Consules in locum exacti regis Romanorum creati, & in quo diminuta in illis regis potestas.*
Quare consules & Hyppati dicti. num. 2.
3 *Consules in quotuplici differentia.*
4 *Consules instituti in iure qui.*
5 *Consulis maius quam Prætoris imperium. Et qui consulares iudices.*
6 *Exconsules, & exconsularis dignitas.*
7 *Consules, aut ordinati, aut suffecti designati. & numero 11. & 12.*

8 *Consules ex patribus primum, deinde ex plebeys creati.*
9 *Consules à populo in comitijs creati.*
10 *Consulatum nec petere nec gerere licebat, priusquam quis certos alios magistratus gessisset, & esset ciuis.*
13 *Designatorum Consulum authoritas & potestas. & 14.*
15 *Manumissiones cur Consules initio Consulatus expedirent. & nu. 20.*
17 *Massilia Consulibus prohibita largiri.*
17 *Consulatum petebant tantum præsentes, non absentes.*
18 *Consulum tituli, potestas, & officia.*
10 *Consulum duorum quis honoratior esset.*
21 *Consularis potestas quando paulatim lapsa est à gradu.*
22 *Rerumpub. ætates, morbi, interitus, & reuolutio.*
23 *Romanorum respublic. quoties, & quomodo variauerit.*
24 *Imperium seu gubernatio vnius meliórne, quam plurium.*
25 *Principatum vnius quæ videntur deycere, & solutiones.*
26 *Decurionum ciuitatum quorundam fastus & insolentia.*
27 *Rex malus vnus melior, quam plures magistratus, imperantes per vices populo.*

1 REgum imperium graue † visum est, & vnius dominatio displicuit populo Romano, vt ait Liuius [a]. Quare exactis regibus & monarchica dominatiu ne loco Regis Consules creati sunt [b]. Quibus tamen Regia potestas non est concessa omnino. Nam illud imperij ius & annuum factum est, & diminutum, fascesq; cum securibus alligari illis prælati: quia non plenæ potestatis, nec poterant in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi, data tantum potestate in illos coercendi, & in carcerem mittendi [c]. Et extra vrbem securi alios percutiendi. Adempta Consulibus ex regio fastu, toga picta, purpurea, & corona aurea tantum [d], συμβούλους hos magistratus siue συμβούλους dixit populus seu consules: 2 † qui & postea dicti à Græcis, quia præcellerēt & essent summi magistratus ὕπατοι. quos oportet et ex Senatus consilio, quemadmodum mos erat Regibus, decernere, Senatus placita referre ad populum [e]. Eratque in consilio à Senatu capiendo & in statuendo nomen eorum accommodatum. Nam, vt ait Sextus Pompeius Festus [f], [*Consulas, antiqui ponebant non tantum, pro consilium petas, & perconsteris: sed etiam pro iudices, & statuas.*] Et maxime potestas statuendi in illis quę foris gerebantur, quia in vrbe reipubl. curam gerebat Senatus, qui tamen in rebus difficillimis iubebat ipsos Coss. videre, ne quid detrimenti respub. caperet. Hoc & attigit Quintilianus [g]. Loquimur porro hic, de Consulibus in locum Regum subrogatis Romæ primum, non de alijs qui quadam similitudine idipsum nomen habuerunt: quos ne 3 confundamus, cauendum est. ¶ † Idque ne fiat, qui sint alij indicabo leuiter, & distinguam Consules, in veros, de quibus hic præcipue, & in alios qui similitudine quadā Consules dicuntur. Item in alios qui consulares, non Consules appellantur. Similitudo Consulum hodie nomine tenus Romæ vix apparet. Referunt tamen quidam Lucium 3. Sum. Pont. 177. aliquando anno sui pontificatus 4. mense 2. die 18. ab vrbe deiectum, eo quod Consulum nomen abulere aduitebatur. Imperatorum & declinantis etiam imperij tempore, vltra Consules annuos, erant Consules codicillares nomine tantum, sed cum dignitate qua donabantur ab imperatoribus. Vt legimus Clodoueum regem Francorum, victo rege Gotthorum Alarico, ab Anastasio imperatore accepisse Consularis dignitatis codicillos, & Turoni in basilica Beati Martini Blatbea vel trabea indutum & chlamyde, impositumq; diadema eius vertici, vt ab ea die facta largitione Consul & Augustus sit nominatus [h]. Solebant enim Cæsares, etiam cum libuisset Consulatum gerere [i], vt auram popularem sub specie Magistratus Democratiei caprarent, cum tamen imperium ex arbitrio regerent non obstantibus collegis: nihil enim collegæ aut parua gerebant sine Cæsaris arbitrio: vt annotatum est in Iulij Cæsaris cum M. Bibulo Consulatu. Cum enim omnia voluntate sua gereret Cæsar, quidam petiochum dicebant, non Cæsare & Bibulo Coss. sed Iulio, & Cæsare Coss. factum, bis eum scribentes nomine & cognomine, pro duobus. Prodieruntq; de hoc versiculi vulgo.

Non Bibulo quicquam nuper, sed Cæsare factum est:
Nam Bibulo fieri Consule, nil memini [k].

4 ¶ † Nominantur alicubi in iure Pontificio, Consules iustitiæ, aliqui annui administratores oppidorum seu municipiorum curatores [l]: quales etiam dicuntur Cadurci, qui ciuitati singulis annis in principio mensis Maij præficiuntur: Parisijs dicti, Escheuini: Tholosæ, Capitolini: Burdegalæ, Iurati, & alibi alijs nominibus. Quibus imperium vel potestas permittitur, iuxta leges municipales à principe comprobatas [m].

5 ¶ † Consulates iudices erant alij, quam Consules. Nunquam enim Consules iudices, sed Prætores olim dicti sunt, vt ait Liuius [n]: quanquam post Prætores introductos, maius fuerit Consulis, quam Prætoris imperium [o]. Consulares itaq; iudices erant, qui aliquando Consules fuerant, vel qui cum Consulari potestate mitterentur. Sic scribit Spartianus [p], Adrianum Consulares iudices quatuor per omnem Italiam constituisse. Et ita etiam Consulares, à Consulibus, qui in dignitate, seu qui Consulatum gerunt actu, distinxit Vlpianus [q]. Missos & sæpe in prouincias administrandas Consulares viros legimus, alios tamen quam Consules, quibus imperij Romani 6 summa olim primum delata potestas. ¶ † Erant & Exconsules, qui Consularem quidem dignitatem habebant, sed administratione carerent & cōmodis. Vnde erat & dignitas Exconsularis moderatoris prouinciæ, concessa Fisci aduocato post biennium, *in l. penitioni, C. de aduocat. diuers. iudicio.* Erat & formula Exconsularitatis, de qua Cassiodo [r]. Erant & Exconsules, qui desierant esse Consules, vt Expræfecti, Exquæstores dicti: Consulares & viri, qui prouincias Consulares regerent.

7 ¶ † Verorum autem Consulum, quidam ordinati, & quidam suffecti in locum deficientium dicebantur: alij designati, scilicet in futurum annum.

8 Creabantur † porro vel ordinabantur Consules primum ex patribus & patritijs solum, non ex plebe: quo factum est, vt creari fuerint Tribuni militum, partim ex plebe, partim ex Patribus cum Consulari potestate, quo tempore plebs contendit cum patribus, & voluit quoque ex suo corpore Consules creare, & patres recusarent [s].

Vt etiam

a Liu. in 2.

b Idem eod. Nos de Consulib. lib. 11. Syntag. ca. 3.

c l. 2. §. exactis deinde regibus, de orig. iur. ff.

d Dio. Halic. in 1.

e Idem lib. 4. Liu. in 2.

f Fest. in libris de verb. sig.

g Quintil. lib. 1. Institut. Orat.

h Greg. Turonen. lib. 2. histo. Franco. ca. 38

i §. fin. de eo Consu. in authen.

k Suet. Tranq. in Iulio Cæs. ca. 20.

l c. licet ex suscepto, c. 10. de iu. compet.

m vt in l. magistratus, ad mun. l. magistratibus, de iurisd. om. iudi.

n Liu. lib. 3. de ca. 2.

o Gel. lib. 13. c. 14 & 15.

p Ælius Spartia. in Adrian.

q Vlp. in l. 6. de recep. arbi.

r Cassiod. in 6. Variar.

s l. 2. §. deinde cum post aliquot de orig. iur. ff. Liu. in 4. c. 6. de cor. tribuno, num. & creat.

Vt etiam post multas contentiones necessarium fuit, Tribunum plebis constituere qui à plebe eligeretur, qui obsisteret imperio Consulum. Et ob id hæ adinuicem dignitates, Cõsularis, & Tribunatus, maiore inter se contentione ac furore subrogari cœptæ a Senatu populoque Romano, vt scribit Appianus Alexandrinus a. Deinde lege Licinij Stolonis, ex plebe etiam creari cœpti
9 sunt b. ¶ † Creabantur Consules à populi suffragijs in comitiis centuriatis auspiciis maioribus. Et primum quidem exactis regibus, Iunius Brutus qui etiam habebat sacrorum, & ius comitia agendi, congregauit populum, rogauitque, iuberetne exulare Tarquinium cum vxore eius & liberis: quæ vbi approbata fuit suffragiis ciuium rogatio, Interregem creauit qui designaret Magistratus populi, qui nominauit Magistratus designandos in locum regium cum comitijs & suffragijs populi, vt recenset Dionys. Halicarn. c Centuriatis quoque comitijs Consules, vt maiores
10 Magistratus rogari, tradit Gellius d. ¶ † Lexq; dicta, & multis temporibus seruata, nisi per gradus magistratuum gestorum, consulatum peti posse, alioquin à tribuno plebis à petitione reijciebantur, vt ex Liuio constat e. Nam post Quæsturam sequebatur Ædilitas, deinde Prætura, postea Cõsulatus: sed ita vt inter omnes istos Magistratus biennium interesset. Non poterat & esse Consul qui ciuis non esset, etiam si in Latio natus: donec postea & exteri tales facti sunt, à tempore Balbi
11 Cornelij maioris f. ¶ † Et ex hac forma eligendi pendere videtur, nam tales esse debebant qui petebant Consulatum secundum commune ius, vt gradus Magistratuũ percurrissent. Et ita in comitijs centuriatis in campo Martio habitis, & interdum altero Consulum comitia habente, petebãt. Consules vero de futuris designandis comitia rogabãt. Quod si vnus pendente anno moriebatur, vel vitio creatus diceretur collega superstes, de collega sufficiendo rogabat. Vtroq; mortuo per Interregem nouorum Consulum creandorum causa, comitia habebantur. Vbi vero Consules propter bellum adesse non poterant, Dictatorem
12 dicebãt qui comitia consularia haberet g. ¶ † Duo tantum eligebantur non plures ab initio h, nec pauciores. Et vno demortuo alius in locum eius subrogabatur. Et exegit aliquando Augustus Cæsar, quoties sibi Consulatus daretur, vt binos pro singulis collegas haberet, quod non obtinuit reclamantibus cunctis, satis maiestatem eius imminui quod eum honorem, non solus sed cum altero gereret i. Erant Consules duo annui, & si loco mortis vel alio modo amouebantur, qui in locum sufficiebantur, eius anni quoque Consules dicebantur. Erant & designati, qui creabantur in sequentem annum, vt ait Flauius Vopiscus, illique quo ex prisco more qui iam ex designatione veluti inter Consules censebantur, cedebãt tamen administrantibus, at cum aliqua res relata esset ad Senatum, Consules qui præsidebant primum designatos Consules super ea re sententiam rogabant, ac deinceps cæteros Senatores. Designatos, Calendis Martij, & vt plerumque Calen. Ianuarij inijsse consulatum tradunt historiographi, & nostri Iurisconsulti consentiũt k: quamuis perpetuo id seruatum non fuerit. Nam scribit Dionys. Hali-
13 carn. l ¶ † Spurium Seuiliũ, & A. Virginium, Sextili mense cõsulatum inijsse: & Posthumiũ Comminium, & Spur. Cassium Calendis Septembribus m, alij inierunt 5. Decembris, alij Idibus Maij.

a App. Alex. lib. 1. bello ciuil.
b Vide Liuiũ & Fenest. lib. de magistra. c. 7 de Stolonis lege hac, Gell. lib. [illegible] c. [illegible] 5. deinde cũ placuisset, de orig. iur. P.
c Dio. Halicar. lib. 4. Antiq. Roma.
d Aul. Gell. li. 13 c. 11. & 14.
e Liu. lib. 5. Decad. 4. Liu. lib. 4. Dec. 4. ibi, Tribuni plebis, T. Quintiũ Flaminium [illegible] consulatum &c.
f Plin lib. 7. histor. nat. ca. 44.
g meminit de his Liuius. in 9 ibi, Dictatorem idem annus habuit P. Corneliũ Scipionem &c.
h Liu ex Dio. Halic. in 4.
i Suet. Tranq. in August ca. 37.
k l. item veniunt, 22. §. præter hæc, & vide ibi gloss. in verb Consules, de petit. hæred. P. Publius Mutius, de cond. & demon. P. 6. hoc omnia, de Cõsulib. in auth.
l Dio Hal. in 9.
m idem lib. 6.

Fuit autem introductum, vt Calendis Ianuarij iniretur consulatus circa sexcentesimum annum ab vrbe condita n. Fiebat vero ante perpetuo designatio, vt sciretur qui futuri essent Cõsules. Sicque, indicat Cicero o, *Cum, inquit, bellum tam gerente Catilina, omnes me authore duos Consules Calend. Ianuarij scirent esse oportere.*] Porro varietas temporis ineundi Consulatum, refertur ad seditiones, aliasque causas quibus comitia impediebantur. Et vrgente quoque necessitate, & die quo crea-
14 bantur, inibant p. ¶ † Tempore etiam imperij præualentis dominationi populi, designabantur Consules in varios menses & pro libidine Cæsarum plures. Sic apud Cor. Tacitum q, [*Otho Consul cum Titiano fratre, in Calend. Martias designatus: ipse proximos menses Virginio destinat vt aliquod exercitui Germanico delinimentum. iungitur Virginio Pompeius Vopiscus, prætextu veteris amicitia, &c.*] Et tradit Lampridius sub Commodo 35. Consules designatos. Ita in anno sequenti tot Consules exercebant, quot designati: nam designati veri Consules erant, & ius habebant, quamuis non adhuc illud exercerent. Sicuti de iudicibus, aliisque electis dicitur, eos iurisdictionem habere, quamuis non habebant adhuc exercitium r. Cæterum, duo viri constituti Consules exemplo Lacedæmonum, quod minus iniuriosi & molesti putarentur diuisa potestate bifariam, ambobus eandem vim obtinentibus, vtq; alter alterum reuereretur & reuocaretur à licentia: & quia æmulatio ad virtutis opinionem ex æquata potestate maxime nascatur. Non dabantur illis coronæ, sceptra, nec toga regia auro & purpura intexta, nisi in festis & pompis triumphalibus assumerentur, vt ait Dionys. Halicarn. s. honoris Dei causa. Dabatur at sella eburnea in qua ius dicerent, prætexta candida, duodecim secures, cum duodecim lictoribus, qui eas per vias præferrent. Addit Cassiodorus t, palmatam vestem, calceos aureos, sellam eorulem. Refert Flauius Vopiscus præter palmatã vestem, datum fuisse fascem & baculum Consulibus, & alia quædam, de quibus vide apud eum, in Aureliano: & late de omnib. Vuolphgãgum Lazium, lib. 9. comment. Reip. Roma. c. 4. Ausonium, in gratiarum actione pro consulatu ad Gratianum: Sidonium Apollin. lib. 8. epistul. epist. ad Siagrium 3. & 8. Ouidium, Fastor. t. 161.

Iamq; nouos præeunt fasces, noua purpura fulget, &c.

15 ¶ † Fuit & mos in initio consulatus, seruos manumittẽdi. Quia Iunius Brutus primus libertatis assertor, ob detectam proditionem per Vindicem seruum Vitelliorum, eundem manumisit u. Hanc manumittendi initio magistratus consuetudinem, tradit Cassiodorus in formula consulatus x. Atque Ammian. Marcelli. eas manumissiones factas Calendis Ianuarij y. Facit l. pridie Calendis, de feriis, in P. Et carmine Claudianus sic explicat z.

Aspice mox lætum soluit clamore tribunal,
Te festos ineunte quater solemnia, ludit
Omina libertas deductum Vindice morem
Lex celebrat, famulusq; iugo laxatus herili
Ducitur. & grato remeat securior ictu
Tristis conditio pulsata a fronte recedit,
In ciuem rubuere genæ, tergoq; remouit
Verbera, promissi felix iniuria voti, &c.

16 ¶ † Fiebãt largitiones in initio huius Magistratus, per Consules, & quidem prodigæ insiliũm nomine. Sed postea missilia illa prohibita fuerunt a.
17 ¶ † Nõ dabatur hæc dignitas nisi præsentib. & petentibus

n vt consid. Potest. ex lib. 3. Liuii, Deca. 5 et Dione & ex epist. Cicer. ad Atti. sed vide Plutar in Proble. dũ de Ianuarii mense &c.
o Cicero pro Flacco.
p Liuius in 9.
q Cor. Tacit. lib. 17.
r l. si. quib. ex cau. maior in int. restit. C. gl. 1. in l. priuatorum, C. de iurisd. om. iudi.
s Halicar. in 4.
t Cassiod. in 6. Vari [illegible] t vide l. 1. de Consul. lib. 12. C. [illegible] co. in authen. [illegible]
u Liu. lib. 2. Plutar. in Proble. Comp. in l. 2. §. initium successionis, de orig. iur. P.
x Cassio. lib. 6. Variar. in for. cõsula. & ca 6.
y Ammia. Marcellin. lib. 22.
z Claudia. in 4. Honorii cõsulatu.
a Nouell. dũ Consul. & [illegible] spargi. ab his prou. & c. l. 1. C. de Consulib. in auth.

tentibus per seipsos, non enim licebat absenti per amicos petere, ex lege, vt ait Appianus Alexand.[a] Alia lege nonnisi ciuis creabatur, quæ, vt dixi ante, abrogata fuit, vt & antiqua quam recitari iussit Q. Fabius recusans consulatum, qua intra decem annos, eundem Consulem refici non liceret[b]. Nam ea non fuit perpetuo seruata ob penuriam hominum, vel quod hominibus illis qui repeterentur, cum maxime Respublica egeret. Consularis ætas erat olim annus 43.[c] Vlpianus autem & posse accidere ait, vt minor sit 20. annis[d]. Antiquus Consul hac formula nouum denunciabat. [*Quod bonum faustum fœlix fortunatumque mihi Magistratuique meo, populo plebique Romanæ. L. Licinium Consulem denuncio*[e].] Iurabant porro Consules imprecatione & conceptis verbis, quibus caput suum domumque suam, si scienter fefellissent, idolorum, quæ putabant Deos, iræ consecrarent.

18 ¶ † Cuius iuramenti forma integra extat apud Polybium, in 3. & Plutarchum in Sylla. Cuius essent potestatis, & finis eius Magistratus, notum est, ex eo quod monui, Consules in locum Regiæ authoritatis, quibusdam tantum ademptis, suffectos: vt merito dicantur tutores annui Reipublicæ publici consilij principes, amplissima potestas Consulatus[f], & vt Cicero dicit, [*honorum populi finis est Consulatus*[g].] Polybius notat Cōsules habuisse prope potestatem regiam, non autem tantum absolute. Illud enim, ne imperium esset merum & summū prohibebat, quod populus sibi potestatem retinuerat: & cuius Magistratus, siquidem Tribunus plebis erat Magistratus[h], iubere poterat duci Consulem in carcerem. Sicut quidam colligunt ex verbis Ciceronis, in Oratione Agraria contra Rullum. [*Ego ii Consul, qui concionem metuam? qui Tribunum plebis perhorrescam? qui sæpe & sine causa tumultuer? qui timeam ne mihi in carcere habitandum, si Tribunum plebis duci iussisset?* &c.] Liuius, iura omnia regiæ potestatis & insignia primos Consules tenuisse ait[i], idque tantummodo cautum, ne si fasces habuissent duplicatos, duplicatus terror videretur. Fas erat illis, quotiescunque visum esset, Senatum habere: sed exercitum scribere, legiones supplere, naues reficere, earumque numerum augere, loca publica ædificare, instaurare, atque alia huiusmodi iniussu Senatus facere, eis interdictum erat. De his & Polybius ita scribit[k], [*Consules Romæ præsentes, antequam exercitum educantur, omnium publicarum actionum potestate funguntur, ac reliqui principes cuncti subijciuntur & obediunt, præter Tribunos plebis: illi in Senatum legationes ducunt, & vrgentia negotia proferunt, & totum negotium ipsi exequuntur: illorum est conuocare concionem, proferre edicta, ea quæ a pluribus decreta sunt, dispensare. Denique & bellicum apparatum ad eos pertinet, atque vniuersaque sub cælo est œconomia prope imperatoriam ac regiam habet potestatem*, &c.]

19 ¶ † Par ambobus Consulib. quidem potestas, tamen prior ille inter illos honore, qui prior allectus erat, etsi secundo loco allectus alias Consul fuisset secundum legem Iustiniani[l]. Et constitutum, vt non vtrique duodecim lictores cum duodecim fascibus & securibus præcederent: sed per singulos menses alteri adessent duodecim secures, alteri duodecim lictores, & ita vicissim post mensem secures sibi traderent[m]. Quare si in castris essent ambo, non simul imperabant, sed alternis diebus[n]. In rogandis sententijs in Senatu, vt in principio Calendis Ianuarij fuerat institutum, sic toto anno seruabatur, vt colligitur ex Suetonio in Iulio Cæsare, cap. 21.

20 ¶ † Fuit vtriusque & officium, vt Censorum, examinare manumissiones faciendas seruorum qui sint, qua de causa, & quomodo libertatem assequuti sint[o]. Hoc est quod Vlpian. videtur dicere, reseruatum esse Consulibus suo tempore illud, manumittere & consilium manumittere volentibus præbere[p].

¶ † Virgis vtebantur Romæ, extra & securi iure prisco: sed postea successu temporum, potissimum sub imperio Augustorum, imminuta est paulatim authoritas, & tandem abolita omnino Democratia. Nam consentiente populo in Octauij Augusti imperium, authoritas declinauit plurimum, quæ sub dictatoribus fuerat pene extincta, quanquam Cæsares huic magistratui quendam honorem haberent in aliquibus, vt inescaretur interim incautus populus, & veluti quibusdam præludijs assuesceret se monarchiæ.

22 ¶ † Sic enim fert volubilitas humanæ naturæ, vt quæ nunquam in eodem statu subsistat: quæve ex alijs senescentibus, quæ displicere incipiunt, alia noua regeneret: vt quod fuit, atque aliquando displicuerit, placere incipiat, & contra. Respublicæ in suo statu, & pueritiam & iuuentutem, senectutem, & interitum patiuntur. Reges interdum sibi causam subuersionis regni præparant, vel excessu vel defectu, vel tyrannide, vel nimia indulgentia. Ita & in alijs rebus publicis, quarum sex species habent fere ortus & interitus ex sese causas & successiones, quas explicat his verbis Polybius[q]. [*Sex sunt*, inquit, *politiarum genera. Monarchia, quæ natura constat: neque tamen qualibet monarchia statim regnum dici debet, sed ea duntaxat quæ subditorum consensu conceditur, & magis pro animi sententia regitur ac gubernatur, quam timore & violentia. Ex monarchia Regnum nascitur: vbi vero regnum in mala cognata, tyrannidem scilicet, mutatur, rursum ex horum destructione Aristocratia, id est optimatum gubernatio, prouenit, quæ tamen natura quadam in Oligarchiam mutatur. Cum vero multitudo iniustitiam eorum qui præsunt ita persequi tauleiscitur, nascitur Democratia, id est, populi dominatio. Rursum cogente plebis contumelia & iniquitate, temporis successu Ochlocratia insurgit, seditioque popularis, vt necesse sit redire ad Monarchiam.* Et postea, *quemadmodum ferro rubigo, ligno vermiculi ac teredines aduersantes, perniciem adferunt: vt etiam si externa omnia nocumenta effugiant, ab istis tamen quæ cognata habent, absumantur: eo pacto Respublicæ singulis pro natura ipsius quadam adnascitur & adhæret peculiaris malitia, vtpote regno, Monarchia: Aristocratiæ, Oligarchia: Democratiæ, bestialis Cheirocratia, siue seditio plebis. Vt fieri nequeat quominus cuncta prædicta, dicto iam decursu temporum, dictoque iam modo, non mutentur.*]

23 ¶ † Exemplum cape ex eo quod nunc in manibus est, vide Romanum regnum superbia vnius in manus cadere Consulum, a Consulibus in plebis contentionem, in Decemuiros, & in Tribunos: à Tribunis & Consulibus, in Dictatorem: à Dictatore, in Triumuiratū: ab eo, in seditiones, ab his, in populū: à populo, in Augustū & Monarcham.

24 ¶ † Vt certe vix electio liqueat, quæ sit melior an vnius an plurium gubernatio. Cæteris tamē paribus, semper Monarchia præstātior & securior habita est apud bene sentientes[r], & qui experti fuerunt furores & varias populi mentes. Hæc enim natura multitudinis est, vt ait Liuius[s], vt aut seruiat humiliter, aut superbe dominetur. Vulgus, facta fortunaturū nō conatu e imitari: sed luxum sequendo, suam inconcussā publice traducit[t],

Dominus

a Appia. Alexan. lib. 2. de bello ciuil.

b Liu. lib. 10. Flor. in libro 10. & 16. Epit.

c Cic. 1. Orat. con Antoniū.

d Vlpia. in l. vni. §. fin. de offic. Consul. li. 1. P. tit. 10

e Cic. pro Muren.

f Cic. contra Rullum.

g idē pro Plancio.

h vt vocat & Iustin. in § plebiscitum. de iure natur. dubitat Plutarch. in Problem.

i Liuius in 2.

k Polyb. lib. 6.

l Iustin. in l. 2. de Consul. lib. 12. C.

m Dio. Halic. in 5.

n Polyb. lib. 3. histor. vide Plut. in Fabio Max.

o Dio. Halic. 105

p Vlp. l. 1 de Consulib. P.

q Polyb. in 6.

r Disputat hāc quæst. Aristot. lib. 3. Polit. c. 11 & 12.

s Liu. lib. 4. decad. 3.

t Suid. in verb. διατείζω.

Dominus noster Iesus Christus, qui totius potestatis fons, vnus Deus & homo, hominibus suo loco reliquit in hoc seculo vnitatem potestatis in animam, vnitatem potestatis in corpore & bona. Homini vna tantum regens anima: in mundo hoc visibili, vnum sidus regium in alia Sol. Omnia animantium corpora, vnum caput tantum habent: Apibus & Gruibus, vnus Dux. Non bene resonant fides vel voces, nisi sit vnus consensus. Perfectum dicitur, quod vnitatem accipit: & quod ab vnitate suæ compositionis deficit, interitui proximum est, siue res naturales, siue artificiales contempleris. Potentius fortiusque, quod vnius tantum munitur imperio: nam vbi plures imperant, factiones fiunt, vt variæ sunt hominum sententiæ, & est ad dissentiendum facilis humana fragilitas, eaque sine discretione vel inquisitione eius quod fit, sed affectionis eius qui iubet. Cum plurium voluntates vni coniunguntur, cessat omnis dissidendi occasio. Et virtus vnita melior & efficacior se ipsa dispersa. Sunt alia quamplura, quæ veram possunt probare hanc sententiam, melius esse vnum imperium quam plurium in Republica: quæ facile colligi possunt ex oppositione, collatione, contrarietate specierum Rerumpublicarum: consideratis causis & rationibus primi imperij hominis, in creata: patrisfamilias, in familiam, in liberos: & ex successu, & fine omnium Rerumpublic. Item si adijcias, maiorem esse semper debere qui iubeat, minorem qui obtemperet: æquales vero non posse recte sibi imperare. Animaduertere quoque licebit in Democratia, inuito etiam sed necessitate cogente populo, imperasse vel gessisse Rempublicam perpetuo quosdam selectos, ex quibus si plures authoritatem accepissent, natæ fuissent atroces seditiones. Etenim imperfecta est omnis semper res, & proinde gubernatio, quæ ad suam vnitatem non peruenerit. Sed hæc prosequi & probare latius otium mihi non est, & potius ad Rhetorum declamationes, quam ad properantem ad iudiciorum exitum, pertinent.

25 ¶ † Scio nihilominus his plura obijci posse, præcipue principum tyrannidem, exactiones intolerabiles Monarchæ, crudelitatem, negligentiam & incuriam defensionis populi, & his similia. Sed vnica solutione respondebo, quod scriptum à Mario Maximo, & dictum Traiano ab homunculo, Rempub. prope meliorē & tutiorem esse, in qua princeps malus est: ea, in qua sunt amici principis mali, & vbi principes plures mali. Siquidem vnus malus, potest à pluribus bonis corrigi: multi autem mali, non possunt ab vno, quamuis bono, vlla ratione superari [a]. Et vt ait Dio Cassius [b], populi seu Democratiæ principatus, in Republica speciosum nomen habet: videturq; ex legum æqualitate, non plus vni quam alteri tribuere. Verum reipsa comprobatur, nihil ei cum sua appellatione conuenire. Contra Monarchæ nomen, auditu difficile: penes vnum tamen summam esse reipublicæ, conducibile omnium maxime est. Facilius enim quispiam vir bonus vnus, quam plures, reperitur: vt si illum quis inuenire difficile putet, necesse est fateat, & plures inueniri difficilius esse. Non est certe putandū, viros aliquos damnasse Monarchiā, quod vellent probos semper præfici: sed quia ipsi ambitiosi nimium, & magis sibi quam alijs deferri desiderarent. Puto hoc experiri quotidie illos qui sub Reipubl. nomine degunt. Vident enim multa viris indigna ab ambientibus Magistratus committi, vt popularem auram aucupentur, vt probos actu vel vi à gubernaculis deturbent, vtq; ipsi imperent populi prætextu.

26 ¶ † Vidi alicubi homunciones, ciuitatum Magistratus municipales ambientes, & venales voces eligentium mercari, vt vel sederent in populari administratione cæteris optimis ciuibus infesti, vel vt prædam ex populo compilarent: vidi & eo decurionatu ita reddi tumidos & inflatos, vt vix seipsos qui essent agnoscerent: quamuis scirent post annum abeundum esse Magistratu. Quid, bone Deus, isti futuri essent, si perpetuam illis Deus donaret Democratiam? Certe Tyrannis essent quibuscunque, & lupis peiores. Ex fæce enim plebis cum quis repente in honores erigitur, insupportabilis & omnino odiosus efficitur, vtpote q subita mutatione, velut ebrius honore cuius indignus erat, quomodo in honore se temperare debeat, nescit. Vt facile inebriatur qui sitim passus merum abunde bibit, quum sciat se iterum cariturum eodem. Cum tamen Princeps & Monarcha perpetuus, omnibus numeris dignitate plenus, rationem consideret, & dignitate satiatus & assuetus eius honoribus, nihil habeat antiquius in animo, si vel mica ei sit salis, quam fungi dignitate, certus quando & quæ voluerit subditis imperare se posse.

27 ¶ † Sed & demus vnius principis graues esse canones, tributa, indictiones, superindictiones: nonne tolerabilius est populo, vnius ingluuiem pati, quam plurium auiditatem? Vnus iam locupletatus, amplius non officit: at si vno locupletato & depulso, vt in Democratia fit, alium & alium aduoces & sufficias, regni ciuitatisque pecuniam breui tempore consument funditus. Recordemur hic quæso, & ita finem facio, apologi lepidissimi Æsopi [c] in causa Demagori Herinacei, qui voluit vulpi μυιοσόβος esse. Cum enim vulpes in foueam decidisset, fluuium transeundo, cique longo tempore cum exire non posset, afflictæ muscæ multæ caninæ insedissent, eam transiens aspexit Herinaceus, misertusque eius rogauit, si vellet vt ab ea caninas muscas depelleret: cumque ipsa negasset, causam miratus quærebat. Tum illa, iam inquit, hæ saturæ parum iam sanguinis trahunt: quod si has tu excuties, famescentes venient aliæ, quæ quod mihi sanguinis restat, totum ebibent. Quod etiam in praxi norunt, qui variorum rectorum experiuntur mutationes.

a Lamprid. in Seuero.
b Dio Cass. lib. 44. histor.
c de quo scribit Aristot. lib. 2. Rhet. ad Alex. c. 20.

---

de Patritiatus, & Censoris potestate. Cap. 16.

Lib 10. P. tit. 15. Lib 12. Cod tit. 1.
De censib. & censitorib. Lib. 11. C. tit. 57.

1 *Consularis dignitas prima post imperatoriam aliquando.*
2 *Patritiatus dignitas secunda post imperatoriam, & summa. Quae nu. 3.*
4 *Patritij tempore Romuli, & postea qui.*
5 *Censores Romani quando additi, qui primi creati, & ad quid, ex quo appellati. & nu. 6.*
7 *Censura partitio.*
8 *Censorum de quibus erat iurisdictio seu cognitio. & sequent.*
9 *Senatores Censores legebant.*
10 *Morum emendatio, Censorum erat,*

11 Iudi-

11 *Iudicium de moribus coniugum, quale, & quando sublatum.*
12. *Calibes censoria nota damnati.*
13 *Sponsam temere repudiasse, censorio iudicio castigatum.*
14 *Vita censura priuatorum, cur ad censores pertinebat.*
15 *Conuiuiorum sumptuaria lex abrogata.*
16 *Insinuationes instrumentorum coram Censore. Et qua alia ad eum relata.*
17 *Familiaritas inopis vetita.*
18 *Censorum apud Platonem iurisdictio.*
19 *Sacrificiorum pretia à Censoribus curabantur.*
20 *Lustratio quando fiebat à Censoribus.*
21 *Censorum creandorum formula, & censura duratio.*
22 *Censorum collega mortuo, alter quare se abdicaret magistratu.*
23 *Vngebantur Magistratus, Censores, & eius scribæ, dum auspicabantur Magistratum.*
24 *Censura à potestate Tribuni plebis liberata.*
25 *Censura magistratum finis, & rationes censoria pœna. num. 26.*
27 *Morum emendatio nunc fit à magistratibus ordinariis.*
28 *Censores rerum censualium huius temporis.*
29 *Censu grauatus conqueri potest.*
30 *Censiti coloni, & adscriptitij.*

1 FVit ante † Imperatoriam potestatem, Consularis, exactis regibus, prima potiorque in regenda Republica, quanquam consilij instar Consulibus essent Senatus & populus, ad quos negotia decernenda, quæ ipsi exequerentur, deferrentur. Sub imperatoribus primum illa imminuta & postea sublata, cœpit ex prima secunda dici dignitas post imperatoriam, vt Iustinianus etiam verbis aliquando eam decla-
2 rauit, dum adularetur populo [a]. Verum & ille alibi Patritiatus dignitatem præposuit, secundamque post Imperatoriam fecit [b]. Sicut & tempore Græcorum imperatorum, illa summa post Imperatoriam fuit. Et hæc non ex successione, sed à principe concedebatur. Sic Carolus Magnus Patritius factus est, antequam fieret Imperator Romanorum ab Adriano summo Pontific. [c] Patritijque tunc temporis Reipublicæ, vt patres
3 filijs prospiciebant. ¶ † Ostendit autem Cassiodorus, qui & ipse fuit hac dignitate decoratus, formulam Patritiatus, & qualis ea fuerit dignitas, & quomodo à principe Patritij honorabantur [d]. Honorabantur enim à principe loco patris, quare ea adepta dignitate soluebantur patritij à patria potestate [e]. Πατρίκιος, inquit Suidas, *πατὴρ τοῦ κοινοῦ*, Patritius pater communis seu Reipu-
4 blicæ. ¶ † Quocirca hæc dignitas, maxime conuenit cum Consulatu. Sed & longe alia est à Patritiatu priscorum Romanorum, quem confundit Accursius & eius asseclæ cum illa dignitate. Nam teste Liuio [f], Patritij dicebantur Senatorij ordinis viri, quique essent ab ijs progeniti. Et alibi [g], Patritios dictos dicit, qui patrem ciere anumque possent, id est, ingenuos. Aliter & Patritij nobiliores & illustres vocati, ex instituto Romuli, qui cum ordinaret suam Rempublicam, illustres genere & virtute celebres, opibusque vt tunc ferebant tempora abundantes, quibus essent liberi, secreuit ab obscuris, egenis, & humilibus, & hos vocauit patres: alios plebeios, exemplo ab Atheniensium Reipublicæ sumpto, in qua bifariam erat distributa Reipublicæ multitudo, in patritios ex illustribus familijs, pollentes opibus, penes quos fuit ciuitatis regimen: & in cæteros ciues rusticos, quibus nullum erat in Republica suffragium, licet tandem ij quoque ad Magistratus gerendos admissi sint. Et hoc ipsum pene ijsdem verbis explanat Dionysius
5 Halicarnassæus [h]. ¶ † Additi etiam sunt Consulibus Censores, veluti subadiunæ, primum quidem ad censum exigendum, cum Consules bellis occupati non sufficerent, & populus Romanus auctus esset [i]: ab exactis regibus anno 68. ab vrbe vero condita 312. M. Geganio Macerino iterum, & T. Quinctio Capitolino quintum Coss. Primique creati Censores, L. Papirius Mugillanus, & L. Sempronius Atratinus. Postea vero illorum potestas ad mores porrecta est. Sed audiamus Liuium hæc suis verbis referentem [k], [*Idem hic annus censura initium fuit, rei à parua origine orta, qua postea tanto incremento aucta est, vt morum disciplinaque Romana penes eam regimen, Senatus, equitumque centuria, decoris dedecorisque discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius priuatorumque locorum, vectigalia populi Romani, sub nutu atque arbitrio essent.*] Factum & hoc docet, quo tempore prædicti Consules docerent ob continuas Consulum militias, aliasque res censum legitimum annis decem & septem intermissum esset, pluribusque ob id fieri supremam iniuriam. Et iterum quando ad mores censendos animum adhibuerint, docet: [*Censores*, inquit, *vacui ab operum locandorum cura, propter inopiam ærarij, ad mores hominum regendos animum aduertunt, castigandaque vitia, qua velut diutinos morbos corpora agra ex sese gignunt, nata
6 bello erant.*] ¶ † Censores à re appellati sunt. *Censio*, inquit Sext. Pompeius, libris de verborum significatione, [*æstimatio. vnde Censores. Censores dicti, quod rem suam quisque tanti æstimare solitus sit, quantum illi censuerint. Et censui censendo agri proprie appellantur, qui & emi & venire iure ciuili possint.*] Prædia videlicet, quæ essent mancipi, de quibus fieri poterat professio apud ærarium & Censorem, vt ait Cicero in oratio. pro Cecinna: [*Nam agros qui non hoc iure, sed vsu tantum tenebantur, censui censendo non dicebantur, neque in censum deferebantur à possessore.*] Et Varro [l], [*Censor ad cuius censionem, id est, arbitrium cense-
7 batur populus.*] ¶ † Constat ex his duplicem fuisse censuram, rerum seu facultatum, & personarum: & binos fuisse Censores creatos, æqualis
8 tamen & eiusdem potestatis. ¶ † De quibus autem censura fieret, lex duodecim Tabularum apud Ciceronem posita sic indicat. [*Censores, populi æuitates*, id est, ætates, *soboles familias pecuniasque censento: vrbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuentor.*] Atque Plutarchus [m], Censura maxime omnium magistratuum reuerentiæ, plurimæ potestatis, tum in alijs rebus, tum maxime ad morum emendationem. Nam Senatores è Senatu remouere potest, equitibus equos adimere, ex plebeijs ærarios facere, notare infamia, censum agere, lustrum condere. Census itaque fiebat de numero personarum & bonorum, & à tempore quo primum nati erant. Et ita censum habuit personarum quoque primum Ser. Tullius Rex [n], & post eum Consules [o], & Censores [p]. Et Dionysius Halicarnassæus in fine 11. lib. [*Censum necessarium ait legitimum, ex quo numerus militaris ætate hominum cognoscebatur, diuitiarumq; magnitudo, pro modo quarum oportebat vnumquemq; ad bellum tributa pendere, nullo intra decem & septē censu conditio, à Luc. Corn. & Q. Fabij consulatu. Ita vt boni quidem viri & vires,*

a §. penul. de Consul. in aut. Nouel. constit. 105.
b l. memini, de Consul. lib. 12. C. vbi gradus magistratuum ad hanc dignitatem.
c c. Adrianus, 63. dist.
d Cassiod. lib. 6. Varia.
e l. sancimus, §. fi. de Cōsul. lib. 12. C & §. filiusfamilias, quib. mod. ius pa. pote. sol. §. generaliter, tit constit. quæ dignitat. in authen. colla. 6.
f Liu. in 1.
g idem lib. 10.
h Halicar. in 2.
i l. 2. §. post deinde cum census, de orig. iur. ff.
k Liu. in 4.
l Varro 4. de ling. Lat. Locensor est. 1 11. de verb. sig. P.
m Plut. in vita Pauli Æmil.
n Dio. Halic. in 4.
o idem in 5.
p Liu. in 4. & fere alibi in aliis libris. & in epito. eius apud Florum, lib. 13. 14. 16. 18. 19. 20. 40. 42. 46. 47. 48. 54. 56. 59. 60. 63. 98. 115.

les, in censibus militiaque essent: Flagitiosissimi vero & pramssimi, sine censu relinquerentur, locumque alium perciperent in quo liceret eis vt vellent viuere.] Censebant & notabant in tabulis nomina omnium, ætates, vxores, liberos, locum vbi habitarent, vel in vrbe, vel in agro. Sicuti minutatim rerum numerus, locus, domus, vicini describebantur [a]. Itaenim Seruius Tullius [b], à quo populus Romanus primum relatus est in censum, digessit in classes, & in curias collegiaque distribuit, atque eius solertia sic ordinata est Respublica. Vt omnia patrimonij, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque discrimina in tabulis referrentur: ac si maxima ciuitas minimæ domus diligentia contineretur, vt iisdem verbis scribit L. Florus, & alij [c].

a l. de ætate, 2. & l. forma censuali, de censibus. P.
b Dio. Halic. in 3.
c Flor. lib. 1. Epito. ca. 6. Liu. lib. 1. Europ. lib. 1. ca. 9.

9 ¶ † Sextus etiam Pompeius scribit ad officiũ pertinuisse Censorum ex Tribunitia potestate, vt ex omni ordine optimum quemque curiatim in Senatu legerent: quo factum est, vt qui præteriti essent, & loco moti haberentur, essent ignominiosi.

10 ¶ † De moribus quoq; personarũ cognouisse, & censuram habuisse constat, & ita puniebant inertes, qui incuriose agrum vineamque tractauissent, pœna qua ærarios facerent: & Romanum equitem, qui equum gracilentum aut parum nitidum habuisset [d]. Referebant in ærarios, hoc est, inter eos qui ærario pendere debebant, pœnæ nomine, eũ qui intempestiue lasciuisset, q̃ oscitanter eis respondisset, vel irreuerenter loquutus fuisset [e]. Equiti, qui nimium pinguis & obesus esset, equum adimebant [f].

d Aul. Gell. li. 4. c. 12. Fenest. de Magi. c. 17. Plin. li. 18. c. 3. & 6.
e Gell. lib. 4. ca. 20.
f idem lib. 7. c. 22.

11 ¶ † Cognoscebant & de moribus cõiugum, & accusatione eorũ, de sponsalitijs quoq; quæstionibus, iudicio censorio vel prætorio certabatur [g]. Exigebantq; Censores solemne iuramentum de vxorib. his conceptis verbis, [*Et tu ex animi tui sententia vxorem habes* [h]?] Facit relatum à Cicerone [i], [*quod ridicule respondit Catoni Censori L. Porcius Nasica, cum ille, ex animi tui sententia tu vxorem habes? non hercule inquit, ex animi tui sententia.*] Si vero in solemni iuramento respondisset maritus, se non habere ex animi sui sententia vxorem, vel ob prauos mores iussisset vxorẽ res suas sibi habere, cognoscebat Censor si sibi videretur, de moribus, & coercebat. Huc pertinet lex quæ statuit conueniri non posse pacto inter coniuges, ne de moribus agatur [k]. Concurrebat & accusatio morũ, interdũ viri & vxoris quo casu neuter audiebatur [l]: nisi alter coniugum moribus illis atguereretur esse, q̃ soluere poterant matrimoniũ [m]. Sed opinor posterioribus temporibus, in coniugio iudicium de moribus Censorum sublatũ: remanente tamen legum publicarum de illis in manu ordinariorum iudicum executione, vt admonet rubric. C. *de repudiis, & iudicio de moribus sublato.*

g Varro 5. de ling. Lat. dum agit de spõso.
h Gell. lib. 4. c. 20.
i Cic. 2. de Orato. vide de hoc iudicio de morib. Asco. Pedia. in orat. Cic. in Pisone.
k l. conuentione, 5. de pact. P.
l l. viro & vxore, sol. matri. P.
m l. consensu, C. de repud.

12 ¶ † Fuit & Censorum notio in transigentes vitam in cælibatu. Et ita Camillus & Posthumius, Censores, æra pœnæ nomine, eos qui ad senectutem cælibes peruenerãt, in ærarium deferre iussẽrũt, iterum puniri dignos dicentes, si quodammodo de tam digna constitutione queri fuissent ausi [n]. Subinde cum Q. Pompeius & Q. Metellus Censores primum plebei facti fuerunt, Appio seu C. Claudio, & M. Perpenna seu Perperna Coss. Metellus censuit, vt vxores omnino omnes liberorũ creandorũ causa ducere cogerentur, cuius oratio in Augusti tempora perdurauit. Nam eam Augustus Cæsar cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam, in Senatu recitauit [o].

n Val. Max. li. 2. c. 4.
o Abbreuiator Liuius li. 59.

13 ¶ † Cognoscebant & non solum de matrimonio spreto, sed etiã & de male tractato. Et ita M. Valerius Maxim. & C. Iunius Brutus Censores, L. Antonium Senatu mouerunt, quod quam virginem in matrimonium duxerat, repudiasset, nullo amicorum in consilium adhibito [p].

14 † ¶ In summa, vt cũ Dione Cassio [q] dicam. Censoris potestas erat, quæ priuatim quoq; in vniuscuiusq; vitam ius habebat. Et vt rursum ait, ex censoria appellatione, & in vitam & mores inquirendi, census agendi, in equestrem ac Senatorium ordinem adscribendi, aliosque ex his remouendi pro suo arbitrio licentiam consequebantur [r]. Vt ferunt [s], C. Fabricium Luscinum, & Q. Æmilium Papum Censores Romæ, P. Cornelium Rufinum, qui bis Consul & Dictator fuerat, Senatu mouisse causamque isti notæ subscripsisse, q̃ eum comperissent argenti facti cœnæ gratia, decem põdo habere.

p Val. Max. li. 2. c. 9.
q Dio Cass. li. 40. histor.
r Idem lib. 39.
s Gell. lib. 17. c. fin. Val. Max. lib. 2. c. 9.

15 ¶ † M. Antonius, & L. Flaccus Censores, Duroniũ Senatu mouerunt, quod legem de coercendis sumptibus conuiuiorum latam, Tribunus plebis abrogauerat [t].

16 ¶ † Datum & aliquando negotiũ Censorib. ne in fœnore modus excederetur [v]. Et penes eos fierent testamentorum & instrumentorũ publicorum insinuationes [x]. Legimus & Censores M. Atilium Regulum, & L. Furium Philippum, iussisse post Cannensem infœlicem pugnam, L. Cæcilium Metellum, Quæstorem, cæterosque eiusdem noxæ reos causam dicere, qui cum eo iurassent se Italia abituros: pronunciasseq; eos verba, orationemque aduersus Rempub. habuisse, & ademisse habentibus, equum, triboque mouisse, & ærarios fecisse [y].

t Idem ibid.
v Fenest. lib. de Magistrat. ca. 17.
x l. cõsulta diualia, 23. de testam. C. l. repetita, C. de epis. & cler.
y Liu. lib. 4. de cad. 3. Val. Maxim. 4. l. 2. c. 9.

17 ¶ † Erant similes istis Censorib. apud Carthaginenses, qui dicebãtur Præfecti morum, quod innuit in Hamilcare Æmilius Probus, dum scribit præfectum morum vetuisse, ne postbac Hasdrubal cũ Hamilcari esset, eo quod eum turpius diligere ab Hannibale seruo spargeretur.

18 Plato [z] ¶ † Censores suos constituit Magistratus, eorumque iurisdictionem præscribit, fori venalis ordinem legibus statutũ conseruare: fontium quoq; & templorum quæ in eo loco sunt, curam habere, neve quis iniuriosi quicquam agat ibi, & si fecerit, seruus quidem & peregrinus verberibus & vinclis pœnas luat: ciuis autem, à Censoribus drachmis centum iure censorio condemnetur. In maiorem autem multam ad huius duplum, ne condemnarent, nisi Ædiles quoque adessent.

z Plato 6. de legib.

19 ¶ † Plutarchus aliud officium & munus adfert Censorum [a], Sacrificiorum pretia curare, & descriptionib. præesse & officia distinguere.

20 ¶ † Postremũ vero, quod putabant Censores agere debere, erat lustratio ciuitatis, quam vocabant *Lustrum conditum*, facto Sacrificio sue, oue, taurisque tribus: quemadmodũ Seruius Tullius fecerat, vt meminit Liuius [b]. In hostijs variat, in cæteris consentit & formam adfert Dionys. Halicarnasseus, dum ita scribit [c], [*perfecto censu, omnes ciues iussi sunt armati adesse in Campo Martio, ibi instructos in sua quemque centuria, equites, pedites, velites, tum solitaurilibus hostiæ, taurus, aries, & hircus, ter circumducta circum exercitũ, Marti mactata sunt. Hoc modo etiam nostra ætate post censum Romani lustrantur à Magistratu sanctissimo, quod lustrum sua voce nominant.* [Perpulchra de lustratione exercitus seu ciuitatis, vel agrorum, & de Solitaurilib. vide copiose apud Lilium Greg. Gyraldum, Syntagm. 17. histor. Deor. gentium. Censores, vt ait Varro [d], inter se sortiebantur vter lustrum faceret, idque initio Magistratus, & aliquando lustrum condebat solus Patritius, deinde & id plebeiu datum est à tempore C. Domitij, qui primus ex plebe lustrum condidit [e].

a Plut. in vita Cato. Censor. vide eund. in Problem. 62.
b Liu. in 1.
c Dio. Halic. in 4.
d Var. lib. 5. de lin. Lat.
e Florus.

Qui

Qui primus tamen Censor fuisset, princeps Se-21 natus eligi solebat [a]. ¶ † Censorum creandorum formula erat, vt qui peterent antiquius censuram, essent patritij. Tamen postea & plebeijs ea data [b]. Creabantur vero, indictis censorijs comitijs [c], maioribus auspicijs & centuriatis, vt Consules & Prætores [d]. Idque quinto quoque anno prius. Nam tantum temporis durabat censoria potestas, postquam lustrum fiebat, donec lege Æmilia à dictatore Mamerco Æmilio lata, suffragijs populi cautum est, ne quis vltra decem & octo menses eum Magistratum prorogaret [e]. Sicque factum est, vt intra annum cum dimidio, suo fungerentur officio Censores, & postea abirent Magistratu, vt reliquum tempus quinquennij seu lustri, vacaret à Magistratu: nisi si qua necessitate vrgente, Censores creandi essent. Et ita quinquennio lapso, alij Censores creabantur in menses totidem decem & octo. Quare remansit lustri semper appellatio, quamuis nec semper quinto anno fieret, abeuntibus ex necessitate Censoribus, aut cum aliquando prorogabatur in aliud tempus, habita solum ratione eius quod fieri destinatum erat, in lustri faciendi definitione ex lege. Ideirco inuenies in iure nostro, lustrum locationis, pro quinquennio [f]: quia soliti essent veteres locare prædia rustica & vrbana in quinquennium [g]. Nec me latet tamen controuersia eorum, qui dicunt Olympiada & lustrum idem esse, & illis esse quatuor annos, vt quintus semper sit initium futuri lustri [h]: alijs, & melius meo iudicio, sentientibus, lustri quintum annum, vltimum esse lustri. Quod & Martialis liquido probat.

Vt qui prima nouo signat quinquennia lustro,
Impleat innumeras Burrus Olympiadas.

Vide ibi prima quinquennia excipi lustro nouo. Asserunt & historiographi qui supra de Censoribus citati sunt, quinquennalem fuisse hunc pri-22 mum magistratum. ¶ † Et in fine census fieri lustrationem, id est, quinto anno. Intra tempus gerendi Magistratum, si collega moriebatur, vel vitio electus erat, debebat alter ex collegis se abdicare magistratu, neque licebat alium in locum eius sufficere: ex eo tempore, quo cum C. Iulius Censor decessisset, & in eius locum M. Cor-23 nelius suffectus fuisset [i]. ¶ † Censores magistratum ineuntes priusquam agerent, sacrorum Anserum alimenta locabant & imaginis splendorem entabant: cuius rationem perquirit Plutarchus in Problem. 92. Varro autem de initio huius Magistratus sic scribit [k]. [*Nunc primum ponam de censorijs tabulis. Vbi noctu in templum censura auspicatur, atque de cœlo nuntium erit: præconi sic imperato, vt viros vocet. Quod bonum, fortunatum, fœlixque salutareque siet populo Romano Quirit. Reique publicæ Quiritium, mihique, collegaque meo, fides, magistratuique nostro. Omnes Quirites, pedites, armatos, priuatosque curatores omnium Tribuum, si quis pro se proue altero dari curationem volet, voca in licium huc ad me. Præco in templo primum vocat; postea de more item vocat. Vbi lucet, Censor, Scriba, Magistratus, murrha vn-*24 *guentisque vnguntur.*] ¶ † Hæc Censoris dignitas, aliquando Tribunis aliquo modo subdita, donec postea fuit inde liberata, vt ex verbis Liuij constat [l]. [*In inuidiam cum essent,* inquit, *Censores, crescendi ex his ratus occasionem Cn. Bebius Tribunus pleb. diem ad populum, vtrique scilicet Censori, dixit. Ea res consensu patrum discussa est, & ne postea obnoxia populari auræ*25 *censura esset.*] ¶ † Censuræ dignitatis finis & rationes sunt, vt res ordinaræ & mores optimi in Republ. introducerentur, & introducti conseruarentur [m]. Et illis commissa, disciplina legitima regerentur, solicitudine proprij Magistratus. Neve censu vel exactionibus populus supra id quod æquum est, opprimeretur [n]. Et qui facultatibus abundarent, immunes cum pauperum detrimento non essent [o]. Atq; vt intelligeretur quæ prouinciæ non essent censuales, ratione rerum, ratione persona-26 rum, vel ex vtraq; causa [p]. ¶ † Vt autem effectum sortirentur eorum iudicia censuræ & notæ, pœnarum constituendarum datum erat arbitrium, amouendi à Senatu, adimendi equum equitibus, & trāsferēdi in centū tabulas plebeios [q], submouēdi à curia trāsferēdi in aliā curiā, ærarios faciēdi seu multandi, infamandi: nam nota censoria inter bonos & graues infamiam habebat [r]. Remittebant tamen postea ipsi, vel eorum successores, pœnas & notas: pluresque fuerunt qui censoria nota ad virtutem excitati, & ipsi Censores postea 27 fuerunt, vt Geta, & M. Valerius Messala [s], & alij. ¶ † Hodie iure ciuili Romanorum scripto, & in Gallia, censura circa mores propriam non ostendit Censorem, sed habet iudices ordinarios, & Magistratus plures, quibus morum data est casti-28 gatio. ¶ † Mansit & in censendis seu æstimandis rebus, aliquod tantum vestigium in Censitoribus qui cognoscunt de censu debito, & de exactione, *iuxta l. 3. & 4. de censi. in P.* qui in tabulis scribunt agros qui in censum referuntur cum adiectione nominis fundi, & in qua ciuitate, & in quo pago sit, quos duos vicinos habeat, item & aruū, quod intra decem annos proximos satum erit, quot iugerum esse videatur: vinea, quot vites habeat: oliuetum, quot iugerum sit, quot arbores habeat: pratum, quot iugerum, &c. Quæ qui defert, æstimat: non Censor [t]. Si seruos quis deferat in censum, debet scribere & profiteri nationes eorum, ætates, res, officia, & artificia specialiter [u]. Possessio ad exemplum horum fiebat per possessores, in tabulis censualibus proximarum vrbium tributariarū, syluarū, lacuum, salinarum [x]. Census autem modū, is qui dicebatur Peræquator seu Censitor, aliquo tempore imponebat, secundum quantitatem & qualitatem rerum professam [y]. Isq; quondam mittebatur in prouincias ad inspiciēdas res censendas, vt referret quæ male essent censa, quæ grauarētur in cēsu prouinciæ [z], quæ facta sterilia, quæve fertilia essent, & in quibus fertilia cum infertilibus essent tributo compensatione facta æquanda [a]. Quę tamen inspectio & æstimatio fuit in aliquibus prouincijs sublata, inducta loco eius tributi, quod ita percipiebatur, oblatione [b]: exceptis desertis agris seu vacātibus, 29 q æstimatione facta locantur possessoribus. ¶ † In quibus, vt & de peræquationib. olim, licitum est conqueri cōtra peræquatorum & censitorum iniuriam, de iniusto onere infra annum [c]. Vt si per gratiam vel inuidiam, vel negligentiam, culpam incurrissent peræquatores, & qui discutiebant æstimationem rerum, cum bonorum iactura in quadruplū multam subirent [d]. Quemadmodum & contra, qui mendacij in professione conuicti essent, condigna pœna afficiebantur [e], & res fisco 30 deferebātur iure commissi [f]. ¶ † Fiebat & professio aliquorum inquilinorum & colonorum, quorum nomine census præstabatur Reipubl. à dominis qui cogebantur profiteri [g], & in finitiones præstare pro censitis, hoc est, in censum relatis, seu pro colonis originarijs, in locis vbi censiti erant.

[a] Liu. lib. 7. deca. 1.
[b] Fenest. li. de Magistratib. c. 17
[c] Liu. lib. 9
[d] Aul. Gell. li. 13. c. 15.
[e] Liu. lib. 4. & 9. decad. 1.
[f] l. 4. §. cum pignoris, de reb. cred. P.
[g] l. si in lege locationis, §. si domus vel fundus, & §. seq. loca. P.
[h] Alc. lib. 2. Dispunct. c. 2.
[i] Liu. lib. 5. Decad. 1. Plutar. in Proble.
[k] Var. lib. 5. de ling. Lat.
[l] Liu. in fi. li. 9. decad. 3.
[m] vt sup. dictū est.
[n] l. 1. 4. & pen. de censib. & censitor. lib. 11 C.
[o] l. 4. §. 2. de censib.
[p] l. cum possessor, §. eod.
[q] de quib. in l. 2. §. pen. & fi. eo. tit.
[r] Ascon. Pedia. in orat. in Cæcil. & author Rhetor. ad Heren.
[s] vt ait Gell. li. 7. c. 16.
[t] Val. Max. lib. 2. c. 4. in fin.
[u] in l. forma censuali, de censib. P.
[x] d. l. in forma, §. in seruis deferendis.
[y] d. l. forma, cum seq. §§.
[z] l. 2. & 3 de censib. & censitor. li. 11. C.
[a] L. omne territorium, eod. l. qui vtilia, cū ll. seq. de omni agro deserto li. 11. C.
[b] l. fi. de annon. & tribu. lib. 10. C. tit. 16.
[c] l. qui gratias, & l. fin. de censib. lib. 11. C. tit. 57.
[d] l. Peræquatores, eod.
[e] l. 2. eod.
[f] l. 1. de vecti. & commi. C. l. commissa, de public. & vect. P.
[g] d. l. forma censuali, § si quis inquilinum, de censib. P.

erant. Ex hoc munus ſeu tributū ſequebatur dominos prædiorum quibus adſcripti & cum quibus cenſiti erant [a]. Sequebantur enim prædia [b], & prædia illorum diſtractionem [c], cenſiti adſcriptive.

a l. sol. 2. penes quos, de agricol. & cenſit. li. 11 C. tit. 47.
b l. ſi quis prædium, eod.
c l. quiſquis, eod. tit. C.

---

de Dictatoris poteſtate & Imperio. Cap. 17.

1. *Dictatura initium.*
2. *Dictator Monarcha dictus.*
   Quare Dictator, & qui ſit. & num. ſeq.
3. *Dictator à collega vel principe, non à populo creabatur.*
4. *Dictator vnus tantum fiebat, & quando duo.*
5. *Regia dignitas annua.*
6. *Francorum legislatores qui, & num Dictatoris nomine dicti.*
7. *Magiſtri domus regiæ ſiue Meteri Franciæ, num Dictatores dicti.*
8. *Magiſtratus omnes in poteſtate Dictatoris, excepta Tribunitia poteſtate.*
9. *Equo vti, quare non licebat Dictatori.*
10. *Dictator à quo diceretur, qua forma, ex quibus, quando crearetur & quarum rerum cauſa, & quandiu Dictatura tempus durauit. & numer. 11. 12. 13. 14. & 15.*
16. *Annales, & anni clauis fixis numerati.*

1 MAgna vis neceſſitatis vrgentis, quæ etiam ſuperbiſſimos cogat ſtultitiam ſuam fateri, & aliquando reſipiſcere. Putabant Romani in tuto eſſe, excuſſo vnius Monarchæ regno, & ſine eo recte à pluribus gubernari Rempublicam poſſe: ſed ecce vix nouem anni elapſi fuerunt à depulſione regum, cum cœperint trepidare, vbi audierunt Manlium Octauium Tuſculanum Tarquinij Superbi generis, qui & penes illum exolabat, cum quadraginta popolis in ſe coniuraſſe, Latino, Sabinoque bello impendente: atque ideo ad vnius imperium recidere, quem Dictatorem dixerint [d], & Monarchas.

2 ¶ † Sicut his verbis ex Græco conuerſis Plutarchus ait [e], [*Ante pugnam ineundam Deos conſulere mos fuerat,* ſcilicet Romanis, *& in minoribus periculis ſæpe Monarchas, quos Dictatores appellabant, eligere conſueuerant: non ignorantes quantū in ſeruilitatū periculoſa tempora haberent, ſi vnus in principatu vna ſententia & libera & impune Magiſtratu fungeretur, & in manibus ad res pulchre ordinandas ſubdola retineret.*] Vocaturque ab ijs qui Græce res Romanas narrant, [illegible], [illegible] [f], abſoluta poteſtas, & liberum imperium.

3 ¶ † Quis ſit & quare appelletur Dictator, Plutarchus docet [g]. [*Non enim,* inquit, *Dictator à populo aut à Senatu deligi poteſt, verum alter Conſulum, aut Imperator, progreſſus ad populum, quem cenſeat Dictatorem dicit. Vnde quia dictus ſit, Dictatorem appellant. Nonnulli Dictatorem ab ꝯnuncupatum appellant, quod non populi ſuffragio aut aſſenſu, verum quod is cenſeat, imperetque. Siquidem iuſſa Magiſtratuū, quæ Græci διατάγματα, Romani vocant edicta.*] Eadem fere ſcripſit Varro, [*Dictator,* inquit [h], *quod à Conſule dicebatur: cui dicto omnes audientes eſſent.*] Et alibi [i], cum de verbo *dico*, tractat, & quod a δείκνυμι, indico, manauerit, [*Hinc Dictator magiſter populi, quod is à Conſule debet dici, hinc antiqua illa, dicis manu, & dicis cauſſa, & addictus, &c.*] Dionyſ. Halicarnaſſæus [k], duo de T. Largio agit, primo Dictatore. [*Huic primo omnium Romæ ſumma & libera belli ac pacis, omniumque aliorum negotiorum poteſtas eſt credita, cum Dictatoris nomine: ſiue à poteſtate edicendi & imperandi quidlibet, tum alijs præſcribendi iuſta & æqua ſuo arbitrio, quæ edicta Romani vocant: ſiue, vt quidam malunt, quod à collega dictus, hoc eſt nominatus ſit. Non enim à populo magiſtratum accepit more patrio, ſed ab vno viro deſignatus, &c.*] Vocabatur & is magiſter popoli [l].

d Liuius in 2. Dion. Halic. in 5. Fenest. de Magiſt. cap. e. Euseb. libr. de tempor. & Eutrop.
e Plut. in vita Camil.
f idem in Fab. Maxi.
g idem in Marcell.
h Varro lib. 4. de ling. Lat.
i idem libr. 5. de ling. Lat.
k Dion. Halic. lib. 5.

4 ¶ † Dictator vnus tantum dicebatur & fiebat, non plures. Quod Polybius [m] explicat, & refert populum M. Minutio Rufo Magiſtro equitum dato Fabio Maximo Dictatori, cum frumentātes milites Annibalis, circa Gerionem viciſſet, Dictatoris etiam imperium vna conceſſiſſe. Et iam duos Dictatores vno tempore in vnoque exercitu fuiſſe: rem ante eum diem inauditam, eoſque legiones, ſicut mos erat Conſulibus, diuiſiſſe inter ſe, contra Annibalem. Veruntamē poſtea debellato propemodum Minutio, reparata victoria pugnante Fabio Maximo, imperij dictaturæ ſumma ad Fabium redijt. Fuit Dictator vnus itaque Romanis, quamuis exemplar cui ſimilis fuit hæc poteſtas, duos haberet aut plures. Nam Theſſali habuerunt ſuos Archos: Lacedæmonij, Harmoſtas: Albani poſt Amulij Numitoriſque obitum, deficiente ſtirpe regia, Magiſtratus annuos cū regia poteſtate, quos dicebant etiam Dictatores, vt ex Licinio ſcribit Dionyſius Halicarnaſſæus [n].

5 ¶ † Apud Heduos, vocant Galli, *Autun en Bourgongne*, propemodum fuit ſimilis Magiſtratus, ſed annuus, qui regiā dignitatem annuam gerebat [o].

6 ¶ † Ioan. Papo in principio proœmij Rapſ. Areſto. exiſtimat apud Francos olim fuiſſe dictaturam, & Dictatores tempore Pharamundi, eoſque legum conſtituendarum cauſa conſtitutos. Ego nunquam memini me legiſſe idipſum alicubi. Inuenio tamen anno Dominicæ natiuitatis 419. Pharamūdum Marcomiri Ducis Francorum Orientalium filium, electum in regem communi voto procerum, poſt interregnum 26. annorum, in quorum decurſu poſt mortem Marcomiri primogeniti Clogionis Francorum Regis, Dagobertus & Genebaldus, tanquam Duces regnum rexerant. Eundemque lego Pharamundum tertio anno ſui regni, vt reſtitueret leges bello ſopitas & alias conſtitueret, ex conſilio heroum, quatuor conuocaſſe viros prudentiſſimus, Salagaſt, Vueſogaſt, Vindegaſt, Baſogaſt, qui leges ordinarunt, Salicas dictas, vel Saligas, vt Tritemius ſcribit in Breuiario hiſtoriæ Francorum, à nomine prioris nomothetæ, qui erat Iouis pontifex. Quibus poſtea Clodoueus, intelligentiæ capitula adiecit. Verum iſti legiſlatores, quatuor non poſſunt dici Dictatutes, quia non erant abſolutæ & regiæ poteſtatis, nempe quod imperabat tunc Pharamundus: quemadmodū neq; quiſquā recte Dictatores diceret eos quibus demandauit Iuſtinianus compoſitionem Pandectarum [p], Codicis [q], & Inſtitutionum iuris ciuilis [r]. Neq; ideo Raymundus Capellanus Gregorij 9. Sum. Pont. Barchinonenſis, cui Gregorius mandauit munus leges pontificias cōgregandi [s], Dictator vel Summus Pontifex fuit. Nec Anſegiſus Abbas Lobienſis, qui tempore imperatorum Caroli Magni, & filij eius Ludouici, & nepotis Lotharij, eorumque iuſſu leges collegit Francicas, quæ etiam nunc excuſæ extant.

7 ¶ † Lapſi quoque mihi videntur, qui putant [t] in Francia olim magiſtros domus regiæ, dici poſſe Dictatores, cum integram haberēt adminiſtrationem regni. Nam maiores domus regiæ, ſeu comites palatij,

l Cic. 3. de fin. in fine & Varro 5. de ling. Lat. Feneſt. de magiſtra. c. 8.
m Polyb. li. 3. hiſtor.
n Dion. Halic. lib. 5.
o Iuli. Cæſ. li. 7 de bello Gallico.
p l. 1. §. 2. & l. 2. § ſed cum omnia, de vet. iur. enucl. § igitur, in proœm Inſtitut.
q l. 1. §. ideoq; C. de no. Cod. fac. leg. 1. de emend. Cod. in ſiois. C.
r §. cunq; hoc Deo propitio, in proœ. Inſtitutio.
s § penult. & Deo propitio,
t vt Io. Durer in lib. Oel' harmonie & conference des Magiſtrats Romains & Magiſtrats Francois, lib. 1 fol. 40. in excuſ. Lugdu.

nunqnam fuerāt suæ potestatis: nisi cum regnom voluerāt, vsurparunt [a]: sed supra illos erat rex. Vt tempore Clotarij filij Chilperici, erat maior domus Garnetius, & post eum Ansegisus: & cum Pipinius erat maior domus, erat Clodoueus Rex: post Pipinium Grunualdus filius sub eodē Rege. Sob Clotario alio Ebruuinus, qoe m corrupte historiographi quidam vocant Ebroinum. ¶ † Di-8 ctator Romanos, sui arbitrij erat, neque populi neque principis alterius, neque Senatus imperium agnoscebat, pendente suo Magistratu vel Magisterio populi. Et ita de omnibus quæ libuisset statuendi & animaduertēdi habebat, & in omnes potestatem, tanquam Rex, sine prouocatione [b], & ad tempus illi de omnibus summa concredita erat potestas [c], eiusqoe edictum erat pro numine obseruatū, vt ait Liuius [d], & dissoluebat omnes Magistratus præter Tribunitiā potestatem [e]. De hoc & Polybius [f] sic scribit: [*Dictator differt à Consule, quod Consules duodecim secures præcedunt: Dictatorem, quatuor & viginti. Præterea necesse est eos multa ad Senatum referre: at huius summū est & liberum imperium, sub quo mox cæteri Magistratus cessant, exceptis Tribunis.*] Addit insuper gradus dignitatis hos disciplinæ rei militaris, vt milites pareant Centurioni: Centurio, Tribuno: Tribunus, Legato: Legatus, Consuli: Consul, Magistro equitum: Eques, Dictato-9 ri. ¶ † Ab hac dignitate regia detrahi visum est, antiqua lege, quod non liceret Dictatori equo vti, nisi cum in bellū proficisceretur. Cum, quod ex eo popularem quodammodo videretur referre potestatem: tum etiam, quod eum in phalange pedestri, quam præcipuam rati sunt, perpetuo adesse debere existimarent. Donec Fabius Maximus sibi vti equo à Senatu impetrauit, vt scribit 10 Plutarchus [g]. ¶ † Dicebatur Dictator à Consule vno, interdum ab vtroque, vt passim inuenies apud Liuium: nunquam à populo. Et si quando à populo diceretur in rebus ancipitibus, vt dictus Q. Fabius, is tanquam illegitime creatus, non di-11 ctator, sed Prodictator appellabatur [h]. Forma dicendi erat, sine comitijs, ex more in noctis silentio: sic enim his verbis indicat Liuius, de Fabio Consule loquens [i]: [*Nocte deinde silentio, vt mos est,* 12 *Lucium Papyrium Dictatorem dixit.*] ¶ † Cum diceretur Dictator, dabatur ei dignitas tantum ad tempus semestre, neq; enim vltra retinere fas erat [k]: & tyranni habiti sunt, qui hanc vltra retinuerunt. Narrat Appianus [l], verbo non voluntate Dictaturam in perpetuum Syllæ datam, sed eum libere eam deposuisse. Plutarchus etiam scribit [m], Syllam se Dictatorem dixisse ad annos vsque centum ac viginti, eique deuicto Mario, factorū omnium attributam licentiam per Senatusconsultum. In posterum quoque datam potestatem necis, confiscationis, sortitionum, possessionis, populationis auferendi & conferendi regnum cuicunq; libuisset. Dixit autem se ab annis 120. esse Dictatorem, eo quod per totidē annos intermissa fuerat, huius honoris vsurpatio, vsque ad suam Dictaturam [n]. Deposuit tamen, tandem & priuatus mortuus est. Vnde Iulius Cæsar dicebat, Syllam nescisse literas, qui Dictaturam deposuerit, & debere homines consideratius loqui secum, ac se pro legibus habere [o]. Ideoque ille vsurpauit sibi delatam Dictaturam. Nam populus & Senatus post deuictum Pompeium, in omnem vitam eum Dictatorem elegit, & cum Dictatura tradidit perpetuum Consulatum, Præfecturam morum, prænomen Imperatoris, cognomen patris patriæ [p].

13 ¶ † Cæterum quia hoc prætextu ipse sibi Monarchiam vsurpauerat, Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est [q]. Laudat in hoc Cicero M. Antonium, dum ait [r]: [*Multa præterea eaque præclara: ad singulare enim M. Antonij factum festinat oratio. Dictaturam, quæ vim iam regiæ maiestatis obsederat, funditus ex Republ. sustulit, de quo nec sententias diximus. Senatusconsultum quod fieri vellet, attulit: quo recitato, authoritatē eius summo studio sequuti sumus, eique amplissimis verbis per Senatusconsultum gratias egimus.*] Recusauit & postea Octauius Cæsar eandē, quam pertinaciter offerebat populus [s].

14 ¶ † Poterant creari vel dici Dictatores, plebeij quoque, vt Patritij: vti ex plebe C. Martius Rutilius dictus, qui & C. Plancium ex plebe Magi-15 strum sibi equitum dixit. ¶ † Creatus est porro, quando opus erat vnius tantum imperio, potissimum dum bella imminebant gerenda. Et tunc erat potestas semestris. Propter alias etiam causas creatus, quibus peractis finem accipiebat Dictatura. Sic legimus [t] Dictatorem creatum fuisse, claui figendi causa: quia, sicut memoria maiorum proditum erat clauo à Dictatore fixo, pestis sedata fuerat. Quare & morborum ingruentem sæuitiam, eadē claui à Dictatore facta fixione, comprimi posse putabant. Cuius & rei causa creatus L. Manlius Dictator, clauum fixit dextro lateri ædis Iunonis. In quo licet mirari vel imposturam dæmonum, vel superstitionem seu stultitiam popu-16 li Romani: vt aliquando eiusdem rude ingenium. ¶ † Nam vt ait Liuius [u], annales antea in clauis fuerunt, & per numerum clauorum fixorum fuerunt anni numerati, quod raræ literæ eo tempore fuissent: idcircoque clauum ex lege vetusta figebat Prætor maximus. Dehinc à Consulibus ad Dictatorē, quia maius ei imperium erat, claui figendi solemne translatum est. Et intermisso deinde more, res etiam per se digna visa est, propter quam Dictator crearetur. Meminit & idem author [x], Feriarum constituendarum causa, aliquando Dictatorem dictū P. Valerium Publicolam, postea Lælium Furium. Fuit & alijs de causis dictus, veluti legendi Senatus, ferendæ vel abrogandæ legis, Reipub. constituendæ, seditionis sedandæ, quæstionis exercendæ, signi dandi mittendarum quadrigarum [y].

a Tritem. li. 1. Bre. histo. Fra. co. Gagui. li. 3.
b Pompon. in l. 2. § populo deinde aucto, de orig. iur. P. Liui. li. 2.
c Aurelius Iuriscō. in l. 1. de off. præf. præt.
d Liu. li. 8. Dec. 1.
e Plut. in Antonij vita.
f Polyb. in 3.
g Plutar. in Fabio.
h Liu. li. 2. Dec. 3.
i Idem lib. 9. Decad. 1.
k l. 2. § populo deinde aucto, de orig. iur. P. Fenest. lib. de Magistra. ca. 8. Liu. 3 & 9.
l Appi. Alex. li. 1 bello. ciuil.
m Plut. in vita Syllæ.
n Velle Pater. in poster. volu. histor.
o Sueton. in Iulio Cæsa. ca. 77.
p App. Alexa. lib. 2. bel. ciuil. Suetonius in Iul. Cæs. ca. 76.
q Lu. Floru li. 11. Epitom.
r Cic. 1 Philip. in M. Anton.
s Vell. Pater. pend. volum. poster.
t Liu. in 7.
u Liu. eod.
x Idem eod.
y vide Bartholom. Marli. in annalib. Consul. in an. 462. ab vrbe.

de Magistro equitum, & eius Imperio. Cap. 18.

1 *Magister equitum quis esset Romæ.*
2 *Præfecti prætorio principis authoritas.* *Ius gladij, nu. 4.*
3 *Magistri militum magistratus & potestas.*
5 *Cancellarius, Conestabulus, Meier vel maior domus, Consiliarius magnus in Gallia qui.*
6 *Magisteria dignitas diuisa.*

1 Sicut Censores Consulibus auxiliarii dati sunt, ita Magister equitum datus Dictatori [a], Magister equitum secundum Polybium [a], est Magistratus qui erat officio Dictatoris subiectus, tenebatque in exercitu eius locū, si quando illū abesse necessitas Reipub. cogeret, quemadmodum coniungebantur Regibus Romanis prioribus, Tribuni celerum: & Imperatoribus, Præfectus prætorio eorum [b].

2 ¶ † Successit namque in locum Magistri militum

a Liuius in 1. Plut. in Fabio. Eutrop. in 1. Dio. Hali. in 5.
a Polyb. lib. 6.
b L. 2. § populo deinde aucto, de orig. iur. l. 1. de off. præf. prætor. P.

litum officium Præfectorum prætorio sub Imperatoribus, qui associati principali curæ militiæ gratia secundam post principes gerebant potestatem, etiam data eis plenior licentia ad disciplinæ publicæ emendationem [a]. Vnus erat Magister militum, isq; creatus seu dictus à Dictatore: vnus Præfectus prætorio, creatus à Principe: potestas vtriusque maxima. Fuerunt tamen alij Præfecti prætoriorum aliarum prouinciarum, quorũ non fuit tanta dignitas, de quibus suo loco paulo inferius Deo fauente, & de Prætoribus. 3 ¶ † Magistratum habebat legitimum Magister militum [b], & ius summum in omnes milites & ad census [c]. Et Varro, [*Magister equitum*, inquit, *quod summa potestas huius in equites & ad census: vt est summa populi Dictator, à quo is quoque magister populi appellatus.*] 4 ¶ † Sic Præfecto prætorio qui ei successit, vt Magistro equitum ius gladij dabatur: retento tamen in eum maiori imperio per Principem. Quod admonet Dio in Traiano, dum ait Traianum, Præfectum prætorij cingulo donasse eius dignitatis insigni, eique dixisse, [*accipe hunc ensem: & si quidem recte atque è Repub. imperauero, pro me, sin secus, in me vtere.*] Cuius facti meminit Plinius, in Panegyrico Traiani, referens eius verba. [*Ego quidem in me, si omnium 5 vtilitas ita poposcerit, Præfecti manum armaui.*] ¶ † Existimant aliqui Cancellarium Galliæ olim habuisse eandem potestatem in Francia, quam haberet Magister militum, & præfectus prætorio [d]. Ego tamen arbitror, nunquam similes fuisse potestates: quia & quo tempore habuit Francia Cancellarios iustitiæ præfectos, habuit & alios qui armorum curam subirent, & puto potius Magistro militum, & Præfecto prætorio, similem fuisse quem dicimus Conestabulum, vel Comitem stabuli, qui priscis Francis fuit comes palatij, Meierve seu Maior domus dictus, vt alibi docuimus, in 6 prima parte Syntag [e]. ¶ † Quo loci, & declinante imperio, magisteriam militum dignitatem, ab Imperatoribus diuisam, in equitum peditumve præfecturas seu magistros præsentiales ostendimus, ex libro notitiæ Imperij Romani. Sic refert Tritemius, lib. 1. Breuiarij Historiæ Franciæ, tempore Clotarij primi eius nominis regis, Cancellarium eius fuisse Bauduinum, & qui non adhuc Cancellarius, sed Consiliarius magnus diceretur: & Momandum Alte-folium, tempore Merouei & Childerici filij. Tamen tempore Clotarij erat equorum regalium præfectus Lanche secundum Aymonium.

a in d. le. 1. de of. præf. prætor. & de Magist. c. 9.

b d. l. 2. §. populo deinde aucto.

c Liu. li. 3. Fenest. d. c. 9.

d vt Budæus, in l. 1. de offic. præf. præto. P.

e diximus lib. 6 Syntag ca. 8. nu. 8.

De Decemuiris, & Triumuiris summi Imperij.

Cap. 19.

1 *Decemuirorum Romanorum introductio. & numero 6.*
2 *Decemuiratum regium post mortem Romuli quis.*
3 *Decemuiri agro diuidundo.*
4 *Decemuirorum differentia.*
5 *Decemuiri à Lysandro constituti.*
7 *Decemuiri legum causa quomodo electi, & eorum nomina: eorum superbia, & expulsio. num. 8.*
9 *Triumuiratus primus, Pompey, Sylla & Mary: alius Octauij, Antonij, & Lepidi. num. 10.*
11 *Triumuiri Senatus legendi causa, & aliorum negotiorum: vt Reipub. constituenda moneta, & aliarum rerum.*

1 Displicuit populo iterum Dictaturæ & Consularus administratio, & recidit Respub. in Aristocratiam. Et cum omnes Magistratus se abdicassent magistratu, Imperij & legum sanciendarum summa potestas in Decemuiros translata est, qui quandiu opus esset & donec opus commissum explerent, prorogare sibi possent imperium, anno 301. vel secundum alios 302. post vrbem conditam [f]. Ita Decemuiratus ille, erat decem virorum absolutum & plenum imperium, sed ad tempus. Fuerunt autem & alij Magistratus Decemuirales, sed non eiusdem potestatis, cuius isti erant qui per triennium imperarunt. Et cum occupare perpetuo regnum voluissent, facto ve Appij Claudij adueniente indigno, erga L. Virginij virginem & filiam, magistratu pulsi 2 sunt [g]. ¶ † Fuit alius Decemuiratus antiquior, cum regio imperio creatus post mortem Romuli, & paulo post extinctus. Mortuo enim Romulo ducenti patres conscripti, ex quibus Romulus Senatum cõstituerat, distributi fuere in decurias, ex quibus Decemuiris sorte committebant vrbis imperium: qui non simul, sed vnus post alium quinis diebus lictores habebant, cæteraque insignia regia, quæ ceu per manus tradebantur à primo deinceps vsque ad vltimum: & tum quinqueduanus ille magistratus migrabat ad sequentem decuriam, & inde rursum ad aliam. Quod tamen Decemuirale breui imperium durauit & abrogatum est à populo offenso crebris mutationibus potestatum: quod & dispar ingenium, nec voluntas esset eadem in omnibus, vt scribit Dionys. Ha-3 licarnass [h]. ¶ † Fuerunt & aliquando alij Decemuiri creati à M. Iulio prætore vrbis, pro metiendo diuidendoq; agro Apulo Samnitino: quod is pu-4 blicus Romani esset [i]. ¶ † Sed neque isti, neq; Decemuiri quoque sacrorum causa, Duumuirorum loco, quinque ex patribus, quinq; ex plebe creati [k], ad euitandam populi suspicionem, habuerũt imperium merum summum aut liberum, quale habuerunt Decemuiri legum sanciendarum ra-5 tione facti. ¶ † Ad quos tamen magis accedebant Decemuiri, quos Lysander elegerat in singulis ciuitatibus Spartiatarũ, qui tamẽ ei essent amicitia vel obsequio, vel hospitio coniunctissimi, vel qui quod ei placuisset se facturos spopondissent, vt omnia pro nutu suo regeret, & crudeliter gere-6 ret [l]. ¶ † Potestas absoluta Decẽuiralis quæ prope per trienniũ durauit, originem habuit à legib. sanciendis. Cum enim placuisset leges extraneas acciri, quæ sine inuidia plebis & patritiorum latæ essent, missi legati Athenas, vt ait Liuius & Fenestella, Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, & P. Sulpitius Camerinus, qui retulerunt Romam tertio post legationem anno transcriptas ex Græcorum constitutionibus leges [m], quas decem principes lecti iubente populo conscripserunt, consulari potestate creati, qui suo arbitrio leges corrigerent & promulgarent, interprete Hermodoro Ephesio, cui ideo statua in comitio publice dica-7 ta est [n]. ¶ † Porro, secundũ morem priscũ ferendarũ legum, Decemuiri pro cẽsendis legibus, decem comitijs centuriatis à populo cum plena potestate, & sublata prouocatione & intercessione, electi sunt [o]. Appius Claudius, T. Genotius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius [p]. Decimo die ius singuli populo reddebant, eo die penes præfectum iuris duodecim fasces

f Liu. lib. 3. Dionys. lib. 2. & 10. le. 2. §. exactis, & § & cum placuisset, leges quoque de orig. iur. Fenest. historiam, nominaque Decemuir. narrat, in li. 14 de Magist. Eutro. li. 1 c. 12 Euse. li. de tempor. Solin. c. 2.

g Liuius vbi supr. & Diony. Halic. in 11. Valer. Max. lib. 5. cap. 1.

h Idem Halicar. in 2.

i Liu. lib. 1. deca. 4.

k de qui. apud Liu. lib. 6. dec. 1. & lib. 2. deca. 3. & sæpe alibi.

l Æmil. Prob. in Lysan. Diodo. Sicu. li. 14. in princ. Xeno. in 3. rer. Græc.

m le. 2. §. exactis. & § & cũ placuisset. de origin. iur. § de non inelegan-ter. de rete na. gen. & ciu. cap. Moyses. 7 dist.

n Iuls. Florus li. 1. Epit. c. 24.

o Plin. lib. 34. cap. 1.

p Fenest. vbi sup.

erant, collegis nouem singuli accensi apparebãt. Ij legem decem tabulis publicarũt: & cum adhuc duæ deesse tabulæ viderentur, cum Appio Claudio alij decem viri creati sunt, Appius Claudius, M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibolanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duillius, Sp. Oppius Cornicem, M. Rabuleius, qui præter morem priorem tyrannice cœperunt regere & apparere singulis cum duodenis fascibus, & ita 120. lictores forum implebant, vt esset species decem regum [a], qui 8 omnia pro nutu gerebant. ¶ † Quamobrem seditione orta, cum neq; sequente anno vellẽt se abdicare magistratu, secessione facta, tandem abolita 9 est ista potestas: & rediit ad consules. ¶ † Subinde fluctuante Republica ortum est imperiũ Triumuirorum, Cn. Pompeio, Magni Pompeij patre, Cornelio Sylla, & Caio Mario imperantibus, & sibi summum ius, & merum imperium, gladijque potestatem vsurpantibus, oppresso populo cæterisq; eius magistratibus [b]. Hinc bellũ ciuile, quod processit ab ambitione & bonorum nimia cupi-10 ditate Marij [c]. ¶ † Fuit & paulo post alius Triumuiratus summus, & in quo non minori iactura & calamitate ciuiũ certatũ est, quam in primo. Post mortem namque Iulij Cæsaris partiti sunt imperium Antonius, Lepidus, & Octauius, quo facto postea Octauius dignitate Lepidum spoliauit, de-11 hinc Antoniũ circa Actiũ bello vicit [d]. ¶ † Triumuiratum Reipubl. constituendę per decem annos administrasse Augustum Suetonius scribit, & totidem annis Triumuiratum durasse [e]. Alius tamen hic Triumuiratus, qui summi imperij, à Triumuiratu ab ipso eodem Augusto tribus viris dato, Reipublicæ constituendæ etiam causa, videlicet, vt Senatores legerent ex animi sententia, quos idoneos arbitrarentur: cui & aliũ Triumuiratum adiecit eorum, qui turmas equestres recognoscerent & recenserent, quale erat olim officiũ Censorum. Meminit & Gellius de Tribunis & alijs Reipublicæ custodiendæ, quos dixit habuisse ius consulendi Senatum: verum, quod habuerint summum imperium non meminit. Et in summa monendi sumus, nõ omnes Triumuiros esse summi imperij, sed habere iurisdictionem pro modo negotij illis commissi. Triumuiri quippe dicebãtur & dici possunt, tres viri vni negotio præpositi simul, vti Triumuiri coloniarum inspiciendarum, & deducendarum [f], nocturni ob incendia [g], capitales conquirendæ pecuniæ causa, monetales, qui & treuiri dicti, quorum munus erat numismata probi auri, æris, & argenti, & iusti ponderis examinare, vt iuste militibus distribuerentur. Itẽ Triumuiri pecuniæ cudendæ. A.A.A.F.F. id est, auro, argento, ære flando, feriundo.

a Idem ca. 14. de Magistrat. ex Liuio, in 3.

b Liuius in 3. deca. 2.

c de hoc Triumuiratu, vide Velle. Pater. in prior. histor. li. Plutar. in Mar. & Sylla. Floru, libr. 77. abbreuia. Liuij O. August. libr. 3. de ciui. Dei. ca. 27 16. Eutrop. lib. 5. Oros. lib. 5. c. 19 Plin. lib. de viris illustribus. ca. 67. 68. 69 75 & Sol. c. 40. Luc. in 2.

d Appia. lib 3. bellu ciui. Plutar. in M. Anto. Cice & Bruto. abbreu. Liuij. libr. 14. & 120. Cor Taci. in 3.

e Sueto. in August. c. 27.

f de quibus, & alijs Vuniph. Lazius libr. 3. commenta. de de repub. Roma ca. 3.

g le. 1. de offic. praef. vigil.

De Monarchiæ imperio, & potestate eius, inter Romanos.

Cap. 20.

1 *Dictatura vsurpata, initium, imperij fuit.*

2 *Imperatorum nomen in castris, ducum erat cum necis potestate.*

3 *Imperatoris nomen in regia dignitate primus vsurpauit Iulius Cæsar.*

4 *Imperium in decennium collatum Octauio, & successorum eadem re mos.*

5 *Imperatori ampla data omnium Magistratuum Romanorum potestas.*

6 *Magistratuum potestas à solo principe pendet.*

7 *Officiarij Magistratus Galliæ, mortuo rege firmari à successore debent.*

8 *Legum potestas penes principem.*

9 *Regia lex de Imperio Hetrusci regni, Medorum regis, Iudeorum. num. 10. 11. 12.*

13 *Artes Imperatoria & regia duæ, militaris, & legalis.*

14 *Iudicia bona, firmamentum regnorum, & 15.*

16 *Regiæ dignitatis finis, & rationes. & 17.*

18 *Regis seu principis propria & solis competentia.*

1 Postquam Imperium reipub. Romanæ per plura Magistratuum discrimina, nunc apud duos, nunc apud vnum, postea apud plures iactatum fuit, tandem aliquando ad vnitatem regiam recidit, mutato nomine regni tantum in imperium. Quod initiatum est per vim perpetua Dictatura, primum vsurpata à Iulio Cæsare, & conuersa in imperium summum, merumque & 2 liberum. ¶ † Imperatores, cũm Romana Respublic. partim Democratia, partim Aristocratia gubernaretur, Senatus, Consulum, & Tribunorum iussu, dicebantur ratione fortitudinis & nauatæ strenue contra hostes operæ, vt docuimus lib. 16. Syntagmatis, capit. 2. numer. 7. & sequen. ideo non repeto. Duces tunc & imperatores dicti, qui & haberent in exercitum sibi commissum vitæ necisque potestatem, & in hostes. Qualem & fuisse Germanorum Ducibus sic scribit Cæsar [h], [*Cum bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert, Magistratus qui ei bello præsunt, vt vitæ necisque habeant pote-3 statem deliguntur.*] ¶ † Quare Iulius Cæsar, cum Dictaturam obtinuisset perpetuã, nihilominus nomẽ Imperatoris retinuit, quo fuerat antea & donatus & salutatus à militibus [i]. Quamuis antea hoc nomen esset inferius dignitati regiæ. Quamobrem eius summæ potestatis successores, imitati Iulium Cæsarem, Imperatoris nomen pro titulõ retinuerũt. Quod etiam ille titulus antea, nonnisi insigniter strenuis, decerneretur à Senatu [k]. Et ita Dio Cassius obseruat, populum Iulium Cæsarem Imperatorem appellasse, tanquam illi sum-4 mum ius concessum esset [l]. ¶ † Mortuo porro Iulio Cæsare, abolita fuit perpetua Dictatura, eiusque principatus, vt docuimus in Dictatoris exegesi. Quare populus Octauio Cæsari Augusto in tempus decennij contulit imperium, eoque exacto per cõtinuatam decennalem renouationem, idipsum permisit quandiu vixit: eoque mortuo eius successores illud cõsequuti sunt, vt quamuis perpetui essent, tamen singulis annis festum veluti renouati imperij agerent [m]. Refert & Suetonius [n], Augusto tribunitiã quoq; potestatem perpetuam datam fuisse, in qua semel atq; iterum sibi collegam cooptauit: item recepisse morum ac 5 legum regimen æque perpetuum. ¶ † Zonaras etiam omnem potestatem, quæ Consulum, Tribunorum plebis, Censorum, cæterorumque Magistratuum denique qui olim fuerant, in Imperatorem translatam [o]: datumque insuper, vt legibus & a legum nexu solutus esset. Tribunitia potestas, maxima pars Imperij putabatur, vt ait Flauius Vopiscus [p]. Quapropter obseruatum fuit, Imperatorum salutationes & inaugurationes his titulis ornari. Sic legimus apud Iulium Capitolinum [q], quod Macrino & Proconsulare Imperium, & Tribunitiam potestatem detulerant. Et rursum in Balbini & Maximi vita: [*Decretis*, inquit, *omnibus*

h Iul. Cæsar. 6. Belli Gall.

i Plut. in eius vita.

k Cic. Philipp. 14.

l Dio Cassi. lib. 43. habet.

m Zon. tomo 2. in Octauij vita. Dio Cassi. 53.

n Suet. in Augusto, c. 27.

o vide quæ diximus de Imp. li. de arte imp. c. 9. nu. 17

p Flaui. Vopi. in Tacito.

q Iul. Capitol. in Macrino.

omnibus Imperatorijs honoribus, & insignibus omnibus, percepta Tribunitia potestate, iure Proconsulari, Pontificatu maximo, patris etiam patriæ nomine, meruerunt Imperiũ.] Idem etiam author, eadem fuisse delata Antonino Pio, scribit in eius vita. Vnus ergo princeps, omnium Magistratuum potestate donatus, cœpit esse, cuius potestas libera est: & ita de omnibus, quibus omnes Magistratus & Reges olim, & populus statuebant, ipse statuere & cognoscere potest. Et proinde Magistratus creatio in manu est 6 Principis [a], vt erat in manu populi antea [b]. ¶ † Sic candidati, qui circuibant populum suffragiorum causa [c], desierunt esse. Omnium Iudicum & officiorum iurisdictio, omne imperium ex voluntate & fonte principis procedit [d], & mortuo officiario ad principem reuertitur. Et successor in regno periode liber ac qui præcessit, nec si nolit tenetur leges prædecessoris sequi, & quibus vult 7 officia & Magistratus adimit, & cõfert [e]. ¶ † Quod & in Monarchia Gallicana recte seruatur: vt necessarium sit mortuo Rege, omnes Magistratus à successore Rege confirmari & authorari proprijs codicillis, quamuis interim quod è Republica & 8 populo est, iustitiam non faciant [f]. ¶ † Solutus est legibus, supra, contra, & præter leges statuit princeps [g], solus legem abrogat & condit [h], solus interpretatur [i], solus ab alijs latas confirmat aut authoritate donat [k]: quia olim & hoc ipsum populus poterat [l]. Vnde dicebat Phalaris [m]: [Greek text, partly illegible] id est, *Nec alia de causa est nomẽ meum graue, quam quod non obtempero legibus. Lex enim ego sum subditus.*] Sicque, vt dixit Demosthenes [n], Rex & Tyrannus nimis, est libertatis inimicus & legibus princeps lex animata in terris [o], supplet sua præsentia omnia solemnia iuris [p]. Salutem Reipubl. tueri, huic magis quam alij conuenit [q], & pro ea vigilare [r] ordinatione diuina dicitur, electusque ad regendum populum [s], & omnes iuuandos [t], præter leges reliqua multo magis facere 9 potens, quæ faciebat populus [u]. ¶ † Regia lex de imperio lata est, per quam potestas a populo in principem translata est [x], cuius rogationem quidam tribuunt Hortensio, alij Horatio. Quamuis & Hortensio Dictatori quidam tribuant legem illam solum, qua cautum, vt plebiscita pari modo patritios, quo plebem & omnes Quirites tenerent [y]. Puto ego tamen tum latam hanc regiam esse, cum Augusto populus potestatem omnem concessit, vt scribit Zonaras. ¶ † Plena enim 10 illa fuit lex & sine aliqua reseruatione, distans à regia illa, quæ ab Hetruscis Tarquinium Priscum in Regem poscentibus, transacta est. Nam tunc conditionibus adiectis transtulerunt imperium, quod is neminem Hetruscorum occisurus esset, exilio pecuniave mulctaturus, ciuitates ipsas sine præsidijs relinqueret, sine actionibus, easque suis legibus viuere permitteret, in nullo mutato sta-11 tu Reipublicæ [z]. ¶ † Quemadmodum & Medi Deiocem Regem sibi elegerũt & Regibus se subiecerunt, vt ditio eorum bonis legibus administraretur, & ad sua quisque opera diuertens, nunquam ab aliquo impunitate scelerum violare-12 tur [a]. ¶ † Plenior autem lex est imperij in 1. Reg. lib. c. 8. constituta, seu declarata à Deo, à quo verè omnis potestas [b], & per quem Reges regnant, & 13 Principes dominantur [c]. ¶ † Formulam autem exercendi hanc potestatem nomen indicat Regis, quod à bene imperando & regendo dicitur [d]. Et Horatius,

——At pueri ludentes. Rex eris aiunt,
Si recte facies.

Et Ausonius:

Qui faciet recte, non qui dominatur, erit Rex.

Si secundum leges optimas, vel à se vel ab alio recte sancitas, viuat & imperet. Est enim digna vox in maiestate regnantis, subditum se bonis legibus profiteri [e]: quamuis ex potestate, illis non teneatur [f]. Duæ sunt artes bene imperandi, legum peritia, & ars militaris: legibus in pace, armis belli tempore vtitur [g]: & in rebelles, impios, & contumaces, gladio, vtque leges defendat [h], obtemperare cogat [i], puniat [k], idque propter Republic. vrgentem necessitatem. Legibus, iudicis, & iurisdictione concessa viris selectis, vel per seipsum non patitur ad arma subditos prosilire, si possit aliter controuersias eorum dirimere [l]. Armaque priuatis prohibet, & eorum sibi potestatem retinet, & cui vult concedit quando expedire videtur [m]. Ita cum discretione & iure æquoque & bono, gladio vtitur. Atque vt recte vti possit omnium legum notitiam habere, & omnia iura in scrinio pectoris continere præsumitur [n], diciturque & plenus philosophia [o] pater & anima legum [p]. Et verum officium regum est & præcipuum, populum suum recte & iuste iudicare, & gubernare cum intellectu & prudentia. Quare cum à Deo lex futuro regi præscriberetur, inter cætera adiectum est [q]. [*Habebit secum volumen legis Dei, accipiens exemplar à Sacerdotibus Leuiticæ tribus, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & cæremonias eius, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in dexteram partem vel sinistram, vt longo tempore regnet ipse, & filij eius super Israel.*]

14 ¶ † Et ab hac præcipua parte regni, qui optimè imperabant populo Israelitico, dicti sunt Iudices, vt constat ex libro Iudicum. Iustitiæ sceptrum, fundamentum etiam est potestatis: quo diruto vel effosso, cadit regnum, & incidit in tyrannidem, & aufertur merito à possessoribus. Scriptum enim est [r], [*propter iniustitias, iniurias, & diuersos dolos, regna transferuntur de gente in gentem.* Item [s], *Aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iustitia thronus eius.*] Et iterum [t], [*Si delectamini sedibus & sceptris, ô Reges, populi diligite sapientiam, vt in perpetuum regnetis. Diligite lumen sapientiæ omnes qui præestis populis.*] M. Tull. Cicero his subscribit [u]. [*Mihi quidem*, inquit, *non apud Medos solũ, vt ait Herodotus* [x], *sed apud maiores nostros, iustitiæ fruendæ causa videntur olim bene morati Reges constituti. Deinceps posteris per manus à patribus regna tradita sunt.*]

15 ¶ † Iudicare debet Imperator & Rex in propria persona, potissimum de miserabilibus personis, & ab impijs & potentioribus oppressis [y]. Iudicauit ipse Mydas Rex Phrygiæ Gordij filius, qui & sellam regiam in qua ius solitus dicere in templo Delphico sacrauit [z]. Dicebat Rex Persarũ ius in throno aureo, purpura pro tapetibus extensa, adstantibus qui in hastis mala aurea deferrent [a]: quemadmodum & hodie iudicibus adstant cum hastis vel baculis, hostiarij. Alexander quoq; Magnus, iura dicebat cum proceribus sedẽs in throno aureo [b]. Iudicabat & ipse Gelon Syracusarum Rex [c], & Iulius Cæsar [d]. Et apud Mossyneos perpetuo Rex iura poscenti cuicunque reddebat, sed maiori cum seueritate: quod & ipse pœnas lueret si male iudicasset, quod ex verbis Apollonij Rhodij collige, is enim sic scribit [e]:

Αὐτὰρ ὁ ὑψίζυγ βασιλεὺς μέγαροισι θαάσσων
Γνώμας πολλάκι δίκαιας λαοῖσι διτάζει
Σχέτλιος, οἱ γὰρ τοῖσι θεμιστεύων ἀλίτηται
Λιμὸν μετ' αὐτὸν ἧμας ἐγκλείσαντες ἔχουσιν.

Id est,

Porro in altissima Rex domo sedens,
Aequa multa iura populi dictat
Miser. Si enim alicui iura reddendo errauerit,
Fame ipsum ea die includentes, afficiunt.

16 ¶ † Sicque constat, cuius causa, & propter quem finem, & quibus rationibus Imperatoria vel Monarchica dignitas gladium, summum merumque imperium, & sceptrum habet. Non enim sui tantum causa, aut vt suis fruatur voluptatibus, sed vt seruiat subditorum & Reipub. commodis, & tranquillitati. Nihil enim aliud est regnum, secundum Antigoni sententiam, quam nobilis seruitus [a].

17 ¶ † Improbum reddunt principem & à fine probi regni auertunt nimia licentia, rerum copia, amici improbi & auarissimi, satellites detestandi, aulici stulti vel detestabiles, iudices per illum quos fieri non oportet, facti, rerumpublicarum ignorantia, & inscitia eius quod probandum est, amotio eorum quos retinere oportuit, contra iura regni imperare, vera non inquirere, proprios sequi affectus [b].

18 ¶ † Dispensare princeps debet quæ potestati summæ sunt, cum ratione ex æquo & iusto. Quocirca ei quædam tanquam superiori, relicta sunt, quæ alijs omnino interdicuntur. Iura item illius propria sunt, vt quæ regalia dicuntur [c], dare veniam ætatis [d], legitimatio per rescriptum [e]: in Gallia gratię, indulgentię criminum, abolitiones, restitutiones in integrum, & alia quæ vel à magna Cancellaria regis, vel ab alijs officinis æquitatis, impetrari debent nomine regio.

a Aelian lib. 2. de var. histor. c. 20.

b notat hoc Flau. Vopisc. in Aurelia.

c §. 1. quæ sint regal. in auth.
d l. 2. de his qui ven. ætat. impet. C.
e §. illud. & §. pen qui mod. natur. effic. lui ca per venerabilem: qui fil. sint legit.

---

de Distinctione Iudicum, ratione Imperij & Iurisdictionis. Cap. 21.

1 HActenus dictum sit de Magistratibus summis & maioris authoritatis apud quos summum, merum, & liberum videatur esse imperium. De alijs dicendum nunc est, qui Imperij meri quandam habēt causam, alijque alijs maiorem, sed non Imperium regium: nam certe vix illud Iurisconsultorum subijcitur tractationibus, nisi quatenus iura regia conseruare satagunt, quæ regalia dicuntur [f].

2 ¶ † Ideo Imperium, sub titulo de iurisdictione omnium iudicum, ponitur non sub aliquo titulo, de iurisdictione regis. Et proinde de mero, absoluto, libero, & summo, pauca vel fere nihil aggreditur explicare: de mixto vero & iurisdictione abunde in ea lege, & in toto titulo tractatur. Ita iudices qui creantur à principe, non dicuntur absolute habere merum imperium summum, sed aliqua iuris lege determinatum, vel ex limitatione principis distinctum, vt ita ius animaduertendi gladio habeant, cum limitata potestate ex iure vel constitutionibus regis, vel codicillis eiusdem. Quemadmodum & obseruare licet in illis Magistratibus, qui olim vel à populo mittebantur, vel nunc à principe mittuntur in prouincias cum Imperio: Illi enim quia principem aut populum referunt, ius gladij & de imperio mero potestatem habent, & ita in illis merum imperium, sed non absolute merum, vel liberum aut summum, illudque quod habent non est rerum omnium: vnde nec alijs libere mādare possunt [g]. Quare & cum prouincia illi etiam iurisdictionem accipere dicebantur [h] quam in prouincia tantum designata exercerent: neque adhuc in ea primas partes, sed post principem gerunt [i].

3 ¶ † Proinde ius quod dicuntur habere gladij ad animaduertendum in facinorosos, intelligendum est, quando legitime cognitio, recteq; præcedit, non aliter [k], vnde est ibi iurisdictio, & mixtum imperium cum iurisdictione, & non merum absolute, sed secundum quid, cui accedit, quod & præsides prouinciarum, præfecti, vicarij, & id genus alij, quibus committebatur gladij ius à populo vel principe, tenebantur, imo cogebantur reddere rationem gestorum, num secundum

4 leges vel contra administrassent [l]. ¶ † Illud autem non conuenit habenti liberum summum, & merum absolute imperium. Iuridicundo etiam Magistratus præesse, de omnibus loquens Magistratibus Pomponius respondit [m]. Quocirca si verum fateri velimus, dicemus ea, quæ nostri inter-

f §. 1 quæ sint regalia, in aut.

g l. illicitas. §. qui vniuersas. de off. præsid. l. 1. §. sed si ea. de off. procons. l. 1. ff. de off. ... P.
h l. ab. 4. §. postea. de off. procons. ... P.
i l. 1. & l. & id. cod.
k Petr. Iacob. in pract. ca. de libello super iurisdict. §. item executio sententiæ. Probatur & ex l. 4. condemnatū. de re iud. ... l. penul. & fin. communia. vel epistol. vic. tui iudi. non hab. C. lib. 7. tit. ... l. 1. vni. v. om. iudic. tam ciuiles quam m... post depositam administratio nem. &c. lib. C. tit. 50.
m l. 2. §. postea, item, de orig. iur. P.

interpretes referunt ad merum imperium, esse mixti imperij, quando de Magistratibus agimus in quibus non potest inueniri merum imperium, id est, sui iuris absolutum & liberum. Neq; aliud imperiũ in illis quam quod exerceri debeat, cum legum & principis temperamẽto. Etsi, vt monui, non negem ea quæ à solo principe exerceri possunt, posse committi Magistratibus, & quæ meri
5 sunt imperij. ¶ † Ratione cuius, si velis dicere Magistratus habere merũ imperiũ, pro eo quod tractent cum cognitione causę & ordine iuris ea quę potest princeps siue eo ordine & sine alterius licentia, consentio, imperiũ merum, secundũ quid tamen, posse nos dicere Magistratus quosdam habere alios non habere. Idq; lubentius admitto, ne declarata proprietate, nimiũ ei inhærẽdo peruertam id in quo laborarunt maiores, qui iuris lucernam nobis prætulerunt, & definierunt quæ meri imperij dicerentur: quæ ita cũ contigerint vnico verbo nobiscũ conuenient, vt meri imperij dicãtur, id est, quæ de mero imperio participant, & ad ius gladij liberum pertinent cum exercentur à principe. Ita meri imperij dicitur potestas imponendi vltimum supplicium, vel capitales pœnas, ius animaduertendi in facinorosos homines [a]. Vltimum supplicium mortẽ interpretamur [b]. Colligit autem Chassaneus casus pro quibus pœnæ vltimi supplicij imponantur in iure [c], extra quos in criminibus extraordinarijs leges relinquunt arbitrio iudicis pœnas imponendas, perpẽsis negotiorum circumstantijs [d], in quibus iudex consilio adhibito vltimum etiam supplicium, si ita tectuuì videatur potest imponere [e], dummodo non committat in legem expresse. Dicunt & iubere cauere prætoria stipulatione & in possessionem mittere, esse imperij meri magis quã iurisdictionis [f]. Et ea quæ specialiter conceduntur à Principe Magistratibus, quæ non competerit iure Magistratus [g], & quæ maiori potestate quàm Magi-
6 stratus exercentur [h]. ¶ † Illud etiam quod ad iussionem efficacem Magistratus pertinet, dicunt ad merum imperium pertinere: vt compellere aliquẽ captis pignoribus, multa, carcere, coercitione criminali, quæ congerit in vnum Chassaneus [i]. Iubere ponitur interdum pro dicere [k], quod interdum idem est ac decernere ψηφίζειν, mandare, imperare, vt necessitatem obtemperandi inferre videatur, vt & ille versiculus indicat:

Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.

Et Terentius [l],

Iubesne. CH. iubeo, cogo atque impero.

7 ¶ † Sed & illud huius imperij dicunt esse, quod expediri potest officio, vt dicunt nobili iudicis, quale sit, mox aperiam Deo iuuante. Nos plenissimam quod dicunt merum imperium, iurisdictionem dici posse arbitramur, qua datur plenior potestas, & de capite hominis iuris dicendi potestas [m]. Etenim sub nomine iurisdictionis in genere sumptæ, Imperium omne quod Magistratus exercent, contineri arbitramur: & vltra, iurisdictionem in specie, sine mero aut mixto, vt dicunt, esse posse.

8 ¶ † Quod vt facilius appareat, dico, Iurisdictionem in genere definiri, vt sit potestas [n] de publico introducta [o], cum necessitate [p] iuris dicendi [q], aut æquitatis statuendæ [r]. Sic enim conuenit inter interpretes definiri [s]. Hæc itaque iurisdictio late patet, & continet in omnibus suis partibus & Magistratibus imperium aliquod [t] pro gradu potestatis vel maius vel minus, & modicam coercitionem quę & inferiori inest iurisdictioni, & imperij cuiusdam habet speciem, sine
9 quo iurisdictio aliqua esse nõ potest [v]. ¶ † Quare commode diuiditur iurisdictio in plenissimam, plenam, & semiplenam [x]. Plenissimam referunt, qui maiorem post principem in aliqua prouincia habent authoritatem: qualem habebat Proconsul [y], & Præses prouinciæ [z]. Plenam habent illi, quibus nostri interpretes tribuunt ea quæ dicunt esse mixti imperij. Semiplenam illi, qui habent modicam coercitionem. Iurisdictio sic maior, vsurpatur pro mero & mixto imperio [a], hoc est, quando cognoscitur de his quæ meri aut mixti
10 imperij dicuntur esse. ¶ † Alio tamen modo quidam diuidunt iurisdictionem, in imperium, & iurisdictionẽ: vt & species sit & genus. Vt adoptio diuiditur in adoptionem, & arrogationem [b]. Ita enim accipiunt iurisdictionem in specie, prout differt ab imperio mixto. Bartolus antesignanus huius sententiæ, imperij scilicet mixti ea arbitratus est [c], quæ expenduntur officio iudicis nobili, aut per actionem seu accusationem publicam vtilitatem principaliter respicientem. Iurisdictionem autem in specie, quando controuertitur de vtilitate publica, & de eo quod expeditur officio iudicis mercenario. Vocat officium nobile, quod actioni non seruit: mercenarium quod seruit. Quæ certe nomina potius obscurãt quam explicent Iurisconsultorum responsa. Non enim video, quomodo recte nobilis & mercenarius iudex in hac quæstione dici possit. Verumtamen, quia patres vsi sunt his nominibus, explanabo potius sententiam & mentem, quam verba. Puto enim metaphora tracta à famulis, qui addicti sunt præcepto eorum quibus inseruiunt, dixisse mercenarium officium iudicis, quod legum formulis & actionibus inseruit, id est, quod nihil aliud potest, quam legibus præscribatur statuendum in actione proposita, cuius propriam naturam sequi tenetur iudex qui habere dicitur solam iurisdictionem [d]. Et ideo non dimittitur eius arbitrio [e]. Et in illa iurisdictione modica quidem coercitio est [f], videlicet, vt iuri quis satisfacere cogatur, & sic præponderat iurisdictio imperio illi modico quod propter tuendam iurisdictionem, adhibitum est pro conseruanda authoritate iudicandi de publico concessa. Quod cum accedat iurisdictioni, suum ei non dat nomen: quia accessorium est, & accessorium naturam eius cui accedit, accipit [g]. Diceret hoc officium mercenarium melius, ordinarium. Vt contra, quando imperium magis præualet in iurisdictione, iurisdictio imperium dicitur: quod magis ea accedat ad imperium [h]. Vnde officium forsan nobile interpretes antecessores nominarunt illud quod ad imperium magis accedit, quod nobile sit munus imperare, & posse extra formulas actionum, id est, extraordinario iudicio, vel sine actione à iure proposita, quando æquum videbitur, propter potestatem maiorem concessam statuere extra ordinem, vt patent exempla in iure [i]. Est hoc officium iudicis extraordinarium, quod absolute dicitur officium iudicis [k]. Quia iudices qui habent maiorem potestatem, & publicarum rerum concessam curam, Rempublic. potius quam singulorum saluam fore promiserunt [l]. Et quamuis iura noua statuere, nec constituta immutare possint (nam ea sunt principis [m]) tamen data facultas ijs qui huic maiori iurisdictioni præsunt, procedendi ad ea quæ his quæ statuta sunt similia sunt,

a l. imperium, de iurisdi. om. iud.
b l. e. vltimum supplicium, de pœn. in P.
c Chass. in rubric. des iustices & droicts d'icelles, ad illa ver. droicts d'icelles, in cõsuet. Burg.
d l. respiciendum, 11. & leg. hodie, 13. de pœn. P.
e Felin. explicans in c. ex literis col. 10. ver. tertia declaratio, de constitutio. & in c. inquisitionis, col. penult. de accusat. Alex. cons. 5. circa finem, & consil. 111. col. 1 prima volu. Aoc. cons. 9. de iurisd. om. iud. in cõsue. Aturi.
f l. ea. subsecuntere, de iurisd. om. iudi. P.
g in l. 1. de off. eius cui mand. est iurisd.
h Barto. in d. l. imperium, n. 5.
i Chass. in d. rubr. des iustices, & d. verba verã quæ sunt de mixto imperio.
k Ter. in Eunucho.
l Sext. Pomp. Festus. de ver. signific.
m leg. 2. §. & post, de orig. iur.
n l. potestatis verbo, de verbo. sig. P.
o l. e. 1. §. huius studij, de iusti. & iure P. §. huius studij, de iust. ap. Instit. l. illustrissimæ, de ijs, q. sunt sui vel alie. iur. P. l. quippe iudicare, de iud. P.
p §. sedebunt, de iud. sib. in auth. l. nouum, §. iudicandi quoque necessitas, de mun. & honor. l. 2. de orig. ciuil. iud. Exod. 18.
q le. omnium, de sent. & inter. lo. om. iud. C. quod continetur in dictione iuris docet, le. 1. de iurisd. om. iud. P. l. prospexit, qui & aquibus man. libe. non fiant.
r l. placuit, de iud. C.
s in d. leg. 1. de iurisdict. om. iud.
t le. potestatis verbo, de verb. sign. P.

v l. fin. de off. eius cui mand. est iurisdi. P. l. 2. & l. magistratibus municipalibus, de iurisd. om. iud. P.
x glo. in l. si in aliquam, §. fin. de offi. Proconsul. P.
y d. l. si in aliquam, §. fin.
z l. 4. & l. omnia, & sequ. de off. præs. P.
a gl. in §. iurisdictium, in ver. quę iurisdictiõ non egẽt, de desensio. ciuita. in auth. Chass. in rubr. des iustices, nu. 24. contra Bald.
b l. 1. de adoptio. P.
c Bart. in l. imperium, nu. 9. 33. de iurisd. om. iud.

d l. sed & quod §. 1. quod met. caus. in P.
e l. 2. §. nunc; de eo quod certo loco in P.
f in l. fi. de off. eius cui mand. est iuris. P. l. 2. de iuris. omn. iudi. P.
g l. accessoriũ; de reg. iur.

h l. iubere, de iuris. om. iud.

i in le. quod si minor, §. si. de minor. 25. an. P. l. qui bona; §. qui damni; de dam. P. l. 1. & tot. titul. de var. & extraor. cognit.
k Vlp. l. officiũ aure. 6. de rei vend. P. Cuiac. in leg. officiũ iudices, 27. famil. ercisc. P.
l l. 1. de magistra. conueniẽ.
m l. neque leges, 9. & l. seq. de legib.

vt & possiot cetia iurisdictione supplete [a]. Ad officium itaque pertinebit proprie, quoquomodo lites delatas dirimere [b]. Maxime hodie, cum præscripriones formularum actionum, noo considerentur ex prisca necessitate [c]. Quare & quod sioe contestatio ne præcedente iudex potest, id recte officium dicetur. Et ita Vlpianus respondit [d]. [*Ius dicentis officium latissimum est. Nam & potest bonorum possessionem dare.*] (scilicet eam quæ non tribuit ius, noo autem eam quæ cognitionem desiderat: nam ea est iudicij, non officij [e].) [*pupillis non habentibus tutores, constituere: Iudices litigantibus dare.*] Dicimus & ex officio iudicis fieri, quæ præter actionis vel obligationis causam decernuntur [f]: & quando ex causa actio admittitur eius, cui iure non permittitur, & ita ei subuenitur ex officio, vt in l. si longius, §. r. de iudic. P. l. cum filiusfamilias, de rebus cred. in P. l. cum debitoris, leg. 7. C. de iudic. 11 cum similibus. ¶ † Dicitur qooque esse huius officij, & ex causis mixti imperij, sine contestatione decernere per subscriptionem petitionis libelli, parte non audita [g], quod fit tantum in his quæ cognitionem causæ non desiderant [h]. Neque enim subscriptio vel responsio, mutat causæ statum vel possessionis, etiam si fiat à principe [i]. Quare nec potest hæc potestas subscribendi 12 mandari [k]. ¶ † His adiungere operæpretium censeo, quæ pragmatici seu practici de istis iurisdictionibus & imperio tradunt, & eorum sectionem qua curiæ & vulgus vtitur. Dicunt itaque iurisdictionem diuidi in altam seu supremam, & inferiorem, qoam vocant bassam: alij addunt & mediam. Petrus Iacubi [l], qui altam & bassam tantum constituit, altam dicit habere meri imperij causas: medium, mixti. Et meri tradit imperij esse, impositionem pœnæ mortis naturalis, amissionem libertatis: vt damnationem in metallum amissiunem ciuitatis, deportationem in insulam [m] mutilationem membri, atrocem verberationem, relegationem, bannitionem quam comparat deportationi, crimen falsi. Angelus [n], ad altam iurisdictionem & merum imperium vult pertinere quoque statuti noui condendi facultatem. Ideo, inquit, si quis est infeudatus de castro vel de ciuitate cum iurisdictione, si in feudum ei datum sit castrum vel ciuitas, non potest condere statuta: quia appellatione simplicis iurisdictionis, non veniunt quæ meri vel mixti imperij sunt: sed tantum quæ simplicis iurisdictionis sunt. Nisi ea concessa sit plenissima iurisdictio. Nam tunc generalis iurisdictioois appellatio, & quæ imperij sunt meri & mixti, continet [o]. Sicuti & verba, omni-13 moda iurisdictio P. *auec toute iurisdiction.* ¶ † Mixti imperij idem P. Iacobi dicit esse, quæstiones ingenuitatis, ea quæ magis iudicis officio, quam iure actionis expediuntur: compellere aliquem captis pignoribus, ius bannizandi in nemoribus & hortis, pascuis, & alijs locis, quod & Chassaneus probat [q]: ius pedagij exigendi in via publica, ius ponderandi, mensurandi, & frangendi falsas mensuras, omnes causas ciuiles supra trecentos solidos [r]. Addit Chassaneus [s] esse mixti imperij, cognoscere per viam supplicationis de causa de qua alias non fuit supplicatum, idque iuxta sententiam Bartoli & Iaso [t]. Item mittere in possessionem ex secundo decreto, expellere re ipsa de possessione, dare bonorum possessionem quæ tribuit ius, interponere authoritatem alienationibus & transactionibus alimentorum, emancipationibus, manumissionibus, causa nullitatis,

a leg. non possunt, 11. & l. 28 vt sit Pedius, de legib. in P.
b l. quedam prudentes, 21 de reb. cre. P.
c l. 1. de form. & impetr. sublata C. ca. dilectis, de iudi. d. l. 3. de iuris omn. iud. P.
d l. 1. de iurisd. omn. iud. P.
e l. 2. §. in bonorum possessione, quis ordo in bon. poss. serue P.
f vt in l. quæro an fideiussor, 56. loc. P. l. qui per collusioné, 51. 1 an. de act. emp. P.
g glo in l. 2 de assessor. C.
h l. nec quicquam, § vbi decretum, de off. Procon. l. omnia quæcunque, de reg. iur. P.
i in leg. 2. C si per vim vel alio mod. absc. poss. fuerit occup.
k l. 2. C. de assessor.
l Petr. Iacob. de iu. super iurisd. in sua pract.
m gl. in l. 2. in ver. oportere, vt ne. pri. titu. prædi. suis vel alie &c. C. per l. illicitas, § qui vniuersas, de off. præs. P.
n Angel. ad l. imperium, de iurisd. om. indi. 3. col.
o Bal. in l. si aliquam §. cum plenissimam, de off. procon. P.
p glo. in cle. 2. §. omnimoda, de foro cōpet.
q Chassa. ad rubri. des iustices, num. 18. in consuet. Burg.
r vt in § & iudicare, de defensor. ciuit. in auth.
s Cha. vbi sup. vers. quæ sunt.
t Bart. & Ias. in d. l. imperium.

ponere eam in manu curiæ, ne litigantes veniant ad arma, iuxta l. æquissimum, de vsufruct. At dissidet Chassaneus, à P. Iacobo in bannitione, quam dicit non esse meri imperij, & eos posse bannire qui noo habent altam iurisdictionem, vt etiam 14 Ioan Faber notat [u]. ¶ † Confiscationis porro potestas, ex legis dispositione veniens, cuilibet iudici cui res committitur vnde confiscatio oritur, competit: si habeat de ijs quæ meri imperij sunt, notionem [x]: vel si ex consequentia pœnæ veniat confiscatio, vt in deportatione [y]: aliter enim, nemo confiscat in casibus à iure non expressis, sine Principis authoritate [z]. Summis vero Magistratibus, qui arbitrium & pœnam mortis habent, 15 confiscare licet [a]. ¶ † Chassaneus [b] in hac confiscatione, ait Capitaneum Mediolani, qui habet liberum arbitrium in criminalibus ordinarijs & extraordinarijs, facere indistincte confiscationem omnium bonorum, & facere banna, id est, prohibitiones, sub pœna confiscationis bonorum & personæ, quæ banna non possiint fieri, nisi ab habentibus plenissimam potestatem [c]. Et ita etiam fieri à Bailiuis seu Senescarchis banna. Verum illud addit, bannum sine proclamationem, *à la peine de la hart*, id est, vt ipse opinatur, sub pœna quod quis punietur tanquam reus criminis maiestatis, quo præcepto inquit, & banno, vtuntur tantum Principes, aut eius vicarij quos vocat gubernatores prouinciarum, locumque Regis tenentes, generales, duces in bello, & quodoque Senatus. Ego certe noui, *le art* aut *la art*, esse vinculum fasciculorum Lutetiæ, & inde pœnam hanc, *de l'art*, aut *le hart*, esse suspensiones, quæ exercetur etiam ab alijs quam principibus, vicarijs, præfectis, & Senatu. Melius tamen, eorum distulet propriam cōminationem, *à peine de rebellion*, aut *d'estre punis comme rebelles*; nam omnes iudices de proditione vel maiestatis crimine nō cognoscunt, qoamuis de alijs delictis 16 notionem & iudicium habeant. ¶ † Bassæ seu inferioris iurisdictionis, Petrus Iacobus [d] notat dici, causas quæ superiorum non sunt, tam ciuiles, quam criminales, quæ competūt quibusdam Magistratibus iure Magistratus quem gerunt, & quæ ponuntur in §. nulla, & §. & iudicare, & §. audient, de defensor. ciuit. in authen. Addit Chassaneos [e], torturam pro eruenda veritate testium in ciuilibus negotijs, esse huius iurisdictionis: item simplicem cognitionem de leuioribus criminibus, incarcerationem custodiæ causa, non in pœnā [f], quia tunc carceris meri imperij est, nisi daretur ob modicam coercitionem [g]. Itaque, qui inferiorem bancsen bassam iurisdictionem habet, reos maiorum criminum carceribus concludere poterit, vt ad suos maioresque Iudices reijciat. Refert Iacobus quoque ad iurisdictionem hanc, potestatem excubiarum, quam dicunt *faire le guet de nuict*. Et ius armatunc temporis ferēdi eius iurisdictionis putat, Præfectum vigilium [h], qui hæc agit, qui cum meri imperij ius non habeat [i], tamen comprehensos reos noctu remittit ad proprios iudices, alios fustibus cædit [k].

17 ¶ † Ad inferiorem seu bassam etiam iurisdictionem pertinet multa, quam dicunt emendam, vsque ad septem, vel sexaginta solidos turonenses, soluendos secundum diuersas locorum consuetudines pro contumacia, aut rebellione, vt dicunt iostitiæ, aut pro crimine [l]. Et multæ istæ seu emendæ dicuntur esse inter emolumenta & fructus iurisdictionis [m]. Multarum enim seuera compen-

u Io. Faber in §. cum autem, quib. mod. ius pat. pot. solui.
x l. illicitas, §. qui vniuersas, de off. Procon.
z §. a de incert. aup. in auth. l. qui contra, C. eod.
y l. deportatorum, C. de pœ. l. 1. §. 1 quibus, de lega. 3.
a l. vni, ne sine iussu princ. &c. cert. iudic. confisc. & l. si de off. præ.
a Bal. Odofr. Cyn. Ang. ad d. l. vni, ne sine iussu pri. &c.
b Chassa. ad 1. nu. 1. & 2. des confiscations, in consuet. Burgund
c Ang. & Bald. in d. l. vni. ne sine iussu pr. &c. vide decis. ca. Tholos. 72. & leg. 2. vt ne prin. tit. &c. C.
d Iac. vbi sup. de sec. libel. pro mod.
e Chass. in d. rub. des iustices, quæ sunt de basse.
f c. quoniam carcer, ca. quamuis, de pœn. in 6.
g citat Chass. l. 2. C. de spons. quo tamen [illegible] ad [illegible] facit.
h de quo in l. 3. §. sciendum, & l. 4. de offic. præf. vigil.
i l. vni, C. eod.
k l. ff. eod. P.
l Chassa. in 6. & 7. des iustices, & droits & loilles in consuet Burg.
m idem in d. 7 nu 2. ex Bal. in [illegible] fol. [illegible] & in l. 1. de fruct. & lit. expen.

compendia, ærario principis esse quærenda rescriptum est, nisi iudex nominatim ea vel cursui publico, vel operibus Respub. aliisque necessarijs causis destinauerit [a]. Multam secundum iurisdictionum gradus, Iudices vel maiorem vel minorem imponunt [b]. Hinc sunt redemptores multarum, *arranteurs des emendes*, ad quos multæ impositæ tempore conductionis suæ, pertinent: si ea natura delictorum commissorum debeatur multa, statim vbi committuntur. Vocant apud nos alicubi, *le sang du seigneur & l'emende*. Quamuis post tempus lapsum cóductionis, qui deliquit multetur, & multatio in tempus conductionis alterius inciderit. Si tamen multa imponatur, quia arbitraria, non ex natura delicti, non habebitur ratio temporis commissi delicti, sed eius in quo condemnatio fit. Et ideo redemptor seu conductor emendarum qui est tempore condemnationis, multam accipiet, non is qui fuit redemptor quo tempore crimen commissum est [c]. Licet videatur contrarius Guido Papæ [d]. ¶ † Et hæc eadem possunt resolui in redemptoribus confiscationu bonorum. Sed & de furti pœna resoluunt, vt si furtum sit pro quo pœna mutilationis membrorum, vel mortis pœna imponatur ex consuetudine vel statuto, ea sit meri imperij: si autem castigatione solum animaduertatur, inferioris possit esse iurisdictionis: quod meri imperij causę, maxime ex pœna imponenda cognoscantur [e]. Sunt ideo pro insignibus iurisdictionis quæ causas imperij habent meri, furcæ suspensionis, quia in illis maiorum criminū soluuntur pœnæ [f]. Sicuti palus, numellæ, vbi minora castigantur, inferioris sunt signa, nisi aliæ concurrant contrariæ probationes. Et hæc quidā ita resoluunt præcipui interpretes.

18

19 ¶ † Quibus tamen alij quidam repugnant, & vix consentiunt in definitione eorum quæ meri, mixti imperij, & iurisdictionis sunt: quidve in alia seu suprema media, vel inferiori annumerandum sit iurisdictione. Mediam quippe iurisdictionem Longouallius [g] dixit, quando iudex de realibus, personalibus, mixtisque actionibus cognoscit. Ioan. Gillotus [h], quæ mixti imperij sunt ad mediam pertinere iurisdictionem contendit, & de causis mediocribus cognoscere. Ioan. Brecbæus [i], existimat mediam de quibuscunque criminibus ciuilibusque negotijs cognoscere. Masuerius autem [k] aliter statuit. Et ita ij, pluresque alij non satis conueniunt. Et proinde vt submoueantur omnes scrupuli, satius erit inspici consuetudines singulares locorum antea obseruatas, quomodo hactenus distinxerint, altam, mediam, & quam dicunt bassam iurisdictionem, quidve singulis permiserint.

20 ¶ † Nam consuetudo dat iurisdictionē [l], etiam si agatur de causis meri imperij [m]. Consuetudo enim obseruata, legis instar est [n], lex autem dat & distribuit iurisdictionem [o]. Considerabis quoque priuilegium, quod auget etiam iurisdictionis potestatem [p], & minuit [q]. Item & pactum traditionis iurisdictionis, vel concessionis potestatis [r]. Sic enim pacta in traditionibus rerum apposita, generaliter seruari responsum est [s]: maxime in regno Galliæ, vbi iurisdictiones sunt dominis patrimoniales. Quamobrem Carolus eius nominis rex 5. in suis constitutionibus, articulo 9. statuit, Baronibus, Comitibus, Episcopis & alijs ordinarijs, iurisdictionea relinqui intactas, nec auocandos ab eorum foro clientes: præterquam, vt ipse ait, in casu resorti seu appellationis, & in iuribus superioritatis, vel supremi dominij. ¶ † Franciscus quoque primus eius nominis Rex, in edicto declaratorio iurisdictionis Præsidialium iudicum, eosdem ordinarios exemit seu eorum clientes à subsellijs & ditione præsidialis fori, paucis exceptis casibus, qui enumerantur in constitutione prima eius, *Des iuges presidiaux*, articul. 11. 12. 13. 21. 24. 30. Veluti dum vult præsidiales cognoscere solum de causis nobilium ciuilibus & criminalibus, de feudis vasallorum regiorum, de militaribus bannis & heribannis, de beneficiarijs seu feudalibus negotijs, hominijs seu homagijs, indulgentijs, moratorijs dilationibus, quæ dantur debitoribus non soluendo per anni vel quinquennij spatium, & de alijs quæ prioribus constitutionibus Senarchijs concessa solis erant.

21

22 ¶ † Ad hæc, si quid vsucaptum seu præscriptum sit in iurisdictione, sequendum est [t]. Vt autem recte ea, quæ pluribus inuoluuntur facilius paucis euoluamus, circa hanc præscriptionē legitimam, annotabimus res præscriptas, personas præscribentes, & contra quas præscribatur, & negotium seu id quod faciendum est circa hanc præscriptionem. Primum in rebus contemplari oportet, an ille qui præscribere vult iurisdictionem alterius, habeat similem iurisdictionem. Nam cum sint tres species iurisdictionis, alta, media, & inferior, quarum vna altera non est, præscriptio vnius non inducit præscriptionem alterius [u], quia præscriptio est stricti iuris.

23 ¶ † Sunt regiæ notionis casus, qui pertinent tantum ad Magistratus regios, quos præscribere non possunt iuridici domini locorum vllo tempore, de quibus neq; etiā reguli, nisi speciali priuilegio notio illis detur, iudicare possunt. Quorum capita quædam cape, Primo, perduellionis crimen, & legis Iuli. maiestatis articul. Secundo, in contemptores regiarum constitutionum animaduersio. 3. Violatum fidei regiæ præsidium seu vt dicunt, *Enfrainte de sauuegarde*. 4. Notio de nominibus seu debitis regijs. 5. Vis armata, seu commissum coactis hominibus, crimen legis Iuliæ de vi publica. 6. Crimen falsificationis vel adulterationis codicillorum regiorum, vel sigilli regis. 7. Regij Magistratus, & apparitorum eorum crimina & violationes dum mandata regia exequuntur. 8. Publicatio facienda commeatus, vel remeatus dati extorri. 9. Tutela Ecclesiarum cathedralium, vel aliarum quæ fundationis regiæ sunt. 10. Interdictum vti possidetis in Sacerdotijs, aut in profanis per occupatiuoem, vocant *Complainte & maintenue*. 11. Contractus per quos paciscentes se subiecerint regiæ cognitioni. 12. Ius regij morticinij, dicunt *Main morte*. 13. Notio de cæde vel vulnere illato in fraudem iudicij in regijs tribunalibus cœpti. 14. Discussio regij priuilegij. 15. Crimen raptus, incendij, perturbationis diuini cultus. Vt constat de omnibus per constitutiones regias Ludouici, & Caroli 5. Vna 8. Idus Maias lata, anno 1372. altera eiusdem, tit. de regijs casibus.

24 ¶ † Ius superioritatis iurisdictionis regis, non potest ab inferioribus dominis habentibus iurisdictionem contra Principem præscribi [x] quia quæ sunt in signum subiectionis data, impræscriptibilia sunt [*]. Pusset enim si hoc fieret, paulatim collabi imperium, & redderentur subditi acephali [y]. Et cum omnes iurisdictiones habeant vim à regia permissione, tanquam radij à Sole, fieri non potest, vt remanente iurisdictione, non agnoscatur Sol

vnda

t Pet. Iacob in prax. tit. de cōfess. in rem actio. §. quæstio quia, de præs.

u Paul. Castr. ad l. imperium nu. 3. & ibi Ias. Cyn. in l. 1. de emancip. lib. C. Ludo. Roman. consi. 168.

x c. cum non liceat, & ca. ex officij, de præscr. l. comperit, de præscr. 30. vel. 40 an. C.

y Bal. in auth. quas actiones, C. de sacro eccle. & in proœ. feudo tit. 2. nulla ratio. & 51. dist.

vnde dependet. Quomodo etiam poterit quis dicere, præualere iurisdictiones concessas à principe contra authoritatem principis, quum ille quandolibuerit possit supprimere, & ad se reuocare, & alias singulares stabilire, augere, & minuere pro arbitrio? Et hæc potestas annexa regio diademati est, & innata ei videtur.

25 ¶ † Res etiã quę sunt iurisdictionis ecclesiasticæ, omnino, non possunt præscribi quocunque tempore à laicis iudicibus: nec contra[a]: ad laicum enim ius spirituale & ecclesiasticum non pertinet[b]. Neque prohibere is potest iudices ecclesiasticos in his, quæ iurisdictionis eorum sunt, iudicare[c], & de quibus nullo modo cognoscere laicis possunt[d]. Et sicuti, quando in Gallia iudices regij cognoscunt de criminibus, & causis quibusdam personarum ecclesiasticarum, id non fit ratione præscriptionis, sed vel ratione priuilegij, vel ratione criminũ, quæ principibus, quibus Deus iussit pacem Reipubl. temporalem & armatam, castiganda committuntur. Sic & de causa possessionis beneficiorũ quæ temporis maxime est, & ne ad arma perueniatur, vtque vim arceat, Tribunal regiũ cognoscit. quod & priuilegio Martini Papæ, regibus nostris concessum nominatim est[e].

26 ¶ † Considerantur que inibi magis res, quam personæ, quemadmodum in criminibus exequendis coram iudicibus regijs, personarum ecclesiasticarum dicitur, si rei delationis armorum, imminutæ humanæ maiestatis infractionis saluæ gardiæ, Sodomiæ, adulterationis sigilli regij, sortilegij, & aliorum, quæ tradicat Chassan. ad rub. *Des iustices, & Droicts de scelles*, in Consuet. Burgund.

27 ¶ † Non præscribet etiam iurisdictionem, qui ex sua persona incapax est in alijs quam causis iam explicatis spiritualibus vel temporalibus: veluti priuatus, qui nullam habet iurisdictionem, aduersus habentem non pręscribet, quia ex sua persona incapax est, vt notat Lucas de Penna[f]. Et ex tali præscriptione neruus publicæ disciplinæ rumperetur[g], ideo non admittitur[h]. At qui habet aliquam iurisdictionem seu imperium, poterit aduersus alium habentem præscribere[i].

28 ¶ † Cum personis, iungendus est modus præscribendi, & formula. Nã Petrus Iacobi[k] absolute dicit, non posse præscribi iurisdictionis causas, per decem annos: quia dicat iurisdictionem, non habere causam perpetuam, & ideo non videatur præscribi longo tempore, vel longissimo, nec alio modo quam vsu cuius initij non extet memoria, exemplo seruitutum discontinuam causam habentium[l]. Et quod dicitur, consuetudinem dare iurisdictionem[m]: contendit intelligendum esse de vetusta consuetudine seu de vetustate. Et longum tempus, pro legitimo exponendum[n]. Sic etiam sentit Paulus Castrensis[o], ea quæ sunt imperij meri nõ posse præscribi, nisi tempore cuius non extet initij memoria: puta cognitionem causarum criminalium, & non criminalium, si multa earum in fiscum deferatur[p]. Nam per hoc tempus possunt non alij præscribi cõtra principem, ea quæ in signum specialis priuilegij relicta[q]: & contra principem vtrumque, Summum pontificem & Principem, centum annorum spacium sufficit[r], exceptis vt dixi, iuribus superioris dominij, & prælationis[s]. Probabiliter tamen responderi posse ait P. Iacobi, cum de iurisdictionis acquisitione quæritur: si homines, vel incolæ alicuius ciuitatis, vniuersitatis, vel municipij, vel maior eorum pars, adierint litigandi causa iudicem alicuius Baronis vel Comitis, in territorio iurisdictionem exercentem, non per errorem, sed scientes nullam eum in illos habere iurisdictionem, & ita fecerint per decem annos sine interruptione, vt consuetudine ea videatur iurisdictio quæsita. Videntur enim ex consensu, scientes prorogasse iurisdictionem[t]. Contra si qui litigauerint coram alieno iudice, qui non habuerint vniuersitatem: quales sunt pagi, quibus non sunt Decuriones seu Consules. Quia illi non possunt dare iurisdictionem, quum neque statutum possint cõdere, aut legem non scriptam[u].

29 ¶ † Cæterum si duo Barones vel alij qui iurisdictionem habent, litigent de iurisdictione possessorio interdicto retinendæ, secundum eum iudicandum est pro víndicijs, qui tempore litis contestatæ possidet, vel quasi possidet, non vi, non clam, non precario[x]. Si autem de proprietate quæratur, pro eo iudicandum qui ab immemorabili temporis initio, se possedisse ostendit, quia iurisdictio habet interpollatam possessionem.

30 ¶ † Quid autem ego in tam difficili quæstione sentiam, explico: iurisdictionem sicuti seruitutes, cum titulo & bona fide posse præscribi, inter præsentes per decem annos: inter absentes, viginti. Et mihi videtur iure Codicis textus expressus, in l. fin. de præscript. long. tempor.[y] per quem vniuersæ iuris antiqui & PP. controuersiæ sopitæ videntur. Si sine titulo vero, aut sine eo quod tituli habet vim, quis velit vsurpare sibi iurisdictionem, ad immemorabile tempus recurrendum est, quod vice tituli est[a]. Bona fides est fundamentum omnium præscriptionum[a], vt non vi, non clam, non precario possideat[b], ita enim possidere, est mala fide possidere[c]. Interpretantur autem maxime bonam fidem requiri Doctores, quando de decennij vel vicennij præscriptione agitur. Non enim desiderari probationem bonæ fidei putant[d], eo quod præsumatur, in præscriptione triginta annorum, vt rescriptum est in dominio soli & rerum corporalium vsucapiendo[e]. Qui plura voluerit hac de re expendere, videat Longouallium, in l. imperium, de iurisdict. omn. iudic. in 3. part. Et si discedere velit causam continuam habere contra Petr. Iacob. iurisdictionem, consulat Barto. in l. iusto titulo, §. non mutat, de vsucap. Ioan. Fabrum, ad §. retinendæ, de interdict. Albericum, in l. foramen, de seruitut. P.

31 ¶ † Superioribus adijcienda est consideratio qualitatis iurisdictionis, quatenus limitata est à principe[f]. Quantitas inspicienda quoque de qua iudicare permissum est, vt in præsidialium iurisdictione. Et tunc obseruandum etiam, separatim censendas esse actionum formas, ne cumulatione augeatur, vel minuatur iurisdictio[g], habendaq; ratio eius quantitatis quæ petitur, non eius quæ debetur[h].

32 ¶ † Subinde, & territorium cuique iudici concessum, spectandum est in æstimanda iurisdictione[i], quianum territorium non excedit inter inuitos[k]. Nec secundum iura ciuilia in alieno territorio sine iudicis proprij consensu, iudex exequi potest suam sententiam[l]. Et olim in Gallia ex ius rei gratia literæ seu codicilli à Cancellaria impetrabantur, vt exequi liceret sententiam in alterius territorio, vocabant literas *pareatis*: idque donec constitutione regia permissa est iudicibus regijs, sine permissione & literis illis, *pareatis*, executio sententiarum. Sunt enim in Gallia omnes regij iudices, omnesque illorum curiæ eiusdem domini & regis.

33 ¶ † Sunt tamen quædam

a cap. tuã sam, quæ de præscr. ap Cire e quãnis sit graue, de decim.
b ca. Massana, & ca. sacrosancta, de electio. c. bene quidẽ, 96. dist.
c cap. 2. de for. compe. ca. 2. de iudic.
d c. contingit, de arbit. c. ecclesia, de constitut. d. c. bene quidẽ, 96. dist. ca. cum laicis, de reb. eccles. non alien.
e Guido Pap. decis. 2.
f Luc. de Pen. in le. viros spectabiles. de diuers. offic. lib. 12. C.
g ca. peruenit, 10 q. 2.
h c. cum inter, de consuet.
i argu. ca. cum olim, ca. audientiam, c. ad audientiam. de præsc.
k P. Iaco. in libel. de consless. in rem actio. §. quæstio quia, de præscrip.
l l. hoc iure, §. duct aquæ, de aqua quoti. & æstiu. l. foramẽ, de seruitut.
m d. l. 1. de e mano. liber. C. cum simil.
n per leg. 2. de diuer. offi. lib. 12. C. l. testam. & ea omnia, C. de testam.
o Paul. Castr. in l. imperium nu. 4. de iurisd. om. iud.
p vt in l. apparet. §. si quis fer mututem. de sti. & Ouqua præs.
P in leg. Vlu aqua, & le. dili gẽter, de aqua. doc. lib. 11. C.
q c. super quibusdã, de ver. sig.
r l. 1. §. & auth. quas actiones, C. de sacros. ecclesi. § quod ro tem, titu. vt eccles. Rom. 100. an præscr. gau. in auth. cap. ad audientiam, c. cum nobis, ca. si diligenti, in fine, de præscr. cap. nemo, 16. q. 3.
s c. qui cathedram, 93. dist. ca. quia ex sola ca. vigaminu, & ca. scissura, 24. q. 1.
t l. 1. & 2. de iudic. P. leg. si per errorem, de iurisd. om. iudic. P.
u P. Iacob. vbi sup. & leg. c. cum accessissent, de constitutio. Luc. de Pen. in l. viros spectabiles, de diuers. offic. 12. C.
x arg. § hodie, de interdict.
y ll. 7. C. si. sl.
z d. l. hoc iure, §. ductus aquæ, de aqua quot. P.
a ca. si diligenti, & c. vigilanti, de præscrip.
b l. si quis diuturno. si seru. vend.
c gl. in l. clam possidere, de acqui. poss. P.
d gl. in l. 1. §. plane, de vsu quor & vsufructus legat. sore
e Paul. Castr. in l. Seminum, in §. de fund.
f le. per tutore, in l. in agris, de acquir. rer. dom. P
g l. si idem cũ eodem, 11 de iurisd. om. iud.
h l. cum quidã puella, 19. § ñ. eod.
i l. pupillus, §. territoriũ, de verb. sig. l. fi. de iurisd. om. iudic. P.
k d. l. fi. de iurisd. l. fi. de offic. præf. vrb. l. & 4. de offic. Proconsul. c. fin. de constit.
l l. fi. vbi & apud quem cognit. in integ. rest. agit. fin. C. l. le. properandum, §. sin autem, de iudic. C. l. à diuo Pio §. 1. de iudic.

quædam iurisdictionis species, quæ non tam adhærent territorio, quantū personis certis in quas exercent potestatem [a]. Sicq; Episcopus, quamuis non habeat territorium temporale, tamen in sua Diœcesi habet iurisdictionem [b], vt & Archidiaconus [c]. Quare & habet Episcopus in personas sibi subditas iurisdictionem etiam extra suam diœcesim [d]. Idipsum dicendum de latruncularoribus, qui potestatem habent à præpositis Mareschalcorum, in latrones, & viatum obsides, & alios suæ iurisdictionis, quæ potius administrationi quam territorio adhæret.

a le. more. de iurisdict. omn. iud. c. cum ostingat, de for. compet. le. fin. C. vbi & apud quem io rest. mili. &c.
b ca. cum Episcopus, de offi. ordin. in 6.
c ca. adhæc, & ibi Innoc. c. ex nostrã, de offi. archid.
d clem. vni, de foro compet.

de Iudicibus Delegatis in genere. Cap. 22.

Lib. 1 P. tit. 21. Lib. 3. C. tit. 4. Lib. 1. Decreta. tit. 29. Lib. 1. Sex. tit. 14. Lib. 1. Clem. tit. 8.

1. *Iudices ordinarij, & delegati qui.*
2. *Recuperatores iudices qui dicti, & quare.*
3. *Διαιτηταὶ, item κληρωτοὶ iudices.*
4. *Delegati iudices à quibus dantur.*
5. *Pudicitia prostrata proximi sanguine iudices constituti.*
6. *Arbitri ex edicto litigantibus dati.*
7. *Senatus iudices dat.*
8. *Delegari qua causa possint.*
9. *Delegatio omnium causarum iure pontificio an fiat.*
10. *Delegare quis possit.*
11. *Delegatus quando possit subdelegare.*
12. *Delegandi formula.*
13. *Delegatio cui fieri possit.*
14. *Iudex petitus ab vno ex litigantibus an dari debeat.*
15. *Delegationis fines seruandi, effectus, & potestas.*
16. *Delegatus non exequitur sententiam manu militari, sed inuocato auxilio ordinarij.*
17. *Commissarij abusum quis corriget.*
18. *Delegati potestas vnde metienda est, & quibus modis finitur. nu. 19. & seq.*
20. *Iurisdictio quando & quomodo prorogari possit à litigantibus.*
21. *Delegationis potestas extinguitur morte delegati vel delegantis, quomodo.*
22. *Delegandi iurisdictionis causa, & rationes.*
23. *Conseruatores iudices qui dicantur, eorum potestas & qualitates, species conseruatorum, pro quibus dentur. potestas, à quibus dentur, qui dari possunt, fines, & rationes: quando extinguatur potestas, & num. 24. 25. 26. 27. 28. 29. & 30.*

1 Ratione iurisdictionis, rursum Iudices dicuntur, vel ordinarij vel delegati. Ordinarii illi dicti, qui consuetam & assiduam exercent iurisdictionem, ab alio iudicis vel magistratus imperio non pendentem: qui habent potestatem iudicandi, vel à lege, vel à principe, aut ecclesiastico, vt à summo Pontifice vel temporali, vt rege vel imperatore [e], suo beneficio, non alieno [f], vt delegatus, qui alterius iudicis vices agit, neq; quicquam proprij in iurisdictione habet [g]. Expedio primum delegatos, vt liberius illis obiter explicatis, quæ iuris ordinarij sunt persequar. 2 ¶ † Delegati dici possunt commissarij & recuperatores, quibus negotium aliquod iurisdictionis vel cognoscendū, vel exequendum committitur. Principio tamen & proprie recuperatores dicti sunt, quibus Prætor mandabat cognitionem interdicti recuperandæ possessionis: à recuperatione facienda vel statuenda, recuperatores dicti, per quos res recuperaretur. Hinc & iudicium Prætoris recuperatorium apud Ciceronem in Frumentaria. [*Veniant Syracusas, & te Pratore videlicet æquo meo, Apronium delictas tuas ac vitam tuam iudicio recuperatorio persequātur.*] Et rursum alibi [h], hoc iudicium ad possessionis causam retulit. [*Non enim*, inquit, *oportet in recuperatorio iudicio eius maleficijs de quo inter recuperatores quæritur fieri præiudicium.*] Et Plautus [i],

e cap. à iudicibus, 2 q. 6. 1 & quia, de iurisd. omn. iud.
f l. more. eod.
g l. 1. §. qui mādatam. de off. eius cui mand. est iurisd. P. § 1. 1. 5. qui mādatam, eod.

h Cic. 2. Rhetor.
i Plaut. in Bacchidib.

Postquam quidem Prætor recuperatores dedit.

Aditus namque Prætor iudicij formulam constituebat, additis semper dictionibus, *si, ne, vti, vt*, Vt constat ex titulis interdictorum & iudices dabat, quod quia optime explicat Budæus ad l. imperiū, §. iudicandi quoque necessitas, de muneribus & honor. In annotat. posterioribus. in P. non prosequor. Meminit de recuperatorio iudicio & Sueton. his verbis [k]. [*Inter hæc Flauiam Domicillam duxit vxorem, Statilij Capellæ equitis Romani Sabratensis ex Africa delegatam olim, latinæque conditionis, sed mox ingenuam & ciuem Romanam recuperatorio iudicio pronunciatam patre asserente, &c.*] Dabātur isti iudices post quæstionem propositam prætori, statim & sine dilatione, pro possessione controuersa, vt ex verbis Plinij [l] colligitur, dum ait. [*Nam vt in recuperatorijs iudicijs, sic nos in his comitijs quasi repente apprehensi synceri iudices fuimus.*] Successu tamen temporum factum est, vt delegati ab alijs quam à Prætore, & alias ob causas quam pro interdicto, recuperatores dicerentur. Sicut legitur apud Liuium [m], cum esset quæstio de præmio coronæ muralis inter Q. Trebellium centurioné quartæ legionis, & Sextum Digitum socium naualem, dictum est. Scipionem dedisse recuperatores, qui cognita causa, testibus auditis iudicarent, vter prius oppidum transcendisset. Recuperatores quoque dicti, qui de petitionibus cognoscerent, quibus quis sibi res postularet [n]. Similes recuperatoribus Athenis fuerunt, qui διαιτηταὶ vocabantur, & 3 qui κληρωτοὶ [o]. ¶ † Dati etiam iudices, delegati interdum dicūtur [p]. Iudices ergo delegati, recuperatores, vel dati vel dantur à principe, vel ab alijs. 4 ¶ † Delegantur enim cognitionibus certis negotiorum à principe, vel aliarum causarum iudices, qui tamen ex sua iurisdictione notionem delegati negotij non habent: vel alij qui Magistratum non habent. Sic scribit Iulius Capitolinus [q]. M. Cæsarem in Senatus honorificentiam, multis & Prætorijs, & Consularibus, & priuatis decidenda negotia delegasse, quo magis in exercitio iuris eorum cresceret authoritas. Frequens delegatorum 5 à principe in iure fit mentio [r]. ¶ † Fuerunt ex edicto Tyberij iudices dati mulierum sanguine proximi, pro pudicitia vindicanda prostrata per matronas, quibus non esset accusator publicus, vt illi de maiorum more eas coercerent [s]: id enim permiserat antea Romulus [t]. Quod & Gallis lex olim permittebat. Sic enim scribit Iulius Cæsar [v], [*Viri in vxores, sicut in liberos, vitæ necisque potestatem habent: & cum paterfa. illustriore loco natus decessit, eius propinqui conueniunt, & de morte si res in suspicionem venit, de vxoribus in seruilem modum quæstionem habent, & si compertum est, ignibus atque omnibus tormentis excruciatas in-* 6 *terficiunt.*] ¶ † Authoritate quoq; rescripti principis, dantur arbitri seu iudices contendentibus, ab alijs Magistratibus, ad quos rescriptū dirigitur [x]. Vt hodie in Gallia proximis vitæ litigantibus, & de controuersijs negotiatorum ex edicto regio dantur

k Suet. in Vespasia. c. 3.
l Plin. Iuuior. lib. 3. Episto. epistola. Maximo suo.
m Liu. lib. 6. dec. 3.
n Philipp. Beroald. in Suet. de Domitian. ca. 8.
o Bud. in le. munerum §. iudicandi, de munet. & honor. P.
p in le. placet; C. de pedan. iudicib.
q Iul. Capitol. in M. Cæs.
r l. fin. vbi & à quo quem in inte. resti. ag. C. leg. 2. C. de sportul. tot. tit. de offic. & pot. iud. delega.
s Suet. in Tyber. c. 35.
t Dion. Halic. in 2.
v Iulius Cæsar lib. 6. comment.
x vt in l. 1. § à quis in appellatione, vers. denique, de appellat.

dantur arbitri, qui sanguine proximi sunt, vel alij. Quando autem quis cogatur in arbitros compromittere, tractatum inuenies apud Bart. in 2. quæstione, quæstionum per illum disputatarũ. Dantur & alij arbitri seu iudices, ex officio à Magistratibus, qui & ab illis delegati dicuntur[a], hodie etiam inquit Budæus[b], à collegio eorũ qui cancellarijs regijs intersunt iudicũ fiunt constitutiones & principalibus rescriptis fiunt, nisi Cancellarius adsit, ad quem tunc summa earum rerũ defertur cognitio. Vocamus in praxi, *lettres de committimus*.

7 ¶ † Apud Athenienses archon, dabat iudices de contractibus[c]. Petebantur & olim apud Romanos à Senatu iudices, maxime ex Domitiani instituto[d]. Vidi ego & sæpe in suprema curia Tholosana, litigantes & contendentes de suspectis iudicibus ordinarijs reijci ad forum extraneum, sine præiudicio tamen ordinariæ iurisdictionis in alijs: committendo extraneo foro eius rei notitiam. Notum est etiam præsidialium consiliariorũ causas, ex delegatione constitutionis regiæ, in proximam præsidialium sedem reüci. Extat tit. *de officio eius cui mand. est iurisd. P.*

8 ¶ † De legato materiam habet idoneam de qua fiat: & ideo requiritur vt causa quæ delegatur, sit iurisdictionis eius qui delegat, aliter nihil agitur[e]. Item vt causa sit delegabilis: nam qui ita adhærent magistratui, vt propterea videatur creatus, delegari non possunt per eum qui illum habet Magistratum[f]: quia ipse ea per seipsum, veluti quod officij commissi sibi sint gerere debet: Ad minus si media committat, permittente lege, contestationem audire & sententiam ferre debet[g]. Electa quippe videtur industria & persona, vt non possit alij delegari munus illi concessum[h]. Et proinde, quæ dicunt meri aut mixti imperij, delegari non possunt[i]. Et in maioribus negotijs, puta in criminalibus, neque postea per delegatum, sed per ipsum iudicem examinari debent iure ciuili: quamuis in ciuilibus, per delegatos examinentur[k]. Receptum singulari iure tamen est fauore causæ, causas quasdam delegari posse maiores, vt in fauorem pupillorum, & in alijs lege expressis[l]. Etsi enim tutoris datio, neque imperij neque iurisdictionis proprie dicatur: attamen non alij competit, quam cui princeps, lex, aut Senatusconsultum concessit nominatim & regulariter mandari non potest[m]. Ex causa itaque potest, vt maiores aliæ quoque causæ, si ex necessitate Magistratum abesse expediat[n]: vel si alia graui vel maiori causa sit impeditus[o]. Notant at interpretes[p], iure pontificio, causas quæ meri imperij dicuntur, posse delegari, quas iure ciuili licet iudicibus valde occupatis & absentibus necessario, delegare.

9 ¶ † Et ita iudex quilibet, potest etiam in causa capitali eius vnum capitulum, vel totã causam delegare, contra auth. apud eloquentissimum, de fide instrument. C. Et sequimur ius Pontificium, quod omnia delegare permittit, secundum Ioan. Fabrum, in auth. ad hæc, de iudicib. & Guido Papæ. decis. 624.

10 ¶ † Delegatio fit ab eo qui potestatem hãc habet, vt à principe & ab alijs idoneis Magistratibus. Qui enim delegare non potest, nihil per delegationem concedit[q], ijsque debet esse Magistratus[r], nam delegatus à iudice delegare non potest[s]: quod nihil proprium habeat[t].

11 ¶ † Exceptis quibusdam, & primum si delegatus sit ad vniuersitatem causarũ, nam is in quibusdam subdelegat[u]: quia & Prætor omnem iurisdictionem demandare potest[x], & ita quoq; iudicis dandi consequenter licentiam[y]. 2. Subdelegat delegatus à Proconsule[a]. Sed & hodie 3. Senator à Senatu commissarius vel delegatus, subdelegat executionis realis alibi faciendæ causam: dummodo & accedant literæ regiæ seu cancellariæ, quibus subdelegatus à principe authoritate donatur[a]. 4. Et delegati à Principe subdelegare possunt[b].

12 ¶ † Formulæ delegationis vel commissionis notæ sunt apud pragmaticos ex qualitate mandantium & rerum mandatarum præscriptæ. Fiebat & apud recuperatores spõsio in interdicto vnde vi, vt ait Cicero pro Cæcinna.

13 ¶ † Cui autem possit delegari, resoluitur: iudicem datum vel delegatũ, subditũ esse debere iurisdictioni eius qui delegat[a]. Debet enim is esse, cui imperari possit: & ius dicenti extra territorium impune non paretur[d]. Si tamen exequendum sit iudicium in aliena iurisdictione, indices requirunt per literas iuridicum loci, liceat vt in suo territorio exequi, iuxta l. à Diuo Pio, §. 1. de re iudica. Debet & esse is cui delegatur vel datur, vt iudex alioquin idoneus[e], & sine suspicione. Et ideo Callistratus iubet obseruari, ne detur is iudex, quem alter litigantium nominatim dari petit: id enim esse iniqui exempli Adrianus rescripsit, nisi hoc à principe respiciente ad verecundiam petiti iudicis, permittatur[f]. Multo magis nec dari debet ia delegatus vel commissarius, qui procurauit sibi delegationem fieri. Qui se enim ingerit suspectus est[g]. Potest tamen absente aduersario iudicem delegatum sibi generaliter petere litigans, sed absens adiungi ei collegã postulare potest, vel datum ex iusta causa reijcere, vt alium iudex subsortiatur[h]. Sed & ex pluribus iudicibus oblatis, si alterius maxime non interest, & si suspecti non fiant, sibi vnum vel plures quilibet poterit deligere[i]. Commissio tamẽ citationis faciendæ expeditur ad petitionem actoris, & ad requisitionem partis dari debet, vt ait Aretinus in cap. 1. de iudic[k]. Sunt tamen casus, in quibus etiam citatio valet etiã non petente parte, de quibus vide Chassa. ad §. 6. *des iustices*, num. 65. in constit. Burg. Adde & legitimæ ætatis, saltem 20. annorum, esse debere qui delegatur: nisi à Principe minor delegetur, iuxta c. cũ vigesimũ, de offi. deleg. Et in summa quę in persona idonei iudicis requiri dictũ est in delegato requiruntur fere. Tractat & hæc fuse Hostiensis in Sum. ad tit. de offic. delega. §. cui possit delegare: vbi & in reliquis, plura de hac materia videto.

15 ¶ † Effectus & finis istius delegationis sunt, ijdem ac iudicis: vt & ordo quoque & reliqua iudicij seruentur, de quibus in ordine iudiciorum, & possit delegatus condemnare vel exequi eo modo præscripto suæ delegationi & mandato, cuius fines diligenter seruare debet[l]. Ideoq; necessarium est, vt mandati habeat literas, sine quibus illi non creditur[m]. Et ideo fides etiam post sententiam delegati debet fieri de commissione seu de delegatione, vel ea debet inseri ante sententiam, vt probet iuxta l. publicati, C. de testam. Potest & delegatus iudex eum tueri in possessione, cui virtute suæ commissionis adiudicauit possessionem[n]: secus si cõmissarius sit simplex, non iudex[o]. Potest & iudex delegatus qui condemnauit soluere, cõdemnato dilationem solutionis causa dare etiã post sententiã[p].

16 ¶ † In executione rei iudicatæ per delegatum à Principe, si opus sit manu militari, debet executionem suæ sententiæ committere ordinario iudici, quia nõ potest manu armata eam exequi[q]: & ea sola executio fit per ordinarium habentem notionem causarum meri impe-

a l. 1. C. de pedaneis iudicib. l. sancimus, in 1. de edict. diuer. iudicio. l. 1 & 3 §. de iurisdic. omn. iud.
b Budæ. in d. l. moneta, §. iudicando, de muneribus & honor. P
c Iul. Pollux lib. 8 in magistratibus Atheniensium.
d Sueto. Tranquil. in Domi. c. 8.
e leg. 1. qui pro sua iurisdictione iudic. dare dat. poss. lib. 2. C. tit. 4
f l. 2 de peda. iud. C.
g auth. adhæc, de iudic. C. §. illud, vt def. seu funera eorum non iniuri., &c. in auth.
h l. inter artifices, de solutio. c. fi. §. fi. de offic. & po. iudi. dele.
i l. 1. de off. eius cui mand. est iurisd. Alex. & Paul. Castr. in l. imperium de iuris. omn. iud.
k authe. apud eloquentissimum, C. de fide instrumẽ. l. de minore, §. plurium, de quæst. P.
l l. 1. § fi. & l. a. & le. cognitio in princ. & §. 1. de iuris. omn. iud. P.
m l. muto, 6. §. tutoris datio, de tut. P.
n l nec mandare, de tutor. & curat. dat. ab ijs &c. P.
o le. 1 §. huius rei, de off. eius cui manda. est iurisd. P.
p c. si pro debilitate, de offic. deleg.
q gl. in c. quod sedem apostolicam, in verb. cõmittere, & ibi Pano. de offi. ordi.
r la. 1. & l placet. in 1 de peda. iudic. C.
s l eum qui iudicare, 13. de iuris. om. iud.
t l. fi. de off. eius cui mand. est iuris. P. le. 1. iudice, de iud. C. l more maiorum, de iuri. om. iudi. P. ea. super quæstio nem. § fi ero, de offic. deleg.
v l. 1. §. fin. & l. fi. prætor de iuri. omn. iu. P.
x l. 2. in vet. ab eo, C. qui & à quo appel.
y l. solet. de iuris. om. iudic.

a l. 2. & l. imperiũ, §. fi. eod. P
a l. legatus, & l. legati, de off. procon. l. cum prætor, de iud. P.
b iuxta le. à iudice, in fine, C. de iudi. c. super quæstionẽ, & ex litera, de off. & pot. iud. deleg. c. 1 eod. tit. in clem. 4. l. à iudice.
c l. vni., C. qui pro iurisd. iud. dare dat. poss. glo. in c. pastoralis, de off. et deo. gloss. in l. eum qui iudicare, in verb. magistratum, de iurisd. om. iud.
d l. fi. tit. de iurisd. P.
e le. statutum, §. in nullo, de rescrip.
f le. obseruandum, 47. de iudic. P.
g le. veniet, §. 1. ad legẽ Corn. de fals. le. quæ omnia, de procur. P. l. si quis quam, C. de episc. & cler.
h auth. offeratur, de lit. cont. C.
i ea iudices, 3. q. 6.
k facit c. licet, de accusatio. l. ad peremptorium, de iudic. P. l. si finita, §. Iulianus, & ibi Bart. de damn. inf.
l l. diligenter, mand. P. §. in 9. eo. ti. apud. Instit. c. cũ dilecta & ibi inter. de rescript. Iason in transactionis placitũ de transact. C.
m c. cum in iure peritus, de offic. delega. & ibi gloss. & interp. Bald. in l. vni., ne lic. in vna ead. caus. ter appella. ca. cum l. nobis, de testibus. le. 4. §. fin. cum, C. de erbit. l. vni., de mand. princ. C.
n gl. pen. in c. ex parte, de testib.
o Masuer. in pract. ti. de poss. ss. §. 21. in c. ipsum si cõmissarius.
p c. querenti, de offic. deleg.
q Felin. in cap. de cætero, col. 5. de re iudica. Chass. ad rub. des iustices & droits d'ecclesiales, nu. 70.

imperij[a]. Poteſt tamen delegatus à Principe, præcipere & cogere ordinarium iudicem, vt auxilium opemque ferat in executione ſententiæ, ſi agear: *vt notat Bartol. in l. à Diuo Pio in princ. de re iudic. facit c. paſtoralis, & c. ſignificaſti, de offic. ordina. l. fin. C. de iudic.*

17 ¶ † Cæterum ſi apparitor regius, qui vocatur commiſſarius, vel alius delegatus à Rege vel à Curia abutantur poteſtate, vel excedant fines mandati: correctio pertinet ad Regem vel iudicem, ad quem dirigitur cauſæ cognitio, vel ad curiam delegantem: at ſi abuſus tranſeat in crimen aut delictum, ordinarius iudex loci poſſet eos punire[b]. Iudex nihilominus à ſummo Pontifice vel à Principe delegatus, maior in ea prouincia illis eſt, quorum cauſam ſuſceperit terminandam: quod dignitaté gerat Principis. Ideo & Epiſcopos aliaſque perſonas contumaces punire poteſt, temperate tamen & ſecundum negotij qualitatem[c].

18 ¶ † Officium & poteſtas in vniuerſum delegati, ex clauſulis eius mandati colligitur: & ſi plures delegati ſunt, illas clauſulas in decernendo obſeruare debent: an duobus negotium committitur ſimul & ſimpliciter, vnúſve ſine alio cognoſcere aut iudicare poſſit[d]: an vero tribus vel pluribus cauſa committatur, cum hac clauſula, [*quod ſi omnes intereſſe nequiuerint, duo rem nihilominus exequantur.*] De qua clauſula & effectu, vide c. prudentiam, 21. cum ſuis §§. & c. cum cauſa, 22. c. licet, 30. c. vno, 42. de offic. deleg. Et Hoſtien. in ſumma eius tit. §. quod ſi eius officium, verſ. Spectat ergo ad officium, cum ſequentibus. Adjicitur & interdum clauſula, *appellatione remota*, qua non obſtante tamen, ex iuſta cauſa appellatur[e].

19 ¶ † Et ſic per appellationem interpoſitam, delegati poteſtas quieſcit & finem accipit. Vel ſi ſententia exequutioni demandata non ſit, per illam appellationem ſuſpenditur[f], & redit iuriſdictio vel ad delegantem, vel ſubdelegantem, ſi iam totam cauſam ſubdelegauerit: quia à cõmiſſario ad committentem fit appellatio[g]. Si ſubdelegans, idoneus ſit: aliter, ad delegantem primum[h]. Quemadmodum cum Epiſcopi delegatus recuſatur, coram Epiſcopo recuſationis cauſa eſt probanda: quamuis ſi agatur de alijs à Summo pontifice delegatis: vno vel pluribus recuſandis, inſpicienda ſit clauſula mandati, iuxta c. ſi contra vnum, 4. de offic. deleg. in Sex. Nam & interdum additur, vt omnes, vel duo, vel vnus, cognoſcere & exequi mandatum Apoſtolicum poſſint, vel aliud quippiam ſimile, quod ſequendum eſt[i]. Item ſi mandatum executionem acceperit, finitur poteſtas[k]: non ſecus quam, quum certum tempus mandato præfixum eſt cauſæ decidendæ, eo tranſacto, niſi præfixus dies de partium voluntate prorogabi-

20 tur, mandatum expirat[l]. ¶ † Sic enim receptum eſt, ſolennitates iuris in fauorem litigantium inductas, ab eiſdem poſſe remitti ex conſenſu[m], quare prorogare poſſunt tempus iuriſdictionis, niſi princeps vel qui delagat hoc excipiat[n]. Regulariter enim delegationes & reſcripta, cum ſint ſtricti iuris, non extenduntur, nec à perſona ad perſonam, nec ad alias res quam quæ reſcripto continentur[o]. Quamquam in ordinaria iuriſdictione, plerunq; & maxime ex conſenſu partium, ad iſta fiant iuriſdictionis prorogationes expreſſe vel tacite, vt videbis tractatum apud Hoſtienſem, in ſumm. titul. de offic. & pot. iudic. deleg. §. quibus modis eius iuriſdictio prorogetur.

21 ¶ † Et proinde cum delegatio ſit ſtricti iuris, & vix prorogationem perſonarum admittat, extinguitur morte delegati[p], & delegantis[q], re integra, & lite non conteſtata, non aliter[r]. Item ſi delegatus ſemel à ſe iuriſdictionem abdicauerit, nec ex partium conſenſu eam reſumere poterit[ſ], minus etiam, ſi is qui mãdauit reuocet mandatum[t].

22 ¶ † Rationes delegatorum præcipue colligi poſſunt ex neceſſitate iudiciorum: vt citius & facilius lites per plures expediantur, impeditis ordinarijs, vt diximus, in aliarum cauſarum expeditione[u]. Et à natura cauſarum quoq; fauor celeritatis deciſionis apparet, vt cum de poſſeſſione controuerſia eſt, ſopienda prius per recuperatores: ne ad arma perueniatur[x] & ſciamus quis partes

23 actoris, quis rei ſuſtinere debeat[y]. ¶ † Eadem cauſa præter ordinem magiſtratuum, dicuntur delegati, qui conſeruatores appellantur à Summo pontifice delegati, vt à manifeſtis iniurijs & offenſis defendere poſſint ſibi commiſſos[z]. Quibus & datur iuriſdictio ad hunc effectum, cum poteſtate caſtigationis faciendæ in contumaces, obſeruata tamen modeſtia & temperamento[a].

24 ¶ † Iſtius conſeruatoris poteſtas & qualitates, ponuntur in c. fin. de offic. delegat. in Sex. vbi gloſſæ notant differentias & conuenientias delegatorum aliorum & conſeruatorum. Duplices conſtitui poſſunt eius ſpecies, vna eſt conſeruatorum electorum nominatim & perſonaliter: vt ſi Petrus Abbas Sancti Victoris, conſeruator detur pro conſeruandis priuilegijs Titij; vel pro conſeruando Titio. Altera ſpecies eorum qui electi nomine dignitatis dicuntur: vt cum datus eſt Abbas S. Saturnini conſeruator priuilegiorum ſcholaſticorum in Academia Tholoſana ſtudentium: & Abbates Marſiliaci & Moiſaci, conſeruatores priuilegiorum ſcholaſticorum ſtudentium in v-

25 niuerſitate Cadurcenſi. ¶ † Dantur conſeruatores diuerſorum negotiorum & perſonarum, & nomen indicat, tantum conſeruandæ alicuius rei cauſa datos: vt dicimus defenſores locorum & ciuitatum, ferme eadem cum poteſtate dari à principe[b]. Sunt enim à principe introducti conſeruatores & defenſores ſingulari iure, vt & iniurias repellant, parentis vicem ſibi commiſſis exhibeant, deſcriptionibus non patiantur affligi, officialium inſolentiæ & iudicum protacitati, ſalua reuerentia pudoris, occurrant[c]. De defenſoribus iam tractationem executi ſumus, lib. 18. Syntagm. huius, c. 18. vt opus non ſit hic crambem re-

26 coquere. De conſeruatore tantum ago. ¶ † Limitat autem Summus pontifex, vt plerunq; per reſcriptum, poteſtatem conſeruatorum: & generaliter tamen ſtatuit, vt nonniſi de manifeſtis iniurijs & violentijs ſciẽter ſe intromittant[d]. Recipiet tamen ſuper notoria iniuria probationes, ſi conteſtatio ſit: ne negatione reorum, eludatur eius iuriſdictio[e]. Quamuis enim manifeſta & notoria non indigeant probatione[f], tamen non omnia omnibus eodem modo manifeſta ſunt, & ideo egent cognitione[g], potiſſimum ſi negetur:

27 quia negatione res videtur fieri dubia[h]. ¶ † Ab eo autem ſolo conſeruator datur, qui poteſtatem habet iuriſdictionem conſtituendi: idcirco conſeruator non ſubdelegat[i], nec alium conſeruatorem creat, quanquam alius delegatus à principe, ſubdelegare poſſit in totum, & pro parte delegatum[k]. Quare & plures interdum dantur conſeruatores vnius negotij, vel perſonarum vt altero deficiente ad alterum veniatur. Citationes nihilominus iure ipſo & denunciationes ſententia-

a Angel. in qui teſtituere, de in rem verſ. P.

b Maſuer in practitul. de pœn. §. 12. incipit. item ſi ſeruiens, Cyn. in authen. qua in prouincia, C. vbi de cri. agi oport. facit l. quod prouulgato, de offic. præſ. vrb. & l. 10. Feb.

c c. ſane, 11. c. præterea, 5. c. de cauſis, 4. §. illis, & c. ſignificãdo, 3. de offic. iud. deleg. c. c. eod. tit. in Sex.

d c. cauſam matrimonij, 16. de off. deleg. l. duo ex tribus, de re iudic. P. l. 8o. de eduo. fiſc.

e C. l. ſi fiſcus, de iure fiſ. c. obeuntibus 23. diſt. cum ſimil. n ca. educeri, de reſcrip. c. vt debitus honor, de appellatio.

f c. paſtoralis, 28. § præterea, de offic deleg. d. c. vt debitus honor, de appellat.

g c. ſuper queſtionum, 27. §. porro, de offi. deleg c. ſi duo ex tribus, ca. 51 eod. in Sex.

h ca. ſi is cui cauſa, 9 de off. deleg in Sex.

i ca. cum plures, eod.

k c. in literis, eod. apud Grego. l. iudex poſteaquam, de iudic. P.

l c. Paſtoralis, & c. de cauſis, 4. de offi. dele. l. diem proferre, de recep. arbit.

m ca. licet, de paſti ſpolia. l. 8. de fer. P. ca. rnis, eod. tit. apud Greg.

n l. 2. §. ſed & ſi iudex, de iudic. P.

o c. ſignificante, ca. ſignificauit, c. Rodulphus. de reſcri. ca. cum olim, & c. P. & C de offi. dele. l. de quare, de iudic. P.

p §. interceſſas, manda. P. c. vno de legatorum, cuius...

q c. quoniam abbas, de offi. deleg.

q ca. gratum, eod.

ſ §. omne, & §. ſi vero cniuſlum, de litigio in auth. c. relatum, 13. de off. deleg.

t c. ſignificantibus, 18. eod.

u l. iudicium ſoluitur, de iudic. P.

x l. 1. §. ſin. de offic. eius cui mand. eſt iuriſ. in P. ca. ſi pro debilitate, de offi. deleg.

y l. æquiſſimũ, de vſufruc. P.

z §. commodum, de meer. cum ſimil.

a ca. 1. de offi. deleg. in Sex.

a ca. 2. eod.

b toto tit. de defenſo. ciuit. in 1. C. tit. 56. & in auth.

c l. 4. de defenſor. ciuita. C.

d c. 1. & c. fi. §. vt autem, de offi. deleg. in Sex.

e ca. bonæ, de electio. arg. l. ſi quis ex aliena, de iudicijs. c. ſuper literis, de reſcr.

f ca. ex parte, & c. cum olim, de verb. ſig. c. fi. de cohabit. cler. & mulier. c. manifeſta, 2. q. 1

g d. c. de manifeſta, 2 q. 1 & d. c. cum olim.

h l. 1. quib. ad lib procl. non licet, C.

i c. ſi. §. vices, de offic. deleg. in 6

k c. ſi & c. peſtoralis, eod. apud Grego.

rum, committere possunt: non alia, nisi ex beneficio literarum mandati liceat [a]. Forma enim rescripti, vt dixi in delegatis alijs, & in istis est sequenda, quam si excedat, suspensus est ab officio ipso iure [b]: & litigator qui potestate eum excedere procurauerit, ipso iure excommunicatus est, & tenetur satisfacere expẽsas aduersario hoc modo perpetuam fatigato [c]. ¶ † Illi vero idonei dicuntur ad conseruatorum munus tantum, qui aliqua dignitate fulgent, vt Episcopi, & superiores, Abbates, quiue dignitates aut personatus in cathedralibus vel collegiatis Ecclesijs obtinent [d], quamuis alij delegati possint esse & canonici simplices [e]. Nec potest tamen subditus cuiuscunq; sit dignitatis, conseruator deputari superioris [f]: quamuis in alijs causis iudex ei delegatus dari possit. Item nec conseruator conseruatoris esse potest [g]: veluti si datus sit Abbas S. Saturnini conseruator Abbatiæ Moyssacensi: Abbas Moyssacensis, non potest dari conseruator abbatiæ Sancti Saturnini: etsi in alijs causis delegatis mutuo delegari iudices possint.

29 ¶ † Fines & rationes huius conseruationis, nihilominus iudicum aliorum delegatorum propemodum generaliter similes sunt, & conseruatores eodem ordine, ijsdemq; administris exequi sententias possunt, & eadem statuere circa munera, expensas, assessores, notarios, testes [h]. Possuntq; in auxilium si egeant aduocare manum armatam, & brachium seu potestatem iudicis secularis [i]. Verum illud obseruandum est conseruatorum delegationem extingui cum potestate, per obitum concedentis [k]. Quod intelligo, quando personæ certæ & non dignitati conseruatoris ius datum est. Nam si priuilegium sit personarum vniuersalium vt scholasticorum, qui quandiu vniuersitas, & studij scholæ permanent, superesse creduntur. Item si Abbati talis vel talis abbatiæ conferatur munus, hoc munus cõseruatoris tandiu perpetuum erit, quandiu extrema dignitatis & subiectorum existent cum beneficium principis perpetuum ex concessione censeatur, & perseueret etiam post mortem eius [l]: nisi à successore reuocetur, vel alio modo qui habent priuilegium illud amittant. Ita delegatio facta, transit ad successorem in dignitate [m].

De Iudicibus qui ex numero Equitum Romæ eligebantur. Cap. 23.

1 *Iudicum decuria.*
2 *Equites iudices, & eorum decuria. & nu. 3.*
4 *Album iudicum quid.*
5 *Iudices ex equitibus per vices decuriarum iudicabant.*
6 *Sortitio iudicum, & per quem fiebat. & quomodo. nume. 7.*

1 ANte Augustum erant † decuriæ iudicum, habentes insignia in ferreo anulo, ijque non equites sed iudices vocabantur. 2 ¶ † Equitum enim nomen subsistebat in turmis publicorum equorum. Sed postea iudices dicti equites & equites iudicum seminarium. Equitum omnis quatuor primum decuriæ fuere, illæq; postea distributæ Tribunorum æris, selectorum & iudicum: fuerunt & nongenti selecti ad custodienda comitiorum scita in comitijs, vt omnia recenset Plinius [n]. Dio Cassius idipsum propemodum refert [o], additque antea in iure dicendo plebeios quoq; affuisse, priscis namq; temporibus, ex lege Romuli populus tantum diuisus fuit in Senatores & plebem [p]: postea vero, diuisi patritij & equites à plebe [q]. Deinceps & Iulius Cæsar, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestris ordinis, & Senatorij. Tribunos vero ærarios, quo-
3 rum erat tertium genus, sustulit [r]. ¶ † Augustus primas tres tantum horum iudicum decurias, vnam auxit ex inferiore censu, quam ducennariorum dixit à censu quę iudicaret de leuioribus summis [s]. Siquidem à virtute primum, postea ex censu petiti sunt. Fuit & aliquando tempus quo Sylla ab equitibus iudicia transtulit. Vt & quando C. Gracchus frater Tyberij Gracchi Tribuni plebis, à Senatu transtulit in equites. M. tamen Liuius Drusus Tribunus plebis, etiam eam potestatem, quam nacti equites erant, Gracchanis legibus, restituere Senatui voluit. Tandem autem & Cotta, inter vtrumq; ordinem, iudicandi munus partitus est [t]. Scribit & Aurelius Cassiodorus in chronico, & Iulius Obsequens à Seruilio Cepione Consule, anno ab vrbe condita 647. iudicia
4 equitibus & Senatoribus communicata. ¶ † Omnium porro istorum iudicum nomina, per decurias scripta erant in loco qui album dicebatur, Græcis λεύκωμα, nostris matricula. Erat enim λελευκωμένον γραμματεῖον. id est, *tabula delata.* Lampridius in Alexandro, vocat pictatium, illam tabellam dealbatam, vbi iudicum nomina scribebantur. Et Suidas quoq; tradit fuisse parietem dealbatum, vbi edicta publica describerentur, verba cuius sunt, λεύκωμα τοῖχος ἐστὶν ἀληλιμμένος γύψῳ πρὸς χαφὴν πολιτικῶν πραγμάτων ἐπιτήδειος, id est, *Album, est paries gypso illitus ad negotiorum politicorum descriptionem aptus.*] Suidæ se opponit Alciatus, l. prætermissorum, de pariete negans album dici. Cum Suida autem, id asserit Turnebus in præfatione ad Plinium. Ego & de pariete & de tabella album dictum arbitror, sicuti & de charta. Quod & indicat Vlpianus [v], [*Si quis*, inquit, *id quod iurisdictionis perpetuæ causa, non quidem prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit, datur in eum quingentorum aureorum iudicium.*] Meminerunt & iura de albo iudicum, vtq; qui ordine prior in eo scri-
5 bitur, prior dicat sententiam [x]. ¶ † Ex hoc albo equitum iudices capiebantur, Prætorisq; imperio tenebantur iudicare illi qui de decuria, quæ iudicandi vices habebat, erant: nam non omnes decuriæ continuo in officio iudicandi erant, sed vacationem iudicandi in orbem habebant, Augu-
6 sti instituto [y]. ¶ † Neq; etiam in ea decuria cuius vices iudicandi erant, omnes iudicio vocabant, sed ex ea certus numerus assumebatur sortibus ex vrna ductis, cum res aliqua nata iudicium poscebat. Sortiendiq; iudices potestas erat, qui ob id dictus iudex quæstionis in criminalibus. Prætor vrbanus præerat iudicijs capitalibus: quemadmodum & in Galliarum parlamentis vnus ex pręsidibus præest Tholo capitali, vocant *la Tournelle*, non tamen is qui sortiebatur iurisdictionem, vt colligere possumus ex oratione Ciceronis pro Muræna. Vocabatur & hic Prætor etiam Quæsitor, à quæstione, id est, causa & publico iudicio, in quo inquirendum & iudicandum de crimine. Hic vrnam mouebat, Iudices dabat, & iudicio

a d. c. fi. §. vices quoque.
b d. c. fin. §. vt autem conseruatorum, eod. c. 6.
c d. ca. fin. §. para vero.
d d. ca. fin. in princ.
e c. statutum, de rescrip.
f d. ca. fin. vbi excipiuntur reges & reginæ, per c. ne aliqui, de priuileg. in Sex. facit c. accedens, 2. vt lite non cont.
g d. ca. fin. de offic. deleg. in Sex.
h d. c. fi. § officium autem. & c. statutum, de rescrip.
i c. 1. & c. quoniam, de offic. ordina.
k d. c. fi. § officium, & c. cum plures, & c. si super gratia, de offi. deleg. in Sex.
l c. 1. 2. 3. 4. 24. q. 2. c. decet, & ca. priuilegiũ, de reg. iur. in Sex.
m c. quoniam abbas, 14. de offic. deleg. apud Grego. L. mortuo iudice, de iudic. §. & hoc iubemus, vt nul. iud. lic. hab. lo consist. in curia
n Plin. lib. 33. c. 2.
o Dio Cass. lib. 43. histor.
p l. plebs, de verbo. sig.
q §. plebiscitum, de iure natu.
r Suet. in Iulio, c. 41.
s Idem in Augusto, c. 32.
t Vell. Patercul. lib. poste. histor. Rom. Asconius, & Cicer. act. 2. in Verrem
v l. si quis id quod, 7 de iurisd. om. iud. P. notatur id gl. in §. pœnales, de action. glos. in ciem dudum, de iudic.
x l. 1. de albo scriben. lib. 50. P. tit. 3.
y Sueton. in Augusto, c. 32.

dicio præerat: vt sub persona Minois explicat Virgilius [a],

Nec vero hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes,
Quæsitor Minos vrnam mouet: ille silentum
Consiliumq; vocat, vitasq; & crimina discit. &c.

Vocatur & Iudex quæstionis in iure [b]. Et apud Ciceronem [c], *Iudex sedebat, Prætor quærebat.* Et Iuuenalis [d],

——improba quamuis
Gratia fallacis Prætoris vicerit vrnam.

Et ab ea antiqua sortiendi Iudices consuetudine, iurisdictioni adhæsit nomen resorti: & resortum dictum, territorium quod curiæ alicuius notioni 7 attribuitur. ¶ † Porro ex illo seminario Iudicum, vel decuria equitum, ad iudicium publicum eligebantur 75. per tabellas in vrnam coniectas; quibus singulis singula iudicum omnium nomina continebantur, 75. autem sorte prius exeuntes retinebantur [e]. Quod si ex illis 75. quidam essent reiecti, vel vt suspecti recusati ab accusatore vel reo: tunc iterum pilæ seu tabellæ, in quibus aliorum iudicũ nomina scripta erant, in vrnam conijciebantur. Et fiebat alia subsortitio in locum reiectorum [f]. Et hoc fiebat, cum decuriæ Iudicum ordinatæ fuerunt: nam antea alia methodus iudicandi de criminibus. Et Duumuiri etiam aliquando perduellionis à Tullio Regi facti, in causa Horatij, à quibus & ad populum fuit prouocatio [g]. Creati & postmodum Consulatu Ciceronis, à Prætore non à populo, vt is qui Saturninum Tribunum pleb. sua manu occiderat, damnaretur [h].

a Virg. 6. Æneid.
b in l. 1. ad leg. Cor. de sicar.
c Cic. pro Rabirio.
d Iuuenalis.
e Cic. Orat. in Pison.
f Ascon. Pedia. in Diuinat. Cicero.
g Liu. in 1.
h Cic. pro Rabirio.

De Centumuiris Iudicibus. Cap. 24.

1 *Centumuiri Iudices vnde dicti, & ex quibus sumpti. Et nume. 2.*
3 *Centumuiri, de quibus iudicarent. Eorum quatuor classes. num. 4.*
5 *Centumuiros quis in iudicium cogeret.*
6 *Centumuiralis iudicij imago in Germania.*
7 *Ad hastam cur Iudices Centumuiri cogerentur. Hasta symbolum. num. 8.*
9 *Subhastationes quare dictæ venditiones publicæ.*
10 *Baculus in iudicio, quod habet symbolum.*
11 *Equitum ordo, seminarium Senatus.*

1 EX equitum etiam † ordine eligebantur Centumuiri Iudices, qui in proprium transferebantur album. Primum quia centum delecti erant, Centumuiri dicti: sed postea sederunt centum & octoginta Iudices, qui diuisi in quatuor partes & classes. Sic monet Plinius Iunior [i]. [*Accia,* inquit, *Variola, quadruplici iudicio bona paterna repetebat. Sedebant Iudices centum & octoginta, tot enim consilijs quatuor conscribuntur: ingens vtrinque aduocatorum & numerosa subsellia, præstantium corona. &c.*] Antequam tamen equites in ordinem certum fuissent redacti, Centumuiri erant, & aliunde deligebantur. Nam vt ait Festus, ex 35. Tribubus vel curijs Romæ existentibus, terni ex singulis electi sunt ad iudicandum, & centum & quinq; viri constituti, qui faciliori appellatione 2 dicti Centumuiri. ¶ † Lapsus in hac significatione Accursius, dum ratus est [k], Centumuiros Senatores esse: & Centumuirale iudicium, dici placitum Senatus, eo quod Senatus ad consultationem Consulum circa petitionem hæreditatis [l], de qua Centumuirale iudicium cognoscebat. Nam aliud est legem dare petitioni hæreditatis, aliud secundũ legem cognoscere. Senatus quippe & nunc princeps leges imponunt inferioribus iudicibus de causis quas ipsi non iudicant, sed iudicandas inferioribus relinquunt. Neq; Senatus interpellabatur pro iudicijs, quæ ad Centumui-3 ros deferebantur. ¶ † Iudicabant quippe de hæreditate, & de testamentorum quæstionibus [m], de causis vsucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, fluminum, stillicidiorum, vt ait Cicero, 1. de Oratore. Ex quibus Centumuirale 4 iudicium fieri dicebatur. ¶ † Conueniebant vero isti Centumuiri in quandam basilicam dictam Iuliam, vbi diuidebantur in quatuor Tholos seu quatuor tribunalia seu classes, quas vocant curiæ Gallicæ, *chambres.* Quod liquet ex Quintiliano, dum loquitur de Trachalo oratore his verbis [n], *Certe cum is in basilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia vt moris est agerentur, atq; omnia clamoribus fremerent, & auditum eum & intellectum, & quod agentibus cæteris contumeliosum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini.* Meminit & de basilica quoq; qualitate causarum Centumuiralium, & de aduocatis earum. Plinius Iunior [o], etiam sic ait. [*Distringor,* inquit, *Centumuiralibus causis, quæ me exercent magis quam delectant, sunt enim pleraque parua & exiles: raro incidit vel qualitate personarum, vel negotij magnitudine insignis. Ad hoc perpauci, cum quibus iuuat dicere: cæteri audaces atq; etiam magna ex parte adolescentuli obscuri ad declamandum huc expresse transeunt, tam irreuerenter & temere, vt mihi Attilius noster recte dixisse videatur, sic in foro pueros à Centumuiralibus causis auspicari, vt ab Homero in scho-5 lis.*] ¶ † Centumuiri iure hastæ præerant, vt legit apud Pomponium Budæus, in l. 2. ad §. deinde cum esset necessarius, de ori. iur. in P. Vbi tamen Zazius legit, pro Centumuiris Decemuiros. Et Budæus etiam putat, Decemuiros illos ex Centumuiris fuisse, qui ve cum opus esset Centumuiros cogerent ad hastam, id est, cogerent in locum ad quem hasta fixa conuenire solerent. Suffragatur Suetonius [p], dum ait authorem fuisse Augustum, vt Centumuiralem hastam, quam Quæstura functi consueuerant cogere, Decemuiri cogerent. Et Quintilianus, dum agit de præiudicijs [q], monet Centumuirales partes in duas hastas di-6 uisas fuisse. ¶ † Vuolphangus Lazius libr. 3. Reip. Romanorum, cap. 10. refert, huius Centumuiralis iudicij imaginem in Germania remansisse, vbi iudicia celebrata ex multis colonibus complentur, quibus Soultetus, veluti apud Romanos vir quæstorius cum haustula præsidet: quæ & in Austricis regionibus consuetudo perseuerat, vbi rustici passim aliquo numero à iudice prouinciali quem vocant *Panrichter*, congregantur, cum de aliquo iudicium est habendum. Extat Caroli 5. imperatoris [r], ex Germanico sermone translata, qua mores adhuc extare hos constat. [*Die dicta aduenience pulsata campana, iudicium publicum ex more aperiatur, seque iudices ad locum iudicij solitum & consuetum conferant. Iudex quoque seu Prætor, scabinos ac reliquos iudices consedere iubeat ipseque met sedeat, accepto in manibus suis bacillo, seu nudo seu educto vel euaginato gladio iuxta regionis cuiuslibet vsum & consuetudinem, eaque deinceps confessione sic vsque ad finem causa perseueret atque commoretur.*] Et rursum eadem constitutione statutum [s]. [*Quando reus per diffinitiuam*

i Pli. Iunior, lib. 6. Epistol. epi. penul.
k Accur. in l. fi. de petit. hæred. C.
l l. item veniunt, 22 §. præter hæc, & §. ait Senatus, eod. P.
m fin. Valerij Max. extant exempla, li. 7. ca. 7. & apud Plin. Iun. lib. 6. epi. pen. epist. l. citra filium, 13. & l. qui repudiantis, 17. de inoff. testa. P.
n Quintil. lib. 12. instit. orat. c. 5.
o Pli. Iunior, lib. 2. epist. ad Maximũ scribens.
p Suet. in Augu. ca. 36.
q Quintil. lib. 5. ca. 2. Instit. Orato.
r in constitu. Caro. 5. de causis capitali & publico iudicio. art. 82.
s art. 96.

nam pœna addicitur, declaraturque: Iudex loco solito bacillum suum frangat, remque littori commendet, mandetq; medio suo iuramento sententiam latam fideliter exequi, atq; tunc ex iudicio surgat iudex, &c.] ¶ † Cæte-7rum remanet inquirendum, cur ad hastam indices cogerentur, vel ad bacillum, quod nemo hactenus quod sciam, docuit: cûrve hasta figeretur.

8 ¶ † Existimo autem, hastam symbolum esse memoriæ & præsentiæ Dei, & regiæ potestatis. Siquidem, vt ait Iustinus ex Trogo [a], per ea tempora quibus Romulus exorsus est imperium, reges hastas pro diademate habebant, quas Græci σκῆπτρα dixerunt: nam & ab origine rerum, pro dijs immortalibus prisci hastas coluerunt. Ob cuius religionis memoriam, hastæ simulacbris addebantur. Accedit, quod Romani, Quirites dicti sunt, à Quirino Romulo, qui ita dictus erat ab hasta quam Reges ferebant, potissimum Sabini, Curetes ab hasta dicti, quæ illis curis dicitur, vt ait Festus & Ouidius [b].

a Iusti. ex Trogo lib. 43.
b Ouid. Fasto. 2.

Siue quod hasta Quiris priscis est dicta Sabinis,
Bellicus a telo venit in astra Deus.
Siue suo regi nomen posuere Quirites:
Seu quia Romanis imperat ille Cures.

Erant in sacrario, in regia, sacræ hastæ, quas per se motas, malum omen Romanis portendere existimatum est: & ideo placandi numinis causa litatum [c], putabant enim per hastas, Romanos indicari. Sicq; Romulum primum dictum, & ab eo Romanos Quirites, testantur Liuius [d], Florus [e], & alij. Quare & iudicium sub hasta, veluti populare Romanorum & vulgi dicebatur: & ordinarium, propriumq; & municipale Romanorum erat tribunal. Et insignia hastæ, populum, iudicij rerum quotidianarum, & causarum vulgarium, 9 admonebant. ¶ † Hinc quoq; factum est, vt cum publica venditio, ad quam qui voluisset ex populo admitti posset, exercenda auctionibus & licitationibus esset, sub hasta fieret, vt apparet ex tit. *De fide instrum. & iure hastæ fiscalis* [f]. Inde hastæ, & subhastationes, pro licitationibus & proclamationibus seu proscriptionibus rerum venalium. Et solennis venditio fieri dicitur, habitis hastis [g]. Dicimus & solennitates hastarum, *Les inquants solemnels* [h]. Sic Suetonius scribit [i]: *Bello ciuili*, inquit, *super alias donationes* (quas scilicet Iulius Cæsar fecerat Seruiliæ matri M. Bruti, qua abutebatur) *amplissima prædia ex auctionibus hastæ minimo addixit.*

c Gel. lib. 4. c. 6. Liu. lib. 40.
d Liuius lib. 1.
e Flor. in Epito. lib. 1. c. 1.
f lib. 10. C. tit. 3.
g l. 2. & 4. de iure. instr. lib. 10. C.
h l. 2. C. de fid. & iur. hast. fisc. lib. 2. C. ne. 37.
i Sueton. in Iulio Cæsa. c. 50.

10 ¶ † Si bacillum vero ab hasta distinguas, forsan non incongruum erit ad caduceum Mercurij referre, qui pacis habebat symbolum, vt hasta bel-11li [k]. ¶ † Et tempora pacis, legibus: & belli, armis regenda sint [l]. Sed hactenus de equitibus, transeamus ad Senatum, tanquam ex seminario ad sata, nam gradus ad Senatorium ordinē erat equestris ordo. Et ita Perseus Rex Macedoniæ apud Liuium [m], appellat seminarium Senatus, & principes iuuentutis equites.

k vt not. Gel. lib. 10. c. 27.
l §. 1. in proœ. Instit. iur. ciui.
m Liuius lib. 42.

De Senatoribus Romanorum, & Senatu. Cap. 25.

1 *Senatores vnde appellati. Senatus à quo introductus, auctus. num. 2.*
3 *Senatusconsulta quo numero Senatorum rata fierent.*
4 *Senatores qui dicti.*
5 *Senatus vnus Romæ tantum.*
6 *Senatum qui cogerent.*
7 *Quæstor candidatus principis.*
8 *Senatores à quibus lecti, ex quibus, & ætas eorum, nume. 9. & 12.*
10 *Census Senatorius quantus, & Senatores ex censu electi. num. 11.*
12 *Senatores lecti ex alijs Magistratibus.*
13 *Senatoribus tria iussa.*
14 *Senatores abire Italia non poterant.*
15 *Senatus quoties, & quando haberetur, & in quo loco. nume. 16.*
17 *Togam Senatores deferre semper & iudices iussit Adrianus.*
18 *Præfecti prætorio dignitate Senatoria donati.*
19 *Senatus tria fuerunt Senatusconsulta decreta indicia.*
20 *Senatus primi, antiqua quæ potestas, & quod de iudicijs non cognoscebat.*
21 *Senatus Romani prisci, tituli honoris, potestas eximia. nume. 22. & seq.*
23 *Religionis contentiones à Senatu pacata.*
24 *Senatusconsulta quomodo fierent. Duo vno die non fiebant.*
25 *Senatus referentibus Consulibus tantum statuebat.*
26 *Senatus non erat adstrictus legibus. & nu. 31.*
27 *Senatusconsulta per discessionem, & per sententias fiebant.*
28 *Senatusconsultum tantum quomodo fieret.*
29 *Senatusconsulta facta euulganda deferebantur ad ædiles, vbi, & per quos.*
30 *Senatus authoritas quando iudicijs decernendis priuatorum applicata. Ad eum appellatio, eod.*
32 *Senatus quomodo ius, non legem facere posse dicitur.*
33 *Senatus Princeps ex Senatu magno.*
34 *Senator vrbis Romæ qui hodie, & eius iurisdictio.*

1 SEnatores & Senatus, † à senectute dici, nemo est qui ignoret. Romulus quippe Rex primus Romanorum, suffragijs curiarum & tribuum ex ijsdem centum delegit ab ætate dictos senes & patres: ex quibus nati Patritij dicti, vt docent historiæ Romanæ enarratores [n]. Solentq; & dici Senes, qui cōsilio, ratione & sententia pollent. Vnde & apud Lacedæmones hac appellatione, constituta γερουσία, Senum consilium [o]. Addidit Tarquinius Priscus huic collegio alios centum, & ideo priores patres, isti conscri-2pti dicti fuerunt [p]. ¶ † Vt & ij qui postea Censorum vel Consulum decreto allecti fuerunt, vt ait Festus, & Fenestella, c. 1. de Magistrat. Creuit enim istius ordinis Senatorij numerus. Fuitq; tempore Macchabæorum, trecentorum [q]. Refert & Appian. Alexand [r]. tempore Triumuiratus Lepidi & Cæsaris fuisse proscriptos Senatorij ordinis trecentos: Equestris vero, ad duo millia. Excreuit & mirum in modum dehinc numerus, vt vulgus eos vocaret abortiuos Senatores: donec Octauius iussit per binas lectiones restitui Senatum suo pristino splendori, & numerum circun-3cidi [s]. ¶ † Constat & antea supra modum auctum numerum, ex eo, quod vt Senatusconsulta rata essent, ea oportuisset fieri 400. Senatoribus præsentibus: donec etiam cum postea Octauianus videret non tot frequentes conuenire, minori numero rata fieri voluerit [t]. Et aliquando non prohibita fieri, si saltem centum ad-4essent [u]. ¶ † Ex quibus monemur, non omnes qui sententiam dicere possent in Senatu, dici Senatores, nisi

n Liuius in 1. Dionys. Hali. in 2. Plutar. in Romu. Saluſt. in Coniurat. Catili.
o Plut. in vit. Lycur.
p idem in Romulo, & problem. 58.
q 1. Macchab. 8.
r Appia. lib. 4. bello. ciuil.
s Sueto Tranquil. in Octauio, c. 35.
t Dio Cass. lib. 54. histor.
u Liu. li. 9. de bello Macedonico, dum de Bacchanal. agit.

res, nisi lecti & in illum essent ordinem cooptati. Si quidem & qui honoribus functi erant & Magistratibus, in Senatum venire poterant, & dicebant quidem sententiam, sed non erant Senatores. Innuit id Liuius, dum ait [a], [*Consules edixerunt quoties Senatum vocassent, vti Senatores, quibusque in Senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenam conuenirent.*] Et iterum [b], [*P. Cornelius Consul edixit, qui Senatores essent, quibusque in Senatu sententiam dicere liceret, ne quis eorum ab vrbe abiret.*] In quo lapsus videtur Paulus Iurisconsul. dicens [c], [*Senatores autem accipiendum est eos esse, qui à Patritijs & Consularibus vsque ad omnes illustres viros descendunt: quia & hi soli sententiam dicere possunt.*] Nisi intelligamus Paulum latius Senatorum nomen accepisse, pro ijs qui sententiam dicunt, & ita Senatores extraordinarij sunt: aliter vero aberrat toto cœlo Paulus: maxime cum eius temporibus iam inusluisset mos, vt nec ex Patritijs Senator legeretur, sed potius ex censu, vt & eques [d]. Ait & Cicero [e], Pontifices, Augures, & alios quouis Sacerdotio præditos ciues, nisi qui habuissent Magistratum, aut à Censoribus lecti essent, non venisse in Senatum.

5 ¶ † Vnus fuit Senatus Romæ tantum, nisi velimus inter Senatus numerari Senaculum mulierum matronarum, quod permisit Heliogabalus in colle Quirinali à mulieribus haberi, vbi statuebant mulieres cõuentu solenni: quæ, quo vestitu incederent, quæ cui cederent, quæ pilento, quæ equo saginario, quæ asino, veherentur, quæ carpento mulari, quæ boum, quæ sella, eaq; vel pelliceea vel ossea, vel argentea, & quæ aurum & gemmas in calceamentis haberent, & alia de similibus rebus ridicula faciebant Senatusconsulta, & proinde Senaculum illud sublatũ est [f], nec dignum est vt de eo plura dicamus.

6 ¶ † Senatus habebatur & cogebatur, vt ex Varrone notat Gellius [g], apud maiores Romanos, per Dictatorem, Consules, Prætores, Tribunos plebis, Interregem, Præfectum vrbi, neq; alijs præter illis quibus concessum ius fuit faciendi Senatusconsulta. Alij tamen in faciendis Senatusconsultis vt dixi, sententiam dicebant, vel saltem intererant. Nec omnes qui intererant sententiam dicebant, nam & ex more antiquo, liberis Senatorum curiam ingredi, & latum clauum ferre permissum fuit, vt celerius Reipub. administrandæ assuescerent, sed non vt sententiam dicerent. Et hodie in Gallia Episcopi in orchestra interesse possunt inter Senatores Parlamentorum, sed non omnes sententiam dicunt, nisi qui Patritij regni seu pares Franciæ sunt, aut si dignitatem hanc consequuti sunt à principe. Qualem Parisijs habet Antistes seu Episcopus Lutetiæ, Heteriarchus S. Dionysij [h]. Et Tholosæ alij Episcopi quos vocant consiliarios natos, nempe quod ratione dignitatis Episcopalis adeptæ, simul ius sedendi in orchestra Senatus habeant.

7 ¶ † Vt & olim Romæ Quæstores, principis candidati, qui in Senatu orationes Cæsarum recitabant, habebant ius gerendorũ primorum honorum, & dicendæ in Senatu sententiæ [i]. Refert & Lamprydius [k] Alexandrum Cæsarem dedisse Senatoriam dignitatem Præfectis prætorio.

8 ¶ † Senatores lecti aliquando à rege Romulo, & ab alijs postea Regibus, & à Consulibus & Censoribus pro arbitrio, vt ait Festus: donec lata fuit lex Ouinia Tribunitia, qua sancitum, vt Censores curiatim in Senatum legerent [l].

9 ¶ † Electio de idoneis fiebat, inspecto genere, ordine, censu, ætate, magistratu. Genus fuit secundum Zonaram, primum plebeium à Romulo delectum, secundum alios, Patritiorum [m]. Successit tamen & plebeiorum genus. Aliquando ex equestri ordine suppletum à Bruto, vt ait Liuius [n]: & est ea de re lex apud Appianum. Census postea fecit distinctionem Plebeij, Equestris, & Senatorij ordinis [o].

10 ¶ † Census Senatorius etiam ampliatus qui prius erat centum millium drachmarum, scilicet 56. millium aureorum, ad ducenta quinquaginta millia drachmarum productum [p]. Fuit tamen seculum quo Equestris & Senatorius census idem videbatur, quando Equites & Tribuni ærarij simul iudicarent ex lege quam tulit Aurelius Cotta, de quo videndus Asconius Pedianus in orationes Ciceronis in Pisonem, pro Milone, & in Diuinatione: Budæus, quoq; in annotationibus posterioribus in P. ad l. munerum, §. iudicandi quoq; necessitas, de muneribus & honoribus.

11 ¶ † Melioribus interdum seculis etiam, non tam census Senatorij quam probitatis est habita ratio. Et Tyberius Cæsar, Senatores ad paupertatem redactos, ideo eo ordine cedere volentes, & multos locupletauit, non tamen nisi adhibito examine, quod & Octauius fecerat: multis Senatu propter luxuriam & paupertatem, cuius rationem reddere non possent, motis, vt ait Dio Cassius [q]. Sicut & Adrianus Cæsar, Senatoribus qui non vitio decoxerant, patrimonium pro liberorum modo, Senatoriæ professionis expleuit, teste Ælio Spartiano in eius vita. Solebant & posteriores dona largiri Senatoribus, quorum partem quandam Nicephorus Phoca Imperator Orientis retinuit in fisco, causatus sibi ad bella gerenda deesse pecuniam, vt legimus in primo libro iuris Orientalis eius constitutionem ea de re ordine 4.

12 ¶ † Nec dubium etiam est, ætatem sane certam & grauem huic Magistratui desideratam fuisse, & eorum qui iam alijs antea perfuncti essent minoribus Magistratibus. Et legebantur olim in Senatores quibus corpus annis infirmũ, ingenium sapientia validum erat, vt ait Salustius & alij [r]. Sicq; refert Cicero in lege duodecim tabul. scriptum, [*Omnes Magistratus iudicium auspiciumque habento, exque ijs Senatus esto, eius decreta rata sunto.*] Sine etiam lectione Censorum fuerunt facti Senatores, qui Tribuni plebis essent, post Atinium plebiscitum, ante quod Senatores non erant, quamuis eis ius habendi Senatus esset [s].

13 ¶ † Senatoribus tria iussa esse Cicero ait, in legibus: primum, vt adsint: nam grauitatem res habet, cum frequens ordo est. 2. vt loco dicant, id est, rogati. 3. vt modo, id est, ne sint in dicendo infiniti. Lex 12. tabularum erat. [*Senatori qui non aderit, aut causa, aut culpa esto.*] Et olim Senatores captis pignoribus in curiam venire cogebantur. Atq; Octauius Augustus, & Caius Caligula, tarde venientibus absq; verisimili causa, maiorem quam ante multam proposuerunt. Et sub Traiano, cum quidam Senator cessasset in Senatum venire. Prætor Licinius Nepos, ei multam indixit: quæ tamen innumeris postea deprecationibus à Prætore remissa est [t].

14 ¶ † Idem etiam Octauius edixit, vt facilius adesse posset muneri nequis Senator Romanus iniussu suo permissuq; extra Italiam abiret, quod suo tempore Dio Cassius testatur seruatum. [*Cum nulli*, inquit [v], *Senatori alioqui, quam in Siciliam, Galliamque Narbonensem liceat proficisci peregre: eo autem propter propinquitatem, ac quia pacata sunt regiones armisque vacant, etiam sine venia impetrata, licet Senatoribus quoties velint proficisci, qui*

a Liuius, lib. 23.
b Liu. lib. 28.
c Paul. l. fin. de Senator. P.
d Plin. lib. 33. c. 2. Sueton. in Augusto.
e Cic. 4. ad Atticum.
f Lamprid. in Heliogaba.
g Gell. lib. 14. c. 7.
h Ioan. Luci. lib. 4. Placit. tit. 7. plac. 2.
i Aurel. in l. 1. §. fin. de offic. Quæstu. P.
k Lamprid. in Alex.
l Sigoni. lib. 2. de antiquo iure Roma. ca. 2.
m Plutar. proble. 58.
n Liu. in 2.
o Senec. 2. de clama. Arnob. lib. 6 con. gentes, Plin. li. 33. ca. 2.
p Sueto. in Augusto, cap. 41. Dio Cass. lib. 54.
q Dio Cass. lib. 57.
r Salust. in Catil. coniurat. Cice. in Cato. Quintil. lib. 1. Instit. orat. ca. 6. Plutar. in libel. num seni sit regenda resp.
s Gell. lib. 14. ca. 8.
t Dio Cass. lib. 55 & 60 & Plin. Nepos. lib. 4. epistol.
v Dio Cassius lib. 52. histor.

qui aliquam habent locorum possessionem.] Scribit tamen Seneca, quod Senator post sexagesimum quintum annum in curiam venire non cogeretur, nec vetaretur [a]. ¶ † Cogebatur autem Senatus non quotidie, nec absentibus Consulibus olim, nisi necessitate vrgente, vt indicat Cicero his verbis Cornificio scribens [b]. [*Senatum saepius pro dignitate tua appellaretur, si absentibus Consulibus, vnquam, nisi ad diem nonam ageretur.*]

a Sene. 2. declam.

b Cic. lib. 12. epistol. famil. episto. vndecimam, 267.

16 ¶ † Locus ad quem cogeretur Senatus, maxime triplex erat, sic enim scribit Festus. [*Senaculum locus Senatorum.* Et antea. *Senacula tria fuisse Romae in quibus Senatus haberi solitus sit, memoriae prodidit Nicostratus in libro qui inscribitur de Senatu habendo: vnum vbi nunc est aedes concordiae inter Capitolium & forum in quo solebant Magistratus D. T. cum Senatoribus deliberare. Alterum ad portam Capenam. Tertium citra aedem Bellonae, in quo exterarum nationum legatis, quos in vrbem admittere nolebant, Senatus dabatur.*] Primum Senaculum, vt colligere est, magis frequens & curia dicebatur & opinio basilica, apud Graecos γερουσία, authore Varrone [c]. Et si alio cogeretur, oportebat esse inauguratum locum & consecratum: nam in templo tantum non alibi haberi poterat, vt ait Varro & Gellius [d]. Ideo Vestalium aedes vel templum, sine consecratione erat, ne apud eas Senatus haberetur [e]. Formam his omnibus firmiorem videtur dedisse Augustus, vt narrat Suetonius [f]. [*Quo autem*, inquit, *lecti, in Senatores scilicet, probatique religiosius & minore molestia Senatoria dignitate fungerentur, sanxerunt, vt prinsquam consideret quisquam, thure ac mero supplicaret apud aram eius Dei*, vt ait, *in cuius templo coiretur: vt ne plus quam bis in mense legitimus Senatus* (id est, ordinarius: indictus enim alius, qui pro occurrente necessitate cogebatur quolibet tempore) *haberetur, Calendis scilicet & Idibus. Nóve Septembri Octobrive mense, vllos adesse alios, necesse esset quam sorte ductos per quorum numerum decreta confici possent.*]

c Var. 4. de ling. Lati vide Annium, in commentar. ad Fabium Pictorē de aureo seculo, Dion. Halic. in 2.

d Gell. lib. 14. ca. 7.

e Seruius, in lib. 8. Aeneid. Virgi. in illos vers. Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem, Religione patrum late sacer.

f Suet. in Augusto, c. 35.

17 ¶ † Adrianus imperator, semper Senatores & equites Romanos togatus in publico esse iussit, nisi à coena reuerterétur [g]. Toga tamen Senatorum non erat insigne, sed calceus lunatus & latus clauus, vnde & illi Laticlauij dicti. Latus clauus, erat vestimentum succinctorum, quod clauis, vocant Galli *agraphes ou crochets*, iungebatur in pectore quale vestimentum quod apud Hungaros hodie circa pectus & longitudinem brachiorum clauos aureos vel coccineos habet, supra quod vestimentum toga poterat inijci, vt scribit Vuolpbangus Lazius [h]. Omitto plura quae de palmata veste hac dicuntur à Lazaro Baysio, quae apud ipsum videre poteris libello de re vestiaria, vbi tamen fatetur ingenue non satis illi liquere post multa prolata,

g Spart. in Adria.

h Vuolphang. Lazius lib. 2. commentar. de Repu. Rom. c. 3.

18 quae vestis diceretur latus clauus. ¶ † Nam florente quidem imperio, vt ait Lamprydius, tantum laticlauio vsi sunt Senatores, & Praefecti praetorio, quibus Senatoriam dignitatem concessit Alexander Caesar [i]. Sicuti & Claudius princeps, Heduis: quia foederati antiquo iure eum

i Lampryd. in Alexand.

k Cor. Tacit. lib. 12.

19 Romanis & Galli fratres dicti [k]. ¶ † Tria ex potestate Senatorum & eorum imperio prodijsse accepimus, nempe Senatusconsulta, decreta, & iudicia. [*Senatus decretum*, vt scribit Sex. Pompe. Fest. *à Consulto Aelius Gallus sic distinguit, vt id dicat particulam quandam esse Senatusconsulti: vt cum prouincia alicui decernitur, quod tamen ipsum Senatusconsultum est.*]

20 ¶ † De iudicijs, Senatus priscus nunquam antea, & nisi quando praeualuit imperium & declinauit eius authoritas, cognouit: vt series eius potestatis explicabit. Principio namq; Romulus qui regnum fundauit, de potestate Senatus augusta quaedam & magnifica constituit, de quibus Dionys. Halic. sic scribit [l]: [*Senatui Romulus hanc dignitatem & potestatem addidit, vt is de quibus à Rege ad ipsum referatur, de his decernat & ferat calculum, ita vt semper obtineat plurium sententia. & id quoque à Laconica Republ. desumptum est, Lacedaemonum enim Reges non erant sui arbitrij, vt quicquid vellent facerent, sed Senatus erat potestas in negotijs ad Rempubl. pertinentibus. Plebi autem commisit tria haec, magistratus creare, leges sancire, de bello referente Rege decernere. Ita tamen vt Senatus quoque in his accedat authoritas.*] Idem & postea author alibi scribit [m], aliam Senatus fuisse potestatem eligendi interregem, mortuo Rege, donec alius crearetur; & subinde cum interrege eius facultatem eligendi Regem, quare post mortem Tulli Hostilij elegit Ancum Martium, eoque mortuo accepit potestatem regendi Rempubl. quapropter interregem elegit; & postea Regem Tarquinium

l Dion. Hal. lib. 2. Rom. antiquit.

m idem ibi.

21 Priscum. ¶ † Dixerunt ideo quidam, Senatum Romanum constare regibus [n]. Cicero, Senatum orbis consilium dixit [o]. Et alibi [p]. [*Maiores cum regiam potestatem non tulissent, ita Magistratus annuos creauerunt, vt consilium Senatus reipublicae praeponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab vniuerso populo: aditusque in illum summum ordinem, nisi qui omnium ciuium industria ac virtute pateret Senatum Reipubl. custodem, praesidem, propugnatorem collocauerunt.*] Theodericus rex Gothorum, conuentum Senatorum ait dignitatem esse imperan-

n Liu. lib. 9. decad. 1.

o Cic. contra Antonium Philipp. 4.

p Pro Sex. Roscio.

22 tium [q]. ¶ † De Senatus potestate Polybius sic scribit [r]. [*Primum potestatem aerarij habet, etenim in ipsius arbitrio sunt reditus & sumptus. Neque enim Quaestoribus ne ad particulares quidem vsus integrum est aliquid expendere sine illorum decreto, nisi in Consules tantum: per hunc namque & sumptus fiunt. & est quod indultum est Censoribus. Consimiliter & quaecunque flagitia per Italiam commissa publicam animaduersionem requirunt: vtpote proditionis, coniurationis, veneficij, caedis dolo perpetratae, horum puniendorum cura Senatum concernit. Praeterea, si quis priuatus vel ciuitas quapiam ex Italia, vel consiliatione aliqua, vel aestimatione, vel auxilio, aut custodia opus habet, horum omnium procurationem habet Senatus. Denique si legatio quadam aliquo mittenda sit extra Italiam, qua vel consilies quosdam, vel adhortetur, siue omnino imperet aliquid vel accipere, vel bellum denunciare, de his prouidet Senatus. Similiter cum Romam legati veniunt, quomodo tractandi sint quilibet, quidque respondendum, cuncta haec perficiuntur per Senatum.*] Potestatem quoque exercuisse Senatum in Tribunos plebis, docet quod recitatur à Dione [s]. Senatum Q. Pompeium Rufum Tribunum pleb. etsi sacrosanctum magistratum, tamen quia seditionem agere videbatur, impediendo ne comitia Consulum fierent, in carcerem conijci fecisse.

q in epist. 1. Senatui vrbis Romae, apud Cassiod. lib. 1. variar.

r Polyb.

s Dio Cass. lib. 40.

23 ¶ † Senatus idem de pacandis nouis de religione ortis seditionibus cognouit, sub Tyberio [t]. Concessisse & ius nundinarum innuit Plinius Secundus [u]. [*Vir Praetorius Solers, à Senatu petijt, vt sibi instituere in agris suis nundinas permitteretur. Contradixerunt Vicentinorum legati, adfuit Tuscilius Nominatus, dilata causa est alio Senatu.*] Quod ius ad solos principes postea translatum est [x]. Credo & de sacerdotijs Senatū aliquando statuisse. Siquidem scribit Dio, cum in honorē Iulij Caesaris constituisse, vt si ei filius nasceretur Summus pontifex esset [y].

t Corn. Tacit. sub Tyberio.

u Plin. 2. lib. 5. epist. ep. 4. Valeriano scripta.

x L. 1. C. de nundinis.

y Dio Cassius lib. 44.

Senatus-

24 ¶ † Senatusconsulta erant statuta per Senatum ad rogationē seu consultationem eorū qui ius agēdi & habēdi Senatum haberēt, solemni more facta, sole exorto & ante solis occasum. Siquidem cautum illud lege erat, ante solis ortū aut post occasum, facta rata non haberi, & Censorib. notis exposita esse [a]. Hæc non fiebant de rebus quæ alicuius momēti essent, minori numero quam centum conuenientē [b]: interdum & plures adesse debebāt pro varietate temporū, vt & paulo antea monuimus. Atq; quamdiu maiestas in Senatu fuit conseruata, duo Senatusconsulta eodem die fieri non poterant [c]: propter authoritatem quæ erat in Senatu, vt potestas in populo [d]. Ille namq; censebat, hic iubebat. Ita Liuius [e], [*Senatus eam pacem* 25 *seruandam censuit, populus iussit.*] ¶ † Et ita Senatus vix quippiam aut nihil, nisi referentibus Consulibus, aut alijs quib. ius cogendi erat Senatum [f], decernere poterat. Ea ratione conqueritur Cicero, in orat. de reditu suo, quod de eo noluissent Consules referre ad Senatum, qui tamen cum equitibus maxime eius exilium lugebant: sed non referentibus Consulib. quippiam statuere non posseot. Et sæpe Senatus prouincialium querelas delatas ad Consules reijciebat, & expositas sibi, Cōsules 26 vel ad populū, vel ad Patres referebant. ¶ † Senatus cēlebat & statuebat ea arbitrio, non addictus 27 legū formulis aut laqueis [g]. ¶ † Senatusconsulta olim fiebant in consilio, vt ait M. Varro, aut per discessionem Senatorū, si consentiretur: aut si res dubia videretur, per disquisitionem sentētiarum singulorum. Singuli autē consulebātur gradatim, incipiebatur vero à Cōsulari gradu, ex quo gradu super quidem antea togari solitus fuit qui Princeps in Senatu lectus fuisset. Fuit & modus postea consulēdi mutatus, vt is primus rogaretur, quem 28 rogare vellet qui haberet Senatum [h]. ¶ † Fuit & genus Senatusconsulti quod tacitum dicebatur [i], eo quod illa Senatusconsulta, quæ huiusmodi erant, non essent omnibus publicanda. Fiebat autē huiusmodi tacitum, vt non scribæ, non serui publici, non censuales illis actibus interessent, sed Senatores exciperent, & Senatores officia scribarum explerent, ne quid forte proderetur. Vt etiam Fabius Maximus perhibeatur punitus, quod belli Punici sententiā forte fortuna per imprudētiam P. Cerusso narrauerit [k]. Et sic probe respōdit Papyrius matri interrogāti quid in Seantu ageretur, tacendum esse, neq; id dicit licere [l]. Cuius moris exemplo & Paulus respondit, consiliorum Principis renunciatores, vel viuos vri, vel furca suspēdi [m]. Instituit & Augustus, ne acta Senatus publi-29 carentur [n]. ¶ † Enulgabantur antea, quæ ipsi voluissent. Nam & deferebātur Senatusconsulta olim quæ vnoquoq; tēpore fiebāt per Consules ad Ædiles in ædes Cereris, nec vltra in potestate Senatus erant, neq; Consulum: cum tamen ante arbitrio eorū Consulum supprimerentur vel enunciarentur [o]. Postea & Senatuscōsulta ad ærarium deferri institutū, vbi & leges in ære incisæ erāt [p]. Dio Cassius scribit [q], Senatusconsulta seruanda data Quæstorib. tempore Octoniani, ab vrbe vero condita 744. cum Tribuni plebis, & Ædiles, quibus illud negotium traditum erat antea, per apparitores suos hoc egissent, & inde error & cō-30 fusio incidisset. ¶ † Retinuit aliquādo sibi populus iudiciū de capite ciuis, neq; Senatus de eo poterat statuere iniussu populi [r]. Neq; certe Senatus eo suam demittebat authoritatem, vt iudicia priuata exerceret quādiu in sua integra maiestate

a Gell. lib. 14. ca. 7.
b Liu. in 9. de bello Macedo. dum agit de Bacchanal.
c Iul. Capit. in Maximiano.
d Cic. 3. de legib.
e Liu. lib. 7. de bello Maced.
f quos enumerat Gell. li. 15. c. 7. & 8.
g Quintil. 3. ub loquens de controu. simplic. & coniunctis, & li. 7. de qualit. loquēs.
h Gelli. vbi sup li. 15. c. 7. meminit de discessio. illa Sueto. in Tyberio c. 31.
i de hoc Iul. Capit. in Gordianis, & Phil. Beroal. ad Sueto. ca. 11. in Domitia.
k Val. Max. li. 2. ca. 1.
l Gel. li. 1. c. 23.
m l. si quis aliquid. 36. de pœn. in P.
n Sueton. in Augusto, c. 36.
o Liuius in 3.
p meminit Cic. Philip. 5.
q Dio Cass. li. 54.
r Liu. lib. 6. belli Punici secundi.

fuit, sed ea quo institutus fuit, & ante monarchiā, maiorem receperat potestatē: vt etiam, cum populus legis sanciendæ causa difficile in vnum conueniret, legis sanciēdæ potestatem in eum transtulerit [s]. At postea, adueniente principatu oppressa Republica à Iulio Cæsare & Octauio, cœpit corruere eius splendor. Nec postea Senatus amplius exercitus mandauit, nec prouincias decreuit, nec insignia regni gessit: quia tūc ad vnius arbitrium translata sunt. Et tunc de reis Senatus cœpit iudicare, & eorum causas audire, cū antea non fuisset vsitatum, nec esset Senatorium [t]. Cœperunt & peti sub Domitiano Iudices ab eo [u]. Et à datis, si quid à legis præscripto excessissent, ad eum appellatum: vt à datis per Consules, ad eosdem Consules prouocatio erat [x]. Instituit & Nero, vt omnes appellationes à iudicibus ad Sena-31 tū fierent [y]. ¶ † Remansit illi authoritas, vt ex formulis legū non teneretur iudicare [z]: ne liceat ab illo appellare [a], aut rescripta contra eius sententiam impetrare à principe [b]. Et ita forsan, tunc temporis ius facere potuisse Senatum non ambigitur [c]. Sicque Quintilianus loquitur [d]. [*Aduersus consulta autem Senatus & decreta principum, & Magistratuum remedium nullum est: nisi aut inuenta quantulacunq; causarum differentia aut aliqua, vel eiusdem potestatis hominum sit constitutio, quæ sit prioris contraria.*] 32 ¶ † Sicq; quod dicitur, ius facere posse Senatum, de iudicio intelligendum est, non de lege generali, cuius authoritatem sibi soli retinuit Princeps Romanus [e]. Et ideo Iustinianus, cum leges ordinari iussit, pleraque Senatusconsulta prisca abrogauit, & pauca pro legibus inseri iussit, quæ facta fuissent tempore Imperatorum, vel relatione Consulum, vel oratione habita a principe ad Senatum: qualia Velleianum, Syllanianū, Macedonianum, & similia in corpore iuris Iustinianei cōtenta. Voluerunt tamen Theodosius & Valentinianus, quodque huic collegio ex pristina maiestate reseruatum est, vt in legibus figendis suffragia Senatus & publicatio accederent: eo tamen cauto, vt authoritate principis firmentur [f]. Ademit & expresse Leo Cæsar, Senatoribus Romanis potestatem Senatusconsulta faciendi, quæ vim legis haberent, constitutio. 78. Nouell. titul. περὶ [illegible] 33 [illegible], id est, *ne amplius Senatusconsulta fiant.* ¶ † Adrianus etiam, vt plurimum cœpit diuidere Senatus authoritatem, quum aliquos ex Senatoribus in aulam suam transtulit. Nam receptis optimatibus in amicorum cohortem quæ superiorum imperatorum tempore promiscue constare solebat ex Equestri ordine & Senatorio, domesticum quendam Senatum circa se habuit: qui; quoniam is continuatis pene delectaretur peregrinationibus, comitatus Cæsaris dici cœpit, & ipsius amici comites: quorum consilijs atque o-34 pera in bello ac pace vsus est. ¶ † Crebris deinde Cæsarum voluptatibus, & bellis, paulatim abrogata Senatui Romano fuit authoritas; datum & Summo Pontifici Imperium, qui Cardinalium habet Senatum [g], quique Summum Pontificem eligunt [h]. Remansitque Romanæ antiquitatis tantum leue vestigium, in eo qui nunc Prætor vrbanus dicitur, & vocatur Senator à Summo Pontifice constitutus: qui in cliuo Capitolino residet, & ordinaria potestate ciuibus ius dicit, tresque habet vicarios: quorum duo priuatis iudicijs præsunt, qui dicti collaterales: tertius est latrunculator [i].

s l. Senatusconsultum, de iure natura l. 2. § deinde quo difficile, de orig. iur. P.
t Cice. actio. vlt. in Verrē.
v Suet. in Domit. c. 8.
x l. 1. §. 1. de appel. P.
y Sueton. in Nero.
z Quint. in 3.
a l. 1 à quib. appel. non lic. P.
b l. 1. C. de Senatusc. l. rescripta. de precib. imp. offe. C.
c l. non ambigitur, de legi. P.
d Quintil. lib. 5 Instit. Orat. c. 1. vbi de præiudicus agit.
e l. 1. & fin. C. de legib.
f l. humanū. 8. eod. C.
g c. 1. Ecclesia, 10 q. 1. vide de hoc consilio Matt. Laudē. in suo tractat. de Cardina. quæst. 11. Barba. cons. 1 col. 1. Innocent. Sicul. Felin. in c. cum te, de re iudic.
h c. in nomine Domini, 23. dist.
i Octouian. Vuestr lib. 2. introduct. in action. Romanæ, c. 11

de Senatu aliarum gentium quam Romanorum. Cap. 26.

1 *Senatus Dei, & de Senatu Moysi dato à Deo. nu. 2.*
3 *Zanedrim consilium 70. seniorum Israelis, quale.*
4 *Senatus Atheniensium geminus, perpetuus, & annuus.*
5 *Heliaeum praetorium Atheniensium, & eius iudices.*
6 *Amphictyonum Senatus Graeciae totius, vbi, & quando haberetur.*
7 *Lacedaemoniorum Senatus 32. Seniorum.*
8 *Heduorum Senatus.*
9 *Consilium magnum militum ordinis hospitalis S. Ioan. Hierosolymitani, quale.*

1 SEd quia in Senatus Romani narrationem incidimus, non erit alienum ab instituto, aliarum gentium Senatus summae potestatis referre, consilij Reipublicae causa collectos. Praestantissimus erit ille, quem refert D. Ioannes in Apocalypsi. Non cōsilij, sed obsequij causa, adstare agno immortali 24. Seniorū [a]. ¶ † Meminit & sacra scriptura Senatus Mosayci a Deo instituti, dum dixit ad Moysem [b], [*Congrega mihi septuaginta viros de Senioribus Israel, quos tu nosti qui Senes populi sint ac Magistri, & duces eos ad hostium tabernaculi foederis, facies[que] ibi stare tecum, vt veniam & descendam & loquar tibi, & auferam de spiritu tuo tradamque eis, vt sustentent tecum onus populi, & non tu solus graueris*]
3 ¶ † Frequens & mentio apud Thalmudistas consilij & Senatus Israelis, Zanedrim, quod dicunt institutum à Deo in deserto, penes quod erat publica potestas: & totius regni gubernatio erat penes septuaginta Seniores. Zanedrim à Thalmudistis vocatur collegium sceptri & publicae potestatis totius regni, cui praeerat vnus Rex. Et apud Hebraeos vetustissimos, dicebatur Senatorium consiliū magistrale: apud Romanos, Senatorium dictionale: apud Etruscos, Lucumonem: apud Graecos *γερουσία* & palaeologum. Zanedrim est vox mutuata per interpretes seu Thalmudistas a Graeco nomine *συνέδριον*, vocāt enim ita curiā & col-
4 legiū Graeci. ¶ † Apud Athenienses fuerunt duae *βουλαὶ*, seu duo Senatus: vnus perpetuus, qui iudicaret in Areopago de caedibus volūtarijs, & alijs similibus rebus. Alter, qui Rempublicam administraret, quive singulis annis mutabatur, constans ex quingentis viris, qui essent aetate Senatoria, vt ait Libanius [c]. Suidas porro, Areopagitas & Sicarios iudicaret, & grauissime Rēpublicam gubernare solitos tradit. Iuli⁹ Pollux ait [d], illorū fuisse notionē caedis volūtariae, incēdij, veneficij duntaxat exitiabilis. De ijs plura D. Augustinus [e]; & Lucianus [f]. Iulius Pollux [g], dum tractat *ἡ βασιλεὺς οὐσία*, tradit etiam Regem in Areopagum actiones inducere, & eum exuetis deposita corona iudicare. Addit idem, tribus tantum diebus hunc Senatum singulis mensibus habitum, tertio,
5 & quarto, & pridie Calendarum. ¶ † Suidas item ait in verbo *ἡλιαία*, maximum fuisse praetorium Athenis Heliaeum, ita appellatum, quod sub dio esset, & solis radijs ferirebatur: vbi mille, vel mille quingenti viri, ex binis vel ternis coacti praetorijs Heliastae dicti, publica negotia disceptabant, & post iurisdictionem triobolum accipiebant.
6 ¶ † Publicū Graeciae totius fere consiliū, Senatus Amphictyonum erat [h], ad Thermophylas conuenire solitus, apud quem communes causae agitarentur, vt ait Suidas. Strabo tamen [i], non totius Graeciae, sed tantum septem ciuitatum commune dicit consilium. Et alicubi scribit [k], in Onchesto habitum fuisse. [*Onchestum*, inquit, *ibi est*, (id est, circa Thebas) *vbi consilium Amphictyonum in Haliartia ora, in vnum cogebatur ad lacum Copaidem, solumque Tenericum.*] Et paulo post, circa Delphos habitum scriptum reliquit, quod esset ibi velut vmbilicus terrae, & medium vniuersae terrae. Conueniebat in eum locum bis tantum in anno ille Senatus, Vere scilicet, & Autumno: & ibi cognoscebat de mutua ciuitatum Graeciae concordia, de simultatibus, & bello contra Barbaros agen-
7 do [l]. ¶ † Lacedaemoniorum Senatus constat 32. senioribus, cum quib. Ephori & rex iudicabāt [m].
8 ¶ † Erat apud Heduos, quos dicunt nunc *Autun en Bourgongne*, Senatus maximae authoritatis, Iulij
9 Caesaris tempore [n]. ¶ † In statutis militum ordinis hospitalis Sancti Ioannis Hierosolymitani, de magno consilio seu eorum Senatu, sic cautum inueni titul. 10. cap. 1. Quod maiores consilium & Senatū introduxerunt, & viros graues titulis dignitatum insignitos scripserunt. Et consiliarij nuncupati sunt, Magnus Commendatarius, Mareschallus, Hospitalarius, Admirallus, Draperius, Turcopolerius: qui baiuli conuentuales dicuntur, quia suarum linguarum Praesules existūt. Dicitur porro ibi Mareschallus, qui praeest terrestri exercitui: Admirallus, qui nauali: vt explicatur in cap. sequentibus eius tituli 10. & titul. 19. cap. 37. Draperium porro vocant eum qui in contractibus pannorum emendorum interuenit, & qui spolia seu exuuias mortuorum perscribit, & annotat repertorio. Non enim milites istius ordinis suo arbitrio vestes comparare possunt, vt in eorum statutis habetur, titul. 12. cap. 23. & 24. quamuis titul. 19. de verborum significatio. c. 27. scriptū sit, Draperium nūc esse magnum conseruatorem, qui & baiulus conuentualis est linguae Aragoniae, Cataloniae & Nauarrae. Vt Turcopolerius dicitur Anglicae linguae, praesidens Turcopolis, id est, leuis armaturae equitibus, eod. tit. 19. cap. 7. Baiuli autem lingua Gallica *Baillifs*, domorum vel aliorum praediorum Praefecti & administratores. Vnde & ibi notatur, eodem titul. 19. cap. 5. Commendas à maioribus eius ordinis Baillas dictas.

a Apocal. c. 4.
b Nume. c. 11.
c Liban. in argu. oratio Demosth. cō. Androtionem.
d Iul. Poll. lib. 8 Onomastic.
e D. Augusti. lib. 18. de Ciui. Dei ca. 10.
f Lucian. de Gymnas.
g Iul. Poll. li. 1.
h Cicer. 2. de Inuēt. Plin. lib. 31 c. 8.
i Strabo lib. 9.
k Idem eod.
l Dio. Halic. in 4.
m Pausa. lib. 3. in Lacon. Plu. in Lycurgo.
n Iul. Caes. lib. 7 commentar. belli Gallici.

de Senatu Gallicano. Cap. 27.

1 *Galliarum rex distribuit ex arbitrio iurisdictiones.*
2 *Senatus Franciae primum fuit apud regem.*
3 *Conuentus Gallici nobiles, & summae iurisdictionis. & num. 4.*
5 *Curia Franciae dicebatur Parlamentum Parisiorum.*
6 *Scacharium quid, & quando Rothomagense concessum.*
7 *Parlamentum, cur curia suprema dicta.*
8 *Iustitium quando rumpatur & indicatur in Senatu.*
9 *Parlamen-*

9 *Parlamenti Tholosani introductio, & antiquum Parisiensi.*
10 *Iure scripto iudicari debent homines lingua Occitana.*
11 *Parlamentum Burdegalense quando creatum, quando Delphinale, Aquense, Rothomagense, Diuionense. nu.12.13.14.& 15.*
16 *Parlamentorum potestas.*
17 *Magistratus dari debent probatis, non probandis.*
18 *Parlamentorum causæ, & iurisdictio. nume. 19.& 20.*
21 *Parlamentum an legem facere possit.*
22 Curia ordinat: *formula placitorum parlamentorum est, non inferiorum iudicum sententiarum.*
23 *Parlamentorum classes, & tribunalia.*
24 Chambre criminelle, & du temps de vacations, *de quibus iudicent.*
25 *Requestarum iudices, recuperatores, & notio eorum.*

1 PRinceps † noster Monarcha solus, nullius addictus Principis vel legum imperio, iura subditis & Magistratus ipsos præscribit, iurisdictionisque cuiusq; modum ex sententia distribuit, cum regni maioribus districtus & occupatus negotijs, tot populorum non possit audire vel dirimere controuersias. Atque vt id syncerius & iustius faceret, gradus iudicũ minorum & maiorum constituit: vt quod a minoribus iudicatum fuisset, à maioribus, ad quos prouocatio esset, diligentius & rursum discuteretur, & si opus esset emendaretur. Attamen ne in infinitum litigantium malitia aut contumacia per varios iudices excurreret, metam imposuit, quatenus prodire fas esset, summosque quosdam adiecit Magistratus cum maiori potestate, in quibus 2 lis finem acciperet. ¶ † Hos summos secum principio esse voluit Rex Galliarum & Francorum, vt illis maiestatem vltimæ dictionis adferret. Neq; prius huius consilij status, vel certus locus, vel stata prius curia, vel tempus definitum fuit considendi, sed indicebatur conuentus eo loci quo Regi, vt Senatus ille videretur ambulatorius, ibi consistens vbi Regi, & quandiu placuisset: & ad hunc confluebant ex quacunque regni parte, vt sine spe prouocationis contendentes negotiorum finem in iure caperẽt, quemadmodum scribit Gaguinus in Pipino [a]. 3 ¶ † Cuius consilij vestigium remansit in conuentibus, qui postea dicti sunt *grands iours* [b], quando videlicet pars Curiæ Parlamenti, æstiuis potissimum diebus, quibus iustitium in sede præcipue est, in aliquam prouinciam ad tempus se transfert, vt sua præsentia facilius crimina expediat prouincialium, aliasq; maiores controuersias. Ignorat Gaguinus, vnde 4 hic conuentus habendi mos profluxerit. ¶ † Ego tamen arbitror, à Britannia ex instituto Druidum in Gallias peruenisse. Sic enim docet Iulius Cæsar, de Druidum Senatu agens [c], [*Ii certo anni tempore in finibus Carnutorum, quæ regio totius Galliæ media habetur, considunt in loco consecrato. Huc omnes vndique qui controuersias habent, conueniunt, eorumque decretis iudiciisque parent. Disciplina in Britannia inuenta, atque inde in Galliam esse translata existimatur.*] Meminit & idem Iulius Cæsar, de his conuentibus Gallicis, lib. 5. [*Cæsar conuentibus Galliæ peractis in Illyricum proficiscitur.*] Et in Italia fuisse hos conuentus in 7. [*Quieta Gallia, Cæsar vt instituerat, ad conuentus peragendos proficiscitur.*] Fuerunt & in Bæthica, iuridici conuentus quatuor Gaditanus, Cordubensis, Astygitanus, Hispalensis, vt ait Plinius lib.3. dum de Bæthica agit c.1. Ita & tempore Regum Francorum, longo interdum annorum interuallo, vt scribit Paulus Æmilius [d], in paucos admodum dies indictum consilium alias alibi agebatur raris initio controuersiis: quod ciuitates suæ quæque præfecturæ iudiciis domesticis contentæ, turpe ducebant longinquum summumque auxiliũ appellatione implorare. Sed paulatim gliscente calumnia, multitudine causarum increscente, primum quotannis semel, idque in paucos dies: postea & semel & iterum, sed alio quam proxime semper loco, iurisdictio exercebatur. 5 ¶ † Tandem à Philippo Pulchro Basilica Lutetiæ Parisiorum in regia vrbis insula ædificata, vbi iudicia sine prouocatione fierent, ac velut à sinu Regis ius peteretur. Gaguinus refert Ludouico Hutino Philippi Pulchri Regis filio. Sed id ad patrem melius primum institutum relatum ab Æmilio, vt quæ vaga fuerat antea iurisdictio in regia vrbe certis sedibus consisteret: ne litigatores peregre semper & incerti vexarentur in posterum. Id factum circa annum Domini 1294. autumant sub Philippo Pulchro [e], & ideo Parlamentum Parisiense, prius dicebatur Franciæ curia [f]. Extat constitutio edita à Philippo illo Pulchro, anno 1302. ne Consiliarij Parlamenti ab vrbe abnoctarent, quominus omnibus concessibus 6 curiæ interessent. ¶ † Tunc temporis & Normani domi iura petere velle perseuerabant: Rothomagi, quod ea sit vrbs regionis princeps, quotãnis vere ineunte ac autumno sextea septenis in singula ea anni tempora diebus forum agebatur, si per bella aliasve occupationes liceret, quæ sæpenumero vel vere accidebant, vel fando prætexebantur: cum conuentum iuridicum Scacharium, pro statario vocitabant [g]. Sic enim Scacharium interpretatur Paulus Æmilius. Alij tamen Scacharium, dicunt conuentum iuridicum, qui per prouincias fiebat, cum summa potestate dicendi ius de omnibus, non secus quam Parlamẽtus esset a Germanica voce *S. beken*, id est mittere. Quia in constitutionibus Regis & Imperatoris Caroli Magni, dicebantur missi dominici, qui illos conuentus iuridicos per prouincias Principis 7 peragebant. ¶ † Parlamentum, Curia illa regia stataria Parisiensis dicta, a causarum auditione & decisione: est enim nomen vulgare Gallicum *parler* loqui, vnde Parlamentum compositum à verbo Græco λαλεῖν, & illam appellatiõe curijs maioribus antiquorum attributam, ostendit Annius Viterbiensis [h], in quib. explicatæ & peroratæ causæ deciderentur, ita docet Senatores, qui παλαιοὶ & γέροντες dicebantur etiam verbistas dictos, i. magistros, quorũ verbo pareatur. Hincq; dictatores, vt Varro etiam & Festus affirmant, quod eorum dictis obtẽperaretur, & quod diceretur is quoq; à Consule: & Senatum Romanum publicæ potestatis, Senatorium consilium dictionale hoc vnicum Parlamẽtum, postea dummodo diuisum est per Philippum Longum fratrem Ludouici Hutini, anno Domini 1306. vt notat Budæus [i]. 8 ¶ † Sed legendũ puto apud Budæum, anno Domini 1316. quo anno tantum regnum obtinuit: anno quippe 1306. fuit Rex frater Hutinus. Is Philippus Longus trifariam diuisit Parlamentum, quod ex centumuiris conflatũ est: nempe vt in eo essent duodecim Pares Franciæ, seu Duodecemuiri curandæ Reipub. causa octo, Magistri supplicationum

vel

a Gaguin. li.3.

b Des grands iours, in constitut. Ludo. 12. art. 72.

c Iul. Cæs. lib. 6. Commenta.

d Paul. Æmil. lib. 8 in Philip. Pulchro.

e Ioan. Montaigne de authoritate sacri consilii.

f Ioan. Fab. l. 1. C. de summa trinit.

g Paul. Æmil. in Philip. Pulchro, lib. 8.

h Annius Viterbiensis, in commenta. ad 2. librũ breuiarii Philonis.

i Budæ. ad l. fi. de Senator. in annotatio. prior. ad P.

vel requestarum domus regiæ: octoginta alij, quorum quadraginta essent clerici, alij laici [a]. Ioannes Lucius [b], totam originem paucis explicat, vt Philippus Pulcher anno Domini 1302. certum locum curiæ Reipublicæ assignauerit, Lutetiam regiam vrbem. Postea perennis à Ludouico Hutino constituta sit anno Domini 1315. Quo tempore vel non multo post cœpit amplissimus ordo quotannis postridie Martinalium iurisdictionem auspicari, & persequi vsque ad 5. Idus Septembris, reliquo anni tempore iustitio optima ratione contributo. 9 ¶ † Cœperunt & actionum curialium tunc formulæ, siue stylus Parlamenti. Quo tempore curia Parisiensis introducta & stata fuit, eodem & Tholosanum Parlamentum constitutum inuenio, anno 1302. in constitutione Philippi Pulchri, artic. 47. ea lege si id Tholosanis è re sua videretur. Sic enim se habent constitutionis verba. [*Propterea, propter subiectorum nostrorum commodum & causarum expeditionem, proponimus ordinare, quod duo Parlamenta Parisiis: & duo Scacharia Rothomagi, diesque Trecenses, bis tenebantur in anno. Et quod Parlamentum apud Tholosam tenebitur, sicut teneri solebat temporibus retroactis, si gentes terra consentiant quod à præsidentibus in Parlamento prædicto non appellabunt.*] Ex quibus etiam postremis verbis, [*Sicut antea teneri solebat, temporibus retroactis.*] Collligo etiam Parlamentum fuisse antiquius apud Tholosanos, quam Parisienses: sed intermissum fuisse, propter bellorum tempora. Verisimile enim non est, tantam ciuitatem quæ regia fere semper fuit, & suis Regibus & Comitibus liberis tantum seruiebat eosque habebat, cæterisq; vicinis imperauit, Senatu vel consilio summo caruisse. Fuit & Visigothorum regia, tempore Clodouei primi regis Francorum, quæ Alaricum regem tum habebat, cum eo necato in imperium venit Clodouei. Sicuti & Burdigala, Vesates, Cadurci, Rutheni, Aruerni, totaque Aquitania, vsque ad Pyrenæos montes [c]. Et Aribertus cum Aquitaniam fouendam accepisset à Dagoberto rege Francorum & fratre, Tholosam regni sedem erexit [d]. Postea autem & ad reges Francorum rediit, obsessa sæpe & bellis agitata: vt non mirum, si eius Senatus aliò aliquando translatus est, & iterum in suam pristinam sedem restitutus. Quare & apparet ex cōstitutione Caroli 7. anno Domini 1444. stabilitum iterum Tholosæ Parlamentum pro lingua Occitana, & pro Aquitania, ad quod Senescallorum & aliorum Iudicum qui intra fines earum regionū iudicarēt prouocationes decidendæ peruenirent vltimo iudicio. 10 ¶ † Cōuentum tamen tunc, inter Regem & actores seu Syndicos prouinciæ linguæ Occitaniæ, quarum incolæ à Iustino Tectosages sunt nominati, quod scripto iure & communi regeretur. Ex quo nec pro iniqua prouocatione, multa seu emenda non deberetur [e]. Ferunt subinde Parlamentum translatum Montepessulum, & postea reuocatū Tholosam, à Ludouic. 11. anno Domini 1461. [f] 11 ¶ † Et postea Burdegalense in Aquitania à Ludouico 12. erectum, de quo vide cōstitutionem eius arti. 75. anni Domini 1499. 12 ¶ † Delphinale quoq; quod primum fuit consilium creatum per Hubertum Viennēsem Delphinum, die 1. Augusti, anno Domini 1040. à consilij nomine mutatum in Parlamenti authoritatē, per Ludouicum 11. anno Domini 1453. [g] 13 ¶ † Parlamentum vero prouinciæ Aquense, primo erectū in Senatū per Ludouicum illius nominis 11. Comitem prouinciæ, patrem Rhenati vltimi Comitis, anno Domini 1415. Deinde mutatum nomen in consilium, quod & rursum rediit in Parlamentum, anno Domini 1501. 14 ¶ † Rothomagi quoque Scacharium transiuit in Parlamentum anno 1489. Et Diuioni aliud cōstitutum. 15 ¶ † Vt inde colligamus, illam primum curiam vnicam Franciæ Lutetianā diuisam fuisse in septē sedes, quarum illa primam & digniorē, propter regiam ciuitatē habeat: secūdam, Tholosanum Parlamentum: 3. Burdegalense: 4. Gratianopolitanum: 5. Diuionense [h]: 6. Aquense: 7. Rothomagense [i]: Quare opinor omnes Senatores, omnesq; curias Parlamentorum, cum sint eiusdem propemodum priuilegij & authoritatis, & ab eodem fere fonte, dici collegas & vnum veluti tempus constituere, non secus quam omnes Cancellarios in regno Francorum. Sicq; alterius Curiæ seu Parlamēti Senatoribus, in altera Curia recte aditum patere debere, & ius dicendi sententiam, habita ratione tēporis quo in album transcripti sunt eius ordinis [k]. 16 ¶ † De authoritate & potestate Parlamentorum, multa adfert Boerius in commētarijs tractatus sacri Consilij: ideo pauca de ijs mouebimus. Magna quippe & quotidiana eius Senatus est authoritas & potestas, & quæ exigat viros nō trium vel quatuor horarū examine in sermone & ingenij pspicacitate probatos, sed multis annis graues, certæ experientiæ & bonæ vitæ, sine examinatione disputationis, sine disputatione & longa temporis serie perspectos, quorū virtus, conscientia & ingenij dexteritas & probitas, à multis annis cœperit, & perseuerauerit. Memini enim aliquādo me legisse in constitutione Ludouici 12. anni 1512. etiam prohibitum in sede Seneschalchi Tholosani, ne in consilium assumerētur iudiciorum, nisi praxim aliarum sedium exercuissent, & postulationis munus vltra tres annos. Experientia cum doctrina in iudicijs necessaria est, maxime vbi alterius iudicis superioris calculus emendatorius non expectatur, vt in Senatu: in quo non tantum dicere eloquenter & acute, quātum syncere, mature & bene desiderandum est. Respublica ægra, Senatui curāda vltima sententia committitur: huius morbi, non loquēdo subtiliter, sed probe consulendo curantur. Defleo quod in multis Galliarum supremis alijsque Curijs, collegæ admittantur imberbes, & rudes, & noui omnino, sub spe discendi. Dolendum quod sufficientiæ eorum Censores, imperfecte iudicium & calculum proferunt, prælata inquisitione, Deus bone, tā perfunctorie de vita & morib. & breuissimo examine doctrinæ, si modo auribus per tres horas placuerint. Cum tamen nummularij & argentarij noua numismata suspecta habentes, non tinnitu tantum, sed & lapide Lydio bonitatem probent. Turpius eijcitur, quam non admittitur hospes. Discunt quidem noui & iuuenes Senatores, idque non diffiteor, sed dum discunt, Respublica detrimentū immedicabile capit: discētis vox trutinam in peiorem partem rapit, & væ regno cui hæc sunt, vbi numerātur non ponderātur voces. Discendi illic non est tempus & locus: sed iudicandi, idq; vltimo iudicio. Nam à Senatu seu Parlamentis, vt de Senatu Romano dictum est antea, prouocari non potest: liceat quamuis supplicare cōtra Senatus iudiciū [l], non quidem vt olim intra 30. annos, sed intra biennium tantum, exemplo supplicationis præfecti Prætorio [m]. 17 ¶ † Ægre ferendum est, quod hodie prius Magistratus dentur vel vendantur, quam personæ

a gloss. antiqua ad § quocirca in verb. Parlamēta, tit. de conclusio. Ecclesiæ Gallican. in pragma. sanction. Guil. Bened. in repet. c. Raynutius, in ver. & vxorem nomine, decis. 2. nu. 187. 188. 189.

b Io. Lucius, lib. 1. placito. curiæ, titu. 1. plac. 4.

c Iaco. Meyerus, lib. 1 Annalium, Flandr. Aemoni. lib. 1. ca. 22.

d idem Aemoni. lib. 4. histo. Franc. c. 19.

e Guil. Bened. ad ca. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine, decis. 2. nu. 191. de testam.

f Ioan. Montaigne tracta. de author. sacri consilii.

g Guid. Pap. q. 44. & q. 414.

h De Diuionensi parlamento, vide Bartho. Chassa. in procem. suæ consuet. Burgun. ad ver. de nos Parlamento.

i Ioan. Montaigne, vbi sup.

k Et ita etiam Ioan. Lucius scribit arrestum & sententiam, lib. 4 placito. curiæ tit. 7. plac. 5.

l In constitu. Ludouic. 12. anni Dom. 14[illegible]

m l. 1. de officio præf. prætor. C.

personæ probentur. Melius olim, & Respublica etiam bilatior, quando ex iam probatis meliore a ad hoc munus eligebantur, dum ex peritissimis Iurisconsultis, aduocati: ex optimis aduocatis, Senatores & iudices: ex optimis iudicibus & Senatoribus, Præsides & Cancellarij. Et certe mihi videtur non valde augustum, audire codicillis donatos officiorum & Senatorũ sub incudem reuocari studiorum: idque turpius cum codicillis & munere regio, repulsam merito pari ob ignorantiam: hoc enim mihi videtur esse crimen sacrilegij, reprobare quem Princeps codicillis approbauerit. Sed tamen in hoc curiæ supremæ est pro salute Reipubl. reliqua cautio, contra ambitionẽ petentium Magistratus. 18 ¶ † Causas, quæ sint cognitionis Curiarum supremarum tradidit cõstitutio Caroli 7. art. 5.6.7.8. & quæ notio earundem circa iurisdictionẽ rerum iuris diadematis, vel domanij, constitutio Francisci 1. eius tit. anni 1543. extat & cõstitutio Latina, de foro cõpetenti. Cognoscunt & de beneficijs vacantib. in regalia in prima actione [a], de causis Pariũ Franciæ, si modo illorum intersit directe, non si per obliquum, vt explicat Carol. 7. art. 20. Cognoscunt in causa prouocationis, nisi expresse prohibeantur à constitutionibus, etiam de iudicatis à Præsidialibus & iudicibus regijs, delegatisve à Rege, & à conseruatorib. vniuersitatum, conseruatoribus apostolicis, & alijs iudicibus Ecclesiasticis per viam abusus, executoribus arestorum, consiliarijs libellorum supplicum palatij, Magistris supplicum domus regię & thesauri. vide Rebuff. in constitutio. regias tit. de appellationibus ab abusu, glo. 3. art. 1. 19 ¶ † Sed etsi nomophylax seu cancellarius interdũ prouocationis codicillos negauerit, ad curiam prouocantibus, per oraculum Parlamenti impetrantur: & proinde ac si obtẽti essent eius authoritate pronunciatur [b]. A præfectis etiã rationum regiarum curiam appellari posse, pronunciatum est 4. Non. Septemb. 1383. [c] Committũtur & pleraq; à principe supremis curijs, præter ordinem discutienda, quæ ibi tantum explicari possunt: vt causæ capitulares, Prælatorum, Comitum, Baronum, ciuitatum, quib. id iure singulari datum est ex Caroli 7. constit. art. 5. Proculdubio etiã apud Senatum, tractanda omnis accessoria arestorum curiæ eiusdem, à qua processerunt: executiones, interpretationes, reformatione a arestorum, siue per viam supplicationis ciuilis, siue per propositionem erroria impugnentur. 20 ¶ † Interdũ cognouerunt de duello, & monomachia priuatorum. Decernendæ item in exteros pignorationis seu clarigationis, quam nunc *repressalias* appellant, ius & potestatem olim curiæ supremæ fuisse probare potest Senatus curiæ Parisiẽsis supremæ placitum: quæ tamen nunc penes solum principem esse videmus [d]. 21 ¶ † Sicuti & leges quidem ratione iurisdictionis in suo territorio Parlamentum facere potest, & de quibus constitutio regia aduersum non inhibet: at sine consensu principis leges statuere, nõ potest [e]. Sicq; intelligo quæ de summa eius potestate traduntur: multa quamuis publicãda mittat Senatui Princeps, hæc ita demum constitutionis vim in territorio Senatus habent, cum publicata seu approbata fuerunt, iuxta l. humanum, C. de legibus. Consilij enim causa, non tanquam Rex, id facit. Melius tamen non diffiteor Rempubl. se habituram, si Rex noster Christianissimus ex Senatuum tantum suorum consilio, leges ferret plurium iudicio expensas, & mature consultas, plus enim plures probi & boni, quam pauci, ingenio & consilio pollent. Et Magistratus optimi, regi addictissimi, ea etiam conscientia esse debent, vt malint se abdicare magistratu, quã in Deum & principem consensu adulatorio peccare. 22 ¶ † Obseruarunt interpretes curiã supremã non vti inscriptione regia, sed curiæ. Dum enim statuit, hac formula vtitur, *La cour ordonne*, non autem *Le Roy ordonne*, aut *Le Roy vous dit*: quia formula illa, *Rex statuit*, est propria consilij in quo Cancellarius, magnus Regis Consiliarius, eo modo edicta pronunciat [f]. Neque etiam 23 illa verba, *curia statuit, curia præcipit*, alijs iudicibus quam Parlamento permittuntur [g]. ¶ † Curia Parlamentorum in classes diuisa est, primumq; tribunal, Parlamenti nomen retinet, vocant *l'audiance*, vbi peroratæ causæ deciduntur. Reliquæ classes propria nomina habent, vt primæ secundæ aut tertiæ classis inquestarum, in quibus sunt proprij Doctores seu Præsides. Alia classis si adest, dicitur Requestarũ seu libellorum. Tribunal primum, & classis Inquestarum, supremo iudicio sine prouocatione decidunt lites. Primum vt plerunque, ex tempore explicata, terminat: vel si quid consilio dignum sit, non liquere tunc, sed amplius deliberandum censet. In classibus vero Inquestarum, negotia quæ ex scripturis & probationibus perpendendis & percurrendis constant, diiudicãtur. Statuit Ludouicus 12. anno Domini 1499. artic. 74. Senatores seu Consiliarios priusquam in orchestrum maioris tribunalia seu audientiæ, dicunt *cameram magnam*, conscendant, versari debere & veluti præludere in classibus inquisitionis, seu inquestarum. 24 ¶ † Est & Tholus criminalium causarum, vbi & causæ perorantur criminales summo iudicio, vocãt *Chambre de la tournelle*, pro quarum decisione ex curia certi deliguntur quotannis, eaque classis nunquam iustitiam facit, & exigit assiduos suos Senatores, ex constitutione Caroli 8. artic. 90. Et tempore iustitij, residet in curia quoque classis iudicum delectorum ex omnib. ante finem Parlamenti, vocant *Chambre seant au temps des vacations*, aut *Chambre retenue*. Cui certæ summæ tantum notio, videlicet reditus centum librarum, vel rerum valoris centum librarum, datur: & beneficiorum valoris annui ducentorum aureorũ, ex constit. Franc. 1. *des abbreuiations de procés*. anni 25 1519. arti. 1.2.3. ¶ † At requestarum iudices, sunt ex Parlamenti corpore, veluti recuperatores & delegati à Principe in causis ciuilib. priuilegiatarũ personarum: vnde vocantur Commissarij requestarum: & priuilegia quæ illis diriguntur, vocantur *Committimus*: quod per diplomata Cãcellariæ, illis notio committatur causarum possessionis & personarum [h]. Quæ personæ habeant causas cõmissas huic curiæ, tradũt constitutiones propriæ. Ab istis ad curiam supremam est prouocatio, vt à iudicibus regijs alijs. Non cognoscunt de criminalibus principaliter, vbi regij procuratores instant: nisi illæ criminales quæstiones incidãt post motam causam in quæstionem. Nõ item cognoscunt de hypothecarijs [i], nec generaliter de in rem actionibus alijs, neque nisi inter personas priuilegiatas: quales sunt præcipui officiarij diadematis, seu *de la couronne*, Senatores priuati consilij, Magistri libellorum ordinarij domus regiæ notarij & secretarij, domestici & officiarij salario donati, eius, vel augustæ, fratrum, sororũ, auunculorum, matertetarum, filiorum Franciæ, nisi

negotia-

[a] vide de isto casu Ægidium Magist. tit. de regali. c. 12.

[b] Io. L. 1. ius, lib. 4. P. 2. 110. curiæ, plac. 2. & 4.

[c] idem eod. pla. 3. 8. & 7.

[d] Idẽ Luc. vbi sup. plac. 1.

[e] Io. Faber in l. fi. C. de leg. Aufre. in additio ad quæst. Tholos. 405. Io. Fab. & Angel. Areti. in §. sed & quod Principi placuit, de iure natur.

[f] Iaco. Bonaudus de Sause. in to. ad Ioan. de terra rubea, in proce. cõtra rebelles. Ioan. Montaigne, in tracta. de authorit. magni consil.

[g] Bonaud. de Sause. vbi sup.

[h] Constitutio Ludouici. 12. arti 42. & 43. Caroli 8. arti. 76.

[i] Mollen. in 7. par. styli parlamen. arresto 91.

ocgotiatorer sint. Item officiarij curiarum supremarum, duodecim aduocati Senatus Parisiensis, famæ hilarioris: sex aliorum Senatuum, totidem & procuratores, capitula, communitates, ecclesiæ pro rebus ecclesiasticis tantum.

de Consilio Principis, seu de consilio Prætoriano vel aulico. Cap. 28.

1 *Senatus alim, consilium proximum Principis.*
2 *Octauius sibi consilium semestre legit.*
3 *Consilium magnum & priuatum Principis: quis ei præsideat, & ex quibus Senatores eius delecti. Et nu. 4. & 5.*
6 *Consilium magnum, olim consilium priuatum Regis sine iurisdictione contentiosa.*
Nec tanta authoritatis, ac Parlamentum: à quo eligantur eius Senatores: eius iurisdictio & sedendi modus, fines, & priuilegia. nu. 7. 8. 9. 10. & 11.

1 Quandiu † Senatus Franciæ sequebatur principem, oecceitom locum receperat, tandiu is erat & sacrum illius consilium. Sed vbi legem consedendi perpetuo in aliquo loco accepit, opus fuit delectu virorum, qui sequerentur consilij causa principem. Quemadmodum & apud Romanos Ælius Adrianus quodammodo Senatum Romanum in aulam suam transtulit. Nam receptis Senatorũ optimaob. in amicorum cohortem, quæ superiorum Imperatorum temporibus promiscue constare solebat ea Equestri ordine ac Senatorio, domesticum quendam Senatum circa se habuit. Qui, quoniam is conriouatis pene delectaretur peregrinationibus, comitatus Cæsaris dici cœpit: & ipsius amici, Comiter, quorum consilijs & opera, in bello & pace 2 vsus est a. ¶ † Octauius Cæsar etiam sibi instituit sortiri semestria consilia ex Senatu: ne inuidia contemnere aliquos videretur, cum quibus de negotijs ad Senatum frequentem referendis ante tractaret b. Legimur fere omnes reges & monarchas aliquod consilium penes se habuisse, cum grauia pertractarent. Vt de Assuero legitur Hester c. 1. de Alexandro Magno, & alijs. ¶ † Con-3 silium Magnum est veluti consilij priuati & sacri Regis appendix, in quod tantum proximi sanguine heroes, & selecti admodum pauci admittun-4 tur c. ¶ † Cancellario magno, & Magistris libellorum domus regiæ assident Senatores huius ordinis, semestri partito labore d: præsidet namq; ibi adsit Cancellarius, & eo absente præses si sit. Sin omnus olim in tribunali iuridico controuer siarũ, antiquiot ex consiliarijs laicis io sessionibus con-5 silij, antiquior ex clericis. ¶ † Consilij istius causa, olim aduocabantur ex curijs supremis Senatorea principio: subinde tamen, cum illi in proprijs sedibus desiderarentur necessarij: fatius visum est ei ordini alios allegere, qui sequerentur sine prouincialium incommodo Principẽ, & cum Cancellario negotia ad principem telata, eius authoritate doudicarent. Quemadmodum Præfectus prætorio, & Quæstor sacri palatij, tempore Theodosij & Valentiniani, Iudicijs sacris præsidebant, & disceptationibus ad Imperatorem relatis, illis in oegorijs orbis occupatis e. Scribit Cassiodorus curiales dictos fuisse olim appellatione minoris Senatus, quos poterat verberare Præfectus Præ-6 torio f. ¶ † Carolus Molinæus ad quęst. 192. in decisis per aresta apud Ioan. Gallũ, pcrillã quæstionem tradit, magnum consilium olim vbi erat Cãcellarius, nihil aliud fuisse quam priuatum Regis consilium: hodie tamen fieri iurisdictionem con-7 teriosam & ordinariã. ¶ † Notat & in quæstione 109. cõsilium fuisse regium, quod magnum consilium dicimus, nec tantæ esse authoritatis, ac est curia parlamenti. Sicq; io omnib. diplomatibus, vt scribit Ioannes Lucius g, in quibus ordinis amplissimi, id est Senatus, & Prætoriani consilij, id est magni cõsilij mentionẽ haberi contingit: ipse semper amplissimus ordo præpooẽdus est. Quod & Carolus 8. rescripsit, & in acta publica regestum est Idib. Iunij 1499. Profert idem placita, quibus dictum à curia ad prætorianum cõsilium auocatiooem oon fieri h: & cootra à prætoriano consilio prouocanti ad curiam supremam, exercendæ prooocationis potestatem fieri, eamq; in 8 rẽ curialer codicillos dari i. ¶ † Deliguntur istius consilij Senatores à Principe, nec enim ab alio Principi dantur, vt dabantur Lacedæmoniorum regibus. Neq; tenetur Prioceps si nolit, seotẽtias eorum sequi: quia neq; qui tenetur aliquo in cõsilium adhibere, tenetur eorum sententiam sequi k. Facit dictum & ratio Xerxis, qui Græciæ bellum Indicturus, adhibitis Asiæ principibus: [*Ne viderer, inquit, meo tantummodo vsus consilio, vos contraxi. Veruntamen mementate, parendum magis vo-9 bis, quam suadendum* l.] ¶ † Huic consilio quæ iurisdictionis contentiosæ & ordinariæ, præscripta sunt constitutionibus regis, quæ pragmaticis, vel cognitæ sunt. Cognoscebant & de controuersijs ex causa episcopatuum, abbatiarum, archiepiscopatuum, & aliorũ beneficiorum ad nominatione regiam pertinẽtium excepta regalijs. Itẽ de leprosarijs, hospitalibus, pedagijs petitis à dominis contra mercatores, qui terra vel aqua negotiantur: nisi alijs curijs priuilegio comittantur. Itẽ de contrarietate & nullitate arestorũ m, nisi aresta data essent in priuato Regis consilio, vt aresto dictum est magni consilij 4. Ianuarij 1553. Cognoscunt de cootrouersijs finiũ seu territorij curiarum supremarum, de prooocationib. à præposito domus regiæ, in causis tãtum ciuilibus. Alia Franciscus Rex eius nominis primus, quædã illis concessit, anno Domini 1531. Maij 10. Quæ postea ademit & adsignauit iurisdictioni Parlamentorum, Bailiuorum, Senarchorũ, & iudicum regalium, vt re docebit constitutio eiusdẽ mensis Martij, anni 1545. Cęterum, constitutio Comitiorũ Aureliæ habitorum, art. 17. inhibuit consilio prætoriano, iurisdictionẽ aliarum causarũ quam suæ creationis prioris: neue se immiscerẽt de cõtrarietate aut nullitate arestorum curiarum supremarũ. Remanet autẽ illius potestas in sua iu-10 risdictione suprema, sine prouocatiooe: & causarum de quib. rite cognouit iudicia io quacunque regni parte exequi potest n. ¶ † Formulas sedẽdi, iurisdicendi, & conueniẽdi, poteris facile discere ea stylo magni cõsilij. Flores & rationes institutionis huius ordinis sunt, iuuare consilio Principẽ, vel eius magnum Consiliarium Cancellarium o: litesq; circumcidere. Senatores huius Curiæ illustrat lateris Principis comitatus, immunitatibus pluribus & priuilegijs idcirco donati p. Inter domesticos principis trãscripti, literis seu codicillis publice ea de re datis, 10. Martij 1547. publicarũ & actis inscriptis, regesto cõsilij magni, 13. Apr. 1548. Indultum

a Ælius Spartia. in Adrian.
b Sueton. in August. c. 35.
c vide Budæũ, à l. 8. de Senator. vbi priuatẽ statutũ & in tertius aulicum fuisse dictũ ait. al. Ludo. 12. in cõsti. de l'augmentation du grand conseil.
d l. precipimus. de appellatio lib. 7. C. tit. 62.
e Cassiod. lib. 6. formula præfecti præt.
g Io. Luci. li. 4. Placito. tit. 1. plac. 10.
h idem Luc. d. lib. 4. tit. 1. pla. 6.
i idẽ eo. plac.
k c. cum olim. de arbitr.
l Val. Max. lib. 9. c. 5.
m Rebuff in constit. reg. tit. du grand conseil. art. 14. vide planam hoc iurisdictione illis concessam edicto Henrici. 2. an. 1557. 2. Septemb.
n ex constitut. Ludoui. 12. publica. an. Domini 1498.
o L. iurisperit. de excusatio. tutor. F.
p Leni. de proximis sacro. scrin. lib. 12. C. tit. 28.

Indultum & personis Ecclesiasticis eius ordinis, ne ad contributionem decimarum quas à beneficijs percipit Rex teneantur pro beneficijs per illos possessis: exceptis abbatijs & Episcopatibus, vt codicillis regijs declaratum, publicatis in dicto consil. 26. Aprilis, anno Domini 1548. Omitto cætera priuilegia, quæ satis nota sunt.

De Cancellario seu Nomophylace, vel iuris præfecto Galliæ.
Cap. 29.

1 *Cancellarij, scribæ dicti.*
2 *Cancellarius Franciæ cur ita dictus, à quibus & ex quibus electus, potestas, & officium eius. nume. 6. 7. 8. & 9.*
3 *Rex Galliæ per interpretem respondet.*
4 *Reges Assyriorum non omnibus visi.*
5 *Persarum Regem nemo videt, nisi edoctus à Chiliarcho de adoratione eius.*
10 *Cancellariorum in Gallia varia nomina.*
Et Cancellariatus officium quis feratur instituisse: eius insignia, similis Quæstori Cancellario. num. 11. 12. 13. & sequent.
14 *Cancellarij fuerunt Imperatoribus: Regibus Anglicis, & à quo tempore. num. 15.*
16 *Cancellarij officium: & munera: adiuua. num. 17.*
18 *Libellorum Magistri qui, quot per successionem temporum in Gallia: ordinarij, & extraordinarij: eorum notio num. 19. 20 & 21.*
22 *Officiorum controuersia coram quo iudice tractentur in Gallia.*
23 *Cancellaria cur singulis Parlamentis coniuncta.*
24 *Sigillorum regiorum in Cancellaria Senatores custodes.*
25 Audiancier *quid & eius munus.*
26 *Cancellaria quos codicillos venales concedere potest.*
27 *Cancellarius magnus quæ rescripta per se subscribat.*

1 Meminimus superiori capite, † de Cancellario cõsilij Prætoriani præside, seu principe: ideo pauca de eo seorsum dicenda. Cancellarij nomẽ in cõstitutionibus Caroli Magni, & Lotharij, pro notario & scriba quolibet ponitur. Sic enim legitur in Capitularibus Caroli Magni[a]. [*Vt nullus Cancellarius pro vllo iudicato, aut scripto, aliquid amplius accipere valeat, quam dimidiam libram argenti, de maioribus scriptis, &c.*] Est & in legibus Langobardorum[b], titulus de Scabinis & Cancellarijs. Vuolphangus Lazios, Cancellarios scribas dictos, quod intra Cancellos scriberent, & ita in lege Salica vsurpari[c]. Consentit Philippus Beroaldus in Poësi, & in Hendecasyllabis de officio scribæ.

Cancellarius, inquit, vt recentiori
Scribas nomine nuncupent, vetustos
Dici quis cupit. &c.

2 ¶ † Sic & in iure Iudices dicuntur habere Cancellarios[d]. Sed hæc est appellatio nominis generalis, quæ in Magistratu hoc summo restringitur, κατ' ἐξοχὴν, ad vnum Cancellarium, dictum magnum Consiliarium olim Regis. Et alij quidem putant, Cancellarium hunc dici, à cancellis aulæ Principis, intra quos Princeps residebat supplicantibus aut consulentibus responsurus: is autem Cancellarius ei assidebat, & eius nomine per
3 Cancellos respondebat. ¶ † Non enim per se Principes nostri perpetuo respondent, sed per alium sæpe vt per interpretem. Cuius munus Cancellarius exequitur nunc. Et maxime tunc cum nostri Reges nonnisi Calendis Maij videri poterant, quibus tantum prodibant in publicum & salutabantur, reliquo anni tempore per Maiorem domus & alios negotia expedientes regni[e].
4 ¶ † Sicuti apud Assyrios à tempore Nini, qui Zames Nineas dictus, vsq; ad Sardanapalum, cui regnum ab Arbacto ademptum, & in Medos translatum, Reges per internuncios responsa tantum
5 dabant, raro à viris visi[f]. ¶ † Narrat & Æmilius Probus, quod nemo ad Regem Persarum accedebat, quin prius more patrio ad Chiliarchum eius veniret, qui doceret & moneret eum qui in conspectu Regis venturus erat, Regem venerari[g]. Tradunt & Hannibalem post Cannensem victoriam elatum, nonnisi per interpretem loqui
6 solitum. ¶ † Alij Cancellarium à cancellando, id est, à lacerando & inducendo: illud enim cancellare significat[h], quod potestatis eius sit Cancellarius, vt possit, si præter æquitatem & ius videat libellos vel codicillos oblatos subscribendos, vel sigillo regio authorandos, inducere, cancellare, & reijcere[i]. Quemadmodum & libellorum alij Magistri, æquitatis & iustitiæ tantum libellos admittere & suscipere, male autem & iniuste conceptos reijcere debent[k]. Vnus hic Cancellarius præcipuus ideo absolute dicitur Cancellarius, vel magnus Cancellarius, vel Cancellarius Franciæ: alij namq; eius sunt subadiutæ, vt Magistri libellorum, & Cancellariarum officia.
7 ¶ † Eligebatur hic Cancellarius olim ex Curia Parisiensi suprema per Senatores & Præsides eiusdem, summa cum diligentia, qui magis esset idoneus tanto muneri. Sed postea Rex sibi hanc electionem reseruauit, & non tantum ex vno Senatu, sed ex reliquis eum qui sibi videtur huic muneri commodior, Cancellarium constituit, qui post electionẽ iurat in manibus Regis, se probe & incorrupte officio suo functurum, quod mandatis eius obtemperabit, quod consulet quod è re eius & vtilitate Reip. sibi iustum æquumq; videbitur, nihil odio, fauore aut gratia cuiuspiã faciet: eiuratq; sacramentũ fidelitatis, si quod aliud alicui fecerit, vide formã optimã & vere dignam Rege, & iuramenti verba concepta, apud Ioan.
8 Lucium, lib. 3. Placito. tit. 7. plac. 1. ¶ † Est huius maxima potestas & dignitas Principis os, quod mentem Regis explicat, & leges eius nomine figit & refigit, præfectus iuris & æquitatis custos, & dispensator supra iuris rigidas leges. De potestate & dignitate Cancellarij Luc. de Pen. in rubr. de Præf. præt. lib. 12. C. Bud. in tit. de offic. Præf. Præto. in P. & ibi Purpuratus in l. 1. col. 11. Chassa. in Cata. gloriæ mundi, 7. par. consil. 7. Guillelm. Bened. in cap. Raynutius, in verba, & vxorem nomine, nu. 205. de testament.

Hic est qui leges regni cancellat iniquas,
Et mandata pij Principis æqua facit.
Si quid obest populo, vel legibus est inimicum:
Quicquid obest per eum desinit esse nocens[l].

Paulus Æmilius Cancellarium nostrum posse dici præfectum iuris, voce etiam à Liuio vsurpata, ait lib. 3. in Philippo primo. Refertq; lib. 8. in Ludouico Hutino, tantam potestatem sibi arrogasse Engerranũ Cancellarium eius, vt vnus omnia posse & solus dominari videretur, & nullus regijs literis obediret, nisi coniuncta ab Engerrano epistola quæ dicto audientes esse iuberet: nec contra

[a] in ca. Carol. Mag cõmentario illustratis per Amerbachium, c. 11. titul. hæc sunt capitula, quæ pro lege obseruanda.
[b] lib. 2. leg Langob.
[c] Vuolphang. Lazius lib. 2. commentar. de repub. ca. 4.
[d] in rubric & l. 3. de assessor. & domesticis. & Cancella. iudicum. C. lib. 1. tit. 51.
[e] Tritemi lib. 1. breuiarij histor. Franciæ.
[f] Iustinus ex Trogo lib. 1.
[g] Æmil. Pro. in Conone.
[h] Val. Max. li. 9. ca. 5.
[i] Leancellauerat, de his quæ in test. delen. l. inductũ, cum glo. C. de solutio.
[k] glo. in l 1. in verb libello, de offic. assesso. tex & gl. sacerdotibus, 11. q. 3. l sicut. de paga. C.
[l] Luc. de Pen. ad l neminem, de decurio. li. 12. C.

9 ctores regiæ pecuniæ, † mensarij, cum quippiam numerare iussi erant, à rege, ne assem quidem deprompsissem, nisi Engerrano. ¶ † Magna autho-10 ritas huius Cancellarij semper in Gallia, sed nomen aliud, nam Momaldus Alle-folius, quare eius per historias memoriam huius Magistratus altius repetere licuit ex Trithemij breuiario & alijs historiæ authoribus, Magnus consiliarius dictus est Franciæ, sub Meroueo, & Childerico eius filio. Annonius vocat hunc Vninomadum [a], cuius consilio Childericus omnia ageret, dum regni poiretur sceptro, anno Domi. 461. huic in regimine successit in potestate sub Clothario & Chilperico, vt ait Vincentius Beanuæsins, Parulus: postea Iniuriosus, cui successit Bauduinus Episcopus Tullensis in Lotharingia, & eum dictum referendarium tunc testatur Isidorus Hispalensis in Chronico ab initio mūdi vsq; ad Heraclium Imperatorem. Alij ijs successerunt, qui nec his nominibus dicti, sed seruli anulorū regiorum, quales dici possunt, [*garde des anneaux ou seaux du Roy*,] quales fuerunt paulo ante Poncherus Seoonensis Archiepiscopus, Montelonus, Chemantus, Bertraodus, Morulens, qui tamen Cancellarij tunc non erant sed pro Cancellario custodes sigillorum. Cancellarij dignitatem in officium etiam transiuisse quidā putant, quo tempore Childebertus eius nominis Rex primus, instituit illud officium regium, sicuti & Conoestabulum, Admiraldum, Magistrum Balistariorum, Camerarium & cubicularium, Præfectumq; equorum regiorum, quem vocarunt postea *grand Escuyer*. Sic enim refert antiquus Chronicorum Galliæ au-11 thor. ¶ † Dicuntur & Archigrammatei Cancellarij, Archicancellarij, qui regium diadema pro insigni ferant, vocant *Mortier*, insignitum vnionibus & auro, & paludamentum, & locale, & sigilla regia, seu anulum signatorium olim. Ferunt enim diadematis speciem ij & præsides Senatuum, qui 12 expressius referūt Maiestatis regię munus. ¶ † Sic tradit Plato in Minoë, Rhadamantum curam regiam pro Minoë subijsse, & instructum in parte regia ea, vt ius probe omnibus diceret. Nec fuerunt vnquam vlli Principes aut Monarchæ, qui secum aliquē non haberent, qui præcipuam consilij sui & anuli seu sigilli habuerint curam, & cum ea fere regiam post principē authoritatem, quam 13 vis nominibus alijs appellarentur. ¶ † Talis præfectus anuli & sigilli regij, legitur fuisse Aman Assueri Imperatoris Medorū & Persarum [b], qui nomine Regis rescripta & mandata signabat: cui suspenso ob calumnias & anuli abusum successit Mardocheus, cui etiam traditus anulus Regis, & factus est princeps palatij, & super scribas & librarios Regis fuit præpositus [c]. Balthasar etiam talem constituit Danielem, postquam explicauit diuina mysteria [d]. Talis in domo Pharaonis regis Ægypti Ioseph, ad quem Rex dixit, [*quia ostendit tibi Deus omnia quæ loquutus est: nunquid sapientiorem & tibi similem inuenire potero? Tu eris super domum meam, & ad tui oris imperium cunctus populus obediet. Vno tantum regni solio te præcedam.*] Rursumq; ad eum, [*Ecce constitui te super vniuersam terram Aegypti: tulitque anulum de manu sua, & dedit eum in manu eius, vestiuitque eum stola Byssina & collo torquem aureum circumposuit, fecitque ascendere super currum suum secundum, clamante præcone, vt omnes coram eo genu flecterent, & scirent præpositū vniuersæ terræ Aegypti, &c* [e].]
14 ¶ † Hanc q; huius dignitatem Cassiodorus [f] dixit esse Cancellarij munus. Liuius quoq; indicat, Regis scribam fuisse secundæ post regem dignitatis, dum de Cn. Minutio, in 2. sic scribit. [*Cum militibus stipendium forte daretur, & scriba cum Rege sedens pars fere ornatu multa ageret*,] &c. Et postea scribam pro Rege, obtruncatum ait. Scribit Plutarchus in Alexandro, Eumenem fuisse Archigrammatea, id est, Principem Cancellariorum Alexandri magni. Atq; hoc munus fuisse inter Imperatores, sub Caio saltem Cæsare, non obscure indicat Iustinus ex Trogo, dum referente Iustino [g], Trogus scripsit, patrem suum Trogum Pompeium sub Caio Cæsare militasse epistolarumq; & legationum simul & anuli curam habuisse. Quod habuerint autem & alij Cæsares Cancellarij nominis viros eximios, probabit Abbas Vspergensis, qui in Chronico anni millesimi centesimi vndecimi, tradit Henricum 4. eius nominis Imperatorem habuisse Cancellarium Episcopum Maguntiæ, & eius consilio omnia fere gessisse. Et rursum dum agit de Friderico 1. Ænobarbo, seu *Barberousse*, dicit ei fuisse Cancellarium nomine Ray-15 naldum. ¶ † Polydorus Vergil [h]. narrat Guillelmum Conquæstorem dictum regem Angliæ, anno Domini 1070. cum & conuentus iuridicos statuisset, vt in Gallia antea ex eius voluntate indictos statariam etiam sine prouocatione curiam apud Vuestmonasterium, fiscum, & procuratores ærarij, instituisse etiam collegium scribarum, qui diplomata scriberent, & eius collegij magistrum vocasse Cancellarium, qui paulatim supremus effectus est Magistratus, qualis hodie habetur. Dicit alibi [i], magnum regni Cancellarium, & munus eius esse consultante de Republ. in Comitijs generalibus per procuratores populo corā Rege, rogandi sententias etiam Regis [k]. Est apud Malcouitas supremus Consiliarius qui apud prin-16 cipem versatur, dictus Ocolnik [l]. ¶ † Cancellarius autē dictat rescripta, vel dictata legit, & subscribit à principe impetrata. Sicuti olim faciebat apud Imperatores Quæstor, vt constat ex §. 1. Nouel. Vt diuinæ iussio. hab. subscriptio. gloriosiss. Quæstoris. Similem enim faciunt Cancellarium quidam huic Quæstori Principis: vel hunc dicunt habere eius potestatem [m]. Quamobrem vt ille Quæstor, & hic cauet, ne contra id quod oportet rescripta dictentur, vel eliciantur [n] neve ea subscribantur [o]. Vtq; Quæstor olim, minoris laterculi seu thesauri & officiorum eius habebat curam [p]. Sic & hic: curando thesauro, quod vocant Financias, officium exhibet. Fungitur & officio Quæstoris palatij cognuscentis de appellationibus, & alijs quæstionibus quæ ad Imperatorem deferebantur: is enim occupatus circa negotia imperij, remittebat eas ad illustrem Præfectum prætorio, & illustrem Quæstorem sui palatij [q]. Per hunc Rex legationes ad se missas audit, & respondet eisdem. Hic sigilla regia conseruat, hisq; subsignat: assidet Regis in sacro interiori consilio: præsidet autem in magno. In curijs supremis cum adfuerit, primum locum post regium occupat. Huic aliquando curia suprema Parisiorum imperauit codicillos aliquos subscribere. Verum Cancellarius à Prato, impetrauit à principe Francisco eius nominis primo, pro se & successoribus in of-ficio, ne posthac curiæ supremæ obtemperare te-17 nerentur. ¶ † Et quia sub dispositione viri illustris Quæstoris, erant leges dictandæ, & preces: sic & illi habebant subadiuuantes, & adiutores memoriales de scrinijs diuersis, qui tantam leuarent curam [r]. Magister scriniorum erat qui habebat & sub

a Annonius, seu, vt alij, Aymoni. lib. 1. histo. Franc. c. 7.
b Hester. c. 3. & 8.
c Ibid. c. 8. & 9.
d Daniel. 5. & 6.
e Genes. 41.
f Cassiod. lib. 6 varia. c. 3. in formula Præf. Prætor.
g Iust. ex Tro. lib. 43.
h Polyd. Vergil. lib. 9. hist. Angl.
i lib. 13 in Henric. 1.
k idem lib. 12. in Henric. 1.
l Sigism. lib. Baro. in sch. Malcouiticis.
m Guill. Bu. ad tit. Reponsus. ad rec. dunt. habere filium, 1. decis. Sen. 11. 3 & seq.
n §. quæ vero versima de non alie. seu ecclesi. in auth. 1. fin. de diuers. resc. C.
o l. fi. de peti. bono. sublatis. ll. 10. C. tit. 13.
p l. 1. de offic. quæsto. lib. 1. C. tit. 31.
q l. præcipimus, 32. & quando, 36. C. de appellat.
r in lib. inscriptio. notitia vtraque, tum Orien. tum Occidentis. &c.

sub se magistros scriniotum memoriæ, epistolarum, libellorū. Magister memoriæ, annotationes omnes dictabat, emittebat, & precibus respondebat. Magister epistolarū, legationes ciuitatum, consultationes, & preces tractabat. Magister libellorum, cognitiones & preces tractabat: officium antē nemo ipsorum habebat, sed adiutores electos de scrinijs, vt scribitur in noritia vtraque imperij. Adintotes magistri officiorū, duodecim: magistri epistolarnm sen libellorū sacrorum, septem [a]. Erant & Refetendarij sacri palatij, qui libellorum oblatorū reserebant petita ipsi principi, qnęve snbditi ab eo postularent [b]. ¶ † 18 Pari modo Cancellarij Francię habent snb se adiunas, qui eos teleuent ab onere subscribendi, nempe qnos vocant Secretarios: habent & in libellis excipiendis vel perpendendis, magistros libellorum, & illis minores in Cancellarijs subadiuuas, teferendarios dictos, qui teferunt in consilio, corā Cancellariæ præside vel magistro libellorum, sigillotumve custode, petita per libellos. Et horum omnium in dispositione legum Rnmanorū Imperatorum quodāmodo adumbrata officia in titulo, de proximis sacrorū scrniniorum, lib. 12. C. tit. 19. & in tit. 50. de agentib. in reb. & 21. tit. de præpositis agentium in teb. eo. lib. 12. C. ¶ † 19 Primum in Gallia, magistri libellorum tantum duo, vnns laicus, alios ecclesiasticus, qui in comitatu Principis oblatas ei preces susciperent. Snbinde anno millesimo docentesimo octuagesimoquinto, paulo ante tempora Philippi Pulchri, constitutom, vt duo literati viri Cancellario assisterent, tres autē intra redderent ad vestibulum regiæ: anno 1342. numerus auctus, & sex facti, quo tempore Magistri libellorum cœperunt dici. Rex Ioannes inde quatuot constitutione ea lege creauit, vt bini in comitatu Regio alteruis mensibus essent. Dehinc 20 anno 1407. octo creati, plures postea [c]. ¶ † Fuerunt & magistri libellorum in duplici differentia, alij ordinarij, qni stipendijs regijs gaudent: alij extraordinatij sine stipēdijs, & codicillares vtriq; à rege creati. Verum postea Aoreliæ in comitijs, constitutione artic. 33. expuncti extraordinarij, omnibnsq; alijs quā ordinatijs interdictum mu-21 nus. ¶ † Istorum iurisdictioni relinqnebatnr notio, de officiornm controuersia & eorum litium disceptatione, quæ ijs intenderetur qui in comitatu Principis officio aliqno fungerentur: & de personalibus actionibus, & possessione inter easdem personas controuersa [d]. Quæ postea iurisdictio, translata est in tecuperatores libellares ad basilicam, qoos vocant *Commissaires des requestes du* 55 *Palais*, reseruatis quibusdā capitulis. ¶ † Nam magistri libellotū regij hospitij in propria curia quæ sedet Parisijs, sicut & cnria reqnestarum, cognoscunt in prima actione seu instannia, de causis magistrotnm libellorū palatij, vel filiorum illorum, promonent in pnte personalibus actionibus, & possessorijs, ex constitutione Ludnuici 12. edita 1499. art. 45. & 49. & olim cognoscebant de controoersijs actnariorum, insinuationū pro finibus, limitibus, & locis excipiendarū insinnationnm, ex cōstitutione Henrici 2. anni 1553. Hodie tamen controuersiarum illarū fomes sublatus, suppressis insinuationnm actuarijs, & delata insinuationum authoritate ordinatijs locornm iudicibus, per constitutionem editam in comitijs Aurelīæ habitis, artic. 83. Retinent & hodie notionem de causa possessionis & personalium actionum inter aulicos officiarios q in comitatu ordinario sunt, qnos vocant, *de la suitte*, idq; tantum defendendo: & concurrunt cum præposito hospitij, quē & vocant *Preuost de l'hostel*, in iurisdictione illornm, vt liquet ex constitutione regis Ioannis, anni 1355. art. 1. constitutione Philippi Pulcbri, art. 6. Franc. 1. anni 1539. Indicant & de omni controuersia, officiorum regiorum, siue illa sint antiqnæ vel nouę creationis, qnomodocunq; & per quemcunq; modnm vacationis fuerint impetrata: si inter impetrantes qnæstio de titulo sit, vtroq; dicente se habere iustum qoo defendatur titulnm. Si tamen quæstio in officio moueatur cōtra impetrantem officinm, per illos qui intercedunt, & objciunt vel per subreptionē impetratum, vel in damnum Reipnblicæ creatum, notio tunc ad Senatum, cui dirigitur publicatio vel receptio officiarij, pertinet: perinde ac si quæstio solum esset de executione vel exercitio officij, vt notat Rebnffus li. 1. ordinatio. Regia. tit. 5. Horum quoq; magistrorum libellorum mnnus est, dum in comitatu sunt, referre & exponere Principi recusationes propositas libello contra curias supremas Parlamentorum, easq; iudieare in prinato vel sanctiori Regis consilio, vt habebatur in constitutionibus Aureliscensibus, art. 38. Atq; in anla principis modus 23 ednlijs ex eornm consilio imponitur. ¶ † Iuuant etiam Cancellarium magnū, illi qui Cancellarijs seu officinis ęqnitatis iuxta singulas supremas curias, præpositi sunt. Voluit enim Princeps ita distribni officinas, vt sumptibns litigantium parceretnr: & ne prouinciarū negotia turbarentur. Et idcirco quia vnaquæq; curia suprema habet propriam codicillorū officinam, à qua seu à Nomophylacia, & velut à Rege impetrantur remedia appellationum, & aliarū rerum, quæ ibi expediri solent, recte curia Parisiensis vetitum voluit: ne quis de rebns intra suę ditionis fines agendis alibi supplicaret quam in Cancellaria sui Parlamenti: nisi quis impetrauerit ab ipso Rege, regij oraculi antistitium, cuius diplomata effigie regia obsignata, per omnia tribunalia, infima, snmma, obnoxia, liberaque, suo iure sibi vindicant imperium [e]. 24 ¶ † Sunt ex Senstoribus curiarom sopremarum quidam enstodes sigillorum, quibus earum Cancellarię vtuntur. Sicuti & in qnibusdam Præsidialium Iudicum sedibus, alij sunt, qui ex Regio salario munus cōseqnuntur expediendi & sigillādi literas, quas vocant supplicationes ciuiles propositionis erroris, restitutionis in integrū, appellationis, desertionis, anticipationis, cōsensus seu vt dicunt acquiessamenti, & similes in negotijs, quæ coram sede illa Pręsidiali, vbi statuitnr custos sigillorum, tractanda sunt. Isq; custos sigilli, consiliarij etiam eius sedis officium & priuilegia exercet [f]. Omitto alios alterius negotij sigillornm regiorū custodes, qui in contractibns obligationem sigillo snppositā firmiorem reddunt, & cotum executionem faciliorem. 25 ¶ † Defert adiuua custodis sigilli Præsidialis, ei quem vocant, *le Clerc des gardes seaux aux Presidiaux*, prouentus & reditns sigilli quotannis ad suæ Cancellariæ præconem iudiciarium, quem etiam vocant, *audiancier*: Fuerunt namq; ab Henrico 11. anno 1551. mens. Ianoar. per edictum creati sex præcones iudiciarij, & totidem antigraphi vel eorū obseruatores quos vocant *contrerolleurs*, vt sex Cancellarijs Parlamentorum Gallię interessent: singulis videlicet, vnus præco iudiciarius & antigraphns vnus, cum stipendijs ex sigilli prouentibus, quorū cura & receptio ad illos pertinet, vt reddant rationem magno

a l. comperimus, de prox. sacro. scrinio. lib. 12. C. l. si quando, C. de appellatio.

b Conditut. Nouell. 11. tot. vt de referēd. scri pala. & §. non enim aliter, tit quom. opor. episco. in auth. de libellis agente Papiniano in l. rescriptum, de distra pigno. P. vide de libellis, scriniis, & eorum præpositis Budæ. in l. nec quicquam. de off. proconf. P.

c vide Rebuffum, in ordinatio. princ. lib. 1. tit. 5.

d Consti. Phil. Pulchri in 3. par. sty. parla. tit. 2. §. 10.

e Io. Luci. lib. 3. Placito. curia tit. 7. pla. 1.

f In constitu. Henric 2 anni Domi. 1557.

gno primæ Cancellariæ audientiario & Cancellario. Et ideo non debent huiusmodi præcones audientiarij à loco suę Cancellarię abesse, sine vrgente necessitate: qua adueniente possunt munus suum delegare interim cuipiam ex secretarijs aut notarijs seu referendarijs suę Cancellarię. Munus etiam horum prę conum, æstimationem iuste inite eorum quæ pro codicillis præstanda sunt. Fuerunt ijs alij postea additi, vt neq; via inuenias alterius officij genus in nostra Francogallia, quod non habuerit incrementum in numero: pluraq; alia in alijs sunt & de iure Cancellariæ nuper in-26 uecta, plura antiqua inducta & expuncta. ¶ † Reuocatum autem illud intactumq; mansit, quod statutum ne adita Cancellarię ingrediantur, eoq; accedant loco quo sigilla custodiuntur, famuli, litigantes, pragmatici, aut alij quam magistri Requestarum, curiæ supremę Senatores, Secretarij, & qui pro ministerio exiguntur necessarij [a]. Interdictum ne concedantur codicilli gratiæ, delicti vindicandi pœna corporali: nisi in casibus iustitiæ [b], id est, qui sunt iure ciuili excusabiles. Inuenies in constitutione Caroli 8. anni 1489. tit. *de la iustice du pays de Languedoc*, ad art. 64. duos Senatores curiæ supremæ à Cancellario cōmittendos Tholosæ, vt sigillum Cancellariæ tenerent: quod tamen immutatū est, & vnus sigilli custos factus. Item art. 65. vetatur, ne Secretarij referant vel consultent codicillos, sed subscribant: prius tamen consultatos, ab vno ex referendarijs, qui in cauda illorum scribat nomen suum. In 66. ne codicillos appellationum Cancellariæ concedant, omisso medio. &c. Subinde autē in art. 72. & seq. vsq; ad 96. traduntur quæ de custode sigilli parui Montis pessulani seruanda sunt, & circa vicarios eius in ciuitatibus constituendis certis, numeratis art. 78. circave rigoris expeditionem, & executionem, quæ ibi videto. Sufficit mihi fontes indicasse, & in summa admonuisse, Cancellariæ magnæ & sigillorum, quæ in potestate Cancellarij magni sunt, ista omnia proxime relata officia & operas, esse appendices, & veluti auxilia magni 27 officij & vnici Cancellarij. ¶ † Neq; enim necessarium est, ipsummet Cancellarium omnibus rescriptis regiæ authoritatis se subscribere: hoc enim & nimium laboriosum esset, & impossibile: cum quotidie ex diuersis Cancellarijs plura prodeant. Itaq; per regios Secretarios hoc munus impletur, etiam in magna Cancellaria: in qua tamen ipse se subscribit, in remissionibus seu abolitionibus criminum, gratijs, legitimationibus, literis naturalitatis, vt ait Boërius [c]. Sic & in priuilegijs per Regem codicillis concessis, codicilli subscribi & signari debent per vnum ex Secretarijs regijs, & testificari per ipsum Cancellarium, qui hoc verbum adijcit, *visa*, & subscribit [d].

a constit. Ludoui. 12. 1499. art. 116.
b in constitu. Franc. 1. anni 1539. art. 168. & de casib. vide ibi Constantinum, in Comment. & in arti. 164.
c Boer. in additio ad tract. de authoritat. mag. Consilij. nu. 10 ad ver. quas literis.
d In constitu. regia Francis. 1. de la declaration touchant les amortissemens.

De Prætoribus, & de Præfectis prętorijs diuersis. Cap. 30.

Lib. 2. P. tit. 14. Lib. 1. C. tit. 29. 30. & 43. & lib. 12. C. tit. 2.

1 *Continuatio Pratorum ad Cancellarios.*
2 *Prator qui dictus, pratorium quid, & pratoriana cohortes.*
3 *Prator vrbanus loco Consulis ordinatus.*
4 *Pratores qui in prouincias mittebantur.*
5 *Pratorum differentia, & species. & seq.*
6 *Pratores Roma vnus primum, postea duo, postea plures, & num. 7.*
8 *Pratores vrbani, & prouinciales. & num. 9.*
10 *Pratores de quibusdam negotijs Roma plures creati: & illi de quibus viris electi, & à quibus.*
11 *Pratorum ornamenta, & insignia.*
12 *Prafecti pratorio qui, & species.*
13 *Prafecti pratorio Orientis dioceses & prouincia: Italia, Galliarum, & Africa. nu. 14. 15. 16. & 17.*
18 *Pratorum in iure constituendo & interpretando authoritas.*
19 *Edicta Pratorum annalia, & perpetua: quando, & quomodo in albo scripta, & cur difficilia intellectu. num. 20.*
21 *Edictu potius, quam per epistolam vel alio modo, cur Prator ius constitueret.*
22 *Pratorum vrbanorum quadam causa, & iurisdictio eorum.*
23 *Pratorum prouincialium potestas in iure dicendo & alijs.*
24 *Magisteria dignitas, qualis, & quanta & nu. 25.*
26 *Magister officiorum qui olim, & eius cura.*
27 *Magisteria dignitas militum prasidialium, alia à dignitate magisteria.*

1 QVia plerique istius † seculi viri illustres, doctrina & eruditione Cancellarij nostri, authoritatem Præfectorum Prætorio potestati æquant, dicendum ordine censeo proxime post Cancellarij munus & iurisdictionē, de Præ-2 toribus, eorum distinctione, & potestate. ¶ † Prętor dictus, qui præiret iure & exercitu, vt notat M. Terentius Varro [e], & alij [f]. Exactis Regibus dicti Consules Romani Prætores. Sicq; Festus vel Paulus apud eum ait. [*Pratoria porta in castris appellatur, qua exercitus in pralium educitur. Quia initio Pratores erant qui nunc Consules, & ij bella administrabant, quorum tabernaculum quoq; dicebatur Pratorium.*] Docent idipsum verba legis de clauo figendo, apud Liuium 8. [*Lex vetusta, inquit, est, priscis literis verbisque scripta: vt qui Prator maximus sit, is Idibus Septembribus clauum pangat.*] Et paulo post, quis fuerit ille Prætor indicat, [*à Consulibus postea ad Dictatores, quia maius imperium erat, solenne claui figendi translatum est.*] Et alibi [h], Prætores & Consules ijsdem auspicijs creatos fuisse tradit: & Consules non Iudices, sed Prætores dictos. Prætorium adiectiue, id quod ad Prætores pertinebat dictū est: vt de porta Prætoria iam dictū ex Festo, & domus vbi Prætor habitabat, seu vbi ius dicebat [i]. Dicerent nunc palatium: quamuis, & aliquando inter palatium & Prætorium distinctio apposita [k]. Sic cōsilium Principis qui est Prætor, & præit omnibus, & Imperatoris, vel Consulis, quando præerat cæteris, Prætorianū dictum, & cohortes circa aulam horū Prætorum, siue in castris, siue in vrbe Prætorianæ dictæ. Et per quandā translationem ædificia magnifica, quæ digna sint Principibus & Prętoribus, Prętoria dicta aliquādo, vt apud Sue-3 tonium, in Caligula cap. 37. ¶ † Et præfectus Prętorio dictus tempore Cæsarum qui manū & potestatem militarem in palatio seu Prætorio Principis habebat: vt tempore regum Tribunus Celerum qui eandem potestatem habebat [l]. Et Præfecti etiam Prætorio Orientis Illyrici, &c. qui in illis locis vicariam Imperatoris, vt præeuntes cæteris, gerebant administrationem Prætores ab initio soli Romæ Consules annui, qui & bellica & ciuilia negotia regerent: donec oportuit Consulibus necessario bellis adesse, & vrbem relinquere

e Varr. 4. de ling. lat.
f Cic. 1. de legib. iustin. 2. Nouel 24. de prætude Pisid. Theophi. quarum dictum, de iure nat. gent. & ciu.
g Liuius lib. 7. dec. 1.
h idem lib. 3. dec. 1.
i §. 1 constit. 24 Nouell. de Prætorio Pisidiæ.
k l. nulli iudicum, de offic. rectio. prouin. lib. 1. C. tit. 44.
l l. 1. de offic. præf. Prætor.

quere: vel ſuo loco alios delegare. Et tunc loco illorum alij creati in partem oneris, & Prætores dicti. Siquidem vrbe abeuntes, vnum iuris dicendi cauſa in vrbe reliquerunt, qui Prætor dictus eſt Vrbanus [a]: quia in vrbe ius diceret, maximuſque reſpectu Prætorum poſtea additorum. Et hic abſentibus Conſulibus conſulare munus obibat, vt ait Cicero ad Plancum [b]. Et alibi [c], [*Placuit nobis, vt ſtatim ad Cornutum Prætorem vrbis, literæ deferrentur, qui, quod Conſules aberant conſulare munus ſuſtinebat.*] Minor autem poteſtas Prætoris vrbani ipſa Conſulari, quia in ſuffragium illins erat iuncta, & minus imperium habebat [d]. Ideo ſex tantum ῥαβδούχοις, qui præibant Prætoribus ſiue iure ſine exercitu, dati ſunt faſces, & totidem lictores: Conſulibus vero duodecim, vt ait Appianus Alexandrinus [e], niſi ſi quando cum dignitate cõſulari miſſi eſſent in prouincias: nam tunc addebantur Prętoribus ſex alij faſces & lictores [f].

a l. 2. §. cumq; Conſules, de orig. iur. P. Theoph in d. §. quatuor io pelmis, de iure natur.
b Cice. lib. 11. Epiſt. fa.
c Idem lib. 10.
d Gel. lib 13. c. 14. Val. Max. lib. 2. c. 1 dum agit de controuerſia iuris triumphi Luctatij Conſul. & Q. Valerij Prætoris.
e App. Alex. in Syriaco.
f Plutarch in Paulo Æmilio.

4 ¶ † Quos enim mittebant Conſules ſui loco in prouincias quibus nec ipſi adeſſe poſſent, & illi Prætores dicti ſunt: quamuis non eſſent omnes inſignibus conſularibus exornati, & Proprætores etiam dicerentur. Sicq; ait Sextus Pompeius Feſtus in libris de verborum ſignific. [*Prætor ad portam nunc ſalutatur, is qui in prouinciam pro Prætore aut Proconſule exit. Cuius rei morem ait fuiſſe Cincius lib. de Conſulum poteſtate talem. Albanos rerum potitos vſq; ad Tullum Regem. Alba deinceps diruta, vſque ad Publium Decium Murem Conſulem, populos Latinos ad caput Octinæ, quod eſt ſub monte Albano, conſulere ſolitos, & imperium communi conſilio adminiſtrare. Itaq; quo anno Romanos Imperatores ad exercitum mittere oporteret iuſſu nominis Latini, complures noſtros in Capitolio à Sole oriente auſpicijs operam dare ſolitos: vbi aues addixiſſent, militem illum qui à communi Latio miſſus eſſet, illum quem aues addixerant, Prætorem ſalutare ſolitum, qui eam prouinciam obtineret, Prætoris nomine.*] 5 ¶ † Ita differentiæ plures cœperunt eſſe Prætorum, poſtquam alterius poteſtatis ac curæ plures additi ſunt. Fuitq; Prætor vrbanus, peregrinus: alij minores iuridici. Prætores prouinciales, Præfecti prætorio Principis, in aula Principis: & Præfecti Prætorijs Principis, extra aulam eiuſdem. De quibus ordine dicendum, & de eorum poteſtate. Prætor itaq; vrbanus vnus fuit pro abſentibus Conſulibus creatus, vt munus illorum obiret. 6 ¶ † Poſtea vero creſcente multitudine populi, cum is non ſufficeret oneri, alius additus eſt, qui de peregrinis qui in vrbem confluebant, eorumq; de cauſis iudicaret: dictus ideo Prætor peregrinus [g]. Lucius Florus conſulatu Poſthumij duos Prætores primum creatos fuiſſe tradit [h]. Liuius in fine 6. primæ decadis refert, ſeditionem fuiſſe ortam inter plebem & Senatum, cum rogationibus Tribunitijs Dictator victus, & primus de plebe factus eſt Conſul L. Sextius, eamq; ſedatam à Dictatore his conditionibus, vt conceſſum à nobilate eſſet plebi de Conſule plebeio: à plebe nobilitati. De Prætore vno qui ius in vrbe diceret ex patribus creando. Et poſtea lib. 7. in principio tradit, annum illum fuiſſe inſignem duobus Magiſtratibus, Prætura & curuli Ædilitate, quos ſibi Patritij quæſierãt honores, pro conceſſo altero Plebi conſulatu: & Conſulatum L. Sextio à Plebe datum: & Præturam Sp. Furio: Ædilitatem M. Filio Camillo patres dediſſe: collegam autem L. Sexio, L. Æmilium Mamercũ Prætorem. Dicit & Collegam Conſulum Prętorem, ijſdemq; auſpicijs iura cum ijs reddentem & creatum. Rurſum lib. 8. notat anno ab vrbe 114. C. Sulpitio Longo, & P. Ælio Pet. Coſſ. Q. Pub. Philonem Prætorem primum de plebe aduerſante Sulpitio Conſule, factum. 7 ¶ † Quo tempore Illyrici, quibus bellum indictum ob legatum occiſum, ſubacti fuerunt, in deditionem venerunt, ampliatus Prætorum numerus, & quatuor fuerunt [i]. Et ipſe Liuius ſæpe meminit totidem creatos [k], tranſtulitq; nomen Prætoris, quod ſummam quandam principio referebat Conſulatem dignitatem, in Magiſtratum, & Prætores dicti à præeundo cæteris Magiſtratibus in iure ſibi cõmiſſo dicendo. Et ann. ab vrbe condita 180. Cn. Cornelio & Q. Minutio Coſſ. primum ſex Prætores creari cœperunt, creſcentibus late prouincijs, & ſeſe diffundente imperio. 8 ¶ † Verum noto, non omnes hos vrbicos fuiſſe, ſed ex illis ſex, duos tantum ſortitos vrbanã & peregrinam Prętura, reliquos ſortitos prouincias. Nam tunc vrbana, M. Sergio: peregrina iuriſdictio M. Minutio Ruffo contigit. Sardiniam prouinciam vero, L. Attilius: Siciliam, L. Manlius Volſo: Hiſpaniam citeriorem, T. Sempronius Longus: vlteriorem, Mælius eſt conſecutus, vt ait Liuius [l]. Illudq; apud ipſum obſeruaui alibi [m], dum ait, Appium Claudium Pulchrum Magiſtrum equitum dictum, cui Sicilia in prouincia fuerat. Et paulo poſt creatos quatuor Prætores, eoſq; Prætores prouincias ſortitos, & P. Cornelium Sullam, vrbanam & peregrinã habuiſſe, quæ antea duorum ſors erat: Cn. Fuluium Flaccum, Appuliam: Claudium Neronem, Sueſſulam: M. Iunio Syllano inter Conſules relicto quibus bellũ cum Annibale & binæ legiones decretæ. Sic ergo conſtat Prętura in iure dicendo forte datam inter Prætores Romæ [n]. Hinc intelligimus quod dictum eſt per Pomponium Iuriſconſultum, capta deinde Sardinia, Sicilia, Hiſpania, & Narbõnenſi prouincia, tot Prætores fuiſſe creatos [o]. Sicq; diſtinctio notanda Prętorum iuridicorum maiorum, duorum videlicet vrbani & peregrini, ab ijs qui ſortiti erant prouincias adminiſtrandas. 9 ¶ † Nam & creatis qui authoritatẽ Prætoris gererent, ſortiebantur Conſules cum illis pretorias prouincias, & ſecundum ſortitionẽ ſine inuidia in earum adminiſtrationem mittebantur cum Imperio Prætorio: neq; enim mittebantur cum hoc Imperio ad omnes alias adminiſtrationes Prefecti. Et iſti ſoli hoc nomine mittebantur ornati, quo cæteris omnibus præirent & præponerentur: permiſſa eis tam Reipubl. quam legum præſcriptione. Vnde & ea loca in quibus publice ij Magiſtratus vel ius reddere vel habitare ſolebant, Prętoria appellarunt, atq; vt pleræq; in Rempub. leges, ex vna Prætorum voce inferrentur Romam conſtituerunt. Et multi Prætores partim Siciliã partim Sardiniam inſulam, partim Hiſpaniam, partim terra mariq; alij aliud vel imperio adiecerunt, vel rexerunt, vt ſcribit Iuſtinianus §. 1. Nouel. 24. de Præſi. Pyſidię, annotatq; olim Romanos maioribus Magiſtratibus in prouincias miſſis, plus dignitatis ſibi comparaſſe, & Prętores vocaſſe, & eis legum & armorum poteſtatem dediſſe. 10 ¶ † Pro neceſſitate quoque negotiorũ in ciuitate Romana accidentium, additi Prętores ciuiles, vt pro neceſſitate prouinciarum alij, cum poteſtate certarum rerum. Sic creari aliquando, à ſuffragijs & comitijs populi interdum à Dictatoribus, interdum à Senatu interdum ab Imperatoribus, prout Reipublicæ adminiſtratio & ſumma in hanc varietatem incidit.

g l. 2 § poſt deinde aliquot annos, de ori. iur. P.
h Luc. Florus, lib. 19. Epito.
i Florus lib. 20. Epit Liuij.
k Liuius lib. 1. 4. & 5. decad. 3 & ſeq & lib. 9. decad. 4.
l idem lib. 2. decad. 4.
m idem lib 3. deca. 3.
n Cic. meminit. Orat pro Muren. ibid. Sors ea fuit, ſcilicet Præturæ, quam omnes tui neceſſarij optauimus iuris dicendi. & orat. 7. in Verrem, cum tibi ſors contigiſſet, vt ius diceres, &c.
o Pompon. in l. 2 §. capta deinde Sardinia, de origin. iur. P.

Tempore Syllæ & Marij, fuerunt Romæ etiam senea Prætores[a]. Sylla cauit, ne Prætor fieret prius, quam fuisset Quæstor: & ne esset Consul, nisi decennium post Præturam excurrisset[b]. Isque publicas eum constituisset quęstiones de parricidijs, de falso, de sicarijs, quatuor adiecit Prætores[c]. Addidit duos Iulius Cæsar. Auxit & numerum Octauius[d]. Inuenti sunt & cum illis ab alijs instituti septemdecim[e]. Subinde tandem ad numerũ ternarium reducti, eantumq; à Martiano & Valentiniano[f], ne vltra tres in vrbe crearentur per singulos annos ijque iudicio Senatus ordinarentur, ex ijs qui proprium larem in vrbe haberent, non ex prouincijs. Cic. in legibus, [*Prætor esto: quot cumque Senatus creuerit, populusque iusserit, tot esto.*] Addit ibi lex comitijs populi, authoritatem Senatus: vt à populo & Prætura pacta sit[g]. Veruntamẽ Leo Imperator, postea Nouella constitutione, inter excussas 47. ademit potestatem Senatui præficiendi tres illos Prætores in vrbe, & ad potestatem Imperatoriam transtulit, titulo *περὶ τῦ ἐκβολῆς τῦ δίκαιον ἔχειν τοῖς βουλαῖς στρατηγεῖν καὶ ἄλλων τινῶν ἀρχῶν προβολήν*. De abrogatione legis quæ Senatui Prætores: decurionibus vero, Præfectos statuere permittebat.

11 ¶ † Cuius autem referrent authoritatem Prætores, iam ex his quæ diximus liquere arbitror consularem & propemodum regiam per illos sustineri, idque & eorum etiam insignia probabant: cum Prætoria ornamenta essent Sella curulis, latus clauus, paludamentum, toga prætexta, dimidiatus fascium consularium numerus[h]. Et Traianus Cæsar Consul, ad Prætores multa remittebat, atque vt collegas vocabat: non quod ita populare gratumque audientibus, sed quia ita sentiebat, vt scribit Plinius in Panegyrico Traiani. Et vix fuerunt Prætores missi in alias prouincias, quam in eas quibus olim antequam ditioni Romanæ iunctę fuissent, imperauerat Rex, vel alia potestas quæ summo & libero iure vixisset. Vt viderentur per Prætorum regiam quodammodo dignitatem, Romani illas regere. Et si perpendas Prætorias prouincias in Nouellis Iustinianeis relatas, sic plerunque obseruatum inuenies in Prætoribus Pysidiæ[i], Lycaoniæ, vbi regnum olim Archadiæ[k], Phrygiæ[l], Thraciæ[m], Paphalagoniæ[n], Siciliæ[o], &c. Quæ tamen fuerunt factæ prouinciæ consulares, vel præsidiales, aut ducales, secundum alia Imperatorum tempora, vt inuenies in notitia vtriusque Imperij. In locis vero vbi erant Imperia olim, Romani quoque in memoriam, quod sibi imperia quęsiuissent maiores Prætores constituerunt annuos: & Prætorium Principis sub Imperatoribus dici voluerunt Cæsares, sedem illius gubernationis & eos qui eo mittebantur, Præfectos prætorio nominarunt.

12 ¶ † Ita & recte quidem à dignitate, & quod præirent cæteris in prouincijs sibi commissis, Prætores quoque dicti[p]. Si consideres vero principem, Imperatorem, cuius ibi vices gerebant, non Prætores recte vocabis, quia Prætor erat ipse Imperator, qui omnibus præerat iure & potestate, sed Præfectos prætorio principis, id est, qui administrarent Prætorianam & primam principis curam: vt in aula ipsa Principis non recte dices Præfectum prætorio, appellari Prætorem, quia ibi is non præest solus, sed Princeps aut Imperator: At non falleris, dicendo eum esse Prætorem, respectu sibi subditorum quibus præest[q].

[a] Velle. Patercul. lib. prio. historia Roma.
[b] Appia. lib. 1. de bellis ciuil. lib.
[c] l. 2. §. deinde Cornelius Sylla, de orig. iur. P.
[d] Sueton. in Octauio. c. 37.
[e] d. l. 2. §. diuus Claudius.
[f] l. 6. C. de off. præto. lib. 1. C. tit. 43.
[g] constat ex l. Barbarius Philippus, de offi. præto lib. 1. P. tit. 14.
[h] Vuolph. Lazius. li. 9. commentar. reipub. Roma. c. 2.
[i] Nouell. edit. Iustinia. 24.
[k] Const. Nouell. 25 & 143.
[l] d. Nouell. 141.
[m] Nouell. 26.
[n] Nouel. 29.
[o] const. Nouel. 104.
[p] l. 1. §. Deo iuuque nobis, de offic. pręf. Afri. lib. 1. C. tit. 30. & tit. de offic. præf. præt. Orien. & Illyrici.
[q] l. vni. de off. præf. præt. lib. 1. P. tit. 11.

13 ¶ † Fuerunt autem illustres Præfecti prætoriorum Principis quoque. Primus Præfectus prætorio vbi erat Princeps, de quo in Cancellario sumus loquuti. Duo in Africa, Orientis & Illyrici: duo in Occidente, Italiæ & Galliarum. Et vt scribitur in notitia vtriusque Imperij sub dispositione virorum Illustrium Præfectorum prætorio per Orientem; vltra tempora Archadij & Honorij CC. quinq; diœceses erant, Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia. Prouinciæ Orientis quindecim, Palestina Phœnice, Syria, Cilicia, Cyprus, Arabia, Dux & Comes rei militaris, Isauria, Palæstina Salutaris, Palæstina secunda, Phœnice Libani, Eufratensis, Syria Salutaris, Osrhœna, Mesopotamia, Cilicia secunda. Ægypti sex prouinciæ, Libya superior, & inferior Thebais, Ægyptus, Archadia, Augustanica. Asianæ prouinciæ decem, Pomphilia, Hellespontus, Lydia, Pysidia, Lycaonia, Phrygia Pacatiana, Phrygia Salutaris, Lycia, Caria, Insulæ. Ponticæ prouinciæ decem, Galatia, Bithinia, Honorias, Cappadocia prima & secunda, Pontus Polemoniacus, Hellenopontus, Armenia prima & secunda, Galatia Salutaris. Diœceseos Thraciæ prouinciæ sex, Europa, Thracia Hæmimontis, Rhodope, Mœsia secunda, Scythia.

14 ¶ † Sub dispositione vero virorũ illustrium Præfectorum prætorio per Illyricum, duæ erant Diœceses vltra tempora Archadij & Honorij CC. Macedonia, & Dacia. Macedoniæ prouinciæ sex, Achaia, Macedonia, Creta, Thessalia, Epirus vetus, Epirus noua, & pars Macedoniæ Salutaris. Daciæ prouinciæ, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Mœsia prima, Dardania, Præualitana, & pars Macedoniæ Salutaris.

15 ¶ † Sub dispositione viri illustris Præfecti prætorio Italiæ, tres Diœceses, Italia, Illyricum, Africa, prouinciæ Italiæ decem & septem, Venetiæ, Æmiliæ, Liguriæ, Flaminiæ, & Piceni Annonarij, Tusciæ, & Vmbriæ. Piceni Suburbicarij, Campaniæ, Siciliæ, Appuliæ, Calabriæ, Lucanię & Brutiorum, Alpium Cottiarum, Rhetiæ primæ, Rhetiæ secundæ, Samnij, Valeriæ, Sardiniæ, Corsicæ. Illyrici prouinciæ sex, Pannoniæ secundæ, Saniæ, Dalmatiarum, Pannoniæ primæ, Norici mediterranei, Norici Ripensis. Africæ prouinciæ 7. Byzantium, Numidia, Mauritania Sitifensis, Mauritania Cæsariensis, Tripolis, Præfectus annonæ Africæ, Præfectus fundorum patrimonialium.

16 ¶ † Sub dispositione Præfecti prætorio Galliarum, Diœceses Hispaniæ, Galliarum, Britanniæ. Hispaniæ prouinciæ septem, Bœtica, Lusitania, Callecia, Tarraconensis, Carthaginensis, Tingitania, Baleares. Prouinciæ Galliarũ decem & septem, Viennensis prima, Germania prima, Germania secunda, Belgica prima, Belgica secunda, Alpes maritimę, Alpes Penninæ & Graiæ, Maxima Sequanorum, Aquitania prima, Aquitania secunda, Nouem populi, Narbonensis prima, Narbonẽsis secunda, Lugdunensis secunda, Lugduensis tertia, Lugduensis Senonia. Britanniarum quinq; prouinciæ, Maxima Cæsariensis, Valentia, Britãnia prima, Britannia secunda, Flauia Cæsariensis.

17 ¶ † Ignorandum autem non est, mutatam fuisse hanc Imperij dispositionem. Et iden tempore Iustiniani, tres Præfecti prætorio fuerũt in Oriente. Cum enim fuisset antea Africa erepta, & postea recuperata, is fecit maximã eius Africæ præfecturã. Ita fuerunt Præfecti prętorio tres, Orientis, Illyrici, & Africæ[r]. Sub fratribus

[r] l. 1. de offic. præfe. præto. Afri.

namque

nsmque Cæsatibus Atchadio in Oriente, Honorio in Occidente regnantibus, iam Imperium in varias partes scissum est, ob Præfectorum perfidiam [a]. Iustinianus autem per Ducem Belissarium, Cosroem regem Parthorum vna cum Parthis reduxit, & Tyrannos Vandalorum in Africa superauit [b]. Lapsa est dehinc paulatim imperij ditio, & partem sibi Franci, partem Germani, partem Turca vendicarunt, desieruntque istæ Prætorianæ etiam potestates: vt hodie illis non sit locus. Veruntamen necessarium est eas in suo statu prout fuerunt constitutæ considerari, ad iura ciuilia Romano. intelligenda, quæ de Prætoribus Romanis & prouincialium frequentem inculcant tractationem, vt quæ fuerit illorum potestas prima, & incrementum eiusdem, sine maximis erroribus ignorari non possit. ¶ † Prætorum Romæ authoritas in negotijs, & in prouincijs sibi commissis magna fuit, in iure constituto consetuando, interpretando, & statuendo cum æquitate. Et sic fere omnia Prætoris edicta, quæ præter Ius ciuile aliquid statuunt, semper rationes ad æquitatis anchoram referunt [c]. ¶ Videtur tamē Varro [d], iudicia primum Prætoris ad legem conformia, & Censorum ad æquum reducta significare, dum ait, [*In Comœdiis vides dici spōdeo tuam gnatam filio vxorem meo? Quod tum & Prætorium ius ad legem, & Censorium iudicium ad æquum æstimabatur.*] Et ab initio quidem limes huius potestatis videbatur esse sola iuris interpretatio. Vnde neq; extra casus iuris Prætores hæredes facere dicebantur, sed quasi hæredes: imitati in hoc ius ciuile [e]. Et si qua iuris condendi potestas inter statuendū concedebatur, temporalis illa erat, vt Magistratus annua authoritas. Et vt aiebat Cicero [f]. [*Qui plurimum authoritati Prætoris tribuebant, legem annuam eam esse dicunt.*] At tandem tanta in iure constituendo concessa prætoribus in iudiciis potestas, vt priora abrogare, & noua inducere possent: maximusque tum illis honos habitus & ius prætorium honorarium dictum est per excellentiam [g]. Et de Prætorum munere, honos [h]: quamuis alioquin cæteris Magistratibus honorem esse dicamur [i], cum honor sit omnis administratio Reipublicæ [k]. ¶ † Ita factum & deinceps, vt & edicta eorum, quæ annalia antea constituebant Prætores, efficerentur perpetua, & tantæ authoritatis ac ius ciuile [l]. Quinimo & aliquando proprium ius illis variare licuit, & ex voluntatis arbitrio diuerso modo iudicare, donec modus eis lege impositus, ne pendente Magistratu in iure variare liceret: & quo iure essent vsuri proponerent. Locus Dionis id mihi manifeste docere videtur, quem è Græco sic conuersum habes [m]. [*Prætores solebant iura ea secundum quæ essent iudicaturi, scripto edere: neq; enim Prætores id ius quod ad contractus dirigendos positum erat, obseruabant, neq; id vnquam fecerant, neq; iuri scripto steterant, sed sæpenumero ea variauerant, crebroq; per gratiam & odium certorum hominum, veluti fieri assolet, multa gerebantur. Donec C. Cornelius Tribunus plebis rogationem tulit, vt statim ab initio ante fores proderent, quo iure essent vsuri, & deinde ab eo nequaquam deflecterent.*] ¶ † Ex quibus verbis, qui iura tractāt discere facile possunt, quorsum album Prætoris dicatur, & quid in eo proscriptum esset. Nam proscriptio illa fiebat edictorum in albo Prætoris, iurisdictionis perpetuo sequendæ causa [n]: non enim interdicta, quæ erāt decisiones singularium negotiorum, sed edicta secundū quæ interdicta iudicabantur & alia, describebantur.

18 19 20

a Socra. lib. 6. histor. Eccles. c.1. & Blond.
b Euagoras, lib 4. c. 16. Procop. li. 3. 4. 1. 4.
c vt in l. 1. de pact. P. in l. 1. quod quis. iur. P. & simil.
d Varr. 5. de ling. Lat.
e l. 1. & 2. de posse. hæred. petit. lib. 25. P. titu. 5. § quos prætor, de bono poss. Paul. l. prætor. 118. de reg. iur. P.
f Cice. 5. Verrina.
g §. Prætorum quoq; edicta, de iure nat. gē. & ciui. l. ius autem ciuile, §. 1. de iust. & iure P.
h Blond. lib. 2. triūphan. Ro. Fenest. de Magistra. c. 19.
i l. 1. de alb. scrib. P. tit. de muner. & honor. P. c licet, de probatio.
k l. honor est, de munerib. & hono. P.
l § sed cum paulatim, de testam.
m Dio Cass. lib. 36.
n l. 6 quis id quod, de iurisd. om. iud. P.

Exemplaque edicti in genere concepta semper inuenies, *vt in l. iurisgentium, 7. §. prætor ait, de pact. P. in l. 1. §. ait prætor, de postulan. l. 1. §. ait prætor, quod met. cau. cum simil.* Docuimus antea lib. 21. cap. 19. edicti & interdicti differentiam, vt opus non sit repetitione. Fuerunt annotationes & commentaria plura in edicta Prætorum antiquorum Iurisconsultorum, eo quod illa verbis Laconicis, vt paucis scribi possunt, concipiebatur difficili ita contextu: breuitas enim sermonis hoc habet naturale vitium, obscuritatem. [*Dum breuis esse laboro*, inquit Horatius, *obscurus fio.*] Quare illis subtilior fuit adhibenda tractatio. Sicque & Iustinianus [o], [*Sed &*, inquit, *subtiliore tractatu habito necessarium duximus, & si quid ex Prætoria iurisdictione fingi inuentum est, & hoc tum perfectissima dispositione disposita per nostras leges ampliari.*] Et Q. Scæuola clarissimus legum vates, & certissimus, quotiescunque de iure prætorio consuleretur, ad Furium & Casellium, quia huic scientiæ dediti erant, consultores reijciebat [p]. ¶ † Dignum autem est obseruatione quod annotauit Theophil[q], quod Prætor constituebat ius non per epistolā, aut per decretum, sed per edicta tantum: cum tamen Princeps vtrumque faceret. Quia inquit, Magistratus multis est obnoxius suspicionibus amicitiæ, corruptionis per dona & odium, quæ in principem non cadunt: neq; enim is auro inescatur, qui fortunarum & personarum nostrarum est dominus; nec gratia ducitur, quoniam ei quem diligit aliter prodesse potest: nec odit, quia aliter necare & vindicare potest. Porro ideo tantum per edicta iura constituere Magistratibus permissum est, quod edicta res ipsas præcedant, id est, antequam negotia & causæ existant, proponi soleant: ita omnis deterior suspicio cessat. ¶ † Liuius scribit cognouisse Prætores de Legatis [r]: ab illis, & à Tribun. pleb. peti solitos tutores [s]: seipsos tamen dare nō poterant [t]. Factus dehinc & Prætor tutelaris, cum ante tutor à Consulib. daretur, & liberatus est Prætor vrbanus magnus ea molestia, sub Marco Imperatore vt scribit Iulius Capitolinus [v]. Habuerunt & Prætores curam ærarij cum Quæstoribus [x]: Iudices dabant & recuperatores pro interdictis, vt iam diximus cum de delegatis & equitibus paulo ante loquuti sumus: Et, vt ait Cicero [y], [*Iustissimus Prætor iuris disceptator, qui priuata iudicet iudicarive iubeat.*] Et alibi [z], [*Prætor qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factum iubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum itinerumque controuersiis interdicit.*] In §. deinde Cornelius Sylla, leg. 2. de orig. iur. P. alias aliorum Prætorum notiones refert Pomponius Iurisconsult. cum plures constituti sunt singulis peculiares, de falso, de parricidijs, de sicarijs: de frumento, de fideicōmissis, qui inter fiscum & priuatos ius dicerent. Vlpianus [a] Prætori concedit, vt pater eius apud illum manumittere possit: & Paulus [b], seipsum apud se emancipare vel in adoptionem dare: quamuis ipse nec se tutorem, nec specialem iudicem dare possit [c]. Constantinus notionem illis statuit [d], de libertatis statu, de restitutione in integrum, de tutoris datione, vel ordinatione curatorum de emancipatione liberorum. Iustinianus pene collapsam Prætoris dignitatem iterum subleuauit. Nouell. 13. *περὶ Πραιτώρων τῶν δήμων, de Prætoribus plebeis.* Statuitque ita nominādos eos qui tuēdæ quieti & disciplinæ publicæ prosint. Refert & ibi eorum antiquam dignitatem, quomodo ea non absit longe à Consulatu, & quem secundum

21 22

o l. meminimus, 15. de legit. hæred. C. lib. 6. tit. 57.
p Val. Max. li. 8. c. 12.
q Theophi. in quatuor diuisione, de iure nat. in Institut. iur. ciuil.
r Liuius lib. 4. dec. 5.
s idem lib. 9. dec. 4.
t l. 1. § de offic. præt. C.
v Iul. Capito. in vita Marci.
x Cornel. Tacit. lib. 13.
y Cice. pro Flacco.
z Idē pro Cæcinna.
a l. 1. de offic. præt. P.
b l. 2. eod.
c l. fi. eod.
d Constant. in l. 1. de offic. præto.

leges locum obtineat. Et quemadmodum olim Consules in amplissimo ordine principatũ tenebant, Tribuni plebis autem plebem moderabantur: ita & seuelle, vt ex Senatorijs viris prætores omnia prædicta munera obirent, ex authoritate & codicillis imperatorijs, datque notionem de perpetratis cædibus, de adulterijs, de aggressionibus, de rapinis, & id genus alijs: de motu populari. Dat illis assessorem, viginti milites, triginta matricularios, qui illorum iussionibus seruirent, flagitiose viuentes continerent, vniuersum statum ciuitatis ad formam competentem redige-
23 rent. ¶ † Prætores prouinciales, potestatem maximam & fere regiam quoque habere dicebantur, habebantque iurisdictionem & authoritatem legum, & contra eos qui non obtemperassent, potestatem armorum [a]. Maiorem qui Præfecti prætorio principali erant, quos ad similitudinem Tribunorum Celerum, & Magistrorum militum Imperatores sibi adlegerunt, data eis pleniori licentia ad disciplinæ publicæ emendationem, sine spe prouocationis ab his quæ illi decernerent, vel restitutionis per alios quam per illos contra sententiam eorum faciendæ [b]. Cassiodorus in formula Præfecti prætorio, eius latius describit potestatem [c]. [*Huic, inquit, dignitate cum Principe iura communia sunt: exhibet enim sine præscriptione longinquos, magna quantitate multat errantes: fiscum pro sua deliberatione distribuit, euectiones simili potestate largitur: vacantia bona præscribit, delicta prouincialium iudicum punit, verbo sententiam dicit: quid est quod non habeat commissum, cuius vel ipse sermo, iudicium pene est, vt non possit leges condere, cum sine appellatione possit iudicare? Potestate igitur dignitas nulla est æqualis, vice sacra vbique iudicat, nullus miles de foro eo præscribit, excepto officiali Magistri militum: credo vt vel illis aliquid antiquitus cederet, qui videbantur pro republica bella tractare. Hic Præfectus, militia perfunctis*
24 *Tribunorum & notariorum honorem tribuit*, &c.] ¶ † Excipit ibi Cassiodorus officium Magistri militum, ne illi imperet Præfectus prætorio. Erat enim illo tempore quo ipse loquitur, magisteria dignitas inter Prætorias cohortes & vrbanæ præfecturæ milites, primatum habens, & à quibus vt idem Cassiodorus notat, ei humile præbebatur obsequium [d]. Huius etiam Magistri iurisdictionem fuisse ait & officium, circa palatij disciplinam, & insolentium scholarum procellosos mores, Senatores & alios venientes ad principem trepidos admonere, loquentes componere, & verba sua etiam interponere, vt princeps decenter audiret. Erat ille donator aulici consistorij, promissor dici: per eum Legatorum quamuis festinantium denunciabatur aduentus, nemo per prouincias iudicum olim fasces assumebat, nisi & hoc ipse fieri decreuisset, æquatores quoque victualium rerum in vrbe regia propria authoritate consti-
25 tuebat. ¶ † Quidam hunc magistratum in Gallia putant dici, *Grand Maistre*, qui olim cognoscebat de controuersiis aulicorum & eorum qui curiam petebant, de criminibus & furtis in domo Regis seu palatio commissis, qui olim quoque concedebat officia regia, & eo absente loco eius cognoscebat de grauioribus negotijs: sub cuius cura erat etiam magister ordinarius domus Regis. Sed qui contulerit potestatem vtriusque, recte cognoscet aliam vtriusque fuisse authoritatem. Magisteria namque Romanorum dignitas, maxime belli curã habebat. Et super omni limite sub sua iurisdictione constituto, inquirebat quẽadmodum se militũ numerus haberet, dabatque operam circa castrorum curam, & singulis annis omnia Principi referebat [e]. Nominabat Principi milites & duces, qui idonei curis & honoribus militaribus essent [f]. Rerum maiorum militariom & Senatoriarum personarum exauthorandarum solus habebat potestatem [g]. Erant illi commissæ castrorum positiones, & valli, fossæ, tentoria, tabernacula, tormẽta bellica, & similia. Et Magisteriæ etiã potestati inter milites inesse iurisdictionẽ imperatores Honorius & Theodosius rescri-
26 pserunt [h]. ¶ † Fuit ante Archadium & Honorium tẽpus, in quo erat adhuc Magister officiorũ alius à Magistro militum. Nam Anastasius, Magisteriã dignitatem magnificã per Orientem constituit, cui & duces & milites præsentales obedirent [i]. Fuerunt autem per Orientem ante tempora Archadij & Honorij Magister officiorum per Oriẽtem, & Illyricum, vnus: & per Occidentem alter, vt scribitur in notitia vtriusq; Imperij. Sub Oriẽtalis dispositione erant scholæ Scutariorum prima, & secunda, gentilium sagittariorum, clibanariorum, armaturarum iuniorum, agentium in rebus, mẽsores, lampadarij: scrinia memoriæ, memoriæ, epistolarum, libellorum, dispositionũ, officium admissionum: fabricæ Orientis, 5. Põticæ, tres: Asiana vna: Thraciarũ, duæ: Illyrici, 4. Erantque illi Magistro officiorum de schola agentium in reb. adiutor, subadiuuæ, adiutores duo, Fabricarum tres, Barbariorũ tres, Orientis vnus, Asianæ vnus, Ponticæ vnus, Thraciarum & Illyrici vnus. Curiosus cursus publici præsentalis: vnus curiosi per omnes prouincias, interpretes diuersarum gentium. Rerum earundem scholæ & scrinia, & fabricæ in Illyricu, Italia, & Gallijs fuerũt, eademq; munera fuerunt Magistro officiorum per Occidentem. Deferunt leges istis notiones militarium causarum quarundam [k], quas l. fin. de re milit. lib. 12. C. Magistris militum & peditum, & Ducibus, concedit: illi namq; & Magisteriam dignitatem habere dicuntur militarem, vt docui-
27 mus antea lib. 19. cap. 17. ¶ † Veruntamen ex istis colligitur, Magisteriam dignitatem Magistrorũ equitum & peditum præsentialium, minorẽ Magisteria dignitate, de qua tractat Cassiodorus, quam etiam dicit nõ cessisse Prætorianæ seu Præfecti prætorio Principis, cuius maximam fuisse docuimus potestatem, & fere à rege secundam.
28 ¶ † Ad cuius etiam imaginem tres Præfecti Prætorio in Oriente, & duo Præfecti in Occidente, dignitatem & potestatem magnam subierunt: vt legem quoque condere possent, modo legib. iam constitutis non aduersarentur [l]. Iudices suarum administrationum deponebant ex causa delictorum, & alios subrogabant [m]: Rescripta Principis ad eos solos referebantur [n]. Et in summa in sua Præfectura habebant dispositionem iuris & armorum, excepto quod libellus illis oblatus, non constituebat litis cõtestationem [o]: sicuti in libello Principi oblato receptum aliquando est [p]. Et leges generales constituere non poterant, nisi Principis essent iudicio approbatæ [q]. Aderãt singulis Præfectis maiorum Prætoriorũ, Princeps, cornicularius, adiutor, commentariẽsis, ab actis, numerarij quatuor, in his auri vnus, operũ alter, subadiuua, cura epistolarum, regerendarius, exceptores, adiutores, singularij: vt scribitur libro notitiæ vtriusque Imperij, de quibusdam etiam meminerunt ll. 1. 2. 3. de apparitoribus Præfecto Prætorio & priuileg. eor. lib. 12. C.

de

[a] § ac si is magistratus, const. 24. Nouel. Iustinia.
[b] l. 1. de offic. præf. prætor. lib. 1. P tit. 11.
[c] Cassiod. lib. 6. Variar. c. 3.
[d] Idem in formul. Magisteriæ dignita. li. 6. Variar. c. 6.
[e] l. 1. de offic. magist. offic. lib. 1. C. tit. 14.
[f] l. 1. C. eod.
[g] l. 3. eod.
[h] l. magisteriæ, 6 de iurisd. om. iud. C.
[i] l. 6. de re mil. lib. 12. C.
[k] d. l. 1. 2. 3. 4. de offic. magi. offic. C.
[l] l. 2. de offic. præf. præto. Orien. lib. 1. C. tit. 29.
[m] l. 3. & 4. eo.
[n] l. fi. C. eod.
[o] l. 1. eod.
[p] l. 1. & 2. quando libel. princ. oblato. lis. cont. fac. C.
[q] d. l. 2. de off. præf. præto. Afri. l. 1. & fin. C. de legib.

de Ædilibus. Cap. 31.

1 *Aediles vnde dicti, & qui.*
2 *Aedilitas ne ante Tribunatum plebis antiquior.*
3 *Aedilium duo ordines Aedilium q; Curulium origo, conatus, & potestatis incrementum. nu. 5.*
4 *Aediles à quibus crearentur, munera & officia eorum, insigniaq; nu. 6. 7. 8. & 9.*
10 *Annonariae rei cura, penes quos. nu. 11. 12. & 13.*

1 Quia Ædilium edictum, † iuris honorarij & Praetorij pars dicitur, & cohaeret iuri Praetorũ vrbani & peregrini [a], dicendum post Praetores de Ædilib. Theophilus Ædiles dictos esse ait [b], vel à cura aedium sacrarum quam habebant, ne quis ante quadragesimũ forte annum ad sacerdotium admitteretur: item Ædiles quasi adiles ab adeundo, nam, inquit, quo tẽpore plebs recessit à Senatu, quẽadmodum Consul inter patres ius reddebat, ita & in plebe creatus est quidam quem illi adirent, qui ope aliqua egerent, vel ita dicti, quod magis est, placet quod forum ij curarent, à Graecis ἀγορανόμοι. Sextus Pompeius Festus, [*Aedilis, inquit, initio dictus Magistratus, qui aedium non tantum sacrarum, sed etiam priuatarum curam gerebat. Postea hoc nomen & ad Magistratus translatum est. Dictus est autem Aedilis, quod facilis ad eum plebi aditus esset. Sed & Aedilatus decebant eadem dignitas: sicut Pontificatus, aut Magistratus.*] Et Varro [c], [*Aedilis, qui aedes sacras & priuatas procuraret. Item, inquit Pomponius [d], vt essent qui aedibus praeessent, in qua omnia scita sua plebs referebat duos ex plebe constituit, qui etiam*
2 *Aediles appellati sunt.*] ¶ † Dubitat Fenestella, vtrum Ædiles ante Tribunum pleb. creari coeperint & Ædilitatem plebeiã pro vetustissimo Magistratu habet [e], atq; suae sententiae coniecturam adfert, q̃ exactis Regib. ad secessionem plebis in sacrum montem factam, maxima pars populi tanto tempore absq; aliquo in Repub. Magistratu qui eum tueretur extiterit. Et q̃ apud Liuiũ nõ multo post Tribunos ple. creatos legat quodã tempore, cum alter Consul obijsset & alter aegram animam tra-
3 heret. ¶ † Oppugnant hanc sententiam plures & verius. Plutarchus [f] duos constituit Ædilium ordines, vnum in quo ipsi Ædiles in iure dicendo, sellis curuos pedes habentibus, vterẽtur, qui nomen Magistratus retinebat. Secũdum autem Ædilem popularẽ Magistratũ appellatum. De plebeis viris tantum Ædiles eligebantur ab initio, postea vero anno ab vrbe 390. creari alij coeperũt ex patritiis, in tertia secessione plebis à patribus, quando cõcordia facta, ludos fieri maximos censuisset Senatus, & vt dies vnus triduo adijceretur, aedilibus plebis id recusantibus, conclamantibus autem iuuenib. Patritijs, se id immortalium causa lubẽter facturos, si Ædiles fierent. Vnde factum, vt Dictator qui comitia habebat, duos Ædiles ex populo rogauerit. Et ita Cn. Quintius Capitolinus, & P. Cornelius Scipio, ex Patritijs primi Ædiles additi sunt duo. Quos, vt Praetorem curuli sella & praetexta insti ui placuit [g]. Cicero, Ædilis curulis Magistratum, multis annis post Decem-
4 uiros institutũ ait [h]. ¶ † Cuiuscunq; tamen conditionis fuissent, prius a suffragijs populi creabantur, vt caeteri Magistratus, ad quod alludit quod scribitur à Plauto, in Sticho.

Sine populi suffragio, tamen Aedilitiam hic quidem gerit.

Notans temeritatem Parasiti, qui in domo aliena sine potestate imperabat. Aliquando & postea, Caesares Ædiles crearunt. Et refert Pomponius Iurisconsultus [i], Iuliũ Caesarem duos Praetores, & duos Ædiles qui frumẽto praeessent, à Cerere, Cereales dictos constituisse. Deinceps Ædiles Senatusconsulto creatos fuisse, & sex in vrbe
5 aliquando ius dixisse. ¶ † Magistratus principio Ædilis fuit populi: subinde, vt de Praetoribus dictum est, adeo creuit eius authoritas, vt ad eos summa rerum & maiestas consularis Imperij aliquando venerit [k]. Dionys. Halicarnassaeus, de illorum ortu, causa, & potestate, & formula creandi sic scribit [l], [*Petierunt à Senatu permitti sibi vt quotannis duos è plebe crearent subministraturos Tribunis pleb. quicquid opus sit, & lites nonnullas eorum permissu diiudicaturos, aediumq; sacrarum, locorum publicorum, atque annonae curam habituros. Hoc quoque per Senatum concesso, creauerunt, quos tunc ministros & socios Tribunorum ac Iudices appellabant: nunc vero ab officiorum vno Aediles vocant, potestatem habentes alterius ministram vt antea. Curant autem multas magnas res, suntq; maxima*
6 *ex parte Graecorum agoranomis similes.*] ¶ † Exemplo Reipub. Romanorum, fuerunt coloniae quaedam gubernatae, & ciuitates & oppida formam Magistratuum populariũ mutuati sunt. Ideo & in municipiis quibusdam Ædiles fuerunt, qui Ædilium munera Romanorum, saltem aliqua cum eo nomine obibant [m]. Et Spartianus quoque per latina oppida Dictatores & Ædiles fuisse, vt Vlubris Areti Monariae oppido scribit [n]. Meminit & Iuuenalis [o], sed hunc plebeium, & veluti minimum facit Magistratum.

Et de mensura ius dicere, vasa minora
Frangere pannosus vacuis Aedilis Vlubris.

Et Persius [p],

Fregerit heminas Areti Aedilis iniquas.

7 ¶ † Ex quibus etiam colligimus, vnum Ædilium munus, circa mensuras, vt curarent iustae & probae essent: talia essent & pondera: quae si talia non reperissent, liceret et frangere [q]. Praecipua namque circa forum venale cura eorum, & circa venalia: & idcirco de his edicta proponebant quae vendebãtur, vt res sine vitio morboq; venderẽtur: & si cũm illis venderẽtur, palam facerent [r]. Et ita tradit Aulus Gellius, in edictu Ædilium Curulium qua parte de mancipijs vendũdis cautum est, scriptum sic fuisse, [*Titulus seruorum singulorum, vt scriptus sit curato, ita vt intelligi recte possit, quid morbi vitijq; cuiq; sit, quis fugitiuus erroue sit, noxaue solutus non sit* [s].] Deceptis etiam succurrebat emptoribus vel actione redhibitoria, vel quanto minoris, vel in factum [t], vt ostendimus alibi copiose [u]. Ἀγορανόμοι similes dixit potestatis aliqua parte Dionys. Halicarnassaeus [x], quod venalium curam haberẽt, vt ait Budaeus in commentar. ling. Graecae, & de macello ius dicerẽt, quod hodie polititi decuriones, vel capitolini nostri curãt. Suidas ἀγορανόμους, Ædiles magistratus fori dicit [y], & rerũ venalium curatores, & sorte quinos deligi solitos in Pyreũ, totidem in ipsam vrbem Athenis. Idem alibi [z], hos Ædiles seu fori curatores, quantum cuique meretrici dandum esset decreuisse tradit: item in classibus, belli temporibus in conferendo tributo, quantum cuique pro facultatibus conferendũ esset, statuisse, inde διαγραφεῖς, id est, descriptores dictos. Et alibi [a], citat Theophrasti lib. de legibus, q̃ scribat Ædiles & agoranomos duas res

curare

a L. 3. §. praetoriae, de verbor. oblig. & §. praetoriae, de diuisio. stipul. Praetorũ quoque edicta, vers. Sic. proponebant, de iure natur. apud Iustinia. & ibi Theophi.
b § porro Ædiles, eod.
c Varro, 4. de ling. lat.
d L. 2. eisdem tẽporibus, de orig. iur. ff.
e Fenest. de Magist. c. 13.
f Plut. in Mario.
g haec & plura Liuius lib. 7. Decad. 1. Fenest. l. 2. §. deinde cũ placuisset crean. de Magistrat.
h Cic. lib. 4. Epistol. ad Atticum, eius li. omnium anno 107.
i L. 2. § deinde Cornelius Sylla, de orig. iur.
k Põpon. l. tum, in Magist. in Ædilib.
l Diony. Halic. lib. 6. circa fin.
m vt in l. qui insulam, §. 1. loca ff. in l. nõ tantum, §. in Ædilitate, de excusat. tutor.
n Spart. in Adria.
o Iuuena. Sat. 10.
p Pers. Sat. 3.
q l. item quaeritur, §. si quis mensuras, locat. ff.
r §. proponebant, de iure natur. gent. & ciuil. & l. 1. de aedil. edi. ff.
s Gell. li. 4. c. 2.
t l. 1. & 4. §. sciendum, & l. redhibere, ac l. cum autem, 23. de aedil. ed.
u cum simil. lib. 23. Syntag. c. 21.
x Dio. Halic. lib. 6.
y Suid. in vers. ἀγορανόμοι.
z idem in ver. διάγραμμα.
a in verbo agora.

curare debere: tum vt in foro modestia seruetur: tum vt mendacijs abstineant non vendentes modo, sed ementes etiam. Cura etiam eorum, ne vetita venderentur, emerenturve, & potestas eos qui hæc facerent flagellādi, vt ex verbis Suetonij arguitur, dum de stultitia & iracūdia Claudij Cæsaris loquitur [a]. [*Idem scribam Quæstorum, itemq; Prætura functum virum Senatorium, inauditos & innoxios relegauit: quod ille se aduersus priuatum intemperantius habuisset, hic in Aedilitate inquilinos prædiorum suorum, contra vetita cocta vendentes, multasset, villicumq; interuenientem flagellasset.*] Aristoteles [b], corā Ædilitatis duas partes habere præcipuas notat: quarum prior rerum necessariarum, vt in foro adsint vendanturq;, super qua cura constituendum censet Magistratum, cuius officium sit circa contractus, 8 & circa honestatem. ¶ † Alteram autem curam huic muneri coniunctā ac propinquam, circa vrbem de publicis priuatisq; rebus, de ædificatione decenti, de viarū conseruatione, ac directione de finib. regundis, vt sine querela sint, & sic de similibus. Partes eius muneris esse, Præfectos de muris reficiendis, fontium curatores, portuum conseruatores. Varro, Festus, Pomponius Iurisc. Dionysius, & Theophilus, vt paulo antè diximus, circa ædificia publica & priuata curam Ædiliū fuisse, in notatione nominis docent. ¶ Plato [c] etiam id munus proprium Ædilis putat: fori vero curam alterius agoranumi, ad viarum inquit, ædificationumq; exordinandorum curam præpositi, ne aut homines iniurientur, vel ipsæ feræ noceāt, & vt tam in ipso vrbis ambitu quam in suburbijs consentanea quæq; gerantur, Ædiles sint: qui vero fori venditionisque rerum curam habebunt, rerum sint venalium curatores ἀγορανόμοι. Papinianus ad Ædiles pertinere ait [d], curare adæquare vias quæ sunt secundum vel iuxta ciuitates, ne effluxione noceant domibus, pontem faciant vbicunq; oportet, studeant ne parietes domorū quæ ad vias publicas ducunt, labi possint: ne quis effodiat vias, ne subruat vel construat in his aliquid, ne permittat proijci stercora in vias, non ri-9 xari in eis. ¶ † Cicero de hac Ædilitate altiora & præstantiora recenset munera, vocatq; Ædilitiū maximum munus, & ipsam Ædilitatem magnificentissimā. lib. 2. officiorum. Et cum ipse eam adeptus esset, his verbis eius curam sic exprimit [e]. [*Nunc sum designatus Aedilis, habeo rationem quid à populo acceperim: mihi ludos sanctißimos maxima cum ceremonia Cereris, Libero Liberaq; faciendos: mihi Floram matrem populo plebiq; Romanæ, ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquißimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate & religione, esse faciundos. mihi sacrarum ædium procurationem: mihi totam vrbem tuendam esse commissam. Ob earum rerum solicitudinem, fructus illos datos, antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam sellam curulem, ius, imagines, ad memoriam posteritatemq; prodendam.*] Prospiciebant & Ædiles, ne incēdia ædium fierent [f]. Erant & frumento præpositi illi, qui dicti Ædiles 10 Cereales [g]. ¶ † Loco quorum, vel in eorum auxilium, creati fuerunt & Præfecti annonæ, qui præessent pani & alijs reb. venalibus ad vsum quotidianum pertinentibus [h]. Præfectura prætoriana triticeas copias procurabat: Præfectus vero annonæ, propius curam exequebatur, & efficiebat, vt panis per vrbē exuberaret, per officinas pistorū, ciborumq; pensum & mundiciam panis exigēdo. Cuius etiā dignitas par cū Præfecto vrbi, & ciua carpentum mixta glorificatione conscēdebat, vt refert Cassiodorus in formula Præfecti annonæ [i]. Munus & hoc Lutetiæ, cauendi ne annona vexetur vel fraudetur, Præfecti eius vrbis etiam est, vt 11 notat Ioannes Lucius [k]. ¶ † Romæ etiam aliquādo, anno ab vrbe condita 759. cum fames vsq; adeo magna oborta fuisset, vt gladiatores, mancipiaq; venalia vltra octoginta millia passus fuerint ab vrbe Romana reiecta, multosq; ex suis ministris tum Cæsar tum alij ablegauerint, Iustitiū indictum, & Senatorib. vt quo vellent proficiscerētur permissum fuerit, viri Consulares frumento & pani præfecti [l]. Res ardua certe & solicitudinis necessariæ quæ annonam respicit, & vitam omniū qui in Repub. sunt, & ad cuius procurationē viri sapientes & experientia insignes præfici debeant, similes Iosepho, cui hoc munus Pharao vt sapiē-12 tiori delegauit [m]. ¶ † Sicque Carolus Bonus Comes Flandriæ, ipsemet manum admouit huic negotio: & cum anno Domini 1126. sterilitas in Gallia & Flandria grassaretur, iussit in tota Flandria canes occidi, ne exiguum annonæ consume-13 rent [n]. ¶ † Erant & Romæ Episcopi dicti, qui curā panis & annonæ, & pretij haberent [o]. Et tanta demum fuit habita hæc solicitudo, vt etiam ad sanctos ecclesiæ Episcopos delata sit [p]. Et in Gallia & alibi diligenter prouisum fuerit circa annonam: vt explicauimus in lege Iulia de annona [q], vbi plura. His addendū, curam quoq; adhibendā, ne satellites qui apparitores sunt curatorum annonæ, pistores clandestina fraude concutiant, & si faciant ordine moueantur [r]: cauereq; debere Magistratus superiores, ne decuriones ipsi prætextu dignitatis monopoliorū sint factores aut autores, vt propriam expleant auaritiam [s].

a Sueton. in Clau. Cæs. c. 38.
b Aristot. li. 6. Politic. c. 8.
c Plato lib. 6. de legib.
d l. pen. de via publ. lib. 43. P. tit. 10.
e Cicer. Orat. 7. in Verrem.
f l. 1. de offic. præf. vigil. P.
g l. 2 § deinde, Cornelius Sylla, de orig. iur.
h Loumerum, §. Irenarchæ, vers. item Episcopi, & c. § annonam, de munet. & honor.
i Cassiod. lib. 6. Varia. ca. 8.
k Io. Lucius, lib. 6. Placitorum tit. 3. plac. 3.
l Dio Cass. lib. 55. histor.
m Genes. 41.
n Meyerus li. 4. histor. Fland.
o l. 6. 3. episcopi, de mune. & hono. P.
p l. 1. de Episc. aud. C.
q lib. 36. Syntag. huius c. 30.
r l. fi. de apparitor. præfect. vrb. lib. 12. C.
s contra l. 1. de monopoliis. C.

de Prouincialibus Magistratibus aliis quam Prætoribus. Cap. 32.

1 *Inconstantia rerum mutat omnia.*
2 *Prouinciarum Romanorum varia diuisio. Et qui Proconsules in prouincias dicti: quæ illis subdita: vbi potestas eorum & quod minores Consulibus: qualis eorum potestas iurisdictio, & cura & nu. seq.*
3 *Rectoris prouinciæ nomen, commune omnibus regentibus prouincias.*
9 *Præsidis prouinciæ imperium & potestas. Iurisdictio & officia. nu. 14.*
10 *Proconsules quæ habeāt sub sua dispositione, & officia.*
11 *Vicarij Proconsulum quæ habebant sub sua dispositione: & eorum potestas nu. 18.*
12 *Consularis prouinciæ rector quid habebat sub se.*
13 *Correctoris iurisdictio, & officia.*
15 *Curatoris Cæsaris munus in prouinciis.*
16 *Quæstorum ærariorum munus & officium.*
17 *Receptores generales financiarum in Gallia.*
19 *Legati Proconsules quam iurisdictionem haberent, & & qui dicantur.*
20 *Legatus Cæsaris, Præses & Corrector.*
21 *Legati Summi Pontificis nati, missi à latere.*
22 *Legati Principis à legatis Proconsulis differentes.*
23 *Præfectus Augustalis quis, & iurisdictio.*
24 *Insinuatio instrumentorum coram iuridico Alexandriæ.*
25 *Prouinciarum rectores militares.*
26 *Limenarchæ duces.*
27 *Rector prouinciæ generaliter quis, & forma constituendi eundem, insignia.*

Incon-

1 INconstantia † rerum humanarum effecit, ne pperno tenore, prouinciæ, eorumque rectores aut leges perseuerare potuerint [a]. Et proinde cogimur mutationi naturali, vel ex præscripto Imperatorum aut populi, stylum dicendi variare, & varias Magistratuum ordinationes proferre, vitandæ in iure confusionis causa.

2 ¶ † Prouinciæ ante Imperatorum monarchiam, in Consulares & Prætorias distinctæ erant, vt ait Cicer. Philip. 1. Octauius Cæsar, postquam solus Imperator fuit declaratus, prouincias ditioni Romanæ subditas, inter se & populum diuisit: militia & custodia egentes sibi reseruauit, pacatas populo tribuit. Quos in suarum prouinciarum gubernationem mittebat, Præfectos vocabat: vel ..., illius locum tenentes, & Proprætores. Eos vero qui eas quæ essent populi, regerent, Proconsules: tanquam propinquiores paci: omnes etiam & Præsides dicebantur, vt author Dio Cassius [b]. A Dione tamen in appellatione missorum ad gubernacula prouinciarum, dissidet Strabo, in reliquis consentiens [c]: vt inde mirum non debeat videri, si parum in his nominibus immoremur. Atque secundum generalem appellationem, omnes Præsides prouinciarum in suo quemque gradu, dici posse non dissident iura. Sic enim Martianus: [*Nomen Præsidis*, inquit [d], *generale est: eo quod & Proconsules & legati Cæsaris, & omnes prouincias regentes*

3 *licet Senatores sint, Præsides appellantur.*] ¶ † Cōmunis & appellatio rectoris prouinciæ, quæ omnes Iudices & moderatores prouinciarum complecti-

4 tur [e]. ¶ † Proconsules erant vicarij Consulum in prouincijs illorum administrationi commissis: imperium enim residebat penes Consules, sed administratio & executio committebatur Proconsulibus. Ante tempora Archadij & Honorij, in Oriente erant Romanorum prouinciæ Consulares quindecim: Præsides prouinciarum, 40. Proconsules duo, Asiæ & Achaiæ. Comes Orientis, & Præfectus Augustalis. Vicarij 4. Asianę Diœceseos, Ponticæ, Thraciarum, & Macedonię. Comites rei militaris duo: Ægypti, & Isauriæ. Duces per Ægyptum, duo: Libyæ & Thebaidos. Per Orientem, 6. per Ponticam vnus: per Thracias, duo: per Illyricum, duo. In Occidente erat Proconsul Africæ cuius vicarij sex: vrbis Romæ, Italiæ, Africæ, Hispaniarum septē prouinciarum, & Britanniarum. Comites rei militaris, sex: duces, 12. Consulares prouincias regentes, 22. Correctores, tres: præsides 31. vt videbis in notitia vtriusque imperij, vbi obseruabis distinctionem potestatum secundum nomenclaturam, accipiendo propria nomina secundum illius temporis dispositionem. Nam Proconsules maioris potestatis inuenies, quam comites: & hos maiores quam duces: & consulares prouincias ministrantes, minores

5 ijs. ¶ † Proconsul vtramque potestatem & armorum & iurisdictionis habebat, sed non tantam, quantam Consules vbique. In ciuitate namque Romana, potestate sua Proconsules non fungebantur [f], & portam Romæ ingressi deponebant imperium [g]: quia illic Consulum locus erat, quorum erant illi alibi vicarij. Neque etiam plenissima potestate & iurisdictione contentiosa vtebātur, donec peruenissent in eas prouincias quæ eis decretæ erant [h]. Neque mandare iurisdictionem poterant, priusquam eo peruenissent: nisi mora

6 maxima terēda esset in itinere necessario [i]. ¶ † Io ea porro prouincia quæ sibi commissa erat, Proconsul maius Imperium habebat omnibus post principem [k]. Neque quicquam in prouincia erat, quod per ipsum non expediretur, excepta fiscali pecunia, quæ ad procuratorem Principis respicit [l]. Explicat Iustinianus Nouella 30. Proconsulem datum esse prouincijs magni nominis & imperij antiqui: & ideo, talem dari Cappadociæ edicit, vt non solum præsideret legibus & cohorti ciuili, sed etiam militibus prouinciarum Pontici tractus & Tamiacis. Sicque Nouell. 103. de administratore Palestinæ statuit, quem in Proconsulem erigit, tum quia olim erat solita illa prouincia per Proconsulem Regi: tum etiam quod in ea Dominus noster Iesus Christus natus fuerit. Data ēt Proconsuli potestate non tantum in iurisdictionis causas, sed etiam in milites: ita tamen, ne spectabilis locorum Dux confunderetur cum Proconsulari potestate. Eundem magistratum cum toga purpurea & summo Imperio [m], Proconsuli adsignando enim suis militibus: Magistro vero militum eorumque Ducibus, præsidia & omnia quæ armatæ militiæ sunt. Ita exceptis illis, Proconsul habebat plenissimam iurisdictionem, & omnium partes, qui Romæ vel quasi Magistratus, vel extra ordinem ius dicunt [n]: iure tamen Magistra-

7 tus. ¶ † Ideo; quia tanquam Magistratus iudicabat, statutum, ne quod decretum pro negotij decisione desiderabat, per libellum expediret [o]: vtque eos solos aduocatos pateretur postulare, quibus per edictum permittitur [p]: deque non habentibus [q]. De plano tamē cognosceret de causis obseqmj filiorum & libertorum, erga parentes & patronos [r]: ædes sacras & opera publica sarta tecta custodiret, cœpta perfici procuraret, prout vires eius Reipublicæ permittunt: curatores operum diligentes præficeret solenniter: ministeria quoque militaria, si opus esset, ad curatores adiuuandos daret [s]: & omnia negotia prouinciæ curaret, vsque ad aduentum successoris [t]. At modestia, abstinentia à malis qua vti debent prouincias sibi designatas ingressuri, & formula, describitur ab Vlpiano in l. obseruare 4. & in l. si in aliquam, 7. & in l. solet, 6. §. non vero, de offic. procons. Et in summa quæ præsidum communia sunt, ab illis obseruantur [v]: eadem namque quæ de Proconsulibus relata sunt, de Præsidib. quoque tradita sunt: & si quos potentiorum habeant contumaces, vel ad Prætorianā præfecturam, vel

8 ad principem referre possunt [x]. ¶ † Restricta tamen vel dilata potestas fuit ex arbitrio Imperatorum, vt in Nouel. Iustinia. 31. inuenies in quadruplici distinctione Armeniæ, primæ partis Procōsulem ciuilem constitui: tertiæ autem, dici Præsidem comitē Iustinianeū, cum potestate in milites ciuilem & militarē Magistratum: duarum autem aliarum partium Armeniæ præpositos esse ordinarios. Rursum autē in Nouel. 28. ex duobus Præsidib. Ponti vnum nouum constituit præfectum, quem vult vocari, moderatorem Iustinianeum Helenoponti: adsignans ei cognitionem causarū ciuilium & criminalium in vrbibus suæ Diœceseos, ea tamen lege, vt vicarios non habeat in illis, sed ipse oberrādo vrbes lustraret [y]. Vlpianus etiam in l. 1. de tutor. & curat. dat. ab his, &c. lib. 26. P. tit. 5. moderatorem prouinciæ ad tempus dictum constituit, qui defuncto Proconsule vel Præside, temporis causa moderamen prouinciæ habet, eumque vices Proconsulis & Præsidis agere respondit:

9 Præses prouinciæ, in suæ prouinciæ homines

a § veniens ... de non ... re. ... eccles. in auth.
b Dio Cass. li. 53. vide & Sueton. in Augu. c. 47.
c Strabo li. 17.
d L. 1. de offic. Præsid. lib. 1. P. tit. 18.
e L. 1. & 2. & tot. tit. de offic. recto. prouin. C.
f l. 1. de offic. procons. & legat. li. 1. P. tit. 12.
g l. fi. eod. tit.
h L. 1. & 2. & l. 4. §. post hæc, eod.
i d. §. post hæc, & l. aliquando, 5. eod.
k l. & ideo, & eod.
l l. nec quicquam, 9 eod.
m insigne hoc solū etiam dicitur in Noue. 31. §. 1.
n in l. si in aliquam, 7. § fi. de offi. procons. P.
o d. l. nec quicquam, 9. §. 1.
p d. l. nec quicquam, §. 1.
q d. l. nec quicquam, §. obseruare.
r d. l. nec quicquam, §. de plano.
s d. l. si in aliquam, eo tit. P.
t l. meminisse, 10 cod. l. 1. de offi. præf. Augusta. lib. 1. P. tit. 17.
v d. l. nec quicquam, §. fi. eo.
x l. 2. de offic. recto. prouin. C. lib. 1. tit. 44.
y §. insuper, Nouel. 28.

homines tantum imperium habet, & hoc dum in prouincia est: & in ea quoque, interdum in extraneos, si quid in ea deliquerint [a]. Maiusque imperium habet in ea prouincia omnibus hominibus post principem [b], & de omnibus causis, de quib. vel Præfectus vrbis, vel Præfectus prætorio, vel Consules, vel Prætores, cæterique cognoscunt: Correctorum & Præsidum, inquit Hermogenianus, est notio [c]. Qui vniuersas prouincias regũt, ius gladij habent, in metallum dare possunt [d], latrones, sacrilegos, plagiarios, fures conquirunt & puniunt [e], & alios maleficos [f]. Illicitas exactiones cohibent, resarciunt, vindicant [g]: humiles à potentioribus ne opprimãtur cauent, concussiones militares prohibent, & coercent [h], adoptãt apud se & emancipant [i], iudicẽ dant [k]. Et quemadmodum proconsul deformitati ædificiorum consulit, hi & refici ædes iubent [l] furiosis & eorum custodiæ prospiciunt, & crimina eorũ censent num animaduersione sint digna [m]. Et in hoc officio esse iubẽtur perpetuo, propter vtilitatem prouincialium: vt nec liceat eis quamdiu administrant, prouinciæ suæ fines excedere, nisi voti soluendi causa, dum tamen non abnoctent [n]. Præscripsit & Callistratus modestiã & grauitatem istius Magistratus, in l. obseruandum 19. de offic. præsi. P. Modestinus vero, à muneribus præterquam ab esculentis & poculentis, abstinentiam ex plebiscito [o]: Martianus, quomodo etiam à proprijs iniurijs & suorum vindicandis abstinere debeant, pendẽte administratione [p]. Et Celsus, quomodo in officio perseuerare debeat, donec successorẽ

10 acceperit [q]. ¶ † In notitia vtriusq; imperij Procõsul dicitur habere sub sua dispositione vicarios, prouinciasq; Consulares, legatos duos: & pro officio principem agentium in rebus Ducenarium, Cornicularium, numerarios duos, primiscriniũ, commẽtariensem, adiutorẽ, ab actis, subadiuuas, exceptores, singulares, & reliquum officium.

11 ¶ † Vicarios vero Procõsulum, habere sub sua dispositione Consulares regentes prouincias, correctores interdum, & Præsides. In officio autẽ [r], vicariatus vicarium habere, principem de schola agentiũ in rebus Ducenarium, Cornicularium, numerarios duos, commentariensem, adiutorẽ, ab actis, curã epistolarũ, subadiuuas, exceptores,

12 singulares, & reliquos officiales. ¶ † Consularis habebat sub sua dispositione prouinciã, & in officio principem de officio Præfecti prætorio, Cornicularium, Tabularios duos pro numerario, adiutorem, commentariensem, ab actis, subadiuuam: exceptores, & reliquos cohortalinos, quibus non licebat ad aliam transire militiam sine annutatio-

13 ne clemẽtiæ principalis. ¶ † Sub iurisdictione vero viri clarissimi Correctoris, erat prouincia ei deputata, & habebat principem ex eodem officio, Cornicularium, Tabularios duos, Cõmentariensem, adiutorem ab actis, subadiuuam, exceptores, & cæteros cohortalinos, quibus quoq; non licebat ad aliam transire militiã sine annutatione cle-

14 mentiæ principalis. ¶ † At sub iurisdictione viri perfectissimi Præsidis, erat prouincia illi deputata: habebat principem ex eodem officio, Cornicularium, Tabularios duos, Commentariensem, adiutorem, ab actis, subadiuuam: exceptores & reliquos cohortalinos, quibus etiam non licebat ad aliam transire militiam sine annutatione diui-

15 næ clementiæ. ¶ † Mittebat autem Cæsar, ad suas prouincias curatores, id est, eos q publicos reditus colligerent, & qui impensas in Cæsaris Præsides, & negotia, & Magistratuum stipendia face-

16 rent, vt scribit Dio Cassius [s]. ¶ † Erant & Quæstores ærarij in vrbe, & qui comitarentur Præsides & Prætores in prouincias qui gererent pecuniæ publicæ curam: quorum officium, in pecunia cõquirenda, conseruanda, & legitime eroganda [t], & illi insignibus quidem vtebantur dignitatibus, sed neque lictorem, neque viatorem habebant, vt ait Gellius [u]: & ideo neque vocationem, neque pre-

17 hensionẽ. ¶ † Alij erãt ita isti Quæstores & alteri dignitatis, quam esset Quæstor candidatus principis. De quo in Cancellario diximus antea, & de quo videndus Cassiodorus lib. 6. Varia. c. 5. In Gallia sunt tribuni ærarij, quos vocant Financiarũ receptores generales, numero 4. instituti constitut. à Carolo 6. edita, art. 17. Et ab Henrico 2. Quibos præponuntur Ærarij præfecti, seu generales Financiarum, quorum munus olim obibant Prætores prætoriisq; viri: aliquando & Magistri officiorum, vt l. 2. de offic. Quæsto. C. Aliquando Quæstor sacri palatij, l. 1. C. eod. Subsunt ijs particulares susceptores ἀποδέκται. Additi & Præfecti fisci, & dicti Franciæ thesaurarij, ad quorum fiscalem arcam, regij canones & reditus à singularib. Quæstoribus antea ferebantur. Hodie & cõstituti, qui soluant Magistratibus salaria, dicti *Payeurs de gages*. Sed illi nullam habent iurisdictionem: habent autem generales Financiarum, qui vna cum Magistris ratiociniorum, vacant expungendis rationibus Quæstorum regionalium, & ex constitut. Caroli 7. & 8. patrimonio regio authoritatem accommodabant. Suotq; horum munera constitutionibus regijs proprijs abunde præscripta. Vt de iurisdictione curiæ oblationalis seu vectigalium, vocant *Des aides*, extet constitutio Hen-

18 rici 2. mensis Martij 1551. ¶ † Ex qua œconomia iuris ciuilis Romani plura capita faciliora redduntur, nam dicitur Proconsulem habere vicarios, id est, qui proconsularem etiam referunt potestatem & principis authoritatẽ, qui in ciuilib. causis comitibus militum præferebantur: vt & in militaribus, comitea vicarijs, censeturq; dignitatis præfecturæ, cuius vicarius est, pars [x]. Et ideo princeps etiam honorifice illorum relationes audit [y].

19 ¶ † Intelligimus deinceps, legatos Procõsuli duos fuisse, qui tantum iudicent quantum illis mandet Proconsul [a]. Mandat autem iurisdictionem illis, quando prouinciam ingressus est designatã, non antea [b]. Dio Cassius legatos dictos fuisse ait, qui cum Proconsulibus mittebantur, quibus iurisdictionem suam Consules mandarent, quique mit-

20 tebantur cum Præsidibus à Cæsare [b]. ¶ † At Papinianus Cæsaris Legatos putat esse, qui Præsides & Correctores dicuntur: sic enim respondit [c]. [*Legatus Cæsaris, id est, præses & corrector prouinciæ abdicando se, non amittit imperium.*] Simile quoque facit in potestate Hermogenianus Correctores & Præsides, dum ait [d]. [*Ex omnibus causis, de quibus vel Præfectus vrbis, vel Præfectus Prætorio itemq, Consules & Prætores, cæterq, Romæ cognoscunt, Correctorum & Præ-*

21 *sidum prouinciarum est notio.*] ¶ † In iure quoq; pontificio inueniuntur legati Summi Pontificis, in triplici differentia, vt alij nati, alij missi, alij à latere dicantur: de quibus diximus, lib. 15. c. 4. num. 17. istius Syntagma. quibus summus Pontifex suo nomine prouincias committit regendas, & ibi veluti vicarios constituit cum maiori potestate & imperio, quam habeat ordinarius. De quibus & extant tituli, de offi. lega. apud Greg. li. 1. tit. 30.

22 & lib. Sexti. 1. titul. 15. ¶ † Verum isti legati Principis

a l. 3. de offic. proc. P.
b l. 4. eod.
c l. ex omnibus, 10. eod. Mart. in l. omnis, 11. & Procul. l. sed licet, 12 eod.
d l. illicitas, 6. §. qui vniuersas, eod.
e l. congruit, 13. eod.
f l. fin. eod. P.
g d. l. illicitas.
h d. l. illicitas, § ne potentiores, & seq.
i l. 2. eod. P.
k l. 3. & l. generaliter, 9. eod. tit.
l l. præses prouinciæ, l. 7. eod.
m l. congruit, § fi. & l. diuus, eod P.
n l. illud obseruandum, 15. de offi. præsid. P.
o l. plebiscito, 18. eod.
q l. si forte, 17. eod.
r officium hic & in similibus accipitur pro officialibus, vt in l. illicitas, §. ne tenuis vitæ, de offi. præsid.
s Dio Cass. lib. 53.
t l. 1. § deinde eum ærarium popul. de orig. iur. P. l. 2. & 3. de offic. quæsto. C.
u Gell. lib. 13. c. 12.
a l. 1. de offic. procons. l. C.
b l. 2. C. eod.
b Dio Cass. lib. 53.
c l. Legatus 17. de offi. procons. P. l. pen. de offi. eius cui mand. est iurisd. quis & à quo appello P.
d l. ex omnibus 10. eod.

cipis Correctores & Præsides, longe distant à legatis Proconsulis, qui delegata proconsulari non imperiali vtebantur potestate. Et ita legati Proconsulis nihil proprium habebant, nisi à Proconsule eis mandata fuisset iurisdictio [a]: neque etiam mandata iurisdictione, animaduertendi, vel coercendi, vel atrociter verberandi ius illis erat: sed si quid erat quod maiorem animaduersionem exigeret, remittebant ad Proconsulem [b]. Tutores tamen, postquam Proconsul ingressus est prouinciam, dabant [c]: & tunc etiam de suspectis tutoribus cognoscebant [d]. Neque ante ingressum manumittebant, quia apud eos legis actio nō est, nec talem habent iurisdictionem [e]: post ingressam vero prouinciam, contra [f].

a d. l. legati Procōsulis, 13. de offic. Proconf. P.
b l. si quid erit, & l. solet, eod. P. l. 2. C. eod. l. 3. §. fin. de offi. eius cui mand. est iurisd. P.
c l. pen. de off. Proconsul. l. 1. de tuto. & cur. dat. ab his, &c. P.
d in l. cognitio. 4. de offic. eius cui mand. est iurisd. P. l. 2. § 1. de susp. tuto. P.
e l. 2. § fi. & l. 3. de offic. Proconf. P.
f l. apud Proconsulē. 17. de manum. vin. P. l. 2. de offic. eius qui vic. alic. iudic. vel præsid. obti. li. 1. C. tit. 31.

23 ¶ † Legati quoque Proconsulum, non principem, sed suum Proconsulem consulere debent [g]. Inter Proconsules & Præsides annumerandus est præfectus Augustalis, præses videlicet ab Augusto in prouinciam Ægypti missus, cum potestate & imperio proconsulari [h], qui & exemplo Proconsulum, tantum accepto successore prouincia decedebat [i], totam diœcesim Ægyptiacam disponebat & iudicabat [k], iudicum ordinariorum eiusdem curam habebat: & quamuis amouere eos ob crimina loco non posset vel punire, tamen principi eorum delicta referebat [l]. Manumissiones expediebat [m].

g l. solet. §. legatum. de offi. Proconf.
h vide Tacit. libro 11. l. 1. de offic. Præf. Augusta. P.
i d. l. 1. eod.
k l. 1. C. eod.
l l. 2. C. eod.
m l. apud Præfectum. 21. de manum. vind. lib. 40. P. tit. 2.

24 ¶ † Iudex dictus iuridicus Alexandriæ, in eius præfectura erat: verumtamen, nec à præfecto Augustali, nec à Præside quoquam vel eius legatis dabatur, sed à solo principe, cum summo imperio. Eo magistratu fuerunt contenti Alexandrini, cum Decurionibus seu consiliatijs qui illi adiuncti fuere à Seuero [n], apud hunc iuridicum, instrumentorum & donationum insinuationes fiebant, perinde validę ac si coram moderatore prouinciæ, vel alijs magistratibus, aut defensore plebis fierent [o]. Data & huic legis actio, vt & apud ipsum adoptare liceret [p]: item tutoris dandi potestas [q].

n Spar. in Seuero.
o l. vni. de off. iurid. Alex. C.
p l. 1. eod. P.
q l. 2. eod. P.

25 ¶ † Fuerunt & alij in prouincias regendas missi vel ad partes, vel loca quędā prouinciarum cum exercitu, & cum Magistratu ciuili & militari, vel altero illorum: potissimum autem militares rectores, in prouincias limitaneas & proximas hostibus, quæve armata manu egerent ad continendam pacem, & exercendas leges. Hinc inuenies Irenarchas [r], duces missos, vt in formula ducatus docebit Cassiodorus, lib. 7. Varia. c. 4. Inuenies & Comites rectores armatos, & iuridicos, de quib. quædam iam diximus lib. 6. istius Syntag. c. 9. Habes de horum aliqua potestate, tit. de offi. Comit. Orient. lib. 1. C. tit. 40. De comite Isaur. Nouella 27. Iustiniani, vbi & de Comitibus Galatiæ, Pattianæ, Phrygiæ, & eorum dignitate: quibus & datur à Magistratibus appellationū causarum, quingentorum aureorum cognitio, curaque rei militaris & iurisdictionis, qualem habebant olim in illis locis vicarij principis. Comites viri spectabiles dicti, in notitia vtriusque imperij, habebant principem ex officio Magistri militum præsentialium a parte peditum vel equitum secundum comitatiuæ dignitatē, Cornicularium, Adiutorem, Commentariensem ex officio Magistri militum præsentialium alternis annis. Numerarios duos, ex vtrisque officijs Magistri militum præsentialium, singulos Subadiuuam, regēdarium, exceptores, singulares, & reliquos officiales. Viri vero spectabiles Duces habebant Principem ex officijs magistrorum militum præsentialium alternis annis, Numerarios vtrosque, Commentariensem, Cornicularium, Adiutorem, Subadiuuā, regendarium, exceptores, singulares, & reliquos officiales.

r l. vni. de Irenar. libro 11. C. l. pen. & fin. & ser. ff. de offi. ... iudic. li. ... tit. 47.

26 ¶ † Nihil prohibet quin ijs adscribamus Limenarchas qui portubus præficiebantur, quos Aristoteles 6. Polytic. vocat λιμενοφύλακας, de quibus Budæus in l. Limenarchæ, de seruis fugitiuis.

27 ¶ † In summa, prædicti, & omnes alij, quibus quocunque titulo regenda prouincia vna concessa est generaliter, vel plures, rectores generali nomine dici possunt, vt etiam habeant sub se Præfectos speciales, atque Iudices. Formulam constituendi Rectorem prouinciæ refert sui temporis Cassiodorus, lib. 6. Variar. cap. 21. quam videto. Inter cætera autem ait, pro insigni fuisse chlamydem clauatam: & Iustinianus alicubi datam stolam purpuream tradit [s]. Sed de insignibus nō valde laborandum, cum illa variarint pro sententia populi & Cæsarum. Aliquando, qui cum Proconsulari potestate mittebantur, sex lictores habebant [t]: si vero mitterentur cum potestate Consulari, & Consulares integri fasces dabantur cum alijs insignibus Consularibus, penula, & carpento, vt scribit in formula Consulariatus Cassiodorus [v].

s Nouel. 18. §. 2.
t l. Proconsules, 14 de offic. Proconf. P.
v Cassio. li. 6. Var. c. 20.

28 ¶ † Sicque Iustinianus Prætoribus suis Pysidiæ & Lycaoniæ dedit insignia, curules, sellas aureas, lectorem consularem, & fasces [x]. Latius Cicero dicit, quib. exornari solebant Prætores prouinciæ: [*Deinde, inquit* [y] *, ornatur apparitoribus scribis, librarijs, præconibus, Architectis, præterea mulis, tabernaculis, centorijs, supellectili. Sumptum haurit ex ærarijs, suppeditat è socijs finitores, ex equestri loco ducentos in annos singulos stipatores corporis constituit.*] Et Iulius Capitolinus scribit [z]. Alexandrum Imperatorem ex more veterum instruxisse Magistratus quos in prouincias mittebat: ita vt Præsides acciperent, argenti pondo vicena, phialas, senas, mulos binos, equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos centenos, cocos singulos: & si vxores non haberent, concubinas singulas, quod sine ijs esse non possent, reddituri deposita administratione, molas, mulos, equos, muliones, & cocos: cætera sibi habituri, si bene egissent:

x Nouel. 24
y Cic. in Rullum.
z Iul. Capito. in Alexandro.

29 in quadruplum reddituri, si male. ¶ † Illud tamen quod de vxoribus & concubinis traditum est, non fuit aliquando sine controuersia. Siquidem, vt author est Cornelius Tacitus [a], Seuerus Cecinna censuit, ne quem Magistratum cui prouincia obtigisset, vxor comitaretur: inesse quippe mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, & Romanum agmen in similitudinem incessus barbarici conuerteret. Non imbecillem tantum, & imparem laboribus sexum: sed si licentia adsit, sæuum, ambitiosum, potestatis auidum. Neque oportere eas contra leges Oppias, domos, fora, & exercitus regere. Contra tamen censuit Valerius Messallinus, neque inde pacis impedimētum, socias priuatas: reuertentibus à labore maritis nullū honestius, quam vxorium leuamentum: obnoxias quasdam auaritiæ, vt etiam quosdam Magistratus, & libidinibus. Et placuisse quondam Oppias leges, remissum aliquid postea, sic Reip. temporibus postulantibus. Non æquum sexum natura inualidum relinqui, exponi suo luxo & libidinibus alienis: vix manere illæsa præsenti custodia matrimonia, quid fore si per plures annos in modum dissidij obliterentur? Et Liuia Augustum in Orientem & Occidentem comitata. Hipsycrates Mythridatem [b], etiam tempore belli, vt & Cleopatra Pompeium [c]. Quo-

a Tacit. lib. 3. Annal.
b Vale. Maxi.
c Plutarch. in Pomp.

circa & vicit tandem sententia Messallini, isque suasit Senatusconsulto cauendum licere quidem ducere vxorem, sed vt quanquam insontes essent Magistratus & culpæ alienæ nescij, prouincialibus vxorum criminibus perinde quam suis plecterentur a. Meminit de hoc Senatusconsulto Vlpian. his verbis b [*Proficisci autem Proconsulem melius est sine vxore, sed & cum vxore potest, dummodo sciat Senatum Messala & Cotta Coss censuisse futurum, vt si quid vxores eorum qui ad officia proficiscuntur, deliquerunt, ab ipsis ratio & vindicta exigatur.*] Sic enim in culpa videtur esse maritus, qui perniciosam prouincialibus secum duxit vxorem, vt pro ea culpa teneatur: non secus, quam caupo, nauta, stabularius qui vtitur opera malorum hominum pro illis tenetur c, nempe pro pœna pecuniaria. Siquidem & vxor pro suo delicto etiam plectitur d.

30 ¶ † Porro Octauius Cæsar, vt refert Dio e, leges quasdam omnibus rectoribus prouinciarum fere communes, statuit: 1. Ne quem delectum militum agerent: 2. Ne pecuniam præter eam quæ constituta erat, exigerēt, Senatoris Imperatorisve iniussu: 3. Cui successor missus esset, is statim ex prouincia abiret: ac ne redeundo diutum tempus tereret, sed intra tertium mensem Romā reuerteretur. Adde alias, & 4. Ne ante successoris aduentum prouincias relinquant, etsi tempus lapsum sit administrationis f: neque Romam redirent, priusquam iuberet Imperator g. Statuit & Zeno Cæsar, vt omnes Iudices, Præsides prouinciarum, Rectores aut Correctores, Proconsules, Præfectus Augustalis, Comes Orientalis, Duces & alij prouinciarum Rectores, post administrationem depositam, quinquaginta dies in ciuitatibus vel certis locis remanerent, vt omnibus conquirendi de illis si quid admisissent, vel furati fuissent, daretur libera facultas h. 5. Commune est, vt potioris gradus iudicibus ab inferioribus competens reuerentia tribuatur & contra, maiur minores officio suo bene fungentes, iniurijs impune ne afficiat i. 6. Moderatores prouinciarum curam gerant, ne quid potentum procuratores perperam, iniusteque committant k, pacatam prouinciam & quietam à prauis hominibus, & à criminibus conseruent l: 7. Nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur m. 8. Factum est Senatusconsultum Caluino & Messala Consuli. ne quisquam ex ijs qui Consulatum vel Præturam gessissent, exteriorem aliquā prouinciam ante elapsum quintum annum acciperent. Sperantes hac ratione certamina de occupandis Magistratibus tolli posse, si pateret eum qui obtinuisset, non statim cum potentia aliqua futurum n 9. Maiorani Imperatoris lex, Rectori prouinciæ totius anni tempore, non plus quam triduo vna ciuitas subministret: aut si diutius voluerit commorari, de proprio sibi sciat esse viuendum o. 10. Ne in fœnus dent in prouincia negotienturve, quandiu prouinciam administrant p: non contrahant, emendo, vendendo, &c. q vxorem ducendo r.

a Corne. Tac. in 4.
b Vlpian. in l. obseruare, 4. §. proficisci. de offi. Procon. P.
c § penul. de oblig. quæ, ex qua del. l. 1. & ñ §. hac autem actione, nau. caupon. stab. &c l. 4. P. ti. 9.
d l. fin. C. de sumt.
e Dio. Cass. li. 53.
f l. meminisse, 10. de offi. Procons. P. l. 1. de offic. præf. Augusta P. l. 1. §. administrationem, C. vt omnes iud. &c.
g l. [illegible] prouincia moderatot, P. C. de offi. rect. prouinc. C.
h l. 1. vt omn. iud. tam ciuil. quam mil. &c. C. § necessitatem, vt iud. sine quoquo suf. frag &c. in authent.
i l. potioris 5. de offic. recto. prou. C.
k l. moderatores, 11 eod. l. illicitas, [illegible] in princ. & §. ne potentiores, de offi. Præsi.
l l. 13. & l. congruit 13. eo. P.
m l. fin. C. de officiis recto. prouinc.
n Dio Cass. li. 40.
o Maioranus Impe. l. legum Nouell. tit. 1. de curialib.
p l. principalibus, 34 de rebus cred. in P. l. eod. & l. quisquis, C. eod.
q l. non licet, & l. qui officij, de contr. empt. P. l. 1. C. de contrac. iudic. l. seruatorum, de nume. & actuar. libro 12. C. tit. 50.
r l. si quis officium, 38 & l. præfectus cohortis, 63 de ritu nup. P. l. 3. § videamus, de donat. int. vir. & vxo. P. l. 1. si rect. prouinc. vel ad eū pert. Cod.

De Rectoribus prouinciarum in Gallia. Cap. 33.

1 *Gallici Magistratus quare differant à Romanis.*
2 *Gubernator prouinciæ in Gallia, quis, & eius potestas.*
3 *Seneschallo, legitimi, locorum Toparchæ. Interesse cur debeant in parlamento tempore causarum suæ Seneschalliæ.*
4 *Seneschallus & Seneschia vnde nomen habuerunt.*
5 Baillif *vnde dicitur & baillinia.*
6 *Præsidiales iuridici, num Præsides dici possint.*
7 *Residentia iniuncta omnibus Iudicibus in suis Præfecturis.*
8 Seneschaucées, & leurs Lieutenans.
9 *Iuridicus ne quis esset loco suæ natiuitatis statutum.*
10 *Officia Magistratuum ne sint venalia.*
11 *Seneschallus de quibus negotijs iudicet.*
12 *Seneschallus recipitur iuratus in curia suprema sui parlamenti.*
13 *Officia Magistratuum in Gallia, temporalia aliquando.*
14 *Iuridici conuentus in Gallia olim non statuti, vt nunc.*
15 *Senarchia de appellationibus quibusdam cognoscit. Iurisdictionis eius augmentum, nu. 17. & 18.*
16 *Vignerius quis, & quid significet, & iurisdictio eius.*

1 IN † Gallia, quia diuersum sermonis idioma est, & diuersus regendæ Reipubli. modus, Rectoribus prouinciarum exemplo Romanorum omnino non vtimur, ex parte quamuis cum Romanis consentiamus. In ea iurisdictiones & potestates ex vsu & Principis voluntate distinguuntur.

2 ¶ † Sunt tempore belli maxime Rectores prouinciarum, quos dicimus, *Gouuerneurs du pays:* qualis Gubernator noster Tectosagum, alius Aquitaniæ, Picardiæ, & similes, qui pro Proconsulibus existūt. Quidā & legati cum potestate regia, vicarij Regis, quos vocant etiam *Vi-roys* quorum potestas Præfectis prætorianis comparari potest. Etsi non diffiteat Rectores vel Gubernatores, etiam vices Regis agere in militaribus causis, & in prouincijs sibi commissis. Magna horum erat olim authoritas: concedebant enim veniam & abolitionem criminum, nundinas mercatus nobilitabant, legitimabant seu restituebant natalibus, auocabant à iudicibus ordinarijs causas ad se. Quę tamen omnia postea adempta, & restituta regiæ soli potestati, edicto Ludouici 12. Hodie Rector Delphinatus, omnia officia concedit, pluraque potest: exceptis Curiæ supremæ Parlamenti officijs & indulgentijs seu venijs criminum. Falluntur qui putant Vicarium generalem Regis, quem vocamus, *Lieutenant general pour sa Maiesté*, Proconsulibus similem dici. Nam melius hic qui vices agit in vniuersis prouincijs Galliarum, diceretur Magister militum, qualis sub Dictatore: vel Præfectus prætorio, sub Imperatoribus: vel tempore priscorum Regum Francorum, Meier vel Magister domus: ex cuius authoritate tota militaris opera regeretur, qui secundus post Regem in ea potestate, maior Proconsulibus & Gubernatoribus, Præsidibusve prouinciarum. Et certe hoc etiam munus vix conceditur, nec concedi debet alij quam principis fratri, vel filio, vel ei qui designatus est successor imperij. Periculum enim est, ne qui hac inuestitur dignitate, allectus dominādi dulcedine, & qui iam omni manu militari armatum se videt, inuadat principatum eius cuius vicariatum gerit: saltem ita olim contigit, quando Meieri & domus Franciæ maiores, vsurparūt imperium. Est itaque iste vicarius Regis generalis, maior, qui etiā habet sub se alios Gallię Polemarchos, quos vocant *Mareschaux*, syllabis prioribus Pole-

3 Polemarchi decisis. ¶ † Subduntur & illi gubernatores prouinciarum, qui & habent alios sub se, veluti Toparchas, id est, certorum locorum gubernatores: qui interdum præter morem antiquum Senarchijs & Bailliuis additi sunt, & interdũ cũ Seneschallis & gubernatores in Seneschallia adduntur & regunt secundũ Principis voluntatem. Verum Senarchi sunt legitimi Toparchæ & antiquiores istis singularibus gubernatoribus adtititijs. Sunt enim Senarchi veluti proprij & naturales locorũ gubernatores, nõ tantum paludatis, sed etiam togatis gubernatoribus adscribendi. Vt etiam Philippus 6. cognomento Valesius, eos nominauerit in constitutione anni 1344. rectores prouinciarum: dum ait, tempore appellationum agitandarum in diebus ordinarijs suæ Seneschalliæ eos in parlamẽto interesse debere [*Vt, inquit, apparere possit de ipsorum gestu, vita, & moribus, & quomodo per ipsos digne regantur prouincia eis tradita, sub eorum regimine, &c.*] Militari namque opera & iurisdictione, sibi commissos regunt: duces nobilium tempore belli suæ Toparchiæ sunt, & bannum & heribannum sub illis solis pugnat ducibus. Et ex constitutione Henrici II. diei 9. Febr. 1547. art. 3. Si modo ipsi Toparchæ militiæ regendæ & ducatori idonei sint. Nam illis non idoneis, ex nobilibus Toparchiæ eligitur vnus, ex rectoris prouinciæ decreto, si rector sit: sin minus, per delegatum ea de causa per principem in locum Seneschalli, qui ordines tempore militiæ Toparchiæ ducat. Eaque de causa vidi aliquando conqueri Cadurci certe strenuum Toparcham seu Senescharchum, quod fuisset Præfectus singularis à Principe in sua Toparchia gubernator, tanquam putans sibi id dedecori esse. Cuius controuersiæ causa etiam in varias sciditciues sentẽtias & simultates, vt vereat, ne quid inde grauius postea ortum fuerit.

4 ¶ † Senarchia vel Senescharchia, quam vulgari nomine Seneschalchiam & Bailliuam dicimus, inde *& Seneschal & Baillif*, pro Toparcha & præfecto declinationem nominis habent ab vna significatione. Siquidem Senarchia dicta videtur, ex compositione nominis Latini & Græci, senum ἀρχὴ, senum principatus: & Senarchus siue Senesarchus, qui huic concilio senum Præfectus est. Vel si malimus integram compositionem dictionib. Græcis constare, Cœnarchiam dicemus, ex Græco κοινὸν & ἀρχὴ, id est, communis principatus, vt Perionius obseruauit. Et Cœnarchus, princeps eius administrationis dicetur. Potest dici à Germanico idiomate, Senescęalcia, à verbo *Seken* & *Scalk*, quasi indagatio & perquisitio, seu sentura hominis pessimi & veteratoris, quod in ea sede de iudicijs agatur maxime virorum iniquorum. Quidam etiam dicunt vetus verbum, *Sen*, iustiniani significare, & scalcum præfectum: atq; dicunt inde senescalcos, iustitiæ præfectos, sed diuinare id dicit

5 Lupanus ¶ † Dicitur & Bailliua, quasi βουλὴ, consilium. Noluit enim princeps omnino ciuitates præclaras, solis Toparchis committere sine consilio prudentium virorum, qui eis assiderent. Sicuti & iuridico Alexandriæ, Seuerus, teste Spartiano in eius vita, adiecit ordinẽ decurionu.

6 ¶ † Præsides certe prouinciæ iuridici isti dici nõ possunt, quia nec vni prouinciæ præficiuntur, & plures in eadem prouincia sunt Seneschalli: vt in Aquitania, plures, apud Tectosages, plures, & alibi similiter. Sicuti nec potestas præsidis illis conuenit: nam ab ijs prouocatur, à præsidibus nequaquam. Extat & constitutio Caroli 6. cognomine Pij, anni Domini 1338. qua prohibentur alia nomina quã vulgata, & præpositi. Sic enim statuit [*Nullum Seneschalliæ, Bailliuiæ, aut alterius iudicaturæ regimen volumus gubernari, vel alio nomine præterquam Seneschalli, Bailliui, vel Præpositi: sicut antiquitus fuerit concessum.*]

7 ¶ † Itaque prouinciæ diuisæ sunt in Gallia, in has prefecturas etiam locorum, vt facilius res tum ciuiles tum militares regerentur: quemadmodum & Plinius libr. 5. c. 9. refert Thebaidem in Asia diuidi in præfecturas oppidorum, quas nomos dixerunt. Fidem facit, quod Senarchorum institutio primaria exigebat, vt per seipsos suum munus exequerentur, neque vicarijs vterentur, aut Subprefectis, nisi ob grauẽ & necessariam absentiam, ex constitutione Caroli 7. art. 86. In constitu. Philip. Pulchri 1302. Atq; iubetur constitutione Caroli 6. anni 1388. & alijs pluribus cõstitutionibus, vt ipsi sint assidui, seu vt dicunt, residentes in prefectura: quemadmodum alijs statis curijs principalibus & inferiorib. necessitas assiduitatis & residentię imposita est à Principe pendentibus diebus iuridicis, Senatoribus etiã & præsidibus Senatus. Extatque constitutio Francisci primi, *Sur la residence des officiers, Conseillers, Presidens, Baillifs, &c.* Et constit. anni 1539. art. 129. Et constit. Caroli 8. art. 3. & 77. Caroli 7. art. 2. Ludouic. 12. art. 23. & 25. Quinimo nec ex principis consilio possunt esse, vt absint pendente præfectura, ex constit. Caroli 6. anni 1388. Sunt Senarchiæ Iudices maiores & minores seu Subpræfecti aliquando, si tractus iurisdictionis paulo latior sit, & si populosus locus

8 sit, vocant *Lieutenans & sieges de Seneschaux.* ¶ † Sed Subprefecti a principe non à Senescharcho instituuntur & præficiuntur, nec delegati sed ordinarij iudices fiunt: sub ditione tamen & potestate eiusdem Senesarchi. Et ideo iudicia eorum nomine Senesarchi proferuntur, & negotia eodem nomine expediuntur: quamuis ipse per seipsum non iudicet. Nam iudices illi additi, in hac parte operam præstant, ipse autem nomine & potestate regia iudicia authorat & tuetur, & executioni

9 mandari iubet. ¶ † Et ideo placuit Ludouico 12. artic. 48. suæ constitutionis, ne alij præfecturæ vel subpræfecturæ regendæ iudiciorum Senarchiæ præficiantur, quam qui gradum prolytatus seu licentiaturæ, vel doctoratus, in aliqua famosa vniuersitate adepti fuerint. Prohibitum & aliquado, ne iuridicus quis patriæ suę fieret a Philippo Pulchro, & à Carolo 5. vt olim in l. [illegible] de offi. rect. prouin. C. apud Romanos. Sunt & cõstitutiones Regum, quæ statuunt de qualitate præficiendorum & de examine illorum, & aliorum officialium, vt

10 cõstitutio Henrici 2. anni 1547. & 1548. ¶ † Omitto etiam, forsan quia abijt in disuetudinem constitutionem vetantem mercari vel emere officia, cuiuscunq; curiæ maioris vel minoris, regis Caroli 8. art. 68. quæ poblicata an. 1463. cui alia con-

11 sentit Ludouici 12. art. 40. ¶ † De quibus notio sit Senarchis & curijs illorum, satis liquet e arbitror ex Regum vulgatibus constitutionibus, eam esse rerum domanij Regis, litium nobilium, dationis tutorum, vel curatorum, de conseruatione vel cura ædium sacrarum, vt sartæ tectæ te sint, vtque priuilegiatorum criminum illorum examinatio, si agatur de læsa aut imminuta maiestate, de fide publica violata, de vi armata, de feudorum adnotatione tradenda per vasallos Regi, de executionibus obligationum factis virtute cuiusque sigilli secundum consuetudinem. Et proclamationes armorum faciunt: nisi in terris Baronum &

aliorum habentium hæc iurisdictionem. De pontium, itinerum, murorum refectionib. statuunt, si proprij Magistratus sint negligentes: de sacerdotiorũ querimonia, domanij res quæ olim prima actione seu in prima instantia in parlamentis tractabantur, vt ait Imbertus lib. 1. Instit. Foren. §. porro, nunc etiam pertractant. Cognoscunt & de alijs, quorum iurisdictio illis concessa est, de quibus stylus & constitutiones satis admonent prædictorum Regum, & Francisci I. 16. April. 1537.

12 ar. 3. 4. 5. 6. 7. &c. ¶ † Senescalli autequã possessionem nanciscantur Præfecturæ, coguntur iurare in verba cõcepta sacramenti hæc de administratione constituti, in curia suprema Parlamenti, ad quam ex eorum iudicibus prouocatio est, se ius Regis conseruaturos & domanij, suum cuique sine discrimine personarũ reddituros, dona, munerave nec xenia, imo nec edulia à sibi commissis accepturos, neque vxores, famulosve, aut comites accipere passuros, nõ subditos oneraturos, idipsum suos iudices efficere curaturos. Et proinde dum statis diebus anni causæ prouocationis ordinarie cuiusque Senatchiæ agitantur in Parlamento ad quod ab illis prouocatio est, singuli Toparchæ in causis suis Balliuiæ interesse auditorio debent, reddituri gestorũ si opus sit rationem: & vt inibi triumuiros regios moneant & instruant de iurib. regijs & domanij suæ Senatchiæ, & de abusibus officiariorum regiorum, vtq; curent negotiorum gestorum, & quæ appellatione agitantur ex sua Toparchia acta perferri, aliaq; similia gerant, quę præscripsit Carolus 6. an. 1388. & Carolus 7. 1453.

13 ¶ † Senatchiæ aliquandiu nõ habuerunt officium perpetuum seu administrationẽ perpetuam, non iuridici illorum semper perpetui, vt neq; alij officiarij in Gallia: & ideo pendente administratione vel officio nõ licebat eis, vt liquet ex constitutionibus prædictorum proxime regum & aliorum, emere, contrahere, vel vxorem ducere, vel beneficium ecclesiasticum assequi, sine licentia principis, pro se vel suis habere vel impetrare, exemplo administrantium prouincias Romanorum vel officia prouincialia, non mutuo accipere supra 20.

14 libras [a]. ¶ † Erant que conuentus illorum iuridici non stati, vt nunc, sed per Toparchiam in locis præstantioribus indicti, vocabant *Assises*, id est, Sessiones: vnde *Sieges*. Quare & exemplo Romanorum Magistratuum ex constitutione Caroli 6. post depositam administrationem Senarchiæ & iudicaturæ, per quinquaginta dies in Senarchia tenebãtur residere, vt iuri starẽt, & responderent coram successoribus, libellis, petitionibus, conquestionibus aduersus illos propositis, summarie

15 & de plano iudicandis. ¶ † Cęterum, quemadmodũ cognitiones Senarchorum, curię supremæ examini appellationis causa subijciuntur: sic & Iudices quidã ordinarij sunt, à quibus prouocatio ad

16 Senarchiam defertur. Et nouit quælibet Senarchia suos sibi hac de causa fines. ¶ † Sunt & cũ his in quibusdam ciuitatibus vicarij, quos Viguerios Tholosæ & alibi dicimus, quorum iurisdictio aliquãdo suppressa reuixit. Viguerius in quibusdam cum Decurionibus & Senescallo concurrit, Iudex tamen ordinarius est, minimarumque causarum & minorum criminum. Vt ridicule lapsi sint, qui putant Viguerios dici, quasi Vergobretos. Erat enim Vergobretus maior & regiæ propemodum authoritatis apud Heduos, authore Iulio Cæsare, à quo maxime distat Viguerius. Arbitror autem, quantumuis dilatent philaterias Viguerij, Viguerios dictos esse, vel à nomine cõposito Vices gerentis, vt dicimus idiomate communi [*Vichancelier, Viroy, Vigerand.*] pro Vicecancellario, pro Vicario regis, & pro Vices gerente alicuius, & Viguerium pro vicario accipiendum Seneschalli, sic me monet constitutio Philippi 4. dicti Pulchri, anni 1302. dum ait [*Volumus insuper & ordinamus, quod nullus Seneschallus, Balliuus, aut iudex quicunque, habeat propositum, Viguerium, seu Iudicem, qui eisdem consanguinitatis affinitatis vel natura vinculo teneatur, ne persona prædicta in causis, quæ ad ipsos per appellationes peruenire debeant, minus fideliter iudicent.*] Alicubi isti Viguerij se dicunt exornatos custodia arcium, vnde arcium loci dicuntur custodes, Castellani, & sigilli intẽdũ, & Præpositi *Preuosts*. Et idcirco iurisdictio illorum secundum definitam à Regibus vel Seneschallis naturam distinguenda est. Cognoscunt vt plerumque, de tutelis non nobilium, de suspectis tutoribus & curatoribus, de annonæ profligatione, de abusibus cauponum, hospitum, pistorum lanionum, pharmacopolarum, propolarum, & negotiatorum intra vrbem seu suam iurisdictionem, de pactionibus & obligationibus sub sigilli certi rigore transactis, de alijs quoque criminibus iniuriarum, inuasionum, nisi vel contraria prohibeat iurisdictio vel consuetudo, quæ in potestate forensi consideranda alias monui, ne transgrediantur terminos quos patres & maiores eorum posuerunt & obseruarunt. Sunt & nouissimis temporibus Senarchis additi subpręfecti paludati, quos vocant *Lieutenans de Seneschaux de robbe courte*, alicubi, & qui latronum grassantium præhensiones & iudicia exequerentur: quales præpositi Marescalchorum vel Subpręfecti fuerunt, sed dicti nomine Viceseneschalchorum *Vice-*

17 *seneschaux*, proprie Latrunculatores. ¶ † Sic enim variatio temporum mutauit nomina rerum, auxit & minuit iurisdictiones Præfectorum ex nutu & arbitrio Regis pro necessitate prouincialium. Et ita etiam Præfecti prouinciarum locis facti perpetui Senarchi, & iudices quoque illorum togati aucti, & perpetuæ *βουλαὶ* seu concilia, eaque stata, & iudicum officia cum titulo à principe concessa ijs qui pro Senarchis ipsis iudicarent sportulasque reciperent, manu armata Senarchia concessa. Additæ etiam prærogatiuæ istis consilijs, iurisdictiones rerum omnium ciuilium, exceptis dominialibus principis de aquis & nemoribus eiusdem statuendi diffinitiue, sine prouocatione 250. librarum turonensium: & quingentarum, quarum executionem non obstante prouocatione, sine præiudicio tamen illius, possent prosequi, vt habetur in constitutione Henrici II. men-

18 sis Martij 1551. vbi de origine illorum. ¶ † Fuit aliquando & summa iurisdictionis ampliata, cũ primũ nouus Magistratus creatus est, dictus Præses præsidialis: nempe Magistratus in eo cõsilio Toparchico, primus, qui præsideret præsidibus suo iudicibus introductis: non quidem prouinciæ, hoc enim falsissimum est, & temere præsidis prouinciæ nomen & purpuram quidam sibi arrogant hoc falso prætextu. Neq; Rex eos nominat Præsides prouinciæ, sed Præsides præsidiales: iam enim præsidiales scilicet iudices & consiliarij dicuntur, & dicebantur olim qui pręsidebant cæteris Seneschalliæ sedibus. Nam fere singulæ Seneschalliæ habent duas vel plures eiusdem Senarchi in diuersis locis classes, sed vna fuit electa præ & ante alias sedes quę alijs præsit, appellationes aliarũ terminando: vnde qui in illa sede quæ

præci-

[a] vide sup. ca. 32. in one leges similes Rectorum prouinciarum Romanorum.

præcipua inter alias est, constituuntur, iudices præsidiales dicti sunt, & in quantum de appellationibus iudicant sedium inferiorum. Et ijdem quoque dicti ordinarij, in quantum de sibi subditis & suæ iurisdictioni, in prima actione extra causam edicti quo prouocatio interdicitur, iudicant. Quare ijdem iudices, & ordinarij in causis extra edictum, & præsidiales & superiores dicuntur in causis edicto permissis huic iurisdictioni. Et proinde præses præsidialis statuitur nobis, non vt prouinciæ præsideat, nam nec præsidiales ipsi iudices, neque Seneschalli ipsi, prouinciam habent, sed partem prouinciæ seu diœcesim: at potius vt præsidialibus præsit, & absente Seneschallo prospiciat in curia sibi commissa, vt probe & ex iure omnia à iudicibus gerantur. Præcedit hunc honore, veluti suum vicarium, ipse Senarchus: præses vero prouinciæ Romanorum nullum superiorem habebat in sua prouincia, & primus erat post principem. Præsidere autem & iudici maiori hunc oportere, satis nomen & officium indicat, quamuis viderim hac de re controuersias. Sed hæc iustior sine affectu est sententia. Neque etiam æquum est, vt qui caput constituitur consilij, membrum quod subijcitur sequatur: quamuis repugnet misera Magistratuum quorundam istius seculi ambitio. Itaque aucta curia nouo Magistratu, & quodammodo Senarcho togato, iurisdictio præsidialis creuit, in his quæ refert Rebuffus in primo tomo constitution. regiarum, titul. 12. articul. 11. Verumtamen postea, quia imminuta maxime videbatur Senatuum inde authoritas, ad suam rediijt originem, ex edicto Caroli 9. Molinensibus habito, 1566. art. 15. & Parisijs mense Martij 1568. Et fuerunt qui existimarunt hoc munus, hancque nimiam iurisdictionem superfluam, vbi parlamentorum iot nempe septem adsunt supremæ curiæ: cum Magistratuum multiplicatio videatur litigandi occasio, vt aiunt. Vix enim possunt assuescere grauitati Senatoriæ, qui in ordinarijs & primis actionibus coguntur pragmaticis & vilioribus negotijs consenescere. Ego tamen in his non immorabor, audiuit namque in comitijs Aureliacensibus & Blesensibus, & alibi subditorum hac de re libellos princeps: statuet, vt opinor quod è Republ. & ad salutem populi sibi à Deo commissi videbitur, parcetque ærario quod tot salarijs geminatorum officiorum pene exhauritur. Scit enim melius paucis bonis Rempublic. regi, quam pluribus malis, quorum forsan maior pars potius proprio lucro quam Reipubli. saluti studet. Intelligit namque forum ita sancte vt iustitiæ & Dei sedem tractari oportere: vt non præda petenda sit inde, vnde prædatores & latrones supplicium debitũ maleficijs accepturi sunt. Sed hæc hactenus de Magistratibus prouincialibus Gallicis dicta sint. Omitto plura de Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, Castellanis, & alijs iuridicis dominis locorum: quod iam de illis diximus in feudis, lib. 6. Syntagm. huius cap. 7. 8. 9. 10. 11. Redeamus ad Romanos Magistratus ordinarios vrbicos.

De Tribunis plebis.
Cap. 34.

1 Tribunus, & tributum, & tribus vnde dicta: Tribunorumque variæ species.

2 Tribuni plebis qui, officium, & origo. Item & potestas. num. 6. & 7.

3 Tribuni plebis primum creati qui, & quot: à quo, & quis crearentur. nu. 4.

5 De tribunorum potestate, & vt essent inuiolabiles, lex.

8 Populi Romani varia & mutabilis, inconstansque mens in regimine Reipub.

9 Prohibitio vnius ex Tribunis aliorum voluntates retinebat.

10 Tribunitia potestas translata in principem.

1 INter † eos qui maxima vtebantur in populo potestate, Tribuni plebis fuerunt. Tribuni à tribubus dicti sunt, primum enim Romulus cum populum ordinaret, eum in tres partes diuisit, quas tribus dixit: qui vero his præfecti sunt, tribunos [a]. Pecuniam quoque à tribubus exactam, tributum inde diximus: pecuniam videlicet à populo imperatam, & quæ tri[illegible] à singulis pro portione exigebatur vti assignata erat: eaque & ad tributum dictum. Ab eo quoque quibus attributa erat pecunia vt militi redderent, Tribuni ærarij [b]. Fuerunt & attribuendo plures dicti Tribuni, qui alterius considerationis sunt, quam Tribuni plebis. Sunt Tribuni Celerum, Tribuni militum. Et omnes qui tura dicebant inclinante Imperio, Tribuni per abusum dicebantur: vt & Prætoriani milites Romæ, suum Tribunum habuerunt. Fuerunt Tribuni decurionũ in municipijs Romanis: armatu[illegible]rum, cubiculi Augustalis, stabuli, apud Spartianum, Herodianum, Capitolinum, Lampridium. Quorum tamen stante imperio in statu prisco ne[illegible] nerunt Liuius, Appianus, Tacitus, Cæsar, Paterculus, vt docet Vvolphangus Lazius [c]. Neque de Tribuno voluptatum, qui moderaretur spectacula, de quo scribit Cassiodorus, libro septimo, a Variar. ¶ † Et hæc possent parum in historia versato offundere tenebras: quas vt vno verbo discutiam, dico nos loqui de Tribuno plebis, non populi, nec de alijs qui habent aliam notæ particularem distinctionem. Plebis autem Tribuni e[illegible] tantalli, quibus plebs commissa nominatim erat, eiusque defensio, contra Patrum, Consulum, Patriciorum, & aliorum Magistratus, in[illegible]tas & oppressiones. Initium Tribunorum fuit ex eadem causa. Cum enim transactum fuisset bel[illegible] m[illegible] olscorum, Equorum, & Sabinor[illegible] m, c[illegible] Patribus peteret remissioné debi[illegible] m contractorum, vt sæpe polli[illegible] que obtinuisset, putatetque se [illegible] fecit in montem sacrum, vrb[illegible] anno decimoseptimo post fugã Tarquin[illegible] tuni, neque prius cum Patribus compositum est [illegible]egotium, quam illi permissa est electio p[illegible] & 3 Magistratus plebeij. ¶ † Et proinde tunc Tribunos Plebs comitijs curiatis creauit, L. Iunium Brutum, & C. Sicinium Bellutum, quos antea duces habuerat: & cũ ijs C. & P. Licinios, & Sp. Icilium Rugam, hos quinque primum creatos numerat Diodorus Siculus [d]. Scio tamen hic & Ciceronem in Bruto, Liuium, & alios controuertere de causa secessionis, & de numero Tribunorum plebis primo creatorum. Scio & Fenestellam tandem dixisse, decem Tribunis in Plebem fuisse iurisdictionem. Sed pugnas contineo quæ parum ad iuris ciuilis interpretationem cõducunt.

4 ¶ † Cæterũ quia Plebeius iste Magistratus c[illegible]

a Dion. Halic. in [illegible] Romulo.

b Varro 4. de ling. Latina.

c Vvolphang. Lazius [illegible] commenta de Republ. c. [illegible]

d Diod. Sic. [illegible] de hoc [illegible] ori gine & potestate etiam in l. 2. § [illegible] ex potibus, de origi. iur. Fe[illegible] lib. de Magistrat. cap. [illegible] D. Aug. lib. 2. de ciuitat. Dei, ca. [illegible]

qui magis sibi fauere videbatur à Plebe comitis curiatis creabatur, secuudum formulam comitiurum consuetam, qua primi creati potestatem Tribunitiam acceperant, ad quartum Iduum Decembrium: sic enim postea formula illa eodem tempore ineundi Magistratum illum, seruata, vt ait Dionysios Halicarnas.[a] 5 ¶ † Lexque tum primum de potestate sacrosancta lata est, cuius verba refert hæc fuisse [*Tribunum inuitum nemo vt vnum è vulgo, quicquam facere cogito: nec verberato, nec alium verberare iubeto. Si quis contra fecerit, sacer esto: & bona eius Cereri dicata sunto: & qui eum occiderit, purus à cæde esto.*] Qua lege omnes ciues adacti fuerunt iurare per sacra omnia, se vsuros in sempiternum, & ipsos & posteros, additaque imprecatio: ita vt eius confirmatores superos ac inferos haberent propitios: transgressores vero, iratos vtrosque, 6 vt obligari grauissimo scelere. ¶ † Huius authoritatis Tribunitiæ dati sunt adiutæ iudicandi causa, Ædiles, vt idem ait. Ipsi Tribuni pleb. non iudicabant, neque in ius vocabant, sed intercessionem & præhensionem habebant, & propria authoritate in vincula duci iubebant. [*Sed quærentibus nobis*, inquit Aulus Gellius[b], *quam ob causam Tribuni, qui haberent summam coercendi potestatem, ius vocandi non habuerint: illud occurrit. Quod Tribuni pleb. antiquitus creati videntur, non iuridicundo, nec causis querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis quibus præsentes fuissent, vt iniuria quæ coram fieret arceretur. Ac propterea ius ad se vocandi ademptum, quoniam vt vim fieri vetarent, assiduitate eorum, & præsentia oculis opus erat.*] Liuius scribit[c] Camillum sceleris Plebem arguisse, quæ iam in suos versa, non intelligeret se prauo iudicio de Tribunis intercessionem sustulisse: quod intercessione sublata, tribunitiam potestatem euertissent. Et alibi[d]. Tribunitium auxilium, & prouocationem, duas arces libertatis tuendæ vocat. Appellabantur enim Tribuni contra vim Magistratuum.

7 ¶ † Estque potestas adiecta Consulatui, fræni instar, quod à libera voluntate nocendi plebi eos reuocaret. Sicque lex duodecim tabularum, de illis cauet[e]. [*Plebis quos contra se auxilij ergo decem creassit, Tribuni eius sunto. Quodque ij prohibessint, quodque plebem rogassint, ratum esto.*] Rogabat vero plebem tanquam proprius Magistratus, Tribunus pleb. pro plebiscito sanciendo: quod quidem prius tantum inter Plebeios legis vim habebat, donec & centuriatis comitijs sancitum, vt & alios ex populo Patricios quoque teneret. Q. autem Hortensius eam legem tulit[f]. Creuit ea ad summam vsque dignitatem potestas, vt quamuis curiam Senatus Tribuni plebis ingredi non liceret, tamen ante valuas eius positis subsellijs decreta Patrum attentissima cura examinabant, vt si qua ex his improbassent, rata esse non sinerent. Et ideo veteribus Senatusconsultis T. litera subscribi solebat, qua significaretur, Tribunos quoque censuisse[g]. Et in hoc immutata est & Senatus & legis Romuleæ authoritas, qua olim quicquid visum fuisset curijs pluribus & comitijs de legibus decernendis, id ad Senatum referebatur. Qui mos mutatus postea, vt ait Dionysius Halicarn.[h] Non enim Senatus Plebiscita, sed Plebs Senatusconsulta suo assensu comprobabat. 8 ¶ † Mira inconstantia populi, cui fere omnibus momentis quæ placuerunt displicent, & contra. Voluit Reges, Romanus: post hos, Consules: subinde, Decemuiros: inde Consoles, post Tribunos militum, deinde Tribunos plebis, eosque annuos, modo Dictatores semestres, modo Imperatores 9 decennales, postea perpetuos. ¶ † Et potestatem hanc Tribunitiam etiam sibi grauem aliquoties sentijt, vel maxime ex eo, quod vno ex pluribus Tribunis prohibente, nihil alij etiamsi complures essent, efficere possent[i]. Quinimo nec huic sellam curulem ad ius dicendum, neque lictores habere permisit non purpuram ferre, sicut cæteris Magistratibus. Siquidem & finis & rationes, propter quas potestas Tribunis data est, repugnabant. Nam Tribunatus potius Magistratui & Imperio oppositus fuit, quam vt esset ipse Imperium vel Magistratus, & vt popularem gerens statum, non esset aspectu grauis, non aditu difficilis: sed facilis multitudini commodus ac tractabilis. vnde, vt ait Plutarchus in Problemat. nec domus Tribunitiæ ianuam claudi mos erat, sed noctu & interdiu patere semper, tanquam portus quidam ac profugium quib. opitulandum esset, vsus Tribuni communis, sicut 10 ara, honore sacrosanctus. Neque qoia quotidianum Tribunitium erat auxilium licebat Tribuno pleb. vllum diem integrum Roma abesse[k].

10 ¶ † Tribunorum potestas translata tandem in Principes, qui & susceperunt curam defendendæ plebis[l], vt docuimus supra, de Imperatorum agentes potestate. Successerunt & in locum Tribunorum, qui Plebem ab iniurijs Prouincialium Magistratuum defenderent in ciuitatibus, defensores ciuitatis[m] quinquennalis potestatis, de quibus & alibi dictum est.

[a] Dio. Halic. lib. 6.
[b] Gell. lib. 13 cap. 12.
[c] Liui. lib. 3.
[d] idem in 3.
[e] Cic. 3. de legib.
[f] l. 2. §. deinde cum esset, de orig. iur. §. plebiscitũ, de iur. nat. gen. & ciu. Liuius, lib 3 Gell. lib. 10. c. 20.
[g] Val. Max. li. 2 c. 2
[h] Halicar. in 2.
[i] Plutarch. in vita Graccho.
[k] Gell. lib. 3 cap. 2.
[l] Corn. Tacit. lib. 1. de Augusto Cæsar. loquens.
[m] in l. 3. 4. 1 & 7 de defens. ciuit. C.

De Præfecto vrbi. Cap. 35.

Lib. 1. P. tit. 12. Lib. 1. C. tit. 28.

1 *Præfectus vrbis quis, & quando perpetuus, & de quo iudicaret. Et nu. 2.*
3 *Præfectus vrbis Romæ quæ habebat sub sua dispositione & iurisdictione.*
4 *Gubernator vrbis Romæ quis.*
5 *Iustitiarius magnus.*
6 Preuost de Paris, *& eius iurisdictio.*
7 *Politici Magistratus quam habent iurisdictionem.*
8 *Vicarius vrbis quando, & cuius potestatis olim. Vicarius vrbis Romæ quis nunc. nu. 9.*
10 *Nocturni Magistratus. & nu. 11. & 12.*

1 MAgistratus † vrbicus, Præfectus vrbi dicebatur. Sed hic ab initio fuit extraordinarius, postea vero Imperatorum arbitrio cœpit fieri perpetuus. Præfectus vrbi erat primum is, qui ius Romæ dicebat cum omni imperio Latinarum Feriarum tempore[n]. Erant enim soliti proficisci ex vrbe omnes vrbani Magistratus in Albanum montem quotannis ad sacra Ioui per triduum vel quatriduum facienda pro Latino populo, quibus induciarum olim inter Romanum Latinumque populum factarum memoria renouabatur. Et his conceptiuis Romanarum Latinarumque feriarum diebus, ex Albano monte Latino populo carnem petere ex sacris ius cum Romano fuit, vt ait Varro[o]. Adeo autem Magistratus tunc ex vrbe proficiscebantur, vt nec Tribunus quidem plebis, cui alioqui nullum diem Roma abesse licebat[p], Romæ maneret.

[n] vide Gellium, lib. 14. c. 8.
[o] Varro 5. de ling. Lat. idem Pompon. l. 2. deinde Cornelius Sylla, de orig. iur. P.
[p] Gell. lib. 3. cap. 2.

neret. Quamobrem ne tum vrbs sine aliquo Magistratu esset, vt petentibus ius dici posset, Præfectus vrbis tunc introductus est. Non secus quã Prætor Vrbanus creatus primum fuit. Consulibus vrbe abeuntibus [a]. Antequam tamen Latinarum feriarum causa Præfectus vrbis creatus fuisset, inuenio apud Romanos, regum tempore creatum fuisse vrbanum hunc præfectum, & primum à Romulo, deinde, vt arbitror, ab alijs. Verba autem Dionysij Halicarnassæi illud indicant, & de quibus creatus fuerit [b]. [*Cæterum Romulus postquam hæc disposuit, confestim decreuit Senatum legere, vt essent quibuscum administraret Rempublic. centumque viros fecerunt ex ordine patritio, ratione hac. Ex omnibus vnum præcipuum ipse declarauit, cui cetrum vrbanarum regimen committeret, quoties ipse foras duceret exercitum.*] In quo videtur lapsus Fenestella, vel ipse Dionysius Halicarnassæus, cui contraria obijcit his verbis Fenestella [c]. [*De Præfecto vrbis, nusquam antea quicquam reperitur, quam de Sp. Lucretij patris Lucretiæ præfectura: non tamen alios reges præter Tarquinium Superbum præfectos vrbis creare potuisse negauerim. Quo res sese vertat, cum Regibus proficisci opus foret, penes præfectum vrbis summa rerum relinquebatur.*] Vt colligamus ex illis tamen verbis, & Dionysij Halicarnassæi, certissime præfectos vrbis fuisse aliquando vicarios Principis & Regis cum potestate regia, absente Rege. Quare exactis Regibus, potestate Principis translata in Consules, eius Præfecti loco, absentibus Consulibus cõstitutum arbitror Prætorem vrbanum maximum, vt vicarium, qui in vrbe ius pro Consulibus diceret. Et cum feriarum Latinarum tempore hunc quoque Prætorem & alios Magistratus abire conueniret, Præfectum vrbi temporalem reuixisse, & tandiu iuris dicundi causa, imo imperandi in vrbe relictum, vt etiam exemplo Consulum & Prætorum, illo tempore, si opus fuisset, posset Senatum habere [d]. ¶ † Translata vero potestate Magistratuum creandorũ in Principem, Præfectura vrbis cum Prætura quoque introducta est, eaque annua, vel reliqui erant Magistratus. Suetonius Tranquillus autem de Octauio Augusto ait, eum Præfecturæ Magistratum etiam extra necessitatem feriarum induxisse, & præsentibus alijs Magistratibus in vrbe [e]. Duo etiam illustres Præfecti vrbis in notitia vtraque Imperij ponũtur. ¶ † Vnus Præfectus vrbis Constantinopolitanæ: alius Præfectus vrbis Romæ, sub cuius dispositione erant administrationes & officia: Præfectus videlicet annonæ, & Præfectus Vigilum, Comes formarum, Comes riparum & aluei Tiberis, & cloacarum, Comes portus, Magister census, Rationalis vinorum, Tribunus fori suarij, Consularis aquarum, Curator operum maximorum, Curator operum publicorum, Curator statuarum, Curator horreorum, Galbanorum, Centenarius portus, Tribunus rerum nitentium. Officium vero, Princeps, Cornicularius, adiutor, Commentariensis, ab actis, primiscrinius, seu numerarius, subadiuuæ, cura epistolarum, regerendarius, exceptores, adiutores censuales, nomenclatores, singularij. Vlpianus [f], & Fenestella [g], referunt Seueri Imperatoris ad Fabium Cylonem epistolam, qua narratur vrbem fidei Præfecti commissam, & iurisdictionem eius limitatam, vt quicquid intra vrbem admitteretur, esset notionis Præfecti: & si quid extra, intra centesimum lapidem non vltra commissum fuisset. Et in summa, intra eam iurisdictionem posset de adulterio serui cognoscere: de interdictis quod vi aut clam, vnde vi: de animaduersione tutorum & curatorum qui male versati fuissent, de querela seruorum aduersus dominos patronorũ contra libertos. Ad curam etiam Præfecturæ huius dictum est pertinere curã carnis, vt iusto pretio vendatur, forum suarium, & cæterorum pecorum & armentorum, quietem popularium, disciplinã spectaculorum [h]. Valentinianus & Valens, curam annonę præfecto vrbi concesserunt [i]. Et Valentinianus, Theodosius & Archadius eiusdẽ Præfecti Constantinopolitanæ vrbis moderamini corporatorũ omnia genera, vniuersos ciues, & populares [k]. Valentin. Valens & Gratian. præfecturam hanc omnibus præferri dignitatibus, & potestatibus voluerunt, sine detrimento tamen & iniuria alieni honoris [l]. Paulus de argentarijs notionem quoq; habere tradit [m], cum & epistola Seueri eorum officium curare debere dicar [n], vt numularij probe se gerãt circa negotium suum, & temperent ab ijs quę sunt prohibita. Sed & extra centesimũ vrbis lapidem iudices eos dare posse, respondit Vlpianus [o]. Theodericus Præfecto vrbi potestatem dedit cognoscendi de iniurijs factis Senatoribus [p], oportereq; eum dixit esse pacis custodem: & in hac matre dignitatum, pręconium Pręfectum vrbis esse, populum quierunt [q]. Ita hoc muneris corrigendi & puniendi seditiosos, quod pertinebat ad Prętorem vrbanum, communicauit Pręfecto vrbi [r]. Tempore etiã huius Theoderici, Præfecturæ vrbis ea fuisse honorẽ perpetuum constat ex eius epistola apud Cassi. lib. 1. Varia. epist. 42. Artemidoro scripta. Et idem Cassiodorus in formula Præfecturæ vrbanæ tradit eius esse muneris & honoris de Senatorib. iudicare, considere supra Consulares viros, iudicare quoque non tantum intra vrbem, sed etiam vt dictum est intra centesimũ lapidem, & ex designatis ex lege prouincijs per appellationẽ cognoscere [s]. Emanuel Comnenus Imperator Orientis addit, vt si executores testamentis dati, quibus pauperes instituti hæredes sunt, negligentes sint, detur alius procurator ab Imperatore Constantinopolitano, quod si is absens fuerit: à Præfecto vrbis, vna cum sanctissimo ecclesiæ œconomo ea procuraretur dispensatio [t]. ¶ † Hodie Romæ est Mareschallus vrbis, curia, libellorum seu gubernator vrbis, cui camera apostolica delegauit alterũ Ecclesiæ gladium, scilicet temporalem. Et hic habet territorium duntaxat vrbem, & infra 40. ab vrbe lapidem. Attributæ & ei notiones personarũ certarum, quas Sum. Pontifex sibi reseruauerat, nempe familiarium Cardinalium suorum, exemptorum: Romanam Curiam sequentium, nempe oratorũ Principum & ciuitatum, officialium Romanæ Curiæ, insignium mercatorum, & reliquarum personarum Romæ Curiam sequentium. Fert gladio si opus sit, iudicat de causis contumeliarum, induciarum, securitatum seu fidei publicæ ruptæ, paceque violata, de controuersijs patronorum & clientum seu vasallorum, & Baronum: de mercede petita summarie & de plano, præsidet paci, manum armatam cæteris officialibus communicat, vt habetur in bulla Sixti IIII. & Iulij II. ea de re. Et apud Octouianũ Vvestrium, lib. 2. Introductionis in Romanæ aulæ actionem cap. 5. vbi & huic Gubernatori tradit esse duos vicarios, vnum in publicis, alium in priuatis negotijs expediendis. Bolognetus, vbi de Magistratibus Neapolitanis loquitur, magnum Iustitiarium

a Fenest. lib. de Magistrat. cap. 19.
b Dion. Halic. lib. 2.
c Fenestel. de Magist. c. 19.
d Gell. lib. 14. cap. 8.
e Suet. Tranq. in Octauio, ca. 37.
f Vlpia. l. 1. de offic. præf. vrb. P.
g Fenestel. d. cap. 19.

h d. l. 1. §. curã carnis & quies quoque. de offic. præfe. vrb. P.
i l. 1. eod. C.
k l. 4. C. de off. præf. vrb.
l l. 1. C eod.
m l. 2. eod. P.
n d. l. 1. §. hoc quoque officium, eod. P.
o l. 6. eod. P.
p Cassiod. lib. 3. Variar. epist. 11. ad Romanũ popu...
q idẽ epist. 12. Agapeto Præfecto vrb. lib. 1. Variar.
r apud Cassio. lib. 1. epist. 42.
s idem lib. 6. Variar. c. 4.
t libro 1. iuris Orien. constit. Ema. Comneni. 1. περὶ διοικητῶν τῶν διαθηκῶν, de executorib. testamentorum.

5 Præfecto vrbi æquiparat [a]. ¶ † Purporatus vero, negat, vel extare eius officij similitudinem [b], cui consentio. Neque enim Decuriones vel alij Magistratus municipales, de quibus alibi diximus, hanc habent potestatem, qualem diximus habuisse ante, Præfectos vrbis. Nec etiam vicarij Principis, legati in prouincias vel ciuitates, eius generis gerunt Magistratum, non Viguerij, non ipse qui præpositus Parisiorum dicitur, seu *Preuost de*

6 *Paris*. ¶ † Nam illius authoritas proximior est Seneschallorum potestati & cognoscit de causis quidem ciuilibus & criminalibus, vnde ei duo vicarij sunt ciuilium & criminalium notionum, habetque delegatos, quos vocant auditores castelleti, *auditeurs du chastelet*, qui de minutis & leuioribus causis iudicant: vt de mercedibus famulorum & mercenariorum, & agricolarum vsque ad quadraginta solidos summarie & de plano, & de alijs personalibus actionibus, quæ non excedunt pro sorte & expensis viginti libras Parisienses: non autem de realibus, & hæreditarijs petitioni-

7 bus. Extant † de his constitutiones. Non eundum tamen inficias, Tholosæ Capitolinos, & alibi Decuriones seu Escheuinos, vel præpositos ciuitatum, politicosque Magistratus, & Castellanos, seu vicarios, habere aliquam partem notionis Præfectorum vrbis: tamen non similem, & alicubi multo inferiorem secundum quod vel Prin-

8 cipi placuit, vel consuetum est. ¶ † Sic & a Præfecto vrbis, iam tempore Theoderici, vicarij vrbis alia potestas esse cœperat cũ prædictis habens aliquam communem portionem, propriam tamen iurisdictionem datam à principe, in qua litigantes apud illum, sub Prætoriana aduocatione confligebant, isque vice sacra sententiam dicebat, vita ei committebatur honorum: eumque voluerunt Principes sine chlamyde non salutari, scilicet vt sub veste militari semper visus, nunquam crederetur esse priuatus. Hicque ad similitudinem summorum Magistratuum carpento vtebatur, intra quadragesimum vrbis lapidem iura custodiebat, Præneste ludos edebat, dignitatem senatoriam habebat, vt omnia perscribit Cassiodorus in formula vicariatus vrbis Romæ,

9 libro sexto, capit. decimoquinto. ¶ † Sed neque dicere possumus in vrbe Roma, vel vbi S. Romanus Pontifex existit, vicarium vrbis esse præfectum vrbi. Nam tunc vicarius vrbis accipitur pro iudice ecclesiasticarum personarum seu clericorum, tam in vrbe, quam in diœcesi sua ordinaria existentium. Quare & is ex lege Diœcesana Synodum cõuocat, monasteria regularia præter exempta, visitat, cognoscit & de laicis ratione initæ confraternitatis, vel seruitij vel hospitij hospitalium, monasteriorum, vel aliorum piorum locorum, ius dicit inter Iudæos vrbis, pupillos, viduas, & alias miserabiles personas, velut ordinarius ecclesiasticus vrbis Iudex. Et plura alia determinat, de quibus te admonebit Octauianus Vvestrius, libro secundo. Introductionis in Ro-

10 manæ aulæ actiones. ¶ † Sed & inter vrbanos Præfectos, vel inter Præfecto vrbi subditos, legimus fuisse Magistratus vespertinos, quinqueuiros cis & vltra Tiberim constitutos, qui possent nocturno tempore, quo apparere Magistratus inconueniens iudicabatur, vices Magistratuum obire [c]. Quorum postea muneri Ædiles successerunt [d]. Fuerunt & rursum in vrbe Triumuiri

11 i. cendiorum nocturni, qui excubias agerent no-

12 ctu, ne incendia fierent [e]. ¶ † Et cum præfecto annonæ, & præfectus Vigilum in vrbe constituti, non quidem vt Magistratum gererent, sed vt vtilitati vrbicæ consulerent [f]. Præfectus Vigilum a Cæsare constitutus, notionem habebat, de nocturnis furibus, effractoribus, incendiarijs, defraudatoribus, in capsarios qui suscipiebant in balneis custodienda vestimenta, ij noctu excubias facientes & vrbem perferrantes ferebant hamos & dolabras [g]. Similes illis dicere possumus, quos vocamus in ciuitatibus, *Capitaines du guet à pied, qui à cheual*. Cassiodorus in forma Præfecti Vigilum vrbis Romæ [h], sic dici Præfecto ait [*Contra fures sollicitus esto: Quos si tibi leges minime punire præcipiunt, tamen eos indagandi licentiam non tulerunt. Credo vt quamuis essent raptores detestabiles, tamen quia dicebantur Romani, maiori eos subderent dignitati. Horror tibi pœnarum ademptus est, non potestas: alim tuus, nocturna venatio est.* Et rursum in forma præfecti Vigilum vrbis Rauennatis, libro septimo Variar. [*Tibi, inquit, fortunarum securitas commissa est, ciuitatis ornatus, vtilitas omnium, scilicet vt circa grassatores domesticos bellum pacatum geteres, si quem eorum laedendum esse sentiros: custodis fortunas omnium: securum somnum te vigilante carpitur: in pace positum fumus de nocturno fure victoriam, aut futura furta prohibes, aut com-*

12 *missa concludis.* ¶ † Nocturnis etiam operis intercoire dicitur apud eundem Cassiodorum [i], Comes Romanus: dum enim de comitiuæ Romanæ formula agit, tradit, conuenire eum & eius comitiuæ milites inuigilare debere nocte, ne statuæ dimouerentur locis suis, vel sepulchrorum monumenta furto auferrentur, & debere insidiantes priuatorum fortunis & mœnibus punire, rei veritate discussa.

a Bologne. in subt. de offic. præfecti vrbi nu.17.
b Purporatus in l. 1 num. 00. de offic. præf. vrb.
c l. 1. § eodem tempore, vers. & quia Magistratus, de orig. iur.
d d. l. 2 §. deinde Cornelius, vers. Nam præfectus
e l. 1 de offic. præf. vigil. lib. 1. § nu. 11.
f d. l. 2 § deinde Cornelius, vers. & deinde [illegible]
g Paul. l. 1 de offic. præf. vigil. P.
h Cassiod. lib. 7 Variar.
i idem eodem lib. 7. c. 11

De alijs Magistratibus quibusdam per Satyram. Cap. 36.

1 LOngum † admodum esset, si species omnium Magistratuum Romanorum, & aliarum gentium vellem ad amussim persequi, & fere etiam superfluum: quando, vt toties dixi, Magistratuum & Iudicum definitio, iurisdictio & numerus ex arbitrio principum pendeant. Per Satyram & veluti indicando adhuc præter superiores quosdam proferam. Romæ itaque erat collegium

legium Fæcialium, quos Græci dicerēt εἰρηνοδίκας, ij selecti erant ex præstantissimis familijs fungebanturq; per omnem vitā eo sacerdotio, sacerum Magistratū hos gerere dixerunt: cuius fertur author Numa. Cum enim videret imminere bellum cū Fidenatibus, nisi res ex agris Romanorū raptas mallent sine bello reddere, Fæcialium hæc officia induxit, quæ darent operā ne Romani vlli fœderatæ ciuitati iniustum bellum inferrent. Quod si, qua prior propter fœderis conditiones aliquid cōmisisset, legatos agerent, & verbis primo suum ius repeterent: Quod si dedignaretur facere postulata, tum vero bellum indicerēt. Itidem, si qui illatam contra fœdus conquererentur iniuriam, causam eorum cognoscerēt, & comperto crimine sontes compræhensos læsis darent. Iudicarent item de legatorum iniurijs, & darent operam, vt seruarentur conditiones fœderum, pacem conficerent: si quid Imperatores contra iuramentum peccauissent, cognoscerent, atq; expiarent, & alia exequerentur, quæ præscribit Dion. Halicar. in 2.

2 ¶ † Erat inquit, latrunculator, qui de latronibus vias obsidentibus potissimum cognoscebat, & de alijs criminibus, non de ciuilibus causis [a]. Romæ nunc vnus ex vicarijs Senatoris iudicis Capitolini, latrunculator est [b]. Sunt in Gallia Iudices criminales & Subpræfecti paludati & togati, qui criminibus expungendis, inquirendis, & puniendis vacant, & paludati dicuntur *Preuost des Mareschaux*, de quibus diximus alibi [c], à quibus præfecti sunt alij prouincijs dicti, olim *Preuosts prouinciaux*: nunc mutato tantò nomine *Vicesenefchaux, Vibaillifs. Preuosts prouinciaux.* Qui certe vices Senarchorum in suo munere agunt, & ideo recte Subpræfecti etiam Senarchorum dicuntur. Et meretur hoc officium nobilium hominum ministerium, qui neq; odio, nec amicitia, nec auaritia ducuntur, quive probos sibi eligant comites: accidere enim potest, & vtinam non fiat, ipsosmet præpositos persequendis & expellendis prædonibus & latronibus constitutos, in prædones & latrones cōuerti, & vias obsidere, idque eo facilius quo necandi & suspendendi potestatem habent. Vnde constitutione regia sanctissime huic malo prospectū est, ne quem prius morte afficiant compræhensum, quam cōsilio proximioris sedis Iudicis togati criminalis & reum, & crimen communicauerint [d].

3 ¶ † Loco horum fuerunt aliquando Subpræfecti Senarchi paludati dicti, *Lieutenants du Seneschal de robbe courte*, qui intererant iudicijs quæstionū criminalium, in sedibus seu curijs Senarchiarum [e]. Horū præpositorum Mareschallorum munus est, vias & prouincias perambulare & lustrare, curare vt itinera tuta sint à latronibus & erronibus, inquirere in eos, compertos præhendere, & num sint suæ iurisdictionis excutere. Longum esset omnia istius muneris recensere, & frustra fieret, cū extent de horum iurisdictione & formula iudicandi, constitutiones regiæ Francisci I. anni 1536. Henrici II. an. 1549. & 8. Nouem. 1554. Carol. 9. [f] Molinensium ann. 1566. art. 41. 42. 43. Aureliacen. art. 71. & constit. 1561.

4 ¶ † Togatis vero Subpræfectis latrunculatoribus, iurisdictionem esse notūt vel pragmatici, de criminibus omnibus cum consilio suæ sedis cognoscere.

5 ¶ † Erant cum his olim, & alicubi nunc Quæstores criminales, item & ciuiles, qui inquisitiones facerent, sed hoc munus & onerosum populo & superfluum visum est, cum & proprium sit iudicis ipsius criminum, inquirere [g], postea cognoscere & iudicare. Extat creatio Subpræfectorum criminū in sedibus Senarchiarum & præsidialium curiarum, Henrici II. mensis Maij, ann. 1552.

6 ¶ † Cæterum & adhuc remanet aliud officium iudicandi in pijs locis, de his qui à fide aberrant, cuius Iudices non alio nomine, quam Inquisitorum hæreticæ prauitatis, dicuntur, & ipsa notio, inquisitio [h].

7 ¶ † Quamuis non diffitear, aliquando generales inquisitiones committi alijs quam iudicibus posse, vt inquirant & referant crimina iudicibus, tum in foro spirituali [i], tum temporali, in quo aliquando erāt curiosi, delatores, & officia eius rei causa, vt alibi docuimus, lib. 32. cap. 4. istius Syntagmat. Tutius tamen arbitror, propter concussiones & temerarias inquisitiones, delationes, & imposturas delegatorum & delatorum, & Iudices criminibus præpositi, munus hoc per se obeant vel non temere omnibus committant: multa enim requiruntur in quæstione vel inquisitione habenda criminum, de quibus nos copiose alibi [k], quæ non possunt exequi omnes, vel nesciunt, nisi diu exercuerint munus. Adde quæso maximum & damnosum abusum iudicum, qui committunt & delegant actuarijs & vilibus pragmaticis, quibus manus venales & pennæ, indagationem criminum: quorum corruptione plura crimina latent, vel in perniciem & caput innocentium, testium dicta aliter quam prolata sint & alia mente præscribuntur, & interim innocens decreto subscripto dictis testium carceribus concluditur, vinclis detinetur, & antequam de innocentia docuerit, carceris sæpe pædore & horrore conficitur & interit.

8 ¶ † Fuerunt aliquando Romæ Duumuiri [l], & postea Triumuiri capitales, qui carcerum custodiam haberent, vt cum animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret [m]. Verum nō sola custodia commissa, sed reorum etiam & cognitio & damnatio, vt constat ex Liuio, dum agit de causa Horatij sororicidæ, damnati a Duumuiris. Et de causa C. Manlij Capitolini. Eorum etiam opera in coniuratores cum Catilina animaduersum refert Salustius, & Fenestella lib. de Magistr. cap. 5. Iudicium & quæstionis peccati sententiam & pœnæ impositionem, si vxor aliquid peccasset, arbitrio mariti cōmisit Romulus lege [n].

9 ¶ † Eadem lege seu more Gallorum, potestas data, in vxores maritis [o]. Quæ tamen certe melius dicetur concessa iubendi & castigandi potestas, quam animaduertendi iudicio publico. Vt honestius visum est, familiares quæstiones intra priuatos parietes, quam in oculis omnium componi [p]. graueq; aliquando visum est, hac de re adire Censorū supercilium [q], vel aliud iudicium, de mulierum temperantia, reiq; familiaris diligentia: quale fieri alicubi testatur Theophrastus, vt refert Athenæ [r]. Neque enim defuerunt qui Magistratus cōstituerunt, penes quos cura esset honestatis mulierū [s]. Sicuti & erant apud Athenienses γυναικονόμοι ἀρχαὶ, Magistratus ornatui mulierum, muliebrique mundo præfecti, qui mulieres inornatas multabant, easumq; multas scribentes apud Platanum, quæ in Ceramico est, exponebant. Viginti hos primum eligebant, postea triginta Reipub. & legum curatores, vt author Iulius Pollux [t]. Certe quantum cōijcere possum ex vsu quotidiano, hic Magistratus valde erat controuersijs vexatus, bisq; futilibus & nullius ponderis: in vanissimis enim & ridiculis, inutilis, sed magnus pro componendis inquietis querulis & ambitiosis mulierib. labor, qui nouissi similibus, nempe mulieribus in Senaculo

Rumanu,

a l. solemus, 61. §. fin de iudic. P.
b Octonian. Vrese la 2. introd. in vale Rom. actio ca. 25.
c li huius Syntagm. ca. dum de Magistratu dignitate loquuti sumus.
d const. Henric. II. mens. Nouemb. ann. 1554. art. 18. & 19.
e vide constit. Henr. II mense Martij, de la creation du Lieutenant de robbe courte anni 1554. & in const. an 1554. Nouem. onus illorum, potestasq; ponitur.
f In constitut. Molinens. an. 1566. art. 41. & 42. & const. Carol. 9. an. 1563. de l'establissement des Vicesenechaux.
g inquisitio... de accusat. ... ad P.
h ca. in fidei fauorem. 5 ca. statutum. 9 ca. vt officium 10. ca. inquisitores. 16 ca. vt inquisitionis, 18. de hæret in 6 cum simil.
i c. qualiter & quando. In 3. 17. de accusat.
k lib. 32. c. 2. & 4.
l Liuius in 1.
m l. 2. § eodem tempore, de orig. iur.
n Dio. Halic. in 2.
o Iul. Cæs. li. 6 Commentar. belli Gall.
p l. respiciendorum. § furta domestica, de pœn. P.
q rub. de repu. & iud. de mor. subla C
r Athenæ lib. 13. c. 92.
s Dio. Halic. in 2.
t Iul. Pollux li. 8. Onomast. cū agit, περὶ γυναικονόμων ἀρχῶν.

Romano, fuit olim commissus, vt dictũ alias est.
10 ¶ † Iulius vero Cæsar lib. 6. de bello Gallico, qui fuerint in Gallia Magistratus iuridici, sic explicat: [*Quum bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert, Magistratus qui ei bello præsint, vt vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est Magistratus, sed Principes regionum atque pagorum inter suos ius dicunt, controuersiasq; minuunt.*] Et nunc etiam in Gallia videmus tot iuridicos dominos, qui inter
11 sibi subditos ius dicunt. ¶ † Vt erant apud Francos comites ciuitatibus: centenarij, pagis, qui sub se vicarios & scabinos habebant, qui iura reddebãt[a]. Erãt sub imperatoribus quibusdam, Iudices creati rerum certarum, tum in aula, tum extra, qui nomen mutarunt, vel amiserunt, vt vir spectabilis Castrensis, sub cuius pedagogia dicuntur fuisse in notitia vtraque imperij, ministeriales dominici, curæ Palatinorum, & ad officium eius, tabularium dominicum, tabularium dominarum Augustarum: Forsan huic similem dixeris officium eius, qui in Gallia & in aula Principis dicitur *Grand pa-*
12 *netier*[b]. ¶ † Erat tempore Cassiodori Comitis rerum priuatarũ iurisdictio, quæ olim rationalium curâ Principis habebat: postea, & ne quis se probrosa commixtione pollueret, dũ vicino sanguini reuerentiam non haberet: dehinc, ne quis defunctorum sepulchra marmoribus, vel columnis nudaret, aut cineres defunctorum detegeret, scelerata bonorũ perscrutatione: habebat & per prouincias non modicam tributorum quantitatem, canonarios dirigebat, cum alijs iudicibus bona non sinebat esse vacantia: bona defunctorum intestatorũ sine legitimo hærede proximo postremo ad fiscum decernebat: depositas pecunias quæ dominum ignorabant quoque fisco applicabat. Fiscalis pecuniæ receptio ei committebatur[c].
13 ¶ † In Gallia, aulici norunt fuisse octo domus regiæ Magistros, sub cubiculi sacri Magistro, qui olim aliquam habebant iurisdictionem, quæ hodie translata in præpositum hospitij, quem dicũt *Pre-*
14 *uost de l'hostel*[d]. ¶ † Ex constitutione etiam Philippi Longi, anni 1316. Confessor, seu qui audit exomologeses pœnitentiæ causa regis, poterat iubere signari & sigillari literas seu codicillos vel rescripta ad beneficia consequenda, & archelemosinarius eas literas quæ pertinerent ad eleemosynas, leprosaria, hospitalia, ex quibus lites variæ consurgunt, tum ratione iurisdictionis, tum ratione visitationis, reformationis, & administrationis.
15 ¶ † Sunt Romæ Summo Pontifici gradus iurisdictionis ecclesiasticę quoque, apud alios de quibus iam locuti sumus, li. 15. Syntag. huius de consistorio Summi Pontificis, c. 4. De Patriarcharum Senatu, ca. 9. De iurisdictione Archiepiscopi, cap. 11. Episcopi, 12. Abbatum, 13. Archidiaconi, 14. Archipresbyteri, 15. De officialibus Romanæ curiæ & Episc[illegible]orum, 41. 42. Et alibi de alijs, vt eos repetere pigeat. Cum percurrerimus etiã superioribus capitibus maiores & minores Magistratus Romanorum, aliarum quoq; gentium similis authoritatis Magistratus adiecimus, vt Gręcorum & Hebręorum, aliorumq; populorum, vt non opus
16 sit repetitione. ¶ † Addere tantũ oportet speciem Magistratuum, qui Græcis dicti Archi, quorũ iurisdictionem recenset Iulius Pollux, lib. 8. dum refert ὀνόματα ἀρχόντων Ἀθήνησιν. καὶ ταῦς, inquit, ἀρχῶν ἐπικληροῦσι τὰ δικαστήρια, καὶ τὰ ἴδια, καὶ τὰ δημόσια, καὶ τὰ σύμβολα πρὸς τὰς πόλεις κυροῦσι, καὶ τὰς δίκας τὰς ἀπὸ συμβόλων εἰσάγουσι, καὶ τὰς τῶν ψευδομαρτυριῶν ἐξ Ἀρείου πάγου, &c. id est, Insuper & archondes iudicia sortiuntur & priuata, & publica: vrbium commercia rata faciunt, contractuum iudices inducunt, & falsi testimonij ex areopago. Et paulo post subijcit, ἄρχων orgia disponit, & Thargelia cum suis procuratoribus, actiones vero apud illum sortiuntur, iniuriarum, ebrietatis in arbitrorum delictum, orphanorum tutelæ, hæredum & hæreditariæ altercationes, curatores quoque mulierum quę ab illis vltimo impręgnatę videntur, orphanos elocat. Vlpianus in oratione Demosthenis contra Timocratem, sic Archondũ munus explicat: ἄρχοντες δ' ἐννέα ἐλέγοντο. οἱ ἓξ θεσμοθέται, οἱ τὰς εἰσάγοντες τῶν παρανόμων γραφάς. εἶτα ὁ βασιλεύς, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τῷ κατὰ Ἀνδροτίωνος λόγῳ, τί ἦν αὐτοῦ ἔργον. εἶτα ὁ πολέμαρχος, ὃς ἐπεμελεῖτο τοῦ τρέφεσθαι ἐκ τοῦ δημοσίου τοὺς παῖδας τῶν ἀποθανόντων γενναίως ἐν τῷ πολέμῳ· εἶτα ὁ ἄρχων ὁ ἐπώνυμος, ὃς ἐπεμελεῖτο τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ ἄλλων τινῶν. id est, Nouẽ principes vel archondes vocabantur, sex thesmothetæ, qui violatarum legum actiones dabant: deinde vnus rex, de quo in Androtioniana disseruimus oratione, quodnam eius munus fuerit. Deinde belli Dux, cui curæ erat vt è publico alerentur liberi eorum qui fortiter in acie occubuissent. Deinde archon annuus, qui viduas & pupillos, & alia quędam curabat. Meminit Paulus ex Adriani epi-
17 stolis, de his Magistratibus[e]. ¶ † Artifices fere vbiq; gentium suos habent primarios propriorum negotiorum cognitores, & velut iuridicos: item collegia & vniuersitates, qui eatenus permittuntur, quatenus a superioribus Principibus vel Magistratibus confirmantur, & sine præiudicio ordinariæ vel superioris iurisdictionis[f]. Et Romæ etiam nunc in Capitolio, vbi Senator vel Iudex Capitolinus iudicat, sunt certæ sedes, vbi singulæ artificum sodalitia, quæ descripta sunt in tabula parieti in porticu affixa, deligunt suos consules artifices, qui sodalibus suæ artis de plano ius dicunt, à quorumque sententijs grauati, conseruatores
18 vrbis ibidem residentes appellant[g]. ¶ † In Gallia quoque, vt & alibi, conseruatores sunt iudices, de quib. diximus supra in delegatis iudicibus[h], maxime Scholasticorum, qui per sex menses in aliqua academia & aliqua artium studuerint, & dum ibi student, & intra tempora studijs assignata. Sunt autem conseruatores priuilegiorum scholasticorum, & apostolici & Regij. Vide de constitutionibus eorum per reges Gallorum sancitis, Rebuffum lib. 4. ordi. Regia. tit. 51. Ab ijs iudicibus olim prouocatio erat ad Senatum: ex constitutione vero Henrici II. mense Iulij 1552. in causis edictalibus præsidialium, eorundem præsidialium est. Extat porro Philippi Pulchri constitutio, publicata anno Domini 1345. qua scholastici Parisijs studentes, habent causas commissas & delegatas curiæ Pręfecti Parisiensi, vocant *Preuost*, quem Princeps dedit conseruatorem illis quandiu percurrunt tempus discendi, vt gradum consequantur. Concessum autem eius rei gratia artium scholasticis tempus quatuor annorum: Decretorum & Legum, septem: Medicinæ, octo: Theologiæ, quatuordecim, Regentibus vero vel Professoribus publicis quandiu profitentur. Itẽ Ludouicus XII. constitutione de priuilegijs vniuersitatum, art. 6. & 8. eadem priuilegia cõseruari & dari vult, sed vere & sine fraude scholasticis, non alijs, & qui saltem iam per sex menses studuerint: eaque de re testimoniales codicillos à rectore eius academiæ subscriptos & sigillatos obtinuerint, neq; per sex menses à loco studij abfuerint.

De

a Beat. Rhena. li. 2. rerum Germanica.

b Cassiod. lib. 6. Variar. c. 8.

c l. 1. de offic. com. rer. rerum priuatar. C.

d Boerius in commenta. ad tractat. de autho. mag. consil. nu. 124.

e l. post iniuriarum 41. de iudiciis.

f l. primatorum, & ibi glos. & l. fi. C. de iurisd. omn. iud.

g Octauian. Vrest. in 2. introduct. in aula Roma. edi. cap. 15.

h sup. hoc li. c. fi. de delega. in 6.

De Iudicibus mercatorum.

Cap. 37.

1 *Mercatorum curia fere vbique gentium propria.*
2 *Comites sacrarum largitionum habent curam mercatorum & negotiatorum.*
3 *Mercatorum lites iudicabat Athenis Senatus.*
4 *Negotiatorum iudices negotiatores etiam in Gallia.*
5 *Baillivus palatij Lutetiæ iurisdictio in mercatores.*
6 *Conseruatores nundinarum Lugdun.*
7 *Aquarum iurisdictio & nu 8.*
9 *Camera Apostolica de mercatoribus Romæ quomodo cognoscat.*
10 *Aquarum Magistri & supprafectiorum iurisdictio.*
11 *Nemorum regiorum Magistri iurisdictio.*
12 *Inquestarum domanij Regis camera Lutetiæ de quibus cognoscit.*
13 *Arbitri mercatorum.*

1 IVdicum † diuersorum ratio & Magistratuum multiplex numerus, eo dirigitur, vt lites facilius expediantur, & ne immortales fiat sub iudicibus mole negotiorum occupatis. Et proinde cum commercia hominum maximæ vtilitatis sint, & facilis debeat esse expeditio, placuit negotiatoribus præponi proprios Iudices, & fere apud omnes gentes, cum & iuris gentium commercia sint [a], & bonæ fidei, in quorum compositione Curia mercatorum debet summarie & de plano & ex æquitate cognoscere, & iudicare, 2 non inspectis apicibus iuris [b]. ¶ † Comitibus sacrarum largitionum tributam horum curam indicat Cassiodorus in formula comitiæ sacrarum largitionum [c]. Sicque ait hos comites quibus primiceriatus adiungebatur, committere curas litterorum aduenientia prouisione lucri. Negotiatores, quos humanæ vitæ constat esse necessarios, hinc fuisse subiectos. [*Nam, inquit, quicquid in ære, argento, gemmis, vestibus, ambitio humana potest habere pretiosum, huius ordinationi obsecundabat, & ad iudicium eius confluebat de extremis partibus aduenientia.*] 3 † Salis quoque commercium. Iulius Pollux lib. 8. in nominibus iudicialibus, ait, & Senatum cognouisse de illis, & ideo esse Senatus decreta & iudicia temporalia & metallica. Demosthenes etiam recenset legem Atheniensium [d], τοῖς μὲν ἐμπόροις ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ τοῖς ναυκλήροις κελεύει ὁ νόμος [illegible] τὰς δίκας πρὸς τοὺς θεσμοθέτας, ἐάν τι ἀδικῶνται ἐν τῷ ἐμπορίῳ ἢ ἐνθένδε ποι πλέοντες, ἢ ἑτέρωθεν δεῦρο. καὶ τοῖς ἀδικοῦσι δεσμὸν ἔταξε τὸ ἐπιτίμιον, ἕως ἂν ἐκτίσωσιν ὅ, τι ἂν αὐτῶν καταγνωσθῇ, ἵνα μηδεὶς ἀδικῇ μηδένα τῶν ἐμπόρων εἰκῇ. id est [*Mercatoribus, ô viri Athenienses, & naucularijs, iubet lex esse actiones apud nomothetas seu sex viros, si qua iniuria in mercatu afficiantur, siue hinc, i. Athenis, alio nauigantes, siue aliunde huc, id. Athenas. Et sontibus vincula, multam statuit tantisper dum iudicatum soluatur, ne quis temere vllum mercatorem circumueniat.*] Vlpianus in Commentarijs ad orationem Demosthenis contra Midiam, ad verba illa, [illegible] ait, ἐξῆν γὰρ τοῖς ξένοις ἐμπόροις [illegible] τὰς δίκας. id est, *licuisse mercatoribus peregrinis iudicio experiri vbi vellent.* 4 ¶ † Et quamuis iure scripto communi [e], mercatores, negotiatores, trapezitæ, ab omni munere dignitatis officij prouincialis vel honore arceantur, tanquam pro contagione officiorum habiti, vt opinor, propter sordes lucri cui intenti iugiter omnibus sunt artibus: tamen in Gallia iudices negotiatorum proprij sunt, negotiatores ipsi. Permisit enim Rex negotiatoribus, deligere ex seipsis vnum, quem dicunt iudicem, alicubi, vt Tholosæ vocant priorem, & alios consilij causa, quos vocant Consules: addunt & assessorem togatum, vt de litibus & controuersijs motis inter negotiatores, viduas eorum, institores, & exercitores, cognoscant sine prouocatione, vsque ad certam pecuniæ summam quingentarum alicubi librarum, cum facultate exequendi iudicia huiusmodi, non obstante appellatione & sine eius præiudicio. Possunt & sequestros, vsque ad programmata subhastationum pignorū in causam iudicati seu rerum immobilium in pignus captarum, cōstituere: verūtamen subhastationes & additio dominij, quam vocant, *Interposition de decret*, illis non permittun-5 tur, sed hoc iudici ordinario relinquitur [f]. ¶ † Est etiam Lutetiæ quidam alius mercatorum Iudex, dictus Baillivus palatij, *Baillif du Palais*, qui de propolis seu mercatorib. minutarum rerum, & aliarum venditarum & emptarum intra fines palatij 6 tantum, cognoscit. ¶ † Lugduni vero, præter mercatorum Curiam, adhuc conseruatores nundinarum Lugdunensium & priuilegiorum earum, instituti sunt à Ludouic. 12. Baillivus Matisconensis, & Senarchos Lugdunensis, qui summarie & de plano inter mercatores, de rebus negotiationis cognoscerēt [g]. Subinde tamē concessum est Scabinis & Consiliarijs eorū Lugdunensibus, vt eius rei causa possent eligere & delegare idoneum his negotijs, qui curaret ne aliquis officiarius, nundinarū tempore tantum, mercatores diuexet, controuersias inter eos subortas ex negotijs nundinarum, vel amice componat: & si sponte nollent conuenire, arbitros duos ex mercatorū corpore, deligere in arbitros eosdem cogeret, vel inuitis non suspectos daret, quorum arbitrio si non acquiescerēt, reijceret postremo eosdem iuris constituendi causa ad ios ordinarium, eiusque Magistratus. Sunt & in aliorū locorum nundinis conseruatores quoque, & iudices proprij eorundem: Extra quas tamen nundinas nō adeuntur hoc iure à mercatoribus, sed alij qui quandam priuilegiatam iurisdictionem habent, nempe Iudex & Consules mercatorum, vel ordinarij iudices eius ge-7 neris. ¶ † Est & species Curiæ, quę Marsupij nomine seu *la bourse des marchāds*, dicitur. Permisit enim Ludouic. 12. constit. anni 1499. art. 41. negotiantibus per fluuios nauigabiles, habere bursam seu crumenam aut arcam communem, videlicet habere corpus & ærarium [h] & syndicum, cum potestate imponendi aliquas moderatas ex mercibus collectas, pro tuitione & defensione ipsarum mercium, & reparatione locorum nauigabilium. Eaque de causa a Principe habent delegatos iudices, qui de huiusmodi negotijs cognoscant, & coram quo syndicario nomine agant, si quis ripas fluminum subruat vel ædificet, vel in fluminibus alueisve illorum quid agat, quo nauigatio libera tutave impediatur: si domini locorum & portuum vectigalia noua aut insueta imponant, exigantve, si vim impedimentumve nauigantibus & mercibus faciant: si quorum opera, culpa, & facto naues submergantur & de similibus, in quibus possunt vel ripēses vel Prædones aburiaquis, de quibus diximus, lib. 1. Syntag. cap. 4 Fuit & iurisdictio in mari vicinisque locis constituta, cum ad securitatem negotiatorum, & ad pyratarum prehensionem, tum etiam ad commerciorū vsum 8 commodiorem. ¶ † Et iam etiam prædicto lib. 3. Syntagmat.

a L. ex hoc iure, de iust. & iur. ff. nos de mercatorib. & nundinis diximus, libro 24. Syntag. cap. 2. & 3.

b Guil. Bene. in cap. Raynutius, ad ver. si absq; liberis, 2. in tracta. fideicōmissariæ substitu. num. 51 Bart. in l. ā fideiussor, §. quæsitum, & in l. Quintus Mutius in manda. ff. Bald. in l. superea. C. eod.

c Cassiod. lib. 6. Var. c. 7.

d Demosthe. in παραγραφῇ πρὸς Ἀπατούριον, in exceptione cōtra Apaturiū in princip.

e l. si cohorta. de cohor. lib. 12. C.

f constit. Caroli 9. 1563.

g Constit. Ludoui. 12. anni 1499. vide cōstitut. Francisc. 1. 16 Ianuarij 1538 Henrici 2. 1555.

h iuxta l. 1. §. quibus, quod cuiusc. vniuer. nomi. ff.

Syntagmat. cap. 3. de legibus aquarum, & iurisdictione quæ in mari exercetur, & Almyratcho dictum est. Iurisdictio eius copiose explicata à constitutione Francis. I. *Sur le faict de la marine*, & à Rebuffo, titul. *de l'Admiral*. Imperat enim is in omni parte maris nomine regio, vt ideo ripuarienses domini illi obsistere nequeant vel repugnare. Quare is sibi vendicat decimã, eius muneris causa omnium spoliorum aut manubiarũ ex hostibus, pendente nauali expeditione. Cognoscit de omnibus controuersijs, quæ ratione nauium & nauigationis maritimi nascuntur, vel ex delictis tempore belli cõmissis vel alio tempore, vel ex contractibus, aut ex alijs causis vel commercijs & piscationibus. Ipse sedem habet principalem Lutetiæ in palatio, in mensa marmorea. Constituit autem Iudices & vicarios seu locum tenentes, aduocatos, procuratores in maritimis oppidis & vrbibus, qui de negotijs suæ iurisdictionis cognoscant, & iudicent: & si quid grauius dignumque maiori iudicio accidat, ad illum reijciant.

9 ¶ † Sic Romæ in camera apostolica, cura suscipitur mercium & negotiorum mercatorum mare & Tyberim nauigantium, vocãt ripales causas, inter mercatores, vel inter eos & nautas, vel inter alterum ipsorum & alterius generis homines priuatos. Pro quarũ faciliori expeditione duo substituuntur vicarij, qui in ripa fluminis sedentes ius de his dicant, quorum vnus dictus Camerarius, de maritimis & inferioris ripæ mercibus cognoscit: alter vero, de montanis & superioribus ripæ, quem Riperam dicunt, mercibus. Et si maius quodpiam sit negotium, vel si prouocatio adijciatur, camera appellatur apostolica, quæ hac de causa vnum ex Cardinalibus seu decanum, præsidem eius causæ terminandæ constituit, vt refert Octouianus Vvestrius, libro secundo, Introduct. in aulæ Rom. actionem, cap. 12.

10 ¶ † Accedit aliquantum superioribus iurisdictio Magistri magni aquarum, & subpræfectorum eius seu forestarum, quibus cura & custodia iniungitur aquarum seu fluminum publicorum, & nemorum regiorum: vt & prouentus & fructus piscationis, & venationis, regio ærario sine fraude concedantur. Delicta in his commissa per illos coerceantur. Cognoscunt & curant de fluminibus, torrentibus, paludibus, viuarijs, pistrinis, aquarilibus, alluuionibus, ripis, & piscationibus: & de piscationis retibus & nassis, & alijs instrumentis piscatorijs, ne sint contra modulos constitutionibus regijs præscriptos, docet cõstitutio Henrici II. mensis Febr. 1554. art. 16. & 33. constit. Caroli anni 1402. Francisc. I. anni 1516.

11 ¶ † Magistri pariter nemorum, eorumq; vicarij curant, vt cõseruentur nemora regia, ne fraus fiat in vsu quibusdam concesso, aut in venditione decreta, ne delictum in illis committatur, ne ligna furto subtrahantur, & similia procurent, quæ bonus paterfa. in proprijs syluis esset facturus. Olim Magnus magister aquarũ & nemorum vnus erat tantum in Gallia: postea magistri plures minores in prouincijs constituti, subinde & alij subpræfecti, & locis particularibus designati cum iudicibus, vicarijs, seu locum tenentibus, aduocato & procuratore, & consiliarijs regijs, addita turba aliorum officialium præfectorum nemorum, custodum, thesaurariorum, satellitum, & similium, de quibus omnibus eorumque iurisdictione & munere tractat constitutio prædicta Henrici II. mensis Februar. 1554. Francisc. I. *Des eaues & forests*, annorum 1516. & 1518. Vbi & statuitur horum officia non ab alio, quam à Rege creari vel concedi posse, & antiquata constitutio Philippi 6. anni 1348. qua vicarij non concedebantur magistris aquarum & nemorum, necessitate illis imposita per seipsos visitandi & decidendi certis sessionibus, hisque certis locis indictis, quibus vocarentur de negotijs suæ iurisdictionis contendentes. Remansit tamen illud caput, vel saltem in Magistros alios particulares translatum est, vt singulis annis bis visitent & lustrent sibi nemora subdita, præsentibus custodibus & satellitibus cuiusque nemoris: vtque facti diarium, de lustratione, & de statu scripta conficiant, quæ vocant, *Procés verbaux*, quæ procuratori regio actis interuenientibus transmittãt, vt si quid delictum admissum inueniatur, ipse regius procurator accurate & suo alioquin periculo prosequatur iuridice. Vicarius Magistri magni aquarum & nemorum potest si velit, prouincias vniuersi regni perlustrare, & curias in diuersis locis eius generis cogere, illisq; præsidere: verum sine quapiam lucri exactione, vt cauetur art. 2. constitut. Henrici II. anni 1554. Inhibetur ex constitut. Ioannis regis, artic. 3. ne se immisceant cognitioni aquarum vel syluarum, dominorum, Baronum, & Prælatorum Galliæ, nisi in casu negligentiæ, quo casu etiam per præuentionem Henricus II. vbi supra artic. 30. permittit eos cognoscere de abusu & delictis commissis in syluis nobilium Baronum & Prælatorum. Appellationes vero subpræfectorum, vt viridariorum, & gruyaiorum, ad Magistrum eius prouinciæ deuoluuntur.

12 ¶ † Est thesauri etiam seu domanij camera, in palatio Lutetiæ creata, inquestarum, quæ supremo iudicio omnes lites quæ per prouocationem ab omnibus iudicibus quibuscunque regni confluunt, determinat & decidit: si de domanio sint aquarum, vel syluarum, iuxta tenorem constitut. Francisc. I. anni 1543. Si quæstio sit de reditu 25. librarum, aut de censu quinq; librarum, vel de vsu & proprietate aduersus Senatus placita aquarum vel nemorum. Sunt & thesauri alicubi etiam sedes & iuridict, à quorum sententijs prouocatio est ad classem illam inquestarum domanij, & ita ad Senatum. De cura nemorũ quæ erat inter Romanos & alios diximus iam lib. 3. istius Syntagm. c. 16. Alia species iudicum mercatorum, est arbitrorum: statuit namq; Franciscus II. mense Augusti, 1560. in fauorem mercatorum & commerciorum, ne negotiatores litibus retinerentur pene immortalibus neve à negotiationibus distraherentur, vt pro negotijs negotiationem respicientibus, non cogerentur mercatores inter se contendentes coram ordinarijs litigare, sed compellerentur arbitros eligere tres, vel plures impari numero mercatores, vel alterius generis si res exigeret: quorum sententia eius esset efficaciæ & effectus, cuius sunt transactiones aut supremæ curiarũ iudicia, nulla relicta spe intercedendi, seu vt dicunt opponendi, vel prouocandi. Et vt hanc iudices regij tenerentur quandocunq; fuissent requisiti, executioni demandare summarie & de plano sine strepitu iudicij, perinde ac si per eos lata esset: Et si quando controuertentes non possent, vel nollent conuenire de arbitris, eo casu posset iudex competens præfigere dilationem nominationi vel electioni per litigantes faciendæ, qua elapsa ipse posset nominare & eligere, nulla ea de re admissa prouocatione.

De Iudicibus summis & inferioribus ærarij Gallici. Cap. 38.

1 TRes † summas curias in Gallia inuenio de ærario principis iudicantes, curiam oblationum, rationalium, & monetalem. De singulis pauca admonebimus, & de alijs curijs quæ ad 2 has ratione ærarij regij accedere videntur. ¶ † Curia oblationum [a] dicitur, *Cour des aides ou Generaux des aides.* Istius curiæ antiquior quam a tempore Henrici II. fuit institutio. Cæterũ, is mense Martij 1551. & Maij 1552. officia in ea constituit, iurisdictionemq; fixit, vt cognoscerent de indictionibus & superindictionibus, quas vocant *Tailles & creues,* de gabellis, seu salinarum vectigalibus, oblationibus vectigalibus alijs soluendis in egressu vel ingresso regni, vocant *Traites foraines,* traiectionibus mercium, æquipollentiarum, seu trãsmutatis tributis mutui regij, quod vocant *Emprunt,* de salario quinquaginta millia militũ peditum, de transuectionibus per Ligerim, de facultate trãsuectionis mercium, de concessionibus seu largitionibus regijs, de munitionibus & præsidijs, de contractibus factis inter publicanos ratione subsidiorũ, de fori vinarij vectigalibus: tum in primis actionibus, tum etiam in vltima consertatione & vltimo iudicio [b]. Antea non ita fuit ampla iurisdictio ex constitutione Ludouici 11. anni 1500. & Ludo. 12. 3 *Touchant la iustice des aides.* ¶ † Huius curiæ veluti officiarij appendices sunt, qui electi dicuntur, *Esleux,* quibus commissa est quodammodo lustratio prouinciarum & peræquatio, & inquisitio, qui sunt qui indictionibus obnoxij esse possunt, quiue immunes sunt, & feuda habent quæ omnia describunt & descriptiones mittunt ad Senarchum proximum, & ad rationalem curiam. Sicq; despiciunt separatim, num supra quam oporteat indictio fiat prouincialib. quibusdam, num peræquatio collectarum iniusta sit, quas fraudes commiserint exactores, nũ supra quam indictum sit, exactum fuerit. Iudicant isti summarie & sine prouocationis spe, adhibitis secum aduocatis & gradu insignitis numero quinque de superindictis, vsq; ad summam decem solidorum, & de expensis, vsq; ad 40. Extat de his & alijs capitulis eius muneris, constitutio Henrici II. mensis Aprilis anni 1557. Hoc enim munere putarũt distributionem summarum indictarũ populo per regem iustius fieri posse, referentibus electis qui adsunt distributioni quos vocant Alimpos, quæ in quaque prouin-4 cia cognouerint [c]. ¶ † Iniuncta etiam eis cura viarum & pontium, dataq; potestas, vt si reparatione aliqua indigere videantur, possint cogere ad refectionem & collationem sumptuum dominos qui res possident, vel iuxta sunt. Sed & ipsos dominos locorum, qui portoria & vectigalia capiunt loci, vsque ad summam 20. librarum annuatim impendendarum, pro refectione, sumptibusque eius coactionis moderatis, vsque ad vigintiquinque aut triginta solidos, prouocatione iuridicis præsidialibus reseruata [d].

5 ¶ † Inter oblationalia salis vectigal annumeratur. Quamobrẽ Salinarij seu præfecti horreorum salis regij & eorum antigraphi, vocati *Grenetiers & contrerolleurs,* creati sunt officiarij regis perpetui, qui cognoscerent & iudicarent de salis propolis, qui emunt, vt iterum vendant salem, de fraudibus eorum, de falsis salinarijs, socijsq; & receptatoribus eorum, quos & inquirere, iubere comprehendi, & damnare secundum admissi qualitatem possunt, isti & ius perquirendi habent per priuatorum domos, & inquirendi quantum salis quisque possideat, ne præter vsum necessarium comparauerit. Si quid in emptione quoque salis peccatum sit, si breuia non sint veritati venditionis conuenientia, & plus quam scripto venditorum contineatur detulerint, animaduertunt, etiã coercitione corporali, iurisdictioneque ordinaria. Item & de alijs negotijs iudicant, quę vel de mensuris, contumacia, vel fraudibus similibus circa salis negotiationẽ suboriri possunt, exceptis personis vicariorum seu locumtenentium & custodum reformatoris gabellarum, quæ pro criminibus ijsdem reijciuntur ad cognitionem reformatoris [e]. Præscribit constitutio Ludouici 12. art. 50. & 52. quomodo isti granetarij seu præfecti horreorum regiorum salis, debent assidui esse in loco horreorum, & adesse venditioni & traductioni salis, retenta modiorum distractorũ præscriptione, cuius exemplar transmittant ad curiam oblationalem. Vetaturque illis ne munus suum soli sine antigraphis obeant, ne negotientur, nec quippiam oneris propria authoritate sali imponant, quę sanciuit Franc. I. const. *Sur le faict des aides & gabelles,* art. 36. 39. 40. 52. Si quid autem isti peccauerint, statuit notionem esse curię oblationalis, non 6 alterius. ¶ † Expuncta sunt horum præfectorum horreorum salis officia, apud Petragoricẽses, Pictones, Xantonenses, Rupellanos, Angolismenses, Lemouicos, ex cõtractu & pactione inita certis legibus cum Principe, vt liquet ex constitutione Henrici II. mensis Octobris 12. die anni 1549. item alia extraordinaria temporalia edicto eius-7 dem mensis Septemb. 1555. ¶ † Istis præfectis sunt similes officiarij, alibi dicti conseruatores paludum, ex quibus sal conficitur: qui iurisdictionem similẽ exercens in proprietarios, negotiatoresq; salis paludalis, & eorũ operarios, & mercatores: de omnibusq; delictis & controuersijs eadem inter illos ortis cognoscunt, & de causis appellationum deuolutarum à singularibus seu particularibus susceptoribus, antigraphis, alijsque particularibus officiarijs paludum, quas decidunt vltimo iudicio, vocatis in cõsilium viris idoneis, vt docet constitutio Franc. I. anni 1545.

8 ¶ † Ad oblationum causam quodammodo pertinere videntur, quæ colliguntur ex vectigalibus mercium exportatarum regno, & importatarum in illud: quas vocant constitutiones, *Droict de traitte & imposition foraine,* & aliquibus dicitur *Receue,* alijs *droict de receue, droict de hault passage.* Cui inter ne fraus fieret, neve prohibita exportarentur in regna aliena, neve extranea in præiudicium regni importarentur, Iudices & administri in limitibus

[a] de oblationalia. à nobis inuenies, libro 3. Syntag. ca. 6.

[b] vide Rebuf. libr. 1. Ordina. reg. tit. 20.

[c] constit. Ludouic. 12. Touchant la iustice des aides, artic. 50. Franc. I. constitut. sur les aides, tailles, & gabelles, art. 4. & 7.

[d] dicta constit. Henr. II. an. 1557. art. 6.

[e] de his est constitut. Franc. I. sur le droict de gabelle de sel.

regni appositi sunt, illique dicti Magistri portuum, pontium, & viarum, seu limitum. Habent ij munus & curam limitum traiecti. Limenarchis similes & Irenarchis: sed qui limitatam habeant potestatem eamque ciuilem, non militarem, nec qualem habuerunt Duces limitanei [a]. Singulis Magistris portuum, pontium, & traiectionum dat Princeps muneris, seu locum eius tenens & vicarius generalis, susceptor, vel exactor, aut quęstor vectigalis impositi per Principem singulis mercibus, curiosus seu visitator generalis, procurator Cæsarianus seu fiscalis, actuarius seu exceptor, ponderator, mensurator, calculator, sigillator, commentariensis, quem vocant, *geolier*, in domo vbi eius Curiæ sedes seu auditorium constituitur, item sex vel plures obseruatores seu custodes locorum qua transuectio fit. Iudicat hæc Curia in prima actione de causis illis domanij forsanei, de traductionibus & transuectionibus mercium, auri argenti facti vel infecti, armorum: rerum ad bellum pertinētium, pretiosiorum equorum vel mulorum, si contra legem a Principibus impositam quid inducatur vel educatur, vel fraus in vectigali fiat. Ius quoque illis est, exploratores regni, errones, tabellarios extraneos pręhendendi, & ducendi ad Ducem limitaneum, vel ad Rectorem illius prouinciæ, vel ad eius vicarium vel Subpræfectum cum literarum fasciculis penes illos compertis. Prohiberut illi nominatim, ne inter iudicandum interlocutorie vindicias, quas vocant *main leuee*, dent mercium præhensarū sub cautione vel fideiussione, sed diffinitiue iudicent, num in commissum inciderint merces, vel male fuerint captæ & retētæ. Idq; propter dolos etiam horum Iudicum, qui, si liceret interim vindicias dare, compositione pecuniaria commissi ius eluderent. Relicta tamē prouocandi libertas à iudicijs istorum ad Senatum immediate. Extat de his omnibus Henrici II. const. 14. Nouemb. anni 1551. Atq; de rebus quæ obnoxiæ sunt vectigali huiusmodi, & de forma antiqua alia exigendi, extant constitutiones Franc. I. annorum 1541. 1542. 1543. Henrici II. mensis Septemb. 1549. Verum latius prospectum est per dictā constitutionem 1551. Et pręmia etiam concessa officiarijs, vt vigilarent diligentius circa traiecta. Data namque tertia pars commissorum & multarum inter officiarios diuidenda: videlicet inter susceptorem, visitatorem, procuratorem generalem, actuarium, ponderatorē, mensuratorem, calculatorem, sigillatorem, commentariensem & custodes. Et certe merentur quidem, si officio probe fungantur: sed vereor ne plures eius muneris administri, malint totum quā tertiam partem, & ditescant ex composito, & aliquo dato vel retento iniussu principis plura egredi vel ingredi permittant, quam describant. Eget admodum viris bonis & diuitibus hęc cura, maxime ob securitatem negotiatorum & viatorum. Audiui enim aliquādo, in regnis quibusdam Limenarchos, quib. redditur ratio pecunię translatæ vel mercium exportatarū & importatarum, vel per se prædā earundem agere, vel iubere agi. Quod in contumeliam regum conuertitur. Et nisi prospiciant, vt latronum authores & participes in suspicionem aliarum gentium veniunt.

9 ¶ † Circa latrones Irenarchæ maiorem habebant authoritatem. Verum ad minus Irenarcharum cura horum Præfectorum traiectibus accedit aliquantum. Nam Irenarchę ad prouinciarum tutelam quietis ac pacis per singula territoria faciebant stare concordiam [b]. Stabant in limitibus Imperij, habebantque stationarios, vt apud nos Magistri portuum custodes vel speculatores limitum, quibus mandatum erat sub pœna capitis, ne supertexactionem facerent, neve apud se carcerem, vel personam in custodia haberent [c]. Extat & in edicto Imperatoris Pij, vt Irenarchę cum appræhenderint latrones interrogent eos de socijs & receptatoribus, & interrogationes literis inclusas atq; obsignatas ad cognitionem Magistratuum mittant. Apud quos nihilominus & qui cū elogio mittuntur, audiendi iterū sunt: & si quid Irenarcha maligne interrogauerit, vel dicta non retulerit, ipsum Irenarcham puniendum in exemplum, ne quid tale postea facere moliatur [d].

10 ¶ † Rationalium Magistratuum curia, *Cour des comptes*, est veluti totius ærarij & domanij Principis memoriale, inuentarium, & calculus [e]: nam omnia quæ rationes ærarij respiciunt, eo deferri debent, & omnes qui pecuniam ærarij quam vocant, *finances*, pertractāt, obnoxij huic Curię sunt, à qua per eius Præsides & Auditores expungantur aut probentur rationes eorum [f]. Concessit & Princeps, vt si quando in euoluendis Quæstorum rationibus aliquid fraudis annotassent, aut peculatum, vel aliud quippiam officio indignum mulctarent sine prouocatione: & si grauiori pœna animaduertēdum in eos esset, regius Procurator rationalis cum Procuratore regio Senatus collatis vocibus vna in eos exercerent conclusiones: & tandem iudicium eorum conuenientibus aliquo Præside & Auditoribus Curiæ rationalis cū alio Præside & Senatoribus Senatus, peragerctur [g]. In ea Curia solent describi immunitates à talijs, iura morticinij quæ vocant, *affranchissements & admortissements* [h], feudorum regiorum detentores, huminia & nomenclaturæ, cum onere & immunitate, & nomine rerum eo nomine possessarum: largitiones seu dona Principis, antequam Quæstores imperata concedant. Solent enim ibi examinari rescripta Principis, num per fraudem vel subreptionem vel obreptionem, liberalitatem extorserint, numve è re regni Regisve sit, an dominialia inalienabilia petantur, & quomodo. Ibi quoq; literæ seu codicilli restitutionis natalium, seu legitimationis, & priuilegia regnicolatus seu codicilli naturalisationis discutiuntur & describuntur, antequam quispiam beneficijs codicillorum vti possit. Et ratio horum & similium est, quia hæc minuunt quæstorum & reditus ærarij regij prouentū, cuius initur ratio ab exactoribus, quæstoribus, susceptoribus, & thesaurarijs singulis annis in hac curia computorum seu rationum: proinde necessariū est, ea omnia veluti ex promptuario parato auditoribus ad manus esse, ne prętextu munificentiæ regiæ & quæstoribus ab ijs qui res possident, vel ab ipsis quæstoribus Regi imponatur. Sicque res ordinate transigitur, vt Quæstores immunitatis prætextu non admittant nisi signata & per rationes promulgata & admissa priuilegia: ipsi autem fidem de ijs facientes, à non receptis, alioquin recipiendis, liberentur, & ita pro receptis habeantur.

11 ¶ † Monetalis curia, quæ Parisijs supremo & ordinario iudicio donata residet, & à Principibus recentiorib. maiorem & firmiorem potestatem, & consilij & antistitum maiorem numerum habuit, donec Aureliæ in comitijs imminutum ius eius est. Curiæ eius notio itaque prior hæc fuit, expendere num nummi publice percussi, legem

maturnis

---

[a] de quib. nos alibi.

[b] l. 1. de Irenarch. lib. 10. C. l. 8. §. Irenarchæ, de muner. & honor. ff.

[c] l. 1. de Cohortalib. libro 12. C.

[d] l. D. Adriani. 6. §. sed & apud, & §. si de custo. reo. lib. 48. ff. tit. 3.

[e] in constitu. regia, des admortissemens.

[f] constit. Henr. II. 1550.

[g] Carol. 8. ordinat. mensis Maij 1547.

[h] constit. des admortissemens.

mixtionis vel puritatis babeant, secundum decreta statuta de illorum percussione: & idcirco Magistri monetales diuersarum prouinciarum, singulis annis deferunt in pixidibus frustum exiguum materiæ vel metalli ex quo fabricarũt monetam, sub præpositorum monetalium, & actuarij testimonio, vt probatio fiat, num in legem commiserint, vt constat ex constitutio. Francisc. I. *Sur le faict des monnoyes*, articulo vicesimosecundo, & septuagesimotertio. Magistri etiam monetales & præpositi, item generales monetæ iudices Parisijs perquirunt diligenter & emendant, si quid aurifices, tractores auri, numularij: argentarij seu mensarij collybistæ, quos vocant *changeurs*, vel alij qui metalla tractant, quippiam in fraudem legis monetæ præscriptæ admittant: si radant, aut minuant è pondere, prouocatione à Magistris ad solos curiæ monetalis iudices permissa, vt constat ex constitutionibus Henrici secundi, mensis Nouemb. 1548. & Augusti 1555. Iudicabant generales monetæ, vel saltem vocabantur, vel interessent indicio in litibus monetarum, ex prædicta constitutio. Francisc. I. *Sur le faict des monnoyes*, articulo septuagesimoquarto. Quare & iudicabant de omnibus monetis regalibus, abusu, delictis commissis à Magistris, custodibus, præpositis, probatoribus, incisoribus anticustodibus, operarijs seu percussoribus monetæ, de collybistis, purgantibus, separatoribus, tractatoribus auri argentive, minerarijs, collectoribus arenarum auri, aurificibus, celatoribus, staterum factoribus, & alijs negotiantibus circa monetam, de litibus & controuersijs eorum: & iure concursus, & per præuentionem Senarchorum & Baillinorum, de falsa quoque moneta. Eadem iurisdictionis prærogatiua gaudebant Magistri & præpositi monetariorum, in locis sibi commissis, reseruata tantũ prouocatione ad curiam summam generalium monetalium. Verum constitutione comitiorum habitorum Aureliæ, articulo 41. circuncisa est hæc potestas, & tantum reseruata cognitio & iudicium pixidum monetalium huic curiæ, directoq; & ordinatio monetatũ. At delictorum & abusuum circa monetam discussio, decisio siue per ipsos monetarios, siue per adulterantes monetam, delata est Senarchis vel eorum vicarijs seu suppræfectis. Qui voluerit de monetarum legibus singularia cognoscere, videat quæ diximus, libro trigesimosexto, Syntagmat. cap. 2. de falsa moneta.

---

de Arbitris & Compromissarijs.

Cap. 39.

Lib. 4. F. tit. 8. Lib. 2. C. tit. 55. Lib. 1. Decret. tit. 43. Lib. 1. Sex. tit. 22.

1. *Arbitria ad similitudinem iudiciorum.*
2. *Arbiter quis.*
3. *Arbitrorum distinctio, & species.*
4. *Arbitrium quid, & diuisio arbitrorum. nu. 6.*
5. *Arbitrij & iudicij differentia. & nu. 15.*
7. *Amicabilis compositor vt differat ab arbitrio.*
8. *Compromissum quid apud Græcos.*
9. *Compromittere de quibus liceat: & quibus. nume. 10. 11. 12. & 13.*
14. *Arbitrij compromittendi formula. & seq.*
15. *in Compromissum quæ veniant.*
16. *Arbitrandi dies an proferri ab arbitro possit.*
17. *Arbitri duo vel plures quando alium vel tertium eligant.*
18. *Compromisso faciendo quæ clausulæ apponi debeant.*
19. *Arbitrij dies labitur à tempore acceptati per arbitrum compromissi.*
20. *Arbitrium nemo cogitur suscipere, susceptum tamen cogitur & quando exequi.*
21. *Arbitri sententia qualis esse debeat, & an possit retractari.*
22. *Citatio coram arbitris, perinde ac coram iudicibus.*
23. *Arbitri qui esse possunt.*
24. *Arbitrorum esse finis, & ratio, & supra iudices fauor.*
25. *Arbitrium an valeat ex compromisso sine pœna.*
26. *Pœna arbitraria, & compromissi quando committitur.*
27. *Arbitrorum sententia quando impune reducitur ad arbitrium boni viri. & seq.*
28. *Dolus consilio efficit arbitrorum sententia.*
   Et num idem in dolo reipsa commisso. nu. 29.
30. *Arbitrorum sententia à quo iudice sit executioni demandanda.*
31. *Præscriptio interrumpitur per contestationem coram arbitris.*
32. *Arbitria quomodo in Gallijs obseruentur.*
33. *Arbitriorum seruandorum rationes. Et nu. 34.*
35. *Arbitri apud Athenienses, Iudices & compromissarij diuersa potestatis.*

1 QVia † lites arbitrorum & compromissorum sententia dirimit, & ad exemplum iudiciorum compromissa reguntur [a], de arbitris pauca admonere oportet. ¶ 2 † Arbiter generali significatione is dicitur, qui libera sententia quod sibi videtur aliqua de re explicat: & inde arbitrari, libera voluntate aliquid declarare [b]. [*Arbiter*, inquit Festus, *dicitur iudex quod totius rei habeat arbitrium & facultatem, arbitrarium, cum adhuc res apud arbitrum geritur, arbitrium dicitur sententia, quæ ab arbitro statuitur.*] Iudicis autẽ nomen à iudicio mentis, vt arbiter priuatus & publicus esse potest. Sic enim dicimus furiosum pupillũ carere animi iudicio [c]. Ita & sententia, quod arbitratum est, dicitur [d]. Inuenies inter interpretes, synonyma pro arbitrio, laudum, arbitramentum, quæ quamuis non sint verba polita, tamen tibi aperient sententiam eorum quæ in iure tractantur. ¶ 3 † Verũ non omnis arbiter in iure, est ad lites alienas more iudiciali componendas electus à priuatis. Et proinde differentia arbitrorum, & arbitriorum adhibenda est. Alij namq; dicuntur iudices dati à Magistratibus seu delegati, arbitri quoq; [e]. Item arbiter dicitur, qui moderator & dispensator liber rei suæ constituitur [f]. Dicitur & arbitrium generaliter boni viri, indicis æqua sententia: hoc est, id quod bonus & probus seu iustus vir statuere debet, non cuiuslibet praua sententia [g]: sed incorruptũ animi iudicium, quod pendet ex religione iudicantis [h]. Quare & arbitrium tutelę, dicitur iudicium quod pendet ex arbitrio iusto iudicis, secundũ ea quæ proponentur [i]. Et arbitrariæ actiones, quæ liberam habent, sed ex eo quod legitimũ est, electionem, quæ & refertur ad arbitrium iudicis [k]. Quomodo autem in tribus versetur arbitrium iudicis circa arbitrarias actiones, docet Iason ad l. in actionibus. nume. 8. de in lit. iuran. P.
4 ¶ † Aliud genus arbitrorũ, in electis versatur per contendentes, litis decidendæ causa. Et ita arbitrium, est facultas sententię dicendæ de aliqua re, à priuatis priuato concessa [l]. Dico à priuatis pri-

a l. 1. & l. qualis, 37. de recept. arbit. P. vide Iaso. in l. ex hoc iure, nu. 45. de iusti. & iur. & ad l. nec quicquam, nu. 5. de offic. procons. P. & in l. debitorib. nu. 4. de re iud. P.
b l. si quis arbitratu, de verb. oblig. P.
c l. cum prætor, de iudic. P. cum sim.
d l. inter Castellianum 49. de recep. arbit. P. cum sim.
e l. arbitro. 9. & sequ. si quis cautio. l. 1. C. depedant. iud.
f l. in re mandata. C. manda. cum sim.
g l. hæc venditio, de contrah. empt. P. l. in proposita, pro soc. in P.
h l. quæsitum, de testib. P.
i tit. Arbit. tutel. Cod. lib. 5. tit. 51.
k l. 2. & 3. § si. l. ideo. 4. de eo quod cer. loco P.
l facit ca. à iudicibus, 2. q. 6.

uato concessam: vt distinguam arbitriom quod datur iudici dicendę sententiæ authoritate publica in priuatos. Item vt excludam authoritatem iudicandi prorogatam interdum à priuatis, dum consentiunt in eum qui iurisdictionem quidem habet, sed non in consentientes[a], qui tamen se iurisdictioni eius subijciunt scienter, ratione cuius consensus Iudex efficitur proprius, non arbiter. Possunt tamen consentire in alienum Iudicem tanquam in arbitrum: sed alia est causa eius, quam quando consentiunt in non suum Iudicem, & tanquam in ordinarium[b]. Priuatorum quippe consensus non tribuit iurisdictionem ei qui non habet, vt is cum authoritate publica iudicare possit, aut cum pari efficacia[c].

5 ¶ † Et interest ita inter arbitriom, quod Iudicis potestatem à publico & dictionem iuris habet, & arbitrium eios qui habet à priuatis, illudque liberum. Nam Iudex arbitrium suscepit publicum à quo non potest vllo modo discedere, & secundum iuris decreta, quorum executor est[d], iudicare tenetur[e]. Et arbiter, prout ei bonum videbitur, iudicat[f]. Quod tradit his verbis Cicero[g], *Aliud est iudicium, aliud arbitrium: iudicium est pecuniæ certæ: arbitrium incertæ. Ad iudicium hoc modo venimus, vt totam litem obtineamus, aut amittamus. At arbitrium hoc modo adimus, vt neque nihil, neque tantum*

6 *quantum postulauimus consequatur.*] ¶ † Disputat & Iason, num arbitri habeant aliquam iurisdictionem vel notionem[h]. De Iudicum arbitrio hic non fiet mentio, sed de alijs, quorum in summa [*Duo sunt genera*[i], *vnum einsmodi vt siue æquum sit, siue iniquum parere debeamus*[k], *quod obseruatur*, inquit Proculus, *cum ex compromisso ad arbitrum itum est. Alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitratum redigi debeat, etsi nominatim persona sit comprehensa, cuius arbitratu fiat.*] Breuius, arbitrorum horum alius dicitur ex compromisso: alius sine compromisso. Compromissio habet secundum nominis notationem vtrinque & vna factam promissionem vel sponsionem, de seqoenda sententia arbitri in quem conuentum est, pro determinatione negotij commissi. Sicuti conuentionem dicimus, in vnam sententiam consensum[l]. Is autem dicitur proprie arbiter, qui receperit arbitrium (siquidem arbitrium pro commisso, & tota negotij cognitione & sententia vsurpatur promiscue[m]) & qui iudicis partes suscepit, finemque soa sententia controuersijs se impositurum pollicetur[n].

7 ¶ † Differt ita ab eo quem dicunt amicabilem compositorem, in quem non compromittitur, & qui iudicium non suscepit dicendum, sed qui experitur, num sponte possit ad pacem contendentes reducere. [*Quod si*, inquit Vlpianus, *expedio*[o], *hactenus interuenit, vt experiretur an consilio suo vel authoritate discuti litem paterentur* (scilicet contendentes) *non videtur arbitrium recepisse.*] Et hanc speciem arbitrij amicabilium compositorum, vocat glossa arbitratum[p], vocat Iasoo eos quasi partium proxenetas, in l. si conuenerit, 14. de re iudic. P. quæ species cum non habeat iudicij formam, hic etiam omittetur. Verum eam distingui à compromissario arbitro innuet authen. si vero contigerit[q], de Iudic. libro tertio, C. titulo primo, in illis verbis [*Iubemus sanctissimum Episcopum vel Archiepiscopum locorum, audire causam vna cum clarissimo Iudice: vt ambo, aut per amicabilem compositionem dissoluant quæ dubia sunt, aut per annotationem in scriptu factam, aut cognitio-*

8 *naliter iudicent inter litigantes.*] ¶ † Compromissum vocant Græci ἐπιτροπὴν, nam ἐπιτρέπειν est, compromissum pacisci, vsumq; compromissorum, & διαιτητῶν, seu arbitrorum frequentem fuisse apud Gręcos docet Demosthenes, & Iolius Pollux. Sed duas species apud illos arbitrorũ præcipue inuenies, aliquos videlicet αἱρετοὺς δικαστὰς electos Iudices, κατ' ἐπιτροπὴν καὶ δίκην, à quorum arbitrio abire tantum licebat re integra. Alterũ genus arbitrorum, quos τοὺς κατὰ κλῆρον διαιτητὰς dicebant, id est, qui non delecti a litigantibus, sed delecti publice Athenis erant, & sorte ad iudicandum vocati: vt ex Eqoitibus Romæ sortiri iudicarunt Iudices. Et erant Athenis per singulas tribus annuatim electi quadraginta quatuor. Et ita ab illo sorte dato arbitro, appellabatur ad iudices ordinarios, vt constat ex fine orationis Demosthenis, κατὰ Μειδ. Ait & Vlpianus Sophista, in Commentar. oratio. Demosthen. contra Midiam, quod οἱ διαιτηταὶ νόμιμοί τινες ἦσαν δικασταὶ, quod arbitri erant legitimi

9 quidam iudices. ¶ † Plenum compromissum dicitur tripliciter, 1. quia validum[r]. 2. qoia habet doli clausulam[s]. 3. & quia est de omnibus controuersijs[t]: de omnibus enim & de quibusdam tantum controuersijs compromitti potest in arbitrum[v], nisi nominatim lege prohibeatur. Vt ex Sententia Iuliani Iurisconf.[x] de famoso delicto ad arbitrium iri nõ potest, vel de ea re, de qua poblicum iudicium constitutum est: veluti de adulterijs, sicarijs & similibus, de quibos vetare debet prętor, si compromissum est sententiam dicere, nec concedit dictæ sentẽtiæ executionem. Vindicta enim publica est, & iudicium publicũ, cui priuatorum pactis officı nõ potest[y]. Nec singulis est committendum, quod per Magistratus expediri potest[a]. Neq; gladij potestatem priuati habẽt, sed quibus imperium ex publico datur[a]. Vnde nec priuati iudicare de his possunt quæ vtilitatem respiciunt

10 publicã, qualis est vindicta maleficiorum[b]. ¶ † Interestque Reip. delicta nocentium palam fieri, & detegi[c]. Sed neq; arbitri ex cõpromisso sententia infamiam facit, quia non per omnia sententia est arbitrium[d]. Idcirco etiam de liberali causa, seu de quæstione libertatis, non compromittitur: vt de ingenuitate, de libertinitate, de fideicommissaria libertate, qoia fauor libertatis est, vt maiores iu-

11 dices habere debeat[e]. ¶ † Accursius etiã tradit[f], nõ posse compromitti de adscriptitia causa, propter l. ne diutius, de agrico. & censib. lib. 11. C. de causa quoq; matrimonij, vt expresse decisum in c. pen. de in integ. restit. apud Gregor. propter periculom quod imminet, ne quis quod Deus coniunxit, velit separare, compromitti non potest, quia nec pacisci potest de ea vel transigi[g]. Nec de populari actione[h], nec de causis alijs meri vel mixti Imperij[i]. Nun de rebus, quibus incapax est qui compromittit: vt si laicus de decimis cõpromittat[k]. Promittitur autem de controoersia beneficiorũ amicabilis compositio, & de electiooe:

12 sed non arbitrium[l]. ¶ † Iudicatur & per arbitrum de rebus & controuersijs quæ tempore compromissi fuerunt, non de illis quæ postea superuenerunt, etiam generali compromisso de controuersijs omnibus facto[m]. Causa quoque restitutionis in integrum per ordinarios, nõ per arbitros finitur, nisi coram illis mota fuerit incidenter[n]. Non compromittitur etiã de causa criminali criminaliter intentata[o]. Si tamen agatur de eo quod interest ciuiliter, potest compromissum fieri pro eo, vt notat Masuer. titul. de arbitr. c. 10. Item non valet compromissum. Sed & de re sua nemo arbiter esse potest in forma iudicij, quia & se facere, iubere,

iobere, vel prohibere non dicitur l. si de re sua, 56. de recep. arbit. P. neq; quisquam sibi ius dicere in 13 foro contentioso potest [a]. ¶ † Compromitti porro potest ab ijs generaliter, qui agere & conueniri possunt: & contra non compromittunt, qui in iudicio esse non possunt, vel eo nomine quo nõ tenẽtur. Veluti mulier alieno nomine compromittens, non tenetur pro pœna propter intercessionem [b], pro qua non obligatur [c]. Idipsum in seruo, qui, quia ciuiliter non obligatur, nec conuenitur nec agit [d], neque etiam compromittit efficaciter: neq; etiam, si alius liber homo cum eo compromiserit, aduersus eum executio fiet [e], ne claudicet ex vna parte arbitrium [f]. Si pupillus vero sine tutoris authoritate compromiserit, non est arbiter cogendus sententiam dicere: quia si contra eum pronuncietur, pœna non tenetur, præterquam si fideiussorem dederit, à quo pœna peti possit, vt Caius & Iulianus responderunt [g]. Item Præfectus ecclesiæ non potest de causa libertatis eius seu exemptionis, in præiudicium ecclesiæ compromittere [h]. Procurator quoque litis, sine speciali mandato compromittere non potest in præiudicium domini [i]: nisi vel dominus ratum habuerit [k], vel esset procurator cum libera, l. trãsactione, C. de transactionibus vel procurator in rem suam, Ioan. Andreas in c. qui ad agendum, in vlt. glos. de procuratoribus Nicol. Boer. decisio. 233. numero 14 decimosexto, & numero decimoseptimo. ¶ † In arbitrio constituendo pœnæ adiectio requiritur, vt cogatur arbiter sententiam dicere [l]. Sicque Prætor in priore parte edicti de arbitriis ait, *Qui arbitrium pecunia compromissa receperit* [m]. Sed non sufficit pœnæ adiectio, nisi quoque accedat compromissum [n]. Et tamen pœna non venit in arbitrium electi, sed est fulcimentum arbitrij, vt etiam arbiter nõ possit sententia statuere, ne pœna 15 petatur [o]. ¶ † Dehinc quod actum tantum est, in compromissum venire sciendum est [p]. Nam vt ait Paulus [q] [*De officio arbitri tractantibus, sciendum est, omnem tractatum ex ipso compromisso sumendum esse. Neque enim aliud illi licebit, quam quod ibi vt efficere possit, cautum est. Non ergo quodlibet statuere arbiter poterit, nec in re qualibet, nisi de qua compromissum est.*] Neque arbiter fines compromissi excedere potest. Stricti iuris enim arbitria sunt, & singulari quodam iure inducta. Ita in multis differunt arbitria à iudicijs, & arbitri à iudicibus, quorum plura notat glossa final. c. cum dilectus. 6. de arbit. apud Gregor. quæ huc non transferam. Adijcitur formæ, vt arbiter diem præstitutum iudicio proferre possit: tunc enim proferre potest vbi formulæ, con-16 sentientibus litigatoribus [r]. ¶ † Quid autem veniat in prolatione diei, & quomodo præferenda sit, docent l. Labeo, l. 30. in princ. & §. 1. l. ne in potestate, 31. l. diem præferre, 32. l. nõ distinguemus. 17 37. §. dies compromissi, de recep. arb. in P. ¶ † Non valet formula compromissi [*Vt quod Titio disceptatori placuerit, id Seius pronunciet*] quia libera facultas arbitri sententiæ non est futura. Ita tamen valebit [*Arbitratu Titij aut Seij fieri* [s].] Solet etiam electio arbitrorum fieri, & in compromisso clausula adijci duorum [*Vt si duo dissentirent, tertium assumant Sempronium* [t].] Potest & compromitti in duos absolute, & si non conueniant, potest illos Prætor cogere ac tertiam certam personam eligere: tutius tamen in imparis numeri arbitros conuenitur [v], quia vix conuenitur post sententias diuisas in tertium: & duo electi simpliciter arbitri, sine clausula, vt tertium certum, puta Sempronium eligant, nec si non conueniant, possunt per se tertium eligere. Quia diuisis sententijs, quilibet vellet suæ sententiæ suffragatorem eligere [x]. Ideo, inquit Ioannes Andreas, satius fiet, si cogantur à iudice de tertio conuenire [y]. Possunt tamen & volentibus contendentibus arbitris tertium deligere, qui tamen amicabilis compositoris habebit nomen seu mediatoris, non arbitri [z]. Quod si in tres fuerit compromissum, sufficit duorũ consensus, si modo tertius præsens fuerit, non aliter [a]. Et plurium sententia obtinebit [b]. Singulareque est, quod refert Vlpianus ex Iuliano, in l. diem proferre, 32. §. si plures, vbi & gloss. notanda ad verbum, *consenserunt*, de recept. arbit. P. Quod si ex tribus arbitris vnus in quindecim, alius in decem, tertius in quinque conueniret, quinque debere præstari: quia in hanc summam omnes con-18 senserunt. ¶ † Et quia multæ ac perdifficiles quæstiones nascuntur de potestate concessa arbitris, num secundum ius tantum, vel ex arbitrio iudicare, & quandiu possint, ideo in cõcipiendo compromisso prospiciendum est, vt clausulæ omnes necessariæ adijciantur. Primum, vt litigantes compromittant pro se & suis hæredibus. 2. Consentiant in arbitros nominatos, tanquam in arbitros & amicabiles arbitratores, volentes & arbitrium recipientes. 3. Dent potestatem examinandi negotium, interloquendi, & definiendi iuris ordine seruato, vel prætermisso, extraordinarie, prout illis melius videbitur, omni die feriato, vel non omni hora, in omni loco, sine scriptis, in scriptis, præsentibus litigantibus, vel absentibus, vel altero illorum. Item cum potestate citandi partes, ad locum, locaque quæ voluerint, contumaciam puniendi, sententiam interpretandi, corrigendi, & mutandi. 4. Quod promittant se obtemperaturos eorum arbitrio & dicto, nec in contrarium dicto vel facto acturos, per se vel interpositam personam, renunciando priuilegijs, legibus, rescriptis quibus contrarium permitteretur, & detur auxilium contra arbitrium pro se & suis hæredibus: idque sub pœna stipulata certæ summæ, interdum pro parte regi, & pro parte litiganti soluendæ, ab eo qui non obtemperauerit, vel appellauerit. Et quod liceat non obstante illa prouocatione ingredi possessionem, vel rem habere adiudicatam ab arbitris, propria authoritate. Iuramentum quoque adhibetur, con-19 seruandi bona fide quæ placita erunt. ¶ † Subinde requiritur pro necessitate arbitrij, vt arbitri susceperint arbitrium, & sciant se arbitros: aliter vero non coguntur sententiam dicere [c]. Et sic tantum tempus arbitrandi compromisso adiectum, incipit currere à tempore quo præsentibus & acceptantibus arbitris compromissum fit, vt notant Petrus de Ferrar. in titul. de libello quo agitur ad pœnam ex compromisso, ad ver. intra duos menses, & plures eius sententiæ Doctores citatos inuenies apud Nicolaum Boerium, decisio. 233. nu. 1. & 2. Nemo porro cogitur arbitrium seu com-20 promissum recipere. ¶ † Cæterum, qui semel receperit, si nolit negotium finire, cogitur per iudicem sententiam dicere: non enim æquum visum est, eum qui vel iam negotia tractauit, & intima nudauit, & secreta aperuit eludere arbitrium, vel ob gratiam, vel ob sordes; vel alio modo corruptum [d]. Cogit autem superior iudex inferiores se, arbitros, non qui sunt in pari aut maiori dignitate [e]. Et in Gallia, contra morosos arbitros impetrantur mandata seu rescripta ad libellos ea

a l. qui iurisdictioni præest, de iurisd. omn. iudi. P. l. Iulianus, de iudic. P. l. 1. ne quis in sua cau. iudic. C.
b d. l. non distinguemus, §. si mulier.
c toto titu. ad Velleian. in P. & C.
d l. seruus ex delictis, 14 & l. seru' effectus. 29. de actio. P. l. quod attinet, de regul. iur. P. cum simil. l. seruus, C. de iudic.
e d. l. non distinguemus, §. si seruus. & l. licet prætor. §. si seruus, de pecul. P.
f l. si cum dies, 9 pe. de recept. arbitr. P. tacit. l. Iulianus. §. effectu. de act. emp. P.
g in l. si pupillus, 42. de recep arb.
h c. cum tempore. 1. de arb. apud Greg.
i c per tuas. 9. de arbit.
k ca. contingit, de transa. l. mandato de procurat. P. l. certe, § si procurator meus, de precar. P.
l d. l. non distinguemus, §. 1 de recep arb.
m l. 3. § ait prætor. eod. P.
n l. litigatores. 11 cum suis §§. & l. 12. & 13. eod. P.
o l. quid tamẽ 25. §. item si arbiter. de recep. arb P.
p l. si cum dies, ne. §. plenum, eod.
q d. l non distinguemus. §. de officio & §. item si iubeat, de rec. arb. P. c. cum dilectus, 6. de arbi. vide Salon in l. Aquilinia. nu. 6. 7. 8. & 9. de transa. P. & in l. curatores n. 10. de offi. procurat. C. æsa P.
r l arbiter ita sumptus 38. de recept arbit. P. vide Boer. dec. 233. num. 19. & seq. vbi tractat materiam prorogationis diei, arbitrij.
s l. item si vnius. 39 § item Pomponius, de rec. arb. P.
t d. l. item si vnus, §. si in duos.
v d. l. item si vnum, §. principaliter, c. ij specialis, de appell. & 2. de arbit.
x c. innotuit, & ibi Andr & Panor. eod. Panorm. cõs. 64. Ang. cons. 84.
y Ioan. And. in d. cap. innotuit, & adfert rationes.
z c. cum à nobis, iuncta glo. ad ver mediatorem de arbi.
a l. si in tres, 20. & l. sicut tribus, 29. de recep. arb. ca. 1. de arbi ca. 1. & 2. eo. ti. in Sex.
b l diem proferre. 32. § & si plures, & l. item si, §. fin. & l. sequen. de rec. arbit. P. argumen l. quod maior pars. ad municip.
c l. 1. §. tametsi, & ibi Bald. de recep. arb.
d d. l. 3. §. tametsi, de recep. arbitr P
e d. l 3. §. fi. & l. 4. & 5. eod.

de causa porrectos, à Curia Seuarchi, in forma communi: qua mandatur arbitro vel arbitris, vt in causa procedant: alioquin is, cuius interest accelerari iudicium, curabit eius authoritate vocari in ius & arbitros & litigantes seu compromittentes, vt videant & audiant declarari nullum compromissum, & litem veniant defensum coram Senarcho, in eo statu quo est vel erat die vocationis seu adiornamenti, vt ait Masuerus, tit. de arbitris. §. 13. incipiente, Item si arbitri. Non cogetur tamē dicere sententiam, si sordes aut turpitudo arbitri manifesta sit: si eum infamauerint litigatores, si spreta eius authoritate ad iudicium vel ad alium arbitrum ierint, mox ad eum redierint. Vlpianus in l. sed & si in seruum, 9. §. fin. & l. litigatores, 11. Paul. in l. vel ad alium, 10. de recep. arbit. P. Repetit Vlpianus in l. licet autem, l. 16. eod. titul. causam, si infamatus sit a litigatoribus: addit insuper, aut si inimicitiæ capitales inter eum & litigatores ortæ sint: si ætas aut valetudo postea contingens ei id munus remittat aut occupatio negotiorum propriorum, aut profectio vrgens, aut munus aliquod Reipublicæ causa. Addit & Paulus & l. & si qua postea, l. 17. Nec si qua incommoditas postea post susceptum arbitrium ei incidat. Sed & si plures sint, qui arbitrium receperint, non vnus cogendus erit sententiam dicere, sed aut omnes aut nullus [a]. Nec omnes quidem si vnus ea litigatoribus bonis cesserit [b]: si sacerdotium obuenerit arbitro, & post arbitrium nō susceperit: si de negotio transactum est, vel res de qua compromissum est interierit, nisi aliquis litigantium in hoc casu intersit [c]: vel si dies sint feriati, in quibus non cogeretur ipse Iudex sententiam dicere, præterquam si dies exempta sit [d]. Item si finitum sit compromissum, ipso die morte, tempore, acceptilatione, iudicio, pacto [e].

21 ¶ † Sententia vero quam cogitur dicere, libera quidem est [f], sed talis esse debet, per quā lis finiatur, de quo videnda l. non distinguemus, §. quæsitum est, de rece. arb. Et ita dicere sententiam existimamus eum, qui ea mente quid pronunciat, vt secundum id, eos à tota controuersia discedere velit [g]: sique de omnibus compromisso contentis iudicauit [h]: quæ pronunciata definitiua arbiter esse desinit, nec eam mutare aut corrigere postea potest [i], ante diffinitiuam autem, potest: & circa accessoria postea etiam cognoscere, vt examinat gl. in l. quia arbiter, 24. de recep. arb. P.

22 ¶ † Quærunt autē plures, num vocatio debeat fieri litigantium coram arbitris qui receperunt arbitrium, & cognoscere volunt de negotio compromisso. Et placuit arbitros posse citare seu vocare absentes [k], vel ad comparēdum, vel ad edendas defensiones, vel alia iudicialia facienda, quod ad iudiciorum formulam compromissa sint. Et ita coram arbitro contestatio fit, testium productio, examinatio, & alia similia iudicialia valida efficacia, & probantia: dummodo is sententiam dixerit in cuius personam compromissum est: non aliter vt ait Vlpian. in l. compromissis, 50. de recep. arb.

23 ¶ † Et dummodo arbitrorum personæ tales sint, in quas compromitti possit, quales sunt omnes qui speciali annotatione legum non prohibentur. Sic Pædius & Pomponius, referente Vlpiano, responderūt, parui referre ingenuus quis an libertus: integræ famæ quis sit, an ignominiosus: tales enim eligi possunt, sicut filiusfamilias [l] etiam in re patris [m]. Est enim hæc iurisdictio vel potestas concessa iudicandi, ex consensu vtriusque partis [n]. Verumtamen prohibetur iure, esse Iudex vel arbiter seruus [o]. Neque in pupillum furiosum, surdum, mutumve compromittitur [p]: neque minor arbiter sit viginti annis ex lege Iulia [q], saltem ex alijs legibus omnino minor octodecim annorum [r], non mulier [s]: nisi sit consuetudo contraria probata [t]: nec dominus rei, de qua compromittitur [u]. Item qui iudex sit, arbitrium recipere eiusdem rei de qua iudex est, in seve compromitti iubere, prohibetur lege Iulia: & si sententiam dixerit, non est danda pœnæ persecutio [x]. Nihil tamen prohibet, quin ipse iudex ordinarius tanquam arbitrator seu amicabilis compositor, possit arbitrari etiam in causis suæ sedis, sed non tanquam arbiter compromissarius [y]. Et ita etiam de consuetudine seruari notauit Accursius [z].

24 ¶ † Finis & rationes arbitrorum sunt eius generis, ac iudicum: & præcipua litium determinatio, vnde effectus prope pares. Sed magis videntur leges detulisse arbitris quam iudicibus, ex eo, quod per arbitros, ordo iuris, qui maxime solet litigatores enecare, & pecunias ex marsupio exhaurire, circunciditur, & breuiores fiunt decisiones. Neque immunem à pœna compromisso adiecta respondit Paulus, qui postquam compromisit, relicto arbitro in iudicium coram ordinario Iudice aduersarium vocauerit [a], quinimo etiam hodie, si constet de compromisso per literas ipsius arbitri, & aduersarius vocatus excipiat de compromisso coram ordinario, Iudex debet remittere ad arbitrum electum litigantes. Et hoc iure vtimur, si arbitrium factum fuerit in forma pœnæ & iuramenti: non autem si ad arbitros, vt ad amicabiles compositores tantum, itum est [b].

25 ¶ † Tuetur enim Iudex ordinarius, arbitrorum compromissa & arbitria, si ea legitima sint. Iure tamē ciuili antiquo, nulla vis erat arbitrij, si compromissum non esset pœnali stipulatione suffultum, neque etiam tunc ex compromisso exceptio nascebatur rei iudicatæ, sed pœnæ petitio [c], quamuis si stipulatio stari sententiæ adiecta fuisset simpliciter, incerti actione quanti interfuisset ageretur [d]. Iure tamen Codicis, exceptio rei iudicatæ datur, in tribus casibus: si post sententiam arbitralem litigantes tacuerint per decem dies sine controuersia: aut si se sententiæ subscripserint, vel expresse aut tacite probauerint eandem: aut si de seruando compromisso iurauerint [e], quod tamen iuramentum prohibitum fuit adhiberi compromissis iure Nouellarum, statutumque nullum sic fieri posse arbitrum, vt cum sacramenti religione iudicet, sed pœnam statui posse, qua præstita liceat à iudicatis recedere [f]. Recipit tamen ius Pontificium hoc iuramentum, & firmat per se promissa sine pœna numaria [g].

26 ¶ † Itaque iure antiquo & Codicis, nulla erat prouocatio à sententia arbitrorum, & ex compromisso iure facto, propter metum pœnæ [h], quia ea soluta recedi poterat à sententia [i]. Et ideo tantum dabatur actio, vt nunc etiam contra contumacem, pro pœna consequenda, etsi dolo malo non obtemperasset [k]: nulla data exceptione, siue bene siue male iudicatum fuisset, & sine spe reducendi sententiam ad arbitrium boni viri [l]. Quia sibi imputare debet qui compromisit, & ita minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet [m]. Committitur & pœna compromisso inserta & debetur per eum, per quem factum erit quominus arbiter arbitretur, & quando, nisi in præ-

a l. item si vnus. 19. §. 1. de recep. arbit. P.
b d. l. Pædius, 6. §. in seruum, & d. l. item si vnus, vbi ratio.
c l. non distinguemus, 17. §. sacerdotio, eo. l. omnes, C. de episco. & cler. § 1. vt cler. apud prop. episco. con. in authen.
d l. ideo Pomponius. 34. § fi. & l. si feriatis. 41. de recept. arb. P. iunge l. omnes, C. de fer. l. 1. eod. P. l. sed & si dies, de iudic. P.
e l. non distinguemus, § summa rei, de arbit. P.
f l. qualem, 22. eod.
g l. dicere sententiam, 21. eo.
h l. qui tamen, 25. eod.
i d. l. dicere, § fin. & l. quia arbitri 24. eo. l. quod iussit, & l. iudex postea quam, de re iudica. P
k Bald. in Alberic. in l. sed interpellatur, §. 1. per illum textum, de recept. arbit. in l. sancimus. Co. Boer. dec. 253. nu. 38. 39. copiose.
l l. Pædius. 7. de recept. arbit. P.
m l. sed & si filiusfamilias. 1. eod.

n l. quin etiā, 6. eod. l. in priuatis, de iud. P.
o l. cum Prætor. eod. l. Pædium, §. in seruum, de recep. arb. P.
p l. sed & si in seruum, 9. de recep. arb. P.
q l. cum lege Iulia. 46. eod.
r l. cum Prætor. §. fi. de iud. P.
s l. quidam, de re iud. P. ca. cū vicesimum, de offic. deleg.
t d. l. fin. vbi ratio, C. de arbit. l. cum Prætor, de iudic. P. diximus paulo antea, quando iudicare possent.
u c. dilecta, de arbit.
x l. penul. de rec. arb. P.
y l. sed & si in seruum. §. si quis iudex, ea infamem, §. si quis, 3. q. 7.
z ca. causam, de electio. ca. cum tempore, de arbit. apud Grego.
a Accurs. ad d. § si quis iudex, l. sed & si in seruum, de rec. arb. P.
a l. si quis rem, eod.
b Masuer. tit. de arbit. §. 1. in pena
c in l. 2. de recep. arb.
d l. diem proferre, 22. §. fin. eod. P.
e l. ne in arbitrio, & l. pen. C. eod.
f §. quia vero multis. de iudic. in authen. auth. decernit, de arbit. C
g c. 2. de c. pactuis. de arbitr. ca. quod liset, 22. q. 1. Et hoc ius seruandum tradit Panorm. in c. 2. de arbit. Bald. in d. aut. decernit.
h l. 1. C. de arbit.
i d. auth. decernit.
k l. ita demū, de rec. arb. P.
l Panor. in ca. Quintauallis, num. 13. de iureiur. Bart. in l. si societatem, § arbitrorum, pro soc. P.
m d. l. diem proferre, §. fin. l. cum mandato, de minor.
p l. sed & si quis. de instit. actio.

in præsentia litigatorum sententia ferri potest: si enim dictum est, ut etiam in absentia eorum pronunciari possit, per eum qui abest stetisse tamen non videtur[a]. ¶ Sed adhibenda distinctio huic contumaciæ, Iuliani & Pegasi, quam refert & explicat Papinianus, in l. si cum dies compromissi, 26 §. si arbiter iussit, & Pomponij in l. arbiter calendis, 45. & l. arbiter ex compromisso, 55. de recept. arbitr. P. Item pœnam debet qui soluendi præcepto arbitri moram fecit, eum distinctione, l. si cum dies, 26. §. final. utrique, 27. & l. Celsus, 28. cum suis §§. & l. sequent. & l. final. de recept. arbit. P. Et qui omisso arbitro ad iudicem ordinarium redit: pœnam debet[b]. ¶ † Ex causis tamen quibusdam, contra sententiam arbitrorum exceptionem dari præter regulam generalem & alia ratione placuit, & ad arbitrium boni viri sententiam esse reducendam. Ut si arbiter ex certis causis inimicus factus, manifeste ante sententiam apparuit, & testationibus etiam conuentus fuerit ne sententiam diceret[c]. Item si sordes, vel euidens gratia eorum qui arbitrati sunt interuenerit, doli exceptio datur, potissimum quando doli absfuturi clausula compromisso apponitur, quæ facit arbitrium plenum[d]. Et si enormis læsio interueniret in ea sententia, contra eam agere licere sine metu pœnæ responsum est, & ita retractandam sententiam per viam exceptionis doli aduersus pœnæ petitionem, quamuis appellatio denegetur[e]. ¶ † Insuper adhuc conclusum est, ut non obstante renunciatione iurata, quod non habebitur contra sententiam arbitri, regressus ad arbitrium boni viri, & non obstante iuramento possit ad dictum arbitrium recurri, & ita per Iudicem reparandum dolum qui interuenerit consilio[f]. Nullo enim pacto fieri potest, ut dolus futurus remittatur[g]: quia pactum illud esset contra bonos mores, & induceret ad delinquendum[h], neque ideo obligat eius iuramentum[i]. ¶ † Et in hoc dolo consilio admisso, consentiunt interpretes sine controuersia. Verum, num prætextu doli reipsa commissi, possit recurri ad arbitrium viri boni & Iudicis contra arbitrium habens læsionem in re, controuertitur. Placet autem mihi Panormitani sententia[k], per quam si renunciatum est regressui ad arbitrium boni viri, non potest quis conqueri ob magnam etiam læsionem. Verba enim renunciationis debent aliquid operari[l]. At si maxima & enormis læsio sit, quia illa videtur in dubio excepta[m], poterit peti reductio ad arbitrium boni viri, vel per appellationem arbitrium emendari: quæ quia sufficere possunt, si legantur apud authorem, non transcribam. ¶ † Iustinianus autem docet, cuius Iudicis authoritate, sententia arbitri executioni mandari debeat, in l. eum antea, l. 5. de arb. nempe per iudicem ordinarium, rei fugientis qui obtemperare contemnit, coram quo, quæ gesta probatave sunt coram arbitris, vim habent, ac si coram ipso gesta & probata fuissent. ¶ † Et proinde fit etiam præscriptionis interruptio, per constitutionem factam coram arbitris, perinde ac si in ordinario iudicio lis fuisset contestata[n]. ¶ † Quid autem in iure Gallico receptum sit, facile cognoscetur, si id in quo abrogatum Ius ciuile, vel in quo interpretum sententiæ non seruantur, indicauero. Ludouicus 12. in constitution. anni 1512. artic. 34. statuit aliquando, ut qui cum pœna compromisissent in arbitros, possent prouocare ad iudicem ordinarium, à prolata sententia: & iterum liceret ab illo ad maiorem iudicem appellare, sed ea lege, ne prius prouocare liceret, quam pœnam compromisso contentam appellans soluisset: cum cautione tamen eam repetendi, si postea arbitrorum sententia improbaretur. At Franciscus eius nominis secundus Rex mense Augusti 1560. edixit, ut iudicia lata per arbitros firma ratave essent, etiamsi pœna compromisso non fuisset addita, neque prius permitteretur appellatio, quam ea fuisset mandata executioni in solidum pro principali negotio, impensis, & pœna si qua adiecta fuisset: sublata spe pœnæ solutæ unquam repetendæ, etiam si sententia arbitrorum pro parte, vel in totum infirmata fuisset. Voluit & ab arbitris appellari Senatum eius diœceseos, non ordinarium Iudicem, nisi de ea summa in sententia quæstio esset, quæ intra fines Præsidialis iurisdictionis esset: quo casu prouocatio ad iuridicos præsidiales defertur. Cauerat quoque idem Rex Franciscus secundus, mense Augusti millesimo quingentesimo sexagesimo, ut sententiæ arbitrorum mercatorum, à iudicibus ordinarijs regijs summarie & de plano demandarentur executioni, sine strepitu iudicij, non obstante intercessione seu oppositione, nec admissa appellatione, perinde ac si transactum esset, vel supremo iudicio res decisa fuisset. Subinde vult, ut si conuenire nolint mercatores de arbitris, cogantur à iudicibus causarum illorum: & si intra dilationem ipsi non nominarint, vel non elegerint, iudex possit ex officio nominare & eligere, sine prouocatione aliqua. Idipsum sancitum in negotijs & controuersijs proximorum pro bono pacis, ut in communi diuidundo, familiæ erciscundæ iudicijs, in litibus bonorum patris, matris, auorum, auiarum, filiorum, nepotum, fratrum, sororum, in casu restitutionis dotis inter sanguine coniunctos: tamen maiores, ut teneantur nominare & eligere idoneos aliquos probosque tres viros ex proximis, vel amicis, vel vicinis ex quorum sententia fiat diuisio, tutelæ redditio, dotis restitutio, aut constitutio. Addit & horum iudicium, eius vis & efficaciæ fore, ut possit mandari executioni per iudices ordinarios locorum, non obstantibus oppositionibus seu appellationibus quibuscunque, & sine illarum præiudicio: Statuens nihilominus, appellationem non prius admitti, quam si re ipsa & in solidum arbitrium fuerit mandatum executioni, nec alibi quam ad curiam supremam eius diœceseos esse appellandum: & si prædicti nolint sponte de arbitris conuenire, cogi posse a iudicibus secundum ea quæ dicta sunt paulo ante de mercatoribus. Hoc ipsum Carolus nonus, anno millesimo quingentesimo sexagesimosexto, mense Februarij in constitutionibus apud Molinenses editis, articulo octuagesimotertio confirmauit, & denuo mandauit arbitrorum prædictam cōstitutionem seruari, in diuisionibus & alijs controuersijs proximorum, seu sanguine coniunctorum, sine quoquam impedimento.

¶ † Sic palam est maximam vim leges gallicas tribuisse sententijs arbitrorum, & parem illis dedisse authoritatem quæ est transactionibus, & summis iudicijs, quod certe accepit vim maiorem à iuramento, quodque seruari potest & debet sine detrimento salutis æternæ[o]. Et variatio improba visa est eius hominis, quem semel in fide unius negotijs approbaueris[p]. Neque etiam incognitum est, omnimodo custodiri debere iusiuran-

Marginal section numbers: 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33.

a d. l. diē proferre. § si quis litigatorum, & sequ. l. 2. C. de arbit.

b l. si quis 16. 35. de recep. arbitr. P.

c l. non distinguemus. §. cū quidā arbiter, eod. facit l. nouissimi. Co. de iudic.

d l. 3. C. de arbitr. l. ita demū. 16. de recept. arbit. vbi notat.

e d. l. non distinguemus, §. cum quidā Panor. in ca. 1. & c. per tuas, de arbit.

f Cyn. in l. eū antea. Cod. de arbit. decis. capel. Thol 167.

g l. iurisgentium. 7 §. & generaliter, l. si vnus, 28. §. illud nulla pactione, de pactis. P.

h l. alia lege, §. elegantes. solu. matr. P. l. conuenire, de pact. dotal. P.

i reg. non est obligatorium. in Sex. d. § & generaliter. l. iurisgentium, ca. inter cætera, 22. quæ 4. c. quanto, de iureiurand. c. 1. de consue. in Sex.

k Panor. in c. Quintauallis de iureiur. col. 2 o. vide Barto. in l. si societatem §. arbitrorum, pro soc. P.

l c. si Papa, de priuileg. in Sex. ca. in his. eod. l. si quando, de legat. 1.

m l. omnes. §. Lucius, quæ in fraud. cred. P.

n d. l. eum antea. 5 § pen. & fi. de arb. C.

o c. quamuis, de pact. in Sex. l. 2. de iureiur. P.

p l. Pomponius, de negot. gest. P.

insiurandum, aduersus eum qui contentus eo fuit cum deferret[a]. Adde pactionem litigatorum, quę æque determinat lites, ac iudicis sententia[b], propter claram fidem obligationis, eius qui potuit se non obligare, nec se committere arbitrio ab initio alicuius, & quæ habet postea necessitatem promissionis exequendæ[c]. Et si male contra se quis putat arbitrium prolatum, debet sibi imputare qui talé arbitrum & iudicem sibi delegerit[d].

34 ¶ † Demosthenes etiam in oratione secunda, aduersus Bœotum, ratione ducta à sententia arbitri, tutum & sine controuersia negotium probat, cum maxime præsente parte & non prouocante prolata fuit. Vbi & sæpe alibi & apud Græcos *διαιτητὴς* vocatur arbiter, & *δίαιτα* arbitrium: eo quod à conciliatoribus istis & arbitris, seu mediatoribus, certæ leges constituuntur dissentientibus, quas si seruare voluerint, putát vitæ concordiam salutarem inducturos. Sic enim *δίαιτα*, victus ratio & modus à medicis dicitur. Vnde forsan & conuentus solennes, qui habentur in Gallia & Germania, dici creduntur *Dietes*, nisi malimus sessiones illas dici, quasi diales, à die stata qua fiunt, quod vero proximius est.

35 ¶ † A iudicibus arbitris Atheniensium, non à compromissarijs, fiebat etiam ex causa absentiæ prouocatio, quod Vlpian. in oratione Demosthen. contra Midiam sic ait, ad verba illa, *τὴν μὲν δίαιταν ἀντιλαχὼν οὐχ ὑπήντησε. ἔθος ἦν τοὺς καταδικασθέντας ἐρήμην, εἰ νομίζοιεν ἀδικεῖσθαι, ἀντιλάχειν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ δὴ ἀναστῆσαι τὴν κρίσιν καὶ φάσκειν, ὡς ἄνευ δίκης κριθῆναι.* Cum arbitri sententiam rescidisset, moris erat, vt condemnati absentes, si iniuriam sibi putarent factam, resortirentur apud Nouemuiros, quod est, culparent iudicium, & dicerent, se de integro velle experiri. Plato libro vndecimo, de legibus, dum de diuortio componendo agit, hos mediatores Iudices esse tradit, qui ex legum custodibus deligantur, qui medij sint cum mulieribus curatricibus connubiorum: quorum sententia, si non possit conciliare male consentientes coniuges, vt perperam adhibita opera, permittantur diuortium facere, & aliam viam, quam arbitri dicti statuant, eligere.

a l. qui iurasse. 26. de iure. ff.
b l. 1. eod.
c l. sicut, de actio. Cod. l. in cómodato, §. sicut commo. ff.
d l. diem proferre, 12. §. stati. de recep. arbit. ff.

---

de Administris Iudiciorum, & Iudicum. Cap. 40.

1 *Apparitores iudicum varij nominis, vnde.*
2 *Executores vnde.*
3 *Cohors quid.*
4 Sergens *vnde dicti, & quot species.*
5 *Satellitum varia nomina. & nu. 6.*
7 *Viator quis, & quibus esset Magistratibus.*
8 *Tribuni plebis non habebant vocationem, sed intercessionem.*
9 *Lictores qui erant. & nu. 10.*
11 *Regij custodes & stipatores. & nu. 12.*
13 *Reges alloqui libere non licuit, nisi per admissionalem.*
14 *Apparitores qui dicantur, de quibus crearentur: & à quibus. nu. 16. & 17.*
15 *Accensorum, & Lictorum differentia.*
18 *Mandata generalia nec dari a iudice, exequendave non sunt ab apparitoribus, & quando possint illa exequi: quo quidem exequantur per se, non per substitutos: testibus adhibitis: intra fines suos: sine excessu: eorum multatio & punitio: eorumque authoritas, vt sint inuiolabiles, & iuuandi. nu. 19. 20. 21. 22. 23. 24. & 27.*
25 *Hostiarij magni consilij vbique in Gallia Prætoriana decreta.*
26 *Executio non fit in aliena iurisdictione sine licentia iudicis proprij.*
28 *Satellitibus in carcerem ducentibus eximentes reum, qua pœna puniendi.*
29 *Literas de manu apparitoris eximens vel confringens, qua pœna puniatur.*
30 *Apparitor dicens se fuisse verberatum, vel sibi adempta mandata, quomodo credatur, & in quantum.*

1 Gent † qui munus publicum gerũt, pluribus administris, vt congrue & expedite mandata exequantur, & occurrentibus negotijs subseruiant. Apparitores dicti generaliter illi, quorum opera vtuntur rectores prouinciarum, Magistratus, & Iudices. Variæ tamen & diuersæ appellationes, vel ratione muneris iniuncti, vel ratione nominis, quo placuit Principi eos insignire, vel ex alijs causis, quę vix epitome comprehendi possunt.

2 ¶ † Cæterum, ea quæ quotidiano vsui expeditam faciant lectionem, breuiter tantum commemorabo. Inuenies itaq; eos administros[e] vocatos, executores[f], ab exequendo, Cæsarianos & Catholicanos[g], quod illi essent in causa Cæsaris, præfecto Orientis per totú Orientem administri: id enim catholicum, vniuersale & generale significat.

3 ¶ † Ité cohortales[h], qui cohorti vel numero certo adscripti sunt. Est enim cohors, militum certus numerus, quæ aut milliaria, peditum 1050. equitum vero 132. vel quingẽtaria, quæ cóstabat 550. peditibus, & equitibus 66.[i] vel proprie militum peditum ducatus, vt equitum turma. Ex quorum tamen similitudine, omnis congregatio plurium, dicitur cohors: & ita Magistratuum etiam comitatus & satellitium, cohors dicetur, & eius administri cohortales, & cohortalini. Sed proprie etiam defensores, & alij iudices, habebant ex statis prouinciarum cohortalibus administros, qui iussa eorum exequerentur[k], dicti & administri, quod causas præparent[l].

4 ¶ † Sunt Lutetiæ & alibi in Gallia, satellites seu viatores, aut præhensores, qui dicuntur *Sergens* ab vno eorum officio, quod incarcerent homines: id enim significat nomen compositum *de serrer les gens*. Quamuis alia sint horum officia, ceu pe vocandi in ius & exequendi iudicia, vigilias & excubias agendi. In duplici genere, nam vel sunt viatores peregrini, seu equites, vel pedites, quos vocant *Sergens a cheual, & sergens a verge*. Tholosæ plura genera sunt horum satellitum, nam quidam regij, vt alibi, qui in potestate regia officium exequendi habent: quidam ciuici, qui vocantur capitolini, & excubiarum, *Sergens des capitols, & du guet*. Cohortales cum familiam habeant propriam & sint sub cohorte præfecti vigilum, quem vocant *Capitaine du guet*, & illius cohortales, *Forrons*, à nomine vulgari *Forrer*, id est, sine ratione & consideratione qualitatis cuiusquam negotium exequi. Quod nomen maxime odiosum scholasticis, cum quibus illi bellum gerunt, nullis conditionibus componendum, vnde illos furones, quasi furiosos vel fures dicunt.

5 ¶ † Quia etiam apparitores iudicum præcepta nunciant, nuncij quoque dicti[m], hos vocant & massarios & baiulos, vt notant gloss. & Bald. ad §. ijs qui causas, de iudicib. in authent. Exceptores, officiales, vt in §. deinde

e vt liquet ex lib. 12. C. n. 52. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60.
f l. ait prætor. §. si executor. de negot. gest.
g l. si pignore. de euictionib. §. triplic. de actio.
g l. pen. §. fin. de bonor. proscript. C.
h titul. de cohorta. libro 12. C. l. 2. de off. præfe. vigil. §. deinde, de defensor ciuitat.
i Alex. ab Alexand. lib. 1. Genial. dier. cap. 5.
k §. ex prouincialib. autem. de defen. ciuit. in auth. coll. 25.
l §. ijs qui causas præparant. de iudic. in authen. coll. 11.
m l. 1. §. nunciatio. de operis nouus nuncia. cum parati, de appell.

6 deinde eos, de defensi. ciuit. in auth. ¶ † Apud Moscouitas seu Ruthenos, *Nedelsnik*, est cõe quoddam officium eorũ qui homines in ius vocant, malefactores capiunt, carceribusq; coercẽt: qui & nobilium numero continentur, vt scribit Sigismundus Liber Baro in comm. rerum Moscouitarum, dum agit de ordinationib. Ioan. Basilij magni Ducis.

7 ¶ † Viator etiam dicebatur antiquitus, Senatus minister, per quem ex agris vel oppidis vocabantur in curiam, vel iudicium: siquidem proceres vt plerumq;, extra vrbẽ Romam, in agris morabantur, & cum in consilium publicum desiderabantur, à villis auocabantur in Senatum, ex quo qui munus illud obibant, viatores à via dicti sunt[a]. Sic Cicero[b] [*A villa, inquit, arcessebatur Curius & ceteri senes: ex quo qui eos arcessebant, viatores nominati sunt. Viatores,* ait Festus, *qui Magistratibus apparent: eo quia initio tribuum omnium, cum agris in propinquo erant vrbis, atque assidue homines rusticabantur, crebrior eorum opera erat in via quam vrbe, quod ex agris plerumque vocabantur homines a Magistratibus, & frequens eorum erat ab agris ad vrbem via.*] Nemo enim est qui ignoret, & viatorem dici eum, qui frequens est, & versatur 8 quotidie in itineribus[c]. ¶ † Viatorũ nomen deinceps ad Tribunorum plebis ministros translatum est, qui illorum iussu quem iussissent apprehendebant: non enim habebant vocationem, sed tantum prehensionẽ Tribun. pleb. quamuis aliquando vsurparint[d]. Cicero pro M. Fonteio [*Cum L. Pisonem C. Gracchus in concionem vocari iuberet, & viator quæreret quem Pisonem? quod erant plures: cogis inquit, me dicere inimicum meum frugi.*] Et in Vatinium, [*Misisti ne viatorem, qui M. Bibulum, ?. consulem in carcerem traheret.*] Habebant & alij Magistratus suos viatores[e], Reges, Consules & Prætores interreges & Magistratus quib. erat imperium, lictores, Liuius in 2. [*Ardens itaque ira Tribunus viatorem mittit* 9 *ad Consulem: Consul lictorem ad Tribunum.*] ¶ † Lictores erant, qui dignitatis insignia præferrent Regibus, & maioribus Magistratibus: sed & illi viatores erãt, vt liquet ex Valgij Rufi scriptis, quæ probat Aulus Gell.[f] Hi enim lictorem dicunt à ligando appellatum esse, quod cũ Magistratus populi Romani, virgis quempiam verberari iussisset, crura eius & manus ligari, vniciuque a viatore solita sint: eumque qui ex collegio viatorum officium ligandi haberet, lictorẽ fuisse appellatum. Quod firmatur ex oratione Ciceronis pro C. Rabirio [*I lictor, colliga manus.*] Erant illa verba iudicis condemnãtis, vt apud Liuium[g], vnus ex Duumuiris in causa P. Horatij post condemnationem. [*P. Horatij tibi perduellionem iudico,* inquit, *I lictor, colliga manus. Accesserat lictor, inijciebatque laqueum.*] Erat & lictoris munus etiam ad mortem exequi damnationem. Idque paulo post apud Liuium oratio patris Horatij indicat, dum prouocatione delata ad populum ait [*Huncccine quem modo decoratum ouantemque victoria incedentem vidistis Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent? I lictor, colliga manus. quæ paulo ante armata imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris huius vrbis: arbori infelici suspende, verbera vel intra pomærium, &c.*] Solebant & lictores, qui præcedebant Consules, fores ędium percutere, quas intraturi erant Consules. Sic Plinius[h] [*Cn. Pompeius confecto Mithridatico bello, intraturus Posidonij sapientiæ professione clari domum, fores percuti de more a lictore vetuit. Et fasces lictorios ianuæ submisit is, cui se Oriens Occidensque submiserat.*] Ita & lictores solebant in omnibus in summa ijs quibus subijciebantur, obtemperare, turbam submouere, ante Magistratus verberare, securi ferire, adstare parati ad omnia, vt etiam Magistratus vix aut raro expedirẽt negotia sui imperij vel iurisdictionis, nisi præsentibus lictoribus, vt iudicijs maiestatem & authoritatem adderent[i].

10 ¶ † Hostiarij seu admissionales curiæ, qui vocantur *Hussiers*, cum lictoribus participant: quia deferunt virgas, & præcedunt incedentes Magistratus, & adstant iudicantibus, in carcerem ducunt iussi, quamuis munus solum carnificis ab illis separatum sit. Et ita etiam lictores ῥαβδούχους dictos seu ῥαβδοφόρους, Plutarchus scribit in Romulo, τὸ δὲ δῆσαι Λατῖνοι πάλαι μὲν λιγάρε, νῦν δὲ ἀλλιγάρε ὀνομάζουσιν. ὅθεν εἴτε ῥαβδοῦχοι λικτῶρες, αἵτε ῥάβδοι βακύλα καλοῦνται, διὰ τὸ χρῆσθαι βακτηρίαις. id est, *Vincire Latini antiqui vocabant ligare, nunc alligare: vnde qui ferebant virgas, lictores, & virga bacula dicuntur, propter eundem vsum baculorum.*] Tradit & quando istis Rhabduchis vteretur Romulus, dum ait [*Purpura ornatus incedebat, & in sede conspicuus sedens dabat populo iura, iudiciaque exercebat. Habuit autem lectos iuuenes ad custodiam sui corporis qque quod regi quotidie præsto forent, à celeritate ministerij celeres nuncupatis, præcedebant alij baculis submouentes vulgum, loris etiam accincti, vt quos iuberet Rex continuo comprehensos vincirent, &c.*] Rursum in Problem. [*Cur lictores dicti sunt? an quod petulantes colligabant? Hi enim lora in sinu gestantes Romulum sequebantur.* Ἀλλιγάρε, *autem alligare plerique Latinorum dicunt, qui vero pure loquuntur, ligare. An C. interpositum est, cum ante sine C. litores dicerentur, quasi publici quidam ministri. Nam* λῆτον, *nostris etiam temporibus, publicum est, multis Græcorum & legibus scriptum esse, neminem vt ita dicam latere puto.*] Tiro tamen Ciceronis libertus, lictores vel à lino, vel à licio dictus scripsit: licio enim transuerso qui Magistratibus, inquit, præministrabant, cincti erant, vt notat Philippus Beroaldus, in commentarijs ad lib. 9. Apulei Asini aurei. Sic etiam pro ministris eorum qui habent imperium & præhensionem, ῥαβδοῦχοι ponuntur in Actibus Apostolorum[k], dum scribitur. ἡμέρας γενομένης ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ῥαβδούχους, &c *Die facta, miserunt duces virgiferos scilicet viatores, lictores, apparitores.* Admissionales hostiarij proprie dicũtur, qui aditum dant ad Magistratus, qui arcent à subsellijs litigantes importunos, vel turbam in subsellia irruentem, pacemque indicunt auditorio, dicti malosferi alicubi.

11 ¶ † Vtaderant Athenis, Thesmotetis forum implentibus, & foro funibus circundato in ambitum quinquaginta pedum iussu Regis, ministri publici, ne quis iudicio non indigens accederet[l]. Habebant Reges stipatores & protectores qui sibi adstarent, & parati ad mandata essent milites præsentiales equites & pedites. Dionys. Halicar. in 2. & Plutarchus in Romulo satis explicant, Romulum videntem iuuenum manu sibi opus esse ad tutelam corporis, & quorũ in reb. vrgentibus vteretur ministerijs, trecentos robustissimos ex nobilissimis familijs delegisse, commendatos curiarũ suffragijs, denos per singulas curias, vel à celeritate ministerij celeres dictos: vel à duce primo illorum cui nomen id fuerit, cui tres suberant cẽturiones, & illis rursum alij minores præfecturas obtinentes, qui per vrbẽ hastati ipsum assectabantur & iussi exequebantur ministeria: in militia vero antesignani erant & protectores, egregiaque eorum opera existebat in prælijs, quod primi inirent pugnam, & postremi se reciperent:

Equites

a Colum. 1. de re rustica.
b Cice. de Senect.
c L. heres absens. 19 § proinde, de iud. P. l. licet, §. in sacris, nau. caup. stab. &c. P.
d Gell. lib. 13. cap. 12.
e in l. fin. de iudic. P. l. magis puto. § illud quæri potest. de reb. eo. qui sub tutel. &c. P.
f Gell. lib. 12. cap. 3.
g Liu. in 1.
h Plin. lib. 7 c 30
i L. ego § de manumiss. vindic.
k Actuum Apostol. cap. 16.
l Iul. Pollux lib. 8. ca. 4. paratic. 14.

Equites quidã, vbi campus eſſet ad equeſtre certamen accommodus: pedites vero in aſpero ſolo & inuio. Quem morem Romulum accepiſſe à Lacedæmonijs ait Dionyſius, apud quos generoſiſſimi quique iuuenum erant in regia cuſtodia, quibus Reges vtebantur, protectoribus equeſtri atque pedeſtri pugnæ idoneis. Sic Virg. lib. 1. Æn. Didonem ſtipatam iura reddentem ſtatuit:

Tum foribus diuæ media teſtudine templi,
Septa armis, ſolioque alte ſubnixa reſedit.

Tempore Cæſarũ erant Præfecti prætorio[a], loco Tribunorum Celerum, dehinc Magiſtri militum Præſentialium peditum & equitum, & protectores vtriuſque ſcholæ, maximæ authoritatis, cum Conſulari & clariſſimatus dignitate[b].

a l. 1. de offic. præf. prætor. Cod.

b l. 1 de domeſt. & protector. lib. 12. C.

12 ¶ † Sunt & Principi noſtro Gallico, ſtipatores & celeres, tum alienigenæ haſtati pedites, tum etiam nobiles ducenti, olim tantum centeni *δορυφόροι*, qui Regem comitantur. Vtriſq; dux illorum Magiſter cuſtodiæ, dictus, horũ Princeps vel dux nobilium, Cẽturio Prætorianus. 13 ¶ † Aditus Principis nõ facilis eſt, nec eſſe debet, qui enim ſancte & iuſte imperat, multorum inuidiam in ſe concitat: ſic proditores & temerarij, impijq; & importuni plures, arceri à conſpectu Principis debent. Et proinde facti ſunt admiſſionales, ianuæ Præfecti, hoſtiarijve Principis: quorum officium erat admittere intra cubiculũ volentes ſalutare & alloqui Principem. Tamen Lampry. in Alexandro eum laudat, quod ſalutaretur patente velo admiſſionalibus ſubmotis. Ammianus Marcellinus vocat Magiſtrum admiſſionum, eum qui præerat huic officio. Xenophon quoque. Cyripediæ meminit apud Aſtyagem Regem eius fuiſſe officij quendã Sacam, qui quos oporteret ad Aſtyagem deduceret, intempeſtiuos arceret. Refert & Herodotus in 1. Deiocem Regem primũ Medorum, regia conſtructa cauiſſe principio, ne quis ad Regem ingredi permitteretur, ſed per nuncios cuncta tranſigerentur: adeo vt nec conſpici Regem à quoquam fas eſſet. Quod apud Reges obtinuit, ad Magiſtratus tranſlatum eſt, & eorum admiſſionales conſtituti ſunt à Rege. Suntq; iidem & ap-14 paritores & adminiſtri. ¶ † Apparitores quippe quamuis dicantur omnes qui Magiſtratuum imperio præſto erant[c], vt lictores rapientes in carcerem[d], præcones, interpretes, accenſi, carnifex, & ſimiles plures, quos enumerat Sigonius lib. 2. de antiq. iure Ro. c. 15. tamen qui perpetuo in iure dicundo apparent, ipſis Magiſtratibus apparitores dicuntur ſignificantius, quos vocamus, *Huiſſiers a verge.* Val. Max. id ſubindicat[e]. [*Eſt & illa quaſi priuata cenſura, maieſtas clarorum virorum ſine tribunalium faſtigio, ſine apparitorum miniſterio, potens in amplitudine ſua obtinenda.*] 15 ¶ † Accenſos quoque miniſtratores Catoeſſe ſcribit[f]. Var. officium accenſi & nomen his verbis demonſtrat. [*In commentarijs conſularibus ſcriptum ſic inueni. Qui exercitum imperaturus erit, accenſo dicit hoc: Calpurni voca in licium omnes Quirites huc ad me. Accenſus dicit ſic, omnes Quirites in licium viſite huc ad iudices. C. Calpurnium dicit, voca ad conuentionem omnes Quirites huc ad me: Accenſus dicit ſic, omnes Quirites ite ad conuentionem, huc ad iudices. Deinde Conſul loquitur ad exercitum, impero qua conuenit ad comitia centuriata. Quare hic accenſo, illic præconi dicit, hæc eſt cauſa. In aliquot rebus idem, vt Præco accenſus acciebat: à quo accenſus quoque dictus. Accenſum quoque ſolitum ciere Bœotia oſtendit, quam comœdiam alij eſſe dicunt: hoc verſu: vbi primum Accenſus clamarit meridiem. Hoc idem Coſconius in actionibus ſcribit, Prætorem accenſum ſolitum tum eſſe iubere, vbi ei videbatur horam eſſe tertiam, inclamare horam eſſe tertiam: itemque meridiem & horam nonam, &c.*] Varie ſentiunt de Accenſi declinatione latinitatis diſputatores[g]. Putat enim Varro, in 6. de lingua Latina, à Cenſeo, quod ſint à cenſura & poteſtate pendentes eius cuius miniſtri ſunt: vnde & dicti Cenſores. [*Adcenſi*, autem Feſto, *dicebantur, qui in locum militum ſubrogabantur: dicti ita, quia ad cenſum adijciebantur.*] Sed Varronis hic magis quadrat ſententia: vel à ciendo dictos, quod cierent vel vocarent quos iuberet Conſul, & horam iudicij & comitiorum nunciarent. Vt videamus quoque nunc etiam in curijs ſupremis, tempore audientiæ aperiendæ, per hoſtiarium percuſſione virgæ, vel alio modo ex procuratorum aula, ipſos aduocatos, procuratores & clientes in auditorium mox referandum vocari: ſubinde vero diſſoluendo conſilio hora decima, vel quinta promeridiana audita: ſignum ab iiſdem percuſſo pluteo vel ſcamno eadem virga abeundi dari. Et virga illa noſtri hoſtiarij, Accenſos Conſulum videntur referre, cum accenſi à lictoribus differre videantur: quod accenſi non ferrent faſces, vt lictores. Idque indicat Suetonius Tranquillus, de Iulio Cæſare loquens[h] [*antiquum etiam retulit cũ eſſet Conſul morem, vt quo menſe faſces nõ haberet, accenſus ante illũ iret, lictores pone ſequerentur.*] 16 ¶ † Accipiebãtur iſti apparitores ex cohortibus interdum militum prouincialium, interdum de alijs perſonis huic muneri idoneis. Et viles fere erant horum perſonæ, & ex ſeruorum genere, quod colligi poteſt ex Strabone[i], & Gellio[k], qui ſcribunt Romanos, abeunte Annibale, Brutios ignominiæ cauſa à Romanis prælijs quibuſdam antea ſuperatis, non milites ſeribi ſtatuiſſe, nec pro ſocijs haberi, ſed Magiſtratibus in prouincias abeuntibus parere, & miniſtrare ſeruorum vice. Idem & aduerſus Picentos & Lucanios obſeruatum qui viatorum & tabellariorum loco habiti ſunt. Et munus certe lictorum propemodum infame eſt, ligandi & præhendendi, vimque inferendi neceſſitatem habens. Omitto plura quæ ipſi inter exequendum coguntur audire & pati, præter animi ingenui mentem. Statutum etiam in Gallia, ne ſatelles ſeu nuncius eſſe poſſit clericus, ſed laicus tantum, aut clericus coniugatus: eique lex impoſita, vt veſtem variam vel virgatam deferat vt agnoſci poſſit, fideiuſſoresve det idoneos, qui ſoluere poſſint, ſi quid perperam malitioſe, aut cum culpa ſua damni dederit[l]. Ipſeque nonniſi idoneus admittetur[m]. In Curia tamen ſpirituali, ſolent clerici & perſonæ eccleſiaſticæ, decreta ſuperioris epiſcopi ſignificare perſonis eccleſiaſticis, puta citationes, monitiones, excommunicationes, executione armata relicta brachio ſeculari implorata. Quia vero longiſſime Bartholomæus Chaſſanæus proſequitur qualitates quæ prohibent, ne quis fungi poſſit officio apparitoris ſeu nuncij, in §. 6. ad ver. *des meſſagers & ſergeans*, à numero nono, vſque ad nume. 59. titul. *des iuſtices & droicts d'ſcelles*, in conſuetud. Burgund. plura non adſeram hac de re, ſed ad eum te relegabo.

17 ¶ † Nuncij iſti & apparitores vel creabantur à Magiſtratibus pro ſua iuriſdictione, aut dabantur ab eo qui Magiſtratum & iuriſdictionem conſcendebat. Iure communi, quilibet Iudex, ſiue ordinarius, ſiue delegatus creat & eligit diſcretione præuia ſibi apparitores qui eius mandata exequi poſſint[n]: ſed & arbitri, per nuncium ſua

c l. apparitores, de exact. tribut. C. l. 1. C. de ſport. l. cũ clericis, de epiſc. & cler. C.
d d. vlt. Reg c. 19.

e Valer. Max. lib. 2. ca. fin. in princ.

f Varro libr. 5. de ling. Latin.

g idem & li. 6.

h Suet. in Iul. Cæſ. c. 20.

i Strabo, in 5.
k Gel. lib. 10. ca. 3.

l in ſtylo Caſtelleti tit. des Sergeans, art. 14. conſtitut. Franciſc. I. ſur les cauſes & ſceſſeſ, art. 19.
m conſtit. Carol. 5. art. 6. l. per Thraciam. de cohortalib. lib. 12. C.

n ca. paſtoralis, 27. § item cum rotorum negotiorum, de off. delegat. & ibi Bald. Idem & Salic. in l. 2. de ſport. in. C. §. neceſſarias, de iud. in auth.

sua mandata exequi possunt [a]. Poterât antiquitus Senarchi & alij Iudices in Gallia, apparitores seu viatores creare, donec constitutione regia prohibitum fuit, & cautũ, vt qui à Senarchis vel eorum iuridicis creati essent, si vellẽt viatoris fide & potestate vti impetrarẽt codicillos eius officij à Rege. Idipsum de alijs à reliquis regijs iudicib. creatis statutum [b], ijq; ad certũ numerum pro necessitate arbitrata redacti, singulisq; adscripti locis & curijs, vt & apud Romanos factum legimus, l. 2. & 3. de apparito. Proconsf. & lega. lib. 12. C. l. 1 de apparito. Comit. Orient. lib. 12. C l. per Illyricum, de cohortal. d. lib. 12. Quare & Francis. I. prohibuit [c], ne huiusmodi apparitores darẽtur posthac à Magistro seu Præfectis aquarum, vel nemorum. Permissum tamen est dominis territoriorum iuridicis, & qui iurisdictionem altam (vt vocant) habẽt, habere pro exercitio, & executione rerum suæ iurisdictionis viatorem seu apparitorem, quem vocant Baiulum, si consuetudo talis obseruata sit: nam in creatione horum officialium, seruandus
18 est mos antiquus, alias perperã fit [d]. ¶ † Officium hoc secundum formulas præscriptas legibus, & constitutionibus regijs, & mandata iudicum illi a commissa exerceri debet. Nam sine mandato Iudicis nemo vocari, exhiberi, vel affligi debet [e], quin & illa mandata esse debent nominatim de certis, & pro certis concepta. Neque ex mandato generali vocare aut exequi potest apparitor: neq; mandatum etiam à iudicibus generale concedi debet [f]. Et proinde recte constitutum edicto regiu Ludouici 12. c. 60. anni 1513. mense Iulij, ne darentur posthac à Iudicibus mandata generalia *de debitis*, quæ erant generalia ad omnia debita: neve darentur guardiæ generales. Sic Iason etiam resoluit [g] post Angelum, non esse à iudicibus dandam generalem licentiam capiendi quoscunque debitores: in quo si peccetur, & apparitor exequatur, nullum multæq; obnoxium est quod ge-
19 stum erit. ¶ † Sed & quod alioquin recte gerere potest & exequi apparitor, exigit mandatũ in scriptis præcedens, iure communi, quo possit constare de potestate, vt non credatur regulariter iudici asserẽti ita illud commisisse, potissimum si de vocatione agatur, vel alio actu cõtrouerso [h]. Quanquam soli nuntio aliquando credi relatum sit, etiam in magnis negotijs [i]. Obtinuit autẽ communi vsu idipsum, si de leuioribus ageretur causis, vel stylus obseruatus & consuetus scripta non requireret, vel si de præhensione comperti in flagitio ageretur [k]. Fertur tamen Senatusconsultis inhibitũ, ne iubeant Episcopi viua voce citationem [l].
20 ¶ † Probantur vero mandata seu commissiones vocandi, exequendi, vel aliud agendi: per literas, per Iudicem, vel eius actuarium subscriptas, vel sigillo iurisdictionis, vel Iudicis, vel Regis sigilla-
21 tas, ex more cuiusque fori. ¶ † Adhęc iubet Ludouicus 12. constit. anni Domini 1499. artic. 15. vt ipsi apparitores per seipsos mandata iudicũ exequantur, non per substitutos, vel vicarios, indicta secus facientibus pœna nullitatis eorum quæ gesserint & multæ. Idq; etiam constituit Phil. Pulcher art.
22 23. ¶ † Placuit etiam deinde, vt testato quæ gesserint in breuiculum conscribant, tesserantq; iudici & suo chirographo subscribant. Vt enim fraudibus illorum obuiam iretur, neve litigantibus, in quos mandata exequuntur, calumniandi daretur locus, recte sancitum est, vt, ni velint pro nullo gestum haberi, duobus testibus præsentibus, illorumque nominibus cum loco originis scriptura comprehensis, & relatione factum confirment, & subscribant, relicto apographo eis contra quos exequuntur, quod vocant, *Coppie en double* [m]. Et si illi non aderint, antigraphum affigant foribus, vt redeuntes denunciationis certi fiant, vel ex gestis, vel inquisitione adhibita, cũ testibus quos de-
23 nunciationi adfuisse refert scriptura [n]. ¶ † Obseruandum autem est, iure scripto Romanorum non licuisse apparitoribus designatis certis Iudicibus vel Magistratibus ad alterius prouinciam vel curiam, vel officium transire: sed oportere suo ministerio esse intentos [o]. Sic etiam in hoc regno, apparitores ibi habent ex officio potestatem, vbi ordinantur & præficiuntur. Siquidem non vbiq; officio apparitoris fungi possunt, nec in omnibus: sed tantum in præscriptis locis, & limitatis, cuiusq; assignatis. Alij enim sunt Senatelus ja adscripti, alij curijs supremis, & eorum mandatis, hostiarij videlicet curiæ supremæ: alij recuperatorum libellorum ad basilicam: alij aquarum: alij traiectorum: alij nemorũ causis: alij foro præfecturarum: alij vicariorum seu Vigueriorum: alij Castellanorum: alij salinorum, officialium & alio-
24 rum votis. ¶ † In quibus Princeps illis fines potestatis, & velut territorium attribuit, quos non licet illis transgredi [p]: vel si trãsgrediantur, perperam & nihil agunt, possuntq; comprehendi & castigari à Iudicibus loci in quorum excedunt territorio, & extra potestatem quippiam semere amoliuntur vel exequuntur [q]. Eo adhibito temperamento, vt viatores seu apparitores Regij non possint ab alijs, quam Iudicibus Regijs castigari, ob spretam veniæ petitionem exequendi, quod vocant pragmatici, *pour n auoir demandé licence d' executer, ou pareatis*. Verumtamen licebit cuilibet Iudici apparitorem retinere, & iubere coram se sistere, vt de mandatis seu commissione doceat, ratione cuius executionem parat [r]. A iure cõmuni, quod in Gallia seruari etiam Faber tradit [s], priuilegium apparitorum est: vt coram alio conueniri non possint, quam coram eo cuius ministerio addicti sunt: & ita etiam Ioannes de Platea annotat [t], ne à ministerio, cui deputati sunt, auellantur [v]. Sed hoc in alijs criminibus, quam in officiando apud alios Iudices, & in præiudicium iurisdictionis illorum commissis, cum vnicuique iudici liceat etiam pœnali iudicio iurisdictionem tueri [x], & cognoscere etiam contra alienigenas in sua iurisdictione delinquentes [y]. Cognoscet & proprius iudex de delictis ministri & officialis sui: igitur, in reliquis, & de his quoque, si is remittatur ei à iudice in cuius territorio abutebatur munere, vt solet fieri. Ita enim statutũ generaliter est in omnibus officialibus & accensis, seu administris, vt sub eo Magistratu & præside conueniantur, ad cuius prouidentiam & illorum officia & ministeria noscuntur pertinere. Sit exemplum in fabricensibus, qui conueniuntur coram Magistro officiorum, ad cuius curam armorum fabrica & ministeriales fabricenses pertinent [z]: dummodo iudex, sub quo apparitor reus versatur, sufficientem habeat iurisdictionem cognoscendi de controuerso crimine vel negotio de quo appari-
25 tor interpellatur, non aliter [a]. ¶ † Receptũ tamen est in hostiarijs seu apparitoribus Prætoriani seu Magni consilij, vt mandata consilij eius exequi possint vbique in Gallia, sine alia veniæ petitione exequendi. Quia certum non est territorium consilij Prætoriani, & de causis sibi attributis totius Galliæ notionẽ habet, & proinde exequi illi libere

a l. sed & interpellatur, §. 2. & l. diẽ proferre, §. 1. de recep. arb. P.
b l. quicunque chartas, & seq. de cohort. lib. 12. C. l. in his officijs, de diuers. offic. eod. lib. 12.
c Franc. 1 ord. des eaues & forests, art. 12.
d l. non tantum, de decurion. C Bartol in l. actuarios, de numera. & actuar. lib. 12. C. Chassan. ad §. 4. des iustices & droicts d' icelles ad verba messagiers & sergens, nu. 7.
e l neminem. Cod de exhib. reis, ca. 1. de iudi. Ioan. Faber, in §. 2. de pœn. temer. litig. l. cum clericus, de episc. & cle. C. Guid. Pap. dec. 62. nu. 1.
f Angel. in d. l. neminem.
g Ias. in l. si. 2. collat. de edic. D. Adrian. col. vide Chass. vbi supr. nu. 61.
h c. quoniam contra, & ibi Ioan. Andr. de probatio.
i §. 1 ibi, per nuntium, & ibi Barto quomo. in las. maiest. cri. proceden. sit, in auth. in extrema. c. pendentiam, de offic. deleg.
k Bartol. in l. neminem, de exhib. reis, C. Panor. in c. cũ non ab homine, de iud.
l Boer. ad §. 35. de iurisd. omn iudic. in consuet. Bitur.
m const. Franc. I. ann. 1539 artic. 22.
n facit l. 4 §. prætor ait de damno infec. P. l. aut qui aliter quod vi aut clam in P. vide Guid. Pap. q 447.
o l. si cohortalis & l. vallus. & l. fin. de cohortal. lib. 12. C. l. 1 de appar. pret. præf. annon. l. 1. de diuers. offi. eo. li. l. quicunq, periculo, de excepto eod lib l. 2. de excep & l. in prouincijs, de numerar. d. libr. vbi ratio, & in l. consulta diuersa, C. de testa.
p vide Bart. in l. 1 de offi. consul & in l. 2. §. pęctudes, de requir. reis, P. Guid. in Pap. q. 416.
q Ioan Fab in l. 2. C de offic. præto. vrb Gui. Pap. q 318.
r Imber. lib. 1. instieu. forens. circa princ.
s Ioan. Fab. in d. l. 2. C de off. præf. vrb
t Ioan de Platea in rubr de apparitor. præfe. vrb lib 12. C. tit. 50 & probat l. 2. de offi. magi milit. li. 12 C titu. 32. l. officium, de assessor. in ff
v l. 1 de decan. lib. 12. C. titul. 27 l. pen. de silentia. lib. 12 C. tit. 16.
x l. fi. de offic. eius cui mand. est iurisd. P l. si quis ex aliena, de iudic P. l. 1. de iurisdi. omn. iud P.
y l. 3. de offi. præf. in P l 1 & authen qua in prouincia. C. vbi de crimin. agi opor. l. 1. vbi Senat. vel clariss. C.
z l pen & fin. de fabricens. lib. 11 C tit. 9.
a l. fin de re milit lib 12. C. l. Magisterie, de iurisd. omn iud. C.

libere licet quę statuta sunt. Cum & vbiuis locorũ in Gallia iudicare hoc consilium possit, vtpote

26 quod curia stata non sit. ¶ † Alioquin communi iure communi receptũ est, iudicem nõ posse mandata sua exequi in aliena iurisdictione per alium, quam per nuncium illius prouinciæ vbi est iudex [a]. Et proinde venia seu licẽtia exequendi in aliena prouincia imperrari debet, vel à cancellaria regia, vel à iudice seu domino loci, vel per eius apparitorẽ executio fieri debet. Extat tamẽ constitutio regis Francisci eius nominis 2. anni 1560. mensis Augu. qua cautum est, quia regij omnes iudices nomine & authoritate eiusdem principis & monarchę iudicãt, vt omnia placita supremarum curiarum, & iudicia præsidialium, Senarchorum, & iudicum regalium: itẽ decreta, commissiones, seu mandata eorum, & codicilli cãcellariarum in caulis ciuilibus vel criminalib. imperrati, exequutioni mandari possint in quacunq; parte regni, sine necessitate postulandi veniam vel licentiam, & vt constitutio loquitur, *sans que les parties soyent tenues de demander aucune permission, placet, visa, ne pareatu*, a curia qualiber parlamenti, Senarchi, præpositi, aut aliorum Iudicum vel eorũ vicariorum: & si quis prætextu eius, quod nõ fuerit impetrata venia vel licentia exequendi, impedierit exequutionem mandatorũ, statuitur, vt is obnoxius sit omni damno & expẽsis remoratæ executionis: & insuper, vt si appellatio ob id, vel alia de causa interponatur, à prædicta executione, ne ea alibi quã coram eo à quo mandata processerint, tractetur & agitetur: inhibita eius rei notione omnibus iudicibus alijs quam mandantibus, qua intercessio seu oppositio, vel appellatio obijciatur exequẽtibus, prohibita omni cognitione & potestate iudicis eius loci, in quo exequutio fit. Quædam curię contemnunt hanc constitutionem, sed certe cum ea sanctissima sit, videbunt qui clauũ tenẽt, abusum hunc castigationem mereri. Verumtamen vbi qui intercessit ad eum qui tulit edictũ accersitus est, litem ad suum forũ reuocare, nihil eum si debeat

27 prohibet. ¶ † Apparitorum potestas, ex persona principis qui eos hac facultate donat exequendi, perpendenda est, non ex propria persona, non secus quam Legatorum: vt etiam sacrosancti & inuiolabiles videantur, & omnes ciuitates, pagi, homines ve, cuiuscunq; sint generis, interpellati ab illis opem ferre, non possunt impune negare auxilium, alioquin tanquam regiam authoritatem contemnentes, arbitraria pœna plecti à iudicibus possunt, vt cautum consti. Molinensium Carol. 9. art. 33. cautum etiam eadem const. est, art. 31. vt qui ab apparitoribus virga seu caduceo per illos deferendo tanguntur & iubentur eos sequi ex mandato Iudicum, statim veniant: & ni venerint, habeantur pro reis conuictis eius criminis quo arcessuntur. Vetitum in art. 32. ne aduersarij intersint exequutionibus huiusmodi ne rixarum occasio oriatur, prohibetur: neve comitentur alij apparitores, quam testes ei negotio necessarij. Quod si quis eos iniuria, dum officium exequuntur, affecerit, capitis pœnæ obnoxius est, & manus ei amputatur in Gallia: excepta patria Delphinali, vbi pecuniaria pœna ex corporali debitori cõstatur, vt disputat & probat Guido Papæ decis. 557. Tractat & Bartolus, in l. si quis, §. si quos. de pœn. P. in

28 l. si non comitij. C. de iniur. ¶ † Porro, si quis eximat à manu satellitũ in carcerem ducendum, punitur secundum l. addictos, C. de episc. audien. Et tanquam reus maiestatis [b]. Sed & qui exemit debitorem confessum aut conuictum, tenetur non aliter quam si pro eo fideiussisset [c]: alioquin punitur pœna legis Iuliæ de vi priuata [d]. Et Vlpian. ad edictum, *Ne quis eum qui in ius vocatus est vi eximat*, ait, in eum qui vi exemerit, in factum iudicium dari, in quo non continetur quod in veritate est, sed quanti ea res est ab actore æstimata, de qua cõtrouersia est: si modo cum effectu exemerit: nam si non obstante conatu eximendi quis adductus sit, cessat edictum [e]. Velut si locum illud nõ habet, secundum Offilium & Paulum Iurisconsultos, si persona quæ in ius vocari nõ potuit, exempta est: quia sine, si deliquit qui vocat, non deliquit qui exemit [f]. Et fortius dicendum est, non videri vi exemisse eum, cui sit ius ibi non conueniri [g]. Quę tamen mihi vera videntur ratione actoris, ad cuius instantiã Iudex mandauit apparitori comprębendi, vel duci, vel vocari exemptum, vt non possit is tunc agere iure contra eximentẽ, sed mutua compensatione delicta acturis & eximentis tollũtur [h]. Cæterum ratione exequentis & mandantis, delictum nõ potest excusari: quia eius erat cognoscere, num vocatus esset suę iurisdictionis: vocati autem partes, non contemnere debent autoritatem vocantis: Legati enim cæteriq;, qui reuocandi domum ius habent, ij ea sunt causa, vt in ius vocati veniant priuilegia allegaturi [i]. Neque peccat apparitor, si ex forma mandati exequatur [k]: quia nudum ministerium cũ authoritate principali exercet. Et proinde violentia & temeritas delinquentis vel eximentis, compensari non potest cum facto iudicis vel apparitoris, quia in eo non est dolus: & compensatio non fit, nisi cum eo qui delictum commisit [l]. Sed neque delicta publica compensari possunt, quia vnusquisque ex delicto ad pœnam soluendam Reipub. obligatur. Respu. autem nõ dicitur delinquere, quia vindictam reposcit malefactorum [m]. Atque maxime interest Reipub. mandata iudicum & Magistratuum executioni demandari: & ne elusoria fiant edicta, siue bene siue male pronunciata sint, propter authoritatem publicam [n]. Quum liceat corã iudice eodem, aut superiore, si quid per errorẽ aut suggestionem falsam aduersarij vel iniuste aliter statutum sit, ita per Magistratum & nõ per priuati temeritatem emendare [o]. Neq; est singulis concedendum, quod per Magistratũ expediri potest & debet [p]. Si quis etiam reum dignum morte exemerit, recte rescriptum est capitali pœna puniendum, quia supplicio publico eum eripuerit [q]. Et Paulus, legis Iuliæ de vi priuata, crimen ait committi, cum cœtum aliquis & cõcursum fecisse dicitur, quominus quis in iudicio produceretur [r]. Martianus vltra, lege Iulia de vi publica caueri respondit, ne quis reum vinciat, impediatve, quominus Romæ intra certum tempus adsit [s]. Vlpianus quoq; eum hac lege de vi publica teneri vult, qui dolo malo fecerit quominus iudicia tuto exerceantur [t]. Itaq; qui obstiterit executioni, qui eam impedierit, vt rebellis iustitiæ & principi, punitur atrocioribus pœnis in Gallia maxime.

29 ¶ † Sed & qui literas curię Parlamenti vel Cancellariæ vel alterius iudicis, quibus mandata exequendi cõtinentur ademerit, vel extorserit de manibus apparitoris, falsi pœnis subijcitur [u]. Multo magis si fregerit, quia corrupti albi Prętoris pœna tenetur [x], vel alia arbitraria [y], habita ratione facti, & quo animo factũ est: non secus ac si sequeretur, de eo qui statuas principis deiecerit vel cõfregerit [z]. Etenim imaginis principis impressione solẽt sigilla-

a Bart. in comment. ad extrauag. ad reprimendum, ad ver. per nuncium, quo in cri. les. maiest. proced. sit in authen. sacit §. deinde, de defen. ciuitat. in auth. §. à diuo Pio, de re iudica. P.

b l. cuiusque, §. fin. ad legem Iul. maie. P. vide de hac pœna, Guido Pap. dec. 179.

c l. [illegible] de [illegible] b. in C. tit. [illegible]

d §. compe[illegible] & [illegible] Bart. vt omn. obed. iudic. [illegible] in auth.

e l. si per alie. §. §. 1. de [illegible] ne quis eum qui in ius vo. est vi ex. lib. 2. P. titul.

f l. 1. §. Offilius, eod.

g l. 2. eod.

h l. viro & [illegible] soc. solu. matri. P. [illegible] fin. §. fin. de eo per quem fac. eri. &c. P.

i l. si quis in alienam, de iudic. in P.

k Bald. [illegible] nouit. de appellatio. Ioan. And. [illegible] de [illegible] ca. [illegible] de offi. de[illegible]

l [illegible] P. & l. si [illegible]

m l [illegible] qui. P.

n l. [illegible]

l. si neq. [illegible] loc. [illegible] de bon. qui Cod.

o l. [illegible] C. de iudi[illegible]

p l. [illegible]

q [illegible]

r Ma[illegible] in l. lege [illegible]

s l. [illegible] dolo [illegible] eod.

t [illegible] Pap. dec. [illegible] Bal. [illegible] qui [illegible] quod. [illegible] iud. P.

x d. l. si quis id quod & ibi Bald. l. hod. c. ad leg. Cornel. de fals. P.

y Ioann. Fab. in §. pœnales, de acti[illegible]

z vide distinctiones in l. 4. §. fin. & l. non contrahit. § qui statuas, & [illegible] fur. ad leg. Iuliam. maie. P. l. si quis impu. maled. C. l. pen. & l. fin. C. de stat. & imagi.

sigillatæ literæ authoritatem recipere. Et Ioann. Gallus in decisionibus arestorum quæst. 12. refert quendam famulum Magistri Guidonis Beaulaigue, fuisse multa honoraria & pecuniaria damnatum, ob iniectionē manuum in apparitorem, quē vocant servientem. ¶ † Cæterum quamuis olim crederetur relationi gestorum ipsius apparitoris: tamen quando se dicebat vel iniuria affectum, vel verberatum, vel literas sibi seu mandata fuisse erepta non illi credebatur omnino, sed illius relatio pro denunciatione habebatur, vt posset de eo delato inquiri, non autem ex delatione, vel relatione illius posset quis damnari, quod iure statutum videtur *in l. ea quidem, C. de accusat.* Hodie quoque idipsum verum est, quum non simplici relationi executoris credatur, nisi duorum ad minus testium præsentia ea roboretur: idq; iustissimis de causis, ne cui fraudi via aperiatur. Multo minus fides ei habebitur, si dicat sibi iniuriam factam fuisse: nam tunc & in causa propria suspectum est testimonium: neq; admittitur, nisi in quantum, propter eam relationem iubere debet Iudex de relatis inquiri, data licentia reo etiam contrarium probandi [a]. Et ita resoluit Guido Pap. decis. 557. Sunt enim apparitores eatenus priuilegiati, quatenus secundum mandata munus obeunt: at si abutantur, vel insolentius se gerant, vt est huiusmodi hominum genus, vt plerumque insolens sit & temerarium, castigandi diligenter sunt & acriter, ne inde oriatur iniuriarum occasio, vnde iura nasci debent [b], & grauiorem pœnam meretur, qui priuilegio fulcitus, eo in perniciem alterius vtitur [c]. Et priuilegium meretur amittere, qui concessa sibi abutitur potestate [d]. Executores mandatorum Magistratuum, seu apparitores, nudi & simplices sunt administri, nec debent vel latum vnguem excedere mandata, nullam enim habent cognitionem [e]: ideoq; multo minus excedere possunt [f].

a iuxta l. optimam. § sic de contrah. & comm. stip. C.

b l. meminerimus, C. vnde vi. c auth. presbyteri, de episc. & cler. C.

d in l. Iudæos, & ibi gl. de Iudæ. C. l. qui sine, de neg. gest. P. ... priuilegiū, 2. ... 3.

e executoris, C. ... 1 ... tore. 4 & ibi gl. de appell. & rela. P.

f l. diligenter, manda. P. c. cū dilecta, de rescript.

de Scribis & Amanuensibus. Capvt 41.

1 *Scriba iudicum qui, & notarij. Synonyma & species quales eligendi. nu. 2. 3. 4. & 5.*

6 *Senatus amanuenses & scribæ. & nu. 7.*

8 *Amanuenses iudicij à quibus creentur: & eorum leges, num. 9.*

10 *Scribarum officia & munera per constitutiones indicata. Qualia Athenis. nu. 11.*

12 *Scriptura & scribarum finis & causa.*

1 Inter † administros necessarios Magistratibus & iudicibus, scribæ, exceptores, seu amanuēses, vel ab actis, & magistri scriniorum annumerantur: ij autem sunt, qui dicta actave excipiunt, & inquisita omniaque iudicialia bona 2 fide describunt [g]. ¶ † Erant notarij, qui per notas quæ in iudicia dicerentur citos excipiebant, excepentes. Vnde & notarij nomen habent ταχυγράφοι. Et, vt est apud Martialem [h],

Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

3 ¶ † Sed de notariis & notis postea agetur. Dicitur & plerumque qui inseruit iudiciis, γραμματεὺς, scriba, ὑπογραμματεὺς, actuarius, graphiarius vulgo à verbo γράφω, scribo: tabularius, totque sunt fere species horum, quot Magistratus quibus inseruiunt, & ratione horum maiores vel minores: ratione etiam negotiorum quæ describunt diuersæ nomenclaturæ, libellares, epistolares, memoriales, criminales, ciuiles, præsentationū, audientia-4 les, &c. ¶ † Quocirca pro magnitudine & pondere seu dignitate negotij, personarum ad hoc munus habetur delectus, quorum explorata sit diligētia fides vel capacitas pro negotio expediendo. Hoc officium vile fuit apud Græcos aliquando: vnde per contumeliam Æschines vocatur à Demosthene [i], ἀλιτήριος γραμματεύς, pestifer scriba. Vide & hoc munus tabulis publicis excipiēdis destinatum, & idcirco fere de seruis publicis istis ministris præficiebantur vt plerunq; [k]. docet Arcad. & Hono. id emēdarunt & inhibuerunt, ne serui hoc munus obirent [l]. Summa quippe fides requiritur in personis quarum scripta habitura sunt formam publicā & authoritatem, vt nō immerito de personis magis probatis huic officio prouidendum fuerit. Quare paulatim re melius considerata, cœpit scribarum ordo honestus haberi, vt ex Cice. orat. 5. in Verrē liquet. Et Iustinianus [m], ea probatis iam viris, habere defensores ciuitatum voluit Amanuenses, constitut. 15. Nouel. *περὶ τῶν ἐκδίκων, de defensoribus,* ἔχει δὲ τῆς ... τάξεως ἔχειν καὶ ... ἀνθρώπους ... καὶ δύο ... id est, *Et habeāt,* scilicet defensores ciuitatis, *ex cohorte illis prouinciæ destinatum exceptorem futurum illis in ministerio, & duos cohortales qui ab ipsis iudicata exequantur.*] Et rursum, Nouell. 82. *περὶ τῶν δικαστῶν, &c. de iudicib.* τῶν τὰς δίκας παρασκευαζόντων ... id est, *vt qui lites præparant eadem forma exsistentibus, vt hactenus definitum est: vnoquoque iudice duobus vtente amanuensibus, & duobus qui lites præparent & introdu-5 cant [n].*] ¶ † Erat apud Cæsares Primicerius notariorum, sub cuius cura erat notitia omniū dignitatum & administrationum tam ciuilium quā militarium. Erant & notarij Principis, qui decreta eius antequam publicarentur, & perfecta essent, conscribebant & celabant aliis quam viris grauissimis, vt constat ex formula notariorū apud Cassiodorum, lib. 6. variar. c. 16. Et tandem transiuit in officium certum munus scribæ, quod ante mercenarium erat, vt ait Ælius Probus. Et Adrianus, teste Spartiano in eo, ab epistolis & à libellis equites Romanos habuit, vnde & hoc munus postea honorabile magis, legimusq; eos qui tēpore Imperatorum eorum rescripta, placita, edicta, mandata, & pragmaticas sanctiones scribebant sacro encausto, dictos eo nomine, & scripsisse dictata à Quæstore sacri palatij: iisdemq; fuisse subadiuuas & adiutores libellēses, epistolares, scrinij memo-6 riales adiutores primicerios [o]. ¶ † Notarij Imperiales dici possunt Secretarij Regis, quorum erat priuilegium, vt vbiq; instrūmenta authentica cōficere possent, vt notat Bart [p]. Fuerunt aliquando in Senatu Romano ex Senatoribus delecti scribæ, qui singulari fide pollerent. [*Itaque*, inquit Cice [q]. *introductis in Senatum indicibus, constitui Senatores qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa prascriberent. At quos viros? non solum summa virtute ac fide, cuius generis facultas in Senatu maxima, sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendi facillime quæ dicerentur persequi posse: C. Cosconium, qui tūc erat prætor: M. Messalam, qui tunc Præturam petebat: Pu. Nigidium: Appium Claudium: credo esse neminem, qui his omnibus aut vere referendis, aut etiam scribendis putet in-*

g c. quoniam contra de probat. §. hæc qui lites, de iudic. in authen.

h Mart lib. 14. Epig. 208.

i Demosth. orat. de Corona.

k l. 2. rem pup. sal. fore, P.

l l. generali, de tabul. li. 10. C.

m § ex prouincia, de defens. ciuit. in auth.

n §. iis qui lites præparant, de iudicib. in auth.

o vide de his omnib. l. præcipue ... & §. nostri vero, de appel. C. l. fin. de diuer. resc. C. l. hac parte, & præpositus sacri C. l. eos, de excus. mili. ... de proxi. ... infac. pala. ... l. C. l. sacri. §. hoc autem, de diuer. rescri. C.

p Bar. in l. 2. de off. procons. P.

q Cic. pro Sylla.

genium defuisse.] Adhibebantur autem tum maxime scribæ isti authentici & temporanei ex Senatoribus, quando Senatusconsultum tacitum faciendum erat: nam eiectis curia scribis communibus, eo tempore vnus ex Senatoribus officium scribæ explebat, ne quid forte proderetur, vt ait Iulius Capitoli. in Gordiano. ¶ 7 † Et alium etiam fuisse in Senatu Romano Amanuensem, dictum Rectorem decumanarum, non erit difficile colligere ex epistolis per Theodericum Regem Gothorum scriptis, vna Capuano, 21. altera Senatu, 22. apud Cassiodor. lib. 3. Variar. Nam in 21. concedit rectoram, vt vocat decumanarum, Capuano viro illustri: & in 22. explicat, quid ei concesserit. [*Capuanum*, inquit *spectabilem virum æstimatio nostra respexit, qui curiæ vestræ sententiam maioris natus facundus educeret. & senatus sermones conscientia puritate seruaret: vt actus illos mundo celeberrimos sua reddat integritate laudandos.*] 8 † In suprema Parisiensi & Tholosana Curia, sunt notarij & secretarij curiæ, qui ex constitutione etiam antiqua Carol. VII. art. 104. assiduitatem habebant in Curia iniunctam, vtque gnauiter & diligenter incumberent expeditioni delegationum seu commissionum & mādatorum Curiæ. Fuit amanuensis seu secretarius cōsilij magni seu Prætoriani, vna cum collegio Senatorum institutus, vt constat ex constitut. Ludo. XII. ann. 1498. Actuarij seu amanuenses præficiuntur interdūm Iudicibus, qui notarios vel viros idoneos fideique probatæ sibi eligunt, pro actis excipiendis [a]. Interdum Principes vel domini iurisdictionales, eligunt & officia conferunt, eademque per loca iurisdictionum, quæ ab eorum ditione pendent, distribuunt. At Honor. & Arcadius CC [b]. prohibent iudicibus qui statam habent iurisdictionem, ne sibi eligant cancellarios, [*Periculo enim*, inquiunt, *primatum officij, cancellarios sub fide gestorū ex eodem officio electos, iudicibus applicari iubemus.*] Sed nec in Gallia ordinario iure licet curiæ, sed tantummodo actuariis qui singulis tribunalibus præficiuntur actis describendis, neq; illis nisi vni amanuensi acta describenda delegare, ex constit. Ludo. XII. art. 30. ¶ 9 † Quæ tamē leges sint præscriptæ actuariis & amanuensibus, vsus facile docere poterit. Illæ tamen maxime reducuntur ad duo præcipua capita, vt fide primum & cum diligentia acta conscribant, & expediant. Iustinianus in §. quæ vero aguntur ab eis, de defensorib. ciuit. in auth. conqueritur de iudicibus, quod non curarēt hoc munus scribarū in istis perseuerare, & ita conqueritur, primum, vt quæ ab ipsis agerentur, instar actorū non essent, nec confici iuberent acta monumentorum, si quid eis iuberēt superiores iudices, per omnia eis inseruientes & eorū nutibus. Item, q̃ si quod monumentum aliquando cōficerent, illud venondarent: & postremo, quod nullum haberent archiuum, in quo gesta apud se reponerēt, & ita deperiret quod apud illos fieret, quæ ne fierent postea, cauet & emendat. In Gallia actuarij munus (quod licitatione redemptoribus conceditur, vt prouentus domanij regis in ærariū eius inferatur) nonnisi idoneis conceditur. Et si is qui licitatione vicerit, talis non reperiatur, temerariam resarcit licitationē, ex constit. Lodo. XII. an. 1499. art. 60. Cauet ideo & Franciscus I. ne actuaria, seu vt dicunt *les Greffes* vna vni generali redemptori locarentur, ne ipse pluribus subinde negotiationis causa sublocaret [c]. Leges præscriptæ illis, ne actuarij ad libellos rescribant, nisi ex curiæ decreto [d]: regesta actuum iudicialium conficiant, veluti ephemerides [e]: dum curia sedebit, adsint, nec tunc temporis expeditioni decretorū vacent [f], edicta curiæ nō euulgent, antequam penes se litis acta habeant: nec subsignent edicta sententiarum alibi, quam in vno proprioq; regesto conscripta. Et si abesse eos contigerit, eorum nomine qui subscribat eligant vnum, eumque solum [g]. Non dent acta, quæ vocant *procés*, cuipiam Senatori vel consiliario iudicij habendi vel referendi causa, quin potius per distributionem curiæ & iussu Præsidis statutum sit: idque propter fraudes [h]. Recipiant acta iudicialia & edicta seu iudicia: ad illorum enim onus & curam pertinet ratio omnium actorum, siue producantur siue edantur à litigantibus, siue repetantur, vt neq; apud acta iam cōclusa & instructa edictorum teneantur copiā facere litigantibus vel aliis ea consilio, iniussu curiæ, sineq; subscriptione recipientis [i]. Et hinc est, quod causæ apud actuarium non eduntur instrumenta, nisi cum repertorio vel inuentario [k], vt sciatur quid edatur, quidve in iudiciū venerit. Exigunt insuper constitutiones, vt assidui sint actuarij [l], cancellarios habeant & scribas ab auaritia immunes, pro illis alioquin responsuri, vtque 10 nihil pro opera sua accipiant. ¶ † De actuario criminali, vide constitut. Caroli VIII. & Henrici II. publicatā 4. Aug. 1550. art. 1. *Sur le reglement de la iustice criminelle.* De actuario præsentationū, stylum parlamenti, *des Greffiers*, art. 3. 4. 5. De actuariis cameræ seu curiæ rationalium vel computorū & eorum munere, constit. Henri. II. *Sur les finances*, editam 22. Decemb. 1557. De actuariis ordinariis sedis Præsidialis, Henric. II. constit. *Sur l'ampliation de l'edict de creation des Conseillers, Magistrats, & Iuges Presidiaux*, 6. April. 1551. de actuariis appellationum, Curiæ Præsidialis, & eorum munere, constit. Hēri. II. mense Iulij, 1552. publ. Parisiis an. 1552. mens. August. art. 6. De actuariis electorum, quos vocāt *les Esleus*, vide constit. Ludoui. XII. *Sur le faict des aides*, art. 12. 24. 33. 34. De actuariis insinuationum, in sedibus iudicum regiorum constitutis, eorumque munere & potestate, abunde in constit. Henri. II. *Sur les insinuations*, mense Maij, 1553. & mense Martij, eiusdem an. De actuariis & tabulariis impositionis foraneæ tractationis, constit. Francis. I. *Sur l'imposition foraine.* De actuariis salinorum, constit. Franc. I. *Sur le faict de la gabelle*, art. 4. Stylus insuper parlamenti de munere & officio ciuilium & criminalium actuariorum, docet & stylus cuiusq; iudicialis fori, atq; melius quam referri possit, qd amanuensibus & exceptoribus, aliisque scribis obseruandum sit, planum facit. Siquidem omnibus iurisdictionibus & negotiis publicis fere adhibentur scribæ, & vt diuersa sunt negotia, sic cuiusque actuarij diuersa erunt officia, & diuersi fi-11 nes. ¶ † Iulius Pollux lib. 8. περὶ γραμματέων, tradit, scribam vnum Athenis delectum ad tabulas seruandas & decreta: alium secundum, ad seruandas leges: item antigraphum, quem dicimus *Contrerolleur*, primum delectum, sed postea sorte creatū, qui omnia transcriberet, & apud Senatum deponeret. Erat & Græcis γραμματεὺς vel ὑπογραμματεύς, seu scriba publicus vel cācellarius, cuius officium erat δίκας γράφειν, id est, iudicia in acta referre, easdemque si poscerentur lectitare: vt Aristophanes innuit in Nebulis,

ὁ μήτε γράψαιτο τὴν δίκην ὁ γραμματεύς.

Id est:

Nunquam scripserit hoc iudicium amanuensis.

12 ¶ † Omnium amanuensium & scripturarū principalis

a vt in l. quoniam cōtra falsam, de prob.

b l. nullus iudicum, s. de assess. domest. & Cancel. iud. C.

c const. Franc. I. sur la reformation de la Iustice de Normandie, art. 34

d const. Carol. 8 art 105.

e const. Ludo. 12. art. 1. or. 1499

f const. Caroli 7. art. 9.

g const. Ludo. 12 an. 1499 art. 9 [illegible]

h Carol. 7 ordinat. art. 10

i Francis. 1 ordin. sur la iustice de Normandie, artic. [illegible]

k const. Ludo. 12. sur le faict des aides, [illegible] Franc. 1 sur l'abbreuia. des procés, art. 32.

l const. Caroli 8. art. 9. C[illegible] 9. in constitution Amoboise [illegible] 77.

palis finis & ratio est, memoria gestorum, ne ea interpolari vel mutari possint, & vt constet quid actum sit [a]. Et ita curare maxime debet iudex, vt sit salua rerum probatio [b]. Inito honore consulatus cum M. Bibulo, Iulius Cæsar primus omnium instituit, vt tam Senatus quam populi diurna acta conficerentur & publicarentur [c], hoc est, vt ait M. Sabellicus [d], curauit vt quæcunq; cum populo aut in curia agerentur, eodē die quo mota essent, ad exitum perducerentur, perductaque in publicum referrentur. Quo sane instituto, omnem lōgioris cōsultationis adimebat facultatem. Et Vopiscus, ex actis populi & Senatus, se historiam sumpsisse scribit. Sic Plinius, *Tablina*, inquit [e], id est, χαρτοφυλάκια, vel χαρτοφυλάκια, *codicibus implebantur & monumentis rerum gestarum.* Scriptura memoriam longiorem gestorum excipit: fides publica & publicatio, immutationem, veritati præscriptę prohibet [f], ne clandestinis & domesticis fraudibus quæ actis publicis inscripta vel insinuata sunt, adulterari possint [g]. Et quodam ea malitiis hominum poterat corrumpi vel negari, publicatione facta fidem indubitatam accipit in posterum veritatis [h], si modo coram competenti iudice fiat publicatio & insinuatio [i]. Et hinc insinuationum formulæ originem habuerunt. Et olim iure Romano adibatur Iudex, aperiendi testamenti, vel alterius vltimæ voluntatis causa, actis publicis apertione consignata, secundum morem locorum [k]. Quod & in donationibus [l], alibíque receptum est [m]. Ita & authoritate Iudicis per publicam personam transcripta tantam habent vim, quantam authographa, ex quibus transcripta fuere [n].

a l. contractus, de fid. instr. C. l. contrahitur, de pignor. l. nō figura, de act.
b l. census, de probat. P.
c Sueto. in Iul. Cæs. c. 20.
d Sabellic. ad d. c. 20. Sueto.
e Plin. lib. 35. c. 2.
f c. quoniā cōtra, de probat.
g l. data supridem, C. de donat.
h l. in donationibus, C. eo. l. 2. & l. testamēta omnia, C. de testam.
i l. consulta diualia, C. eod. l. repetita, & leg. placet, de episc. & cler.
k l. 1. … & fina. quemad. testa. aper. C.
l in l. donationem quas parētes, C. de don. int … & vxor. l. in hac l. secundum, C. de donat.
m vide quę insinuati debeāt hodie apud aduarium insinuationū cōstit Henrici II. mens. Mar. an. 1553 & in cōst. Molinens. cap. 10. 1 X. art 58.
n c. 2. & fin. de fid. instru. l. fin. causas, de diuers. rescr. C. l. si quis in aliquo, C. de eden.

de aliis Notariis, seu Tabulariis publicis. Caput 42.

1 *Scribæ alqs personis, quam Magistratibus necessarij, & sequen.*
2 *Legistæ, Tabularij, & tabelliones qui, & tabellionum munus nu. 3. & 10.*
4 *Notarij Gallici varij, regij & apostolici, Academiarum, capitulorum, vile munus. quis possit esse notarius, & à quo creentur, nu. 13. 14. & 16.*
5 *Notæ notariorum, & itum probent, nu 6. & 7.*
8 *Notariorum minuta.*
9 *Instrumenti ingrossatio & in mundum reductio, quid.*
11 *Tabellionum & notariorum in Gallia alteratio.*
12 *Insinuationum actuarij qui sublati.*
15 *Notarij apostolici à quo examinentur, & cui iurent.*
17 *Notarij officium sibi vsurpans qua pœna puniēdus, Leges notarijs in præscribendis actibus datæ. De quibus vetatur illis contractibus perscribere: & quæ contractibus inserenda, ex constitutionibus regijs, & iure. nu. 18. & 19.*
20 *Notarius quibus tenetur edere & ostendere protocolla.*
21 *Instrumenta quando dicuntur esse in forma authentica, iure ciuili & Gallico.*
22 *Notarij certis locis designati & adscripti.*
23 *Notariorum inducendorum causa, & finis.*
24 *Notarius num emendare possit quæ scripsit, & quomodo, & in quibus possit.*
25 *Rasura scripturæ quando falsi suspicionem habeat.*
26 *Instrumentorum per notarios conficiendorum leges Gallicæ quædam nouæ, & testibus dicentibus, minus vel plus dictum quam scriptum, quomodo credatur.*
27 *Protocolla Notariorum quando faciant fidem in iudicio.*
28 *Notarij mortui protocolla quomodo in mundum redigantur.*

1 CVm † diximus monumenta & probationes rerum gestarum conseruari scriptis, scribas quoq; alijs personis quam Magistratibus necessarios per se constat. Habebat ita & Quæstor Scribas, vnde & Scribæ Quæstorij [o]. 2 ¶ † Erant Logistæ, qui rationes cōficiebant, ac data & accepta in tabulas referebant: vnde & Tabularij, Logographi [p], Boëthi illorum subadiuuæ: & illorum consilium, Medogrammatei: & rationū 3 distinctores, Diastolæ dicti [q]. ¶ † Tabelliones etiā & Tabularij à tabulis, quibus olim scriptitatum fuit [r]: vnde Tabellionatus officium [s]. Fuerunt & fide publica donatæ quædā personæ, quæ conuēta, & priuatis literis inter priuatos pscripta, pub-4 licæ fidei dedicabant. ¶ † Tabelliones quoq; à Iustiniano dicti [t], qui vulgo in Gallia dicuntur Notarij, à notis quibus solent volūtates priuatorum excipere, vt postea latius & ad formam authenticam perducāt. Ita enim Notarius Græcis σημειογράφος, qui per signa nota sibi fere tantum, vt dicunt per abbreuiaturam scribit. Vt de notis Iulij Cæsaris, quibus interdum scribebat, quibus celaret omnibus mādata, refert Suetonius Trāquillus [v]. [*Extant, inquit, & ad Ciceronem & ad familiares domesticis de rebus Epistolæ, in quibus si qua occultius perferenda, erant per notas scripta, id est, sic structo literarum ordine, vt nullum verbum effici posset: quæ si quis inuestigare vellet, aut persequi quartam elementorum literam, id est, d, pro a, & proinde reliquas commutet.*] Est quædam ars notariatus, scribēdi scilicet per notas, & celeriter excipiendi, vt exceptorum, qui in auditorio Iudicum, Aduocatorum partium & Iudicum sermones & sententias præscribunt, qui notis maxime 5 vtuntur, sibiq; cognitas confingunt. ¶ † Solet inde vulgus vocare Tabellionum primas exceptiones & præscriptiones informes, notas [x], factas psidentibus conuenientibus, aut in præsenti negotio, quas deinceps transcribunt in proprio codice notarum. Dicunt & hanc notationem vel notam, Schedam originalē, à Græco nomine σχίδη, quæ sunt assulæ & fragmenta, quæ fabri materiarij à lignis quæ dolant decidunt, à verbo σχίζω, findo, scindo, seco: vnde σχίδος & σχίδαξ, & per diminutionem σχίδιον. Solent interdum Notarij id dicere, *Le breuillard.* Itali vocant hanc tabellionum primam notam, *Bastardellum*, Cuius scripturam se nō probare, ait Baldus [y], quod explicat Lanfrancus [z], quando notæ non sunt cognitæ alij, quam notario, quæ fit in hunc modum breuioribus adiectis notis. *Talis Petrus, talis loci, vendidit, &c. talem rem, &c. Martino, &c. præsentibus talibus, &c. Renunciauit, &c.* Iniquum enim esset illis fidem adhibere, quæ propemodum nihil significant, vel quæ in diuersas clausulas trahi possunt, vnde abiit in prouerbium pro re periculosa, *Et cætera notariorum.* Quod facetè exprimit quidam Italus in facetiis vulgari idiomate scriptis, dictus *Piouano Arlotto.* Interrogatus enim, quam orationem singulis diebus Deo dicere oporteret, respondit, cum lecto surgeret post pater & aue dicendum: *Segnor mio Iesu Christo guardate me da furia de villani, de guaz ambaglio, di medici, da cetere de notas, &c.* Albericus autem ait, ad l. contractus, de fid. instrum. C. Si in dicto Bastardello sit apposita indictio, vel annus Domini, & signum

o apud Sueto. in Claud. Cæs. c. 46.
p l. 1. & tot. tit. de tabella. scri. & logogra. lib. 10. C. tit. 69.
q de quibus omnib. in d. l. fina. eo tit. C.
r Fels. in c. fraternitatis, de hær. c. lat. in l. primos, col. 2. de eden. P.
s c. licet, s. ne cler. vel mona. secul. negot. se immisc.
t l. contractus, de fid. instr. C. Nouell. de tabel. in auth.
v Sueto. in Iulio Cæsar. c. 56.
x vt in c. cum P. Tabellio. de fid. instrum.
y Bal. in rubri. de fid instru.
z Lanfranc. ad c. quoniā contra, ad vel instrumentorum productiones, ou. 2. de probat.

6 notarij, fidem plenam fieri ex eo [a]. ¶ † Quia censetur notarius simpliciter rogatus, & apposuisse clausulas consuetas [b]. Quare & faciet plenam fidem quod in libro notarij extenditur, quodq; vocant *imbreuiaturam* [c]. Quid porro continere hæc imbreuiatura debeat, docet Alex. 2. vol. Consilio. 7 cons. 51. ¶ † Vocant & istas primas completas descriptiones, exceptis vulgaribus clausulis quæ omnibus contractib. similibus apponi solent, Protocolla, πρωτόκολλα, i. prima mēbra, vel primas mēbranas: quæ postea latius extendi debeāt, & facilè sine dāno conuenientium à solo notario suppleri possint, vel dicemus cū duplici λ & ο πρωτόκολλα, protocolla, à glutine: q. istæ primæ annotationes frusto membranæ exceptæ, postea conglutinentur & iungantur in vnum volumen per excepto-8 rem. ¶ † Dicitur enim gluten κόλλα. Solent etiam Notarij plures, hæc præscripta prima minutis literis excipere: vnde & vocant illa excepta, *les minutes*, in quibus, si quid inter contrahēdum vel explicent vel corrigant vel addant qui conueniunt, vel alij qui interueniunt notarij vtuntur, inducitur, 9 corrigitur, & additur. ¶ † Quare postea, habita relatione ad minutatim prius scripta, q. in forma probāte exscribitur, instrumentum dicitur ingrossari vulgo: & habita ratione autographi, primis lituris & correctionibus quodammodo maculati, illa transcriptione scriptura dicitur in mundum redigi [d]. Cuius tamen veritatis probatio ad primam scripturam extēsam & minutam refertur, si de fide ingrossati dubitetur. Et proinde Francis. 1. eius nominis Rex optimè cauit, integra conseruanda nec confringenda protocolla, vt ad illa recurri possit, si de fide complen instrumenti dubitetur [e]. Si enim protocolla & instrumēta ingrossata producantur eiusdem negotij, sibi inuicem fidem abrogantia, potius protocollo credendum est [f]. Item si arguatur de falso instrumētum, debet protocollū 10 exhiberi [g]. ¶ † Personarū quę conuētiones priuatorū perscriberent aut fide publica donarent, nō vnū solum est proditum genus: nam aliquando Magistratus municipales pscripsere instrumenta pactorum [h], in quorum locum suffecti Notarij, veluti exceptores cōuentorum: quibus additi tabelliones, veluti eorū officij exactores, qui perscripta prima & excepta, authoritate donarent, vt in 11 tit. de tabellio. in auth. Nouel. Iustinianeis. ¶ † Ita aliquādo in Gallia Caro. 7. lege publicum munus notarijs ademit, & tabelliones instituit, qui tamē possent pro pactorū præscriptione & exceptione sufficere, vel delegare notarios, q singulis trimestribus contractuū instrumenta tabellioni deferre tenerētur, in publicas authenticas tabulas redigēda, & vt haberent publicū authoramentum. Idq; statuit mense Quintili, an. 1433. Sed & hic abrogauit postea tabellionū muneras & remāsit notariorū authoritas, cum potestate excipiendi obligationes & alios actus, & in mundū reducendi. Verum Ludou. 12. an. Dom. 1512. art. 62. numerum notariorum esse definiuit ex inquisitione Senatchorum & Balliuorum, & arbitrio officiariorum Regis. Franciscus iterum eius nominis primus, restituit tabelliones per edictum, *Des notaires & tabellions*, eosq; distribuit per Castellanias, Senatchias, & iurisdictiones, cum sigillis ordinarijs, ad sigillandas obligationes & sententias: cum iis quoque restituit officia sigillatorum, & custodum sigillorum, voluitque Notarios illorum esse administros & veluti substitutos, neve tabelliones alios quam Notarios regios excipiendis actibus subrogare possent, contra quam aliquando ex arbitrio subrogabant. Præfixit & singulis quantum mercedis pro præscriptione & authoramento capere possent, & quantum in ærariū Principis pro sigillo transmittendum. Inhibens omnibus notarijs, ne instrumenta pactionum vel obligationum in mundum reducerent, sed id munus tabellionibus relinquerēt: exceptis Notarijs ciuitatis Parisiorum, quos eo priuilegio donauit, vt & emolumento, vt loquitur, præscriptionis & ingrossationis seu Instrumenti authentici conficiendi, potirētur, nullo tabellione inibi creato. Sed displicuit postea hoc tabellionū munus, veluti populo onerosum, & notarijs restituta integra potestas plene, acta, obligationes, & alia excipiendi, & grossandi. Atq; recente const. comitiorū Aurelianensium habitorum, art. 85. abrogata tabellionum officia per 12 Franc. 1. & post per Henricum 2. introducta. ¶ † Et art. 86. insinuationum quoque actuarij [illegible] ablata authoritas insinuandi in iudices ordinarios, exceptis actuarijs insinuationum rerū & personarum 13 ecclesiasticarum. ¶ † Notarij dicūtur regij, qui hac authoritate donantur publica præscribendarum conuentionum, obligationum, & excipiēdorum testamētorum, & actuum fide publica insigniendorum, qui tantum de rebus temporalibus actus præscribunt. Pro spiritualibus namq; quibusdam excipiendis, alij sunt notarij qui dicuntur apostolici qui procurationes ad renunciādum, & de aliis in curia Romana faciendis acta conficiunt, & fidē adhibēt actus eius muneris circa spiritualia. Sunt & Notarij capitulorum & academiarum qui Secretarij dicuntur, in institutione eius officij fidei 14 faciendæ authoritate donati. ¶ † Notarij persona, quamuis de idoneis huic muneri deligenda sit, tamen vilis habetur, vtpote omnium seruitio & obsequio necessario exposita [i], & vile eius officium dicitur [k], vt etiam Notarij munus suscipiens perdat priuilegium officij [l]. Nec Notarij possunt esse Decuriones [m]. Prohibitum & Ecclesiasticis ne tabellionatus laici munus exerceant [n]. Interdictum & Procuratoribus curiarum suprematum, ne munus hoc exerceāt. Num autem spurius possit esse Tabellio vel notarius, tractat Ioan. Lupus, in c. per vestras, de donat. inter vir. & vxor. C. Constitutio posteà Caro. 9. Aurelię decreta, art. 82. statuit Notariatus officium dandum maioribus 25. ann. tantum, cum attestatione ea de re facta Cancellario magno, & de probis moribus, & rerum experien-15 tia eorundē. ¶ † Apostolici quoq; notarij tales esse debent, qui ab Episcopis aut Archiepiscopis vel officialib. seu vicarijs eorundē examinati si sufficientes per se huic muneri & idonei inueniantur, iuramentum fidei in manibus eorum præbēt. Eaque de re codicillos testimoniales recipiant, quos describi curant regestis Episcoporum, Archiepiscoporum, & Senatchorum, secundum constitutionem Henrici 2. ann. 1550 *touchant les impetrations* 16 *des benefices Ecclesiastiques*. ¶ † Creantur Notarij publici & authentici, tantum in Gallia à Rege, sublata potestate concedendi officia notariatus Senatchis, aliisve Magistratibus, ex constitutione Philippi Pulchri, art. 20. Ludouic. 12. an. 1512. artic. 42. Francis. 1. *Des Notaires & Tabellions*. Apostolici creantur à summo tātum Pontifice. Sic exoleuit etiam potestas concessa iure communi Magistratibus creandi sibi Notarios [o]: habent tamen Magistratus per se, & in sua iurisdictione authoritatem publicam, vt actus coram illis facti, & præscripti publicam habeāt fidem [p]. Sed hoc ratione potesta-

a idipsum & tradit Masuer. in prax. ti. de literis notis & notat. item in notula. § 12.
b Alex. cōs. 27 incip. In causa & lite, & cons. 28 & 105 inci. Reuerēde dñe. c vel Chass. ad § 21 ad verb & q. n'ont point payez, in 3 tit. des droicts appartenans à gens mariez, in consue. Burg.
c Bal. add. rub. de fid. instrum. Alberic. ad d. l. contractus, eo. C. Pet. in c. cū P. tabellio, de fid. instrum.
d dict. l. contractus, de fide instrum. C.
e const. Franc. 1 an 1539 art. 3 [illegible] & 174.
f [illegible] Sempronius, 150 de lega. 2
g Bart. in l. sin. [illegible] & in l. vbi, C. de fals. iunct. in § illud, de tabellion. in auth. vbi & gloss.
h l. si quis decurio, C. de pa. [illegible] l. 1. & 2. de tabel. lib. 10. C.
i l. 2. [illegible] fal. [illegible] de adop.
k gloss. in l. [illegible] no. l. 1 [illegible] C. [illegible] de Barbar. vel [illegible] n. 4 de [illegible] & [illegible] de fide [illegible] Masues de[illegible] [illegible] 280, 814.
l [illegible] de tabe[illegible] l. vniuersos, de decurio. lib. 10. C.
m [illegible]
n cap. sicut. ne cler. vel mona. secul. negot. se immisc. c. officium, de haer. in 6 Specul. in tit. de sta. mon.
o vt in § ex prouinciali. de defen. ciui. in auth. [illegible] Felin in c. cum P. Tabellio, de fid. instru. [illegible] & 25 incip. Quis possit, quis nō contra, deprobat.
p l. si C. de mag. munic. l. 1. de offic. iurid. Alex. C.

potestatis publicę & iurisdictionis contentiosę & maioris dignitatis, quam Notariorum: itaq; etiã ipsi qui hoc habent à Principe, aliis committere possunt, & ita nequeunt Notarios publicos creare: nec ab alio, quam à Principe potest hoc munus impetrari. Ius enim publicum in solum Principẽ translatum est, & eius ministerium, is aũt ex arbitrio, prout q; bonũ sibi videtur, distribuit singulis.

17 ¶ † Et proinde qui instrumentum tanquam notarius fecerit, cum tamen non sit, reus mortis est [a]. Quod intelligendum explicat Hyppol. de Marsil. sing. 35. si is qui nunquã fuit tabellio creatus, conficit instrumentum tanquam tabellio: contra in eo qui aliquando creatus, sed postea eo munere priuatus fuit, qui tãquam tabellio faciens instrumentũ non punitur pœna mortis [b]: q̃a hic iuuatur primordio veritatis [c], sed alia pœna tamen dignus est.

18 ¶ † Notariis leges, secundũ quas præscribere acta debeãt & munere fungi, plures appositę sunt. In breui namq; seu imbreuiatura vel notis primis, vnde reductio fiat in mundum, eos obseruare par est: vt nomina & cognomina cõtrahentiũ scribant, quibus agnosci possint qui cõtrahunt [d]. Sed & iubetur ne cõtractus conscribant vel excipiant, nisi cognouerint contrahentes, vel nisi sufficienter edocti fuerint tales esse quales dicuntur qui contrahunt, vel negotium gerunt. Idque sanctissime constituit Ludoui. 12. an. Do. 1499. art. 66. Fierent enim aliter facile personarum suppositiones & imposturę, potissimum in testamentis conficiendis. 2. Debent eorum qui gerunt negotium qualitates seu dignitates, vel officia exponere: nũ aduocati, mercatores, Magistratus, &c. nam ex istis contractuũ validorum aut inutiliũ oriuntur peristases: Et si cõtrouersia de gestis agitetur, mouẽt in diuersas sententias Iudices [e]. Item locũ domicilij cõtrahentium apponere debent ex const. Franc. 1. an. 1539. art. 67. 3. Scriptura debet esse ita plena, vt quid actũ fuerit sine dubio intelligatur, iuxt. tit. De tabellionib. in auth. 4. Per eam exprimi debet, quid, quale, quantum, quis, & cui promittatur [f]: quãtitas pecuniæ, & species eiusdem, aureę, argẽteę, vel alterius generis, vt cauit Franc. 1. an. 1539. art. 179. Iubet insuper art. 179.

19 Iubet insuper art. 180. vt in contractibus vẽditionum, donationum, permutationum, & similium rerũ immobilium, adiiciant, num res nobiles sint, vel clientelares, & sub cuius dominij censu sit, & quantum census nomine præstet. Prohibet etiã Notarius Ludo. 12. in const. an. 1512. art. 65. ne contractus vsurarios recipiant, indicta pœna si fecerint multæ arbitrariæ & priuationis officij. Item de rebus quæ prohibentur venire in contractum, contra prohibitionẽ legum conficere actus non debent: imminet enim si fecerint & damnũ & pœna corporalis, vt in l. iubemus nulli, 14. §. iis tabellionib. de sacrosan. eccl. C. l. 2. de Eunuch. lib. 4. C. tit. 42. l. 1. vt nemo ad suum patroc. susc. rusti. lib. 11. C. §. 1. de prohib. feu. alien. per Lothar. & §. illo, & §. callidis, de prohib. feu. alien. per Federi. in vsib. feud. Et 5. causa conuentionis, sine qua contractus non est efficax [g]. 6. Si agatur de mutuo, dies solutionis faciendæ, & locus adiici debet. 7. Annus, mensis, & dies, quo actus fit, perscribi debet [h]. Et ex recẽter hoc anno 1580. publicata Blesensi constitutione debet adiici hora ante vel post meridiem, & locus vbi fit actus. 8. iubetur, vt subscribant illam notam testes, duo saltem qui adfuerint: & si non norint literas, subnotent aliquo signo, cum insertione a notario in actu facta, quod non nouerint literas, vel se subscribere, & quod ideo subnotarint tantũ [i].

20 ¶ † Ita & 9. Notarij debent per se scribere, complere & subsignare [k]. 10. Statuit Fran. 1. constitut. ann. 1539. art. 17. & 174. vt Notarij conficiant libros regestorum & protocollorum, in quibus ordine describant & inserãt summaria illa seu minuta actuum receptorum in extẽso cum signo vel subscriptione notarij [l]. Vetatur autem ibi art. 177. ne Notarij seu tabelliones, illa regesta seu protocolla propalent, vel ostendãt in illis scripta aliis quam cõtrahentibus, vel hæredibus eorum, vel iis quorum interest: nisi à iudice mãdatum sit. Quãdo autem alicuius interesse dicatur dispicere rationes vel instrumenta aliorum, docebit Vlpia. in l. si quis, §. pertinere, de eden. P. Sed & eod. art. 178. statutum, ne Notarij pluries quam semel instrumenti copiam edãt, nisi à iudice causa cognita & parte vocata dictum fuerit [m], quod & ius scriptum decreuerat [n]. Nullo tamen modo tenentur instrumentũ edere, quod fuerit cancellatum tanquam inutile & nullum [o].

21 ¶ † Subinde pro forma authentica, iure cautum est, non prius authenticõ dici instrumentum, quam in mundum reductum sit, & perfecte extensum, iuxta l. contractus, de fide instru. Nec habere iure poterat executionem paratam, nisi in instrumentum publicum reducatur, & sigillo muniatur regio, vel alio authẽtico [p]. Quæ aũt in instrumenti forma publica requirantur, seu vt loquuntur, in ingrossatione, tradit gl. in l. generali, ad ver. *seruatis*, de tabel. lib. 10. C. Panorm. in c. 1. de fid. instrum [q]. Constitutum tamen in nouo in comitiis Aurel. habitis, art. 84 [r]. Notarios cogi edere contractus contrahentibus & aliis quibus ius est petendi, sub breui scriptura, & nõ in forma verè authentica instrumenti, subscripta tamen & signata per ipsos: eaq; breuia tantæ esse authoritatis & fidei ac instrumenta authentica antiqua: idq; vt parcatur sumptibus superfluis.

22 ¶ † Sed & hic debent distingui loca cuius fuerint Notarij, siquidem fuerunt tantum certis prouinciis & locis & municipiis adscripti & designati, q̃ suo intra illos fines tantum munere fungerentur, non possent alibi cõscribere authenticas pactiones, tanquam extra territorium, vt notat Paulus Castrens [s]. & ita ex tempore iudicatum in Senatu Tholosano, 6. Maij, 1566. dum ageretur de causa notariorum loci de Conchis, quibus quia cõscripti erant suo loco, & reducti ad certum numerũ, curia iniunxit vt abstinerent à vicinis locis & intra suos limites se continerent. Cæterum, vt ait Imbertus [t], licet instrumẽtum extra tabellionum iurisdictionis territorium sit confectum, mandari tamẽ potest executioni intra illius territorij metas, nam & in consuetudinem venisse refert Felinus [u], vt instrumẽtum extra territorium Notarij possint cõficere, ac id nusquam non gentium vires habeat, cum id spontaneæ sit iurisdictionis, vt etiam tradit idem Castrens [x]. Et hoc etiam Pictonum statuto municipali cautum est. Ita proculdubio, qui generaliter Notarius nulli adscriptus loco creatus est à Rege, Principe, Imperatore, seu summo Pontifice, vbique in ditione & Imperio creãtis poterit instrumenta conficere, vt ait Ægidius Bellamc. consil. 42. Sicut & qui adscripti sunt collegio Notariorum Parisiorum, Montispessuli. & Aureliæ [y].

23 ¶ † Fines & rationes harũ personarũ publicarum notariorum, accedunt ad rationes Amanuensium & scribarum publicorum, de quibus superiori capite actum est. Nam & hi Notarij genus non mutant scribarum, sed speciem eius consti-

[a] l. eos. ad leg. Cor. de fals. P. Bal. in l. data opera, in versic. dubitatur de eo, C. qui accu. non pos.
[b] Bald. in l. si quis, de aqua. lib. 11. C.
[c] argu. §. quia vero, de non alie. reb. eccles.
[d] l. ad recognoscendos, de ingenu. C. l. 1. de muta. nom. C.
[e] l. 2. de re iud. P. l. medicus, de var. & extraord. cogn. P.
[f] dict. l. 2. de re iudi. l. Pradius, de incen. rui. & naufr. l. vbi autem non appa. ret. de verb. oblig. P.
[g] leg. iurisgentium, §. sed cũ nulla, de pact. P. l. 2. §. circa, de dol. except. P.
[h] §. fi. de tabellio. in auth.
[i] in consti. Aurel. art. 84.
[k] §. 1. de tabellion. in auth. l. hac consultissima, de testam. l. cõtractus, de fid. instr. C.
[l] idem in §. fi. de tabellio.
[m] vide q̃d tradit hac de re Masuer. tit. de lite. notis & notitiis, in vers. ad ostendendam, §. 17. in praxi.
[n] l. si quem agentariis, §. tutori, & si ut eden. P. & ibi Masuer. tit. [illegible] de inter. notandis, §. ibi postquam, nus 4. Specu. in tit. de instru. edit. §. postquam, vers. quid si solum.
[o] loco Rebuff. in l. Labeo, in l. lectu. in fi. de pact. P.
[p] Rebuff. in 3. par prax. benefi. in tit. de benefic. apostolico, n. 14. vide DD. in c. 1. de fide instru. gl. in l. generali, de tabula. lib. 10. C.
[q] vide & Specu. in tit. de instru. edi. Bart. in l. si qu. [illegible] de eden. vbi tãdem & concludit inspiciẽda esse loca, in eo consl. vide & gl. in [illegible] circa, in ver. publico, cũ gl. seq. de elect. lib. 6.
[r] & hoc iure cõsonum notat Masuer in prin. tit. de liter. notis & nota. §. item dando esse fides, 19. & 20.
[s] Pau. Castr. in consil. 326. 2. volu. argu. l. in aggere, de acquir. rer. dom. C.
[t] Imber. lib. 1. instit. forens.
[u] Fel. ad c. cum P. Tabellio, de fid. instrum.
[x] Pau. Castr. in l. fi. de tempor. in integ. rest. C.
[y] §. 368. in constit. Aurelian.

constituunt. Et præcipuus finis erit probatio certa, quę fidem sine dubio gestorum faciat. Et magis statur fidei Notarij, quam apparitoris cõtrarium referẽtis [a]. ¶ † 24 Vt non immerito dubitatum fuerit, nũ Notarius possit emẽdare in quo dicit se errasse. Et certe, si de incongrua latinitate agatur, licet: neq; ideo scriptura in veritate vitiatur [b]: quamuis responsum sit, falsam latinitatem vitiare rescripta summi Pontificis [c]. Et actorum verba emendare, tenore sententię pseuerante, non est prohibitũ [d]. Licet & addere in extenso clausulas communes, quæ sunt de natura contractus vel actui: aliæ autẽ additiones vel diminutiones non permittuntur, nisi vocatis partibus quarum interest. Eaque de causa iubetur Notarius, vt mentẽ prius intelligant eorum qui actum gerunt, deinde perscribant, & scripta pręsentibus gerentibus & testibus legant, & recenseant. & interrogent vtrumne ita contraxerint, an addere vel subtrahere quippiam ex recensitis velint [e], quia concluso negotio neq; Notarius ipse, neq; alter ex cõtrahentibus altero inuito vel inscio, quippiã alterare, minuere, vel addere potest [f]. ¶ † 25 Quinimo si rasuræ sint appositæ In loco suspecto, illę etiam in ingrossato fidem vacillare faciunt [g]. Cæterũ si latius videre desideres quæ reddunt rasuram non suspectam, & de materia rasuræ, consule Panorm. in c. ex literis, de fide instrum. cui accedit l. fin. de edict. diui Adr. toll. C. Et quando rasura dicatur esse in loco suspecto, idẽ Panor. docet in c. inter dilectos, de fide instrum. Et an certificatio Notarij tollat suspicionem, docet in c. cum venerabilis, de religio. domib. Et an rasura in loco suspecto præsumatur facta ab officiali, vel à parte seu aduersario, idem in c. fi. de crimi. falsi. ¶ † 26 Constitutio Caroli 9. in comitiis Aureliæ edita, pluribus dubiis obuiam iuit, quæ ex Notariorum pręscriptionibus oriri possent, dum art. 84. statuit [h], vt Notarij curent instrumẽta seu notas & protocolla sua signari à contrahentibus, & testibus: alioquin nullo actu declarato. Quo fit, vt dubium tollatur de testibus, quibus creditur minus scriptum fuisse quam dictum asserentibus, etiam si vnus sit qui id dicat, qui tamen teserator in instrumento pręsens fuisse [i]. Nam si extra testea qui scripti fuerint in instrumento, is qui hoc asserit, fuerit, non facit vacillare fidẽ instrumenti: vel si scriptus is quidem sit, sed dicat se non recordari [k]. Quæ omnia nõ obtinere mihi videntur, quãdo subscripti testes sunt: nisi & illi forsan causam dicerẽt, cur inter cõtrahentes placuerit ne quod conuentum est, perscriberetur omnino. Nã tunc, si conuenientia sint testimonia, tãquam de rebus extra actum in scripturã redactum si aliunde non reprobentur, admitti ad probationem possent. ¶ † 27 Subinde quia contrahentes se subscribunt vel subsignãt, videtur indubitatæ fidei protocollum, dum accedit illi Notarij subscriptio. Et si dubitetur de ingrossatione vel exemplario authentico, ad protocollum perueniendũ est, vnde sumptum fuit instrumẽtum [l]. Veruntamen si ante expeditionem instrumenti subscripti a Notario, moriatur Notarius, abbreuiatura ipsius non facit fidem in iudicio, vt ex ea sequatur effectus, ppter clausulas quæ extendi debent à perito Notario. ¶ 28 Et ideo debent prius in mundum redigi per alium Notarium ex mãdato Iudicis, iuxta c. cum P. Tabellio, de fide instrumen. vbi Felinus tractat hanc materiam per 15. quæstio. Obseruatur autem in illa transcriptione per alium Notarium facienda, 1. vt postulet pars, vel aliquis a Iudice fieri illã descriptionem, vel instrumenti editionem cuipiam committi. 2. vt statuat id Iudex. 3. vt Notarius ad id delegatus exequatur, idque 4. fideliter. & 5. vt in formam publicam reducat [m]. 6. Vocentur in descriptione vel exhibitione protocollorũ, quorum interest [n]: aliter enim ingrossata non faciunt fidem, vt ait Guido Pap [o]. qui tamen addit semper postremum requisitum non exigi: vt si curia vel Iudex alicui Notario, vt nunc fit ex cõstitutione, ingrossanda vel expedienda generaliter protocolla mortui, etsi non agatur de instrumento debiti. Nisi in hoc casu quæstio sit de instrumento al as ingrossato, quod etiam Notarius si viueret, non posset rursum edere parte non vocata: vt idipsum quoq; in eo, cui commissa est ingrossatio seruandum sit. Remanebit nihilominus in omnibus potestas & facultas aduersario, contra quem editur instrumentum, arguendi ipsum de falso, vel de alia omissione, vel aliis exceptionibus vtendi [p]. Interim tamen per se fidem faciet liber protocollorum [q], vt ait Innoc. in c. 1. de procurator. Et disputat Guido Pap. consil. 84. incip. Circa definitionem: si modo imbreuiatura sit extensa, & sit talis qualem requirit constitutio regia [r], vt editio tantum requiratur. Quæ tamen post mortem Notarij, ex stylo curiarum, non potest fieri, nisi præcepto Iudicis etiam per hæredem Notarij, quanquam de iure communi hæredi permittatur, vt ait Panormitanus in dict. cap. cum P. Tabellio.

[a] Cynus in l. si quis, decur. C. de fal. Masue. tit. de lit. notis & notariis, § fi.
[b] 30. Fab. in l. si in nomine, C. de test. vide c. ex parte, de fid. instr. l. error, & l. antiquitate, eo C.
[c] c. ad audientiã, de rescrip.
[d] Hermoge in l. actorum, 46. de re iud. P.
[e] l. Pestille du chastelier du Paris, c. de notariis, art. 7. & 8.
[f] l. iuxta l. sicut, C. de act. l. in c. modato, § sicut, cotamo. P. seg. iur. mutare consilium.
[g] l. iubemus, C. de probat. §. 1. de fid. instru. sicut in auth. Cyn. in l. fi. de edict. diui Adr. tol.
[h] hoc etiã fuerat statutum in consti. Lud. 12. anno. 60 in primo publicato, &c. in l. si quis ex argẽtariis, § 1. de edend. P. §. sed etsi instrumẽta publica, de instru. fide. sicut in auth.
[i] l. in fide, quẽ ad test. aper. P.
[k] l. iusiurandi, C. de testib. ca. cum Ioannes eremita, eo. tit. vide Ioan. Fab. in l. exercẽdis, C. de fid. instrumen.
[l] auth. si quis in aliquo C. de edon.
[m] d. c. cum P. Tab[illegible] & de [illegible]
[n] [illegible] charte, 3. [illegible] lecta. de cõfe. vel vel inst.
[o] [illegible] Pap. decis. 2.
[q] Paul. Castr. cons. 195. inci. Visis, ver. [illegible] illa, in 2. parte cons.
[r] [illegible] insti. fid. instru. in auth. [illegible] affect. [illegible] concordia, de [illegible]
[p] [illegible] Pap. q. 30 Bal. sup. [illegible] de fide instru. C.

Syntagmatis iuris vniuersi libri quadragesimiseptimi Finis.

DE

DE ORDINE IVDICIORVM.

LIBER XLVIII.

de Ordinatione Iudiciorum in genere. Cap. 1.

1 *Libri 48. ad superiores continuatio.*
2 *Ordo iudiciorum quid, eius diuisio, & qualis in Gallia seruetur. num. 3.*
4 *Ordo quis seruandus secundum authoritatem praescribentis.*
5 *Ordinis iudiciorum tria praecipua capita. Et nu. 6. & 7.*
8 *Ordinis iudiciorum constituendi rationes.*

1 POSTQVAM † superiori libro, de rebus iudiciorum, & de personis iudicum abunde, vt opinor, dictum est: exigit methodus, vt ad ordinem peruenamus, & veluti in praxim Iudiciorum contemplationem adducamus. Siquidem, vt ait Sextus Pompeius Festus, [*Ordiri est, res principium facere: vnde & toga vocantur exordita.*] Sed & ordinare principio partes conuenientes & 2 consequentes addere. ¶ † Ordo quippe est iudiciorum, rerum, & negotiorum loco certo tempore & modo in lite gerendorum apta series & dispositio, cum contextu continuo. Cicero [a] definit ordinem esse [*compositionem rerum aptis & ac-* 3 *commodatis locis.* ¶ † Et postea, ἀταξίαν, in qua intelligitur ordinis conseruatio. Iudiciorum ordo duplex, substantialis, & nõ substantialis. Substantialis ille, qui omissus vitiat iudicium [b]: quia substantia, per quam res tantum esse & subsistere potest, nõ adest. Et ita prolata sententia contra hunc ordinem iudiciorum non subsistit [c]. Quemadmodum in alijs, omissio ordinis necessarij vitiat actum [d], vel ipso iure, vel facto iudicis [e]. Hic solennitates maiores, & formulae seu stylus curiarum, seruãtur, quodq; prius, quodve consequenter, & vltimo loco mandatum est fieri. Non autem substantialis dicitur ordo ille, quo pretermisso sustineri potest gestum, & sine quo iudicium legitime procedit: ad quem pertinent illae priscae formulae styli cuiusque curiae, & quaedam leues obseruationes, & quae ex causarum necessitate omitti impune possunt [f]: quia veritate rei simpliciter inspecta & probata, repudiamus iuris apices [g], iurisque subtilitates [h]. Et Philippus Pulcher Rex Galliarum edixit, propter ineptitudinem libelli, vel ob iuris omissam solennitatem, dummodo ex probatis de negotio constet, non esse pretermittendam vel differendam sententiae prolationem. Diximus de his antea, dum egimus de iudicio ordinario vel extraordinario [i]. Neque in Gallia Iudices Iurisconsultorum ordinem per omnia seruant, sed rei veritate inspecta ad examina causae perueniunt [k]. Sic & accidentalis & voluntarius ordo, non substantialis dici poterit, quod adsit & absit sine actus corruptione [l]: qui interdum requiritur, & interdum non requiritur [m]. Vt ecce, in his quae certam habent volũtatem, in instrumentis vel scripturis, non valde ordinem positionis exquirimus [n]: contra in incertis, ad euitandam confusionem [o]. Atque in alijs, in quibus positio vel aliud inuoluit negotium, ordinem sequimur & perpendimus, & desideramus [p]. Et ita substantialis ordo ad confusionem vitandam actuum, seruari debet necessa-4 rio [q]. ¶ † Habebitur autem ratio à quo fuerit praescriptus obseruandus ordo, an a lege generali, vel ab stylo, vel a Iudice qui de causa cognoscit, & per sententiam praescribit. Nam seruandae leges vi generales regni [r], magis stylus receptus, & probata consuetudo localis [s]: sed fortius mandatum iudicis [t], cui consilio adhibito sic ordinẽ seruari quem proposuit expedire visum est. Eaq; quae mandantur secundum praescriptum tenorem executioni 5 demãdanda fuit [u]. ¶ † Omnis ordo porro iudicialis in tria capita deducitur in vniuersum, quorũm primum docet principia & veluti praeludia litis, & praeparat viam contestationi legitimae negotij principalis: & hoc caput in contestatione causae, vbi status causae exponitur, finem accipit: ante enim fiunt velitationes leues, & libelli exhibiti iudici praecedunt aliquando, vel inquisitiones, & querimoniae, ex quibus decernitur vocatio in ius, vt saepe in criminalibus accedit citatio, agiturque in primis congressibus de ipsa vocatione, & num coram iudice competenti fiat, num competat exceptio vel praescriptio fori, vel ratione iurisdictionis non idonei iudicis, ex causa rerum controuersarum, priuilegij personarum, vel domicilij earum, recusationis iustae Iudicis: & de alijs exceptionibus morantibus ingressum iudicij. Expenditur & contumacia, iuramentum calumniae, & satisdatio: postea petitio fit rei principalis in iudicio, in auditorio, seu per oblationem libelli, ex 6 quibus sequitur contestatio. ¶ † Haec facta caput secundum ordinis dirigitur ad principale negotium, & statu causae constituto, eoque dubio, examinantur exceptiones etiam, si quae dilatoriae vel peremptoriae, interrogationes fiunt & responsiones, confessiones, negationes, ijsque contrarijs decernuntur probationes vtrinque, dantur ea de causa dilationes. Subinde eduntur ex praecepto iudicis factae probationes, & acta quae negotio inseruiunt, concluditur totum negotium, & quiescunt litigantes, eruiant se nihil velle amplius dicere vel edere, & causam omnem iudicis

a Cic. 1. officio.
b Ancharan. cons. 126 circa fi. Pelin. in c 1. de lit. contest. col 4.
c l. prolatam, de senten. & interlo. om. iudi. C.
d l 2. §. prim. de vulga. P l vt debitum. de haere. actio.
e l. 1. cum ibi nota. C. de appellatio.
f l. 2. de fer. im per subla. C. c. dilectis. de iudic.
g l. si fideiussor, §. quaedam, mand. P
h l ita vulneratus, ad leg. Aquil. P l sunt personae, 43. de relig. & sump. fun. P.
i Sup. lib. 47. c. 4.
k Guid. Pap. q. 18. Boer ad §. 2. gloss. 1 de consil. om. iudi. in conuer. Biturig. Bened. in c Raynutius, ad ver. & absque liberis, in s bsti fideĩ commissaria.
l vt in l ambiguitatem, & l praepostere, C. de testam.
m vt in l. vt gradatim, de munerib & honorib l. honoris in princ. de decurio. & §. et tantione, de monac in auth.
n l accedentes, 6. de solutio. P l cum fortius. l [illegible] fideicom. de lega. 2. l quidam, de poenis. leg. P.
o l. generaliter, 24. §. si quis, de fideicomiss. libert. P l quoties. 41. in princip. de vsufr. & quemad. quis vta. P.
p l. 2. § primo, de vulga. P. l cum verus de bon. author. iud. possid. P. l. in fine, § si plures, de adm. tutel. P
q §. si quis autem non impleuit, de haered. & falc. in authen. c. ad petitionẽ Gallerij, 22. de accusatio.
r l. leges vt generales, & l. leges sacratissimae, C. de legib. cum ij. de transact. P.
s l. a diuo Pio. §. in venditione. de re iudic.
t c 1. de constit. in Sex.
u l si praetor, de iudic. P. l. Sin te quid in in pub. P.
v l. indigentes, mand. P.

sententiæ vt instructam & paratam relinquunt. Et hactenus explicabitur Deo volente hoc lib. 48.

7 ¶ † Tuneq; caput secundum finitur, & incipiunt partes iudicis circa prolationem sententiæ, isque accurate omnia considerat: & primum ex causa agentium, defendentium, & personarum quæ negotia tractarunt, & eorum qui pro his litibus se immiscuerunt, item sort & causæ exceptiones. Et postremo loco, quod etiam si Deus voluerit absoluemus lib. 50. consultat, interdũ refert ad principem ipse, interdũ & litigantes supplicant principi, interdum pro sententia dicenda declarat sibi non liquere, aut interlocutoriam vel diffinitiuam sententiam conficit & profert, absoluit, vel condemnat. His aliquando acquiescunt contendentes, sæpius autem prouocant ad maius tribunal, in quo si appellatio alia non liceat, res fit iudicata, 8 sequitur executio, litis & iudiciorum finis. ¶ † Ita suo marte & legitimo tramite hæc misera ciuilis belli œconomia, suis gradibus disposita & absoluta remanet. Sic enim teterrimæ necessitatis leges compulerunt, etiam in inordinata hominũ contentione ordinem quærere, ne ex vna contentione infinitæ orirentur. Neque enim vt ait Carol. 7. rex Gallorum art. 1. suarum constitutionum, regnum posset perseuerare vel stabiliri sine iustitiæ probo ordine. Nihil enim inordinatum fieri debet, vt ait Iustinianus [a], siue de ciuilibus, siue de criminalibus agamus [b].

a §. si quis autem non impleus, vers. in ordinatum, de hæred. & Falc. in auth.
b c. qualiter & quando. §. pen. & fin. de accusat.

---

de Citatione, seu Vocatione in ius. Caput 2.

1 PRimus † qui fit in iudicio actus à vocatione incipit [c], etiamsi agatur de quæstionib⁹ seu controuersijs summarie & de plano decidendis [d]. Quia libellus qui offertur interdum Iudici, aut inquisitio criminum, ex cuius inspectione præhensio vel vadimonium, vel citatio decernuntur à Iudice, non dicuntur esse actus iudiciorum, vel ex processu, vt loquuntur [e]. Vt non mirum, si per libellum adiri feriatis diebus possit Iudex [f] iustitio existente, & quo tempore lis agitari, vel iudicium, vel vocatio non potest [g]. ¶ † In 2 ius vocare, est citare, iuris experiundi causa ad Iudicem vocare [h]. Putat Goueanus [i], in ius vocare non esse, id quod nos dicimus *adiourner*, sed in ius ad Magistratum manu ducere: primo, ex Terentio, dum ait, *in ius ambula:* ex Plauto, *in ius rapiam te.* Secundo, ex l. 2. de in ius vocan. P. vbi Pontifex, dum sacra facit, isq; qui propter religionem loci inde se mouere non possit, qui in causa publica equo transuehitur, qui vxorem ducit, vel familiare funus, & similes, vocati in ius non possunt: quia ire non possunt. Tertio probat, ex eo quod Prætor proposuerit titul. *Ne quis eum qui in ius vocatus est, vi eximat.* Et tit. *In ius vocati eant.* Quin eximere, est vi de manu auferre. Et quarto, quod recenseat Val. Maximus, lib. 2. de institutis antiquis, mulieris in ius vocatæ corpus tangere licitum non fuisse. Hæc Goueanus. Cui tamen non adstipulor, cum inter manuductionem seu præhensionem & vocationem, valde interesse doceat Gellius [k]. [*Labeo,* inquit, *Arrustius a Tribuno pleb. per viatorem vocatus vt veniret, & mulieris cuiusdam respondere iussit eum qui missus erat rediret, & Tribunis dicere, ius eos non habere se neque quemquam alium vocandi: cum moribus maiorum, Tribuni plebis prahensionem haberent, vocationem non haberent. Posse igitur eos se prahendi & venire iubere, sed vocandi absentem ius non habere.*] Addit & Gell. eos qui vocationem habent, & imperium & præhensionem habere: sed non contra. Vnde constat vocationem quidem latius patere, quam constituat Goueanus, quia verba illa, *iuris experiundi causa vocare,* pertinent & ad comprehensum, & ad simpliciter vocatum. Vnde & in praxi *adiourner*, est etiam vocare, vel præhendere, vel vadimonium statuere, vt die certa iudicio quis se sistat, vel per se vel per procuratorem, secundum negotij qualitatem. Et ita quod ait Goueanus, in ius vocare, esse interdum in ius rapere, fatendum est: sed non omnem vocationem, inde sequitur esse manuductionem: quia vocatio genus est, præhensio species, quamuis impropriè. Nam aliud est proprie vocare, aliud ducere. Iudicium quoq; accipere non tantum quem per se, sed etiam per procuratorem 3 posse, explorati iuris est [l]. ¶ † Atque responsum est, vocatum omnem in ius, non statim venire debere: quod fieret tamen, si duceretur & raperetur in ius: sed datur dilatio vocato quædam ad componendos penates, antequam liti incumbat: & vt consulter, num velit defendere, vel liti cedere. Eaque de causa vocationis libellus vocato editur, quo & causa & dies, qua defendere debet, continetur [m]: quod in praxi dicunt *bailler exploit de l'adiournement, & bailler assignation à iour competant.* Et proinde propter hanc vocationem ad diem certam, mouetur quæstio de contumacia, quod quis vocatus die stata non venerit [n]: dantur quoque excusationes, cur stato tempore ventum non sit [o]. Recte ergo adiornamenta dicuntur vocationes in ius ad certam & statam diem. Diem enim Galli vocant *iour*, nos Tholosani *iom*, quemadmodum & Hebræi יום, *iom*. vocant & iura Pontificia 4 citationes [p]. ¶ † Citare etiam apud bonos autores, est vocare: vt apud Ciceronem 1. Verrina, [*Citat reum, non respondit: citat accusatorem. &c.*] Et iterum pro Cluentio, [*Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum, vt re semel atq; iterum præiudicata, condemnatus in iudiciũ venerit.*] Et alibi passim. Neq; admiserim, citationẽ ad vocem præconis tãtum referri, nisi & vocem illã intelligamus, quãdo apparitor vocat, & diem dicit vocato priuatim sistendi vel defendendi. Itaque vocatio seu citatio, genus erit, habens species ex modo vocandi discretas.

¶ † Nam

c §. omnium, de pæn. teme. litig. apud Iustin. l. 1. de execut. rei iudic. C.
d clem. sæpe & citationem. de verb. signif. c. quoniam contra, ibi citationes, &c. de probat.
e l. libertus aduersus, in 2. de in ius voc. P.
f l. mulier. vt. § sexaginta, de adult. P.
g gloss. & interp. in c. fi. de iudic. & in l. 1. de fer. in P.
h l. 1. de in ius voc. P. § fin. de pæn. tem. lit. l. 1 §. cum quoque, de eden. P.
i Gouean. lib. 1. lection. & variarum iuris. c. 42.
k Gell. lib. 13. c. 12.
l l. recte defendi, 1. de ... § facit l. 1 & l. post litis, de procur. P.
m l. 1. de eden.
n in l. si quis ex aliena de ... P.
o l. 1. 2. 3. & ... si ... cam. ... fact. non obtemp.
p c. quoniam contra, de probat. cum ...

5 ¶ † Nam quidam vocantur viua voce, quidam per edictum seu literas aut codicillos, per nuncium, ita vel per epistolã, vt ait l. sed & interpellatur, 54. §. 1. de recep. arbit. P. quidam reipsa. Viua voce vocatio fit, vel priuatim, vel publice: priuatim, quãdo apparitor deprehenso seu inuento vocando, vel in ꝓpria domo, vel alibi, diem dicit, & vocat in ius [a]: interdum sola viua voce, si stylus & consuetudo sit, vt sine literis mandato Iudicis apparitores possint vocare. Item si præsentes inueniantur in iudicio qui necessarij sunt controuersiæ decidendæ, non aliter vocantur quam viua voce Iudicis, qui iubet vt respondeant, vel adsint certa die iudicio responsuri, vel suam causam defensuri [b], data dilatione petentibus ad instruẽdam responsionem vel litem, ad quam vocantur [c]. Neq; enim alia vocatione eget qui præsens inuenitur, cum finis citationis sit comparere. Et ideo cum præsente etiam non vocato aliter, qui defendit, valet iudicium: & perinde habetur, ac si vocatus fuisset [d].

6 ¶ † Publice per vocem præconis fit solennis vocatio, per edictũ peremptorium [e], quod vocamus in praxi *adiournement a tres briefs iours*. Peremptorium edictum dicitur, ad quod peruenitur ordine: vt initio quis petat post absentiam aduersarij, edictum primũ: mox, alterum per interuallum non minus decem dierum, & tertium: quibus ꝓpositis, peremptorium impetret. Quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem [f]. In peremptorio comminatur absenti is qui edictum edit, etiam absente vocata parte cogniturũ se & pronunciaturum [g]. Ita & post edictum peremptorium impetratum, cum dies eius superuenerit, & absens citari debet, & siue responderit, siue non responderit, agetur causa, & pronunciabitur: non vtiq; secundum præsentem, sed interdum vel absens, si bonam causam habuerit, vincet. Quod si is qui edictum peremptorium impetrauit, absit die cognitionis: is vero aduersus quẽ impetratum sit, adsit, tunc circumducendum erit edictum peremptorium, cæteraq; deinceps exequenda, quę tradit Vlpian. in l. & post edictum. 73. de iudic. in P. Admonet tamẽ idem, in l. nonnunquam, 72. eod. quando dentur, & num tria edicta præcedere semper debeant peremptorium. [*Non nunquam autem*, inquit, *hoc edictum*, scilicet peremptorium, *post tot*, videlicet tria, *numero edicta, siue præcesserint, datur. nonnunquam post vnum vel alterum, nonnunquam statim, quod appellatur vnum pro omnibus. Hoc autem æstimare oportet eum qui ius dicit, pro conditione causæ vel personæ, vel temporis, & ita ordinem edictorum vel compendium moderari.*] Ex constitutione Nouella Iustiniani, hodie adijcitur non tantum decem dierum interuallum, vt olim, sed & triginta [h].

7 ¶ † Secundo citatio seu vocatio per edictum fit, quãdo edicta vocationis scripto comprehensa pro rostris figuntur, seu, vt cum vulgo loquar, in loco publico, vel domo ex qua quis euocandus est, literæ, citationisque expleta affiguntur [i], vel exempla porriguntur alicui ex domesticis eius qui vocatur, vel vicino proximo [k].

8 ¶ † Sic enim traditum est, denunciationem ad domum fieri debere, si in persona quis non possit comprehendi [l]: saltemque primam citationem cuiusque negotij ad domum fieri oportere [m], & vt frequentius, cum mandatis seu literis iudicis, sine quibus nullus vocari debet [n]. Ideo apparitor, qui non inuenit in domicilio vocandum, debet & mandati & vocationis executæ exemplar domesticis relinquere, vel domus vocati valuis affigere, adiectis testibus qui adfuerint, cum quibus mandata se expleuisse refert. Creditur autem relationi apparitoris, vt assertioni iudicis [o]. Sed hodie in Gallia minime creditur, nisi testes adhibiti sint, cum explere non possit vel exequi mandata apparitor sine testibus, qui recordentur, si opus erit, se interfuisse relatis [p]. Quod & in tit. 1. legis Salicæ cautum est, §. 3. dum dicitur [*mannitionem*, vt vocat vocationem, *eam per mannientes fieri debere ad domum manniti, cum testibus: & eum mannire debere, aut vxorem eius, aut aliquem de familia qui ei possit notum facere, dempto eo qui in ambasciata, seu legatione principis est, qui manniri non potest.*] Nec sufficere in relatione expletorum dixisse apparitorem, se executum fuisse, vel vocasse quempiam, præsentibus vicinis, nisi & in indiuiduo nomina & cognomina adijciantur, saltem duorum præsentium, vt dictum fuit placito curiæ supremæ Parisiorũ 6. Martij 1542 [q].

9 ¶ † Tertio, citatio seu vocatio, quãuis improprie, dicitur reipsa fieri, per captionem seu pręhensionem [r], cuius species est vadimonium, vel manuductio, vocant *adiournement personnel, main mise*.

10 ¶ † Addi potest alia vocationis species, quæ per tubam, vel sonitum campanæ fit, quando vocanda est vniuersitas in locum consilij [s], vel capitulum conuocandum [t]. Et hoc est munus vnum sonitus campanæ. De alijs videbis Ioan. Andre. & Panorm. in cap. 1. de offic. custo.

11 ¶ † Vocatio in ius habet causam materialem, lites: iuris enim experiundi causa fit. Nam de omnibus causis, in quibus proceditur etiam sine strepitu & figura iudicij, sine citatione sententia lata valet pro absente non citato [u]: in alijs non valet, sed vocandi sunt quorum interest [x], & qui, si præsentes essent, contradicere possent, & actum iudicialem impedire, non aliter [y].

12 ¶ † Pro pecuniaria causa & ciuili, non facile datur præhensionis decretum, vel vadimonium [z]: sed pro criminali causa [a]. Et regulariter, nemo de domo sua inuitus extrahi debet, vt in ius veniat [b]: neque agere quis quam, vel defendere cogitur, vt habetur in tit. & rubr. *Vt nemo inuit. age. vel accusar. coga.* lib. 3. C. tit. 7. Si tamen incidat in criminalem ciuilis præhensio decernitur, vt pro contumacia [c]: si nolit condemnationem soluere [d], ordine executionis seruato:

13 si debitor fugiat [e], iubetur vocatio a Iudice. ¶ † Fit autem vt plerumque per appa[r]itores, vel nuncios [f], cum mandatis iudicis vt dixi. Et de apparitoribus legitimis, videbis quæ dixi lib. 47. c. 40. Ipse & interdum Iudex statuit diem litiganti præsenti, vt adsit. Alius priuatus, nisi habeat apparitoris officium, hodie non citat: Explicat tamen

14 vocato, iudicis iussum actuarius causæ. ¶ † In appellationibus factis à Paribus Franciæ, Rex consueuit adiornare per literas suas, quæ mandantur eis præsentari per Bailliuum Regium vel seruientem ab eo commissum. Similiter scripto iure, viri clarissimi vocantur de mandato Imperatoris, & non aliter, per l. quoties, C. de dignitatib. lib. 12. Masuer. in praxi, tit. de adiornamentis, §. 27. item in appellationib. &c.

15 ¶ † Forma obseruata in commun[i] ci[tatione] [illegible] primo mandata intercedant iudici[s] [illegible] de certis vocandis, qu[a]le nunc requ[i]r[i]tur [illegible] generale, vt in locis iuri[s]dictionis [illegible] inferiorum, vbi aguntur causæ leuiores [illegible] quæ summarie & de plano, [&] sine [stre]p[itu] [illegible] ditorum expediri debent, [illegible] Baiul[i] do[]mini, seu *le Baille*, videtur hab[e]r[e] [illegible] generale de vocandis litigantibus ad Iudice[m] loci,

loci, si quando iudex etiam sina scriptis iubeat, vt notat Masuer.tit.de adiornament.§.2.[a] 16 ¶† Prohibet Caroli 8.constitut. art. 101. vadimonium non dari,& vt dicunt, non decerni adiornamentũ personale, ex requisitione aduocatorum vel procuratorum fisci, sine præcedente decreto Iudicis: & ne ipsum decretum Iudicis ea de re fiat sine præcedentibus eisq; pspectis iudici inquisitionibus, multo magis idipsum de præhensione statuendũ erit. 17 ¶†Cum constiterit de mandato [b], igitur non ante, vocare debet apparitor, & secundũ eius formam & iussa [c], & debet conuenire ipsum vocandum, si possit in persona inueniri: si vero non inuenerit, si diligenter perquisiuit, potest in loco domicilij vocare, & referre in expletis se non inuenisse, & ideo eum citasse in domicilio: & sic obseruari tradit Masuer.[d] Diligentia porro personam indagandi fit tantum in initio institutionis causę, quum primum vocatur quis in iudicium: postquã enim cœpit intentari lis, sufficiat facta in domicilio citatio simpliciter [e]. Nam qui citatus postea litem non pſequitur, censetur esse in dolo & mala fide [f]. 18 ¶† Si plura aduocãdo sunt domicilia, sufficit in præcipuo fieri vocationẽ, aut in eo in quo dum vocatur habitat, vel in alterutro æque principali. Imo sufficit in eo loco fieri, in quo residere tenetur vocãdus, etsi ibi non resideat: vt in loco beneficij seu ecclesia [g]. Si agatur de iuribus dominicis, in loco castri vel domo destinata dominis eius castri, vt habetur in stylo Parlamenti tit. de adiornamentis. Si domus nõ sit, in palo vbi solent proclamationes affigi, cum iniunctione facta procuratori domini loci, vt vocationem ei significet. Vocatur vxor in domicilio mariti [h]. Erro vero seu vagabundus, in loco consuetę antea habitationis, vel per publicam proclamationem, vel edicto [i]. Et si pro re immobili vocetur, vocatio figitur in re ipsa immobili. Vocatur collegium seu monasterium vna cum prælato, in monasterio vel collegio, in persona Prioris si existat, sin minus in persona eius qui est de collegio, vel de consortio, vel fit in capitulo cum sonitu campanæ [k]. De vtroque Masuer.in d.tit.de adiornament.§.18. Si mandentur vocari habitãtes alicuius pagi, sufficit vocare Cõsules [l]: nisi forsan mãdentur vocari Consules & habitantes, nam tunc Consules & maior 19 saltem pars habitantium debent vocari [m]. ¶† Per præconem & tubam fit citationis pclamatio in eo loco, vnde verisimiliter possit vocatus rescire vocationem [n]. Fit & in locis celeberrimis edictis vocationisque affixio, restibus in expletis nominatis qui interfuerunt. At quando agitur, inquit Masuerius, criminaliter, ad bannũ & confiscationem bonorum, absens adiornandus est in domicilio, necnon in iudicio, & in loco publico, ad sonum tubæ iuxta ea quæ habentur in clemen.1.de iudic. Et tum publice edictum legitur, & eius exemplar postea affigitur, vt ibi per aliquot dies plegi possit [o]. Quomodo autem, & quãdo describantur & 20 annotentur bona defuncti, vide Iul.Clarum lib.5. sent.iuris.§.fin.quæst.44. ¶† Citationis codicilli, seu mandatum debet continere causam ob quam quis vocandus est, vt sciat quam ob causam in ius vocetur [p]. Dicunt constitutiones regiæ & praxis, *faut que les lettres d'adiournement soyent libellees*, vt breui intentione causam contineant, vt ait Franciscus 1.const.ann.1519.art.16.[q] Quod & Carol.9. statuit, mensis Ianuar.1563. Edicto *du reiglement de la iustice*. art.1.adiecta pœna nullitatis assignationis & regressu pro damnis inde passis, contra apparitorem vocantem, cum etiam olim non expressa causa remorari posset vocatus iudicium: vel si aliud exponeretur in iudicio: quam libello vocatorio comprehensum esset, dicendo se ad id non fuisse vocatum, vel inducias sibi dari postulando vt deliberaret, & vt aduersarius scripto intentionem suam comprehenderet [r]. Exigit & constitut. Fransc.1. *sur l'abbreuiation des procez*. artic.22. vt apparitores & executores mandatorum iudicis, teneantur relinquere apographum seu exemplar mandatorum & expletorum vocato, vel ei contra quem exequũtur, sumptibus actoris seu instaoris aduersarij, quamuis non petatur. Similis glos.in c. causam, in verb.*porro*, de electione.10 clem. quamuis, in verb.*oblatos*, de appellat. clem. sæpe, & ibi Ioan. Andreas de verb. significat. facit auth. offeratur, de libel. oblat. quia offerre, est etiam non petenti dare, l.Iulianus, §.offerri, de actio emp.P. Notandum tamen, si vocatos ex mandatis non libellatis comparuerit, tenere citationem: item notandũ, non inseri causam vocationis in decretis vadimonij seu adiornamentis personalibus, ne detur occasio fugiẽdi reo vocato, sed sufficit mandati vi veniat responsurus inquisitioni contra illum confectæ. Nam postquam venerit, tũc Iudex explicat crimen propter quod vocatus fuit, l.1.C. de exhib.reis, & ibi Salic. & in l.absentem, de pœ. Bart. in extra. ad reprimendũ, ad verb.*per edictum*, quomo.in crim.læs.maiestat.proc.sit. post feuda.

21 ¶† Debet & executio mandati die non feriata fieri, in qua silent tribunalia: nisi comprehensum sit propter certam rationem, adiornamẽtum fieri diebus feriatis & non feriatis, in loco sacro vel non sacro: sed causa debet esse legitima, vt puta, si in alijs diebus, nec alibi liqueat nõ posse inueniri vocãdum, quia latitet, & ita expediat: cum etiam domicilium ibi, vbi conueniri potest, non habeat. Alioquin communis omnium resolutio & stylus habet, fieri non posse valide vocationem, nisi die iuridico [s]: etiam si quis ita vocetur, vt se sistat iu- 22 dicio, die non feriata [t]. ¶† In executione etiam vocationis obseruare debet apparitor, vt dum vocat, certam diem locumq; certũ dicat, quibus teneatur per se vel procuratorem iudicio comparere vocatus. Improbant quippe & inhibent constitutiones regiæ vagas & generales vocationes, quibus apparitor iubeat venire in quocunq; loco fuerit Iudex, aut post festum Paschę, vel post alterum diem festum mobilem & variantem [u]. Ab- quando tamen locus non adijcitur, vel hora iu- ci, cum certitudinem per se habeant ea, & intelligitur ad horam competentem, locumq; consue- 23 tum vocatio facta [x]. ¶† Debet etiam constitui dies sistendi iuridicus, alioquin si dies assignatus comparitioni non sit iuridicus, sed incidat in feriatum, secundum iuris dispositionem non valet [y], nisi pro actibus fiat vocatio, qui etiam diebus feriatis expediri possint [z]. Hodie tamen ex consuetudine omnium curiarum Galliæ recepta, adiornamẽtum factum die feriato & ad diem feriatum valet, sed dies assignatus, ipso iure prorogatur ad diem sequentem non feriatum, & hoc nisi in Cancellario. Sicq; ijsdem fere verbis tradit Masuerius in prax. titul. de adiorn. §.6.incipient. *Item adiornamentum factum* [a]. Dummodo legitimus terminus comparendi comprehendatur adsignatione diei. Nam dari debet idonea dilatio & præfigi in expleto comparendi: puta vt intra 2.3.quindecim dies, aut mensem, &c. Isque terminus ex more regionũ & curiarum definitur, vti visus fuit

sufficiens

sufficiens & idoneus ad veniendum, & componendos penates, post quem debeant se sistere, vel procuratorem exhibere, ni velint contumaces, & vt dicunt, deficientes *defaillans*, dici. Id te vulgaris docebit praxis. Et iudex etiam vir bonus poterit dilationem moderari ex distantia locorum: quemadmodum & iura docent, vicena millia passuum ad singulos dies itineris dari, subducta etiam necessitate legitima impedimentorum [a]. Et hoc iure in Gallia, & alibi iure scripto, viuitur, abrogatis formulis antiquorum, vocandi in ius: vel partim in alium modu[m] [illegible] nonnihil deformatis. Nam & testes adhibebantur olim in vocatione, quæ fiebant non ab apparitore semper, sed & ab ipso qui contendere volebat iudicio cum vocato. Ideo qui in ius aduersarium trahere volebat, prius aliquem de præsentibus antestabatur, id est, testabatur, vel dicebat coram illo, se eum in ius vocare. Priusquam autem illum de testimonio ferendo rogaret, eius auriculam attingens imam dicebat, *licet ne antestari?* hoc est, visne mihi testimonium præbere? illo autem respondente, *licere*, tunc iniiciebat in aduersarium manum, & in iudicium rapiebat. Rationem, quare testis adhibendi tangeretur auricula, sic adfert Plinius [b], [*est*, inquit, *in aure ima, memoria locus, quam tangentes antestamur*.] Adde etiam ea l. vulgaris est, 21. de fur. P. vt qui autem alicuius tangit, totum hominem tangere videatur ex Trebatij sententia. Fidem istius moris antiqui facit Horatius [c].

> *——Quo tu turpissime? magna*
> *Exclamat voce, & licet antestari? ego vero*
> *Oppono auriculam: rapit in ius.*

In testes autem ita tantum liberi homines accipiebantur, vt innuit Plautus [d],

> *Age*, inquit Saturio, *ambula in ius leno.*
> DOR. *Quid me in ius vocas?*
> SATY. *Illic apud Prætorem dicam, sed ego in ius voco.*
> DOR. *Nonne antestaris?*
> SATY. *Tuan' ego caussa carnufex, cuiquam Mortali libero aures atteram?*

24 ¶ † Sed & Theophilus explicans Iustiniani locum de condictione, alium morem refert vocandi: vt qui cum aliquo litem haberet, denunciaret hoc aut illo die ad iudicium accipiendum, aut ad litem prosequendam adesset. Vnde quia condicere, prisca lingua denunciare significat, omnes etiam personales actiones, quibus à persona peteretur, condictiones dicebantur: vt omnes actiones in rem, vendicationes. Hodie vero [illegible], condictio dicitur, actio, quam actor intentans dicit, si apparet hunc dare oportere. Nulla enim hoc tempore aduersario fit denunciatio, quoniam non denunciat ei petitor, vt hoc aut illo die ad iudicium, vel ad litigandum veniat [e]. Expectares hic nos acturos de ijs quoq;, qui in iudicium vocari possint, sed de illis dicemus commodiori loco, Deo fauente, in lib. 49. cap. 1. & 2. Interim habes epitomen personarum, quæ iure ciuili vocari non possunt in ius, 10 l. 2. & seq. vsque ad 12. de in ius vocand. P.

25 ¶ † Finis propter quem vocatio fit in ius, est, vt iudicio intersit, si valit, vel si oporteat, & vt in criminibus adesse cogatur vocatus.

26 ¶ † Rationes vocationis plures sunt, quarum aliquas refero. Primum vocari debere contendentes: quod congruentius sit & ex dignitate authoritatis publicæ, venire eos ad Iudicem quam

27 Iudicem ire ad litigantes [f]. ¶ † Item secundo, nemo in iudicio esse debet, nisi prius à Iudice iussum fuerit [g], paucis exceptis [h]. Nec est singulis permittendum, quod per Magistratus fieri debet [i].

28 ¶ † Tertio, nemo inauditus, & nisi vocatus, iudicandus est [k]. Cum, præsentibus ijs quorum interest, negotia tractanda sint [l]: aliter sententia corruit [m], veluti ex vna parte subsistens, deficiente forma iudicij, quod duorum litigantium ad minus & Iudicis persona constituitur [n]. Iudex vnam aurem actori, aliam autem reo conseruare debet. Neq; contra ius naturale & diuinum priuare debet defensione, quæ naturalis est [o], reum: quod accideret si eum non vocaret, vt defenderet. Nos & monet quarto, id faciendum Deus, qui antequam iudicaret Adamum, eum in ius vocauit, *Adam vbi es?* Genes. 3. Et rursum ad Cain, *vbi est Abel frater tuus?* Genes. 4. Et quamuis diabolus in iudicio esset, tamen audiri deberet, vt ait decisio Rotæ 364. incip. *Cum cura*, & 201. incipien. *licet in causa*, in nouis. Vt neque princeps supplere possit omissam citationem [p].

a L. 1. & si quis caut. iudic. sist. caus. fac. non obtemp.

b Plin. lib. 11. cap. 45.

c Horat. 1. Serm. Satyr. 9.

d Plaut. in Persa.

e Ita in §. appellamus & ad illum Theophilus, de actio. apud Iustin.

f L. in bonorum & descriptorios. 5. quibus. epist. & ordin. C.

g L. eminentiæ, de exhib. reis. C.

h veluti in specie l. capite quinto, de adult. P. l. si se seruitute, defunct. P. l. aiit Prætor. 4 si debitorem, quæ in fraud. cred. P. l. [illegible]. Cod. de Mathemat. [illegible]

i l. non est singulis, de regul. iur. P.

k l. absentem, de pœn. P. l. absentem, de accusat. C.

l l. de vnoquoque, de re iudi. P. clemen. 1. eo. tit. c. Deus omnipotens. 2 q. 1. clem sæpe, de verb. sign.

m L. 1. quæ senten. sine appell. rescin. P.

n l. inter litigantes, & l. Iulianus, de iudi. P.

o l. vt vim. de iusti. & iure P.

p Fe[lin.] in c. ex parte. 2. de offi. deleg. & in c. quæ in Ecclesiarum, nu. 26. & ibi etiam Dec[ius] nu. 21. de constit. Boer. deci. 247. nu. 7 Socin consil. 120. volum. 3. Decis. consil. 63. incip. viso. pro[cess]o.

De Contumacia. Cap. 3.

Lib. 2. Decret. tit. 14. Lib. 2. Sex. tit. 6. Lib. 2. Clemen. tit. 4.

1 *Citatus venire debet ad Iudicem vocantem, aliter contumax. & seq.*
2 *Eremodicium quid apud Demosthenem, ἐρήμη item, & eremodicium quid. num. 3. & 4.*
5 *Contumaciam in quos dicatur fieri, duplex actoris & rei: vtraq; vera & ficta, & qui contumax. num. 6. 7. & 10.*
8 *Domicilium eligere debent vocati in curia, vbi vocantur.*
9 *Citationes duæ contumaciam faciunt contra garandum.*
11 *Citatio vna quando peremptoria est, & in quibus constituat contumaciam. & num. 25.*
12 *Testium receptioni datur vna citatio ad [illegible], ratio tantum, vt compareat si velit.*
13 *Exequendi sententiam contra contumacem formula.*
14 *Citatio vnica in negotijs, quæ celeritatem desiderant; peremptoria: & quæ illa negotia.*
15 *Contumaciæ purgationes vel excusationes, & quando per nuntium mitti debeant. num. 16. & 17.*
18 *Contumacia actoris & rei, diuersa censura.*
19 *Contumacia rursum quædam peremptoria, quædam dilatoria, & eius iudicanda praxis.*
20 *Contumax condemnandus semper ad expensas restituendas.*
21 *Citatio* à trois briefs iours, *annotatio bonorum, & missio in possessionem bonorũ contumaciam, quando & quomodo fiat.*
22 *Contumaces & absentes rei criminum, quomodo in Gallia damnentur.*
23 *Contumace reo comparente, deficiente accusatore, quid statuendum.*
24 *Contumacia iudicium in causis ciuilibus, ex constitutione Francis. 1.*
26 *Contumaciæ effectus.*
27 *Dilatio peremptoria alicui ex litigantibus data.*
28 *Contumaciæ restitutio, & prorogatio.*
29 *Vsucapio seu præscriptio interrumpitur citatione libellata, & contumacia.*
30 *Contumacia mitius quomodo puniatur iure pontificio.*
31 *Contumax delictum committit in Iudicem, & litigantem: & ita vtriq; pœnam debet & quam.*
32 *Citatus quando non teneatur comparere coram Iudice citante.*
33 *Beneficiaria in causa, contumacia non admit supersed[ere] nouam inquisitionem.*

Sing

1 Sine † à non suo iudice quis sit vocatus, aut citetur perperam, nihilominus tamen tenetur ad Iudicem qui vocat venire[a]: quia sine præiudicio iuris fit citatio. Neque ex eo quod vocatus venit, ideo in Iudicem consensisse videtur[b]. Potestq; exceptiones vel fori, vel actionis, vel priuilegij allegare coram eodem iudice tuto[c]: habituras etiam temerariæ vocationis sumptus contra aduersarium[d]. ¶ † Quod si non venerit, neque qui defenderet miserit, nulla legitima excusatione iuuatus, contumax fit, & pœna contumaciæ afficitur. Vlpianus in enarratione orationis Demosthenis contra Midiam, ad verba illa, [illegible Greek] id est, *Damnans absentem. Eremi, iudicij nomen est: neque enim se sistebat. In eos igitur hoc dicitur, qui parere nolunt, sed iudicium detrectant. Iubebat enim lex, vos quibus iudicij dicta erat dies, si ad statum diem præsto non essent, indicta causa damnari. In eos autem legi-* 3 *bus mille drachmarum pœna statuta erat.*] ¶ † Hæc Vlpianus, vbi κυρίαν, quemadmodum alibi sæpe Demosthenes pro stata die in vocatione posuit, vt dicere licet ἀπαντᾶν πρὸς τὴν κυρίαν & ἀπαντᾶν πρὸς τὴν δίκην, dicimus adesse iudicio die vadimonij, 4 ita κυρία ἡμέρα, est rata & fixa dies. ¶ † Et erat φυγοδικεῖν καὶ καταλείπειν τὴν δίκην, deserere vadimonium, cum non occurrebatur ad diem vadimonij. Cuius pœna etiam ignominia erat, vt docet Demosthenes eadem oratione, κατὰ Μειδίου. Et solebant Iudices διδόναι τὴν ἐρήμην dare, desertionem vocabant, in praxi defectum, seu *defaut*, hoc est de absente secundum præsentem pronunciabant. Eremodicium potest vno verbo dici, Latinis desertio instantiæ ἐρημοδίκιον etiam dixit Iustinianus[e]. In superiores quis dicitur contumax: in inferiores 5 vel pares, fastidiosus[f]. ¶ † Contumax à superbia ob quam quis tumidus & inflatus est, dicitur, qui 6 alij cedere vel obedire contemnit. ¶ † Ideo contumax definietur is, qui cum obtemperare iudici posset, obedire contemnit[g]. Non enim omnis qui non obedit, contumax est: tamen omnis contumax, inobediens est. Etenim qui non obedit, quia non potest, contumax non est: veluti si impossibilitate facti, vel iuris obtemperare non pos- 7 sit præcepto[h]. ¶ † Contumacia duplex est, actoris, & ea quæ rei[i]. Rursum vtraq; potest esse, aut vera, aut ficta, quod idem est ac si dicamus, veram esse bene probatam: & fictam, præsumptam. Vera est illa, quæ nascitur ex vocatione vel insinuatione facta personæ contumaci, quando ad faciem denunciatum est[k]. Sed & verus contumax dicetur, qui tribus edictis vel vno edicto peremptorio pro omnibus, vocatus & interpellatus non facit sui copiam[l]. Contumax præsumptus dicitur, quando citatio facta est ad domum, & nō ad faciem. Nam propter dubium, num ad eius notitiam citatio peruenerit, statim non dicitur verus contumax, sed talis præsumitur[m]. Et proinde in praxi, ad veram contumaciam constituendam, distinctio adhibetur eius de quo componitur contumacia, cōsideratare & formula citationis, & qualitate personarum quarum dicitur contumacia, antequam perueniatur ad finem & effectus contumaciæ, & rationes pœnarū locum habeant. Quare contumacia consideratur, non tantum ratione vocationis & contemptus veniendi: sed etiam, si quis dum venerit non obediat mandatis Iudicis: vel qui sine mandato, cum iudicio abire non debet, iniussus abiuit[n]. Et qui non restituit quod iubetur, nisi manu armata cogat, contumax est[o]. Qui respon- 8 dere vel defendere nō vult. ¶ † Statuit constitutio Franc. 1. art. 23. omnes vocatos in ius debere se sistere iudicio personaliter, vel per procuratorem, die dicta per vocationem, & inibi eligere domicilium in prima assignatione seu vocatione: alioquin reijci ab omnib[us] petitionibus vel exceptio- 9 nibus[p]. ¶ † Statuitur & art. 21. quod post duos defectus, seu vocationes geminatas autoris vocati ad euictionem luendam, vocant garandum, legitime factæ fuerint, & post [...] liquebit de [...]is, sententiam contra autorem illum ferri posse, quod & in stylo Parlamenti responsum est, in §. item si garandus, de dilationibus quæ dantur pro garando. Facta tñ prius probatione per petentem suæ intentionis & iuris[q]. Dignus est enim qui, quia non defendit potius propter contumaciam & absentiam, quam propter malam causam, condemnetur[r]. 10 ¶ † Item art. 24. statuit, in omnibus causis ciuilibus vel criminalibus[s], in quib[us] consuetum olim erat vti quatuor defectibus seu edictis, sufficere duos defectus cōmissos, legitimo modo obtentos per vocationem factam in faciem aut ad domū: dempto q̃ Iudicibus permittitur tertiam vocationem decernere ex officio, si vocationes seu adiornamenta non fuerint facta in persona seu in faciem, & si negotium id exigere videatur. Cæterum antequam ad damnationem deficientis Iudex procedat, constare ei debet de contumacia, nempe de vocatione, & lapsu diei quo sistere reum oporteat: itē de lapsu termini qui vltra diem statum in citatione, solet indulgeri ex gratia à iudicibus, secundū stylum cuiusq; curiæ, quem vocant *Surseance*, & ita declaratoria sententia contumaciæ exigitur[t]. Et super contumacia iudicanda, iterum vocatur absens. Tamen si in prima vocatione, vocatus dixerit se non compariturum, & relatione apparitoris testificata appareat, non iterum vocari, sed contumacia iudicari debet[u]. Neque diffugium quærendum est, quod vel ira percitus, vel temere responderit se non pariturum. Siquidem neq; iocandū, neq; irascendum est, cum agitur de publica authoritate conseruanda[x]. Neq; quisquā dixisse existimandus est, quod prius mente non agitauerit[y]. Verum hic etiam tutius aget Iudex, extra iudicium vocatione facta, in qua dies sistendi dicta est, expectet diem, num compareat vocatus, & pœnitentia doceat calore iracundiæ id dixisse. Ea autem prætereita, nec comparente, tanquā rata existente voluntate[z], poterit condemnare sine alia vocatione vt contumacem[a]. Quod si quis in iudicio dixerit se non compariturum, potest statim condemnari vt contumax[b]. Idipsum statuendum contra latitantem malitiose & dolose, vnaq; citatio peremptoria sufficiet. Item si is qui vocatus comparuit, & iussus in iudicio nolit respondere, tanq̃ contumax sine alia vocatione damnari po- 11 test[c], statuto defectu. ¶ † Sunt & plures casus, in quibus sola vnicaque vocatio sufficit: & si quis in tempore eius vocationis non compareat, vel deficiat, habetur pro contumace, & statuit legitime in negotio, proinde ac si vocatus adesset. Quorum aliquos videbis apud Felinum, in c. ex literis, de constitut. veluti in causis per se manifestis, probandis & protritis[d]: aut si agatur de verificatione seu agnitione idiochiri seu chirographi, quam di-

cunt

a l. 2. si quis cautio. P. l. si quis in alienā de iudic. P. l. non videtur, eod.
b d. l. non videtur.
c d. l. si quis in alien. l. neque §. quid ergo. de fideic. liber. P.
d l. eum quem temere de iud. P. cum simil.

e in l. properandum. 12. § cum autem eremodicium, eo. C.
f 1. Rhetor. ad Herennium.
g ex l. contumacia, § penam, de re iud. P. c. certum est 11 q. 3. l. 5. § si quis municipalis, & § si quis in iudicio, si quis caut. P.
h vt in specie ca. Odoardus, de solut. c. olim vobis, 11 de restit. spolia. ca. cum tu. de usur. l. si accusatoribus, de accusa. lib. C.
i l. & post edictum. 73 de iudic. de vtroq; in l. properandū, C. eod. tit.
k de ista Bart. in l. final. de in integ. restit. P. Alexan. in dict. l. properandum, § tin autē reus.
l in l. contumacia, de re iudic. c. de illicita. 24. q. 3. c. quoniam, §. porro, vt lit. non contesta. non proc. ad test. examinat.
m Bart. in d. l. si cui. pen. de in integ. restit.
P Cardina. in cle. 1. in 6 q. de dol. & contumac.

n ca. contumacia.
o l. qui restituere. de rei vend. P.
p hoc [...] sudium. constitu[...]
q l. hæc autem. §. 3. quæ conf. in proferendo est. P.
r c. si de rei vend.
y l. 2. [...] ad[...]
c necatur in [...] cessante, quand. & quæ iud. C.
d ca. cum [...] de re iudic.

cunt *Verification de cedule*. Si vocatus & citatus in persona non compareat, statuitur defectus vel contumacia, & in defectum eius idiochiron pro aduerato habetur: vt ex eo tempore habeat obligationem hypothecariam bonorum deficientis, ex constit. Franc. 1. ann. 1539. artic. 91. & 92. Siquidem exceptio omnis fori, & incompetentiae Iudicis, vocato agnoscendi chirographi causa denegatur, propter necessitatem: quod res sit tempore peritura[a]. Et ita per hanc constitutionem abrogatur Lhaeres absens, in §. proinde, de iudic. P. Neq; tamen quod coram non suo Iudice fiet, habet vim condemnationis: sed tantum probationis, & non executionis. Quare recepta praxis est, vt dum agnitum vel denegatum fuerit chirographum coram Iudice delegato vel cōmissario dato hac de re, reijciatur contestatio vel definitio solutionis si petatur, ad iudicium, condemnationis obtinendae

a Alex. & alij, in l. 2. de iur. omni. iud. P. Anchar consil. 74. incip. ex Theorica, faciebat. in lit. de eo qui cet. lo. l. vn. C. vbi conuē qui cer. lo. dare pot.

32 causa. ¶ † Sufficit etiam vnica vocatio, eaq; existimatur peremptoria, in actibus qui exigunt vocationem post institutam litem: vt pro recipiendis testibus[b], vt liquet ex constitutione Caroli, *Sur le stile du Parlement*, artic. 32. Pro exclusione eorum quae fieri mandantur praecepto praecedente vel styli praescripto, dictum *Intimation de forclusion*, pro alimentis decernendis, & alijs, de quibus legito

b Panor. in c. in nomine domini. de testi.

33 Imbertum, lib. 1. Institut. forens. ¶ † Datur & edictum seu vocatio saepe in quibusdam casibus cum comminatione, vt quamuis vocatus non adsit, nihilominus etiam eo absente procedetur: veluti in executione sententiae, ne moratoriae dilationes eludant iudicatum. Et inde executor qui vocauit aduersariū, vt adesset certis loco, die, & hora, facta summaria inquisitione cum quibusdā testibus, de die, hora, & loco in quo exequitur, & vbi adesse iussit, inbet que aceitt per apparitorem coram se vocatum, qui si non appareat vel procurator eius nomine, statuit defectum seu declarat contumacem & exequitur: nisi velit edictum circumducere, vel horā vel diem diffindere, ita statuens,

34 *Defaut, sauf s'il compare dans telle heure ou iour*. ¶ † Sic primae citationi peremptoriae edictum adiungitur, in his quae celeritatem desiderant, si de collatione vel verificatione instrumentorum agatur, de praebendis medicamentis, vel alimentis vulneraro. Si quis intercedat bonorum authent captioni per instrumentū & obligationem authent cam factae, & ratione eius intercessionis seu oppositionis, rectè ad iudicem non venerit. Si de inuentario ab herede conficiendo, per praeconem admoniti publice, qui sua interesse putāt nō aduenerint. Item si addito peremptorio quis conuenitur, vt rationem reddat eorū quae in causam iudicati publice receperit, vel sub manu regia, vel vt in fidem publicam aduersarium recipi videat, & securitatem ei iuret, dicunt *pour estre mis en sa sauuegarde, & asseurance formelle, du Roy, & de Iustice*. id est, vt iuret ei, neque per se, neque per alium vllam ei offensionem in persona bonisque illatum iri: vel, vt adsit rebus suis captis ob iudicatum vendendis & distrahendis per licitatorem, vt dicunt *pour faire les inquants*. Idem in interdicto vtrobi, quod vocant Galli *aduen*[c]. Vide hac de re exceptionem, si agatur de coniuncta quaestione proprietatis, apud Imbertum: & ibi etiam de alijs actionibus, quae duobus tātum edictis reum contumacem peragi desiderant. Sed & de bis stylus & consuetudo cu-

c vide l. 2. vnde P.

35 riarū, te facilius admonebit. ¶ † Contumacia proprie vt diximus, ab eo cōmittitur, qui contemnit cum posset obedire, & ideo, qui pro contumace habitus est, potest purgare vel excusare contumaciae praesumptionem. Exempli causa, [*Si quis*, inquit Vlpianus[d], *muneris publici muneris causa, sine dolo malo suo impeditus, in iudicio secūdum promissionem suam non stetit, aequissimum est ei tribui exceptionem. Simili modo, & si ad testimonium desideratus, ad iudicium occurrere non potuerit, ei subueniendum est*.] Item si valetudine, si tempestate, vique fluminis prohibitus: & ita dies erit diffusus, nisi ipse se in impedimentum & necessitatem coniecerit[e]. Item si à Magistratu detentus fuerit, se non affectante[f]: non autem si priuatus eum detinuerit, quia ipse condemnatus habet actionem in eum qui detinuit in id quod eius interest[g]. Excusatur etiam à contumacia coram tribunali inferioris Iudicis, si ad maius fuerit vocatus[h]. Si Reipub. causa absit[i]: si Principi adhaereat: sed ea ratione illustres tantum personae, & quae codicillos regios ostendunt officij excusantur, quos vocant *Lettres d'estat*. De quibus fidem iudici per nuncium facere debent. Alia sunt impedimenta, in l. 2. dein ins voc. P. alia in l. vim facit, quod vi aut clam P. alia in l. si per alium, ne quis eum qui in ius voc. est vi exi. & in c. ex par-

d l. 2. §. si quis municipalia. & §. seq. & §. quo cautio. P. si l. contumacia, de l. quaestionem, de re iudic. P.

e d. l. 2. §. & tamen. l. si adcessitas, §. t.

f eam similib. f d. l. 2. § similiter l. modo. & l. 2. in princ. & §. 1. si quis cautio.

g d. l. 2. §. 6. h l contra populum. §. 2. de re iudic.

i l. 1 [illegible] 4. l militare, 7. cum seq. legib. seq. ex quib. cau. maio. in integ. restit. P.

36 te, de appellat. Si locus inquam, aditu tutus non sit, vt ideo appellare permittatur. ¶ † Hic obseruandum tamen est, casus quosdam esse fortuitos, de quibus superuenientibus in impedimento potest impeditus iudicem certiorare per nuncium: alios de quibus non potest. Quare in prioribus contumax est, nisi nuncium mittat qui eum excuset, cur non venerit: potissimū, si ad vadimonium teneatur, vocant tunc nuncium *Exonne*, qui praestito iureiurando coram Iudice referat testificationem, scripto in loco impedimenti comprehensam, de impedimento, veluti, quod in aegritudinem, quae neque vectionem neque pedestre iter patitur, inciderit, vt medicorum testimonio liquere debet: quod captus ab alio magistratu sit, quod mulier sit praegnans, & obstetricū testimonio, itineri tuto non possit se committere, &c. Nam si nuncius vel procurator ita instructus non mittatur excusandi gratia, non vitat vocatus contumaciam[k]. Vbi autem impedimentum subito accciderit, de quo Iudex statim moneri nō potuit, excusatio quam citius fieri poterit, pposita, rele-

k l. sed & si, ad §. f. ex quib. cau. maio. P.

37 nabit, vel cōtumaciam statutā rescindet. ¶ † Porro in nuncijs, vsus haber & stylus, nuncios istos constitui in causis vadimonij, dum personaliter comparere debet vocatus: alioquin nō admittetur in ciuilibus negotijs, in quibus procurator sufficere potest. Nulla enim excusatio vel rara eius qui potuit nuncium mittere, & non miserit mandatum alicui procuratori qui suo nomine liti interesset. Sed & in causis vadimonij, ex stylo Praetoriani consilij, artic. 20. qui & seruatur in alijs curijs, cognitores seu procuratores litigātium, quis debent personaliter adesse iudicio, non audiūtur proponentes excusationes absentiae, vt dicunt, *allegans Exonnne*, nisi nuncius certus adsit cum speciali mandato de excusatione: & nihilominus dabitur eremodicium seu defectus, sine praeiudicio excusationis probandae, vt dicunt, *defaut sauf l'Exonne*. Et in hac probanda, sicuti in iustis censendis excusationibus, arbitrium erit iudicum, qui perpensis matutè peristasibus de illis statuere li-

38 berè possunt, boni viri iudicio. ¶ † Perpendent tamen & cuius sit contumacia, actoris, vel rei: nam maior putatur actoris, quā rei. Actor quippe potuit omnia negotia ex consilio componere, antequam reum vocaret: reus vero, quadā necessitate

comparendi sibi imposita. ita facile sæpe non potest sibi consulere, vt pro voluntate quæ vult exequatur. *Cum actor*, vt ait Paulus [a], *quidem in sua potestate habeat, quando vtatur suo iure: is autem cum quo agitur non habeat potestatem quando conueniatur.*] Vocant contumaciam seu eremodiciom ex parte actoris pragmatici *Congé*: Et contumaciam ex parte rei, *defaut*, in curijs supremis. In alijs omnes contumacias vocant, *defauts*. Sed & in curijs supremis tertium genus adijcitur, vocatum *Congé defaut*, simul, vt in appellationibus vtrinque deuolutis & desertis: puta, si ego appellans curiam à sententia Iudicis, & te vocaui die dicta ad mensem sistendi. Si ego non comparuero per me vel per procuratorem, tu qui ad diem dictam te sistis, impetras in Parlamento contra me contumaciam & congedium, id est, licentiam abeundi, & eremodicium litis: si vero ego adfuero iudicio, tu deficias die stata, contumaciam tuam dices defectum. Quod si tu anticipatione appellationis, breuiori termino me appellantem ad curiam supremam præuenias & voces, quia tunc ex noua vocatione vterque nostrum ratione appellationis & anticipationis est actor & reos vocatus & vocans, si alter nostrum in neutro termino adfuerit, impetratur eremodicium cum titulo de 19 fectu & congedij. ¶ † Et in omnibus cursum considerand a formula styli cunsq; curiæ, num contumacia sit peremptoria, an dilatoria, dicunt *assanon vel emporit gain de cause, ou non.* Nam quæ peremptoria est, edictum aliud nnn exigit seu vocationem, nisi contumax pro accipiendo iudicio contumaciæ vocetur: cum in alijs alia edicta citatoria statuuntur, antequam contumacia iudicetur. Vbi autem cõtumacia declarata est, sic statuit Iudex, *defaut & sur l'vtilité d'iceluy, la partie baillera sa demande dans tel temps*, &c. Si quidem contumacia declarata sit, iudicium agitur & negorium discutitur, perinde ac si præsens esset contumax [b]. Non enim eo ipso quod contumax est, pro iudicato habetur vel pro conuicto, nisi declaratio hæc procedat. Vt de hoc disporat Ioan. Constantinus, in commentar. ad constitutio. regiar. de litibus breui decidendis, Francisc. I. anni 1539. in art. 24. In quo derogatum est antiquo stylo curiæ, de quo loquitur, §. item aduerte, titul. de defectu super actione personali. Quamuis in tota fere Italia contrarium receptum sit consuetudine, quæ vult contumacé haberi pro conuicto & confesso. Quæ adhuc intelligenda esset, vt discussio causæ etiam eo absente fiat, & ex officio Iudicis si innocens reperiatur absoluatur [c], in sumptus tamé contu-20 maciæ condemnatus, & damno litis [d]. ¶ † Si quidem & mie, contumax qui comparuerit postea, non debet audiri, quin prius expensas ob contumaciam factas aduersario restituat. Et est constitutio Caroli 9. ann. 1572. mense Ianuarij, *Sur le faict de la Iustice & punition des rebellions faictes contre les officiers d'icelle.* artic. 10. Vt omnes contumaces, tales declarati Senatusconsulto, vel sententia Iudicis Senatus placito firmata, non admittantur ad purgandam cõtumaciam. Et si in carcerem redierint, par est in statu legitimo eos esse si edicta rescindi postulent, non inde soluantur, quin prius mulctam adiudicatam aduersario vel liriganti ciuiliter, consignauerint: & nisi vltra summam sufficientem & ex arbitrio Iudicis æstimandam, pro iudicio in postetum peragendo, deposuerint penes 21 actuarium [e]. Alia formula Franc. I. *De l'abbreuiation des procés*, artic. 25. vt in causa criminali, in qua vadimonium statutum est, seu adiornamentum personale, si non compareat reus, statuatur defectus & præhensio: quod si iterum non compareat, hoc secundo edicto statuatur, vt quia præhendi vel inueniri non potest reus contumax, citabitur voce præconis ad tres breues dies, cum annotatione bonorũ, & iniectione manus Regiæ in ea, donec paruerit vocationi: ita annotatio bonorum fit, vbi reus non potest damnari, quia de causa adhuc non constitit: & crimen non admittit adhuc cõdemnationem. Et post annotationem [f], id est, descriptionem bonorum, vocatur triplici edicto quod dicit constitutio, *ad tres breues dies*, qui quomodo in citatione obseruentur, docetur a Guido. Pap. decisio. 429. Et in istis annotationibus, contumaciæ reorum ciuilium & criminalium, similes videntur. Nam sicut in ciuilibus vt contumax compareat, aduersarius qui vocauit vel qui litem prosequitur, impetrat missionem in possessionem bonorum vel quasi, contumacis, vt tædio affectus contumax, saltem vt sua bona tedimat, compareat, & desinat latitare [g]: & si post annum non compareat, dominium etiam habeat [h]. Quod si bona non habeat, vel de alia contouersia quæstio sit, quam de rei petitione, sententia excõmunicationis fertur in foro spirituali in con-tumacem [i]. Ita in criminalibus, bona rei annotantur, vt eodem tædio affectus compareat, intra annum veniens bona annotata repetiturus, non post [k]: & numerato anno à die, quo nota fuit ei annotatio, vel esse potuit, & ex quo possessa bona fuerunt à fisco [l]. Non tamen loquor de Italiæ moribus, qui diuersi sunt in Marchia, Tuscia, Insubria seu Lombardia: nam quælibet prouincia suum ius habet, quod sequi debent qui in ea iudicant. 22 ¶ † In Gallia mos alius, vbi absentes rei criminum maxime qui nunquam auditi vel conuicti fuerũt, non damnantur vltimo supplicio, sed tantum relegatione vel eius loco bannitione & bonorum confiscatione, iuxta l. absentem, de pœn. P. Et l. absentem, de accusa. C. & l. 2. de requiren. reis. P. Et iure Pontificio damnari possunt depositione, 23 in c. veritatis, 8. de dol. & contum. ¶ † Accidit aliquádo etiam, quod is qui edictum peremptorium impetrauit, absit die cognitionis: is vero, aduersus quem impetratum est, adsit. Et tunc citeumducendum est edictum peremptorium, neque de causa cognoscetur, neque secundum præsentem pronunciabitur: & instantia tantum edicti perit, 24 ex integro tamen litigari poterit [m]. ¶ † Dat etiam legem & vtilitatem, seu effectum contumaciæ in causis ciuilibus, Francisc. I. constitution. præd. ann. 1539. art. 26. His verbis: *En toutes actions ciuiles où y aura deux defauts, sera par vertu du second, le defaillant debouté des defenses, & par mesme moyen permis au demandeur de verifier sa demande: & apres l'enqueste faicte, sera la partie adiournée pour voir produire lettres & tiltres, & bailler contredicts, si bon luy semble, & prendra appointement en droict: sans ce qu'il soit necessaire que le defaillant soit adiourné pour bailler vn ay.* Et articul. 27. addit, quod non debeat sententia dari contra reos causæ ciuilis contumaces, nisi probauerint intentionem suam actores. Quare post edictum & contumaciam declaratam in ciuilibus, citatur iterum contumax ad sententiam audiendam, & ad impugnandas productiones, singulari diuersaque ratione quam in criminalibus obseruetur, vbi peremptorie vocato reo, proceditur ad sententiam contumaciæ sine noua citatione, quia in ciuilibus effectus contumaciæ est, vt litis daiono coër-

a Paul. in l. pure mihi de oem. §. 6. ff. dedo. mal. & met excep. P. Simile respõd. Cato in l. qui in alterius, 61 §. 8 de reg iur. P. idem in l. si quidē, & aut. quod fieri, C. de dilatio. l. 1. § fin de annu. excep. P.

b l & tertium, 90. de iudic P. l contumacia. de re iudi. P. l 1. § fin. vbi in rem actio, C.

c d l & post edictum, 1 d l contumacia, de re iudic P. l. properandum, 1 cum autem, & 1 vel contestat, de iudic. C.

e Sumptus in l. sancimus, & ibi Bald. C. de iudic auth. ei qui iurat de bon auth. iudic. poss. C.

f de his omnia in l. 1. & 2 Pab. & l. 2. de exhib. actis, C. l. 1. & 2 cod. P. de iure in rem. & omnibus in l. quae de bonis in possesso. C. de his omnibus, & de fortuna peremptoria & restitutione contumacis in causa criminali, intereat. lib. 1. instit forens. & Guid. Pap. decis. 122

g l. 1. & l. Pab. cuius. ... quib ex causis in possess. eat. P. l. 1. in ... cui. ... in poss. ... con... ad vel ...

h c. quoniam frequenter, ... de ...

i l. anni spatio, ... de ...

k l. de ... tem... ... P.

m & post edictum, 73. de iudic.

coërceatur declaratus contumax, vt dicũt in praxi, *que le defaut importe gain de cause*, & non auditur in posterum in suis exceptionibus, vel defensionibus [a]. Et absentia rei, præsentia Dei suppletur [b].

25 ¶ † Verum vocatio vnica in ciuilibus omnibus negotijs vt dixi, non est peremptoria, exceptis paucis: veluti ad sententiam diffinitiuam audiendam [c], ad mittendum actorem in possessionem ex primo decreto [d], si non probet termino constituto, iuxta cap. finem litibus, de dol. & contum. & vt reus possit absolui ab instantia seu obseruatione iudicij, & in quibusdam alijs paulo antea recensitis, & in his quæ media causæ respiciunt lite instituta, vel productiones testium [e], & similibus. At in causis criminalib⁹ edictum peremptorium proponitur cum comminatione, vt nisi se sistat iudicio reus stata die, in absentem sententiam pronunciandam iri. Et hic est vnus ex effectibus

26 contumaciæ. ¶ † Alius secundus effectus quoque ex superioribus colligitur, vt propter contumaciam sistendi ad diem vadimonij, præhẽsio possit decerni, & in carcerem duci contumax [f]. Tertio, ne possit contumax verus appellare ex prædict. constitutione Francis. 1. art. 18. & 29. [g] Saltem nisi refusis impensis contumaciæ & multa 40. solidorum. Vt idem statuit constitut. an. 1528. articul. 6. Et denegetur etiam ei audientia, priusquam contumaciam purgauerit [h]. Quarto, contumax in nõ respondendo [i], vel in recusatione iuramenti [k]. Quinto, vt possit excommunicari [l], vt diximus, præcedente tamen citatione [m]. Sexto, habeatur præsente in sui præiudicium [n]. Septimo, si comparuerit reus vocatus, actor autem contumax est, euanescit vocatio: & absoluitur reus, & actor condemnatur pro sumptibus [o], quos tenetur refundere antequam iterum agat. Atque proceditur contra actorem contumacem, ex forma l. qui semel, C. quomod. & quand. iud. Verum si restituatur contra contumaciam actor, & vicerit, soluet tãtum expensas contumaciæ, vel illas compensabit pro quantitate expensarum litis, in quas reus damnatur, vt plene vide in decision. capell. Tholos. 408. Addit cap. 1. de dol. & contuma. in Sex. vt actor qui ad terminum non venit ad quem vocauit aduersarium, condemnetur reo pro expensis: nec iterum possit vocare, priusquam ca-

27 uerit de sistendo. ¶ † Octauo, generalis etiam hic constituitur regula, vt omnis terminus à Iudice alteri ex litigantibus constitutus ad aliquid agendum, peremptorius est [p]: & contumax dicitur *Forclos*, id est, cui forum agendi causa in eo clauditur.

28 ¶ † De restitutione contumacis, & qualiter intra annum se possit purgare, vide Boëtium decis.

29 63. & 64. & 326. num. 3. ¶ † Nono, quemadmodum citatio libellata, quæ continet causam vocationis certæ, prodest ad interrumpendam præscriptionem [q]: sic etiam & contumacia in nõ respondendo vocationi, q̃a facit vocationem ratam, & voca-

30 tum omnibus exceptionibus exclusum. ¶ † Decimo, iure Pontificio etiam [r], si causa ꝓpter dilationem & contumaciam non perelitatur, patienter contumax admittitur etiam post moram anni, data cautione qua se adstringere debet standi iudicio, omisso rigore multæ, & in locum missionis in possessionem rei seruãdæ causa contra contumacem, fit rei contentiosæ sequestratio: idq; interdum mittus agendo, condemnato pro contumacia fugiente in expensis [s], à tempore citationis admissæ [t]. Nam & contra contumacem etiam iure Pontificio fit missio ex primo decreto rei contentiosæ seruandæ causa, & si non comparuerit intra annum, nullo defendente, fit missio in ple-

31 nam possessionem ex iuris rigore [u]. ¶ † Addendum insuper, hos effectus & alios plures ex contumacia oriri, veluti ex delicto contumacis. Videtur enim offendere Iudicem & Rempub. qui Iudicis dicto non paret, aut parere contemnit, vt mulra dignus sit [x]. Et vltra pœnam qua quanti aduersarij litigantis interest, cum sumptibus castigatur [y]. Et interest Reipublicæ ne elusoria sint edicta vel iussa Iudicum [z]. Quare & omnibus Magistratibus secundum ius potestatis suæ, concessum est iurisdictionem suam defendere pœnali

32 iudicio [a]. ¶ † Videbis tamen distinctionem gloss. in l. 2. Si quis in ius voca. non ier. P. in ver. *Sciatur*, quando vocatus non teneatur ire in ius: si aperte & manifeste non sit ex vocantis iurisdictione [b]:

33 contra, si sit dubium [c]. ¶ † Singulare tamen, quod in causa beneficiaria, sententia contra contumacem lata, quod pertinet ad superiorem, non transit in rem iudicatam, quominus is de iuribus partium possit inquirere [d], vt in alijs quibusdam. Sed de his videbis in lib. 50. inferius, cap. 1.

[q] l sicut, de præsc. 30. vel 40 an. & ibi Faber.
[r] c. 1. de dol. & contu. apud Gregor.
[s] c. 2. de dol. & cont

a l. contumacia, de re iudic. P.
b in l. properandum, §. cũ autem, C. de iudic.
c c. 4. de do. & contu. c. quoniam, §. 1. vt lit. non contest. & c.
d l. consentaneum, C. quo. & quan. iud. l. properandum, §. quid, de iudic. C. l. cum propones, cum auth. seq. de bon. auth. iud poss.
e l. quando, C. de testib. §. pon eo in aut. c. 3. cod. apud Gregor.
f probat & d. l. cõsentaneũ, & ibi gloss. & Barto. §. vero etiam quidam, de exhi. reo in auth.
g l. post edictum, §. fin. de iudic. P. l. ex quacumque, §. fi. & ibi gloss. & Bart. de appell. P. l. 1. C. quor. appell. non recip. l. properandum, §. sin autem reus, C. de iudic. vide Boer. dec. 206. nu. 5.
h l. sed & si per prætorem, §. sed & si dixit, de iudic. ex gl. cap. in integ. restit.
i c. si post præstitum, de confess. in Sex. l. de iureiu. §. qui tamen, de interr. actio. P.
k l. manifestæ, & ibi interpr. de iureiur.
l c. tua fraternitatis, & c. quoniam frequenter, §. hu. vt lit. non cõt. non proc. & c. gloss. in c. 1 de do. & contu. in 6.
m gloss. in c. sõ. e sen. excom.
n c. cum contumacia de hæret. in Sex.
o auth. qua in prouincia, in fin. C. vbi de crim. ag. oport.
o l. & postedictum, §. 1. de iudic. P.
p Ioan. Andr. in addi. ad Spec. tit. de contum. sub. 3. nunc videndum, Peli. in ca. causam quæ, num. 3. de rescrip. facit l. 2. C. quomod. & quan. iud.

t c. cum dilecti. eod.
u c. contingit, ca. causa quæ, eod. & c. 1 2. 3. & 4. de eo qui mitti. in poss. cau. rei ser.
x l. vni. §. fin. si quis ius dic. non obtemp. P. l. 2. si quis in ius voc. non ierit P.
y l. sancimus, C. de iudic.
z l. fermo iusto, 65 §. cum prætor, ad Sena Treb. l. 6. si quis in ius voc. non ier. P.
a d. l. vni., si quis cautio. l. qui restituere, de rei vend.
b in l. si de iuris. om. iud. P.
c ex l. si quis ex aliena 22. §. sed & si dubitetur, de iudic. P.
d ca. cum olim, 7. de dolo & contuma.

de Satisdatione iudiciali.

Cap. 4.

Lib. 4. Instit. tit. 11. Lib. 2. P. tit. 8. Lib. 2. C. tit. 57.

1 POstquam † in iudicium venerint, vel adducti fuerint actores, & rei antequam aliam iudicij rei principalis subeant, prospici oportet & litigantibus & iudicij, ne illusoria sit opera. Et proinde cautiones exiguntur & satisdationes. Satisdatio, est cautio seu promissio succedentibus pignoribus vel fideiussoribus [e]. Bifariam consideranda, vel ex parte rei, vel ex parte actoris: & vtraque habet membra quædam, quæ simul expediuntur, cum quæstione de quo, & à

2 quo dentur, & cum propria formula. ¶ † Sic omnia complectitur finitione Caius. [*Satisdare*, inquit [f], *dicimur aduersario nostro, cui pro eo quod à nobis petit ita cauemus, vt eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus.*] Ex parte actoris satisdatur de lite persequenda [g], de lite intra duos menses contestanda.

e l. sancimus, C. de ver. sig. l. 1. qui satis. cog. P. l. si mandatu Titij, §. si mãd. P. l. ergo, §. adij cit. de fideic. liber. P. c. fin. de pign. & ibi glo.
f promiss. r. 21. §. fin. de const. pec.
f l. 2. qui satis. cog. P.
g §. quia vero comperimus, in Nouell. const. 53. & §. cæterũ, cum sequent: const. 112.

testanda [a], de sumptibus & omni damno litis restituendis, si iniuste litem mouisse appareat [b].

3 ¶ † Item accedebat sponsio de certa pecunia dãda, si non obtinuisset [c]. Similis erat obseruatio apud Athenienses, sponsionis, vnde & postea sponsionis actio, qua qui experiri vellet pecuniam deponebat, intercedente stipulatione pecuniæ, quam perdebat qui sponsione vinceretur. Atq; coram iudice aut recuperatoribus disceptabatur. Deponebant autem litigantes apud acta decimam partem æstimationis litis, in causis priuatis in publicis vero, quintam & inde genus actionis παρακαταβολὴ dictum [d]. Meminit Suidas, in verb. Διαμαρτυρία.

4 ¶ † Diamartyrian modum fuisse quendam præscriptionis, & prius quam res in iudicium deferretur, licitum fuisse cuiq; testificari dari oportere actionem, aut non dari: differreq; a præscriptione: quod hæc testificatio non modo à reis, sed etiam ab accusatoribus fiat. Ac principio producebat aliquem actor, qui testaretur dandam esse actionem, sicque de hoc primum iudicium habebat contra ipsum testem, non aduersus eum cuius intererat. Quod si actor testem non produxerat, reo producere licebat, qui testaretur actionem non esse dandam atque reus sum, cum teste reus erat, ac falsi testimonij actio aduersus διαμαρτυρήσαντα, secundum Budæum in forensibus, διαμαρτυρία est contestatio, quæ fit circa litis ingressum ne contestetur.

5 ¶ † Statuit aliquando C. Caligula, vt pro litibus ac iudicijs vbicunque conceptis, quadragesima summæ de qua litigabatur, daretur: nec sine pœna erat, si quis composuisse vel donasse negotium conuinceretur [e]. Et aliquando in Gallia, simile, inuentum vexauit subditos cõsignationum litium, atque antequam litem contestari possent apud Quæstores regios consignationum, deponi certam summam oportuerat per actorem, qui si vicisset à reo repetebat depositum: Regis autem erat periculo victi depositum, quod tamen ius merito sublatum est. Cauet etiam procurator actoris de rato, si apud acta præsente aduersario factus non sit: nam si eo præsente fiat non cauet, aut si dubium non sit de mandato [f]. Cauet tamen de defendẽdo, & iudicatum solui.

6 ¶ † Vsus forensis hodie in Gallia apud inferiora regiaq; tribunalia, inualuit: vt quamuis nemo cognitorum seu aduocaturum pro alio possit sine mãdato agere, tamen tanquam procurator quis admittatur sine mandato, ea lege, vt iubeatur mandatum aut ratihabitionem domini ostendere suo periculo: idque receptum ad vitandas absentium contumacias, nam alioquin ex eo die quo procurator ille comparuit, edictum in dominũ seu absentem decerneretur.

7 ¶ † Reus porro satisdat iure, iudicio sisti vsque ad terminum litis: etsi procuratorem dederit, quod veniet tempore recitandæ sententiæ [h], & iudicatum solui [i]: procurator vero cauet de rato [k], & iudicatum solui [l], iudicio sisti cautio prima ordine

8 iudiciorum esse videtur, † vbi enim quis vocatus est, vel venire debet si vadimonio sit vocatus, & si venerit, & velit abesse, debet sistendi cum opus fuerit iudicio satisdare & fideiussores dare: vel iurare & simplicius cautionibus promittere, seu per iuratoriam cautionem se venturum & repræsentaturum polliceri. Idemq; si præhensus velit carceribus mitti [m]. Extat & rub. *In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent, lib. 2. P. tit. 6.* Iniuria enim fieret ei qui negotijs quibusdam occupatus necessarijs, offert fideiussorem de sistendo locupletem, & idoneum & approbatum, si non accipia-

9 tur [n]. ¶ † Fideiussor locuples dicitur in iudicio sistendi causa, non tantum facultatibus, sed etiam conueniendi facilitate [o]: talis autem dicetur qui ex arbitrio litigantiũ & iudicis approbatus erit [p], consideratis personarum agentium & defendentium qualitate & negotijs, de quibus agitur. Nam & qui sua voluntate accepit fideiussores, contentus esse debet: nisi eis magna aut insignis calamitas post fideiussionem accidisset, quia tunc ea integro causa cognita satisdandum esset [q]. Ratione proximitatis agentiũ, minus locupletes facultati-

10 bus exigebantur fideiussores etiam [r]. ¶ † Habebatur & ratio rerum peritarum [f], & facultatum interpellatorum [t]. Formulæ constitutæ de sistendo, quæ ex conuentione interdum litigantium constituebantur vel ab stipulatore, adhibito moderatione iudicis [u]. Sed & interdum iurabant quidam sine fideiussoribus, se staturos, vel ob dignitatem quam gerebant [x], vel ob necessitatem quia fideiussores inuenire non poterant [y]. Sed neque is qui paratus est statim docere de re de qua agitur, onerandus est satisdationis onere: qui dicat

11 hodie constat, hodie agamus [z]. ¶ † Cõmittitur hæc stipulatio & cautio, si in iudicio non sistatur, vel res vel persona, pro qua fideiussio est interposita: cessantibus excusationibus iusti impedimenti, de quibus dictum est in citatione & contumacia, secundum ea quæ tractantur in tit. *si quis cautio. iudic. sist. caus. fact. non obtemp. lib. 2. P. titul. 11.* Et non solum committitur, si non sistatur vel exhibeatur is, qui sisti promissus est [a]: sed etiam si sistatur quidem, sed non in eadem causa 10 qua fuit ante [b]: vel si plures sistere quis promiserit, & tamen

12 omnes non sistat [c]. ¶ † Tenetur autem ad pœnam, si qua adiecta est stipulationi fideiussionis: sin minus, quanti interest actione incerti, æstimatione relata ad tempus illud quo sisti debuit, nisi euanescat cautio vel fideiussio: vt si quis eum qui sisti debeat, defendat: vel si transactum de lite sit [d]: vel pro eo fideiussum, qui in iudicio esse non potest, vt quia seruus [e]: vel pro eo, qui desijt

13 posse conueniri [f]. ¶ † At in quãtum teneatur fideiussor, qui in criminalibus reum se sistere promisit, tractauimus alibi, lib. 24. Syntagm. cap. 3. num.

14 16. & cap. 4. num. 13. ¶ † Quod ad cautionem iudicatum solui pertinet, nemo ambigit, tres clausulas sub illa stipulatione contineri: de re iudicata soluenda, de re defendenda: & de dolo malo [g], quando alieno nomine quis agit vel defendit [h], non si proprio nomine [i]. Et huius stipulationis tantum dies quidem cedit post rem iudicatam, ex clausula iudicatum solui: sed exactio eius quod peti potest, in tempus reo principali ad soluendum indultum, differtur [k], contra fideiussores [l]. Ex alijs tamen clausulis ante committitur, vt si non defendatur reus boni viri arbitratu, vel si male lis agatur [m] nisi ex aliqua causa legitima defendendalis non sit, non debeat, vel non possit [n], vel iudicium pereat [o]. Et ex clausula doli mali, si non sit defensa in solidum [p], vel si quid dolo malo cõmissum sit [q]. Habet autem iudicatum solui stipulatio, expeditam quantitatem: in tantum enim committitur, in quãtum iudex pronunciauerit [r].

15 ¶ † Hodie porro in Gallia, iudicatum solui, aut iudicium peragi, non satisdatur [s]. Attamen, inquit, Imbertus lib. 1. Institu. forens. Si actor sit peregrinus & procul à regni finibus larem foueat, vel

o L. e. L. si seruus, 11. & L. cum apud, 20. eod. p L. ex clausula, 17.
q L. nouissima clausula, 19. eod. r L. iudicatum [illegible]
s Ioan. Fab. ad §. 2. de satisd. Io. Gallus in quæstion. decis. per arrest. q. 40.

aduena:

a §. 5. & seq. Nouell. constit. 96 auth. libel. lum. de libel. oblat.
b nequitiæ, Nouel. 96. & d. § ceterum, Nouell. 112. d. auth. libellũ, & auth. generaliter, C. de epis. & cler. § suscepto, de exhib. reis, in auth. Nouell. 53.
c § quia vero comperimus, Nouell. 53.
d ex Iulio Poll. Bud. in comment. ad hæc Græc.

e l. fin. autem per procurator. de satisd. apud inst. l. 1. C. eo.

f § sed hodie, eod. apud Iust. c. 1. de dol. & contu. ep. Greg.

g § si vero alii. quis, de satisd.
h l. hæc ita erunt, & § sed hodie, & § si vero aliquis, eod.
i § 1. & § fin. autem per procurat. eod.
k § hæc ita erunt, & § si vero eius, eod.
l l. 1. & l. de exsi. reo. P. l. eã clericos, § 1. de episc. & cler. C.

m l. si vero, § qui satisda. cog. P.

aduena: reus postulabit, vt procuratorem, qui forum in quo agitur frequentet, ad cœptam litem dare compellatur, ac in eiusdem fori territorio domicilium constituat, in quo requiratur quoties opus erit. Extat & arestum Parlamenti Tholosani, in 6. par. styli Parlamenti aresto 16. ꝑpter contumaciam & suspectos de fuga ita latum: Communi iure autem non egemus ijs cautionibus in hoc regno, cum procuratores constituantur cum omnib⁹ clausulis de rato habendo, & de indemni reddendo procuratore, qua obligatione mandati edita penes actuarium, satis dominus dicitur fideiubere pro procuratore, seu cognitore, quem sibi deligit litis institorem & administrum [a]. Quo fit etiam, vt non concipiatur sententia vel condemnatio in ꝑsona procuratoris apud nos, sed domini seu clientis [b]. Iustis tamen de causis, in aduenis aut dum agitur de beneficiorū ecclesiasticorum lite, Henricus 2. sanciuit, litigantes deuolutarios, debere sibi domicilium constituere in ea prouincia, in qua sacerdotia sita sunt, & quorum lis incidit: teneri item eos cauere de iudicato soluendo, secundum formam iuris cōmunis: aut aliter inanem esse illorum actionem. ¶ † Cautiones & satisdationes initio litis agitantur, & petuntur ante contestationem rei principalis. Aliæ autem & iudiciales sunt, quæ in quacunq; litis parte peti possunt. Qualis est quam dicunt *saluagardiæ* cautionem, per quam dat fideiussores aduersarius petenti coram iudice & authoritate iudicis, de non offendendo ipsum, nec in persona, nec in rebus, per se, vel interpositam personam: quæ statuitur, quando constat iudici de minis, & quod is qui minatus est, eius generis est, qui minas solitus sit facile exequi: vt hęc & alia tractata inuenies apud Bartol. in l. illicitas, §. ne potentiores, de officio pręsid. & apud Felinum, in rubr. de treuga & pace. Item alia quę in moratoria dilatione soluēdi concessa a Principe, præstari debet aduersario, de soluendo, ab eo qui impetrauit [c], pro hac interdum datur in iure Pontificio iuratoria cautio, de soluendo [d].

[a] Bart. in rubric. iudicat. solu. P.
[b] Io. Galli in 5. part. styli parlam. quæst. 44. & 49.
[c] l. vniuersam, de pre. imper. offer.
[d] vt in c. Odoardus, de solutio.

(Margin: 16)

de Libelli Oblatione.
Cap. 5.

Lib. 2 Decret. tit. 3.

1 *Iudex idoneus vel non idoneus pluribus modis dici potest. idq; editio libelli docet.*
2 *Petitioni iudicialis conformis debet esse sententia: petitio iudicialis quid: duplex. sine scriptura, & cum libello. Item conuentionalis, & accusationis. Et num. 3. & 5.*
4 *Petitio iudicialis quando in scriptis redigi debet.*
6 *Aduocatus qua methodo debeat petere in iudicio, an voce, vel libello. Et num. 7.*
8 *de Libelli clausulis. Et num libellus petitionis possit post editionem mutari. Et num. 9.*
10 *Libelli iudicialis seu petitionis scripta finis.*
11 *Plus petens quam debeatur, quomodo plectatur.*
12 *Libellorum petitionis rationes.*

1 QVando † ad iudicium per actores & reos ventum est, de foro competenti disputandum videtur, sed quia Iudex competens vel incompetens & non idoneus, dici potest ex pluribus capitibus, tam ex parte rei controuersiæ & eius actionis, quam ex parte ipsius personæ litigantium, & negotij, ideo petitio edenda prius erit ab actore, vel libellus intentionis porrigendus: de quo nunc agendum est, remissis exceptionibus & præscriptionibus fori in librum sequentem.

2 ¶ † Intentionem suam & actionem actor in iudicio tanquam speciem & imaginem litis futuræ [e] explicat per petitionem, cui conformis debet esse sententia [f]: nam secundum eam, vel in fauorem petentis, vel contra actorem lis agitur [g]. Petitio itaque erit, actionis & iuris competentis iudici & 3 aduersario, in iudicio facta declaratio. ¶ † Et ex modo edendi hanc petitionem, duplex erit eius species: vna, quæ fine scriptis, voce actoris vel eius aduocati explicatur: alia quæ scripto fit, id est, libello. Non egemus scriptura in leuioribus negotijs, & quæ summarie debent explicari [h], sed actuarius seu amanuensis Iudicis, coram quo actor petitionem exponit, excipit intentionem, & rei defensionem, quo casu omissio editionis libelli, non est necessarij ordinis iudicialis, & omitti potest: quia perinde valet petitio illa iudicialiter facta & contestata, ac libellus editus. Quare aduocatus qui in iudicio exponit, dempta scriptura, eadem debet voce complecti, quæ literis edendo libellum perscriberet, & eodem fere ordine causam perorare ac describere. Et supplet mentem iuris descriptio petitionis quæ excipitur ab amanuense, nam de actione & petitione per eam scripturam cui fides adhibetur, constat [i].

4 ¶ † Si tamen reus postulet sibi edi scripto actoris petitionem, & mereatur negotium, recte fit, & solet ita fieri, si statuatur editio, & fiat. Suntque interdum subscriptiones & formulæ necessariæ in petitione: & tunc, cum ne varietur, tum etiam vt formulæ necessariæ obseruentur, edi debet & offerri libellus, quem vocant in ciuilibus, *la demande par escript.* Et sine ea editione, non valet processus iudicialis [k]. Idipsum seruatur in accusatione instituenda, in qua libellus accusationis scriptus & subscriptus edi primum debet, iuxta l. libellorum, de accusation. P. cap. legum ecclesia-5 sticarum, 2. quæstio. 1. ¶ † Ita ex duplici materia ciuili & criminali, constituitur & duplex libelli species, conuentionalis, & accusationis [l]. Conuentionalis continet libellum seu supplicationem, quæ aliquando porrigitur Iudici antequam citatio vel vocatio decernat [m]. Sunt enim causæ, in quibus nonnisi venia petita vocatio fieri poterat, & libellus ideo porrigebatur [n]. Continetur & hac appellatione citationis mandatum, quo narratur compendiose scriptis intentio seu causa ob quam quis vocetur [o]. Est & libellus qui datur in causis appellationis, qui dicitur libellus dimissorius vel apostoli nomine, de quo in tit. De libell. dimissor. in P. lib. 49. titul. 6. Et nos de huc, testatorijs, & alijs libellis appellationum, agemus Deo fauente, libro 50. huius Syntagmat. cap. 2. Postremo libellus conuentionalis, dicitur petitio iudicialis scripto latius quam citatione compræhensa, ob quam conuentio & vocatio in iudicium facta fuit, quæ porrigitur ab actore seu petente.

6 ¶ † Formula seruata tantum ea, qua possit liquido & sine dubio cōstare iudici & parti, de eo quod in petitionem & iudicium deducitur. Et vt ita probe componatur, quatuor partibus principalib⁹ constare debet. Prima, quæ est epigraphe & inscriptio, continebit nomen petentis, & in quo causæ genere petat, & à quo, & coram quo Iudice [p]. In secunda parte debet aperte & sine inuolutione ex-

[e] l. edita act. C. de edend.
[f] l. vt fundus. com. diuid. licet Heli. de simonia. qualiter, in [illegible] de accusat.
[g] l. 1. de plus petit. C.
[h] c. si quis contra clerico, vt q notat gloss. in c. 1. de lib. oblat. cle. sæpe. & ibi gloss. de verbo. sig. [illegible] decis. Cap. 287. & Specul. in titul. de lib. concep. §. [illegible] vers. 9. & si [illegible] ibi Ioan. An. [illegible] vbi colliges casus, in quibus non requiritur libellus.
[i] c. quoniam contra, de probatio.
[k] auth. offeratur, de lit. contest. C. c. si. §. offeratur [illegible] q. 1. c [illegible] Feder. Panor. & alij, de lib. obl. [illegible] 3. de eden. P.
[l] glos. in c. 3. de libel. oblat.
[m] Felin. in d. c. 1.
[n] l. libertus aduersus patronum, 15. de in ius voc. P. l. 1. & 2. quæ [illegible] princ. obl. &c. c. iuncta l. 4. de in ius voca. P. cum similib.
[o] vt in l. 1. de eden. P. & in citatione ante [illegible] diatim.
[p] l. 2. de for. & imper. subio.

exponere negotium de quo agitur, & hypothesin nitidam suæ petitionis [a], omissis antiquorum scrupulosis formulis. Sufficit enim omisso etiam 10 proprio actionis nomine, dummodo constet quid petatur [b], & petitio certa sit [c] nomine, quantitate, qualitate, vel demonstratione [d]. Si res immobilis petatur, adijci debent nomen, fines, vicini, proximique limites, mensura, iugera, & aliæ qualitates necessariæ ad rei mobilis vel immobilis certitudinem, iuxta l. si in rem, 6. in prima, de rei vend. P. l. si forma censuali, de censib. P. cap. cum olim, de verborum significatione [e]. In alijs oportet esse relationem factam ad certum, vt ad testamentum certæ personæ, aut ad instrumentum certi anni & diei & personarum [f]. Tertio debet petitor addere causas suæ petitionis: difficile enim est Iudicem & aduersarium aurem accommodare petitioni, quæ causam petendi non habet ex qua obligatio oriatur [g], neq; tenetur respondere aduersarius [h]. Postrema † & præcipua libelli pars est conclusio, in qua Iudex maxime iudicium adhibet, & per quam finis propositæ actionis dissernitur, & quod petitur fieri, explicatur: vt patrum aut nihil solicitus sit Iudex de superfluis vel parergia narratis in libello, si illi de conclusione constet, ad quam verba dubia præcedentia, vt ad lapidem Lydium probari debent & reduci. Neque vitium scripturæ inspiciendum, si de mente constet [i]. Hic dubium visum est, num alternatiue quis possit concludere: sed tamen placet in his quæ in electione sunt solius actoris, statam, non dubiam aut alternatiuam esse debere conclusionem: contra, si in arbitrio sit aduersarij interdum: nisi & electio quæ est actoris, in alternatiuæ conceptione, sit in fauorem conuenti & defendentis.

8 ¶ † Subijciuntur & conclusioni communiter hæ clausulæ, *autrement conclud pertinemment, & proteste des despens.* Prior clausula, *omni meliori iuri concludo, & pertinenter*, efficit, vt in casu dubio, libellus debeat aut possit interpretari in fauorem ipsius, atque habeatur pro concepto, quo aptius concipi posset [k]. Altera vero clausula, *protestor de expensis*, interpellat Iudicem, vt expensas adiudicet, ni velit litem suam facere secundum Bartolum [m]. Post formam autem petitionis libello comprehensam, datur defendendi reo licentia.

9 ¶ † Sed tunc, num cognito libello & edita possit immutari libellus quæritur. Et breuiter distinguendum est, in non substantialibus mutari & emendari posse, veluti in congruitate sermonis [n]: in substantialibus vero minime post litem contestatam, neque eius scripta, ex quibus vel confessio prodest aduersario, vel ius ei quæsitum est: ante quamuis liceat [o]. Late de hoc gloss. in ver. *Emendari*, & ibi interp. in l. edita actio, C. de eden. Potest tamen declarari post contestationem [p]: quia qui declarat, nihil de nouo adijcit [q]: neque prodest quicquam clausula quæ apponi solet à quibusdam, *saluo iure addendi vel mutandi, &c. aut emendandi*, quia per illam clausulam, non licet etiam post contestationem addere vel mutare [r]. Et proinde in curijs non auditur quispiam allegans noua, in causa appellationis: nec admittitur ad libellum vel articulationem factorum nouorum iure communi. Et proinde necessarium est impetrari à Cancellaria regiaque benignitate codicillos, quibus permittatur & admittatur impetrans, ad facta noua proponenda & capitanda, seu vt loquuntur, articulanda: imminente tamen pœna multæ contra impetrantes & proponentes noua, quæ ad litem non pertinent, secundum constitutio. Francis. 1. anni 1539. de litibus ex breuiculo decidendis, articul. 112.

10 ¶ † Quocirca, quia libellus continet statum & cardinem causæ, circa quem lis contestatur & agitatur, secundum eum debet fieri probatio intentionis præscriptæ & ille est finis præcipuus libelli: neve variare liceat, vtque de lite veluti obsignatis tabulis contendatur. Et qui in libello vnum deducit, & aliud probat, non obtinet in lite [s].

11 ¶ † Quamobrem in l. 1. C. de plus peti. permissum est, errorem emendare & petitionem maioris summæ ante litem inchoatam, & actionem restringere: sed postea, minime. Imo & nunc, non pœnis quidem priuationis debiti, sed damno sumptuum plectitur, & quanti interest conuenti [t], si velit mutare actionem: quod permittitur sumptibus restitutis, temperata lege antiqua ciuili, qua plus petens quam deberetur re, loco, tempore, aut causa, priuabatur actione & debito [v]. Quod & ante quodammodo emendare visus est Claudius Cæsar, de quo sic scribit Suetonius [x], [*Nec semper præscriptam legum secutus duritiam lenitatemque multarum, ex bono & æquo perinde vt afficerentur moderatus est. Nam & ijs qui apud priuatos iudices plus petendo formula excidissent, restituit actiones.*]

12 ¶ † Rationes esse libellorum ex superioribus colligi possunt, vt certæ sint petitiones, & postea sententia certa sit [y]. Item: ne liceat variare in præiudicium rei, & in iudiciorum contemptum, post agitatam cum multis contentionibus causam. Sed & tertio, vt cognito libello possit apud se deliberare reus, num vel satisfacere petitis, vel litigare velit [z]. Item quarto, vt arguatur rei fugientis contumacia & mens, qui maluit litigare, quam soluere [a], de qua per contestationem litis appareat. Nam forsan & aliquando, ante actionis editionem habet iustam causam ignorandi [b]. Et ideo ante iudicium contestatum quando non est citatio libellata, nec edita actio libello, expensæ sunt faciendæ ab ipso actore: imo etiam expensis eiusdem apographum libelli seu petitionis dari debet [c]: quia sine interpellatione non potest dici in mora reus [d].

---

de Litis Contestatione.

Cap. 6.

Lib. 3. C. tit. 9.
Lib. 2. Decret. tit. 5.
Lib. 2. Sex. tit. 3.

1 *Contestatio libelli quomodo fiat, & eius finitio. numero 2.*
3 *Contestatio litis duplex, expressa, & tacita.*
4 *Litis contestatio per quæ fiat, & à quibus. numero 6.*
5 *Exceptiones quæ ante litis contestationem tantum admittantur.*
7 *Contestationem sequantur articulationes, positiones, probationes, & dilationes.*
8 *Positionibus litigantium quomodo litigantes respondeant.*
9 *Reconuentiones quando tantum fiant, & mutua petitiones.*
10 *Contestationis finis, rationes, & effectus.*

a c. 2. de lib. oblat.
b c. dilectis, de iud.
c l. Nominatim. de test. P. l. precibus, C. de impub.
d l. certum, de reb. cred. P. l. vbi autem non apparet. de verb. oblig. P.
e vide gloss. in c. 2. in verb. significantibus, de libel. oblat.
f l. ait Prætor, §. f. de re iud. P.
g l. iurisgentium, §. sed cum nulla, de pact. in P.
h c. fin. de lib. oblat.
i Zasius, cons. 24. & in consti. Latina Philip. 4. reg. Galliar.
k c. ex literis, de pign. & ibi. Panor. late de alternatiuo libello. Io. Andre. ad c. constitutus, de in lnt. restit. & admitti. docet probatu text. & per c. cu dilecti, de amp. vide & gl. & ioc. cum dilectus. 8 de relig. domib.
l Alex. cons. 3?1 col. pen. 1. vol. Ias. in §. omniu col. 20. & 21 de actio. decis. capell. Tholos. 12. & 212.
m Bart. in l. properandum, § sin autem alterutra, C. de iudic.
n Io. Faber in § sinimu, de actio.
o d. § si minus, Bal. & Cyn. in l. edita, C. de eden.
p l. in delictis, §. si de tract. de nox. act. P.
q l. heredes palam, § fin. de te. lib. P.
r interp. in d. l. edita, glo. in c. inter dilectos, ex fide instru.
s l. habebat. de instit. act. Bart. in l. 1. co Bon. consil. 25 nu. 21. & 22 in addi. Aufrerij ad quæst. 21. capel. Thol.
t c. 1. de plus petit. lib. 6. decre. titu. 11.
v § si quis agens de actio. in 1. 1. de plus pet. C.
x in Claudio c. 1 Sueto. Tranq. 14.
y d. l. vt fundus, fam. ercisc. cum similib. l. curatc, de act.
z L. 1. de edd. P.
a l. nemo rem suam. in 1 § 1. de verb. oblig.
b tractatum per gla. & tex. in l. vinum. de reb. cred. P.
c gloss. in c. de. 2. in verb. oblatos, de appel.
d l. cum filius familias 1 fin. & l. si ex legati de verb. oblig. l. mora de vsuris. P. l. illud, de peric. & com. rei vend. P.

1 Libello † porrecto aduersario, coram Iudice contestatio libelli vel litis facienda est. Et ex hac parte proprie iudicium, quod ex cõtentione partium nascitur, vt ait Cicero pro Murena, vt per hanc formam, 2 †[*Ager qui Sabinus, meus est, imo meus: tunc iudicium. Contestari est*, inquit Sext. Pomp. Festus, *cum vterque reus dicit testes estote. Contestari dicuntur litem duo vel plures aduersarij, quod ordinato iudicio vtraque pars dicere solet, testes estote.*] Et inde a testibus, qui ad dictorum probationem adhibendi sunt, contestationem dictam apparet. Vel quod actor sic sibi ius esse testetur, reus verò diffiteatur. Litis itaq; contestatio, est assertio vel petitio proponentis, cum responsione rei coram iudice voce, vel in iudice scripto facta [a]. In Gallia lis contestata dicitur, non tantum si petitio & responsio facta fuerit coram Iudice, sed etiam si quippiã de illa interlocutus est Iudex, & si quando aliquid statuit vt edãt seu producant, aut si dicatur litem haberi pro contestata, dicunt *tenu pour contesté* [b]: 3 vel si libellus oblatus sit principi [c], nõ alij [d]. ¶ † Cõtestatio litis duplex, vna quæ fit expresse, per verbum nego, vel simile [e]: altera quæ tacite, vel per inuolutionem alterius facti fit: vt per exceptionẽ pacti [f], vel quando Iudex haberi pro contestato 4 statuit. ¶ † Fit autem vtraq;, vel de iis quæ ingressum iudicij impediunt, vel de lite principali. Siquidem controuersia quæ fit circa exceptiones peremptorias, contestatio quidem est. Sed non contestatio litis principalis, cuius iudicium à cõtestatione rei principalis incipit, nec ea censetur facta per exceptionem peremptoriam à reo oppositã [g]: sicuti nec per solas positiones & responsiones non fit iure cõtestatio litis [h]. Accedit quod vna & eadem res, duos diuersos effectus non producit [i]. Contestatio autem litis principalis iudicium constituit: exceptio vero peremptoria prohibet. Et proinde, contestatio exceptionis prior erit & præiudicialis, & alia à liõs præcipua contestatione. Proponuntur exceptiones tamẽ & contestationes à reo, vt & replicationes ab actore [k]. 5 ¶ † Ante litem, exceptiones fori declinatoriæ, seu fori præscriptiones obiiciuntur: cũ, contestatione in lite principali facta, non admittantur [l]. Idipsum de dilatoriis rescriptum [m]. Nec post litem contestatam recusare licet Iudicem, neque petere alium addi [n]. 6 ¶ † Contestationes fiunt ab actoribus ipsis & reis, & à personis procuratorum vel aduocatorum eorundem, secundum formulam assertionis, negationis, exceptionis, replicationis, positionis & responsionis. Et si quis neget vel dicat sibi dubium videri, vel non nisi eum aliqua 7 conditione se debere [o]. ¶ † Post hanc contestationem, ad capitulandam seu articulandam petitionem & defensionem, dantur à Iudice dilationes, habita ratione negotiorum, & consuetudinis seu styli cuiusq; curiæ. Non enim seruantur illæ dilationes decẽ vel viginti dierum, & similes quæ le-8 gibus ciuilis iuris Romani præscribũtur [p]. ¶ † Postulat & ius Pontificium, fieri positiones, hoc est, assertiones in articulis vtriusque petitionis & defensionis, de quibus ante probationem summarie & de plano iurabat aduersarius, se credere vel non credere verum esse quod ibi posuisset: vt in confessis releuaretur à molestia probandi qui ꝓposuit per aduersarij confessionem [q]. Ita ad illas positiones, tenetur aduersarius respondere p verbum credo, vel non credo, aliter teneretur iterũ respondere [r]. Sed tunc demum tenetur hoc modo iuratus aduersarius de aduersarij positionibus respondere, quando ipse actor ꝓprius iureiurando suas positiones veras esse affirmauerit [s]. Et hæc formula Romę [t], & alibi seruatur. Verum in Gallia constitutione regia ex vsu abiit, & articuli sine illa assertione eduntur, & de illis sine assertione vt 9 fiat probatio statuitur. ¶ † Fiunt & in hac contestatione mutuæ petitiones [v]: neq; enim actor recõuentus à reo coram eodem iudice, reiicere contra se potest: quem contra eundem reum delegit & probauit [x]. Quare & à Iudice qui non admittit reconuentionem, appellari potest [y]. Quod intelligi par est, si reconuentio fiat ante litis contestationem: non si post [z]. Item si coram Iudice ordinario non etiam coram arbitro, qui limitatam sibi con-10 cessam potestatem non potest egredi [a]. ¶ † Contestationis finis & rationes sunt, inuenire statũ causæ, de quo sine errore possit lis iudicari, & vt sciatur quid probatione dignum sit, quidve reiiciendum: quod aliter fieri nõ potest, quam illis interrogationibus & responsionibus præcedentibus litigantium, quia causarum merita, partium assertione panduntur [b]. Neque secundò, debent inauditi condemnari [c]. Item tertiò, pro confesso litigandum non est, sed pro dubio [d]. Et de dubiis non potest iudicium fieri sine probatione, illa verò nõ fit nisi lite contestata [e], paucis exceptis [f]. Sed & postremò, plura sunt quæ ex litis contestatione sequuntur, quæ si lis omittatur, non fiunt. Nam viam pręcludit postea, vt dixi, dilatoriis exceptionibus nõ propositis [g], interrumpit vsucapionẽ [h], quia cõstituit aduersarium in mala fide, quod pertinet etiam ad fructus restituendos [i]: constituit & in mora, maxime in his quæ debentur officio iudicis [k], sed & perpetuat actionem [l]. Et alia plura efficit, quę te docebit Speculator, tit. de litis contest. §. penult. & fin.

de Iuramento calumniæ.

Caput 6.

Lib. 2. C. tit. 58.
Lib. 2. Decret. tit. 7.
Lib. 2. Sex. tit. 4.

1 *Iuramentum de calumnia quid: duplex actoris, rei: pro quibus præstetur, à quibus: formula iurandi: omitti & remitti an possit, & quando exigatur. finis, & rationes, nu. 2. 3. 4. 8. 10 11 & 12.*

5 *Interrogationes in lite quando, & à quo fiant: & fieri expensis interrogare volentis, nu. 6.*

7 *Confessiones quales in iudicio, & quomodo probent.*

9 *Aduocati in Gallia quando iurant de calumnia.*

12 *Calumniæ accusatio etiam competit finito iudicio.*

1 Contestatione † facta & statu causæ composito procedendum est ad probationes, & ad indagandam ex vtraque parte veritatem [m], præcedit iuramentum de calumnia, quod dicitur & præstatur à litigantibus, de omnibus bona fide agendis in lite, omni malitia & 2 falso reiectis. ¶ † Calumnia, pro omni petitione iniusta aut pro accusatione falsa, & pro omni malitia hic accipitur [n]. Sicque apud Iustinianum generaliter scriptum [o], [*vt per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat.*] Dicitur ideo

& iuramentum malitiæ[a], duplex accusatoris in criminalibus, & in ciuilibus quod & iuramētum 3 veritatis[b]. ¶ † Præstatur namq; de causis criminalibus & ciuilibus. Olim tamen non iurabatur de calumnia in causis spiritualibus, & decimis ecclesiasticis[c]: cum tamen nouo iure Pontificio iuretur & de omnibus[d] in quibus probatio exigitur[e]. 4 ¶ † Iuratur vero ab actore, reo[f], & ab aduocatis vtriusq; partis, pro se, quod in iniustam causam non fouebunt, &c. & nominatim in causa qualibet de calumnia[g], iurant & procuratores[h]. Sed personalis hæc calumnia cum sit, sacramentum quoq; personale est: ideo iussit Carolus 9. constitutione edita Aureliæ in comitiis, art. 58. in omnibus personalibus actionibus, debere litigantes seipsos iudicio sistere in principio causæ, iuramenti eius causa. Sed vereor, & ita video in abusu, ne hoc seruetur. Omnis sexus[i], de calumnia iurare tenetur, cuiuscunq; sit dignitatis[k], imo & clericus, in casu contra laicum[l], quamuis olim non iuraret[m]. Item vniuersitas vel eius œconomus, vel syndicus[n]: item & tutores[o]. Si noluerit actor iurare, cadit à iure & actione: si reus nolit, pro confesso habetur[p]. Remittitur tamen patrono, & parentibus[q]. Suidas in ver. *ἀντωμοσία*, refert antomasiam fuisse actionem contra aliquem iureiurando firmatam, de iniuriis quas sibi factas diceret scriptam, dum inquit, deferebant ad magistratus tam actores quam rei de controuersia ex æquo vtriq; iurantes: alteri, se vere accusaturos alteri se vere responsuros esse. In const. Franc. 1. an. 1539. art. 38. idem statutum ferè. Sic enim statuitur: *Et seront tenues les parties affermer par serment des faicts contenus en leurs escriptures & additions: & par icelles ensemble par les responses auxdicts interrogatoires confesser ceux qui seront de leur science & cognoissance, sans les pouuoir 5 desnier ou passer par non sçauance.* ¶ † Interrogationes in iudicio etiam fieri nemo ambigit, per ea quæ traduntur in titul. De interrogat. action. & per artic. 37. eiusd. constitut. Francis. 1. Fiunt autem vel quando Iudici videbitur, & in quacunque parte litis, in his quæ expressa sunt à litigatoribus apud Iudicem, vt in hæreditatibus, vel in aliis rebus quæ in causis vertuntur, & in illis quorum difficilis est probatio[r], vt interrogatus confitendo vel mentiendo, sese oneret responsione[s]. Ideo fiunt positiones quæ dicuntur *faicts*, de quibus interdum statuit Iudex aduersarium responsurum, dicunt in praxi, *qu'il se fera ouyr cathegoriquement.* 6 ¶ † In quo & Iudici & aduersario considerādæ sunt naturæ positionum, quibus quis tenetur vel non tenetur respondere, primò, ne cogatur respondere positioni incertæ & confusæ: quia responsio nihil releuat Iudicē, cum non faciat probationem[t]. Secundò, si non faciat ad causam, vocaturque in praxi, *faict impertinent.* Tertiò, si iam fundauerit suam intentionem reus, & positiones contrarias actor ponat: quia dubia causa amplius non est[v]. Quartò, si positio superflua est, vt si alias idem responderit, vel in principio litis, vel alibi[x]. Quintò, si fiat de facto alieno & alterius quam interrogati[y]. Sextò, si positio negatiua, quæ probari non potest[a]. Septimò, si captiosa[a]. Octauò, si contraria alij propositæ positioni: quia allegans contraria non est audiendus[b]. Nonò, si positio sit rei quæ iuris cōmunis dispositionis est: ius enim certum est[c], nec eget probatione: contra, si 7 statuti ciuitatis vel municipalis esset. ¶ † Ex interrogationibus & responsionibus sequuntur confessiones vel negationes. Cōfessiones sub Iudice factæ, vim probationis habent cōtra confitentē[d], si ius vel natura non repugnet[e]: & error non interuenerit[f]: & si alia omnia interuenerint, quæ probat gl. ad l. 1. C. de confess. & in fauorē tantum eius, cuius causa interrogatus fuit, non aliorum[g]. Nam & illius etiā expensis Interrogatio fieri debet, non interrogati[h], nec alterius: & ad eum solum, commodum pertinet probationis vel mendacij, si interrogatus mentiatur respondendo[i]. Quod si neget interrogatus, fit contestatio, & ad iuramentum calumniæ prius, postea ad alias probationes perueniendum est. Formula porro iuramenti de calumnia, secundum negotium in quo 8 iuratur exigitur. ¶ † Actor iurat, non calumniandi animo litem se mouisse, sed existimādo se bonam causam habere. Reus, quod putans se bona instātia vti, ad reluctandum peruenerit[k]. Addit Iustinia. iurare debere etiam, nullam in tota lite se exacturus probationem, nisi quam pro veritate putarint esse necessariam[l]. Quod nihil penitus causa patrocinij iudicibus vel alij cuicunq; personæ pro hac causa dederint, vel promiserint, vel postea dabunt per se vel per interpositam personam: exceptis quæ leges dare permittunt[m]. In aliis, in quibus causæ natura alia est, quod quisque credit & existimat iurandum est[n]. Iurandi alia Aduocati formula etiam, in l. rem non nouam, §. patroni, C. de iudic. Alia Iudicis, in l. 1. C. de iureiur. prop. cal. Procurator porro iurat in animam constituētis, & solum cum speciali mandato, *Bart. in l. 2. §. fi.* 9 *eo. tit.* ¶ † In Gallia aduocati non præstant iuramētum hoc calumniæ non inferendæ in singulis causis, sed vel semel dum admittuntur ad subsellia generaliter eo ipso iuramento se obstringunt pro omnibus: vel in curiis supremis, semel in anno 10 singulis Martinalibus inaugurationibus. ¶ † Cæterū, non quilibet potest petere hoc sacramentū ab ipsis litigantibus iure, sed tantum is qui positiones constituit, cuius sulius interest: ideo si petatur, omissio eius non vitiat gestum iudicio. Et si non petatur, remissum esse censetur[o]. Iudex tamen illud exigere potest in quacunq; parte litis, secundum Baldum, etiam post conclusionem[p]. In eo tamen quod per conclusionem exigatur, gl. in c. ex literis, de iureiur. dissentit, & illam communiter Doctores sequuntur. Alioquin iuramē- 11 tum hoc, semper recte petitur. ¶ † Finis namque propter quem iuramentum inuētum est, iam aduenit, & postea sero sapiunt Iudices: is enim est, litium facilior & promptior terminatio. Nam sacramenti timore, contentiosa litigantium instantia compescitur[q]. Instantia autem iam peracta est adueniente conclusione negotij: & ita tacite remissum iuramentum de calumnia, perinde ac si non necessarium visum fuerit, & ita non vitiat omissio actum: quanquam expresse remitti à litigantibus non possit, videlicet vbi opus est eo[r]. Sic enim non expressa non nocent, quæ expressa nocent[s], quia & dolus futurus remitti non potest[t]: quamuis commissus remittatur[u]. Nec valent pa- 12 cta quæ inducunt ad delinquendum[x]. ¶ † Satius tamen, si requiratur, visum est ante litem adhiberi, vt circuncidantur lites[y]. Item ad euitandam vexationem litigantium[a], dicunt & fauorabile esse iuramentum calumniæ iurāri, vt si calumniose præsumatur quippiam, & perperam dictum sit per eum, excusetur propter iuramentum: non tamē immunitatem habeat ab expressa calumnia[a]. Etenim receptum est, etiam finita causa ciuili, posse de calumnia accusare reum[b].

a c. 1. § fina. de iur. cal. in 6.
b a. 1. § fina. de iur. cal. in 6.
c c. 2. eo. apud Greg.
d c. 1. § fi. eod. in 6.
e l. 1. C. de iureiu. propt. cal. dand. §. quare, & seq. Nou. iust. 50.
f §. ad & actor, & §. ecce enim, de pœ. teme. litig. l. 2. in prin. & § hoc etiam huic, de iure. propt cal. dan. C. § 1. Nouell. const.
g d. l. rem non nouā, 12 § patroni, C. de iudic. §. vtriusq; etiam, de pœn. teme litig.
h auth. principales, C. de iureiu propt cal. dan c. 2. § procuratores, eod. in 6.
i d. auth. principales.
k l 2. § fin aūt, C. de iure. ppt. cal. dan. C.
l c. cæterum, §. de iuram. cal.
m c. 1. eo.
n c. 4. & fi. eo.
o d. l. 2. § quod obseruan, C. de iur. cal.
p l. si nō fuerit, de iureiur. P. l. de lata cōditione, C. eod c. fi. de iur. cal l. 2. § quis actus, C. eod.
q l. iusiurādū, § ad pecuniās, § q iusiurādu, de iureiur. P l. de die ponēda, §. iubetur, qui satisd cog. P.
s l. vbicunque, 22. de interro. act. P. l. 1. & 3. e. a l. volunt prætor, eod.
t l. ad ꝓbatiō. nē, C. de ꝓbat. c. præsentia, eo. arg l. 1. §. si quis argentum, de pos. P.
v Bal ad c. 1. de probat. Iaf. in l. admonēdi, nu. 21 in poste. lec. de iureiur.
x Bal. in l. ampliorē, §. in refutatoriis, de temp appel. & in l. cōtractib⁹, §. illo, C. de nō nu. pec.
y l. q interroga tur, cum gl. de inter. act. P.
n c. quoniā cōtra, de ꝓba c. 1. de confess. in 6. gl. in l. 1. C. eo.
a per rationem l. in fundo, de rei vend.
b l. 1. C de fur. l. eum qui, & l. cōtra maiores, C. de inof test. l. per minorē, de iud P.
a l. nenamēto. rio, de aur & ar. le P. l. 2. de iur. & fact. ign. P.

de Dilationibus. Cap. 8.

Lib 2. P tit 12
Lib. 3. C. tit 11.
Lib. 2. Decret. tit. 8.

1 *Dilatio quid.*
2 *Tempore res fiunt & pereunt.*
3 *Dilationes iudiciales, extraiudiciales, & conuentionales quæ, & quotuplices, dantur secundum res, de quibus agitur, & quæ consideranda in illis præfigendis, nu. 4. & 5.*
6 *Deliberatoria inducia quando in iudicio danda sint, & vbi.*
7 *Dilationes plures in iudicio quando dentur.*
8 *Appellationes duæ præparatoriæ, dilatoria quæ.*
9 *Probandi causa dilatio. cuius temporis, & quando detur & pro quibus. & quot, nu. 10.*
11 *Dilatio prorogata & noua quomodo differant, & quid sit prorogatio.*
12 *Dilatio data à iudice litigantibus quando possit per illum reuocari.*
13 *Dilationum spatia continua, nec interpolata ferijs.*
14 *Dilationes extraiudiciales à quibus dantur: & à quibus iudiciales, nu. 15.*
16 *Dilatio ciuilis, & necessaria.*
17 *Dilationes quæ forma danda.*
18 *Dilatio ad cuius vtilitatem pertineat. Finis dilationũ, & rationes, nu. 19. & 20.*

1 IN † omnibus fere iudicij partibus, incidit mentio de dilatione, & maxime vbi de consultando & probãdo quæstio vertitur. Proinde de dilationibus antequam ad probationes perueniamus, quædam compendiose admonebo. Dilatio est, spatij temporis ad aliquid agendum vel dicendum constitutio, vel extensio, per consensum quorum interest, vel per legem, vel per Iudicem facta.

Tempus item, inquit Lucretius[a], *per se non est, sed rebus ab ipsis*
Consequitur sensus? Transactum quid sit in æuo,
Tum quæ res instet, quid porro deinde sequatur,
Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est.

a Lucret. 1. de rer. nat.

2 ¶ † Omnia tempus proprium habent quo fiant: & suis spaciis transeunt vniuersa sub cœlo[b]. Et quædam certo tempore fieri debent, in quo si non fiant, facultas agendi perit[c]. Et nos plura de temporum obseruatione diximus, lib. 4. Præludior. optimi Iurisc. per 14. capita, vbi de horis egimus[d]. Pereunt autem res temporariæ in nouissimo momento temporis decreti[e], & cum aliquo 3 intellectus temperamento[f]. ¶ † Dilationum aliæ cum mora, quæ culpam habent: quales sunt illæ quæ reprehenduntur, & morosæ actiones, iuxta l. mora, de vsur. P. l. quod te, de reb. cred. P. l. si ex legati causa, de verb. oblig. cum similib. Aliæ sine culpa indultæ, & legitimæ. Dilationum dantur species 38. ab Specul. §. 1. de dilatio. quas longum nimis & tædiosum esset recensere. Quarè sufficiet præscire, dilationum alias esse peremptorias, quæ perimunt facultatem agendi: alias dilatorias quæ differunt tantum, non autem perimunt[g]. Rursum alias iudiciales, ex quibus quædam nocere solent, aliæ non nocent: alias extraiudiciales: quæ vel conuentionales, vel sine conuentione: & de rebus quæ non pertinent ad iudicium, & de rebus quæ pertinent. Iudiciales quoque dicũtur, & quæ dantur à iudice. Et hæ diuersæ, secũdũ actos quibus adiciuntur: vt citatoriæ, deliberatoriæ, probatoriæ, productoriæ, &c. Extraiudicialiũ ergo nomine continebuntur cõuentionales, non cõuentionales & legales. Conuentionales sunt, quæ ex conuentione patrium seu litigantium, ratione præstationis vel alterius actus 4 faciendi dantur[h]: ¶ † Sic legales, quæ à lege generali, vel statuto seu stylo dantur. Habemus in illis concedendis rationem de rebus de quibus agitur in genere, & in specie. Nam in contractibus quibusdam dilationes moram cum culpa constituunt, in aliis non constituunt: sed hæ ad moram quæ ex persona solet oriri referenda sunt[i], de quibus suo loco in contractibus dictum est[k]. Leges, certis negotiis definita quædam substantialia adiecerunt tempora, quæ vix prorogari vel minui possunt. Vt ecce modicio ciuilium quæstionum à tempore litis contestatæ, triennium: criminalium verò, biennium[l]. ¶ † In præ-5 scriptionibus alia tempora 10. 20. 30. vel. 40. annorum, & in aliis: quæ si pertineant ad iudicia, vix breuiari possunt, & nisi magna ex causa[m], ex qua discedatur à dispositione legis: vel nisi à lege libertas breuiandi, vel prorogandi detur facultas. Quare Iudex, dum minuit legalem dilationem, debet causam exprimere, vt cognoscatur num grauamen aliquod ve iniustum ex sententia inductum sit[n]. Sic alioquin dicunt omnem dilationem esse peremptoriam, quæ datur à lege, vel à statuto, nec requirere ministerium Iudicis[o]. Considerat & lex & Iudex in iudicialibus dilationibus dandis, negotia & causas, ante contestationem, post citationem, post contestationem: & num citatoriæ, deliberatoriæ, & probatoriæ sint. Citatoriæ veniendi causa dantur, considerata distantia locorum, qualitate personarum & negotiorum. Item deliberatoriæ & aliæ ex gratia ad expectandum vocatum[p]. Idem in deliberatoriis dicendum, num quis velit litigare, vel cedere[q]. Alioquin si tempus, consideratis istis & stylo, non sit sufficiens, iusta est prouocandi à peremptoriæ dilatione causa[r]. Continet autem interdum & plerumque citatio, quæ plena & sufficiens est: tempus veniendi & deliberandi, nempe causam litis instituendæ, & editionem causæ: vt deliberare possit vocatus de lite persequenda, vel omittenda[s]. Interdum, propter locorum distantiam, vna vocatio sufficit pro pluribus[t]. Quamobrem longior dilatio concedenda est, & vtrique negotio sufficiens: quia explicita in edicto vocationis causa, aliæ induciæ non dantur ad delibe-6 randum[u]. ¶ † Et proinde constitution. Francisc. 1. ann. 1539. articu. 18. cautum est, ne ante litis contestationem detur dilationes deliberatoriæ, quas vocant *d'aduis*, vel absentiæ, nec aliæ quam vocandi causa authorem, quas etiã vocant *garand*. Quod & cauerat constit. Caruli 7. articul. 65. Sancitum enim est, vt antea monui, omnes vocationes seu citationes esse debere libellatas, id est, continentes causam vocationis, ex qua reus deliberare antequam veniat, possit. Aliter namque dare dilationem expedit deliberandi causa[x]. Quemadmodum & ex noua libelli per actorem interpretatione, aliæ[y], & præparatoriæ ad probandum[z]. In vocatione porro simplici ad procedendum in causa intermissa, vel per viam anticipationis, vel ad prosequendam causam appellationis, sufficit dari dilationem intra quam possit tantum vocatus componere sarcinulas ad veniendum[a].

b Ecclesia. c. 3.
c vt in l. 1. C. de fer. leg 1. de cond. ex lege l. vbi adhuc, C. de iure dot.
d vt in l. in omnib. de adbo. P.
e l. ratum, 42. de sol. P.
f l. quod dicimus, 103. eod.
g i. ad peremptorium, 61. cũ seq. de iud. P.
h L. de die ponenda, a quib. iisdẽ cog P. c. pastoralis, 27. §. h de off. dele.
i l. mora. de vsur.
k supr. libr 21. Syntag. c. 14.
l l. properandum, C. de iudic. l. si vero c. cert. temp. crimin. quæst. term.
m Alex & alij in l. 2. de reiudic. P. Panor in cap cum sit, de appell.
n L. qui testaměto, & ibi gl. & Bar. de e... tut P. angel & Imol. in l. qui Romæ, § duo fratres, de ver. oblig. Ange in tract. malef. in ver Iudex commisit. vers & est notandum.
o Ange. in l. si. de fer P. et in l. mancipiorum, de optio. legat. P. l. peremptorias, C. senten. resc. non pos l. Attilicinus, de pact dotal P.
p cap. pr... de decreto. 5. q. 2. l. properandum, § & si quidem, de iudi. C.
q l. 1. de eden. P.
r c. 1. de dilat.
s c. fin. de lib. obla. c ... q 2.
t ca. cum ex litteris, in b de in integ. restit.
u c. præterea, de dilatio.
x auth. offeratur, de lit. ...
y c. inducia accusantis. § offeratur, 3 q 3.
z c. 3. & fin. de dilatio.
a c. 1 2. 3 4 & 5. in 1 q 3
a L. ab hostib. §. his et quib. cau. maio. P.

¶ † Dandæ

7 ¶ † Dandæ interdum plures dilationes ad conuincendam malitiam fugientis, & ad instruendã contumaciam [a]. Deliberatoriç inducię reo, non actori qui instructus venire debet, dantur [b]. Post vocationem aliquando ex noua causa etiam alia dilatio conuento & vocato reo datur: veluti, si vocatus vt agnoscat chirographum, eo agnito opponat solutiones: nam earum gratia vt liqueat, conceditur illi dilatio, datis tamẽ interim pignoribus, & manu vt dicunt Regis & Iustitiæ muni-8 ta [c]. ¶ † In causa appellationis, per prouocationem ad curiam deuoluta, dilationes prçparatoriç duæ dantur ferendorum actorum gratia, quas vocant *pour porter le proces qui est par escript*. Siquidem practici constituunt differentiam, inter *proces par escript, & cause d'appel*, quod processus in scriptis, ex iisdem actis quæ deferri debent, iudicetur in decuriis inquestarum: causa verò appelli, in auditorio præcipuo, perorato negotio. Elapsis porro duabus dilationibus concessis ad ferendum processum, decernitur à curia eremodicium, seu congedium, contra prouocantem qui acta iudicialia non detulit, cum exceptione tamen alienius breuioris dilationis, quam dicunt *Sans si dans le terme, seu surceance*. Et ita præscribit constitutio 9 Ludouici 12. anni 1512. articul. 19. ¶ † Probatoriæ dilationes sunt, quæ probationis faciendæ causa conceduntur, considerata primum locorum intercapedine, vbi faciendæ sunt [d]. Secundò, vt probatio releuet probantem [e]. Tertiò, vt non pe-10 tatur per calumniam [f]. ¶ † In ciuilibus negotiis regulariter semel tantum datur dilatio eiusdem causæ: In criminalibus duæ accusatori, tres reo [g]: nisi in ciuilibus ad conuincendam contumaciam plures decernantur [h]. Vetat etiam Carolus 7. in constitution. publicata anno Domini 1446. articul. 18. sine causæ cognitione dilationem secundam dari. Causa namque cognita, interdum apparet æquum & iustum esse, aliam dandam vel datam prorogandam: vt si aliquod inopinatum impedimentum emerserit quo non potuit ante res perfici [i]: aut si res extra communem considerationes sita sit [k]: vel si quis absens sit ob morbum sonticum seu nocentem. Sicuti iudicatum est in accusatione P. Scipionis Africani, à Tribunis plebis, cum duo Q.Q. Petilij, illi diem dixerunt, & pecuniæ captæ a rege Antiocho, reum accusarunt, vt conditionibus gratiosis & mollibus pax cum eo populi Romani nomine fieret: vt author Liuius, libro 8. decad. 4. & Appianus, in Syriaco. 11 ¶ † Facilius vero prorogatur data dilatio, quam noua detur [l]. Prorogatio dicitur extensio dilationis datæ à termino dato & nondum elapso, in lõgius tempus [m]. Noua vero est dilatio, cum finito termino prioris, alia datur: quod non debet fieri, nisi ex causa: veluti, si aduersarius impedimentum obiiciat negotio, & facto ipsius is cui dilatio data est, non possit exequi. Sed & causa est iusta, si addat suo libello quippiam aduersarius [n], 12 vel si nouam cumularet actionem [o]. ¶ † Nam in his danda noua dilatio. Facit cognitio causæ requisita in noua dilatione, vt quæ sine cognitione concessa est, possit facile à Iudice reuocari [p] ex interuallo, vel in continenti, etsi partium non interfit [q], aut nisi consensu vtriusque partis indulta sit, & alteri ex litigantibus cui indulta est ita noceat reuocatio. Nam ea Iudici tunc non est permittenda, cum eo tempore cesset eius offi-13 cium [r]. ¶ † Dilationum spatia, continua nihilominus computabis in omnibus [s]. Et ita continebuntur feriati dies cum non feriatis, item solennes, & stati, quorum qui dilationem postulauit, potuit habere cognitionem, & quos potuit præuidere, & prospicere ne in illos incideret: contra, si feriæ superuenirent repentinæ, quibus subductis alij dies in locum earum totidem subrogandi sunt, & diffinienda dilatio [t], idque restitutionis beneficio. Nam iure communi, & dies feriarum repentinarum annumerantur in continuatione temporis præstituti dilationi [u] vt & feriæ solennes [v]. Sed erga repentinas, restitutio dierum: erga statas & solennes, nequaquam.

14 ¶ † Dantur extraiudiciales & iudiciales dilationes à lege etiam litigantibus [x], consuetudine, seu stylo cuiusque curiæ [y]. Solent consuetudinarias dilationes & ex stylo datas practici vocare, *delais ordinaires*, quas ordinarias dilationes, procuratores aut aduocati sine strepitu iudicij consueuerunt accipere coram amanuensi vel actuario Iudicis, coram quo debite certatur, vt in acta redigant, & scripto constet de illis, iuxta constitu. Caroli 8. artic. 41. 57. & 60. Cuiusmodi censentur dilationes, ad appellationis & causæ acta in curiam deferenda, ad producenda, &c. nam statæ & certæ sunt ex cuiusque curiæ stylo, adeo & similia facienda dilationes: extra quas si longius postuletur tempus, in iudicio contendendum est renuẽte altera parte, & causa cognoscenda, aut ex consensu aduersarij, dilatio indulgebitur extraordinaria. Sic enim ab iis quorum interest non dari, dispensatur si velint: vt & in extraiudicialibus, ab 15 homine conceduntur conuentione. ¶ † A Iudice autem frequentius dilationum moderatio & definitio pendet, qui veluti clauum in concertatione tenens, secundum locorum distantiam, personarum qualitatem, negotij exigentiam, conformes interi, vel arctiores, vel longiores decernit [z]. Hæc enim vt pleraque commissa sunt arbitrio Iudicis vt generaliter à lege statuta, possit sua iurisdictione in indiuiduis secundum quod magis conueniens videbitur, temperare, & sua iurisdictione explicare, prorogare, & supplere [a]. Hic tamen in rebus & negotiis, considerabit contractus, & quo tempore in illis placuit inter paciscẽtes præstari, medio tempore relicto libero debitori [b]. Interpellat dies adiectus debitorem, & dilationem finit legitimam, & illegitimæ, nempe 16 moræ, initium dat [c]. ¶ † Et reipsa negotium habet dilationẽ interdum ciuilem, interdum necessariã. Ciuilem videlicet, vt non statim vbi dies aduenit solutionis quis teneatur satisfacere, sed modicum tempus aliud expectandum sit [d]. Neq; hic momẽta, quemadmodum in quibusdam aliis, obseruanda sunt [e]. Naturalis causæ dilatio necessaria est, veluti si res præstationem habeat difficilem, vt tem-17 pus ei accommodum expectandum sit [f]. ¶ † Forma dandarum & accipiendarum dilationum, ex stylo & consuetudine, vt dixi, cuiusq; curiæ sumẽda est. Nam quædam sunt in quibus dandis non vocatus aduersarius, nec est causę cognitio necessaria: Quædam, quæ nonnisi vtroque modo dantur [g]. Accedit autem necessario adiectio finis propter quem dentur, & certus terminus. Num autẽ ex arbitrio possit dilationes breuiare vel augere Iudex, resolnitur posse: nisi lex prohibeat [h], ex 18 causa videlicet [i]. ¶ † Constat autẽ eius esse dilationem, qui impetrauit. Interdum concessa, communis non est litigantibus: vt si de deliberatoria agitur, quæ reo nõ actori datur [k]. Aliquando autem communis vtriq; litigantium, vt quæ probandi [l], & pro-

a in auth. iubemus, C. de [illegible] sed hoc, vt c. si de appell. cogn. in auth.
b l. 2. C. de dilatio. l. qui in alterius, de regul. iur. P. l. perdiq.
a [illegible] tempo in [illegible] C.
e Masu. in prat. si fonts. tit. de contumacia, §. 12 incip. Item si qs tantu adiornatus, & tit. de dilat. §. item est quia adiornatus, vide & constit. regiam Francis. I. 1539. art. 92.
d c. 1. de dilat.
e l. ad probationem, 27. de probatio. C.
f [illegible] de temp. appellat.
g l. fi. de feriis, P.
h auth. iubemus, C. de iud. § [illegible] vero, & ibi gl. vt c. si de appel. cogn. in authen. auth. qui semel, C. quo. & quan. iud.
i Lotatione, de fontis, P.
k l. 2. C. de dilat. c. inducias, 1. q. 6.
l glos. in l. fi. de feriis, P.
m leg. sed & si manente, §. de precar. P. l. 2. §. sed si iudex, de iudic. P.
n Ang. in l. 1. §. si quis stipulati, de verb. oblig. P.
o gl. & Bart. in l. edita, C. de eden. gl. in c. litteræ, de dilat.
p Innoc. in c. querelà, de elec. Bart. in l. qui iussit, de re iudic.
q Bart. in c. significante, de appel. Ange. de Vuald. in l. fine parte, C. de dila.
r [illegible] me citati DD. in l. fine parte & c. significante, citatis.
s glo. in l. 2. de diuer. & temp. præsc. P.
t l. sed & si per prætorẽ, 26. § in feriis, ex quib. cau. maio. P.
v d. l. sine pon. § si & l. 2. C. de feriis.
x l. 2. & l. de debitoribus, de in iudic. P. l. [illegible] de vsur. rei iud. C. l. 1 de calumniat. P.
y [illegible] cõsuetudine, de in integ. rest. Bar. in l. [illegible] de adop. P. Tiraq. tract. de retrac. gent. § 1. gl. 10.
z c. cum sicut monia, de appe. c. cum lege, 41. dist. c. vbicũq. 13. q. [illegible] l. bona fide, 13. [illegible] & l. sequ. & [illegible] fin 12. § tertio, de dam. infect. l. [illegible] de iudic. [illegible] de re iudic. P. l. continuus, [illegible]
a [illegible] ex stipulatu, de ver. obl. [illegible] in l. [illegible] leges, & l. no possunt ode. articuli, & l. nam [illegible] Pædium, de legib. P.
b l. quin dam, de solut. l. vel tempus, de reg. iur.
c [illegible] magal. de [illegible] C.
[illegible] de solut. P.
e vt in l. [illegible] que, de [illegible]
f l. 1. de munerib. P. l. [illegible] minorem, de minor. 25 an.
f [illegible] cum res de ver. [illegible] si. mil.
g l. à procedi. te, C. de dilat.
h gl. in c. ei. lit Romana, de appel.
i cap. quod ad consultatione, 15. de sent. & re iudic. c. exceptione, & c. ablata, de appell. l. 2 de re iud. P.
k l. 2. C. de dilatio.
l leg. petendæ, C. de temp. in integ. restitut. petẽ.

& peoducendi gratia indulgetur; & similes quæ praxis facile docet. Si tamen non communis reo detur, actor eius termino & dilatione vti poterit[a]. Quod si is cui data est dilatio te integra renũciauerit eidem, neque aduersarius illius termino vti poterit[b].

19 ¶ † Fines dilationum sine dublo multi sunt, & aperti, vt deliberatio, probatio, exhibitio, instructio, auditio, productio, conclusio & similia.

20 ¶ † At rationes, cur dilationes dari ita consiiderate expediat, plures sunt: quarum prior, ne nimia licentia litigantes lites protrahant, & aduersarios iuste suum prosequentes eludant: quod ne fiat, breuibus sed idoneis temporum spatiis facienda circumscribuntur, vt lites breuiores reddantur, quod & Reipub. expedit[c]. Sed & secundo fugiẽtibus pleniores indulgentur dilationes: ne illis vlla tergiuersandi detur occasio, & vt loquar cum lege, ad conuincendam eorum malitiam[d]. Tertio dantur, ne præcipiti calumniantium celeritate, iustæ defensiones reis præripiãtur[e], mature cum tẽpore res perpendantur, & cõsilio non præcipitentur, neve ordo gerendorum corrumpatur[f], aut damnum ex temeraria respõsione sequatur[g]. Item 4. in fauorem Iudicis & sententiæ hæ dantur, quia oportet Iudicem cuncta rimari, & ordinem rerum plena disquisitione discutere, interrogandi, respondendi, obiiciendique ab eo præbita patientia, vt ibi actio illuminata sit plene ambarum partium[h]: nec in dubus certa fieri potest sententia[i]. Sed & postremo, qui habet dilationem legitimam, habet excusationem ne in morã vitiosam incidat: neve quippiam ea pendente innouetur[k]. Vtque etiam elapso termino, aduersarius illi præscribere possit peremptorie, veluti per sententiam interlocutoriam[l].

de Probationibus in genere. Caput 9.

Lib. 22. P tit. 3. Lib. 4. C. tit. 19. Lib. 2. Decret tit. 19.

1 *Probatio quid. Eius species plena & semiplena num. 2. & 3.*
4 *Probatio artificialis & inartificialis quæ.*
5 *Probationes inartificiales regulares & irregulares quæ.*
6 *Probatio de quibus fiat.*
7 *Iudex non supplet probationem facti, sed iuris.*
8 *Probationes quis permittat, & in quibus & quæ requirantur in illis, nu. 9. & 10.*
11 *Probationis onus ad quem pertinet.*
12 *Probationis finis & rationes, nu. 13. & seq.*
14 *Probationibus ab vtraque litigatorum parte ex æquo concurrentibus & contrariis, quid iudici statuẽdum in ciuilibus & criminalibus.*
15 *Probatio dubia contra quem est explicanda.*
16 *Probatio de iure naturali est.*
17 *Probatio plena & leuis in quibus fiat.*

1 Causa, † inquit Isidorus[m], aut argumentis, aut probatione constat. Argumentum inuestigatione sola, sine testibus aut tabulis inuenit veritatẽ. Probatio, vtrumq; habet. Cum igitur negatio fidẽ litis faciat dubiã, probationes faciendæ sunt. Probatio, est rei dubiæ aut non apertæ, per media in iudicio facta legitima manifestatio. 2 † Rebuffus[n], viginti species adfert ꝓbationũ. Nos à tanta mole exonerabimus lectorẽ, in paucã diuisionem coniiciendo: vt probationum alia sit plena, alia semiplena. Plena ea, per quam fides tanta fit Iudici, vt plene instructus sibi videatur[o]: qualis ꝓbatio per duos vel tres testes ad minus[p]. Nam quamuis quædam negotia ad plenam fidem quinq;[q], vel septem[r], vel plures[s] exigant: tamen plena probatio dici nõ potest per vnum testem[t]. Dicitur & plena probatio instrumentum publicorum, quæ eãdem vim in Iudiciis quã testes habẽt[u]. Dicunt & plenã probationem interpretes, quę cõstat ex semiplenis duabus, vel pluribus, puta vno teste, & confessione parte absente facta[x]. Accedit & iuramentum cum semiplena, in defectum plenæ probationis plenam faciens[y]. Item & ex vno teste & fama, potest plena probatio fieri[a]. Et quamuis regula videatur constitui, duo imperfecta non efficere vnum perfectum, vt in l. 2. §. fin. & l. spadonem, §. qui, de excusat. tut. & l. 1. qui nume. liber. se excus. cum simil. Illa tamen est intelligenda, quando duo imperfecta tendunt ad diuersa: vt quando duo diuersa tendebant ad diuersas species excusationis. Contrarium verò intelligendum est, dum imperfectorum vnus & idem finis est. Vt hic dum de fide facienda in iudicio agitur, quam Iudex non ea vno genere probationum, sed ex pluribus colligere debet[z]. Et sic singula quæ per se non prosunt, cumulata iuuant 3 vel officiũt. ¶ † Semiplena probatio est, quæ plenã fidem non facit: cuiusmodi dicuntur iudicia[b], vnus testis, opinio, fama, scripturæ priuatæ, rationes, confessio extraiudicialis, modica præsumptio, & alia quæ docent interpretes ad l. admonendi, de iureiur. P. & in c. fin. eod. apud Gregor. gloss. in l. in bonæ fidei, ad verb. *decidi*, C. de iureiu.

4 ¶ † Cæterum, plenarum & semiplenarum probationum rursus partitio fit in probationes artificiales, quas Græci dicunt ἐντέχνους: & in inartificiales, quas dicunt ἀτέχνους[c]. Artificiales ex causa trahuntur, & quodammodo ratione gignuntur, & proferuntur circa ius causæ, ex legibus & rationibus hinc inde deductis, ab exemplis, à iudicatis, ab authoritate Senatusconsultorum. Inartificiales probationes sunt, quæ arte dicendi carent, & quas extra dicendi rationem vsurpat orator. Cicero, 2. de Orato. inter artificiales probationes, ponit non excogitata ab Oratore, sed quæ in re proposita tractantur, tabulas, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, Senatusconsulta, res iudicatas, decreta, responsa, & reliqua non exeo-5 girata ab Oratore. ¶ † Has inartificiales rursum diuidemus, in ordinarias seu regulares: & in extraordinarias seu irregulares. Regulares & quæ frequentiori vsu habentur, sunt, aspectus, monumẽta, notoria, cõfessio, iuramentum, præsumptio, & ibi fama, tortura, testes, instrumentorum productiones. Irregulares sunt, iudicia, reuelationes quę seruiunt torturę, purgationes vulgares & canonicæ, de quibus Deo fauẽte singulari notatio-6 ne agemus postea. ¶ † Fiunt autẽ probationes de dubiis, non de claris & manifestis[d], manifesta tamen & nota solum Iudici, vel soli aduersario, pro manifestis ad iudicium constituendum non habentur: sed oportet ea quoque aliter fieri manifesta, & probari aliis. Neque quæ nouit Iudex vt priuatus, pro iudicio sufficiunt: nisi & ea cognouerit tanquam Iudex[e], id est, nisi & probata sint & manifesta publice. Gerit enim personam publicam, dum iudicat[f]. Neque secundum conscientiam seu scientiam propriam statuit[g], sed

secundum

secundum allegata & probata, & vt leges iubent[a]. Sic dicitur probatio fieri non aduersario, sed iudici[b]. Docuit exemplo suo nos Deus, qui quamuis omnia nosset, & nouerit antequam fiant, tamen voluit formula iudiciali negotia discutere quæ puniret, *Descendam*, inquit, *& videbo*, &c. Genes. 11. & 18. Vide c. Deus omnipotens, 2. q. 1. Quod si Iudex videat probationẽ fieri aduersus ea quæ ipse certo nouit, puta quia interfuit, & conscientiæ puritate tactus, nolit iudicium exequi pro ea falsa probatione, bene quidem faciet si se à iudicando abstineat, si possit: at si nõ possit, vt quia solus Iudex, debet commonere reos: si nihil proficiat, debet ex actis iudicare[c]. Sed & litigator cautus & sibi prospiciens, ne tunc probatio perire sibi possit antequam iudicem adeat, curare debet vt alium iudicem habeat, ne illius scientis testimonium sibi pereat[d], cum iudex non possit esse testis, vel partis officium cum munere iudicandi obire[e]. Et quamuis receptum sit Iudices secũdum quod eis æquum & bonum videbitur, iudicare debere, potissimũ si maioris & summi tribunalis sint[f], illud tamen, quod æquum & bonum videbitur, non ad motum animi cuiusq; Iudicis referendum est, sed ad æquum & bonum, iure vel constitutionibus regni & cõsuetudinibus probatum, scriptum, vel seruatum[g]. Et ita iuramentum Iudicum se refert ad custodiam & obseruationem legum[h], quarum sunt veluti anima & executores[i], non arbitri. Cũ ad solum principem pertineat iura noua cõdere, vel æquitatem non scriptam supplere[k], non ad Magistratus qui legem quãuis duram, prout scripta est sequi tenentur[l]: quamuis possint certa iurisdictione supplere ea quę legibus non expressa, sed per extensionem continentur[m], potissimũ in his quorum arbitrium lex eis commisit: vt circa ęstimationem iniuriæ atrocis[n], de finibus regundis[o], de ætate aspectu censenda[p], & de similibus.
¶ † Possunt & supplere allegationẽ iuris omissam
7 a clientibus, vel ab aduocatis eorũ: at factum vel eius probationẽ, non possunt[q], vt necessarium sit illud eis apparere probatione aliunde petita. Et in summa, de omnibus quę certa esse debent Iudici, ad certam sententiam proferendam, certa debet
8 esse probatio, vel certo liquere. ¶ † Statuitur itaq; probatio tantum à Iudice, & quid probandum sit ipse decernet: & ea quę probata nõ releuant, non admittet, sed quę necessaria erunt ad litem terminandam[r]. Decernitur vero iuxta articulos seu capita libelli oblati[s], vel iuxta dicta vel posita in actione vel exceptione per litigantes: cum, vt dixi,
9 Iudex supplere nõ possit factum litigantiũ. ¶ † Vocari debent in facienda probatione quorum interest, vt intersint si velint in causis ciuilibus[t]: aliud namque, quando ex officio Iudex vel inquirit, vel testes examinat. Fieri & debet post litem cõtestatam, nempe postquam proposita asserta & negata sunt, idque iure communi, & sine contumacia rei, & exceptis causis quas te docebit titul. *Vt lite non contest. non proced. ad test. examinat. vel recept.* Nam plura sunt quæ sine contestatione admittuntur, nec egent superflua ꝓbatione: & plura inutilia liti sæpe proponuntur & excipiuntur, quæ iubet omitti Iudex, ne superfluis sumptibus oneret litigantes[v], aut ne nimium botum prætextu iudicium differatur. Forma tamen alia, quando sine litis contestatione negotium cognoscitur, vt si summarium & possessorium sit iudicium, sine cõtestatione & libello probationes fiunt & edũtur, & sæpe sine Iudicis authoritate, & ex consensio-
10 ne partium[x]. ¶ † Et aduersarius sæpe non vocatur in probatione ad futurã rei memoriam, quæ & fit sine contestatione præcedente[y]: vt neq; vocatur aduersarius, quando fit probatio ad instruendum Iudicem solum, puta si inquisitio ex officio fiat in dubia partium probatione, vt notat Bald. in l. certum, in 2. col. vers. itẽ oppono quod imo differant, vide legit idem Bald. in l. si qua per calumniam, vers. sed potest, de episc. & cler. C. Addit. auth. at qui semel, de probat. C. formam, vt non fiat probatio post publicationem testium in iisdem articulis[a], nec regulariter post cõclusionem in causa, vt tractat Iason in l. admonendi, nu. 50. & seq. pluribus, de iureiu. P. glo. in cle. sæpe in verb. conclusionem, de verb. signif. Specul. in tit. de renunciat.
11 & conclusio. in causa. ¶ † Probandi onus ad eum pertinet qui asserit, vel allegat: siue actor sit, siue reus[a]: non ad eum qui negat, quia negantis nulla directa per rerum naturam probatio[b]. Indirecta quanquam aliqua esse possit[c], & negotiationis etiam iuris[d]. Actor in assertione exceptionũ censetur, quod pertinet ad onus probandi, reus[e]. Si tamen quis asserit se dominum alicuius rei esse quam possidet, possessio sufficit pro intentionis suæ probatione, vt aliam tituli probationem non teneatur edere, & transfert onus probandi in aduersarium dicentẽ eum non esse dominum[f]: nisi
12 forsan violenta sit possessio[g]. ¶ † Finis probationis est pręcipuus, veritatis & eius quod dictum est facere fidem & certitudinem. Et proinde illa debet esse, quæ directo concludat ea de quibus fiat: aliter vero non recipietur[h]. Et actore non probante reus absoluetur[i]. Neque regulariter onus probandi per penuriam probationis eius transfunditur in reum: nisi in paucis, de quibus monebit te gloss. & interpre. in l. actor, 23. C. de probation.
13 ¶ † Ratio item vna necessitatis probationum, a veritate indaganda per Iudicem desumetur: quia nonnisi probata sequi debeat, & nonnisi de quibus appareat, iudicare possit[k], maxime in criminibus in quibus probationes debẽt esse luce me-
14 ridiana clariores[l]. ¶ † Quare si ꝓbanti ęque reus & actor, & testes, & aliæ probationes sint æquipollentes, in dubium redit res, & in primum statum, vnde reus absoluitur: nisi fauorabiliorem causam actor foueat[m]. Pro rebus enim fauorabilibus, in dubiis iudicãdum est[n]: vt pro libertate[o], in causa inofficiosi testamẽti[p], pro matrimonio[q], pro dote[r]. In causis tamen criminalibus, raro concursus probationum accidit, in quibus reus ad probandum negatiuam non admittitur, quandiu potest actor seu accusator probare[s]. Non enim contra probationes inducitur purgatio canonica. Obseruatur tamẽ, vt si dum audiatur reus in crimine, aliqua vt dicunt facta vel casus attenuantes vel restringentes delicti qualitatem, allegauerit, fiat de iis seorsum extractis probatio. Fit & ex officio iudicis, quando dubia vtrinque probatio est, inquisitio noua: vt de veritate habeatur certa notio.
15 ¶ † Hoc obseruato, vt semper interpretatio fiat in dubio contra producentem[t]: quamuis Decius, consil. 189. col. 7. in fin. videatur voluisse excipere

C. eod. tit. — e cap. significauerunt, de testib. l. argentarius, §. … — f auth. sed & quiss, C. de testib. Hostiens. in Sum. de vnoquoque, de re iudic. — … C. vnde vag. leg. neque, 10. C. de probatio. cap. in præsentia, eod. apud …

q cap. si quis acceperit, 11. quæst. 2.
r leg. 1 soluto matrim. P.
s c. 2 nostram, 12. & ibi interp. de probat.
t c. … entie, de probat. iuxta rationem l. veteribus, de pact. & l. quicquid adstringendi, de verb. oblig. P.

confessio

confessionem dubiam, quæ explicanda sit in fa-
16 uorem confitentis, non contra. ¶ † Sed & alia ratione, dicimus Iudicem non posse omittere necessarias probationes, vel eas prohibere: quod sint de iure naturali, vt in ore duorum vel trium stet omne verbum [a]. Et quemadmodum actiones & exceptiones Iudex tenetur admittere, vt ius cuiq; tribuat: sic defendentibus vel asserentibus temere non debet assentiri, antequam constet an debeatur, vel an sit ita vt asseritur vel negatur, quod non potest in dubio aliter apparere quam per probationes. Alioquin crederetur vnicuiq; in causa propria in præiudicium alterius: quod ne fiat vetant iura, & ne quis in propria causa te-
17 stetur [b], vel ius dicat [c]. ¶ † Addunt interpretes, & in rebus pleni præiudicij, plenas exigi probationes, in alijs leues [d].

a D. Math. 18. c nouit de iudicib.

b l. omnibus, 9 C. de testib.

c l. 1. ne quis in cau. pro iud. C. l. qui iurisdictioni præest, de iurisd. om. iud. P.

d ferè in l. 1. §. 6. de prat. stip. idem & Alex. & fel. in l. indices, C. de iudi.

---

de Probationibus quibusdam in specie. Cap. 10.

1. *Aspectu quomodo fiat probatio.*
2. *Monumentorum veterum scriptura vel sculptura an probent.*
3. *Aere leges & alia inscripta ad perpetuam memoriam.*
4. *Monumentum quid.*
5. *Scriptura ex ruderibus priuatis eruta non probant.*
6. *Notoria probant, & quotuplicia illa.*
7. *Notorium iuris quid.*
8. *Notorium præsumptum quid.*
9. *Notoria quando, & vbi probanda.*
10. *Confessio quando probet spontanea.*
11. *Confessus in quo pro iudicato habeatur.*

1 EXplicatis in genere † probationum substantialibus, superest vt modos quibus probatio elicitur indicemus breuiter. Est itaq; in iure probandi receptus modus per aspectū, quando videlicet res subijcitur oculis: vt si quando de pubertate, maxime in quæstione matrimonij controuertatur, persona inspectione corporis probatur [e]. Item si cognitam vel incognitam à viro se dicat mulier, obstetricum oculis & probationi subijcitur [f]: additis etiam matribus familias probis mulieribus [g]. Si quæratur etiam, num mulier sit prægnans. Nam & istæ obstetrices probatissimæ artis & fidei, cum alijs mulieribus, inspiciendi ventris causa adhibentur [h]. Fiunt & locorum inspectiones per ipsum Iudicem, qui res controuersas suis subijcit oculis [i], & secundum ea quæ vidit, iubet depingi ichnographiam vel topographiam, quam praxis vocare solet, *veuë figure, ou monstree.* Sunt & in alijs quæstionibus de visu probationes receptæ, vt in c. præterea, 27. de testib. c. literis, 12. & c. tertio, 13. de præsumpt.
2 ¶ † Alia species probationis, per monumentorum antiquorum Inscriptiones, vel sculpturas, si publico iudicio vel authoritate factæ sint: veluti si στῆλαι [k], Græcis, vel cippi Latinis, publico decreto consecrentur, vel pilæ cum inscriptione ad perpetuā rei memoriam. His enim nomina proscriptorum insculpebantur, vt omnibus facilius aut diutius innotescerent: item & fœdera, vt colligitur ex Panegyrico Isocratis, & sæpe de his me-
3 minit Demosthenes. ¶ † Nec est qui nesciat, antiquitus leges Solonis axibus ligneis inscriptas, & Romanorum in ære 12. tabulis, vt Machabæorum lib. 1. c. 8. Romani rescripserunt Iudæis, in tabulis æreis, quas ad illos miserunt, vt essent memoriale pacis & societatis. Fuerunt & alia monumenta ita publice dicata, & constituta, quibus
4 fides non est abroganda. ¶ † Monumentum dico quodcunq; memoriæ retinendæ causa factū est [l].
5 ¶ † Reliquæ tamen sculpturæ & inscriptiones ex ruderibus vel alijs priuatorum monumentis erutæ, vel transcriptæ, authoritatē probationis non habebunt [m]: non secus, quam scripturæ priuatæ. Et miror quosdam istius seculi & anterioris, habitos doctos, quod nobis pleraq; stultissima pro authenticis inculcent, quod ita in quibusdam monumentis & sepulchris vel tabellis, exaratum inuenerint: cum oportuisset illos prius nobis fidem facere, quod illi qui scripserint, fuerint viri docti, vel publice probati, quod ita omnes eius temporis crederent, aut facerent: & quod iam antiquo illo tempore monumenta fuissent posita, fide publica. Idipsum licet conqueri, de quibusdam manuscriptis prototypis, vt aiunt, quæ à tineis conseruata & vindicata se nuper inuenisse autumant. Ex quorum vt aiunt fide nihil non audent iam receptum corrumpere, & vt dicunt, emendare: imo impudenter authoris nomen immutare. Quasi vero non liceat cuiq; hoc modo in necem authorum, noue se inuenisse scripta antiqua confingere pro arbitrio, si ea temeritas, audacia, & superbia admittatur. Et perinde ac si fieri non potuerit aliquem priuatum in suo scripto libro ex nutu, aliud nomen quam authoris scripsisse, aut corrupte pleraq; descripsisse, addidisse, vel minuisse. Sed missos faciamus istos restauratores nouos effossores ruderum somniorum suorum enarratores progrediamur ad certiores pro-
6 bationes. ¶ † Per notoria etiam tertio loco fit probatio. Alia autem illa erunt, quæ nulla tergiuersatione celari possunt aut dissimulari [n]. Notorium triplex est, facti, iuris, & præsumptionis. Notorium facti est, quod se offert oculis omnium, & quod non potest negari propter sui euidentiam. Verum hic distinguo, factum aliquod esse, quo tale permaneat: aliud, quod aliquando tale, aliquando non tale & interpolatum ex vno statu in alium transiens. Notorium facti permanentis est illud, quod non eget probatione alia, quam sui ipsius: quia nō potest legitime negari [o]. Neq; in eo iudicando est opus ordine iudiciali [p]: excepta sententiæ causa, pro qua ordo sequendus iuris, etiam in notorijs [q]. Tripliciq; modo hoc notorium manifestumve iterum dicitur, nempe aut per sententiam, aut per confessionem in iure factam, aut per rei euidentiam [r]: quod si agamus de facto interpolato notorio, ei adhibenda est semiplena probatio, vt in manifesto vsurario: quem si præter famam publicam constiterit per alia argumenta esse vsurarium, in eum Iudex sine accusatore potest pœnam per concilium Lateranense indictam statuere [s]. Porro facta notoria quæ statim transeunt & mutant statum, egebunt probatione, quia negari possunt quæ fuerunt & non
7 sunt [t]. ¶ † Notorium iuris est, de quo quia est confessus & condemnatus. Quia res iudicata pro veritate habetur [u]: nisi dicamus & contra negantem ita iudicatum, requiri probationem, saltem sententiæ, vel aliorum ad eum tantum finem, quod
8 ita confessus sit, vel ita iudicatum fuit [x]. ¶ † Notorium præsumptum erit, quando constanter ita quippiā tale esse præsumitur, quale dicitur, quod

e c. puberes, de despons. impu. l. fin. C. quan. tuto. vel. cur. esse desi. C.

f c. proposuisti, & c. causam matrimonij, de probat. c. nec aliqua, 27. q. 1.

g c. fraternitatis, de frigi. & malefic.

h l. 1. de ven. inspic. lib. 25. P. tit. 5.

i l. si irruptione, fin. regund. P.

k Plini. memi. nit lib. 6 c. 29.

l l. 2. §. Prætor, de relig. & sump. fune. P.

m l. monumentorum, eod. C.

n c. cum olim, de verbo. sign. vide glo. in ca. manifesta. 2. q. 1.

o c. tuanos, de cohabita. cler. & mulier. l. 3. §. idem diuus, de testib. P. c. quando de susce. de fil. presbyter.

p d. c. quando est, & c. cum sit Romana, de appella. c. de manifesta, & ca. quæ Lotharius, 2. q. 1. c. ad nostram, de iureiur. l. eos quidem. C. de accusa.

q c. 3. & ibi gl. de diuor.

r c. fin. de cohabit. cler. & mulier. gl. in c. quæsitum, per illum textum de tempo. ordina.

s c. cum in dioec. de vsur.

t glo. in d. c. de manifesta, 2. q. 1.

u l. ingenuum, de sta. homi. P. l. res iudicata. de reg. iur.

x c. sicut de sen. & re iudic.

quis babetur pro filio alicuius, quia eum vocabat patrem, vel quia natus ex concubina apud illum domi retenta[a]: quia filiationis causa, difficilis est probationis[b], & ita semper pro matrimonio præsumitur, vt eius sit filius qui maritus est[c], neque etiam matri contrarium iuranti in morte credatur[d], admittatur tamen interdum aliqua contraria probatio, vt liqueat ex Carboniano edicto.
9 ¶ † Sed & notandum, interdum notoria non egere probatione, erga eum cui notoria & vbi notoria sunt: sed tamen, in alijs locis, vbi notoria non sunt de notorio alibi existente debet adferri pro-
10 batio iudici[e]. ¶ † Confessio quoq; probat, in positionibus potissimum negatiuis, quæ vix aliunde possunt probari, quam per aduersarij confessionem[f]. Quare interrogatus, si contumaciter non respondet, habetur pro cōfesso[g], cum distinctione l. de ætate, in §. nihil, & §. 1. & l. non alienum, de interrog. actio. P. Et dummodo circumstantiæ adsint, quas explicat gl. & interp. in l. 1. C. de confess. li. 7. tit. 50. videlicet, vt facta sit à maiore 25. ann[h]. mentis compote[i], sponte[k], scienter, sine errore[l], & à domino non à procuratore[m], aduersario præsente[n], contra se & non in alium[o], de re litigiosa[p], & coram suo iudice[q], cui non repugnet
11 lex[r], vel natura[s], vel fauor negotij[t]. ¶ † Post quam confessionem, cessant partes iudicis, præterquam in condemnando[u]. Et confessus eo modo pro iudicato habetur, in eo quo confitetur[x]. Cæterum, hæc de cōfessione spontanea intelligenda sunt: de coacta & tortura paulo post Deo fauente, post præsumptiones agetur. Et de iuramenti probatione in postremo huius Syntagmatis libro.

---

de Præsumptionibus & Suspitionibus. Cap. 11.

1 *Præsumptio accedit notorio, & in quo differat.*
2 *Præsumptio quid. Eius diuisio, in leuem, probabilem, & violentam. Temeraria & leuis vis, & quæ probatio. & nu. 3.*
4 *Præsumptio probabilis quæ. Item violenta. nu. 5.*
6 *Præsumptionum alia diuisio, in affirmatiuas, negatiuas, de vera, aut verisimili.*
7 *Præsumptionum probantium vel non probantium causa vnde sumantur.*
8 *Præsumptio à fama orta, cuius probationis.*
9 *Præsumptio à iure, iuris, & de iure, quæ, & cuius effectus.*
10 *Præsumptio tracta per Iudicem.*
11 *Præsumptio ex quibus colligatur ad probationem.*
12 *Præsumere, cuius sit.*
13 *Præsumptionis finis, & rationes.*

1 ALiquando in iure † suspitio & præsumptio alicuius facti, æquiparantur cum apparentia eiusdem, vt in ca. dixit dominus, 32. q. 1. Verum reipsa minus est suspicari, quam scire, vt ex Cicer. ad Atticum constat: [*Non modo si quid scies, audieris, sed etiam quid suspicabere.*] Et alibi, [*Suspicabar,*
2 *vel potius intelligebam nihil esse.*] ¶ † Suspicio, inquit Baldus[y], est passio animi, non elicientis breuiter aliquam conclusionem. Præsumptio πρόληψις, sententia præassumpta, præueniens veram cogni-
3 tionem, antequam de ea liquido constet. ¶ † Præsumptio seu suspicio triplex erit, leuis & temeraria vna, alia probabilis, alia violenta[z]. Temeraria & leuis illa, quæ sine causa vel ratione aliqua legitima, concipitur, opinio irrationabilis[a], qualis ea quæ sibi vindicat quæ sua non sunt[b], quando se alterius qualitatis & conditionis arbitratur quam sit[c]. Hæc autem suspicio seu præsumptio nullam facit pro præsumente probationem, aut in eius vtilitatem, saltem cui adhærendum sit: vt nec semiplenā faciat[d], nec ex tali suspicione quispiam damnandus est[e]; neq; offerenti vel allegan ti talem præsumptionem datur a Iudice iuramentum in supplementum probationis[f]. Vani enim hominis metus, vel præsumptio non consideratur[g]. Suspiciosi leuibus de causis & falsis, valde pauperes, & plura confingentes: item meticulosi, vecordes, senes, & iuuenes. Et

Omnes quibus res sunt minus secundæ, magis sunt nescio quomodo
Suspiciosi, ad contumeliam omnia accipiunt magis[h].

Item mala agentes, qui conscientia scelerum torquentur. Sicq; Cicero[i], [*Et te conscientia timidum, suspiciosumq; faciebat.*] Et pro Milone, de ea falsa suspicione, [*Ciues de Repub. optime meritos, in quibus homines res præclarissimas obliuiscuntur, sed etiam nefarias suspicantur.* καὶ χρόνος ὁ τῆς νυκτὸς ὑποψίαν ἐργάζεται[k]. id est, & tempus nocturnum suspicionem mouet. Inuidi & pessimi quoq; de bonis plura mala suspicantur & horū etiam suspiciones rei-
4 ci iubet, cau. fina, q. 1. & alia iura[l]. ¶ † Probabilis præsumptio est, quæ approbari facile potest aliqua legitima ratione, sed nō plene aperta & concludente: & proinde hæc cum alia semiplena probatione iuncta probat[m]. Per hanc præsumptionem & suspicionē reijciuntur Iudices suspecti[n]. Idem enim est facere suspectum Iudicem, ac lu-
5 pum custodem[o]. ¶ † Aperta & violenta præsumptio est, quæ videtur habere causas necessarias præcedentes: vt si quis inueniat vxorē prægnantem cum qua nō concubuit, præsumptio est violenta esse adulteram: vel si anniculum eum redeunti ex peregrinatione decennali in domo inuenerit[p]. Si mulier contra mariti prohibitionē inueniatur alloqui cum prohibito, in locis suspectis[q]. Suspicio quoq; violenta fornicationis, si videantur nudi simul, soliq; in secretis locis, horis electis[r]. Quo fit etiam, vt maritus ea sola suspicione, adulterij accusare possit vxorem: eo quod rei dif-
6 ficilis sit probatio[s]. ¶ † Omnes rursum suspiciones, vel sunt affirmatiuæ, vel negatiuæ. Et rursum omnis præsumptio, quæ fidem aliquam faciat, vel debet esse de vero, vel de verisimili. Atq; plene illa probabit, quæ est de his quæ conformia sunt veritati[t]. Earum vero quæ nullam habent verisi-
7 militudinem, nulla habebitur ratio[v]. ¶ † Procedunt autem causæ præsumptionis, vel suspicionis, à natura rerum, personarum, negotiorum, à fama, à facto. In naturali causa præsumptiones magis vrgent, quod immutabilē causam habere videantur[x]. Hinc certa visa est præsumptio maternæ probationis, in iudicio Salomonis, in puero intra duas matres diuidendo[y]. Et præsumptio est certa pro affectione parentum in liberos, vt nihil sceleris contra illos moliri velle præsumantur[z]. Admittit tamen in contrarium probationem, & ideo non probatio sed præsumptio dicitur, quæ probatione falsa demonstrari possit ex rei veritate. Sicuti, vt retineamus exemplum propositum, & degeneres inueniri possunt parentes, qui liberos occidunt[a], qui eis insidiantur, qui eos non

nobis, de cohab. cler. c. interdixit. 81. distin. ca. omnibus, 81. dist. l. cum qui, de episc. & cler. C.
a tit. de his qui par. aut lib. occid. C. ad leg. Pomp. de parric. l. 5. & 4. de inoff. testa. P.

diligont

diligunt[a], sic de similibus. Verum illud habent præcipui istæ præsumptiones, vt tandiu illis credatur, quandiu de contrario fides vel probatio non erit facta[b]. Sed & præsumptio vna per contrariam præsumptionem elidi potest[c]. 8 ¶ † A fama, causa suspicionis, vel bona vel mala oritur. In qua Iudex non constituit iudicium, sed inquirit de ea[d]: quod latius docuimus lib. 32. huius Syntagm. c. 1. & 6. Nec fama per se sufficit ad faciendam probationem[e]. Cum alijs tamen adminiculis, aut alia semiplena probatione, vt vno teste, in causis ciuilibus non in criminalibus, probare potest[f]: & nisi eum alijs adminiculis legitimis[g]. 9 Probatur autem ipsa fama, per duos testes[h]. ¶ † A Iure vero seu à lege suspiciones oriuntur, quarum aliæ iuris tantum: aliæ iuris & de iure dicuntur: de quibus, sed paulo quam oporteret confusius, meminit gl. in l. nō est verisimile, l. 23. de eo quod met. cau. P. in ver. *Præsumptioni*, Præsumptionem iuris dicemus, quæ æquitatem quandam habet. Ius enim est, ars æqui & boni[i]. Iuris vero & de iure, quæ æquitatē etiam habet, sed vltra in corpore iuris scripti cōtinetur, & faciunt ambę fidem[k]. Felinus tradit præsumptionem iuris & de iure esse, quando ius in aliquo facto certum aliquid pręsumit, & vltra præsumptionem illud firmat, & de eo statuit[l]. Vbi autem ius aliquid præsumit, sed pro pręsumptione non firmat, aut non statuit pro ea, est pręsumptio iuris tantum[m]. Lucas de Penna, ad l. quicunque, de apocbis publi. lib. 10. C. tradit. 180. præsumptiones, in quibus lex aliquid præsumit. Notant insuper interpretes, regulariter non admitti probationem contra præsumptionem iuris & de iure[n]. Felinus autem id explicat, & restringit sex modis[o]. Ego tamen vnicam adijcio exceptionem, si veritas contra præsumptionem appareat. Nam puto contra omnes præsumptionea, & in quacunq; parte litis, objici posse rei veritatē, & illam manere præcipuam. 10 ¶ † Procedit aliquando & præsumptio ex sententia & mente Iudicis, extra iuris præscripta, secundum ea quæ ei proponuntur[p]: & sic ex diuersis 11 animi motibus iudicat[q]. ¶ † Cæterum præsumptio probabilis, secundum media quædam, quibus verisimiliter ducimur, ad veritatem vt plerumq; formari debet: vti, ex verbis dicentis animum elici & præsumi[r]; vt non aliud quis dixisse censeatur, quam prius mente agitauerit[s]. Ex pręteritis conijcimus & præsumimus futura[t]. Ex consuetudine, voluntatem[u]. Ex præsentibus, alia non præsentia[x]. Et sic de similibus, de quibus vide Hostiens. in summa, in tit. de præscrip. in 3. di-12 uisione. ¶ † Præsumere proprie dicitur esse, legis vel Iudicis: vt persuadere, aduocati: testari vel deponere, testis, secundum Baldum, in l. siue, ad finem de probatio. Præsumunt quoq; & priuati, sed illa pręsumptio efficax non est in pręiudicium vel vtilitatem alterius: quemadmodum legis vel Iudicis. Nam & finis præsumptionis probantis, est releuare onus probandi[y]. Oportuit autem præsumptiones, sicut & alia indicia, admitti ad euincendam aliquam probationem eorum quæ occulte & semotis arbitris testibus fiunt. Et vt leuius sit onus probandi[z]. Ne veritas quæ exquiri omnimodo debet, pereat[a]. Instrui autem Iudicis religio potest, ex pluribus iudicijs quæ suspicionem inducunt[b].

a l. lex quæ tutores. de adm. tuto. C.
b l. non omnes §. à barbaris. de re milit. P. l. merito, pro so. P. c. si. de præsump.
c l. cum de indebito, 25. de probat. c. cum in iuuentute, de præsumpt.
d c. cum non liceat, de accusa.
e cap. si testes omnes, §. sæpe etiam, 4. q. 5.
f gl. in d. §. sæpe. & Panor. in c. veniens, in 3. de testa. ca. si mala fama, 2. q. 5.
g vt in c. illud, & ibi gl. ad verbo. si fama, loci. de pręsump. c. cum causam, de probatio. c. 1. de appel. l. 3. §. eiusdem. de testib.
h in c. tam in litteris. de proba.
i l. 1. de iust. & iur. P.
k Bald ad rub. de proba. apud Grego.
l Pel. in c. quæsto, nu. 3. de præsumpt. & ibi Panor.
m vt in c. ad qui. sidem. de sponsal.
n vt in d. c. in qui sidem. & l. fama arbitr. mouit.
o Felin in d. c. quanto.
p l. in rebus & ibi gl. singularis, C. de reb. cred. ca. festū de terra, 10 di. c. fraternitatis, de frigi. & malef. c. cum dilecta, de rescript. c. cum Bertoldus, de re iudi.
q l. de minore, §. tormenta, de quæstio l. 3. §. 1. veri. tu magis scire debes, de testib. P.
r Barto. in l. Nezennius, per illum text. de verb. oblig.
s l. Labeo, de suppell. leg.
t c. mandata, & §. fi. & c. scribatis, de præsumpt.
v l. 1 beorum. §. quod tamen Cassius, de legat. 2.
x c. ex studijs, de præsumpt.
y Bal. in l. cum de indebito. & l. ei incumbit. de proba. P.
z l. non omnes §. à barbaris. de re milit. P. l. consensu. §. super plagis, de repud. C. c. præterea de testib.
a l. fin. C. de probat.
b l. iudicia, de rei vendic. C.

de Tortura seu Quæstione. Cap. 12.

Lib. 48. P. tit. 18. Lib. 9. C. tit. 41.

1 *Quæstio generaliter quid, & quotuplex. Et nu. 2.*
3 *Quæstionis varia tormenta. Et illa pro quibus inferantur, & à quibus statuantur, nu. 4. & 5.*
6 *Indicia præcedere quare debeant torturam. Et quæ sufficiunt ad torturam. nu. 7. & 8.*
9 *Diuinorum indicia & accusationes non probant, sed puniuntur.*
10 *Indicia plena. Et nu. 11. & seq.*
12 *Homicida miraculose detecti. Et nu. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. & 20.*
21 *Indicia super quibus quis est torquendus, an communicanda reo.*
22 *Torturæ dandæ qui interesse debeant. Et modus habendæ quæstionis. nu. 24.*
23 *Ieiunus torquendus est.*
25 *Torturæ forma, qualitas, quantitas, modus, & interrogationes quo pacto fiant. Repetitio quando, & quoties facienda. nu. 26. & 27.*
28 *Torqueri quæ personæ non possint iure scripto: & iure Gallico item. nu. 29.*
30 *Tortura exhibenda fines.*
31 *Tortura num sufficientibus probationibus detur.*
32 *Tortura an detur pro detegendis socijs criminis.*
33 *Torturæ rationes.*

1 PEr quæstionem † seu torturam aut tormenta, fit etiam occultorum & sine testibus gestorum probatio, ex præsumptionibus quibusdam, vt tortura videatur esse effectus præsumptionis[c]. Quæstio generaliter dicitur, inquisitio rei dubiæ: & non tantum tormenta continet, sed omnem inquisitionem & defensionem mortis[d] Gallice vocamus vulgo quæstionem *la gehenne*: hæcque manauit appellatio, à verbo Hebræorum גיהנם *gehinnon*, id est, vallis hinnon. Is erat, locus iuxta Hierusalem, vbi immunditiæ proijciebantur & cadauera comburebantur. Dicunt & גיהנם gehennam, infernum locum mortuis deputatum. Erat hinnon locus ab eius domino ita dictus, vbi erat Idolum Moloch, cauum æreum, quo concludebantur pueri mactandi, & igne circumiecto necabantur: tympanis interea interim percussis, ne miseri cruciati eiulatus audirentur, vt conijcies ex c. 32. Hieremiæ, & 4. Reg. 23. Inde nostris *Gehenne*, cruciatus moriturorum 2 & ad mortem damnandorum. ¶ † Quæstio duplex est, ciuilis & criminalis, hoc est, de ciuilibus negotijs, vel criminalibus. Quod facile erit distinguere ex his quę in disputationem incidunt[e]. Secundum vero communem tractationem quęstio de criminibus intelligitur: & Iudex quæstionis, is qui cognoscit de crimine publico[f]: & Quęsitor qui præest iudicio capitali: & tormentis, cogitque fateri reatus vt apud Virgilium[g],

Gnosius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
Castigatq; auditq; dolos, subitq; fateri,
Quæ quis apud superos furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.

Et proinde quæstio, in criminalibus dicitur, interrogatio & responsio per tormenta facta. Et ita per quæstionem intelligere debemus, tormenta ipsa, & corporis dolorem ad eruendā veritatem, 3 & malam mansionem[h]. ¶ † Sunt enim tormen-

c l. 1. de quæst. P.
d l. 1. §. quæstionem autem. de senatus. Sylla.
e c. intelligentia, de ver. sign.
f l. ad l. Corn. de sicar.
g Virgil. 6. Æneid.
h l. item apud Labeonem, 15. §. quæstionem, & §. quæstionis, de iniur. P. ca. illi qui, 10. q. 1.

torum ad eam rem variç species quas norunt quilibet Iudices, & pragmatici: vt mala mansio, numellæ, taxilli, mānle, pondera & similia, quæ torquendo corpus & dolorem incutiendo, & tædio cogunt verum occultum tortos fateri. Quare & denegatio victus, inter tormenta est[a]: ferulæ iuuenibus adhibitæ, ad reuelandam veritatem[b].

4 ¶ † De criminibus quæstio habetur, & pro his scrutandis[c]. Id tamen non semper, neq; in omni causa, nec in omni persona. Sed cum capitalia & atrociora maleficia aliter explorari & inuestigari non possunt[d]. Si de crimine maiestatis agatur, vel fraudati census[e], pro veneficio[f], pro supposito partu[g], pro falsitate testamenti[h], pro rebus ab hæreditate subtractis[i], si testes vacillent, tam in causa ciuili quam criminali propter suspicionem falsi[k]. Regula autem poni potest pro criminibus in quibus pœna capitalis imponitur, torturam statui posse. Sed & propter mēdacium quis torque-

5 ri poterit[l]: & pro furto[m]. ¶ † Quæstiones statuuntur nō à priuatis, sed à Iudice idoneo qui habeat notionē causarum quæ meri imperij dicuntur: nam tortura ad pœnam eius est generis[n], vt per pedaneos Iudices imponi non possit[o]. Neq; temere ad eam perueniendū est, sed ordine constituto vt nonnisi prius certum sit, maleficium fuisse commissum, ad torturam perueniatur[p], quia delictum est, veluti præparatio pœnæ[q]. Debine aliqua iudicia sint, eaque vrgentia, quod qui torquendus est illud cōmiserit[r]: neq; tortus aut confessus in quæstione exhibita sine iudicijs præcedentibus, sibi præiudicat: etsi in cōfessione perseuerauerit. Quia à quęstionibus iudicia criminalia non incipiunt[s], pacis exceptis in quibus suspicio & pręsumptio vehemens est pro iudicijs: vt quando torquentur serui pro criminibus adulterij dominarum[t], aut si maritus dicatur vxorem occidisse[v], si agatur de occiso domino, vt liquet ex tit. ad Senatuscon. Syllania. Si certus sit percussor[x]: & in similibus. Alioquin enim per se fallax ista torturæ probatio. Quod ex verbis constat Ciceronis pro P. Sylla. [*Quæstiones, inquit, nobis seruorum ac tormenta minitatur, in quibus quanquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusq; tum animi tum corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, vt in tot rebus & angustijs, nihil veritati loci relinquatur, &c.*] Et ideo omnino ei non est fidendum. Nam plerique tanta patientia sunt in tormentis, vt ea contemnant, neque per ea extorqueri ab ijs veritas possit seruantes apprime quæ in alijs mandat Horatius[y].

Arcanum neq; tu scrutaberis vllius vnquam.
Commissumq; teges, & vino tortus & ira.

Nota Calani Indi in subeundo igne cōstantia, seu stulta immobilitas. Omitto taciturnitatē in tormentis Harmodij & Aristonis, & alterius Theodori apud Liuium torti à Tyranno. Alij autem tanta sunt impatientia, vt malint in quouis mentiri, quam tormenta pati. Habes exemplum apud Valer. Maxim[z]. de M. Agrij argentarij seruo. Quo fit, vt neque pertinaces, nec nimium timidi vnquam vel vix verum fateantur. Et vt quidam, non tantum se, sed etiam alios falso criminentur[a].

6 ¶ † Addenda itaq; sunt indicia ante torturam, quę

7 cum ipsius confessione probabunt simul, † non autem separatim tortura: aut indicia etiam sola per se, quia ex præsumptionibus solis nemo damnandus est capitaliter[b], etsi ex indicijs indubitabilibus plerumq; ad multā pecuniariam fiat damnatio[c]. Et ita puto intelligendum Bartolum[d] cum Saliceto[e], qui dicunt ex indubitatis indicijs, aliquem capitali pœna damnari posse nō ex dubijs[f]. Siquidem arbitror neminem capite damnādum, nisi ex lucidis & indubijs probationibus[g], conuicto vel cōfesso prius cum illis reo[h]. Sed & illud receptum, ex iudicijs si quædam pro reo, alia contra eundem facere possunt, neminem subijci torturæ, sed potius absoluendum[i] quia in obscuris, & in pœnis, benignior sententia sequenda est[k]: & vna præsumptio aliam tollit[l]. Vt bona fama elidit indicium contrarium[m]. Sed & Felinus addit, extortam patris confessionē metu ne torqueretur filius, non ei nocere, in ca. adferte, de præsumpt. per rationem §. fi. de noxal. action. & l. isti

8 quidem, quod met. cau. P. ¶ † Indicia porro quæ sint sufficientia ad torturam, nō licet omnino describere, quia pleriq; arbitrio Iudicis examinantur. Nam, vt ait Cicero[n], [*Est boni Iudicis paruis ex rebus coniecturam facere vniuscuiusque, & cupiditatis & continentiæ præsumptionis, sceleris patrati.*] Indicia ab indicando dicta sunt, demonstratiua signa veritatis latentis, vt in l. instrumenta, & l. fin. C. de probatio. Signa certissima sceleris Cicero quædam ostendit[o]. [*Ac mihi quidem, inquit, cum illa certissima visa sunt argumenta, atq; indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique vniuscuiusq; confessio: tum multo certiora illa, color oculi, vultus, taciturnitas: sic enim constupuerant, sic enim terram intuebantur, sic furtim inter se nonnunquam conspiciebant, vt non ab alijs iudicari, sed ipsi a se viderentur.*] Indicia maioris certitudinis sunt, quam præsumptiones simplices, vt ait gloss. 1. in l. cum probatio, de probatio. Et quædam ad inquirendum contra suspectum inducere possunt Iudicem, quę tamen non sunt idonea ad tor-

9 quendum suspectum. ¶ † Carolus 5. Imperator, in constitutione de capitalibus causis. art. 21. recte prohibuit, ne quis indicijs maleficiorum seu mathematicorum, id est, eorum qui maleficis artibus prohibitis vtuntur, ac præsagiunt & diuinare præsumunt, vinciatur torqueatúrve, sed potius huiusmodi mathematici & accusatores puniantur: quod cum iure ciuili cōuenit[p]. ¶ † In-

10 dicia autem alia plena videntur quibusdam. Primo, fama, qua circumfertur aliquem crimen commisisse: sed hæc non plene probat, vt dictum est, per se, sed cum alijs: quia plerunq; spargitur temere, vel ab inimicis falso euulgatur[q]. Secundo, quod crimen simile aliud ante quis commiserit[r], vel visa fuerit illa persona conuersari cum suspectis eiusdem sceleris. Tertio, si illa persona in locis suspectis & periculosis visa sit. Quarto, si præcesserint homicidium iniuriæ verbales, minæ verberum prolatæ à suspecto[s]: vel lis alia inter læsum & suspectum, quia sæpe ex ciuilibus solent nasci criminales controuersiæ[t]. Quinto, onerat suspectum accusatio constans & iurata læ-

11 si, quanquam non probet[v]. ¶ † Sexto inducit suspicionem & indicium, fuga suspecti post crimen admissum, & facit semiplenam probationem[x], Insuper Saxonicum ait, haberi fugientem pro confesso[y], & dicunt, fugam signum maleficij commissi esse, & indicium sufficiens ad torturam[z]. Fuga tamen cum animo fugientis comparanda erit[a]. Plura de hac suspicione fugæ vide apud Iulium Clarum lib. 5. §. fin. quæst. 21. practi. criminal. Septimo, si quis visus fuerit fugere cum gladio educto seu euaginato, ex loco vbi mortuus inuentus est: nam & hoc indicium sufficit ad tor-

curam

a d. l. it. l apud, § quæstionem, de iniur. l. 2. §. si quis autem, de vi & vi ar. l. nemo carcerē, de exact. trib. lib. 10. C.
b l. si & ibi gl. inter seruos, & ibi Bart. in 1. oppos. & Bald. de his quib. vt indig. vide l. de minore, de quæst. P.
c l. 1. eod.
d Paul. in l. edictū. O. Aug. 8. eod. tit.
e c. quæstionē, 12. q. 2.
f l. 3. dnq. C.
g l. super statu, 9. eod. C.
h l. cum testamentum, eo.
i l. si. eo. C. l. si. §. licentia, C. de iure delib.
l. 1. de iureiusan. prop. calum. dan. C.
k §. si vero ignoti, de testib. in Auth. l. ex libero, 15. & l. vnius, 18 § testes, de quæst. P. c. literas, de præsump.
l Rom. cons. 8. Bar. in l fin de quo vide dec. Boerij, 163 num. 23.
m Bar. in l. fin. de quæst. P.
n Bald. in l. si ea, de his quib. vt indign. C. per l. de seniores, de defensor ciuita. C.
o Bart in l. 1. de iurisd. om. iudi. P.
p l. 1. §. item illud, ad Sena. Sylla. P gln. in ca. dilectis, de fo. compet. l si quis, §. caterū, ad leg. Cor. de fal. l. 1. §. hæc verba. ne vis fiat ei. P.
q l. aliud est fraus, de ver. sig.
r l. 1 & fin. & l. vnius, 5. in ca, de quæst. P & l. milites, eod. C. constit. Caro. 5. imper. de caus. capital, art. 30.
s l. diuus, 9. l. maritus, 20. & l. pen. de quęst. P. l. milites, 8. C. eod 1. 2. 3. si ea fals. instru. &c. C.
t c. quęstionē, 12. q.
v l. vlt. ad leg Cor. de sicar. C.
x l penult. ad Syllania.
y Horat 1 Epi. lib epis. 1 ad Lollium.
z Valer. Maxim lib 8. c 4.
a l 1 § si quis vltim & 3 quęstionis, & l edi- ... de mi- ... d. quæst. P.

b l. absentem, de pœn. P.

c Alex. consil. 83. vol. 1. cons. 116 vol. 5. Pau. Castren. cons. 197. incip. visa inquisitione.
d Bart. in l. si- cut Imperator, de leg. 3.
e Salic. in l. ea quidem, C. de accus. & in l. si quis, post illum tex. de adulte. in l. 5. ad leg. Iul. mai. P.
f l si famil. ar. cise. C.
g l. fin. C. de probat l. absentē, de pœn. P. vbi ratio.
h l. qui sententiam, 16. C. de pœn.
i Hyppoli. in sua pract. in ver. diligenter, num. 190 vide Boer. quæstio. 161 nu. 11. vbi ita iudicatum est.
k l. semper in obscuris, de regu. iur. P. c. in pœnis, eod. in Sex.
l l. cum de indebito. de proba. P. l. diuus, de in integ. rest.
m l. de minore, § plurium, de quæst. P.
n Cic. 6. Ver.
o idem 3. in Catili. ad de l. de minore, §. tormenta, de quæst.
p l. item apud Labeonem, 15. §. si quis Astrologus, de iniu. P. l. nemo, de mathem. C c. 1. de sortileg.
q vide Alcia. lib. 1 Pareg. c. 6. Quintil. lib. 1. c. 5. & decla. 11 Lucia. de calum.
r l capitalium, §. solent, de pœn.
s vide Boer. quæstio. 163. & quæst. 126.
t l properandum, de iudicijs. C.
v l. qui sententiam, C. de pœn. l. si quis graui, §. 1 ad Senat. Syllan.
x gln. & Bal in l. admonendi, de iureiur. P.
y lib. 2. iuris Saxoni. art. 13. proba. §. super hoc, de coll. in auth l. 1. C. vt omnes Iudic. tam ciuil. quā crim. &c.
z §. si vero et iam quidam, de exhib. reis, in auth l. cōsiliario, de as sessor. C.
a l quis sit fugitiuus §. idē, de ædil. edi. P.

turam [a] Octauo, si aliqua res suspecti inueniatur in loco maleficij, puta vagina, gladius, calceus, vel aliud quippiam eius [b]. Nono, conscientia sceleris cum quibusdam indicijs suadet de occultis contra aliquem inquiri & exponi eundem quęstioni. Sic Bessus cum occidisset patrem, & nemo pręter ipsum sciret, cum iret cœnatum, pergulam accepit vt nidum hirundinum deturbaret: quod cum faceret, cur id faceret interrogatus, respondit, eo quod nimium diutius mentitę essent, exprobrantes quod patrem occidisset: quo iudicio tortus, tandem fassus est crimen, vt ait Plutarchus [c]. Conscientia propria illi fuit criminis Iudex: cum conscientia cogat plura etiam de se suspicari, & plura dici de se putare vel detegi, quæ aliter se habent: 13 veluti fur ex suo iudicio perijt. ¶ † Sic narrat Procopius in historia Gothorũ, Theodericum cum occidisset Boëtium & Symmachum socrum eius immerito, cum in mensa oblatum ei fuisset caput piscis, sibi persuasisse se videre caput Symmachi, atque eius horrore in phrenesim incidisse: vnde 14 paulo post obijt. ¶ † Caput etiam sacerdotis Iouis Hopplosinij in Catia loquutum est, & detexit homicidam Cercida, qui antea ignorabatur [d]. 15 ¶ † Detexerunt & indicarunt præter ordinem rerum Grues, Ibyci Rhegini ex Italia poëtæ Lyrici interfectores. Is enim cum occideretur in solitudine aliqua à latronibus, & superuolarent casu Grues, illis dixit, illæ meæ vltrices erunt. At postea ignoto crimine per multum tempus cum latrones latuissent, accidit vt vna in theatro sedentes latrones cum prætervolantes Grues vidissent, dixerint, *ἰδὲ αἱ ἰβύκου ἔκδικοι.* id est, *en Ibyci vltrices*, Quæ verba cum quidam ex adstantibus audiuisset, Magistratui indicauit, à quo capti tortiq; crimen confessi sunt, & damnati [e]. Et ita, vt scripsit Ausonius [f],

Ibycus vt perijt, vindex fuit altiuolans Grus.

16 ¶ † Et Archilochi poetæ interfectores arguit, & 17 indicauit ipse Apollo Delphis [g]. ¶ † Per somnum etiam caupo homicida socij, socio in somnio detectus: scribit enim Valer. Maximus [h], ex duobus socijs Arcadibus, vnum nocte quadam ad cauponam declinasse, & à caupone trucidatum socio in somnijs apparuisse, opem implorasse, eidemq; obsecrasse, vt qui vitæ suæ auxilium ferre neglexisset, necis saltem vltionem non denegaret. Corpus enim suum à caupone trucidatum, tum maxime ferri ad portam stercore coopertum: eum autem tam cõstantibus familiaris sui precibus compulsum, protinus ad portam cucurrisse, & plaustrum quod in quiete demonstratum erat comprehendisse, cauponemq; ad capitale supplicium 18 adduxisse. ¶ † Pro indicio certissimo etiam habitum est, reseratio & emissio sanguinis occisi & vulnerati, præsente homicida, vt alibi docuimus abunde, lib. 36. istius Syntagm. cap. 20. nume. 9. 19 ¶ † Et docet Valer. Marcius Marniensis, li. de doctrina promiscua cap. 21. per indicium furtium iactatarũ deprehensos esse in delicto occulto lo- 20 oatam [i], & & Achan [k], & Ionam [l]. ¶ † Refert Plutarchus [m], tria maleficia per anomala indicia detecta punita. Primum homicidij, quod detexit canis, qui cadauer domini interfecti seruabat, Pyrrho, cui cum adesset quietus, in aduenientes homicidas summo impetu insurrexit, vnde cõpræhensi, torti, scelus confessi sunt & damnati. Addit & Hesiodi interfectores, à cane ipsius proditos, pœnas dedisse. Et tertio, sua memoria accidisse ait, vt canis dictus Capparus, templi Æsculapij custos, cum vidisset neminem æditorum sua voce cõmoueri, sacrilegum sequutus est quocunq; profugeret, cibum eius recusans, donec agnitus canis illum sacrilegum detexit: qui comprehensus, tortus, fassus, pœnas luit. Refert de alio homicida à cane detecto in Epiro Plinius [n]. Sunt & alia iudicia apud interpretes declarata quæ præ- 21 termitto: ne longior sim quã res postulet. ¶ † Post indicia vero perpensa an legitima sint & idonea ad torturam statuendam, dubitatum est, num edere teneatur Iudex suspecto capita indiciorum, vt respondeat. Et plures sunt in hac parte sententiæ, quas refert Iul. Clarus, lib. 5. sentent. iuris, §. fin. in pract. criminal. quæst. 64. num. 28. Et resoluit opinionem communem esse, si petatur ei debere: sin minus, posse sine editione Iudicem ad torturam peruenire. Sed vt video, in Gallia antequam ad sententiam condemnationis torturæ perueniatur, melius fit, cum reus examinatur à Iudice, vt respondeat libere quæ voluerit, visisq; responsionibus ex scripto statuatur, num exceptiones aliquæ per illum opponantur, quæ præsumptiones & indici[a] contra illum facientia elidant, si probentur: & tunc ad probandum releuantia ante torturæ mentionem admittatur. At si nihil quod releuet deducatur, vel si nihil probetur, remanentibus vrgentibus indicijs, ad sententiam & executionem torturæ perueniendum est: nisi prouocatio fiat quæ executionem differt [o], cum eius executio non sit reparabilis: vt merito vetitum sit ipsis Iudicibus inferioribus, post appellationem etiam præsentare seu exhibere reis torturam [p]. Si tamen appellatum non fuerit, antequam torquendus alligetur, sed tunc tantum: non obstante prouocatione ad torturam proceditur, vt placuit curiæ supremæ Parisiensi [q]. Sed & in Iudicijs criminalibus, in quibus non admittitur appellatio, vt si coram latrunculatore fiat discussio erronis, vel alterius criminis cui non est remedium appellationis concessum, non obstante ea ad torturam perue- 22 nitur. ¶ † Et tunc reus præsente regio procuratore, regioque patrono, necnon Iudice eiusque actuario, duobus etiam causidicis, apparitoribusque vocatis torquebitur [r]. Iure ciuili interdum admittebantur accusatores, & socij criminum [s]: aliquando aduocati & procuratores reorum [t]. Sed abijt vtrumque merito in desuetudinem, propter fraudes quas aduocati & procuratores præsentes possent committere [u]. Et certe quidam videtur esse abusus, vt procuratores & aduocati Regis, qui vices agunt aduersarij & accusatoris in criminibus, intersint tormentis. 23 ¶ † Ieiunus ad torturam ducendus est, qui saltem nun comederit, per decem præcedentes horas [x]. 24 ¶ † Modus per Iudicem definitus & gradus torturæ sequendus, qui statuit pro modo indiciorum. Nam pro indicijs non sufficientibus, vel imperfectis, vt puta pro vno teste de visu non maiore omni exceptione, vel pro duobus loquentibus singulariter de diuersis separatim indicijs, non statuet plenam torturam, vel eculeum: sed leuem, vel metum torturæ, vel exhibitionem. Putant enim esse gradus torturæ 5. Primo, minas detorquendo. Secundo, conductionem ad locum tormentorum. Tertio, spoliationem & ligaturam, nam hæc metum incutiunt, & habentur pro specie torturæ [y]: quamuis certe non vere in his sit tortura, & eo metu confessio voluntarie non metu facta dicatur. Quarto, eleuatio in ecu-

a Iaco. de Belluisu, in tract. criminalium, ti. de quæst. Bar. in l. fur est manifestus, per illum tex. de fur. P. Bal. in l. neq; natales, de probat. C. Paul. in l. fin. §. item quæro quæ dicantur indicia indubitata, eod. tit. C.

b c. tua nos, §. fi. de homicid. Albert. in l. indicia certa, C. de rei vendic. Boer dec. 166. nu. 5.

c Plutarch. lib. de sera. numi. vind.

d Arist. lib. 3. de part. animal. c. 10.

e Plutar. in libello, de fratr. loquaci in epigram. græco, ti. Antiphila, ibi, ἴβυκε Λαίς ... &c.

f Auso in monosyllabis.

g Plin. lib. 7. c. 29.

h Val. Max. li. 1. c. 7.

i Reg. 14.

k Iosue 7. Prouerb. 16.

l Ionæ, c. 1.

m Plut. de cõparat. terrest. animal. & marino.

n Plinius lib. 8. c. 40.

o l. 2. de appellat. recip. & ibi interp. Guido Pap. decis. 74.

p Dec. ad d. l. 2. & ad l. generaliter, §. sed [illegible] col. pen. [illegible]

q refert Pap. lib. 24. rapsod. arest. tit. 9. art. 14.

r Imbert lib. 3 institu. for. ea.

s l. 1. §. 1 de custo. reor. lib. 9. C.

t l. si postulauerit, §. quæstionis ad leg. Iul. de adul. P.

u Albert. tract. de quæstio. 14 n. Ang. ad l. custodias, de quib. iud. P.

x Iul. Clarus, pract. quæ. 59. §. fi. nu. 19. vbi cum autores.

y Bald. in l. interpositas, de transact. C.

eculeo. Quinto, succussio per funem & lapsum [a]. In ligatura adhibent quidam taxillos, & hoc dicitur moderatio torturæ, quæ non permittitur omnibus Iudicibus. Euestigio autem sententiæ torturæ dictæ quæstionis instrumenta explicabuntur, isque reus excruciabitur [b], antequam ad alios actus Iudex & consilium diuertant: nisi forte nox, aut iusta quæpiam causa in posterum diem cogat negotium reijciendum. Interim tamẽ summo silentio sententia premenda, ne detur reo appellandi vel responsiones falso texendi occasio.

25 ¶ † Torturæ autem qualitas & quantitas statuetur secundum morem regionum, nullis adhibitis nouis tormenti generibus, quæ magis ad carnifices immanes, ad Phalarydem vel Peryllum quendam, quam ad Christianos Iudices pertinent [c]. Quare merito rei sunt delicti & necis, si modum excedant consuetum. Ita enim quæstionem haberi oportet, vt tortus saluus sit, vel innocentia vel supplicio [d]. Subinde actuarius, Iudice verbis præeunte, notis mandabit tormenti genus, quantusque illius fuerit impetus, quotiesq; inflictos, qua fronte, constantia, duritiave illum sustinuerit: quæ ante cruciatum, in ipso cruciatu, & postea statim responderit [e]. Tortura namq; peracta, responsa ad iudicium reducuntur, num vel ex confessione firmentur indicia, & sufficiant ad condemnationem: an vero negatione purgata censeantur, & sufficiant ad absolutionem, vel totalem, vel à pœna corporali.

26 ¶ † Quando quis confessus est in tortura, non statim illa confessio probationem facit, nisi reus ratificet eandem à tortura remotus in iuris auditorio [f]: idq; expresse apud acta extra carceres & tormenta. Atq; illa ratificatio non statim post torturam fieri debet, aut exquiri, sed post lapsum saltem vnius diei: ne metus tormentorum adhuc recens, qui mentem interdum turbat, perseueret. Et in hoc arguendi sunt præcipites Iudices, qui nimia acceleratione cogunt quodammodo quæ vera non sunt fateri [g]. Quod si in auditorio iuris neget, & reuocet quæ fassus est in quæstione, repeti debent tormenta [h], tanquam ex indicio confessionis nouo: sicuti ex nouis indicijs repeti potest tortura [i]. Sed si post repetitionem perseueret coram Iudice negatiua extra tormenta, sine nouis indicijs denuo quæstio repeti nequibit post tertiam torturam, ne in infinitum procedatur ad tormenta: sed erit absoluendus, si conuictus aliunde non sit. Quod si in tormentis constanter neget reus, videtur purgasse indicia [k]: & est sub fideiussore saltem relaxandus [l]. Et hæc est communis praxis, quamuis Gomes c. 13. delict. no. 19. dicat diffinitiue absoluendum. Quod Gallia non seruat, sed ibi statuunt ex consuetudine Iudices non liquere, *Qu' il sera plus amplement enquis. Cependant eslargi, à la charge de se representer si besoin est.* Aliquando etiam si indicia plene purgata non sint, statuuntur pro modo delicti & indiciorum, leuiores pœnæ quam pro crimine probato debeantur, vel ad remos, vel ad pœnam pecuniariam. Repetitio fit torturæ, si videatur esse opus Iudici ex causa, vel quia leuiter tortus primum fuit, vt iterum sufficienter torqueatur: dummodo in prima tortura sit protestatus Iudex, quod eum iubeat à tortura deponi, vt iterum torqueatur: & ita dicat eum deponitur, Iudex, se iubere animo repetendi. Si tamen sufficienter semel tortus fuerit, & nihil confessus fuerit, non potest sine nouis indicijs repeti, vt tractant Dyn. & alij in l. repetendi, de quæstio. Alberi. in rubr. C. de quæstionib. Alexand. consil. 5. num. 4. volum. 1. Bartolus tamen in l. vnius, §. reos, no. 2. testatur consuetudinem in praxi seruari, vt etiam repeti possit hic tortura. Sed ego desiderarem iudicium hic maturum Iudicis & arbitrium, expensis circunstantijs & indicijs vrgentibus criminum, ne temere fiat repetitio. Et melius fieret, si lẽni tortura primum tentarent, num possent extorquere verum à reis: postquam, si contemptu tormentorum videant pertinaciam aut magis indicia colorari, non alienum erit à iustitia durius illos torquere iterum, iuxta præcedentia indicia si vrgeant valde. Multum autem iuuabit Iudicem in hac tormentorum quæstione absoluenda, quomodo reus antea vixerit, & in qua opinione habitus fuerit, considerare [m].

27 ¶ † De die vero torturæ inferendæ, in grauioribus sceleribus quę notionis accelerationẽ desiderant, non dubitatur quin festiuo quoq; fieri possit: in alijs, minime [n]. Quomodo autem interrogatio generalis esse debet nõ in indiuiduo, docet l. 1. §. qui quęstionem habiturus, de quæstion. P. Et quod incipiatur à timidiore, l. 18. eo. Et hęc intelligi par est, de personis quę torqueri possunt.

28 ¶ † Porro iure omnes torqueri possunt in casibus, vbi tormenta recte cum sufficientibus indicijs statuuntur, & liberi & serui, viri & mulieres [o]. Excipiuntur autem iure scripto, in dignitate aliqua positi, illustres, & eorum progenies, nepotes, & pronepotes [p], decuriones: nisi in crimine maiestatis [q], innocentes [r], milites [s], Doctores [t]. Clerici, nisi infames [u]: senex decrepitæ ætatis [x]. Verendum enim ne in tortura deficiat, & subtrahatur ita iudicio: seruus aduersus dominum, paucis exceptis, de quibus in l. 1. 6. & 7. C. de quæstio. l. 3. & 50. eod. tit. P. nec aduersus tutores vel matres domini sui, l. 2. C. eo. non liberi famuli aduersus dominos, l. 1. §. si seruus, eo. P. Nobiles [y], minores quatuordecim annorũ, excepto crimine læsæ maiestatis [z], in quo torquentur: in alijs vero, lunis, vel ferula, vel virgis possunt terreri: item mulier prægnans [a], sed & de lactantibus, placuit Senatui Mediolanensi, 11. Maij 1557. quãdam felicitatem, testem quæ puerum lactabat nõ esse torquendam, vt refert Iulius Clarus [b]. Item excipitur & qui de se confessus est, ne in caput aliud torqueretur [c]. Sunt & aliæ personæ iure a tormentorum examine exemptę.

29 ¶ † At in Gallia, promiscue omnes cuiuscunq; dignitatis & nobilitatis sint, cum luculẽtioribus delicti indicijs torquentur: si indicia duorum idoneorũ testium fide constent, vt ait Imbertus lib. 3. Instit. forens. & alij [d]. Censeo tamẽ, & mulieres prægnãtes, aut nimium iuuenes, & decrepitos, excipiendos. Verum aliquando si maximũ sit scelus, num terreri vel exhibitione tormentorũ debeant, & si indicia cõcludant, Iudex vir bonus ipse dispiciet.

30 ¶ † Finea torturæ sunt, pœna, indagatioq; veritatis. Interdum enim tormenta statuuntur ad pœnam criminis, cum in vinculis vel numellis quis cõtinetur, vel in hypogeis, quæ vocant *Infernet*, concluditur. Item dum succussioni addicitur, quã vocant *L'estrapade*, vel si in mala mansione extenditur ob maleficia, aut si legatur [e]. Possemus & ad pœnã referre tormenta fustigationis, verberum, & similia, de quibus in pœnis criminum dictum: & de hac tortura hic non agitur, sed de ea quæ irrogatur ad veritatem eruendã in defectum probationum.

31 ¶ † Nam Iudex qui plenas probationes habet eius quod interrogat reum torquendum, peccat mortaliter, si eum

a modus vtratus adhibitis ponderib' interdum pedibus rei, videtur de ea loqui l. nullus ad l. Iul. maiest. C.
b vide constit. Ludo. 12. art. 122. & 124.
c varias species tormentorum enumerat Marsi. in l. 1. nu. 47. de quæstio.
d l. quæstionis, 7. de quæstio. vide quando Iudex accusetur, vel ea culpa, vel excessu torturæ Bart. in illa lege, Bello. consi. 14 nume. 12 Iul. Clarus, vbi sup. nu. 17.
e l. de minore, §. tormenta, de quæstio. P.
f Boer decis. 163. nu. 12 Panor. in ca. cum in contemplatione nu. 17 de reg. iur. & ibi Io. Andre.
g vide Ang. in l. 1. de custo. reo. C. Bart in l. 1 §. diuus Seuerus, de quæstio. P. nu. 1.
h Bart in l. vnius, §. reus. eod. Bossius de tortura, nu. 14. qui ita in praxi seruari ait, & Simancas, de hæret. c. 43 num. 41.
i l. repeti. 16. & l. vnius, 18. §. 1. de quæstio. P. l. & si certus. ad Syllania. P.
k Albert. in rub. de quæstio. C. nu. 9 & ad l. 2. nu 1. eo. P. Boer decis. 127 nu. 13.
l Marsil. in l. repeti. de quæstio. P. nu. 24.
m d. l. de minore, § tormenta, & l. non omnes, §. a barbaris, de re militi.
n Lizzet quoque, [illegible] de sup. [illegible]
o l. 3. C. de quæstio.
o l. nemo, C. de episc. audi.
p l. diuo Marco, 11 C. de quæstio.
q l. decuriones, 16 & seq. eod. l. omnes iudices. de decurio. li. 10. C.
r l. pen. eo. C.
s l. milites, eod.
t Cyn. ad l. militer, C. de quæstio. & [illegible] l. 4. ad le. Iul. mai. C. [illegible] Medioianensi [illegible] Clarus, lib. 5. §. fin. q. 6. nu. 18
u Panor. in c. cum in contemplatione de regulis.
x Tiraq. [illegible] de pœn. temperan. causa [illegible] ad Sylla. P.
y l. nullus, C. ad leg. Iulia. maiest.
z l. de minore, 10. l. ex libero, 15. §. 1. de quæstio. P.
a l. prægnantis, de pœn. P.
b Iul. Cla. pq. q. 64. nu. 35.
c l. repeti, 9. §. de quæstio. P. l. 4. C. eod.
d testatur Guil. lel. Bened. ad ver. mortuo itaq; testatore, nu. 112. Tiraq. de vera nobilit. c. 20. nu. 114 Aufre. in stilo parlamen. c. 19.
e vt in l. si hominem, 7. depos. l. Item apud Labeond, §. quæstionis, verbo. de iniur. P.

si eum subijciat torturæ. Sed & is qui instat, dictus *partie ciuile*, temere accusans, ex cuius accusatione fu[d], citur quæstioni reus, si nihil reus in tortura confessus fuerit, actionibus de calumnia conueniri & accusari potest, per absolutú reum, ex constitution. Francis. 1. ann. 1539. art. 84. Solent tamen cóuictum de crimine negantem Iudices cómuni practica subijcere quęstioni, ad plenissimam probationem, vt ipse suo ore cófiteatur, etiam eo colore adhibito, vt de socijs velint eum interrogare. Et ita seruari in Gallia video. In Italia quoque, quod pluribus doctorum sentétijs probat Iulius Clarus, §. fi. li. 5. in practica crimin. quęst. 64. nu. 7. Papus & ita iudicari ait, li. 24. Rapsod. arest. tit. 9.

32 arest. 1. ¶ † Et quamuis iure communi quis non debeat interrogari de socijs delicti, nec pro illis detegendis torqueri[a]: tamen aliud seruatur in praxi communi[b]. Quare & qui mandato alterius occidit, potest torqueri super eo qui mandauit, & fur pro socijs furti[c]. Ratio autem potior torturæ inferendæ, quia interest Reipubl. delicta manifesta esse & detegi, vt puniantur[d]. Atq; ita more maiorum inductum est, vt delicta quæ clam committuntur semotis testibus per tormenta appareant[e]. Inuenta namq; tortura in defectum probationum[f]. Sed & tortura purgationis instar accusato, vt supra diximus.

a L. repeti. de quæst. l. l. fin. C. de accusa.
b idque glo. ait. in l. non ideo minus, & ibi Bal. de accusat. C.
c Bart. in d. l. repeti de quæstio. Franc. Areti. consi. 61. incip. in causa illorũ. de Mansio.
d l. eum qui nocentem, de iniur. ℣ l. ite vulneratus, ad leg. Aquil. ℣.
e Cic. in Partit. orato. Iul. Paul. lib. 1. recep. sent. lib. 14. & 16.
f Andre. de Isernia, ad ca. 1. §. insuper, col. 2. de content. int. dom. & fidel. in vsibus feud.

---

de Testibus. Cap. 13.

Lib. 22. F. tit. 5. lib. 4. C. tit. 20. lib. 2. Decret. tit. 20. & 21. Lib. 2. Sex. tit. 10. Lib. 2. Clem. tit. 8.

1 *Testis qui dicantur, & vnde. & quid testimonium.*
2 *Testium alij idonei, alij non, eorum species.*
3 *Testimonium de quibus feratur.*
4 *Testes quando dicuntur idonei, & primum vocandi à Iudice.*
5 *Testimonium ferre possunt qui non prohibentur nominatim, & qui prohibentur. & seq.*
6 *Testis vnus in quibus probet.*
In criminalibus nec semplene. nu. 7.
8 *Fama quando faciat plenam probationem.*
9 *Probatio plena duobus ad minus testibus constat.*
10 *Testes plures quam duos quæ necessario requirant.*
11 *Testes domestici non probant pro domesticis, nec contra. nu. 12.*
13 *Testes mutuo qui ex Iudæorum præscripto esse sibi nequeant.*
14 *Vxor an subdita viro, & quando cogatur contra maritum testari. num. 15.*
16 *Sponsa an possit pro sponso vel contra testari.*
17 *Domesticus testis quando probat cum alio omni exceptione maiore & nu. 19.*
18 *Testes domestici in instrumentis adhiberi possunt.*
20 *Testes affidati quando probent contra obijcientem.*
21 *Testes plures de vna domo in alieno negotio esse possunt, & pater in filij testamento, & contra quare.*
22 *Domestica domesticis testib. probari possunt & nu. 23.*
24 *Testes pretio redempti non probant & rejciuntur. Item pauperes. nu. 25.*
26 *Testimonium potentiorum contra tenues suspectum, eiusq; qui habet similem causam, nu. 27.*
28 *Mulieres an testes idoneæ.*
29 *Laicus contra laicum quando testimonium dicat.*
30 *Testes rejciuntur per exceptionem & obiectionem criminum, quomodo.*
31 *Testis pro vtraque parte dicere non potest testimonium.*
32 *Testis in sua causa nemo.*
An in causis communibus & vniuersitatis. num. 33.
34 *Inimicus non est idoneus testis, & quales debeant esse inimicitiæ.*
35 *Testimonium qui in summa dicere non possunt.*
36 *Testium producendorum & examinandorum forma.*
37 *Testes in iudicialibus negotiis citandi. & si non veniãt, coguntur venire: qui autem non cogantur. nu. 38.*
39 *Testes in iudicium vocari debent testimonij causa, & quando non citandi.*
40 *Examen de futuro, & ad futuram rei memoriam, quando & quomodo fieri debeat. nu. 41.*
42 *Testes non examinantur, nisi iurati.*
43 *Testium examinationi vel iurationi faciendæ vocatus quid & quomodo protestari debeat.*
44 *Testes plus quam decem pro vno probando articulo non sunt admittendi.*
45 *Testibus relegi necessario debent deposita.*
46 *Testium examinatio cuius sumptibus fiat, & quando post conclusionem.*
47 *Testibus vtrinq; à litigantibus pro se productis & probationibus, quid Iudici statuendum sit.*
48 *Testis dubie deponens iterum examinandus, & an examinatus ab vno Iudice, coram alio examinari debeat. nu. seq.*
49 *Testium sinu probatio Rationes, nu. 50.*
51 *Probatio testium num præstet probationi instrumentorum.*
52 *Falsitas instrumenti per testes suos euincitur.*
53 *Testes falsi quomodo puniendi.*

1 INter † probationes legitimas, vtilitas testiũ annumeranda est, dummodo illi adhibeantur negotijs secundum naturam illorum, idonei, & iuxta legum requisita solennia. Testes dicuntur quasi superstites, vel antistites[g], q stant dictis vel factis. Et ita testari, est fidé facere per testes, q adfuerunt aliquo sensu: puta, visu, audita, præsentia, vel alio modo legitimo. Frequens nomen apud omnes, testari, pro testimonium dicere, vel mentem suam exponere, vel asseuerare quæ quis scorit. Iulius Pollux lib. 8. Onomast. [*Testimonium*, inquit, *dicitur, cum quis oculatus testis testatur: contestatio, cum quis à vidente se audisse dicit: contra falsos testes iudicium extat. Eum qui testamentum negabat obtestabantur, testamenti necessitatem proponentes. Cogebantur autem vel testari, vel se non vidisse iurare, aut non interfuisse, aut mille drachmas persoluere. Obtestari autem est in testimonium vocare, sed* [illegible] *est, reum fieri de mille drachmarum persolutione.*] In his

2 protritis nõ immoror. ¶ † Testes, vel sunt legitimi seu idonei, alij non idonei, vtraq; species, plures circumstãtias admittit, vnde testes recipiunt quasdã proprias appellationes, quas cognosces in progressu explicationis. Nam ex idoneis, quidam dicuntur assidui in l. 12. tabularum, id est, locupletes[h]: alij classici, quis testamentis adhibentur[i]: alij omni exceptione maiores, &c. & inter non idoneos, tot sunt appellationes, quot sunt fere causæ ex quib. reijciũtur, vt domestici, familiares,

3 viles, redempti, seu códucti, &c. ¶ † De omnib. testimonia ferri possunt & exigi, tam ciuilib. quam criminalibus negotiis[k], iudicialibus, & quæ extra iudicium fiunt & priuatim, & publice. Et hæc notiora sunt quam egeant demonstratione. Vis autem istius probationis consistit in reliquis, vt sciamus à quibus testimonium legitimú, & illegitimum feratur: & quemadmodum testari de-

4 beât, effectus & causas testimonij. ¶ † Testes idonei dicentur probationis gratia, qui testimonium

g l. forus, de verb. sig. Alcia. li. 2. Parer. c. 21
h Aul. Gel. li. 16. Noct. Att. c. 10
i Sex. Pompe. Festus, lib. de verb. signifi. in ver. classici.
k l. 1. de testi. ℣.

ferre possunt, & qui testantur quemadmodum oporter. Vocari namq; in primis debent ab eo qui testib. examinandis præpositus est, nempe à Iudice vel ab eius delegato, cui collega iungitur vt plerunq; quem vocant *adioinct*, ex consensu litigantium electus, vel in contumaciam aduersarij vocati eam ob causam, ex officio est datus nec recusatus, quod te docebit fuse Imbertus lib. 1. Institut. forens. & constitutio Philippi Pulchri, item & §. & quoniam sancimus, de testib. in auth. Felin. in cap. cum causam, 1. eod. tit. Paul. Castr. ad l. Iudices, de fid instrumentor. C. Collega autem Iudicis vel delegati sine suspicione esse debet, neque proximus Iudicis, vel delegati, ne vna colludere possint: debetque cum assumitur, sacramento se obstringere, non reuelaturum testificata: item erit vir discretus, cap. si qui testium, 8. de testibus. In quibus negotijs Iudex testium examinationem committere possit, & cui, vide l. Iudices, & authent. apud eloquentissimum, de fid. instrumen. §. hæc omnia, & §. quoniam, de testib. in auth.

5 ¶ † Ferre vero possunt testimonium, qui non prohibentur nominatim, quare opus est nosse qui prohibeantur à dictione testimonij [e]. Nos quosdam indicabimus, & eorum qualitates ex quibus rejiciantur. Primum ergo non faciunt fidem singulares testes, qui de diuersis cõfessionibus factis, aut temporibus separatim deponunt, & testantur [b]. Quanquam vnus testis cuiuscunque sit dignitatis aut fidei, probat: sed in ore duorum saltem vel trium, stabit omne verbum [c]. Ita Q. Scæuola excellentissimus vir, testis in reũ productus, cum id respondisset quod salutem periclitantis maxime læsurum videbatur, discedens adiecit, ita sibi credi oportere, si & alij idẽ asseuerassent: quoniam vnius testimonio credere, pessimi esset exempli [d]. Vt neque princeps possit statuere generaliter, vt vnius testimonio stetur: quod ex diametro pugnaret hoc præceptũ cum

6 iure diuino [e], cui præualere nequit [f]. ¶ † Si contra inuitum vnus producatur, nam pro volente, cui non fit iniuria, & vnus fidem faciet [g]. Sed & receptum est in causis ciuilibus, testem vnum, non quidem plenam probationem facere, sed semiplenam: si is sit fide dignus, & omni exceptione maior, id est, aduersus quem nihil proponi potest, cur rejici debeat [h], quem dicunt practici *sans reproche*. Sic enim notant interpretes [i], hanc semiplenam probationem sufficere ad deferendum iuramentum, quod ad semiplenam probationem probandam adhibetur. Quod fit mat Hyppolitus de Marsil. qui singulariter addit [k], vt & arbiter q sententiam protulit, & qui non est testis idoneus in sua causa, possit vt Iudex iurare in supplementum probationis actorum coram se gestorum, & faciat plenam probationem. Hoc etiam scripsit Cardinalis consil. 140. colum. 5. Quod intelligi par est, si is testis causam reddat testimonij, non aliter [l]. Nam & modica quælibet præsumptio, elidit semiplenã probationem vnius testis, nec ex

7 eo locus erit supplemento iuramenti [m]. ¶ † Nunquam autem in criminibus, vnius testis fides faciet nec contra reum probationem etiam semiplenam, vt siunt Cyn. & Angel. in l. quisquis, C. ad legem Iuliam Maiest. vbi improbant glossam quæ contrarium tuetur. Sicuti & Lanfrancus de Oriano, in cap. quoniam contra. ad ver. *testium depositiones*, num. 131. de probation. Excusabit tamen vnius testis dictum accusatorem a pœna talionis, & per consequens à calumnia vt notat Bal-

8 dus [n], & Hyppolitus de Marsil. [o] ¶ † Colligit etiã Speculator, in §. testat de numero, vers. hoc tamen fallit, titul. de testib. 40. casus, in quibus ait testimonium vnius testis admitti, quẽ videre poteris. Interim dignum cognitu est, testimonium vnius testis ex quo alteri præiudicium non infertur, sufficere [p]. Atque in summarijs & leuioribus causis, vnus testis faciet plenam fidem, vt necessarium non sit etiam ad iuramentum probationis peruenire; vt & in his, fama videatur habere etiã vim plenæ probationis [q]. Et ita resoluit Mathæus Mathesilla. singul. 1. ex mente Bartoli, in l. de minore, §. tormenta, de quæstio. P. Et Antonius Butrigarius, in c. veniens, in 1. de testib. & in cap. 1. de appellat. Sed & idem Mathesil. singul. 2. ait in causis possessorijs agi de leui præiudicio, & ideo per famam vel vnum testem, fieri plenam probationem, ex Bartolo in l. 1. §. final. vbi in rem actio. C. Neque ibi exigi iuramentum, quanquam in diuersa sit sententia Bartol. in l. admonẽdi, in vlt. col. de iureiurand. P. & in extrauagan. ad reprimẽdum, in vers. summarie, quom. in crimin. læsæ

9 maiestat. proced. sit in feudis. ¶ † Duo itaq; ad minus requiruntur, testes in plena probatione, qui quidem omni exceptione maiores sunt: vel saltem, quorum alter sit eximiæ fidei & omni exceptione maior, alter vero sine perfidia, quamuis alioquin minus sit idoneus. Facit enim testimonij communio, vt vnius habilitas nutantem habilitatem alterius affirmet [t]. Et ita explicat Nicol. Boerius, ad consuetud. Biturigen. §. 9. annota. 3. de

10 iurisdict. om. iud. ¶ † Sunt tamẽ negotia, quę plures exigunt testes quam duos ad plenam probationẽ, & in quibus minor numerus quam decernatur, non sufficit. Nam quamuis Tholosæ sufficiant duo testes cum Notario, & iure pontificio duo cum presbytero parrocho [r]: tamẽ iure ciuili septem requiruntur [s]: interdum & 8. vt in testamento cæci [x]: in codicillis, quinq; [u]: in testamento rustici quinque [y]: in chirographaria subscriptione, interdum tres, interdum quinque, pro modo quantitatis debiti [a]. In comparatione literarum, tres [a]: in confessione mulieris quæ elidat Senatusc. Velleianum, tres etiam [b], vt & in legitimatione naturalis filij ex nominatione legitimi [c]. Sunt & alia quæ maiorem aut minorem exigunt numerum, de quibus docet Archidiaco. in Sum-

11 ma, 2. quæst. 5. ¶ † Secundo non sunt idonei testes, quos quis de familia sua produxit: qui & dicuntur domestici [d]. Et Cicero pro Roscio, testẽ mutum dicit, qui de accusatoris domo pducitur. Domestici dicuntur, qui cum aliquo degunt, vt liberti patrono, serui domino, mercenarij ijs apud quos degunt &c. & qui ex familia alicuius sunt [e]. Inter domesticos procul dubio annumerantur filij, fratres, pater, & illi qui sunt in potestate [f], itemque familiares [g]. Et gloss. l. 2. quædam l. eos, C. de testibus. annumerat vicinos antiquos, inter familiares. Vicini porro dicuntur, qui se inuicem clamantes audire possunt, vt notat Bartolus [h]. Proximi seu sanguine coniuncti sunt etiam de familia [i]. Neque de vxore dubitatur, quin sit de mariti domo & familia [k]: quia socij sunt coniuges diuinæ & humanæ domus [l]. Et diximus in nuptiis,

a c. cum causam [illegible] de probat. c. ex delectus, de accusat.
c Deutero. 19. c. cum à nobis, in princ. & c. licet ex [illegible] de testib. ca. pen. [illegible]
d [illegible]
e Deut. 19.
g [illegible]
h [illegible]
i Bald. in §. [illegible]
k Idem Hyppol. sing. 197.
l [illegible]
m [illegible] Hyppol. de Marsil. sing. 197.

n Bald. in add. ad Specu. & ad tit. de accusat.
o Hyppo. sing. 47.
p vt in l. Theopõpus, de dote praleg. P. c. paruulos, c. cũ itaque, de consecr. dist. 4.
q l. ubi, de inse doc.
r Bart. in l. si quis ex argentariis [illegible]
[illegible]
t l. hac consultissima. C. de test.
v l. hac consultissima qui testa. fac. poss. C.
x l. [illegible] C. de codicil.
y l. fi. C. de testa.
z l. fin. cum auth. seq. C. si cert. petat.
a l. comparationes, C. de fide instrum.
b l. antiqua. C. ad Velleian.
c §. ad hoc [illegible]
d l. 2. C. de testi. [illegible]
[illegible]
e l. respiciendum, §. fin. de pœn. P. [illegible]
f §. familiæ nomen, de publ. & vectig. [illegible]
h [illegible]
i §. familiæ [illegible]
k l. [illegible]
l [illegible]

g in l. [illegible] de iis, qui ad eccles. confug. l. pen. de test. h in l. si tertium [illegible] de eq. plu. acc. arg. l. [illegible] P. Panor. in [illegible] quosdam, præsump. i l. pecuniatiam [illegible] de verb. sig. l. [illegible] in ex familia, de lega. 2. k l. 1. §. si vir cui vxor C. ad Senat. Syllanian. l. quicunque, de re milit. lib. 12. C. l. l. vxorem, de cri. expil. hæred. [illegible] de vsu & habita. l. si. §. item rescripserunt, ne [illegible] ad munusr. P. l. 1. de ritu nupt. P. l. exigere de dic. P. l. mulieres, de incol. lib. 10. C.

vxores

vxores mattesfam.transire in manum & potestatem matiti. Et alibi,com de porestate matiti in vxoré egimus, docuimus ei matitū imperare posse. Proinde dicimus & has personas, quibus imperari potest, idoneas nou esse pro testimonio ferendo, in eius fauorem qui potest inperare [a]. Et sicuti domesticæ scripturæ fidem non faciūt [b], sic nec testes domestici [c]. Existimauit autem quod est singulare Felinus, dominum domus posse esse testem pro subdito: nisi subditus sit potens, dominus autem vilis, in quē timeatur imperium [d]. Ego vix eum admiserim in domesticis, cum & ex amicitia siorum domesticorum colligi possit præsumptio, quod eos velit defendere. Et ex alio capite, hic testis reijci poterit, si lucri causa, amicitia, vel inimicitia objiciatur: hæc enim solent te-12 stibus abrogare fidem [e]. ¶ † Notabile etiam est, vt non tantum leges submoueant domesticos testes in fauorem dominorum a testimonio, sed etiam, vt ne contra eos audiri possint, caueant [f]. Quamobrem nec pro, nec contra maritum, recte dicemus ni fallor, vxoré produci posse in testem regulariter, vt faciat probationem. Quia est domestica, amicitiæ causa coniuncta, & familiaris, & in eius potestate [g], commones fortunas & infortunia cum eo habens [h]. *Et ita etiam reges resoluit Albert. in tractat. de testib. Ioan. de Platea, in l. quicunque, de re milit. lib. 12. C. Iason in l sed & si quis, si quis cautio. P. Felin. in c. in literis, num. 7. de testib gloss. in l. 1. §. si vir, ad Syllan. P. gloss. in ca. in summa, 3. quæst. 5. gloss. in l. 2. C. de testib. gloss. in l. præsenti, §. sane, in ver.* dometica *de ijs qui ad eccles. confug. C.* Sed & Cyn. de Pysto *ad d. l. 2. C. de testib.* existimat maritum eadem domesticitatis ratione à testimonio vxoris repelli: quanquam, inquit, & alia ratione id fiat, quia & sunt mariti qui magis vxores timent quam dominos. Vinum enim & mulieres corrumpunt interdum viros prudentiores, *vt constat ex Salomone, ex Rachele & Iacobo, Genes. 39. Samsone & Dalida, Iudic. 4. Con-*13 *stat & l. 4. de inoffic testam. P. cum similib.* ¶ † Et Rabi Mosce, qui sancti nomen habuit, pariter & Paulus Israelita, in commentarijs ad præceptum Iudæorum negatiuum 114. filios nepotes, nepres, & vxores eorū, & maritos, in mutuo testimonio: item affines & cognatos, surdos, cæcos, impudentes, dementes, & præsumptuosos, arceri, & dictis testimonijs mutuis per legem submoueri tra-14 dunt. ¶ † Nec tamen me latet, in diuersa sententia fuisse Speculator. in tit. de teste, §. 1. vers. sed nunquid de vxore, vbi notat indefinite, vxorem pro marito admitti. Quam opinionem Stephan. Aufrerius [i] existimat procedere in vxore, quæ virum non timet, & est bonæ famæ: subscribens Cyno, in l. 1. de testib. Panorm. in c. in literis, nu. 7. eod. tit. & consil. 52. volum. 1. vers. nec obstat, vbi tamen fatetur minus eius testimonium probare. Quorum ratio est, quod non per omnia censeatur vxor in potestate mariti, nec ei omnino subdita. ex l. si vxorem, de conditio. insert. C. nisi quod pertinet ad quædam obsequia, vt notat etiam idem Panor. ad c. literas, de restit. spoliator. Felin. in d. c. in literis, num. 7. de testib. Posset & adferri æqualitas quædam inter has personas, ex ca. si dictori, 32. quæst. 6. Veruntamen istæ rationes non concludunt, ideo admittendum esse testimonium vxoris pro marito, vel contra. Nam vt monui, ex alio capite quā subiectionis, repelluntur: pura, quia domesticæ, & commonia cum maritis habeant omnia familiares amicæq; quæ 15 omnia reijciūt testes. ¶ † Quo fit, vt multo magis non possit cogi testari contra maritum, quod & probat Cynus, ad l. 2. C. de testib. & Panormit. ad dict. cap. in literis, in fine: qui tamen excipit, si defectus sit testium, quo casu ait cessare priuilegium: idipsumque asserit, in cap. si quo, de te-16 stibus, & in cap. 1. de testib. cogend. ¶ † Et hæc omnia ad sponsam porrigunt [k], quia & affinitas seu principium affinitatis inter sponsos est [l], sicuti inter coniuges [m]. Sed & Baldus eadem statuit in concubina, quod ea non distet in affectu animi ab vxore, sed tantum in honore [n]. In focariis & meretricibus affectio quædam est [o]. Et sæpe, quod proponit in Hercule furente Seneca, causa bellandi est amor, & fictæ sunt & dolosæ adulationes in focarijs, quib. & spoliant facultatibus sæpe scortantes [p]. Sed num istarum & scortantium cum illis, pro illis testimonia admitti debeant Iudex arbitrabitur ex affectionis æstimatione. Viles enim sunt personæ [q], & reijciendæ, maxime si domi habeantur. Clandestinis namque ac domesticis fraudibus, facile quiduis pro negotij opportunitate cōfingi potest, & id quod 17 verum est aboleri [r]. ¶ † Omittendum tamen non est, quod interpretes arbitrantur, domesticum testem productum, probare cum alio teste omni exceptione maiore, si cum eius dicto concordet [s]: quia domesticus testis, etsi plene non probet, tamen probat semiplene [t]: & lex non resistit examinationi testis, licet non assistat, vt aiunt. Verum non probo illam sententiam, & existimo neque semiplene generaliter probare domesticum testem contra aduersarium domestici, si objiciatur de domesticitate, vel familiaritate: nam reijciendus est, nec facit indicium [v]. Si tamen non objiciat aduersarius, sed consentiat, ve-18 ram priorem sententiam puto. ¶ † Quocirca in instrumentis adhibitos testes familiares & domesticos, facere fidem communi calculo respondēt interpretes [x], in quo adest cum illis notarius seu persona publica plenæ fidei. Volentibus enim & præsentibus, neque reclamantibus quorum interest, adhibentur: & probāt magis leges transactiones & solutiones obligationum, quæ fiunt adhibitis amicis & proximis [y], quod & expresse firmare videtur capite super prudentia, in fin. 14. 19 quæstio. 2. ¶ † Sic si aduersarius sit præsens, dum producitur testis domesticus, & taceat, quia videtur approbasse tacendo productionem, non potest excipere contra illum ex hoc capite, si tunc scierit eum domesticū: quia reprobatio testium in gratiam eius inducta videtur, & proinde non contradicendo, consensisse, & suo priuilegio renunciasse videtur. Et sic resoluunt interpretes [z]. Quemadmodum contra non examinabitur, si de 20 eo ante examinationem opponatur [a]. ¶ † Quare si quis etiam testibus quibusdam vsus fuerit, contra me in vna lite, & ego eosdem producam in alia lite pro me, non potest aduersarius de personis eorum excipere: quia iam probati sunt [b], quos vocant in praxi *testes affidatos*: nisi postea quā testimonium pro aduersario dixerunt, doceatur factos fuisse eius inimicos, vel à me pretio corruptos. Si tamen qui examinatus fuit pro aduersario, a me in eadem lite producatur contra eundem, potest obijci illi quod sit redemptus, & cor-21 ruptus pretio [c]. ¶ † Sequitur etiā ex prædictis, q ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi & acciri à volentibus possunt [d]: tum quia non sunt custosquā, cuius interfit, domesticum: tū etiā quod inter volentes approbantur. Et ita pater in testamento

a l. idonei, de testib. P. l. seruus pro domino, C. eod.
b l. instrumēta domestica, & l. exemplo, C. de probat.
c l. in exercendis, de fid. inst. C.
d Fel. in ca. in literis, nu. 12. de test.

e c. si testes, §. testium fides, 4. q. 2. l. ob carmen. 21. §. fin. l. quæsitum, 15. de testib. P. l. eos testes, §. fi. eod. C.
f l. pen. & l. iniquum, de iis qui accus. non poss. C.
g c. hæc imago, & c. mulier, ca. mulierē, 33. q. 5. l. ed Corinth. 11.
h l. si cum dotem, § si maritus, sol. mat. P.

i Aufrer. tracta. de testib.

k glo. & Bald. in l. 2. C. de testib.
l l. quod Sextius, de cond. cau. da. P.
m l. non ideo, C. de hæredi. instit.
n l. itē legatos, 47. §. parum c. nsus refert, de leg. 3. l. pellicē, alias incipit. Masuerius, 144. de verb. sig. P. adde l. affectionis, de donat. P. l. pen. de concub. P.
o l. affectionis, de donation. P.
p l. 2. de donation. vir. & vxor. C.
q l. 1. C. de na. lib.
r l. data, C. de dona.
s Hyppol. in l. de minore, §. tormenta, de quæst. P. Bald. & Angel. in l. si quis ex argentariis, §. 1. de eden. vide Iaso. in l. dictantib. de testa. C.
t Bald. in sua marga. in ver. testes familiares, Hyppol. in l. 1. § ad quæstioné, de quæstio. P. Barr. in l. 2. de excusat. Felin. in c. cum dilecti, 8. de accusat.
v vt etiā idem Felin. docet, sibi contrarius in d. c. cum dilecti, nu. 9. 10. 11. & 12.
x Hyppol. de Marsil. in d. l. 1. §. ad quæstionem, de quæstio. P. Berthachin. in tracta. de episcopo, par. 5. lo. 4. nu. 61 in 11. limitatio. Capola. cautel. 217.
y l. transactionem, 15 C de transact l. scilicet, de vsur. P.
z Bald. in l. 1. si quis testibus, col. si ver. dubitatur, de testib. C. Alber. tract. de testi. fol. 1 col 3. inter tractat. primi volu. tractatuum.
a Felin. & Panor. in d. c. in literis. Barthachinus tract. de episc. lib. 4. par 5.
b l. si quis testib. C. de testib.
c l. product. eod.
d l. pater & filius, 17. eod. C.

testamento volentis filij, & contra filius in testa-22 méto patris esse testis potest[a]. ¶ † Pari modo probant domesticum testimonium iura, in rebus domesticis probãdis quæ aliunde probari non possint, quæ inter priuatos parietes fiunt, & in eo idonei sunt. Et si de controuersijs domesticorum agatur, videtur par affectio domesticorũ testium io domestico[b]: siue agatur de criminibus[d], siue de alijs nota tantum domesticis[d], aut de vita domesticorum. Atq; probari innocentiam alicuius posse per suos domesticos, docent interpretes[e], videlicet si ex alio capite non reijciantur: eo quod adhuc præsumptio sit communis pro innocentia cuiusque, nisi de contrario appareat[f]. Et ita recipio, non autem generaliter, sententiam fere omnium interpretum, famulum qui sine mercede 23 seruit, pro domino admitti in testem[g]. ¶ † Sed & monẽdi sumus, iisdem fere causis domesticum in domesticum ferre testimonium posse, si tantum habeatur quæstio in exceptione domesticitatis[h]: alioquin si sit reuerentia personę addita, testimonium non valet[i]. Cæterum in cautela, quam omnes interpretes admittere videntur[k], vt qui vti vult famuli vel domestici testimonio, cum abijciat à se, postea vero cum examinare faciat: distinguendum esse arbitror, an vere vel ficte, cuiusque rei gratia prius à se quis famulum dimiserit: nam si per simulationem & ad tempus reijciatur, intentione ea, vt post dictum testimonium repetatur & restituatur obsequio, eius testimonium tanquam domestici recte reijcietur[l]. Neq; enim est malitijs hominum indulgendum[m], neque ex fraude sua lucrum consequi dominus debet[n]. Et affectata absentia non solet cõsiderari, vt probit[o]. Facile autẽ detegi potest illa fraus, si testimonio dicto redeat ad dominum[p]. Contra, si mora longa interposita, & postquam cũ alio fuerit famulus, ad pristinum dominum redierit[q]: si modo Iudici liquere possit ex illa mora interpolata, memoriam prioris domini fuisse pene obliteratam. Alioquin sunt textus expressi[r], qui statuunt ob memoriam prioris seruitij transacti, testimonia reijci. Sicuti & qui desijt esse Decurio, ob memoriam prioris dignitatis non torquetur[s]. Subsistat igitur prior reiectionis testimonij causa legitima, in domesticis & familiaribus, quibus & continẽtur parentes, filij, nepotes, nepotes, vxor, maritus, 24 famuli & familiares. ¶ † Secundo, porro causa erit, si testes corrupti sint pretio, vel redempti[t]. 25 ¶ † Tertio, si pauperes nimium, in quib. timetur redemptio & corruptio. Si non habeant quinquaginta aureos in bonis[v]. Iuuenalis Satyr. 3.

Quantum quisq; sua nummorum seruat in arca,
Tantum habet & fidei, iures licet & Samothracum,
Et nostrorum aram contemnere fulmina pauper
Creditur atq; deos.

Et paulo post.

Nil habet infœlix paupertas durius in se,
Quam quod ridiculos homines facit.

Apud Moscouitas vnius nobilis personę testimoniũ magis probat quam plurium vilis conditionis, vt scribit Sigism. Liber Baro, in commentar. rerũ Moscouita. Et est hic locus protritus & vulgarissimus, à miseria pauperũ & necessitate, quæ cogit ad turpia, dicere quidlibet, facere, aut etiam pati. Quare & viles & humiles personæ, parum & nihil fidei habere videntur, in §. corroborantes, 90. Nouel. Iustinian. humiles & abiectæ personæ numerantur in l. humilem, 7. de incest. & inutil. nupt. C. l. 1. C. de natur. liber. Vt procul dubio, fides mendicantium & pauperum vacillare videatur: nisi aliunde sint exploratæ fidei, vt dicit Iusti-26 nianus in §. fi. de susp. tutor. ¶ † Quarto, est & potẽtis aduersus tenuiores suspectum testimonium 27 Harmenopulo[x]. ¶ † Quinto, reijcitur qui habet similẽ causam ei pro qua deponit[y]: quia eius interest, & in propria causa dicendi testimonij facultas adimitur[z]. Eodem modo reijcitur socius criminis[a], seruus pro domino[b], filius pro patre[c]: potest tamen frater contra fratrem dicere testimoniũ[d], quia non continetur edicto prohibitorio de testibus[e]. De affine te docebit ca. ab eos, 3. q. 9. l. lex Cornelia, de iniur. P. vix autẽ reijcitur consanguineus ex causa sanguinis, nisi magna proximitas sit, quæ amicitiam & pro consanguineo testatum arguat. Non autem cogi possunt contra proximos & affines qui proximi sunt testari[f]. Lucas Patriarcha Constantinopolitanus excommunicauit præfectũ monasterij Gerontóphij, quod testimonium tulisset cõtra suum filium spiritua-28 lem[g]. ¶ † Sexto, mulier iure ciuili, in criminalib. & in ciuilibus admittitur vt plerumq; in testimonium[h]. Iure canonico, excluduntur in criminalibus[i]: nisi per viam inquisitionis testentur[k]. Iure Gallicu, in vtrisq; causis admitti debent[l]. Et hodie etiam in foro ecclesiastico, admitti mulieres pro criminalibus, notauit Alexãder[m]. Excipiendæ tamẽ meo iudicio, meretrices, quæ viles sunt, & parum fidei habẽt: nisi forsan tam graue & occultum fuerit crimen, vt per alias personas detegi non posset: vt si de simonia[n], vel coniuratione in 29 Reinpub.[o] vel de alijs grauiorib. agatur[p]. ¶ † Septimo, non testatur laicus contra clericum, exceptis quibusdã criminib. vt c. 3. de testib. c. tanta, de simon. iuxta cap. de cætero, 4. de testib. cum simi. lib. Puto tamen non seruari hãc prohibitionem, 30 si quid aliud non impediat. ¶ † Octauo reijciũtur & per viam exceptionis ob crimen testes[q]: optimus namq; quisq; ex pago vel ciuitate assumi debet in testimonium, & cui is contra quem testari debet, nullum crimẽ possit obijcere, vt iussit Carolus Magnus[r]. Ita is qui semel peierauit alibi, recte reijcietur[s], & sic de alijs. Verũ notandum est, ex probatione criminis obiecti per exceptionẽ: non esse puniendos à Iudice testes, neq; eos infa-31 mes fieri[t]. ¶ † Nono, qui contra aliquem testatus est, pro eodem testis esse non potest: & contra[u]. Sed & placuit Senatui Parisiensi, aduocatum & procuratorem causæ & litis vnius clientis, non posse pduci ab aduersario testimonij causa[x]. Attamen notabile est, quod refert Ægidius Magister, tract. appellationum c. 9. & 10. aresto placuisse Senatui Parisiensi. 15. Maij 1538. monitionem ad finem reuelationis, impetrari posse ab Episcopo, nullo excepto pro rebus tẽporalibus & realibus, contra cohæredes, etiam si lis mota esset. Et abrogatam fuisse antiquam clausulã monitionũ, *dempta parte & consilio*, per quam litigans non cogebatur seipsum prodere, nec poterãt exquiri probationes ab officina & domo aduersarij. Et ponderatione monitionis & excõmunicationis, hodie moniti ipse aduersarius eiusq; consilium, si illa clausula in monitione non fuerit apposita, cogũtur deponere pro aduersario si quid nouerint, & ipsi

o in l. & qui dena opera, ex quib. cau. maio. P.
p l. sed Iulianus, §. mutui, ad Senat. Macedonia.
q l. si venditi, § fi. de priuil. credit. P.
r l. seruus, C. de quæstio. l. vnum, §. seruus, & l. etiam, ad. tur. P.
s l. 3. de decurio. P. l. nullus tibi, 17. de quæst. C.
t c. licet, de prob. c. 1 & c. sicut, 9. de testib. cum simil. c. fi. 14. q. 3.
v l. 2. de testib. P. l. nonnulli, de accusatio. P.

ipsi quoq; testes qui pro aduersario deposuerint. Veritas enim sola est, quæ potior debeat omnib. 32 reb. esse [a]. ¶ † Decimo, in causa propria nemo testimoniū ferre potest, vel in ea ex qua vtilitas ad eum peruenit [b]. Si vtilitas vero publica sit, admittetur, vt in c. in omni negotio, de testib. vt ita in vtilitate priuata tantum excludantur, & si modo 33 proprie res eius & singulariter dici possit. ¶ † Alioquin in causis communibus quæ vniuersitatis sunt, & cōmodum in vniuersum omnium respiciunt, nec semper improbatum est testimonium, pro rebus vniuersitatis [c]. Sic clericus, pro sua Ecclesia testimonium dicere potest [d]: quia quæ vniuersitatis sunt, nullius dici proprie possunt, sed singulorum [e]. Ita quilibet de collegio, & pro collegio, & contra, testis esse potest [f]. Verumtamen si quod commodum particulare ex causa vniuersitatis vel cōmuni, ad testem de vniuersitate peruenire possit, non erit idoneus testis in eo: vt si agatur de piscinis cōmunibus, aut de syluis seu pascuis, ex quibus qui de vniuersitate sunt, vel pisces vel ligna vel fœnum, vel aliud percipiant [g]. Nec audiuntur ideo socii criminis, exceptis grauioribus criminibus: vt in simonia, cap. veniés, 10. cap. 34 personas, de testib. ¶ † Vndecimo, reijcitur testis inimicus causa expressa [h]. Ideo Cn. & Q. Cæpionibus, L. & Q. Metellis testibus, in Q. Pompeium nouum hominem, Iudices sapientissimi non crediderunt. Nam eorum virtuti, generi, reb. gestis, fidem & authoritatem in testimonio, cupiditatis atq; inimicitiarū suspicio derogauit, vt ait Cicer. pro M. Fonteio. Et M. Æmilij Scauri, cuius imperatori nutu prope terrarum orbis regebatur, testimonio, nec in C. Fimbriam, nec in C. Memium, neq; in C. Flauium, neque in C. Norbanum, creditum est, propter inimicitias, vt narrat Valer. 35 Maximus [i]. ¶ † Decimosecundo, in summa, lege Iulia de vi cauetur, nec hac lege testimonium dicere liceat, ei qui se ab eo parenteve eius liberauerit, quive impubes erit, quive publico iudicio damnatus erit, quive eorū in integrum restitutus nō erit, quive in vinculis custodiave publica erit, quive cū bestiis vt depugnaret se locauerit, quive palam quæstum facit feceritve: quive ob testimonium dicendum vel non dicendum, pecuniā accepisse iudicatus vel conuictus erit, vt scribit Callistr. in l. 3. §. lege Iulia de testib. in P. qui addit iterum eodē, epitomen reiectionum. [*Nam, inquit, quidam, propter reuerentiam personarum: quidam propter lubricū consilij sui: alij vero propter notā & infamiam vitæ suæ admittendi non sunt ad testimonij fidem.*] Quæ non prosequar tutius, cum glossæ in dictum §. lege Iulia & interpretes sufficere possint. Reijcitur & minor viginti annis [k], ob crimen famosum damnatus [l], cuius vita aliqua ea causa culpabilis [m], repetundarum damnatus [n], vel de adulterio [o], quia infamis [p]. Hermaphroditus vero, an ad testamētum adhiberi possit, qualitas sexus in-36 calescentis ostendit [q]. Sed quia testes etiam reijci possunt, si in his admittendis vel examinádis non fuerit legitima forma seruata: videamus pauca de illa. Considerabo itaque res, personas & negotia, quibus adhibentur, num agatur de voluntarijs negotijs & extraiudicialibus: an de iudicialibus. In extraiudicialibus, interdum non rogati & fortuiti fidem & testimonium dant, interdum negotia sunt, quæ rogatos tantum admittant, nisi priuilegium personæ testis repugnet, quemadmodū si sacerdotes sint, qui nec rogari nec adhiberi testimonio debēt: tamen si interfuerint negotio, casu, possunt examinari, ne veritas pereat [r]. Et eodem modo qui per inquisitionem de factis testantur, cogari non dicentur: qui illi negotiis gestis casu potius, quam rogati interfuerunt [s]. Sunt autem voluntarij actus, quibus ad probationem futuram rogari & vocari testes debent, vt intersint & recordentur eorum quæ geruntur, si in posterum illos interrogari de gesto contingat & necessarium sit. Rogati testes in negotijs quibusdam à iure desiderantur, vt in testamentis [t], in codicillis [u], in diuortio [x], in solutione facienda [y]. Ratio ponitur in §. si quidem, de testibus in authent. Ex quo sumpta est authent. rogati, C. eod. tit. Et maxime rogati debent esse in ijs, in quibus determinatus numerus est testium: non in alijs in quibus 37 & qui casu adsunt, testari poterunt [z]. ¶ † In iudicialibus negotijs vocandi sunt seu citandi testes, quos examinari necessarium sit: si enim se ingererent & offerrent vltro, suspecti essent [a]. Vocantur autem, & si nolint venire, cogi possunt, ne veritas occultetur, & probatio eius pereat [b]. Sic Plato 12. de legib. Si quis sponte testimonium ferre noluerit, citetur ab indigente, citatusq; tēpore idoneo adsit, & testimonium prout sciuerit adferat: si nescire se dicat, iureiurando trib. inuocatis, Apolline, Ioue, Themide nominatis, nescire se affirmet, ac liberetur. Primum tamen monendi sunt testes, vt dicant testimonium, non cogendi: si tamen se subtrahant, cogendi [c]. Apud Athenienses, qui ad testimonium vocati præsto non erāt in iudicio, mille drachmis mulctabantur, vt ait Suidas in verbo, κλήτευσις. Sicuti & in eos, qui testes mendacij conuictos suboenassent, dabant actionem κακοτεχνιῶν. Quod intelligendum est de illis qui 38 testimoniū ferre cogūtur. ¶ † Nā sunt aliquæ personæ, quæ cum non teneantur testari contra certas personas, contra illas etiam testimonium non coguntur ferre: veluti inuiti testimonium non dicunt, Publicani, qui non detrectandi testimonij causa aberit, qui aliquid præbendū exercitui præbuerit, pupillus [d], q publico iudicio reus erit aut minor viginti annis [e]. Lege Iulia Papia iudiciorum publicorum prohibetur quoque, ne inuito alicui denūcietur vt testimonium dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum, sobrinum sobrinam, sobrino sobrinave natum eosve qui propiore gradu sunt, libertum, liberosq, eius, patronum, vxoremve & liberos eius [f]. Mediator quoque seu proxeneta, non cogitur dicere testimonium pro altera parte eorum inter quos mediator fuit, altero repugnante: vtroque vero consentiente cogitur [g]. Item qui vexandi causa potius vocatur quam testimonij, non cogitur veni-39 te [h]. ¶ † Vocatio itaq; iure cōmuni testium examinandorum necessario, p forma substantiali probationis, facienda est: nisi agatur de casibus quibusdam, in quibus dicunt non requiri citationē, maxime si reperiatur in iudicio examinandus [i]. Sed & cum testis citatione, citari vel vocari debet aduersarius, vt adsit, pductioni & receptioni testium & iuramento ab illis præstando: nam nisi aduersario præsente, vel vocato & cōtumace, nō possint hæc fieri [k]. Sunt tamen casus, in quibus nō vocatur in examinatione testium aduersarius, quorum aliquos colligit Ludouicus Romanus, sing. 366. Primo, si examinanda vel audienda est mulier, iuramētum est præstandum in domo eius vbi examinatur, non vocato aduersario [l], qui tamen si velit interesse eius iuramento, debet ad eius domum venire: quia & is qui testimonium recipit,

a 3. Esdræ 4. Tobiæ, 4. Ecclesiastis 4. II. 30. c. 14. Euāg.
b l. omnibus, C. de testib. l. nullus, eod. P. l. 1. §. biduum, quan. appell. sit.
c Accurs. & alii in l. in tantum, §. vniuersitatis, de rer. diui. P. l. si municipes, quod cuiusq; vniuers. §. l. sed si hoc, §. patronu, de in ius voc. P. c. qui manumittuntur, 12. q. 2.
d c. cū nuncius, 12. & c. insuper, & de testib. c. si per prudentiam, 14. q. 2.
e l. 1. §. ex eo tem eas, & l. in tantum, §. 1. de rer. diui. P. §. vniuersitatis, eod apud Iusti. §. cogitandum, de monach. in Auth.
f Accurs. ad d. l. in tantū, § 1.
g l. parentes, C. de test. Bar. & alii in l. sed si hac, §. patronum, de in ius voc. P. Capo. lib. 2. de seruit. vrb. præd. c. 9. nu. 10. 11. 12.
h aut. si testis dicatur, §. si adiosum, C. de testib. c. quoties aliquis, §. de testib. c. quamuis, 11. q. 4.
i Val. Max. li. 8. c. 1.
k l. in testimonium, 20. de testib.
l l. ob carmen, 21. eod.
m l. lanceam, de testib. in Auth.
n l. repetūdarum, 15. eod. P.
p l. si quidē, 14. §. ex eo, eod. P.
p l. infamem, de publ. iudic.
q d. l. repetundarum, §. 1. Ex loquentur, de lla. homi.
r ca. si. 12. q. 2.
s l. 1. de testib. P.
t l. hæredes, §. si. de testam.
u l. si. C. de codic.
x l. nullum, de diuort. P.
y l. testium, & aut. rogati, C. de testib.
z in l. ad fidē. eod. P.
a l. quæ omnia, de procurato. Alexan. cons. 72. vol. 2. Bart. in l. post legatum, §. his verbis, de his quib. vt indig. c. illi, 5. q. 5.
b c. 1. & tot. ti. de testib. cogen. l. si quando, C. de testib.
c c. 1. de testib.
d l. inuiti testimonium, 19. de testib. P.
e l. in testimonium, 20. eod.
f l. lege Iulia, 4. eod. P.
g §. nuncians, de testib. in Auth.
h l. sed si quis ex senatoribus, quemad. testam. aper. P.
i Iason in l. nec quicquam, §. vbi decretum, nu. 47. de off. procons.
k l. si quando, §. sed cum minima, de testib. C. l. iudices, C. de fid. instru. c. in nomine Domini & c. 2. de testib. & hac vero eod. in authen.
l Bart. in l. ad egregios, de iureiur.

recipit, ad eam venire non dedignatur [a]. Secundo, in inquisitione criminum, examinantur testes sine vocatione aduersarij [b]. Tertio, non vocatur in examinatione testium ad futuram rei memoriam contra eum, cuius timetur Tyrannia vel potentia [c]. Quarto, si fiat examinatio testium de idoneitate & sufficientia alicuius [d]. Quinto, si testis sit examinandus contra dominum hæreticum [e]. Sexto, si Iudex ex officio testimonia recipiat de notorio, aut de fama publica [f]. Septimo, si testes extra diem adsignatum aduersario recipiantur [g]. Octauo, quando casus fortuitus superuenit alicui in aliquo loco, cuius testatio ad releuandam eius culpam exigitur: testes ibi examinantur de caso vbi accidit, sine vocatione eius cōtra quem fit attestatio, quorum nihilominus testimonium admittitur [h]. Et probatio casus ex naturali iustitia probationem admittit iure gentiū, non attentata solennitate iuris ciuilis [i]. Nono, quādo testis producitur parte præsente, non est opus alia citatione [k]. Decimo, examinatio necessaria testium extra prouinciam, potest sine aduersario fieri [l]. Vndecimo, quando ante litis contestationem testes audiuntur, sine absentium tamen præiudicio non citatur aduersarius [m]. Videbis alium casum apud Alexādrum, in l. ait prætor, §. si debitorem, de his quæ in fraud. cred. P. & plures alios apud Barthachin. in tomo 3. in ver. teste parte citata. Adfert & Maranta in praxi, in 6. par. in primo mēbro, versicul. citatio, vnum & triginta casus, in quibus aduersarius ad repetitionē & iuramēta testium non citatur.

40 § † Vocātur & recipiūtur testes tantū ordinario iure post litis contestationē, non antea [n]: nisi vel timor mortis immineat: vel ratione partis quæ vocanda esset, quæ posset illam mortem inferre: vel ratione testiū, qui dum litis expectatur cōtestatio, possent mori, vel quia ipsi lōgius abituri sunt: ex quibus causis, ante contestationem mortis examinantur, ne probationis facultas pereat [o]. Verum antequam isti audiantur, summarie & de plano doceri debent coram Iudice, de causa, cur ante litem examinati postulentur, quod de morte dubium sit, quod nonnisi post multū tempus sint redituri, quod sint peregrinaturi testes [p].

41 § † Tria itaq; iuramenta testis hic, in futuram causam præstat: primū, de futura absentia. Secūdum, de veritate dicenda [q]. Tertiū, quod testimonium ante publicationem non patefaciet [r]. Et sic de his causis examinari possunt testes, antequā egeamus testimonijs, vt etiam ex c. significauit, 41. de testib. liquet.

42 § † Hinc colligimus vocatos testes & venientes, iurare debere de dicēda veritate: alioquin enim examinati non præeunte iuramento, non probāt [s]: modo tamen iurandi seruato secundum qualitatem personarum iurantium. Nā quidam eleuata & extenta manu [t], vel admota ad pectus iurant, vt sacerdotes: alij, propositis sacrosanctis Euangelijs [u], alii propositis & tactis [x]. Omnes tamen cuiuscunq; sint qualitatis & conditionis, hodie iurare coguntur, etiam si essent Cardinales [y]. Et ita iuramentum est de forma & substātia testimonij, vt disputat Iasun, ad l. admonendi, numero 191. & 192. & ibi quoq; Riparius 194. Verumtamen proditū est, iuramētum remitti posse

43 testibus à litigantibus vtrisq; [a]. § † Officium vero erit aduersarij vocati, in testium receptione & ratione protestari se nullo modo receptioni eorum consentire, & exceptiones se propositurum esse: neq; enim est opus, si quas in prompto non habet, exemplo allegare, ne interim remoretur litis accelerationem [a]. Verum protestatio debet esse conditionata, vt protesteris testimonia illorum te impugnaturum, in quantum contra te facient. Nam interdum si iuuari posses illorum depositione, & sine protestatione hac excepisses contra fidem testis, vix est vt pro te, dicta eius acceptare permittatur. Et ita cautius quidam faciunt, qui nolunt vocati interesse receptioni.

44 § † Officium porro iudicis est, vel eius cui delegatur examinatio, prospicere ne multitudo superflua pro vno articulo probando examinetur vel producatur [b]. Statuit constitutio Ludouici 12. anno Domini 1499. art. 13. in negotiis exiguis, vbi vnum aut duo probāda veniunt, ne plures quam decem testes examinentur, & supra hunc numerum reijciantur [c]. Et art. 11. vt seorsum examinentur & separatim, non simul: & art. 15. vt in examine reddant rationem & causam sui testimonij [d]. Non admittēdi dicere testimonium, ex honestate tamen non necessitate, iure Pontificio nisi ieiuni [e], quod & lege Langobardo. statutū [f]. Extat & in capitularibus Caroli Magni lex, in capit. de diuersis admonendis, cap. 15. vt nullus ebrius in mallo, id est, iudicio, possit suam causam requirere, nec testimonium dicere. Et ne comes placitū, id est, iudicium habeat, nisi ieiunus. Et rursus capitul. de pace cap. 11. [*Omnino nullus nisi ieiunus ad iuramentum, vel ad testimonium admittatur. Si refutatur dicat qui eum refutat & probet, quare illius testimonium recipere noluerit. Et de ipso pago, non de altero testes eligantur, nisi forte extra comitatum longius sit causa inquirenda. Et si quis fuerit periurus, perdat manum aut redimat.*] Iudex vel delegatus examinationem testium subinde, potest & per se, & per delegatum vel collegam peragere.

45 § † Verum siue à se, siue ab scriba iurato, vel alio audiantur, debet post depositionem vel testimonium quod testati sunt, illis iubere relegi, vt inquiratur num illud ita dixerint, & num velint addere vel diminuere. Vocant pragmatici, *Recoller les tesmoings.* Et ita dictum est aresto, testes recolendos esse, & aliter fidem non haberi testimoniis, vt refert Ioan. Gallus in quæst. 126. in decisis per aresta parlamenti, pro quo facit cap. cum clamor, de testib. Fiunt examinationes sumptib. producendis [g].

46 § † Non examinātur autem, post publicationem in causa, & renunciationem in eodem articulo, quamuis pro alijs valeat eorum productio [h]. Sicut neque post publicationem, exceptiones cōtra testes possunt offerri aut probari, nisi ad notitiam causa exceptionis noper peruenerit excipientis, vel ante publicationem fuerit protestatus se velle obijcere exceptiones [i]. Quando autem post publicationem probationis aduersarij aduersarius admittatur ad contrariam probationem, docebit te c. ex tenore, de testibus, quando productio quarta testium sit indulgenda, c. significauerunt, 36. eod tit. quando aliter sit statuendum, videbis in c. per tuas, 45. & c. cōstitutus, 46. eod. tit. & ad cuius instantiam sint dicta testiū

47 publicāda, in eod. c. constitutus, de testib. § † Quibus omnibus peractis suo ordine, exceptionibus & replicationibus & testimoniis collatis, & perpensis, Iudicis erunt partes dispicere, num probent testes, & qui præponderent, actoris an rei, si

ambo

a Iuuital. 2. §. sin autem dignitas, de iureiuran. prop. cal. dan C. l. 3. C. de offic. diuersi iudic.
b Host. & Io. And. in c. qualiter & quādo, in 2. de accusa.
c Host. & Io. And in c. quoniam frequenter, vt lit. non contesta. non procedat.
recep. aut. sed si qs in testi. C.
d Innoc. in c. si in fi. de trāsl. episc. & in ca. dudū, de præsumpt. & c. bonæ, de postul. prælato.
e c. fi. de hære. in Sex.
f Innoc. in c. bonæ, de electio & in c. cū in tua de spōsal.
g d. l. si quando, C. de testib.
h in l. si quis, de naufrag li. 11. C. & ibi Bartol. Antonius Corse. in singula. in ver. testis, singularis incipiente, in loco vbi quis patitur.
i l. licet oportet. §. lulianus, de excu. tut. P.
k Bald in l. alia, in vlt coll. de his quib. vt indig. C.
l l generaliter, § his de præsentib personis statutis, C. de reb. cred.
m l. laudabile, iunc. gloss. in l. C. de aduoca. diuers. iudicū.
n c. 1. & tot. tit. vt lite no contest. non proced. ad test. recep.
o Feli. & alii in c. quoniam frequenter, eod.
p Ægid. conclusio. 616. incip. etsi testes de testib. vide ca. cum olim, 14. de testib.
q Bart in l. in lege Aquilia, §. si delictum, ad leg. Aquil. P. Panor. Felī. & alii in d. ca. quoniā frequenter, vt lit non cont. &c. & in ca Albericus, de testib.
q Feli. in d. ca. quoniam frequenter, 4. col. Rota dec. 292. in antiq.
s Octauia. Vestrius in introductione, in aulæ Romæ. actio lib 6 c. 2.

u l. iurisiurandi, C. de testib. & c. tuis quæstionibus. & c. de testibus, eod. tit. ca. iurisiurandi, 4. q. 3 & hortamur, 3. q. 9.
t vt in l. quidam, de probat. P.
u auth. sed iudex, de episc. & cler. C. c. fin. de iuram. cal. cle. 1. de homicid. cle. 1. §. porro, de hæret.
x v[illegible]. rem non nouam, C. de iudic. cum simil. c. fi. de iura. calum.
y c. nuper, & c. licet vniuersis, de testib. d. l. iurisiurandi.

a interpre. & Felin. nu 5 in c. tuis quæstionib. de testib. Ias. in l. nemo potest. nu. 26. de leg. 1. & in l. admonendi. nu. 196. de Afflictis, decis. 191. nu. 1
a Bald. in l. si quis testibus, C. de testi. vide Ioā. Galli, in quæstio. decis. per aresq. 125. in annq.
b l. 1. §. fin de testib. P. l. cum causam, eod.
c facit c. venerabili, 52. eo. c. inquisitionis, de accusa. Idē obseruauit Daniel Oanselis c. 13.
d sine illa enim nihil probant, ca. cum causa, 47. de test. c. fi. § folli, 4. q. 3. c. si habes, 24. q. 3. §. & licet dudū, de test. in auth. Si tamē testes dixerint simpliciter se scire, valebit nihilominus testimoniū, non interrogati de causa, c. licet, de re iudic. l. de[illegible] edilo, §. qui nuncint. de ope. no. nūtia. P.
e c. 1. de testib.
f l. fi. eod. lib. 2. legum Langobard.
g l. quoniā re. C. de testi. Pertus. in form. iur. testium, in ver. citati. nu. 1. Spec. tit. de teste, § qualiter, nu. 11. vide decis. c. Tholos. 174 Bocr. dec. 201.
h c. per tuas, 45. c. cum venissent, 21 de testib. ca. intrauit, de probat. 1 c. præsentium authoritate, 32. c. testimoniū, de testib. vide ca. intimauit, 15 & c causam quæ & c. ex tenore, 31. c. cum causam, 42. c. cōstitutus, 47. eod

ambo probationibus æqois certare videantur. Non enim contrariæ istæ probationes testium abrogant sibi fidem, sed prævalent digniores & verisimiliora dicentes. Et si ex vtroq; latere paritas sit dignitatis, & fidei, maior numerus vincet [a]. Si vero æqualis per omnia probatio, absoluendus est reus [b], quia res recidit in primum statum, ac si probatum non esset, & actore non probante reus absoluendus [c]. Et promptiores sumus ad liberandum, quam ad condemnandum [d]. Esceptis causis quæ per se fauorem merentur, & pro quibus in dubijs semper iudicandum, quas notat cap. fin. de re iudic. & gl. ad c. 3. in verbum, *vt liberali*, de probatio. Item si probatum est reum deliqnisse, contraria directo quod non deliquerit probatio non
48 erit admittenda [e]: contra, si indirecte [f]. ¶ † Annotabit Iudex non admitti testimonium de auditu dici solo [g], quanquã & id consideretur, eo quod & diligenter sunt testes examinandi, & de singulis circunstantijs prudenter inquirendi, de causis videlicet loco, tempore, scientia, erudelitate, fama, visu, auditu, certitudine iuxta c. causam quæ, 37. de testib. Et si dubie & obscure deposuit testis, iterum examinandus est [h].

49 ¶ † Finis testium admittendorum, est fidem facere & probare. Ideo & acta & testium dicta coram vno Iudice, faciunt fidem inter easdem personas coram alio: vt in c. causam quæ, 11. de testib. c. fin. de probat. Si tamen coram arbitro fiant in iudicio, liberum erit de nouo testes audire, si viuant: si mortui namque, testimo oia fidẽ facient [i]. Verũ illud obseruabit Iudex, vt probationes quidem reprobationis testium aduersarij admittat, & permittat testes produci probatorios & reprobatorios probatoriorum, sed non reprobatorios reprobatoriorum [k]: ne in infinitum extendantur lites. Ex quibus omnibus, vt tandem pedem à testium calculo subducam, planũ est, quæ istius probationis inducendæ rationes sint & causæ. Atq; summa hæc videtur vtilitas, vt faciant ne quid lateat facile actorum, & ne caliditate plurium hominũ adueniente, ordo causæ periclitetur [l]. Iuuat
50 suffragium sacræ paginæ, † *In ore duorum vel trium, stabit omne verbum* [m]: etiam si ageretur contra summum Pontificem, vt ait glo. in cap. præsul, 2. q. 5. quam sequitur Panor. in c. at si clerici, de iudic. & in ca. cum esses, col. 5. de testam. & in c. per tuas, in fi. de maior. & obed. Decius in c. ex literis, col. 8. de proba. dummodo testes sint omni exceptione maiores, id est, nõ sint suspecti, & reprobari non possint: non aliter [n]. Vocarunt antiqui hos testes, assidons, ab assibus & diuitijs, quas putarunt fidei
51 in Rempubl. præcipuum vinculum [o]. ¶ † Et quanquam grauius onus sit probare per testes, quam per instrumenta [p]: tamen cõmuniter hæc firmior est [q], & frequentior. Exceptis 29. casibus, in quibus scriptura prævalet testibus, quos notat Speculat. in tit. de instr. edit. §. quos illic potes videre. Sed & pleraq; negotia sunt, quæ sine instrumentis & scriptura geruntur. Et fuerunt tantũmodo probationes per testes, antequã scripturæ inuenta esset formula. Et idcirco ad hanc speciem probandi testium, vt ad antiquiorem, firmiorem, & necessariam confugimus, quinimo nec scripturæ probant, nisi testium authoritate fuerint insignitæ. Neq; publica documenta aliud sunt, quam testes publica authoritate donati. Ideo ad illorum vt omni exceptione maiorũ testimonia confugimus, & publica testimonia priuatis præferimus [r].
52 ¶ † Et si falsitas instrumentis obijciatur, statim ad

a c. in nostra præsentia, de testib.
b c. 3. de probatio.
c l. qui accusare, C. de eden.
d l. Arrianus, de actio. l. fauorabiliores, de reg. iur. c. inter dilectos, de fid. instrum. l. respiciendũ, de pœn.
e c. ad nostrã, 32. de probat.
f c. series, & c. ex tenore, & ca. tum literis. 33. de testib.
g c. quoties, 5. de sbo gl. in ver. credere. & c. licet eod.
h c. cum clamor 31. eod.
i c. præsentata, 10. eo.
k in c. licet dilectus, 49. de testib.
l §. t de testi. in Authen.
m Deute. 19. 2. ad Corinth. 13. l. vbi numerus, de testib. p ca. in omni negotio & c. licet. eod. ca. pluralis locutio, de reg. iur. in 6.
n gl. in ca. 1 de consang. & affi. c. 1. de testib.
o Gell. lib. 16. c. 10
p Specu. in ti. de probatio §. 2.
q §. si vero, de fid. instrum. in Auth. c. cum Ioannes, eod. tit. apud Grego. c. tertio loco, de probatio
r l. Lic donationibus quæ actes, C. de donat. l. census, & l. cum de indebito, de probat. l. si alterius, C. si minor se maior. dixer.

testes redeundũ est & refugiendũ [s]. Quod si æquilibrio & ad aginã contrarij stent testes instrumentarij & instrumentũ, quid agere debeas & quid sequaris, docebit gl. vlt. ca. tertio loco, de pba. Quomodo vero puniantur, falsi testes, iam vt opinor
53 satis dictum est alibi [t]. ¶ † Iterũ nota Charundam, vt tradunt, primũ multã illis indixisse [u]. At Francis. 1. Rex noster, iussit ann. 1532. puniri falsos testes & notarios morte, cuius speciem relinquit arbitrio Iudicum. Apud Romanos vero, olim Tarpeio monte deijciebantur [x]. Apud Indos, extremis digitis decurtabantur [y]. Lege vero diuina, à Mose lata, falsus testis easdem pœnas patiebatur, quas is quem esset calumniatus, erat passurus, si verum fuisset testimonium [z]. In legibus Langobardicis, lib. 2. tit. de testib. l. si duo testimonia, lex est: [*Si duo testimonia de qualibet re testimoniauerint, & inter se discordauerint, tunc comes eligat vnum ex vna parte, & alium ex altera, & illi duo testes discernant cum scutis & fustibus, vt ipsi qui de ipsa falsitate conuictus fuerit, dextra manus amputetur.*

s c. ex tenore, de testib. l. optimã, de contrah. stipul.
t in criminib. lib. 16. Syntag. c. 5.
u Aristo. lib. 2. Ethic. c. 10.
x Gell. lib. 20. c. 1.
y Strab. li. 15.
z Iosephus, li. 4. Antiquit. Iudai. c. 6.

---

de Probatione, & Productione Instrumentorum.

Cap. 14.

1. *Instrumentorum nomen generale quid contineat.*
2. *Instrumentum scriptura quid, & diuisio. num. 3.*
4. *Authenticum, & authentica scriptura quid.*
5. *Sigillum quam authoritatem habeat.*
6. *Scriptura priuata, & effectus eius.*
7. *Scripturarum vnde diuersa nomina.*
8. *Instrumenta & scriptura de quibus fiant.*
9. *Scriptura publica à quibus fiant.*
10. *Instrumentorum publicorum conficiendorum forma.*
11. *Instrumentorum edendorum finis.*
12. *Verba dispositiua, enunciatiua, seu relatiua instrumenti, quid & in quibus probent.*
13. *Exemplum instrumenti quando fidem facit.*
14. *Instrumenta quando non faciant fidem publicam. & sequen.*
15. *Falsi crimine tenetur qui falso instrumento vtitur.*
16. *Testes instrumentis adhibiti an possint probare contra tenorem instrumenti.*
17. *Instrumenta contra alias, quam contrahentium personas & hæredes earum, non probant.*
18. *Scriptura contraria fidem sibi abrogant.*
19. *Instrumenta cancellata in quantum probant.*
20. *Scriptura priuata fidem quam faciant.*
21. *Scriptura cur probet, rationes adferuntur.*

1 INter probationes † legitimas ea est, quæ fit per scripturam, vocant per instrumenta. Cæterum instrumentorum nomen continet omne quod instruit causam, & ipsos testes [a]. Instruere vero, est apparare: & instrumenta ea omnia per quæ aliquid perficimus, vel quæ ad cõmode vtendum aliqua re, necessario parantur considerata vnaquaq; re, ratione cuius instrumenta dicuntur. Sic instrumentum culturæ reperies [b], & instrumenta domus [c], instrumenta fundi [d], lanionis [e], pictoris & piscatoris [f]. Quæ instruunt memoriam gestorum etiam instrumenta dicuntur, & quia maxime id fit per scripturas quibus fides adhibetur, instrumenta vt plerunq; dicuntur scripturæ authenticæ & probatæ: vt in titul. de fide instrum. Et sic etiam communi vsu

a l. 1 de fid instru. P. l. nomen, 99. §. 1. de ver. sig. in P.
b l. quæsitum, de fundo instr. P.
c d l. quæsitũ est, § si domus instrumentũ, eod.
d l. 8 eod.
e l. cum de lanionis. eod.
f l. item pistoris, eod.

loquendi, instrumenta distinguuntur à testibus[a]. 2 ¶ † Apud Græcos teste Harmenopulo, li. 1. Promptuar. cap. 8. Instrumentũ συμβόλαιον dicitur, commentarium quoddã & descriptio conuentorum, quia cõmunicatio conuentusq; personarum, συναλλαγὴ dicitur. 3 ¶ † De instrumento itaq; quod scriptura constat, hic agendum est. Scriptura porro alia publica, alia priuata: vnde aliud publicũ aliud dicitur priuatum instrumentum. Publica scriptura est, quæ fidem seu probationẽ facit publicam coram Iudice, sine alio adminiculo[b]. Authentica vero scriptura quæ per manum publicam, vel per Iudicem cum trium testium vel saltem duorum subscriptione vel testimonio, facta est[c]: vel cum alio testium à legibus requisito numero, secundum negotiorum definitam naturam[d]. Et vt Bald. scribit[e], instrumentũ, est veritas apparens, probatio probata & non probanda. Publica manus seu scriptio, id est, scriptura notarij, vel priuata manus cum sigillo publico, faciunt publicam 4 scripturam[f]. ¶ † Authenticum αὐθεντικὸν, dicitur quod cum authoritate est, seu cum potestate & efficacia, αὐθεντία potestas authoritas. Et αὐθέντης est αὐτοκράτωρ, author propriæ potestatis, quanquã non ignorem Gazam, libello περὶ μηνῶν, referre, antiquis hoc nomen tantũ significasse, τὸν αὐτόχειρα, scilicet carnificem, cædis authorem & percussorem: vt & apud Apollonium Rhodium, αὐθένται ἀμύκου, interfectores Amyci. Verũ postea, & ante mille annos significare cœpisse idem quod apud 5 Latinos est author. ¶ † Sigillum tantam præbet authoritatẽ literis, quantam vult is qui authoritatem concedere potest: & proinde si persona sit publica, publica erit eius sigilli consignatio, vt quando mandata sua Iudices iubent sigillari[g]. In-6 dicandi nempe munus, publicum est[h]. ¶ † Priuata scriptura cõtra dicitur, quæ istis circunstantijs caret, & à priuatis fit, quæ & domestica dicitur: & ideo alijs quã scribentibus non solet obes-7 se, nec cõtra alios probare[i]. ¶ † Habent scripturę publicæ & priuatæ diuersa nomina, ratione eorũ quibus accedunt, & quæ geruntur. Nam publicæ dicuntur, instrumenta, contractus, obligationes, postquam in mundum per tabellionem redactæ sunt[k], instrumenta pignoris[l]: in vltima voluntate, testamẽtum[m], vel codicilli[n]. Scriptura quam creditor debitori facit soluenti, in testimonium solutionis est acceptilatio, vulgo quitantia, Græcis ἀποχὴ, quãuis & acceptilatio verbis fieri possit, sine reali solutione, in quo & acceptilatio quę omnino liberat, differt ab apocha, quæ non liberat sine solutione[o]. Est & ἀντιαποχὴ, de debito cautio facta creditori à debitore in præstationibus annuis, iuxta l. plures, de fid. instrumẽto. Inuenies de apocha plures tex. in iure[p], & alibi dictam securitatem[q]. Et si pro rebus, quæ in publicũ censum deferuntur, fiat, & apocha publica nuncupatur. Dicuntur, & scripturæ publicæ fidei faciendæ 8 causa euulgatæ & exaratæ monumenta[r]. ¶ † Instrumenta priuata & publica fiunt generali & cõmuni regula de omnibus rebus: nisi si nominatim prohibeatur: veluti cautum est, ne publica instrumenta fiant de alienatione rerũ Ecclesiasticarum sine solennitate statuta[s]: nec de alienatione feudi, sine consensu domini[t], & ne testamenta aliter fiant quã permissum[u]: ne de contractibus illicitis alijs & vsurarijs confiriantur instrumẽta à no-9 tarijs vel priuatis. ¶ † Fiunt porro scripturę publicæ, à publicis personis, à tabellionibus, notarijs, nõ ab alijs[x]. Fiebant & olim instrumenta publica fide, ab argentarijs[y]. Et si quis obijcit instrumentum factum non fuisse à tabellione, is qui asserit, debet docere fuisse tabellionem eum qui fecit[z]. Expediuntur & scripta actáve ab amanuensibus seu actuarijs Iudicum fide publica[a], quæ intelligenda sunt, si modo aliud non officiat instrumentis, vel personis tabellionum, vel amanuensium: vt quod prohibitum sit, ne instrumenta conscriberent: si essent publice non si secreto, excõmuni-10 cati, nam tunc probatio illis abrogatur[b]. ¶ † Forma conficiendi instrumenta in forma probante, ponitur in l. contractus, de fid. instrumẽtor. C. & in Nouell. Iustinian. 44. 73. 176. §. insuper, vt rogetur tabellio à partibus qui hac probãte scriptura egent, vt fiat & retineatur instrumentum: & vt hoc instrumento factum fuisse contineatur[c]. Rogatio fit primo ab ijs quorum interest fieri, & retineri instrumentum. Et si de cõtractu agatur, ab vtroq; contrahentium: si autem de alijs quæ pendent ab vnius voluntate, ab eo rogari debet: vt in protestatione, testamento, & similibus[d]. Secundo, Notarius debet plane intelligere antequam perscribat, quid geratur, vel dicatur[e]. Tertio, debet fieri instrumentũ de re licita, vt dixi. Quarto, adhibendi sunt duo vel tres testes, aut plures, secundum exigẽtiam negotij quo de agitur: vt si de testamento, septem: de codicillis, quinque: & sic de similibus. Porro subscriptio testium adhibitorum facienda est, pro modo & necessitate constitutione regia imposita, vel ab statuto[f]: alioquin sufficit iure secundũ Salicetum[g], subscriptio notarij, vel personę publicæ. Sed neq; in actis publicis authorandis sępe exiguntur testes[h], & tandem in mundũ reducitur & fit ingrossatio secundum l. contractus, de fid. instrumentor. Quanquam in Gallia non eadem requirantur per omnia, & fit forma probans editionis instrumenti, etiam in charta papyracea à notario, si modo per eum subscribatur, vt alibi in tabellionibus & notarijs di-11 ximus. ¶ † Finis, propter quem instrumentorum formulæ editæ sunt, & tot solennitatibus, testibusq; vallatæ, est probatio veritatis rei gestæ, vel factæ, vel sermonis prolati[i]: ita probatio rei facta 12 dicitur, quando extat eius instrumentum[k]. ¶ † Et tum maxime instrumẽtum publicum facit fidem certam & manifestam, quando nihil contra illud opponitur[l], & verba actus eius tẽporis quo quid factum fuerit, sunt dispositiua: aut enunciatiua actus qui potuit in instrumenti conuentione fieri: contra, si is alterius sit temporis. Vt si in instrumento venditionis rerum fiscalium, dicatur, visis subhastationibus vel hastis & licitationibus: nam ea relatione non probantur subhastationes, quæ sunt alterius temporis[m]. Similiter, si in instrumento dictum sit, vendidit filius Sempronij talem rem: rei quidem venditio probatur, sed non filiatio Sempronij. Idipsum dicendum est de relatione solennitatum quæ dicuntur interuenisse: nam illas relatio vel instrumentum non probat: sed aliunde oportet probationes petere[n]. Eadem dicuntur de scriptura publica iudiciali, in qua Iudex dicat, vt in sententia, visis litis contestatione, instrumẽtis & depositionibus testium, &c. nam per illam relationem, illi actus non probantur, sed oportet aliunde fidem de illis facere[o]. Et qui in aliquo instrumento, alterius mentionem fecerit, illud oportet quoq; exhibere[p]. Notant

[o] Lanfranc. de Oria ad c. quoniam contra, ad[?] et instrumentorum productione, ... 18. & 19. de proba. dec. capel. Tholo. 118.
[p] Auth. si quis in aliquo, C. de edenda.

tamen

tamen Barr. & Bald[a]. relatum fidem facere, si id quod refert & ipsum relatum, fuerint gesta & transacta inter easdem partes. Exempli causa si agatur de solutione pretij venditionis factæ, dicaturq; in instrumento, [*Soluit integram summam pretij debiti ex venditione eidem soluenti facta per accipientem, vt apparet per instrumentum talis diei, per me, vel* 13 *per talem retentum*[b].] ¶ † Diuersum, si prius instrumentum, vel scriptura relata, fuerit facta inter alias personas. Et ita apographa seu descripta vel exempla ex publico Instrumento non probant, nisi exhibeatur prototypus instrumenti seu autographum: aut nisi apographum fuerit transcriptum & collatum optime cum suo originali, iussu & authoritate Iudicis, per aliam personam publicam, & legitime vocato aduersario cuius interest[c]. Idipsum dicendum est, de verbis relatiuis per Notarium in instrumento, [*prout constat ex in-* 14 *strumento manu talis scripta à me viso*[d].] ¶ † Obseruandi cum istis, casus, in quibus neq; ipsa instrumenta in suo disposito fidẽ faciunt nec probant. 1. Si errauerit tabellio seu notarius, in substãtialibus instrumenti: vt neq; is possit emendare errorem, nisi parte vocata & Iudice statuente, si coram Iudice agitetur quęstio erroris[e]. Quod si extra substantialia errauerit, veluti in indictione, vel in nominibus testium, aut in alijs quæ sui officij sunt, ea potest corrigere etiam nõ vocata parte[f]: nisi dicatur instrumentum falsum. Nam tunc, nullo modo potest illud corrigere. Aliud enim est errare, aliud falsum committere. Et emendari non potest quod factum, tabellioni infert officij priuationem[g]. Liquet etiam, instrumentum falsum non probare, neq; suspectum de falso cõmittendo fidẽ facere: puta, quia alias condemnatus de falso is fuerit[h]: vel quia rasura sit in loco substantiali, aut circa annũ aut diem, aut similia, ex quibus tantũ redditur falsum instrumentum[i]: maxime dum agitur de negotijs quę pro solennitate requirunt scripturam, vt scribit Guid. Papæ. 15 decis. 582. ¶ † Atq; cauere sibi debet qui huiusmodi instrumentũ de falso suspectum producit: nam qui falso vtitur instrumento, etiam si non cõmiserit falsum, eadem pœna qua tenetur qui fecit, plectitur[k]. Effugiet tamen pœnam falsi, si dum interpellatur, num velit instrumento eo vti, inficietur se velle vti[l]. Verumtamen notandum est pendente quæstione de falso, stari instrumento, & interim debitorem qui excipit de falso, secundum illud consignare debitum debere[m]. Monet hic quæstionẽ Papæus, num is qui aliquando pro se produxit instrumentũ, vel qui subscripsit, possit illud arguere falsi, quando contra eum produ- 16 citur: eum vide cum distinctione decis. 503. ¶ † Secundo fides abrogatur instrumento per testes ei contrarios. Distinctio tamẽ adhibetur: nam si testis cõtrarius sit vnus ex testibus adhibitus instrumento super numerum requisitum, qui contra quam scriptum est asseueret, cęteris comprobantibus scripta non officit: quod si sit de numerarijs testibus requisitis qui resistat descriptis, reddit suspectum, vt fides ei non adhibeatur[n]. Multo magis si sint duo vel plures testes adhibiti, qui inficientur ea dicta fuisse quæ scripto compræhensa sunt[o]. Supernumerarij vero aut extra testimonij rogationem adhibiti, etsi diffiteantur, nõ obsunt[p]. Sed remanebit nihilominus controuersia erroris, si testes vnum suppositum instrumentum pro alio subscripserint, cum testes instrumentum subscripsisse dicuntur, vt in l. fin. C. plus val. quod agi. Quid autem statuendum sit, si debitor vel alius dicat, de scripto non fuisse rogatũ notarium, sed de alio, consule l. optimam, C. de contrab. stipul. Quod si dicat rogatum quidem fuisse notarium, sed aliud fuisse gestum: puta dicat simulatum negotium, id probari non potest per testes, sed per aliud instrumentum[q]. At si neget adfuisse solennitatem quam interuenisse refert instrumentum, probare poterit per testes. Et plus valet quod agitur, quã quod simulate fit[r]. Veluti quando quod turpissimum est, vel dolosum: si vxoris nomine maritus contrahat, nam certe non vxori, sed marito acquiritur[s]: videlicet quando instrumentum simulatum docetur. Alioquin enim statur verbis instrumenti, nec vlla interpretatio 17 aliena admittitur[t]. ¶ † Tertio, instrumenta fidem amittunt contra alias personas, quam quæ in illis conuenerint[u]: nisi hæredes, vel successores sint vniuersales conuenientium, in quos transeunt 18 eadẽ iura & actiones actiue & passiue[x]. ¶ † Quarto, si diuersæ aut contrariæ scripturæ producantur, mutuo sibi fidẽ abrogant[y]. Idipsum & quando eadem scriptura sibi repugnantia continet[z]: aut ambigua omnino[a]. Si calumniosa & menda- 19 cia sint[b]. ¶ † Quintò, instrumenta cancellata non faciunt probationem aut fidem debiti[c], nisi in quantum per illa constet debitum fuisse, nam priuatio præsupponit habitum[d]. Quo fit, vt neq; instrumenta cancellata possint describi vel ingrossari, aut in mundum vocari, nisi parte vocata cuius interest, eaq; consentiente: vt disputat & probat decisio capellæ Tholos. 417. Fieret enim interdum, vt bis per instrumentum debitum pete- 20 retur, quod bona fides nõ patitur[e]. ¶ † Sexto, scripturæ priuatę, chirographa, rationes, annotationes, inuentaria particularia, non faciunt fidem, nec probationem pro eo qui scripsit sibi, aut in præiudicium alterius, idq; per se[f]: cum alijs autem adminiculis, de quibus Guid. Papę. decis. 441. probare possunt[g]. Contra scribentem vero probabunt, si constet, vel confiteatur se scripsisse, vel subscripsisse[h]: vel inficiatus conuincatur, aut testibus, aut comparatione literarum[i]. In summa autẽ, in quibus causis scriptura priuata facit pro scribente[k], in hæredem facit cõtra scribentem[l]. Et si epistola memorans debitum scripta sit per debitorem, vel ab alio per ipsum subscripta, con- 21 tra debitorem probabit[m]. ¶ † Cæterum, rationes cur probatio fiat per scripturam, veritatis indagandæ & conseruandæ necessitas docet. Nebceat ipsis testibus variare: & vt memoria retineatur gestorũ firmior & certior[n]. Sed & plura sunt quæ sine scriptura perfici vel geri legitime non possunt, quæ enumerat Guid. Papæ. decisio. 582. Sunt & postremo obligationes efficaciores ex quibusdam scripturis, vt tradunt de instrumentis dictis *garentigiatis*, quæ habent paratam executionem[o], de quibus vide fuse Bartholom. Chassan. ad §. 6. ad ver. *contre les principals obligez*. tit. *Des censes*. in consuet. Burgund.

a Bart. & Bald. in d. l. si quis in aliquo.
b l. procurator, C. de edẽ. l. si quis, & l. Pomponius, famil. ercis. P. l. 2. de fide instrumen.
c Bart. & alij interp. in d. auth. si quis in aliquo, de edẽ. tex. in ca. pen. & fi. de fid. instrum. §. illud quoque, vt stat ibi in Aut. l. chirographis, de admin. tut.
d Barth. Soci. consi. 205. inci. in causa, vers. primum decidatur, & in cõs. 231. incip. cum in præsenti, 2. par. cons. Alexan. 2 cons. 4. vol. Lanfr. in prox. cita. loco. nu. 40.
e Bald. ad rub. de fid. instrument. Bar. in l. si librarius, & ibi tex. de reg. iur. Gui. Pap. dec. 503. & dec. 311. facit l. 2. de erra. adu.
f Lanfran. ad d. c. quoniam contra, ad ver. instrumentorum productiones, nu. 10. Feli. & Panor. nu. 3. ad c. ex litteris, de fid. instru.
g Bald. ad d. rubr. de fid. instrum. facit l. si quis ex argentarijs, §. cogantur, de edẽ. P.
h l. 3. de fide instru. C.
i Bald. Ias. & Sal. in l. si ex falsis, C. de trans. Felin. in c. fraternitas, de hæret. & in c. ex litteris, de fid. instru. Bal. in l. fi. C. de edict. diui Adr. toll.
k l. pen. C. de probat. l. 3. de fid. instru.
l d. l. 3. eod. C.
m l. fatis apertum, ad leg. Cor. de fals. C.
n in l. 1. §. fin. quem. testa. aper.
o l. cum Ioannes Heremita, & ibi Felin. de fid. inst.
p Bartholom. Soci. consi. 94. incip. præstantissimi, 2. par. cis.
q l. generaliter, & ibi Bart. & Bald. C. de non nu. pecu.
r tub plus vale. & l. 1. 2. 3. 4. lib. 4. C. tit. 22.
s l. si cum pater vester, 17. ad Senat. Velleia. C.
t d. l. si cum pater, idem in l. cum ea quæ, 17. de transac. C. cum simil. libris.
t l. ad probationem, 21. de probatio. C. & ibi Bald. & in l. lecta, 46. in 2. oppo. si certum pet. P. id firmare videtur capesse l. cum proponas, 18. de probatio.
v Soci. cons. 39. incipit. visis, vol. 1. per c. illud, de præsum. per reg. res inter alios acta &c. l. in argentarium, §. antecmonia, de pact. P. rubri. res inter alios acta C.
x l. veteres, C. de contra. & commit. stip. l. vna, vt actio. ab hæred. &c. C. l. si necessarijs. §. de vendendo, de pignor. actio. P. Iason, in l. 2. §. item si in facto, in t. notabili, de verb. obli. P.
y l. scripturæ, 4. C. de fid. instrum. c. imputari cod. apud Greg.
z l. vbi repugnantia, 149. de regu. iu. in l. si Titius, de cond. institut. l. si. §. 1. de vulga. P.
a l. si fuerit, de reb. dub. P. l. vlti. de seruit. l. per seruum, §. denique, de vsu & habita. P.
b l. 4. & fi. de fid. instr. P. ca. si ad scripturas, 9. distinct.
c l. si chirographum, de probat. P. §. 1. quibus mod. tolli. oblig.
d l. Iulianus, de diuort. P. l. decem, de ver. oblig. P.

a l. bona fides, de reg. iur. P.
f l. instrumento, 5. l. rationes, 6. l. exemplo, 7. de fide instrument. C. l. fin. de conueni. fis. debito lib. 10. C.
g facit l. non nudis, & l. non epistolis, C. de probat.
h l. plures, de fid. instrum. C.
i l. comparationes, & l. & si contractus, eo. cum auth. quæ ibi sequitur, §. 1. & § si vero, de instru. fid. & caut. Authen si quis, qui pot. in pig. hab. C.
k vt in l. Mennaurus, de nego. gest. P.
l Angel. in l. quidem, §. nummularios, de eden. P. gl. & Alex. in l. publica, depos. l. si quidem, de exceptio. P.
m l. si contra per calumniam, de Episc. & cler. C. l. si filius, ad Macedon. P.
n l. contrahitur, de pign. P. l. in re, de fide instrum.
o vide interp. in l. si quis pecuniam, C. depos. Bald. in l. 2. C. de execut. rei iudica.

de Purgatione vtraque, vulgari, & canonica. Cap. 15.

Lib. 5. Decret. tit. 44. & 45.

1 *Purgatio quid. Diuisio in vulgarem, & canonicam. nu. 2. & seq.*
3 *Purgatio vtraq; pro quo indicatur.*
4 *Purgationis vulgaris forma & species. & seq. 5. 6. 7. 8. 9 & 10.*
11 *Purgationes vulgares sublatæ.*
12 *Dæmonum quædam præstigia.*
13 *Purgationes Idololatrorum, teda, ouo, & sulphure.*
14 *Purgatio iuratoria quomodo fiat: & vbi, nu. 16.*
15 *Compurgatores iuratoriæ purgationis quorsum adhibiti, & quales esse debeant.*
17 *Compurgatorum numerus quantus esse debeat.*
18 *Iuramentum purgatorium in quibus exonerat iurantem.*
19 *Purgatio canonica à quo indicitur. & quando releuat. Eius effectus, absolutio, vel condemnatio nu. 20.*
21 *Sententia criminis & erronea num transeat in rem iudicatam.*
22 *Iuramenti purgatorij necessitas, & rationes.*
Iure diuino receptum. nu. 23.

1 INter † species probationis vel iustificationis vt dicunt, ponitur purgatio, quæ est præsumptionum, indiciorum, vel accusationum non probatarum, perfecta elisio. Vel purgare, est se excusare, & innocentiam suam ostendere: vt in l. is qui reus, de publ. iudic. P. l. fin. de acquiren. rer. dom. P. cum similibus. Sicuti & per torturam diximus elidi indicia, si nihil fassus fuerit qui tormenta passus est. Et videtur esse tortura
2 species purgationis canonicæ. ¶ † Dicimus autem purgationem esse, vel vulgarem, vel canonicam. Vulgaris erat, quæ à vulgo erat inuenta vel seruata: canonica, quæ visa est iuri idonea, & recepta
3 fuit à sacris canonibus. ¶ † Fit purgatio vtraque, pro crimine illato præsumpto verisimiliter, sed non plene probato [a]: quando infamatio graue generat scandalum, quo casu etiã inito tunc purgatio canonica imponitur [b]. Si tamen notorium crimen esset, non esset inducenda purgatio, sed punitio [c]. Late patent crimina quibus quis infamari potest, & de illis quoque purgationis tractatio diffusa est. Sed & de surreptione rescripti fieri poterit [d], & de ciuilib. interdum non plene probatis [e]. Fieri debet purgatio ab eo, qui oneratur aliquo crimine, vel præsumptione, vel diffamatione: si modo non fuerit alias deprehensus in furto, periurio, aut falso testimonio [f]. Adduntur
4 & compurgatores [g]. ¶ † Forma & modus purgationis vulgaris erat multiplex secundum diuersos mores corruptos vulgi, & ideo prohibita [h]. Cuiusmodi quæ fiebat per aquam frigidam, per cõsecratam & benedictam, bibitam [i]. Forsan volebant imitari aquam Zelі, quam Deus statuerat in lege antiqua, Numeror. 5. pro detegenda suspecta de adulterio [k] Fuit & sublatum examen aquæ frigidæ, in Capitularib. Caroli Magni, capitul. fin. cap. 26. Et in legib. Langobard. [l] Sic statuisse Lotharium refertur, [*Examen aquæ frigidæ, quod hactenus faciebant à missis, omnibus modis interdicatur, vt non vlteriùs fiat.*] Fiebat etiam per aquam feruentem, quæ etiam reprobata est [m], de qua purgatione videl. si quis ex leui, de homicid. liber. homin. & lib.
6 1. leg. Langobard. ¶ † Item & alia quæ fiebat per ferrum candens, quando ex tactu non sequebatur adustio [n]. Refert Iacobus Meierus, lib. 5. annalium Flandriæ, Philippum comitem Neoportuensem, anno Domini 1164. edidisse leges nouas, inter quas hæc, [*Si quis vulnus in nocte acceptum alicubi imputauerit, si scabinis dignũ videbitur, ferro candenti, se excusabit accusatus, si aufugerit manum perdet.*] Item, [*Si fur vocatus accusatus fuerit, ferro candenti se excusabit: si culpabilis permanserit, suspendetur: & sic accusans eu ante iuramento deferent, accusatus liber erit.*]
7 ¶ † In Capitularibus Caroli Magni, facta dicitur hæc probatio, ad decem vomeres ignitos [o]. [*De eo qui occidit*, inquit lex, *proximum suum metuens ne in seruitium, seu in seruitutẽ per eum traheretur, si negauerit se illum occidisse, ad nouem vomeres ignitos iudicio*
8 *domini examinandus accedat.*] ¶ † Erat & vulgare examen crucis, quod prohibetur lege Langobardica hac [p]: [*Sancitum est, vt nullus deinceps quamlibet examinationem crucis facere præsumat, ne Christi passio quæ glorificata est, cuiuslibet temeritate contemptui habeatur.*] Vt merito castigandi sunt aniles mores, vt sortilegia, dum furtum indagant, vel per Astrolabij inspectionem. cap. 1. de sortileg. vel per immissionem breuium in aquam frigidam vel benedictam: vel per cribrum & forfices, inuocatis perperam diuis, in quibus vulgus maxime abutitur.
9 ¶ † Refert Gregor. Turonensis [q], speciem aliam purgationis vulgaris, dum scribit Beatũ Britium Episcopum Turonensem, calumnia impetitum à populo, mulierem impregnasse, ad quam cubicularius eius vestimenta deferre solitus erat abluenda, eumq; innocentem: tamen vt satis faceret populo, prunas ardentes pileo imposuisse, easq; ad se proximius amotas ad sepulchrum Sancti Martini, vna cum populo comitãte, illæsis vestibus accessisse & detulisse, dicentem se ita impollutum esse a muliere. Huicque purgationi potius credidisse populum quam præcedenti miraculo, quod certe diuinius. Nam vt idem scribit, cum Britius negaret se scelus commisisse iussit ad se infantem ex ea muliere editum adferri [r], qui cum oblatus fuisset, triginta tantum dierũ existens, adiuratus per Iesum Christum locutus est, non fuisse ex eo
10 genitum. ¶ † Meminit de alia specie purgationis Dionys. Halicarnass. qua Tuscia Vestalis suspecta violatæ pudicitiæ se expurgauit. Ea enim falsis testib. accusata, iussa pro se dicere, petijt Tyberim, Sacerdotum permissu, & prosequente populo hausit aquam cribro vacuo, eamque vsque in forum perlatum effudit ad pedes Pontificum, & liberata est, accusatore nec viuo postea nec mor-
11 tuo cõparente. ¶ † Fiebat & per duellũ purgatio, de quo postea, quæ etiam sublata est [s], vt cæteræ omnes purgationes vulgares, in quibus potius Deus tentaretur & ad iracundiam prouocaretur, quam verum haberetur Innocẽtiæ testimoniũ [t]. Et subrogata vel recepta tãtũ purgatio iuratoria, quæ canonica dicta est. Sicuti enim nec omnia Deus punit in hoc seculo delicta, sed suo iudicio quædam reseruat: sic & non omnia vult ad punitionem vel ad temerariam accusationem reuelare [v]. Et occulta non sunt forisitius seculi, sed Dei solius [x]. Sæpe etiam per fallax hoc iudicium vulgare tentato Deo, ex præsumptionibus innocens damnabatur impie [y]: & dæmones miracula imitabantur & perstringebãt oculos vt vel innocenti illuderent, vel impium liberarent meritis pœnis. Sic enim etiam D. Augustinus, lib. 12. cap. 16.

Ciuitatis

a ca. 1. 3. & ca. quoties, 5. ca. cum in iuuentute, 12. de purga. cano.
b c. inter sollicitudines, 10. eu. c. qualiter, § 1. de accusa.
c c. 4. & c. pen. cã cũ dilectus, de purg. cano.
d c. ex parte, de offi. ordina.
e vt ca. quod ad cõsultationem de sent. & re iudic.
f c. 1 de purg. cano.
g d. c. 1. & fin. eod.
h c. ex tuor. eod.
i c. sententiã, ne cleric vel mona.
k ca. in libro numer. 2 q. 5
l l. vt examen, tit. quali. quis se defend. deb. lib 2. leg. Langob.
m d c. sententiam, ne cler. vel mona ca. omnibus c. cõsuluisti, c. Mõnam, 2. q. 5.
n [illegible] ca. lomb.
o in Capitul. Carol. Mag & ca. legum quæ datæ sunt pro occisis. dimisso c. 5.
p l. sanctum, tit. qua l. quis se defend. deb. lib 2. leg. Langob.
q Greg. Turonens. li. 2. hist. Franc. c. 1.
r Halic. lib. 2. histor. Roma. Liuius, Valer. Max. lib. 8. c. 1.
s c. 1. & 2. de vulgar ca. monomachia, 2. q. 5.
t c. fi. de pur. cano. c. quæstionis, 2. q. 5. c. fi. nulla, 25 q. fin.
v c. fi. omnis, 6. q. 1.
x ca. compescant, 12. dist.
y c. significantibus, de purgat. vulg. P.

12 Ciuitatis Dei. ¶ † Dæmunom præstigijs conceedit factum Tusciæ: nam etiam, vt diximus, postea nec viuus nec mortuus cōparanta accusator. Et quod scribunt Liuius libr. a. de bello Punico, & Ouid. in Fastis, Valer. Maxim. & alij de Q. Claudia Vestali, quæ cum aduerso pudicitiæ tumore laboraret, quod cultus esset studiosior; cum nauis qua mater vt dicebant Idololatræ Deum, vehebatur ea Pessimuote Phrygiæ Romam, hæsisset in Tyberi, nec vi virum boumq; moueri posset, discincta zona & naui illigata, precata est illam Deam falsam, vt si castam se nollet illam sequeretur, nauemq; duxit. Item quod scribunt de Actio Nauio 13 Augure, qui cotem dissecuit nouacula[a]. ¶ † Improbant ista & similia omnia paganica & præstigia Christiani, & expiationes per illa facta: vt expiationes seu purgationes eiusdem idolatriæ quæ fiebant tribus modis, teda, ooo, sulphure[b], neq; probamus eos qui

——cuperent lustrari, si qua darentur.
Sulphura cum tedo[c]? quamuis
Et veniat quæ lustret anus lectumq, locumque,
Deferat & tremula sulphur & ora manu[d].

Hæc itaq; resecta cum sint, & τὰ ἐκ τῶν καθαρσίων, id est, *ona purgationum*, vt ait Lucianus[e], iura- 14 menti sola purgatio remanet[f] ¶ † Eius forma est, vt qui infamatus est de aliquo crimine verisimilibus suspicionibus, iuret super sancta Euangelia Romæ aliquando ad beati Petri corpus[g], se immunem esse ab eo delicto, neq; illud commisisse per se, aut per interpositā personam, si id crimen 15 exigat[h]. ¶ † Accedunt & compurgatores, id est, viri alij qui pariter iurant se credere, quod qui iurauit vere iurauit: & quod secundum suam conscientiā, ille sit immunis ab illato crimine[i]. Compurgatores porro, debent esse honestæ personæ & vicinæ, quæ nouerint viuendi ritum ipsius qui se purgat[k]: honestate in illis cōsiderata vt sint bonæ famæ nec sint pro aliquo crimine condēnati[l]. 16 ¶ † Locus purgationis faciēdæ dicitur is idoneus, vbi infamatio apparet: vt si à populo infametur, coram populo fiat iuramēti purgatio & compurgatio[m]. Si inter clericos tantum, coram illis[n]. Vt ibi moriatur & pereat seu aboleatur fama, vbi pessime oritur dicitur, & tollatur de loco scanda- 17 luio[o]. ¶ † Compurgatorum numerus non est certus, & idē omnibus personis definitus iure. Nam interdum, cum septima manu se purgare iubentur in causa matrimonij soluendi, quæ se à coniugali congressu intactas dicunt[p]. Mandat Lucius tertius summus Pontifex fieri purgationē septima aut quinta manu sicut expedire iudici videbitur[q]. In legibus Ripuarijs tit. 19. de ictu seruorum sex sufficiunt. Innocentius tertius iubet decanum purgare se ab infamia & criminibus illatis nō probatis plene, cum decimaquarta manu id est. cūm quatuordecim compurgatoribus sui ordinis[r]. Concilium Triburiense, nobili addit compurgatores 12[s]. Alibi & plures, vel pauciores inueniuntur necessarij: vt recte in hac quæstione definiamus, ex iudicis arbitrio compurgatorum numerum adhibendum esse: is autem eum determinabit, pro modo infamiæ, & pro grauitate criminis, & habita ratione personarum, & scandali suborti ex diffamatione[t]: vt & duorum compurgatorum 18 numerus interdum sufficiat[u]. ¶ † Sed & solius se purgantis iuramentum purgatorium sufficit interdum, in quibus confessio eius vel negatio exigitur, vt in iuramentu calumniæ explicauimus, illudq; docetur in exemplis l. fina. §. licentia, de iur. deliber. C. l. eos qui, 26. §. fin. de vsur. C. l. præsenti, §. sicubi de ijs qui ad eccles. confug. l. fin. de fide instrum. C. l. fin. §. fin. de bon. autho. iud. possid. C. l. fina. §. sin autem dubitatur, de iure domi. impet. C. l. 4. §. sed si inscio, de eden. P. l. properandum, §. 2. de iudic. C. l. si quis decurio, ad leg. Cornel. de fals. C. l. si de meis, §. fin. de arbit. P. l. 1. §. si quis argentum, depos. l. actione, §. 1. de furt. l. Marcellius, rer. amotat. P. autb. nouo iure, de pœnis iud. qui male iudic. C. Sed & in concilio Guarmaciensi, singularis purgatio seruata, docetur pro deprehendendo furto in monasterio facto, exhibita cōmunione, cum his verbis, *corpus Domini sit tibi hodie ad probationem*[x]. Quę tamen formula sublata fertur, eo quod suspectis nō est danda eucha- 19 ristia[y]. ¶ † Sed non cuiusq; Iudicis est, purgationem infamato statuere, sed tātum eius qui de negotio cognoscit, vel cognoscere debet de quo infamatos: alioquin si ab alio statuatur ea purgatio, non releuat infamatum[z]. Quia non prius peruenitur ad purgationem, quam cognitum sit ab eo qui de criminibus cognoscere potest, an infamatio vel accusatio sufficiat ad condemnationem: nam tunc si sufficiat condemnat, nec opus est alia probatione seu purgatione, vt in notarijs[a], ah vero probata non sit, sed sit verisimilis aut non verisimilis: vt si verisimilis statuat purgationem[b]: si non sit verisimilis, nō statuat[c]. Sed & prius quam quis cogatur purgationem illam solennem facere, vocari debet & examinari de fama, ne inauditus condemnetur aut absens, contra iuris diuini & humani regulas[d]. Sententia quoq; ea de re ferenda[e]. Quæ omnia non possunt fieri nisi ab idoneo Iudice & cōpetente. Alioquin si fiant à non suo, nullus sequetur effectus[f]: nam potest cogi in diffamatione & scādalo vt se purget infamatus[g]; nisi ad superiorem iudicem appellauerit[h]. Præfigit ordinem iudicialem antequam fiat purgatio, gloss. ad cap. 1. ad ver. *suspendatur*, & gloss. ad cap. inter sollicitudines, ad ver. *constitutio*, de purga. ca- 20 no. ¶ † Sequitur autem ea bene statuta purgatione per Iudicē, vt si nolit se purgare, vel si in purgatione defecerit qui iussus est se purgare habeatur pro condemnato & conuicto[i]: quemadmodum is qui de calumnia iurare recusat[k]. Et nolle se sacramēto hoc obstringere purgationis, reatus indicium visum est Victorino. Is enim eum Germaniæ præesset, conatus est domi semotis arbitris, legato suo persuadere, ne se pecunia corrumpi sineret: eumq; illud non impetraret ad tribunal venit, iurauit se nunquam vlla munera accepisse, neq; quoad viueret accepturum. Mox idem præcipit legato, vt simili sacramento se obstringeret, is conditionem recusauit, quare eum abdicari officio iussit, vt scribit Xiphilinus in Commodo. Iurare etiam cogebantur olim lictores oliuatum, neq; oleum, neq; oleas surripuisse, neq; alium quemquam suo dolo malo. Alter enim neq; argentum & mercedem, neque oleum oleasve habebant, vt ait Cato, lib. de re rusti. cap. 144. & 145. Quod si purgatione negauerit se commisisse de quo infamabatur, & innocentiam ostenderit per compurgatores, absoluitur & dimittitur in pace[l]. Explicat autem gl. fin. in cap. ex tuarum, 8. de purgat. canoni. eum qui legitimo modo & coram suo Iudice se purgauit, maxime præsente accusatore, non posse iterum accusari de eodem crimine: sed perinde haberi ac si sententia absolutus fuisset, cum iusiurandum hoc videatur esse decisorium, & maioris authoritatis, quam transactio

a Cic. de diui. lib. 1. Liui. in 5.
b vide Apuleium, de Asino aureo lib. 11.
c Satyrographus, de sulphuris aspersione, Plin. lib. 31.
d Ouid. de remedi.
e Luci. in dia. cnitit. καθαρσίων [illegible]
f ca. si quis, 4. de pur. cano.
g vt 3 habet, & c. Mennam, 2. q. 5.
h ca. quoties, 5 de purgat. can. c. inaudabilem, 11. de frigid. & male.
i d. c. quoties, & c. constitutus, 9. & ca. de cætibus, 13. de purg. cano.
k d. c. constitutus, & c. cum dilecti, 11. & c. si ca. cum P. Manconella, c. quanto, & c. quoniam de præsumpt.
l d. c. constitutus.
m arg. c. 1. de pœ. & ca. ex tuæ, de simonia.
n c. 2. in fi. de purgat. cano. c. qualiter, in 2. §. fi. de accus.
o c. Mennam, 2. q. 5. c. illud, 55. dist. c. de crimine, 15. q. 5. c. postquam, da [illegible] c. si peccauerit, 2. q. 1. c. inter sollicitudines, §. attendentes, de purg. cano. aut. q [illegible] in prouincia, vbi de cri. agi opor.
p c. laudabilem, de frigi. & maleficio.
q c. ex tuarũ, 8. de purga cano. c. illegitime, c. quoties, 2. q. 5.
r c. inter sollicitudines, eod. de purg cano.
s in 1. eod. ca. nobilis, 2 q 5.
t c. ex tuarum, 8. tic. expedire cognoueris gloss. in c. 1 in verb. duodecim, gloss. [illegible] inter sollicitudines, in ver. decimaquarti manu, de pur. ca. in c. omnibus, ca. presbyter, 2. q. 5.
v c. cum in iuuentute, 15. de purga. cano.
x c. sæpe contingit, 2. q. 5.
y c. dilecti, de purg. cano. ca. tribus, de consec. dist. 2.
z c. cum dilectis, 15. in fi. de purg. cano. c. ad audientiā, de consuet. ca. licet, de off. leg. cum simil.
a d. c. cum dilectis, & ca. si quis de gradu, de purg. cano.
b c. euidentiæ, de accus. c. de manifesta, 2. q. 1.
b d. c. si quis de gradu.
c ca. cum in iuuentute, 15. de purg. cano.
d c. Oĩns omnipotent. 2. q. 1. c. de illicita, 24. q. 1. l. inauditum ad leg. Cor. de sica. P. l. absentem, de pœ. cum simi.
e d. c. cum dilectis, circa fin. & ca. cum sit Romana, de appel.
f c. nouit, de iud.
g c. 4. §. fin. & c. 2. & c. nos inter, 6. de pur. cano. c. si mala, 2. q. 1.
h d. c. nos inter, & c. licet, & c. irrefragabili, de offi. ordina.
i d. c. inter sollicitudines, §. quod si forsitan, & c. 2. de purg. cano.
k c. b. §. de iura. cal. aut principales, §. si quis autem, de iureiu. cal. dan.
l ca. ex tuarũ, in fi. & c. in 8. de pur. can.

aut res iudicata [a]. Et saltem idem consequimur per iuramentum, quod per sententiam consequeremur [b]. Item quod popularis actio extinguatur iureiurãdo citra collusionem præstito [c]. Nec de eodem crimine bis quærendum est [d]: nisi noua infamia superuenerit, quæ firmet & probare videatur priorem abolitam iuraměto purgatorio. Nã ex ea causa absolutus, iterũ accusari potest [e], & eidem indici noua purgatio [f]: quemadmodum diximus ex nouis indicijs reperi posse torturam 21 seu quæstionem [g]. ¶ † Et notantur etiam casus repetitionis accusationis, in l. 3. de præuarication. P. in l. si cui, §. ijsdem criminibus, de accusat. P. cap. multi, 2. quæst. 1. Vnde & cautius in Gallia, reus delatus cum per sententiam accusatione liberatur, nũquam absoluitur absolute, sed dicitur amplius esse inquirendum: interim autem relaxari. Semper enim veritati locus esse debet: & errore detecto, & probationib. factis, purgatio quæ habet probationem tantum præsumptam rei veritate elidetur [h]. Et multo magis, si purgatio sit vulgaris, per quam quis absolutus sit vel damnatus: nam ea absolutio non transit in rem iudicatam. Inspicienda namq; causa fundamentalis sententiæ, nempe dubiũ num res esset vel nõ esset, num crimen vel non. Et proinde sublata causa, & dubio certo facto, cessabit sentẽtia & corruet [i]. Neque hic verum est, quod sentẽtia per errorem lata, transeat in rem iudicatam, si nulla appellatione suspẽdatur, quod examinat glo. ad c. 2. de purga. vulga. & in summa ciuatitul. Hostiens. quos vi-22 deto. ¶ † Rationum porro purgationis inductæ vna, vt saltem aliqua via delatum crimen & non probatum plene, possit aliqua certa sententia definiri: quia sententia vel absolutionem, vel condemnationem habere debet [k]. Item 2. vt scandalum quod ea infamia nascitur criminis impositi, aboleatur in bonis & graues saltem [l]. 3. Quod nõ sufficit bonum esse, sed etiam exigatur, potissimum in personis dignioribus, vita quæ alijs scandalo esse non possit, & sit sine suspicione etiam mali [m]. Propter nos conscientia nostra nobis necessaria est, &

—hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, & nulla pallescere culpa.

23 ¶ † Propter alios tamẽ & necessaria bona fama [n]. Quare & necessarium purgatorium iuramẽtum, receptum est lege diuina, vt Deuter. 21. [*Si inuentatur in terra cadauer hominis occisi, & ignoretur reus, seniores & maiores natu egredientur, & iurabunt dicentes, manus nostra non effuderunt sanguinem hunc.*] Extat & alia lex Exod. 22. [*Si quis amico commendauerit pecuniam, aut vas in custodiam, & ab eo qui susceperit, furto ablata fuerint, si inuenitur fur duplicare debet: si latet fur, dominus domus applicabitur ad Deos, & iurabit quod non extenderit manus ad res proximi sui ad perpetrãdam fraudem, &c.*] Sed & quando de conscientia alicuius & periculo animæ quæstio est, iuramento eius creditur: quando in contrarium sunt probationes [o].

a l. 2. & l. 3. §. 1. de iureiur. P.
b l. sed & si. §. si cum de hæreditate, de iureiur. P.
c l. cum qui, § in popularibus, cod.
d l. licet, nautæ caupo. stab. P. ca. de his, de accus. ca. si illic. 21 q. 1.
e c. veniens, de accus. c. admonante, 33. q. 2.
f c. cæterum, de iud. cel ca. qui in inuentute, de pur. canon. c cæterum, de test. cogen. ca. pastoralis, de except. d. c. Meanã, 2. q. 1.
g hoc lib. C. de tor.
h c. significantibus, 2. de purga. vulg.
i c. cum cessante, de appella. l. adigere, §. quamuis, de iur. patr. c. cũ l'animo, 2. q. 1.
k l. 1. de re iud.
l c. pen. de pur. can. c. etc. 14. q. 1. ca. omnibus, 2. q. 5.
m c. 2. de pur. cano. c. nolo, 12. q. 1. & c. nõ sunt, 12. q. 11. ad Roma. 12. & Corinth. 8. c. si mala fama, 2. q. 5.
n d. c. nolo.
o l. fin. §. si de iure delibe. C.

de Duello & Monomachia, seu Singulari certamine. Cap. 16.

1 *Duellum prohibitum.*
2 *Duellum, & duellatores quid olim, & nunc.*
3 *Monomachiæ & duelli species.*
4 *Certamina singularia militaria. & nu. 5.*
6 *Monomachiæ olim quædam ob necessitatem quãdam permissæ & facta.*
7 *Duellum vbi permissum fuit.*
Pro quibus criminibus permissum.
Quis permittere possit. Quæ forma duelli indicendi & pugnandi. Pignus certaminis vt mittatur, quomodo à iudice statuatur.
Certaminis iudex quis esse debeat.
Catadromus duelli quantæ amplitudinis.
Modus & forma veniendi ad duellum & pugnandi. Protestationes pugnaturorum, & iuramentum. De pugna. Post certamen quid statuendum. Effectus. Et per quos duellum fiat. num. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21 & 22.
23 *Duelli permissi finis, probatio occultorum.*
Et ibi rationes eius.
24 *Torneamentorum permissiones, & derogationes.*
25 *Hastiludia an prohibita.*

1 INter † species purgationis vulgatis, duellum seu singulare certamẽ, aut monomachia punitur, in c. 1. de purgati. vulg. quæ etiam ibi prohibita est, & in c. monomachiam, 2. q. 5. ¶ † Duellum tamen antiqui idem quod bel-2 lum dixerunt. Vnde & per duelles hostes, & Bellona duellona dicta, vt author in 6. de lig. Latin. Varro, Plautus [p]. [*Belli domique duellatores optimi.*] pro bellatores. Cicero [q]. [*Nam as atq; ferrum duelli instrumenta*] Liuius [r], [*Quod populum Romanum eo tempore duellum iussisset cum rege Antiocho.*] Caius, perduelles etiam hostes dictos antiquitus fuisse cum Cicerone tradit [s]. Quo nomine nunc patriæ hostes dicuntur proditores, legis maiestatis rei. [*Duellum*, inquit Sex. Pomp. Festus, *bellum videlicet, quod duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur: vnde & perduellis qui pertinaciter retinet bellum.*] Singulare certamen duorum hominum dicitur duellum, & solius cum solo pugna: Græcis μονομαχία. Duellum in purgatione vulgari, erat certamen duorum ad purgationem illati criminis institutum, quo victor purgatus, victus pro conuicto habebatur. Duplex illa pugna erat, equestris & pedestris, talisque formæ & modi, quo conuentum erat inter pugnaturos, vel ab illis qui monomachiæ præerant. ¶ † Erat tamen monomachiæ 3 species alia, quæ non purgationis causa, sed vel virium probandarum & periclitandarum sponte inter aliquos fiebat, vel vt spectaculum præberent populo, ea quibus qui virtutis causa id facerent, non erant infames: vt pugiles in sacris certaminibus, & alij similes. Qui autem vel operas elocabant, vt cum bestijs singulari certamine congrederentur, vel gladiatorio mouere publicum spectaculum sanguine proprio ederent, infames fiebant [t]. Vt & tandem gladiatorum cruenta spectacula sublata fuerunt, tanquam in domestica quiete & in otio ciuili horrenda [u]. ¶ † Fuerunt & 4 aliæ monomachiæ ad ostentationem viriũ & audaciæ introductæ, quibus congredi soliti erant depugnantes, vulgo torneamenta dicta, quorum torneamentorum detestabiles nundinas, ad quas milites ex conducto soliti erant concurrere, improbat & prohibet ius Pontificium, vnde mortes hominum, & pericula animarum sæpe prouenirent [x]. Cũ tamen hasta decertare, leges Romanorum concederẽt [y]. Atq; morientib. in tornea-5 mentis denegatur ecclesiastica sepultura [z]. ¶ † Solitæ

p Plaut. in Capti.
q Cic. 2. de legib.
r Liu. l. 6. Bell. Macedoni.
s l. quos nos hostes, de ver. sig. P. Cic. 1. off.
t l. 1. §. item Senatusconsulto, cum duob. ss. seq. de postul. P. l. athletas, 4. de his qui not. infa. P. l. qua actione, 7. § si quis in colluctatione, ad leg. Aqui. P.
u l. vni. de gladia. lib. 11 C. vide quæ dixi de hoc lib. 39. Syntag. huius c. 1. nu. 23.
x c. 1. de torneam. lib. 5. apud Greg.
y l. solent, §. Senatus, de alea lusu & aleatorib. P.
z ca. 1. de torneam.

lina fieri maxime illæ exercitationes pugnarum, ab onosis militib. in acie, vel in honorem heroum defunctorum. Quemadmodũ colligere licet ex Dictys Cretensis libro 3. de bello Troiano, apud quem refertur in certaminibus propositis ab Achille propter victum & occisum Hectorem, vicisse quadriiugis equis Eumelum: bigis, Diomedem & Menelaum: in sagittãdo, Merionem & Vlyssem: cursu lõgo, Aiacem Oilei & Polipoetem: duplici campo, Machaonem: singulari, Eurypilũ: saltu, Tlepomenũ: disco, Antilochum: cæstibus, Aiacem Telamoniũ: cursu in armis, Diomedem. Proponit & diuersa certamina Phæacũ, Homerus, quæ edi iussit Alcinous in aduentum Vlyssis peregrini, publice, præeunte præcone. ¶ † Fuerunt & monomachiæ veluti ex quadam necessitate antiquorum, ad sopiendas bellorum clades imminentes, & ad controuersias sopiendas. Sic singulari certamine Curiatiorum & Horatiorum direptum bellum inter Romanos & Albanos, victis Curianis, qui nomine Albanorũ causam defendebãt, ab Horatio qui pro Romanis vicit. Lege prius posita, vt victis illis aut vincentib. commilitonibus, victores vel victi haberentur illi, quorum causam defenderent [a]. ¶ Duello quoque Goliæ & Dauidis, illo pro Philistæis, hoc pro Iudæis decertante, bellum maximum solutum est victo Golia per Dauidem, in singulari cum suis conditionibus pacto certamine [b]. Quando etiam Vandali ex patriis regionibus egressi, cum rege Gundarico Gallias vastatis postea ad Hispanias trãsiuissent, & pariter Sueui, id est, Alemani Galleciam apprehendissent, & fuisset inter hos populos orta quæstio, & collegissent vires belli vtrinq;: ne multitudo clade interiret, conuenerũt, vt discrimen duobus pueris bellantibus committeretur. Et ita puero vtrinque in duellum emisso, pars Vandalorum victa succubuit, interfectoque illorum puero, Trasimundus successor regni in locum Gundarici, cessit Hispania cum suis [c].

a Liuius, in 1. Valer. Max. lib. 6. c. 9.
b 1. Reg c. 17. ca. monomachiam, 2. q. 1.
c Grego. Turon. li. 2. histo. Franc. c. 2.

7 ¶ † Videtur tamen hæc monomachia pertinere ad purgationem vulgarem, per quam iuris vel iniuriæ iudicium euentui committitur. Quare & duellum huiusmodi improbatur quoque iura. Et clericum qui sponte duellum obtulerit, vel oblatum susceperit, depoui iubent: siue victor sit, siue victus fuerit [d]: & irregularis fit, ac homicida: si per se siue per campionem, vt dicunt, seu pugilem, pro eo datum, occiderit contendentem & monomachum [e]. Maxime habitus repræhensibilis, quod vel Deum remediis non humanis tentare voluerit [f]. Sed & permittit Deus plerumq; in istis duellis, innocẽtes ab eo quo accusantur crimine, succumbere & necari, propter alia eorum peccata, vt ait c. 1. de purg. vulga. & ita Rhotarius rex. [*Quia incerti sumus*, inquit, *de iudicio Dei, & multos audiuimus per pugnã sine iusta causa suam causam perdere: sed propter consuetudinem gentis nostra Longobardorum, legem impiam vetare non possumus. lib. 1. leg. Longob. tit de monomachiis.*]

8 ¶ † Quibus rationibus etiam mores gentium plures inter Christianos castigantur. Præualuit tamen malitia hominum, vt necessarium aliquando fuerit permittere, legibus Germanorum, Hispanorum, Longobardorum, Gallorum, vt videbis in lib. Belisarii Neritinorum ducis, de singulari certamine. Et in legibus prnsime nominatarum nationũ, in constitutione Philippi regis Gallorum, anni 1306. quam explicat Guido Pap. decis. 617. 618. 619. 620. & seq. vsq; ad 624. Et in tractatu Ioann. de Lignano, de duello.

d c 1. de cleri. pugn. in duello.
e c. 2. eod.
f c. monomachiam, & ca. Menam, 2. q. 5. ca. si nulla vrget necessitas, 23. q. 8. & c. querimur, 22. q. 2.

Quamobrem cum improbi mores vix omnino extrudi potuerint necessarium leges illis aliquas, ne laberentur in peius, pro fræno adiicere. Plurimumq; definita sunt negotia, pro quibus ad certamen singulare prouocare liceret tantum. Atque ea consuetudine Longobardorum, de criminibus obiectis licebit se purgare per pugilem, quem campionem dicunt [g]. Sic mulieri accusatæ de occiso marito per venenum, licebat se purgare vel per iuramentum, vel per puguam seu eundẽ campionẽ [h], q argam i. cuculum vocasset, de eo accusatus poterat vel cõponere, vel per duellum cogebatur probare [i]. Si quis dixisset per vim venditionem prædii facere coactum [k]. Belisarius ait in summa, ex legibus Longobardorum permissum esse bellum ex iusta causa, si rei eius quæ in dubium venit veritas alio modo probari nequit, si insimulatus criminis læsæ maiestatis quis fuerit, & alio modo probare non possit accusator armis cum accusato decernendum est an verum sit crimen: si obiiciatur, quod patrem quis interemit, vel alium durantibus induciis: si alienam vxorem in viri mortem criminatus sit, vel adulteram dixerit, vel adulterium alicui obiiciatur vel crimen furti, vel male possedisse per trigiota annos vel incendium, vel si quis neget pecuniam depositam, vel soluto debito nihil debere. In legibus Alemanorum, & cum his duellum cõmittitur & pro controuersia terræ, tit. 85. & pro dote, ablata repetenda, tit. 77. In Gallia Philippus rex, in prouinciis in quib. consuetudo esset duelli permittendi, noluit permitti, nisi quatuor concurrentibus [l]. Primo, si liqueat crimen esse commissum [m], à quo tamen commissum sit, non liqueret. Secundo, vt maleficium quod obiicitur duelli causa, ex eorum genere sit, quod mortis pœnam habeat [n], ideo excipitur furtum, etiam si pro eo pœna mortis inferatur. Tertio, quod crimen illud proditorie & clam commissum fuerit, & alio modo sufficienter probari nõ possit quam per duellum [o]. Quarto, quod is qui duello prouocatur, & de ipso delicto accusatur, p indicia & verisimiles præsumptiones habeatur suspectus, vt in tortura & in purgationib. paulo ante diximus: alioquin enim si manifestum sit crimen, vt puta q quis aliquem voluntarie & sponte necessario occiderit, tunc nec per duellum, nec alio modo accusabitur, quin capitalem subeat pœnam, §. si quis hominem intra pacem, de pace tenen. in vsibus feud. Ex quib. constat, duellum non temere pro omnibus, nec cõtra omnes sine causæ cognitione, nec ab omnibus concessum fuisse.

g lib. 1. leg. Longob. tit. de malefic. l. si. h l. fi. de cons. mort. lib. 1. le. Longob. vide gl. in § si quis in vet. duelli, de pace tenen. in feud.
i l. 1. de contu. lib. 1. leg. Long.
k l. si quis dixerit, tit. qual. quis se defend. de eod.
l cõst. an. 1306.
m l. 1. §. illud, ad Senat. Sylania. glo. in c. 1. in princ. de pace ten. in lib. feud.
n quod ex facto proposito constabit.
o quia in notoriis & probatis non admittitur purgatio, sed fit condemnatio. c. 2. ca. cum dilectus, de purgatione.

9 ¶ † Duellum ideo nonnisi ab eo qui habet vitæ necisque potestatem, permitti potest: neque priuati, qui sibi indicunt propria authoritate, immunes sunt à crimine læsæ maiestatis, & homicidii pœna si illud cõmiserint in monomachia propria authoritate delata & suscepta. Princeps solus permittit hodie in Gallia. Olim permittebat, causa cognita, Senatus Parisiensis [p]: curia guberoatoris, cum ipso rectore Delphinatus in Delphinatu: Magister militũ Galliæ seu Conestabulus [q]. Et Philippus rex, inhibuit anno 1307. Senatcho Tolosano ne de bello aliquã litem insciperet, & vt loquitur constitutio, *et aliquem processum faceret*. Belisarius lib. de singul. certamine cap 5. pugnandi facultatem duello dare tantum ait, principem liberum nemini subditum, nec sine eius permissu posse fieri. Refert duo exempla, quare Quintius Crispinus miles, cũ eum Badius Campanus

p Masuet. in stylo parlam. tit. de adiornam. § item fallit vbi aliquis aliquem, &c.
q Guido Pap. q. 212.

iniuria lacesseret, vt si vir esset congrederetur, tamdiu cunctatus, donec Imperatorem consuleret. Et Titus Manlius, cum à Gallo prouocaretur, Dictatori ita est alloquutus, iniussu tuo Imperator, extra ordinem non pugnauerim, non si certam victoriam agnouerim: si tu permittis, eto prouocatus. [*Qui sine publica aliqua administratione maleficum furem, sacrilegum, & periurum, vel quemlibet criminosum interfecerit aut trucidauerit, aut membro debilitauerit, velut homicida iudicabitur: tanto acrius, quanto non sibi à Deo concessam potestatem abusiue vsurpare non timuit* [a].] Vt neque vltio permissa sit de eo qui nos inuadit & occidere nititur vindicta: nisi accessisset consensu principis, qui permittit eum ea conditione, si euadere aliter non possum mortis periculum [b]. Et idcirco iudiciorum vigor, iurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi permittere valeat vltionem, etiam si alioquin sit aliquis sceleribus implicitus [c]. Prohibitum etiã generaliter, ne quis sibi ius dicat [d], ne sibi debitum armata manu repetat [e]. Nec vltat homicidij pœnam, qui etiam salutis communis inimicum & hostem, sceleribus inquinatum, necauerit. Cum quod seueritati legum eum subtraxerit, tum quod proprium fortassis inimicum sub huiusmodi vindictæ nomine, consilio atrociore confecerit [f]. Bellum iustum tantum est solum, quod indicitur & permittitur à principe, q habet gladij potestatem [g]. Et armorum vsus, sine Principe capitalis est [h]. Neque ius est rectoribus prouinciarum, vel ducibus exercituum, concedere inter suos milites duellum: quamuis enim gladij ius acceperint à principe, tamen illud limitatum fuit, vt in hostes hoc iure vterentur. Sicuti & miles, ius necandi sed hostem, non regnicolã habet. Et ideo si tanta temeritate & superbia duces vel exercitibus præfecti impellãtur, vt monomachiã permiserint, rei fiunt maiestatis: quia cum in hac causa priuati sint iniussu principis bellum gerere dicuntur, & delectum militum habere, & pro potestate quam non habent principes agunt, quæ

10 capita ad leg. Iuliam maiest. pertinent [i]. ¶ † Forma quæ præscripta est duello habito legitimo, hæc, vt primum pignus detur, certaminis ineundi symbolum, mittitur interdum per fæcialem paludatum, qui Heraldus dicitur, interdum & ad prouocatum literæ inducentes monomachiam,

11 quas vocãt *lettres de deffies au combat*. Interdum pro pignore chirotheca sanguinulenta sæpe vt ait Belissarius lib. præd. c. 2. Et citatur in ius coram principe, vel coram eo qui potestatem habet permittendi duellum, ad duello determinandam diem, horam, & locum. Estque ea vocatio vadimonium, cuius die dicta sistere debebit vocatus reus & actor. Et cogitur vocatus velit nolit, respondere: data tamen dilatione prætextu absentiæ amicorum, vt Aufretius scripsit se vidisse iudicari per Senatum Parisiensem [k]. Hic tamen sciendum est, dictum fuisse per curiam supremam Parisiorum, anno 1386. pignora, quæ in placito vocantur vadia, plura proiici non posse, ne ab alio quam ab eo qui prouocat ad duellum: alioquin si id fieret impune posse aliquem detrectare duellum [l]. Alioque placito cautum, ne liceret à curia, pendente controuersia duelli, abire, sine permissione eiusdem curiæ [m]. In curia agitatur, num iusta sit pugnæ causa, num dubia vel certa [n], num debeat permitti, num accipere pignus prouocatus recte recusauerit, num crimen illatum alio modo probari possit, quam duello. Nam hæc est causa finalis duelli probatio. Sicque coram rege vel curia olim dicebant monomachiam, indicentes talem reum commisisse tale crimen, in tali loco, tali hora, proditorie vel clam: & tamen se illud probare plene nõ posse nec aliter quam proprio corpore pugnando: vel per se vel per pugilem, quem vocabant aduocatum, vel campionem. Sed & discutitur in hoc iudicio, num iniuria quam sibi irrogatam dicit prouocans, verbalis sit, an facti: nam pro verbali verbis repulsa, non fit pugna, vt si pro verbis, tu es fur, alius dicat, tu

12 mentiris [o]. ¶ † Si vocatus ad causam hanc discutiendam non aderit die illi dicta, tanquam in contumacem & confessum de crimino quo interpellatur, fertur sententia. Et secundum Belissar. cap. 2. poterit prouocans Imaginem renuentis & detrectantis, per loca publica ad eius ignominiam constituere, vt venire cogatur: etsi adhuc contempserit, infamiæ nota dignus sit. Apud Moscouitas seu Rutbenos, purgatio criminum post accusationem delatam ex consuetudine, duellum etiam est, si velit accusatus postquam in ius vocatus est per *Nedelnisse*, id est, per apparitorem, & causa fuerit audita, testesque producti

13 contra eum [p]. ¶ † Postquam autem reus prouocatus venerit, potest in iudicio coram Principe vel curia, vel alio idoneo, de sua innocentia verba facere, & modeste saluo honore Iudicis, negare, & asserere falso se fuisse ab aduersario insinuatum, & eum mentitum esse: & tunc potest vel recusare pignus iustis rationibus, vel docere quod recte non sit proiectum, vel quod plures male proiecerint, vel quod crimen duello non subijciatur, vel nulla sunt indicia aduersus eum, vel non constet delictum commissum, vel similia quædam. Aut si velit pignus accipere, dicet saluo honore curiæ mentitum aduersarium, idque se probaturum, cum auxilio Beatæ virginis Mariæ, & Beati Georgij militis, certamine singulari, vel proprio corpore, vel pugile quem exhibet suo periculo & sumptibus obligatione proprij corporis: & ita se pignus capere, cum reseruatione consilij, & cum arbitrorum electione. Et tunc vtrinque auditis contendentibus per se vel per aduocatos, iudex statuit se adhibito iudicio & consilio iudicaturum, num quæstio pugna decidenda sit, iubetque ea de causa venire certa die litigantes. ¶ † Subinde die statuta: fertur sententia, ea qua si pugna indicitur, constituitur locus, dies, & hora, quibus interesse pugnaturi debent. Delegatur à principe iudex qui certamini præsit, qui refelli non possit à prouocante, iuris militaris peritissimus: & si agatur de crimine læsæ maiestatis eligendus qui præsit prouinciæ, & de criminibus cognoscere possit: si militibus singulari certamine sit decertandum, dux exercitus cui dominij iure non sit subditus prouocatus [q]. Prouocatus iudicem, dummodo non suspectum aduersario, locum & arma solet eligere, solum commune, & tempus

14 vtrique. ¶ † Locus, seu arena, aut catadromus, concluditur palis & limitibus, & vt vocant *barriers, ou lisses*. Monomachiæ locus habere debet, vt ait Claudius la Sale [r], in longitudinem, centum viginti passus: in latitudinem, octoginta, in catadromo fiunt duo tentoria. Tentorium, quod à dextris principis vel certaminis præsidentis est, deputatur prouocanti: quod à sinistris, prouocato. Et in quolibet tentorio, habet pugnaturus suum mantile, panẽ & œnophorũ, quæ egressuris ad pugnam

a Idem c. quicunque. 23. q. 8. c. 2. & c. significantibus, de homic.

b l. 2. ibi vestis igitur permittimus vltionem, quan. lic. vnic. sine iud. se vindic. C. l. securitatem, §. pen. & l. itaque, ad leg. Aquil. P. l. 2. C. ad l. Cor. de sica. l. vt vim, de iust. & iure.

c l. nullus, 13. C. de Iudæ.

d l. 1. ne quis in sua cau. iud. C. l. 1. quod legu. P. l. pen. quæ in fraud. cred.

f cum simil. l. qui iurisdictioni, de iurisd. om. iud. P.

e in l. negiten. de action. C.

f l. si. C de malef. & mathe.

g c. quid culpatur, 23. q. 1. c. iustũ, 23. q. 2. c. igitur, c. omni & c. seq. 23. q. 8.

h l. 1. vt armorum vsus &c. lib. 11. C. tit. de armis in Auth. l. 1. ad leg. Iul. de vi pub. P.

i l. 3. ad leg. Iul. maie. P.

k Aufret in styl. parla. tit. de adiornamẽ. in cau. appell. §. item fallit vbi aliquis, aliquem inuentã Parisiis.

l scribit Ioan. Gallus, in quæstio. decisis per arresta parlamẽti. q. 72.

m Io. Gallus. præd. loco q. 271.

n Belissar. lib. de singul. certa. c. 12.

o Idem d. lib. c. 14.

p Sigis. Liber baro, in commentar. rer. Moscouita.

q Belissar. dicto lib. c. 4. & 5.

r la Sale, in lib. de Duello.

ad pugnam offeruntur: potest & quilibet secum edulia deferre, quæ vnius diei victui sufficiant.

15 ¶ † Die & hora adueniente pugnæ statæ debent ad catadromum venire armati illis armis quibus pugnare conuentū est: à domo olim non licebat etiam per alium arma quā per se deferre, dispensauit tamen Philippus rex, vt alio præeunte possent per illum deferre. Iussit tamen optimus & Christianissimus rex, vt egredientes domo armati, & singulis fere passibus se salutifero signo crucis præmunirent, & vexilla deferrent, vel præferri iuberent, quibus diuorum, aut crucifixi essent appictæ imagines: non alia de causa, vt opinor, quam vt Christianos se esse cogitarent, & ad mortem se pergere: vtque se appararent eidem si opus esset. In catadromo, die certaminis, præco paludatus seu fæcialis, armorum heraldus prodit in catadromum, & silentio impetrato per triplicem vocem Gallis consuetā, *or oyez, or oyez, or oyez*, refert nomine Regis alta voce, diem illam esse statam certamini tali, ad probandum corpore & pugna intentionem suam, postea recta via in catadromi duas portas veniens, & prouocantem & reum vocat iussus à Principe, vel à præfecto Iudice. Dehinc vocati ingrediuntur catadromū,

16 & se Principi sistunt & offerunt. ¶ † Adest præfectus catadromi, quem vocant *Mareschal du camp*. & præco interim nomine Regis alta voce leges dicit adstantibus qui certamen visuri aduenerunt, præfato silentio prædicto more, *or oyez*, ne quis nobilium vel aliorum arma ferat, non enses, non pugiones; exceptis custodibus catadromi. Secundo, ne quis inibi equum habeat: alioquin si nobilis sit, equo priuetur: si seruilis, aut vilis cōditionis, aure truncetur. Tertio, ne quis ingrediatur intra duos fines catadromi, quos vocāt *les deux lisses*, exceptis ijs qui inibi ordinantur: imminente & indicta id attentantibus pœna mortis. Quarto, iubet omnes in terra consedere, non in scamno, sub pœna abscissionis manus vel pedis, vt facilius pugnantes videantur ab omnibus. Quinto, iubet ne quis eorum qui adsit, tussiat, loquatur, signum faciat, spuat, indicta pœna confiscationis corporis & bonorum. Dum citat præco ad ianuam vtrumque monomachum, num adsit talis: respondet citatus, vel eius aduocatus, adest vocatus & sistit se coram Rege suo, vel superiore principe, vel coram superiore vel Iudice competēte, armatus vt nobilis, paratus ingredi catadromum & pugnam contra talem vocatum, pro hoc vel illo negotio, tanquam aduersus proditorem & infidum, vel talis criminis reum, cuius rei gratia inuocat testem Dominum nostrum Iesum Christum, & beatam virginem eius genitricem Mariam, Diuum Georgium militem, & alios sanctos. Quibus dictis præfectus catadromi, vel magister campi ad Regem vel Iudicem it, relaturus quæ dixit ingressurus catadromum. Iubet autem rex aut Iudex, cum armatum vti est, vel equitem vel peditem admitti: is vero ingressus cum suo consilio Regi sistitur, & vel per seipsum, vel per aduocatum eadem Regi dicit quæ præfecto catadromi,

17 causamq; sui aduentus. ¶ † Protestatur autem qui admissus est ita, & prouocauit ad certamē. Primo, vt possit pugnare eques aut pedes, prout satius ei videbitur: cum armis quæ defert, aut sine his, inuadēdo aut defendendo. Secundo, quod pugnaturus sit cum armis permissis & non vetitis in regno, quibus si vtatur aduersarius illi adimantur, & nulla alia in eorum locum dantur. Tertio, protestatur, vt si aduersarius arma ferret vetitis artibus, aut per maleficium fabricata, aut breuia, aut incantationes dæmonum, quæ postea manifesta fierent, non ideo lædatur, vel minuatur eius bonum nomen, bonave fama, aut ius, sed aduersarius ob ea plectatur. Quarto, vt si contigerit Sole occidente nōdum vulneratum vel victum esse aduersarium, detur ei ex sequenti die tantundem quantum lapsum ex præsenti esset, ad conficiendum integrum diem secundum mores, consuetudinem & constitutiones. Quinto, vt si contingat stata hora aduersarium non comparere, ne posthac audiatur. Earumque protestationum & petitionum petere potest ius sibi dici. Eadem petit & protestatur, eademque formā admissus aduersarius, seu interpellatus qui pignus duelli suscepit. Postea autem recipiunt se in sua tentoria monomachi.

18 ¶ † Et rursus præco secundo vocat in singulas portas catadromi quæ duæ sunt, conuersus, primum prouocantem, qui admissus, pedes armatus quibus vti vult armis, reiecta lorica, comitatus suis consiliarijs & catadromi custodibus, se genibus flexis coram Principe vel Iudice sistit, quem vnus ex latere Principis alloquitur & adiurat, proposita imagine Domini nostri Iesu Christi crucifixi, ne immemor suæ sit salutis, recordeturque imminete æternam damnationem, si calumnietur: Deum illum vt adiuuet precatur, si iure sit pugnaturus: statim præhensis ambabus pugilis manibus, submotis chirotecis, eas ei admouet ad imaginem, verbaque concepta iuramenti quæ ipse sequitur, præit. [*Ego talis, iuro super memoriam passionis domini nostri Iesu Christi, & in fide veri Christiani & sancti baptismatis quā à Deo consecutus sum, me habere vtque vere arbitror, bonam sanctam, iustamque querelam & ius, in pignoris datione facta tali, pro tali quæstione & crimine, contra talem qui falsam & impiam vult defendere causam, prout hodie fidem & probationem corporis mei obiectione, faciam, cum Dei auxilio & beatæ virginis Mariæ, & beati Georgij militis.*] Hocque præstito iuramento, repetet tentorium cum illis qui eum adduxerant. Eoque reducto custodes catadromi in aliud defensoris pergunt tentorium, & eodem modo forma, & iuramento de iniusta defensione deuinctum ducunt ad principem, & reducunt in tentorium. Subinde ambo pugiles à custodibus diuisis, vna ducuntur coram imagine crucifixi & Principe vel Iudice, cuius consiliarius vnus, vel præfectus catadromi, seu magister arenæ, pugilibus geniculatis apprehendit manus, & in vtrumque latus crucifixi admouet, & postea iubet iisdem sibi mutuo dexteras dare & iungere, eosque ita verbis affatur. Tu talis, qui prouocasti ad certamen, & tu talis qui suscepisti: videte, perpendite & contemplamini sacratissimæ passionis Dominicæ memoriā, ex qua periculum animæ corporis imminet ei qui iuramento præstito & præstando peierauerit, considerate sententiā iramq; Dei in eum qui iniusta contendit, & quod Deus opitulatur iustam causam fouentibus, obsistit autem impiam defendentibus: scitote melius satiusque esse incidere in manus hominum, quam in manus Dei: adhuc superest pœnitentiæ locus, resipiscite antequam contendatis iniuste. Visne tu talis qui iurasti antea te iustam causam fouere sacramento idipsum confirmare: tunc qui pignus tulita-

suscepisti, visne iterum idipsum iurare? Hisque dictis, si nolit iurare, & dicti factique pœniteat, relinquuntur arbitrio & misericordiæ Iudicis vel Principis ante pugnam, & reducuntur in tentoria propria. Quod, si velint iurare, iurabunt præeunte consiliario Principis, vel Magistro seu Mareschallo campi in hæc verba: [*Ego talis prouocans, iuro supra veram imaginem Domini nostri Iesu Christi, in fide baptismi quod consequutus sum à Deo, in spe gaudiorum Paradisi, quibus abrenuncio & pœnas damnationis æternæ deligo in animam vitam, & honorem meum, si sciens falle, & ut arbitrer me iustam causam fouere expugnandi talem impium proditorem, aduersarium, quem in conspectu habeo, video, & manu teneo. Huiusce rei gratia, inuoco in verum Iudicem, Deum, beatam virginem Mariam, beatumque Georgium sanctum militem. Quæ vt fideliter exequi possim, per iuramenta præstita iuro, me non deferre nec decreuisse ferre mecum, aut supra equum, verba, lapides, herbas, incantamenta, inuocationes Dæmonum quæ me possint iuuare, aut ei nocere: neque quicquam aliud præter ius meum, equum meum, arma que mea, & cum hoc osculor hanc veram crucem, & tacto.*] Eadem iurat & eodem modo, qui defendere decreuit. Subinde se in pedes erigunt, iubetq; consiliarius vel Magister campi, eos sibi iterum mutuo dextras dare, & prouocantem prouocato dicere.] *Prouoco te talis quem ego dextera teneo per sacramenta quæ præstiti, causa, ob quam ad singulare certamen te prouocaui, vera est: & ideo iuste te prouocaui, & hodierna die te expugnabo: tu contra, iniustam foues causam, iniusteque eam tueri & defendere vis: testesque ea de re appello, Deum, beatam virginem Mariam, & beatum Georgium bonum equitem seu militem.*] Prouocato autem iubet dicere, se præeunte. [*Et ego talis, quem dextera teneo, per sacramenta iam præstita dico causam ob quam me prouocasti falsam esse & iniquam, & proinde me iustam ac rationabilem habere defendendi, teque expugnandi & repellendi hodie aduersum iniustam & falsam obiectionem & criminationem ob quam me interpellasti, cum bene ipse noueris te pessime & impie mentiri: vt in testes, Deum, beatam virginem Mariam, & diuum Georgium bonum equitem inuoco.*] Hisque dictis genua iterum flectunt, & deosculata imagine crucifixi in tentoria redeunt. Has formulas vir in aulicis negotijs expertissimus Claudius de la Sale præscripsit. Belissarius capite sexto, aliud iuramentum per Iudicem vel Principem à pugnaturis exigendum docet. [*Se non ob aliam causam pugnaturos, quam vt veritas illucescat, nec odio, nec alia quam sui honoris tuendi causa, & in defectum probationum.*

19 ¶ † His peractis in medium catadromi venit præco, & iterum nomine regio quemque adstantium iubet suo loco considere, quiete, seve temperare à signis, ne tussiat, ne excreet, ne se moueat. Adsunt pugiles ad pugnam parati, quibus omnibus in suis sedibus se continentibus, iubet iterum præco, vt certamen ineant, verbis ter repetitis, *faictes vos deuoirs, faictes vos deuoirs, faictes vos deuoirs*: quibus dictis ipse se subducit iuxta catadromi palos. Explicatur iuxta cuiusque pugnaturi tentorium interim mantile, œnoforus & panis. Prodit in medium præpositus campi seu Mareschallus, & interrogat pugiles, num parati sint ad certamen, illisque se paratos respondentibus, ille progressus in medium arenæ deferens pignus certaminis, seu chirothecam, alta voce clamet ter, *laissez les aller*, proijcitque pignus in medium certaminis, concurrunt tunc pugiles vel equites vel pedites. Exeunt autem eorum consiliarij vallum seu palos catadromi, finem & exitum pugnæ expectantes: nisi Iudex certaminis aut Princeps permittat vnum aut duos vtrinque adesse catadromo, vt melius certamen obseruent, despiciant, audiant & postulent pro iure suæ partis.

20 ¶ † Certamine inito, quæritur quis pignus lucretur, quod vocant *culter le gage*, aut liberare à pugna. Et dicunt in duobus casibus id accidere: primus, si alter pugnantium fateatur culpam, & se dedit. Secundus, si alter eorum pellatur extra catadromi vallum, vel palos viuus aut mortuus. Nã in hac pugna edicitur, vt ait Bellissarius, cap. 10. ne extra vallum vel septum pugnetur: & extra pugnans pro victo habetur, nisi casu vel sine culpa sua, septa transiliret, puta si forsan equus ferox se subtrahat fræno non obtemperans, quo casu iudicio omnium habito & suffragiis, sine culpa pugilis factum, in pugnam reducitur. Causa interim pugnandi mutanda non est[a]: nec semel victus iterum prouocare potest. Victo vel prostrato, vel adhuc viuente vel mortuo aduersario, eius corpus relinquitur, præfecto catadromi seu mareschalcho campi, vt Iudex vel Princeps de supplicio eius statuat, vel eius misereatur. Victor Principi vel Iudici geniculatus se sistit, quærẽs num debito functus sit officio: quo casu Princeps à certamine eum absoluit, & ille in propria tentoria cum suis & amicis redit. At si victus adhuc viuit, vel mortuus est, prostratus à præconibus palodalis, seu heraldis erigitur, exarmatur, lignis armaturæ ruptis, arma per catadromum sparguntur, & rursus in terram prosternitur, donec Iudex vel Princeps quid de eo factum velit, statuerit. Obsidibus eius victori datis & retentis, donec satisfecerint eidem aduersario, & bona victi fisco addicta fuerint Principis, & si reus vicerit, tutus in posterum ab illato crimine erit, transitque negotium in rem iudicatam, vt neque de eo inquiri postea possit, nec iam inquisita noceant. Si concurrentibus duellantibus cum equis vterque prosternatur eodem mutuoque impetu iudicatur pro defensore: quia actor non probauit[b]. Ex sententia Belissarii[c], videtur potestati victoris absolutæ concessus victus: & ideo ait victorem victo debere imperare honesta, non turpia, obsequendumque victori, sed non vt nobilis iubeatur agrum colere, fodere, pecora custodire, seruile opus agere, nec oportere in eum crudeliter sæuire.

21 ¶ † Et hæc hactenus de forma duelli dicta sunt, nunc admoneo pugnas has fieri debere à personis idoneis tantum, neque duellum permissum, nisi inter personas æqualis fere dignitatis. Et ideo inferior à superiori cui subijcitur, cogi non potest ad pugnam[d]: & fere omnes qui non admittuntur in iudicio, reijciuntur à pugna, turpitudine vitæ notati, infames, desertores exercitus, quæstuariæ mulieri inseruientes, emansores, cauponam exercentes, qui dimicantem in prælio dominum deseruerunt, colonus, villicus, crimine capitali damnatus: deportatus, hæreticus[e]. Et quia pares debent esse commilitones, si ignobilior ad certamen superiorem prouocet, potest nobilior parem loco sui subrogare: non contra, si nobilior ignobiliorẽ prouocet. Nam tunc ignobilior vel oo-

a Belissarius præd. lib. de singu. certam. c. 11.

b idem Belis. lib. sup. c. 19.

c c. 13.

d Belissa. eod. lib c. 7.

e idem. c. 8.

vel nobilior, alium non subrogat. Subrogat prouocatus, si minor sit 25. ann. vel maior sexaginta, mulier quæ adulterij postulatur, si seruus absens 22 fur, accusatur, & si testes sint varij [a]. ¶ † Victo tamen subrogato, victus censetur subrogans [b]. Meminit Belliss. [c] cuiusdam legis Friderici 2. Imperatoris, per quam si prouocatus aliquo eot potis membro ad pugnam destiturus mancusq; sit, eodem & procurator carere debeat, nec vllo modo eo in ipsa pugna vti. Nec si eques sit prouocator, prouocatus vero pedes, vt reo potius quam actori iura fauent [d]. Finis duelli, est probatio occultorum, & purgatio indiciorum. Inde rationes quoq; petuntur, admissam ex causis & præsumptionibus vrgentioribus monomachiam, ne maleficia clam commissa haberent diffugium, & de-23 linquendi tolleretur securitas & occasio. ¶ † Sed & nobiles tantum tribuerunt honestati, gloriæ, & bonæ famæ, vt potius eorum quam vitæ rationem habendam putent: & præstare honeste mori, quam turpiter cum ignominia viuere. Alij etiam facile credunt, Deum veritatem manifestaturum in hoc certamine. Sed certe, vt litis & iudiciorum dicimus exitus esse incertos & dubios eo magis certaminis huius trucem & immanem congressum, aleæque dubiæ rati sunt Christiani, per rationes in vulgari reprobanda purgatione adductas supra capit. 15. Sed eo maxime quod quis tentare Deum videatur, & nimium de sua iustificatione confisus, in mortem spontaneam perueniat, inscius an amore vel odio Dei dignus sit, & num pro alijs peccatis quibus omnes abunde scatemus & constringimur, dignus quoque sit in certamine à Deo relinqui, & eius destitui ope. Recte D. Augustinus lib. 1. de ciuitate Dei, cap. 22. & 23. docet, non esse magnanimi animi, neque Christiani, mortem sibi accelerare. Et vtinam nobiles, quid esset mors, & quid post mortem expectare oporteat animo conciperent & reuoluerent cuius sint discipuli, & cuius nomine Christiani appellantur: certe, vt arbitror, istas deponerent vanas & tumidas iactationes, & sesquipedalia superba & paganica bella, & Dei iudicium potius expectarent, & vindictam ab eodem hostium & malefactorum, vt ipse Dominus noster Iesus Christus, viuendo & moriendo exemplo 24 suo nos docuit. ¶ † Et si milites efferati aut potius feræ, his non acquiescant, Iudices & Reges, quorum munus est salutem Reipubl. curare, has monomachias & gladiatoria ferina spectacula non patientur. Quemadmodum etiam Tridentina Synodus, in sessio. 9. in decretis reformationis generalis, recte statuit, vt quicunque duellum concesserit, excommunicetur. Ex quo concilio reuocata extrauag. Ioan. 22. titul. de torneam. incipiens, *Quam futurorum euentibus*, in extrauag. Ioan. 22. per quam tollebatur sancta constitutio Clemen. 5. qui prohibuerat torneamenta seu decursoria, quæ vocant *Ioustes*, quæ habent monomachiæ periculum. Et melius certe etiam est redire ad hanc constitutionem. Quod & Henrici 2. Regis nostri casus & infœlicissimos euentus do-25 cuit. ¶ † De bastilodijs tamen seu exercitijs, quibus nobiles ad hastam vibrandam instruuntur, & de brauio, cursu, & recta directione certant, vel ad anuli immissionem, vocant *La bague*, vel ad ficti hominis & vmbratilis pugnam, quem vocăt *Quintaine*, nihil reprehendo: ibi enim exercitium sine proposito necandi discrimine, & concursus iustam habet causam.

a de his Belliss. cod. c. p. certat & ic c. n. de. qual. ter quisq; se defen. debeat. II, § leg. Langobar. b idem Belliss. d. c. 9. c c. 1. d l. actuarius, de edi. P. l. fauorabiliores, de reg. iur. P.

de Conclusione Litis.
Cap. 17.

1 *Conclusio in causa quid, num, de substantia iudicij, num. 2.*
3 Forclusion de produire.
4 *Post conclusionem in causa, nihil fieri debet à litigantibus in lite: paucis exceptis, num. 5.*

1 VBi † litigatores satis superque existimant probatam esse suam intentionem, nihil se iudicem morari quominus sententiam dicat, profitetur, & fit conclusio in causa. Conclusum autē dicitur in causa, quando litigantes renonciarunt omnibus allegationibus & exceptionib. facti & iuris [e]. Illud enim significat verbū *Concludere*, videlicet claudere vtrinq; alcam concertationis, ne vlterius progrediatur. Et ideo vnica est, sed 2 ab vtraque parte litigantium facta simul. ¶ † Hæc de omni negotio cōtrouerso fieri debet, ante sententiam Iudicis, vel pro facta haberi: vt inter morosos litigantes & fugientes sæpe Iudex statuit, habere pro renonciato & concluso in causa, nisi fiat certo præscripto termino editio, productio & conclusio. Non enim est de substantia, vt concludatur semper, sed quandocunque vbi negotium instructum videbitur esse Iudici, sentētiam feret [f]. Et ita non est de substantia Iudicij conclusio partium in sommarijs, beneficialibus, & alijs quibusdam: contra, in profanis ordinarijs [g]: nisi in causa denonciationis, vel accusationis, vbi non requiritur renunciatio, & conclusio, vt notat Bald. in l. libellorum, de accusat. P. Vide de hoc Guid. Papæ. decis. 71. Quare vtrunque litigatores, probationes edunt penes actuarium, cum repertorio omnium instrumentorum quibus in causa vtuntur, eorumque productioni alij, concludunt & inter acta producunt conclu-3 siones, quas vocant *leur dire par escript*. ¶ † Interdum Iudex definit tempus, intra quod teneantur litigantes edere quæcunq; voluerint, cum comminatione, post tempus non esse admittendos. Interdum vno solo ex litigantibus edente, is libellum Iudici offert, vt rescripto seu appunctamento, iubeatur aduersario edere intra certum tempus, quod vocant *appoinctement de requeste de forclusion*, de quo responso eiusque significatione, vel intimatione aduersario facta, si liqueat Iudici, nihil moratur sententiā eius, quod aduersarius interpellatus nihil produxerit vel ediderit. Interdum coram actuario vel ex consensu, litigātes conueniunt de tempore peremptorio, intra quod & repertorium faciant & edant, & dicant quæ velint, extra quod non admittūtur ad nouas productiones [h]: nisi forsan ex gratia admittantur per rescriptum ad libellum, ea de re Iudici porre-4 ctū. ¶ † Neq; post conclusionē dantur dilationes vlterius [i], quia finis & effectus eius est, vt negotium in causæ prosequutione finitum esse videatur, & propterea non admittatur mutatio modi agendi [k]: quia per eam vlteriori productione re-5 nonciatur [l]. ¶ † Exceptis casibus, quos explicat Rob. Maranta. parte 6. sui speculi cap. de conclusione: videlicet quod possit allegari post cōclusionem, ius restitutio in integrum per minores & ecclesias impetrata: iuramentū in supplementum proba-

e Innoc. in c. pastoralis, & ibi glo. in ver. conclusum, de cau. poss. & propr. glo. in f quia vero, &c. de testib. in Authen. ad ver. conclusetunt, glo. in c. cum dilectus, de fide instru.
f cle. sæpe §. & quia de vbi Card. 19. quæst. de verb. sig. Io. And. in ad. dino. ad Specul. tit. de renūciat. & conclu. Felin. ad c. cum Ioan. & And. de ea sud.
g glos. in cle. sæpe in verb. cōclusione de verb. sig. Felin. in c. cum dilectis, e. col. vers. quinto scias, de fide instru.
h gl. in c. quoniam cōtra, in ver. conclusiones, de proba. i l. cum à nobis, C. de dilatio.
k ca. pastoralis, de cau. poss. clem. 2. vt lit. pend.
l c. auditis de procur. c. cum dilectus, de fi. instru. ca. de restit. minor. in 6 d. cle. sæpe, de ver. sig.

probationum deferri, dummodo sit petitum ante conclusionem: probatio exhiberi, quæ postea nata est ex confessione aduersarij: possit & probatio per rei euidentiam proponi & per loci aspectum: omnisque probatio alia pro defensione rei in criminalibus allegari. Possint quoque interrogationes, aduersarij fieri post conclusionem, etiam ad instantiam partis[a]. Guido Papæ. generaliter praxim docet, decis. 201. quod renunciatione vel conclusione facta in causa, intellige tamen ante sententiam, potest altera pars litigantium admitti ad producendum literas vel instrumenta, si aliqua ratio euidens moneat iudicem[b]: maxime si instrumenta sint de nouo reperta, quod probatur per iuramentum producentis[c]. Sed & receptum est, quod testis semel examinatus & publicatus, renunciatione & conclusione facta in causa, potest iterum in causa ex officio iudicis examinari[d]. Potest & admittere Iudex, si qua iusta causa ei videbitur, & iuramento à producente recepto quod malitiose non procedat, super eodem articulo post conclusionem, etiam testes examinare[e]. Sed illud vix fit, nisi necessarium videatur Iudici. Neque enim tenetur deferri productioni, vel eam admittere: potissimum si producens clam & inscio aduersario velit edere instrumenta, vt eum supplantet & iudici imponat, vel vt litem differat. Quod si admittat, non absolute admittet instructo negotio, sed cum clausula libello addita, *pour y auoir tel esgard que de raison*, & sine dilatione iudicij. Alioquin enim lites essent immortales, nec finis vllus esset eis, contra quam diligenter & accurate iura statuunt[f].

a vide de his etiam, vltra Mascardum, Anfertum in decis. Capel. Tholo. 174. congerit ferre omnia & plura Nicolaus Antonius Gratius, in additio. ad Vnofirrum introductio. ad aula Rom. admonit, lib. 4. c. 4. nu. 25.

b adde Card. in cle. 1. q. 14. de cau. poss. Specul. in tit. de renunciat. & conclu.

c Bart. in l. admonendi de iureiurand.

d Bart. & glo. in l. repeti, de quæstio. Bar. & Bal. in aut. q. semel, de prob. C. Panor. in c. cū clamor de testib.

e § quia vero multi, de testib. in Auth.

f l. properandum, de iudic. C. c. finem litibus, de dolo & contumacia.

Syntagmatis iuris vniuersi libri quadragesimioctaui Finis.

DE

DE LEGITIMIS PERSONIS INTER QVAS IVDICIA FERVNTVR.

LIBER XLIX.

De foro legitimo constituendo ratione actorum reorum & negotiorum. Cap. 1.

1. *Continuatio, lib. 49. & 48.*
2. *Iudex in actoris & rei persona quid considerabit.*
3. *Actor in iudicio quis dicatur. Et reus item. Num. 4.*
5. *Eorum quis sortitur ratione domicilij, rei, contractus, & loci solutionis faciendæ.*
6. *Arbitraria actio.*
7. *Sigillorum regiorum submissio, & iurisdictio.*
8. *Incarceratio decreta non suspenditur appellatione.*
9. *Delicti forum quod sit legitimum.*
10. *Iurisdictionis suæ terminos iudex excedere non potest.*
11. *Iudices ecclesiastici & temporales separatas habent iurisdictiones ratione rerum, & personarum.*
12. *Clerici de quibus rebus conueniri possunt coram Iudice seculari.*
13. *Pœnæ sanguinis non infliguntur ab ecclesia.*
14. *Milites hospitalarij sancti Ioannis Hierosolymitani, non infligunt pœnas in suis iurisdictionibus.*
15. *Laicus coram iudice ecclesiastico, uec contra clericus coram Laico conueniendus est: nisi reconuentione quis vtatur.*

1 EXplicato ordine iudiciorũ, secundum quem cõtrouersiæ proponendę sunt, & excutiendæ: agendum est de personis, quarum possit esse iudicium. Et quæ legitimam agendi vel defendendi personam habere dicantur, vt postea ad sententiam postremo libro, Deo fauente, & ad eius exequutionem perueniamus. 2 § † Etenim ex persona eorum inter quos controuersia fuerit, & ex genere causæ, iudicium constituendum est [a]. Secundumq; modum, vitam personarum [b], & dignitatem [c], lites ordinari & sopiri debent. Quare personæ actoris & rei, principales iudicij partes, & præcipua membra [d], considerari par est: eorumque negotia quæ agitant, & coram quo egerint. Quare in summa, sed ordine dicendum quis actor reusq; dicatur, quotuplex, de quo quæstio sit, quis agere vel defendere possit. Et num secundum ius coram legitimo Iudice contendatur, an is Iudex suspectus sit: ob quam causam, aliæ pro illis personæ admittantur nempe aduocati procuratores, & similes aliæ. Rationesque eorum omnium erunt singulis attributæ & annexæ. 3 § † Actor in iudiciorum tractatu, is est, qui ad iudiciũ prouocat, id est, qui asserit iudicio aliquid dari, fieri aut solui debere, qui impellit qui compellat alium primum ad iudicem [e]. Et in præiudicialibus actionibus, is actoris partes sustinet, qui proponit intentionem, secundum id quod intendit [f]. Agere etiam is videtur, qui exceptione vtitur. Nam reus in exceptione, actor est [g]: quia probare tenetur quod intendit excipiendo [h]: nisi negatiua sit puta, cuius non est per rerum naturam probatio [i]. Alioquin actionis verbo nõ venit exceptio, quia actioni opponitur dum concurrit, & 4 est actionis exclusio [k]. § † Reus relatiuum est ad actorẽ: & est, qui rei incumbit, qui rem defendit in iudicio [l]. *Reos antẽ*, inquit Cic. 4. de Orat. [*appello, non eos modo qui arguũtur, sed omnes quorum de re disceptatur.*] Et rursum, [*Reos appello, quorum res est.*] Defensor quoq; idem est, qui vices easdem gerit [m]. Quare duplici modo actores & rei dicẽtur, in ciuilibus & criminalibus negotijs, actor in ciuilib. dicitur vt plerunq;: sed & in criminalibus accusatores qui accessunt criminis reos [n]: Et rei qui de- 5 fendunt, & accusantur [o]. § † Rei persona in causa deducenda in iudicium consideratur præcipue: quia actor debet sequi forum rei [p]. Forum autem communi iure quis sortitus & conuenitur in personalibus actionibus, vbi domiciliũ habet, & vbi maiorem partem habet bonorũ [q]. Etsi de rei vendicatione agatur, ibi conueniendus est, vbi res sita est [r]. Verum notat singulariter Hostiensis [s]; post Azonem, quod si agatur actione reali, & quis cõueniatur in loco domicilij, ibi cogatur respondere reus. Quod si agatur in loco vbi res est cita extra domicilium, nõ cogatur si nolit ibi respondere, possit tamẽ si velit: & pro eo casu ponderat integram rubricam, [*vbi in rem actio exbi!sri d:btat vel esse queat.*] Alibi itaq; vocatus quam in loco domi- 6 cilij, habet ius reuocandi domum [t]. § † Sed & ratione contractus, eo loci conueniri potest, vbi factus est. Contraxisse autem vel quasi contraxisse videtur, qui aliquid fecit alicubi, ex quo aliqua obligatio oriatur: vt sicubi tutelam vel curam vel negotiũ alicuius tractauerit [u]. Si tamen conuenerit in contractu de loco vbi fides exsoluẽda sit: primũ ibi reus vbi solutio facienda est, conueniri debet; dehinc si ibi non inueniatur, vbicunq; reperietur arbitraria actione [x]. Potest & eligi iurisdictio ab actore alia quam domicilij, & Iudex alius, qui sit tamen negotio idoneus, si reus in contractu obligationis se submiserit omnibus curijs, & sigillis, vt ait constitutio Francisci primi [y]. Receptũ enim est, licere cuiq; se subijcere aut submittere iurisdictioni nõ suæ, & Iudicis inferioris vel æqualis [z], & renunciare proprio foro [a]: si inde præiudicium

a Vlp. in l. 1 §. Iulianus, de li. exhib. P.
b le. de minore. §. tormenta, de quæstio. P. l. non omnes, §. à barbaris, de re milit.
c l Paulus, de iniuria. tuin. & nauf. P.
d le. inter litigantes, & l Iulianum, de iudicib. P.

e l. Paul. [illegible] nib. [illegible] de iu. [illegible] le acts C. de probat.
f l generaliter in præiudicijs, l. 12. de act. P.
g l. 1. de excep. in P.
h leg. In exceptionibus, 19. de probat.
i l 2. cod. P. ea. quoniam contra. eo. ap. Greg.
k l. verbum oportere, §. exclusio, de ver. sign. l. 2. de excep. P. §. 1. cod. ap. Iustin.
l [illegible] fortius, de ver. sig.
m l minor, de [illegible] P.
n l. fi. de accusat. C.
o tot. titul. de cust. reo & exhib. [illegible]
p [illegible] nem, & l. [illegible] tisfom [illegible] hæres absens in princ. & c. fi. de iud. auth. [illegible] bi a, ne al. pro pri C. ex. si clericus, &c. cum sit, de fo. compet. c experientiæ, 11. qu. 1.
q le. hæres absens, de iud. P. l. 2 vbi Senat. vel clari. C. c. si cet, 2. de for. compet.
r [illegible] de for compet. tit. vb. in rem actio. &c. C. tit. vbi de hæred. agi oport. C. tit. vbi de possess. ag. oport. C. tit. de fideicõmiss. C. de le. statutis [illegible] de [illegible]
s Hostiens. in [illegible] tamen [illegible]
t leg. si quis in aliena, de iud. nm. iud. l. 2. §. legatus in cod. de iud.
v Vlp. in l. hæres absens, 19. §. 1. & 3. pro de. Calidia in l. tacerdum 14. §. fin. [illegible] obligationem, de iud. P.
x l. 1. & l. 1 [illegible] de eo quod certo lo. l. 1. C. vbi non [illegible] quis cer. lo. da. promis.
y const. Franc. 1. des iuges presidiaux, artic. 14 & 18.
z l. 1. & 2. & le. receptum. 14. de iudic. l. illud quod §. tempestiuum, ad Treb. [illegible]
a le si quis in conscribendo, de pact. & de epsc. & cler.

7 nō fiat generale alicui ordini vel dignitati[z]. ¶ † In Gallia frequens vsus est harum submissionum in contractibus, pro quorum executione paciscuntur, vt liceat vti sigillis regijs, quæ vel Montispessuli, vel aliorum locorum dicuntur: quibus paratior & promptior fit executio per literas eorum, quas vocant *lettres de rigueur*, quæ conceduntur à præfectis vel subpræfectis sigilli, quos ideo dicere possumus Iudices chartularios, quibus per instrumenta & chartas eorum se voluntarie subijciunt iurisdictioni[b]: vt ita eorum sit voluntaria iurisdictio[c]. Chartularij, quod charta conscribatur: vt & chartularij sunt, qui chartas perscribunt[d]. Sunt autem tantæ efficaciæ literę & mandata parui sigilli, vt vbique sine codicillis cancellariæ, qui dicuntur *pareatis*, executioni demandari possint[e]. ¶ † Potest & debitor extra domicilium, per manus iniectionem imminente fuga, authoritate non sui iudicis contineri, neque hac de causa intercessio admittitur. Sic interpres Alexander ad l. cui iurisdictio, de offi. eius cui mand. est iurisd. [*tene*, inquit, *corde authoritates Doctorum, quia volunt quod nunquam iudicis incompetentia possit opponi, contra capturam ratione suspicionis fugæ*.] Ratio est, quia alioquin incompetens Iudex ratione temporis feriarum, eo tempore & ea ratione, potest enim capere, vt satisdet sisti iudicio[f]. Item creditor in eo casu, priuatus quamuis, præhendere fugientem cum re, proprium debitorem potest[g]. Quod tamen idem Alexander explicat, eum ob rem capi quidem à iudice non suo suspectum de fuga posse, at non retineri, sed remittendum ad Iudicem suum, iudicij causa. Satius enim fuit & melius, Iudicis authoritate præhensionem fieri, quam propria creditoris. Cum & regiæ constitutiones prohibeant præhensiones quæ fiebant hoc modo, vt dicunt, *de se rendre prisonnier corps pour corps*, idque iuxta l. fin. de exhib. reis. C. Et hæc tutior & firmior est via, mandatu Iudicis præhensiones fieri, quod non moratur prouocatio seu appellatio. Nam sine præiudicio eius (maxime si mandatum seu decretum incarcerandi præeunte inquisitione eaque Iudici cognita, emanauerit) executionem legitimam habet, & manus inijci ab apparitoribus possunt, ex constit. Carol. 7. artic. 17. cui consentit Henrici 2. constitutio[h], qua 4. August. 1550. artic. 10. cauetur, vt si quis à iudicibus edictali vadimonio euocetur, quod dicunt adiornerur personaliter, dum intra fines territorij illorum est, vel qui in eo admisit delictum, non audiatur prouocans, nempe vt à pręparatorijs iudicij: sed reijciatur ad eosdem iudices, dictus coram, vel in vinculis causam translationis incōpetentis fori, vel reiectionis Iudicis, idque secundum l. si quis ex aliena, de iurisdict. omn. iudic. P.
9 ¶ † Et quia in delictis obligatio ex re fit, & ex facto nascitur, vt ex furto, rapina, cæde[i]: ibi quoque vocari potest in ius reus, & pœna exigitur, vbi maleficium admissum est[k]. Vel si errones sint, quocunque loco reperiuntur[l]: facti iurisdictionis latrunculatoris[m], aut præpositi marescallo-
10 rum. ¶ † Et hæc omnia intelligi par est, si modo res de quibus contenditur, vel personę qualitas, eius sunt fori coram quo iudicium postulatur. Nam alioquin nemo iudex esse potest vltra iurisdictionem sibi concessam[n], aut vltra limitatam rem[o], vel pręstitutū tempus[p], nec alibi quam vbi locus iuridicundo dictus est[q]. Sic etenim cuique concessa iurisdictio est conseruanda, modo quo data est: ne ordo politiæ turbetur, confusis actionibus humanis[r]. Aliter à non suo Iudice senten-
11 tia lata, vim non habebit[s]. ¶ † Pro rebus ecclesiasticis adiri debet solus iudex ecclesiasticus, non secularis: pro temporalibus, secularis[t]. Et si quædam res sint, quę tanquam spirituales & tanquam temporales considerari possint, iudicis spiritua-
12 lis vel temporalis electio erit[v]. ¶ † Sunt & quædam priuilegiata, ob quę possunt rapi in ius ecclesiasticæ personę ad tribunal iudicis laici, quæ enumerat Chassanæus ad rub. *des iustices*, in consuet. Burg. vt si nō vtantur officio clericali, iuxta clem. vni. de vita & hone. cleric. vt & aresto dictum refert Papus, lib. 1. Rhapso. aresto. tit. 6. art. 1. Et si committant delictum Chirurgicam artem exercentes, ibi art. 2. Si inueniantur in habitu laicali & vulgari, varij coloris, eod. art. 3. Si cum stipendio militiæ inseruiant. eod. art. 6. Nam eo ipso fiunt irregulares, nisi restituantur, vel vt dicunt iura, ni-
13 si rehabilitētur per summū Pontificem[x]. ¶ † Plerumque reis ob maleficia imponēdæ pœnæ sunt, quæ non sunt potestatis proprij Iudicis, & ideo ad alium Iudicem reijciendi sunt. Veluti si agatur de pœna sanguinis imponenda, vel mortis temporalis: pro qua ecclesia, quæ non iudicat de hoc gladio temporali[y], remittit reos ad Iudices temporales, prius exauthoratos seu de gradu clerica-
14 li deiectos & depositos[z]. ¶ † Qua ratione Priores seu Commendatarij ordinis militum hospitalis S. Ioan. Hierosolymitani, qui ea religiosorum statu ratione votorum participant, nullo modo, nec eorum iudices intra fines iurisdictionum suarum, si de pœnis capitalibus vel sanguinis statuendis agatur, etiam inter sibi subditos cognoscunt: sed vel reus dimittunt, vel ad seculares curias remittunt puniendos, vt scriptum est, statutis eo-
15 rum militum, titu. 18. c. 5. & 6. ¶ † Iure communi autem, in alijs cautum, ne clericus à laico Iudice, vel laicus ab ecclesiastico iudicetur[a]: nisi forsan reconueniendo quis velit actorem reum facere. Nam tunc reconuentione, Iudex alias incompetens, fit competens[b]. Exceptis criminalibus quęstionibus, in quibus non admittitur reconuentio nec compensatio, si criminaliter intentētur: cum non relatione criminū, sed innocentia reus purgare se debeat[c].

A quibus Agatur, & qui Conueniri possunt. Cap. 2.

1. *Agere qui possint aut prohibeantur.*
2. *Excommunicati à quacunq; litis parte repelli possunt, & cuiusmodi debeat esse excommunicatio.*
3. *Seruus suo nomine, vel alieno quando esse in iudicio potest.*
4. *Magistratus maiores non poterant esse in iudicio.*
5. *Lis eiusdem rei diuidi non debet coram diuersis iudicibus.*
6. *Accusare vel accusari qui possint in criminibus.*
7. *Filiusfamilias quomodo, & pro quibus in iudicio esse possint.*
8. *Vxor pro quibus, quando, & quomodo in iudicio esse possit.*
9. *Lis quomodo inter patrem & filium esse non possit.*
10. *Feriarum tempore an lites, & quæ quiescant.*
11. *Minores quando in iudicio sine curatoribus esse possint, vel non.*
12. *Monachus quomodo in iudicio esse possit.*
13. *Capitulum quando potest, vel non potest esse in iudicio, sine consensu sui Prælati.*

Agere

1 Agere & conueniri possunt omnes, qui non sunt nominatim probibiti in iure. Ideo obiter qui prohibeātur admonendi sumus, cum distinctione: vt quidam in omnibus, & omni tempore, prohibentur: alij non in omnibus, sed in certis: alij, nonnisi tempore quodam: alij, nonnisi de certis & certo modo. De singulis quædam ex-
2 empla proferam. ¶ † Inter illos qui omni tempore, & in omnibus non possunt esse in iudicio, sunt excommunicati, & quandiu tales remanent: quia in quacunque parte litis illis obiici potest illa exceptio & reiiciūtur à iudicio [a]. Ne quisquam eum suæ animæ periculo, & cum illis cōmunicare cōtra interdictū Ecclesiæ cogatur [b]. Verum qui obiicit excommunicationem, eam probare debet, si non appareat excommunicati cōfessione, vel alio modo. Eiusq; probationis causa datur à Iudice dilatio, in qua si non probetur, litem prosequitur: si vero appareat ea causa sibi commissa oriri excōmunicationem, eam soluet: aut si aliunde oriatur, remittet excommunicatum prius absoluendum, ad competenté Iudicem [c]. Interim autem quandiu non probabitur excommunicatio, non reiicietur actor nouo iure, si post exceptionem intra octo dies dilationis non probetur [d]. Accedit text. tit. de excommunicat. non vitand. in pragmatica sanctione & in Concordatis, quo non vitantur excommunicati in sacramentorū administratione & cōmunione: nisi excōmunicetur certa persona, vel certus interdicatur locus, vel ecclesia, &c. & nisi notorie excōmunicatus noteretur. Quod adhuc de maiori non de minori excommunica-
3 tione intelligendū est. ¶ † Siquidem maior non minor repellit à communione & ab agendo [e]. Secundo, seruus nullo modo ea sua persona in iudicio agere vel conueniri potest, ciuili modo [f]: quōniam dominus acquirat actionem & suo facto alija agendi vel defendendi causam [g]: id namque facit nomine alieno, non proprio. Quare si qua iniuria affectus est, non ille, sed dominus eius, etiam eo inuito experitur [h], quanquam ipse ea delictis puniri possit, quia naturalis iuris particeps ea eo obligatur, & obligationē, id est, pœnam, soluere
4 cogitur [i]. ¶ † Tertio, qui erant in maiori magistratu, eoq; temporali, pendente administratione ne-
5 que agere vel defendere poterant [k]. ¶ † Quarto, qui de causa per se alibi introducta, corā alio iudice vult agere, & qui diuidere negotiū satagit, non auditur [l]. Vt si coram vno Iudice de causa possessionis, coram alio vero de eadem causa eiusdemque rei, & contra eandem personā agere velit [m]. Et vbi cœptum est iudicium, ibi finem accipere debet [n]. Quo fit, vt si plures sint qui de vna re contendant, ad eundem iudicem remittantur: veluti
6 si agatur iudicio cōmuni diuidundo [o]. ¶ † Quinto, sunt personæ quę omnino in criminibus accusare aut accusari non possunt, de quibus abunde à nobis dictū est supra lib. 32. istius Syntag. à c. 12. vs-
7 que ad c. 20. ¶ † Qui vero in certis quibusdam negotijs tantum agere vel conueniri possint, ex pluribus exemplis referam pauca. Primum in filijsfamil. qui sine authoritate patris regulariter agere non possunt, & ideo pater in quibus in iudicio esse debent, authoritatem eis præbere cogitur [p]. Verum in certis quibusdam casibus, potest esse [q]: quod explicauimus etiam libr. 11. istius Syntagm. cap. 8. num. 24. & 25. Atque Bartol. in l. fin. §. 1. de ver. bo. obligat. P. addit, filiumfamil. minorem 25. an. litigantem pro re quæ patrem nō tangat, non posse adesse in iudicio sine curatore, quanquam à patre fuerit authoratus. Sufficere tamē, in quantum interest patris, authoritatem eius. Hodie autem in Gallia ex communi praxi, si maior sit filiusfamil. non desideratur authoritas patris, & sine eo in iudicio esse is potest. Quod si minor est, in quibus non interest patris, cum curatore dato litigatur. Si vero intersit patris, & pater deneget præstare authoritatem, cogitur officio Iudicis. Et sic Senatusconsultis decisum refert Papo, libr. 7.
8 Rhapsod. aresto. tit. 7. are. 1. ¶ † Secundo, vxor in iudicio esse non potest regulariter per se, sine authoritate mariti, nisi publica negotiatrix sit, vel nisi de crimine agatur [r]. Nos etiam de hoc plura tractauimus in prædicto lib. 11. huius Syntagm. ca. 4. num. 21. & sequent. Docet & latè Chassanæus, quando vxor contrahere & esse in iudicio possit, ad §. 5. *des droicts appartenans à gens mariez.* Notat & Masuerius [s], vxorem in controuersia rerum dotalium vocari debere in iudicium cum authoritate mariti, quod in hoc censeatur esse sub potestate ipsius: vt & in filiosamil. seruandum, si de rebus quæ patri quæruntur agatur. Quod si inquit, pater vel maritus fuerint adiornati, pro authorisandis filio aut vxore, & ad diem assignatam non comparuerint virtute defectus, curia debet filium aut vxorem si compareant, & hoc si petatur, authorisare. Notat & Ioan. Faber, in §. fuerat. col. t. de actionibus. Quod ea consuetudine regni Franciæ, vir & vxor simul pro re dotali immobili agunt: sed omnes actiones competentes vxoribus, competere & viris, de consuetudine, pro quibus & viri soli experiuntur, pro quo facit l. t. §. fi. cum l. seq. de iniur. P. Boerius ad §. 4. de consuetud. de iure personarum, ad ver. *En cas d'excés,* in consuet. Biturig. Et iure ciuili, non potest vxor agere pro dote coram vllo iudice, sed vir contra patrem vel alium promittentem [t], constante matrimonio, & nisi eo soluto [u], vel marito vergente ad inopiam [x], vel si dos illi fuerit legata agere poterit [y]. Cum tamen hodie ea consuetudine, pro dote siue legata siue constituta, ambo coniuges agant. Vide & de his Boer. qu. 328. & Masuetium, in tit. de dote, §. item maritus & non vxor, in pra-
9 xi. ¶ † Item 3. generaliter lis nulla esse potest, inter patrem & filium in potestate constitutum [a]: neque emancipato quoque in patrem, vel liberto in patronum dabitur actio: nisi impetrata venia à prætore, seu iudice [b]. Certisq; in causis tantum, ex quibus agendi datur à iure facultas: veluti si quæstio sit de peculio castrensi, vel quasi [b], de petitione alimentorum [c], aut de alijs quæ ad-
10 fert gloss. in leg. lis nulla, de iudic. P. ¶ † Ratione etiam temporis, actor vel reus in iudicio contentioso non admittuntur, vt si feriæ sacræ & solennes sint, quibus iura edixerunt silere lites [d], & ob tempus etiam aliud feriarum solennium vel repentinarum, secundum ea, quæ à iure in illis nominatim probibita sunt [e]. Exceptis etiam quæ voluntariæ iurisdictionis sunt [f], vel ob necessitatem permittuntur [g], nos plura de ferijs suo loco tradidimus [h]. Imperator Otho, in legibus Langobardicis [i]; prohibuit quæstiones litium agitari in natiuitate Domini, in Epiphania, in statis ieiuniorum diebus, in quadragesimalibus, in paschate, in Ascēsione Domini, in Pentecoste, festis præcipuis & Dominicis. Et Emanuel Comnenus, const. 2. περὶ ἀπράκτων ἡμερῶν [k], de ferijs, tradit dies quosdam esse nefastos omnino & nefastos quodammodo, vt apostolorum, & sanctissimæ vir-

a c. cum inter, ca. à nobis, ca. exceptionem, de excep.
b ca. definim'. 4 q. 1 c. nulli, de sent. excom mun. in c. 21. & 9. Apost.
c in c. pruden-tiam, de off. de lega.
d ca. pia consi. de ratione, de exceptione in Sex.
e c. pen. de sen tent ex[illegible] um. c. Engeltrudā, 3. q. 4.
f l. serum, l. est debitoris, C. de iudic. l. vir est, eod. P. l. nō seruum, C. de rei vendic.
g l. qui à seruo hereditario, de actio. P. l. 3. & l. siue mihi, 15. de stip. seru. P.
h §. seruus autem, de iniur. apud Iustin.
i l. serui ex delictis, de actio. P. c. animi.
k l. pars litera-rum, 48. de iudic. P. l. 1 de in ius voc. C.
l in l. nulli, C. de iudic.
m c. 1. de caus. poss. & proprier. c. 1. de sequest. possess. et. fr. de iudicio.
n l. vbi cœptū, de iudic. P.
o Pompo in l. 3. & Paulus l. 2. de quibus reb. ad eund. iudi. eat. 1 leg. 1 de consort. eiusd. litis. C.
p l. fi. §. necessitate. de bon. quæ lib.
q l. filiusfamilias. de action. P. c. ii. de iudic. in Sex.

r Boer. in § 4. de consuet. status & iuris personarū in consuet. Biturg.
s vide Masuet. titu. de contumacia, §. item & idem est in vxore, & §. sequen.
t le. si pater, & il. si a lie. & alij, soluto matrimo. P.
u l. in rebus, de iure dot. C.
x l. vbi adhuc, de iure dot. C. l. si constante, sol. matri. P.
y l. seruo legato, 71. §. si testator, de lega. 1.
a l. fin. C de in ius voc. l. generaliter, eod. P. le. lis nulla, de iudic. P. l. actiones aduersus patrem, de actio. P.
a l. pen. & fin. de in ius voc. P. §. fin. de per. temer litig. apud Iustin.
b d l. si nulla, de iudic. leg. si quis vxori, 53. §. 2. & 3. & le si dubitetur, 12. §. fin. de fideiuss.
c l. si quis à liberis, de liber. agnosc.
d l omnes iudices, 3. & leg. omnes dies, 7. l. quadraginta, 6. & l. fin. C. de ferijs.
e l. 1. C. de ferijs, l. 1. eod. P. ca. 1. eod. apud Greg.
f l. 2. & l actus, 8. C. eod. l. solet, eo P.
g vt l. prouinciarum, 4. C. eod l. 1. § fin. l. 2. 1 eod P.
h sup libr. 2. istius syntag. c. 16.
i l. 2. tit de fer. lib. 1 leg. Langob.
k. Libr 1 iur orientis in cōst. Comenī Emanuelis.

ginis Mariæ, & alios, quos enumerat, in quibus iudicia exercere non licet. Alios partim feriatos & partim fastos, vt sanctorum quorundam quos ibi enumerat, in quibus quidem manè donec mysteria sacra & diuina facta fuerint, non licet iudicia exercere, postea autem, licet, dummodo actis iudiciorum nominatim inseratur, quo tempore facta fuerint. Vocabant hos dies, vt docuimus in ferijs, intercisos. Item alios esse omnino fastos, in quibus liceret æque omnia negotia ex-

11 pedire. ¶ † Qui vero pro certis & certo modo tantum habent legitimam personam sistendi in iudicio, sicut in primis pupilli & minores, contra quos non recte iudicatur, nisi interuenientibus tutoribus, vel curatoribus, qui pro eis agant vel defendant [a]. Exceptis quibusdam casibus, vt si minor agat de toro suo violato, seu de adulterio, C. ex parte, de restit. spoliato. vbi & glo. alios no-

12 tat casus. ¶ † Monachus iniuria affectus, non agit per se: sed Syndicus monasterij pro illo, vt non tam ipse iniuria, quam ecclesia lædi videatur, nec ipse remittere iniuriam possit, & condemnatio

13 fiat tanquam pro læsa ecclesia [b]. ¶ † Neque capitulum vel monasterium agunt sine consensu sui prælati, quando capitulum & monasterium habent negotia cum prælato coniuncta [c]. Nam quibus alienatio rerum interdicitur, ijsdem & actiones exercere vetitum [d]. Alioqnin vero, si separata sunt bona collegij & prælati, alterum sine altero conueniri & agere potest [e]. Sed nec in alijs monachus sine licentia abbatis agere vel conueniri, vel esse in iudicio potest, sine licentia abbatis [f]: cum licentia aliquando permittitur [g]. Sunt & aliæ qualitates & conditiones personarum, quæ prohibent esse in iudicio, quas non prosequor, ne mittam manum in falcem alienam contra morem meum. Sed videre illas poteris, in libello satis trito Nepotis de monte Albano, qui dicitur Liber fugitiuus, titul. de exceptio. contra reum.

a in leg. 1. & 2. qui legi. perso. stan. in iudic. hab. C. l. clarss. de autho. præsta. C.

b c. parrochianos, de sent. excommunicat. & ibi glo.

c ca. causam, quæ, in 2. de iudic. c. consti. de his quæ fiu. à prælatis sine cons. capituli ca. sine exceptione, 12. q. 2.

d l. ait prætor. de iure delib. P.

e c. edocen. de rescript. vbi gl. hanc quæstionē examinat. & glo. in c. 1. de procu.

f c. monachi à monasterio 16. q. 1.

g c. de prosentium, cod. 16. q. 2.

de Iudicum Reiectione & Subsortitione. Cap. 3.

1 *Suspitio in iudicijs & litigantium & iudicum cauenda.*
2 *Recusare iudicem quid est.*
3 *Suspectus nobis quis dicatur. Suspicionis causa iudicis quæ legitima, numer. 4.5.6.7. 8.9.10.11.12. 13.15. 16. & 17.*
14 *Iudex esse non potest qui aduocatus aduersarij fuit, quando contra.*
18 *Præsidialis curia ex vnius lite reijci potest.*
19 *Recusatio ab ijs quorum interest, tantum proponitur. Quando vero proponatur & forma proponendi. numer. 20. & 21.*
22 *Iudices omnes ex causa recusari possunt.*
23 *Scholasticus in Cancellaria potest recusare doctorem sibi suspectum.*
24 *Recusari an possit tota curia, & consistorium principis.*
25 *Concilium generale recusari non potest.*
26 *Curia parlamenti tota quando, & quomodo recusari possit.*
27 *Recusatio fauorabilior appellatione.*
28 *Recusatio principis à principe impediri non potest.*
29 *Recusationis finis: & rationes. num. 30.*

1 Dictum est corã Iudice idoneo conuento reo, ita demum actoris legitimam esse personam. Illud porro explicandũ nunc superest, idoneum maxime eũ esse: qui suspectus neutri litigantium sit: nam ex ea sola causa quia suspectus [h], reijci debet. Maxima vis est suspicionis in iudicijs, siue de litigantibus, siue de iudice oriatur: sicut de Sylla dixit Plinius [i], constare eum ab Antonio fuisse proscriptũ secundo, nulla alia de

2 causa quã quod antea fuisset proscriptus. ¶ † Recusare Iudicem suspectum, nihil aliud est, quàm causas legitimas legitime adferro, propter quas quis dicat Iudicem cognoscere vel iudicare de contentione seu lite nõ debere [k]. Recusare, idem

3 est ac declinare, reijcere, aut nolle [l]. ¶ † Suspectus porro is nobis dicitur, cui non adhibemus fidem, cui nos omnino committere nolumus, nec committi tuto putamus, arbitramurque eum potius partes aduersarij iniuste quã nostras iuste sequu-

4 turum. ¶ † Suspiciones porro quibus reijciuntur Iudices, non tantum sunt illæ quæ arguunt suspectum tutorem vel debitorem: sed & vltra aliæ, ex odio, & amicitia collectæ & indicatæ. Tutores suspecti redduntur vel maxime ex fide, atque administratione callida & fraudulẽta [m]: debitores, ex facultatibus [n]. Quatuor autem causæ iudicium peruersum & suspectum arguunt [o]. Causæ ex quibus oriuntur suspiciones, de quibus conqueri quis iuste possit, illæ in genere esse possunt, quæ reijciunt à testimoniorum fide testes, paucis exceptis, de quibus gloss. in c. cum R. Canonicus, de offic. delega. & in c. accedens, in ver. *subesse*, vt lite non contest. non procu. ad test. examinatio. vbi & leuiores causæ suspicionis, facilius reijciunt Iudices quam testes: quia plures Iudices facilius habentur, quam testes. Causæ quoque suspicionis referuntur variæ in specie in proxime citatis locis, & à glo. in c. causam quæ, de offic. & pot. iudi. deleg. à Iasone. in l. apertissimi, C. de iudic. à Lanfrancio de Oriano, in sua praxi. & repetitio. cap. quoniam contra, de probatio. ad verb. *recusationes*: ab Hostiense in summa, post finem titu. de offic. deleg. Robertus Marani. parte 6. de ordine iudiciorum à num. 24. vsque 74. adfert 40. Quasdam magis quotidianas referã, cæteras videndas apud

5 prædictos interpretes, prætermittã. ¶ † Ergo primam dicimus causam suspicionis Iudicis esse, si consanguineus alterius aduersarij [p], vsque ad septimum gradum [q]: quia ad illum porrigitur succedendi linea [r], quamuis vltra quartum non extendatur prohibitio nuptiarum [s]. Sic & procurator qui affinitate aduersario iungitur, potest à domino litis tanquam suspectus, amoueri [t]. Hic tamen arbitror mores regionum sequendos, vt discernamus in quotum gradum affinitatis vel pro-

6 ximitatis producatur affectio. ¶ † Secũdo domesticus aut familiaris, si fuerit aduersarius Iudicis: vel cõtra si iudex domesticus vel adoerlasius fuerit aduersarij, recte recusabitur [u]. Omnis domesticus familiaris dici potest [x]. Familiaris à familia dictus, nõ is qui nobiscũ aliquando conuelcitur, sed qui consuetudine pene continua nobiscũ degit, & commẽsalis iudex aduersarij reijcitur ita [y]. Familia namq; à famulis primum dicta: Famulus autem primum dictus Oscis seruus, dehinc appellatio prorogata ad filios & ad amicos quotidianosq; commensales, & eos qui in seruitio nostro sunt, etiam liberos homines [z]: ita qui iurisdictione præest, nec sibi, liberis, vxori, libertis, & quos

h ca. iudex ab apostolica, de offi. dele. in 6.

i Plin. lib. 7. c. 44. facit ca. accusatoribus, 3. q. 5.

k colligitur ex ca. suspicionis, de offic. deleg. & ca. cum speciali, de appell. & c. quia suspectus, 3. q. 5. l. fin. de iudi. C.

l l. recusari, 13. de acq. hered. P. ... ad Treb. P.

m l. sed & si suspectos ... fratr. cod. l. ... de susp. tuto. C. ... spect. ... apud ...

o ca. quatuor, & c. seq. 11. q. 3.

p c. accedens, vt ... non contest. & ...

q ... gloss. l. postremo, de appellat.

... iudex, ... q. 1 cum si... debet, de consang. & affi.

r Vlpi. in l. non affinitate, 22. de procur. P. c. ab ... 3 q. 1.

s ... ca ... c. causam quæ, de offic. deleg. P.

t a ca. 1. §. si qua ... de ... domi. vasal. ... lib. 2. feudo. tit. 5.

u c. accedens, in 2. in ... non cont. &c. apud Grego.

x l. pronuntiatio, 195. §. familiæ, & l. ... 46. §. familiar. de verbor. sig. l. ædiles etiam 25. §. familiæ, de ædilic.

y ... l. quicunque, 10. de re milit. lib. ... C.

z l. ... C. de verb. ... 90.

quos secum habet ius dicere potest [a]. Est & familiaritas, amicitia: vt quando datur licentia Ingrediendi iure familiaritatis fundum alienum [b]. Et quando Callistratus vlteriorem familiaritatem, explicat conuersationem æqualem, vnde contemptus oritur dignitatis [c]: quia amicitia vel æquales facit, vel æquales recipit. Et familiaritatis consuetudo & affectio, veritatem solet impedire [d]: & eo magis firmior amicitia, quo honestioribus familiaritatis quæsita fuit rationibus [e]. Hic ergo affectio inęqualis in alterum ex litigantibus, sanum iudicium non præsumit. Quare si æqualiter & gradu proximitatis, vel affinitatis, vel familiaritatis, Iudici coniungantur omnes litigantes, suspicio cessat [f]. Sic amore inæquali peruerti iudicium intelligi par est, dum amico & propinquo auxilium ferre contendimus [g].

7 ¶ † Si tamen aduocatus vel procurator actoris, vel rei, Iudicis commensalis fuerit, vel familiaris, non ideo iudex vt suspectus reiicitur [h]. Nam & 8 socius socij mei, socius meus non est [i]. ¶ † Subinde neque suspectum dices Iudicem, eo ipso quod in gradu vel affectionis, vel proximitatis, vel affinitatis sit aduersarij, sed tantum si vt suspecti recusetur eius iudicium. Sine recusatione quippe, & in priuatis negotijs, pater filiū, & filius patrem Iudicem habere potest [k], quippe iudicare munus publicum est, & quod omnibus patet [l]. Et volen-9 ti non fit iniuria [m]. ¶ † Sed ex superioribus quoq; constat, & recusari posse iudicem, si aduersarij dominus sit [n]. Et si regulæ quidem antiquæ fœderis clientis & patroni, quo summa deuinciebantur coniunctione, vt alter alterum nisi iuuaret in omnes, esset sacer & deuouendus, vt ait Dion. Halicarn. in 2 [o]. Proculdubio patronus in causa vasalli & clientis, à non cliente recusari iuste poterit. Verum cum iurisdictionem dumini territoriorum exerceant in subditos, beneficio & permissione Regis, non ideo suspectum iudicium quod subditus litiget coram suo iudice & domino, qui clientulæ ius antiquum non habet: nisi contendamus vasallum sub patrono domino, dici veluti domesticum eius: & ita si cum eo non vasallus agar, declinare eum domini aduersarij iurisdictionem posse. Notat enim Auitus Amerpachius, in consuetudinibus Caroli Magni capitularibus, in capitulari Lotharij quod incipit, [*Capitula quæ aliqui ex missis nostris ad nostram notitiam detulerunt,*] cap. 22. vassum a verbo Germanico declinari à *vase* vel *vasse*, id est cognato, & significare domesticum, & admissum in interiorem familiaritatem. A quo tamen dissentire videmr capit. primū, qualiter fidelitatem iurare debeat vasallus, vbi distinguitur inter vasallum simpliciter, & vasallum qui est domino familiaris, diuersaque vtriusque constituitur fidelitatis forma. Ex vtraque tamen remanet suspectum Iudicum fore: cum iurent sibi mutuo fidelitatem, auxilium, & consilium præbituros: in personis & rebus incolume, tutum, honestum, facile, possibile, contra omnem hominem Imperatore & Rege exceptis [p].

10 ¶ † Sunt & tres iudices socij aduersarij vt suspecti recusabiles litiganti, non socio: vt si iudex & aduersarius sint concanonici, vel eiusdem col-11 legij [q]. ¶ † Quarto, si iudex sit oriundus ex eadem patria, cuius est aduersarius, secundū c. accedens, in 2. vt lite non cont. apud Gregor. vt Dauid eade causa visus est Satrapis suspectus in pugna instruēda contra Israelem rogaruntque Agidem regem, vt ei cōmeatum daret & abiret [r]. Et Cic. dicebat, non posse vllam propriorem esse cognitionem quam patriæ [s]. Plura hic de patriæ amore dici possunt, quæ ex locis communibus haurire facile est, sed paruiu apposite forsan: cum mihi non proberur hæc recusationis causa, vt nimium longin-12 qua: ni cum patria & familiaritas coniuncta sit. ¶ † Placet autem quinto loco ea suspicionis occasio, quę causam habet si Iudex sit suffraganeus aduersarij [t]: 13 quia ei imperari potest. ¶ † Vel sexto, si iudex similem causam ei quam aduersarius mouet, habeat [u], verendum enim, ne cum detrimento alterius, suæ causæ præiudicium velit constituere [x], quemadmodū & probe testes reijciuntur, si participes sint negotij, & similem causam habeant [y]. Et Iudex nemo esse potest in causa propria [a]. [*Neque si sua causa ageretur*, vt ait Cic. [a] *testimonium dice-14 ret, & si diceret, non crederetur.*] Item septimo, qui pro aduersario fuit aduocatus, In ea causa Iudex esse non potest sine suspicione [b]: vel si consultor eiusdem fuerit [c], aut solicitator [d]. Octauo, & suspectus est, si curauerit Iudex sibi causam com-15 mitti [e]: qui se ingerit enim, suspectus est [f]. ¶ † Maxime si pars aduersaria eum nominatim dari Iudicem petierit, quod & mali exempli, & ad verecūdiam Iudicis pertinere responsum est à Callistra-16 to [g]. ¶ † Similiter nono, si Iudex in ea causa pro aduersario fuerit fideiussor, vt & tanquam in causa propria Iudex merito reijciatur [h]. Exceptiones enim quæ dantur reo ex parte rei, dantur fide-17 iussoribus [i]. ¶ † Decimo, plane si inimicitiæ præcesserint cum Iudice, recte recusatur ab eo cui inimicus fuit: ne iratus nocere cupiat, vel læsus se vlcisci desideret [k]. Et vt ait Plautus in milite glorioso.

Cum inimico nemo cito in gratiam redit,
Opus est nunc tuto loco.

18 ¶ † Ex constitutione etiam edita Aurelię in comitijs, artic. 52. si quis litiget cum vno ex consiliarijs fori Senatehi, vel præsidialium, recusari potest omnis curia, & causa reiicitur ad proximam 19 aliam sedem Præsidialem. ¶ † Recusatio proponitur tantum à litigantibus, & ab eo cuius interest iudicium fieri vel non fieri [l]: non ab alijs, & est voluntaria etiam istis hæc facultas, vt omitti pos-20 sit. ¶ † Ideo pro formula proponendi recusationem, obseruatum est, vt proponatur ab initio litis, vix enim post contestatam litem exceptio hæc admittitur: nisi post contestationem nupertime causæ suspicionis suboriantur, vel ad notitiam de nouo peruenerint [m]. Regula quippe generalis constituitur, exceptiones dilatorias transferentes iurisdictionem seu declinatorias, initio litis proponi debere: alioquin contestatione facta omissas repeti non posse, nec litigantes pedem referre iudicio posse, cum iam in Iudicem contestatione consensum videatur [n]: dempto casu quo post contestationem cognita recusationis causa fuerit [o], Quare constitutio Caroli 7. statuit, vt qui voluerit proponere tunc causas has recusationis, iuret nuper subortas, vel sibi nunc tantum cognitas [p]. Extat & constitutio Francisci 1. edita de iudiciorum norma & formulis, qua cautum artic. 113. recuperatores siue commissarios & delegatos per curiam, peregre executioni sententias vel aresta demandaturos, posse quidem recusari & reiici, antequam proficiscantur in locum vbi exequi debent. Et idcirco in commissione præsentanda vocantur, quorum interest antequam abeant, dicturi si quam iustam recusationis causam habeant, quam si tunc non propo-

a l. qui iurisdictioni præest, ff. de iurisd. om. iud. P. l. lex Corneliæ, §. de iniur. P.
b in l. qui iure familiaritatis, 41. de acquir. possess.
c le. obseruandum, de offic. præs. P.
d c. accusatores, 3. q. 5.
e Paul. le. lata culpa, 223. de verb. sig.
f Triphon. in l. non solum, §. de vxu, de ritu nupt. P.
g ca. quatuor, & c. seq. 11. q. 3.
h c. 1. de offic. iudic. tit. gene. ca. ex insinuatione, & ibi gl. in ver. aduocatus, de appella.
i l. nam socij, 21. pro soc. P. l. consilij, §. fin. de reg. iur. P. l. Modestin°, de ver. sig. P. ca. legitur, 31. dist.
k l. in priuatis 77. de iudi.
l le. quippe iudicare, 78 eo.
m le. nemo videtur, de regu. iur. l. venditor, de rescin. vend. C. l. cum donatione, C. de mand. cum similib.
n ca. tantum quæ, de offi. deleg. l. 1. si quæ. cum prad. pot. C.
o vide & Gel. de gradu affinium, & quo modo clientes proponantur proximis, lib. 5. c. 13.
p ca. 1. de for. fidelit. & ca. 1. de no. for. fide lic. in vsib. feudo. cap. de forma, 22. q. 5. vide glo. in c. accedens, in 1. lit. vet subesse, vt lite non cont. &c. ap Greg.
q c. cum Reymundus canonicus, de offic. deleg. ca. accusatorem, 3. q. 5.
r 1. Reg. ca. 29.

s Cicer. 1. de Orato.
t ca. accedens, in c. vt lit. non cont. &c.
u ca. cantam quam, in 1. c. 18. de iudic.
x leg. 1. quod quisque iur. P.
y ca. personas, de testib. ca. si testes, § liberi, 4. qu. 3. ca. cum ecclesiasticæ, § de excep.
z le. 1 ne quis in sua cau. iud. C. le. qui iurisdictioni, de iurisd. omn. iud. P.
a Cic. pro Sex. Rosc.
b l. si. de assess. sine C. le. quisquis, C. de postul. gloss. in le. custodias, de aufsc. reo. P. d. postremo, de appellat. l. penult., 17. de iud. om. iud. P.
c Io. Andre. in c. si cōtra vnū, de off. deleg. in 6 d. l. Praetor.
d Rota. decis. 156.
e gl. in c. si cōtra vnū, in addit. de offi. delega. in Sex. in ver. causa legitima. Spec. tit. de recusatio. vers. stā si ipse Aufretius, in dicta. recusa.
f l. nam ad ea, de proc. P.
g Callistra in l. obseruandū, 47. de iud. P.
h Bald. in le. si cui legetur, de leg. 1.
i le. defensiones, 11. C. de except. le. omnes, eod. tit. P. l. quod dictū, de pact. P. cum simil.
k d. c. cū Raymundus canonicus, &c. cum super eo, de offic. delegat. ca. accusatoribus, 3 q. 5.
l c. veniens, de testib. c. cum super, de in iudi. Panorm. in ca. cum super, de offic. deleg.
m le. epetitissimi, C. de non iudic. ca. inter Monasterium, de senten. & re iudi. c. pastoralis de except. l. quidā consulebāt de re iu. P.
n le. nemo, C. de iurisd. om. iud. l. fin. C. de excep. l. sed & si susceperit, de iud. P. ca. inter monasteriū, de sent. & re iudi. c. inducia. §. fi. 1. q. 3.
o le. nō distinguemus, §. cū quidā, de arbi. l. Iulia. de iud.
p constit. Caro. 7. art. 64.

fuerint, non possunt, cum in locum executionis peruenerint, recusare: forsan vel ex eo quod nudus executor non habet iurisdictionem contentiosam, quare si causæ recusationis, cōtrà eos proponantur, de earum veritate vel legitima ratione, pronunciare non possunt, vt notat Aegidius Bordinus in paraphra. ad constitutio. regias anni 1539. art. 10 [a]. ¶ † 21 Debent insuper istæ causæ recusationis edi in scriptis, & libello comprehendi [b], vt cogitate non temere proponantur imminente pœna temere proponenti ex constit. etiam regijs, pro singulis causis temerarijs, in curijs inferioribus 10. libra. turon. in supremis 20. libra. Et ita cogunt vel pœnam luere, vel probare causas propositas, ideo debent decidendarum recusationum causa, Iudices seu arbitros deligere litigantes, intra certum præscriptum à Iudice recusato terminum: vel si non conueniant de illis, Iudex ex officio dat, corā quibus probatio fiat causarum, si illæ manifestæ & omnino notoriæ non sint, & iudex neget [c]. Nam nullum Iudicem sortiri vel subsortiri velle, in reo summæ est diffidentiæ: in accusatore calumniæ argumentum. Omnino certe graue est, Iudicem recusare temere. Et id multis ad damnationem plurimū adiumento fuit, quod Catonem, eum qui postea dictus est Vticensis, Iudicem in causa sua reiecissent: etenim illi innocentes videri non potuerunt, imo satis de se confessi, qui adeo recti, religiosi Iudicis, virique optimi ac integerrimi iudiciū recusassent [d]. Neque hodie recepta est Bartoli gloss. nec aliorum sententia, ad l. apertissimi, C. de iudic. qua statuunt iure ciuili sine causa suspectum dictum Iudicem, recusari posse [e]: sed sequimur ius Pontificium, vt nō prius Iudex esse desinat, quam causæ fuerint suspicionis probatæ [f].

a facit l. ab executore de appel. P.
b l. apertissimi C. de iud. c. secundo requiris, de appel. c. quoniam contra, de prob.
c d. l. apertissimi, C. de iudic. c. cum speciali, iuncta gloss. de appellatio. vide c. legitima, eo in Sex. & c. si contra vos, de offic. deleg. in Sex.
d Plut. in Catone.
e argu. l. quia poterat, 4. ad Trebel. P.
f c. 2. requiris, 41. §. fin. de appellat.

22 ¶ † Recusari possunt omnes cuiuscunque sint generis Iudices, siue ordinarij, siue delegati, siue arbitri delecti, si postea suspicio oriatur: quia omnibus conueniunt rationes, propter quas recusatio indulgetur litigantibus. Imo & contra eum quem sibi quis delegit, si suspectus postea reddatur non aliter: nam eum quem quis impetrauit Iudicem, non potest recusare [g]. Abijt in desuetudinem itaque Authentic. si vero contigerit, de iudic. C. quæ statuebat iudicem ordinarium recusari non posse, sed ei suspecto adiungendū episcopum, & seruatur ius Pontificium, quo delega-23 tus & ordinarius recusari possunt [h]. ¶ † Et iustum etiam putat Antonius Corsetus in singularibus, in ver. suspicio, post Panormitan. in cap. causam quæ, in 2. de iudic. vt in examinatione etiam facienda à collegio & academia vnius scholaris, doctor qui suspectus dicitur scholastico reiiciatur.

g gloss. & ibi Abbas in fine adc. insinuante, de offic. delegat. Paul. Castren. cons. 442. col. pen. 2. vol.
h in. c. cum specialis, & c. secundo requiris, §. fi. de appell.

24 ¶ † Quinimo & totum consistorium & regia ciuitas Principis recusari potest, si caput illius Princeps sit suspectus ratione odij vel aliter [i]. Item & tota synodus recusari [k], collegium, & vniuersitas tota possunt [l], si negotium sit cum eo qui eis possit imperare [m], aut ille suspectus sit, aut si omnes de collegio, de vniuersitate sint suspecti, non aliter. Nam si vnus suspectus sit quamuis primus, qui imperare tamen nō potest omnibus alijs qui possint ei contradicere, is solus reiicitur tantum, non cæteri. Et ita intelligenda est gloss. in ca. 1. ad ver. interrogatus, secundum Felinum ibi, de iudi. apud Gregor. Et ita Synodus Diocesana vel Prouincialis quidem si omnes non sunt suspecti, & si remotis suspectis remaneat numerus iudicio ido-25 neus, recusari non potest. ¶ † De concilio vero generali responsum est in c. de iudi. per interpretes, illud in quo præest summus Pontifex, recusari non posse: quia nec ab eo cōcilio appellari potest, si legitime congregatum sit & definitū. Fieri enim non potest, vt cum ex diuersis mundi partibus plures in nomine Domini, & sine affectu conueniant, suspecti possint censeri omnes: nec ab eo, quemadmodum à Synodo appellatur [n].

i clem. pastoralis, de re iudic.
k vt in c. quod suspectis, 3 q. 5.
l Panorm. in c. licet ex suscepto, num. 4. de for. compet.
m l. 1. si rector prouinc. vel ad eum pertin. C.

26 ¶ † Sic curia Parlamenti non potest vniuerso recusari, si numerus relinquatur Senatorum legitimus, remotis suspectis, qui cognoscere de causa possint controuersa [o]. Renciuntur tamē qui causas suspicionis contra totum parlamentum proponunt cum libellis recusationum, ad Magistros libellorum regios, qui referant Principi, isque statuat in priuato consilio, de his, num legitimæ sint iuxta artic. 38. constit. Aurelianens. Quamuis placuerit in iisdem comitijs, vt ante dixi, artic. 52. singulari iure, vt si lis sit contra vnum cōsiliarium ex Præsidialibus, & si videatur ita aduersario, pos-27 sit is reuocare inde litem, & experiri coram proximiore curia præsidiali alia iuridica. ¶ † Io summa à quibus post eorum sententiam licet prouocare, eosdē licet recusatione reuecere [p]: quinimo & fauorabilior recusatio, vt ea etiam admittatur, vbi appellatio denegatur [q]. Duo sunt hæc præcipua litigantibus contra iudicum improbitatem remedia, appellatio post Iudicium, recusatio ante, quæ præcipua est: eum melius sit ab initio ne vulnus infligatur prospicere, quam post inuolu-28 tam & læsam causam remediū impetrare [r]. ¶ † Vt neque Princeps tollere iure possit recusationis facultatem [s]: cum defensio naturali perinitatur iure [t], quod non est in potestate Principis [u], qui sincere & sancte suum cuique distribuere debet per seipsum, vel curare vt distribuatur.

n Calderi. cons. 6. tit. de appellat. ca. multis, 17. dist.
o Boer. decis. 169 nu. 4.
p c. super eod. de appel.
q gloss. in c. in singulis ad ver. & ap. relatione & fin. monacho
r l. fin. in quib. caus. in int. restit. non est nec.
s gl. & Panor. in c. ad hoc, de relig. vide Luc. de Pen. in l. curialibus, 44. de decu. lib. 10. C.
t l. vt vim, de iustit. & iure, l. 1. §. cum arietes, si quadr. paup. fec. dic.
u l. sententiam, §. qui cum aliter, [illegible] Aquil.

29 ¶ † Finis autem præcipuus recusationum & reiectionum Iudicum, vt lites sine suspicione procedant, & dirimantur sine vlla captione. Et quia periculosum sit coram Iudice suspecto litigare [x]. Satis namque superque alea iudicij per se dura & incerta est, vt opus non sit aliud addi periculum, se discrimini suspecti Iudicis rē cōmittere. Quod coegit Themistoclem dicere, si quis mihi duas vias monstraret, alteram ad tribunal ducētem, alteram ad inferos, multo libentius eam ingrede-30 rer, quæ duceret recta ad infernum [y]. ¶ † Ex quibus duæ subsistunt rationes recusationis admittendæ: prior, quod ea defensionis sit, & defensio naturalis sit, & cuique permissa. Secunda, quia lites sine suspicione procedere debent. Cui adde, quod omnia iudicia aliena esse etiam à suspicione debēt odij, fauoris, timoris. & expectationis præmij [z], quæ solent corrumpere iudicium [a], & violare dictionem veritatis [b]. Accedit 3. quod Iudex suspectus induit quodammodo personā litigantis & aduersarij, & eo ipso quia succedit in locum litigantis, desinit esse Iudex, nec iudicium subsistit: quum persona iudicis absit, & sic duarum personarum vicem non possit agere [c].

x P. Cic. 1 offic. lib. Principio [illegible] generis humani sed. & c. de pœnitentia [illegible] de sponsa & re iu. spadicum.
y l. apertissimi C. de iud. cap. quod suspectis, 3. q. 5. ca. suspicionis, de offi. deleg.
z Alex. lib. 9. var. hist.
a ca. 1 de sent. & re iu. in Sex.
b ca. quatuor, 11. q. 3.
c ca. licet ex quodam, de testib.
d l. ne inter litigantes, & l. Iulianus, 2. de iudic. P.

---

de Procuratoribus ad lites. Cap. 4.

Lib. 3. P. tit. 1. Lib. 2. C. tit. 13. Lib. 1 Decretal. tit. 38. Lib. 1. Sex. tit. 19. Lib. 1. Clem. tit. 10.

1 *Procurator quis sit. & vt differat à negotiorum gestore. num. 2.*

3 Procu-

3 *Procurator ad lites de quibus rebus constituatur, & pro quibus non detur. num. 4.*
5 *Procuratoris munus, num vile.*
6 *Procurator an alium procuratorem dare possit.*
7 *Procuratoris ad lites constituendi formula.*
8 *Mandatum seu procuratio in initio litis fieri debet.*
9 *Contra procuratores, exceptiones quæ.*
10 *Procuratoris varia consideratio ex constitutione & reuocatione.*
11 *Procuratores ad lites qui dari possint, vel non.*
12 *Procurationum constitutiones vel editiones coram quibus actuarijs iudicis edantur.*
13 *Procuratorum constituendorum finis, & rationes.*
14 *Procuratores plures ad litem vnam, an constitui possint.*
15 *Procurator quando non possit cogi agere vel defendere.*
Mutari à cliente: item quando, officium eius quale, & quomodo detur vel debeatur salarium. num. 16. 17. 19. & 20.
18 *Noui procuratoris constitutio quando reuocet præcedentem.*
21 *Procuratoris negligentia quando nocet clienti, emendatur impensis procuratoris.*

1 PRo actoribus & defensoribus, accusatoribus & reis, in quibusdam interueniunt procuratores & aduocati & aliæ personæ, de quibus nunc agendum. Procurator is est, qui aliena negotia mandato domini administrat [a], vel ad negotia, vel ad lites, vel ad vtramque horum causam [b]. In hoc capite tamen non agetur nisi de eo procuratore, qui ad lites consequendas instituitur: de alio namque in titul. mandati præcipue agitur. Si tamen procurator generaliter detur ad negotia, ad agendum datus & defendendum censebi-
2 tur [c]. Differt porro à negotiorum gestore, quod procurator nonnisi cum mandato: negotiorum vero gestor, sine mandato administrat & gerit absentis negotia [d]. Sed & hoc inter procuratorem ad lites, & cognitorem interest: quod cognitor dicatur is, cui sine mandato causam suam agendam præsente iudice, præsens præsenti committit [e]. Extat apud Iulium Paulum, libro primo, selecta sententia. tit. 2. de cognitoribus, seorsum à tit. 3. de procurato. & à tit. 4. mandati. Ioannes tamen Lucius [f], existimat cognitores esse, quos dicimus curiæ procuratores: sicque inter triumuiros Regiæ procurationis, constituit duos causidicos seu aduocatos, & vnum cognitorem, seu procuratorem regium, & subcognitorem [g], *Substitut des gens du Roy.*

3 ¶ † Datur pro his rebus procurator, de quibus ne detur prohibitum non est: de omnibus ciuilibus negotijs agendis & defendendis quibus interesse non possumus vel nolumus [h]. Prohibetur auté ne detur procurator, in actionibus quæ non possunt expediri, nisi præsens fuerit qui agit. Panormitanus in cap. exposuit, de dilation. Item prohibetur in actionibus popularibus, nisi quis priuatim pro damno sibi illato agat, sine populari actione: vt si de via publica agat pro suo damno priuato. Et sic quoque ad promouendam actionem sepulchri violati, is ad quem res pertinet, dabit procuratorem [i]. Atque qui de publico agunt, vt priuatum commodum defendant, causa cognita possunt procuratoré dare [k], quamuis qui populari actione conuenitur, procuratorem dare possit; etsi qui agit [l], non possit [m]. Popularis actio, quæ ius populi tuetur, datur cuique de populo [n]. Ad crimen publicú etiam persequendum, frustra procurator interuenit [o].

4 ¶ † Si etiam crimen criminaliter intentetur: contra, si ciuiliter & pro eo quod interest ciuiliter [p]. Admittuntur tamen pro reis procuratores, in alijs quæ crimen ipsum non respiciunt principaliter. Sic nuntius, qui & procurator est [q], potest pro illis causas legitimas absentiæ, ob quas vadimonio se sistere non possunt, ad iudicem perferre, & excusare absentes [r], dicimus in praxi *Exonner*, à verbo ἐξωμοσία, id est, iureiurando excusare. Et Franciscus Curtius, admitti in criminali causa procuratorem ait, pro allegatione iniustitiæ, nullitatisque banni, quæ seorsum agitantur à delicto principali [s]. Illustres personæ per se quidem in criminibus, in quibus inscriptio exigitur, agere vel defendere debent: sed in alijs, & in iniuriarum causa, possunt procuratorem dare [t]. Venia ætatis non interpretatur etiam per procuratorem [u]. In Gallia tamen cum impetratur curiæ procurator & aduocatus adesse debent. Cæterum nos latius, in quibus & quando pro crimine procurator admittatur, diximus in capit. 24. libr. 32. huius Syntagmatis, vnde poteris alta hauri-
re. Dantur autem procuratores ab illis, qui agere vel defendere possunt, qui nomine suo habent actionem, & eo modo quo agere possunt [x]: nisi prohibeantur [y]. Metimur enim, vt plerumque facultatem agendi in procuratore, ex potestate constituentis. Nam & laicus in rebus spiritualibus interdum dari potest procurator [z]: quamuis is suo nomine spiritualibus non possit se immiscere [a]. Iure ciuili nemo constituere cognitorem vel procuratorem in curia, vbi litigabat cogebatur [b]; at vsus & praxis contrarium statuit, & recepit, vt nemo audiatur in iudicio, quin prius procuratorem seu cognitorem elegerit, & actis de eo fidem inseruerit, per quem agere vel defendere velit, dicimus, *fonder procureur & estire domicille.* Mutus & surdos, per eum modum quo agere possunt, procuratorem dant [c]. Seruus, in quo habet actionem de peculio, non aliter [d]. Et filiusfamilias, quando est ei actio [e], & qui de statu suo litigat [f]. Pupillus vero vel pupilla, adultus adultave, tutore vel curatore interueniente; curatorem dare possunt: tutor vel curator pro lite pupillorum vel adultorum, non dant sine illis, sed
6 tantum actorem constituere dicuntur [g], attamen minor in quo ipse potest sine curatore agere, potest & procuratorem dare: vt in causa matrimonij [h], & in causa spirituali [i], & similibus. Cæterum etsi in alijs dederit, & sententia cum suo procuratore in eius fauorem sit pronunciata, non ideo quod dari non potuit procurator, qui non est electus, inualida erit [k]. Quia minoribus ætas non solet ut damno esse, sed ratione eius habet auxi-
5 lium [l]. ¶ † Neque etiam infamia dantis, vel dati, prohibet procuratorem esse [m]. Existimatunt namque antiqui, procuratoris munus esse vile, potissimum negotiorum, vt neque decurionatui iungi posse rescriptum sit, in l. si quis procurationem, 34. de decurion. libr. 10. C. titul. 31. tanquam infamissima vtilitas. Verum hoc locum habere non potest in curialibus procuratoribus, seu cognitoribus nostris, in quibus & summa fides & probitas exigitur, rerum omniumque peritia, vt etiam statutum fuerit, non prius promouendos ad hoc munus, quin per decenniú frequentes in curia & assidui cum procuratoribus subadiouæ

a leg. 1. de procur. P.
b d. l. 1. de procur. P. Iul. Paulus, libr. 1 sentent. titul. 3. de proc. c. 1.
c c. qui generaliter, de procurat. in Sex. c. 2. eod. Clem.
d l. 1. & tertia mand. P. leg. ex maleficijs, § si quis absentis, de actio. P. § 1. de obliga. quæ ex quasi contr. c. l. pen. & fin. de procurat. & cognito. lib. 2. C. Theod. tit. 12.
f Io. Luc. lib. 4. placit. curiæ titu. 11 plac. 4.
g idd Luc. eo. lib. 12. p. gin. 2.
h Idem eod. plac. 6.
i l. in omnib. C. de procur. c. quis in causis, 7. eo. ap. Greg. k. l. in popularibus, 42. eo P. l. ie non agendum, 45. § qui ita eod. P.
m l. qui popularis actione, 5. de popul. acti. Lib. 47. tit. 23.
n l. 1. eo. l. 1 § hoc interdicto ne quid in loc. pub. P. l. 11 quo id quod. de usuf. om. iud
o ca. veniens, de accusa. l. accusatore desi. sto, 11 § ad crimen. de publ. iud P c. ing. de procu.
p d. c. stir. l. de fide, ad l Cor. de fals. C. tuncl. 1 & 2. de accusa. P.
q le. 1. de procur. P.
r le. Iarnium. § publice. eod. l. panul § fin. de pub. iudic. P l. reos, C. de accusatio. l. tunc conuenis, 15. eod. C.
s Franc. Curt. in conclusio. 29. de testib.
t l. fi. C. de iniur. § sancimus; in authé. vt ab illustribus, &c. de hoc Bald. in tract. vel praxi iudicio. ca. vt admittatur procurator. in mater. criminali; Bar. in l. procuratos cui liberta. de procu. P. Dyn. in regulá potest quis per alium.
u l. 2. de ijs qui veni. ætat. impet. C.
x l. sed si voluit § idem Iulian. de iulur. P.
y l mutus, 43. §. eo quamuis de procur P. c. 1. eod. in Sex.
z ca. 1. de procur. in Sex.
a ca. 2. de iudic.
b glo. suf. 1. vt ab illustri. &c. in Auth.
c Paul. in l. mutus & surdus; 43. de proc. P.
d l. seruú quod que, 33 eod.
e l. filiusfamilias. 8. eod.
f d. le seruum quoque, § tutti vero.
g l. neque tutores, 1 de ped. causa C.
h ca ex parte, de sestatu sp. lii.
i c. fi. de ludo;
k l. non enim minus, 14 de prod. ede C.
l l. 1 qui legitime pers. stan. iud. hab. C. leg. actio. 46 § fi. in fin. de re iudic. P. l. quod fauore, de legi. C.
m § fin. de exceptioni. apud Iustin.

munus procuratorium exercuissent, & per triennium fidelem operam procuratoribus in regesto præcipuo adhibuissent, vt liquet ex constit. Caroli 7. art. 47. & constit. an. 1537. curiæ supremæ Paris. art. 3. & 4. 6 ¶ † Subinde procurator datus in lite, alium in eadem dare non potest, ante litis contestationē [a]: sicuti nec actor ciuitatis, per procuratorem publicum negotium agere potest [b]. Post contestationem vero litis, licet: vt & tutoribus, post litem contestatam [c]. Quia post litem contestatam fiunt litis domini, non antea [d]. In quo & differt procurator ad lites, à dato ad negotia, qui potest quandocunq; alium dare procuratorem [e]. Si tamen datur procurator ad lites cum potestate substituendi, rectè alium pro se procuratore dare poterit [f]: excepta causa matrimonij, in qua, quia arduum est negotiū, non potest sine speciali mandato substituere [g]. Cōstitutione Franc. r. an. 1539. *Sur l'abbreuiation des procés*, cautum est, art. 13. licere quidem, sed suo periculo, procuratoribus curiæ alios substituere in casu absentiæ vel ægritudinis, qui tamen substituti assidui in curia sint, cum quibus gesta rata, perinde habeantur, ac cum substituentibus facta. 7 ¶ † Forma danda procuratorem à Modestino præscribitur, vt in mandato seu procuratione ad lites, nomen constituentis procuratorem & cōstituti describatur. 2. Exprimatur causa commissa in genere vel in specie. 3. Quod mandans seu constituens, polliceatur se ratum & gratum habiturum, quod per procuratorem factum fuerit, eoque nomine obligationem obeat [h]. Neque interest sitne absens vel præsens, cui mandatum sit seu procuratio: dummodo ipse postea ratum habeat [i]. 8 ¶ † Mandatū à procuratore in principio litis requiritur: & antequā pro litigante audiatur, fidem de eo mandato facere debet [k]. Fitq; fides vel productio eius isagogica coram actuario curiæ: & in Parlamēto coram actuario præsentationum, idque maxime vt constet de eius potestate, num generalis vel limitata, vel ad tempus, vel ex die vel ad diem, vel sub conditione [l]. Atque si quis agat sine mandato vel procuratione, reijcitur: exceptis quibusdam personis, quæ sine mandato agere vel defendere possunt pro alijs: vt liberi, parentes, affines, fratres, liberti: qui etiam, si sine mādato egerint, pro ijs quibus egerint in reconuentione defendere cogūtur, cum ex mādato non habeant limitatam potestatem [m]. Et maritus pro rebus vxoris in iudicio prosequendis omnibus, censetur iure procurator: nisi mandatum ab vxore in vna tantum acceperit lite, vel re, per cuius expressionem in alijs adempta procuratio videtur [n]. Coniunctæ personę pro coniunctis etiam personis, sine mandato procuratores iure admittuntur [o]: nisi agatur de his quæ exigunt expressum mandatum [p], vel contra cōiunctam in pari gradu personam, vel contra voluntatem eius cuius se faciūt procuratores [q]. 9 ¶ † Exceptio alioquin, in casibus non priuilegiatis, duplex in genere est: quarum prior illa, quia procurator nō est qui non docet de mandato [r], aut qui non cauet de rato, seu rem ratam dominum habiturum [s]. In qua tamen distinguūt, an de mādato appareat legitimo, quia tunc non tenetur cauere [t]: aut de eo dubitatur, & tunc cauet [v]. Quod si constat euidenter nō habere mandatū, non admittitur etiā cum cautione [x]: nisi is ex numero personarum sit, quæ agere possunt sine mandato, quæ de procuratore actoris dici putantur. In procuratore namq; rei responsum est, nō admitti eum, etiam cum mandato sine satisdatione de iudicato soluendo [y]. In praxi tamen hodie, istæ cautiones non petuntur à procuratoribus, sed sufficit fidem facere de mādato seu procuratione: contra quam excipitur, vel quia facta recte non est, vel quia ab eo qui potestatem non habuit mandādi, vel quia tempus in ea comprehensum lapsum est, vel quia procurator reuocatus est, vel quod negotiū expressum & nouo eget 10 mandato vel procuratione. ¶ † Exempli causa, generalis procurator non cedit speciali, nisi expresse reuocatio fiat generalis, vt notat Panorm. ad cap. final. de consuetud. nec procurator generalis sine speciali mandato transigere potest [a], nec qui totorum bonorum est, vendit sine expressa procuratione [a]. Nec generaliter ad lites præsentes & futuras, vel ad litem certam procurator sine speciali mandato potest obijcere crimen, vt dicunt *qu'il ne soit aduoué*, aut ipse proprio periculo de calumnia tenetur [b]. Sunt alia plura quæ exigunt speciale mandatum, etiam post generale ad litem instituendam: vt lis suspecti administratoris [c], causa de exhibendis liberis, de deferendo vel acceptando iuramento [d]: de compromittendo [e], propositio exceptionis famosæ, de proroganda iurisdictione, vt ait Guid. Pap. sing. 170. & 962. de liberan. debit [f]. de iuramento vel accusatione falsæ scripturæ ab aduersario productæ, vt habetur in stylo magni consilij, articu. 19. pro consensu præstando pro retentione causæ euocatæ, in eodem stylo. Non potest etiam solutionem debiti accipere, nisi & ei illa specialiter cōmittatur [g]: vel nisi sit ei bonorū administratio generalis mandata [h]. Eget etiam speciali mandato, si de euictione suscipienda interpelletur [i], quam vocant practici *Garandie*: & quoque de respondendo positionibus seu propositionibus aduersarij agatur, quę factum clientis respiciant, si post sententiam appellandum sit [k]. Quia si appellans succumbat, puniri potest ab executore, vel ab eo qui de prouocatione cognoscit [l]. Et ita in hoc casu, & generaliter in omnibus in præiudicium domini procurator sine mandato speciali, ea nō potest agere, per quæ pœnam dominus incurrere potest [m]. Et proinde aduersarius in his exceptionem hanc, procuratori volenti agere sine speciali mandato, obijcere potest, quod sufficientem non habeat procurationem. Et procurator quoque si velit à defensione se eximere, contra vigentem aduersarium potest effugere aleam iudicij, quod de eo non habeat mandatum, & si velit conueniat dominum. Verum à defensione se iuste procurator non surripit cum mandatum habet, dicendo se nihil habere quod dicat. Nam & vetitum est, edere mandata penes actuariū, vel se inscribere nomine Procuratoris pro aliquo, prius quā à domino cum mādato quoque memoralia ad instructionem causæ receperit, idque constitutione Caroli 7. artic. 43. 11 ¶ † Alia exceptio contra procuratores est, vt quāuis dati sint, tamen ipsi dari nō possint, id est, fungi hoc munere non possint [n], quæ etiam omissa si competebat in initio litis, non potest repeti vel proponi postea. Sicuti nec præcedens, quod non sit datus procurator [o]. Possunt autē omnes procuratores esse ad lites iure scripto, qui speciali nomine non vetantur, quia edictum de procuratoribus prohibitorium est [p]. Prohibentur itaq; potentiores patrociniū litigantibus præstare in necem vel oppressionem aduersarij [q]: quia potentioribus pares esse non possumus [r]. Et ita fisco & Reip. prohibitum est, patrocinium in lite priuato præstare.

a l. quod quis sibi, 8. C. de procur.
b l. nec ciuitatis actor, 74. eod. P.
c l. neque tutores, 11. §. fin. C. eod. Vlpia. in l. in causæ, 17. §. cæterum, eod. in Sex.
d l. nulla dubitatio, 23. & l. procuratoribus, 22. de procura. C. l. 1. de proc. & cognit. libr. 2. C. Theod. titu. 12.
e ca. 1. §. fin. de proc. in Sex.
f c. 3. §. 1. & c. 1. eod.
g c. fi. eod.
h l. si procuratorem, 65. de procur. P.
i l. 1. §. fin. cum d. ll. seq. eod.
k c. 2. eod.
l vt fieri posse notat, l. 2. 3. & 4. de proc. P.
m l. sed & hæ personæ, 35. l. seruum, §. fin. eod.
n l. maritus, C. de proc.
o d. leg. sed & hæ, quæ dicantur coniunctæ personæ. In canonibus, de rescript.
p glo. in l. exigendi, de procur. C.
q leg. Pomponius, 40. §. in his, & ibi gloss. de procu.
r l. si fideiussorum, 29. §. quædam, mand. P.
s l. nō solum, 33. §. qui alieno, de procur. vide ibi glo.
t l. si procuratorem, de procur. P.
v l. 1. C. de satisd. leg. si is à quo, §. si procurator, vt in poss. leg. P.
x d. §. qui alieno. l. non solu. & l. 1. C. de procurat.
y l. §. pupillis, §. fi. de negot. gest. P.
y §. pen. de satisd. apud Iust. vide gloss. in d. §. qui alieno l. non solum, ad ver. non debet.
a l. transactionem, C. de trāsact. l. mandato, de Procu. P.
a l. procurator totorum bonorum, eod.
b Rom. consil. 414.
c l. non solum, §. fi. de proc.
d le. insurandum, de iureiur.
e Guid. Pap. consil. 11. c. per tuas, de arbit.
f l. 3 de comp. P.
g le. vero procuratori de solution.
h d. l. vero procuratori, & le. [illegible] iure, & le. qui hominem, §. si Titium, eo. argu. l. procurator cui [illegible], & l. mandato, de procuratore.
i Aufret. in stylo parla. s. item si garandum, [illegible] de [illegible].
k doci. capell. Thol. 472. decis. G[illegible] Pap. 418. c. per postulat. c. non, de appel.
l in quot. appellation. recep.
m [illegible] si procur. & ibi Bar. si quis [illegible] non obtem. P.
[illegible] gloss. in l. 4. §. si procurator, quæ. [illegible] P.
n l. in exceptionibus, 19. §. sed & si, de probation. P.
o l. qui procuratorem dat, 57. §. si quis omiserit, de procur. P. leg. 1. de cognit. de procura. libr. 2. C. Theodos.
p ca. 1. de proc. in Sex. l. mutus 05. §. cum quæritur, eod. P.
q tot titu. ne lic. poten. lib. 2. C tit. 14.
r l. 9. de alien. iud. mut. caus. fac. P.

præstare [a]. Mandatur & Iudicibus in legib. Visigotho [b]. vt si viderint potentiorem alteri ex litigantibus patrocinium præbere, qui possit potentia aduersarium opprimere: vel cogant eum iudicio exire, vel nolentem, damnatum in duas libras eiiciant. Repelluntur & a procuratoris officio, absens, qui ratum mandatum nō habuit, aut qui habere non potest [c]: item mutus, surdus [d]: decurio [e]: miles si contra illum excipiatur [f]: contra, si omittatur initio litis exceptio [g]: reus criminis [h]: seruus, nisi de statu eius agatur [i]: religioni alicui dicatus, nisi pro religioso eius vel alterius monasterij, aut consorte litis, idque cum superioris licentia permittatur [k]: fœminæ, quia virile officium [l], nisi vel in rem suam procuratrices sint [m], aut pro parentibus quibusdā & proximis intercedāt, iuxta permissionem legum [n]: minor quoque 25. ann. ad lites procurator esse non potest [o], vt nec minor 17. ad negotia [p], etsi pro parte interdum cum mādato audiatur [q]: filiusfamilias tamen nō prohibetur esse procurator: & ideo dari potest [r], etiā sine patris consensu [s]. Possunt & infames constitui Procuratores [t], sed non cognitores [v]. Generalis insuper potest statui resolutio, vt quicunque non habet legitimam personam standi in iudicio, nō possit constitui procurator ad lites. Cæterum in Gallia, neque ij omnes qui legitimam personam standi in iudicio habent, neque ij qui iure scripto possunt constitui, procuratores sunt in curijs ad lites, sed tantum illi qui delecti erant à curijs supremis olim, & in alijs a iudicibus: hodie vero à rege alicubi ad huc munus obeūdum. In curijs porro inferioribus, vbi procuratores non sunt à rege definiti, nec separati ab aduocatis, aduocati ipsi, vtroque & procuratoris & aduocati funguntur officio, & ij soli qui in eo foro iurati postulationem exercent, vel possunt si velint exercere ex maioribus tribunalibus euocati, pro negotij qualitate & gra-

12 uitate [x]. ¶ † In omnibus tamen cognitoribus seu procuratoribus ad lites, illud commune, vt postquam mandata seu procurationē receperint à litigantibus, illa edant apud actuarium causæ idoneum illius curiæ vbi constituūtur. Sunt enim singulis tribunalibus certi actuarij constituti, qui editiones seu præsentationes procurationū recipiant & præscribant in regestis ex constit. Ludou. 12. art. 134. Secundū causæ naturā & iurisdictionis potestatē. Nam procuratio vel præsentatio in causis criminalibus, corā actuario criminali fieri debet in ciuilibus, & coram ciuili in causis domanij seu dominij regij, coram eo qui eius diarium vel ephemerides curat: & sic de similibus. ¶ † Officiū

13 huiusmodi procuratoris ab illa insinuatione mādatorū actis facta incipere videtur, & mandatum simul procurator acceptare videtur, dum fidē facit de potestate data. Finis procuratorum est, & ratio præcipua, vt absentes in litibus defendi possint; vel quod ipsi litigantes nō possunt interesse: vel quia si intersint, litibus mouendis & excipiendis parum accommodi sint. Sunt & aliæ rationes, quæ procuratoribus sunt communes cum aduocatis, de quibus in aduocatis Deo fauente agetur.

14 ¶ † Plures constitui in vno negotio procuratores olim poterant [y], hodie iure gallico receptum est, vt ex pluribus vnus tantum coret iudiciales actus,

15 vnus procurationem edat, vt dicunt *qu'vn seul occupe*, idque iuri consentaneum est [a]. ¶ † Quod si is decedat, expirat mandatum, & opus est vocari iterum clientem, vt veniat ad prosequendam litem, vel vt nouum constituat procuratorem: nam quiescit instructio causæ mortuo procuratore. Idipsum etiam fit, si legitime recuset executionem procurationis procurator vnus constitutus, & nolit munus hoc cū causa præstare, puta quod dicat reuocatum esse mandatum, nec posse defendere vel agere, idque doceat: nam prius quam doceat, debet cogi à Iudice pro quo consentiente dominus iudicatum solui exposuit, iudicium accipere [a]. Causæ autem ex quibus recusare legitime possit procurationem prius susceptam, quæ in cognitionem tamen veniunt, ponuntur in l. filiusfamilias, 8. §. fin. & 6. legib. sequ. de procurat. P.

16 ¶ † Causæ porro quæ dant iustam occasionem mutandi procuratorem domino seu clienti, etiam post litem contestatam (nam ante libere licet) referuntur in l. ante litem 16. cum 11. legib. sequen. vsque ad 27. eod. tit. P. In vsu hodie est, in quacunque litis parte posse libere & ex quacunque causa eaque non expressa dominum reuocare procuratorem, sine tamen præiudicio aduersarij. In his quæ gesta sunt. Et si is qui reuocatus est se ingerat negotio eo ipso suspectus est, tanquam contra domini voluntatem gerens [b]. Cæterum, si post contestationem vel condemnationem litigator seu cliens reuocauerit procuratorē, ne in aduersarij periculum facere possit cautum est: & ideo iubetur ordinatione curiæ supremæ Parisiorum edita *sur les congez & defaux*, 1534. art. 25. vt dum reuocatio fit prioris, statim alius eligatur & eodem die, procuratoriq; aduersarij insinuetur: alioquin si actum id non fuerit, cum procuratore reuocato permittit curia & taxationem impensarum fieri, eumque statuit compellendum, vt ea alijsque de causis, eius negotijs compareat & munus suum

17 obeat. ¶ † Censetur porro reuocatus prius procurator eo ipso quod alius in eius locum subrogatus est [c], quanquam secundus non acceptauerit mandatum [d], nisi secunda constitutio procuratoris sit generalis, quia per illā non reuocatur antea

18 factum in specie mandatū [e]. ¶ † Munus hoc procuratorum ad lites, est regulis comprehensum in curiæ supremæ cōstitutione, *des Aduocats & Procureurs*. Habent & singula tribunalia stylum proprium, cui mordicus adhærent, vt difficile sit omnia hic comprehendere, imo valde onerosum recensere. quod vel pragmatici tyrones norunt. In summa tamen dicam, officiū in eo consistere, vt procurator omnia ex fide & diligentia in lite sibi cōmissa agat, quæ ipsemet cliens, si præsens esset, & per se litem exerceret, acturus esset, & tanquam amicus ei subueniat & negotium gerat, [illegible] item ex mandato & eius voluntate quam agnouit. Nihil enim amplius debet quam bonam fidem, & diligentiam in exequēdo mādato [f]. Nec inuitus procurationem suscipere, vel susceptam vltra mandata exequi, sed fidem tantum implere cogitur [g]: sicut etiam solummodo & potest & debet, quod emissa procuratio præscripserit [h], nomine domini in eo condemnandus. Neque durior conditio fieri potest procuratoris bene exequētis, quam domini,

19 præterquam in satisdatione [i]. ¶ † Omnia ad dominum pertinent, pœna & sumptus, lucrum & damnum, de quibus tantum reddere rationem procurator debet sine cōmodo suo vel damno [k]. Gratuitum etiam & hoc munus est, quia gratuitum officium amici est [l]: alioquin enim interueniente mercedis pollicitatione, locatio esset ope-

20 rarū [m]. ¶ † Quanquā & procuratoribus renūciationis nomine, salariū præbeatur recte & merito [n].

Verum

Verum procuratori non est permissum pacisci cum cliente de quota parte rei in litem deductæ, puta, vt non quidem expensæ cum vsuris legitimis (siquidem legitimæ repetuntur iure) restituantur: sed pars rei aliqua, puta dimidia eius rei quæ in iudicium deducta est, & ex ea lite data erit [a]. Sumptus autem proculdubio in litem factos repetit, mandati actione [b]: etsi lis talem nō habuerit, qualem dominus desiderat exitum [c]. Statuit tamen in hac quæstione Carol. 7. constitutione, artic. 17. vt procuratores actis suis præscribant, quæ à litigantibus acceperint: neq; admittendos nisi ex magna causa ad petitionem vacationum seu salarij, vel operarum expositarum ante annum vnum, vel duos. Et in art. 44. ius illis non esse sub prætextu salarij, retinere instrumenta vel acta litigantium.

a le. sumptus, 54. de pact. P. & d. l. salariū. mand. P. l. lice in tedemisse, 35. de procur. C.
b l. qui mutuā pecuniam, 56. §. fin. mand. P.
c Barto in d. §. fin le. qui mutuam.

21 ¶ † Quemadmodum autem solent curiæ prospicere de salario procuratoribus: sic etiam & prospiciunt, ne ex dolo & nimia negligentia procuratorum, litigantium iura vel minuantur vel lædantur. Quamuis enim procuratoris factum domino seu clienti noceat [d], & contumacia procuratoris, puta, quod debito tempore se nō præsentauerit, quod nocet cliēti, retractabilis est ex causa negligentiæ procuratoris, rependendo tamen aduersario sumptus in eam causam factos [e]. Emēdatur quoque negligentia procuratoris, vel libello oblato Iudici qui de causa cognouit, vel codicillis à regia cancellaria ea de re impetratis. Subuenitur & clienti contra dolum procuratoris sui, vel contra eius præuaricationem [f]. Et sæpe curiæ quæ ob tergiuersationes & fugas procuratorum castigant litigātes multis, ob morosas dilationes, retorquent multas aduersus ipsos procuratores, si clientes damnari doceant non suo sed procuratorum facto culpam inesse. Vt statuit fieri debere curia, in ordinat. de abbreuiandis litibus, art. 7. Et Bart. etiam notat [g], procuratorem teneri ad expensas, quæ contigerint propter eius contumaciam. Et procurator, cuius dolo vel culpa aduersarius obtinuit condemnationem expensarum, tenetur dominum conseruare indemnem, & expensas de suo soluere [h].

d c. 1. vt lit. nō contest. &c. & ibi gloss. & Panor.
e Panor. post Innoc. & Bart. in d. c. 1 nu. 21. & 22. vt lit. nō contest.
f l. 1. de aduoca. diuers. iudicio.
g Bart. in l si se nō obtulit, de re iud. P.
h leg. vni, §. si procurator. si quis ius dic. nō obtemp. P.

de Quibusdam alijs Speciebus procuratorum ad lites, vt de Syndico, Actore.

Cap. 5.

Lib. 1. Decret. tit. 39.

1 *Syndicus, & Actor vniuersitatis qui dicantur: vtriusq; munus, & differentia nu. 2. & 3.*
4 *Apocrisarij in iure qui dicantur.*
5 *Deputati seu delegati ad comitia Syndici sunt.*
6 *Syndici patriæ officium & munus.*
7 *Syndici locorum piorum.*
8 *Inquilinorum author & defensor.*
9 *Authoritas quid.*
Et in vsucapionibus & emptionibus authorem nominare quid item. nu. 10.
11 *Solicitatores & Institores litium: Harpyæ, & mala eorum. nu. 12.*

1 INter species procuratorū ad lites, sunt Syndici dicti, vel defensores. Græci Syndicos appellāt [i], qui laborem personalis muneris aggrediuntur, & qui ad agendū vel defendendum eliguntur: & proprie illi, qui lites alienius vniuersitatis vel collegij curant, vt innuit l. 1. §. quibus permissum est, quod cuiusq; vniuer. nom. & c. P. vbi glo. hoc interesse inter Syndicum & Actorem vniuersitatis ait, quod vniuersitatis sit defensor vniuersalis in certo genere causarum [k]: Syndicus, in vniuersis. Quæ tamen distinctio plerumque confunditur, sicuti liquet ex tit. de Syndico, apud Gregorium lib. 1. Decretal. tit. 39. vbi vsurpatur & pro eo, qui causam conuentus & sodalitij ecclesiastici agit, vel dicit [l].

i l. 1. §. defensores, de munet. & honor.
k in l. 1. quod cuiusq; vniuers. nomi. le. item eorum, & §. sed sita, eod.
l vt & in inspe. de procur.

2 ¶ † A municipibus vel ab aliqua vniuersitate datus procurator, dicitur Actor vniuersitatis, non singulorum: quia publico negotio, non singulorum interuenit [m]. Actor porro & Syndicus differunt ab administratore Reipublicæ, vt hic, in administratione: alij, in litibus interueniant. Quare & ex cautione actoris datur actio administratori Reipublicæ [n]. Accedunt & administratoribus curatores ciuitatum, de quibus in l. fin. de administr. rer. ad ciuitat. pertin. libr. 50. P. tit. 8.

m leg. 2. quod cuiusque vniuer. nom. P.
n d. l. fin. eod.

3 ¶ † De munere Syndici meminit Demosthenes, dum ait, pro Ctesiphonte, Aristidem fuisse creatū Syndicum ab Atheniensibus, vt communi causæ Græciæ patrocinaretur, Atheniensium nomine. Et oratione περὶ Ἀτελείας, lege fuisse Athenis sancitum tradit, ne cui iterum Syndicum fieri liceret creari ve à populo: idque, ne syndicia, hoc est Syndici munera, ad publicam vtilitatem inuenta, verterentur in quæstum compendiumque priuatum. Rursum & pro corona, de Aristide ab Atheniensibus Syndico seu patrono creato, vt pro Delio sacro diceret apud Amphyctionas, ait χειροτονησάντων αὐτὸν ὑμῶν σύνδικον ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐν Δήλῳ. Secundum Speculato. [o]

4 ¶ † Syndicus vocatur in iure Hypocrisarius, vt in §. non autem aliter: quomo. oport. epis. in Authent. vbi tantum Apocrisarij non Hypocrisarij mentio fit. [*Nemo, inquit, audeat ex episcopis vel clericis, ad aulam principis prius per se venire, quam per medium metropolitani, vel patriarchæ, vel per Apocrisarios diœcesos eorum sint qui proficiscuntur.*] Meminit de Apocrisarijs cap. conuenientibus, 2. quæst. 7. cap. significasti, de electio. vbi Apocrisarios sedis apostolicæ dici puto eos, qui nomine Summi pontificis interessent & agerent: quique dici possent legati Summi pontificis. Scio quid dicat glo. de hoc nomine, sed in erroribus non immoror. Existimo autem dici à verbo ἀποκρίνομαι, quod in neutra significatione significat respondeo. Vnde ἀπόκρισις responsio, & Apocrisarius interpres, qui nomine alicuius vel respōsum dat, vel accipit. Et ὃς ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἀποκρισέων, id est, qui fuit à responsis, & vt ait Suidas, in nomine ἀποκρισιαρίου, id est, qui respondebat. Sicuti & dicimus à consilijs eum, qui consilio interest, & a secretis, &c.

o Specul. in 1 part. Spec. § par lib. 1 de re § alieno nomine in iudic. interue.

5 ¶ † Sic & inter Syndicos annumerant pleriq; delegatos, quos dicunt deputatos, vel cum syndicatu missos ad comitia, aut ad Principem, alicuius rei nomine, Reipublicæ vel patriæ vel ciuitatis explicādæ causæ.

6 ¶ † Posset & dici Syndicus defensor vel curator Reipub. sumpta in genere nominis appellatione [p]. Fit & mentio de defensore prouinciæ per Imper. Grat. Valentinian. & Theod. in l. 4. de defens. ciu. lib. 1. C. tit. 56. quem dicere possumus *Syndic du pays*, cuius ibi leges & officiū præscribūtur cum potestate, quarum 1. Vt plebi parentis vice sit, 2. Non patiatur rusticos vrbanosq; descriptionibus affligi. 3. Officialium insolentiæ & Iudicum protacitati, salua reuerentia pudoris occurrat. 4. Ingrediendi cum

p de cui⁹ creatione & qualitate tradit lex, nullus, de decur. C.

cum volet ad Iudicé liberam habeat facultatem, 7 & reliqua quæ sequuntur, eaequatur. ¶ † Syndicatium quoddam munus etiã Orphanotrophiorum, Hospitalium, & Xenodochiorũ curatores, de quib. diximus in personis ecclesiasticis [a], quorum & procurator & litium institor, dicitur Syn-8 dicus. ¶ † Erat & procuratorij muneris species, quædã formula patrocinij quæ pro inquilinis adhibebatur. Vetabatur enim Athenis in alijs nõnullis oppidis Græciæ, inquilinum in iudicio versari ac causam orare, nisi authorem vindicemque adhibuisset, quem vocabant προστάτην, vt ait Hesychius in verbo προστάτης, vbi & docet iudicij quoque speciem dictã ἀπροστασίου, aduersus inquilinos qui aliquid Athenis sine authore hoc administrassent. Illud quoque Harpocration testatur, eosque coactos sibi aliquem apud Athenienses assignare 9 præsidem & authoré. ¶ † His accedit e iure Romano & Gallico, authoritas quam diximus [b] exigi tutoris vel curatoris in iudicio pupillorum & minorum, patrisque in causis filiorumfamiliasmariti, in causa vxoris. Authoritas est Græcis αὐθεντία, videlicet, cuius gratia dictis factisque cuiuspiam plurimum deferimus: idque quod quispiam approbat. Explicat Paulus [c], [*etiamsi*, inquit: *non interrogatus tutor author fiat, valet authoritas eius, cum se probare dicit id quod agitur, id est, se authorem fieri.*] Et ita differt authoritas quæ probat, ab approbato. Neque quisquam sibi author esse potest directo, & 10 nisi per consequentiam negotiorum [d]. ¶ † Sic intelliges in venditionibus, nihil aliud esse authorem nominare, quam allegare & vocare venditorem, qui vim emptioni & approbationem adferat [e]: inde & authoritas in legib. 12. tabul. & lege Atinia, pro potestate & approbatione possessionis. [*Quod subreptũ erit, eius rei æterna authoritas esto* [f].] hoc est, potestas præscribẽdi furto subtracta non sit, nisi æterna seu temporis cuius initij memoria non sit. Et apud Cicer. pro Cecinna, *biennij authoritas*, præscriptio quæ per biennium approbabat 11 pacificam possessionem. ¶ † Accedunt quodammodo etiam procuratoribus ad lites, institores litium, qui vulgo pragmatici & solicitatores dicuntur: eo quod promoueant & accelerent lites, & operam aduocatorum & cognitorum seu procuratorum: quorum est magna copia in curijs, tum in Gallia, tum Romæ, vbi inuenies quosdam solicitatores aulæ Romanæ expeditionum, qui supplicibus in eorum impetrationibus & diplomatum expeditioni operam præstant, qui vulgo vocantur solicitatores literarum apostolicarum, vel *lanizeri* [g]. Sunt & alij causarum solicitatores seu institores, harpyæ quædam, qui & sæpe vorant salaria procuratorum & aduocatorum, & quæ muneris illorum sunt, vel attentant vel eludunt, vt sibi lucrum reseruent, suppositis procuratorũ vel aduocatorum nominibus, quod ne facerent posthac illis multa dicta & pœna, prohibitũ fuit edi-12 cto Henrici 2. die 29. Iunij 1549. ¶ † Iussit quoq; eos abire curia & aula sub mortis pœna, Franc. 1. consti. *Sur la police des gens suiuans la cour*, huiusmodi institores: qui certe meræ sunt iudicum corruptelæ, authores inuertendarum litium, cautelarum & fraudum impij architecti, concinnatores & redemptores litium [h]. Sed & in regia promptissimi regni exploratores, & consiliorum perquisitores & detectores. Vt mirum hodie non sit, si consilia regni non sortiantur suum optimum & decretum finem. Sunt enim iuxta regem, tot muscæ, solicitatores dico & nihili aulici homines, hirudines litigantium, qui intellecta renunciant & rescribunt, vt ante exitum ab impijs hominibus præueniantur. Quod prudentissimus ille rex Francis. 1. nouit, coercuit, & prohibuit fraudum maxime illorum causa, ne litteræ cuipiam mitterentur ab illis, vel caracteribus incognitis, vel numeris seu siphris præscriptæ, aut nisi communi idiomate & literis vulgaribus, deque negotijs alijs quam regni.

[a] sup. libr. 15. Syntag. huius c. 14.
[b] sup. hoc lib. c. 2.
[c] l. 3. de autho. tut. P.
[d] in l. 1. si pupillus, §. & leg. quod diximus, 7 eod. §. fi. eo. apud Iustin.
[e] l. Herennius Modestinus, de euict. in P. & ibi late explicat Budæ. ex Gellio & Macrobio.
[f] Gell. libr. 16.
[g] Octouian. Vuest. lib. 2. introduct. in aulæ Roman. actiones, c. 20.
[h] Vlp. in l. nec quicquam, §. circa aduocatos, de offi. Procons. P.

de Aduocatis. Cap. 6.

De postul. lib. 3. P. tit. 1. Lib. 2. C. tit. 6. 7. 8. Lib. 1. Decret.

1 *Aduocati, os & mens procuratorum.*
2 *Aduocati, & eius officij synonyma, eiusque finitio. Et num. 5.*
3 *Patronus litium quis.*
Rhetor & orator item qui. num. 4.
6 *Procuratores quomodo differant ab aduocatis.*
7 *Aduocatorum distinctiones, priuatarũ & publicarum causarum.*
8 *Aduocatorum ex curijs diuersa nomina: & diuersa dignitas ex illis diuersis numeris. nu. 9.*
10 *Aduocati consistoriales Romæ qui, & eorum priuilegia.*
11 *Aduocati pauperum Romæ.*
12 *Aduocati quas causas tueri debent, & eorum iuramentum.*
13 *Aduocatus an possit postulare contra suum dominum directum. Et num item in eadem causa pro duobus aduersarijs. num. 14.*
15 *Aduocatorum album ex quibus repleatur, vel qui possint esse aduocati: & in illis assumendis quæ præcedat probatio: Mores & gestus eorum quales esse debeant. num. 18. 19. & 20.*
16 *Aduocati necessarij, & dantur à iudice non habentibus, & num. 17.*
21 *Postulare qui prohibeantur, & num. seq. 22. 23. 24. 25. 26. 27. & 28.*
29 *Postulare sententia qui & quandiu & quomodo prohibeantur.*
30 *Aduocatorum futilium & verbosorum pernicies in Repub. & nu. 32.*
31 *Loquendi facultatem cur fere aduocati amittant prȩmature.*
33 *Aduocatus paciscens de quota litis quomodo puniatur.*
34 *Aduocatorum officium & diligentia quæ: Eius officij constituendi rationes. nu. 35. & seq.*
36 *Aduocatus nemo bonus in causa propria.*
37 *Aduocati cogi possunt causas agere propter implorantibus.*

1 MEns, consilium, atque os cognitorum sunt aduocati, ad quos etiam apparatas causas vel apparandas deferunt procuratores; vt ad primos iudices, consulendi causa, num tuto se discrimini iudicij possint cõmittere: vbi enim procuratores acceperint à clientibus mandata seu procurationem cum isagogica causæ narratione, vel vt dicunt, cum instructionibus & memorialibus causæ, debent consulere super his aduocatum, qui animaduertat num ius sit litigandi, vel num à lite abstinendum sit, vt statutum est ordinatione curiæ supremæ Parisiensis, *des Aduocats & Procureurs*.

2 ¶ † Aduocatus, causę patronus, orator, rhetor, causidicus: & dum excandescit præter modũ, à rabie rabula dicitur, qui desiderium suum vel amici, agendo

agendo vel defendendo exponit ei, qui iurisdictioni præest, vel alterius desiderio contradicit[a]. Omittam hic magis subtiles, quam necessarias, & 3 alterius tractationis liberioris explicationes, synonymorū aduocatorum. ¶ † Quid enim immorarer in eo quod Valla ait aduocati nomen latius patere quam patroni causarum, quod patronus à patre, qui reum defendit, & imbecilliorē, verbo aut facto[b], nam & is qui aduersariū defendit, di-4 cetur & patronus causæ. ¶ † Rhetores etiam scimus ab aliquibus dici & eos, qui extra iudicium vmbratiles defendunt vel accusant causas, & proprie declamatores dictos. Sed & pater Rhetores Græcis dictos, vt Demosthenē & alios, oratores, qui vere in concionibus populi & iudicū consanso causas agerent vel defenderent. Et Orator dicitur apud Ciceronē vir bonus dicendi peritus, qui in caulis publicis & priuatis plena atque perfecta vtitur eloquentia. Causidicus item dicetur, qui 5 causam seu litem exponit. ¶ † Omnes, dum ad tribunal dicitur & qui vocantur, aduocati dicuntur: vt & vocationē testium dicendi testimonij caussa, aduocationem dicemus[a]. Et proinde omissis istis omnibus, annotabimus in summa, aduocatos non omnes accipere debere omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur, & in omni tractu negotij adfuturi sunt[d]. Videmus & contineri hac generali appellatione, etiam procuratores[e]: contra, procuratorum nomine aduocati, quia vtriq; pro tractu causæ in iudicium aduocantur, vtrique curant & procurationem gerunt clientis, & quædam sunt etiam vtrisque communia[f] atq; vt monui, in tribunalibus iudicum inferiorū, causarum patroni adhuc vtrumque munus obeunt. Et vidi etiam, nam & recens est memoria, in subsellijs Senarchorum & Præsidialium, indistinctum horum officium, donec cœperūt ex solicitatoribus & instrotibus creari procuratores. Sunt & procuratores Romanę curię, graues viri & doctores, quorum munus non vere procuratorū, sed oratorum 6 aut patronorū est[g]. ¶ † Verum nobilitate officij distant patroni causarū seu causidici, a procuratoribus: nam procuratores seu cognitores, sunt veluti administri & apparatores seu executores aduocationis: & procurator vicē personæ & domicilij tantū absente cliente sustinet. Patronus sua authoritate, consilio & opera, litigantem in iudicio adiuuat & repræsentat. Sed & procurator cū aduersario colludens, tenetur actione mandati[h]: aduocatus aūt, de præuaricatione[i]. ¶ † Aduoca-7 torum seu patronorū, alij dicūtur priuatorū causis & negotijs addicti, alij publicis: vnde illi simpliciter aduocati curiarū earum quarum albo descripti sunt[k]: isti aduocati regis, vel fisci[l], vel generales seu publici dicuntur. De priuatarum causarum aduocatione, munere, & legibus prius dicendū, subinde Deo fauente, de aduocatis & co-8 gnitoribus Regijs & fisci. ¶ † Priuatorum itaq; aduocati dicebantur nominibus suarum curiarū vel iudiciorum, vnde tres tituli positi sunt, de postulando, de Aduocatis diuersorum iudiciorum, & diuersorum Iudicum. Titulus de postulando, generaliter de munere postulationis tractat. In tit. de aduoca. diuersorum iudiciorum, de personis aduocatorum cuiusque causæ priuatæ vel fiscalis. In tit. de aduoca. diuersor. Iudicum, de priuilegijs aduocatorum diuersorum Iudicum pro fori dignitate cui erant conscripti, quibus vtebātur aut tempore gestionis officij, aut post depositū offi-9 cium aduocationis. ¶ † Non enim antiquitus omnes passim ad tribunalia maiora admittebantur causas acturi aut defensuri pro alijs, sed tantū aliqui, cū delecto & certo numero albo conscribebantur, in quo qui nō essent inscripti, in eius prætorio nō poterāt patrocinari, etsi in alijs possent: vt fuerunt interdū quinquaginta tempore Leonis & Anthemij Cæsarum, in prætorio Alexandrino[m], fuerunt interdum 150[n]. in Præfectura prætoriana Romana 64[o], inter quos adhuc erant delecti quindecim potioris gradus post fisci aduocatos, quorum priuilegijs donabantur[p], & ex quorum etiam ordine, seniores in albo per annum vel biennium aduocati fisci eligebantur, & subrogabantur in locum & honorem demortui 10 anterioris[q]. ¶ † Romę nunc in sacro senatu Summi pontificis, qui consistorium appellatur, Decemuiri cōscripti sunt, qui intercessiones seu oppositiones electionum ecclesiarum à sede vel cōsistorio cognoscendas exponerent, dicti Consistoriales aduocati, quibus multa priuilegia indulta sunt: veluti laurea doctorea in vtroq; iure Cæsareo & Pontificio doctos iuuenes ornandi: item & locum parētis ipsius ordinis, in filios & nepotes idoneos, alioquin iurisperitos, transmittēdi[r]. Sunt alij aduocati in alijs causis & tribunalibus 11 Romæ, non tamen eius priuilegij. ¶ † Sunt & aduocati salario de publico donati, dicti aduocati pauperum, in camera apostolica Romæ, qui pauperum causas fouent & defendunt, vel defendere debent gratis[s], præsidium contra potentium iniurias: cum alioquin

Curia pauperibus clausa est, dat census honores[t].

Et vt ait etiam alibi Ouidius[u],

In pretio pretium nunc est, dat census honores,
Census amicitias, pauper vbique iacet.

Et hodie in Gallia solent vel debēt exhibere pauperibus officium gratuitū triumuiri regij, seu ad-12 uocati fisci. ¶ † Aduocati patrocinium de omnib. rebus est, de quibus iuste moueri vel defendi potest lis: de alijs nequaquam. Et ita iurant diligenter & ex fide officium suum præbituros: quod cognita sibi causa improba, vel penitus desperata scientes prudentesq; mala conscientia liti non patrocinabuntur. Sed & si certamine procedente aliquid tale sibi cognitū fuerit, à causa recedent. 13 ¶ † Dubitatū aliquando, num vasallus contra dominum postulare posset propter formā fidelitatis, quæ habet fidem pollicitam consilij, & defensionis rerum & personarum, aduersus quam committens priuatur feudo[x]: nisi inquit Speculator, pro sibi coniuncta persona postularet vasallus[y]. Cæterum Aufrerius refert[z], anno Domini 1384. decisum aresto curię supremę quod aduocati possent placitare contra illos quorum sunt vasalli, dummodo non sit quæstio feudi, quod tenetur à dictis dominis, nec de causa contingente honorem personę domini. Addit Aufrerius, & nisi causa esset notorie iniusta, quia illo casu posset cōtra dominum patrocinari, vt notat Bald. in simili in cap. 1. col. 2. vers. nota ergo cum quæritur, in titul. hic finitur lex Conra. & in §. 1. col. 2. tit. quib. mod. feu. amit. in vsib. feud. Refert etiam Io. Gallus in quæstionib. decisis per aresta, q. 24. idipsum fuisse decisum in Parlamento Parisiorū contra Archiepiscopum Rhemensem, eod. anno 1384. & ante anno 1374. At prohibetur, ne clerici contra propriā ecclesiā postulent[a]. Nō potest etiā qui vnius clientuli prius causam cognouit, eiusq; aduocatus fuit, in ea causa relicto clientulo primo, adver-14 sario patrocinari[b]. ¶ † Fieret enim collusio pro-

ditiu

a le. 1. § postulare. de postu. P. ca. infames, § est autē postulare, 3. q. 7.
b Valla. lib. 4. Elegant. c. 12.
a l falsi, 20. ad leg. Cornel. de fals. P.
d l. 1. § aduocatos. de var. & extraordin. cognit. P.
e ca. infames, honestis gimil. 3. q. 7.
f d l. 1. § aduocatos. de var. & extraor. cogni.
g Octauian. Vest. lib. 1. in troduct. in actiones Romanæ aula, ca. 19. & ibi Nicol. Andre. Grana.
h l. si procuratore, mld P. l. si procurator. C. de procura.
i l. 1. de aduoc. diuers. iudicio. C.
k rubr. de aduo. diuer. iudicio. lib. 1. C. ti. 7. & de aduoc. diuers. iudicū, eod. tit. 8.
l tit. de aduoc. fisc. lib. 2. C. tit. 9.
m l. petitionē vicorum, 11. de aduoca. diuer. iudicio. C.
n vt in le. omni aduocatio, & l. neminem. 11. C. eo.
o l. ad similitudinem, 16. & l. post duos, 13. eod.
p d. l. ad similitudinem.
q d. le. petitionem, 11. quādo autem, eo.
r vide de his, & alijs illorum priui. Octau. Vestrium, lib. 2. introduct. in aula Roma. actio. c. 11.
s idem lib. 2. cap. 7.
t Ouid. 2. de arte.
u idem 1. Fast.
x leg. cum non nouam, 11. §. patroni autē, de iud. C.
y §. 1. de for. fidelit. & § 1. de no for fidelita. vsib. feudo.
z Specu. in 1. par. Spec. lib. 1. parti 4. de aduocato. § item quod postulat contra eū, arg. c. si § clericus, de postu.
a Aufre. in col. lect. arest. tre. 8.
b ca. si. de postul.

a l. 1. §. præuaricator, ad Senat. Turpil. P. l. 1. de præuari. P. l. athletas. §. præuaricatur, de ijs qui no. infa. P.

dirio causæ, & præuaricatio prohibita [a]. Neque admitto sententiam Speculatoris, qui ait In tit. de aduocato, vnum aduocatum pro vtraque parte postulare posse: quem sequitur Angel. Clauas. in summa, in ver. aduocatus, num. 17. si causa inqoit, sit dubia: semper enim bonæ fidei adoocationis obstat præuaricatio, & sunt contrarij litigantes, nec duobus dominis contrarijs qois fideliter potest inseruire. Interdictum etiam est pro grauissimis delictis aduoestionē vel partocinium suscipere [b]. Eliguntur adoocati in curijs primom generaliter ex peritis per ipsos Iudices & in albū describi iubent aduocatorum.

b l. per omnes, de defen. ciuitat. C. Bal. in authen. habita. 4. col. versicul. & quæro aliquid, de iniuria sub fil. pro pat. C.

15 ¶ † Subinde ex illis litigantes sibi aduocāt, vel per illorum procuratores causæ præficiuntur. Idque commoni stylu receptū est, omnium fere iudiciorū comprubatione.

16 ¶ † Ignorandum tamen nō est, Claudium Cæsarem cum esset censor, qoempiam nisi sua voce vtcunq; quis posset, ac sine patrono, vitæ suæ rationem passum non fuisse seddere [c]. Sed illud forsan, dum de cognoscendis moribos ageretur, qui facilius, quia personales, ex ipsa persona quam ex relatione patronorum vel procuratorū eliciuntur: in alijs non ita faciendum, in quibus & aduocatus & procurator necessario vsque adeo desiderantor, vt Pretor dixerit edicto [*Si non habebunt aduocatum ego dabo* [d].] Et Iudex aduocatos quoq; petentibus debebit indulgere, plerumque fœminis vel pupillis, vel alias debilibus, vel ijs qui sanæ mentis nō sunt, si quis ei petat: vel si nemo sit qui petat, vltro eis dare debebit [e]. Ideo & Valentinia. in Nouellis constitutionibus, prospexit edicto ne oppida ab aduocatis desererentur, & ibi eos residere constituit: vt iure causæ agerentur & defenderentur, & non temere. Sic enim scribit [*Notum, inquit, est post fatalem hostium ruinam, qua Italia laborauit in quibusdam regionibus & causidices & Iudices defuisse hodieque gnaros iuris & legum aut raro aut nusquam reperiri. Nam hæc necessitas fecit perpetuitatem dari prouincialibus aduocatis, &c.* [f]] Clades illa erat quæ ab ingressu Alarici contigerat. Posteaque idem constituit ibidem, ne curiæ omnioo desererentur ab ijs viris qui ad prætorianas aduocationes properarent, neve destituerentur ciuitates: & si ad togam properarent propter priuilegia suffectum curię præstarent, cuius studio perficerent vniuersa, quæ per seipsos fuerāt procuranda, prouidendum quippe esse, ne prouinciales tenues homines, defensionis inopia ad reqoirenda sumptuosa auditoria venire cogantur.

c Sueton in Claud. c. 16.

d l. 1. §. ait prætor, de postul. P. l. prouidendū, C. eod.

e l. nec quicquam. 9. §. obseruare, de offi. Procons. P.

f in legibus Nouel. Valentiniani tit. 10. de confirmandis his quæ ab administr. &c. liben. sunt.

17 ¶ † Non nego tamen apud Polonos, procuratores rarissime vel aduocatos admitti, sed quemlibet causam suam exponere [g]: verum suus cuique prouinciæ seruandus mos.

18 ¶ † Admittunt porro in officium hoc aduocati, Iudices, tantum idoneos muneri, bonis moribus & conuenienti doctrina præditos [h], eaque de causa vt sciant, num huiusmodi qualitatis sint cuius esse debēt, statuitur inqoisitio in parlamento Tholosano ex officio, priusqoam ad iuramentum & descriptiooem admittantor, & antequam cooptentur in hunc ordinem. Ita Carolus Magnus, in capitulari de pace, cap. 12. [*Praui aduocati tollantur, & vicedomini & vicarij, & centenarij: & tales eligantur qui sciant & velint iuste causas discernere & terminare.*]

g Sigis. Lib. baro, li. de reb. Muscouit. in sanctionibus Basilij.

h tota l. nemini licere. 11. de aduoc. diuers. iudicio.

19 Boni mores corū † & in internis & exterioribus actibus perpenduntur. Quare Aufrerius desiderat [i], in aduocati persona, gestum maturum, vultum lætum, moderatam humanitatem, curialem formam, iræ temperamentum. Quæ vberius & ornatius explicat Cicero de Oratore, Quintilia. lib. 2. Institut. orator. c. 10. & alibi.

i Aufre. in stylo parlamen. 1. par. c. 1.

20 ¶ † Eruditio autem & doctrina eorum esse debet quæ superet discipuli gradum. Nā vbi allecti sunt in eum ordinem & album, desinont esse scholastici. Qoo factum est, vt die 9. Martij 1386. Regis literæ fuerint propositæ & promulgatæ in curia suprema Parisiensi, quibus iubebat Rex omnibus Iudicibus, ne sinerent aduocatos vel procuratores io suis tribunalibus praxim exercere, vel causas agere, qui se vellent eximere à canonis solutione, seu à talijs prætextu scholasitatis, vt refert Ioan. Gallus [k]. Prohibet Anastasius Cæsar quempiam cōsortio aduocatorum associari, antequam per statuta tempora leguio eruditioni noscatur inhęsisse [l]. Legum autē discendarum tempus iure præscriptum [m] est qoinquēnium, post quod gradus aliquis magisterij peti potest, non ante. Sicuti & io concilio Basiliensi prohibetur, ne ante studium legum impensum per quinquennium in aliqua oominata academia, quispiā bacchalaureus legum vel iuris Cæsarei fiat vel pontificij, vel oominatiooes obtioeat: exceptis filijs natis ex vtroque pareote oobili, quibus sufficit triennium [n]. Quod & coostitutione regia Lod. 12. cautum est, anno 1512. artic. 8. tanto enim quinquennij tempore Pythagorici silendo discebant [o]. Testimonium eruditionis petendum est à iuris professoribus, sub quibus legum & iurium studio operam dederint, ideo & gradus dantur, & veluti testimoniales academię probationis codicilli [p], quos cognitori & aduocatis regijs curijs vbi albo aduocatorum scribi volunt, edere debent, & vna cum literis exhibere: illi vero referunt Iudici se vidisse literas gradus, & inquisitionem quoq; de moribus, & proinde consentiunt eorū iuramento, receptioni, & descriptioni. Plinius lib. 2. episto. Maximo scribens, conqueritur de aduocatis parum ad dicendum aptis, & adolescentibus audacibus, qui irreuerenter & leuiter ad declamandum in centumuiralem curiam transirent, refractis pudoris & reuerentiæ claustris, cū ante memoriam suam, maiores natu ita solereot dicere, vt aliquo consulari producente. Et certe noo meretur in magistrum eligi, qoi nunquam bonos fuit discipulus [q], nec causas in iudicio explicare, qui quomodo explicari deberent, non didicit.

k Io. Gallus, parte 5. stylo parla. de quæstio. decis. per ore parlam. q. 95. secundum digestum ordinem à Carolo Molineo.

l in l. inhem. L. 3. §. pro sportulis, versi. neq; de cætero, & l. patronus. 5. §. pro sportulis, de aduoca. diuer. iudiciorum.

m §. sed quia est solitum, in proœm. P. ca. fin. de magistris, c. licet, de præben. c. de cætero, de clerico non resid.

n §. videlicet, de collatio. in pragmat. sanctio.

o Suid. in Pithag. Lucia. in Gallo. Athenæus, libro 4. Dipnosoph. c. 19.

p l nemini licere. 11. de aduoc. diuers. iudicio.

q c. cum in magistrum, de electio. ca. ordinatos. 50 dist. c. miserum 61. dist.

21 ¶ † Postulare omnes possunt qui singulari nota nō prohibentur [r]. Prohibeotur vero edicto, lege, sentētia Iudicis: aliqui in totum, pro omnibus, & vbiq;: alij pro certis: alibi alicubi tantum: & ad tempus: alij in perpetuum [s]. Ioitium fecit Pretor ab ijs qui in totum prohibentur postulare, in quo edicto, aut pueritiam, aut casum excusaoit: pueritiam, dum minorem 17. an prohibet: propter casum veluti surdum [t]. Indecorū enim est, vt qui curatore adhuc egent, & proximi sunt tutelæ, quive se regere oon possuot, alios regant [v]. Neq; ad rem facit, quod Cæsar perhibeatus pro rostris auiam laudasse 12. tantum anoos natus. Hoc enim & similia raro contingunt, & sæpe si contingaot aliorum opera tantum verba in pulpitis velut à Psytacis efferuntur: eum tamen in subsellijs non memoriæ mandata sufficiat dicere, sed & pro occurrentibus negotijs, & instare, & noua & extemplo inuenire, & aciem aduersarij secuodum proposita retundere oporteat. Videbis tameo Quint. de legitima ætate prodeuodi & agendi causas, libro 12. cap. 6. Ob sexum 2. mulier arcetur à tribunalium subsellijs, propter pudicitiam sexus quę quodammodo notatur cōcessu hominum [a]. Et quod alie-

r l. mutus. 43. de procurat. P.

s l. 1. §. 1. & l. quos prohibet, de postul. P.

t d. l. 1. §. initium.

v ca. indecorū, de elect.

a l. 1. §. secundo loco, & §. sexum, de postul. P. l. fœminæ, de regu. iuris. P.

22 nam subire defensionẽ munus virile sit[a]. ¶ † Sed & dedit edicto prohibitionis aliquãdo ansam, C. Aphrania quam corrupte legunt aliqui Codices Calpburniam[b], quæ assiduis latratibus impleuerat tribunalia, facta muliebris calumniæ notissimum exemplum: ita vt illius crimine obijciatur improbis mulieribus Aphraniæ nomen, vt ait Valer. Maxim.[c] 23 ¶ † Et fertur aliquando in foro propriam causam dixisse, & Senatum misisse Deum consultum, quidnam res illa ciuitati portẽderet, vt scribit Plutar. in comparatione Numæ & Lycurgi. 24 ¶ † 3. Lege prohibetur postulare clerici, nisi pro se suaq; ecclesia, aut pro quibusdam miserabilib. personis sibi natura coniunctis[d]: potissimum in causa criminali, & hoc coram Iudice seculari[e]. Ratio adfertur in l. consulta diualia, C. de testa. & l. repetita, C. de epis. & cler. & nisi misericordia id illis permittat extra ordinem, vt in c. nouimus, de verb. signific. c. si res, 14. q. 6. c. vnico, 15. q. 2. Extat Ioan. Xiphylini patriarchæ Constantinopolitani cõstitutio, qua cauetur vt nemo deinceps monachus, aut ecclesiastica persona, alienas causas suscipiens in iudicio defendat, prærerquã si forte sit causa ecclesiastica, & ab ipso patriarcha iuberetur alterutrius subire defensionem[f], quamuis olim aliter fuerit obseruatum, fuerintq; aliquando aduocati qui in ciuilibus iudicijs stationes habebãt, & imperiales frumentarias tesseras accipiebant, & sub primicerijs erant, & à mundanis magistratibus confirmabantur: quod & odiosam visum 25 fuit, & punitione dignum[g]. ¶ † 4. Prohibetur lege postulare Iudæus contra Christianum: item is qui sacro baptismate lotus nõ fuerit, & veram fidem non habet[h]. ¶ 5. Qui in ea causa est Iudex[i]. 26 ¶ † 6. Item & tabello, quia officium eius vile cen- 27 setur[k]. ¶ † 7. Seruus etiam[l]: liberti autem mini- 28 me, si literis erudiri sint[m]. ¶ † 8. Item prohibentur imperiti literarum[n], quia illi comparãtur cæ- 29 cis[o], & corpore vitiatis[p]. ¶ † 9. Sententiam certis de causis prohibetur aliquibus, vel ad tempus vel in perpetuum patrocinium exercere: atq; ideo quandiu interdictum durat, tandiu arcentur à subsellijs. Interdum cũ nota infamiæ, vt ob crimen: interdum sine nota, vt quando studiosis & clericis forum interdicitur[q]. Alphonsus Hispaniarum rex cum accepisset Gallum medicum acutissimi ingenij sophistam, ad causas agẽdas se contulisse, forumq; omne sophismatibus inuoluere, forum illi prohibuit, decreto edicto, vt omnis lis, quam Gallus patronus susciperet, ipso iure haberetur iniqua & iniusta[r]. Et recte Vtopienses insulani, omnes aduocatos qui tractant causas callide, ac leges vafre disputant, prorsus excludunt. Censent enim ex vsu esse, vt suam quisq; causam agat, eademque referat Iudici quę narraturus patrono fuerat[s]. Mos erat quoque teste Luciano[t] Areopago, in audiendis aduocatis, litigantes & oratores eorum, quandiu ea quæ ad rem attinent dixissent, perferri à Senatu auscultante cum silentio. Cæterum, si quis meditato prooemio orationem exorsus fuisset, vt Iudicum animos aliqua beneuolentia propensiores faceret, aut miserationem aut præcipuam vim atque potentiam adduceret, progresso actu, tum præco illi indiceret silentium. Neque permissa erat Rhetori ad Senatum ningandi libertas, ac verbis causæ inuoluendæ potestas, quominus Areopagitæ ea quæ facta essent nude possent perspicere. Et certe dolendum est, & dignum castigatione, quod forum tot inutilia rabularum verba occupent & impleant, tot parerga efferantur, & in rebus nihili ab ouo, vt dicitur, res repetatur, vel ex Culice Elephas fiat, tempusque quod miseris litigantibus pro negotiorum expeditionibus apprime necessarium est, diffugijs cõtrouersijs inutilibus præoccupetur & pereat. Lex erat apud Athenienses, vt narrat Æschines contra Timarchum, si quis orator orationem habeat ad Senatum vel ad populum, de re proposita ne procul aberret: neve de quaque re dicat, nec bis idem, nec quemquam maledictis vexet, aut sub Solem quempiam traducat, obloquaturq;, aut cum quid ad Senatum refert, de eo repugnanter ne dicat, quæve ad Senatum nõ pertinẽt præsidem ve ne vrgeat, ne extrahat concionem, &c. Monet Vlpianus[v] iudicem, vt concinnatores vel redemptores causarum obseruet, repræhendat, & non patiatur. Vocantur concinnatores ibi causarum δικορράφοι συνκαττύεται, ἐργολάβοι, causas perpolientes. Sicut apud Plinium[x], post Varronem & apud Iurisconsultos concinnatoria in eadem significatione dicuntur instrumenta[y]. Valentinia. & Valens, idipsum quoque quod statuerat lex Atheniensiũ, iusserunt[z], ne vltra quam litium poscat vtilitas, in licentiam conuitiandi, & maledicendi temeritatem aduocati prorumpant: vtq;, si quis adeo procax sit, qui non ratione, sed opprobrijs putet esse certandum, opinionis suæ imminutionẽ patiatur: neq; conniuentiam commodandam, vt quisquã negotio derelicto, in aduocati sui cõtumeliam, aut palam pergat aut subdole. Eadem iubentur aduocatis à Fran. I. in constitutio. & stylo prætorian. consilij & constitu. *Sur l'abbreuiation des procés*, artic. 10. & Carol. 7. art. 54. Quid enim in iudicio faciendum aliud quam rem ipsam Iudici vere & sine ambagibus referre, circunstantias & peristases negotij syncere & dilucide exprimere, omissis parergis? Quare & recte cautum est, vt antequã aduocati in iudicium veniant, conueniant de negotio exponendo Iudici, 30 & concordent in facto[a]. ¶ † Quam damnosi sunt causarũ patroni sibi, Iudici clientibus suis, & alijs, qui inuoluunt, fucant, concinnant lites, & insolenti eloquentia, & conuitijs tutari satagunt: vt exitus, res ipsa, temeritas, & legum pręscripta docent. Sunt enim ipsi in primis fidei & iuramenti dati trãsgressores, qui iurarint nihil nisi quod iustum & defendendum videbitur, pro clientibus acturos, dicturosque, nec desperatas impiasque causas se defensuros[b]. Est hoc præceptum Isocratis[c], nullę prauę rei nec assistere, nec patrocinare: videberis enim & ipse committere talia, qualia ij qoibus succurris, perpetrarunt. Sic eo modo sibi nocẽt, dum in opinionem incidunt iniqui hominis. Et certe vix est, vt qui improbas lites fouet, improbus non sit. Non enim cogitat Dei iudicium, cui rationem dictorum factorumve redditurus est. Impijssimus qui sæpe consulto & scienter, veritatis lumen verbis & lingua obscurare & fucũ Iudici facere satagit, quo nihil damnabilius est, quodve per bonos Iudices à tribunalibus tan- 31 quam pestis explodendum. ¶ † Et idipsum sæpius vindicat Deus in morte aduocatorum, & subito loquendi facultatem sub mortem adimit[d]: vt per eam torqueantur linguam, qua perniciose abusi peccarunt[e], & ita prærepto sermone nec animæ, 32 nec bonis nec liberis consulere possunt. ¶ † Nec qoicquã impudẽtius vsquã videris, nihil stolidius & superbius, rabula in Cicadæ modũ obstrepente, qui sibi disertus non videtur, nisi tumultu & vociferatione omnia concusserit, vt ait Cicero in Oratore.

a l. alienam C. de proc.
b d. l. 1. §. sed ego de postu.
c Valer. Max. lib. 8. c. 3.
d c. 2. 1. de postul. apud Gre. l. placet iuncto authẽ. interdicimus de epis. & cler. cap. sacerdotibus, ne cleric. vel mona. secula. neg. se immisc.
e ca. alienationes. 51. distin. c. 2. 23. q. 8.
f lib. 2. iur. Oriental. consti. 5. Io. Xiphyli.
g vide d. lib. 2. 10 consti. Leo. & Porrius constitu. tit. de aduocatis. l. & postremo, C. tit. 1. li. 9. Basilico, & quæ in præfectis libro digesta sunt, tradunt & aduocatorũ collegium esse, atq; à cuiuscunque temporis præfecto confirmari.
h l. nemo, de postulat. C. l. 25 C. de episc. audieo. ca. infamis, 5 q. 7 c. excommunicamus, de hæret. in 6.
i l. quisquis, de post. C. l. 6. C. de assesso.
k l. 1 & 2. de tab. lib. 10. C.
l l. moris. §. nõ nunquam, de pœn. P. l. vniuersos. C. de decurion.
m l. nec cæterorum, C. de postul.
n d. l. nec cæterorum.
o c post trãslationẽ. §. si quis, de renun.
p c. 1. 36. dist.
p vt in l. 1 & 5. C. de postul.
l quos prohibet, ee P l. ino 216. 0 de pœ P.
r Anto. Pano. libr. 4. de dict. & fact. Alphõ. c. 58.
s Thomas Morus, lib. 2. Vtopiæ.
t Luc. in libro de Gymnasi.
v Vlp. in l. non quicquam §. 1. de offic. procons. P.
x Plin. lib. 14. c. 20.
y l. instrumentum, de pœna lega. P.
z l. quisquis 6. de postul. C.
a constit. Lud. 12. an. 1512. art. 34 & Fran. I. sur l'abbreuiatiõ des procés du grand conseil & anciens pretonal consil. l. an. 1546. 1. Maij.
b l. rem non nouam, § patroni. C. de iudic.
c Isoc. in Panat. seu orat. 1.
d gl. in §. item surdus, quibus non est permi. fac. testa. Aug. in l. si quis aduocatus. C. de exceptio.
e iuxta c. literas, de tempo. ordin. c. pastoralis, de iure patron. c. si. de immu. eccles.

Oratore. Qui alibi hone ex albo Oratorum expungit [a]. [*Non enim, inquit, causidicum nescio quem, neque proclamatorem aut rabulam, hoc sermone nostro conquirimus.*] Talem fuisse Neuolum scribit Martialis [b]:

Dum clamant omnes loqueris tu, Neuole, semper,
Et te patronum causidicumque putas.
Hac ratione potest nemo non esse disertus:
Ecce tacent omnes, Neuole, dic aliquid.

Iudici porro officiunt istæ cicadæ, quæ nihil præter verba habent: quod illi veritatem obscurent, & tempus iudicandis litibus decretum, batalogia præripiunt, falsa pro veris inculcant, decipiuntq;: etsi ab aduersario detegantur, iam in vanissimis narrationibus contritum & deperditum non reuocant. Quos autem litigantes pari modo conficiunt, & protrahunt fucis iudicium & inanibus verbis, quod vetat lex [c], quæ magis accelerare iubet exitum [d], somptusq; circumcidere. Multitudo etiam causarum & litium, ex vnius temeraria & vana eloquentia, dilationem noxiam accipit concupiti & necessarij exitus. 33 ¶ † Decimo loco, merito arcentur à munere postulandi, qui sordibus & auaritia impia, prætextu honorarij seu salarij, in ipsis negotijs quæ tuenda susceperint, emolumenta sibi certę partis, cum graui damno litigatoris & deprædatione poscentes fuerint inuenti: &, vt interpretes loquuntur, fecerint pactum de quota litis [e]. Quintilianus [f], ad defendendos reus, præmio adduci, proximum esse latrocinio ait, & paciscēdi morem esse pyraticum. Et Senatusconsulto Vulusiano declaratum est, eum qui improbe coemit alienam litem, pacto vt quicquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos cōmunicetur, lege Iulia de vi priuata teneri [g]. Ita prohibetur aduocatis, ne quadruplatores sint, neve interceptores alienarum litium, cum nō liceat etiam in euentum litium, maioris pecuniæ præmio procuratorem redimere [h]; neque vllum cōtractum pactionemve cum litigatore quem in suam fidē receperit aduocatu inire [i]: imo redemptores litium aduocati puniuntur [h]: pactū enim illud ad instruendam aduocationem fieri videtur, & ideo in pœnam legis Corneliæ de falsis quoq; 34 qui facit, incidit [l]. ¶ † Officium aduocatorum habet bonam fidem & diligentiam, vt commoda litigantium perinde ac sua curent, adsint tribunalibus hora consueta, & præscripta, lites non differant vel extendāt, vt in ordinatione curiæ supremæ habetur, & constitutione Caroli V. Imperatoris edita Augustæ Vindeliciorum, anno millesimo quingentesimo quadragesimo octauo, articu. 32. l. rem non nouam. §. patroni, & l. properandum. C. de iud. Breues sint in dicendo, scribendo, & consultando. Dabantur quidem olim ex lege accusatori sex horæ ad agendum: reo octo ad defendendum, secundum Plinium [m]. Sed id melius arbitrio Iudicum hodie committitur, pro ratione causæ. Non sint auari, non cupidi seu tenaces: videant diligenter & accurate litis instrumenta, & acta: præuideant quæ aduersarius pro se adducere potest, quid contra proponere, & paratas adferant solutiones. Semper in summa aduocatus Deum præ oculis ponat, quodve iustum est tueatur, iniusta repudiet: idq; ita fieri Iudex curet. Nihil enim pestilentius est in Republica, malis & prauis oratoribus, vt ait sępe Demosthenes, potissimum Olynthiacis, & de Corona. Finis etiam & rationes interuertuntur aduocatorum admittendorum, vt tunc satius esset non esse quam admitti tales.

a Cic. 1. de Orato.
b Mart. lib. 5. Epigr. 62.
c l. fin. §. in refutatorijs, C. de appell.
d l. properandum, in princ. & §. illo proculdubio, C. de iud.
e l. si qui aduocatorum. 5. de postul. Cod. c. infamem, vers. arcetur. 3. q. 7. l. 1. de post. lib. 2. C. Theo.
f Quintil. lib. 12. Orator Instit. c. 7.
g Modesti. in l. ex Senatuscōsulto. 6. ad leg. Iul. de vi priua. P.
h Papin. in l. salarium. 7. manda. P.
i l. quisquis. 5. præterea, de postul. C.
k l. nec quicquam. § aduocatos, de offic. proconsul.
l l. 1. §. 1. ad le. Cor. de fals. P. coniunge l. lege Cornelia, §. fi. & l. falsi pœna, 20. cod. P.
m Plin. Nepos, lib. 4. Epistol. Viso scripto.

35 ¶ † Permittuntur enim, tanquā necessarij ad præsidium causarum, & ad salutem Reip. Sicq; Leo & Anthemius Cæsares [n] [*Aduocati qui dirimunt ambigua facta causarum: suaq; defensionibus viribus, sæpe publica in rebus ac priuatis lapsa erigunt, fatigata reparant, non minus prouident humano generi, quam si prælijs atque vulneribus patriam parentesq; saluarent. Neq; enim solos, nostro imperio militare credimus, qui gladijs clypeis & thoracibus nituntur, sed etiam aduocatos. Militant namque causarum patroni, qui gloriosæ vocis confisi munimine, laborantium spem, vitam, & posteros defendunt.*] Quare eis tanquam militibus, permissum est etiam existentibus in patria potestate, sibi quærere exemplo castrensis peculij [o]. Vtile officium hoc & necessarium est visum, vt consilium præberent legitimum clientibus, & innocentiam defenderent, causas discuterent coram Iudice, se vel potentiæ vel malitiæ vel iniquitati aduersariorum prudenter obijcerent [p]. In hac togata, vt ait Valer. Max. [q] militia: bonæ quippe semper non est fidendum causæ, vt ait Isocrates in paragraphica oratione contra Callimachum, quod pleraq; vsu veniant, vel præter sententiam in iudicijs, & quod fortuna potius quam iure quæ ad iudices perlata sunt, iudicentur. Sic Demosthenes contra Midiam scribit Euæonem cum causam diceret sua culpa non fuisse absolutum, quod nihil eorū gerere in animum induxerit, quæ sæpe eripiunt e maximis periculis reos. Cicero etiam 1. de orato. & alibi sæpe, de damnatione P. Rutilij Rufi conquæritur, ciuis optimi atque innocentissimi: eo quod sine Rhetorum ministerijs iudicium illius tractatum sit [*Quia, inquit, nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo conquestus est,* 36 *nemo rempublicam implorauit, &c.*] ¶ † Est & alia causa, cur expediat, imo vero necessarium sit, per alium non per seipsum iudici rem & negotium exponere. Quia facile non est, hominem pluribus pathematibus & effectibus obnoxium, in dicendo causam, vel aduersarij potestate, vel iam concepto terrore non consternari, & voce non deficere & mente: vel ob iniuriam quam sibi credat inferri à maledictis & verbis contumeliosis se temperare, & ira concitum transuersum à iustis rationibus in alia inutilia non agi. Atque Cicero, cum Philiscus eum exulem in Macedonia in luctu existentem, tanquam mulierosum obiurgaret, quodque doctus alijs consuleret. Respondit [*Atque longe aliud est, ô Philisce, pro alijs verba facere, quam pro se consulere: nam quæ pro alijs dicimus, ea cum à recta & integra ratione proficiscantur, vtique vim suam obtinent. Verum animus, vbi quis morbus eum occupauerit, obtunditur, caligoque offunditur, ita vt nihil idoneum excogitare possit. Itaque illud dictum vetus, recte dictum est: facilius esse alios adhortari, quam seipsum contra aduersas res obfirmare*] vt refert Dio Cassius [r]. Et in praxi etiam obseruatum est, ne quis orare causam propriam in iudicio possit, saltem periodum apponere conclusionis. Et proinde si permittatur dicere in causa propria, patronus alius causæ additus & orationi adstans, adijcit dictis 37 conclusionem. ¶ † Item alia de causa, prætor, vt respondit Vlpianus, titulum proposuit de postulando, & de aduocatis, habendæ rationis, suæque dignitatis tuendæ & decoris sui causa: ne sine delectu apud se postuletur [s]. Et ideo & praxis habet, ne quis causas oret vel agat, aut defendat, in eo auditorio in cuius albo aduocatorū scriptus non est, qui non sit ex collegio aduocatorum, iuxta l. petitionem virorum, 13. de aduoc. diuersor. iudiciorum.

n l. aduocati. 14. de aduoca. diuer. iudicij. Cod.
o l. fori tui cubiculis. 4. cod.
p l. laudabile, 4. de offic. diuers. iudicum.
q Valer. Max. lib. 7. c. 7. in 2. exemp.
r Dio Cass. lib. 38.
s l. 1. de postu. P. l. obseruandum, de offic. præs. P.

eiorum. C. Postquam autẽ huic collegio scriptus fuerit, potest, imo debet & cogitur opem eius postulantibus præbere: aliter si cuicunque parti patrocinium denegauerit, foro carere iubetur[a]. Et Bart. notat[b], quod doctor potest cogi, aduocare vel postulare in ea ciuitate in qua id munus incepit. Quia omnis qui insignia alicuius artis vel officij habet, tenetur operã suam in eo præbere postulantibus etiam inuitus[c], nisi forsan iusta ratione excusetur aduocatus: puta, quia sua interest litigantem non suscipere, quod defendendo illius causam sibi præiudicare possit: nam sicuti quæ dicuntur ab electo aduocato, censentur dicta per clientẽ eius[d]: ita & dicta pro cliente, retorquentur vt plerumque in aduocatum[e].

a l. prouidendum. 7. de postul. Cod l. 1. §. ait prætor, eod. P. l. nequequam 9 §. obseruare, de off. Procons.
b Bartol. in l. sancimus, in t. de aduo diuer. iudicio glo in l. 2. in ver. consensu, de proc. secun. scrutio. libro 12. & ibi Bart.
c l. 1. & ibi Bart. furti, aduers. naut. &c. P. & Bal. in l. filiusfamilias, §. inuitus, de procurato.
d l. 1 de erro. aduoc C.
e et in l. si de testam. testa. P.

de Aduocatis & Cognitoribus seu Procuratoribus Regis vel fisci. Cap. 7.

Lib. 1. P. tit. 19. Lib. 2. C. tit. 9

1. *Aduocatus fisci quis dicatur.*
2. *Procurator Cæsaris seu curator quis.*
3. *Procurator fisci nihil tractat sine aduocato.*
4. *Procurator fiscalis dominorum iurisdictionalium est & aduocatus.*
5. *Aduocati fisci qui & quot essent, & vnde stipendia, & quæ haberent apud Romanos & de Gallicis. nu. 6.*
7. *Aduocati & procuratoris fisci constituendi finis, & rationes.*
8. *Rationalium officium & munus.*
9. *Procuratores & aduocati fisci de quibus iudicent & cognoscant. Quibus etiam puniantur pœnis abutentes officio: & pro quibus soleant interuenire personis & causis. nu. 10. 11. 12. & 13.*
14. *Aduocatis regijs alia mandata.*
15. *Subcognitoribus regijs quæ mandata, & quod eorum munus.*

1 Quamuis † ex superioribus colligere possimus, quæ muneris sunt aduocatorum fisci & rationalium seu cognitorum: tamen quædam alia admonenda sunt, quæ singulari nomine locum habent in istis. Aduocatus fisci is dicitur, qui causas agit publicas & Principis, & ea ex quibus etiam compendia in fiscum deferuntur: qui accusat & defendit in quantum Reipu. inter-
2 est, sine periculo calumniæ[f]. ¶ † Erat & curator & procurator etiam Cęsaris qui mittebatur à Cæsare in eius prouincias, & populi, qui publicos reditus colligeret, & qui impensas in Cæsaris præsidijs, negotijs, & in Magistratuum stipendia face-
3 ret[g]. ¶ † Aduocato fisci procurator fisci iunctus est, qui & rationalis à rationibus Principis curandis & procurandis dicitur: vetitumque illi, ne nisi aduocato fisci præsente, negotia, rationes, vel ærarij sacri causas tractare vel examinare posset[h]. Dicuntur & isti Cæsariani aduocati[i]. Procurator fisci recte aduocatus etiam appellari potest[k], potissimum quia lites ei nunc & negotia Principis committantur. Nam forsan aliquando rationalis & curatoris Cæsaris distincta fuerunt officia, à procuratore seu cognitore fisci, vt illi viderentur procuratores ad negotia, sed hic ad lites: quo tempore & dicebantur isti procuratores ad lites, aduocati fisci, vel procuratoris fisci: illi, procuratores Cæsaris[l]. At aliquando post, & lites inter se & rationes procuratores & aduocati communicare iussi sunt: vnde & rationalis procurator fisci dictus, quod liquet ex Iulio Capitolino[m] in Maximino [*Erat, inquit, fisci procurator in Lybia, qui omnes Maximini studio spoliauerat: hic per rusticanam plebem interemptus est: sed cum per eos, qui rationalem in honorem Maximini defendebant viderem authores cadis, &c.*] In Pandectis hæc duo etiam, vnica inscriptione compræhenduntur, *De officio procurat. Cæsar. & rational.* libro primo, P. titulo decimonono. In cuius tamen legibus, non fit mentio nominis rationalis, vtrumq; etiam nomen eadem de re effatus docet Alexander Imperator. [*Procuratores meos vel rationales*, inquit[n], *multa indicanda ius non habere, sæpe rescriptum est*[o].] Gordianus autem explicat, rationales, qui dicuntur Græcis logistæ, etiam dici curatores Reipubl. [*Curator, inquit, Republica, qui Græco vocabulo logista nuncupatur, multandi ius non habet.*] Vocatur & ab vno officij actu, dispensator,
4 in l. 1. si aduers. fisc. lib. 2. C. titul. 37. ¶ † Exemplo Principis, episcopi & domini territoriorum, quibus iurisdictio est, habent in suis tribunalibus procuratores fiscales, vel dominicos, qui quæ pertinent ad compendia eorum, vel ex multis vel criminum proscriptionibus dari dominis iurisdictionalibus procurant & petunt, & vindictæ publicorum criminum, instant. Et apud illos vnus & idem officio procuratoris & aduocati fiscalis, fun-
5 gitur munere. ¶ † Ferunt primum Adrianum instituisse officium aduocati fisci. Fuit munus huius aliquando temporale, vt reliquorum Magistratuum Romanorum & prouincialium, annuum videlicet: postea ex Leonis Cæsaris constitutione per biennium concessum[p], idque vni in singulis prætorijs commissum, donec bini ex decreto Valentiniani & Martiani facti sunt[q], illique delecti ex collegio aduocatorum prætoriorum, secundum ordinem & seriem albi seu matriculæ[r]: qui ex publico, quandiu officium gererent accipiebant stipendiorum nomine 60. auri libras, vt ait Iustinianus[f], alibi sexcentos aureos[t]: vt non immerito deprædationes, si quæ fierent per illos in
6 prouinciales, seuere puniri iuberentur[u]. ¶ † In Gallia Princeps noster suos habet regios aduocator per singula sua tribunalia, vel binos, vel vnum & cognitorem seu procuratorem: quibus etiam constituitur salarium de publico, eaque lege, ne quippiam aliud a clientibus capiant, non munus, non stipendia, non salaria: ne fauore aut pretio possint à seueritate & rectitudine officij dimoueri. Quare pro inspectione testamẽtorum seu elogiorum rerum, & pro formulis intentionis concludendis vel subscribendis dicunt *pour bailler leurs conclusions*, capere illis aliquid permissum[x]. Idipsum prohibetur illorum suffectis seu subcognitoribus[y], quos vocant, *Substituts des gens du Roy*: nisi aliquid illis honorarium permittatur, authoritate curiæ designatum[z]. Atque 9. Calend. Martij, 1421. Statuit curia suprema Parisiorum, regiæ aduocationis in curia Triumuiros priuatis consultoribus operam dare, & ab alio stipendia, anthotamenta, congiariaque auferre licere[a]. Addit & constitutio Caroli 9. Aureliæ edita, artic. quadragesimoquarto, vt neque liceat capere beneficia ab episcopis, & alijs litigantibus, qui eius fori sunt cui præficiuntur. Permisit tamen Princeps in curijs præsidialibus subcognitores seu regio huic muneri additos, officio consiliarij fungi, quod tamen intelligitur, quando expresse vtrum-

que

f l. fisci aduocatus. 3. de aduoc. fisc. C.
g Dio Cass. libro 53.
h l fin. de aduo. fisc. C.
i in l. f. C. de post.
k glo. in l non intelligitur. §. fin. in ver. restituatur, de iure fisc. C.
l vide l. ad fiscum, & l. seq. C. vbi causa fis. Paul. de differentia in l. 2. §. si aduersus fiscum.
m vide & Lampryd. in Alex.
n l. 8. de modo mulctar. C.
o l. 3. eo.
p l. sancimus. 32. & l. perpetuam. 13 §. 1. de aduoc. diuers. iudicio. C.
q in l binos. 10. & l. post duos. 13. eod.
r d. l. petitionem 33 §. quando autem.
s in l. restituenda, eod.
t l. per hanc §. sexcentos, eod.
v l. 1. & 2. de lucr. aduoc. & 13. C. tit. 61.
x In constitut. Henr. II sur la suppressiõ des Preuosts des Mareschaux. public. 15. Feb. 1554. art 25. & 37. constit. Carol. 7. artic. 82. constit. Aurelianens. art 43.
y in constitut. Aurelia. artic. 79.
z const. Caro. 8. art. 8.
a Io. Lucius, lib. 4. placito. Curiæ, titul. 9. plac. 8.

que officium coniunctim datum est, & in alijs causis quam regijs, vbi patrocinium vel procurationem exercuerunt. 7 ¶ † Sunt aduocatis fisci & procuratoribus, leges præscriptæ, tum notionis, tum etiam officij, vltra communes quæ de aduocatis dictæ iam sunt, quæ etiam in illis locum habent. Curaq; illis commissa, & cuius causa creati sunt, satis illos admonet de fine & rationibus suę dignitatis & officij. Putat Fenestella [a] procuratorē Cæsaris eum esse qui inter Cæsarem & Romanū populum constitutus est Iudex: cū inter priuatum & Remp. iudicium constituendū esset, ipseq; Princeps quamuis posset, tamen nollet sibi ius dicere. Et ideo eum Magistratū creari placuisse, cui inter se priuatasq; personas competēs esset iurisdictio: quiq; appellatus sit Procurator Cęsaris. Atq; huic Magistratui, totius principalis rei licentiam commissam, ita vt quicquid ab eo negotiorū imperialium gestum esset, perinde ratum haberetur, ac si ab ipso Cæsare fuisset pertractatum [b]. ¶ Transferebat bona Cęsaris eius nomine & eius consensu, non aliter: nec enim alienare res Cæsaris poterat: iubere tamen seruo Cęsaris poterat adire hæreditatem, & ipse quoq; delatam, opiparam tamen & opulentam delatam Cæsari se immiscendo acquirit Cæsari [c]. Si tamen hæreditas quibus institutus est Cæsar soluendo non sit, consulitur Imperatori [d]. Licet & illi interdicere alicui, ne veniat in prędia Cæsaris, tanquā tumultuosa, vel iniurioso aduersus colonos Cæsaris: ad deportādi, vel deportatos reuocandi ius non habet [e]. 8 ¶ † Rationales quoque priuatæ rei causis, vel sacris ærarijs præsidebant, sed nonnisi præsente fisci aduocato examen suscipere poterant [f]. Res priuata Principis intelligitur patrimonialis, cuius ratio & fisci priuilegio vtitur [g]: non tamen de contractibus priuatorum cognoscebāt [h], neq; de ipsa re Principis eo inconsulto transigebant [i]. 9 ¶ † In duo capita omne officiū procuratoris & aduocati fisci in summa cogi potest, in causam cognoscendi seu iudicandi circa ærarium, aut res Principis: vel in patrocinium causarū fiscalium, quæ vel ærarij sunt, vel habēt vindictæ vel causæ publicæ qualitatem. 10 ¶ † Et circa primum, Antoninus Cæsar ait [k], procuratorem suum habere quidem iudicandi potestatem inter certas personas, sed non esse competentem Iudicem in lite priuatorum, nisi ratione consensus eius sententię se subiecerint. Sic rescriptum etiam est [l], procuratorem Imperatoris vna cum Præside, præsente fisci patrono, causam petentis restitutionem aduersus fiscum examinare & decidere. Et generaliter Constantinus [*Ad fiscum pertinētes causas rationalis decidat omnibus concussionibus prohibendis* [m]] veluti, si agatur de bonis quæ leges vel sententiæ Iudicum iusserunt fisco deferri [n], de colonis domorum Principis, de inquilinis vel seruis eius [o], de causis ciuilibus officialiū suorum qui exactioni vel chartis inseruiunt [p]. Quatuor autem casus excipiuntur, in quibus non potest causarū fiscalium cognitio pertinere ad procuratores Cæsaris, quos refert glos. in l. 1. ad verb. 11 *personas*, C. de iurisdict. omn. iud. ¶ † Rebquaquæ ad patrocinium curamque Triumuirorum regiorumve patronorum & procuratorum pertinent, omnia sunt in quibus Regis vel Principis vtilitas, vel damnum, vel solicitudo seu officium versatur: vnde recte nosse debent huiusmodi personæ, criminum pœnas, & naturam, quorum vindictam persequimus, & tit. *Quæ sint regalia*, in vsib. feudo. & quæ ad Regis curam & dominium seu domanium ordinarium vel extraordinarium pertinēt. Perquirunt quæ sint bona vacantia, & à Iudicibus petunt fisco adijci, & incorporari [q], relicta licentia priuatis se defendendi [r]. 12 ¶ † Vult enim Princeps, nonnisi legitimas easq; suo tempore, à fisco inferri actiones & lites [s]. Statueruntq; Valent. & Val. vt si quis vexatus fuisset ab actore rerum priuatarum Principis, vel eius procuratore, posset deferre querelam Rectori prouinciæ, vel Iudici super eorum contumelijs vel deprædationibus, eosq; conuictos, publice damnatos viuos concremari [t]. Sicque Constantinus [*Fisci aduocatus pœnas metuens, caueat ne fiscalia commoda occultet, neve vllo negotio existente, fisci nomine priuatis audeat calumnias commouere* [v].] Idque eo magis cauendum est, quo ampliora priuilegia, & accusandi publicam facultatem sine periculo delatoris iura Romana & gentium illis concesserunt [x], imo, neq; permiserunt cuiquam siue fisci aduocato denūciare impune [y]. Quod & in Gallia seruatur, neque quisquam priuatus de crimine publico accusare potest sine procuratore regio, cui tamen si denunciet, & petat eum sibi in causa iungi, se subscribit denunciationi: vt si non apparauerit probationes, vel calumniose denunciauerit, qui iudicio impetitus est, seueritatem iudicis contra denunciatores imploret, iuxta l. omnes, de delator. lib. 10. C. Quinimo, si constet calumniose & malitiose prætextu potestatis, regium cognitorem seu procuratorem reum quendam & innocentem prosequi, & diuexare, ipse suo nomine condemnandus resarcire damna, & quanti interest vexari [a]: interdum & pœna capitali, si crimen calumnię eo prætextu illatum ea dignum sit [a]. 13 ¶ † Sed & constitutum est [b], ne prius iungantur regij cognitores litibus priuatorum, quam consultatio inter se & cum aduocatis fisci fuerit habita, & ita expedire, & interesse Regis, liqueat. Si tamen de causis pauperum, societatum, mendicantium, hospitalium & miserabilium personarum agatur, pium opus facient, & Principis munus partesq; exequentur, si pro illis lites agitent, & eorum causas tueantur legitimas. Quia nec ipse Princeps earum miserabilium personarum patrocinium aspernari debet. [*Si pupilli*, inquit Constantinus [c], *vel vidua, alijque fortuna iniuria miserabiles, iudicium nostræ serenitatis exorauerint, præsertim cum alicuius potētiam perhorrescunt, cogantur eorum aduersarij examini nostro (etiam vinissis proprijs iu-* 14 *dicibus) sui copiam facere.*] ¶ † Iubetur item procuratoribus regijs, vt solicite curent regum constitutiones conseruari [d], ordinem iudiciorum in volumine audientiarum præscriptum, sequi [e]: & si quid in curia per Magistratus delinquatur, obseruent, & mercurialibus perscribant, quas suo loco & tempore, & secundum datum illis ordinem, referre possint Principi: vtq; in acta causas ciuiles, regias, & criminales, quibus patrocinantur, separatim describant, suoq; loco prosequantur: & diligenter [f] inquisitiones criminum perpendant, illisq; quid sibi videatur de decreto interponendo, subscribant, nullo quidem salario postulato 15 eius rei causa [g]. ¶ † Ad curam etiam eorum reijcitur carcerum solicitudo, carceratorum nomenclatura & expeditio, vt quam citius carcerati soluantur vel damnentur [h]. Subcognitores, qui sunt huic muneri præfecti in Senarchijs, & in alijs iurisdictionibus Regijs, sunt veluti substituti procuratorum generalium & aduocatorum curiæ parlamenti, ad quod fori sui appellationes deuoluuntur. Et proinde statis diebus iuridicis suæ

a Fenest. lib. de Magistra. c. 26.

b l. 1. de offic. procur. Cæsar.

c d l. 1. §. si & l. si quis mihi bona. § si seruus fisci, de acq. hær. P.

d Paul. l. 2. de offi. procu. Cæsar. P.

e l. fin. eod. P.

f l. fi. de aduo. fisc. Cod. l si fiscus. 7. de iur. fisc. l 2. si aduers. fisc. libr 1. C. tit. 37.

g l fiscus. 6. de iur. fis. P.

h l. pen. § non cip. ita fuer. alien. vt manumit. libr. 4. C. tit. 57.

i l. nulli procuratorum. 15. de transact. P.

k l. 1. C. de iurisd. om. iud. l. cum vendere, l 9. C. vbi cau. fis.

l l 1. 2. & 3 si adu. fisc. restit. postu. C.

m l. ad fiscum. §. vbi cau. fisca. vel diui. dom. & c. 3 libr 3. C. tit. 28.

n vt in l. 1. & 2. C. eod.

o l. hac lege, 31. eod.

p in l nullum, ex offi. C eod. vbi caus. fisc. l. 2. de iur. fis. libro 10.

q l. 3. & fin. de bon. vacan. lib. 10. C.

r l. prohibere, & l. defensionis facultas, de iur. fis. libr. 10. Cod.

s l. iustas etiā, eod.

t l. vniuersi. 9. vbi causæ fisc. Cod.

v l. fisci 5. de aduoca. fisc. C.

x l. ex varia, & l monente, de delat. libro 10. C

y l omnes iudices. 5. eod.

a Guid. Pap. sing. 121.

a d. l. vniuersi. C. vbi cau. fisc.

b Const. Caroli 8. artic 87. Lud. 12 art. 82.

c l. 1. quan impe. inter pupill. & viduas, lib. 3. C. tit. 14.

d Const. Henri. 1 l. ostra Luthera 1553. art. 48. Franc. Lan. 1539. art. 112.

e Const. Carol. 7. art. 21.

f in constitut. Franc. l. Sur la reformatio de la iustice de Normandie, art. 6.

g in constitu. Francis. I. ann. 1539 art. 110

h vide consti. Carol. 8. artic. 80. 85. & 16.

συνάγχην, hoc est, anginam pateretur. Cui tamen aliquis de populo respondit, non συνάγχην, sed ἀργυράγχην, id est, arthentiangioam pati. Qood ad Demosthenem Critolaus, Gracchus vero ad Demadem Rhetorem refert [a]. Addirqoe in oratione C. Gracchus [*Vos Quirites, si velitis sapientia atque virtute vti, & si quaeritis, neminem nostrûm inuenietis sine pretio huc prodire: omnes nos qui verba facimus, aliquid petimus.*] ¶ † Itaque petunt salarium Aduocati, illud quod clientes spoponderunt, condictione certi, si certum promissum est ex stipulatiooe: si incertum, actione ex stipulatu. §.1. de verb. oblig. Si sine stipulatione, tantum pacto uudo promissum, condictione l.1. de suffrag. C. Si oec coooentum nec promissum, officio Iudicis pro modo litis, proque aduocati facundia, & fori cunsoetudine, iudicijque io quo crat actutus ęstimatiooe adhibita, quæ licitam honorarij quantitatem non egrediatur, quæ est summa centum aureorum, extra quam oulla etiam io pactitio salario constituitor [b]. Minor tamen summa permittitur, constitutione curiæ & Francisci I. aduocatis: quæ tamen etsi singulis martinalibus inaugurationibus in Parlamentis publicetur & proponatur, vix seruatur. Stephanus Aufrerij in prima parte styli Parlamenti in principio, dum format Adoocatos, admonet eos [*Ne lubenter videant arramenta, nisi sint securi de salario suo: exceptis causis pauperum, quas gratis exercere debent: & bene soluentes male soluentibus praeponant.*] ¶ † Prohibitum itaque non erit Aduocato de salario cooueoire cum cliente, aut oomine palmarij seu victoriæ ei aliquid promittere [c]: quod coosequi petereq; poterit, etsi promitteos pro parte tantum vicerit, vel transegerit [d]. Neq; restituet adoocatiooıs causa datum Aduocatus, si non postulauerit, per illum tameo oon steterit qoominus susceptam fidem impleuerit, sed forsan per casum, vel per clientem: contra, si per illū steterit [e]. Pro salario mobilia data statim transeunt in dominium Aduocati, vel Procuratoris: si immobile vero promittatur instromeoti prius requiritur scriptura, & adeptio postea possessionis, volente promittente nō etiam inuito, vel Iudice authore facta alioquin imminet debiti amissio [f]. ¶ † Notat Rebuffus tamen in ordinatis constitutionibus per titulos, tit. de Aduocatis, artic. 1. inhibitum fuisse Aduocatis & Procuratoribus, ne cautionem, idiochira, vel obligationem acciperēt salarij, à clieotibus vel solicitatoribus: fuisseqoe idiochiron sex aureorum eam ob causam factum, improbatum, argumento vetitæ obligationis factæ ab ægris medico [g]. Et quod prohibitum sit aduocatis & procoratori, contractus inire de parte litis cum clientelo [h], multo magis cum solicitatore seu iostitore litis, vt refert fuisse à curia parlameoti, Paris. pronunciatom, 7. Iulij 1514.

a Gell. lib. 11. c. 9. & 10.

b L. 1. §. in honorarijs, & §. sequ. de var. & extraordin. cognit. P.

c d l. vlt. C. de suffra. l. 1. §. & si nomine, de var. & extraor. cogn. P. d l. si. mand. P.

e l. fin. & pen. de condi. ob caus. Co. l. 1. §. diuus, & §. pe. de var. & extraor. cognit. l. properandū §. nonautem, C. de iudic. l. qui operas, loca. P. f dict. l. 1. C. de suffrag.

g in l. medicus, de var. & extraor. cogn. h l. quisquis, §. praeterea, de postul.

pro Baltazare de Carlar, petente rescissionem contractus cootra Ægidium Coneton, de tertia parte debiti, qui declaratus est nullus, vt ait Rebuff. in proxime cita. titul. artic. 26. Compescendi enim sunt morus isti vulturum. Sic enim vete Ouidius:

Turpe reos empta miseros defendere lingua,
Quod faciat magnas turpe tribunal opes [i].

¶ † Indigni certe oratoris titulo quidam sunt, qui ære patrocinium turpiter vendunt & qoibus lites pendere diu, vindemia quædam est, Lupis qui syluas habitaot voraciores, docti legumq; tyranni: crudeliores coruis, qui cum nonnisi funus extincti lacerent, isti viuis scalpunt, & sugunt animam, nec missura cutem nisi plena cruoris hirudo: quiq; vt possint melius fallere, togam sumunt. ¶ † Attamen, non quia isti excedunt in capiendo, boni aduocati & probi defraudandi sunt mercede, vt habeant vnde viuant, & vnde sibi subsidia vitæ comparent [k]. Inanis est labor, quem præmia nulla sequuntur. Nec magnum est, si pro beneficio & defensione clienti exhibita: is naturali ratione suadēte, & impellente, ad remunerationem teneatur [l]. Et ita vendere licet aduocato iustum patrocinium, & iurisconsulto iustum cōsilium [m]: id est, pro labore impenso, & opera præstita in consultando & postulando, licet quippiam licitum accipere: & potest operas suas locare. Cum nemo teneatur, maxime cum suo detrimento, alteri beneficium conferre [n]. Dicit tñ gl. in ca. non licet, 12. q. 3. hoc potissimum verū esse, si nonnisi cum labore & librorum euolutione, Aduocati vel Consiliarij munus obeat, non aliter: quia gratis, si extemplo respondere possit, impartire debet hanc opem. Probatur tamen, si aliquid illi eo nomine porrigatur, & illud posse veluti ex liberalitate accipi: & multa certe honeste accipiuntur, quæ honeste non petuntur [o] [*Et nemo*, inquit, *lex, eorum quod licebit accipere, vel decebit, aspernanter habeat quod sibi semel officij gratia libero arbitrio obtulerit litigator* [p].] ¶ † Adfertur alia ratio, quia operarios omnis dignus est mercede sua [q]. ¶ † Sed & postremo, officium suum nemini debet esse damnosum [r]. Esset autem, si hodie cum quis in collegio procuratorum vel aduocatorum esse cogatur, & ibi delatas causas suscipere, gratis teneretur officio fungi. Sic enim breui fame periret, vel sua consumeret. Imo post multos in iure perdiscendo exhaustos labores, postque sumptus in literis diutinos, quibus quis sępe suum & parentum patrimonium exinaniuit, turpiter cogeretur mendicare, contra quā dictum sit, leges in paupertate neminem sinere viuere [s]. Et frustra essent leges iuris insertæ, quæ permittuot filijsfamil. aduocatis habere quasi castrense peculium, & quod inde procedit sibi noo patri acquirere [t].

i Ouid. in Elegia.

k l. si quis ab rogatus de adnoc diuers. iudicio. C.

l l. sed & si lege 28 § consuluit, de petitione P. l. Aristus Regulus, de donatio.

m ca. non licet. 11 q. 3. cap. non sane, 14. q. 5.

n c. precaria, 10. q. 2. l. in commodato. § sicut, commo. P.

o l. 1 § proinde, in fin. P. de extraordin. cognitio.

p l. quisquis, 6. § nemo, de postul. C.

q ca. quicunque. 12. q. 2. c. cum secundum apostolum. de praeb. & Conn. 19.

r l. sed si quis, in princ. de testam. P.

s §. fi. de hæred. & falc. in auth.

t l. fori cul. minis de aduoc. diuers. iudicio. C.

Syntagmatis iuris vniuersi libri quadragesiminoni Finis.

DE SENTENTIA ET IVREIVRANDO.

LIBER L.

De ſententia formanda in genere.

Caput I.

1. *Continuatio lib. 50. ad 49 proximum.*
2. *Sententia iudicialis quid. eius diuiſio., in interlocutoriam, & definitiuam. Quid interlocutoria, & in quibus reuocari nequeat. nu. 4. & 6.*
3. *Iudicatum quid dicatur.*
5. *Definitiua ſententia quid.*
7. *Sententia de quo, & à quo feratur.*
8. *Prothagora & Euathli iuuenis controuerſia, difficilis iudicatu.*
9. *Venefici eius difficilis controuerſia.*
10. *Bonus vir num quis ſit, difficile habet iudicium.*
11. *Iudicandi tres antiquæ formulæ, & tabellarum nota.*
12. *Iudicis officium, & partes in iudicando. & nu. 13.*
14. *Iudex ſecundum leges iudicare debet.*
15. *Conſultatio quando fiat iudici. & principi: & quomodo. nu. 16. & 18.*
17. *Iudex vtrumque litigantium pari benignitate audire debet, & quare.*
19. *Sententiam dandi in iudicio ferendo plures antiquorum formulæ.*
20. *Tabellaria lex iudiciorum apud Mileſios à quo lata.*
21. *Relatio ad principem ſuſpendit officium iudicis reſcentis.*
22. *Sententia quomodo ſtatui & pronunciari debeat.*
23. *Sententia à perſonis & rebus de quibus actum eſt, ad alias non extenditur.*
24. *Sumptuum condemnatio quare nominatim debet contineri ſententia.*
25. *Sententiæ iudicum propter quæ impugnentur, & reprobentur.*
26. *Sententia, quæ tranſit in rem iudicatam, effectus: & in quibus non tranſeat.*
27. *Res iudicata non retractatur, vel prætextu nouorum inſtrumentorum, vel alio modo. Eius actio, & executio quomodo fiat. nu. 28. & 35.*
29. *Iudicatu quomodo quis ſatisfacere cogitur, & quomodo interſit reipub. ſortiri effectum. Tranſactionũ habere vires. nu. 30. & 32.*
31. *Exequutor vt modeſte ſe gerere debeat.*
33. *Mortis ſupplicium quam citiſſime fieri poteſt, exequendum.*
34. *Rei iudicatæ exceptio.*
36. *Rei iudicatæ retractandæ remedia, ſupplicatio, reſtitutio in integrum, querela falſi.*
37. *Supplicatio aduerſus ſententias ſeu rem iudicatam, quando admittatur.*
38. *Reſtitutio in integrum contra ſententias quando detur, à quibus, & intra quod tempus concedatur. & nu. 39.*
40. *Externi cauſa interuenientibus in iudicio ſupplicatio vt fiat in Gallia: & à quo, & quomodo areſti parlamenti retractatio impetretur.*
41. *Sententia præſidialis retractatio quomodo impetretur, & vbi.*
42. *Supplicare contra ſententiam quando non liceat.*

1 PArtes † Iudicis præcipue in iudicando cõſiſtunt: ideoq; poſtquam materia diſpoſita eſt, & inſtructũ plene eſt iudiciũ, & eius eſſe iuriſdictionẽ conſtat, & de litigantium conditione, editioq; plena omnium facta, vel per litigantes, aut vbi per eorũ procuratores, ſyndicos, vel aduocatos negotium ex integro explanatum fuit, non debet moueri Iudex ſententiam ſuam.

2 ¶ † Sententia iudicialis eſt, idem quod iudicium, nempe pronunciatio eius quod bonũ & æquum in propoſita controuerſia Iudici videtur [a], abſoluendo, vel condemnando [b], vel iudicium poſtremũ ſuſpendendo [c]. [*Sententiam*, inquit Iulianus, *dicere æſtimatur is, qui ea mente id pronũciat, vt ſecundum hoc diſcedere eos qui litigant à tota controuerſia velit* [d].]

3 ¶ † Iudicatum, eſt id de quo ſententia lata eſt, aut decretũ eſt interpoſitum, vt dicitur li. 2. ad Herennium. Et rurſus Cicero clarius [e] [*Iudicatum, eſt res aſſenſione aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus generibus ſpectatur, religioſo, communi, & approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus approbarunt. Commune eſt, quod vulgo omnes approbarũt, & ſequuti ſunt. Huiuſmodi, vt maioribus natu aſſurgamus, vt ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt, quod homines cũ dubium eſſet quale haberi oporteret, ſua cõſtituerunt authoritate.*]

4 ¶ † Sententia duplex, interlocutoria aut definitiua. Interlocutoria eſt quæ nõ decidit principale, vel in totũ non finit negotium, ſed quæ ad principalis inſtructionem pertinet: & improprie ſententia dicitur. Et proinde in titulo, *de ſententiis & interlocutionibus omnium Iudicum* C. diſtinguitur à ſententia interlocutio. Ad hanc interlocutionem pertinent comminationes, epiſtolæ, ſubſcriptiones Iudicum [f] [*Quod enim magno conflictu ſententia decerni ſolet*] vt ait Conſtantinus Cæſar [g] [*id paucis litteris temere deſcriptis, definiri fas non eſt.*] Idipſum intelliges, ſi Iudex ſuadeat litigantibus, vt concordent: non enim tollit ideo illis actionem [h]. Et ſic in ſimilibus tot enim ſunt interlocutoriæ ſententiæ formulæ, quot ſunt occaſiones interloquẽdi [i].

5 ¶ † Definitiua ſententia contra eſt, quæ totum negotium terminat & facit, abſoluendo vel condemnando [k]. Et proinde poſt definitiuã ſententiam, Iudex qui pronũciauit, Iudex eſſe deſinit eius negotij,

a L. ſiem. ſ. ſed ſi quæratur, ſi ſerui. vẽ. P. facit l. 1 vſumfruct. quemad. cau. P. l. in propoſita autem, pro ſoc. l. hæc vẽditio, de contrah. emp. P.
b L. 1. de re iudic. P.
c quod ſit per interlocutoriã ſententiam.
d Iul. in l. diuert. 11 de recept. arb. P.
e Cice. de inuentio.
f L. 3. 4. 1. C. Comm. vel epiſt. &c. res iudic. auth. non hab. libr. 7. C. tit. 57.
g l. ſ. eod. & l. 4. C. ſi per vim vel alio mod.
h L. ex ſtipulatu. C de ſent. & interlo. om. iud.
i Felin. in rubric. de re iudi. & Bartol. in l. quod iuſſit, de iu. P.
k l. 1. de re iudic. P. l. 1. de ſent. & inter. om. iudi. C. l. 2. & tot. tit. ſent. reſcin. nõ poſſe, C. c. illa, de accuſat.

gotij, ex quo nullum dubium superesse perfecta definitione debet[a]: neque enim emendare potest[b]. 6 ¶ † Cum tamen diuersum statuatur in interlocutoria[c], paucis exceptis, in quibus Iudex non potest etiam interlocutoriam reuocare, vt notat Laufrancus ad c. quoniam contra ad verbum, *interlocutiones*, nu. 46. & seq. de prob. Vt ecce, 1. Si Iudex per interlocutionem definat esse Iudex, veluti si declaret se incompetentem Iudicem[d]. Secundo, si Iudex ferat sententiam absolutoriam ab obseruatione iudicij[e]. Tertio, quando executio sequuta est interlocutionem, ex qua ius quæsitum est alieni[f]. Sed & quando retractatio interlocutoriæ permittitur, bis tantum licet[g]. Et si causæ sint grauiores & alicuius ponderis, neq; semel nisi causa cognita[h]. 7 ¶ † Feruntur istæ sententiæ de contentionibus in iudicium deductis[i], & à Iudice, cui imposita est iudicandi necessitas[k], & decidendi aliqua sententia lites. In dubio enim siquidem agatur de facti quæstione, potest absoluere, nullis aut aliqua, sed nō sufficiente proposita probatione[l]. At in facto de quo cōstet, de iure hodie non licet dubitare Iudici, sed bene aut male, modum debet dissoluere aut rumpere[m]: alioquin si moras nectat Iudex, appellatur ab eo ob denegationem, vt dicunt, iuris vel iustitiæ, iuxta §. si vero, vt diff. iud. in auth. & §. nō permittere, de man. princ. cod. Neq; hodie admitteretur illa formula iudicandi, *non liquere*, qua vsi sunt antiqui, quando litigantium cōtentiones paribus constabant calculis, vtrinq; adductis parib. rationibus, vt Iudex cogeretur pronunciare nō liquere: vt si creditor asserens mutuum debitum cum debitore æqualis probitatis dicente soluisse concurreret[n]. Vt fuit etiam in iudicio & scholis, sæpe agitata cōtrouersia, & ad huc lis eius sub Iudice, num is qui iactum retis emit, possit petere si quid pretiosius ipsis piscibus, veluti aurum captum sit, quæ orta fuit olim inter Ionicos iuuenes qui iactum emerāt, & Milesios piscatores qui post venditionem tripodem mensamq; auream mari extraxerunt, quæve ex Senatu Milesiorum ad Apollinis Iudicium re-8 iecta[o]. ¶ † Impleta & inuoluta fuit etiam ea controuersia, inter Prothagoram & Euathlum adolescentē, eloquentię discendæ, causarumq; orandi cupidum, qui se dederat in disciplinam Prothagoræ pacta mercede, cuius Prothagoras petebat mediam partē iam dimidia numerata, & alia promissa eo die quo primum Euathlus causam apud Iudices orasset, & vicisset: non enim causas volebat suscipere agendas Euathlus, alioquin agendi peritissimus, ne pecuniam soluere cogeretur. Ideo à Prothagora in iudicium vocatus. Qua in re impediti Iudices distulere iudiciū, adductis vtrinque à contendentibus rationibus, de quibus meminit Aulus Gellius, lib. 5. c. 10. Diog. Laertius, in Prothagora. Attribuit hoc ipsum Pius lib. poste-9 riore annotationum c. 73. Coraco præceptori, & Tisiæ discipulo. ¶ † Inuenies & aliud exemplum apud eundem Gellium, lib. 12. c. 7. veneficæ, quæ veneno maritum necauerat vna cum filio eius qui suum filium occiderat, quę scelus cōfessa relegata est à Dolabella ad iudicium Atheniense Areopagi: Areopagitę vero statuerunt, vt post centū annos iudicio se sisteret cum accusatore: ibidē causas inuenies. Cicero etiā ad officium Iudicis per-10 tinere ait[p], quædam iudicare nolle. ¶ † Sicuti Licinius Fimbria vir consularis, noluit iudicare de sponsione facta à Marco Luctatio equite Romano, sane honesto, num vir bonus esset. Sapienter enim Iudex pronunciauit se nunquam illam rem iudicaturum: ne aut spoliaret fama probatū hominem, si contra iudicasset: aut statuisse videretur virum bonum aliquem esse, cum ea res innumerabilibus officijs & laudibus contineretur. Sicq; plerumque Iudices coguntur iudicium differre, quod certa sententia non possunt ratione aliqua plene componere. quare lites quædam remanent diutius sub Iudice, vocant practici *mettre le procés au croc*. Et tempus aliquando quædam postea admonet, quæ suspensas lites facilius possunt solue-11 re. ¶ † Proinde in more Romanis positum erat iudicaturis per tabellas, tres tabellas dari diuersis notis sculptas, quarum quam vellent mitterent in vrnam iudicij. Vna habebat notam literæ A. quæ erat nota absolutionis: altera literam C. quæ erat condemnationis: & alicubi D. quæ mortē significabat, quibus Augustus tertiam notam addidit N. L. id est, non liquere[q], quæ erat tabula suspensionis iudicij, vel ampliationis, ex qua rei quoq; am-12 pliari dicuntur apud Iurisconsultos[r]. ¶ † Studere porro debet, vt quantū industria & ingenio consequi poterit, id in euoluenda difficultate impendat, allegata & probata primum consideret[s], cum non possit facti probationes ex officio supplere, quamuis in iure, quæ desunt aduocatis & clientibus eorū suppleat[t]. Concipit litis capita & quæstiones, cōferet rationes & responsiones litigan-13 tium, diuidet separata. ¶ † Et si plures quæstiones concurrant terminandæ, maiorem præferet minori. Et prius de maiori & de criminali, quam de ciuili: nisi vtraq; vna sententia possit decidi, puta quod vna in alterā inciderit[v]. Præiudiciales præponendæ sunt in decisione quæstiones quoque, nam & illæ naturæ alijs priores sunt: veluti, proximitatis causa ante petitionem hæreditatis intestati iudicanda[x]: prius de hæreditate, quam de actoris credito hæreditario[y]: prius de conuentione, quā reconuentione[z]: prius de vi & possessione, quam de proprietate[a]. Et sic de similibus, quę seruato ordine debent prius vel posterius præcedere. Nunquam aberrabit Iudex, si secundum leges iudicet: nam & secundum leges vt iudicet, habet in mandatis[b]. Et Æschines contra Ctesiphontem, scribit iudices iurare, iuxta leges se iudicaturos. In Gallia iurant, se seruaturos constitutiones regias. Et nunc in imperio secundum constitutiones Imperij, se iudicaturos[c]. Et Demosthenes[d], [*Qui res iudicant, conseruare leges, & earum robur defendere debent, quarum ope adiutæ, boni in ciuitate incolumes sunt: sin autem sinetis eas exolescere, dissoluetur status Reipubl. & vt quisq; est improbissimus, ita plurimum poterit,*] Cicero pro Cluentio, & hoc ipsum & partes alias iudicis his verbis concludit [*Est sapientis iudicis meminisse se hominem, cogitare sibi tantum esse permissum quantum commissum sit & creditum. Et non solum sibi soli potestatem datam, verum etiam fidem habitam esse, meminisse: posse quem oderit, absoluere: quem non oderit, condemnare: & semper non quid velit ipse, sed quid lex & religio cogat, cogitare. Animaduertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur, cum hæc sunt videnda, tum illud est hominis magni, iudicis, atque sapientis, habere in consilio legem, fidem, religionem, æquitatem: libidinem autem, inuidiam, metum, & cupiditates omnes amouere: maximi æstimare conscientiam mentis suæ, quam à Deo immortali accepimus, quæ à nobis diuelli nō potest.*] Quod postremum idem repetit 3. Officio. Cauere & debere ab odio, amore, cupiditate, inuidia, errore, spe, idem tradit 2. 14 de Orato. pro Plancio. ¶ † Et abduci Iudices ab institutis

a in l. Paulus respondit. 42. & l. Iudex posteaquam, de re iudic. P. l. si operis. 41. & l. pœnam. 13. C. de pœn.
b l. 2. de sent. ex peri.
c l. quod iussit, de re iud. P.
d l. dicere autem. 23. de recept. arbit. P. l. significabus, de offic. deleg.
e Angel. in l. 1. C. sent. resc. non posse.
f Bartol. in l. post sent. C. de sent. & interl. om. iud.
g l. vni, iuncta rubr. ne lic. in vna & ea. cau. ter prouo. &c. Cod.
h l. à precedente. Cod. de dilatio.
i l. vt fundus, com. diuid. P. l. illicitas §. veritas, de offic. præsi. P. c. licet Heli, de simo.
k l. fin. § iudicandi quoque necessitas, de mune. & hon. P.
l l. qui accusare. C. d. eden. m l. cum sens. 12. de pœ. C.
n Gell. in lib. 4. c. 2.
o meminit de hac quæstio. & simil. Val. Maxi. lib. 4. cap. 1. Suet. lib. de illust. rerh. Diog. Laert. in 1.
p Cic. 3. offi. de Valer. Max. li. 9. c. 2.

q Cic. de hac formula, pro Cluent. Gell. li. 14. c. 2. Paul. l. Pomponius, de re iud. P.
r l. si de inin. P. iuncta l. decurionum. §. fi. ex quib. caus. maio. P.
s d. l. illicitas, § veritas, de offi. præsi. c. iudicet. 3. q. 7.
t l. 1. vt quæ desf. aduoc. iu. part. suppl. l. enim quem tenens, de iud. P.
v l. pen. & fi. C. de ordin. cognitio. l. 1. C. de his qui acc. non poss.
x l. 2. C. de or. cognit.
y l. vt debit. C. de hæredit. actio.
z l. 1. de his qui accus. non poss. Cod.
a l. fi. de vi, de iudic. P. l. qui cœtum. § 1. ad legem Iul. de vi publ. P.
b l. nemo, de sent. & interloc. om. iudic. C. ca. 1. & c. ne innitaris de const. ca. para. 3. q. 9. §. quia vero de iud. in authent. §. iusiurandum, de defensor. ciuita. eod. cum similib.
c in constitut. cap. editæ per Carol. V. Imperato. artic. 3. & 4.
d Demosthe. in 1. Orat. con. Aristogito. & rursum, eadem repetit. 2. aduersus eundē.

institutis suis, magnitudine pecuniæ, in sexta actione, in Verrem. Extat & his corrumpi Iudicium, testimonium, in cap. quatuor modis, vndecima quæstione tertia. In summa, Iudex omni ex parte incorruptus, ex iustitia, quæ virgo incorrupta est, censere & perpendere debet iudicanda, nec debet esse lege clementior in his quæ lex disponit [a]: legem dico, ciuilem, pontificiam, & regiam, prout materia decidenda patitur. Iudiciorum enim & in eo differentias constitui putamus, vt alia regantur canonibus, alia legibus, alia vtrisque, legibus & canonibus [b]. Iudex quippe qui constitutiones principum neglexerit, lege Cornel. de falsis punitur [c]. [*Nec male*, inquit Socrates in apologia apud Plat. libro vicesimoseptimo, *Athenienses iustum videtur Iudicem precari, neq; precando absolui, sed docere atque suadere. Non enim ad hoc Iudex sedet, vt per gratiam concedat, sed vt iudicet secundum leges: atque ad iureiurando promisit, non per gratiam cuicunque libuerit condonare, sed iudicare secundum leges.*] Et rursum [d], [*Prætoru munus est, vt iuste singula iudicet, vt circa contractus omnigenos quid iustum, quid non, consideret: & ad normam legum quam Rex ipse condidit respiciens, de singulis iudicet propria virtute semper athuita, per quam neque muneribus, neque minis, neque misericordia, neque odio, nec amore legibus transgressis, accusationes dissoluat.*]

15 ¶ † Quod si de iure dubitat Iudex, debet maiores Iudices consulere [e], interdum etiam Principem: puta, si leges sint contrariæ, si rescripta a principe emanauerint in causa, contraria: nam horum interpretatio, ad solum Principem à quo processerunt, pertinet [f]. Neque interim potest litigator qui rescriptum impetrauit, à sententia qua interloquitur principem consulendum, prouocare: cum possit post rescriptum remissum à Principe, si velit, prouocare [g]. Laborant aliquando Iudices propter defectum iurisdictionis, qua de causa minores, maiores Iudices: & maiores, Principem consulunt [h]. Interdum negotium aliquod inauditum, & inusitatum contingit, cum natura nouas deproperet edere formas [i]: & tunc opus etiam est consilio Principis [k], & noua lege, quæ tantum à Principe potest cõstitui [l]. Extra quos casus, & alios similes illis, non est permissum Iudici, referre sibi propositum negotium ad Principem, quod possit ex legum præscripto siue dilatione ius dicere [m].

16 ¶ † Quocirca relationem debet præcedere legitima negotij instructio diligens atq; accurata consultatio, quæstione plene à litigantibus descripta, vt possit causa relationis iusta concipi [n]. Consultatio fit per auditionem eorum quæ à litigatoribus dicũtur & præscribuntur, & per considentium sententias & suffragia. Admonet Suidas consultationem esse Iudicis circa attentam dictorũ à litigantibus considerationem, dum refert iudices olim fabas in ore solitos tenere audiendo lites, ne obdormiscerent: vt milites allium in bello ferebant, indeq; prouerbium: *Ἵνα μὴ φάγῃ σκόροδα, μηδὲ κυάμους*, *neque allia, neque fabas edat*, id est, nec militet, nec iudicet.

17 ¶ † Ita Solon & Draco, iureiurando Senatum Atheniensem obstrinxerunt, vt pari benignitate actorem & reum audirẽt, donec honestiorẽ & melioẽ alterius causam intelligerent. Crudele iudicium est, si quid statuatur antequam cũ accusatione comparata sit defensio. Et Poeta:

Nonnisi librato dirimat sententia litem

Parte quod ex vtraque conuenias examine causam.

Vbi vates significat, neque grauiorem, neque audaciorem iniuriam, quã indicta causa quemquam mortalium iudicare, quod calumniator molitur [o].

Et vt ait Maxim. Tyrius [p] [*Vbi constituto iudicio rem agitur, nimio onerosius vtrique erit is Iudex, qui minime vtrique dicendi per se locum assignet, in hoc potius Tyrannum, quam se Iudicem præbens.*]

18 ¶ † Consultandi modum tradit etiam iudicibus Plato [q] [*vt audito negotio à contendentibus, semet ex illis quæ dicta sunt omni adhibita diligentia examinet, post eum cæteri omnes considerent: qui autem nihil sua discussione dignum censet alteri examinandam ipsam relinquat.*] Rogantur & sententiæ plurium in iudicijs definiendis voce nunc vt plurium, adhibito numero assidentium vel consiliariorum, qui pro interlocutorijs vel definitiuis constitutionibus exigitur.

19 ¶ † Neque vtimur hodie in Gallia formula suffragia ferendi per sortes seu diuinationem [r], aut per tabellas, aut per pedariam consensionem [s], nec per *καταχειροτονίαν*, quæ fiebat iudicio populi. Siquidem si credamus Suidæ, in eo verbo, præco dicebat in iudicio populi, exempli causa, cui Midas videtur iniuste fecisse, manum tollat: deinde manũ qui volebant extendebant, vnde erat *καταχειροτονία*, populi per manuum eleuationem condemnatio: vt *ἀποχειροτονία*, absolutio.

20 ¶ † Milesij lege tabellaria tamen, vt Romani vsi sunt, quam Hyppodamus Milesius Euriphontis filius de iudicijs tulit, & meminit de ea Aristoteles libro secundo, de Republic. Iudicia inquit, in foro sanciuit Hyppodamus, non voce aut suffragijs fieri, sed vnumquemque Iudicem tabellam deferre, in qua scriberet, si plane condemnaret: si plane absolueret, eam inanem relinqueret: sin partim condemnaret, partim absolueret, id distingueret.

21 ¶ † Relatione pendente non potest Iudex definire, vel cognoscere, donec responderit vel rescripserit princeps [t]: postquam autem responsum acceperit, in relatis & rescriptis, & pariter in alijs, mature iudicium feret ad normam libelli, sine præcipitatione, & cum deliberatione consilij: nisi tam breues & leues sint causæ, quæ nec consultationem, nec scripturam requirant [v].

22 ¶ † In omnibus tamẽ Deum præ oculis cõstituet, cum iustis legibus, & extra leges per æquitatem [x]: certam statuet sententiam, vel per se vel per relationem ad certum [y]. Dehinc proferet litigatoribus ex scripto per se [z]. Hodie tamen in Gallia, pronunciatur sententia cognitoribus seu procuratoribus litigantiũ per actuarium seu amanuensem causæ, quemadmodum & videtur permittere §. sancimus, tit. seu nouell. constit. Vt illustres per procur. causam agant. Et tamen quæ summarie & de plano, eo tempore in auditorio perorata causis deciduntur, non egent scripto vel alia pronunciatione [a]: quamuis postea quod placuerit ex iudicatis, transcriptum edatur litigantibus. Fit autem in scriptis pronunciatio, diebus fastis non nefastis, vel festis, nisi consentientibus litigantibus [b], qui & vocandi sunt ad audiendam prolationem sententiæ [c]: vt præsentes sint quorum interest [d], vel vocati contumaces, pro præsentibus habeantur [e]: vel nisi præsente aduocato vel procuratore eorum promulgentur [f], in loco maiorum, vel vbi solẽt sententiæ proferri non secreto, quia tunc nulla esset [g], cum cautione, ne ad alias personas quã contendentes prorogetur [h].

23 ¶ † Cu enim in iudicio quasi contrahatur [i]: quemadmodum in contractibus [k], sentẽtia inter alios acta, & de certis rebus, ad alias personas vel res non extenditur [l].

24 ¶ † Et proinde quoque sententia debet nominatim de cõdemnatione sumptuum litis mentionem facere, ad quos temere litigans con-

a §. oportet, de iudicib. in authen.

b Const. Harmenopu. lib. 1. Promptua. tit. 2.

c L. 1. ad legem Cor. de fals. P.

d Plat. lib. de regno.

e L. eum quem temere, de iudic.

f ca. 1. §. fin. & ibi etiam gloss. in c. 1. de confirm. vti. vel inuti. c. si quid. 2. qu. 7. L. 2. C. de legib.

g L. 1. § hinc consequenter, de appell. P.

h L. si quid, & L. solent § legatus, iuncta, gloss. de offic. proconf. & legat. Idẽ in causis capitalib. statuit Carol. 6. art. 7

i L. 2. de vet. iure enucl. C. L. 2. de praes. verb. P.

k § fin. de iudic. in authen. exemplo Musis & Iudicum, Rand 18.

l L. fi. C. de legib.

m § 1. vtiudi. non exp. sect. iussio in auth. collat. e & § 1. in medio lit. non fieri sectas formas, in authen.

n L. 1. & §. de relatio. C. L. si quan appella. sit P.

o vt ait Lucia. in ora. de calu.

condemnandus est [a]. Nã si non adiudicentur sententia sumptus, non possunt peti finita lite [b], nec taxari seu definiri: taxantur namq; quando in sententia dicitur [*Condemnamus in expensis, taxa seu definitione earum penes nos reseruata*] vel si dicatur [*quas moderamur ad summam talem.*] Et antiquitus quidem, expensæ taxari debebant in iudicio [c], hodie tamen ex præscripta consuetudine Galliæ, taxatio fit in domo etiam ipsius Iudicis, vel alibi per Iudicem, vocatis & auditis quorum interest, vel procuratoribus eorum qui impugnant taxationem, si eam quod iustum est, excedere doceant: vel prouocant à delegato ad taxationem sciendam, vt docet Imbertus lib. 1. Instit. forens. c. 52. & id tritissimum in praxi est.

25 ¶ † Plura sunt quæ exigunt sententiæ legitimæ, & quæ obijciuntur in prouocatione vel retractatione earum, ex quibus nullæ vel inefficaces arguuntur, de quibus nõ loquar, quod videam teri vulgaribus etiam manibus, libellum Nepotis Albani, qui dicitur Liber fugitiuus, seu exceptionum: vbi inuenies duo capita exceptionum contra sententias interlocutorias, & definitiuas. Multa & Rober. Maranta, in Speculo parte 6. in sententia. Sed neque loquar, cuius sit sententiam ferre: nam tractauimus idipsum paulo ante, lib. 47. c. 9. 10. Et li. 49. c. 3. qui iudicare possent & quibus prohibitum esset. Sententia enim & res iudicata nonnisi à Iudice competente, publicave persona, fieri potest. l. 1. & 3. C. de iurisd. omn. ind. C. l. fi. eod. tit. P.

26 ¶ † Transeo ad vim sententiarum legitimarum, quæ transeunt in rem iudicatam, nempe à quibus prouocari non potest, vel prouocatum nõ est intra decem dies [d], vel appellatio sua deserta [e]: & ideo pro veritate habentur [f]. Robertus Maranta colligit plures casus, prædicta parte 6. Speculi, in c. de sententia, à nume. 119. vsque ad 154. in quibus sententia non transit in rem iudicatam, nec tanta est veritatis præsumptio, vt non possit infirmari [g]. Indico tantum, & probationes apud illum require. Si sententia lata est iudicio peritorum, mercatorum, ex testibus deponentibus de credulitate, de matrimoniali causa, super ætate ex aspectu, de excussione debitoris, si debitor eam inliquã fatetur, si ex probationibus reprobatis, quando quis cõdemnatur ad publicationẽ bonorum ex casu prohibito, si sentẽtia in sui tenore iniquitatem contineat, si ex testimonijs vicinorum & consanguineorum lata, vel prætextu iuramenti necessarij falsi, vel ex falsis instrumentis, si agatur de periculo animæ, si causa eius redijt ad non causam, si à corrupto per pecuniam à Iudice lata sit, si de causa beneficij ecclesiastici & in præiudicium superioris, si contra minorem ex falsis allegationibus, & si in ea sit nullitas.

27 ¶ † Post rẽ iudicatam nihil tamen amplius quæritur nisi si præcedentes casus interuenerint, extra quos nec potest per instrumenta de nouo reperta fieri retractatio [h], & præsumitur semper pro re iudicata [i], nisi ex alijs quibusdam argumentis quæ appareant, Iudex animum ad iustitiæ sententiam informauerit [k].

28 ¶ † Nascitur actio ex iudicato [l], vt satisfiat sententiæ [m]: executio vero, finis est & effectus rei iudicatæ [n]. Et ideo si res statim restitui potest, statim petitur officio Iudicis [o]. At si agatur de personalibus actionibus iudicato compræhensis, dantur dilationes iure antiquo, duorum mensium [p]: iure 12. tabularum, 30. dierum [q]: ex Iustinianeo, 4. mensium [r]. Stylus etiam cuiusque curiæ hic obseruandus est, & Iudicis voluntas [s]. Vide casus & distinctiones, intra quod tempus sententia executioni sit demandanda, in gl. ca. cum apud, 11. q. 3. in c. quærenti, de offic. ordinar. Facienda autem executio secundum id quod sententia compræhensum est, à qua non licet exequenti recedere: alioquin iuste prouocatur [t]. Post rem iudicatam enim, non ante, executio fit [v].

29 ¶ † Cogitur aũt condemnatus satisfacere, captis pignoribus, distractis, & addictis [x]. Ponitur ordo capiendorũ pignorum, in l. à diuo Pio. §. in venditione, de re iud. qui tamen in Gallia non seruatur, vt notat Guid. Pap. decis. 288. & praxis quotidiana docet. Et licitum est executionem debiti & sententiæ ab immobilibus incipere ex constit. Franc. publ. ann. 1539. art. 74. præterquam si agatur de prædijs minorum distrahendis, vt dictum Senatusconsulto Parisiensis Senatus scribit Ioannes Lucius [y]. Accedunt & vsuræ post quadrimestre tempus in causis iudicati [z], coactio manus armatæ & militaris [a], carcerum mancipatio [b]. Sunt & paratæ pœnæ contumaciæ aduersus eos qui obsequi negant [c]. Et ita etiam interest Reipubl. mandari sententias Iudicum executioni, etiam si per errorem quippiam male iubeatur: propter authoritatem rerum iudicatarum [d], in qua versatur populi frænum & dignitas, cuius potestas in Principem, & à Principe in Iudices distributa permeauit. Sicque Senatus, cum populus Romanus inter Ardeates & Aricinos iudicasset de ambiguo, Ardeatibus conquerentibus de iudicij iniquitate, censuit quod semel à populo Romano scitum iudicatumque esset, eius salua maiestate rescin[illegible] posse [e]. Plato teste Cicerone [f], eos ex gener[illegible] esse Titanum, qui vt illi Cœlestibus, ita isti aduersantur magistratibus. Et Crito apud Platonem [g], Socrati ait, standum esse iudicijs, quæ ciuitas tulerit. Refert legem Atheniensium Demosthenes [h], εἰ πρὶν τῶν ὀφειλόντων τῷ δημοσίῳ προστετίμηται κατὰ νόμον, ἢ κατὰ ψήφισμα δήμου, ἢ τὸ λοιπὸν προστιμηθῇ, τὸ αὐτῷ, ἢ ἄλλῳ ὑπὲρ ἐκείνου ἐγγυητὰς καταστῆσαι. id est, [*Si quis ærarius vel legibus, vel senatusconsulto damnatus est vinculis, aut in posterum damnabitur ei pro se aut alteri pro eo sponsores constituere liceat.*] Cum autem Timocrates legem tulisset, quę immunes faceret etiam æris iudicatos contra hanc legem, subijcit argumentum improbitatis legis à iudicatarum rerum authoritate etiam lege non retractanda, quæ futuris tamẽ negotijs imponere conditionem possit. περὶ δ᾽ ὧν δικαστήριον ἔγνωκε, καὶ τέλος ἔσχηκασιν, οὐχὶ δεινὰ περὶ νόμον εἰσφέρειν, δι᾽ οὗ ταῦτα λυθήσεται; id est, *De quibus rebus iudicium statuit ac controuersiam definiuit, an non importunissime agit, qui legem promulget qua leges illæ rescindantur?*

30 ¶ † Neque etiam negabit quispiam rem iudicatam & trãsactionem pari firmitate donari [i]. Et saltem ideo res iudicatas esse debere inuiolabiles, quia transactiones tales sunt [k], vt quoque idem Demosthenes alibi ait [l], legem fuisse inter cęteras disponentem Athenis, περὶ ὧν ἄν τις ἀφῇ καὶ ἀπαλλάξῃ μὴ δικάζεσθαι, id est, *De quibus rebus missum feceris & transegeris, ne liceat litigare.* Vlpianus eius enarrator, in orationem contra Midiam sic latius rem explicat. ἐξούλης ὀνομάζεται δίκη κατὰ τῶν μὴ πραξάντων ὅτε, ... ἢ νῦν τοιοῦτος ἄν τις ἰδιώτης νικήσῃ τινα, λαμβάνει δ᾽ ἐντεῦθεν τὰ ὑπεσχημένα. ... ἀλλὰ χρῆται ὑπερημερίᾳ, ἔξεστι χρήματα, καὶ ἐπιλαβέσθαι αὐτὸν τῶν χρημάτων, ἕως ἂν πληρώσῃ τὸ ὀφειλόμενον. εἰ δὲ κωλύοι ... καὶ ἀπελαύνοι, χρῆται αὐτὸν κατὰ τὴν ἐξούλην. καὶ γίγνεται μετὰ τοῦ ἰδιώτου καὶ δημόσιον τὸ πρᾶγμα λοιπόν, ἐπὶ ἐναντιοῦται τοῖς δικασταῖς καὶ

τοῖς

a in l. omnes, §. siue autẽ alterutra, de iudic. C. l. omnes qui. §. fin. de episco. & cler. l. eum quem temere de iudic. P. §. hac autem omnia, de pœ. teme. litig. ca. finem litibus, & ibi gl. in ver. expẽsis. de do. & contu.
b l. terminato, de fructib. & lit. expens. Cod.
c ca. fin. quod met. cau. l. 1. §. dies autẽ quã. appell. sit.
d ca quod ad consultationẽ, de re iudic. authen. hodie. de appell. C.
e qui eurben. ex appellat. de tempo. eppell. Cod.
f l. ingenuum, de sta. homi. P. l. res iudicata, de regul. iur. P. vide plura apud Panor. ad tit. de re iudic.
g l. post rem iudicatam. 56. de re iud. P.
h l. sub specie, 4. C eo. l. si patronus. 12. de bon. liber. P.
i c. sicut in fi. de re ind.
k c. cum ad sedem 15 de restit. spoliat.
l ca. 1. de lit. cont. in Sex. l. 3. de exec. rei iudic. P.
m l. miles 6 §. fin. de re iudic. P. l. actori. 8. de reb. cred. C.
n in l. 1. si quis ius dic. non obtem. P. l. executorem. C. de execu. rei iud. c. quærenti. de offi. & pot. iud. deleg. ca. cum aliquis. de sen. & re iud.
o §. 2. de offic. iudic.
p l. debitoribus. 31. de re iudic. P. & l. 2. de vsur. rei iudi. in C. Theo.
q Gel. lib. 20. cap. 1.
r l. fi. de vsur. rei iud. C.
s l. e & l. tempus quod datur. 29. de re iud. P.

t l. ab executione. 2. Cod. quor. app. non recip. l. si vt proponis. 6. de exec. rei iu. C.
v l. 1. eod. C.
x l. 2. & 3. eo. l. à diuo Pio, 15. per totam legem l. debitoribus. 31. l. cõmodis. 40, de re iudic. P.
y Io. Luc. lib. 7 Plac. titul. 2. plac. 3.
z l. 1. 2. 3. de vsu. rei iud. C.
a l. qui restituere, de rei vend. P.
b l. 1. Cod. qui bon. ced. poss. l. cum ea. 10. ad leg. Iul. pec.
c l. nemo, de exact. trib. lib. 10. C.
d l. 1. si quis ius dic. non obtemp. l. contumacia. 53. de re iudic. P.
e l. seruo inuito. §. cum Prætor, ad Senat. Trebellia. in P. Quintil. lib. 5. Instit. Orator. c. 1. & Cice. pro Cluentio.
e Liuius, l. 3. & 4. decad. 1.
f Cic. 3. de legib.
g Plato in Critone, dial 27.
h Demost. aduersus Timocratem.
i l. non minorem, C. de trãsactio.
k l. fratris, eo.
l Demosth. in paragraphe seu exceptione cõtra Neusimachum & Xenophitem. dicã pitmo.

vaĩt νόμοις, id est, *ἰζῶν, seu vndeni, iudicij nomen est, in eos qui decretis Iudicum nō parent, sensus autem est huiusmodi: si quis priuatum iudicium vicerit, eum qui victus est obnoxium habet, deinde nisi intra dictum diem iudicatum solutum fuerit sed dilatum, licet accusare, & inuadere in bona eius donec compleuerit id quod statutum est. Sin prohibuerit eum qui inuadit, & repulerit: postulatur damnatus actione vnde vi: & praeterquam quod priuatum est, fit etiam publicum negotium, eo quod non paruerit Iudicibus & legibus.*] In Gallia extat publicata Caroli 9. Regis constitutio mensis Ianuarij, millesimo quingentesimo septuagesimo secundo, *de la iustices & rebelles aux officiers & ministres d' icelle.* In cuius articulo seu capite primo cauetur, vt si qui sint qui executoribus iudiciorum potissimum supremorum, ianuas occluserint, vel non aperuerint iussi, vel restiterint exequentibus, vel intra domos se cum militibus vel custodia cōtra obfirmauerint, domorum vel castrorum confiscatione mulctentur in vtilitatem Regis vel Principis, aut alterius cuius interest, damnoque litis, & cadant ab omnibus exceptionibus, defensionibus, & iuribus quę aduersum iudicia suprema alioquin potuissent obijcere iure, cum sumptuum & quanti interent aduersarij condemnatione: taxatione singulari eius quod intererit ex iuramento eiusdem in litem cum temperamento Iudicis facienda. Dataque potestas Iudicibus inquirendi, castigandi seu puniendi rebelles, pœnis corporalibus & pecuniarijs, prout illis iustum videbitur. Et articulo secundo statutum, vt si in sententijs prouisionalibus, quæ non obstante prouocatione ex constitutionibus regijs mandati executioni possunt, quispiā vel damnatus restiterit, vel exequi impediat: possit cogi pati vel reipsa obtemperare per præhensionem personæ & carceres, & per denegationem audientiæ in prouocatione: donec perfecte se satis fecisse sententiæ docuent. Et insuper si exequente aduersario impediat executionem, ipse proprijs sumptibus executionem interceptam & impeditam perficere damnatur, quos nec repetit, etiam si in lite postea vicerit, & articulo tertio, additum de rebellione ipsa credi relationi apparitoris seu hostiarij aut satellitis testificatæ tamen testibus, vt iudex possit ea visa vadimonium, seu *adiournement personnel*, interim contra rebellem decernere, & postea inquirere de rei veritate, vt 31 prehensionem si opus sit statuat. ¶ † Art tamen 6. leges exequendi dantur apparitoribus & administris Iudicum in ciuilibus causis, vt modeste se gerant, eis, si secus fecerint, indicta pœna honoraria seu honoris, quam vocant, *emende honorable:* iuberturque ne secum ducant alias personas quam testes: ne ferant arma alia præter ensem, nisi Iudicis mandato permittatur. Insuper, vt insignia apparitorum deferantur, puta ancile breue visibile, liliatum, aut virgam seu ferulam, vt vocant, *l'escusson a trois fleurs de lis visible, la baguette ou verge.* Et hæc in executione ciuilium negotiorū dicta sunt.

32 ¶ † Nam quod ad criminalium sententiarum pertinet executionem, authoritas publica maius subsidium adfert & firmius: atque prohibet, maioribusque pœnis ne ea impediatur, vel vi, vel temeritate cuiusq; permissa tantum appellatione [a]. Neque oportet vlla ex parte lictorem remorari [b], qui quidem, vt alibi diximus, iuxta mandata Iudicis exequi debet, & intra tempus à iure vel melius 33 à Iudice definitum. ¶ † Non enim seruatur l. si vindicari 20. C. de pœn. quæ tantum locum habere potest, quando Princeps ira commotus, vel (vt lex loquitur) præter consuetudinem, pœnam iubet infligi alicui: tunc enim expectandi sunt 30. dies. Non autem, quando iudiciario ordine damnatus quis est. Nam supplicio quam citius fieri poterit & pœnæ est addicendus, ne euadendi vel supplicandi detur occasio [c]. vel ne carceribus pœna quæ exilio lui debet compensetur [d]: nisi prouocatio suspendat iudicatum, intra tempora à iure concessa interposita [e]. Adijci tamen debet aliqua mora per Iudicem, in qua possit capitali vltimove supplicio damnatus, interim reconciliari Deo, recordari peccatorū & exomologesim suorum delictorum Christiane & pie facere, & à delictis absolui [f]. Prorogatio vitæ post mortis cognitum iudicium, crudeliorem facit pœnam: cum mortis metus pendente dilatione, mentem excarnificet: vt & Sidonius Apollinaris, lib. 1. epist. 7. de Aruando loquens, lęsæ maiestatis damnato, eum seuerius punitum dixit, cum ex vetere Senatusconsulto Tyberiano, post damnationem triginta dierum spatio vitam traxisset, vncum & gemonias & laqueum per horas turbulenti carnifi-34 cis exhorrescens. ¶ † Et quia datur ex iudicato alicui actio, multo magis dabitur exceptio eidem, si de eo quo agere potest conueniatur [g]: & id fuse tractatur lib. 44. P. tit. 2. de exceptionib. rei iudic. Impeditque hæc exceptio, ne agatur ex eo quod actum & iudicatum est, & litis ingressum [h]: quoties videlicet, eadem res seu quæstio, inter easdem personas, & ex eodem modo agendi in iudicium reuocatur post rem iudicatam [i]. Quod & locum habet in hæredibus eorum, inter quos iu-35 dicatum est [k]. ¶ † Et vix nulla contra rem iudicatam supersunt remedia, neq; etiam prætextu instrumentorum de nouo repertorum [l]: nisi forsan agatur de causa publica, aut ex alia iustissima causa id permittatur [m], vel vt ante dixi, si sententia non 36 transierit in rem iudicatam. ¶ † Et Cicero refert olim Præsides de rebus iudicans denegasse actiones [n], & extremæ imprudentiæ esse, iudicata labefactare conari [o], rerumque iudicatarum infirmationes ciuitatum afflictarum perditis iam rebus extremos exitiorum solere esse exitus [p]. Excipiunt tamen iura remedia contra has sententias, supplicationem [q], restitutionē in integrum [r], querelam falsi, si circumuentam religionem fuisse iudicantis ex falsis instrumentis vel testimonijs 37 doceatur [s]. ¶ † Supplicatione cum authoritate Principis, non alterius authoritate reperitur dictum, idque ex causa vel per defectum probationum, vel instrumentorum non productorum, vel per errorem re iudicata [t]. Huc tamen nō pertinet exceptio doli mali, quod Iudex factus fuerit postquam datus est inimicus: quia per speciem appellationis liceat retractare sententiam [u].

38 ¶ † Magistratus porro qui habent merum & mixtum imperium, & à quibus nōn potest prouocari restituunt in integrum; tam cōtra alios actus postulantium, quam contra propriam sententiam, ex causa legitima [x], quæ generaliter duplex est: aut error proprius Iudicis vel partis, vel circumuentio aduersarij [y]. Restitutio in integrum cōtra sententias minorum Magistratuum, poterat fieri per præsidem prouinciæ [z]. Putarunt & cōtra sententiam Principis restitutionem in integrū postulari posse, ob omissas allegationes, aut ob præuaricationē aduocati. Verum Princeps solus restituit, cum nec minor Magistratus possit restituere 39 aduersus superioris sententiam [a]. ¶ † Iure ciuili quadriennium dabatur ad proponendam restitutionem

a l. addictos, 7 de epis and. C. l. addictos, da appel. C.
b in constitu. Carol 5. imperato Germ de causis capital. c. 79.

c l. cum reis, 18. de pœ. C.
d L. omnes 13. eod.
e d. l. addictos. & l. non tantū, de appell.
f vide constit. Caro 5. Germ. de causis capital. art. 79. 80. & 103. ca. quod inter, de sent. excom. c. 2 de furt. ca. pen. 13. qu. fin. gloss. in c. 16 q. 6.
g l. 1 § 1. nam qui damnum, de superficieb. P.
h l. si actor, de reb. credit. Iul. Paul. libro 1. rec. sent. titul. 19 & li. 5 tit. 5. & l. 3. 4. 5 l. cum quæritur. m. cū duabus seq. de exce. rei iudic. P.
k Iul. Paul. lib. 2. rec. sent. titu. 2. § 4. extat & tit. C. vt actio. ab hære. & ad hære. & l. vel ex del. dēi in quan hære. tene. C.
l [illegible] sub specie, de re iudic. C. L. sub prætextu, 1 de trāsf. C.
m L. imperatores. 35. de re iudic. P. l. vel de sen. aduers. fisc. retract. lib. 10. C.
n Cice. pro L. Flacco.
o idē pro Aulo Cluentio.
p C[illegible] pro lege Agra.
q l. si quis aduersus & aut. quæ supplicatio C. de prec. im. offe. & l. C. de sen. pref. præto.
r [illegible] & toe. tit. si aduers. rem iud.
s l. diuus 33. de re iud. P. l. quer. [illegible] Cod. de fi. l. 1. 2. 3. 4. & ex fals. instrum. vel test. iud. fit, libro 7. C. tit. 58.
t l. diui fratres 27. de pœ. P. l. si quis, & auth. quæ supplicatio, de prec. imp. offe.
u Paul. l. non distinguemus, 37. cum quidam, de recep. arb. P.
x [illegible] in causæ, In 2. 4. n cum duabus seq. de mi[illegible] an P.
y l præfectis etiam prætorio, 18 cod. si mentitus, const. Ludo. 12. ann. 1495. artic. 80. & 81.
z l præses prouinciæ, dict. titul. de minor. 25. ann.
a l. minor. 19. §. 3. eod. tit. de minor. 25. ann.

tionem in integrum contra sententiam [a]. Motibus Gallicis & coostitutione regia, decemanoi, reputatione facta à 25. anno conceduntur, non amplius: etiam si agatur de alia restitutione quam aduersus sententiam, & coontra côtractum etiam nullum. In quo tamen casu, iura ciuilia & Pontificia 30. annos restitutiooi postulandæ indulgent [b]. Quod & Parisiensi curię supremæ aliquando placuit, vt ex eius placito constat 19. Martij 1534.

a l. §. C. de integr. in integrū restit.

b gl. in l. sicut, de præscrip. 30. vel 40. an.

40 ¶ † In Gallia, olim oon proponebatur prætextu erroris supplicatio, nisi per literas proprio motu Regis coocessas [c]. Hodie tameo supplicatur & obtinentur codicilli retractationis aresti ex cancellariis eius curiæ, dummodo arestum sit definitiuum: nam contra interlocutorium non proponitur error, cum in definitiuo iudicio possit emédari. Vocant practici hanc supplicationem, *Requeste ciuile en proposition d'erreur*, quam à cancellaria decerni & statui operæpretium est, pro rescindendis vel retractandis curiæ supremæ placitis.

c constit. Lud. 12. sur la proposition d'erreur.

41 ¶ † Si verò agatur de sententiis vel iudiciis in curia præsidiali iudicatis, retractandis, non est cancellaria consulenda, sed supplicatiooe curiæ eidem præsidiali ea de re porrecta conqueri licet contra iudicia, vt retractentur si fieri debeat ex constitutione Henrici 2. *sur l'ampliation de l'edict de creation des Magistrats presidiaux.* 6. April. 1551.

42 ¶ † Is tamen qui cum posset appellare, non prouocauit à sententia, non potest contra eam supplicare Principi, sed silere perpetuo cogitur, aut conquestus ignominiæ pœna notatur [d]. Transit enim sententia in rem iudicatam [e]: sed nec ante senteotiam, oec pendente lite vel appellatione, supplicare licere, paucis exceptis, inuenies in l. 1. & 2. Cod. vt lite pendente, aut post prouocat. aut defioit. sentent. nulli liceat imperat. supplic. lib. 1. C. tit. 24.

d l. 3. vt lit. pē. vel post prouo. n. ... C.

e cap. quod ad consultationē, de senten. & re iud.

---

de Appellationibus.
Caput 2.

Lib. 49. P. tit. 1 cum sequen. Lib. 7. C. tit. 62. cum sequen. In Nouell. Iustin. constit. 23. 93 & 113. Lib. 2. Decretal. titul. 28. Lib. 2. Sex. titul. 15. Lib. 2. Clemen. titul. 12. 2 quæst. 6. apud Gratianum. De pluribus appellationum quæstio. vide Guidon. Pap. quæst. 419.

1. *Sententia ante decisionem appellationis, vel eius desertionem, non transit in rem iudicatam.*
2. *Appellandi vsus necessarius.*
3. *Appellatio quid. Eius diuisio in extraiudicialem & iudicialem, nu. 5.*
4. *Appellationis, prouocationis, & intercessionis secundum aliquos differentia.*
6. *Appellatio extraiudicialis quid: de quibus fiat, & vt in oppositionem conuertatur, quando, & quomodo, nu. 7. & 8.*
9. *Appellatur quando ab executore.*
10. *Appellatio iudicialis quid, & quotuplex: A quibus appellari non possit iure ciuili, canonico, & Gallico, nu. 11. 12. 13. & 14.*
15. *Appellatio ab interlocutoria iure ciuili, & Gallico quãdo suspendit iudicatum.*
16. *Appellatur in Gallia à denegatione iuris & Iustitiæ, & quomodo: à detentatione longa carcerum, & quid in ea statuendum, nu. 17.*
18. *Appellationi non deferens iudex quomodo puniendus.*
19. *Appellatione remota clausula rescripti, an tollat facultatem appellandi.*
20. *Appellatio manifeste iniusta an debeat admitti.*
21. *Appellari à sententia criminum, in iure ciuili quando, & in iure Gallico, liceat.*
22. *Appellatio non admittitur à præsidialibus, aut à contumacia, & alijs quibusdam.*
23. *Sententia quæ sine appellatione rescindantur iure.*
24. *Appellari à quibus Iudicibus non possit.*
25. *Appellandi duplex formula, voce & scripto.*
26. *Appellatio cur ab actuario Iudicis à quo, scribi debeat.*
27. *Appellare intra quod tempus oporteat.*
28. *Apostoli appellationum quid & quando peti debẽt. Eorum quinque species. Et in Gallia qualis eorum obseruatio, nu. 29. & 30.*
31. *Appellationis prosequendæ tempus: & eius item finiendæ, nu. 32.*
33. *Appellandum ad proximum superiorem, non omisso medio.*
34. *Appellationes criminalium sententiarũ, quando omisso medio fiunt ad curiam parlamenti.*
35. *Appellationum iudices quomodo pro varietate negotiorum in Gallia, & alibi constituti fuerint.*
36. *Appellatio ab abusu ecclesiasticorum iudicum quid, & quando, & ad quem fiat.*
37. *Appellationis causa ab interlocutoria ex ijsdem actis iudicatur: contra, si à definitiua.*
38. *Appellandum modeste à iudice, & per Iudicem sine cõtumacia respondendum.*
39. *Appellare quis possit, & quis pro alio, nu. 41.*
40. *Appellante vno ex pluribus, quando alijs proficiat vel noceat appellatio.*
42. *Appellans intra quot dies impune renunciare potest appellationi.*
43. *Appellationum finalis causa.*
44. *Sententia interlocutoria quando non obstante appellatione mandari potest executioni, & nu. 47.*
45. *Attentata contra appellationem, quando reuocentur. Idq́; duplici via, nu. 46.*
48. *Inhibitiones quid in causa appellationis.*
49. *Iudicis male iudicantis pœna.*
50. *Officio iudicandi non priuatur quis: nisi in tribus casibus in Gallia.*
51. *Appellantium temere multa & pœna.*
52. *Appellationum admittendæ rationes.*

1 EX † superiori capite colligi potest, sententiam non transire io rem iudicatam, si appellatum fuerit, & antequam iudicata sit appellatio, aut deserta fuerit, & quieuerit officium Iudicis. Quocirca de appellatione dicendum erit necessariò. Sic admonet etiam lex antiqua, de qua meminit Cicero [f], [*Magistratus, nec obedientem & noxium ciuem, multa, vinculis, verberibusve coercento: ni par maiorve potestas populusve prohibessit, ad quos prouocatio esto.*] 2 ¶ † Appellandi autem vsus quam sit frequens, quamque necessarius nemo est qui oesciat, quippe cum ioiquitatem iudicantium, vel imperitiam corrigat: licèt nonnunquam bene latas sententias io peius reformet, neque enim vtique semper melius proounciat, qui nouissimus sententiam laturus est, vt ait Vlpianus [g]. 3 ¶ † Appellationis finiciones à singulis authoribus fere confinguntur. Dico ego, appellationem esse inuocatiooem auxilij superioris Iudicis, ad emendanda facta per inferiorem. Nam dicere cum Hostiense, suspensiooem iudicati per inferiorem, non placet: eò quod ooo semper appellatio suspendat iudicatum, vt doceri potest ex sequentibus. Dicere quoque esse prouocationem ad maiorem Iudicem ratione grauaminis il-

f Cic. 3. de Legib.

g in l. 1. de appella. lib. 49. P. tit. 1.

lati vel inferendi[a], minus probantur, quia & temere appellationes, & sine grauamine interpositæ, appellationes dicuntur, quamuis iniustæ sunt, vt in titulo, *Quorum appellation. non recipian.* C. Omitto & alias finitiones prope similes aliorum. Nec immorabor in significatione generali nominis appellationis & prouocationis, ne extra chorum, vt dicitur. Sed in iudiciali pedem figemus, vel

4 quæ ad iudicialem causam pertinet. ¶ † Glareanus in annotationibus ad 5. lib. Liuij decad. 1. inter prouocationem, appellationem, & intercessionem interesse putat: vt quidam appellationem inter æquales esse existiment, vt à Decemuiro ad Decemuirum: à Consule ad Consulem. Prouocationem, à minore ad maiorem: vt à Consule aut quouis alio Magistratu, ad populum. Intercessionem verò inter vtrosque: vt Tribuni, contra Tribunum: Tribunorum, contra Consulem aut Senatum. Quæ tamen in nostro iure non ita obseruantur, vbi & appellatio & prouocatio confun-

5 duntur. ¶ † Diuiditur autem appellatio, in extraiudicialem & iudicialem: in quibus & illa membra videntur contineri, quæ quatuor constituuntur. Dum alij dicunt, anteiudicialem, quæ ante litis contestationem fiat[b]: intra iudicialem verò, quæ post litem contestatam ante iudicium fit[c]: iudicialem, à sententia definitiua[d]: & post iudi-

6 cialem quæ adducitur executioni[e]. ¶ † Appellatio extraiudicialis est, quæ causa adhuc non cœpta interponitur: veluti ab spoliatione, aut electione, quæ pertinet potius ad causam inchoandam[f]: cum tamen ipsa non inchoet, nec per eius interpositionem fiat suspendenius[g]. Habetque vim citationis in causa beneficiali: nam ita appellatus, tenetur absque alia noua citatione comparere coram Iudice ad quem appellatur: & si non compareat, in eum quemadmodum in contumacem

7 statui potest[h]. ¶ † In aliis tamen causis quam beneficiorum ecclesiasticorum, citatio exigitur in hac[i]. Fit autem prouocatio hæc, non tantum ab iis quæ geruntur per Iudicem exequendo vel statuendo extra iudicium, & cōtra alias partes quam litigantes: sed etiam ab iis, quæ aliquis alius contra nos sine iudicio agit[k]. Sunt verò plura in hac appellatione actuum extraiudicialium, quæ differentiam constituunt cum iudiciali, quæ videto apud Decium, in c. bonæ, de appellation. Panor. in c. cum sit Romana, & d. c. bonæ, eod. c. dilecto, de exceptio. c. cum L. & A. de re iudic. Philippus Francus, & interpretes, in d. c. bonæ memoriæ, de appellation. Solent interdum curiæ ad quas prouocatio fit, mutare appellationem in intercessionem, quod dicunt *conuertir l'appel en opposition*, vt appellans iure exceptionis vel oppositionis audiatur. Verumtamen Carolus 7. in hac quæstione statuit, sua constitut. art. 22. ne hoc sine causa fieret, & si cum causa factum fuerit, ne, nisi cum ratione & delectu, curiæ retineant litem illam in oppositionem conuersam, sed reuciant ad pro-

8 prios iudices. ¶ † Num autem extraiudicialis appellatio suspendat actum, & de eius effectu, vide Barto. in l. si res, de appella. recip. l[1]. in l. 1. §. solent, quando appellan. sit. Notat autem Imbert. lib. 2. Institut. forens. appellationis formam Principis rescripto, in formam intercessionis sæpe commutari, neque ideo vlla ex parte appellantis causam fieri deteriorem, nisi quod iustis sumptibus in eam rem aduersario factis damnatur. Nam quod per appellationem consequuntur ers appellans, id ei præstat intercessio. Et iudici, apud quem appellatio tractanda est, Princeps mandat per literas cancellariç vt nullam appellationis rationem ducens, causas audiat intercessionis, de hisque ius reddat. Quin vbi à iudice cui sententiæ executionem suprema curia delegauit appellatū est, ibi etiam licet appellationem in intercessionā conuertere, aut eam, quod frequentius est, in irritam deuocare: scilicet si à leuioris præiudicij interlocutione oriatur appellatio. Verum curiç supremç in eam rem concessum rescriptum à cancellaria destinari debet, non illi iudici a quo pro-

9 uocatum est. ¶ † Obseruandum enim est regulariter, ab executore simplici & mero appellari nō posse[l], quare si quid is perperam vel male exequi videatur, obiicienda illi intercessio seu oppositio[m]. Quod si contempta intercessione, non supersedeat ab executione, rectissime ab eo prouocatur, atque huiusmodi appellationes suapte natura in intercessionem commutantur, vt ita pronunciatum in iuridicis conuentibus, Pictauiensibus, 3. Octob. 1531. refert Imbertus. Satius enim visum est, permittere appellationem, quam eum iure ciuili permittere concessam iniuste grauato contra apparitorem defensionem, per quam eam impune permittebat[n]. Ad arma enim permittendum non est per Iudicem eos peruenire, quos iu-

10 risdictione potest cōponere[o]. ¶ † Iudicialis appellatio dicitur illa, quæ de rebus in iudiciū iam deductis in quacunque iudicij parte fit. Hanc triplicem videtur cōstituere Masuerius, tit. de appellation. num. 38. §. item animaduertendum quod triplex, &c. Scilicet eam quç fit à falso iudicato, quæ ex grauamine, & quæ à iuria denegatione. Sed ista diuisio potius ad materiā & causas de quibus potest appellari, quam ad aliam substantialem di-

11 stinctionem ptinet. ¶ † Appellari porro generaliter tam in maioribus quā in minoribus negotiis potest[p]: nisi specialiter prohibitum sit: sicuti iure ciuili non potest à sententia interlocutoria[q], neq; ante litem contestatam[r]. Disputat hoc Lanfrancus, ad c. quoniam contra, ad verbum *appellationes*, nu. 114. de probat. Exceptis tribus casibus: primus, si grauamen quod infertur interlocutoria, non

12 possit reparari definitiua[s]. ¶ † Secundò, si interlocutoria vim habet definitiuæ[t]. Tertiò, si speretur sequi alia definitiua[u]. Iure canonico, ab omni grauamine & ab omni sententia, appellare licet[x]: à grauamine videlicet præsenti, non à futuro: nisi pro eminenti periculo, & maxime in actu momen-

13 taneo[y], vel pro comminato[z]. ¶ † In Gallia tamen, prouocationes à præhensionibus vel vadimoniis, vt dicunt *d'adiournement personnel, ou prinse de corps*, non admittuntur: sed non obstante appellatione, demandantur executioni authoritate Iudicis, qui in suç iurisdictionis homines decreuit, vt cautum constit. Carol. 7. art. 14. Caroli 8. art. 91. Francisc. 1. *Sur la reformation de la Iustice de Normandie*, art. 4. Ordinatione curiæ supremæ Parisiorum, *Sur les congés & defaux*, articu. 5. Et hoc iuri conforme docet Guid. Pap. decis. 835. per l. eos, §. super his, de appellat. C. neque enim recipitur prouocatio à simplicibus iudicij præparatoriis: quamuis secundum ius pontificium, liceat etiam appellare à citatione[a], cui etiam ius ciuile obsistit: cum vocatus non debeat contemnere iurisdictionem vocantis[b]. Et ita non licere prouocare ab adiornamento, placuisse Senatui Parisiensi in causa cuiusdam *Bouton*, tradit Ioann. Gallus, in quæstio. 137. Si tamen quis incarceratus in odium appellationis, recte per delegatum seu commissarium debet liberari.

a qui finitionē adfert Bart. in l. 1. de appel. P Panor. in rubri. de appel.

b vt in c. significātē, 54. & c. Rodolphus, de rescript.
c vt c. 1 de dolo.
d in. l. 1. de appella.
e l. ab executione, eod. & l. ab executore, quo appell. nō recip. C. & quod ad consultationem, de re iud. cum simil.
f vide Philipp. Franc. in c. bonæ, de appel. & in c. cū sit, eod.
g Rota decis. 763. incip. scriendum est, de appellat. antiq.
h Phil. Fran. in d. c. bonæ, Masin. Spe. 6 par. t. de appell. nu. 38 tes. & glo. in c. 1. de elect. in Sex.
i Panor. ad c. cum sit Romana, col. pen. de appellat.
k glos. in l. qui restituere, de rei vend. Phil. Fran. in rub. de appellat.

l l. ab executore, de appell. P.
m l. à Diuo Pio, §. si super reb. de re iud. P.
n l. prohibitum, & l. defensionis, de iure fis. lib. 10 C.
o l. vlt. de iurisd. P.

p l. & in minoribus, C. de appella. l. 3. C. de per. iudi. q... de iudic.
q l. ante sententiam ... appel. nō recip. C.
r ... appellatio ...
s ... de appel. ...
t c. ...
u ... defen. & ...
x c. ... de appel.
y ...
z ... cod.
... c. ... ex par. te, c. cum sit Romana, de appel. ...
... Masue. tit. de appell. § 12. incip. ... appellis ...
... de appel. non recip. ... appellanti ...
a c. pertinere, de dilat. Bal. in ... de epis. nuderum C.
b l. si quis ex aliena, de iudic. P. l. ex quacunque, ...

libetati, si male sit incarceratus: vel si iuste incarceratus fuerit, debet adduci ad Iudicem ad quem prouocatum est, vt notat Masue.d.tit.de appella. [14] §.43.item si ille qui est incarceratus. ¶ † Sequimur autem in Gallia in aliis ius pontificium, vt à quacunque sententia liceat appellare: imo & à nulla opus sit appellare, vt si non appelletur, firma sit, in quo ius ciuile abrogatur, quo sententia nulla ipso iure sine appellatione rescindebatur[a]. Et ita Iudex appellationis cognoscet de nullitate sententiæ opposita, sicuti tradit Guido Pap. decisio. [15] 436.num.54. ¶ † Idem autem Guido Papæus decis. 75. scribit Ludouicum Delphinum Viennensem statuisse, anno 1449. ne liceret ab interlocutoriis appellare ciuilibus negotiis: nisi in casibus à iure ciuili permissis, quæ in definitiua reparari non possunt, & ideo iura canonica non seruari in appellationibus interlocutoriarum. Casus autem esse, in quibus ab interlocutoria appellatur, si quæstionem vel torturam de aliquo statuat Iudex[b]: si fideiussores dicat idoneos, & non sint[c]: si copia actorum negetur[d]: si legitimam excusationem tutoris non admittit[e]: si iubet solui minori pecuniam sine tutore[f], &c. vt apud Papæum videbis. Ex constitutio. Francisc. 1. *sur l'abbreuiation des procés*. artic. 4. Et constitut. *Sur la reformation de la iustice de Normandie*, artic. 3. appellatio ab interlocutoria sententia quæ reparari potest in definitiua, non prohibet quominus Iudex à quo prouocatum est, possit in principali negotio procedere: nec eam notionem suspendit, quanquam inhibitio ei fiat per literas cancellariæ, aut per codicillos ne lite pendente, excepta causa sententiæ quæ lata est contra allegatam incompetentiam Iudicis, vel si prouocatum sit à recusatione non admissa: nam prouocatio ea suspendit officium Iudicis, ex constit. Ludouic. 12. 1499. art. 82. Et Francisc. 1. *Sur la reformation de la iustice de Normandie*, artic. 4. Nihil tamen prohibet, quin reiectis recusationibus contra iudicem, de lite in eadem sede iudicij, cognosci possit non obstante appellatione, per alium quam Iudicem recusatum, per constitut. Francisc. 1. ann. 1539. articu. 11. Rebuffus, in 163. priuilegio Scholasticorum, singulari iure Scholasticum posse appellare à qualibet interlocutoria tradit. Legitur tamen in stylo parlamenti, titul. *Quorum appellationes non recipiuntur*, quæ diximus de non admittenda appellatione, in Gallia locum habere, in locis, quæ iure scripto vtuntur[g]; sed non in patria consuetudinaria, in qua ab omni grauamine cuiuscunque sententiæ licet appellare: & seruatur ius canonicum, cap. super eo, 2. & c. vt debitus, de appellat[g]. Seruari tamen video quod scribit Guido Pap[h]. vt si appelletus in ciuilibus ab interlocutoria, Iudex à quo prouocatum est, possit procedere in causa, donec fuerit ei inhibitum ne procedat, per Iudicem ad quem appellatum est, aut per literas cancellariæ, quamuis in definitiua appellatione interiecta, quiescat officium Iudicis.

[16] ¶ † Appellatur & in Gallia a denegatione iuris, si interpellatus Iudex sententiam dicere differat: idque ex generali Galliæ consuetudine receptum tradit stylus parlamenti[i], vbi denegatio illa dicitur defectus iuris. Eaque negatio colligitur dupliciter, vel per expressam Iudicis declarationem, si dicat se nolle ius dicere: & si Iudex taceat, nec tamen ius reddat, quo casu trina interpellatione debet iudex de negligentia argui, in vnaquaque petendo vt ius dicat[k]. Et ita potest a negligentia Iudicis appellari, quæ illis interpella- [17] tionibus conuincitur[l]. ¶ † Posset & appellare quis à longiori detentione carcerum[m]. Verum Iudex ad quem prouocatur, non continuo soluit eum à carcere, sed vestigia primi Iudicis sequendo, acta eius inquiret, quia in eius locum succedit, vt [18] suppleat negligentiam[n]. ¶ † In summa, de omnibus rebus, & grauaminibus, & sententiis potest fieri prouocatio. Neque eò superbiæ debet peruenire Iudex à quo prouocatur, vt postquam appellatum est legitime in sententia definitiua, vel in aliis inhibitus est à superiori, cognoscere vel in negotio quippiam tentare & amoliri audeat, alioquin iure ciuili puniendus pœna triginta librarum auri[o]: iure vero pontificio, & Gallico, arbitrio superioris punitur[p]. Expertus & olim est apud Romanos Capito, quantum deferendum sit appellationibus: is namque, cum reus ab eo ius dicente ad Cæsarem prouocasset, statim in sellam altiorem conscendit, atque ita edixerat, age nunc causam apud Cæsarem, eumque causa rursus cognita damnauerat: sed eius superbiæ & insolentiæ pœnas apud Galbam Imperatorem luit[q]. Facit c. vt debitus honor, de appellat. l. potioris, de offic. diuers. iudic. C. Et contra huiusmodi Iudices adiri potest Princeps, vt ait Constanti. Harmeno[r]. In omnibus itaque & ab omnibus, facultas appellandi permissa censetur, nisi specialiter inueniatur prohibita[s]. Legeque Iulia de vi publica, qui afficit iniuria appellantes: bonis cum infamia fisco delatis afficitur[t]. Speculator autem ponit 37. casus, in quibus censent pro- [19] hibita appellatio[v]. ¶ † Est & in rescripto interdum clausula, qua datur iudicandi potestas, appellatione remota: quæ appellationem remouet, sed tamen non omnem, sed friuolam tantum, quæ non est in iure scripta[x]. Sic etiam quoque rescriptum est, vt dum à Principe notio negotij alicui mandatur, omni exceptione remota, intelligatur loquutus tantum Princeps de friuola & aperte per- [20] peram obiecta, non de aliis[y]. ¶ † Et manifeste iniqua appellatio non debet admitti[z]. Cum appellatio sit remedium & præsidium innocentię, non fomentum malitię & sug[illegible] litigantium[a]. Nisi forsan in notoriis, adhuc quoddam dubium sit, quod probari per appellationem in sui fauorem & contra sententiam possit, illaque causa appellationi inseratur: nam tunc appellatio admittenda in qua possit non probatum probare & non deductum in sententia & ante Iudicem à quo appellat, deducere coram eo ad quem prouocat[b]. Vt etiam si confessus crimen damnatus reuocet suam confes- [21] sionem, auditur appellans[c]. ¶ † Non admittuntur iure ciuili in grauioribus criminibus appellationes reorum, veluti raptus[d], & falsæ monetæ[d], & similium[f]: etiamsi in aliis vltimo supplicio dignis admittatur appellatio & reorum, & aliorum prouocantium pro illis[g], quod in Gallia receptum in omnibus quoq; grauioribus: exceptis quibusdam quę pertinent ad notionem eorum, à quibus omnis submota est via prouocationis, vt si à latrunculatore secundum legitimæ suæ iurisdictionis calculum, erro, latro, viatorum obsessor, populator agrorum, militiæ desertor, & similes dànati sunt. [22] ¶ † Sic enim placuit Principi. Vt quoq; in ciuilib. negotiis præcisa est via appellationis à Præsidialibus, si intra fines pecuniæ postrema iurisdictione

a l. 1. C. quan. prouo. non est nec. l. ea quæ, C. quomod. & quan. iud.

b l. 2. quo. appel. recip. C.
c l. arbitro, ¶ fatisd. cog. P.
d l. 2 vt lit. pēdēte C.
e l. 2 fin. & l. si quis tutor quan. appel. sit
f l. ita pupillus, f. permittitur, de minor. P.

g vide gl. in a. l. an quorū, & q. a. gl. & text. in c. cum ad sedē, de rest. spoliat.
h Guido Pap. d[illegible]4.
i in 1. part. styli parla. tit. quorum appellationes non recip.
k Specu. in tit. de appellat. §. qualiter, versi. item quod faciat, glo. in ele. fin. de appellat. in verb. repulsione Imola in ca. dilecti, eod. Pan. in ca. 1. de supp. neglig. prela. in c. cum in veteri, de electione. vide in ar. c. licet, in c. ex tenore, [illegible] de iudic. compe. [illegible] 23. q. 5 & in illis notat.

l Ioan. And. & Panor. in c. dilecto, de appel. Hostiē. in c. interposita. eod. glo. in [illegible] Nicol. Mil. in appellatio. vers. appellati [illegible]
m Guido Pap. dec. 234.
n l. pen. [illegible] P. Gui. Pap. dec. 337.
o l. quoniam iudices, & l. [illegible] de app. C.
p [illegible] eod. in P.
P. c. de priore, de appella.
q Xiphyl. ex Dio. in Galba.
r Harme. lib. 1. tit. 21.
s gl. in l. [illegible]
t L. lege Iulia, ad leg. Iul. de vi pu. P.
v Spec. in d. §. in quibus, tit. de appellat.
x c. pastoralis, [illegible]
y c. ex parte, in 2. cum [illegible] de offic. deleg. [illegible]
z c. ex literis, de sponsal. [illegible]
[illegible]

f l. 2. quor. appell. non recip. C.
g l addictos, de episc. audien. C. l. addictos, de appel. C. l. non tantum, eod. P.

comprehensæ iudicatum sit: vt ex edicto creationis eius iurisdictionis, & quotidiana praxi certissimum est. Non auditur contumax damnatus appellans, si legitime vocatus, & eo absente & contumace, negotium eius fuerit summatim discussum sententia Iudicis a. Item deneganda est appellatio dum exigitur ratio functionis publicæ aut priuati calculi b, quod vocant *reddition de comptes.* Si statuatur apertio testamenti c. Si velit quis tertiò appellare, cum antea bis appellauerit d. Si pacti fuerint litigantes, ne liceret à sententia prouocare e, vel si quis appellare vult, cum professus ante sit se non appellaturum f. Non ab arbitris, vt diximus in arbitris superiore libro. Item si res dilationem non recipiat, non permittitur etiam appellatio: veluti vt dictum, si agatur de apertione testamenti, vel de distribuendo frumento, de hærede in possessionem inducendo, si de decernendo aliquid ex edicto perpetuo, si de vendendo pignore, vt scribit Paulus, in leg. fin. de appellat. recip. P. cum similibus ibi per gloss. nota. Item non appellatur, si Iudex interloquutus sit se consultum Principem g. ¶ † Sunt & casus in iure ciuili, in quibus appellatio non est necessaria, & ea reiicitur: verumtamen sententia non officit & nulla est, vel rescinditur sine appellatione: puta, quia sententia fiat de iam ab eodem iudicato h. Si calculi in ea error interuenerit i. Si contra sacras constitutiones iudicatum k. Si contra absentem non contumacem l. Si damnetur is qui sententiæ tempore in rebus humanis non est m. Si impossibile præcipiatur in sententia n. Si pluribus Iudicibus datis vel delegatis, vnus tantum, non omnes pronuncient o, vel si Iudex delegatus extra diem sibi constitutæ potestatis iudicet p. Si per sordes venalis lata sit sententia q. Si statuatur contra minorem, vt decurionatum accipiat patre non consentiente r. Si contra immunitatem veteranus vocatur ad munera s. Et sic de similibus, in quibus tamen in Gallia opus est appellatione, vt monuimus. ¶ † Præterea, appellatio reiicitur facta ab iis Iudicibus à quibus prouocari non potest, quare non auditur appellans à Principe, vel à Senatu t, à præfecto prætorio v, quanquam à delegato Principis ad Principem x: & à Proconsulibus & Prætoribus y, ad Præfectum appelletur: & à legato Proconsulis, & delegatis aliis z. Lex erat apud Ciceronem a, militiæ, [*Ab eo qui imperabit, prouocatio ne esto quoq; is qui bellum geret, imperassit ius ratumque esto.*] Erant & apud Athenienses, Iudices dicti ἐφέται, octoginta capitalium causarum, quinquagenariis maiores, singulari opinione probitatis, dicti Ephetæ, quod ab illis non esset prouocatio: ius dicentes vel in Palladio, vel in Prytaneo, vel Delphinio, vel in Phreate b. A iudice ex consensu litigantium sine compromisso, appellari potest c: at à compromissario, vt diximus in arbitris, non licet d. In Gallia quoq; docuimus ex constitutionibus Regiis, ab arbitro prouocari aliquando posse, sed prouocationem non audiri, nisi perfecte antea executioni demandata fuerit sententia eius, & pœna soluta adiecta compromisso sine spe repetendi. Non prouocatur etiam à condemnatione personarum, quas puniri statim Reipub. interest, vt sunt insignes latrones, seditionum concitatores, duces factionum e. Et in Gallia id seruatur ne à latrunculatore appellatio permittatur. Robertus Maranta docebit reliquos casus, in quibus non appellatur, qui in Speculo suo parte 6. tit. de appellatio. à num. 267. vsque ad 357. colligit quadraginta sex casus per limitationes. Forma appellandi duplex est, eius quæ voce fit, & quæ in scriptis. ¶ † In ea quæ voce fit, satis est, si dicat quis simpliciter, appello, & apud acta appellauerit f. Hoc dicunt appellare illicò, Iudice sedente, & pronunciatione facta. Nam sequente die oportet in scriptis appellare. Eius aut appellationis, quę scripto fit, forma est, vt libellus habeat scriptum, à quo datus sit qui appellat, aduersus quem, & à qua sententia g. ¶ † Debet tamen ab actuario Iudicis describi vtraq; appellatio h, ne appellanti variare liceat i: & sciatur, num intra terminum à iure vel à Iudice concessum, prouocatio interposita fuerit: aut num eandem sit prosequutus appellans tempore suo. Nam si hæc suo tempore non fiant, sententia firmatur k. ¶ † Appellari olim necessarium erat intra biduum, in propria forma: in aliena verò, intra triduum, computandum à tempore sententię latæ l, si in præsentem pronunciatum: nam si in absentem, cōputabatur à tempore scientię m. Propriam rem dicimus, ex qua commodum aut incommodum ad nos pertinet: alienam, quando ad alium n. Ita procurator, nisi in rem suam datus sit, alienam litem fouet o. Hodie verò ex iure Nouellarum, cuilibet tribuitur spatium appellandi decem dierum, à sententiæ prolatione & scientia numerandum p. Ex generali tamen consuetudine Galliarum, post sentētiam aut interlocutionem prolatam, statim appellandum est: alioquin nunquam admittitur appellatio postea, ex const. Carol. 7. art. 18. Quare Princeps in sua cancellaria, adiri debet, & gratiam & restitutionem nominatim ea de re facere, per clausulam quam vocāt, *de relief de n'auoir appellé illico.* ¶ † Ex his etiā alia prouocationis obseruantur tempora petendorum apostolorum, inchoandæ prosequutionis appellationis, vel exequendæ inchoatā. Apostoli dicūtur libelli dimissorij, id enim verbo ἀπολύειν, vnde & ἀπόστολος, significatur. Per eos enim testatur Iudex à quo prouocatum est, talem à sententia tali appellasse q. Debet autem hos, quos apud Iudicem ad quem prouocat edere debet, petere appellans, sæpe & sæpius ab eo Iudice à quo prouocat, & si non accipiat, idipsum contestari r. Sufficit autem quod vnico actu sępius petantur in vno & eodem libello s, idque intra triginta dies, intra quos Iudex tenetur illi dare: & statim prolata sententia: nulla cautione quæ olim petebatur ab appellantibus, de prosequenda appellatione t. Et nisi in hoc tempore petantur, videtur renunciatum appellationi u. ¶ † Quod autem pertinet ad tempus, nihil interest inter apostolorum diuersitatem, qui ex causa & parte iudicis concedentis, quatuor accipiunt appellationes, & vnam ex conuentione litigantium x. Ita apostoli quando admittit appellationem Iudex, dicuntur dimissorij y: si ob reuerentiam superioris maxime fiant reuerentiales z, qui aliquando dantur in forma de qua Rotæ decisione 644. in antiq. dic. quod de appellationibus & apostolis. Cassad. decis. 7. num. 5. Quod si Iudex friuolam arbitretur appellationem, nec deferēdum ei putet, dicuntur refutatorij: quia nec Iudex debet ei appella-

s l. veteranus, 2. eod. t l. à quib. appell. non est nec. P. l. nec causam, 16 de appel.
v l. 4. de sent. pręf. pręto. C. l. à Proconsulibus, C de appel. cum simil. l. 1. de offic. pręf. pręto. P. x § eos etiam, 14. C. de appellat. & consultat.
y l. si apud vtrumque, 19 & l. a Proconsulibus, 19. C. eod.
z vt in l. pen. & fi. quis & a quo appell. P. a Cic. 3. de legib.
b Suidas in ver. ἐφέται.
c l. ex consensu, 14 de appellat. P. & C de iudic.
d & doces l. 2. C. de arbit. l. arbiter, qui famil. erc. P.

appellationi deferre, quam reiicit lex[a]. Si quando verò Iudice absente, coram notario vel alia egregia persona appelletur, literæ illius appellationis testimoniales apostoli dicuntur[b]. Interdum etiam aduersarius seu appellatus consentit appellationi, & ex eius consensu appellatio defertur ad superiorem, consentiente vel reiiciente Iudice, nihil enim refert: & tunc côuentionales apostoli dicuntur, per quos non tam per appellationem, quam ius deuolutum negotiú tractatur apud superiorem[c].

30 ¶ † In Gallia videntur esse istæ apostolorum petitiones inutiles, cum deuoluantur verbo appellatione facta, statim ad superiorem appellationes, si fiant intra triginta dies[d]. Et tâ tum semel coram Iudice à quo: comparere debere appellantem, decisum habes apud Guid. Papæum, q. 25. Statuit Henricus 2[e]. appellationem in casu edicti præsidialium releuari debere intra sex hebdomadas à tempore interpositę appellationis: interponi verò intra octo dies, post significationẽ legitimam sententiæ, quod tempus fatale constituitur appellandi, statuendo releuationem appellationis fieri debere apud actuarium appellationum curiæ præsidialis: & anticipationes quoque appellatorum. Alibi releuatio appellationis debet fieri intra tres menses, post quos appellatio deserta dicitur, & Iudici licitum est mandare sententiam executioni, ex consti. Caroli 8. art. 59. Quod si post trimestre tempus, quis iustam causam impedimenti prætendat, propter quam non potuit literas seu codicillos appellationis intra illud tempus, post interiectam appellationem, obtinere vel leuare, recurret ad officinam æquitatis seu cancellariam, per cuius codicillos seu literas appellationis, restituetur in integrum[f]: nihilominus tamen remanente sententiæ executione, ex constitutione eiusdem Caroli 8. artic. 60. Voluit & Francisc. 1. in constitutio. anni 1539. art. 117. non teneri appellantes petere apostolos, etiam in patria iuris scripti. Potest & proponi via pro iusto impedimento, quod prohibuit appellare[g]. Et quamuis prorogatio interdum termini à Iudice fieri possit, tamen deserta semel & perempta appellatione, solius Principis est spiritum vitæ ei reddere. Paris de Puteo, in tract. de Syndic. in ver. *sententia*. §. restat vnum aliud, Boëtius decis. 248. & ad §. 13. tit. *des coustumes*. in consuet. Biturig. Guido Pap. consil. 38.

31 ¶ † Post interpositam & releuatam, vt dicũt, appellationem, ea est prosequenda intra tempus etiam constitutum à lege vel Iudice: alioquin fit deserta appellatio[h]. A lege, in quibusdam negotiis dantur duo menses, vt si a nominatione ad mnoera appelletur[i]: in quibusdam plures, habita ratione Iudicum[k], vel locorum[l]: in aliis datur annus, & ex causa biennium, non amplius[m], quæ tempora sunt fatalia, id est, fatum seu interitum inferunt appellationibus, vt negotium sit in eo statu in quo esset, si nulla prouocatio interuenisset: nisi forsan steterit per Iudicem, ad quem prouocatum est, quominus decidatur[n]: quia tunc non labuntur tempora fatalia[o]: vel si aliud legitimum impediat[o]: vt si de causa appellationis compromissum sit[p], (si tamen in amicabiles compositorea sine compromisso relatio facta erit, current tempora[q]) vel si appellans sit infirmus, aliudve impedimentum contigerit, de quo per testes fides fiat: vel si testes non habeat, iuramento præstito[r]. Permittit & lex Iudici præfigere diem fatalem appellanti, intra quam prosequatur tantum, non autem vt finiat apud superiorem, appellationem[s]. Et ita seruari in curia Romana tradit Rota[t], & Cassad[u]. Veruntamen hoc explicat Octomanus Vnestrius, obtinere ita demum, si Iudex deserat appellationi, & eodem contextu terminum præfigat, & si tempus sufficiens & idoneum præfixum sit: quod ex decisionibus Rotæ firmat, lib. 7. introduct. in aulæ Roma. actio. c. fi. Tractãtur hæc in c. cum sit Romana, & c. sæpe, & ibi per interp. de appellat. & in l. præses, §. 1. & ibi gloss. & Bartol. C. de appellat. vbi tamen Bartol. communi reluctatur sententiæ, vide eundem in leg. 1. de libel. dimisso. P. Butrigarium, in c. ex insinuatione, de appellat. Panorm. & Præposit. in c. personas, eod. tit. Intelligunt autem Bald. ad dict. l. præses, & Butrigar. in dict. c. ex insinuatione, desertam esse apellationem post diem constitutam à Iudice a quo, si ei fides non fiat quod se appellans præsentauerit pro prosequenda appellatione apud Iudicem superiorem, quod pertinet ad effectum faciendæ executionis sententiæ: non tamen, vt ideo de ipsa appellatione cognosci non possit, neutra tamen de causa, tempora à lege fatalia præscripta ad prosequendam appellationẽ, poterunt per factum & consensum litigantium ad longiora tempora prorogari[x]: licet possint per eorum pactum expressum, vel compromissum suspendi[y].

32 ¶ † Et ita tria tempora iam probauimus, fatalia, appellandi, introducendi appellationem, & prosequendi, quæ alio tempori iunguntur finiendæ appellationis. Nam si introducta & cœpta appellationis prosequutione, absit prouocans, vel diffugiat, iudicium pronunciatur contra eum, iuxta leg. fin. §. illud, de tempor. appellat. & leg. properandum, de iudic. C. & contumacia probata iudicatur. Et si prouocatione cœpta moriatur prouocans, in causis quę non extinguuntur morte rei, hæres eius tenetur vel prosequi, vel stare sententiæ[z]. Concesso tamen ei longiore tempore, iuxta l. fin. si pend. appellat. mors interuen. Cod.

33 ¶ † Accedit & formæ substantiali, vt appellatio fiat ad superiorem iudicem eumque proximum, non ad maiorem, vel omisso medio ad inferiorem, vel ad parem, alioquin non valet appellatio, & fit remissio cum damno expensarum temere appellantis, ad proximum superiorem[a].

34 ¶ † Verum hic obseruatum velim, proximum superiorem dici, interdum maiorem omisso medio alio Iudice, quando vel ratione negotij, vel priuilegij personæ, prouocandum est ad maiorem omisso medio. Hicque arbitror leges considerandas cuiusque regni, & consuetudines probatas, & gradus iurisdictionis. Sicque constitutionib. regiis Galliæ cautum est[b], appellationes criminaliũ negotiorum, ad curias supremas faciendas immediatè à Iudicibus inferioribus, & eorum sententiis, in quibus iudicatum sit, de quæstione seu tortura, de afflictione corporis seu pœna corporali, fustigatione, mutilatione membrorum, morte ciuili, relegatione perpetua seu bannitione, addictione ad onera publica, multa seu emenda honoraria erga iustitiam, & à denegatione iuris: in aliis, non concessa venia omittendi medium Iudicem.

35 ¶ † Sed & placuit distingui iurisdictiones ex natura negotiorum, vt si agatur de prouocatione à licitationibus vel subhastationibus æratorum fisco, ea fiat ad curiam oblationalem Lutetianam, quam vocant *Cour des aides*[c]. Ad quam etiã deuolui voluit Princeps appellationes ex causa Salis, vel ad curiam

a c. cum appellationibus, de appella. in Sex. vide Rotã dec. 783. in antiqu. de refutationib. in l. quoniam nõnulli, 18. C. de appellat.
b Cassad. dec. 8 nu. 7.
c c. 1. de fo. cõpet. in Sex. Rota, deci. 539 incip. Agranamine, de appel. in antiq.
d vide Guido. Pap. deci 50.
e const. Henri. 2. public. ann. 1551. Paris. à Apell. Sur l'ampliation de l'edict de la creation, &c. des sieges presidiaux.
f iuxta l. præses prouinciæ, 3. C. de appell.
g l. 2. de iis qui appet mer in dic. non appel. lib. 7. C. tit. 67.
h l. negotiorũ, 24. §. fin. de appel. P.
i et in l. 3. C. de temp. appella.
k l. 2. C. eod.
l l. cum antiquorib. 5. eod.
m l. 2. & auth. ei qui appel. C. de tem. appell. c. cũ sit Romana, de appel.
n auth. si appellatione sequuta, C. eo. §. hoc quoque, vt sponn. largi. in auth.
o c. ex ratione, §. de appel.
p auth. si tamẽ, de tem. appell. in auth. l. contra maiores, de inof. test. C.
q Anch. consi. 224. Milhus, in repet. in ver. appellatio, & ver. terminus prosequendi.
r Rota, tit. de appellat. decis. 85. alias 156. incip. Si certus terminus, in fi. vltimis addit.

s c. ex insinuatione, & c. ad hæc, in 4. de appell. & c. c. cum causa. de re iudi. cum ibi no.
t Rota, decisi. 485. in not. in. Pap de appell. Vnestrius, li. 7. introd. in aulæ Rom. act. c fi.
u Cassad. deci. 4. tit. de appel.
x glo in l. properandum, circa princ. de iudic. C Bar. in auth. si tamen, C. de temp. appell.
y Philip. Fran. in ca. ex ratione, col. 24. & 25 de appell.
z l. 1. si pend. appel. mors interue lib. 7. C. ti. 66. l. vni, eo. tit. P.
a l. 1. §. fin. & l. præcipimus, & l. imperatores, de appella. P. l. addictos, Cod. eo. c. metropolitanũ, 2. q. 6. §. 6. de appell. in auth. in Gallia consti. regia, §. 2. de trans. appell. in concor.
b 1 in constit. Franc. 1. Sur la declaration de l'article 183. de l'ordonnance de l'an 1539. & alia, des iuges presidiaux. 1557. art. 22. vide de aliis Iudicib. q immediate ad curiã supremã ressortissent lisse, consti. Car. 7. art. 25.
c in cõsti. Hen. 2. sur les finances, an. 1557 in mens. Decem. art. 35.

Parlamentorum Burdegaliæ, Delphinatus, Prouinciæ, Consilij Britanniæ [a]. Litium quoque de leprosarus prouocatio, immediate ad Parlamentum fit [b]. Prouocatio satellitis nemorum, quem vocant, *Sergent ou verdier*, fit ad magistros proprios aquarum aut nemorum [c]. Et si prouocetur à magistris aquarum aut nemorum, ad mensam marmoream Lutetianam defertur, vt vltimo iudicio inibi decidatur [d]. Qui prouocant à conseruatoribus priuilegiorum Regiorum, à Præfectis Castellanis, & ab aliis arestorum executoribus, appellant ad curiam eius Parlamenti [e]. Sic monetales Iudices inferiores, ad superiores generales monetales, ex constitutione Francisci 1. *Sur le faict de monnoyes*, anni 1540. Sunt & alij casus, in quibus omissu medio appellatio fit ad maiorem: de quibus vide Hostiensem in summa tit. de appellatio. §. à quo gloss. Felinum, & alios, in cap. super quæstionum, §. porro, de offic. delega. Philippum Francum, in c. Romana, §. ab archidiaconis, eod. titul. in Sex. Iasonem, in leg. qui Romæ, §. Seia de verbor. obligat. Socinum in tractat. Fallentiarum, reg. 23. Rebuffum ad constitutiones regias, tit. *Des sentences executoires*. Et poterat olim omisso medio ad summum Pontificem appellari [f]. Et hodie etiam permissum est Scholasticis verè studentibus, omisso medio prouocare, vel ad Regem, seu Imperatorem, seu ad curias eorum supremas [g]. Similes plures casus sunt, qui tamen priuilegiati & præter communem iuris regulam, qua prouocatio vt excutiatur diligentius ad examen Iudicum proximorum, & postea maiorem reiicitur. Fit tamen à delegato ad delegantem, vel eius successorem, ordinario iure appellatio [h]. Cum appellatio interposita erat per Bythiniam, Paphlagoniam, Lydiam, Hellespontum, Insulas etiam, ac Phrygiam salutarem, Europam, ac Rhodopen, & Hemum montem, ad Præfectum vrbis Constantinopolitanæ pertinebat iudicium [i]: vt & appellatio à Prætoribus [k]. Quo tempore sub Domitiano dari cœperunt Iudices à Senatu, ab eis si quid peccassent, ad eum prouocatio erat [l]: vt à datis à Consulibus, ad Consules [m]: & à Magistratibus, in causis ciuium Romanorum, ad populum [n]: ab Episcopo vel eius officiali, ad Archiepiscopum: non ab officiali ad Episcopum, quia vnum eorum

36 est consistorium [o]. § † Non appellatur regulariter à Iudice laico, ad ecclesiasticum: nec contra, ab ecclesiastico ad laicum, vt notat & pluribus probat Masuerius, titul. de appellation. Ioann. Gallus, in arest. curiæ Parlamen. arest. 175. Receptum tamen est in Gallia, ab Ecclesiasticis posse prouocari ad curias supremas Parlamentorum, tanquam ab abusu: quando derogant constitutionibus Regiis, Concordatis, & Pragmaticæ sanctioni, aut decretis Sanctorum Patrum, aut aduersus laicorum priuilegia quippiam statuunt.

37 § † Et hoc iure vtimur. In Gallia etiam & iure, pro forma appellationum datum, vt in codicillis appellationis exprimatur grauamen, vel grauamina, ob quæ appellatur à sententia interlocutoria: extra quæ non audiatur coram Iudice, ad quem appellat [p]. Quò fit etiam, vt in causa appellationis huius, iudicetur, an bene vel male appellatum sit ex iisdem actis, coram Iudice à quo factis, nec admittantur nouæ allegationes vel productiones [q]. In appellatione autem definitiua, sufficit dicere appello à definitiua, nullo expresso grauamine: ideo in causa hac appellationis, nouæ allegationes & probationes adferri possunt [r].

38 § † Subinde appellatio debet fieri modestè, neque appellans debet Iodici qoi iudicauit conuiciari: alioquin potest ab eo plecti [s], neque etiam conuiciari debet iudex appellanti [t].

39 § † Adiicitur & in codicillis appellationum, quis appellet, vt sciatur quis iuste appellauerit. Siquidem non omnes possunt prouocare, sed tantum illi quorum interest [u]. Neque etiam à sententia inter alios dicta, nisi ex magna causa, appellare licet, videlicet si sua intersit [x]. Appellat quilibet pro reo morte damnato, etiam eo inuito [y].

40 § † Si plures separatim fuerint condemnati, quamuis ex eadem causa, eis pluribus appellationibus opus est [z]. Neque vnius appellatio, vel ex appellatione sententia, aliis proficit non appellantibus, nisi per omnia eadem causa sit, & eadem, communisque sit defensio, vt disputat Vlpianus 10 l. si qui separatim, leg. 10. cum suis §§. de appellationib. P. Et Alexander Imperat. in l. 1. & 2. Si vnus ex pluribus appella. lib. 7. Cod. tit. 68. maxime si causa sit indiuidua, vt prosit: si diuidua, minime [a].

41 § † Prouocat dominus pro seruo [b]: pro domino, negotiorum gestor [c]: seruus non pro se [d], sed pro domino [e]. Admittitur & appellatio facta ab vno ex vniuersitate pro se & suis adhærentibus, vel adhærere volentibus, quos tamen oportet: vt quidam sentiunt, adhæsisse in adiornamento seu vocatione ad causam appellationis, & per apparitorem nominari [f]: communior tamen est sententia, vt sufficiat adhærere coram Iudice ad quem prouocatum est, vt adhæsio habeat vim ratihabitionis [g]. Appellat filius pro patre, dominus pro homine suo etiam sine mandato: vt & Episcopus sine mandato speciali pro ciuitate sua, & pro subditis, vt docet Guido papæ, decisio. 203. cap. dilecto, de appellationibus.

42 § † Receptum hic est, appellanti à Senarcho vel aliis curiis paris gradus Regiæ authoritatis licere renunciare appellationi intra octo dies, soluendo quinque solidos pro registro. In aliis autem iurisdictionalium dominorum curiis, emenda seu multa debetur à renunciante, nisi interiecta appellatione illico, aut sedēte pro tribunali adhuc Iudice, reuocauerit appellationem, vt de his est testis Masuer. c. de appellationib. §. 44. item quod ille, &c. Et in §. seq. ait, intimatum seu appellatum, dum appellatio ei significatur, posse renunciare liti & causę appellationis sine expēsis, si dixerit corā apparitore qui ei significat appellationem, quod non vult defendere, vt ipse loquitur, sententiam, vel id de quo appellatum, quod apparitor tenetur præscribere.

43 § † Appellationis finalis causa est, iniquitatem vel ignorantiam iudicantium corrigere [h]. Proinde donec cognitum de ea fuerit, regulariter suspenditur iudicatum [i], maxime si executio nō possit reparari per appellationis Iudicem, & factum sit irreuocabile. Nihilq; innouandum est appellatione pendente, in præiudicium appellationis: nec à litigantibus, neque à Iudice à quo appellatur: siue ea recepta sit, siue non recepta [k]. Statim enim vbi interposita est appellatio, Iudicis inferioris cessat potestas, & manus (vt dicunt) ligantur eius, ne in eo negotio quicquam agere possit [l]. Et quiescit officium Iudicis, vt in l. sine per se, de dilation. C. propter debitum honorem superioribus & maioribus Iudicibus [m]. Atq; Iudex, ad quem prouocatum est, lædi inde videretur, cap. 1. de appellationibus, in Sex. Et quia Iudex postquam sententiam dixit,

Iudex

[a] ordin. Franc. I. sur le faict de la gabelle, artic. 32. 38.
[b] in constitut. Francis. I. ann. 1541.
[c] Fran. I. const. sur les eaues & forests, art. 20.
[d] d. constitut. Francis. I. anni 1535.
[e] const. Franc. I. des iuges presidiaux, & autres, art. 20.
[f] c. ad Romanã, c. quotiens, 2. q. 5. c. si duobus, de appell. gl. & interp. in c. si duob. eod. tit. in Sex.
[g] Bal. Bar. Sali. ad auth. habita, ne fil. pro pat. decision. capell. Thol. 169. Boer. ad § 1. de iurisdic. om. iud. in consue. Bitur. Feli. in c. super quæstionum, §. porro, de offic. deleg.
[h] l. 1. & 2. §. qui & à quo appel. P. l. præcipimus. § si. & l. si de appel. § illud, in auth. de iudic. in authen. l. Imperatoris, de appel. P.
[i] l. cum appellatio, 23. de appell. C.
[k] l. si apud vtrumq; 17. C. eo.
[l] Sueto. in Domitia.
[m] l. 1. §. 1. de appel.
[n] Liuius, in 2. dum de Horat. agit.
[o] ca. legitima, de appel.
[p] Masue. in tit. de appell. §. 11. itē appellās, in praxi Bart. in l. ei us qui, de appel. reci. Pan. & Lupus, in c. Romana, § si au tē, de appel. gl. & Lanfranc. in c. quoniā, contra. ad verb. interlocutionem, nu. 118. de probat. facit text. cle. appellanti, de appell.
[q] d. cle. appellanti.

[r] in l. per hanc, de tem. appell.
[s] l. illud sciendū est, 2. de appella. P. l. & in maioribus, C. eod.
[t] iuxta l. iudicis, de iniuri. P.
[u] l. ab executione, 4. §. alio condēnato, de appell. P.
[x] l. 2. §. si alius, de appel. recip. vel non, P. l. à sententia, 5. de appel. P.
[y] l. non tantū, 6. eod. l. addictos, C. de episc. aud. leg. addictos, C. de appella. facit & l. 1. de diuer. rescri. C. l. 1. C. si in com. eod. cau.
[z] d. l. 2. si vnus ex plur. appell. l. si commune, quemad. serui. amit. l. qui alieno nom. de negot. gest. P.
[b] l. serui, 15 & l. Lucius Titius, 33. de appel. P.
[c] l. negotiorum gestor, 24. eod. P.
[d] d. l. serui.
[e] l. si. eod.
[f] Masu. §. Item & admittitur appellatio, §. 20. de appel. vide Bar. in l. si quis quantitē, §. sed & adhuc, de appell. P.
[g] gl. in c. vt circa, de elect. in Sex. ad ver. adhærere, c. 1. eo. tit. c. cum contentioni, de appel. gl. in cle. constitutionē, §. porro, in ver. ne appellationē, de elect. plene Bar. in l. non solet, de appella. recip.
[h] l. 1. de appel. per. P.
[i] l. fani, c. de iis qui not. infa. P. l. 1. §. si. ad Sen. Turpill. P. l. 2. & si. de P.
[k] l. vni nihil nouari. appell. inter. lib. 49. P. tit. 7. c. non solum, de appell. in Sex. 10. tit. vt lit. pend. nihil inno. in Sex. & ap. Greg. l. 5. & l. si quis prouocatione, de appel. C.
[l] c. veniens, de iureiu. l. vni. C. de inoff. testam. postul.
[m] c. vt debitus honor, de appell.

Iudex esse definit, in definitiua[a]: exceptis his quæ innouant causam & sine præiudicio appellationis fiunt, in quibus non suspenditur iurisdictio Iudicis à quo[b]. Veluti, si pendente appellatione, & nondum contestata, debitor prehendatur qui appellauit suspectus de fuga. Si marito interdicatur, qui in quasi possessione vxoris erat, ne pendente appellatione, vxori se immisceat[c]. Si pendente ea, prouideatur ne possessor in sua possessione turbetur, nam ex eo nihil innouatur conseruãdo possessionem, vt ait Staphilæus, tractat. de gratijs expectatiuis, §. citatio personalis, num. 15. & 16. Socio. consil. 45. colum. 3. in fine lib. 1. Item si terminum appellanti ad prosequendam appellationem statuat[d]: vel si dum timetur de dilapidatione bonorum, interim sequestrum constituat: vt ait Speculat. in titul. de appell. §. nouissime. 44 ¶ † Sunt & casus in quibus non obstante appellatione sententia Iudicis à quo appellatur demandari potest executioni, sine præiudicio tamen appellationis, id est, vt ideo præiudicium non fiat appellationi, quin executio possit retractari, si ita dictum sit, & quando executio reparabilis est: non aliter. Vt ecce in momentaneæ possessionis sententia, vindicijs datis fit executio[e]. Item in sententia arbitri tam ex constitut. regijs quam iure ciuili[f]. Item in sententia excommunicationis iam latæ[g], secus si à futura censura appelletur[h]. Cogitur & hodie tamen per commissarium deputatum à curia suprema, coram qua pendet appellatio, aduersarius consentire absolutioni ad cautelam: iniungiturq; Episcopo vel eius officiali, vt excommunicatum absoluat. Rursum in summa dicunt, in omnibus casibus, in quibus ius friuolam dicit appellationem, non obstante ea posse Iudicem exequi & procedere[i]: vel si à iure prohibita sit appellatio[k]. 45 ¶ † Sed hæc vera absolute esse possunt antequam per Iudicem superiorem, vel per literas cancellariæ, inhibitiones factę sint Iudici & parti: nam postea certe, omnino quiescendum est Iudici & parti. Et facta post inhibitiones non aliter, reuocantur per viam attentati coram Iudice ad quem appellatum est, vt aiunt Butrigarius atque Imola, & Philippus Francus, in cap. fin. de appellatio. vide tamen limitationes Philippi Franci, in cap. bonæ, in 9. conclusio. colum. 13. eod. titul. Addit plura, & quod cum multa reuocentur attentata Rota in prima decisione. 46 ¶ † Duplici autem via reuocari vel reparari attentata, per officij Iudicis implorationem: & accessorie appellationem prosequendo. Docet Cardinalis in cap. dilecti, 3. de appellationib. De Afflictis, decis. 351. Quando autem petimus attentata reuocari principaliter per officium Iudicis suspenditur cognitio principalis negotij, donec reuocentur[l]: etiamsi cœptum sit in causa principali appellationis iudicium, quod non prohibet ad hoc officium redire, vt ait Rota decisio. 185. in not. si pars mea, de appellationib. Vide late Octouian. Vvestrium, lib. 8. introduct. in aulæ Romanæ actionem, cap. 4. nu. 14. 15. & 16. Vide quando attentata non possunt officio Iudicis reuocari, nisi cum sententia principalis negotij. 47 ¶ † In Gallia plura executioni demandantur, quamuis appelletur ab illis, vt vadimonia, citationes, præhensiones decretæ[m]. Item non obstãte prouocatione à sententia interlocutoria quæ reparari potest in definitiua, non impeditur Iudex à quo prouocatur, quominus in principali cognoscat, neq; suum debet officium & notionem suspendere propter inhibitiones in vim literarum cancellarię factas, aut per literas ne lite pendente: nisi litigãtibus auditis, Iudex ad quem, ita statuerit[n]. Sic etiam prouocatio à taxatione sportularum seu relationis iudicialis, quod vocant *les espices du rapport du procés*, non impedit quominus taxatio exigatur, data tamen licentia repetendi appellanti si ita pronunciatum fuerit, quod præter rationem taxatum esse dicetur[o]. Prouocatio tamen à taxatione excessiua expensarum, inhibet petitionem in omnibus articulis à quibus prouocatum: pro his tamen, à quorum taxatione prouocatum non est, fit executio[p]. Sic dices de similibus, quæ vsus docebit: ad quæ inhibitiones factæ Iudici à quo prouocatur, non trahũtur. 48 ¶ † Inhibitiones vocant, quando regia authoritate per codicillos cancellariæ, vel per literas compulsorias Iudicis ad quem prouocatum est, mandatur Iudici à quo appellatum est, significante apparitore, vt acta ad Iudicem ad quem transmittat, & prohibetur ne in eadem causa posthac quippiam amoliatur[q]. Si quid autem maxime post interlocutoriam appellationem attentatum sit, reparatur in sententia appellationis & rescinditur[r]. 49 ¶ † Quemadmodum etiam per sententiam appellationis & Iudex qui male iudicauit, aut qui temere appellarit, plecti & multari solent: primum, quod pertinet ad iudicem, si dicatur bene appellatum ab interlocutoria notione causæ Iudex à quo appellatur, priuatur, & remanet causa apud Iudicem appellationis[s], vel ad aliud tribunal reijcitur. Tenetur & Iudex, eius apparitores & administri, & attentatis[t]. Quid autem si attentauerit in facto irreuocabili, faciendum sit, vltra multam quæ ei indicitur, docet Masuerius, titul. de appellatio. §. fin. l. quoniam, de appellat. C. l. fina l. ad legem Iuliam de vi publ. cap. non ita, ca. anteriorum, 2. quæstio. 6. Puniuntur & pro modo admissi male iudicantes Iudices, ex arbitrio superioris Iudicis, vel ex legum determinatione: varijs enim modis peccare potest Iudex, vel grauius vel leuius[u]. Quomodo vero puniatur, qui pecunia & per sordes male iudicat, diximus in crimine legis Iuliæ repetundarum. Corrupti quoque Iudicis pœnas exemplares poteris videre apud Herodotum in libr. 5. Valerium Maximum, lib. 6. cap. 3. Ammianũ Marcellinum, lib. 23. vbi Cambyses Rex Sisamis iniqui & corrupti Iudicis pellem detractam iussit sellæ iudiciariæ intendi, & ibi Otanem eius filium considere: atroci ac noua pœna, ne quis corrumpi Iudex posset, prouidens. Distinctiones pœnarum Iudicis male iudicantis, per dolum, per imperitiam, per sordes, vide in authent. hodie, & tot. titul. de pœn. iudic. qui male indic. & l. si filiusfamilias, de iudic. Pandect. & vltra has pœnas, Leo & Alexander Imperatores Orientis, in diotaxi περὶ δικαστῶν, libro 1. Iuris Orientalis, imprecantur diras execrationes Iudicibus qui contra leges iudicarint, alias, vt inueniant Deum ac cœlestes omnes, atque incorporeas potestates sibi nunquam aduersantes, immature ex hac vita excidant potius quam excedant: incommodis afficiantur perpetuis, ædium ipsorum fundamenta ignis tandem deuoret: & posteritas eo redigatur inopiæ, vt panem ostiatim quæritet, quod leges quas liberrimas oportet esse, seruas quodammodo ac captiuas effecerint. Execrabile enim est, eos quibus gladius à Principe committitur, & potestas in bona & corpora subditorum, pro libidine in perniciem Reipublicę abuti.

a l. iudex posteaquam, de iud. P.
b c. cum teneamur, & ibi Panorm. Philip. Francus, & Decius, de appella. c. ex literis, & ibi Panorm. nu. 4. de matr. contract. cont. interd. eccles. & in c. cum teneamur, in 1. notab. de appellat. Felin. cons. 13. nu. 3.
c l. laudabilẽ, vt lit. penden.
Rom. sing. 411.
d ca. cum sit Romana, & c. personas, de appellat.
e in l. 1 si de momen. posse. fuer. appel. lib. 7. C. tit. 69. l. quisquis, C. quom. appell. non rec.
f in l. 1. C. de arbit.
g ca. pastoralis, §. verum. & ibi Panorm. & Phil Franc. de appel.
h Felin. in ca. cum nõ ab homine, de iud.
i c. cum appellatio. de appel. tit. 4. Soc. cons. 7. in 1. volum.
k Innoc. in c. pastoralis, de offi. deleg. glo. in c. non solũ, in ver. casibus, de appellat. in Sex.
l c. non solum, & ibi interp. de appellat. in Sex.
m in constitu. Henric. 2. sur la iustice criminelle. artic. 30. public. 4. Aug. 1550.
n const. Franc. 1. sur l'abbreuiation des procés. art. 4. & alia constit. sur la reformation de la iustice de Normandie art. 3.
o in const. Lu. 12. an. 1512. art. de. 44.
p const. Caro. 8 art. 63.
q L. 1. nihil nouan. appellat. pend. l. 2. de re iud. C. l. 1. C. de erro. calc.
r c. significantibus, 49. de appell. d. ca. non solum, eod. in Sex.
s c. vt debitus honor, & c. ex insinuatione, de appellat. l. eius qui circa finem, eod. P.
t l. quoniam iudices de appella. C.
u ca. quatuor modis, 11. q. 3.

50 ¶ † Quo fit, vt etiam sanctissime à Principibus nostris Gallicis cautum sit, vt ipsi Magistratus, pora Senatores, à quibus nulla prouocatio est, censura noientur, decurijs Senatus in vnom coactis: Parisijs quidem, per singulos quindecim dies in alijs parlamentis per singulos menses semel, easque censuras mitti ad Principem qui eorum delicta castiget, quos vocant *Mercuriales*, qnod in die Mercurij iubeantur fieri [a]. Factom autem illud est, postquam cœperunt esse Magistratus perpetui. Nam antea temporales erant, vt in Italia, & cogebãtur post depositam administratiooem remanere quinquaginta dies io loco vbi gesserant Magistratom, & reddere rationem male iudicatorum ijs qui conquererẽtur eoram successore [b]. Et hodie quoque tenentur reddere rationem, si quis de illis cõqueratur in Gallia, sed ooo expectatur depositio magistratos: quia eo veluti perpetuo non priuatur quis [c], nisi morte, aut renunciatione, aut condemnatione ob crimen [d]: quod & in alijs Iudicibus seu officialibus alterius domini quam Regis, locom habet: vt non possit illis à dominis, nisi in illis tribus casibus, Iudicis monus aut officij adimi, vt aresto Burdegalensi pronunciatum refert Nicol. Boërius, in quæst. 119. in 1. parte. Quamobrem & Senatus molitis sæpe inferiorum Iudicum sententias reformando, & iudicando, il-
51 los castigat & emendat. ¶ † Sed & non patitur temere & pperam, aut maliriose appellantiom impunitas esse moras, & diffugia: idque ex constitutionibus Regijs, qoæ iubent temere vel friuole appellantes, vel intercedentes seu opponentes, multis plecti, *de l'emende ordinaire & fol appel* [e], sexagiota librarum Parisiensium [f], vel ex arbitrio extraordinarie iudicãrum, pro modulo caosæ, qualitatis personatum, & circunstaotijs negotiorum cũm expensis & damno litis [g]. Iure pontificio qoi friuole appellat ab actu, potest per Iudicem à quo appellat, excõmunicari vt contumax, & multari [h]. Iure ciuili punitur temere appellans, ordinaria pœna quinquaginta librarum argenti [i]: vel extraordinaria, officio Iudicis [k]: interdum amissione causæ, & nota infamiæ [l]. Sed hæc eom arbitraria sint, non proseqoor: plecti tamen sine causa & temere litigantes, vel modice vel seuere expedit: vt præscindãtur litium tempora, & obuietur malitijs hominũ. Cum & inde iniuria videatur irrogari Iudici, à qoo temere appellatur: vt & is ideo
52 possit agere iudicio iniuriarũ [m]. ¶ † Curare etiam debent Magistratus superiores, ne beneficio à lege cooncesso appellationis, abutantur improbi: ne inde iniuriarum occasio nascatur, vnde iura nasci debent [n]. Appellationis quippe remedium, non est ad defensionem iniquitatis, sed ad præsidium innocentiæ institotom [o]. Quæ ratio etiam est receptæ appellationis, contra sententias Iudicum iure speciali: cum alioquin pro sententijs præsumatur, qood æquæ & iustæ sunt, ex quo de actis constat: quamuis non præsumatur pro processu, si de eo dubitetur, & nisi de eo fides fiat [p]. Altera ratio autem, delatum esse appellationibos, ne via præcluderetur defensionibus, quæ iuris naturalia esse videntur [q]. Et postremo, vt solidius & diligentius negotiorum merita in diuersis tribunalibus excurrerentur [r]. Fallitur quippe aliquando iudicium hominum, & sæpe: in quo differt à diuino: quia Deus non fallit, nec fallitur, sed veritati semper innititur [s].

e c. à nobis, in 2. de sent. excom. ca. Deus quido, 24. q. 3. c. pænam, de consec. dist. 2. c. Spiritus sanctus, 1. q. 1.

a ita statuit Franc. 1. an. 1539. art. 130. vide in eum locum Cõstitutionum, Ludoui. 12. constit. an. 1499. art. 30. Henric. 2. in edicto, mu chant les Lutheriens, 27. Iunij, an. 1551. art. 65.
b Nouel. constit. Iustin. 95. tit. vt omn. iudic. post depo. admin. &c. C. Iste Paris de Puteo. in suo tracta. de Syndic.
c ex constitu. Ludoui. 11. per rationem l. supperstites, de excusatio. F. vide de his Gaguin. lib. 1. c. 1.
d Gui. Bene. in c. Raynutius, in verb. duos habens filios, nu. 33. de testa.
e in constitu. Francis. 1. ann. 1539. art. 96. & 216.
f Masuer. tit. de appellat. §. 4. item appellans.
g constitutio. Franc. 1. sur l'abbreuiation des proces du grand conseil, art. 12. 13. & 30. 42. & 40.
h Panor. in c. sollicitudine, in 1 notab. de appellatio. vide glo. tamen, quam sequuntur interpretes in l. si is, à quib. appell. non lic. F. Panor. loca. 2. de appellat.
i l. ab executione, C. quor. appell. non recip.
k in l. eos, §. ne temere, C. de appell.
l l. à Proconsulibus, eod.
m gloss fin. in l. fi. C. quand. prouo. non est nec. Geminia. in c. cum appellationibus, de appel. gloss. 2. in c. si quae pro pœnitentia, 10. distinct.
n l. meminerimus, C. vnde vi.
o c. cum speciali, et. §. porro, de appel.
p inter gloss. in d. § porro in ver defecerit.
q l. vt vim, de iust. & iu. F. l. 1. C. vn. vi. c. pastoralis, de re iudic. l. scientiam, §. qui cũ aliter, ad leg. Aquil.
r l. addictos, de episc. aud. C. l. addictos, C. de appellat. l. 1. eod. F.

de Iuramento in genere, & iurandi necessitate.

Cap. 3.

Lib. 12. F. tit. 2. Lib. 4. C. tit. 1. Constit. 9. & 48. Lib. 2. Decret. tit. 24. Lib. 1. Sex. tit. 11. Lib. 2. Clem. titul. 9.

1 *Iuramenti in omnibus rebus necessitas.*
2 *Iurandum non est sponte, sed necessario.*
3 *Clinias Pythagoricus noluit iurare.*
4 *Vltima voluntas iurata, quare mutari poterit sine periurio.*
5 *Ad periurium lubrica via.*
6 *Iurare aliquando expedit, & necessarium.*
7 *Iuramenti tres comites.*

1 NOn † immotabor in reddenda ratiooe, quare seorsum post absolutam totius pene iuris & eius Syntagmatis tractationem, de iuramento dicoodũ arbitrer: eo qood nulla propemodum negotia sint, in quib⁹ de iuramento quæri nun possit & periurio: vt oporteat ita separatim de eo potius semel agere, quam tædiosa repetitione singulis negotijs eadem sæpius inculcare. Inter ea enim quæ inuexit humanæ miseriæ necessitas, est iuramentum. Tanta perfidia ex malitia hominum suborta est, vt nihil propemodum firmum aut certum esse videretur, nulla hominum verique reuerentia, vt oportuerit Dei testimonio omnia oecessario & facta & dicta obsignari. Et ideo Dominus noster Iesus Christos id õe quod accederet affirmationi vel oegationi simplici in sermonibus hominum, à malo esse dixit [t].
2 ¶ † Et proinde nec sponte, nec ex voluntate debemus iurare: sed ad iuramentum necessitas nos debet trahere. Nam vt ait D. Basilius [u], αἰσχρὸν παντελῶς καὶ ἀνόητον, ἑαυτοῦ κατηγορεῖν ὡς ἀναξίου πίστεως, καὶ τὴν ἐκ τῶν ὅρκων, ἀσφάλειαν ἀντιδιδόναι, id est, *Turpe sane omnino & stultum, seipsum accusare vt indignum fide, & firmitatem ex iuramento adferre.*] Sic Philo Iudæos [x], [*Iam*, ioquit, *qui iurat, suspectus est de perfidia: sit igitur cunctator & procrastinando si forte differendo possit euitare ne iuret.*] Neque à malo iurantis
3 iurare, sed incredoli à quo iurare cogitur [y]. ¶ † Pythagoreus Clinias, eum per iuramentum multam trium talentorum illt vitare liceret, iniuriam maluit pati, quam iurare: idque quamuis noo esset falso iuraturus [z]. Iubet & sapiens Epictetus [a], [*Iusiurandum refuge, si potes: sin minus, cum licet.*] Respondit Vlpianus [b], quæ sub conditione iurisiurandi relinquuntur, à prætore improbari, & relicta capi, perinde ac si nolla imposita fuisset conditio. [*Etenim*, ioquit, *alij faciles sunt ad iurandum, contempta religione: alij perquam timidi, metu diuini numinis, vsque ad superstitionem. Et ne illis consequantur, isti*
4 *perdant, Prætor consultissime interuenit.*] ¶ † Quare oeque Prætor iuramentum eius tuetur, qui nemine deferente iurat: sibi enim ipsi iurat [c]. Vnde illa difficilis inter interpretes quæstio relata in gloss. finali, constitutione Sacramenta puberum, si aduers. vendit. Cod. terminatur. Vt testator, qoi in rebus suis iurauit, nemine deferente, noo se mutaturum voluntatem testamenti, possit sine metu periurij libere mutare. Vt etiam placuit, nemioem sponte iurare teneri, sed posse referre delatum iuramentum [d]. Et si quando quis iurare alio postulante cogatur, is qui postulat, teneatur purgare se prius iuramento de calum-

t D. Matth. c. 5. & O. loco. §. Quod explicat ca. & si Christus, de iureiurando, q. 1.
u D. Basil. Mag. in Psalm. 14.
x Philo Iude. lib. de Decalo.
y in auctt. contra pœnam, 22. q. 1.
z D. Basi. Mag. homilia de legend. lib. gentilium.
a Arrian. in encomio. Epicteti, c. 40.
b l. quæ sub conditione iurisiurandi, de condit. instit. F.
c l. 3. de iniust. F.
d l. manifestæ, turpitudinis, §. de iureiur. l. delata conditione, 9. & l. generaliter, 12. §. sed iuramento, de reb. cred. & iuramen. C.

de calumnia, & quod malitiose illud non postuler[e]. Sed & ab ijs quorum fuit sanctitatis & fidei probata opinio, iuramentum non fuit postulatum, vt dicemus Deo fauente in cap. De ijs qui iurare debeant vel cogantur. ¶ † Raro etiam iurandum esse nos admonet, lubrica ad periuria via, vt melius sit non cogere iurare, quam periurijs dare causam[b]. Ita etiam Plato propter facilitatem ad periuria, non passim esse permittendum iuramentum tradit[c]. Et metu periurij timebant iurare Heroes, cum Iasone profecti, vt author Orpheus[d],

Ὅρκια δ᾽ ἀμπαύσαντες, ἐπισφραγίσαντο χέρσι.

Id est:

Iuramenta timentes, signarunt hoc manibus.

6 ¶ † Iurandum tamen aliquando, & expedit, & iuramentum malum non est, etsi à malo & perfidia procedat: sed non passim iurandum, non temere, non pro omni re. Sicut Hieremias ait, *iurabunt in veritate, iudicio, & iustitia*[e]. ¶ † Sunt enim istæ tres circunstantiæ quæ permittunt & probum faciunt iuramentum. Veritatis causa prima est, ob quam recte iuratur, & pro eo quod verum creditur[f]. Iudicium discretionem habet animi[g], vt sine ea non valeat, vel præstitum sine ea damnabile sit, & contra prohibitionem Dei, [*Non accipies nomen Domini Dei tui in vanum*[h].] Consuetudo quippe iurandi pro quibuscunque rebus & sine necessitate reprehenditur. Et ita monet Ecclesiasticus[i], [*Iurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa. Nominatio vero Dei non sit assidua in ore tuo, & nominibus sanctorum ne admisceaeris, quoniam non eris immunis ab eis.*] Et paulo post, [*Vir multum iurans implebitur iniquitate.*] Et iterum[k], [*Loquela multum iurans horripilationem capiti statuet, & irreuerentia ipsius obturbatio aurium.*] Iustitia postrema iuramenti basis est, vt pro iusto iuretur tantum, non pro re turpi & iniqua, pro qua præstitum iuramentum temerarium & impium est, & non seruandum[l], quia iuramentum non est vinculum iniquitatis[m].

a l. iusiurandū & ad pecunias, l. 34. §. qui iusiurādum, de iureiur. ff.
b in l. 2. de iudic. vid. toll. C.
c Plato 12. de legib idem in c. ita ergo, 22. q. 1.
d Orphe. in Argona.
e Hiere. 4. & §. Christus, §. Iacobus, de iureiur. c. enimaduertendū, 22. q. 2.
f ca. homines, 22. q. 2. c. si. 22. q. 5.
g vt in c. paruuli, 22. q. 5.
h Exod. 20.
i Ecclesiasti. c. 23.
k Idem c. 27.
l c. tua nos, de iureiur. c. cum quidam, 12. §. & c. Quintaual lis, 23. de iure. ca. fin. 17. q. 2. c. si quis, 13 q. 2. l. impetulis, iuncte authen. quod eis, de nupt. C.
m tota 22. q. 4. & c. inter cætera, eo. q. e. c. quēadmodū, 23 de iureiur. c. non est obligatorium, de reg. iur. in Sex.

de Iuramenti Finitione, Diuisione, deq; iuramento Temerario & Promissorio. Cap. 4.

1 Iuramentum quid. Diuisio. Temerarium quid, & prohibitum. num. 2. & 3.
4 Iuramentum promissorium, & eius vis: vtq; ab assertorio distinguatur. num. 5.
6 Iuramenti assertorij exempla.
7 Iuramentum promissorium habet obligationem.
8 In Iuramento censetur excepta superioris authoritas.
9 Iuramento promissorio contrarium actus factus an valeat.

1 IVramentum, † est affirmatio vel negatio, sacræ rei attestatione firmata[n]. Aristoteli vero, est dictio cum diuina veneratione, probationis expers[o]. In verbis consistit iusiurandum[p], & ita in affirmatione & negatione. Cicero dicit affirmationem religiosam[q]. Et pro Fonteio, religionem iurisiurandi dicit. Vnde religiosus alibi sæpe pro iuratus: vt religiosus Iudex, religiosus testis. Philo Iudæus[r] in re ambigua Dei testis dixit citationem, quæ nisi fiat in veritatis fauorem, mendacij testem Deum citare, magnum 2 scelus esse. ¶ † Iuramenti summa diuisio est: vt aliud sit extraiudiciale, aliud iudiciale pro re litigiosa. Rursum extraiudiciale, vel temerarium omnino & improbum est, vel assertorium simpliciter, seu promissorium: vel confirmatorium contractuum. Iudiciale vel voluntarium, delatum à parte litigante parti, pro decisione controuersiæ: aut necessarium delatum a Iudice, vel ad supplementum probationum: vel de calumnia[s]: vel in litem: vel mixtum ex voluntario extraiudiciali & iudiciali necessario. Quorum singula membra, 3 quæ alibi explicata non sunt, persequar. ¶ † Temerarium improbumq; omni ex parte iuramentum, dicitur blasphemia, de qua diximus, lib. 33. istius Syntagm. cap. 12. Sed & temerarium iuramentum dicitur, quod fit sine discretione, pro quibus non oportet, quando non oportet, & quibus non oportet. Prohibuit autem Deus, ne iuremus per cœlum, aut per terram, sed sit sermo noster, in affirmatiua, *est*, vel negatiua *non est*[t]. Prohibent & istas blasphemias & temeraria iuramenta, iura ciuilia etiam mortis pœna indicta[v].
4 ¶ † Promissorium iuramentum est, quod promissioni vel pollicitationi accedit. Sic enim efficacioe causa creditur eius quod specialiter conuenit, quam eius quod ex generali promissione venit[x]. Et solet plus timeri quod singulariter promittitur, quam quod generali sponsione concluditur: ideoque quæ generaliter promissa censentur, tamen specialiter cum maiori efficacia interiurando promittuntur[y], veluti gemina promissione intercedente quæ firmior simplici est[z]. Et iurans non tantum voluntatem suam declarat, sed etiam stabilit[a]. [*Nullum*, inquit Cicero[b], *vinculum ad obstringendam fidem, iureiurando maiores artius esse voluerunt: id indicant leges in duodecim tabulis, indicant sacra, indicant fœdera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides, indicant notationes animaduersionesque censorum, qui nulla de re diligentius quam de iureiurando iudicabant.* Et iterum[c], *quod affirmate quasi Deo teste promiseris, id tenendum est: hoc ad iustitiam & fidem pertinet: nam præclare Ennius, ô fides, alma apta pinnis & iusiurandum Iouis. Qui igitur iusiurandum violat, is fidem violat, quam in Capitolio vicinam Iouis optimi maximi, vt in oratione est M. Catonis, maiores nostri esse volue-* 5 *runt.*] ¶ † Si subtiliter causas assertionis inspiciamus, possumus distinguere inter simplex iuramentum assertorium, quod de præsenti vel præterito est: & promissorium, quod est de futuro. Sed quia assertio vtrumque continet. Et de non faciendo fit & de faciendo, & de dando & nō dando, vel facto & non facto testificationem, non separato omnino[d]. Et ita poterit quoq; hoc iuramentum pertinere ad actus extraiudiciales simul ac 6 iudiciales. ¶ † Huius generis iuramentum erat, quod seruus Abrahæ præstitit domino de adducenda vxore filio[e]: & quod Ioseph facit patri Iacobo, de eo sepeliendo[f]: quod præstitit populus Iudaicus in promulgatione legis de ea seruãdas[g]. Tale, quod exigebat Hippocrates à discipulis medicis, vt ex eius formula liquet: quodque exigitur à Iudicibus & patronis causarum[h], a militibus, à Galaaditis[i]: Talia iuramenta fidelitatis inter vassallos & dominos[k]: Reges & summum Pontificem[l]: testium in iudicio examinandorum de dicenda veritate[m]. Archiepiscoporum, cum iurant in pallij acceptione se iura conseruaturos Summi Pontificis[n]: & quod præstabant Romani lege Fannia conceptis verbis, singulis annis, non amplius in singulas cœnas sumptus esse facturos, quam centenos vicenosque æris numos, præter far, oleum, & vinum,

n vide Placenti, & Azon. in sum. ti. de reb. cred. C.
o Aristot. in Rheto. ad Alexand.
p §. sed neq; de mād. princ. in Authen.
q Cic. 3 offic.
r Philo Iudæ. lib. de iureiur.
s de iuramento calumniæ supra dix. lib. 48. Syntag. c. 7.
t Matth. c. 5. ... clericum, 22. q. 1.
v § fin. vt non iuxt. cont. natura. in Auth. & l. si. C. de legib. & sumptibus.
x l. sed & si, § quæsitum, quis cautio. ff.
y c. quicunque omnes, 23 dist.
z l. si mulier, 22. C. ad Velleia.
a in l. Antist. Labeo, de ... qui hæc ff.
b Cic. 3. officio.
c idē eo. tit. sinem.
d illud etiam tradit Dionys. Halicar. in 2.
e Genes. 24.
f Genes. 47.
g Exod. 20.
h 4. tom non. nouel. in princ. & §. patroni, C. de iud.
i Iudicum, 12.
k c. de forma, 22 q. 5. titulus de forma fidelit. & de noua forma fidelit. in vsib. feud. cum simil.
l clem. 1. de iureiur.
m l. iurisiurandi, & l. quando, C. de testib.
n c. nuper, eod. tit.
o c. significasti, 24. de electio.

& vinum [a]. Illudq; quod ponitur in l. fin. §. fin. de ijs qui ad eccles. confug. Cod. quo dominus repetens seruum ad ecclesiam confugientem iurat se ex eo crimine non læsurum. Et illud, de quo ibi meminit gloss. & in cap. 1. vt lite non contest. quo maritus repetens vxorem, iurat quod eam non 7 lędet. ¶ † Addit vim, imo obligationem, dictis hoc iuramentum simplex promissorium: neq; audiendi sunt qui dicunt iuramentum non esse modum inducendæ obligationis, vel naturalis quidem: vt & Bartol. & alij in l. si quis pro eo, per illum text. De fideiussoribus male defendunt [b]. Nam & palam est, nudam promissionem etiam, & simplicem, inducere naturalem obligationē [c]. Ad augendam autem obligationē, additur iuramentum: & proinde fieri non potest, vt diminutionem eius operetur quod inductū est ad confirmationem [d]. Adde, quod iuramentum fortius est naturali obligatione: & ideo vt iustum pactū eam tollit si de remittenda ea interponatur [e]. Neq; l. si quis pro eo. contrarium docet, nam defectus ibi obligationis non pendet ex iuramento, sed ex falsa causa quę non admittit operarum promissionem: putabant enim esse libertū eum a quo sibi quis promitti operas iurato voluit officiales, quę non possunt præstari nisi à libertis [f]. Sed & videbis esse obligatorium huiusmodi iuramentum promissorium, in l. vt iurisiurandi, 7. de oper. libert. lib. 38. P. tit. 1. & in authen. generaliter, de episco. & cler. C. Neque verum est, quod Bartolus ait, Deo tantum non homini iuramenti promissionem fieri.

8 ¶ † Non negarim tamen, in iuramento simplici promissorio censeri exceptam authoritatem superioris [g], vt Summi Pontificis [h], & Episcopi, qui gratiam iuramenti facere possunt: vt & olim Im-9 perator [i], & Prætor [k]. ¶ † Cæterum verum puto, promissorium vel assertorium iuramentum, non officere actui contrario, sed illum valere, quando noua causa subesset veniendi contra iuramētum [l]. Quia & in iuramento apposita clausula censetur, promissionem valere rebus sic, vt tunc erant extantibus, & in eodem statu remanentibus [m]. Item 2. si in alterius præiudicium iuramētum non sit [n], actus contrarius valeat [o]: si dissolutus posset esse in præiudicium tertij. Item si actus secundus præponderet primo, aut indissolubilis sit, & primus natura solubilis [p]. Qua ratione omnes antinomiæ dissolui possunt, quæ de hoc adferuntur, de quibus vide Paulum Castrensem, consil. 339. & 56. in 1. volum. in nouis. Guid. Papæ. q. 569. num. 3. & 4. Tamen notandum à periurio dispensationem gratiam & absolutionem petendam esse à suo prælato, quod & tutius est, etiam in omni alia causa quæ legitima videtur non seruandi iuramenti, vt tradunt Innocentius, Anton. Butrigarius, & alij in c. 1. de iureiuran. & alij in c. cum contingat. eod. tit. Bald. in l. in emptione. C. plus vale, quod agi. Alex. consil. 88. in nouissimo volumine consiliori.

[a] Gel. lib. 2. c. 2.
[b] contra quem Curtius scripsit, in l. admonendi, a nu. 12. vsque ad 15. de iureiur. P.
[c] l. Stichum, aut Pamphilū, § naturalis, de solutio. P.
[d] l. si mancipia, de fun. instru. P.
[e] d. §. naturalis, l. Stichum.
[f] Iason in l. si non sortem, §. libertos, col. 7. de condict. indeb. text. in l. pen. si à par. quis fuer. manumi. P.
[g] c. venientes, §. 1. ad finem de iureiur. § imperialem, in fin. de prohib. feud. alien. per Freder.
[h] gl. in c. constitutus, de rescrip. c. eam te, & c. si vero, de sentent. c. si de peru. ca. alius, & ca. seq. 15. q. 6.
[i] l. imperatores, ad municip. P.
[k] l. quæ sub conditione, 1. respon. & §. 6. & l. quod enim, de conditio. institut.
[l] in l. si hominem, mād. P.
[m] l. quod seruus, de cond. cau. data P. c. quēadmodū, 25. de iureiur. in c. quintus, de pac. in 6.
[n] vt glo. in c. vltima voluntas, 13. q. 2. & in ca. cum M. Ferrariēsis, de constitut.
[p] vt in c. sicut ex literis, 22. & c. pen. de sponsal.

de Confirmatorio contractuum iuramento. Cap. 5.

1 Iuramentum quos contractus firmat.
2 Iuramentum accipit naturam contractus cui accedit.
3 Contractus decem modis à iure infirmantur, & quando possunt firmari iuramento. Et num. sequent.
4 Iuramentum contra bonos mores, ciuiles tantum, valet in contractibus: non contra naturales.
5 Iuramentum non firmat quod est contra publicam vtilitatem principaliter.
Secus si sit per consequentiam, & non principaliter. Et num. 6.
7 Contractus in odium creditorum prohibiti, iuramento an firmentur. An si in fauorem debitoris num. 8.
9 Pactum nudum & alteri absenti factum firmatur iuramento, & iure Pontificio.
10 Iuramentum non porrigitur vltra consensum, vel ad incognita.
11 Iuramentum non firmat contractum de re prohibita venire in contractum.
12 Renunciatio cuiq; sui priuilegij permissa.
13 Iuramentum confirmatorium actus quando transit in heredes.
14 Iuramentum dolo extortum, nihil valet. Quid, si metu. num. 15.

1 IVramentum † adhibitum contractibus, eos firmat, quando contractus quidem per se inualidi & reprobati omnino non sunt, sed ex aliqua singulari circunstantia impugnari possent. Sic per iuramentum, quod nollum ex defectu potentiæ contrahentium vel alio quodam modo est, validum efficitur [q]. Verum (?) erunt distinctiones istius iuramenti, quod erunt 2 contractuum quibus adijcitur. ¶ † Nam regulare est iuramentum leges accipere, & quodammodo naturam eius contractus cui interponitur [r]. Quia veluti accessorium est, quod regitur ex natura principalis cui accedit [s]. Et eo modo intelligi debet quoque, quo principale, secundum terminos & regulas iuris [t]. Et proinde si quid in actu vel contractu iniquum erit, iuramentum refugit eius confirmationem: & si actus non consistit per se vllo modo, sic nec iuramentum [u], quod non est vinculum iniquitatis [x]. Quæ vt facilius & ordine intelligamus, operæpretium est, nos actus & contractus considerare, de quibus fiant, à quibus, & quomodo fiant, item fines & rationes eorum, vt si quo pacto illi possint sustineri, iuramentum eos confirmet: sin minus, nequaquam. Et hanc quæstionem ex professo Bart. in l. si quis pro eo, num. 5. & seq. de fideiussor. P. fusissime & aliquantum in l. Seius Augerius, ad legem Falcidiam, P. trac-3 tat, quam paucis concludemus. ¶ † Et vt sciamus, qui contractus non subsistentes iure confirmari possint: 10. modis contractus à iure reprobari notandum est. 1. quia contra bonos mores sunt. 2. quia contra vtilitatem Reipublic. principaliter. 3. quia contra vtilitatem Reipublicæ secundario. 4. propter odium creditoris. 5. propter fauorem debitoris. 6. quod lex eis non assistat, quamuis non reprobet. 7. propter defectum solennitatis prætoriæ. 8. propter defectum solennitatis substantialis. 9. propter defectum rei vel materiæ de qua contrahitur. 10. propter aliquas alias vtilitates subditorum. Secundum quos modos, de iuramento confirmatorio illis apposito, tut constituo regulas cum Bartolo, & explicationes abun-4 de. ¶ † Prima, pacta, conuentiones, actus contra bonos mores, non valent [y]. Hic distinguendum tamen censeo, inter bonos mores ciuiles, & naturales [z]: secundum ciuiles, lex omnis lata est [a]. Iuramētum appositum in actu vel contractu qui contra hos bonos mores ciuiles tantum est, obligat: quia seruatum non vergit in dispendium salutis æternæ [b]. Et cessat suspicio mali quod est contra bonos mores naturales. Siquidem leges, & vsu

[q] vt in c. quiuis, de pact. in Sex. c. cum contingat. de iureiur. [illegible] licet, eod. [illegible] in Sex. constitu. iuramenta puberum, si aduers. vendit. C.
[r] [illegible] in l. quod [illegible] col. 6. de reb. cred. P. & [illegible] conueniat de iuris. com. iud. P. [illegible] vers. sed sic est [illegible] trul. de successi[illegible] in ligne in consi. Burgūd. [illegible] Pap. d. c. 90. [illegible] de reg. iur. in Sex [illegible]
[s] [illegible] principale. de reg. [illegible] accessorium [illegible] in Sex.
[t] ca. inter cætera. 2. q. 4. c. quanto de iureiur. [illegible] eod. [illegible] l. non dubium, [illegible] de le. [illegible] quicunque, [illegible] fin. de lega. 1.
[y] l. iurisgentium, [illegible] P. l. pacta quæ contra [illegible] C. cod. l. filius [illegible] de condit. instit.
[z] l. probatum, 42. de [illegible]
[a] [illegible] erit [illegible] lex 4. distinct. c. consuetudo, 1. dist.
[b] c. quamuis, de pact. in Sex.

& vsu & contrarijs moribus induci & tolli possint [a]. At quando pactum est contra bonos mores naturales, improbatũ omnino est [b]: vt si conueniat, vt flagitium fiat [c]. Et tunc proculdubio non valet confirmatorium ei pacto appositum iuramentum, nec est obligatorium [d]. Naturalia videntur esse iuris diuini, & ita immutabilia seu incorruptibilia [e]. Et ideo iuramentum velut superimmutabili vt mutetur, impossibilitatem iuris & facti habet, & extra potestatem promittentis est: & non valet, vtpote adiectum super ijs de quibus non potest se obligare promittens, vt in cap. quãto, de iureiur. cum tota 22. quæst. 4. ¶ † Secunda regula sit, improbato pacto vel actu, ex eo quod est principaliter contra publicam vtilitatem [f], non confirmabitur iuramento [g]. ¶ † 3. Quod si contractus vel actus improbetur, ex eo quod tendit contra vtilitatem publicam secundario, & non principaliter, cum præcipue prohibitionis vtilitas respiciat priuatam personam: iuramẽtum confirmabit huiusmodi contractum nutantem aliunde [h]: vt ecce dotis fauor ad publicam vtilitatem pertinet secundario, & principaliter ad mulieres [i]. Et ita pactum de ea minuenda improbatur [k], accedente autem iuramento probabitur [l]. Idipsum in alienatione rei dotalis intellige [m]. Nec immoror in distinctione Bartoli [n], quæ vsu abrogata est: is enim ait, in prohibitione alienandi verita, animaduertendũ, num prohibitio alienationis rei quæ fit à lege respiciat tantum rem, vt exemplum ponit in prohibitione fundi dotalis, vt tunc valeat iuramentum & confirmet: an vero personam, vt si dictum est, vt talis persona non alienet, & tunc non valeat etiam iuramento apposito, quod tamen vltimum reprobatur ab interpretibus, & contrarium seruari tradit Paul. Cast. in auth. sacramenta puberum, si aduers. vendit. & in d. l. si quis pro eo, de fideiuss. P. si in fauorem personæ sit prohibitio. ¶ † 4. Quando in odium creditoris prohibetur contractus, iuramentum appositum seruãdum videtur [o]: quamuis pactum non confirmetur, vt subtiliter distinguit Bartol [p]. Et certe ideo creditores tunc rectè ad iuramenta relaxanda iurantibus compellentur, vel gratia fiet facile [q]. ¶ † 5. Quando in fauorem iurantis prohibitus erat actus, vel contractus, & ille iuramentum contractui vel actui adhibet, de eo seruando, valebit & confirmat actum [r]. Verum hic adhibendum iudicium. Nam si factum, in alterius quam eius cui prohibitum est, præiudicium etiam conuertatur, non firmatur iuramento: vt si quando quis prohibitus sit capere etiam à volente [s]: vel si omnino actus vel contractus prohibeatur, vt dum prohibetur alienatio prodigis, & omnis contractus: ab ijs enim iuramentum contractibus appositum non tenet, nec contractus firmantur [t]. Quia hic consideramus vltra prædictam regulam iuramenti, substantiam & comitem deficientem, nempe discretionem quæ adesse debet & iudicium [u]. Prodigi vero idonei non sunt ad iurandum, quia iudicio carent: idemque dicendum de paruulorum & furiosorum iuramento, & aliorum, qui quia discretionem non habent, contrahere vel aliud quippiam gerere prohibentur, qui neque iuramentum licite præstabunt cum effectu in sui præiudicium. ¶ † 6. & 7. Quando contractui vel actui lex non assistit simpliciter, verumtamen fieri illum non prohibet, iuramentum illum confirmat: vt si adijciatur pacto nudo [x], vel promissioni factæ absenti alteri [y]: quibus cum ius ciuile non det robur obligationis, iuramẽtum dabit. Valent etiam nudis pactis ius Pontificiom [z]: & adiectio pœnalis, alterius nomine factis stipulationibus [a]. Et inter simplicem loquelam & iuramentũ, Deus non facit differentiam, sed vtrumque seruandum erit [b]. ¶ † 8. Si contractus est prohibitus, nec valet ex eo quod forma substantialis ei deest, vt puta verba stipulationis [c], non tenebit etiam adhibitum iuramentum confirmatorium ratione eius contractus [d]. Verumtamen, si contractus aliquomodo sustineri possit, valebit meliori iure quo poterit valere, etsi degeneret in alium contractum [e]: si modo formalis causa adsit circa consensum: nam si consensus absit, nec contractus vllo modo valebit, quia fundamentum non habet [f]. Nec iuramentum quoque illum firmabit, quia non porrigitur vltra consensum [g]: neque ad incognita [h]. ¶ † 9. Si contractus vel actus reprobetur ratione rei de qua fit, veluti si de re sacra, homine libero, & alijs quæ non sunt in commercio hominum [i], iuramento non firmabitur. Quia impossibile continere videtur: & consensus priuatorum non potest supplere defectum rei: nec per iuramentum potest deberi res quæ non est [k]: & deficiente materia vera vel ficta, nulla est obligatio, quia non entis nullæ sunt qualitates [l]. Et ita deest aliud fundamentum iuramenti, veritas [m]: quia illud pro veritate habetur [n]. ¶ † Postremo, si in gratiam & vtilitatem singulorum quorundam contractus non admittatur, sine dubio est, renunciationem, & iuramentum eorum multo magis valere, per regulam, vnicuique licere renunciare priuilegio in sui fauorem introducto [o].

¶ † Effectus autem istius iuramenti erit confirmatorij, quando non improbatur, vt transeat in hæredes eius qui contraxit, & iure eius vtuntur [p]: vt validæ conuentionis etiam efficacia, tenet hæredes [q], quia iuramento acquiritur obligatio, & per consequens actio [r]. Quocirca confirmatus iuramento contractus, inuito contrahente altero, reuocari non potest: non secus, quam conuentio legitima [s], quamuis in promissorio iuramento actus iuratus si reuocabilis sit natura, possit reuocari sequente actu, qui valebit nõ obstante priore iuramento, & quanquam qui contra fecerit periurus sit [t].

¶ † Si tamen contractus confirmatus sit dolo initus, & iuramentũ quoq; dolose extortum fuerit, vtrumq; corruit & nullum est [u], ne quod prohibetur subsistere, alia via permittatur, cõtra cap. prudentiam, & cap. præterea, de officio delegat.

¶ † Et quamuis iuramentum metu extortum valeat, & sit obligatorium, quia metus non excludit consensum [x]: attamen si metus sit ad rescindendum negotium idoneus, iuramenti potest facile dari & impetrari absolutio [y]. Absolutio enim, non restitutio in integrum impetrari debet [z]: nisi forsan quis velit contra iuramentum ab altero præstitum, restitui in integrum, quo casu potest petere [a]. Scio tamen Masuerium tradidisse in praxi, titul. de inretuan. §. 10. item si quis agat, post Panormit. in cap. abbas, & cap. ad audientiam,

Bartol. in l. is cui bonis. num. 7 de verbor. obligat. Iacob. Aretin. in l. quæ habet, §. si pupillus, de tut. authen. quod cu. de fec. nup. [t] c. & si Christus, de iureiur. Hierem. 4.

glo. fin. in c. si de procur. in Sex. ad quam plura coniungit Felin. in ca. si diligenti, de fo. compet. facit l. duobus, § fi. de iureiur.

[y] l. elegãter, de dot. P. l. interpositas, C. de trans. l. si quidem, §. fin. & l. 3. quod met. cau. P. l. 4. C. eod.

[z] c. metum 15. q. 1. l. si mulier, §. quod met. cau. P. gloss. in c. abbas, quod met. ca. & gio late in c. authoritatem, 15 q. 1. [y] vt in c. 2. & c. si vero, de iureiur. & d. c. authoritatem. [a] Panor. in d. c. 2. nu. 2 per illum tex. t. de restit.

[b] vt in l. nam & postea, §. si minor. de minor. P.

audientiam, de his quæ vi met. cau. fiunt, & c. si vero, de iureiur. agentem ad nullum declarãdum & reuocandum contractum, vi vel metu factum, audiri sine dispensatione iuramẽti. Verum tutius arbitror & magis consuli animæ periculo, si dispensatio petatur & absolutio à iuramento.

de Iuramento ad iudicij & sententiæ definitionem pertinente. Cap. 6.

1 *Iuramenti iudicialis plures species.*
2 *Iusiurandum voluntarium quid.*
3 *Iuramentum conuentionale acceptatum, referri non potest, vt eius. ibidem, & num. 4.*
5 *Iuramentum delatum à parte, num cogatur pars acceptare, vel referre.*
6 *Iuramentum remitti potest, & quando Christianus peieraturo remittere debet.*
7 *Iurari aut referri iuramentum delatum, quando, & quomodo debeat.*
8 *Iuramenti formulam quis concipit, & moderatur.*
9 *Iuramentum necessarium, & quomodo differatur. Pro quibus non est deferendum in supplementum probationis. num. 10.*
11 *Iuramentum maximũ remedium ad expediendas lites, antiquorum potissimum: hodie vitandum cur.*
12 *Iuramentum supplementi probationis, antequam deferatur, sex concurrere debent.*
13 *Iuramentum in litem seu affectionis quid: Pro quibus rebus iuretur in litem: Quis iuret: Quæ concurrant in eo pro forma: Quid in eo iurare in infinitum: Contra quos: Finis & taxatio eius iuramenti. num. 14. 15. 16. 17. 18. 19. & 20.*
21 *Purgatorium iuramentum.*

1 IN † omni iudicij parte, admonuimus alibi iuramentum fere præire: vt iuramentum calumniæ [a], quod postulatur ab actore, reo, patronisque causarum: iuramentum veritatis dicendæ, quod maxime in testibus iuratis [b] locum habet, de quibus non loquemur hoc loco, sed tantummodo de eo quod pertinet ad decisionem negotij, quod triplex constituitur, voluntarium, necessarium, in litem. Vtrumque ex inopia probationum, vel ad circuncidendas lites inuen-2 tum est. ¶ † Est voluntarium iuramentum de re contentiosa, sed extra iudicium & nullo vrgente factũ, nec deferente aduersario vel Iudice, quod non prodest iuranti, sibi enim iurat [c]. Neq; quis-3 quam cogitur referre delatum [d]. ¶ † Defertur autem iuramentum à lege [e], ab homine alioquam Iudice & a Iudice [f]. Ab homine defertur extra iudicium, & in iudicio. Extra iudicium voluntarium est vt dixi: hoc est, in potestate eius cui defertur, est non iurare, neque referre, nisi acceptatum sit ex conuentione: & tunc necessario iurandum est, nec potest referri: & vbi iuratum est, statur iura-4 mento [g]. ¶ † In iudicio defertur à parte parti, statuente Iudice, & decisorium est litis vel eius articuli de quo iuratur, postquã iuratum est [h], in præiudicium iurantis aut deferentis, non aliorum [i]: sicuti quod ex conuentione est. Et ita vtrumque habebit vim inuiolabilem solutionis [k], delegationis [l], acceptilationis [m], si fiat de ijs de quibus ea fiunt: item transactionis, & rei iudicatæ [n], tollet

a de quo dictum est, lib. 48. c. 7.
b l. iusiurandi, 18. de testibus, C.
c l. 3. de iureiu. P.
d l. iusiurandum quod ex conuentione, 17. eod. tit. P.
e vt in auth. nouo iure, C. de poen. iudic. qui ma. iudic.
f l. generaliter, C. de reb. cred. & iureiu.
g l. 1. & l. iusiurand. quod ex conuentione, & l. qui iurasse, §. fin. & l. seq. de iureiur. P.
h l. quod si deferente me iurauerit, & l. seq. de dol. P. l. si quis cum debitore, 39 & l. non erit ratum § delato, de iureiur. P.
i l. si duo patroni, l. ait prætor, 7. l. etiam, 8. l. nã postea quam, 9. §. fi. l. quia non debet, 11. & seq de iureiur. P. l. iurisgentium, §. ante omnia, de pac. P.
k l. iusiurandum etiam, & l. seq. de iureiur. P.
l l. qui iurasse, 26. §. fi. eod tit.
m l. iusiurandum à debitore, eod.
n l. 1. & 2. eod. tit.

5 obligationem & nouabit [o]. ¶ † Defertur à parte parti in iudicio, deficientibus omnibus probationibus integris [p], & oportebat olim eum cui deferebatur, vel iurare necessario, vel referre [q]: alter manifestę dicebatur turpitudinis nolle iurare, vel iuramentum referre [r]. Hodie tñ iure Codicis, nec iurare nec referre tenetur [s], acceptatũ vero exe-6 qui cogitur: nisi † remittat qui detulit, is enim remittere & gratiam iuramenti facere potest etiam absenti per epistolam [t]. Remittit qui gratiam facit [u]. Et debet interdum Christianus qui detulit remittere, postquam acceptatum videt; dum scit & certo nouit, eum qui acceptauit peieraturum si iuret: si enim permittat hoc sciens, homicida eius & suspsius est, vt delicti dans consulto occasionem, & peccat exigendo [x]: contra, si nesciat illum 7 falso iuraturum [y]. ¶ † Iurari porro vel remitti iuramentum debet statim, atq; delatum est iuramentum, eoq; modo quo delatum est: aliter nihil releuat [z]. Item secundum formam conceptam delatam [a], etiam ab eo cui refertur [b]. Nisi Iudex formam moderetur, ex qualitate personę deferentis 8 & referentis. ¶ † Conceptio quippe iuramenti, plerumq; ex arbitrio deferentis fit, vel ex cõuentione litigantium [c]: & si non conueniant, arbitrio Iudicis [d], qui addit & formam, & modum, & lo-9 cum, ex qualitate vt dixi psonarum [e]. ¶ † Cæterum aliquando, petente aliquo ex litigantibus sibi vel aduersario deferri, Iudex defert Iuramentũ alteri ex litigatoribus, & quando ei expedite videbitur, & ex defectu probationum plenarum, in supplementum probationis semiplenæ [f], vocant iuramentum necessarium: quod quando, & ex quibus causis deferatur, fusissime tractatur ab Innocent. in c. fin. de re iudicat. Bartol. Iasone, & alijs, in l. admonendi, de iureiuran. & ab interpretibus maxime Ioan. Fabro, in l. in bonæ fidei. C. de reb. 10 cred. ¶ † Obseruatione aũt dignum est, in maioribus causis & magnæ quantitatis, non deferri iuramentum hoc necessariũ, sed in leuioribus [g]. Quare in accusationibus publicorum criminum, & in quibus pœna imminet capitalis, non defertur in defectum plenæ probationis accusatori: quia in criminib⁹ probationes luce meridiana clariores esse debent [h]. Quare potius pro reo absoluendo, illi deferendum erit [i]. Sed & in alijs distinguit Bartolus [k], an pro criminibus agatur ciuiliter, an criminaliter. Si ciuiliter, num actio popularis sit, an priuata: si popularis, extat decisio in l. eum qui, §. in popularibus, de iureiu. P. Si priuata, defertur iuramentum in l. 3. ibi *sine priuata*, & l. si duo patroni, §. Iulianus, de iureiur. Si vero agatur criminaliter, distinguit, an iuramentum deferatur à parte parti, an à iudicę: si à parte, an pars seu is cui detulit accusatur publico iudicio, an priuato: si publico, non est locus iuramenti delationi, vel ante vel post litem contestatã: sed debet reus absolui [l]. Posset tamen à reo actori deferri, vt ait Bartolus, si reus dicat, *volo condemnari, si iurat*. Quod si de priuato crimine agatur, antequam perueniatur ad iudicium, potest deferri iuramentum [m]. Sed postquam ad iudicium ventum est, eo prætextu accusator nõ potest desistere, sed reũ debet plene peragere, vel calumniatoris pœnam pati. Sicut & in publicis receptũ est appellationibus [n]. Respondit tamen Alexander, in criminalibus in quibus pœna est pecuniaria, deferri posse [o]. Sed & illud obseruandum Iudici etiam in ciuilibus, vt quãdo actor bene pleneq; probauit, & reus semiplene: non est deferendũ reo iuramentum supplementi probatio

o d. l. qui iurasse, §. fin. & l. creditore, 42. & l. idem est, 43. l. idem Iulianum, de iureiur. P.
p l. tutor pupilli, 35. eod.
q l. iusiurandũ & ad pecunias, in princ. & §. ait prætor, de iureiur. P. l. delata, C. eod.
r l. manifestæ turpitudinis, eod. P.
s l. generaliter, §. sed iusiurandum illato, C. de reb. cred.
t l. Labeo iusiurandi, 32. de iureiur. P. c. significauit, de censib.
u l. remittit, 4. de iureiur. P.
x ca. ille qui hominem, 22. q. 5.
y ca. qui exigit, 22. q. 5.
z l. non erit ratum, §. fin. & l. qui per salutem, 33. de iureiur.
a l. 3. § fi. cum l. sequent. de iureiur. P.
b iuxta rationem l. iusiurandum, & ad pecunias, & l. prætor, eod. P.
c d. l. iusiurandum, & ad pecunias, non semper.
d d. l. iusiurandum, §. si tutelandum.
e l. generaliter, § fi. de reb. cred. C.
f l. generaliter, de iureiur. C. l. 4. § hoc autem iudicium, de dam. inf. l admonendi, de iureiur. P. & ibi per interpr. l. in bonæ fidei. C. de reb. cred. c. fin. de re iud.
g gloss. & Doct. in d. l. admonendi, & in l. cum sit per tutum, de regul. iur. in Sex.
h l. fin. C. de probat.
i l. præterea, C. de his qui ad eccle. confu.
k Bart. in l. manifestæ turpitudinis. de qua. sup. nu. 4.
l l. qui accusare, C. de eden.
l Attentus, de adulte. P.
m l. 3. de iureiur. P. l. iurisgentium, § si paciscar, de pactis P.
n l. & in priuatis, ad Senatusc. Turpil. P.
o Alexan. cons. 66 vo. 5. per l. in bonæ fidei, in verbis, in cæteris de reb. cred. C. & ibi gloss. & facit l. fallaciter, C. de abolitio.

11 probationis, ad reprobationem actoris [a]. ¶ † Maximum certe expediendarum litium remediū hoc iuramentum [b]. Sed cogi illud deferre Iudicem inficiatio aduersarij, non probante tantum plene aduersario, contra quam est iuramentum præsidium, & veluti extorta probatio [c]. Plato lib. 12. de legib. scribit, Rhadamantum, prospicientem suo tempore omnes vno ore Deum esse & confiteri videri, putasse Deo non hominibus iudicia esse committenda. Quocirca simpliciter velociterq; eorum iudicia peregisse. Nam iureiurando in singulis causis à litigantibus requisito, cito simul ac tuto iudicare solebat. [*Nunc vero*, inquit, *quia mores hominum alij & improbi plures, nec Rhadamanti iudicandi modus ille congruit. Itaque prudens legulator in iudiciorum executione, iusiurandum litigantium prohibebit, vt tam accusatoris intentio, quam accusatoris deprecatio sine iureiurando in iudicijs conscribatur. Nam si iurandi licentia in ciuitate dabitur, vbi plura ad Iudices deferuntur quotidie, omnes pene periuri erunt, præsertim qui præsentibus conuiuijs, aliaque consuetudine, ac priuata necessitudine coniuncti sunt.*] Et paulo post subijcit: [*Et qui iudicaturi sunt, nullo modo litigantes permittant, aut iurare persuadendi causa, ac sibi generique imprecari, aut turpiter supplicare, &c. Peregrinis autem inter se litigantibus, quemadmodum olim, nunc si velint, iurare liceat. Nam cum in ciuitate consenescere non debeant, non formidandum ne alios corrumpant.*] Hæc Plato. Qui Iudices ijs verbis monet, ne propter perfidiam hominum, omnium iuramento putent esse credendum, nec

12 pro omnibus. ¶ † Quare recordari debent eius quod scribit Maranta [d], sex requiri copulatiue antequam iuramentum supplementi probationis deferatur. Primo, quod sit semiprobatum per vnum testem omni exceptione maiorem: vel per alias semiplenas probationes. Secundo, quod is cui defertur, sciat verisimiliter veritatem. Tertio, vt is sit persona honesta, & bonæ vitæ. Quarto, quod causa non sit magna, sed modica. Quinto, quod semiplena probatio non sit aliquomodo elisa per probationes contrarias. Sexto, quod iuramentum sit petitum ante conclusionem in causa.

13 ¶ † Sed & multo cautius est agendū, in iuramento quod dicitur in litem: iuramentum videlicet affectionis, quod Iudex concedit petitum actori, vt ex affectione iurata litem postea æstimet, quanti sua intersit, vel putet interesse. Vnde iuramen-

14 tum affectionis dicitur [e]. ¶ † Considerabit hic Iudex res, personas, negotium & causas. Res pro qua iuratur in litem, debet esse, in quam cadat affectio in specie, non in quantitate [f]: nisi forsan obligatio quantitatis in locum obligationis certæ speciei successerit [g]. Actio item pro qua iuratur hoc modo, debet esse bonæ fidei, directa, aut in rem, aut ad exhibendum [h]: contrariæ namque

15 actiones, illud non admittunt [i]. ¶ † Persona quæ iurat, debet esse habilis, vt sit dominus litis [k], non pupillus [l]: plura & alia requirit Iason, in dict. l. in

16 actionibus, de in lit. iuran. P. ¶ † Pro forma quoq; permissionis iuramenti huius, concurrere debent difficultas æstimationis eius quod petitur, contumacia, & dolus proprius præcedens aduersarij, contra quem petitur [m]: nisi agatur de actionibus bonæ fidei, in quibus sufficit dolus aduersarij, etiam si non concurrat difficultas probationis [n], vel nisi agatur de actione ex empto, in qua non iuratur in litem, quia venditor potest liberari præstando id quod interest singulariter emptoris, nec committit ea ratione dolum [o], ideo non fit taxatio in infinitum [p]: nec per consequens iuratur

17 in litem, cuius † iuramentum est in infinitum [q], id est, vt qui admittitur ad iurandum, non habeat definitam summam, vel duplum vel simplum rei pro qua iuratur, vt dicitur in taxatione eius quod interest [r]: sed possit ex nutu quantum censuerit sibi præstandum exprimere, & ita iurare. Non autem hic oportet existimare æstimationem esse immensam ex iuramento: nam ad arbitrium Iudicis pertinet, postea æstimare, & modum iure-

18 iurando statuere [s]. ¶ † Pro culpa non datur hoc iuramentum, sed tunc res sola æstimatur [t]: nec pro alijs, nisi deferente Iudice [u], qui dolum consideret quando commissus sit, & in quibus. Ita in contractu stricti iuris, si dolus ab initio commissus, & postea in non parendo Iudicis præcepto, non restituendo, iurabitur in litem [x] aut si in non restituendo solummodo quis contumax sit [y]. In bonæfidei iudicijs, si dolus ab initio commissus, & postea in non parendo iudici, iuratur quoque in litem [z]. Quod si ab initio quidem commissus sit, vt in malæfidei possessore hæreditatis, sed cesset post sententiam in non parendo, puta quia forsan res petita interijt, non iuratur in litem [a]. Si tamen cesset in non parendo iudicis restitutioni, re ex-

19 tante, puta quia rem vendiderit, iurabitur [b]. ¶ † Iuratur & contra tutores qui repertorium non fecerint rerum minorum, cum cœperint tutelam gerere, propter latam culpam quæ dolo æqualis est [c]. Et si contra hæredes eorum non iuretur, ex tutorum dolo: nisi & ipsi hæredes dolum commiserint in eo inuentario non faciendo [d]. Cuius autem sint partes iurare, docet l. videamus, de in lit. iur. P. Regulare autem est, non iurari in litem contra hæredes dolum committentis, nec eos teneri ex eo, si is decesserit ante litem contestatam, idque sine dubio [e]. At quando post litem contestatam decessit, distinguitur, ratione actionum bonæfidei vel stricti iuris. Nam in contractibus bonæfidei, aut dolus, aut culpa dolo similis, in casu quo iuratur in litem propter culpam, ante litem contestatam commissus, commissave est: veluti si reus ante litem contestatam occiderit, vt in l. pen. de in lit. iur. C. & tunc iuratur contra hæredem aut post litem contestatam, & tunc non iuratur [f]. In stricti iuris vero actionibus arbitrarijs, reo defuncto ante sententiam, non videtur posse

20 iurari contra hæredem ex dolo [g]. ¶ † Finis & ratio eius iuramenti supplementum habent probationis, & castigationem doli & contumaciæ. l. 1. & 4. in fin. de in lit. iuran. Vnde in d. l. 4. §. fin. probatione adueniente, cessat æstimatio per iuramentum

21 facta. vide & §. oportet, de iudicibus in Authen. auth. post iusiurandum, C. de iudic. ¶ † Aliud genus iuramenti, mixtum ex iudiciali & extraiudiciali, diximus esse purgatorium, de quo iam in probationibus diximus, proprio cap. de purgatione canonica & vulgari.

a Andr. Barba. in additio. ad Barto. in l. 2. C. de iureiur. vide gloss. in c. cum sint partium iura obscura, de regul. iur. in Sex.
b l. 1. de iureiur.
c l. cum etiam, 3. C. de reb. cred.
d Maran. in 6. par. Specul. tit. de iuramento, a num. 4. vsque ad 11.
e l. si per alium, §. 1. ne quis eum qui in ius voca. eximeat. l. 1. & 2. & l. videamus, de in lit. iur. P.
f l. nummis, de in lit. iur. P.
g Bartol. in l. in actionibus, num. 3. eod.
h d. l. in actionibus, eod. l. 1. § in hac, commod. P.
i l. 1. § depositi quoque & l. 1. apud quem, depos. P.
k l. vulgo, de in lit. iuran. P.
l l. videamus, eod.
m Bartol. post gloss. in d. l. in actionibus, eo. & ibi Iaso. hoc bifariam limitat, canonistæ loc. fin. de eo quod met. cau. facit textus in l. semper, §. in hoc autem edicto, quod vi aut clam P. probat expresse l. 1. & 2. & l. videamus, l. fin. de in lit. iur.
n d. l. nummis, & ibi Fulgos. de in lit. iuran. P.
o l. 1. de actio. emp. P. l. qui tibi, in fin. de hered. vel act. vend.
p l. 1. C. de senten. quæ pro eo quod int. profer.
q d. l. videamus, 4. §. iurare, de in lit. iur. P.
r d. l. 1. de sent. quæ pro eo quod int. C.
s d. l. videamus, §. pen. & fin. & d. l. in actionibus, de in lit. iur. l. 3. ad exhib. P. l. arbitrio, de dolo. P.
t l. 2. & l. videamus, §. fi. de in lit. iur.
u d. l. videamus, §. deferre.
x Bart. in d. l. in actionibus, nu. 14.
y l. 1. & 2. de in lit. iur. l. qui restituere, de rei vend. P. l. arbitrio, in princ. & §. 1. de dol.
z in l. si cul. §. 1. loca. P.
a l. si possessor, in 1 §. si de petit. hæred. P.
b d. l. si possessor. in fin.
c l. tutor qui repertorio, de admin. tuto. P. l. 4. de in lit. iur. P. l. pen. C. eo.
d l. fin. C. eod.
e l. 2. & 3. eod. C.
f l. eius qui delatorem, de iure fisc.
g vide Bartol. in l. in actionibus, nu. 21. de in lit. iuran.

---

de quibus Iuretur, & de ijs qui iurare debeant, vel qui cogantur.

Cap. 7.

1 *Iurare de quibus soleat: & qui iurare cogantur, vel non. num. 2. & seq.*
3 *Pueri efficaciter non iurant.*
4 *Puberes & proximi pubertati obligantur iuramento.*
5 *Furiosi non iurant, nec peierare dicuntur quare.*

6 *Iurat quilibet pro suo facto, non pro alieno regulariter.*
7 *Iuramentum in litem non præstatur ab impubere vel pupillo.*
8 *Procurator pro alio iurat ex mandato speciali.*
9 *Iuramentum non præstant virgines vel vxores ex voto.*
10 *Iuramentum non admittendum eorum, qui vtilitatem inde aliquam sibi vel alijs parant.*
11 *Presbyteri an iurent.*

1 EX † superioribus satis liquere arbitror, de quibus in promissione, assertione, & confirmatione iuretur: nempe de rebus serijs, honestis, vtilibus & necessariis, iustis, & discre-
2 tionem habentibus. ¶ † Prosequor breuiter qui iurare efficaciter vel cum obligatione possint. Et quidem, si quæratur de præiudicio eius qui detulit iuramẽtum, tuentur illud leges aduersus eum, cuiuscunq; sint sexus aut ætatis, qui iurauit [a]. Imputare enim sibi debet, qui ei fidit, & qui fidem sibi iurantis elegit [b]. Et ætas minoribus, in damnis subuenire, non in prospere gestis obesse consueuit [c]. At si quæramus de efficacia iuramenti contra alios, & de obligatione iurãtis, dicimus etiam omnes iurare posse cuiuscunq; sexus sint & æta-
3 tis, nisi speciali nota prohibeantur [d]. ¶ † Excipiuntur autem primum, qui animi iudicio carent, vt pueri paruuli [e]: illis enim non est iudicium [f], quod requiritur in iuramento [g], nõ velle habent [h], nec discernere possunt, non magis quã furiosus [i]. Sed si iuramento opus est, tutor pro impuberibus iu-
4 rat [k]. ¶ † Puberes vero obligantur iuramento [l], & qui proximi sunt pubertati [m]: quia & ex delictis tenentur [n]. Proximus pubertati dicitur, masculus à decem annis & sex mensibus, vsque ad quatuordecim: mulier à nono & dimidio, vsq; ad duode-
5 cim [o]. ¶ † Furiosis multo magis iuramentum non defertur, nec peierare dicuntur si iurent: quia iudicio etiam carent [p]: neq; vllum negotium recte contrahunt vel gerunt [q], & habẽtur pro absenti-
6 bus [r], sine cõsensu [s], sine animo [t]. ¶ † Vnusquisque etiã pro se tantum, & de facto suo, regulariter iurat: & nemo pro alio iurare cogẽdus est suo periculo: nõ mater pro filio: non tutor vel curator pro minore vel pupillo. Graue enim visum est, ignorantes & inuitos, sub alieni cõpendij emolumento periorium aceps subire: volentibus aũt licet. Vt & in purgatione vulgari cõpurgatores iurant pro
7 eo qui se purgat [u]. ¶ † Pupillos aũt & impuberes in tutelari causa non iurant vel pro se in litem: vt de istis testis locupletissimus Vlpia. in l. videamus, 4.
8 de in lit. iur. ¶ † Per procuratorem iurare possumus, cum speciali mandato ad iurandum constitutum vel in rem suam: non aliter [x]. Quo casu qui alieno nomine iurat, ex mãdato iurat in animam
9 constituentis [y]. Sed tamen in litem iurat dominus litis tantum [z]. ¶ † Iurat pater pro filio, cum dare non oportere [a]. Philo Iudæus lib. de iureiurando & religione, scribit, virginibus & nuptis vouendi iurandiq; potestatem adimi legibus, quod penes parentes & maritus earum sit, habere voluntatem illarum ratam vel irritã. Et quia virgines per ætatem vim iurisiurandi parum intelligunt, & opus habeant alieno iudicio: aliæ autem ad iurandum procliuiores sint, quam ferat maritorum vtilitas. Hoc tamen distinctũ videbis luculenter in lege Dei, Numero. cap. 30. Vide & l. 2. §. voto, de
10 pollicita. P. Plato, 12. de legib. iurare eos nõ † vult, qui ex periurio sibi vtilitatem quandam vel alijs parare possunt: peregrinis litigantibus tamen iu-
11 ramentum permittit. ¶ † Noluit etiam lex Romanorum principum, presbyteros cogi de omnibus iurare [b]. Et in edicto Prætoris conceptum refert Gellius, [*Virginem Vestalem, & Flaminem Dialem, in mea iurisdictione iurare non cogam* [c].] Cur autem hoc introductum ita sit, Plutarchus rationes dabit 4. Problemat. 43. Primum, quia tormenti aliquod genus est homini libero, iusiurandum. 2. Quia absurdum est in re parua fidem non habere, cui diuina ac summa credita sunt. 3. Quod iusiurandum in imprecationem periurij desinat. Execratio autem omnis tristis & abominanda: vnde nec alijs imprecari Flamines solent. Et laudata Athenis illa sacerdos, quæ populi iussu adduci non potuit, vt Alcibiadem execraretur: dixit enim, precandi se causa non imprecandi sacerdotio præditam. 4. Quia commune omniumq; esset periculum periurij, si homo impius ac periurus pro ciuitate positus, susciperet.

a l. qui iurasse, 26. de iureiur. P.
b l. cum mandato, de mino. 25. an. P.
c l. non est minus, C. de procurato. l. neq; tutorem, de contra. vel com. stip. C. l. 1. C. si legi. pers. stan. in iudi. hab. l. cõtra iuris ciuilis regulas, de pact. P.
d d. l. qui iurasse, de mulieribus, passim se offerunt in a, c. cum contingat, de iureiur. c. licet, eod. in Sex. ca. quãuis, de pact. in Sex. cum similib.
e c. paruuli. c. pueri, c. honestum, 22 q. 5.
f l. 1. § impuberes, de sal. mone. C. l. cum prætor, de iudic. P.
g c. & si Christus, de iureiur.
h l. pupillus, de reg. iur. P.
i l. more, §. fi. cum l. seq. de acqui. hære. P.
k l. 2. §. quod obseruari, C. de iuram. calum.
l constit. sacramenta puberũ, C. si aduer. vendit.
m l. fin. de liber. cau. P. & Bart. ad d. constit. sacramenta puberum.
n c. 1 de deli. puero. l. impunitas, C. de poe. l. 2. C. si aduer. del.
o glo. in §. pupillus, de inutil. stipul.
p d. l. cum prætor, de iudic. P.
q l. in negotijs contrahendis, & l. furiosi, de reg. iur. P. §. furiosus, de inut. stip.
r l. 2. 4 furiosi, de iure codicil.
s l. qui ad certum tempus, loca. P.
t l. 1. §. adipiscimur, de acqui possess. P.
u c. 1 ca. quoties, c. cõstitutus, & simil. de purgat. cano.
x l. iusiurandũ quod ex conuentione, 17. §. si & l. alias autem, 18. de iureiur. P.
y c. optarum, 100 dist. c. tibi domino 63. distin. vbi gl. ponit formulã iuramenti nomine alieno faciendi.
z l. vulgo præsumitur, 7 de in lit. iur. P.
a l. qui iurasse, 26. §. 2. eod.

b l. presbyteri, in 1 & auth. sed iudex, de episc. & cler. C. c. si quis presbyter, 1 q. 4.
c Gell. lib. 10. c. 15. Pensit. II. de Sacerdot. 6.

de Iurandi quibusdam Formulis. Cap. 8.

1 *Iuramentum aliud solemne, aliud non solemne: & quid vtrumq;, & seq.*
2 *Solemne iuramentum quid habet.*
3 *Iuramentum non solemne quid.*
4 *Iuramenti concepti antiquorum varia, secundum mores diuersarum regionum, formula, & exempla. & nu. seq. 5. 6. 7. 8. 9. 10 11. 12. 13. 14 15. 17. 18.*
16 *in Templo promissa maxime rata habita.*
19 *Iuramenta solemnia Iudaeorum: nostra Christianorum: & iurare solemniter quibus diebus non liceat. numero 20.*
21 *Iuramentorum non solemnium formula, & per qua soliti sunt populi quidam, & homines iurare. & num. seq. vsq; ad 30.*
30 *Iurare Christianus per qua vetitum sit.*

1 IVramentum † cuiuscunq; generis sit, formam certam habet: sed maxime determinatam, quando conceptis verbis, & certo modo, & non aliter defertur. Vnde & quoddam solemne iuramẽtum, quoddam non solemne dicitur. Solemne dicitur, quod habet certas solemnitates præscriptas & dictatas, vel à partibus deferentibus, vel à Iudice, vel à lege, cum certa verborum conceptione, à qua variare iuranti nec recedere liceat, vel si recedatur ratum non erit [d]. Ab aduersario conceptio facta pro modo qualitatis personarum sæpe mutatur & re-
2 formatur [e]. ¶ † Conceptis verbis iurare, est verbis dictatis præeuntibus à deferente ex arbitrio adiurantis, id est, iuramentum postulantis, iurare [f]. Et concipere: est certam formulam constituere verborum. ἐπακτὸς ὅρκος conceptum iuramentum Græcis. Et in hoc iuramento, ne quid mutaretur à iurantibus, verba aliquis præibat, quæ iurans persequebatur: atq; inde facilius cognoscebatur si peierarent, & conscientia contraria mutare vellent verba, vt licet conijcere ex verbis Cornelij Taciti, huiusmodi [g]. [*Senatum incohoantibus primoribus iuramentum concepit, quo certatim omnes Magistratus cæteri, vt sententiam rogabantur, Deum aduocabant, nihil ope sua factum, quo cuiusquam salus læderetur: neque se præmium aut honorem ex calamitate ciuium cepisset: trepidis, & verba iurisiurandi mutanti-*

d l. 3 & l. non erit ratum, 5 l. iusiurandum & ad pecuniam, 34. § qui iusiurandum. deferunt.
e d. l. iusiurandum & ad pecunias, §. ait Prætor, & §. non semper.
f l. quicquid adstringendæ, de verb. oblig. P.
g Cornel. Tacit. lib. 2. Annal.

mutantibus, quibus flagitij conscientia inerat, id est, qui delationum conscientia vrgebantur, conceptionem, id est, formulam iurisiurandi mutantibus, vt solent qui fallaciter iurant.] Accedit solemni iuramento vltra conceptionem verborum, locorum certorum definitio, vbi iurandum sit, & rerum expressio per quas iurandum fit, & quas tangendo iuretur. Sic enim tactu & corporali iuramento magis immobile putatur iuramentum & irretractabile [a]. Si alij concipiunt tangenda sacra lypsana alicuius sancti, diuina Euangelia, crucem saluiferam: antiqui aquam, ignitum ferrum, vomeres, & similia.

3 ¶ † Vnde contra constat, iuramentum non solemne esse, quod summarie & de plano præstatur, sine delectu verborum aut locorum. Quæ exemplis facilius patebunt. Referam enim quædam sacramenta solemnia, & non solemnia, per quæ iurabant antiqui secundum locorum consuetudinem. Plura tamen quam referam præteribo, ne prælum remoret, & quia forsan facilia inuentu

4 sunt. ¶ † Narrat Aristoteles de controuersijs olim iudicatos reos, alios iureiurando præstito: alios sine iuramento: & fuisse illis iuramentum per

5 sceptri eleuationem [b]. ¶ † Festus docet Romanos, iurasse lapidem tenentes & proijcientes his verbis. [*Si sciens fallo me diespiter, salua vrbe arceque, bonis eijciat, vt ego hunc lapidem* [c].] Cuius formulæ Cicero videtur rationem adferre [d], [*Rationem, inquit, comprobat maiorum diligentia, qui primum iurare ex animi sui sententia quemque voluerunt. Deinde ita teneri, si sciens falleret, quod inscientia multa versaretur in vita. Tum qui testimonium diceret, vt arbitrari se diceret etiam quod ipse vidisset, quæque iurati iudices cognouissent, vt ea non vt esse facta, sed vt videri pronunciarentur* [e].] Sic iurat apud Plautum Lyconides seruo in fine Aululariæ.

Si te ego sciens fallam, ita me eijciat diespiter
Bonis, salua vrbe & arce, vt ego hunc lapidem.

Vtebantur & Arabes lapide in feriendis fœderibus, vt auctor est Herodotus [f], Polybius de fœdere iurato Carthaginiensium & Romanorum agens, verba hæc eius iuramenti concepta fuisse tradit [g]. [*Si recte ac sine dolo malo hoc fœdus atque hoc iusiurandum facio, Deus mihi cuncta felicia præstet: sin aliter aut ago aut cogito cæteris omnibus saluis, in proprijs legibus patrijs, in proprijs laribus, in proprijs templis, in proprijs sepulchris solus ego peream, vt hic lapis e manibus meis deci-*

6 *det.*] ¶ † In iuramento coniurationis impiæ, Catilinæ cum Antonio & alijs eius farinæ, mactatus est puer quidam, & iuramentum initum super eius visceribus, quæ vna postea comederunt [h]. Salustius in coniuratione Catilinæ etiam tradit, Catilinam oratione habita cum ad iusiurandum sceleris sui socios addiceret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse: inde cum post execrationem omnes degustauissent, sicuti in solemnibus sacris fieri consueuit,

7 aperuisse consilium suum. ¶ † Dictys Cretensis recenset his verbis Agamemnonis aliam iuramenti formulam [i]. [*Agamemnon adferre hostiam lictores iubet, ac mox sublatam super terram, cum eam duo quibus imperatum erat suspensam tenerent, gladium vagina educit, eoq; bifariam excisam hostiam in conspectum vbi diuiserat collocari iussit: dehinc ferrum sanguine oblitum, manu retinens, inter vtramque sacri partem medius vadit, ac postremum transgressus iurat, inuiolatam à se ad*

8 *eam diem mansisse Hippodamiam.*] ¶ † Prope huic similis alia formula, qua iurauit Diomedes & Vlysses Troianis, dum confirmarunt, se seruaturos illis quæ Antenori promisissent. Nam inquit idem Dictys [k], [*testes inuocarunt in eam rem Iouem summum, terramque matrem, Solem, Lunam, ac Oceanum fore: dehinc excissum in partes duas hostiam, quæ ad eam rem admota erant, ita vt pars ad Solem, reliquum ad naues spectaret, per medium transierunt.*] Syracusij iurabant tacto igne cerei accensi: & ita iurauit Aga-

9 thocles Amilcari [l]. ¶ † Quadi Germanorum populus, iurabant eductis mucronibus, quos pro numinibus habent [m]. Narrat Pausanias [n], ab Sparta in Archadiam redeuntibus, non longe abesse equi monumentum, quo in loco Tyndareus dicitur, conuocatis Helenæ procis super exsectis equi testibus, iusiurandum concepisse, cuicunq; Helena desponsaretur, armis se illius iniuriam si à quoquam illæ nuptiæ violatæ fuissent vindicaturum. Cumque hoc illos sacramento adegisset,

10 eo ipso in loco equum defodisse. ¶ † Homerus [o] aliam formam adfert iuramenti Agamemnonis, qua se purgauit intactam fuisse à se Briseidem. Et à Talthybio aprum Agamemnoni oblatum, & ab eo Atridem Agamemnona fetas exscidisse, & Ioui obtulisse his verbis iurando.

ἴστω νῦν Ζεὺς πρῶτα θεῶν ὕπατος καὶ ἄριστος
γῆ τε καὶ ἠέλιος, καὶ ἐριννύες, αἵθ' ὑπὸ γαῖαν
ἀνθρώπους τίνυνται, ὅτις κ' ἐπίορκον ὀμόσσῃ,
μὴ μὲν ἐγὼ κούρῃ Βρισηΐδι χεῖρ' ἐπένεικα,
οὔτ' εὐνῆς πρόφασιν κεχρημένος οὔτε τευ ἄλλου,
ἀλλ' ἔμεν' ἀπροτίμαστος ἐνὶ κλισίῃσιν ἐμῇσιν.
εἰ δέ τι τῶνδ' ἐπίορκον, ἐμοὶ θεοὶ ἄλγεα δοῖεν
πολλὰ μάλ', ὅσσα διδοῦσιν ὅτις σφ' ἀλίτηται ὀμόσσας.
ἦ καὶ ἀπὸ στόμαχον κάπρου τάμε νηλέϊ χαλκῷ.
τὸν μὲν Ταλθύβιος πολιῆς ἁλὸς ἐς μέγα λαῖτμα
ῥῖψ' ἐπιδινήσας βόσιν ἰχθύσιν.

Id est:

Scitote nunc Iupiter, primus deorum summus & optimus.
Terraque, & Sol, & Erinnyes, quæ sub terra
Homines puniunt quicunque periurium iurarint,
Quod nequaquam ego puellæ Briseidi manum intuli,
Neque cubilis occasione vsus, neque alicuius alterius rei.
Sederat intacta in tentorijs meis.
Si vero quid horum periurium, mihi dij (idololatra loquitur) *mala dent.*
Dixit: & iugulum apro abscidit sæuo ferro,
Hunc quidem Thalthybius canis maris in magnum fluctum.
Iecit, aduoluens escam piscibus.

11 ¶ † Liuius [p] Carthaginiensium iurandi modum describit, inducit enim Hannibalem læua manu agnum tenentem, & dextra silicem lapidem, precantem Iouem & cæteros quos vocat falso deos, vt si falleret, ita eum mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset, & secundum precationem

12 pecudis caput saxo elisisse. ¶ † Qui ad certamen Olympicum descendebant eorumq; parentes & fratres, super exta immolati porci, conceptis verbis iurare solebant. Nihil se fraudis, nihil deceptionis attulisse, aut secus quam leges pateren-

13 tur Olympiæ commisisse [q]. ¶ † Meminit Sophocles & Callimachus, alijque grammatici, morem fuisse apud Græcos in sanciendis fœderibus, vt ferrum candens tenerent, & vt tandiu fœdus perduraret precatos Deum, quandiu Mydrus μύδρος, latuisset (id enim ferro candenti ac ignito nomẽ)

14 statimque Mydrum in mari præcipitasse. ¶ † Homerus Odyss. 2. meminit, de magno quodam suorum deorum iuramento, quod iurasse Telemacho eius nutricem refert:

ὣς ἄρ' ἔφη, γρηῢς δὲ θεῶν μέγαν ὅρκον ἀπώμνυ.
αὐτὰρ ἐπεί ῥ' ὄμοσέν τε τελεύτησέν τε τὸν ὅρκον. &c.

Marginal notes:
[a] l. 3. C. si maior se minorem dixerit, & l. si aduers. vendit. C.
[b] Aristo. lib. 5. Polit. c. 10.
[c] vide de hoc iuramento Liuium, & Macrobium, & Erasmũ in Chiliad. 2. centu. 6. ada. 13. Iouẽ lapidem iurare.
[d] Cic. 4. Academica. quæst.
[e] facit c. a. 1. de offic. Archidia.
[f] Herod. in 3.
[g] Polyb. in 3. Historia.
[h] Dio Cass. lib. 37.
[i] Dict. Cret lib. 1. belli. Troiani.
[k] idem lib. 3.
[l] Iustin lib. 22.
[m] Beat. Rhenan. lib. 1 rer. Germanica.
[n] Pausa. in Laco. lib. 3.
[o] Homer. Iliad. 19. versu 257.
[p] Liuius lib. 1. decad. 3.
[q] Pausan. in Eliacis.

Id est:

Sic loquuta anus, deorum magnū iuramentum iurauit, 20

Cæterum postquā iurauit, perfecitq; iusiurandum, &c.

Magnum illud quod esset iuramentum, explicasse mihi videtur Plutarchus [a], dum meminit de eo quod Callicrates siue Callipus, exhibuit in æde Proserpinæ, a sorore Dionis & Arete vxore interpellatus & adiuratos, de non nocendo Dioni. Et ait, [Greek illegible], id est, *Illa autem volebant vt iuraret maximum iuramentum, quod erat tale. Descendit in templum legiferarum, vt putabant Ethniaci, dearum, in quo fidem daturus est, & interea dum sacra quædam fiunt, amictum, vt dicunt, deæ purpureum induit,* 15 *& tenens facem ardentem iurat.* ¶ Iuramentum [Greek illegible], Magistratuum præcipuorum Atheniensium, erat, se legum præceptas seruaturos, nulla munera accepturos, si secus facerent, statuam auream pœnæ nomine se Delphis erecturos [b]. 16 ¶ † [illegible] bat & iuramentum solenne apud Ethnicos, applicatione iur[antium] ad altare. [illegible] docet id oratio, quam habuit Hannibal ad Antiochum Regem, apud Liuium [c]: [*Pater Amilcar, Antioche, paruum admodum me, cum sacrificaret altaribus admotum, iureiurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani.*] Cicero quoque, cum qui iurare vellet, solenne erat ad aras iurasse innuit. [*Ergo, inquit* [d], *is qui si aram tenens iuraret crederet nemo, per epistolam quod volet iniuratus probabit?*] Et hunc morem etiam fuisse Græcorum [idem ipse] scribit alibi [e]. [*Athenis aiunt cum quidam apud eos qui sancte grauiterque vixisset, & testimonium publice dixisset, & vt mos Græcorum est, iurandi causa ad aras accederet, vna voce omnes iudices ne is iuraret, reclamasse.*] Meminit & Virgilius [f], de hac solennitate.

Talibus orantem dictis, arasque tenentem. &c.

Et rursum [g].

Tango aras, mediosq; ignes & numina testor.

Scribunt enarratores epistolæ Acontij ad Cidippem, ea quæ dicerentur & promitterentur in templo & ara maxime rata fuisse. 17 ¶ † Aristoteles vero in republica Atheniensium & Philochorus prodiderunt, consueuisse Athenienses ad lapidem quendam iuramenta facere. Meminit & Demosthenes oratione in Cononem. [Greek illegible], id est, *& ad lapidem agentes, & iurantes.*] 18 ¶ † Quod & obseruat Harpocration. Apud Suidam, in verba, [Greek illegible], id est, *in corio sedere*, traditur morem apud Scythas fuisse, vt si quis ab alio iniuria afficeretur, quam vlturus se aduersario fore parem non putaret, vt boue immolato carnes in frusta conscissas elixaret, & corio humi extento insideret, manibus in tergum reiectis, quo nullum esse apud Scythas maius supplicandi genus. Qui vero volebat, parte carnium accepta & dextro pede corio insistens, se pro virili [illegible] eo opem illaturum pollicebatur: estq; id [illegible] [sanctissimum] iusiurandū. Quod per bouis frusta Scythæ faciebant, legitur aliquādo Leuitam in populo Iudaico fecisse, per membra vxoris suæ adulteri[o] [n]ecatæ, quibus iuratum est ad vindictam maleficij, Iudicum cap. 19. Scythæ quoq; haustu mutui sanguinis sanciunt fœdus & iurant ex more, & ex disciplina quoq; Medorum vsurpata, teste Solino, c. 19 15. & Herodoto. Apud Iudæos, iuramētum fiebat manu posita sub femore eius cui iurabatur [h], vel leuabatur manus ad cœlum [i], vel iuraturus applicabatur ad deos, id est, Sacerdotes & Iudices [k].

Inter Christianos, solennitas ex arbitrio legum & 20 Iudicum eligenda. ¶ † Mittitur ad domū ad egregias interdum personas recuperator seu cōmissarius eo nomine [l]. Verum solenne maxime præstatur in oratorijs & Ecclesijs [m], in altari, & sanctorum reliquijs, certa formula [n], certis diebus: nam non omnib⁹ diebus permissum erat iurare solenniter, nempe a [Se]ptuagesima, vsq; ad octauam Paschæ: ab aduentu, vsq; ad octauam Epiphaniæ: in diebus dominicis, ieiuniorū quatuor temporum, in [illegible] [vigil]ijs maioribus [o]. Iuratur & tactis Sacrosanctis [illegible] scripturis [p], vel per Euangelia præsentia [q]. 21 ¶ † Iuramentū non solenne, simpliciter & de plano fit, non adhibita solennitate. Et iuratum in eo fere ad lubitū, & per ea quæ cuiq; maioris vel dignioris viderentur venerationis. Argilæ, populus minoris Africæ regionis Cyrenaicæ, cum stolide tantum manes deos putarent, per eas deierabant, sicut & eas consulebant per oracula, & precabantur [r]. Veteres alij iurabāt per brassicam. Zeno Citieus per Capparim [s]. 22 ¶ † Apud Platonem & iurat Socrates per Canem [t], iurabat & per Anserem & Platanū, non quod ea deos putaret, sed ne per Deum iurare cogeretur, vt ait Apollonius Tyanæus apud Philostratum [u]. 23 ¶ † Putabant idololatræ iuramentum Stygis paludis [quam] fingebant inferorum, dijs suis stupendum, omnibusq; venerandum, vt est apud Apollo. Rhodium [x]. Et apud Virgilium,

——Stygiamq; paludem

Di cuius iurare timent, & fallere numen.

Et apud Hesiodum in Theogonia. Et apud Ausonium.

Quaq; piat diuūm periuria mellicolor Styx.

[Et] apud Homerum sæpe, qui & vocat hoc iura24 mentum magnum, vt Odyssea [illegible] & [illegible]. ¶ † Iurabat Achilles contendens cum Agamemnone, per sceptrum gladio decorticatū, quod folia amplius non fouebat, quod portabant Iudices, reges, & qui leges à Ioue hauriebant [y]. Magnū iuramentum Æthiopibus iurare per cineres maiorum [illegible] vetribus sepultorum [z]. 25 ¶ † Iurabat Cyrus rex Lysandro apud Xenophontem [a], per Mythram, per magnū numen Persarum, præcipue quod [illegible] [secu]ndum Suidam sol illis dicitur. Hesychius tradit [Rh]adamanteia esse iuramenta, per canem, per anserem. 26 ¶ † Iurabant Pythagorici per quaternarium numerum, tanquam sommum, quo [illegible] [firm]atur & credulitas firmari possit. Iuramentum [illegible] habitum fortius, vt ait Ioachimus R[illegible]therius lib. de ratione studij, eo [qu]od fere apud [o]mnes gentes numen Dei [illegible] [con]. Dicunt enim Æ[gyptij] [illegible] Deu[s]: Arabes, Al[illegible]: Persæ, Sire: M[a]gi, [illegible]: Mahumetistæ, [illegible], Tusci, Eitr[illegible] [illegible] Deus: Galli, *Dieu*: Hebræi, Iona. Erat [illegible] [Pythagorici]s iuramenti forma:

Iuro ego per sanctum pura tibi mente quaternum,

Æternæ fontem naturæ, animæq; parentem.

Et apud Virgilium Æ[neas] [illegible] [apud] Didoni iurat,

Per sydera iuro, & superos. &c.

Et apud Ouidium [b],

Per mare per terras, per tertia numina iuro.

Per te præsentem, conspicuumq; Deum.

Et alibi [c],

Per mare, quod totum ventis agitatur & vndis.

Per quod sæpe ieras, per quod iturus eras.

27 ¶ † Deierauit per nomen Drusillæ iam mortuæ Caligula [d]. Deierauit nunquam Alphonsus Rex Hispaniarum, nisi per esse patris [e]. Ægyp[tij] in iureiurando, allium & cœpas habebant pro dijs [f]. Quibus ait Iuuenalis.

Marginal notes:

a Plutarch. in vita Dionis.
b Iul. Poll. lib. 8. & Plutar. in Solo. vita.
c Liui. lib. in 31. & Flor. lib. 2. c. 41. Aemil. Probus, in vita Hannibal. Appia. Alexand. in Iberico, & Libyca. Polyb. in 3.
d Cic. pro L. Flacco.
e idem pro L. Cornelio Balbo.
f Virgil. lib. 4. Aeneid.
g idem lib. 12.
h Genes. 24 & 47.
i Deutero. 32.
k Exod. c. 22.
l c. si qui testium, de testib. apud Gregor. §. & quomodo [illegible] [illegible] testib. in Authen. [illegible] apud eloquentem [illegible] de fide instrum. C[illegible]
m [illegible] generaliter. §. [illegible] de iure [illegible] & [illegible] tate.
n [illegible] 21 fin. de iureiur. [illegible] prop. cal.
o [illegible] d. l generaliter. [illegible] omni[illegible] bus, de iudiciis.
q c. habemus, 22 q. 5. & c. ubi domino loanni, [illegible] dist.
r [illegible] ea decreuit.
s [illegible]
t [illegible] 3 & 6 [illegible] de sanctis. [illegible] Authē. [illegible] non nouum. C. de iu[illegible] C. de [illegible] prop. cal. [illegible]
u Philostr. [illegible] lib. [illegible] orbis c. 2.
x Athenæus, lib. 2. Dipnoso phist. c. 1.
[illegible] Flacco in Hippia [illegible]
y Pollux lib. 8. de [illegible] vota.
z Ap[illegible] Rhod. lib. 2. A[illegible] pag. 63.
y Homer. Iliad. 1.
z [illegible] Diodo. Sicul. lib. 4. c. 1.
a [illegible] in Cyropædia.
b Ouid. 2. Tristium.
c idē in Phyllidis 2. epist.
d Suet. in Caligula c. 4.
e Ant. Panor. lib. 4. de dict. aut fact. Alphon. c. 41.
f Plin. lib. 19. c. 6.

Porrum

Porrum & cæpe nefas violare, & frangere morsu.

Iurauit Nabochodonosor per thronũ & regnum suom [a]. Ioseph per salutem Pharaonis [b]. Vrias Etheus per salutem Dauidis Regis, & suum iurauit [c]. Permisit quoq; lex ciuilis per salutem Principis iurare [d]. Fuit tamen Tyberius Cæsar adeo popularis, vt sicut nihil de natali suo præter alios fieri permisit, sic neq; per suam fortunam iurare permisit, neq; si quis eam iurasset, ac periurij reus 28 haberetur, id persequutus est [e]. ¶ † Per genium quoque Principis in iure ciuili iuratum inuenio, bonum puto [f], id est, spiritum custodem. Non enim ignorarunt etiam ethnici, esse nobis Angelum bonum custodem & malum insidiatorem, quos ipsi vocarunt bonum & malum genium. Et Plutarchus refert in Bruto, malum genium apparuisse Bruto in Asia, vide & de his Alexan. ab Alexandro, libro 6. Genial. dier. c. 4. Comminit & de eo iureiurando Tertullianus ad Scapulam libro, [*Sed, inquit, qdem ipsi qui per genios eorum in pridiem vsque iurauerant.*] 29 ¶ † Permittebat & ius ciuile iurare per salutem suam, per caput suum & filiorum suorum [h]. Et per id omne quod quis postulasset sibi iurari [i]: & illud iuramentum Prætor ratum habebat [k]. Iurauit Iacob per timorem Isaaci patris sui, cum pactũ iniuit cum Labano [l]. Iurant 30 monachi per verbũ, *crede mihi* [m]. ¶ † Vetitum nunc optima ratione Christianis est, vt olim Iudæis à Deo, ne iurent per nomina falsorum Deorum [n]. *Qui iurat in terra*, inquit Isaias, *iurabit in Deo* [o]. Vetitaque sunt iuramenta improbatæ religionis [p]. Et duplici pœna, qui per ea iurauit puniendus [q]. Iuratum antiqs, viuit dominus, & viuit anima mea in necessitate [s]. Nam ad ornatum iurare etiam per Deum, sine necessitate, blasphemare est [f]. D. Paulus 2. ad Corin. 11. iurat, [*testis est mihi Deus quod non mentior.*] Sufficit Dei authoritas ad omnimodam confirmationem, veluti & præsentia Principis temporalis supplet omnem authoritatem [t]. Et Deus per semetipsum iurauit incredulis, & vt fidem faceret [v]: quia maiorem se non habebat per quem iuraret [x]. In primitiua ecclesia, iurarunt Christiani, vt D. Paulus [y], [*testis est mihi Deus, & testis anima mea.*] Moderniorum, sic, [*vel te Deus adiuuet* [z].] Prohibitum autem est iurare, per creaturas, per cœlum, per terram [a]. Iurabant & Iudæi vt plerumque, [*hæc faciat mihi Deus*,] & hæc addat, vt 2. Reg. 3. Apud Alemanos, ex lege vidua iurabat in pectus suum, de donatione facta sibi à marito, vt illa suæ esset potestatis, & dicebatur hoc Alemanis *Nacschas*, in legibus Alema. tit. 57. §. 3.

---

de Viribus & Effectu iuramenti. Cap. 5.

1 *Iuramentum maximi ponderis inter homines.*

Seruandum nisi officiat saluti, vel proximo, & alijs exceptis. Eius authoritas rei iudicatæ, & transactionis, num. 2. & 3.

4 *Iuramentum litis contestatæ vim habet, aliosq; effectus.*

5 *Iuramentum cur maximas vires habeat, & num. seq.*

1 De † viribus iuramenti & effectu plura habeo quam dicturus sim, eo quod extat libellus satis vulgaris eius tractationis, compositus per A. Perrutta. Pauca itaque tantum leuiter attingam. Demosthenes in Bœotum ὅρκος μέγιστος δοκεῖ καὶ δυνατώτατος παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι. id est, *Iusiurandum maximum & potentissimum, apud omnes homines esse censetur.*] Et rursum, contra Aristocratem, τὸ εὐορκεῖν περὶ πλείστου πᾶσιν ἐστὶ ποιητέον. id est, *bene iurare, vt plerumque hominibus maxime faciendum est.* 2 ¶ † Idq; omnibus ferè gentibus persuasum est, quod præcipit Pythagoras σέβου ὅρκον *iusiurandum venerare*. Hoc enim iubetur omnimodo seruari, cum neq; tutum censeatur venire contra iuramentum suum, nisi vergat in interitum salutis æternæ, vel detrimentum proximi [b]. Docebit te Gellius 7. lib. c. 18. & Cicero 3. officio. iusiurandum apud Romanos sancte & inuiolate habitum: nisi extra iustitiam, & veritatem sit [c] si non extortum vi, dolove [d], nec sit temerarium [e], aut illicitum [f], in quibus facile absolutio sit [g]. 3 ¶ † Authoritatem legitimum iuramentum habet rei iudicatæ, & transactionis, & maiorem etiam [h]: atq; delato iureiurando, nihil aliud quæritur, quam an iuratum sit, remissa quæstione an debeatur, tanquam re satis probata [i], excluditque actionem intentatam à iurante, & ab illis qui ei succedunt [k]: non tamen aduersus alios. 4 ¶ † Alius effectus, vt litis contestatæ vim habeat [l]: & si iuratum est dari oportere in temporalibus actionibus, iuramentum impedit ne lapsu temporis sequatur liberatio. Et ne præscriptio fiat, perinde ac si lis contestata fuisset [m]. Habet interdum delegationis & nouationis vim [n], vt alibi diximus. In quibusdam casibus & habetur pro plena probatione, de quibus vide Iasonem, in repetitione l. admonendi, num. 260. de iureiur. Facit & adiectum actui, vt is valeat meliori iure quo valere potest, vide Iasonem in l. stipulatio ista, §. si quis ita, nu. 24. de verb. oblig. P. Habet & vim clausulæ specialis derogationis ad clausulam quæ erat in præcedenti testamento. Idem Iason, in l. si mihi & tibi, §. in legatis. num. 14. de lega. 1. Et in diuisione iuramenti supra docuimus, iuramentum firmare promissiones, & conuentiones, inducere obliga- 5 tionem, purgationem, & alia plura. ¶ † Hæc autem omnia suadent, primum fides, quæ geminata est & bis data in iuramento. Per se autem illa satis firma & simplex [o], multo magis & cogitate confirmata. Omnis controuersiæ hominum finis ad confirmationem est iuramentum [p]. Duplicatio securitatis, inquit D. Cyrillus Hierosoly. Archiepiscopus [q], est hic modus, cum volontati iuramentum accedit, vt propter duas res incommutabiles, quibus impossibile est Deum mentiri, 6 fortiorem habeamus fidei consolationem. ¶ † Accedit Dei numen, qui inuocatur, & quem decipere nemo potest, nec impune contemnere [r], vt docebimur in periurio eodem Deo fauente. Neque sanctius quippiam iuramento videtur in firmanda fide: vt & Bacchis ad Lachem ait [s],

Aliud si scirem qui firmare apud vos meam possem fidem
Sanctius quam iusiurandum, id pollicerer tibi Laches.

Quare maxime huic fidebant olim homines, vt inde Lysander Lacedæmonius, dux versutus multiplex, & subdolus malitiæ suæ argumentum acceperit, qui solebat dicere, vbi leonina pellis non sufficeret, ibi vulpinam esse assuendam, & iubebat, pueros qdem taxillis, homines vero iureiurando fallere [t]. Cum tamẽ nos numinis reuerentia saltem à periurio abstrahere debeat: & metus, ne Deus vlciscatur propriam iniuriam. Sicque interdum solus metus Dei etiam retinet, quos fides promissa non retineret [v]. Plutarchus Lysandri dictum, libro 1. de Alexandri fortuna, Dionysio Tyran-

a Iudith. 2.
b Genes. 42.
c 2. Reg. 11.
d l. si duo patroni, §. fin. de iureiur. P. l. 2. de reb. cred. C.
e Dio Cass. lib. 57.
f l. si duo patroni, 13. §. fin. de iureiur. P.
g de quo D. Matth. c. 19. ibi Angeli illorũ, vide de custo. iis quos tradit Hesiodus, in Ergis, Plato in Crety. & Tymeo D. Augu. de ciuit. Dei lib. 9. ca. 11. & ibi Ludouic. Viues.
h l. non erit ratum, de iureiur. P.
i l. 2 § fin. & l. qui per salutẽ, eod. tit.
k l. non erit ratum, 5 cod.
l Genes. 31.
m gloss. ad l. qui sub conditione, ad vet. ad superstitionem, de condi. instit. P glos. in l. non erit ratum, §. sed si quis, ad verb. maligniis, de iureiur. P.
n Leui. 5. Deuter. 5. & 10. Exod. 23.
o Isaiæ, 65.
p d. l. non erit ratum, §. sed si quis detulerit.
q c. mouet, 22. q. 1.
s Hiere 4. c. & iurabis, 22. q. 1.
f l. si. de reli. & sump. fune.
t c. si quis per capillũ, 22 q. 1.
t l. omnium, C. de testam.
v Genes. 22.
x D. Paulus ad Hebræ. 6 c.
y ca. si peccatum, 22 q. 1.
z ca. ab illa dic. 22. q. 4.
a videc. de pactis, 33. q. 6.
b D. Matthæ. 5. D. Iacu. 5 videte D. Matt. 23.

b c. si vero. & c. cum contingat, de iureiur. & quamuis, de pact. in Sex.
c c. tuũ Christus, de iureiur. c. 4. Hieremiæ, can. & iurabõt 22. q. 1.
d d. c. cũ contingat, de iureiur.
e ca. inanes, eod.
f ca. cum quidam, c. quanto eod c. 1. eod in Sex. c. 1. 2. 3. 4. & c. inter cætera, 22 q. 4.
g c. 2. & c. verum, de iureiu.
h l. 1. & 2. eod. P.
i l. non erit ratum, §. 1. & l. sed & si, § fin. l. duobus reis, 28. §. si. & l. cum qui, 30. §. si mulier, de iureiur. P.
k l ait prætor, 7. l. etiam, 8. & l. 9. §. 1. de iureiur.
l l. nam postea, 2. §. final. & l. quia non debet, 10. l. sed etsi, 12. §. fin. l. idem est, 13. de iureiur. P.
m d. l. nam posteaquam, §. si is qui temporali, eod. P. l. si duo patroni, 13. §. Iulianus, eod. tit.
n l. qui iurasse, §. si eod.
o l. 1 de pact. P. l. 1 de const. princ. P. cum simil.
p D. Paul. ad Hebr. 6.
q Cyrill. Cathec. 11. Illuminatu.
r l. 2. de reb. cred. C.
s in Hecy. Terentij, actu 5. Sce. 1.
t Plutar. in Lysandro Aemil. Prob. in eiusdem vita, Cic. 1. Offic.
v Theodericus Gothorum rex lib. 2. Varia. Cassiodo. epi. 3.

Tyranno adscribit. Διονύσιος ὁ τύραννος, inquit, ἐκέλευε, τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δ' ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν. id est, *Dionysius Tyrannus iubet, pueros quidem talis, viros vero, iuramentis decipere.*

de Periurio, & eius Pœna generaliter. Cap. 6.

1. *Periurium quid, & eius cum mendacio (cuius octo sunt species) affinitas.*
2. *Iuratio falsa, an periurium sit.*
3. *Iuramenti promissorij periurium quam pœnam admittit.*
4. *Dubium pro certo affirmare, periurium: & dubium quid.*
5. *Periurij pœna, diuina, & canonica.*
6. *Peierandum non esse iubent Ethnici etiam.*
7. *Iuramenti contempti mala plura.*
8. *Periurus lædit Deum, & homines: & ideo vtrisq; pœnas debet.*
9. *Periurorum diuina pœna. num. 10. & 11.*
12. *Periuria ab hominibus punita. & num. seq. 13. & 14.*

1 Periurium †, est mendacium iuramento firmatum: vel iuramenti promissorij indiscreta promissio [a]. Et toties quis incidit in periurium, quoties venit contra iuramētum [b]. Mendacij octo constituuntur species, in cap. primum est, 22. q. 2. Non mentitur qui animum fallendi non habet: nec qui superiori causa impeditus non potuit iuramentum exequi [c]. Et Cicero [d]: [*Non falso iurare, peierare est: sed quod ex animi tui sententia iuraueris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere periurium est. Scite enim Euripides, Iuraui lingua, mentem iniuratā gero.*] Et rursum pro Q. Roscio Comœdo, in summa. [*Quid interest inter periurum, & mendacium? Qui mentiri solet, peierare consueuit. Quem ego inducere possum vt mentiatur, vt peieret exorare facile potero. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium quam ad mendacium perduci*

2 *consueuit, &c.*] ¶ † In falsa iuratione, num periurium sit, inspiciendum est, an falsum sit ex parte eius rei quæ iuramento asseueratur, vt si quis putet verum esse quod falsum est, & iuret: in quo, nullum est iurantis peccatum, si omni diligentia adhibita credat esse verum [e]. Si quis enim asseueret aliquid falsum, dummodo id non faciat contra conscientiam, non peccat [f]: nisi ignorantia esset crassa & supina iuris vel facti, quo casu est peccatum mortale, & inexcusabile [g]. Aliquando falsum est ex parte eius tantum qui asseuerat & iurat: cum quis verum esse iurat, quod tamen credit esse falsum, & hic dicitur fallere alium [h]. Aliquando falsum est ex parte rei & iurantis, vt qui falsum, & sciens esse falsum, pro vero iurat: in quo &

3 prædicto casu qui iurat, peccat [i]. ¶ † In secunda etiam specie periurij, quæ consistit in trāsgressione iurati, distinguitur pro pœna imponenda: num iuramentum sit de re vel actu faciendo, cuius obseruatio delictum habeat, vt tunc iuramentum non sit seruandum, nec eius periurium punibile, sed potius laudabile [k]: contra, si seruari possit sine dispendio salutis æternæ [l]. Verum 3. loco, indiscreta iuratio periurij instar est, si sine iudicio fiat, nulla habita consideratione, an iurandum, an seruari debeat, vel verum sit. Et dicit tunc Godofredus, esse peccatum, sed veniale seu venia dignum, per-

4 iurium [m]. ¶ † Sicut & periurium dicunt interpretes, affirmare iuramento quod dubitas num sit certum. Dubium porro est, de quo inter sapien-

5 tes ambigitur [n]. ¶ † Scriptum autem est; [*Non peierabis in nomine meo*, ait Dominus [o]. Et, [*Ero testis velox maleficis & periuris* [p].] Et alibi, [*lex iusto non est posita, sed iniustis & periuris* [q].] Quia in periurio, fides, iuramentumque negliguntur [r]. Periurijs pœnitentia talis imponitur, qualis pro adulterio, fornica-

6 tione, & homicidio [s]. ¶ † Admonet omnium fere gentium quæ Deum aut aliquam religionem habuerunt, consensus, non peierandum: ne vindicta Dei sequatur. Phocilides in poëmate νουθετικῷ seu admonitorio:

μήτ' ἐπιορκήσῃς, μήτ' ἀγνῶς, μήτε ἑκοντί,
ψεύδορκον στυγέει θεὸς ἄμβροτος, ὅστις ὀμόσσῃ. id est,
Ne iusiurandum viola, nolensve volensve:
Nam Deus æternus periurum quemlibet odit.

Euripides circa finem Medeæ,

τίς δὲ κλύει σοῦ θεὸς, ἢ δαίμων,
τοῦ ψευδόρκου καὶ ξειναπάτα. id est,
Quis audiet te Deus, vel dæmon,
Periurum & fraudulentum.

7 ¶ † Ex contemptu religionis iuramenti, oriri mala multa antiqui prodiderunt etiam Ethnici. Et generaliter Hesiodus in Theogonia.

ὅρκον θ' ὃς δὴ πλεῖστον ἐπιχθονίους ἀνθρώπους
πημαίνει ὅτε κέν τις ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσῃ. id est,
Iuramentum, quod plurimum mortales homines
Lædit, quando quispiam volens peierauit.

Et Zacharias [t], *Maledictio morabitur in domo iurantis*

8 *in nomine meo mendaciter.* ¶ † Periurus duos potissimum videtur lædere & offendere, Deum & hominem: & si de iudicio agatur, aduersarium quoque & Iudicem. Et proinde pœna pro reparatione admissi, & Deo & hominibus luenda est. Quod videtur Aristoteles voluisse, dum ait, nemo vellet peierare cum diuini supplicij metu, tum dedecoris apud homines [v]. Referam quasdam, exempli causa, pœnas diuinitus periuris inflictas, & alias ab hominibus, & pro reparatione læsi hominis. Nemo inquit Plato lib. 11. de legib. Deo inuocato mēdacium dicat aut decipiat, aut adulterare verbo vel re quicquam audeat, nisi Deo velit odio esse, cui quidem primum odio est, qui falso iurans Deum parui pendit: deinde qui coram maioribus se mentitur. Et Philo Iudæus, lib. de iuramento. Significarūt Messenij idipsum inscriptione cuiusdam columnæ, siquidem tempore Aristomenis, columnam vt Calisthenes memorat in templo Iouis Lycei posuere, in qua hoc Epigramma erat inscriptum.

Inuenit tandem tempus impio regi pœnam,
Inuenēre Messenij proditorem duce Ioue.
Difficile est latere Deum periurum hominem.

9 ¶ † Salua rex Iupiter, & Archadiam serua, vt ait Polybius 4. lib. historia. Audiamus primum Hesiodum, is enim ait [x]:

πέμπτας δ' ἐξαλέασθαι, ἐπεὶ χαλεπαί τε καὶ αἰναί.
ἐν πέμπτῃ γάρ φασιν Ἐριννύας ἀμφιπολεύειν
ὅρκον γεινόμενον, τὸν Ἔρις τέκε πῆμ' ἐπιόρκοις. id est.
Quintas, scilicet dies mensis cuiusque, *euitato: quia difficiles sunt & graues.*
In quinta enim aiunt, Furias obambulare,
Periurum vindicantes, quod malum contentio genuit periuris.

Et rursum alibi [y],

ὅς κεν τὴν ἐπίορκον ἀπολλείψας ἐπομόσσῃ
ἀθανάτων οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,

κεῖται

a Tract. hoc in 3 lib. senten. dist. 39 à Sel in l. fin. C. de reb. cred.
b c. 1. & 2. 22. q. 1.
c ca. Beatus Paulus, 22. q. 2.
d Cic. 3 Officio.
e c hominis, & seq. 22. q. 2.
f c. 1. de scrutinio in ordi. faciam.
g l. neque supina. l. regula, §. sed facti, de iur. & fact. ignor. & l. ea quæ, de contra. empt. ?.
h c. homines, 22. q. 2.
i d. ca. homines.
k ca. 1. 2. 3. 4. 22. q. 4.
l c. si vero, de iureiur.
m per c. vnum orarium, §. criminis, 25. dist.
n argu. l. vni, nihil noua. appel. pend.
o Leuit. 19. Matth. 5.
p Malachiæ, 3.
q 1. ad Timot. 1.
r Cic. de Aruspic. respon.
s c. si, ea q. 1.
t Zach. 5.
v Aristot. Rhetor. ad Alexan. vbi agit de iureiur.
x Hesiod. in Ergis & dieb. lib. 2. versu 18.
y Idē in Theogo. vers. 793.

κεῖται νήϋτμος τετελεσμένον εἰς ἐνιαυτόν.
οὐδέ ποτ' ἀμβροσίης καὶ νέκταρος ἔρχεται ἆσσον
βρώσιος, ἀλλά τε κεῖται ἀνάπνευστος καὶ ἄναυδος,
στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι κακὸν δ' ἐπὶ κῶμα καλύπτει.
αὐτὰρ ἐπεὶ νοῦσον τελέσῃ μέγαν εἰς ἐνιαυτόν,
ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται χαλεπώτερος ἆθλος.
εἰνάετες δὲ θεῶν ἀπαμείρεται αἰὲν ἐόντων,
οὐδέ ποτ' ἐς βουλὴν ἐπιμίσγεται, οὐδ' ἐπὶ δαῖτας
ἐννέα πάντ' ἔτεα,

Id est:

Quisquis periurium relictis iurauerit
Immortalibus qui tenent verticem nimbosi cœli,
Iacet exsors integrum per annum,
Nec ad nectaris vel ambrosiæ propriè accedit
Cibum, sed iacet non respirans ac mutus
Stratus in lectis, morbus autem veternus obtegit,
Aliud ex alio accipit difficillimum certamen,
Nouennio autem relegatur à sempiternis.
Neque vnquam ad consilium ineundum commiscetur,
Nouem totis annis.

Alias etiam diuinas idem adfert in Ergis, lib. 1. versic. 266.

ὃς δέ κε μαρτυρίῃσιν ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσας
ψεύσεται, ἐν δὲ δίκην βλάψας, νήκεστον ἀάσθη.
τοῦ δέ τ' ἀμαυροτέρη γενεὴ μετόπισθε λέλειπται.
ἀνδρὸς δ' εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀμείνων.

Id est:

Qui verò testimonijs volens periurium in iurando,
Mentietur, in ius delinquens, immedicabiliter læsus est:
Eius verò posteritas obscurior postea relicta est.
Viri autem iusti posteritas & genus apud posteros præstantior.

Videtur mutuatus ipsum à lege diuina Hesiodus, nam Zacharias ait [a], [*Maledictio commorabitur in domo iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus eius & consumet eam & ligna eius & lapides eius.*] 10 ¶ † Narrat Aristoteles [b] de diuina vindicta periurij, quæ fit in fonte Palico. [*Est fons,* inquit, *in Palice Siciliæ, amplitudine decalclinis aquas ad sex cubitorum altitudinem ejicit, vt inundaturus planitiem omnem videatur, verum eodem loco difflaens consistit. Porro iureiurando hic sacer haberi solet. Quæ enim cumque libet tabella inscribunt, inq; fontem abijciunt. Ea si verò iureiurando confirmentur, natans in superficie tabula testabitur: sin secus, velut pondere depressa eripitur ex oculis, igneq; corripitur periurus. Quocirca fideiussorem capit Sacerdos, qui iusta numinis vindicta sacrum, execrandumq; si peierarit, afforet.*] 11 ¶ † Hæc Aristoteles. Apud Corinthum etiam ædificium erat, quod Adytum nominabāt, quia erat subterraneus cuniculus, vbi Palæmoné latere arbitrabantur: in quē quicunq; siue extraneus, siue Corinthius descēdisset, periurij pœnas luebat [c]. Non immorabor in miraculis quæ quotidie Deus exerit in periuros adactos solenniter iurare, in ara Crucis, vel in templis, per diuorum potissimum Sancti Antonij Lypsana: nulla enim est inter Christianos vel muliercula, vel puer, qui ea nō nouerit, & sępe periuros igne sacro confici. Deus enim armat etiam creaturas in eos qui numeo suum, maxime ex professo contemnunt & blasphemant peierātes. Vt certe dignum sit quod referatur exēplum, Polemarchi, qui cum periurio classem Corinthiorum euasisset, vt ferunt Locri, quoties noctu somnum carperet, à mustellis mordebatur. Et tandem despondit animum, & mortem sibi consciuit [d]. Et vt ait Tibullus [e],

Hab miser & si quis primo periuria celat,
Magna tamen tacitis pœna venit pedibus.

Et Homerus [f],

Iupiter omnipotens clarissime maxime diuûm
Inspissans nubes, habitans palatia Cœli,
Et tu Sol qui cuncta vides audisq; per orbem,
Et Fluuij, & Tellus, & qui periuria subtus
Omnia punitis hominum, qui falsa loquuntur,
Vos mihi vos testes, hus adiuro, &c.

Omittam reliqua exempla diuinę vltionis periuriorum ne longior sim in vulgaribus hominū: doceo quoq; fuisse curam ne ea inulta abirent, fere omniū gentium consensu quę Deum non con- 12 temni passæ sunt. ¶ † Et displicere exemplis & facto periuria sibi docuerunt. Vt & in Olympiæ βουλευτηρίῳ seu Senatu fuerit sanctissimum simulachrum Iouis cognominati, Iupiter ὅρκιος, quod vtraque manu fulmen continebat, quasi vlturus omnino fulmine eum qui falleret & violaret iuramentum, vt author est Pausanias [g]. Apud Indos falsus testis extremis digitorū decurtatur articu- 13 lis [h]. Germaniæ etiā idem comprobatum [i]. ¶ † Apud Ægyptios verò periuri capite plectebantur, tanquam qui duplici tenerentur scelere: vt qui pietatem in Deum violarent, & fidem inter homines tollerent, maximum societatis humanæ vinculum [k]. In legibus Caroli Magni capitularibus, c. 10. qui periurium fecit nulla redemptione immunis est, nisi manum perdat. Idipsum in legibus Langobardinis statutum, lib. 2. tit. de periur. in l. 2. Caroli Magni, & l. 3. Pipini. Romæ, vt ait Liuius, de saxo Tarpeio deiiciebatur. Polybius refert etiam [l] vnum ex decem captiuis qui post victoriam contra Romanos apud Cannas per Hannibalem missi erant pro redimendis captiuis, qui iusiurandum eludere conatus esset & fraudulenter euadere, vinctum à Romanis remissum esse hostibus. Aulus Gellius [m] eadem notat, dissentit tamen, quod plures ponat & non remissos fœdifragos & periuros dicat, sed à populo contemptos discerptosque. Et quod eos Censores postea omnium notarum damnis & ignominiis affecerint. Generalem quendam puniendi periurij modum per vltimum supplicium & verbera videtur indicare Philo Iudæus, libro de iuramento & religione. [*Ia periuros*, inquit, *pœna à Deo & hominibus: à Deo grauissima, cum scelere contaminatis non sit propitius, sed vt impios auersatur perpetuo. Ab hominibus, quia hoc illi aut morte multabant, aut verberibus.*] Erat hic Philo Iudæus, & traditionibus maiorum inhærēs, qui tam sancte iuramētum secundum legem diuinam cō- 14 mendauit, & pœna dignum periurium dixit: † vt nostri seculi Iudæorum reliquię, ex putidis suis libris Talmudicis haurientes venenum, ab omni excusatione propter malitiam exotres sint, cum periuriis viam aperiunt: dicunt enim, ille qui frāgit iuramenta promissionis, vel vota quæ facit per totum annū, si ea vult esse sine efficacia & vi, surgat vltima die anni, & dicat: quascunque promissiones, iuramenta vel vota, quæ ego facere in toto anno sequente existimo, cassa, nulla ve & vana sint. Docuit illos id Talmud pessimum volumen in parte 3. quam dicunt סדר נשים *seder nasim*, id est, ordo mulierum, in מסכת נדרים *masecetb nedbarim*, id est, tractatus votorum, qui est tractatus 3. tertiæ partis Talmud, habens vndecim capita. Illud autem scribitur in illo tractatu *nedbarim*, c. 4. Atq; qui Iudęorum gerunt nunc nomen, illa lege frustratoria votorum vtuntur: veniunt enim ante suum Rabinum, quadam die anni, is autem tenet *torat*, id est, volumen legis in vlnis, & coram eo dicunt, prædicta verba impia, quibus dictis nullum peccatum se committere putant, si Christianos fallant. Et illos hoc seruare scribit

a Zachar. c. 5.
b Aristot. lib. de mirabil. auscultat.
c Pausanias in Corinthiacis.
d Hieracli. in Pastlitiis, & Polibius Locrens.
e Tibul. in 1.
f Home. Iliad. 3.
g Pausan. in Eliacis.
h Ioan. Bohe. lib. 2 morum omnium gentium, c. 8.
i in consti. causarum capitalium Caroli V. Imperato. art. 107.
k idem Bohemus, lib. 1. c. 1.
l Poly. sub fin. lib. 6. Epitho.
m Au. Gel. lib. 7. c. 18.

Hieronymus de sancta fide, ex Iudaismo in catholicam conuersus fidem, in tractatu quem confecit ex dictis Talmud. c. 3. & Magister Ioannes conuersus, lib. de concordia legum, tit. 4. c. 7.

De Pœna periurij secundum ius positiuum, scriptum, ciuile, & Pontificium. Cap. 11.

1. *Periuri an puniendi iure ciuili.*
2. *Periurorum in iure pœna scripta, & seq.*
3. *Infamis quando fiat periurus.*
4. *Testimonium non potest dicere periurus.*
5. *Beneficium periuro conferri non potest, & collatum adimendum: & talis ad damna resarcienda damnãdus, quæ quis ex eius periurio consequutus est.*

1 Difficilis † est in iure ciuili quæstio, num periuri puniendi sint ab hominibus: eum dictũ sit in l. 2. C. de reb. cred. & iureiur. non puniri à Principe, sed satis Deum habere vltorem, quam legem Odofredus intelligendam arbitratur de omni iuramento voluntario, necessario, & iudiciali: quia nihil amplius quærẽdum sit, quam an iuratum sit, non etiam an debeatur [a]. Econtra tamen, conueniri pœna non potest, quia delictum grauissimum, & maius crimen, diuinam quã humanã offendere maiestatem [b]. Et qui in Deum committunt, etiam Principum legibus puniri debent [c]. Et proinde intelligi debent iura, ne permittant retractare iurata prætextu periurij, & ita in eo quod peieratum est, satis Deum periurus vltorem habet: quod pertinet ad religionem contemptam, secundum quosdam, si illud nõ noceat alteri. Quam communem esse sententiam dicit Iason, in l. si duo patroni, §. fin. de iureiur. Verum ego existimarem primum, in iuramẽto delato per conuentionem parti, per quod is constitutus est voluntarius Iudex, quod pertinet ad deferentem non posse repeti periurij pœnam quia sibi debeat prospicere [d]. Sed de periurio nihilominus esse à Iudice quærendum, vt puniatur qui falso iurauit, vel peierauit aliter. Neq; mihi aduersari videtur d. l. 2. dum ait, iusiurandi cõtemptam religionem satis Deum vltorem habere, nec periculum corporis nec crimen maiestatis inducere. Nam inde non sequitur, nullam pœnam infligi aliam debere. Quinimo contra sic arguo satis Deum vltorem habet, ergo pœnis à Deo periuris impositis puniendus est. Et quamuis pœna criminis humanæ maiestatis, vel periculum corporis non imponatur: tamen non prohibetur per illam legem, alias imponi pœnas, quia exclusio pœnarum corporis & maiestatis, permissio est aliarum pœnarum [e]. Sic Boërius decis. 305. disputat iuramentum quidem necessarium delatum à parte parti in iudicio non relinquere quæstionem post se periurij, vt sit litium finis, at in aliis iuramentis verum id non esse: neque etiam in necessario iure pontificio: ex quo potest puniri periurus. Et ibi disputat quoque in illa verba, *solum Deum vltorem habet*, idque fusissime, vt non oporteat ea referre. Et quando iuramentum nulli præiudicium adfert, alij quam peieranti, punitur tantum in foro animæ, & satis Deum vltorem habet: sed si alteri noceat, non retractabitur quidem negotium, excepto casu l. cum quis, C. de iureiur. quod est decisum ex sacramento, verumtamen, periurus scienter, puni-
2 tur de periurio [f]. ¶ † Itaque periurus multas pœnas in iure paratas habet: primum, vt qui in præiudicium alterius iurat, extraordinarie arbitrio Iudicis puniatur, pœna criminali [g], fustigationis [h], catamidiationis seu mitræ [i]: in foro conscientiæ ieiunio quinquaginta dierum [k], eademque pœnitentia quæ homicidis & adulteris imponi-
3 tur [l]. ¶ † Item 2. punitur infamia iuris & facti [m], potissimum in periurio iuramenti confirmatorij & promissorij [n]. Et illud dicit etiam Cicero, 2. de legib. [*Periurij pœna diuina, exitium: humana, dedecus.*] Hic tamen distinguit Panorm. in c. testimonium, de testib. num quia de præterito aut præsenti falso iurauerit, vt sit tunc infamis ipso iure periurus, licet falsum iurauerit [o]. Et sic intelligendum putat c. cum dilectus, in fin. de ord. cognit. Item si de periurio condemnatus sit. Quod si iuramentum sit de futuro, & non seruauerit, siquidem sibi aut Deo solum iurauerit, non fieri ait infamem: sin autem alij, vt in contractu fit, infamem esse & cadere actione, *d. l. si quis maior, de transact. C. Quod &*
4 *tractat gloss. & Bart. in l. Lucius, de iis qui not. infa.* ¶ † Sed & alia pęna illos sequitur qui semel peierauerint, ne dicere possint in posterum testimonium [p]: per regulã, Qui semel est malus, semper talis esse pręsumitur in eodem genere mali [q]: etiamsi periurus non sit per sententiam adhoc condemnatus [r].
5 ¶ † Non valet etiam facta collatio periuro [s], quin & à sacerdotio remouetur [t]: sed ego quoq; in ciuilibus negotiis iuramento decisis, iustam existimo peierãtis esse pęnam, vt periurus teneatur resarcire omne damnum quod sensit alius ex eius periurio: vt etiam ad illud damnum possit agi ab iis qui passi illud sunt, quod & probat Ioan. Andreas in c. 1. de fals. Bartho. Chassan. in §. fin. de retract. 10. pœna periurij in consuet. Burg. Et ita falsi quæstio efficit, ne iuratum videatur, si probetur: cuius causa si non rescindatur negotium, saltem iudex alia arbitraria pœna emendabit periurium [u], aliter verò sequeretur, vt quis lucrum inde consequeretur, vnde pœna affici debet contra iuris regulas [x]: & ex dolo suo lucraretur [y], aut cum alterius iactura cõtra naturę ius locupleraretur [z]. Videbis cæteras pœnas apud prædictum Chassaneum ad §. fi. ad ver. *ou par le serment de*, nu. 17. & seq. de retract. 10 consuet. Burg. apud Iasonem, in l. si duo, to 2. §. si quis iurauerit, de iureiur. P. Iulium Clarum lib. 5. senten. iuris, tit. de periurio. In legibus Georgicis Iustiniani, tit. 5. l. 6. Si armentarius præstito iuramento, de laesione vel luxatione bouis, quod sua culpa id non acciderit siue fraude, isque de periurio conuictus postea fuerit per duos aut tres idoneos fide dignos, lingua mutilatus indemnitatem bouis præstat. In legibus Salicis, tit. 51. de fal. testi. §. 3. peierasse comprobatus, multa 600. denariorum, id est, 15. solidorum, culpabilis iudicatur, excepto capitali & delatura.

[a] l. non erit ita, §. 1. dato, de iureiur. P.
[b] auth. Gazaros, C. de hæret.
[c] l. 1. in fin. de sum. trinit. & fid. cathol. l. 1. C. de aposta. l. Arriani, C. de hæret.
[d] facit l. qui interesse, de iureiur. P.
[e] argu. l. cum prætor, de iud. P. l. 3. ex eo de testib. P. l. quæsitum, 1 idem responsum, de fund. instru.
[f] c. quicunque, 6. q. 1.
[g] l. si de crimi. stellio. P.
[h] l. si duo, §. si quis iurauerit, de iureiur. P.
[i] Ias. in d. §. si quis iurauerit.
[k] d. c. quicunque, 6. q. 1.
[l] c. prædicandum, 22. q. 1.
[m] c. infames, 6. q. 1.
[n] l. si quis maior de transact. C.
[o] ex l. 1. & fin. de cal. edict. P.
[p] c. paruuli, 22. q. 5. c. quicunque, 6. q. 1. cap. testimonium, cap. sicut, de testib. & in l. 3. §. lege Iulia, de testib. P.
[q] vide Alexan. cons. 111. ad c. volu. l. si cui, §. hisdem, de accusat. P. l. Cassius, de Senat. P.
[r] Abb. in l. fi. testis, 2. per illã l. C. de fid. inst.
[s] Inno. in c. cõfluentes, in 2. de appell. Rota decis. 5. de iure patrona. in nouis, Frede. cõsil. 50. Panor. in c. quoniam, & c. cũ nostras, de concess. præb.
[t] c. 2. & ibi interp. de rescrip.
[u] vt in l. nullã, 12. C. de testib.
[x] l. itaq. fullo, de furt. P.
[y] l. ex dolo, de dol. P.
[z] locupletari, de reg. iur. in Sex. l. iure naturæ, eo. tit. P. l. nam hoc natura, de cõdict. indeb. P.

De Interpretatione, Absolutione, Nullitate, & Remissione iuramenti. Cap. 12.

1. *Periurij euitandi via.*
2. *Dispensatio iuramenti quid, & de quibus fiat: cuius authoritate, & quomodo cum causæ cognitione, nu. 3. 4. 7. & 12.*

5 Metus

5 Metus quos actus irritat ipso iure.
6 Iuramentum in malo non obligat.
8 Iuramenti dispensatio olim fiebat ab Imperatore & Praetore, quare nunc tantum ab episcopo. An autem illi cuilibet, gratiam iuramento facere possint, & quando ad summum Pontificem eundum sit, num. 9. dicitur.
10 Iuramenti transgressio & observatio & dispensatio, quando ad iudicem laicum pertinere possit, & nu. 11.
13 Dispensationi iuramenti finis.
14 Iuramentum quando non transit in haere dem.
15 Iuramenti remissio quid sit, quando, & a quo fieri possit.

A D † euitandum periurium, recurri tur saepe ad interpretationem aut absolutionem, aut remissionem, aut nullitatem iuramenti. Interpretatio fit, quando iuramentum in dubio in benigniorem partem torquetur, ne pe[illegible] iuratur[a], vel quoties potest exceptum a iuramento ostendi vel praesumi. Et ita secundum interpretationem iuramentum debet seruari. Sic que absolutio non est petenda, vbi interpretatio locum habet[b]. Exempla habes in c. veniens, de iureiur. §. item sacramenta, de pac. iuramen. firm. in vsib. feud. Item si cessatur[c]. Si pe num racionis quis promittat iurato se soluturum intelligitur iuratum, si mutuo factum sit[d]. Et iuramentum de seruandis statutis interpretationem accipiet, de possibilibus, & quae non obuenient libertati ecclesiasticae[e]. Et de ducenda vxore quam sponsam habent, interpretationem habet, rebus sic existentibus[f]. Exceptum & item in omni iuramento ius superioris[g]. Sic de similibus. Iuramentum porro in foro animae, interpretationem accipit secundum intentionem iurantis[h]: in contentioso autem, stabitur verbis[i], a quibus non est recedendum, petusque mi de contraria volun[illegible] se constet[k]. Et cum in [illegible] citate eius qui iurat, fuit latios & significantius verba concipere, verba potius in

2 eum interpretanda sunt[l]. § † Dispensatio seu absolutio iuramenti, est rigoris disciplinae relaxatio: tolerantia quaedam criminis, vel ratione temporis, aut personae, intuitu pietatis, vel necessitatis, vel vtilitatis, pro modo coentus rei[m]. Exemplum de persona, in c. tanta nequitia pietatis & necessitatis, in c. si qui, & seq. 1. q. 7. Permittuntur aliqua temittunturq; a rigore, vt maius quoddam & lucrum accedat ecclesiae, vt accidit in naufr[illegible] periculo, in quo vrgente necessitate, & nam pericli tante, quaedam in mare iactantur vt caetera salua

3 fiant[n]. § De iis vero dispensatio fit, de quibus iurati, & quae tenerent quis sine dispensatione seruare. Et ita petitur absolutio quando iuramentum quidem obligat mero iure, verum ex aliquo capite seruandum non videtur aequum. Veluti si quando qui se obligavit seruando iuramentum non peccet: & tamen in quibus fuit iuratum, recipiendo quippiam contra quam ius statuat, peccent, scientes omnino sibi indebita quae aliena capiunt, vt ait Paul. Castren. consil. 112. in 2. part. consilio exemplum ponens in vsuris, c. 1. c. debitores, de iureiur. in iuramento metu extorto, c. 2. eod. tit. & in illis rebus in quibus contractus prohibitus est odio

4 creditoris[o]. § † Iuramentum ipso iure nullum non eget absolutione, in tribus casibus, secundum Felinum[p]. Prius si interponatur super actu alioquin ipso iure inualido, ad ipsum tolerandum[q]. Secundo, quando [illegible] fiet coactio praecisa[r]. Tertio in casibus in quibus annullatur ipso iure actus, ibi & iuramentum nullum, Anchara. consil. 155. Adde etiam, si seruatum in damnum

5 salutis faciat aeterne[s], vel salutis corporalis[t]. § Non iantur actus quos metus irritat ipso iure a gloss. in cap. abbatem, quod metus caus. ex metu in quam, quod cadat in constantem virum[u]. Et iuramenta per metum atrocem extorta, non obligant vllo modo[x]: etsi interpretes in cap. quum in us, de pact. in Sex. contendant de hoc: alii dicentibus, non obligare omnino: aliis autem, valere, sed facile dispensationed[illegible] hus, & relaxationem exigi. Et mihi quoque videtur iustior sententia postrema. Non erit tamen obligatorium contra bonos mores naturales praestitum iuramentum[y]. In malis promissis, iuramenta

6 seruanda non sunt, sed r[illegible] dend[illegible]. § Veium [illegible] pro malo, quod ma[illegible] e turatum [illegible], imponenda poenitentia, vt cap. qui sacramento, & cap. necesse est, 22. quaest. 4. Male iuratum non obligat etiam iure Pontificio[z]: imo magnae sapientiae est, reuocare hominem quod male promiserit[a]. Neque est vocanda fides quae ad peccatum inuitat[b]. Et si is qui extorsit iuramentum impium, iteratri postulet, poena periurii in eum retorquenda est[c]. Si itaque ius non sustinet actum cui adijcitur iuramentum, non potest dici valere iuramentum, quod accessorium est. Et vide late disputantem, quando dispensatio iuramenti fieri possit, Pannormitanum in quaest. 2. circa finem, verii. Ego autem ad totalem materiam, in hunc consiliorum. In quibus vero casibus disp[illegible] tatione egentius, necessaria est super ioris authoritas, qui cognitionem causae interponat[d], si dubitet sit num licitum vel illicitum sit iuramentum: nam si illicitum constet, non expectabitur[e]. Sed si iuratione licelnt venire contra [illegible] ropri iuramenta, vel fraude extorta[f], sine [illegible] mine periurii s[illegible] etiam si quoque perdolum pr[illegible] stitum esset iuramentum, vt iterari, vt notat Innocentius in cap. venerabileo, de electio. Felinus in cap. praeterea, de sponsa. Quod explicat & restringit eod. Felinus num. 36. nisi immineat necessitas, quia non possit superior haberi ad absolutionem faciendam: vel nisi aliqua magna subesset vtilitas (specialis: quod vltimum etiam placet Innocentio, displicet autem Hostiensi propter e magno, ne eleva mora. At Cardinalis comprobat, si vtilitas comparatur necessitati, & talis sit eui verisimiliter superior dispensaret: tunc enim etiam illicita

8 alioquin permittuntur[h]. § Et ita ego probo. Fiebat olim sacramenti seu iuramenti dispensatio a Praetore vel Imperatore, vt in l. fin. ad municipal. P. apud Suetonium Tranquillum in Tyberio, c. 35. Quod apud Ethnicos Imperatores, tantum fuit receptum: apud quos antequam veram religionem Christianam amplecterentur, ipsi etiam pontificatum summum gerebant, & inaugurabantur omnibus eius falsae religionis sacerdotiis, non alia de causa, quam vt omnes religiones & sacrificia sub haberent pot[illegible] state[i]. Erat & ante Imperatores, Rex Romanorum [illegible] sacrificia, sed pulsis Regibus, relicta est species & imago eius, & Rex sacrificulus adiectus[l]. Vt olim etiam Samuel & Moyses curabant sacrificia, & populum, donec secreta est dignitas Pontificalis a sacerdotali, & diuisum imperium animarum & corporum, duoq; gladii & duae potestates distin-

9 ctae[m]. Proinde cum iuramentum sit mere ecclesiasticum vt quis ab eo liberetur, non ad laicos vel imperatores, sed ad episcopum recurrendum est[n].

a vt in c. a cum ni, de testib.

b gl. in c. in c. veniens, quanto, in vel, absolut. de iureiur. c vt in l. si quis proco. 57. de adeu. P. d l. 6. C. de non num. pec.

e ca. r. de iureiur. in Sex.

f c. quaedamodo, de iureiur. g ca. ad nostra, c. cum ec. eo. c. ad nostram, de refert. h ca. humanae aures, 22. q. 5. i c. ex literis, de sponsal. k l. non aliter, de lega. 3. c. intelligentia, de verb. sig. l c. ppt. nit. 32. & gb. mann. it. non tiam, P. l. in l. verecb. de pact. P. l. gc. qd adstringendo, de verb. obli. m c. tequintiis, § nisi rigor, 1. q. 7.

n c. dispensationes, scrum, 1. q. 7.

o Bar. in l. si quis proco. in 4. q. de adeunda. P. p Felin. in c. praetere, nu. 39. de sponsal. q Panor. in ca. quanto, de pac. in Sex. & in c. quum contingat, col. 2. de iureiur. r Idem Pan in c. verum, & ibi gl. eod.

s Felin. in c. fi. verb. nu. 4 & 5. de iureiur. t gl. 4. in d. c. fi. u gl. eod. vum consil. ... x quod metus caus. ... y c. ... de iureiur. z ... a ... b ... c ... d ... e ... f ... g ... h ...

i Dio. Cas. lib. ... l ... m c. ... n ...

Num autem episcopus omnia iuramenta soluere possit, disputat Felinus in c. præterea, num. 17. & seq. per quinq; conclusiones, & ibi alij interpretes, de sponsalib. Ego tres referam. Prior Felini conclusio est, quod summus Pontifex de omni iuramento dispensare potest per modum commutationis, dispensationis, & totalis relaxationis: quod plurium interpretum firmat sententiis, docet & id gloss. in c. quanto, de iureiur. in ver. *absolui*, & ex causa qualibet iusta [a]. Item quia in omni iuramento est excepta voluntas superioris [b]. Et quod in his quæ iuris diuini sunt, Summus Pontifex possit se ex causa intromittere, etiam si quis iurasset se non petiturum absolutionem [c]. Secunda cõclusio vt quando dubium est, num iuramentum sit licitum vel illicitum, nociuum vel nõ, aliquo casu vel simpliciter, episcopus potest dispensare à iuraméto [d], etsi seruari possit sine dispendio salutis æternæ: si seruatum turpitudinem habet, vel perniciosum exemplum, ita tamẽ vt dispenset tunc episcopus per modum commutationis, non per modum totalis relaxationis: nisi esset probabile dubium, an esset concedenda absolutio vel non, quo casu alius quam Summus Pontifex aut eius legatus, nõ potest absoluere [e]. Contra, potest si probabiliter appareret, dandam esse absolutionem: veluti quod præstitum esset iuraméntum per 10 metu & dolum, quia tunc absoluit [f]. ¶ † Tertia cõclusio, vt Iudex secularis nequeat relaxare iuramentum, vel de eius materia iudicare [g], nisi ageretur vel exciperetur in foro contentioso de ipso iuramento, non disputando de eius vinculo an sit licitum necne, sed de eius obseruantia: quia tunc Iudex secularis & ecclesiasticus, quilibet in suo foro de eo potest esse Iudex. Vt videbis de seculari in c. licet, de iureiur. in Sex. de ecclesiastico, in c. fin. de foro compet. in Sex. Atq; de transgressione, vterq; Iudex quoq; erit competens, can. rex, 23. q. 5. c. nouit, de iudic. Sic & Iudex secularis potest compellere aduersarium remittere iuramentum turpe vel iniquum [h] quod dicunt, *consentire à sua absolution.* Fredericus consil. 166. Ludo. Roma. singul. 508. Quia cum Iudex laicus competens sit ad cogendum seruare iuramentum [i], erit & competens vt iubeat consentire aduersarium absolu-11 tioni. ¶ † Cognoscit etiam secularis Iudex, si periurium quis incurrat. Ludouic. Roma. singu. 430. Quia & lex ciuilis imponit pœnam vt diximus periurio [k]. Igitur poterit & declarare. Cognoscet etiam de nullitate absolutionis factæ per ecclesiasticum. Sed & notandum illud quod singulariter addit Felinus [l], interdum nullum esse iuramentum vt si appositum sit super contractu simulato, & tunc cognitio huius iuramenti per modum nullitatis, non est proprie relaxatio, quæ episcopi est [m]: sed declaratio nullitatis, quæ Iudicis est laici [n]: facit l. fin. C. de non nume. pec. Bald. quoque hoc notat, in l. 1. in fin. 1. col. versic. modo solet dubitari, & in l. nec patronus, C. de oper. liberto. 12 ¶ † Cæterum dispensatio iuramenti, cum causæ cognitione fieri debet [o]. Quamobrem debet vocari aduersarius coram cognoscente de dispensatione, & causæ læsionis proponi & communicari eidem, vt respondeat: alioquin nullam gratiam ait esse Guid. Papæ, quæst. 125. & 140. & decisio capellæ Tholos. 62. facit c. licet canon, de electio. in Sex. l. iura, si per vim vel al. mo. C. l. de vnoquoque, de re iudic. P. Debetque præcedere summaria cognitio super causis dispensationis, an eam fieri suadeat vtilitas, necessitas vel aliud iustum [p]. Notabis tamen praxim cum distinctione quam Aufrerius seruari dixit, ad decis. præd. capel. Tholos. 62. quod quando gratia iuramenti ab episcopo vel eius vicario petitur, vt obligatio tollatur quæ contracta erat, tunc est necessaria partis vocatio, & sic procedere prædictas interpretum sententias. Si verò absolutio petatur, non vt obligatio tollatur, sed ad habilitandam personam, vt non obstante iuramento possit detegere fraudem aut dolum ipsius contractus: non sit aduersarij necessaria vocatio, quia ius eius saluum remanet & immutum, vt possit defendere, quã distinctionem sequitur Oldradus, consi. 120. Sicque ad effectum agendi, potest parte non vocata iuramento dispensari: non ad effectum causæ vel probationis, vt notat quoque Rota, decis. 67. in 13 antiquis. ¶ † Finis dispensationis iuraméti in contractibus, vt æquitas, per quam cõtractus improbati iure ciuili sint ex causa, etiam non obstante iuramento locum habeat. Vt si agatur de vsurario, de facto cõtra Macedonianum, de donatione inter coniuges, de alienatione fundi dotalis, de quibus & aliis tractat Guido Papæ, decisio. 224. In summa in aliis etiam finis est causa iusta, sine qua nec putat Felinus posse etiam summum Pontificem dispensare [q]. Excepit 2. casibus: primus, si esset iuratum super actu in quo esset excepta authoritas summi Pontificis: quia tunc posset sine causa dispensare [r]. Secundus si nollet omnino tollere iuramentum, sed dilationem aliquam super obseruatione iuramenti indulgere: quia qui per hanc gratiam differret, non posset dici transgredi 14 iuramentum [s]. ¶ † Notandum tamen iuraméto in cõtractibus reprobatis adhibito, etsi iurans ex eo non possit propter periculum periurij sine dispensatione agere: tamen hæredem iurantis posse sine dispensatione in contrarium experiri, quia in eum illud personale periculum non transit [t]. 15 Vide Guid. Pap. de hoc decis. 224. ¶ † Remissio postremo loco, impedit periurium. Ea fit vel antequam iuretur: vel postquam iuratum est [v]. Remittit iuramentum qui defert ante iuramentum: cum aduersario parato iurare, contentus est voluntate suscepti iuramenti [x]. Et remittitur postea iuramentum ab eodem, si alterius non interfit iuramentum conseruari, & ita liberat à iurisiurandi obligatione [y]. Et quamuis Deo etiam factum sit iuramentum, tamen quia in vtilitatem deferentis iuratum est, eo remittente remissum à Deo censetur [z]: nisi in præiudicium animæ reuocaretur, vel ad diminutionem cultus diuini, quæ omnia firmat Guliel. de monte Lauduno, in clement. 1. de vsur. In summa P[illegible], in ver. iuramentum. Et nisi post iuramentum remissionem peteret quis periurij [a]. Accedit [illegible] l. nihil tam naturale, de reg. iur. c. 1. eod. apud [illegible] gor. l. si quis in conscribendo, C. de episc. & c[illegible] & de pact. Dummodo qui remittit, idoneus sit: vt si non sit pupillus [b]. Pro remissione tacita autem habetur, si nollet qui detulit, iurare de calumnia [c]. Et ita cum summa ope Dei, & singulari eius beneficio: postrema manus imposita est huic operi Syntagmatis, cuius immortales æternæque sint actiones gratiarum, honor & gloria, nunc & in secula seculorum, Amen. Deo enim vnico optimo, maximoque maximas habeo gratias, quando omnia euenere nobis, vt opinor, prospere. Scio tamen & mihi conscius sum, nõ omnia ab omnibus approbanda: variæ enim hominum sententiæ, nec voto viuitur vno. Et certe non tam temere vel

revel audacter de me ſentio, vt putem ſemper omnia vere vel ſufficienter tradidiſſe. Noui humanum eſſe labi, errare, & decipi. Verumtamen Deum obteſtor, numquam vel malitioſe vel ambitioſe quicquam, vel inuidia interpretum aliorum annotaſſe vel carpſiſſe: ſed ꝓut mihi rectius videbatur. Relinquo quoque doctis omnibus de me, & eorum quæ ſcripſi liberũ iudicium: emendaturus, ſi eo fauore me dignentur, ſi quæ reprehenſione digna videbuntur, admonuerint. Sic enim iuuandam Rempub. Chriſtianam noſtris laboribus exiſtimaui ſemper optimum, vt nunquã verendum ſit, bene agere, & dicta perperam emendare, homini bene nato putauerim. Deus enim ſolus irreprehenſibilis eſt, qui pluſquã Mæcenatis hactenus mihi perpetuo preſtantiſſimum præbuit auxilium. Mirantur autem quidam, quod Deum nomine Mæcenatis etiam appellem. Sed cum virtus illius equitis Mæcenatis Romani, per quem literati fuerunt fauore donati ſuo tempore, à Deo fluxerit: non eſt quod mirentur, ſi ob hunc fauorem quo Deus hactenus me proſequutus eſt, Mæcenatem, ſed ſæpius plus quam Mæcenatem meum dixero. Quemadmodum Deus idem non aſpernatur titulos humiliores animalium ab ea parte qua valent Deo authore: vt Leonis, Phœnicis: Agni, Aquilæ, &c. Et Elementatorum, vt lucis, vineæ: tamen in omnibus quæ dixi ſcripſique, fidei Catholicæ non abnuo, imo ſequar cenſuram & iudicium.

F I N I S.

INDEX